TESTAMENTI VETERIS

BIBLIA SACRA

sive

LIBRI CANONICI,

PRISCAE JUDAEORUM
ECCLESIAE A DEO TRADITI,

LATINI RECENS EX HEBRAEO
facti, brevibúsque Scholiis illustrati ab Immanuele
Tremellio & Francisco Junio.

ACCESSERUNT LIBRI QUI VULGO DI-
cuntur Apocryphi, Latinè redditi & notis quibusdam aucti
a FRANCISCO JUNIO,

MULTO OMNES QUAM ANTE EMENDA-
tiùs editi, numeris locisq; citatu omnibus capitum distinctionis
quam haec editio sequitur exactiùs respondent. bus:
quibus etiam adjunximus novi Testamenti
libros ex sermone Graeco a Theodoro
Beza in Latinum
conversos.

LONDINI,
Excudebat Henricus Middletonus,
impensis T.V.
M. D. LXXXI.

12 ~~li. 5~~ 10 s.

ILLUSTRISSIMO POTENTISSIMOQUE PRINCIPI ET DOMINO D. FRIDERICHO COMITI PALATINO AD RHENUM, BAVARIAE DUCI, SACRI ROMANI IMPERII ELECTORI primario, Domino noſtro clementiſſimo, gratiam & pacem a Domino.

UM PRIMUM *ad hoc opus elaborandum venimus, Illuſtriſſime Princeps, non dubitavimus fore permultos, qui ſive aliorum admiratione traducti, ſive noſtri faſtidio aliove præjudicato abrepti inſtitutum hoc noſtrum abjecturi ſint. Sed quia bonam cauſam judiciis ejuſmodi anteponendam novimus, ac non adverſantium animorum causâ aut perfidè aut ignaviter deſerendam, inprimis verò ſpem facit verbo ſuo Dominus fore ut ſi quæ bene dicta ſunt, tandem aliquando ſub horam undecimam fortè aut deſinentem diem bene accipiantur: freti Dei promiſſionibus, autoritate T. C. bonorum votis, & expectatione omnium, nunc demum laboris noſtri ſpecimen in lucem edimus: quod fauſtum felixq; ſit Eccleſiæ Chriſti a deo Patre & Domino* JESU CHRISTO. *Magnum profectò, magnum præjudicium faciunt hoc eodem argumento ſcripti cùm Patrum, tum noſtrorum hominum libri, quorum nos ipſi officioſam fidem & diligentiam ſummopere admiramur in evolvendis & explicandis Bibliis: majus eorum ſimplicitas, qui rivis illorum operâ ductis ita acquieſcunt, ut vix uno aut altero anno fontes ipſos Veteris & Novi Teſtamenti inveſtigent & conſulant: maximum verò omnium, qui aut aliquam ſui opinionem imbiberunt, aut male de aliena fide ſtudioq; cogitantes quidlibet quamvis ſalutare futurum averſantur. Ac in primo quidem genere fideles multos conquieſcere longè tutius judicamus, quàm ſi extra oleas (quod aiunt) vagandi licentiam præſidentius ſibi aſſumpſerint: quia tam multa piè, doctè, prudenter, ac modeſtè dicta ſunt ab iis qui præceſſerunt nobis, ut eorum nomine perſonas & ſcripta in pretio habeamus, vitia quæ occurrunt (prout labi, errare, decipi humanum eſt) cum bonis quæ protulerunt illi comparata, officioſè contegamus. Quid enim tam iniquum eſſet quàm omiſſis bonis enumerare mala, quibus*

ſcriptores invidiosè & nefariè obruantur? Iſti ſuis laudibus ac meritiſſimis per nos fruantur licet: quorũ nomine immortales Deo gratias agimus, quòd ex infirmis hiſce ac fictilibus vaſis placuit illa ſeligere & sãctificare ad gloriã ipſius tanto cũ fructu tantaq; laude promovendã. In altero autẽ illo genere paulò amplius deſiderare cogimur. Cùm enim præclarè ſecum agi exiſtimant, ſi de rivulo humanitus ducto ſorbeant ubi fons præforibus eſt, nihil mirum eſt ſi miſeri juſto Dei judicio tandem eò adducuntur, ut paluſtri ulva implicentur & ſordibus inquinentur: quas etſi ſuo ipſi torpore contrahunt, tamen ut ab aliis arreptas mordicus deinde retinendas putant. At quanto melius veteres ex doctrina Joannis ad libros ſacræ ſcripturæ adhibendam fidem, ad ſua ſcripta judiciũ afferri poſtularunt! viderunt illi hoc pacto eſſe imperitiæ multorum & ſimplicitati conſulendum, nequando ſibi ſuíſve aut ullius hominis ſcriptis divinus honor tribueretur: quem nemo ſibi ſine atrociſſima blaſphemia arrogare poteſt, nemo alteri ſine inſania tribuere. Tertium verò genus ut ebrioſum plane ac nauſeans, ſeriò ex animo oramus ut expergefaciat Dominus: quod alioqui nunquam huc adduxerimus, ut Chriſtum nobis adfuiſſe credat, infirmitatem noſtram ſublevaſſe, animóſque noſtros ſua glorioſa luce ad illuſtrationem doctrinæ ſuæ perfudiſſe. Certè Deus Opt. Max. voluntates noſtras (ut ita dicamus) ad hoc inſtitutum animavit: & nos quoque coram illo Chriſtianis omnibus ſine cujuſquam offenſa breviter & perſpicuè fidem officiúmq; noſtrum erga Deum, T.C. & totam Eccleſiam viciſſim teſtari voluimus. Quod ut melius cognoſcatur, paucis (ſi placet) de cauſa formáque hujus tranſlationis, & de tota Lege apud T.C. diſſeremus.

Cauſa hujus tranſlationis eſt duplex, altera communis omnium, altera ſingularis. Communis cauſa quæ nos ad hoc opus ſuſcipiendum adduxit, ea ipſa eſt qua Patres olim & homines noſtri hac noſtra memoria uſi ſunt. Illi enim cùm Eccleſiam bene & ſolidè inſtitui cuperent, nihil tam neceſſarium & utile ad vetus Teſtamentum fore judicabant, quàm ut cum Hebræis fontibus omnia compararentur, & ex iis hauriretur veritas, & aliqua una tranſlatio cum Hebræo textu conformata in Eccleſia ſua invaleſceret. Cúmque ab eo labore propter varias & graves occupationes quibus tum diſtinebantur & propter ignorationẽ ſermonis Hhebraici abſtinuerint, alii ad interpretationem Lxx. confugiebant, alii hinc inde ex multorum interpretationibus corradebant quicquid aut ad ſcopum autoris aut ad præſentem uſum videbant pertinere. Nam quòd ille ad ſermones ſuos ferè quaſque interpretationes obvias præſentis ædificationis cauſa rapiendo non ſatis ad firmitatem doctrinæ attenderunt (cùm idem plerumq; unum locum in varias ſententias & interpretationes omiſſo ſcopo traduxerit) ut præpoſterum eſt, in ea tamen ætate fuit tolerandum: cùm quia hominum in linguis exercitatorum penuria laborabat, tum vel maximè quia boni illi Eccleſiaſtæ cuique potiùs tenuiſſimo e plebe ruditer, quàm doctis ſolidè operam dabant de-induſtria. Unus Hieronymus magis præmonſtravit viam quàm aliquid dignum tanto hiatu præſtitit. Quapropter ipſe quoque & Auguſtinus infinitis locis deſiderium ſuum ſuper hac re abundè expoſuerunt. Utcunq; enim varias interpretationes

laudent:

laudent: eò tandem recidunt Veteris instrumenti veritatem ex Hebraïs exemplaribus, Novi verò e Græcis eruendam esse: ne multa, si populariter dicendum fuit, suas translationes vulgatas, sin limatè ac firmè, Hebræum textum adhibendum fuisse docent. Substituit quidem Augustinus LXX. interpretationem, eámque mirificè effert: quia neque melius videbat ut Hebraici sermonis expers, neque religiosum existimabat ab eorum interpretatione discedere. Quòd si quis hodie vulgatam Græcam hac autoritate donaverit, faciet næ intelligendo ut nihil intelligat. Quis enim tot ineptias in tantorum (si credimus) hominum animos tanto consensu incidisse credat quales singulis paginis offenduntur? tot corruptos locos? tot additos? tot amissos? quis denique eosdem esse cum antiquis exemplaribus putet, qui eos ipsos locos quos Evangelistæ, Apostoli & alii Patres de verbo ad verbum adduxerũt cum libris nostris contulerit? Extant septem Locutionis libri ab Augustino scripti: in quibus quotusquisq; est locus cui bene cum libris nostris conveniat? Quare cùm illorum consensu libri Hebræorum omnibus anteponendi sint, Græci aut non iidem aut certè omnium sint corruptissimi: optimè homines nostros de Repub. Christiana meritos esse confirmamus, qui studium suum, operam, laborem, atque industriam contulerunt ut Ecclesiam Christi augerent renovatis & interpolatis translationibus Scripturæ, quibus utrumq; quoad ejus fieri posset legentium oculis exhiberetur, genuinus sensus, & familiaris ad usum nostrum accommodatio. Maximas illis agimus & habemus gratias, quòd tam piè atque studiosè in hoc genus operis incumbentes toti Ecclesiæ bonum, nobis subsidium non mediocre attulerunt: quippe cùm ædificatio Ecclesiæ & instituto studiosa istud ex parte consequendi & investigandi causam dederit, quod boni illi Patres vehementer expetebant. Jam verò si nos communem operam nostram studuimus in eadem re consumere, rebúsque interdum corruptis puritatem, obscuris lucem, bene inventis confirmationem adhibere: pios omneis oratos per nomen Jesu Christi & obtestatos volumus, ut ne quæ exempla diligentiæ ab omnibus uno ore dilaudata sunt, ea imitãdi nobis intercludant viam. De nullius nomine scientes detrahimus: tantùm accessionem opellæ nostræ fore Ecclesiæ utilem putavimus, & si aberit a legentium animis morositas atque αὐθάδεια, confidimus in Domino fructum aliquem ex studio hoc & labore nostro ad Christianos omneis perventurum. Hæc ergo prima fuit causa instituti nostri, veterum optatis confirmata & hominum nostrorum exemplis: quæ tamen si vidissemus omnibus ubique posse satisfacere, lubenter quidem certè labore isto supersedissemus. Huc verò altera causa accessit, quæ nos privatim attingit, & jam inde ab opere cœpto vehementer extimulat: Ea est bonorum de nobis expectatio & judicium nostri: quorum desiderium ut pro modulo nostro saltem ex parte expleamus, tutius tandem visum est Deo duce & succurrentibus piorum precibus rem periclitari, quàm ab illis accusari diffidentiæ inertiæve nomine. Periclitari autem? imò Deo nos laborémque nostrum certa cum fiducia venturæ ad Ecclesiam benedictionis ex labore nostro committere. Nos enim quicquid egimus in hoc instituto, bona fide (ita nos Deus amet) bona conscientia egimus: non alienam operam tem-

nentes, non aliorum beneficiis (quæ admiramur) invidentes, nemini præjudicati quicquam afferentes, sed simplice animo sententiam nostram, prout cum verbo Dei convenientiorem esse sensimus, adducentes: etiámque in posterum eos qui piè & fraternè commodius aliquid dicent audituri, fraternoq; animo exosculaturi. Quid ergo? dixerit quispiam, vos aut illorum bonorum quos prædicatis expectatione dignum, aut Ecclesiæ utile suprà quàm quod a majoribus dictum est, aliquid profusuros arbitraremini? Uno verbo satis factum vellemus, si placidè acciperent: nos ab omni contentione ac comparatione (ut ferè odio invidiaq; plena est) abhorrere, ac proinde malle ab ipsis judicari siquid bene & utiliter scripsimus, quàm ipsi in nos fœtidissimam hanc molestiam invidiosissimámque suscipere. Recepimus nos pie, breviter, dilucidè, ac modestè sententiã nostram allaturos. Illi se vicissim a nobis exorari sinant: unum petimus quod nemini bono molestum esse potest, ut prius legant, deinde judicent, ita laborem nostrum conveniente honore, nos verò benevolentia (quam ipsis æquè ex animo exhibemus) & charitate prosequantur. Deniq; idẽ flagitamus quod olim bonus ille senex: Quisquis hæc legit, ubi pariter certus est, pergat nobiscũ: ubi pariter hæsitat, quærat nobiscũ: ubi errorem suum cognoscit, redeat ad nos: ubi nostrũ, revocet nos: Ita ingrediamur simul charitatis viam, tendentes ad eum de quo dictum est, Quærite faciem ejus semper.

Ne quis tamen hac ratione sibi minime satisfactum putet, ad alterum caput nostra se convertet oratio: nam forma translationis quam secuti sumus, quæstionem totam explanabit. Constat apud omnes nihil æquè bono interpreti ex usu esse, quàm ut rem propositam intelligentia consequatur, & eam appositè reddat: Rei verò intelligentiam non tantùm ex serie & cõtinuatione argumentorum, sed etiam ex verborum natura petendam esse. Dolet nobis, quòd aliquid gravius ad excusationem nostram factiq; nostri probationem dicendum est: sed tamen leviſſimam duntaxat interpretandi partem verbi gratia attingemus, quam in superiorum interpretum libris locis non paucis desiderari comperimus. Regula est γραμματικωτάτη, singularem vocum naturam, constructionem earum, & interpunctionem observandam esse. At multa antehac fuerunt præter vocum naturam formámque reddita, voces detortæ, res constructæ aliæ ab aliis distractæ, earum interpunctiones quasi quædam sententiarum sepes avulsæ, denique multa advecta incommoda: quæ si nostrâ operâ saltem aliqua ex parte amoveri possint omne punctum (quod ille ait) tulisse, nobis videbimur. Ut autem nihil amplius de alieno labore cogamur dicere, ad formam nostram descendemus. Ad rectam intelligentiam rerum obtinendam, naturam singularum vocum expendimus, constructionem ex similium locorum comparatione, quàm maximè fieri potuit, observavimus, interpunctiones Hebræas non ut otiosas, quod vulgus opinatur, sed plurimùm ad rem facientes retinuimus quanta commoditate potuimus, deniq; sermonis & argumentorum seriem accuratè exploravimus, ut evidentior esset illorum cohærentia. In quibus omnibus aptè & accõmodatè reddendis, etiam Hebraici sermonis ordinem, ut per Latinam linguam licuit, servavimus nisi aliud evidentia loci postularet: Hebraismos singulares &

quàm ut mutari possent, Patrum exemplo religiosè retinuimus, alios Latinè quàm optime per nos fieri potuit expressimus in cõtextu, Hebræarũ vocum interpretationem de verbo ad verbum margini apponentes, Barbarismos fugimus: deniq; enixi sumus ut Mosche Latinus Christianum orbem personet, idq; eodem argumento, quo civium suorum & gentilium aures dum vixit personabat. Hæc voluimus, in hoc laboravimus, ad hoc contendimus pro facultate quam nobis Deus indidit: impari quidem conatu (quis enim rẽ tantam aptè & accõmodatè ad materiam & usum illius ubiq; tractare possit?) sed tamen qui Deo & hominibus piis (speramus) non improbabitur.

Supereſt tertium caput de quo nos apud T. C. acturos promisimus. Indignum esse hoc opus judicant multi, in quo transferendo toties laboretur, & nos quoque operam ludere qui veteribus & obsoletis rebus novè dicendis incumbimus. Verùm Deus bone quàm falluntur illi! quàm procul a vero absunt qui veritatem absque principiis veritatis commode putant innotescere! utinam verò illius dicti quo Augustinus utitur meminissent: Ecclesiæ Christi, quæ mater nostra est omnium, duo ubera esse, Vetus & Novum Testamentum, ex quibus pii & fideles Dei partus in dies alimentum sugunt, educantur, & adolescunt in Christo. Nunquam committerent, ut singularis ista divinæ beneficentiæ planaq; testificatio ignoratione, incuria, aut ignavia ulla concideret. Sed quid opus est nos singulas Veteris Testamenti laudes percurrere? autoritatem confirmare? usum commonstrare? stabilitatem minutim expendere? Quæ neque hujus loci est explicare, neque instituti nostri. Ad Legem veniamus, de qua nobis sermo primùm institutus est. Legem vocamus, ex Christi ipsius Magistri nostri autoritate doctorumq; hominum consensu, hos quinque libros quos conscripsit Mosche. Quæ obsecro autoritas, quis usus ad hujus autoritatem usumq;, posset accedere? Autoritatem nobis satis erit duobus argumentis ostendere: quæ illi quidem oppugnando minimè convellent, sed potius omnino labefactabunt autoritatem illã, quam protervè sibi ex Dei ipsius (si Deo placet) spoliis aucupantur. Primùm enim, unde melius potest cuiq; rei quam ab ipsius autore, conciliari autoritas? At hujus Legis autor est Deus pater in filio per Spiritum sanctum: ad cujus præsentiam cœlum exarsit, intremuit terra, Mosche exhorruit, Israëlitæ perterrefacti sunt, dejecta denique omnia quæ suas vires cum hujus viribus ausa unquam sunt cõmittere. Deinde quo & quali instrumento usus est Deus ad exponendã in Lege voluntatẽ suã? nónne Mosche sacratissimo viro dei ac Propheta, cui non fuit similis in populo Dei, quicum Deus facie ad faciem locutus est, & qui fuit servus fidelis in tota domo ejus? hæc testimonia qui tentat convellere sua autoritate, aut cõvulsa esse existimat, indignus certè est cui autoritas ulla tribuatur, aut habeatur fides. Nugæ, deliria, somnia, furores sũt quæcunq; Manichæi & alii omnes ad autoritatẽ istã obruendã insanè congesserũt. Quid ergo? nõne lex inveterata & abolita est? nónne fœdus Novũ in locũ Veteris suffectũ? mendaciúne aut vanitatis ullius Apostolus ad Hebr. tenebitur? Absit: nõ feremus Apostolo qui hanc orationẽ habuit suam veritatẽ adimi: sed ea lege ut Christo quoq; sua constet dicenti, non veni ut abolerẽ, sed ut implerẽ

Legem: quos locos Barnardus alicubi optimè comparavit: Itaque ad ipsum Legis, id est, totius Pentateuchi statum veniamus, ut eo commodius quid abolitum quidve stabile sit intelligatur. Legem Moschis notum est ex duobus summis capitibus constare, factorum & juris. Ac historiam quidem factorum rerumq; gestarum sive a Deo in Ecclesia extraq; Ecclesiam, sive a rebus creatis in summa ortum Ecclesiæ, & prima illa vestigia benignitatis Dei in creatione adumbrata, in fœdere expressa, in operibus demonstrata quis nisi insanus intercidere patiatur? Sed de rebus ad jus pertinentibus gravior quæstio est: de quibus quia propriè statuuntur leges, eaq; præcipuum locum in his libris & in Vetere Ecclesia summam autoritatem obtinent, Legis nomine hi libri appellati sunt. Nunc ergo angustiore paulò significatione accipiamus Legem pro ea quæ (ut ait Tullius) scripto sancit quod vult jubendo aut vetando. Sanè utralibet significatione accipiamus, latiore illa, sive hac angustiore, certum est eam totam a singulari illa Lege profluxisse quam patres legem communem & immutabilem Dei nominarunt. Cicero summam rationem insitam in natura, &c. quasi dicat Legem scriptam Legis naturæ partum esse, Legem verò naturalem Legis Dei qui ordinavit naturā. Quod si ita est, quid obsecro nisi cum summa ratione, cum natura, & cum Deo pugnat, qui oppugnat Legem? Sed quia Legis opera (ut Aug. in epistolam ad Galat. scribit) bipertita sunt, partim in sacramentis, partim in moribus posita: scitè omnino distinguendum est quid ex natura, quidve ad naturam in Lege accesserit. Ex lege naturæ sunt hæc, imperare, vetare, punire, permittere, hoc est, leges morum, & legum repagula: Sacramenta (ut ipsum fœdus, quod est Sacramentorum fundamentum) in accessionibus numerantur. Prioris generis membra quisquis negat, ut taceamus tot Leges naturæ inde a creatione usque ad traditionem Legis imperatas atque observatas, viderit qua fronte Deo Legislatori adimat quod omnium civilium legum commune est. Legis virtus (inquit Modestinus) hæc est, imperare, vetare, punire, permittere: quæ (malùm) dementia est, sublato horum officiorū uno aut altero Legem Dei facere ἀνάρτον? Præterea Deus ipse, lex & veritas immutabilis legum, non tantùm verbo suo ita se adumbravit boni autorem & mali vindicem, sed etiam operibus: quis autem minus verbo quàm operibus inesse putet? quod sufficit οὐκ ἰδιωτάτα ad hominem perfectum reddendum & comparatum ad omne opus bonum. Item regula justi & injusti in Deo atque in lege ejus eadem est & semper immutabilis: justum autem peræquè est puniri mala, ac imperari bona aut vetari mala: ergo pœnarum quoque jus est immutabile. Amplius discemus, Quorum causæ æternæ sunt, eorum quoque jus est æternum & immutabile: Est ergo æternum & immutabile jus in singulis hisce capitibis. Neque tamen hæc ita accipi volumus, ut hac ratione pœnas Legis, singulas inquam cautiones & formulas earum, quæ ad leges judiciales moresq; pertinent, accuratè præcipiamus observari: Nequaquam: sed jus ipsum & substantiam legum omneis omnino servare Deus omni loco imperat, singulares verò formulas & cautiones quæ in personis, rebus, locis, aliisq; circumstantiis sunt positæ liberas reliquit, modò nihil de jure ipsius, de

sub-

substantia Legis, de æquitate derogetur. Sunt enim istæ formulæ accessiones Legis, ac proinde ex Rerumpub. personarum, temporum, locorúmq; natura, forma & constitutione mutabiles. Quæ quidem omnia ita concessit Deus utenda mutandáve bonorum arbitratu, ut nihil decedat de naturæ jure: quamobrem inter permissiones ponenda sunt. Verbi gratia: Publicum liberatorem ducemq; populo dederat Deus, & Rempub. Israëlitarum instituerat: permittente Lege in Monarchiam abiit: neutrum a Lege naturæ discrepat, sed optimum est (si bene adhibebitur) ad eam conservandam vinculum atque sepimentum. In privatis judiciis capitales quidem causas planè definivit: aliis verò καθολικῶς quasdam regulas juris circumposuit, ut ii qui juri dicundo præsunt cætera quæ tendunt ad eandem utilitatem vel interpretatione vel certa jurisdictione suppleant: itaque jus definivit, ut factorum singula momenta voluerit a judicibus explorari, & pro occasionibus circumstantiisq; judicari ad normam Legis. Ejusmodi sunt leges de damno mulieri gravidæ illato, de pauperie quam fecit quadrupes, Exod. 21. & aliæ quàm plurimæ. Postremò documentorum quæ in judiciali hus illis Legibus tradita sunt; alia omnium temporum sunt, alia totius temporis quo in terra promissa versati sunt Israëlitæ, alia Monarchiæ consistentis, alia Oligarchiæ, alia denique ambulatoriæ illius Israëlitarum Reipub. cùm ex Ægypto profecti Cenahhanæam peterent: cujusmodi sunt castrorum ordines Numer. 2. & pax illa usus, Deut. 23. 9. Horum verò omnium substantiam & æquitatem inviolatã servandam esse res ipsa loquitur, & Apostolus conveniente r postremis duobus locis omnia honestè & ex ordine fieri in Ecclesia jubet. Quòd si horum quæ Apostolus præcipit fontes ex lege sunt, multo magis justi & injusti ratio ex illa depromenda est. Nec refert quod objiciunt quidam nihil horum in novo Testamento adduci a Christo aut Apostolis ejus. Primùm enim ut omittam falsitatem istius cavilli quæ ex multis locis deprehendi potest, sciunt adeóque testis est ipsorum animus & conscientia Christum non fuisse aut adulteræ damnandæ, aut familiæ herciscundæ judicem datum aut vocatũ a Deo: ipsum quoque, cujus nos imitatores esse oportet, justitiam omnem implevisse, ideóque tum ex ipsius ore tum ex Apostolorum scriptis, idem jus morale ad sanctificationem præstitui in novo Testamento ac jubebat Vetus: denique Christum non ita graviter aut sæpè de judiciorum statu contendisse, quia ne ipsi quidem Pharisæi de eo ambigebant, quod pervicacissima & contumacissima assentatorum turba ad delinienda Principum ora ferè sibi arrogavit. Jam verò demus istis hominibus judiciales leges etiam in re hac corruisse: quò tandem res deventura est? Conferamus omnes rationes ad judicia bene constituenda, & summam illam rationem insitam in natura aliquando tandem investigemus. An illi ex unius hominis quamvis consultissimi, consilii, gentis, populi, temporis, denique omnium simul hominum rationibus eruent? Minimè verò, sed maximam evertendis ac everrendis Rebus pub. fenestram aperient: alius aiet, alius negabit, alius deliberandum censebit. Nos verò qui aliquam in natura, totam in Deo judiciorum normam sitam agnoscimus, quantò melius iis regulis juris conquiescemus, quas ne illi quidem

a Deo profectas esse negaverint qui eas abdicant? Currant illi præcipites in sua illa volubili & lubrica hominum ratione, & populari auræ acclamēt plausibiliter: nobiscum optimè agetur, si vestigiis illis hærebimus quæ in his libris impressit certissima ac constantissima Dei sapientia, per quā Reges regnant, & principes decernunt justitiam. In sacramentis verò sive cæremoniis longè dissimilis ratio est. Primùm enim cæremoniæ non sunt naturæ, sed gratiæ & fœderis, quod etsi unicum est, varias tamen formas pro dispensatione Dei induit: deinde non sunt res bonæ ex se, sed signa rerum comprehensarū fœdere ex institutione Dei: neque ubique gentium, aut inde a creatione mūdi: sed loco definito certo tempore & in suum tempus erant constitutæ: postremò non propter se datæ, sed ad perpetui fœderis obligationem, gratam præteriti præsentisq; beneficii recordationem, professionem officii nostri, & figurationem venturi corporis in Christo, in quo fœdus ictum est & omnia consummata. Ex quibus omnibus conficitur jus quidem morum ac fœderis perpetuū esse, signa verò formas & cæremonias, etiam quæ legibus moralibus & judicialibus cōmixtæ sunt (ut ita dicamus) ambulatorias. Hîc verò admirabilis est adversariorum oscitantia. Nam Apostolū ad Hebræos uno loco de sacerdotio Christi agere (quod totum in Vetere populo fuit cæremoniis adumbratum) in altero de forma testificandi exhibendiq; fœderis res ipsa loquitur. Atqui non sumus, inquiunt, sub Lege, sed sub gratia. Mirum non videre illos, neq; animadvertere, ubicunque lex opponitur gratiæ, considerari legem nudam a gratia, id est, legem illam peccati nostri indicem inflammatricem & vindicē, nostrumq; omnium carnificem: gratiâ verò non justitiā Dei quam Lex commonstrat, sed peccatum nostrum aboleri in Christo, ut peccato mortui vivamus Deo in Lege Christi, hoc est, in sanctimonia, charitate, & pace per fidem ipsius: in summa non legem justi & injusti, sed vim Legis nos alioqui cum peccatis nostris pessundaturam averti. Christus profectò sibi ipse constat, neque idem implet Legem & abolet. Itaque formulas illas Legis in circumstantiis positas & cæremonias ex ipsius quoque Legis testimonio intercidisse concedimus: sed sacrosanctam illam doctrinam, magistram vitæ, speculum justitiæ Dei, indicem peccati nostri, prænuntiam & testem gratiæ cujus complementum est Christus, illam omnino retinemus in Ecclesia Dei.

Quæ cùm ita sint, primùm oramus Deum sanctissimæ hujus doctrinæ fontem, ut veritatem suam Vetere Novóque Testamento explicatam sucrum animis inscribat, & ab ingenii humani sordibus æterna Spiritus sui virtute vindicet in Christo: deinde verò Christianos omneis quibus pietas & salus est cordi, ne aut nos ad ostentum in opere tam necessario lusisse existiment, aut seipsos tempus in eo legendo inaniter consumpturos. Infiniti sunt thesauri, qui se ultrò piorum animis in hac scriptione versantibus offerunt. Nihil gravius de miseria nostra, nihil altius de misericordia Dei prædicari potest quàm quæ hîc breviter a Mosche dicta, a nobis quàm commodissimè & convenientissimè fieri potuit exposita sunt. Tuam verò C. Illustrissime Princeps, pro ea pietate quam tecum prolixè communicavit Deus scriptorum hujusmodi studiosissimam, scripti hujus nostri vindicem & assertorem

appella-

appellamus. Nam cui melius opus Moschis principis in populo Dei humanissimi & consultissimi tribuamus, quàm tibi? qui tuum illum pietatis æstum quo magis excitas, eò magis exultas, qui ad æqui & boni scientiam comparandam, justitiam colendam, augendam sanctificationem, pacem continendam, tuendam denique Dei autoritatem pro administratione quæ tibi commissa est animum advertis, cujus autoritas nos ad istud opus aggrediendum provocavit, & adjuvit beneficentia.

Quæsumus itaque a T.C. ut illo spectato Zelo erga Dei gloriam & Scripturam gloriæ illius administram in dies magis exardescens, hoc divinum opus nostrâ operâ (nisi nos animus fallit) aliquanto limatius humaniter excipias, ut pignus fidei animiq; nostri erga T.C. studiosissimi: ut nos eò confidentiùs tua autoritate freti & bonorum votis, reliquis operibus, quorum altera pars jam propè beneficio Dei confecta est, pergamus incumbere. Vale Princeps Illustrissime.

Dominus T.C. quàm diutissimè incolumem servet, tibi adsit, te suo Spiritu regat, & omni benedictionum genere ornet cumulatissimè. Iterum vale.

T.C.

Servi addictissimi

Immanuel Tremellius.
Franciscus Junius.

Christiano Lectori S.

ULTA sunt Christiane Lector, quæ de hoc opere dici possent: sed quia hìc brevitati ut in toto opere studendum existimavimus, quatuor in universum capita hoc quidem loco monebimus. Primũ est de translationis genere: Vocum proprietati & ordini prout in Hebræo contextu habentur, quoad ejus fieri potuit, hęsimus: quamobrem non debet videri mirum si ab aliorũ interpretatione & ordine interdum discessimus, ut eâdem operâ & peritis & rudioribus consulatur. Secundum: Hebraismos, si quos propter emphasin servare necessarium visum est, servavimus: quos sine damno Latinitatis de verbo ad verbum reddere licuit, expressimus: qui verò duriores futuri fuissent, in contextu Latinè redditos margini apposuimus. Tertium: Nomina propria (quorum distinctio singulare est historiæ lumen) ex Hebręorum formâ, ut maxime fieri potuit, scripsimus, ne quæ inter se confunderentur, quod plerumque factum est: ideóq; literam Cheth per ch, Tzadi per tz, Schin per sch, (ut Germani solent) expressimus. Literam verò Hhajin (quæ populis ab Occidente barbara & inaudita est) per duas aspirationes scripsimus, ut saltem distinctione literarum servata differentiam nominum affinium indicemus, cujusmodi sunt Hharad, Arad, Amotz, Hhamos, & similia. Duabus autem aspirationibus junctis potius quàm per gn vel gh novè expressimus, quia duobus instrumentis aspirationis effertur, gutture & naribus: cùm a gutture incipiens illius enuntiatio in nares desinat. At gn nihil aspirati habet: gh verò Arabum & Maurorum est, qui duriorem illum (ut ipsis videtur) & asperiorem sonum usu palati emolliunt. Quartum: in tota hac translatione operam dedimus, ut textus planus esset: ideo neque longiores in eum annotationes addi necesse visum est, neq; de singulis mutationibus causam reddere: maximè cùm hoc magis obscuritatem quàm lucem, adeóq; multis in locis fastidium doctis allaturũ esset, totúmq; opus in immensum propè fuisset abiturum. Vale Christiane lector, & Deum pro nobis ora ut in offenso pede in reliquo opere pergentes spiritu Christi regamur ad opus Dei promovendum in gloriam ipsius & Ecclesiæ bonum. Amen.

ORDO

Ordo Canonicorum librorum veteris Testamenti.

I Partis.

Geneſis	pag. 1	Numeri	144
Exodus	66	Deuteronomium	181
Leviticus	114		

II Partis.

Jehoſchuhha lib. I.	6	Regum lib. II.	156
Judicum lib. I.	29	Chronicorum lib. I.	186
Ruthæ lib. I.	56	Chronicorum lib. II.	221
Schemuelis lib. I.	59	Hhezræ lib. I.	254
Schemuelis lib. II.	95	Nechemjæ lib. I.	264
Regum lib. I.	123	Eſteræ lib. I.	279

III Partis.

Jjob	7	Eccleſiaſtes	220
Pſalmi	56	Liber Canticorum	237
Proverbia	182		

IIII Partis.

Jeſchahhja	5	Jona	334
Jirmeja	105	Mica	336
Jirmejæ lament.	183	Nachum	344
Jechezkel	190	Chabakkuk	348
Danjel	272	Tzephanja	352
Hoſcheahh	299	Chaggai	356
Joël	316	Zecarja	359
Hhamos	320	Maleaci	376
Hhobadja	332		

Ordo librorum Apocryphorum.

HISTORICI, ex temporum ſerie diſpoſiti.

Tobiti lib. I.	7	Hhezræ lib. IIII.	54
Oratio Menaſſes	17	Adjectiones ad lib. Eſteræ	77
Judithæ lib. I.	18	Schmhhonis lib. I. qui vulgo Macbæorum III.	81
Baruci lib. I.	31	Macbæorum lib. I.	89
Epiſtola Jirmejæ	35	Macbæorum lib. II.	116
Adjectiones ad Danjelem	37		
Hhezræ lib. III.	42		

DIDASCALICI.

Liber ſapientiæ	135		
Eccleſiaſticus.	147		

PRIMUS LIBER MOSCHIS, SIVE Geneſis.

PRIMUS *liber Pentateuchi, ortum mundi & Eccleſiæ Dei deſcribit, eiúſque doctrinam, religionem, progreſſus, & mirificam bis mille trecentorum ſexaginta octo annorum gubernationem uſque ad obitum Joſephi pertexit.*

A condito Adamo ad Schethum, Ann.	130			*Schelacho ad Hheberum. Ann.*	30		
Schetho ad Enoſchum	105			*Hhebero ad Pelegum*	34		
Enoſcho ad Kenanem	90			*Pelego ad Rehhu*	30		
Kenane ad Mahalalelem	70			*Rehhu ad Scherugum*	32		Ge. 11
Mahalalele ad Feredum	65		*A*	*Scherugo ad Nachorem*	30		
Feredo ad Chanocum	162	Ge. 5	*nato*	*Nachore ad Terachum*	29		
A nato *Chanoco ad Metuſchelachum.*	65			*Teracho ad Abramum*	130		
Metuſchelacho ad Lemecum	187			*Abramo ad Fitzchakum*	100	Ge. 21	
Lemeco ad Noachum.	182			*Fitzchako ad Jahhakobum*	60	Ge. 25	
Noacho ad Schemum	502			*Jahhakobo ad deſcenſ. in Ægyptũ.*	130		
Schemo ad Arpacſchadum	100	Ge. 11.	*In Ægypto vixit Jahhakob*		17	Ge. 47	
Arpacſchado ad Schelachum	35		*A morte Jahhakobi ad mortem Joſephi*		53	Ge. 50	

CAPUT PRIMUM.

Creatio totius mundi ſex diebus abſoluta.

1 IN principio creavit DEus cœlum & terram.

2 Terra autem erat res informis & inanis, tenebræ q; *erant* in ſuperficie abyſſi: & [a] Spiritus Dei [b] incubabat ſuperficiei aquarum.

3 Tum [c] dixit Deus: Eſto lux, & fuit lux.

4 [d] Vidit q; Deus [a] lucem illam eſſe bonam: & diſtinctionem fecit Deus inter lucem & inter tenebras.

5 Tum Deus lucem illam [e] vocavit diem, tenebras verò vocavit noctem: [f] & fuit veſpera, & fuit mane, [g] dies primus.

6 Deinde Dixit Deus: [h] Eſto expanſum inter aquas, ut ſit diſtinguens inter aquas & aquas.

7 [i] Fecit ergo Deus expanſum, quod diſtinguit inter aquas quæ *ſunt* ſub expanſo, & inter aquas quæ *ſunt* ſupra expanſum: & fuit ita.

8 Expanſum autem Deus vocavit cœlum: & fuit veſpera, & fuit mane, dies ſecundus.

9 Deinde dixit Deus: Congregentur aquæ *quæ ſunt* infra cœlum [k] in locum unum, ut conſpiciatur arida: & fuit ita.

10 Aridam autem [l] vocavit Deus terram, congregationem verò aquarum vocavit maria: & [m] vidit Deus *id* eſſe bonum.

11 Poſtea dixit Deus: Producat terra [n] herbas teneras, herbas ſementantes ſemen, arbores fructiferas edentes fructum [b] ſecundum ſpecies ſuas, in quibus ſuum *ſit* ſemen, ſuper terram: & fuit ita.

12 Produxit ergo terra herbas teneras, herbas ſementantes ſemen ſecundum ſpecies ſuas, & arbores edentes fructũ, in quibus ſemen ſuum *erat*, ſecundum ſpecies ſuas: & vidit Deus *id* eſſe bonum.

13 Et fuit veſpera, & fuit mane, dies tertius.

14 Deinde dixit Deus: Sunto luminaria in expanſo cœli [o] ad diſtinctionem faciendum inter diem & inter noctem: & ſunto in ſigna, id eſt, [p] in ſtata tempora, & in dies & annos.

15 Sunto etiam in luminaria in expanſo cœli, ad afferendum lucem ſuper terram: & fuit ita.

16 Fecit itaq; Deus duo illa luminaria magna, luminare [q] majus [r] ad dominium diei, & luminare minus ad dominium noctis, atque ſtellas.

17 Et collocavit ea Deus in expanſo cœli, ad afferendum lucem ſuper terram,

18 Et ad dominandum diei ac nocti, & ad diſtinctionem faciendum inter lucem & inter tenebras: & vidit Deus *id* eſſe bonum.

19 Et fuit veſpera, & fuit mane, dies quartus.

20 Deinde Dixit Deus: [s] Abunde producant aquæ reptilia [t] animantia: [u] volatilia autem volent ſupra terram verſus ſuperficiem expanſi cœlorum.

21 [x] Ita creavit Deus cetos maximos, & omnia animantia repentia, quæ abunde produxerunt aquæ ſecundum ſpecies ſuas, & omnia volatilia

[a] Heb. *lucem illam, quòd eſſet bona: trajectio, vt infrà ſæpe.*

[b] *vel in ſpecies ſuas, & ſic deinceps.*

[c] Heb *in morem reptilium, id eſt, copioſiſſimè producant, ut ver. ſequente*

[d] Heb. *animã vivẽtem:* periphraſis *animantis, ut infrà ſæpe: qua ſignificatur, non tantùm corpora reptilium ſed etiam animas ex aquis juſſu Dei extitiſſe.*

volatilia [e] alata ſecundum ſpecies ſuas: & vidit Deus *id* eſſe bonum.

22 [f] Et benedixit eis Deus, dicendo, Fœtificate & augeſcite, & implete aquas per maria: volatilia autem augeſcant in terra.

23 Et fuit veſpera, & fuit mane, dies quintus.

24 Deinde dixit Deus: Producat terra animantia ſecundum ſpecies ſuas, jumenta & reptilia & beſtias terræ ſecundum ſpecies ſuas: & fuit ita.

25 Sic fecit Deus beſtias terræ ſecundum ſpecies ſuas, & jumenta ſecundum ſpecias ſuas, & [f] omnia reptilia terræ ſecundum ſpecies ſuas: & vidit Deus *id* eſſe bonum.

26 Poſteà dixit Deus, [f] faciamus hominem in imagine noſtra, [f] ſecundum ſimilitudinem noſtram: qui [f] dominentur in piſces maris, & in volatilia cœli, & in jumenta, & in univerſam terram, atque in omnia reptilia reptantia ſuper teram.

27 Cùm itaque creaſſet Deus hominem in imagine ſua, in imagine, *inquam*, Dei creaſſet eum, [f] marem & fœminam creaſſet eos:

28 [f] Benedixit eis Deus, ac dixit eis Deus, fœtificate & augeſcite, ac implete terram, & [f] ſubjicite eam: & dominamini in piſces maris, & in volatilia cœli, & in omnes beſtias reptantes ſuper terram.

29 Præterea dixit Deus: [f] Ecce dedi vobis omnes herbas ſementantes ſemen quę *ſunt* in ſuperficie totius terrę, omnesque arbores in quibus *eſt* fructus arboris, ſementantes ſemen: vobis *ea* ſint ad comedendum.

30 At omnibus beſtiis terræ, & omnibus volatilibus cœli, omnibuſque reptantibus ſuper terram in quibus *eſt* anima vivens, *dedi* omnes [g] virides herbas ad comedendum: & fuit ita.

31 Cumque inſpiceret Deus quicquid fecerat, ecce [f] bonum *erat* valde: & fuit veſpera, & fuit mane, [f] dies ille ſextus.

[e] Heb. *alæ: ſubſtantivũ conſtructum pro adjectivo ſuo, ut infrà 30.*

[f] Heb. *fructificate, ut infrà 28.*

[g] Heb. *viriditatem herbę: vide ſuprà verſu 24.*

ANNOTATIO.

1 In principio] *Senſus eſt, Deus principio facturus cœlum & terram, creavit impolitum chaos, quod poſteà ſuppeditavit cœleſtibus terreſtribuſque corporibus formandis materiam.* 2 Spiritus Dei] *non aër, aut ventus (quia nondum erant) ſed ipſe ſanctus Dei Spiritus ea fovens.* Incubabat] *verbum ab avibus pullitiei ſuæ incubantibus mutuatum: quo ſignificatur a Spiritu materiam illam informem fuiſſe fotam, ut foventur pulli ab incubantibus matribus.* 3 Dixit] *Deus pater, filius, & ſpiritus ſanctus: ſic deinceps in opere creationis.* 4 Viditque] *id eſt, viſum probavit & ſtabilivit: humanitus dictum, ut ſequentia ferè omnia Deo attributa.* 5 Vocavit] *id eſt, ſtatuit ut dum lux obtineret, eſſent dies: reliquum temporis, nox.* Et fuit veſpera &c.] *tenebras præponit luci, quia tempore fuerunt priores, & ſecundum ſacrarum Scripturarum rationem (quam multi populi ſecuti ſunt) a nocte inchoatur dies naturalis. Eſt autem hìc Synecdoche, qua principium noctis & diei pro tota nocte & die ponitur.* Dies primus] *id eſt, ex his tanquam partibus dies primus conſtitutus eſt, ſicut & ſequentes.* 6 Eſto expanſum] *ita vocatur quicquid ſupra nos eſt.* 7 Fecit ergo] *nimirum verbo ſuo potente, ut ſuprà verſu 3. & ſic deinceps. Heb. 1.2.* 9 In locum unum] *id eſt, in aſſignatum ſibi alveum ſingulæ. Syllepſis, ut docet vox, maria, infrà verſu 10.* 10 Vocavit] *id eſt, ſtabilivit: vide ſuprà 5. annot.* Vidit Deus] *id eſt, opus ſecundo die ceptum approbavit: qua eâdem ratione approbatio operis expanſi in quartum diem rejicitur, verſ. 18. & res creatæ primo die hac approbatione cavent.* 11 Herbas teneras, &c.] *ut ſemper in promptu eſſet viventibus quo veſcerentur.* 14 Ad diſtinctionem faci.] *id eſt, ut lux & tenebræ illis, velut ſuis organis, deinceps hæreant.* In ſtata tempora] *Ver, æſtatem, autumnum, hyemem, pluvias, ſerenitatem, & alia id genus.* 16 Majus] *utrumque magnum quidem dicitur: ſed cùm inter ſe conferuntur, Sol majus luminare dicitur.* Ad dominiũ, &c.] *diſtinguendo, lucendo, & ſuas proprietates cum inferioribus communicando.* 20 Volatilia] *De volatilium origine tres ſunt ſententiæ: una, ex aqua ſolùm originem habere, eo quòd hìc cum reptilibus ex aqua producta conjunguntur: altera, ex terra, quia junguntur beſtiis e terra productis, infrà 2.19. tertia, ex terra & aqua originem duxiſſe. Nos ad poſtremam hanc probandam, ex utriuſque loci inter ſe comparatione & Hæbreorum conſenſu magis adducimur.* 21 Ita creavit] *id eſt, ex materia prius creata magnificè effecit.* 22 Et benedixit] *id eſt, verbo vim fœcunditatis indidit: quod ſequentibus exprimit Deus humanitus.* Augeſcant] *id eſt, fœtificent, augeſcant, & impleant terram, ut ſuperiore mẽbro: Synecdoche.* 25 Omnia] *hoc ξυγγνώμης omnibus membris eſt accommodandum: nominatim autem de reptili exprimitur, ut intelligamus ne in hoc quidem viliſſimo genere ullam eſſe ſpeciem, quæ Deum non habeat autorem.* 26 Faciamus] *non Angelos hìc alloquitur, aut elementa, nam creationis gloriam ſibi ſoli ſervat: neque honoris cauſa ſic de ſe loquitur, quia mos ille non ita eſt antiquus, aut in prima perſona receptus: ſed ſecum ſtatuit Deus Pater, Filius, & Spiritus ſanctus, unicus Deus, tres diſtinctæ perſonæ. Eſtque hìc non obſcurum S. Triados teſtimonium.* Secundum ſimilitudinem] *Epexegeſis eſt imaginis: ideò infrà ver. 27. & 5.1. alterum tantùm ponitur. Quid autem ſit, docet Apoſtolus Ephe. 4. 24. & Coloſ. 3.10.* Qui dominentur] *vir & uxor cum poſteris: nam in totam ſpeciem beneficium fuit.* 27 Marem & fœminam] *Conjungit ambos, tum quia uterque ad imaginem Dei creatus eſt, tum quia benedictio propagationis, quę ſtatim ſubjungitur, ad utrumque conjunctim pertinet.* 28 Benedixit] *vide ſuprà 22. annot.* Subjicite] *prout dixerat ſuprà 26 qui dominentur, &c.* 29 Ecce dedi] *Demonſtrandi adverbium, & præteritum verbum hìc adhibentur a Deo, ut homini oſtendat ſe antè ei cibum, quàm creatus eſſet, præparaſſe.* 31 Bonum erat] *id eſt, non tantùm ſingula ſeorſim, ſed omnia ſimul ea erant συμμετρία & perfectione, ut perfectior excogitari non poſſet.* Dies ille ſext.] *Pronomine hìc tantùm præfixo deſignatur hunc illum fuiſſe diem, quo Deus conſtituerat abſoluto homine, cujus cauſa reliqua creaverat, creandi finem facere.*

Caput II.

Dies ſeptimus a Deo conſecratur, opus creationis quiete diei ſeptimi terminatum fuſius enarratur, & prima ſancti conjugii inſtitutio deſcribitur.

1 Itaque

1 ITaque perfecti ſunt cœli & terra, & omnis [a] exercitus illorum.
2 Cùm autem perfeciſſet Deus die ſeptimo opus ſuum quod fecerat, ipſo die ſeptimo [a] quievit ab omni opere ſuo quod fecerat.
3 Et benedixit Deus diei ſeptimo, id eſt, [a] ſanctificavit illum, quòd in eo quieviſſet ab omni [a] opere ſuo faciendo, quod creaverat Deus.
4 [a] ISTAE *ſunt* [a] generationes cœli & terræ (quando creata ſunt, quo tempore, *inquam*, Jehova Deus fecit terram & cœlum.)
5 [a] Et omnis ſtirpis agri *quæ* nondum fuerat in terra, omniſque herbæ agri *quæ* nondum orta fuerat: non enim pluviam demiſerat Jehova Deus ſuper terram, nec ullus homo *ſuerat* ad colendum terram,
6 Aut vapor *ullus* aſcenderat e terra, ut irrigaret univerſam ſuperficiem terræ.
7 Finxerat autem Jehova Deus hominem pulverem ex terra, [a] ſufflaveretq; in nares ejus flatum vitæ: [a] ſic fuit homo in animã viventem.
8 Et ornaverat plantis Jehova Deus hortum in [a] Hhedene [a] ab Oriente, ubi collocavit hominem illum quem finxerat:
9 Feceratq; Jehova Deus ut germinaret e terra illa omnis arbor deſyderabilis ad aſpectum, & bona ad cibum, [a] arbor quoque vitæ in medio illius horti, & [a] arbor ſcientiæ boni & mali.
10 (Fluvius autem [a] exiit Hhedene, irrigando hortum, & inde dividit ſe, ità ut ſit in quatuor capita.
11 Nomen unius [a] Piſchon: is *eſt* qui [b] alluit univerſam regionem [a] Chavilæ, vbi *eſt* aurũ,
12 Et *quidem* aurum illius regionis præſtans, ubi *eſt* [a] Bdellium, & lapis Sardonyx:
13 Nomen verò fluvii ſecundi, [a] Gichon, is *eſt* qui alluit univerſam [a] regionem Cuſchi:
14 Et nomem fluvii tertii, [a] Chiddekel, is *eſt* qui labitur ad Orientem [c] Aſſyriæ: fluvius autem quartus eſt [d] Euphrates.)
15 Accipiens itaque Jehova Deus hominem illum, collocavit illum in horto Hhedenis, [a] ad colendum eum, & [a] ad cuſtodiendum eum.
16 Interdixitque Jehova Deus homini, dicendo, [e] Ex fructu *quidem* omnis arboris hujus horti [f] liberè comedes:
17 Ex fructu verò arboris ſcientiæ boni & mali ne comedas, *nempe* ex iſto: nam [a] quo die comederis ex eo, [g] utique morieris.
18 [a] Dixerat autem Jehova Deus, non *eſt* bonum hominem eſſe ſolum: faciam ei auxilium [h] accommodum ipſi.
19 (Nam cùm formaviſſet Jehova Deus e terra omnes beſtias agri & omnia volatilia cœli, & [a] adduxiſſet ad Adamum [a] ut videret quod nomen cuique inderet: quodcunq; enim nomen indidit Adam cuique animanti, id *eſt* nomen ejus:
20 Indidiſſetque Adam nomina omnibus jumentis & volatilibus cœli, & omnibus beſtiis agri: Adamo non invenerat auxilium accõmodum.)
21 Quapropter injecit Jehova Deus ſoporem altum in Adamum, ita ut obdormierit, & deſumpta una e coſtis ejus, [a] incluſit carnẽ [i] pro illa.
22 Coſtam autem illam quam deſumpſerat Jehova Deus ex Adamo, extruxit in mulierem, quam [a] adduxit ad Adamum.
23 Tunc dixit Adam, Hac vice *hæc eſt* os ex oſſibus meis, & caro ex carne mea: hæc vocabitur [a] virago, eoquòd ex viro deſumpta eſt hæc.
24 [a] Idcirco [a] relinquet vir patrem ſuum & matrem ſuam, & adhærebit uxori ſuæ: eruntq; in carnem unam.
25 [a] Erant autem ambo illi nudi, Adam & uxor ejus, neque erubeſcebant.

[a] Heb. *opere ſuo, quod creaverat Deus faciẽdo. Verborũ ἐμφασιν, quam nos ut ſenſus planior eſſet, mutavimus.*

[a] Heb. *circuit, id eſt, longo viarum flexu per totam regionis longitudinẽ delabitur: ſic infrà ſæpe.*
[c] Heb. *Aſchur.*

[d] Heb. *Perath.*
[e] Heb. *ex morbo: metonymia quæ deinceps ſervatur, vide infrà 3.2.*
[f] Heb. *comedendo comedes: nam infinitivi ſuis verbis præpoſiti vim habẽt adverbiorum ſignificationem verbi intendẽtiũ: ſic verò proximè ſequenti.*
[g] Heb. *moriendo morieris.*
[h] Heb. *quaſi coram ſe ipſe eſſet, id eſt, tale auxiliũ quod ſit veluti alter ipſe.*
[i] *vel loco illius.*

ANNOTATIO.

1 Exercitus] *id eſt, quæcunque in cœlo, & a terræ centro uſque ad cœli convexum ordinata extant, quibus cœlum & terra cohoneſtantur, ſicut Imperatores ſuis exercitibus.* 2 Quievit ab opere] *creationis videlicet, ut ſequens verſiculus oſtendit, non autem gubernationis & conſervationis, quo adhuc operatur Deus. Joan. 5.17.* 3 Sanctificavit] *vide 4. præceptum decalogi, Exodi 20. 8.* 4 Iſtæ] *quas hactenus recenſuimus.* Generationes] *id eſt, ortus vel origines.* 5 Et omnis ſtirp.] *Stirpium præ reliquis meminit ſynecdochicè, cùm quia primæ fuerunt ſubſtantiæ e materia productæ, tum quia illuſtriſſimum eſt in iis creandis potentiæ divinæ teſtimonium: non enim ſolent provenire, niſi irrigatione pluviæ, hominis cultura, & vaporum humectatione, quæ omnia hîc diſertè Moſche ante ſtirpium procreationem extitiſſe negat. Aliter quidem vertunt alii & variè, ſed nos cum rei veritate perſpicuitatem conjunximus.* 7 Sufflaverat] *ut clarius appareret diſcrimen, quod eſt inter animam hominis & reliquorum animantium: horum enim animæ ex eâdem materia provenerunt, unde corpora habebant; illius verò anima ſpiritale quiddam eſt & divinũ.* Sic fuit] *id eſt, hac ratione factum eſt, ut terrea illa ſtatua animata viveret.* 8 Hhedene] *parte Meſopotamiæ, ut ex ſequentibus apparet, item ex Jeſchahhjæ 37. & Jechezkelis 27.* Ab Oriente] *Moſchi hæc ſcribenti, & Iſraëlitis quibus hæc ſcribebat, verſantibus in deſerto.* 9 Arbor quoque] *non erat in ea vita: ſed Chriſti ſymbolum fuit, qui eſt vita noſtra, dataque fuit, ut eſſet vitæ divinitus acceptæ & conſervandæ ſacramentum.* Arbor ſcientiæ] *metonymicè dicta ab effectu: quòd qui ea veſcerentur (cùm prohibita eſſet a Domino) experturi erant quantum bonum admitterent, & in quantum incideret malum.* 10 Exit] *alveorum ejus ratione, quâ ſurſum & deorſum ſpectant: nam ſi aquarum curſum ſpectes, Tygris & Euphrates non inde exeunt, ſed in regionem ſuperne influentes, ex ea inferne ſuis duobus alveis in ſinũ Perſicum Moſchi tempore deferebantur: etſi Euphratis alveus poſtea Cyri Babylonem oppugnantis arte derivatus, & Orchænorũ induſtria totus deinde præcluſus eſt. Plinius 6. natur. hiſt. 27.* 11 Piſchon] *Tygridis pars ab interamni regione ad ſinum Perſicum.* Chavilæ] *vide infrà 10. 7.* 12 Bdellium] *arbor quam Dioſcorides lib. 1. propius ad vocem Hhebræam accedens Bdolchon vocat. Hhebræi lapidem eſſe contendunt pretioſum durisſimum, quem Arabes vocant Elmas, id eſt, Adamas: ſed quia hîc lapidis nomen, ut Sardonychi, ei non præponitur, & adamas alio nomine in bibliis exprimitur, prior interpretatio magis placet.* 13 Gichon] *Euphratis inferior pars a Tygride diſparata, uſque dum influit in ſinum Perſicum.* Regionem Cuſchi] *Arabiam deſertam: nam Cuſch generatim Arabias Æthiopiaſq; comprehendit. vide infrà 10. 7.* 14 Chiddekel] *ſuperior Tygridis pars, a loco ubi oritur uſque ad confluentem: hinc nomen depravatum Diglito incolis re-*

ceptum: ſic Plinio 6.27. 15 Ad cuſtodiendum] *ne videlicet beſtiæ irrumperent, eumq́ deformarent.* 17 Quo die] *id eſt, cùm primùm meum præceptum tranſgrediēris, mortu reus eris, infinitas corporis & animi ærumnas cruciatusq́ ſenties, certos ſecuturæ mortu prænuncios, denique jam in mortis veſtibulo eris.* 18 Dixerat] *die ſexto, quo arboris fructu utrique interdictum eſt, ut ſupra 3.3. mulier teſtatur.* 19 Adduxiſſet] *tradens homini imperium, & mittens illum in poſſeſſionem eorum, ut ſiſti ſolent ſubditi novo Principi inaugurando.* Ut videret] *Adam videlicet, quibus nominibus ſingulas animantium formas appellaret.* 21 Incluſit] *id eſt, vacuum locum carne replevit, & obducta cute occluſit.* 22 Adduxit] *ut eam jungeret illi uxorem: ita divinitus conjugium inſtitutum eſt.* 23 Virago] *hoc vocabulo utendum fuit (quamvis non omnino præſenti loco ſignificatione conveniat) vt conſpiceretur ex parte Hebræarum dictionum conjugatio, & planius intelligeretur inditi nominis cauſa: nam vt a viro deſumpta eſt, ita nomen obtinuit a viri nomine derivatum.* 24 Idcirco] *Verba Moſchi, quibus demonſtrat divini inſtituti ſinē, doctrinam proponens omnibus ætatibus duraturam. Rationalis autem particula duas cauſas complectitur: quia uxor pars viri eſt, ideoque ei natura conjuncta, & quia divino inſtituto in matrimonium tradita.* Relinquet] *κατὰ τι, non ſimpliciter, ſed per comparationem dictum: id eſt, illud potius faciat quàm ut uxorem deſerat.* 25 Erant] *ſenſus eſt, non erat ante lapſum inhoneſtum, quod poſteà propter peccatum factum eſt probroſum.*

Caput III.

Natura humana a ſerpente diabolo decepta deſciſcit a Deo, imaginemq́ ejus labefactat, cujus inſtauratio per Chriſtum mulieris ſemen promittitur.

1 Erat autem ſerpens [a] aſtutior quavis beſtia agri, quam fecerat Jehova Deus: [b] is dixit ad mulierem, [c] Etiam quia edixit Deus, ne comederetis [d] ex omni [a] fructu arboris hujus horti.

2 Tum dixit mulier ad ſerpentē illū, [e] Fructu quidem arborum hujus horti comedemus:

3 At de fructu arboris iſtius quæ *eſt* in medio horti, dixit Deus, ne comedatis, *nempe* ex iſto, [f] neque attingatis eum, [g] ne moriamini.

4 Tum dixit ſerpens ille ad mulierem, [h] non utique moriemini:

5 [i] Sed novit Deus, [k] quo die comederitis ex eo, aperturos ſe [l] oculos veſtros, & vos fore ſicut dii, ſcientes boni & mali.

6 Cùm ergo [m] videret mulier bonum eſſe arboris illius fructum in cibum, & [n] gratiſſimam *eſſe* illam oculis, deſyderabilemque eſſe arboris fructum ad afferendum intelligentiam, accepit tandem de fructu ejus, & comedit: dedit que etiam viro ſuo *comedendum* ſecū, qui comedit.

7 Tunc [o] aperuerunt ſeſe oculi amborum, ut cognoſcerent ſe nudos eſſe: [p] conſutiſque foliis ficus fecerunt ſibi ſubligacula.

8 Deinde cùm audirent vocem Jehovæ Dei itantem per ipſum hortum [q] ad ventum illius diei, abſcondit ſe Adam & uxor ejus a facie Jehovæ Dei, inter arbores illius horti.

9 Inclamavit autem Jehova Deus Adamum, dixitque ei, [r] ubi es?

10 Qui dixit, [s] vocem tuam audivi in hoc horto, & extimui, eo quòd nudus ſum: ideò abſcondi me.

11 Dixit verò *Deus*, quis indicavit tibi nudum eſſe te? [t] an ex fructu illius arboris, de quo interdixeram tibi ne comederes ex eo, comediſtiſ?

12 Tum dixit Adam, mulier iſta quam collocaſti mecum, ipſa *eſt quæ* dedit mihi de fructu illius arboris, & comedi.

13 Tum dixit Jehova Deus ad mulierē, [u] quid hoc *eſt quod* feciſti? Dixit autem mulier, ſerpens ille ſeduxit me, & comedi.

14 Dixit ergo Jehova Deus ad ſerpentem illum, [x] quia feciſti hoc, maledictus eſto præ omnibus jumentis & præ omnibus beſtiis agri: ſuper ventrem tuum ito, & pulverem comedito omnibus diebus vitæ tuæ.

15 Præterea inimicitiam pono inter te & inter mulierem hanc, ſimiliter inter ſemen tuum & inter ſemen ejus: ipſum [y] conteret tibi caput, & tu conteres ei calcaneum.

16 Ad mulierem dixit, [z] admodum multiplico dolorem tuum, id eſt, [aa] *dolorem* conceptus tui, in dolore paries liberos: [bb] quin erga virū tuū appetitus tuus eſto, & ipſe poteſtatē habeto in te.

17 Adamo verò dixit: Quia auſcultaſti voci uxoris tuæ, comedens de fructu arboris illius, quo interdixeram tibi dicendo, ne comedas ex iſto: [cc] maledicta *eſto* terra propter te, cū moleſtia [dd] comedito ex ea omnibus diebus vitæ tuæ.

18 Et [ee] ſpinam & carduum proferat tibi, & comedito herbam [ff] agri.

19 [gg] In ſudore vultus tui veſcitor cibo, donec revertaris ad ipſā terrā, quia ex ea deſumptus fuiſti: pulvis enim es, & in pulverē revertēris.

20 [hh] Vocaverat autem Adam nomen uxoris ſuę [ii] Chavam, eoquòd ipſa *ſit* mater omnium *hominum* viventium.

21 Cumq́ feciſſet Jehova Deus Adamo & uxori ejus tunicas pelliceas, quibus veſtiret eos:

22 Dixit Jehova Deus, [kk] ecce homo evaſit *ſcilicet* ſicut unus [ll] ex nobis, cognoſcendo bonū & malum: nunc itaq́ [mm] *videndum* ne extenſa manu ſua accipiat etiam ex fructu arboris vitę, comedenſq́ vivat in ſeculum.

23 Emittens itaq́ eum Jehova Deus ex horto Hhedenis, ad colendum eam terram ex qua deſumptus fuerat,

24 Expulit ipſum hominem, ſtatuitq́ [nn] a parte anteriore horti Hhedenis [oo] Cerubinos, & [pp] mucronem gladii ſeſe vibrantis, ad cuſtodiendum viam ad arborem vitæ.

[a] Heb. *arbore, ut ſupra 2. 16. & ſic deinceps.*

[b] Heb. *non moriendo morieris: vide ſupra 2.17.*

[c] Heb. *deſyderium eſſe in oculis: ſed ex linguæ proprietate ſubſtantivū (ut vocant) abſtractum pro adjectivo gradus ſuperlativi ponitur: ut infra 31.34.*

[d] Heb. *multiplicando multiplicabo: ſimile eſt ſupra 4.*

[e] Heb. *comedito eam, id eſt, proventū ejus: Metonymia.*

[f] *id eſt, viventem.*

[g] *hac voce συνεκδοχικῶς bonos Latinitatis autores ſecuti vtimur, propter inopiam Latinæ linguæ: Græci ὀβελίσκον dicunt: vulgus laminam ſive ſolium.*

ANNOTATIO.

1 Aſtutior] *ac proinde diaboli technis accommodatior.* Is dixit] *diabolus videlicet in ſerpente: licet Moſche propter populi ruditatem mentionem diabolorum creationem & diabolorum lapſum, de quibus poſteà Eccleſiæ jam adultæ multa in prophetis & Novo Teſtamento ſcribuntur.* Etiam quia] *Paralepſis, qua Moſche ex longiore diaboli ad mulierē ſermone id tantùm cōmemorat, quo obtinuit quod moliebatur. Videtur enim inter multas rationes (quibus perſuadere voluit non ita a Deo amari homines ut putabant, imò odiſſe eos & ipſorum bono invidere) hanc afferre, quòd eſu illius fructus prohibuiſſet a quo penderet maximum hominis bonum, cognitio videlicet boni & mali.*

mali. Ex omni]*id eſt, quovis, q.d. libertatem ademit promiſcuè veſcendi quo velletis.* 2 E fructu quid.]*Reſponſio Chavæ hactenus eò tendit, ut partes Dei tueatur diabolo reſiſtens: negat enim durum aut moleſtum eſſe, quod maximâ copiâ & varietate arborum conceſſâ unam duntaxat exceperit.* 3 Neque attingatis]*q.d. adeo ſollicitè prohibuit illius eſu, ut ne attingendus quidem nobis ſit.* Ne moriamini]*hîc videtur cœpiſſe mulier labaſcere, ſubſtituens voci certitudinis dubitandi particulam.* 4 Non vtique]*Cavet Satanas ne apertius negando quod Deus dixerat, occaſionem præbeat abrumpendi colloquii, & fruſtretur ſine ſibi propoſito. Ideò verba Dei relinquens ſuo loco, ex dubitandi particula qua uſa eſt Chava, infert non eſſe certum mortem ſecuturam, ſi de prohibito fructu veſcatur: non enim dicit moriendo non moriemini, id eſt, utique non moriemini (quod ex diametro pugnaret cum verbis Dei ſuprà 2.17.) ſed inverſo vocum ordine, tantùm negat mortis certitudinem.* 5 Sed novit]*Aliam fuiſſe perſuadet prohibitionis cauſam, non dubiam ſed certam, quæ non hominem ſed Deum attingeret, videlicet ſocios Dei fore boni & mali cognitione: hanc certam cauſam Deum reticuiſſe, & alteram incertam propoſuiſſe, ut amplius ſuo periculo moverentur.* Quo die]*præſenti periculo quod Deus adduxerat dicens, quo die comederitis, &c. præſentem vilitatem opponit.* Oculos]*Metaphora, cujus ſequitur explicatio, vos fore ſicut Dii, &c.* 6 Videret]*id eſt, ex diaboli ratiocinatione, oculorumq; ſuorum fide ſtatueret, &c.* 7 Aperuerunt ſeſe]*id eſt, experientiâ & conſcientiæ ſenſu, quorſum tetendiſſet ſerpentis colloquium, cognoverunt: nimirum ut toti corporis & animi bonis nudarentur.* Conſutiſq;]*ut nuditatis corporis providerent: de animi nuditate conſilium nullum.* 8 Ad ventum]*id eſt, vento illius diei, cùm ſubinde reflaret, eam in aures illorum reportante.* 9 Ubi es?]*hac interrogatione hominem expergefacit, & ad ſe revocat: ſic infrà 4.9.* 10 Vocem]*timoris & occultationis ſuæ duas cauſas non veras attingit, veramq; recicet: nam etiam ante peccatum nudus erat, & Deum loquentem audiverat, nec timuerat tamen, aut ſe abſconderat. Vera autē cauſa eſt peccatum, cujus ipſum ſua conſcientia accuſabat, & judicii injiciebat metum.* 11 An ex fruct.]*q.d. conſcientiam tuam appello, an illæ ſint cauſæ quas attuliſti, ac non potius hæc quam omiſiſti.* 13 Quid hoc]*quaſi dicat, quod, quàm grave, & quantum flagitium commiſiſti?* 14 Quia feciſti]*Statim ad ferendam ſententiam venit, quia nullus eſt in diabolo reſipiſcentiæ locus: idq; partim in diabolum autorem, partim in ſerpentem adminiſtrum peccati.* 15 Conteret]*id eſt, multo gravius accipies, quàm afferes damnum.* 16 Dolorem concep.]*id eſt, dolore erunt conjuncta conceptus, geſtatio, partus, & educatio liberorum; ad quam functionem obeundam viro jungeris. 1. Tim. 2.15.* Quin erga]*id eſt, cùm lege naturæ, tum infirmitatu tuæ ſenſu dominium viri appetito.* 17 Maledicta]*quatenus ad tuos uſus ſpectat.* 18 Spinam]*id eſt, etiam poſt multos labores tuos, nec copiâ nec qualitate provētus, tuæ expectationi & neceſſitati ſatisfaciet.* Agri]*non hujus horti fructus, ſed reliquæ terræ, cujus proventibus etiam beſtiæ veſcuntur.* 19 In ſudore]*quodcunque genus vitæ ſequeris, laboriosū & arumnoſum eſto vitæ tuæ: Synecdoche.* 20 Vocaverat]*cùm primùm a Deo adducta eſt ad eum, ſuprà 2. 22.* 22 Ecce homo]*Ironica oratio, comparanda cum ſuaſione ſerpentis ſuprà 5.* Ex nobis]*Deus hîc quoque, ut ſuprà. 1.26. ſermonem ad ſe dirigit.* Videndum ne]*Ecliptica oratio; quales eſſe ſolent hominum qui aliquo affectu valde commoti ſunt, ut Moſche Deum proponit ἀνθρωποπαθῶς: ſic infrà 11.4. & 42.4. & Iſob. 1.5. & alibi frequenter.* 24 A parte anter.]*quâ patebat aditus in hortum Hhedenis.* Cerubinos]*angelos: nam ad captum populi ſui ſe accommodat: cui Cherubini gloriæ in tabernaculo noti erant; inviſibiles verò Angeli non item.*

Caput IIII.

Adami duo filii diverſam vitam ſectantes Deo offerunt: quorum unus admittitur, alter rejicitur: inde natâ invidiâ, rejectus interimit admiſſum, & parricidium ſervere à Deo vindicatur. Fratricidæ progenies cum ſtudiis ejus: propagatio quoq; ſeminis benedicti in Schetho & Enoſcho, initiúmque veri cultus Dei profanati deſcribitur.

1 DEINDE Adam cognovit Chavam uxorem ſuam: quæ ubi concepit & peperit [a] Kajinum dixit, Acquiſivi virū [a] *a* Jehova.

a id eſt, acquiſitum.

2 Poſtea pergens parere *peperit* fratrem ejus, nempe Hebelem: fuitq; Hebel paſtor gregis, Kajin verò fuit agricola.

3 Fuit autem [b] poſt dies *multos*, cùm offerret Kajin de fructu terræ munus Jehovæ:

b Heb. *poſt finem dierū.*

4 Et ipſe quoque Hebel offerret de primogenitis gregis ſui, [a]& de adipe eorum: ut [a] reſpiceret Jehova ad Hebelem & ad munus ejus:

5 Ad Kajinum verò & ad munus ejus non reſpiceret: quapropter accenſa eſt *ira* Kajini valde, & [a] concidit vultus ejus.

6 Tum dixit Jehova ad Kajinum: quare accenſa eſt *ira* tua, & quare concidit vultus tuus?

7 [a]Nónne ſi bene egeris, remiſſio: ſin verò non bene egeris, [a] peccatum excubans præ foribus *eſt*: tamen [a] erga te *eſt* appetitus illius, & tu poteſtatem habes in illum.

8 Deinde [a] colloquebatur Kajin cum Hebele fratre ſuo: fuitq; cùm eſſent in agro, ut inſurgens Kajin in Hebelem fratrem ſuum, occideret eum.

9 Quamobrem dixit Jehova ad Kajinum: ubi eſt Hebel frater tuus? qui dixit: non novi, an cuſtos fratris mei *ſum* ego?

10 Dixit verò *Deus*: quid feciſti? *Ecce* vocem [a] ſanguinum fratris tui [a] clamantium ad me de terra.

11 Nunc itaq; [a] maledictus eſto: *etiam* [a] ab ipſa terra, quæ [a] os ſuum aperuit ad excipiendum ſanguinem fratris tui de manu tua:

12 Cùm coles ipſam terram, ne amplius edito vim ſuam tibi: [a] vagus & erro eſto in terra.

13 Tum dixit Kajin ad Jehovam: major *eſt* [c] pœna mea, quàm ut ſuſtinere poſſim.

[c] Heb. *iniquitas mea: noema.*

14 En, [a] Expellis me hodie à ſuperficie hujus terræ, & [a] a facie tua abſcondar: eróque vagus & erro in terra: unde futurum eſt ut [a] cùm ullus invenerit me, occidat me.

15 Dixit verò ei Jehova: [a] propterèà quiſquis occiderit Kajinum, [a] ſeptuplo vindicator: ſic poſuit Jehova in Kajino [a] ſignum, ne cæderet eum ullus qui erat inventurus eum.

16 Egreſſus itaque Kajin a facie Jehovæ, habitavit in regione[d] Nodi, ad Orientem Hhedenis.

17 Et cognovit Kajin vxorem ſuam, quæ concepit & peperit Chanocum: [e] erat autem ædificator civitatis: vocavitque nomen civitatis illius de nomine filii ſui Chanocum.

18 Deinde Chanoco natus eſt Hhirad: Hhirad verò genuit Mechujaëlem: & Mechujaël genuit Metuſchaëlem: & Metuſchaël genuit Lemecum.

19 [f] Lemec autem accepit ſibi duas uxores: prioris nomen *fuit* Hhada, nomen verò ſecundæ Tzilla.

20 Peperitque Hhada Jabalem: is fuit [f] a itor degentium in tentoriis, [e] & pecuariæ.

21 Nomen autem fratris ejus, Jubal: is fuit autor omnis [f] tractantis [f] citharam, & organon.

22 Tzilla verò ipſa quoque peperit Tubalkajinũ, [g] qui erudivit omnem fabrum æ rarium & ferrarium: ſororémq; Tubal-kajini Nahhamàn.

23 Tum dixit Lemec uxoribus ſuis: ô Hhada & Tzilla, audite vocem meam: uxores Lemeci, aurem præbete ſermoni meo: [f] certè virum occiderem propter vulnus meum, etiam adoleſcentem propter livorem meum.

24 Si ſeptuplo vindicabitur Kajin, vtique Lemec ſeptuagecuplo ſeptuplo.

25 Adam autem denuò cognovit uxorem ſuam: quæ peperit filium, & vocavit nomen ejus [h] Schethum: nam, *inquit illa*, repoſuit mihi Deus ſemen aliud pro Hebele: quia ipſum occidit Kajin.

26 Sed & ipſi Schetho editus eſt filius, cujus nomen vocavit Enoſchum: [f] tunc [e] cœptum eſt profanari [e] in invocando nomine Jehovæ.

[d] *id eſt, erroru ſive vagationis, a ſupplicio Kajini.*

[e] Heb. *& pecoris: id eſt, fuit autor diſtribuendi pecora in greges, & cogendi ad ſuas cauſas & armentaria.*

[f] Heb. *prehendentis, pro apprehenſiũ tractantis: ut Latinis tangere pro tangendo puſare: Synecdoche.*

[g] Heb. *quicunct: tranſlatum a metallis ad fabros.*

[h] *id eſt, repoſitum.*

ANNOTATIO.

1 A Jehova] *eclipſis particulæ, ut infrà. 44. 4.* 4 Et de adipe] *id eſt, iisque pinguiſſimis: hypallage.* Reſpiceret] *id eſt, approbaret favens, & acceptum haberet: humanitus dictum a principum conſuetudine. Viſibilem autem fuiſſe approbationem oportet: cùm quia eam animadvertit Kajin, tum quia dicit Apoſtolus Deum perhibuiſſe teſtimonium de donis Hebelis: Heb. 11. 4.* 5 Concidit] *ut ſolet animus indicari vultu.* 7 Nonne] *interrogationem cauſam vide ſuprà 3. 9.* Si bene] *id eſt, aut remiſſio reſipiſcenti, aut pertinaci ſupplicium imminet.* Peccatum] *id eſt, pœna peccati: noëma, quod indicat generum Enallage in Hebræo textu.* Erga te] *id eſt, & naturæ lege, quia junior eſt: & affectu, quia frater eſt, te colit.* 8 Colloquebatur] *diſſimulans odium, ut inopinantem opprimeret.* 10 Sanguinum] *id eſt, ſanguinis cæde fuſi: nam plurale ſanguinis nomen ferè pro cæde uſurpatur.* Clamantium ad me] *hoc eſt, vindictam poſcentium.* 11 Maledictus] *id eſt, excluſus a Deo & eccleſia: quò ſpectant Kajini verba ver. 14. a facie tua abſcondar.* Ab ipſa terra] *ut ſit vindictæ quam tibi infligo miniſtra, quod ſequens verſus oſtendit.* Os ſuum aperuit] *Metaphora, quâ inhumanitas Kajini exaggeratur per comparationem terræ.* 12 Vagus & erro] *tertia pœna, exilium: idque tale, ut ſemper incerta ſede futurus ſit.* 14 Expellis me] *Secundum membrum ſententiæ Dei exaggerat primo loco, & primum ſecundo.* A facie] *id eſt, gratia tua deſtituar: vide in ver 11.* Cùm ullus in.] *id eſt, omnium hominum injuriis & violentiæ ero expoſitus: adeò ut qui primus mihi fiet obviam, me occidat.* 15 Propterea] *quia pœna homicidii Kajino propter ipſum & poſteros influxa fuit, ut omnes ejus exemplo ab effundendo ſanguine humano abſterrerentur; Deus per apoſiopeſin cavet, ne quis facilè in cædem ejus prorumpat.* Septuplo vind.] *Kajin, q. d. ſupplicium de ejus interfectore multò gravius ſumitor, quàm ſit de eo ſumptum. Numerus finitus pro infinito.* Signum] *id eſt, aliquam notam ei impreſſit. Alii per hypallagen vertunt; poſuit Kajinum in ſignum, id eſt, in exemplum.* 17 Erat autem æd.] *hoc eſt, cœperat ædificare: ſed vi maledictionis Dei ſubinde ad errandum impulſus, opus intermittebat.* 19 Lemec] *primus digamus, & corruptor legitimi conjugii: de quo ſuprà 2. 24.* 20 Autor] *id eſt, inventor, qui eorum uſum homines docuit.* 21 Citharam & org.] *his nominibus ſynecdochicè comprehendit omnia inſtrumenta muſica φλαφιλὲ καὶ πνευματικὰ, quæ digitis ventóque moventur.* 23 Certè] *apud ſuas uxores jactat ſuorum inventis fretus, ſe ne minimam quidem ullam etiam a minimo injuriam paſſurum, ſed gravius ulturum quàm Deus in Kajini homicidam interminatus ſit.* 26 Tunc] *ſub Enoſchi tempora.* Cœptum eſt prof.] *id eſt, alii poſteri Schethi, apud quos manſura erat Eccleſia, a Kajinitis corrupti cœperunt profanare ſe.* In invocando] *id eſt, in cultu Dei: ſpecies pro genere; ſynecdoche frequens: vide infrà 5. 22. & 6. in principio.*

CAPUT V.

Interſeritur hiſtoriæ catalogus filiorum Schethi ad Noachum uſque: ut promiſſionum Dei veritas de venturo ſemine mulieris, & certa temporum ætatúmque ſeries uſque ad diluvium oſtendatur.

1 [f] HAEC *eſt* enumeratio generationum Adami: [f] quo die creaverat Deus hominem, in ſimilitudine Dei fecerat eum.

2 Marem & fœminam creaverat eos, ac benedixerat eis: vocaveratque nomen eorum hominem, quo die creati ſunt.

3 Vixerat autem Adam centum triginta annos, cùm gigneret *filium* [f] in imagine ſua, ſecundum ſimilitudinem ſuam: & vocaret nomen ejus Schethum:

4 Fueruntque dies Adami, poſtquam genuit Schethũ, octingentorum annorum: quibus genuit filios & filias.

5 Sic fuerunt omnes dies Adami, quibus vixit, nongentorum triginta annorum: ac mortuus eſt.

6 Vixerat autem Scheth [a] quinque & centum annos, cùm gigneret Enoſchum.

7 Vixitque Scheth, poſtquam genuit Enoſchum, octingentis ſeptem annis: quibus genuit filios & filias.

8 Sic fuerunt omnes dies Schethi, nongentorum duodecim annorum: ac mortuus eſt.

9 Vixerat autem Enoſch nonaginta annos, cùm gigneret Kenanem.

10 Vixitque Enoſch, poſtquam genuit Kenanem, octingentis quindecim annis: quibus genuit filios & filias.

[a] Heb. *quinque annos & centum annos: Pleonaſmus uſitatus in numeris hoc cap. & alibi paſſim.*

11 Sic

11 Sic fuerunt omnes dies Enoſchi, nongentorum quinque annorum: ac mortuus eſt.
12 Vixerat autem Kenan ſeptuaginta annos, cùm gigneret Mahalalelem.
13 Vixitque Kenan poſtquam genuit Mahalalelem, octingentis quadraginta annis: quibus genuit filios & filias.
14 Sic fuerunt omnes dies Kenanis, nongentorum decem annorum, ac mortuus eſt.
15 Vixerat autem Mahalalel ſexaginta quinque annos, cùm gigneret Jeredum.
16 Vixitque Mahalalel, poſtquam genuit Jeredum, octingentis triginta annis, quibus genuit filios & filias.
17 Sic fuerunt omnes dies Mahalalelis, octingentorum nonaginta quinque annorum, ac mortuus eſt.
18 Vixerat autem Jered centum ſexaginta duos annos, cùm gigneret Chanocum.
19 Vixitque Jered, poſtquam genuit Chanocum, octingentis annis, quibus genuit filios & filias.
20 Sic fuerunt omnes dies Jeredi, nongentorũ ſexaginta duorum annorum, ac mortuus eſt.
21 Vixerat autem Chanoc ſexaginta quinque annos, cùm gigneret Metuſchelachum.
22 [a]Ambulavit autem Chanoc cõtinenter cum Deo, poſtquam genuit Metuſchelachum, trecentis annis, quibus genuit filios & filias.
23 Sic fuerunt omnes dies Chanoci, trecentorum ſexaginta quinque annorum.
24 Cúmque ambulaſſet Chanoc continenter cum Deo, [a]non extitit *amplius*, quia [a]aſſumpſit eum Deus.
25 Vixerat autem Metuſchelach centum octoginta ſeptem annos, cùm gigneret Lemecum.
26 Vixitque Metuſchelach, poſtquam genuit Lemecum, ſeptingentis octoginta duobus annis, quibus genuit filios & filias.
27 Sic fuerunt omnes dies Metuſchelachi, nõgentorum ſexaginta novem annorum, ac mortuus eſt.
28 Vixerat autem Lemec centum octoginta duos annos, cùm gigneret filium.
29 Vocavitque nomen ejus [b]Noachum, dicendo, hic [c]recreabit nos ab opere noſtro, & a labore manuum noſtrarũ, [d]propterea quòd maledixit Jehova terræ.
30 Vixitque Lemec, poſtquam genuit Noachum, quingentis nonaginta quinque annis, quibus genuit filios & filias.
31 Sic fuerunt omnes dies Lemeci, ſeptingentorum ſeptuaginta ſeptem annorum, ac mortuus eſt.
32 Poſtquam autem natus fuit Noach quingentos annos, [a]genuit Noach Schemum, Chamum, & Jephethum.

[b] *id eſt, quietũ, vel quietem recreatem & afferentẽ conſolationẽ.*
[c] Heb. *conſolabitur.*
[d] Heb. *propter terrã cui maledixit Jehova, Trajectio, & verborum ἰμπλοκὴ: quam nos ad evidentiam reſtituimus. Similem vide 1. Schemuel. 24.20.*

ANNOTATIO.

1 Quo die] *vide ſuprà 1. & 2.* 3 In imagine ſua] *non illâ quâ creatus a Deo fuerat, ſed hac deformata, quam ipſe ſibi & ſuis peccato compararat.* 22 Ambulavit] *id eſt, non ſecutus eſt malitiam ſui ſeculi, aut corrupto Dei cultu cum cæteris depravatus, ſed fide, cordis integritate, & vitæ innocentiâ Deum coluit ex ejus præſcripto, eúmque ducem ſecutus eſt. vide Hebr. 11. 5. Eccleſiaſtici 44. 16. & Sapient. 4. 11.* 24 Non extitit] *id eſt, diſparuit ex hominum conſpectu, nec fuit inventus.* Aſſumpſit eum] *id eſt, ab hominum conſortio tranſtulit. Rara locutio, ſed tamen etiam in hiſtoria de raptu Eliæ 2. Reg. 2. 9. & de morte uxoris Jechezkelu, Ezech. 24. 17. legitur.* 32 Genuit] *hoc eſt, gignere cœpit, ut accipitur infrà 11. 26. nam omnes eodem anno natos non eſſe apparet ex cap. 11. 10. & alibi infrà.*

CAPVT VI.

Deus Noacho mundum propter graſſationes & libidines, quibus filii Dei ex converſatione apoſtatarum contaminabantur, univerſalis diluvio ſe deleturum prædicet: eumq; arcam quam delineat, intra certum tempus fabricare jubet, in qua ipſe cum familia, & cætera animantium genera a diluvio conſeruentur.

1 [a]FUERAT autem, [a]cùm cœpiſſent homines multiplicari in ſuperficie terræ, filiæque editæ fuiſſent illis,
2 Ut videntes [a]filii Dei [a]filias hominum [a] bonâ *formâ* eſſe, acciperent ſibi mulieres ex omnibus [a]quas eligebant.
3 Quapropter dixit Jehova, [a]non diſceptabit Spiritus meus propter iſtos homines in ſeculum, eo quòd etiam ipſi [a]caro ſint: ſunto itaque dies [b] hominis, [a]centum viginti annorum.
4 [a]Nam defectores erant in ea terra temporibus illis, [a]ac etiam poſteà *fuerunt*, quando congreſſi ſunt filii Dei cum filiabus hominũ, quæ pepererunt illis *liberos*: [a]*ii ſunt* potentiſſimi illi, qui *fuerunt* [c] olim viri celeberrimi.
5 Sed cùm videret Jehova augeri malitiam hominis in terra, & omne figmentum, *id eſt*, cogitationes cordis ejus tantũmodò malum *eſſe* omni tempore,
6 [a]Pœnituit Jehovam quòd feciſſet hominem in terra, & [a]dolore affectus eſt [d] cũ animo ſuo.
7 Tandem dixit Jehova, delebo hominẽ quem creavi, e ſuperficie terræ, ab homine uſque [a]ad jumenta, uſque ad reptilia, & uſque ad volatilia cœli: pœnitet enim me quòd fecerim ea.
8 Sed Noach [a]invenit gratiam in oculis Jehovæ.
9 Hæc *ſunt* [e] quæ acciderunt Noacho. Noach vir juſtus, integer erat [a]in æ tatibus ſuis: cum Deo continenter [a]ambulabat Noach.
10 (Genuit autem Noach tres filios, Schemũ, Chamum, & Jephethum.)
11 Sed [a]terra corrupta erat [a]coram Deo, & impleta erat terra [a]violentiâ.
12 Cùm enim inſpiceret Deus terram, ecce corrupta erat: nam corruperat [a]omnis caro [a]viam ſuam ſuper terram.
13 Quamobrem dixit Deus Noacho, finis omnis carnis adventat coram me, eoquòd impleta ſit terra violentia [a]propter iſtos: quare ecce ego perditurus ſum ipſos cum reliqua terra.
14 Fac tibi [a]arcam e lignis [a]Gopher, *multarum* [f] manſionum facies ipſam arcã: & picabis eam intrinſecus & extrinſecus pice.
15 Hæc autem *eſt forma* qua facies eam: trecentorum cubitorũ longitudo arcæ, quinquaginta cubitorum latitudo ejus, & triginta cubitorum altitudo ejus.
16 [g] Clarum lumen adhibeto arcæ, & [h] ad cubiti magnitudinem cõſummato eam a ſuperio-

[a] Heb. *quòd bonæ forma eſſent: trajectio, ut ſuprà 1. 4.*
[b] Heb. *ejus: relativum pro antecedente.*
[c] Heb. *a ſeculo, viri nominis.*
[d] Heb. *in corde ſuo.*
[e] Heb. *generationes Noachi: ſed quia titulus hic generatim ad totam hiſtoriã Noachi, quæ ſubjungitur, pertinet, ita vocẽ accepimus, ut infrà 37. 2.*
[f] Heb. *nidorum: tranſlatio, vt Ijoõ. 29. 18. & Hhobadjæ 4.*
[g] Heb. *ſplendorem facito, id eſt, feneſtras claram lucem quaſi in meridie præbẽtes.*
[h] Heb. *ad cubitum.*

re parte, oſtium verò arcæ in latere ejus ponito: infimarum, ſecundanarum, & tertianarum *manſionum* perficito eam.

17 De me enim, ecce ego facturus ſum ut veniat diluvium aquarum ſuper terram, ad perdendum omnem carnem in qua *eſt* ſpiritus vitalis infra cœlum: quicquid in terra *eſt*, expirabit.

18 Sed ſtabilio ᵃ fœdus meum tecum, ut ingrediaris in ipſam arcam, tu & filii tui, & uxor tua, uxoreſque filiorum tuorum tecum:

19 Præterea ᵃ ex omnibus viventibus ex omni carne, ᵃ bina ex omnibus intromittas in arcam, ad conſervandum ea in vita tecum: mas & fœmina erunt.

20 Ex volucribus ſecundum ſpecies ſuas, & ex jumentis ſecundum ſpecies ſuas, ex omnibus reptilibus terræ ſecundum ſpecies ſuas, bina ex omnibus ᵃ venient ad te, ut in vita conſerves ea.

21 Tu ergo accipe tibi ex omni cibo qui comeditur, & collige penes te, ut ſit tibi & illis ad comedendum.

22 Quod fecit Noach: ſecundum omnia quæ præceperat ei Deus, ſic fecit.

ANNOTATIO.

1 Fuerat autem] *Redditur ad hiſtoriam, quam interpoſito capite 5. abruperat: nam hæc viginti annis antequàm naſcerentur filii Noacho geſta ſunt, ut apparet ex verſu 3.* Cùm cœpiſſent] *hoc eſt, inde a temporibus Enoſchi ſuprà 4.26.* 2 Filii Dei] *id eſt, qui puræ religionis & pietatis ſectatores videri volebant, eamque profitebantur.* Filias hominum] *ex antitheto filiorum Dei patet ſic vocari filias eorum quibus nulla erat pietas & religio: quales fuerunt Kajin & poſteri ejus.* Quas eligebant] *id eſt, modò forma placuiſſet, nulla fidei aut pietatis ratione habita, illas ſibi adjungebant.* 3 Non diſceptabit] *id eſt, non diu mecum diſputabo quid iſtis hominibus ſim facturus: ſtat enim ſententia, niſi intra conſtitutum tempus reſipiſcant, me funditus eos deleturum, quia nihil niſi carnem ſapiunt, etſi filii Dei haberi volunt.* Caro ſunt] *hoc eſt, omnino depravati, ac proinde ad regnum Dei non magis pertinent, quàm Kajin cum poſteris ſuis. vide infrà 12.* Centum viginti] *q. d. hoc ſpacium mundo tribuo, quo niſi reſipuerint homines, diluvium immittam.* 4 Nam defectores] *ſive apoſtatæ: hunc verſum narrationi inſerit Moſche, ut declaret planius quod prius attigerat, unde ſit corruptio illa natæ: videlicet quòd qui a pietate defecerant (quos Deus longè a ſuis abeſſe Kajini exilio mandaverat) in cœtum filiorum Dei ſe ingerentes, communiter cum illis iterum vixerunt. Sic enim accepimus vocem Nephilim, derivatam a deficiendi ſive deſciſcendi verbo, ut accipitur 2. Reg. 25.11. & Firmejæ 37.13. Nec obſtat quod Num. 13.34. hæc vox paulo aliter accipitur: non enim rarum eſt, ut idem nomen diverſas ſignificationes admittat, præſertim cùm illis etiam inter ſe aliqua in re conveniat.* Ac etiam] *id eſt, homines nihilo meliores iſta præmonitione facti ſunt.* Ii ſunt pot.] *nimirum defectores: oſtendit enim eos cùm autoritate qua valebant & celebritate nominis ſe inſinuaſſe, tum a filiis Dei, artium quas adinvenerant commoditate allectis, ultrò admiſſos eſſe.* 6 Pœnituit Jeh.] ἀνθρωποποιεῖσθαι: *id eſt, delere ſtatuit quem prius formaverat, quod velut pœnitere eſt. vide 1. Schem. 15. 11. annot.* Dolore aff.] *hoc eſt, ſummopere diſplicuit, ſimiliter* ἀνθρωποποιεῖσθαι. 7 Ad jumenta] *propter jus hominis in illa, & ut exemplo ſint.* 8 Invenit gratiam] *id eſt, ſolâ Dei miſericordiâ ſervatus eſt.* 9 In ætatibus] *inter homines ſui ſeculi, ante & poſt diluvium.* Ambulabat] *vide ſuprà 5.22. annot.* 11 Terra] *metonymia, pro habitatoribus terræ: aut hyperbole. q. d. tanta fuit hominum corruptio, ut terram quoque ipſam infecerit.* Coram Deo] *id eſt, palam: nam abjecta omni reverentia numinis impudenter peccabatur. ut infrà 10.9.* Violentia] *id eſt, juſti & æqui oppreſſione.* 12 Omnis caro] *id eſt, homo: ut Levit. 13.18. Jeſchahhjæ 40.5. & alibi paſſim.* Viam ſuam] *id eſt, vitam, ſtudia, & mores.* 13 Propter iſtos] *filios Dei depravatos, quos modo vocavit carnem.* 14 Arcam] *hoc eſt, navigium tectum, a forma arcæ.* Gopher] *alibi non legitur: cedri ſpecies eſt cariem non ſentiens, fortaſſis Cedrelate, de qua Plinius lib. 13, nat. hiſt. cap. 15.* 16 Ad cubiti mag.] *id eſt, arcam ita extruito, ut ſupra triginta altitudinis cubitos ad unius tantùm cubiti altitudinem aſſurgat faſtigium tecti, ſummaq; tabulatorum coaxatio ſecuriclatâ formâ, ſuggrundæ verò, omni ex parte in dimidiatum cubitum projectæ, amplient uno cubito latitudinem depreſſi tecti: nam quòd vulgò verba hæc ad feneſtram referunt, vocum generibus repugnat, ut illud mittamus, quòd arcæ deſcriptio imperfecta eſſet.* 18 Fœdus meum] *quo confirmo te & tuos iſto exitio minimè perituros.* 19 Ex omnibus vivent.] *extra aquam, ut oſtenditur infrà 7.22.* Bina] *non definit hîc recipiendorum in arcam numerum, de quo infrà 7.2. & 3. ſed conjuga eſſe oportere declarat ad conſervandas ſpecies, ut finis verſus explicat.* 20 Venient] *meo inſtinctu, & ſua ſponte: ut tibi non ſit opus venatione, aucupiove laborare.*

CAPUT VII.

Diluvium univerſale deſcribitur, reliquiarumq; ex hominibus & animantibus in arca conſervatio: luculentiſſimum juſtitiæ, miſericordiæ, ac providentiæ Dei teſtimonium.

ᵃ Heb. *ſeptem ſeptem: hac repetitione Hebræi pro diſtributivis utuntur: ſic poſteà duo duo, id eſt, bina.*

1 POSTEA dixit Jehova Noacho, ingredere tu & univerſa familia tua in arcâ: etenim te perſpexi juſtum ᵃ coram me in ætate hac.

2 Ex ᵃ omnibus jumentis ᵃ mundis accipito tibi ᵃ ſeptena, marem & fœminam ejus: ex jumentis verò quæ non *ſunt* munda, bina, marem & fœminam ejus:

3 Similiter ex volatilibus cœli, ᵃ ſeptena, marem & fœminam ejus: ad conſervandum in vita ſemen *eorum* in ſuperficie totius terræ.

4 Nam ad dies adhuc ſeptem, ego pluviam demiſſurus ſum ſuper terram quadraginta dies & quadraginta noctes: ut deleam omne corpus vivens quod feci, e ſuperficie terræ.

5 Quod fecit Noach, ſecundum omnia quæ præceperat ei Jehova.

ᵇ Heb. *filius ſexcentorum annorum.*

6 (Noach autem ᵇ natus *erat* ſexcentos annos, cùm diluvium illud fuit, aquæ *fuerunt* ſuper terram.)

7 Ingreſ-

7 Ingreſſus enim eſt Noach, & filii ejus & uxor ejus, & uxores filiorum ejus cum eo in arcam,
8 propter aquas diluvii:
Ex jumentis mundis, & ex jumentis quę non *ſunt* munda, & ex volatilibus, & omnibus quæ reptant ſuper terram,
9 Bina *quoque* ingreſſa ſunt ad Noachum in arcam, mas & fœmina: quemadmodum præceperat Deus Noacho.
10 Et fuit ſeptimo illo die, ut aquæ diluvii [a] eſſent ſuper terram.
11 [a] Anno ſexcenteſimo vitæ Noachi, menſe ſecundo, decimo ſeptimo die ejus menſis, hoc ipſo die [a] ruperunt ſeſe omnes fontes abyſſi magnæ, & cataractæ cœli ſe aperuerunt:
12 Ut eſſet pluvia illa ſuper terram quadraginta dies, & quadraginta noctes.
13 Eodem ipſo die cùm ingreſſus eſſet Noach & Schem & Cham & Jepheth filii Noachi, uxorq; Noachi & tres uxores filiorum ejus cum ipſis in arcam:
14 Ipſi cum omnibus beſtiis ſecundum ſpecies ſuas, & omnibus jumentis ſecundum ſpecies ſuas, & omnibus reptilibus quæ reptant ſuper terram ſecundum ſpecies ſuas, & omnibus volatilibus ſecundum ſpecies ſuas, omnibus avibus [a] cujuſcunque alæ,
15 (Venerunt enim ad Noachum in arcam, bina ex omni carne in qua erat ſpiratio vitæ,
16 Id eſt, quæ venerunt, mas & fœmina ex omni carne ingreſſa ſunt) ſicut præceperat ipſi *Noacho* Deus: [a] occluſit Jehova pro eo.
17 Cùm ergo eſſet diluvium hoc [a] quadraginta dies ſuper terram: primùm ita creverunt aquæ, ut ſuſtulerint arcã & elevaretur e terra,
18 Deinde invaleſcentibus aquis & creſcentibus admodum ſuper terram, ambularet arca in ſuperficie aquarum.
19 Denique invaleſcentibus aquis [c] quàm plurimùm ſuper terram, operti ſunt omnes montes excelſiſſimi, qui *ſunt* ſub univerſo cœlo:
20 Quindecim cubitis ſurſum verſus invaluerunt aquæ, poſtquã operti fuerunt illi mõtes.
21 [a] Expiravit itaque omnis caro quæ reptat ſuper terram, ex volatilibus & ex jumentis & ex beſtiis & ex omnibus reptilibus quæ repunt ſuper terram, & omnis homo.
22 Quicquid *erat* in cujus naribus *eſt* halitus ſpirationis vitæ, ex univerſis quæ *degunt* in ſicco, mortuum eſt.
23 Sic deletum eſt omne corpus vivens quod *degit* in ſuperficie terræ, ab homine uſque ad jumẽta, uſque ad reptilia, & uſque ad volatilia cœli, deleta ſunt e terra: ſed ſuperſtes relictus eſt tantũmodò Noach, quæ & cum eo *erant* in arca.
24 Prævaluerunt autem aquæ illæ ſuper terram centum quinquaginta diebus.

[c] Heb. *valde valde.*

ANNOTATIO.

1 Poſtea] *extructa arca, ſub finem* 120. *annorum, de quibus ſuprà* 6.3. Coram me] *id eſt, juſtitiã ſyncerã, quæ ſola coram Deo juſtitia cenſetur.* In ætate] *inter homines hujus ætatis. vide ſupra* 6.9.
2 Omnibus] *id eſt, ex quovis genere.* Mundis] *aptis ad ſacrificia: nam mundorum & immundorum diſcrimen divinitus fuerat Patribus revelatum.* Septena] *horum enim uſus futurus erat major ad cibum & ſacrificia: quod autem ad terna mundorum paria ſeptimum adjicit, pertinet ad ſubminiſtrationem ſacrificii mox a diluvio futuri, infrà* 8.20. 3 Septena] *mundorum: eclipſis enim eſt ſupplenda ex verſu* 2. 10 Eſſent] *id eſt, inciperent eſſe, ut ſuprà* 5.32. 11 Anno ſexcent.] *qui fuit mundi* 1656. Ruperunt ſe] *ut fontes rupti & apertæ cataractæ aquis exundarent.* 14 Cujuſcunque alę] *id eſt, quicquid quocunque modo alatum eſt.* 16 Occluſit] *obſeravit & oblivit omnibus ingreſſis.* 17 Quadraginta dies] *cum noctibus, ut ſuprà verſu* 4. 21 Expiravit] *ut prædixerat ſuprà* 6.17. *& verſu* 4. *hujus capitis.*

CAPUT. VIII.

Diluvio abeunte exiccatáque ad habitationem terra, Noach cum ſuis omnibus mandato Dei egreditur arcã, oblatiſq; ſacrificiis Deum ſervatorem ſuum & mundi inſtauratorem celebrat: quam gratiarum actionem ſibi acceptam eſſe teſtatur Deus.

1 NAM cùm [a] recordaretur Deus Noachi, & omnium beſtiarum, omniumq; jumentorum, & *eorum* quæ cum eo *erant* in arca, tranſmiſerat Deus ventum ſuper terram, ut [a] ſedarentur aquæ.
2 Sic occluſis [a] fontibus abyſſi & cataractis cœli, cohibitóque [a] imbre e cœlo,
3 Receſſerunt aquæ a ſuperficie terræ [a] continenter recedendo: & defecerunt aquæ [b] exactis centum quinquaginta diebus,
4 Adeò ut requieverit arca menſe ſeptimo, [a] decimo ſeptimo die ejus menſis, ſuper *uno* montium [a] Ararati.
5 Deinde [c] pergentibus aquis deficere uſq; ad menſem decimum, decimo *menſe*, primo die ejus menſis, conſpecti ſunt vertices montiũ.
6 Fuit autem ſub finem quadrageſimi diei, ut aperiens Noach feneſtram arcæ quam fecerat,
7 Emitteret corvum: qui [d] continẽter ibat & redibat, [e] uſque-dum exiccuerunt aquæ e ſuperficie terræ.
8 Quamobrem [a] emiſit columbam, ut videret num [f] levata eſſet aquis ſuperficies terræ.
9 Cumq; non inveniſſet columba illa quietis locum plantæ pedis ſui, reverſa eſt ad eum in arcam, eoquòd aquæ eſſent in ſuperficie terræ: qui extendens manum ſuam, accepit eam, & intromiſit eam ad ſe in arcam.
10 Expectavit itaq; adhuc ſeptem dies alios, & [g] iterum emiſit columbam illam ex arca.
11 Et venit ad eum columba illa [a] circa tempus veſpertinum, ecce autem folium olivæ decerptum in ore ejus: unde cognovit Noach levatam eſſe aquis ſuperficiem terræ.
12 Deinde expectavit adhuc ſeptem dies alios, & emiſit columbam illam, quæ ultrà non eſt ad eum reverſa ex eo tempore.
13 Fuit itaque ſexcenteſimo primo anno, primo *menſe*, primo *die* menſis illius, cùm [a] ſiccatæ eſſent aquæ a ſuperficie terræ: ut removens Noach operculum arcæ circumſpiceret, ecce autem ſiccata erat ſuperficies terræ.
14 Menſe autem ſecundo, vigeſimo ſeptimo die ejus menſis, exaruerat terra.
15 Tunc

[a] Heb. *abeundo & recedẽdo*: *Infinitivus poſt verbum ſuũ cõtinuationem notat: ſic infrà ver.* 5 *&* 7. *&* 12.9 *&* 26.13. *&* 1. *Schemu.* 14. 19. *&* 17.42.
[b] Heb. *a fine, ut ſuprà.* 4.3
[c] Heb. *erant eundo & deficiendo.*
[d] Heb. *ibat eundo.*
[e] Heb. *uſque ad exiccationem.*
[f] Heb. *leves factæ eſſent aquæ e ſuperficie: hypallage, ut infrà ver.* 11.
[g] Heb. *adjecit mittere, ut adjecit reverti, infrà* 12. *item adjiciam maledicere, & adjiciam percutere, inf.* 21.

15 Tunc edixit Deus Noacho, dicendo,
16 Exito ex arca, tu & uxor tua, & filii tui, & uxores filiorum tuorum tecum:
17 Omnes beſtias quæ tecum *ſunt* ex omni carne, tam volatilia quàm jumenta & omnia quæ repunt ſuper terram, educito tecum: & abunde progignantur in terra, fœtificentque & augeſcant ſuper terram.
18 Exivit itaque Noach, & filii ejus, & uxor ejus, uxoreſque filiorum ejus cum eo:
19 Omnes beſtiæ, omnia reptilia, & omnia volatilia, *denique* quicquid reptat ſuper terram, [h] per genera ſua exiverunt ex arca.

[h] Heb. *per familias ſuas, id eſt, non cõfuſè.*

20 Extructo autem Noach altari Jehovæ, accepit ex omnibus jumentis mundis & ex omnibus volatilibus mundis, quæ obtulit holocauſta ſuper illud altare.
21 [a] Odoratuſque Jehova odorem illum [i] gratum, dixit Jehova [k] cum animo ſuo, [a] Poſthac non maledicam ultrà terræ propter hominem, quamvis figmentum cordis hominis malum *ſit* ab adoleſcentia ejus, neque poſthac percutiam ultrà omnia viventia, quemadmodum feci.
22 [a] Deinceps [l] quandiu erit terra, ſementis & meſſis, frigúſque & æſtus, eſtáſque & hyems, diéſque & nox non ceſſabunt.

[i] Heb. *quietis.*
[k] Heb. *in corde ſuo.*
[l] Heb. *omnibus diebus terræ.*

ANNOTATIO.

1 Recordaretur] *id eſt, efficeret ut Noach & reliqui intelligerent ipſum ſuorum non oblivíſci.* Sedarentur] *hoc eſt, ira Dei aquis exundantibus furentibuſque teſtata deferbuit, faciens ut aquæ quieſcerent.* 2 Fontibus] *non omnibus, ſed iis qui ad exequendum judicium Dei præter naturam perruperant.* Imbre] *ne deinceps deſcendens pluvia effluxum aquarum impediret.* 4 Decimo ſept.] *ideſt,* 151. *die à cæpto diluvio.* Ararati] *Armeniæ majoris quæ imminet Aſſyriæ, Jeſchahhiæ* 37. 38. *& Jirmejæ* 51. 26. *quam Chaldæi vocant Kardu: ibi collocat Ptolemæus montes Gordyæos, quos Q. Curtius Cordæos appellat, paulùm deflexo nomine.* 8 Emiſit] *die ſeptimo ab emiſſo corvo, ut colligitur ex ver.* 10. 11 Circa temp.] *Nam quietis locum, non pabulum invenerat.* 13 Siccatæ eſſent] *ita ut terræ ſuperficies conſpiceretur, etſi adhuc mollior erat, quàm ut poſſet hominum aut gravíorum animalium corpora ſuſtinere. ideò nondum cogitat Noach de exitu, aut Deus illum exire jubet.*
21 Odoratuſque] ἀνθρωποκαθῶς, *pro ſacrificium illud acceptum habuit. Dicitur autem quietis odor, quia prius iratum propter hominum peccata placat, & facit ut ira ejus conquieſcat.* Poſthac non mal.] *id eſt, terram diluvio non perdam: nam reliquas maledictiones terræ, de quibus ſuprà* 3. *&* 4. *nec tunc abſtulit, nec adhuc ablatæ ſunt, ut quotidiana experientia docet.* 22 Deinceps] *Rerum naturam diluvio corruptam inſtaurat.*

CAPUT. IX.

Deus ſuperſtites ex diluvio benedictione conſolatur, penuriam eorum eſu carnis conceſſo ſublevat, terroremq; a diluvio fœdere pacis ſempiterno adimit dato irridis ſymbolo. Poſtremò Noach, occaſione ex animadverſis moribus filiorum capta, quæ ſingulu eventura ſint, procul in futurum prænuntiat.

1 PRæterea [a] benedixit Deus Noacho & filiis ejus, dicens eis, fœtificate, & augeſcite, ac replete terram.
2 Et timor veſtri terrorque veſtri eſto ſuper omnes beſtias terræ, & ſuper omnia volatilia cœli, in omnibus quæ calcant terram, & in omnibus piſcibus maris: *ea omnia* in manum veſtram tradita ſunt.
3 Quodvis reptile, quicquid *eſt* vivum, vobis eſto ad comedendum: [a] tanquam viridem herbam dedi vobis ea omnia.
4 Veruntamen carnem [a] cum animante eam ſanguine ejus, ne comedite.
5 Quin etiam ſanguinem veſtrum [b] animarum veſtrarum [a] repoſcam, [c] ab omni beſtia repoſcam illum: atque adeò a manu ipſius hominis, a manu [a] cujuſque fratris ejus repoſcam animam hominis.
6 [a] Qui effundit ſanguinem hominis, per hominem ſanguis ejus effunditur: quoniam [d] in imagine ſua fecit Deus hominem.
7 Vos autem fœtificate & augeſcite, abunde progignite in terra, & augeſcite in ea.
8 Locutus quoque eſt Deus ad Noachum & ad filios ejus cum eo, dicendo,
9 [a] De me autem, ecce ego ſtabilio fœdus meũ vobiſcum, & cum ſemine veſtro poſt vos,
10 [a] Et cum omnibus [c] animantibus quæ vobiſcum *ſunt*, ex volatilibus, ex jumentis, & ex omnibus beſtiis terræ quæ *ſint* vobiſcũ, ab omnibus exeuntibus ex arca ad omnes beſtias terræ.
11 Stabilio, inquam, fœdus meum vobiſcũ, quòd non excindetur omnis caro amplius ab aquis diluvii, neque erit deinceps diluvium ad perdendum terram.
12 Deinde dixit Deus, hoc *eſt* ſignum fœderis, quod ego pono inter me & inter vos, atq; inter omnem animantem quæ *eſt* vobiſcum, ætatibus [f] in ſeculum.
13 Arcum meum poſui in nubibus, qui erit in ſignum fœderis inter me & inter [a] terram.
14 Eritque cùm fecero ut ſint nubes ſupra terram, & conſpiciatur arcus ille in nubibus,
15 Ut [a] recorder fœderis mei, quod *eſt* inter me & inter vos & inter omnem animantem ex omni carne: & non erunt deinceps aquæ in diluvium ad perdendum terram.
16 Nam cùm erit arcus ille in nubibus, aſpiciam illũ ad recordandum fœderis [g] perpetui inter Deum & inter omnem animantem, ex omni carne quæ *eſt* ſuper terram.
17 Denique dixit Deus ad Noachum, [a] hoc illud *eſt* ſignum fœderis, quod ſtabilio inter me & inter omnem carnem quæ *eſt* ſuper terram.
18 Erant autem filii Noachi qui exiverunt ex arca, Schem, & Cham, & Japheth: [a] Cham autem is *eſt* pater Cenahhani.
19 Hi tres *ſunt* filii Noachi, a quibus reſperſa eſt *incolis* univerſa terra.
20 Cœpit autem Noach [h] vir agriculturæ deditus, plantare vineam.
21 Bibenſque de vino illius, inebriatus eſt, & retexit ſe in medio tentorii ſui.
22 Cumque aſpexiſſet Cham pater Cenahhani nuditatem patris ſui, indicavit duobus fratribus ſuis foris.
23 Tum accipiens Schẽ cum Japhetho pallium ejus, impoſuerunt ſuo amborum humero, &

[a] Heb. *anima ejus ſanguine ejus: hypallage.*
[b] Heb. *qui eſt ad animas veſtras, i. inditum ad animandum vos.*
[c] Heb. *a manu omnis beſtiæ: Catachreſis.*
[d] Heb. *in imagine Dei fecit hominem: antecedens pro relativo, ut ſervíat utrinq; ſic infrà* 12. 4. *&* 14. 1.
[e] Heb. *animis viventibus: & ſic deinceps.*
[f] Heb. *ſeculi.*
[g] Heb. *ſeculi*
[h] Heb *vir terræ, ut plantaret. &c.*

& accedentes retrorſum texerunt nuditatē patris ſui: facies autem ſuas *averterant* retrorſum ut nuditatem patris ſui non reſpicerent.
24 Sed cùm evigilaſſet Noach e vino ſuo, & reſciviſſet id quod fecerat ſibi filius ſuus minimus *natu*:
25 Dixit, 'Maledictus *erit* Cenahhan, 'ſervus ſervorum erit fratribus ſuis.
26 Deinde dixit, Benedictus *eſt* Jehova Deus Schemi, eritq; Cenahhan ſervus 'eis.
27 'Ailiciet Deus Jephethum, ut habitet in tentoriis Schemi: eritq; Cenahhan ſervus illis.
28 Vixit autem Noach poſt diluvium, trecentos quinquaginta annos.
29 Sic fuerunt omnes dies Noachi, nongentorum quinquaginta annorum, & mortuus eſt.

ANNOTATIO.

1 Benedixit] *id eſt, benedictionem ipſi & poſteris confirmavit quam in creatione contulerat.* 3 Tanquam vir.] *ut ante diluvium viridem herbam conceſſeram vobis in cibum: ſuprà 1. 29.* 5 Repoſcam] *perſequar & puniam, ut Pſalm. 9. 3.* Ab omni be.] *q. d. adeò mihi chara eſt humana vita, ut ne brutus quidem parci velim ſi hominem occiderint: Eandem legem renovat Exod. 21. 28.* Cujuſque fr.] *omnes homines ſine ulla exceptione ab homicidio abſterret, ſubjunctâ æquiſſimâ & efficaciſſimâ cauſâ, quòd omnes inter ſe ſint fratres, & nefas ſit tam arcto vinculo inter ſe conjunctos mutuis cædibus ſe conficere.* 6 Qui effundit] *id eſt, ſive homo ſive beſtia hominem interfecerit, occiſorem volo per hominē autoritate Dei inſtructum interfici.* 9 De me autem] *q. d. quæ ſint veſtræ partes in hominum propagatione & conſervatione audiſtis: iam quid ego propter eundem factūrus ſum exponam.* 10 Et cum] *id eſt, fœderu vobiſcum initi etiam beſtiæ percepturæ ſunt commodum.* 13 Terram] *Metonymia, pro incolis, ut ſuprà 6. 11. 15* Recorder] *vide ſuprà 8. 1.* 17 Hoc illud] *quaſi digito ſignum fœderis commonſtrans.* 18 Cham autem] *hoc adjicitur, cùm ut pateat via ad ſequentem hiſtoriam, tum ut confirmati hoc monito Iſraëlitæ ad ſuſcipiendam expeditionem in terram jam olim ſibi deſtinatam alacriores redderentur.* 25 Maledictus] *hîc illa tantùm commemorat Moſche, quæ aliqua ratione ad populum Dei cui ſcribebat pertinebant: ideò omiſſis reliquis filiis Chami, ſingulariter de Cenahhano loquitur, eâ ratione quam modò attigimus in verſum 18.* Servus ſerv.] *id eſt, viliſſima ſervitute addictus fratribus ſuis: nam Hebræis poſitivum in conſtructione geminatum ſuperlativi naturam induit, ut ſanctum ſanctorum pro ſanctiſſimo, Rex regum & dominus dominorum pro ſummo Rege dominoq; ponitur.* 26 Eis] *Schemo & Jephetho, quorum antè meminit.* 27 Alliciet] *id eſt, erit tandem ut vi Spiritus Dei poſteritas Jephethi alliciatur ad eundem Deum colendum cum poſteritate Schemi.*

CAPUT. X.

Filiorum Noachi propagatio, & ab illis omnium gentium origo deſcribitur.

1 ISTÆ autem *ſunt* generationes filiorum Noachi, Schemi, Chami, & Jephethi, quibus nati ſunt filii poſt diluvium.
2 Filii Jephethi, 'Gomer, &' Magog, & 'Madai, & 'Javan, & 'Tubal, & Meſchec, & 'Tiras.
3 Filii autē Gomeri, 'Aſchcenaz, & [a] 'Riphath, & 'Togarma.
4 Filii verò Javanis, 'Eliſcha, & [b] 'Tarſchiſch, 'Cittim, & [c] 'Dodanim.
5 Ab his 'ſeparatæ *ſunt* poſteà regiones Gentium 'per terras eorum, quæque *gens* 'ſecundū linguam ſuam, 'ſecundum familias ſuas 'in gentes ſuas.
6 'Filii autem Chami, 'Cuſch, & 'Mitzrajim, & 'Put, & Cenahhan.
7 Et filii Cuſchi, 'Seba, & 'Chavila, & 'Sabbeta, & 'Rahhema, & 'Sabteca: filii verò Rahhemæ, 'Scheba, & 'Dedan.
8 Prætereà Cuſch genuit Nimrodum: is 'cœpit eſſe potens in terra.
9 Ipſe fuit potens venatione 'coram Jehova: propterea 'dici ſolet, tanquam Nimrod 'potens venatione coram Jehova.
10 Erat enim 'principium regni ejus 'Babel, & 'Erec, & 'Accad, & 'Calne 'in terra Schinhharis.
11 E terra illa 'proceſſit in Aſſyriam, ubi ædificavit Nineven, & 'Rechoboth-hhirem, & 'Celachum,
12 Et 'Reſenen inter Nineven & inter Celachum: [d] illa *Nineve eſt* civitas maxima.
13 Mitzrajim autem genuit 'Ludæos, & 'Hhanamæos, & 'Lehabæos, & 'Naphtuchæos,
14 'Pattruſæos quoq;, & 'Caſluchæos, '& unde egreſſi ſunt Peliſchtæi, 'Caphtoræos.
15 Cenahhan verò genuit 'Tzidonem primogenitum ſuum, & 'Chethum,
16 'Jebuſæum quoque, & 'Emoræum, & 'Girgaſchæum,
17 Et 'Chivvæum, & 'Hharkæum, & 'Sinæum,
18 Et 'Arvadæum, & 'Tzemaræum, & 'Chamathæum: & poſtea ſparſerunt ſe familiæ Cenahhanæi.
19 'Fuit autem terminus Cenahhanæi a Tzidone quà venis Gerarum, uſque Hhazzam: & *inde* quà venis Sedomum, Hhamoram, & Admam, & Tzebojima uſque Leſchahhum.
20 Hi *ſunt* filii Chami ſecundum familias ſuas, ſecundum linguas ſuas, per terras ſuas in gentes ſuas.
21 Denique 'ipſi quoque Schemo *proles* edita eſt, patri omnium 'filiorum Hheberi, 'fratri Jephethi *natu* maximi.
22 Filii Schemi, 'Hhelam, & 'Aſchur, & 'Arpacſchad, & 'Lud, & 'Aram.
23 Filii autem Arami, 'Hhutz, & 'Chul, & 'Gether, & '[e] Meſch.
24 Arpacſchad verò genuit Schelachum, & Schelach genuit Hheberum.
25 Hhebero autem editi ſunt duo filii: vnius nomen eſt [f] Peleg, quia temporibus ejus 'diviſa fuit terra, nomen verò fratris ejus Joktan.
26 Hic Joktan genuit Almodadum, & Schelephum, & Chatzar-mavethum, & Jerachum,
27 Et Hadoramum, & Uzalem, & Diklam,
28 Et Hhobalem, & Abimaëlem, & Schebam,
29 Et Ophirem, & Chavilam, & Jobabum: hi omnes fuerunt filii Joktanis,
30 Fuit

[a] *Dicitur 1. Chro. 1. 6.*
[b] *Tarſchiſcha 1. Chro. 1. 7.*
[c] *Rodanim, 1. Chro. 1. 7.*
[d] *Relativum ad antecedēs remotius pertinens: vt infrà 19. 13. & 1. Schem. 7. 17. & Pſ. 99. 7.*
[e] *Meſchec. 1. Chro. 1. 7.*
[f] *Id eſt, diviſio.*

30 Fuit autem habitatio eorum a Meſcha, quà venis Sepharam, ad montes Orientis uſq;.
31 Iſti ſunt filii Schemi, ſecundum familias ſuas, ſecundum linguas ſuas, per terras ſuas in gentes ſuas.
32 Hæ ſunt familiæ filiorum Noachi ſecundū generationes ſuas in gentes ſuas: ex quibus diviſerunt ſe gentes in terra poſt diluvium.

ANNOTATIO.

2 Gomer] *ſuperiorem Aſiæ minoris partem obtinens, ex Jechezkel.* 38.6. *& poſterorum ſedibus.* Magog] *Jechezkel.* 38.2. *& 39.6. Scytharum author.* Madai] *Medorum autor,* 2. Reg. 17.6. *Jeſchahhjæ.* 13.17. *Jirmejæ.* 25.25. *Dan.* 5.6. *&* 8. Javan] *Jonum Græcorum autor, Dan.* 8.21. *Joël.* 3.6. Tubal & Meſchec] *Albani cum Iberis, & Cappadoces, ubi eſt oppidum Mazaca Cæſarea poſtea dictum: Jechezkel.* 27.13. *&* 32.26. *&* 38.3. Tiras] *Thracum autor accolentium Pontū Euxinum atq; Propontidē.* 3 Aſchcenaz] *incola Ponti & Bithyniæ, ubi lacus & fluvius eſt Aſcanius ab hoc denominatus, Jir.* 51.27. Riphath] *Paphlagonum autor, qui olim Riphathæi.* Togarma] *populorum Armeniæ minoris autor, quorum Reges Tygranes, & oppida multa Tygranokartæ vocata ſunt, Jechezkel.* 27. *&* 38. 4 Eliſcha] *Æolum purpurâ celebratorum autor, Jechezkel.* 27. Tarſchiſch] *incola Ciliciæ, quà Syriæ jungitur, ubi ſita eſt Tharſus.* Cittim] *Cetidis in Cilicia incolæ, Num.* 24.24. *Jeſchahhjæ.* 23.1. *Jirmejæ.* 2.10. *&* 1. *Machab.* 1.1. *Hic autem poſtremus locus malè a pleriſque intelligitur: qui illud quod dicitur Alexander ex cittim exiviſſe ita accipiunt, quaſi inde originem duxerit, itaque nomine Cetim Macedonas ſignificari putant. Senſus enim eſt, Alexandrum in Darium expeditionem facturum, ex ea regione ſummo labore & moleſtia propter aſperitatem ejus per anguſtias Amani montis prodiiſſe, ut inopinantem opprimeret. Sic etiam accipiendus Numer. locus, quòd Romani ibi curatâ ſua claſſe in Hebræos irruperunt.* Dodanim] *Rhodii, & Dores a quibus vi maris Rhodum ſeparatam ſcribunt.* 5 Separatæ] *ſeparatim habitatæ.* Per terras eorum] *autorum videlicet: id eſt, conjunctiū inter ſe regionibus familiarum, quæ ab uno autore deſcenderant.* Secundum linguam] *anticipatio, nam linguarum diverſitas tum primùm cœpit, cùm Babylonis extructio impedita eſt.* Secundum famil.] *id eſt, cùm linguæ dividerentur, eadem manſit in una familia lingua: nam diviſio linguarum ſeparandi familias cauſa fuit, ſicut conformitas linguæ in eadem familia, in cauſa fuit illū cur eodem commigrarent.* In gentes ſuas] *in quas pleraque familiæ auctæ ſunt.* 6 Filii autem Chami] *qui totum meridianum tractum a Babylone in Aſia & Affrica obtinuerunt.* Cuſch] *qui Arabibus, Æthiopibuſque nomen dedit: Jirm.* 13.23. *&* 2. *Reg.* 19.9. Mitzrajim] *autor Ægyptiorum.* Put] *Lybiæ, & ulteriorum regionum incola, ubi flumen eſt Phthuth. Jechezkel.* 27.10. *&* 38.5. 7 Seba] *Arabiam deſertam incolentium autor, Pſal.* 27.10. *& Jeſchahhjæ.* 43.3. Chavila] *Suſianes frons in Perſide, & quam Plin. lib.* 6. *nat. hiſt. cap.* 27. *corrupto nomine Babytacen vocat.* Sabbeta] *imæ regionis in Arabia felice incola, ubi erat urbs Sabbotha.* Rahhema] *autor populorum in Arabia felice, ad ſinum Perſicum ubi Ptolemæus Regamam ponit.* Sabteca] *Arabiæ felicis populorum autor ubi Sachalitæ ſunt ſub ſinu Perſico.* Scheba] *Auſtralis regionis auro thure aromatiſq; abundantis incola in Æthiopia, Ieſchah.* 50.6. *Matth.* 12.42. *&* 1. *Reg.* 10. *ubi Reginæ Kandak ſive Candaces dicebantur Act.* 8.27. *Strabo & Plinius lib.* 6. *cap.* 29. Dedan] *ſuperioru tractus in Arabia felice incola, ut aparet tum ex mercibus quarum meminit Jechezkel.* 27.15. *& 38.13. tum ex propinquitate Rahhemæ.* 8 Cœpit eſſe] *id eſt, in homines imperium exercere poſt linguarum diviſionem: terra enim accipitur μιθολογικῶς, ut ſuprà.* 6.11. *& alibi paſſim.* 9 Coram] *ut ſuprà.* 6.11. Dici ſolet] *id eſt, ejus tyrannis in proverbium abiit.* Potens venat.] *hoc quidem de ferarum venatione accipi poteſt, ſed præcedentibus & ſequentibus accommodatius eſt, cùm de imperio violento accipitur.* 10 Principium] *id eſt, primùm in Meſopotamia & Chaldæa regnabat.* Babel] *vide infrà.* 11. Erec] *Edeſſa vetus ad Euphratem.* Accad] *Niſibis in Accadene Meſopotamiæ parte, quam Geographi corruptè Acabenen vocant.* Calne] *Seleucia, Hhamos.* 6.2. In terra Schinhar.] *id eſt, inferiore parte Meſopotamiæ, quę ſubjacet monti Singarę.* 11 Poceſſit] *tyrannidem ampliavit.* Rechoboth-hhirem] *Orobam ad Tygrin.* Celachum] *quæ regioni Calacinæ nomen dedit.* 12 Reſenem] *oppidum in Adiabene, ſorta ſis Beſſaram, quod videtur indicare ſitus.* 13 Ludæos] *Gentilia, non propria ſunt hæc nomina: Ludæi a Ludo, Hhanamæi a Hhanamo, &c. Sunt autem Ludæi Mareoticæ præfecturæ in Ægypto incolæ.* Hhanameos] *Pentapolitas ſive Cyrenæos.* Lehabæos] *Lybias.* Naphtuchæos] *Æthiopas Ægypto conterminos, quorum Metropolis Napatha ſive Naphta.* 14 Pattruſæos] *Phauruſios Ptolemæo Pharuſios Plinio, ab autore Pattroſo, Jeſchahhjæ.* 11.11. Caſluchæos] *Caſſiotidis in ingreſſu Ægypti incolas.* Et undè] *Hyſteroſis verborū, quā reſtituimus ex Deu.* 2.23. *Jirmejæ.* 47.4. *& Hhamos.* 9.7. Caphtoræos] *Sethroitidos præfecturæ incolas cum finitimis.* 15 Tzidonem] *Sidonis conditorem.* Chethum] *a quo Chittæi ad orientem ſiti Euphratem verſus. Jehoſchu.* 1.4. 16 Jebuſæum] *conditorem Jebuſi, quæ poſteà Jeruſchalaima, Jehoſchu.* 18.28. Emoræum] *Baſchanis & Gilhhadis incolam. Deut.* 2. *& alibi.* Girgaſchęum] *ſive Gergeſenum. Matth.* 8.21. 17 Chivvæum] *in agro Gibhhonitarum habitantem, Jehoſchu.* 9.19. Hharkæum] *incolam Hharkæ in Phœnicia ad radices Libani.* Sinæum] *Caparorſæ incolam, quam Ptolemæus in Idumæa non procul a Jebuſo collocat, Meridiem verſus.* 18 Arvadęum] *incolentes Aradiū & Antaradū.* Tzemaræum] *incolentes Tzemarajma, Jehoſchu.* 18.22. *uſque ad montē Tzemarajmorum.* 2. *Chro.* 13.4. Chamathæum] *incolam regionis Chamathæ, a Libano ad Arabiam uſque porrectæ.* 19 Fuit autem] *Quia Iſraëlitis ſcribebat Moſche, quibus regio Cenahhani deſtinata erat, ſingulari ſtudio deſcribit terminos tractus quem tum Cenahhanæi occupabant: nam Tzidon & Hhazza maritimæ civitates angulos occidentales deſignant a ſeptentrione ad Meridiem, Sedom verò cum reliquis civitatibus, & Leſchahh ſive Callirrhoë angulos orientales a Meridie ad Septentrionem.* 21 Ipſi quoq;] *ſimilis prorſus locutio legitur ſuprà.* 4.26. Filiorum Hheberi] *id eſt, noſter & Hebræorum omnium.* Fratri Jeph. &c.] *hæc rationem accentuum, & fidem hiſtoriæ ſecuti ita reddidimus: nam cùm Noach quingenteſimo demum anno gignere cœperit, Schem verò biennio poſt diluvium centum annos dicatur natus infrà.* 11.10. *(fuit autem is*

annus

annus centeſimus ſecundus vitæ Noachi) conſtat hunc natu maximum non eſſe. Cham autem diſertè minimus natu dicitur ſuprà 9. 24. quare neceſſariò ſic fuit de Jephetho accipiendum. Cur autem hic frater Jephethi appelletur, excluſo Chamo, ex Noachi hiſtoria eruendum eſt ſuprà 9. 23. & ſequentibus. 22 Hhelam] *a quo Hhelamitæ in ſuperiore Perſidis parte.* Aſchur] *quis Aſſyriæ nomen dedit.* Arpacſchad] *a quo per apharesin Caſchdim, id eſt, Chaldæi dicti ſunt.* Lud] *a quo Lydi.* Aram] *a quo Aramæi, id eſt, Syri.* 23 Hhutz] *populorum autor in Trachonitide, quam Auſanitida vocant.* Chul] *Palmyrenem ad Euphratem uſque obtinens, ubi fuit oppidum Cholle, Ptolemæo.* Gether] *Apamenes incola, ubi Atergatis idolum colebatur.* Meſch] *incolens ſuperiorem tractum Syriæ inter Ciliciam & Meſopotamiam, ad partem uſque Amani montis, quam Maſium vocant.* 25 Diviſa fuit terra] *Metonymia, ut ſuprà 8. id eſt, tunc natus eſt cùm linguæ dividerentur.* 30 A Meſcha] *id eſt, a monte Maſio Amani parte.* Sepharam] *Sippharam Ptolemæo, ad Euphratem ſitam, qua conjungitur montibus Chaldææ: nam hi dicuntur hoc loco montes Orientis, ut Num. 23. 11.*

Caput. XI.

Homines numero poſt diluvium aucti, & communi habitatione ac ſermone utentes, cupiditate gloriæ & ſeparationis metu conſpirant, urbemq; & turrim monſtroſam ædificare incipiunt: quorum conſilium Deus immiſſa linguarum confuſione, familiisque per orbem diſjectis abrumpit. Deinde poſteri Schemi ad Abrahamum uſque recenſentur: cujus demum migratio, ex vocatione promiſſionibuſq; Dei, cum patris morte deſcribitur.

1 ' Fuerat enim univerſa terra ſermonis ejuſdem: & verba eadem *erant*.

2 Sed fuerat cùm ' ab Oriente profecti eſſent, & inventa convalle in regione Schinhharis, habitarent ibi:

3 Ut dicerent [a] alter ad alterum, agedum, formemus lateres, & [b] excoquamus prorſus: ſic erant eis lateres illi pro lapidibus, & ' bitumen illius erat eis pro intrito.

4 (Nam' dixerant, agedum, extruamus nobis urbem & turrim, cujus faſtigium *aſſurgat* ' in cœlum, ut [c] acquiramus nobis nomen: *videamus* ne diſpargamur in ſuperficiem terræ)

5 ' Deſcendens autem Jehova, ad videndum illam urbem & turrim quam extruebant filii hominis,

6 Dixerat Jehova, ' Ecce populus unus eſt & idem ſermo omnib. iſtis, [d] hoc verò eſt quod iſti cœperunt facere: jam autem [e] non averterentur iſti ab omni eo quod cogitaverunt faciendo?

7 Agedum, deſcendamus & ' confundamus ibi ſermonem eorum, vt non intelligant [f] alter ſermonem alterius.

8 Sic diſperſerat eos Jehova inde in ſuperficiem totius terræ, deſierantq; extruere urbem illam.

9 Propterea vocavit nomen ejus [g] Babelem, quia ibi confuderat Jehova ſermonem totius terræ, & inde diſperſerat eos Jehova in ſuperficiem totius terræ.

10 ' Hæ *ſunt* generationes Schemi. Schem natus centum annos, genuit Arpacſchadum, biennio poſt diluvium.

11 Vixitque Schem, poſtquam genuit Arpacſchadum, quingentis annis; quibus genuit filios & filias.

12 Arpacſchad autem, cùm vixiſſet triginta quinque annos, Genuit Schelachum.

13 Vixitque Arpacſchad, poſtquam genuit Schelachum, quadringentis tribus annis, quibus genuit filios & filias.

14 Schelach autem cùm vixiſſet triginta annos, genuit Hheberum.

15 Vixitque Schelach, poſtquam genuit Hheberum, quadringentis tribus annis, quibus genuit filios & filias.

16 Cùm autem vixiſſet Hheber triginta quatuor annos, genuit Pelegum.

17 Vixitque Hheber poſtquam genuit Pelegum, quadringentis triginta annis, quibus genuit filios & filias.

18 Cùm autem vixiſſet Peleg triginta annos, genuit Rehhu.

19 Vixitque Peleg poſtquam genuit Rehhu, ducentis novem annis: quibus genuit filios & filias.

20 Cùm autem vixiſſet Rehhu triginta duos annos, genuit Serugum.

21 Vixitque Rehhu, poſtquam genuit Serugum, ducentis ſeptem annis: quibus genuit filios & filias.

22 Cùm autem vixiſſet Serug triginta annos, genuit Nachorem.

23 Vixitque Serug, poſtquam genuit Nachorem, ducentis annis, quibus genuit filios & filias.

24 Cùm autem vixiſſet Nachor viginti novem annos, genuit Terachum.

25 Vixitque Nachor, poſtquam genuit Terachum, centum novemdecim annis, quibus genuit filios & filias.

26 Cùm autem vixiſſet Terach ſeptuaginta annos, ' genuit ' Abramum & ' Nachorem, & Haranem.

27 Hæ itaque ſunt generationes Terachi: Terach genuit Abramum & Nachorem & Haranem, Haran verò genuit Lotum.

28 Mortuus autem eſt Haran ' in conſpectu patris ſui, [h] in ſolo natali ſuo, ' Ure Chaldæorum

29 Abram quoque & Nachor acceperunt ſibi uxores: nomen uxoris Abrami *eſt* Sarai, nomen verò uxoris Nachoris, ' Milca ' filia Haranis, patris Milcæ & patris Jiſcæ.

30 Erat autem Sarai ſterilis, ideò non *erat* ei proles.

31 ' Aſſumens autem Terach Abramum filium ſuum, & Lotum filium Haranis nepotem ſuum, & Sarai nurum ſuam uxorem Abrami filii ſui, ' egreſſi ſunt unà Ure Chaldæorum ad proficiſcendum in regionem Cenahhani: ſed cùm perveniſſent ' Charanem, ' manſerunt ibi.

32 Erantque dies Terachi ' ducentorum quinque annorum, cùm mortuus eſt Terach Charane.

33 ' Dixerat enim Jehova Abramo, [i] Abi e terra tua, id eſt *ſolo* natali tuo & e domo patris tui, ad eam regionem quam oſtendam tibi.

34 Et efficiam te ' *patrem* genti magnæ, ac ' be-

[a] Heb. *vir ad amicum ſuũ.*
[b] Heb. *conburamus in combuſtionẽ.*
[c] Heb. *faciamus: ut accipitur infrà 12. 2. & Deu. 8. 17. & 18.*
[d] Heb. *incipere ipſorum facere.*
[e] Heb. *non averteretur ab iſtis facere? Hypallage*
[f] Heb. *vir labium amici ſui: ut ſup. 2.*
[g] *id eſt, confuſionem.*
[h] Heb. *in terra cognationis ſuæ, ut infrà 33.*
[i] Heb. *de tribu: Pleonaſmus cũ verbis actionis ἀπὸ συβάτου frequens.*

benedicã tibi, & magnificabo nomẽ tuum: adeóque *jam* eſto benedictio.
35 Etiam benedicam benedicentibus tibi, qui verò maledixerit tibi, ei maledicam: & benedictæ erunt in te omnes familiæ terræ.

ANNOTATIO.

1 Fuerat enim] *Per hyſteroſin cauſam & initium hiſtoriæ, quæ ſuperiore capite continetur, explicat: quod genus hyſteroſeon in cauſarum explicationibus eſt frequentiſſimum.* 2 Ab Oriente] *ex montibus Ararati, vbi ſubſtiterat arca, ſuprà 8.4.* 3 Bitumen illius] *convallis videlicet, id eſt, Babylonicum: hoc enim teſtatur Plinius lib. 35. nat. hiſt. cap. 15. adhibitum ferrumunandis Babyloniæ muris, uſum præbuiſſe calcis.* 4 Dixerant] *inter ſe deliberaverant.* In cœlum] *Hyperbole, qua maxima altitudo ſignificatur, ut Deuter. 1.27.* 5 Deſcendens] *humanitus dictum, ut ſuprà 1.26. & infrà. 7.* 6 Ecce popu.] *q.d. duobus iſtis freti hoc opus machinati ſunt, communitate habitationis & linguæ.* Hoc verò] *id eſt, huc uſque opus ſuum perduxerunt: tempus eſt ut illorum conatus impediam.* 7 Confundamus] *itaque efficiamus ut opus intermittatur & homines diſpergantur.* 10 Hæ ſunt gen.] *variam poſteritatem Schemi & habitationes ejus ſuprà dixit: hîc recenſentur filii Dei, ad hiſtoriæ fidem, temporum ſeriem, Eccleſiæ continuationem, & Chriſti genus cognoſcendum.* 26 Genuit] *gignere cœpit, ut ſuprà 5.32.* Abramum] *hic primus inter filios Terachi nominatur, ut Dei filius, quia de eo præcipuè ſermo habendus eſt: etſi non propterea primogenitus exiſtimandus eſt, ſicut etiam de Schemo obſervatum eſt ſuprà 10.21. Abramus enim (ut ex 12.1. infrà patet) natus eſt cùm pater ageret annum 130. ſiquidem pater anno 205. Charane mortuus eſt, infrà ver. 32. ac proinde Abram 60. annis primogenito Harane junior fuit.* Nachorem & Haranem] *inverſo naturæ ordine nominat, quia a minimo inceperat, ut Matth. 1.1. Horum autem meminit propter ſequentem hiſtoriam, ut intelligatur qua ratione Loi ad Abramum attineat, & ut origo uxorum Jitzchaki & Jabhakobi conſtet.* 28 In conſpectu] *id eſt, vivo & præſente patre. ut Num. 3.4.* Ure] *hiſtoricis Orchoë.* 29 Milca] *avia Ribkæ uxoris Jitzchaki, infrà 22.23. pro avia Rachelis & Leæ, infrà 29.* Filia Haranis] *hinc colligimus Haranem fuiſſe natu maximum, eo quòd filia ejus apta fuiſſe legitur, ut matrimonio fratri ejus Nachori jungeretur.* 31 Aſſumens] *poſtquam Deus Abramum vocavit infrà. 33. & Act. 7. Sunt enim hæc per anticipationem dicta.* Egreſſi ſunt] *id eſt, Terach Abramum* Ure *Chaldæorum eduxit, comitémque profectionis ei ſe adjunxit, ut Deo filium vocanti obtemperaret. Hinc autem incipiunt illi 430. anni, quibus exacti ex Jiſraëlitæ ex Aegypto educti leguntur Exod. 12.41. & quos Paulus Galat. 3.17. interceſſiſſe ait inter promiſſionem & legem.*
Charanem] *Charras in Meſopotamia.* Manſerunt ibi] *quaſi 5. annos, qui inter vocationem* Ure, *& profectionem Charanè intervenerunt. Dicitur enim infrà 12.1, Abram fuiſſe 75. annos natus, cùm inde exiret.* 32 Ducentorum quinque] *ex quibus ſi 75. annos Abrami Charanè exeuntis detrahas, ſupererunt 130. anni: quot annos vixiſſe Terachum neceſſe eſt cùm Abramum gigneret, ut ſuprà 26. diximus.* 33 Dixerat en.] *Cauſa ſuperioris profectionis exponitur per hyſteroſin, qualem ſuprà obſervavimus verſu. 1. Quamobrem tres hoſce verſus cum ſuperioribus conjunximus. vide infrà 15.7. & Act. 7.2. & 3.* 34 Patrem] *adjecimus ex 17. 3. & 4. infrà.* Benedicam] *rebus corporalibus & ſpiritualibus, Rom. 4.11. &c.* Benedictio] *id eſt, ſummè benedictus, ut ſuprà 3.6. Auxeſis.* 35 Etiam bened.] *q.d. tanta commiſſa eſt tibi benedictio, ut propter eam ſim communes tecum amicos & inimicos habiturus.* Benedictæ erunt] *id eſt, tibi per fidem inſitæ participes fient harum promiſſionum benedictionúmque tecum: Galat. 3.8. Act. 3.25.*

CAPUT XII.

Abram in peregrinatione imperata pergens Cenahhanæam petit: inde propter famem migrans aliò, uxorem ad tempus amittit, deinde inviolatam recuperat, boniſque propter eam cumulatus, fide publica incolumis inde deducitur.

1 Cùm autem abiret Abram Charane, ſicut dixerat ei Jehova, abivit quoque cum eo Lot (erat autem Abram natus ſeptuaginta quinque annos, [a] cùm inde exiret)
2 Aſſumpſit enim Abram Sarai uxorem ſuam & Lotum filium fratris ſui, cum univerſis facultatibus ſuis quas [b] comparaverant, & animis quas acquiſierant Charane: qui profecti ut venirent in regionem Cenahhani, tandem perveneruntc in eam.
3 Et tranſivit Abram per regionem ipſam uſque ad locum [d] Schecemi, uſque ad planitiem [e] Moræ: erat autem [f] Cenahhanæus tum in ea regione.
4 Quamobrem apparens Jehova Abramo, dixit, Semini tuo dabo hanc ipſam regionem: tum extruxit ibi altare Jehovæ qui apparuerat ei.
5 Poſteà refixit *tentorium* inde ad montem *profecturus*, verſus Orientalem plagam [g] Bethelis, ubi tetendit tentorium ſuum, Beth-eli [d] ab Occidente, & Hhai ab Oriente: extructoque ibi quoque altari Jehovæ, invocavit nomen [e] ejus.
6 Deinde profectus eſt Abram [f] continenter pergendo, ad [g] Meridianum tractum *Cenahhanæę*.
7 Erat autem fames in ea regione: quapropter deſcendit Abram in Ægyptum, ut peregrinaretur illic, quia gravis *erat* fames in ea regione.
8 Fuitque cùm [g] veniſſet prope Ægyptum, ut diceret ad Sarai uxorem ſuam, Ecce, [g] nunc novi mulierem pulchram eſſe te:
9 Erit itaque, cùm videntes te Ægyptii dixerint, hæc uxor ejus eſt, ut occidãt me & te vivam conſervent.
10 Dic quæſo [g] ſororẽ meam eſſe te, ut bene ſit mihi propter te, & vivat anima mea tua cauſa.
11 Sic fuit ingreſſo Abramo in Ægyptum, cùm viderent Ægyptii mulierem illam pulchram eſſe valde,
12 Viden-

[a] Heb. *cùm exiret Charane: antecedẽs pro relativo ad emphaſin: ut infrà 2. & 5. & 16.16.*
[b] Heb. *fecerant.*
[c] Heb. *in regionem Cenahhani: ut ſuprà 1.*
[d] Heb. *amaris ſic vocatur Occidẽs, propter mediterraneum mare, quod eſt ab Occidente Cenahhanæ.*
[e] Heb. *Jehovæ: ut ſuprà 1.*
[f] Heb. *eundo & proficiſcendo: vide ſuprà 8.3.*
[g] Heb. *appropinquaſſet veniendo, vel ad veniendũ in Aegyptũ: verbum infinitivo junctum ſignificationem adverbii obtinet.*

12 Videntéſq; eam [a]Principes Parhhonis laudarẽt eam apud Parhhonem: vt ſublata mulier illa [a]*peráduceretur* in domum Parhhonis.
13 Qui Abramo [a]benefecit propter eam, adeò ut fuerint ei oves & boves & aſini, ſervi quoque & ancillæ, aſinæ quæ & cameli.
14 [a]Inflixit autem Jehova Parhhoni plagas magnas & domui ejus, [b]propter Sarai uxorem Abrami.
15 Quamobrem vocavit Parhho Abramum, ac dixit, [a]quid hoc *eſt quod* feciſti mihi? quare non indicaveras mihi uxorem tuam eſſe hanc?
16 [a]Quare dixiſti, ſoror mea eſt? ut acceptúrus fuerim eam mihi in uxorem: jam itaque ecce uxor tua, recipe *eam*, & abi.
17 Tunc dedit mandatum de eo Parhho hominibus *certis*, qui dimiſerunt eum, uxorémque ejus, & quicquid *erat* ei.

[b] Heb. *ſuper re Sarai,*

ANNOTATIO.

3 Schecemi] *id eſt, ubi poſteà fuit vrbs Schecem, de qua infrà 33.18.* Moræ] *idem Deut. 11.30. More autem proprium nomen poſſeſſoris exiſtimatur, ſub hæc tempora.* Cenahhanæus] *hoc eſt, nihil minus in ſpeciem videbat Abram, quam quod promiſſum erat, & tamen percipiebat fide.* 5 Beth-elis] *per anticipationem, tum enim dicebatur Luz, infrà 28.19.* 6 Meridianum tra.] *qui ſpectat Aegyptum: quare invadente fame in Aegyptum potius quàm aliò migravit.* 8 Nunc] *cùm Meridianas iſtas fœminas contemplor, & te cum illis comparo.* 10 Sororem] *ut quæ avum communem ſecum habuerit: vide infrà 20.12. non petit ab uxore ut mentiatur, falſum aiens aut negans verum, ſed tantùm ut veri partem dicens, partémq; reticens, ipſum a periculo liberet.* 12 Principes Par.] *id eſt, aulici.* Perducereturſ] *Metalepſis, quam ſupplevimus: nam verbum hoc ſuperiore includitur, ut peregrina ſyntaxis confirmat.* 13 Benefecit] *nam his etiam mediis implet Deus promiſſiones ſuas, ſupra 11.34.* 14 Inflixit] *cùm propter violentum raptum Sarai, tum ut morbo correptus libidinem ſuam explere non poſſet.* 15 Quid hoc] *Culpam omnem in Abramum rejiciens, ſe a culpa alienum dicit, non cogitans Deo perſpectus eſſe ſordidas cogitationes ſuas, neque quàm tyrannicè ſua poteſtate abuſus ſit, aut erga peregrinos inhumanus fuerit expendens.* 16 Quare dixiſti] *ad hanc interrogationem non reſpondet Abram, ut infrà 20. quia Rex iratus uxorem reſtituendo abire eum jubet, nec reſponſum expetit: nam hæc increpantis, ac non ſciſcitantis aut interrogantis verba ſunt.*

CAPUT. XIII.

Abram & Lot eò redeunt unde fame depulſi fuerant: ſed adeò auctis opibus ut eadem regio pecori amborum alendo non ſufficeret, ſeparari alter ab altero coguntur. Poſteà Abramo terræ & numeroſæ poſteritatis promiſſio plenius a Deo renovatur.

1 ASCENDIT itaque Abram ex Ægypto ipſe cum uxore ſua, & quicquid *erat* ei, Lot quoque cum eo ad Meridianum tractum *Cenahhanæa*.
2 (Erat autem Abram gravis valde, pecore, argento, & auro)
3 Poſtea ivit [a] itineribus ſuis a Meridiano tractu uſque Beth-elem, ad locum uſque illum ubi fuerat tentorium ipſius [a] antè, inter Beth-elem & inter Hhai,
4 Ad locum illius altaris quod fecerat ibi prius: vbi invocavit Abram nomen Jehovæ.
5 Quin etiam Loto qui ibat cum Abramo, erant greges & armenta & [a] tentoria.
6 Itaque non ferebat eos terra illa ut habitarent ſimul: nam erant facultates eorum multæ, adeò ut non poſſent habitare ſimul,
7 Eſſetque contentio inter [a] pecuarios Abrami, & inter pecuarios Loti: [a] Cenahhanæus enim & Perizzeus tunc habitábat in terra illa.
8 Dixit ergo Abram ad Lotum, Ne quæſo ſit contentio inter me & inter te, aut inter paſtores meos & inter paſtores tuos: nam viri fratres ſumus,
9 Nonne univerſa hæc terra [b] tibi expoſita eſt? ſepara te quæſo a me: ſi ſiniſtram verſus *diſceſſeris*, tum dexteram petam, ſin autem dexteram verſus, ſiniſtram petam.
10 Cùm itaq; Lot ſublatis oculis ſuis animadverteret totam planitiem Jardenis, quà venis [a] Tzohharem, totam eſſe irriguam, ſicut [a] hortus Jehovæ, ſicut terra Ægypti, antequàm perderẽt Jehova Sedomum & Hhamoram:
11 Elegit ſibi Lot totam planitiem Jardenis, & profectus eſt Lot Orientem verſus: ſic ſeparaverunt ſe [c] alter ab altero.
12 Abram habitabat [a] in regione Cenahhani: Lot verò habitabat in civitatibus illius planitiei, tentoria movens [a] Sedomum uſque,
13 Quamvis [d] Sedomitæ *eſſent* mali & peccatores [a] coram Jehova valde.
14 Jehova autem edixit Abramo, poſtquam ſeparavit ſe Lot ab eo: attolle nunc oculos tuos, & circumſpice ab iſto loco ubi es, & Septentrionem, & ad Meridiem, & ad Orientem, & ad Occidentem.
15 Nam totam hanc regionem quam vides tibi dabo, id eſt, ſemini tuo uſque [a] in ſeculum.
16 Et reddam ſemen tuum *numeroſum* [a] ſicut pulverem terræ: ut ſi poſſit quiſquam numerare pulverem terræ, etiam ſemen tuum numerari poſſit.
17 Surge, perambula regionem hanc in longitudinem ejus & latitudinem ejus, nam tibi daturus ſum eam.
18 Movit ergo tentoria Abram, venienſque habitavit in [a] planitie Mamræ, quæ *eſt* ad Chebronem, ubi extruxit altare Jehovæ.

[a] Heb. *paſtores gregis Abrami, & inter paſtores gregis Loti,*
[b] Heb. *coram te eſt: ſic infrà 20.15. & 34.10.*
[c] Heb. *vir a fratre ſuo.*
[d] Heb. *homines Sodoma,*

ANNOTATIO.

3 Itineribus ſuis] *quibus in Aegyptum antè deſcenderat, ut quæ ipſi jam eſſent cognita.* Antè] *ſupra 12.5.* 5 Tentoria] *id eſt, domeſtici multi: Synecdoche. Hæc autem dicuntur de Loto Abrami conſanguineo, amico, & peregrinationis comite, ut appareat veritas promiſſionis Dei, qua dixerat ſe amicum fore amicis Abrami, ſupra 11.35.* 7 Cenahhanæus] *hoc eſt, iſti ut poſſeſſores regionis, meliorem paſcuorum partẽ ſuo pecori retinebant: ex quo fiebat ut peregrini Abram & Lot paſcuorũ penuria laborarent, ac pecuarii inter ſe contenderent.* 10 Tzohharẽ] *per anticipationem, tum enim dicebatur Belahh, infrà 14.2. & 19.21.*

Hortus

Hortus Jehovæ] *in Hhedene, ſuprà.2.* 12 In regione Cena.] *id eſt, miſſis Perizzæorum montanis, cœpit habitare in campeſtribus quæ poſſidebat Cenahhan.* Sedomum vſque] *ubi ſedem fixit, infrà 14.12.& 19.1.* 13 Coram Jehova] *vide ſuprà 6.11.* 15 In ſeculum] *ex conditione quæ eſt Deut. 4.25.& 26. nam neque iſtud tempus, quo Abrami ſemen terram illam non poſſedit, huic promiſſioni opponi poteſt, neque 70. anni captivitatis, quibus ab Aſſyriis & Babyloniis poſſeſſa eſt.* 16 Sicut pulv.] *hyperbole, quam ſequentia explicant.* 18 Planitie Mamræ] *diverſa a planitie Moræ de qua ſuprà 12.3. nam hæc Schecemo, illa Chreboni junctа eſt: nomen autem habet a poſſeſſore, de quo infrà. 14.13.*

CAPUT XIIII.

Lotum in direptione Sedomi captivum abductum cum facultatibus liberat Abram, cui victori Reges honorem deferunt. Ipſe hac liberatione contentus nihil ſibi ex præda quærit aut oblatum accipit: ſed tantùm victoriæ autorem Deum oblatis decimis agnoſcit, & ſocios belli quod jus poſtulat relinqui curat.

1 Fuit autem, tēporibus Amraphelis Regis 'Schinhharis, Arjoci regis Ellaſaris, Cedor-lahhomeri Regis Hhelami, & Tidhhalis Regis Gentium,

2 Ut gererent *iſti* bellum contra Berahhum Regem Sedomi, & contra Birſchahhum Regem Hhamoræ, Schinabum Regem Admæ, & Schemeberum Regem Tzebojimorum, Regemque Belahhi, ipſa *jam eſt* Tzohhar.

3 Omnes hi junxerunt *copias* ad 'vallem Siddimorum, quæ *jam eſt* mare ſalſum.

4 Duodecim annos ſervierant Cedor-lahhomero, tertiodecimo autem anno rebellarant.

5 Quapropter decimoquarto anno veniens Cedor-lahhomer, & Reges qui *erant* cum eo, percuſſerant 'Raphaæos 'Hhaſchterothis Karnajimorum, & Zuzæos Hami, & Emæos in planitie *ad* 'Kirjathajima,

6 'Choræos quoque in monte ſuo Sehhire, uſque ad planitiem 'Paranis quę *eſt* juxta deſertum:

7 Deinde reverſi venerant Hhen-miſchpatū, ipſum *jam eſt* Kadeſch, & percuſſerant totum agrum *qui nunc eſt* 'Hhamalekitarum, etiámque Emoræum illum qui habitabat 'Chatzatzone thamaris:

8 Cùm procedens Rex Sedomi, & Rex Hhamoræ, & Rex Admæ, & Rex Tzebojimorū, & Rex Belahhi, ipſa *eſt* Tzohhar, inſtructi inierunt contra eos prælium in valle Siddimorum,

9 *Nempe* contra Cedor-lahhomerum Regem Hhelami, & Tidhhalem Regem Gentium, & Amraphelem Regem Schinhharis, & Arjocum Regem Ellaſaris: quatuor hi Reges *erant* contra illos quinque:

10 (Vallis autem Siddimorum [a] referra erat puteis bituminis) ſed fugientes Rex Sedomi & Hhamorç ceciderunt illuc, reſidui verò ad montana fugerunt.

11 Accipientes itaque illi omnes facultates Sedomi & Hhamoræ, omnemque commeatum earum, ut abirent:

12 Ceperunt quoque Lotum filium fratris Abrami cum facultatibus ejus, & abierunt: nam ipſe habitabat Sedomi.

13 Veniente autem quodam qui evaſerat ut nunciaret Abramo 'Hhebræo: habitanti in planitie Mamræ Emoræi fratris Eſchcolis & fratris Hhaneri, qui erant fœderati Abrami:

14 Cùm audiſſet Abram captivum eſſe agnatum ſuum, [b] armavit [c] vernas ſuos 'inſtructos trecentos octodecim, & perſecutus eſt illos 'Danem uſque.

15 Ubi 'diſtribuens ſe contra illos noctu ipſe & ſervi ejus, percuſſit illos: perſecutuſque eſt eos vſque 'Chobam, quæ *eſt* a ſiniſtra 'Dammeſcheko.

16 Sic reducens omnes facultates, etiam Lotum agnatum ſuum cum facultatibus ejus reducebat, & mulieres quoque ac populum.

17 Quare egreſſus eſt Rex Sedomi obviam ei, poſtquam rediit a cæde Cedor-lahhomeri & Regum qui fuerant cum eo, ad vallem [d] Schavæ, ipſa *jam eſt* 'vallis Regis.

18 'Malci-tzedek autem Rex Schalemi 'proferens panem & vinum (qui etiam 'erat ſacerdos Deo forti excelſo)

19 Benedixerat illi dicens: Benedictus Abram Deo forti excelſo, poſſeſſori cœli & terræ:

20 Et benedictus Deus fortis excelſus, qui tradidit hoſtes tuos in manum tuam: dabátque ei *Abram* decimam ex omnibus.

21 Quapropter dixit Rex Sedomi ad Abramum, da mihi [e] animas, facultates verò accipe tibi.

22 Tum dixit Abram ad Regem Sedomi, 'Extuli manum meam ad Jehovam Deum fortem excelſum, poſſeſſorem cœli & terræ,

23 'Dira mihi imprecans ſi accepero 'a filo uſque ad corrigiam calceamenti, ac proinde ſi *accepero* ex ullare quæ tua ſit: ut non dicas, Ego ditaui Abramum.

24 'Penes me nihil, tantùm quod comederunt hi famuli, & pars horum virorum qui profecti ſunt mecum, *eorum eſto*: Hhaner, Eſchcol, & Mamre, ipſi accipiunto partem ſuam.

[a] Heb. *putei putei bituminis: cuiuſmodi ſubſtantivorum anadiploſi Hebræi interdū ici multitudinem exprimunt: ut* Exo. 8.10. *Judi. 5.30. Jirme. 2.13.*

[b] Heb. *fecit ut evaginarent inſtructi ſui, id eſt, cōparavit ad pugnam capeſſendam.*

[c] Heb. *natos domi ſuæ: ut infrà. 15.3.*

[d] *id eſt, planam, æquam.*

[e] Heb. *animā: Enallage numeri, id eſt, homines mihi ſubditos, qui in tuā poteſtatem venerunt.*

ANNOTATIO.

1 Schinhharis] *De Schinhhare & Hhelamo, vide ſuprà 10.10.& 22.* 3 Vallem Sidd.] *vbi erant ſitæ Sedom & reliquæ civitates: quibus everſis facta eſt mare ſalſum, quod etiam mare mortuum & lacus Aſphaltites dicitur.* 5 Raphaæos] *populos ex poſteris Cenahhani, infrà 15.20.* Hhaſchterothis] *ſive Hhaſchterothu ſimpliciter, Jehoſchu. 13.31.* Kirjathajima] *de quibus Nu. 32.37.& Jehoſchu. 13.19.* 6 Choræos] *incolas Sehhiris, antequā a poſteris Hheſavi occuparetur: Deut. 2.22.* Paranis] *civitatis montiſq; nomen, hiſtoricis Pharana: Nu. 13.1.& Deut. 33.2.* 7 Hhamalekitarū] *anticipatio: vide infrà 36.12.* Chatzatzone] *ſive Hhen-gedi, hiſtoricis Engadda, oppidum ad mare mortuum. 2. Chronic. 20.2.* 13 Hhebræo] *ex poſteris Hheberi, ſuprà 10.21.* 14 Inſtructos] *cùm de jure hujus expeditionis, tum de religione informatos.* Danem] *locum ubi fons eſt, ad radices Libani in termino ſeptentrionali terræ Iſraëlitarum, ſub quo poſteà oppidum fuit, primùm Laiſch ſive Leſchem, deinde Dan, poſtremò Cæſarea Philippi appellatum: de quo Jehoſchu. 19.47.& Judic. 18.* 15 Diſtribuens] *id eſt, ſuas & fœderatorum copias.*

copias. Chobam] *Opotonin Phœnicia.* Dammeſcheko] *Damaſco, unde regio Damaſcena.* 17 Vallis] *non procul a Jeruſchalajimis. 2. Schemu.* 18.18. 18 Malci-tzedek] *regulus Cenahhanæa, ſedem habens Schalemi, quæ poſteà Jeruſchalajima, Pſal.* 76.3. Proferens] *id eſt, exiens Abramo obviam adduxerat commeatum: nuſquam enim verbum Hebræum legitur pro offerendo verbo.* Erat ſacerdos] *cauſam oſtendit humanitatis ergà Abramum, benedictionis qua illum & Deum proſecutus eſt, ac poſtremò decimarum quas obtulit Abram.* 22 Extuli manum] *id eſt, cùm ad bellum profecturus Dei auxilium implorarem, juramento me obſtrinxi: ſynecdoche ſigni & rei ſignificatæ.* 23 Dira mihi] *Apoſiopeſis in juramentis uſitatiſſima, ut infrà* 21.23. A filo &c.] *Proverbialis formula de rebus vilaſſimis & nullius pretii: a quibus qui ſe abſtenturum dicit, confirmat multo magis a majoribus & pretioſioribus ſibi temperaturum eſſe.* 24 Penes me] *ſic infrà* 41.16.

Caput XV.

Deus cum Abramo nondum liberos habente iniens fœdus adhibitis ſymbolis, ſuperiores promiſſiones confirmat de ſua protectione & poſteritate numeroſa, quam poſt definitum 400. annorum tempus ſe in promiſſæ terræ poſſeſſionem miſſurum pollicetur.

a Heb. *poſt has res.*

1 [a] His rebus tranſactis, fuit ſermo Jehovæ ad Abramum per viſionem, dicendo, ne timeas Abram: ego clypeus *ſum* tibi, merces tua ampla *eſt* valde.

2 Cui dixit Abram, Domine Jehova, quid dares mihi, cùm ego incedam liberis carens, & b is cui relinquetur domus mea *ſit* Dammaſkenus Elihhezer?

b Heb. *filius derelictionis domus meæ, id eſt, hæres extraneus, ac (ut Jureconſſ. loquuntur) non ſuus.*

3 Amplius dixit Abram, en mihi non dediſti ſemen: unde ecce c verna meus, is hæres meus futurus eſt.

c Heb. *filius domus meæ, ut ſuprà* 14.14.

4 Tum ecce ſermo Jehovæ fuit ad eum, dicendo, iſte non erit tuus hæres: ſed qui exibit e viſceribus tuis, is erit hæres tuus.

5 Quare poſtquam eduxerat eum foras, dixit, intuere nunc verſus cœlum, & numera ipſas ſtellas, ſi poteris numerare eas: dixitque ei, ſic futurum eſt ſemen tuum.

6 Tunc credidit Iehovæ, qui imputavit ei illud ad juſtitiam.

7 (Dixerat enim ad eum, Ego *ſum* Jehova, qui eduxi te Ure Chaldæorũ, vt dem tibi regionem hanc ad poſſidendum eam hæreditariò.

8 Et *Abramo* dicente, Domine Jehova, quò cognoſcam me hæreditariò poſſeſſurum eam?

9 Edixerat ei, ſume mihi vitulam triennem, & capram triennem, & arietem triennem, turturémque & pullum columbarum.

10 Ideoq; Abram his omnibus ſumptis ei & diſſectis per medium, collocaverat dimidiatam cujuſque partem e regione ſuæ alterius, aves verò non diſſecuerat.

11 Eas autem volucres quę deſcendebant ſuper cadavera iſta, dum abegiſſet Abram,

12 Fuerat ſole inclinante, ut altus ſopor invaderet Abramum: & ecce terror & tenebræ magnæ pervadentes eum)

13 Dixit, inquam, Jehova Abramo, d ſcito certò peregrinos fore poſteros tuos in terra non ſua, & ejus *incolis* ſervituros, qui affligent eos: idq; quadringentos annos:

d Heb. *ſciendo ſcito quòd ſemen tuum, &c.*

14 Atque etiam gentem illam cui ſervierint, me judicaturum eſſe, & poſtea egreſſuros illos cum facultatibus magnis:

15 Te verò venturum ad patres tuos cum pace, ſepultum iri in canitie bona:

16 e Progeniem autem quartam huc reverſuram, eo quòd non ſit completa iniquitas Emoræi adhuc.

e *vel ætatem quartam.*

17 Fuítque condito jam Sole, cùm cæca nox eſſet, ut ecce furnus *appareret* fumans, & lampas ignis, quibus tranſibat inter ſegmenta illa.

18 Hoc die pepigit Jehova fœdus cum Abramo, dicendo, Semini tuo dedi regionem hanc, a flumine Ægypti uſque ad flumẽ illud magnum, flumen Euphratis:

19 Kenæos, & Kenizzæos, & Kadmonæos,

20 Et Chittæos, & Perizzæos, & Raphæos,

21 Et Emoræos, & Cenahhanæos, & Girgaſchæos, & Jebuſæos.

ANNOTATIO.

1 Clypeus] *defenſor tuus ab hoſtium impetu, odio, invidia, & violentia.* Merces] *q.d. etſi rei a te geſtæ fructum neque tibi ipſe ſervaſti, neq; oblatum accepiſti, contrà populi pio tuo erga ſe officio abuntur ad ludificandum te: tamen apud me repoſita eſt tibi felicitatis merces. Hæc ita accipienda eſſe oſtendit Abrami reſponſio.* 2 Quid dares] *q.d. quorſum dares, & quid mihi proderit, ſi prole caream?* Incedam] *id eſt, vitam tranſigam ἀτεκνος ad mortem properans.* 4 Eviſcerib.] *id eſt, ex te naſcetur: ſynecdoche.* 6 Ad juſtitiam] *ſic reddimus ex Pſal.* 106.31. *& Rom.* 4.9. *hoc eſt, eum quamvis juſtitia carentem pro juſto habuit, numeravitq; in juſtitiæ loco, quòd promiſſiones firma fide amplexus eſt.* 7 Dixerat] *Hyperbaton uſq; ad ver.* 13. *quare hæc quæ ante promiſſionem geſta ſunt, parentheſi includimus.* Ego ſum Jeh.] *Exordium in promiſſionibus frequens ad faciendam de illis fidem, a natura Dei, quæ ex ſe eſt, & aliis dat eſſe.* 9 Mihi] *uſurpaturo iſta ad promiſſiones confirmandas. De hoc ritu Jirme.* 34.18. *& nonnihil apud profanos quoque autores legitur.* 13 Terra non] *Cenahhanæa, & Ægypto.* Servituros] *eorum imperio ſubditos fore.* Quadringentos] *hic numerus incipit a nato Jitzchako, ex quo Abram conſectatus eſt promiſſionis ſemen: & præciſè impletur cùm Iſraëlitæ ex Ægypto educuntur.* 14 Judicaturum] *puniturum.* Egreſſuros] *a ſervitute quâ ab Ægyptiis premebantur.* Cum facult.] *vide Exo.* 3.21. *&* 12.36. 15 Venturum ad patres] *periphraſis mortis: quod alibi dicitur aggregari ad populos ſuos, ut infrà* 25.8. Cum pace] *non afflictus ſub alieno imperio, ut poſteri.* Canitie] *id eſt, diuturna ſenectute, & non morboſa.* 16 Progeniem] *id eſt, quartos ab ingredientibus in Ægyptum, prout factum eſt: Caleb enim quartus fuit a Jehuda qui in Ægyptũ deſcenderat, & filii Moſchus & Aharonis ex tribu Levi quarti fuerunt a Kehatho, qui inter deſcendentes in Ægyptũ numeratur, infra* 46.11.

Emorræi] *id est, Cenahhanæorum quos in fine cap. enumerat: Synecdoche.* 17 Transibat] *videlicet Deus, ut maris erat ea qui promissæ externis symbolis confirmabant, ut Exod. 34. 18. & 19.* 18 Dedi] *hoc est, immutabilis decreto adjudicavi, etsi executionem in quadringentesimum annum diff.ro.* A flumine] *complementum sub David: & Salomone. vide 2. Schemu. 8. & 2. Chron. 9.*

Caput XVI.

Sarai sterilis desiderio seminis benedicti ex Abramo suscipiendi, ei ancillam suam jungit, quæ ex hero gravida heram spernit superbè, ab eâ, repressa fugit: sed ab angelo promissionibus adducta, ut ad heram redeundo redigat se in ordinem cogat, reversa hero parit Jischmahhelem.

1 Cúmque Sarai uxor Abrami non pareret ei (erat autem ipsi ancilla Ægyptia, cujus nomen Hagar)

2 Dixit Sarai ad Abramum, Ecce [a] nunc, [b] occlusit me Jehova ne parerem: nunc *itaque* congredere cum ancillamea, fortassis liberos consequar ex ea: annuitque Abram voci Sarai.

3 Tunc accipiens Sarai uxor Abrami Hagaram Ægyptiam ancillam suam, [a] exactis decem annis ex quo habitabat Abram in regione Cenahhani, dedit eam Abramo viro suo, *ut esset* ei pro uxore.

4 Sic congressus est cum Hagara, quæ concepit: cumque videret se concepisse, levis habita est hera ejus in oculis ejus.

5 Quapropter dixit Sarai ad Abramum, [b] injuria *quæ fit* mihi, in te *recidat*: ego posui ancillam meam in sinum tuum, quæ cùm vidit se concepisse, levis habita sum in oculis ejus: [c] judicet Jehova inter me & inter te:

6 Dixit autem Abram ad Sarai, ecce ancilla tua in manu tua, fac ei quod videtur bonum in oculis tuis: afflixit ergo eam Sarai, ita ut fugeret a facie ipsius.

7 Sed inveniens eam Angelus Jehovæ juxta fontem aquarum in deserto, juxta fontem illum *qui est* in via *ad* Schurem,

8 Dixit, Hagar ancilla Sarai, [d] undènam advenis, & quónam itura es? quę dixit, a facie Sarai heræ meæ egò fugio.

9 Tum dixit ei Angelus Jehovæ, Revertere ad heram tuam, & [e] abjice te sub manus ejus.

10 Iterum dixit ei Angelus Jehovæ, [f] valde multiplicabo semen tuum: adeò ut non possit numerari præ multitudine.

11 Prætereà dixit ei Angelus Jehovæ, ecce tu prægnans es, & [g] propediem paritura filium: illius ergo nomen vocato [h] Jischmahhelem, eo quòd attendit Jehova ad afflictionem tuam.

12 Ipse autem erit [i] ferus homo, [k] cujus manus *erit* contra omnes, & manus omniũ contra eum: & [l] coram omnibus fratribus suis habitabit.

13 Idcirco vocavit Hagar nomen Jehovæ alloquentis se, tu es fortis *Deus* & visioni: dicebat enim, nonne etiam [m] jam video [n] post videntem me?

14 Et vocat *quisque* puteum illum, puteum [o] [p] Lachai, roi: ecce is *est* inter [q] Kadeschum & Beredum.

15 Peperit itaque Hagar Abramo filium, vocavitque Abram nomen filii sui quem peperit Hagar Jischmahhelem.

16 Erat autem Abram natus octoginta sex annos, cùm pareret Hagar [r] ipsi Jischmahhelem.

[a] Heb. *a fine decem annorum.*

[b] Heb. *injuria mei super te.*

[c] Heb. *affligite, id est, parce te affligi.*

[d] Heb. *multiplicando multiplicabo.*

[e] *Vox Hebræa ex duobus temporib. cõposita paulò post futurum tempus significat, hîc & Jud. 13. 7 id est, attendit* Deus *furũ.*

[f] *nomen est nõ participium, vocæ Hebrææ prima vocalis indicat.*

[g] *id est, vivetis, videntur me.*

[h] Heb. *Abramo: vide supra 12. 1.*

ANNOTATIO.

2 Nunc] *qua nunc ætate sum (erat enim 75. annos nata) intelligo Deum voluisse mihi sterilitatem asserre.* Occlusit me] *id est, uterum meum, ut infra 20. 18. Synecdoche.* 5 Injuria] *Expostulatio hæc nata ex eo videtur, quòd Abram ancillæ insolentiam non corrigeret.* Judicet] *declaret uter nostrûm a culpa alienus sit.* 7 Schurem] *versus Ægyptum, unde oriunda erat: vide Exo. 15. 22.* 8 Undenam] *vide supra 3. 9. annot.* 12 Ferus] *bellicosus & formidabilus, de quo vide Gen. 21. 20.* Cujus] *id est, posteritas ejus bellum movebit omnibus, & bello vix sim ab omnibus petetur.* Coram omn.] *hoc est, tantus erit gentis numerus ac potentia, ut latissimam regionem sit occupatura, & terminos suos ad omnium fratrum suorum fines productura: vide infra 25. 17.* 13 Jam video] *id est, lucem hanc aspicio & vivo: Synecdoche, unius functionis vitæ pro tota vita, cui similis est Exod 24. 11. & 1. Schem. 14. 28. Miratur enim se post Dei visionem vivere: quia a conspectu Dei aut Angeli mortem secuturam putabant, ut infra 32. 30. & Judic. 13. 23.* Post viden.] *id est, post quam Angelus, cui nota eram, mihi apparuit.* 14 Lachai, roi] *Separantur hæc duo distinctionis nota, licèt unius rei sint nomina, quia diversa respiciunt: nam puteum viventis vocat respectu sui, quia viva rem init post Angeli conspectum, videntis verò respectu Angeli, propter beneficium sibi in ea apparitione collatum.* Kadeschum] *sive Kadeschum barnehhæ, unde exploratores missi: Numer. 32. 8. & Deuter. 1. 19.*

Caput XVII.

Deus cum Abramo sempiternum fœdus in semine Jitzchaki ex Sarai nascituri iniens, signum Circumcisionis instituit, utriusque conjugis nomen ad promissionis monimentum mutat, & priori filio in gratiam patris se futurum pollicetur: quod fœdus Abraham fide & obedientia amplexus, sibi suisque omnibus notam hujus fœderis ex Dei jussu apponit.

1 Cùm autem Abram natus esset nonaginta novem annos, apparuit Jehova Abramo, dixitque ad eum, Ego *sum Deus* [a] fortis [b] omnipotens: continenter [c] ambula coram me, & esto integer.

2 Et [d] sanciam fœdus meum inter me & inter te: & [e] multiplicabo te quàm-plurimùm.

3 Tum [f] procidente Abramo super faciem suam, [g] locutus est cum eo Deus, dicendo:

4 De me, ecce fœdus meum tecum: quòd eris [h] in patrem, & *quidem* multitudinis gentium.

5 Nec vocabitur ultrà nomen tuum Abram: sed erit nomen tuum [i] Abraham, quia patrem multitudinis gentium [k] reddidi te:

6 Fœcundabo enim te quàm-plurimùm, reddens te [l] in gentes multas, & Reges ex te prodibunt.

7 Stabilio autem fœdus meum inter me, & inter te

[a] Heb. *Schadai, id est, qui sum sufficiens.*

[b] Heb. *dabo, id est, ponam.*

ter te ac inter semen tuum post te per ætates
suas, in fœdus perpetuum: me esse tibi in Deum, & semini tuo post te.
8 Daturumque tibi & semini tuo post te regionem peregrinationum tuarum, totam regionem Cenahhani, in possessionem perpetuam: denique fore illis in Deum.
9 Ad Abrahamum verò dixit Deus, tu autem fœdus meum servato, tu inquam, & semen tuum post te per ætates suas.
10 Hoc est fœdus meum inter me, & inter vos & inter semẽ tuum post te, quod servabitis, ut circuncidatur vobis omnis
e Heb. *circũcidi vobis omnem marem.*
11 Circuncidite igitur carnẽ præputii vestri, ut sit in signum fœderis inter me & inter vos.
12 Omnis, inquam, mas circunciditor vobis natus octo dies per ætates vestras, natus domi, & emptus pecuniâ, ex quibuscunque alienigenis *sit*, id est, qui non *sit* ex semine tuo.
d Heb. *empto pecuniæ.*
13 Omnino circunciditor natus domi tuæ, & emptus pecunia tua: sic erit fœdus meum in carne vestra, in fœdus perpetuum.
e Heb. *circũcidendo circunciditor.*
14 Prœputiatus enim, mas qui non circunciderit carnem præputii sui, utique excindetur anima illa e populis suis: *nam* fœdus meum irritum fecit.
15 Prætereà dixit Deus ad Abrahamum, quod ad Sarai uxorem tuam, ne voces nomen ejus Sarai: sed Sara *esto* nomen ejus.
16 Ita enim benedicam ei, ut etiam dem tibi ex ea filium: benedicã, inquam, ei, ut sit in gentes *multas*, Reges populorum ex ea sint.
17 Tum procidens Abraham super faciem suam risit, dixitque in animo suo, an nato centum annos nasceretur *proles*? an etiam Saræ? an nata nonaginta annos pareret?
f Heb. *corde.*
18 Dixitque Abraham Deo, utinam Jischmahhel vivat coram te.
19 Cui dixit Deus, imò Sara uxor tua paritura est tibi filium, cujus vocabis nomen g Jitzchakum: stabiliámque fœdus meum cum eo, in fœdus perpetuum semini ejus post eum.
g *id est, risum: a risu Abraham, de quo supra 17.*
20 De Jischmahhele autem, exaudivi te, ecce benedixi ei, ut fœcundem eum augeámque eum quàm plurimùm: duodecim principes generabit, reddámque illum in gentem magnam.
21 Fœdus verò meum stabiliam cum Jitzchako, quem pariet tibi Sara hoc eodem tempore, anno altero.
22 Cumque absolvisset colloqui cum eo, ascendit Deus ab Abrahamo.
23 Tunc accipiens Abraham Jischmahhelem filium suum, omnesque natos domi suæ, & quẽcunque emerat pecuniâ suâ, omnem marem inter domesticos suos: circuncidit carnem præputii eorum eo ipso die: quemadmodũ locutus fuerat cum ipso Deus.
h Heb. *viros domus Abraham: ut infrà 27. vide supra 12.1.*
24 Erat autem Abrahã natus nonaginta novẽ annos, cùm circũcideretur carne præputii sui:
25 Jischmahhel verò filius ejus natus erat tredecim annos, cùm circuncideretur carne præputii sui.
26 Eodem ipso die circuncisus est Abraham, & Jischmahhel filius ejus:
27 Omnes quoque domestici ejus, natus domi, & emptus pecuniâ ex alienigena, circuncisi sunt cum eo.

ANNOTATIO.

1 Fortis omnip.] *quia fidem & obedientiam a recipiendo in fœdus stipulatur, principio proponit potentiam suam & sufficientiam, quibus promissa bona præstat, & depellit adversa mala.* Ambula] *id est, respice curæ meæ protect oni, comite, at statue actionum cogitationumq; tuarum omnium me esse arbitrum: sic infrà 48.15. & Psal. 116.9.* 2 Multiplicabo] *vide supra 11.34.* 3 Procidẽte] *ut qui divinæ majestatis præsentia perterrefieret, ut de Mosche legitur Exo. 3.6. & alibi passim in vetere & novo Testamẽto.* Locutus] *post quã erexit eum, ut ex vers. 17. colligitur, ubi rursus procidisse legitur.* 4 In patrẽ] *ut supra 11.34.* 5 Abraham] *priori nomini insita est aspiratio, unde vox Hebræa incipit multitudinem significans, veluti symbolum veritatem promissionis obsignans.* Reddidi] *id est, statui reddere inviolabili decreto, ut supra 15.18.* 6 In gentes] *duodecim tribus, Edomæos, Jischmahhelitas, Keturæ natos: nam ex his multæ gentes ortæ sunt, Regesque profluxerũt.* 7 Perpetuum] *hoc est, in Christo (sive ad Christũ sola fide, sive etiam carne pertineant) quod ad substantiam perpetuò continuandum, etsi mutabilibus symbolis.* Me esse Deum] *id est, efficere te mei, justitiæ meæ, bonorum omnium, denique cœlestis vitæ participem.* 8 Daturum] *supra 13.15. & 15.18. quam promissionem fœdere confirmat.* Peregrinationũ] *quò meo jussu venisti, & ex Ægypto repetisti, cujus longitudinem & latitudinem perlustrasti, & in qua etiamnum ut peregrinus habitas.* 9 Tu autem] *altera pars fœderis, restipulatio.* 10 Fœdus] *metonymicè pro fœderis symbolo, ut infrà 13. ut versus sequens explicat: nam inane symbolum non est, sed fœdus obsignat, & promissionem adjunctam habet.* Inter me] *id est, pignus mearum promissionum erga vos, & vestri officii erga me.* Omnis mas] *quia vir est capiti mulieris, a quo generatio pendet, ei q; tribuitur, ideo dum in carnali genere Abrahami mansit fœdus, voluit Deus symbolum maribus tantùm insculpi, licet utriusque sexus fœdus esset: cùm autẽ gentes quoque spirituali generatione adoptatæ sunt, sublato illo signo, substitutum est alterum expressius, & utriq; sexui commune.* 13 Perpetuum] *ut supra 7.* 14 Circuncíderit] *id est, præputiatus mas si adultus circuncisionẽ negliget, aut a parentibus neglectam approbabit.* Excindetur] *id est, hic & in futuro seculo a sanctorũ consortio excludetur: quod ex similium locorum comparatione colligimus.* 15 Sara] *additâ eadem literâ quæ nomini Abrahami accessit, ut idem esset utrobique earundem promissionum symbolum: quod confirmatur. 1. Petri. 3.6.* 17 Procidens] *gratias agendo, ut risus non dubitationis vel incredulitatis, sed lætitiæ indicium esse: non enim reprehenditur ut risus Saræ, infrà 18.12. & Onkelos verbum risit interpretatur gavisus est.* An nato] *interrogatio divinam potentiam cum sua & uxoris impotentia comparantis, admirantis, & sufficientis, ut docet Apostolus Rom. 4.17.* 18 Vivat] *id est, tuo præsidio servetur incolumis, & in promissa felicitate fratri conjungatur. hanc fuisse Abrahami mentem ex Dei responso patet.* 19 Imò Sara] *q.d. favorem quidẽ utriq; præstabo, sed cum filio Saræ, non cum altero, fœdus continuaturus sum.* 20 Benedixi] *supra 16.10.* Duodecim] *complementũ vide infrà 25.11. & seq.* 21 Cum Jitzchako] *spirituale, præter corporales benedictiones ei cũ Jischmahhele cõmunes.* 22 Ascendit] *id est, ascendens disparuit: nam apparuisse, id est, aspectabili forma visum fuisse legimus supra 1.* 23 Tunc] *a tẽpore quo jussum Dei executus est, a personis in quibus id fecit, ab ipsius & filii ætate, & ab eo quòd aliorum ministerio abstinens, ipse mandatum Dei præstitit, fides & obedientia Abrahami commendatur.*

CAPUT. XVIII.

Abraham Angelos humanâ formâ iter facientes ad ſe invitat, & convivio excipit: qui promiſſione de naſcituro Iſrachako in gratiam Saræ repetita, conſilium Dei de urbium everſione ad divinæ gratiæ erga eum teſtificationem, & poſterorum utilitatem retegunt: Abraham verò pro illis ſedulo apud Deũ deprecatur.

1 APPARUIT porrò ei Jehova in planitie Mamræ, cùm ipſe ſederet ad oſtium tentorii ſui [a] in æſtu diei.

2 [*] Cùm enim ſublatis oculis ſuis aſpexiſſet, ecce tres viri ſtabant ante eum: quos videns accurrit obviam eis ex oſtio tentorii, & incurvavit ſe in terram:

3 Et dixit, [*] Domini mei: ſi nunc inveni gratiã in oculis tuis, ne quæſo prætereas a ſervo tuo.

4 Sumatur [*] jam parum aquæ, & [*] lavate pedes veſtros: atq; [*] innitimini ſub hac arbore.

5 Interim accipiens *afferam* fruſtum panis, & reficite cor veſtrum, poſtea progrediemini, [b] quandoquidem tranſitis præter ſervum veſtrum. Qui dixerunt, ita facito ut locutus es.

6 Itaque feſtinanter abiens Abraham in tẽtorium ad Saram, dixit, feſtina, tria [*] ſata, farinam ſimilam *accipe*, depſe, & fac [*] ſubcineritias placentas.

7 Ad armentum verò currens Abraham accepit [c] vitulum ſubrumum tenerum & bonum: deditq; puero, qui feſtinavit apparare eum.

8 Ita accepto butyro & lacte ac vitulo quẽ apparaverat, appoſuit illa coram eis: qui ipſo adſtante ſibi ſub eadem arbore, comederunt.

9 Dicentibus autem ad eum, [*] ubi eſt Sara uxor tua? dixit, ecce in hoc tentorio.

10 Dixit verò *eorum unus*, [d] Certè revertar ad te [*] cùm hoc tempus vigebit, & ecce filius *erit* Saræ uxori tuæ: Sara autem audiebat, *in* oſtio tentorii quod erat [*] poſt eum.

11 (Abraham autem & Sara ſenes *erant*, [*] vergentes [e] ætate: deſierat eſſe Saræ [f] [*] ſecundum conſuetudinem mulierum.

12 Quapropter cùm ridens Sara [g] apud ſe, diceret, Poſt vetuſtatem meam foret mihi voluptas? deinde dominus meus ſenex eſt:

13 Dixit [*] Jehova ad Abrahamum, Quid ita riſit Sara, dicendo [*] an etiam verè parerem, poſtquam ego conſenui?

14 [*] An poteſt occultari à Jehova quicquam? hac tempeſtate revertar ad te, cùm hoc tempus vigebit, & Saræ *erit* filius.

15 Mentiens verò Sara negabat dicendo, non riſi, nam timebat: ſed *Jehova* dixit, nequaquam, ſed riſiſti.

16 Poſteà ſurgentes inde viri illi [*] proſpectabant Sedomum verſus: Abraham verò ibat cum illis, ut dimitteret illos.

17 Cui Jehova dixit, [*] occultémne ego ab Abrahamo, quod ego facturus ſum?

18 Abrahamo, *inquam*, [h] prorſus futuro in gentem magnam & potentem, in quo benedicendæ ſunt omnes gentes terræ?

19 Cùm noverim eum, [*] *non revelarem*? ob hanc cauſam, ut præcipiat filiis ſuis & [i] domeſticis ſuis poſt ſe, ut obſervent [*] viam Jehovæ exercendo [*] juſtitiam & judicium, & [k] ut præſtet Jehova Abrahamo [*] id quod [l] promiſit ei.

20 Dixit ergo Jehova, [*] clamor [*] Sedomi & Hhamoræ cùm multus ſit, & peccatum eorum cùm grave ſit valde:

21 [*] Deſcendam nunc, ut inſpiciam num ſecundum clamorem ejus qui pervenit ad me, fecerint [m] *factâ digna* conſumptione: ſin autem minus, cognoſcam.

22 Cùm autem averſi inde [*] virorum illorum *duo* abirent Sedomum verſus, Abraham ipſe adhuc ſtabat coram Jehova.

23 [*] Accedens enim Abraham dixit, an etiam perdes juſtum cum improbo?

24 Fortaſſis ſunt quinquaginta juſti in ea civitate: an etiam perdes, ac non parces iſti loco propter illos quinquaginta juſtos qui fuerint in ea?

25 Abſit tibi ut facias [n] tale quippiam, morti tradendo juſtum cum improbo, ut ita ſit juſto ſicut improbo, abſit tibi: an judex totius terræ non faceret judicium?

26 Cui dixit Jehova, ſi invenero Sedomi quinquaginta juſtos in ipſa civitate, parcam etiam toti illi loco propter eos.

27 [o] Tum ſubjicienti Abrahamo ac dicenti, Ecce nunc cuperem loqui ad Dominum, tametſi ego ſim pulvis & cinis:

28 Fortaſſis quinquaginta illos juſtos deficient quinq;, an perdes propter hos quinque totam civitatem iſtam? dixit, non perdam, ſi invenero ibi quadraginta quinque.

29 Deinde pergenti loqui denuò ad eum ac dicenti, fortaſſis invenientur ibi quadraginta: dixit, non faciam propter illos quadraginta.

30 Poſteà dicenti, ne quæſo accendatur *ira* Domini ſi loquar, fortaſſis invenientur ibi triginta: dixit, non faciã ſi invenero ibi triginta.

31 Rurſus dicenti, ecce nunc cuperem loqui ad dominũ, fortaſſis invenientur ibi viginti: dixit, nõt perdam propter illos viginti.

32 Poſtremò dicenti, nequæſo accendatur ira Domini, ſi loquar tantùm hac vice, fortaſſis invenientur ibi decem: dixit, non perdam propter illos decem.

33 Abiitq; Jehova, poſtquam deſiiſſet alloqui Abrahamum: Abraham verò reverſus eſt in locum ſuum.

[a] Heb. *cùm æſtus diei eſſet, id eſt, ſub meridiem.*

[b] Heb. *quòd propter hoc: hyſteron proteron in his particulis hoc ſenſu receptũ, ut infrà. 19. 8. & 38. 26.*

[c] Heb. *filium bovis: periphraſis vituli ſubrumi.*

[d] Heb. *revertendo revertar ad te hoc tempore vivente.*

[e] Heb. *diebus.*

[f] Heb. *conſuetudo ſecundum mulieres: Hypallage.*

[g] Heb. *intra ſe.*

[h] Heb. *exiſtendo erit.*

[i] Heb. *domũ ſuæ.*

[k] Heb. *ad faciendum ut veniat.*

[l] Heb. *dixit de eo.*

[m] Heb. *opus conſumptionis: verbalia enim ſæpe conjugatis ſuis verbis includuntur: ubi qui nullo argumento niteretur ſupplicatio Abrahami: infrà 23. & ſequentibus.*

[n] Heb. *ſecundum rẽ hanc.*

[o] *Hîc ne ties eadem repetendo perſonæ confunderentur, adhibitis participiis aliquitulum a verbis Hebræis diſceſſimus, ut plansorem ſententiam videntiorem redderemus.*

ANNOTATIO.

2 Cùm enim] *Hoſpitalitatis Abrahami præclarum exemplum, quod ſingulis ferè vocibus amplificatur.* Tres viri] *non ut erant, ſed ut putabantur eſſe: neſcius enim Angelos excepit: Hebr. 13. 2.* Incurvavit] *honorem exhibens, qui civiliter exhiberi ſolebat hominibus honore dignis.* 3 Domini mei] *omnes primùm ſimul appellat, deinde cùm eos invitat, ſingulos ſigillatim rogat.* Inveni gra.] *ſi hac gratiâ dignum me eſſe judicas.* 4 Jam] *quaſi dicat, ſine ulla mora quæ vobis iter facientibus ſit moleſta.* Lavate] *id eſt, pedes luto, ſudore, ac pulvere inquinatos mundate, feſſosq; ex itinere lotione recreate.* Innitimini] *q. d. non parabo ſumptuoſam menſã, ſed frugaliter vos excipiam ruſtico more, quò vos præſentis arboris hoc æſtu invitat commoditas.* 6 Sata] *Sea, modius Roma. tertia pars Ephæ. Hebraã menſura capiebat 6. cabos, cabus 4. logos, logus 6. communia ova gallinacea. Eſt autem ſententia ἀσύνδετος & conciſa valde, ſignificans ſedulitatem Abrahami ad excipiendos hoſpites, ſicut & munerum diſtributio.* Subcineritias] *quia citius parantur, &*

& apponuntur recentes. 9 Ubi eſt Sara?] *ut fides Abrahami obſignetur, & Sara augeatur, ſeipſos patefaciunt nomen hujus exprimendo: ita enim declarant ſibi notum eſſe eum & uxorem ejus.* 10 Cùm hoc tempus vig.] *hæc interpretatio confirmatur ver* 14. *Vox enim viventu, alioquin propria animalium, ita tempori tribuitur, ut alibi ſtructuræ,* 1. *Chro.*11.9. *& lapidibus Nechem.*4.2. Poſt eum] *ideſt, a tergo ipſius Angeli.* 11 Vergentes] *tranſlatio a ſole occumbente ad homines appropinquantes morti: ideò additur vox ætate.* Secundum conſ.] *ac proinde nulla erat naturalis in ea concipiendi facultas. Rom.* 4.19. 13 Jehova] *jam hic Jehovam vocat, quia ſe Dei Angelum eſſe demonſtraverat ſuprà* 9. An etiam] *non verba, ſed ſententiam refert.* 14 An poteſt oc.] *id eſt, non poteſt Sara riſum ſuum celare Deum, licèt tantùm internus eſſet.* 16 Proſpectabant] *iter eo facturi.* 17 Occultemne] *humanitus dictum. Singulæ autem ferè voces ſunt a Moſche diſtinguentibus notis inſignitæ, ut totidem circumſtantiæ perſonarum & factorum expendantur: ut ipſe minutatim verſibus ſeq. explicat.* 19 Non revelarem] *ad evidentiam loci & cauſarum diſtinctionem hanc Eclipſin contrariorum ſupplevimus, confirmati ſimilibus exemplis, infrà* 33.10. *&* 15. *Proverb.*28.16. *Jirme.*18.15. *&* 1. *Tim.*4.3. Viam Jehovæ] *id eſt, vivendi rationem, quam homini præſcribit ut in ea ambulet: frequens metaphora.* Juſtitiam & Jud.] *quicquid Deus ab homine requirit, ſive ad primam ſive ad ſecundam tabulam pertineat.* 20 Clamor] *& antecedentia ſcelera, clamoris cauſæ: Metalepſis in hac voce frequens, ut Jeſchahhjæ.*5.7. Sedomi] *& aliarum urbium planitiei: ſynecdoche.* 21 Deſcendam] *humanitus dictum, tertium autem exemplum eſt moderationis in ſummo judice, qui adhibet examen, antequam ad pœnas ſumendas veniat: ſicut in diluvio & linguarum diviſione fecerat.* 22 Virorum illorum duo] *tertius enim eſt Jehova, coram quo Abraham ſtabat: quod oſtenditur infrà* 19.1. 23 Accedens] *id eſt, propius ſe admovens, ut pro urbibus intercederet.*

CAPUT. XIX.

Sedomi vicinarumq; civitatum everſio, & liberatio Loti & filiarum ejus (ex quibus duæ gentes Moabitarum & Hhammonitarum ortæ ſunt) deſcribitur.

1 PErvenientibus autem duobus illis Angelis Sedomum veſpere, Lot ſedebat ad portam Sedomi: quos cùm videret Lot, ſurgens ivit eis obviam, & incurvavit ſe vultu demiſſo in terram.

2 Et dixit, ecce nunc domini mei, divertite quæſo in domum ſervi veſtri, ubi pernoctetis, & lavate pedes veſtros, deinde ſurgentes mane pergetis viam veſtram: qui dixerunt, [a] ne *quæſumus*, nam in platea ipſa poſſumus pernoctare.

3 Sed cùm inſtitiſſet apud eos valde, divertentes ad eum ingreſſi ſunt domum ejus, qui fecit eis convivium, & [a] infermẽtatos panes coxit, quos comederunt.

4 Nondum cubaverant, cùm viri civitatis illius, Sedomitæ obſederunt domum illam a puero uſque ad ſenem, univerſus populus ab extremo urbis:

5 Et inclamaverunt Lotum dicentes ei, ubi ſunt viri illi qui ingreſſi ſunt ad te hac nocte? educ illos ad nos, ut [b] cognoſcamus eos.

6 Ad quos egreſſus Lot ad oſtium, januam clauſit poſt ſe:

7 Et dixit, ne quęſo, fratres mei, malefaciatis *iſtis*.

8 [a] Ecce jam mihi ſunt duæ filiæ quæ non ſunt expertę virum, educã quæſo illas ad vos, & facite illis prout bonum *videbitur* in oculis veſtris: tantummodò hominibus iſtis ne faciatis quicquam, quandoquidem ingreſſi ſunt ſub umbram [a] tabulati mei.

9 Qui dixerunt, [a] ſecede illuc: deinde dixerunt, [b] hic unus venerit ad hoſpitandũ, & [b] judicis partes arroget? nunc malefaciemus tibi plus quàm illis: cumq; inſtitiſſent in virum illum *nempe* in Lotum valde, tandem acceſſerunt ut perfringerent januam.

10 Quapropter extendentes viri illi manum ſuam, introduxerunt Lotum ad ſe domum, januam autem occluſerunt.

11 Viros vetò illos qui erant ad oſtium domus percuſſerunt [c] ſubito ſcotomate a minimo uſq; ad maximum, adeò ut defeſſi ſint *laborando* ad inveniendum oſtium.

12 Edixerunt quę viri illi Loto, quis prætereâ hîc tibi eſt, *ſive* gener, ſive filii tui, ſive filiæ tuæ, denique quicunque tibi *junctiſunt* in hac civitate, cura ut exeant ex hoc loco.

13 Nos enim [d] perditurí ſumus locum hunc, eo quòd magnus eſt clamor iſtorum in conſpectu Jehovæ, miſitque nos Jehova ad perdendum [e] iſtam *civitatem*.

14 Egreſſus itaque Lot allocutus eſt generos ſuos qui brevi fuerant ducturi filias ſuas, dicens, ſurgite, egredimini de loco hoc, mox enim perditurus eſt Jehova hanc civitatem: ſed fuit *habitus* tanquam jocabundus in oculis generorum ſuorum.

15 Cùm autem aurora aſcenderet, urgebant Angeli ipſi Lotum, dicendo: ſurge, aſſume uxorem tuam & duas filias tuas præſentes, ne conſumaris in [f] pœna hujus civitatis.

16 Cunctabatur autem: quapropter prehenderunt viri illi manum ejus & manum uxoris ejus, manumq; duarum filiarũ ejus, [g] eoquòd Jehova clementer amplectebatur eum: ut educerent eum, & relinquerent eum extra civitatem ipſam.

17 Fuitque cùm educerent eos foras, ut diceret *unus*, Eripe te quod ad vitam tuam: [a] ne intuere poſt te, neq; conſiſte tota hac planitie: ad montem illum *fuga* eripete, ne conſumaris.

18 Dixit verò Lot ad eos, [a] ne quæſo, domini mei.

19 Ecce nunc [h] invenit gratiam ſervus tuus in oculis tuis, & amplificaſti benignitatem tuam quam exercuiſti erga me, incolumẽ ſervando animam meam: ego autem non poſſum *fuga* me eripere ad montem illum: [i] *vide* ne aſſequatur me hoc malum, & moriar.

20 Ecce nunc civitas iſta propinqua ad fugiendum eò, & eſt *res* perexigua: *fuga* eripiam me quæſo illuc (nónne res perexigua eſt?) & vivat anima mea.

21 Dixit ergo ad eum, Eccerationem habeo tui etiam in hac re: ut non ſubvertam civitatẽ iſtam quam dixiſti.

22 Feſtina, *fuga* te eripe illuc, [a] non enim potero facere quicquam uſque-dum perveneris

[a] Heb. *tigni mei.*

[b] Heb. *judicando judicet.*

[c] *Vox Hebræa teſte Aben Ehezra, hîc, & 2. Regum.* 6.18. *non tãtùm oculorũ, ſed etiam mẽtu tenebras deſignat, ac proinde in plurali numero ſolùm repetitur.*

[d] Heb. *perdentes: nam præſens paulò pòſt futuri ſignificationẽ habet, ut verſu.*14.

[e] *vide ſuprà* 10.12.

[f] Heb. *iniquitate, ut ſuprà* 4.13.

[g] Heb. *propter clementiam Jehovæ erga eum.*

[h] *ſic ſuprà.*6. 8. *&* 18.3.

[i] *Eclipſis, ut ſuprà.*3.22. *&* 11.3.

illuc: propterea [a] vocavit quiſque nomen illius civitatis [k] Tzohharem.

23 [a] Sole oriente ſuper terram, Lot ingrediebatur Tzohharem.

24 Et Jehova demiſit ſuper Sedomum & ſuper Hhamoram, pluviam ſulphuris & ignis, a Jehova e cœlis:

25 Subvertitque [a] civitates ipſas & planitiem totam: & omnes incolas illarum civitatum, etiam [a] fœtum terræ.

26 Intuens autem uxor ejus [a] ulterius poſt eum, fuit *in* [a] ſtatuam ſalis.

27 Cúmque Abraham mane ſurgens, *in* loco illo ubi [a] ſteterat coram Jehova,

28 Proſpectaret verſus Sedomum & Hhamoram, & verſus univerſam regionem illius planitiei: vidit quòd ecce aſcendebat fumus illius regionis tanquam fumus fornacis.

29 Fuit itaque cùm perderet Deus civitates illius planitiei, ut [a] recordaretur Deus Abrahami: ideoque emitteret Lotum e medio illius ſubverſionis, cùm ſubverteret civitates illas in quibus habitaverat Lot.

30 Lot autem aſcendens Tzohhare, vt habitaret in monte illo, & duæ filiæ ejus cum eo (metuebat enim habitare Tzohhare) habitavit in ſpelunca quadam ipſe cum duabus filiabus ſuis.

31 Ubi dixit primogenita ad minorem *natu*, pater noſter ſenex eſt: neque quiſquam *ſupereſt* in terra, qui congrediatur nobiſcum, ſecundũ conſuetudinem totius terræ.

32 Agedum, demus bibendum patri noſtro vinum, & cubemus cum eo, ut ſervemus ex patre noſtro ſemen.

33 Cùm itaque dediſſent bibendum patri ſuo vinum nocte illa, accedens primogenita cubavit cum patre ſuo, qui non percepit cùm cubaret illa, aut cùm ſurgeret.

34 Fuit verò poſtridie ut diceret primogenita ad minorem *natu*, ecce cubavi præterita nocte cum patre meo: demus ei bibendum vinũ etiam hac nocte: deinde accedẽs cuba cum eo, ut ſervemus ex patre noſtro ſemen.

35 Cùm itaque dediſſent bibendum etiam nocte illa patri ſuo vinum, ſurgens minor *natu* cubavit cum eo, qui non percepit cùm cubaret illa, aut cùm ſurgeret.

36 Ita conceperũt duæ filiæ Loti ex patre ſuo.

37 Peperitque primogenita filium, & vocavit nomen ejus Moabum: [a] is *eſt* pater Moabitarum [a] uſque in hunc diem.

38 Et ipſa quoque minor *natu* peperit filium, & vocavit nomen ejus Ben-hhammi: ipſe *eſt* pater Hhammonitarum uſque in hunc diem.

[k] *id eſt, exiguam: alludit ad verba Loti, ver. 20.*

ANNOTATIO.

2 Nunc] *cùm nox inſtet.* Ne quæſ.] *ut hominum ſpecie apparebant, ſic hominum more civiliter agebant.* 3 Infermentatos] *ut maturè comederent, & ſe ad quietem componerent: vide ſuprà 18.6.* 5 Cognoſcamus] *adeò deplorati erant, ut abjecto omni pudore turpiſſimum ſuum flagitioſiſſimumq; animum palam profiterentur.* 8 Ecce jam] *tanta erat olim hoſpitalitatis reverentia, ut ſuorum hoſpitum incolumitatem ſuis etiam damnis redimerent. Nec tamen propterea probari, aut in exemplum trahi poteſt quod hic Lot aut Judic. 19.24. Ephratæus ille facit, quia facienda non ſunt mala ut eveniant bona.* 9 Secede] *tantiſper-dum de eo quod propoſuiſti deliberabimus.* Hic unus] *indignum judicantes ut ab inquilino leges acciperent, in priore propoſito pergunt, & graviora, niſi ceſſerit, interminantur.* Inſtitiſſent] *propoſitus minis, ſi hoſpitum copiam non faceret.* 17 Ne intuere] *q.d. celerrimè fuge: duo enim prohibet quæ fugam retardant, neque tantùm Lotò, ſed etiam reliquis, ut docet ver. 26. unum eſt, ne retroſpiciat ullus, alterum, ne pedem in ulla planitiei parte ad conſiſtendum figat.* 18 Ne quæſo] *cogar continuo curſu ad montem illũ remotiorem difficilemq; contendere.* 22 Non enim po.] *q.d. conſilium Dei immutabile eſt de vobis ex incendio eripiendis, ac proinde ante incendium in tuto collocandis: quod mandatum Angelus accepiſſe dicit.* Vocavit quiſque] *ut ſuprà 16.14.* 23 Sole oriente] *id eſt, ab aurora ad ortum ſolis ejuſdem diei iter confecit, quod erat inter Sedomum & Tzohharem: quo emenſo incendium ſecutum eſt, ut Angelus dixerat ver. 22.* 25 Civitates] *quæ nominantur Deut. 29.23. duæ verò quæ hic reticentur Hoſche 11.8.* Fœtum] *id eſt, quicquid oritur e terra.* 26 Ulterius poſt eum] *contra mandatum Angeli ſuprà ver. 17. Lot enim mulieres ſequebatur, ut eas urgeret.* Statuam ſalis] *non tantùm in materiam ſalis, ſed firmam & durabilem, quod utrunque indicatur voce ſalis: ut Num. 5. 11. fœdus perpetuum fœdus ſalis dicitur, quia ſal a corruptione vendicat.* 27 Steterat] *ſuprà 18.22.* 29 Recordaretur] *ut ſuprà. 11. 3 5. promiſerat ſe fore beneficum erga benedicentes ei, & amicos ejus, inter quos Lot poſtremus non erat.* 37 Is eſt pater Moab.] *quia hi duo fuerunt duorum populorum autores, qui Iſraëlitis futuri erant vicini, & de quibus certæ leges ferendæ, & hiſtoriæ ſcribendæ erant, ideò Moſche hæc de illis ſcribit, ut origine cognitâ, melius eorum ratio, quæ ſcribuntur de illis intelligeretur.* Uſque in hunc diem] *quaſi dicat, noſtro adhuc tempore manent impermixti, & ſua nomina retinent.*

CAPUT. XX.

Abraham e planitie Mamræ cum familia ad urbem regiam Abimeleci migrat: ubi uxore ei adempta Rex divinitus objurgatus, punitur, eamq; reddere juſſus, eam inviolatam marito cum amplis muneribus reſtituit, cujus precibus ipſe cum ſuis ſanitatem recuperat.

1 PROFECTUS autem [a] inde Abraham ad regionem Meridianam, ut habitaret inter Kadeſchum & Schurem, hoſpitatus eſt Gerari.

2 Vbi [a] cùm dixiſſet Abraham de Sara uxore ſua, ſoror mea eſt, mittens Abimelec Rex Gerari homines, accepit Saram.

3 Sed veniens Deus ad Abimelecum in ſomnio nocturno, dixit ei, Ecce [a] tu [a] illico morieris propter hanc mulierem quam accepiſti, cũ ſit [b] juncta marito.

4 Abimelec autem [a] non acceſſerat ad eum: quapropter dixit, domine, [a] an gentem etiam juſtam occides?

5 Nónne ipſe dixit mihi, ſoror mea eſt? & illa ipſa quoque dixit, frater meus eſt? [a] cum integritate cordis mei & munditia manuũ mearum feceram iſtud.

6 Tum dixit ad eum Deus in ſomnio, etiam ego ſciebã cum integritate cordis tui te feciſſe iſtud,

[a] Heb. *in oculis meis.*

[a] Heb. *tu es mortuus: ut ſuprà 19.13.*

[b] Heb. *mariti.*

iſtud,atque etiam ego cohibui te ne peccares in me: idcircò non ſivi te attingere eam.

7 Nunc itaque reſtitue uxorem illius viri, [a]propheta enim eſt,cumq; oraverit pro te, [b]vivito : quòd ſi non reſtitueris, ſcito te [c]omniuo moriturum, te, *inquam*, & omnes qui tui *ſunt*.

8 Cùm ergoſurgens Abimelec mane vocaſſet omnes ſervos ſuos,& locut[d] eſſet omnia verba hæc [d]ipſis audientibus,timuerũt viri illi valde.

9 Deinde vocans Abimelec Abrahamum dixit ei, quid feciſti nobis? & quid peccavi in te, quòd induxiſti ſuper me & ſuper regnum meũ noxam magnam? opera quæ non ſunt facienda feciſti adverſum me.

10 Dixit præterea Abimelec ad Abrahamũ, [e]quid ſpectabas,cùm faceres rem hanc?

11 Cui dixit Abraham,*feci* quia dicebam,duntaxat irreverentia Dei *eſt* in loco iſto : quare occident me cauſa uxoris meę.

12 [f]Sed etiam verum *eſt*,ſoror mea filia patris mei *eſt*, ſed non filia matris meæ : & fuit mihi [g]uxor.

13 Fuit autem cùm [h]faceret Deus ut errarẽ e domo patris mei, ut dicerem ei, hæc *ſit* benignitas tua quam exerceas erga me:ad quemcunque locum pervenerimus,dicito de me,frater meus eſt.

14 Tunc [i]accipiens Abimelec greges & armenta & ſervos & ancillas, dedit Abrahamo, & reſtituit ei Saram uxorem ejus.

15 Dixitque Abimelec, ecce regio mea [k]tibi expoſita eſt: in [l]loco tibi grato habita.

16 Saræ verò dixit, ecce dedi mille *ſiclos* argenteos fratri tuo: ecce ipſe [m]tibi *eſt* operimẽtum oculorum apud omnes qui tecum *ſunt*: [n]*ſit* etiam apud quoſcunque, & *eſto* erudita.

17 Cùm itaque oraſſet Abraham Deum, ſanavit Deus Abimelecum & uxorem ejus & ancillas ejus, ut parerent.

18 Nam [o]firmiter occluſerat Jehova omnem vullam familiæ Abimeleci, cauſâ Saræ, uxoris Abrahami.

[a] Heb. *morie-ndo morieris.*

[b] Heb. *in auribus eorum.*

[c] Heb. *uxorem.*

[d] Heb. *errare facerent deus: ut 2. Schem. 7.23. plurale verbum cum Dei nomine ad indicandã S. Triados myſterium.*

[e] Heb. *Coram te: ut ſuprà 13.9.*

[f] Heb. *in bono loco in oculis tuis.*

[g] Heb. *occludendo occluſerat.*

ANNOTATIO.

1 Inde]*ex planitie Mamræ,ubi habitabat, ſuprà 18.1.* 2 Cùm dixiſſet]*quo conſilio, hîc & cap. 12 oſtenditur.* 3 Illico]*ſub conditione,niſi mulierẽ hanc reſtituas, infrà 7. nam conditionalis eſt interminatio.* 4 Non acceſſerat]*divinitus impeditus morbo, qui apparitionem præceſſit, ut liquet ex fine cap.* An gentem]*nam etſi Deus Abimelecum alloquens populi non meminit,plagæ tamen, quibus populum cum Rege caſtigavit, efficiebant ut populo quoque ſuo metueret : ideoq; illum culpa primùm liberat, deinde ſeipſum excuſat.* 5 Cum integritate]*id eſt, bona fide & conſcientia.quaſi dicat, nec animum habui malum,nec factum (quod ſynecdochicè manibus tribuitur) turpe exiſtimavi, aut humanitus reprehendendum fore.* 7 Propheta]*mihi charus, quem ſi offendas, me offenderis : & quia propheta eſt, uxorem ſuam ſcit a te intactam eſſe, ac proinde eã reſtitutã acquieſcet.* Vivito] *quaſi dicat,ſententiam mortis latam reſcindens remitto te in poſſeſſionem vitæ,cum primùm hic mihi expoſuerit te ſibi ſatis feciſſe.* 10 Quid ſpectabas]*quaſi dicat, cùm nihil præceſſerit a nobis quod te eò moveret, quid te movit ut hoc conſilium caperes?* 12 Sed etiam verum]*hinc confirmant Hhebræi Saram eandem eſſe quæ ſuprà. 11. 29.nominatur Jiſca filia Haranis. Hharanem enim (ut qui annos 50.ante Abramum natus ſit) ex altera matre natum eſſe dicunt, ideòque Abrahamum hîc vocare eam filiam patris ſui,non autem matris. Nepotes verò filios avorum dici pervulgatum eſt, ut Jithronis filiæ dicuntur filiæ Rehhuelis,Exodi.2.17.& 20.* 14 Accipiens] *ut iratum ſibi placaret, injuriámque illatam compenſaret.* 16. Tibi eſt operimentum]*Periphraſis mariti, a jure quod in uxorem habet, & ab officio illius protegendæ: nam in ſubjectionis ſignum velatur uxor, infrà 24.65. & 1. Corinth.11.Simile eſt expandere alam veſtimenti, Ruth 3.9.& Jeſchahhjæ 4.1.* Sit etiam]*id eſt,quemadmodum a tuis familiaribus maritus tuus agnoſcitur, ſic fac ut apud quoſcunque agnoſcatur : & erudiat ſe hoc periculum in quo modò fuiſti,ut in poſterum caveas, ne diſſimules hunc eſſe maritum tuum.*

CAPUT. XXI.

Dominus promiſſi memor, conſtituto tempore largitur Saræ Jitzchakum: quem Abraham octavo die circuncidit,Hagaram ancillam cum Jiſchmahhele filio inſtinctu Saræ deq; juſſu ablegat,a Rege Abimeleco admeundum fœdus invitatus acquieſcit,& ab eo puteum ſibi per violentiam ademptum recuperat.

1 [a]POSTEA Jehova [b]viſitavit Saram quẽ admodum [a]dixerat, id eſt, fecit Jehova Saræ quem[b]admodum locutus fuerat.

2 Concepit enim & peperit Sara Abrahamo filium in ſenectute ejus, eâ ipſâ tempeſtate quam dixerat Deus.

3 Vocavitque Abraham nomen filii ſui qui natus erat ipſi, quem pepererat ei Sara, [c]Jitzchakum :

4 Et circuncidit Abraham Jitzchakum filium ſuum,natum octo dies, ſicut [d]præceperat ei Deus.

5 Erat autem Abraham natus centum annos, cùm naſceretur ei Jitzchak filius ejus.

6 Dixitque Sara, [e]riſum fecit mihi Deus: quiſquis audiet,arridebit mihi.

7 Dixit præterea, [f]quis dixiſſet Abrahamo, [g]certò lactabit [f]filios Sara ? attamen peperi filium in ſenectute ejus.

8 Crevit autem infans & a lacte depulſus eſt: fecitque Abraham convivium magnum, quo die a lacte depellebatur Jitzchak.

9 Cumque videret Sara filium Hagaræ Ægyptiæ,quem pepererat Abrahamo,[h]irridentẽ,

10 Dixit Abrahamo, ejice ancillam hanc & filium ejus : [i]non enim futurus eſt hæres filius ancillæ iſtius cum filio meo,cum Jitzchako.

11 Mala autem videbatur hæc res valde in oculis Abrahami propter filium ſuum.

12 Sed [k]edixit Deus Abrahamo, ne malum videtor in oculis tuis de puero hoc & de ancilla tua,quicquid dixit ad te Sara,auſcultà voci ejus; nam in Jitzchako [l]vocabitur tibi ſemẽ.

13 Attamen etiam filium ancillę hujus in gentem redigam, quia ſemen tuum eſt.

14 Cùm ergo ſurrexiſſet Abraham mane,accipiens [m]panem & utrem aquæ, dedit Hagaræ imponens humero ejus, *deditq;* cum puero ipſo,ac demiſit eam : itaque profecta vagabatur per deſertum *quod jam dicitur* Beer-ſchebahhi.

[a] Heb. *lactavit.*

15 Et deficientibus aquis ex utre, abjecit puerum ſuum ſub unam arborum,
16 Abiénſque ſedit e regione procul, ut qui jaculantur arcu: dicebat enim, ne videam cùm morietur puer: ſic ſedens e regione, ſublata voce ſua flebat.
17 Audivit autem Deus vocem ipſius pueri: quapropter inclamans Angelus Dei Hagaram e cœlo, dixit ei, quid tibi *eſt* Hagar? ne timeas: attendit enim Deus ad vocem ipſius pueri in *loco* ubi eſt.
18 Surge, tolle puerum iſtum, & apprehende manu tua eum: nam in gentem magnam redigam eum.
19 Tum aperuit Deus oculos illius, ut videret puteum aquarum: abiens itaque implevit utrem illum aqua, & bibendum dedit puero.
20 Deinde adfuit Deus ipſi puero ita ut creverit, (habitabat autem in deſerto, eratque jaculator arcitenens,
21 Habitabat, inquam, in deſerto Paranis) & accepit ei mater ejus uxorem, e terra Ægypti.
22 Fuit autem illo tempore, ut alloqueretur Abimelec & Picol princeps militiæ ejus Abrahamum, dicendo, Deus tecum eſt in omnibus quæ tu facis.
23 Nunc itaque jura mihi per Deum hîc, *dira tibi imprecans*, ſi mentitus fueris mihi aut filio meo, aut nepoti meo, ſore ut ſecundum benignitatem illam quam exercui erga te, exerceas erga me & erga regionem hanc in qua peregrinaris.
24 Dixit verò Abraham, *quod ad* me, jurabo.
25 (Poſtquam reprehendenti Abrahamo Abimelecum, propter puteum aquarum, quem vi occupaverant ſervi Abimeleci,
26 Dixiſſet Abimelec, neſcio quis fecerit rem hanc: nam neque tu indicaſti mihi, neque etiam ego audivi præterquàm hodie)
27 Et accipiens Abraham greges & armenta dedit Abimeleco: pepigerúntque ambo ipſi fœdus.
28 Statuerat autem Abraham ſeptem agnas gregis ſeorſim.
29 Dicenti itaque Abimeleco ad Abrahamum, quorſum ſeptem agnæ iſtæ, quas ſtatuiſti ſeorſim?
30 Is dixit, ut has ſeptem agnas accipias e manu mea: quo ſit mihi in teſtimonium me fodiſſe puteum hunc.
31 Idcircò vocavit *quiſque* locum illum [b] Beer-ſchebahhum, quia ibi juraverant ambo.
32 Sic cùm pepigiſſent fœdus Beer-ſchebahhi, ſurgens Abimelec & Pcoli princeps militiæ ejus, reverſi ſunt in regionem Peliſchtæorum.
33 Plantavit verò Abrahã nemus Beer-ſchebahhi, & invocavit ibi nomen Jehovę *Dei* fortis æterni.
34 Peregrinatus enim eſt Abraham in regione Peliſchtæorum diebus multis.

[b] *id eſt, puteum juramenti.*

ANNOTATIO.

1 Poſtea] *quàm recuperata uxore, ò pervenit quò volebat.* Dixerat] *ſuprà.18.10.& 14.* Viſitavit] *hunc ſumenda frequentiſſimæ hujus phraſeos explicatio: eſt enim viſitare exequi promiſſum bonum, vel denunciatum malum.* 3 Jitzchakum] *ex mandato Dei ſuprà.17.19.* 4 Præceperat] *ſuprà.17.11. hic primus octavo die circunciſus legitur.* 6 Riſum] *non amplius diffidentis, ut ſuprà 18.12. ſed prædicantu beneficium Dei.* 7 Quis diviſſet] *q.d. contra omnium opinionem factum eſt, ut hac ætate mater nutrixque fierem: ideò dicitur Rom.4.18. Abrahamũ ſub ſpe contrà ſpem credidiſſe.* Filios] *indefinitè dictum. vide infrà.46.7.* 9 Irridentem] *Certum eſt ex Galat.4.29. eam fuiſſe irriſionem, quæ cum Jitzchaki perſecutione conjuncta eſſet.* 10 Non enim] *Hæc cauſa oſtendit perſecutionem iſtam ab affectatione hæreditatis natã eſſe: cúmque Iſchmahhel adhuc puer non ſuo inſtinctu, ſed a matre inſtructus id facere videretur, ideò petit Sara ut uterque ejiciatur.* 12 Edixit] *nutu, ut oſtendit ver.* 14. Vocabitur] *id eſt, Jitzchak erit & reputabitur legitimus tuus hæres, ad quem promiſſiones tibi factæ derivabuntur.*
14 Panem] *Synecdoche: commemorantur enim tantùm, quæ iter facientibus per deſerta loca ſunt neceſſaria.* 15 Sub unam arb.] *ne Solis ardore conficeretur, ſed quietus vitam in umbra finiret.* 16 Ut qui jacul.] *id eſt, quantum ſagittaris a ſcopo abeſſe ſolent.* 17 In loco ubi] *q.d. licèt a paterna domo exulans, in deſerto verſetur, rebus ad vitam neceſſariis deſtitutus, non tamen eum dereliqui, ſed ejus etiam hîc rationem habeo. Sic fidem hujus mulierculæ fulcit de promiſſione ſuprà.16.10. & factam Abrahamo præſtat ſuprà.17.20.* 19 Aperuit] *id eſt, effecit ut videret fontem vicinum, quem anteà, quamvis apertus eſſet oculus, non videbat: ſic Lucæ 24.31.* 20 Adfuit] *favore, quod ad externa proſecutus eſt, ut promiſſiones factas præſtaret.* Habitabat] *ut prædixerat Angelus ſuprà 16.12. ipſe erit ferus homo.* Jaculator] *id eſt, bellicoſus, ſynecdochicè, ut angelus ibidem prædixerat.* 22 Illo tempore] *cùm adhuc Abraham habitaret inter Kadeſchum & Schurem.* Deus tecum] *q.d. tibi in omnibus favet, quod nos monet, ut tuam amicitiam expetamus.* 23 Dira tibi] *apoſiopeſis, ut ſuprà.14.23.* 25 Propter puteum] *regio eſt ſiticuloſa, ut apparet ex hiſtoria Hagaræ, & Deut.11.10. quamobrem non debet leviculum videri id de quo Abraham Regem interpellabat.* 27 Dedit] *ut teſtaretur nihil amplius offenſionis animo ſuo hærere, ſe excuſationem accipere, & in traditione hac beneficia accepta grato animo agnoſcere.* 28 Seorſim] *nam negotium hoc de puteo, diverſum erat ab altero de ineundo fœdere.*
30 Quo ſit mihi] *id eſt, muneris hujus acceptio teſtetur te mihi ſine controverſia cedere hujus putei quem effodi uſu atque dominio.* 33 Plantavit verò] *ut qui ſtatuerat diu ibi commorari, quod ſequens verſus oſtendit.*

CAPUT XXII.

Abraham ex divino oraculo Jitzchakum filium immolandum in locum imperatum adducit: ad quem jugulandum ubi manum admovet, divinitus prohibetur, & arietem ejus loco mactat: quo facto Deus obedientiam ejus probans, promiſſiones de hæreditate & de Chriſto ei & ſemini ejus juramento confirmat. Poſtremò nuncius Abrahamo affertur de familia fratris aucta, & nata Ribka, futura Jitzchaki uxore.

1 Fuit

1 FUIT autem 'his [a] rebus tranſactis, ut Deus ipſe 'tentaret Abrahamum: cùm dicenti ad eum ó Abraham, is dixiſſet, ecce me.

2 Dixit enim *Deus*, 'tolle nunc filium tuum, 'unicum tuum, 'quem diligis, Jitzchakum, ut abeas in regionem 'Morijæ: & offer eum ibi in holocauſtum, ſuper 'uno illorum montium, quem dixero tibi.

3 Surgens itaque Abraham ipſo mane inſtravit 'aſinum ſuum, & accepit duos pueros ſuos ſecum & Jitzchakum filium ſuum: & ſiſſis lignis holocauſti ſurrexit ut abiret ad locum quem dixerat ei Deus.

4 Tertio die cùm extuliſſet Abraham oculos ſuos, vidit ipſum locum e-longinquo.

5 Quapropter edixit Abraham pueris ſuis, conſiſtite hîc cum aſino: ego verò & hic puer ibimus eo uſque, cúmque adoraverimus, 'revertemur ad vos.

6 Et accipiens Abraham ligna holocauſti, impoſuit Jitzchako filio ſuo, accepit verò in manum ſuam ignem & cultrum: ſic abibant ambo ſimul.

7 'Alloquens autem Jitzchak Abrahamum patrem ſuum dicebat, mi pater, qui dixit, ecce me fili mi: tum dixit *Jitzchak*, ecce ignem & ligna, at ubi eſt parva pecus ad holocauſtum?

8 Cui dixit Abraham, Deus proſpiciet ſibi de parva pecude ad holocauſtum, fili mi: cùm irent ambo ſimul.

9 Cúmque perveniſſent ad locũ illum quem dixerat ei Deus, extructo ibi Abraham altari diſpoſuit ligna: poſteà colligans artubus Jitzchakum filium ſuum, impoſuit eum altari ſupra ipſa ligna.

10 Et extendens Abraham manum ſuam, accepit cultrum ad jugulandum filium ſuum.

11 Inclamans verò ad eum Angelus Jehovæ e cœlo, dixit, 'Abraham Abraham: qui dixit, ecce me.

12 Tum dixit *Angelus*, ne extendas manum tuam in puerum hunc, nec facias ei quicquam: nunc enim 'expertus ſum timentem Dei eſſe te, cùm non ſubtraxeris filium tuum, unicum tuum, a me.

13 Cùm autem ſublatis Abraham oculis ſuis videret, quòd ecce aries 'retrò detinebatur in perplexitate *veprium* cornibus ſuis, abiens Abraham accepit arietem illum, obtulitque eum in holocauſtum loco filii ſui.

14 'Propterea vocavit Abraham nomen loci illius, Jehova providebit: ex quo dici ſolet hodie, 'in monte Jehovæ providebitur.

15 Inclamavit porro Angelus Jehovæ Abrahamum ſecundò, e cœlo:

16 Ac dixit, Per meipſum juro, dictum Jehovæ: quandoquidem feciſti rem hanc, & non ſubtraxiſti filium tuum, unicum tuum:

17 [b] Me prolixè benedicturum tibi & cumulatiſſimè multiplicaturum 'ſemen tuum, *ut ſit numeroſum* ſicut ſtellæ cœli, & ſicut arena quæ *eſt* in littore maris, & hæreditariò poſſeſſurum ſemen tuum 'portam inimicorum ſuorum,

18 Ita ut 'benedictas ſe reputent in ſemine tuo omnes gentes terræ: quando quidem auſcultaſti voci meæ.

19 Deinde reverſo Abrahamo ad pueros ſuos, ſurgentes abierunt pariter Beer-ſchebahhum: habitabat enim Abraham Beer-ſchebahhi.

20 Fuit autem his rebus tranſactis, ut nunciaretur Abrahamo, dicendo, ecce peperit ipſa quoque Milca filios Nachori fratri tuo:

21 Hhutzum primogenitum ſuum, & Buzum fratrem ejus, & Kemuelem patrem Arami,

22 Ceſedum quc, & Chazonẽ, & Pildaſchum, & Jidlaphum, etiamque Bethuelem:

23 Bethuel autem genuit 'Ribkam: octo iſtos peperit Milca Nachori fratri Abrahami.

24 Quòd verò ad concubinam ejus, cujus nomen Rẽuma, ipſa quoque peperit Tebachum, & Gachamum, & Tachaſchum, & Mahhacam.

[a] Heb. *poſt hæc, ut infrà verſ.* 20.

[b] Heb. *quòd benedicendo benedicam tibi, & multiplicando multiplicabo.*

ANNOTATIO.

1 His rebus tranſ.] *q.d. poſtquam Abraham tot promiſſiones a Deo in Jitzchako acceperat, & tot benedictiones, ut earum fructus guſtaverat, hoc ei proponitur quod videbatur ex diametro pugnare cum promiſſionibus, quarum fundamentum erat Chriſtus ex Jitzchako naſcituru.* Tentaret] *examini eum ſubjecit, ut palàm fieret qua fide erga ſe præditus eſſet.* 2 Tolle nunc] *tot ſunt ferè diſtinctiones emphaticæ quot verba ad exaggerandam mandati gravitatem, fidemque Abrahami & obedientiam: vide ſupra in* 18. 17. Unicum tuum] *poſt amandatum Iſchmahhelem, eumq; unum legitimè ex uxore natum.* Quem diligis] *præ altero.* Morijæ] *anticipatio, nam nominis cauſa ponitur infrà ver.* 14. *Eſt autem hæc regio ubi ſita ſunt Jeruſchalajima.* 2. *Chron.* 3.1. Uno illorum] *nam montoſa eſt regio, Pſal* 125.2. 3 Aſinum] *ad ferenda ligna, ver.* 6. 5 Revertemur] *fide reputabat Deum poſſe Jitzchakum a mortuis ſuſcitare, Heb.*11.19. *itaque neſciens formam rei futuræ, prophetavit.* 7 Alloquens] *hæc colloquii narratio plurimum ad oſtendendã Abrahamæ* πληροφορίαν *& conſtantiam facit.* 11 Abraham] *anadiploſis feſtinationem in vocante oſtendit, & declarat eum in ipſo articulo a ſicii cæde retractum eſſe, quo fuerat mactaturus.* 12 Expertus ſum] *humanitus dictum.* 13 Retrò] *videtur vox Angeli a tergo Abrahami inſonuiſſe, ad quam cùm ſe convertiſſet, aries ille oculis ejus oblatus eſt.* 14 Propterea] *comparans cum eventu reſponſionem ſuam ad filium ſupra ver.* 8. In monte Jeh.] *q.d. ex eo quod ibi Abrahamo contigit, proverbium manavit: quo in rebus perplexis quarum nullus cernitur exitus, ad Dei providentiam recurritur, dicendo, in monte Jehovæ providebitur, hoc eſt, ſuo tempore & loco, ut olim factum eſt.* 17 Semen tuum] *illud de quo dictum eſt, in Jitzchako vocabitur tibi ſemen, ſupra* 21. 12. Portam] *robur, potentiam, & imperium: nam munitiones & propugnacula in portis collocari ſolebant, & ibidem jus a magiſtratibus dici, ut paſſim in Scripturis apparet.* 18 Benedictas] *id eſt, fide ſe agnoſcant in ſemine tuo, quod eſt Chriſtus, eſſe benedictas.* 24 Ribkam] *cujus causá hanc genealogiam ſuperioribus adjecit Moſes, ut viam ſibi muniret ad narrationem. cap.*24.

CAPUT XXIII.

Saræ ætas & mors cum Abrahami planctu deſcribitur, & locus ab eo emitur in quo uxorem ſepelit.

1 FUIT

1 Fuit autem vita Sarę centum viginti ſeptem annorum, *hi* anni vitæ Saræ.
2 Quâ mortuâ in urbe Arbahhi (ea *jam dicitur* Chebron) in regione Cenahhani, 'ingreſſus eſt Abraham ad lugendum propter Saram, & ad deflendum eam.
3 Poſteà ſurgens Abraham a facie mortui ſui, allocutus eſt filios Chethi, dicendo,
4 'Peregrinus & inquilinus ſum apud vos: date mihi poſſeſſionem ſepulchri apud vos, ut ſepeliam mortuum meum *ſublatum* e conſpectu meo.
5 Reſpondentes autem filii Chethi Abrahamo, dixerunt ei,
6 Audi nos domine mi, 'princeps Dei, tu inter nos, in ſelecto ſepulchrorum noſtrorum ſepeli mortuum tuum: nemo ex nobis ſepulchrum ſuum occludet tibi, quo minus ſepelias mortuum tuum.
7 Tum ſurgens Abraham incurvavit ſe coram populo ejus regionis, coram filiis Chethi:
8 Et locutus eſt cum eis, dicendo, ſi eſt in animo vobis vt ſepeliam mortuũ meum *ſublatum* a conſpectu meo: audite me & intercedite pro me apud Hhephronem filium Tzocharis:
9 Ut det mihi ſpeluncam *loci* 'Macpelæ [a] ſui, quæ *eſt* in extremitate agri ipſius, [b] juſtâ pecunia det eam mihi inter vos, in poſſeſſionem ſepulchri.
10 (Hhephron autẽ 'ſedebat inter filios Chethi) reſpondit verò Hhephron Chittæus Abrahamo, [c] audientibus filiis Chethi, coram omnibus ingrediẽtibus portã civitatis ſuæ, dicẽdo,
11 Nequaquam, domine mi audi me: agrum illum do tibi, & ſpeluncam quæ in eo *eſt* tibi do ipſam: [d] prçſentibus popularibus meis do ipſam tibi, ſepeli mortuum tuum.
12 Tunc incurvavit ſe Abraham coram populo regionis illius:
13 Et allocutus eſt Hhephronẽ audiente populo regionis illius, dicendo, 'ſed ſi tu *is es*, quçſo audi me: 'ᵉ oblatum pretium agri accipe a me: tum ſepeliam mortuum meum ibi.
14 Reſpondens autem Hhephron Abrahamo, dixit ei,
15 Domine mi audi me, terra quadringentorum *ſiclorum* argenti, 'inter me & inter te, 'quid eſt? quare mortuum tuum ſepeli.
16 Acquievit itaque Abraham Hhephroni, & appendit Abraham Hhephroni argentum illud, quod indicaverat audientibus filiis Chethi: quadringentos 'ſiclos argenti 'commeantis ad quemlibet mercatorem.
17 'Ita ceſſit ager Hhephronis qui *eſt* Macpelæ, quæ *eſt* e-regione Mamræ, ager cum ſpelunca ipſa quæ in eo *eſt*, omniq́ue arbore quæ in agro *erat*, quod *denique erat* in toto termino ejus circumquaque,
18 Abrahamo in poſſeſſionem præſentibus filiis Chethi, coram omnibus ingredientibus portam civitatis ejus.
19 Poſt hæc demum ſepelivit Abraham Saram uxorem ſuam in ſpelunca agri Macpelæ e-regione Mamræ (ea *jam dicitur* Chebron) in regione Cenahhani.
20 Cùm ceſſiſſet ager ille & ſpelunca quæ *eſt* in eo, Abrahamo in poſſeſſionem ſepulchri, *emptus* a filiis Chethi.

[a] Heb. *qui eſt ipſius.*
[b] Heb. *pleno argento, ut* 1. *Chro.* 21. 22. *&* 24. *quod explicatur infrà ver.* 16.
[c] Heb *in auribus filiorum ut infrà.* 13. *&* 16.
[d] Heb. *in oculis filiorum populi mei, ſic infrà.* 18.
[e] Heb. *dedi argentum agri, id eſt, pluris ſtatui dare & jam offero.*

ANNOTATIO.

2 Ingreſſus eſt] *in tentorium Saræ: ita enim ſimul habitabant, ut ſua tentoria ſeparata haberent, ſicut apparet ex fine cap. ſeq.* 4 Peregrinus] *ita benevolentiam ſibi conciliat, & neceſſitatem ſuæ petitionis oſtendit.* 6 Princeps Dei] *id eſt, quem nos, licèt nihil inter nos poſſidentem, Dei beneficiis eximiè ornatum agnoſcimus: ſic Abimelec ſuprà* 21. 22. *Deus eſt tecum.* 9 Macpelę] *nomen proprium eſt loci, ut apparet ex Hebræa conſtructione, infrà* 17. *&* 19. 10 Sedebat] *id eſt, unus erat ex illo conſeſſu apud quem agebat Abraham.* 13 Sed ſi tu] *nam viri nomen audiverat Abraham, ſed neque de facie noverat, neque adeſſe putabat.* Oblatum] *ver.* 9. 15 Inter me &] *ut inter amicos (cujuſmodi ſumus) æſtimari ſolet.* Quid eſt?] *q.d. leviuſculum eſt quàm ut propterea mortuum ſepelire differas.* 16 Siclos] *Siclus in Lege eſt duplex: Communis, jam ante latam legem in rebus polticis receptus, & ſacer, ad res ſacras inſtitutus lege, altero duplo major. Erat autem ſacer* 20. *gerarum. Exod.* 30. 13. *&* Jechezkel. 45. 12. *gera,* 16. *granorum hordei. Continet ergo Communis ſiclus (de quo hîc Moſchen agere veriſimile eſt, cùm de emptione rei non ſacræ ante legem factæ quæritur)* 10. *geras, id eſt,* 160. *grana hordei. Efficiunt autem* 160. *grana ſcrupulos noſtrates ſex, & duos trientes, ſive* 2. *drachmas &* 16. *grana.* Sic 400. *ſicli argentei efficiunt centum undecim uncias argenti, duos ſcrupulos & duos trientes ſcrupuli.* Commeantis] *id eſt, ea quantitate & qualitate, ut etiam inter ipſos mercatores (qui in expendendo numiſmatiũ pretio ſunt diligentiſſimi) tranſlitium & receptum eſſe poſſet.* 17 Ita ceſſit] *His verſib. locum emptum, venditorem, teſtes, & alias circumſtantias accuratè, & fuſiore quàm ſolet ſtylo, proponit Moſche, idq́ verbis deſumptis ex publicis emptionis tabulis, in quas omnia exactè referri ſolent: ut perpetuum eſſet documentum poſteris Abrahami de legitima illius loci poſſeſſione.*

CAPUT XXIIII.

Abraham ſenex filio de uxore proſpicens, fidum famulum jurejurando obſtrictum ad eam quærendam amandat: qui in Meſopotamiam Deo duce profectus, Ribkam Jitzchakı conſanguineam ei in uxorem obtinet: Jitzchak verò eam ad ſe adductam uxorem accipit.

1 Abraham autem erat 'ſenex, vergens ætate: benedixeratque Jehova Abrahamo in omnibus.
2 Tunc edixit Abrahã ſervo ſuo ſeniori familiæ ſuæ, qui præerat in omnibus quæ *erant* illi, 'pone nunc manum tuam ſub femore meo:
3 Ut jurejurando obſtringam te per Jehovam Deum cœli Deumque terrę, te non acceptaturum uxorẽ filio meo ex filiabus 'Cenahhanæi *populi*, [a] inter quem habito.
4 Sed te ad regionem meam & ad cognationem meam profecturũ, & accepturum uxorem filio meo Jitzchako.
5 Dicenti autem ad eum ſervo illi, fortaſſis nolet mulier illa [b] ſequi me in terram hanc: an [c] omninò reducam filium tuum in regionem illam ex qua egreſſus es?
6 Edixit Abraham, Cave tibi ne reducas filium

[a] Heb. *in cujus medio.*
[b] Heb. *ire poſt me, & ſic deinceps.*
[c] Heb. *reducendo reducam.*

lium meum illuc.
7 Jehova Deus cœli, qui aſſumpſit me e domo patris mei & e regione cognationis meę, quique locutus eſt mihi, & qui juravit mihi dicendo, ſemini tuo dabo regionem hanc: ipſe mittet Angelum ſuum ante te, ut accipias uxorẽ filio meo inde.
8 [a]Quòd ſi nolet mulier illa ſequi te, tu inſons eris ab adjuratione mea hac: modò filium meum ne reducas illuc.
9 Ponens itaq; ſervus ille manum ſuam ſub femore Abrahami domini ſui, juravit ei ſuper hac re.
10 Deinde accepit ſervus ille decem camelos e camelis domini ſui, ut proficiſceretur: (omnes enim opes domini ſui *habebat* in manu ſua) ſurgénſque profectus eſt in Syriam [d] interamnem [a]ad civitatem Nachoris.
11 Ubi faciens [a]ut flecterent genua cameli extra civitatem ipſam, juxta puteum aquæ, tempore veſpertino, quo tempore egredi ſolent haurientes *mulieres*,
12 Dixit, Jehova Deus Domini mei Abrahami, fac quæſo ut obveniat mihi hodie: & exerce benignitatem *hanc* [a] erga dominum meum Abrahamum.
13 (Ecce ego conſiſto juxta fontem aquarum, & filiæ hujus civitatis egrediuntur ad hauriendum aquam)
14 [a]Ut puella illa quę mihi ad ſe dicenti, Inclina quæſo hydriam tuam, ut bibam, reſponderit bibe, etiamque camelis tuis bibendum dabo, ſit ea quam deſtinaveris ſervo tuo Jitzchako: & hac re experiar te exercuiſſe benignitatem erga dominum meum.
15 [e] Evenit autem idipſum: nondum deſierat loqui, cùm ecce Ribka egrediebatur, quæ nata fuerat Bethueli filio Milcę uxoris Nachoris fratris Abrahami, habens hydriam ſuam ſuper humerum ſuum.
16 (Puella autem iſta erat formâ bonâ valde, virgo quam vir non cognoverat) cumque deſcendens ad fontem illum impleviſſet hydriam ſuam, atque aſcenderet:
17 Accurrens ſervus ille obviam ei, dixit, ſine me ſorbere quæſo parum aquæ ex hydria tua.
18 Quæ dixit, bibe, domine mi: [f] feſtinanterque demittens hydriam ſuam ſuper manum ſuam, bibendum dedit ei.
19 Cumque deſiiſſet dare ei bibendum, dixit, etiam camelis tuis hauriam, uſque-dum abſolverint bibere.
20 Et feſtinanter deplens hydriam ſuam in aqualiculum, cucurrit denuò ad puteum ut hauriret, hauſitque omnibus camelis ejus.
21 Interea vir ille [a] ſtupebat ſuper ea, tacitus *obſervans* ut cognoſceret utrum ſecundaſſet Deus viam ſuam, nécne.
22 Fuit autem poſtquam abſolverunt cameli bibere, ut depromptum *tradens* vir ille [g] monile aureum cujus pondus *erat* dimidiati [a]ſicli, & duas armillas imponens manibus ejus, quarum pondus *erat* decem [a]aureorum:
23 (Cum eo dicente, filia cujuses? indica nunc mihi: eſtne in domo patris tui locus nobis ad pernoctandum?
24 Illa dixiſſet ad eum, filia ſum Bethuelis filii Milcæ, quem peperit Nachori,
25 Dixiſſet quoque ad eum, tum ſtramen tum pabulum multum *eſt* penes nos, tum etiam locus ad pernoctandum)
26 Verticem inclinaret vir ille, & incurvaret ſe Jehovæ,
27 Dicens, Benedictus *ſit* Jehova Deus domini mei Abrahami, qui [a] non dereliquit benignitatem ſuam & fidem ſuam, [h] quin *exerceret eam* erga dominum meum: quod ad me, [a]hac eadem via deduxit me Jehova in domum agnatorum domini mei.
28 Itaque currens puella nunciavit in domo matris ſuę, ut res iſtæ *ſe* habebant.
29 Ribkæ autem *erat* frater, cujus nomen Laban: cucurrit erga Laban ad virum illum foras ad fontem:
30 (Fuit autem *hoc*, cùm vidiſſet monile illud & armillas ſuper manus ſororis ſuę, & cũ audiiſſet verba Ribkæ ſororis ſuæ dicentis, ita allocutus eſt me vir ille) venitque ad virum illum: qui ecce adſtabat camelis prope fontem.
31 Et dixit *Laban*, ingredere [a] benedicte Jehovæ: quare maneres foris? nam ego expedivi domum, & locum pro camelis iſtis.
32 Ingreſſus itaque vir ille domum ipſam, ſolvit camelos: dedit que *Laban* ſtramen & pabulum camelis, & aquam ad lavandum pedes illius, pedéſque virorum qui *erant* cum illo.
33 Sed cùm apponeretur illi ut comederet, dixit, non comedam uſquedum locutus fuero verba mea: dixit ergo *Laban*, loquere.
34 Tum dixit, Servus Abrahami ego *ſum*.
35 Jehova autem benedixit Domino meo valde, adeò ut magnus evaſerit: dedit enim ei greges & armenta & argentum & aurum, ſervoſq; & ancillas, & camelos & aſinos.
36 Prætereà peperit Sara uxor domini mei filium domino meo, [i] poſtquam ſenuit ipſa: qui dedit ei quicquid habet.
37 Jurejurando autem obſtrinxit me Dominus meus dicendo, ne accipias filio meo uxorem e filiabus Cenahhanæi *populi*, in cujus regione ego habito.
38 *Dira tibi imprecare*, niſi ad domum patris mei proficiſcaris & ad familiam meam, ut accipias uxorem filio meo.
39 Cumque dicerem ad dominum meum, fortaſſis non ſequetur me mulier illa,
40 Dixit ad me, Jehova in cujus conſpectu cõtinenter ambulavi, mittet Angelum ſuum tecũ, & ſecundabit viam tuã, ut accipias uxorem filio meo e familia mea, & e domo patris mei.
41 Tunc inſons eris ab execratione mea cùm veneris ad familiam meam: etſi non dabunt tibi, tunc eris inſons ab execratione mea.
42 Veniens ergo hodie ad fontẽ iſtum, dixi, Jehova Deus domini mei Abrahami, ſi tu nunc ſecundas viam meam per quam ego ambulo:
43 (Ecce ego conſiſto juxta fontem aquarum) *fac* ut ſit virgo illa mox egreſſura ad hauriendũ ad quam dicenti, da mihi quæſo bibendum parum aquæ ex hydria tua,
44 Reſponderit mihi, etiam tu bibe, etiãmque camelis tuis hauriam, ea ipſa *ſit* uxor, quam deſtinavit Jehova filio domini mei.
45 Ego nondũ abſolverã loqui cũ animo meo, cũ ecce Ribka egreſſa eſt *habens* hydriã ſuam ſuper humerũ ſuum, deſcendenſq; ad fontẽ hauſit: ad quã cũ dixiſſem, da mihi bibendũ quæſo,
46 Feſtinanter demittens hydriam ſuam a ſe, dixit, bibe etiamque camelis tuis bibendum dabo: bibi itaque, & etiam camelis meis bibendum

[a] Heb. *duorũ fluviorum, id eſt, Meſopotamiam, quæ inter Tygrim & Euphratẽ ſita eſt.*
[a] Heb. *feſtina vit ut demitteret: ſic infrà 20. feſtinavit ut depleret: item ver. 46.*
[a] *Sive ſpiram ut Plinius vocat, Græci σπεῖρα.*
[b] Heb. *a domino meo. peregrina verbi conſtructio oſtendit ſupplendum eſſe verbum cui conveniat.*
[c] Heb. *fuit: ut infrà 41. 13. & 1. Schem. 4. 1.*
[i] Heb. *poſt ſenectutem ſuam.*

1 FUIT autem vita Sarę centum viginti ſeptem annorum, *hi* anni vitæ Saræ.
2 Quâ mortuâ in urbe Arbahhi (ea *jam dicitur* Chebron) in regione Cenahhani, 'ingreſſus eſt Abraham ad lugendum propter Saram, & ad deflendum eam.
3 Poſteà ſurgens Abraham a facie mortui ſui, allocutus eſt filios Chethi, dicendo,
4 'Peregrinus & inquilinus ſum apud vos: date mihi poſſeſſionem ſepulchri apud vos, ut ſepeliam mortuum meum *ſublatum* e conſpectu meo.
5 Reſpondentes autem filii Chethi Abrahamo, dixerunt ei,
6 Audi nos domine mi, 'princeps Dei, tu inter nos, in ſelecto ſepulchrorum noſtrorum ſepeli mortuum tuum: nemo ex nobis ſepulchrum ſuum occludet tibi, quo minus ſepelias mortuum tuum.
7 Tum ſurgens Abraham incurvavit ſe coram populo ejus regionis, coram filiis Chethi:
8 Et locutus eſt cum eis, dicendo, ſi eſt in animo vobis vt ſepeliam mortuũ meum *ſublatum* a conſpectu meo: audite me & intercedite pro me apud Hhephronem filium Tzocharis:
a Heb. *qui* eſt *ipſius*.
9 Ut det mihi ſpeluncam *loci* 'Macpelæ 'a ſui, quæ *eſt* in extremitate agri ipſius, b juſtâ pecunia det eam mihi inter vos, in poſſeſſionem ſepulchri.
b Heb. *pleno argento, ut* 1. *Chro.* 21. 22. *&* 24. *quod explicatur infrà ver.* 16.
10 (Hhephron autẽ 'ſedebat inter filios Chethi) reſpondit verò Hhephron Chittæus Abrahamo, c audientibus filiis Chethi, coram omnibus ingrediẽtibus portã civitatis ſuæ, dicẽdo,
c Heb *in auribus filiorum ut infrà.* 13. *&* 16.
11 Nequaquam, domine mi audi me: agrum illum do tibi, & ſpeluncam quæ in eo *eſt* tibi do ipſam: d prçſentibus popularibus meis do ipſam tibi, ſepeli mortuum tuum.
d Heb. *in culis filiorum populi mei. infrà.* 18.
12 Tunc incurvavit ſe Abraham coram populo regionis illius:
13 Et allocutus eſt Hhephronẽ audiente populo regionis illius, dicendo, 'ſed ſi tu *is*, quçſo audi me: 'e oblatum pretium agri accipe a me: tum ſepeliam mortuum meum ibi.
e Heb. *dic argentum agri, id eſt, ſtatue hìc ſtatuendum & jam offer*
14 Reſpondens autem Hhephron Abrahamo, dixit ei,
15 Domine mi audi me, terra quadringentorum *ſiclorum* argenti, 'inter me & inter te, 'quid eſt? quare mortuum tuum ſepeli.
16 Acquievit itaque Abraham Hhephroni, & appendit Abraham Hhephroni argentum illud, quod indicaverat audientibus filiis Chethi: quadringentos 'ſiclos argenti 'commeantis ad quemlibet mercatorem.
d Heb *fluvius eſt, Mamam inter & E ſitae*
17 'Ita ceſſit ager Hhephronis qui *eſt* Macpelæ, quæ *eſt* e-regione Mamræ, ager cum ſpelunca ipſa quæ in eo *eſt*, omnique arbore quæ in agro *erat*, quod *denique erat* in toto termino ejus circumquaque,
18 Abrahamo in poſſeſſionem præſentibus filiis Chethi, coram omnibus ingredientibus portam civitatis ejus.
19 Poſt hæc demum ſepelivit Abraham Saram uxorem ſuam in ſpelunca agri Macpelæ e-regione Mamræ (ea *jam dicitur* Chebron) in regione Cenahhani.
20 Cùm ceſſiſſet ager ille & ſpelunca quæ *eſt* in eo, Abrahamo in poſſeſſionem ſepulchri, *emptus* a filiis Chethi.

ANNOTATIO.

2 Ingreſſus eſt] *in tentorium Saræ: ita enim ſimul habitabant, ut ſua tentoria ſeparata haberent, ſicut apparet ex ſine cap. ſeq.* 4 Peregrinus] *ita benevolentiam ſibi conciliat, & neceſſitatem ſuæ petitionis oſtendit.* 6 Princeps Dei] *id eſt, quem nos, licèt nihil inter nos poſſidentem, Dei beneficiis exmiè ornatum agnoſcimus: ſic Abimelec ſuprà* 21. 22. *Deus eſt tecum.* 9 Macpelę] *nomen proprium eſt loci, ut apparet ex Hebræa conſtructione, infrà* 17. *&* 19. 10 Sedebat] *id eſt, unus erat ex illo conſeſſu apud quem agebat Abraham.* 13 Sed ſi tu] *nam viri nomen audiverat Abraham, ſed neque de facie noverat, neque adeſſe putabat.* Oblatum] *ver.* 9. 15 Inter me &] *ut inter amicos (cujuſmodi ſumus) æſtimari ſolet.* Quid eſt?] *q.d. leviuſculum eſt quàm ut propterea mortuum ſepelire differas.* 16 Siclos] *Siclus in Lege eſt duplex: Communis, jam ante latam legem in rebus politicis receptus, & ſacer, ad res ſacras inſtitutus lege, altero duplo major. Erat autem ſacer* 20. *gerarum. Exod.* 30. 13. *& Jechezkel.* 45. 12. *gera,* 16. *granorum hordei. Continet ergo Communis ſiclus (de quo hìc Moſchen agere veriſimile eſt, cùm de emptione rei non ſacræ ante legem facta quæritur)* 10. *geras, id eſt,* 160. *grana hordei. Efficiunt autem* 160. *grana ſcrupulos noſtrates ſex, & duos trientes, ſive* 2. *drachmas & grana* 16. *Sic* 400. *ſicli argentei efficiunt centum undecim uncias argenti, duos ſcrupulos & duos trientes ſcrupuli.* Commeantis] *id eſt, ea quantitate & qualitate, ut etiam inter ipſos mercatores (qui in expendendo numiſmatũ pretio ſunt diligentiſſimi) tranſlatitium & receptum eſſe poſſet.* 17 Ita ceſſit] *His verſib. locum emptum, venditorem, teſtes, & alias circumſtantias accuratè, & fuſiore quàm ſolet ſtylo, proponit Moſche, idq; verbis deſumptis ex publicis emptionis tabulis, in quas omnia exactè referri ſolent: ut perpetuum eſſet documentum poſteris Abrahami de legitima illius loci poſſeſſione.*

CAPUT XXIIII.

Abraham ſenex filio de uxore proſpiciens, fidum famulum jurejurando obſtrictum ad eam quærendam amandat: qui in Meſopotamiam Deo duce profectus, Ribkam Jitzchaki conſanguineam ei in uxorem obtinet: Jitzchak verò eam ad ſe adductam uxorem accipit.

1 ABRAHAM autem erat 'ſenex, vergens ætate: benedixeratque Jehova Abrahamo in omnibus.
2 Tunc edixit Abrahã ſervo ſuo ſeniori familiæ ſuæ, qui præerat in omnibus quæ *erant* illi, 'pone nunc manum tuam ſub femore meo:
3 Ut jurejurando obſtringam te per Jehovam Deum cœli Deumque terrę, te non acceptaturum uxorẽ filio meo ex filiabus 'Cenahhanæi *populi*, 'a inter quem habito.
a Heb. *in cujus medio.*
4 Sed te ad regionem meam & ad cognationem meam profecturũ, & accepturum uxorem filio meo Jitzchako.
5 Dicenti autem ad eum ſervo illi, fortaſſis nolet mulier illa b ſequi me in terram hanc: an 'omninò reducam filium tuum in regionem illam ex qua egreſſus es?
b Heb. *ire poſt me, & ſic deinceps.*
c Heb. *reducendo reducam.*
6 Edixit Abraham, Cave tibi ne reducas filium

lium meum illuc.
7 Jehova Deus cœli, qui aſſumpſit me e domo patris mei & e regione cognationis meę, quique locutus eſt mihi, & qui juravit mihi dicendo, ſemini tuo dabo regionem hanc: ipſe mittet Angelum ſuum ante te, ut accipias uxorẽ filio meo inde.
8 'Quòd ſi nolet mulier illa ſequi te, tu inſons eris ab adjuratione mea hac: modò filium meum ne reducas illuc.
9 Ponens itaq; ſervus ille manum ſuam ſub femore Abrahami domini ſui, juravit ei ſuper hac re.
10 Deinde accepit ſervus ille decem camelos e camelis domini ſui, ut proficiſceretur: (omnes enim opes domini ſui *habebat* in manu ſua) ſurgénſque profectus eſt in Syriam [d] interamnem 'ad civitatem Nachoris.
11 Ubi faciens 'ut flecterent genua cameli extra civitatem ipſam, juxta puteum aquæ, tempore veſpertino, quo tempore egredi ſolent haurientes *mulieres*,
12 Dixit, Jehova Deus Domini mei Abrahami, fac quæſo ut obveniat mihi hodie: & exerce benignitatem *hanc* 'erga dominum meum Abrahamum.
13 (Ecce ego conſiſto juxta fontem aquarum, & filiæ hujus civitatis egrediuntur ad hauriendum aquam)
14 'Ut puella illa quę mihi ad ſe dicenti, Inclina quæſo hydriam tuam, ut bibam, reſponderit bibe, etiamque camelis tuis bibendum dabo, ſit ea quam deſtinaveris ſervo tuo Jitzchako: & hac re experiar te exercuiſſe benignitatem erga dominum meum.
15 [e] Evenit autem idipſum: nondum deſierat loqui, cùm ecce Ribka egrediebatur, quæ nata fuerat Bethueli filio Milcę uxoris Nachoris fratris Abrahami, habens hydriam ſuam ſuper humerum ſuum.
16 (Puella autem iſta erat formâ bonâ valde, virgo quam vir non cognoverat) cumque deſcendens ad fontem illum impleviſſet hydriam ſuam, atque aſcenderet:
17 Accurrens ſervus ille obviam ei, dixit, ſine me ſorbere quæſo parum aquæ ex hydria tua.
18 Quæ dixit, bibe, domine mi: [f] feſtinanterque demittens hydriam ſuam ſuper manum ſuam, bibendum dedit ei.
19 Cumque deſiiſſet dare ei bibendum, dixit, etiam camelis tuis hauriam, uſque-dum abſolverint bibere.
20 Et feſtinanter deplens hydriam ſuam in aqualiculum, cucurrit denuò ad puteum ut hauriret, hauſitque omnibus camelis ejus.
21 Interea vir ille 'ſtupebat ſuper ea, tacitus *obſervans* ut cognoſceret utrum ſecundaſſet Deus viam ſuam, nécne.
22 Fuit autem poſtquam abſolverunt cameli bibere, ut depromptum *tradens* vir ille [g] monile aureum cujus pondus *erat* dimidiati 'ſicli, & duas armillas imponens manibus ejus, quarum pondus *erat* decem 'aureorum:
23 (Cum eo dicente, filia cujus es? indica nunc mihi: eſtne in domo patris tui locus nobis ad pernoctandum?
24 Illa dixiſſet ad eum, filia ſum Bethuelis filii Milcæ, quem peperit Nachori,
25 Dixiſſet quoque ad eum, tum ſtramen tum pabulum multum *eſt* penes nos, tum etiam locus ad pernoctandum)
26 Verticem inclinaret vir ille, & incurvaret ſe Jehovæ,
27 Dicens, Benedictus *ſit* Jehova Deus domini mei Abrahami, qui' non dereliquit benignitatem ſuam & fidem ſuam, [h] quin *exerceret eam* erga dominum meum: quod ad me, 'hac eadem via deduxit me Jehova in domum agnatorum domini mei.
28 Itaque currens puella nunciavit in domo matris ſuę, ut res iſtæ *ſe* habebant.
29 Ribkæ autem *erat* frater, cujus nomen Laban: cucurrit erga Laban ad virum illum foras ad fontem:
30 (Fuit autem *hoc*, cùm vidiſſet monile illud & armillas ſuper manus ſororis ſuę, & cũ audiiſſet verba Ribkæ ſororis ſuæ dicentis, ita allocutus eſt me vir ille) venitque ad virum illum: qui ecce adſtabat camelis prope fontem.
31 Et dixit *Laban*, ingredere' benedicte Jehovæ: quare maneres foris? nam ego expedivi domum, & locum pro camelis iſtis.
32 Ingreſſus itaque vir ille domum ipſam, ſolvit camelos: dedit que *Laban* ſtramen & pabulum camelis, & aquam ad lavandum pedes illius, pedeſque virorum qui *erant* cum illo.
33 Sed cùm apponeretur illi ut comederet, dixit, non comedam uſquedum locutus fuero verba mea: dixit ergo *Laban*, loquere.
34 Tum dixit, Servus Abrahami ego *ſum*.
35 Jehova autem benedixit Domino meo valde, adeò ut magnus evaſerit: dedit enim ei greges & armenta & argentum & aurum, ſervoſq; & ancillas, & camelos & aſinos.
36 Prætereà peperit Sara uxor domini mei filium domino meo, [i] poſtquam ſenuit ipſa: qui dedit ei quicquid habet.
37 Jure jurando autem obſtrinxit me Dominus meus dicendo, ne accipias filio meo uxorem e filiabus Cenahhanæi *populi*, in cujus regione ego habito.
38 *Dira tibi imprecare*, niſi ad domum patris mei proficiſcaris & ad familiam meam, ut accipias uxorem filio meo.
39 Cumque dicerem ad dominum meum, fortaſſis non ſequetur me mulier illa,
40 Dixit ad me, Jehova in cujus conſpectu cõtinenter ambulavi, mittet Angelum ſuum tecũ, & ſecundabit viam tuã, ut accipias uxorem filio meo e familia mea, & e domo patris mei.
41 Tunc inſons eris ab execratione mea cùm veneris ad familiam meam: etſi non dabunt tibi, tunc eris inſons ab execratione mea.
42 Veniens ergo hodie ad fontẽ iſtum, dixi, Jehova Deus domini mei Abrahami, ſi tu nunc ſecundas viam meam per quam ego ambulo:
43 (Ecce ego conſiſto juxta fontem aquarum) *fac* ut ſit virgo illa mox egreſſura ad hauriendũ ad quam dicenti, da mihi quæſo bibendum parum aquæ ex hydria tua,
44 Reſponderit mihi, etiam tu bibe, etiãmque camelis tuis hauriam, ea ipſa *ſit* uxor, quam deſtinavit Jehova filio domini mei.
45 Ego nondũ abſolverã loqui cũ animo meo, cũ ecce Ribka egreſſa eſt *habens* hydriã ſuam ſuper humerũ ſuum, deſcendenſq; ad fontẽ hauſit: ad quã cũ dixiſſem, da mihi bibendũ quæſo,
46 Feſtinanter demittens hydriam ſuam a ſe, dixit, bibe etiamque camelis tuis bibendum dabo: bibi itaque, & etiam camelis meis bibendum

[d] Heb. *duorũ fluviorum, id eſt, Meſopotamiam, quæ inter Tygrim & Euphratẽ ſita eſt.*
[e] Heb. *fuit: ut infrà 41.13. & 1. Schem. 4.1.*
[f] Heb. *feſtinavit ut demitteret: ſic infrà 20. feſtinavit ut depleret: item ver. 46.*
[g] *Sive ſpiram ut Plinius vocat, Græci σπεῖρα.*
[h] Heb. *a domino meo. per regina verbi conſtructio oſtendit ſupplendum eſſe verbum cui conveniat.*
[i] Heb. *poſt ſenectutem ſuam.*

dum dedit.
47 Quare interrogavi eam dicens, filia cujus es? quæ cùm dixiſſet, filia Bethuelis filii Nachoris, quem peperit ei Milca, poſui monile illud ſupra naſum ejus, & armillas iſtas ſuper manus ejus:
48 Et inclinans verticem incurvanſq; me Jehovæ, benedixi Jehovæ Deo domini mei Abrahami, quòd duxiſſet me per viam [k] veram, ad accipiendum filiam fratris domini mei pro filio ejus.
49 Nunc igitur ſi eſtis exercituri [l] benignitatem & fidem erga dominum meum, indicate mihi: ſin autem minus, indicate mihi, ut cõvertam me [m] ad dexteram vel ad ſiniſtram.
50 Cui reſpondens [n] Laban & Bethuel dixerunt, a Jehova profecta eſt hæc res: non poſſumus eloqui tibi malum aut bonum.
51 Ecce Ribka [o] tibi expoſita eſt, accipe & abi, ut ſit uxor filio domini tui, quemadmodum locutus eſt Jehova.
52 Fuit itaque ut audiens ſervus Abrahami verba eorum, incurvaret ſe ad terram uſque Jehovæ:
53 Et proferens ſervus ille ſupellectilia argentea & ſupellectilia aurea ac veſtes, daret ea Ribkæ, ſimiliter res pretioſas daret fratri ejus & matri ejus.
54 Deinde comederunt & biberunt ipſe & viri illi qui cum ipſo *erant*, ac pernoctaverunt: cumq́ue mane ſurrexiſſent, dixit ſervus ille, remittite me ad dominum meum.
55 Dicente verò fratre ipſius *Ribkæ* & matre ipſius, Reſideat hæc puella nobiſcum *aliquot* dies ſaltem [p] decem, poſtea abito,
56 Dixit ad eos, ne remoremini me, cùm Jehova ſecundaverit viam meam: remittite me ut abeam ad dominum meum.
57 Tunc dixerunt, vocemus puellam ipſam, & interrogemus [q] ex ore ejus.
58 Vocantes ergo Ribkam dixerunt ad eam, [r] viſne proficiſci cum hoc ipſo? Dixit illa, proficiſcar.
59 Dimittentes itaque Ribkam [s] ſororem ſuam & [t] nutricem ejus, ſervumq́ue Abrahami ac viros ejus:
60 Benedixerunt Ribkæ, dicentes ei, *ô* ſoror noſtra, tu evadas in mille myriadas, & hæreditariò poſſideat ſemen tuum [u] portam inimicorum ſuorum.
61 Surgens verò Ribka & puellę ejus, inſidenteſq́; camelis ſecutæ ſunt virum illum: acceptaque ſervus ille Ribka abiit.
62 Jitzchak autem veniebat ex deambulatione ad puteum [x] Lachai roi: nam ipſe habitabat in regione meridiana *Cenahhanææ*.
63 (Egreſſus enim fuerat Jitzchak ad [y] meditandum in quodam agro, appetente veſpera) cumq́ue ſublatis oculis ſuis aſpiceret, ecce cameli venientes.
64 Ribka quoque ſublatis oculis ſuis cùm videret Jitzchakum, [z] dejecit ſe de camelo.
65 (Dicenti enim *Ribkæ* ad ſervum illum, quis *eſt* vir iſte qui ambulat per agrum illũ obviam nobis? reſponderat ſervus ille, is *eſt* dominus meus) & accepto peplo [a] operuit ſe.
66 Enarravit autem ſervus ille Jitzchako omnes res quas geſſerat.
67 Et introducens eam Jitzchak in tentorium illud *quod fuerat* Saræ matris ſuæ, accepit Ribkam ut eſſet ei uxor, & amavit eam: ſic cõſolatus eſt ſe Jitzchak [b] poſt *obitum* matris ſuæ.

k Heb. *veritatis.*
l Heb. *coram te.*
m Heb. *decadem* dierum.
n Heb. *à Jehova.*
o Heb. *tibi ante faciem tua.*
p Heb. *dies ſaltem decem.*
q Heb. *ex ore ejus.*
r Heb. *vadis?*
s Heb. *ſororem ſuam.*
t Heb. *nutricem ejus.*
u Heb. *portam odientium eum.*
x Heb. *Lachai roi.*
y Heb. *ad orandum.*
z Heb. *dedit ſe ſponte.*
a Heb. *velavit ſe.*
b Heb. *poſt mortem matris ſuæ.*

ANNOTATIO.

1 Senex] *natus 140. annos, ut colligitur ex 25. 20. ideò tempus videbat eſſe conſulendi filio.* 2 Pone] *ut fecit Jahhakob infrà 47. 9. Ritus olim uſitatus in juramentis, quæ ſuperiores a domeſticis exigebant: eũ adhuc apud Æthiopas & Indos ſervari Abben Hhezra ducit.* 3 Cenahhanæi] *a Deo rejecti, a fœdere excluſi, & exitio deſtinati, ſuprà 9.25. & 15.16.* 8 Quòd ſi] *ipſe quidem erat certus de providentia Dei, ſed ut ſervo ſollicitè ne quid temerè juret caventi ſatisfaciat, ita reſpondet.* 10 Ad civitatem Nac.] *non Urem Chaldæorum, ubi natus erat, ſed Charanem Meſopotamiæ, in qua habitabat, ut ex 28. cap. liquet.* 11 Ut flecterent] *id eſt, quieſcerent pro Arabicorum camelorum natura.* 12 Erga dominum] *cujus res, non mea agitur.* 14 Ut puella] *Rei eventus declarat non ſuperſtitioſa divinatione, ſed divino inſtinctu motum fuiſſe ſervum, ut ſibi ſignum hoc proponeret ad fidem ſuam confirmandam. Simile eſt de Jonathane & armigero, 1. Schem. 14. 9. & 10. Simile etiam quod de Gidhhone legitur Judic. 7. 13. & ſeq. niſi quod expreſsè Gidhhoni dicitur a Deo propoſitum, hîc non exprimitur.* 21 Stupebat] *ad divinæ providentiæ* καὶ οἰκονομίας *conſiderationem, cùm eventui omnino propoſito ſigno reſponderet.* 22 Sicli] *vide ſuprà 23. 16.* Aureorum] *ſupple ſiclorum: nam ubicunque auro & argento (quæ nomina, ut & reliquorum metallorum, apud Hebræos pluralia carent) numeralia nomina junctа leguntur, pro ſiclis ejuſdem metalli uſurpantur.* 27 Non de reliquit] *id eſt, continenter proſecutus eſt. Liptote.* Hac eâdem via] *benignitatu & fides, ut ver. 48. quaſi dicat, tam benignè mecum egit atq́; fideliter, quàm egiſſet cum domino meo ſi hoc iter ipſe ſuſcepiſſet.* 31 Benedicte Jehovæ] *vide infrà 26. 29.* 36 Poſtquam ſenuit] *præter naturæ ordinem & expectationem omnium: ſummi favoris indicium, & ſpem certam faciens de felice filii ſucceſſu.* 49 Benignitatem & fi.] *poſtulatum concedendo, & bona fide præſtando officium quod debetis conſanguineo veſtro.* Ad dexteram vel] *id eſt, aliò deflectam. opponuntur enim iſta rectæ viæ: proverbialis formula.* 50 Laban & Bethuel] *filius hîc in aſſenſu præbendo patri præponitur, quia familiam paternam gubernabat (fortaſſis valetudinarius erat pater) & quia prudentiâ valebat in adminiſtrane rei familiaris. ut apparet ex cap. 28. & ſequentibus, in hiſtoria rerum cum Jahhakobo geſtarum: quare nulla deinceps fit patris mentio.* 57 Ex ore ejus] *id eſt, ejus conſenſum non de nuptiis, ſed de ſubita hac profectione, ut ſequens verſus docet.* 59 Sororem] *id eſt, ſanguine junctam: erat enim tantùm Labanis ſoror.* Nutricem] *Deboram, de qua infrà 35. 8.* 60 Portam inim.] *vide ſuprà 22. 17. annot.* 62 Lachai roi] *de quo ſuprà 16. 13.* 65 Operuit ſe] *in pudoris & ſubjectionis ſignum: vide annot. ſuprà: 20. 16.* 67. Poſt obitum] *ex quo tertius annus agebatur, nec dum tamen dolorem ejus depoſuerat.*

Caput. XXV.

Abraham ex novo conjugio liberos ſuſcipit, quos a Jitzchako (ut ſolus hæres ſit) cum muneribus dimittit: deinde mortuus, a duobus ſenioribus filiis ſepelitur. Jeſchmahhelis ætas, mors, gens, & termini illius deſcribuntur. Jitzchak geminos ſuſcipit, quorum prior poſteriori jus primogenitorum vili pretio vendit.

1 [a] Deinde

1 a DEINDE verò Abraham accepit uxorem, cujus nomen Ketura.
2 Quæ peperit ei Zimranem, & Jokſchanem, & Medanem, & Midjanem, Jiſchbakum quoque, & Schuachum.
3 Jokſchan autem genuit Schebam & Dedanem: filii verò Dedanis fuerunt ' Aſchurimus, & Letuſchimus, & Leummimus.
4 Filii autem Midjanis, Hhepha, & Hhepher, & Chanoc, & Abidahh, & Eldahha: omnes hi *fuerunt* filii Keturæ.
5 'Dederat autem Abraham quicquid *erat* ſibi, Jitzchako:
6 Filiis verò concubinarum uxorum quæ *fuerunt* b ſibi, dedit Abraham dona: ac dimiſit eos a Jitzchako filio ſuo, dum adhuc viveret, Orientem verſus, ' in regionem Orientalem.
7 c Hoc autem *eſt* tempus annorum vitæ Abrahami, quibus vixit: ' centum ſeptuaginta quinque anni.
8 Et expirans mortuus eſt Abraham ' in canitie bona, d ſenio ſatur: ſic ' aggregatus eſt ad populos ſuos.
9 Sepelierunt que eum Jitzchak & Jiſchmahhel filii ejus in ſpelunca Macpelæ, in agro Hhephronis filii Tzocharis Chitæi, qui *eſt* e-regione Mamræ,
10 Agro, *inquam*, illo quem emerat Abraham a filiis Chethi: ibi ſepultus eſt Abraham cum Sara uxore ſua.
11 Fuit que poſt mortem Abrahami, ut 'benediceret Deus Jitzchako h lio ejus: habitabat autem Jitzchak juxta puteum ' Lachai roi.
12 ' Atque hæ *ſunt* generationes Jiſchmahhelis filii Abrahami, quem peperit Hagar Ægyptia ancilla Saræ, Abrahamo.
13 Hæc, inquam, nomina filiorum Jiſchmahhelis, e quibus appellantur per generationes ſuas: primogenitus Jiſchmahhelis Nebajoth, deinde Kedar, & Adbeel, & Mibſam,
14 Et Miſchmahh, & Duma, & Maſſa,
15 Chadar, & Tema, Jethur, Naphis, & Kedma.
16 Hi fueruut filii Jiſchmahhelis, & hæc nomina eorum per villas eorum, & per caſtella eorum, duodecim principes per nationes ſuas.
17 (Hi autem *ſunt* anni vitæ Jiſchmahhelis, centum triginta ſeptem anni, deinde expirans mortu v eſt: ſic aggregatus eſt ad populos ſuos
18 Qui habitaverunt a Chavila uſque Schurem, quod *deſertum eſt* e-regione Ægypti, uſque quà venis in Aſſyriam: coram omnibus fratribus ſuis ' longè lateque habitavit.
19 Hæc verò *ſunt* f quæ acciderunt Jitzchako filio Abrahami: Abraham genuit Jitzchakum.
20 Erat autem Jitzchak natus quadraginta annos, cùm acciperet Ribkam filiam Bethuelis Syri, ex Padane Syrię, ' ſororem Labanis Syri ſibi in uxorem.
21 Poſteà ſupplex oravit Jitzchak Jehovam ' ob uxorem ſuam, eo quòd ſterilis *erat*. & exoratus eſt illi Jehova, ita ut conceperit Ribka uxor ejus.
22 g Cúmque g inter ſe conquaſſarent filii ejus in ea, dixit, ſi ſic eſt, ' quorſum ego? abiit igitur ' ad conſulendum Jehovam.
23 Cui dixit Jehova, ' duæ gentes *ſunt* in ventre tuo, & duæ nationes, *editæ* ex ventre tuo ſeparabuntur: quarum h natio vna ' robuſtior erit alterâ, & major ſerviet minori.
24 Completis itaque diebus ejus ad pariendum, ecce gemini in ventre ejus.
25 Prodiit autem prior rufus, totus tanquã toga villoſa: ideò vocarunt nomen ejus i Hheſavum.
26 Poſteà verò prodiit frater ejus, cujus manus tenebat calcaneum Hheſavi: ideò vocavit *quiſque* nomen ejus k Jahhakobum. Erat autem Jitzchak natus ſexaginta annos, cùm *illa* pareret eos.
27 Deinde cùm creviſſent iſti pueri, fuit Hheſav vir peritus venationis, vir agreſtis: Jahhakob verò vir integer, habitabat in tentoriis.
28 Amabat itaque Jitzchak Hheſavum, quia venatio *grata erat* in ore ejus: Ribka verò amabat Jahhakobum.
29 'Coquente autem Jahhakobo l juſculum, veniebat Hheſav ex agro, eratque feſſus:
30 Quamobrem dixit Hheſav ad Jahhakobum, ſine me haurire de iſto edulio m admodũ rufo, nam feſſus ſum: idcircò vocavit *quiſque* nomen ejus n Edomum.
31 Reſpondenti verò Jahhakobo, vende jam hodie primogeniti jus tuum mihi:
32 Dixit Hheſav, ecce ego ' propero ad mortem: quorſum ergo mihi jus primogeniti?
33 Cui dixit Jahhakob, jura mihi jam hodie, qui juravit ei: ſic vendidit jus ſuum primogeniti Jahhakobo.
34 Jahhakob verò dedit Hheſavo panem & juſculum lentium, qui ' comedit ac bibit, deinde ſurgens abiit: ſic comtempſit Hheſav jus ipſum primogeniti.

a Heb. *& adjecit Abrahã & accepit.*
b Heb. *Abrahamo, ut ſuprà 12.1.*
c Heb. *hi autem ſunt dies annorum.*
d Heb. *ſenex & ſatur.*
e Heb. *cũ nominibus ſuis.*
f Heb. *generationes Jitzchaki, ut ſuprà 6.9.*
g *vel eruerent alter in alterum.*
h Heb. *natio præ natione robuſta erit.*
i *id eſt, perfectũ, nam perfectior quàm pueri ſolent, videlicet plus inſtructus, prodiit.*
k *id eſt, manu tenentem calcaneum: nam ex manu & calcaneo compoſitum nomen eſt. Sed paronomaſia in vertendo perit.*
l Heb. *coctionem.*
m Heb. *ruſo ruſo: anadiploſis loco ſuperlativi.*
n *id eſt, ruſum.*

ANNOTATIO.

3 Aſchurimus] *Hæc nomina etſi pluralia terminatione, numero tamen ſingularia & ſignificatione ſunt propria, ut Muppim, Chuppim, & Chuſchum, infrà 46.21. & 23.* 5 Dederat] *nam unicus erat ex uxore, ſuprà 22.2. & temporalium ſpiritualium q promiſſionum divinitus, antequàm naſcereutur, hæres inſtitutus, ſuprà 15.4.* 6 In regionem orient.] *ubi eſt Arabia utraque.* 7 Centum] *ita vixit peregrinus 105. annos, & nepotes reliquit 15. annorum.* 8 In canitie] *ut promiſſum fuerat ſuprà 15.5.* Aggregatus eſt] *id eſt, reliquis ante ipſum mortuis adjunctus: quod item dicitur de Jiſchmahhele, infrà 17.* 11 Benediceret] *ei confirmaret benedictiones parentis factas, ſuprà 17.19.* Lachai roi] *ſuprà 16.13. & 24.62.* 12 Atque] *ſequentibus oſtendit fidem Dei in ſervandis iis quæ promiſerat ſuprà 16.10. & 12.* 18 Longè latéque hab.] *nimirum coram omnibus fratribus ſuis, ut promiſerat ſuprà 16.12. nam verbum Hebræum hîc, ut Judic. 7.12. ſignificat longè latéq; diffundi.* 20 Sororem Labanis] *hic propter hiſtoriam Jahhakobi (cujus ſocer fuit) nominatur.* 21 Ob uxorem] *id eſt, ea præſente & unà cum illa.* 22 Quorſum ego] *tamdiu oravi ſupplex ut mihi concederetur proles? Aposiopeſis in pathetico ſermone frequens.* Ad conſulendum] *per aliquem Prophetam, fortaſſe ſocerum, qui idem dicitur Propheta ſuprà 20 7.* 23 Duæ gentes] *duarum gentium autores inter ſe diſſidentes, quorum diſſidium in poſteris ipſorum continuabitur.* Robuſtior erit] *id eſt, ea quæ ex minore naſcetur victoriam obtinebit, conjunctam fœderis continuatione: in quo præter Chriſtum & vitæ cœleſtis hæreditatem, hujus*

hujus quoque vitæ benedictiones comprehendebantur. Quamobrem rectè adducitur hic locus ab Apoſtolo Rom.9.12. & victoria hæc gratuitæ electioni Dei, unico promiſſionũ ejus fœderiſq; fundamento, in Chriſto attribuitur. 27 In tentoriis] *pecuariã & rem domeſticam exercens: ideò tentorium in plurali ſcribit.q.d. vel domi erat, vel apud greges: ut ſuprà 4.20 Jubal degentium in tentoriis autor fuiſſe dicitur.* 29 Coquen[a]t] *hoc puerorum factum etſi videtur ridiculum, tamen non fruſtrà deſcribit Moſche: divinæ enim voluntati, qua major minori ſubjectus eſt, inſervit, ut etiam benedictio a patre decepto in minorem collata, infrà 27.29. quod tandem completum eſt ſub Davide 2.Schem 8.14.* 32 Propero ad] *q.d. feras venando pericula mortis quotidie ſubeo, ita non modò juvo, ſed etiam vitæ præſentis (quam plurìs facio) curam omnem abjicio quod ſi ab illo diſcerpar, quid proderit mihi jus primogenitis? Sic profanus Hheſav ſacrum Dei jus abjicit: vide Heb.12.16.* 34 Comedit] *hac congerie impœnitentia Hheſavi deſcribitur, qui neque vilitate pretii a tantæ rei venditione eſt deterritus, neque inter comedendum aut poſt quam comediſſet, ulla ratione reſipuit.*

Caput. XXVI.

Jitzchak fame impulſus in Ægyptum cogitat: ſed monitus a Deo Gerari ſubſtitit: ubi etſi de promiſſionibus patri factis confirmatus eſt, tamen metu mortis uxorem ſuam fingit ſororem eſſe: quo nomine a Rege objurgatus quidem, ſed publico edicto confirmatus eſt. Deinde cùm Dei beneficio opulentior effectus, injuriâ Peliſchtæorum gravius premeretur, Beerſchebahhum ſeceſſit, ubi Dei oraculo denuò confirmatus, & a Rege Gerari in fœdus aſcitus eſt.

1 FUIT autem famis in ea regione, præter famen illam priorem quæ fuerat [a] temporibus Abrahami: quapropter profectus eſt Jitzchak ad Abimelecum Regem Peliſchtæorum Gerarum.

2 Apparens enim ei Jehova, dixerat, [a] ne deſcendas in Ægyptum, ſed habita in ea regione quam dixero tibi.

3 Peregrinare in hac regione, & ero tecum ac benedicam tibi: nam tibi & ſemini tuo dabo omnes regiones iſtas, ut ſtabiliam [a] juramentum illud quod juravi Abrahamo patri tuo.

4 Multiplicabo enim ſemen tuum, *ut ſit numeroſum* ſicut ſtellæ cœli, & dabo ſemini tuo omnes regiones iſtas: & benedictas ſe reputabunt in ſemine tuo omnes gentes terræ:

5 Propterea quòd auſcultavit Abraham voci meæ, & obſervavit [a] obſervationem meam, præcepta mea, ſtatuta mea, & leges meas.

6 Conſedit itaque Jitzchak Gerari.

7 Interrogantibuſque viris loci illius de uxore ipſius, dicebat, ſoror mea eſt, nam metuebat dicere, uxor mea *eſt*: [a] *dicebat enim, cavendum* ne occidant me viri hujus loci propter Ribkam, eo quòd bona forma ſit.

8 Fuit autem cùm [b] multos dies ibi egiſſet, ut proſpectaret Abimelec rex Peliſchtæorũ per feneſtram: & videret quòd ecce Jitzchak colludebat cum Ribka uxore ſua.

9 Quapropter vocato Abimelec Jitzchako dixit, Certè ecce uxor tua eſt: quomodo ergo dixiſti, ſoror mea eſt? ad quem dixit Jitzchak, quia dicebã, *cavendum* ne moriar propter eam.

10 Tũ dixit Abimelec, quid hoc *eſt quod* feciſti nobis? parum *abfuit* quin concubuerit unus ex hoc populo cum uxore tua: ſic adduxiſſes ſuper nos [a] reatum.

11 Præcepitque Abimelec toti populo ſuo, edicendo, qui tetigerit hunc virum aut uxorem ejus, [c] omnino morte plectetur.

12 Serens autem Jitzchak in terra illa adipiſcebatur anno quoque centuplas menſuras: adeò benedicebat ei Jehova.

13 Sic creſcebat vir ille, & [d] progrediebatur cõtinenter creſcendo, uſque-dũ creviſſet valde.

14 Fuit enim ei poſſeſſio gregum, & poſſeſſio armentorum, & famulitium adeò magnum, ut inviderent ei Peliſchtæi:

15 Et omnes puteos quos foderãt ſervi patris ejus temporibus Abrahami patris ejus, occluderent Peliſchtæi, implentes eos pulvere:

16 Diceretque Abimelec ad Jitzchakũ, diſcede a nobis, nã multò potentior factus es nobis.

17 Itaq; diſceſſit inde Jitzchak, & caſtris poſitis in valle Gerari, conſedit in ea.

18 ([e] Refoderat enim Jitzchak puteos aquarum quos foderant temporibus Abrahami patris ſui, quoſq; occluſerãt Peliſchtæi poſt mortem Abrahami: & indiderat eis nomina, ſecundum nomina quæ indiderat eis pater ejus)

19 Fodienteſque ſervi Jitzchaki in ea valle, invenerunt ibi puteum aquarum [a] viventium.

20 Contenderunt autem paſtores Gerari cum paſtoribus Jitzchaki, dicendo, noſtræ *ſunt* hæ aquæ: quamobrem vocavit nomen putei illius [f] Hheſekũ, quia ſponte litẽ moverant cum ipſo.

21 Deinde cùm fodiſſent puteum alterum, contenderunt etiam propter illum: quamobrẽ vocavit nomen ejus [g] Sitnam.

22 [a] Refigens verò inde tentorium cùm effodiſſet puteum alium, non contenderũt propter eum. quapropter vocavit nomen ejus [h] Rechobothas, dicebat enim, *ſic vocandus eſt*, quia jam dilatavit Jehova nobis *terminos*, ut fructuoſi ſimus in hac regione.

23 Poſteà aſcendit inde Beer-ſchebahhum.

24 Apparuitque ei Jehova [a] illa ipſa nocte, dicens, Ego ſum Deus Abrahami patris tui: ne timeas, nam tecum ſum, benedicamque tibi, & multiplicabo ſemẽ tuum propter Abrahamum ſervum meum.

25 Extructo itaque ibi altari invocavit nomẽ Jehovæ, tetenditque ibi tentorium ſuum: & foderunt ibi ſervi Jitzchaki puteum.

26 [a] Abimeleco autem veniente ad eum Gerarо, cum Achuzatho amico ſuo, & Picole principe exercitus ſui:

27 Dixit Jitzchak ad eos, cur veniſtis ad me? cùm vos oderitis me, & dimiſeritis me a vobis?

28 Qui dixerũt, [i] certò perſpeximus [a] eſſe Jehovam tecum, ideò diximus, ſit nunc [a] execratio inter nos, *hoc eſt*, inter nos & inter te: pangamus itaque fœdus tecum.

29 *Dira tibi imprecare* [a] ſi nos affeceris malo, [a] quemadmodum [a] non tetigimus te, & quemadmodum te [a] duntaxat beneficio affecimus, dimiſimúſque te [a] cum pace: tu nunc *annue* [a] benedicte Jehovæ.

30 Cùm itaque feciſſet eis convivium, comediſſentque & bibiſſent,

31 Surgen-

---

a Eclipſis ſuppleuda hic, ut infrà 9. vide ſuprà 3.22.

b Heb. *prorogati eſſent ei ibi dies.*

c Heb. *moriendo morte plectetur.*

d Heb. *ibat eundo & creſcendo: ut ſuprà 8.3.*

e Heb. *rurſus eratu foderet.*

f *id eſt, lite*

g *id eſt, odia inimicitia, contradictionem.*

h *id eſt, dilatationes.*

i Heb. *perſpiciendo perſpeximus. vide ſuprà 2.16. & 17.*

31 Surgentes mane juravérũt [k] alter alteri: deduxitq; eos Jitzchak, & abierũt ab eo cũ pace.
32 Fuitque eo ipſo die, ut venientes ſervi Jitzchaki nunciarent ei de [l] puteo illo quem fodebant, dicerentque ei, invenimus aquas.
33 Et vocavit illum [l] Schibhham: idcircò nomen civitatis illius eſt [m] Beer-ſchebahh, uſque ad hunc diem.

[k] Heb. *vir fratri ſuo.*

[l] *id eſt, juramentum.*

[m] *id eſt, puteum juramenti: vide ſuprà 21,31.*

ANNOTATIO.

1 Temporibus Abr.] *ſuprà 12.7.* 2 Ne deſcendas] *ut patrũ exemplo cogitabas.* 3 Juramentum illud] *quod te præſente in monte præſtitum eſt ubi fueras immolandus ſuprà 22.17.* 5 Obſervationem] *hoc generis nomen eſt, cujus tres voces quæ ſequuntur ſunt veluti ſpecies: quæ congeriem vocum, diligens & ſyncera Abrahami in omnibus obedientia commendatur.* 10 Reatum] *id eſt, conjectiſſes nos in peccatum, cujus pœna fuiſſet nobis ſubeunda: Hebræa enim vox ſignificat reatum, & reatus pœnam.* 19 Viventiũ] *id eſt, perennium & perpetuò ſcaturientium.* 22 Rengens] *vide ſuprà in 13.8.* 24 Illa ipſa] *quæ eò pervenit: apparuit autem, ut triſtem de injuriis acceptis conſolaretur, & juberet ſubſiſtere.* 26 Abimeleco] *ſic declarat Deus ſe eodem favore filium proſequi, quo Abrahamum fuerat proſecutus: ad quem ſimiliter petendi fœderis cauſâ venerat Abimelec, ſuprà 21.* 28 Eſſe Jehovam] *vide ſuprà 21.22.* Execratio] *id eſt, juramentum execratione conjunctũ, qua ſibi malè precatur, juranss, ſi juramentum violet: Synecdoche.* 29 Si nos] *ſumma fœderis erat, ne alter noceret alteri.* Quemadmodum] *his verbis objectum odium diluunt, & petitionis ſuæ æquitatem oſtendunt: quâ eadem ratione uſi ſunt ſuprà 21.23.* Non tetigimus] *nam ita eductio caverat ſuprà ver. 11.* Duntaxat beneficio] *hoſpitio excipientes, & ad participanda commoda regionis noſtræ admittentes.* Cum pace] *id eſt, ſalvus perſonis, rebuſque tuis omnibus.* Benedicte Jehovæ] *honorifica appellatio illius temporis, quâ etiam Laban ſervum Abrahami appellavit ſuprà 24.31.* 32 Puteo illo] *de quo ſuprà ver. 25.*

CAPUT. XXVII.

Hheſav Cenahhanæas uxores parentibus inviſas ducit: quem dum ſenex Jitzchak & oculis captus venatum mittit, benedicturus ei poſt allatam prædam, minor filius aſtu matris cum veſtitu majoris domeſtico, & edulio ſuppoſitus, benedictionem imprudente patre ſurripit: qua fraude retecta frater reverſus benedictionem nihilominus recuperat, ſed alteri nihilominus Deo autore confirmatur. Quare cùm major minorem odio capitali proſequeretur, mater conſilium de ablegando filio, callidè ipſi marito proponit.

1 CUM autem eſſet Hheſav natus quadraginta annos, duxit uxorem Jehuditham filiam Beeri Chittæi, & Baſmatham filiam Elonis Chittæi:
2 Quæ fuerunt [a] amaritudini animis Jitzchaki & Ribkæ.
3 Deinde tuit cùm ſenuiſſet Jitzchak, & caligarent oculi ejus ne videret, ut vocans Hheſavum filium ſuum majorem, diceret ad eum, fili mi: qui dixit ad eum, ecce me.
4 Tum dixit, ecce nunc ſenui, non novi diem mortis meæ.
5 Jam itaque ſume quæſo arma tua, pharetram tuam, & arcum tuum, exienſque in agrum venare mihi venationem:
6 Paratiſque mihi cupediis quemadmodum diligo, affero eas ad me ut comedam: & [b] benedicet tibi anima mea priuſquam moriar.
7 (Ribka autem audiebat cùm alloqueretur Jitzchak Hheſavum filium ſuum) abiit ergo Hheſav in agrum, ad venandum venationem quam afferret.
8 Ribka verò allocuta eſt Jahhakobum filium ſuum, dicendo: ecce, audivi patrem tuum alloquentem Hheſavum fratrem tuum, dicendo,
9 Affer mihi venationem, & para mihi cupedias, quas comedam, pòſt benedicam tibi [c] coram Jehova, priuſquam moriar.
10 Nunc itaque fili mi, auſculta voci meæ, in eo quod ego præcipio tibi.
11 [d] Abiens nunc ad gregem, accipe mihi inde duos hœdos caprarum bonos, quos parem cupedias patri tuo, quemadmodum diligit,
12 Et afferente te ad patrem tuum comedat: ut benedicat tibi antequam moriatur.
13 Sed dixit Jahhakob ad Ribkam matrem ſuam, En Hheſav frater meus, vir piloſus eſt, ego verò *ſum* vir [b] glaber:
14 Fortaſſis palpabit me pater meus, & ero in oculis ejus tanquam [c] planus: ſic adducam ſuper me maledictionem, non autem benedictionem.
15 Cui dixit mater ejus, [e] ſuper me *ſit* maledictio tua, fili mi: tantùm auſculta voci meæ, & abiens accipe mihi.
16 Abiens ergo accepit & attulit matri ſuæ: paravitque mater ejus cupedias, quemadmodum diligebat pater ejus.
17 Deinde acceptis Ribka veſtimentis Hheſavi filii ſui majoris [d] deſyderatiſſimis, quæ *erant* apud ſe domi, induens Jahhakobum filium ſuum minorem,
18 Pellibuſque hœdorum e capris induens manus ejus, & [e] glabritiem colli ejus:
19 Poſuit cupedias illas quas paraverat, cum pane, in manu Jahhakobi filii ſui.
20 Sic veniens ad patrem ſuum dixit, pater mi: quo dicente, ecce me, quis es tu, fili mi?
21 Dixit Jahhakob ad patrem ſuum, ego *ſum* Hheſav primogenitus tuus, feci quemadmodum edixiſti mihi: ſurgens nunc ſede & comede de venatione mea, ut benedicat mihi anima tua.
22 Dicenti autem Jitzchako ad filium ſuum, [f] quàm jam citò invenisti, fili mi? dixit, *certè*, quia fecit Jehova Deus tuus ut obveniret mihi.
23 Tum dixit Jitzchak ad Jahhakobum, accede nunc ut palpem te fili mi, an tu is *ſis*, filius meus Hheſav nẽne.
24 Acceſſit ergo Jahhakob ad Jitzchakum patrem

[a] Heb. *amaritudo ſpiritus Jitzchako & Ribkæ: vide infrà ver. ultimo, & 28.8.*

[b] Heb. *lævis, id eſt, lævicute.*

[c] *id eſt, alios ſeducens & in errorem impellens.*

[d] Heb. *deſyderiorum, id eſt, omnino pretioſis.*

[e] Heb. *lævorem.*

[f] Heb. *feſtinaſti invenire.*

patrem suum: qui palpando eum dixit, hæc vox vox est Jahhakobi, at hæ manus manus Hhesavi.

25 Non enim agnoverat eum, eo quòd essent manus ejus, ut manus Hhesavi fratris eius, pilosæ: quare benedixit ei.

26 Cùm enim dicenti, tu is es filius meus Hhesav? respondisset Jahhakob, sum,

27 Ipsíque dicenti, admove mihi & comedam de venatione filii mei, ut benedicat tibi anima mea, admovisset ut comederet, attulissetque ei vinum ut biberet:

28 Dixerat ad eum Jitzchak pater ejus, accede nunc & osculare me, fili mi.

29 Accedente igitur eo & osculante illum, cùm odoraretur *Jitzchak* odorem vestimentorum ejus, benedixit ei: ac dixit, [z] vide, odor filii mei cui benedixit Jehova, *est* sicut odor agri.

30 [a] Det itaque Deus ipse tibi de rore cœli, [h] variáque pinguedine terræ, & copiam frumenti ac musti.

31 [a] Serviant tibi populi, & incurvent se tibi nationes, [a] esto herus fratribus tuis, & incurvent se tibi filii matris tuæ: [a] maledicentium tibi quisque maledictus *esto*, & qui benedixerit tibi, esto benedictus.

32 Fuit autem cùm absolvisset Jitzchak benedicere Jahhakobo: fuit, inquam, ut [i] vixdum egresso prorsus Jahhakobo a facie Jitzchaki patris sui, Hhesav rediret a venatione sua.

33 Paratas itaque ipse quoque cupedias attulit patri suo: dixítque patri suo, surgat pater meus, & comedat de venatione filii sui, ut benedicat mihi anima tua.

34 Dicente verò ei Jitzchako pater ejus, quis *es* tu? dixit, ego *sum* filius tuus, primogenitus tuus, Hhesav.

35 Tunc [a] contremuit Jitzchak tremore magno admodum, & dixit, [k] quis ille *est* qui venatus venationem modò attulit mihi, & comedi ex omnibus antequàm venires, & cui benedixi? etiam benedictus erit.

36 Audiens autem Hhesav verba patris sui, exclamavit clamore magno & amaro admodum: dixitque patri suo, benedic mihi, mihi quoque, pater mi.

37 Qui dixit, venit frater tuus [a] per fraudem, & abstulit benedictionem tuam.

38 Dicenti autem, quàm rectè vocavit nomen suum [l] Jahhakobum! supplantavit enim me jam secundò, primogeniti jus meum [a] abstulerat, & ecce modò abstulit [a] benedictionem meam: deinde dicenti, an non penes te reservasti mihi benedictionem?

39 Respondens Jitzchak dixit Hhesavo, en, herum constitui eum tibi, & [a] omnes fratres ejus dedi ei in servos, frumento quoque ac musto [a] fulcivi eum: tibi igitur jam quid facerem, fili mi?

40 Dicebat verò Hhesav ad patrem suum, an benedictio unica tibi est, pater mi? benedic mihi, mihi quoque, pater mi: & sublata Hhesav voce sua [b] flebat.

41 Respondens itaque Jitzchak pater ejus dixit ad eum, ecce, ex varia pinguedine terræ [a] erit habitatio tua, & ex rore cœli supernè.

42 Sed [a] gladio tuo vives, & fratri tuo servies: [a] erit tamen cùm dominaberis, & frangendo excuties jugum ejus e collo tuo.

43 Quare intestino odio prosequens Hhesav Jahhakobum propter istam benedictionẽ qua benedixerat ei pater ejus, dixit Hhesav [m] cum animo suo, appropinquant dies luctus patris mei, tunc occidam Jahhakobum fratrem meum.

44 Cumque nunciatum esset Ribkæ *unumquodque* verborũ Hhesavi filii sui majoris, mittens vocavit Jahhakobum filium suum minorem, dixitque ad eum, ecce [a] Hhesav frater tuus se mox consolaturus esset de te, occidendo te.

45 Nunc itaque fili mi, auscúlta voci meę, & surgens fuga te eripe ad Labanem fratrem meum Charanem:

46 Ut maneas cum eo dies [n] pauciſſimos, usque-dum avertatur æstuans ira fratris tui:

47 Dum aversâ ira æstuante fratris tui a te, oblitus fuerit ejus quod feciſti ipſi, postea mittens recipiam te inde: quare orbarer etiam utroque vestrûm die uno?

48 Ad Jitzchakum verò dixit Ribka, [a] tædet me vitæ meæ propter [o] Chittæas: ſi accipiet Jahhakob uxorem de Chittæis quales istę *sunt*, de filiabus hujus regionis, ad quid mihi vita?

z *id est, considera.*

h Heb. *pinguedinibusque.*

i Heb. *tantũ exeundo exiverat.*

k Heb *quis modò is* est *qui, &c. Vocum ordo perturbatus, animum loquentis perturbatum exprimens.*

l *id est, supplantatore meẽ enim tumeliosè torquet ad rapinam significationem.*

m Heb. *in corde suo.*

n Heb. *paucos.*

o Heb. *filias Chethi uxorum uxores Hhesavi, ex quibus sunt 1. & 2.*

ANNOTATIO.

1 Cùm autem] *Duos hos versus, quia ad sequentem historiam pertinent, huic capiti conjunximus.* 6 Benedicet] *id est, paternarum benedictionum promissionúmque hæreditatem in te ut primogenitum transmittam: sic naturalis ordinis privatique studii potius rationem habet quàm oraculi, de quo suprà 25.23.* 9 Coram Jehova] *q.d. quæ testamentaria benedictio vera futura est a Domino.* 11 Abiens nunc] *antequàm frater cum præda revertatur.* 15 Super me] *de divino oraculo confirmata, maledictionem audaciter in se derivat, a qua filius metuebat.* 22 Quàm jam] *duæ causæ explicantur, quæ senem moverunt ut fraudem subesse suspicaretur: una est citò allatus cibus, altera vocis dissimilitudo. Priorem diluit Jahhakob adducta Dei providentia: altera (quia plus pater tactui & odoratui quàm auditui, Deo ita disponente, tribuebat) cùm Jahhakobum palpasset, & olfecisset vestimenta ejus, sublata est.* 29 Vide, odor] Ἐμπλοκὴ *verborum, quam mutato ordine fecimus planiorem. Sensus est: cùm filium osculans odorem vestimentorum Hhesavi (quæ non pædorem caulæ, sed agrorum odoramenta redolebant) sensit, omni dubitatione sublata eum existimavit esse Hhesavum, ac proinde eis benedixit.* 30 Det itaque] *& bene precatur filio vota animi sui proferens, & prophetico Spiritu promissiones Dei denunciat: quare Hebræa verba utrunque continent, det vel dabit, & sic sequentia.* Variaque ping.] *confer cum Deut. 8.8.* 31 Serviant] *hæc partim Jehoschuhhæ, partim Davidis sequentiúmque Regum temporibus effecta sunt.* Esto herus] *hîc jus primogenitis imprudens confirmat pater.* Maledicentium] *benedictiones paternas huic tradit hæreditatis jure, de quibus suprà 11.35.* 35 Contremuit] *quo velut fræno injecto cohibet eum Deus ne benedictionem revocet, sed verbis sequentibus confirmare cogit.* 37 Per fraudem] *ut se excuset fratrem*

fratrem accuſat non admodum prudenter. 38 Abſtulerat] *imò ipſe interpoſito juramento ſciens ac prudens venduerat, ſuprà 25.33.* Benedictionem meam] *atqui ad eum pertinebat, ut cui primogenitū jure ceſſiſſet.* 39 Omnes fratres] *id eſt, totam poſteritatem tuam.* Fulcivi] *circumquaque munivi, eorumq; copiam ei addixi.* 40 Flebat] *vide Hebr.12.17.* 41 Erit habitatio] *hoc eſt, regionem habebis non proſus ſterilem, ſed ex parte frugiferam.* 42 Gladio tuo] *vitam inquietam ages, & finet tuos armis tueri cogēris.* Erit ta.] *ut evenit ſub Joramo, 2.Reg.8.* 44 Hheſav fr.] *prudenter Hheſavi conſilium reticet, tantùm quod metuit filio minori proponit, ut quàm minimè fieri poſſit, fratrum animi exacerbentur.* 48 Tædet me] *aſtuta ratione non tantùm copiam diſcedendi a patre impetrat filio, ſed etiam patri perſuadet ut eum a ſe ableget.*

CAPVT XXVIII.

Jitzchak Jahhakobum in Meſopotamiam mittens ut ex ſua cognatione uxorem ducat, eum contra exilii moleſtias divina benedictione ſolatur: cujus animum ſibi prioribus nuptiis infenſum reconciliaturus Hheſav, filiam Iſchmahhelis prioribus ſuperinducit. Deus Jahhakobo in itinere paternas benedictiones confirmat, favoremq; ſuum in toto illo exilio promittit: ad cujus teſtimonium erecto lapide Jahhakob loci nomen mutat, ac gratianimi votum Deo nuncupat.

1 VOcans itaque Jitzchak Jahhakobum ut [a]benediceret ei, præcepit ei ac dixit ei, ne accipias uxorem de filiabus Cenahhani:
2 *Sed* [a] ſurge, abi Padanem Syriæ in domum Bethuelis patris matris tuæ, & accipe tibi inde uxorem de filiabus Labanis fratris matris tuæ.
3 *Deus* autem fortis [a]omnipotens benedicat tibi, fructuoſumq; te reddat ac multiplicet te, ut evadas in cœtum populorum.
4 Detq; tibi benedictionem Abrahami, tibi *inquam* & ſemini tuo tecum, ut hereditariò poſſideas terram peregrinationum tuarum, quā Deus dedit Abrahamo.
5 Sic dimiſit Jitzchak Jahhakobum ut abiret Padanem Syriæ, ad Labanem filium Bethuelis Syrum, fratrem Ribkæ matris Jahhakobi & Hheſavi.
6 Videns autem Hheſav Jitzchakum benedixiſſe Jahhakobo, & dimiſiſſe eum Padanem Syriæ ad accipiendum ſibi inde uxorem, cumque ei benediceret, interdixiſſe ei dicendo, ne accipias uxorem de filiabus Cenahhani,
7 Jahhakobum verò auſcultantem patri ſuo ac matri ſuæ, abiiſſe Padanem Syriæ:
8 Videns quoque Hheſav malas videri filias Cenahhani in oculis Jitzchaki patris ſui:
9 Abiens Hheſav ad [a] Jiſchmahhelitas, accepit Machalatham filiam Jiſchmahhelis filii Abrahami, ſororem [a] Nebajothi, præter *ſuperiores* uxores ſuas, ſibi in uxorem.
10 Verùm Jahhakob exiens Beer-ſchebahho, ut proficiſceretur Charanem,
11 Incidit in quendam locum, ubi pernoctavit [a] quia occiderat Sol: & accipiens de lapidibus illius loci diſpoſuit *ut eſſent* cervical ſuū, cubavitq; in eo loco.
12 Eoq; ſomniante, [a] ecce ſcala conſtituta in terra, cujus ſummitas pertingebat ad cœlum: & ecce Angeli Dei aſcendebant deſcendebantq; per eam.
13 Ecce autem Jehova ſtans ſupra eam dicebat, [a] ego *ſum* Jehova Deus Abrahami patris tui, & Deus Jitzchaki: hanc ipſam terram in qua tu cubas, tibi dabo [a] & ſemini tuo.
14 Eritq; ſemen tuum *numeroſum*, [a] ſicut pulvis terræ, adeò ut erumpas in Occidentē, & in Orientem, & in Septentrionem, & in Meridiem: & [a] benedicentur in te omnes familiæ terræ, id eſt, in ſemine tuo.
15 Quamobrem ecce ego tecum ſum, ut cuſtodiam te quocunque iveris, & reducam te ad hanc ipſam terram: non enim deſeram te [a] uſque dum perfecero id quod locutus ſum tibi.
16 Cùm itaque evigilans Jahhakob a ſomno ſuo diceret, certè [a] *eſt* Jehova in hoc ipſo loco, attamen ego neſciveram:
17 (Territus enim dixerat, quàm terribilis *eſt* hic locus! non *eſt* hic *locus* niſi [a] domus Dei: etiam hic locus eſt porta cœli)
18 Surgens Jahhakob mane, accepit illam [b] lapidum ſtruem quam diſpoſuerat *ut eſſet* cervical ſuum: diſpoſuitq; eam *in* ſtatuam, & effudit [a] oleum in ſummitatem ejus.
19 Vocavitq; nomen loci illius [c] Beth-elem: ſiquidem Luz *erat* nomen civitatis illius antè.
20 Præterea vovit Jahhakob votum dicendo: [a] Cùm fuerit Deus mecum, & cuſtodierit me in via iſta per quam ego profecturus ſum, dederitq; mihi panem ad comedendum, & veſtimentum ad induendum,
21 Reverſuſq; fuero in pace ad domum patris mei, [a] denique fuerit mihi Jehova in Deum:
22 Tum [a] hæc ſtrues lapidum quam diſpoſui in ſtatuam, erit domus Dei: & quicquid dederis mihi, ejus decimas omnino dabo tibi.

[a] Heb. *Iſchmahhelem: ſed is jam anteà mortuus erat ſuprà 25.17. Nomina autem propria progentilibus ferè uſurpātur.*

[b] Heb. *lapidē pro lapidum ſtrue hic & infrà ver.22. ut oſtēdit ver.11. nam unus lapis qui ab uno moveri potuiſſet non fuiſſet ſatis ad ſtatuam erigendam.*

[c] *id eſt, domū* Dei *fortu*

ANNOTATIO.

1 Benediceret] *id eſt, benedictiones quas prius deceptus contulerat, Jahhakobo peregrè profecturo, ſciens & prudens confirmaret.* 2 Surge abi] *non dubium eſt quin Jitzchak uxoris conſilio tum demum acquieverit cùm oraculo Dei fuit approbatum, præſertim memoria tenens quàm ſolicitè caviſſet pater ne in Meſopotamiam ipſe duceretur ſuprà 24. nam hoc benedictionibus promiſſionibuſq; Dei quæ Jahhakobo in itinere fiunt, eventuq; oſtenditur.* 3 Omnipotens] *vide ſuprà 17.1.* 9 Nebajothi] *primogeniti Iſchmahhelis ſuprà 25.13.* 11 Quia occiderat] *ideò non poterat pervenire Luzam, & in agro ſub dio cubare coactus eſt.* 12 Ecce] *viſioni huic convenit cum promiſſionibus Dei: nam ſcala, Jahhakobi iter deſignat, Angeli aſcendentes, abeuntiſ ſunt cuſtodes, ſicut deſcendentes, redeuntis. Deus ſummitatem ſcalæ obtinet, quia rem totam moderatur, cujus providentiâ Jahhakob a parentibus abſtrahitur, in itinere ducitur, apud ſocerum conſervatur, atque reducitur. Hanc interpretationem affert Deus ipſe verſ.15. Cùm enim ſe Jahhakobo adfuturum eumq; non deſerturum dicit, ſatis declarat quorſum in ſummitate ſcalæ ſit, & Angelos adhibuerit.* 13 Ego ſum] *hic confirmatur a Deo benedictio Jitzchaki ſuprà facta ver.*

patrem suum: qui palpando eum dixit, hæc vox vox est Jahhakobi, at hæ manus manus Hhesavi.

25 Non enim agnoverat eum, eo quòd essent manus ejus, ut manus Hhesavi fratris eius, pilosæ: quare benedixit ei.

26 Cùm enim dicenti, tu is es filius meus Hhesav? respondisset Jahhakob, sum,

27 Ipsique dicenti, admove mihi & comedam de venatione filii mei, ut benedicat tibi anima mea, admovisset ut comederet, attulissetque ei vinum ut biberet:

28 Dixerat ad eum Jitzchak pater ejus, accede nunc & osculare me, fili mi.

29 Accedente igitur eo & osculante illum, cùm odoraretur *Jitzchak* odorem vestimentorum ejus, benedixit ei: ac dixit, [g] vide, odor filii mei cui benedixit Jehova, *est* sicut odor agri.

30 [h] Det itaque Deus ipse tibi de rore cœli, [h'] variáque pinguedine terræ, & copiam frumenti ac musti.

31 Serviant tibi populi, & incurvent se tibi nationes, [i] esto herus fratribus tuis, & incurvent se tibi filii matris tuæ: [k] maledicentium tibi quisque maledictus *esto*, & qui benedixerit tibi, esto benedictus.

32 Fuit autem cùm absolvisset Jitzchak benedicere Jahhakobo: fuit, inquam, ut [l] vixdum egresso prorsus Jahhakobo a facie Jitzchaki patris sui, Hhesav rediret a venatione sua.

33 Paratas itaque ipse quoque cupedias attulit patri suo: dixitque patri suo, surgat pater meus, & comedat de venatione filii sui, ut benedicat mihi anima tua.

34 Dicente verò ei Jitzchako pater ejus, quis *es* tu? dixit, ego *sum* filius tuus, primogenitus tuus, Hhesav.

35 Tunc [m] contremuit Jitzchak tremore magno admodum, & dixit, [n] quis ille *est* qui venatus venationem modò attulit mihi, & comedi ex omnibus antequàm venires, & cui benedixi? etiam benedictus erit.

36 Audiens autem Hhesav verba patris sui, exclamavit clamore magno & amaro admodum: dixitque patri suo, benedic mihi, mihi quoque, pater mi.

37 Qui dixit, venit frater tuus [o] per fraudem, & abstulit benedictionem tuam.

38 Dicenti autem, quàm rectè vocavit nomen suum [p] Jahhakobum! supplantavit enim me jam secundò, primogeniti jus meum [q] abstulerat, & ecce modò abstulit [r] benedictionem meam: deinde dicenti, an non penes te reservasti mihi benedictionem?

39 Respondens Jitzchak dixit Hhesavo, en, herum constitui eum tibi, & [s] omnes fratres ejus dedi ei in servos, frumento quoque ac musto [t] sulcivi eum: tibi igitur jam quid facerem, fili mi?

40 Dicebat verò Hhesav ad patrem suum, an benedictio unica tibi est, pater mi? benedic mihi, mihi quoque, pater mi: & sublata Hhesav voce sua [u] flebat.

41 Respondens itaque Jitzchak pater ejus dixit ad eum, ecce, ex varia pinguedine terræ [x] *erit* habitatio tua, & ex rore cœli supernè.

42 Sed [y] gladio tuo vives, & fratri tuo servies: [z] erit tamen cùm dominaberis, & frangendo excuties jugum ejus e collo tuo.

43 Quare intestino odio prosequens Hhesav Jahhakobum propter istam benedictionē qua benedixerat ei pater ejus, dixit Hhesav [m] cum animo suo, appropinquant dies luctus patris mei, tunc occidam Jahhakobum fratrem meum.

44 Cumque nunciatum esset Ribkæ *unumquodque* verborū Hhesavi filii sui majoris, mittens vocavit Jahhakobum filium suum minorem, dixitque ad eum, ecce [a] Hhesav frater tuus se mox consolaturus esset de te, occidendo te.

45 Nunc itaque fili mi, ausculta voci meę, & surgens fuga te eripe ad Labanem fratrem meum Charanem:

46 Ut maneas cum eo dies [n] paucissimos, usque-dum avertatur æstuans ira fratris tui:

47 Dum aversa ira æstuante fratris tui a te, oblitus fuerit ejus quod fecisti ipsi, postea mittens recipiam te inde: quare orbarer etiam utroque vestrûm die uno?

48 Ad Jitzchakum verò dixit Ribka, [b] tædet me vitæ meæ propter [o] Chittæas: si accipiet Jahhakob uxorem de Chittæis quales iste *sunt*; de filiabus hujus regionis, ad quid mihi vita?

[g] *id est, considera.*

[h] Heb. *pinguedinibusque.*

[i] Heb. *tantū exeundo exiverat.*

[k] Heb *quis modò is* est *qui, &c. Vocum ordo perturbatus, animum loquentis perturbatum exprimens.*

[l] *id est, supplantatore me. mē enim tumeliosi torquet ra significat one,*

[m] Heb. *in corde suo.*

[n] Heb. *u*

[o] Heb. *filias Chethi rum uxor Hhesavi, quibus su*

ANNOTATIO.

1 Cùm autem] *Duos hos versus, quia ad sequentem historiam pertinent, huic capiti conjunximus.* 6 Benedicet] *id est, paternarum benedictionum promissionúmque hæreditatem in te ut primogenitum transmittam: sic naturalis ordinis privatique studii potius rationem habet quàm oraculi, de quo suprà 25.23.* 9 Coram Jehova] *q.d. quæ testamentaria benedictio vata futura est a Domino.* 11 Abiens nunc] *antequàm frater cum præda revertatur.* 15 Super me] *de divino oraculo confirmata, maledictionem audaciter in se derivat, a qua filius metuebat.* 22 Quàm jam] *duæ causæ explicantur, quæ senem moverunt ut fraudem subeße suspicaretur: una est citò allatus cibus, altera vocis dissimilitudo. Priorem diluit Jahhakob adducta Dei providentia: altera (quæ plus pater tactui & odoratui quàm auditui, Deo ita disponente, tribuebat) cùm Jahhakobum palpasset, & olfecisset vestimenta ejus, sublata est.* 29 Vide, odor] Εμπλοκὴ verborum, quam mutato ordine fecimus planiorem. *Sensus est: cùm filium osculans odorem vestimentorum Hhesavi (quæ non pædorem caule, sed agrorum odoramenta redolebant) sensit, omni dubitatione sublata eum existimavit esse Hhesavum, ac proinde ei benedixit.* 30 Det itaque] *& bene precatur filio vota animi sui proferens, & prophetico Spiritu promissiones Dei denunciat: quare Hebraea verba utrunque continent, det vel dabit, & sic sequentia.* Variaque ping.] *confer cum Deut. 8.8.* 31 Serviant] *hæc partim Jehoschuhhæ, partim Davidis sequentiúmque Regum temporibus effecta sunt.* Esto herus] *hîc jus primogenitis imprudens confirmat pater.* Maledicentium] *benedictiones paternas huic tradit hæreditatis jure, de quibus suprà 11.35.* 35 Contremuit] *quo velut fræno injecto cohibet eum Deum ne benedictionem revocet, sed verbis sequentibus confirmare cogit.* 37 Per fraudem] *ut se excuset fratrem*

fratrem accuſat non admodum prudenter. 38 Abſtulerat] *imò ipſe interpoſito juramento ſciens ac prudens vendiderat, ſuprà 25.33.* Benedictionem meam] *atqui ad eum pertinebat, ut cui primogenitu jure ceſſiſſet.* 39 Omnes fratres] *id eſt, totam poſteritatem tuam.* Fulcivi] *circumquaque munivi, eorumq; copiam ei addixi.* 40 Flebat] *vide Hebr.12.17.* 41 Erit habitatio] *hoc eſt, regionem habebis non prorſus ſterilem, ſed ex parte frugiferam.* 42 Gladio tuo] *vitam inquietam ages, & finet tuos armis tueri cogēris.* Erit ta.] *ut evenit ſub Joramo, 2. Reg.8.* 44 Hheſav fr.] *prudenter Hheſavi conſilium retexit, tantùm quod metuit filio minori proponit, ut quàm minimè fieri poſſit, fratrum animi exacerbentur.* 48 Tædet me] *aſtuta ratione non tantùm copiam diſcedendi a patre impetrat filio, ſed etiam patri perſuadet ut eum a ſe ableget.*

CAPVT XXVIII.

Jitzchak Jahhakobum in Meſopotamiam mittens ut ex ſua cognatione uxorem ducat, eum contra exilii moleſtias divina benedictione ſolatur: cujus animum ſibi prioribus nuptiis infenſum reconciliaturus Hheſav, filiam Jiſchmahhelis prioribus ſuperinducit. Deus Jahhakobo in itinere paternas benedictiones confirmat, favoremq; ſuum in toto illo exilio promittit: ad cujus teſtimonium erecto lapide Jahhakob locs nomen mutat, ac grati animi votum Deo nuncupat.

1 VOcans itaque Jitzchak Jahhakobum ut [a] benediceret ei, præcepit ei ac dixit ei, ne accipias uxorem de filiabus Cenahhani:
2 *Sed* [a] ſurge, abi Padanem Syriæ in domum Bethuelis patris matris tuæ, & accipe tibi inde uxorem de filiabus Labanis fratris matris tuæ.
3 *Deus* autem fortis [a] omnipotens benedicat tibi, fructuoſumq; te reddat ac multiplicet te, ut evadas in cœtum populorum.
4 Detq; tibi benedictionem Abrahami, tibi *inquam* & ſemini tuo tecum, ut hereditariò poſſideas terram peregrinationum tuarum, quã Deus dedit Abrahamo.
5 Sic dimiſit Jitzchak Jahhakobum ut abiret Padanem Syriæ, ad Labanem filium Bethuelis Syrum, fratrem Ribkæ matris Jahhakobi & Hheſavi.
6 Videns autem Hheſav Jitzchakum benedixiſſe Jahhakobo, & dimiſiſſe eum Padanem Syriæ ad accipiendum ſibi inde uxorem, cumque ei benediceret, interdixiſſe ei dicendo, ne accipias uxorem de filiabus Cenahhani,
7 Jahhakobum verò auſcultantem patri ſuo ac matri ſuæ, abiiſſe Padanem Syriæ:
8 Videns quoque Hheſav malas videri filias Cenahhani in oculis Jitzchaki patris ſui:
9 Abiens Hheſav ad [a] Jiſchmahhelitas, accepit Machalatham filiam Jiſchmahhelis filii Abrahami, ſororem [a] Nebajothi, præter *ſuperiores* uxores ſuas, ſibi in uxorem.
10 Verùm Jahhakob exiens Beer-ſchebahho, ut proficiſceretur Charanem,
11 Incidit in quendam locum, ubi pernoctavit [a] quia occiderat Sol: & accipiens de lapidibus illius loci diſpoſuit *ut eſſent* cervical ſuũ, cubavitq; in eo loco.
12 Eoq; ſomniante, [a] ecce ſcala conſtituta in terra, cujus ſummitas pertingebat ad cœlum: & ecce Angeli Dei aſcendebant deſcendebantq; per eam.
13 Ecce autem Jehova ſtans ſupra eam dicebat, [a] ego *ſum* Jehova Deus Abrahami patris tui, & Deus Jitzchaki: hanc ipſam terram in qua tu cubas, tibi dabo [a] & ſemini tuo.
14 Eritq; ſemen tuum *numeroſum*, [a] ſicut pulvis terræ, adeò ut erumpas in Occidentẽ, & in Orientem, & in Septentrionem, & in Meridiem: & [a] benedicentur in te omnes familiæ terræ, id eſt, in ſemine tuo.
15 Quamobrem ecce ego tecum ſum, ut cuſtodiam te quocunque iveris, & reducam te ad hanc ipſam terram: non enim deſeram te [a] uſque dum perfecero id quod locutus ſum tibi.
16 Cùm itaque evigilans Jahhakob a ſomno ſuo diceret, certè [a] *eſt* Jehova in hoc ipſo loco, attamen ego neſciveram:
17 (Territus enim dixerat, quàm terribilis *eſt* hic locus! non *eſt* hic *locus* niſi [a] domus Dei: etiam hic locus eſt porta cœli)
18 Surgens Jahhakob mane, accepit illam [b] lapidum ſtruem quam diſpoſuerat *ut eſſet* cervical ſuum: diſpoſuitq; eam *in* ſtatuam, & effudit [a] oleum in ſummitatem ejus.
19 Vocavitq; nomen loci illius [c] Beth-elem: ſiquidem Luz *erat* nomen civitatis illius antè.
20 Præterea vovit Jahhakob votum dicendo: [a] Cùm fuerit Deus mecum, & cuſtodierit me in via iſta per quam ego profecturus ſum, dederitq; mihi panem ad comedendum, & veſtimentum ad induendum,
21 Reverſuſq; fuero in pace ad domum patris mei, [a] denique fuerit mihi Jehova in Deum:
22 Tum [a] hæc ſtrues lapidum quam diſpoſui in ſtatuam, erit domus Dei: & quicquid dederis mihi, ejus decimas omnino dabo tibi.

[a] Heb. *Fiſchmahhelem: ſed is jam anteà mortuus erat ſuprà 25.17. Nomina autem propria progenitibus ferè uſurpãtur.*

[b] Heb. *lapidẽ pro lapidum ſtrue hic & infrà ver.22. ut oſtẽdis ver.11. nam unus lapis qui ab uno moveri potuiſſet non fuiſſet ſatis ad ſtatuam erigendam.*

[c] *id eſt, domũ Dei fortu*

ANNOTATIO.

1 Benediceret] *id eſt, benedictiones quas prius deceptus contulerat, Jahhakobo peregrè profecturo, ſciens & prudens confirmaret.* 2 Surge abi] *non dubium eſt quin Jitzchak uxoris conſilio tum demum acquieverit cùm oraculo Dei fuit approbatum, præſertim memoria tenens quam ſollicitè caviſſet pater ne in Meſopotamiam ipſe duceretur ſuprà 24. nam hoc benedictionibus promiſſionibusq; Dei quæ Jahhakobo in itinere fiunt, eventuq; oſtenditur.* 3 Omnipotens] *vide ſuprà 17.1.* 9 Nebajothi] *primogeniti Jiſchmahhelis ſuprà 25.13.* 11 Quia occiderat] *ideò non poterat pervenire Luzam, & in agro ſub dio cubare coactus eſt.* 12 Ecce] *viſioni huic convenit cum promiſſionibus Dei: nam ſcala, Jahhakobi iter deſignat, Angeli aſcendentes, abeuntiu ſunt cuſtodes, ſicut deſcendentes, redeuntiu. Deus ſummitatem ſcalæ obtinet, quia rem totam moderatur, cujus providentiâ Jahhakob a parentibus abſtrahitur, in itinere ducitur, apud ſocerum conſervatur, atque reducitur. Hanc interpretationem affert Deus ipſe verſ.15. Cùm enim ſe Jahhakobo adfuturum eumq; non deſerturum dicit, ſatis declarat quorſum in ſummitate ſcalæ ſit, & Angelos adhibuerit.* 13 Ego ſum] *hîc confirmatur a Deo benedictio Jitzchaki ſuprà facta ver.*

3.&.4. Et semini tuo] *ut suprà 13.15. annot.* 14 Sicut pulvis] *ut suprà Abrahamo. 13.14. & sequent.* Benedicentur] *ut suprà 11.35.* 15 Usquedum] *id est, nunquam te derelinquam: sunt enim æternæ promissiones Dei in Christo. 1. Tim. 4.8.* 16 Est Jehova] *hoc est, singulari quadam ratione Deus, qui alioqui ubique est, hîc se esse declarat signo.* 17 Domus Dei] *locus dignus qui consecretur precibus fundendis Deo: idem quoque sensu est verborum sequentium.* 18 Oleum] *veluti consecrationis signum, non ab eo excogitatum, sed a patre avoq; acceptum, & divinitus institutum. Hæc ceremonia deinde sub Lege in rerum personarumq; consecrationibus ex Dei mandato in usu fuit Exodi. 29. nam ita erat Ecclesiæ infantia & pueritia exercenda, donec exhiberetur Christus.* 20 Cùm fuerit] *non est particula conditionalis, sed temporis adverbium, ut infrà 38.9. nam de promissionibus sibi factis minimè ambigit, quas propè ad verbum repetit, & adverbium certitudinis quo utitur suprà 16. eum non dubitasse docet.* 21 Denique fuerit] *finis iste versiculi cohæret cum reliqua parte ejus, votum verò seorsim in sequente versu exprimitur. Similem locutionem vide suprà 17.8. unde Jahhakob hanc voti formulam sumpsit.* 22 Hæc strues] *id est, locus in quo statuam e lapidibus erexi: Metonymia.*

Caput XXIX.

Jahhakob Rachelis operâ in familiam Labanis receptus, ejusq; puellæ amore correptus septennii servitutem pro ea paciscitur: deinde in nuptiis per fraudem soceri Leâ suppositâ, alterum septennium paciscitur, ut Rachele potiatur. Et quia hanc præ illa amat, hæc sterilis divinitus, illa quatuor filiorum mater redditur.

1 DEINDE [a] sublatis Jahhakob pedibus suis, perrexit in [a] regionem [a] Orientalium.

[a] Heb *filiorum Oriens*

2 Cumque circumspiceret, ecce puteus in quodam agro: & ecce ibi tres greges pecudum cubantes juxta illum, ut ex illo puteo adaquarent greges, & lapis quidem magnus super os illius putei.

3 (Congregari enim solebant illuc omnes greges, & devolventes pastores lapidem illum ab ore ipso putei adaquabant pecudes: posteà reponebant eundem lapidem super os illius putei in locum suum)

4 Dicenti itaque ad illos Jahhakobo, fratres mei, undenam estis? dixerunt, ex Charane sumus.

5 Dixitq; eis, nostísne Labanem filium Nachoris? qui dixerunt, novimus.

6 Deinde dixit eis, [b] recténe habet? qui dixerunt, rectè & ecce Rachel filia ejus advenit cum pecudibus.

[b] Heb. *est ne pax ei? pacis autem nomine valetudo & omne prosperitatis genus passim in Scripturis intelligitur.*

7 Tum dixit, en adhuc dies [c] multus *est*, non *est* tempus congregandi pecoris: adaquate has pecudes, & [d] abeuntes pascite.

[c] Heb. *magnus.*
[d] Heb. *abite & pascite.*

8 Qui dixerunt, [e] non possumus, usque-dum congregati fuerint omnes greges, & devolverint pastores istum lapidem ab ore hujus putei: tum adaquabimus pecudes.

[e] Heb. *fratris matris suæ, & sic deinceps.*

9 Ipso adhuc loquente cum illis, advenit Rachel cum pecudibus quæ *erant* patris sui: nam pecuaria erat.

10 Fuitq; cùm videret Jahhakob Rachelem filiam Labanis [f] avunculi sui, & pecudes Labanis avunculi sui, ut accedens Jahhakob [g] devolveret lapidem illum ab ore illius putei, adaquaretq; pecudes Labanis avunculi sui.

[f] Heb. *fratrem: ut suprà 24.27.& 29.12.*
[g] Heb. *audizionem Jahhakobi.*

11 Cùm enim [g] osculatus Jahhakob Rachelē, sublata voce sua [g] flevisset,

12 Deinde nunciasset Jahhakob Racheli se cognatum esse patris ipsius, id est, se esse Ribkæ filium, cucurrerat illa ut nunciaret patri suo.

13 Fuit itaque cùm audiret Laban [g] nuncium de Jahhakobo filio sororis suæ, ut currens obviam ei amplexaretur atque oscularetur eum, introduceretq; eum in domum suam: tunc narravit Labani [g] omnes res istas.

14 Cui dixit Laban, [g] profectò [g] os meum & caro mea es: sic mansit cum eo [h] spatium mensis.

[h] Heb. *mensem dierum, id est, quot dies requiruntur ad constituendum mensem: Hypallage, pro dies mensis.*

15 Deinde dixit Laban Jahhakobo, an quia cognatus meus es, ideò servies mihi gratis? indica mihi: quid *tui* in mercedem tuam?

16 (*Erant* autem Labani duæ filiæ: nomen majoris Lea, & nomen minoris Rachel.

17 Oculi verò Leæ [i] teneri *erant*, sed Rachel erat pulchra formâ & pulchra aspectu:

[i] Heb. *debiles.*

18 Quapropter amabat Jahhakob Rachelem) dixit ergo, Serviam tibi septem annos [g] pro Rachele filia tua minore.

19 Cui dixit Laban, melius fuerit me tradere eam tibi, quàm ut tradam eam viro alteri: mane apud me.

20 Servivit itaque Jahhakob pro Rachele septem annos, qui fuerunt in oculis ejus tanquam dies [k] pauciſſimi, propterea quòd diligebat eam.

[k] Heb. *uni, ut suprà 27. 44.*

21 Dixerat autem Jahhakob ad Labanem, Cedó uxorem meam: quoniam [g] completi sunt dies mei, [g] ut congrediar cum ea.

22 Congregatisq; Laban [g] omnibus viris illius loci, fecerat convivium.

23 Fuit autem vespere, ut [g] accipiens Leam filiam suam, introduceret eam ad illum: qui congressus est cum ea.

24 Deditque illi Laban Zilpam ancillam suam, ut *esset* Leæ filiæ suæ ancilla.

25 Sed fuit mane cùm ecce ipsa *agnosceretur* Lea, ut diceret *Jahhakob* ad Labanem, quid hoc *est quod* feciſti mihi? nónne pro Rachele [l] servio apud te? quare igitur decepisti me?

[l] Heb. *servivi, id est, servitutem pactus sum.*

26 Cui dixit Laban, [g] non ita fieri solet in loco nostro: ut detur minor *natu* ante primogenitam.

27 Comple septimanam [g] hujus: tum dabimus tibi etiam istam pro servitute qua servies apud me adhuc septem annos alteros.

28 Faciens ergo Jahhakob ita complevit septimanam illius: deditq; Laban ei Rachelem filiam suam, *ut esset* ei uxor.

29 Dedit verò Laban Racheli filiæ suę Bilhā ancillam suam, *ut esset* ei ancilla.

30 Congressusq; Jahhakob etiam cum Rachele, amavit etiam Rachelem præ Lea, servivitq; apud illum, præterea septē annos alteros.

31 Videns autem Jehova [g] exosam esse Leam, aperuit vulvam ejus: at Rachel *erat* sterilis.

[m] *id est, viditis afflictionem* filium *compositum nomen ex ruptis vocibus ut & sequentia.*

32 Concepit ergo Lea & peperit filium, cujus vocavit nomen [m] Reubenem: dicebat enim, *sic vocandus est* cò quòd vidit Jehova afflictionem meam: nunc enim amabit me vir meus.

33 Posteà iterum concepit peperitq; filium: quapropter dixit, quia audivit Jehova me esse exosam, ideò dedit mihi etiā hunc; sic vocavit no-

nomen ejus [n] Schimhhonem.
34 Deinde concipiens rurſus peperit filium, dixítque, [o] nunc demum adjungetur mihi vir meus, quia peperi ei tres filios: idcircò vocavit nomen ejus [p] Levin.
35 Deinde concepit demùm, parienſque filium dixit, hac vice celebrabo Jehovã: idcircò vocavit nomen ejus [p] Jehudam: tũ deſtitit parere.

[n] *ab audiendi verbo.*
[o] *a verbo adjungendi.*
[p] *compoſitum ex Jehova & celebrandi verbo.*

ANNOTATIO.

1 Sublatis] *id eſt, non invitus ac pedes trahens, ſed alacris reliquum iter confecit, divino oraculo confirmatus.* Regionem ori.] *Meſopotamiam, quæ Cenahhanæa eſt Orientalis.* 8 Non poſſumus] *propter lapidis magnitudinem vires noſtras ſuperantem.* 10 Devolveret] *ſuam operam in devolvendo lapide cum paſtoribus conferret pro abſente Rachele, quæ domum cucurrerat, ut de ejus adventu moneret patrem* 11 Oſculatus] *pro temporis & loci conſuetudine.* Fleviſſet] *præ gaudio, quòd tam commodè cognatam nactus eſſet.* 13 Omnes res] *id eſt, quid inter fratrem & ipſum acciditſſet, cur profectionem hanc ſuſcepiſſet, & quomodo in itinere oraculo confirmatus eſſet. Hæc oportebat Labani innoteſcere, ne quid adverſi de ſubito ejus adventu ſuſpicaretur: præſertim cùm nudum ferè videret ac ſine comitatu: quis anteà famulum avi camelis, hominibus, auro, & argento inſtructum exceperat, ſuprà 24. 14* Profectò] *Exclamatione ſatis ſibi factum affirmat.* Os meum] *id eſt, mihi conſanguineus: neceſſitudinis periphraſis, ut Gene. 2. 23. & Judic. 9. 2.* 18 Pro Rachele] *id eſt, ſi des Rachelem: non enim ita ſervitutem paciſcebatur, ut conjugium differretur uſque ad exactum ſeptennium.* 21 Completi ſunt dies] *id eſt, uxori maturus ſum plus ſatis: agebat enim annum quaſi 76. cùm pro uxore paciſceretur: quod colligitur ſi ex 130. annis quos natus erat cùm ſiſteretur Parhhoni infrà 47. 9. quadraginta anni ætatis Joſephi detrahantur, & quatuordecim anni ſervitutis Jahhakobi pro uxoribus, ſub quorum finem Joſeph natus eſt, infrà 30. 25.* Ut congrediar] *non ut abducat quia ſervitutem debet, ſed ut dum ſervit, ea uxore utatur.* 22 Omnibus] *id eſt, quàm plurimis: ſic enim alibi frequenter univerſalis particula reſtringitur, ut infrà 41. 58. & 2. Reg. 8. 9. & in novo Teſtamento ſæpe.* 23 Acipiens Leam] *pro Rachele: nam ſponſæ in mariti ſui thalamum velatæ & ſine lumine ducebantur, ut pudori earum conſuleretur: ea fuit in priſca ætate integritas morum atque modeſtia.* 26 Non ita] *Loci conſuetudinem poſt nuptias obducit, quæ in tractatu ſponſalium fuerat exprimenda.* 27 Hujus] *Leæ videlicet, nam hæc ne repudietur, Laban alteram deamatam offert. Senſus eſt, patere nuptiarum convivium ſeptemdiale jam cœptum abſolvi, Leam apud te retinendo, poſteà optatam quoque habebis. Nuptialis autem convivii ſeptem dierum exemplum eſt in Schimſchone, Judic. 14. 15. & 17.* 31 Exoſam] *id eſt, minus amatam, ut apparet ex præcedente verſu.* 34 Nunc demum] *id eſt, conjunctior mihi poſthac erit vir meus, & impenſius me amabit quàm antehac, ternũm liberorũ matrẽ.*

CAPUT. XXX.

Rachel & Lea æmulatione ancillas ſuas Jahhakobo tradunt ſuo loco parituras, qui tum ex ancillis, tum etiam ex uxoribus octonis adhuc liberis ſuſceptis, dimiſſionem in patriam ſecundo ſervitutis ſeptennio exacto petit: ſed novæ pactione ſoceri detentus, qua verſicolor partus ipſi ex unicolore albo grege dabatur, mercedem duabus artibus, divinitus adjutus, multam & præſtantem conſequitur, ita ut pecoris efficiatur ditiſſimus.

1 Cùm autem videret Rachel ſe non parere Jahhakobo, æmulata eſt Rachel ſororem ſuam: dixítque ad Jahhakobum, [a] cedò mihi liberos, ſin minus, [a] mortua ſum.
2 Tunc accenſa eſt ira Jahhakobi in Rachelem: & dixit, [a] an loco Dei *ſum* ego? qui prohibuit a te fructum ventris.
3 Quapropter dixit *Rachel*, [a] ecce ancillam meam Bilham, congredere cum ea: ut [a] pariat ſuper genua mea, & liberos conſequar ego quoque ex ea.
4 Deditque ei Bilham ancillam ſuam in uxorem: & congreſſus eſt cum ea Jahhakob.
5 Ita concepit Bilha, & peperit Jahhakobo filium.
6 Tunc dixit Rachel, cauſam meam egit Deus, etiamque exaudivit vocem meam, quòd dedit mihi filium: idcircò vocavit nomen ejus [a] Danem.
7 Cumque concipiens iterum, peperiſſet Bilha ancilla Rachelis filiũ ſecundum Jahhakobo:
8 Dixit Rachel, [a] Luctationibus [b] maximis luctata ſum cum ſorore mea, etiamque prævalui: quapropter vocavit nomen ejus [c] Naphtalim.
9 Videns autem Lea ſe deſtitiſſe parere, ſimiliter accepit Zilpam ancillam ſuam, & dedit eam Jahhakobo in uxorem.
10 Peperitque Zilpa ancilla Leę, Jahhakobo filium:
11 Ideoque dixit Lea, [a] venit turma: & vocavit nomen ejus [d] Gadem.
12 Iterum pariente Zilpa ancilla Leæ, filium ſecundum Jahhakobo:
13 Dixit Lea, [a] cum beatitate mea, nam beatam prædicabunt me [e] mulieres: idcircò vocavit nomen ejus [f] Aſcherem.
14 [a] Cùm autem abiens Reuben temporibus meſſis triticeæ, inveniſſet [a] amabiles *flores* in quodam agro, eoſq; attuliſſet ad Leam matrem ſuam: dixit Rachel ad Leam, da quæſo mihi de amabilibus *floribus* filii tui.
15 Quæ dixit ei, an parum eſt te abſtuliſſe virum meum ut auferas etiam amabiles *flores* filii mei? dixit verò Rachel, idcircò cubet ille tecum hac nocte pro amabilibus *floribus* filii tui.
16 Redeunte itaque Jahhakobo ex agro veſpere, egrediens Lea obviam ei, dixit, congredieris mecum, nam [g] omnino mercede conduxi te pro amabilibus *floribus* filii mei: cubavit que cum ea nocte illa.
17 Deo autem exaudiente Leam, ita ut conciperet & pareret Jahhakobo filium quintum:
18 Dixit Lea [a] reddidit Deus mercedem meam, [a] poſtquam dedi ancillam meam viro meo: ideóque vocavit nomen ejus [h] Jiſſaſcarem.
19 Deinde concepit rurſus Lea, peperitque filium ſextum Jahhakobo:
20 Et dixit Lea, donavit me Deus, me *inquã* dono bono: nunc tandem cohabitabit mihi vir meus, quia peperi ei ſex filios: idcircò vocavit

[a] *id eſt, cauſam agentem, vel judicantem.*
[b] Heb. *Dei: ut Jonæ 3. 3. Pſ. 36. 7. & alibi.*
[c] *id eſt, luctationem, vel luctata mea eſt.*
[d] *id eſt, turmam.*
[e] Heb. *filiæ.*
[f] *id eſt, beatum.*
[g] Heb *conducendo conduxi.*
[h] *id eſt, mercedes eſt, vel viri mercedem.*

vocavit nomen illius [1]Zebullunem.
21 Poſtremò verò peperit filiam, & vocavit nomen ejus 'Dinam.
22 Recordatus autem eſt Deus Rachelis: & exaudiens eam Deus aperuit vulvam ejus.
23 Cumq; conceperiſſet & peperiſſet filium, dixit, abſtulit Deus 'opprobrium meum.
24 Vocavitq; nomen illius [k]Joſephum, dicendo, addat mihi Jehova filium alterum.
25 Fuit autem cùm peperiſſet Rachel Joſephum, 'ut diceret Jahhakob ad Labanem, dimitte me, ut abeam ad locum meum & ad regionem meam.
26 Da uxores meas pro quibus ſervivi tibi, & natos meos ut abeam: tu enim 'noſti ſervitutem meam, qua ſervivi tibi.
27 Dixit verò ad eum Laban, 'ſi nunc inveni gratiam in oculis tuis, *miſſa faciamus hæc*: 'experimento didici, ut benedixerit mihi Jehova tuâ causâ.
28 Dixit etiam, [l]nominatim expreſſam mercedem tuam impone mihi, & dabo.
29 Dixit autem ad eum *Jahhakob*, tu noviſti quomodo ſervierim tibi, & quale fuerit pecus tuum apud me.
30 Nam exiguum erat quod habebas 'ante me, erupit autem in multitudinem, quia benedixit Jehova tibi ad *illatum* pedem meum: jam verò 'quando operabor ego ſimiliter pro domo mea?
31 Dicenti verò Labani, quid dabo tibi? dixit Jahhakob, 'non dabis mihi quicquam: ſi voles facere mihi 'rem hanc, revertar, paſcam gregem tuum, cuſtodiam.
32 Tranſeunte me per univerſum gregem tuum hodie, remove inde 'omnem parvam pecudem punctulis reſperſam, & latis maculis interſtinctam, omnémque parvam pecudem fuſcam inter oves, ſimiliter latis maculis interſtinctam ac punctulis reſperſam inter capras: & *talium* ſit merces mea.
33 'Sic atteſtetur mihi juſtitia mea [m]poſthac coram te, cùm accedes ad *inſpiciendum* mercedem meam: 'quicquid non punctulis reſperſum, & latis maculis interſtinctũ, præterea fuſcum inter oves fuerit apud me, furtivum eſto.
34 Cui dixit Laban, 'en: ô utinam, ſit ſecundum verbum tuum.
35 Cùm itaque removiſſet eodem die hircos varia crura habentes & latis maculis interſtinctos, omnesq; capras punctulis reſperſas, & latis maculis interſtinctas, omne in quo *erat* alba nota, præterea omne fuſcum inter oves: tradidit ea Laban in manum filiorum ſuorum.
36 Interpoſuitq; iter trium dierum inter ſe & inter Jahhakobum: paſcebatq; Jahhakob pecudes Labanis reſiduas.
37 'Accepit autem ſibi Jahhakob virgas e populo virentes, & ex Corylo & Caſtanea: & corticem *hîc illic* detrahens fecit in eis multa ſpaciola alba, [n]denudando albũrnum quod *erat* in virgis illis.
38 Virgas autem illas quas *ita* decorticaverat, collocabat in canalibus & in [o]alveis aquarum e-regione pecudum, quæ pecudes veniebant ad bibendum: ut incaleſcerent cùm venirent ad bibendum.
39 Ita incaleſcebant pecudes ad virgas illas: pariebantque pecudes *partus* varios cruribus, punctulis reſperſos, & latis maculis interſtinctos.
40 Deinde 'hos agnos ſeparabat Jahhakob, obvertebatque ora pecudum, [p]pecudum *inquã* Labanis, ad varias crurib' & ad omnes fuſcas: ſibi autẽ collocabat greges ſeorſim, 'nec obvertebat eas verſus pecudes Labanis.
41 Eratque 'quandocunque incaleſcebant, *ſi erãt* pecudes cõpactæ corpore, ut poneret Jahhakob virgas illas 'ante oculos iſtarum pecudum in canalibus, ut incaleſcerẽt ipſæ ad virgas illas:
42 Cùm autem ſerò coibant pecudes, non poneret: ſic erant ſerotinæ, Labanis, compactæ verò corpore, Jahhakobi.
43 Itaque erupit vir ille *in multitudinem* quã plurimùm: fuerunt que ei greges multi, ancillæque & ſervi, & cameli & aſini.

[1] Heb. *nominatim exprime mercedem tuã ſuper me.*

[m] Heb. *cras: pars temporis proxima pro toto, Synecdoche. ut infrà 31.2.*

[n] Heb. *denudatione alburni.*

[o] *vel aquiculis.*

[p] Heb. *in pecudibus.*

ANNOTATIO.

1 Cedo] *dolore exacerbata, ſuæ ſterilitatis culpam in maritum rejicit.* Mortua ſum] *id eſt, actum eſt de me, ut ſuprà 20.3.* 2 An loco] *quaſi dicat, poſſémne ego mihi arrogare quod ſolius Dei eſt? ipſe te ſterilem reddidit, & ſolus poteſt fœcundare: ſic infrà 50.19.* 3 Ecce anc.] *exemplo Saræ, ſuprà 16.2.* Pariat ſup.] *id eſt, partus ejus excipiam gremio, & tanquam meos habeam.* 8 Luctationibus] *quaſi dicat, quædam luctæ ſpecies inter nos fuit, qua ſoror ne mater fierem nitebatur, ego verò contrà ut fierem: ſed ſuperior evaſi tandem ſuſceptis per ancillam liberis.* 11 Venit turma] *hoc eſt, qui alius quos prius peperi junctus, efficiet turmam.* 13 Cum beatitate] *id eſt, quod ſit fauſtum & felix. Senſus eſt, beatitudinis laudem inter mulieres conſequar, jam ſex filiorum mater facta.* 14 Cùm autem] *Hæc puerilis in ſpeciem hiſtoria oſtendit non minorem fuiſſe in Lea æmulationem propter amorem quo ſibi præferebatur Rachel, quàm in Rachele propter fœcunditatem Leæ: adde quòd hac occaſione Lea, quæ aliquandiu deſtiterat parere, rurſum concepit ac peperit, idq; ex ſororis ipſius conſenſu.* Amabiles] *Hebræam vocem etiam Hebræi interpretes exponunt mandragoras, quidam gelſeminum, alii violas, alii philtra ſive amatoria: adeò incerta eſt ſignificatio vocis, quæ tantùm hîc & Cantic. 7.13. legitur. Nos autem Reubenii puertiam ſpectantes, (quam non virtute ſed ſpecie motam fuiſſe conſtat) & odorem gratum eis attributum Cantic. 7. (qui nihil ad mandragoras pertinet) poſtremò tempus præcox (quo neque gelſeminum neque mandragoræ maturæ ſunt) eo adducimur, ut amabiles omnes flores elegantia & odore eoſque humiles, hac voce intelligamus. Quibus optimè convenit Hebræa vox ab amando ducta.* 18 Reddidit] *id eſt, mercedem quam dederam Rachel, abunde compenſavit.* Poſtquam dedi] *id eſt, etiam tum filium largitus, cùm de partu deſperans, ancillam meam viro meo expoſueram.* 21 Dinam] *cujus meminit propter hiſtoriam quæ ſcribitur infrà 34.* 23 Opprobrium] *ſterilitatis, quæ apud veteres probroſa erat: nam maledictio reputabatur, ut contrà filiorum procreatio, benedictio Dei.* 25 Ut diceret] *ſinito videlicet altero ſervitutis ſeptennio, cùm nihil amplius ſocero deberet.* 26 Noſti] *id eſt, ſcis pactæ ſervitutis annos exactos eſſe.* 27 Si nunc invi.] *conciſa eſt oratio deprecantis, & Jahhakobum a diſcedendi proposito revocantis: ſuprà 18.3.* Experimento did.] *laudans præteritam Jahhakobi diligentiam, conatur eum diutius*

utius retinere. 30 Ante me] *id eſt, meum adventum ad te.* Quando operabor] *q.d. jam nonagenarius ſum, tempus eſt ut familiæ meæ proſpiciam.* 31 Non dabis] *id eſt, nullam mercedem quæ abs te pendeat, ſed quicquid divina providentia mihi conſtituerit mercedis loco. Mavult enim a liberalitate Dei, quàm ab avaro ſocero pendere.* Rem hanc] *quam mox proponam.* 32 Omnem parvam] *tum mares & fœminas jam maturas, tum tenellos earum fœtus: ſynecdoche.* 33 Sic atteſtetur] *id eſt, appareat me non retinuiſſe mihi quicquam, quod ad me non pertineat.* Quicquid] *ſumma eſt, ego tibi verſicolores & fuſcas abducendas tradam, tu mihi unicolores albas tantùm cuſtodiendas: poſtea quicquid ex his varii coloris aut fuſcum naſcetur, mea eſto merces, quicquid non fuerit ejuſmodi ſi invenietur penes me, id mihi ut furtum aſcribito.* 34 En, ô utinam, ſit] *tria ſunt membra inter ſe diſtincta: En, eſt hominis rem propoſitam expendentis, ut ad eam reſpondeat: ô utinam, apud ſeipſum probantis rem a genero propoſitam: ſit ſecundum verbum tuum, reſpondentis, planè conſentientis atque contrahentis.* 37 Accepit] *hæc a Jahhakobo juſſu Dei facta, eumq; divinitus locupletatum eſſe oſtenditur infrà 31.9. & ſequentibus.* 40 Hos agnos] *verſicolores & fuſcos, ut antecederent, alii verò ſubſequentes, dum in progreſſu coibant, eorum intuitu ſimiles conciperent.* Nec obvertebat] *ne conſpectu unicolorum conciperent unicolores.* 41 Quandocunque] *id eſt, in priore admiſſura, qua robuſtiores tantùm appetunt mares.* Ante oculos] *ut quæ ex robuſtioribus naſcebantur, ſua eſſent merces.*

Caput XXXI.

Jahhakob ex animadverſa Labanis & filiorum invidia anxius, divinitus redire in patriam jubetur: qui re tota uxoribus expoſita, clam ſocero ex conſenſu earum cum familia facultatibuſq; diſcedit. Laban cum cognatis eum in itinere aſſequitur: & a violentia quidem Dei monitu abſtinet, ſed graviter tamen clandeſtino diſceſſu generi reprehenſo, furti eum inſimulat: tandem verò poſt multas ultrò citroq; expoſtulationes, & probatam defenſionem generi, fœdere pacis inito diſcedit.

1 Cùm autem audiiſſet Jahhakob verba filiorum Labanis, dicentium, accepit Jahhakob quicquid *erat* patris noſtri: & ex eo quod *erat* patris noſtri, comparavit omnem gloriam iſtam:

2 Aſpexiſſetq; Jahhakob vultum Labanis, quòd ecce non erat erga eum ſicut [a] anteà:

3 Denique edixiſſet Jehova Jahhakobo, revertere in regionem [e] patrum tuorum, & ad cognationem tuam, nam [e] ero tecum:

4 Mittens Jahhakob accerſivit Rachelem & Leam, [e] in agrum, ad gregem ſuum:

5 Et dixit eis, video ego vultum patris veſtri non eſſe erga me ſicut anteà: deinde Deus patris mei [e] fuit apud me.

6 Atqui vos noſtis, omni facultate mea me ſerviiſſe patri veſtro:

7 Contrà patrem veſtrum illuſiſſe mihi & mutaſſe mercedem meam [b] decies, [e] quamvis nõ permiſerit ei Deus ut damno afficeret me:

8 [e] Cùm ita diceret, punctulis reſperſa ſunto merces tua, tum peperiſſe pecudes omnes punctulis reſperſa: cùm verò ſic diceret, varia cruribus ſunto merces tua, tum peperiſſe omnes pecudes varia cruribus:

9 [e] Ita eripuiſſe Deum pecus patris veſtri, & tradidiſſe mihi.

10 [e] Fuit autem quo tempore incaleſcunt pecudes, ut attollens oculos meos viderem per ſomnium, quòd ecce iſti hirci qui pecudes ineunt *erant* varii cruribus, punctulis reſperſi, & *quaſi* grandine guttati.

11 Dicenti enim ad me [e] Angelo Dei ipſius per ſomniũ, Jahhakob, cùm dixiſſem, ecce me:

12 Dixit, attolle nunc oculos tuos & aſpice, oẽs hi hirci qui ineunt pecudes *ſunt* cruribus varii, punctulis reſperſi, & *quaſi* grandine guttati: nam [e] vidi quicquid Laban facit tibi.

13 Ego *ſum Deus* ille fortis, [e] *Deus* Beth-elis, ubi unxiſti ſtatuam, ubi voviſti mihi [e] votum: [e] nunc ſurge, exi e regione hac, & redi in regionem cognationis tuæ.

14 Tunc reſpondens Rachel & Lea, dixerunt ei, [e] an adhuc nobis *eſt* pars & hæreditas in domo patris noſtri?

15 Nónne extraneę reputatæ fuimus ab eo? vendidit enim nos: præterea [e] etiámne [c] exederit continenter pecuniam noſtram?

16 Nam omnes hæ divitiæ quas eripuit Deus a patre noſtro, noſtræ ſunt & filiorum noſtrorũ: quare nũc quicquid Deus edixit tibi, facito.

17 [e] Surgens itaque Jahhakob, ſublatos filios ſuos & uxores ſuas impoſuit camelis:

18 Et abduxit univerſum pecus ſuum, omneſque facultates ſuas quas comparaverat, pecus acquiſitionis ſuæ quod comparaverat Padane Syriæ, ut proficiſceretur ad Jitzchakum patrem ſuum in regionem Cenahhani.

19 (Laban autem abierat ad tondendum oves ſuas: cùm furata eſt Rachel [e] imagines quæ *erant* patri ſuo,

20 Et [d] Jahhakob [e] furtim, inſcio Labane Syro, *ſe & ſua* ſurripuit, quatenus non indicavit ei: ipſe enim fugiebat.)

21 Sic fugit ipſe cum omnibus quæ habebat, & ſurgens trajecit [e] flumen ipſum: [c] obverſaq; facie contendit ad montem Gilhhadis.

22 Cùm autem nunciatum eſſet Labani [e] die tertio, fugere Jahhakobum,

23 Aſſumens cognatos ſuos ſecum perſecutus eſt eum itinere ſeptem dierum: & aſſecutus eſt eum in monte Gilhhadis.

24 (Veniens autem Deus ad Labanem Syrum in ſomnio nocturno, dixerat ei, [e] cave tibi ne loquaris cum Jahhakobo [f] [e] ſive bonum ſive malum)

25 Aſſecutuſq; Laban Jahhakobum, cùm Jahhakob fixiſſet tentorium ſuum in eo monte, Laban quoque fixit cum cognatis ſuis in monte Gilhhadis.

26 Tum dixit Laban Jahhakobo, [e] quid feciſti quòd furtim ſurripuiſti te, me inſcio, & abduxiſti filias meas, quaſi captivas gladio *acquiſitas*?

27 Cur [g] clàm fugiſti, & furtim ſurripuiſti te a me? neq; indicaſti mihi, ut dimitterem te cum lætitia, cum canticis, cum tympano, & citharis?

28 Neq; permiſiſti mihi ut oſcularer filios meos & filias meas? nunc *certè* [h] ſtultè feciſti.

29 Eſſet in poteſtate manus meæ malo vos afficere: ſed Deus patris veſtri heſterna nocte allocutus eſt me, dicendo, cave tibi ne loquaris cum Jahhakobo ſive bonum ſive malum.

30 Nunc *eſto*, [i] omnino abieris, quia ſummo deſy-

[a] Heb. *heri & nudius tertius: ſynecdoche frequens, qua pars proxima temporis pro toto ſumitur: ſic infrà ver. 5.*

[b] Heb. *decadem vicium, id eſt, ſæpius, ut infrà verſ. 41. & Num. 14. 22. & Iſob. 19. 3.*

[c] Heb. *ederit edendo.*

[d] Heb. *& furatus eſt Jahhakob a corde Labanis: ſic infrà 26. & 27. Eclipſis, de qua ſuprà 4. 1. nam verbũ eſt actionis ἀμεταβάτου: alioqui activum hac conſecutione ſignificaret, devinxit ſibi animum Labanis, ut accipitur 2. Schemu. 15. 6.*

[e] Heb. *poſuit vultum ſuum verſus montẽ.*

[f] Heb. *a bono ad malum uſque, ut infrà 29.*

[g] Heb. *abſcõdiſti te fugiẽdo. vel latuiſti.*

[h] Heb. *ſtultè egiſti ſic faciendo.*

[i] Heb. *abeundo abieris, quia deſyderando deſyderabas.*

deſyderio tenebaris *eundi* in domum patris tui: quare furatus es Deos meos?

31 Reſpondens verò Jahhakob dixit Labani, *clàm fugi,* quia timui: dicebam enim, *videndum eſſe mihi,* ne vi raperes filias tuas a me.

32 Apud quẽ inveneris Deos tuos, ne vivat, coram cognatis noſtris recognoſce, ſi quid de tuo *eſt* apud me, & recipe tibi: non enim ſciebat Jahhakob Rachelem furatam eſſe illos.

33 Ingreſſus itaque Laban in tentorium Jahhakobi, & in tentorium Leæ, & in tentorium duarum ancillarum, non invenit eos: egrediens autem e tentorio Leæ, venerat in tentorium Rachelis:

34 (Rachel verò acceptas imagines illas poſuerat in clitellis cameli alicujus, ſedebatque ſuper illas *imagines*) & contrectaverat Laban totum tentorium illud, neque invenerat.

35 Dixerat enim Rachel ad patrem ſuum, ne quæſo [l] diſpiceat in oculis domini mei, non enim poſſum [m] aſſurgere tibi, quia *ſecundum* conſuetudinem mulierum eſt mihi: cumq; perſcrutatus eſſet, non invenit imagines illas.

36 Tunc accenſa eſt *ira* Jahhakobi, adeò ut jurgans cum Labane loqueretur Jahhakob & diceret Labani, quæ *eſt* prævaricatio mea? quòd peccatum meum, quòd infectatus es me?

37 Quandoquidem contrectaſti omnia ſupellectilia mea, quod inveniſti ex omnibus ſupellectilibus domus tuę, pone hîc coram cognatis meis & cognatis tuis: ut dijudicent inter utrumque noſtrum.

38 Hic *eſt* vigeſimus annus *ex quo* fui tecum, oves tuæ & capræ tuę non abortiverunt: & arietes gregis tui non comedi.

39 Diſcerptum non retuli ad te, ego illud luebã, de manu mea repoſcebas illud: *ſimiliter* furto ſublatum interdiu, & furto ſublatum noctu.

40 Fui cum interdiu abſumeret me æſtus, & gelu noctu, recederetq; ſomnus meus ab oculis meis.

41 Hic mihi *eſt* vigeſimus annus domi tuæ: ſervivi tibi quatuordecim annos pro duabus filiabus tuis, & ſex annos pro grege tuo: immutaſti autem mercedem meam decies.

42 Niſi Deus patris mei, Deus Abrahami & pavor Jitzchaki adfuiſſet mihi, haud dubiè nunc inanem dimitteres me: afflictionem meam & laborem manuum mearum reſpexit Deus, cùm reprehendit *te* heſterna nocte.

43 Reſpondens verò Laban dixit ad Jahhakobum, hæ filiæ filiq meæ *ſunt*, & hi filii filii mei *ſunt*, & hoc pecus pecus meum *eſt*, denique quicquid vides meum eſt: filiabus autem meis iſtis quid facerem hodie, aut filiis earum quos pepererunt?

44 Nunc itaque age, pangamus fœdus ego & tu: quod ſit in teſtimonium inter me & inter te.

45 Tunc accepit Jahhakob [n] lapidem, quem erigeret in ſtatuam.

46 Deinde Jahhakob dicente cognatis ſuis, colligite lapides: illi acceptis lapidibus fecerunt cumulum, ubi comederunt ſuper illum cumulum.

47 Quem appellavit Laban [o] Jegarem ſahaduthæ, Jahhakob verò appellavit Galhhedem.

48 Cùm enim dixiſſet Laban, hic cumulus *ſit* teſtis inter me & inter te hodie: idcircò vocavit Jahhakob nomen ejus Galhhedem:

49 Etiamq; [p] Mitzpam: quia dixerat Laban, ſpeculetur Jehova inter me & inter te, cùm abſconditi erimus q alter ab altero.

50 Si afflixeris filias meas, & ſi duxeris uxores præter filias meas, nemo *eſto* [r] inter nos: vide, Deus teſtis, inter me *eſto* & inter te.

51 Prætereà dixit Laban Jahhakobo, ecce cumulus iſte, & ecce ſtatua iſta, quæ jeci inter me & inter te.

52 Teſtis *eſt* cumulus iſte, & teſtis ſtatua iſta: ſive ego *prætergrediar*, me non prætergreſſurum ad te cumulum hunc, ſive tu *prætergrediaris*, te non prætergreſſurum ad me cumulum hunc & ſtatuam hanc, ad malum.

53 Deus Abrahami & Dii Nachoris judicent inter nos, Dii patris eorum: cui juravit Jahhakob per pavorem patris ſui Jitzchaki.

54 Tunc mactavit Jahhakob [t] animalia in monte illo, & invitavit cognatos ſuos ad comedendum cibum: qui ubi comederũt cibum, pernoctaverunt in eodem monte.

55 Deinde ſurrexit Laban mane, & oſculatus filios ſuos ac filias ſuas benedixit eis: abienſq; reverſus eſt Laban in locum ſuum.

l *ſic accipitur hæc locutio in ſrà* 45.5. *&* 1 *Schem.* 15,11.

m Heb. *ſurgere a facie tua.*

n *id eſt, lapides: Enallage ſingularis pro plurali, ut ſuprà* 28. *quod confirmat ver.*

o *id eſt, cumulum teſtimonii, quod etiam ſonat Galhhed, hoc Hebræum eſt, illud vero Syriacum.*

p *id eſt, ſpeculetur Jehova inter me & te, quemadmodum ſpeculator ſolet inter duos tranſgreſſores volentes admonitum ultionis Dei, qui omnia quaſi ſpectat & ſcrutatur.*

q Heb. *vir a ſocio ſuo.*

r Heb. *nobiſcum.*

s Heb. *mactavit victionem, id eſt animalia ad cõvivium, ut 1. Schem. 24. & 1. Reg. 19. 21. & alibi, nam abſurdum eſt hæc de ſacrificio accipiendum eſſe.*

ANNOTATIO.

3 Patrum tuorum] *quæ denati ſunt divinitus.* Ero tecum] *id eſt, beneficus ero erga te, ut ipſe Jahhakob explicat infrà* 32.9. 4 In agrum] *ne gregis curam relinqueret, & ut omnia liberius uxoribus exponeret.* 5 Fuit apud] *id eſt, apparuit mihi jubens me diſcedere, ut exprimitur infrà ver.* 13. 7 Quamvis non] *q.d. etſi animus erat nocendi, & facta animo reſpondebant, omnia tamen Deus in commodum meum convertit.* 8 Cùm ita] *hæc ſuprà reticuit Moſche, quia hîc fuiſſent repetenda: ex quibus apparet contractum illum de quo ſuprà.* 30.34. *a Labane ſæpius mutatum eſſe, Jahhakobum verò pacis ſtudio mutationem illam pertuliſſe.* 9 Ita eripuiſſe] *id eſt, non mea fraude, ſed divinitus factum ut e grege patris veſtri diſcederem.* 10 Fuit aut.] *id eſt, divinitus præmonebar in ipſa pecudum admiſſura, cujus coloris eſſent naſciturifœtus, ut intelligerem me ditari beneficio Dei: hinc profectum, quòd Jahhakob in una admiſſura coëuntibus virgas proponebat, in altera verò minimè.* 11 Angelo] *i. Deo ipſi, ut patet ex ver.* 13. 12 Vidi] *id eſt, rationem habui injuriæ quam a Labane pateris, & pro mea juſtitia, lucrum quod ſperat ex mercede tua obventurum, tibi attribuo.* 13 Deus Beth-elis] *qui illic tibi perpetuum præſidium, reditumq; in patriam promiſi, ſub.* 28.15. Votum] *gratiarum actionis & decimarum, ibidem.* Nunc] *ſine mora. hæc cauſa fuit ſubiti diſceſſus Jahhakobi.* 14 An adhuc] *i. nulla ſpes futuri commodi apud patrem nos diutius detinere debet: non enim nobis, ſed ſibi ex nobis emolumentũ quærit, ut omnino demonſtravit, cùm nos tanquam alienas vendidit, pretii loco accipiens ſervitutẽ tuam.* 15 Etiámne] *q.d. cùm talem expertæ ſimus, an ſinemus pergere donec exederit quod habemus beneficio Dei?* 17 Surgens] *i. poſt uxorem conſenſumſe ad diſceſſum expedivit, ut* 1. *Schem.* 17.48. 19 Imagines] *id eſt, deos penates Labanis, ut ex ver.* 30 *apparet.* 20 Furtim] *ſibi ab eo metuens, infr. ver.* 31. 21 Flumen] *Euphratẽ, qui medius eſt inter Meſopotamiam & Cenahhanæam.* 22 Die tertio] *quot dierum Labanis greges a ſtatione Jahhakobi abe-*

rant.

rant. 24 Cave tibi] *hinc intelligitur prohibitioni gravem comminationem fuiſſe junctam.* Sive bonum ſi.] *κατὰ τι reſpectu finis propter quem Laban perſequebatur eum: quaſi dicat, neque blanditiis neque aſperitate & minis revocare eum nititur, ideò Laban hujus rei nullam apud Jahhakobum mentionem facit, ab omni tamen colloquio non abſtinet.* 26 Quid feciſti] *tripertita eſt expoſtulatio: primùm Jahhakobum mercenarium Labanis eo inſcio aufugiſſe, deinde filias ejus & nepotes eo non præmonito abduxiſſe, tertiò Deos ſuos abſtuliſſe.* 31 Quia timui] *ſic paucis candidè ad duo priora expoſtulationis capita reſpondet.* 32 Apud quem] *ad tertium caput reſpondet, mortis ſententiam in autorem furti pronuncians, & omnia perveſtigandi copiam faciès: ita neq; ſe neq; aliam ſe conſcio Deos Labanis abſtuliſſe probat.* 39 Furto ſublatum] *vide Exod. 22. 10.* 41 Immutaſti] *de mercede ſuprà ver. 7. & 8. ſic ſuam fidem cum Labanis perfidia comparat.* 42 Pavor Jitzchaki] *id eſt, Deus: alludit ad pavorem illum, quo quaſi fræno cohibuit Jitzchakum, ne collatam in Jahhakobum benedictionem revocaret: ſuprà 27. 33.* Reprehendit te] *ſuprà ver. 24.* 43 Hæ filiæ] *hic Laban ſe cùm rationibus Jahhakobi tum domeſticorum reſpectu frangi declarat, nec poſſe Jahhakobo damnum aſſerre profitetur, quin ſeipſum lædat: quare miſſis contentionibus, de ineundo amicitiæ fœdere loquitur.* 45 Accepit] *conſentiens videlicet in fœdus: quod Moſche brevitatis causâ retucet, quia hoc ſactò ſatis oſtenditur, ut fœderis conſectario: paralepſis.* In ſtatuam] *ut procul cerneretur fœderis ibi initi monimentum.* 46 Cognatis ſuis] *qui iidem ſunt cognati Labanis ſuprà ver. 32. & 37.* Ubi comederunt] *cùm jam fœdus iniiſſent, infrà ver. 54.* 49 Abſconditi er.] *id eſt, aberimus alter ab alterius conſpectu.* 50 Nemo eſto] *hoc eſt, non ab hominibus, ſed a Deo cognoſcitor tranſgreſſi fœderis culpa, & ſupplicium ſumitor.* 51 Jeci] *id eſt, ex conjectu lapidibus erexi.* 53 Deus Abrahami] *verboſus eſt admodum Laban in urgenda fœderis obſervatione, quia generum ſuâ ulnâ metiebatur, conſcientiâ præteritorum in Jahhakobum malefactorum preſſus.* Dii patris eor.] *quos non tantùm avus meus coluit Abrahami frater, ſed etiam Terach pater utriuſque: Sic ſuperſtitionem ſuam ab antiquitate commendat, & obliquè defectionem Abrahami perſtringit.* Per pavorem] *ut ſuprà ver. 42.*

Caput XXXII.

Jahhakob ab Angelis confirmatus, fratrem de adventu ſuo certiorem facit, quem audiens ſibi obviam cum copiis adventare vehementer timet: ideoq; ſuos ad minuendum periculum in duas acies diſtributis, Dei auxilium implorat, fratri munera præmittit, fortiq; cum Angelo luctа & ſecundo nominis impoſitione a metu liberatus iterum de divino in poſterum præſidio confirmatur.

1 JAHHAKOB verò perrexit itinere ſuo, & [a] obviam facti ſunt ei Angeli Dei.

2 Dixit q; Jahhakob cùm videret eos, acies Dei hæc eſt: quapropter vocavit nomen loci illius [a] Machanajima.

3 Poſteà Jahhakob miſit nuncios [a] ante ſe ad Hheſavum fratrem ſuum in regionem [a] Sehhiris, [a] agrum Edomæorum.

4 Mandavitq; eis dicendo, ſic dicetis [a] Domino meo Hheſavo: ſic dicit ſervus tuus Jahhakob, apud Labanem peregrinus fui, & moratus ſum uſque-adhuc.

5 Sũt autem mihi boves, & aſini, greges, ſervíque, & ancillæ: [a] quod miſi nuntiatum *tibi* domino meo, ut invenirem gratiam in oculis tuis.

6 Sed cùm reverſi nuncii illi ad Jahhakobum dicerent, venimus ad fratrem tuum ad Hheſavum, qui etiam procedit obviam tibi & quadringenti viri cum eo:

7 Timuit Jahhakob valde, & [b] fuit anxius, quamobrem diſtribuit populum illum qui erat ſecum, & greges, & armenta, & camelos in duas acies.

8 Dicebat enim, ſi venerit Hheſav ad aciem unam, & percuſſerit eam, erit ſaltem acies illa quæ relicta fuerit, [c] ſalva.

9 Præterea dixit Jahhakob, "ô Deus [a] patris mei Abrahami, & Deus patris mei Jitzchaki, Jehova [a] qui edixiſti mihi, revertere in regionem tuam & ad cognationem tuam, nam beneficus ero erga te:

10 [d] Impar ſum omnibus iſtis beneficiis, omniq; iſti fidei quam præſtitiſti ſervo tuo: etenim cum baculo meo *ſolo* tranſiveram Jardenem hunc, nunc autem evaſi in duas acies.

11 Eripe me quæſo e manu fratris mei, e manu Hheſavi: nam timeo eum, ne veniens percutiat me, & [a] matrem cum liberis:

12 Tu autem dixiſti, [e] omnino beneficus ero erga te, reddamq; ſemen tuum *numeroſum* velut arenam maris, quæ numerari non poteſt præ multitudine.

13 Et pernoctans ibi nocte illa, accepit ex eo quod veniebat ſibi [a] ad manum, munus pro Hheſavo fratre ſuo:

14 Capras ducentas, & hircos viginti, oves ducentas, & arietes viginti,

15 Camelos lactantes cum pullis earum triginta, vaccas quadraginta & juvencos decem, aſinas viginti & aſellos decem.

16 Cumque traderet in manum ſervorum ſuorum [f] quemq; gregem ſeorſim, edixit ſervis ſuis, tranſite ante me, & [a] ſpatium interponite inter [g] greges alios ab aliis

17 Præcepitque primo, dicendo, cùm occurrerit tibi Hheſav frater meus, & interrogaverit te dicendo, cujus es? & quò abis? & cujus *ſũt* iſta ante te?

18 Dicito, *ſum* ſervi tui Jahhakobi, hoc *eſt* præmiſſum munus, pro domino meo, pro Hheſavo: atque ecce etiam ipſe *Jahhakob* poſt nos.

19 Idem præcepit etiam ſecundo, etiam tertio, etiam omnibus qui procedebant poſt greges illos, dicens, [h] in hanc ſententiam alloquimini Hheſavum, cùm inveneritis eum:

20 Tandem dicite, etiam ecce ſervus tuus Jahhakob poſt nos: dicebat enim *Jahhakob*, placabo [a] vultum ejus hoc munere quod procedit ante me, ut poſteà aſpiciam vultum ejus, fortaſſis [a] ſuſcipiet vultum meum.

21 Sic tranſivit munus illud ante eum: ipſe verò pernoctavit ea nocte in ipſa acie.

22 Deinde ſurgens ea ipſa nocte, accepit duas vxores ſuas, & duas ancillas ſuas, & undecim natos ſuos, & trajecit vadum Jabboki.

23 Iiſq; acceptis & tranſmiſſis trans torrentem illum, tranſmiſit etiam quod habebat.

[a] *id eſt, duæ acies, vel bina caſtra: nam ibi ipſius & Angelorum exercitus conjuncti erant.*

[b] Heb. *angustia, vel anxietas fuit ei.*

[c] Heb. *in evaſionem vel liberationem.*

[d] Heb. *minor ſum.*

[e] Heb. *benefaciendo benefaciam tibi.*

[f] Heb. *gregē gregem.*

[g] Heb *gregem & gregem.*

[h] Heb. *ſecundum verbum hoc.*

24 Sed cùm [a] reliquus eſſet ſolus Jahhakob, [b] luctatus eſt [c] quidam cum eo, donec aſcenderet aurora.

25 Qui cùm videret ſe nihil poſſe adverſus ipſum *Jahhakobum*, tetigit vertebram maremfemoris ejus: ita [d] luxata pependit vertebra masfemoris Jahhakobi, illo luctante cum eo.

26 Dicenti verò illi, dimitte me, [e] aſcendit enim aurora, dixit *Jahhakob*, non *jam* dimittã te, ſed [f] cùm benedixeris mihi.

27 Quamobrem dixit ad eum, [g] quod eſt nomen tuum? qui dixit, Jahhakob.

28 Tum dixit *Angelus*, [h] non Jahhakob *ſolùm* dicitor ultrà nomen tuum, ſed [k] Jiſraël: nam ut Principem te geſſiſti cum Angelis & cum hominibus, & potentiâ vales.

29 Petenti autem Jahhakobo & dicenti, indica quæſo nomen tuum, dixerat, [g] quorſum interrogas de nomine meo? ſpiritúſquam benedicere ei.

30 Quapropter vocavit Jahhakob nomen illius loci [l] Penielem: vidi enim, *inquit*, Angelos facie ad faciem, & [m] erepta eſt anima mea.

31 Exoriebatur autem ei Sol, cùm tranſiret Penuelé: & ipſe claudicabat ſuper femur ſuũ.

32 Idcircò non comedũt filii Jiſraëlis [n] nervum defectus qui *eſt* ſupra vertebrã femoris, uſque in diem hunc, eo quòd tetigerat *Angelus* vertebram femoris Jahhakobi in nervo defectus.

[a] *vel cùm accenderet aurora: ut ſint verba Moſchu, indicantis tempus quo hoc petuit Angelus.*

[k] *id eſt, princeps Dei fortus, q. d. a forti Deo principalem potentiã conſecutus, adeò ut cum Angelis & hominibus cõmitti poſſis: quod antè cum Labane, nunc in luctã expertus, mox cum Hheſavo expertũrus es.*

[l] *ſive Penuelem verſ.* id eſt, aſpectium, vel faciem Dei fortis.

[m] *i. primi*

[n] *e quatuor vis in femoris progredientibus, qui internam femoris cutem ramos diſſeminatus, ſumitur in muſculu qui extenu femoris la occupant. fectus aute dicitur, qua non ad gen (ut reliqui) protenditur ſed antequa eò pervenia deficit.*

Annotatio.

1 Obviam facti] *ut illorum adventu de divino præſidio & protectione amplius confirmaretur.* 3 Ante ſe] *id eſt, ante adventum ſuum: vide infrà 36.6.* Sehhiris] *vide ſuprà 14.6. annot.* Agrum Edomiæ.] *Edom enim, id eſt, Hheſav, jam eo migraverat, infrà 36.6. & agrum occuparat, Deut. 2.21.* 4 Domino meo] *hac demiſſione collatum in ſe divinitus honorem dominium, non rejicit, ſed patienter expectans divinæ voluntatis executionem, intra naturæ fines ſe continet, & fratrem tanquam majorem reveretur: quod item erga Schaulem facit David.* 5 Quod miſi] *q. d. nolim te inſcio pertranſire, ne aliqua ſuſpicione abrumpatur illa benevolentia, quam mihi a te ſervari ſtudeo.* 9 O Deus] *ad conſilium quod præſens metus ſuaſerat, precationem ſubjungit his 4. verſib.* Patris mei] *a quo promiſſionum quas Abrahamo dederas, hæreditatem ad me detuliſti.* Qui edixiſti] *cujus ſingulari juſſu & vocatione in hoc iter ingreſſus ſum.* 10 Impar ſum] *id eſt, fateor me indignum fuiſſe cui tot beneficia conferres, nedum eo me dignum judicem quod petiturus ſum.* 11 Matrem cum] *id eſt, ad internecionem, promiſcuè, ſine ullo ſexus ætatiſve diſcrimine: proverbialis locutio, ut Hoſche. 10.14.* 13 Ad manum] *quia nox & antevertendi fratrem ſtudium habere delectum non permittebant.* 16 Spatium] *ut occaſione Hheſavo data muneris recognoſcendi, ſervos interrogandi & Jahhakobi ſubmiſſionẽ audiendi, paulatim ejus ferocia mitigaretur: hoc enim conſilium fuiſſe teſtatur Moſche infrà ver. 20.* 20 Vultum ejus] *id eſt, iram quæ proditur vultu: metonymia.* Suſcipiet vultum] *id eſt, perſonam: ſynecdoche.* 24 Reliquus eſſet] *trans torrentem Jabboki, id eſt, cùm jam omnia præmiſiſſet, & ſolus agmen clauderet.* Luctatus eſt] *quo præexercitatamento, Deus voluit Jahhakobum metu liberare ab adventu fratris, & fidem ejus de præſidio divino confirmare, dum ei robur ſubminiſtrat etiam cum Angelo luctandi.* Quidam] *Angelus, ut ſequentia docent, & Hhoſche. 12.5. formam autem humanam aſſumpſit ad luctandum.* 25 Luxata pependit] *Quod ita in luctã conſtitit ut efficeretur claudus, eò ſpectabat, ut intelligeret ſe non ſua, ſed cœleſti virtute ſtetiſſe, ut non ſuccumberet.* 26 Cùm benedixeris] *hæc petitio demonſtrat Jahhakobum jam tum intellexiſſe eum non hominem, ut formâ videbatur, ſed Angelum eſſe, cùm ab eo tanquam majore ſibi benedici petit.* 27 Quod eſt no.] *interrogat de nomine, non quòd ignoraret, ſed quia benedictionis roboriſq; ſuppeditati perpetuum documentum poſturus erat mutato nomine.* 28 Non Jahhakob ſolùm] *Eclipſis in hujuſmodi orationibus frequẽs, quę κατα ἄρσιν καὶ θέσιν enunciantur: ut 1. Schem. 8.7. & alibi ſæpe.* 29 Quorſum] *petitionem Jahhakobi repellit, cùm quia nihil utilitatis inde fuiſſet conſecuturus, tũ ut diſſimulato humano nomine Jahhakobi animum ſupra homines attolleret.* 30 Erepta eſt an.] *gratulatur ſibi quòd cùm Angelum Dei viderit, tamen non ſit mortuus: vide annot. ſuprà 16.13. Cujus rei cauſam vide ſuprà in 3.10. annot.*

Caput. XXXIII.

Hheſav Jahhakobo fratre ejuſq; comitatu benignè excepto munera precibus victus accipit, ſe cum ſuis itineris comitem offert, eóque renuente diſcedit. Jahhakob verò Succothis Schecemum Cenahhanæam urbem pervenit: ubi empto agro commoratus altare extruit, & Deo gratias agit.

1 Jahhkob autem ſublatis oculis ſuis aſpiciens quòd ecce Hheſav veniebat, & quadringenti viri cum eo, diſtribuit natos juxta Leam & juxta Rachelem, & juxta duas ancillas ſuas.

2 Collocavitque ancillas & natos earum primo *loco*, deinde Leam & natos ejus poſteriores, Rachelem verò & Joſephum poſtremos.

3 Ipſe autem tranſiens ante eos, cùm incurvaret ſe in terram [a] ſepties, donec appropinquaret uſque ad fratrem ſuum,

4 Accurrens Hheſav obviam ei, & amplexatus eum, ruit in collum ejus & deoſculatus eſt eum: ita fleverunt.

5 Deinde Hheſav ſublatis oculis ſuis videns mulieres illas & natos illos, dixit, [b] qui ſunt iſti tibi? cui reſpondit, hi ſunt nati, quos largitus eſt Deus ſervo tuo.

6 [c] Itaque appropinquantes ancillæ ipſę & nati earum, incurvaverunt ſe.

7 Deinde appropinquans etiam Lea & nati ejus incurvaverunt ſe: poſtremò verò [d] juſſus appropinquare Joſeph & Rachel incurvaverũt ſe.

8 Dixit autem *Hheſav*, [e] quæ tibi *eſt* tota acies iſta cui occurri? qui dixit, *obviã miſi* ut invenirem gratiam in oculis domini mei.

9 Dicenti verò Hheſavo, eſt mihi ſatis, [f] mi frater, eſto tuum quod tuum *eſt*:

10 Dixit Jahhakob, ne quæſo [g] *recuſes*, ſi nũc inveni gratiam in oculis tuis: ſed accipito e manu mea, [h] quandoquidem [i] contemplatus ſum faciem tuam, ac ſi contemplatus eſſem faciem Dei, & benignè excepiſti me.

11 Ac-

[a] Heb. *ſeptem vicibus.*

[b] *Eclipſis, ſuprà 18.*

[c] *Ut ſuprà 18.5. & 19 8.*

11 Accipe quæſo [d] donum meum quod adductum eſt ad te, cùm liberaliter egerit mecum Deus, cumque *ſit* mihi ex omnibus: inſtitit ergo apud eum ita ut tandem acceperit.

12 Poſteà dicente Hheſavo, proficiſcamur & progrediamur, & ego præibo tibi:

13 Reſpondit ei, Dominus meus novit hos natos eſſe teneros, & *quod ad* greges & armenta lactantes incumbere mihi: quæ ſi agendo plus æquo urſerint *pecuarii vel* uno die, morientur omnes pecudes.

14 Tranſeat quæſo Dominus meus ante ſervum ſuum: ego autem ſenſim pergam *itineribus* mihi *accommodis*, [e] greſſui hujus rei quę ante me *eſt*, & greſſui horum natorum, [f] uſque-dum veniam ad dominum meum Sehhirem.

15 Tum dixit Hheſav, conſtituam quæſo tecũ *aliquot* e populo hoc qui mecum *eſt*: qui dixit, quorſum hoc? [g] inveniam gratiam in oculis domini mei.

16 Revertit itaq; eodem ipſo die Hheſav, itinere ſuo, Sehhirem verſus.

17 Jahhakob verò profectus eſt Succothas, ubi extruxit ſibi domum: pecori autem ſuo fecit tuguria, idcircò vocavit nomen illius loci [h] Succothas.

18 Deinde venit Jahhakob [i] incolumis ad civitatem Schecemum, quæ *eſt* in regione Canahhani, cùm veniret Padane Syriæ: & [k] caſtra poſuit ad aſpectum ejus civitatis.

19 Emitque portionem illius agri in quo tetendit tentorium ſuum, e manu filiorum Chamoris patris Schecemi, centum [l] numis.

20 Et [m] ſtatuit ibi altare, quod appellavit *Dei fortis Dei Iſraelis.*

[d] Heb. *benedictionem, id eſt munus ex benevolentia profectum: ut* 1. *Schem.* 25. 27.

[e] Heb. *pedi hujus operis, ſed pro re uſurpatur, ut Exodi* 22. 8. *&* 36. 6. *metonymia.*

[f] *id eſt, tuguria.*

[g] Heb. *pecudibus, id eſt, numis quibus pecudis imago impreſſa eſt: hîc tantùm & Iobi ultimo legitur.*

ANNOTATIO.

3 Septies] *numerus certus pro incerto, ut innuunt ſequentia, donec ap. &c.* 5 Qui ſunt iſti] *id eſt, quid ad te attinent? amica hac interrogatione numeroſam ſobolem gratulatur fratri.* 6 Itaque] *cùm frater excepiſſet fratrem, & finito colloquio oculi Hheſavi in illas (quæ tunc ſubſtiterant) converſi eſſent.* 7 Juſſus] *parvulus enim 6. annorum erat: ideo nihil niſi a matre juſſus faciebat: & quia præcedebat matri, nominatur prior.* 8 Quæ tibi] *hoc quidem ex ſervo audiverat. ſed ex Jahhakobi reſponſione munera coràm recuſandi occaſionem captat.* 9 Mi frater] *q. d. meus animus fraternus eſt erga te etiam ſine muneribus.* 10 Contemplatus] *id eſt, conſpectus tui placidi vultus mihi eſt certum divinæ gratiæ indicium, ac ſi ipſam Dei faciem benignè me intuentem contemplarer.* 14 Greſſui] *id eſt, quantum poterit ferre inceſſus horum quæ ſub meæ curæ habeo.* Uſque dum ve.] *et ſi nuſquam eò veniſſe legitur.* 15 Inveniam gratiam] *id eſt, annue petitioni meæ, videlicet ne quem tranſmittas: ſic infrà* 34 11. 18 Incolumis] *rebus integris, nullum in ullo paſſus incõmodũ, ut poſteà Schecemi accidit: quod conſultò videtur addidiſſe Moſche, ut oſtenderet completũ eſſe quod Angelus poſt luctam Jahhakobo dixerat ſuprà* 32. 28. Caſtra poſuit] *i. tentoria fixit, aliquandiu ibi moraturus, & Deo gratias acturus. Sic ſuprà.* 26. 17. 20 Statuit] *i. prius ab Abramo extructum ſuprà* 12. 6. *deinde verò ab incolis profanatum denuò conſecravit.*

CAPUT. XXXIIII.

Jahhakobo ante mœnia Schecemi commorante, Dina in urbem puellas ſpectatum à matre digreſſa, rapitur a filio principis atque vitiatur: quod flagitium fratres puellæ clam patre ſæveriſſimè ulciſcuntur fraude: & ultionis cauſa graviter a patre reprehenſi, acceptæ injuriæ exaggeratione factum ſuum excuſant.

1 EGRESSA autem eſt Dina filia Leæ quã pepererat Jahhakobo, ut ſpectaret puellas ejus regionis.

2 Cumque vidiſſet eam Schecem filius Chamoris Chivvæi principis ejus regionis, rapuit eam, & concumbens cum ea, cõpreſſit eã.

3 Adhærebatque animus ejus ad Dinam filiam Jahhakobi, id eſt, deamabat puellam, & loquebatur [a] *quæ erant* cordi puellæ:

4 Adeò ut alloqueretur Schecem Chamorem patrem ſuum, dicendo: Accipe mihi natam hanc in uxorem.

5 Interea Jahhakob *quidem* illum vitiaſſe Dinam filiam ſuam audierat, dum filii ejus *erant* cum pecore ſuo in agro: ſed [b] ſiluit Jahhakob donec venirent.

6 Quamvis exiviſſet Chamor pater Schecemi ad Jahhakobum, ut loqueretur cum eo.

7 Sed ubi filii Jahhakobi venerunt ex agro, dolore afficiebantur homines illi, accendebaturque ira illorum valde, cum audiviſſent flagitium commiſiſſe in Iſraëlem, concumbendo cum filia Jahhakobi, cujuſmodi non eſt faciendum.

8 Et loquente Chamore ac dicente eis, [c] *Quòd ad* Schecemũ filium meum, animus ejus amore propendet in filiam veſtram, date quæſo ipſam ei in uxorem,

9 Et affinitatem inite nobiſcũ: filias veſtras date nobis, & filias noſtras accipite vobis.

10 Sic nobiſcum manete (nam hæc regio [b] expoſita eſt vobis) inhabitate & negotiamini in ea, & poſſeſſores vos ipſos conſtituite in ea:

11 Quinetiam Schecemo dicente ad patrem illius & ad fratres illius, [d] Inveniam gratiam in oculis veſtris, & quod mihi indixeritis dabo,

12 [e] Magnam valde imponite mihi dotem & donum, & dabo prout indixeritis mihi, tantùm date mihi puellam ipſam in uxorem:

13 Reſpõdentes filii Jahhakobi Schecemo et Chamori patri ejus, locuti ſunt fraudulenter, eo quòd vitiaſſet Dinam ſororem ipſorum,

14 [f] Dixeruntq; ad eos, non poſſumus facere rem iſtam, dare ſororem noſtram viro *cui eſt* præputium: nam ipſum *præputium* res *eſt* probroſa nobis.

15 Veruntamen [g] hac lege acquieſcemus vobis: ſi eritis ſicut nos, cùm circunciſus fuerit vobis omnis mas,

16 Tunc dabimus filias noſtras vobis, & filias veſtras accipiemus nobis, habitabimuſq; vobiſcum & erimus in populum unum:

17 Quòd ſi non auſcultabitis nobis ut circuncidamini, recipientes puellam noſtram abibimus.

18 Cùm itaq; bona *viderentur* verba eorum in oculis Chamoris, & in oculis Schecemi filii Chamoris:

19 Non diſtulit ipſe adoleſcens exequi hanc rem, eo quòd deamabat filiam Jahhakobi (*erat* autem

[a] Heb. *ad cor puellæ, id eſt, ſermonem ſuũ animo puellæ, ut eam conſolaretur & ad amorẽ ipſius pertraheret, accommodabat: ſic Jeſcha.* 40. 1. *&* Hoſch. 2. 13.

[b] Heb. *eſt coram vobis: ut infrà ver.* 21. *ſic ſuprà* 13. 9. *&* 20. 15.

[c] Heb. *amplidate ſuper me dotem.*

[d] *vel in hac re, quã videlicet propoſuiſtis nobis: ſic infrà* 22.

[e] Heb. *domus.*

autem ipſe honoratiſſimus omnium [e] domeſticorum patris ſui)

20 Sed abeuntes Chamor & Schecem filius ejus [f] ad portam civitatis ſuæ, allocuti ſunt [f] cives ſuos, dicendo:

[f] Heb. *viros civitatis ſuæ.*

21 'Homines iſti pacis ſtudioſi, ſunt apud nos, habitent ergo in hac regione, & negotientur in ea, & hæc regio ('ecce ampla ſpatiis eſt) expoſita eis eſto: filias eorum accipiemus nobis in uxores, & filias noſtras dabimus eis.

22 Veruntamen hac *lege* acquieſcent nobis homines iſti ad habitandum nobiſcum, ut ſimus in populum unum, ſi circunciſus fuerit nobis omnis mas, quemadmodum ipſi circunciſi ſunt.

23 'Pecus eorum & poſſeſſio eorum, & omnia jumenta eorum nónne noſtra ſunt? tantùm acquieſcamus eis, ut habitent nobiſcum.

24 Auſcultantes itaque Chamori & Schecemo filio ejus omnes 'egredientes porta civitatis ejus, circunciſi ſunt omnes mares, omnes egredientes porta civitatis ejus.

[g] Heb. *dolentes.*

25 Fuit autem 'die tertio cùm eſſent [g] in dolore, ut accipientes duo filii Jahhakobi 'Schimhhon & Levi fratres Dinæ quiſq; gladium ſuum, ingrederentur in urbem ipſam 'ſecurè, & occiderent omnem marem:

26 Chamorem quoque & Schecemum occiderent acie gladii, & accepta Dina e domo Schecemi abirent.

27 *Deinde* filii Jahhakobi ſupervenientes 'cæſis deprædati ſunt urbem ipſam, eo quòd vitiaſſent ſororem ipſorum.

28 Greges eorum & armenta eorum aſinoſq; eorum, tam quod *erat* in urbe quàm quod *erat* in agro acceperunt:

29 Univerſas quoque opes eorum, & omnes parvulos eorum, uxoreſque eorum captivas abduxerunt & deprædati ſunt, deniq; quicquid *erat* in domo qualibet.

30 'Quamobrem dixit Jahhakob ad Schimhhonem & ad Levin, 'perturbaſtis me faciendo ut 'fœteam apud incolas regionis hujus, apud Cenahhanæum & Perizzæum: cumque ego *ſim* [h] hominibus paucis *inſtructus*, ſi congregentur adverſum me ut percutiant me, excindar ego & familia mea.

[h] Heb. *homines numeri eſt, facilè merabiles: pallage, pro numerus minum. Sic Deut. 4.27. & 33.6. & alibi.*

31 Qui dixerunt, an tanquam cum ſcorto ageret *quiſquam* cum ſorore noſtra?

ANNOTATIO.

5 Siluit] *id eſt, dolorem continuit, neque reſpondit, donec cum filiis revertentibus conſilia communicaſſet.* 8 Quòd ad] *Ex oratione Chamoris Moſche id tantùm refert quod ad præſens inſtitutum facit: ideò inducit ſtatim ex abrupto amorem filii commendantem ergà puellam, ejuſq; nuptias petentem filio.* 11 Inveniam gr.] *vide ſuprà 33.15.* 14 Dixerunt] *reſponſum tripertitum eſt: primùm enim affinitatem contrahi poſſe negant cum præputiatis, eo quòd ipſis probroſum eſt præputium: deinde oſtendunt hac ratione obſtaculum tolli poſſe, ſi circuncidantur: tertiò quid ſint facturi ſi propoſitam conditionem Schecemitæ non admittant.* 20 Ad portam] *quò ſolebant cives convenire, & ibi publica negotia tranſigere, ut nunc in curiis: vide ſuprà 23.10.* 21 Homines] *confer hæc cum ver. 9. & 10.* Ecce ampla] *id eſt, nobis eſt ſtatioſior quam ut eam poſſimus colere ſoli.* 23 Pecus eorum] *ab utilis duram circunciſionis conditionem leniunt.* 24 Egredientes porta] *periphraſis civium, qui item dicuntur ingredientes portam civitatis ſuæ, ſuprà 23.10.* 25 Die tertio] *qui vulneratis ex ſententia medicorum eſt criticus.* Schimhhon & Levi] *fratres Dinæ ex utroque parente, & reliquis ſentores præter Reubenem, quem mitioris ingenii fuiſſe minus ſanguinarium docet hiſtoria Joſephi infrà 37. nec veriſimile eſt eos ſolos fuiſſe, ſed ſoli ut facinoris autores nominantur, ſicut infrà 49.7.* Securè] ἀμφίλογον: *nam & cives ſecurè agebant nihil hoſtile a familia Jahhakobi metuentes, & filii Jahhakobi ſecurè ingreſſi ſunt nihil ſibi a graviter decũbentibus metuentes: ſed illud magis probamus.* 27 Cæſis] *ex homicidiis fiunt prædones, ſicut David ex adultero homicida: ſic uſu venit illu qui frænum laxant affectibus.* 30 Quamobrem] *hinc apparet Jahhakobum neque conſilii iſtius fuiſſe conſciũm, neque in executionem conſenſiſſe: quod planius teſtatur infrà 49.5. & ſequent.* Perturbaſtis] *Metaphora: qua Jahhakob queritur ſe prius tranquillè inter incolas agentem, jam filiorũ ſcelere, cùm in animo tùm in rationibus ſuis perturbatum eſſe, & nova conſilia inire coactum.* Fœteam] *i. æquè ſim odioſus & invisus ac res fœtidæ hominibus: metaphora frequens: ut Exod. 5.21.*

Caput. XXXV.

Jahhakob ex ſuperiore cæde ſollicitus juſſu Dei Beth-elem proficiſcitur luſtratâ familiâ: ubi votum perſolvit, nutricem matris ſepelit, & priorum benedictionum confirmationem accipit. Quo inde profectò, Rachel in itinere ex Binjaminus partu moritur ac ſepelitur, & uxor a filio Reubene ſtupratur: tandem cum uxoribus & filiis ad patrem pervenit, quem mortuum ipſe & frater Chebrone ſepeliunt.

1 Dixit autem Deus Jahhakobo, ſurge aſcende Beth-elem & conſide ibi: & fac ibi altare *Deo* illi forti, qui apparuit tibi 'cùm fugeres [a] metu Hheſavi fratris tui.

[a] Heb. *a facie ut infrà, ver. 7.*

2 Quapropter edixit Jahhakob familiæ ſuæ & omnibus qui erant ſecum, 'removete Deos alieni *populi* qui *ſunt* inter vos, & mundate vos 'mutantes veſtimenta veſtra.

3 'Poſteà ſurgentes aſcendemus Beth-elem, ut faciam ibi 'altare *Deo* illi forti qui exaudit me in die anguſtiæ meæ, '& adfuit mihi in ipſa via quà profectus ſum.

4 Qui cùm dediſſent Jahhakobo omnes Deos alieni *populi*, qui *erant* 'in manu ſua, & 'inaureis quæ *erant* in auribus ſuis, 'abſcondit ea Jahhakob ſub 'illa quercu quæ *eſt* prope Schecemum.

5 Deinde profecti ſunt ([b] invaſerat autem 'terror Dei civitates illas quæ *erant* circa eos, ut non perſequerentur [c] abeuntes filios Jahhakobi)

[b] Heb. *erat autem terror Dei ſuper civitates.*

[c] Heb. *poſt filios, id eſt, veſtigijs eorũ inſiſterent.*

6 Pervenitque Jahhakob 'Luzum quod *eſt* in regione Cenahhani (illud *jam eſt* Beth-el) ipſe & cunctus populus qui *erat* cum eo.

7 Et 'extruxit ibi altare *Deo* forti, *Deo* Bethelis, unde vocaverat locum illum: eo quòd ibi revelatus fuiſſet ipſi Deus, cùm fugeret metu fratris ſui.

8 Mor-

8 Mortuaque eſt Debora [a]nutrix Ribkæ, ac ſepulta infra Beth-elem ſub quadam quercu, cujus vocavit nomen [d] Allon bacuth.

9 [a] Tum apparens Deus Jahhakobo rurſus in reditu ejus Padane Syriæ, benedixit ei:

10 Dixitque ei Deus, nomen tuum *eſt* Jahhakob: non vocabitur ultrà nomen tuum *ſolùm* Jahhakob, ſed Jiſraël *quoque* erit nomen tuum: ſic vocavit nomen ejus Jiſraëlem.

11 Prætereà dixit ei Deus, [a]Ego *ſum Deus* fortis [e] omnipotens, fructuoſus eſto & multiplicare, gens imo cœtus gentium eſto ex te: etiam reges e lumbis tuis prodeunto.

12 Quod autem ad regionem hanc quam dedi Abrahamo & Jitzchako, [a]tibi dabo eam, id eſt, ſemini tuo poſt te dabo hanc regionem.

13 Poſteà [a]aſcendit ab illo Deus, in ipſo loco ubi locutus fuerat cum eo.

14 Statuerat verò Jahhakob ſtatuam in eodem loco ubi locutus eſt *Deus* cum eo, ſtatuam lapideam, [a]inſperſitque eam [f] liquore, & perfudit eam oleo.

15 Sic vocavit Jahhakob nomen illius loci, ubi locutus eſt cum ipſo Deus, Beth-elem.

16 Deinde cùm profecti eſſent Beth-ele (ſupererat autem adhuc [a] exiguum ſpatium [g] itineris *conficiendum* ut pervenirent Ephratham) pariēs Rachel [h] difficiliore partu utebatur.

17 Fuitq; cùm difficili amplius partu uteretur, ut diceret ei obſtetrix, ne timeas, [a]nam etiam hic tibi filius *eſt*.

18 Fuit verò cùm exiret anima ejus (moriebatur enim) ut vocaret nomen ejus [i] Ben-oni: ſed pater ejus vocavit eum [k] Binjaminem,

19 Sic mortua Rachel ſepulta eſt in via *ſpectante* Ephratham, ea *jam eſt* Beth-lechem.

20 Statuitq; Jahhakob ſtatuam ſuper ſepulchrum ejus: ea *eſt* ſtatua ſepulchri Rachelis [a]uſque in hunc diem.

21 Deinde profectus Jiſraël, tetendit tentorium ſuum ultra turrim [l] Hhederis.

22 Fuit autem cùm habitaret Jiſraël in regione illa, ut abiens Reuben cōcumberet cū Bilha cōcubina uxore patris ſui, quod [a]audivit Jiſraël: [a]erant autem filii Jahhakobi duodecim.

23 Filii Leæ, [a]primogenitus Jahhakobi, Reuben: poſtea Schimhhon, & Levi, & Jehuda, & Jiſſaſcar, & Zebullun.

24 Filii Rachelis, Joſeph, & Binjamin.

25 Filii autem Bilhæ ancillæ Rachelis, Dan, & Naphtali.

26 Filii verò Zilpę ancillæ Leæ, Gad, & Aſcher: hi *ſunt* filii Jahhakobi, qui editi ſunt ei [a] Padane Syriæ.

27 Denique pervenit Jahhakob ad Jitzchakū patrem ſuum Mamren, in urbem Arbahhi, ea *jam eſt* Chebron: ubi peregrinus fuerat Abraham & Jitzchak.

28 Fuerūt autem dies Jitzchaki, centum octoginta annorum.

29 Et [a]expirans Jitzchak mortuus eſt, aggregatúſque eſt [a] ad populos ſuos ſenex & ſatur diebus: ſepeliverunt eum Hheſav & Jahhakob filii ejus.

d *id eſt, quercum fletus, quia ibi ejus mortem deſleverunt.*

e Heb. *Schaddai, id eſt, ſufficiens: vide ſuprà. 17.1.*

f Heb. *reſperſionem, id eſt, liquorem qui ſpargitur.*

g Heb. *terræ.*

h Heb. *durat in partu ſuo.*

i *id eſt, filium doloris mei, vel filium luctus mei.*

k *id eſt, filium dexteræ, hoc eſt, charum æquè & dilectum ut hominis eſt dextera.*

l *id eſt, gregis.*

ANNOTATIO.

1 Cùm fugeres] *hoc eſt, non minus periclitareris.* 2 Removete] *bipertita eſt Jahhakobi concio: primùm enim quicquid deteſtabile eſt Deo, ac in primis idololatriā, procul a ſuis amoveri jubet, deinde in fide inſtituens ad ſanctificationem præparat.* Mutantes] *id eſt, externa profeſſione abnegationem veſtri, internamq; mutationem & renovationem teſtantes.* 3 Poſtea ſurg.] *exhortationis ſuperiorū cauſa.* Altare] *in quo euchariſticas victimas offeram Deo, infrà ver. 14. & votum perſolvam.* Et adfuit] *deducendo, reducendo, frænumq; fratri, ſocero ſimultatiſq; Schecemi injiciendo, ne me ullo pacto læderent.* 4 In manu] *id eſt, quos penes ſe in ſua poteſtate habebant.* Inaureis] *tum ne poſthac eas ut ſuperſtitionis inſignia geſtarent, tum ne in poſterum ad novos Deos conflandos materia eſſent ac irritamentum.* Abſcondit] *tota familia locum ignorante, ut præſens malum tolleretur, & a futuro caveretur.* Illa quercu] *cujus mentio eſt Joſhuæ 24. 26. & Judic. 9. 6.* 5 Terror Dei] *divinitus immiſſus & maximus: humanitus enim nequaquam fuiſſet timendum illis, qui numero potentia peritiaq; locorum & viarum longè erant ſuperiores.* 6 Luzum] *vide ſuprà 28. 19.* 7 Extruxit] *ut mandaverat Deus ſuprà. 1.* 8 Nutrix Ribkæ] *quæ ipſi adjuncta fuerat ſuprà 24. 59. videtur autem poſtquam Ribkam deduxiſſet ad Jitzchakum, reverſa eſſe in Meſopotamiam, jam verò deſyderio reviſendi Ribkam, filium ejus proſecuta eſſe.* 9 Tum apparens] *hac viſione Deus obſequium Jahhakobi probat, & benedictiones novumq; nomen ab Angelo impoſitum confirmat, de quibus ſuprà 28. & 32.* 11 Ego ſum] *hîc promittit Deus quæ pater Jahhakobo precabatur cùm eum a ſe dimitteret ſuprà 28. 3. & 4. ideo iiſdem ferè vocibus utitur.* 12 Tibi] *non Hheſavonam Jahhakob ſolus cum ſuis poſteris apertè paternarum avitarumq; promiſſionum hæres inſtituitur.* 13 Aſcendit] *ut ſuprà 17. 22.* 14 Inſperſitque] *id eſt, votum ſuum, de quo ſuprà 28. 22. ibi perſolvit & obtulit Deo, cujus cauſā Deus altare extrui juſſerat ſuprà ver. 1. Synecdoche, pars oblationis pro toto.* 16 Exiguum ſpatium] *ita exponendam eſſe vocem evincitur ex 2. Regum. 5. 19.* 17 Nam etiam] *q. d. a doloribus partus ita te conſolare, quòd alterum filium, quem a Deo optabas addi ſuprà 30. 24. jam conſequeris.* 20 Uſque in hunc] *atque etiam in Schaulu tempus. 1. Schemu. 10. 2.* 22 Audivit] *hoc diſertè additur, ut planius intelligantur quæ Jahhakob Reubeni dicit infrà 49. verſ. 2. 3. & 4. & appareat quā juſtè primogeniti jure privatus ſit: ut meminit. 1. Chro. 5. 1.* Erant] *nato jam Binjamine ultimo Jahhakobi filio numerus eorum recenſetur, quia duodecim tribuum (quarum poſteà frequens ſit mentio) autores fuerunt: commodè verò duabus hiſtoriis ſuperioribus ſubjicitur, ut cauſæ intelligantur ex quibus primogeniti præeminentia, non Reubenis Schimhhonis aut Levi fuit. ſed ad Joſephum & Jehudā, ut primos præcipuaſq; uxorum filios, tranſlata eſt: de quibus vide. 1. Chron 5. 1. & 2.* 23 Primogenitus] *a natura, etſi præſtantiam ſuo ſcelere amiſit.* 26 Padane] *etſi Binjamin in itinere eſt natus, majoris tamen partis ratione dicuntur Padane editi: quare aut Binjaminem Padane conceptum fuiſſe dicendum eſt, aut addendum excepto Binjamine, quod genus ſynecdoches receptum eſt in planis narrationibus.* 29 Expirans] *etſi Jitzchaki mors ſtatim poſt Jahhakobi reditum deſcribitur, tamen diu poſteà contigit, cùm jam Joſeph fuiſſet a fratribus venditus, & ultra xij. annos captivus. Eſt itaq; hîc anticipatio.* Ad populos] *ut ſuprà. 25. 8.*

CAPUT

Caput XXXVI.

Hheſavi conjugia & diſceſſus a Cenahhanæa, genus Edomæorum & Choræorum ducum, Reges Choræorum qui ante Iſraëlitica Reipub. exordiũ rerum potiti ſunt, & duces Edomæi qui poſtea præfuerunt recenſentur.

1 HÆ autem ſunt generationes Hheſavi, is *eſt* [e]Edom.

2 Hheſav acceperat uxores ſuas e filiabus Cenahhani, [e]Hhadam filiam Elonis Chittæi, & [e]Aholibamam filiam Hhanæ filiam [e]Tzibhhonis Chivvæi:

3 Deinde [e] Baſematham filiam Iſchmahhelis [e]ſororem Nebajothi.

4 Peperit autem Hhada Hheſavo Eliphazũ, Baſematha verò peperit Rehhuelem:

5 Et Aholibama peperit Jehhuſchum, Jahhlamum, & Korachum: *iſti ſunt* filii Hheſavi, qui editi ſunt ei in regione Cenahhani.

6 Aſſumpſerat autem Hheſav uxores ſuas & filios ſuos & filias ſuas, omnéſque [a] domeſticos ſuos, pecus quoque ſuum & omnia jumenta ſua, denique omnem poſſeſſionem ſuam quã acquiſiverat in regione Cenahhani, & abierat in regionem *Sehhiris* [b] ante adventum Jahhakobi fratris ſui.

7 Erant enim [e] eorum facultates ampliores quàm ut habitarent ſimul, neque poterat terra peregrinationum eorum ferre eos propter pecora eorum.

8 Habitabat ergo Hheſav in monte Sehhiris: Hheſav is *eſt* Edom.

9 Hæ autem *ſunt* generationes Hheſavi, patris Edomæorum [e] in monte Sehhiris.

10 Hæc *ſunt* nomina filiorũ Hheſavi, Eliphaz filius Hhadæ uxoris Hheſavi, Rehhuel filius Baſemathæ uxoris Hheſavi.

11 Filii autem Eliphazi *ſunt*, Teman, Omar, [c] Tzepho, & Gahhtam, & Kenaz.

12 [e] Timnahh verò *fuit* concubina uxor Eliphazi filii Hheſavi, quæ peperit Eliphazo [e] Hhamalekum: hi *ſunt* [e] filii Hhadæ uxoris Hheſavi.

13 Hi verò *ſunt* filii Rehhuelis, Nachath, & Zerach, Schamma, & Mizza: hi *ſunt* filii Baſemathæ uxoris Hheſavi.

14 Hi denique filii Aholibamæ filiæ Tzibhhonis, uxoris Hheſavi: peperit enim Hheſavo Jehhuſchum, & Jahhlamum, & Korachum.

15 Hi *ſunt* duces filiorum Hheſavi. Filii Eliphazi primogeniti Hheſavi, dux Teman, dux Omar, dux Tzepho, dux Kenaz.

16 Dux [e] Korach, dux Gahhtam, dux Hhamalek, hi *ſunt* duces Eliphazi in regione Edomæa: hi *ſunt* filii Hhadæ.

17 Hi autem filii Rehhuelis filii Hheſavi, dux Nachath, dux Zerach, dux Schamma, dux Mizza, hi duces Rehhuelis in regione Edomæa: hi *ſunt* filii Baſemathæ uxoris Hheſavi.

18 Hi deniq; filii Aholibamæ uxoris Hheſavi, dux Jehhuſch, dux Jahhlã, dux Korach: hi duces Aholibamæ filiæ Hhanæ uxoris Hheſavi.

19 Iſti *ſunt* filii Hheſavi, & iſti [d] duces ex eis: is *Hheſav eſt* Edom.

20 [e] Hi *ſunt* filii Sehhiris [e] Choræi, incolentes eam regionem, Lotan, & Schobal, & Tzibhhon, & Hhana,

21 Et [e] Diſchon, & Etzer, & Diſchan: hi duces Choræi filii Sehhiris, in regione Edomæa.

22 Sunt autem filii Lotanis, Chori & [f] Heman, ſororque Lotanis [e] Timnahh.

23 Hi verò filii Schobalis, [g] Hhalvan, & Manachath, & Hhebal, [h] Schepho, & Onam.

24 Et hi filii Tzibhhonis, cùm Aja, tum Hhana: is *eſt* Hhana qui [e] invenit mulos in deſerto, cùm paſceret aſinos Tzibhhoni patri ſuo.

25 Hi autem filii Hhanæ, Diſchon, [e] Aholibama quoque filia Hhanæ.

26 Et hi filii [i] Diſchanis, [k] Chemdan, & Eſchban, & Jitran, & Ceran.

27 Hi quoque filii Etzeris, Bilhan, & Zahhavan, & [l] Hhakan.

28 Item hi filii Diſchanis, Hhutz, & Aran.

29 Hi *ſunt* duces Chorææ *gentis*, dux Lotan, dux Schobal, dux Tzibhhon, dux Hhana,

30 Dux Diſchon, dux Etzer, dux Diſchan, hi *ſunt* duces Chorææ gentis [m] in ducatibus eorũ, in regione Sehhiris.

31 [e] Hi autem *ſunt* Reges qui regnaverunt in regione Edomæa, antequàm regnaret [e] Rex in filiis Iſraëlis.

32 Primùm regnavit in Edomæa Belahh filius Behhoris, [e] cujus civitas nomine Dinhaba.

33 Mortuo autem Belahho, regnavit pro eo Jobab filius Zerachi ex Botzra.

34 Itẽ mortuo Jobabo, regnavit pro eo Chuſcham ex regione Temanæi *populs*.

35 Item mortuo Chuſchamo regnavit pro eo Hhadad filius Bedadi, qui percuſſit Midjanem in agro Moabitarum, cujus civitas nomine *erat* Hhavith.

36 Item mortuo Hadado, regnavit pro eo Sãla e Maſreka.

37 Itẽ mortuo Samla, regnavit pro eo Schaul ex Rechobothis fluminis.

38 Itẽ mortuo Schaule, regnavit pro eo Bahhal-chanan filius Hhacboris.

39 Item mortuo Bahhal-chanane filio Hhacboris, regnavit pro eo [n] Hadar, cujus civitas nomine *erat* [o] Pahhu: nomen verò uxoris ejus Mehetabeel, *quæ erat* filia Matredis, filia Mezahabi.

40 Atque hæc *ſunt* nomina ducum Hheſavi ſecundũ familias ſuas per loca ſua, *nuncupata* illorum nominibus: dux [e] Timnahh, dux Hhalva, dux Jeteth,

41 Dux Aholibama, dux Ela, dux Pinon,

42 Dux Kenaz, dux Teman, Dux Mibtzar,

43 Dux Magdiel, dux Hhirã: hi *fuerũt* duces Edomæorũ ſecũdũ habitationes ſuas in regione poſſeſſionis ſuę: is *eſt* Hheſav autor Edomęorũ.

[a] Heb. *animas domus ſuæ.*

[b] Heb. *ante faciem: ſic enim interdũ accipitur præpoſitio, ut Jeſchahh. 43.12 faciem verò pro adventu legimus ſuprà 32.3. & infrà 46.28. Hanc autem profectionem Hheſavi ante adventum Jahhakobi contigiſſe oſtenditur cap. 32. & 33. ſuprà.*

[c] *qui etiam Tzephi. 1. Chron. 1. 36*

[d] Heb. *duces eorum.*

[e] *qui & Hhalvan, Diſchan, Hhamalek, Timnahh, Aholibama, Korach, Hhadad, Tzibhhon, Hhana, Diſchon, Etzer, Diſchan, Aholibama, Tzibhhonis, Baſematham, Hhadam, Aholibamam, Tzibhhonis, Chivvæi, ver. 26.*

[f] *qui & Hhaldan, Hhemam. 1. Chron. 1. 39.*

[g] *qui & Hhaljan, Hhalvan, Chron. 1. 40.*

[h] *qui & Schephi, ibidem.*

[i] *qui & Diſchon, ſuprà ver. 21.*

[k] *qui & Chamran, 1. Chron. 1. 41.*

[l] *qui & Jaakan, Hhakam. 1. Chron. 1. 42.*

[m] Heb. *mandatibus eorum, vel ſecundùm duces eorum.*

[n] *qui & Hhadad 1. Chron. 1. 50.*

[o] *quæ & Pahhi, ibidem.*

ANNOTATIO.

1 Edom] *hujus cognominis cauſam vide ſuprà 25. 29.* 2 Hhadam] *quæ etiam ſuprà 27. 1. Baſemath dicitur: binomia enim fuit.* Aholibamam] *hoc nomine non recenſetur inter uxores Hheſavi, ſuprà 27. 1. & 28. 9. quare aut alia ab illis diverſa eſt, aut eadem quæ ſuprà 27. Jehudith filia Beeri nominatur, ita ut ipſa æquè ac pater fuerit binomia. Nec obſtat quòd illic Chittæus, hic Chivvæus dicitur, qui populi diverſi ſunt, ſuprà 10. 15. & Exo. 3. 8. nã Chittæorũ ampliſſimi erãt fines, quibus Chivvæi cõtinebãtur.*

Tzib-

Tzibhhonis]*avi nomen ad diſcretionem additur, ne alterius Hhanæ filia putaretur, qui Tzibhhonù frater fuit, ver.20.* 3 Baſematham]*hæc quoque binomia ſiut, vocatur enim Machalath ſupra 28.9.* Sororem Nebajothi]*id eſt, ex eadem matre: de hoc ſupra 25.13.* 7 Eorum]*id eſt, Jitzchaki patris & Hheſavi ipſius, qui ambo in regione Cenahhani peregrini erant.* 9 In monte Sehhiris]*id eſt, nepotes, qui nati ſunt ei jam habitanti Sehhiris montem. Confer cum hoc catalogo 1.Chron.1.* 12 Timnahh]*ſoror Lotanis, infrà ver.22. ex hoc loco explicandus alter 1.Chron.1.36.* Hhamalek.]*illorum Hhamalekitarum autor qui Exodi 17.14. a Domino ſunt excidio deſtinati: vide Deut.2.4. annot.* Filii Hhadæ]*id eſt, nepotes.* 16 Korach]*hic in filiorum catalogo omiſſus eſt fortaſſis quia nepos fuit ex aliquo filiorum: ſed tamen diſtinguendus a Korachо filio Aholibamæ, de quo verſ.14.& 18.* 20 Hi ſunt filii]*horum recenſio fit propter affinitatem quam Hheſav & Eliphaz cum eis contraxerunt: qua occaſione factum eſt ut cum eis habitarent, & in imperio tandem eis ſuccederent.* Choræi]*ut ſupra 14.6. hanc autem eandem gentem Chivvæam duci apparet ex collatione ver.2.& 21. hujus capitu.* 22 Timnahh]*vide ſupra in ver.12.* 24 Invenit mulos]*id eſt, artem excogitavit, qua ex admiſtura aſini & equæ muli procrearentur.* 25 Aholibama]*non illa Hheſavi uxor: vide ſupra in ver.2.* 31 Hi autem]*q.d. ad hanc uſque ætatem noſtram, cùm nondum Iſraëlitæ ab Ægyptiorum ſervitute liberati proprium haberent gubernatorem adminiſtrationémque liberam, quæ me gubernatore cœpit, octo iſti in Edomæa regnarunt.* Rex]*id eſt, gubernator unicus & ordinarius, Moſche, ut Deut.33.5. Judic.17.6.& 1.Schemu.21.12.* 32 Cujus civitas]*hi omnes ex diverſis locu oriundi fuerunt: unde colligitur eos non jure ſucceſſionis, ſed vel electione, vel tyrannide ad gubernationem perveniſſe, quòd indicaverat Jitzchaki vaticinium, gladio tuo vives, ſupra 27.42.* 40 Timnahh]*& Aholibama ver.41. nomina virorum ſunt hîc, quæ ſupra eodem capite mulieribus ſunt attributa.*

Caput. XXXVII.

Joſeph adoleſcens fratrum vitia patri retegens, ab eo quidem præ illis amatur, & divinitus paternæ ſimiliæ princeps futurus præmonſtratur: ſed fratrum odium invidiamq; tantam ſuſcipit, ut occaſione oblata primùm in necem, deinde in venditionem ejus conſpirent: qua ratione eò rem deducunt, ut in Ægyptum abductus Satrapæ Ægyptii mancipium fiat.

1 HABITABAT verò Jahhakob in regione [e] peregrinationum patris ſui, in regione Cenahhani.

2 [a] Hæc *ſunt* quæ acciderunt Jahhakobo: Joſeph natus ſeptemdecim annos paſcebat cũ fratribus ſuis gregem (*erat* autem [e] puer) cum filiis Bilhæ & cum filiis Zilpę uxorum patris ſui: [e] referebatque Joſeph famam eorum malam ad patrem ipſorum.

3 Jiſraël autem diligebat Joſephum præ omnibus filiis ſuis, quòd [e] filius ſenectutis eſſet ſibi, feceratque ei tunicam verſicolorem.

4 Videntes verò fratres ejus patrem ſuum diligere eum præ omnibus fratribus ejus, oderant eum adeò ut non poſſent alloqui eum [b] placidè.

5 Prætereà cùm ſomniaſſet Joſeph ſomniũ, narrabat *illud* fratribus ſuis: quamobrem [c] magis adhuc oderant eum.

6 Dicebat enim ad eos, audite nunc ſomnium hoc, quod ſomniavi:

7 [e] Ecce nobis colligantibus ſegetum faſces in medio cujuſdam agri, ecce ſurgebat faſcis meus, & etiã ſtabat erectus: ecce autem circuibant faſces veſtri, & incurvabant ſe faſci meo.

8 Tum dixerunt ei fratres ejus, ergóne [d] planè regnabis ſuper nos, aut prorſus dominaberis nobis? quare magis adhuc oderunt eum propter ſomnia ejus, & propter verba ejus.

9 Deinde cùm ſomniaſſet adhuc ſomnium alterum, narravit illud fratribus ſuis dicens, ecce ſomniavi adhuc ſomnium, quòd ecce ipſe Sol & Luna ſtellæq; undecim incurvabant ſe mihi.

10 Narravit quoque patri ſuo, idque cum fratribus ſuis: quamobrem [e] increpavit eum pater ejus, ac dixit ei, quódnam *eſt* hoc ſomniũ quod ſomniaſti? an [e] omnino veniemus [e] ego & mater tua & fratres tui, ut incurvemus nos tibi in terram?

11 Invidebant itaque ei fratres ejus: pater verò ejus obſervabat rem ipſam.

12 Cùm autem abiiſſent fratres ejus, ad paſcendũ gregem patris ſui apud Schecemum,

13 Dixit Jiſraël ad Joſephum, Nónne fratres tui paſcunt apud Schecemum? adeſdum ut mittam te ad eos: qui dixit ei, ecce me.

14 Deinde dixit ei *Jahhakob*, i nunc, [f] cognoſce de incolumitate fratrum tuorum, & de incolumitate gregis, & refer ad me aliquid: ſic cùm dimiſiſſet eum e valle Chebronis, abiit *in* Schecemum verſus.

15 Inveniens autem eum, cùm ecce erraret in quodam agro, interrogavit eum vir quidam, dicendo, quid quæris?

16 Qui dixit, fratres meos quæro: indica quęſo mihi, ubinam ipſi paſcunt.

17 Dixit verò vir ille, profecti ſunt hinc, nam audivi dicentes, abeamus Dothajina: inſecutus igitur Joſeph fratres ſuos invenit eos [e] Dothanis.

18 Illi autem videntes eũ e-longinquo, cùm nondum acceſſiſſet ad ipſos, machinati fuerant contra eum de eo interficiendo.

19 Dixerant enim [g] alter ad alterum, ecce, [e] dominus ſomniorum iſte advenit.

20 [e] Nunc igitur agite occidamus eum, & injiciamus eum in unam ex his ciſternis, tum dicemus, beſtia mala devoravit eum: & videbimus quid futura ſint ſomnia ejus.

21 Quod cùm audiret Reuben, ut [e] eriperet eum e manibus illorum ([e] dicebat enim, non percutiemus eum [h] lethaliter)

22 Dixit ad eos Reuben, [e] ne effundite ſanguinem, injicite eum in ciſternam iſtam, quæ *eſt* in hoc deſerto, ſed manum ne immittite in eum: ut eriperet eum e manu illorum, eumque reduceret ad patrem ſuum.

23 Fuit itaque cùm adveniſſet Joſeph ad fratres ſuos: vt exuentes Joſephum [e] tunica ſua, tunica illa verſicolore [i] qua erat indutus,

24 Aſſumerent eum injicerentque eum in ipſam ciſternam: ciſterna autem illa vacua *erat*, non

[a] Heb. *generationes, ut ſupra 6.9.*

[b] Heb. *ad pacem, id eſt, placidè. verbus.*

[c] Heb. *addiderunt adhuc odiſſe eum: ut infrà ver.8.*

[d] Heb. *regnando regnabis, &c. dominando dominaberis.*

[e] Heb. *veniendo veniemus.*

[f] Heb. *vide pacem.*

[g] Heb. *vir ad fratrem ſuũ.*

[h] Heb. *anima, id eſt, ne adimamus ei vitam.*

[i] Heb. *quæ erat ſuper eum*

non *erat* aqua in ea.

25 Deinde ſedebant ad comedendum cibũ, cùm ſublatis oculis ſuis viderunt quòd ecce cœtus commeantium [a] Jiſchmahhelitarum veniebat ex [a] Gilhhade, quorum cameli ferebant [a] myxaria, & opobalſamum, & ladanum, pergentes ut deportarent *ea* in Ægyptum:

26 Dixitque Jehuda ad fratres ſuos, [a] quod erit lucrum cùm interfecerimus fratrem noſtrum, & occultaverimus ſanguinem ejus?

27 Agite vendamus eũ Jiſchmahhelitis iſtis, & manus noſtra ne ſit in eum, quia frater noſter, [a] caro noſtra eſt: cui auſcultaverunt fratres ejus.

28 Itaque tranſeuntibus viris Midjanitis mercatoribus extrahentes ſuſtulerunt Joſephum ex ipſa ciſterna, vendiderunt́que [k] eum Jiſchmahhelitis illis viginti [a] *ſiclis* argenteis: qui deduxerunt eum in Ægyptum.

[k] Heb. *Joſephum: vide ſuprà* 12.2.

29 [a] Reverſus autem Reuben [a] ad ipſam ciſternam, cùm ecce non eſſet Joſeph in ea ciſterna, [a] laceravit veſtimenta ſua.

30 Quamobrem reverſus ad fratres ſuos dixit, puer ille non adeſt: ego verò [a] quorſum ibo ego?

31 Tum acceperunt tunicam Joſephi, & jugulantes hircum caprarum, intinxerunt tunicam illam ſanguine ejus.

32 Et miſerunt qui deferrent tunicam illam verſicolorem ad patrem ſuum, ac dicerent, hãc invenimus: agnoſce nunc an tunica filii tui ſit, nec ne.

33 Qui agnoſcens eam dixit, tunica filii mei eſt, beſtia mala devoravit eum: [l] omnino diſcerptus eſt Joſeph.

[l] Heb. *dilapendo dilaceratus.*

34 Laceranſque Jahhakob veſtimenta ſua, & imponens [a] cilicium lumbis ſuis, luxit propter filium ſuum diebus multis.

35 Et quamvis ſurrexiſſent omnes filii ejus omnéſque [a] filiæ ejus ad conſolandum eum, renuit conſolationem admittere, dicebat enim, [a] quin deſcendam ad filium meum lugens in ſepulchrum: flevit etiam illum [a] pater ejus.

36 Medanæi autem vendiderunt illuũ *abductum* in Ægyptum, Potiphari aulico Parhhonis præfecto [a] ſatellitum.

ANNOTATIO.

1 Peregrinationum] *ut ſuprà* 17.8. 2 Puer] *non tantùm ætate, ſed etiam miniſterio, cujus ratione Jehoſchuahh ætate maturus puer Moſchis. Ex.* 33.11. *& Gechazi puer Eliſchahhi* 2. *Reg.*4.12 *dicitur. q.d. patri fratribuſque miniſtrabat, & utriſque pro medaſtino erat.* Referebatq́s] *tres cauſæ fraterni in eum odii ex ordine recenſentur, delatio maleactæ vitæ apud patrem, patris amor ſingularis erga eum, & ſomnia ejus de principatu futuro.* 3 Filius ſenect.] *natus enim erat Jahhakobo jam* 91. *annum agenti.* 7 Ecce] *vide hujus ſomnii complementum infrà* 42.6. *ut ſequentis, cap.* 46. 10 Increpavit] *aſtutè coram fratribus, quorum animos ſciebat in Joſephum exacerbatos eſſe: nam revera ipſe rem obſervabat, verſ. ſeq.* Ego & mater] *in hac reprehenſione ſomnium ita interpretatur, ut fratrum invidiam minuat argumento ἐξ ἀδυνάτου, q.d. ergo reſurrectura eſſet mater tua: etſi hoc in una ex Jahhakobi uxoribus noverca Joſephi impletum eſt, infrà* 46. 17 Dothanis] *ſive Dothajinis, cujus loci mentio eſt* 2. *Reg.*6.13. 19 Dominus ſomniorum] *id eſt, qui ſibi futuram in nos dominationem ſomniat.* 20 Nũc igitur] *tam citò de tanto ſcelere perpetrando concludunt, quia alis aliorum animi ex præcedentibus colloquiis erant cogniti.* 21 Eriperet] *id eſt, novo conſilio ejus cædem impediret.* Dicebat] *apud ſe, ut ſuprà* 11.3. 22 Ne effundite] *callidè Reuben a genere cædis tantùm deterret fratres, etſi revera illius vitæ conſulebat.* 23 Tunica ſua] *de qua ſuprà ver.*3. *cur exuerent vide infrà ver.*31. *& ſeq. quomodo autem interea Joſeph ſe erga fratres gereret, exponitur infrà* 42.22. 25 Jiſchmahhelitarum] *Iſmahhelitæ hîc, Midjanitæ ver.*28. *& Medanæi ver.*36. *omnes Arabiam incolebant, ideoque Onkelos exponit Arabas, ut Judic.*8.24. *& quia cœtus iſte mercatorum ex variis conſtabat, Moſche illum variis nominibus exprimit.* Gilhhade] *unde in Ægyptum euntibus illac iter erat: Gilhhade autem mercatorum emporium erat, ut Jirmejæ* 8.22. *&* 22.6. *& alibi oſtenditur.* Myxaria] *hanc vocem & duas ſequentes variè admodum accipiunt interpretes, nos in tanta varietate, quod probabilius viſum eſt, elegimus. Myxaria Arabibus dicuntur Nuketa teſte Ægineta, Aëtio, Pſello, & Actuario, voce proximè ad Hebraicum Necoth accedente: opobalſamum cum R. D. K. interpretati ſumus, Ledum verò vel Ladanum, Onkelon Chaldæum & Arabas ſecuti: nam quod Hebræi Lot vocant, Chaldæus Letum, Arabes Laten vel Laden nominant.* 26 Quod erit] *Jehuda divina providentia ductus, fratribus ſuadet ſine cæde & cum lucro poſſe tria illa mala vitari quorum causâ Joſephum oderant. ſi mercatoribus vænum detur: ſic enim fore ut a patre (apud quem ipſos accuſabat, & cui præ cæteris dilectus erat) abſtrahatur, & ſervitutem ſubeat loco ſperati dominatus.* 27 Caro noſtra] *id eſt, perinde erit ſi eum morti tradamus, ac ſi nobis ipſis vim inferremus.* 28 Siclis argent.] *vide ſuprà* 23.16. 29 Reverſus] *aberat enim cùm acciperetur Jehudæ conſilium, & perficeretur.* Ad ipſam ciſt.] *ut Joſephum extractum reduceret, ſuprà ver.*22. Laceravit] *ut veteribus erat in more, cùm triſte aliquid accidebat, ut infrà ver.*34. *& alibi frequenter.* 30 Quorſum ibo] *id eſt, quò me vertam? videtur enim patris iram præ aliis metuiſſe, tum quia illi ut ſeniori major pueri cura incumbebat, tum quia formidabat ne infenſiorem ſibi patrem redderet quem jam offenderat, ſuprà* 35.22. 34 Cilicium] *id eſt, veſtem vilem & ſine ornatu lugentium more: nam vox Hebræa, teſte R. D. K. non tantùm ſaccum formatum, ſed ejus materiam & omne involucrum vile ſignificat.* 35 Filiã] *id eſt, filia, nurus, neptes.* Quin deſcendam] *id eſt, tantus eſt hic luctus, ut me ad mortis uſque articulum proſecuturus ſit, & cirò in ſepulchrum detruſurus.* Pater ejus] *Jitzchak pater Jahhakobi: nam a vendito Joſepho quaſi* 12. *annos vixit. vide ſuprà in* 35.29. 36 Satellitum] *Hebræa vox communis laniis, cocis & ſatellitibus, ſignificat mactatores, quia illi animalia ad cibum, hi verò ſontes in ſupplicium mactabant. Hinc duo illi Parhhonis aulici huic cuſtodiendi traduntur, cujus erat damnatos plectere, infrà* 40.3. *& Rex Babyloniæ Jeruſchalaimis captis ac Rege abducto, ſuum mactatorum ſive ſatellitum præfectum eo miſit, ut capitalem ſuam ſententiam in reliquias populi ipſamq́ civitatem exequeretur.* 2. *Regum ultimo. Hi Latinè quæſtores rerum capitalium dici poſſunt.*

CAPUT.

Caput XXXVIII.

Jehuda Chriſti progenitor, ex Cenahhanæa uxore ternos liberos ſuſcipit, duobus ſenioribus eandem uxorem ſucceſſivè conjungit, quibus mortuis tertium adhuc immaturum nurui fraudulenter promittens eam in paternam domum remittit: quod cùm ſuo tempore non præſtitiſſet, nurus ſimulato habitu ex Jehuda concipit & parit.

1 'Fuit autem 'illo tempore, cùm deſcendens Jehuda a fratribus ſuis divertiſſet ad quendam Hhadullamæum, cujus nomen erat Chira,

2 Vidiſſetq; ibi Jehuda filiam cujuſdam Cenahhanæi cui nomen erat Schuahh, & accipiens eam *in uxorem* congreſſus eſſet cùm ea,

3 Et illa concepiſſet 'peperiſſetq; filium, cujus nomen vocavit Hherum,

4 Deinde concipiens rurſus peperiſſet filiũ, cujus nomen vocavit Onanem,

5 Pòſt rurſus peperiſſet filium, cujus nomen vocavit Schelam (erat autem Jehuda 'Cezibi cùm illa pareret iſtum)

6 Ut acciperet Jehuda uxorem Hhero primogenito ſuo, cujus nomen Tamar.

7 Cùm autem eſſet Hher primogenitus Jehudæ malus in oculis Jehovæ, morti tradidit eum Jehova.

8 Ideoque dixit Jehuda Onani, congredere cum uxore fatris tui, & 'fratris nomine duc eã: ut 'exuſcites ſemen fratri tuo.

9 Sciebat autem Onan non fore ſuum ſemen illud: ideò congreſſurus cum uxore fratris ſui, perdebat *ſemen, effundens* in terram, ne ſuppeditaret ſemen fratri ſuo.

10 Cùmque malum videretur in oculis Jehovæ quod faciebat, morti tradidit etiam iſtum.

11 Quamobrem dixit Jehuda Tamaræ nurui ſuæ, mane vidua in domo patris tui, donec adoleverit Schela filius meus (dicebat enim, *Videndũ* ne moriatur ipſe quoq; ſicut fratres ejus) ſic abiens Tamar manebat in domo patris ſui.

12 Sed 'cùm plures eſſent dies, mortuâ filiâ Schuhhæ uxore Jehudæ, Jehuda ſe conſolaturus aſcendit ad tonſores gregis ſui, ipſe cum Chira amico ſuo Hhadullamæo 'Timnam.

13 Quod cùm renunciatum eſſet Tamarę dicendo, ecce ſocer tuus aſcendit Timnam ad tondendum gregem ſuum:

14 'Deponens illa veſtes viduitatis ſuæ a ſe 'operuit ſe peplo ac 'texit ſe, conſeditq; in 'bivio quod *eſt* juxta viam Timnam verſus: videbat enim adoleviſſe Schelam, ſe verò non fuiſſe datam ei in uxorem.

15 Videns autem eam Jehuda 'exiſtimavit eam eſſe ſcortum, 'operuerat enim faciem ſuam.

16 Divertens itaque ad eam in ipſa via, dixit, age quæſo, congrediar tecum (non enim noverat nurum ſuam eſſe) quæ dixit, 'quid dabis mihi ut congrediaris mecum?

17 Quo dicente, ego mittam hœdum caprarum ex grege, dixit illa, *acquieſco* ſi des pignus donec miſeris.

18 Tũ dixit ille, quódnam *eſt* pignus quod dem tibi? quæ dixit, ſigillum tuum ſudarium tuum & ſcipio tuus qui *eſt* in manu tua: his datis ei 'congreſſus eſt cum ea, & concepit ea ex illo.

19 Deinde ſurgens 'abiit depoſuitq; peplũ ſuum a ſe, ac induit veſtes viduitatis ſuæ.

20 Miſit autem Jehuda hœdũ illum caprarum per amicum ſuum Hhadullamæum illum, ut reciperet pignus e manu iſtius mulieris, ſed non invenit eam:

21 Cúmque interrogaret viros loci illius dicendo, ubinam *eſt* meretrix illa, *quæ* erat in iſto bivio juxta hanc viam? dixerunt, non fuit hìc *ulla* meretrix.

22 Quamobrem reverſus ad Jehudam dixit, non inveni eam: quin etiam homines illius loci dixerunt, non fuit hic *ulla* meretrix.

23 Et dixit Jehuda, retineat ſibi, 'ne ſimus contemptui: ecce miſeram hœdum iſtum, tu autem non inveniſti eam.

24 Fuit verò cùm tertius menſis ageretur, ut nunciaretur Jehudæ dicendo, ſcortata eſt Tamar nurus tua, etiámque ecce gravida eſt ex ſcortatione: quare dicebat Jehuda, 'educite eam ut 'comburatur.

25 Sed cùm educeretur, miſit ipſa ad ſocerum ſuum qui diceret, ex viro cujus hæc *ſunt*, ego ſum gravida: dicebátque, agnoſce quæſo cujus *ſint* iſta, ſigillum hoc ſudariumque hoc, & hic ſcipio.

26 Quæ agnoſcens Jehuda dixit, 'juſtior eſt me, quandoquidem non dedi eam Schelæ filio meo: 'neque [b] amplius deinceps cognovit eam.

27 Fuitq; quo tempore pariebat illa (ecce autem gemelli in ventre ejus)

28 Fuit, inquã, cùm pareret, & illorũ unus exereret manũ: ut obſtetrix acceptũ coccinũ alligaret manui ejus, dicendo, hic exit primùm.

29 Sed fuit cùm retraxiſſet manum ſuam, & ecce exiret frater ejus, ut diceret illa, quã perrupiſti! [c] 'tua *eſt* ruptura: ideò vocavit *quiſque* nomen ejus [d] Peretzum.

30 Poſteà verò exivit frater ejus, ad cujus manum *erat* coccinum: & vocavit quiſque nomen ejus Zerachum.

[a] Heb. *in porta oculorum: periphraſis bivii, quo oculis quodammodo aperitur janua, ut illorũ intuitus huc illuc ferri poſſit.*

[b] Heb. *adjecit ultrà cognoſcere.*

[c] Heb. *ſuper te eſt ruptura*

[d] *id eſt, ruptura.*

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *Hujus hiſtoriæ partem neceſſe eſt ante Joſephi venditionem contigiſſe: cùm enim tantùm 22. anni inter venditionem Joſephi & deſcenſum Jahhakobi cum familia in Ægyptum numerentur, non potuit tam brevi ſpatio Jehuda uxorem ducere, ternos liberos tollere, uxorem unam duobus ſucceſſivè conjungere, tertiũ conjugium ultra tempus differre, filios ex nuru ſuſcipere, & illorum unus duos filios gignere ante deſcenſum in Ægyptum. Contigit ergo ante venditionem Joſephi ſaltem uſque ad tempus quo Hher primus Jehudæ filius decimum annum agebat.* Illo tempore] *quo Jahhakob ad patrem ſuum Fitzchakum rediverat, Jehuda annum 17. agente, ſuprà. 35. 27.* 3 Peperiſſetque] *eodem anno 17. Jehudæ.* 5 Cezibi] *quod aliàs dicitur Aczib. Joſch. 19. 28. & Judic. 1. 31.* 8 Fratris nomine] *hìc primùm legitur uxor fratris unius ſine liberis mortui alteri tradita ad excitandum mortui ſenem: quam conſuetudinem deinde Lege confirmavit Deus. Deut. 25. 5.* Exuſcites ſemen] *id eſt, procrees liberos,*

quorum

quorum primus pro mortui filio habeatur: quam interpretationem docet Moſche Deut.25.6. 9 Sciebat] *quia non erat jus à Jehuda recens invectum, ſed mos jamdiu receptus, ac prorsus juveni Onani cognitus.* 12 Cùm plures] *quibus videlicet creverat Schela (erat enim quaſi 16.annorum) & ipſa diutius quàm anteà expectarat.* Timnam] *oppidum tribus Jehudæ, Jehoſch.15.57. ſicut Aczib & Hhadullam, nam vicina erant.* 14 Deponens illa] *duabus de cauſis Tamar fraudulentum hoc conſilium iniit: prior eſt jus receptum, ut mortuo proximus ſemen excitet, proximoq; ceſſante ex ordine neceſſitudinis alius ſuccedat, ut ex Ruth 3.conſtat: poſterior, promiſſio ſocers ſuo tempore non præſtita.* Operuit ſe peplo] *pro capitis tegmine viduu uſitato ſimpſit matronale.* Texit ſe] *id eſt, faciem ſuam, ut ſequente ver. Synecdoche.* 15 Exiſtimavit] *eo quòd more impudicarum mulierum in brvio ſederet, Proverb.7.12.& 9.14. & Jechezkel.16.24.& 25.* Operuerat] *altera cauſa cur ſcortum eſſe putet, quia de facie cognoſci non vult.* 16 Quid dabis] *mercedem ſpecie, ſed reipſa cautionem quærit, quaſi ex eo concipiat, certu indicii id probare poſſit.* 18 Congreſſus eſt] *agens quaſi 34.annum: nam in Ægyptum venit 50 ætatis anno, cùm jam Peretz Jehudæ ex hoc congreſſu filius pater duorum filiorum eſſet, infrà 46.12.* 19 Abiit] *non expectato hædo, quia ſeminis non mercedis cauſâ ſocerum admiſerat.* 23 Ne ſimus] *id eſt, ne re divulgata famæ jacturam faciamus: nam in ſumis erat ſcortatio etiam inter homines ignorantes Dei.* 24 Educite eam] *ad judices in portam.* Comburatur] *non decernit, quia judex non eſt, ſed ex regionis conſuetudine ſupplicium ejus urget, abs qua in filii perſona ſe læſum arbitratur.* 26 Juſtior eſt me] *q.d.gravius peccavi, qui fœdera ei ſpe conjugii deluſi eam, quàm ea quæ fraudantem circumvenit.* Neque ampl.] *quia inceſtus eſt.* 29 Tua eſt rup.] *hoc eſt, tibi convenit a ruptura nomen, quale eſt Peretz, quia fratrem anteverſens prior erupiſti.*

Caput. XXXIX.

Joſeph in ſervitutem redactus tantam heri ſui gratiam conciliat benedictione Dei, ut omniũ rerum adminiſtrationem ei cõmittat: & licèt ab hera calumnioſè traductus in ſummũ heri odiũ veniat, miſerèq; in carcerem compingatur, tamen rurſus Dei beneficio aliquam heri gratiam promeritus ſaltem vinctu præficitur.

1 Joseph igitur deductus fuerat in Ægyptum: emeratque eum Potiphar aulicus Parhhonis, præfectus ſatellitum, vir Ægyptius, e manu Jiſchmahhelitarum illorum qui deduxerant eum illuc.

2 Adfuit autem Jehova Joſepho, ut eſſet vir proſperè agens, dum fuit in domo domini ſui Ægyptii.

3 Videntе itaque domino ejus Jehovam eſſe cum eo, & omnia quæ ipſe faciebat Jehovam ſecundare in manu ejus:

4 Adeò invenit Joſeph gratiam in oculis ejus ut 'miniſtraret ei, poſtremò præfecit eum domui ſuæ, & quicquid *erat* ſibi, tradidit in manum ejus.

5 Fuitq; ex quo præfecerat eum domui ſuæ & omnibus quæ *erant* ſibi, ut benediceret Jehova domui illius Ægyptii propter Joſephum, eſſetq; benedictio Jehovæ in omnibus quæ *erant* ei domi & rure.

6 'Quapropter relinquebat omnia quæ *erant* ſibi in manu Joſephi, adeò ut non cognoſceret cum eo de re ulla 'præter cibum quo ipſe veſcebatur: erat autem Joſeph pulcher forma & pulcher aſpectu.

a Heb. *poſt has res.*

7 Fuit itaque a his rebus geſtis, cùm 'ſuſtuliſſet uxor domini ejus oculos ſuos in Joſephũ, ut diceret, concumbe mecum.

8 Qui renuens dixit ad uxorem domini ſui, en dominus meus non cognoſcit mecũ quicquid *eſt* in hac domo, & quæcumque *ſunt* ipſi tradidit in manum meam:

9 'Nullus *eſt* ei in hac domo major me, neque ſubtraxit a me quicquam præter te, quatenus uxor ejus es: quomodo ergo facerem malum hoc maximum, & peccarem in Deum?

b Heb. *die die.*

10 Fuit autem alloquente ea Joſephum b quotidie, cùm non acquieviſſet ei ut cubaret juxta eam, *aut* ut 'eſſet cum ea,

11 Fuit, inquam, hujuſmodi aliquo die, cùm veniſſet *Joſeph* domum ad faciendum opus ſuum, neque eſſet quiſquam ex c domeſticis ibi in ea domo,

c Heb. *viri domus, ut ſupr. 14.ſch. 17.23. & 27.*

12 Ut illa prehenderet eum veſte ejus, dicendo, concumbe mecum: ſed *is* relicta veſte ſua in manu ejus, fugiens egreſſus eſt foras.

13 Fuit ergo cùm illa videret eum relicta veſte ſua in manu ipſius, fugiſſe foras,

14 Ut 'inclamaret domeſticos ſuos, & loqueretur eis dicẽdo, 'videte, 'adduxit 'nobis virum 'Hebrẽũ ad illudendũ nobis: acceſſit ad me ut concũberet mecũ, ſed inclamavi voce magna.

15 Fuitq; cùm audiret ille me ſublata voce mea inclamantem, ut relicta veſte ſua juxta me, fugerit foras.

16 Ita depoſuit veſtem illius penes ſe, donec veniret dominus illius domum ſuam.

17 Tunc allocuta eſt eum hujuſmodi verbis, dicendo, acceſſit ad me ſervus iſte, Hebræus iſte quem adduxiſti nobis, ut illuderet mihi:

18 Sed fuit cùm ſublata voce mea inclamarẽ, ut relinquens veſtem ſuam penes me fugerit foras.

19 Fuit verò, cùm audiret dominus illius verba uxoris ſuæ, quibus alloquebatur ipſum dicendo, d omnino hæc fecit mihi ſervus tuus: ut accenderetur ira ejus.

d Heb. *ſecundum verba hæc.*

20 Quamobrem rapiens Dominus Joſephi eũ, collocavit eum in e turri carceris, 'loco ubi vincti Regis concluſi erant: vt eſſet ibi Joſeph in turri *carcerũ*.

e Heb. *in locum rotundum carceris: perinde ſis turri: ſi deinceps.*

21 Sed adfuit Jehova Joſepho, & 'extendit ad eum uſq; benignitatem, adeò ut f reddiderit eum gratioſum in oculis 'præfecti turri *carcerũ*,

f Heb. *dedit gratiam ei: hypallage, pro dederit ipſi gratiam, id eſt, conciliaverit.*

22 Tradideritque præfectus turri carceris in manũ Joſephi omnes vinctos qui *erant* in turri carceris: & quicquid facere ſolent ibi, id ipſe faciebat.

23 Præfectus turri carceris nihil quicquã inſpiciebat *quod eſſet* in manu ejus, eo quòd Jehova adeſſet ei: & quod ipſe faciebat, Jehova ſecundabat.

ANNOTATIO.

1 Joſeph] *Regreſſio ad hiſtoriam cap.37.* 4 Miniſtraret ei] *tres gradus deſcribit Moſche ſervitutis Joſephi: primò fuit conſervus pari conditione cum cæteris, ſecundò cubicularius domini, tertiò præfectus ædibus & omnibus*

& omnibus facultatibus ejus domi & rure. 6 Quapropter] *id eſt, poſtquam adminiſtratio ejus hero probata eſt, immunem eum fecit a rationibus reddendis, adeo illius probitati confidebat.* Præter cibum] *id eſt, nihil erat ſollicitus, genio tantùm indulgebat: proverbiale dictum de eo qui rei domeſticæ curam totam alteri committit.* 7 Suſtuliſſet] *præter decorum pudicæ fœminæ.* 9 Nullus eſt] *q d fidem meam, cui dominus meus omnia commiſit perfidè violarem, & in Deum conjugii autorem aſſertorémque peccarem.* 10 Eſſet cum ea] *aliquantiſper conſiſteret & colloqueretur.* 14 Inclamaret] *ut marito facilius perſuaderet, cùm apud eum Joſephum eſſet accuſatura.* Videte] *pallium oſtentans loquitur.* Adduxit] *indignationem adverſus maritum fingit, cujus nomen propterea reticet.* Nobis] *ita ſervorum animos in Joſephum inflammat.* Hebræum] *generis meminit ut Joſephum magis odioſum reddat, & jure de marito conqueri videatur: erant enim Hebræi Ægyptiis præ cæteris abominabiles, infrà 43.32.* 20 Loco ubi vincti] *id eſt, carcere duriſſimo, quò detrudebantur ſontes qui Regem offenderant, ut evidentius declaratur Pſal. 105.18. quamobrem Scriptura foveam vocat infrà 40.15. & 41.14.* 21 Extendit] *id eſt, effecit ut ſua benignitas ad eum uſque carcere incluſum penetraret, Sapi. 10.13.* Præfecti turri] *hic Potipharis ſatellitum præfecti ſervus erat, fidei commiſſarius cuſtos: eſt autem veriſimile Joſephum huic rem totam ſicut habebat explicaſſe, quod apud dominum non licuerat, itaque factum eſſe, ut etiam Joſephi dominus de innocentia ejus perſuaſus, ei paulatim faveret: quod confirmatur infrà 40.4.*

CAPUT XL.

Joſeph in carcere Satrapis Regis a domino ſuo jam melius ipſi cupiente præficitur: quorum ſomnia interpretatus Deo duce convenienter eventui, viam ſibi ad libertatẽ dignitatemq; maximam eodem autore ſternit.

1 FUIT autem his rebus geſtis, cùm peccaviſſent pincerna Regis & piſtor in dominum ſuum, in regem Ægypti,
2 Efferveſcenſque Parhho contra duos aulicos ſuos, contra præfectum pincernarũ, & contra præfectum piſtorum,
3 Tradidiſſet eos in cuſtodiam in domo præfecti ſatellitum, in [a] turrim carceris locum ubi Joſeph vinctus erat,
4 Ut committeret præfectus ſatellitum Joſephum cum eis, qui miniſtraret eis: fueruntque diebus *multis* in cuſtodia.
5 Somniaverunt autem ſomniũ uterque illorum, quiſque ſomniũ ſuum nocte [b] eâdem, quiſque [c] ſecundum interpretationẽ ſomnii ſui, pincerna ille & ille piſtor qui *fuerant* Regis Ægypti, qui vincti *erant* in turri carceris.
6 Cùmque veniens ad eos Joſeph mane aſpexiſſet eos, quòd ecce [c] mœſti erant,
7 Interrogavit Satrapas Parhhonis qui ſecum *erant* in cuſtodia, in domo domini ſui, dicendo, quare vultus veſtri [c] afflicti *ſunt* hodie?
8 Qui dixerunt ad eum, quiſque ſomniũ ſomniavimus, & [e] nemo *eſt* qui interpretetur illud: dixit verò ad eos Joſeph, [f] an non Deo *ſunt* interpretationes? narrate quæſo mihi illa.
9 Narravit ergo præfectus pincernarum ſomnium ſuum Joſepho, dicens ei: in ſomnio meo, cùm [g] ecce vitis coram me *eſſet*,
10 ([h] In qua vite tres erant palmites) ipſa quaſi germinaret, erumperet flos ejus, matureſcerent botri ejus, *mox eſſent* uvæ maturæ,
11 Et poculum Parhhonis *eſſet* in manu mea, accipiens illas maturas uvas exprimebam eas in poculum Parhhonis: dabámque poculum ipſum in manum Parhhonis.
12 Cui dixit Joſeph, hęc *eſt* interpretatio ejus: tres illi palmites tres dies [i] ſunt.
13 [d] Intra dies tres [a] recenſebit Parhho caput tuum & reſtituet te in [e] ſtatum tuum: porrigeſque poculum Parhhonis in manum ejus, ſecundum munus priſtinum, cùm eſſes pincerna ejus.
14 Quòd ſi memor eris mei apud te cùm bene erit tibi, tunc exerceto quæſo erga me benignitatem: aut mentionem facito mei apud Parhhonem, & fac ut exeam ex hac domo.
15 Etenim [f] omnino per plagium ſurreptus ſum e terra Hebræorum: atque adeò [g] hic non feci quicquam cur conjicerent me in hanc foveam.
16 Cùm autem videret præfectus piſtorum eum [g] bonam interpretationem attuliſſe, dixit ad Joſephum: etiam ego in ſomnio meo, cùm ecce tria caniſtra [h] foraminatim texta ſuper caput meum eſſent,
17 In caniſtro autem ſupremo *eſſet* cibus Parhhonis, ex quovis opere piſtorio, volucres [c] comedebant ea e caniſtro illo ſupra caput meũ.
18 Cui reſpondens Joſeph dixit, hæc *eſt* interpretatio ejus: tria caniſtra illa, tres dies ſunt.
19 [i] Intra dies tres recenſebit Parhho caput tuum, [a] ne ſit *deinceps recenſio* de te: ſuſpendet enim te de ligno, & comedent volucres carnem tuam ex te.
20 Fuit ergo ipſo die tertio, die quo editus fuerat Parhho, cùm faceret convivium omnibus ſervis ſuis, ut recenſeret caput præfecti pincernarum & caput præfecti piſtorum inter ſervos ſuos.
21 Et reſtitueret præfectum pincernarum in ſuum potus miniſtrandi munus, ut traderet poculum in manum Parhhonis,
22 Præfectum verò piſtorum ſuſpenderet: quẽadmodum interpretatus fuerat eis Joſeph.
23 Non eſt autem præfectus pincernarũ recordatus Joſephi, ſed oblivioni tradidit eum.

[a] Heb. *locum rotundi carceris, ut ſuprà 39.20.*
[b] Heb. *una, ut infrà 41. 11.*
[c] Heb. *mali.*
[d] Heb. *cùm adhuc tres dies.*
[e] Heb. *baſin tuam, id eſt, locum vel ſedem: tranſlatio a vaſis domeſticis ad domeſtica hominum officia: ut infrà 41. 13.*
[f] Heb. *furando furto ablatus ſum.*
[g] Heb. *bonum interpretatiũ eſſe.*
[h] Heb. *foraminus.*
[i] Heb. *cùm adhuc tres dies, ut ſuprà 13.*

ANNOTATIO.

5 Secundum interp.] *id eſt, ſomnium eventui reſpondens quem prædixit ſua interpretatione Joſeph inf. ver. 22. ſic infrà 41.11. & 12.* 6 Mœſti] *ut ſolent divinitus immiſſa ſomnia graviter eos afficere quibus immittuntur: ſic turbatus eſt Parhho infrà 41.8. & Rex Babyloniæ Daniel 2.* 8 Nemo eſt] *id eſt, neq; eſt hîc ariolus, neq; captivus nobis adeundi illos copia conceditur pro Ægyptiorum conſuetudine.* An non Deo] *ab ariolis animum eorum avocat, & ad expectandam a Deo interpretationem, ut ſomniorũ autore, comparat, poſtremò quia ſe dono interpretandi divinitus inſtructũ eſſe ſentit, ſpem illis interpretationis facit.* 9 Ecce] *Hypotypoſis ſomnii ordinaria, quia ſomniãtibus res de quibus ſomniant præſentes eſſe videntur.* 10 In qua vite] *ut quod ex naturæ ordine multis menſibus fit, ſomnianti uno momento objicitur, ita aſyndeta & compendioſa admodũ oratione narrant.* 12 Sunt] *ſignificant; categoricè enunciat*

Joſeph ſententiam ſomnii, quia ut Propheta, non ut conjector loquitur. 13 Recenſebit] *cùm familiam & ſervitia omnia luſtrabit, te numerabit quoque in illorum catalogo.* 15 Hic] *ex quo in Ægyptum adductus ſum.* 17 Comedebant] *roſtra foraminibus in caniſtrum immittentes.* 19 Ne ſit deinceps] *id eſt, jubebit nomen tuum e catalogo ſervorum ſuorum obliterari: non enim probatur hæc interpretatio, auferet caput tuum a te, quia non capite truncatus, ſed ſuſpenſus fuit.*

CAPUT. XLI.

Pharhho ſomniorum de futuris rebus divinitus immiſſorum interpretationem a ſuis ſapientibus minimè conſecutus, Joſephum audita a præfecto pincernarum peritia ejus e carcere accerſit, interpretationemq; & conſilium optimum contra famen venturam accipit: quo nomine Joſeph ex omnium procerum conſenſu regno præfectus, uxore ex clariſſima familia ducta duos filios ſuſcipit ante famis initium: & ſua induſtria tantum annonæ numerum colligit, ut famis tempore totam Ægyptum ſublevet, aliaq; regionibus alimentum ſuppeditet.

1 FUIT autem [a] exacto [f] biennii tempore, ut Pharhho ſomniaret quòd ecce ſtabat juxta [f] rivum quendam:

[a] Heb. *a fine duorum annorum dierū: vide ſuprà in* 29.14.

2 Cùm ecce ex illo rivo aſcendentes ſeptem vaccæ pulchræ aſpectu & pingues carne, quæ paſcebant in ulva:

3 Item ecce ſeptem vaccæ aliæ aſcendentes poſt eas ex illo rivo, [b] deformes aſpectu & tenues carne, quæ ſtabant juxta vaccas illas ad ripam ipſius rivi.

[b] Heb. *malæ.*

4 Poſteà devorarunt iſtæ vaccæ deformes aſpectu & tenues carne ſeptem illas vaccas pulchras aſpectu & pingues: tunc evigilavit Pharhho.

5 Deinde redormiſcens ſomniavit ſecundò: ecce autem ſeptem ſpicæ aſcendentes in culmo uno, pingues & bonæ.

6 Item ecce ſeptem ſpicæ tenues & aduſtæ Euro, provenientes poſt eas.

7 Poſteà deglutiverunt iſtæ ſpicæ tenues ſeptem illas ſpicas pingues & plenas, tunc evigilavit Pharhho: & [f] ecce ſomnium.

8 Quamobrē fuit ipſo mane, cùm [f] conſternatus eſſet animus ejus, ut mittens accerſeret omnes Magos Ægypti, & omnes ſapientes ejus: quibus cùm enarraſſet Pharhho quæ ſomniaverat, non *erat* qui interpretaretur ea Pharhhoni.

9 Tunc allocutus eſt præfectus pincernarum Pharhhonem, dicendo, [f] peccata mea ego recordaturus ſum hodie.

10 [f] Pharhho efferveſcens contra ſervos ſuos tradiderat me in cuſtodiam in domo præfecti ſatellitum, me & præfectum piſtorum.

[e] Heb. *una, ut ſuprà* 40.5.

11 Somniavimus autem ſomnium nocte [e] eadem ego & ille, quiſque ſecundum interpretationem ſomnii ſui ſomniavimus.

12 Cumque ibi *eſſet* nobiſcum puer Hhebræus ſervus præfecti ſatellitum eique narraviſſemus, interpretatus eſt nobis ſomnia noſtra, cuique ſecundum ſomnium ſuum interpretationem attulit.

13 Fuit enim, ut ſicut interpretatus eſt nobis ita [d] eveniret: me reſtituit *Pharhho* in [e] ſtatum meum, illum verò ſuſpendit.

[d] Heb. *eſſet, ut ſuprà* 24. 15.

[e] Heb. *baſin, ut ſuprà* 40. 13.

14 Miſit itaque Pharhho *homines* accerſitum Joſephum, qui [f] celeriter eduxerunt eum ex illa fovea: ita abraſo *capite* & mutatis veſtibus ſuis venit ad Pharhhonem.

[f] Heb. *feceruntut curreret.*

15 Tunc dixit Pharhho ad Joſephum, ſomnium ſomniavi, & nemo *eſt* qui interpretetur illud: ego autem audivi de te dicentem, te *eſſe* intelligentem ſomnii ut interpreteris illud.

16 Reſpondit verò Joſeph Pharhhoni dicendo, [g] non *eſt* penes me: Deus [g] reſpondendo enunciabit proſperitatem Pharhhonis.

[g] Heb. *reſpondebit pacem.*

17 Dixit itaque Pharhho ad Joſephum, in ſomnio meo, ecce me adſtante ripæ cujuſdam rivi,

18 Ecce inquam ex illo rivo aſcendentes ſeptem vaccæ pingues carne & pulchræ forma, quæ paſcebant in ulva.

19 Item ecce ſeptem vaccæ aliæ aſcendentes poſt eas macilentæ, & [h] malæ formâ admodum, & exhauſtæ carne: non vidi illis deformitate ſimiles in tota terra Ægypti.

[h] Heb. *forma.*

20 Poſtcà devorarunt hæ vaccæ exhauſtæ & malâ formâ ſeptem illas vaccas priores pingues.

21 Et quamvis perveniſſent in ventrem earum, non animadvertebatur illas veniſſe in ventrem earum: nam aſpectus earum *manebat* malus ſicut anteà, tum evigilavi.

22 Deinde videbam in ſomnio meo, & ecce ſeptem ſpicæ aſcendentes in culmo uno plenæ & bonæ:

23 Item ecce ſeptem ſpicæ graciles, tenues, aduſtæ Euro, provenientes poſt eas.

24 Poſtea deglutiverunt ſpicæ illæ tenues ſeptem illas ſpicas bonas: quod retuli ad Magos, ſed nemo *fuit* qui exponeret mihi.

25 Tunc dixit Joſeph ad Pharhhonem, ſomnium Pharhhonis [f] unum eſt: id quod Deus ipſe facturus eſt exponit Pharhhoni.

26 Septem illæ vaccæ bonæ, ſeptem anni ſunt, & ſeptem illæ ſpicæ bonæ, ſeptē anni ſunt: ſomnium unum eſt.

27 Septem verò vaccæ exhauſtæ & malæ aſcendentes poſt illas, ſeptem anni erunt: & ſeptē ſpicæ exhauſtæ, aduſtæ Euro, erunt ſeptem anni famis.

28 Hoc *eſt* verbum quo alloquebar Pharhhonem: quod Deus ipſe facturus eſt, oſtendit Pharhhoni.

29 [f] Ecce ſeptem anni venturi ſunt, ſaturitatis magnæ in tota terra Ægypti.

30 Sed exurgent ſeptem anni famis poſt illos, quibus [f] oblivioni tradetur tota iſta ſaturitas in terra Ægypti: conſumet enim fames terram ipſam.

31 Neque animadvertetur ſaturitas illa in hac terra, propter ipſam famen poſtcà: eo quòd gravis futura ſit valde.

32 [f] Deiteratione autem ſomnii apud Pharhhonem bis, *iteratum eſt*, quia ſtata eſt hæc res a Deo ipſo, & [i] feſtinanter facturus eſt illam ipſe Deus.

[i] Heb. *feſtinat facere.*

33 [f] Nunc ergo provideat Pharhho *de* viro prudente & ſapiente, quem conſtituat ſuper terram Ægypti.

34 *Id* faciat Pharhho: deinde præficiat præfectos huic terræ, (ut accipiat quintam proventuum terræ Ægypti ſeptem illis annis ſaturitatis)

35 Qui

35 Qui colligant omne eſculentũ iſtorum annorum bonorum qui veniunt,& congerant cõmeatum *sub manum Parhhonis,& eſculentum in quibuſque civitatibus *ſervent:
36 Sitq; illud eſculentum in depoſitum pro hac regione ad ſeptem annos illos famis, qui futuri ſunt in terra Ægypti,ut non excindatur *terra hæc fame illa.
37 Cùm autem bona *videretur* hæc res in oculis Parhhonis,& in oculis omnium ſervorum ejus:
38 Dixit Parhho ad ſervos ſuos,an invenire poſſemus huic ſimilem, virum in quo *ſpiritus Deorum *ſit*?
39 Deinde dixit Parhho ad Joſephum,quandoquidem nota fecerunt Dii tibi *omnia hæc, nemo *eſt* prudens & ſapiens ſicut tu.
40 Tu præeſto domui meę,& *os tuum oſculator univerſus populus meus : tantunmodò hoc ſolio major ero te.
41 Cùm autem diceret Parhho ad Joſephum, *vide, conſtituo te ſuper univerſam terram Ægypti:
42 Detrahens Parhho annulum ſuum e manu ſua, indidit illum in manum Joſephi: juſſitque ipſum induere veſtes xylinas, & appoſuit torquem aureum collo ejus:
k Heb. *ſecundo ab illo qui erat ſibi.*
43 Et juſſit eum inſidere currui k ſecundo a ſuo,ut proclamarent *præcones* ante eum flectenda eſſe genua, conſtituiſſe enim eum ſuper univerſam terram Ægypti.
44 Dixitque Parhho ad Joſephum, *ego *ſum* Parhho : Attamen ſine te *non attollet quiſquam manum ſuam aut pedem ſuum in univerſa terra Ægypti.
l *id eſt, occulta revelantẽ: peregrinæ voces.*
45 Vocavit autem Parhho nomen Joſephi l Tzophnath-pahhaneachum, deditque ei Aſenatham filiam Potipherahhi *Præſidis *Heliopoleos in uxorem : ita egreſſus *ibat* Joſeph per terram Ægypti.
46 (Erat autem Joſeph natus triginta annos, cùm ſtetit coram Parhhone Rege Ægypti, egreſſus q; eſt Joſeph a conſpectu Parhhonis, ut obiret univerſam terram Ægypti)
47 Produxit verò terra ſeptem illis annis ſaturitatis, *manipulatim.
48 Collegit itaque ſeptem annis quævis eſculenta quæ *erant* in terra Ægypti, repoſuitq; eſculenta per civitates : eſculenta agrorum cujuſque civitatis, quæ *erant* circa eam, repoſuit in ea.
49 Sic congeſſit Joſeph commeatum multum valde,ut arena maris, adeò ut deſierit numerari, eoquòd non eſſet numerus.
50 Joſepho autem nati ſunt duo filii, antequàm adveniret ullus annus famis,quos peperit ei Aſenath, filia Potipherahhi Præſidis Heliopoleos.
51 Vocavitque Joſeph nomen primogeniti m Menaſchem: nam fecit Deus,*inquit*,*ut obliviſcerer omnis laboris mei, n & ejus *quidem* a tota familia patris mei.
m *id eſt, qui affert oblivionem.*
n Heb. *& ejus, totus familię patris mei: ſed affixa genitiva & genitivæ orationes (quæ eorum loco veniunt) activè æque ac paſſivè accipiuntur: ut diximus ſuprà 16.5.*
52 Nomen autem ſecundi vocavit o Ephrajimum,quia me,*inquit*,fructuoſum reddidit Deus in terra afflictionis meæ.
o *id eſt, fructuoſum effectum.*
53 Abſolutis q; ſeptem illis annis ſaturitatis, quæ fuit in terra Ægypti,
54 Cùm cœpiſſent ſeptem illi anni famis venire, quemadmodum prædixerat Joſeph, fuit fames *in omnibus regionibus *finitimis*,in tota verò terra Ægypti erat cibus.
55 Ex fame tandem terrâ Ægypti totâ laborante, clamavit populus ad Parhhonem cibi cauſa: ſed dixit Parhho omnibus Ægyptiis,ite ad Joſephum, quod edixerit vobis facite.
56 Cùm itaque fames fuit in univerſa ſuperficie illius terræ,aperuit Joſeph omnia *promptuaria* in quibus *cibus* erat: venditq; Ægyptiis, cùm invaluiſſet fames illa in terra Ægypti.
57 *Præterea cujuſque regionis *populi* venerunt in Ægyptum ad Joſephum,ut emerent, eo quòd invaluiſſet fames in qualibet regione.

ANNOTATIO.

1 Biennii temp.] *ex quo ſomnia captivis interpretatus erat Joſeph.* Rivum]*ex Nilo ductum, cui peculiare eſt hoc nomen.* 7 Ecce ſomnium]*id eſt, abeunte ſomno non evanuit ſomnium, ut naturalia evaneſcunt, ſed adhuc illius animo præſens erat, adeò ut graviter eum conſternaret.* 8 Conſternatus] *vide ſuprà 40.6.* 9 Peccata mea] *inſinuatio, qua ad Regis benevolentiam rei inendam ſuam captivitatem juſtam pronuntiat, & beneficium Regis in ſui liberatione prædicat.* 10 Parhho] *non perſonæ ſed dignitatis nomen. q.d. Regia majeſtas: ideò illud in tertia perſona uſurpat.* 16 Non eſt penes]*modeſtè Regis animum in ſe defixum ad Deum attollit, cujus ſolius ſapientiæ eſt præſtare quod Rex petebat, ut Daniel 2. Eadem particula uſus eſt Abram ſuprà 14.24.* 25 Unum eſt]*ſignificatione, licet bis & ſub diverſis imaginibus oblatum ſit.* Id quod]*q.d. hoc ſomnium eſt a Deo, qui res providet, earumq; eſt autor.* 29 Ecce ſeptem]*planius interpretatur ſomnium, & ad regnum Ægypti accommodat.* 30 Oblivioni tradetur]*id eſt, nullum ejus veſtigium apparebit, ſed ſua inopiâ fertilium annorum recordationem adimet, ut ver. ſeq. hoc deſignabant in ſomnio vaccæ & ſpicæ tenues, quæ pinguibus abſorptis nihilo pinguiores apparebant ver. 21.* 32 De iteratione]*ex repetitione duo colligit, certitudinem & celeritatem rei futuræ: tertium conſultò apud regem infidelem omittit, ut torpentes excitet eorumq; ſtuporem excutiat, quod etiam ſteriq; communi ſermone facere ſolent.* 33 Nunc ergo] *Altera pars ſermonis Joſephi de uſu ſomnii, in qua plus quàm Parhho expectaret præſtat, non temeritate ſed ſpiritu Dei ductus: qui hac occaſione Joſephum ad principatum evexit, & ſua oracula implevit, ſuprà 37.7. & 9.* 35 Sub manum] *in apothecas Regis.* Servent]*id eſt, non antè diſtrahant quàm urgebit neceſſitas: ut infrà ver. 55. Joſeph feciſſe legitur.* 36 Terra]*populus hujus terræ metonymia.* 38 Spiritus Deorum]*id eſt, vis divina: loquitur autem ut ethnicus, ſicut & Laban ſuprà 31.53. & avia Belſchatzaris, Dani. 5.11.* 39 Omnia hæc] *ſomniorum interpretationem, & conſilium contra venturam famem.* 40 Os tuum]*id eſt, hoc ſubjectionis ſymbolo dominum te agnoſcito atque profiteto: ſic 1. Schemu. 10.1. Pſalm. 2.12. & 1. Regum. 19.18. & Hoſche. 13.2.* 41 Vide] *quia jam Joſephum adhibitis externis ſignis in ſummam Ægypti præfecturam evehit, utitur verbo vide.* 44 Ego ſum] *id eſt, mihi quidem reſervo dignitatem regiam, tibi verò tantam autoritatẽ tribuo, ut te inconſulto vel nolente nihil a quoquam fiat in toto regno meo.* Non attol.]*proverbiale dictum, id eſt, nihil aggredietur ſive tentabit quiſquam.* 45 Præſidis] *Hebræam vocem fatemur ſæpe ſignificare ſacerdotem, propria tamen ſua ſignificatione latius adhuc patet, ſignificat enim primarium*

miniſtrum in miniſterio honorabili: ideo Davidis quoque filiis tribuitur. 2. Schemu. 9. 4. quod exponitur. 1. Chron. 18. 17. Sacerdotibus autem deinde attributum eſt, quatenus Levitarum reſpectu fuerunt primarii miniſtri Dei. Quare nos latam vocis ſignificationem retinuimus, adducti Paraphraſtæ Chaldæi authoritate Joſephi ab idololatriæ communione alieniſſimi pietate, & ejuſdem exemplo, cùm ipſe ut miniſter Regis, familiâq; paterna fuerit regiis ſumptibus educata, infrà 47. 11. Heliopoleos] *Hebr. On: quod oppidum eſt Ægypti, præfecturæ Heliopolitanæ metropolis, Onis Ptolemæo.* 47 Manipulatim] *Hyperbole, ad maximam proventum ſignificandum. q. d. ex uno grano integer manipulus colligebatur.* 51 Ut obliviſcerer] *hoc eſt, præſente felicitate ademit mihi moleſtam illorum temporum recordationem, maximè quibus tam indignè a fratribus meis domeſticis patris mei tractatus ſum: ſic ſuprà ver. 30.* 54 In omnibus reg.] *divina providentia videlicet, ut hac occaſione Jahhakob cum familia in Ægyptum deſcenderet, & complerentur ſomnia Joſephi ſuprà 37. tum res Abramo prædictæ ſuprà 15. 13.* 57 Præterea] *Proparaſceve eſt ad ſequentem hiſtoriam de filiis Jahhakobi.*

CAPUT XLII.

Joſephi fratres Benjamine excepto in Ægyptum pro annona a patre mittuntur: ubi a Joſepho ſe diſſimulante agniti, callidè exploratione inſimulantur, & in carcerem conjecti, non prius cum annona dimittuntur, quàm dato obſide hærentem domi fratrem ſe ſiſtituros promittant: dimiſſi autem, una cum annona illius pretium manticis ipſorum juſſu Joſephi inditum imprudentes domum referunt, patri quicquid acciderat narrant, & minimi fratris ſiſtendi neceſſitatem perſuadere fruſtrà conantur.

1 'VIDENS itaque Jahhakob eſſe annonam in Ægypto, cùm dixiſſet Jahhakob filiis ſuis, quare 'mutuò vos aſpicitis?

2 Dixit, ecce audivi eſſe annonam in Ægypto: deſcendite illuc & comparantes *apportate* nobis inde, ut 'vivamus ac non moriamur.

3 Deſcenderunt itaque fratres Joſephi decem ad comparandum commeatum *& apportandum* ex Ægypto.

4 (Binjaminem autem fratrem Joſephi non miſerat Jahhakob cum fratribus ejus, quia dicebat, 'videndum ne obveniat ei exitium)

5 Et abierunt filii Iſraëlis ad comparandum *annonam* inter alios euntes, quia erat eadem fames in terra Cenahhani.

6 Joſeph autem is qui imperium habebat in ea regione, idem erat qui annonam vendebat toti populo terræ: cui advenientes fratres Joſephi 'incurvaverunt ſe vultu *demiſſo* in terram.

7 Cumque videret Joſeph fratres ſuos, agnovit eos: ſed alienum ſe fingens eis, locutus eſt cum eis 'a duriter, dicens ad eos, unde advenitis? cui dixerunt, e regione Cenahhani ad cõparandum eſculenta.

8 Cumq́, agnoſcente Joſepho fratres ſuos, ipſi non agnoſcerent eum:

9 Recordatus Joſeph illorum ſomniorum quæ ſomniaverat de eis, dixit, 'exploratores eſtis, ad obſervandum 'b nudas partes hujus terræ veniſtis.

10 Qui dixerunt ad eum, non, domine mi: imò ſervi tui venerunt ad comparandum eſculenta.

11 'Nos omnes filii unius viri ſumus: probi ſumus, nunquam fuerũt ſervi tui exploratores.

12 Dixit verò ad eos, nequaquam, ſed ad obſervandum nudas partes hujus terræ veniſtis.

13 'Dicentibus autem illis, duodecim ſervi tui fratres ſumus, filii viri unius in regione Cenahhani: quorum ecce minimus *eſt* cùm patre noſtro hodie, unus verò 'non ſupereſt:

14 Dixit ad eos Joſeph, 'hoc illud *eſt* quo allocutus ſum vos dicendo, exploratores eſtis.

15 Hac re probabimini: ita vivat Parhho, ut 'exibitis hinc niſi cùm advenerit frater veſter minimus huc.

16 Mittite ex vobis unum qui accipiens *adducat* fratrem veſtrum, vos autem vincti eſtote, ut probẽtur verba veſtra an veritas *ſit* penes vos: ſin autem minus, ita vivat Parhho, *ut 'probatum fuerit* vos exploratores eſſe.

17 Contraxit itaque eos in cuſtodiam tribus diebus.

18 Deinde dixit ad eos Joſeph die illorum tertio, hoc facite '& vivite, 'Deum illum ego timeo.

19 Si probi eſtis, frater unus ex vobis vinciatur in loco cuſtodiæ veſtræ: vos autem abeuntes abducite annonam, 'c ea quorum fame tenentur familiæ veſtræ.

20 Fratrem verò veſtrum minimum adducite ad me, ut probentur verba veſtra, & non moriamini: qui 'fecerunt ita.

21 Cumque 'dicentibus altero ad alterum, 'profectò rei ſumus fratris noſtri cauſa, qui videbamus anguſtiam animæ ejus cùm deprecaretur nos, nec tamen exaudivimus: idcircò aggreſſa eſt nos anguſtia hæc:

22 Reſponderet Reuben eis, dicendo, 'nõne alloquebar vos dicendo, ne peccetis in iſtum adoleſcentem? ſed non auſcultaſtis: ideò etiam 'ſanguis ejus ecce repoſcitur.

23 (Ipſi autem neſciebant Joſephum intelligere, eo quòd interpres *fuerat* inter eos)

24 'Divertens *Joſeph* ab illis, flevit: deinde reverſus ad eos allocutus eſt eos, & accipiens ex eis 'Schimhonem, vinxit eum ante oculos illorum.

25 Et præcepit Joſeph ut implerent *miniſtri* vaſa eorum commeatu, reſtituendo inſuper pecuniam eorum cuiq; in ſaccum ſuum, & dando illis viaticum ad iter: ita ergo ẽgit cum illis.

26 'd Imponentes itaque annonam ſuam aſinis ſuis, abierunt inde.

27 Aperiens autem illorum unus ſaccũ ſuum ut daret pabulum aſino ſuo in quodam diverſorio, cùm videret pecuniam ſuam quæ ecce *erat* in ore manticæ ſuæ:

28 Dixit ad fratres ſuos, reſtituta eſt pecunia mea, 'etiamque ecce in mantica mea, tum 'e defecit animus illorum, & exterriti ſunt, dicendo alter ad alterum, 'quid hoc *eſt quod* fecit Deus nobis?

29 Deniq; venientes ad Jahhakobum patrem ſuum in regionem Cenahhani, 'enuntiaverunt ei omnia quæ acciderant ſibi, dicendo,

30 Locutus eſt vir ille, dominus ejus terræ nobiſcum duriter, & tradidit nos *in* cuſtodiam tanquam explorantes illam terram.

31 Dicentibus autem ad eum, probi ſumus, nunquam fuimus exploratores,

32 Duo-

a Heb. *dura: ſic infrà ver. 30.*

b Heb. *nuditatem, id eſt, nuda a deſẽſione & mutatione loca, metaphoræ, ſic infrà ver. 12.*

c Heb. *ſa familiaru veſtraru eſt quod quantum miliu ad famẽ vandem eſt: ſic va*

d Heb. *ni tes ſupe nos.*

e Heb. *exa cor ill.*

32 Duodecim fratres ſumus filii patris noſtri, quorum vnus non ſupereſt, & minimus hodie eſt cum patre noſtro in regione Cenahhani:
33 Dixit ad nos vir ille dominus ejus terræ, hac re cognoſcam vos eſſe probos: fratrem ex vobis unum relinquite apud me, & iis quorum fame tenentur familiæ veſtræ acceptis abite.
34 Deinde adducite fratrem veſtrũ minimum ad me, ut cognoſcã vos non exploratores eſſe, ſed vos eſſe probos: fratrem veſtrũ reddam vobis, & in hac terra negotiari poteritis.
35 Fuit autem ipſis evacuantibus ſaccos ſuos, cùm ecce cuique faſciculus pecuniæ ſuæ in ſacco ſuo eſſet, ut videntes faſciculos pecuniæ ſuę, ipſi & pater ipſorum timuerint.
36 Quamobrem dixit ad eos Jahhakob pater ipſorum, me orbatis, Joſeph non ſupereſt, & Schimhhon non ſupereſt, & Binjaminẽ auferetis? contra me ſunt hæc omnia.
37 Locutus verò eſt Reuben ad patrem ſuum, dicendo, duos e filiis meis morti tradito ſi non reduxero eum ad te: trade illum in manum meam, & ego reſtituam illum tibi.
38 Qui dixit, nõ deſcẽdet filius meus vobiſcũ, nam frater ejus mortuus eſt, & ipſe ſolus relictus eſt: quòd ſi obveniret ei exitium in ea via per quam ituri eſtis, demitteretis canitiem meam cum mœrore in ſepulchrum.

ANNOTATIO.

1 Videns] *ex reportantibus Cenahhanæis atque narrantibus.* Mutuò vos aſp.] *ut inopes conſilii ſolent, cunctabundi, & qui res alicujus curam in alios rejiciunt.* 2 Vivamus ac non] *id eſt, vitæ noſtræ conſulamus ne moriamur, ut infrà* 18. 4 Videndum] *ut ſuprà* 3.22. *Sollicitus autem eſt de Binjamine, tanquam de minimo, ſolo ſuperſtite ex chariſſima conjuge, & ſenectutis filio: ut ver.* 38. 6 Incurvaverunt ſe] *ita cœperunt imprudentes implere, quod ſomnius Joſephi pranunciabatur ſuprà* 37. 7 Duriter] *ut hac veluti quæſtione extorqueat, quod ab illis cupit cognoſcere.* 9 Exploratores] *hac ſimulata accuſatione longioris cum fratribus colloquii occaſionem captat, ut quod cupit expiſcetur.* 11 Nos omnes] *q. d. cùm exploratio ſit capitalis, non fuiſſet pater eodem momento tot filios in tantum periculum conjecturus.* 13 Dicentibus] *hinc ab illis Joſeph de ſuperſtite patre & fratre, & quid de ſe putent intelligit.* Non ſupereſt] *id eſt, mortuus eſt, ut eos intellexiſſe appareat ex verbis Reubenis infrà ver.* 22. *& Jehudæ infrà* 44. 20. 14 Hoc illud] *q. d. confirmor in priore mea opinione de vobis, eo quòd prius vos decem eſſe dixiſtis ver.* 11. *nunc autem duorum aliorum mentionem facitis, itaque vobis in reſpondendo minimè conſtatis.* 15 Exibitis] *ſub. omnes, ut ex ver. proximè ſequente apparet.* 16 Probatum fuerit] *id eſt, hoc indicio confirmatum: eclipſis, quam ex præcedentibus verbis impleri oportuit.* 18 Et vivite] *id eſt, vitæ veſtræ conſulite, ut ver.* 2. Deum illum] *verum Deum timeo, ideoq; nolo familias veſtras inſontes famem veſtra cauſa diutius ſuſtinere, aut vobis (ſi vos purgabitis) injuriam facere.* 20 Fecerunt] *abeuntes annonam abduxerunt.* 21 Dicentibus] *abſente interprete, priusquam inde diſcederent: fortaſſe etiam cùm duriſſimam illam conditionem de novem retinendis proponens eos in cuſtodiam intruderet, ut deinde ex eorum verbis animo ipſorum cognito Joſeph lentiorem multo conditionem propoſuerit.* Profectò] *hæc anguſtia conſcientiam ſceleris admiſſi excitat, pœnitentiam & juſti judicii Dei confeſſionem extorquet, & Joſephum de fratrum ergà ſe animo certiorem facit.* 22 Non ne all.] *ſuprà* 37.29. Sanguis] *mors immatura veſtro crudeli factò accelerata: eum enim jam mortuum eſſe putabant.* 24 Divertens] *fratrum confeſſione, & Reubenis reprehenſione motus.* Schimhhonem] *maximum natu ex iis qui in ipſius venditionem conſenſerant: ideò autem Reubenem excipit, quia abfuerat & improbabat factum, ſuprà* 37.29. *& hîc ver.* 22. 28 Etiamq;] *id eſt, præter viaticum.* Quid hoc] *non quærunt cauſam, ſed mirantur factum, cujus Deum auterem agnoſcunt, ut in rebus inſpuratis ferè fit.* 29 Enuntiaverunt] *ut cauſam intelligeret detenti Schimhhonis, & diuturnæ ipſorum moræ, neceſſitatemq; mittendi Binjaminem.* 35 Timuerint] *ut ſuprà ver.* 28. *verebantur enim ne ad priorem accuſationem accuſatio furti adderetur, ut infrà* 43. 18. 36 Me orbatis] *q. d. Binjamine me orbatum reputo. ſi illum abducetis, meq; in hoc confirmat quod antè Joſepho & jam Schimhhoni accidit: nam his verbis cum Joſephi mortem & Schimhhonis abſentiam non planè exprobrare filiis vel inde apparet, quòd filii nihil ei reſpondent.* Contra me ſunt] *id eſt, me onerant mœrore, & mihi mortem accelerant ut ver.* 38. 37 E filiis] *nam quatuor fuerunt, qui nominantur infrà* 46. 9. 38 Frater ejus] *ex eadem matre, id eſt, Joſeph.* Mortuus eſt] *ſic enim perſuaſus fuit, cùm veſtem Joſephi videret ſuprà* 37.32. Solus relictus eſt] *ex illa eâdem matre.* Canitiem meam] *id eſt, me jam canum dolore mori cogeretis: Hypallage, ut ſuprà* 4.4.

CAPUT XLIII.

Jahhakob fame tandem coactus, Binjaminem & reliquos filios priore pecunia & duplice alio pretio muneribuſq; inſtructos, cum precibus ad Joſephum pro annona remittit: a quo humaniter lauto convivio, reſtituto obſide excipiuntur, & muneribus donantur.

1 INTEREA fames illa ingraveſcebat in terra.
2 Fuit ergo abſolventibus ipſis comedere annonam illam quam attulerant ex Ægypto, cùm diceret ad eos pater eorum, redite, comparate nobis paulùm eſculentorum:
a Heb. *conteſtando, conteſtatus.* 3 Ut alloqueretur eum Jehudà dicendo, a ſeriò conteſtatus eſt nos vir ille dicendo, non eſtis viſuri faciem meam niſi frater veſter fuerit vobiſcum.
4 Si miſſurus es fratrem noſtrum nobiſcum, deſcendemus & comparabimus tibi eſculenta:
5 Quòd ſi non miſſurus es, non deſcendemus, nam vir ille dixit ad nos, non eſtis viſuri faciẽ meam niſi frater veſter fuerit vobiſcum.
6 Tum dixit Jiſraël, quare malo affeciſtis me, quòd indicaſtis viro illi an vobis adhuc eſſet frater?
b Heb. *percunctando percunctatur.* 7 Qui dixerunt, b diligenter percunctatus eſt vir ille de nobis & de cognatione noſtra, dicendo, an adhuc pater veſter vivit? an *eſt* vobis frater? ideò indicavimus ei ſecundum verba iſta: c poteramúſne ullo pacto cognoſcere
c Heb. *an cognoſcendo cognituri eramus.*

dicturum illum fuiſſe, facite ut deſcendat frater veſter?
8 Prętereà dixit Jehuda ad Iſraëlem patrem ſuum, mitte hunc puerũ mecũ, ut ſurgẽtes abeamus: ſic vivemus ac non moriemur & nos & tu & parvuli noſtri.
9 Ego ſpondeo pro eo, de manu mea repoſcito eum: quòd ſi non reduxero eum ad te & ſtitero eum coram te, peccavero in te omnibus diebus.
10 Etenim niſi cunctati fuiſſemus, jam certè reverſi fuiſſemus, jam bis.
11 Dixit ergo ad eos Iſraël pater eorum, cùm ita jam *ſit faciendum*, id facite: accipite de laudatiſſimis rebus hujus regionis in vaſis veſtris, & deferte ad virum illum munus, parum opobalſami & parum mellis, myxaria & ladanum, nuces terebinthinas & amygdalas.
12 Pecuniam quoque duplam accipite in manu veſtra, & pecuniam illam quæ reſtituta fuit in ore manticarum veſtrarum recipite in manu veſtra: fortaſſis error eſt.
13 Ita fratrem veſtrum accipite, & ſurgentes redite ad virum illum.
14 *Deus* autem fortis omnipotens det vobis *conſequi* miſericordiam coram viro illo, ut dimittat vobis fratrem veſtrum alium & Binjaminem: quòd ad me autem, cùm orbatus fuero orbatus ſim.
15 Itaq; homines iſti accepto munere illo, duplaque pecunia accepta in manu ſua & Binjamine, ſurgentes deſcenderunt in Ægyptum, ſteteruntq; coram Joſepho.
16 Et videns Joſeph cum eis Binjaminem, dixit ei qui præerat domui ſuæ, introduc hos homines domum: & macta animalia & præpara, nam mecum comedent homines iſti meridie.
17 Fecit ergo vir ille ſicut edixerat Joſeph: & introducebat vir ille iſtos homines in domum Joſephi,
18 Cùm timentes homines iſti eo quòd adducerentur in domum Joſephi (dicebant enim, ob cauſam illius pecuniæ quæ rediit in manticas noſtras prius, adducimur, ut devolvat ſe ſuper nos, irruénſq; ſuper nos accipiat nos in ſervos & aſinos noſtros)
19 Acceſſerunt ad virum illum qui præerat domui Joſephi, & allocuti ſunt eum in oſtio domus,
20 Dixeruntque, *attende* ad me domine mi: tantummodo deſcenderamus priùs ad comparandum eſculenta.
21 Fuit autem cùm veniſſemus ad diverſorium quoddam, ut aperientibus nobis manticas noſtras, ecce pecunia cujuſque *eſſet* in ore manticæ ſuæ, pecunia noſtra ſecundum pondus ſuum: eam itaque retulimus in manibus noſtris.
22 Prętereà pecuniam aliam deſcendentes attulimus in manibus noſtris ad comparandum eſculenta: neſcimus quis repoſuerit pecuniam noſtram in manticis noſtris.
23 Qui dixit, *pax ſit* vobis, ne timeatis, Deus veſter & Deus patris veſtri dedit vobis theſaurum in mãticis veſtris, pecunia veſtra pervenit ad me: & eduxit ad eos Schimhhonem.
24 Tandem introduxit vir ille iſtos homines in domum Joſephi: deditque aquã ut lavarent pedes ſuos, dedit quoque pabulum aſinis eorũ.
25 Interea parabant munus ſuum, dum veniret Joſeph in ipſo meridie: nam audierant ſe ibi ſumpturos eſſe cibum.
26 Cùm itaque adveniſſet Joſeph domum, afferentes ei munus illud quod *habebant* in manu ſua in domum illius, incurvaverunt ſe illi in terram uſque.
27 Qui interrogavit eos de proſperitate, dicẽs, proſperéne? pater veſter ſenex ille quem dixiſtis, an adhuc vivit?
28 Qui dixerunt, proſperè, de ſervo tuo patre noſtro, is adhuc vivit: & inclinantes verticem incurvaverunt ſe.
29 Tunc ſublatis oculis ſuis contemplatus Binjaminem fratrem ſuum filium matris ſuæ, dixit, hiccine *eſt* frater ille veſter minimus quẽ dixeratis ad me? & dixit, Deus gratioſus eſto tibi fili mi.
30 Joſeph autem quia æſtuabant viſcera ipſius erga fratrem ſuum, feſtinanter quęſivit ubi fleret, & ingreſſus quoddam cubiculum flevit ibi.
31 Poſteà lota facie ſua egreſſus, continebat ſe & dixit, apponite cibum.
32 Appoſuerunt ergo ei, ei ſoli, & illis ſolis, & Ægyptiis comedentibus apud eum ſolis: non enim poterant Ægyptii comedere cũ Hebræis cibũ, quia abominationi id *eſt* Ægypto.
33 Sedebant autem coram eo, primogenitus ſecundum primogenita ſua, & qui minor *erat* ſecundum minorẽ ætatem ſuã, adeò ut mirabundi *aſpicerent* homines illi alter ad alterum.
34 Et accipiens fercula ex eo quod *erat* ante ſe *mittebat Joſeph* ad eos, majusque fuit ferculum Binjaminis quàm fercula ſingulorũ quintuplo: ſic convivati ſunt & affatim biberũt cum eo.

d Heb. *de laude: abſtractum pro concreto ſuperlativi gradus: ut ſupra 3.6.*

e Heb *mactationẽ, id eſt, animalia quæ mactari ſolent ad convivium.*

f *Eclipſis verbi audiendi vel attendendi, ut 1. Schemu. 1. 26. & alibi.*

g Heb. *an pax? ut ſeq.*

h Heb. *ſedavit ut quæret. ſic infra 44. 11.*

i Heb. *paruitatem.*

k Heb. *mirarentur homines illi alter ad alterum. peregrina conſtructio index eclipſeos, ut ver. ſequente.*

l Heb. *biberunt, ſignificat chicè prout vivari, ſcietiam comedendi verbi frequentiſic Eſter. 5. & 7. 1.*

ANNOTATIO.

3 Serio conteſt.] *id eſt, promiſſionem a nobis exegit non revertendi ad ſe niſi Binjaminem abducamus.* 5 Non deſcendemus] *id eſt, non poſſumus ſine promiſſi violatione & periculo deſcendere: vide* 44. 26. 7 Secundum verba] *id eſt, prout ejus interrogationes requirebant.* 8 Vivemus] *ut ſuprà* 42. 2. 9 Peccavero] *id eſt, reus apud te ſim fidei non præſtitæ quandiu vixero.* 11 Opobalſami] *de his vide ſuprà* 37. 25. Nuces terebinthinas] *fidem hiſtoriæ ex Theophraſto ſecuti, & Arabicam ejus appellationem ſic vertimus: Terebinthus enim Hebraicè & Arabicè eſt Boten, & viridem ſignificat, qualis eſt terebinthus arbore & fructu.* 12 Duplam] *invaluerat enim fames, ver. 1. ideoq; annonæ pretium auctum erat.* Error eſt] *quo in manticis veſtris relicta eſt.* 14 Cùm orbatus] *verba ſunt viri ſe & rerum ſuarum eventum committentis voluntati Dei: ſimilis phraſis eſt Eſter. 4. 16. cùm periero perierim.* 18 Timentes] *ne in vincula ducerentur, quaſi furtim prioris annonæ pretium ſecum detuliſſent.* Devolvat ſe] *Metaphora duplex, a corporibus magnæ & ponderoſæ molis, quæ rotando devolvuntur, & a rebus altis, quæ quo ſunt altiores eo graviore impetu decidunt. q. d. cùm nullam legitimam occaſionem habeat in nos irruendi, prætextu hujus pecuniæ eam captat.* 19 Acceſſerunt] *prius ſe purgaturi quàm accuſentur furti.* In oſtio domus] *id eſt, antequàm introirent: ſciebant enim ſuum fuiſſe carcerem, & ibi detineri fratrem.* 20 Dixeruntque] *per unum aliquem ex ipſis, ut mox ſequentia oſtendunt.* 21 Cùm veniſſemus] *quia compendio utuntur, non accuratè omnia ut contigerant narrant: nam unus in diverſorio, reliqui*

reliqui domi pecuniam reſtitutam invenerant, ſuprà 42.27. & 35. Retulimus] *ad teſtificandum innocentiam noſtram.* 23 Pax ſit] *id eſt, tranquillo ſitus animo.* 26 Habebant] *quiſque aliquam partem offerendam, ut inter ſe diſtribuerant.* 28 Inclinantes] *prout figuratum fuerat ſomnio manipulorum, ſuprà 37.7.* 31 Continebat ſe] *a lachrymis.* 32 Ei ſoli] *prout ejus dignitas poſtulabat. Non enim] hæc non fuit cauſa cur Joſepho ſeorſim apponeretur (qui enim illius imperio regebantur, cum eo cibum ſumere honori habuiſſent) ſed cur fratres Joſephi communi cum Ægyptiis menſa non uterentur. Abominationi] hîc cauſa non exprimitur, ſed ex collatione cap. 46. ver. 34. & Exod. 8. 26. conſtat illos abhorruiſſe a vita paſtoritia, & ab iis qui bubus aut alijs animantibus quæ pro diis colebant veſcebantur, aut ea ſacrificabant.* 33 Homines illi] *fratres Joſephi, videntes ſibi Joſephi juſſu pro ætate cujuſque loca deſignari, ac ſi cum ipſis vixiſſet Joſeph, ætatem ipſorum compertam haberet.*

CAPUT XLIIII.

Joſeph per præfectum, poculum mandato ſuo in mantica Binjaminis clam fratribus abditum ut ſublatum furto ab ipſis abeuntibus repetit: qui furti crimen ex anteacta diluentes & conſcientia freti ſe inquiſitioni ſub mittunt, mortemq; in ſe & ſervitutem decernunt. His invento penes Binjaminem poculo ad Joſephum reducti ſe in ſervitutem dedunt: quod recuſante illo & ſolius deprehenſi ſervitute contento, Jehuda ſe in illius vicem retineri ſedulò ac ſupplex petit.

1 DEINDE præcepit *Joſeph* ei qui præerat domui ſuæ dicendo, imple manticas hominum iſtorum eſculentis, quantum poterunt ferre: & repone pecuniam cujuſq; in ore manticæ ſuæ.

2 Scyphum verò meum, ſcyphum argenteum ponito in ore manticæ minimi, & pecuniam annonæ ejus: qui fecit ſecundum verbum Joſephi quod locutus fuerat.

3 Simulac mane illuxit, homines iſti dimiſſi ſunt, ipſi cum aſinis ſuis.

4 Ipſi egreſſi e civitate illa non longè abſceſſerant, cum Joſeph dixit ei qui præerat domui ſuæ, ſurge, perſequere homines iſtos: cumque aſſecutus fueris eos, dicito ad eos, quare rependiſtis malum pro bono?

5 Nónne hic eſt quo bibere ſolet dominus meus? at ipſe hac re [a] certo experimento diſcet *quales ſitis* malè egiſtis quod feciſtis.

6 Aſſecutus itaque eſt eos, & allocutus ejuſmodi verbis.

7 Qui dixerunt ad eum, quare loquitur dominus meus talia verba? [b] abſit ſervis tuis, ut faciant rem ejuſmodi.

8 'En pecuniam quam inveneramus in ore manticarum noſtrarum retulimus ad te e regione Cenahhani: quomodo ergo furati eſſemus e domo domini tui argentum aut aurum?

9 'Apud quem ex ſervis tuis reperietur, is moriatur: quinetiam 'nos ſimus domino meo pro ſervis.

10 Qui dixit, 'jam etiam ſecundum verba veſtra, ſic eſto: apud quem reperietur, eſto mihi ſervus, vos autem eſtote innoxii.

11 Itaq; [c] feſtinanter deponentes quiſq; manticam ſuam in terram, aperuerunt quiſq; manticam ſuam.

12 Sic ſcrutatus eſt, a maximo incipiens & in minimo deſinens: inventus autem eſt ſcyphus ille in mantica Binjaminis.

13 Tunc 'lacerarunt veſtimenta ſua, cumque impoſuiſſet onus quiſque aſino ſuo, reverſi ſunt in civitatem illam.

14 Venit itaque Jehuda cum fratribus ſuis in domum Joſephi, ' qui adhuc erat ibi: & 'prociderunt ante faciem ejus in terram.

15 Dixit autem eis Joſeph, 'quódnam eſt hoc factum quod feciſtis? an ignorabatis virum cujusmodi ego *ſum*, 'certò poſſe experimento diſcere?

16 Tum dicente Jehuda, 'quid dicemus domino meo? quid loquemur? aut quomodo purgabimus nos? 'Deus ille deprehendit iniquitatem ſervorum tuorum: ecce nos ſervos domino meo, tam nos quàm eum in cujus manu inventus eſt ſcyphus ille:

17 Dixit, 'abſit mihi ut faciam hoc: vir ille in cujus manu inventus eſt ſcyphus, is *eſto* mihi ſervus, vos autem aſcendite 'cum pace ad patrem veſtrum.

18 Sed accedens ad eum Jehuda dixit, [d] *Attende* ad me domine mi: loquatur quæſo ſervus tuus verbum [e] audiente domino meo, nec accendatur ira tua in ſervum tuum: 'nam [f] tu *es* perinde ac Parhho.

19 'Dominus meus interrogaverat ſervos ſuos dicendo, éſtne vobis pater aut frater?

20 Diximus verò ad dominum meum, eſt nobis pater ſenex & natus ſenectutis parvus: frater autem ejus mortuus eſt, & relictus eſt ipſe ſolus ex matre ſua, ideò pater ejus deamat eum.

21 Tum dicebas ad ſervos tuos, facite ut deſcendat ad me, & [g] oculis meis intuear illum.

22 'Dicentibus verò nobis ad dominum meum, non poterit puer ille relinquere patrem ſuum: ſimul ac reliquerit patrem ſuum, morietur pater:

23 Dixiſti ſervis tuis, niſi deſcenderit frater veſter minimus vobiſcum, non [h] amplius deinceps videbitis faciem meam.

24 Fuitq; cùm aſcendiſſemus ad ſervum tuum patrem meum, ut nunciaremus ei verba domini mei.

25 Poſteà dicente patre noſtro, revertimini, comparate nobis parum eſculentorum,

26 Diximus, non poſſumus deſcendere, ſed ſi fuerit frater noſter minimus nobiſcũ, deſcendemus: nam non poſſumus videre faciẽ illius viri, ſi frater noſter minimus non fuerit nobiſcum.

27 Dixit autem ſervus tuus pater meus ad nos, vos noviſtis duos peperiſſe mihi uxorem meam.

28 Digreſſo autem priore a me, dicebam, 'profectò [i] omnino diſcerptus eſt: nec vidi eum hactenus.

29 Quòd ſi abſtuleritis hunc quoque a facie mea, & obvenerit ei exitium, deducetis canitiem meam cum triſtitia in ſepulchrum.

30 'Nunc igitur cùm venero ad ſervum tuum patrem meum, ſi hic puer non fuerit nobiſcum (quandoquidem 'anima illius animę hujus devincta eſt)

31 'Erit cùm viderit non adeſſe hunc puerum, ut moriatur: ſic deduxerint ſervi tui canitiem

[a] Heb. *experiendo experiens diſcet, ſic ver. 15.*

[b] Heb. *abſit ſervis tuis a faciendo, pro abſit a ſervis tuis facere: Hypallage ferè perpetua in hac locutione, ſic infrà ver. 17.*

[c] Heb. *feſtinaverunt ut demitterent.*

[d] *vide ſuprà 43.20.*

[e] Heb. *in auribus domini.*

[f] Heb. *ſicut tu, ſicut Parhho.*

[g] Heb. *ponã oculum meum ſuper illum: nimirum ut ita vos probem ſuprà 42.15.*

[h] Heb. *addetis videre.*

[i] Heb. *diſcerpendo diſcerptus.*

servi tui patris nostri cum mœrore in sepulchrum.

32 Sed quia servus tuus spospõdit pro puero hoc *abducendo* a patre meo, dicens, nisi reduxero eum ad te, utique peccavero in patrem meum omnibus diebus:

33 Ideò nunc maneat quæso servus tuus loco hujus pueri servus domino meo: hic autem puer ascendat cum fratribus suis.

34 Nam quomodo ascenderem ad patrem meum, cùm hic puer non erit mecum? *cavendũ est mihi*, ne videam illud malum quod deprehensurum est patrem meum.

ANNOTATIO.

5 Certo exper.] *id est, hoc demum facto innotescunt domino meo fraudes vestræ quibus ei hactenus conati estis illudere. Qui hæc ad divinationem referunt, Josephum sine causa magno crimine gravant, ac si donum cognoscendi arcana a Deo acceptum obscuraret: & gloriam in se transferret, quod ne coram Parhhone quidem cùm recens ex carcere venit fecerat, suprà 41.16. & vocibus vim faciunt cùm hîc tum ubi a Josepho repetuntur infrà ver. 15. vide suprà 30.27.* 7 Absit servis] *q.d. is sumus quibus non debeat hujusmodi crimen objici.* 8 En pecuniam] *q.d. factum nostrum præcedens huic quod objicis contrarium nos abundè purgat.* 9 Apud quem] *q.d. hæc tertia esto probatio nostri, quòd bona conscientia freti ultrò nos inquisitioni & supplicio subjicimus.* Nos simus] *ut furti si deprehendetur conscii.* 10 Jam etiam] *ad ea quæ proposuerant respondens, inquisitionem quidem ipsorum etiam judicio rectam & æquam admittit, de supplicio verò mutuus statuit, sola deprehensi furis servitute contentus.* 13 Laceraverunt] *vide suprà 37.29.* 14 Qui adhuc] *præfecti redtum expectans.* Prociderunt] *nihil dum loquentes: animi enim consternatio ex furto deprehenso verba illis intercipiebat.* 15 Quodnam] *ita peccatum exaggerat, ut sup. 3.13.* Certò posse] *id est, rationes excogitare, quibus certò cognoscat quod cognitu erat difficile.* 16 Quid dicemus] *patheticum exordium ex abrupto.* Deus] *quasi exerto in cœlos digito: sensus est, fatemur hac ratione Deum nostra in ipsum peccata ulcisci: ubi videtur tacitè scelceratam fratris venditionem innuere, ut suprà 42. 21. & 22.* Ecce nos] *ut sup. ver. 9.* 17 Absit] *q.d. mihi satis erit supplicium de sonte sumpsisse, ut suprà ver. 10.* Cum pace] *sine ullo damno.* 18 Nam tu es] *rationem reddit cur iram ejus deprecatur, quia autoritate eum agnoscit Parhhoni parem.* 19 Dominus] *Narratio, cujus finis est, ut Josephum ad misericordiam de patre capiendum flectat: ideò copiosè Binjaminis historiam explicat.* 22 Dicentibus] *hæc antè cap. 42. omiserat Mosche, quia hîc fuissent repetenda.* 28 Profectò] *sic intelligit Joseph patrem de sui amittendi ratione & facinore fratrum ignorare.* 30 Nunc igitur] *Propositionis pars prior, narratio eventus hypothetica, quid fiet si detineatur Binjamin?* Anima illius] *propter impensum amorem illius vita ab hujus vita pendet.* 31 Erit] *hoc est, paternæ mortis autores habebimur, & spectatores erimus.* 32 Sed quia] *Petitio altera pars propositionis, se apud patrem pro puero fide jussisse, ac proinde vadimonium suum offerre, ut liberetur puer.* 34 Quomodo] *id est, quæ fronte? Confutatio.* Cavendum est] *Conclusio, omnino constitutum esse quidvis potius subire, quàm ut sine fratre rediens extremam patris calamitatem spectet.*

CAPUT XLV.

Joseph oratione Jehudæ permotus, lachrymans se fratribus patefacit, eosq; sceleris in se recordatione consternatos, propositâ divinâ providentiâ erigit: deinde Regis jussu eos curribus, commeatu, muneribusq; instructos remittit ad patrem familiamq; totam celeriter adducendam: quibus reversis & nuncium hunc referentibus, pater non nisi multis verbis & visis curribus fidem habet.

1 QUare cùm non posset Joseph se cõtinere corã omnibus adstãtibus sibi, exclamavit, facite ut exeat quisq; a me: sic non remansit quisquam cum eo, quando se cognoscendũ præbuit Joseph fratribus suis.

2 Deinde edidit vocem suam cum fletu, adeò ut audierint Ægyptii, audierit etiam familia Parhhonis:

3 Et dixit Joseph ad fratres suos, ego *sum* Joseph, an adhuc pater meus vivit? sed nõ poterant fratres ejus respondere ei, quia perturbati erant ex conspectu ejus.

4 Quapropter dixit Joseph ad fratres suos, accedite quæso ad me, qui accesserunt: tum dixit, ego *sum* Joseph frater vester, quem vendidistis *deducendum* in Ægyptum.

5 Sed nunc ne vos dolore crucietis, neque [a] displiceat in oculis vestris, quòd vendidistis me *adducendum* huc: nam victus causa misit me Deus ante vos.

6 Jam enim biennium fames *est* [b] in terra: *supersunt* autem adhuc quinque anni, quibus nõ erit aratio aut messis.

7 Misit, inquam, me Deus ante vos, [c] ut efficiat vos superstites in hac terra, & ut in vita conservet vos, liberatione maxima.

8 Nunc itaq; nequaquam vos *estis*, *qui* misistis me huc, sed Deus ipse: qui constituit me patrẽ apud Parhhonem, & dominum toti familiæ ejus, & dominatorem in tota terra Ægypti.

9 [d] Festinanter ascendite ad patrem meum, & dicite ad eum, ita ait filius tuus Joseph, constituit me Deus dominũm toti Ægypto: descẽde ad me, ne morator. [d] Heb. *festinate & ascendite.*

10 (Habitabis enim in terra Goschenis, & eris vicinus mihi tu & filii tui, & filii filiorum tuorum, greges q; tui & armenta tua & omnia quæ *sunt* tibi:

11 Et sustentabo te ibi, quia adhuc quinq, annos *futura est* fames) ne paupertate consumaris tu & familia tua & omnia quæ *sunt* tibi.

12 Ecce autem oculi vestri vident, & oculi fratris mei Binjaminis, os meum ipsum esse quod alloquitur vos.

13 Nunciate igitur patri meo omnem gloriam meam in Ægypto & quæcunque vidistis: ac festinantes deducite patrem meum huc.

14 Tum ruens in collum Binjaminis fratris sui flebat: Binjamin quoq; flebat ad collum ejus.

15 Osculatusq; omnes fratres suos flebat super

[a] *vide suprã 31.35.*
[b] Heb. *in medio terræ.*
[c] Heb. *ad ponendum in vobis residuum. Hypallage, pro ad ponendum vos in residuum.*

eos: ' poſteà demum locuti ſunt fratres ejus cum eo.

16 Cùm itaque rumor iſte auditus eſſet in domo Parhhonis dicendo, venerunt fratres Joſephi, bonum viſum eſt in oculis Parhhonis & in oculis ſervorum ejus.

17 Edixitque Parhho Joſepho, dic ad fratres tuos, hoc facite: onerate jumenta veſtra, & abeuntes redite in regionem Cenahhani.

18 Inde aſſumentes patrem veſtrum & familias veſtras, redite ad me: (daturus verò ſum vobis [e] præſtantiſſima terræ Ægypti) & veſcimini [f] ' pinguedine hujus terræ.

19 'Tu autem *Joſeph* mandato inſtructus es, hoc facite: 'ſumite vobis e terra Ægypti plauſtra pro parvulis veſtris & pro uxorib' veſtris, & deportantes patrem veſtrum redite.

20 At [g] oculum veſtrum ne tædeat propter ſupellectilia veſtra: nam præſtantiſſimum totius terræ Ægypti veſtrum eſt.

21 Facientibus ergo ſic filiis Iſraëlis, dedit eis Joſeph plauſtra ex mandato Parhhonis, dedit etiam eis viaticum ad illud iter.

22 Eis omnibus donavit viritim [h] mutandas veſtes, & Binjamini dedit trecentos *ſiclos* argenteos, & quinque veſtes mutandas:

23 Patri verò ſuo miſit hæc, decem aſinos portantes de rebus præſtantiſſimis Ægypti, & decem aſinas portantes commeatum, panis & obſonii patri ſuo ad iter.

24 Dimittenſque fratres ſuos ut abirent, edixit eis, 'ne commoveamini in hoc itinere.

25 Sic aſcendentes ex Ægypto, venerunt in regionem Cenahhani ad Jahhakobum patrem ſuum.

26 Cui cùm renunciarent dicendo, adhuc Joſeph vivit, quin etiam ipſe dominatur in tota terra Ægypti: 'defecit [i] animus ejus, non enim credebat eis. [i] Heb. *cor.*

27 Sed cùm elocuti eſſent omnia verba Joſephi quibus erat allocutus eos, vidiſſetque plauſtra quæ miſerat Joſeph ad deportandum ipſum, ' revixit ſpiritus Jahhakobi patris eorum.

28 Quamobrem dixit Iſraël, 'ſufficit, adhuc Joſeph filius meus vivit: ibo & videbo eum antequam moriar.

[e] Heb. *præſtantiam, ut infrà 20. vide ſuprà 3. 6.* [f] Heb. *adipe.* [g] Heb. *oculus veſter non parcat: id eſt, cùm oculos veſtros conjiciet in ſupellectilia veſtra, ne vos tædeat illa relinquere: Synecdoche.* [h] Heb. *mutationes veſtium, pro veſtibus mutationum: Hypallage.*

ANNOTATIO.

1 Continere] *quin ſe lachrymis & verbis fratribus declararet.* Facite ut ex.] *ne quid de ſui venditione reſciſceretur, fratrum honori conſulebat.* 2 Ægyptii] *juſſi exire, quum nondum abeſſent procul.* Audierit] *ex ſermone aliorum, ut infrà ver. 16.* 3 Ex conſpectu] *conſcientia ſceleris ſui, potentiaq; Joſephi eos conſternante facultatemq; loquendi eis adimente.* 4 Accedite] *ita jubet erecturus eos, & benevolum animum amplexu oſtenſurus, ut infrà ver. 14.* 5 Sed nunc ne] *q.d. ne tantopere aſſicimini peccati veſtri ſenſu, quin ad providentiam Dei reſpiciatis mihi & vobis hoc facto conſulentis.* Victus cauſa] *id eſt, ut vobis a me in hac ſumma rerum difficultate de iis quæ ad victum ſibi proſpiceretur, ver. 6. & 7.* 7 Liberatione maxima] *a periculo maximo, idq; ratione mirabili.* 8 Patrem] *i. primarium principem & ſecundum a Rege: confer cum 41. 40 ſuprà.* 9 Feſtinanter aſcendite] *ut patri ſollicitudo de vobis adimatur, lato de me nuncio exhilaretur, vobis omnibus proſpiciatur, meumq; deſiderium videndi patris expleatur.* 10 Goſchenis] *regione paſcua & fertiliſſima totius Ægypti, Cenahhanæ vicina, nec multùm ab Heliopoli regia urbe & Joſephi domicilio diſſita. Suadet autem ut eo veniat, ab itineris brevitate, a ſoli quod habitaturus eſt fertilitate, a ſui vicinitate, ab alimenti commoditate, & a ſumma paupertate quæ ei totiq; familiæ aliquin erat eventura.* 12 Ecce autem] *Confirmatio, a præſente viſu & auditu.* Oculi] *q.d. non audita ſed viſa refertis.* Os meum] *ac non interpretis, ut cùm nondum a vobis cognoſci vellem.* 15 Poſteà dem.] *cùm recreati ſignis illis benevolentiæ ſumpſiſſent fiduciam.* 18 Pinguedine] *id eſt, ſelectiſſimis fructibus ejus, qui ſunt argumento pinguedinis terræ: metonymia.* 19 Tu autem] *q.d. tanta a me autoritate inſtructus es, ut ſine ampliore mandato hæc facere poſſis.* Sumite] *hoc eſt, tuis non tantùm liberam in regno meo habitationem concedo, ſed etiam volo liberales ſumptus ad iter communicare.* 24 Ne commoveamini] *dum ſe quiſque purgare volens crimen venditionis meæ in alios rejiciet.* 26 Defecit] *ad filii memoriam dolore renovato deliquium animi paſſus eſt.* 27 Revixit] *recreatus eſt & recepit vires, tanquam ex mortis angustiis in vitam rediens.* 28 Sufficit] *q.d. non quæro de gloria ejus, nec tanti ampla munera a quanti vitam ejus æſtimo, hunc nuncium reliquis omnibus antepono.*

CAPUT. XLVI.

Jahhakob oblatis victimis divinitus confirmatus, cum familia quæ ſigillatim enumeratur, omnibuſq; facultatibus in Ægyptum deſcendens, Jehudam ad Joſephum præmittit: Joſeph patri obviam profectus eum amplexibus & lachrymis excipit: quo recreato, familiæ ejus fratribusq; conſilium proponit, & inſtruit de prudente reſponſo ad interrogata Regis, ut optatam regionem conſequantur.

1 PROFECTUS itaque Iſraël cum omnibus quæ *erant* ei, venit 'Beer-ſchebahhum, ubi mactavit ' victimas Deo patris ſui Jitzchaki.

2 Et alloquens Deus Iſraëlem in viſionibus nocturnis dixit, Jahhakob, Jahhakob: quo dicente, ecce me:

3 Dixit, ego *ſum Deus* ille fortis, Deus patris tui, ' ne timeas a deſcenſu in Ægyptum: nam ' in gentem magnam redigam te ibi.

4 Ego ' deſcendam tecum in Ægyptum, & ego faciam ut 'aſcendas, ' ſimiliter aſcendendo tecũ: & ' Joſeph imponet manũ ſuã oculis tuis.

5 Surrexit ergo Jahhakob *profecturus* Beerſchebahho: deportaverunt que filii Iſraëlis Jahhakobum patrem ſuum parvulosq; ſuos & uxores ſuas plauſtris, quæ miſerat Parhho ad deportandum eum.

6 Aſſumpſerunt quoque pecora ſua, & facultates ſuas quas compararant in regione Cenahhani, ut venirent in Egyptum: Jahhakob & univerſum ſemen ejus cum eo.

7 Filios ſuos & filios filiorum ſuorum ſecũ, 'filias ſuas & filias filiorum ſuorum, denique totum ſemen ſuum deduxit ſecum in Ægyptum.

8 Hæc autem *ſunt* nomina [a] Jiſraëlitarum venientium in Ægyptum, Jahhakobi & filiorum ejus: [b]primogenitus Jahhakobi, Reuben.
9 Filii autem Reubenis, Chanoc, & Pallu, & Chetzron, & Carmi.
10 Et filii Schimhhonis, [b] Jemuel, & Jamin, & Ohad, & [c] Jacin, & [d] Tzochar, Schaul quoque filius cujuſdam [e] Cenahhanitidis.
11 Et filii Levi, [e] Gerſchon, Kehath, & Merari.
12 Et filii Jehudæ, Hher, & Onan, & Schela, & Peretz cum Zeracho (mortuus autem fuerat Hher & Onan in regione Cenahhani) erât quoque filii Peretzi Chetzron & Chamul.
13 Et filii Jiſſaſcaris, Tolahh, & [f] Puva, & [g] Job, & Schimron.
14 Et filii Zebullunis, Sered, & Elon, & Jachlel.
15 Hi *ſunt* [a] filii Leæ, quos pepererat Jahhakobo Padane Syriæ, & una Dina filia ejus: omnes [a] animæ, [b] *ipſe*, filii ejus, filiæque ejus, triginta tres.
16 Et filii Gadis, [h] Tziphjon, & Chaggi, Schuni, & [i] Etzbon, Hheri, & [k] Arodi, & Areli.
17 Et filii Aſcheris, Jimna, & Jiſchva, & Jiſchvi, & Berihha, & Serach ſoror eorum: filii autem Berihhæ, Cheber, & Malciel.
18 Hi *ſunt* filii Zilpæ, quam dederat Laban Leæ filiæ ſuæ: illa peperit iſtos Jahhakobo, ſexdecim animas.
19 Filii Rachelis [a] uxoris Jahhakobi, Joſeph, & Binjamin.
20 Nati autem ſunt Joſepho in terra Ægypti (quos peperit ei Aſenath filia Potipherahhi Præſidis Heliopoleos) Menaſche & Ephrajim.
21 Et filii Binjaminis, Belahh, & Becer, & Aſchbel, & Gera, & Nahhaman, [l] Echi, & Roſch, [m] Muppim, & [n] Chuppim, & Ard.
22 Hi *ſunt* filii Rachelis qui editi ſunt Jahhakobo, omnes animæ quatuordecim.
23 [a] Filii autem Danis, [o] Chuſchim.
24 Et filii Naphtali, Jachtzel, & Guni, Jezer.
25 Hi *ſunt* filii Bilhę, quam dederat Laban Racheli filiæ ſuæ: illa peperit iſtos Jahhakobo, omnes animæ ſeptem.
26 Omnes animæ quæ ingreſſæ ſunt cum Jahhakobo in Ægyptum, egreſſi e femore ejus (exceptis uxoribus filiorum Jahhakobi) omnes animæ [a] ſexaginta ſex *erant*.
27 Filii autem Joſephi qui editi ſunt ei in Ægypto, *ſunt* animæ duæ: ſic omnes animæ familiæ Jahhakobi, quæ venit in Ægyptum, *ſunt* [a] ſeptuaginta.
28 Jehudam autem miſerat ante ſe ad Joſephum, ut præmoneret *eum* [p] ante adventum ſuum in Goſchenem: ut convenirent in terram Goſchenis.
29 Jungens itaq; Joſeph currum ſuum aſcendit obviam Jiſraëli patri ſuo in Goſchenem: cumq; Joſeph [a] ſe aſpiciendum obtuliſſet ei, irruit *Jahhakob* in collum ejus, flevitq; ad collum ejus diu.
30 Et dixit Jiſraël ad Joſephum, moriar hac vice: quandoquidem vidi faciem tuam, [a] cùm tu adhuc vivis.
31 Deinde dixit Joſeph ad fratres ſuos & ad familiam patris ſui, aſcendam ut renunciem Parhhoni & dicam ad eum, fratres mei & familia patris mei quæ *erat* in regione Cenahhani, venerunt ad me.
32 Sunt autem homines iſti paſtores gregis, nam homines pecuarii *ſemper* fuerunt: greges que ſuos & armenta ſua & quæcunq; *erant* eis adduxerunt.
33 Eſto autem cùm vocaverit vos Parhho & dixerit, quæ *ſunt* [a] opera veſtra?
34 Ut dicatis, homines pecuarii fuerunt ſervi tui ab adoleſcentia noſtra, tum nos tũ majores noſtri: ut habitetis in terra Goſchenis, quia [a] abominationi *eſt* Ægypto omnis paſtor gregis.

[a] Heb. *filiorũ Jiſraël.*
[b] *Nemuel*, 1. *Chro.* 4. 24.
[c] *Jarib, ibidẽ*
[d] *Zerach*, *Num.* 26. 13.
[e] *Gerſchom*, 1. *Chro.* 6. 22.
[f] *Pua*, 1. *Chr.* 7. 1.
[g] *Jaſchub*, *Num.* 26. 24
[h] *Tzephon*, *Num.* 26. 15
[i] *Ozni*, *Numer.* 26. 16.
[k] *Arod*, *Nũ.* 26. 17.
[l] *Achiram*, *Num* 26. 38.
[m] *Schephupham*, *Num.* 26. 39.
[n] *Chupham*, *ibidem.*
[o] *Schucham*, *Num.* 26. 42.
tranſpoſitis literis, & mutata vocali.
[p] Heb. *faciem ſuam vide ſupra* 36. 6.

ANNOTATIO.

1 Beer-ſchebahhum] *ſuprà* 21. 14. *& 26. 23. quà iter erat Chebrone proficiſcenti in Ægyptum.* Victimas] *tum gratias agens de invento Joſepho filiisq; reſtitutis, tum etiam Deum orans & conſulens de profectione ſua.* 3 Ne timeas] *regionem hanc in pignus cœleſtis hæreditatis ſemini tuo promiſſam deſerere ad tempus, & in regionem migrare ubi avus tuus inhumaniter exceptus eſt: ita efficit Deus ut vaticinium de quo ſuprà* 15. 13. *impleatur.* In gentem] *quaſi dicat, non impediet migratio hæc promiſſum incrementum ſuprà* 35. 11. 4 Deſcendam] *id eſt, dux tuus ero, & te continuo favore proſequar: humanius dictum.* Aſcendas] *tu quidem mortuus, ſed ſuperſtites poſteri: nam Jahhakobi cadaver in Cenahhaneam reportatum eſt, & huc reſpexiſſe videtur, cùm Joſephum juramento obſtrinxit ut id faceret, infrà* 47. 29. *&* 30. Similiter alc.] *id eſt, te reducendo, & ſolito favore proſequendo, ut promiſerat ſuprà* 15. 13. Et Joſeph] *ſic confirmatur Jahhakobo nuncius de Joſepho ſuperſtite, & mors quieta Joſepho adhuc vivente ac præſente promittitur.* 7 Filias ſuas] καθόλου *dictum, ut ſuprà* 21. 7. *& infrà ver.* 23. *q.d. quotquot filias & nepotes habuit, ſecum abduxit: nam unam tantùm filiam unamq; neptem habuiſſe legitur infrà ver.* 16. *&* 17. 8 Primogenitus] *ut ſuprà* 35. 23. 10 Cenahhanitidis] *hæc nominatim exprimitur, ut intelligamus reliquos Schimhhonis aliorumq; Patriarcharum liberos non eſſe natos ex matribus generis maledicti, excepto Schela filio Jehudæ, de quo infrà ver.* 11. *& ſuprà* 38. 15 Filii] *etiam nepotes: ac filii tantùm nati ſunt Padane Syriæ, nepotes verò poſtquam inde diſceſſiſſent.* Animæ] *id eſt, perſonæ, ut in ſequentibus.* Ipſe] *perſpicuitatis cauſa addimus, quia numerus* 33. *non completur niſi adnumerato Jahhakobo.* 19 Uxoris Jahh.] *hæc enim ratione ſancta atq; legitima, verè uxor illius fuit propter primum contractum quem ille cum Labane iniit ſuprà* 29. 23 Filii] *ut ſuprà verſ.* 7. 26 Sexaginta ſex] *non comprehenſo Jahhakobo, nam cum illo veniſſe dicuntur.* 27 Septuaginta] *Generalis ſumma Jahhakobum, Joſephum, & duos ejus filios comprehendens. Quod autem Act.* 7. 14. *ſeptuaginta quinque numerantur præter Jahhakobum, fit quia Stephanus non eos qui re ipſa cum Jahhakobo deſcenderunt, ſed & matres eorum quatuor uxores Jahhakobi, & duos filios Jehudæ licet antè defunctos comprehendit, id eſt quotquot hîc perſonæ de nomine recenſentur: ut doceat ad quantum in ſumma numerum familia Jahhakobi, antequam deſcenderet in Ægyptum perveniſſet. Quare planior eſſet locus ſi hoc modo legeretur* πλὴν ἐν ψυχαῖς ἑβδομήκοντα πέντε, *nimirum* σωιζομένῳ ἢ συγγεγραμμένῳ, *conſtantem aut conſcriptam ex animabus ſeptuaginta quinque:*

quot

quot hîc diſertè excepto Jahhakobo nominantur. 29 Se aſpiciendum obt.] *tum ut pater ſenex oculis debilior propius ſe aſpiceret, tum ut ſi quod adhuc de ipſo dubium hærebat in animo ejus, eximeret.* 30 Cùm tu ad.] *q.d. jam implerâ poteſt quod mihi promiſit Deus, ſuprà ver. 4.* 33 Opera] *id eſt, vitæ genera quæ ſequimini, & in quibus vos exercetis.* 34 Abominationi] *vide ſuprà 43. 32.*

CAPUT XLVII.

Joſeph ſuorum adventu ſignificato aliquot fratres & patrem in Regis conſpectum adducit: qui ſermone habito cum fratribus de genere vitæ, cum patre verò de ætate ejus, terram illu commodam in regione Goſchenis concedit: ubi quietè a Joſepho ſuſtentantur, cùm interea omnes Ægyptii exceptu Præſulibus tanta penuria laborarent, ut agros, jumenta denique ſuam libertatem venderent, & a ſuis ſedibus abducti ſe culturos agros Regis certis conditionib. recuperent. Poſtremò Jahhakob morti vicinus Joſephum juramento obſtrinxit fore ut ipſum inhumet in avito ſepulchro, regione Cenahhani.

1 VENIENS ergo Joſeph nunciavit Parhhoni ac dixit, pater meus & fratres mei cum gregibus ſuis, & armentis ſuis, & omnibus quæ *ſunt* ipſorum advenerunt ex regione Cenahhani: & ecce ſunt in terra Goſchenis.

2 Et partem fratrum ſuorum aſſumens, quinque *videlicet* homines, ſtitit eos coram Parhhone.

3 Tum dixit Parhho ad fratres ejus, [a] quæ *ſunt* opera veſtra? qui dixerunt ad Parhhonem, paſtor gregis *eſt quisque* ſervorum tuorum, tum nos tum [a] majores noſtri.

4 Dixerunt inſuper ad Parhhonem, ad hoſpitandum in hac terra venimus, eo quòd non eſſet paſcuum gregibus qui *ſunt* ſervis tuis: gravis enim eſt hæc fames in regione Cenahhani: nunc itaque habitent quæſo ſervi tui in terra Goſchenis.

5 Quamobrem allocutus eſt Parhho Joſephum dicendo, pater tuus & fratres tui venerunt ad te.

[a] Heb. *coram te eſt: ut infrà verſ. 18. ſic ſuprà 13. 9. & 20. 15. & 34. 10.*

6 Terra Ægypti [a] expoſita eſt tibi: in optimo *loco* hujus terræ colloca patrē tuum & fratres tuos, habitent in terra Goſchenis: ſi autem noveris, & ſint inter eos homines ſtrenui, eos conſtitue magiſtros pecuariæ ſuper *illos* qui *ſunt* mihi.

7 Adducens quoque Joſeph Jahhakobum patrem ſuum, ſtatuit eum coram Parhhone, ut [a] benediceret Jahhakob Parhhoni.

8 Tum dixit Parhho ad Jahhakobum, quot *ſunt* dies annorum vitæ tuæ?

9 Dixit verò Jahhakob ad Parhhonem, dies annorum [a] peregrinationum mearum *ſunt* centum triginta annorum: [a] pauci & mali fuerunt dies annorum vitæ meæ, neq; attigerunt dies annorum vitæ patrum meorum, [b] quibus diebus illi peregrinati ſunt.

[b] Heb. *in diebus peregrinationum illorum.*

10 Cumque benedixiſſet Jahhakob Parhhoni, egreſſus eſt a conſpectu Parhhonis.

11 Collocans itaque Joſeph patrem ſuum & fratres ſuos, dedit eis poſſeſſionem in terra Ægypti in optimo *loco* ejus terræ, in regione [a] Rahhmeſeſi: quemadmodum præceperat Parhho.

12 Suſtentavitque Joſeph patrem ſuum & fratres ſuos & univerſam familiam patris ſui [a] cibo, *quaſi inſerens* in os parvulorum.

13 Cum autem cibus nō eſſet in tota terra eo; gravis erat fames illa valde, [a] furebat terra Ægypti & regio Cenahhani, ppter ipſā famem:

14 (Collegerat enim Joſeph totam pecuniam quæ inveniebatur in terra Ægypti & in regione Cenahhani pro annona quam illi comparaverant: intulerat; Joſeph pecuniam illam in [a] domum Parhhonis)

15 Abſumptaq; pecunia ſuâ e terra Ægypti & e regione Cenahhani, conveniebant omnes Ægyptii ad Joſephum, dicendo, dato nobis cibum, cur enim moreremur [a] coram te? *donato*, nam defecit pecunia.

16 Dixit verò Joſeph. date pecora veſtra, & dabo vobis cibum pro pecoribus veſtris, ſi defecit pecunia.

17 Adducentibus itaque pecora ſua ad Joſephum, dedit eis Joſeph cibum pro equis & pro [c] poſſeſſo grege & [p] poſſeſſo armento & pro a finis: ita fecit ut tranſigerēt cum cibo iſto pro omnibus pecoribus ſuis annum illum.

[c] Heb. *poſſeſſione gregis & poſſeſſione armenti, ut verſ. 18. Hypallage Rhetorum.*

18 Cumque abſolutus eſſet annus ille, redeuntes ad eum anno [d] altero dixerunt ei, Celare non poſſumus dominum meum (cùm abſumpta ſit pecunia, & jumenta quæ poſſidebamus, *pervenerintq;* ad dominum meum) non reliquum eſſe [e] quod exponamus domino meo, præter [f] corpora noſtra & agros noſtros.

[d] Heb. *ſecundo, ab abſumpta pecunia, & ex quo cœpit eſt pecora annona commutare.*

19 Quare moreremur ante oculos tuos? tum nos tum agros noſtros *exponimus*, eme nos & agros noſtros pro cibo: & ſimus nos cum agris noſtris ſervi Parhhoni, & dato ſemen, ſic vivemus ac non moriemur, & agri ipſi non deſolabuntur.

[e] Heb. *coram domino, ſuprà 9.*

[f] Heb. *corpus noſtrum & terram noſtram: Enall. Lage.*

20 Emit itaque Joſeph totum agrum Ægypti Parhhoni, cùm venderent Ægyptii quiſque agrum ſuum, eo quòd invaluiſſet ſupra eos hæc fames: ſic ceſſit terra ipſa Parhhoni.

21 Ipſum verò populum [a] tranſtulit in certas civitates, ab una extremitate limitis Ægypti uſque ad alteram extremitatem ejus:

22 (Tantummodò agros [a] Præſidum non emit, nam portio attributa erat Præſidibus a Parhhone, comedebantque portionem ſuam quam attribuerat ipſis Parhho: [a] idcircò non vendiderunt agros ſuos)

23 Edixitque Joſeph populo, en, emi hodie vos & agros veſtros pro Parhhone: [a] ecce vobis ſementis, ut ſeratis agros:

24 Sed eſto de proventibus, ut detis quintam Parhhoni: quatuor autem partes ſunto veſtræ, ad ſementem agri, & ad cibum veſtrum, & eorum quæ *pertinent* ad familias veſtras, & ad cibum parvulorum veſtrorum.

25 Qui dixerunt, conſervaſti nobis vitam: [a] inveniamus gratiam in oculis domini mei, ut ſimus ſervi Parhhoni.

26 Sancivit itaq; illud Joſeph in ſtatutum uſque ad diem hunc de agris Ægypti, ut Parhhoni tenerētur de quinta: tantummodò agri Præſidum ſolum non ceſſerunt Parhhoni,

27 Habitabant verò Iſraëlitæ in terra Ægypti in regione Goſchenis, & [a] conſtituerunt ſe

[g] Heb. *ſolorum.*

ſe poſſeſſores in ea, fœtificaruntq; & aucti ſunt valde.

28 Vixitq; Jahhakob in terra Ægypti ſeptẽdecim annos, ita ut fuerint dies annorũ vitæ Jahhakobi, centũ quadraginta ſeptem annorũ.

29 Cumque propè eſſent dies Iſraëlis ut moreretur, accerſens filium ſuum Joſephum dixit ei, ſi nunc inveni gratiam in oculis tuis, [a] pone quæſo manum tuam ſub femore meo: & [a] exerceto erga me *hanc* benignitatem & fidem, [a] ne quæſo ſepelito me in Ægypto:

30 Sed cùm occubuero cum patribus meis, reportato me ex Ægypto, & ſepelito me in ſepulchro eorum: qui dixit, ego faciam ſecundũ verbum tuum.

31 Dicente verò *Jiſraële*, jura mihi, juravit ei: tunc [b] incurvavit ſe Iſraël ad [b] cervical lecti ſui. [b] Heb. ſuper

ANNOTATIO.

3 Quæ ſunt opera] *quo conſilio, apparet ex ver. 6.* Majores noſtri] *quo conſilio hæc addantur, oſtendit ſuprà 46.34.* 7 Benediceret] *ſalutando eum, ut infrà 10. & 1. Schemu. 5.5.* 9 Peregrinationum] *id eſt, quibus annis mihi ſæpe fuit peregrinandum, ut in fine verſus: Eſt autem terrena hæc peregrinatio alterius ſpiritualis index, qua peregrinamur a Domino, Heb. 11.13.* Pauci & mali] *q. d. præpropera eſt canities mea, quia vires meæ curis, laboribus, moleſtiisq; exhauſtæ ſunt.* 11 Rahhmeſeſi] *metropoleos in terra Goſchenus, ubi Iſraëlitæ habitarunt infrà 27.* 12 Cibo, quaſi inſ.] *id eſt, patrem fam. agebat, nec magis erant illi ſolliciti de cibis quàm ſolent parvuli: nihil deerat illis, cùm Ægyptii premerentur fame.* 13 Furebat] *id eſt, Ægyptii tumultuabantur, mentem illis adimente fame.* 14 Domum] *id eſt, ærarium Regis.* 15 Coram te] *cùm ſit in manu tua remedium, ut infrà 19.* 21 Tranſtulit] *ut jus proprietatis ab illis Parhheni plenè acquireretur.* In certas civit.] *ut ſingulis pro Regis imperio aſſignabatur, non pro illorum voluntate ſedes.* 22 Præſidum] *id eſt, officialium, eorum qui in aliquo munere erant apud Regem: nam vel ipſius Joſephi exemplum oſtendit regios præfectos & familias eorum ex Regis apotheca & promptuariis fuiſſe proſpectum: alioqui non fuiſſent paſſi Ægyptii familiam Jahhakobi (quæ jam Joſephi familia habebatur) Regis ſumptibus ſuſtentari. Quod autem quidam hæc ad Sacerdotes reſtringunt, fundamento & probatione caret: vide ſuprà 41.45.* Idcircò] *quia non cogebantur victum emere, quem Regis Quæſtores ſuppeditabant.* 23 Ecce vobis] *nam hæc poſtremo anno famis contigerunt.* 25 Inveniamus gr.] *q. d. quod ad locationem agrorum quam proponis, eramus ut id noſtrâ cauſâ efficias apud Parhhonẽ, quo ejus emphyteutæ, id eſt, perpetuarii coloni eſſe poſſimus.* 27 Cõſtituerũt ſe poſſ.] *quod ad habitationem & paſcua, ut petierant ver. 4.* 29 Pone quæſo] *vide ſuprà 24.2.* Exerceto] *jam fidem dans mihi, & ſuo tempore præſtans.* Ne quæſo] *Hoc non ſua ſed ſuorum cauſâ petit, ut etiam mortuus eos doceat non eſſe animum eorum Ægypto affigendum, ſed intendendum ad promiſſam terram, ut cœleſtis hæreditatu ſimbolum: & ut patrum ſepulturam poſteris allectamentum & certũ poſſeſſionis pignus eſſe confirmaret. Eodem ſpectaſſe Joſephum apparet infrà 50.21. & 25. & Act. 7.* 31 Incurvavit ſe] *baculi quẽ ſenex in manu habebat ſummitate nixus, Heb. 11.21. non ut Joſepho honorem exhiberet de impetrata poſtulatione ſua, ſed ut gratias ageret Deo: qui intus Spiritu, foris juramento filii futurũ confirmabat, ut impleretur id quod non tam ſuâ quàm ſuorum cauſa petierat, Heb. ibidem.*

CAPUT XLVIII.

Jahhakob ægrotus nepotes ex Joſepho a patre adductos cooptans, hæredes promiſſionis divinæ ejuſq; pignoris (Cenahhanææ terræ) inſtituit filiorum gradu, jus primogenitorum a Reubene in Joſephum transferens: eúq; benedicit minorem majori divino inſtinctu præponens.

1 Fuit autem [a] his rebus geſtis, cùm dixiſſet *quiſpiam* Joſepho, ecce pater tuus ægrotat, ut aſſumptis duobus filiis ſuis ſecum, Menaſche & Ephrajimo, *adveniret.* [a] Heb. *poſt res iſtas.*

2 Quod cùm renunciaſſet *quidam* Jahhakobo, dicens, ecce filius tuus Joſeph venit ad te, confirmavit ſe Iſraël ut ſederet ſuper lectum ſuum.

3 Et dixit Jahhakob ad Joſephum, [a] *Deus* fortis omnipotens apparens mihi [a] Luzi in regione Cenahhani, [a] benedixit mihi:

4 Dicens ad me, ecce [a] ego fœcundabo te & augebo te, redigamque te in cœtum populorum: & dabo terram hanc ſemini tuo poſt te, poſſeſſionem [b] perpetuam. [b] Heb. *ſeculi.*

5 [a] Nunc itaq; duo filii tui qui nati ſunt tibi in terra Ægypti ante adventum meum ad te in Ægyptum, [a] mei ſunt: Ephrajim & Menaſche, tanquam Reuben & Schimhhon [a] ſunto mei.

6 Progenies autem tua, *ſi* quos genueris poſt eos, [a] tui ſunto: [a] de nomine fratrum ſuorum vocantor, in poſſeſſione ipſorum.

7 [a] De me autem, cùm redirem Padane, [a] mortua eſt apud me Rachel [a] in regione Cenahhani in itinere, [a] cùm adhuc *ſupereſſet* exiguum ſpatium terræ ad perveniendum Ephratham: & ſepelivi eam in via ad Ephratham, ea *jam eſt* Beth-lechem.

8 Tum [a] videns Iſraël filios Joſephi, dixit, qui *ſunt* iſti?

9 Dicente verò Joſepho ad patrem ſuũ, filii mei ſũt, quos dedit mihi deus hic: dixit, quæſo, aſſumẽs *admove* eos mihi, deinde benedicã eis.

10 (Oculi enim Iſraëlis graves erant præ ſenio, non poterat cernere) quapropter admovit eos illi: qui oſculat [a] eſt eos & amplexatus eos.

11 Tum dixit Iſraël ad Joſephum, me viſurum faciem tuam non judicaveram: ſed ecce, fecit Deus ut viderem etiam ſemen tuum.

12 Deinde [a] abducens illos Joſeph a genibus ejus, cùm incurvaſſet ſe in conſpectu [a] ejus ad terram uſque,

13 Aſſumptos *diſpoſuit* Joſeph illos ambos, Ephrajimum [a] ad dexteram ſuam a ſiniſtra Iſraëlis, Menaſchen verò ad ſiniſtrã ſuã a dextera Iſraëlis: ſic *illos* admovit ei.

14 [a] Sed extendens Iſraël dexteram ſuam, ut imponeret capiti Ephrajimi (quãvis eſſet *natu* minor) & ſiniſtram ſuam capiti Menaſchis, cognoſcebat *palpando* manibus ſuis Menaſchen

eſſe

eſſe primogenitum:
15 Benedicebatq; [a]Joſepho dicens, Deus ille [a]ante cujus conſpectum continenter ambularunt patres mei Abraham & Jitzchak, Deus ille qui paſcit me ex quo *die* ſum uſq; in diem hunc,
16 [a]Angelus ille qui vendicat me ab omni malo, benedicat pueris iſtis, & [a]vocetur in eis nomen meum & nomen patrum eorum Abrahami & Jitzchaki: & [c] tanquam piſces multiplicentur in medio [a]hujus terræ.
17 Cùm autem videret Joſeph patrem ſuum impoſiturum eſſe manum dexteram ſuam capiti Ephrajimi, malum viſum eſt illud in oculis ejus: quare ſuſtinuit manũ patris ſui, ut averteret eam a capite Ephrajimi ad caput Menaſchis.
18 Dixitq; Joſeph ad patrem ſuum, non ita pater mi, nam iſte *eſt* primogenit[a]: impone dexteram tuam capiti iſtius.
19 Renuit verò pater ejus dicens, novi fili mi, novi, etiam iſte evadet in populum, etiam q; iſte magnus erit: veruntamen frater ejus *natu* minor [a]major erit eo, & ſemen illius erit magna [d] multitudo gentium.
20 Itaque benedixit eis in die illo, dicendo, [a][c] te *propoſito* benedicent Jiſraëlitæ dicendo, conſtituat te Deus ſicut Ephrajimum & ſicut Menaſchen: ſic poſuit Ephrajimũ ante Menaſchen.
21 Deinde dixit Jiſraël ad Joſephum, [a] ecce ego [f] brevi moriturus ſum: eritq; Deus vobiſcũ, & reducet vos in regionẽ patrum veſtrorum.
22 Ego itaque do tibi partem unam ſupra fratres tuos, quam [a]accepi e manu Emoræi [a]gladio meo & arcu meo.

[c] Heb *ſiant ut piſces in multitudine.*

[d] Heb. *plenitudo: ſic Jeſcha.* 31.4.
[e] Heb. *in te.*

[f] Heb. *morior.*

ANNOTATIO.

3 Deus fortis] *Propoſitio prima promiſſionis & vocationis Dei, qua Joſephum & filios ab Aegypto ad promiſſam hæreditatem avocat.* Luzi] *ſuprà* 28.19. & 35.6. Benedixit] *patris & avi benedictiones confirmavit: quod ideò commemorat, ut intelligat Joſeph (cujus filios in promiſſionum participationem aſſumpturus eſt) eas penes Jahhakobum reſidere.* 4 Ego fœcundabo] *duo mihi promiſit Deus, poſteritatem numeroſam, & hæreditatem amplam, ac ita contulit ut penes me ſit facultas cooptandi filios tuos in communionem earum.* 5 Nunc itaque] *Altera propoſitio, duplex hæreditatis portio Joſepho attributa, ex ſuperiore jure.* Mei ſunt] *non ut nepotes ex filio, ſed ut mei ipſius filii.* Sunto mei] *in hæreditate hereſcunda uterq; cum reliquis filiis meis ex æquo partem accipito.* 6 Tui ſunto] *filii tui & nepotes mei cenſentor.* De nomine fra.] *Ephrajimi & Menaſchii, id eſt, horũ alteri accenſentor. Sic jus primogenitorum a Reubene ad Joſephum tranſfert, quod ad hereditatẽ, 1. Chro. 5.1. & 2. cujus rei cauſam vide inf. 49.3. & 4. Hinc apparet jus primogenitorum de duplice portione hæreditatis (de qua lex habetur Deut. 21.17.) ante latam Legem obtinuiſſe, ſicut ſabathum, circumciſio, ſeminiſq; fraterni ſuſcitatio.* 7 De me] *Propoſitio tertia, Joſephum ſimiliter animans ad repetendam Cenahhanæam cum poſteris, a religione ſepulchri, cùm majorum tum nominatim matris.* Mortua] *ſuprà* 35.19 In regione] *in ea promiſſa terra, ad quam te revocat Deus.* Cùm adhuc ſup.] *hæc dicit ut planè declarat quàm religioſè caverit ne commiſceretur cum idololatris, cùm nõ longè ab oppido exiſtens, uxorem in via potius quàm in oppido cum infidelibus ſepelierit, quia non poterat ad majorum ſepulchrum deportare: ita q; in ſeipſo ſtatuit exemplum Joſepho & filiis pietatis conſervandæ.* 8 Videns] *nam præſentes non perceperat, & de ipſis tanquam abſentibus loquebatur.* 12 Abducens] *ut eos mox benedicendos ordine Jahhakobo ſiſteret.* Ejus] *Jahhakobi, ut cum bona ejus venia liberos ſubtraheret, alio ordine eos collocaturus: ſic deprecata eſt Abigajil Davidẽ, 1. Schem. 25.24.* 13 Ad dexteram ſuam] *videtur ex verbis Jahhakobi verſ. 5. ac fortaſſis: amplexibus animadvertiſſe Joſeph Jahhakobiũ magis ad Ephrajmum quàm ad Menaſchen inclinare, quod ex ignoratione fieri vratus, eos patri hoc ordine benedicendos offert.* 14 Sed extendens] *poſthabito naturæ ordine, neq; tam avi quàm miniſtri Dei perſonam ſuſtinens, qui dona ſua prout vult ſine reſpectu naturæ confert.* 15 Joſepho] *in his filiis ejus, ver. 16.* Ante cujus conſp.] *qui continenter duxit illos, & quem illi ſecuti ſunt: ſic Pſalm. 116.9.* 16 Angelus ille] *cùm eadem ab hoc Angelo petat quæ a Deo ipſo petiit, eumq; pari honore dignetur, non poteſt Angelus ſimpliciter, id eſt, creatus ſpiritus eſſe: neq; ad alium accommodari quàm ad Chriſtum, qui dicitur Mal. 3.1. Angelus fœderis: quemadmodum Angelus Exod 14.19 idem dicitur Jehova Exod. 13.21. & 14.24. Chriſti autem mentionem hic facit, quia illius fœderis cum patribus ad noſtram cum Deo reconciliationem ictæ, Chriſtus autor, mediator & conſervator eſt, ſolusq; bona in fœdere promiſſa confert, & mala contraria depellit.* Vocetur] *id eſt, mei & majorum meorum filii vocantor eodem gradu quo reliqui filii.* Hujus terræ] *ſecundum promiſſionem ſuprà* 46.3. 19 Major erit] *q. d. divinum decretum in cauſa eſt cur ita faciam.* 20 Te propoſito] *ſenſus eſt, adeò conſpicua erit Dei gratia in filius tuis, ut bene precandi exempla Jiſraëlitæ ſint inde ſumpturi, illaq; benedictio in proverbium abitura: quales ſunt formulæ Ruth. 4.11. & 12.* 21 Ecce ego] *id eſt, ne putetis has promiſſiones vobis a me moribundo eſſe, ut ſunt hæreditates terrenæ quas parentes liberis relinquunt, & hi mortuis illis adeunt: ſed ſunt a Deo, qui vos in poſſeſſionem miſſurus eſt, in cujus fidei perpetuam proteſtationem meũ corpus eò deferri moriturus juſſi, ſuprà* 47.29. 22 Accepi] *hoc eſt, nondum re ſed fide poſſidens, ac omnino de promiſſione Dei confirmatus, perinde de ea diſpono ac ſi jam poſſiderem.* Gladio meo] *proverbialis formula: qua deſignat fore ut poſteri ſui vi armata promiſſam terram acquirant, Deo ipſos armante & inimicos debilitante: ſic Pſal 44.6.*

[a] Heb. *in conſequentia temporum, id eſt, venturis & conſequentibus diebus, uſque ad exhibitionem Chriſti.*

CAPUT. XLIX.

Jahhakob moriturus, divini ſpiritus inſtinctu præterita filiorum flagitia caſtigat, ſingulis eventura prædicit, ac benedicit eis: denique de ſepultura ultimam ſuam voluntatem repetens moritur.

1 DEINDE vocatis Jahhakob filiis ſuis dixit, colligimini, [a]ut prænuntiem vobis id quod eventurum eſt vobis [a] ſequentibus temporibus.

2 Con-

2 Congregamini & audite filii Jahhakobi, attendite, inquam, ad Iſraëlem patrem veſtrũ.
3 Reuben, [a] primogenitus meus fuiſti, [b] vis mea, & principium potentiæ meæ, [c] excellentia dignitatis & excellentia roboris:
4 Rapiditate, [d] aquarum inſtar [b] *inde ruas*, ne excellas, quia [e] aſcendiſti cubilia patris tui: tunc prophanaſti ea, [f] ſtratum meum aſcendit.
5 Schimhhon & Levi, [g] fratres: inſtrumenta violentiæ, [h] conventiones eorum.
6 [i] In arcanum eorum [k] ne ingreditor anima mea, [l] in cœtum eorum ne adunator gloria mea: quia pro ira ſua occiderunt [c] viros, & pro arbitrio ſuo avulſerunt boves.
7 [m] Maledicta ira eorum, quia vehemens, & furor eorum, quia ſævus fuit: diſpertio eos per Jahhakobi, & diſpergo eos per Iſraëlis *poſteros*.
8 [n] Jehuda, te, te *inquam* celebrabunt fratres tui, [o] manus tua *tenebit* cervicem hoſtium tuorum: [p] incurvabunt ſe tibi filii patris tui.
9 [q] Catulе leonis Jehuda, a præda fili mi aſcendiſti: *cùm* in crura ſe demiſerit, cubuerit tanquam leo, & tanquam immanis leo, quis audeat illum ſuſcitare?
10 [r] Non deſiltet tribus a Jehuda, neque Legiſlator [s] e medio pedum ejus, uſquedum venerit [d] filius ejus, [t] & ſit ei obedientia populorum.
11 [u] Ligans ad vitem aſellum ſuum, & ad generoſam vitem pullum aſinæ ſuæ, [x] lavat in vino veſtimentum ſuum, & in [e] ſucco uvarum operimentum ſuum:
12 [y] Rubicundus oculis ex vino, & [z] albus dentibus ex lacte.
13 [aa] Zebullun ad portum marium habitabit, ipſe *inquam* in portu navium, latúſque ejus verſus Tzidonem *erit*.
14 [bb] Iſſaſcar aſinus [f] oſſibus valens, cubans inter duas ſarcinas:
15 [cc] Nam videns quietem *rem* bonam eſſe, & terram ſuam eſſe amœnam, inclinabit humerũ ſuum ad bajulandum, & fiet tributo ſerviens.
16 [dd] Dan judicabit populum ſuum, ut [g] quævis tribuum Iſraëlis.
17 [ee] Erit Dan *ut* ſerpens juxta viam, acontias juxta ſemitam: qui mordet calces equi, adeò ut cadat ſeſſor ejus retrorſum.
18 [ff] In ſalutem tuam expectо Jehovam.
19 Gad, [gg] turma turmatim populabitur eum: ſed ipſe populabitur *alios* tandem.
20 De Aſchero, [hh] pinguis *erit* cibus ejus, & ipſe præbebit delitias [h] regias.
21 [ii] Naphtali, *eſt* cerva emiſſa: [kk] qui profert verba [i] elegantia.
22 [ll] Ramus fœcundus Joſeph, Ramus fœcundus ſecus fontem: *imò duo* rami, [mm] procedit *uterque* ultra murum.
23 [nn] Quamvis amaritudine affecerint eum & jaculati ſint in eum, quamvis inteſtino odio proſecuti ſint eum ſagittarii:
24 Tamen permanſit in robore arcus ejus, roboratáque ſunt brachia manuum ejus, [oo] a manibus robuſti *Dei* Jahhakobi, [pp] unde *fuit* paſtor & lapis Iſraëlis:
25 [qq] A forti *Deo* patris tui qui adjuvat te, & ab omnipotente, qui benedixit tibi benedictionibus cœlorũ ſupernè, benedictionib[us] [rr] abyſſi ſubjacentis, benedictionibus [ss] uberum & vulvę.
26 Benedictiones patris tui, (*quæ* [tt] validæ ſunt plus quàm benedictiones progenitorum meorum) [uu] uſque ad finem collium ſeculi, [xx] ſunto in capite Joſephi, & in vertice ſeparati inter fratres ſuos.
27 [yy] Binjamin, lupus qui diſcerpit, [zz] mane comedit prædam, & ad veſperam dividit ſpoliũ.
28 Omnes iſtæ *ſunt* [aaa] tribus Iſraëlis, duodecim: & hoc *eſt* quod elocutus eſt eis pater earũ, cùm beneciceret eis, & [bbb] prout erat cujuſq; benedictio, benediceret eis.
29 Deinde præcepit eis ac edixit eis, cùm ego [ccc] aggregatus fuero ad populum meum, ſepelite me cum patribus meis, in ſpelunca illa quæ *eſt* in agro Hhephronis Chittæi,
30 [ddd] In ea ſpelunca quę *eſt* in agro Macpelæ, qui *eſt* e regione Mamrę in terra Cenahhani, quam emit Abraham cum ipſo agro ab Hhephrone Chittæo in poſſeſſionem ſepulchri.
31 (Ibi ſepelierunt Abrahamum & Saram uxorem ejus, ibi ſepelierũt Jitzchakum & Ribkã uxorem ejus, ibiq; ſepelivi Leam)
32 In poſſeſſione agri illius, & ſpeluncæ quæ *eſt* in eo, *empta* a filiis Chethi.
33 Cumque abſolviſſet Jahhakob præcipere filiis ſuis, [eee] recipiens pedes ſuos ad lectum ſuũ expiravit: ſic aggregatus eſt ad populos ſuos.

[a] Heb. *primogenitus*.
[b] *Eclipſis cõtraxit, ut ſuprà 18.19.*
[c] Heb. *virum, bovem, per enallagen: Synecdoche, pro quibuſvis hominib. & jumentis, quorum illi Schecemi occiſi, hæc verò ab urbe veluti avulſa & pro eorum libidine abducta ſunt: ſuprà 34.25. & ſeq.*
[d] Heb. *ſecunde ejus, hoc eſt, Chriſtus, ut Chaldæa Paraphraſis utraq; , & Hebræi interpretes fere omnes conſentiunt: Metonymia, rei continentis pro contenta.*
[e] Heb. *ſanguine.*
[f] Heb. *oſſis.*
[g] Heb. *una.*
[h] Heb. *delicias.*
[i] Heb. *elegantia.*

ANNOTATIO.

1 Ut prænunciem] *Ex his verbis apparet eum filios convocaſſe non tam teſtamenti condendi causâ, quàm ut depoſitum apud ſe divinum oraculum eis exponeret: ideò aſſumit novum orationis genus, ſancto ſpiritu linguam ejus agente, & in ipſo ut in aliis Prophetis, loquente. Hinc frequentes ſub diverſis verbis anaphoræ, hinc ſententiæ ſolito contractiores & obſcuriores, hinc perpetuæ metaphoræ & comparationes. Inſtruit autem ſuos primùm de ſingulari Dei erga ipſos providentia, ut qui ipſorum poſteris, antequàm ſint, hæreditatem & vitæ conditionem in qua ſibi ſervituri ſunt conſtituerit: deinde filium deſignat ex quo ſemen illud benedictum (quod antea fuerat promiſſum) erat naſciturum, quod non modo ipſorum, ſed omnium etiam gentium perfectæ felicitatis fons & origo futurum ſit.* 3 Primogenitus] *naturæ ordine, ut ſuprà 35.23.* Vis mea] *id eſt, primus effectus naturalium virtutum mearum.* Excellentia dig.] *id eſt, excellentiſſimus dignitate & robore: Hypallage Rhetorum, de qua ſuprà. 3.6. Duas attingit prærogativas, quæ ejus ut primogeniti fuiſſent futuræ, niſi ſe inceſtu commaculaſſet: una dignitatis, qua fratres ſibi ſubjectos habuiſſet, poſteà in Jehudam Chriſti progenitorem tranſlata: altera roboris ex dupla hæreditate, quam ſuprà cap. 48. in Joſephum tranſtulit.* 4 Aquarum inſtar] *hoc eſt, ut aquæ in ſublimi non conſiſtunt, ſed magna rapiditate ad inferiora feruntur & ſponte diffluunt: ſic tu ne in hac excellentia maneas, ſed illico in communem cum reliquis filius gradum deſcendas.* Aſcendiſti] *vide ſuprà 35.22. Sic declarat Jahhakob inceſtum Reubenis fuiſſe privationis cauſam.* Stratum me.] *hac apoſtrophe reliquis filius juſtam eſſe oſtendit privationis cauſam, & hujus pœnæ exemplo omnes alios a peccatis abſterret.*
5 Fratres] *non tam germanitatem reſpicit & communes utriq; parentes, quàm ſimile in utroq; ingenium & communem in facinus contra Schecemitas conſpirationem: de qua ſuprà 34. alioquin Reuben, Jehuda, Iſſaſcar, & Zebullun æquè eorum fratres dicerentur.* Conventiones] *hoc eſt, pactionibus illis, quibus*

cum

cum Schecemitis convenerunt, tanquam inſtrumentis abuſi ſunt, ut iter ſibi ſternerent ad perpetrandam violentiam. 6 In arcanum] *id eſt, conſilium, quod quia ſecretò inire ſolet, hoc nomine appellatur, ut Jerem.* 15.17. *& alibi.* Ne ingreditor] *q.d. hoc facere videreris, ſi illorum ſactum ſilentio & impunitiũ præterires: ideoq; ut illud animo deteſtor, ita etiã reipſa puniã.* In cœtum] *Repetitio gradatim deteſtationẽ auget: nã cœtus plus eſt quàm arcanum, adunari quàm ingredi, & gloria eſt animæ pars præſtantiſſima, quo etiam modo accipitur Pſalmo* 16.9 & 30.13. 7 Maledicta] *Jam exemplum in eos ſtatuit, ipſis poſteris futuris ſalutare: itaque ſapienter cavet, ne poſteri exemplum progenitorum ſecuti facilè in ſcelus aliquod conſpirare poſſent, cãdem ratione qua antè Deus mundo proſpexerat ſuprà* 11.7. *huc adde, quod eorum noxiæ par pœna inſtituitur. nam quia conſilio & viribus in perpetrando ſcelere ſeſe conjunxerant, ita hac demum pœna ſeparantur, ut non tantùm hujus poſteri a poſteris alterius, ſed etiam unius poſteri alii ab aliis ſeparentur. Schimhhoni enim poſſeſſio non continua, ut reliquis fratribus, ſed poſſeſſione Jehudæ intermixta aſſignata eſt, Joſh.* 19. *poſteris verò Levi habitatio per omnes tribus deſignata, Joſh.* 21. 8 Jehuda] *Occaſione ipſius nominis de ejus dignitate vaticinatur, eumq; divino decreto mittit in poſſeſſionem prioris illius juris quod ad primogenitum pertinebat: de quo ſuprà ver.* 3. Manus tua] *i. c. ſos fugatoſq; comprehendes, & plenam de eis victoriam conſequêris: quod primum quidem ex parte impletum legimus Judic.* 1. *& ſub Davide.* 2. *Schem.* 8 *deinde verò in Chriſto perfectiſſimè tandem implebitur, cùm Dominus omnes inimicos ejus ſcabellum pedum ejus poſuerit, Pſal.* 110.1. Incurvabunt] *hoc eſt, regia dignitas in populo Dei penes te erit, propter quã tibi reliquæ omnes tribus honorẽ delaturæ ſunt: ut Davids & Schelomonis temporib. factum eſt.* 9 Catule leonis] *Quod prius dixit, jam ad majorem certitudinem allegoricè repetit, & figuris illuſtrat, ut Jehudæ ſtatum quaſi oculis filiorum ſpectandum ſubjiciat: ideò confert eum cum leunculo & leone per gradationem, inimicos verò cũ præda.* 10 Non deficiet] *omiſſis quæ ab aliis in hujus verſus explicatione afferuntur, nobis ex collatione eventus cum vaticinio hic eſſe videtur ſenſus: non prius Jehudæ genus confundetur & diſtincta tribus nomen amittet, neq; prius regnũ Deus ab ea ad alias gentes derivabitur, quàm ex ſe promiſſu humani generis ſervatorem, qui lux eſt gentium, genuerit. nam cùm regnum decẽ tribuũ diu ante captivitatem Babylonicam (ut vaticinium Jeſcha.* 7.8. *docet) planè diſſipatum fuerit & populus eſſe deſierit, tribus tamen Jehudæ divinâ providentiâ a reliquis diſtincta gente & religione manſit, etiamq; in ipſa Babylonica captivitate, reſtitutionis venturæ promiſſis ſuſtentata eſt, ſicut in reſtitutione ejus ex* 1. *Chron.* 3. *itemque ex libris Hhezræ & Nechemiæ apertè liquet: denique poſt reditum a captivitate manſit impermixta ſemper uſque ad exhibitionem Chriſti. Eo autem exhibito, planè utrumque contigit: cùm enim ab ipſis rejectus eſt Chriſtus, procul dubio a Deo Legiſlatore ſuo defecerunt. quamobrem etiam deinde Lege & exercitamentis ejus ſpoliata tribus per Romanos abducta eſt, atque ita diſſipata ut ne Judæi quidem ipſi poſſint eos qui ſunt tribus Jehudæ a reliquis diſcernere: junxunt enim ſine diſcrimine inter ſe connubia, & nulla eſt cura ſervandi generis ſui ſeriem diſtinctam, aut ratio eam diſtinguendi.* E medio pedum] *id eſt, eis qui ab eo generabuntur: ſimilis locutio eſt Deut.* 28.57. Et ſit ei] *id eſt, ei obedient gentes, eum ſuũ principem & ſervatorem agnoſcentes.* 11 Ligans ad] *Jam de terrena hæreditate tribus Jehudæ vaticinatur allegoricè. Senſus eſt, ejus regio futura eſt vitifera, adeò ut quemadmodum alibi ruſtici jumenta ſua ad vepres & arbuſta ligant, ſic poſteri Jehudæ præ copia & firmitate vitium etiam ad præſtantiſſimas ea ligaturi ſint.* Lavat in vi.] *hoc eſt, vini copiâ tantâ abundabit, ut eo poſſit uti ad veſtes lavandas aquæ loco: hyperbolicæ ſunt locutiones.* 12 Rubicundus oculis] *ejus vini præſtantiam deſcribit ab effectu: ſolet enim præſtans vinum oculos bibentium rubicundos efficere, ut Proverb.* 23.29. *cui eſt rubedo oculorum?* Albus dent.] *id eſt, abundabit quoque bonis paſcuis, ac proinde copia lactis affluet.* 13 Zebullun ad port.] *q.d. maritimam obtinebit regionem atque portuoſam: hujus rei complementum vide Joſhuæ* 19. *a ver.* 10. *ad ver.* 15. 14 Iſſaſchar aſinus] *aſino eum comparat robuſtiſſimo quidem, ſed natura ſegni, adeò ut ſarcinas graves ſibi impoſitas ſegnitie quadam ferat, & non excutiat.* 15 Nam videns] *Similitudinis qua modo uſus eſt apodoſis vel accommodatio: Senſus eſt, quietis ſtudio & agri amœnitate captus, licèt robuſtiſſimus ſit, nihil præclari geret, ſed domi deſidens, ignaviter ſibi tributa indici patietur: idem quoque vaticinatus eſt Moſche Deut.* 33.18. *cùm eũ in tentoriis ſuis oblectari dixit: vide Judic.* 5.16. 16 Dan judicabit] *Alludit ad nomen ejus a judicando deſumptum, ut ſuprà* 30.6. *paulùm diverſa ratione. Senſus eſt, licet Dan filius ſit ancillæ, ac proinde ex jure & lege conditione ſua inferior illis quos modo recordatus ſum, principatum tamen aliquem nihilominus obtinebit inter fratres ſuos, divinitus ſublato diſcrimine inter filios herarum atque ancillarum. Quod autem hîc nominatim Dani attribuitur, quia primus inter filios ancillarum a Jahhakobo recenſetur, æquè per analogiam de unoquoq; ancillarum filio eſt accipiendũ, quia omnes ſpiritu prophetico natalibus reſtitutos volebat Jahhakob: quæ verò peculiariter ad tribum Danis pertinent, ſtatim ſubjungit Jahhakob.* 17 Erit Dan] *Poſteros Danis cum ſerpente comparat, qui furtim, aſtu, & per inſidias hominibus nocet: eos enim his rationibus fuiſſe uſos teſtantur hiſtoriæ Sacræ, cùm aſtu Laiſchum occuparunt, Judic.* 18. *cùm Schimſchon aſtu, ac nunquam aperto Marte Peliſchtæis nocuit, Judic.* 14. *uſque ad caput* 17. 18 In ſalutem tuam] *Senſus eſt, graviter oppimêris, adeoq; graviter ut non niſi divinitus ab oppreſſionibus ſervari poſſis: quod futurum certa ſpe amplector. Duobus autem nominibus ea tribus inprimis ſalute opus habuit: primùm quod ad terrenam hæreditatem attinet, nam ab Enacæis eam tribum valde fuiſſe preſſam legimus Judic.* 1. 34 *eamq; poſtremam inter tribus ad hæreditatem ſuam ac potius habitationem magnis laboribus pervenieſſe, Joſhuæ* 19.47. *& Judic* 18. *deinde quod ad religionẽ, qua hæc prima a puritate illius defeciſſe legitur, & idola publicè coluiſſe, Judicum ibidem.* 19 Turma turmatim] *hîc quoque alludit ad nomen Gadis, ut ſuprà* 30.11. *Senſus eſt, principio hoſtes tibi erunt infeſti ſed tandem victor evades Dei protectione fretus, Deut.* 33.21. *Hhammonitas autẽ videtur intelligere, quos hæc tribus habuit finitimos. De quibus quantopere fuerint ei infeſti, & quomodo tandem Gad evaſerit victor, apparet ex Judic.* 10. *&* 11. *nam ad illam hiſtoriam alludere videtur Jahhakob.* 20 Pinguis erit] *hoc eſt, regio Aſcheritanæ tribus copiam rerum præſtantiſſimarum efferet & regibus dignarum: eodem quoque ſpectat Moſches Deut.* 33.24. *cùm dicit eum pedem ſuum oleo intingere. Eventum autem vaticinio reſpondiſſe apparet ex Joſhuæ* 19. *ubi regio Aſcheri attribuitur olei aliarumq; rerum optimarum feracissima.* 21 Naphthali] *Videtur Jahhakob innuere id quod de hac tribu ſcribitur Judicum* 4. *cap. & tribus ſequentibus: q.d.*

cetu

erit hæc tribus animi promptitudine & celeritate ad gerendum bellum, quod ſibi Deus commiſerit, comparãda cum cerva a venatoribus dimiſſa. Qui profert] *q. d. neque tamen hæc tribus temerè bella ſuſceptura, ſed pacis & concordiæ ſermonibus erga oẽs uſura eſt ſorte ſua contenta: quo etiam Moſche ſpectavit in benedictione ejus, Deut. 33. 23.* 22 Ramus fœcundus] *Joſephum (ex cujus poſteritate duas tribus conſtituit, ut ſupra 48. 5.) cum biſido ramo comparat, i. geminam ex ſe propaginem efferente, & velut perenni fonte benedictionibus irrigato.* Procedit uterque] *Omnia hæc allegoricè: id eſt, adeò in latitudinem & altitudinem excreſcet, ut murum ſuperet juxta quem ſitus eſt. q. d. utraq; ejus tribus ſeſe longè lateq; diffundet: cujus rei complementum vide Joſhuæ 16. & 17.* 23 Quamvis amaritudine] *Nunc primùm ſpeciatim de Joſepho agit ſub metaphora jaculatorũ & ſcopi. q. d. illi quidẽ Joſepho adverſantes (ut fratres, hera ejus, dominus, & tumultuantes præ fame Ægyptii) collimando ad eum velut ſcopum perdere eum conati ſunt, ipſe verò arcu ſimiliter inſtructus conatibus eorum reſtitit, & invictus manſit: arcus autem & robur ejus fuit favor Dei, providentia, & immutabile decretum de amplificando Joſepho.* 24 A manibus rob.] *humanitus dictum.* Unde fuit paſtor] *id eſt, a Deo ipſo eodem evectus eſt eò uſque, ut victum Ægyptiis & aliis gentibus ſuppeditaverit, fueritq; Iſraëlitis lapis perfugii.* 25 A forti Deo] *nunc docet quod ſuprà 48. 4. attigerat, nimirum a Joſepho in filios favorem illum Dei propagatum iri: eo quòd regionem ſunt conſecuturi fœcunditate ſoli, roris pluviæq; abundantia, & aëris clementia præſtantem, ubi & terræ naſcentia feliciter proventura, & jam viventia proſperè actura ſint.* Abyſſi] *id eſt, fontium, rivorum, & pinguedinis ſoli.* Uberum & vulvæ] *id eſt, liberorum & pecudum copiæ: Metonymiæ ſunt.* 26 Validæ ſunt plus quàm] *Quod ad ſubſtantiam quidem attinet, eædem ſunt: validiores tamen dicuntur, primùm quia ex filiis Jahhakobi nullus excluditur, cùm de filiis Abrahami Iſchmahhel & nati ex Ketura, de filiis verò Itzchaki Hhevæi hoc promiſſionum genere excluſi ſint: deinde quia multò clarius Jahhakobo revelatæ ſunt, adeò ut potuerit ſingulis filiis ſingulas promiſſæ terræ portiones aſſignare, quales eæ futuræ eſſent diſcernere, & filium deſignare ex quo ſervator mundi Chriſtus erat naſciturus: poſtremò quia non multo poſt quæ fuerunt procul oſtenſa patribus complementum ſuum erant habitura.* Uſque ad finem] *id eſt, non temporales tantùm, ſed æternæ: conjungit enim ſpirituales promiſſiones cum terrenis, quia hæ illarũ erant figuræ, periphraſis eſt perpetuitatis, non diſſimilis illi quæ habetur Pſal. 72. ver. 5. 7. & 17. Pſal. 89. 37. & 38. item Matthæi 5. 18. & alibi paſſim.* Sunto in capite] *id eſt, perfundunto Joſephum, ut abundè fiat earũ particeps.* 27 Binjamin lupus] *ingenium Binjaminitarum præmonſtrat tale futurum, ut cum lupo prædam rapiente, lacerãte, vorante, & ſuis catulis diſtribuente comparari poſſint: & hiſtoriæ quoq; quæ de Binjaminitis leguntur Judicum 19. uſque ad finem, & 1. Schemuelis a cap. 9. uſque ad 15. eos tales fuiſſe oſtendunt.* Mane comedit prædam, & ad veſp.] *id eſt, totos dies: Synecdoche.* 28 Tribus Iſraelis] *tribuũ mentionẽ facit Moſche, antequàm Iſraëlitæ in tribus diſtincti eſſent, ut oſtendat hæc Jahhakobi vaticinia non tam ad perſonas duodecim filiorũ, quàm ad totas tribus ex illis orituras pertinere.* Prout erat cujuſq;] *id eſt, nõ ex paterno voto, aut ſingulari aliqua animi ſui affectione, quæ ſingulis filiis optabat protulit, ſed ex Spiritu Dei quæ ſingulis fuerant a Deo decreta pronunciavit, & benedictiones addixit: namlicèt tres priores a ver. 3. ad ver. 7. nullam prorſus benedictionem a patre accepiſſe videantur, acceperunt tamen ipſi quoque: tum quia hæreditatem inter fratres ſuos & habitationem habuerũt, tum etiam quia in divino fœdere fuerunt comprehenſi.* 29 Aggregatus fuero] *vide ſuprà 25. 8. annot.* 30 In ea ſpelunca] *vide ſuprà 23. 9.* 31 Ibi ſepelierunt] *hæc commemorat, ut efficacius illorum animos ab Ægypto, ubi erant, ad promiſſam terram revocet, ut Joſepho nominatim fecerat ſuprà 48. 7. De Ribkæ autem & Leæ morte atque ſepultura, nihil uſquam alibi legitur.* 33 Recipiens pedes] *hinc apparet eum, cùm Dei præconem benedicens filius azeret, pedibus demiſſis in lecto conſediſſe, ut pſaltem ea ratione, quia ſtare præ imbecillitate non poterat, honorẽ Dei verbo quod pronunciabat exhiberet, ut annotavimus ſuprà 47. 31. Sic legimus obſervatum infrà Num. 23. 22. Judic. 3. 20. & 2. Regum 23. 2. & 2. Chro. 34. 31. & Nechemiæ 8. 6.*

Caput. L.

Jahhakob mortuus Joſephi juſſu aromatibus conditur, diu ab Ægyptiis defletur, & regis permiſſu a Joſepho & fratribus, comitantibus regni proceribus, in Cenahhanæam delatus ſepelitur. Joſeph fratres de commiſſo in ſe facinore ſollicitos benignè conſolatur, eúq; neceſſaria omnia promittit: poſtremò viſis ex ſe abnepotibus, cùm de transferendis ſuis oſſibus cognationi ſuæ præcepiſſet, moritur: ejuſq; corpus aromatibus conditum aſſervatur.

1 TUNC ruens Joſeph ſuper faciẽ patris ſui, flevit ſuper eum, & oſculatus eſt eũ.

2 Cumq; præcepiſſet Joſeph ſervis ſuis medicis ut aromatibus condirent patrem ſuũ, aromatibus condierunt medici Iſraëlem.

3 Et impletis ei quadraginta diebus (nam ita impleri ſolent dies eorum qui aromatibus condiuntur) fleverunt eum Ægyptii ſeptuaginta diebus.

4 Cùm autem præteriiſſent dies fletus ejus, allocutus eſt Joſeph familiam Parhhonis, dicendo, ſi nunc inveni gratiam in oculis veſtris, loquimini quæſo apud Parhhonem, dicendo:

5 Pater meus adjuravit me dicendo, ecce ego brevi moriturus ſum, in ſepulchro meo quod fodi mihi in regione Cenahhani, ibi ſepelito me: nunc itaque aſcendam quæſo, & ſepeliam patrem meum, deinde revertar.

6 Cui dixit Parhho, aſcende & ſepeli patrẽ tuum, quemadmodum adjuravit te.

7 Aſcendit itaque Joſeph ad ſepeliendum patrem ſuum: aſcenderunt que cum eo omnes ſervi Parhhonis, ſeniores familiæ ejus, & ſeniores omnes terræ Ægypti:

8 Præterea tota familia Joſephi & fratres ejus ac familia patris ejus: tantummodò parvulos ſuos & greges ſuos & armenta ſua reliquerunt in terra Goſchenis.

9 Denique aſcenderunt cum eo tum currus tum equites, adeò ut eſſet exercitus ille numeroſus valde.

10 Cùm autem veniſſent uſque ad areã quandam ſeptam cynoſbatis, quæ eſt ad vadum Jardenis, planxerunt ibi planctu magno & gravi valde: inſtituit enim patri ſuo luctum ſeptem diebus.

11 Qua-

a Heb *in aures Parhhonis.*
b Heb. *morior.*
c Heb. *gravis.*
d Heb. *area Atad, quæ eſt trans Jordanem.*
e Heb. *fecit.*

11 Quapropter videns incola ejus regionis, populus Cenahhanæus, luctum illum in ea area cynoſbatis ſepta, dicebant, luctus gravis hic *eſt* Ægypto: idcircò vocavit nomen illius *aream*, luctus Ægypti, quæ *eſt* ad vadum Jardenis.

f Heb. *ſic, quẽ admodum.*

12 Facientes ergo filii ejus ei, f præciſè quẽadmodum præceperat eis,

13 Deportaverunt eum filii ejus in regionem Cenahhani, & ſepelierunt eum in ſpelunca agri Macpelæ, quam emerat Abraham cum ipſo agro in poſſeſſionem ſepulchri ab Hhephrone Chittæo, e-regione Mamræ.

14 Deinde reverſus eſt Joſeph in Ægyptum, ipſe & fratres ejus, & omnes qui aſcenderant cum eo ad ſepeliendum patrem ejus, poſtquam ſepelivit patrem ſuum.

15 Videntes autem fratres Joſephi mortuum eſſe patrem ſuum, dicebant, fortaſſis inteſtino odio proſequitur nos Joſeph, & omnino repẽdet nobis totum illud malum quod intulimus ei.

16 Ideoq; amandarunt *aliquos* ad Joſephum, qui dicerent, 'pater tuus 'præcepit ante mortem ſuam, dicendo,

17 Ita dicetis Joſepho, obſecro, condona nunc defectionem 'fratrum tuorum & peccatum eorum, quòd malum intulerunt tibi, nunc inquam condona quæſo defectionem ' ſervorum Dei patris tui: ſed flebat Joſeph 'cùm illi alloquerentur ſe.

18 'Deinde adeuntes etiam fratres ejus prociderunt ante faciem ejus, ac dixerũt, ecce nos tibi in ſervos.

19 Dixit verò ad eos Joſeph, ne timeatis: nam 'an loco Dei *ſum* ego?

20 Vos quidem cogitaveratis contra me malum, *ſed* Deus cogitavit illud in bonum *convertere*, ut faceret ſicut *eſt* die hoc, conſervando in vita populum multũm.

21 Nunc itaque ' ne timeatis, ego ſuſtentabo vos & parvulos veſtros: ita conſolatus eſt eos, & locutus g quæ *erant* eis cordi.

g Heb. *ſecũdum cor eorum: vide ſupra* 34.3.

22 Sic habitavit Joſeph in Ægypto, ipſe & familia patris ejus: vixitq; Joſeph centum decem annos.

23 'Et vidit Joſeph ab Ephrajimo *natos* abnepotes: etiã filii Maciris filii Menaſchis nati ſũt, *& educati* ' ſuper genua Joſephi.

24 Tum dixit Joſeph ad fratres ſuos, ego h brevi moriturus ſum: ' Deus autem i omnino viſitabit vos, & faciet ut aſcendatis ex hac terra in regionem illam quam k juramento dedit Abrahamo, Jitzchako, & Jahhakobo.

h Heb. *morior, ut ſuprà* 48.21.

i Heb. *viſitando viſitabit, ut* 25.

25 Adjuravitq; Joſeph filios Jiſraëlis dicendo, omnino viſitabit Deus vos, adjuro ut deportetis oſſa mea hinc.

k Heb. *juravit, ut ver.* 25.

26 Deinde mortuus eſt Joſeph natus centum decem annos, quem cùm *medici* condiviſſent aromatibus, ' repoſitum in quadam arca *ſervaverunt Jiſraëlitæ* in Ægypto.

ANNOTATIO.

2 Aromatibus condirent]*ex regionis more, ut & ſequentia: vide Herodotum lib.2. & Plinium lib. 11.natur.hiſt.cap.27 hunc autem morem Jiſraëlitæ ſecum in promiſſam terram detulerunt, quo in Regũ illuſtriumq; virorum cadavera uſi ſunt: ut 2.Chron.16.14. & 21.16. & in Evangelica hiſtoria de ſepultura Chriſti.* 3 Quadraginta diebus]*videlicet ut condituræ vis ad omnes cadaverũ partes penetraret.* 4 Familiam Parhhonis]*non quòd e gratia Regis excidiſſet, ſed quia pullatus erat & verſabatur in luctu ipſe cum tota cognatione ſua: ideò Ægyptiis utitur interceſſoribus. non enim ſolebant pullati apparere coram Rege, Eſter.4.2.* 5 Quod fodi]*frequenter in uſu fuit, ut homines dum vivebant ſibi ſepulchra pararent, ut apparet ex 2.Chron.16.14. Jeſchahhja.22.16. & Matth.27.60. idem feciſſe Jahhakobum hîc commemorare voluit Joſeph, ne Jahhakob odio regionis inductus de ſe transferendo ſtatuiſſe Ægyptiis videretur.* 7 Omnes ſervi]*id eſt, aulicorum bona pars: ſynecdoche.* Seniores]*id eſt, primates, ut ſenatores, conſiliarii, præfecti.* 16 Pater tuus]*quod a Joſepho petunt, tribus argumentis exorare conantur: primũ eſt patris voluntas atq; precatio.* Præcepit]*nobis videlicet ut ſuis verbis tecũ ageremus.* 17 Fratrũ tuorũ]*ſecundum argumentum a fraterna ſanguinis neceſſitudine.* Servorum Dei]*tertiũ argumentum a communi religione.* Cùm illi]*nam ut inſtructi argumentis venerant, ita haud dubiè præmeditatã habebant orationem, ut re & verbis Joſephum permoverent, ut illud mittamus, quod non poterat pius Joſephi animus ſola factã cõmemoratione non graviter affici.* 18 Deinde]*cùm videlicet intellexiſſent quid ab interceſſoribus factum.* 19 An loco Dei]*vide ſuprà annot.30.2. ſenſus eſt, non eſt meũ mutare divinũ decretum, & vobis nocere quibus Deus prodeſſe voluit: ſervi Dei eſtis ut ſuprà ver.17. & ego ſum: quapropter ejus conſilium utrique ſpectemus.* 21 Ne timeatis]*a metu vindicat eos liberat hac concluſione, & in certam ſpem continuandæ beneficentiæ erigit.* 23 Et vidit]*hic incipit apparere quod Jahhakob prædixerat ſuprà.48.19. Ephrajimum fore majorem fratre.* Super genua]*id eſt, excepti gremio Joſephi, ut parvuli ſolẽt.* 24 Deus autem]*reſpicit promiſſionem factam Abrahamo ſuprà 15.14. & renovatam Jahhakobo patri ſuo ſuprà 46.5.* 26 Repoſitum in]*ut a migrantibus deportaretur Schecemum: vide Jehoſchu.24.32.*

SECUN-

SECUNDUS LIBER MOSCHIS,

SIVE

Exodus.

SECUNDUS *liber Pentateuchi duram populi Dei ſervitutem, admirandam liberationem, divinę Legis promulgationem, denique res centum quadraginta duorum annorum ſpatio a morte Joſephi uſq; ad erectum tabernaculum geſtas complectitur:*

A morte Joſephi ad nativitatem Moſchis.	ann. 60.	
A nato Moſche ad exitum ex Ægypto.	ann. 81.	Exod.7.10.
Ab exitu ex Ægypto ad erectum tabernaculum.	ann. 1.	Exod.40.17.

CAPUT I.

Ægyptii ſibi a Iſraëlitis numero & viribus auctis metuūt, ne inſurgant in ſe aut ſe deſerant: ideo & novi Regis conſilium ſequentes dura eos ſervitute premunt, eorumq; maſculos infantes tum privatim tūm publicè tollendos eſſe e medio decernunt.

1 ATQUE hæc *quidem ſunt* nomina filiorum Iſraëlis, qui venerant in Ægyptum (venerāt *autem* cum Jahhakobo quiſq; cum familia ſua)

2 Reuben, Schimhhō, Levi, & Jehuda,

3 Iſſaſcar, Zebulun, & Binjamin,

4 Dan, & Naphtali, Gad, & Aſcher.

5 Erantq; omnes animæ, [a] egreſſi e femore Jahhakobi, ſeptuaginta animæ, [b] cum Joſepho *qui* erat in Ægypto.

6 Cùm autem mortuus eſſet Joſeph, omnesque fratres ejus, & [c] tota ætas illa:

7 Ita filii Iſraëlis fœtificaverant & abundè progenuerant, augebanturq; & corroborabantur quàmplurimùm, ut terra illa impleretur ipſis.

8 Quapropter exiſtens Rex novus ſuper Ægyptum, qui [d] non agnoſcebat Joſephum,

9 Dixit ad populum ſuum, ecce populus filiorum Iſraëlis numeroſior & potentior *ſit* nobis:

10 Agedum, ſapienter nos geramus adverſus illum, ne augeſcat, ſitq; ſiquādo inciderint [a] *occaſiones* belli ut adjungens ſe ipſe quoq; inimicis noſtris pugnet contra nos, vel aſcendat ex hac terra.

11 Conſtitutis itaque ſuper eum [e] præfectis angariarum, qui [f] affligerēt eum oneribus ſuis: ædificavit populus Iſraëlis urbes armamentariorum Parhhoni, [g] Pithomum & [h] Rahhamſeſum.

12 Sed prout affligebant eum, ita augeſcebat & ita erumpebat [b] *in multitudinem*, adeò ut diſtæderet *Ægyptios* propter filios Iſraëlis:

13 Quamvis [i] cogerent Ægyptii filios Iſraëlis ſervire per ſævitiam,

14 Et amaram efficerent vitam eorum per ſervitutem duram, *occupantes* in luto, & in lateribus, & in omni ſervitute ruſtica, [c] præter omnem ſervitutem ipſorum quam exigebant ab iis per ſævitiam.

15 Quamobrem alloquens Rex Ægypti [k] illas quæ obſtetricabantur Hhebræis, quarum uni nomen *erat* Schiphra, nomen verò alteri Puhha,

16 Dixit, obſtetricando mulieribus Hhebræis, cùm inſpicietis in ſellas parturientium: ſi filius fuerit, enecate illum, ſin filia fuerit, ea vivito.

17 Sed timuerunt obſtetrices illæ Deum ipſum, neque fecerunt quemadmodum edixerat eis Rex Ægypti: nam vivos conſervabant natos.

18 Vocante autem Rege Ægypti obſtetrices illas, & dicente eis, quare feciſtis rem hanc, quòd vivos conſervaſtis natos?

19 [l] Dixerunt obſtetrices illæ ad Parhhonem, quia Hhebrææ non *ſunt* ſicut mulieres Ægyptiæ: ſunt enim vividæ, *ideò* cùm nondum venit ad eas ulla obſtetrix, iam pepererunt.

20 Idcircò benefecit Deus obſtetricibus illis, cùm augeretur populus ille & corroborarentur valdè.

21 Fuit verò, quia timuerant obſtetrices illæ Deum, & [m] perficiebat ipſis *natis* familias:

22 [n] Ut præciperet Parhho toti populo ſuo, edicendo, omnem horum filium qui naſcetur in rivum ipſum projicite, omnem verò horum filiam vivam conſervate.

a *Eclipſis conjugati, ut Gen.18.21.*

b *Eclipſis, Gene.30.29. & 43.*

c Hebr. *omni ſervitute, quam ſervebant illis per eos.*

ANNOTATIO.

1 Atque hæc] *quod prius ſcripſerat Gen. 46. hîc repetit Moſche, primùm ut illuſtrius appareat complementum promiſſionis factæ Jahhakobo, ibidem: deinde ut intelligatur occaſio, qua moti ſunt Ægyptii ut contra*

contra Iſraëlitas conſilia inirent, quæ poſt deſcribuntur. 5 Egreſſi] *ut diſertè excipiat uxores Jahhakobi atque filiorum, ſicut nominatim excepit Gen. 46. 26.* Cum Joſepho] *& natu ex eo: ſynecdoche.* 6 Tota ætas illa] *adnumeratu etiam Ægyptius.* 8 Non agnoſcebat] *vel ignorans (natus videlicet & adregnum evectus poſt mortem Joſephi) vel de induſtria memoriam abjiciens.* 11 Præfectis angariarum] *qui non una, ſed multis rationibus extraordinariis ſervitia ab ex officia extorquebant.* Affligerent] *ut vires eorum frangerent: ſic imprudentes implent quod Deus Abramo prædixerat Gen. 15. 13.* Pithomum] *id eſt, Tanin.* Rahhamſeſum] *id eſt, Peluſium, diverſum a Rameſeſo, de quo Gen. 47. 11.* 13 Cogerent] *declarat angarias quibus premebant eos.* 14 Præter omnem] *hos eſt, præter ſervitutem eamq; rigidiſſimam, quam in privatis ſuis negotiis ab eu exigebant.* 15 Illas quæ obſtetricabantur] *plures quidem fuiſſe in tanto populo veriſimile eſt: ſed hæ duæ reliquis videntur fuiſſe præfectæ: alioquin nihil potuiſſet Rex hoc mandato efficere.* 19 Dixerunt] *Certum eſt ex verſ. 17. obſtetrices infantibus vitam conſervaſſe, quia timebant Deum: jam verò quod Regi reſpondent, ſi verum eſt (quod magis probamus) Hhebrææ de mandato Regis aut verbo aut alia ſignificatione certiores factæ antè pariebant quàm eas vocarent: ſin autem falſum, callidè verum tegunt metu regis, & cauſam a ſe in matres infantum derivant, gravius malum minore redimentes.* 21 Perficiebat] *id eſt, ita illi aderat ut ad juſtam ætatem pervenirent, & familias ex ſe procrearent.* 22 Ut præciperet] *Senſus eſt, cùm neque labores & moleſtiæ procreationem liberorum minuerent, neque obſtetrices clàm natos eorum tollerent, in apertam tyrannidem prorupit, & immane de ſubmergendis pueris decretum promulgavit.*

Caput. II.

Moſchis nativitas, admirabilis in ſummo diſcrimine conſervatio, educatio, exilium, & conjugium ejus deſcribitur: deinde mors Parhhonis, Iſraëlitarum gemitus, Deiq; erga eos clementia ac fides commemoratur.

1 Abiens autem quidam ex familia Levi, duxerat filiam Levi.

2 Concepitque mulier illa & peperit filium: quæ videns eum eſſe [a] bona *forma*, abſcondit eum tribus menſibus.

3 Sed cùm non poſſet amplius abſcondere eum, accipiens ei arcam ſcirpeã oblivit illam bitumine & pice: & impoſitum illi eum puerulum expoſuit in alga juxta ripam cujuſdam rivi:

4 Collocavitq; ſororem ejus procul, ad cognoſcendum quid fieret eo.

5 Deſcendens autem filia Parhhonis ut lavaret ſe ad rivũ illum, cùm puellæ ejus deambularent ſecundum rivum illum, videnſque arcam illam inter algam illius, miſit ancillam ſuam quę accepit eam,

6 Eaq; aperta videt ipſum puerulum (ecce autem puer flebat) & miſerta illius dixit, ex natis Hhebræorum hic *eſt*.

7 Tunc dixit ſoror illius ad filiam Parhhonis, an ibo vocatum tibi mulierem nutricem ex Hhebræis, quæ lactet tibi hunc puerulum?

8 Dicente verò filia Parhhonis, i, abiens illa adoleſcentula vocavit matrem ipſius puruli.

9 Cui dixit filia Parhhonis, abducens puerulum hunc lactato eum mihi, & ego dabo mercedem tuam: ſic accipiens mulier illa puerulum illum, lactavit eum.

10 Cùm autem creviſſet ille puerulus, adduxit eum ad filiam Parhhonis, cui erat filii loco: vocavitq; nomen ejus [b] Moſchen, quia dicebat, ex aquis enim extraxi eum.

11 Erat autem diebus illis cùm creverat Moſche, ut exiret ad fratres ſuos & aſpiceret onera eorum: cumq; videret virum Ægyptium percutientem virum Hhebræum e fratribus ſuis,

12 Et reſpiciens huc illuc videret neminem adeſſe, percuſſit Ægyptium illum, & abſcondit eum in arena.

13 Deinde exiens die poſtero, cùm ecce duo viri Hhebræi contenderent, dixit iniquo, cur percutis proximum tuum?

14 Qui dixit, quis conſtituit te in virum principem & Judicem ſuper nos? an occidere me [c] cogitas, ſicut occidiſti Ægyptium illum? id circo timuit Moſche, quia dicebat, profectò innotuit res iſta.

15 Audiens verò Parhho remiſtam, quærebat ut interficeret Moſchen: ſed fugit Moſche metu Parhhonis ut habitaret in terra Midjanis, & ſedit ad quendam puteum.

16 Præſidi autem Midjanitarum ſeptem erant filiæ: quæ advenientes hauriebant *aquam* & implebant aqualiculos illius *putei*, ut adaquarent greges patris ſui.

17 Supervenientibus verò paſtoribus quibuſdam & abigentibus eos, ſurgens Moſche defendit eas, & adaquavit greges eorum.

18 Cùm itaque rediiſſent ad Rehhuelem patrem ſuum, dixit, quare tam [d] citò rediiſtis hodie?

19 Quæ dixerunt, quidam Ægyptius eripuit nos e manu quorundam paſtorum: etiámque [e] abundè hauſit nobis & adaquavit ipſos greges.

20 Tum dixit ad filias ſuas, at ubi *eſt* ille? quãobrem reliquiſtis virum illum? vocate eum ut ſumat cibum.

21 Acquievit tandem Moſche ut maneret cum hoc viro: qui dedit Tzipporam filiam ſuam Moſchi *uxorem*.

22 Cumque peperiſſet filium, vocavit *Moſche* nomen ejus [f] Gerſchomum: dicebat enim, peregrinus ſum, in terram alienam *pulſus*.

23 Fuit autem diebus illis, qui multi *fuerunt*, cùm mortuus eſſet Rex Ægypti, ut ſuſpirarent filii Iſraëlis præ ſervitute illa & vociferarentur: & eorum clamor præ ſervitute illa aſcenderet ad Deum ipſum.

24 Quamobrem audiens Deus gemitum eorum, & recordatus Deus fœderis ſui cum Abrahamo, cum Jitzchako, & cum Jahhakobo,

25 Reſpexit Deus filios Iſraëlis, & cognovit Deus.

[a] Heb. *bonum ut Gen. 6. 2.*

[b] *id eſt, extractum: paronomaſia.*

[c] Heb. *dicit, nimirum in corde.*

[d] Heb. *feſtinaſtu redire.*

[e] Heb. *hauriendo hauſit.*

[f] *id eſt, peregrinum pulſum: compoſita voce ex peregrinatione & peregrinationis cauſa.*

ANNOTATIO.

1 Quidam] *cujus nomen eſt Hhamram, uxoru verò Jocebed, infrà 6.20. & Num. 26.59.* Filiam Levi]*ex ipſo Levi genitam Num. 26.58. ideò infrà 6.20. marita amita dicitur. fuit enim Hhamram Kehathi filius, & uxor ejus Jocebed Kehathi ſoror, infrà 6.18. quod matrimonii genus deinde interdictum eſt lege, Levit 18.12.* 2 Bona forma] *hoc eſt, divinitus venuſtus. Act. 7.20. & Hebr. 11.23. quod præter naturalem σωρὸν reddebat matrem diligentiorem ad vitam ejus procurandam, & filiam quoque Parhhonis movit ut eum inventum curaret ſibi educandum, & pro filio haberet.* 3 Cùm non poſſet] *tum propter diligentem inquiſitionem a Rege inſtitutã, tum propter vicinos Ægyptios: mixti enim habitabant, ut infrà 3. 22.* Accipiens] *ſperabat enim hac ratione ſine parentũ periculo ſervatum iri: hoc enim conſilium divinitus fuiſſe immiſſũ eventus ipſe declarat.* In alga] *ne nimis undis & ventis agitaretur.* Juxta ripã] *ut eo facilius ab aliquo reciperetur.* 5 Deſcendens] *alio quidem conſilio, ſed tamen Deo impulſore, ut expoſitum infantulum reciperet.* 9 Sic accipiens] *ita divinitus filius matri curandus datur citra utriuſque periculum.* 11 Exiret] *interna vocatione Dei, in dies recognoſcens fratres ſuos, & ad futuram liberationem ſe comparans, Act. 7.22.* Fratres ſuos] *Iſraëlitas, e quorum genere erat.* 12 Percuſſit] *id eſt, occidit jam quadragenarius, nec temerè, ſed certò perſuaſus de vocatione ſua, Act. 7.25.* 13 Iniquo] *id eſt, ei qui cauſam agebat malam: nimirum ut ad pacem eos compelleret, Act. 7.26.* 15 Rem iſtam] *hujus exprobrationem de cæde a Moſche commiſſa, Act. 7.29.* Sedit] *ex longiore fuga in tuto ſe recreans.* 16 Præſidi] *vide in Gen. 41.45.* 17 Eorum] *id eſt, omnium, puellarum & paſtorum.* 18 Patrem] *ſ. avum, ut apparet ex Num. 10.29. Hebræis enim ut nepotes nomine filiorum, ita nomine patrum avi & majores continentur: ſic neptes dicuntur filiæ, ver. 20.* 21 Filiam] *neptem filii ſui Jithronis filiam, infrà 3.1.* 23 Qui multi] *quadraginta ferè anni: tamdiu enim apud ſocerum manſiſſe apparet ex collatione Act. 7.23. cum Exod. 7.9. quod diſertè exprimitur Act. 7.30.* Mortuus eſſet] *ac proinde liber eſſet Moſchi in Ægyptum reditus, infrà 4.19.* Præ ſervitute] *quæ etiam illo Rege mortuo durabat.* Eorum clamor] *id eſt, maximè clamarent præ maxima ſervitute: gravis enim afflictio ſenſum peccatorum (quæ eos erant afflictionis cauſæ) ineis excitavit, & ad implorandam Dei miſericordiam movit: vide Num. 20.16.* 24 Audiens] *humanitus dictum ex judiciorum formula.* Fœderis ſui] *Gen. 15.13. & 46.4.* 25 Reſpexit] *illos recognoſcens ad fœdus ſuum pertinere, ut fœderatorum filios.* Cognovit Deus] *de cauſa, & ſtatuit quod proximo capite explicat, & ſequentibus exequitur.*

CAPUT III.

Moſche expreſsè a Deo vocatur in liberatorem populi, de ratione qua tum apud regem, tum apud Iſraëlitas agat inſtruitur: & de voluntate Dei contra adverſantem Ægyptum, ac felice hujus legationis eventu præmonetur.

1 MOSCHE enim paſcens gregem [a]Jithronis ſoceri ſui Præſidis Midjanitarum, cùm abducto grege illo poſt quoddam deſertum, veniſſet ad [a] montem ipſum Dei [a] Chorebum:

2 Apparuit Angelus Jehovæ ei in flammæ igne is e medio cujuſdam rubi: cumque aſpiceret, ecce rubus ille ardebat igne, nec tamen rubus conſumebatur.

3 Itaque dicebat Moſche, divertam nunc ut videam viſionem iſtam magnam, quare non [a]comburatur rubus iſte.

4 Videns autem [a] Jehova ipſum divertere ad aſpiciendum, inclamavit eum Deus e medio illius rubi, dicens, Moſche Moſche, qui dixit, ecce me.

5 Tum dixit *Deus*, ne appropinques huc: [a]extrahe calceamenta tua e pedibus tuis, nam locus in quo ſtas, [a]terra ſancta eſt.

6 Deinde dixit, [a] Ego *ſum* Deus patris tui, Deus Abrahami, Deus Jitzchaki, & Deus Jahhakobi: quapropter abſcondit Moſche faciem ſuam ([a]nam timebat) ne intueretur deum ipſum.

7 Cui dixit Jehova, [b] probè vidi afflictionem populi mei qui *eſt* in Ægypto & clamorem eorum ab exactoribus ejus audivi: quin cognovi [c] dolores ei *allatos*.

8 Ideò [a] deſcendi ut [a] liberem eum e manu Ægyptiorum, & educam eum e terra illa in regionem [a] bonam & amplam: in regionem [a] affluentem lacte & melle, in locum Cenahhanæi, & Chittæi, & Emoræi, & Perizzæi, & Chivvæi, & Jebuſæi.

9 [a] Nunc itaque, ecce clamor filiorum Iſraëlis pervenit ad me, atque etiam vidi oppreſſionem, qua Ægyptii opprimunt eos:

10 Nunc inquam adeſdum, ut mittam te ad Parhhonem: deinde educito populum meum filios Iſraëlis ex Ægypto.

11 Dicenti verò Moſchi ad Deum ipſum, [a] quis *ſum* ego, ut eam ad Parhhonem, & ut educam filios Iſraëlis ex Ægypto?

12 Dixit, *Fac*, nam [a] ero tecum, & [a] hoc ipſum eſto tibi ſignum, quòd ego miſerim te: cùm eduxeris populum illum ex Ægypto, [a] ſervietis Deo juxta montem hunc.

13 Dixit autem Moſche ad Deum, ecce, me veniente ad filios Iſraëlis, cùm dixero eis, Deus patrum veſtrorũ miſit me ad vos: ſi dicerent mihi, quod *eſt* nomen ejus? [a] quid dicerẽ illis?

14 Dixit itaque Jehova ad Moſchen, [d] Eheje, quia ero: dixitq; ita dices filiis Iſraëlis, Eheje miſit me ad vos.

15 Edixitque iterum Deus Moſchi, ſic dicito filiis Iſraëlis, [a] Jehova Deus patrum veſtrorum, Deus Abrahami, Deus Jitzchaki, & Deus Jahhakobi miſit me ad vos: [a] hoc *eſt* nomen meum in ſeculum, & hoc memoriale meũ [e] in omnem ætatem.

16 [a] I & congregatis ſenioribus Iſraëlis dicito ad eos, Jehova Deus patrum veſtrorum apparuit mihi, Deus Abrahami Jitzchaki & Jahhakobi, dicendo, [f] omnino rationem habeo veſtri, & ejus quod fit vobis in Ægypto.

17 Quapropter dico, deducã vos ex afflictione Ægypti in regionem Cenahhanæi & Chittæi & Emoræi & Perizzæi & Chivvæi & Jebuſæi, in regionem affluentem lacte & melle.

18 Sic auſcultabunt voci tuæ: deinde accedens tu & ſeniores Iſraëlis ad Regem Ægypti, dicetis,

[a] *id eſt, ſiccum, qui propriè Sinai, id eſt, rubi dicitur, ab hac viſione, infrà 19.1.*

[b] Heb. *videndo vidi.*

[c] Heb. *Dolores ejus.*

[d] *id eſt, ero: vel ſum ſuorum enim continuum tempore ac præſente uſurpatur.*

[e] Heb. *ætatis.*

[f] Heb. *viſitando viſitavi vos, & id quod, &c.*

dicetis ad eum, Jehova Deus Hebræorũ [a] obviam factus eſt nobis : nunc itaq; abire nobis liceat quęſumus itinere trium dierum in illud deſertum, ut ſacrificemus Jehovæ Deo noſtro.
19 Ego autem [a] novi *fore* ut nolit permittere vobis Rex Ægypti ut abeatis, ne quidẽ manu forti *preſſus*:
20 Sed cùm extendens manum meam percuſſero Ægyptum omnibus [a] mirabilibus meis quę facturus ſum in medio ejus, tum demum dimittet vos.
21 [g] Reddam verò gratioſum populum illũ in oculis Ægyptiorum: erit q; cùm abibitis, ut non abeatis vacui.
22 [a] Petet enim unaquæque a vicina ſua & ab hoſpita dom [b] ſuæ ſupellectilia argẽtea & ſupellectilia aurea & veſtimẽta, quæ imponetis filiis veſtris & filiab [b] veſtris: ita ſpoliabitis Ægyptũ.

[g] Heb. *dabo verò gratiã hujus populi.*

ANNOTATIO.

1 Jithronis] *ſive Chobabi Num.*10.29. *& Judic.*4.11. *filii Rehhuelis, ut ſuprà annotatum eſt,* 2.18. Montem Dei] *ita dictum, cùm propter viſionem hanc, tum etiam quia in eum deſcendit Deus legem laturus populo, infrà* 19. 3 Comburatur] *id eſt, abſumatur.* 4 Jehova] *Chriſtus angelus Jehovæ, ver.*1. *vide in Geneſ.*48.16. 5 Extrahe calceam.] *idem mandatur Joſchu.*6.3. *Simpliciſſima hujus ceremoniæ ratio videtur eſſe, ut pedum nuditas religionem animo incuteret.* Terra ſanctа] *ob præſentiam Dei ſanctificantẽ, qua abeunte loci ſanctitas tollebatur.* 6 Ego ſũ Deus] *ita ſe a fictitiis dijs diſcernit, fœderiſq; cum patribus initi memoriã renovat unde pendet populi, quæ hîc agitur, liberatio.* Nam timebat] *duæ ſunt hujus timoris cauſæ, conſcientiam malæ noſtri, exemplo Adami & Petri, Geneſ.*3.10. *& Lucæ* 5.8. *& majeſtatu Dei ſublimitas, ad cujus præſentiam Angeli ipſi faciem obvelant, Jeſcha.*6.2. 8 Deſcendi] *jam adſum: humanitus dictũ, ut Geneſ.*11.7. Liberem] *ſecundũ promiſſionem, Gen.*15.14. *&* 46.4. Bonã] *ex promiſſione, Gen.*13.15. Affluentem] *id eſt, commendabilem copia præſtantiaq; provenituũ: hyperbole.*
9 Nunc itaque] *Finu præſentis viſionis atque colloquii, ut Moſche denuò divinitus ſe jam jam ad populum Dei liberandum vocari intelligat.* 11 Quis ſum] *Prima objectio Moſchis, qua provinciam detrectat a perſona ſua, & a negotii gravitate.* 12 Ero tecum] *unico reſponſo utramque difficultatem tollit. q.d. ſufficientia tua erit a me, cui nihil eſt nimis arduum.* Hoc ipſum] *id eſt, hæc ipſa viſio rationem naturæ ſuperans. alii aliter exponunt, ſed hoc videtur ſimpliciſſimum.* Servietis Deo] *finem oſtendit hujus liberationis quẽ ſtatuit Deus, ut liberatos a ſervitute terrena devinciat ut ſibi ſerviant: quod futurũ promittit deſignato & præfinito loco, ubi rationem declaraturus eſt qua ſibi ſerviant.* 13 Quid dicerem] *Altera objectio, qua ne de nomine quidem mittentis poſſe Iſraëlitas a ſe confirmari queritur.* 14 Eheje] *hoc nomine ſe cognoſcendum proponit ab æterna eſſentia ſua, qua ab omnibus quæ ſunt in cœlo terra & infra terram diſcernitur: quod explicatur Heb.*13.8. *& Apoc.*1.8. *qui eſt fuit & futurus eſt, heri & hodie & in perpetuum. Sic inſtruit Moſchen, ut vocationis & miſſionis ſuæ fidem apud Iſraëlitas comparet, prædicando æternitatem mittentis conjunctam omnipotentia. Hebræum autem Eheje tanquam propriũ retinuimus, quia ut proprium nomen eodem ver. paulò poſt ſubjicitur.* 15 Jehova] *hoc quoque nomen eſſentiæ proprium denotat æternitatem illius, & originem ac vim efficiendi ut ſint quæcunque ſunt: hoc autem ſubjungit præcedenti, quia uſitatius & magis notum eſt.* Hoc eſt] *nimirum quòd me dixi eſſe Eheje, Jehovam, & Deum patrum veſtrorum.* 16 I & congr.] *vocatum inſtruit qua ratione olim turus ſit legationem.* Senioribus] *officio, ut paſſim in Scripturis accipitur, hoc eſt, ijs qui vel gubernatione vel doctrina reliquis præſunt. hi primùm fuerunt conveniendi, ut per eos multitudo compararetur ad divina mandata utiliter a Moſche audienda, & ut Parhhonem nomine Dei totiuſque populi convenirent.* 18 Obviam factus] *Paralepſis, reticet enim quid qua ratione mandaverit, ſupplendũ tamen ex petitione ſequente, & infrà* 5.3. *q.d. nobis nihil de hac re cogitantibus Deus noſter obviam factus ſeverè mandavit, ut hinc extremus ei ſacrificatum, ceſſantibusq; interminatus eſt peſtem aut gladium.* Itinere trium] *nullum eſt in petitione mendacium: ſed partem conſilii ſui Deus tyranno aperit, ut fiat inexcuſabilis, partem celat. qua liberrimus eſt, ut Deut.*2.28. *Sic Schemuelem inſtruit* 1. *Schemu.*16.2. *& 3. & loquitur Paulus Act.*23.6. 19 Novi] *hac prædictione præmunit eos, ne repulſam inſperatò paſſi animum abjicerent.* 20 Mirabilibus] *decem plagis, quæ ſequentibus cap. explicantur.* 22 Petet] *nec vitioſa fraus, nec furtum hîc intervenit: nam Deus rerum omnium dominus, pro voluntate ſua, rerum ſuarum uſum quibus vult concedit, & in quos vult transfert: his autem convenit cum promiſſione facta Abrahamo Gen.*15.14.

CAPUT IIII.

Moſche rurſus impoſitum ſibi munus diverſis ſubterfugiis detrectat, miraculis tandem, opis divinæ promiſſione, objurgatione, adjunctione fratris illud voluntati Dei acquieſcens ſuſcipit: deinde uxorem liberoſq; reducens ad ſocerum, in itinere propter negletam filii circumciſionem a Deo ſiſtitur, nec niſi illo circumciſo dimittitur: tum impetratra a ſocero venia, cum fratre legationem prodigiis apud Iſraëlitas confirmatam feliciter obit.

1 [a] TUNC reſpõdens Moſche dixit, at ecce non crediturі ſunt mihi, neq; auſcultaturi voci meæ: ſed dicent, non apparuit tibi Jehova.
2 Dixit autem ad eum Jehova, quídnam eſt in manu tua? quo dicente, baculus,
3 [a] Dixit, abjice eum in terram, cumq; abjeciſſet eum in terram, [a] converſus eſt in ſerpentem: fugiebatq; Moſche [b] metu ejus.
4 Sed [a] dixit Jehova ad Moſchẽ, extẽdẽs manum tuam [a] apprehende caudam ejus : cumque extenſa manu ſua apprehẽdiſſet eum, converſus eſt in baculum in manu ejus.
5 [a] Ut credant, *inquit*, apparuiſſe tibi Jehovam Deum patrum ſuorum, Deum Abrahami, Deum Jitzchaki, & Deum Jahhakobi.
6 Deinde rurſus dicente Jehova ei, infer nunc manum tuam in ſinum tuum : intulit manum ſuam in ſinum ſuum, cumque eduxiſſet eam, ecce manus ejus leproſa, [a] *alba* ſicut nix.
7 Dicente verò, refer manum tuam in ſinum tuum, retulit manum ſuam in ſinum ſuum: cumq; eduxit eam e ſinu ſuo, ecce [a] reſtituta eſt ut *reliqua* caro ejus.

[a] Heb. *fuit in ſerpentem.*
[b] Heb. *a facie ejus.*

8 'Hoc eſto,inquit,ſi non crediderint tibi, neque auſcultaverint voci & ſigno priori, ut credant voci & ſigno alteri.

9 Eſto quoque,ſi non crediderint etiam duobus ſignis iſtis & nõ auſcultaverint voci tuæ, ut accipiens de aquis alicujus rivi effundas in aridam: tunc convertentur aquæ illæ quas acceperis e rivo, convertentur in ſanguinem in ipſa arida.

10 Dixit verò Moſche ad Jehovam, [c] *attende* ad me domine, 'non ſum vir [d] facundus, neque [e] unquam anteà fui,ne quidem ex quo locutus es cum ſervo tuo:ſed[f] impedito ore & impedita lingua ſum.

11 Tum dixit Jehova ad illum,'quis ſtauit os homini? aut quis ſtatuere poteſt mutum aut ſurdum,aut[g] ſenſibus valentem aut cæcũ?nónne ego *qui ſum* Jehova?

12 Nunc itaque i,& ego adero ori tuo, & docebo te quæ loqui te convenit.

13 Dicente autem *illo,attende* ad me Domine: 'mitte quęſo [h] per eum *quem* mittere te convenit:

14 Accenſus irâ Jehova contra Moſchen,dixit,'annon Aharon Levites frater tuus eſt? ſcio illum [i] omnino valere eloquio: adeóque ecce ipſe prodiens obviam tibi,'quando videbit te lætabitur[k] cum animo ſuo.

15 Itaque alloquitor eum & 'inſerito hæc verba ori ejus: de me autẽ,adero ori tuo & ori ejus,& docebo vos quæ facere vos cõveniet.

16 Nam alloquetur ipſe pro te populum:erit q; ut ipſe ſit tibi 'vice oris,tu verò ſis ei 'vice Dei.

17 Baculum autem iſtum accipito in manu tua,quo edas ſigna illa.

18 Abiens igitur Moſche reverſus eſt ad [l] Jetherum ſocerum ſuum,dixit q; ei,eam quæſo,& revertar ad fratres meos qui ſunt in Ægypto, ut videam an adhuc vivant ipſi: & dixit Jithro Moſchi,abi cum pace.

19 Cumq; ediciſſet Jehova Moſchi apud Midianitas, i, revertere in Ægyptum,mortui enim ſunt 'omnes homines illi qui quærebant animam tuam:

20 Accipiens Moſche uxorem ſuam & filios ſuos,' impoſuerat eos aſino,ut reverteretur *ipſe* in terram Ægypti:acceperatq; Moſche 'baculum ipſum Dei in manu ſua.

21 Dixerat quoq; Jehova ad Moſchen,quandoquidem proficiſceris ut revertaris in Ægyptum,'vide ut omnia illa prodigia quæ poſuero in manu tua,facias coram Parhhone: ſed ego 'obſirmabo cor ejus,vt nolit dimittere populum illum.

22 'Tandem dices ad Parhhonẽ: ſic dicit Jehova:'filius meus,'primogenit[m]us[m]e[n] *eſt* Iſraël.

23 Sed cùm edicerem tibi,dimitte filium meum ut ſerviat mihi, renuiſti dimittere eum:ecce ego occiſurus ſum filium tuũ,' primogenitum tuum.

24 (Fuit autem in'illo itinere,in diverſorio quodam,ut'occurrens ipſi *Moſchi* Jehova quęreret morte afficere eum.

25 Sed cùm accipiens Tzippora[m] *cultrum* acutum,amputaſſet præputium filij ſui,quod admovit pedibus[o] illius dicens, certè 'ſponſus ſanguinum es mihi:

26 Deſtitit *Jehova* ab illo: 'dixerat autem tunc ſponſũ ſanguinũ propter circũciſiones.)

27 'Edixerat item Jehova Aharoni: abi obviam Moſchi in deſertum:qui abiens occurrit ei juxta'montem ipſum Dei & oſculatus eſt eum.

28 Tum retulit Moſche Aharoni omnia negotia Jehovæ ad quæ mittebat ſe, & omnia ſigna illa quæ præceperat ſibi.

29 Abiens itaque Moſche & Aharon,congregaverunt omnes ſeniores filiorum Iſraëlis.

30 Proloquente autem Aharone omnia verba illa quæ elocutus fuerat Jehova Moſchi,& edente ſigna illa ante oculos ipſius populi;

31 Credidit populus: cumque audirent Jehovam' viſitaſſe filios Iſraëlis, & vidiſſe afflictionem ipſorum, verticem inclinantes incurvaverunt ſe,

[c] Heb. *vide Gen.43.20.*
[d] Heb. *verborum.*
[e] Heb. *etiam ab heri, etiam a nudius tertio.*
[f] Heb. *gravis ore & gravis lingua.*
[g] Hebræa vox ſignificat auditu valẽtẽ & viſu,cui præcedens & ſequens privativè opponuntur.
[h] Heb. *per manum* illius quem, *manus* commune multarum actionum inſtrumentum ſæpe adhibetur ad inſtrumentum ſignificandum, etiam ubi nihil opus eſt adminiſtratione manus: Synecdoche, ut infrà 9.35
[i] Heb. *quod eloquendo eloquitur ipſe.*
[k] Heb. *in corde ſuo.*
[l] *qui & Jithro dicitur frequentius, ut ſuprà 3.1. & infrà hoc ver.*

[m] Quia actuum ponunt, ambigua fillium, ſic accipi Jethr[o] 9. pro ac verò actu Jehoſua 2. & 3. Pſalm. 44. nam multam, quidem ſtores, dos fuiſſe tro tam ceſſario multa in mento no veriſimile quo inſtru ctos fuiſſe ſtultum lapida,

ANNOTATIO.

1 Tunc reſpondens]*Tertia objectio,a perſona ſua eorumq; ad quos mittitur, ſe non eſſe ita rationibus inſtructum,ut fidem apud eos conciliet vocationi ſuæ.* 3 Dixit] *quæ coram illis edenda erant ad illos de Moſchi vocatione confirmandos,eadẽ hîc fieri jubet ad confirmandũ Moſchen.* 4 Dixit] *efficaciter,metu eum liberans,& a fuga revocans.* Apprehende]*nam eodem baculo alia ſigna erant edenda, ut ver.17.* 5 Ut credant] *finis iſtius miraculorum doni.* 6 Alba ſicut]*ſpecies lepræ eſt omnium deterrima,quæ cutẽ aſpergit albis maculis nivem referentibus: vide Num.12.10.* 7 Reſtituta]*in hoc poſitum eſt miraculũ, quod ſubitò & affecta eſt manus,& curata morbo incurabili.* 8 Hoc eſto] *hæc in ſubſidium prioris miraculi.* 10 Non ſum vir] *Quarta objectio a perſona ſua ſe ineptum eſſe propter impeditum ſermonem.* 11 Quis ſtatuit]*Rationem Moſchi confutat Deus a potentia ſua,quæ donis ornat quos vult,& quos vult ſpoliat.* 13 Mitte quæſo]*Quinta objectio,deprecatio muneris a tenuitate ſua, Dei mittentis majeſtate, & negotii gravitate.* 14 Annon Aharon]*q.d quorſum tot quæris ſubterfugia? quaſi non ſit tibi futurus ad manum vir eloquentiâ valens & tibi conjunctiſſimus Aharon germanus frater.* Quando videbit] *id eſt,videns audiverit ex te commiſſam vobis legationem,lætabitur & hilariter tecum eam ſuſcipiet: Synecdoche.* 15 Inſerito]*id eſt,de mandatis quæ a me acceperis,& iis quæ dicenda erunt, eum inſtruito.* 16 Vice oris]*id eſt,interpres tuus apud populum & Regem.* Vice dei] *hoc eſt, perſonam meam apud illũ geres,exponens ei voluntatem meam: vide infrà 7.4.* 19 Omnes homines] *tum Rex qui Moſchen quærebat ut eum interficeret, ſuprà 2.15.tum vindices hominis occiſi: vide ſuprà 2.23.* 20 Impoſuerat] *& deductos ad ſocerum ibi reliquerat: Paralepſis,nam ſecum habebat eos cùm verſaretur in deſerto: poſtea verò ad Moſchen redeuntem ex Ægypto reduxit eos Jithro,infrà 18.2.& ſequentibus.* Baculum ipſum] *de quo ſuprà ver.4.& 17.* 21 Vide ut]*præmonet,ut ſuprà.3* 19. Obſirmabo]*non tantùm permittẽdo, ſed etiam meo ſpiritu eum deſtituendo, conſilia & actiones ejus in finem mihi propoſitum dirigendo, & quibuscunq; modis uſurus ſum ejus malitiam exacerbando. Sic Deus cauſa eſt obſirmationis, Parhho peccati.* 22 Tandem]*vide infrà.11.1.& 12.29.* Filius meus]*q.d.eſt mihi jus paternum in populum hunc.ut nõ poſſis eum niſi tyrannicè detinere.* Promogenitus]*ſummè mihi dilectus.* 23 Primogenitum tuũ]*omniũ hominũ & animantiũ in Ægypto quæ ad te pertinẽt.infrà 12.29.* 24 Illo itinere]*quo a deſerto uxorem cum liberis ad ſocerum reducebat,acceptaturus ab eo diſcedendi veniam.* Occurrens]*id eſt, ejuſmodi im-*

petum

petum in eum faciens, ut ipse & uxor ejus intelligerent causam iræ divinæ esse neglectã circumcisionem filii. 25 Illius] *Moschus, in quem irata invehitur, & ægrè ferens quòd sibi necesse fuerit mariti causa filiolo suæ manu vulnus infligere.* Sponsus sang.] *id est, te sponsum meum mihi sanguine filii cogor redimere.* 26 Dixerat] *verba Moschus, quibus declarat uxorem se sponsum sanguinum vocasse, quia filios circumcidi oportebat: quod Madianitidi de voluntate Dei non satis instructæ ingratum erat.* 27 Euixerat] *antequàm Moschen in Ægyptum perveniret.* Montem ipsum Dei] *Chorebum, ut suprà 3.1. cùm Moschen relictâ uxore & liberis profecturus in Ægyptum, eò pervenisset.* 31 Visitasse] *rationem eorum habuisse, & promissam Abramo liberationem Gen. 15.13. jam præstare statuisse.*

Caput v.

Moschen & Aharon legatione sua regi exposita, ut seditionis capita, cum objurgatione repelluntur: graviores labores Israëlitis præter diurnum pensum imponuntur: cujus causa operum curatores cæsi cùm si questi apud Parhhonem essent, exacerbati animus hi cum Moschen & Aharone, tanquam sui malo autoribus, & Moschen cum Deo expostulant, a quo placidè exauditur & confirmatur Moschen.

1 Postea verò accedentes Moschen & Aharon dixerunt ad Parhhonem, ita ait Jehova Deus Israëlis, dimitte populum meum ut festum celebrent mihi in deserto illo.
2 Dicenti autem Parhhoni, quis *est* Jehova, cujus voci auscultem dimittendo Israëlem? non novi Jehovam, ideò etiam Israëlem non dimittam:
3 Dixerunt, Deus ipse Hhebræorum obviam factus est nobis: liceat quæsumus nobis abire itinere tridui in illud desertum, ut sacrificemus Jehovæ Deo nostro, ne occurrens nos *aedat* peste aut gladio.
4 Tum dixit ad eos Rex Ægypti, Moschen & Aharon, quare abstrahitis populum hunc ab operibus suis? abite ad onera vestra.
5 Dicebat eum Parhho, en multus nunc *est* populus hujus terræ: & cessare faceretis eos ab operibus suis?
6 Præcepitq; Parhho eodem die, illis qui exactores agebant in populum, & moderatoribus ejus, dicendo,
7 Ne pergatis dare huic populo stramen ad faciendos lateres suos, sicut[a] anteà, ipsi eant & conquirant sibi stramen:
8 Summam verò laterum quam ipsi faciebãt anteà imponite eis, ne minuite ex eamã desides sunt, idcircò clamant ipsi dicendo,[b] liceat nobis ire sacrificatum Deo nostro.
9 Aggravetur hæc servitus super homines istos, & operentur in ea, ut non attendant verbis mendacii.
10 Egressi itaq; exactores ipsi populi & moderatores ejus allocuti sunt populum ipsum dicendo, ita ait Parhho: ego non sum daturus vobis stramen.
11 Vos ite, accipite vobis stramen, undecunq; inveneritis: etsi non diminuitur de servitute vestra quicquam
12 Ita dispersus est populus ipse per totam terram Ægypti, ad conquirendum stipulam pro stramine.
13 Exactores autem urgebant dicendo, perficite operaveſtra, pensum diei die suo, sicut cùm adesset stramen:
14 Et cædebantur moderatores filiorum Israëlis, quos illis præfecerãt exactores Parhhonis, dicendo, quare non perfecistis demensum vestrum faciendo lateres sicut anteà, nec heri nec hodie?
15 Quamobrem accedentes moderatores filiorum Israëlis, clamaverunt ad Parhhonem, dicendo: quare facis ita servis tuis?
16 Stramen non datur servis tuis, lateres autẽ, inquiunt nobis, perficite: & ecce servi tui cæduntur, cùm culpa *sit* populi tui.
17 Qui dixit: desides estis, desides: idcircò vos dicitis, liceat nobis ire sacrificatũ Jehovæ.
18 Nunc itaq; abeuntes servite, stramen autem non dabitur vobis: summam tamen laterum datote.
19 Cùm autem moderatores filiorum Israëlis consyderarent eos alloquendum esse [c] iniquè, *videlicet* ne diminuite de lateribus vestris, demensum diei die suo *date*:
20 Incidẽtes in Moschen & Aharonẽ (qui stabãt e regione ipsorũ, cùm exirent a Parhhone)
21 Dixerunt ad illos, [d] Cognoscat Jehova de vobis & judicet: qui feciſtis ut fœteat odor noſter ante oculos Parhhonis & ante oculos servorum ejus, tradendo gladium in manum eorum ad occidendum nos.
22 Reversus itaque Moschen ad Jehovam dixit, Domine, quare malo affeciſti populum hunc? quamobrem misisti me?
23 Nam ex quo veni ad Parhhonem & locutus sum nomine tuo, malo affecit populum hunc: & [e] prorsus non liberasti populum tuum.
24 Dixit verò Jehova ad Moschen, nunc videbis quid facturus sim Parhhoni: nam per manum fortem dimittet eos, & per manũ fortem expellet eos e terra sua.

[a] Heb. *heri & nudiustertius ut suprà 4. 10. & infrà vers. 8. & 14.*
[b] Heb. *ibimus sacrificabimus: ut infrà ver. 17.*
[c] Heb. *in malo.*
[d] Heb. *videat*
[e] Heb. *liberando non liberasti, id est, nullum adhuc liberationis vestigium impressisti: vide de hac formula in Gen. 3.4.*

ANNOTATIO.

1 Posteà] *quàm priore legationis parte apud Israëlitas functi sunt.* 2 Quis est] *ejusmodi responsum prædixerat Deus suprà 3.19.* 3 Obviam] *vide suprà 3.18.* 9 Aggravetur] *ita auget tyrannidem ex obfirmatione cordis, de qua suprà 4.21* Verbis mendacii] *sic Rex impius insignit verbum Dei, ut Psal. 2.3.* 10 Non sum datu.] *id est, non sinam dari.* 14 Moderatores] *hinc apparet moderatores Israëlitas fuisse, ab exactoribus Ægyptiis urgendo operi præfectos, a quibus deinde totius operis ratio deposcebatur & in quos nisi præstitum esset animadvertebatur.* Nec heri nec] *q. d. neglecto biduo operis.* 16 Populi tui] *id est, Ægyptiorum, qui stramen non suppeditant, & pristinum tamen laterum numerum a nobis in diem exigunt.* 21 Feciſtis ut fœteat] *hoc est, exosos nos reddidisti: vide Gen. 34.29.* Ante oculos] *hoc est, quam longè nos vident. aversantur nos.* Tradendo gladium] *q. d. vos autores istius in nos odii armatis ipsi Ægyptios, & quasi nostri homicidæ estis.* 22 Reversus] *relictâ multitudine secedens ut privatim cum Deo expostularet* Malo affeciſti] *graviore quàm tum fuit cùm non misisses me.* 24 Per

manum fort.] *id est, tam duram experietur & sentiet manum meam, ut non modò dimittere, sed etiam vi expellere vos compellatur: vide complementum infrà 12.33.*

CAPUT VI.

Mosche cum amplioribus quàm anteà mandatis ad Israëlitas remissus duriore servitute pressos, nihil efficit: quamobrem Parhhonem iterum convenire jussus motu ejusdem eventu detrectat. Deinde suum, fratrisq; sibi in collegam dati genus describit.

1 ALLOQVENS autem Deus Moschen, dixit ad eum, ego *sum* Jehova.

2 'Apparueram quidem Abrahamo Jitzchako & Jahhakobo nomine 'Dei fortis omnipotentis: at nomine meo Jehova 'non cognitus sum illis.

3 Atque etiam 'stabiliveram fœdus meum cum illis, me daturum illis terram Cenahhani, terram peregrinationum ipsorum, in qua peregrinabantur.

4 'Nunc etiam ego audio gemitum filiorum Jisraëlis quos Ægyptii servire cogunt: quare recordari volo fœderis mei.

5 Idcircò dic filiis Jisraëlis, ego *sum* Jehova, itaque eximam vos [a] a subjectione onerum Ægyptiorum, & eripiam vos a servitute eorum: redimamque vos 'brachio exertò & 'judiciis magnis.

6 'Et assumens vos mihi in populum, ero vobis in Deum: sic experiemini me esse Jehovam Deum vestrum eximentem vos a subjectione onerum Ægyptiorum.

7 Denique introducã vos in eam terram quam 'sublata manu mea *juravi* me daturum Abrahamo, Jitzchako, & Jahhakobo: & dabo eam vobis 'in hæreditatem, 'ego *sum* Jehova.

8 Quod cùm ita eloqueretur Mosche filiis Jisraëlis, non attenderunt ad Moschen 'præ angustia spiritus & præ servitute dura.

9 Alloquente itaq; Jehova Moschen, dicẽdo,

10 I, alloquere Parhhonem Regem Ægypti, ut dimittat filios Jisraëlis è terra sua:

11 Locutus est Mosche coram Jehova, dicendo: 'en filii Jisraëlis nõ attenderũt ad me: quomodo ergo attenderet ad me Parhho, qui sum 'præputiatus labiis?

12 Tamen allocutus est Jehova Moschen & Aharonem: & 'mandata dedit eis ad filios Jisraëlis & ad Parhhonem Regem Ægypti, ad educendum filios Jisraëlis e terra Ægypti.

13 'Hi *sunt* primarii familiarum paternatum ipsorum: filii Reubenis, primogeniti Jisraëlis, Chanoc, & Pallu, Chetzron, & Carmi: hæ *sunt* familiæ Reubenis.

14 Et filii Schimhhonis, Jemuel, & Jamin, & Ohad, & Jacin, & Tzochar, & Schaul filius cujusdã Cenahhanitidis: hæ *sunt* familiæ Schimhhonis.

15 Hæc autem *sunt* nomina filiorum Levi per generationes suas, Gerschon, & Kehath, & Merari: anni verò vitæ Levi *fuerunt* centum triginta septem.

16 Filii Gerschonis, Libni & Schimhhi per familias suas.

17 Filii verò Kehathi, Hhamram, & Jitzehar, & Chebron, & Hhuzziel: anni autem vitæ Kehathi *fuerunt* centum triginta tres.

18 Filii verò Merari, Machli & Muschi: hæ *sunt* familiæ Leviticæ *tribus* per generationes suas.

19 Accepit autem Hhamram Jocebedam 'amitam suam sibi in uxorem, quæ peperit ei Aharonem & Moschen: anni verò vitæ Hhamrami *fuerunt* centum triginta septem.

20 'Filii verò Jitzeharis, Korach, & Nepheg, & Zicri.

21 Et filii Hhuzzielis, Mischaël, & Eltzaphan, & Sithri.

22 Postea accepit Aharon Elischebahham filiam Hhamminadabi sororẽ Nachaschonis sibi in uxorem: quæ peperit ei Nadabum, & Abihu, & Elhhazarem, & Ithamarem.

23 Filii autem Korachi, Assir, & Elkana, & Abjasaph: hæ *sunt* familiæ *gentis* Korachææ.

24 Elhhazar quoque filius Aharonis accepit sibi unã de filiabus Putielis, [b] *ut esset* sibi uxor, quæ peperit ei Pinchasum: hi *sunt* primarii [c] paternarum familiarum Leviticarum per familias suas.

25 Hic ille Aharon & Mosche, quibus edixit Jehova, educite filios Jisraëlis e terra Ægypti 'per exercitus suos.

26 Ipsi iidem *sunt* qui allocuti sunt Parhhonem Regem Ægypti, ad educendũ filios Jisraëlis ex Ægypto: hic ille *est* Mosche & Aharon.

[a] Heb. *de sub oneribus, ut vers. 6.*

[b] Heb. *in uxorem.*

[c] Heb. *patrum Levitarum.*

ANNOTATIO.

2 Apparueram] *per comparationem hanc patefactionem qua se nunc filiis statuit patefacere, illi longè præfert qua se patribus patefecit: nam patribus facta revelatio promissiones habuit, hæc promissorum exhibitionem erat habitura.* Dei fortis] *q.d. promissa amplexi sunt fide, freti majestatis meæ omnipotentia & omnisufficientia.* Non cognitus] *hoc est, non præbui me eis cognoscendum, non quòd Jehovæ nomen ignoraverint, aut ipse hoc nomine suas promissiones non obsignaverit (nam diserte se nominat Abramo & Jahhakobo Geneseos 15.7. & 28.13. & Jitzchak invocat nomen Jehovæ. Geneseos 26.25.) sed quia nondum faciebat ut promissa existerent, quod designatur nomine Jehova. Significat enim existentem per se, ex quo, in quo, per quem, & propter quem sunt quæcunque sunt, ut suprà 3.15.* 3 Stabiliveram fœdus] *etiam definiens complementi tempus, Gen. 15.13.* 4 Nunc etiam] *q.d. tertia causa accedit præsens Israëlitarum miseria, quæ me movet ut eorum rationem habeam.* 5 Brachio exerto] *id est, potentissimè: hismanitus dictum, quod proximè sequentia explicant.* Judiciis magnis] *plagis, quibus judicia mea in Ægyptios exercebo.* 6 Et assumens] *finis liberationis, ut suprà 3.12.* 7 Sublata manu] *ut Gen. 14.22.* In hæreditatem] *firma possessione, ut quæ hæreditario jure possidentur.* Ego sum Jeh.] *ut suprà ver. 1. & 2.* 8 Præ angustia] *graviore quàm anteà, ut suprà 5.9. & 23. unde factum, ut Moschi ad eos remisso non attenderint: sed potius eo repulso servitutem Ægyptiam propositæ libertati prætulerint, infrà 14.12.* 11 En filii] *Rursus tergiversatur ab exemplo Israëlitarum argumentans per comparationem minoris. q.d. si Israëlitæ qui te Deum suum profitentur & quorum hîc salus agitur, me repulerunt, quid impius Parhho, qui ex hujus populi dimissione maximum damnum acciperet?* Præputia-

putiatus labiis] *id eſt, balbus: balbis enim multæ ſuperfluæ ſyllabæ excidunt, quæ velut præputium eſſent amputandæ ut purus efficeretur ſermo.* 12 Mandata] *cap. ſeq.* 13 Hi ſunt] *Digreſſio ad finem uſque capitis, qua Moſche ſuum & fratris genus deſcribens docet ex quo & quoto Jahhakobi filio ſint nati, & quibus parentibus: quæ ad pleniorem cognitionem hiſtoriæ pertinent. Ordine autem a ſeniore Jahhakobi filio incipit donec ad eum veniat ex quo deſcendit: illos autem leviter percurrit eos tantùm nominans qui cum Jahhakobo deſcenderant, Gen. 46. in ſuo verò genere non tantùm poſteros Levi commemorat qui cum Jahhakobo deſcenderant, ſed ulterius pergit, donec ad ſe & fratrem ſuum perveniat.* 19 Amitam] *id eſt, filiam Levi, ut ſuprà 2.1.* 20 Filii verò] *hîc videretur fuiſſe Moſchi ſubſiſtendum: ſed tamen pergit recenſere Leviticum genus, quia aliorũ quoq; notitia ad ſequentes hiſtorias erat neceſſaria: ut Korachi Num. 16. Michaëlis & Elizaphanu Levit. 10. 4. filiorum Korachi Num. 26. 11. & in Pſalmis paſſim, Nadabi & Abihu Levit. 10, Elhhazaris Numer. 20. Ithamaru. 2. Regum. 2. & Pinchaſi Num. 25.* 25 Per exercitus] *id eſt, catervatim, pro ratione locorum ubi habitaverant & unde ejiciebantur: nondum enim conſtituta fuerat reſpub. & in tribus diſtincta.*

CAPUT VII.

Deus Moſchen quamvis detrectantem urgens ut altera legationis parte fungatur, eum cum fratre contra obſtinationem Regis præmunitum & ſignis inſtructum ad Parhhonem remittit: tum Rex præſtigiis Magorum ad ſignum ſerpentis obſtinatior factus, plaga aquarum in ſanguinem verſarum percutitur, nec tamen a pertinacia ſua deſiſtit Magorum fuſcino excæcatus.

1 'FUIT ergo, qua die allocutus eſt Jehova Moſchen in terra Ægypti,

2 Ut alloquente Jehova Moſchen dicendo, 'ego *ſum* Jehova: eloquere apud Parhhonem Regem Ægypti omnia quæ ego locuturus ſum ad te:

3 Diceret Moſche coram Jehova, en, ego *ſum* 'præputiatus labiis, quomodo ergo attenderet ad me Parhho?

4 Tum dixit Jehova ad Moſchen, 'vide, conſtitueram te vice Dei Parhhoni: Aharonem verò fratrem tuum, ut eſſet [a] interpres tuus.

5 Tu 'loquitor quęcunque præcepero tibi: Aharon verò frater tuus alloquitor Parhhonem, ut dimittat filios Jiſraëlis e terra ſua.

6 Ego verò obdurabo cor Parhhonis, 'ut multiplicem ſigna mea & prodigia mea in terra Ægypti.

7 Sed cùm non auſcultante vobis Parhhone appoſuero manum meam ad Ægyptum, educam 'exercitus meos, populum meum, filios Jiſraëlis e terra Ægypti 'judiciis magnis.

8 Et experientur Ægyptii me eſſe Jehovam, cùm extendero manũ meam adverſus Ægyptũ: ſic educam filios Jiſraëlis e medio ipſorum.

9 Quod fecit Moſche & Aharon: 'quemadmodum præceperat Jehova eis, ſic fecerunt.

10 Moſche autem natus *erat* octoginta annos, & Aharon natus octoginta tres annos, cùm alloquerentur Parhhonem.

11 Allocutus enim eſt Jehova Moſchen & Aharonem, dicendo:

12 'Cùm alloquetur vos Parhho dicendo, edite pro vobis prodigium, tum edicito Aharoni, accipe baculum tuum & projice coram Parhhone: vertetur in 'draconem.

13 Veniens itaque Moſche & Aharon ad Parhhonem, fecerũt ita ut præceperat Jehova: projecit enim Aharon baculum ſuum coram Parhhone & coram ſervis ejus, qui converſus eſt in draconem.

14 Tum vocavit etiam Parhho 'ſapientes & præſtigiatores: fecerunt́que ipſi quoque Magi Ægypti ſuis incantationibus 'ſimiliter.

15 Projecerunt enim 'quiſque baculum ſuum, qui converſi ſunt in dracones: ſed 'deglutivit baculus Aharonis baculos eorum.

16 Attamen obſtirmatum eſt cor Parhhonis, ita ut non auſcultaret illis, quemadmodũ 'prædixerat Jehova.

17 Deinde edixit Jehova Moſchi, 'aggravatum eſt cor Parhhonis, renuit dimittere populum hunc:

18 'I ad Parhhonem hoc mane, ecce egreditur ad aquam: & conſiſtens e regione ejus ad ripam ipſius rivi, baculum qui verſus fuerat in ſerpentem accipe in manu tua:

19 Et dicito ad eum, Jehova Deus Hhebræorum miſerat me ad te ut dicerẽ, dimitte populum meum ut ſerviant mihi in ipſo deſerto: ſed ecce non auſcultaſti adhuc.

20 Ita ait Jehova, hac *re* experiẽris 'me eſſe Jehovam, ecce ego percuſſurus ſum baculo hoc qui *eſt* in manu mea ſuperficiẽ aquæ quæ *eſt* in hoc rivo: ſic convertetur in ſanguinem:

21 Et piſces qui *ſunt* in quovis rivo morientur, adeò ut fœteat rivus quiſque: & 'defetiſcentur Ægyptii *quærendo* quam bibant aquam *ex* aliquo rivo.

22 Dixit ergo Jehova ad Moſchen, 'edic Aharoni, accipe baculum tuum, & extende manum tuam 'operaturam in aquas Ægyptiorum, in 'flumina earum, in 'rivos earum, & in 'ſtagna earum, denique in omnem congregationem aquarum illorũ, ut convertantur in ſanguinem: eritq́, ſanguis in tota terra Ægyptiorum, etiam 'in *vaſis* ligneis & in lapideis.

23 Fecerunt itaq; ſic Moſche & Aharõ, ut præceperat Jehova: ſublato enim baculo ſuo percuſſit aquam quæ *erat* in eo rivo ante oculos Parhhonis & ante oculos ſervorum ejus: & cõverſæ ſunt omnes aquæ quę *erant* in unoquoq; rivo in ſanguinem.

24 Et piſcibus qui erant in unoquoque rivo mortuis fœtuit unuſquiſque rivus, adeò ut non potuerint Ægyptii bibere aquam ex ullo rivo: erat enim ſanguis ille per univerſam terram Ægyptiorum.

25 Sed 'fecerunt ſimiliter Magi Ægypti incantationibus ſuis: quapropter obſtirmatum eſt cor Parhhonis, adeò ut non auſcultaret eis, quemadmodum prædixerat Jehova.

26 Avertens enim ſe Parhho rediit domum ſuam, nec [b] adjecit animum ſuum 'etiam ad iſtud.

27 Effodiebant autem omnes Ægyptii circa rivum quemq́; ad bibendum aquam: quia non poterant bibere ex aqua ullius rivi.

28 'Ita completum eſt ſeptiduum, poſtquam 'percuſſit Jehova rivum illum.

[a] Heb. *propheta.*

[b] Heb. *appoſuit cor.*

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Fuit ergo] *hos tres versus historiæ series ostendit ad 7. caput pertinere. Hîc enim Deus tergiversationi Moschu respondens, mandato repetito eum ad alteram muneris sui partem fungendam detrudit.* 2 Ego sum Jeh.] *Confutat objectionem Moschi a constantia & efficacitate sua. q.d consilium non muto, nam Jehova sum: repulsa vero Israëlitarum, Parhhonisve pertinacia liberationem populi non impediet aut remorabitur, nam facio ut etiam quæ non sunt existant.* 3 Præputiatus lab.] *ab insufficientia sua deprecatur: vide suprà 6.11.* 4 Vide] *q.d. jam huic incommodo remedium adhibui. suprà 4.16.* 5 Loquitor] *Aharoni, ut suprà 4.15.* 6 Ut multiplicem] *hanc conjunctionem sic accipiendam apparet ex 9.16. infrà.* 7 Exercitus] *vide suprà in 6.25.* Judicijs] *vide suprà in 6.5.* 9 Quemadmodum] *vide Gen. 6.22. hæc autem per prolepsin continent quæcunque infrà usque ad cap. 12. describuntur.* 12 Cum alloquetur] *iisdem signis jubet probare Parhhoni vocationem suam, quibus populo probaverant: vide suprà cap. 4.* Draconem] *i. serpentem, ut ver. 18.* 14 Sapientes] *vide Gen 41.8.* Similiter] *in specium, ac non reipsa, nam oculos Ægyptiorum mentesq; præstringebant.* 15 Quisque] *duos nominat Apostolus 2. Tim. 3.8. fortè præcipuos inter adversarios Moschi, quorum etiam Hebræi meminerunt in Talmud, de oblationibus cap. 9.* Deglutivit] *ut baculu amissis & præstigijs evanescentibus, Moschi & Aharon victores manerent, & Parhho fieret inexcusabilis.* 16 Prædixerat] *supra ver. 6.* 17 Aggravatum] *id est, qui prius difficilis erat ad populum dimittendum, jam difficilior effectus est, opere meo quasi pondere accedente, ut difficilius quàm antè moveatur.* 18 I ad Par.] *hoc enim vel nocte vel summo diluculo edixisse videtur. q.d. sine mora hoc ipso mane mandatum exequere.* 20 Me esse Jehovam] *quem ignorare dixisti, suprà. 5.2. Jam quia verbis & signis particularibus apud eum nihil præstabatur, ad plagas venitur, quarum hæc prima est. Ostendit autem se Jehovam esse non tantùm infligendo, sed etiam prænuntiando plagas, quas prænunciatas ne ipse quidem Parhho posset effugere.* 21 Defetiscentur] *similem vide phrasin Gen. 19.11. hinc autem colligo Israëlitis non fuisse ademptum aquarum usum, ut fodere ei sicut Ægyptii cogerentur.* 22 Edic Aharom] *nam per Aharonem denunciabantur & edebantur miracula. supra ver. 4. & 13. itaque quod ver. 18. Moschi mandatum est ut baculum in manu acciperet, fuit ut Aharoni traderetur.* Operatur ā] *non enim eum jubet percutere omnes aquas Ægypti, sed eam quæ præsens erat percutiendo, divinam maledictionem inde in omnes aquas diffusam intrepidè testatam facere percutionis signo: Synecdoche.* Flumina] *fluenta, brachia, & ostia Nili.* Rivos] *colliquias & aquæ ductus arte humana paratos.* Stagna] *aquas resides ad lina maceranda, aquationem, & alios usus humanos.* In vasis] *ut solent aquæ per domos asservari ad privatos usus.* 25 Fecerunt] *ut sup. ver. 14. Aquas autem sumpserunt e fossis quas cogebantur Ægyptii potus causâ fodere, de quibus ver. 27. nam alioqui solus Nilus Ægypto potum præbet, teste Plinio lib. 6. natu. hist. cap. 29.* 26 Etiam ad] *ut neque adjecerat animum ad baculum serpente commutatum ver. 14.*
28 Ita completum] *id est, postquàm ita percussæ sunt aquæ, mutatæ in sanguinem manserunt totum septiduum, quo duravit labor Ægyptiorum in effodiendis aquis.* Percussit] *id est, Aharone percutiente in sanguinem convertit.*

CAPUT VIII.

Parhhoni populum Dei pertinaciter detinenti secunda tertia & quarta plaga ranarum, pediculorum, ferocumq; animalium colluvies denunciata immittitur: qui nihilominus obdurato animo, licèt verbis aliter præ se ferat, in pristina pertinacia persistit.

1 DEINDE edixit Jehova Moschi, i ad Parhhonem & dicito ad eum: ita ait Jehova, dimitte populum meum ut serviant mihi.

2 Quòd si tu renues dimittere, ecce ego verberaturus sum totam oram tuam ranis.

3 Nam abundè producet rivus quisque ranas, quæ ascendentes ingredientur domum tuam & conclave cubilis tui, & in lectum tuum: in [a] domos quoque servorum tuorum & in *domos* populi tui, etiam in furnos tuos & in mactras tuas.

[a] Heb. *domū.*

4 Sic [c] contra te, & contra populum tuum, & contra omnes servos tuos ascendent hæ ranæ.

5 Dixitque Jehova ad Moschen, edic Aharoni, extende manum tuam cum baculo tuo [d] *operaturâ* in ipsa flumina, in rivos, & in stagna: ita fac ut ascendant ranæ super terram Ægyptiorum.

6 Itaque extendit Aharon manum suam *operaturam* in aquas Ægyptiorum, & ascendentes ranæ operuerunt terram Ægyptiorum.

7 Sed fecerunt [e] similiter Magi ipsi incantationibus suis, fecerunt enim ut ascenderent ranæ super terram Ægyptiorum.

8 Accersens autem Parhho Moschen & Aharonem, dixit, supplices orate Jehovam ut aboveat ranas istas a me & a populo meo: & dimittam hunc populum ut sacrificent Jehovę.

9 Dixit verò Moschę Parhhoni [b] gloriam assume supra me: [b] intra quod templus supplex orabo ipsum pro te, & pro servis tuis, & pro populo tuo, ut excindat ranas istas a te & a domibus tuis? tantū in unoquoq; rivo relinquantur.

[b] Heb. *ad quando.*

10 Quo dicente, intra crastinum: dixit Moschę, secundum verbum tuum *fiet*, ut [f] experiaris neminem esse parem Jehovæ Deo nostro.

11 Tunc recedent istæ ranæ a te & a domibus tuis & a servis tuis & a populo tuo, tantùm in unoquoque rivo [g] relinquentur.

12 Sic exivit Moschę & Aharon a Parhhone: inclamavitq; Moschę Jehovam propter illas ranas quas imposuerat Parhhoni.

13 Fecit autem Jehova secundum sermonem Moschis, nam mortuæ sunt ranæ e domibus, & ex villis, & ex agris ipsis.

14 Quas colligebant Ægyptii [c] acervatim, adeò ut fœteret ipsa terra.

[c] Heb. *eos acervatim, id est, per multos acervos: videsis Gen. 14.10.*

15 Sed cùm vidit Parhho aliquam esse respirationem, [f] aggravans cor suum non auscultavit eis, quemadmodum [e] prædixerat Jehova.

16 Quamobrem dixit Jehova ad Moschen, edic Aharoni, extende baculum tuum & percute pulverem terræ: ut convertatur in pediculos per totam terram Ægyptiorum.

17 Qui fecerunt ita: extendens enim Aharon ma-

manum ſuam cum baculo ſuo percuſſit pulverem terræ, & extitit pediculorum copia in hominibus & in jumentis: 'totus pulvis terræ erant pediculi in tota terra Ægyptiorum.

18 Laborantes verò ſimiliter Magi incantationibus ſuis ut producerent pediculos, non potuerunt: ſic fuit illa pediculorum multitudo in hominibus & in jumentis.

19 Et quamvis dicerent Magi ad Parhhonẽ, 'digitus Dei hic *eſt*, obfirmatum tamen eſt cor Parhhonis ut non auſcultaret illis, quemadmodum prædixerat Jehova.

20 Deinde edixit Jehova Moſchi, maturè ſurge hoc mane, & te ſiſtens coram Parhhone (ecce egreditur ad aquã) dicito ad eum: ita ait Jehova, dimitte populum meum ut ſerviant mihi.

21 Nam niſi dimittas populum meum, ecce ego emiſſurus ſum in te & in ſervos tuos, & in populum tuum, & in domos tuas quandam 'colluviem *animalium*: adeò ut impleantur domus Ægyptiorum illa colluvie *animalium*, atque etiam tellus ipſa ſuper quam illa *animalia* erunt.

22 Sed excipiam in die illo terram Goſchenis in qua populus meus moratur, ut nõ ſit ibi colluvies *animalium*: quo cognoſcas' me Jehovam eſſe' in medio hujus terræ.

d Heb. *redẽptionem: ſic Circumciſio fœdus & ſignum dicitur Ge. 17. parva pecus Peſach, infrà 12. arca fœderis Deus, Pſal. 24. & alibi: Synecdoche.*

23 Sic ponam[d] redemptionis indicium inter populum meum & inter populum tuum: intra craſtinum futurum eſt ſignum hoc.

24 Fecitque Jehova ſic: advenit enim colluvies *animalium* ' gravis in domum Parhhonis & domum ſervorum ejus, adeò ut in tota regione Ægyptiorum corrumperetur terra ab iſta colluvie *animalium*.

25 Tunc accerſens Parhho Moſchen & Aharonem, dixit, euntes ſacrificate Deo veſtro in hac terra.

26 Dixit verò Moſche, non cõvenit ſic facere; nam quod abominationi eſt Ægyptiis' *fortaſſis* ſacrificaturi ſumus Jehovæ Deo noſtro: ' ſi ſacrificaremus id qꝑ eſt abominationi Ægyptiis ante oculos eorũ, nónne lapidaturi eſſent nos?

27 'Itinere tridui liceat nobis ire in ipſum deſertum, ut ſacrificemus Jehovæ Deo noſtro, quemadmodum edixerit nobis.

28 Dicenti autem Parhhoni, ego dimittam vos ut ſacrificetis Jehovæ Deo veſtro in ipſo deſerto, tantummodo[e] ullo pacto ne longius abeatis: ſupplices orate' pro me.

e Heb. *elongando ne elongetis vos eundo.*

29 Dixit Moſche, ecce ego mox egreſſus abs te ſupplex orabo Jehovam ut recedat hæc colluvies *animalium* a Parhhone, a ſervis ejus, & a populo ejus cras: tantummodò ne ' pergat Parhho illudere, non dimittendo populum iſtũ ad ſacrificandum Jehovæ.

30 Egreſſus ergo Moſche a Parhhone, cùm ſupplex oraret Jehovam:

31 Fecit Jehova ſecundum verbum Moſchis: nam receſſit colluvies iſta *animalium* a Parhhone, a ſervis ejus, & a populo ejus, ne unum quidem relictum eſt.

32 Attamen ' aggravavit Parhho cor ſuum etiam hac vice, neque dimiſit populum hunc.

ANNOTATIO.

4 Contra te] *contra Iſraëlitas verò minimè.* 5 Operaturam] *vide ſuprà 7.22.* 7 Similiter] *vide ſuprà 7.25.* 9 Gloriam ſumme] *q.d. etſi non debetur tibi hæc gloria, ut præſcribas mihi tempus quo ranas a te auferri vis, per me tamen aſſumas licet: ſic obiter pungit Parhhonem, qui fruſtra in ſua Magu gloriatus erat, duob. præterea locis hæc locutio (idq; hoc ſenſu) legitur Judic. 7.2. & Jeſcha. 10.14.* Intra quod] *q.d. præſcribe tempus quantúmvis ſit exiguum, ut illuſtrior ſit divina virtus.* 10 Experiaris] *ac proinde ſius inexcuſabilis.* 11 Relinquentur] *ut ibi erant ante immiſſam plagam.* 15 Aggravans] *id eſt, ſeipſum in pertinacia confirmans ſtatuit ſe præbere inexorabilem: vide ſuprà 7.17.* Prædixerat] *ſuprà 7.c.* 17 Totus pulvis] *id eſt, ubiq; in eo regno fuerunt pediculi pulveri terræ commixti: hyperbole.* 19 Digitus Dei] *virtus Dei non humana induſtria facit hoc: ſic horum confeſſione Parhho ſit inexcuſabilis, ut 1. Schem. 6.9.* 21 Colluviem animalium] *damnum afferentium: illis enim corrumpebatur terra, & Ægyptii abſumebantur infrà ver. 24. & Pſal. 78.45. alioqui non fuiſſet plaga.* 22 Me Jeho.] *ut ſuprà 5.2. & 7.20.* In medio] *id eſt, autorem plagarum quibus hæc terra afficitur.* 24 Gravis] *numeroſa, ut Gen. 13.2. & 50.9.* 26 Fortaſſis ſacrifi.] *verbum hoc dubitantis eſſe apparet ex eo quod apertè dicit ſe ignorare quibus rebus futurum eſt ut ſerviant Jehovæ infrà ver. 27. & 10.26.* Si ſacrificaremus] *Ratio: Ægyptii non tantùm a ſacrificiis, verùm etiam a cæde iſtarum rerum abhorrent: ideóque graviſſimum nobis periculum ab Ægyptiis imminueret.* 27 Itinere tridui] *concludit a mandato Dei minimè diſcedendum, ut ſuprà 5.3.* 28 Pro me] *ut amoveatur hæc plaga, ut ſuprà ver. 8.* 29 Pergat Parhho] *ut cœpit in ranarum plaga, ſuprà ver. 15.* 32 Aggravavit] *ut ſuprà ver. 15.*

CAPUT. IX.

Parhhoni obſtinato tres aliæ graviores plagæ, peſtis, ulcera, & grando, denunciatæ immittuntur, quarũ tertia illi extorquetur quidem qualiſcunq; ſui peccati & ſuorum, ac juſtitiæ Dei confeſſio: ſed tamen ad obſtinatum ſuum ingenium redit.

1 DEINDE edixit Jehova Moſchi, i ad Parhhonem, & dicito ad eum: ita ait Jehova Deus Hebræorum, dimitte populum meum ut ſerviant mihi.

2 Quòd ſi tu renues dimittere, & adhuc tu vi retinebis eos:

3 Ecce' manus Jehovæ futura eſt in pecus tuum quod *erit* in agro, in equos, in aſinos, in camelos, in armenta, & in greges: peſtis gravis valdè.

4 Diſcrimen autem ponet Jehova inter pecus Jiſraëlitarum & inter pecus Ægyptiorum: non enim morietur ex omnibus *quæ ſunt* filiorum Jiſraëlis quicquam.

5 Conſtituitque Jehova certum tempus, dicendo, cras facturus eſt Jehova rem iſtam in hac terra.

6 Fecit itaque Jehova rem illam poſtero die, adeò ut moreretur omne pecus Ægyptiorum: de pecore verò filiorum Jiſraëlis ne unũ quidem moriebatur.

7 Et quamvis mittens Parhho *obſervaret* quòd ecce non moriebatur e pecore Jiſraëlitarum vel unum: tamen aggravatum eſt cor Parhho-

Parhhonis, neque dimiſit populum.
8 'Quapropter edixit Jehova Moſchi & Aharoni, ſumite vobis [a] plenos pugnos veſtros favilla fornacis: quam ſpargat Moſche verſus cœlum ante oculos Parhhonis:
9 Et erit in 'pulviſculum *ſpargentem ſeſe* per omnem terram Ægypti: eritque ſuper homines & ſuper jumenta in ulcus [b] 'erumpens 'multu puſtulis in tota terra Ægyptiorum.
10 Accepta itaque favilla cujuſdam fornacis ſteterunt coram Parhhone, ſparſitque illam Moſche verſus cœlum: ſic fuit ulcus, puſtulæ multæ, *quibus* erumpebat in hominibus & jumentis:
11 Adeò ut non poſſent ipſi Magi conſiſtere coram Moſche propter illud ulcus: erat enim ulcus illud in ipſis Magis, ut in tota Ægypto.
12 Sed obfirmavit Jehova cor Parhhonis, ut non auſcultaret eis, quemadmodum 'prædixerat Jehova Moſchi.
13 Deinde edixit Jehova Moſchi, maturè ſurgens hoc mane te ſiſte coram Parhhone: ac dicito ad eum, ita ait Jehova Deus Hhebræorũ, dimitte populum meum ut ſerviant mihi.
14 Quoniam 'hac vice ego immiſſurus ſum 'omnes plagas meas 'in cor tuum, & in ſervos tuos, & in populum tuũ, ut experiaris non eſſe parem mihi in univerſa terra.
15 Modò enim cùm extendi manum meam, 'percuſſiſſem etiam te & populum tuum peſte illa: ſic fuiſſes exciſus de terra.
16 Veruntamen propterea feci ut reſtares, ut 'oſtendam in te virtutem meam: & ut 'populus *meus* enarret nomen meum in tota terra.
17 Adhuc tu teipſum extollis in populum meum, ut non dimittas eos?
18 Ecce ego demittam pluviam ſub hoc tempus cras, & grandinem gravem valdè, cui par non fuit in Ægypto ex quo die fundata fuit uſque adhuc.
19 Nunc itaq; [c] mitte 'congregatum pecus tuum & quicquid *eſt* tibi in agro: quicunq; homo aut jumentum invenietur in agro, neq; receptus fuerit in domum, deſcendente ſuper eos illa grandine, utique morientur.
20 Quiſquis ex ſervis Parhhonis timuit verbum Jehovæ, fecit ut confugerent ſervi ſui, & pecus ſuum in domos:
21 Quiſquis verò non adjecit animum ſuum ad verbum Jehovæ, reliquit quoque ſervos ſuos, & pecus ſuum in agro.
22 Edixit ergo Jehova Moſchi, extende manum tuam verſus cœlum, ut ſit grando in tota terra Ægyptiorum: ſuper homines, & ſuper jumenta, & ſuper omnes herbas agri in terra Ægyptiorum.
23 Et extendente Moſche baculum ſuũ verſus cœlum, Jehova edidit 'ſonos & grandinem, & obibat ignis per terram: ita demiſit Jehova Deus pluviam cum grandine ſuper terram Ægyptiorum.
24 (Erat autem grando & ignis [d] qui ſe accendebat in medio illius grandinis, gravis admodum: cui par non extitit in tota terra Ægypti, ex quo fuit gentis *alicujus*)
25 Cæciditq; illa grando in tota terra Ægyptiorum quicquid *erat* in agro tam homines quàm jumenta: omnem quoque herbam agri læſit illa grando, & omnem arborem agri fregit.
26 Tantummodo in terra Goſchenis, ubi *erant* filii Iſraëlis, non fuit grando.
27 Quapropter mittens Parhho qui accerſeret Moſchen & Aharonem, dixit ad eos, 'peccavi hac vice: Jehova juſtiſſimus, ego verò & populus meus improbiſſimi *ſumus*.
28 Supplices orate Jehovam (nam ſatis *eſt*) ne pergant eſſe ſoni Dei & grando: tum dimittam vos, & non [e] ultrà manebitis.
29 Dixit verò ad eum Moſche, cùm egreſſus hac civitate expandero manus meas ad Jehovam, ſoni illi ceſſabunt & grando non erit amplius, & experieris Jehovæ eſſe terram hanc.
30 De te autem & ſervis tuis, novi quòd 'nõdum timebitis ob præſentiam Jehovę Dei.
31 Linum autem & hordeum læſum fuit: quia [f] hordeum in culmum *aſſurrexerat*, & linum in calamum:
32 Triticum verò & zea non erant læſa, eo quòd [g] latentia erant *ſub terra*.
33 Itaque Moſche a Parhhone egreſſus urbe, expandit manus ſuas ad Jehovam: ceſſaverunt quoque ſoni illi & grando, & pluvia non eſt effuſa in terram.
34 Parhho autem videns ceſſaſſe pluviam illam & grandinem & ſonos, perrexit peccare: aggravavit enim cor ſuum, ipſe & ſervi ejus,
35 Adeò ut obfirmato corde Parhho non dimitteret filios Iſraëlis: quemadmodum 'prædixerat Jehova [h] per Moſchen.

[a] Heb. *plenitudinem pugnorum veſtrorum.*
[b] Heb. *florens, vel pullulans: ſic ver. 10.*
[c] Heb. *mitte, congrega.*
[d] Heb. *accipiens.*
[e] Heb. *tis manebitis.*
[f] Heb. *in culmum erectum, & in calamum.*
[g] Heb. *abſcondita erant, id eſt, adhuc ſub terra.*
[h] Heb. *per manum Moſchen: vide ſupra 4.13.*

ANNOTATIO.

3 Manus Jehovæ] *id eſt, peſtis a Deo irato immiſſa, ut finis verſus explicat.* 8 Quapropter] *hæc plaga ſicut & tertia ſupra 8.16. & nona infrà 10.21. ſine denuntiatione immiſſa eſt.* 9 Pulviſculum] *id eſt, non ſubſidebit, ſed velut flos tenuiſſimus pulveris huc illuc volitabit, & defundetur per totam Ægyptum.* Erumpens] *nondum maturum, quo tempore dolorem affert graviſſimum.* Multis puſtulis] *q.d. non unum in unoquoque, ſed multa.* 12 Prædixerat] *ſupra 4.21.* 14 Hac vice] *jam nunc, & in poſterum.* Omnes plagas] *reliquas, quibus ad dimittendum populum cogendus es.* In cor] *id eſt, ita graviter & altè, ut tuum ipſius cor tranſverberent, non leviter pungant velut extremam cutem.* 15 Percuſſiſſem] *nam pecus tantùm percuſſerat ver. 3. & 6. Reddit autem rationem cur eadem plaga homines non percuſſerit.* 16 Oſtendam in te] *ita intelligendum eſſe oſtendit Moſche infrà 14.17 & 18. & Apoſtolus Rom. 9.17. cujuſmodi reperiuntur multa.* Populus meus] *ita vertendum docet Moſche infrà 10.2. Apoſtolus autem activum paſſivè reddidit, evidentiæ & ſenſus rationem habens, quia duo illa ſunt ἀντίστροφα.* 19 Congregatum] *duabus de cauſis hoc indicit, tum ut eum evincat ſua beneficentia cum ingrato ejus animo certans, tum ut magnitudinem futuræ grandinis amplificet. q.d. ſi unquam rebus tuis in agro metuendum fuit, jam certè eſt.* 23 Sonos] *id eſt, tonitrua, ut infrà 19.16.* 27 Peccavi hac vice] *id eſt, nunc demum cogor fateri me peccaſſe, & Jehovæ juſtitiam, mihi verò ac meis improbitatem tribuere.* 30 Nondum timebitis] *ut confirmatur eventu ver. 35.* 35 Prædixerat] *utrumque, ceſſationem plagæ, & pertinaciam Parhhonis, ſupra ver. 29. & 30.*

CAPUT

Caput X.

Moſche pleniùs a Deo de pertinacia Parhhonis monitus & confirmatus, unam ei plagam denuntiat, duas immittit, locuſtarum & tenebrarum: quarum priore in confeſſionem peccati, altera verò in graviſſimus contra Moſchen minas erumpit.

1 DEINDE edixit Jehova Moſchi, i ad Parhhonem: quamvis ego aggravaverim cor ejus & cor ſervorum ejus, ut edam ſigna mea hæc in medio ejus,

2 Et ut enarres [a] audiente filio tuo & filio filii tui, quę præclarè geſſero in Ægyptios, & ſigna mea quæ edidero in eis: [b] ita cognoſcatis me eſſe Jehovam.

3 Veniens itaq, Moſche & Aharon ad Parhhonem, dixerunt ad eum, ſic ait Jehova Deus Hhebræorum, quouſque renuis [c] abjicere te ob præſentiam meam? dimitte populum meum, ut ſerviant mihi.

4 Quòd ſi tu renues dimittere populum meum, ecce ego inducturus ſum cras locuſtas in oram tuam:

5 Quæ operient [d] aſpectum terræ, ita ut non poſſit quiſquam videre terram: abſument que [e] reſiduum quod evaſit, quod relictum eſt vobis a grandine, etiam abſument omnem arborem, quicquid oritur vobis ex agro:

6 Præterea implebunt domos tuas, domoſque omnium ſervorum tuorum, deniq; domos omnium Ægyptiorum, qualem *plagam* non viderunt patres tui, aut patres patrum tuorum, a die quo extiterunt ſuper terram uſque in diem hunc: deinde avertens ſe exibat a Parhhone.

7 Sed cùm dixiſſent ſervi Parhhonis ad eum, quouſque erit hic nobis [f] in laqueum? [g] dimitte hos homines ut ſerviant Jehovæ Deo ſuo: an nondum cognoſcis periiſſe Ægyptum?

8 Reductus eſt Moſche & Aharon ad Parhhonem: qui dixit ad eos, [h] ite ſervitum Jehovę Deo veſtro: [i] quinam *ſunt* illi qui abituri ſunt?

9 Dicente verò Moſche, cum pueris noſtris & cum ſenibus noſtris abeundum eſt nobis, cum filiis noſtris & cum filiabus noſtris, cum gregibus noſtris & cum armentis noſtris abeundum eſt nobis, quia feſtum Jehovæ [k] nobis *indictū eſt*.

10 Dixit ad eos, [l] Ita ſit Jehova vobiſcum, ut ſum dimiſſurus vos & parvulos veſtros: conſyderate, nam [m] malum *eſt* ante faciem veſtram.

11 Non ita *fiet*, te nunc qui viri *eſtis* & ſervite Jehovæ, nam [n] id vos poſtulabatis: ſic [o] expulit eos a facie Parhhonis.

12 Tunc edixit Jehova Moſchi, extende manum tuam contra terram Ægyptiorum pro locuſtis, ut aſcendant ſuper univerſam terram Ægyptiorum: & abſument omnem herbam ejus terræ, quicquid reliquerat grando illa.

13 Extendente ergo Moſche baculum ſuum contra terram Ægyptiorum, Jehova adduxit [p] Eurum in eam terram toto die illo & tota illa nocte: mane erat cùm Eurus ille apportaſſet locuſtas.

14 Et aſcendentes locuſtæ illæ ſuper vniverſam terram Ægyptiorum, reſederunt in tota terra Ægyptiorum [q] numeroſæ valdè: ante eas non fuerunt ſic locuſtæ ut hæ, & [r] poſt eas non ſunt futuræ ſic.

15 Operiebant enim aſpectum totius terræ illorum, ita ut obſcuraretur terra, abſumebantq; omnem herbam terræ illorum, & omnem fructum cujuſvis arboris, quicquid reſiduum fecerat grando illa: neque reſidua facta eſt ulla viriditas in ulla arbore aut in herba agri per totam terram Ægyptiorum.

16 Quapropter Parhho [s] feſtinanter accerſens Moſchen & Aharonem, dixit, [t] peccavi in Jehovam Deum veſtrum & [u] in vos.

17 Sed nunc, condona quæſo peccatum meum [x] tantùm hac vice: & ſupplices orate Jehovam Deum veſtrum, ut amoveat a me tantummodò [y] mortem hanc.

18 Quamobrem *ille* egreſſus a Parhhone, cùm ſupplex oraſſet Jehovam,

19 [z] Immiſit ex adverſo Jehova ventum [aa] Occidentalem vehementem valdè, qui ſublatas locuſtas illas [bb] defixit in [cc] mare algoſum: non relicta eſt locuſta una in tota terra Ægyptiorum.

20 Sed [dd] obfirmavit Jehova cor Parhhonis, ita ut non dimitteret filios Jiſraëlis.

21 Deinde edixit Jehova Moſchi, extende manum tuam verſus cœlum, ut ſint tenebræ ſuper terram Ægyptiorum, & [ee] *quivis* palpare poſſit tenebras.

22 Extendente itaque Moſche manum ſuam verſus cœlum, extiterunt tenebrę caliginoſæ in tota terra Ægyptiorum tribus diebus.

23 [ff] Non videbant [gg] alter alterum, nec; ſurgebāt ullus a loco ſuo tribus diebus: at omnibus filiis Jiſraëlis erat lux in habitationibus eorum.

24 [hh] Deinde accerſivit Parhho Moſchen, ac dixit, euntes ſervite Jehovę, tantùm greges veſtri & armenta veſtra [ii] ſiſtuntor: etiam parvuli veſtri abeunto vobiſcum.

25 Sed dixit Moſche, etiam tu permiſſurus es in manu noſtra victimas & holocauſta, quæ faciamus Jehovæ Deo noſtro.

26 Ideò etiam pecora noſtra eant oportet nobiſcum, non relinquetur *vel* ungula, quia ex eis accepturi ſumus ut ſervimus Jehovæ Deo noſtro: nam nos ignoramus [kk] quo colere nos oportebit Jehovam, donec pervenerimus illuc.

27 Obfirmavit verò Jehova cor Parhhonis, adeo ut nollet dimittere eos.

28 Na u dixit ei Parhho, apage a me: cave tibi, [ll] ne deinceps intuetor faciem meam, nam quo die intuitus fueris faciem meam, morieris.

29 Cui dixit Moſche, [mm] rectè locutus es: non amplius deinceps intuebor faciem tuam.

a Heb. *in auribus filii tui, &c.*

b Heb. *oculum, ut etiam infrà ver. 15. & Numer. 11. 7. metonymia.*

c Heb. *ite ſervite, ut infrà ver. 24.*

d Heb. *quis & quis abituri.*

e Heb. *ventū Orientalem.*

f Heb. *graves*

g Heb *feſtinavit accerſere.*

h Heb. *convertit.*

i Heb. *mariū, vide Gen. 12. 5.*

k Heb. *virum fratrem ſuū.*

l Heb *ne addas intueri: ſic ver. 29.*

ANNOTATIO.

2 Ita cognoſcatis] *finis ſummus, quò duo præcedentes referuntur.* 3 Abjicere te] *id eſt, meis ſervilis emendari, & te obſequio meo ſul mittere.* 5 Reſiduum] *triticum & ſpeam, de quibus ſuprà 9. 32. & reliqua a grandine relicta.* 7 In laqueum] *jam enim aliquoties a Moſche icti haud ſecus ſibi ab eo metuunt, quàm aves a laqueo.* Dimitte hos] *concedens quod petunt.* 8 Quinam ſunt] *ſc. d. non omnibus ſum conceſſurus, ſed quibuſdam tantùm, qui explicantur ver. 11. eoſque nominatim volo cognoſcere* 9 Nobis] *ſubaudi omnibus, nam hęc eſt ſuperiorum ratio.* 10 Ita ſit Jehova vob.] *id eſt, propitius vobis adſit. q. d non dimittam ut petitis: ſed dum ſe illis malè precari putat, imprudens bene precatur.* Malum eſt] *interminatur malum & præſens eſſe denuntiat, niſi porrò ſibi moleſtiam afferre deſinant.* 11 Id vos poſtul.] *q. d. vos*

vos ab initio non amplius poſtulabatis. Expulit] *Parhho & aulicorum quiſq;, quorum conſenſum ut exprimeret Moſche, ſingulari verbo uſus eſt: ſic enim fere prædixerat Deus ſuprà ver.1.* 13 Eurum] *in illis regionibus vehementiſſimum, adeo ut maximas naves diffringat Pſal.48.8. quamobrem eo mare rubrum Iſraëlitis pervium reddidit Deus, infrà 14.21.* 14 Poſt eas] *id eſt, nunquam erunt uſquam: nam ut taceamus multas ſimul fuiſſe ſpecies Pſal.78.46. & 105.34. tanta fuit earum copia, ut aſpectum terræ adimeret. Quod autem deſcribitur Joël.1.2.3. & 4. alia ratione fuit incomparabile, tum quod aliæ ſpecies aliis ſucceſſerunt, tum quia per aliquot annos flagellum duravit.* 16 Peccavi] *ex flagelli acerbitate, non deteſtatione peccati in hanc vocem erumpit: quare ſublato flagello ſtatim ad ingenium redit.* In vos] *deludendo vos ſæpe, & a conſpectu meo extrudendo.* 17 Tantùm hac] *q.d. niſi promiſſum conſtanter præſtabo, ut deinceps parcas.* Mortem hanc] *id eſt, mortiferam hanc plagam, & alimenta omnia exedentem: metonymia.* 19 Defixit] *id eſt, magno impetu dejecit, ut ibi ſuffocarentur ac non emergerent.* Mare algoſum] *id eſt, Erythræum ſive rubrum: ita ipſum ſcripturæ vocant paſſim, quòd in eo alga plus quàm in aliis naſcatur: vide Plinium lib.13. natur. hiſt. cap. ultimo.* 20 Obſtirmavit] *ut Moſchi prædixerat ſuprà ver.1.* 21 Quivis palpare] *præ earum denſitate: hyperbole, qua deſignantur ſolito longè denſiores tenebræ, ut declarat ver. ſequens.* 23 Non videbant] *denſitas enim aëris tenebroſi etiam ignem impediebat ne lucem ſubminiſtraret eis.* 24 Deinde] *poſt triduanas tenebras, inductus a conſiliariis ſuis qui tunc adfuerunt, ut oſtenditur infrà.11.8.* Siſtuntor] *pignori, ut de veſtro reditu certiores ſimus.* 26 Quo colere] *id eſt quibus generibus, & quo numero animalium.* 29 Rectè loc.] *non approbat quod Parhho dicit: ſed ei inſultat, & id ipſum quod dicebat Parhho eventurum quidem, at longè aliter quàm putabat dicens, vim extremæ plagæ (quam mox denunciaturus eſt) ei prænunciat.*

Caput XI.

Moſche ad Parhhonem non amplius rediturus, poſtremam ipſi plagam de primogenitorum nece ex Dei mandato denuntiat, & vehementi ira commotus diſcedit.

1 (DIXERAT enim Jehova ad Moſchen, adhuc plagam unam inducam ſuper Parhhonem & ſuper Ægyptios, poſtmodùm dimittet vos hinc: cùm dimittet, ad unum [a] celeriter expellet vos hinc.

2 Loquere nunc [b] audiente hoc populo, ut petant quiſq; ab [a] amico ſuo, & quæq, ab amica ſua, ſupellectilia argentea ſupellectiliaque aurea.

3 [c] Reddiderat que Jehova gratioſum populum illum ante oculos Ægyptiorum: [d] etiam virum illum Moſchen, magnum valde in terra Ægypti ante oculos ſervorum Parhhonis & ante oculos [e] ipſius populi.)

4 Prætereà dixit Moſche, ita ait Jehova, circiter medium hujus noctis ego egreſſurus ſum per medium Ægypti:

5 Et morietur omnis primogenitus in terra Ægyptiorum, a primogenito Parhhonis qui ſeſſurus erat ſuper thronum ejus, uſque ad [f] primogenitum ancillæ quæ eſt [g] poſt molas: etiam omne primogenitum jumenti.

6 Itaque erit clamor magnus in tota terra Ægyptiorũ, [d] cujuſmodi non fuit editus, & cujuſmodi non deinceps erit.

7 At apud omnes filios Jiſraëlis [e] non movebit canis linguam ſuam, contra ullum hominẽ aut jumentum: ut cognoſcatis quantum diſcrimen ponat Jehova inter Ægyptios & inter Jiſraëlitas.

8 Tunc deſcendentes omnes [f] ſervi tui iſti ad me incurvabunt ſe mihi, dicendo, exi tu & totus iſte populus [g] qui tua veſtigia ſequitur, & poſteà [h] exibo: ſic exivit a Parhhone, [i] accenſus ira.

9 [k] Quemadmodum dixerat Jehova ad Moſchen, non auſcultabit vobis Parhho, ut multiplicem prodigia mea in terra Ægypti:

10 Ita Moſche & Aharone edentibus illa ipſa prodigia omnia coram Parhhone, obduravit Jehova cor Parhhonis, adeò ut non dimiſerit filios Jiſraëlis e terra ſua.

[a] Heb. *expellendo expellet.*
[b] Heb. *in auribus populi.*
[c] Heb. *dederat gratiam illius populi, ut ſuprà 3.21.*
[d] Heb. *nullaggi neru, in Moſche: junctim flagella vitau moru magnum loquitur diverſis generi.*
[e] Heb. *ſach, id tranſitu ſic deinc pro pec ad'nbit ſignifica tranſitu*
[f] Heb. *Gen.4 ſtium.*
[g] Heb. *in pedi ú: pap veſtigia rarunt ut Jud 10. & 11*
[h] Heb. *ita au cipien eſſe ex infrà & 34*
[i] Heb. *accenſus ira, 11.8 mu.10.*

ANNOTATIO.

1 Dixerat] *prædixerat quidem de plaga ſuprà 4.23. de miſſione & ſpoliis ſuprà 3.20. & ſequent. ſed eadem repetierat Deus antequam poſtremò ad Parhhonem rediret Moſche: quapropter dicit, adhuc plagam unam.* Celeriter expellet] *infrà 12.31. & ſequent.* 2 Amico] *Ægyptio & Ægyptia, ſuprà 3.22.* 3 Etiam virum] *q.d. hinc factum eſt ut nihil contra ipſum Parhho tentaverit.* Ipſius populi] *Ægyptii.* 5 Primogenitum ancillæ] *id eſt, infimum: per ancillam enim intelligit mancipium infimæ ſervitutis: vide infrà 12.29.* Poſt molas] *truſatiles, quas qui circumagunt, non præcedunt ſed ſequuntur, brachiis & toto corpore obnixè trudentes.* 7 Non movebit] *q.d. tanta erit quies & tranquillitas, ut ne canis quidem (qui minimo alioqui ſtrepitu excitari ſolet) ſit oblatraturus: proverbiale dictum, ut Jehoſch. 10.24.* 8 Servi tui] *conſiliarii & miniſtri, ut annotavimus ſuprà 10.24.* Exibo] *ex Ægypto.* 9 Quemadmodum] *Concluſio ſuperiorum quinque capitum, eveniſſe ut Deus prædixerat ſuprà 3.9. & ſequentibus cap. Moſchen verò & Aharonem ſicut Deus præceperat feciſſe.*

Caput XII.

Deus mox populum ſuum educturus, novam anni rationem, Paſchalis victimæ ſacramentum, & azymorum panum ritum inſtituit: Jiſraëlitarum domos illius victimæ ſanguine notatas præterſilit, Ægyptios primogenitis eorum interemptis cogit ut omnes Jiſraëlitas cum ſuis facultatibus & ipſorum ſpoliis quàm citiſſimè dimittant: & Jiſraëlitas eductos ad ſecundam ſtationem perducit.

1 [a] ALLOCUTUS autem fuerat Jehova Moſchen & Aharonem, in terra Ægypti, dicendo,

2 Hic menſis vobis principium menſium, primus eſto vobis inter menſes [a] cujuſque anni.

3 Alloquimini totam congregationem Jiſraëlis dicendo, in ipſo decimo die menſis hujus, ut accipiant ſibi quiſque parvam pecudem pro [a] familia

'familia paterna, parvam pecudem pro 'quaq; familia.

4 Si verò minor fuerit aliqua familia, quàm ut sit [a] par edendæ parvæ pecudi, accipiat ipse *paterfamilias* & vicinus ejus qui proximus *est* domui ejus *parvam pecudem* pro numero animarum: quisque 'pro [b] ratione cibi sui numerabitis ad ipsam parvam pecudem *comedendam*.

5 Parva pecus integra, mascula, 'anniculâ esto vobis: *eam* ex ovibus aut ex capris accipitote.

6 'Sitq; apud vos in custodia, usque ad decimum quartum diem hujus mensis: tum 'jugulanto eam totus cœtus congregationis Jisraëlis inter 'duas vesperas.

7 Deinde accipientes ex ipsius sanguine, 'imponunto duobus postibus & superliminari, in domibus illis 'in quibus esuri sunt ipsam.

8 Comedunto verò carnem illius ea ipsa nocte: comedunto eam assâm igne, & azymos panes 'cum *herbis* amaris.

9 Ne comedatis ex ea 'crudum *quicquam*, aut coctile coctum in aqua, sed assum igne, 'caput ejus cum cruribus ejus & cum inteſtinis ejus.

10 Neque reliquum faciatis ex ea *quicquam* 'usque mane: quod autem reliquum fuerit ex ea usque mane, 'igne comburitote.

11 'Ita verò comedite eam, lumbis vestris succinctis, calceamētis vestris ad pedes vestros, & baculo vestro in manu vestra: sed comedite eam cum festinatione, [c] Pascha est Jehovæ.

12 Transiturus enim sum per terrā Ægypti ea ipsa nocte, & percussurus omne primogenitum in terra Ægypti ab hominibus usque ad jumenta: & in 'omnes Deos Ægyptiorum exerciturus judicia, ego Jehova.

13 Erit autem sanguis ille 'pro vobis in signum super illas domos ubi eritis, ut videns sanguinem illum transeam præter vos: sic non erit in vobis plaga [d] exitialis, cùm cædam *primogenita* in terra Ægypti.

14 'Quamobrem esto dies iste vobis in 'monimentum, ut celebretis ipsum, *diem* festum Jehovæ: per ætates vestras statuto '[e] perpetuo celebrate ipsum.

15 'Septem dies panes azymos comeditote, veruntamen ipso die primo [f] *jam* amoveritis vetus fermentum e domibus vestris: nam quisquis comederit fermentatum a die illorum primo usque ad septimum diem, utique 'excindetur illa ipsa anima ex Jisraële.

16 In primo autem illorum die 'convocatio sancta, similiter die illorū septimo convocatio sancta esto vobis: nullum opus fiat in eis, veruntamen quod comedendum erit unicuique animæ, 'illud solùm parabitur vobis.

17 Observatote igitur *diem* ipsum azymorum, quia eodem ipso die eduxero exercitus vestros e terra Ægypti: ideò observatote illum ipsum diem per ætates vestras statuto perpetuo.

18 Primo ipso *mense*, quarto decimo die ejus mensis 'vespere comeditote azymos, usq; ad diem vigesimū primū ejusdem mensis vespere.

19 Septem dies vetus fermentum ne reperitor in 'domibus vestris: nam quisquis comederit fermentatū, utique excindetur illa ipsa anima ex congregatione Jisraëlis, tam 'peregrini, quā indigenæ ipsius regionis.

20 Nihil fermentati comeditote: in omnibus habitationib' vestris 'comedite panes azymos.

21 Convocatis itaque Mosche omnibus senioribus Jisraëlis, edixit eis 'extrahite, & accipite vobis parvam pecudem per familias vestras, deinde jugulate ipsum Pascha.

22 Tum acceptum fasciculum [g] muſci intingite in sanguine ipsius qui *erit* in aliqua pelvi, & admovetote superliminari & duobus postibus de sanguine illo qui *erit* in ea pelvi: vos autem ne exitote ullus e porta domus suæ usquè mane.

23 Procedens enim Jehova ad percutiendum Ægyptum, cùm viderit sanguinem illum in superliminari & in duobus postibus: transibit Jehova præter portam illā, nec sinet interfectorem ipsum ingredi domos vestras ad cædendū.

24 Observatote autem 'rem hanc, pro statuto & filiis tuis usque in seculum.

25 Esto itaque, 'cùm veneritis in terram illam quam daturus est Jehova vobis quemadmodū dixit, & observabitis hunc ipsum cultū:

26 Esto inquam, 'dicentibus ad vos filiis vestris, quid hic cultus vobis *designat*?

27 Ut dicatis, victima, pascha est Jehovæ, qui transiens præter domos filiorum Jisraëlis in Ægypto cùm cæderet Ægyptios, familias nostras eripuit: tunc verticem 'inclinavit populus ipse & incurvaverunt se.

28 'Quod abeuntes fecerunt filii Jisraëlis: quē admodum præceperat Jehova per Moſchen & Aharonem, sic fecerunt.

29 Fuit autem 'sub mediam noctem, ut Jehova cæderet omnē primogenitū in terra Ægypti, a primogenito Parhhonis qui sessurus erat super thonum ejus, usq; ad primogenitū 'captivi qui *erat* in [h] ergastulo: & omne primogenitum jumentorum.

30 Quapropter surrexit Parhho nocte, ipse & omnes servi ejus, omnes denique Ægyptii: erat enim clamor magnus in Ægypto, eo quòd nulla *erat* domus, ubi non *esset* aliquis mortuus.

31 'Inclamabat q; Moſchen & Aharonem noctu, dicens: surgentes exite e medio populi mei, tum vos tum filii Jisraëlis, & abeuntes servite Jehovæ, sicut locuti estis.

32 Greges quoq; vestros & armenta vestra accipite, 'quemadmodum locuti estis, ac abite: sed' benedicite etiam mihi.

33 Etiam Ægyptii vehementer instabant apud populum, festinanter dimittendo eos e sua regione, dicebant enim, nos omnes jam jam morituri sumus.

34 Itaq; accepit ipse populus massam suam, nondum fermentatam, mactris suis super humerum suū *quisque* circumligatis ad vestes suas

35 (Filii autem Jisraëlis fecerant secundum edictum Moſchis: petierant enim ab Ægyptiis supellectilia argentea, & supellectilia aurea, & vestes:

36 Et Jehova [i] reddiderat gratiosum populū hunc ante oculos Ægyptiorum, qui commodaverant eis: ita 'spoliaverunt Ægyptum)

37 Profectiq; sunt filii Jisraëlis 'Rahhmeseso Succothas, 'ad sexcēta millia peditum, virorū, præter parvulos.

38 Quinetiam 'miscellanea turba multa ascendit cum eis, greges quoque & armenta, possessio gravis valde.

39 'Tunc coxerunt e massa illa, quam 'extulerant ex Ægypto, placentas azymas cum nondum fermentata esset: nam 'expulsi ab Ægyptiis,

---

a Heb. *superior parva pecude.*

b Heb. *secundum comedere ejus.*

c Heb. *Pesach, id est, transitus, & sic deinceps: pro pecude adhibita ad significandū transitum.*

d Heb. *in exitum.*

e Heb. *seculi, sic infra vers.* 17.

f Heb. *feceritis ut cessет: ita autem accipiendum esse ostenditur infrà* 23.18. *&* 34.25.

g *Latini ex vocis similitudine hyssopum, Hebræi origanon, alii aliud intelligunt: sed muscum esse ostendit ejus ad cedrum altissimam & nobilissimam oppositio ut minutissimæ atq; vilissimæ,* 1. Reg. 4. 32. *quod paretinu adnascitur, quod præterea recipiendo & aspergendo liquori aptius est. postremò quod penicilli usum præstare potuit ad sanguine inficiendum posites & superliminare.*

h Heb. *loco fovea.*

i Heb. *dederat gratiam hujus populi, ut suprà* 3. 21.

tiis,non potuerant cunctari, etiamq; viaticum non comparaverant ſibi.

40 Incolatus autem 'Iſraëlitarum,quo cõmorati ſunt' in Egypto, *fuit* 'quadringentorum triginta annorum.

41 Fuit verò exactis quadringentis triginta annis, fuit,inquam,eodem ipſo die, ut egrederẽtur omnes exercitus Jehovæ e terra Ægypti.

k Heb. *obſervationum,ut paulo pòſt hoc verſu.*

42 Nox k plurimùm obſervanda eſt Jehovæ, qui eduxit eos e terra Ægypti : hæc eſt illa nox Jehovæ,plurimùm obſervanda omnibus Iſraëlitis per ætates ſuas.

43 Quamobrem edixit Jehova Moſchi & Aharoni,hoc *eſto* ſtatutum ipſius Paſchatis:nullus 'alienigena veſcitor illo.

l Heb. *emptio pecuniæ,ut Gene.* 17.21.

44 'Omnis verò ſervus cujuſque, l emptus pecunia,cùm 'circũcideris eum,tũ veſcitor illo.

45 'Inquilinus,aut mercenarius ne veſcitor illo.

46 'In eadem domo editor,ne effertoex ulla domo de carne illius foras:& 'os ne confringatis in illo.

47 Tota congregatio Iſraëlis faciunto illũ.

48 Quòd ſi peregrinabitur apud te peregrinus, qui m facere voluerit Paſcha Jehovæ,circũcidito ei 'omnis mas,tum demum accedito ad faciendum ipſum, & eſto ſicut ipſe indigena terræ: at nullus præputiatus veſcitor illo.

m Heb. *fecerit Paſcha.*

49 'Lex autem eſto indigenæ ipſi, & peregrino qui peregrinatur inter vos.

50 Quod fecerunt omnes filii Iſraëlis:quemadmodum præceperat Jehova per Moſchen & per Aharonem,ſic fecerunt.

51 Fuit autem 'hoc,eodem ipſo die, *quo* eduxit Jehova filios Iſraëlis e terra Ægypti per exercitus ſuos.

ANNOTATIO.

1 Allocutus]*ante triduanas tenebras, ut evincit ver.6.nam Peſach ex grege ſeligunt quatriduo antequàm mactetur : quod facere non potuiſſent,niſi inter hoc mandatum ſeponendi mactandiq; Paſcha,& Paſchatis tempus infrà ver.28. quatriduum interceſſiſſet,triduum tenebrarum,& dies ſequens,quo Moſche cum Parihone poſtremò locutus,cædẽ primogenitorum proxima nocte futuram denunciavit : ſuprà 10.& 11.* 2 Cujuſque anni]*ſacri videlicet , hoc eſt,ad redemptionem & rationem feſtorum pertinentis: nam reſpectu jubilei, intermiſſionis terræ, atque proventuum,hoc eſt, civilis anni aliud erat initium, nimirum a ſeptimo menſe,ut apparet infrà.* 23.11.*&* 16 *&* 34.22.*&* Levitici 25.9. 3 Familia paterna]*id eſt,tota alicujus hominis cognatione, quæ in multas familias ferè diſtributa eſt..* Quaq; familia]*quæ ſufficiat ad totam pecudem eadem nocte edendam.* 4 Proratione cibi]*id eſt, ſinguli patresfam. pro numero ſuorum domeſticorum, & ratione victus eorum,ut infrà* 16.17. 5 Annicula]*quæ annum non exceſſerit, etiamſi præciſè annum minimè compleviſſet : nam apta incipiebat eſſe inde ab octavo die : vide infrà* 23. 19. 6 Sitq;apud vos]*ſeponitor a reliquo grege penes vos.* Jugulanto]*quiſque ſuam.* Duas veſperas]*id eſt,duas veſpertini temporis extremitates,quarum prior ad finem diei naturalis pertinet, ut apparet ex ver.* 18.*poſterior ad principium noctis, quo ſequens dies inire dicitur Gen.* 1.5. 7 Imponuntq]*cauſam vide infrà ver.*13.*nam temporariũ hoc mandatum fuit illius tantùm paſchatis,quod ante redemptionem celebrarunt.* In quibus]*nam intra illas ea nocte ſe continere jubentur infrà ver.*22. 8 Cum herbis amaris]*in monimentum amaræ ſervitutis, qua ab Ægyptiis preſſi fuerant, ſuprà.*1.14. 9 Crudum] *aut crudum,aut non ſatis coctum , nam utrumque vox Hhebræa ſignificat.* Caput ejus cum] *id eſt , integrum aſſatum, non autem per partes: nam ne tum quidem cùm aſſata erat,per partes foras efferri ſinebat,infrà ver.*46. 10 Uſque mane]*nam ad primam noctem illius feſti hæc ceremonia pertinebat, infrà ver.*42. Igne comburitote]*ne ad alios uſus præter inſtitutum adhibeatur.* 11 Ita verò] *Quatuor hæc ad iſtud tantùm Paſcha pertinent, quæ in Ægypto celebrarunt : quapropter in inſtitutione anniverſariæ ritus Paſchatis neque hæc repetuntur, neque ſanguinis aſpergendi mandatum,de quo ſuprà ver.*7.*neq; egrediendi interdictum,quod habetur infrà ver.*22. *ac proinde Chriſtum in celebratione Paſchatis diſcumbentem, & poſt eſum ejus in hortum exeuntem (ut Evangeliſtæ tradunt) minimè contra Legem veniſſe conſtat .* 12 Omnes Deos]*judicia meis declarando quàm vani ſint, fallaces,& omni facultate opus ſevendæ deſtituti.* 13 Pro vobis] *ut vos promiſſi mei admonitos in fide corroboret, & mihi teſtetur vos promiſſiones meas fide amplexos eſſe.* 14 Quamobrem]*hîc demum in futurum jubet anniverſarium Paſcha celebrari.* Monimentum]*redemptionis veſtræ a Deo acceptæ ,& gratiarum ipſum animi veſtri.* Perpetuo] *in Chriſto, qui legis eſt complementum, & harum umbrarum corpus,* Rom.10.4. *Hebr.*10.1 *&* Coloſ.2. 17.*in hac autem & in omnibus aliis legalibus ceremoniis , perpetuitas iſta non longius quàm uſque ad Chriſtum extenditur .* 15 Septem dies] *Hebræi uno ore tantundem ſpatii dicunt interceſſiſſe inter profectionem Iſraëlitarum ex Ægypto,& Ægyptiorum ſubmerſionem, ideoq; mandatum fuiſſe, ut primus & ultimus dies præ cæteris celebraretur : quia dicitur infrà* 14.30. *Jehova eo die quo ſubmerſi ſunt Ægyptii ſervaſſe Iſraëlitas e manu Ægyptiorum.atque hæc ſententia veriſimilis eſt, tum quia quemadmodum primo die in eſu Paſchatis fuit ſancta convocatio,ſic ſubmerſis Ægyptiis per convocationem ſanctam cantico Moſchis Deus celebratus eſt,tum quia ſtiterum rationi cum hac ſententia optimè convenit:nam Succothas decimo quinto venerunt , Ethamum decimo ſeptimo, ad fauces Chirotharum decimo octavo (ubi juſſu Dei ſubſtiterunt expectantes adventum hoſtium) die vigeſimo occurrit Parhhonis exercitus, nocte verò ſequente Iſraëlitæ trajiciunt mare & iſti ſubmerguntur.* Excindetur] *vide Gen.*17.14. 16 Convocatio ſancta]*id eſt,populus a reliquis hujus vitæ negotiis vacans conveniet, ut ſacris incumbat.* Illud ſolum]*ſicut etiam licebat diebus feſtis pentecoſtes, buccinarum & tabernaculorum : in ſabbatho verò hoc quoque prohibebatur, infrà* 16.5.*&* 23.*&* 29.*&* 35.3. 18 Veſpere]*unde incipit dies,Gene.*1 *ideò feſta omnia in Lege mandata a veſpere incipiebant.* 19 Domibus veſtris] *id eſt, toto termino tuo,infrà* 13.7. *Synecdoche.* Peregrini]*id eſt,ad confuſionem vitandam,alienigenæ inter Iſraëlitas verſantes, quod ad externam vivendi rationem,ſeipſos populo Dei accommodent, alioquin ne tolerantur;ideo nec Sabbatho operari,nec azymorum tempore eis permittebat fermentato veſci,& contravenientes excludi juſſit.* 20 Comedite pan.]*cauſam vide Deut.*16.3. 21 Extrahite] *die videlicet decimo, id eſt, habito delectu a reliquis ſegregate pecudem qualis deſcribitur ſuprà ver.*5. 24 Rem hanc]*non ceremonias illas Paſchatis in Ægypto peculiares,de quibus ſuprà ver.*7.11.*&* 22.*ſed reliquam inſtitutionẽ anniverſarii Paſchatis*

atq; azymorum. 25 Cùm veneritis] *nam in deſerto unum tantùm Paſcha juſſu Dei celebraſſe leguntur anno ſecundo ab exitu ex Ægypto, Num. 9.* 26 Dicentibus] *Sacræ actioni doctrinam annectit, ut cap. 13. nam ſine ea actio vana & inutilis eſſet.* 27 Inclinavit] *ita fidem & obedientiam ſuam teſtificatus eſt.* 29 Sub mediam no.] *prout denuntiaverat ſuprà 11.4.* Captivi] *id eſt, ſervi & ancillæ, ut ſuprà 11.5. nam ex captivis fiebant ſervi, qui molas in carcere trudebant: vide de Schimſchone Judic. 16.22.* 31 Inclamabatque] *ipſe, & per omnes ſervos ſuos, etiam orando ut diſcederent, ſuprà 11.8.* 32 Quemadmodum locuti] *id eſt, ſine exceptione, ut poſtulavi ſtis, ſuprà 10.25.* Benedicite] *id eſt, impetrate mihi hujus plagæ finem.* 36 Spoliaverunt] *ut promiſerat Deus Moſchi ſuprà 3.23. & diu antè Abrahamo, Gen. 15.14.* 37 Rahhmeſeſo] *de quo Gen. 47.11.* Ad ſexcenta mil.] *ut Jahhakobo promiſerat Deus Gene. 46.3. & narratur ſuprà 1.12.* 38 Miſcellanea turba] *diverſarum gentium, quæ miraculis territæ ſeſe Iſraëlitis adjunxerant, de qua etiam Num. 11.4.* 39 Tunc] *cùm pervenìſſent Succothas, ver. 37.* Extulerant] *ſuprà ver. 34.* Expulſi] *ut promiſerat Deus ſuprà 6.1. & 11.1.* 40 Iſraëlitarum] *id eſt, non tantùm poſterorum Jahhakobi, ſed ipſius quoque Jahhakobi patris, & avi, ex quo tempore Ure Chaldæorum vocatus eſt, tum enim cœpit incola eſſe Iſraël, & incolatus duravit uſque ad exitum ex Ægypto: Synecdoche, ut Gen. 15.13. tempus autem itineris ad terram promiſſam, itidem ſynecdochicè poſſeſſioni terræ annumeratur.* In Ægypto] *& aliù peregrinationum locu, in terra non ſua: Synecdoche.* Quadringentorum trig.] *vide in Gen. 11.35.* 43 Alienigena] *id eſt, qui neque ex liberatis ab Ægypto natus eſt, neque ad redemptionem futuram per Chriſtum (cujus illa umbræ fuerunt) pertinet.* 44 Omnis verò] *excepto ſuperiorii legis.* Circumcideris] *hoc eſt, ita inſtitueris, ut fidei juſtitiam prehendat, & circumciſione (quæ ſigillum ejus eſt) obſignari & in populum Dei referri voluerit: Synecdoche.* 45 Inquilinus] *tantùm, hoc eſt, fide non imbutus, ac proinde incircumciſus.* 46 In eadem domo] *populi, qui antè diſperſus erat, collecti ſymbolum: idcircò Deus hoc præcipit quod collectionem figurat, & contrarium vetat.* Os ne conf.] *quia Peſach figura fuit Chriſti, cui hoc accommodatur, Joan. 19.33. & 36.* 48 Omnis mas] *id eſt, ipſe, & quicunque mas ad eum pertinet.* 49 Lex eadem] *id eſt, iiſdem legibus tenentur, quibus præſtitis, nullo diſcrimine ab Iſraëlitu genere diſcernuntur.* 51 Hoc] *id eſt, anniverſarii Paſchatis inſtitutio a ver. 43. ad finem uſque.*

CAPUT XIII.

Moſche mandata Dei de annuo Paſchatis ritu & primogenitorum conſecratione capite ſuperiore atque hoc accepta populo proponit, eorumq; memoriam ad poſteros propagari jubet: deinde quà & quomodo ad tertiam ſtationem ductu Dei pervenerint, narrare pergit.

1 ALLOCUTUS quoque eſt Jehova Moſchen, dicendo,

2 Conſecra mihi omne primogenitum, quicquid aperit vulvam in filiis Iſraëlis, ex hominibus & ex jumentis: 'meum [a] *enim* eſt.

3 Edixit itaque Moſche populo, mementote diei hujus, quo egreſſi eſtis ex Ægypto e 'domo ſervorum, nam [b] robuſta manu eduxit Jehova vos illinc: ne ergo comeditor fermentatum.

4 Hujus, *inquam*, diei *quo* vos exitis, in menſe [c] Abib.

5 Eſto autem, cùm introduxerit te Jehova in regionem Cenahhanæi, & Chittæi, & Emoræi, & Chivvæi, & Jebuſæi, quam juravit majoribus tuis ſe daturum tibi, terram affluentem lacte & melle: ut obeatis cultum iſtum menſe hoc.

6 Septem diebus comedito panes azymos: die quoque ſeptimo feſtum *eſto* Jehovæ.

7 Panes azymi comeduntor ſeptem illis diebus: neque conſpicitor apud te vetus fermentatum *quicquam*, neque conſpicitor apud te vetus fermentum in toto termino tuo.

8 Et annuntiato filio tuo die illo, dicendo, 'propter hoc, fecit *iſta* Jehova mihi, cùm exirem ex Ægypto.

9 Sic 'erit tibi in ſignum 'ad manum tuam, & in monimentum inter oculos tuos, ut ſit doctrina Jehovæ in ore tuo, manu forti eduxiſſe te Jehovam ex Ægypto.

10 Obſervato itaque ſtatutum hoc, 'conſtituto tempore ſuo, [d] quotannis.

11 ITEM eſto, cùm introduxerit te Jehova in regionem Cenahhanæi, quemadmodum juravit tibi ac majoribus tuis, dederitq; eam tibi:

12 Ut [e] emancipes quicquid aperit vulvam, Jehovæ: nam quicunque aperuerit *vulvam*, fœtus jumentorum qui fuerit tibi, maſculi ex iis, Jehovæ *erunt.*

13 Sed omnem 'aſinum aperientem *vulvam*, parva pecude redimito, quòd ſi non redimes, 'decollato ipſum: omnem verò primogenitum humanum ex filiis tuis, 'redimito.

14 Et eſto, cùm interrogaverit te filius tuus ſin poſterum, dicendo, quid hoc *ſibi vult*? ut dicas ad eum, robuſta manu eduxit nos Jehova ex Ægypto e domo ſervorum.

15 Fuit enim, cùm durum ſe præbuiſſet Parhho in dimittendis nobis, ut occideret Jehova omne primogenitum in terra Ægypti, a primogenito hominum ad primogenitum jumentorum: idcircò ego macto Jehovæ 'ex omni aperiente vulvam ipſos maſculos, omnem verò primogenitum filiorum meorum redimo.

16 Quod erit in ſignum ad manum tuam, & in frontalia inter oculos tuos, manu robuſta eduxiſſe nos Jehovam in Ægypto.

17 Fuit autem, cùm dimiſiſſet Parhho populũ, ut non duceret eos Deus viâ regionis Peliſchtæorum, quamvis propinqua eſſet (dicebat enim Deus, [g] *videndum* ne pœniteat hunc populũ cùm viderint bellum, & revertantur in Ægyptum)

18 Sed circumduceret Deus populum viâ ipſa 'deſerti, ad 'mare algoſum: [h] militari autem ordine aſcendebant filii Iſraëlis e terra Ægypti.

19 (Acceperat autem Moſche 'oſſa Joſephi ſecum: nam 'jure jurando obſtrinxerat filios Iſraëlis dicendo, omnino viſitabit Deus vos, *adjuro* ut tunc deportetis oſſa mea hinc vobiſcum.

20 Profecti itaque 'Succothis, caſtrametati ſunt 'Ethami, in fine ipſius deſerti.

21 'Jehova verò antecedens eos interdiu 'in columna nubis, ad deducendũ eos 'viâ illâ, & noctu in columna ignis, ad afferendum eis lu-

F. cem,

[a] *Eclipſis, ut Gene. 14.17. & 49.3.*
[b] Heb. *robore manus: ſic infrà ver. 14. & 16.*
[c] *id eſt, hordei cum ſpica: quia ubi hordeũ jam ſpicas extulerat: Levit. 10.10 & 15.*
[d] Heb. *de anno in annum.*
[e] Heb. *facias ut tranſeat, nimirum a tua poteſtate, ut deinceps Domini ſit.*
[f] Heb. *erat: ſynecdoche.*
[g] *Eclipſis, vide Gen. 3.22.*
[h] Heb. *armati, nam plerumque quini procedebant milites: Catachreſis.*

cem, ut progrederentur interdiu ab noctu:
22 Non amovit columnam illam nubis interdiu, aut columnam illam ignis noctu, a conspectu ipsius populi.

ANNOTATIO.

2 Meum enim] *causam vide infrà ver.15.* 3 Domo servorum] *id est, ergastulo, sive loco foveæ, suprà 12.29. cui Ægyptius comparatur, quòd in ea Israëlitæ dura servitute exercebantur, ut servi in ergastulis solent, suprà 1.14.* 8 Propter hoc] *id est, in hunc finem omnia hæc beneficia præstitit, ut ipsum tam beneficum grato animo colam & prædicem.* 9 Erit tibi in sig.] *id est, repetes quotannis hanc actionem, ut memoriam Dei & liberationis ab eo conserves, doctrinamq; ad posteritatem propages.* Ad manum tuam] *id est, quod in promptu habeas quasi manibus palpandum, oculis continenter spectandum, & ad omnes usus recolendum: hyperbole ex hominum more sumpta.* 10 Constituto temp.] *de quo suprà 12.6. hinc apparet, quàm temerè constitutum a Deo tempus post redditum a captivitate Babylonica Judæi mutaverint, ne Paschatis initium (ut ipsorum traditio docet) in diem Lunæ, Mercurii, aut Veneris incideret: quâ contemptâ Christus Pascha celebravit cum discipulis ex Legis præscripto, Marci 14.12. & alibi.* 13 Asinum] *quódvis jumentum ineptum sacrificiis per analogiam, hanc autem speciem nominat, quia major ejus quàm aliarum copia illis regionibus erat: synecdoche.* Decollato] *ni quod Domini est adiiberetur ad profanos usus.* Redimito] *quando & quanti, docetur Num.18.16. quod de Christo factum est Lucæ 2.22.* 15 Ex omni] *apto ad sacrificium: nam de ineptis dictum est ver 13.* 18 Deserti] *Ethami, ut nominatur. Num. 33.8.* Mare algosum] *de quo suprà 10 19. nam si rectà fuissent profecti, ad mare portus mediterraneum, quam ad rubrum declinassent.* 19 Ossa Josephi] *& reliquorum Patriarcharum, ut docet Stephanus Act. 7.16. horum verò nominatim meminit propter juramentum illud quo obstricti fuerant.* Jurejurando obstr.] *Gen. 50.25.* 20 Succothis] *suprà 12.37.* Ethami] *qui locus nomen deserto dedit, quod cousque etiam protenditur qua Israëlitæ fecerunt iter a trajecto mari. Num.33.8.* 21 Jehova] *Christus, qui & Angelus Dei vocatur, infrà 14.19. vide 1.Corinth.10.* In columna] *utriusque columnæ commune erat, ut populo dux itineris esset: peculiare autem, columnæ quidem nubis, ut ab æstu & cœli injuria protegeret. Psal. 105.39. alterius verò quod hîc describitur.* Via illa] *quâ divertendum erat, suprà ver.18.*

CAPUT XIIII.

Deus Ægyptiorum potentiam in mare submersurus suosq; prorsus liberaturus, Israëlitis de toto rei eventu præmonitis mandat ut Parhhonem cum exercitu ad se stratagemate pelliciant: qui eventum oracula prorsus respondentem videntes Deum amplius reverentur, & Moschi ministro fidem habent.

1 ALLOCUTUS autē est Jehova Moschen, dicendo,
2 Alloquere filios Israëlis, [a] ut divertant, & castrametentur [a] ante [a] fauces *montium* Chirotharum, inter Migdolum & inter mare: ante Bahhal-tzephonem, e-regione ejus castrametamini ad mare.
3 Dicit autem Parhho de filiis Israëlis, perplexi sunt in hac regione, conclusit eos [a] desertū illud.
4 Et [a] obfirmabo cor Parhhonis, ut persequatur eos, quò glorificer in Parhhone & in omnibus copiis ejus, experianturq; Ægyptii me esse Jehovam: & fecerunt sic.
5 Nàm cùm nunciatum esset Regi Ægypti [a] fugere populum hunc, [a] mutatoq; [b] animo Parhho & servi ejus erga populum hunc, dicerent, quid hoc *est quod* fecimus? quod dimisimus Israëlitas ne servirent nobis?
6 Junxit currum suum, & populum suum assumpsit secum,
7 Assumpsit inquam, sexcentos currus delecti *militis*, & [a] omnes currus Ægypti: quibus omnibus præerant duces.
8 (Obfirmaverat enim Jehova cor Parhhonis Regis Ægypti, ut persequeretur filios Israëlis: filii verò Israëlis procedebāt [a] manu sublatâ)
9 Ita persequentes eos Ægyptii assecuti sunt eos castra habentes ad mare, omnes [c] equites cisiarii Parhhonis, & equites ejus, & copiæ ejus, ad fauces *montium* Chirotharum, ante Bahhal-tzephonem,
10 Et admovit castra Parhho: sublatis verò filii Israëlis oculis suis, cùm ecce Ægyptius sub sequeretur eos, timuerunt valdè, & [a] clamaverunt filii Israëlis ad Jehovam.
11 Dixeruntq; ad Moschen, an propterea quòd nulla prorsus sint sepulchra in Ægypto, abduxisti nos ut moreremur in hoc deserto? quid hoc *est quod* fecisti nobis, educendo nos ex Ægypto?
12 [a] An nō hoc illud *est*, quo alloquebamur te in Ægypto, dicendo, desiste a nobis ut serviamus Ægyptiis? nam melius fuisset nobis servire Ægyptiis, quàm nos mori in hoc deserto.
13 Edixit autem Mosche ipsi populo, ne timeatis, [a] consistite & spectate [a] salutem Jehovæ, quam edet vobis hodie: nam quos vidistis Ægyptios hodie, non pergetis videre eos posthac usquè in seculum.
14 Jehova pugnabit pro vobis, vos ergo [d] quiescite. [d] Heb. *silebitis.*
15 Edixit verò Jehova Moschi, [a] quid clamas ad me? alloquere filios Israëlis, ut proficiscantur.
16 Sed tu attolle baculum tuum, & extensa manu tua versus ipsum mare finde ipsum: ut ingrediantur filii Israëlis per medium maris in ipsa arida.
17 De me autem, ecce ego obfirmo cor Ægyptiorum ut ingrediantur post illos, & glorificabor in Parhhone, & in omnibus copiis ejus, in curribus ejus, & in equitibus ejus.
18 Et experientur Ægyptii me esse Jehovam, cùm glorificabor in Parhhone, in curribus ejus, & in equitibus ejus.
19 Tum profectus [a] Angelus ipse Dei, qui antecedebat castra Israëlitarum, ivit a tergo eorum: (nam profecta columna illa nubis a conspectu eorum, stabat a tergo eorum.)
20 Procedensq; inter castra Ægyptiorum, & inter castra Israëlitarū: illis erat nubes & tenebræ, *his* autem illustrabat noctem ipsam, adeo ut non appropinquaverit alter ad alterum tota illa

[a] Heb. *os ipsarum Chirotharum: sic & infrà ver.9.*
[b] Heb. *cor de.*
[c] Heb. *equus currus, abstracta pro concretis: sic infrà 23.*

illa nocte.
21 Cúmq; extendiſſet Moſche manum ſuam verſus illud mare, abegit Jehova mare ipſum Euro vehemente tota illa nocte: & redegit mare ipſum in ſiccum, diffindente ſe aqua illa.
22 Sic procedebant filii Iſraëlis in medio maris per ipſam aridam, cùm aquæ eſſent eis murus a dextera eorum & a ſiniſtra eorum.
23 Perſequentes quoque Ægyptii procedebant poſt eos, totus equitatus Parhhonis, ciſiarii ejus, & equites ejus, in mediũ illius maris.
24 Fuit autem in vigilia matutina illa, cùm proſpectaret Jehova ad caſtra Ægyptii in colũna ignis & nubis, ut funderet caſtra Ægyptii,
25 Ablatiſq; rotis curruum ejus duceret eum tardè: quamvis diceret Ægyptius, fugiam a conſpectu Iſraëlitarum, nam Jehova pugnat pro eis contra Ægyptium.
26 Tum dixit Jehova ad Moſchen, extende manum tuam verſus ipſum mare, ut revertãtur aquæ ipſius ſuper Ægyptium, ſuper currus ejus, & ſuper equites ejus.
27 Extendente itaque Moſche manum ſuam verſus ipſum mare, reverſum eſt mare ipſum appetente mane ad vim ſuam, Ægyptii autem fugiebant obviam ipſi mari: ſic excuſſit Jehova Ægyptium in medium maris.
28 Nam revertentibus aquis illis, & operientibus illorum currus & equites cum omnibus copiis Parhhonis, qui proceſſerant poſt eos in ipſum mare, non eſt relictus ex eis vel unus.
29 Interea filii Iſraëlis ibant per aridam in medio ipſius maris, & erant aquæ illæ eis murus a dextera eorum & a ſiniſtra eorum.
30 Ita ſervavit Jehova in die illo Iſraëlitas e manu Ægyptiorum, videruntque Iſraëlitæ Ægyptios morientes in litore maris.
31 Cùm autem vidiſſent Iſraëlitæ opus illud maximum, quod edidit Jehova contra Ægyptios, timuerunt populus ipſe Jehovam, credideruntq; Jehovæ & Moſchi ſervo ejus.

e Heb. *cum gravitate.*

f Heb. *manum illam magnã: metonymia.*

ANNOTATIO.

2 Ut divertant] *cauſam oſtendit ſuprà 13.17. Hîc autem prædicit quomodo hanc aberrationem acceptura ſint Ægyptii, & quid inde eventurum ſit.* Ante fauces] *q.d. in loco iniquo, in faucibus montium inter duo munita loca non procul a mari, ut hac ſpecie allecti Ægyptii Iſraëlitas aggrediantur, ſpe retrahendi eos ad priſtinam ſervitutem.* 3 Deſertum] *Ethami, de quo ſuprà 13.20. quaſi dicat, deſerti horriditate perterriti, huc illuc aberrando tandem montium anguſtiis ſe incluſerunt.* 4 Obfirmabo] *vide ſuprà in 4. 21.* 5 Fugere] *magnis itineribus die & nocte contendere, quod Ægyptii ſus metu fieri exiſtimabant.* Mutatóque an.] *ira ut de Iſraëlitis, quos prius a ſe dimiſerant, retrahendi ad ſervitutem cogitarent.* 7 Omnes] *quos potuit in illa celeritate colligere.* 8 Manu ſublata] *non ut fugitivus trepidè manibus remiſſis, ſed ſecurè, inſtructa acie, ut dimiſſi, ſuprà 13.18. ſic Num. 15.30.* 10 Clamaverunt] *animo & corpore anxii propter hoſtem propinquum ejularunt potius quàm invocarunt fide, quod ex ſequentibus querimoniis apparet, quas contra Moſchen miſcent.* 12 An non] *vide ſuprà 6.8.* 13 Conſiſtite] *ne commoveamini ac fluctuetis animo, ſed ſpe firma opem domini expectate.* Salutem] *victoriam & liberationem, 1. Schem. 14.46. & 19.5.* 15 Quid clamas] *non reprehendit ſimpliciter quod orat, ſed quòd non exequitur mandatum acceptum ſuprà ver. 2. ideoq; illud rurſus urget in fine verſus: ſic 1. Schemu. 16.1. & Joan. 20.17.* 19 Angelus] *vide ſuprà 13.21.* 23 In medium] *procul a litore illius ſinus.* 24 Proſpectaret] *immittens aquas, tonitrua, fulgura, & procellas, infrà 15. & Pſal. 77.18. & 19.* 25 Ablatiſque] *cùm remota ſiccitate terra fermentéſceret, quæ tenaciter hærebat rotis & pedibus, ut fruſtrà de fuga cogitarent, Judith. 9 7. & 8.* 27 Obviam ipſi] *nam quocunque ſe convertebant, irruentes aquæ excipiebant eos.* Excuſſit] *dejiciens eum ex curribus & equis.* 28 Non eſt rel.] *ut Pſal. 106.11.* 29 Interea] *nam nondum omnes Iſraëlitæ tranſierant, cùm ſubmergerentur Ægyptii.* 30 Servavit] *id eſt, prorſus liberavit: vide ſuprà in 12.15.* In litore] *id eſt, Iſraëlitæ tranſecto mari a litore hoſtes ſuos morientes ſpectarunt.*

CAPUT XV.

Moſche cum Iſraëlitis Deum ſuperioris victoriæ autorem cantico celebrat, idemq; Maria & fœminæ tympanu adhibitis faciunt. Poſtea relicto mari, per triduum iter aquæ penuriã laborantes ad quintam ſtationem perveniunt: ubi murmuranti Deumq; tentanti populo amaræ aquæ a Moſche dulces reddantur, ligno injecto ex juſſu Dei, & populus in futurum eruditur.

1 TUNC canens Moſche & filii Iſraëlis canticum iſtud Jehovæ, locuti ſunt dicendo, Cantabo Jehovæ, eo quòd admodum excelluit, equum & ſeſſorem ejus dejecit in mare.
2 Robur meum & carmen Jah, qui fuit mihi ſaluti: hic *eſt Deus* fortis meus *cum* quo habitabo, Deus patris mei quem exaltabo.
3 Jehova *eſt* bellicoſiſſimus, nomen ejus *eſt* Jehova.
4 Currus Parhhonis & copias ejus præcipitavit in mare, delectumq; præfectorum ejus: demerſi ſunt in mare algoſum.
5 Abyſſi operuerunt eos, deſcenderunt in profunda velut lapis.
6 Dexterâ tuâ, Jehova, magnificus *es*, ipſa virtute, dextera tua Jehova confringis hoſtem.
7 Et magnitudine excellentiæ tuæ ſubvertis inſurgentes contra te: furorem tuum immittis, conſumit eos tanquam ſtipulam.
8 Et flatu narium tuarum coacervatæ ſunt aquæ, conſtiterunt velut cumulus fluida: concreverunt abyſſi in intima parte maris.
9 Dixerat hoſtis, perſequar, aſſequar, dividam prædam: explebitur eis anima mea, exeram gladiũ meũ, aſſeret eos in hæreditatẽ manus mea.
10 Flaviſti vento tuo, operuit eos mare: profunda petierunt tanqam plumbum, in aquis validis
11 Quis *eſt* ſicut tu inter robuſtiſſimos, Jehova? quis *eſt* ſicut tu, magnificus ſanctitate, reverendus laudibus, mirificus?
12 Extendiſti dexteram tuam, deglutivit eos terra.
13 Deducis benignitate tua populum quem redemiſti: commodè ducis robore tuo ad habita-

b Heb. *excellendo excelluit.*

b Heb. *vir belli, id eſt, magnus bellator, ut Judic. 5.14.*

c Heb. *in corde maris.*

d *Periphraſis fluctuum, quæ explicatur Pſal. 93.4.*

taculum ſanctitatis tuæ.
14 'Cùm audierint populi, commovebuntur: dolor corripiet incolas Peliſchtææ.
15 Tunc turbabuntur duces Edomæorum, potentes Moabitarum, corripiet eos tremor: 'diffluent omnes incolæ Cenahhanææ.
16 Irruet ſuper eos formido magna & pavor: magnitudine brachii tui 'conticeſcent tanquam lapis, donec pertranſierit populus tuus Jehova, donec pertranſierit populus quem acquiſiviſti.
17 Introduces eos,&' plantabis eos in' monte poſſeſſionis tuæ, loco *quem* ad habitationem tuam operatus es Jehova: ſanctuario, ô Domine, *quod* ſtabiliverunt manus tuæ.
18 'Jehova regnabit [c] in omnia ſecula.
19 Cùm procederet equitatus Parhhonis in curribus ejus & equitibus ejus per ipſum mare, & reduceret Jehova ſuper eos aquas illas maris, tunc filii Jiſraëlis ibant in arida per medium ejuſdem maris.
20 Accepit quoque Prophetiſſa Mirjam ſoror Aharonis tympanum quoddam in manu ſua, & egreſſæ ſunt omnes fœminæ poſt eã cum tympanis & cum fiſtulis.
21 'Quibus reſpondebat Mirjam, Cantate Jehovæ, eo quòd admodum excelluit, equum & ſeſſorem ejus dejecit in mare.
22 Deinde proficiſci juſſit Moſche Jiſraëlitas a mari algoſo, & progreſſi ſunt verſus deſertum Schuris: euntéſq; triduo per 'illud deſertum, non inveniebant aquam.
23 Inde pervenientes Maram, non potuerunt bibere aquas e Mara, eo quòd amaræ eſſent: id circò *quiſque* vocat nomen ejus *loci* [f] Maram.
24 Quamobrem murmurante populo contra Moſchen, dicendo, quid bibemus?
25 Cùm inclamaſſet *Moſche* Jehovam, oſtendit Jehova ei lignum, quo injecto in aquas illas, 'dulces factæ ſunt aquæ: ibi impoſuit ei ſtatutũ & judicium, poſtquàm ibi 'tentavit eum *Deus*:
26 Dixit enim: ſi ſedulò attendens ad vocem Jehovæ Dei tui, quod rectum videtur in oculis ejus feceris, & ſi aurem accommodans ad præcepta ejus obſervaveris omnia ſtatuta ejus, nullum morbum quem impoſui Ægyptiis, imponã tibi, ſed ego Jehova ero curator tuus.

[c] Heb. *in ſeculum & ſeculum.*

[f] *id eſt, amarum: amara fontes vocat Plinius lib. natur. hiſt. capit. 29.*

[g] Heb. *audiendo audiens.*

ANNOTATIO.

1 Cantabo] *Exordium ab ipſa propoſitione rei quam cantaturus eſt.* Admodum excel.] *q.d. hac liberatione, illuſtri excellentiæ ſuæ documento, amplam nobis materiam ſe laudandi ſuppeditavit.* 2 Robur meũ] *quo e tanti tyranni manibus ereptus ſum.* Carmen] *ſubjectum argumentum carminis mei, metonymia: ſic Pſalmo.* 118.14. Cum quo habit.] *id.eſt, perpetua ſervitute ei addictus, in ejus familia conſiſtam.* 3 Jehova] *per ſe exiſtens: vide ſuprà in* 3.15. *&* 6.2. 4 Currus] *Narratio ſuperiori hiſtoriæ conjungenda, quæ explicat Moſche quod ver.* 1. *per prolepſin dixit.* 5 Abyſſi] *hoc eſt, duæ illæ aquarum congeries, quæ Jiſraëlitis ceſſerant, & tantiſper conſtiterant dum omnes Ægyptii in mare deſcendiſſent.* Velut lapis] *q.d. nihil eis profuit natandi peritia, ut altera ſimilitudine plumbi oſtenditur verſ.* 10. 6 Dextera tua] *Apoſtrophe ad Deum, narrationis epyaoiz uſque ad ver.* 14. 7 Conſumit] *iram Dei cum igne comparat, hoſtes cum ſtipula. quæ ignem facilè concipit & ſtatim conſumitur, ut Jeſcha.* 5.24. 8 Flatu narium] *Euro vehemente divinitus immiſſo, ſuprà* 14.21. Concreverunt] *ut aquæ congelatæ, conſtiterunt.* 9 Dixerat] *Hypotipoſis præſidentis hoſtium conſilii victoriam ſibi promittentium.* 12 Deglutivit] *alveum maris, quo deſcenderunt ſubmerſi Ægyptii. faucibus terræ comparat, ut Jona.* 2.6. 13 Habitaculum ſancti.] *id eſt, terram promiſſam.* 14 Cùm audierint] *tertia pars cantici, propoſitio prophetica, ex argumento præſentis beneficii.* 15 Diffluent] *ut Jehoſchu.* 2.9. *& ſequentibus &* 4.25. *&* 6.4. 16 Conticeſcent] *Cenahhanæi: nam ita fuerunt conſternati, ut Jiſraëlitis Jardenem tranſiturus non auderent ſeſe objicere.* 17 Plantabis] *id eſt, firmam eis habitationem concedes, ut Pſal.* 44.3. *&* 80.9. Monte poſ.] *montoſa Cenahhanæa, quam eis daturus, cum ipſis habitaturus, præſentiaq; tua ſanctificaturus ac ſtabilieturus es.* 18 Jehova] *Concluſio cantici.* 21 Quibus] *viris, ita ut alternis canerent, mulieribus eundem verſum, qui primus eſt cantici, ἀμοιβαίως repetentibus, tantùm mutata perſona numeroq; verbi.* 22 Illud deſertum] *Ethami, de quo ſuprà* 13.20. *ut probatur ex collatione Num.* 33.8. *cum hoc ver.* 25 Dulces factæ] *ad præſentem neceſſitatem populi, non quòd poſteà dulces remanſerint.* Tentavit] *id eſt, explorans ipſorum fidem & obedientiam, fecit ut ipſi proderent quales eſſent: ſic infrà* 16.5. *& Deut.* 8.2. *&* 16. *&* 13.4.

CAPUT XVI.

Jiſraëlitæ ad ſextam ſtationem aquoſam pervenientes caſtris poſitis recreantur: inde ad octavam per deſertum progreſſi rurſus ob cibi penuriam murmurant in Deum, ducibuſq; ſuis quòd ipſos eduxerint ex Ægypto exprobrant: quare Deus cœlitus cibum eis demittit, quo per totos quadraginta profectionis annos deinceps aluntur.

1 DEINDE venerunt Elima, ubi *erant* duodecim fontes aquarum & ſeptuaginta palmæ, & caſtra metati ſũt ibi propter aquas illas.
2 Profecti verò Elimis, venerunt tota congregatio filiorum Jiſraëlis 'in deſertum Sinis, quod *eſt* inter Elima & inter Sinai, quintodecimo die menſis ſecũdi ab exitu eorũ ex Ægypto.
3 Tunc murmurarunt tota congregatio filiorum Jiſraëlis contra Moſchen & contra Aharonem, propter 'illud deſertum:
4 Dixeruntq; ad eos filii Jiſraëlis, [a] utinam mortui fuiſſemus 'manu Jehovæ in terra Ægypti, cùm aſſidentes ollæ carnis comederemus panem ad ſaturitatem: nam eduxiſtis nos in deſertum iſtud, ut mortem afferretis toti huic cœtui fame iſta.
5 Dixit verò Jehova ad Moſchen, ecce, ego faciam ut pluat vobis panis ex ipſo cœlo: quare egreditor hic populus, & colligunto [b] demenſũ cujuſque diei quotidie, ut 'tentem eum, utrum 'ambulaturus ſit in lege mea, nec ne.
6 Eſto autem ſingulo die ſexto, ut 'parent quod intulerint: *hoc* verò eſto duplum ſuprà quàm collegerint [c] quotidie.
7 Dixit ergo Moſche & Aharon ad omnes filios

[a] Heb. *quis concederet nos mortuos eſſe.*

[b] Heb. *rem dieidieſus.*

[c] Heb. *die: gemination pro adverb.*

filios Iſraëlis, veſpere utique cognoſcetis Jehovam eduxiſſe vos e terra Ægypti.
8 Mane quoque, cùm [a] videritis gloriam Jehovæ, quandoquidem audit murmurationes veſtras contra Jehovam: nos enim quid *ſumus*, ut murmuretis contra nos?
9 Dixítq; Moſche, *cognoſcetis*, cùm dederit vobis Jehova hoc veſpere carnem ad edendum, & panẽ ipſo mane ut [illegible]uremini, quandoquidẽ audit Jehova murmurationes veſtras, quibus murmuratis contra ſe: nos enim quid *ſumus*? non *ſunt*, contra nos murmurationes veſtrę, ſed contra Jehovam.
10 Deinde dixit Moſche ad Aharonem, edic toti congregationi filiorum Iſraëlis, appropinquate [a] ante cõſpectum Jehovæ: nam audivit murmurationes veſtras.
11 Fuitq; allocuto Aharone totam congregationem filiorum Iſraëlis, cùm ſe convertiſſent ad [a] ipſum deſertum, ut ecce gloria Jehovæ appareret in ipſa nube.
12 (Allocutus enim fuerat Jehova Moſchen, dicendo,
13 Audivi murmurationes filiorum Iſraëlis: alloquere eos dicendo, inter has [a] duas veſperas comedetis carnem, & ipſo mane ſaturabimini panẽ: ita cognoſcetis me eſſe Jehovam Deum veſtrum)
14 poſteà fuit eo veſpere, ut aſcendentes coturnices tegerent ipſa caſtra, mane verò, eſſet [d] ſtratus ros circa ipſa caſtra.
15 Cumq; ſe [e] elevaſſet ſtratus ille ros, ecce in ſuperficie ipſius deſerti tenue *quiddam* rotundum, tenue *inquam* ſicut ipſa pruina ſuper terrã.
16 Quod videntes filii Iſraëlis dicebant [f] alter ad alterum, [g] Man eſt, non enim ſciebant quid eſſet: dixit verò Moſche ad eos, is *eſt* panis ille quem dat vobis Jehova ad comedendũ.
17 Hoc *eſt* verbum quod præcepit Jehova, colligite ex eo quiſque pro ratione [a] cibi ſui [a] menſuram Hhomer [h] in ſingula capita, pro numero animarum veſtrarum: quiſque pro iis qui ſunt in tentorio ſuo accipite.
18 Et fecerunt ſic filii Iſraëlis: collegerunt enim [i] qui magnam & qui parvam *familiam* habebat.
19 Deinde [a] metiebantur menſura Hhomer, ita ut non abundaret qui magnam habebat, & qui parvam, non laboraret penuria: quiſque pro ratione cibi ſui [a] colligebant.
20 Sed quamvis Moſche edixiſſet eis, nemo reliquum faciat ex eo uſque in craſtinum,
21 [a] Non auſcultantes Moſchi reliquum fecerunt [k] quidam ex eo in craſtinum, quod cùm productis vermibus putruiſſet, efferbuit contra eos Moſche.
22 Quare collegerunt illum [l] quovis mane, quiſq; pro ratione cibi ſui, nam cùm incaleſceret Sol, liqueſcebat.
23 Fuit autem ipſo die ſexto, quo colligebãt cibum duplum, bines menſuras Hhomer in unumquemque, ut venientes omnes duces congregationis renunciarent Moſchi.
24 Qui dixit ad eos, illud *eſt* quod edixit Jehova, [a] quies ſabbathum ſanctũ *eſt* Jehovę cras: quod coćturi eſſetis, [a] coquite *hodie*, & quod elixaturi eſſetis, elixate, quicquid autem [a] abundat, deponite vobis [m] aſſervandum uſq; in craſtinum.
25 (Cùm enim depoſuiſſent uſque in craſtinũ, ſicut præceperat Moſche, non putruit, nec *ullus* vermis in eo fuit)
26 Dixitque Moſche, comedite illud [a] eo die, nam Sabbathum illius diei Jehovæ *eſt*: eo die non invenietis illum *cibum* in ullo agro.
27 Sex diebus colligetis eum, die verò ſeptimo, ſabbatho non erit.
28 Fuit verò ipſo die ſeptimo, cùm exiviſſet *aliqui* de populo ad colligendum, & non invenirent:
29 Ut [a] diceret Jehova ad Moſchen, quouſq; renuitis obſervare mandata mea, & leges meas?
30 [a] Conſyderate, quia Jehova dedit vobis ipſum ſabbathum, idcircò idem dat vobis quovis die ſexto cibum bidui: manete quiſq; in loco ſuo, [a] ne exeat ullus e loco ſuo die ipſo ſeptimo.
31 Sic quieſcebãt populus quovis die ſeptimo.
32 Vocavit autem domus Iſraëlis nomen ejus Man: quod erat quaſi ſemen coriandri, album, & [e] ejus ſapor velut cruſtuli [n] melliti,
33 [a] Dixit etiam Moſche, hoc *eſt* verbum quod præcepit Jehova, plena menſura Hhomer aſſervanda eſt ex eo per ętates veſtras: ut videant panem illum, quo vos cibo in hoc deſerto, poſtquàm eduxi vos e terra Ægypti.
34 Quare edixit Moſche Aharoni, accipe [a] urnam unam, vbi ponas plenam menſuram Hhomer Man: & depone ipſam [a] ante conſpectum Jehovæ aſſervandam per ætates veſtras.
35 Quemadmodũ præcepit Jehova Moſchi, ſic depoſuit eam Aharon [a] coram teſtimonio ipſo aſſervandam.
36 Filii autem Iſraëlis veſcebantur Man iſto quadraginta annis, donec venirent in regionem habitabilem: hoc, *inquam*, Man veſcebantur, [a] donec pervenirent ad extremitatem regionis Cenahhanææ.
37 Hhomer autem, [a] decima Ephæ eſt.

[a] Heb. *videritis gloriam*
[a] Heb. *appropinquate*
[a] Heb. *duas veſperas*
[d] Heb. *ſtratum roris, ut ver.* 15.
[e] *id eſt, diſſolutus abiiſſet.*
[f] Heb. *vir ad fratrem ſuum.*
[g] *id eſt, cibus præparatus.*
[h] Heb. *in cranium: ſynecdoche,*
[i] Heb. *qui multus erat, & qui paucus, ſub. familiã.*
[a] Heb. *ſecundum cibum ſui*
[a] Heb. *metiebantur*
[a] Heb. *colligebant*
[k] Heb. *viri.*
[l] Heb. *in mane ipſo, in mane ipſo: ſic infra 36.3. & Jechezkel 46.14. & 16.*
[a] Heb. *quies ſabbathum ſanctũ Jehovę*
[a] Heb. *coquite coquendum*
[a] Heb. *abundat*
[m] Heb. *ad aſſervationem: & ſic deinceps*
[a] Heb. *eo*
[a] Heb. *diceret*
[a] Heb. *conſyderate*
[a] Heb. *ne exeat*
[n] Heb. *in melle.*
[a] Heb. *dixit*
[a] Heb. *urnam*
[a] Heb. *ante*
[a] Heb. *coram*
[a] Heb. *donec*

ANNOTATIO.

2 In deſertum Sinis] *ſtationem octavam: omittitur hic ſeptima ad mare algoſum, ad ſinum Ælaniticum, de qua Num.* 33. 10. 3 Illud deſertum] *per quod deducendi erant, & cujus aſperitate terrebantur.* 4 Manu Jehovę] *qua Ægyptii cæſi ſunt.* 5 Tentem] *vide ſuprà in* 15 25. Ambulaturus] *id eſt, vutam tranſacturus ex præſcripto meo.* 6 Parent] *coquant illud totum quod collegerint pro arbitrio ſuo, ad uſum hujus & ſequentis dies, ut explicatur infrà ver.* 24. 7 Jehovam] *non autem nos fuiſſe, quod exprobraſtis ſuprà ver.* 4. 8 Videritis] *ut infrà factum eſt, ver.* 11. 10 Ante conſpectum] *verſus columnam populo præeuntem, preſentiæ divinę ſymbolum, infrà ver.* 11 11 Ipſum deſertum] *cui impendebat columna populum per ipſum deducturæ.* 13 Duas veſperas] *vide ſuprà in* 12. 6. 16 Man] *cibus aptus ad comedendum, ut colligitur ſine alio hominis labore: hoc autem generali nomine vocant, quia ejus ſpeciem ignorabant: vide Sapientiæ* 16. 20 17 Cibi ſui] *familiæ ſuæ, ut ſuprà* 12. 4. Menſuram Hhomer] *decimam Ephæ, infrà ver* 37. 19 Metiebantur] *ab omnibus collectum & in commune comportatũ adhibita menſura diſtribuebant, ita accuratè ut nulli plus aut minus quàm opus eſſet darent* 2. *Cor.* 8. 15. Colligebant] *demenſum ſibi recipiebant.* 21 Non aſcult.] *vel ex curioſitate, vel ex diffidentia demenſi partem reſervarunt.* 24 Quies] *hoc generale eſt feſtorum nomen, ſequens verò, ſingulare diei*

Sabbathi. Coquite] *ut suprà ver.6.* Abundat] *die sexto, suprà ordinarium demensum cujusq; diei, nimirum dimidiũ duplæ quam collegerant ver.6.* 26 Eo die] *Jam statuit quid sit faciendũ non tantùm postero die, sed singulis Sabbathis, quandiu durabit Man, & cujus in fine ver. indicat.* 29 Diceret] *mandaret populo dicenda quæ sequuntur.* 30 Considerate] *Tres ponuntur Sabbathi observandi causæ. prima, finis creationis ut Ge.2. altera, liberatio a servitute Ægypti, Deu.5.15. tertia, liberalitas Dei in sexto, & cessatio Man in septimo die quam hîc commemorat Moscbe, quamvis & alias duas intelligat verbo prætersto, dedit, de quibus infrà 20.11.* Ne exeat] *ad Man colligendum, aut aliud opus faciendum: alioquin mandatum erat ut exirent ad convocationem sanctam, Levit 23.3.* 32 Ejus sapor] *crudi: quod enim coquebatur, fiebat ut coctione diversos sapores acquireret, Sap.16.21.* 33 Dixit etiam] *hîc & 2. sequentes ver. dicuntur per prolepsin: facta enim sunt jam erecto tabernaculo extructaq; arca, antequam asservabantur Man & virga Aharonis, de qua Num.17.10. hîc enim voluit Moscbe totam historiam de Man contexere, ut apparet infrà ver.36.* 34 Urnam] *auream, Heb.9.4. quicquid Hebræi dicant de materia ejus.* Ante conp.] *in sacrario, ubi suprà arcam inter Cerubinos Dei Majestas erat.* 35 Coram testimonio] *arca & tabulis Legis. sic enim vocantur infrà 25.21. & alibi frequenter.* 36 Donec pervenirent] *Jehoschu.5.11.* 37 Decima Ephæ.] *Hhomer, aridorum mensura capit cotylas septem cum quinta parte, sive chœnices duos cum dimidio quintâ minus: unde colligitur quanta sit capacitas Ephæ.*

CAPUT XVII.

Israëlitæ ab octava ad undecimem stationem progressi, ibiq; sitis impatientia in rixas murmura & tentationes contra Deum & Moschen effusi, cùm aquæ copiam, tùm victoriam contra Hhamalekitas consequuntur, mandatum ex scripto de perdenda gente illa accipiunt, & altare in perpetuam hujus rei memoriam extruunt.

1 DEINDE profecti tota congregatio filiorum Israëlis a deserto Sinis [a] itineribus suis a ex præstituto Jehovæ, castra metati sunt Rephidimis, ubi non erat aqua quã populus biberet.

[a] Heb. *secundũ os Jehovæ: metonymia.*

2 Quapropter contendens populus cum Mosche, dicebant, [a] date nobis aquam ut bibamus: quibus dixit Mosche, quid contenditis mecum? [b] quid tentatis Jehovam?

3 Sed cùm sitiens ibi populus aquam, & murmurans populus ipse contra Moschen, amplius diceret, quare fecisti ut ascenderemus ex Ægypto, ad mortem afferendum mihi, filiis meis, & pecori meo hac siti?

4 Inclamavit Mosche Jehovam dicendo, quid faciam populo huic? [a] adhuc pauliſper, tum possent me lapidare.

5 Edixit verò Jehova Moschi, [a] transi ante populum hunc & accipe tecum de senioribus Israëlis: baculoq; tuo, quo percusseras rivum ipsum, accepto in manu tua, abi.

6 Ecce me stante coram te ibi super illam rupem in Chorebo, ubi percusseris rupem ipsam, procedent ex ea aquæ ut bibat hic populus: [a] fecitq; sic Mosche ante oculos Seniorum Israëlis

[b] Heb. *id est, tentationem & contentionem.*

7 (Vocavit autem nomen illius loci [b] Massam & Meribam, propterea quòd contenderant filii Israëlis, & propterea quòd tentaverant Jehovam dicendo, estne Jehova in medio nostri, an non?)

8 Sed [a] venientibus Hhamalekitis, ut pugnarent contra Israëlitas, [a] Rephidima,

9 Edixit mosche Jehoschuhhæ, delige nobis homines, & [c] procede pugnatum contra Hhamalekitas: cras, me consistente in vertice istius collis cum baculo ipso Dei in manu mea.

[c] Heb. *de pugna.*

10 Faciens itaque Jehoschuhha quemadmodũ dixerat ei Mosche pugnavit contra Hhamalekitas: Mosche verò, Aharon, & Chur, ascenderunt verticem illius collis.

11 Eratq; attollente Mosche [a] manum suam ut prævalerent Israëlitæ, cùm verò quieti dabat manum suam, prævalerent Hhamalekitæ.

12 Quamobrem cùm [a] manus Moschis graves essent, acceptum lapidem supposuerunt ei, ut insideret illi: Aharon verò & Chur sustentabant manus ejus, hinc unus & illinc alter, fuitq; utraque manus ejus [d] firma usque ad occasum solis:

[d] Heb. *fortas abſque pro cunctatione.*

13 Donec fregisset Jehoschuhha Hhamalekũ, *id est* populum ejus acie gladii.

14 Itaq; edixit Jehova Moschi, inscribe hoc in monimentum [a] libro isto, & [a] infere ipsum in aures Jehoschuhhæ: me [e] omnino deleturum esse memoriam Hhamalekitarum [a] e terra sub cœlo.

[e] Heb. *delendo delebo.*

15 Tunc extruxit Mosche altare, cujus vocavit nomen, [a] Jehovæ vexilli mei.

16 Dicebat enim, *sic vocandum est*, quia [a] manus super solium Jah, bellum *est* Jehovæ contra Hhamalekitas: de ætate in ætatem.

ANNOTATIO.

1 Itineribus suis] *nam duas habuerunt stationes a deserto Sinis Rephidima, de quibus Num.33.12.& 13.* 2 Date] *tu & frater qui nos adduxistis.* Quid tentatis Jah] *quid vestra incredulitate Deum provocatis, ut vobis edat potentiæ suæ præsentiæq; signa? sic explicatur infrà ver.7.* 4 Adhuc pauliſper] *id est, si adhuc pauliſper differas eos consulere, metuendum est ne vocer ab illis in discrimen vitæ.* 5 Transi ante] *id est, castra moveant Chorebum versus, & tu eis præcedas cum senioribus.* 6 Fecitq; sic] *etsi non omnia statim, nam interce sit prælium in Hhamalekitas, qui profectionis momento supervenerunt: sunt ergo hæc per prolepsin dicta.* 7 Vocavit] *Mosche.* 8 Venientibus] *cùm se Israëlitæ ad profectionem accingerent in Chorebum.* Rephidima] *ut eos a tergo adoriantur, Deut.25.17.& 18.* 11 Manum suam] *cum baculo, ut solent vexilliferi.* 12 Manus Moschis] *quibus alternis baculum tenebat.* 14 Libro isto] *his tuis commentariis.* Infere] *id est, de eo instrue Jehoschuhham, qui tuus olim successor futurus est.* E terra sub cœlo] *tribus terrarum fuerunt, quàm latè patet cœlum.* 15 Jehovæ vexilli] *id est, qui per me populo suo in conflictu isto vexillum erexit, & in perpetuum erigit.* 16 Manus sup.] *id est, Deus in ipso solio majestatis sedens manum extentam habet erectumq; vexillum, ad pugnandum contra Hhamalekitas in perpetuum.*

CAPUT

Caput XVIII.

Jithro Moſchis ſocer de ſucceſſu legationis generi & Iſraëlitarum liberatione certior factus, filiam apud ſe cum duobus liberis a genero relictam ad eum in caſtra reducit: genero & populo beneficium Dei gratulatus, ſuam in Deum fidem & pietatem verbis factis q; proteſtatur: Tunc a genero Senioribus q; populi humaniter exceptus, dato prudenti & ſalutari pro repub. conſilio, domum revertitur.

1 AUDIENS autem Jithro Præſes Midjanitarum ſocer Moſchis quæcunque fecerat Deus Moſchi & Iſraëli populo ſuo, eduxiſſe Jehovam Iſraëlem ex Ægypto:

2 Aſſumpſit Jithro ſocer Moſchis Tzipporam uxorem Moſchis, [a] quandoquidem [a] deduxerat eam,

3 Duoſq; filios ejus: quorum unius nomen erat [a] Gerſchom, quia dierat *Moſche*, peregrinus ſũ, in terram alienam *pulſus*.

4 Nomen verò alterius Elihhezer, *qui dixerat*, nam Deus patris mei [b] auxilio *fuit* mihi, qui eripuit me [a] e gladio Parhhonis:

5 Et veniens Jithro ſocer Moſchis cum filiis ejus & cum uxore ejus ad Moſchen in deſertum illud, ubi is caſtra habebat, ad [a] montem ipſum Dei:

6 [a] Dixit ad Moſchen, ego ſocer tuus Jithro venio ad te, uxor quoque tua, & duo filii ejus cum ea.

7 Tunc proceſſit Moſche obviam ſocero ſuo, & incurvans ſe oſculatus eſt eum, rogaruntque alter alterum [c] de proſperitate: poſteà ingreſſi ſunt in tentorium ipſius.

8 Ubi enarrante Moſche ſocero ſuo quæcũq; fecerat Jehova Parhhoni & Ægyptiis propter Iſraëlem, omneſq; moleſtias [d] quæ obvenerant ipſis in via illa, unde eripuerat eos Jehova:

9 Lætatus Jithro ſuper omnibus illis beneficiis quibus affecerat Jehova Iſraëlem, quòd eripuiſſet eum e manu Ægyptiorum,

10 Dixit Jithro, benedictus *ſit* Jehova qui eripuit vos e manu Ægyptiorum & e manu Parhhonis: qui eripuit hunc populum [e] a ſubjectione manus Ægyptiorum.

11 Nunc agnoſco magnum eſſe Jehovam præ omnibus diis: nam ea ipſa re [f] qua ſuperbiunt, ſuperior illis *eſt*.

12 Acceptumq; *obtulit* Jithro ſocer Moſchis holocauſtum & victimas Deo: & venit Aharon & omnes ſeniores Iſraëlis ad comedendum cibum cum ſocero Moſchis [a] coram Deo ipſo.

13 Fuit autem poſtero die, ſedente Moſche ad judicandum populum, cùm adſtaret populus ipſe Moſchi, a mane illius *diei* uſq; ad veſperam:

14 Ut aſpiciens ſocer Moſchis quicquid ipſe faciebat populo: diceret, quid hoc *eſt quod* facis huic populo? cur ſedes tu ſolus, & totus hic populus ſiſtit ſe coram te a mane uſque ad veſperam?

15 Tum dixit Moſche ſocero ſuo, nam venit ad me hic populus ad [a] conſulendum Deum.

16 [a] Cùm eſt inter illos negotium, venit *quiſque* ad me ut judicem inter [g] utrumq; : & nota facio ſtatuta ipſa Dei & leges ejus.

17 Dixit verò ſocer Moſchis ad eum, non *eſt* bona hæc res, [a] qualem tu facis.

18 [h] Omnino decides, cùm tu, tùm populus hic qui *eſt* tecum: nam [a] gravis *eſt* hæc res ſupra te, non poteris eam præſtare ſolus.

19 Itaque attende voci meæ, conſulam tibi, [a] & erit Deus tecum: eſto tu pro hoc populo erga Deum ipſum, ut tu referas eorum res ad Deum ipſum,

20 Et commonefaciens eos de ſtatutis ac legibus ejus, notam facias eis viam ipſam per quam ambulaturi ſunt, id eſt, opus ipſum quod ſunt facturi.

21 Tu autem provideto ex toto hoc populo de viris [i] ſtrenuis, timentibus Dei, viris [k] veracibus, oſoribus turpis lucri, quos conſtituas ſuper eos præfectos millenis, præfectos centenis, præfectos quinquagenis, & præfectos denis:

22 Ut judicent populum hunc omni tempore, ſitq; ut omnem rem quæ magna *erit* referant ad te, omnem verò rem quæ parva *erit* judicent ipſi: ſic leva a te *onus* ut ferant tecum.

23 Cúmque feceris hanc rem & [a] præceperit tibi Deus, poteris conſiſtere, etiamq; totus populus hic ad locum ſuum [a] redibit [a] cum pace.

24 Auſcultans itaque Moſche voci ſoceri ſui, fecit quicquid dixerat.

25 Eligens enim Moſche viros ſtrenuos ex toto Iſraële, conſtituit eos principes ſuper ipſum populũ, præfectos millenis, præfectos centenis, præfectos quinquagenis, & præfectos denis:

26 Qui judicarent populum ipſum omni tempore, rem quæ difficilis *erat* referebant ad Moſchen, rem verò quæ parva *erat* judicabant ipſi.

27 Poſteà deduxit Moſche ſocerum ſuum, [a] qui rediit in regionem ſuam.

[a] Heb. *poſt miſſiones ejus, ſed hoc nomen plurale eſt tãcùm.*

[b] Heb. *in auxilio meo.*

[c] Heb. *de pace, ut Geneſ. 43.27.*

[d] Heb. *quæ invenerant eos.*

[e] Heb. *de ſubmanu, ut ſupra 6.5.*

[f] *vel, quæ ſuperbiebant, ſupra eos fuit*

[g] Heb. *virũ & proximum ejus.*

[h] Heb. *decidendo decidet.*

[i] Heb. *roborũ ut ver. 25.*

[k] Heb. *veritatũ.*

ANNOTATIO.

2 Deduxerat] *vir ejus Moſche, cùm a Deo legatus mitteretur ad Parhhonem & Iſraëlitas, ſuprà 4.18, & ſequentibus.* 3 Gerſchom] *Exod. 2.22.* 4 E gladio Par.] *ſuprà 2.25.* 5 Montẽ Dei] *Chorebum ſuprà 3.1.* 6 Dixit] *per nuncios quos præmiſit dicendum curavit.* 11 Qua ſuperbiunt] *bifariam hæc exponi poſſunt: univerſè, Deum ſuperiorem eſſe omnibus poteſtate præditu, & res ipſas de quibus gloriantur, pro arbitrio moderari: vel ſpeciatim de hiſtoria Ægypti accipi, ut ex hypotheſi ipſa eruatur theſis.* 12 Coram Deo] *ut moris erat in ſacrificiis euchariſticis, Deut. 12.7. & 27.7. nam epulum fuiſſe ſacrum locutio oſtendit: vide in Gen. 31.54.* 15 Conſulendum Deum] *de rebus tum ad religionem & cultum Dei, tum ad res civiles pertinentibus ſic 1. Schemu. 9.9.* 16 Cùm eſt] *in rebus civilibus & privatis cauſis: altera cauſa.* 17 Qualem] *non enim rem, ſed rationem improbat qua utebatur Moſche, ut ſequentia oſtendunt.* 18 Gravis] *Ætiologia eſt ex parte ἀναγκαίου, q.d & tu gravitate oneris cõficieris, & populus expectando defetiſcens damnum accipiet.* 19 Et erit Deus tecum] *bene erit tibi, Gen. 39.2.* 21 Strenuis] *ſortibus & conſtantia animi præditis, qui ſolo Dei timore non variis affectibus ferantur.* Veracibus] *rationem tantùm veritatis habentibus, ideoq; a turpi lucro abhorrentibus, infrà 23.8. Deut. 16.19.* 23 Præceperit] *hoc meum conſilium approbans.* Redibit] *non coactus expectare a mane uſq; ad veſperam, ut ſuprà ver. 14.* Cum pace] *compoſitis litibus.* 27 Qui rediit] *vide in Num. 10.29. & ſequent.*

CAPUT XIX.

Iſraëlitis caſtra in duodecima ſtatione ex-adverſo Sinai habentibus, Deus per Moſchen ſignificat recentæ redemptionis beneficio commemorato, ſe fœdus cum eis renovare, eosq; ſibi legibus velle obſtringere, obſervantesq; amore ſuo & beneficentia proſequi: Quibus annuentibus triduum ad ſe comparandos indicit, omnibusq; (excepto Moſche & Aharone) montis acceſſu interdicit: Poſtremò in montem cum majeſtate ſumma, cernentibus omnibus ac trepidantibus deſcendit.

1 IN novilunio *menſis* tertii ex quo exierunt filii Iſraëlis e terra Ægypti, eo ipſo die pervenerunt in deſertum Sinai.

2 Cùm itaq; profecti Rephidimis veniſſent in deſertum Sinai, & caſtra haberent in illo deſerto (caſtra autem fecerant ibi Iſraëlitæ e regione ipſius montis)

3 Moſche aſcendit ad Deum ipſum: clamavitq; ad eum Jehova ex ipſo monte, dicendo, ſic dicito familiæ Jahhakobi, & annuntiato filiis Iſraëlis:

4 'Vos vidiſtis quæ fecerim Ægyptiis, ut ſuſtulerim vos *quaſi*' alis aquilarum, & adduxerim vos 'ad me.

a Heb. *attendendo attendetis.*

5 Nunc itaque, ſi [a] ſedulò attendetis voci meæ & ſervabitis fœdus meum, utique eritis mihi peculium præ omnibus aliis populis (nam 'mea *eſt* tota ipſa terra)

b Heb. *ſacerdotum.*

6 Voſq; eritis mihi 'regnum [b] ſacerdotale, & gens ſancta: hæc *ſunt* verba illa quibus alloquêris filios Iſraëlis.

7 Veniens itaque Moſche cum vocatis ſenioribus ipſis populi, propoſuiſſet eis omnia hæc verba quæ præceperat ei Jehova:

8 'Reſpondentes totus ipſe populus unà, dixerunt, quicquid dixerit Jehova, faciemus: retulitq; Moſche verba hæc populi ad Jehovam.

c Heb. *in deſitate hujus nubis, vide infrà ver. 16.*

9 Tunc dixit Jehova ad Moſchen, ecce ego vĕtur[c] ſum ad te in [c] denſa hac nube, ut audiat hic populus cùm alloquar te, etiamq; tibi fidāt in ſeculum: cùm renunciaſſet Moſche Jehovæ verba illa populi.

10 Sic edixit Jehova Moſchi, ito ad ipſum populum, ut 'ſanctifices eos hodie & cras: & lavanto veſtimenta ſua,

11 Ut ſint parati in diem ipſum tertiũ: nam ipſo die tertio deſcēſurus eſt Jehova ante oculos totius populi hujus, ſuper montem Sinai.

12 Deinde 'terminum ponito huic populo circumquaque, dicendo, cavete vobis ne aſcendatis in hunc montem, attingatiſve finem ejus: quicquid tetigerit hunc montem,

d Heb. *moriendo ut moriatur ſiat.*

[d] omnino morte afficitor.

e Heb. *jaculando jaculator.*

13 'Ne attingito illud ulla manus, ſed lapidibus obruitor, aut [e] jaculando conficitor, ſive jumentum ſive homo *fuerit*, ne vivito: cùm 'tractim ſonabit cornu, ea aſcendere poterunt in ipſum montem.

14 Deſcendit ergo Moſche ex monte illo ad populum: 'ſanctificavitq; populum, qui lavarunt veſtimenta ſua,

15 Cùm edixiſſet populo, eſtote parati in diem ipſum tertium, 'ne accedite *ullus* ad uxorem.

f Heb. *id eſt, ne eſſe, ut ſ. 5.32.*

16 Fuit verò die illo tertio, cùm [f] cœpiſſet mane, ut eſſent ſoni & fulgura & nubes [g] denſæ ſuper illum montem, ſonitúſque tubæ vehemens valde: adeò ut trepidaret totus ipſe populus qui *erat* 'in caſtris.

g Heb. *vet.*

17 Sed educente Moſche 'populum obviam Deo ipſi e caſtris ſuis, conſtiterunt 'ad imum illius montis.

18 'Mons autem Sinai fumabat totus, propterea quòd deſcendebat ſuper eum Jehova in 'ipſo igne: emittenſq; fumum ſuum 'tanquam fumum fornacis, tremebat totus ille mons valde.

19 Cumque ſonus ille tubæ pergeret & invaleſceret valde, 'Moſche loquebatur, Deus verò ipſe reſpondebat ei 'voce.

20 Tum deſcendens Jehova ſuper montem Sinai ad ipſũ verticē montis, vocavit Jehova Moſchen ad ipſum verticem montis, & aſcendit Moſche.

h Ex ſuppleta ver. 24.

21 Edixitq; Jehova Moſchi, deſcende, conteſtare hunc populum: ne [h] perrumpant *terminum, aſcendendo* ad Jehovam videndi animo, ut *non* cadant ex eo multi:

22 Ne ipſi quidem 'ſacrorum adminiſtri, qui ad Jehovam appropinquantes ſanctificare ſe ſolent, ut non irrumpat in eos Jehova.

23 Dicenti verò Moſchi ad Jehovam, 'non poterit *quiſquam* hujus populi aſcendere montem Sinai: quod tu conteſtatus es nos dicendo, terminum pone huic monti, & ſanctifica illum?

i Heb. *dixit ad eum.*

24 [i] Reſpondit ei Jehova, 'abiens deſcende, ut aſcendas tu & Aharon tecum: ipſi verò ſacrorum adminiſtri & populus ne perrumpunto *terminum* aſcendendo ad Jehovam, ut non irrumpat in eos.

25 Deſcendens ergo Moſche ad ipſum populum, *hæc* retulit eis.

ANNOTATIO.

4 Vos vidiſtis] *recentis beneficii commemoratione ad fœdus invitat.* Alis aquil.] *id eſt, breviſſimo tempore vos a duriſſima ſervitute liberans, huc incolumes extra omnem teli jactum ſumma fide paternoq; ſtudio tranſtulit, ut aquila pullos: ſic Deut.* 32.11. Ad me] *ut mihi ſervi ſitis, meisq; legibus vivatis.* 5 Mea eſt tota terra] *id eſt, omnes populi terræ, metonymia. q. d. et ſi pro meo jure poſſum aliquem alium populum quem ſingulari ratione proſequar, ex omnibus deligere, vos tamen præ cæteris omnibus hac prærogativa ornabo.* 6 Regnum ſacerd.] *vide* 1. *Petri.* 2.5. *&* 9. 8 Reſpondentes] *cùm Seniores eis propoſuiſſent verba Dei accepta a Moſche.* 10 Sanctifices] *jubeas ſe ſanctificare, lavando veſtimenta ſua, hoc ver. & abſtinendo ab uxore ver.* 15, *quibus ceremoniis deſignatur purgatio ab internis ſordibus præteritis, & ſtudiũ abſolutum informandi corpus & animum ſuum ad ſanctè percipiendam Legem ut vĕr.* 11. 12 Terminum ponito] *primum ut rudis populus affectus ſenſu majeſtatis Dei Legiſlatoris amplius eum revereretur, ſtudioſiusq; caveret ne ejus mandata tranſgrederetur, infrà* 20.20. *deinde ut infirmitati populi conſuleretur, qui propius majeſtatem ejus ferre non potuiſſet, infrà.* 20.19, *& Heb.* 12.20. 13 Ne attingito] *id quicquid attigerit montem adeo execrabile eſto, ut nulla manus ipſum attingat, ſed jaculis vel lapidibus interimitor*

mitor. Tractim ſon.] *id eſt, audietur continens unius toni ſonus: q.d. erit huic interdicto locus donec iſtud audiatur.* 14 Sanctificavitq́;] *juſſit ſanctificari, ut ver.10.* 15 Ne accedite] *id eſt, omnino vacate vobis inſi mandis, ideoq́; ne ad uxores quidem veſtras accedite.* 16 In caſtris] *etſi procul a monte: caſtra enim metaverat ex adverſo montis, ſuprà ver.2.* 17 Populum] *prius confirmatum, ut infrà 20.* 20. Ad imum] *in ipſo termino ſibi præſcripto ver.12.* 18 Mons autem] *cùm perveniſſent illi ad imum montis.* Ipſo igne] *quo circundabatur Deus, & mons conflagrabat, Deut.4.11.* Tanquam fumum] *denſum & atrum: ideo Deut.4.11. vocatur tenebræ, nubes & caligo.* 19 Moſche loquebatur] *nuſquam in Vetere Teſtamento legitur quid ſit locutus: ſed Apoſtolus ad Hebræos. 12. 21. id exprimit dicens, adeò fuiſſe terribile viſum quod apparebat, ut Moſche diceret, expaveſactus ſum & tremebundus.* Voce] *id eſt, placidis verbis timorem ei exemens, eum confirmavit.* 22 Sacrorum adminiſtri] *id eſt, primogeniti, quos ſibi Dominus conſecraverat ſuprà 13.2. Num.8.16. & ſeq. hi enim adminiſtrarunt ſacra, donec Levitæ in eorum locum aſſumerentur: vide infrà 24.5.* 23 Non poterit] *cùm purè interdixiſſet Deus, ne ullus ex toto populo ad montem accederet, quærit Moſche an ſe vel alium aliquem exceptum velit: cui reſpondens Deus ver.24. ipſum cum fratre ex interdicto excipit.* 24 Abiens deſc.] *interdictum populo denunciaturus.*

CAPUT XX.

Deus promulgat Decalogum terribili voce: qua territi omnes procurant, ut non amplius per ſe Deus, ſed per Moſchen ipſos alloquatur: ita q́; eos per illum admonet de certis capitibus ad duo prima Decalogi præcepta pertinentibus.

1 TUM elocutus eſt Deus omnia hæc verba, dicendo,

2 Ego *ſum* Jehova Deus tuus, qui eduxi te e terra Ægypti, e domo ſervorum.

3 Ne eſto tibi *ullus* Deorum alienorum [a] ante faciem meam.

4 Ne facito tibi [a] ſculptile, aut ullam imaginem *eorum* quæ *ſunt* in cœlis ſuprà, aut quæ in terra infrà, aut quæ in aquis infra terram:

5 Ne incurvato te eis, neq; colito ea: [a] nam ego, Jehova Deus tuus *Deus* fortis Zelotes *ſum*, [a] viſitãs iniquitatẽ patrũ in filios, in [a] nepotes, & in abnepotes, in [a] eos qui odio proſequũtur me,

6 Exercens verò benignitatem in milleſimos *a patribus* qui diligunt me & qui obſervant mãdata mea.

7 Ne aſſumito nomen Jehovæ Dei tui [b] in vanum: nam [c] non relinquet impunem Jehova eum qui aſſumpſerit nomen ſuum in vanum.

8 Recordare diei ſabbathi, ut [a] ſanctifices illum.

9 Sex diebus operaberis, & facies omne opus tuum:

10 Dies verò ſeptimus [a] ſabbathum *eſt* Jehovæ Deo tuo: ne facito [a] ullum opus tu, aut filius tuus, aut filia tua, ſervus tuus, aut ancilla tua, aut jumentum tuum, aut peregrinus tuus qui *eſt* intra [a] portas tuas.

11 Nam ſex diebus perfecit Jehova cœlum ipſum & terram, mare & quicquid *eſt* in eis, quievit verò die illo ſeptimo: [a] idcirco benedixit Jehova diei ſabbathi, & ſanctificavit illum.

12 Honora patrem tuum, & matrem tuam, ut [a] prolongent dies tuos ſuper terram illam, quam Jehova Deus tuus dat tibi.

13 Ne occidito.

14 [a] Ne ſcortator.

15 Ne furator.

16 Ne proferto contra proximum tuum teſtimonium falſum.

17 [a] Ne concupiſcito domum proximi tui: ne concupiſcito uxorem proximi tui aut ſervum ejus, aut ancillam ejus, aut bovem ejus, aut aſinum ejus, denique quicquid *eſt* proximi tui.

18 Ipſe autem populus totus percipiebant illos ſonos, & fulgetra & ſonum tubæ, montemq́; ipſum fumantem: percipiensq́; populus, [a] commoti ſunt *loco* & ſteterunt procul.

19 [a] Dixerunt que ad Moſchen, [a] loquere tu nobiſcum, & audiemus: ſed ne loquatur nobiſcum Deus, ut non moriamur.

20 Edixit verò Moſche populo ipſi, ne timeatis, nam ut [a] tentaret vos, venit Deus ipſe: & ut ſit timor ejus ante faciem veſtram, [a] ne peccetis.

21 [a] Stabat ergo populus ipſe procul, Moſche verò acceſſit ad [a] illam caliginẽ ubi *erat* ipſe Deus.

22 Tunc edixit Jehova Moſchi, ſic dicito filiis Iſraëlis: vos vidiſtis, [a] ex cœlis me locutum eſſe vobiſcum.

23 Ne facite *quicquam* [a] mecum: [a] Deos argenteos, aut Deos aureos ne facite vobis.

24 [a] Altare [c] terreum facito mihi, ut ſacrifices ſuper ipſum holoca uſta tua, euchariſteria tua, greges tuos & armenta tua: quocunque in loco jubebo celebrari memoriam nominis mei, veniam ad te, & benedicam tibi.

25 Quòd ſi altare ex lapidibus facies mihi, ne extruito *ex* eis ceſis: nam cum-primùm cælum tuum extuleris ſuper ipſum *lapidem*, profanaveris eum.

26 [a] Neq; aſcendito per gradus ad altare meum, ut non detegantur pudenda tua ad illud.

[a] Heb. *tertianos & quartanos, numerũ ab ipſis patribus generationu ordine.*

[b] Heb. *in ullum vanum.*

[c] Heb. *non declarabit innocentem, pro declarabit nocentem, id eſt, puniet, nam pœna eſt criminis conſectaria: Metalepſis.*

ANNOTATIO.

3 Ante faciem meam] *id eſt, mecum, ut ver.23. nam ſi facto vel cogitatione adhibetur Deus, ante faciem ejus eſt, cui etiam intima cordium ſunt explicata.* 4 Sculptile] *ſive ad me, ſive ad falſos Deos repræſentandos.* 5 Nam ego] *Ætiologia mandati & interdicti ſuperioris a natura Dei: zelotes eſt ac potentiſſimus: ideoq́; cùm ſeverè animadvertens in idololatras, tum in eos ſummè beneficus qui fidem ſervãt in ſpirituali illo conjugio, cujus contractus deſcribitur ſuprà 19.4. & ſequentibus.* Viſitans iniq.] *non quamvis iniquitatem ſed qua ſpirituale conjugium diſſolvitur, quam adeò ſeverè punit, ut non tantùm eum comprehendat qui illam commiſit, ſed etiam poſteros ut meretricios partus: ejus enim qui a fœdere excluſus eſt, excluſi quoque ſunt filii, ſicut eorum qui ſunt in fœdere, filii ad fœdus pertinent: vide Hoſche.1. & 2. Jechezkel 16. & 23.* Eos qui odio pro.] *id eſt, qui ab amore mei deſciſcentes perfidè mecum agunt.* 7 In vanum] *id eſt, alla cauſa, re, aut ratione vana, vel mendace: quæ omnia ſimula Hebræa ſignificantur.* 8 Sanctifices] *celebres, habens pro ſancto & conſecrato cultui Dei.* 10 Sabbathum eſt Jehovæ] *totum conſumendum in cultu Dei tui.*

Illum.

Ullum opus] *ſervile & mechanicum, ne in meſſe quidem & vindemia, quale conceſſum eſt ſex reliquis diebus, infrà 34.21. Levit.23.3.* Portas tuas] *terminos juriſdictionis tuæ: metaphora à portis, quibus oppida terminantur.* 11 Idcirco] *his tribus de cauſis: ut diem illum impendas in cultum Dei tui: ut ne continuis laboribus te aut tuos fatiges, infrà 23.12. Deut. 5.14. & ut perpetuò recorderis operum & quietis Dei in creatione. Additur quarta cauſa Deut. 5.15. perpetua memoria liberationis a ſervitute Ægypti.* 12 Prolongent] *pater & mater honorem ſibi ex mandato Dei delatum approbantes, ac benedicentes tibi: quo ſenſu alis alios ſervare dicuntur. 1. Tim. 4.16. Jacob. 5.20. & recipere in æterna tabernacula, Lucæ. 16.9. vide Eccleſiaſtici. 3. verbum enim hoc ubique tranſitivum eſt.* 14 Ne ſcortator] *qui vertunt, ne committas adulterium: præceptum nimis reſtringunt: ſignificat enim vox omne ſcortationis genus, ut Ijob. 24.15. & Jirmejæ. 3.9. & ſummæ inter Hebræos doctores authoritatis Abben Hhezra ita interpretatur.* 17 Ne concupiſ.] *hoc verſu unicum præceptum eſt, et ſi Deut. 5. in duos verſus diſtinguitur: quamobrem ubi incipitur ab uxore proximi, quæ hîc ſecundo loco ponitur: quòd ſi duo præcepta eſſent, incertum eßet utrum alteri antecedat.* 18 Commoti ſunt] *longius a monte retrocedendo: acceſſerant enim ad imum montis, ſuprà 19.17.* 19 Dixerúntque] *per tribunos & ſeniores ſuos, Deut. 5.23.* Loquere tu] *effectus ejus quod promiſerat Deus ſuprà 19.9. Hujus autem figuræ veritatem & uſum explicat Moſche Deut. 18.* 20 Tentaret] *ut ſuprà 15.25.* Ne peccetis] *ſed humiliati ipſius legi vos ſubjiciatis.* 21 Stabat] *reverſus ad ſuã tabernaculã, Deut. 5.30.* Illam caliginem] *fumum denſum & nubem, de quibus ſuprà 19.16. & 18.* 22 E cœlis] *nam etſi ignis, nubes, fumus, & ſonus tubæ in monte percepta ſunt, vox tamen Dei loquentis e cœlis edebatur, Deut. 4.36. & Nechemiæ 9.13.* 23 Mecum] *explicatio 1. mandati.* Deos argenteos] *explicatio 2. mandati: ſi nec doche, quia nobiliſſimis materiis rejectis, aliæ omnes repudiatæ intelliguntur.* 24 Altare] *q.d. his tantùm abjectis medium in cultu meo utitor, quocunque vos deducam, donec fixum cultui meo locum deſignavero: præceptum enim temporarium eſt ab initio profectionis per deſertum uſque ad ſtructuram templi, ut illa indicant, quocunque in loco jub. &c. poſteà verò altare ſacrificiorum fuit æneum. 1. Reg. 8.64.* Terreum] *e terra vel lapidibus incultum fieri voluit, ut poſt temporarium ejus uſum, aut laberetur per ſe, aut deſtrueretur, & ne elegantiæ aut religionis nomine conſervatum poſteris offenſioni eßet.* 26 Neque aſcendito] *honeſtatis ratio in Eccleſia non eſt temporaria, ſed etiam poſt deſignatum cultui locum duratura.*

Caput XXI.

Hebræorum in Hebræos dominium circumſcribitur: & in homicidas, vim facientes aut maledicentes parentibus, damnóque afficientes proximum aut jumentum ejus, leges cum adjunctis pœnis feruntur.

1 Hæc autem *ſunt* judicia illa, quæ proponeſ eis.

2 Cum emeris [a] ſervum Hebræum, ſex annis ſerviet: illorum autem ſeptimo, exito in libertatem gratis.

3 Si *ſolus* corpore ſuo venit, corpore ſuo exito: [b] ſi maritus uxoris eſt, exito quoque uxor ejus cum eo.

4 Si dominus ejus dederit ei [a] uxorem, peperitque illi filios aut filias, uxor ipſa cum natis ſuis erit domini ipſius, ille verò exito *ſolus* corpore ſuo.

5 Quòd ſi [a] ingenuè dixerit ille ſervus, amo dominum meum, uxorem meam, & filios meos, [b] nolo exire liber:

6 Tum ſiſtens eum dominus ejus [a] coram magiſtratibus ipſis, ſiſtito eum ad [a] januam ſuam aut ad alterutrum poſtem: ubi perforato dominus ejus aurem ejus ſubula, ſic ſervito ei [a] in ſeculum.

7 Cùm autem vendiderit quis filiam ſuam in ancillam, ne exito [a] ut hi ſervi exeunt.

8 Si mala videbitur in oculis domini ſui ita ut non deſponſet eam ſibi, tum ſinito eam redimi: *alicui e* populo extero ne jus habeto vendendi eam, quandoquidem [a] perfidè egit cum ea.

9 Quòd ſi filio ſuo deſponſet eam, [a] ſecundum jus ipſum puellarum facito ei.

10 Si alteram [a] acceperit ſibi, alimentum ejus, operimentum ejus, & [c] benevolentiam debitam ei ne diminuito.

11 Quòd ſi [a] trium illorum *unum* non fecerit ei, tum exito gratis abſque pecunia.

12 [a] Qui percutit quenquam ita ut moriatur, [d] omnino [a] morte plectitor.

13 Tamen qui non quæſiverit, ſed Deus ipſe objecerit manui ejus, [a] conſtituam tibi locum quò ille confugiat.

14 Cùm autem quis [a] arrogaverit contra proximum ſuum occidere eum aſtu, *etiam* [a] ab altari meo rapito eum ad mortem.

15 Item [a] qui percutit patrem ſuum aut matrem ſuam, omnino morte plectitor.

16 Item plagiarius, ſive vendiderit hominem, ſive deprehenſus fuerit in manu ejus, omnino morte plectitor. *Deut.24.7.*

17 Item qui maledicit patri ſuo aut matri ſuæ, omnino morte plectitor.

18 Item cùm altercantibus hominibus percuſſerit [e] unus alterum lapide aut pugno, ita ut non mortuus ſit, ſed [f] decumbat in lecto:

19 Si ſurgens ambulaverit foras nixus ſcipione ſuo, tum [g] impunis eſto percuſſor: tantummodò ceſſationem ejus reddito, & [h] plenam curationem ejus præſtato.

20 Item cùm percuſſerit quiſpiam [a] ſervum ſuum aut ancillam ſuam virga, ita ut moriatur [a] ſub manu ipſius, [i] omnino vindicator:

21 Sed ſi diem unum aut biduum ſuperſtes fuerit, ne vindicator, nam [a] pecunia ejus eſt.

22 Item certantibus hominibus, ſi [k] percuſſerit *unus* illorum mulierem gravidam, ita ut [l] ejiciatur fœtus ejus, nec tamen ſit [a] exitium: [m] omnino [a] mulctator prout impoſuerit ei maritus ipſe mulieris, & [a] per judices dato.

23 Sin autem exitium ſit, tum reddito [a] [n] vitam pro vita,

24 Oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede,

25 Uſtionem pro uſtione, vulnus pro vulnere, livorem pro livore.

26 Item cùm percuſſerit quis oculum [a] ſervi ſui aut oculum ancillæ ſuæ, ita ut corruperit eum, in libertatẽ dimittito eum pro oculo ejus:

27 Et ſi dentem ſervi ſui aut dentem ancillæ ſuæ [o] excuſſerit, in libertatem dimittito eum pro dente ejus.

28 Item

[a] Heb. *dicendo dixerit.*
[b] Heb. *non exibo.*
[c] Heb. *tempus ejus, vel habitationem ejus, hoc eſt, conſortium uxoris ejus.*
[d] Heb. *moriendo ut moriatur fiat, & ſic deinceps: quæ anaphoræ adhibentur, ut juris exequendi neceſſitas inviolabilis oſtendatur, vexiæque dandæ in verdictum.*
[e] Heb. *vir proximum ſuum.*
[f] Heb. *cadat in cubile.*
[g] Heb. *innocens eſto, hoc eſt, declaratur, ut ſuprà 20.7.*
[h] Heb. *curando bene curato.*
[i] Heb. *vindicando vindicator.*
[k] Heb. *percuſſerint.*
[l] Heb. *exeat natus ejus.*
[m] Heb. *mulctando mulctator.*
[n] Heb. *anima pro anima, anima pro anima, ut infrà ver. 30. metonymia.*
[o] Heb. *faciet ut cadat.*

28 ITEM cùm cornu ferierit bos aliquis virum aut mulierem, ita ut moriatur: P omnino lapidator bos ille, neque comeditor caro ejus, dominus verò bovis illius insons esto.

29 Quòd si bos petulcus fuerit q antea, & quāvis denunciatum fuerit testibus adhibitis domino ejus, non asservaverit eum, itaq; interfecerit virum aut mulierem: bos ille lapidator, etiamque dominus ejus morte plectitor.

30 Si redemptionis pretiū impositum fuerit ei, tum dato pretium redemptionis vitæ suæ, omnino prout impositum fuerit ei:

31 Sive filium cornu petierit, sive filiam cornu petierit, secundum hoc jus fiat eo.

32 Si servum cornu petierit bos ille aut ancillam, triginta argenteos siclos dato domino ejus, & bos ille lapidator.

33 ITEM cùm retexerit quis foveam, aut cùm foderit quis foveā, deinde non operuerit eam, itaq; ceciderit illuc bos aut asinus:

34 Dominus illę foveæ rependito, pecuniam restituito domino illius, quod autem mortuum fuerit, ejus esto.

35 ITEM si ferierit r bos unius bovem alterius ita ut moriatur, tum vendito eo qui vivit partiunto pecuniam pretii ejus, & similiter mortuum partiunto.

36 Aut si indicatum est bovem petulcum fuisse antea, nec tamen asservaverit eum dominus ejus: omnino rependito bovem pro illo bove, qui autem mortuus fuerit, ejus esto.

P Heb. *lapidando lapidator.*

q Heb. *ab heri & nudiustertius, sic infrà ver. 36.*

r Heb. *bos viri bovem proximi ejus.*

s Heb. *rependendo rependito.*

ANNOTATIO.

2 Servum Hebræum] *sive is paupertate pressus se aut liberos venderet, ut infrà ver. 7. & Deut. 15. 12. sive ab aliis furti nomine venderetur ex lege infrà 22. 3.* 3 Si maritus] *aut si pater liberorum est quos nexu secum obliget, similiter exeunto: synecdoche, quam partim analogia juris, partim sequentes ver. ostendunt.* 4 Uxorem] *alienigenam videlicet, ut sibi pararet servos: nam ancillam Israëlitidem non poterat dominus dare nuptui jure dominii, ex lege infrà ver. 7. hanc autem deseri facilè permittit Deus, quia connubium istud Deo fuit ingratum, qui genus sanctum cum profano nolebat commisceri, ut clarius apparet ex lege Deut. 21. 10.* 6 Coram magistrat.] *ut publicè profiteatur se certo consilio suam libertatem sibi abjudicare.* Januam suam] *quidam ad publicam portam referunt, sed hoc verbis & significationi hujus ceremoniæ visum est accommodatius.* In seculum] *usque ad Jubilæi annum, Levit. 25. 39.* 7 Ut hi servi] *de quibus superiore lege: finis est, ut puellarum honestati consulatur, & nunquam capite vacent: Summa, patris jus omne in filiam perire, venditione emancipatam in domini familiam transire, dominum teneri aut eam ducere aut eam collocare filio: si neutra ratione ei consultum velit, non posse alienigenæ eam vendere, sed agnatis faciendam esse potestatem ejus redimendæ.* 8 Perfidè egit] *legem Dei violavit, qua se obstrinxerat cùm puellam emeret.* 9 Secundum jus] *ut ingenua puella nuptias dator.* 10 Acceperit] *sive dominus, sive filius ejus.* 11 Trium illorum] *id est, nec sibi desponsaverit, nec filio, nec eam redimendi potestatem fecerit. Hactenus leges συγχωρητικὰς de personarum jure. nolebat enim Deus suos quos a servitute vendicaverat, beneficium hoc prostituere, & se rursus servituti dedere, sed tolerabat factum.* 12 Qui percutit] *data opera, ex antithesi ver. sequentis.* Morte] *hoc est, magistratus meam hanc legem exequitor, nec ullo studio aut affectu peccatis indulgeto.* 13 Constituam] *videtur in deserto fuisse tabernaculum perfugii locus ubi altare Dei erat, ex ver. sequente: sed post adventum in terram civitates constitutæ sunt, de quibus Num. 35. Deut. 19. Jehoschu. 20. idquè duabus de causis una, ut eo se reciperent qui longe a magistratu aberant donec de causa sua cognosceretur, ne a vindice opprimerentur: altera, ut ibi cognita causa usque ad mortem summi sacerdotis tuto habitarent.* 14 Arrogaverit] *aut occiderit, aut conatus sit occidere, Deut. 19. 19.* Ab altari meo] *id est, nullus ei esto perfugii locus: sic jussit Schelomoh 1. Reg. 2. 25. & 28. & 2. Reg. 11. 15.* 15 Qui percutit] *etiamsi non sequatur mors, aut grave corporis damnum.* 19 Impunis esto] *ne occidito.* Cessationem] *damnum quod accepit cessando ab opere suo.* 20 Servum] *alienigenam, cum fratribus enim lenius agendum erat, Levit. 25. 38.* Sub manu] *id est sub plagis. dum cæditur, ex antithesi ver. 21.* 21 Pecunia ejus] *emptus pecunia, metonymia. q. d. ipse se satis grave de se supplicium sumpsit, pretium emptionis suæ perdendo.* 22 Exitium] *mulieris aut fœtus, personæ totius aut alicujus partis in ea corruptio.* Mulctator] *pœna arbitraria: nam præter voluntatem mulierem sibi occurrentem concussit.* Per judices] *tum ut materiam contentionis & privatæ ultionis præcidant, tum ut statum sit quod eorum interventu transactum fuerit.* 23 Vitam pro vita] *nam etsi imprudens matrem aut fœtum privarit vita, consilii tamen & occasionis ratio habenda est: consilium autem fuit vitam proximi petere, qua occasione vita privavit istum. Est autem hic talionis exemplum, de qua etiam Levit. 24. 20. & Deut. 19. 19. alia exempla habentur.* 26 Servi] *alienigenæ, ut suprà ver. 20. nam Hebræi non erant cædendi, aliquin elatum eis damnum retaliabatur ex Levit. 24. 19.* 28 Neque comeditor] *a vobis, neque edenda exteris proponitor, ut aliquo morticina caro illis dari poterat in cibum, Deut. 14. 21. Sic commendatur vita hominis & res ei adversantes detestationi sunt, ut Gen. 9. 5.* Insons esto] *si vitium non præsciverat, ex versiculo sequente.* 29 Lapidator] *nec ejus caro comeditor, ex ver. 28.* Dominus] *ut latę culpæ reus, cùm non caverit ne per suum bovem hoc damnum afferretur.* 30 Si redemptionis] *si causa cognita judicabitur non esse in eo latam culpam, sed aliqua occasione levior esse videbitur, mulcta irrogabitur ultimi supplicii loco.* 32 Servum] *alienigenam, ut suprà ver. 20. & 26.* Triginta siclos] *septem uncias argenti & quadrantem sive totidem dalleros: siclus enim communis quadrantem uncię pendebat.* 34 Dominus illę foveæ] *qui aperuit, aut in causa fuit cur aperiretur apertáve relinqueretur, quamvis non sit possessor ejus: nam in eo residet occasio damni.* Pecuniam] *quanti æstimabitur damnum.*

CAPUT XXII.

Leges de furibus, de damno ex depastione aut incendio, de amisso depositо, rerum amotarum, conductis commodatis, de stupro virginis oblato, de sortilega, de nefariam libidinem exercente, de idololatra, de vi, de usura, de pignore, de honore magistratui habendo, de primitiis, & de sanctimonia servanda feruntur.

1 SI quis furatus bovem aut parvam pecudem mactaverit aut vendiderit eam, [a] quinque boves rependito pro uno bove, & quatuor *pecudes* gregis pro una pecude.

2 Si in [a] effossione deprehendatur fur, & percussus moriatur, [a] reus cædis ne esto *percussor*.

3 Si Sol ortus fuerit [a] ei, cædis [a] reus esto: *fur verò* [b] omnino rependito, si non *est* ei, venditor pro furto suo.

4 Sin autem [c] totum furtum deprehensum fuerit [a] in manu ejus, sive bos, sive asinus, sive parva pecus, viventes, [a] duplum rependito.

5 Si quis depascens agrum aut vineam immiserit pecus suũ quod pascat in agro alterius, optimo agri sui, & optimo vinææ suæ rependito.

6 Si egressus ignis invenerit spinas, absumaturq; meta frumenti aut ipsa seges, aut aliquis ager, omnino rependito is qui [d] fecit ut incendium esset.

7 SI quis dederit proximo pecuniam aut supellectilia ad servandum, & id furto ablatum fuerit e domo illius: si deprehendetur fur ipse, rependito duplum:

8 Si non deprehendetur fur ille, tunc sistitor dominus illius domus coram ipsis magistratibus, [a] *jurejurando se purgaturus*, [a] si non extendit manum suam in [e] rem proximi sui.

9 DE omni negotio [a] rerum amotarum, de bove, de asino, de parva pecude, de vestimento, de omni re amissa, cùm dixerit *ejus dominus* [a] illum ipsum esse, usque ad ipsos magistratus venito negotium amborum: [a] quem condemnabunt magistratus, rependito duplum proximo suo.

10 SI dederit quispiam proximo suo [a] *ex conducto* asinum, aut bovem, aut parvam pecudem, aut ullum jumentum ad servandum, mortuum autem, vel fractum *aliquid*, vel vi abductum fuerit, nemine vidente:

11 Juramentum Jehovæ esto inter utrosque, *quo se purget redemptor* [a] si non extendit manum suam in rem proximi: quod [a] accipito dominus [f] rei, ille ne rependito.

12 Quòd si furto ablatum fuerit illi, rependito domino ejus.

13 Si [g] omnino discerptum est, afferto illius *aliquid, in* testimonium: quod discerptum est, ne rependito.

14 ITEM cùm quis quid petierit a proximo suo *commodato*, quod corrumpatur aut moriatur, *si* dominus ejus *res* non adfuerit ei, omnino rependito.

15 Si dominus ejus adfuerit ei, ne rependito: Si mercede conductum est, *ne rependito*, [a] venerat pro mercede sua.

16 ITEM si quis pellexerit virginem quæ non est desponsata, & cubaverit cum ea, [h] omnino constituens ei dotem *accipiat eam* in uxorem:

17 Si [i] planè renuet pater ejus eam dare illi, pecuniam pendito, [a] prout *est* dos virginum.

18, [a] PRAESTIGIATRICEM ne finito vivere.

19 [a] QVISQVIS cubat cum jumento, [k] omnino morte plectitor.

20 QVI sacrificat aliis Diis præterquam Jehovæ soli, ut anathema perditor.

21 ITEM peregrino vim ne facito, nec opprimito eum: nam peregrini fuistis in terra Ægypti.

22 Nullam viduam aut orphanum affligitote.

23 Si qua afflictione affixeris eum (nam si cantillum clamet ad me, [m] utique exaudire soleo clamorem ejus)

24 Tum accensa ira mea occidam vos gladio: sic erunt uxores vestræ viduæ, & liberi vestri orphani.

25 SI pecuniã mutuam dederis populo meo, pauperi ipsi qui *est* tecum, ne esto ei tanquam fœnerator, ne imponite ei [n] usuram.

26 SI [o] pignore acceperis vestem proximi tui, dum inclinat Sol, restituito illam ei.

27 Nam id solum operimentum ejus *est*, illud *est* vestimentum ejus ad cutem ejus *tegendam*: in quo cubaret? alioquin erit, cùm inclamabit me ut exaudiam, quia clemens sum.

28 [a] MAGISTRATUS ne execrator, & principi in populo tuo ne maledicito.

29 [p] FRUGUM tuarum maturarum, & liquoris tui *primitias* ne differto *dare*: primogenitum filiorum tuorum dato mihi.

30 Sic facito bove tuo & pecore tuo: septem dies esto cum matre sua, illorum autem die octavo dato illud mihi.

31 ITEM homines sancti estote mihi, & carnem in agro discerptam ne comeditote, cani projicite illam.

[a] Heb. *ne fũto illi sanguines. sic ver.* 3.
[b] Heb. *rependendo rependito: sic deinceps.*
[c] Heb. *deprehendendo deprehensum fuerit.*
[d] Heb. *incendit incendium.*
[e] Heb. *opus, ut Genes.* 33. 14. *& infrà ver.* 11.
[f] Heb. *ejus: relativum ad antecedens remotum.*
[g] Heb. *discerpendo discerptum.*
[h] Heb. *dotando dotabit.*
[i] Heb. *prorsus rependendo rependet.*
[k] Heb. *morte morietur.* *Vide supra* 21.12.
[l] Heb. *audiendo audiam clamorem.*
[m] Heb. *exaudiendo exaudiam.*
[n] Heb. *usuram.* *Sumam à fœnore, ut Levit.* 25. *Lucrum.*
[o] Heb. *pignorando pignus.*
[p] Heb. *plenitudinem & lacrymam tuam.*

ANNOTATIO.

1 Quinque boves] *nam in hoc damnum majus, fractura major, & audacia major est, in sequente verò minor: ideoq; inæquales pœnæ.* 2 Effossione] *nocturna ex antithesi ver.* 3. 3 Ei] *furi & percussori, hoc est, si deprehendatur in ipso furto post ortum Solis.* Reus esto] *percussor: ne liceto ei furem occidere.* 4 In manu ejus] *si non mactaverit aut vendiderit, sed servet apud se.* Duplum] *id est, alterum tantum, quia idem reddit quod furatus erat: sic ver.* 7. 8 Jurejurando] *sic accipiendum ex ver.* 11. Si non extendit] *ut ea tanquam sua utatur, aut suam faciat.* 9 Rerum amotarum] *quæ quocunq; pacto interverse fuerint, & proprio domino perierint.* Illum ipsum] *rerum amotarum reum.* Quem condemnabunt] *sive depositarius evictus, sive depositor falsò accusans.* 10 Ex conducto] *hoc addidimus evidentiæ causâ, quia diversam esse hanc legem a præcedente ostendit pœna: & factum Jahhakobi Gen.* 31.39. *Hebræorumq; autoritas ita accipiendam confirmant.* 11 Si non] *ut suprà ver.* 8. Accipito] *id est, juramento acquiescito.* 15 Venerat pro] *id est, ejus usum mercede conduxerat, cujus abusis præsens dominus poterat interdicere.* 17 Prout est dos] *videlicet* 50. *siclorum minimum, qui æstimantur paulo amplius duodecim unciis argenti & semuncia: vide Deut.* 22.29. 18 Præstigiatricem] *& præstigiatorem, & omnem artu nefariæ exercitorem, Levit.* 19.26. *& Deut.* 18.10. 19 Quisquis] *hîc quoque synecdoche est: omnes enim nefariæ libidines per analogiam prohibentur: vide Levit.* 18.22. *&* 20.15. 28 Magistratus] *penes quos est administratio civilis vel ecclesiastica, teste Apostolo Act.* 23.5.

CAPUT XXIII.

Leges de injuriis, afficiendo beneficiis inimico, judicijs, intermissione culturæ, sabbatho & festis anniversariis, Idololatria & idolis, cultu veri Dei, fœdere cum Cenahhanæis & eorum diis non ineundo, & habitatione cum illis non communicanda feruntur.

1 [a] Ne

1 NE efferto rumorem mendacii, [a]ne appo-
nito manum tuam cum improbo, [a] agē-
do testem injurium.
2 Ne [b] insistito vestigiis potentiorum ad ma-
la: neque loquitor de lite, declinādo post pote-
tiores ad pervertendum eum.
3 [c]Attamen pauperē ne honorato in lite ejus.
4 [c]Si offenderis bovem inimici tui, aut asinū
ejus errantem, [c] omnino reducito eum ad illum.
5 Si videris asinum osoris tui succumbentem
oneri suo, tum [d] desinito ut non relinquas ei:
[d] omnino relinquito *rem tuam*, adesto ei.
6 Ne pervertito judiciū egeni tui, in lite ejus.
7 [e]A verbo mendacii procul abesto, & inno-
centem ac justum [e]ne occidito: quia non absol-
vam [e] improbum.
8 Et munus ne accipito: nā munus ipsum excę-
cat [f] oculatos, & pervertit verba justorum.
9 Et [g] peregrinum ne opprimito: vos enim
experti estis affectum peregrini, cùm peregrini
fuistis in terra Ægypti.
10 Item sex annis conseres terram tuam, &
colliges proventum ejus:
11 [h]Septimo autem quoque intermittito ea, &
relinquito eam incultam, ut comedant [h] egeni e
populo tuo, residuum verò eorum comedant
bestiæ agrestes, sic facito vineę tuæ & oliveto
tuo.
12 Sex diebus facies opera tua: die autem ip-
so septimo cessato, ut quiescat bos tuus & asinus
tuus, & [i] recreetur filius ancillæ tuæ & peregri-
nus.
13 Et in omnibus quæ edixero vobis [k] conti-
netore vos: nomen autem deorum alienorum [e] ne
recordemini, [e] neque auditor in ore tuo.
14 [l]Tribus vicibus feriator mihi quotannis.
15 Festum azymorum observato, septem dies
comedito azymos, quemadmodum [m] præcepi tibi,
constituto tempore, ipso mense Abib, quia in eo
egressus es ex Ægypto: & ne *ulli* comparento co-
ram me [e] vacui:
16 Item [n] festum [o] anniversarium messis, primi-
tiarum laborū tuorum quas severis in agro tuo:
festumque [p] collectionis in exitu cūjusque anni,
cùm collegeris labores tuos ex agro.
17 [q]Tribus vicibus quotannis, compareto om-
nis mas tuus in conspectu domini Jehovæ
18 Ne mactando *fanduro* sanguinem sacrificii
mei [r] cum fermentato: neque pernoctato [s] adeps
[h] sacrificii festi mei usque mane.
19 [t]Prima quæque, primitias terræ tuæ afferto
in domum Jehovæ Dei tui: [u]ne coquito hœdum
in lacte matris suæ.
20 Ecce, ego mitto [x] Angelum ante te, ad ser-
vandum te in hac via, & ad introducendum te in
locum illum quem præparavi.
21 Cave tibi a facie ejus, & [y] auscultа voci ejus,
ne exacerbes eum: quia non feret defectionem
vestram, quia nomen meum est [z] in eo.
22 Nam cùm sedulò auscultaveris voci ejus &
feceris omnia quæ edicam, inimicabor inimicos
tuos, & hostiliter agam cum hostibus tuis.
23 Cùm iverit angelus meus ante te, & intro-
duxerit te in *terrā* Emoræi, & Chittæi, & Periz-
zæi, & Cenahhanæi, & Chivvæi, & Jebusæi, &
excidero eum:
24 Ne te incurvato diis eorum, neque colito
eos, neque facito secundum opera eorum: quin
[k] omnino demolitor eos, & omnino perfringito
statuas eorum.
25 Sed colitote Jehovam Deum vestrum, qui
benedicet pani tuo & aquæ tuæ: & [a] amovebo
quēvis morbum e medio tui.
26 Non erit abortiens aut sterilis in terra tua:
numerum dierum tuorum complebo.
27 Terrorem mei præmittam ante faciem tuam,
& fundam quemlibet populum in quos venies:
& [l] omnium inimicorum tuorum exponam tibi
cervicem.
28 Mittam enim [a] *tanquam* crabronem ante te,
qui expellet Chivvæum, Cenahhanæū, & [a] Chit-
tæum a conspectu tuo.
29 Non expellam eum a conspectu tuo anno
uno, ne sit terra ipsa desolata, & potentior sit
bestia agrestis te:
30 Sed [m] paulatim expellam eum a conspectu
tuo, usquedum [m] fœtaveris, & possideas terram il-
lam.
31 [a]Et ponam terminum tuum a mari algoso
usque ad mare Philistæorum, & [a] a deserto usq;
ad illud flumen *Euphratis*: nam dabo in manum
vestram habitatores illius terræ, ut expellas eos
a facie tua.
32 [a]Ne pangito cū iis, & cum diis eorū fœ-
dus.
33 Ne habitanto in terra tua, ut non inducant
te ad peccandum mihi: nam serviturus esses diis
illorum, [a] nam *id* esset tibi in tendiculam.

[a] Heb. *exi-stiendo testis injuriæ.*
[b] Heb. *esto post potent.*
[c] Heb. *reducendo reduci-to.*
[d] Heb. *relin-quendo re-linquito.*
[e] Heb. *respi-rēt.*
[f] Heb. *custodiā vos.*
[g] Heb. *quod-que.*
[h] Heb. *festi mei: synecdo-che, ut Psal. 118.27.*
[i] Heb. *in me-dio ejus, hoc est, Jehova est. ac non creatus Angelus.*
[k] Heb. *demoliendo demolitor, & per-fringendo perfringito.*
[l] Heb. *dabo omnes inimi-cos tuos ver-sus te cervice, id est, in fugā dabo.*
[m] Heb *parū parum.*

ANNOTATIO.

1 Ne efferto] *ne falsi rumoris autor vel adjutor esto: sic Levit. 19. 16.* Ne apponito ma.] *ne consociator aut conferto operam cum illo, consentiendo aut juvando cum ad malum. synecdoche.* 3 Attamen] *q.d. cavendum a duobus extremis injustitiæ, ne privatus aut potentioribus plus æquo tribuas, aut misericordiæ specie plus tenuibus faveas: sic Levit. 19. 15.* 4 Si offenderis] *Deut. 22. 1.* 5 Desinito] *ab occupatione tua, neq; ei soli asinū sublevando onus relinquito sic Deut. 22. 4.* 6 Ne pervertito] *De judicio versus quatuor: vide Deut. 16. 19.* 7 A verbo men.] *admittendo, vel pronunciando.* Ne occidito] *ne fretus autoritate tua injuria ulla afficito: synecdoche.* Improbum] *ne judicem quidem, qui improbè judicando litem suam fecerit.* 8 Oculatos] *sapientes metaphoricè, Deut. 16. 19.* 9 Peregrinum] *hic magistratibus feruntur leges, ut Deut. 24 19. privatis vero de eodem argumento supra 22. 21. & Levit. 19. 33.* 11 Septimo] *idem Levit. 25. 3. & pluribus ibidem ver 20. 21. 22.* Egeni] *subaudi tecum & cum tuis communi jure, Levit 25. 6. & 7.* 13 Ne recordemini] *imò potius efficite ut eorum memoria pereat, Deut. 12. 3.* Neque auditor] *sive in juramentis, sive in sermone familiari: vide exemplum Psal. 16. 4. & promissionem Hosche. 2. 17.* 14 Tribus] *Deut. 16. 16.* 15 Præcepi] *supra 12. 43. & 13. 3.* Vacui] *sed pro eo quod habent afferunto, Deut. 16. 17.* 16 Festum ann.] *Pentecostes, quo incipiebat segetum messis, Deut. 16. 19.* Collectionis] *sive tabernaculorum, Deut. 16. 13. ubi etiam vide quare collectionis dicatur.* 17 Tribus] *ut suprà ver. 14.* 18 Cum fermentato] *habens adhuc fermentum apud te, sed illud removeto ante Paschа: vide infrà 34. 25* Adeps sacer.] *pars aliqua Paschalis sacrificii, vide ibidem.* 19 Prima quæque] *primitias personarum, animalium, suprà 13. & rerum omnium, ut sunt primi arborum fructus, Levit. 19. 23.* Ne coquito] *ne sacrificii primitiarumve nomine offerto ullam pecudem cùm adhuc est lactea, id est, antequàm septiduum exceserit, quo apud matrem relinqui jubetur,*

betur, suprà 22.30. & Levit. 22.28 sic infrà 34.26. nam etiam in cibis privatis, illius tanquam immaturi usus damnatur, Deut. 14.21. 20 Angelum] *non creatum, sed æternum sermonem Christum, quem suprà 13.21. nominavit Jehovam.* 21 Auscultavoci ejus] *nam etiam veteri populo Christus a Patre magister datus est, licèt illustrius Novo testamento patefactus, 1. Petri 1.11.* 25 Amovebo] *ut suprà 15.26.* 28 Tanquamcrabronem] *quod superiore versu promisit illustrat similitudine: q.d. animi eorum immissis aculeis terroris fodicabuntur, ita ut vobis cedere cogantur.* Chittæum] *ex eros, memoratos suprà ver. 23.* 30 Fœtaveris] *id est, numero auctus fueris: synecdoche.* 31 Et ponam] *hujus promissionis complementum sub Davide & Schelomone vide 2. Schemu. 8. & 10. & 1. Reg. 4. 21. & 2. Chron. 9. 27.* A deserto] *Schuru, quod Ægyptum spectat.* 32 Ne pangito] *vide infrà 34.32. & Deut. 7. in principio.* 33 Nam id] *nimirum fœdus cum illis, affinitas, habitatio communis, & conversatio: sic autem explicatur hic locus Deut. 16.*

Caput XXIIII.

Mosche superiores leges populo propositurus ex mandato Dei descendit, quibus assentiente populo fœdus inter Deum populumq; pangit: tum omnibus constitutis quæ ad remptib. administranda se absente pertinebant, cum certo comitatu reversens, solus evocatur ad Deum, apud quem quadraginta dies noctesq; manet.

1 Dixit autem Moschi, ascende versus Jehovam tu & Aharon Nadab & Abihu & septuaginta e senioribus Jisraëlis: & incurvate vos e longinquo.

2 Deinde accedito Mosche solus ad Jehovam, isti verò ne accedunto: quod autem ad populum, ne ascendunto cum eo.

3 Veniens ergo Mosche cùm enarravisset populo omnia verba Jehovæ & omnia illa jura; respondissetq; populus una voce ac dixissent, omnia hæc verba quæ edixit Jehova faciemus:

4 Scripsit Mosche omnia verba Jehovæ: & surgens mane extruxit altare sub ipso monte, & duodecim statuas pro duodecim tribubus Jisraëlis.

5 Posteà misit pueros filiorum Jisraëlis, qui obtulerunt holocausta, & sacrificaverunt sacrificia eucharistica Jehovæ, juvencos.

6 Et accipiens Mosche dimidium sanguinis illorum, posuit in crateribus: dimidium verò ejusdem sanguinis sparsit super altare illud.

7 Cúmque acceptum librum illum fœderis legisset audiente populo, & dixissent, quicquid edixerit Jehova, faciemus & auscultabimus:

8 Accipiens Mosche reliquum sanguinem, sparsit super ipsum populum ac dixit, ecce sanguis illius fœderis quod pepigit Jehova vobiscum, secundum omnia verba hæc.

9 Deinde ascendens Mosche & Aharon, Nadab & Abihu, & septuaginta e senioribus Jisraëlis,

10 Aspexerunt Deum Jisraëlis, & sub pedibus ejus velut opus pavimentatum sapphiro, & velut corpus ipsum cœli nitore.

11 Tamen in selectos filiorum Jisraëlis non extendit manū suam: nam quamvis intuiti essent Deum ipsum, comederunt & biberunt.

12 Tum edixit Jehova Moschi, ascende ad me in hunc montem, & esto ibi, ut dem tibi tabulas lapideas, id est, legem ac præcepta quæ scripsero ad docendum eos.

13 Quare surgens Mosche & Jehoschuhha minister ejus, ut ascenderet Mosche ad montem ipsum Dei,

14 Senioribus illis edixit, sedentes nos *expectate* hic, dum revertamur ad vos: ecce autem Aharon & Chur vobiscum, qui habebit aliquid dicendum, accedat eos.

15 Et ascendit Mosche montem illum (operiebat autem nubes quædam montem illum,

16 Habitabatque gloria Jehovæ in monte Sinai) & operuit eum nubes illa sex diebus: posteà inclamavit Moschen die illorum septimo e medio ipsius nubis.

17 Aspectus autem gloriæ Jehovæ *erat* tanquam ignis consumens in summitate illius montis, ante oculos filiorum Jisraëlis.

18 Ita ingressus Mosche in mediū ipsius nubis ascendit montē: fuitque Mosche in ipso monte quadraginta dies & quadraginta noctes.

a Heb. *in auribus populi.*

b Heb. *Opus lateris sapphiri.*

c Heb. *sistite nobis hic.*

d Heb. *qui dominum habebit.*

ANNOTATIO.

1 Ascende] *sub. postquàm superiora jura populo proposueris, & audito ejus consensu fœdus cum eis meo nomine pepigeris: quæ narrantur infrà a ver. 3. ad 9. tum demum ascende leges accepturus, ut infrà ver. 12.* Versus Jehovam] *nam illis deinde subsistendum erat, infrà ver. 14.* 2 Ne ascendunto] *in castris manēto.* 3 Illa jura] *comprehensa superioribus 4. capitibus.* 4 Altare sub ipso monte] *partium fœdus inter se ineuntium signa: sic Gen. 31.45.* 5 Pueros] *administros, primogenitos Jisraëlitarum, qui ante sacerdotium institutum fuerunt sacrorum administri: vide suprà in 19. 22.* Holocausta] *prius expiatoria, deinde eucharistica.* 6 Altare illud] *quod Deum repræsentabat fœdus cum populo ineuntem.* 7 Librum fœderis] *in quo continebantur promissiones Dei, & stipulationes sive leges per quas populus officii sui erga Deum ex fœdere monebatur: de quo supra ver. 4.* Reliquum sanguinem] *servatum in crateribus, ver. 6.* Super populum] *id est, duodecim illas statuas repræsentantes duodecim tribus Jisraëlis, de quibus suprà ver. 4. metonymia: nam singulos e populo sanguine aspergi nimis laboriosū fuisset Moschi, neq; sanguis ipse ad tantam multitudinem aspergendam potuisset sufficere: quanquam fortassis aliqua illius pars similiter aspersa fuit.* Sanguis fœderis] *signum veteris fœderis, adumbrans sanguinem Christi quo sancitum est novum. Lucæ 22.20. Marc. 14.24.* Omnia verba hæc] *conditiones a Deo propositas, & a populo acceptas.* 10 Deū Jisraëlis] *signa præsentiæ ejus, de quibus ver. 15. & 16. synecdoche.* 11 Selectos] *quos Deus seorsim adduci jusserat, suprà ver. 1. & 9.* Non extendit manum] *non affecit eos ullo malo, quia non temerè, sed Dei jussu accesserant.* Comederunt] *vivi & incolumes manserunt: quam incolumitatē his vitæ actionibus exprimit Mosche: simile vide Genes. 16.13.* 12 Esto ibi] *maneto, donec te propius vocem, infrà ver. 16.* 14 Nos exp.] *me & Jehoschuhham.* Aliquid dicendum] *sive consilio, sive litis diremptione opus sit.* 16 Inclamavit Moschen] *ut solus veniret: suprà ver. 2. nam Jehoschuha posteà non aderat Moschi, cùm Jehova alloqueretur eum, ut apparet infrà ex 32.17.* 17 Ante oculos filiorum] *qui in castris manserant*

ſerant: non enim videbant illam ſpeciem, quam viſam fuiſſe legimus ab iis qui cum Moſche aſcenderant, ſuprà ver. 10.

CAPUT XXV.

Deus Moſchen jubet Iſraëlitis indicere materias certas ſponte ab ipſis offerendas, ex quibus ſibi tabernaculum extruatur, ut ibi viſibili ſymbolo præſentiæ ſuæ habitet: & arcæ, menſæ, lychnuchi cum inſtrumentis ſuis materiam, menſuram, & formam deſcribit.

1 TU Mallocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo,

2 Edic filiis Iſraëlis, ut accipientes [a] *offerant* mihi oblationem: ab omni viro cujus [b] animus ſponte moverit eum, [c] accipite oblationem [c] mihi.

3 Hæc autem *eſt* oblatio illa, quam accipietis ab eis: aurum, & argentum, & æs,

4 Et [d] hyacinthina, & purpurea, & coccinea dibapha, ſive [e] linum xylinum, ſive *lanæ* caprarum,

5 Pelles etiam arietum rubefactæ, & pelles melium, & [f] ligna Schittim,

6 Oleum ad [g] luminare, odoramenta ad [g] oleum unctionis, & ad [g] ſuffitum aromata quædam,

7 Lapides [h] ſardonyches, lapides [h] inſitivi pro [h] amiculo, & pro pectorali ſacro,

8 Ut faciant mihi ſacrarium, & habitem inter eos:

9 Omnino prout oſtendo tibi ſtructuram ipſius tabernaculi, & ſtructuram omnium ſupellectilium ejus, ſic autem facitote.

10 PRIMUM faciunto arcam e lignis Schittim, longitudine ſua duûm cubitorum, ac dimidiati, & unius cubiti ac dimidiati latitudine ſua, ſimiliter uni [i] cubiti ac dimidiati altitudine ſua.

11 Et obducito eam auro puro, intrinſecus & extrinſecus obducito eam: & facito ſuper eam [k] limbum auream circumquaque.

12 Fundenſq; ei quatuor annulos aureos, indito eos quatuor impagibus ejus, ut duo annuli ſint in latere ejus uno, & duo annuli in latere ejus altero.

13 Facito quoque vectes e lignis Schittim, & obducito eos auro:

14 Et inducito vectes illos in annulos ad latera illius arcæ, ad ferendum eis arcam illam.

15 In annulis illius arcæ [l] ſunto vectes illi, ne ſ amoventur inde.

16 Deinde collocato in ea arca [m] teſtimonio ipſo, quod daturus ſum tibi,

17 Facito [n] operculum propitiatorium ex auro puro, duorum cubitorum & dimidiati longitudine ſua, uniuſq; cubiti & dimidiati latitudine ſua.

18 Et facito duos [o] Cerubinos aureos, [o] continente opere facito eos, e duabus extremitatibus operculi ipſius propitiatorii:

19 Facito, inquam, Cerubinum unum ex extremitate *una* hinc, & Cerubinum alterum ex *altera* extremitate inde: ex operculo propitiatorio facito Cerubinos in duabus extremitatibus ejus.

20 Et ſunto Cerubini illi paſſis alis ſuis ſurſum verſus, obtegentes alis ſuis operculum illud propitiatorium, & faciebus ſuis obverſis unius ad alterum: [p] verſus ipſum operculum propitiatorium ſunto facies Cerubinorum.

21 Imponito autem operculum hoc propitiatorium arcæ ipſi [q] ſupernè, [q] poſtquam in arca poſueris teſtimonium illud quod daturus ſum tibi

22 Ubi conveniam tecum, & [r] loquar tecum e ſuperiore parte operculi propitiatorii, e medio duorum Cerubinorum qui *erunt* ſuper arcam illam teſtimonii, quæcunque præcepero tibi *referenda* filiis Iſraelis.

23 ITEM facito menſam e lignis Schittim, duûm cubitorum longitudine ſua, & unius cubiti latitudine ſua, cubitique & dimidiati altitudine ſua.

24 Et obducito eam auro puro, facitoque ei limbum aureum circumquaque.

25 Facito quoque [s] ei faſciam palmarem circumquaque, & facito [s] limbum aureum ad faſciam ejus circumquaque.

26 Facito etiam ei quatuor annulos aureos, quos indito quatuor ejus angulis, qui *erunt* in quatuor pedibus ejus.

27 [t] E regione illius faſciæ ſunto ipſi annuli, ut ſint ſedes vectibus ad portandum ipſum arcam.

28 Facito verò vectes iſtos e lignis Schittim, quos obducito auro, ut portetur eis hæc menſa.

29 Præterea facito [u] ſcutulas ejus, & [u] acerras ejus, & [u] ſcutellas ejus, & [u] ſcopulas ejus, quibus [u] tegetur, ex auro puro facito illas.

30 [x] Imponitoq; huic menſæ panem [x] faciei, ante faciem meam jugiter.

31 ITEM facito lychnuchum ex auro puro: opere [y] continente fiat lychnuchus ille, ſcapus ejus, & rami ejus, lances ejus, mala oblonga ejus, & [z] calyculi ejus ex eo ſunto.

32 Sex autem rami egredientur e lateribus ejus, tres rami lychnuchi e latere ejus uno, & tres rami lychnuchi e latere ejus altero.

33 Tres lances, ſpeciem amygdalæ referentia in uno ramo *ſunto* molû oblongû & calyculus, & tres lances, ſpeciem amygdalæ referentia in uno ramo malum oblongû & calyculus: ſic *eſto* ſex illis ramis qui prodeunt e [z] lychnucho ipſo.

34 In ipſo verò lychnucho quatuor *ſunto* lances, amygdalæ ſpeciem referentibus malis oblongis [a] ejus & calyculis ejus.

35 Malum autem oblongum *eſto* ſub duobus ramis ex eo prodeuntibus, & malum oblongum ſub duobus ramis ex eo prodeuntibus, & malum oblongum ſub duobus ramis ex eo prodeuntibus, *numerum* ſub ſex illis ramis qui prodeunt ex ipſo lychnucho.

36 Mala oblonga [b] ramorum, & rami eorum ex eo ſunto: totus *eſto* continentis operis ejuſdem, ex auro puro.

37 Et facito lucernas ejus ſeptem, ut [c] accendat *ſacerdos* lucernas ejus, ad lucem præbendum [d] ab omni parte ejus:

38 Et [e] forcipes ejus & [e] trullas ejus ex auro puro.

39 [f] Talento auri puri facito illum, cum omnibus inſtrumentis iſtis.

40 Videto autem ut facias juxta ſtructurã eorum, [g] quæ tibi exhibita eſt vidanda in hoc monte.

a Ex ipſis verbis conjugati, quam peregrina cõſtructio indicat: ſic infrà 27. 20.
b Heb. cor.
c Heb. meam.
d Heb. hyacinthi, & purpuræ, & vermis dibaphi: abſtracta pro concretis.
e vel loricam auream.
f Heb. recedunto.
g Heb. pro domibus vectibus.
h Heb. cerili.
i Heb. ad trãſitum faciei ejus, id eſt, ultra citraque ſe.
k Heb. quam factum eſt ut tu videres, ut infrà 26. 30.

ANNOTATIO.

2 Accipite] *tu & quos nominavi tibi ſuprà 24. 1.*

4 Linum xylinum] *vu'go byſſum: ſed alia eſt byſſi ſpi d*

apud Hebræos appellatio: quæmobrem nos ita vertimus adducti verbis Plinii lib.18.natu.hiſt.cap.1. 5 Ligna Schittim] *genus cedri fortaſſis proprium illius regionis: nam nuſquam alibi quàm in hac hiſtoria, & Deutero.10.3.legitur* 6 Luminare] *lychnuchi, de quo infrà verſic.37.& 27.20.* Oleum unctionis] *de quo infrà.30.23.* Suffitum] *de quo infrà.30.34.* 7 Sardonyches] *vide Geneſ.2.12.* Inſitivi] *gemmæ inſitivæ, de quibus infrà 28.17.* Amiculo, & propect.] *Veſtibus ſacerdotalibus, de quibus infrà.28.* 11 Limbum aureum] *ab exteriore parte, quo tegatur operculi propitiatoris cum arca comiſſura, ut apparet ex comparatione ver.17.* 15 Sunto] *ideſt, manento, ut ſuprà 24.12.* 16 Teſtimonio] *tabulis lapideis cum decem præceptis, quę infrà 31.18.& 32.15, dicuntur tabulæ teſtimonii.* 17 Operculum propitiatorium] *Verbum primitivum duo ſignificat, expiare & illinere ſive linimento tegere: quare nos duas ſignificationes unà conjunximus.* 18 Cherubinos] *abſolutè humanas, ſed alatas imagines: vide in Geneſ.3.24. veſtitos autem pingimus, ex lege ſuprà 20.26.* Continente] *nonex emptilibus mobilibúſve partibus, ſed firmiter cohærentibus: ſic infrà ver.31.& 36.* 20 Verſus ipſum op.] *i. vultu operculum verſus demiſſo.* 21 Supernè] *non ſuprà elatum, ſed inditum in os arcæ.* Poſtquam] *non enim poſtea licebat eam aperire: ideoq; antequàm operculum fieri juberet, teſtimonium in arca poni juſſit, ſuprà ver.16.* 22 Loquar tecum] *vide Num.7.89.* 25 Bi] *ſummitati pedum ejus, quo amota menſa pedes cohærerent.* Limbum] *ſub menſa, ne vacillaret ea aut de trapezophoro depelleretur.* 27 E-regione] *proximè infra faſciam.* 29 Scutulas] *formandis panibus, ut eſſent magnitudine formaque ſimiles, totidem numero quot panes: vide Levit.24.5.* Acerras] *thuris conceptacula quæ Veteres accepthurarias dicebant, ut cum thure panibus ſingulis imponerentur, Levit.24.7* Scutellas] *ſcutularum tegmina quibus in coquendo circumcludebantur panes ut formâ eâdem eſſent: unde Num.4.7. vocantur ſcutellæ tegminis: atque ita exponit R. Jehuda antiquiſſimus Hebræorum ſcriptor.* Scopulas] *repurgandæ menſæ inſtrumenta, ut docet etymon.* Tegetur] *i. inſternetur menſa.* 30 Imponitoq;] *quovis ſabatho recentes, Levit.24.8.* Faciei] *non quod faciem haberent, ſed quia ante faciem Dei erant, ut ſequentia explicant.* 31 Continente] *ut ſuprà ver.18.* Calyculi] *vox Hebræa communiter ſignificat calathos, calyculos, & alabaſtros, ſive flores apertos, ſemiapertos, vel clauſos: ſed ita reddimus, quia amygdalina ſpecie fuiſſe dicuntur infrà ver.33.* 33 Lychnucho] *lychnuchi ſcapo, ut ſequent. ver.* Synecdoche. 34 Ejus] *nimirum lychnuchi: q.d. ramorum & ſcapi ſummitas forma eadem eſto.* 37 Accendat] *hæc propria eſt verbi ſignificatio cùm de lumine agitur, ut Num.8.2.& 3.* 38 Forcipes] *inſtrumenta ad emungendas lucernas.* Trullas] *inſtrumenta ad purgandum lucernas a decidentibus ſordibus.* 39 Talento auri] *ſacro, quod duplo majus erat communi: continebat enim 120. libras, commune tantùm ſexaginta. Libram autem auri ſi æſtimes, ut ferè ſit, coronatis aureis 100. erit ſumma lychnuchi & inſtrumentorum ejus, 12000. coronatorum.*

Caput XXVI.

Tabernaculi, tentorii, operimenti ejus, & tabulati ad ea ſuſtentanda ratio præſcribitur: mandaturq; Moſchi, ut ſacratiorem partem velo ante arcam appenſo ab altera tabernaculi parte ſeparet: in hac verò menſam ad ſeptemtrionale latus, & lychnuchum ad Meridianum diſponat.

1 IPSUM verò tabernaculum facito [a] decem aulæorum e xylino nativo [a] internexo & hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, Cerubinis *referta* opere [a] artificioſiſſimo facito ea.

2 Longitudo aulæi unius viginti octo cubitorum, & latitudo quatuor cubitorum, cujuſq; aulæi menſura eadem omnibus hiis aulæis *eſto*.

3 Quinque aulæa ſunto [a] conjuncta unum ad alterum, & quinque aulęa conjuncta unum ad alterum.

4 Facito itaq; loramenta hyacinthina in ora aulæi primi [a] ad extremitatem in commiſſura: & ſimiliter facito in ora cujuſvis aulæi ulteriore in commiſſura ſecunda.

5 Quinquaginta loramenta facito in aulæo promo, & quinquagena loramenta facito in extremitate cujuſq; aulæi, quę *eſt* in commiſſura ſecunda: continentia hæc loramenta unum *aulæum* cum altero.

6 Facito quoque quinquaginta anſulas aureas: ut conjungas aulæa illa alterum alteri, *inditis loramentis* in anſulas illorum, & [a] ſit ipſum tabernaculum unum.

7 Deinde facito aulæa *e lana* caprina, *ut ſint* pro tentorio ſuper tabernaculum: undecim aulæa facito iſta.

8 Longitudo aulæi unius triginta cubitorũ, & latitudo quatuor cubitorum aulæi unius: menſura eadem *eſto* undecim aulæis.

9 Et [a] conjungito quinque horum aulæorum ſeorſim, & ſex horum aulæorum ſeorſim: [a] conduplicatoq; aulæum ſextum e-regione [b] anteb Heb. rioris partis ipſius tentorii.

10 Facito itaq; quinquaginta loramenta aptanda oręaulæi primi [a] ulteriori in ipſa commiſſura: & quinquagena loramenta oræ cujuſvis aulæi, commiſſuræ ſecundæ.

11 Facito quoque [a] anſulas æreas quinquagenas, ut inſeras anſulas in loramenta, conjungaſq; ipſum tentorium, ut ſit unum.

12 [a] Redundans autem, quod ſuperfluum *erit* in aulæis tentorii: dimidium illud [a] aulæi quod ſuperfluum erit, redundato verſus poſteriorem partem tabernaculi:

13 Cubitus verò unus hinc, & cubitus unus inde, ex eo quod ſuperfluum erit in longitudinem aulæorum ipſius tentorii, eſto redundans ad latera ipſa tabernaculi hinc & inde, [a] ad tegendum ipſum.

14 Facito præterea [a] tegmen ipſi tentorio e pellibus arietum rubefactis, & operimentum e pellibus melium ſupernè.

15 Item facito aſſeres ipſi tabernaculo e lignis Schittim, arrectarios.

16 Decem cubitorum eſto longitudo cujuſq; aſſeris, cubiti verò & dimidiati cubiti latitudo aſſeris uniuſcujuſque.

17 Duo cardines ſunto aſſeri unicuique, [a] ſcalari forma compoſiti, unus cum altero: ſic facito omnibus aſſeribus iſtis tabernaculi.

c Heb. decuſſati ipſi.

18 Facito autẽ aſſeres iſtos huic tabernaculo: viginti aſſeres ad plagam Auſtralem dextorſũ.

19 (Quadraginta verò ſtylobatas argenteos facies

a Heb. *contortuplicato, ut loquitur Plautus, i. duobus aut pluribus filis in modum chordæ contortis.*

facies ſub viginti aſſeribus illis *ponendos*, duos ſtylobatas ſub aſſere uno ' ad duos cardines ejus, & duos ſtylobatas ſub aſſere altero ad duos cardines ejus)

20 Et lateri tabernaculi ſecundo ad plagam Aquilonalem, viginti aſſeres,

21 Cum quadraginta ſtylobatis eorum argenteis, duobus ſtylobatis ſub aſſere uno, & duobus ſtylobatis ſub aſſere altero:

22 Angulis verò ipſis tabernaculi ad Occidentem, facito ſex aſſeres,

23 Et duos aſſeres facito in antas ipſas angulares tabernaculi, in utroque angulo:

24 Qui ſint ' gemelliparæ infernè, ' pariterque ſint gemelliparæ ad verticem ſuũ, ' inditi annulo uno: ſic eſto duobus illis, pro duabus antis angularibus ſunto.

25 Sic ſunto octo aſſeres cum ſtylobatis ſuis argenteis, ſexdecim ſtylobatis, duobus ſtylobatis ſub aſſere uno, & duobus ſtylobatis ſub aſſere altero.

26 Facito etiam tranſtilla e lignis Schittim: quinque ſunto pro aſſeribus unius lateris ipſius tabernaculi,

27 Et quinq; tranſtilla pro aſſeribus ſecundi lateris ipſius tabernaculi, & quinque tranſtilla pro aſſeribus lateris Occidentalis ipſius tabernaculi ad utrumque angulum *pertingentia*.

28 Tranſtillum autem medianum *eſto* ' in medio ipſo aſſerum, tranſcurrens ab uno extremo ad alterum.

29 Illos verò aſſeres obducito auro, annuloſq; eorum facito ex auro, *ut ſint* ſedes tranſtillis ipſis: obducito quoque ipſa tranſtilla auro.

30 Sic erigito tabernaculum illud, ſecundum convenientiam ejus, [d] quæ tibi exhibita eſt videnda in hoc monte.

[d] *ut ſuprà* 25.40.

31 DEINDE facito velum ex hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo, opere artificioſiſſimo facito illud Cerubinis *refertum*.

32 Et [e] appendito hoc ad quatuor columnas e Schittim obductas auro, uncis earum aureis, impoſitas quatuor ſtylobatis argenteis:

[e] *dato, id eſt, ponito.*

33 Et collocato hoc velo ' illarum anſularum loco, inferto illuc intra hoc velum arcam teſtimonii: ut diſtinctionem faciat vobis illud velum inter ſanctũ & inter ſanctum ſanctorum.

34 Indito autem operculum propitiatorium ipſi arcæ teſtimonii, in ſancto ſanctorum.

35 Ponito verò menſam extra illud velum, & lychnuchum e-regione ipſius menſæ ad latus unum tabernaculi verſus meridiem: menſam autem collocato ad latus Aquilonale.

36 FACITO quoque tegumentum portæ hujus tentorii ex hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo, opere Phrygiano.

37 Et facito pro hoc tegumento quinque columnas e Schittim, ' quas obduces auro, uncis earum aureis: funditoq; illis quinque ſtylobatas æneos.

ANNOTATIO.

1 Decem aulæorum] *ut ex decem aulæis conſtet tabernaculum.* Artificioſiſſimo] *id eſt, Barbaricario, ut Imperatores vocant, utrinque eandem ſpeciem referente: quod colligitur ex mediano velo ſeparante ſanctum a ſancto ſanctorum, de quo ver.* 31. 3 Conjuncta] *loramentis & anſulis, de quibus ver. ſequent. in utraq; autem compage primum aulæum nullas habebat anſulas, aut poſtremum loramenta: ita manebant quina aulæa conjuncta, quorum priora priorem, poſteriora poſteriorem tabernaculi partem efficiebant: neque anſulis & loramentis hæ duæ partes inter ſe continebantur.* 4 Ad extrem.] *id eſt, in ora ſecunda aulæi, qua cum ſecundo erat committendum.* 6 Sit ipſum tabernaculum unum] *hoc eſt, ita poſterior aulæorum ordo priori admoveatur, ut nullum ſit inter duos ordines ſpatium: quod ſpeciem redderet duorum tabernaculorum.* 9 Conjungito] *loramentis & anſulis, ut ver. ſequentibus.* Conduplicatoq;] *hoc eſt, ita imponito tabernaculo hæc ſecundaria aulæa, ut dimidio ejus (id eſt, duobus cubitis) quod ſecundo ordine primum eſt, contegatur dimidium quinti aulæi quod in prioribus ordinibus tentorii & tabernaculi eſt ultimum, reliqua ejus latitudo contegat initium ſexti aulæi in latitudinem.* 10 Ulteriori] *cterior enim ſive prior qua tabernaculum terminabatur, nullo opus habebat loramento, quia cum nullo erat committenda: vide ſuprà in ver.* 3. 11 Anſulas] *collocandas in priore ora cujuſque aulæi, dempto primo, ut cum proximè antecedente conjungeretur.* 12 Redundans] *ſupra menſuram aulæorum tabernaculi in longitudinem & latitudinem ejus: ſuperabantur enim aulæa tabernaculi ab aulæis tentorii quatuor cubitis ſua latitudine in longitudinem tabernaculi, & duobus cubitis ſua longitudine in latitudinem ejus.* Aulæi] *poſtremi omnium ad poſteriorem ſive accidentalem partem tabernaculi.* 13 Ad tegendum] *nam denſitas aſſerum, tranſtillorum annulorumq; prominentia, & ſtylobatæ poſtulabant ut tentorium quo tegebantur latius eſſet: quamobrem aulæa ejus aucta ſunt duobus cubitis in longitudinem.* 14 Tegmen] *ſive unum eſſet conſutum, ſive duo ſeparata, arietinum inferius, ſuperius varò e pellibus melium.* 17 Scalari forma] *æqualiter diſtantes, ut ſcalarum gradus æqualibus ſpatiis inter ſe diſtant.* 19 Ad duos cardines] *excipiendos: nam ſinguli ſtylobatæ ſingula habuerunt cava, in quæ cardines aſſerum immitterentur.* 24 Gemelliparę] *id eſt, quaſi matres tabulæ geminos ex ſe tabulatorum ordines conſocianto, nempe in longitudinem latitudinemq; tabernaculi: continebant enim aſſeres arrectarios tabernaculi utrinq;, ſummitate tranſtillorum in annulos ſuos tranſmiſſa, totumq; aulæorum pondus ſuſtinebant.* Pariter] *æqua & continente forma.* Inditi annulo uno] *uno infernè, & uno ſupernèin, quem inſertis ſuis denticulis tabulæ antariæ conſtringebantur.* 28 In medio ipſo] *Hebræi omnes quos legere licuit, hoc tranſtillum per mediam aſſerum denſitatem tranſmiſſum dicunt: nos contrà ex textu ipſo colligimus medium aſſerum non ratione denſitatis, ſed longitudinis eorum dici, ut ſit ſenſus, medianum tranſtillum annulis immittendum eſſe, qui præciſè in media longitudine aſſerum ſint collocati: aliòqui aut ſpiſſos in infinitum aſſeres fuiſſe oportet (quod minimè credibile eſt cùm geſtatorium & ambulatorium hoc tabernaculum fuerit, cujus tota compages ab octo bobus quatuor plauſtris vehebatur, Num.* 3.36. & 7.8.) *aut mirum in modum debilitatos, ac planè tanto oneri ferendo impares, neq; iſtud tranſtillum opus fuiſſet inaurari, ut ver.* 29. *præcipitur.* 33 Illarum anſularum loco] *id eſt, ubi quinq; poſteriora aulæa (ſi cum prioribus fuiſſent conjungenda) anſulas fuiſſent habitura: ita apparet ſanctum ſanctorum cœpiſſe ubi deſinebat anterioris tabernaculi longitudo, quæ erat viginti cubitorum.* 37 Quas obduces] *id eſt, epiſtylia & zonas earum, infrà* 36.38. *Synecdoche.*

Caput XXVII.

Altare ad ſacrificia, atrium q. tabernaculi pars exterior, extruendum Moſchi præſcribitur: & de lucernis lychnuchi, quomodo fovendæ, quando & a quibus aptandæ accendendæq; ſint ſtatuitur.

1 ITEM facito altare e lignis Schittim: quinq; cubitorum longitudine, & quinque cubitorum latitudine, quadratum ſit altare illud, & trium cubitorum altitudine ſua.

a Heb. *cornua ejus: Eminentiæ forma.*

2 Facito autem a illi cornua ſuper quatuor angulis ejus, ex ipſo ſunto cornua ejus: & obducito illud ære.

3 Facito etiam lebetes ejus ad excipiendos cineres ejus, & palas ejus, & crateras ejus, & fuſcinulas ejus, & forcipes ejus: omnia inſtrumenta ejus facito ex ære.

4 Et facito ei cribrum opere æreo, reticulū æreum: facitoq; ſecundum illud reticulum quatuor annulos æreos, in quatuor extremitatibus iſtius altaris.

5 Ponitoq; illud, ſubjacente ei ambitu ipſo altaris infernè, ita ut ſit reticulum ad medium illius altaris.

6 Facito etiam vectes huic altari, vectes e lignis Schittim, & obducito eos ære:

7 Et inducitor uterq; vectium iſtorum in annulos ejus: ſic ſunto vectes iſti in duobus lateribus illius altaris, cùm portabitur.

b Heb. *cavum tabularum, id eſt, tabulatū fœctura vacuum.*

8 b Cavum e tabulis facito illud: quemadmodum oſtendit tibi *Dominus* in hoc monte, ſic faciunto.

9 ITEM facito atrium iſtius tabernaculi: ad plagam meridianam dextrorſum, tapetes ocellatos atrii e xylino internexo, centum cubitorum longitudine, in latus unum,

10 Columnas q; ejus viginti, & ſtylobatas earum viginti æreos, uncos columnarum & zonas illarum argenteas:

11 Similiter ad plagam Aquilonalem in longitudinem, tapetes ocellatos centum cubitorum longitudine, columnaſq; ejus viginti, & ſtylobatas earum viginti æreos, uncos columnarum & zonas illarum argenteas:

12 Latitudinis verò ipſius atrii ad plagam occidentalem, tapetes quinquaginta cubitorum, columnas eorum decem, & ſtylobatas earum decem.

13 Similiter latitudo ejuſdem atrii ad plagam anteriorem Orientem verſus, *erit quidem* quinquaginta cubitorum:

14 Sed in quindecim cubitos tapetes ocellati in uno latere *ſunto*, columnæ eorum tres, & ſtylobatæ illarum tres:

15 Similiter in latere altero in quindecim cubitos tapetes ocellati *ſunto*, columnæ eorum tres, & ſtylobatæ illarum tres.

16 Denique in porta ipſa atrii tegumentum *eſto* viginti cubitorum ex hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo opere Phrygiano: columnæ eorum quatuor, & ſtylobatæ illarum quatuor.

17 Omnes columnæ iſtæ atrii circumquaque redimitæ zonis argenteis, unci earum argentei, & ſtylobatæ illarum ænei.

18 Longitudo iſtius atrii centum cubitorū, & latitudo c quinquaginta ex omni parte, altitudo verò quinque cubitorum, e xylino internexo: ſtylobatæ verò illarum ænei.

c Heb. *quinquaginta.*

19 Omnia inſtrumenta ipſius tabernaculi ad totum miniſterium ejus, tum omnes paxilli ejus, tum omnes paxilli ipſius atrii ex ære *ſunto*.

20 ITEM tu præcipito filiis Iſraëlis, ut accipientes *afferant* ad te oleum olivæ purum, tuſum pro luminari, ad accendendum lucernas ſingulas d quotidie.

d Heb. *in ſe ſtatum a veſpera mane ante faciem conſtituas.* 30.8. & Lev. 3. & 1. Sam. 3. tactuſq.

21 In tentorio conventus extra illud velum, quod *erit* verſus ipſum teſtimonium, aptato quāque illarum Aharon aut filii ejus, *ut luceat* a veſpera uſq, mane coram Jehova: ſtatutum perpetuum *eſto* generationibus eorum, a filiis Iſraëlis *obſervandum*.

ANNOTATIO.

1 Quadratum] *ſuperiore ſua area, etſi altitudo aliis duabus menſuris non reſpondet.* 2 Ex ipſo] *id eſt, ipſi ſolidè hærento ſurſum verſus, ut oſtendat Jechezkel 43. 16. nam ad ea beſtiæ ſacrificandæ ligabantur, Pſal. 118.27.* Obducito] *extrinſecus & intrinſecus, ut nihil lignorum cernatur.* 4 Cribrum] *e lamina ærea pertuſa parvis foraminibus, quibus cinis & ſacrificiorum ſanguis ad imam altaris partem decideret: quod ſi ampliora fuiſſent foramina, potuiſſent quoque ligna, carbones, aut carnes eò decidere.* Reticulum] *foramina ſimul ut rete: metonymia.* Secundum illud] *hoc eſt, ad illam altaris altitudinem annulos extrinſecus infigito, ad quam cribrum oportet conſiſtere.* 5 Ponitoque] *in cavo altaris.* Subjacente] *hoc eſt, ambitus ille ſive projectura æris cui cribrum imponetur, continuus eſto ab imo altaris uſque ad ipſum cribrum, ſive juſtam medietatem altaris.* 9 Ocellatos] *utrinque pictura tantùm.* Exylino] *eorum colorum de quibus infrà ver. 16.* 10 Zonas] *quibus inter ſe columnæ connectebantur velut redimitæ, iisq; tapetes alligabantur.* 18 Exylino] *ſi faciem exteriorem ſpectes, ubi continui tapetes apparebant: nam columnæ intus erant, pondus tapetum ſuſtinentes.* 19 Ad totum miniſterium] *erigendi & deponendi, ut ſunt clavi, malli, forcipes, ligones.* 20 Tuſum] *tuduculæ, ut ſit purius, non prælo expreſſum.* 21 Obſervandum] *nimirum ut ab his accendatur, ab illis verò oleum ſubminiſtretur: nam hoc (ut alia miniſteria quæ extra ſanctum ſanctorum obibantur) non ſolius Aharonis, ſed etiam filiorum erat, quamobrem indefinitè ſuprà 25.37. lucernas accendi juſſit.*

Caput XXVIII.

Deus futurorum ſacerdotum ornamenta præſcribit: pro Aharone quidem, amiculum, pectorale continens Urim & Tummim, bracteam coronariam, & cidarin, pro filiis, tiaras, pro utriſque, tunicas, baltheos, & femoralia. quibus illos ſuo munere in ſancto loco functuros indui ſemper jubet.

1 ITEM jubeto accedere ad te Aharonem fratrem tuum & filios ejus cum eo, e medio filiorum Iſraëlis, ut ſacerdotio fungantur mihi, Aharonem, Nadabum, & Abihu, Elhhazarem, & Ithamarem filios Aharonis:

2 Cùm feceris veſtes ſacras Aharoni fratri tuo,

tuo, ad gloriam & ad ornatum.

[a] Heb. *sapientibus corde, quorum replevero illud spiritu sap.*

3 Quapropter tu edicito omnibus [a] industriis quorumcunque replevero animum spiritu sapientiæ, ut faciant vestes Aharonis, ad consecrandum eum quò sacerdotio fungatur mihi.

4 Hæ autem *sunt* illæ vestes quas facturi sunt, pectorale sacrum, & amiculum, & pallium & tunica [b] tessellata, cidaris, & baltheus: faciunto ergo *has* vestes sacras Aharoni fratri tuo & filiis ejus, ut quisque eorum sacerdotio fungatur mihi.

[b] Heb. *tessellata.*

5 Ideoque illi accipiunto aurum illud, & hyacinthina, & purpurea, & coccinea dibapha, & nativum illud xylinum.

6 PRIMUM faciunto amiculum illud ex auro, hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo, opere artificiosissimo.

7 Duo humeralia conjungentia sunto illi in duabus extremitatibus, ut conjungi possit.

8 Cingula verò amictus ejus quæ in eo est, prout opus ejus fuerit, ex ipso esto, ex auro, hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo.

9 Tum accipiens duos lapides Sardonychas, insculpito eis nomina filiorum Jisraëlis:

10 Sex e nominibus eorum super istorum lapidum unum, & nomina illa sex quæ supererunt, super istorum lapidum alterum, [c] prout illi nati sunt.

[c] Heb. *secundum nativitates illorum.*

11 Opere artificis lapidarii, [d] sculpturis *tanquam* sigilli insculpito duobus istis lapidibus nomina filiorum Jisraëlis: circumclusos fundis aureis aptato illos.

[d] Heb. *insculpito duos lapides illos super nomina, &c. Hypallage.*

12 Et imponito duos istos lapides humeralibus illius amiculi, lapides monimenti pro filiis Jisraëlis, ut portet Aharon nomina eorum coram Jehova super duos humeros suos in monimentum.

13 Facito itaque fundas ex auro:

14 Et duas catenas auri puri æquabiles faciens illis opere tortili, opponito illas catenas tortiles ad ipsas fundas.

15 ITEM facito sacrum pectorale juris, opere artificiosissimo: sicut opus amiculi facito illud: ex auro, hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo facito illud.

16 Quadratum esto, duplicatum: spithamæ unius longitudine sua, & spithamæ unius latitudine sua.

[e] Heb. *implementum lapidum.*

17 Et inserito ei [e] insitivos lapides, lapides ordinibus quatuor: ordo, pyropus, topazius, & Smaragdus, hic ordo primus esto.

18 Hic autem ordo esto secundus, Chrysoprasus, sapphirus, & adamas.

19 Et hic ordo tertius, cyanus, & Achates, & amethystus.

20 Hic denique quartus ordo, beryllus thalassius, & Sardius, & Jaspis: impacti fundis aureis sunto insitionibus suis.

21 Hi autem lapides sunto cum nominibus filiorum Jisraëlis duodecim secundum nomina eorum: sculpturis *tanquam* sigilli secundum cujusque nomen sunto pro duodecim tribubus.

[f] Heb. *æquabilitatis.*

22 Et aptato ad illud pectorale sacrum catenas [f] æquabiles, opere tortili, ex auro puro.

23 Factisq; pro illo sacro pectorali duobus annulis aureis, ponito duos illos annulos in duabus extremitatibus pectoralis illius sacri.

24 Tunc indens duas illas *catenas* tortiles aureas duobus istis annulis, in extremitatibus pectoralis illius sacri:

25 Duas verò alias extremitates illarum duarum tortilium *catenarum* indens duabus illis fundis, opponito humeralibus ipsis amiculi, *pectorale* ante faciem ejus.

26 Factos quoque duos annulos aureos indito [g] duabus extremitatibus illius sacri pectoralis, [g] intrinsecus, in ora ejus quæ *est* ad latus ipsum amiculi.

27 Similiter factos duos annulos aureos indito duobus [g] humeralibus ipsius amiculi infernè, ante faciem ejus e regione *alterius* commissuræ ejus: [g] a superiore parte cingulæ ipsius amiculi.

28 Ita attollunto pectorale illud sacrum annulis suis ad annulos illos amiculi vitta hyacinthina, ut incumbat ipsi cingulæ amiculi: neque separator pectorale hoc sacrum ab illo amiculo.

29 Ut portet Aharon nomina filiorum Jisraëlis in sacro illo pectorali juris supra cor suum, cùm ingredietur in ipsum sanctum, in monimentum coram Jehova jugiter.

30 Deinde ponito in sacro illo pectorali juris Urim & Tummim, quæ sint supra cor Aharonis cùm ingredietur coram Jehova: sic portabit Aharon jus filiorum Jisraëlis supra cor suum coram Jehova jugiter.

31 ITEM facito pallium ipsius amiculi, totum hyacinthinum:

32 In cujus medio esto os *transmittendo* capiti ejus: limbus esto ori illius circumquaque opere [h] textili, velut os loricæ esto illi, ne laceretur.

[h] Heb. *textorii.*

33 Et facito in fimbriis ejus malogranata hyacinthina, & purpurea, & coccinea dibapha, in fimbriis ejus circumquaque, & tintinnabula aurea inter illa circumquaque:

34 Tintinnabulum aureum, deinde malogranatum, tintinnabulum aureum, deinde malogranatum, in fimbriis illius pallii circumquaque.

35 Hoc esto super Aharonem cùm ministrabit: ut audiatur sonus ejus, cùm ingredietur ipsum sanctum coram Jehova, & cùm egredietur, neque moriatur.

36 ITEM facito bracteam ex auro puro: & insculpito ei sculpturis *tanquam* sigilli, SANCTITAS JEHOVAE.

37 Quam appones cum vitta hyacinthina, ita ut sit super ipsam cidarin: e regione anterioris partis ipsius cidaris esto.

38 Sic esto super frontem Aharonis, ut [i] auferat Aharon iniquitatem rerum sacrarum quas consecravetint filii Jisraëlis, omnium donorum, rerum consecratarum ab illis: esto ergo super frontem illius jugiter, [h] ut sit benevolentia erga illos coram Jehova.

[h] Heb. *in benevolentiam.*

39 ITEM tessellatâ facito tunicam illâ e nativo xylino, facito quoque cidarin e nativo xylino: baltheum verò facito opere Phrygiano.

40 FILIIS autem Aharonis facito tunica, & facito eis baltheos, tiaras quoque facito eis ad gloriam & ad ornatum.

[i] Heb. *impleto manum eorum, pro consecrato, ut infra 32.29.*

41 Deinde induito illis Aharonem fratrem tuum & filios ejus cum eo: & ungens eos [i] consecrato ministerium eorum, ac sanctificato eos, ut sacerdotio fungantur mihi.

42 Fac quoque eis femoralia linea ad tegendum [k] carnem nudam: a lumbis usque ad *ima*

[k] Heb. *carnem nuditatis.*

femina ſunto.
43 Et ſunto ſuper Aharonem & ſuper filios ejus, cùm ingredietur tentorium conventus, aut cùm accedent ipſum altare ad miniſtrandum in ſancto, ne ferentes [1] iniquitatis pœnam moriantur: ſtatuto perpetuo ei & ſemini ejus poſt eum.

[1] Heb. *ſuſtentent peccatum.* Num.4.15.

ANNOTATIO.

5 Illi] *induſtrii artifices, de quibus ver.3.* Aurum illud] *id eſt, de auro illo, ut hæc quoque ſacerdotalia ornamenta ex eo, præter ſuperiora faciant.* 6 Amiculum] *ornamentum humerale, a lumbis ad ſumos humeros pertingens, ſummi Sacerdotis tantùm, quatuor alas in quatuor extremitatibus habens: quarum ſuperiores ſuper humeros flexæ pectorale catenulis aureis ſuſtinebant, inferiores verò ad latera Sacerdotis flexæ per annulos inferiori pectoralis parti conjungebantur. Conſer hæc cum cap. 39. infrà.* 7 Humeralia] *id eſt, ſuperiores alæ ſive cingulæ.* Duabus] *dextera & ſiniſtra.* 8 Cingula] *ſuperiores & inferiores alæ.* Quæ in eo] *diſcretionis cauſa, ne hæ ſingulæ pro baltheo accipiantur: erat enim baltheus ſeparatus, iſtæ verò amiculo continentes.* 11 Sculpturis tanquã ſig.] *i. cujuſmodi cælaturis ſignatorii annuli ſculpi ſolent.* 15 Pectorale] *hæc veluti anterior pars amiculi, quæ ſacerdotis pectus tegebatur, quatuor annulis aureis ex quatuor ſuis angulis vitta hyacinthina alis amiculi, (de quibus ſuprà) alligabatur.* Juris] *nam eo induebatur ſummus Sacerdos conſulentibus Deũ de jure reſponſurus. Num.27.21. Hhezve 2.62. & Nechemiæ.7.65.*
25 Ejus] *ſummi ſacerdotis, cujus tegebat pectus.* 26 Duabus extremit.] *nimirum inferioribus.* Intrinſecus] *in interiore pectoralis parte, ut cõmiſſura annulorum lateret ſub angulis ejus, & pectorale inſideret cingulis amiculi, quoties conſtringebantur: infrà ver.28.* 27 Humeralibus] *id eſt, ὑπομασχαλίαις, ſubaxillaribus, duabus cingulis inferioribus, quæ etiam humerales dicuntur: catachreſis.* A ſuperiore parte] *nam ita commodiùs ſub interiore pectoralis parte vitta conſtringebatur, cùm extremitas cingulæ ei ſubjiceretur.* 30 Urim & Tummim] *quæ & qualia fuerint non conſtat: Certum autem eſt non numerari inter ea quæ artificibus commiſſa ſunt facienda, ſed Moſchi ſoli a Deo data ut ea ſacro pectorali indiceret: prout feciſſe legimus Levit.8.8. ac propterea fortaſſe ſuprà ver.16. juſſit Deus pectorale fieri duplicatum, ut Urim & Tummim intus reponerentur, & ab utraq; parte laterent.* 31 Pallium amiculi] *cui immediatè amiculum imponebatur.* 32 In cujus medio] *tam longitudinis quàm latitudinis, ut æquè penderet ab anteriore & poſteriore parte: erat autem a lateribus apertum, & ſine manicis.* 35 Ut audiatur] *pulſante ea crurum motu, nam eo uſque protendebatur pallium.* Cùm ingredietur i. ſ.c.J. & cùm egredietur] *id eſt, cùm adminiſtrabit, & munere ſuo fungetur, ut Num.27.17. Deut.31.2. & 1. Chro.27.1. & 2. Chro.1.10. Act.1.21.* 38 Auferat] *non in perſona ſua, ſed in ſummo Pontifice Chriſto, quem typicè referebat: notantur enim hîc duo beneficia ſolius Chriſti, remiſſio peccatorum, & reconciliatio æternaq; benevolentia, quæ ver. eodem ſubjicitur.* 40 Tunicas] *quæ etiam in hiſtoriis ſacris vocantur amicula, ut 1. Schem 2.18. & 28. & 14.3. & 22.18.*

CAPUT XXIX.

Deus legem de conſecratione ſacerdotum, & portione eis eroganda ex euchariſticis Iſraëlitarum oblationibus ſancit. Fugia ſacrificia matutina veſpertinaq; inſtituit: promiſſionem de ſua præſentia confirmat, eaq; ſe populum, locum, miniſtros, & cultum ſanctificaturum pollicetur.

1 HOC autem illud *eſt* quod facies eis, ſanctificando eos ut ſacerdotio fugantur mihi: accipito juvencum [a] ſubrumum & arietes duos [b] integros:
2 Et [b] panes azymos, placentaſq; azymas miſtas oleo, & lagana azyma uncta oleo, e ſimila tritici facito ea.
3 Poſitiſq; iis in caniſtro uno, admoveto ea in ipſo caniſtro, ſimiliter juvencum illum & duos arietes.
4 Tum jubeto Aharonem & filios ejus accedere ad portam tentorii conventus, & lavato eos [c] aqua.
5 Deinde accipiens veſtimenta [d] illa, induito Aharonem tunica & [d] pallio amiculi, amiculoq; ac pectorali ſacro, quæ accinges per cingulam amiculi.
6 Et impoſita cidari capiti ejus, aptato [e] coronamentum ſanctum ſuper illam cidarin:
7 Acceptumq; [f] oleum unctionis fundito ſuper caput ejus: ſic unxeris eum.
8 Poſtea filios ejus jubens accedere, induito eos tunicis:
9 Et cingito illos baltheo, Aharonem & filios ejus, & alligato [g] his tiaras, ut ſit eis ſacerdotium decreto perpetuo: ſic [h] conſecraveris miniſterium Aharonis, & miniſterium filiorum ejus.
10 Tum admoveto juvencum illum ante tentorium conventus, nitente Aharone & filiis ejus manibus ſuis ſuper caput illius juvenci:
11 Et jugulato juvencum illum coram Jehova, ad oſtium tentorii conventus.
12 Deinde accipiens de ſanguine illius juvenci, imponito cornibus altaris digito tuo: totum autem reliquum ſanguinem effundito verſus fundamentum altaris.
13 Accipiens quoque totum adipem qui operit inteſtina, & reticulum *quod eſt* ſuper jecur, amboſq; renes ejus & adipem qui *erit* ſuper illos, adoleto ſuper illud altare.
14 Carnem verò illius juvenci, & pellem ejus, fimumque ejus igne comburito extra caſtra: [i] oblatio eſt pro peccato.
15 Poſtea arietum illorum unum accipito: & nituntor Aharon & filii ejus manibus ſuis ſuper caput iſtius arietis.
16 Jugulatoq; ariete iſto, acceptum ſanguinẽ ejus inſpergito altari circumquaque.
17 Arietem verò ipſum dividito in membra ſua, cumque laveris inteſtina ejus & crura ejus, apponito membris ejus & capiti ejus:
18 Sic adoleto arietem iſtum totum in ipſo altari, [k] holocauſtum eſt Jehovæ: odor [l] gratus, igne abſumendum ſacrificum Jehovæ eſt.
19 Accipito quoq; arietem illorum alterum, nitente Aharone & filiis ejus manibus ſuis ſuper caput illius arietis:
20 Jugulatoq; ariete iſto, acceptum ſanguinẽ ejus imponito infimæ auriculæ Aharonis, & infimæ auriculæ filiorum ejus dexteræ, & pollici manus eorum dexteræ pollicique pedis eorum dexteri: inſpergito verò reliquum ſanguinem altari ipſi circumquaque.
21 Tum accipiens de illo ſanguine qui erit ſuper

[a] Heb. *filium bovis, id eſt, nondum depulſum a latte.*

[b] Heb. *impleveris manum, ut ſuprà 28. 41. quemadmodum aries impletionum dicitur infrà ver.22. ſic deinceps.*

[c] Heb. *peccatum eſt: nempe,*

[d] Heb. *ea, id eſt, tuo gratia. Gen.8.21. deinceps.*

per altare & de oleo illo unctionis, inſpergito Aharonem & veſtimenta ejus, filioſque ejus & veſtimenta filiorum ejus cum eo: ita ſanctus erit ipſe veſtimentaq; ejus, atque filii ejus & veſtimenta filiorum ejus cum eo.

22 Deinde accipiens ex iſto ariete adipem cum cauda, adidem quoq; tegentem inteſtina, & reticulum jecoris, amboſq; renes, & adipem qui *erit* ſuper eos, & armum dexterum (nam [a] aries e conſecrationum eſt.)

[a] Heb. *implet.* *vide ſupra ver.9. ſic deinceps.*

23 [a] Tractam quoque panis unam, & placentam panis cum oleo unam, laganumq; unum ex caniſtro illo azymorum quod erit coram Jehova:

24 Imponito hæc omnia manibus Aharonis, manibuſq; filiorum ejus, [a] & agitato illa agitatione coram Jehova.

25 Poſteà accipiens illa e manu eorum, adoleto in ipſo altari ſuper holocauſtum, in odorem gratum coram Jehova, ſacrificium igne abſumendum Jehovæ.

26 Accipito verò pectus ipſum ex ariete conſecrationum qui *erit* pro Aharone, cùm agitaveris illud agitatione coram Jehova, [a] & cedito tibi in partem.

27 Sic ſanctificato pectus illud agitationis armumque [a] elationis, quod agitatum & qui elevatus fuerit, ex ariete conſecrationum, ex *eo* qui *fuerit* pro Aharone, & ex *iis* qui *fuerint* pro filiis ejus.

28 [a] Et cedito Aharoni & filiis ejus ſtatuto perpetuo, *in ſacrificiis oblatis* a filiis Iſraëlis, cùm elatio erit: nam elatio a filiis Iſraëlis ex ſacrificiis euchariſticis eorum, elatio, *inquam*, eorum Jehovæ *erit*:

29 Veſtes autem ſacræ quæ *fuerint* Aharonis, ſunto filiorum ejus poſt eum, [a] ad ungendum indutos eis, & ad conſecrandum in eis miniſterium illorum.

30 Septem dies induito eas qui ſacerdos *fuerit* pro eo ex filiis ejus, qui ingreſſurus erit in tentorium conventus ad miniſtrandum in ſancto.

31 Arietem autem iſtum conſecrationum accipiens, coquito carnem ejus [a] in loco ſancto.

32 Et comedito Aharon & filii ejus carnem iſtam arietis, & panem illum qui *erit* in caniſtro, ad portam tentorii conventus:

33 Comedunto, *inquam*, iſta ii pro quibus expiatio facta fuerit, ad conſecrandum miniſterium eorum, ad ſanctificandum eos: [a] extraneus autem ne comedito, nam res ſancta ſunt.

34 Quòd ſi reliquum fiet de iſta carne conſecrationum aut de pane iſto, uſque mane, tum comburito quod reliquum factum fuerit igne, ne comeditor, nam res ſancta eſt.

35 Facito itaque Aharoni & filiis ejus ſic, ſecundum omnia quę præcepi tibi: ſeptem diebus conſecrato miniſterium eorum.

36 Juvencum verò pro peccato parato quolibet die ad [a] expiationes, & [a] peccato inſpergito altare expiationem faciens in eo, [a] poſtquam unxeris illud ad ſanctificandum illud.

37 Septem diebus expiato ſuper illo altari, & ſanctificato illud: ſic eſto illud altare res [a] ſancta ſanctarum, [a] quicquid tetigerit altare illud, ſanctum eſto.

38 Hoc quoque *eſt* quod [f] offeres in iſto altari, agnos anniculos binos quoque die jugiter.

[f] Heb. *facies & ſic deinceps*

39 Horum agnum unum offerto mane, & agnum alterum offerto [a] inter duas veſperas.

40 Præterea [a] decimam Ephæ ſimilæ, miſtæ quarta [a] hinis olei tuſi, & libamen quartam hinis vini, in quemlibet agnum.

41 Agnum verò alterum offerens inter duas veſperas, ſecundum oblationem matutinam, & ſecundum libamen ejus facito ei, in odorem gratum, ſacrificium igne abſumendum Jehovæ.

42 Holocauſtum juge eſto generationibus veſtris, [a] intra portam tentorii conventus coram Jehova, ubi conveniam vobiſcum [a] alloquendo te ibi. *Num.28.3.*

43 Conveniam autem illuc cum filiis Iſraëlis, ut [a] ſanctificetur [a] gloriâ meâ:

44 Sanctificabo enim tentorium conventus & altare ipſum, Aharonem etiam & filios ejus ſanctificabo, ut ſacerdotio fungantur mihi:

45 Et habitabo [g] inter filios Iſraëlis, ac ero illis in Deum:

[g] Heb. *in medio, ut verſus ſeq.*

46 Experienturq; me eſſe Jehovam Deum ſuum, qui eduxi ipſos e terra Ægypti, ut habitem inter ipſos: ego *ſum* Jehova Deus eorum.

ANNOTATIO.

1 Integros] *omni vitio carentes, ut ſuprà* 12.5. *Levit.*22.20. 2 Panes] *placentas ſine oleo, Levit.*8. 26. 4 Aqua] *non quævis, ſed ex labro ſancto, infrà* 30.18. 5 Illa] *de quibus cap.*28. *ut nominatim ſubjiciuntur.* Pallio amiculi] *vide ſuprà in* 28.31. 6 Coronamentum] *lacteam auream, de qua ſuprà* 28.36. *ut explicat Moſche Levit.*8.9. 7 Oleum unct.] *de quo infrà* 30.22. 9 His] *filiis: nam pater tiaræ loco habebat cidarin, ut ſuprà ver.*6. *vide ſuprà* 28.40. 14 Oblatio] *ac proinde comburenda extra caſtra. Levit.*4. 18 Holocauſtum] *totum pro ritu adolendum Deo, Levit.*1. 22 Aries conſecr.] *& hic ritus requiritur in iſto ſacrificiorum genere, Levit.*7.18. 23 Tractam] *ſic vocat Cato quam vulgus tortam.* 24 Et agitato] *a dextera in ſiniſtram, & contrà.* 26 Et cedito tibi] *ut qui Aharonem & filios conſecrans ſummi ſacerdotis munus obis.* 27 Elationis] *id eſt, ſurſum extollendum, antequàm comedatur.* 28 Et cedito] *regula eſt in futurum de ſacerdotum jure, ut Levit.*7.18. *&* 10.14. 29 Ad ungendum indutos eis] *id eſt, ut cùm ungendi fuerint & conſecrandi ſucceſſores, induantur illis, quemadmodum Aharon & filii ejus: ſtatuit enim perpetuam rationem conſecrandi ſacerdotes.* 31 In loco ſancto] *in porta tentorii conventus, ubi coquenda & comedenda erat, infrà ver.*32. *& Levit.*8.31. 33 Extraneus] *qui ex familia Aharonis non eſt.* 36 Expiationes] *Aharonis, filiorum, & altaris.* Peccato] *ſanguine ſacrificii pro peccato, Levit.*8.15. *ſynecdoche.* Poſtquam unxeris] *ut mandatur infrà* 30.28. *&* 40.10. *vide Levit.*8.11. 37 Sancta ſanctarum] *ſanctiſſima, vide Gen.*9.25. *& infrà* 30 32. Quicquid tetigerit] *hoc eſt, adeò ſanctum eſto, ut quidvis contactu ejus ſanctificetur: huc reſpicit Chriſtus Phariſæos redarguens, Matth.*23.18. 39 Inter duas veſp.] *vide ſuprà.*12.6. 40 Decimam Ephæ] *bhomerem, de quo ſuprà* 16.37. Hinis] *menſuræ liquidorum tantum capientis quantum* 72. *ovorum gallinaceorum teſtæ: eſt ergo quarta hinis quantum capiunt* 18. *ovorum teſtæ, id eſt, dimidium congii.* 42 Intra portam] *nam in ea tabernaculi parte collocandum erat altare, & offerenda ſacrificia: vide infrà* 40.29. Alloquendo te] *q.d. per te filios Iſraëlis conveniam.* 43 Sanctificetur] *Iſraël.*

femina ſunto.

43 Et ſunto ſuper Aharonem & ſuper filios ejus, cùm ingredietur tentorium conventus, aut cùm accedent ipſum altare ad miniſtrandum in ſancto, ne ferentes [1] iniquitatis pœnam moriantur: ſtatuto perpetuo ei & ſemini ejus poſt eum.

[1] Heb. *portent peccatum.* Num. 18.1. Leu. 22.9. Ezech. 4.4.

ANNOTATIO.

5 Illi] *induſtrii artifices, de quibus ver.* 3. Aurum illud] *id eſt, de auro illo, ut hæc quoque ſacerdotalia ornamenta ex eo, præter ſuperiora faciant.* 6 Amiculum] *ornamentum humerale, a lumbis ad ſúmos humeros pertingens, ſummi Sacerdotis tantùm, quatuor alas in quatuor extremitatibus habens: quarum ſuperiores ſuper humeros flexæ pectorale catenulis aureis ſuſtinebant, inferiores verò ad latera Sacerdotis flexæ per annulos inferiori pectoralis parti conjungebantur. Conſer hæc cum cap.* 39. *infrà.* 7 Humeralia] *id eſt, ſuperiores alæ ſive cingulæ.* Duabus] *dextera & ſiniſtra.* 8 Cingula] *ſuperiores & inferiores alæ. Quæ in eo] diſcretionis cauſa, ne hæ ſingulæ pro baltheo accipiantur: erat enim baltheus ſeparatus, iſtæ verò amiculo continentes.* 11 Sculpturis tanquã ſig.] *i. cujuſmodi cælaturis ſignatorii annuli ſculpi ſolent.* 15 Pectorale] *hæc veluti anterior pars amiculi, quæ ſacerdotis pectus tegebatur, quatuor annulis aureis ex quatuor ſuis angulis vitta hyacinthina alis amiculi, (de quibus ſuprà) alligabatur.* Juris] *nam eo induebatur ſúmus Sacerdos conſulentibus Deũ de jure reſponſurus. Num.* 27.21. *Hhezre* 2.62. *&* Nechemiæ.7.65. 25 Ejus] *ſummi ſacerdotis, cujus tegebat pectus.* 26 Duabus extremit.] *nimirum inferioribus.* Intrinſecus] *in interiore pectoralis parte, ut cõmiſſura annulorum lateret ſub angulis ejus, & pectorale inſideret cingulis amiculi, quoties conſtringebantur: infrà ver.* 28. 27 Humeralibus] *id eſt,* ὑπομασχαλίαις, *ſubaxillaribus, duabus cingulis inferioribus, quæ etiam humerales dicuntur: catachreſis.* A ſuperiore parte] *nam ita commodiùs ſub interiore pectoralis parte vitta conſtringebatur, cùm extremitas cingulæ ei ſubjiceretur.* 30 Urim & Tummim] *quæ & qualia fuerint non conſtat: Certum autem eſt non numerari inter ea quæ artificibus commiſſa ſunt facienda, ſed Moſchi ſoli a Deo data ut ea ſacro pectorali inderet: prout feciſſe legimus Levit.* 8.8. *ac propterea fortaſſe ſuprà ver.* 16. *juſſit Deus pectorale fieri duplicatum, ut Urim & Tummim intus reponerentur, & ab utraq; parte laterent.* 31 Pallium amiculi] *cui immediatè amiculum imponebatur.* 32 In cujus medio] *tam longitudinis quàm latitudinis, ut æquè penderet ab anteriore & poſteriore parte: erat autem a lateribus apertum, & ſine manicis.* 35 Ut audiatur] *pulſante ea crurum motu, nam eo uſque protendebatur pallium.* Cùm ingredietur i. ſ. c. J. & cùm egredietur] *id eſt, cùm adminiſtrabit, & munere ſuo fungetur, ut Num.* 27.17. *Deut.* 31.2. *&* 1. *Chro.* 27.1. *&* 2. *Chro.* 1.10. *Act.* 1.21. 38 Auferat] *non in perſona ſua, ſed in ſummo Pontifice Chriſto, quem typicè referebat: notantur enim hîc duo beneficia ſolius Chriſti, remiſſio peccatorum, & reconciliatio æternaq; benevolentia, quæ ver. eodem ſubjicitur.* 40 Tunicas] *quæ etiam in hiſtoriis ſacris vocantur amicula, ut* 1. *Schem* 2.18. *&* 28. *&* 14.3. *&* 22.18.

CAPUT XXIX.

Deus legem de conſecratione ſacerdotum, & portione eis eroganda ex euchariſticis Iſraëlitarum oblationibus ſancit. Fugia ſacrificia matutina veſpertinaq; inſtituit: promiſſionem de ſua præſentia confirmat, eaq; ſe populum, locum, miniſtros, & cultum ſanctificaturum pollicetur.

1 HOC autem illud *eſt* quod facies eis, ſanctificando eos ut ſacerdotio fungantur mihi: accipito juvencum [a] ſubrumum & arietes duos [b] integros:

2 Et [b] panes azymos, placentaſq; azymas miſtas oleo, & lagana azyma uncta oleo, e ſimila tritici facito ea.

3 Poſitiſq; iis in caniſtro uno, admoveto ea in ipſo caniſtro, ſimiliter juvencum illum & duos arietes.

4 Tum jubeto Aharonem & filios ejus accedere ad portam tentorii conventus, & lavato eos [b] aqua.

5 Deinde accipiens veſtimenta [b] illa, induito Aharonem tunica & [b] pallio amiculi, amiculoq; ac pectorali ſacro, quæ accinges per cingulam amiculi.

6 Et impoſita cidari capiti ejus, aptato [b] coronamentum ſanctum ſuper illam cidarin:

7 Acceptumq; [b] oleum unctionis fundito ſuper caput ejus: ſic unxeris eum.

8 Poſtea filios ejus jubens accedere, induito eos tunicis:

9 Et cingito illos baltheo, Aharonem & filios ejus, & alligato [b] his tiaras, ut ſit eis ſacerdotium decreto perpetuo: ſic [b] conſecraveris miniſterium Aharonis, & miniſteriũ filiorum ejus.

10 Tum admoveto juvencum illum ante tentorium conventus, nitente Aharone & filiis ejus manibus ſuis ſuper caput illius juvenci:

11 Et jugulato juvencum illum coram Jehova, ad oſtium tentorii conventus.

12 Deinde accipiens de ſanguine illius juvẽci, imponito cornibus altaris digito tuo: totum autem reliquum ſanguinem effundito verſus fundamentum altaris.

13 Accipiens quoque totum adipem qui operit inteſtina, & reticulum *quod eſt* ſuper jecur, amboſq; renes ejus & adipem qui *erit* ſuper illos, adoleto ſuper illud altare.

14 Carnem verò illius juvenci, & pellem ejus, ſimumque ejus igne comburito extra caſtra: [c] oblatio eſt pro peccato.

15 Poſtea arietum illorum unum accipito: & nituntor Aharon & filii ejus manibus ſuis ſuper caput iſtius arietis.

16 Jugulatoq; ariete iſto, acceptum ſanguinẽ ejus inſpergito altari circumquaque.

17 Arietem verò ipſum dividito in membra ſua, cumque laveris inteſtina ejus & crura ejus, apponito membris ejus & capiti ejus:

18 Sic adoleto arietem iſtum totum in ipſo altari, [b] holocauſtum eſt Jehovæ: odor [d] gratus, igne abſumendum ſacrificum Jehovæ eſt.

19 Accipito quoq; arietem illorum alterum, nitente Aharone & filiis ejus manibus ſuis ſuper caput illius arietis:

20 Jugulatoq; ariete iſto, acceptum ſanguinẽ ejus imponito infimæ auriculæ Aharonis, & infimæ auriculæ filiorum ejus dexterę, & pollici manus eorum dexteræ pollicique pedis eorum dexteri: inſpergito verò reliquum ſanguinem altari ipſi circumquaque.

21 Tum accipiens de illo ſanguine qui erit ſuper

[a] Heb. *filium bovis, id eſt, nondum depulſum a latte.*

[b] Heb. *impleveris manum, ut ſuprà 28. 41. quemadmodum aries impletionum dicitur infrà ver. 22. ſic deinceps.*

[c] Heb. *peccatum eſt: nomen.*

[d] Heb. *odor, id eſt, odor gratus. Gen. 8. 21. deincep.*

per altare & de oleo illo unctionis, inſpergito Aharonem & veſtimenta ejus, filioſque ejus & veſtimenta filiorum ejus cum eo: ita ſanctus erit ipſe veſtimentaq; ejus, atque filii ejus & veſtimenta filiorum ejus cum eo.

22 Deinde accipiens ex iſto ariete adipem cum cauda, adidem quoq; tegentem inteſtina, & reticulum jecoris, amboſq; renes, & adipem qui *erit* ſuper eos, & armum dexterum (nam ᵃ aries e conſecrationum eſt.)

ᵃ Heb. *implectionum: vide ſuprà ver. 9. ſic deinceps.*

23 ᵃ Tractam quoque panis unam, & placentam panis cum oleo unam, laganumq; unum ex caniſtro illo azymorum quod erit coram Jehova:

24 Imponito hæc omnia manibus Aharonis, manibuſq; filiorum ejus, ᵃ & agitato illa agitatione coram Jehova.

25 Poſteà accipiens illa e manu eorum, adoleto in ipſo altari ſuper holocauſtum, in odorem gratum coram Jehova, ſacrificium igne abſumendum Jehovæ.

26 Accipito verò pectus ipſum ex ariete conſecrationum qui *erit* pro Aharone, cùm agitaveris illud agitatione coram Jehova, ᵃ & cedito tibi in partem.

27 Sic ſanctificato pectus illud agitationis armumque ᵃ lationis, quod agitatum & qui elevatus fuerit, ex ariete conſecrationum; ex *eo* qui *fuerit* pro Aharone, & ex *iis* qui *fuerint* pro filiis ejus.

28 ᵃ Et cedito Aharoni & filiis ejus ſtatuto perpetuo, *in ſacrificiis oblatis* a filiis Iſraëlis, cùm elatio erit: nam elatio a filiis Iſraëlis ex ſacrificiis euchariſticis eorum, elatio, *inquam*, eorum Jehovæ *erit*:

29 Veſtes autem ſacræ quæ *fuerint* Aharonis, ſunto filiorum ejus poſt eum, ᵃ ad ungendum indutos eis, & ad conſecrandum in eis miniſterium illorum.

30 Septem dies induito eas qui ſacerdos *fuerit* pro eo ex filiis ejus, qui ingreſſurus erit in tentorium conventus ad miniſtrandum in ſancto.

31 Arietem autem iſtum conſecrationum accipiens, coquito carnem ejus ᵃ in loco ſancto.

32 Et comedito Aharon & filii ejus carnem iſtam arietis, & panem illum qui *erit* in caniſtro, ad portam tentorii conventus:

33 Comedunto, *inquam*, iſta ii pro quibus expiatio facta fuerit, ad conſecrandum miniſterium eorum, ad ſanctificandum eos: ᵃ extraneus autem ne comedito, nam res ſancta ſunt.

34 Quòd ſi reliquum fiet de iſta carne conſecrationum aut de pane iſto, uſque mane, tum comburito quod reliquum factum fuerit igne, ne comeditor, nam res ſancta eſt.

35 Facito itaque Aharoni & filiis ejus ſic, ſecundum omnia quæ præcepi tibi: ſeptem diebus conſecrato miniſterium eorum.

36 Juvencum verò pro peccato parato quolibet die ad ᵃ expiationes, & ᵃ peccato inſpergito altare expiationem faciens in eo, ᵃ poſtquam unxeris illud ad ſanctificandum illud.

37 Septem diebus expiato ſuper illo altari, & ſanctificato illud: ſic eſto illud altare res ᵃ ſancta ſanctarum, ᵃ quicquid tetigerit altare illud, ſanctum eſto.

38 Hoc quoque *eſt* quod ᶠ offeres in iſto altari, agnos anniculos binos quoque die jugiter.

ᶠ Heb. *facies & ſic deinceps*

39 Horum agnum unum offerto mane, & agnum alterum offerto ᵃ inter duas veſperas.

40 Præterea ᵃ decimam Ephæ ſimilæ, miſtæ quarta ᵃ hinis olei tuſi, & libamen quartam hinis vini, in quemlibet agnum.

41 Agnum verò alterum offerens inter duas veſperas, ſecundum oblationem matutinam, & ſecundum libamen ejus facito ei, in odorem gratum, ſacrificium igne abſumendum Jehovæ.

42 Holocauſtum juge eſto generationibus veſtris, ᵃ intra portam tentorii conventus coram Jehova, ubi conveniam vobiſcum ᵃ alloquendo te ibi. *Num.28.3.*

43 Conveniam autem illuc cum filiis Iſraëlis, ut ᵃ ſanctificetur ᵃ gloriâ mea:

44 Sanctificabo enim tentorium conventus & altare ipſum, Aharonem etiam & filios ejus ſanctificabo, ut ſacerdotio fungantur mihi:

45 Et habitabo ᵍ inter filios Iſraëlis, ac ero illis in Deum:

ᵍ Heb. *in medio, ut verſus ſeq.*

46 Experienturq; me eſſe Jehovam Deum ſuum, qui eduxi ipſos e terra Ægypti, ut habitem inter ipſos: ego *ſum* Jehova Deus eorum.

ANNOTATIO.

1 Integros] *omni vitio carentes, ut ſuprà 12.5. Levit.22.20.* 2 Panes] *placentas ſine oleo, Levit.8.26.* 4 Aqua] *non quævis, ſed ex labro ſancto, infrà 30.18.* 5 Illa] *de quibus cap.28. ut nominatim ſubjiciuntur.* Pallio amiculi] *vide ſuprà in 28.31.* 6 Coronamentum] *tractleam auream, de qua ſuprà 28.36. ut explicat Moſche Levit.8.9.* 7 Oleum unct.] *de quo infrà 30.22.* 9 His] *filiis: nam pater tiaræ loco habebat cidarin, ut ſuprà ver.6. vide ſuprà 28.40.* 14 Oblatio] *ac proinde comburenda extra caſtra. Levit.4.* 18 Holocauſtum] *totum pro ritu adolendum Deo, Levit.1.* 22 Aries conſecr.] *& hic ritus requiritur in iſto ſacrificiorum genere, Levit.7.18.* 23 Tractam] *ſic vocat Cato quam vulgus tortam.* 24 Et agitato] *a dextera in ſiniſtram, & contrà.* 26 Et cedito tibi] *ut qui Aharonem & filios conſecrans ſummi ſacerdotis munus obis.* 27 Elationis] *id eſt, ſurſum extollendum, antequàm comedatur.* 28 Et cedito] *regula eſt in futurum de ſacerdotum jure, ut Levit.7.18. & 10.14.* 29 Ad ungendum indutos eis] *id eſt, ut cùm ungendi fuerint & conſecrandi ſucceſſores, induantur illis, quemadmodum Aharon & filii ejus: ſtatuit enim perpetuam rationem conſecrandi ſacerdotes.* 31 In loco ſancto] *in porta tentorii conventus, ubi coquenda & comedenda erat, infrà ver.32. & Levit.8.31.* 33 Extraneus] *qui ex familia Aharonis non eſt.* 36 Expiationes] *Aharonis, filiorum, & altaris.* Peccato] *ſanguine ſacrificii pro peccato, Levit.8.15. ſynecdoche.* Poſtquam unxeris] *ut mandatur infrà 30.28. & 40.10. vide Levit.8.11.* 37 Sancta ſanctarum] *ſanctiſſima, vide Gen.9.25. & infra 30 32.* Quicquid tetigerit] *hoc eſt, adeò ſanctum eſto, ut quidvis contactu ejus ſanctificetur: huc reſpicit Chriſtus Phariſæos redarguens, Matth.23.18.* 39 Inter duas veſp.] *vide ſuprà.12.6.* 40 Decimam Ephæ] *homerem, de quo ſuprà 16.37.* Hinis] *menſuræ liquidorum tantum capientis quantum 72. ovorum gallinaceorum teſtæ: eſt ergo quarta hinis quantum capiunt 18. ovorum teſtæ, id eſt, dimidium congii.* 42 Intra portam] *nam in ea tabernaculi parte collocandum erat altare, & offerenda ſacrificia: vide infrà 40.29.* Alloquendo te] *q.d. per te filios Iſraëlis conveniam.* 43 Sanctificetur] *Iſraël.*

Gloria mea] id est, per me, non per unctionem, aspersionem, aut quid vis aliud: nam externa illa omnia adhibebantur, ut veræ sanctificationis symbola.

CAPUT XXX.

Altare suffitus, usus & locus ejus describitur: semisicla argentei capitatio maribus vigesimum annum attingentibus superantibusq; ad tabernaculi extructionem imperatur: unguenti suffitusq; sacri confectura & usus præscribitur, & ne ad alios usus adhibeantur severè prohibetur.

1 FACITO etiam altare, [a] thymiaterium suffitus, e lignis Schittim facito illud.

2 *Unius* cubiti longitudine sua, & cubiti latitudine sua, quadratum esto, & duorum cubitorum altitudine sua: [a] ex ipso cornua ejus *surgito.*

3 Et obducito illud auro puro, [a] tectum ejus & latera structuræ ejus circumquaq; & cornua ejus: facitoq; ei limbum aureum circumquaq;.

4 Deinde binos annulos aureos facies ei, infra limbum ejus juxta binos angulos ejus aptato ad duo latera ejus: quod erit [a] in sedes vectibus, ad portandum illud eis.

5 Facito autem ipsos vectes e lignis Schittim, & obducito eos auro.

6 Et ponito illud ante velum quod *erit* ante arcam testimonii, e regione operculi propitiatorii illius quod *erit* supra testimonium, quò cōventurus sum tecum:

7 Ut adoleat super illud Aharon suffitum aromatum, ut quoque mane, cùm aptaverit lucernas, adoleat illum,

8 Similiter cùm accenderit Aharon lucernas inter duas vesperas, adoleat illum: suffitus jugis coram Jehova per generationes vestras *esto.*

9 Ne imponite ei suffitum exterum, aut [a] holocaustum, aut oblationem: neque libamen libatote super illud.

10 Tantùm expiationem facito Aharon super cornua ejus semel [a] quotannis: e sanguine [a] sacrificii pro peccato *diei* expiationū semel quotannis expiationē facito in eo per generationes vestras: res sancta sanctarum est Jehovę.

11 PRAETEREA allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

12 [a] Cùm recensebis singula capita filiorum Jisraëlis per numerandos eorum, tum danto quisq; [a] redempturam [b] vitæ suæ Jehovæ, numerando eos, ut non sit in eis plaga cùm numerabis eos.

13 Hoc danto, [a] quisquis transit in numeratos, dimidium sicli [a] prout est siclus sacer, ([a] viginti obolorum *est* hic siclus) dimidium sicli oblationem Jehovæ.

14 Quisquis transit in numeratos a nato viginti annos & suprà, dato oblationem Jehovæ.

15 Qui dives est, ne augeto, & qui tenuis est, ne diminuito de dimidio sicli, dando oblationē Jehovæ, ad expiandum animas vestras.

16 Accipiens autem pecuniam istam expiationum a filiis Jisraëlis, reponito eam [a] ad ministerium tentorii conventus: erit q; filiis Jisraëlis in monimentum coram Jehova, ad expiandum animas vestras.

17 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

18 Facito etiam labrum æneum, & scapum ejus æneum ad lavandum: & ponito illud inter tentorium conventus & inter [a] ipsum altare, ac ponito ibi aquam:

19 Ut lavent Aharon & filii ejus ex eo, manus suas & pedes suos,

20 Cùm erunt ingressuri tentorium conventus, lavanto aqua ut non moriantur, aut cùm erunt accessuri ad ipsum altare, ut ministrent ut adoleant sacrificium igne absumendū Jehovæ:

21 Lavanto, inquam, manus suas & pedes suos ut non moriantur: hoc esto illis statutum perpetuum, ipsi *Aharoni* & semini ejus per generationes eorum.

22 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo,

23 Tu autem accipe tibi [a] aromatum præstātissimum, myrrhæ ingenuæ quingenta [c] *pondo*, & cinnamomi odorati dimidium ejus, ducenta quinquaginta: & calami odorati ducenta quinquaginta,

24 Et casię quingenta, prout est pondus sacrum, & olei olivæ [a] hinem,

25 Et parato [d] ex illo oleum unctionis sacrę, unguentum [a] unguentariæ operæ [a] unguentarii: oleum unctionis sacræ esto.

26 Eoque ungito tentorium conventus, & arcam ipsam testimonii,

27 Mensamq; illam cum omnibus instrumentis ejus, & lychnuchum ac instrumenta ejus, & altare ipsum suffitus,

28 Altare quoq; holocausti & omnia instrumenta ejus, labrumq; & scapum ejus.

29 Ita sanctificato illa, ut sint res [a] sancta sanctarum: quicquid tetigerit illa, sanctum esto.

30 Aharonem quoque & filios ejus ungito: ita sanctificato eos, ut sacerdotio fungantur mihi.

31 Filios verò Jisraëlis alloquitor, dicendo, oleum unctionis sanctę esto hoc [a] mihi per generationes vestras.

32 Carnem hominis ne *quisquam eo* ungito, aut secundum confecturam ejus ne facitote simile ei: [a] res sancta est, res sancta esto vobis.

33 Quisquis conficiet simile ei, aut quisquis imponet ex eo rei exteræ, utique [a] excindetur e populis suis.

34 ITEM edixit Jehova Moschi, accipe tibi aromata, staeten & [e] onychem & galbanū [b] nardi folia cum spicis & thus purum: pondus *unius* prout pondus *alterius esto.*

35 Et parato ex eo suffitum, pigmentum opus pigmentarii, [a] salitum, purum, ac sanctum.

36 Contundensq; [a] ex eo minutim, ponito ex eo [a] corā ipso testimonio in tentorio conventus quò conventurus sum tecum: res sancta sanctarum esto vobis.

37 At secundum hujus suffitus quem feceris confecturam ne facitote vobis: [a] res sancta esto tibi, Jehovæ *est.*

38 Quisquis fecerit ei similem ad odorandum eam, utique excindetur e populis suis.

Heb. peccati: metonymia

Heb. animæ suæ.

[c] Eclips. *supperum ex Onias Chaldæo.*

[d] Heb. *oleum: unctionis, ut vers. 31.*

[e] Vulgo *Italam Dyo- siam.*

[f] Heb. *aromata.*

ANNOTATIO.

2 Thymiaterium] *a quotidiano usu ejus, etsi ibidem semel quotannis, & aliàs in certis peccatorum generibus*

bus aſperſione ſanguinis fieret expiatio, infrà ver. 10. Levit. 4. 7. 2 Ex ipſo] *vide ſuprà 27. 2.* 3 Tectum] *aream, ſummam ejus partem.* 4 In ſedes] *ut ſuprà 25. 27.* 9 Holocauſtum] *nam ad hæc fuit inſtitutum altare ſuprà 27. 1.* 10 Quotannis] *die expiationum, decimo menſis ſeptimi, Levit. 16. 18. & 23. 27.* 12 Cùm recenſebis] *Hebræi ferè omnes hoc mandatum non temporarium, ſed perpetuum fuiſſe putant, ut ex collecta compararentur holocauſta quotidiana, ſacrificia in dies feſtos, & reliquæ oblationes pro toto cœtu: ſed quia nuſquam de anniverſaria collecta legitur, veriſimilius videtur mandatum fuiſſe Moſchi ut ſemel tantùm fieret: primùm a ſine, nam hæc capitatio ad expiationem populi recens ex Ægypto educti imperata eſt: ſecundò a verbis exemploq; Moſchus, qui neq; hoc ſtatutum perpetuum vocat ut cætera omnia, neque deinceps repetitiſſe legitur, ne tum quidem cùm iteratò & tertiò populum recenſuit. Num 1. & 26. tertiò ab exemplo ſucceſſorum omnium, qui nuſquam leguntur hanc capitationem imperaſſe: (Legitur quidem Joaſch 2. Chron. 24. exemplum Moſchis adhibuiſſe, ut extraordinariæ neceſſitati extraordinaria collecta conſuleret: ſed quod ibi ſcribitur, de anno in annum, &c. non ad penſitationem, ut vulgò putatur, ſed ad aſſiduam templi inſtaurationem pertinet, ut quæ non eſset unius anni opus: ut illud taceamus quòd diverſum fuit collectæ genus, quod apparet ex eo quòd cunctabatur Joiada eam colligere, & quòd deinde tanquam voluntaria oblatio in arcam ſive cippum Eccleſiæ abunoquoque pro arbitrio ſuo conjecta eſt) Poſtremò ab hujus collectæ uſu: nam pecunia hæc in monimentum ſtatuenda dicitur ver. 16. hoc eſt in miniſterium tabernaculi quod manebat, non autem in res quæ conſumuntur (qualia ſacrificia erant) impendenda: ac propterea Nechemja legis ſtudioſiſſimus obſervator Iſraëlitis poſtliminio reverſis non legis auctoritate ſed ipſa æquitate fretus ad illum uſum trecentem ſicli indixit Nechem. 10. 32. quod minimè omnium facturus erat ſi hac lege caveri intellexiſſet.* Redemptura] *pecuniam, quam offerri ab iis neceſſe eſt, ſi vitam ſalvam eſſe volunt: ideò ſequitur, ut non ſit in eis plaga.* 13 Quiſquis tranſit] *acœtu numerandorum ad cœtum numeratorum: dabatur enim a ſingulis tranſeuntibus dimidiatus ſiclus.* Prout eſt ſiclus ſacer] *duplo major communi.* Viginti obolorum] *eſt autem obolus tantum argenti quantum pendunt 16. grana hordei: itaq; hic ſemiſiclus pendebat 160. grana hordei.* 16 Ad miniſterium ten.] *quod ſpeciatim exprimitur infrà. 38. 25.* 18 Ipſum altare] *holocauſti, de quo ſuprà 27 1. nam thymiaterium de quo ver 1. intra tentorium conventus ante velum ſanctuarii erat collocandum, ver. 6. quamobrem huic loco accommodari non poteſt.* 23 Aromatum præſtantiſſimum] *vel ſpeciem omnium præſtantiſſimam, hoc eſt, balſamum omnibus, ut Plinius loquitur, odoribus prælatum, quod ideò Arabibus dicitur Belſamin, quaſi dicas, dominium obtinens inter aromata: vel uniuſcujuſque generis quod ſubjungitur, quicquid eſt præſtantiſſimum: harum prior interpretatio magis placet.* 24 Hinem] *bicongium: vide ſupra 29. 40.* 25 Unguentariæ] *id eſt, artificioſiſſimè paratum.* Unguentarii] *non tyronis ſed periti artificis.* 29 Sancta ſanctarum] *ſanctiſſima per ſe, & alias ſanctificans: vide Gen. 9. 25.* 31 Mihi] *ſoli, ut ad nullos alios uſus adhibeatur, aut fiat.* 32 Res ſancta] *q. d. ut res ſancta eſt mea inſtitutione, ita vobis eſto obſervatione.* 33 Excindetur] *v. de Gen. 17. 14.* 34 Nardi folia cum ſpicis] *tribus modis ab Hebræis redditur: quidam hoc modo, ſtacten & onychem & galbanum hæc aromata, & thus, &c. alii, & galbanum illa aromata & thus, reſpicientes ad ea quæ nominata ſunt in ſuperiore confectura ver. 23. alii nardum interpretantur, ut nos fecimus: nardus enim, teſte Plinio lib. 12. natur. hiſt. cap. 12. præcipuus eſt in unguentis odoratis, ideoq; generis nomen κατ' ἐξοχὴν obtinet. obtinet autem in plurali, quia non tantùm ſpica ſua, ſed etiam folius celebratur gemma dote, ut idem loquitur.* 35 Salitum,] *ex ſimplice vocis etymo: eſt alii exponunt commixtum, condenſatum, fermentatum, metaphoricè.* 36 Ex eo] *ex paſtillis unguentariis ejus, qui non toti friabantur & contundebantur, ſed tantum quotidie quantum abſumendum erat.* Coram ipſo teſt.] *in altari ſuffitus, ſive thymiaterio, de quo ver. 1.* 37 Res ſancta] *vide ſuprà ver. 30.*

CAPUT XXXI.

Deus nominatim præcipuos tabernaculi curatores facultate opificii a ſe inſtructos deſignat: & ne ſibi licere putent operi illi ſacro etiam in ſabbatho incumbere, præceptum de ejus obſervatione mortis excidiiq; pœna adjuncta repetit.

1 DEINDE allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo,
2 [a] Vide, nominatim vocavi Betzaleelē filium Uri filii Churis e tribu Jehudæ:
3 Quem [a] implevi Spiritu Dei, *quod* ad peritiam & intelligentiam notitiamq; & omnem artem,
[a] Heb. *cogitationes: metonymia.*
4 Excogitandi [a] res induſtriè inventas, & operandi in auro & in argento & in ære
5 Et artificio gemmatio inſerendi & artificio lignario, operandi qualibet arte
6 Præterea ego ecce, addidi ei Aholiabum filium Achiſamaci e tribu Danis, & [a] animo cujuſque [b] induſtrii indidi peritiam: ut faciant quecunque præcepi tibi.
[b] Heb. *ſapientia corde.*
7 Tentorium conventus, & arcam [a] pro teſtimonio ipſo, & operculum propitiatorium quod *erit* ſuper eam, & omnia inſtrumenta ipſa tentorii:
8 Menſamque cum inſtrumentis ejus, & lychnuchum [a] purū cum omnibus inſtrumentis ejus, & altare ſuffitus:
9 Et altare holocauſti cum omnibus inſtrumentis ejus, labrumq; & ſcapum ejus:
10 Et [a] veſtes miniſterii, & veſtes ſacras Aharonis ſacerdotis, & veſtes filiorum ejus [a] ad fūgendum ſacerdotio:
11 Denique oleum unctionis, & ſuffitum aromatum pro ſanctuario: ſecundum omnia quæ præcepi tibi faciunto.
12 Præterea edixit Jehova Moſchi, dicendo,
13 Tu autē alloquere filios Iſraëlis dicendo, [a] veruntamen ſabbatha mea ſervatote: nam [a] ſignum eſt inter me & inter vos per generationes veſtras, ad cognoſcendum me Jehovam eſſe qui ſanctifico vos.
14 Obſervare ergo ſabbathum, quia res ſancta eſt vobis: profanantium illud *quiſque* [c] omnino morti traditor, nam quicunque fecerit in eo opus, utique [a] excindetur anima illa e medio populorum ſuorum,
[c] Heb. *morte cudo morte traditor, ut infrà ver. 15.*
15 Sex diebus fiet opus, at die quovis ſepti-

mo ſabbathum ' requies *eſt*, res ſancta Jehovæ: quiſquis fecerit opus die ullo ſabbathi, omnino morti traditor.

16 Obſervanto itaque filii Jiſraëlis ſabbathũ ipſum, celebrando ſabbathum per generationes ſuas, fœdere [d] perpetuo.

[d] Heb. *ſeculi*

17 Inter me & inter filios Jiſraëlis ſignum eſt in perpetuum: quia ſex diebus fecit Jehova cœlum & terram, die autẽ ſeptimo quievit & [e] ' recreavit ſe.

[e] Heb. *ravuach*, *prà* 31.

18 Tandem cùm abſolveret alloqui eum in monte Sinai, dedit Moſchi duas ilias tabulas teſtimonii, tabulas lapideas ſcriptas ' digito Dei.

ANNOTATIO.

2 Vide] *conſidera, ut ſcias cui erit hoc opus committendum.* 3 Implevi] *divinis donis quę ſequuntur inſtruxi.* 6 Animo cujuſque] *præter duos ſuperiores, qui fuerunt præcipui curatores operis. vide infrà* 36. 1. 7 Pro teſtimonio] *continendo: vide ſuprà* 25.16. 8 Purum] *ex auro puro, ſuprà.* 25. 31. 10 Veſtes miniſterii] *ſtragulas, hoc eſt, aulæa & vela tabernaculum veſtientia ſuprà* 26. *& infrà* 36. *& involucra quibus tegebatur menſa, arca, altare, & reliqua inſtrumenta ſacra, cùm deportanda erant. Num.* 4. *ſic infrà* 35. 19. Ad fungendum] *quibus utentur cùm fungendum erit ſacerdotio.* 13 Veruntamẽ] *q. d. tanti volo fieri ſabbatha mea, ut ne hoc opus quidem, quamvis ſacrum, in eis fieri velim.* Signum] *documentum commune inter nos, mei, ut creatoris & ſanctificantis, veſtri autem, ut qui creati eſtis & ſanctificati: adeò ſubjungit, ad cognoſcendum. q d. obſervari jubeo, ut ejus obſervatione hæc cognoſcatis.* 14 Excindetur] *vide Gene.* 17.14. 15 Requies] *ſuprà* 16.26. 17 Recreavit] *humanitus dictum.* 18 Digito Dei] *id eſt, non artificio humano, ſed divinitus ſculptas, ut* 32.16. *nam ſecundas de quibus infrà* 34. 1. *paravit Moſche.*

CAPUT XXXII.

Jiſraëlitæ Moſche tardante vitulum ſibi in Deum conflantes, iram divinam graviſſimè contra ſe provocant: qua demum mitigata revertens Moſche, eos verbis & factis ſeverè caſtigat.

1 CVM autem videret ' populus admodum differre Moſchen deſcendere ex ipſo monte: congregatus populus ad Aharonem, dixerunt ad eum, [a] age, fac nobis Deos, qui anteeant nobis, jam enim viro illo Moſche, qui eduxit nos e terra Ægypti, quid factum ſit ignoramus.

[a] Heb. *ſurge.*

2 Quibus edixit Aharon, rumpentes detrahite inaures aureas quæ *ſunt* in auribus uxorum veſtrarum, filiorum veſtrorum, filiarumq; veſtrarum: & afferte ad me.

3 Rumpentes ergo detraxerunt ſibi ' totus ille populus inaures aureas, quæ *erant* in auribus ſuis, & attulerunt ad Aharonem.

4 Qui acceptum e manu eorum formavit illud cerrà formâ, fecitq́ue [b] ex eo vitulum fuſilem: tum dixerunt, hi *ſunt* dii tui Jiſraël, qui eduxerunt te e terra Ægypti.

[b] Heb. *illud, vitulum fuſionis pro adjectivo conjugato, ut infrà ver.* 8.

5 Quod videns Aharon, extruxit altare coram eo, proclamavitq́; Aharon dicendo, feſtum Jehovę cras *eſto.*

6 Surgentes itaq; poſtero mane obtulerunt holocauſta & applicarunt euchariſteria: ſeditq́; populus ad edendum & bibendum, deinde ſurrexerunt ad ludendum.

[c] Heb. *abi deſcende.*

7 Edixit verò Jehova Moſchi, [c] abiens deſcende, nam ' corrupit ſe populus tuus quem eduxiſti e terra Ægypti:

8 Receſſerunt ' celeriter ab ea via quam præcepi illis, fecerunt ſibi vitulum fuſilem: & incurvantes ſe ſacrificaverunt ' ei, ac dixerunt, hi *ſunt* Dii tui Jiſraël, qui eduxerunt te e terra Ægypti.

9 Dixit etiam Jehova ad moſchen, ' vidi populũ iſtũ, quòd ecce populus [d] ' dura cervice eſt.

[d] Heb. *durus.*

10 Nunc igitur ' ſine me, ut accenſa ira mea in eos conſumam eos: efficiam verò te in gentem magnam.

11 Quamobrem deprecans Moſche faciem iratam Jehovæ Dei ſui, dixit, ' quare Jehova accenderetur ira tua in populũ tuum, quẽ eduxiſti e terra Ægypti, virtute magna & manu forti?

12 Quare loquerentur Ægyptii, dicendo, malo *animo* eduxit eos, ut occideret eos in iſtis montibus, & conſumeret eos e ſuperficie terræ? converte te ne accendatur ira tua, & pœniteat te iſtius mali quod propoſuiſti contra populum tuum.

13 Recordare Abrahami, Jitzchaki, & Jiſraëlis ſervorum tuorum, quòd juraſti eis per te & promiſiſti eis, multiplicabo ſemen veſtrum tanquam ſtellas cœli: & totã hanc terrã quam promiſi dabo ſemini veſtro, ut poſſideant in ſeculũ.

14 Tum ' pœnituit Jehovam iſtius mali, quod facturum ſe dixerat populo ſuo:

15 Et Moſche revertens deſcendit de monte illo cum duabus tabulis teſtimonii in manu ſuæ: tabulis ſcriptis a binis paginis ſuis, hinc & inde erant ſcriptæ.

16 Erant q́; tabulæ iſtę ' opus Dei, & ſcriptura ſcriptura Dei erat inſculpta tabulis.

17 Audiens autem Jehoſchuhha ſonum ipſum populi dum vociferaretur, dicebat ad Moſchen, ' ſonus belli *eſt* in caſtris:

18 Qui dixit, non *eſt* ſonus [e] quo ſtrenui clamant, neque *eſt* ſonus quo debiles clamant: ſonum ' cantantium ego audio.

[e] Heb. *clamandi ſonum ſtrenuitatem, quę ſonus clamandi debilitatem, ſonus cantandi.*

19 Fuitq́ue cùm appropinquans ad caſtra videret vitulum illum & choros, ut accenderetur ira Moſchis, & abjiciens e manibus ſuis tabulas frangeret eas ſub ipſo monte.

20 Deinde accipiens vitulum illum quem fecerant ' exuſſit igne, commoluitq́; donec minutum eſſet: diſpergenſque in ſuperficiem aquarum, juſſit bibere filios Jiſraëlis.

21 Dixitq́; Moſche ad Aharonem, quid fecit tibi populus iſte, quòd induxeris ſuper eum peccatum maximum?

22 Cui dixit Aharon, ne accendatur ira domini mei, tu noſti populum hunc [f] in malo jacère:

[f] Heb. *quod in malo ſit ſimile 1. Sam.* 5.19.

23 Dicentibus mihi, fac nobis Deos qui anteeant nobis: jam enim Moſche viro illo, qui eduxit nos e terra Ægypti quid factum ſit ignoramus:

24 Dixi eis, cui *eſt* aurum? rumpentes detrahite vobis, dederuntq́; mihi: quod ubi conjeci in ignem, prodiit vitulus iſte.

25 Cùm ergo videret Moſche populum eſſe ' nudatum, quòd ' nudaſſet eum Aharon ad ig-

no

nominiam ſubeundam ab *inimicis* qui reſurrecturi fuiſſent in eos:
26 Subſiſtens Moſche in porta caſtrorum, edixit, quiſquis *eſt* Jehovæ, ad me *aggregator*: ſic aggregati ſunt ad eum omnes filii Levi.
27 Dixitq; illis, ſic ait Jehova Deus Iſraëlis, apponite quiſque gladium ſuum femori ſuo: tranſite & redite per caſtra de porta in portam, ut occidatis quiſque fratrem ſuum, & quiſque amicum ſuum, & quiſque propinquum ſuum.
28 Quod facientibus filiis Levi ſecundum edictum Moſchis, ceciderunt de populo illo, eo ipſo die, ad tria millia virorum.
29 Dixerat enim Moſche, conſecrate manum veſtram hodie Jehovæ (nam *conſecranda eſt* cuique contra filium ſuum & fratrem ſuum) ut imponat vobis hodie benedictionem.
30 Fuit autem poſtridie, cùm dixiſſet Moſche ad populum, vos peccaſtis peccato maximo, nunc itaque aſcendam ad Jehovam, forte expiationem faciam pro peccato veſtro:
31 Ut reverſus Moſche ad Jehovam diceret, utique peccavit populus iſte peccato maximo, cùm fecerunt ſibi Deos aureos:
32 Attamen nunc an condonare vis peccatum eorum? nam ſi non *ita eſt*, dele me nunc de libro tuo quem ſcripſiſti.
33 Dixit verò Jehova ad Moſchen, eum qui peccaret mihi, delerem de libro meo:
34 Sed nunc abiens deduc populum iſtum quò dixi tibi, ecce angelus meus præibit tibi: & quo die viſitaturus ſum, viſitabo adverſus eos peccatum ipſorum.
35 Quare cùm percuteret Jehova populum iſtum, *percutiebat* propter *id* quod fecit vitulo illi quem fecerat Aharon.

g Heb. *implete, ut ſuprà 28.41. & 29.9.*

ANNOTATIO.

1 Populus] *magna pars populi: ſynecdoche: nam illi quos Moſche armavit contra idololatras ver.26. non ſunt in idololatria numerandi, teſte Apoſtolo 1.Cor.10.7.* 3 Totus ille po.] *de quo ver.1.* 7 Corrupit ſe] *idololatriâ ſuâ ſibi exitium comparavit, effecitq; ut non amplius habeatur pro populo meo: ſic Deut. 32.5.* 8 Celeriter] *poſt initum fœdus, & promulgatum decalogum.* Ei] *non mihi, licet verbo aliter præ ſe ferant, ſuprà ver.5.* 9 Vidi] *q.d. memoria repetens res ejus geſtas ab exitu ex Ægypto, & cum facto hoc comparans, indomitum eſſe ſtatuo.* Dura cervice] *metaphora a juvencis refractariis.* 10 Sine me] *q.d. ſi me ſiveris neque precibus averteris iram meam, conſumam eos: humanitus dictum.* 11 Quare Jehova] *tribus argumentis deprecatur iram Dei, primum eſt a beneficiis antè collatis, quæ irrita eſſent ſi populus conſumeretur: ſecundum a gloria Dei quam hoſtes obſcurarent: tertium a promiſſionibus factis patribus, quarum fidem conſtare oporteat.* 14 Pœnituit] *ut Gen.6.6. id eſt, non conſumpſit ut interminatus fuerat ſuprà ver.10. ſed tribus millibus cæſis acquievit ver.28. pœnitentiaq; populo imperata infrà 33.4. aſpectabilem præſentiam ſuam a caſtris ſubduxit infrà 33.7. & ſequentibus.* 16 Opus Dei] *vide ſuprà 31.18.* 17 Sonus belli] *neſciebat enim quid in caſtris gereretur, quia in monte ſubſiſterat ſuprà 24.13.* 18 Cantantium] *poſt crapulam coram vitulo ludentium, ver.6.* 20 Exuſſit] *deformavit, liquefaciens igne: omnia hæc ad deteſtationem idololatriæ.* 25 Nudatum] *gratia & præſidio Dei, quem adeò graviter offenderat.* Nudaſſet] *præſtando quod petebant, eoſq; in errore confirmando, ver.4. & 5. unde gravis in eum ira ſecuta eſt, Deut.9.20.* Ab inimicis] *ut poſteà evenit ab Hhamalekitis, Num.14.45.* 26 In porta caſtr.] *cùm in tentorium extra caſtra ſe reciperet, infrà 33.8.* Omnes filii Levi] *non quidem omnes Levitæ, ſed omnes qui aggregati ſunt Levitæ erant, videlicet qui domi manentes ſe in idololatriâ non profecerant, hoc enim nomine commendantur Deut.33.9. aliquin ex iis multi in idololatriam cum Aharone lapſi erant, ut apparet ex ver.29. & Deut.33.* 27 Fratrem ſuum] *q.d. nemini parcite, ſed obvium quemque ſine exceptione occidite.* 29 Dixerat enim] *Ætiologia alacritatis Levitarum, quod a Moſche didicerant rem fore Deo gratiſſimam ſibiq; ac toti populo ſalutarem.* Filium] *ut ſuprà ver.27.* 30 Poſtridie] *quàm ſtrages edita eſt, & Moſche ſermonem cum Deo habuit, de quo infrà toto cap.33.* Fortè] *non dubitantis eſt, ſed ſollicitudinem exacuentis, gravitatem peccati oſtendentis, & tamen aliqua gratiæ Dei expectatione erigentis, ut Jehoſchu 14.12. & 1.Schemu.14.7. Act.8.22.* 31 Diceret] *illo 40. dierum ſpatio, quo rurſum jejunus in monte manſit, Deut.9.18. Eſt autem Paralepſis, qua retices Moſche alias rationes quibus ad impetrandam populo veniam utebatur, colloqui finem duntaxat exprimit quo ipſe erupit, cùm nihil aliis præſtitiſſet: vide infrà 33.* 32 Dele me] *ne habeas me in tuorum numero, quos ad ſalutem prædeſtinaſti: metaphora.* 33 Delerem] *Conceſſione inhibet ardens Moſchis ſtudium erga idololatras: q.d. ſi ut dicis illum mihi delendus eſſet pro ſumma mea juſtitia eum delerem qui peccavit.* 34 Quò dixi] *infrà 33.2 & 3. nam illa tempore præceſſerunt.* Angelus] *de quo ſuprà 23.20.* Quo die viſit.] *q.d. etſi nunc tua interceſſione manum retraho, alio tamen tempore eos propter hoc peccatum caſtigabo, cùm me alias peccatis irritaverint.* 35 Quare cùm] *id eſt, alio tempore quoties novi peccati occaſione populum puniebat, punivit quoque hujus peccati nomine.*

CAPUT XXXIII.

Populus iræ divinæ ſenſu ad reſipiſcentiam permotus etiam externis ſignis tam declaratricibus precibus Moſchis tandem venia impetratur.

a Heb. *abi, aſcende.*

1 EDIXERAT autem Jehova Moſchi, abiens aſcende hinc tu & populus iſte quem eduxiſti e terra Ægypti, in terram quam juramento promiſi Abrahamo, Jitzchako & Jahhakobo, dicendo, ſemini tuo dabo illam:
2 (Et mittam ante te Angelum, quo expellam Cenahhanæum, Emoræum, & Chittæum, & Perizzæum, & Chivvæum, & Jebuſæum)
3 In terram affluentem lacte & melle: ſed non aſcendam in medio tui, quia populus durus cervice es, ne conſumam te in hoc itinere.
4 Et audiens populus verbum malum iſtud luctui ſe dederant, & non impoſuerant ullus ornamentum ſuum ſibi:
5 (Quia edixerat Jehova Moſchi, edic filiis Iſraëlis, vos *eſtis* populus durus cervice, uno momento, ſi aſcendero in medio tui, conſumpſero te: nunc itaque depone ornamentum tuum a te, tunc cognoſcam quid ſim facturus te)
6 Sed ſpoliaverant ſe filii Iſraëlis quiſque

ornamento ſuo, ᵖprocul a monte Chorebo.

7 Moſche verò ᵖ acceptum tentorium ſuum tetendit ſibi extra caſtra procul recedendo a caſtris, ᵖvocavitq; illud tentoriū conventus: erat enim ut quiſquis requirebat Jehovā, exiret verſus tentorium conventus quod *erat* extra caſtra.

8 Fuit autem ᵖ cùm exiret Moſche in tentorium illud, ᵖſurgentesq; totus populus ſtarent quiſque ad oſtium tentorii ſui, ut intuerentur tergum Moſchis donec ingrederetur in illud tentorium:

9 Fuit verò, cùm ingreſſus eſſet Moſche in tentorium illud, ut deſcendens columna illa nubis conſiſteret ad oſtium illius tentorii, & loqueretur cum Moſche.

10 Quamobrem videns totus populus columnam illam nubis conſiſtentem ad oſtium illius tentorii, ſurgebat totus populus ut incurvarent ſe ad oſtium tentorii ſui.

11 Alloquebatur autem Jehova Moſchen, ᵖfacie ad faciem, quemadmodū alloqui ſolet quis amicum ſuum: redeunte verò ad caſtra *Moſche* cum miniſtro ſuo Jehoſchuhha filio Nunis ᵖ puero, ᵖnon recedebat e medio illius tentorii.

12 Tum dixit Moſche ad Jehovam, vide, ᵖtu edicis mihi deduc populum hunc, intereà tu ᵖ non indicaſti mihi quę miſſurus eras mecum: tu tamen dixiſti, ᵖagnoſco te nominatim, atque etiam invenisti gratiam in oculis meis.

13 Nunc ergo, ſi modò inveni gratiam in oculis tuis, ᵖindica mihi quæſo vias tuas, ut ᵖ agnoſcam te eo quòd invenero gratiam in oculis tuis: conſydera etiam gentem hanc populum tuum eſſe.

14 Quo dicente, ᵖ facies mea præcederet ut quietem darem tibi?

15 Dixit Moſche ad eum, ſi facies tua non præcedet, ne jubeto nos hinc diſcedere.

16 Nam quanam re cognoſcetur inveniſſe gratiam in oculis tuis me & populum tuum? nónne cùm ibis nobiſcum? ita ſeparabimur ego & populus tuus ab omni populo qui *eſt* in ſuperficie terræ.

17 Dixit itaq; Jehova ad Moſchen, etiam hanc rem quam dixiſti faciam: quia gratiam inveniſti in oculis meis, & agnoſco te nominatim.

18 Amplius dicenti *Moſhi*, ᵖ fac quæſo videā ᵖgloriam tuam:

19 Dixit, ego faciam ut tranſeat ᵖ tota bonitas mea ante faciem tuam, & inclamabo nominatim Jehova ante faciem tuam: attamen ᵖ gratioſus ero ᵖcui fuero gratioſus, & miſerebor cujus miſertus fuero.

20 (ᵖDicebat enim, non poſſes videre faciem meam, quia non poteſt videre me ullus homo ᵖdum vivit)

21 Et dixit Jehova, ecce locus apud me: ut conſiſtas ſuper iſtam rupem.

22 Erit autem cùm tranſibit gloria mea, ut ponam te in cavitate ipſa rupis, & ᵖobtegam te manu mea donec tranſivero.

23 Sed cùm amovero manum meam, videbis ᵖposteriora mea, ᵖfacies autem mea videri non poteſt.

ANNOTATIO.

1 Edixerat] *cùm ad primam illam precationem Moſchis ſuprà 32.11. Deum pœnituiſſet ejus mali, quod ver.10. fuerat interminatus, vide ſuprà 32.14. nam totum hoc caput per hyſteroſin eſt ſuperioris exegeticum* 2 Et mittam] *hæc deſerè promiſiſſe ullis patrum nuſquam legitur, ſed tamen reipſa promiſſionib. continentur, ut Gene.46.3. cùm enim ſe daturum poſteris promiſit terram iſtorum populorum, omnino promiſit fore ut illos expelleret.* 3 Non aſcendam] *id eſt, nolo poſt hac ſigno aſpectabili eos ducere, aut inter eos viſibiliter reſidere, ut feci.* Durus cerv.] *ſuprà 32.9.* Ne conſumam te] *quia non poſſum peccatu connivere. ſuprà 23.21.* 4 Verbum malum iſtud] *Deum graviſſimè indignatum de populi excidio cogitaſſe, aliquantulum precatione Moſchis mitigatum pœnitentiam publicam imperaſſe, & ſuam præſentiam aſpectabilem ſubtrahere.* Non impoſuerant] *depoſitis pretioſis ornamentis, cilicio & cinere operti lugubri habitu incedebant.* 5 Tunc] *ratione habita reſipiſcentiæ tuæ certius aliquid ſtatuam.* 6 Procul a monte] *quaſi publicè profitentes ſe præſentia Dei indignos eſſe in Chorebo habitantis.* 7 Acceptum tentorium ſuum] *nam Deo nullum adhuc erectum fuerat, ac ne populo quidem imperatum. facit autem hoc Moſche ut populi peccatum ante oculos ejus exaggeret, & ne ſi in populo maneat colloquio Dei privetur, & plenæ reconciliationis actio abrumpatur, quandoquidem ſe Deus a caſtris ſubduxerat, ſuprà ver.3.* Vocavitque] *promulgavit omnibus qui Deum conſulerent eorſum eſſe veniendum, unde nomen conſecutum eſt tentorii conventus.* 8 Cùm exiret] *oraturus pro populo Deum ut tramplagaſq; ſuas cohiberet, de quibus ſuprà 32.25. & ſequent.* Surgenteſq;] *boni, qui Moſchen pro ipſis interceſſurum ita proſequebantur.* 11 Facie ad faciem] *id eſt, admodum familiariter, ut ſequentia exprimunt,* Puero] *id eſt. famulo, ut Gen.37.2. & 41.12. erat enim tum quaſi 53. annos natus.* Non recedebat] *Jehova ſcilicet, qui planè denunciaverat ſe non futurum in medio populi, ſuprà ver.3.* 12 Tu edicis] *ſuprà ver.1.* Non indicaſti mihi quæ miſ.] *id eſt, nihil dicis de columna ignis & nubis quibus hactenus duxeras nos, aut de tabernaculo ubi promiſeras habitaturū gloriam tuam: ſed quod interminatus es ſuprà ver.3. jam reipſa præſtas, quod hic conſiſtens omnino a caſtris abſtines, ver.11.* Agnoſco te nom.] *approbo te, & habeo rationē tui.* 13 Indica mihi] *id eſt, oſtende te fore ducem noſtrū.* Agnoſcam] *id eſt, reipſa experiar & ſentiam te præſentē eſſe.* 14 Facies] *aſpectabilis præſentia mea. q.d. vis ne ita fieri? ſtatui enim tibi gratificari.* 18 Fac quæſo] *i. promiſſionem tuā confirma hoc ſigno aſpectabili.* Gloriam tuam] *ipſiſſimam majeſtatē tuam ab imaginibus nudam, ad majorē mei confirmationē.* 19 Tota bonitas] *id eſt, gloria, ut ver.18. & 22.* Gratioſus ero] *opere & communicatione mei.* Cui gratioſus fuero] *æterno decreto meo: & ſic ſequentia. q.d. neque omnino neq; omnibus hoc tribus, ſed quibus, quando, & quantum decretum eſt ab æterno: ſic reſpondet Chriſtus filiis Zebedæi. Matth.20.23. Hunc locum Apoſtolus Rom 9.15. a ſingulari cauſa ad univerſalem optimè accommodat.* 20 Dicebat enim] *altera recuſationis cauſa, petentis perſonæ imbecillitas.* Dum vivit] *in hac mortali vita.* 22 Obtegam te manu] *humanitus dictum, id eſt, velabo tibi oculos, ne videas gloriam meam quam humanus aſpectus non fert.* 23 Poſteriora] *aliquam gloriæ meæ imperfectam imaginem: quæ notitia cum ea comparetur qua quis hominē ex dorſo, non autem de facie agnoſcit; vide 1.Cor.13.9. ad finem uſque.* Facies mea] *ipſiſſima majeſtas mea retecta, ut ſuprà ver.20.*

CAP.

CAPUT XXXIIII.

Deus populo infensus esse desinens novas tabulas lapideas dolari, & in montem ad se asserri jubet, quibus legem inscribat, & fœdus cum populo certis conditionibus renovet.

1 EDIXIT autem Jehova Moschi, dola tibi duas tabulas lapideas [a] similes illis prioribus, ut inscribam istis tabulis eadem verba quæ fuerant in tabulis illis prioribus quas fregisti.

2 Et [a] esto paratus in crastinum mane, ut ascendas ipso mane in montem Sinai, & sistaris mihi illic [b] in vertice istius montis.

3 Sed ne quisquam ascendito tecum, etiamque ne quisquam conspicitor in toto isto monte: etiam pecudes aut armenta ne pascunto e-regione istius montis.

4 Cùm igitur dolasset duas tabulas lapideas similes illis prioribus, surgens mosche ipso mane ascendit in montem Sinai, quemadmodum præceperat Jehova ei: acceptis in manu sua duabus tabulis lapideis.

5 Tum descendens [a] Jehova in ipsa nube constitit cum eo ibi, [b] inclamavitque nominatim, Jehova.

6 Transiens enim Jehova ante faciem ejus, inclamavit, [a] Jehova Jehova, *Deus* fortis misericors, & gratiosus, longanimis, & multus benignitate ac fide:

7 Custodiens benignitatem millibus, condonans iniquitatem & defectionem & peccatum: qui [a] ullo pacto non absolvit sontem, [b] visitans iniquitatem patrum in filios, & in filios filiorum, in nepotes & abnepotes.

8 Festinans autem Mosche, inclinato vertice in terram incurvavit se:

9 Et dixit, si nunc inveni gratiam in oculis tuis Domine, eat quæso Dominus [a] in medio nostri: [a] nam populus durus cervice est, condonãs autem iniquitatem nostram & peccatum nostrũ comparasti nos in hæreditatem.

10 Qui dixit, ecce, ego [a] pango fœdus, coram toto populo tuo facturus sum [b] mirabilia, quæ non fuerunt patrata in tota terra & in omnibus gentibus: adeò ut videat totus hic populus (in cujus medio es) opus Jehovæ terribile esse, quod ego facturus sum ergate.

11 [b] Observa id quod ego præcipio tibi hodie: ecce ego expulsurus sum a facie tua Emoræum, & Cenahhanæum, & Chittæum, & Perizzæum, & Chivvæum, & Jebusæum.

12 [a] Cave tibi ne pangas fœdus cum habitatore illius terræ ad quam venturus es, ut non sit [a] in laqueum in medio tui.

13 Sed altaria eorũ demolimini, & statuas eorum frangitote, ac lucos eorum succiditote.

14 Nam non convenit te incurvare Deo alieno, Jehovæ enim nomen *est* [a] zelotes, *Deus* fortis zelotes est.

15 *Cave tibi inquam* ne pangas fœdus cum habitatore illius terræ: ne cùm scortabitur sectando Deos suos & sacrificabit diis suis, invitet te, & comedas de sacrificio ejus:

16 Et accipias de filiabus ejus pro filiis tuis, cúmq; scortentur filiæ ejus [c] sectando Deos suos, efficiant ut scortentur filii tui sectando Deos ipsarum.

17 [a] Deos [d] fusiles ne facito tibi.

18 [a] Festum azymorum observato, septem dies vescitor azymis, quemadmodum præcepi tibi, constituto tempore, ipso mense Abib; quia ipso mense Abib egressus es ex Ægypto.

19 [a] Omne *masculum* aperiens vulvam, meum *est*: quare totius pecoris tui masculum separator, aperiens vulvam bovis aut parvę pecudis.

20 [c] Asinæ autem aperientem vulvam redimito parva pecude, quòd si non redimes ipsum, decollato: omnem primogenitum filiorum tuorum redimito, neque comparento *ulli* coram me vacui.

21 Sex diebus operaberis, die autem septimo cessato: [a] in ipsa aratione & in messe cessato.

22 Etiam festum septimanarum [f] feriator tibi, *festum* primitiarum messis triticeæ: & festum collectionis [a] *in* revolutione cujusque anni.

23 [a] Tribus vicibus quotannis, comparebit omnis mas tuus ante conspectum domini Jehovæ Dei Jisraëlis.

24 Nam ejiciam gentes a conspectu tuo, & dilatabo terminum tuum: neque concupisset quisquam terram tuam, cùm ascendes compariturus ante conspectum Jehovæ Dei tui ternis vicibus quotannis.

25 Ne jugulando *fundito* cum fermentato sanguinem sacrificii mei: neque pernoctato usque mane sacrificium festi Paschatis.

26 Prima quæque, primitias terræ tuæ afferto in domum Jehovæ Dei tui: ne coquito hœdum in lacte matris suæ.

27 Tum edixit Jehova Moschi, scribe tibi verba hæc: quia [g] ex præstituto horum verborum pango tecum fœdus & cum Jisraële.

28 Itaque fuit ibi cum Jehova quadraginta dies & quadraginta noctes, cibum non comedit, & aquam non bibit: dum inscripsit tabulis verba fœderis hujus, decem illa verba.

29 Fuit verò descendente Mosche e monte Sinai (erant autem duæ illæ tabulæ testimonii in manu Moschis, cùm descenderet ex illo monte) [a] ut ignoraret Mosche splendidã esse factam cutem faciei suæ, cùm ille loqueretur secum.

30 Quamobrem videns Aharon & omnes filii Jisraëlis Moschen, quòd ecce splẽdida facta erat cutis faciei ejus, timebant accedere ad eum.

31 Sed revocante eos Mosche, reversi sunt ad illum Aharon & omnes principes in eo cœtu: & allocutus est eos Mosche.

32 Posteà demum accesserunt omnes filii Jisraëlis, quibus præcepit omnia quæ locutus surat Jehova secum in monte Sinai.

33 Donec autem absolvisset Mosche loqui cũ eis, [a] imposuit faciei suæ velamen.

34 Cumq; veniret Mosche in conspectum Jehovę ad loquendũ cum eo, amovebat illud velamen donec exiret: egressus verò sic eloquebatur filiis Jisraëlis id quod mãdatum erat sibi.

35 Aspicientes enim filii Jisraëlis faciem Moschis, *videbant* splendidam factam esse cutem faciei Moschis: quapropter reponebat Mosche velamen illud super faciem suam, donec rediret locutum cum eo.

[a] Heb. *absolvendo non absolvit, sub audi, non absolvendum, q. d. ita misericors, ut maneat justus.*

[b] Heb. *observa tibi, id est, ut tibi bono sit.*

[c] Heb. *post deos: sic deinceps.*

[d] Heb. *fusiturae vel fusionis.*

[e] Heb. *asini genere epicœno.*

[f] Heb. *fixito.*

[g] Heb. *secundum os, metonymia frequens.*

ANNOTATIO.

1 Similes illis] *forma & amplitudine.* 2 Esto paratus] *id est, hodie illas expedi, ut cras mane ascendas.*

das. In vertice] *in ea rupe, de qua suprà 33.21 & 22.* 5 Jehova] *nubes ipsa, aspectalile signum præsentiæ ejus.* Inclamavit] *ut promiserat suprà 33.25.* 6 Jehova Jehova] *hac anaphora Moschemagis præsentiâ divinæ majestatis afficitur, ut se statim ad reverentiam humilitatemq; componat, vt fecisse dicitur infrà ver.8.* 7 Visitans] *ut suprà 20.5.* 9 In medio nostri] *ut suprà 29.43. & sequentibus.* Nam populus durus] *tres redduntur causæ hujus petitionis: prima, a conditione populi, cùm durus sit populus, talis moderatore egeat: secunda, a natura Dei, qualem prædicaverat suprà ver. 6. & 7. tertia, a beneficiis præteritis, & fœdere quo populum in hæreditatem asciverat.* 10 Pango fœdus] *acquiesco petitioni tuæ, & fœdus reduntegro ea lege quam mox exprimam.* Mirabilia] *comprehendit omnia, quæ in gratiam illius populi cùm toto illo itinere, tùm in possessione & conservatione terræ promissæ facturus erat: de quibus ver.11. & 24.* 12 Cavetibi] *conditiones fœderis quæ a populo requiruntur.* In laqueum] *ut suprà 23 33. & ver.15. & 16. hic.* 14 Zelotes] *ut suprà 20.5.* 17 Deos fusiles] *Species pro genere, sumpta occasione a vitulo quem fuerat Aharon, suprà 32. synecdoche.* 18 Festum azymorum] *fœderis ceremoniæ & exercitia repetuntur de quibus suprà 23.* 19 Omne masc.] *ut suprà 13.2.12. & sequent.* 21 In ipsa aratione] *id est, tempora opportunissima, atque in rebus humanæ vitæ summè necessarius opus intermittito ut sabbathum serves, suprà 31.13.* 22 In revolutione] *respectu proventuum, Jubilæi, & remissionis terræ: vide suprà in 12 2.* 23 Tribus vicibus] *de quibus suprà 23. & Deut.16.16.* 29 Ut ignoraret] *vide 2.Cor.3.* 33 Imposuit] *hujus interpretationis autorem Apostolum secuti summus.2. Cor.3.7.*

Caput XXXV.

Moschè sabbathi observatione inculcatæ oblationem a Deo imperatam indicit: taq; collatæ a populo, artifices divinitus vocatos nominat.

1 Cùm ergo congregasset Moschè totum cœtum filiorum Jisraëlis, edixit eis, hæ *sunt* illæ res quas præcepit Jehova ut faciatis.

2 Sex diebus fiet opus, die autem unoquoquè septimo, esto vobis *dies* sanctus sabbathum quietis Jehovæ: quisquis fecerit in eo opus, morte plectitor.

3 Ne accenditote ignem in ullis habitationibus vestris, die ullo sabbathi.

4 Prætereà allocutus est Moschè totum cœtum filiorum Jisraëlis, dicendo, hæc *est* illa res quam præcepit Jehova, dicendo:

5 Accipientes ex *iis quæ* penes vos *sunt* oblationem Jehovæ, cujuscunque [a] animus sponte moverit eum, afferto eam oblationem Jehovæ: aurum, & argentum, & æs,

6 Et hyacinthina, & purpurea, & coccinea dibapha, sive xylinum, sive *lanam* caprarum:

7 Et pelles arietum rubefactas, pelles q; melium, & ligna Schittim,

8 Et oleum ad luminare, odoramenta q; ad oleum unctionis, & ad suffitum aromata illa:

9 Et lapides sardonychas, & lapides [b] insitivos, pro ipso amiculo, & pectorali sacro.

10 Industrius autem ex vobis quisque, veniunto ut faciant quicquid præcepit Jehova:

11 Tabernaculum, tentorium ejus & tegmen ejus ansulas ejus, & asseres ejus, transtilla ejus, columnas ejus & stylobatas ejus:

12 Arcam ipsam, vectes q; ejus, cum operculo propitiatorio, & velum tegumenti:

13 Mensam & vectes ejus & omnia instrumenta, & panis faciei *instrumenta*,

14 Lychnuchumque luminaris & instrumenta ejus, ac lucernas ejus, & oleum luminaris:

15 Item altare suffitus & vectes ejus, & oleum unctionis, & suffitum aromaticum: & tegmentum portæ ad portam tabernaculi:

16 Altare holocausti & cribrum æneum quod illi *erit*, vectes ejus & omnia instrumenta ejus, labrum & scapum ejus:

17 Tapetes ocellatos atrii, columnas ejus, & stylobatas ejus, & tegmentum portæ atrii:

18 Paxillos tabernaculi, & paxillos atrii, cum funibus suis:

19 Vestes ministerii ad ministrandum in sancto, vestes sanctas Aharonis sacerdotis, & vestes filiorum ejus ad fungendum sacerdotio.

20 Tum egressis toto cœtu filiorum Jisraëlis, a conspectu Moschis,

21 Reversi sunt quisque quem extulit animus ejus: & quemcunque spiritus ejus sponte movit, afferentes oblationem Jehovæ, ad opus tentorii conventus & ad totum ministerium ejus, & ad vestes sanctas.

22 Et venientes viri cum mulieribus: [d] quemcunque sponte movit animus, afferebant *hæ quidem* fibulas & monilia & annulos & cingula pedula, omnia supellectilia aurea, omnis verò vir qui [e] offerebat, *offerebat* oblationē auri Jehovæ.

23 Item unusquisque quicquid præstò *fuit* penes se hyacinthinum, aut purpureum, aut coccineum dibaphum, sive linum xylinum, sive *lanam* caprarum, pellésque arietum rubefactas, & pelles melium afferebant.

24 Quisquis offerebat, oblationem argenti aut æris attulerunt *in* oblationem Jehovæ: & penes quoscunque præstò *erant* ligna Schittim, pro toto opere illius ministerii attulerunt.

25 Prætereà singulæ mulieres industriæ neverunt manibus suis, attulerunt q; netum hyacinthinum & purpureum & coccineū dibaphum & nativum xylinum.

26 Omnes etiam mulieres quas extulit animus earum *ad nendum* industriè, neverunt *lanam* caprarum.

27 Principes verò attulerunt lapides sardonychas & lapides insitivos, pro amiculo & pectorali sacro:

28 Et odoramentum & oleum, pro luminari & pro oleo unctionis, & pro suffitu aromata.

29 Omnes viri & mulieres, quos sponte movit animus ipsorum ad afferendum pro toto illo opere quod præceperat Jehova fieri per Moschen, attulerunt filii Jisraëlis voluntariam oblationem Jehovæ.

30 Tum dixit Moschè ad filios Jisraëlis, videte, vocavit Jehova nominatim Betzaleelem filium Uri filii Churis, e tribu Jehudæ:

31 Quem implevit Spiritu Dei, *quod* ad peritiam, ad intelligentiam & ad notitiam & ad omnem artem,

32 Ut excogitet res industriè inventas, & operetur

[a] Heb. *cor, sic deinceps.*

[b] Heb. *implectionum, sic ver.27.*

[c] Heb. *sapiens corde: sic deinceps.*

[d] Heb. *omnis voluntarius corde.*

[e] Heb. *afferebat, species pro genere, synecdoche, infrà 38. & 29. & Num.8.*

retur in auro & in argento,& in ære,
33 Et in artificio gemmario ad inferendum, & in artificio lignario, operando omni arte fingeniosissima:
34 Et animo ejus indidit ut docere posſit,ipſi & Aholiabo filio Achiſamaci e tribu Danis.
35 Implevit eos induſtria animi,ad faciendũ omne opus fabri, & opificis artificioſiſſimi, phrygioniſque,& textoris, in hyacinthinis & in purpureis & in coccineis dibaphis & in nativo xylino, facturos omne opus & excogitaturos res induſtriè inventas.
36 Facito hęc Betzaleel & Aholiab, & omnis vir induſtrius, quibus indidit Jehova peritiam & intelligentiam ut ſciant facere totum opus miniſteriale ſanctuarii,ſecũdum omnia quæ præcepit Jehova.

f Heb.excogitationũ.

ANNOTATIO.

1 Congregaſſet] *ſuprà* 34.32. 2 Sex diebus] *Iſraëlitis oblationem & artificibus opus imperatum, mandatum de ſabbatho repetit,ea de cauſa quam attigimus ſuprà* 31.13. 3 Ne accenditote] *eo die cultui meo tantùm incumbite, ac ne cibos quidem vobis neceſſarios parate: vide ſuprà* 16.24. 5 Accipientes] *confer cum mandato Dei ſuprà* 25.2. 10 Induſtrius] *vide ſuprà* 31.6. 12 Tegumenti] *quo obtegebatur ingreſſus in ſanctuarium.* 15 Tegmentum] *quo obtegebatur ingreſſus tabernaculi.* 17 Tegmentum] *quo obtegebatur ingreſſus atrii,de quo ſuprà* 27.16. 19 Veſtes miniſterii] *vide ſuprà* 31.10. 21 Extulit] *id eſt, excitavit ut non coactè ſed liberaliter id faceret, ut planius ſequentibus explicatur.* Miniſterium ejus] *id eſt, vaſa & inſtrumenta ſacra.* 30 Vocavit] *de his vide ſuprà* 31.2.& *ſequentibus.* 36 Facito] *hunc verſum ad præcedentia pertinere,atque ita interpretandũ eſſe,adeò grammaticum eſt ut nihil ſuprà.*

CAPUT XXXVI.

Artifices a Deo vocati ex oblata materia tabernaculum,operimenta,vela,aſseres, columnas, ſtylobatas & faciunt: & quia antè oblata materia ſatis erat,cavetur ne quid amplius ad hoc opus populus conferat.

1 VOCAVIT ergo Moſche Betzaleelem & Aholiabum,& omnem virum[a] induſtrium cujus[b] animo indiderat Jehova peritiam, quemcunque extulerat animus ejus, ut accederet ad opus illud ad faciendum illud.
2 Qui cùm accepiſſent a conſpectu Moſchis omnẽ illam oblationẽ quam attulerant filii Jiſciraëlis pro opere miniſteriali ſanctuarii ad faciendũ illud,tamen adhuc afferebãt ad eum voluntariam oblationem[c] ſingulo quoque mane.
3 Quapropter venientes periti illi omnes qui faciebant totum opus ſanctuarii,quiſque ab opere ſuo quod ipſi faciebant:
4 Allocuti ſunt Moſchen dicendo,excedunt populus afferendo: plus ſatis *eſt* hujus adminiſtrationis pro illo opere quod præcepit Jehova faciendum.
5 Tum præcepit Moſche ut[d] proclamarent in caſtris,dicendo,ullus aut ulla ne faciunto deinceps opus ad oblationem ſanctuarii: ſic cohibitus eſt populus ne afferret.
6 Nam illius [e]rei erat ſatis illis pro toto hoc opere ad faciendum illud,[f] adeoq; ſupererat.
7 Fecerunt itaq; induſtrius quiſq; inter facientes hoc opus,tabernaculum illud e decem aulæis,xylino nativo internexo & hyacinthino & purpureo & coccineo dibapho,Cerubinis *referta*,opere artificioſiſſimo fecit ea.
8 Longitudo aulæi uniuſcujuſq; viginti octo cubitorum, & latitudo quatuor cubitorum cujuſque aulæi, menſura eadem fuit omnibus his aulæis.
9 Et conjunxit quinque aulæa unum ad alterum, & quinque aulæa conjunxit unum ad alterum.
10 Deinde fecit loramenta hyacinthina in ora aulæi primi ad extremitatem in commiſſura: ſimiliter fecit in ora cujuſvis aulæi ulteriore, in commiſſura ſecunda.
11 Quinquaginta loramẽta fecit in aulæo primo,& quinquagena loramẽta fecit in extremitate cujuſque aulæi quæ *erat* in commiſſura ſecunda: continuerunt hæc loramenta aulæa ipſa unum cum altero.
12 Factiſq; quinquagenis anſulis aureis, conjunxit iſta aulæa alterum alteri *inditu loramentus* in ipſas anſulas,ut eſſet ipſum tabernaculum unum.
13 Item fecit aulæa e *lana* caprina, ut eſſent tentorium ſuper ipſum tabernaculum, undecim aulæa fecit illa.
14 Longitudo aulæi unius triginta cubitorum. & quatuor cubitorum latitudo aulæi uniuſcuiuſque,menſura eadem *fuit* undecim aulæis.
15 Conjunxitq; horum aulæorum quinque ſeorſim, & ſex horum aulæorum ſeorſim.
16 Faciens enim loramenta quinquaginta *aptavit* oræ aulæi ulteriori in commiſſura ſecunda,& quinquagena loramenta aptavit oræ aulæi cujuſque commiſſura ſecunda.
17 Similiter fecit anſulas æreas quinquagenas, ad conjungendum ipſum tentoriũ ut eſſet unũ.
18 Præterea fecit tegmen ipſi tentorio e pellibus arietum rubefactis, & tegmen e pellibus melium ſupernè.
19 Item fecit aſſeres huic tabernaculo e lignis Schittim,arrectarios.
20 Denũm cubitorum longitudo aſſeris,cubiti verò & dimidii cubiti latitudo aſſeris uniuſcujuſque.
21 Binos cardines aſſeri unicuiq; ſcalari forma compoſitos unum ad alterum: ſic fecit omnibus aſſeribus ipſius tabernaculi.
22 Fecit autem aſſeres iſtos huic tabernaculo viginti aſſeres ad plagã Auſtralem dextrorſũ:
23 Et quadraginta ſtylobatas argenteos fecit ſub viginti illis aſſeribus, duos ſtylobatas ſub aſſere uno ad duos cardines ejus,& duos ſtylobatas ſub aſſere altero ad duos cardines ejus.
24 Similiter in latere tabernaculi ſecundo ad plagam Aquilonalem,fecit viginti aſſeres:
25 Et quadraginta ſtylobatas eorum argenteos,duos ſtylobatas ſub aſſere uno, & duos ſtylobatas ſub aſſere altero.
26 Angulis autem ipſius tabernaculi ad occidentem,fecit ſex aſſeres:
27 Duos præterea aſſeres fecit ad antas angulares ipſi tabernaculo,in utroque angulo:

28 Qui

a Heb.ſapientem corde.ſic deinceps.
b Heb.cordi.
c Heb.mane mane.
d Heb.facerent ut tranſiret vox.
e Heb.operis, ut Geneſ. 33. 14.
f Heb.& ſupereſſe. Confer hæc omnia cũ mãdato Dei, ſuprà.26.

28 Qui erant gemelliparæ infernè, pariterq; erant gemelliparę ad verticem ſuum inditi annulo uno: ſic fecit utrique illorum pro duabus antis illis angularibus.

29 Sic erant octo aſſeres, & ſtylobatæ eorum argentei, ſexdecim ſtylobatæ: [a] bini ſtylobatæ ſub aſſere unoquoque.

[a] Heb. *duo ſtylobatæ, duo ſtylobatæ.*

30 Fecit etiã tranſtilla e lignis Schittim: quinq; pro aſſeribus primi lateris ipſius tabernaculi,

31 Et quinq; tranſtilla pro aſſeribus ſecundi lateris tabernaculi, & quinque tranſtilla pro aſſeribus tabernaculi ad utrumq; angulum *pertinentia* occidentem verſus.

32 Fecit autem tranſtillum horum medianum, quod tranſcurreret in medio ipſorum aſſerum, ab uno extremo ad alterum.

33 Aſſeres verò ipſos obduxit auro, & annulos eorũ fecit ex auro, *qui eſſent* ſedes ipſis tranſtillis, obduxit quoque ipſa tranſtilla auro.

34 Item fecit velum illud ex hyacinthino, purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo, opere artificioſiſſimo fecit illud Cerubinis *refertum.*

35 Et factis ei quatuor columnis e Schittim obduxit eas auro, uncis earum aureis, fuditq; eis quatuor ſtylobatas argenteos.

36 Item fecit tegumentũ portæ ipſi tentorii ex hyacinthino & pupureo & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo, opere Phrygiano:

37 Et columnas ejus quinque & uncos earum (obduxit tamen earum [b] epiſtylia, horumq; zonas auro) & ſtybolatas earum quinque, ex ære.

[b] Heb. *id eſt, capitella.*

CAPUT XXXVII.

Betzaleel arcam, menſam, lychnuchum, thymiaterium, cum inſtrumentis ipſorum, oleum quoque unctionis, & ſuffitum aromaticum conficit.

Confer hæc cum mandato Dei ſuprà 25

1 ITEM fecit Betzaleel arcam illam e lignis Schittim: duũm cubitorum & dimidiati longitudine ſua, & cubiti *unius* ac dimidiati latitudine ſua, cubitique *unius* ac dimidiati altitudine ſua.

2 Eáq; obducta auro puro intrinſecus & extrinſecus, fecit ei limbum aureũ circumquaque.

3 Et fudit ei quatuor annulos aureos ad quatuor impages ejus, ita ut duo annuli *eſſent* in latere ejus uno, & duo annuli in latere ejus altero.

4 Fecit quoque vectes e lignis Schittim, quos obduxit auro:

5 Et induxit vectes illos in annulos ad latera illius arcæ, ad ferendum arcam illam.

6 Deinde fecit operculum propitiatorium ex auro puro: duũm cubitorum & dimidiati longitudine ſua, & cubiti *unius* ac dimidiati latitudine ſua.

7 Fecit etiam duos Cerubinos aureos, continente opere fecit eos, e duabus extremitatibus ipſius operculi propitiatorii:

8 Cerubinum unum ab extremitate *una* hinc, & Cerubinum alterum ab extremitate *altera* inde: ex operculo propitiatorio fecit Cerubinos iſtos in duabus extremitatibus ejus.

9 Ita ut eſſent Cerubini illi paſſis alis ſurſũ, obtegentes alis ſuis operculum ipſum propitiatorium, & facie ſua *obverſa* unius ad alterum, verſus ipſum operculum propitiatorium facies Cerubinorum eſſent.

10 Item fecit menſam illam e lignis Schittim: duũm cubitorum longitudine ſua, & *unius* cubiti latitudine ſua, & cubiti unius ac dimidiati altitudine ſua.

11 Et obduxit eam auro puro, fecitq; ei limbũ aureum circumquaque.

12 Facta quoque ei faſcia palmari circumquaque, fecit limbum aureum faſciæ ejus circumquaque.

13 Et fudit ei quatuor annulos aureos, inditóque annulos ipſos in quatuor angulos, qui *erant* in quatuor pedibus ejus.

14 E regione ipſius faſciæ fuerunt illi annuli, ſedes vectibus ad portandum menſam.

15 Fecitq; vectes ipſos e lignis Schittim, & obduxit eos auro, ad portandum menſam.

16 Fecit quoq; inſtrumenta illa quæ imponerentur menſæ, ſcutulas ejus & acerras ejus & ſcopulas ejus & ſcutellas quibus tegeretur, ex auro puro.

17 Item fecit lychnuchum illum ex auro puro: continente opere fecit lychnuchum illum, ſcapus ejus & *quiſque* ramus ejus, lances ejus, mala oblonga ejus, & calyculi ejus ex ipſo erant.

18 Sex autem rami egredientes e lateribus ejus, tres rami lychnuchi e latere ejus uno, & tres rami lychnuchi e latere ejus altero:

19 Tres lances, ſpeciem amygdalę referentia in uno ramo malum oblongum & calyculus, & tres lances, ſpeciem amygdalæ referentia in uno ramo malum oblongum, & calyculus: ſimiliter ſex illis ramis qui prodibant e lychnucho illo.

20 In ipſo verò lychnuchi *ſcapo* quatuor lances, amygdalæ ſpeciem referẽtia mala oblonga ejus & calyculi ejus:

21 Et malum oblongum ſub duobus ramis ex eo *prodeuntibus*, & malum oblongum ſub duobus ramis ex eo *prodeuntibus*, & malum oblongum ſub duobus ramis ex eo *prodeuntibus, nimirum* ſub ſex illis ramis prodeuntibus ex ipſo:

22 Mala oblonga eorum & rami eorum ex ipſo, totus ille continente opere uno *fuit* ex auro puro.

23 Et fecit lucernas ejus ſeptem, & forcipes ejus, & trullas ejus ex auro puro.

24 Talento auri puri fecit illum, & omnia inſtrumenta illius.

25 Item fecit altare ipſum ſuffitus e lignis Schittim, unius cubiti longitudine ſua, & unius cubiti latitudine ſua, quadratum, & duũm cubitorum altitudine ſua, ex ipſo erant cornua ejus. *Conferbæc mandato ſuprà 30.*

26 Et obduxit illud auro puro, tectum ejus, lateráque ejus circumquaque, & cornua ejus, fecitq; ei limbum aureum circumquaque.

27 Et binos annulos aureos fecit ei infra limbum ejus juxta binos angulos ejus, in duobus lateribus ejus, ut eſſent ſedes vectibus ad portandum illud eis.

28 Fecit autem vectes ipſos e lignis Schittim, quos obduxit auro.

29 Fecit quoque oleum ipſum unctionis ſanctæ, & ſuffitum aromaticum purum, opere pigmentarii.

CAPUT.

Caput XXXVIII.

Betzaleel altare holocausti, labrum, atriumq; cum ipsorum instrumentis facit: deinde metallorum ad opus sacrum oblatorum summa recensetur, & quid ex unoquoq; factum sit ostenditur.

Confer cum mandato Dei supra 27.1.

1 Item fecit altare holocausti e lignis Schittim: quinque cubitorum longitudine sua, & quinque cubitorum latitudine sua, quadratum, & trium cubitorum altitudine sua.

2 Factisque cornibus ejus, super quatuor angulos ejus ex ipso fuerunt cornua ejus, & obduxit illud ære.

3 Fecit etiam omnia instrumenta ipsius altaris, lebetes & palas & crateras & fuscinulas & forcipes, omnia instrumenta ipsius fecit ex ære.

4 Et fecit illi altari cribrum opere *æreo*, reticulum æreum, sub *quo* ambitus illius *erat* ab ima parte usque ad medium illius.

5 Et fundens quatuor annulos indidit quatuor extremitatibus illius e regione cribri ænei, *ut essent* sedes vectibus illius.

6 Fecitque vectes illos e lignis Schittim, quos obduxit ære.

7 Et induxit illos vectes in annulos ipsos in lateribus illius altaris ad portandum illud eis: cavum ex tabulis fecit illud.

Confer cum 30.18. supra.

8 Item fecit labrum illud chalybeum & scapum ejus chalybeum, e [a] speculis mulierum turmatim convenientium, quæ turmatim convenibant ad portam tentorii conventus.

Confer cum cap. 27.9. supra.

9 Item fecit illud atrium: ad plagam meridianam dextrorsum tapetes ocellatos illius atrii e xylino internexo, centum cubitorum.

10 Columnas eorum viginti, & stylobatas earum viginti æneos, uncos illarum columnarum, zonasq; illarum argenteas:

11 Similiter ad plagam Aquilonalem, centum cubitorum, columnas eorum viginti & stylobatas earum viginti æneos, uncos calumnarũ zonasque illarum argenteas:

12 Ad plagam verò occidentalem, tapetes ocellatos in quinquaginta cubitos, columnas eorum decem & stylobatas illarum decem, uncos columnarum zonasque illarum argenteas:

13 Et ad plagam anteriorem orientem versus, quinquaginta cubitorum,

14 Tapetes ocellatos in quindecim cubitos ab uno latere, columnas eorum tres, & stylobatas illarum tres,

15 Et a latere altero, hinc & inde ad portam ipsius atrii, tapetes ocellatos in quindecim cubitos, columnas eorum tres & stylobatas illarum tres.

16 Omnes tapetes ocellatos ipsius atrii circũquaque, e xylino internexo,

17 Et stylobatas ad istas columnas æneos, uncos columnarum cum zonis earum argenteos, & obductionem epistyliorum earum ex argento: erant enim omnes columnæ atrii redimitę zonis argenteis.

18 Tegumentum autem portæ ipsius atrii opere phrygiano, ex hyacinthino & purpureo & coccineo dibapho & nativo xylino internexo, cujus longitudo viginti cubitorũ, altitudo verò in latitudine *tegumenti* quinque cubitorum, e-regione tapetium ocellatorum cujusq; atrii:

19 Et columnas eorum quatuor cum stylobatis earum quatuor æneis, uncos earum argenteos, & obductionem epistyliorum earum cum zonis earum ex argento:

20 Omnes autem paxillos ad tabernaculum & ad atrium circumquaq; æneos.

21 [a] Ista *sunt* numerata [a] ipsius tabernaculi, tabernaculi testimonii, quæ numerata sunt [a] ex præstituto Moschis *ad* ministerium [a] Levitarum, [b] opera Ithamaris filii Aharonis sacerdotis:

[a] Heb. *secundum os.*
[b] Heb. *per manum.*

22 Ex quibus Betzaleel filius Uri filii Churis e tribu Jehudæ, fecit omnia quæ præceperat Jehova Moschi,

23 [a] Et cum eo Aholiab filius Achisamaci de tribu Danis, faber quisque & ingeniosus artifex, phrygioq; in hyacinthino & in purpureo & in coccineo dibapho & in nativo xylino.

24 Totum illud aurum quod factũ est ad istud opus in toto opere sanctuarii: fuit ergo aurum [c] oblationis, viginti novem talenta, septingenti triginta sicli, prout *est* siclus sacer.

[c] Heb. *agitationis, ut infrà ver. 29. vide supra 35.22.*

25 Item argentum numeratorum e cœtu, centum talenta, cum mille septingentis septuaginta quinq; siclis, prout *est* siclus sacer.

26 Didrachma [d] in singula capita, dimidium sicli prout *est* siclus sacer, cujusq; transeuntis ad numeratos a nato viginti annos & deinceps, *ni-nirum* sexcentorum trium millium quingentorum quinquaginta.

[d] Heb. *in cranium.*

27 Cujus argenti fuerunt centum talenta ad fundendum stylobatas sanctuarii & stylobatas veli, centum stylobatæ centum talentorum, talentum in stylobatam:

28 Ex mille verò septingentis septuaginta quinque *siclis*, fecit uncos singulis columnis, & obduxit epistylia earum, redimivitq; eas zonis.

29 Item æs oblationis septuaginta talentorũ, & bis mille quadringentorũ siclorum *ponderis*:

30 Ex quo fecit stylobatas portæ tentorii conventus, & altare æneum & cribrum æneum quod ei *est*, & omnia instrumenta illius altaris:

31 Stylobatas quoq; ipsos atrii circumquaque, & stylobatas portæ ipsius atrii: omnes præterea paxillos tabernaculi, & omnes paxillos atrii circumquaque.

ANNOTATIO.

8 Speculis mulierum] *oblatis a mulieribus, quæ studio pietatis turmatim accurrebant ad offerendum Deo.* 21 Ista] *quæ numerare incipit ver. 23.* Ipsius tabernaculi] *ad conficiendum tabernaculum & res ad ipsum pertinentes.* Levitarum] *totius gentis Leviticæ, quæ postea in Levitas & Sacerdotes distributa est.* 24 Viginti novem] *auri summa superat pretium quinquies centies sexagies mille quadringentorum quinquaginta dallerorum.* 25 Centum tal.] *argenti summa superat pretium centies nonagies bis mille octingentorum octoginta septem dallerorum cum dimidio: siquidem dimidiatus dallerus sacrum siclum efficit: vide justam rationem in Gen. 23.* 26 Sexcentorum] *qui numerus fuisse ostenditur Num. 1. 46.*

Caput XXXIX.

Quæ e xilino, auro & gemmis facienda erant, amictum, pectorale sacrum, pallium, tunica, cidaris, tiara, balteus, femoralia, & bracteæ ad Moschen afferuntur, & ab ipso probata narrantur.

1 Item

Confer cum cap. 28. ſupra.

1 ITEM ex illis hyacinthinis & purpureis & coccineis dibaphis fecerunt veſtes miniſterii, ad miniſtrandum in ſancto, fecerunt quoque veſtes ſacras quæ *eſſent* Aharonis, ſicut præceperat Jehova Moſchi.

2 Fecit itaque amiculum illud, ex auro, hyacinthino & purpureo & coccineo dibapho & nativo xylino internexo.

3 Ductis enim bracteis illius auri, ſciderat *artifex* filamenta [a] ad inſerendum inter hyacinthina ipſa, & inter purpurea, & inter coccinea dibapha, & inter nativum illud xylinum, opere artificioſiſſimo.

[a] Heb. *ad faciendum in medio hyacinth. &c.*

4 Humeralia fecerunt ei conjungentia, ut duabus extremitatibus ejus conjungeretur.

5 Et cingula amictus ejus quæ in eo *erat*, prout *erat* opus ejus ex ipſo fuit, ex auro, hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo, quemadmodũ præceperat Jehova Moſchi.

6 Cumque aptaſſent lapides illos ſardonychas circunclusos fundis aureis, inſculptos ſculpturis *tanquam* ſigilli, de nominibus filiorum Jiſraëlis:

7 Impoſuit illos humeralibus hujus amiculi, *ut eſſent* lapides monimenti pro filiis Jiſraëlis, quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

8 Item fecit ſacrum illud pectorale opere artificioſiſſimo ſicut opus amiculi, ex auro, hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo.

9 Quadratum fuit, duplicatum, *ſic* fecerunt pectorale illud ſacrum, ſpithamæ longitudine ſua, & ſpithamæ latitudine ſua, duplicatum.

10 Inſeruntque ei quatuor ordines lapidum: ordinẽ, pyropum, topazium, & ſmaragdum, hunc ordinem primum.

11 Et hunc ordinem ſecundum, Chryſopraſum, Sapphirum, & adamantem.

12 Hunc quoque ordinem tertium, cyanum, achatem, & amethyſtum.

13 Hunc denique quartum ordinem, beryllum thalaſſium, Sardium, & jaſpidem: circumcluſos fundis aureis inſitionibus ſuis.

14 Hi ergo lapides cum nominibus filiorũ Jiſraëlis erant duodecim de nominibus eorum, ſculpturæ *tanquã* ſigilli, cuique de nomine illius, pro duodecim tribubus.

15 Et fecerunt in iſto pectorali ſacro, catenas æquabiles opere tortili ex auro puro.

16 Factisque duabus fundis aureis, & duobus annulis aureis, poſuerunt duos illos annulos in duabus extremitatibus pectoralis illius ſacri.

17 Indideruntque duas illas *catenas* tortiles aureas duobus iſtis annulis, in extremitatibus illius pectoralis ſacri.

18 Duas verò *alias* extremitates iſtarum duarum tortilium catenarum apponentes duabus illis fundis, indiderunt humeralibus ipſius amiculi, *ut eſſet* ante faciem ejus.

19 Fecerunt quoque duos annulos aureos, quos appoſuerunt duabus extremitatibus pectoralis illius ſacri, intrinſecus in ora ejus, quæ *eſt* ad latus ipſius amiculi.

20 Similiter fecerunt duos annulos aureos, quos appoſuerunt duobus humeralibus illius amiculi infernè ante faciem ejus, e regione *alterius* commiſſuræ ejus, a ſuperiore parte cingulæ ipſius amiculi.

21 Ita ſuſtulerunt pectorale illud ſacrum annulis ſuis ad annulos illius amiculi vitta hyacinthina, ut eſſet ſuper cingulam ipſius amiculi, neque ſepararetur pectorale illud ſacrum ab ipſo amiculo: quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

22 Item fecit pallium illud amiculi, opere textili, totum hyacinthinum.

23 Os verò illius pallii in medio ejus velut os loricæ, limbum ori ejus circumquaque, ne laceraretur.

24 Et fecerunt in fimbriis illius pallii malogranata hyacinthina, & purpurea, & coccinea dibapha, filis internexis.

25 Factiſq; tintinnabulis ex auro puro, poſuerunt tintinnabula hæc inter malogranata, in fimbriis ipſius pallii circumquaque inter malogranata illa:

26 Tintinnabulum deinde malogranatũ, tintinnabulum deinde malogranatum in fimbriis illius pallii circumquaq;, adminiſtrandũ, quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

27 Item fecerunt tunicas illas e nativo xylino, opere textili, Aharoni & filiis ejus:

28 Et cidarin illam e nativo xylino, & [b] tiaras illas ornamentorum e [b] nativo xylino, & femoralia linea e nativo xylino internexo:

[b] Heb. *mentorum ipſorum.*

29 Et baltheum illum e xylino nativo interneXo & hyacinthino & purpureo & coccineo dibapho, opere Phrygiano: quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

30 Item fecerunt bracteam coronamenti ſancti ex auro puro, cui inſcripſerũt inſcriptionẽ ſculpturis *tanquam* ſigilli, SANCTITAS JEHOVAE.

31 Et indiderunt ei vittam hyacinthinam imponendo eam cidari ipſi ſupernè: quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

32 Abſoluto itaque toto opere tabernaculi, tentorii conventus (quod facientes filii Jiſraëlis, ſecundum omnia quæ præceperat Jehova Moſchi, ſic fecerant)

33 Attulerũt tabernaculum illud ad Moſchen, tentorium ipſum & omnia inſtrumenta ejus, anſulas ejus, aſſeres ejus, tranſtulla ejus, columnaſque ejus, & ſtylobatas ejus:

34 Et operimentum e pellibus arietum rubefactis, & operimentum e pellibus melium, & velum tegumenti:

35 Arcam ipſam teſtimonii & veſtes ejus, & operculum illius propitiatorium:

36 Menſam cum omnibus inſtrumentis ejus, & panis faciei *inſtrumenta*,

37 Lychnuchum illum [c] purum, lucernas ejus lucernas [c] aptandas, & omnia inſtrumenta ejus, & oleum luminaris:

[c] Heb. *mundum.*

38 Et altare aureum & oleum unctionis & ſuffitum aromaticum, & tegumentum portæ ipſius tentorii:

39 Altare æneum & cribrum æneum quod ei *eſt*, veſtes ejus & omnia inſtrumenta ejus, labrũ & ſcapum ejus:

40 Tapetes ocellatos atrii, columnas ejus & ſtylobatas ejus, & tegumentum ad portam atrii, funes ejus & paxillos ejus, denique omnia inſtrumenta miniſterialia ipſius tabernaculi, pro tentorio conventus:

41 [d] Veſtes miniſterii ad miniſtrandum in ſanctuario, veſtes ſacras pro Aharone ſacerdote, & veſtes filiorum ejus ad fungendum ſacerdotio:

42 Secundum omnia quæ præceperat Jehova Moſchi,

Moſchi, ſic fecerant filii Iſraëlis totum illud opus.
43 Cumque videret Moſche totum illud opus quòd ecce fecerant illud, & quemadmodum præceperat Jehova ſic fecerant, benedixit *eis Moſche.

ANNOTATIO.

37 Purum] *ex auro puro, vt ſuprà 31.8. ſynecdoche.* 41 Veſtes miniſterii] *vide ſuprà 31.10.* 43 Eis] *qui obtulerant, & qui ex rebus oblatu ea quæ mandaverat Deus perfecerant.*

CAPUT XL.

Erigendi tabernaculi mandatum & executio, divina approbatio per aſpectabilem deſcenſum gloriæ Dei, & profectionum ratio deſcribitur.

1 ALLOCVTVS autem fuerat Jehova Moſchen, dicendo,
2 *Tempore menſis primi, primo die ejus menſis, erigito tabernaculum, tentorium conventus.
3 Tum ponito ibi arcam ipſam teſtimonii, & obtegito eam arcam *illo velo.
4 Deinde inferto menſam illam bquam inſtruas, inferto quoque lychnuchum illum, & accendito lucernas ejus:
5 Et ponito altare illud aureum ad ſuffitum coram arca ipſa teſtimonii: tunc apponito *tegumentum portæ ipſi tabernaculo.
6 Poſteà ponito altare holocauſti ante portam tabernaculi, tentorii conventus.
7 Ponito verò labrum inter tentorium conventus & inter hoc altare, ubi ponas aquam.
8 Poſtremò ponito atrium circumquaque, & apponito *tegumentum portæ ipſi atrii.
9 Tunc accepto oleo unctionis ungito tabernaculum ipſum & quicquid *erit* in eo, ſic ſanctificabis ipſum & omnia inſtrumenta ejus, ut ſit res ſancta:
10 Ungito quoque altare holocauſti & omnia inſtrumenta ejus, ſic ſanctificabis ipſum altare, ut ſit altare illud res ſancta ſanctarum:
11 Ungito etiam labrum ipſum & ſcapum ejus, ſic ſanctificabis ipſum.
12 Deinde jubens accedere Aharonem & filios ejus ad portam tentorii conventus, lavato eos aqua:
13 Et induto Aharone veſtibus ſacris, ungens eum ſanctificato eum ut ſacerdotio fungatur mihi,
14 Filios verò ejus jubens accedere, induito eos tunicis,
15 Et ungito eos quemadmodum unxeris patrem eorum, ut ſacerdotio fungantur mihi: ſic fiet ut ſit illis hæc unctio eorum *in ſacerdotium perpetuum, per generationes eorum.
16 Quod fecit Moſche, ſecundum omnia quæ præceperat ei Jehova, ſic fecit.
17 Fuit enim ipſo menſe primo, anno ſecundo, primo die menſis, ut erigeretur tabernaculum.
18 Nam erexit Moſche tabernaculum: poſitiſq; ſtylobatis ejus impoſuit aſſeres ejus, & appoſuit tranſtilla ejus, ac erexit columnas ejus.
19 Deinde expandit tentorium in tabernaculo ipſo, cui impoſuit tegmen ipſius tentorii ſupernè, quemadmodū præceperat Jehova Moſchi.
20 Acceptumq; ponens teſtimonium in arca illa, appoſuit vectes arcæ, & impoſuit operculum propitiatorium arcæ illi ſupernè:
21 Poſtea intulit arcam in tabernaculum & appoſuit velum tegmenti, ut obtegeret arcam ipſam teſtimonii, quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.
22 Item poſuit menſam in tentorio conventus, in latere tabernaculi Aquilonem verſus extra velum illud:
23 Quam inſtruxit inſtructione panis coram Jehova, quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.
24 Similiter poſuit lychnuchum in tentorio cōventus e-regione illius menſæ, in latere altero tabernaculi Meridiem verſus:
25 Et accendit lucernas ejus coram Jehova, quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.
26 Poſuit etiam altare aureum in tentorio cōventus, ante velum ipſum:
27 Et adolevit in eo ſuffitum aromaticum, quēadmodum præceperat Jehova Moſchi.
28 Appoſuitque tegumentum portæ, ipſi tabernaculo.
29 Item altare holocauſti poſuit ad portam tabernaculi, tentorii conventus: & obtulit in eo holocauſtum & munus, quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.
30 Et poſuit labrum inter tentorium conventus & inter altare iſtud, ubi poſuit aquam ad lavandum:
31 Laveruntq; ex eo *Moſche, *deinde Aharon & filii ejus, manus ſuas & pedes ſuos.
32 Cùm ingreſſuri erant in tentorium conventus, & cùm acceſſuri erant ad ipſum altare, lavabant, quemadmodū præceperat Jehova Moſchi.
33 Deniq; erecto atrio ipſo circa tabernaculū & altare illud, appoſuit tegumentum portę ipſius atrii: ſic abſolvit Moſche opus illud.
34 Tunc operuit *nubes illa tentorium cōventus, & gloria Jehovæ *implevit tabernaculum:
35 Adeò ut non poſſet Moſche ingredi in tentoriū conventus, cùm incubuiſſet illi nubes: nā gloria Jehovæ implebat ipſum tabernaculum.
36 Cùm autem ſuſtollebatur nubes illa e tabernaculo, proficiſcebantur filii Iſraël *in omnibus profectionibus ſuis:
37 Sin autem non ſuſtollebatur nubes illa, neq; ipſi proficiſcebantur, uſque ad diem quo ſuſtollebatur illa.
38 *Nubes enim Jehovæ erat ſuper ipſum tabernaculum interdiu, ignis verò noctu ibidem, in oculis totius familiæ Iſraëlis, omnibus profectionibus eorum.

*Heb. die, ſynecdoche.

bHeb. cujus diſponas diſpoſitionem, id eſt, res ex mandato diſponendas ſuprà 25.29.

ANNOTATIO.

3 Illo velo] *quo definitur ſanctum ſanctorum, intima pars tabernaculi.* 5 Tegumentum] *quo ſanctum altera tabernaculi pars definitur.* 8 Tegumentum] *quo terminatur atrium altera pars ac velut ſepes tabernaculi, quæ ſine tecto erat.* 15 In ſacerdotium perpetuum] *videlicet ut non eſſet opus unctionem repetere ad conſecrandum eorum poſteros in ſacerdotes: ungebantur enim poſtea ſummi ſacerdotes*

tantum, quamobrem hi soli dicuntur uncti Levit. 4.3. 17 Secundo] *ab exitu ex Ægypto.* 31 Moſche] *cùm ingrederetur ſacerdotis munus obiturus uſque dum Aharonem & filios plenè conſecraviſſet, & omnia ſibi imparata in tabernaculo effeciſſet.* Deinde Aharon] *quoties illis ſacerdotio fungendum erat.* 34 Illa nubes] *de qua ſuprà 13.21. & alibi ſæpe.* Implevit] *ſingulari quadam ratione, & aſpectabili ſymbolo, cum primùm eò deſcenderet.* 36 In omnibus] *id eſt, ubicunque eſſent, hoc ſigno intelligebant ſibi proficiſcendum eſſe.* 38 Nubes] *vide ſuprà 13.21. & 22.*

TERTIUS LIB. MOSCHIS, SIVE Leviticus.

TERTIUS liber pentateuchi continet memorabilia in populo Dei dicta & facta ab initio anni ſecundi poſt exitum ex Aegypto, erecto jam tabernaculo, uſque ad principium ſecundi menſis ejuſdem anni: imprimis autem id genus legum quod ad ceremonias pertinet.

CAPUT I.

Lex de voluntario holocauſto, ex quibus generibus animalium, & quo ritu ſit offerendum.

1 Inclamavit autem Moſchen: deinde allocutus eſt Jehova eum e tentorio cõventus, dicendo:

2 Alloquere filios Jiſraëlis & edicito eis, quiſque cùm offeret e vobis [a] oblationem Jehovæ; ex jumẽtis, *hoc eſt* [a] ex bobus aut ex [a] ovibus ſive capris offertote oblationem veſtram.

3 Si holocauſtum erit oblatio ejus e bobus, [b] maris integri offerto illam: ad portam tentorii conventus offerto illam, pro voluntate ſua coram Jehova.

4 Et [a] nititor manu ſua ſuper caput holocauſti ſui, ut [a] ſit acceptum pro ipſo ad expiandum ipſum.

5 Ac [a] jugulato [c] ſubrumum illum *juvencum* coram Jehova, cujus offerentes filii Aharonis ſacerdotes ſanguinem, ſpargunto ſanguinem illum circumquaque ſuper illud altare quod *eſt* ad portam tentorii conventus.

6 Deinde nudato *pelle* illud holocauſtum, & dividito illud in membra ſua.

7 Tunc componentes filii Aharonis ſacerdotes [a] ignem, ſtruunto ligna ſuper ignem illum.

8 Poſtea diſponunto filii Aharonis ſacerdotes membra illa cum capite & adipe, ſuper illa ligna quæ fuerint appoſita igni, qui *eſt* ſuper altare illud.

9 [a] Cùm inteſtina ejus & crura ejus laverit aqua: ſic adolebit ſacerdos ea omnia in illo altari, holocauſtum, ſacrificium igne abſumptum, odoris grati Jehovæ.

10 Quòd ſi e grege oblationem ſuam, ex ovibus aut ex capris *offeret* in holocauſtum, maris integri offerto eam.

11 Jugulato ꝙ illam ad latus illius altaris [a] verſus Aquilonem [a] coram Jehova: & ſpargunto filii Aharonis ſacerdotes ſanguinem ejus ſuper altare illud circumquaque.

12 Diviſaque illa in membra ſua cum capite ejus & adipe ejus, diſponito ea ſacerdos ſuper illa ligna quæ fuerint appoſita igni qui *eſt* ſuper illud altare.

13 Cùm inteſtina cruráque laverit aqua: ſic offerens ſacerdos ea omnia adolebit in ipſo altari, holocauſtum eſt, ſacrificium igne abſumptum, odoris grati Jehovæ.

14 SIN AUTEM ex aliqua volucri holocauſtum oblationem ſuam *offerat* Jehovę, tum offerto [a] e turturibus, aut e pullis columbæ oblationem ſuam.

15 Quam admovens ſacerdos ad ipſum altare, ungue ſecabit caput ejus adolebitq; in illo altari, cùm expreſſus fuerit ſanguis ejus ad parietẽ ipſum altaris.

16 Et amota ingluvie ejus cum [a] ſordibus ejus, projecerit eam juxta altare illud [a] orientem verſus [a] ad locum cineris:

17 Fideritque ipſam continentibus alis ejus quas non [a] ſeparabit, ſic adolebit eam ſacerdos in ipſo altari ſuper ea ligna quę fuerint appoſita igni: holocauſtum eſt, ſacrificium igne abſumptum, odoris grati Jehovę.

[a] *Hebræa vox unica utramque ſpeciem complectitur, quas evidentiæ cauſa expreſſimus.*
[b] Heb. *marẽ integrum per appoſitionem, ut ver.* 10.
[c] Heb. *filium bovis.*

ANNOTATIO.

1 Inclamavit autem Moſchen] *foris manentem, quia præ gloria Dei implente tabernaculum non potuit Moſche ingredi tentorium, Exod. 40.34. inclamavit autem, ut vocem ſuam e tabernaculo ſonantem, & leges ferentem de ſacrificiis attentè audiret.* 2 Oblationem] *voluntariam, ut oſtendit finis verſic. 3.* Ex bobus aut] *inter animalia terreſtria hæ tres ſolæ ſpecies ſacrificiis aptæ erant.* 4 Nititor] *vide*

vide in Exod. 29. 10. Sit acceptum] *offerenti acceptum feratur a Deo atque imputetur, tanquam legitimum & gratum ſacrificium: vide infrà 7. 8.* 5 Jugulato] *videlicet is qui offert, ut in ſequentibus ſacrificiis omnibus accipiendum: quod oſtenditur infrà 7. 20.* 7 Ignem] *illum videlicet qui cœlitus demiſſus eſt cùm in eo primùm offerretur, infrà 9. 24. & qui poſteà ex Dei mandato ſemper alendus erat in eo altari ad res ſacras, infrà 6. 5. & 6.* 9 Cùm inteſtina] *nam hæc quoq; lota cum reliquis holocauſti partibus erant igne conſumenda: unde holocauſtum & ſacrificium igne abſumptum dicitur Exod. 29. 18. & hîc paſſim.* Verſus aquilonem] *quod etiam de priore ἀναλογικῶς intelligendum eſt ſuprà ver. 5.* 11 Coram Jehova] *id eſt, ad portam tentorii conventus, ſuprà ver. 3.* 14 E turturibus] *quæ duæ tantùm ſpecies volucrium aptæ erant communibus ſacrificiis, præter aviculam in oblatione pro leproſo infrà 14.* 16 Sordibus] *viſceribus, quæ tranſmiſſas ab ingluvie ſordes excipiunt: ſynecdoche.* Orientem verſus] *longiſſimè a ſancto ſanctorum, ad reverentiam majeſtatis Dei.* Ad locum cineris] *in quo is qui purgabat altare cineres primùm collocabat, ut poſteà efferrentur extra caſtra: quod docetur infrà 4. 12. & 6. 3. & 4.* 17 Separabit] *a reliquo trunco.*

CAPUT II.

Lex de voluntario munere rerum inanimarum crudarum, torrefactarum, frixarum, elixatarum, & primitiarum, cum interdicto commiſcendi fermenti aut mellis, & mandato de adhibendo ſale.

1 CUJUSVIS autem animæ, cùm offeret oblationem muneris Jehovæ, ſimila eſto oblatio, cui ſuperfundito oleum & apponito thus:

2 Sic afferto illud ad filios Aharonis ſacerdotes, & accipito inde plenum pugillum ſuum e ſimila ejus *muneris* & ex oleo ejus cum toto thure ejus: adoletoque ſacerdos ſuffimentum ejus in ipſo altari, munus igne abſumptum odoris grati Jehovæ.

3 Quod autem remanſerit ex iſto munere, eſto Aharonis & filiorum ejus: res ſancta ſanctarum eſt ex igne abſumptis Jehovæ.

4 QUOD ſi offeret oblationem muneris, coctum *aliquid* furno, ſunto e ſimila placentæ azymæ mixtę oleo, aut lagana azyma uncta oleo.

5 QUOD ſi munus ad ſartaginem coctum ſit oblatio tua, e ſimila azyma mixta oleo eſto.

6 Secato illam in fruſta, poſtquam effuderis ſuper eam oleum: munus eſt.

7 SIN AUTEM munus [a] cacabi ſit oblatio tua, e ſimila cum oleo conficitor.

8 Tum afferto munus ipſum quod fuerit cõfectum ex iſtis Jehovæ: quo oblato ſacerdoti, admoveto *ſacerdos* illud ad altare:

9 Et tollens ſacerdos de munere iſto [a] ſuffimentum ejus, adoleto in altari illo, igne abſumptum, munus odoris grati Jehovæ.

10 Quod autem remanſerit ex iſto munere, eſto Aharonis & filiorum ejus: res ſancta ſanctarum ex igne abſumptis Jehovę.

11 [a] NULLUM munus quod offeretis Jehovæ conficitor fermentatum: nam ex nullo fermento, & ex nullo [a] melle adolere poteritis igne abſumendum munus Jehovæ.

12 In oblatione primitiarum offeretis ea *fermentata* Jehovæ: ſed ad hoc altare ne offerunto in odorem gratum.

13 [a] Omnem autem oblationem muneris tui ſale ſalito: [a] neque ceſſare finito ſalem fœderis Dei tui a munere tuo, cum omni oblatione tua offerto ſalem.

14 QUOD ſi offeras munus primitiarum Jehovæ, ariſtas recentes toſtas igne, [a] quod contuſum fuerit e ſpicis virentibus, offerto munus primitiarum tuarum.

15 Cui addito oleum, & imponito ei thus: munus eſt.

16 Sic adolebit ſacerdos ſuffimentum ejus ex [b] eo contuſo, & ex oleo ejus cum toto thure ejus: munus igne abſumptum eſt Jehovæ.

[a] Heb. *contuſionem ſpicæ virentis, id eſt, ex ariſtis grana torrefacta & tuſa: metonymia.*

[b] Heb. *contuſione ejus, ut ſuprà ver. 14.*

ANNOTATIO.

1 Muneris] *donum intellige ex rebus inanimatis ad oblationem aptis: in hoc autem cap. de voluntariis tantùm agitur, in tribus verò primis verſibus de crudo munere.* 7 Cacabi] *profundi vaſis, in quo res coquuntur liquere merſæ.* 8 Ex iſtis] *toſtis, frixis, aut elixatis.* 9 Suffimentum] *partem illam quam pugillo a ſacerdote accipi juſſit, ut Deo igne abſumatur, ſuprà ver. 2.* 11 Nullum munus] *voluntarium: nam in euchariſticis ſacrificiis placentæ fermentatæ adhibebantur, infrà 7. 13. & in primitiarum oblatione duo panes fermentati afferebantur, de quibus infrà 23. 20. & proximè ſequente ver.* Melle] *nam mel quoque fermentandi vim habet, teſte Abben Hhezra.* 13 Omnem autem] *mandatum eſt univerſale: ex quo admones Chriſtus Marc. 9. 49. ut ad æternam & incorruptam fœderis obſervationem ſanctitatemq; comparemur, oblationum exemplo quæ ſine ſale ingratæ erant.* Neque ceſſare ſin.] *id eſt, in te ipſo ſemper habeto fœdus meum quo velut ſale conditus ſis: oblationes enim hominum alienorum a fœdere, abominationi ſunt mihi. Tranſlata locutio a ſenſibus ad animum.*

CAPUT III.

Lex de ſacrificiis privatorum euchariſticis, ex tribus quadrupedum generibus.

[a] Heb. *euchariſtiarum, q. d. retributionum.*

1 QUOD ſi ſacrificium [a] euchariſticum oblatio ejus *erit*, cùm ex bobus offert ſive marem ſive fœminam, integram offerto eam coram Jehova.

2 Et niteṇs manu ſua ſuper caput oblationis ſuæ, mactato illam ad portam tentorii conventus: funduntoque filii Aharonis ſacerdotes ſanguinem illius ſuper ipſum altare circumquaque.

3 Poſtea offerto *ſacerdos* de ſacrificio hoc euchariſtico igne abſumendum Jehovæ, adipem illum qui operit inteſtina, & totum illum adipem qui adhæret inteſtinis.

4 Præterea ambos renes ejus, & adipem qui *erit* ſuper illos [b] *pertinentem* uſque ad ilia, & reticulum quod *erit* ſuper jecur, cum renibus auferto

[b] Heb. *qui uſque ad ilia & ſic deinceps*

ferto illud.
5 Quod adolento filii Aharonis in eo altari, una cum holocausto quod *erit* super illa ligna quæ fuerint imposita igni: igne absumptum est, odoris grati Jehovæ.
6 Quòd si e grege erit oblatio ejus in sacrificium eucharisticum Jehovæ, marem aut fœminam, integram offerto eam.
7 Si ovem offert oblationem suam, tum offerto illam coram Jehova:
8 Et nitens manu sua super caput oblationis suæ, jugulato eam coram tentorio conventus: sparguntoq; filii Aharonis sanguinem ejus super ipsum altare circumquaque.
9 Posteà offerto de sacrificio hoc eucharistico igne absumendum Jehovæ, adipem ejus, caudam ipsam integram, quam ad orthopygium auferet, & adipem illum qui operit intestina, & totum illum adipem qui adhæret intestinis.
10 Præterea ambos renes ejus, & adipem qui *erit* super illos *pertinentem* usq; ad ilia, & reticulum quod *eris* super jecur, cum renibus auferto illud.
11 Quod adoleto sacerdos in eo altari: cibus *est* igne absumptus Jehovæ.
12 SIN AUTEM capra erit oblatio ejus, tum offerto illam coram Jehova:
13 Et nitens manu sua super caput ejus, jugulato eam coram tentorio conventus: sparguntoque filii Aharonis sanguinem ejus super ipsum altare circumquaque.
14 Posteà offerto de ea oblatione sua igne absumendum Jehovæ, adipem illũ qui operit intestina, & totum adipem qui adhæret intestinis.
15 Præterea ambos renes ejus, & adipem qui *erit* super illos *pertinentem* usq; ad ilia, & reticulum quod *erit* super jecur, cum renibus auferto illud.
16 Quæ adoleto sacerdos in eo altari: cibus igne absumptus in odorem gratum, [d] omnis adeps Jehovæ *esto*.
17 Statuto perpetuo per generationes vestras [e] in omnibus habitationibus vestris, nullũ adipem, & nullum sanguinem comeditote.

ANNOTATIO.

16 Omnis adeps] *hoc quoque mandatum generale est, ut in omnibus victimarum generibus adeps nec afferenti nec offerenti cedat, sed Deo sit sacer. Est autem adeps non quod vis pingue, sed musculorum extremitatibus aut membranis hærens, qui frigore concretus durus & fragilis est.* 17 In omnibus] *hoc est, non tantùm animalium mactatorum in publico ad sacrificia, sed etiam in vestris habitationibus ad privatos usus vestros, in universum esu adipis & sanguinis vobis interdico: vide* 1. *Schem.* 14. 33.

CAPUT IIII.

Lex de sacrificiis pro peccatis errore commissis a summo sacerdote, Ecclesia, Principe, & privato e vulgo.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo:
2 Alloquere filios Jisraëlis, dicendo, [a] quisque cùm peccaverit per errorem præter omnia mandata Dei *peccatis* quæ non sunt facienda, & fecerit præter unum ex illis mandatis:
3 Si sacerdos ille qui [b] unctus est peccaverit [c] in reatum populi, tum offerto propter peccatum suum quo peccavit, juvencum [b] subrumum integrum Jehovæ in [c] peccatum.
4 Adductoq; juvenco illo ad portam tentorii conventus coram Jehova, nititor manu sua super caput ipsius juvenci, & jugulato juvencum illum coram Jehova:
5 Deinde accipiens ipse sacerdos unctus de sanguine illius juvenci, inferto eum in tentorium conventus,
6 Et intingens sacerdos ipse digitum suum sanguine illius, aspergito de sanguine illo septem vicibus coram Jehova, ante velum sanctuarii:
7 Ponito quoque sacerdos de sanguine illo super cornu altaris suffitus aromatici coram Jehova, quod *est* in tentorio conventus, totum verò reliquum sanguinem juvenci effundito versus fundamentum altaris holocausti, quod *est* ad portam tentorii conventus:
8 Prætereà totum adipem illius juvenci pro peccato auferto ab eo, adipẽ qui operit intestina, & totum adipem qui adhæret intestinis,
9 Ambosq; renes & adipem qui *erit* super illos [e] *pertinentem* usq; ad ilia, & reticulum quod *erit* super jecur cum renibus auferto illud,
10 Sicut auferetur ex bove sacrificii [d] eucharistici: quæ adoleto sacerdos in altari holocausti.
11 Pellem verò juvenci illius & totam carnem ejus eum capite ejus & cum cruribus ejus, intestinaq; ejus, & fimum ejus,
12 Denique totum illum juvencum efferto extra castra ad locum mundum, ad locum [e] ubi effunditur cinis, & comburito eum super ligna igne: in loco ubi effunditur cinis comburitor.
13 Quòd si totus cœtus filiorum Jisraëlis erraverint, & abdita sit res ab oculis ipsius Ecclesiæ, fecerintq; aliquid præter ullum præceptorum Jehovæ, eorum quæ non sunt facienda, ita ut rei sint:
14 Cùm innotuerit peccatum quo peccaverint contra *mandatum* illud, tunc offerentes Ecclesia juvencum subrumum in peccatum adducunto eum ante tentorium conventus:
15 Nituntorq; seniores ipsi cœtus manibus suis super caput illius juvenci coram Jehova, & jugulanto juvencum illum coram Jehova:
16 Deinde inferto sacerdos ipse unctus de sanguine illius juvenci in tentorium conventus:
17 Et intingendo sacerdos ipse digitum suum *accipiens* de illo sanguine, aspergito septem vicibus coram Jehova ante velum ipsum:
18 De eodem quoque sanguine ponito super cornua illius altaris quod *est* coram Jehova, quod *est* in tentorio conventus, totum verò reliquum sanguinem effundito versus fundamentum altaris holocausti quod *est* ad portam tentorii conventus:
19 Prætereà totum adipem illius auferens ex illo, adoleto in isto altari.
20 Deniq, facito juvenco illo quemadmodũ facit juvenco pro peccato suo, sic facito eo: ita

[a] Heb. *anima.*
[b] Heb. *filium bovis, & sic deinceps.*
[c] Heb. *ad peccatum.*
[d] Heb. *eucharistiarum, ut suprà* 3. 1. *& sic deinceps.*
[e] Heb. *qui usque ad ilia, ut suprà* 3. 4.

expiabit

expiabit eos ſacerdos ille & remittetur eis.
21 Efferto verò juvencum illum extra caſtra,& comburito illum quemadmodum comburit juvencum illum 'priorem:peccatum Eccleſiæ eſt.
22 Cùm princeps peccaverit, & fecerit aliquid præter ullum mandatorũ Jehovæ Dei ſui, eorum quę non ſunt facienda,per errorem ita ut reus ſit,
23 Et notum factum fuerit peccatum ejus quo peccavit contra illud,tunc adducito oblationẽ ſuam,hircum caprarum marem integrum:
24 Et nititor manu ſua ſuper caput illius hirci, & jugulato illum in loco ubi jugulat *ſacerdos* 'holocauſtũ ipſum coram Jehova:peccatum eſt.
25 Deinde accipiens ſacerdos ipſe de ſanguine iſtius peccati digito ſuo, ponito ſuper cornua altaris holocauſti: reliquum verò ſanguinem effundito verſus fundamentum altaris holocauſti.
26 Prætereà totum adipem ejus adoleto in iſto altari ſicut adipem ſacrificii 'euchariſtici:ita expiabit eum ſacerdos a peccato ejus, & remittetur ei.
f Heb. *anima* 27 Quod ſi unus f quiſpiam peccaverit per
g Heb. *de populo terræ.* errorem ex g vulgo, faciendo aliquid præter mandata Jehovæ,eorum quæ non ſunt facienda, ita ut ſit reus,
28 Cùm notum factum fuerit ei peccatum ejus quo peccavit, tum adducito oblationem ſuam capram e capris integram fœminam pro peccato ſuo quo peccavit:
29 Et nititor manu ſua ſuper caput iſtius peccati, & jugulato peccatum iſtud in loco holocauſti.
30 Deinde accipiens ſacerdos de ſanguine ejus digito ſuo ponito ſuper cornua altaris holocauſti,totum verò ſanguinem reliquum effundito verſus fundamentum iſtius altaris.
31 Prætereà totum ejus adipem auferens ſicut aufertur e ſacrificio euchariſtico adeps,adoleto eum ſacerdos in ipſo altari, in odorem gratum Jehovæ: ſic expiabit eum ſacerdos, & remittetur ei.
32 Sin autem ovem adducet oblationem ſuam pro peccato, fœminam integram adducito eam:
33 Et nititor manu ſua ſuper caput illius peccati, & jugulato illam pro peccato in loco ubi jugulat ſacerdos holocauſtum ipſum.
34 Deinde accipiens ſacerdos de ſanguine illi' peccati digito ſuo ponito ſuper cornua altaris holocauſti, totum verò ſanguinem reliquum effundito verſus fundamentum illius altaris.
35 Prætereà totum ejus adipem auferens ſicut aufertur adeps ovis e ſacrificio euchariſtico adoleto 'eos ſacerdos in altari illo ſuper 'igne conſumpta Jehovæ: ita expiabit eum ſacerdos a peccato ejus quo peccavit, & remittetur ei.

ANNOTATIO.

3 Unctus]*id eſt, ſummus: nam is ſolus poſtea ungebatur: vide in Exo.40.15.* In reatum]*id eſt, populum inducens in reatum, ſive doctrina ſive exemplo materiam ei præbens peccandi: ſimilis locutio eſt 1. Chro. 21. 3.* Peccatum]*hoſtiam pro peccato, ſic in ſequentibus: metonymia.* 12 Ubi effunditur cinis] *deportatus e loco ſacro: nam extra caſtra ultimam cinerariam eſſe oportebat a priore diſtinguendam, cujus meminit ſuprà 1.16.* 21 Priorem]*pro peccato ſuo, ſuprà ver.12.* 24 Holocauſtum ipſum] *juge, de quo Exod. 29.38. ſic vocatur κατ' ἐξοχὴν paſſim, ut infrà ver.33.* 26 Euchariſtici] *de quo ſuprà 3.5. & ſequentibus.* 35 Eos] *adipes tam holocauſti quàm ſacrificii euchariſtici.* Igne conſumpta] *id eſt, holocauſta quotidiana, & alia adventitia: nam unum altare omnibus iſtis ſacrificiis erat commune quæ in atrio conſumebantur.*

Caput V.

Leges de diſſimulante blaſphemiam proximi, de immundo ex immundorum contactu, de temerè jurante, de eo qui res ſacras imminuit per errorem ſive facti ſive juris, & de eo qui de induſtria mentitur proximo poſt illatum damnum.

a Heb. *anima* 1 Item cùm peccaverit a quiſpiam, & audierit vocem blaſphemiæ, cujus ipſe 'teſtis ſit, ſive viderit ſive 'cognoverit,ſi non 'indicet,utique 'feret iniquitatem ejus.
2 Aut cùm quiſpiam tetigerit rem ullam immundam,aut cadaver feræ immundæ aut cadaver jumenti immundi aut cadaver reptilis immundi: 'etſi abditum fuit ab eo,ipſe tamen immundus eſt & reus.
3 Aut cùm tetigerit immunditiam hominis, 'ſecundum omnem immunditiam ejus qua fit immundus,ſive abditum fuerit ab eo ſive ipſe noverit,reus tamen eſt.
4 Aut cùm quiſpiam juraverit 'effutiendo labiis ſuis ſe malè aut benefacturum, ſecundum omnia quæ effutire ſolet homo juramento, & 'abditum fuerit ab eo, deinde cognoverit ſe reum eſſe unius ex iſtis:
5 Tum eſto, quia reus eſt unius ex iſtis, ut id 'confiteatur in quo peccavit:
6 Itaque adducito 'reatũ ſuum Jehovæ propter peccatum ſuum quo peccavit, fœminam e
b Heb. *ſufficientiam parvæ pecudis: ſic ver.11.* grege ovem aut capram e capris in reatum: ita expiabit eum ſacerdos a peccato ſuo.
7 Quòd ſi non adipiſcatur manus ejus b quod ſatis erit pro parva pecude *comparanda*, tunc adferto reatum ſuum quo peccavit, duos turtures aut duos pullos columbæ Jehovę,unum in peccatum,& alterum in holocauſtum.
8 Quibus allatis ad ſacerdotem, offerto eum qui *eſt* in peccatum prius,& ungue ſecato caput ejus e-regione cervicis ejus ita ut non 'ſeparet.
9 Et aſpergito de ſanguine illius peccati ſuper parietem altaris,quod verò remanſerit de illo ſanguine exprimitor verſus fundamentum illius altaris, peccatum eſt.
10 Ex altero autem conficito holocauſtum 'pro more: ita expiabit eum ſacerdos a peccato ejus quo peccavit,& remittetur ei.
11 Quòd ſi non aſſequatur manus ejus duos turtures aut duos pullos columbæ, tunc adferto oblationem ſuam qui peccavit, 'decimam Ephæ ſimilæ in peccatum: 'ne addito ei oleum, neque imponito ei thus, quia peccatum eſt.
12 Qua allata ad ſacerdotem,accipito ex ea ſacerdos plenum pugillum ſuum *in* ſuffimentum ejus,& adoleto in ipſo altari ſuper igne abſumpta Jehovæ: peccatum eſt.
13 Ita expiabit eum ſacerdos a peccato ſuo

quo peccavit de aliquo ex istis, & remittetur ei: esto autem *reliquum* sacerdotis, *sicut muneris reliquum.*

14 PRAETEREA allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

15 Cum quispiam fefellerit falsitate aliqua & peccaverit per errorem *minuens* e rebus sacris Jehovæ, tunc afferto reatum suum Jehovæ arietem integrum e grege, *cum æstimatione tua, id est,* [c] siclis argenteis prout est siclus sacer, pro reatu.

[c] Heb. *argento siclorum: hypallage.*

16 Sic quod peccavit *minuens* e re sacra rependito, & quintam partem ejus superaddito ei & dato illud sacerdoti: ita sacerdos expiabit eum per arietem illum reatus, & remittetur ei.

17 QUOD si quispiam quando peccavit, [a] ita fecit præter ullum mandatorum Jehovæ eorum quæ non sunt facienda, ut nesciret *faciendum non esse* & reus fieret, nihilominus ferret iniquitatem suam.

18 Quapropter adducito arietem integrum ex ovili cum æstimatione tua pro reatu ad sacerdotem: ita expiabit eum sacerdos ab errore suo quo erravit cùm ipsa nesciret, & remittetur ei.

[d] Heb. *reum faciendo, reum se fecit.*

19 Reatus est, [d] omnino reum se fecit Jehovæ.

20 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo,

21 Cùm quispiam peccaverit & fefellerit falsitate [e] contra Jehovam, mentitus contra proximum suum de depósito aut de [c] societate aut de rapto, aut *de dolo quo* fraudavit proximum suum:

22 Sive inventa re illa mentitus erit de illa, aut juraverit de mendacio, de aliqua re ex omnibus quas facere potest homo peccando in eis:

23 Tum esto quia peccavit & reus est, ut restituat [f] rapinam ipsam quam rapuit aut ipsam [f] rem dolo interversam, aut depositum ipsum quod apud se depositum fuerat, aut ipsam rem amissam quam invenit:

24 Aut de quocunque juraverit mendaciter, [g] rependito illud quanti fuerit & quintam ejus superaddito ei: ei cujus est dato illud [g] quo die [h] reus peractus est:

25 Deinde reatum suum afferto Jehovæ, arietem integrum ex ovili cum æstimatione tua, in reatum ad sacerdotem.

26 Ita expiabit eum sacerdos coram Jehova, & remittetur ei, pro aliquo ex omnibus quæ fecerit, [i] reatum obeundo in eo.

[e] Heb. *peccato.*

[f] Heb. *rapinam.*

[g] Heb. *quanti.*

[h] Heb. *quæ fuerat.*

[i] Heb. *ad reatum.*

ANNOTATIO.

2 Testis] *Plerique omnes de eo legem hanc accipiunt, qui testimonium a se in judicio sub religione juris jurandi petitum ex veritate non præstat: sed quia adjunctæ leges omnes de peccante per ignorantiam & de privatis peccatis loquuntur, communisque omnibus imperatur oblatio, potius de eo hîc videtur agi, qui non corrigit proximum blasphemantem, sed de industria vel imprudentia peccatum ejus dissimulat. est itaque hîc lex de correctione proximi, ut infrà 19. 17.* Cognoverit] *auditione.* Indicet] *es qui peccavit, fraternè eum admonendo.* Feret iniq.] *id est, illius peccati reus erit.* 2 Etsi abditum] *id est, etiam ignorans contactu horum polluitur.* 3 Secundum omnem imm.] *cujus genera explicantur infrà 11. 12. 13. 15. & 17. capitibus.* 4 Effutiendo] *temerè proferendo ac perturbato animo: quale fuit juramentum Davidis contra Nabalem 1. Schemu. 25. 22.* Abditum] *ex animi perturbatione.* 5 Confiteatur] *coram Domino in loco sacro.* 6 Reatum] *oblationem pro reatu, ut ver. 7. & 15. nam rerum nomina cum symbolis earum communicantur metonymicè: sic etiam peccatum ver. 7. & suprà 4. 3.* 8 Separet] *caput a reliquo corpore, ut suprà 1. 17.* 10 Pro more] *de quo suprà 1. 14.* 11 Decimam Ephæ] *Hinomerem: vide Exod. 16. 37.* Ne addito ei] *oblatio enim pro peccato condimento & odoramento, id est, oleo & thure carebat.* 13 Sicut muneris] *de quo suprà 2. 3.* 15 Cum æstimatione tua] *id est, cum tanta pecunia quanti tu sacerdos æstimaveris damnum sacris ab eo illatum, ut explicatur ver. 16. 18. & 25. vide plura de hac lege infrà 22. 14.* 17 Ita fecit] *id est, non minuit quidem ut in superiore lege, sed in rem sacram alia ratione peccavit.* 21 Contra Jehovam] *nam etiam contrà proximum prolatum, contra Jehovam est: sic exaggeratur peccatum mendacii.* 23 Rapinam ipsam] *si extabit.* 24 Rependito illud] *si illud ipsum non potest redhiberi, quia non extat, aut deterius factum est.* Quo die reus] *id est, restitutionem ne differto, sed eodem tempore quo reconciliabitur Deo, proximo satisfacito. sic Matth. 5. 23.*

CAPUT VI.

Ritus superiorum sacrificiorum fusius explicatur, holocausti, muneris omnium communis, muneris sacerdotum cùm initiantur, sacrificiique pro peccato & pro reatu.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen dicendo,

2 Præcipe Aharoni & filiis ejus dicendo, hæc *esto* lex [a] ipsius holocausti: [a] ipsum *est* quod ascendit in adustionem *quæ fit* in altari ipso tota nocte usq; mane, quia ignis ipse altaris [a] alendus est in eo.

[a] Heb. *fiet ut maneat.*

3 Indutus ergo sacerdos [a] vestimento suo lineo, & femoralibus lineis superindutis carni suæ, tollito cinerem ubi consumpserit ignis holocaustum in isto altari, & ponito illum [a] secus ipsum altare:

4 Deinde nudato se vestibus [a] suis & induito vestibus aliis, ac deferto cinerem ipsum extra castra [a] in locum mundum.

5 Ignis autem qui est super altare alitor in eo, ne extinguitor, sed facito sacerdos ut ardeant ligna super illum [b] quolibet mane: & disponito super illum unumquodq; holocaustum, & adoleto super eum adipes eucharisticorum.

[b] Heb. *mane, mane.*

6 Ignis jugiter alitor in eo altari, ne extinguitor.

7 HÆC autem *esto* lex [a] ipsius muneris: offerto illud *aliquis* filiorum Aharonis coram Jehova ante idem altare:

8 Et tollens ex eo pugillo suo, de similæ illius muneris & de oleo ejus totumq; thus illud quod *erit* in eo munere, adoleto in altari, odor gratus *est* suffimentum ejus Jehovæ.

9 Quod autem remanserit ex eo, comedent Aharon

Aharon & filii ejus : azymis *facliis* comeditor in loco ſancto, in atrio tentorii conventus comedunto illud.

10 Ne coquitor fermentatum, dedi illud *ut ſit* pars eorum ex meis igne abſumptis : res ſancta ſanctarum eſt ſicut [a]peccatũ & ſicut reatus ipſe.

11 Omnis mas ex filiis Aharonis comedet illud, ſtatuto perpetuo per generationes veſtras de igne abſumptis Jehovæ : quicquid tetigerit ea, [a]ſacrum eſto.

12 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen dicendo,

13 Hæc *eſto* oblatio Aharonis & filiorum ejus, quam offerent Jehovæ [a] ſemper quo tempore [c] conſecrabitur eorum aliquis, [a] decima Ephę ſimilæ munus, dimidium ejus mane & dimidium ejus veſpere.

14 In ſartagine cum oleo parator, [a] bullatum afferto illud, [d] cocta muneris fruſta, offerto odorem gratum Jehovæ.

15 Similiter ſacerdos ille e filiis ejus qui unctus fuerit pro eo facito idem, ſtatuto perpetuo, Jehovæ prorſus adoletor.

16 Sic prorſus eſto omne munus ſacerdotis, ne comeditor.

17 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

18 Alloquere Aharonem & filios ejus dicendo, hæc *eſto* lex peccati. in loco [a] ubi jugulari ſolet holocauſtum jugulator peccatum coram Jehova, in atrio tentorii conventus.

19 Sacerdos ille qui [e] offert peccatum illud [a] comedet ipſum: in loco ſacro comeditor, in atrio tentorii conventus.

20 Quicquid tetigerit carnem illius, [a] ſanctum eſto. & cùm quis aſperſerit de ſanguine illius ſuper ullum veſtimentum, illud veſtimentum ſuper quod aſperſerit lavato [a] in loco ſancto.

21 Et vas teſtaceum in quo coctum fuerit frãgitor: quòd ſi in vaſe æneo coctum fuerit, tum defricator & immergitor in aquam.

22 Omnis mas in ſacerdotibus comedere poterit illud: res ſancta ſanctarum eſt.

23 Sed omne peccatum [a] de cujus ſanguine aliquid illatum fuerit in tentorium conventus ad expiandum in ſancto, ne comeditor, igne combuitor.

24 ITEM hæc *eſto* lex ipſius [a] reatus, res ſancta ſanctarum eſt.

25 In loco in quo jugulare ſolent holocauſtũ ipſum, jugulanto reatum: ſanguinem autem ejus ſpargito ſuper altare circumquaque.

26 Totum verò adipem ejus offerto ex eo, caudam & adipem illum qui operit inteſtina:

27 Ambosque renes & adipem qui *eris* ſuper illos *pertinentem* uſque ad ilia, & reticulum quod *erit* ſuper jecur cum renibus auferto illud.

28 Et adoleto illa ſacerdos in ipſo altari, igne abſumendum Jehovæ, reatus eſt.

29 Omnis mas e ſacerdotibus comedere poteſt illum: in loco ſacro comeditor, res ſancta ſanctarum eſt.

30 Prorſus ſicut peccato ſic reatui lex eadem eſto utriſque : ſacerdotis ipſius qui eo expiationem fecerit, eſto.

31 Sacerdotis autem qui offert holocauſtum alicujus, pellis holocauſti quod obtulerit illius ſacerdotis eſto.

32 Item omne munus quod coquitur in furno, & quicquid paratur in cacabo aut in ſartagine, ſacerdotis qui offert illud illius eſto,

33 Similiter omne [a] munus mixtum oleo vel aridum: omnium filiorum Aharonis hoc jus eſto, [f] unius ſicut alterius.

[a] Heb. *ungetur, proprium ſacerdotis ſuum, ſuprà 4.3 ſed aliu tribuitur pro eorum conſecratione & initiatione ad ſacra: ſynecdoche.*

[d] Heb. *cocturas muneris fruſtorum : ſenſus eſt, maſſa illa prius in fruſta dividator, deinde coquitor.*

[e] Heb. *facit.*

[f] Heb. *viri ſicut fratris ſui.*

ANNOTATIO.

1 Item al.] *Plerique hoc caput incipientes a verſ. 20. ſuperioris cap. non viderunt ibi de privato quoque peccato agi, hic vero præcepta generalia de ſacrificiorum ritu: quamobrem nos cùm veteres Hebræos, tùm argumentum ſecuti aliter diſtinximus.* 2 Ipſius holoc.] *ſive jugu Exod. 29. 38. ſive privati ac voluntarii ſuprà 1. ſive lege imperati.* Ipſum eſt] *id eſt, totum conſumitur igne, unde nomen habet, cujus etymon oſtendit Moſche.* 3 Veſtimento] *tunica, de qua Exod. 28. 39. & 40.* Secus altare] *orientem verſus, ſuprà 1. 16. .4* Suis] *miniſterialibus, de quibus ver. 3.* In locum mun.] *de quo ſuprà 4. 12.* 7 Ipſius muneris] *de quo ſuprà 2.* 10 Peccatum & reatus] *ſacrificium pro peccato & reatu, ut infrà paſſim: vide ſuprà 5. 6.* 11 Sacrum eſto] *ne ad alios uſus adhibetor, ſed aut frangitor aut antè lavator, infra ver. 20. & 21.* 13 Semper quo temp.] *id eſt, quotieſcunque illorum aliquis ſacerdotali muneri initiabitur, ſive ſummus qui ungendus eſt, ſive alii conſecrandi.* Decima Ephæ] *vide Exod. 16. 37.* 14 Bullatum] *ita coctum ut in bullas tumuerit.* 18 Ubi jugulari] *ſuprà 1. 3. & 5.* 19 Comedet ipſum] *quod licebit comedere, nam quædam comedere nefas erat infrà 23.* 20 Sanctum eſto] *ut ſuprà in ver. 11.* In loco ſancto] *ubi immunditiam contraxit: nam hoc ad ſacerdotes miniſtrantes pertinet.* 23 De cujus ſang.] *hujuſmodi ſunt ſacrificia pro errore ſummi Sacerdotis & Eccleſiæ, de quibus ſuprà 4. & anni verſaria diei expiationum, infrà 16.* 24 Reatus] *de quo ſuprà 5. toto cap.* 33 Munus] *de quo ſuprà 2.* Unius ſicũt al.] *id eſt, omnium ex æquo.*

CAPUT VII.

Lex de euchariſtico ſacrificio trium generum, gratulatorio, votivo, & voluntario, de adipe & ſanguine omni vitando, & de jure ſacerdotum in omnes res quæ offerebantur.

1 ITEM hæc *eſto* lex ſacrificii euchariſtici, quod quis offeret Jehovæ.

2 Si pro gratiarum actione offeret ipſum, tunc offerto cum ipſo ſacrificio gratiarum actionis placentas azymas miſtas oleo, & lagana azyma uncta oleo : *ſunto* autem placentæ illæ miſtæ oleo, e ſimila bullatæ.

3 Præter placentas [a] panem fermentatum offerto in oblationem ſuam, cum ſacrificio gratiarum actionis, euchariſtico ſuo.

4 Et offerto ex ea panem *unum* ex tota oblatione Jehovæ in elationem : ejus ſacerdotis qui ſparget ſanguinem euchariſtici corum, eſto.

5 Caro autem ſacrificii gratiarum actionis, euchariſtici ejus, die oblationis ejus comeditor, nemo relinquito ex illa quicquam uſque mane.

6 SI verò votivum aut voluntarium erit ſacrificium oblationis ejus, quo die offeret ſacrificium ſuum, comeditor: & poſtero die ſimiliter

liter quod remanserit ex eo comeditor.
7 Quod autem *diutius* remanebit e carne illius sacrificii, ipso die tertio igne comburitor:
8 Nam si [a] quicquam comedetur de carne sacrificii eucharistici ejus die tertio, non erit acceptum, ei qui obtulit illud, 'non reputabitur, 'res abominabilis esto: quamobrem [b] is qui comederit ex ea, iniquitatem suam feret.
9 Et horum caro quæ tetigerit ullam rem immundam ne comeditor, igne comburitor: quod autem ad carnem reliquam, 'quisquis mundus est comedere poterit [c] illam.
10 [d] Quisquis autem comederit carnem e sacrificio eucharistico 'quod *est* Jehovæ, 'cum immunditia sua in se, utiq; 'excindetur [e] homo ille e populis suis.
11 Cùm quis tetigerit ullam rem 'immundam, sive [f] immundum hominem, sive jumentum immundum, sive quicquid *est* abominatio immunda, deinde comederit de carne sacrificii eucharistici quod *est* Jehovæ: utique excindetur homo ille e populis suis.
12 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo:
13 Alloquere filios Jisraëlis dicendo: nullum adipem 'bovis aut ovis aut capræ comeditote.
14 Adeps quidem cadaveris & adeps 'discerpti adhiberi poterit ad omne opus: sed omnino ne comeditote eum.
15 Nam quisquis comederit adipem ex iis jumentis e quibus offert homo igne absumendum, utiq; excindetur homo ille qui comederit e populis suis.
16 Similiter nullum sanguinem comedite in ullis habitationibus vestris, ullius volucris aut ullius bestiæ.
17 Quisquis comederit ullum sanguinem, utique excindetur homo ille e populis suis.
18 PRÆTEREA allocutus est Jehova Moschen, dicendo,
19 Alloquere filios Jisraëlis dicendo: qui offert sacrificium suum eucharisticum Jehovæ, 'afferto oblationem suam Jehovæ 'de sacrificio suo eucharistico.
20 Manus ejus adferunto igne absumenda Jehovæ: ipsum adipem impositum pectori adferto, & pectus ad agitandum ipsum agitatione coram Jehova.
21 Tum adoleto sacerdos adipem illum in ipso altari, pectus verò ipsum esto Aharonis & filiorum ejus.
22 Armum etiam dextrum date in elationem sacerdoti, ex vestris sacrificiis eucharisticis.
23 Illius e filiis Aharonis qui obtulerit sanguinem & adipem illum eucharisticorum, esto armus ipse dexter in partem.
24 Nam pectus ipsum agitationis armumque elationis excepi a filiis Jisraëlis e sacrificiis eucharisticis eorum: & dedi ea Aharoni sacerdoti & filiis ejus statuto perpetuo, a filiis Jisraëlis *accipienda in partem.*
25 Hæc *est pars* 'unctionis Aharonis & unctionis filiorum ejus ex igne absumendis Jehovæ, ex qua 'die jussit eos accedere ad sacerdotio fungendum Jehovæ:
26 Quam præcepit Jehova [g] dari eis, ex quo die 'unxit eos, a filiis Jisraëlis, statuto perpetuo per generationes eorum.
27 'Hæc *est* lex de holocausto ipso, de munere, & de peccato, de reatu, item de consecrationibus, ac de sacrificio eucharistico:
28 Quam præcepit Jehova Moschi in monte Sinai, quo die præcepit ipse *Jehova* filiis Jisraëlis ut offerant sacrificia sua ipsi in deserto Sinai.

[a] Heb. *comedendo comed.*
[b] Heb. *anima quæ com.*
[c] Heb *carnẽ: antecedens pro relativo.*
[d] Heb. *anima quæ.*
[e] Heb. *anima illa: sic deinceps.*
[f] Heb. *immũditiam hominis, Hypallage.*
[g] Heb. *dandam.*

ANNOTATIO.

1 Item] *Hebræos secuti ita distinximus: nam leges de reatu & de peccato cohærere ostendit versu* 25. 3 Panem ferm.] *vide suprà in* 2.11. 8 Non reputabitur] *tanquam sacrificium eucharisticum legitimè oblatum.* Res abominabilis] *vox Hebræa propriè significat carnem quæ vetustate sit deterior in odorem vel speciem.* 9 Quisquis mundus] *e sacerdotibus, de quorum munditia & impuritate infrà* 21. & 22. 10 Quod est Jehovæ] *quod ex superioribus causis ingratum non est, sed acceptum Deo.* Cum immunditia sua] *priusquàm ab ea sit purgatus, ut imperatur infrà* 21. & 22. Excindetur] *vide in Gen.*17. 14. 11 Immundam] *de quo infrà a cap.*11. *ad* 15. & *cap.*17. 13 Bovis aut ovis] *eorum jumentorum quæ sacrificiis apta sunt: nam aliorum quæ comedere fas erat, de quibus infrà* 11. & *Deuter.* 14. *adipe non interdicebatur.* 14 Discerpti] *etiam e jumentorum genere apto sacrificiis.* 19 Afferto] *ipse, non per alium afferendum curato, quod declarat ver. sequens.* De sacrificio] *eas partes quæ vel Deo adolendæ erant, vel sacerdotibus cessuræ.* 25 Unctionis Ahar.] *id est, sacerdotis uncti: hypallage.* Die] *a tempore septidui illius, quo sacerdotes uncti & consecrati fuerint.* 26 Unxit eos] *Mosche, vel Deus per Moschen.* 27 Hæc est lex] *Epilogus omnium superiorum a principio libri.*

CAPUT VIII.

Consecratio rerum & personarum ad Dei cultum pertinentium, prout mandatum fuerat Exod. 29. & 30.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo,
2 'Accipe Aharonem & filios ejus cum eo, vestesq; illas, & oleum ipsum unctionis, juvencum quoque ipsum peccati, ac duos arietes, canistrumq; illum azimorum:
3 Et totum hunc cœtum convoca, ad portam tentorii conventus.
4 Quæ fecit Mosche sicut præceperat Jehova ei, & congregatus est cœtus ipse ad portam tentorii conventus.
5 Tum dixit Mosche ad cœtum, 'hæc *est* res illa, quam præcepit Jehova facere.
6 Jubens ergo Mosche accedere Aharonem & filios ejus, lavit eos aqua.
7 Deinde imponens ei tunicam accinxit eum baltheo, inductoque ei pallio imposuit amiculum: & accingens illud cingula amiculi, cùm amiciret illum eo,
8 Apposuit ei pectorale sacrum, indiditque pectorali sacro Urim & Tummim:
9 Postea imposita cidari capiti ejus, imposuit cidari e-regione faciei ejus bracteam auream, coronamentum sacrum, sicut præceperat Jehova

Jehova Moſchi.
10 Cumq; accipiens Moſche oleum unctionis unxiſſet tabernaculum ipſum & quicquid in eo erat, ut ſanctificaret illa,
11 Et aſpergens eo altare ipſum ſeptem vicibus unxiſſet ipſum altare & omnia inſtrumenta ejus & labrum & ſcapum ejus, ad ſanctificandum ea:
12 Effundens de illo oleo unctionis ſuper caput Aharonis, unxit eum ad ſanctificandū eum.
13 Similiter juſſit Moſche accedere filios Aharonis, & induens eos tunicis cinxit eos baltheo, alligavitq; eis tiaras, ſicut præceperat Jehova Moſchi.
14 Deinde admovit juvencum illum peccati, nitente Aharone & filiis ejus manibus ſuis ſuper caput illius juvenci peccati:
15 Quem cùm jugulaſſet, acceptum Moſche ſanguinem illius poſuit ſuper cornua altaris circumquaque digito ſuo, & expiavit altare: reliquum verò ſanguinem effudit verſus fundamentum altaris, ad expiandum in eo:
16 Poſtea accipiens totum illum adipem qui *eſt* ſuper inteſtina, & reticulum jecoris, amboſq; renes & adipem eorum, adolevit Moſche in ipſo altari:
17 Reliquum verò juvencum, id eſt, pellem ejus & carnem ejus & ſimum ejus combuſſit igne extra caſtra, quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.
18 Deinde admovit arietem holocauſti, nitentibus Aharone & filiis ejus manibus ſuis ſuper caput illius arietis:
19 Quem cùm jugulaſſet, ſparſit Moſche ſanguinem ejus ſuper altare circumquaque:
20 Et diviſo ariete in membra ſua, adolevit Moſche caput & membra & adipem,
21 Poſtquam inteſtina & crura ejus laviſſet aqua: ſic adolevit Moſche totum arietem hunc in eo altari, holocauſtum ſuit in odorem gratum, igne abſumptum Jehovæ, quemadmodum præcepit Jehova Moſchi.
22 Deinde admovit arietem illorum alterum, arietem conſecrationum, nitentibus Aharone & filiis ejus manibus ſuis ſuper caput illius arietis:
23 Quem cùm jugulaſſet, accipiens Moſche de ſanguine ejus impoſuit [a] inſimæ auriculæ Aharonis dexteræ, & pollici manus ejus dexteræ & pollici pedis ejus dexteri:
24 Similiter jubens accedere filios Aharonis impoſuit Moſche de illo ſanguine inſimæ auriculæ eorum dexteræ, & pollici manus eorum dexteræ ac pollici pedis eorum dexteri, deinde ſparſit Moſche reliquum ſanguinem ſuper illud altare circumquaque:
25 Cumq; accepiſſet illius adipem & caudam totumq; adipem qui *erat* ſuper inteſtina & reticulum jecoris amboſq; renes & adipem eorum, armúmque dexterum,
26 De caniſtro verò illo azymorum quod *erat* coram Jehova, accepiſſet placentam unam azymam & placentam panis cum oleo unam & laganum unum, appoſuit adipibus illis armoque dextero:
27 Et imponens hæc omnia manibus Aharonis & manibus filiorum ejus, agitavit illa agitatione coram Jehova:
28 Poſtea accepta Moſche illa e manibus eorum adolevit in illo altari ſuper ipſum holocauſtum: conſecrationes fuerunt in odorem gratum, igne abſumpta fuerunt Jehovæ.
29 Accepit autem Moſche pectus illius quod agitavit agitatione coram Jehova: ex illo ariete conſecrationum Moſchi ceſſit in partem, quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.
30 Tunc accipiens Moſche de illo oleo unctionis & de ſanguine iſto qui *erat* ſuper altare, aſperſit Aharonem veſtes ejus & filios ejus & veſtes filiorum ejus cum eo: ſic ſanctificavit Aharonem & veſtes ejus, filioſq; ejus & veſtes filiorum ejus cum eo.
31 Poſtea edixit Moſche Aharoni & filiis ejus, coquite iſtam carnem ad portam tentorii conventus, & ibi comedite eam panemq; iſtum qui *eſt* in caniſtro conſecrationum: quemadmodum præcepi dicendo, Aharon & filii ejus comedunto illud:
32 Quòd autem reliquum fiet de iſta carne aut de iſto pane igne comburite.
33 Sed extra portam tentorii conventus ne exite ſeptem diebus uſque ad diem complementi, diebus conſecrationum veſtrarum: nam ſeptem diebus [b] conſecrabit Jehova miniſterium veſtrum.
34 Sicut facit die hoc, præceperat Jehova facere ad expiandum vos.
35 Quapropter ad portam tentorii convētus manete interdiu & noctu ſeptem diebus, & obſervate obſervationem Jehovæ ut non moriamini: ſic enim juſſus ſum.
36 Quod fecit Aharon & filii ejus, ſecundum omnia verba quæ præceperat Jehova [c] per Moſchen.

[a] Heb. *molli auricula.*

[b] Heb. *implebit Jehovæ manus veſtras.*

[c] Heb. *per manum Moſchi, id eſt, miniſterium: metonymia.*

ANNOTATIO.

2 Accipe] *id eſt, jube tectum ad portam tentorii conventus illos accedere, & alia afferri & adduci ad te.* 5 Hæc eſt res] *quam mox facturus ſum, & vos ſpectaturi.* 31 Illud] *reliquum carnis & panis ex caniſtro.* 32 Reliquum fiet] *uſque in poſterum mane.* 34 Facit] *exequitur per me.* 35 Obſervationem] *id eſt, legem hanc quam a vobis obſervari jubet, mortem denuncians ſi tranſgrediamini.*

CAPUT IX.

Aharon primo die a conſecratione filiis populoque præſente, primùm pro ſe, deinde pro toto populo ſacrificia & munera offert: quibus igne e cœlo abſumptis, miniſterium ſacerdotum populo divinitus comprobatur.

1 FUIT autem die octavo, quo convocavit Moſche Aharonem & filios ejus, ac ſeniores Iſraëlis:
2 Ut ediceret Aharoni, accipe tibi vitulum [a] ſubrumum in peccatum, & arietem in holocauſtum integros, & offer coram Jehova:
3 Filios verò Iſraëlis alloquitor dicendo, accipite hircum caprarum in peccatum, vitulumq; & agnum [b] anniculos integros in holocauſtum.
4 Et bovem & arietē in euchariſtica ad ſacrificandum coram Jehova, munuſque mixtum oleo: nam hodie Jehova apparituru eſt vobis.
5 Accipientes ergo quæ præceperat Moſche

[a] Heb. *filium bovis.*

[b] Heb. *filios anni.*

che *adduxerunt* ante tentorium conventus, & accedentes totus cœtus ſteterunt ᵉ coram Jehova.

6 Tum dixit Moſche, hanc rem quam præcepit Jehova facitote, & apparebit vobis gloria Jehovæ.

7 Edixitq; Moſche Aharoni, accede ad hoc altare, primum para peccatum tuum & holocauſtum tuum expiationem facturus pro te & pro populo hoc: deinde para oblationem ipſius populi & expiationem fac pro eis, quemadmodum præcepit Jehova.

8 Accedens itaque Aharon ad altare, jugulavit illum vitulum qui *erat* pro ſe.

9 Et admoventibus filiis Aharonis ſanguinem illius ad eum, intingens digitum ſuum in illo ſanguine poſuit ſuper cornua illius altaris, reliquum verò ſanguinem effudit verſus fundamentum altaris.

ᶜ Heb. *e jecore.*

10 Adipem autem & renes & reticulum ᶜ jecoris in peccato ipſo adolevit in eo altari, quēadmodum præceperat Jehova Moſchi:

11 ᵉCarnem verò & pellem ejus, combuſſit igne extra caſtra.

12 Deinde jugulavit ſuum holocauſtum, cui porrigentibus filiis Aharonis ſanguinem illius, ſparſit eum in illo altari circumquaque:

13 Similiter holocauſtum porrigentibus ei per membra illius & caput illius, quæ adoleret in ipſo altari,

14 Poſtquam lavit inteſtina & crura illius, adolevit ea cum reliquo holocauſto in illo altari.

15 Poſtea obtulit oblationem populi: primùm accepit hircum peccati qui *erat* pro populo, quo jugulato paravit eum pro peccato, ritu ſuiᵉ prioris:

16 Deinde obtulit holocauſtum ipſum, & paravit illud ᵉ pro ritu:

17 Obtulit quoque ᵉ munus illius, & implens manum ſuam illo, adolevit in eo altari: ᵉ præter holocauſtum matutinum.

18 Cumq; jugulaſſet *quiſpiam* bovem & arietē in ſacrificium euchariſticum quod *erat* pro populo: porrigentibus ei filiis Aharonis ſanguinem illorum, ſparſit eum in ipſo altari circumquaque:

19 *Porrigentes* deinde adipes ex illo bove, & ex illo ariete caudam & *adipem* operientem *inteſtina* & renes & reticulum jecoris,

20 Impoſuerunt illos adipes ad ipſa pectora: & adolevit adipes in ipſo altari,

21 Pectora verò ipſa & armum illorum dexterum agitavit Aharon agitatione coram Jehova: quemadmodum præceperat Moſche.

22 Tum attollens Aharon manus ſuas verſus populum ᵉ benedixit eis, ac deſcendit parato illo peccato, holocauſto q; & euchariſtico.

23 Poſtea venit Moſche cum Aharoneᵉ in tentorium conventus, cumq; egrederentur ᵉ benedicturi populo, apparuit gloria Jehovæ toti populo.

24 Exiens enim ignis a conſpectu Jehovæ, cōſumpſit in illo altari holocauſtū ipſum & adipes: quod cùm videret totus populus, acclamātes procederunt ſuper faciem ſuam.

ᵉ Heb. *rendo ſivit.*

ANNOTATIO.

1 Die octavo] *proximè ſequente ſeptiduum conſecrationis.* 4 Munuſq;] *ſimile, ut ſuprà 2.* 5 Coram Jehova] *in atrio tabernaculi.* 7 Pro populo] *id eſt, hac ratione fias idoneus ad faciendum pro illo expiationem.* 11 Carnem verò & pel.] *denique totum juvencum reliquum pro ritu iſtius ſacrificii ſuprà 4.11. ſynecdoche.* 15 Prioris] *de quo ſuprà vèr. 2. & 8.* 16 Pro ritu] *holocauſti ſuprà 1.* 17 Munus illius] *omni holocauſto conjunctum ex lege, ſuprà 6. & 7.* Præter holocauſtum] *juge cum munere ſuo, ſynecdochicè: nam hoc nulla ex cauſa intermittebatur, ſed reliqua præcedebat, Exod. 29. 38.* 22 Benedixit eis] *ex formula præſcripta Num. 6.* 23 In tentorium] *ut ibi Aharonem de reliquo miniſterio exercendo inſtituerent.* Benedicturi] *benedictione enunciata dimiſſuri eum peractis ſacris.*

CAPUT X.

Filii Aharonis ſeniores duo munus ſuum tranſgreſſi, divinitus morte plectuntur: quorum luctu interdicto, occaſione neglecti ab aliis officii præcipitur ut a vino & inebriante potu abſtineant: lex fertur de eſu ſacrorum, & Aharonis excuſatio Moſchi approbatur.

1 ᵉSED accipientes filii Aharonis Nadab & Abihu quiſque thuribulum ſuum, indito eis igni impoſuerunt ſuffitum, obtuleruntque coram Jehova ignem alienum, ᵉquod non præceperat eis.

2 Quapropter exiens ignis ᵉ a conſpectu Jehovæ ª exanimavit eos, ita mortui ſunt coram Jehova.

ª Heb. *devoravit eos: ſed hoc ad vitæ tantùm ademptionem refertur, nam corpora & veſtes integra manſerunt, infrà ver. 4. & 5. ſynecdoche.*

3 Tum dixit Moſche Aharoni, illud *eſt* ᵉquod locutus erat Jehova dicendo, ᵉin propinquis meis ſanctificabor, & ante conſpectum totius populi glorificabor: ſed ᵉconticuit Aharon.

4 Et vocans Moſche Miſchaëlem & Eltzaphanem filios ᵉHhuzzielis patrui Aharonis, edixit eis, accedite, ſublatos deportate fratres veſtros a conſpectu ſanctuarii extra caſtra.

5 Qui acceſſerunt, ſublatos que tunicis eorū deportaverunt eos extra caſtra, ſicut edixerat Moſche.

6 Edixit verò Moſche Aharoni, & Elhhazari, & Ithamari filiis ejus, capita veſtra ᵉne nudate, neque veſtimenta veſtra diſcindite, ut non moriamini & contra totum hunc cœtum efferveſcat: ſed fratres veſtri, tota familia Iſraëlis deflebunt hoc incendium quod incendit Jehova.

7 ᵉNeque a porta tentorii conventus exite ne moriamini, ᵉnam oleum unctionis Jehovæ ſuper vos *eſt*: qui fecerunt ſecundùm verbum Moſchis.

8 Et allocutus eſt Jehova Aharonem, dicendo,

9 Vinum aut potum inebriantem ne bibito tu aut filii tui tecum, quando ingreſſuri eſtis tētorium conventus, ut non moriamini, ſtatuto perpetuo per generationes veſtras:

10 ᵉCūm ad diſcernendum inter ſacrum & inter profanum: atque inter mundum & inter immundum,

11 Tum ad docendū filios Iſraëlis omnia illa ſtatuta, quæ edixerit Jehova eis ᵇ per Moſchen.

ᵇ Heb. *per manū Moſchi.*

12 Edixit autem Moſche Aharoni, & Elhhazari & Ithamari filiis ejus qui reliqui erant, accipite

cipite munus iſtud quod reliquum eſt ex igne abſumptis Jehovæ, & comedite illud *cum* azymis propè hoc altare: quia res ſancta ſanctarum eſt.

13 Ideò comedetis illud in loco ſacro, quia demenſum tuum & demenſum filiorum tuorum eſt ex igne abſumendis Jehovæ: [a]ſic enim juſſus ſum.

14 Pectus autem agitationis & armum elationis comedetis [a] in loco mundo, tu & filii tui & filiæ tuæ tecum: quia in demenſum tuum & demenſum filiorum tuorum data ſũt ex ſacrificiis euchariſticis filiorum Iſraëlis.

15 Armus elationis & pectus agitationis, *quæ* cum igne abſumendis adipibus afferent ad agitandum agitatione coram Jehova, hoc eſto tibi & filiis tuis tecum in demenſum perpetuum, quemadmodum præcepit Jehova.

16 Cumque hircum illum peccati [c] accuratè perquiſiviſſet Moſche, ecce [a] exuſtus erat: quapropter [a] efferbuit contra Elhhazerem & contra Ithamarem filios Aharonis qui reliqui erant, dicendo,

17 Quamobrem non comediſtis peccatum hoc in loco ſancto? nam res ſancta ſanctarum eſt: at illud dederat vobis [a] ad ferendum iniquitatem hujus cœtus, expiationem faciendo pro eis coram Jehova.

18 En, non eſt illatus ſanguis ejus in ſanctuarium intrinſecus: [d] omnino comedere debueratis in *loco* ſancto, [a] ſicut præceperam.

19 Tum dixit Aharon ad Moſchen, ecce, hodie [a] obtulerunt peccatum ſuum & holocauſtum ſuum coram Jehova, acciderunt autẽ mihi qualia [a] his: [a] ſi comedero peccatum hodie, an bonum videbitur in oculis Jehovæ?

20 Quod cùm audivit Moſche, [a] bonum viſum eſt in oculis ejus.

[c] Heb. *perquirendo perquiſivit.*

[d] Heb. *comedendo comedere.*

ANNOTATIO.

1 Sed accipientes] *q.d. hoc temerario filiorum Aharonis facto alii perturbati ad ſanctionem ſuam non ſatis attenderunt, unde Moſchi eos reprehendendi oblata eſt occaſio infrà ver.* 16. Quod non preceperat] *duo fecerunt contra mandatum Dei, quod igne extero uſi ſunt, (vide ſuprà in* 1.7.) *& quod locum ſacrum ingreſſi ſunt, quod ne ſummo quidem ſacerdoti licebat niſi ſemel in anno.* 2 A conſpectu Jeh.] *vel e cœlo, ut ſuprà* 9.24. *vel ab altari holocauſti, quod erat in conſpectu Jehovæ.* Coram Jehova] *ibidem ſubita morte.* 3 Quod locutus erat] *ſupra* 8.35. In propinquis] *ſacerdotibus, quibus ſolis licuit in tabernaculum propius ad Deum accedere.* Sanctificabor] *exercendo judicia mea coram populo in peccantes.* Conticuit] *hortatu Moſchi divinæ voluntati acquievit.* 4 Huzzielis] *qui fuit frater Hhamrami patris Aharonis & Moſchis, Exod.*6.18. *Num.*3.19. 6 Ne nudate] *luctui ne vacate, ſynecdoche: erat enim hoc ſignum commune luctus, ut infrà* 13.45. 7 Neque a porta] *hæ duæ leges repetuntur infrà* 20. 10. *& universè ſummus ſacerdotibus accommodantur, non tantùm miniſterii tempore aut recens unctis, ut hic, ſed toto vitæ curriculo obſervandæ.* Nam oleum unct.] *id eſt, a Deo conſecrati eſtis, recèns adhuc eſt oleum unctionis in vobis, & in ipſa actione ſacra verſamini.* 10 Cùm ad diſc.] *q.d. duabus de cauſis interdixit potu qui perturbat mentem: primùm ut judicare poſſent, & ſibi in administratione ſua conſtare, deinde ne turbata mente ſecus doceant quàm convenit.* 13 Sic enim] *ſuprà* 2.3. *&* 6.3. 14 In loco mundo] *in caſtris: quia non tantùm mares, ſed etiam fœminæ ex iis comedebant, ſuprà* 7.*ver.* 29. 21. *& ſequent.* 16 Exuſtus] *vide in ver.* 1. Efferbuit] *quia non attenderant miniſterio ſuo.* 17 Ad ferendum iniq.] *ut a cœtu eam in vos transferatis & recipiatis expiandam: ſic infrà* 16.21. *&* 22. 18 Sicut præcep.] *ſuprà* 6.23. 19 Obtulerunt] *totus cœtus.* His] *filius meus quos reprehendi. q.d. ejuſdem negligentiæ & perturbationis reus ſum.* Si comedero] *id eſt, gratúmne ei fore, ſi ego adhuc in peccato hærens, peccatum populi expiandum in me transferrem?* 20 Bonum viſum eſt] *approbavit judicium fratris, ad cujus quæſtionem ex mandato Dei reſpondetur infrà cap.* 16.

Caput XI.

Leges de diſcernendis omne genus animantibus mundis ab immundis, ratione cibi, vel contactus.

1 Item allocutus eſt Jehova Moſchen & Aharonem, edicendo eis:

2 Alloquimini filios Iſraëlis dicendo: hæc *ſunt* animalia quæ vos comedetis, ex omnibus beſtiis quæ *ſunt* ſuper terram.

3 Quicquid habet ungulam ſciſſam ita ut ſit bifidatum fiſſura vngularum, [a] revocans ruminis *cibum* ex quavis beſtia, illud comedetis.

4 Veruntamen hoc ne comeditote, ex revocãtibus *cibum* ruminis aut ex habentibus ſciſſam ungulam: camelum, quia revocat quidem *cibum* ruminis, ſed ſciſſam ungulam non habet, immũdus eſto vobis:

5 Et cuniculum, quia revocat quidem *cibum* ruminis, ſed ungulam ſciſſam non habet, immundus eſto vobis:

6 Et leporem, quia revocat quidem *cibum* ruminis, ſed ungulam ſciſſam non habet, immũdus eſto vobis:

7 Et ſuem, quia habet quidem ſciſſam ungulam ita ut bifidata ſit fiſſura ungulæ, ſed ruminis *cibum* non ruminat, immunda eſto vobis.

8 De carne iſtorum ne comedite, & cadaver eorum ne tangite, immunda *ſunt* vobis.

9 Hoc comedetis ex omnibus quæ *ſunt* in aquis: omne quod habet [a] pinnas & ſquamas in aquis tum per maria tum in fluminibus, illa comedetis,

10 Quicquid verò non habet [a] pinnas aut ſquamas tum per maria tum in fluminibus, ex omni reptili aquatico, denique [a] ex omni anima vivente quæ *ſit* in ipſis aquis, abominationi ſunto vobis.

11 Ita abominationi ſunto vobis, ut de carne eorum non comedatis, & cadaver eorum abominemini.

12 Quicquid non habet pinnas [a] aut ſquamas in aquis, abominationi eſto vobis.

13 Ista autem abominamini ex volatilibus, ne comeduntor, abominationi ſunto: [a] aquilam, & [a] offifragam, & [a] haliætum,

14 Et [a] milvum, & [a] cornicem ſecundum ſpeciem ſuam,

15 Omnem corvum ſecundum ſpeciem ſuam,

16 Et [a] ululam, & [a] hirundinem, & æſalonem, & accipitrem ſecundum ſpeciem ſuam,

[a] Heb. *filiam ululæ.*

17 Et

17 Et bubonem,& mergum,& noctuam,
18 Et [a]monedulam,&[a] plateam,&[a] meropem,
19 Et ciconiam , ardeam ſecundum ſpeciem ſuam,& attagenem,& veſpertilionem.
20 OMNE reptile volucre ambulans quatuor *pedibus*,abominationi eſto vobis.
21 Veruntamen hoc comedetis ex omni reptili volucri quod ambulat quatuor *pedibus*,[a]quod non habet crura ſupra pedes ſuos, quibus ſaliat ſuper terram.
22 Iſta *ſunt* ex quibus comedetis, [a] Arbem ſecundum ſpeciem ſuam, & Solhamum ſecundum ſpeciem ſuam,& Chargolum ſecundum ſpeciē ſuam,& Chagabum ſecundum ſpeciem ſuam.
23 Omne verò reptile volatile quatuor habēs pedes,abominationi eſto vobis.
24 [a]HIS autem polluemini: quiſquis tetigerit cadaver eorum, immundus eſto uſque ad veſperam.
25 Item quiſquis portaverit de cadavere illorum,lavato veſtimenta ſua , & immundus eſto uſque ad veſperam.
26 *Cadavera* omnis beſtiæ quæ[a]ſciſſam quidē habet ungulam,ſed fiſſura non *eſt* bifidata, aut *cibum* ruminis non revocat, immunda ſunt vobis,quicunque tetigerit ea,immundus erit.
27 Similiter omnis incedentis ſuper [b] marculos ſuos ex omni animante [c] quadrupede , immunda ſunt vobis: quiſquis tetigerit cadaver eorum,immundus eſto uſque ad veſperam.
28 Quare qui portaverit cadavera eorum, lavato veſtimenta ſua,& immundus eſto uſq; ad veſperam:immunda ſunt vobis.
29 Item hoc vobis immundum *eſt* ex reptilibus quæ reptant ſuper terram: muſtella,& mus, &[a]teſtudo ſecundum ſpeciem ſuam,
30 Et hericius,& lacerta,& ſtellio , & chamæleon,& glis.
31 Iſta *ſunt* quæ[a]immunda ſunt vobis ex omnib[a] reptilibus:quiſquis tetigerit illa poſt mortem illorum,immundus eſto uſq; ad veſperam.
32 Et res omnis ſuper quam *aliquod* eorum poſt mortem ſuam ceciderit,immunda eſto: ex quocunque vaſe ligneo,aut veſtimento,aut pelle,aut ſacco,denique unumquodque vas eorum in quibus fit aliquod opus,in aquam infertor & immundum eſto uſq; ad veſperam,deinde mundum eſto.
33 Omne autem vas teſtaceum intra quod[a]aliquid illorum ceciderit, (omne quod intra ipſum fuerit,immundum eſt) ipſum frangite.
34 Ex omni cibo qui comeditur cui ſupervenerit[a] aqua,immundus eſto:& omnis potus qui bibi ſolet,in quocunq; vaſe, immūdus eſto.
35 Similiter ſuper quodcunque ceciderit de cadavere illorum,immundum eſto: furnus & teſtus minuitor,immundi ſunt,ideò immundi ſunto vobis.
36 Veruntamen fons aut ciſterna, congregatio aquarum[a]erit munda : ſed quod tetigit cadaver eorum,immundum eſto.
37 Quòd ſi ceciderit de cadavere eorum ſuper aliquod ſemen ſativum quod ſeminari ſolet, mundum erit.
38 Sed ſi impoſitâ aquâ ſemini , ceciderit de cadavere illorum ſuper ipſum, immundum eſto vobis.
39 Item ſi moriatur ex beſtiis *aliqua* quæ vobis *eſt* cibo,qui tetigerit cadaver ejus immundus eſto uſque ad veſperam.
40 Qui autem comederit de cadavere ejus, lavato veſtimenta ſua , & immundus eſto uſque ad veſperam : ſimiliter qui aſportaverit cadaver ejus, lavato veſtimenta ſua , & immundus eſto uſque ad veſperam.
41 ITEM omne reptile quod reptat ſuper terram,abominationi eſto,ne comeditor.
42 Quicquid[a]it ſuper ventrem , & quicquid it quatuor *pedibus*,& quicquid numeroſius *eſt* pedibus ex omni reptili quod reptat ſuper terrram, ne comedite ea, ſed abominationi ſunto.
43 Ne abominabiles redditote [d] vos ipſos ullo reptili quod reptat,neque polluitote vos illis,[a]eſſetis enim polluti illis.
44 Nam ego Jehova *ſum* Deus veſter,vos ergo ſanctificate,& eſtote ſancti,quia ego ſanctus ſū: neque polluite vos ipſos ullo reptili, quod reptat ſuper terram.
45 Nam ego *ſum* Jehova qui [a] educo vos e terra Ægypti,ut ſim vobis in Deum: eſtote igitur ſancti,quia ſanctus ego ſum.
46 [a]Hæc *eſt* lex de beſtiis & volatilibus & omni anima vivente quæ repit in aquis,denique de omni anima quæ reptat ſuper terram:
47 Ad diſcernendum inter immundum & mūdum,atque inter animal quod comeditur, & inter animal quod non comeditur.

[b] Heb. *manus, id eſt, pedes digitatos inſtar manuum*
[c] Heb. *incedente ſuper quatuor pedes.*
[d] Heb. *animas veſtras* vt ver. 44.

ANNOTATIO.

3 Revocans] *q.d. quibus hæc duo inſunt, bifidati pedes & ruminatio, legitimè comedentur.* 9 Pinnas & ſquamas] *conjunctim: ut ſuprà de ungula & ruminatione.* 10 Pinnas aut] *quod deſtituitur alterutro, aut utroque.* Ex omni anim.] *ut aquatilium multæ ſpecies ſunt teſtaceæ, cartilagineæ, pedibus prædiræ, &c.* 13 Aquilam] *in his vertendis doctiſſimos Hebræorum interpretes ſecuti ſumus: a quibus cùm diſcedimus, cauſam exponemus paucis.* Oſſifragam] *nomen habet a diſtribuendo, quod huic animanti ſic tribuit Plinius lib.10.natur.hiſt.cap.3. ejectos ab aquilis cognatum genus aſſifragæ excipiunt & educant cum ſuis.* Haliæetum] *a firmitate, nam hæc avis adeò firmæ eſt oculorum aciei, ut intueatur adverſum Solem.* 14 Milvum] *a volatu ſorma.* Cornicem] *ſic vertimus ex Ijob.28.7. qui hanc avi præſtantiſſimam oculorum aciem proverbiali ſorma tribuit, ut Latini cornicum oculos celebrarunt.* 16 Hirundinem] *hoc & duo ſequentia ex R. Jehuda.* 18 Monedulam] *ex R. Schelomone, & R.D.K.* Plateam] *a vomitu : vide Plin. Lib.10.natur.hiſt.cap.40.* Meropem] *ab amore: nam genitores ſuos reconditos paſcit, Plin.lib.10.cap.33.* 21 Quod non habet crura ſup.] *cujus crura ſunt obverſa & pedes varicati : huic enim generi pedes non ſubſunt cruribus.* 22 Arbem] *hæc inſectorum genera neq; Hebræis neque hiſtoricis neque nobis ſunt cognita, ideò Hebræas voces retinuimus: certum autem eſt in oriente cicadas & locuſtas fuiſſe cibo. Matth.3. Marci 1. Plinius lib.11.natur.hiſt.cap.26.& 29.* 24 His autem] *hinc uſque ad ver.41 digreſſio eſt, qua explicatur non tam quid impurum ſit, quàm quid impurum faciat. Eſt autem tripertita: docetur enim primùm ex cadaveris immundorum contactu, ſecundò ex reptilibus immundis ſive viventibus ſive mortuis, tertiò ex morticini etiam mundorum animantium tactu vel cibo hominem impurari.* 26 Sciſſam] *tantùm ex una parte, ſuperiore vel inferiore pedu.* 29 Teſtudo]

ſtudo] *Nomen huic animanti & plauſtro tecto commune eſt, quia hoc animal putaminibus ſuis tectum repræſentat camerati plauſtri.* 31 Immunda] *non tantùm eſu & morticinę carnis contactu, ut ſuperiora, ſed etiam quod ad contactum eorum dum adhuc vivunt.* 33 Aliquid illorum] *etiam vivum.* 34 Aqua] *illa impurata.* 36 Erit munda] *id eſt, non erit minuenda, ſed purganda aqua quæ impuritatem contraxit.* 42 It ſuper ventrem] *ſerpit.* 43 Efficietis] *nan haberem vos pro mundis, ſi vos illis contaminaretis.* 45 Educo] *jam inde ab eductione ex Ægypto in cœpto erga vos beneficio pergo.* 46 Hæc] *Epilogus.*

Caput XII.

Lex de impuritate mulieris puerperæ, & de tempore ac ratione purgationis ejus.

1 ALLOCUTUS etiam eſt Jehova Moſchen, dicendo:

2 Alloquere filios Iſraëlis dicendo: Mulier cùm edito ſemine pepererit maſculũ, ut immunda eſſe ſolet ſeptem dies, [a] ſecundum dies [a] quibus [b] ſeparatur languore ſuo, immunda eſto.

a Heb. *ſeparationis languoris ejus.*

3 Die autem octavo, circumciditor caro præputii ejus.

4 Deinde triginta tres dies maneto [b] in ſanguinis purgatione: nullam rem ſacram tangito, & ad ſanctuarium ne venito, donec completi fuerint dies purgationis ſuæ.

b Heb. *ſanguinibus purgationis: hypallage, & ſic deinceps.*

5 Quòd ſi fœminam pepererit, tunc impura eſto duabus hebdomadibus, [b] ſecundum *impuritatem* ſeparationis ſuæ: deinde ſexaginta ſex dies maneto in purgatione ſanguinis:

6 Cùm autem impleti fuerint dies purgationis ejus a filio aut a filia, afferto agnum [c] anniculum in holocauſtum, & pullum columbæ aut turturem in peccatum: ad portam tentorii conventus ſacerdoti.

c Heb. *filium anns ſui.*

7 Qui offerens illum coram Jehova expiationem faciet pro ea, ſic purgata erit a [d] profluvio ſanguinis ſui: hæc *eſto* lex puerperæ a mare aut a fœmina.

8 Quòd ſi non [d] aſſequatur manus ejus quãtum ſatis eſt pro parva pecude, tum accipito duos turtures aut duos pullos columbæ, unum in holocauſtum & alterum in peccatum: & expiationem faciet pro ea ſacerdos, ſic munda erit.

d Heb. *inveniat manus ejus ſufficientiam parvæ pecudis: ut ſupra 5.7.*

Annotatio.

2 Secundum dies] *ut ſeptiduum immunda eſt ex purgatione ſua menſtrua, infrà 15.19. ita a puerperio immunda eſto.* Separatur] *a reliquis hominibus tanquam immunda, ibidem.* 3 Octavo] *etſi lex circumciſionis diu antè lata fuit, videtur tamen Deus hoc conſilio in diem octavum illam rejeciſſe, propter ſeptiduum quo impura eſt mater, & impurat partum.* 4 In ſanguinis purg.] *quo tempore non amplius ab hominum conſortio, ſed a rebus ſacris abſtinebat: ſanguis enim μιαρότητος pro impuritate ex eo accipitur.* 5 Secundum imp.] *id eſt, eadem impuritatis lege, ut ſuprà ver. 2.* 7 Profluvio] *impuritate, quam ex profluvio contraxerat.*

Caput XIII.

De ſignis ad lepram: de lepra hominum per ſe, aut ex ulcere, aut ex aduſtione: de porrigine, varo, & calvitio: de leproſi ſeparatione: de lepra rerum lanearum, linearum, & pellicearum, atque ratione qua de his omnibus ſacerdotes erant cogniturí.

1 PRÆTEREA allocutus eſt Jehova Moſchen & Aharonem, dicendo:

2 Homo cùm erit in cute carnis ejus tumor aut abſceſſus aut phlyzacium, quorum aliquid erit in cute carnis ejus *vergens* ad plagam lepræ: omnino adducitor ad Aharonem ſacerdotem, aut ad unum e filiis ejus ſacerdotibus.

3 Cumq; inſpexerit ſacerdos ipſe plagam illam in cute carnis ejus, ſi pilus in plaga illa mutatus fuerit in albũ, & ſpecies illius plagæ profundior fuerit cute carnis ejus, plaga lepræ eſt: cùm ergo eam inſpexerit ſacerdos, [a] immundum illum pronuntiato:

a Heb. *impurato illum, & ſic deinceps.*

4 Quòd ſi phlyzacium album erit in cute carnis illius, & profundior non erit ſpecies ejus ipſa cute, neque pilus ejus mutatus erit in album: tum recludito ſacerdos plaga illa *affectum* ſeptem diebus.

b Heb. *in oculu ejus: nam pro ſpecie cùm accipitur ſingulare eſt, ut infra ver. 55.*

5 Poſtea inſpicito idem ſacerdos die ſeptimo, ſi ecce plaga illa conſtiterit [b] judicio ejus, nec diffuderit ſe plaga illa in ipſam cutem: tunc recludito eum ipſe ſacerdos ſeptem diebus ſecundò.

c Heb. *mundato, & ſic deinceps.*

6 Deinde inſpicito eam idem ſacerdos die ſeptimo ſecundò, ſi ecce contracta eſt plaga illa, neque diffudit ſe plaga illa in ipſam cutem: tum [c] mundum pronuntiato eum ſacerdos, abſceſſus eſt, poſtquam laverit veſtimenta ſua, mundus eſto.

7 Sin autem [d] omnino diffuderit ſe abſceſſus ille in cutem ejus, poſtquam oſtenſus fuerit ſacerdoti ipſi ad purgationem ſui, & oſtenſus fuerit ſecundò ſacerdoti:

d Heb. *diffundendo diffuderit ſe.*

8 Cùm inſpiciet ipſe ſacerdos, ſi ecce diffudit ſe abſceſſus ille in cutem ejus, tunc pronunciato illum immundum ſacerdos ipſe, lepra eſt.

9 PLAGA lepræ ſi erit in homine, adducitor ille ad aliquem ſacerdotem:

10 Quem cùm inſpexerit ſacerdos ille, ſi ecce tumor albus eſt in cute & ipſa mutavit pilum in album, etiam ſi *aliqua* ſanitas carnis vivæ *ſit* in tumore illo:

11 Lepra inveterata eſt in cute carnis ejus, ideò immundum pronunciato eum ſacerdos ille: ne recludito eum, immundus enim eſt.

e Heb. *efflorescendo efflorescet.*

12 Quòd ſi [e] omnino efflorescet illa lepra in cute ejus, tegétq; illa lepra totam cutem [f] plaga *affecti* a capite ejus uſque ad pedes ejus, [g] quacunque inſpicient oculi ſacerdotis,

f Heb. *viri plagæ: ſic ver. 13. & 17.*

13 Poſtquam inſpexerit ſacerdos ipſe, ſi ecce texit lepra illa totam carnem ejus, tum mundum declarato plaga illa *affectum*: cùm tota mutata eſt in album, mundus eſt.

g Heb. *ad omnem aſpectũ oculorum ſacerdotis.*

14 Sed qua die apparebit [f] in ea caro viva, immunda

munda erit.
15 Cùm itaque inſpexerit ille ſacerdos carnem iſtam vivam, immundum pronuntiato illum: caro illa viva immunda eſt, lepra eſt.
16 At cùm verſa fuerit caro illa viva & mutata in albam, tum venito ad ſacerdotem.
17 Cumq; inſpiciet eum ſacerdos ipſe, ſi ecce verſa fuerit plaga illa in albam, tum pronunciato mundum ſacerdos illum plaga *affectum*, mundus eſt.
18 ITEM caro cùm fuerit in ipſa cute ejus ulcus, ſi ſanata eſt,
19 Deinde oboritur in loco ipſius ulceris tumor albus, aut phlyzacium album ſubrubidum, tum oſtenditor ſacerdoti:
20 Cumq; inſpiciet ſacerdos ille, ſi ecce ſpecies ejus *eſt* depreſſior ipſa cute & pilus ejus mutatus in album, tum immundũ pronunciato eum ſacerdos, plaga lepræ eſt, ulcere efflоruit.
21 Quòd ſi cùm inſpiciet eam ſacerdos, ecce non *eſt* in ea pilus albus, neq; depreſſior eſt ipſa cute, ſed eſt contracta, tunc recludito eum ſacerdos ſeptem diebus.
22 Poſtea ſi omnino diffuderit ſe per ipſam cutem, tum ſacerdos pronunciato eum immundum, plaga eſt.
23 Sin autem in loco ſuo conſtiterit phlyzacium illud, nec ſe diffuderit, cicatrix illius ulceris eſt: ideò mundũ pronunciato eum ſacerdos.
24 ITEM caro, cùm fuerit in cute ejus aduſtio ignis, ſi erit [h] pars ſanata ab illa aduſtione, phlyzacium album ſubrubidum, aut album *tantùm*
25 Cùm inſpiciet eam ſacerdos, ſi ecce mutatus eſt pilus in album in ipſo phlyzacio & ſpecies ejus eſt profundior ipſa cute, lepra eſt, aduſtione efflоruit, quapropter immundum pronunciatio eum ſacerdos, plaga lepræ eſt.
26 Quòd ſi cùm aſpiciet eam ſacerdos, ecce non erit in phlyzacio pilus albus, neque depreſſior erit ipſa cute, ſed ipſa contracta erit, tunc recludito eum ſacerdos ſeptem diebus.
27 Deinde aſpiciente eam ſacerdote eodem die ſeptimo, ſi omnimo ſe diffuderit per ipſam cutem, tum ſacerdos pronunciato eum immundum, plaga lepræ eſt.
28 Sin autem in loco ſuo conſtiterit phlyzacium illud, nec diffuderit ſe per ipſam cutem, ſed illud contractum fuerit, tumor illius aduſtionis eſt: quapropter mundum pronunciato eum ſacerdos, nam cicatrix illius aduſtionis eſt.
29 ITEM cùm in viro aut muliere erit plaga, in capite vel in barba,
30 Inſpiciente ſacerdote plagam illam, ſi ecce ſpecies ejus profundior *eſt* ipſa cute, & in ea *eſt* pilus fulvus tenuis: tum immundum pronunciato eum ſacerdos, porrigo eſt, lepra capitis aut barbæ eſt.
31 Inſpiciente verò ſacerdote plagam illam porriginis, ſi ecce ſpecies ejus profundior non *erit* ipſa cute, & pilus nigricans non *erit* in ea: tum recludito ſacerdos *affectum* plaga porriginis ſeptem diebus.
32 Deinde inſpiciente ſacerdote plagam illam die ſeptimo, ſi ecce non diffudit ſe porrigo illa, neque factus eſt in ea pilus fulvus, neq; ſpecies ipſa porriginis profundior *eſt* ipſa cute,
33 Tum radito ſe, porriginem verò ipſam ne radito: & recludito ſacerdos porrigine illa *affectum* ſeptem diebus ſecundò.
34 Inſpiciente autem ſacerdote porriginem illam die ſeptimo, ſi ecce non diffudit ſe porrigo illa per ipſam cutem, & ſpecies ejus non *eſt* profundior ipſa cute: tunc mundum pronunciato eum ſacerdos, & cùm laverit veſtimenta ſua, mundus erit,
35 Sin omnino diffudit ſe porrigo illa per ipſam cutem, poſt mundationem ejus,
36 Tunc inſpiciente eum ſacerdote, ſi ecce diffudit ſe porrigo illa per ipſam cutem: ne inquirito ſacerdos de pilo illo fulvo, immundus eſt.
37 Quòd ſi [i] judicio ejus conſtitit porrigo illa, & pilus nigricans efflоruit in ea, ſanata eſt porrigo illa, mundus eſt: quapropter mundum pronunciato ſacerdos.
38 ITEM cùm erunt in cute carnis viri aut mulieris phlyzacia, phlyzacia alba:
39 Tunc inſpicito ſacerdos, ſi ecce in cute carnis eorum phlyzacia erunt contracta alba: varus eſt qui efflоruit in ipſa cute, mundus eſt.
40 ITEM cùm alicujus caput glabrum fiet, calvus eſt, mundus eſt.
41 Etſi *tantùm* [m] ex parte faciei ejus glabreſcet caput ejus, recalvaſter eſt, mundus eſt.
42 Cùm autem erit in ipſo loco calvo aut in recalvo plaga alba ſubrubida, lepra efflоreſcens eſt in loco calvo aut recalvo ejus.
43 Quare inſpiciente eum ſacerdote, ſi ecce tumor illius plagæ albus ſubrubidus *erit* in loco calvo aut recalvo ejus: ſecundum ſpeciem lepræ cutis carnis,
44 Homo leproſus eſt, immundus eſt: [k] omnino immundum pronunciato eum ſacerdos, in capite ejus eſt lepra ejus.
45 LEPROSI autem in quo plaga iſta eſt, [l] veſtimenta ſunto ſciſſa, & caput ejus eſto retectum, & [l] myſtacem obvelato, & immundus immundus clamato.
46 Omnibus diebus quibus ea plaga in ipſo fuerit, immundus habetor, immundus eſt, ſolus habitato, extra caſtra habitatio ejus eſto.
47 ITEM cùm erit in aliqua veſte plaga lepræ, in veſte lanea aut in veſte linea,
48 Aut in trama aut in licio lineis laneísve, aut in pelle, aut in quovis opere pelliceo,
49 Eritq; plaga illa ſubviridis aut ſubrubida in aliqua veſte, aut in pelle, aut in trama, aut in licio, aut in ullo inſtrumento pelliceo, plaga lepræ eſt: tum oſtenditor ſacerdoti.
50 Cúmq; inſpexerit ſacerdos plagam illam, recludito illud *affectum* plaga ſeptem diebus.
51 Deinde inſpiciente *eo* plagam illam die ſeptimo, cùm diffuderit ſe plaga illa in ea veſte, aut in trama, aut in licio, aut in pelle, ad quodcunque opus aptata ſit pellis illa, lepra [n] dolorifica eſt plaga illa, res immunda eſt.
52 Quamobrem comburito veſtem illam, aut tramam, aut licium e lana ſive e lino, aut omne illud inſtrumentum pelliceum in quo erit plaga iſta: nam lepra dolorifica eſt, igne comburitor.
53 Quòd ſi inſpiciente ſacerdote, ecce non diffudit ſe plaga illa in ea veſte aut in trama, aut in licio, aut in ullo inſtrumento pelliceo.
54 Tunc præcipito ſacerdos ut lavent id in quo *eſt* plaga illa, deinde recludito id ſeptem diebus ſecundò.
55 Inſpiciente autem ſacerdote ubi ablutũ fuerit illud plaga *affectum*, ſi ecce non mutaverit plaga illa ſpeciem ſuam, etiam ſi plaga illa non

[h] Heb. *ſanitas illius aduſtionis.*

[i] Heb. *in oculis ejus, vel præ ejus.*

[k] Heb. *immundando immundo.*

[l] *qui præſto Latinis interpretibus vitium.*

[m] Heb. *calvo & calvo ejus, quod aliter accipi poſſit ſive res ſit, ſive*

non diffudit ſe, res immunda eſt, igne comburito eam: res eſt diminuens, [m]exteriore aut interiore parte ejus.

[m] Heb. *loco calvo & recalvo ejus: quod aliùs ita accipi placet, ſive res trita ſit, ſive nova.*

56 Quòd ſi inſpiciente ſacerdote, ecce contracta eſt plaga illa poſtquam id lavatum eſt, tũ rumpito illud ab ea veſte, aut ab ea pelle, aut a trama, aut a licio.

57 Sin apparebit adhuc in ea veſte, aut in trama, aut in licio, aut in quocunque inſtrumento pelliceo, refloreſcens eſt *lepra*: igne comburito illud, in quocunque *eſt* plaga iſta.

58 Illa autem veſtis aut trama aut licium, aut quodcunque inſtrumentum pelliceum, cùm laveris, ſi receſſerit ab eis plaga iſta, tunc lavator ſecundò, & mundum erit.

59 Hæc *eſto* lex plagæ lepræ, veſtis laneæ aut lineæ aut tramæ aut licii aut cujuſcunque inſtrumenti pellicei: ad [n] pronunciandum illud mundum aut immundum.

[n] Heb. *mundandũ illud, aut immundandum illud.*

ANNOTATIO.

14 In ea] *id eſt, in plaga conſpicietur viva caro intermixta illi carni quæ mutata fuerat in album: nam varietas colorum indicium eſt lepræ, ut contrà unus color ſanitatis.* 41 Ex parte faciei] *a vertice ad frontem & tempora.* 45 Veſtimenta ſunto] *cum videlicet immundus declaratus, a reliquorum conſortio emittetur.* 51 Dolorifica] *dolore & damno eos afficturæ qui utentur ipſis.*

CAPUT XIIII.

De ritu obſervando cùm ſanatus a lepra in cœtum eſt recipiendus: & de lepra ædium cognoſcenda & purganda.

1 PRÆTEREA allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

2 Hæc eſto lex leproſi, [a] die purgationis ejus: primùm adducitor, [a] ſacerdotem verſus.

3 Exibit autem ſacerdos ipſe extra caſtra: cumque inſpexerit ſacerdos, ſi ecce ſanata eſt plaga illa lepræ a leproſo,

4 Præcipito ſacerdos ut accipiat *quiſpiam* pro eo qui purgandus erit, duas [a] aviculas vivas mundas, & lignum cedrinum, & dibaphum coccineum, & muſcum.

5 Deinde præcipito ſacerdos ut jugulans aviculam unam, *ſanguinem ejus fundat* in vas teſtaceum ſuper aquam vivam.

6 Aviculam verò alteram vivam accipito, lignúmque cedrinum, & dibaphum coccineum, & muſcum: & intingito illa ſimul cum avicula viva in aviculæ jugulatæ ſanguinem cum aqua viva.

7 Ita aſpergito eum qui purgandus erit a lepra ſeptem vicibus: & pronuncians eum mundum, dimittito aviculam vivam in ſuperficiem agri.

8 Tum qui purgandus eſt, abluens veſtimenta ſua & radens totum pilum ſuum lavator aqua, ſic mundus erit, & poſtea veniet in caſtra: ſed emaneto extra tentorium ſuum ſeptem dies.

9 Et eſto die ſeptimo ut radat totum pilum ſuum, caput ſuum & barbam ſuam ſupercilia q; oculorum ſuorum, denique totum pilum ſuum abradito: & ablutis veſtimentis ſuis lavato carnem ſuam aqua, ſic mundus erit.

10 Die autem octavo accipito duos agnos integros, & agnam unam [a] anniculam integram, & tres decimas *Ephæ* ſimilæ *in* munus miſtæ oleo, & ſextarium unum olei.

[a] Heb. *filiam anni ſui.*

11 Sacerdos autem ille qui purgat, ſtatuito virum iſtum qui purgatur, unà cum iſtis, coram Jehova, ad oſtium tentorii conventus.

12 Et acceptum ſacerdos ille agnum unum offerto in reatum ſimul cum illo ſextario olei, & agitato illa agitatione coram Jehova.

13 Deinde jugulato agnum illum in loco ubi jugulare ſolet peccatum & holocauſtum, in loco ſancto: nam ſicut peccatum, ſic reatus ipſe *eſt* ſacerdotis, res ſancta ſanctarum eſt.

14 Tum accipiens ſacerdos de illo ſanguine reatus, imponito ſacerdos infimæ auriculæ dexteræ ejus qui purgatur, & pollici manus ejus, dexteræ, ac pollici pedis ejus dexteri.

15 Similiter accipiens ſacerdos de ſextario illo olei, infundito ſacerdos manui [b] ſuæ ſiniſtræ.

[b] Heb. *ſacerdotis: ſic ver.* 26.

16 Et intincto ſacerdos digito ſuo dextero, *aſpergito* de oleo illo *quod erit* in manu ſua ſiniſtra, aſpergito de illo oleo digito ſuo ſeptem vicibus coram Jehova.

17 De reſiduo autem illius olei quod erit in manu ſua, imponito ſacerdos infimæ auriculæ dexteræ ejus qui purgatur, & pollici manus ejus dexteræ, ac pollici pedis ejus dexteri: [a] ſuper ipſum ſanguinem reatus.

18 Quod autem remanſerit de illo oleo quod *erit* ſuper manum ſacerdotis, imponito capiti ejus qui purgatur: ſic expiationem faciet pro eo ſacerdos coram Jehova.

19 Tum parans ſacerdos peccatum expiationẽ facito pro eo qui purgatur ab immunditia ſua, poſtremò autem jugulato holocauſtum,

20 Et offerto ſacerdos holocauſtum illud & munus ejus in altari: ſic cùm expiationem fecerit pro eo ſacerdos, mundus erit.

21 Quòd ſi [a] tenuis ſit, neque aſſequatur *iſta* manus ejus, tum accipito agnum unum in reatum ad agitationem, quo expiationem faciat *ſacerdos* pro eo, & decimam *Ephæ* unam ſimilæ miſtæ oleo in munus, atque ſextarium olei,

22 Et duos turtures aut duos pullos columbæ, quæ aſſequi poterit manus ejus, ut ſit unum in peccatum, & alterum in holocauſtum.

23 Quæ afferto die octavo purgationis ſuæ ſacerdoti, ad portam tentorii conventus coram Jehova.

24 Tunc accipiens ſacerdos agnum reatus & ſextarium olei, agitato illa ſacerdos agitatione coram Jehova.

25 Deinde jugulato agnum reatus: & accipiens ſacerdos de ſanguine illius reatus, imponito infimæ auriculæ dexteræ ejus qui purgatur, & pollici manus ejus dexteræ, ac pollici pedis ejus dexteri.

26 De oleo quoque effundito ſacerdos ſuper manum ſuam ſiniſtram.

27 Et aſpergito ſacerdos digito ſuo dextero de illo oleo quod *erit* in manu ſua ſiniſtra, ſeptem vicibus coram Jehova.

28 Poſtea imponito ſacerdos de illo oleo quod *erit* in manu ſua, infimæ auriculæ ejus qui pur-

purgatur,& pollici manus ejus dexteræ,ac pollici pedis ejus dexteri,[a] in loco ſanguinis ipſius reatus.

29 Quod autem remanſerit ex illo, quod *erit* in manu ſacerdotis, imponito capiti ejus qui purgatur ad expiationem faciendam pro eo coram Jehova.

30 Deinde parato unum ex turturibus illis aut e pullis columbæ, ex eis quę aſſequi potuerit manus ejus,

31 *Ex* iis quæ aſſecuta fuerit manus ejus, unũ in peccatum & alterum in holocauſtum, cum ſuo munere: ſic expiationem faciet ſacerdos pro eo qui purgatur coram Jehova.

32 [a]Iſta *eſto* lex *ejus* in quo *erit* plaga lepræ, cujus manus aſſequi[a] *illa* non potuerit in purgatione ſui.

33 Allocutus quoque eſt Jehova Moſchen & Aharonem, dicendo:

34 Cùm perveneritis in terram Cenahhani quam ego daturus ſum vobis in poſſeſſionem,& indidero plagam lepræ alicui domui regionis [c]quam poſſidebitis,

35 Tunc veniens is cujus *eſt* domus illa, indicato alicui ſacerdoti, dicendo, velut plaga apparet mihi in domo illa.

36 Et præcipito ſacerdos ut expediant domum illam, antequàm veniat ſacerdos ad aſpiciendum plagam illam, ut non polluatur quicquid *eſt* in ea domo: poſtmodùm verò advenito ſacerdos ad aſpiciendum domum illam.

37 Inſpiciens autem plagam illam, ſi ecce plaga illa in parietibus illius domus *conſtat* foſſulis ſubviridibus aut ſubrubidis, quarum ſpecies *ſit* depreſſior ipſo pariete:

38 Egreditor ſacerdos illa domo ad januam ipſius domus,& recludito[d] eam ſeptem diebus.

39 Poſtea redito ſacerdos die ſeptimo: cumq; inſpiciet, ſi ecce diffudit ſe plaga illa per parietes illius domus,

40 Tunc præcipito ſacerdos ut eruant lapides illos in quibus *erit* plaga iſta: & projiciunto eos extra civitatem in locum immundum.

41 Domum autem nudari jubeto tectorio intrinſecus circumquaque: & effundunto pulverem illum quem detraxerint, extra civitatem in locum immundum.

42 Deinde acceptos lapides alios inducunto in locum illorum lapidum, ſimiliter pulvere alio accepto ipſam domum inducito.

43 Quòd ſi rediens eadem plaga efflореſcet in iſta domo, poſtquam eruit lapides illius,& poſtquam detraxit *pulverem* ex ea domo, & poſtquã induxit:

44 Tunc adveniens ſacerdos inſpicito, ſi ecce diffuderit ſe plaga hæc per domum illam, lepra [a]dolorifica eſt in ea domo, immunda eſt.

45 Quapropter deſtruito domum illam, lapides ejus,& ligna ejus, omnémque pulverem illius domus,& educito extra ipſam civitatẽ in locum immundum.

46 Qui autem ingreſſus fuerit domum illam [e]ullo dierũ *quibus* reclutit eam, immundus eſto uſque ad veſperam,

47 Et qui cubaverit in ea domo, lavato veſtimenta ſua: ſimiliter qui comederit in ea domo, lavato veſtimenta ſua.

48 Sin autem [f] omnino ingreſſo ſacerdote & aſpiciente, ecce non diffudit ſe plaga illa per domum illam, poſtquam inducta eſt domus illa: tunc mundam pronunciato domum illam, quia ſanata eſt plaga.

49 Itaq; accipito ad expurgandum domum illam duas aviculas, item lignum cedrinũ,& dibaphum coccineum,& muſcum:

50 Et jugulatæ aviculæ unius *ſanguinem* infundens vaſi fictili ſuper aquam vivam,

51 Accipito lignum illud cedrinum & muſcum & dibaphum coccineum, aviculamq; alteram vivam,& intingito in ſanguine aviculæ jugulatæ,& in aqua viva: & aſpergito domum illam ſeptem vicibus.

52 Sic cùm mũdaverit domum illam ſanguine illius aviculæ & aqua viva, avicula quoque altera viva, lignóque cedrino, & muſco,& dibapho coccineo:

53 Dimittito alteram aviculam vivam extra civitatem in ſuperficiem agri: & expiatione facta pro illa domo, erit munda.

54 Iſta *eſt* lex de omni plaga lepræ, & de porrigine,

55 De lepra quoque veſtimenti, & de *lepra* domus,

56 Item de tumore,& de abſceſſu, & de phlyzacio:

57 Ad docendum qua die quis immundus ſit, & qua die quis ſit mundus: iſta *eſt* lex cujuſque lepræ.

[c] Heb. *poſſeſſionis veſtræ.*

[d] Heb. *domũ ipſam.*

[e] Heb. *in bus diebus.*

[f] Heb. *in diendo in greſſo.*

ANNOTATIO.

2 Die purgationis] *quo tempore pronunciandus eſt purgatus.* Sacerdotem verſus] *propius, ne ſacerdos cogatur procul a caſtris diſcedere.* 4 Aviculas] *ſive (ut Hebræi interpretantur) paſſeres: nomen enim generis & ſpeciei commune eſt: nos generis ſignificationem prætulimus.* 17 Super ipſum] *id eſt, in eadem parte, quæ prius ſanguine reatus aſperſa fuit: vide ſuprà ver.* 14. 21 Tenuis] *in re tenus, pauper.* Neq; aſſequatur] *ſic infrà ver.* 22. 30. & 32. *vide ſuprà in* 5.11. 28 In loco ſang.] *ut ſuprà* 17. 32 Iſta] *quæ primo loco mandata ſunt ad purgationem lepræ ver.* 10. 44 Dolorifica] *ut ſupra* 13.51.

Caput XV.

Lex de immunditia viri gonorrhœa laborantis, de eo qui proprio ſemine ſe inficit, de muliere ordinarium vel extra ordinem fluxum patiente, & de ratione purgationis illorum.

1 Item allocutus eſt Jehova Moſchen & Aharonem, dicendo:

2 Alloquimini filios Iſraëlis, & edicite eis,[a] unuſquiſque cùm eſt gonorrhœa affectus a carne ſua, profluvio ſuo immundus eſt.

3 Hęc autem eſt immunditia ejus in profluvio ejus: *ſi* ſalivaverit[a] caro ejus profluvium ejus, aut obſtruxerit ſe caro ejus a profluvio ejus, immunditia ejus eſt.

4 Omne cubile cui incubuerit gonorrhœa affectus, immundum eſto: & omne inſtrumentum cui inſederit, immundum eſto.

5 Et quiſquis tetigerit cubile ejus, ablutis veſtimentis ſuis lavator aqua, & immundus eſto uſque ad veſperam.

6 Item qui inſederit inſtrumento ulli cui inſedit

[a] Heb. *vir vir.*

sedit gonorrhœa affectus, ablutis vestimentis suis lavator aqua, & immundus esto usque ad vesperam.
7 Item qui tetigerit carnem gonorrhœa affecti, ablutis vestimentis suis lavator aqua, & immundus esto usque ad vesperam.
8 Item cùm desperit gonorrhœa affectus in aliquem mundum, is ablutis vestimentis suis lavator aqua, & immundus esto usq; ad vesperã.
9 Item omne sedile, cui insidens vehetur gonorrhœa affectus, immundum esto.
10 Item quisquis tetigerit rem ullam quæ sub strata fuerit ei, immundus esto usque ad vesperam: & qui portaverit illa, ablutis vestimentis suis lavator aqua, & immundus esto usque ad vesperam.
11 Item quemcunque tetigerit gonorrhœa affectus, manibus suis non immersis in aquam, is ablutis vestimentis suis lavator aqua, & immundus esto usque ad vesperam.
12 Item vas testaceum quod tetigerit affectus gonorrhœa, frangitor: omne verò vas ligneum immergitor in aquam.
13 Cùm autem mundabitur affectus gonorrhœa a profluvio suo, primum numerato sibi septem dies ad purgationem sui, & abluito vestimenta sua, deinde lavato carnem suam aqua viva, ut sit mundus:
14 Denique die octavo accipito sibi duos turtures aut duos pullos columbæ: veniensque coram Jehova ad portam tentorii conventus, dato illos sacerdoti:
15 Quorum parato sacerdos unum in peccatum, alterum in holocaustũ: sic expiationem faciet *p* eo sacerdos corã Jehova a *p*fluvio ejus.
16 ITEM quisque cùm exibit ex eo [b] concubitus semen, is lavato aqua totam carnem suã, & immundus esto usque ad vesperam.
17 Et super quocunque panno, aut quacunq; pelle fuerit concubitus semen, id abluitor aqua, & immundum esto usque ad vesperam.
18 Mulier etiam cum qua vir concubuit concubitus semine, ambo lavantor aqua, & immundi sunto usque ad vesperam.
19 MULIER autem cùm erit affecta profluvio, *cùm* profluvium ejus erit in carne ejus, septem dies esto in [a] separatione sua, & quisquis tetigerit eam, immundus esto usque ad vesperam.
20 Et super quodcunque cubaverit tempore separationis suæ, immundum esto: similiter cuicunque insederit, immundum esto.
21 Et quisquis tetigerit cubile ejus, ablutis vestimentis suis lavator aqua, ac immundus esto usque ad vesperam.
22 Quisquis etiam tanget ullum instrumentum cui illa insederit, ablutis vestimentis suis lavator aqua, & immundus esto usque ad vesperam.
23 Etiamsi illud *quod quis tanget* erit super cubile aut super instrumentum illud, cui illa insidebat cùm is tangeret illud, immundus esto usque ad vesperam.
24 Quod si [c] omnino concubuerit quis cum ea, ita ut [d] id cujus causã separatur ea sit super ipsum, is immundus esto septem diebus: similiter omne cubile in quo cubaverit, immũdũ esto.
25 ITEM mulier cùm profluet profluvio sanguinis diebus multis præter tempus separationis suæ, aut cùm profluet ultra separationem suam: omnib. diebus profluvii immunditiæ suæ, [e] sicut dieb. separationis suæ esto, immũda est.
26 Omne cubile in quo cubaverit omnibus diebus profluvii sui, ut cubile separationis suæ esto ei: & omne instrumentum cui insederit immũdũ esto, secũdũ immũditiã separationis ejus.
27 Et quisquis tetigerit illa, immundus erit: quapropter ablutis vestimentis suis lavator aqua, & immundus esto usque ad vesperam.
28 CÙM autem mundabitur a profluvio suo, numeratis sibi septem diebus postea mundator.
29 Itaque die octavo accipito sibi duos turtures aut duos pullos columbæ, & afferto eos sacerdoti ad portam tentorii conventus:
30 Quorum parato sacerdos unum in peccatũ & alterum in holocaustum, & expiationem facito pro ea sacerdos coram Jehova a profluvio immunditiæ ejus.
31 Sic curabitis ut se separent filii Jisraëlis ab immunditia sua, ut non moriantur in immunditia sua, cùm impuraverint tabernaculum meum quod *est* inter ipsos.
32 Ista *est* lex affecti gonorrhœa, ejusq; ex quo exit concubitus semen, quo fit immundus.
33 Item languentis *mulieris* in separatione sua, & cujusq; profluentis profluvio suo tam maris quàm fœminæ: de viro quoque qui concubuerit cum immunda.

[b] Heb. *concubitus semitui: hypallage.*
[c] Heb. *concumbendo cũcumbet.*
[d] Heb. *separatio ejus sit sup. id est, cujus causã separatur, aut id quod natura ejicit & seperat ab ea.*
[e] Heb. *filia bovis.*

ANNOTATIO.

3 Caro] *honesta pudendorum appellatio per synecdochen.* 19 Separatione sua] *id est, segregata a reliquis hominibus, ita ut neque concumbant, neque vescantur cum ea, neque illam attingant: ut sequentia explicant.* 25 Sicut diebus] *id est, eadem immunditiæ lege tenetor, qua cùm ordinarium fluxum patitur: de quo ver. 19. & sequentibus.*

CAPUT XVI.

Lex de ritu anniversariæ expiationis sanctuarii, tentorii, altaris, summi sacerdotis, ac totius populi: & de universali jejunio in die expiationis celebrando.

1 QUAMOBREM allocutus est Jehova Moschen, postquam mortui sunt duo filii Aharonis: (mortui autem sunt [a] cum appropinquassẽt ante conspectũ Jehovæ)
2 Edixitq; Jehova Moschi, alloquere Aharonem fratrem tuum, ut ne ingrediatur quovis tempore in ipsum sanctuarium intra velũ: ante illud operculum propitiatorium quod *est* super arcam, ut non moriatur: nam [b] in nube appareo super operculum illud.
3 Cum hoc ingreditor Aharon ipsum sanctuarium, cum juvenco [a] subrumo in peccatum, & ariete in holocaustum.
4 Tunicam lineam sanctam induito, & femoralia linea sunto super carnem ejus, baltheoque lineo accingitor, & cidari linea tegitor: vestes sacræ sunt, ideo lavato aqua carnem suam cùm induet eas.
5 A cœtu verò filiorum Jisraëlis accipito duos hircos e capris in peccatum, & arietem unum in holocaustum.
6 Et offerto Aharon juvencum illum peccati

[a] Heb. *filio bovis.*

qui *fuerit* pro se, [a] & expiationem facito pro se & pro familia sua.

7 Deinde acceptos duos illos hircos, sistito illos coram Jehova ad portam tentorii conventus.

8 Et [a] imponito Aharon his duobus hircis sortes, sortem unam pro Jehova, sortem vero alteram pro [b] Hhazazele.

[b] *id est, capri profectione: loco in quem emissus caper profecturus erat: sic deinceps.*

9 Tunc offerens Aharon hircum super quē ascenderit sors pro Jehova, [a] parato illū in peccatū.

10 [a] Hircus verò ille super quem ascenderit sors pro Hhazazele, sistitor vivus coram Jehova ad faciendum expiationem super eum: ut dimittant eum Hhazazeli in desertum.

11 Cùm autem offerens Aharon juvencum illum peccati qui *erit* pro se, expiationem faciet pro se & familia sua: jugulato juvencum illum peccati qui *erit* pro se.

[c] Heb. *plenitudinem thuribuli carbonibus ignis.*

12 Et acceptum [c] plenum thuribulum prunis ex ipso altari a conspectu Jehovæ, [d] plenósque pugillos suos suffitu aromatum [a] comminuto, inferto intra ipsum velum.

[d] Heb. *plenitudinem pugillorum suorum.*

13 Et imponito suffitum illum igni coram Jehova, ut tegat nubes illa suffitus ipsum operculum propitiatorium quod *est* super testimonium, & non moriatur.

14 Postea accipiens de sanguine illius juvenci inspergito digito suo superficiem ipsius operculi propitiatorii orientem versus: ante illud operculum propitiatorium inspergito septem vicibus de illo sanguine digito suo.

15 Jugulato verò hirco illo peccati qui *erit* pro populo, inferto sanguinem ejus intra ipsum velum: & facito sanguine ejus sicut fecit sanguine illius juvenci, id est, inspergito eo ipsum operculum propitiatorium, & ante operculum propitiatorium.

16 Sic expiatione facta [a] pro sanctuario ab immunditiis filiorum Jisraëlis & a defectionibus eorum ex quibusuis peccatis eorum, similiter facito tentorio conventus, manenti apud eos inter immunditias eorum.

17 (Nullus autem homo esto in tentorio conventus cùm ille ingredietur ad expiationem faciendam in loco sancto, usque dum egrediatur cùm expiationem faciet pro se & pro familia sua, & pro tota cōgregatione Jisraëlis.)

18 Et exito ad ipsum altare quod *est* coram Jehova, ut expiationem faciat pro eo, accipiénsque de sanguine illius juvenci & de sanguine illius hirci, imponito cornibus ipsis altaris circumquaque.

19 Et inspergito ipsum ex illo sanguine digito suo septem vicibus: sic mundabit ipsum, & sanctificabit ipsum ab immūditiis filiorū Jisraëlis.

20 Cùmq; finem fecerit expiandi sanctuarium & tentorium conventus atq; altare ipsum, admoveto hircum illum qui vivus erit.

21 Nitensque Aharon ambabus manibus suis super caput illius hirci qui vivus *erit*, cōfitetor super ipsum omnes iniquitates filiorum Jisraëlis, & omnes defectiones eorum ex quibusque peccatis eorum, & postquam imposuerit illa capiti istius hirci, emittito eum [c] per hominem commodum in aliquod desertum.

[c] Heb. *per virum tempestivum vel opportunum.*

22 Nam portabit hircus ille super se omnes iniquitates eorum in regionem [f] inhabitabilē: quāobrem is dimissurus est hircum illum in ipsum desertum.

[f] Heb. *desertum quæ non habitatur, a part. habitavit deser.*

23 Postea veniens Aharon in tentorium conventus exuito vestes lineas quas induerat cùm vētur [a] esset in locū sanctū: & relinquito eas ibi.

24 Deinde cùm laverit carnem suam aqua in loco sancto, & induerit vestimenta sua, exiens parato holocaustum suum & holocaustum populi: & expiationē facito pro se & pro populo.

25 Adipem verò cujusque peccati adoleto in ipso altari.

26 Qui autem dimiserit hircum illum pro Hhazazele, ablutis vestimētis suis lavato carnē suam aqua, & postea ingredi poterit in castra.

27 Juvencum verò illum peccati & hircum peccati, quorum sanguis illatus fuit ad expiationem faciendam in sancto, efferto extra castra: & comburunto igne pelles eorum, & carnem eorum, simūmque eorum.

28 Qui autē combusserit ista, ablutis vestimentis suis lavato carnem suam aqua: postea demū ingredi poterit in castra.

29 Atque *hoc* esto vobis in statutum perpetuum: mense septimo, *die* decimo illius mensis affligitote [a] animas vestras, & nullum opus facitote, indigena aut peregrinus qui peregrinatur [g] inter vos.

[g] Heb. *in die vestro.*

30 Nam isto die expiationem faciet pro vobis, ad mundandum vos: ab omnibus peccatis vestris, coram Jehova mundabimini.

31 Cessatio, requies esto vobis, qua affligatis animas vestras, statuto perpetuo.

32 Expiato autem sacerdos ille quem *Deus* unxerit & cujus [b] consecraverit ministerium ad fungēdum sacerdotio loco patris sui, cùm induerit vestimenta linea, vestimenta sacra.

[b] Heb. *implerit manum ejus.*

33 Expiato inquam sanctuarium sacrum, tentorium quoque conventus, & altare expiato: etiam sacerdotes ipsos, & totum populum hujus congregationis expiato.

34 Et esto hoc vobis in statutum perpetuum, ad expiationem faciendam pro filiis Jisraëlis ab omnibus peccatis eorum, semel quolibet anno: quod fecit Aharon, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.

ANNOTATIO.

1 Quamobrem] *Regressio est, qua respondet Deus ad quæstionem Moschi propositā, an infirmus & peccati conscius sacerdos peccatum populi possit comedere, suprà* 10.19. *quod verba contextus docent, postquam mortui sunt, &c.* Cùm appropinq.] *plus sibi arrogantes quàm sui erat muneris: suprà* 10.1. 2 In nube ap.] *id est, aspectabili specie resideo, & conspiciendam exhibeo majestatem meam.* 6 Expiationem fa.] *ut præscribitur ver.* 11. *& sequentibus.* 8 Imponito] *id est, cognoscato per sortem judicium Dei, utrum illorum sibi mactari, & utrum dimitti cum populi peccatis velit.* 9 Parato] *ut præscribitur ver.* 15. *& sequentibus.* 10 Hircus verò] *de cujus ritu infrà.* 20. *& sequentibus.* 12 Comminuto] *ex massa odoramentorum: vide suprà in Exod.* 30 34. 16 Pro sanctuario] *purgato eo ab immunditie, quæ a circunstantibus filiis Jisraëlis immundis inferebatur.* 29 Animas vestras] *vos ipsos, videlicet abstinendo ab omni cibo & potu, ac utendo aliis exercitamentis ad finem istum accommodis.*

Caput XVII.

Lex de loco omnium sacrificiorum Deo soli per sacerdotem ipsius offerendorum: interdictum universale edendi sanguinis, morticini, aut dilacerati: cum pœnis adversus inobsequentes.

1 PRÆ-

1 PRÆTEREA allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:
2 Alloquere Aharonem & filios ejus omneſque filios Iſraëlis, & edicito eis, hoc illud *eſt* verbum quod præcepit Jehova, dicendo:
3 [a]Quicunque e familia Iſraëlis [b]jugulaverit bovem aut agnum aut capram in caſtris, aut quiſquis jugulaverit extra caſtra,
4 Ac non ad portam tentorii conventus adduxerit illam, [b]oblaturus oblationem Jehovæ, ante tabernaculum Jehovæ: [c]ſanguis imputator viro illi, ſanguinem effudit, quapropter excinditor vir ille e medio populi ſui.
5 Adducunto itaque filii Iſraëlis ſacrificia ſua, [d]quæ ſacrificant in ſuperficie cujuſvis agri, adducunto inquam illa Jehovæ verſus portam tentorii conventus ad ſacerdotē, & ſacrificanto ſacrificia [e]ipſa euchariſtica jehovæ.
6 Ut aſpergat ſacerdos ipſe ſanguinem illorū ſuper altare Jehovæ ad portam tentorii conventus, adoleatque illorum adipem in odorem [f]gratum Jehovæ.
7 Neque ſacrificanto deinceps ſacrificia ſua [g]dæmonibus, [h]quos ſectantur iſti ſcortando: ſtatutum perpetuum hoc eſto ei per generationes eorum.
8 Quapropter eis edicito, quicunq; e familia Iſraëlis aut e peregrina *gente* qui peregrinatur [i]inter eos, offeret holocauſtum aut aliud ſacrificium,
9 Ac ad portam tentorii conventus non adducet illud, ut paret illud Jehovæ: omnino excinditor vir ille e populis ſuis.
10 Et quicunque e familia Iſraëlis aut e peregrina *gente* qui habitat inter eos veſcetur ullo ſanguine, utique ponam faciem meam iratā contra [g]eum ipſum qui commederit ullum ſanguinem, & excindam illum e medio populi mei.
11 [k]Nam anima cujuſq; carnis in ſanguine eſt, ego verò deſtinavi eum pro vobis in altari ad expiationem faciendam pro animis veſtris, nam ſanguis is *eſt* qui pro anima expiationem facit.
12 Idcirco edico filiis Iſraëlis, nulla anima ex vobis comedito ſanguinem: etiam peregrinus qui peregrinatur inter vos ne comedito ſanguinem.
13 Et quicunque e filijs Iſraëlis aut e peregrina *gente* qui peregrinatur inter eos, [h]venando ceperit capturam beſtiæ aut avis quæ comeditur, primùm effundito ſanguinem ejus, & tegito eum pulvere.
14 Eſt enim anima cujuſq; carnis, ſanguis ejus pro anima ejus eſt, ideo edico filiis Iſraëlis, ſanguine nullius carnis ne comeditote: nam cujuſq; carnis anima ſanguis ejus eſt, comedentium eum quiſque excinditor.
15 [i]Quicunque autem comederit morticinum aut diſcreptum, ſive indigena ſive peregrinus, is ablutis veſtimentis ſuis lavator aqua, & immundus eſto uſque ad veſperam, poſt mundus erit.
16 Quòd ſi non abluerit illa, & carnem ſuam non laverit, feret iniquitatem ſuam.

[a] Heb. *vir vir qui, & ſic deinceps.*
[b] Heb. *ad offerendum.*
[c] Heb. *quietū.*
[d] Heb. *horrētibus, vel horrificu, quia horrida ſunt, & horrorem iu incutiunt quibus apparent.*
[e] Heb. *poſt quos ipſi ſcortantur, videlicet Ægyptii & gentes.*
[f] Heb. *in medio eorum, ſic deinceps.*
[g] Heb. *animam quæ.*
[h] Heb. *venatus fuerit venationem beſtiæ.*
[i] Heb. *omnā autem animæ quæ, &c.*

ANNOTATIO.

3 Jugulaverit] *oblaturus oblationem Jehovæ, ex ver. 4.* 4 Sanguis] *perinde habetor ac ſi homicidium perpetraſſet, hominiſq; innoxii ſanguinem effudiſſet: cauſam vide ver. 11.* 5 Quæ ſacrificant] *id eſt, hucuſque conſueverunt ſacrificare vbivis locorum ante erectum tabernaculum.* Ipſa euchariſtica] *ac multò magis reliqua ſanctiora coram Deo: ſic enim profitentur ipſi Iſraëlitæ Joſchu. 22. 26.* 11 Nam anima] *interdictī cauſæ duæ: prior, quòd ſanguis ſedes ſit animæ: poſterior, quod eum ſibi reſervat Deus, ut eo fiat expiatio pro animis offerentium, ac ſi anima pro anima deberetur noxæ. His rudimentis apud veterem populum Chriſtus adumbratus eſt.*

CAPUT XVIII.

Interdicta ab omni inceſtu, digamia, adulterio, vaga portentoſaque libidine, cum gravi comminatione.

1 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo.
2 Alloquere filios Iſraëlis, & edicito eis, ego *ſum* Jehova Deus veſter.
3 Secundum opera terræ Ægypti in qua habitaſtis ne facite: ſimiliter ſecundum opera terræ Cenahhanæi, in quam duco vos, ne facite, & in ſtatutis eorum ne ambulate.
4 *Sed* judicia mea exercetote, & ſtatuta mea obſervatote ambulando in eis: ego *ſum* Jehova Deus veſter.
5 Cùm obſervaveritis ſtatuta mea & judicia mea, homo ille qui fecerit ea, utique vivet per ea: ego *ſum* Jehova.
6 [a]NEMO homo ad ullum [b]propinquū carnis ſuæ acceditote, ad retegendum nuditatem: ego *ſum* Jehova.
7 Nuditatem patris tui aut nuditatem matris tuæ ne retegito: mater tua eſt, ne retegito nuditatem ejus.
8 Nuditatem uxoris patris tui ne retegito: nuditas patris tui eſt.
9 Nuditatem ſororis tuæ, [c]filiæ patris tui aut filiæ matris tuæ, [d]cognationis domeſticæ aut exteræ cognationis, ne retegito nuditatē eaū.
10 Nuditatem [e]filiæ filii tui, aut filiæ filiæ tuæ, ne retegito nuditatē earum: nā nuditas tua ſunt.
11 Nuditatem filiæ uxoris patris tui, [f]cognationis patris tui, [g]ſoror tua eſt: ne retegito nuditatem ejus.
12 Nuditatem ſororis patris tui ne retegito, propinqua patris tui eſt.
13 Nuditatem ſororis matris tuæ ne retegito, nam propinqua matris tuæ eſt.
14 Nuditatem fratris patris tui ne retegito: ad uxorem ejus ne apropinquato, amita tua eſt.
15 Nuditatem nurus tuæ ne retegito: uxor filii tui eſt, ne retegito nuditatem ejus.
16 Nuditatem uxoris fratris tui ne retegito, nuditas fratris tui eſt.
17 Nuditatem mulieris & filiæ ejus ne retegito: [h]filiam filii ejus, aut filiam filiæ ejus ne accipito ad retegendam nuditatem ejus, proximæ ejus ſunt, ſcelus eſt.
18 [i]ITEM [k]mulierem *unam* adalteram ne aſſumito, angendo *hanc*, retegendo turpitudinem illius *ductæ* ſuper hanc in vita ejus.
19 [l]ITEM ad mulierem [m]in ſeparatione immunditiei ſuæ ne accedito, retegendo nuditatem ejus.
20 [n]ITEM cum uxore proximi tui ne cōmitito ut cōcumbas ad ſemen, polluendo *te* cū ea.

[a] Heb *homo homo.*
[b] Heb. *mulierem ad ſororē ſuam: ſed ita paſſim hæ voces accipiuntur, ut Gen. 26. 31. Exod. 26. 3. &c. Jechez kel. 1. 9 & 23. & 3. 13. Joel. 2. 8. Nos verò hīc ita accipimus, primum, quia ſuprà ver. 16. connubium cum ſorore uxoris prohibetur ἀναλογικῶς: ſecundo quia hæ cauſæ alter niſi coactè & obſcurè accommodari non poſſunt, cùm tamen proprio nomine uxores digamorum angentes & æmulas ſcriptura vocet. 1. Schemu. 1. 6: tertiò nuſquā in lege diſertè interdiceretur digamia niſi Regi, Deut. 17. 16. poſtremò fidelliſſimi ſunt interpretes Chriſtus Mat. 19. 5. & 6. Apoſtolus 1. Cor. 6. 16. & 7. & Chaldæus Paraphraſtes in Ruth. 4. 6.*
[c] Heb. *filiæ patris tui aut filiæ matris tuæ, &c.*
[d] Heb. *cognationis domeſticæ aut exteræ cognationis, &c.*
[e] Heb. *filiæ filii tui, &c.*
[f] Heb. *cognationis patris tui, &c.*
[g] Heb. *ſoror tua eſt, &c.*
[h] Heb. *filiam filii ejus, &c.*
[i] Heb. *& mulierem ad mulierem, &c.*
[k] Heb. *mulierem unam, &c.*
[l] Heb. *& ad mulierem, &c.*
[m] Heb. *in ſeparatione, &c.*
[n] Heb. *& ITEM, &c.*

21 ITEM de ſemine tuo ne permittito traducendum Moleco, ut non profanes nomen Dei tui: ego *ſum* Jehova.
22 Cum mare ne concubito concubitu muliebri: abominatio eſt.
23 ITEM cum ulla beſtia ne committito ut concumbas, polluendo *te* cum ea: mulier quoq; ne conſiſtito coram beſtia ut incubet ſibi, confuſio eſt.
24 Ne polluite vos ullo horum, quia omnibus his pollutæ ſunt gentes iſtæ quas ego ejicio a facie veſtra:
25 Unde polluta eſt terra, & iniquitatem ejus ego viſito adverſus eam, ita ut evomitura ſit terra habitatores ſuos.
26 Sed vos obſervate ſtatuta mea & judicia mea, neque facitote *ullam* ex omnibus iſtis abominationibus, indigena aut peregrinus qui peregrinatur inter vos.
27 (Nam omnes abominationes iſtas fecerunt homines iſtius terræ, quæ c vobis expoſita eſt, unde polluta eſt ipſa terra) c Heb. ex vos eſt. 28. ſic Gen. 20.15.
28 Ut non evomat eadem terra vos cùm pollueritis eam, quemadmodum evomuerit gentem illam quæ vobis eſt expoſita.
29 Nam quiſquis fecerit *aliquam* ex omnibus abominationibus iſtis, utique excindentur animæ quæ illud fecerint e medio populi ſui.
30 Obſervate igitur obſervationem meam, ut non faciatis ex iſtis inſtitutis abominandis quæ facta fuerunt ante vos, neque polluatis vos illis: ego *ſum* Jehova Deus veſter.

ANNOTATIO.

6 Propinquum] *ex iis videlicet qui infrà aut ſpeciatim nominantur uſque ad ver. 17. aut ex illorum comparatione per analogiam intelliguntur.* 9 Filiæ patris] *ſororis tuæ etiam ex altero parente tantùm.* Cognationis domeſt.] *domeſticæ cognationis ſunt liberi ex eodem patre, exteræ verò, ex altero patre nati: nam liberi patris familiam ſequuntur.* 10 Filiæ fil.] *id eſt, neptis ex filio vel filia.* 11 Cognationis patr.] *id eſt, per matris ſuæ nuptias, patris tui cognata facta eſt: Ex variis hujus legis interpretationibus hæc videtur ſimplicitati, ordini, & verbis accommodatiſſima.* Soror tua] *ex affinitatis jure, ut ver. 8. 14. 15. 16.* 17 Filiam filii] *liberos privigni aut privignæ tuæ: tanta eſt vis affinitatis ex lege Dei, & matrimonii commendatio. Hactenus leges naturales ſanguinis, quarum gradus ponuntur duo, conſanguinitas & affinitas.* 18 Item] *Lex naturalis matrimonii ad omnes perſonas pertinens, Gen. 2. 24.* 19 Item] *lex ceremonialis.* In ſeparatione] *cùm immunditia laborans ſeparata eſt, ſuprà 15. 25.* 20 Item] *lex de adulterio, deinde promiſcuè de nefariis ſceleribus.* 21 Moleco] *idolo Hhammonitarum, quod etiam dicitur Malcom, 1. Reg. 11. 5. & 11. in hujus honorem parentes igne filios ſuos tranſmittebant, ut 2. Reg. 23. 11.* 23 Confuſio] *divinæ ordinationis perturbatio, & facinus confuſione dignum.* 25 Iniquitatem ejus] *id eſt, incolarum: metonymia.*

Propinqui ex conſanguinitatis aut affinitatis jure.

Cõſanguinei.	3 *Patruus, amita, ver. 12. & 20. 19.*	2 *Pater, mater, ver 7.*	3 *Avunculus, materter*
	4 *agnatus vel agnata, ex analogia ſequent.*		4 *cognatus, cognata.*
Affines.	4 *Patrui uxor, amitæ vir, ver. 14. & 20. 20.*	3 *vitricus, noverca, ver. 8. & 20. 11.*	4 *avunculi uxor, materteræ*
		3 *ſocer ſocrus, ver. 15. & 20. 12.*	*ex analogia patrui.*

Collaterales — Aſcendentes & Deſcendentes

Cõſanguinei.	2 *frater, ſoror, ver. 9. & 20. 17.*		
Affines.	3 *levir, fratria, ver. 16. & 20. 21.*	3 *viri uxoris ve frater aut ſoror, ver. 16. & 20.*	
		4 *vitrici, novercæ filius filiave ver. 11.*	
Cõſanguinei.	2 *filius, filia, ver. 7. nepos, neptis, ver. 10.*		
Affines.	3 *gener, nurus, ver. 15. & 20. 12.*	3 *privignus, privigna, ver. 8. & 17. & 20. 14*	
		4 *horum filius aut filia, ver. 17.*	

Ex horum comparatione tres regulæ naſcuntur:
1 *Collateralium inter ſe conjugia ad quartum uſque gradum prohiberi: aſcendentium verò ὑφοῦ, pa'μιως vel deſcendentium ipſo naturæ ordine impediri, ac proinde opus non fuiſſe ut prohiberentur.*
2 *Eoſdem gradus aſcendentium ac deſcendentium per analogiam prohiberi.*
3 *Iiſdem gradibus viro ac mulieri per analogiam interdici.*

CAPUT XIX.

Lex de ſanctificatione noſtri cujus partes ſunt reverentia Dei & parentum, officia in proximos, ſimplicitas & puritas noſtra in corpore, habitu, & actionibus, & rerum contrariarum averſatio: quibus adjunctæ ſunt gratus animus erga Deum, abſtinentia ab omni malo idololatrarum & a ſpecie mali, ſcortationis præſtigiarum, deteſtatio Dei, ſeniorum, honor, charitas erga exteros, & in omnes juſtitia.

1 PRÆTEREA allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:
2 Alloquere totum cœtum filiorum Iſraëlis & edicito eis: ſancti eſtote, quia ſanctus *ſum*, ego Jehova Deus veſter.
3 Quiſque matrẽ ſuam & patrem ſuum time-

te,

te, & ſabbatha mea ſervate: ego *ſum* Jehova Deus veſter.

4 'Ne convertite vos ad' idola, & 'Deos [a] fuſiles ne facitote vobis: ego *ſum* Jehova Deus veſter.

5 Cùm autem ſacrificabitis ſacrificium eucharisticum Jehovæ, 'pro voluntate quidem veſtra ſacrificabitis illud:

6 *Sed* quo die ſacrificabitis illud comeditor & poſtridie, quod autem remanſerit uſque ad diem tertium igne comburitor.

7 Quòd ſi ejus [b] quicquam comedetur die tertio, res abominanda eſt, non erit acceptum.

8 Ideo [c] comedentium *quisque* iniquitatem ſuam ferto, quia rem ſanctam Jehovæ profanavit: utique excindetur anima illa e populis ſuis.

9 Item cùm metetis meſſem terræ veſtræ, [d] ne prorſus demetito latus agri tui: ſpicilegium meſſis tuæ ne [e] facito.

10 Similiter vineam tuam ne racemato, & deciduos acinos vineæ tuæ ne relegito: ipſi pauperi & peregrino relinquito iſta, ego *ſum* Jehova Deus veſter.

11 Ne furamini, & ne mentimini, neque fallacia utimini ullus in proximum ſuum.

12 Item ne jurate per nomen meum ad fallaciam ullam: ſic profanaveris nomen Dei tui, ego *ſum* Jehova.

13 Ne fraudem facito proximo tuo, neque rapito: ne pernoctato [f] merces mercenarii apud te uſque mane.

14 Ne maledicito ſurdo, & ante cęcum ne ponito offendiculum: ſed timeto a Deo tuo, ego *ſum* Jehova.

15 Ne exerceto perverſitatem in ullo judicio: ne accipito [g] perſonam tenuis, neque honorem exhibeto perſonæ magni: [h] juſtè judicato proximum tuum.

16 Ne ambulato *cum* detractione per populos tuos, ne inſtato contra ſanguinem proximi tui: ego *ſum* Jehova.

17 Ne odio habeto fratrem tuum in corde tuo: [i] liberè corripito proximum tuum, 'neque ferto in eo peccatum.

18 Ne vlciſcitor, neque *iram* aſſervato in populares tuos: ſed diligito proximum tuum ſicut te, ego *ſum* Jehova.

19 Statuta mea obſervatote: [k] jumen. orũ tuorum ne ſinito coire duo genera, in agro tuo ne ſerito duo ſeminum genera, & veſtimentum duorum generum variè commixtũ ne [l] obtegito te.

20 Item cùm quis cubaverit cũ muliere ſeminis concubitu, quamvis illa ſit ancilla deſpecta cuiq; quæ [m] omnino non redimitur, aut libertas non datur ei: flagellatio [n] adhibetor, ne morte afficiuntor, quia non fuit 'libertate donata.

21 Præterea afferto *vir* reatum ſuũ Jehovæ, ad portam tentorii conventus, arietem reatus.

22 Et expiationem facito pro eo ſacerdos illo ariete reatus coram Jehova, pro peccato ejus quo peccavit, & condonabitur ei *liberando eum* a peccato ejus quo peccavit.

23 Item cùm veneritis in iſtam terram & plãtaveritis quamvis arborem eſculenti *fructus*, [o] omnino putate præputium ejus *id eſt* fructum ejus, tribus annis ſunto vobis præputiate, [p] nihil earum comeditor.

24 Anno verò quarto eſto omnis fructus ejus, 'ſancta res laudationum Jehovæ:

25 (Anno demum quinto comedetis fructum ejus) ut augeat vobis proventum ejus: ego *ſum* Jehova Deus veſter.

26 Ne comeditote quicquam cum ſanguine, ne utimini 'cõjectationibus, [q] neque præſtigiis.

27 Ne circumcidite *pilos ad* latus capitis veſtri: neque corrumpito latus barbæ tuæ.

28 Neque cæſuram pro ullo [r] mortuo inditote carni veſtræ, & inſcriptionem ſtigmatis ne imponitote vobis: ego *ſum* Jehova.

29 Ne profanato filiam tuam [s] proſtituendo eam: ut non ſcortetur' terra illa, & impleatur illa terra ſcelere.

30 Sabbatha mea obſervatote, & ſanctuarium meum reveremini: ego *ſum* Jehova.

31 'Ne vos convertite ad pythones & ariolos, ne conſulitote polluendo vos eis: ego *ſum* Jehova Deus veſter.

32 Coram 'canitie aſſurgito, & honorem habeto faciei ſenis: & timeto a Deo tuo, ego *ſum* Jehova.

33 Item ſi peregrinatur apud te peregrinus in terra veſtra, ne injuria afficite illum.

34 Tanquam indigena ex vobis, eſto vobis quiſq; peregrinus qui peregrinatur apud vos, & diligito eum ſicut te: quia peregrini fuiſtis in terra Ægypti, ego *ſum* Jehova Deus veſter.

35 Ne exercetote perverſitatem in ullo [t] munere, 'in dimenſione, in pondere, aut in 'menſura.

36 Trutinæ [u] juſtæ, [x] pondera juſta, Epha juſtũ, & hin juſtus ſunto vobis: ego *ſum* Jehova Deus veſter, qui eduxi vos e terra Ægypti.

37 Obſervate itaque omnia ſtatuta mea, omniaque judicia mea, & facite ea: ego *ſum* Jehova.

[a] Heb. *fuſura.*
[b] Heb. *comedendo comedetur.*
[c] Heb. *comedentes iniquitatem ſuam ferto: Syllepſis numeri.*
[d] Heb. *ne abſolvito latus agri tui metere.*
[e] Heb. *legito*
[f] Heb. *opus: metonymia.*
[g] Heb. *vultũ: Synecdoche, ut in ſequentibus*
[h] Heb. *injuſtitia.*
[i] Heb. *corripiendo corripito.*
[k] Heb. *jumẽtum tuum ne ſinito coire duobus generibus: & ſic ſequentia.*
[l] Heb. *aſcendito ſuper te.*
[m] Heb. *redimendo non redimitur.*
[n] Heb. *eſto.*
[o] Heb. *putãdo putate.*
[p] Heb. *ne comeditor.*
[q] Heb. *vel neque ex nubibus conjicite, vel ne temporis obſervationi plus æquo tribuite.*
[r] Heb. *animæ, ut infrà 21.1 metonymia.*
[s] Heb. *faciendo ut ipſa ſcortetur.*
[t] Heb. *judicio, id eſt, officio ex lege præſcripto.*
[u] Heb. *juſtitiæ, & ſic deinceps.*
[x] Heb. *lapides: metonymia.*

ANNOTATIO.

4 Ne convertite] *id eſt, Deo relicto illa ne ſectemini.* Idola] *a vanitate denominata Hhebræis, quia idolum nihil eſt, 1. Cor. 8.* Deos fuſiles] *vide Exodi 34.17.* 5 Pro voluntate] *nam conceptiva ſunt, ac non imparata: vide ſuprà cap. 7.* 17 Neque ferto] *ne diſſimulato in eo ullum peccatum quod non corripias.* 20 Libertate donata] *nam de libera lex eſt Exod. 22.16.* 24 Sancta res laudationum] *id eſt, Deo offeruntor in ſignum gratiarum actionis.* 29 Terra illa] *populus illius exemplo tuo: metonymia.* 31 Ne vos con.] *ut ſuprà ver. 4.* 32 Canitie] *cano homine, Synecdoche.* 35 Dimenſione] *menſuris quibus dimetiuntur ſpatia.* Menſura] *qua res aridæ aut liquidæ capiuntur, & de quantitate earũ judicatur.*

CAPUT XX.

In trangreſſores legum quæ ſuperioribus 2. cap. continentur, ſtatuuntur pœnæ, & ſanctificationis mandatũ renovatur.

ſuprà 18.21.

1 PRAETEREA allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

2 Item filiis Iſraëlis edicito, quiſquis e filiis Iſraëlis aut e peregrina gente qui peregrinatur in Iſraële, dederit de ſemine ſuo Moleco, [a] omnino morte afficitor: populus ipſe

[a] Heb. *moriendo morte afficitor. ſic deinceps.*

terræ obruunto eum lapidibus:
3 Aut ego opponens iratã faciẽ meã viro illi excindam illum e medio populi ſui, quia de ſemine ſuo dedidit Moleco, ut polluerẽt ſanctuarium meũ, & ut profanarẽt nomen ſanctũ meũ.
4 Quòd ſi omnino occultaverint populus illius terræ a viro iſto, cùm dedidit de ſemine ſuo Moleco, ut non afficerent eum morte:
5 Tunc opponam ego iratam faciem meam viro illi & familiæ ejus, & excindam eum, omnesque qui ſcortando ſectantur ipſum ut ſcortentur ſectantes Molecum, e medio populi ſui.
6 De anima item quæ converterit ſe ad Pythones & ad ariolos ut ſcortando ſectetur eos: utique opponens iratam faciem meam animæ illi, excindam illam e medio populi ſui.
7 Itaq; ſanctificate vos, & eſtote ſancti, quia ego Jehova *ſum* Deus veſter.
8 Et obſervate ſtatuta mea, & facite illa: ego Jehova *ſum* ſanctificator veſter.
9 Nam quicunque maledixerit patri ſuo aut matri ſuæ, omnino morte afficitor: patri ſuo aut matri ſuæ maledixit cædis ſuæ cauſa *eſt* in ipſo.
10 Similiter vir qui adulterabit cum uxore alicujus, quia adulteravit uxorem proximi ſui, omnino morte plectitor adulter ipſe & adultera.
11 Item is qui cubaverit cum uxore patris ſui, nuditatem patris ſui retexerit, omnino morte afficiuntor ambo, cædis ipſorum cauſa *eſt* in ipſis.
12 Item is qui cubaverit cum nuru ſua, omnino morte afficiuntor ambo: confuſionem fecerunt, cædis ipſorum cauſa *eſt* in ipſis.
13 Item is qui cubaverit cum mare concubitu muliebri, rem abominandam fecerunt ambo: omnino morte afficiuntor, cædis ipſorum cauſa *eſt* in ipſis.
14 Item is qui duxerit mulierem & matrem ejus, ſcelus eſt: igne comburunto eum & eas, ut non ſit ſcelus in medio veſtri.
15 Item is qui ſibi arrogaverit cubare cum jumento, omnino morte afficitor: jumentũ quoq; ipſum occiditote.
16 Item mulier cùm acceſſerit ad ullum jumentũ ut incubet ſibi, occidito mulierem & jumentum ipſum: omnino morte afficiuntor, cædis ipſorum cauſa *eſt* in ipſis.
17 Item is qui accipiens ſororem ſuam filiam patris ſui aut filiam matris ſuæ viderit nuditatẽ ejus, viciſſim illa viderit nuditatem ipſius, probrum eſt, quapropter excinduntor in oculis populorum ſuorum: nuditatem ſororis ſuæ retexit, iniquitatem ſuam ferto.
18 Item is qui cubaverit cum muliere languente *e fluxu* & retegens nuditatem ejus profluviũ ejus nudaverit, ipſaquè retexerit profluvium ſanguinis ſui: quapropter excinduntor ambo e medio populi ſui.
19 Item nuditatem ſororis matris tuæ, aut ſororis patris tui ne retegito: quia proximum ſuũ nudaverit, iniquitatem ſuam ferunto.
20 Item quiſquis cubaverit cum amita ſua, nuditatem patrui ſui retexit: peccatum ſuam ferunto, ſine liberis moriuntor.
21 Item quiſquis acceperit uxorem fratris ſui, res exterminanda eſt: nuditatem fratris ſui retexit, ſine liberis ſunto.
22 Denique obſervate omnia ſtatuta mea & omnia judicia mea, & facite illa, ut non evomat vos terra illa, ad quam ego deduco vos ut habitetis in ea.
23 Neque ambulate in ſtatutis iſtius gentis quam ego ejecturus ſum a facie veſtra: quia omnia iſta fecerunt, ideo tæduit me eorum:
24 Et dixi vobis, vos hæreditariò poſſidete terram eorum (nam ego daturus ſum illam vobis ut hæreditariò poſſideatis eam) terram affluentem lacte & melle: ego *ſum* Jehova Deus veſter, qui diſcrevi vos a reliquis populis.
25 Vos igitur diſcernite inter beſtiam mundam & immundam, & inter avem immundam & mundãm: neq; abominandas efficite animas veſtras ulla beſtia, aut ulla ave, aut ullo quicquid premit terrã, quæ diſcrevi vobis ut immunda habeatis.
26 Et eſtote mihi ſancti, quia ſanctus ego *ſum* Jehova: qui diſcrevi vos a reliquis populis ut ſitis mei.
27 Sed viri aut mulieres, ſi erit ex eis pytho aut ariolus, omnino morte afficiuntor: lapidibus obruunto eos, cædis eorum cauſa *eſt* in eis.

b Heb. *occultando occultaverint.*
c Heb. *ſcortantur poſt ipſum: ſic deinceps.*
ſuprà 19.31.
ſuprà 19.3.
d Heb. *ſanguines ejus in eo: ſic deinceps.*
ſuprà 18.20.
ſuprà 18.8.
ſuprà 18.15.
ſuprà 18.22.
ſuprà 18.17.
ſuprà 18.23.
ſuprà 18.9.
e Heb. *ſuprà ſil. populi ſui.*
ſuprà ſil.
ſuprà ſil. & 13.
ſuprà ſil.
ſuprà ſil.
f Heb. *ſunt tio eſt, vindicta res ſeparationis.*
ſuprà ſil.

ANNOTATIO.

3 Aut ego] *ſi vobis non innotuit.* Excindam] *judicio aliquo ſingulari etiam in hac vita iram meam cõtra illum teſtabor.* Polluerẽt] *ſua impuritate, ut ſuprà* 16.16. 4 Omnino occultaverint] *datâ operâ diſſimulaverint.* 5 Familiæ] *populo illius terræ quid diſſimulabit ſcelus: ſynecdochicè ſic accipitur familiæ nomen Jirmejæ* 8.3. *Micæ* 2.3. *quo etiã modo accipitur γένος Mar.*7.26. *& πατριὰ Act.* 3.25. *& alibi paſſim.* 9 Nam] *id eſt, ſi enim non obſervabitis ſtatuta mea, neque rationem habebitis ſanctificationis quæ ſanctifico vos, ſed iſta ſcelera facietis quæ ſequuntur, erunt quoque iſtæ pœnæ vobis ſubeundæ.* Quicunque maled.] *ſenſus eſt, quicunque vel dicto alterum parentum offenderit.* 12 Confuſionem fece.] *vide ſuprà in* 18.23. 14 Et eas] *ſi conſciæ ſunt ambæ, vel alteram earum, videlicet quæ non connubio ſed adulterio illi conjuncta eſt: ſynecdoche Hhebraïs frequentiſſima.* 17 In oculis pop.] *publicè.* 20 Amita] *patrui uxore, ut ſequentia oſtendunt.* 22 Denique] *concludit ab exhortatione, ut ſuprà* 18.26. 24 Terram affl.] *ut Exod.*3.8. *hyperbole.* 27 Pytho aut ar.] *qui diabolicis artibus reliquos a Dei cultu & ſui ſanctificatione avocant: nam de iis qui avocantur, actum eſt ſuprà ver.*6.

CAPUT XXI.

Leges de puritate ſacerdotum a rebus externis & internis: de honore ipſis habendo: & qui ex iis apti aut inepti ſint ad miniſterium.

PRAETEREA edixit Jehova Moſchi, alloquere ſacerdotes filios Aharonis: & dicito eis, pro mortuo ne polluito ſe
2 Sed pro proximo ſuo propinquo ſibi, pro matre ſua, aut pro patre ſuo, aut pro filio ſuo, aut pro filia ſua, aut pro fratre ſuo,
3 Aut pro ſorore ſua virgine propinqua ſibi, quæ non eſt *junctæ* viro, pro ea polluet ſe.
4 Ne polluito ſe maritus *pro aliqua* in populis ſuis, ita vt ipſe profanet ſe.
5 Ne capillos evellendo calvitium capiti ſuo

a Heb. *anima, ut ſuprà,* 19.28.

ſuo inducunto, neque latus barbæ ſuæ radunto: neque carnem ſuam ulla cæſura cædunto.
6 Sancti ſunto Deo ſuo, neque profananto nomen Dei ſui, quia igne abſumenda Jehovæ, cibũ Dei ſui ipſi offerunt: ideoq; ſunto [b] ſancti.
7 Mulierem meretricem aut [a] profanatam ne accipiunto, & mulierem repudiatam a viro ſuo ne accipiunto: nam ſanctus eſt eorum quiſque Deo ſuo.
8 [a] Tu quoque *populo* ſanctum habeto illum, qui cibum Dei tui ipſe offert: ſanctus eſto tibi, quia ſanctus *ſum* ego Jehova ſanctificator veſter.
9 Filia autem alicujus ſacerdotis cùm profanaverit ſe ſcortando, patrem ſuum profanat, igne comburitor.
10 Sacerdos autem ille qui maximus eſt fratrum ſuorum, cujus capiti infuſum eſt oleum illud unctionis, & [c] conſecravit miniſterium ſuum ut induat veſtes illas, [a] caput ſuum ne retegito, & veſtimenta ſua ne diſcindito:
11 Neque ad [d] ulla cadavera mortui venito: ne propatre quidem ſuo aut pro matre ſua ſe polluito:
12 Neque e ſanctuario exito, ut non profanet ſanctuarium Dei ſui: nam coronamentum & oleum unctionis Dei ſui ſuper ipſum *eſt*, ego *ſum* Jehova.
13 Et quod ad eum, uxorem in virginitate ejus ducito.
14 Viduam, aut repudiatam, aut profanatam meretricem, hujuſmodi ne ducito: ſed virginem [a] e populis ſuis ducito uxorem.
15 Neque profanato ſemen ſuum in populis ſuis, quia ego Jehova *ſum* ſanctificator ejus.
16 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:
17 Alloquere Aharonem, dicendo: [a] in quocunque e ſemine tuo per generationes eorum fuerit corporis vitium, ne accedito ad offerendum cibum Dei ſui.
18 Nam nullus vir in quo *eſt* corporis vitium, accedere debet, vir cæcus aut claudus, aut curtus, aut prælongus membra,
19 Aut vir in quo eſt fractura pedis, vel fractura manus,
20 Aut gibboſus, aut gracilis, aut in cujus oculis *eſt* ſuffuſio, aut *in quo eſt* pſora, aut ſanioſa ſcabies, aut thlibias teſte.
21 In quocunque fuerit aliquod corporis vitium e ſemine Aharonis ſacerdotis, ne appropinquato ad offerendum igne abſumenda Jehovæ: corporis vitium *eſt* in eo, cibum Dei ſui ut offerat ne appropinquato.
22 Cibum quidem Dei ſui e [a] rebus ſanctis ſanctarum, & e rebus ſanctis comedet:
23 Veruntamen ad ipſum velum [a] ne venito, & ad altare ne appropinquato, quia corporis vitium *eſt* in eo, ut non profanet ſanctuaria mea: nã ego Jehova *ſum* ſanctificator eorum.
24 Quæ retulit Moſche ad Aharonem filioſq; ejus, & ad omnes filios Iſraëlis.

[b] Heb. *ſanctitas.*
[c] Heb. *implevit manum.*
[d] Heb. *animas.*

ANNOTATIO.

1 Sacerdotes] *inferiores quidem uſque ad ver.* 10. *ſummum verò ſex ſequentibus.* 3 Propinqua] *germana ſorore: additum enim eſt ut hoc nomen ad agnatos & affines minimè extendatur, ut ſæpe alibi evenit.* Polluet ſe] *intererit funeri ejus, ut ver.* 1. 4 In populis ſuis] *id eſt, quam duxit e populis ſuis, ut infrà ver.* 14. *Eſt autem hîc Eclipſis nominis relati.* 5 Ne capillos] *id eſt, in luctu modum adhibento, ut eos decet qui reſurrectionem expectant: idem mandatur populo ſuprà* 19. 8. 7 Profanatam] *cui ſtuprum eſt illatum vi aut alio modo.* 8 Tu quoque] *apoſtrophe ad populum.* 10 Caput ſuum ne ret.] *id eſt, nulli externo luctui vacato: vide ſuprà* 10. 6. 14 E populis ſuis] *non externam, ſed e ſuo genere vel ſaltem ex aliqua tribu.* 17 In quocunque] *tam in ſummo quàm inferiore ſacerdote.* 22 Rebus ſanctis] *ſive ſanctioribus, ut erant panes faciei, reatus, peccatum, ſive munus ſanctus, ut erant euchariſtica, primitiæ, decimæ.* 23 Ne venito] *ut eos venire neceſſe eſt qui ſacra faciunt.*

CAPUT XXII.

Leges ne ſacerdotes impuri res ſacras comedant, & ut legitimo ritu purgentur: quibus liceat, & quibus non liceat veſci ſacris, ſubjunctâ pœna in eos qui contrà venerint: qualia ſacrificia & a quibus ſacerdotes acceptari ſint, qua ætate apta eſſe incipiant, quomodo mactanda, & quando comedenda ſint.

1 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:
2 Alloquere Aharonem & filios ejus, ut [a] ſeparent ſe a rebus ſanctis filiorum Iſraëlis, ut non profanent nomen ſanctum meum: *rebus* quas illi ſacrificant mihi, ego *ſum* Jehova.
3 Edicito eis, quicunque e toto ſemine veſtro per generationes veſtras acceſſerit ad res illas ſacras, quas ſanctificaverint filii Iſraëlis Jehovæ, dum immunditia ejus in eo eſt: utique excindetur [a] ille ipſe a facie mea, ego *ſum* Jehova.
4 Quiſquis e ſemine Aharonis eſt leproſus aut gonorrhœa laborans, de rebus ſacris ne cõedito uſque-dum mundus fuerit: ſimiliter qui tangit ullum [b] immundum a mortuo, aut eum ex quo exiit [c] concubitus ſemen.
5 Aut quicunque tetigerit ullum reptile quo quis impuratur, aut hominem quo quis impuratur, ſecundum omnem immunditiam ejus.
6 Anima quæ tetigerit illud, immunda quoque eſto uſque ad veſperam: neque comedito de illis rebus ſacris, niſi laverit carnem ſuam aqua.
7 Poſtquam occubuerit Sol, mundus erit: & poſteà comedere poterit de rebus illis ſanctis, quia cibus ejus eſt.
8 Morticinum aut diſcerptum ne comedito ut impuretur eo: ego *ſum* Jehova.
9 Sed obſervanto obſervationem meam, ut non importent in illam *rem ſanctam* peccatum, ac moriantur in eo, quia profanaverint illam: ego *ſum* Jehova [a] ſanctificator earum.
10 Nullus quoque [a] alienus comedito rem ſanctam: [a] inquilinus ſacerdotis & mercenarius ne comedito rem ſanctam.
11 CÙM autem ſacerdos emerit quempiam emptione pecuniæ ſuæ, is comedet ea: ſimiliter [d] verna ejus, iſti comedent de cibo ejus.
12 Sed filia ſacerdotis cùm fuerit nupta viro alieno, ipſa de oblatione illarum rerum ſanctarum ne comedito.
13 Filia verò ſacerdotis cùm erit vidua aut repudiata, ſi ſemen non ſit ei, revertaturq; ad domum patris ſui ſicuti *erat* in adoleſcentia ſua, de cibo patris ſui comedet: at nullus alienus com-

[a] Heb. *anima illa.*
[b] Heb. *immundum animæ.*
[c] Heb. *concubitus ſeminis: hypallage.*
[d] Heb. *natus domi ejus.*

comedito de illo.
14 Quòd ſi quis comederit rem ſanctam per errorem, is addito ei quintam ejus, redditoque ſacerdoti rem ſanctam:
15 Ut non profanent res ſanctas filiorum Iſraëlis, quas obtulerunt Jehovæ:
16 Neque ſinant eos ferre pœnam reatus, comedendo res ſanctas ipſorum, quia ego Jehova *ſum* ſanctificator illarum.
17 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:
18 Alloquere Aharonem filiosque ejus & omnes filios Iſraëlis, ac edicito eis: quicunque e domo Iſraëlis aut ex peregrino [a] *qui erit* in Iſraële obtulerit oblationem ſuam ſecundum omnia vota ſua & ſecundū omnia voluntaria munera ſua, quæ offerunt Jehovæ in holocauſtum:
19 Pro voluntate veſtra, integrum marem ex bobus ex agnis aut ex capris,
20 Nullum, in quo *ſit* corporis vitium, offerte: non enim [c] acceptum eſſet pro vobis.
21 Etiam cùm quis ad offerendum ſacrificium euchariſticum Jehovę, [f] ſegregabit votivum aut voluntarium munus ex bubili aut ex grege, integrum eſto ut ſit acceptum, nullum corporis vitium eſto in eo.
22 Cæcum, aut fractum, aut mutilum, aut ſuffuſione aut pſora aut ſanioſa ſcabie *affectum*, ne offerte hujuſmodi Jehovę: & igne abſumendum ne imponite ex iſtis altari Jehovæ.
23 Sed bovem aut pecudem prælongam curtámve membra, in voluntarium quidem munus parabis eam, pro voto autem ne accipitor.
24 Compreſſum verò aut contuſum aut avulſum aut exciſum ne offerte Jehovæ: & [a] in regione veſtra ne facite *illa*.
25 Et e manu [a] alienigenæ *acceptum* ne offerte [a] cibum Dei veſtri ex ullis hujuſmodi: quia [a] corruptio eorum *quæ eſt* in eis corporis vitium *cenſetur* in illis, ne ſunto accepta vobis.
26 PRÆTEREA, allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:
27 Bos aut agnus aut capra cum nata fuerit, eſto deinde ſeptem dies [a] ſub matre ſua: a die autem octavo & deinceps accepta erit in oblationem igne abſumendam Jehovę.
28 Bovem verò aut pecudem ullam cum fœtu ſuo, [a] ne jugulate eodem die.
29 Cumque ſacrificabitis ſacrificium laudis Jehovæ, [a] pro voluntate veſtra ſacrificate.
30 Die eodem comeditor: ne reliquum facite ex eo *quicquam* uſque mane, ego *ſum* Jehova.
31 Obſervate itaque mandata mea & facite illa: ego *ſum* Jehova.
32 Neque profanate nomen ſanctum meum: [a] ſed ſanctificer [g] inter filios Iſraëlis, ego Jehova *ſum* ſanctificator veſter:
33 Qui deduco vos e terra Ægypti, [h] ut ſim vobis in Deum: ego *ſum* Jehova.

[a] Heb. *ad benevolentiam. ſic ver.* 21.
[f] Heb. *offeret ad ſegregandum: Hypallage.*
[c] Heb. *beneplacitum.*
[g] Heb. *in medio fil.*
[h] Heb. *vel exiſtam vobis in Deum.*

ANNOTATIO.

2 Separent] *cùm ex aliqua impuritate ſunt immundi, de qua ver.* 4. *& ſeq.* 9 Sanctificator earum] *eas a profanatione vendicans, quia oblatas mihi pro ſanctis habeo.* 10 Alienus] *a genere ſacerdotum, ut ſint Levitæ & Iſraëlitæ reliqui, ut infrà ver.* 12. Inquilinus] *ſive advena, ſive civis.* 16 Eos] *qui præter legem veſcentur ſacris.* 18 Qui erit in Iſr.] *id eſt, proſelytus: nam in fidelium oblatio nulla grata eſt Deo.* 19 Agnis] *id eſt, ovibus: ſynecdoche, vt infrà ver.* 27. 24 In regione veſtra] *id eſt, vobis nefas eſto alibi offerre, quàm in loco deſtinato cultui meo, ut ſuprà* 17. 25 Alienigenæ] *qui genere & fide alienus eſt a vobis: nam ex peregrino proſelyto oblationem licuit accipere, ſuprà ver.* 18. Cibum Dei] *oblationem igne conſumendam, ut multis locis explicatur.* Ex ullis hujuſmodi] *etiamſi per ſe apta ſint ad ſacrificium.* Corruptio eorum] *id eſt, infidelitas offerentium facit ut oblationes etiam carentes vitio quaſi vitioſæ reputentur & ingratæ ſint: nam immundus omnia ſunt immunda.* 27 Sub matre] *nam ineptæ ſunt ad ſacrificium.* 28 Ne jugulate] *ſub. ad ſacrificium.* 29 Pro voluntate] *quando & quæ voletis ex aptis generibus.* 32 Sed ſanctificer] *id eſt, ſtudium a vobis adhibeatur ut ſanctitas mea integra conſervetur inter filios Iſraëlis: poteſt etiam verti, ita ut ſanctificem me inter, &c. de qua interpretatione vide ſuprà* 10. 3.

CAPUT XXIII.

Leges de ſtatis ſolennitatibus, Paſchate, feſto primitiarum, feſto buccinarum, die expiationum, & feſto tabernaculorum.

1 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:
2 Alloquere filios Iſraëlis & edicito eis, ſolennitates Jehovæ quas indicetis, convocationes ſanctæ: hæ *inquam* ſunto ſolennitates meæ.
3 Sex diebus fiet opus, die verò quovis ſeptimo [a] ſabbathum ceſſationis convocatio ſancta eſto: nullum opus facite, ſabbathum eſt Jehovæ in omnibus habitationibus veſtris.
4 [a] Hæ *ſunt* ſolennitates Jehovæ, convocationes ſanctæ, quas indicetis ſtatuto tempore ſuo.
5 Primo quoq; menſe, *die* quartodecimo illius mēſis, inter [a] duas veſperas [a] Paſcha eſt Jehovæ.
6 Quintodecimo enim die ejuſdem menſis feſtum azymorum eſt Jehovæ: ſeptem diebus panes azymos comeditote.
7 Die horum primo convocatio ſancta eſto vobis: nullum opus ſervile facitote.
8 Offerte autem igne abſumenda Jehovæ ſeptem diebus: die illorum ſeptimo convocatio ſancta *eſto*, nullum opus ſervile facitote.
9 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo.
10 Alloquere filios Iſraëlis, & edicito eis, cùm ingreſſi in terram illam quam ego daturus ſum vobis meſſueritis meſſem ejus: tunc afferte manipulum frugum, primitias meſſis veſtræ ad ſacerdotem.
11 Qui agitabit manipulum iſtum frugum coram Jehova ad acceptionem veſtri: poſtridie illius ceſſationis agitabit eum ſacerdos.
12 Quo autem die agitabitis manipulum illum frugum: parate agnum [b] anniculum integrum in holocauſtum Jehovæ.
13 Et munus ejus, duas decimas *Ephæ* ſimilam miſtam oleo, igne abſumēda Jehovę in odorem gratū: libamen autem ejus, vini quartam hinis.
14 Panem autem toſtáſve ariſtas, aut ſpicas virentes

[a] *id eſt, tranſitus ſacrificium euchariſticū, memoriale tranſitus Angeli percuſſoris parcentis familiis Iſraëlitarū cum primogenitos Ægypti occideret: Exodi.* 12.
[b] Heb. *filium anni ſui, & ſic deinceps.*

virentes ne comeditote uſq; ad illum ipſum diem, uſque dum attuleritis oblationẽ Dei veſtri: ſtatuto perpetuo per generationes veſtras, in omnibus habitationibus veſtris.

15 DEINDE numerate vobis 'a poſtero die iſtius ceſſationis, ex quo attuleritis manipulum iſtum frugum agitationis: ſeptem ſeptimanæ integræ ſunto.

16 Uſque ad poſterum diem ſeptimanę ſeptimæ numeratæ quinquaginta dies, tunc offerte munus 'novum Jehovæ.

17 'Ex habitationibus veſtris afferte 'panes agitationis duos, duarum decimarum *Ephæ* ſimila ſunto, fermentati coquuntor: primitiæ *ſunt* Jehovæ.

18 Offerte autem cum illo pane ſeptem agnos anniculos integros, & juvencum [e] ſubrumum, atque arietes duos: ſunto holocauſtum pro Jehova cum munere ſuo & libaminibus ſuis, igne abſumenda odoris grati Jehovæ.

[e] Heb. *filium bovis.*

19 Parate quoque hircum caprarum unum in peccatum, & duos agnos anniculos in ſacrificium euchariſticum.

20 Quæ agitabit ſacerdos cum pane primitiarum agitatione coram Jehova cum duobus agnis: res ſancta ſunto Jehovæ pro ſacerdote.

21 Et indicitote eo ipſo die, convocatio ſancta eſto vobis, nullum opus ſervile facitote: ſtatuto perpetuo in omnibus habitationibus veſtris per generationes veſtras.

22 Cùm autem metetis meſſem terræ veſtræ, [d] ne prorſus demetito latus agri tui, & ſpicilegiũ meſſis tuę ne [e] facito: ipſi pauperi & peregino relinquito iſta, *ego ſum* Jehova Deus veſter.

[d] Heb. *ne abſolvito latus in metendo, ut ſuprà 10. 9.*

[e] Heb. *legito.*

23 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

24 Alloquere filios Jiſraëlis dicendo, Menſe quoque ſeptimo primo *die* ejus menſis eſto vobis ceſſatio, monimentum clangoris, convocatio ſancta.

25 Nullum opus ſervile facitote, ſed offerte igne abſumenda Jehovæ.

26 PRAETEREA allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

27 Sed quoque die decimo menſis hujus ſeptimi dies expiationum eſt, convocatio ſancta eſto vobis, ut 'affligatis animas veſtras: tum offerte igne abſumenda Jehovæ.

28 Quare nullum opus ſervile facitote illo ipſo die: quia dies expiationum eſt ad expiationem faciendam pro vobis coram Jehova Deo veſtro.

29 Omnis enim anima quæ non fuerit afflicta eo ipſo die, omnino excindetur e populis ſuis.

30 Et omnem animam quæ fecerit ullum opus eo ipſo die, omnino perdam animam iſtam e medio populi ſui.

31 Nullum opus facitote, ſtatuto perpetuo per generationes veſtras in omnibus habitationibus veſtris.

32 Sabbathum ceſſationis eſto vobis quo affligatis animas veſtras, [f] cùm nonus dies ejus menſis fuerit veſpere: a veſpera uſque ad veſperam [g] celebrate ceſſationem veſtram.

[f] Heb. *in nono die.*

[g] Heb. *ceſſate ceſſationem.*

33 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

34 Alloquere filios Jiſraëlis dicendo: decimo quinto quoque die menſis hujus ſeptimi feſtum 'tabernaculorum' ſeptem diebus eſto Jehovæ,

35 Die primo convocatio ſancta *eſto*, nullum opus ſervile facitote.

36 Septẽ diebus offerte igne abſumenda Jehovæ: præterea die octavo convocatio ſancta eſto vobis, & offerte igne abſumenda Jehovæ, 'dies interdicti eſt, nullum opus ſervile facitote.

27 Iſtę *ſunt* ſolennitates Jehovæ quas indicetis, convocationes ſanctæ: ad offerendum igne abſumenda Jehovæ, holocauſtum & munus ſacrificium & libamina, rem diei *cujuſque* die ſuo.

38 Præter ſabbatha Jehovæ, & præter dona veſtra & pręter omnia vota veſtra, & pręter omnes voluntarias oblationes veſtras quas dabitis Jehovæ.

39 Veruntamen quolibet quintodecimo die hujus menſis ſeptimi cùm colligeritis proventũ terræ, celebrabitis feſtum Jehovæ ſeptem diebus: horum dierum primo ceſſatio eſto, item q; die octavo ceſſatio eſto.

40 'Sumptiſq; pro vobis ipſo die primo 'termitibus arborum 'ſpecioſarum, ſpathis palmarum, & ramis arborum denſarum' cum ſalicibus torrentis, lætamini coram Jehova Deo veſtro ſeptem diebus.

41 Et celebrate illud feſtum Jehovę ſeptem dies quoque anno: ſtatuto perpetuo per generationes veſtras, quolibet menſe ſeptimo celebrate illud.

42 In illis tabernaculis manete ſeptem diebus, quiſquis indigena eſt in Jiſraële, maneto in iſtis tabernaculis:

43 Ut cognoſcant generationes veſtræ me feciſſe vt in tabernaculis habitarent filii Jiſraëlis, cùm educerem eos e terra Ægypti: ego *ſum* Jehova Deus veſter.

44 Ita edixit Moſche ſolennitates Jehovæ, filiis Jiſraëlis.

ANNOTATIO.

3 Sabbathum ceſſationis] *ut Exod.* 35.2. 4 Hæ ſunt ſolennitates] *anniverſariæ præter ſabbathum.* 5 Duas veſperas] *Exod.* 12.6. 15 A poſtero] *die decimo ſexto menſis primi, qui dies eſt a Paſchate ſecundus.* 16 Novum] *id eſt, recentium fructuum.* 17 Ex habitationibus] *non ex frugibus exteris, ſed e terra quam trado vobis poſſidendam.* Panes agitationis] *offerendos cum agitatione coram Jehova.* 24 Monimentum clang.] *tum ut præmoneretur populus inde incipiendum eſſe annum civilem emptionum, venditionum, ſervitutis, remiſſionis terræ, Jubilæi, tum ut ad gratiarum actionem adduceretur propter beneficia ſuperiore anno accepta, & abnegando peccata ſua compararetur ad remiſſionem cõſequendam proximè venturo expiationis die.* 27 Affligatis] *ut ſuprà* 16.29. 34 Tabernaculorum] *potius tuguriorum: nam non erant ex tabulis, pannis, aut pellibus, ſed ex frondentibus arborum ramis contexta, qualia umbræ cauſa fieri ſolent: vide ſub finem Nechemiæ,* 8. Septem diebus] *nam octavus dies immunis erat ab iſta ceremonia.* 36 Dies interdicti] *quo omni ſervili opere interdicebatur: ſic vocatur ultimus dies Paſchatis, Deut.* 16.8. *ex eadem ratione: quare ſequentia hìc & alibi ſunt exegetica.* 40 Sumptis] *quicquid hìc Hhebræi ſomnient de nova ceremonia, planè explicatio eſt mandatæ ceremoniæ tuguriorum: docetur enim ex qua materia paranda ſint & quomodo vincienda, vide Neche.* 8. Termitibus] *vox Hhebræa communiter quidem ſignificat fructus: ſed tamen etiam* 2. *Reg.* 19.31. *ſimiliter accipitur pro*

omni re pullante & germinante, teste etiam Jonathane Chaldæo Paraphraste. Speciosarum] *ut sunt ferè omnes oleosæ: quapropter Nechem.8. pro termitibus ponuntur frondes olivarum, myrti, & oleosarum arborum.* Cum salicibus] *ex quibus vimina fiebant ad colligandos ramos.*

Caput XXIIII.

Lex de conferendo oleo in lucernas sacras, & de panibus faciei sabbatho renovandis: Lex contra blasphemos occasione blasphemi deprehensi lata, item contra homicidam, & damno afficientem proximum aut jumentum ejus.

1 Item allocutus est Jehova Moschen, dicendo,

2 [a] Præcipe filiis Jisraëlis, ut accipientes *adferant* ad te oleum olivæ purum tusum pro luminari, ad accendendum lucernas [b] quotidie.

3 [c] Extra velum ipsum testimonii in tentorio conventus aptabit unamquamque illarum [d] Aharon, *ut luceant* a vespere usque mane coram Jehova quotidie: statuto perpetuo per generationes vestras.

4 Super ipsum lychnuchum *auri* puri aptabit lucernas illas coram Jehova quotidie.

5 Item accipiens similam coquito ex ea duodecim placentas, duarum decimarum *Ephæ* esto unaquæque placenta.

6 Quas disponito duobus ordinibus, senas in ordinem quemque, super mensam puram coram Jehova.

7 Et imponito cuique ordini thus purum, ut sit [e] unicuique pani in suffimentum, igne absumendum Jehovæ.

8 [f] Quolibet die sabbathi aptato eum *sacerdos* coram Jehova jugiter, *acceptum* a filiis Jisraëlis fœderæ perpetuo.

9 [g] Posteà esto Aharonis & filiorum ejus, qui comedent illum in loco sancto: quia res sancta sanctarum est pro eo, [h] præter igne absumpta Jehovæ, statuto perpetuo.

10 Egressus autem est filius cujusdam Jisraëlitidis qui erat filius viri Ægyptii, [i] inter filios Jisraëlis: concertantibus q; in castris filio hoc Jisraëlitidis, & [k] Jisraëlita quodam,

11 [l] Execrans filius ille Jisraëlitidis mulieris [m] nomen illud *Dei* blasphemavit, quapropter adduxerunt illū ad Moschen (nomen autem matris ejus *erat* Schelumith filia Dibri de tribu Danis)

12 Posuerunt que eum in custodia, ut exponeret eis *Mosche quid faciendum esset* [n] ex præstituto Jehovæ.

13 Allocutus itaque est Jehova Moschen, dicendo:

14 Educito blasphemum istū extra castra, & nituntor quicunq; [o] audiverunt manibus suis super caput ejus: deinde lapidanto eum totus ipse cœtus.

15 Filios verò Jisraëlis alloquitor dicendo: quisque cùm blasphemaverit Deum suum, omnino ferto peccatum suum.

16 Id est, qui execratur nomen Jehovæ, [p] omnino afficitor morte, omnino lapides conjiciunto in eum totus cœtus: tam peregrinus quàm indigena, cùm execratus fuerit nomen *Dei*, morte afficitor.

17 Item [q] cùm quis [r] percusserit ullam animam hominis, omnino morte afficitor.

18 Qui autem percusserit animam jumenti, rependito illam: animam pro anima.

19 Quòd si quis intulerit corporis vitium proximo suo, quemadmodum fecit, sic fiat ei.

20 Fractura *esto* pro fractura, oculus pro oculo, dens pro dente: prout intulerit corporis vitium homini, ita infertor ei.

21 Deniq; qui occiderit jumentū, rependito illud, & qui occiderit hominem, morte afficitor.

22 Jus idem esto vobis, ut peregrini, ita indigenæ *jus* esto: nam ego Jehova *sum* Deus vester.

23 Quæ referente Mosche filiis Jisraëlis, eduxerunt blasphemum illum extra castra, & obruerunt eum lapidibus: sic filii Jisraëlis fecerunt quemadmodum præceperat Jehova Moschi.

[a] Præcipe] *ut Exod.27.20.* 3 Extra velum] *ubi Meridiem versus lychnuchus erat: Exod.26.35.* Aharon] *aut filii mandato ejus, Exod.27.21.* 7 Unicuique] *duodecim fuisse acerras a duodecim principibus tribuū oblatas constat ex Num.7. & hîc ver.5. totidem panes præcipitur duobus ordinibus in mensa disponi, ac illis imponi thus: quare nos non panes panibus impositos, ut plerique, intelligimus, quorum summo duæ tantùm acerræ fuissent imponendæ, sed singulas acerras singulis panibus.* 9 Posteà] *finita septimana, ablatis e mensa panibus, & recentibus substitutis.* Præter igne] *i. absumpto thure quod illis erat impositū.*

10 Inter filios] *sive amplexus esset Jisraëlitarum fidem, ut plerique putant: sive inter illos peregrinaretur.* Jisraëlita] *ex utroque parente.* 11 Nomen illud] *proprium Dei, quod in vanum assumi disertè Decalogo prohibetur.* 14 Audiverunt] *blasphemantem: hoc autem supplicii genus etiam in alios criminibus mandatur Deut 17.7.* 17 Cùm quis] *ab occasione repetit leges antè latas Exod.21,12. & sequent.* Percusserit ullam] *id est, vitam percutiendo ademerit, ut Gen.37.21.*

Caput XXV.

Leges de intermissione culturæ & ratione victus septimo quoque anno, de jubilæo quinquagesimo quoq; anno celebrando, & de jure venditionis, emptionis, redemptionisq; rerum & personarum pro ratione jubilæi.

1 Item allocutus est Jehova Moschen in monte Sinai, dicendo.

2 Alloquere filios Jisraëlis, & edicito eis: cùm ingressi fueritis in eam terram quam ego do vobis, omnino [a] quiescito terra, [b] sabbathum est Jehovæ.

3 Sex annis seminabis agrum tuum, & sex annis putabis vineam tuam: & colliges proventum illius.

4 Anno verò septimo sabbathum cessationis esto ipsi terræ, sabbathum Jehovæ: agrum tuum ne seminato, & vineam tuam ne putato.

5 Sponte natum ex messe tua ne metito, & uvas [a] intermissæ tuæ *vineæ* ne vindemiato: annus cessationis esto ipsi terræ.

6 Sed esto *fructus* sabbathi ipsius terræ vobis ad comedendum: tibi, & servo tuo, & ancillæ tuæ, mercenario etiam tuo, & inquilino tuo

[a] Heb. *jugiter, ut Exod.27.20.* [b] Heb *in die sabbathi, in die sabbathi.* [c] Heb. *defigēs vel transfigens: nam blasphemus eum quodam modo transfigit: in quem pronunciat blasphemiam: metaphora.*

tuo qui peregrinatur apud te.
7 Iumenti etiam tui & cujuſque beſtiæ quæ *eſt* in terra tua, eſto totus proventus illius ad comedendum.
8 PRÆTEREA numerato tibi ſeptem [b] ſeptimanas annorum, ſeptem annos ſeptem vicibus, ita ut tempus ſeptem ſeptimanarum annorum ſint tibi quadraginta novem anni.
9 Tunc [c] facito ut ubiq; perſonet clangor tubæ [d] menſe ſeptimo die decimo ejus menſis, die expiationum facitote ut perſonet tuba in tota terra veſtra.
10 Ut ſanctificetis annum quinquageſimum & promulgetis libertatem in ipſa terra omnibus habitatoribus ejus: Jubilæi *annus* ille eſto vobis, ut revertamini quiſque ad poſſeſſionem ſuã, & quiſq; ad familiam ſuam revertamini.
11 Jubilæi eſt annus [d] quinquageſimus, jubilæi annus eſto vobis: ne ſeminate, neque metite ſponte naſcentia ejus *anni*, neque vindemiate uvas intermiſſarum vinearum ejus.
12 Nam jubilæi eſt, ſanctus eſto vobis: [e] exquovis agro comedetis proventum ejus.
13 Anno jubilæi iſto quiſque redibitis in poſſeſſionem ſuam.
14 Quare cùm rem venalem [e] vendideris proximo tuo, aut emeris e manu proximi tui, ne fraudem facitote [f] alter alteri.
15 Secundum numerum annorum a Jubilæo emito a proximo tuo: ſecundum numerum annorum proventum vendito ille tibi.
16 Pro multitudine annorum augebis pretium emptionis ejus, & pro paucitate annorum minues pretium emptionis ejus: nam numerum proventuum ille vendit tibi.
17 Ne igitur fraudem facitote [g] alter alteri: ſed timeto a Deo tuo: quia ego Jehova *ſum* Deus veſter.
18 Quòd ſi feceritis ſtatuta mea, & judicia mea obſervantes feceritis ea, habitabitis in ea terra ſecurè.
19 Et terra illa edet fructum ſuum, quem comedetis ad ſaturitatẽ: & habitabitis ſecurè in ea.
20 Sin autem dicatis, quid comederemus anno illo ſeptimo ſi non ſumus ſeminaturi neque collecturi proventum noſtrum?
21 At amandabo benedictionem meam vobis anno quoque ſexto, ita ut proferat proventum ſuum in tres annos.
22 Nam ſeminabitis anno octavo, & comedetis de illo proventu veterem *fructum*, uſque ad nonum annum, uſque dum provenerit proventus ejus, comedetis veterem.
23 Terra autem ne venditor [h] lege mancipii, mea enim *eſt* illa terra: nam peregrini & inquilini vos eſtis apud me.
24 Itaq; in tota terra poſſeſſionis veſtræ, redemptuæ *legem* [i] relinquite ipſi terræ.
25 CÙM facultatibus attenuatus erit frater tuus, ita ut vendat de poſſeſſione ſua, tunc accedens vindex ejus qui propinquus *eſt* ei, redimet rem venditam a fratre ſuo:
26 Quòd ſi cui non erit vindex, ſed conſecuta fuerit manus ejus & invenerit quantum ſatis eſt redemptuæ ſuæ:
27 Tunc ſupputatis annis venditionis ſuæ reſtituito quod ſupereſt viro cui vendiderat: ſic revertetur in poſſeſſionem ſuam.
28 Sin verò non invenit manus ejus quantũ ſatis erit ad reſtituendum ei, tunc erit res ejus vendita in manu illius qui emit ipſam uſque ad annum jubilæi: deinde diſcedito emptor in ipſo jubilæo, & revertitor *qui venditerat* in poſſeſſionem ſuam.
29 ITEM cùm quis vendet domum habitabilem *in* civitate muro *cincta*, tum eſto jus redemptuæ ejus uſque ad complementum anni venditionis ejus: [k] anno pleno eſto jus redẽptuæ ejus.
30 Quòd ſi non fuerit redempta interea dum completur ei annus integer, tunc cedito domus illa, quæ *eſt* in civitate muro *cincta*, in [l] mãcipium illi qui emit eam, per generationes illius: [m] non diſcedet in ipſo jubilæo.
31 Domorum autem in villis quibus non *ſunt* muri circumquaque [n] ſecundum agrum terræ fiat ſupputatio: redemptuæ *jus* eſto ipſi *venditori*, aut in jubilæo *emptor* diſcedito.
32 Quod autem ad civitates Levitarum, domos civitatum poſſeſſionis eorum, *jus* [o] perpetuum redemptuæ eſto Levitis.
33 Sed qui redimit *eſto* ex Levitis, aut diſcedito *emptor* a vendita domo & civitate poſſeſſionis illius in jubilæo: nam domus civitatum Levitarum *ſunt* poſſeſſio eorum [p] inter filios Iſraëlis:
34 Ager verò ſuburbanus civitatum illorũ ne venditor: quia poſſeſſio perpetua eſt eis.
35 ITEM cùm *facultatibus* attenuato fratre tuo apud te [q] vacillabit manus ejus, tunc confirmato illum, *etiam* peregrinum aut iniquilinum, ut vivat tecum.
36 Ne accipito ab eo uſuram aut fœnus: ſed timeto a Deo tuo, ut [r] vivat frater tuus tecum.
37 Pecuniam tuam a dato ei in uſuram: nec in fœnus dato cibum tuum.
38 Ego *ſum* Jehova Deus veſter qui eduxi vos e terra Ægypti, ut dem vobis regionem Cenahanæi, & ſim vobis in Deum.
39 ITEM cùm *facultatibus* attenuatus frater tuus ſe vendiderit tibi [s] ne exerceto eum ſervitute ſervili.
40 Tanquam mercenarius, tanquam inquilinus eſt apud te, uſque ad annum jubilæi ſerviet apud te.
41 Tunc egredietur a te ipſe & filii ejus cum eo, ut revertatur ad familiam ſuam, & in poſſeſſionem patrum ſuorum revertatur.
42 Quia ſervi mei ſunt quos eduxi e terra Ægypti, ne venduntor venditione ſervili.
43 Ne dominium exerceto in eum per ſævitiã, ſed timeto a Deo tuo.
44 Servum autem tuum aut ancillam tuam qui *ſint* tui, ex illis gentibus quæ *ſunt* circa vos ex illis acquiretis ſervum & ancillam.
45 E filiis quoque iniquilinorum qui peregrinantur apud vos, ex eis acquiretis, & ex familia eorum qui *erunt* apud vos, quos gignent in terra veſtra, cedentque vobis in poſſeſſionem.
46 Et conſtituetis vos poſſeſſores illorum, cũ filiis veſtris poſt vos, obtinendo hereditario poſſeſſionem *eorum*, in perpetuum eorum ſervitute utemini: at in fratres veſtros filios Iſraëlis, nemo in fratrem ſuum dominator per ſævitiam.
47 Imò cùm aſſecuta facultates manu peregrini aut iniquilini apud te, iis attenuatus erit frater tuus apud eum, adeò ut vendiderit ſe peregrino habitanti apud te, aut [q] indigenæ e familia peregrini.

48 Poſt-

[b] Heb. *ſabbatha, pro ſeptimanis, ſynecdochice paſſim in vetere & novo teſtamento.*
[c] Heb. *facies ut tranſeat tuba clangoris: hypallage.*
[d] Heb. *quinquaginta annorum, id eſt, inter eos ultimus.*
[e] Heb. *venditeris: ſyllepſis numeri frequens.*
[f] Heb. *vir fratri ſuo.*
[g] Heb. *vir proximo ſuo.*
[h] Heb. *in deciſionem, id eſt, præciſa ratione redimendi aut recuperandi quod venditũ eſt.*
[i] Heb. *date vel permittite.*
[k] Heb. *dierũ ſub anno: id eſt, tot diebus jus habet redẽpturæ quot requiruntur ad efficiendũ annum, ut ver. ſequens explicat.*
[l] Heb. *deciſionem, ut ſupra. ver. 23.*
[m] Heb. *ſecul: ſic deinceps.*
[n] Heb. *in medio.*
[o] Heb. *ut vita fratris tui ſit apud te.*
[p] Heb. *ne ſervito eo ſervitute ſervi.*
[q] Heb. *radicato: id eſt, qui etſi originem habet aliunde natus tamen eſt & quaſi radices egit in populo Dei: metaphora.*

48 Postquam vendidit se, redempturæ *jus* esto ei, unus e fratribus ejus redimet eum,
49 Aut patruus ejus, aut filius patrui ejus redimet eum, aut aliquis e propinquis carnis ejus ex familia ejus redimet eum, aut si assecuta erit *facultates* manus ejus, redimet seipsum.
50 Supputato autem cum emptore suo ab anno quo vendidit se ei usq; ad annum jubilæi, ut sit pecunia venditionis ejus pro numero annorum, [e] sit *inquam* penes eum tanquam *pecunia* dierum mercenarii.
51 Si adhuc multi supersunt ex istis annis *ante jubilæum*, [f] pro numero illorum restituito redempturam suam de pecunia emptionis sui:
52 Sin autem parum supereſt ex illis usque ad annum jubilæi, supputando cum eo, pro numero annorum ipsius *jubilæi* restituito redempturam suam.
53 Tanquam mercenarius [f] annuus esto apud eum, ne dominator in eum per sævitiam *emptor* ante oculos tuos.
54 Quòd si non redemptus fuerit *uno* ex his, attamen discedet anno jubilæi, ipse & filii ejus cum eo.
55 Nam mihi *sunt* filii Israëlis servi, servi mei sunt quos eduxi e terra Ægypti: ego *sum* Jehova Deus vester.

[e] Heb. *secundum illos: sic ver.* 52.

[f] Heb. *in manu.*

ANNOTATIO.

2 Quiescito] *ne exercetor cultura, ut reliquis annis.* Sabbathum] *cessatio culturæ terræ præcepta a Jehova.* 9 Mense septimo] *a quo mense & die civilis annus incipiebat, suprà* 23.24. 12 Ex quovis agro] *id est, ne quid inde asservandum deportator, sed cùm uti lubuerit, ad præsentem usum inde desumitor.* 30 Non discedet] *a jure quod habebat in domum emptam, sic ver.* 31. 31 Secundum agrum] *id est, ut de venditione agri mandatum est, ver.* 25. *& seq.* 35 Vacillabit manus] *id est, non magis rem suam poterit administrare quàm vir morbo confectus uti manu potest: metaphora.* 50 Sit inquam penes] *id est, in sui redemptione tantum deducat ratione annorum quibus servivit habita, quantum mercenarius pro ejusdem temporis mercede lucrifecisset.*

CAPUT XXVI.

Interdicta idololatria, observationem sabbathi, & sanctuarii reverentiam imperat: amplas promissiones observantibus mandata Dei, comminationes verò transgredientibus denuntiat: postremò recipiscentibus certam veniæ spem facit.

1 NE facite vobis [a] idola, & sculptile aut statuam ne erigite vobis, neque lapidem [a] figuratum ponite in terra vestra ut incurvetis vos ante eum: nam ego Jehova *sum* Deus vester.
2 Sabbatha mea observatote, & sanctuarium meum revereminī: ego *sum* Jehova.
3 Si ambulaveritis in statutis meis, & mandata mea servantes feceritis ea,
4 Utique dabo pluvias vestras tempore suo: edetque terra proventum suum, & quælibet arbor agri edet fructum suum.
5 Et attinget vobis [b] tritura vindemiam, & vindemia attinget sementem: comedetisque cibum vestrum ad saturitatem, & habitabitis securè in terra vestra.
6 Dabo enim pacem in ea terra, ita ut cubetis & non *sit* qui exterreat: & faciam ut cesset bestia mala ex ea terra, & gladius non transibit per terram vestram.
7 Quin potius persequemini inimicos vestros, qui cadent ante vos gladio:
8 Et quini ex vobis persequentur centenos, & centeni ex vobis persequentur myriadas, ita cadent inimici vestri ante vos gladio.
9 Respicienſq; ad vos faciam ut fœtificetis atque augebo vos, & stabiliam fœdus meū vobiscum
10 Et comeditis vetus, [c] valdè vetus, & vetus propter novum deprometis.
11 Et [d] ponam tabernaculum meum inter vos, neque fastidiet anima mea vos.
12 Deniq; continenter ambulabo [e] inter vos ac ero vobis Deus, vos quoque eritis mihi populus.
13 Ego *sum* Jehova Deus vester, qui eduxi vos e terra Ægyptiorum ne essetis illis servi, & frangens lora jugi vestri feci ut ambuletis [f] erecti.
14 Quòd si non auscultabitis mihi, neq; facietis omnia mandata ista.
15 Si inquam statuta mea spernetis, & si judicia mea fastidiet anima vestra, & non facietis omnia mandata mea, sed irritum facietis fœdus meum.
16 Etiam ego hoc faciam vobis, efficiam inquam ut [g] dominetur in vos terror cum [g] tabe & cum æstuante morbo, [g] conficientes oculos & cruciantes animum: & seminetis frustra semen vestrum, comedent enim illud inimici vestri.
17 Et opponam faciem meam iratam vobis ut cædamini coram inimicis vestris, dominiumq; exerceant in vos osores vestri: & fugiatis etiam nemine persequente vos.
18 Quòd si [h] adhuc non auscultaveritis mihi, tunc addam castigando vos [i] septuplum propter peccata vestra.
19 Frangam enim [k] excellentiam roboris vestri, & reddam cœlum vestrum [l] tanquam ferrum, terram q; vestram sicut æs.
20 [m] Deficiétq; frustra virtus vestra: non enim edet terra vestra proventum suum, & arbores ipsæ terræ non edent fructum suum.
21 Quòd si ambulaveritis mecum [n] temerè & non acquieveritis ut auscultetis mihi, tunc addam contra vos plagam septuplam secundum peccata vestra.
22 Et immittam in vos bestias agri, ut orbent vos excindentes jumenta vestra, & diminuentes vos, adeò ut desolatæ reddantur viæ vestræ.
23 Quòd si istis non erudiemini *ut rediatis* ad me, sed ambulabitis mecum temerè.
24 Utiquè ambulabo etiam ego vobiscum [n] temerè, & percutiam ego vos quoque septuplo propter peccata vestra.
25 Et inducam contra vos gladium ulciscentem ultionem [o] fœderis ita ut congregetis vos in

[a] Heb. *effigiei.*

[b] Heb. *inveteratum.*

[c] Heb. *in medio vestri.*

[d] Heb. *cum erectione, videlicet cervicum.*

[e] Heb. *ad hæc: sus est, ja eosque a vobis fug. Laudat pœnitentiæ fructus.*

in civitates veſtras: tum immittam peſtem inter vos,& trademini in manum inimici.
26 'Cùm fregero vobis ſcipionem panis, & coquentes 'decem mulieres panem veſtrum in furno uno retulerint panem veſtrum *diſtribuendum* certo pondere: ſi comederitis, non tamen ſaturabimini.
27 Quòd ſi hoc non auſcultaveritis mihi, ſed ambulaveritis mecum temere.
28 Utique ambulabo vobiſcum in æſtuante 'ira temeritatis, & caſtigabo vos ego quoque ſeptuplo propter peccata veſtra:
29 Nam comedetis carnem filiorum veſtrorũ, & carnem filiarum veſtrarum comedetis.
30 Et perdam excelſa veſtra,& ſuccidã[f] ſubdiales ſtatuas veſtras, ponamq́ue cadavera veſtra cum[e] cadaveribus ſtercoreorum deorum veſtrorum: & faſtidiet anima mea vos.
31 Et redigens civitates veſtras in vaſtitatem deſolabo ſanctuaria veſtra, neque odorabor odorem gratum[g] a vobis.
32 Deſolabo inquam ego iſtam terram, adeò ut obſtupeſcant de ea inimici veſtri,qui[e] habitabunt in ea.
33 Vos autem diſpergam in gentes, [h] faciamque ut perſequantur vos gladio ſtricto, ut ſit terra veſtra deſolata, & civitates veſtræ ſint ipſa vaſtitas.
34 Tum exolvet terra ſabbatha ſua omnibus diebus quibus deſolata manebit, cùm eritis[e] in terra inimicorum veſtrorum, tum quieſcens terra ipſa exolvet ſabbatha ſua.
35 Omnibus diebus quieſcet quibus deſolata manebit,quia non quieverit[e] ſeptimanis veſtris, cùm habitaretis in ea.
36 Quòd autem ad eos qui remanſerint e vobis,inducam mollitiem in animum eorum in regionibus inimicorum ipſorum, ita ut perſequente eos [e] ſtrepitu folii agitati fugiant fuga *tanquam* a gladio, cadantq́; etiam nemine perſequente.
37 Et impingent[i] alter in alterum tanquam a gladio,etiã nemine perſequente: nec erit vobis conſiſtendi facultas aduerſus inimicos veſtros.
38 Sed peribitis in ipſis gentibus, & abſumet vos terra inimicorum veſtrorum.
39 Qui autem reliqui fuerint e vobis,tabeſcẽt propter iniquitatem ſuam in regionibus inimicorum veſtrorum,etiamq́; propter iniquitates patrum ſuorum cum ipſis[e] tabeſcent.
40 SIN autem confitebuntur iniquitatem ſuam & iniquitatem patrum ſuorum cum prævaricatione ſua qua prævaricati ſunt in me,etiamque ſe ambulaſſe mecum temere.
41 Me quoque ambulantem cum ipſis temere, induxiſſe ipſos in terram inimicorum ſuorum: ſi tunc abjicietur iſtud cor eorum præputiatum, & tunc exolverint pœnam iniquitatis ſuæ.
42 Utique recordabor fœderis mei cum Jahhakobo,adeoq́; fœderis mei cum Jitzchako, atque fœderis mei cum Abrahamo recordabor, ac etiam ipſius terræ recordabor.
43 Terra quidem deſolata ab illis exolvet ſabbatha ſua,quatenus deſolata erit illis, & illi exolvent pœnam iniquitatis ſuæ: [k] quia multis modis judicia mea ſpreverunt,& ſtatuta mea faſtidivit animus eorum.
44 Sed inſuper hujus etiam *recordabor, quòd* cùm eſſent in[e] terra inimicorum ſuorum non ſprevi eos,neque faſtidivi eos,ut conſumerem eos irritum faciendo fœdus meum cum eis: quia ego Jehova *ſum* Deus ipſorum.
45 Ideò recordabor propter illos fœderis priſcorum, quos eduxerim e terra Ægypti ante oculos gentium ut eſſem eis in Deum, ego Jehova.
46 Iſta *ſunt* ſtatuta illa judiciaq́; & leges,quas dedit Jehova inter ipſum & inter filios Jiſraëlis, in monte Sinai per Moſchen.

[f] Heb. *ſole affectos,id eſt, ſtatuas quæ Soli expoſitæ colorem aduſtum habent: ut 2.Chro.14 4.*
[g] Heb. *veſtrum.*
[h] Heb. *faciã ut educant poſt vos gladium.*
[i] Heb. *vir in fratrem ſuum*
[k] Heb. *quia & quia.*

ANNOTATIO.

1 Idola] *ut Levit.19.4.* 5 Tritura vind.] *q.d.tanta erit meſſis copia,ut non antè abſolvatur ſegetum tritura quam vindemiæ tempus advenerit,& præ uvarum copia tempus vindemiæ uſque ad ſementem producatur: abundantiæ maximæ promiſſio.* 11 Ponam] *id eſt, jam poſitum non auferam.* 16 Dominetur] *id eſt, occupet ac poſſideat vos.* Tabe] *id eſt,omnibus morbis qui homines graviter affligunt: ſynecdoche.* Conficientes oc.] *mala quidem exteriora oculos, interiora animum.* 18 Septuplum] *numerus finitus pro indefinito, ſic deinceps.* 19 Excellentiam rob.] *id eſt,excellens robur,quo nunc excellitis: hypallage.* Tanquam fer.] *pluvias ſuperne continebo,& fructus terræ infernè.* 20 Deficiet q́;] *id eſt, licet ad conſumptionem uſque virium laboretis,inanis tamen erit labor.* 21 Temerè] *ſine diſcrimine, ſecuti ſtudia veſtra,non voluntatem meam: ſic deinceps.* 24 Temerè] *ſine ullo perſonarum diſcrimine, & non adhibita plagis moderatione,habenas iræ meæ in vos laxabo.* 25 Fœderis] *de rupto fœdere meo.* 26 Cùm fregero] *alendæ facultatem pani ademero: metaphora.* Decem] *q.d. tanta erit panis penuria,ut familiæ multæ vix tantum habeant unde furnum unum panibus ſimul impleant: finitus numerus pro infinito,ut ſuprà ver.18.* 28 Ira temeritatis] *omnia promiſcuè pervadente.* 30 Cadaveribus] *fragmentis:catachreſis.* 32 Habitabunt in ea] *vobis ejectis.* 35 Septimanis] *ſabbatho, ſeptimo quoque anno, & quinquageſimo, ut mandavit Deus ſuprà 23.&.25.* 36 Strepitu folii] *id eſt, minima quaque re percellantur.* 39 Tabeſcent] *videlicet filii: q.d.continuabitur calamitas patrum in filiis.* 44 Terra inimic.] *Ægypto,ubi fœderis mei recordatus illos conſervavi.*

CAPUT XXVII.

Leges de æſtimatione perſonarum,beſtiarum,ædium, & prædiorum voto conſecratorum Domino: de redemptionibus eorum,& primogenitorum,atque decimarum.

1 ALLOCUTUS quoque eſt Jehova Moſchen,dicendo:
2 Alloquere filios Jiſraëlis & edicito eis, cùm quis [a] nuncupaverit votum: pro æſtimatione[e] tua perſonæ *ſunto* Jehovę.
3 Eſto autem æſtimatio tua maris, a nato viginti annos uſque ad [b] ſexagenarium, eſto inquam æſtimatio tua quinquaginta ſicli argentei,prout *eſt* ſiclus ſacer.
4 Quòd ſi fœmina erit,tunc eſto tua æſtimatio triginta ſicli.
5 Sin autem a nato quinque annos uſque ad natum

[a] Heb. *ſeparaverit,i.ſeparatim expreſſum dicaverit Deo.*
[b] Heb. *filium ſexaginta annorum: & ſic deinceps.*

natum viginti annos, tunc eſto æſtimatio tua in marem viginti ſicli: in fœminã autem decẽ ſicli.
6 Quòd ſi *erit* a nato uno menſe uſque ad natũ quinque annos, tunc eſto æſtimatio tua in marem quinque ſicli argentei: in fœminam verò *eſto* æſtimatio tua tres ſicli argentei.
7 Cùm autem a ſexagenario & deinceps, ſi *erit* mas, tũc eſto æſtimatio tua quindecim ſicli: in fœminam verò decem ſicli.
8 Quòd ſi tenuior ſit *facultatibus* quàm pro æſtimatione tua, tunc ſiſtito eum coram ſacerdote, ut æſtimet eum ſacerdos prout aſſequetur manus illius qui vovit, æſtimato eum ſacerdos.
9 SED ſi beſtiam *vovit* [c] ex cujus genere oblationem offerre ſolent Jehovæ, quicquid ex eo dederat Jehovæ, eſto ſanctum.
10 Ne [d] aliam ſufficito pro ea, neque [d] commutato illam, *ſubſtituens* bonum pro malo, aut malum pro bono: quòd ſi [d] ullo pacto commutet beſtiam beſtia, tunc eſto illa & quæ ſubjecta eſt pro illa, eſto inquam ſancta.
11 Si autẽ ullam beſtiam immundam *vovit*, ex cujus genere non poſſunt offerre oblationẽ Jehovæ, tunc ſiſtito beſtiam illã coram ſacerdote:
12 Et æſtimato ſacerdos eam ſive bonam ſive malã: [e] prout æſtimaverit tibi ſacerdos, ſic eſto.
13 At ſi [f] planè volet redimere illam addito quintam ejus ſupra æſtimationem tuam.
14 CÙM autem quis ſanctificaverit domum ſuam *ut ſit* ſancta Jehovæ, & æſtimaverit eam ſacerdos ſive bonam ſive malam: prout æſtimabit eam ſacerdos, ſic ſtatum eſto.
15 Quòd ſi qui ſanctificavit, redimere volet domum ſuam, ſimiliter additâ quintâ pecuniæ æſtimationis tuę ſupra eam, erit illius.
16 SIN verò de agro poſſeſſionis ſuæ ſanctificaverit quis Jehovæ, tunc eſto æſtimatio tua ſecundum ſemẽtem ejus: [g] Corus ſementis hordeaceæ quinquaginta ſiclis argenteis.
17 Si ab anno jubilęi ſanctificaverit agrũ ſuũ, ſecundum æſtimationem tuam ſtatum eſto.
18 Sin poſt jubilæum ſanctificavit agrum ſuum, tunc ſupputato ei ſacerdos pecuniam illius pro numero annorum qui reliqui *ſunt* uſque ad annum jubilæi, & diminuitor de æſtimatione tua.
19 At ſi planè volet redimere agrũ illum is qui ſanctificavit eum, ſimiliter additâ quintâ pecuniæ æſtimationis tuæ ſuprà eam, erit illius.
20 Quòd ſi non redimet agrum illum, aut ſi vendet agrum illum viro alteri, ne redimitor amplius:
21 Sed eſto ager ille poſtquam exiit *a jure ejus*, in jubilæo res ſancta Jehovę, ſicut ager [g] devotus: penes ſacerdotem eſto poſſeſſio illius.
22 Si autem agrum [h] emptum ſibi, qui non *eſt* ex agris poſſeſſionis ſuæ, ſanctificavit Jehovæ:
23 Tunc ſupputato illi ſacerdos ſummam ipſam æſtimationis tuæ uſque ad annum jubilæi, & dato illam æſtimationem tuam eo die, rem ſanctam, pro Jehova.
24 Anno jubilęi revertetur ager ille ad eum a quo emerat illum, ad eum cujus *eſt* poſſeſſio ipſius [i] fundi.
25 Omnis autem æſtimatio tua eſto perſiclum ſacrum: viginti obolorum erit ſiclus.
26 VERUNTAMEN primogenitũ quod primum gignitur Jehovæ ex beſtiis, ne quis ſanctificato illud: ſive bos ſive parva pecus, [g] Jehovę eſt.
27 Sed ſi ex beſtiis immundis *erit*, tunc redimito pro æſtimatione tua addens quintam ejus ſupra eam: quòd ſi non redimetur, venditor pro æſtimatione tua.
28 Ulla autem res devota quã devoverit quis Jehovę, ex omnibus quę *ſunt* ei ex hominibus aut beſtiis, aut ex agris poſſeſſionis ſuę, ne venditor neque redimitor: omnis res devota [g] ſancta ſanctarum eſt Jehovę.
29 Omnis *beſtia* devota quæ devovetur ab homine, ne redimitor: [k] omnino morte afficitor.
30 OMNES quoque decimę illius terræ, ex ſemine terrę, ex fructu arborum, Jehovæ *ſunt*, res ſancta ſunt Jehovæ.
31 Quòd ſi planè redimere volet quis de decimis ſuis, quintam illarum ſuperaddito illis.
32 Et omnium decimarum boum aut gregum, eorum quæ tranſeunt [g] ſub virgam decimum quodque eſto ſanctum Jehovæ.
33 Ne diſquirat inter bonum & malum, neq; commutet ipſum-quòd ſi ullo pacto commutabit ipſum: tum eſto illud & [l] quod ſuffectum eſt pro eo, res ſancta, ne redimitor.
34 Iſta *ſunt* mãdata illa, quæ mandavit Jehova Moſchi *referẽda* ad filios Iſraëlis in mõte Sinai.

[c] Heb. *ex qua ſic ver.* 11.
[d] Heb. *commutando cõmutet: ſic deinceps.*
[e] Heb *ſecundum æſtimationem tuam ſacerdotis:*
[f] Heb. *redimendo redimet. ut ver.* 19. & 31.
[g] Heb. *ſtatio ſanctitatis ſanctitatum.*
[h] Heb. *emptionis ſuæ. vide infra ver.* 28.
[i] Heb. *poſſeſſionis.*
[k] Heb. *morte morietur. vide Exod.* 22. 20. *Levit.* 20. 2. *Deut.* 13. 5. *&* 17. 12.
[l] Heb. *commutatio ejus.*

ANNOTATIO.

2 Tua] *quam tu meo juſſu mox illis propoſiturus es.* 10 Aliam] *ejuſdem generis.* Commutato] *re nulla diverſi generis.* 16 Corus] *decem Ephæ ſive medimni, hoc eſt triginta modii: vide Jechezkel.* 45. 11. 26 Jehovæ eſt] *ex lege primogenitorum, Exod.* 13. 2. 28 Sancta ſanctarum] *id eſt, ſanctiſſima: q. d. nunquam ad illum qui devovit eam aut ad alium ulla ratione redito, ſed penes ſacerdotes in perpetuum maneto.* 32 Sub virgam] *rationem explicat qua hæc tria animalium genera decimari debent: nimirum ut quo ordine ipſa ex ſtabulis ſuaſponte exeunt, decimum quodque baculo numerantis tangatur & ſegregetur Domino, ut ſequens verſus indicat.*

QUARTUS LIB. MOSCHIS, SIVE Numeri.

Quartus liber Pentateuchi continet res geſtas & leges promulgatas in populo Dei, ab initio mẽſis ſecundi anni ſecundi poſt exitum ex Aegypto uſque ad initium menſis undecimi anni quadrageſimi: id eſt, hiſtoriam annorum amplius triginta octo.

CAPUT I.

Deus jubet Moſchen Jiſrẽlitarum omnium, exceptis Levitis, mares a vigeſimo anno ad ſexageſimum per ſuas tribus recenſere, ut ordine ponantur caſtra: Levitas vero miniſterio tabernaculi præficere & circa illud collocare, ut ipſum, cùm opus erit, deponant, portent & erigant.

1 ALLOCUTUS autem eſt Jehova Moſchen in deſerto Sinai in tentorio conventus, primodie menſis ſecundi anno ſecundo ab egreſſu eorum e terra Ægypti, dicendo:

2 Recenſete capita univerſi cœtus filiorum Jiſraëlis per familias ipſorum ſecundum domos paternas eorum, per enumerationem nominum, omnem marem [a] in ſingula capita eorum.

3 A nato viginti annos & [b] deinceps, [c] omnes aptos ad egrediendum in militiam in Jiſraële: recenſebitis eos per exercitus ipſorum, tu & Aharon.

4 Sunto autem vobiſcum vir unus ex unaquaque tribu, vir primarius in domo majorum ſuorum eſto.

5 Hæc itaque *ſunto* nomina virorum illorum qui adſtabunt vobis: ex Reubene, Elitzur filius Schedë-uris:

6 Ex Schimhhone, Schelummiel filius Tzuriſchaddai:

7 Ex Jehuda, Nachſchon filius Hhamminadabi:

8 Ex Jiſſaſcare, Netan-el filius Tzuhharis:

9 Ex Zebulune, Eliab filius Chelonis:

10 De filiis Joſephi, ex Ephrajimo, Eliſchamahh filius Hhammihudis: Ex Menaſche, Gamliel filius Pedah-tzuris:

11 Ex Binjamine, Abidan filius Gidhhoni:

12 Ex Dane, Abihhezer filius Hhāmiſchaddai:

13 Ex Aſchere, Paghhiel filius Hhocranis:

14 Ex Gade, Eljaſaph filius Dehhuelis:

15 Ex Naphtali, Achirahh filius Hhenanis.

16 Hi ſunto, convocati e cœtu, principes tribuum paternarum ſuarum, primarii multorum milium Jiſraëlis ſunto.

17 Aſumpſit itaque Moſche & Aharon viros iſtos, qui expreſſi nominatim fuerant:

18 Et totum ipſum cœtum congregaverunt primo die menſis ſecundi: qui profeſſi ſunt natales ſuos per familias ſuas ſecundum domum majorum ſuorum, per enumerationem nominũ a nato viginti annos & deinceps, in ſingula capita eorum.

19 Sicut præceperat Jehova Moſchi, ſic recẽſuit eos in deſerto Sinai.

20 FUERUNT itaque filii Rẽubenis primogeniti Jiſraëlis, generationes eorum per familias eorum ſecundum domum majorum ipſorum, in emuneratione nominum *factâ* perſingula capita eorum, omnis maris a nato viginti annos & deinceps, quiſquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

21 Numerati eorum ex tribu Rẽubenis, quadragies ſexies mille quingenti.

22 Ex filiis Schimhhonis, generationes eorũ per familias eorum ſecundum domum majorum ipſorum, numerati ejus in enumeratione nominum *factâ* per ſingula capita eorum, omnis maris a nato viginti annos & deinceps quiſquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

23 Numerati eorum ex tribu Schimhhonis, quinquagies novies mille trecenti.

24 Ex filiis Gadis, generationes eorum per familias eorum ſecundum domum majorum ipſorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps, quiſquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

25 Numerati eorum ex tribu Gadis, quadragies quinquies mille ſexcenti quinquaginta.

26 Ex filiis Jehudæ, generationes eorum per familias eorum ſecundum domum majorum ipſorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quiſquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

27 Numerati eorum ex tribu Jehudę, ſeptuagies quater mille ſexcenti.

28 Ex filiis Jiſſaſcaris, generationes eorum per familias eorum ſecundum domum majorum ipſorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps, quiſquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

29 Numerati eorum e tribu Jiſſaſcaris, quinquagies quater mille quadringenti.

30 Ex filiis Zebuhunis, generationes eorum per familias eorum ſecundum domum majorũ ipſorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quiſquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

31 Numerati eorum ex tribu Zebulunis, quinquagies ſepties mille quadringenti.

32 De filiis Joſephi, ex filiis Ephrajimi, generationes eorum per familias eorum ſecundum domum majorum ipſorum, in enumeratione nominũ a nato viginti annos & deinceps quiſquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

33 Numerati eorum ex tribu Ephrajimi, quadragies mille quingenti.

34 Ex filiis Menaſchis, generationes eorum per familias eorum ſecundum domum majorum ipſo-

[a] Heb. *talvitia: ſic deinceps: ſynecdoche.*
[b] Heb. *ſuprà: ſic deinceps.*
[c] Heb. *omnem egredientem, ſic deinceps.*

ipſorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quiſquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

35 Numerati eorum ex tribu Menaſchis, tricies bis mille ducenti.

36 Ex filiis Binjaminis, generationes eorum per familias eorum ſecundum domum majorum ipſorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quiſquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

37 Numerati eorum ex tribu Binjaminis, tricies quinquies mille quadringenti.

38 Ex filiis Danis, generationes eorum per familias eorum ſecundum domum majorum ipſorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quiſquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

39 Numerati eorum ex tribu Danis, ſexagies bis mille ſeptingenti.

40 Ex filiis Aſcheris, generationes eorum per familias eorum ſecundum domum majorum ipſorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quiſquis *erat* aptus ad egrediendum in militiam:

41 Numerati eorum ex tribu Aſcheris, ſemel & quadragies mille quingenti.

42 Filiorum Naphtali generationes per familias eorum ſecundum domum majorum ipſorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quiſquis *erat* aptus ad egrediendum in militiam:

43 Numerati eorum ex tribu Naphtali, quinquagies ter mille quadringenti.

44 Iſti *unt* numerati illi, quos recenſuit Moſche & Aharon cum ducibus Jiſraëlis duodecim viris: vir unus pro unaquaque domo majorum ſuorum erant.

45 Ita fuerunt omnes numerati filiorum Jiſraëlis ſecundum domum majorum ſuorum, a nato viginti annos & deinceps quiſquis in Jiſraële aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

46 Fuerunt inquam omnes iſti numerati, ſexcenties ter mille quingenti quinquaginta.

47 At Levitæ per tribum majorum ſuorum, non fuerunt recenſiti inter illos.

48 Allocutus enim fuerat Jehova Moſchen, dicendo:

49 Veruntamen tribum Levi ne numerato, & capita eorum ne recenſeto inter filios Jiſraëlis:

50 Sed tu præficito Levitas tabernaculo teſtimonii & omnibus inſtrumẽtis ejus, ac omnibus quæ *ſunt* ejus, ipſi ferunto tabernaculum & omnia inſtrumenta ejus, & ipſi miniſtranto ei ac circa tabernaculum caſtra habento:

51 Ut cùm profecturum erit tabernaculum, deponant illud Levitæ, & cùm caſtrametaturum erit tabernaculum, erigant ipſum Levitæ: ſed quicunque ' extraneus acceſſerit, afficietur morte.

52 Quare caſtra habento filii Jiſraëlis quiſque in caſtris ſuis, & quiſque ad vexillum ſuum per exercitus ſuos:

53 Levitæ autem caſtra habento circa tabernaculum teſtimonii, ut non ſit ira fervens contra cœtum filiorum Jiſraëlis, & obſervanto Levitæ obſervationem tabernaculi teſtimonii.

54 Quod fecerunt filii Jiſraëlis: ſecundũ omnia quæ præceperat Jehova Moſchi, ſic fecerũt.

ANNOTATIO.

16 Convocati e cœtu] *in deliberationibus capiendis, & repræſentanto ſinguli ſuas tribus, quarum ſũt principes.* 51 Extraneus] *qui non eſt e genere Levitico, ut Levit. 22. aliquoties.*

Caput II.

Ordo ſervandus a tribubus in caſtris & profectionibus ſuis.

1 Deinde allocutus eſt Jehova Moſchen & Ahoronem, dicendo:

2 Filii Jiſraëlis, quiſque juxta vexillum ſuum cum ſignis ſecundum domum majorum ſuorum caſtra habento: e longinquo circa tentorium conventus caſtra habento.

3 Caſtra habentium autem ab anteriore parte Orientem verſus, vexillum eſto caſtrorum Jehudæ per exercitus ſuos, cum principe filiorum Jehudæ Nachſchone filio Hhamminadabi,

4 Cujus exercitus, id eſt, numerati illorum, ſeptuagies quater mille ſexcenti.

5 Qui autem caſtra habebunt juxta eum, *ſunto* tribus Jiſſaſcaris, cum principe filiorum Jiſſaſcaris Netan-ele filio Tzuhharis,

6 Cujus exercitus, id eſt, numerati ejus, quinquagies quater mille quadringenti.

7 Et tribus Zebulunis, cum principe filiorum Zebulunis Eliabo filio Chelonis,

8 Cujus exercitus, id eſt, numerati ejus, quinquagies ſepties mille quadringenti.

9 Omnes numerati in caſtris Jehudæ centies octogies ſexies mille quadringenti per exercitus ſuos: in prima *acie* proficiſcuntor.

10 Vexillum caſtrorum Rëubenis *eſto* Meridiem verſus per exercitus ſuos, cum principe filiorũ Rëubenis Elitzure filio Schedeuris,

11 Cujus exercitus, id eſt, numerati ejus, quadragies ſexies mille quingenti.

12 Qui autem caſtra habebunt juxta eum, *ſunto* tribus Schimhhonis, cum principe filiorum Schimhhonis Schelummiele filio Tzuriſchaddai,

13 Cujus exercitus, id eſt, numerati illorum, quinquagies novies mille trecenti:

14 Et tribus Gadis, cum principe filiorum Gadis Eljaſapho filio [a] Rehhuëlis, [a] qui etiam Debuel, ſupra 1. 14.

15 Cujus exercitus, id eſt, numerati illorum, quadragies quinquies mille ſexcenti quinquaginta.

16 Omnes numerati in caſtris Rëubenis, centies quinquagies ſemel mille quadringẽti quinquaginta per exercitus ſuos: hi ſecundani proficiſcuntor.

17 Tum proficiſcitor tentorium conventus cum caſtris Levitarum in medio reliquorum caſtrorum: ſicut ſolent caſtrametari, ſic proficiſcuntor, quiſque in loco ſuo ad vexilla ſua.

18 Vexillum caſtorum Ephrajimi per exercitus ſuos *eſto* [b] Occidentem verſus, cum principe filiorum Ephrajimi Eliſchamahho filio Hhammihudis: [b] Hebraice verſus.

19 Cujus exercitus, id eſt, numerati illorum, quadragies mille quingenti.

20 Et juxta eum tribus Menaſchis, cum principe filiorum Menaſchis Gamliele filio Pedahtzuris

tzuris,
21 Cujus exercitus, id eſt, numerati illorum, tricies bis mille ducenti.
22 Et tribus Binjaminis, cum principe filiorũ Binjaminis Abidane filio Gibhhoni,
23 Cujus exercitus, id eſt, numerati illorum, tricies quinquies mille quadringenti.
24 Omnes numerati in caſtris Ephrajimi, cẽties octies mille centum per exercitus ſuos: hi tertiani proficiſcuntor.
25 VEXILLUM caſtrorum Danis *eſto* Aquilonem verſus per exercitus ſuos, cum principe filiorũ Danis Achihhezere filio Hhãmiſchaddei
26 Cujus exercitus, id eſt, numerati illorum, ſexagies bis mille ſeptingenti.
27 Qui autem caſtra habebunt juxta eum, *ſunto* tribus Aſcheris, cum principe filiorum Aſcheris Paghhiele filio Hhocranis,
28 Cujus exercitus, id eſt, numerati illorum, ſemel & quadragies mille quingenti.
29 Et tribus Naphtali, cum principe filiorum Naphtali Achirahho filio Hhenanis,
30 Cujus exercitus, id eſt, numerati illorum, quinquagies ter mille quadringenti.
31 Omnes numerati in caſtris Danis, centies quinquagies ſepties mille ſexcenti: in poſtrema *acie* proficiſcuntor per vexilla ſua.
32 Iſti *ſunt* numerati filiorum Jiſraëlis ſecũdum domum majorum ſuorum: omnes numerati caſtrorum per exercitus ſuos, ſexcenties ter mille quingenti quinquaginta.
33 Levitæ autem non ſunt numerati [c] inter filios Jiſraëlis, quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.
34 Quod fecerunt filii Jiſraëlis: ſecundum omnia quæ præceperat Jehova Moſchi, ita caſtrametabãtur per vexilla ſua, & ita proficiſcebantur quique per familias ſuas ſecundũ domũ majorum ſuorum.

[c] Heb. *in medio.*

CAPUT III.

Levitarum numerus, ſtatio, officia, deſcribuntur: qua loco primogenitorum ex reliquis tribubus Deo conſecrantur: & quia præter numerum Levitarum primogeniti aliquot inventi ſunt, quini in ſingulos redemptionis ſicli ſtatuuntur.

1 HÆC autem *ſunt* generationum Aharonis & Moſchis, ex quo die locutus eſt Jehova cum Moſche in monte Sinai.
2 Et hæc nomina filiorum Aharonis primogenitus Nadab, deinde Abihu, Elhhazar, & Ithamar:
3 Hæc inquam nomina filiorum Aharonis ſacerdotum qui uncti fuerant, quorum [a] conſecraverat miniſterium ad fungendũ ſacerdotio.
4 Sed mortuus eſt Nadab & Abihu coram Jehova, cùm offerrent ignem extraneum coram Jehova in deſerto Sinai, & filii non eſſent: quapropter ſacerdotio functus eſt Elhhazar & Ithamar coram Aharone patre ſuo:
5 Allocutus autem eſt Jehova Moſchen, dicendo:
6 Jube appropinquare tribum Levi, & ſiſtito eam coram Aharone ſacerdote, ut miniſtrent ei,
7 [a] Obſerventq; obſervationem ejus, & obſervationem totius cœtus coram tentorio conventus, exercendo miniſterium tabernaculi,
8 Et cuſtodiant omnia inſtrumenta tentorii conventus, *nempe* [a] cuſtodiam filiorum Jiſraëlis, exercendo miniſterium tabernaculi:
9 Et dato Levitas Aharoni ac filiis ejus: hi [b] omnino donati *ſunt* ei e filiis Jiſraëlis.
10 Aharonem autem & filios ejus præficito [a] ut obſervent ſacerdotium ſuum: nam quicunque extraneus acceſſerit, morte plectetur.
11 Itẽ allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:
12 De me enim, ecce aſſumpſi Levitas e medio Jiſraëlis loco omnis primogeniti aperientis vulvã ex filiis Jiſraëlis: ideò ſunto mei Levitæ:
13 Nam meum *eſt* omne primogenitum, quo die percuſſi omne primogenitum in terra Ægypti, ſanctificavi mihi omne primogenitum in Jiſraële [c] tam hominum quàm jumentorum: mea ſunto, ego Jehova.
14 Præterea allocutus eſt Jehova Moſchen in deſerto Sinai, dicendo:
15 Recenſeto filios Levi ſecundum domum majorum ſuorum per familias ſuas, omnes mares [d] a nato uno menſe & deinceps numerato.
16 Numeravit ergo eos Moſche [d] ex præſtituto Jehovæ, quemadmodum præceperat.
17 Erant autem hi filii Levi nominibus ſuis, Gerſchon, & Kehath, & Merari.
18 Et hęc nomina filiorum Gerſchonis per familias eorum, Libni & Schimhhi:
19 Filii verò Kohathi per familias ipſorum, Hhamram & Jitzhar Chebron & Hhuzziel
20 Filii autem Merari per familias eorum, Machli & Muſchi: hę *ſunt* familiæ Levitarum ſecundum domum majorum ipſorum.
21 Gerſchoni *eſt* familia Libnitica & familia Schimhhitica: hę familiæ Gerſchonitarum.
22 Numerati eorum in enumeratione cujuſq; maris a nato uno menſe & deinceps, numerati inquam eorum, ſepties mille quingenti.
23 Familię Gerſchonitarum poſt tabernaculum caſtrametabantur, occidentem verſus:
24 Princeps autem paternæ domus Gerſchonitarum, Eljaſaph filius Laëlis.
25 Cuſtodia verò [a] filiorum Gerſchonis in tẽtorio conventus *eſt* tabernaculi & ipſius tentorii, operimenti ejus cum tegmento portæ tentorii conventus,
26 Et tapetum ocellatorum atrii cum tegmento portæ ipſius atrii, qui *ſunt* ante ipſum tabernaculum & ante altare circumquaque, & funium illius pro toto miniſterio ejus.
27 Kehatho autem familia Hhamramæa, & familia Jitzharitis, & familia Chebronitis, & familia Hhuzzielitica: hæ *ſunt* familiæ Kohathitarum.
28 In enumeratione cujuſque maris a nato uno menſe & deinceps, *erant* octies mille ſexcẽti, cuſtodientes cuſtodiam ſanctuarii.
29 Familiæ filiorum Kohathi caſtrametabantur ad latus tabernaculi, meridiem verſus:
30 Princeps autem domus paternæ in familiis Kehathitarum, Elitzaphan filius Hhuzzielis.
31 Cuſtodia verò horum *eſt* arcæ & menſæ & lychnuchi & altarium inſtrumentorium q; ſanctuarii, quibus miniſtrant, & ipſum tegumentũ totumq; miniſterium ejus.
32 At [a] princeps principum ordinis Levitici, Elhhaza-

[a] Heb. *implerat manũ, ut Exod. 28. 41.*
[b] Heb. *donati donati.*
[c] Heb. *ab homine uſque ad jumentũ.*
[d] Heb. *ſecundum os: ſic ver. 39. 51.*

Elihazar filius Aharonis ſacerdotis : *hæc* præfectura cuſtodientium cuſtodiam ſanctuarii.

33 Merari *eſt* familia Machlitica, & familia Muſchitica: hæ familiæ Merari.

34 Et numerati eorum in enumeratione cujuſque maris a nato uno menſe & deinceps, *erant* ſexies mille ducenti.

35 Princeps autem domus paternæ in familiis Merari, Tzuriel filius Abichajilis: ad latus tabernaculi caſtrametabantur Aquilonem verſus.

36 Perfectura verò cuſtodiæ filiorum Merari *eſt* aſſerum ipſorũ tabernaculi, & tranſtyllorum ejus, & columnarum ejus ac ſtylobatarum ejus & omnium inſtrumentorum ejus ac totius miniſterii ejus:

37 Item columnarum ipſius atrii circumquaque & ſtylobatarum illarum, & paxillorum funiumq; illarum.

38 Qui autem caſtrametabantur ante tabernaculum ab anteriore parte ante tentorium cõventus Orientem verſus, *erant* Moſche & Aharon cum filiis ejus cuſtodientes cuſtodiam ſanctuarii pro cuſtodia Iſraëlitarum: extraneus verò qui acceſſiſſet, morte plectendus erat.

39 Omnes numerati Levitarum, quos recenſuit Moſche & Aharon ex præſtituto Jehovæ per familias eorum, omnes mares a nato uno menſe & deinceps, vicies bis mille.

40 Deinde edixit Jehova Moſchi, recenſeto omnem primogenitum marem ex filiis Iſraëlis a nato uno menſe & deinceps, & collige numerum nominum illorum :

41 Et accipito Levitas mihi (ego *ſum* Jehova) loco omnis primogeniti in filiis Iſraëlis, & jumenta Levitarũ loco omnis primogeniti in jumentis filiorum Iſraëlis.

42 Recenſente itaq; Moſche, quemadmodum præceperat ei Jehova, omnem primogenitum in filiis Iſraëlis,

43 Fuerunt omnes primogeniti maris in enumeratione nominum a nato uno menſe & deinceps per numeratos illorum, vicies bis mille ducenti ſeptuaginta tres.

44 Quapropter allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

45 Accipito Levitas iſtos loco omnium primogenitorum in filiis Iſraëlis, & jumenta Levitarum loco jumentorum illorum: ſic ſunto mei Levitæ, ego *ſum* Jehova.

46 Quod autem ad [e] redimendos illos ducentos ſeptuaginta tres, qui redundant ſupra Levitas ex primogenitis filiorum Iſraëlis,

47 Accipito [f] quinos ſiclos pro quoque capite: prout *eſt* ſiclus ſacer accipito, viginti obolorum *eſt* ſiclus ille.

48 Et dato pecuniam illam Aharoni & filiis ejus, pecuniam redemptorum qui redundaverint inter illos.

49 Acceptâ itaq; Moſche pecuniâ illâ redẽptionis ab iis qui redundabãt, præter redemptos per Levitas,

50 A primogenitis filiorum Iſraëlis acceptâ hâc pecunia, mille trecentis ſexaginta quinque ſiclis, prout *eſt* ſiclus ſacer:

51 Dedit Moſche pecuniam redemptorum iſtorũ Aharoni & filiis ejus ex præſtituto Jehovæ, quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

[e] Heb. *toi ut* 6. 9. *cheſi.*

[f] Heb. *que quatuor ſiclos, ſiclus*

ANNOTATIO.

1 Hæc autem] *id eſt, quæ hoc & ſeq. cap. dicentur, pertinent ad Levitas, ex quorum genere fuerunt Moſche & Aharon.* 4 Coram Aharone] *ipſo vivente, ut Gen. 11. 28.* 7 Obſerventque] *cum obſervantia ſacerdoti miniſtrent vices totius cœtus in miniſterio illo ſubeũntes: nam totius cœtus erat miniſtrare Domino, cujus vices primùm gerebant primogeniti, jam verò in horum locum Levitæ aſſumuntur.* 8 Cuſtodiam filiorum Iſr.] *quam alioquin filii Iſraëlis præſtare tenerentur.* 10 Ut obſervent] *ut miniſterii parte ſacerdotes, quibus donati ſunt, ſublevent, obſervantes ne quid alienum fiat a ſacerdotali munere.* 15 A nato uno menſe] *tum enim primum purgabantur infantes ab impuritate partus, offerebanturq; Deo primogenitorum nomini, Levit. 12. 4. ſic infrà ver. 40.* 25 Filiorum Gerſch.] *horum & reliquorum munus fuſiùs explicatur cap. 4. quod hîc per prolepſin dicitur.* 32 Princeps principum] *id eſt, ipſis Levitarum principibus præfectus.*

Caput IIII.

Ex Levitico ordine mandato Dei eliguntur adminiſtrandum tabernaculo in ſtatione & profectione a trigenariis ad quinquagenarios, & pro familiarum ratione ſua, eis munera & onera deſtribuuntur.

1 Allocutus etiam eſt Jehova Moſchen & Aharonem, dicendo:

2 Recenſeto capita filiorum Kohathi inter filios Levi, ſecundum familias eorum per domum majorum ipſorum,

3 A nato triginta annos & deinceps uſque ad natum quinquaginta annos, omnem aptum ad obeundum [a] hanc militiam, ad faciendum opus in tentorio conventus.

4 [b] Hoc *eſto* miniſterium filiorum Kohathi in tentorio conventus, res ſanctę ſanctarum.

5 Prius accedito Aharon & filii ejus cùm profectura ſunt caſtra, & deponunto [c] velum tegmẽti, quo obtegunto arcam teſtimonii.

6 Deinde imponentes ei tegmen e pellibus melium, poſtquam expanderint veſtem totam hyacinthinam ſupernè, apponunto demum vectes ejus.

7 Similiter ſuper [d] menſam *panum* faciei expandunto veſtem hyacinthinam, impoſitis ei ſcutulis ejus & acerris ſcopuliſque & ſcutellis tegmenti, & panis jugis ſuper eam eſto.

8 Deinde expandentes ſuper hæc veſtem coccineam dibapham, tegunto illam tegumento e pellibus melium: apponuto demum vectes ejus.

9 Accipientes quoque veſtem hyacinthinã tegunto lychunchum luminaris & lucernas ejus, & forcipes ejus, & trullas ejus, & omnia vaſa olearia ejus quibus miniſtrare ſolent in eo:

10 Eoq; poſito & omnibus inſtrumentis ejus in tegmento e pellibus melium, imponunto eum palangæ.

11 Item ſuper altare aureum expanſa veſte hyacinthina, tegunto illud tegumento e pellibus melium, deinde apponunto vectes ejus.

12 Accipiunto quoque omnia inſtrumenta miniſterii quibus miniſtrare ſolent in ſanctua-

rio,

rio, positáque veste hyacinthina tegunto illa tegumento e pellib[b] meliũ: sic imponũto palãgę.
13 Pæterea exceptis cineribus ex altari, expandunto super illud vestem purpuream:
14 Et imponunto ei omnia instrumenta ejus quibus ministrare solent in eo, forcipes fuscinulas & palas & crateras, omnia instrumenta altaris: expansoq; super illud tegumento e pellibus melium, apponunto vectes ejus.
15 Denique cùm absolverit Aharon & filii ejus tegere sanctuarium & omnia instrumenta sanctuarii, cùm profectura erunt castra, postmodùm accedunto filii Kohathi ad deportandum ea: sed ne attingunto ullam rem sanctam ne moriantur: ista sunto onus filiorum Kohathi in tentorio conventus.
16 Præfecturæ autem Elhhazaris filii Aharonis sacerdotis esto oleum luminaris, & suffitus aromaticus, & munus ipsum jugis sacrificii, oleumq; unctionis: *hæc* præfectura totius tabernaculi & omnium quæ *sunt* in eo, tum sanctuarii, cum instrumentorum ejus.
17 Allocutus verò est Jehova Moschen & Aharonem, dicendo:
18 Ne committite ut excindatur tribus, *aut ulla* familiarum Kohathitarum e medio Levitarum:
19 Sed hoc facite eis ut vivant ac non moriantur cùm accedent ad res sanctas sanctarũ, Aharon & filii ejus advenientes collocanto eos, quemq; in ministerio suo & in onere suo:
[a] Heb. *veniant inspiciendo: hypallage i.ne prius veniant, quã tecta sint a sacerdotibus omnia, ut non moriantur si illa inspexerint.*
20 Ut non [a] inspiciant veniendo cùm tegunt *sacerdotes* rem sanctam, & moriantur.
21 Allocutus quoq; est Jehova Moschẽ, dicendo:
22 Recense capita etiam ipsorum filiorum Gerschonis, per domum majorum ipsorum secundũ familias ipsorum.
23 A nato triginta annos & deinceps usque ad natum quinquaginta annos recenseto illos: omnem aptum [b] ad obeundum militiam, ad exercendum ministeriũ in tentorio conventus.
[b] Heb. *ad obeundum ad militandum militiam.*
24 Hoc *esto* ministerium familiarum Gerschonitarum, ministrandi, & onus *portandi*:
25 Ut portent aulea tabernaculi, & tentorium conventus, tegumentum ejus & tegumentũ melium quod imponitur ei supernè, & tegmen portæ tentorii conventus:
26 Et tapetes ocellatos atrii, & tegmentum in janua portæ atrii quod *est* ante tabernaculum & ante altare circumquaque, & funes eorum, & omnia instrumenta ministerii eorum, & quęcunque fiunt ad illa ut subserviant *illis*.
[c] Heb. *secundum os, & sic deinceps.*
27 [c] Ex præstituto Aharonis & filiorum ejus esto ministerium totum filiorum Gerschonitarũ in toto onere & in toto ministerio eorum: committetis autem eis in custodiam omnia onera ipsorum.
28 Hoc *est* ministerium familiarum filiorum Gerschonitarum in tentorio conventus: quorũ observatio *esto* in manu Jthamaris filii Aharonis sacerdotis.
29 Filios Merari secundum familias ipsorum, per domum majorum ipsorum recenseto.
30 A nato triginta annos & deinceps usque ad natum quinquaginta annos recenseto eos, quemque aptum ad obeundum hanc militiam, ad exercendum ministerium tentorii conventus.
31 Hæc autem *esto* observatio oneris eorum, præter omne ministerium eorum in tentorio conventus, [d] *ut portent* asseres tabernaculi & transtilla ejus, columnasque & stylobatas ejus:
[d] *ex ver.* 25.
32 Columnas quoque atrii circumquaque & stylobatas earum, & paxillos earum, ac funes earum cum omnibus instrumentis illorum & cum omni ministerio eorum: nominatim autem recensete omnia instrumenta observationis oneris eorum.
33 Hoc ministerium familiarum filiorum Merari, præter omne ministerium eorum in tentorio conventus: *esto* in manu Ithamaris filii Aharonis sacerdotis.
34 Recensuit itaque Mosche cum Aharone & principibus cœtus filios Kohathitarum, secundum familias ipsorum, per domum majorum ipsorum,
35 A nato triginta annos & deinceps usque ad natum quinquaginta annos, quemque ad obeundum illam militiam, ad ministerium in tentorio conventus.
36 Fueruntque numerati eorum secundum familias eorum, bis mille septingenti quinquaginta.
37 Hi *sunt* numerati familiarum Kohathitarum, quisque aptus ad ministrandum in tentorio conventus: quos recensuit Mosche cum Aharone [e] ex præstituto Jehovæ per Moschen.
[e] Heb. *secundum os Jehovæ per manũ Moschis: sic infrà ver.* 45.
38 Numerati autem filiorum Gerschonis, secũdum familias suas per domum majorum suorum,
39 A nato triginta annos & deinceps usque ad natum quinquaginta annos, quisque aptus ad obeundum illam militiam, ad ministerium in tentorio conventus:
40 Numerati inquam eorum secundum familias suas per domum majorum suorum fuerunt, bis mille sexcenti triginta.
41 Hi *sunt* numerati familiarum filiorum Gerschonis, quisque aptus ad ministrandum in tentorio conventus: quos recensuit Moschе & Aharon ex præstituto Jehovæ.
42 Numerati verò familiarum filiorum Merari, secundum familias suas per domum majorũ suorum,
43 A nato triginta annos & deinceps usque ad natum quinquaginta annos, quisq; aptus ad obeundum militiam illam, ad ministeriũ in tentorio conventus:
44 Numerati inquam eorum secundum familias suas, fuerunt, ter mille ducenti.
45 Hi *sunt* numerati familiarum filiorum Merari, quos recensuit Moschе & Aharon ex præstituto Jehovæ per Moschen.
56 Levitæ omnes numerati, quos recensuit Moschе cum Aharone & principibus Jisraëlis, secundum familias suas & per domum majorum suorum,
47 A Nato triginta annos & deinceps usq; ad natum quinquaginta annos, quisquis aptus ad obeundum militiam *illam*, ad exercendum ministerium cultus & ministerium oneris in tentorio conventus:
48 Numerati inquam eorum fuerunt, octies mille quingenti octoginta.
49 Ex præstituto Jehovæ per Moschen recensuit eos, [f] unumquemque ad ministerium suum & ad onus suum: & numerati ab eo *fuerunt* quos præceperat Jehova Moschi.
[f] Heb. *virum virum.*

ANNOTATIO.

3 Hanc militiam]*ſerviendi ſacerdotibus in tabernaculo erecto, aut cùm proficiſcendum eſt, ipſum deportandi: nam hæc duo erant miniſterii genera apud ambulatorium tabernaculum.* 4 Miniſterium]*id eſt, his rebus miniſtrando.* 5 Velum tegmenti]*vide Exo.* 35.12. 7 Menſam panum]*de quæ Exod.*25. 39. 15 Ea]*etiam arcam ipſam, donec ſacerdotes numero aucti eam deportare poſſent, Deut.*31.9.*nam ſacerdotum poſtea fuiſſe omnia hiſtoriarum exempla docent, in libris Joſhuhæ, Judicum, Schemuelis, & Regum.* 28 Eſto in manu]*id eſt, per Ithamarem habetor inſpectio illorum, iſq; curato ut exequantur miniſteria ſua: ſic infrà ver.* 33. 32 Nominatim]*id eſt, quæcunque illis deportanda ſervandavè tradita, ea ſigillatim relata in indicem, deſcriptique habetote.*

CAPUT V.

Deus e caſtris in quibus habitat, ne contaminentur, leproſos, gonorrhœa laborantes, & cadavere immundos ejici jubet: culpam reatus domino ejus reſtitui cum quinta, aut ſi is non extabit, Jehovæ ut ſacerdoti cedat: poſtremò a ſacerdotibus de zelotypia juſta aut injuſta cognoſci.

1 ALLOCUTUS quoq; eſt Jehova Moſchen, dicendo:

2 Præcipe filiis Iſraëlis, ut ejiciant e caſtris omnem leproſum & omnem gonorrhœa laborantẽ, & omnẽ immundum[a] ex cadavere.

[a] Heb. *propter animam: metonymia, ut Levit.*21.1.

3 [b] Sive marem ſive fœminam ejicite, extra caſtra ejicite eos, ut non polluant caſtra ſua, in quorum medio ego habito.

[b] Heb. *a mare uſque ad fœminam.*

4 Facientes ergo ſic filii Iſraëlis, ejecerunt eos extra caſtra: quemadmodum edixerat Jehova Moſchi, ſic fecerunt filii Iſraëlis.

5 PRAETEREA allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

6 Edicito filiis Iſraëlis, cùm vir aut mulier fecerint ullum ex peccatis humanis prævaricãdo prævaricatione in Jehovam: ita ut rea ſit anima illa:

7 Primùm confitentor quiſque peccatum ſuum quod fecerunt, deinde reſtituens reatum ſuum [c] quanti eſt quintam ejus ſuperaddito ei, ac dato illi in quem reus eſt.

[c] Heb. *in caput ejus, ut Levit.*5.24.

8 Quòd ſi non eritiſti viro vindex ad reſtituendum ei reatum, reatus qui reſtituitur Jehovæ, ſacerdotis *eſto*, præter arietem expiationum, quo expiationem facit pro eo.

9 Similiter omnis oblatio omnium rerum ſanctificatarum a filiis Iſraëlis quas attulerint ad aliquem ſacerdotem, illius eſto.

10 Et cujuſque res ſanctificatæ, illius ſunto quod quis ulli ſacerdoti dederit, illius eſto.

11 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

12 Alloquere filios Iſraëlis & edicito eis, cùm [d] ullius uxor declinans *ab eo* prævaricatione prævaricata fuerit in eum,

[d] Heb. *viri viri.*

13 Et concumbente aliquo cum ea concubitu ſeminis, abſconditum ſit ab oculis mariti ejus, eáq; diſſimulauerit ſe cùm tamen immunda facta ſit, & nemo teſtis fuerit contra eam, neque fuerit deprehenſa.

14 Si invaſerit eum [e] affectus zelotypiæ ita ut ſit zelotypus uxoris ſuæ, quæ immunda facta ſit, aut invaſerit eum affectus zelotypiæ ita ut zelotypus ſit uxoris ſuæ, quamvis ipſa non ſit facta immunda:

[e] Heb. *ſpiritus: ſic in ſequent.*

15 Tunc adducito vir ille vxorem ſuam ad ſacerdotem aliquem, & afferto oblationem ejus pro ea decimam Ephæ farinæ hordeaceæ: ne ſuperfundito ei oleum, neque imponito ei thus, quia oblatio zelotypiarum eſt, munus monimẽti revocans in memoriam iniquitatem.

16 Quam jubeto accedere ſacerdos, & ſiſtito eam coram Jehova.

17 Et accipito ſacerdos aquam ſanctam in vaſe fictili, & de pulvere qui *erit* in ſolo tabernaculi accipiens ſacerdos indito in aquam illam.

18 Siſtenſque ſacerdos mulierem illam coram Jehova retegito caput illius mulieris, & imponito manibus illius munus monimenti, *quod* munus zelotypiarum eſt: in manu verò ſacerdotis eſto aqua illa [a] amaritudinis quæ maledictionem importat.

[a] Heb. *reverit. Levit.* & *ſic ceps.* [b] *id eſt rati.* [c] Heb. *macer uvaru* [d] *id eſ ration* & *ſic quenti*

19 Et adjurans eam ſacerdos dicito ad ipſam mulierem, ſi non concubuit ullus tecum, & ſi non declinaſti *ad eum* immunditie loco mariti tui, inſons eſto ab aqua illa amaritudinis quæ maledictionem importat.

20 Sin autem tu *ſic* declinaſti loco mariti tui & immunda facta es, eò quòd indideris in te aliquis *ſemen* concubitus ſui præter maritum ſuũ:

21 Adiurans inquam ſacerdos mulierem illam adjuratione dirarum, dicito ſacerdos mulieri illi, ponat te Jehova in *formulã* dirarum & juramenti in medio populi tui, cùm reddiderit Jehova femur tuum cadivum, & ventrem tuum tumidum.

22 Ingreditor itaque hæc ipſa aqua maledictionem importatura in viſcera tua, ad tumidum reddendum ventrem & ad efficiendum femur cadivum: cui dicito mulier ipſa, amen amen.

23 Deinde ſcribito diras iſtas in quodam libro, & deleto eas aqua illa amaritudinis:

24 Curatoque ut bibat mulier illa aquam iſtã amaritudinis quæ maledictionem importat, ut ingrediatur in eam aqua iſta quę maledictionem importat, ad amaritudinem.

25 Accipiens autem ſacerdos e manu mulieris illius manus zelotypiarum, agitato munus illud coram Jehova, & offerto illud ſuper altare.

26 Et pugillo acceptum ſacerdos de munere illo ſuffimentum ejus adoleto in altari, & poſteà curato ut mulier illa bibat aquam iſtam.

27 Cùm enim curaverit eam bibere aquam iſtam: erit ſi immunda facta fuerit & prævaricata prævaricatione in virum ſuum, ut intrante in eam aqua illa quæ maledictionem importat in amaritudinem intumeſcat venter ejus: & cadat femur ejus: ſic erit mulier illa in dirarum *formã* in medio populi ſui.

28 Quòd ſi non immunda facta fuerit mulier illa, ſed fuerit munda, tum inſons erit, & [e] conſequetur ſemen.

[e] Heb. *ſemen.*

29 Hæc *eſt* lex zelotypiarum, cùm declinaverit mulier *ad ullum* loco viri ſui, ita ut immunda facta ſit.

30 Aut cum invaſerit aliquem affectus zelotypiæ ita ut zelotypus ſit uxoris ſuæ, ut ſiſtat mulie-

mulierem ipſam coram Jehova, & exequatur erga eam ſacerdos totam legem hanc.

31 Sec inſons erit vir ille [d] ab iniquitate, mulier verò illa feret iniquitatem ſuam.

ANNOTATIO.

3 Polluant] *Iſraëlitæ reliqui, ferendo immundos in medio ſui.* 7 Primùm confit.] *vide Levit.* 5. 21. *& ſequent.* 17 Aquam ſanctam] *hauſtam ex ſancto labro, in quod ad ſacros uſus importabatur.* 18 Amaritudinis] *ſic vocatur ab effectu, quia gravi acerboque ſupplicio afficiebat mulierem ſontem, ut proximè ſequentibus verbis explicatur.* 31 Ab iniquitate] *cujus planè reus eſſet, ſi contra legem Dei tantum vitiũ in uxore diſſimularet, aut ſuſpitionem in animo aleret, qua conjunctioni conjugali adverſatur.*

CAPUT. VI.

Lex de Nazaræatu, & formula qua ſacerdotes erant populo benedicturi.

1 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen dicendo:

[a] Heb. *ſeparaverit, ut Levit.* 27. 2. *& ſic deinceps.*

2 Alloquere filios Iſraëlis & edicito eis: cùm vir aut mulier [a] nuncupaverit votum, vovendo votũ [b] Nazaræi, ſeparaturum ſe Jehovæ.

[b] *id eſt, ſeparati.*

3 A vino aut alio potu inebriante ſeparato ſe, acetum vini & acetum ullius potus inebriantis ne bibito: & [c] nullum potum e maceratis uvis bibito, nec ullas uvas recentes aut ſiccas comedito.

[c] Heb. *nullã maceratione uvarum.*

4 Omnibus diebus [d] Nazaræatus ſui, de nulla re quæ fit ex vite vinifera, a nucleis acinorũ uſque ad cutem, comedito.

[d] *id eſt, ſeparationis ſuæ, & ſic in ſequentibus.*

5 Omnibus diebus voti Nazaræatus ſui novacula ne tranſito ſuper caput ejus, uſque-dum compleantur dies illi quibus ſeparaverit ſe Jehovæ: ſanctus eſto, finito creſcere comam, capillos capitis ſui.

[e] Heb. *animã ut ſuprà.* 5. 2.

6 Omnibus diebus quibus ſeparaverit ſe Jehovæ, ad [e] cadaver mortui ne accedito.

7 Propter patrem ſuum aut propter matrem ſuam, propter fratrem ſuum aut propter ſororem ſuam, ne ſe polluito propter illos cùm mortui ſunt: quia Nazaræatum Dei ſui *gerit* in capite ſuo.

8 Omnibus diebus Nazaræatus ſui, ſanctus eſt Jehovæ.

[f] Heb. *repentè ſubitò.*

9 Quòd ſi is qui mortuus eſt mortuus fuerit juxta eum [f] repentino caſu, itaque polluerit [g] Nazaræatum capitis ejus, tunc radito caput ſuum die purgationis ſuæ, die ſeptimo radito illud:

[g] Heb. *caput Nazaræatus: hypallage, ut ver.* 18.

10 Die autem octavo afferto duos turtures aut duos pullos columbæ ſacerdoti, ad portam tentorii conventus:

11 Quorum parans ſacerdos unum in peccatum & alterum in holocauſtum, expiationem facito pro eo, ab eo quod peccavit circa illud cadaver, ſic ſanctificato caput illius eo die.

[h] Heb. *cadit*

12 Deinde [h] ſeparans Jehovæ dies Nazaræatus ſui adducito agnum anniculum in reatum: dies autem illi priores [i] irriti ſunto, quia pollutus fuit Nazaræatus ejus.

13 Hæc autem *eſto* lex Nazaræi quo tempore complentur dies Nazaræatus ejus: afferto [k] iſtud ad portam tentorii conventus:

14 Nempe offerto oblationem ſuam Jehovæ, agnum [i] anniculum integrum unum in holocauſtum, & agnam anniculam integram in peccatum, arietemque unum integrum in *ſacrificium* euchariſticum:

[i] Heb. *filium anni ſui.*

15 Præterea caniſtrum azymorum, placentas e ſimila miſtas oleo, & lagana azyma uncta oleo, cum munere eorum & libaminibus eorum.

16 Quæ offerens ſacerdos coram Jehova, parato peccatum ejus & holocauſtum ejus.

17 Arietem autem ipſum parato in ſacrificium euchariſticum Jehovæ cum caniſtro azymorũ: ſimiliter parato munus ejus & libamen ejus.

18 Tunc radito Nazaræus in porta tentorii conventus Nazaræatum capitis ſui, & acceptos capillos Nazaræatus ſui imponito igni, qui ſubeſt ſacrificio euchariſtico.

19 Deinde acipiens ſacerdos armum coctum ex illo ariete, & placentam azymam unam ex illo caniſtro cum lagano azymo uno, imponito ea manibus Nazaræi, poſtquam ſibi raſerit Nazaræatum ſuum.

20 Et agitato ea ſacerdos agitatione coram Jehova, res ſancta eſt pro ſacerdote præter pectus agitationis & armum elationis: & poſtmodùm bibet Nazaræus ille vinum.

21 Hęc *eſt* lex Nazaræi qui voverit, oblatio Jehovæ pro Nazaræatu ſuo, [l] præter id quod aſſequetur manus ejus: prout fuerit votum ejus quod vovit, ſic facito, præter legem Nazaræatus ſui.

22 PRÆTEREA allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

23 Alloquere Aharonem & filios ejus, dicendo: ſic benedicitote filiis Iſraëlis, dicendo eis:

24 Benedicat tibi Jehova, & cuſtodiat te.

25 Faciat Jehova ut luceat facies ſua tibi, & gratiam faciat tibi,

26 Attollat Jehova faciem ſuam ergate, & apponat tibi pacem.

[k] Heb. *imponent filiis Iſraëlis nomen meum.*

27 Et [k] imponentes manus filiis Iſraëlis, invocabunt nomen meum, & ego benedicam eis.

ANNOTATIO.

12 Separans] *id eſt, de integro incipiens ſe ſeparare a ſuperioribus rebus totidem dies quot ſeparatum ſe fore voverat, redintegranſque complementum voti, ac ſi tunc primùm votum nuncupaſſet.* 13 Iſtud] *quod ſequen.* 2. *verſibus exprimitur.* 21 Præter id] *id eſt, præter id quod ſponte voveris, prout ſunt facultates ipſius: Lex enim continet res tam a paupere quàm a divite neceſſario offerendas.* 27 Imponentes manus] *id eſt, duobus ſignis teſtatam facient populo gratiam meam, quam ego pro fide mea facturus ſum, nominis mei invocatione, & manuum ſuarum impoſitione.*

CAPUT VII.

Principes tribuum erecto tabernaculo, & conſecrato altari, plauſtra ad vehendum ſacra, & ſacrificia inſtrumentáque ad ſacrum miniſteriũ pertinentia ſinguli ſingulis diebus offerunt, ex ordine inſtituto ſuprà 2.

Poſtremò ratio deſcribitur qua Moſche ex eo tempore Deum conſuluit & reſponſum ab eo accepit.

1 FUIT autem quo die abſolvit Moſche erigere tabernaculum, & ungens illud ſanctificavit illud cum omnibus inſtrumentis ejus, & altare cum omnibus inſtrumentis ejus, cùm inquam ungens illa ſanctificaſſet illa.

2 Ut offerrent principes Jiſraëlis primarii domus majorum ſuorum (hi *erant* principes tribuum, qui iidem præerant numeratis)

3 Offerrent inquam oblationem ſuam coram Jehova ſex plauſtra camerata & duodecim boves, plauſtrum unum in binos principes, & bovem unum in unumquemque: & offerrent illa ante tabernaculum.

4 Allocutus autem eſt Jehova Moſchen, dicendo:

5 Accipito *iſta* ab illis, ut ſint ad exercendũ miniſterium tentorii conventus, & dato ea Levitis, 'cuique 'prout eſt miniſterium ejus.

6 Accipiens itaque Moſche plauſtra illa & boves, dedit ea Levitis.

7 Duo plauſtra & quatuor boves dedit filiis Gerſchonis, 'prout erat miniſterium eorum.

8 Quatuor verò reliqua plauſtra & octo boves dedit filiis Merari, 'prout erat miniſterium eorum, [a] per Ithamarem filium Aharonis ſacerdotem.

[a] Heb. *per manum.*

9 Sed filiis Kehathi non dedit, quia miniſterium rei ſanctæ incumbebat illis, 'humero laturi erant.

10 Afferebant ergo principes illi cum dedicatione altaris, quo die illud ungebatur, afferebant inquam principes illi oblationem ſuam ante ipſum altare.

[b] Heb. *princeps unus in diem, princeps unus in diem.*

11 Edixit autem Jehova Moſchi, [b] principes ſinguli in ſingulos dies oblationem ſuam afferunto in dedicatione altaris.

12 ITAQUE fuit qui obtulit die primo oblationem ſuam, Nachſchon filius Hhamminadabi 'pro tribu Jehudæ.

13 Oblatio autem ejus, ſcutula argentea una centum triginta *ſiclorum* pondere, crater unus argenteus ſeptuaginta ſiclorum prout eſt ſiclus ſacer, ambo pleni ſimila miſta oleo in munus:

14 Acerra una decem *ſiclorum* aureorum plena thure:

[c] Heb. *filius bovis ſic deinceps.*

15 Juvencus unus [c] ſubrumus, aries unus, agnus unus [d] anniculus in holocauſtum:

[d] Heb. *filius anni ſùs & ſic deinceps.*

16 Hircus e capris unus in peccatum:

17 In ſacrificium verò euchariſticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque; agni anniculi quinque: hæc *fuit* oblatio Naſchonis filii Hhamminadabi.

18 DIE ſecundo obtulit Netan-el filius Tzuhharis, princeps Jiſſaſcaris.

19 Obtulit oblationem ſuam, ſcutulam argenteam unam centum triginta *ſiclorum* pondere, craterem unum argenteum ſeptuaginta ſiclorũ prout eſt ſiclus ſacer, ambos plenos ſimila miſta oleo in manus:

20 Acerram unam decem *ſiclorum* aureorum plenam thure:

21 Juvencum vnum ſubrumum, arietem unum, agnum unum anniculum in holocauſtum:

22 Hircum e capris unum in peccatum:

23 In ſacrificium verò euchariſticum boves duos, arietes quinque, hirces quinque, agnos anniculos quinque: hæc *fuit* oblatio Netan-elis filii Tzuhharis.

24 DIE tertio princeps filiorum Zebulunis, Eliab filius Chelonis.

25 Oblatio ejus, ſcutula argentea una centum triginta *ſiclorum* pondere, crater unus argenteus ſeptuaginta ſiclorum prout eſt ſiclus ſacer, ambo pleni ſimila miſta oleo in munus:

26 Acerra una decem *ſiclorum* aureorum plena thure:

27 Juvencus unus ſubrumus, aries unus, agnus unus anniculus in holocauſtum:

28 Hircus e capris unus in peccatum:

29 In ſacrificium verò euchariſticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi qninque: hæc *fuit* oblatio Eliabi filii Chelonis.

30 DIE quarto princeps filiorum Rẽubenis, Elitzur filius Schede-uris.

31 Oblatio ejus, ſcutula argentea una centũ triginta *ſiclorum* pondere, crater unus argenteus ſeptuaginta ſiclorum prout eſt ſiclus ſacer, ambo pleni ſimila miſta oleo in munus:

32 Acerra una decem *ſiclorum* aureorum plena thure:

33 Iuvencus unus ſubrumus, 'aries unus, agnus unus anniculus in holocauſtum:

34 Hircus e capris unus in peccatum:

35 In ſacrificium verò euchariſticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque: hęc *fuit* oblatio Elitzuris filii Schede-uris.

36 DIE quinto princeps filiorum Schimhhonis, Schelummiel filius Tzuriſchaddai.

37 Oblatio ejus, ſcutula una argentea centum triginta *ſiclorum* pondere, crater unus argenteus ſeptuaginta ſiclorum prout eſt ſiclus ſacer, ambo pleni ſimila miſta oleo in munus:

38 Acerra una decem *ſiclorum* aureorum plena thure:

39 Juvencus unus ſubrumus, aries unus, agnus unus anniculus in holocauſtum:

40 Hircus e capris unus in peccatum:

41 In ſacrificium verò euchariſticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque: hæc *fuit* oblatio Schelummielis filii Tzuriſchaddai.

42 DIE ſexto princeps filiorum Gadis, Eljaſaph filius Dehhuelis.

43 Oblatio ejus, ſcutula argentea una centum triginta *ſiclorum* pondere, crater argenteus unus ſeptuaginta ſiclorum prout eſt ſiclus ſacer, ambo pleni ſimila miſta oleo in munus:

44 Acerra una decem *ſiclorum* aureorum plena thure:

45 Juvencus unus ſubrumus, aries unus, agnus unus anniculus in holocauſtum:

46 Hircus e capris unus in peccatum:

47 In ſacrificium verò euchariſticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinq;: hæc *fuit* oblatio Eljaſaphi filii Dehhuelis.

48 DIE ſeptimo princeps filiorum Ephrajimi, Eliſchamahh filius Hhammihudis.

49 Oblatio ejus, ſcutula argentea una centum triginta *ſiclorum* pondere, crater unus argenteus ſeptuaginta ſiclorum prout eſt ſiclus ſacer,

ſacer, ambo pleni ſimila miſta oleo in munus:
50 Acerra una decem *ſiclorum* aureorum plena thure:
51 Juvencus unus ſubrumus, aries unus, agnus unus anniculus in holocauſtum:
52 Hircus e capris unus in peccatum:
53 In ſacrificium verò eucharisticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque: hæc *fuit* oblatio Eliſchamahhi filii Hhammihudis.
54 Die octavo princeps filiorum Menaſchis, Gamliel filius Pedahtzuris.
55 Oblatio ejus, ſcutula argentea una centũ triginta *ſiclorum* pondere, crater unus argenteus ſeptuaginta ſiclorum prout eſt ſiclus ſacer, ambo pleni ſimila miſta oleo in munus:
56 Acerra una decem *ſiclorum* aureorum plena thure:
57 Juvencus unus ſubrumus, aries unus, agnus unus anniculus in holocauſtum:
58 Hircus e capris unus in peccatum:
59 In ſacrificium verò eucharisticum boves duo, arietes quinque, hirci quinq;, agni anniculi quinque: hæc *fuit* oblatio Gamlielis filii Pedah-tzuris.
60 Die nono princeps filiorum Binjaminis, Abidan filius Gidhhoni.
61 Oblatio ejus, ſcutula argentea una centum triginta *ſiclorum* pondere, crater argenteus unus ſeptuaginta ſiclorum prout eſt ſiclus ſacer, ambo pleni ſimila miſta oleo in munus:
62 Acerra una decem *ſiclorum* aureorum plena thure:
63 Juvencus unus ſubrumus, aries unus, agnus anniculus unus in holocauſtum:
64 Hircus e capris unus in peccatum:
65 In ſacrificium verò eucharisticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque: hæc *fuit* oblatio Abidanis filii Gidhhoni.
66 Die decimo princeps filiorum Danis, Achihhezer filius Hammiſchaddai.
67 Oblatio ejus, ſcutula argentea una cẽtum triginta *ſiclorum* pondere, crater argenteus unus ſeptuaginta ſiclorum prout eſt ſiclus ſacer, ambo pleni ſimila miſta oleo in munus:
68 Acerra una decem *ſiclorum* aureorum plena thure:
69 Juvencus unus ſubrumus, aries unus, agnus unus anniculus in ſtolocauſtum:
70 Hircus e capris unus in peccatum:
71 In ſacrificium verò eucharisticum boves duo, arietes quinq;, hirci quinq;, agni anniculi quinque: hæc *fuit* oblatio Achihhezeris filii Hhammiſchaddai.
72 [e] Die undecimo princeps filiorum Aſcheris Paghhiel filius Hhocranis.
73 Oblatio ejus, ſcutula argentea una centum triginta *ſiclorum* pondere, crater unus argenteus ſeptuaginta ſiclorum prout eſt ſiclus ſacer, ambo pleni ſimila miſta oleo in munus:
74 Acerra una decem *ſiclorum* aureorum plena thure:
75 Juvencus unus ſubrumus, aries unus, agnus unus anniculus in holocauſtum:
76 Hircus e capris unus in peccatum:
77 In ſacrificium verò eucharisticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque: hæc *fuit* oblatio Paghhielis filii Hhocranis.
78 [f] Die duodecimo princeps filiorũ Naphtali, Achirahh filius Hhenanis.
79 Oblatio ejus, ſcutula argentea una centum triginta *ſiclorum* pondere, crater argenteus unus ſeptuaginta ſiclorum prout eſt ſiclus ſacer, ambo pleni ſimila miſta oleo in munus:
80 Acerra una decem *ſiclorum* aureorum plena thure:
81 Juvencus unus ſubrumus aries unus, agnus anniculus vnus in holocauſtum:
82 Hircus e capris unus in peccatum:
83 In ſacrificium verò eucharisticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque: hæc *fuit* oblatio Achirahhi filii Hhenanis.
84 Hæc *eſt* oblatio dedicationis altaris poſt diem quo illud unctum fuit, *oblata* a principibus Jiſraëlis: ſcutulæ argenteæ duodecim, crateres argentei duodecim, acerræ aureæ duodecim.
85 Centenûm tricenûm *ſiclorum* ſcutula argentea unaquæque, & ſeptuagenûm crater unuſquiſque, totum argentum horum vaſorum, bis mille quadringenti ſicli prout eſt ſiclus ſacer.
86 Acerræ aureæ duodecim plenæ thure, denûm ſiclorum unaquæque acerra prout eſt ſiclus ſacer, totum aurum illarum acerrarum, centum viginti *ſicli*.
87 Omnium boum in holocauſtum *numerus* duodecim juvenci, arietes duodecim, agni anniculi duodecim cum munere ſuo: & hirci e capris duodecim in peccatum:
88 Omnium verò boum ſacrificii eucharistici *numerus* viginti quatuor juvenci, arietes ſexaginta, hirci ſexaginta, agni anniculi ſexaginta: hæc *fuit* oblatio dedicationis altaris, poſtquam illud unctum fuerat.
89 [g] Deinde cùm ingrederetur Moſche in tentorium conventus ut loqueretur cum *Deo* ipſo, tunc audiebat quandam vocem ſermocinantem ſecum e ſuperiore parte illius operculi propitiatorii, quod *erat* ſuper arcã teſtimonii, e medio duorũ Cerubinorum: ſic alloquebatur eum.

[e] Heb. *die undecim dierum, Numeralia cardinalia ſupra denarium ferè pro ordinalibus ponuntur, ut infrà ver. 78.*

[f] Heb. *die duodecim dierũ.*

ANNOTATIO.

5 Cuique] *genti Levitarum, ut ſequentibus explicatur.* Prout eſt] *ut explicatur ſuprà cap. 4.* 7 Prout] *ſuprà 4. 25. & 26.* 8 Prout] *ſuprà 4. 31. & 32.* 9 Humero laturi] *ſuprà 4. 14.* 12 Pro tribu Jehudæ] *quod hîc a principe Jehudæ publico ſuæ tribus nomine oblatum dicitur, de ſequentibus quoque eſt intelligendum.* 89 Deinde] *conſecrato tabernaculo, ut promiſerat Exod. 25. 22. nam ante conſecrationem ejus alloqui cum ipſo loquebatur Deus.*

CAPUT VIII.

Deus cùm lucernæ lychnuchi accendendæ ſunt, omnes accendi præcipit, & Levitas primogenitorum loco conſecrari præſcripta conſecrationis formula: poſtremò tempus definit incipientis & deſinentis illorum miniſterii.

1 ALLOCUTUS autem est Jehova Moschen, dicendo:
2 Alloquere Aharonem & edicito ei: quãdo accendes lucernas, [a]e regione faciei lychnuchi lucem præbento septem illæ lucernæ.
3 Fecitq; sic Aharon, e regione faciei lychnuchi *lucem præbituras* accendit lucernas ejus: quemadmodum præceperat Jehova Moschi.
4 Hoc autem opus lychnuchi, erat continens [a] ex auro usque ad scapum ejus, usq; ad calyculum ejus opus *erat* continens: secundum formã illam quam ostenderat Jehova Moschi, sic fecerat lychnuchum illum.
5 Allocutus etiam est Jehova Moschen, dicendo:
6 Assume Levitas e medio filiorum Jisraëlis, ut purifices eos.
7 Sic autem facito eis ad purificandum eos, spargito super eos aquam [a] expiationis: & novaculam ducentes super totã carnem suam lavanto vestimenta sua, & purificanto se.
8 Postea accipiunto juvencum [b] subrumum cũ munere ejus, similа mista oleo, & juvencum alterum subrumum accipiunto in peccatum.
9 Jubénsque Levitas accedere ante tentorium conventus, & congregari totum cœtum filiorum Jisraëlis,
10 Admoveto Levitas coram Jehova, & nituntor filii Jisraëlis manibus suis super ipsos Levitas:
11 Ita offerto Aharon Levitas [c] oblatione coram Jehova *oblatos* a filiis Jisraëlis, ut sint ad exercendum ministerium Jehovæ.
12 Ipsi autem Levitæ nituntor manibus suis super caput illorum juvencorum: quorum parato unum *in* peccatum, & alterum in holocaustum Jehovæ, ad expiationem faciendam pro ipsis Levitis.
13 Sic fistes Levitas coram Aharone & coram filiis ejus, offerens eos oblatione Jehovæ:
14 Et separabis Levitas ipsos e medio filiorũ Jisraëlis, ut sint mei Levitæ.
15 Postmodùm verò veniunto Levitæ ad ministrandum tentorio conventus, cùm purgaveris eos & obtuleris eos oblatione:
16 Nam [d] omnino donati *sunt* mihi e medio filiorum Jisraëlis, pro [e] omni aperiente vulvam, primogenito cujusque e filiis Jisraëlis, assumpsi eos mihi:
17 Meum enim *est* omne primogenitum in filiis Jisraëlis ex homine & jumento quovis, quo die percussi omne primogenitum in terra Ægypti, sanctificavi illa mihi:
18 Assumpsi autem Levitas pro omni primogenito, in filiis Jisraëlis,
19 Et dedi Levitas ipsos [f] dono Aharoni & filiis ejus e medio filiorum Jisraëlis, ut exerceant ministerium [a] filiorum Jisraëlis in tentorio conventus, & ut sint [a] pretium redemptionis pro filiis Jisraëlis: sic non erit in filiis Jisraëlis [a] plaga, cùm accedẽt filii Jisraëlis ad sanctuariũ.
20 Quod fecit Moschе & Aharon & totus cœtus filiorum Jisraëlis Levitis: secundum omnia quæ præceperat Jehova Moschi *fieri* Levitis, sic fecerunt eis filii Jisraëlis.
21 Purificantes enim se Levitæ cùm lavissent vestimenta sua, obtulit eos Aharon oblatione coram Jehova, & expiationem fecit pro eis Aharon ad purgandum eos.
22 Postea demum accesserunt Levitæ ad exercendum ministerium suum in tentorio conventus coram Aharone & filiis ejus: quemadmodũ præceperat Jehova Moschi *fieri* ipsis Levitis, sic fecerunt eis.
23 Allocutus quoq; est Jehova Moschen, dicendo:
24 Hoc *est* quod ad Levitas *pertinet*: [a] a nato vigintiquinq; annos & deinceps, venito *Levita* [a] ad militandum militiam in ministerio tentorii conventus:
25 Ex quo verò natus fuerit quinquaginta annos, [a] revertetur a militia hujus ministerii, ut nõ ministret amplius.
26 Attamen servito fratribus suis *obeuntibus militiam* in tentorio conventus, [a] observando observationem; ministerium verò non exercebunt: sic facito Levitis in [a] observationibus eorum.

[a] Heb. *peccati, quod adhiberetur ad expiandum peccatum: vide de ista aqua infrà* 19
[b] Heb. *filium bovis.*
[c] Heb. *agitatione, ut in sequent. synecdoche: vide Exod.* 35.22.
[d] Heb. *donati sunt, supra* 3.
[e] Heb. *omnem aperientem vulvam.*
[f] Heb. *dona.*

ANNOTATIO.

2 E regione] *ulterà, citrà, & ex omni parte quà lychnuchus videri potest, ut exprimitur Exod.* 25.37. 4 Ex auro] *Exo.* 25.31. 19 Filiorum Jisraëlis] *id est, quo ministraturi fuissent primogeniti filiorum Jisraëlis, ut faciebant ante assumptam tribum Leviticam ad ministeriũ Exod.* 19.22. *vide supra* 3.7. & 8. Pretium re] *id est, suis personis & ministeriis Jisraëlitas liberent, exolventes pro illis quod illorũ erat præstare.* Plaga] *quæ esset, si per se ipsi accedentes, non per Levitas mihi postmodùm ministrarent, ut contigit Hhuzzijæ,* 2. *Chron.* 26.16. 24 A nato vigintiquinque] *ministerii Levitici diversum hîc initium statuitur, & supra* 4.3. & 47. *ita ut quinque annorum discrimen intercedat: quod spatium* 5 *annorum Levitis dabatur ad tyrocinium primùm venientibus: quia viginti quinque annos nati reliquis accensi ministrare tenerentur, sed anno demum trigesimo munus suum plenè exequi inciperent. Quamobrem supra* 4.3. *dicit Moschе, omnem aptum ad obeundum, &c. hîc verò, venito &c.* Ad militandum] *id est, consistendum in statione cum reliquis, & observandam rationem ministerii.* 25 Revertetur] *Lucebit, si volet.* 26 Observando] *id est, inspectionem habendo in alios, ut quique fungantur ministerio suo, & alii sint* φυλακαὶ. Observationibus] *in singulorum ministeriis: quo sensu accipitur hæc vox supra cap.* 4.

CAPUT IX.

Jisraëlitæ in deserto anno secundo ab exitu rursus jubentur celebrare Paschа: ex occasione lex fertur de Paschate celebrando mense secundo iis qui propter immunditiam peregrinationémve non potuerũt: postremò ratio profectionum Jisraëlitarum & stationum in deserto ostenditur.

1 ALLOCUTUS autem [a] fuerat Jehova Moschen in deserto Sinai, anno secundo ab exitu eorum e terra Ægypti, mense primo, edicendo,
2 Ut celebrarent filii Jisraëlis Pascha ipsum stato suo tempore:
3 Quarto decimo die, mense isto, inter duas vesperas, eum celebrate stato tempore suo, secun-

cundum omnia 'ſtatuta ejus, & ſecundum omnes rationes ejus celebrate eum.

4 Edixit itaque Moſche filius Jiſraëlis, ut celebrarent Paſcha:

5 Et celebrantes Paſcha primo *menſe*, quartodecimo die ejus menſis inter duas veſperas in deſerto Sinai, ſecundum omnia quæ præceperat Jehova Moſchi, ſic fecerant filii Jiſraëlis.

6 Fuerunt autem quidam, qui cùm immundi eſſent ex [a] cadavere hominis, 'non poterant celebrare paſcha die illo: quapropter appropinquarunt ante Moſchen & ante Aharonem eo ipſo die.

7 Dixeruntq́ue homines illi ad eum, nos immundi *ſumus* ex cadavere hominis: quare ſubtraheremur ne offeramus oblationem Jehovæ ſtatuto tempore ſuo [b] inter filios Jiſraëlis?

8 Ad quos dixit Moſche, conſiſtite, dum audiam quid præcepturus ſit Jehova vobis.

9 Allocutus autem eſt Jehova Moſchen, dicendo:

10 Alloquere filios Jiſraëlis, dicendo, [c] ſi ullus e vobis erit immundus propter cadaver, aut *ullus* e vobis aut ex generationib⁹ veſtris in via remota fuerit: tamen celebrato Jehovæ Paſcha.

11 Menſe ſecundo, decimo quarto die inter duas veſperas 'celebranto illud, cum azymis & herbis amaris comedunto illud.

12 Ne relinquunto *quicquam* ex eo uſq; mane, & os ne frangunto in eo: ſecundum totum ſtatutum Paſchatis celebranto illud.

13 Sed vir ille qui *eſt* mundus aut in itinere non eſt, ſi deſierit celebrare Paſcha, omnino excinditor anima illa e populis ſuis: quia oblationem Jehovæ non obtulit ſtato tempore ejus, pœnam peccati ſui ferto vir ille.

14 Et ſi habitet vobiſcum peregrinus, ſimiliter celebrato Paſcha Jehovæ, ſecundum ſtatutum ipſius Paſchatis & ſecundum rationem ejus, ſic celebrato: ſtatutum idem eſto vobis, tam peregrino quàm indigenæ ipſi regionis.

15 Quo autem die erectum eſt tabernaculum, operuit nubes ipſa tabernaculum, verſus tentorium teſtimonii: veſpere autem erat ſuper tabernaculum quaſi ſpecie ignis uſque mane.

16 Sic erat jugiter: nubes tegebat illud, ſed ſpecie ignis noctu.

17 Prout autem deducebatur nubes illa a tẽtorio ipſo, ita poſtmodùm proficiſcebantur filii Jiſraëlis: & in loco ubi reſidebat eadem nubes, ibi caſtrametabantur filii Jiſraëlis.

18 [d] Ex præſtituto Jehovæ proficiſcebantur filii Jiſraëlis, & ex præſtituto Jehovæ caſtrametabantur: omnibus diebus quibus reſidebat illa nubes ſuper tabernaculum, caſtra habebant:

19 Cumq́; [e] continuabat nubes illa reſidere ſuper tabernaculum diebus multis, tum 'obſervabant filii Jiſraëlis obſervationem Jehovæ, & non proficiſcebantur:

20 Sive accideret ut eſſet illa nubes diebus [f] paucis ſuper tabernaculum, ex præſtituto Jehovæ caſtra habebant, & ex præſtituto Jehovæ proficiſcebantur:

21 Sive accideret ut eſſet illa nubes a veſpere uſque mane, poſteà deduceretur nubes illa mane, tum proficiſcebantur: ſive per diem & noctem, quamdiu deducebatur nubes illa, tam diu proficiſcebantur:

22 Sive biduo, ſive menſe, ſive anno, prout cõtinuabat nubes illa reſidere ſuper ipſum tabernaculum, caſtra habebant filii Jiſraëlis, & non proficiſcebantur: & prout deducebatur illa, proficiſcebantur.

23 Ex præſtituto Jehovæ caſtra habebant, & ex præſtituto Jehovæ proficiſcebantur: obſervationem Jehovæ obſervabant ex præſtituto Jehovæ per Moſchen.

[a] Heb. *anima ut Levi.21.1*

[b] Heb. *in medio filiorum.*

[c] Heb. *vir vir cùm fuerit, &c.*

[d] Heb. *ſecundum os, & ſic deinceps: etſi hæc non ore, ſed ſigno nubis teſtata faciebat Deus: Catachreſis.*

[e] Heb. *producebat ſive prolongabat, ut ver. 22.*

[f] Heb. *numeri, ſupple exigui, ut Deut. 33.6.*

ANNOTATIO.

1 Fuerat] *ante Jiſraëlitarum diſtributionem, quæ menſe ſecundo illius anni contigit ſuprà 1. Tranſlata eſt autem hæc narratio hucuſq́; propter Paſcha immundorum & iter facientium, dilatum in menſem ſecundũ.* 3 Statuta ejus] *Exo. 12. & 23. & Levit. 23.* 6 Non poterant] *prohibitum enim fuerat ne immundus euchariſtico veſceretur Levit. 7. 10.* 11 Celebranto] *ut factum legimus temporibus Chizkijæ, 2. Chron. 30. 2. & 15.* 19 Obſervabant] *id eſt, vacabant cultui ejus in erecto tabernaculo.*

CAPUT X.

Duas argenteas tubas fieri Deus imperat, quibus cœtus convocetur, ſigna proficiſcionum expeditionumq́; dentur, & ſacrificiorum tempore clangatur: deinde ordo Jiſraëlitarum narratur a deſerto Sinai in deſertum Paranis proficiſcentium Chobabo comite & arca duce: poſtremò formula precationis Moſchi in proficiſcionibus caſtrorumq́; metationibus deſcribitur.

1 PRAETEREA allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo,

2 Fac tibi duas tubas argenteas, opere continente facito illas, ut ſint tibi ad convocandum cœtum, & ad imperandum profectionem caſtrorum.

3 Cùm clangent 'illis, tunc congregantor ad te totus cœtus ad portam tentorii conventus:

4 Cùm autem unâ clanxerint, tunc congregantor ad te principes, primarii millium Jiſraëlis:

5 Cùm autem ' clangetis fracto ſono, tunc proficiſcuntor caſtra illa quæ metantur verſus Orientem:

6 Cumq́; fracto ſono clangetis ſecundò, tũc proficiſcuntor caſtra quæ metantur meridiem verſus: fracto ſono clangunto in profectionibus 'eorum:

7 Cùm verò congregabitis congregationẽ, clangetis quidẽ, ſed nõ edetis fractũ ſonum.

8 Et filii Aharonis ſacerdotes clangunto tubis illis: hæc ſunto vobis in ſtatutum perpetuũ per generationes veſtras.

9 Cùm autem procedetis ad bellum in regione veſtra, contra oppugnatorem oppugnantem vos, ſimiliter fracto ſono clangite tubis illis: & fiet veſtri memoria coram Jehova Deo veſtro, ac ſervabimini ab hoſtibus veſtris.

10 In die quoque lętitiæ veſtrę, & in ſolennitatibus veſtris, & in principiis menſium veſtrorum ſimiliter clangetis tubis illis ad holocauſta veſtra, & ad ſacrificia euchariſtica veſtra: eruntq́; vobis in monimentum coram Deo veſtro, ego *ſum* Jehova Deus veſter.

11 FUIT autem anno ſecundo, menſe ſecundo, vigeſimo *die* menſis, *ut* deduceretur nubes illa a tabernaculo teſtimonii:
12 Et prohciſcerentur filii Iſraëlis profectionibus ſuis a deſerto Sinai, reſeditq; nubes illa in deſerto Paranis.
13 Sic profecti ſunt primùm [a] ex præſtituto Jehovæ per Moſchen:
14 Nam profectum eſt vexillum caſtrorum filiorum Jehudæ primùm per exercitus ſuos: cujus exercitui præerat Nachſchon filius Hhamminadabi:
15 Et exercitui tribui filiorum Iſſaſcaris, Nethan-el filius Tzuhharis.
16 Exercitui verò tribui filiorum Zebulonis, Eliab filius Chelonis.
17 Tum depoſito tabernaculo, profecti ſunt filii Gerſchonis & filii Merari ferentes tabernaculum.
18 Poſteà profectum eſt vexillum caſtrorum filiorum Rëubenis per exercitus ſuos, cujus exercitui prçerat Elitzur filius Schedëuris.
19 Et exercitui tribui filiorum Schimhhonis Schelummiel filius Tzuriſchaddai.
20 Exercitui verò tribui filiorum Gadis, Eljaſaph filius Dehhuelis.
21 Tunc profecti ſunt Kohathitæ ferentes ſanctuarium: ut erigerent [d] *illi* tabernaculum dum [d] hi veniebant.
22 Poſteà profectum eſt vexillum caſtrorum filiorum Ephrajimi per exercitus ſuos, cujus exercitui præerat Eliſchamahh filius [v] Hhāmihudis.
23 Et exercitui tribui filiorum Menaſchis, Gāliel filius Pedah-tzuris.
24 Exercitui verò tribui filiorum Binjaminis, Abidan filius Gidhoni.
25 Poſtremò profectum eſt vexillum caſtrorū filiorum Danis, [b] extrema acies omnium illorū caſtrorum per exercitus ſuos, cujus exercitui præerat Achihhezer filius Hhammiſchaddai.
26 Et exercitui tribui filiorum Aſcheris, Paghhiel filius Hhocranis.
27 Exercitui verò tribui filiorum Naphtali, Achirahh filius Hhenanis.
28 Hæ *erant* [d] profectiones filiorum Iſraëlis per exercitus eorum, quando proficiſcebantur.
29 [d] Dixerat autem Moſche Chobabo filio Rehhuelis Midjanitæ ſocero Moſchis: profecturi ſumus ad locum de quo dixerat Jehova, illum dabo vobis: veni nobiſcum, & benefaciemus tibi, quia Jehova [c] promiſit bona Iſraëli.
30 Qui dixit ad eum, non [d] *jam* ibo, [d] ſed cùm ad terram meā & ad cognationem meam ivero.
31 Dixit verò Moſche, [d] ne quæſo deſeras nos, quandoquidem [d] noviſti metationes noſtras in hoc deſerto, eriſq; nobis oculorum loco.
32 Eritque, ſi iveris nobiſcum, cùm fuerit bonum illud quo benefacturus eſt nobis Jehova, ut benefaciamus tibi.
33 Profecti itaque ſunt a monte Jehovę itinere tridui (arca autem fœderis Jehovæ proficiſcebatur ante illos, itinere tridui ad explorādum ſibi [e] locum quietis:
34 Et nubes Jehovę ſupra eos erat quotidie, cum proficiſcerentur ex caſtris.
35 Erat autem, cùm profectura eſſet arca, ut diceret Moſche, ſurge Jehova, & diſpergantur inimici tui, fugiantque oſores tui a facie tua:
36 Cùm verò conſiſteret illa, diceret, da quietem Jehova myriadibus millium Iſraëlis.

[a] Heb. *ſecundum os, i. eo ordine quem Deus præſcripſit ſupra 2.*

[b] Heb. *colligens omnia caſtra: ſic dicitur ultima caſtrorum acies, quia recipit omnia impedimenta, quæ pertrahuntur a cæteris agminibus ſequi nō poſſunt: ſic Joſhoſchu 6.13. & 16.*

[c] Heb. *dixit bonū de Iſraële: ſic Gen. 18.19.*

[d] *ſic Gen. 31. 26.*

[e] *ut Gen. 8.9.*

ANNOTATIO.

3 Illis] *ambabus, ut ex comparatione ſequentis ver. apparet.* 5 Clangetis] *ſupple primùm, ut ex comparatione ſequentis ver. intelligitur.* 6 Eorum] *tam horum quorum meminit, quam aliorum quos nondū commemoravit: ſynecdoche.* 21 Illi] *Gerſchonitæ & Merarītæ, qui cum primo agmine proficiſcebantur ſuprà 17.* Hi] *Kehathitæ.* 28 Profectiones] *proficiſcendi rationes, & proficiſcentium ordines.* 29 Dixerat] *videlicet cùm primùm ad ipſum veniſſet, Exod. 18. nam ibi paucis hæc hiſtoria Jithronū (qui idem eſt Chobab) attingitur, quia hìc fuſiùs fuerat deſcribenda.* 30 Jam] *hoc addimus, quia certum eſt ex Judic 1.16. & 4.11. & 1. Schemu 15.6. & 2. Reg. 10.15. & 1. Chro. 2.55. & Jirmejæ. 35. genus Jithronu fuiſſe Iſraëlitis conjunctum, & inter eos habitaſſe.* 31 Ne quæſo] *id eſt, ne abeas e manendi conſilio, ſed antequam hinc proficiſcamur revertere: ſic eum dimiſit Moſche a ſe, Exod. 18.27.* Noviſti] *id eſt, verſatus es in locis hujus deſerti, & nóſti locorum oportunitatem.*

CAPUT XI.

Populus queritans adverſus Deum, divino igne percuſſus, precibus Moſchi liberatur: Rurſus carnis deſiderio & faſtidio Man murmurans Deum provocat, & Moſchen ita turbat ut excuſationem a munere petat: quare Deus huic ſeptuaginta adjungit, in illos verò ſubminiſtratis eorum deſiderijs, graviſſima plaga animadvertit.

1 TUM populus, cùm queribundi eſſent, malus fuit [a] audiente Jehova: quapropter audiens Jehova accenſus eſt ira, & exardeſcens in eos ira Jehovę conſumebat *eos qui erant* in extremitate caſtrorum:
2 Sed clamante populo ad Moſehen, ſupplicavit Moſche Jehovā, & compreſſus eſt ignis ille.
3 Idcirco vocavit *quiſq;* nomĕ illius loci [b] Tabhheram, quia exarſerat in eos ignis Jehovæ.
4 [c] Covenarum quoque turba quæ in medio ejus *erat* [d] graviter concupiverunt: quare [c] rurſus fleverunt etiam filii Iſraëlis dicentes, [f] ô ſi quis daret nobis comedendam carnem.
5 Recordamur piſcium quos edebamus in Ægypto [d] gratis, cucumerum & peponum & porrorum & cæparum & alliorum.
6 Et nunc [e] anima noſtra arida *eſt*, nihil quicquam *eſt*, [g] tantum Man ob oculos noſtros.
7 (Man autem ut ſemen coriandri erat, & color ejus ut color [d] bdellii.
8 Itantes populus colligebant ac molebant molis, aut tundebant tudicula, coquebantque in cacabo, aut confitiebant ex eo placentas ſubcineritias: eratq; ſapor ejus tanquam ſapor [d] humoris præſtantiſſimi ex oleo.
9 Et cùm diſcenderet ros quidam ſuper caſtra noctu, diſcendebat Man cum eo.)
10 Audivit ergo Moſche populum ipſum flentem per familias ſuas, quemque ad portam tentorii [d] ipſius, quare accenſa eſt ira Jehovæ valdè, & in oculis Moſchis malum viſum eſt.
11 Dixit itaque Moſche ad Jehovam, quare malo affeciſti ſervum tuum? & quare non inveni gratiā in oculis tuis, quòd impoſuiſti onus hujus

[a] Heb. *in auribus: ſic ver. 18.*

[b] *id eſt, exarſionem.*

[c] Heb. *colluvies.*

[d] Heb. *concupiverunt concupiſcentia.*

[e] Heb. *redierunt ut flerent.*

[f] Heb. *quis faciet nos comedere carnem? ſic infrà ver. 18.*

[g] Heb. *tantum ad man oculs noſtris: hypallage: Exod. 16.32. & Exod. 16.14.*

jus populi totius mihi?
12 An ego concepi totum populum hunc? an ego peperi illum? quòd dicis ad me, porta eum in ſinu tuo quemadmamodum portat nutricius lactentem, ad illam terram quam juramẽto promiſiſti majoribus ejus.
13 Unde mihi *eſſet* caro quam dem toti populo huic? nam flent adverſum me dicendo, da nobis carnem ut comedamus.
14 Non poſſum ego ſolus ferre [h] *onus* totius populi hujus, nam [i] grave hoc *eſt* ſupra me.
15 Quòd ſi tu ſic facturus es mihi, [k] omnino me jam occide, ſi inveni gratiam in oculis tuis: & ne *ultrà* experiar malum meum.
16 Dixit ergo Jehova ad Moſchen, congrega mihi ſeptuaginta viros e ſenioribus Iſraëlis, quos nôſti eſſe ſeniores populi & moderatores ejus: aſſumptos *adducito* eos ad tentorium conventus, ut ſiſtant ſe ibi tecum.
17 Tum deſcendens loquar tecum ibi, & ſeponam de ſpiritu qui *eſt* in te ponãq; in eis: ſic portabunt tecũ onus populi, neq; portabis tu ſolus.
18 Populo autem edicito, parate vos in craſtinum ut comedatis carnem, nam flevi ſtis audiente Jehova dicendo, ô ſi quis daret nobis comedendã carnẽ, nã bene *erat* nobis in Ægypto: dabit igitur vobis Jehova carnẽ & comedetis.
19 Non uno die comedetis, neq; biduo, imò non quinque diebus, neque decem diebus, neq; viginti diebus:
20 Uſque ad [l] plenum menſem comedetis, uſque dum exeat e naſo veſtro, & ſit vobis in ejectamentum: propterea quòd ſprevi ſtis Jehovã: qui *eſt* in medio veſtri, & flevi ſtis coram illo dicendo, quare exivimus ex Ægypto?
21 Dicente verò Moſche, ſexcenties mille peditum *eſt* populus hic in cujus medio ego *ſum*: & tu dicis, carnem daturus ſum eis ut comedant menſem plenum.
22 An greges & armenta jugulabuntur eis, ut [m] ſatis ſit eis? an omnes piſces maris congregabuntur eis ut *ſatis* ſit eis?
23 Dixit Jehova ad Moſchen, an manus Jehovæ [o] curta eſſet? jam videbitis utrum eventurum ſit tibi verbum meum, necne.
24 Egreſſus itaque Moſche [p] locutus eſt ad populum verba Jehovæ, & [q] congregavit ſeptuaginta viros e ſenioribus populi, quos ſtitit circa tentorium *conventus*.
25 Tum deſcendens Jehova in nube illa allocutus eſt eum, & ſeponens de illo ſpiritu qui *erat* ſuper eum, indidit ſeptuaginta illis viris ſenioribus: fuitque cùm reſideret ſuper eos ſpiritus ille, [r] ut [s] *tum* prophetarent, & non amplius.
26 Remanſerant autem duo viri in caſtris, quorum uni nomen *erat* Eldad, nomen verò alteri Medad, ſuper quos reſedit quoque ſpiritus ille, quia ipſi *erant* inter conſcriptos, quàvis nõ prodiiſſent ad tentorium: ſic prophetarunt in caſtris.
27 Quare cucurrit miniſter quidam & renunciavit Moſchi, dicens, Eldad & Medad prophetant in caſtris.
28 Locutuſque Jehoſchuahh filius Nunis miniſter Moſchis a juventute ſua, dixit, domine mi Moſche, cohibe eos.
29 Cui dixit Moſchẽ, an invides tu meâ cauſa? atqui [o] utinam totus [t] populus Jehovæ *eſſent* prophetæ, indente Jehova ſpiritum ſuum illis.
30 Poſteà recepit ſe Moſche ad caſtra, cum ſenioribus Iſraëlis.
31 Tum ventus profectus a Jehova abreptas coturnices a mari diſſevit ad caſtra, quaſi itinere unius diei hinc, & quaſi itinere unius diei illinc circa caſtra, idque ad duos cubitos in ſuperficie terræ.
32 Surgens que populus toto die illo & tota nocte illa & toto die poſtero collegerũt coturnices: qui minimùm, decem acervos collegit, & [p] cõpoſitè expanderunt eas ſibi circa caſtra.
33 Earum caro [u] erat adhuc inter dentes illorũ, nondum exeſa erat, cùm ira Jehovæ accenſa eſt in populum, & percuſſit Jehova populum plaga magna valdè.
34 Quamobrem vocavit quiſque nomen loci illius [q] Kibrothas taavę, quia ibi ſepeliverunt populum, eos qui concupierant.
35 Kibrothis taavæ profecti ſũt populus Chatzerothas, & ſubſtiterunt Chatzerothis.

[h] *Eclipſis nominis conjugati, ut ver. 14.*
[i] *ut Exod. 18. 18.*
[k] Heb. *occide me jam occidendo.*
[l] Heb. *menſem dierum: ſic infrà ver. 21.*
[m] *ſic accipitur hoc verbum Jehoſchu. 17. 16. & Judic. 21. 14. & 1. Reg. 14. 13.*
[n] Heb. *ut prophetarent, & non adderent* prophetare.
[o] Heb. *quis det ut totus po.*
[p] Heb. *expanderunt eas expandendo.*
[q] *id eſt, ſepulchra concupiſcentiæ.*

ANNOTATIO.

5 Gratis] *id eſt, vili pretio: hyperbole.* 6 Anima noſtra ar.] *exareſcimus & contabeſcimus penuria rerũ omnium.* 7 Bdellii] *gummi arboris bdellii, quod eſt tranſlucidum ſimile ceræ, teſte Plinio lib. 12. nat. hiſt. cap. 9.* 8 Humoris præſtantiſſimi] *ejus qui ſupernatat in oleo, nam illud præſtantiſſimum eſt, ut ſcribit Plutarchus lib. 7. συμποσιακῶν προβλημάτων cap. 3. Nec pugnat quod hic ſcribitur cum Exod. 16. 32. nam ita ſapore ſuo referebat cruſtulum mellitum, ut ſimul etiam haberet ſuavitatem olei præſtantiſſimi.* 10 Ipſius] *ſupple Moſchis, ut ipſe oſtendit ver. 13.* 23 Curta] *id eſt, finita minuta vé facultas, adeo ut non poſſit eouſque pertingere.* 24 Congregavit] *id eſt, juſſit convenire & ſe ſiſtere, etiam ſi duo ex illo idnõ fecerint, ver. 26.* 25 Tum prophetarent] *voluit enim Deus præſente ſigno populo toti vocationem eorum obſignare: ideo temporarium fuit in eis prophetiæ donum, ut Schauli contigit 1. Schemu. 10. 13.* 32 Compoſitè expa.] *ut melius a putredine conſervarentur.* 33 Erat adhuc] *completo menſe, de quo ſuprà ver. 20.* 35 Subſtiterunt] *occaſione ſequentis hiſtoriæ.*

CAPUT XII.

Mirjam & Aharon murmurantes ſe æquant Moſchi: ſed divinitus repreſſo utrique præfertur Moſche, & de Mirjamo ſeptiduanæ lepræ pœna ſumitur.

1 NAM oblocuta eſt [a] Mirjam cum Aharone contra Moſchẽ, propter uxorem illam [b] Cuſchidem quam duxerat, quòd uxorem Cuſchidem duxiſſet:
2 Ac dixerunt, an tantummodo per Moſchen locutus eſt Jehova? nónne etiam per nos locutus eſt? quod audivit Jehova.
3 (Vir autem ille Moſche [c] manſuetus erat valdẽ, præ omnibus hominibus qui *erant* in ſuperficie terræ)
4 Quapropter edixit Jehova repente Moſchi & Aharoni & Mirjamo, prodite vos tres ad tentorium conventus, & prodierunt ipſi tres.
5 Tum deſcendens Jehova in columna nubis,

bis,ſubſiſtit ad portã ipſius tentorii: cumq; vocaſſet Aharonem & Mirjamũ,prodierunt ambo.
6 Quibus dixit,audite nunc verba mea,ſi *eſt* propheta ex vobis *propheta* Jehovæ,per aliquã viſionem me ipſum notum facio ei,*aut* per ſomnium alloquor eum:
7 Non ſic ſervus meus Moſche, qui *eſt* in tota domo mea fidelis:
[a] Heb. *ore ad os.*
8 [a] In os alloquor eum,& [c] oſtendo, non *quidem* ænigmatibus,ſed ſimilitudinem Jehovę intuetur:quare igitur non timuiſtis obloqui contra ſervum meum,contra Moſchen?
9 Accenſa itaq; eſt in eos ira Jehovæ, & abiit.
10 Nubes enim illa receſſit a ſuperiore parte tentorii,ecce autem Mirjam leproſa *erat,alba* ſicut nix: cumq; reſpexiſſet Aharon ad Mirjamũ, ecce leproſa *erat.*
11 Quamobrẽ dixit Aharõ ad Moſchen,*attende* ad me domine mi,ne quęſo [c] imponas nobis peccati pœnã,quo ſtultè egimus & quo peccavimus
12 Me quæſo ſit *Mirjam* ſimilis [d] mortuo,[b] cujus dimidia caro exeſa eſt cùm egreditur ex utero matris ſuę.
[b] Heb. *qui cùm egreditur ex utero matris ſuæ, jam exſum eſt dimidium carnis ejus.*
13 Inclamante ergo Moſche Jehovam,dicendo, *Deus* fortis quæſo ſana nunc eam:
14 Edixit Jehova Moſchi,[e] ſi pater ejus ſputum inſpuiſſet in faciem ejus, annon rubore ſuffuſa eſſet ſeptem dies? ſecluditor ſeptem dies extra caſtra,& poſtmodum [f] aggregabitur.
15 Secluſa eſt itaque Mirjam extra caſtra ſeptem dies,ideo populus non eſt profectus donec aggregaretur Mirjam.
16 Poſtea verò profecti populus Chatzerothis, caſtrametati ſunt in deſerto Paranis.

ANNOTATIO.

1 Mirjam]*priùs nominatur quæ peccati aut or fuit,ideo in illam animadverſum eſt infrà verſ.*10. Cuſchidem] *Tzipporam Midjanitidem:vocantur autem Midjanitæ Cuſchitæ,non quòd ex Cuſcho progeniti eſſent, ſed quia obtinebant partem regionis Cuſchi,Gen.*10. 3 Manſuetus]*q.dicat, hanc injuriam ab illis modeſtè ferebat,ut erat injuriarum patientiſſimus.* 8 Oſtendo]*quæ illum ſcire volo,aut meipſum.* 11 Imponas]*imponi ſinas,ſed deprecare illam.* 12 Mortuo] *fœtui putreſcenti in utero.* 14 Si pater] *id eſt, ſi pater terrenus aliquod gravis in eam iræ ſignum edidiſſet, puderet eam ſaltem ſeptem dies redire in conſpectum ejus: quanto igitur magis eam pudere debet in his caſtris verſari hac plaga affectam, in quibus ego graviſſimè ab ea offenſus habito? ſecluditor igitur,&c.* Aggregabitur]*liberata a lepra in cœtum recipietur.*

CAPUT XIII.

Exploratores juſſu Dei in promiſſam terram præmittuntur: quibus poſt quadrageſimum diem reverſis, major pars eorum rem ita refert,ut populum ab aditu illius abſterreat.

*Deut.*1.
1 [d] POSTEA allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo,
2 Mitte [d] tibi viros qui explorent terrã Cenahhani,quam ego daturus ſum filiis Jiſraëlis, [a] virum unum pro una quaque tribu majorum ſuorum mittite,quemque principem inter eos.
[a] Heb. *virum unum, virum unum pro tribu.*
3 Miſit itaq; illos Moſche a deſerto Paranis [b] ex præſtituto Jehovæ: omnes viri illi,primarii filiorum Jiſraëlis erant.
[b] Heb. *ſecundum os.*
4 Hæc autem *ſunt* nomina illorum:pro tribu Rëubenis,Schammuahh filius Zacuris:
5 Pro tribu Schimhhonis, Scaphat filius Chori:
6 Pro tribu Jehudæ,Caleb filius Jephunæ:
7 Pro tribu Jiſſaſcaris,Jigeal,filius Joſephi:
8 Pro tribu Ephrajimi, Hoſcheuhh filius Nunis:
6 Pro tribu Binjaminis,Palti, filius Raphu:
10 Pro tribu Zebulunis,Gaddiel filius Sodi:
11 De tribu Joſephi,pro tribu Menaſchis,Gaddi filius Suſi:
12 Pro tribu Danis,Hhammiel filius Gemalli:
13 Pro tribu Aſcheris,Setur filius Micaëlis:
14 Pro tribu Naphtali,Nachbi filius Vophſi:
15 Pro tribu Gadis,Gëuël filius Maci.
16 Hæc *ſunt* nomina virorum illorum quos miſit Moſche ad explorandum terram illam:appellabatq; Moſche Hoſchehham filium Nunis, Jehoſchuhham.
17 Mittens ergo eos Moſche ad explorandum terram Cenahhani, edixit eis, aſcendite hac in meridiana plaga,& conſcendite iſtum montem.
18 Tum conſiderabitis terram illam,qualis ſit: & populum qui habitat in ea,utrum fortis ſit an debilis,utrum paucus ſit an multus:
19 Et qualis ſit ea terra in qua habitat, utrum bona ſit an mala:& quales civitates illæ in quibus habitat,utrũ [e] in caſtris an in munitis locis.
20 Rurſus qualis ſit ipſa terra, utrum pinguis ſit an macilenta,utrum ſint in ea arbores nẽcne: confirmate itaque vos ut accipiatis de fructu illius terrę : dies autem illi dies erant præcocium uvarum.
21 Aſcendentes igitur exploraverunt terram illam,a deſerto Sinis [f] Rechobum uſq;,quà venis Chamatham.
22 [g] Aſcendentes enim per meridianam plagam venerunt [c] Chebronem uſque, ubi erant Achiman,ſcheſchai, & Talmai nati ex [g] Hhanako: Chebron autem extructa fuerat ſeptem annis ante [d] Tzohhanem Ægypti.
[e] *aliàs urbs Arbathi, Gen.*23.2.
[d] *Tanim,qui Tanitico ſecundo Nilioſtio nomen dedit.*
23 Deinde pervenerunt uſque ad vallem Eſcholis, unde exciſo uno palmite cum botruvarum,deportaverunt eum palanga duobus *hominibus*: ſimiliter ex malogranatis & ficubus ejus *terræ.*
24 Locum illum vocavit *quiſque* vallem [e] Eſcholis,propter botrum Illum quem exciderunt inde filii Jiſraëlis.
[e] *id eſt, botrus.*
25 Reverſi autem ſunt ab exploratione illius terræ, [f] exactis quadraginta diebus:
[f] Heb. *a fine quadraginta d.*
26 Et abeuntes pervenerunt ad Moſchen & ad Aharonem & ad totum cœtum filiorum Jiſraëlis verſus deſertum Paranis [g] Kadeſchum:& relato illis ac toti cœtui negotio, oſtenderunt eis fructum illius terræ.
27 Narrantes itaq; [h] ei dixerunt, pervenimus ad terram illam quò miſeras nos:& certè affluens eſt lacte & mẽlle, atq; hic eſt fructus ejus.
28 Niſi quòd robuſtus *eſt* populus qui habitat in ea terra, & civitates ipſas munitas magnas valdè,etiamq; natos ex Hhanako vidimus ibi.
29 Hhamalek habitat in regione auſtrali, Chittæus verò & Jebuſæus & Emoræus habitat in ipſo monte,& Cenahhanæus habitat ad mare

mare & ad ripam Jardenis.

30 Et quamvis[e] compesceret[e] Caleb populum

[g] Heb. *ascendendo ascendamus.*

venientem ad Moschen (dicebat enim, [g] imò ascendamus ut hęreditariò possideamus eam: nã [h] omnino prævalebimus adversus eam)

[h] Heb. *prævalendo prævalebimus.*

31 Tamen alii viri qui ascenderant cum eo dicebant, non prævalebimus ascendendo ad istum populum, nam fortior est nobis.

32 Et induxerunt famam malam de terra illa quam exploraverant, in filios Jisraëlis, dicendo: terra illa per quam transivimus ad explorãdum eam, terra est[e] quæ consumit habitatores suos, & totus ille populus quem vidimus in ea, homines *sunt* [i] proceri.

[i] Heb. *mensurarum: ut* 1. *Chro.* 20. 6.

33 Præterea ibi vidimus gigantes filios Hhanaki, [k] qui superant reliquos gigantes, ita ut *videremur* in oculis nostris esse sicut locustæ, & sic essemus in oculis eorum.

[k] Heb. *præ aliis gigantibus.*

ANNOTATIO.

1 Posteà] *quàm Kadeschum Barnebhæ pervenerunt, inter quod & Paranem multæ fuerunt stationes, de quibus infrà* 33. *vide in ver.* 26. *& infrà* 32. 8. *Præcedentem autem versum ad hoc caput minimè pertinere tum argumentum rei, tum Hebræorum distinctio docet.* 2 Tibi] *populo tuo petenti, Deut.* 1. 22. 19 In castris] *apertis locis, ut sunt castra, ac minime muro cinctis.* 21 Rechobum] *Rechob & Chamath civitates conterminæ erant promissæ terræ ad radices Libani. q d. ingressi a parte meridiana penetrarunt usq; ad terminos Aquilonares.* 22 Ascendentes] *ut singuli vel bini singula loca, non omnes simul explorarent: quod manifestè ostendit Caleb Jehoschua.* 14. 12. *ubi Caleb sibi nominatim Chebronem deposcit eo nomine, & Jehoschuahh (qui unus erat exploratorum) dicit, audivi, &c.* Hhanako] *nomen proprium gigantis celeberrimi, quod deinde communiter omnibus gigantibus attributum est.* 26 Kadeschum] *civitatem Edomæis finitimam infrà* 20. 16. *decimam octavam stationem ab ingressu Paranis, infrà* 33. 36. 27 Ei] *Moschi & Aharoni.* 30 Compesceret] *animadvertens populum jam seditionem moliri.* Caleb] *& Jehoschuahh, infrà* 14. 6. *synecdoche.* 32 Quæ consumit hab.] *id est, durissima, ita ut in ea colendâ hominum vires consumantur.*

CAPUT XIIII.

Populus mala exploratorum relatione territus reditum in Ægyptum molitur, monitoribusq; mortem parat, donec Jehova se exhibet: qui subitum exitium minatus, de precatione Moschis flectitur, ita tamen ut eis ab ingressu promissæ terræ exclusis mortem in deserto decernat, ideoq; jubeat in desertum retrocedere: Hi autem pertinaces dum contra Dei jussum progredi contendunt, ab hostibus cæduntur.

1 QUA *fama* accepta totus populus ediderunt vocem suam, fleveruntque populus nocte illa.

2 Et murmurarunt contra Moschen & contra Aharonẽ omnes filii Jisraëlis: dicebant enim ad eos totus cœtus, utinam mortui essemus in terra Ægypti, aut in deserto hoc utinam moreremur.

3 Nam quorsum Jehova adducit nos, in terram istam ut cadamus gladio? *quorsum* uxores nostræ & parvuli nostri sint prædæ? an non melius esset nobis redire in Ægyptum?

[a] Heb. *vir ad fratrem suum*

4 Dicebantque [a] alter ad alterum, constituamus [b] ducem, & revertamur in Ægyptum.

[b] Heb. *caput.*

5 Tum prociderunt Mosche & Aharon super faciem suam, coram tota congregatione cœtus filiorum Jisraëlis.

6 Jehoschuahh verò filius Nunis & Caleb filius Jephunnæ, ex illis qui exploraverant terram, lacerarunt vestimenta sua:

7 Et allocuti sunt totum cœtum filiorum Jisraëlis dicendo, terra per quam transivimus ad explorandum eam, terra *est* [c] perquàm optima.

[c] Heb. *bona valdè valdè.*

8 Si delectatur nobis Jehova, introducet quoque nos in terram istam & dabit eam nobis, terram quę *est* affluens lacte & melle.

9 Tantummodò contra Jehovam [d] ne rebellate, præterea vos ne timete populum istius terræ, nam[d] cibus noster sunt: recessit [d] umbraculum eorum ab eis, & Jehova *est* nobiscum, ne timete eos.

[d] Heb. *umbra, effectus pro causa: metonymicè.*

10 Tunc [e] deliberabãt totus cœtus ut obruerent eos lapidibus: sed gloria Jehovæ apparuit in tentorio conventus omnibus filiis Jisraëlis:

[e] Heb. *dicebant.*

11 Dixitque Jehova ad Moschen, quousque provocabunt me populus hic? & quousque non credent mihi ad omnia illa signa quæ feci in medio ejus?

12 Percutiam eum peste & dispellam eum, te autem efficiam ingentem, magnam & robustiorem hac.

13 Dixit verò Mosche ad Jehovam, atqui audirent Ægyptii, e quorum medio feciśti virtute tua ut ascenderet hic populus,

14 Ac dicerent, cum habitatore istius terræ (audiverunt enim te Jehovam *esse* in medio populi hujus, quia tu Jehova [f] oculo conspiciendus appares, quòd nubes tua residet super illos ac in columna nubis antecedis eos interdiu, & in columna ignis noctu)

[f] Heb. *oculo ad oculũ apparere, id est, non eminus, aut obscurè.*

15 Si inquam morte afficeres populum hunc, [g] omnes ad unum, loquerentur gentes illæ quæ audiverunt famam tuam dicendo,

[g] Heb. *tanquam virum unum.*

16 [h] Propterea quòd non potuit Jehova introducere populum hunc in terram illam, quam juramento promiserat eis, ideò[f] jugulavit eos in hoc deserto.

[h] Heb. *ex non posse.*

17 Nunc igitur[f] magnificetur quæso virtus Domini, quemadmodum pronunciasti dicendo,

18 Jehova *est* longanimis & multus benignitate, condonans iniquitatem & defectionem, qui prorsus non absolvit sontem, visitans iniquitatem patrum in filios, in nepotes & abnepotes:

Exod. 34 6.

19 Condona quæso iniquitatem populi hujus pro magnitudine benignitatis tuæ, & prout cõdonasti populo huic ab Ægypto hucusque.

20 Cui dixit Jehova, condono secundum verbum tuum:

21 Veruntamen *ne* vivam ego, nec impleatur gloria Jehovæ tota terra:

22 (Quia omnes isti homines qui viderunt gloriam meam & signa mea quæ feci in Ægypto, & in deserto hoc, tentarunt me jam [i] decies & non auscultarunt voci meæ)

[i] Heb. *decem vicibus: numerus finitus pro infinito.*

23 Si viderint, erram illam quam juramento promisi patribus eorum: nulli inquam qui provocarerunt me videbunt eam.

24 At servum meum Calebum, quia fuit[f] spiritus alius cum eo & [k] plenè secutus est me, ideò inducam

[k] Heb. *implevit ire post me.*

inducam ipſum in terram [e] in quam venerat, & ſemen ejus hęreditariò poſſidebit eam.

25 Sed Hhamalekita & Cenahhanæus conſiliit in [f] iſta valle: cras reverſimini & [l] [f] veſtro bono proficiſcimini in deſertum, via *ad* mare algoſum.

26 Deinde allocutus eſt Jehova Moſchen & Ahronem, dicendo,

27 Quouſque auſcultavero cœtui huic malo qui *ſunt* murmuratores adverſum me? quouſque murmura filiorum Jiſraëlis qui *ſunt* murmurantes contra me, audivero?

28 Dicito ad eos, *ne* vivam ego, dictum Jehovæ, niſi quemadmodum [g] locuti eſtis [m] audiente me, ita fecero vobis.

29 *Niſi* in deſerto hoc eciderint cadavera veſtra & omnes [h] numerati veſtri in toto numero veſtro, a nato viginti annos & deinceps, qui murmuraſtis adverſum me:

30 Si vos ingreſſuri eſtis in terram, in qua *juravi* tollens manum meam me collocaturum vos, præter Calebum filium Jephunnæ, & Joſchuhham filium Nunis.

31 Parvulos autem veſtros, de quibus [i] dixiſtis, prædæ erunt, utique introducam ipſos ut [n] fruantur ea terra quam ſpreviſtis.

32 Cadavera ergo veſtra, *quod ad* vos, cadent in hoc deſerto:

33 Filii verò veſtri [k] paſcentes in deſerto quadraginta annos, [l] ferent pœnam ſcortationum veſtrarum, donec deficiant cadavera veſtra in deſerto.

34 Pro numero dierum quibus exploraſtis terram, quadraginta dierum, [o] unoquoque die in annum *verſo*, feretis pœnam iniquitatum veſtrarum quadraginta annos: ſic experiemini [p] pœnam abruptionis a me.

35 Ego Jehova locutus ſum, *mentiar* niſi hoc fecero toti cœtui malo huic qui congregati ſuerunt contra me: in deſerto iſto deficient, & ibidem morientur.

36 Quamobrem viri illi quos miſerat Moſche ad explorandum terram (propterea quòd reverſi, ad murmurandum incitarunt contra eum totum cœtum, inducendo famam malam de terra illa)

37 Viri inquam illi qui induxerunt famam de terra illa malam, mortui ſunt [q] plaga illa coram Jehova.

38 Jehoſchuahh verò filius Nunis & Caleb filius Jephunnæ vivi remanſerunt ex viris illis, qui iverant ad explorandum terram illam.

39 Elocuto autem Moſche omnia verba illa apud omnes filios Jiſraëlis, luxeruut populus valdè.

40 Deinde cùm manè ſurrexiſſent ut aſcenderent verticem illius montis, dicendo, [r] præſtò ſumus ut aſcendamus in locum illum de quo dixerat Jehova, nam [s] peccavimus:

41 Dixit Moſche, quare tranſgredimini vos [t] præſtitutum Jehovæ? atqui hoc non ſucceder.

42 Ne aſcenditote, nam non *erit* Jehova in medio veſtri, ut non afficiamini plaga coram hoſtibus veſtris.

43 Hhamalekita enim & Cenahhanæus [u] ibi *eſt* ante vos, cujus gladio caderetis: quandoquidè averſi eſtis [x] a ſequendo Jehova, neque futurus eſt Jehova vobiſcum.

44 Nihilominus contenderunt in altum ut aſcenderent verticem illius montis: ſed arca fœderis Jehovæ & Moſche non diſceſſerunt e medio caſtrorum.

45 Quapropter deſcendit Hhamalekita & Cenahhanæus qui conſiſtebat in monte illo, & percutientes eos contuderunt eos Chormam uſque.

[l] Heb. *vobis.*

[m] Heb. *in auribus meis.*

[n] Heb. *cognoſcant.*

[o] Heb. *die in annum, die in annum.*

[p] Heb. *fractionem vel abruptionem meam: metonymia uſitata. hanc autẽ eſſe ſignificationem oſtendit conjugatum verbum ſupra 32.7. & 9.*

[q] Heb. *nos.*

[r] Heb. *ad nos.*

[s] Heb. *peccavimus.*

[t] Heb. *os.*

[u] Heb. *ecce.*

[x] Heb. *a retro.*

ANNOTATIO.

9 Ne rebellate] *conſtituendo ducem, & in Ægyptum redeundo contra voluntatem ejus, Deut.17.17.* Cibus noſter] *id eſt, tam facilè illos abſumemus quàm facilè conſumitur cibus.* Umbraculum] *id eſt, omni præſidio nudati ſunt & externæ injuriæ expoſiti.* 16 Jugulavit] *violenta morte e medio ſuſtulit: ſynecdoche.* 17 Magnificetur] *appareat magnitudo virtutis domini, & in hoc negocio explicetur.* 24 Spiritus] *id eſt, alio animo fuit quam illi præditus, ita ut plenè voluntatem meam ſequeretur.* In quam] *in Chebronis agrum, ſuprà 13.22. & Jehoſchu.14.9.* 25 Iſta valle] *ab altera parte montis: præmonet fore ut monte occupato Jiſraëlitas invadant, ideoq; jubet eos retrocedere.* Veſtro bono] *ut eventus docuit infrà ver.45.* 28 Locuti] *ſuprà ver.2.* 29 Numerati] *de quibus ſuprà cap.1. & 2.* 31 Dixiſtis] *ſuprà ver.3.* 33 Paſcentes] *incertis ſedibus vagantes, ut grex paſcui causâ vagatur per deſertum.* Ferent pœnam] *dum iſta quadraginta annorum morâ exhibitio terræ promiſſæ differetur.* 37 Plaga illa] *peſte, quam interminatus fuerat ſuprà ver.12.* 40 Peccavimus] *agnoſcimus nos peccaviſſe ut 2. Schem. 24.10. cùm videlicet nolum us aſcendere, ſed reditum in Ægyptum cogitavimus, ſuprà ver.3. & 4.* 43 Ibi eſt ante vos] *id eſt, jam ſummum montem ante vos occupavit.*

CAPUT XV.

Ingreſſuris promiſſam terram renovat mandata de muneribus ad ſacrificia adjungendis, peregrinum in eis æquans indigenæ, primitias maſſæ quoties piuſitur offerri jubet: rationem expiandi cœtus aut privati a peccato per errorem commiſſo ſtatuit, illiusq; puniendi qui protervè tranſgrediatur, ut factum eſt eo qui violavit ſabbathum: poſtremò peniculamenta oræ veſtimenti apponi jubet, ut perpetua monumenta obſervandæ Legis.

1 POSTEA allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

2 Alloquere filios Jiſraëlis & edicito eis, cùm perveneritis in terram habitationum veſtrarum, quam ego daturus ſum vobis,

3 Si facietis igne abſumendum Jehovæ holocauſtum aut ſacrificium, nuncupando votum, aut in voluntaria oblatione aut in ſolennitatibus veſtris, parando odorem gratum Jehovæ ex armento aut ex grege:

4 Tunc qui offert oblationem ſuam, afferto Jehovæ, *in* munus [a] decimam *Ephæ* ſimilæ commiſtam olei quarta hinis,

5 Et vini in libamen quartam hinis, parato in holocauſto aut in ſacrificio pro unoquoq; agno

6 Aut pro ariete parato munus ſimilæ duas decimas, miſtæ olei tertia hinis,

7 Et vini in libamen tertiã hinis, offerto odo-

[a] Heb. *decimæ ſimilæ ſic deinceps.*

rem

rem gratum Jehovæ.
8 Quòd ſi parabis juvencum [b] ſubrumum *in* holocauſtum aut ſacrificium, nuncupando votum aut euchariſticum Jehovæ,
9 Tunc offerto cum juvenco ſubrumo munus,tres decimas *Ephæ* ſimilæ miſtæ olei dimidio hinę:
10 Et vini offerto in libamen dimidium hinę: igne abſumendum odoris grati Jehovę.
11 Sic fiat in bovem unumquemque aut in arietem unumquemque, aut in parvam pecudem ex ovibus aut ex capris.
12 Pro numero quem parabitis, ſic facitote in unumquemque pro numero eorum.
13 Omnis indigena ſic parato iſta, offerendo igne abſumendum odoris grati Jehovæ.
14 Similiter ſi peregrinetur apud vos peregrinus aut [c] inquilinus in generationibus veſtris, cùm parabit igne abſumendum odoris grati Jehovæ,quemadmodum facturi eſtis, ita facito.
15 Huic congregationi, vobis & peregrino qui peregrinatur *apud vos*, ſtatutum idem *eſto*: ſtatuto perpetuo per generationes veſtras, " ut vos ita peregrinus erit coram Jehova.
16 Lex eadem & ratio eadem eſto vobis,& peregrino qui peregrinatur apud vos.
17 Item allocutus eſt Jehova Moſchen dicendo:
18 Alloquere filios Jiſraëlis & edicito eis, cùm perveneritis in terram illam, quò ego ſum adducturus vos:
19 Tum eſto comedentibus vobis de pane illius terræ,ut offeratis oblationem Jehovæ.
20 [d] Primitias cujuſque maſſæ veſtrę placentam offerte *in* oblationem : " ſicut oblationem [e] *ex* area, ſic offerte illam.
21 Ex primitiis cujuſq; maſſæ veſtrę date oblationem Jehovæ,per generationes veſtras.
22 Cùm autem errabitis non facientes "omnia mandata iſta, quæ elocutus eſt Jehova Moſchi,
23 Omnia *inquam* quæ præcepit vobis Jehova [f] per Moſchen, "ex quo die præcepit *illa* Jehova & deinceps per generationes veſtras:
24 Tùm eſto,ſi [g] non animadvertente ipſo cœtu commiſſum eſt *illud* per errorem, ut parent totus ille cœtus Juvencum ſubrumum unum in holocauſtum,in odorem gratum Jehovæ,& munus libamenq; ejus pro ratione ejus: præterea hircum e capris unum in peccatum.
25 Et expiationem facito ſacerdos pro quoque cœtu filiorum Jiſraëlis ut condonetur eis: quia error eſt, & ipſi oblationem ſuam igne abſumendam Jehovæ,peccatumq; ſuum adduxerunt coram Jehova pro errore ſuo:
26 Hoc condonabitur cuique cœtui filiorum Jiſraëlis,& peregrino qui peregrinatur inter eos,quia toti illi populo accidit per errorem.
27 Quòd ſi anima una peccaverit per errorem, ea offerto capram [h] anniculam in peccatum.
28 Et expiationem facito ſacerdos pro anima quæ erravit peccato per errorem, coram Jehova, expiando pro ea ſic condonabitur ei:
29 Indigenæ ex filiis Jiſraëlis, & peregrino qui peregrinatur inter eos : lex eadem eſto vobis,committenti *peccatum* per errorem .
30 Anima verò illa quæ commiſerit " elata manu,ſive ex indigenis ſive ex peregrinis,Jehovam afficit probro: omnino excinditor anima illa e medio populi ſui.
31 Quia verbum Jehovæ ſprevit,& mandatum ejus irritum fecit,[i] omnino excinditor anima illa,iniquitas ejus in ea *eſt*.
32 Cùm autem eſſent filii Jiſraëlis in deſerto illo,invenerunt quendam colligentem ligna in die ſabbathi:
33 Quem adducentes *ii* qui invenerant illum colligentem ligna,ad Moſchen & ad Aharonem & ad totum cœtum:
34 Poſuerunt eum in cuſtodia,quia non fuerat declaratum quid faciendum eſſet eo.
35 Edixit autem Jehova Moſchi, [k] omnino morte afficitor vir ille, obruito eum lapidibus totus cœtus extra caſtra.
36 Educentes itaq, totus cœtus illum extra caſtra,obruerunt illum lapidibus ita ut mortuus eſſet,quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.
37 Item allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:
38 Alloquere filios Jiſraëlis & edicito eis, ut faciant ſibi "peniculamentũ in oris veſtimentorum ſuorũ per generationes ſuas, & adhibeant peniculamento ipſius oræ filum hyacinthinum.
39 Hoc eſto vobis peniculamentum,ut videntes illud recordemini omnium mandatorum Jehovæ & faciatis ea, ac [l] non attentà obſervatione ſequamini animum veſtrum & oculos veſtros quæ vos ſequentes ſcortamini.
40 Ut *inquam* recordemini & faciatis omnia mandata mea,& ſitis ſancti Deo veſtro.
41 "Ego Jehova Deus veſter, qui eduxi vos e terra Ægypti ut ſim vobis in Deum,ſum Jehova Deus veſter.

[b] Heb. *filium bovis ſic ver.* 24.
[c] Heb. *qui eſt in medio veſtri: periphraſis inquilini.*
[d] Heb. *principium maſſarum veſtrarum: ſic ver.* 21.
[e] Heb. *area: de qua Levi.* 2.14.
[f] Heb. *per manũ Moſchis.*
[g] Heb. *longè ab oculis cœtus.*
[h] Heb. *filiam anni ſui.*
[i] Heb. *excindendo excinditor.*
[k] Heb. *morte morietur.*
[l] Heb. *non exploretis poſt cor veſtrum & poſt oculos veſtros, poſt quæ ſcortamini.*

ANNOTATIO.

15 Ut vos] *id eſt, eodem loco apud me quo vos habeb itur, qui genere eſtis Jiſraëlitæ. de peregrino autem loquitur qui Dei doctrinam amplexus eſt.* 20 Sicut oblationem] *id eſt, pro quantitate maſſæ tuæ, ut ſit in ſegetibus, Levit.* 2. 22 Omnia mandata iſta] *ad externum Dei cultum pertinentia, de quibus hoc cap. loquitur: nam hac ratione lex hæc diſtinguitur ab ea quæ habetur Levit.* 4. *de errore totius cœtus Jiſraëlitarum.* 23 Ex quo] *inde ab hoc tempore quo legem hanc fero.* 30 Elata manu] *i. protervè neq; Deum neq; homines metuens aut curans, non clàm aut reconditâ manu, ſed apertè exertâq; manu contravenerit.* 38 Peniculamentum] *ſic vocant Ennius & Lucilius genus ſegmenti carminati quaſi in penicillos ſecti: ſilia abiens, quod vulgus frangiam nominat, Germani franzen: & ita ab Onkelo & Hebræorum doctiſſimis accipitur.* 41 Ego Jehova] *q. d. etiamſi patres veſtros a promiſſa terra exclusi, non tamen idcò ſum vobis infenſus, ſed Deus veſter maneo.*

CAPUT XVI.

Korach Levita ſacerdotii ambitu ſeditionem movens contra Moſchen & Aharonem, divinitus cum ſuis conjuratis & omnibus eorum facultatibus partim igne partim hiatu terræ intercidentibus perit.

1 ASSUMPSIT autem *homines* Korach filius Jitzharis filii Kohathi filii Levi, ſimiliter Dathan & Abiram filii Eliabi, & On filius Pelethi filii Rëubenis:

2 Ut:

2 Ut inſurgentes ſiſterent ſe coram Moſche, *Korach* & homines ex filiis Iſraëlis ducenti quinquaginta, principes cœtus, ' convocati e cœtu, homines [a] celebres.

[a] Heb. *nominati, ut Gen. 6.4.*

3 Et congregantes ſe adverſus Moſchen & adverſus Aharonem dixerunt ad eos, plus ſatis *arrogatis* vobis, nam totus hic cœtus, hi omnes ſunt ſancti, & inter eos *eſt* Jehova: quare ergo effertis vos ſuper congregationem Jehovæ?

4 Quo audito Moſche, procidit in faciem ſuam

5 Deinde allocutus eſt Korachũ & totũ cœtũ ejus dicendo: manè cùm illuxerit, planè notum faciet Jehova eum qui ipſius *eſt*, & ' qui ſanctus *eſt*, & quem admovit ad ſe: nam eum quem elegerit, admovebit ad ſe.

6 Hoc facite, ſumite vobis thuribula, Korach cum toto cœtu ſuo:

7 Inditoq; eis igne imponite eis thus coram Jehova cras, eritq; is quem elegerit Jehova, ille ipſe ſanctus: plus ſatis *arrogatis* vobis filii Levi.

8 Cùm dixiſſet Moſche ad Korachum, audite nunc filii Levi:

9 ' An parva res *eſt* præ vobis, quòd ſeparavit Deus Iſraëlis vos a cœtu Iſraëlis admovendo vos ad ſe, ut exerceatis miniſterium tabernaculi Jehovæ, ſtantes coram hoc cœtu ' pro miniſterio eorum?

10 Admovit enim te & omnes fratres tuos filios Levi tecum: & quæratis etiam ſacerdotiũ?

11 Idcircò tu & totus cœtus tuus *ii eſtis* qui congregatis vos adverſus Jehovam: Aharon verò quid *eſt* ut murmuretis contra eum?

12 Mittente autem Moſche vocatum Dathanem & Abiramum filios Eliabi, dixerunt, non aſcendemus:

13 An parum eſt quòd feciſti ut aſcenderemus e terra affluente lacte & melle, ad morte afficiendum nos in iſto deſerto, quòd [b] etiam continenter imperium tibi aſſumis in nos?

[b] Heb. *facis te principem ſuper nos etiam te principem faciendo.*

14 ' Etiam non introduxiſti nos in terram affluentem lacte & melle, nec dediſti nobis ' poſſeſſionem agri aut vineæ: an ' oculos iſtorum hominum fodies? non aſcendemus.

15 Tùm accenſus ira Moſche valdè, dixit ad Jehovam, ' ne reſpicito ad munus eorum: ne aſinũ quidem unum ab eis uſurpavi, neq; malo affeci ullum ex eis.

16 Cùm ergo edixiſſet Moſche Koracho, tu & totus cœtus tuus eſtote coram Jehova, tu *inquã*, & illi cum Aharone cras:

17 Et accipientes quiſque thuribulum ſuum, indito illis thure admovetote coram Jehova quiſque thuribulum ſuum, ducenta quinquaginta thuribula, tu quoque & Aharon quiſq; thuribulum ſuum:

18 Acceperunt quiſque thuribulum ſuum, & indito eis igne impoſuerunt eis thus: ſtantibus ad portam tentorii conventus tùm Moſche tùm Aharone.

19 Congregavitq; contra eos Korach totum cœtum ſuum ad portam tentorii conventus, ubi apparuit gloria Jehovæ toti cœtui.

20 Et allocutus eſt Jehova Moſchen & Aharonem, dicendo:

21 Separate vos e medio cœtus hujus, ut conſumam eos [c] momento.

[c] Heb. *puncto. momentum eſt, tempus admodum exiguum.*

22 Qui procidentes in faciem ſuam dixerunt, *Deus* fortis, Deus ſpiritum, *Deus* omnis carnis: hic vir unus peccaverit, & contra totum hunc cœtum efferveſces?

23 Iterum allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo,

24 Alloquere cœtũ dicendo, recedite a circuitu tabernaculi Korachi, Dathanis & Abirami.

25 Surgens itaque Moſche ivit Dathanem & Abiramum verſus, [d] ſequentibus eum ſenioribus Iſraëlis:

[d] Heb. *ibant poſtea.*

26 Et allocutus eſt cœtum, dicendo, recedite nunc a tentoriis iſtorum improborum hominũ, & ne attingite quicquam quod illorum ſit: ne conſumamini in omnibus [e] pœnis eorum.

[e] Heb. *peccatis, noxa conſequens ex admiſſo dente.*

27 Itaque receſſerunt a tabernaculo Korachi, Dathanis, & Abirami circumquaque, Dathan verò & Abiram [f] egreſſi ſtabant quiſque in oſtio tentorii ſui cum uxoribus ſuis, filiis que ſuis, & parvulis ſuis.

[f] Heb. *egreſſi erant ſtantes hypallage.*

28 Quibus dixit Moſche, hac *re* cognoſcetis Jehovam miſiſſe me ad faciendum omnia opera iſta, non autem [g] ex me *veniſſe ad faciendum ea.*

[g] Heb. *a corde meo.*

29 Si ut moriuntur omnes reliqui homines morientur iſti, & [h] animadverſione omnium reliquorum hominum animadvertetur in eos: ne Jehova miſerit me.

[h] Heb. *viſitatione omnium hominum viſitabitur per eos.*

30 Sin autem [i] aliquid novi patrabit Jehova, & aperiens hùmus os ſuum abſorbebit eos cum omnibus quæ eorum *ſunt*, deſcendentque vivi in ſepulchrum, tunc cognoſcitote homines iſtos provocaſſe Jehovam.

[i] Heb. *creationem creavit,*

31 Fuit ergo cùm abſolveret eloqui omnia verba hæc, ut finderetur hum' quę ſuberat illis,

32 Et aperiens terra os ſuum abſorberet eos & domos eorum, ' omnes etiam homines qui *erant* Korachi, & omnes facultates ejus.

33 Ita deſcenderunt illi cum omnibus quę ipſorum *erant*, vivi in ſepulchrum: & operiente eos terra perierunt e medio congregationis.

34 Omnes verò Iſraëlitæ qui *erant* circa illos, fugerunt ad vocem illorum: dicebant enim, fugiamus, ne abſorbeat nos terra.

35 Prętereà ignis egreſſus eſt a Jehova, & abſumpſit ducentos quinquaginta illos viros, qui admoverant thus.

ANNOTATIO.

2 Convocati e] *vide ſuprà in* 1.16. 5 Qui ſanctus eſt] *qui ſanctificatus eſt ut ſacerdotio fungatur mihi, quod declarant proximè ſequentia verba.* 9 An parva res] *an minoris facitis quàm ut conveniat vobis?* Pro miniſterio] *quo ipſis fuerat miniſtrandum Deo: vide ſuprà* 3.7. 14 Etiam non introd.] *cùm ad ejus fines perveniſſemus, feciſti ut retrocederemus. ſuprà* 14. Poſſeſſionem] *cujus causâ nos tibi devinctos teneas.* Oculos] *an nobiſcum tanquam cum cæcis te acturum arbitraris, ut tuas fraudes non videamus?* 15 Ne reſpicito] *ne acceptum ſit tibi, ut Gen.* 4.4. 32 Omnes etiam homines] *exceptis filiis ejus, ut habetur infrà* 26.11.

CAPUT XVII.

Deus ſeditioſorum thuribula ad tegendum altare adhiberi jubet in monimentum Iſraëlitis: Populo toto ex ſuperiore clade in Deum murmurante, plaga a Deo immiſſa per Aharonem cohibetur, & novo miraculo florentis virgæ vocatio Aharonis confirmatur ata murmurandi causâ præciſâ, populus perculſus remedii quærit

1 Tum

1 TU M allocutus est Jehova Moschen, dicendo:
2 Edicito Elhhazari filio Aharonis sacerdotis, ut tollat thuribula ista e medio incendii, ignē verò eorū dispergat illuc, (sancta enim sūt)
3 Thuribula istorum qui peccatores *fuerunt* in animas suas, e quibus faciunto [a] ductiles laminas obducendas altari, nam admoverunt illa coram Jehova, ideò sancta sunt: & sunto in signum Jisraëlitis.
4 Assumpsit itaque Elhhazar sacerdos thuribula illa ærea quæ admoverant ii qui fuerunt exusti, [d] diduxeruntq; ea [b] obducenda altari.
5 (In monimentum filiis Jisraëlis, ne accedat quisquā extraneus qui ex semine Aharonis non *est*, ad adolendum suffitū coram Jehova: ut non sit sicut Korach, & sicut cætus ejus) quem admodnm edixerat Jehova ipsi per moschen.
6 Sed murmurarunt totus cœtus filiorum Jisraëlis postridie contra Moschen & contra Aharonem, dicendo: vos morte affecistis populū Jehovę.
7 Fuitque congregato cœtu contra Moschen & contra Aharonem, ac respicientibus ad tentorium conventus, ut ecce operiret illud nubes ipsa: apparebat enim gloria Jehovæ.
8 Venit ergo Mosche & Aharon ante tentorium conventus.
9 Et allocutus est Jehova Moschen, dicendo,
10 [c] Recedite e medio hujus cœtus, ut absumam eos [d] momento: [e] qui prociderunt in faciem suam.
11 Edixitq; Mosche Aharoni, accipe thuribulum, inditoque ei igne ex altari & impositō thure, citò propera ad cœtum, & expiationem facito pro eis: exivit enim fervens ira a facie Jehovę, iam incepit ipsa plaga.
12 Quo accepto Aharon, quemadmodum edixerat Mosche, cùm accurreret in medium cœtus (ecce autem inceperat plaga illa in populo) indito thure expiationem fecit pro populo.
13 [f] Cumque staret inter mortuos & inter vivos, cohibita est plaga illa.
14 Fuerunt autem qui mortui sunt ista plaga quaterdecies mille septingenti, præter mortuos ob negotium Korachi.
15 Deinde reverso Aharone ad Moschen versus portam tentorii conventus, cum plaga jam cohibita esset:
16 Allocutus est Jehova Moschen, dicendo:
17 Alloquere filios Jisraëlis, & accipe ab eis [e] singulas virgas pro paterna familia, ab omnibus ducibus eorum secundum paternam familiam suam duodecim virgas, cujusq; nomen inscribito virgæ ejus.
18 Nomen verò Aharonis inscribito virgę Levi: nam virga una *est* in quenque [f] primarium familiæ paternæ suæ.
19 Et relinquito illas in tentorio conventus, coram [g] testimonio ubi convenire soleo vos.
20 Eritque ut ejus quem elegero, virga floreat: sic sedando *avertam* a me murmura filiorum Jisraëlis, quibus murmurant contra vos.
21 Quæ cùm elocutus esset Mosche filiis Jisraëlis, dederunt ei omnes duces eorum [g] virgas singulas in duces singulos domus paternæ suæ, duodecim virgas: *eratq;* virgā Aharonis inter virgas illorum.
22 Reliquit autem Mosche virgas illas coram Jehova, in tentorio testimonii.
23 Et fuit postridie, ingresso Mosche in tentorium testimonii, ut ecce floruisset virga Aharonis pro familia Levi, producens enim germē emiserat florem, & educabat mygdala.
24 Protulitque Mosche omnes virgas illas a cōspectu Jehovæ ad omnes filios Jisraëlis, quas cùm aspexissent, receperunt quisq; virgam suā.
25 Edixit autem Jehova Moschi, refer virgā Aharonis ante testimonium, [h] observandam in signum contra deditos rebellioni: ut [i] auferas a me murmura eorum, ac non moriantur.
26 Quod fecit Mosche, quemadmodum præceperat ipsi Jehova, sic fecit.
27 Tunc allocuti sunt filii Jisraëlis Moschen, dicēdo, [k] en expiramus, perimus, omnes perimur.
28 Quicunque [k] propè accedit ad tabernaculum Jehovę, moriturus est: nunquid conficiemur expirando?

[a] Heb. *ductiones laminarū, obductionem pro altari.*
[b] Heb. *obductionem pro altari, ut ver. 3.*
[c] Heb. *efferte vos.*
[d] Heb. *quasi momento, ut suprà 15.21.*
[e] Heb. *virgā virgam.*
[f] Heb. *caput.*
[g] Heb. *virgā in ducem unum, virgam in ducem unum.*
[h] Heb. *ad observationem in signum filiis rebellionis.*
[i] Heb. *absumas.*
[k] Heb. *accedit accedit.*

ANNOTATIO.

2 Illuc] *procul a sanctuario, quò res immundæ abjiciebantur extra castra.* 3 In animas] *qui sibi ipsis causa exitii peccatis suis fuerunt.* 4. Diduxeruntq;] *bractearii.* 10 Qui prociderunt] *orantes & deprecantes supplicium a populo.* 13 Cumq; staret] *ut plagæ ulterius serpenti se se objiceret.* 18 Nam virga] *q.d. etiamsi tribum Levi in duas partes distinxi, sacerdotum & Levitarum, in hac tamen ut in reliquis virgam unam esse volo, & Aharonem totius generis principem.* 19 Testimonio] *arca testimonii, in loco sacratiore ubi arca est.* 27 En] *sensus est, superiora exempla evincunt Deum nobis infensum esse: cuperemus autem ad ejus tabernaculum, ut cum eo reconciliemur, accedere: atqui mors proposita est propiùs accedentibus: quid igitur faciendum ut desinamus interire?*

CAPUT XVIII.

Deus Aharonem & filios officii sui admonet, Levitas verò eis in ministerio sacro subjicit, certa illis ministeria designans: utrisq; prospicit de alimentis a populo subministrandis ex oblationibus & decimis.

1 [a] QUA PROPTER dixit Jehova ad Aharonem, tu & filii tui & [b] familia patris tui tecum [c] portabitis iniquitatem sanctuarii: nam tu & filii tui tecum portabitis iniquitatem sacerdotii vestri.
2 Atq; etiam fratres tuos tribum Levi tribū paternam tuam admovebis tecum, ut adjuncti tibi ministrent tibi (tu autem & filii tui tecum ministrabitis [d] ante tentorium testimonii)
3 Et ut [e] observent observationem tui & observationem totius tentorii; sed ad vasa sanctuarii & ad altare ne accedunto, ut non moriantur tum ipsi [f] tum vos.
4 Adjunguntor verò tibi & observanto observationem tentorii conventus in toto ministerio tentorii: & nullus [g] extraneus accedito vobiscum.
5 Vos autem observabitis observationem sanctuarii & observationem altaris: sic non erit deinceps fervens ira contra filios Jisraëlis.
6 Etenim ego, ecce, desumpsi fratres vestros Levitas e medio filiorum Jisraëlis: vobis dono

dantur pro Jehova, ad ministrandum ministerium tentorii conventus.

7 Tu ergo & filii tui tecum: observate sacerdotium vestrum in omni negotio altaris quod *erit* intra ipsum velum ut ministretis: [a] dativo ministerio dono sacerdotiũ vestrũ, ideo extraneus qui propè accesserit, morte plectetur.

8 Præterea dixit Jehova ad Aharonem, ecce insuper ego do tibi ad observationem oblationes meas: ex omnibus rebus sanctis filiorum Jisraëlis tibi do eas propter [c] unctionem, & filiis tuis in statutum perpetuum.

9 Hoc esto tuum, e rebus sanctis sanctarum *servatiũ* [d] ab igne. omnis oblatio eorum ex omni [e] munere eorum, & ex omni peccato eorum, & ex omni reatu eorum quæ restituent mihi, res sancta sanctarũ tua esto & filiorum tuorũ.

10 [b] In sanctiore loco comedito illud: omnis mas comedet illud, res sancta esto tibi.

11 Hoc quoque tuum *esto*, elatio doni eorum cum omnibus [c] *donis* filiorum Jisraëlis quæ agitantur, tibi do illa & filiis tuis filiabusq; tuis tecum statuto perpetuo: quisquis mundus *erit* in familia tua, comedet illud.

12 Quodvis [d] opimum oleum & quodvis opimum musti ac frumenti, primitias eorum quas dederint Jehovæ, do tibi.

13 Primitiæ omnium quæ fuerint in terra illorum, quas attulerint Jehovæ, sunto tuæ: quisquis mundus *erit* in familia tua, comedet ex eis.

14 Omne devotum in Jisraële, tuum est.

15 Quicquid aperit vulvam ex omni carne quã oblaturi sunt Jehovæ tam ex homine quàm ex jumentis tuum esto: sed [e] omnino redimi jubeto primogenitum hominis, primogenitum quoq; jumenti immundi redimi jubeto:

16 [f] Redimendos autem illorum a nato uno mense redimi jubeto secundum æstimationem tuam, argenti quinq; siclis prout est siclus sanctuarii: viginti obolorum est:

17 Primogenitum verò bovis, aut primogenitum ovis, aut primogenitum capræ ne finito redimi, res sancta sunt: sanguinem eorum spargito super altare, & adipem illorum adoleto, *ut sit* igne absumptus in odorem gratum Jehovæ.

18 Et caro eorum tua esto, [g] sicut pectus agitationis, & sicut armus dexter, tua esto.

19 Omnes oblationes rerum sanctarum quas offerent filii Jisraëlis Jehovæ, do tibi & filiis tuis ac filiabus tuis tecum in statutum [g] perpetuum: [h] fœdus salis, perpetuum est coram Jehova pro te & pro semine tuo tecum.

20 Edixit enim Jehova Aharoni, in terra illorum ne habeto possessionem, & pars ne esto tibi inter eos: ego *sum* pars tua & possessio tua [b] inter filios Jisraëlis.

21 Filiis autem Levi ecce do omnes decimas ex Jisraële in possessionem, pro ministerio ipsorum quo ipsi ministrant, ministerio tentorii conventus:

22 Ut non accedant deinceps filii Jisraëlis ad tentorium conventus, portantes peccatum ad moriendum,

23 Sed ministrent Levitæ ipsi ministeriũ tentorii conventus, & ipsi ferant iniquitatem suã: statutum perpetuum per generationes vestras *esto*, ut inter filios Jisraëlis non possideant possessionem.

24 Nam decimas filiorum Jisraëlis quas afferent Jehovæ in oblationem, do Levitis in possessionem: idcirco edico de illis, inter filios Jisraëlis ne possidento possessionem.

25 Allocutus quoque est Jehova Moschen, dicendo:

26 Levitas alloquere & edicito eis, cùm acceperitis a filiis Jisraëlis decimas quas do vobis ab illis pro possessione vestra: tunc offerte ex eis oblationem Jehovæ, decimas ex illis decimis,

27 (Ut [i] imputetur vobis oblatio vestra) [i] sicut frumentum ex area, & sicut [i] maturũ liquorem ex torcularis lacu.

28 Sic offerte vos quoque oblationem Jehovæ de omnibus decimis vestris quas acceperitis a filiis Jisraëlis: & date [k] ex illis singulis oblationem Jehovæ, Aharoni sacerdoti.

29 Ex [l] singulis quæ dabuntur vobis offerte omnem oblationem Jehovæ, ex singulorum opimo, ex eo *offerte* sacram partem ejus.

30 Dicito etiam ad eos, cùm offeretis ex eo opimum ejus, tum imputabitur Levitis tanquàm proventus ex area, & tanquam proventus e lacu torcularis.

31 Tum comedetis ipsa [c] *decimas* in quovis loco vos & familiæ vestræ: nam merces est vobis pro ministerio vestro in tentorio conventus.

32 Sic non portabitis illarũ nomine peccatũ, offerentes ex eis opimũ earũ, & res sacras filiorũ Jisraëlis non profanabitis, neq; moriemini.

[a] Heb. *ministerio doni: sic dativos tutores & curatores jurecons. vocant.*

[b] Heb. *in sãcto sanctorũ: hoc est, non in intima tabernaculi parte (ut ferè accipitur) quæ summo tantũ sacerdoti & semel quotannis patebat, sed ad portam tentorii. quæ non respectu tabernaculi, sed atrii sanctior dicitur, ut ostenditur Levit. 6. 9. & 29. & 8. 31.*

[c] Heb. *agitationibus fil.*

[d] Heb. *adipẽ olei: sic ver. 29. & 30. & 32*

[e] Heb. *redimendo redimito.*

[f] Heb. *redẽptos ut suprà 3. 46.*

[g] Heb. *pactum*

[h] Heb. *fœdus sacrum dicitur, ut ver. 7.*

[i] Heb. *pinguedinem*

[k] Heb. *elevate*

[l] Heb. *ex omnibus donis vestris.*

ANNOTATIO.

1 Quapropter] *quia Deus Jisraëlitas metu quo præmebantur suprà 17. 27. voluit liberare, ideò sui adeundi rationem docet, & per quos quibusq; administris reconciliatio facienda.* Familia patris] *tribus Levi ex sacerdotibus & Levitis constans.* Portabitis iniq.] *dabitis pœnas si quid in ministerium sacrum committetis.* 2 Ante tentorium] *procurabitis quicquid administerium sacrum pertinet, ab altari usq; ad intimam partem sanctuarii ubi est arca.* 3 Observent obs.] *præstò sint ad omnia mandata tua.* Tum vos] *si hoc illis permittetis.* 4 Extraneus] *a genere Levitico, ut ver. 7.* 8 Unctionem] *sacerdotium, quod unctione in te & filios tuos collatum est: Synecdoche signi & rei significatæ.* 9 Ab igne] *id est, quæ neque holocausta sunt, neque destinata ut igne comburantur Deo.* Munere] *oblationum genera recensẽt de quibus Levit. 2. & 4. sequentibus.* 14 Devotum] *vide Levit. 27. 28.* 18 Sicut pectus] *Levit. 7. 21. & 22.* 16 Fœdus salis] *id est, ab omni corruptione tutum, perpetuum: metaphora.* 27 Imputetur] *id est, accepta feratur vobis, non illis a quibus decimas acceperitis.* Sicut frumentum] *id est, antequam illis utamini, sicut alis tenentur offerre decimas frumenti & aliorum proventuum, antequam illis utantur.*

CAPUT XIX.

Deus rationem præscribit conficiendæ aquæ ab immunditia purgantis.

ITEM

1 Item allocutus est Jehova Moschen & Aharonem, dicendo,

2 Hoc *est* statutum legale quod præcepit Jehova dicendo, edicito filiis Jisraëlis, ut accipientes *adducant* ad te junicem rufam, integram, in qua non *sit* vitium, [a] cui jugum nondùm impositum sit.

3 Et dabitis eam Elhhazari sacerdoti, qui jubebit eam educi extra castra, ut jugulet eam *quis* coram ipso.

4 Tum accipiens Elhhazar de sanguine ejus digito suo, aspergito versus anteriorem partem tentorii conventus de sanguine ejus [b] septies.

5 Et [c] jubeto comburi junicem illam ante oculos suos, pellem ejus & carnem ejus & sanguinem ejus cum fimo ejus jubeto comburi.

6 Assumens q; sacerdos lignum cedrinum & muscum & dibaphum coccineum, projicito ea [d] intra rogum illius junicis.

7 Deinde lotis vestimentis suis sacerdos, abluito carnem suam aqua, postmodum veniet in castra, & immundus erit sacerdos usque ad vesperam.

8 Similiter qui combusserit eam, lavato vestimenta sua aqua, & abluito carnẽ suam aqua: & immundus erit usque ad vesperam.

9 Tum colligito quispiam mundus cinerem istius junicis, & relinquito extra castra in loco mundo, ut cœtui filiorum Jisraëlis [e] asservetur in [f] aquam separationis, *aqua* peccata est.

10 Deinde lavato qui collegit cinerem illius junicis vestimenta sua, & immundus esto usque ad vesperam: hoc esto filiis Jisraëlis & peregrino peregrinãti inter eos in statutũ perpetuũ.

11 Qui tetigerit mortuum, quodcunq; cadaver hominis, *is esto* immundus septem dies.

12 Et purgato se *aqua* illa die tertio & die septimo, mundus erit: quòd si non purgabit se die tertio & die septimo, non erit mundus.

13 Quisquis tacto mortuo, cadavere hominis qui mortuus est, non purgaverit se, tabernaculum Jehovæ polluit, ideo excinditor anima illa e Jisraële: quia aqua separationis non fuerit aspersa super eum, immundus esto, deinceps immunditia ejus in eo *est*.

14 Hæc *esto* lex cùm homo mortuus fuerit in tentorio: quisquis accedit ad tentorium ipsum, & quisquis *est* in ipso tentorio, immundus esto septem dies.

15 Etiam omne vas apertum [g] super quo non fuerit pannus circumtortus, immundum est.

16 Et quicunque tetigerit in superficie agri confossum gladio, aut [h] mortuum, aut os hominis, aut sepulchrum, immundus esto septem dies.

17 Accipiunto itaque pro illo immundo de pulvere istius exustæ *junicis* peccati, cui imponito aquam vivam in vase:

18 Et acceptum muscum intingens aqua illa vir mundus, aspergito eo tentorium illud & omnia illa vasa, & animas quæ ibi fuerint: similiter eum qui tetigerit aliquod os, aut confossum, aut mortuum, aut sepulchrum ullum:

19 Aspergito inquam mundus ille immundum istum die tertio & die septimo: cùmque purgaverit eum die septimo, lotis vestimentis suis abluito se aqua: sic mundus erit vespere.

20 Quisquis autem immundus fuerit & non purgaverit se, omnino excindito, anima illa e medio hujus congregationis: nam sanctuarium Jehovæ polluit, aqua separationis non fuit inspersa illi, immundus est.

21 Hoc esto illis in statutum perpetuum: tum qui spargit aquam separationis lavato vestimenta sua, tum qui tangit aquam separationis, immundus erit usque ad vesperam.

22 Et quicquid tetigerit is qui immundus *est*, immundum esto: & anima quæ tetigerit *illud* imunda esto usque ad vesperam.

[a] Heb. *super quam non ascenderit jugũ, id est, injugẽ, ut olim in sacrificiis dicebatur.*
[b] Heb. *septem vicibus.*
[c] Heb. *comburito, nempe per alium, ut ostenditur infrà ver. 8.*
[d] Heb. *in medium combustionis.*
[e] Heb. *sit in asservationẽ.*

ANNOTATIO.

9 Aquam separationis] *adhibendam iis qui propter immunditiam fuerant separati, ut ea purgati rursus in cœtum reciperentur: eâdem ratione aqua peccati nominatur: sic deinceps.* 15 Super quo nõ] *quod aut indito panno contorto, aut circumvoluto ori ejus non fuerit obturatum.* 16 Mortuum] *non violẽta morte.*

CAPUT XX.

Populus aquarum penuriâ in duces suos insurgit, quibus cùm mandasset Deus ut eo præsente petram alloquentes aquam ex ea elicerent, ex diffidentia non planè mandatum ejus exequuntur, ideóq; a promissa terra excluduntur: per Edomæos transitus petitur: eo denegato ad montem Horem devertitur, ubi Aharon moritur, & Elhhazar ei in summo sacerdotio succedit.

1 Pervenientibus autem filiis Jisraëlis, toto cœtu illorum in desertum Tzinis [a] mense primo, consedit populus [a] Kadeschi: ubi mortua est Mirjã, & sepulta ibi.

2 Cùmque non esset aqua illi cœtui, congregati sunt adversus Moschen & adversus Aharonem:

3 Et contendens populus cum Mosche, loquebantur dicendo, at utinam expirassemus, cùm expirarent fratres nostri coram Jehova.

4 Nam cur adduxistis congregationem Jehovæ in desertum istud? ut moriamur ibi nos & [a] jumenta nostra?

5 Et quare fecistis ut ascenderemus ex Ægypto? ad adducendum nos in locum malum istum? non *est* locus sementis, aut ficuum, aut vitium, aut malogranatorum, ac ne aqua *quidem* adest ad bibendum.

6 Veniens itaque Mosche & Aharon [b] metu illius congregationis ad portam tentorii cõventus, prociderunt in faciem suam: & apparuit eis gloria Jehovæ.

7 Et allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

8 Accipe [c] virgam hanc, congregatoque isto cœtu tu & Aharon frater tuus alloquimini petram istam ante oculos eorum, ut edat aquam suam: ita proferens eis aquam ex ista petra, dabis bibendum isti cœtui & jumentis eorum.

9 Cùm itaque accepisset Mosche virgam illam a conspectu Jehovæ, quemadmodum præcepe-

[a] Heb *bruta nostra: sic infrà ver. 8. & 11.*
[b] Heb. *a facie*

ceperat ei:
10 Congregaverunt Moſche & Aharon congregationem iſtam verſus petram illam, ' dixitq; ' eis, ' audite nunc ô rebelles, ' an ex petra hac proferremus vobis aquam?
11 Deinde Moſche attollens manum ſuam percuſſit petram illam virga ſua ' bis: tunc prodiit aqua multa, ut biberet cœtus ille & jumenta illorum.
12 Quamobrem dixit Jehova ad Moſchen & ad Aharonem, quia non credidiſtis mihi, ut ' ſanctificaretis me ante oculos filiorum Iſraëlis, idcircò non introducetis congregationem iſtam in terram quam ego do eis.
13 (*Illa eſt* aqua contentionis, ubi contenderunt filii Iſraëlis contra Jehovam) ita ſanctificatus eſt ' in illis.
14 Tum miſit Moſche nuntios Kadeſcho ad Regem Edomæorum, *qui dicerent*, ſic ait frater tuus Iſraël, tu noſti [c] omnes moleſtias quæ obvenerunt nobis:
15 Ut deſcẽderunt patres noſtri in Ægyptũ, manſimus q; in Ægypto temporibus multis, ac malo affecerũt nos Ægyptii ſicut patres noſtros
16 Cumq; clamaviſſemus ad Jehovam, ut exaudivit Jehova vocem noſtram, miſitq; angelũ qui eduxit nos ex Ægypto: & ecce jam ſumus Kadeſchi *in* civitate ad finem termini tui.
17 Tranſeamus quæſumus per terram tuam, non tranſibimus per agrum aut per vineam *ullius*, neque bibemus aquam ullius putei: viâ regiâ ibimus, non declinabimus ad dexteram aut ſiniſtram uſq; dum tranſiverimus terminũ tuũ.
18 Cui reſpondit Edomæus, ne tranſito [d] per regionem meam, ut non prodeam ' cum gladio obviam tibi.
19 Rurſus dicentibus ad eum filiis Iſraëlis, tritâ viâ aſcendamus, & ſi aquam tuam bibemus ego & pecora mea, ſimul dabo [e] pretium venditionis ejus: [f] nihil eſt *quod petimus*, tantùm pedibus meis tranſeam.
20 Reſpondit, non tranſibis, prodiitq; Edomæus obviam ei cum populo [g] numeroſo & manu forti.
21 Renuente itaque Edomæo permittere Iſraëli ut tranſiret per terminum ſuum, deflexit Iſraël ab eo.
22 Profecti enim Kadeſcho, venerunt filii Iſraëlis totus cœtus illorum in Horem montem.
23 Tum allocutus eſt Jehova Moſchen & Aharonem in ipſo monte Hore, juxta terminum terræ Edomæorum, dicendo,
24 Aggregandus eſt Aharon ad populos ſuos, non enim ingredietur in terram quam do filiis Iſraëlis: eò quòd rebellaſtis contra [h] præſtitutum meum ad aquam contentionis.
25 Aſſume Aharonem & Elhhazarem filium ejus, quos jubeto aſcendere in montem ipſum Horem.
26 Ubi exuito Aharonem veſtibus ſuis, & induito eis Elhhazarem filium ejus: deinde Aharon aggregabitur & morietur ibi.
27 Fecit ergo Moſche quemadmodum præceperat Jehova, cum aſcendiſcent in montem Horem ante oculos totius cœtus:
28 Exuens enim Moſche Aharonem veſtibus ipſius induit eis Elhhazarem filium ipſius, & mortuus eſt Aharon ibi in vertice mõtis: poſtea deſcẽdit Moſche cum Elhhazare de monte illo.
29 Cumq; viderent totus ille cœtus expiraſſe Aharonem, fleverunt Aharonem triginta diebus tota domus Iſraëlis.

[c] Heb. *omnem moleſtiam quæ invenit nos, ut Exod.* 18.8.
[d] Heb. *per me: ſynecdoche, ut Deu.* 2.29.
[e] Heb. *tionem tanquam.*
[f] Heb. *non eſt quam, pro vacat tranſ.*
[g] Heb. *am: Hebr.*
[h] Heb. *Num.* 20.

ANNOTATIO.

1 Menſe primo] *anni quadrageſimi ab exitu ex Ægypto, ut oſtenditur infrà* 33.38. *& Deut.* 2.14. Kadeſchi] *in deſerto Tzinis ad fines Edomæorum, infrà ver.* 16. 8 Virgam hanc] *quam ſuprà* 17.25. *ante teſtimonium juſſit aſſervari in ſignum contra rebellionis deditos: ideò Moſche eam a conſpectu Jehovæ accepiſſe dicitur infrà ver* 9. 10 Dixitq;] *Moſche & Aharon, quod ex pœna utrique inflicta colligitur.* Eis] *contra quàm juſſi fuerant alloqui petram ante oculos illorum.* Audite] *impatientiæ voces.* An ex petra] *incredulitatis voces: quod enim certò fore Deus promiſerat ver.* 8. *id iſti in dubium vocãt.* 11 Bis] *inobſequens factum, nam a mandato diſcedunt, cùm petram alloqui juſſi ſuprà ver.* 8. *eam percutiunt, & quidem iteratò, irato & impatiente perturbatoq; animo.* 12 Sanctificaretis me] *certò confirmando Iſraëlitas de eventu, & ſecurè imperando petræ.* 13 In illis] *in Moſche & Aharone: ſimilem locutionem vide Levit.* 10.3. 18 Cum gladio] *id eſt, armis: ſynecdoche.*

CAPUT. XXI.

Iſraëlitæ in pugna adverſus Regem Cenahhanæ damno primùm accepto, votum nuncupantes victoriam conſequuntur: poſtea murmurando efficiunt ut ſerpentes in ſe mittantur, a quibus precibus Moſchis & ſerpentu æreo intuitu liberantur: poſt certas profectiones aquis divinitus datis, grato cantico Deum celebrant: denique duobus Emoræu regibus expugnatis regna eorum obtinent.

1 Cùm autẽ audiviſſet Cenahhanæus Rex Hharadi inhabitans Auſtralem partem adventare Iſraëlitas via ipſa exploratorum, pugnavit contra Iſraëlem, & captivam fecit ex eo captivorum multitudinem.
2 Quapropter vovens Iſraël votum Jehovæ, dixit, cùm [a] omnino tradideris populum iſtum in manum meam, tunc ' devotas efficiam civitates eorum.
3 Auſcultans ergo Jehova voci Iſraëlis tradidit Cenahhanæam *illi*, qui devotos efficit eos & civitates eorum: quamobrem vocavit nomen illius loci [b] Chormam.
4 Deinde profecti ex illo monte Hore viâ ad mare algoſum, ut circumirent terram Edomæorum, cùm imminutus eſſet animus populi propter viam illam:
5 Dicebat populus contra Deum & contra Moſchen, quare feciſtis ut aſcenderemus ex Ægypto, ad moriendum in hoc deſerto? nam non adeſt panis, nec adeſt aqua, & animam noſtram tædet hujus panis viliſſimi.
6 Tum immiſit Jehova in populum illum ſerpentes [c] preſteres qui morderent populum: ita moriebatur populus multus ex Iſraële.
7 Veniens itaque populus ad Moſchen dixerunt, peccavimus quòd locuti ſumus contra Jehovam & contra te, ora Jehovam ut amoveat a nobis hos ſerpentes: oravitque Moſche pro populo.

[a] Heb. *tradẽdo tradideris.*
[b] *id eſt, devotionem ſive anathema.*
[c] Heb. *ardentes.*

8 Edixit

8 Edixit verò Jehova Moſchi, fac tibi preſterem & impone eum perticæ, eritque ut quiſquis morſus fuerit, cum aſpexerit eum [d] ſanitatem recipiat.

[d] Heb. *vivat, ſic ver. ſeq.*

9 Et faciens Moſche ſerpentem æneum impoſuit eum cuidam perticæ: eratque cùm momordiſſet ſerpens aliquem, ut intuens in ſerpentem illum æneum ſanitatem reciperet.

10 Cumq; filii Jiſraëlis [a] profecti eſſent, caſtrametati ſunt Obothis.

11 Deinde profecti Obothis, caſtrametati ſunt ad [a] cumulos *montium* Hhabarimorum in illo deſerto quod *eſt* ante conſpectum Moabitarum ab ortu Solis.

12 [a] Inde profecti, caſtrametati ſunt in [e] valle Zeredis.

[e] *vel torrēte.*

13 Inde profecti caſtrametati ſunt ad vadum Arnonis, quod *eſt* in ipſo deſerto procedens a termino Emoræi: [a] nam Arnon terminus Moabitarum inter Moabitas & inter Emoræos *eſt*.

14 Ideircò dici ſolet in recenſione [a] bellorum Jehovæ, contra [a] Vahebum turbine [f] *pugnavit*, & contra [a] flumina, *nempe* Arnonem.

[f] *Eclipſis conjugata: ut Hhebræis familiare eſt cōjugata nomina ex verbis, & verba ex nominibus intelligere.*

15 [a] Decurſus enim iſtorum fluminum qui divertit ad ſitum Hharæ, is nititur termino Moabitarum.

16 Et inde *profecti ſunt* [g] Beerum: is *eſt* ille puteus de quo edixerat Jehova Moſchi, congrega populum ut dem eis aquam.

[g] *id eſt, in puteum.*

17 (Tunc cecinit Jiſraël canticum hoc, [a] aſcende putee, acclamate ei:

18 Putee, quem fodiunt principes, quem effodiunt ingenui e populo, cum Legiſlatore ſcipionibus ſuis) a deſerto verò Mattanā *ſunt profecti:*

19 Et Mattana Nachalielem, & Nachaliele Bamothas:

20 Bamothis verò ad illam vallem quæ *eſt* in agro Moabitarum ad initium collium, & reſpicit verſus [a] ipſam ſolitudinem.

21 Tum miſit Jiſraël nuncios ad Sichonem Regem Emoræorum, qui dicerent,

22 Tranſeam per terram tuam, non divertemus in *ullum* agrum aut vineam, neq; bibemus aquam *ullius* putei: viâ regiâ ibimus uſque dum tranſiverimus terminum tuum.

23 Non permiſit autem Sichon Jiſraëli tranſire per terminum ſuum, ſed congregato Sichon toto populo ſuo procedens obviam Jiſraëli in ipſum deſertum, venit Jahhetzam ubi pugnavit contra Jiſraëlem.

24 Percuſſit verò eum Jiſraël acie gladii: & hæreditariò acquiſivit terram ejus ab Arnone Jabbokum uſq;, uſque ad Hhammonitas (nam munitus erat terminus Hhammonitarum)

25 Occupavit ergo Jiſraël omnes civitates illas: ideo habitat Jiſraël in omnibus civitatibus Emoræi, Cheſchbone & in omnibus [h] oppidis ejus.

[h] Heb. *filiabus: ſic deinceps.*

26 Cheſchbon enim civitas erat Sichonis Regis Emoræi, qui pugnans contra [a] Regem Moabitarum [a] priorem ademerat totam regionem ejus e manu ejus Arnonem uſque.

27 [a] Idcirco dicere ſolent qui proverbiis utuntur, adite Cheſchbonem, ædificetur & firmetur civitas Sichonis.

28 [a] Cum ignis egreſſus eſt Cheſchbone, flamma ex civitate Sichonis, abſumpſit [a] Hharam Moabitarum, incolas [a] excelſorum Arnonis.

29 Væ tibi Moab, periiſti populo [a] Cemoſchi: [a] tradidit filios ejus qui evadebant & filias ejus in captivitatem Regi Emoræo Sichoni.

30 Sed jaculati ſumus in eos, pereūte Cheſchbone, Dibonem uſque, & deſolavimus Nophachum uſque, *deſolatione* [i] pertingente Medebam uſque.

[i] Heb. *quæ eſt uſque Med.*

31 Itaque habitavit Jiſraël in terra Emoræi.

32 Deinde miſit Moſche ad explorandum Jahhzerem, quam ceperunt *cum* oppidis ejus: ſic expulit Emoræum qui erat illic.

33 Poſtea converſi cùm aſcenderent via *ad* Baſchanem, proceſſit Hhog Rex Baſchanis obviā eis, ipſe cū toto populo ſuo in præliū Edrehhin.

34 Edixit autem Jehova Moſchi, ne timeto eum, nam in manum tuam trado eum totumquè populum ejus ac regionem ejus: ſed facito ei quemadmodum feciſti Sichoni Regi Emoræorum qui habitabat Cheſchbone.

35 Percuſſerunt itaq; eū filioſq; ejus & totum populū ejus, adeò ut nō relinquerent ei ſuperſti tē: ſic hæreditariò conſecuti ſunt terram ejus.

ANNOTATIO.

1 Auſtralem partem] *Cenahhanæa, qua miſſi fuerant exploratores ſuprà 13.18.* 2 Devotas efficiam] *non reſervabo ad uſus noſtros, ſed tibi conſecratas perdam.* 10 Profecti] *duabus ſtationibus Tzalmone & Punone, infrà. 33.41. & 42.* 11 Cumulos] *primos colliculos quà incipiunt Hhabarimi montes.* 12 Inde profecti] *hu novem verſibus non ſtationes Jiſraëlitarum, ſed loca compendio enumerantur per quæ tranſiverunt antequàm Moſche legatos ad Emoræum mitteret.* 13 Nam Arnon] *fuerat quidem antè ditionis Moabitarum, ſed Sichon Emoræus bello ipſum cum ulteriore agro ſubegerat, itaq; Jiſraëlitæ nihil quod tum Moabitarum eſſet occuparunt.* 14 Bellorum Jehovæ] *quæ Jehovæ providentia & ductu contra Moabitas ab Emoræo geſta ſunt, ut Moabitæ caſtigarentur, Sichon elatus Jiſraëlitas audacius in bellum provocaret, & Jiſraëlitis hæreditas pararetur: vide Judic. 11.* Vahebum] *Regem a Sichone devictum, de quo infrà ver. 26.* Flumina] *Arnonem, qui in diverſos rivos ac fluenta dividitur.* 15 Decurſus enim] *id eſt, hoc bello factum eſt, ut Moabitarum ditio eo rivo terminaretur qui vergit ad Hharam: Nam Sichon ſibi ulteriores rivos vendicavit.* 16 Beerum] *relicto Arnone: unde factum eſt ut aquarum penuria laborantibus Deus puteo dato ſuccurreret.* 17 Aſcende pu.] *canticum eſt per proſopopœiam & hypotypoſin factum: primùm enim celeuſtarum more ſeipſos ad opus urgent clamore, deinde operas velut oculis ſubjicit, nimirùm principes & ingenuos cum Moſche ſcipionibus fodientes.* 20 Ipſam ſolitudinem] *Kedemothas, unde nuncios ad Emoræum miſit, Deut. 2.25.* 24 Nam munitus] *proinde non poterat ſicut Moabitarum terminus a Sichone occupari.* 26 Regem Moab.] *Vahebum, de quo ſuprà ver. 14.* Priorem] *aut Balaki reſpectu de quò infrà 22. aut ſitus, quia ex variis Moabitarum regibus hic erat illi proximus.* 27 Idcircò dicere] *Confirmatio a communi dicto ejus temporis.* 28 Cùm ignis] *altera confirmatio, cujus ſenſus eſt: Sichon poſt occupatam Cheſchbonem copias inde ductis in vicinos Moabitas, tanquam igne conſumpſit eos.* Hharam] *nomen agri Moabitarum ut Deut. 2.8.* Excelſorum] *locorum munitorum, deſtinatorumq; idololatriæ.* 29 Cemoſchi] *idoli Moabitarum, 1. Reg. 11.7. & alibi.* Tradidit] *id eſt, ſivit abduci, nec potuit defendere.*

CAPUT XXII.

Bilhham a Moabitis accersitus ut Israëlis maledicat, primùm recusat de voluntate Dei admonitus, iterum vocatus, veniam abeundi extorquet: quare offensus Deus in via per Angelum eum objurgat, & quid fieri ab ipso velit diserè repetit.

1 POSTEA profecti sunt filii Israëlis, & castra posuerunt in cāpestribus Moabitarū procul a vado Jerichuntino Jardenis.
2 Quod videns Balak filius Tzipporis, cum omnibus quæ fecerat Israël Emoræo ipsi:
3 Timuit Moabita [a] a præsentia istius populi valde, eò quòd multus esset, tæduitq; Moabitam ob præsentiam filiorum Israëlis.
4 Quapropter dixit Moabita ad [a] seniores Midjanis, nunc delingerent hæc congregatio omnia quæ circum nos *sunt*, sicut delingit bos viridem herbam agri: erat autem Balak filius Tzipporis Rex Moabitarum tempore illo.
5 Et misit nuncios ad Bilhhamum filium Behhoris [a] Petoram, quæ *est* impositа ipsi [a] flumini, in regionem [b] [a] popularium ejus, accersitum eum: dicendo, ecce populus egressus ex Ægypto, ecce [a] operit aspectum hujus terræ, & ipse considet e-regione mei.
6 Nunc itaque veni quæso, [a] maledic meâ causâ populo huic, quia robustior est me, fortasse prævalebo, percutiemus eum aut expellam eum ex hac terra: novi enim benedictum fore eum cui benedixeris, & cui maledixeris fore maledictum.
7 Iverunt ergo seniores Moabitarum & seniores Midjanitarum [c] cum divinationum honorariis in manibus suis: eumq; perveniſſent ad Bilhhamum, retulerunt ei verba Balaki.
8 Qui dixit ad eos, pernoctate hîc nocte istâ, & reddam vobis [d] responsum quemadmodum edixerit Jehova mihi: sic manserunt principes Moabitarum cum Bilhhamo.
9 Venit autem Deus ad Bilhhamum, & dixit, qui *sunt* viri isti apud te?
10 Et dixit Bilhham ad Deum, Balak filius Tzipporis Rex Moabitarum misit *eos* ad me,
11 *Dicens*, ecce populus egressus ex Ægypto jam tegit aspectum hujus terræ: nunc veni, [e] execrare meâ causâ illum, fortasse prævalebo pugnando adversus eum, aut expellam eum.
12 Sed dixit Deus Bilhhamo, ne ito cum illis: ne maledicito populo illi, nam benedictus est.
13 Quare surgens Bilhham eo mane dixit ad principes Balaki, redite in terram vestram, quia renuit permittere Jehova ut eam vobiscum.
14 Et surgentes principes Moabitarum venerunt ad Balakum, dixerunt q; *ei*, renuit Bilhham venire nobiscum.
15 Sed perrexit ulterius Balak, mittendo principes plures & honoratiores istis:
16 Qui cùm venissent ad Bilhhamum, dixerunt ei, sic ait Balak filius Tzipporis, ne quæso [f] excuses te interdicto, quò minùs venias ad me:
17 Nam [g] valde cumulabo te honore, & quicquid edixeris mihi efficiam: quare veni quæso, execrare populum hunc meâ causâ.
18 Respondens autem Bilhham dixit ad servos Balaki, si daret mihi Balak [h] domū suam plenam argento & auro, non possem transgredi [i] præstitutum Jehovæ Dei mei, faciendo aliquid parvum aut magnum.
19 Nunc tamen manete quæso hîc vos quoq; hac nocte, ut cognoscam quid perrecturus sit Jehova loqui mecum.
20 Veniens autem Deus ad Bilhhamum nocte dixit ei, [a] quandoquidem accersitum te veniunt viri isti, surge vade cum eis: veruntamen rem quam edixero tibi, illam [a] facies.
21 Surgens itaque Bilhham ipso mane stravit asinam suā, abiitq; cum principibus Moabitarū.
22 Sed accensâ irâ Dei [a] quòd ipse abiret, oppositus se Angelus Jehovæ in ea via ut esset adversarius ei: is autem insidebat asinæ suę habens duos pueros suos secum.
23 Cùmq; videns asina illa Angelum Jehovæ stantem in via illa & gladium ejus eductum in manu ejus, declinasset asina ab illa via ut iret in agrum, percussit eam Bilhham ut cogeret eam reflectere ad viam illam.
24 Tum stetit Angelus Jehovæ in tramite quodam vinearum, [k] maceriam utrinque habente.
25 Cumque videns asina Angelum Jehovæ *stantem* comprimeret se ad alteram maceriem, compressit pedem Bilhhami ad maceriem illam: quare denuò percussit eam.
26 Postea Angelus Jehovæ perrexit transire: stetitque in loco angusto, ubi nulla erat via ad declinandum dextrorsum aut sinistrorsum.
27 Cùmque videns asina Angelum Jehovę succubuisset sub Bilhhamo, accensus ira Bilhhā percutiebat asinam baculo suo.
28 Aperuit autem Jehova os asinæ, quę dixit Bilhhamo, quid feci tibi, quòd percussisti me jam [l] ter?
29 Dicente verò Bilhhamo asinæ, quia ludificata es me: utinam esset gladius in manu mea, jam enim occiderem te.
30 Dixit asina ad Bilhhamum, nonne asina tua sum, qua vehi soles [m] ex quo tua fui usque in diem hunc? an [n] solita fui unquam tibi ita facere? qui dixit, non.
31 Tum detegente Jehova oculos Bilhhami, vidit Angelū Jehovæ consistentem: in ipsa via & gladium ejus eductum in manu ejus: quare inclinans verticem incurvavit se in faciem suam.
32 Et dixit ad eum Angelus Jehovæ, quamobrem percussisti asinam tuam jam ter? ecce ego egressus sum ut sim adversarius, quia [a] declinat hæc via in conspectu meo.
33 Cùm vidit me asina, tum divertit a conspectu meo jam ter: nisi divertisset a conspectu meo, jam certè etiam te occidissem & illam vivam conservassem.
34 Dicente itaque Bilhhamo ad Angelum Jehovæ, peccavi, quia nesciebam te cōsistere obviam mihi in hac via: quare nunc si malum videtur in oculis tuis, [o] revertar.
35 Dixit Angelus Jehovæ ad Bilhhamum, abi cum istis viris, sed tantùm verbum quod edixero tibi illud loquitor: ivitque Bilhham cum principibus Balaki.
36 Cùm autem audiret Balak adventare Bilhhamum, processit obviam ei ad urbem Moabitarum quæ *erat* in termino Arnonis, qui *est* in extremitate ipsius termini:
37 Et dixit Balak ad Bilhhamum, an non [p] sedulò miseram ad te ad accersendum te? quare non veniebas ad me? an verò non possum honore afficere te?

[a] Heb. *a facie, sic deinceps.*
[b] Heb. *filiorū populi ejus, id est, Mesopotamensium.*
[c] Heb. *& divinationes ēn.*
[d] Heb. *verbū.*
[e] Heb. *defige, id est, tuis artibus mihi illum confode: sic infrà ver. 18. & Levit. 24. 11.*
[f] Heb. *prohibeāris.*
[g] Heb. *honorando honorabo te honore.*
[h] Heb. *plenitudinem domus suæ.*
[i] Heb. *os.*
[k] Heb. *maceriæ binæ & maceriolæ.*
[l] Heb. *tribus vicibus, sic infrà ver. 32. & 33.*
[m] Heb. *ex quo tua sum: pronomen ejus pro separat.*
[n] Heb. *siccine solo tibi ita facere.*
[o] Heb. *revertar mihi.*
[p] Heb. *mittendo misi.*

ANNO-

ANNOTATIO.

4 Seniores] *ſenatores quos ſocios in hoc conſilio adhibuit: ideò legati utrinque dicuntur miſſi infra ver.* 7. 5 Petoram] *Pacoriam Ptolemæo.* Flumini] *Euphrati.* Populariũm] *erat enim Meſopotamienſis, ut ipſe teſtatur infrà* 23.11. Operit] *præ multitudine: hyperbole.* 6 Maledic] *tuis artibus fuſcuna eum ut malè pereat: ſic pugnaſſe dicitur contra Iſraëlem Jehoſchu.* 24.9. 20 Quandoquidem] *q.d. cùm illi te, & tu me adeò importunè ſollicites, age abi, &c.* Facies] *quamvis invitus & aliud cupiens.* 22 Quod ipſe abiret] *animo exequendi voluntatem Balaki, Deut.* 23.5. 32 Declinat hæc via] *id eſt, alium tuæ hujus profectionis finem tibi propoſuiſti a meo: viam enim pro inſtituto accipit, ut Judic.* 4.9.

CAPUT. XXIII.

Bilhham præmiſſis ſacrificiis hîc conatur Iſraëlitis maledicere morem Balako gerens: ſed divinitus animo linguâque illius mutata, benedicit eis, & divinam erga eos benevolentiam prædicat.

1 DIXIT verò Bilhham ad Balakum, ecce veni ad te, jam [a] poſſémne ullo pacto aliquid loqui? illud ipſum verbum quod indiderit Jehova ori meo, eloquar.

[a] Heb. *poſſe poſſem.*

2 Jvitque Bilhham cum Balako, & venerunt Kirjath-chutzothas.

3 Ubi mactans Balak boves & pecudes, [e] miſit ad Bilhhamum & ad principes qui cum eo *erant.*

4 Fuit autem ipſo mane, ut aſſumens Balak Bilhhamum deduceret eum ad excelſa Bahhalis: unde videbat extremam partem populi.

5 Tum dicente Bilhhamo ad Balakum, extrue mihi hîc ſeptem altaria, & præpara hîc mihi ſeptem juvencos & ſeptem arietes:

6 Fecit Balak quemadmodum locutus erat Bilhham, obtulitque Balak cum Bilhhamo juvencum & arietem in unoquoque altari.

7 Dixit autem Bilhham Balako, conſiſte juxta holocauſtum tuum dum abeo, fortaſſe [b] obviam fiet Jehova mihi, & [c] quãcunque rem oſtẽderit mihi indicabo tibi: & abiit *in* clivum.

[b] Heb. *obvius fiet Jehova obviam mihi.*

[c] Heb. *rem ejus quod &c.*

8 Cùmq; obviam factus eſſet Deus Bilhhamo, dixit ad eum Bilhham, ſeptem altaria iſta diſpoſui, & obtuli juvencum atque arietem in unoquoque altari.

9 Indens verò Jehova verbum ori Bilhhami, dixit, revertere ad Balakum, & ſic loquere.

10 Qui reverſus ad illum (cùm ecce conſiſteret juxta holocauſtum ſuũ, ipſe & omnes principes Moabitarum)

11 Protulit ſententiam ſuam dicens, [e] e Syria juſſit me adduci Balak Rex Moabitarum, e [e] montibus orientalibus, *dicendo*, veni maledic meâ cauſâ Jahhakobo, veni[d] deteſtare Iſraëlẽ.

[d] Heb. *indignare, id eſt, in indignationẽ adduc: ſic ver.* 12.

12 Quid execrarer quod non execratur *Deus* fortis? aut quid deteſtarer quod non deteſtatur Jehova?

13 Cùm e ſummitate rupium illum aſpicio, & e collibus contemplor illum, en populus *qui* [e] ſolus habitat, & aliis gentibus ſeipſum non annumerat.

14 Quis numeret pulverem Jahhakobi? & *quis* numerum[e] *quis* quartam partẽ Iſraëlis? [e] moriar ego morte juſtorum, & ſit finis meus ſicut illius.

[e] Heb. *anima mea moriatur.*

15 Tum dixit Balak ad Bilhhamum, quid facis mihi? ad execrandum inimicos meos aſſumpſi te, ecce autem [f] continenter benedicis.

[f] Heb. *benedicendo benedicis.*

16 Qui reſpondens dixit, annon quod indidit Jehova ori meo, ipſum [g] obſervanter eloquerer?

[g] Heb. *obſervarem loquẽdo.*

17 Deinde dixit ad eum Balak, veni quæſo mecum ad locum alterum ex quo videas eum (tantùm extremitatem ejus videbis, eum verò totum non videbis) & execrare eum meâ cauſâ inde.

18 Sic aſſumens eum *deduxit* in agrum [h] Tzophim ad verticem cujuſdam collis, ubi extructis ſeptem altaribus obtulit juvencum & arietem in unoquoque altari.

[h] *id eſt, ſpectatorum.*

19 Dixitque ad Balakum, conſiſte hîc juxta holocauſtum tuum, ego verò obvius fiam illic *Jehovæ.*

20 Obviam itaque factus Jehova Bilhhamo indidit verbum ori ejus, ac dixit, revertere ad Balakum & ſic loquere.

21 Cui venienti ad ſe (cùm ecce conſiſteret juxta holocauſtum ſuum & principes Moabitarũ cum eo) dixit Balak, quid locutus eſt Jehova?

22 Tum protulit ſententiam ſuam dicens, [e] ſurge Balak & audi, aures attende ad me fili Tzipporis.

23 *Deus* fortis non *eſt* homo qui mentiatur, aut filius hominis quem pœniteat: an ipſe dixerit & non faciet? an locutus fuerit, & non præſtabit illud?

24 Ecce *inme* recepi benedicere: [e] benedixit enim, [e] nec revocabo illud.

25 [e] Non intuetur iniquitatem in Jahhakobo, nec aſpicit perverſitatem in Iſraële: Jehova Deus ejus [e] cum eo *eſt*, & clangor regius *eſt* in eo.

26 *Deus* fortis eductor eorum ex Ægypto, [e] *eſt* ei ut vires monocerotis.

27 [e] Nam non eſt incantatio contra Jahhakobum, neque divinatio contra Iſraëlem: [e] jam hoc tempore dicendum eſt de Jahhakobo & de Iſraële, quid operetur *Deus* fortis.

28 En populus *qui* tanquam immanis leo [e] aſſurget, & tanquam leo ſeipſum attollet: [e] non cubabit donec comederit prędam, & ſanguinẽ cæſorum biberit.

29 Tum dixit Balak ad Bilhhamum, ne execratione execrator eum, nec benedictione benedicito ei.

30 Reſpondens verò Bilhham dixit ad Balakum, annon allocutus eram te dicendo, quicquid locutus fuerit Jehova, illud faciam?

31 Deinde dixit Balak ad Bilhhamum, age quæſo, aſſumens te *ducam* in locum alium: fortaſſe rectum videbitur in oculis Dei illius, ut iſtum inde meâ cauſâ execreris.

32 Et aſſumens Balak Bilhhamum *duxit* in verticem Pehhoris, qui reſpicit ad ſolitudinem.

33 Ubi dicente Bilhhamo ad Balakum, extrue mihi hîc ſeptem altaria, & præpara hîc mihi ſeptem juvencos & ſeptem arietes:

34 Fecit Balak quemadmodum dixerat Bilhham, obtulitque juvencum & arietem in unoquoque altari.

ANNOTATIO.

3 Miſit] *ut cum principibus convivaretur quos ei honoris causâ adjunxerat.* 11 E Syria] *Meſopotamia Syriæ parte, Deut.* 23.4. Montibus orient.] *vide Gen.*11.26. 13 Solus] *religione, legibus, & inſtitutis vitæ ab omnibus aliis ſeparatus Deo.* 14 Moriar] *id eſt, utinam poſt hujus vitæ exitum felicitatem eo conſequar hu rectus repoſitam.* 22 Surge] *honorē verbo Dei exhibiturus: ſic Gen.*49.33. *& Judic.*3.20. 24 Benedixit] *Jehova, qui mihi occurrit.* Nec revocabo] *non poſſum irritam facere benedictionem ejus.* 25 Non intuetur] *nō imputat illis, ſed tegit remittit & purgat peccata.* Cum eo eſt] *illis favet, ſua præſentia ſanctificans eos, & verbo ſuo (quod in eis veluti buccina perſonat) regit eos.* 26 Eſt ei ut vires] *q. d qui eos a ſervitute invictis Ægyptiis vindicavit, idem robore munit eos contra inimicos ut eſt munitus monoceros. nec plus valent adverſus eum artes diabolicæ, quàm venena contra monocerotem.* 27 Nam non] *Confirmatio a re præſente, eò quòd ipſe ſuis faſcinis & incantationibus nihil illis nocere poſſit.* Jam hoc tempore] *id eſt, hu omnibus faſcinis miſſis, opus Dei erga Iſraëlem mihi eſt prædicandum.* 28 Aſſurget] *proſperabitur & contra hoſtes prævalebit ut leo.* Non cubabit] *non deſinet proſperari.*

CAPUT XXIIII.

Bilhham ſpiritu Dei adactus Iſraëlitis benedicit, & felicia eis, infelicia verò eorum hoſtibus coram Rege Moabitarum prænunciat: cui tamen pernicioſum dat conſilium ante profectionem ſuam.

1 VIDENS autem Bilhham bonum videri in oculis Jehovæ ut benediceret Iſraëli, [a] hac vice ut antea nō ivit ad captandas incantationes, ſed [b] convertit faciem ſuam verſus deſertum.

2 Cùmq; ſublatis oculis ſuis videret Bilhhā Iſraëlem commorantem [c] per tribus ſuas, adfuit ei ſpiritus Jehovæ:

3 Quo protulit ſententiam ſuam dicens, dictum Bilhhami filii Behhoris, dictum viri [c] aperti oculis:

4 Dictum audientis ſermones *Dei* fortis, qui viſionem omnipotentis videt, [c] excidens, ſed retectus oculis.

5 Quàm ſunt bona tentoria tua ô Jahhakob, tabernacula tua ô Iſraël.

6 [d] Ut valles extenduntur, ut horti juxta flumen, ut ſantali *quos* [e] plantavit Jehova, ut cedri juxta aquas.

7 [f] Fundet aquam e ſitulis ſuis, ut ſemen ejus ſit in aquis multis: ſic aſſurget ſupra [g] Agagum Rex ejus, & attollet ſe regnum ejus.

8 [h] *Deus* fortis eductor ejus ex Ægypto ut vires monocerotis *erit* ei: conſumet gentes inimicas ſibi & oſſa eorum [d] detrahet, aut ſagittis ſuis franget.

9 [i] Ubi incurvaverit ſe, ubi jacuerit tanquam leo & tanquam immanis leo, quis excitet eum? [k] benedicentium tibi *quiſque eſt* benedictus, & maledicentium maledictus.

10 Tunc accenſus ira Balak adverſus Bilhhamum complosit manibus ſuis: dixitq; Balak ad Bilhhamum, ad [l] execrandum inimicos meos vocaveram te, & ecce benedixiſti [m] continenter tribus jam vicibus.

11 Nunc ergo effuge in locum tuum: dixerā, [n] honore cumulabo te, ſed ecce [o] avertit te Jehova ab honore.

12 Sed dixit Bilhham ad Balakum, nònne etiam nuncios tuos quos miſeras ad me allocutus eram dicendo,

13 Si daret mihi Balak [p] plenam domum ſuam argento & auro, non poſſem tranſgredi [q] præſtitutum Jehovæ, faciendo rem bonam aut malā [r] ex me: quod loquitur Jehova, illud eloquar.

14 ([s] Attamen nunc ecce me eunte ad populum meum, age conſulam tibi) quæ facturus eſt hic populo tuo [t] extremis temporibus.

15 Et [u] proferens ſententiam ſuam dixit, dictū Bilhhami filii Behhoris, dictum viri aperti oculis:

16 Dictum audientis ſermones *Dei* fortis, & noſcentis notionem excelſi, *qui* viſionem omnipotentis videt, excidens ſed retectus oculis.

17 [x] Video illud, non tamen nunc: contemplor illud, ſed non propinquum: procedit [y] ſtella ex Jahhakobo, & exurget ſceptrum ex Iſraële, quod [z] franget latera Moabitarum, & deſtruet omnes [a] filios Schethi:

18 Et erit Edom poſſeſſio, erit inquam Sehhir poſſeſſio [b] hoſtibus ſuis: nam Iſraël faciet [c] ſtrenuè:

19 Dominium q; obtinebit ex Jahhakobo *natus*, qui perdet [d] ſuperſtitem e civitate *quaque*.

20 Cumq; aſpiceret Hhamalekum, proferens ſententiam ſuam dixit: [e] *ut* principium gentium *quod ad* Hhamalekum, ita finis ejus in perpetuum periit.

21 Cùm verò aſpiceret [f] Kenæum, proferens ſententiam ſuam dixit: forte eſt habitaculum tuum, & ponere in petra nidum tuum:

22 Attamen erit [g] cùm *aliqui* depaſcent [h] Kajinum: quouſque *erit in petra nidus tuus*? Aſſyria captivum abducet te.

23 Deniq; proferens ſententiam ſuam dixit, eheu, quis vivet cū diſpoſuerit hoc *Deus* fortis?

24 Ut naves a litore [i] Cittæorum *ſolventes* affligant Aſſyrios & affligant Hhebræos: ſed etiam *populus* ille in perpetuum [k] peribit.

25 Poſtea ſurgens Bilhham abiit ut reverteretur in locum ſuum: atque etiam Balak abiit itinere ſuo.

[a] Heb. *vice ut vice in occurſum incantationum: ſic Judic.*16.20
[b] Heb. *poſuit.*
[c] Heb. *oculo, ut infrà ver.* 15.
[d] Heb. *exoſſabit, id eſt, tractabit eos ut feræ prædam.*
[e] *ut ſuprà.* 22.11.
[f] Heb. *benedicendo.*
[g] Heb. *honorando honorabo te.*
[h] Heb. *prohibuit te Jehova ab honore: hypallage, pro prohibuit honorem a te.*
[i] Heb. *plenitudinem nimis.*
[k] Heb. *os.*
[l] Heb. *ex ore de meo, ut ſupra* 16.18.
[m] Heb. *os tremitatis verum.*
[n] Heb. *vim tem nomen pro adverbio.*
[o] Heb. *ab paſcendum Kajinum.*

ANNOTATIO.

2 Per tribus] *in ſtationes ſuas diſtinctum ex lege ſuprà* 2. 3 Aperti oculis] *donati luce ſpiritus divini.* 4 Excidens] *extra ſe raptus excidentibus ſenſuum facultatibus, quæ ratio eſt videndi viſiones Dei, ut* 1. *Schemuel.*19.24. 6 Ut valles] *his metaphoris prædicit felicitatem populi, q.d. amplitudine cum vallibus, felicitatis incremento cum horto perenni fluvio irriguis, ſuavitate cum ſantalis odoratiſſimis, robore & altitudine cum irriguis cedris comparanda.* Plantavit] *q.d. quarum tanta eſt præſtantia, ut non humanitus ſatæ ſed divinitus datæ dicendæ ſint.* 7 Fundet] *ita benedicet Deus ut copioſam ſobolem habeat atque fructiferam.* Agagum] *Hhamalekitarum regum eo tempore florentiſſimum per ſynecdochen: nam eorum Reges Agagi dicebantur, ut Ægyptiorum Pharhones: ſic* 1. *Schemu.* 15.8. 8 Deus fortis] *vide ſuprà* 23.16. 9 Ubi incurvaverit] *ut Gen.*49.9. Benedicentium] *ex promiſſione facta Abrahamo.*

Gene.

Geneſi.11.35. 14 Attamen] *Inſinuatio, qua Balaki animum comparat ut res(quamuis animo ipſius ingratas)patienter audiat. Conſilium autẽ hoc quale fuerit, indicat hiſtoria ca.25. nam ex conſilio Bilhami eam eveniſſe confirmatur infrà 31.16. & Apoc.2.14.* 15 Proferens] *ſic ſuprà verſu.3. & 4.* 17 Videoillud] *quod mox dicturus ſum: ſic relativa interdum apud Hhebræos antecedentibus præeunt.* Stella] *ſtellæ & ſceptri nomine regnum populi Dei intelligit, ceptum in Davide, completum in Chriſto: inter quos tempus interjectum fuit progreſſus quidam ſtellæ, ſive temporale regnum ſpectes, quod in primis ſpectabat Bilhham, ſive ſpirituale, quod continenter adimpletur in Chriſto.* Franget] *Moabitas ſibi ſubjiciet quaſi perfodiens eorum latera: vide 2.Sche.8.2.* Filios Schethi] *homines ex Schetho Adami filio prognatos: nam Kajini aliorumq; genus diluvio periit.* 18 Hoſtibus ſuis] *Iſraëlitis: vide 2.Schemu.8.14.* 19 Superſtitem] *hoſtem.* 20 Ut principium] *id eſt, ut copiis ejus infeliciter ſucceſſit, cùm primùm Iſraëlitas aggreſſi ſunt Exod.17. ita ſuccedet ſemper donec deleti ſint: nam irrevocabili Dei decreto Hhamalekitæ traditi ſunt Iſraëlitis delendi, & contra eos perpetuum imperatum bellum, ibidem 3. ver. ultimo.* 21 Kenæum] *gentẽ Jithronis e Midjanitis: unde Kenæus vocatur Judic.1.16. & poſteri ejus Kenæi Judic.4. & 1.Schemu.15.6.* 22 Kajinum] *Kenæum tranſpoſitis literis, fortaſſe autoru gentis iſtius nomen eſt.* 24 Cittæorum] *Cilicum: vide Gen.10.4. intelligit autem Græcorum Romanorumq; copias quibus Hhebræi & Aſſyrii domiti ſunt.* Peribit] *quod Daniel.2.34. & 45. figurâ ſtatuæ a lapide, qui ſine manibus excuſus fuerat, comminutæ prædicitur.*

CAPUT. XXV.

Iſraëlitæ aſtuto Bilhami conſilio in idololatriam & ſcortationem cum alienigenis inducti, iram Dei ita in ſe provocant, ut duces maleficorum ſuſpendi, reliquos interfici jubeat, donec ſtrenuo Pinchaſi facto ira ejus deferbuit. Quo nomine ſacerdotium perpetuum ei poſteruq; ejus adjudicatur, & in Midjanitas (ceteris autores bellum imperatur.

1 Tum manebat Iſraël Schittimis, ubi cœpit populus ſcortari cũ filiabus Moabitarum.

2 Quibus invitantibus populum ad ſacrificia deorum ſuorum, comedebat populus, ac incurvabat ſe diis illarum.

3 Sic copulato Iſraële cum idolo Pehhoris, accenſa eſt ira Jehovæ in Iſraëlem.

4 Et edixit Jehova Moſchi, ſume omnes primarios 'iſtius populi, & 'ſuſpende eos Jehovæ 'coram iſto Sole: ut avertatur furor iræ Jehovç ab Iſraële.

5 Deinde edixit Moſche judicibus Iſraëlis, occidite quiſque 'homines ſuos qui copularunt ſe idolo Pehhoris.

6 Ecce autem quidam e filiis Iſraëlis veniens 'adduxit verſus fratres ſuos Midjanitidem quandam, ante oculos Moſchis & ante oculos totius cœtus filiorum Iſraëlis, ipſis flentibus ad portam tentorii conventus.

7 Quod cum videret Pinchas filius Elhhazaris filii Aharonis ſacerdotis, ſurgens e medio illius cœtus arripuit ſpiculum manu ſua.

8 Quod penetravit [a] a dorſo viri Iſraëlitæ ad [b] ventrem ejus, tranſfixitque ipſos ambos, virum Iſraëlitam & mulierem illam per ventrem illius: tum coërcita eſt plaga illa ne *pergeret* in filios Iſraëlis.

9 (Fuerunt autem qui mortui ſunt plaga illa, vicies quater mille)

10 Allocutus enim eſt Jehova Moſchen, dicendo,

11 Pinchas filius Elhhazaris filii Aharonis ſacerdotis avertit æſtuantem iram meam a filiis Iſraëlis cùm [c] ageret zelotypiâ mei inter eos, ita ut non cõſumpſerim filios Iſraëlis zelotypiâ meâ.

12 Idcircò dicito, ecce do ei 'cum fœdere meo pacem.

13 Erit enim ei ac ſemini ejus poſt eũ fœdere ſacerdotiũ perpetuum, eò quòd zelotypus fuit pro Deo ſuo, & expiationẽ fecit pro filiis Iſraëlis.

14 Nomen autem viri Iſraëlitæ illius percuſſi, qui percuſſus *fuit* cum illa Midjanitide, *erat* Zimri filius Sallu, princeps paternæ familiæ [d] ex Schimhhonitis:

15 Nomen verò illius mulieris Midjanitidis percuſſæ, Cozbi filia Tzuris, *qui* primarius nationum paternę familiæ inter Midjanitas erat.

16 Deinde allocut[u] eſt Jehova Moſchẽ, dicẽdo,

17 Hoſtiliter agite cum Midjanitis iſtis, ac percutite eos.

18 Nam ipſi hoſtiliter agunt cõtra vos machinationibus ſuis, quas machinati ſunt contra vos in negotio Pehhoris, & in negotio Cozbi filiæ principis Midjanitarũ [e] gẽtilis ſuæ, quæ percuſſa fuit in die ipſo plagæ ob negotiũ Pehhoris.

[a] Heb. *poſt virum Iſraëlitam.*
[b] *ut vox affinis Deut. 18.3. quod enim vulgò uterum vertantur, ad ipſum tentorium, ſine exemplo eſt.*
[c] Heb. *Zelaret zelotypiã: meam.*
[d] Heb. *Schimhhonitæ.*
[e] Heb. *ſororis.*

ANNOTATIO.

4 Iſtius populi] *multitudinis eorum qui ad idololatriam & ſcortationem ſe contulerunt.* Suſpende eos Jeh.] *ut 2.Schemu.21.6.* Coram iſto Sole] *hoc ipſo die antequàm occidat Sol: nam uno die duraſſe plagam illam legimus infrà ver.18. & 1.Cor.10.8.* 5 Homines ſuos] *ſuæ cuiæ commiſſos ſecundum ordinem inſtitutum, Exod.18.25.* 6 Adduxit] *ipſum malum in media caſtra intulit: adeò non ſatis illi fuit ad exteras mulieres vocantes exiviſſe cum reliquis.* 12 Cum fœdere meo] *id eſt, præter fœdus meum quo illi ſacerdotium adjudico, illum dono reconciliatione mea cum populo: vide ſacerdotii ſeriem 1.Chre.6.4. & ſequentibus ver.*

CAPUT. XXVI.

Moſche cum ſummo ſacerdote omnibus jam mortuis qui fuerant numerati ſuprà 1. jubetur iterum Iſraëlitas eadem ratione qua prius recenſere, & diſtributionis terræ promiſſæ mandatum accipit.

1 Fuit autem poſt illam plagam, ut ediceret Jehova Moſchi & Elhhazari filio Aharonis ſacerdoti, dicendo:

2 Recenſete capita totius cœtus filiorum Iſraëlis a nato viginti annos & deinceps, per familias paternas eorum, omnem [a] aptum ad

[a] Heb. *egredientem.*

egrediendum in militiam inter Iſraëlitas.

3 Itaq; allocutus eſt eos Moſche & Elhhazar ſacerdos in campeſtribus Moabitarum, ex adverſo Jardenis Jerichuntini, dicendo,

4 *Recenſēte* a nato viginti annos & deinceps: quemadmodum' præceperat Jehova Moſchi & filiis Iſraëlis, qui egreſſi fuerant e terra Ægypti.

5 REUBEN, primogenitus *fuerat* Iſraëlis: filiorum Rëubenis, Chanoci familia [b] Chanocæa, Pallu familia Palluitis,

6 Chetzronis familia Chetzronitis, Carmi familia Carmitis.

7 Hi *ſunt* e familiis Rëubenitarum, quorum fuerunt numerati quadragies ter mille ſeptingenti triginta.

8 Nati autem Pallu, Eliab,

9 Et filii Eliabi, Nemuel & Dathan & Abiram: hi *ſunt* Dathan & Abiram' convocati e cœtu, qui moverunt rixas contra Moſchen & contra Aharonem cum cœtu Korachi, quando moverunt rixas contra Jehovam.

10 Quare aperiens terra os ſuum abſorpſit eos & *quæ erant* Korachi, cùm moreretur cœtus ille: cùm abſumpſit ignis ducentos quinquaginta viros, itaq; fuerunt' in ſignum:

11 Filii verò Korachi non ſunt mortui.

12 FILIORUM Schimhhonis per familias ſuas, [c] Nemuelis familia Nemuelitica, Jaminis familia Jaminitica: Jacinis familia Jacinitica,

13 [d] Zerachi familia Zerachæa, Schaulis familia Schaulitica.

14 Hi *ſunt* e familiis Schimhhonitarum, vicies bis mille ducenti.

15 FILIORUM Gadis per familias ſuas, [e] Tzephonis familia Tzephonitis, Chaggi familia Chaggitica: Schuni familia Schunitica,

16 [f] Ozni familia Oznitica, Hheri familia Hheritica,

17 Arodis familia Aroditica, Areeli familia Areelitis.

18 Hi *ſunt* e familiis filiorum Gadis per numeratos eorum, quadragies mille quingenti.

19 FILII Jehudæ *fuerant* Hher & Onan: ſed mortuus eſt Hher & Onan in terra Cenahhani.

20 Fuerunt autem filiorum Jehudæ per familias ſuas, Schelæ familia Schelanitis, Peretzi familia Peretzæa: Zerachi familia Zerachæa.

21 Fueruntque filiorum Peretzi, Chetzronis familia Chetzronitis, Chamulis familia Chamulitis.

22 Hi *ſunt* e familiis Jehudæ per numeratos eorum, ſeptuagies ſexies mille quingenti.

23 FILIORUM Iſſaſcaris per familias ſuas, Tolahhi familia Tolahhæa: [g] Puvæ familia Puvæa,

24 [h] Jaſchubi familia Jaſchubæa, Schimronis familia Schimronitis:

25 Hi *ſunt* e familiis Iſſaſcaris per numeratos eorum, ſeptuagies ſexies mille quingenti.

26 FILIORUM Zebulunis per familias ſuas, Seredi familia Seredæa, Elonis familia Elonitis: Jachleelis familia Jachleelitis.

27 Hi *ſunt* e familiis Zebulunitarum per numeratos eorum, ſexagies mille quingenti.

28 FILII Joſephi per familias ſuas, Menaſche & Ephrajim.

29 Filiorum Menaſchis, Maciris familia Macirítis, Macir autem genuit Gilhhadem: Gilhhadis familia Gilhhaditis.

30 Horum filiorum Gilhhadis, [i] Ihhezeris familia Ihhezeritis: Cheleki familia Chelekæa,

31 Et Aſchrielis familia Aſchrielitis, & Schecemi familia Schecemæa,

32 Et Schemidahhi familia Schemidahhæa, & Chepheris familia Chepheritis.

33 Tzelophchado autem ipſi filio Chepheris non fuerunt filii, ſed filiæ: & nomen filiarum Tzelophchadi *fuit* Machla, & Nohha, Chogla, Milca, & Tirtza.

34 Hi *ſunt* e familiis Menaſchis, quorum numerati quinquagies bis mille ſeptingenti.

35 Hi *ſunt* filii Ephrajimi per familias ſuas, Schutelachi familia Schutelachæa, [k] Beceri familia Beceræa: Tachanis familia Tachanitis:

36 Atque hi *ſunt* filii Schutelachi, Hheranis familia Hheranitis.

37 Hi *ſunt* e familiis filiorum Ephrajimi per numeratos eorum, tricies bis mille quingenti: hi *ſunt* filii Joſephi per familias ſuas.

38 FILIORUM Binjaminis per familias ſuas, Belahhi familia Belahhæa, Aſchbelis familia Aſchbelitis: [l] Achirami familia Achiramæa,

39 [m] Schuphami familia Schuphamæa, Chuphami familia Chuphamæa.

40 Fueruntq; filiis Belahhi [n] Ardi & Nahhamani, *illi* familia Arditis, Nahhamani familia Nahhamitis.

41 Hi *ſunt* filii Binjaminis per familias ſuas, quorum numerati quadragies quinquies mille ſexcenti.

42 Hi *ſunt* filii Danis per familias ſuas, [o] Schuchami familia Schuchamæa: ' hi *ſunt* e familiis Danis per familias ſuas.

43 Omnes familiæ Schuchamæorum per numeratos eorum, ſexagies quater mille quadringenti.

44 FILIORUM Aſcheris per familias ſuas, Jimnæ familia Jimnæa, Jiſchvi familia Jiſchvitis: Berihhæ familia Berihhæa:

45 Filiorum Berihhæ, Cheberi familia Cheberæa: Malcielis familia Malcielitis:

46 Nomen verò filiæ Aſcheris, Serach.

47 Hi *ſunt* e familiis filiorum Aſcheris per numeratos eorum, quinquagieſter mille quadringenti.

48 FILIORUM Naphtali per familias ſuas, [p] Jachtzeelis familia Jachtzeelitis: Guni familia Gunitis,

49 Jetzeris familia Jetzeritis, [q] Schillemi familia Schillemæa.

50 Hi *ſunt* e familiis Naphtalitarum per familias eorum, quorum numerati quadragies quinquies mille quadringenti.

51 Hi *ſunt* numerati filiorum Iſraëlis, ſexcenties mille cum mille ſeptingentis triginta.

52 TUM allocutus eſt Jehova Moſchen dicendo,

53 Iſtis dividitor terra in poſſeſſionem, ' pro numero nominum.

54 Ei qui multus eſt multiplicato poſſeſſionem ſuam, ei verò qui paucus eſt pauciorem aſſignato poſſeſſionem: cuique ſecundum numeratos ſuos attribuitor poſſeſſio ſua.

55 Veruntamen ſorte dividitor terra: pro nominibus tribuũ paternarum ſuarum poſſidento.

56 Per ſortem dividitor poſſeſſio ejus inter multum

b Heb. *Chanocæi, & ſic deinceps.*

ſuprà 16.

c *qui & Jemuel Geneſ. 46.10.*

d *qui & Tzochar, ibidem.*

e *qui & Tziphjon, ibidem & 1. Chro. 5.*

f *qui etiam Etzbon 1. Chro. 5.*

g *qui & Pua 1. Chro. 7.1.*

h *qui & Job dicitur per ſyncopen: Gen. 46.*

i *qui ill. Ihhezer fuit Gen. 17.2. & paſſim.*

k *qui idem Jacob red. 1. Chro. 20.*

l *qui idem Echi Gen. 11. & Achiras 1. Chro. 8.1.*

m *qui idem Muppim Geneſ. 46.21.*

n *qui idem Adar per metathefin. 1. Chro. 8.*

o *qui & Cuſchim, Gen. 46.23.*

p *qui idem Jachzeel. 1. Chro. 7.13.*

q *qui & Schallum, ibidem.*

multum & paucum.

57 HI autem *ſunt* numerati Levitarum per familias ſuas, [r] Gerſchonis familia Gerſchunnitis, Kehathi familia Kohathæa, Merari familia Meraritis.

58 Hæ *ſunt* familiæ Levi, familia [a] Libnitis, familia [a] Chebronitis, familia [a] Machlitis, familia Muſchitis, familia [a] Korachæa: Kehath autem genuit Hhamramum.

59 Et nomen uxoris Hhamrami Jocebed filia Levi, quam peperit *uxor* Levi in Ægypto: peperitque Hhamramo Aharonem & Moſchen atq; Mirjam ſororem eorum.

60 Natus autem eſt Aharoni, Nadab & Abihu Elhhazar & Ithamar,

61 Sed mortuus eſt Nadab & Abihu, cùm admoverunt ignem extraneum coram Jehova.

62 Fueruntq; numerati illorum viciester mille, omnis mas a nato uno menſe & deinceps: [a] nõ enim recenſentur inter filios Iſraëlis, quia non dabatur illis poſſeſſio inter filios Iſraëlis.

63 Hi *ſunt* numerati [s] a Moſche & Elhhazare ſacerdote, qui numerarunt filios Iſraëlis in campeſtribus Moabitarum ex adverſo Jardenis Jerichuntini.

64 In iſtis autem non erat quiſquam ex numeratis a Moſche & Aharone ſacerdote, cùm numerarent filios Iſraëlis in deſerto Sinai,

65 (Dixerat enim Jehova de illis, [t] omnino morientur in iſto deſerto) neque reliquus erat ex illis quiſquam niſi tantùm Caleb filius Jephunnæ, & Jehoſchuahh filius Nunis.

[r] *qui & Gerſchun. 1. Chr. 6.1.*

[s] Heb. *Moſchi & Elhhazari: ſic ver. 64.*

[t] Heb. *moriendo morientur.*

ANNOTATIO.

1 Poſt illam plagam] *quæ cæteri omnes qui ſuprà 14. morti fuerant a Deo adjudicati, abſumpti ſunt.* 4 Præceperat] *ſuprà 1.2. & 3.* 10 Quæ erant Korachi] *ſic accipiendum eſſe docet ſuprà 16.32. Korach enim ipſe cum illo ducentu quinquaginta erat quos ignis cœleſtis conſumpſit, ſuprà 16.25.* In ſignũ] *exemplum omnium oculis propoſitum, ut eſt erectum ſignum.* 42 Hi ſunt e fam.] *id eſt, ex hoc uno Danis filio diverſæ familiæ ortæ ſunt.* 53 Pro numero] *habita ratione frequentiæ vel paucitatu in unaquaque familia.* 58 Libnitis] *e Gerſchone orta ſupra 3.18.* Chebronitis] *e Kohatho ſuprà 3.19.* Machlitis] *& Muſchitis e Merari ſuprà 3.20.* Korachæa] *e Kohatho ſuprà 16.1.* 62 Non enim] *hoc eſt, Iſraëlitarum numeratio dividundæ poſſeſſionis causâ fuit inſtituta: quæ cauſa cùm ad Levitas nihil pertinuerit, diverſa eos numerandi ratio ſervata, & ſeorſim a Moſche deſcripta eſt.*

CAPUT XXVII.

Filiabus Tzelophchadi paterna hæreditate data, lex de jure ſucceſſionum fertur: deinde Moſchi propinqua mors denuntiatur, & ſucceſſor in gubernatione populi divinitus Jehoſchuahh nominatur, quem inſtruendi & inſtituendi mandatum accipit atque exequitur.

1 ACCEDENTES etiam filiæ Tzelophchadi filii Chepheris filii Gilhhadis filii Maciris filii Menaſchis, [a] ad familias Menaſchis filii Joſephi, cujus filiarum hęc *ſunt* nomina, Machla Nohha & Chogla & Milca & Tirtza:

2 Steterunt coram Moſche & coram Elhhazare ſacerdote, & coram principibus ac toto cœtu, ad portam tentorii conventus, dicentes:

3 Pater noſter mortuus eſt in deſerto, ipſe tamen non fuit inter eorum cœtum qui convenerant contra Jehovam in cœtu Korachi: ſed [a] propter peccatum ſuum mortuus eſt cùm filii non eſſent ei.

4 Quare ſubtraheretur nomen patris noſtri e medio familiæ ſuæ, eò quòd non *ſit* ei filius? da nobis jus poſſeſſionis inter fratres patris noſtri.

5 Protulit itaque Moſche [a] cauſam earum coram Jehova:

6 Et allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo,

7 Rectè filiæ Tzelophchadi loquuntur, [a] omnino dato illis jus poſſeſſionis hæreditariæ inter fratres patris earum: & transferto poſſeſſionem patris earum in eas.

8 Ad filios autem Iſraëlis loquere, dicendo, cùm quis morietur, ſi filius nõ erit ei, tunc trãſferte poſſeſſionem ejus ad filiam ejus.

9 Quòd ſi filia non erit ei, tunc tradite poſſeſſionem ejus [a] fratribus ejus.

10 Quòd ſi non erunt ei fratres, tunc tradite poſſeſſionem ejus fratribus patris ejus.

11 Sin autẽ non ſupererunt fratres patris ejus, tunc tradite poſſeſſionem ejus neceſſario ejus, propinquiori ei ex familia [a] ejus, ut hæreditariò poſſideat eam: hoc erit filiis Iſraëlis in ſtatutũ judiciale, quẽadmodum præcepit Jehova Moſchi.

12 DEINDE edixit Jehova Moſchi, aſcende iſtum montem Hhabarimorum, & aſpice terram quam do filiis Iſraëlis:

13 Ut cùm aſpexeris eam, aggregeris ad populos tuos tu quoque, quemadmodum aggregatus eſt Aharon frater tuus:

14 Quandoquidem rebellaſtis in deſerto Tzinis in contentione cœtus [b] contra præſtitutum meum, *quod erat* ut ſanctificaretis me ad aquas illas ante oculos eorum: iſtæ ſunt aquæ [a] contentionis Kadeſchi in deſerto Tzinis.

15 Allocutus autem eſt Moſche Jehovam, dicendo,

16 Præficiat Jehova Deus ſpirituum *Deus* omnis carnis, virum huic cœtui:

17 Qui [a] procedat ante eos & qui veniat ante eos, quique educat eos & qui reducat eos: ut non ſit cœtus Jehovæ ſicut pecudes quibus non *eſt* paſtor.

18 Edixit verò Jehova Moſchi, ſume tecum Jehoſchuhham filium Nunis, virum in quo *eſt* ſpiritus meus: & imponito manum tuam illi.

19 Siſtenſque illum coram Elhhazare ſacerdote & coram toto cœtu, mandatis inſtruito illum ante oculos eorum:

20 Et impertito illi de gloria tua, ut auſcultent totus cœtus filiorum Iſraëlis.

21 Is coram Elhhazare ſacerdote ſtato, cùmque conſulito de [a] judicio [a] Urim corã Jehova: ad [a] cujus præſtitutum exeunto, & ad ejus præſtitutum redeunto ipſe & omnes filii Iſraëlis cum

[a] Heb. *dando dato.*

[b] Heb. *ori meo: ſic ver. 21.*

cum eo,denique totus cœtus.
22 Fecit ergo Moſche quemadmodum præceperat Jehova ipſi : aſſumens enim Jehoſchuham ſtitit eum coram Elhhazare ſacerdote & coram toto cœtu.
23 Et imponens manus ſuas illi mandatis inſtruxit illum, quemadmodum edixerat Jehova fieri per Moſchen.

ANNOTATIO.

1 Ad familias]*id eſt, comparentes inter familias ſuæ tribus,quæ coram Moſche luſtrabantur,ut paternam hæreditatem peterent.* 3 Propter peccatum ſuum]*videntur ita ratiocinari : ſi pater noſter aut in cœtu Korachi fuiſſet, aut ejuſmodi peccatum commiſiſſet,non tantùm hæreditate ſed etiam vita privandæ fuiſſemus,ut tum integræ familiæ quæ conſpiraverant perierunt. Atqui peccatũ,propter quod mortuus eſt, perſonam ejus non tranſit : quare æquum eſt nobis tradi hæreditatem ejus,ut vita nobis a Deo relicta eſt, præſertim cùm ex decreto Dei aliorum qui propter infidelitatem terra excluſi ſunt liberis hæreditas attributa ſit ſuprà 14.31.Deut.1.39.* 5 Cauſam]*nam adhuc incertum erat,utrum fœminæ deficiente ſobole maſcula hæredes eſſent,an verò ſola dos ad illas perveniret.* 9 Fratribus]*ſi pater ſuperſtes non erit,ut in hoc exemplo : ſic quoque accipiendus finis ver.10.* 11 Ejus]*patris,ex quo filii denominantur.* 14 Contentionis Kadeſchi]*nam altera antè contigerat Rephidimis,ubi Deus a neutro horum offenſus fuerat,Exod.17.7.* 17 Procedat]*domi & foris pace & bello reipub.adminiſtret.* 21 Judicio Urim]*oraculo Dei in rebus obſcuris & incognitis.De Urim vide Exod.28.31. & Levit.8.8.* Cujus]*Jehovæ,quod proximè præceſſit.*

CAPUT XXVIII.

Mandatum de jugi holocauſto cum munere & libamine ſuo repetitur : deinde quid ſibi ſingulis ſabbathis, novilunijs,diebuſq; Paſchatis & Pentecoſtes,& quo diei tempore offerri velit,præſcribit Deus.

1 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo :
2 Præcipito filiis Iſraëlis & edicito eis: oblationem meam cibi mei, in igne abſumenda mihi odorem gratum meum, [a] obſervanter offertote mihi,ſtato tempore ſuo.
3 Itaque dicito illis, hoc *eſt* igne abſumendum quod offeretis Jehovæ : agni [b] anniculi integri bini quoque die in holocauſtum jugiter.
4 Agnum illorum unum parato mane, agnumq; alterum parato inter duas veſperas :
5 Et decimam Ephæ ſimilæ in munus,miſtæ olei contuſi quartâ hinis.
6 Holocauſtum juge, [d] quod paratum fuit in monte Sinai,in odorem gratum,igne abſumendum Jehovæ :
7 Et libamen ejus quartam hinis in agnum unumquemque, in loco ſancto libato libamen [c] generoſi vini Jehovæ.
8 Agnum verò alterũ parato inter duas veſperas, ut munus matutinum, & ut libamen ejus parato igne abſumendũ,odorem gratũ Jehovæ.
9 DIE autem ſabbathi bini agni anniculi integri,& binæ decimæ ſimilæ in munus miſtæ oleo cum libamine ſuo,
10 Holocauſtum ſabbathi eſto ſabbatho ſuo, præter ipſum holocauſtũ juge cũ libamine ſuo.
11 ITEM in initiis menſium veſtrorum offerte holocauſtum Jehovæ, juvencos [d] ſubrumos binos & arietem unum, agnos anniculos ſeptenos integros :
12 Et ternas decimas ſimilæ in munus miſtæ oleo in juvencum unumquemq; , binaſque decimas ſimilæ in munus miſtæ oleo, in arietem unumquemque,
13 [e] Singulas verò decimas ſimilæ in munus miſtæ oleo in arietem unumquemque:holocauſtum,odorem gratũ,igne abſumendum Jehovæ.
14 De libaminibus autem eorum , dimidium hinis eſto in quemque juvencum, tertiáq; hinis in quemq; arietẽ, & quarta hinis vini in quẽq; agnum:hoc holocauſtum menſis ineuntis , *eſto* in initio ſuo,per ſingulos menſes anni.
15 Præterea hircus e capris unus in peccatum, præter holocauſtum juge, Jehovæ parator cum libamine ſuo.
16 ITEM menſe primo, decimoquarto die illius menſis, [f] Paſcha *eſto* Jehovæ.
17 Quintodecimo autem die ejus menſis, feſtum : ſeptem diebus azyma comeduntor.
18 Horum dierum primo convocatio ſancta *eſto*:nullum opus ſervile facitote.
19 Et offerte igne abſumendum holocauſtum Jehovæ, juvencos ſubrumos binos & arietem unum :præterea ſeptenos agnos anniculos, integri ſunto vobis.
20 Munus verò illorum,ſimilam miſtam oleo, *nempe* ternas decimas in quemque juvencum,& binas decimas in quemque arietem paratote:
21 Singulas decimas parato in unumquemq; agnum,ex ſeptem illis agnis:
22 Præterea hircum peccati unum,ad expiationem faciendam pro vobis :
23 Præter holocauſtũ illud matutinum quod *eſt* pro holocauſto jugi,paratote iſta.
24 Qualia hæc *ſunt* parate in quemque diem ſeptem diebus, *in* cibum igne abſumendum odoris grati Jehovæ : præter holocauſtum juge parator cum libamine ſuo.
25 At die horum ſeptimo convocatio ſancta *eſto* vobis : opus ſervile nullum facitote.
26 ITEM die primitiarum,cùm offeretis munus novum Jehovæ [d] poſt ſeptimanas veſtras, convocatio ſancta eſto vobis, nullum ſervile opus facitote.
27 Et offerte holocauſtum odorem gratum Jehovæ juvencos ſubrumos binos, arietem unum,ſeptenos agnos anniculos :
28 Et munus illorum, ſimilam miſtam oleo, *nempe* ternas decimas in quemque juvencum, binas decimas in arietem quemque,
29 Singulas decimas in agnum unumquemque,ex ſeptem illis agnis:
30 Hircum e capris unum, ad expiationem faciendam pro vobis:
31 Præter holocauſtum juge & munus ejus facitote *ſita*, integra ſunto vobis cum libaminibus ſuis.

[a] Heb. *obſervatote ad offerendum mihi.*
[b] Heb. *filii unius anni: & ſic deinceps.*
[c] Heb. *potus inebriantis.*
[d] Heb. *filios bovis: & ſic deinceps.*
[e] Heb. *decimam decimã.*
[f] *id eſt, tranſitum.*

ANNOTATIO.

6 Quod paratum fuit]*primum quidem oblatum Exod.29.38. ſed poſtea triginta novem annis, quibus Iſraëlitæ*

Iſraëlitæ in deſerto vagati ſunt, intermiſſum: vide in Deut.12.8. 26 Poſt ſeptimanas] *exactis ſeptem illis ſeptimanis de quibus cautum eſt Levit.23.15.& 16.*

CAPUT XXIX.

Præſcribit offerenda ſibi præter ordinarias oblationes in feſtis ſeptimi menſis, die buccinarum, expiationis, ſingulis diebus tabernaculorum, & die interdicti hos proximè ſubſequente.

1 MENSE verò ſeptimo, primo *die* menſis, convocatio ſancta eſto vobis, opus ſervile nullum facitote: [a] dies clangoris eſto vobis:

2 Quo parate holocauſtum in odorem gratum Jehovæ, juvencum[a] ſubrumum unum, arietem unũ, agnos[b] anniculos ſeptenos integros:

3 Munus verò eorum ſimilam miſtam oleo, ternas decimas in quemque juvencum, & binas decimas in quemque arietem,

4 Et decimam unam in agnum unumquemq;, ex ſeptem illis agnis:

5 Præterea hircum e capris unum *in* peccatum, ad faciendum expiationem pro vobis:

6 Præter holocauſtum menſis illius ineuntis cum munere ſuo, & holocauſtũ juge cum munere ſuo & libaminibus ſuis pro ratione eorũ, in odorem gratum igne abſumendum Jehovæ.

7 ITEM decimo *die* menſis hujus ſeptimi convocatio ſancta eſto vobis, [a] ut affligatis animas veſtras: nullum opus facitote.

8 Et offerte holocauſtum Jehovæ *in* odorẽ gratũm, juvencum ſubrumum unum, arietem unum, agnos anniculos ſeptenos, integri ſunto vobis:

9 Et munus eorum ſimilam miſtam oleo, ternas decimas in quenq; juvencum, binas decimas in arietem unumquemque,

[c] 10 [c] Singulas decimas in agnum unumquemque, ex ſeptem illis agnis:

11 Hircum e capris unum *in* peccatum: præter peccatum expiationum, & holocauſtum juge cum munere ſuo ac libaminibus ſuis.

12 ITEM decimoquinto die hujus menſis ſeptimi convocatio ſancta eſto vobis, opus ſervile nullum facitote: ſed celebrate feſtum Jehovæ ſeptem diebus.

13 Et offerte holocauſtum igne abſumendum odorem gratum Jehovæ, juvencos ſubrumos ternos denos, arietes binos, agnos anniculos quatuordenos: integri ſunto:

14 Et munus eorum ſimilam miſtam oleo, ternas decimas in juvencum unumquemque ex tredecim juvencis, binas decimas in arietem unũquemque ex duobus illis arietibus,

15 Et ſingulas decimas in agnum unumquemque, ex quatuordecim agnis:

16 Præterea hircum e capris unum, peccati: præter holocauſtum juge, munus ejus & libamẽ ejus.

17 DEINDE die illorum ſecundo juvencos ſubrumos duodenos, arietes binos, agnos anniculos quatuordenos integros,

18 Et munus eorum ac libamina eorum in juvencos, in arietes, & in agnos quoſque ex numero eorum, pro eadem ratione,

19 Præterea hircum e capris unum peccati: præter holocauſtum juge & munus ejus, ac libamina eorum.

20 DIE autem illorum tertio juvencos undenos, arietes binos, agnos anniculos quatuordenos integros,

21 Et munus eorum ac libamina eorum in juvencos in arietes & in agnos quoſq; ex numero eorum, pro eadem ratione,

22 Præterea hircum peccati unum: præter holocauſtum juge & munus ejus ac libamen ejus.

23 DIE autem illorum quarto juvencos denos, arietes binos, agnos anniculos quatuordenos integros,

24 Munus eorum ac libamina eorum in juvẽcos, in arietes, & in agnos quoſque ex numero eorum pro eadem ratione,

25 Præterea hircum e capris unum peccati: præter holocauſtum juge, munus ejus & libamen ejus.

26 DIE autem illorum quinto juvencos novenos, arietes binos, agnos anniculos quatuordenos integros,

27 Et munus eorum ac libamina eorum in juvencos, in arietes, & in agnos quoſque ex numero eorum, pro eadem ratione,

28 Præterea hircum peccati unum: præter holocauſtum juge & munus ejus ac libamen ejus.

29 DIE autem illorum ſexto juvencos octonos, arietes binos, agnos anniculos quatuordenos integros,

30 Et munus eorum ac libamina eorum in juvencos, in arietes, & in agnos quoſque ex numero eorum, pro eadem ratione,

31 Præterea hircum peccati unum: præter holocauſtum ejus, munus ejus, ac libamen ejus.

32 DIE autem illorum ſeptimo juvencos ſeptenos, arietes binos, agnos anniculos quatuordenos integros,

33 Et munus eorum ac libamina eorum in juvẽcos, in arietes, & in agnos quoſq; ex numero eorum pro ratione eorum,

34 Præterea hircum peccati unum: præter holocauſtum juge, munus ejus ac libamẽ ejus.

35 DIE ipſo octavo, [a] interdicti *dies* eſto vobis: opus nullum ſervile facitote.

36 Et offerte holocauſtum igne abſumendum odorem gratum Jehovæ juvencum unum, arietem unum, agnos anniculos ſeptenos integros,

37 Munus eorum cum libaminibus eorum in juvencum, in arietem, & in agnos quoſque, ex numero eorum pro eadem ratione,

38 Præterea hircum peccati unum: præter holocauſtum juge, & munus ejus ac libamen ejus.

39 Hæc paratote Jehovæ in ſolennitatib[b] veſtris: præter vota veſtra & voluntarias oblationes veſtras, cum holocauſtis veſtris, & cum muneribus veſtris, & cum libaminibus veſtris, & cum euchariſteriis veſtris.

40 Quę retulit Moſche ad filios Iſraëlis, ſecũdum omnia quę præceperat Jehova Moſchi.

a Heb. *filium bovis: ſic deinceps.*
b Heb. *filios unius anni: ſic demceps.*
c Heb. *decimã decimam, ut ver.15.*

ANNOTATIO.

1 Dies clangoris] *vide in Levit.23.24.* 7 Ut affligatis] *ut Levit.16.29.& 23.27.* 35 Interdicti] *ut Levit.23.36.*

CAP.

CAPUT. XXX.

Lex de votiis promiſſi, de maris & fœminæ tam puellæ quàm uxoris exceptionibus, de votis viduæ & repudiatæ: quatenus hæc omnia rata aut irrita habenda ſint.

1 ITEM allocutus eſt Moſche primarios tribuum, ut filiis Iſraëlis dicerent, hoc *eſt* verbum quod præcepit Jehova.

2 Vir cùm [a] voverit votum Jehovæ, aut juraverit juramento, [a] obligatione obligando [b] ſeipſum, [a] ne profanato verbo ſuo: ſecundum [a] omne verbũ quod prodierit ex ore ſuo facito.

[a] Heb. *animã ſuam, ſic de nonceps.*

3 Fœmina verò cùm vovit votum Jehovæ, aut obligavit ſe obligatione domi patris ſui in adoleſcentia ſua:

4 Si cùm audit pater ejus votum ejus aut obligationem qua obligavit ſeipſã, tacebit apud eam pater ejus, tunc ſtata ſunto omnia vota ejus, & omnis obligatio qua obligavit ſeipſam ſtata eſto.

5 Sin autem efficiet pater ejus ut ea infringat *illud* quo die audiverit, nullum ex votis ejus aut obligationibus ejus quibus obligavit ſeipſam, ſtatum eſto: & Jehova condonabit ei, quia pater ejus effecit ut ea infringeret illud.

[b] Heb. *fiet viri: ſic infrà 36.3.*

6 Sed ſi[b] omnio nubet viro votis ei incumbentibus, aut pronunciato labiorum ſuorum quo obligavit ſeipſam,

7 Audienſque maritus ejus quo die audiverit illud, tacebit apud eam: tum ſtata ſunto vota ejus, & obligationes ejus quibus obligavit ſeipſam, ſtatæ ſunto.

8 Sin quo die audivit maritus ejus, effecit ut ea infringeret, irritumq; fecit votum ejus quod incumbebat ei, aut pronunciatum labiorum ejus quo obligaverat ſeipſam: ſimiliter Jehova condonabit illi.

9 Quod autem ad votum viduæ aut repudiatæ, quicquid *erit* quo obligaverit ſeipſam, ſtatum incumbito ei.

10 Sed ſi in domo viri ſui vovit, aut obligavit obligatione ſeipſam per juramentum,

11 Audiénſque maritus ejus tacuerit apud eam, nec fecerit ut ea infringeret *illud*: tunc ſtata ſunto omnia vota ejus, omnisque obligatio, qua obligavit ſeipſam, ſtata eſto.

12 Sin verò [c] omnino irrita fecerit illa vir ejus quo die audiverit, nihil prolatum labiis ejus, ex votis ejus aut ex obligatione ſui ipſius, ſtatum eſto: vir ejus irrita fecit illa, quapropter Jehova condonabit illi.

[c] Heb. *faciendo irrita fecit eã.* *ver. 15.*

13 Omne votum, & omnem [d] obligationem juramento confirmatam [e] de ſe ipſa affligenda, [a] vir ejus ſtabilito illam, aut vir ejus irritam facito illam.

[d] Heb. *jus mentum obligationis pallæ.* [e] Heb. *de affligendo animam ſuam.*

14 Quòd ſi [f] omnino taceat apud eam vir ejus de die in diem, tunc ſtabilierit omnia vota ejus aut omnes obligationes ejus quæ incumbunt ei: ſtabilierit, *inquam*, ea, cùm tacuerit apud eam quo die audivit illud.

[f] Heb. *tacendo tacebit.*

15 Sin omnino irrita fecit illa poſtquàm audiverit, tunc ipſe portabit iniquitatem ejus.

16 Hæc *ſunt* ſtatuta quæ præcepit Jehova Moſchi inter virum & uxorem ejus, *ſervanda*, inter patrem & filiam ejus in adoleſcentia ipſius, dum *eſt* [a] in domo patris ſui.

ANNOTATIO.

2 Voverit votum] *ſe aliquid præſtiturum voto obſtrinxerit.* Obligatione] *juramento ſe ab aliquare aut facto abſtenturum receperit: qualia erant Nazaræorum vota legitima, & illegitimum eorum qui Paulum volebant occidere, Act.* 23.14. Ne profanato] *nomen Dei quod promiſſo dedo interpoſuit: profanat autem & qui votum licitum non exequitur, & qui vovet illicitum.* Omne verbum] *non pugnans cum lege Domini, ut fiunt inſidiantium vitæ Pauli.* 13 Vir ejus ſtabilito] *ne differto de die in diem, ſed alis verbis facto, ut ver. ſequens oſtendit.* 16 In domo patris] *ſub patria poteſtate.*

CAPUT XXXI.

Bello juſſu Dei contra Midjanitas geſto, virgines tantùm ex hominibus ſervantur, & cum rebus Midjanitarum prædæ nomine inter milites qui conflixerant & reliquum populum dividuntur: Deus ex illorũ pro ſacerdotibus, ex hujus præda pro Leviis portionem aſſumit, præter res a ducibus oblatas, quæ in tabernaculo ad monimentum aſſervatæ ſunt.

1 ALLOCUTUS autem eſt Jehova Moſchen, dicendo,

2 [a] Sume [a] ultionem Iſraëlitarum de Midjanitis iſtis, poſtmodùm aggregaberis ad populos tuos.

[a] Heb. *ulciſcere ultionẽ.*

3 Allocutus itaque eſt Moſche populum dicendo, [b] expedite ex vobis aliquos ad hanc militiam: ut ſint contra Midjanitas, ad edendum ultionem Jehovæ contra Midjanitas.

[b] Heb. *expedite vos ex vobis: pleonaſmus.*

4 [c] Millenos in ſingulas tribus, ex omnibus tribubus Iſraëlis mitte ad hanc militiam.

[c] Heb. *mille in quamque tribum mille in quamque tribum.*

5 Traditis itaque millenis e millibus Iſraëlis in ſingulas tribus, duodecies mille expeditis ad militiam:

6 Miſit Moſche hos millenos in ſingulas tribus *delectos* ad hanc militiam, eos *inquam*, & Pinchaſum filiũ Elhhazaris ſacerdotis in hanc militiam, cum [a] vaſis ſacris [a] tubiſq; clangoris in manu ejus.

7 Qui militantes contra Midjanitas, quemadmodum præceperat Jehova Moſchi, occiderunt omnes mares.

8 [a] Reges quoque Midjanitarum occiderunt præter cæſas *copias* eorum, Evim & Rekemum & Tzurem & Churem & Rebahhũ, quinq; Reges Midjanitarum: etiam [a] Bilhhamum filium Behhoris occiderunt gladio.

9 Et captivas fecerunt filii Iſraëlis mulieres Midjanitarum ac pervulos eorum, omnia etiam jumenta eorum & omnia pecora eorum omnesque facultates eorum prædati ſunt:

10 Omnes verò civitates eorum per habitationes eorum, & omnes arces eorum combuſſerunt igne.

11 Deinde acceptis omnibus illis ſpoliis & omni captura, tam hominum quàm jumentorum:

12 Adducebant ad Moſchen & [a] ad Elhhazarem ſacerdotem & ad cœtum Iſraëlitarũ captivos

tivos & reliquam capturam ſpoliaque ad caſtra, in campeſtria Moabitarum, quæ *ſunt* ex-adverſo Jardenis Jerichuntini.

13 Sed egreſſi ſunt Moſche & Elhhazar ſacerdos omneſque principes cœtus obviam eis extra caſtra.

14 Efferveſcenſque Moſche contra præfectos illarum copiarum, principes millenorũ & principes centenorum, qui redibant ab illo militari prælio:

15 Dixit ad eos Moſche, an conſervaſtis vivas omnes fœminas?

16 En ipſę fuerunt filiis Iſraëlis ex ſermone Bilhhami, [d] quæ ſuppeditarunt prævaricationẽ contra Jehovam in negotio Pehhoris: unde fuit plaga [e] illa in cœtu Jehovæ.

17 Nunc itaque occidite omnes mares ex parvulis, omnem quoque mulierem quæ cognovit virum concubitu maris occidite:

18 Omnes verò parvulos ex fœminis quæ non cognoverunt concubitum maris, vivos conſervate vobis.

19 Vos autem caſtrametamini extra hæc caſtra ſeptem dies: *etiam* quiſquis occidit *horum* aliquem & quiſquis tetigit cæſum, purgate vos die illorum tertio & die ſeptimo, vos *inquam* & captivos veſtros:

20 Cum omni veſtimento & omni inſtrumento pelliceo omnique opere *e pilis* caprarum, & omni inſtrumento ligneo, purgabitis vos.

21 Edixit quoque Elhhazar ſacerdos omnibus viris illis militaribus qui iverant in illud prælium, [f] hoc *eſt* illud ſtatutum legale quod præcepit Jehovah Moſchi.

22 Tantummodo aurum & argentum, æs, ferrum, ſtannum & plumbum:

23 [g] Quicquid fert ignem, tranſmittite per ignem ut mundum ſit, veruntamen [h] aquâ ſeparationis purgator: quicquid autem non fert ignem, tranſmittite per aquam.

24 Et lavate veſtimenta veſtra die horum ſeptimo, ut mundi ſitis, ac poſtmodùm venietis in caſtra.

25 Præterea allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo,

26 Recenſe capita capturæ captivorum tam hominum quàm jumentorum, tu & Elhhazar ſacerdos, & primarii paternarũ *familiarum* cœtus:

27 Et divide capturam ipſam inter geſtores hujus prælii qui egreſſi ſunt in militiam, & inter totum cœtum.

28 Et ablatam portionem pro Jehova ab iſtis prœliatoribus qui egreſſi ſunt in hanc militiam, animam unam e quingentenis, ex hominibus, & ex bobus, & ex aſinis, & ex gregibus,

29 E media parte ad iſtos *pertinente* accipientes, dato Elhhazari ſacerdoti oblationem Jehovę.

30 At e media parte ad filios Iſraëlis *pertinente*, accipe unum [i] captum e quinquagenis, ex hominibus, ex bobus, ex aſinis, & ex gregibus, ex quibuſcunq; jumẽtis, & [k] dato Levitis obſervantibus obſervationem tabernaculi Jehovæ.

31 Quod fecit Moſche & Elhhazar ſacerdos, quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

32 Fuit autem captura illa, [l] reſiduum prædæ quam prædati erant populus ille militaris, pecudum ſexcenta ſeptuaginta quinq; millia,

33 Item boum ſeptuaginta duo millia,

34 Item aſinorum unum & ſexaginta millia,

35 Item animæ humanæ ex fœminis quæ non cognoverant concubitum maris, univerſæ animæ trigeſies bis mille.

36 Fuit autem hujus dimidium, pars eorum qui prodierant in hanc militiam, numerus pecudũ, ter centies tricies ſepties mille quingentæ,

37 Fuitq; portio pro Jehova ex pecudibus, ſexcentæ ſeptuaginta quinque:

38 Item boum trigeſies ſexies mille, portio eorum pro Jehova ſeptuaginta duo:

39 Item aſinorum tricies mille quingentorum, portio eorum pro Jehova ſexaginta unus:

40 Item animarum humanarum ſexdecies mille, portio earũ pro Jehova triginta duę animæ.

41 Quam dedit Moſche portionem obblationis Jehovæ, Elhhazari ſacerdoti: ſicut præceperat Jehova Moſchi.

42 De dimidio autem ad filios Iſraëlis *pertinente*, quod partitus Moſche *receperat* ab hominibus illis qui militaverant.

43 (Erat autem dimidium ad cœtum *pertinens* ex pecudibus, tercenties tricies ſepties mille quingentæ,

44 Et ex bobus tricies ſexies mille.

45 Et ex aſinis tricies mille quingenti,

46 Et ex animis humanis ſexdecies mille)

47 Sumens, inquam, Moſche de dimidio ad filios Iſraëlis *pertinente* unum captum ex quinquagenis quibuſq;, ex hominibus & ex jumentis, dedit ea Levitis obſervantibus obſervationem tabernaculi Jehovæ, ſicut præceperat Jehova Moſchi.

48 Tum accedentes ad Moſchen ii qui præfecti *erant* millibus illius militiæ, principes millenorum & principes centenorum,

49 Dixerunt ad Moſchen, ſervi tui recenſuerũt capita virorum hujus prælii qui fuerunt [m] in manu noſtra: & non deeſt ex nobis quiſquam.

50 Quapropter offerimus oblationem Jehovę quiſque quod nactus eſt, inſtrumentum aureum, periſcelidem, aut armillam, annulum, inaurem, aut cingulum pendulum, [n] expiationem faciendo pro animis noſtris coram Jehova.

51 Accepit ergo Moſche & Elhhazar ſacerdos aurum ab illis, [o] totum in inſtrumentis affabre factis,

52 (Erat autem totum illud aurum oblationis quod obtulerunt Jehovæ, ſedecies mille ſeptingentorum quinquaginta ſiclorum) a principibus millenorum & a principibus centenorum.

53 Quod ad viros militares, [p] prędam habuerunt quiſque ſibi.

54 Cumq; accepiſſet Moſche & Elhhazar ſacerdos aurum illud a principibus millenorum & centenorum, intulerunt illud in tentorium conventus, monimentum pro filiis Iſraëlis coram Jehova.

[d] Heb. *ſuppedistando, vel ad ſuppedistandum.*

[e] Heb. *omnem rem quæ venit in ignem ſub. ſtâ ut eo minimè conſumatur.*

[f] Heb. *totum inſtrumentiũ operu, id eſt, operoſum.*

ANNOTATIO.

2 Ultionem] *ejus rei, de qua ſuprà* 25.18. *& infrà ver.* 16. 6 Vaſis ſacris] *arca fœderis cum iis quæ ad eam pertinebant.* Tubiſque] *de quibus ſuprà* 10. 8 Reges] *beneficiarios ſive vaſſallos (ut vocant) Sichonis, ut appareat Jehoſchu.* 13. 21. *quamvis cæſo Sichone mero imperio ut reges αὐτοκράτορες uſi ſint.* Bilhhamum] *in itinere, dum rediret in Meſopotamiam.* 16 Illa] *de qua ſuprà* 25.9. 21 Hoc eſt] *quod*

quod habetur ſuprà ver.17. & ſequent. ſic enim juſſit Deus ſuprà 25.17. 23 Aqua ſeparationis] *de qua ſuprà 19.* 30 Captum e]*id eſt, quinquageſimum quemque, ut quingenteſimum quodque ſuprà 28.* Datò]*ſic eadem proportio ſervatur quæ in decimarum diſtributione, numerum ut decimum ejus quod Levitarum eſt ad Sacerdotes perveniat.* 32 Reſiduum] *nam pars ad alimentum exercitus conſumpta eſt in itinere, & in ſeptiduana ſtatione extra caſtra, ſuprà ver.19.* 49 In manu noſtra] *ſive proteſtate, id eſt, qui nobis commiſſi fuerunt.* 50 Expiationem faciendo]*nam ex Moſchis iratí verbis ſuprà ver. 14. intelligebant ſe peccaſſe: ideò duo oblationum genera offerunt, expiatorium & euchariſticum.* 53 Præ. dam habuerunt]*q.d. etſi liberaliter admodum obtulerunt Deo, tamen tantum tanta fuit præda ut quiſque ſibi multum reſervaverit.*

CAPUT XXXII.

Rëubenitæ & Gaditæ regionis cis Jordanem commoditate adducti, eam ſibi in poſſeſſionem dari petunt: qui primùm graviter a Moſche objurgati, deinde communes cum fratribus operas ad plenam terræ occupationem polliciti poſtulatum obtinent. Dimidiatæ verò tribui Menaſchiæ, pars Gilhhadis quam armis occupaverat, adjudicatur.

1 ERAT autē filiis Rëubenis & filiis Gadis pecus multū, numeroſum admodū: ecce autem videbant terrā Jahhzeris & terrā Gilhhadis, locum illum eſſe locum pecuariæ.

2 Quapropter acceſſerunt filii Gadis & filii Rëubenis, & allocuti ſunt Moſchē Elhhazarēque ſacerdotē ac principes cœtus, dicendo:

3 'Hhatarothæ, & Dibon, & Jahhzer, & [a] Nimra, & Cheſchbon, & Elhhale, cum [b] Schebamo & Nebunte & [c] Behhone,

4 Horum regio quam percuſſit Jehova coram cœtu Iſraëlis, regio pecuariæ eſt: & ſervis tuis *ſunt* pecora.

5 Dixerunt ergo, ſi invenimus gratiam in oculis tuis, detur regio iſta ſervis tuis in poſſeſſionem: ne nos ducas trans Jardenem.

6 Sed dixit Moſche filiis Gadis & filiis Rëubenis, 'an fratres veſtri procederent in bellum, & vos conſiſteretis hìc?

7 Imò quare rumpitis [d] animum filiorum Iſraëlis, ne tranſeant in terrā illam quam dat eis Jehova?

8 Sic fecerunt patres veſtri, cùm miſiſſem eos Kadeſcho Barnehhæ ad conſyderandum illam terram:

9 Nam cùm aſcendiſſent ad vallem Eſchcolis conſyderantes illam terram, ruperunt animum filiorum Iſraëlis, ne venirent in eam terram quam dabat eis Jehova.

10 Idcircò accenſus irâ Jehova die illo, juravit dicendo,

11 *Ne vivam*, ſi viderint homines iſti qui aſcenderunt ex Ægypto a nato viginti annos & deinceps, terram illam quam juramento promiſi Abrahamo, Jitzchako & Jahhakobo, eò quòd [e] non ſunt plenè ſecuti me:

12 Præter Calebum filium Jephunnę 'Kenizzæum, & Jehoſchuhham filium Nunis, quia plenè ſecuti ſunt Jehovam.

13 Et accenſus irâ Jehova in Iſraëlem, agitavit eos per hoc deſertum 'quadraginta annos, donec conſumeretur tota illa ætas quæ fecerat malum illud in oculis Jehovæ.

14 Ecce autē ſurrexiſtis loco patrum veſtrorū turba, homines [f] peccatis dediti, ut addatis adhuc ad æſtum iræ Jehovæ contra Iſraëlem.

15 Si [g] vos avertetis ab obſequio ejus, omnino perget adhuc relinquere eum in hoc deſerto: ſic perdetis totum populum hunc.

16 Accedentes autem rurſus ad eum dixerunt, ſepta gregum ſtruemus hìc pro pecore noſtro: & civitates pro parvulis noſtris *erunt*.

17 'Nos autem expediti erimus, celeres *ad procedendum* ante filios Iſraëlis, uſquedum introduxerimus eos in locum ſuum: interea maneant parvuli noſtri in civitatibus iſtis munitis, [h] metu habitatorum iſtius terræ.

18 Nō redibimus in domos noſtras, donec [i] adierint filii Iſraëlis quiſq; poſſeſſionem ſuam.

19 Quin non erimus poſſeſſores cum illis [k] trans vadū Jardenis, eo quòd obvenerit poſſeſſio noſtra nobis cis vadum Jardenis Orientem verſus.

20 Tum dixit ad eos Moſche, ſi feceritis rem hanc, ſi expediti eritis ante Jehovā ad bellum:

21 Si tranſibit quiſque expeditus e vobis Jardenem iſtum coram Jehova, donec expulerit inimicos ſuos a facie ſua,

22 Et domita fuerit terra illa coram Jehova, poſteà demū reverteminiſ eritisq; inſontes apud Jehovam & apud Iſraëlem: ſic cedet terra hæc vobis in poſſeſſionem coram Jehova.

23 Quòd ſi non ſic facietis, ecce peccaveritis Jehovæ: ac ſcitote 'peccatum veſtrum obventurum vobis.

24 Ædificate vobis civitates pro parvulis veſtris & ſepta pro gregibus veſtris: ſed quòd prodiit ex ore veſtro facitote.

25 Tum allocuta eſt *tribus* filiorū Gadis & filiorū Rëubenis Moſchen, dicendo, ſervi tui facient, quemadmodū dominus meus præcipit.

26 Parvuli noſtri, uxores noſtræ, pecus noſtrum, & omnia jumenta noſtra ibi erunt in civitatibus Gilhhadis:

27 Servi autem tui tranſibunt quiſque expeditus ad militiam coram Jehova in bellum, quemadmodum dominus meus loquitur.

28 Quapropter præcipiens Moſche de eis Elhhazari ſacerdoti & Jehoſchuhhæ filio Nunis, primariis etiam paternarum familiarum in filiis Iſraëlis,

29 Edixit Moſche illis, ſi tranſierint filii Gadis & filii Rëubenis vobiſcum Jardenem, quiſque expeditus ad bellum coram Jehova, & domita fuerit terra illa coram vobis: tum date illis hanc terram Gilhhadis in poſſeſſionem:

30 Sin autem non tranſierint expediti vobiſcum, tunc poſſeſſores fiant inter vos in terra Cenahhani.

31 Reſponderuntq; filii Gadis & filii Rëubenis dicendo, quod edixit Jehova ſervis tuis, ſic faciemus:

32 Nos tranſibimus expediti coram Jehova in terram Cenahhani, & penes nos manebit jus poſſeſſionis noſtræ cis Jardenem.

33 Dedit itaq; eis Moſche, filiis Gadis & filiis Rëubenis ac 'dimidiatæ tribui Menaſchis filii Joſephi, regnum Sichonis Regis Emoræorum & reg-

[a] *quæ etiam Beth nimra, infrà, ver.36.*
[b] *quæ etiam Schibma, infrà ver.38.*
[c] *Contractum pro Bahhal mehhone, infrà ver.38.*
[d] Heb. *cor, ut ver.9.*
[e] Heb. *non impleverunt ire poſt me, ut ſuprà 14. 24. ſic deinceps.*
[f] Heb. *peccatores.*
[g] Heb. *revertemini ab eundo poſt eum.*
[h] Heb. *cie.*
[i] Heb. *tuerint poſſeſſionem filis Jiſ quiſq; ſuam.*
[k] Heb. *Jardenis ultrà.*

& regnum Hhogi Regis Baſchanis : regionem ipſam cum civitatibus per terminos ejus, civitates illius terræ circumquaque.

34 Et ædificarunt filii Gadis, Hhatarothas & Hharohherem,

35 Item Hhatrothas Schophanis, & Jahhzerem, & Jogbeham,

36 Et Beth-nimram, & Beth-haranem, civitates munitas cum ſeptis gregum.

37 Filii verò Rëubenis ædificarunt Cheſchbonem & Elhhalen, & Kirjathajima,

1 Heb. *mutatis nomine.* 38 Itë Nebuntem & Bahhal-mehhonem [1] mutatis nominibus, atque Sibmam: quibus indiderunt nomina, nomina [a] hæc civitatum quas ædificarunt.

39 Profecti autem filii Maciris filii Menaſchis in [a] Gilhadem cùm cepiſſent illum, [m] expuliſſentq; Emoræos qui habitabant in eo:

m Heb. *expuliſſet, ſub. Macirii genus.*

40 Dedit Moſche Gilhhadem Maciri filio Menaſchis, qui inhabitavit eum.

41 Jair enim filius Menaſchis profectus ceperat villas ipſorum *Gilhhaditarum*, quas vocavit villas Jairis:

42 Similiter Nobach profectus ceperat Kenatham cum pagis ejus, quam vocavit Nobachum de nomine ſuo.

ANNOTATIO.

3 Hhatarothæ] *binæ erant eodem nomine infrà 34. & 35.* 6 An fratres] *hac reprehenſione non recuſat Moſche Jiſraëlitis terram attribuere, cujus mandatum ſe accepiſſe narrat Deut. 2. 23. ſed petentes increpat ignaviæ, & ſui erga fratres officii contemptum exprobrat: idque eo vehementius, quod diſtractis copiis fore videbat ut Jiſraëlitarum animi frangerentur.* 12 Kenizzæum] *nepotem Kenaz e tribu Jehudæ, 1. Chron. 4. 13.* 13 Quadraginta] *annumeratis duobus annis ab exitu ex Ægypto ad miſſionem exploratorum: ſynecdoche.* 17 Nos autẽ] *id eſt, is numerus ex nobis quem judicabitis fratribus juvandis ſufficere: nam non omnes aptos ad militiam Jardenem cum fratribus trajeciſſe apparet ex Jehoſchu. 4. 17. ſynecdoche.* 23 Peccatum veſtrum] *pœnam peccati: metonymia.* 33 Dimidiatæ tribui] *cauſam cur hanc tribum illis conjunxit vide infrà ver. 39. & ſequent.* 38 Hæc] *quæ jam obtinent ex quo ab illis ædificatæ ſunt.* 39 Gilhhadem] *partem Gilhhadis quæ Rëubenitis & Gadetis minimè ceſſerat: ſynecdoche: vide Deut. 3. 12.*

CAPUT XXXIII.

Jiſraëlitarum ab Ægypto ad Cenahhanæa uſq; profectiones omnes & ſtationes recenſentur: eisq; mandatur ut Cenahhanæos ejiciant, idola eorum perdant, terram ſorte inter ſe dividant, ſubjuncta gravi comminatione, ſi quos ex Cenahhanæa idololatris in ea tollerent.

1 HÆ *ſunt* profectiones filiorum Jiſraëlis, cùm egreſſi ſunt e terra Ægypti per exercitus ſuos, [a] miniſterio Moſchis & Aharonis.

a Heb. *manu.*

2 (Scripſit autem Moſche progreſſus eorum in profectiones eorum ex [b] præſtituto Jehovæ) hæ inquam ſunt profectiones eorum in progreſſibus eorum.

b Heb. *ore, ut infrà ver. 38.*

Exod. 12. 37. 3 Primùm proficiſcentes Rahhmeſeſo, menſe primo, decimo quinto die menſis ipſius primi, poſtridie ipſo Paſchatis egreſſi ſunt Jiſraëlitæ manu ſublata ante oculos omnium Ægyptiorum:

Exod. 12. 12. 4 Ægyptiis ſepelientibus omnes primogenitos, quos percuſſerat Jehova in eis: cùm in deos etiam illorũ exercuiſſet Jehova judicia.

5 Profecti autem filii Jiſraëlis Rahhmeſeſo, caſtra poſuerunt Succothis.

Exod. 13. 2. 6 Deinde profecti Succothis, caſtrametati ſunt Ethami quod *eſt* in extremitate deſerti.

Exod. 14. 2. 7 Deinde profecti Ethamo reverſi ſunt ad fauces Chirotharum quę *ſunt* ante Bahhal-tzephonem, & caſtrametati ſunt ante Migdolum:

Exod. 15. 22. & 23. 8 Deinde profecti ex-aduerſo Chirotharum tranſiverunt per medium ipſius maris in deſertum: pergentesq; itinere tridui per deſertum Ethami, caſtrametati ſunt Maræ.

Exod. 16. 1. 9 Deinde profecti Mara pervenerunt Elima (erant autem Elimis duodecim fontes aquæ & ſeptuaginta palmæ) & caſtrametati ſunt ibi.

10 Deinde profecti Elimis, caſtrametati ſunt ad mare algoſum.

Exod. 16. 2. 11 Deinde profecti a mari algoſo, caſtrametati ſunt in deſerto Sinis.

12 Deinde profecti a deſerto Sinis, caſtrametati ſunt Dophkæ.

13 Deinde profecti Dophka, caſtrametati ſunt Aluſchi.

Exod. 17. 1. 14 Deinde profecti Aluſcho, caſtrametati ſunt Rephidimis, ubi non erat aqua populo quam biberet.

15 Deinde profecti Rephidimis, caſtrametati ſunt in deſerto Sinai. *Exod. 19. 1.*

16 Deinde profecti a deſerto Sinai, caſtrametati ſunt Kibrothis-taavæ. *ſuprà 11. 34.*

17 Deinde profecti Kibrothis-taavæ, caſtrametati ſunt Chatzerothis. *ſuprà 11. 35.*

18 Deinde profecti Chatzerothis, caſtrametati ſunt Rithmæ.

19 Deinde profecti Rithma, caſtrametati ſunt Rimmone-peretzi.

20 Deinde profecti Rimmone-peretzi, caſtrametati ſunt Libnæ.

21 Deinde profecti Libna, caſtrametati ſunt Riſſæ.

22 Deinde profecti Riſſa, caſtrametati ſunt ad Kehelam.

23 Deinde profecti a Kehela, caſtrametati ſunt ad montem Schepheris.

24 Deinde profecti a monte Schepheris, caſtrametati ſunt Charadæ.

25 Deinde profecti Charada, caſtrametati ſunt Makehelothis.

26 Deinde profecti Makehelothis, caſtrametati ſunt Tachathi.

27 Deinde profecti Tachatho, caſtrametati ſunt Terachi.

28 Deinde profecti Teracho, caſtrametati ſunt Mithkæ.

29 Deinde profecti Mithka, caſtrametati ſunt Chaſchmonę.

30 Deinde profecti Chaſchmona, caſtrametati ſunt Moſerothis.

31 Deinde profecti Moſerothis, caſtrametati ſunt apud filios Jahhakanis.

32 Deinde profecti a filiis Jahhakanis, caſtrametati ſunt Chore-gidgadis.

33 Deinde profecti Chore-gidgadis, caſtrametati

metati sunt ad Jotbatham.
34 Deinde profecti a Jotbatha, castrametati sunt Hhabronæ.
35 Deinde profecti Hhabrona, castrametati sunt Hhetzione-geberi.
*suprà.*20.1. 36 Deinde profecti Hhetzione-geberi, castrametati sunt in deserto Tzinis, quòd *est* Kadesch.
*suprà.*20.22 37 Deinde profecti Kadescho, castrametati sunt ad Horem montem juxta fines terræ Edomæorum.
38 (Ascēditq; Aharon sacerdos Horem montē ex præstituto Jehovæ, & mortuus est ibi, anno quadragesimo ab exitu Jisraëlitarum e terra Ægypti, mense quinto, primo die illius mensis.
39 Erat autem Aharon natus centum viginti tres annos, cùm moreretur in Hore monte)
*suprà.*21.1. 40 Quod audivit Cenahhanæus Rex Hharadi, qui inhabitabat Australē partem in regione Cenahhani, cùm adventarent filii Jisraëlis.
41 Deinde profecti ab Hore monte, castrametati sunt [a] Tzalmonæ.
42 Deinde profecti Tzalmona, castrametati sunt Punone.
*suprà.*21.10. 43 Deinde profecti Punone, castrametati sunt Obothis.
*ibidem.*11. 44 Deinde profecti Obothis, castrametati sūt ad cumulos Hhabarimorum *montium* ad terminum Moabitarum.
45 Deinde profecti e cumulis, castrametati sunt Dibone-Gadis.
46 Deinde profecti Dibone-Gadis, castrametati sunt Hhalmone ad Diblathajima.
47 Deinde profecti Hhalmone ad Diblathajima, castrametati sunt ad montes Hhabarimorum ante Nebuntem.
48 Deinde profecti a montibus Hhabarimorum, castrametati sunt in campestribus Moabitarum ex-adverso Jardanis Jerichuntini: *suprà.*21.20.
49 Et castra habuerunt secundum Jardenem a Beth-jeschimothis usque [a] Abel-schittimos, in campestribus Moabitarum.
50 Allocutus autem est Jehova Moschen in campestribus Moabitarum, ex-adverso Jardenis Jerichuntini dicendo:
51 Alloquere filios Jisraëlis & edicito eis, quandoquidem vos *mox* transituri estis Jardenem in terram Cenahhani:
52 Omnino ejicite omnes habitatores ejus terræ a facie vestra, & perdite omnes effigies eorum, & omnes imagines [c] fusas eorum perdite, omniaque excelsa eorum destruite. [c] Heb. *fusarum.*
53 Cumq; expulsis *eis* [d] e terra illa habitabitis in ea (nam vobis trado terram illam ut hæreditariò possideatis eam) [d] Ediſpoſitionem Gen.41.16.
54 Tunc adite possessionem illius terræ sorte per familias vestras, ei qui multus est multiplicatote possessionem ejus, ei verò qui paucus est pauciorem assignato possessionem ejus, in quēcunque locum exierit cuiq; sors sua, is illius esto: per tribus paternas vestras possessiones adite.
55 Quòd si non expulerîtis habitatores istius terræ a facie vestra, utiq; erit quicquid reliquū feceritis ex eis in spinas in oculis vestris & in aculeos in lateribus vestris: & hostiliter agent vobiscum in illa terra in qua habitaturi estis.
56 Eritq; ut quemadmodum cogitavi facere illis, faciam vobis.

ANNOTATIO.

41 Tzalmonæ] *qui locus fortasse denominatus est ab imagine serpentis ibi erecti jussu Dei, suprà 21.6. & sequentib.* 49 Abel Schittimos] *Schittimos locum esse, ubi Jisraëlitæ cum mulieribus Moabitarum convenerunt apparet suprà 25.1. Abelis autem nomen quod luctum significat, videtur sumpsisse a luctu quem extorsit populo gravis plaga Dei, ibidem ver.6.*

CAPUT XXXIIII.

Deus terminos definit reliquæ terræ in possessionem tradendæ novem tribubus cum dimidiata: & ad eam distribuendam singulos e singulis tribubus summo sacerdoti & duci nominatim adjungit.

1 PRAETEREA allocutus est Jehova Moschen, dicendo:
2 Præcipe filiis Jisraëlis & edicito eis, quādoquidem vos mox adituri estis terram Cenahhani: hæc *esto* terra quæ accidet vobis in possessionem, terra Cenahhani per terminos suos.
3 Primùm esto vobis plaga Australis a deserto Tzinis [a] secundum [b] sedes Edomæorum: similiter esto vobis terminus Australis, extremitas [b] maris salsi ad Orientem. [a] Heb. *per manus sive spatia, id est, latera: metonymia.*
4 Et divertens vobis terminus hic ab Austro ad ascensum [c] Hhakrabbimorum pertranſito Tzinem, & sunto exitus ejus ab Australi plaga per Kadeschum-barnehhæ: inde procedito [c] Chatzar-Adarem, & transito Hhatzmonem.
5 Posteà divertito hic terminus Hhatzmone ad [d] torrentem Ægypti, ubi sunt ejus exitus ad ipsum [b] Occidentem. [b] Heb. *mare: sic deinceps.*
6 Terminus verò Occidentalis, ut est vobis ipsum mare magnum ita terminus *esto*: hic esto vobis terminus Occidentalis.
7 Hic verò esto vobis terminus Aquiloanlis: a mari magno definitote vobis [e] Horē montem.
8 Ab Hore monte definitote quà itur Chamatham, & sunto exitus illius termini Tzedadi.
9 Et procedente eodem termino Ziphronem sunto exitus ejus Chatzer-hhenanis: hic esto vobis terminus Aquilonalis.
10 Item definite vobis in terminum Orientalem, a Chatzer-hhenane [c] Schephamum. [c] *Schiphamatha idem locus cum dicetur Schema.*33.28.
11 Et descendens hic terminus Schephamo Riblam versus ab Oriente Hhajini, descendere pergito terminus, donec attingat litus maris [d] Cinnereth Orientem versus.
12 Et descendente termino ad ipsum Jardenem, sunto exitus ejus ad mare salsum: ista esto vobis terra per terminos suos circumquaque.
13 Quæ præcepit Mosche filiis Jisraëlis, dicendo: hæc *esto* terra, cujus possessionem adjbitis per sortem, quemadmodum præcepit Jehova dari novem tribubus & dimidiatæ tribui.
14 Nam acceperant tribus filiorum Rēubenitarū per familias paternas suas, & tribus filiorū Gaditarū per familias paternas suas, dimidiataque tribus Menaschis acceperant possessionem suam.
15 Duæ hæ tribus cum dimidiata tribu, acceperant possessionē suam cis vadum Jardenis Jerichuntinum ab anteriorie parte orientem versus.
16 Præterea allocutus est Jehova Moschen, dicendo,

17 Hæc

17 Hæc *sunt* nomina virorum qui possidendam vobis distribuent istam terram, Elhhazar sacerdos, & Jehoschuahh filius Nunis.

18 Et [d] principem unum ex unaquaque tribu adhibetote ad distribuendam possessionem illius terræ.

19 Hæc autem nomina horum virorum *sunt:* tribus Jehudæ, Caleb filius Jephunnæ.

20 Et tribus filiorum Schimhhonis, Schemuel filius Hhammihudis.

21 Tribus Binjaminis, Elidad filius Cisłonis.

22 Et tribus filiorum Danis princeps, Bukki filius Jogli.

23 E filiis Josephi, tribus filiorum Menaschis princeps, Channiel filius Ephodis.

24 Et tribus filiorum Ephrajimi princeps, Kemuel filius Schiphtanis.

25 Et tribus filiorum Zebulunis princeps, Elitzaphan filius Parnaci.

26 Et tribus filiorum Jissascharis princeps, Paltiel filius Hhazzanis.

27 Et tribus filiorum Aschëris princeps, Achihud filius Schelomi.

28 Deniq; tribus filiorum Naphtali Princeps Pedaheel filius Hhammihudis.

29 Hi *sunt* quibus præcepit Jehova, ut possessionem distribuerent filiis Jisraëlis in terra Cenahhani.

[d] Heb. *principem unum, principem unum e tribu.*

ANNOTATIO.

3 Sedes] *id est, terminales tractus Edomæorum, ut Jehoschu.* 15.1. Maris salsi] *mortui, sive Asphaltitis lacus: vide in Gen.* 14.3. 4 Hhacrabbimorum] *vel scorpionum, si cui placet appellativè accipere.* Chatzar Adarem] *id est, Chetzronem & Adarem conjuncta oppida situ, etsi discreta muro: quapropter seorsim nominantur Jehosch.* 15.3. 5 Torrentem Egy.] *Schichorem fluvium influentem in paludem Sirbonidem, qui Ægypti propterea dicitur, quòd Ægyptum ab Judæa disterminat.* 7 Horem] *id est, Chermonem, ut Jehoschu.* 13.15. *nam hujc monti plura sunt nomina, Schirjon & Schenir. Deut.* 3.9. *item & Sion Deu.* 4.48. 11 Cinnereth] *qui postea dictus est lacus Genezareth.*

CAPUT XXXV.

Jisraëlitæ jubentur quadraginta octo civitates suburbanaq; prædia Levitis assignare habitanda: e quibus sex in asyla constituuntur, quo se recipiant homicidæ donec de causa sua cognoscatur, & ubi in tuto maneant qui per imprudentiam aliquem occiderint: Homicidiorum jura explicantur, & reus cædis redemptio omnis præcidtur.

1 Iterum allocutus est Jehova Moschen in campestribus Moabitarum, ex-adverso Jardenis Jerichuntini, dicendo:

2 Præcipe filiis Jisraëlis, ut dent Levitis de possessione juris sui civitates ad habitandum: suburbanum quoque prædium in singulas civitates circa ipsas datote Levitis:

3 Ut sint illis civitates ad habitandum, suburbana verò prædia illarum sint pro jumentis eorum & pro facultatibus eorum & pro omnibus animalibus eorum.

4 Suburbana autem prædia illarum civitatũ quæ daturi estis Levitis, sunto a muro civitatis cujusque extrinsecus mille cubitorum circumquaque.

5 Ideoq; metimini extra civitatem quamq; ad plagam Orientalem bis mille cubitos, & ad plagam Austrãlem bis mille cubitos, & ad plagam Occidentalẽ bis mille cubitos, & ad plagã Aquilonalem bis millẽ cubitos, ita ut quęque civitas sit in medio eorum, hæc esto illis *mensura* prædiorum suburbanorum singularum civitatum.

6 Civitates autem quas dabitis Levitis sunto sex civitates receptus, quas dabitis ut confugiat illuc qui *hominem* occidit: & additote illis quadraginta duas civitates.

7 Omnes civitates quas dabitis Levitis, sunto quadraginta octo civitates, ipsæ cum prędiis suburbanis suis.

8 Istas autẽ civitates quas dabitis de possessione filiorũ Jisraëlis, de ejus *possessione* qui multus est [a] multas datote, de ejus verò *possessione* qui paucus est datote pauciores: quisq; prout erit possessio sua, dato de suis civitatibus Levitis.

9 Allocutus quoque est Jehova Moschen, dicendo,

10 Alloquere filios Jisraëlis & edicito eis, quandoquidem vox mox transituri estis Jardenem in terram Cenahhani:

11 Idcircò curate vobis ut obviæ sint civitates *quæ* civitates receptus erunt vobis, ut confugiat illuc occisor qui [b] aliquem percussit per errorem.

12 Et sunto vobis civitates istæ in receptũ [a] vindice *occisi*, ut non moriatur qui occidit tantisper dum stat coram cœtu in judicium.

13 Civitates autem illæ quas dabitis, sex civitates receptus sunto vobis.

14 Tres harum civitatum datote cis Jardenem, & tres reliquas civitates datote in terra Cenahhani: civitates receptus sunto.

15 Filiis Jisraëlis peregrinoq; & inquilino inter eos sunto sex civitates istę in receptũ, ut fugiat illuc quisquis percussit aliquẽ per errorem.

16 Sed si instrumento ferreo percussit eum ita ut mortuus sit, occisor est, [c] omnino morti traditor occisor ille:

17 Similiter si lapide manuali quo *quis* mori potest percusserit eum ita ut mortuus sit, occisor est, omnino morti traditor occisor ille:

18 Aut *si* ligneo instrumento manuali quo *quis* mori potest percusserit eum ita ut mortuus sit, occisor est, omnino morti traditor occisor ille.

19 Vindex ipse illius sanguinis morti [a] tradet occisorem illum: cùm incidet in eum, ipse morti tradet eum.

20 Quòd si ex simultate depulerit eum, aut projecerit *aliquid* in eum de-industria ita ut mortuus sit,

21 Aut per inimicitiam percusserit eum manu sua ita ut mortuus sit, omnino morti traditor percussor ille, occisor est: vindex ipse sanguinis morti tradet occisorem illũ cùm incidet in eũ.

22 Quòd si de-repente sine inimicitia depulit eum, aut projecit in eum ullum instrumentum non de-industria,

23 Aut *percussit eum* inconsyderatè ullo lapide quo *quis* mori potest, faciens ut decidat in eum ita ut moriatur, cùm ipse non *sit* inimicus ei, nec quęrat malum ejus:

24 Tunc jus dicunto cœtus inter ipsum percussorem & inter vindicem illius sanguinis, secundum judicia ista.

[a] Heb. *multiplicatote dare, sic postea minuite dare.*

[b] Heb. *animam. sic deinceps.*

[a] Heb. *vindice occisi.*

[c] Heb. *moriendo morti traditor: & sic deinceps.*

[a] Heb. *dabit.*

25 Sic eripientes cœtus occiſorẽ iſtum e manu vindicis illius ſanguinis, remittunto eum cœtus ad civitatem receptus ſui quò confugerat: in qua maneto uſque ad mortem ſacerdotis maximi, quem unxit *Deus* oleo ſacro.

d Heb. *exeundo exibit.*

26 Quòd ſi [d]ullo pacto exibit occiſor iſte termino civitatis receptus ſui, quò confugerat,

27 Et inveniet eum vindex ille ſanguinis extra terminum civitatis receptus ejus: cùm occiderit vindex ille ſanguinis occiſorem iſtum,

e Heb. *non eſt ei ſanguis.*

[e]non eſt reus ſanguinis.

28 Nam in civitate receptus ſui manere debet uſque ad mortem ſacerdotis maximi: poſt mortem verò ſacerdotis maximi revertetur occiſor in terram poſſeſſionis ſuæ.

29 Sunto autem hæc vobis in ſtatutum judiciale per generationes veſtras, in omnibus habitationibus veſtris.

30 [f]Quicunque percuſſurus eſt aliquem, ex ſermone teſtium occidet occiſorem: ſed teſtis unus non poterit teſtari contra aliquẽ, ut moriatur.

f Heb. *Percutiens percuſſurus.*

31 At ne accipitote redemptionis pretium pro ullo occiſore qui ſons ſit dignus morte: ſed omnino morti traditor.

32 Ne quidem accipitote pretium redemptionis ab eo qui effugit in civitatem receptus ſui, ut revertatur ad habitandum in ſuam terram, donec mortuus fuerit ſacerdos ille:

33 Ut non contaminetis terram ipſam in qua eritis, quia ſanguis iſte contaminaturus eſſet hanc terram: pro eâ autem terrâ fieri non poſſet expiatio a ſanguine qui effuſus eſſet in eâ, niſi per ſanguinem effundentis eum.

34 Neque polluito terram ipſam in qua reſidebitis, in cujus medio habitaturus ſum: nam ego Jehova habito in medio filiorum Iſraëlis.

ANNOTATIO.

5 Bis mille cub.] *quidam hunc ver. cum 4. ita conciliant, ut illi mille cubiti propinquiores civitati, pecuariæ ſervirent, hi mille remotiores, culturæ: quod fundamento caret. Alii bis mille cubitos accipiunt ab una extremitate ſuburbani prædii ad oppoſitam ex extremitatem: quo pacto media verſus pars redundaret. Nobis videtur hic verſus exegeticè de quibus cubitis antè loquatur declarare, nimirum Geometricus ſacris, qui (ut ſicli) duplo majores erant communibus. vide 1. Reg. 7. 15.* 8 Qui multus] *Noëma, quo ſubauditur, ac proinde ampliorem accepit hæreditatem, ſic etiam in proximè ſequente verbo: quod intelligitur ex 33. 54. ſuprà.* 11 Idcircò curate] *id eſt, deſtinentur civitates opportuno regionis loco, & viæ ad eas undequaque reddãtur expeditæ, ut imperatur Deuter. 19.* 12 Avindice] *nam ex lege Dei permittebatur conſanguineo cædem neceſſaris perſequi infrà ver. 21.* Stat coram cœtu] *ſuo ac legitimo, cui defertur hujus facti cognitio ex jure, infrà ver. 24. hinc autem apparet nihil opus fuiſſe ut ii ad civitatem receptus confugerent qui in civitate hominem occiderant, aut in alio loco unde commodiùs poterant ſe ſiſtere purgandos magiſtratui ſuo.* 16 Percuſſit eum] *ſciens & prudens Deut. 19. 5. ſic duobus ver. ſequent.* 19 Tradet] *id eſt, licebit ei tradere.* 21 Per inimicitiam] *aperta hoſtilitate, non inſenſo tantùm animo.* 30 Quicunque] *ſive judex, ſive vindex ille ſit.*

CAPUT XXXVI.

Occaſione hæreditatis filiarum Tzelophchadi lex fertur, qua filia hæres intra paternam tribum jubetur nubere, ne cum ea hæreditas de tribu in tribum demigret.

1 [a]TUNC accedentes primores patrum ex familiis filiorũ Joſephi cum familia filiorum Gilhhadis filii Maciris filii Menaſchis, locuti ſunt coram Moſche & coram principibus primoribus patrũ inter filios Iſraëlis.

2 Ac dixerunt, Domino meo præcepit Jehova ut det iſtam terram in poſſeſſionem ſorte filiis Iſraëlis: & Dominus meus præceptum habet a Jehova vt det poſſeſſionem Tzelophchadi fratris noſtri filiabus ejus.

ſuprà 26.

ſuprà 27.

a Heb. *erunt in uxores: ſic ſuprà 30. 6. & deinceps.*

3 Si [a]nubent alicui e [b]tribulibus filiorum Iſraëlis, detrahetur poſſeſſio earum de poſſeſſione paterna noſtra, & adjicietur ad poſſeſſionem tribus eorum quibus nupſerint: utique de ſorte poſſeſſionis noſtræ detrahetur.

b Heb. *filiis tribuum filiorum Iſr. ſic infrà.*

4 Etiam cùm erit [c]jubilæus filiis Iſraëlis, tamen adjecta manebit poſſeſſio earum ad poſſeſſionem tribus illorum quibus nupturæ ſunt, ita ut de poſſeſſione tribus paternæ noſtræ detracta maneat poſſeſſio earum.

c Heb. *ere.*

5 Præcepit itaque Moſche filiis Iſraëlis ex [c]præſtituto Jehovę, dicendo, rectè tribules filiorum Joſephi loquuntur.

6 Hoc *eſt* verbum quod præcipit Jehova de filiabus Tzelophchadi, dicendo, cui bonum videbitur in oculis ſuis nubent: veruntamen in familia tribus paternæ ſuę nubunto.

7 Nam non avertenda eſt poſſeſſio in filiis Iſraëlis a tribu in tribum: ſed filii Iſraëlis adhærento quiſq; poſſeſſioni tribus paternæ ſuæ.

8 Quapropter quæcunque filia e tribubus filiorum Iſraëlis hæres eſt poſſeſſionis, alicui e familia tribus paternæ ſuæ nubito, ut filii Iſraëlis hæreditariò poſſideant quiſque poſſeſſionẽ paternam ſuam.

9 Neq; avertitor poſſeſſio a tribu *una* in tribum alteram: ſed quiſque poſſeſſioni ſuę adhęrento

d Heb. *tribum.*

[d]tribulium filiorum Iſraëlis.

10 Quemadmodum præceperat Jehova Moſchi, ſic fecerunt filiæ Tzelophchadi:

11 Nupſerunt enim Machla, Tirtza, & Chogla, & Milca, & Nohha filiæ Tzelophchadi [d]filiis patruorum ſuorum.

12 *Virũ* e familiis filiorum Menaſchis filii Joſephi nupſerunt: fuitque poſſeſſio earum conjuncta tribui *ac* familiæ paternæ earum.

13 Hæc ſunt illa præcepta & judicia quæ præcepit Jehova per Moſchen filiis Iſraëlis, in campeſtribus Moabitarum ex-adverſo Jardenis Jerichuntini.

ANNOTATIO.

1 Tunc accedentes] *Trajectio eſt in Hebræo contextu quam indicat ver. 5. nam reliquæ familiæ filiorũ Joſephi ſe adjunxerunt familiæ Gilhhadi, ut ei apud Moſchen & principes Iſraëlis patrocinarentur.* 4 Jubilæus] *quo alioquin poſſeſſiones diſtractæ & alienatæ ad priores dominos ex lege redeunt, Levit. 25.* 11 Filiis] *poſteris: nihil enim contra jus & honeſtatem præcepit Deus, aut Moſche fieri paſſus eſt: & hanc vocem latè accipi eſt notiſſimum.*

QUIN-

QUINTUS LIB. MOSCHIS, SIVE Deuteronomium.

HOC libro Moſche a brevi commemoratione rerum præteritarum exorſus, populum hortatur ad legis obſequium, quam diligenter repetit & explicat: ab initio undecimi menſis anni quadrageſimi, uſq; ad ſeptimum diem menſis duodecimi ejuſdem anni ab exitu ex Aegypto.

CAPUT I.

Breviter repetitis actis a ſtatione in Chorebo uſque Kadeſchum barnehhæ, hiſtoriam de miſſis exploratoribus, & decretum Dei contra infideles fuſius quam antè Num. 14. commemorat & exponit Moſche.

1 'ESTA *ſunt* verba quæ elocutus eſt Moſche univerſo Jiſraëli cis Jardenem, in 'deſerto, in 'campeſtribus, e-regione 'maru algoſi, inter 'Paranem & inter Tophelē & Labanū & Chatzerothas, ac Di-zahabum:

2 'In itinere a Chorebo per montem Sehhiris, uſque Kadeſchum barnehhæ, 'quod eſt iter undecim dierum.

3 Fuit autem 'quadrageſimo anno, 'undecimo menſe, primo *die* menſis, ut alloqueretur Moſche filios Jiſraëlis ſecundū omnia quæ præceperat ei Jehova *referenda* ad illos.

4 Poſtquam percuſſit Sichonem Regem Emoræorum, qui habitabat Cheſchbone, & Hhogum Regē Baſchanis qui habitabat Hhaſchterothis *percuſſit* 'Edrehhi:

5 Cis Jardenem in terra Moabitarum, placuit Moſchi declarare legem iſtam, dicendo:

6 Jehova Deus noſter allocutus erat nos in Chorebo, dicendo, 'aſatis habitaſtis in monte iſto.

7 Convertite vos, & proficiſcentes ingredimini in montem Emoræorum & in omnia vicina ejus, in campeſtria, in montana, & in humilia loca, & 'in Auſtralem plagam, & in portus maris: *in* terrā Cenahhanæi & Libanum, uſque ad flumen maximum, flumen Euphratis,

8 Vide, [b] expono vobis terram illam: ingredimini & hæreditariò poſſidete illam terram, quā juramento promiſit Jehova majoribus veſtris Abrahamo, Jitzchako, Jahhakobo daturum ſe illis, id eſt, ſemini eorum poſt eos.

9 Et allocutus fueram vos tempore illo, dicendo, non poſſem ſolus ferre [c] onus veſtri.

10 Jehova Deus veſter auxit vos, adeò ut ecce vos hodie ſicut ſtellæ cœli mutitudine.

11 Jehova Deus majorum veſtrorum [d] augeat vos ſuprà quàm eſtis millecuplo, & benedicat vobis quemadmodum dixit vobis.

12 Quomodo ferrem ego ſolus, [e] moleſtias a vobis, onera a vobis, & contentiones veſtras?

13 [f] Exhibete homines ſapientes & prudentes & cognitos per tribus veſtras, ut conſtituam illos in primores veſtros.

14 Qui reſpondiſtis mihi, dicentes [g] bonum eſt eam rem de qua dixiſti facere.

15 Accipiens itaque primores tribuum veſtrarum homines ſapientes & cognitos, conſtitui iſtos primores vobis, præfectos millenis, & præfectos centenis, & præfectos quinquagenis, & præfectos denis, & moderatores per tribus veſtras:

16 Et præcepi judicibus veſtris tempore illo, dicendo, ubi audiveritis cauſas inter fratres veſtros, judicate [h] juſtè inter virum & inter fratrem ejus, etiam inter peregrinum ei.

17 Ne [i] ſuſcipite perſonam in ullo judicio, æquè parvum atque magnum auditote, ne metuitote [k] a quoquam, nam judicium ipſum Dei eſt: rem autem quæ difficilis *erit* præ vobis, [l] referte ad me ut audiam eam.

18 Præcepi etiam vobis illo tempore, 'res illas omnes quas facturi eſtis.

19 Deindè cùm profecti Chorebo objiſſemus totum illud deſertum magnum & formidabile quod vidiſtis, viâ ad montem Emorçorum, quēadmodum præceperat Jehova Deus noſter nobis, & veniſſemus Kadeſchum-barnehhæ uſque:

20 Edixi vobis, veniſtis uſque ad montem Emoræorem quem Jehova Deus noſter dat nobis:

21 Vide, exponit Jehova Deus tuus iſtam terram tibi: aſcendens hæreditariò poſſide, quemadmodum dixit Jehova Deus patrum tuorum tibi, ne timeto, neque conſternator.

22 'Accedentes verò ad me vos omnes, dixiſtis, mittamus homines ante nos qui nobis perveſtigēt illam terram: & referant nobis aliquid de via per quam aſcenſuri ſumus, & civitatibus in quas perventuri ſumus.

23 Quæ res cùm bona videretur in oculis meis, accepi e vobis duodecim homines, hominē unum in quamque tribum.

24 Qui convertentes ſe & aſcendentes montē iſtum, venerunt uſque ad vallem [m] Eſcholis: ita exploraverunt illam,

25 Et accipientes in manu ſua de fructu illius terræ [n] deportarunt ad nos: retuleruntque nobis aliquid, dicentes, bona *eſt* illa terra quam Jehova Deus noſter dat nobis.

26 Noluiſtis tamen aſcendere, ſed [o] occaſionem dediſtis mutandi præſtitutum Jehovæ Dei veſtri.

27 Muſſitaſtis enim in tentoriis veſtris, dicentes, [p] eò quòd Jehova odio proſequitur nos, eduxit nos e terra Ægypti: ut tradat nos in manum Emoræorum ad perdendum nos.

28 Quò aſcenderemus? fratres noſtri [q] diſſolverunt animum noſtrum dicendo, populus eſt

[a] Heb. *multū fuit vobis habitare, ut infrà. 2. 2.*

[b] Heb. *pono coram vobū, ut infrà. 21.*

[c] Heb. *vos, ut Num. 11. 14.*

[d] Heb. *addat vobu ut vos eſtis mille vicibus.*

[e] Heb. *moleſtiam veſtrā, onus veſtrum.*

[f] Heb. *date vobu. Exod. 18.*

[g] Heb. *bona eſt res quam dixiſti factu.*

[h] Heb. *juſtitiā.*

[i] Heb. *agnoſcite facies.*

[k] Heb. *a facie cujuſquam.*

[l] Heb. *admovete*

Num. 10. 11.

Num. 13.

[m] *id eſt, borri.*

[n] Heb. *fecerūt deſcendere. Num. 14.*

[o] Heb. *mutare feciſtis os Jehovæ, id eſt, feciſtis ut Deus aliud conſiliū vobis proponeret quam quod habetur ſuprà ver. 8 ſic infrà ver. 43.*

[p] Heb. *propter odium Jehovæ qui odit nos. Elypſis conjugati ut Gen. 19. 6.*

[q] Heb. *liquefecerunt cor*

major & excelſior nobis, civitates magnæ & munitæ *aſſurgentes* in cœlum uſque: quinetiam filios [a] Hhanakitarum vidimus illic.
29 Me autem dicente vobis, ne expaveſcite, neque timete ab illis:
30 Jehova Deus veſter qui anteit vos, is pugnaturus eſt pro vobis, ſecundum omnia quæ exercuit erga vos contra Ægyptios ante oculos veſtros,
31 Et quæ vidiſti in deſerto, [a] Jehovam Deum tuum portaſſe te quemadmodũ portat quis filium ſuum, in tota via per quam iviſtis donec perveniretis ad locum hunc:
32 Non tamen propter hunc ſermonem, credidiſtis Jehovæ Deo veſtro,
33 Qui anteit vobis in hac via ad explorandum vobis locum pro caſtrorum metatione veſtra, igne noctu, quo monſtret vobis viam per quam ituri eſtis, & nube interdiu.
34 Quamobrem cùm audiſſet Jehova vocem ſermonũ veſtrorũ, efferveſcens juravit, dicẽdo:
35 *Ne vivam*, ſi quis ex hominibus iſtis, *ſi* generatio prava iſta viſura eſt, terram illam optimam, quam juramento promiſi me daturum patribus veſtris:
36 Præter Calebum filium Jephunnæ, ipſe videbit eam, & ei tradam illam terram quam calcavit ac ſuis ejus, eò quòd [r] plenè ſecutus eſt Jehovam.
37 ([a] Etiam contra me irâ percitus eſt Jehova occaſione veſtri, dicendo, neque tu ingredieris illuc)
38 *Et* Jehoſchuhham filium Nunis qui adſtat in conſpectu tuo, ipſe ingredietur illuc: eum confirma, quia ipſe poſſidendam dividet eam Iſraëlitis.
39 Parvuli autem veſtri de quibus dixiſtis, prædæ erunt, & filii veſtri qui non cognoſcunt hodie bonum aut malum, ipſi ingredientur illuc: nam eis tradam eam & ipſi hæreditariò poſſidebunt eam.
40 Vos igitur revertimini, & proficiſcimini in deſertum ipſum, viâ *ad* mare algoſum.
41 Tum reſpondentes dixiſtis ad me, peccavimus Jehovæ, nos aſcendemus & pugnabimus ſecundum omnia quæ præceperat nobis Jehova Deus noſter: & accingentes vos quiſque armis bellicis ſuis, obtuliſtis vos ad aſcendendum montem illum.
42 Quamvis edixiſſet Jehova mihi, dicito eis, ne aſcenditote neque pugnatote, quia non ſum in medio veſtri, ut non afficiamini plaga coram inimicis veſtris,
43 Et edixiſſem vobis, tamen non auſcultaſtis: ſed occaſionem dediſtis mutandi præſtitutum Jehovæ, cùm [f] arroganter aſcenderetis ipſum montem. [f] Heb. *gementes ut dixi.*
44 Egreſſi enim Emoræi qui inhabitant montem illum, obviam vobis, perſecuti ſunt vos ut facere ſolent [a] apes: & contriverunt vos in Sehhire Chormam uſque.
45 Qui licèt reverſi fleveritis coram Jehova, non tamen auſcultavit Jehova voci veſtræ, nec aurem præbuit vobis:
46 [a] Quamvis conſediſſetis Kadeſchi dies multos, ut *ſunt* dies quibus conſediſtis ibi.
47 Deinde convertimus nos & profecti ſumus in ipſum deſertum viâ *ad* mare algoſum, quemadmodum edixerat Jehova mihi: & circumivimus montem Sehhiris [a] diebus multis.

[r] Heb. *implevit* ire *poſt Jehovam. Num.* 20. 12

ANNOTATIO.

1 Iſta] *quæ hactenus recenſuimus: Epilogus præcedentium, ut indicant locorum nomina, & duorum populorum verſuum cum ver.* 3. *comparatio.* Deſerto] *Sinai, ubi Choreb erat, Exod.* 18. *&* 19. Campeſtribus] *Moabitarum, Num.* 21. *& ſequentibus.* Maris algoſi] *quo redire juſſi ſunt, Num* 14. 25. *& infrà* 40. Paranem] *de Paranæ & Chatzerothis. Num.* 11. *&* 12. *Tria reliqua loca alibi non commemorantur, quia ſtationem in illis non habuerunt Iſraëlitæ.* 2 In itinere] *hyſteroſin Hhebraicam conſulto ad evidentiam declinavimus.* Quod iter] *tam breve iter propter gravitatem peccati non potuerunt ante vigeſimum octavum annum abſolvere, infrà* 2. 13. 3 Quadrageſimo] *ab exitu ex Ægypto.* Undecimo menſe] *paulò ante mortem ſuam: nam cum mortuum eſſe quaſi ſeptimo die menſis duodecimi colligitur ex Deut.* 34. *& Jehoſchu,* 1. *&* 4. 4 Edrehhi] *nam illuc duxiſſe exercitum contra Iſraëlitas dicitur Num.* 21. 33. *& infrà* 3. 1. 6 Satis habitaſtis] *nam fermè annum ibi habitaſſe docet comparatio Exod.* 19. 1. *cum Num,* 10. 11. 7 In Auſtralem] *hic deſcribit terminos promiſſæ terræ ſuo ordine a Meridie, Occidente, Aquilone, & Oriente.* 18 Res illas] *totam legem ad mores, judicia, & ceremonias pertinentẽ.* 22 Accedentes] *hoc cum Num.* 13. *conjungendum eſt primùm enim populus hoc a Moſche petuit, ut hic dicitur: deinde Moſche ad Deum petitionem referente, Deus id ſibi placere per Moſchen declaravit Num.* 13. 2. 28 Hhariakirarum] *vide in Num.* 13. 22. 37 Etiam contra me] *Hanc hiſtoriam inſerit Moſche duabus de cauſis: una, ut oſtendat eos in cauſa fuiſſe cur non tantùm ipſi, ſed etiam Moſche terra excluſus eſt dum ipſorum rebellione fuit perturbatus: altera, ut Jehoſchuhham ab iſta excluſione nominatim exceptum, (prout cum Calebo exceptus fuerat Num.* 14. 30.) *ſucceſſorem ſibi eãdem operâ nominaret.* 44 Apes] *cum a quo ſunt offenſæ, omni ex parte aggredientes.* 46 Quamvis conſediſtis] *ut ſtentes ſupplicium excluſionis a terra deprecaremini ſuprà ver.* 45. 47 Diebus multis] *annis triginta octo, ut ſuprà in ver.* 2.

CAPUT II.

Res geſtæ apud Edomæos, Moabitas, & Hhammonitas, bellumq; contra Sichonem exponuntur.

1 TANDEM allocutus eſt me Jehova, dicendo:
2 [a] Satis circumiiſtis montem iſtum: convertite vos [a] Aquilonem verſus.
3 [a] Item populo præcipe dicendo, vos mox pertranſituri eſtis terminum fratrum veſtrorum filiorum Hheſavi inhabitantium Sehhirem: quanquam metuent a vobis, tamen cavete vobis valde.
4 Ne bellum miſcete [a] cum illis, non enim daturus ſum vobis de terra eorum, [b] vel veſtigium plantæ pedis: nam hæreditarium dedi Hheſavo montem Sehhiris.
5 Cibum comparate ab eis pecuniâ, quem comedatis, & ſimiliter aquam emitote ab eis pecuniâ quam bibatis.

[a] Heb. *multũ fuit vobis circumire, ut ſuprà* 1. 6.

[b] Heb. *ad vaſtãdum.*

6 Nam

6 Nam Jehova Deus tuus [a] benedixit tibi in omni opere manus tuæ, agnovit iter tuum in deserto maximo isto: jam quadraginta annos Jehova Deus tuus tecum *fuit*, non eguisti *ulla re*.

7 Prætergressi itaque fratres nostros filios Hhesavi inhabitantes Sehhirem a viâ campestri-um *quæ sunt* ab Elatha & a Hhetzjone-geberi, convertimus nos ut transiremus viâ deserti Moabitarum.

8 Tum edixit Jehova mihi, ne hostiliter age cum Moabitis, neq; misceto cum eis bellum: quia non sum daturus tibi de terra ejus hæreditatem, nam filiis Loti dedi Hharem *in* hæreditatem.

9 ([c] Emimi antea inhabitabant eam, populus magnus multusque & excelsus ut Hhanakita:

10 Gigantes reputabantur etiam illi sicut Hhanakite, sed Moabitæ vocabant eos Emimos.

11 Sehhirem inhabitabant quoque Choræi antea, in quorum hæreditatem filii Hhesavi successerunt cùm perdidissent eos a facie sua, & inhabitant loco eorum: quemadmodum faciunt Jisraëlitæ terræ hæreditatis suæ quam dedit Jehova eis)

12 Nunc surgentes transite vallem Zeredis: quare transivimus vallem Zeredis.

13 Dies autem quibus iter fecimus Kadeschobarnehhæ usque-dum transivimus vallem Zeredis, fuerunt triginta octo annorum: donec consecta esset tota ætas illa, [d] viri illi militares e medio castrorũ, sicut juraverat Jehova de eis.

14 Nam etiam manus Jehovæ erat contra eos ad quassandum eos e medio castrorum, donec conficerentur.

15 Fuit itaque cùm omnes viri illi militares moriendo confecti essent e medio populi,

16 Ut alloqueretur me Jehova dicendo:

17 Tu transiturus es hodie terminum Moabitarum Hharem,

18 Et appropinquaturus e-regione Hhammonitarum: ne hostiliter agito adversus eos, neq; bellum misceto cum eis: quia non sum daturus tibi de terra Hammonitarum hæreditatem, nam filiis Loti dedi eam in hæreditatem.

19 (Terra gigantum reputatur ipsa quoq;: Gigantes inhabitabant eam antea, quos Hhammonitæ vocabant [e] Zamzummimos,

20 Populus magnus multusq; & excelsus sicut Hhanakitę: sed perdidit eos Jehova a facie istorum, ut succedentes in hæreditatem eorum inhabitarent *isti* loco eorum:

21 Quemadmodum fecit filiis Hhesavi inhabitantibus Sehhirem, a quorum facie perdidit Choræos, ut succedentes in hæreditatem eorum inhabitarent loco illorum usque in hunc diem:

22 [a] Hhavveos quoq; qui inhabitabant Chatzerima Hhazzam usque, [a] Caphtoræi qui prodierunt e Caphtore perdiderunt, & inhabitant loco illorum)

23 Surgentes proficiscimini & transite flumen Arnonis: vide, trado in manum tuam Sichonem Regem Cheschbonis Emoræum & terram ejus, [f] incipe adire hæreditatem: & misceto cum eo bellum.

24 Die hoc incipiam imponere pavorem tui & timorem tui [g] populis sub universo cœlo: qui audierint famam tuam, ii trepidabut & langue-scent a facie tua.

25 Itaque misi nuncios e deserto Kedemotharum ad Sichonem Regem Cheschbonis, ad dicendum [a] verbis pacis:

26 Transeam per terram tuam, [h] continenter procedam eâdem viâ, non recedam dextrorsum aut sinistrorsum.

27 Sine me comparare cibum pecuniâ ut comedam, & aquam pecuniâ dato mihi ut bibam, (tantùm transibo pedibus meis)

28 [a] Quemadmodum fecerunt mihi filii Hhesavi inhabitantes Sehhirem, aut [a] *saltem* Moabitæ inhabitantes Hharem, usque-dum transeam Jardenem, [a] in eam terram quam Jehova Deus noster dat nobis.

29 Sed noluit Sichon Rex Cheschbonis sinere ut transiremus, [i] per agrum suum: quia obduravit Jehova Deus tuus spiritum ejus, & [k] obfirmavit animum ejus, ut traderet illum in manum tuam, sicut *est* hoc tempore.

30 (Dixerat enim Jehova ad me, vide, cœpi [l] exponere tibi Sichonem & terram ejus: incipe adire hæreditatem, ut hæreditariò possideas terram ejus.)

31 Quin egressus est Sichon obviam nobis, ipse cum toto populo suo in prælium Jahetzam.

32 Quem exponente Jehova Deo nostro nobis, percussimus eum & filios ejus & totum populum ejus:

33 Et cepimus omnes civitates ejus eo tempore, devovimusque internecioni [m] homines cujusque civitatis, etiam fœminas & parvulos, non reliquum fecimus superstitem:

34 Tantummodò jumenta prædati sumus nobis, & spolia civitatum illarum quas cepimus.

35 A Hharohhere quæ *est* in ripa fluminis Arnonis, & civitate ipsa quæ *est* in flumine usque ad Gilhhadẽ, nulla fuit urbs quæ superior esset nobis: omnia hęc exposuit Jehova Deus noster nobis:

36 Cæterùm ad terram Hhammonitarum non accessisti, totum tractum torrentis Jabboki, & civitates ipsius montis, denique omnia quibus interdixerat Jehova Deus noster.

[a] Heb. *facies populorum.*

[b] Heb. *eadem via, eadẽ via.*

[c] *id est, formidabiles.*

[d] Heb. *viri belli, id est, apti ad bellũ a nato viginti annos & deinceps, contra quos exclusionis sententia lata est. Num. 14. 23.*

[e] *id est, quàm sceleratissimos: abutebãtur enim robore & potentia sua.*

[f] Heb. *incipe adi: sic infrà ver. 30.*

[g] Heb. *facies populorum.*

[h] Heb. *eadem via, eadẽ via.*

[i] Heb. *per sẽ ut Num. 20. 18.*

[k] Heb. *roboravit cor.*

[l] Heb. *ponere coram te: sic deinceps.*

[m] Heb. *omnẽ civitatem hominum: hypallage, ut infrà 3. 6.*

ANNOTATIO.

2 Aquilonem] *relicto Meridiano tractu respectu Cenahhanæa, secundum Moabitarum agrum iter facite.* 3 Item] *ordinem rei gestæ non servat: sed quia de Moabitis & Hammonitis mox locuturus est, quorum regiones erant pertranseundæ, mandatum conjungit de non molestandis Edomæis: quorum regionem hic dicuntur circumvisse, unde jubentur discedere.* 4 Cùm illis] *reliquum per quos transituri estis: nam Hhamalekitas (quamvis Edomæi essent) nominatim ex hac lege excluſit Deus Exo. 17. 14. & infrà 25. 17.* 6 Benedixit] *Confirmatio in futurum ab experientia gratiæ Dei quadraginta annos in horrendo illo itinere eis consulentis.* Agnovit] *curam habuit tui in toto illo itinere.* 22 Hhavveos] *priscos Palestinæ incolas: vide Jehoschu 13. 3.* Capthtorei] *Pelischtæi a Caphtoræis orti, Gen 10. 14.* 23 Incipe] *vide in Num. 32. 6.* 25 Verbis pacis] *nam pax priùs offerenda erat infrà 20. 10. quæ repudiata, non solùm coram Deo sed etiam coram hominibus justè bellum susceptum est.* 28 Quemadmodum] *nam Edomæi*

tranſitum quidem per regionem ſuam Iſraëlitis denegarunt, ut exprimitur Num. 20. 20. terminos verò ſuos attingere eis permiſerant, cibumq; & potum pecuniâ conceſſerant: ut ex hoc loco colligitur. Saltem] *nam a terminis attingendis non repulerunt, ſed cibum & potum recuſarunt, ut docetur infrà 23. 3.* In eam terram] *vide in Exod. 3. 18.* 33 Fœminas] *ut præcipitur infrà 20. 16.*

CAPUT III.

Victoria contra Hhogum, diſtributio acquiſitæ terræ in duas tribus & dimidiatam, inſtitutio Jehoſchuhhæ in ſucceſſorem, deprecatio Moſchi ne priùs moriatur quàm ſit ingreſſus terram, & repulſa quam paſſus eſt a Deo, exponuntur.

1 INDE nos covertentes aſcendebamus viâ ad Baſchanem: cumq; egrederetur Hhog Rex Baſchanis obviam nobis, ipſe cum toto populo ſuo in prælium Edrehhin,

2 Edixit Jehova mihi, ne timeto eum, nam in manum tuam trado eum cum toto populo ejus ac terra ejus: ſed facito eo, quemadmodum feciſti Sichone Rege Emoræorum qui habitabat Cheſchbone.

3 Tradidit itaq; Jehova Deus noſter in manum noſtram Hhogum quoque regem Baſchanis cum toto populo eius, quem percuſſimus adeò ut non fecerimus ei reliquum ſuperſtitem.

4 Et cepimus omnes civitates tempore eodē, nulla *eſt* vrbs quam non ceperimus ab eis, ſexaginta civitates, totum tractum Argobi, regnum Hhogi in Baſchane:

5 Omnes iſtas civitates munitas muro alto, portis, & vectibus, præter civitates paganorum multas admodum,

6 Devovimuſque internecioni eos, quemadmodum feceramus Sichone Rege Cheſchbonis, devovendo internecioni [a] cujuſque civitatis homines, fœminas, & parvulos:

[a] Heb. *omnē civitatem hominum, ut ſuprà. 2. 35.*

7 Omnia verò jumenta & ſpolia ſingularum civitatum prædati ſumus nobis.

8 Ita cepimus tempore illo terram e manu duorum Regum Emoræorum, quæ *eſt* cis Jardenem a flumine Arnonis uſq; ad montem Chermonis:

9 (Tzidonii Chermonem vocant Schirjonem, Emoræi verò illum vocant Schenirem)

10 Omnes civitates planitiei, totumq; Gilhhadem & totum Baſchanem, Salcam & Edrehhin uſque, civitates regni Hhogi in Baſchane.

11 Nam [b] tantùm Hhog Rex Baſchanis ſe reliquum ſervarat ex reſiduo Gigantum, ecce ſponda ejus ſponda ferrea, nonne eſt Rabbathæ Hhammonitarum? novem cubitorum *eſt* longitudo ejus, & quatuor cubitorum latitudo ejus cubito virili.

12 Cùm itaque terram hanc hæreditariò conſecuti eſſemus tempore illo: a Hharohhere quæ *eſt* ad flumen Arnonis & dimidium montis Gilhhadis cum civitatibus ejus, dedi Rëubenitis & Gaditis:

13 Reſiduum autem Gilhhadis cum toto Baſchane, regnum Hhogi dedi dimidiatæ tribui Menaſchis: totus tractus Argobi per totum Baſchanem, is ipſe vocari ſolebat terra Gigantum.

14 Jair filius Menaſchis ceperat totum tractum Argobi uſq; ad terminum Geſchuritarum & Mahhacathitarum: ideò vocavit eas *nempe* Baſchanem de nomine ſuo villas Jairis, uſque in diem hunc.

15 Maciri autem dedi *reliquum* illud Gilhhadis.

16 Sed Rëubinitis & Gaditis dedi a Gilhhade uſque ad fluvium Arnonis, inter amnem *agrum* cum termino, Jabbokum torrentem uſque, qui terminus *eſt* Hammonitarum:

17 Præterea campeſtria hæc & Jardenem cum termino, a Cinnereth uſq; ad mare campeſtriū mare ſalſum, ſub [c] decurſibus ipſius collis verſus orientem.

18 Quamobrem præcepi vobis tempore illo, dicendo, Jehova Deus veſter dat vobis terram hanc quam hæreditariò poſſideatis: expediti tranſite ante fratres veſtros filios Iſraëlis, [b] viri militares omnes.

Num. 32. [b] Heb. *robur.*

19 (Sed fœminæ veſtræ parvuliq; veſtri & pecora veſtra (novi pecora multa eſſe vobis) manento in civitatibus veſtris quas dedi vobis)

20 Uſq; dum quietem largiatur Jehova fratribus veſtris ut vobis, & poſſideant hęreditariò ipſi quoque terram illam quam Jehova Deus veſter dat eis trans Jardenem: tunc revertemini quiſq; ad hæreditatem ſuam quam dedi vobis.

21 Jehoſchuhhæ autem præcepi tempore illo, dicendo: oculi tui *ſunt*, qui vident omnia quæ fecit Jehova Deus veſter duobus regibus iſtis, ſic facturus eſt Jehova omnibus regnis quò tu tranſiturus es. Num. 27.

22 Ne timete illos: nam Jehova Deus veſter, is eſt qui pugnabit pro vobis.

23 Cumque deprecarer Jehovam tempore illo, dicendo,

24 Domine Jehova, tu cæpiſti oſtendere ſervo tuo magnitudinem tuam & manum tuam robuſtiſſimam, quâ quis *eſt* deus fortis in cœlo aut in terra, qui faciat ſecundum opera tua & ſecundum virtutes tuas?

25 Tranſeam quæſo ut videam terram iſtam optimam, quæ *eſt* trans Jardenem, [c] montem iſtū optimum, & Labanum:

26 Ut excanduerat Jehova contra me propter vos, ſic non auſcultavit mihi, ſed edixit Jehova mihi, ſatis eſto tibi [e] ne ultrà deinceps alloquitor me de hac re.

[e] Heb. *Non addas ut alloquaris me de hac re.*

27 Aſcende verticem iſtius collis, & attollens oculos tuos Occidentem, Aquilonem, & Auſtrum, & Orientem verſus proſpice oculis tuis: quia non es tranſiturus Jardenem hunc.

28 Mandatis verò inſtruens Jehoſchuhham confirma eum atque corrobora eum: is enim tranſiturus eſt ante populum hūc, & idem poſſidendam diſtributurus eſt eis terram, quam proſpexeris.

29 Sic conſedimus in hac valle e-regione Beth-pehhoris.

ANNOTATIO.

11 Tantùm Hhog.] *id eſt, hic ſolus e gigantibus antiquis habitatoribus terræ reliquus erat, & ſe ſuis viribus in poſſeſſione regni continuerat: ſic amplificatur virtus Dei in tradenda ſuis contra cum victoria.* 15 Reliquum] *cujus meminit ſuprà ver. 13.* 17 Cinnereth] *vide Num. 34. 11.* Decurſibus] *ſic vocat*

vocat declivem illius collis partem in quam e diverſis locis torrentes decurrunt, & civitatem eodem nomine a ſitu dictam Jehoſchu. 13. 21. 25 Montem iſtum opt.] *uberrimos colles, quibus montoſa Cenahhaæa referta eſt.*

CAPUT. IIII.

Narrationi præcedenti exhortationem ſubjicit, ut Deum ſolum colant, judicia ejus nihil addendo aut detrahendo ſervent, exempla iræ Dei in tranſgreſſores & gratiæ in morigeros recordentur, felicitatem & exiſtimationem ſuam ſciant conjunctam eſſe Dei obedientia, ideoq; in ea pergant ipſi & filios ſuos inſtituant: deinde civitates receptus cu Jardenem deſignat Moſche.

1 NUNC ergo Jiſraël, attende ad ſtatuta judiciaq; illa quæ ego doceo vos facere, ut vivatis & ingriſſi hæreditariò poſſideatis terram iſtam quam Jehova Deus majorum veſtrorum dat vobis.

2 Ne addite ad verbum illud quod ego præcipio vobis, neque detrahite de eo, ut ſervetis præcepta Jehovæ Dei veſtri quæ ego præcipio vobis.

Num. 25. 3 Oculi veſtri *ſunt*, qui viderunt quæ fecit Jehova Bahhal-pehhore: nam omnem virum qui [a] ſecutus eſt Bahhal-pehhorem perdidit Jehova Deus tuus e medio tui.

[a] Heb. *ivit poſt.*

4 Vos autem qui adhæſiſtis Jehovæ Deo veſtro, vivitis omnes hodie.

5 Vide docui vos ſtatuta & judicia, quemadmodum præcepit mihi Jehova Deus meus, ut ſic faciatis in medio illius terræ quo mox ingreſſuri eſtis ad hæreditariò poſſidendum eam.

6 Obſervate ergo & facite, nam hæc *eſt* ſapientia veſtra & prudentia veſtra ante oculos populorum: qui audientes omnia ſtatuta iſta dicent, tantùm gens iſta maxima populus ſapiens eſt & prudens.

7 Nam quæ *eſt* gens maxima? cui *eſt* Deus propinquus ei, ſicut Jehova Deus noſter *eſt* [b] quotieſcunque invocamus eum.

[b] Heb. *in omni invocare nos eum.*

8 Rurſus quæ *eſt* genus maxima? cui *ſunt* ſtatuta & judicia juſta, ſicut *eſt* tota hæc lex quam ego propono vobis hodie.

9 Sed cave tibi, & ſerva [c] teipſum valde, ne obliviſcaris rerum illarum quas viderunt oculi tui, neque recedant ab [d] animo tuo ullo dierum vitæ tuę, ut notas eas facias filiis tuis & [e] nepotibus tuis:

[c] Heb. *animã tuam, ſic da inceps.*
[d] Heb. *corde.*
[e] Heb. *filiis filiorũ tuorũ, ſic ver. 25.*

10 Die *nimirum* quo ſtetiſti coram Jehova Deo tuo in Chorebo, cum edixiſſet Jehova mihi, congrega mihi iſtum populum, ut audienda proponam eis verba mea, quibus diſcant timere me quibuſcunque diebus victuri ſunt ſuper terram, & filios ſuos doceant:

11 Quò accedentes ſtabatis ſub illo monte, cùm mons ille arderet igne uſque ad [f] ſummum cœlum, cum tenebris nube & caligine:

[f] Heb. *cor cœli.*

12 Tunc allocutum eſſe vos Jehovam e medio illius ignis: vocem verborum vos audiviſſe, at ſimilitudinem nullam vos animadvertiſſe, præter vocem:

13 Et ipſum indicaſſe vobis fœdus ſuum, quo præcipiebat vos [g] obſervare decem illa verba, & inſcripſiſſe ea duabus tabulis lapideis.

[g] Heb *facere.*

14 Me autem præcepit Jehova tempore illo docere vos ſtatuta & judicia, ut exerceatis ea in iſta terra, quo mox tranſituri eſtis ad hæreditariò poſſidendum eam.

15 Quamobrem cavetote vobis ipſis valde (nam non animadvertiſtis ullam ſimilitudinem quo die allocutus eſt Jehova vos in Chorebo e medio illius ignis)

16 Vt non corrumpatis [h] *quicquam*, & faciatis vobis ſculptile ſimilitudinem ullius ſimulachri, formam maris aut fœminæ,

17 Formam ullius animalis quod *ſit* in terra, formã ullius avis alatæ quæ volat verſus cœlũ,

18 Formam ullius repentis in terra, formam ullius piſcis qui *ſit* in aqua ſub terra:

19 Etiam ut non ſublatis oculis tuis verſus cœlum, cùm aſpexeris Solem aut Lunam aut ſtellas, ullam rem exercitus cœleſtis, tum impellaris & incurvans te eis colas ea, quæ [i] impertitus eſt Jehova Deus tuus reliquis omnibus populis ſub univerſo cœlo.

20 Vos enim aſſumpſit Jehova, & eduxit vos e catino [k] ferri ex Ægypto, ut eſſetis ei in populum hæreditarium, ſicut *eſtis* hodierno die.

21 Quamvis Jehova percitus ſit ira contra me propter verba veſtra, & juraverit me nõ tranſiturum Jardenem, nec ingreſſurum terram illam optimam quam Jehova Deus tuus dat tibi *in* poſſeſſionem:

22 (Nam moriturus ſum in hac terra, non ſum tranſiturus Jardenem) vos tamen eſtis tranſituri, & hęreditariò poſſeſſuri terram illam optimam.

23 Cavete vobis ne obliviſcamini fœderis Jehovæ Dei veſtri, quòd pepigit vobiſcum, aut faciatis vobis ſculptile, ſimilitudinem ullius rei, quo interdixit tibi Jehova Deus tuus:

24 Nam Jehova Deus tuus ignis conſumens eſt, *Deus* fortis zelotis.

25 Cùm genueris filios & nepotes, & [l] habitatores veteres facti fueritis in ea terra, ſi corrumpetis *quicquam*, & facietis ſculptile ſimilitudinem ullius rei, vel feceris aliquod malum in oculis Jehovæ Dei tui provocando eum:

[l] Heb. *inveterati fueritis.*

26 Conteſtor contra vos hodie cœlum & terram, [i] fore ut omnino pereatis quam celerrimè e terra illa quò tranſituri eſtis Jardenem ad poſſidendum eam: non prolongabitis dies in ea, ſed [k] omnino perdemini:

[i] Heb. *quòd pereundo pereatis.*
[k] Heb. *perdendo perdemini.*

27 Aut diſperget Jehova vos in alios populos, & reliqui fietis homines [l] pauci in gentibus, quo Jehova vos abduxerit:

[l] Heb. *numerati, id eſt, facies numeratu, ut Gen. 34. 30.*

28 Et ſervietis illic Deis, operi manuum hominis, ligno aut lapidi, qui non vident, neq; audiunt, neque comedunt, neque odorantur.

29 Quòd ſi requiretis inde *quiſque* Jehovam Deum tuum, invenies, cùm quæſiveris eum ex toto corde tuo & ex toto animo tuo.

30 Cùm anguſtia fuerit tibi, & obvenerint tibi omnes res iſtæ in extremitate dierum, ſi cõverſus uſque ad Jehovam Deum tuum auſcultaveris voci ejus:

31 Quandoquidem Jehova Deus tuus *eſt Deus* fortis, miſericors, non deſerit te, neque perdet te: nam non obliviſcetur fœderis majorum tuorum, quod juramento ſancivit illis.

32 Nam interroga nunc, a temporibus priſcis quæ *fuerunt* ante te, inde ab eo die quo creavit Deus hominem ſuper terram, ab una extremi-

tate cœli usque ad alteram extremitatem cœli: num facta fuerit [m] res cujusmodi hæc maxima, aut num audita fuerit similis ei:

33 Num audierit *ullus* populus vocem Dei loquentis e medio ignis ut tu audisti & vixerit:

34 Aut num tentaverit *ullus* Deus veniens assumere sibi gentem aliquam e medio alterius gentis, [n] probationib[y], signis ac prodigiis, [o] bello; & manu forti & brachio extento, deniq; [p] terroribus maximis: qualia *sunt* omnia quæ fecit pro vobis Jehova Deus vester in Ægypto aute oculos tuos.

35 [q] Tibi exhibita sunt videnda, ut cognoscas Jehovam esse Deum ipsum, nullum amplius *esse* præter eum.

36 E cœlis audiendam proposuit tibi vocem suam ut erudiret te: & in terra exhibuit tibi videndum ignem suum maximum, nam verba ejus audisti e medio ignis.

37 Et propterea quòd dilexit majores tuos ita ut elegerit semen *ejusq;* eorum post eum, ideò eduxit te presentiâ suâ virtute sua maxima ex Ægypto:

38 Ut expellat gentes majores & robustiores te a conspectu tuo, ut introducat te, ut det tibi terram eorum in possessionem, sicut *est* hodie.

39 Scito ergo hodie & revocato in [r] animum tuum, Jehovam Deum ipsum esse in cœlis supernè, & in terra infernè, nullum amplius *esse*:

40 Et observato [s] cunctis diebus statuta ejus & præcepta ejus quæ ego præcipio tibi hodie, quibus bene sit tibi & filiis tuis post te: ut prolonges dies super terram illam quam Jehova Deus tuus dat tibi.

41 [t] Tunc selegit Moschе tres civitates cis Jardenem, ad ortum Solis:

42 Ut confugerit illuc occisor qui occidisset proximum suum per imprudentiam, cùm ipse non odisset eum [u] antea, & fugiens in unam ex illis civitatibus viveret:

43 Betzerem in ipso deserto in terra [x] plana Reubenitarum, & Ramothas in Gilhhade Gaditarum, atque Golanem in Baschane Menaschitarum.

[m] Heb. *fecit dum rem hac maximam.*

[n] Heb. *tentationibus.*

[o] Heb. *tu facta es videre, ut Exo.25. 40.*

[p] Heb. *terroribus.*

[q] Hyperbaton ut in Hebræo tamen tu adverbium retinuimus: simile Gen.10. & infrà 10.& 11.

[r] Heb. *dixeris & animo tertiæ Gen.31.*

[s] Heb. *statuti.*

ANNOTATIO.

16 Quicquam] *aut majestatem Dei, effingendo eam similitudine cùm nullam habeat, aut fœdus & legem ejus, addendo vel detrahendo de ea, aut deniq; vos ipsos, aliter vivendo quàm ex præscripto ejus.* 19 Impertitus est] *duobus argumentis a cultu cœlestium corporum dehortatur: uno, quod non homines illis, sed illa hominibus data sunt ut eis ministrent: altero, quòd non uni alicui populo, sed omnibus sub universo cœlo data sunt utenda: facit enim Deus ut Sol suus oriatur super bonos & malos.* 20 Ferri] *labro sive vase in quo liquatur ferrum, ut 1.Reg.8.51.* 34 Probationibus] *signis quæ legationem Moschis divinam esse confirmarunt Exod.4.* Bello;] *conflictu Dei contra Ægyptios in mari algoso, cujus ratione Mosches Deũ virũ belli vocat Exo.15.3.* Terroribus] *tam Ægyptiorum quàm reliquorum populorum, qui ad famam illius territi nihil contra eos moliri ausi sunt, ut promiserat Deus Exod.23.27.* 41 Tunc selegit] *prout præceperat Deus. Num.35.14.*

CAPUT V.

Mosche repetitum populo & explicatum Decalogum docet patribus quidem datum, sed ad filios propriè pertinere: se a Deo ipsis petentibus doctorem constitutum esse, ipsos verò obedientiam promisisse: ideoq; hortatur ut promissum servent.

1 [a] Hæc autem illa *est* lex, quam proposuit Moschе filiis Jisraëlis:

2 Hæ testificationes illæ, statutaque, & judicia, quæ elocutus est Moschе apud filios Jisraëlis, cum exivisent ex Ægypto:

3 Cis Jardenem in ipsa valle e regione Bethpehhoris, in terra Sichonis Regis Emoræorum habitantis Cheschbone, quem percusserat Moschе & filii Jisraëlis cùm exivissent ex Ægypto:

4 Cùm jam hæreditariò possiderent terrã ejus & terrã Hhogi Regis Baschanis amborum Regũ Emoræorũ, quæ *est* cis Jardenem, ab ortu Solis,

5 A Hharohhere quæ *est* ad ripam fluminis Arnonis, usq; ad montẽ Sionis qui *est* Chermõ:

6 Et omnia ipsa campestria cis Jardenẽ orientem versus usq; ad [b] mare campestrium, sub ipsis decursibus collis.

7 Nam Moschе advocatis omnibus Jisraëlitis, edixit eis, audi Jisraël statuta & judicia illa quæ ego locuturus sum hodie [a] vobis audientibus: ut discatis illa & [b] observanter faciatis illa.

8 Jehova Deus noster pepigit nobiscum fœdus in Chorebo.

9 [c] Non cum patribus nostris pepigit Jehova fœdus istud, sed nobiscum, nos ii *sumus qui* hic *sumus* hodie, nos omnes qui vivimus.

10 [d] Faciead faciem locutus est Jehova vobiscum in monte illo e medio ignis,

11 (Ego stabam inter Jehovam & inter vos tempore illo, ad referendũ vobis sermonem Jehovæ: timebatis enim propter ignem illum, neque ascendistis illum montem) [e] dicendo:

12 Ego *sum* Jehova Deus tuus, qui eduxi te e terra Ægypti e domo servorum.

13 ne sit tibi ullus Deorum alienorum ante faciem meam.

14 Ne facies tibi sculptile, ullam imaginem *eorum* quæ *sunt* in cœlis suprà, aut quę *sunt* in terra infrà, aut quę *sunt* in aquis infrà terram:

15 Ne incurves te illis, neque colas ea: nam ego Jehova Deus tuus sum *Deus* fortis zelotes, visitans iniquitatẽ patrũ in filios in nepotes & in abnepotes, in eos qui odio prosequuntur me:

16 Exercens verò benignitatẽ in millesimos *a patribus* qui diligunt me, [a] id est, qui observant mandata ejus.

17 Ne assumas nomen Jehovę Dei tui in vanum: nam nõ relinquet impunem Jehova eum, qui assumpserit nomen ejus in vanum.

18 Observa diem sabbathi ut sanctifices illũ, quemadmodũ præcepit tibi Jehova Deus tuus,

19 Sex dieb[y] operaberis, & facies omne op[y] tuũ:

20 Dies verò septimus sabbathum *est* Jehovæ Deo tuo: ne facias ullum opus, tu, ut filius tuus, aut filia tua, aut servus tuus, aut ancilla tua, aut bos tuus, aut asinus tuus, aut ullum jumentum tuũ, aut peregrinus tuus qui *est* intra portas tuas, ut quiescat servus tu[y] & ancilla tua sicut tu:

21 Et memineris te servum fuisse in terra Ægypti, Jehovã verò Deũ tuũ eduxisse te inde manu forti & brachio extento: idcircò præcipit tibi Jehova Deus tu[y] [d] ut observes diẽ ipsũ sabbathi.

22 Honora patrem tuũ & matrem tuam, quẽadmodum præcepit tibi Jehova Deus tuus, ut

[a] Heb. *in auribus vestris.*

[b] Heb. *observetis faciendo, & sic deinceps. Exod.19.*

[c] *Hyperbaton ut suprà 4.40. Exod.20.*

[d] Heb. *servet id est, custodire.*

ut prolongent dies tuos, & bene sit tibi super illam terram quam Jehova Deus tuus dat tibi.
23 Ne occidas.
24 Neque scorteris.
25 Neque fureris.
26 Neque proferas contra proximum tuum testimonium falsum.
27 Neque concupiscas uxorem proximi tui, neque expetas domum proximi tui, agrum ejus, aut servum ejus, aut ancillam ejus, bovem ejus, aut asinum ejus, denique quicquid est proximi tui.
28 Hæc verba edixit Jehova toti congregationi vestræ in ipso monte, e medio ignis nubis & caliginis, voce magna, neque [e] ulteriùs perrexit: sed inscripsit illa duabus tabulis lapideis quas dedit mihi.
29 Fuit enim cùm audissetis vocem illam e medio tenebrarum illarum & montis ardentis igne, ut accedentibus ad me omnibus primoribus tribuum vestrarum & senioribus vestris,
30 Diceretis, en, ostendit nobis Jehova Deus noster gloriam suam & magnitudinem suam, & vocem ejus audivimus e medio ignis: hodierno die vidimus *ista*: si pergeret Deus loqui cũ homine, an viveret?
31 Nunc itaque quare moreremur? nam absumeret nos ignis ille maximus: si pergeremus deinceps audire vocẽ Dei nostri, utiq; moreremur
32 [f] Nam quæ *est* ulla caro, quæ auditâ voce Dei viventis loquentis e medio ignis sicut nos, possit deinde vivere?
33 Accede tu & audi quæcunque dicturus est Jehova Deus noster: deinde tu eloquitor nobis quæcunque edixerit Jehova Deus noster tibi, ut postquàm audiverimus faciamus.
34 Itaque audiens Jehova vocem verborum vestrorum cùm alloqueremini me, dixit Jehova mihi, audivi vocem verborum populi hujus quibus allocuti sunt te, [f] quæcunq; locuti sunt, bene sunt locuti.
35 [g] O si esset hic eorum animus illis ad timendum me & observandum omnia præcepta mea omnibus diebus, ut bene esset eis & filiis, eorum in seculum.
36 I, edicito illis, [h] revertimini ad tentoria vestra.
37 Tu autem hic consiste apud me, & edicam tibi omnia præcepta statutaque & judicia illa quæ docebis eos, ut exerceant *illa* in ea terra quam ego do eis possidendam hæreditariò.
38 Observanter igitur facitote quemadmodum præcepit Jehova Deus vester vobis: ne recedite dextrorsum aut sinistrorsum.
39 Totâ illâ viâ quam præcepit Jehova Deus vester vobis itote, ut vivatis, & bene sit vobis, & prolongetis dies in eâ terrâ quam hæreditariò possessuri estis.

[e] Heb. *addidit, sub. alloqui totam cõgregationem.*

[f] Heb. *benefecerunt quicquid locuti sunt.*
[g] Heb. *quis det ut sit cor eorum.*
[h] Heb. *revertimini vobis.* *Exod.* 20.19.

ANNOTATIO.

1 Hæc autem] *Exordium sive propositio sequentium: quamobrem nos sex istos versus ad principium capitis* 5. *retulimus.* 6 Mare campestrium] *mortuum, sive salsum, id est, Asphaltiten lacum: vide suprà* 3.17. 9 Non cum patribus] *ita qui ante fœdus in Chorebo pactum mortui sunt: nam Legis pactum tum primùm cœpit, cùm in Chorebo Lex promulgata est. Fuit quidem fœdus substantiâ idem initum cum Abrahamo, renovatum in deserto, & planè in Christo exhibitum: sed formâ pro temporum personarumq; ratione diversum dicitur. vide ad Hebræos.* 8. 10 Facie ad faciem] *id est, admodum familiariter.* 16 Id est] *hæc veluti Moschus verba exegeticè posita sunt: ut etiam adduntur quædam supra ea quæ in Exodo dicitur pronunciasse Deus, infrà ver.* 18.20.21.22. 32 Nam quæ est] *q.d. miraculum est quòd jam vivimus: sed idem periculum subire metuimus.*

CAPUT. VI.

Mosche doctoris officium præstans Decalogum antè propositum hîc incipit explicare: duo priora ejus præcepta exponit, & bonum ex eorum observatione eventurum monstrat.

1 HOc autem *est* præceptum, statuta, judiciaq; illa, quæ præcepit Jehova Deus vester ut doceam vos, ut exerceatis *ea* in terra, quò mox transituri estis ad hæreditariò possidendum eam:
2 Ut timeas Jehovam Deum tuum observando omnia statuta ejus & præcepta ejus quæ ego præcipio tibi, tu & filius tuus & nepos tuus omnibus diebus vitæ tuæ, & ut [a] prolongent dies tuos.
3 Audi igitur Jisraël, & observanter facito, quo bene erit tibi, & quo augescetis valde (quemadmodum dixit Jehova Deus patrum tuorum tibi) *in* terra affluente lacte & melle.
4 Audi Jisraël: Jehova Deus noster, Jehova unus *est*,
5 Itaque diligito Jehovam Deum tuum ex toto corde tuo, & ex toto animo tuo, & ex [a] totis viribus tuis.
6 Et sunto verba ista quæ ego præcipio tibi hodie in corde tuo:
7 Eaq; [b] acute ingerito filiis tuis: ac loquitor de eis [a] cùm sedes domi tuæ, & cùm ambulas per viam aliquam, cùm cubas & cùm surgis:
8 Etiam [c] alligato ea in signum manui tuæ, & sunto pro frontalibus inter oculos tuos:
9 Deniq; inscribito ea postibus domus tuæ, & portis tuis.
10 Et esto, cùm introduxerit te Jehova Deus tuus in terram quam juramento promisit majoribus tuis Abrahamo Jitzchako Jahhakobo se daturum tibi, *in* civitates maximas & optimas quas non ædificasti,
11 Et *in* domos plenas omni bono quas non implevisti, & *ad* cisternas effossas quas non effodisti, *ad* vineas & oleveta quæ non plantasti, & comedens saturatus fueris:
12 Ut caveas tibi ne obliviscaris Jehovæ, qui eduxit te e terra Ægypti e domo servorum.
13 Jehovam Deum tuum timeto, & ipsum colito, ac per nomen ejus jurato.
14 [c] Ne sequimini Deos alienos, e diis populorum qui circumstant vos:
15 (Nam *Deus* fortis zelotes Jehova Deus tuus *est* in medio tui) ne accensus irâ Jehova Deus tuus in te perdat te e superficie terræ.
16 Ne tentatote Jehovam Deum vestrum, quemadmodum tentastis Massæ.
17 [d] Diligenter observatote præcepta Jehovæ Dei vestri, & testimonia ejus statutaq; ejus quæ præ-

[a] Heb. *Toto valde tuo.*
[b] Heb. *exacuito filiis: metaphora a bellatoribus, qui arma acuunt ut facilius in hostes penetrent: sic jubet proponere parentes liberis suis doctrinã Dei quam accõmodatissimè.*

[c] Heb *ne ambulate post.*

Exod. 17.7.
[d] Heb. *observando observate.*

præcepit tibi.
18 Et facito quod rectum & quod bonum videtur in oculis Jehovæ (ut bene sit tibi,& ingressus hæreditariò possideas illam terram quã juramento promisit Jehova majoribus tuis)
Num.33.52 19 Expellendo omnes inimicos tuos a facie tua: quemadmodum locutus est Jehova.
[e] Heb.cras: synecdoche. 20 Cumq; interrogaverit te filius tuus[e] posthac,dicendo, quid *sibi volunt* testimonia statutaq; & judicia illa quæ præcepit Jehova Deus noster vobis?
21 Dicito filio tuo,servi eramus Parhhoni in Ægypto : sed eduxit nos Jehova ex Ægypto manu forti,
22 Cùm edidisset Jehova signa prodigiaque maxima & pessima contra Ægyptios, contra Parhhonem & contra totam familiam ejus ante oculos nostros.
23 Eduxit autem nos inde,ut introduceret nos ad dandum nobis terram hanc,quam juramento promiserat majoribus nostris:
24 Et præcepit nos Jehova exercere omnia statuta ista, timendo Jehovam Deum nostrum, [f] ut bene sit nobis omnibus diebus,ut nos conservet in vita sicut hodie. [f] Heb.in nostrum bonum.
25 Et[f] justitia erit nobis, si observanter fecerimus cuncta hæc præcepta coram Jehova Deo nostro,quemadmodum præcepit nobis.

ANNOTATIO.

2 Prolongent] *timor Dei & mandatorum observatio sint tibi causa diuturnæ vitæ.* 7 Cùm sedes &c.] *id est,nunquam intermittas inculcare ea: periphrasis a situ hominis.* 8 Alligato] *vide Exodi.*13. 9. 25 Justitia] *conditionalis,si observanter fecerimus,&c. vide Rom.*10.5.

CAPUT VII.

Dehortatur ab idololatria & a personis & rebus in eam inducentibus: proponit ampla præmia acquiescentibus exhortationi suæ,& graves pœnas renitentibus.

1 CÙM introduxerit te Jehova Deus tuus in eam terram,quò tu mox ingressurus es ad possidendum eam,& dejecerit gentes magnas a facie tua, Chittæam & Girgaschæam & Emoræam & Cenahhanæam & Perizzæam & Chivvæam & Jebuseam, septem gentes majores & robustiores te.
[a] Heb.dederit eas ante faciem tuam: sic ver.23. 2 [a] Exposueritq; eas Jehova Deus tuus tibi ut percutias eas:[b] omnino internecioni [c] devoveto eas, ne pangito cum eis fœdus,neque gratiam facito eis,
[b] Heb. devovendo devoveto. [c] Heb.a post me. 3 Neque conjungito te affinitate cum eis,filiam tuam ne dato filio ullius *earum*, & filiam ullius ne accipito pro filio tuo:
4 (Abduceret enim filium tuum [c] a sequendo me, & colerent Deos alienos, quamobrem accensus irâ Jehova in vos perderet vos celeriter)
5 Quin potius sic facitote eis,altaria earum diruitote,& statuas earum frangitote,etiam lucos earum succidite, & sculptilia earum comburite igne.
6 Nam populus sanctus es Jehovæ Deo tuo: te selegit Jehova Deus tuus, ut sis ei in populũ peculiarem præ omnibus populis qui *sunt* sub vniverso cœlo.
[d] Heb. propter multitudinem vestram præ omnibus populis. [e] Heb.propter dilectionem Jehovæ qua dilexit vos: Æclypsis conjugati. 7 Non[d] eò quòd plures essetis omnibus reliquis populis , amore propendit Jehova in vos ac selegit vos : vos enim eratis pauciſſimus omnium reliquorum populorum :
8 Sed [e] eò quòd diligit Jehova vos, & eò quòd servat juramentum illud quod juraverat majoribus vestris,eduxit vos Jehova manu forti:ac redemit te e domo servorum,e manu Parhhonis Regis Ægypti.
9 Agnoscito igitur Jehovam Deum tuum esse Deum ipsum,*Deum* fortissimum , fidelissimum, observantem fœderis sui & benignitatis suæ erga diligentes se & observantes mandata sua in mille ætates,
10 Et rependentem odio habentibus se cuiq; in faciem ejus perdendo eum:non dilaturus est odio habenti se,in faciem ejus rependet ei.
11 Observato igitur mandatum statutaque & judicia illa,quę ego præcipio tibi hodie ut facias ea.
12 Eritq; propterea quòd audiẽtes judicia ista observaveritis ac feceritis ea,ut observet Jehova Deus tuus tibi fœdus illud & benignitatem , quam juramento promiserat majoribus tuis.
13 Diliget enim te & benedicet tibi atque augebit te,benedicet inquã fructui ventris tui & fructui terræ tuæ,frumento tuo mustoq; tuo & oleo tuo,fœtui boum tuarum & gregibus pecudum tuarum in ea terra quam juramento promiserat majoribus tuis se daturum tibi.
[f] Heb.in cunctis ac singulis. 14 Benedictus eris præ omnibus populis:non erit in te [f] ullus ulla ve sterilis,etiam in jumentis tuis.
15 Et amovebit a te Jehova omnem morbum: & nullos languores Ægyptiorũ pessimos quos nosti,imponet tibi, sed indet eos omnibus odio habentibus te.
16 [g] Absumito, inquam, omnes illos populos quos Jehova Deus tuus dat tibi, ne parcito oculus tuus illis: neque colito Deos eorum,quia tendicula id esset tibi.
[g] Heb. cor. [h] Heb. mandatum eorum. 17 Si dicas in [g] animo tuo , majores *sunt* istæ gentes me,quomodo possem expellere eas?
18 Ne timeto ab eis: [h] fideliter recordare eorum quę fecit Jehova Deus tuus contra Parhhonem & totam Ægyptum,
[i] Heb. tentationũ: ut supra 4. 34. 19 [i] Probationum illarum maximarum quas viderunt oculi tui,& signorum prodigiorumq; manusq; illius fortis & brachii extenti, quibus eduxit te Jehova Deus tuus : sic facturus est Jehova Deus tuus omnibus illis populis a quorũ facie times.
20 Sed etiam[f] *tanquam* crabronem immittet Jehova Deus tuus in eos,donec pereant qui reliqui fuerint,quiq; absconderint se a facie tua.
21 Ne consternator metu illorum: nam Jehova Deus tuus in medio tui *est*, *Deus* fortis magnus & formidabilis.
[k] Heb. paulatim per paulum. [l] Heb. multiplicentur pro te. 22 Et quanquam dejiciet Jehova Deus tuus gentes illas a facie tua [k] paulatim , non poteris consumere eas celeriter,ne[l] numero superent te bestiæ agri:
23 Exponet tamen eas Jehova Deus tuus tibi, & divexabit eas vexatione maxima donec perdantur,

24 Et

24 Et tradet reges earum in manum tuam, ut perdas nomen eorum ſub cœlis: non conſiſtet quiſquam coram te donec perdideris eos.

[m] Heb. *ſculptilia deorum.*

25 [m]Sculptiles deos earum comburite igne: ne concupiſcas argentum vel aurum *quod ſit* in eis, ut accipias tibi, ne illaqueeris eo, nam abominationi eſt Jehovæ Deo tuo:

26 Ut ne inferens rem abominabilem domũ tuam ſis anathema, ſicut ea *eſt*: [n] omnino deteſtare eam, & prorſus abominare eam, quia anathema eſt.

[n] Heb. *deteſtando deteſtare, & abominando abominare.*

ANNOTATIO.

2 Devoveto eas] *ſub. perſtantes in idololatria, ut oſtendit ver. 4. ſic in conſervatione Rachabæ atque connubio & aliis quoque exemplis contra hoc mandatum Iſraëlitæ non venerunt.* 16 Abſumito] *Regreſſio ad mandatum quod intermiſſum fuerat inde a ver. 6.* 20 Tanquam crabronem] *vide in Exod. 23. 28.*

CAPUT. VIII.

Omnium mandatorum Dei obſervationem inculcat, inde pendêre vitam & felicitatem docens: quam hortationem confirmat duobus argumentis, ab admirabili Dei ductu per annos quadraginta, & a maxima loci promiſſi commoditate.

1 UNUMQUODQUE præceptum quod ego præcipio tibi hodie [a] obſervanter facitote, ut vivatis & augeamini, ac ingreſſi poſſideatis hæreditariò terram illam quã juramento promiſit Jehova majoribus veſtris.

[a] Heb. *obſervatore faciendo.*

2 Et recordare totius iſtius vię, qua deduxit te Jehova Deus tuus jam quadraginta annos per ipſum deſertum, vt affligeret te tentando te [b] ad cognoſcendum id quod *erat* in [c] animo tuo, utrum obſervares præcepta ejus nẽcne.

[b] Heb. *corde: ſic deinceps.* [c] *vel cibo: ſynecdoche.*

3 Afflixit enim te & fecit ut eſurires, ſed cibavit te man, quod non cognoveras neq; cognoverant majores tui: ut notum faceret tibi non ſolo [c] pane vivere hominem, ſed omni [d] eo quod prodit ex ore Jehovæ vivere hominem.

[d] Heb. *ne ſit ſuper te: q. d. divinitus factum eſt ut tamdiu veſtimenta tua commodè uterentur.*

4 Veſtimentum tuum non veteravit[d] quin tegumento ſit tibi, & pes tuus non [e] intumuit, jam quadraginta annos.

[e] Heb. *fermẽtatus eſt, id eſt, intumuit, ut maſſa fermẽtata ſolet: vel non pinſuit, id eſt, preſſit terram nudus, ut ſolet pes piſtoris maſſam ſubigere.*

5 Agnoſce ergo cum animo tuo, ut erudit quis filiũ ſuum, Jehovam Deum tuũ erudire te.

6 Et obſerva præcepta Jehovæ Dei tui, ambulando per vias ejus & timendo eum.

7 QUANDOQUIDEM Jehova Deus tuus mox introducturus eſt te in terram optimam, terram irriguam fluminibus aquarum, fontibus & voraginibus prodeuntibus in convalle & in monte quoque,

8 Terram *feracem* tritici & hordei & vitis & ficus & malogranati, terram *feracem* oleæ [f] oleoſæ & mellis,

[f] Heb. *olei.*

9 Terram in qua non comedes cum penuria panem, neque egebis quoquam in ea, terrã e cujus lapidibus ferrum, & e cujus montibus excides æs:

10 Cùm comederis & ſaturatus fueris, benedicito quoq; Jehovæ Deo tuo in illa terra optima quam dederit tibi.

11 Caveto tibi ne obliviſcaris Jehovæ Dei tui, non obſervando præcepta ejus judiciaque ejus & ſtatuta ejus quæ ego præcipio tibi hodie:

12 Ne, cùm comedens ſaturatus fueris, & domos bonas extruxeris ac inhabitaveris,

13 Armentaq; tua & greges tui aucti fuerint, ac argentum & aurum auctũ fuerit tibi, deniq; quicquid *eſt* tibi auctum fuerit,

14 Efferat ſe animus tuus, & obliviſcaris Jehovę Dei tui, qui eduxit te e terra Ægypti e domo ſervorum:

15 Qui duxit te per deſertum illud maximum & formidabile, *abundans* anguibus preſteribus & ſcorpionibus, ac ſiticuloſum ubi non *ſunt* aquæ, qui produxit tibi aquã [g] e rupe, *ex* ipſo ſaxo:

[g] Heb. *in extremitate tua, id eſt tandem.*

16 Qui in eo deſerto cibavit te Man, quod non noverant majores tui, ut afflligeret te, & ut tentaret te ad benefaciendum tibi [g] ad extremum:

17 Neque dicas cum animo tuo, virtus mea & robur manus meæ paravit mihi opulentiam hanc.

18 Sed recordare Jehovæ Dei tui, quia ipſe *eſt* qui dat tibi virtutem ad comparandum opulentiam, ut præſtet fœdus ſuum quod juramento ſanciverat majoribus tuis, ſicut *eſt* hodie.

19 Erit enim ſi [h] omnino oblitus Jehovæ Dei tui [i] ſecutus fueris deos alienos, & colens eos incurvaveris te eis (conteſtor contra vos diem hunc *iſtud fore*) ut [k] omnino pereatis:

[h] Heb. *obliviſcendo oblitus.* [i] Heb. *averis poſt.*

20 Sicut hæ gentes quas Jehova perdiderit a facie veſtra, ita pereatis, propterea quòd non auſcultaveritis voci Jehovæ Dei veſtri.

[k] Heb. *perẽundo pereatis.*

ANNOTATIO.

2 Ad cognoſcendum] *id eſt, ut tu cognoſcas: nam Moſche hic verum legis uſum explicat de quo Apoſtolus Galat. 3.* 3 Eo quod prodit] *id eſt, omni re cui Deus verbo ſuo alendi nos facultatem indit, quaſi imperans ei ut hoc faciat & verbo ſuo præſtans.* 15 Erupe, ex] *ingeminatione nominis alludere videtur ad duo ejus generis beneficia in deſerto præſtita, Exod. 17. & Num. 20.*

CAPUT. IX.

Moſche Iſraëlitas propriæ juſtitiæ opinione omnino ſpolians, omnia beneficia gratuitæ Dei bonitati accepta ferenda docet: quod confirmat rebellionum ſuperiorum commemoratione.

1 AUDI Iſraël, tu tranſiturus es die hac Jardenem, ut ingreſſus hæreditariò poſſideas [a] gentes majores & robuſtiores te, civitates magnas & munitas *aſſurgentes* in cœlum uſque.

Num. 13. 22. & 33.

2 Populum magnum & excelſum, filios Hhanakitarum, quos tu noviſti, & *de quibus* tu audiviſti, quis conſiſteret coram filiis Hhanaki?

3 Scito ergo hodie Jehovam Deum tuum ipſum qui tranſit ante te ignem *eſſe* conſumentem, ipſum perditurũ eos, & ipſum proſtraturũ eos ante te, ut expellas eos & perdas eos celeriter

riter, quemadmodum Jehova dixit tibi.

[a] Heb. *corde.*

4 Ne loquitor cum [a] animo tuo, cùm expulerit Jehova Deus tuus eos a facie tua, dicendo, propter juſtitiam meam introduxit me Jehova ad hæreditariò poſſidendum terram hanc, ut propter improbitatem gentium iſtarum Jehova expellit eas a facie tua.

[b] Heb. *rectũ cordu.*

5 Nequaquam propter juſtitiam tuam aut propter [b] rectum animum tuum ingreſſurus es ad poſſidendum hæreditariò terram earum: ſed propter improbitatem gentium iſtarum Jehova Deus tuus expellit eas a facie tua, & ut præſtet verbum quod juramento promiſit majoribus tuis Abrahamo, Jitzchako, & Jahhakobo.

6 Ut *autem* cognoſcas non propter juſtitiam tuam Jehovam Deum tuum dare tibi terram iſtam optimam ad hæreditariò poſſedendum eam, ſed populum durum cervice *eſſe* te:

[c] Heb. *perverentes, vel mutationis cauſam afferentes, ut infrà ver. 24. vide ſupra in 1. 26. Exo. 32.*

7 Recordare, ne obliviſcitor eorum quib. effeciſti ut ira efferveſceret Jehova Deus tuus in ipſo deſerto, inde ab ipſo die quo exiviſti e terra Ægypti uſque-dum veniſtis in hunc locum [c] perverſi fuiſtis contra Jehovam.

8 Etiam in Chrorebo feciſtis ut efferveſceret ira Jehova: nam percitus fuit ira Jehova cõtra vos ad perdendum vos:

9 Cùm aſcendiſſem montem ipſum accepturus tabulas lapideas, tabulas ipſas fœderis quod pepigerat Jehova vobiſcum, & conſediſſem in ipſo monte quadraginta dies & quadraginta noctes, cibum non comediſſem, nec aquam bibiſſem,

Exod. 20.

10 Et daret mihi Jehova duas illas tabulas lapideas ſcriptas digito Dei, quibus inerat ſecundum omnia illa verba quæ locutus fuerat Jehova vobiſcum in eo monte e medio ignis die congregationis.

11 Fuit enim exactis quadraginta diebus & quadraginta noctibus, cùm daret mihi Jehova duas illas tabulas lapideas, tabulas ipſas fœderis,

12 Ut ediceret Jehova mihi, ſurge deſcende celeriter hinc, nã corrupit *ſe* populus tuus quẽ eduxiſti ex Ægypto, receſſerunt citò ab ea via quam præſtitui ipſis, fecerunt ſibi [d] fuſile.

[d] Heb. *fuſuram, ut ver. 16.*

13 Præterea allocutus eſt Jehova me dicendo, conſyderavi populum hunc, ecce autem populus durus cervice eſt:

14 Deſiſte a me, ut perdem eos & deleam nomen eorum ſub cœlis, efficiam autem te in gentem robuſtiorem & majorem ea.

15 Quamobrem convertens me deſcendi ex ipſo monte (mons autem ille ardebat igne) cum duabus tabulis ipſis fœderis in ambabus manibus meis.

16 Cùmque inſpicerem quòd ecce peccaveratis Jehovæ Deo veſtro, facientes vobis vitulum fuſilem, receſſeratis celeriter a via quã præſtituerat Jehova vobis:

17 Apprehendens duas illas tabulas, abjeci eas ab ambabus manibus meis, & confregi eas ante oculos veſtros.

18 Deinde prorui coram Jehova ſicut priùs, quadraginta dies & quadraginta noctes (cibum non comedi & aquam non bibi) propter omnia peccata veſtra quibus peccaveritis, faciendo quod malum *videtur* in oculis Jehovæ, provocando eum:

19 Metuebam enim ab ira illa & quidem æſtuante, qua efferbuerat Jehova contra vos ad perdendum vos: & auſcultavit Jehova mihi etiam vice illa.

20 In Aharonem quoq; irâ percitus eſt Jehova valde ad perdendum eum: ſed ſupplex oravi etiam pro Aharone eodem tempore.

21 Peccatum autem veſtrum, ipſum quem feceratis vitulum accipiens combuſſi igne & cõtrivi eum molendo optimè donec comminutus eſſet in pulverem: & projeci pulverem ejus in torrentem, qui deſcendit ex illo monte.

22 Etiam Tabhheræ, & Maſſæ, & Kibrothis-taavæ feciſtis ut Jehova efferveſceret irâ.

23 Item cùm mitteret vos Jehova Kadeſchobarnehhæ, dicendo, aſcendite & hæreditariò poſſidete terram iſtam quam traditurus ſum vobis: rurſus [e] occaſionem dediſtis mutandi præſtitutum Jehovæ Dei veſtri, cùm non crederetis ei, neque auſcultaretis voci ejus.

[e] Heb. *fiũ ueru, vertẽtes, vel prãvã.*

24 Perverſi fuiſtis erga Jehovam, ex quo die cognovi vos.

25 Cùm autem prouerem coram Jehova quadraginta illos dies & quadraginta noctes quibus [f] dixi me proruiſſe, eò quòd dixerat Jehova ſe perditurum vos:

[f] Heb. *vel ſic, proruere, prãvã.*

26 Supplex oravi Jehovam dicens, Domine Jehova, ne perdito populum tuum, & *quidem* poſſeſſionis tuæ: quem redemiſti magnitudine tua, quem eduxiſti ex Ægypto manu forti.

27 Recordare ſervorum tuorum Ahrahami Jitzchaki & Jahhakobi, ne reſpice ad duritiem populi hujus, & ad improbitatem ejus & ad peccatum ejus:

[g] Heb. *terra.* [h] Heb. *odio.*

28 Ut non dicant *incolæ* illius terræ unde eduxiſti nos, [g] propterea quòd non poterat Jehova introducere eos in illam terram quam promiſerat eis: & [h] quia oderat eos, eduxit eos ad morte afficiendum eos in deſerto illo.

29 Attamen ſunt populus tuus, & *quidem* poſſeſſionis tuæ, quem eduxiſti virtute tua maxima, & brachio tuo extento.

ANNOTATIO.

1 Gentes] *id eſt, regionem gentium: metonymia. Nam gentes delendæ erant.* 8 Etiam in Chorebo] *ubi liberationis recentis recordatio, præſentis Dei reſpectus, & fœdus recens initum vos, ut cùm maximè, debuerat continere.*

CAPUT X.

Moſche inſtaurationem fœderis a Deo, novarum tabularum traditione, Levitarum inſtitutione, & deleta Aharonis ac populi rebellione teſtatam repetens, populum ad gratum erga Deum animum hortatur.

Exod. 34.

1 [a] TEMPORE illo edixerat Jehova mihi, dola tibi duas tabulas lapideas ſicut illę priores *erant*, & aſcende ad me in montem, facitoq; tibi arcam ligneam:

2 Ut inſcribam iſtis tabulis eadem verba, quæ fuerant in tabulis illis prioribus quas fregiſti, deinde ponas eas in arca illa.

3 Facta itaque arca e lignis Schittim, dolavi duas tabulas lapideas ſicut illæ priores fuerant, & aſcendi montẽ cum duabus illis tabulis in

in manu mea.
4 Inscripsit ergo tabulis illis secundum scripturam priorem eadē decem verba, quæ edixerat vobis Jehova in monte e medio ignis, die congregationis: & dedit eas Jehova mihi.
5 Tunc convertens me descendi e monte, & posui tabulas illas in arca quam feceram: quæ fuerunt ibi, quemadmodum præceperat mihi Jehova.
Num. 33.30 & sequent. 6 Quod autem filiis Jisraëlis progressis e puteis filiorum Jahhakanis, [a] & Mosera, [a] ibi mortuus est Aharon & sepultus ibidem, functusque est sacerdotio Elhhazar filius ejus loco ejus,
7 Cùm inde Gudgodam, & Gudgoda per Jotbatham progederentur [a] terram *versus irriguam* fluminibus aquarum:
Num. 8.14. 8 [a] Tempore illo separaverat Jehova tribum Leviticam ad portandum arcam fœderis Jehovæ, ad standum coram Jehova ut ministraret ipsi & ad benedicendum in nomine ipsius, usq; in diem hunc.
Num. 18.20. 23. & 24. 9 Idcircò non *est* Levitæ pars aut possessio cum fratribus suis: Jehova *est* possessio ejus, quemadmodū locutus est Jehova Deus tuus ei.
10 Sic cùm ego steterim in illo monte sicut diebus prioribus, quadraginta dies & quadraginta noctes, exaudivit me Jehova etiam vice illa, noluit Jehova perdere te:
[a] Heb. *i in profectionem.* 11 Sed edixit Jehova mihi, surge, [a] suscipe profectionem ante populum hunc, ut ingressi possideant hæreditariò terram, quam juramēto promisi majoribus eorum me daturum eis.
12 Nunc itaq; Jisraël, quid Jehova Deus tuus petit abs te, nisi ut timeas Jehovam Deum tuum, ambules in omnibus viis ejus, & diligas eum, & colas Jehovam Deum tuum ex toto corde tuo, & ex toto animo tuo:
13 Observando præcepta Jehovæ & statuta ejus, quæ ego præcipio tibi hodie, [b] ut bene sit tibi?
[b] Heb. *in bonum tibi, ut supra* 6.24.
14 En Jehovę Dei tui *sunt* cœli & [a] cœli cœlorum, terra & quicquid *est* in ea:
15 *Attamen* tantùm in majores tuos propensus fuit amore Jehova diligēdo eos, unde selegit semen eorum post eos, vos *inquam* præ omnibus populis, sicut *est* hodie.
16 [a] Circumcidite ergo præputium cordis vestri, & cervicem vestram ne obdurate amplius.
17 Nam Jehova Deus vester, is *est* [a] Deus Deorū & dominus dominorū, *Deus* fortissimus, maximus, potentissimus, summeq; formidabilis, qui non [c] accipit personam, neque recipit munus:
[c] Heb. *recipit faciem.*
18 Agit causam pupilli & viduæ, & amat peregrinum dando ei cibum & vestimentum.
19 Itaq; amate peregrinum, quia peregrini fuistis in terra Ægypti.
20 Jehovam Deum tuum timeto, eum colito, & ei adhæreto, ac per nomen ejus jurato.
21 Ipse *est* laus tua, idemq; Deus tuus, qui fecit apud te res maximas & formidabiles istas, quas viderunt oculi tui.
22 Ad septuaginta animas descenderunt patres tui in Ægyptū: nunc autē dispositi te Jehova Deus tuus, ut sis sicut stellę cœli multitudine.

ANNOTATIO.

1 Tempore] *illo cùm meis precibus træjus conquievisset.* Arcam ligneam] *temporariam, ubi hæ tabulæ tantisper conservarentur dum arca fœderis fabricata esset, in qua deinde erant collocandæ,* Exod. 25.21. 6 Et Mosera] *hysteroſis, ut apparet ex Num.* 33.31. Ibi] *in eo progressu de quo ver.* 7. *Relativum est præpositum suo antecedenti: confer cum Num.* 20.22. & 33.38. 7 Terram versus irr.] *fines Moabitarum in quibus sunt decursus Arnonis: vide Num.* 21.14. & 15. 8 Tempore illo] *de quo suprà ver.* 1. 14 Cœli cœlorum] *id est, summi cœli, ut* 1. *Reg.* 8.27. 16 Circumcidete] *id est, tollite ex animo vestro quod divinæ voluntati repugnat, nimirum carnem peccato obnoxiam Coloſ.* 2.11. *Metaphora a corpore ad animum, ut altera sequens de cervice.* 17 Deus Deorum] *id est, supremus omnium, qui munus aliquod divinum gerunt, ut sunt Angeli & homines, & verissimus Deus: vide in Gen* 9.25.

CAPUT. XI.

Moſche primum præceptum inculcans, commendat observationem ejus a beneficiis ante acceptis & præstantia terræ promiſſæ: ideoq; hæc diligenter memorari & filios docere jubet: deinde post ingressum in terram monimentum publicum benedictionis & maledictionis quæ mandatis Dei conjunctæ sunt, instituī præcipit.

1 JTAQUE diligito Jehovam Deum tuum, & observato observationem ejus & statuta ejus judiciaque ejus & præcepta ejus omnibus diebus:
2 Et agnoscite hodie non penes filios vestros (qui non noverunt neq; sunt experti) *fuisse* eruditionem Jehovæ Dei vestri, magnitudinē ejus, manum ejus fortem & brachium ejus extentū,
3 Nimirum signa ejus & facta ejus quæ fecit in medio Ægypti, adversus Parhhonem Regem Ægypti & adversus totam terram ejus,
4 Quæq; fecit exercitui Ægyptiorum equis ejus & curribus ejus, quòd fecit ut aquæ maris algosi inundarent super faciem eorū cùm persequerentur vos, ita ut perdiderit eos Jehova usque in diem hunc,
5 Et quæ fecit in deserto, donec pervenirētis ad locum hunc,
6 Et quod fecit Dathani & Abiramo filiis Eliabi filii Rēubenis, cùm aperiens terra os suum absorbuit eos & domos eorum & tentoria eorum, & omnia corpora viventia quę [a] sequebantur eos in medio totius Jisraëlis:
[a] Heb. *quæ erant in pedibus eorum, ut Exod.* 11.8
7 [a] Sed oculos vestros *fuisse*, qui viderunt quodque opus Jehovæ maximum quod fecit.
8 Observatote igitur quodque præceptum quod ego præcipio tibi hodie, ut roboremini, & ingressi hæreditariò possideatis terram, quò mox transituri estis ad hæreditariò possidendū eam:
9 Et ut prolongetis dies super illam terram, quam juramento promisit Jehova majoribus vestris se daturum eis, id est, semini eorum: terram affluentem lacte & melle.
10 Terra enim quò mox ingressurus es ad hæreditariò possidendum eam, non est ut terra Ægypti unde exivistis, ut semines semen tuum, deinde irriges [b] *labore* pedis tui sicut hortum olitorium:
[b] Heb. *pede tuo, videlicet deferendo aquam, & rivos ducendo.*
11 Sed terra illa quò mox transituri estis ad hære-

hæreditariò possidendum eam, terra montium & convallium est, ad pluviam cœli imbibit aquam:
12 Est terra quam Jehova Deus tuus curat, jugiter oculi Jehovæ Dei tui *intenti sunt* in eam a principio anni usque ad finem [c] ejus.
13 Erit itaque si [d] seriò auscultaveritis præceptis meis quæ ego præcipio vobis hodie, diligendo Jehovam Deum vestrum & colendo eum ex toto corde vestro & ex toto animo vestro,
14 Ut dem pluviam terræ vestræ tempore suo, [e] tempestivam & serotinam, sic colligas frumentum tuum & mustum tuum & oleum tuum:
15 Etiam dem herbam in agro tuo pro jumentis tuis, vt comedas & satureris.
16 Cavete vobis ne seducatur [e] animus vester, ut recedentes colatis Deos alienos & incurvetis vos illis:
17 Unde accensus irâ Jehova in vos ita claudat cœlos ut non sit pluvia, & terra non edat proventum suum: sic periatis celeriter a terra illa optima quam Jehova daturus est vobis:
18 Sed reponite hæc verba mea in corde vestro & in animo vestro, & alligate ea in signum manui vestræ, suntoq; pro frontalibus inter oculos vestros:
19 Præterea docete ea filios vestros loquendo de eis, [f] cùm sedes domi tuæ & cùm incedis per viam & cùm jaces & cùm surgis:
20 Etiam inscribito ea postibus domus tuæ, & portis tuis:
21 Ut multiplicentur dies vestri & dies filiorum vestrorum super terram illam, quam juramento promisit Jehova majoribus vestris se daturum eis, ut *multi sunt* dies cœli super terram.
22 Nam si [g] diligenter observaveritis totum hoc præceptum quod ego præcipio vobis faciendum, diligendo Jehovã Deum vestrum, incedendo per omnes vias ejus & adhærendo ei:
23 Utique expellet Jehova omnes gentes istas a facie vestra, & hereditariò possidebitis gentes majores & robustiores vobis.
24 Omnis locus quem calcaverit planta pedis vestri, vester erit: a deserto ad Libanum usque, ab ipso flumine, flumine Euphratis, usq; ad mare [e] posterum erit terminus vester.
25 Non consistet quisquam ante faciem vestram: pavorem vestri timoremque vestri indet Jehova Deus vester super faciem totius terræ quam calcabitis, sicut locutus est vobis.
26 Vide ego propono vobis hodie, benedictionem aut maledictionem:
27 Benedictionẽ, si auscultabitis præceptis Jehovę Dei vestri quę ego præcipio vobis hodie:
28 Maledictionem verò, si non auscultabitis præceptis Jehovæ Dei vestri, sed recedetis ab hac via quam ego præcipio vobis hodie, sequendo Deos alienos quos non nostis.
29 Esto igitur cùm introduxerit te Jehova Deus tuus in terram istam, quò tu mox ingressurus es ad hæreditariò possidendum eam, ut [e] edas benedictionem hanc in monte Gerizzimorum, & maledictionem istam in monte Hhebalis.
30 Nónne sunt trans Jardenem procul viã ad occasum Solis, in terra illius Cenahhanæi qui inhabitat campestria, e-regione Gilgalis juxta [e] planitiem Moræ?
31 Nam vos transituri estis Jardenẽ, ut ingredientes hæreditariò possideatis terram quam Jehova Deus vester dat vobis: & hæreditariò possessuri estis eam, ac habitaturi in ea.
32 Itaque [h] observanter facite omnia hæ statuta & judicia, quæ ego propono vobis hodie.

[c] Heb. *anni, antecedens pro relativo.*
[d] Heb. *auscultando auscultaveritis.*
[e] Heb. *cor.*
[f] *vide suprà in 6.7.*
[g] Heb. *observando observ.*
[h] Heb. *observabitis faciendo: sic infrà ver. 32.*

ANNOTATIO.

8 Sed oculos] *id est, singulare in vos beneficium esse, quòd hæc omnia opera vestra ætate vobis spectantibus fruentibusq; edita sunt: similem comparationem cum patribus vide suprà 5.3.* 14 Tempestivam & serot.] *quæ sequitur culturam, & quæ antecedit collectionem proventuum.* 24 Posterum] *idest, Occidentale: nam ut oriens pars anterior, sic occidens posterior pars dicitur Ijob 23.8.* 29 Edas] *audient populo pronuncies, ut infrà 13.1. Describitur autem benedictio & maledictio hæc Deut. 27. & 28. quæ a Jehoschuhha executioni mandatur Jehoschu. 8.* 30 Planitiem Moræ] *vide Gen. 13.18.*

CAPUT XII.

Idolorum sedes in Cenahhanæa destrui, Deo non quidvis aut vbiq; exemplo gentium, sed tantùm in loco quem ipse elegerit res a Deo institutas & ratione præscripta offerri, etiamq; in domestico carnium esu a sanguine abstineri jubet: postremò idolorum cultum, ut Deo abominabilem, instaurari vetat.

1 Hæc *sunt* illa statuta & judicia, quæ [a] observanter facturi estis in ea terra, quam dat Deus majorum tuorum tibi ut hæreditariò possideas eam, [e] omnibus diebus quibus victuri estis super terram.
2 [b] Omnino perdite omnia illa loca, ubi gentes quas hæreditariò possessuri estis coluerunt Deos suos, in singulis montibus excelsis, & in singulis collibus, & sub quaque arbore virente.
3 Diruite igitur altaria earum, & confringite statuas earum, & lucos earum comburite igne, ac [c] sculptiles Deos illarum succidite: sic perdite nomen eorum loco illo.
4 Ne facite sic Jehovæ Deo vestro:
5 Sed in loco quem elegerit Jehova Deus vester ex omnibus tribubus vestris, ad collocandum nomen suum ibi, in habitatione ejus exquiritote *eum* & venito illuc:
6 Et adducitote illuc holocausta vestra, & sacrificia vestra, decimas q; vestras, & oblationem manus vestræ, item votiva vestra & voluntarias oblationes vestras, & primogenita armenti vestri ac gregis vestri:
7 [e] Ut comedatis ibi coram Jehova Deo vestro, & lætemini vos & familiæ vestræ, in omni [d] re ad quam jus vobis est admovendi manum, qua benedixerit tibi Jehova Deus tuus.
8 Non facietis secundum omnia quę nos hic facimus hodie, quisque [e] quicquid rectum videtur in oculis ejus:
9 Non enim adhuc ingressi estis ad locum illum quietis & ad possessionem illam quam Jehova Deus tuus dat tibi.
10 Sed ubi trajecto Jardene habitabitis terram quam Jehova Deus vester possidendam dat vobis, & quietem dederit vobis ab omnibus

[a] Heb. *observabitis faciendo: sic infrà ver. 32.*
[b] Heb. *perdendo perdite.*
[c] Heb. *sculptilia Deorum, hypallage.*
Levit. 17.
[d] Heb. *manum vestram.*
[e] Heb. *quod rectum fuerit.*

bus inimicis vestris circumquaq; ita ut habitetis securè.
11 Esto ut eò loci quem elegerit Jehova Deus vester ad collocandum nomen suum ibi, adducatis quæcunq; ego præcipio vobis, holocausta vestra & sacrificia vestra, decimas vestras, & oblationẽ manus vestrę, & [e] selectum quodque votum vestrum quod voveritis Jehovæ:
12 Ut lætemini coram Jehova Deo vestro vos & filii vestri filiæq; vestrę, & servi vestri ancillęq; vestræ, Levita etiam qui intra portas vestras erit, quia non *est* ei pars aut possessio vobiscum.
13 Cave tibi ne offeras holocausta tua in omni loco, [f] qui videbitur tibi:
14 Sed in eo loco quem elegerit Jehova in aliqua tribuum tuarum, ibi offerto holocausta tua & ibi facito quæcunque ego præcipio tibi.
15 Veruntamen [g] omnino prout desyderat animus tuus, mactare poteris & comedere carnem in omnibus portis tuis, secundum benedictionem Jehovæ Dei tui quam largitus fuerit tibi: immundus & mundus comedere poterit ex ea, [h] ut capreæ & ut cervi *carne*.
16 Tantum horum sanguinem ne comedite, super terram effundito illum sicut aquam.
17 Non poteris comedere intra portas tuas decimas frumenti tui aut musti tui aut olei tui, vel primogenita armenti tui aut gregis tui, neque ulla votiva tua quæ voveris aut voluntarias oblationes tuas, denique *ullam* oblationem manus tuæ:
18 Sed coram Jehova Deo tuo comedito illam in loco quem elegerit Jehova Deus tuus, tu & filius tuus filiaq; tua & servus tuus ancillaq; tua, & Levita qui *est* intra portas tuas: sic lætator coram Jehova Deo tuo in omni re ad quam jus est tibi admovendi manum.
19 Cave tibi ne deseras Levitam ullo dierum tuorum in terra tua.
20 Cùm dilataverit Jehova Deus tuus terminum tuum, quemadmodum promisit tibi, si dixeris comedam carnem, eò quòd desyderet animus tuus comedere carnem, omnino prout desyderabit animus tuus, comedes carnem.
21 Si procul aberit abs te locus ille, quem electurus est Jehova Deus tuus ad collocandum nomen suum illic, & mactabis de armento tuo aut de grege tuo quẽ dederit Jehova tibi, [h] quemadmodum præcepi tibi: tum comedes intra portas tuas omnino prout desyderabit anim[v] tuus.
22 Verum quemadmodum comeditur aliqua caprea aut cervus, sic comedes eam: mundus simul & immundus comedent eam.
23 Tantummodò [b] persta ut non comedas ullum sanguinem, quia sanguis cujusque est ejus anima: ideò ne comedito ullius animam cum ipsius carne.
24 Ne comedito illum, super terram effundito illum sicut aquam.
25 Ne comedito illum, ut bene sit tibi & filiis tuis post te, cùm feceris quod rectum videtur in oculis Jehovæ.
26 Sed res sacras tuas quæ tuæ *erunt* & votiva tua sumens, venito ad locum quem elegerit Jehova:
27 Et parato holocausta tua, carnem & sanguinem eorum in altari Jehovæ Dei tui, sacrificiorum verò tuorum *aliorum* sanguis effunditor in altari Jehovæ Dei tui, & carnem [h] comedito.
28 Observa & ausculta omnibus verbis istis quæ ego præcipio tibi, ut bene sit tibi & filiis tuis post te usq; in seculũ, cùm feceris q[p] bonum & rectum videtur in oculis Jehovæ Dei tui.
29 Cùm exciderit Jehova Deus tuus a facie tua gentes illas quò mox ingressurus es ad possidendum eas hæreditariò, & hęreditariò possidens eas habitabis in terra earum:
30 Cave tibi ne [i] sequendo eas illaqueeris postquam perditæ fuerint a facie tua, & ne exquiras de diis earum, dicendo, quomodo coluerunt gentes istæ deos suos, & sic faciam ego quoque.
31 Ne facito sic Jehovæ Deo tuo: nam quicquid abominationi est Jehovæ, quicquid odit fecerunt diis suis, nam etiam filios suos & filias suas comburunt igne *offerentes* diis suis.
32 Unamquamque rem quam ego præcipio vobis, eam observanter facite: ne addito ei, neque detrahito ex ea.

[e] Heb. *omnẽ electionem vororum vestrorum, id est, vota vestrę quæ ex selectissimis in unoquoque genere nuncupanda sunt Deo.*
[f] Heb. *quem videbũ.*
[g] Heb. *secũdum omne desyderium animæ tuæ: sic infrà 20. & 21.*
[h] Heb. *sicut.*
[b] Heb. *fortẽ esto.*
[i] Heb. *post eas.*

ANNOTATIO.

1 Omnibus diebus] *Hyperbaton: nam hæc ad prius sententiæ membrum pertinent.* 7 Ut comedatis] *de iis quibus offerentes jure vesci poterant.* 8 Quicquid rectum] *quod ad oblationes attinet: nam etsi oblationum lex una semper fuit ab initio præscripta a Deo, non potuit tamen usque adeò in ambulatorio Israëlitarum castrũ observari, aut summo jure ab illis exigi: prout ostendit antithesis ver. 11. vide Num. 28. 6* 15 Ut capreæ] *quæ animalia ad sacrificia quidem sunt inepta, sed in privatos usus munda: vide infrà ver. 22.* 21 Quemadmodum præcepi] *effundens sanguinem ejus, ut ver. 16.* 27 Comedito] *sacerdos, aut offerens, aut uterque, prout ferunt sacrificiorum leges.*

CAPUT. XIII.

Deus præcepit, ne ulli autori defectionis a se quamvis conjuncto & charo, nec ullis defectoribus, quamvis magno numero, parcatur: & supplicii genus in eos statuit.

1 Cùm surgens in medio tui [a] Propheta aut somnians somnium, [a] ediderit tibi signum aut prodigium,
2 (Quamvis eveniat signum illud aut prodigium quod prædixerat tibi) dicendo, [a] sequamur deos alienos quos non noveras, & colamus eos:
3 Ne auscultato verbis Prophetæ istius, aut isti somnianti somnium, quia tentat Jehova Deus vester vos, [a] ad cognoscendum an sitis amãtes Dei vestri ex toto corde vestro & ex toto animo vestro,
4 Jehovam Deum vestrum sequimini, & ipsum timete, & mandata ejus observate, ac voci ejus auscultate, eumq; colite, & adhærete ei.
5 Propheta autem iste aut somnians somniũ iste plectitor morte, [a] quia suasit apostasiam cõtra Jehovam Deum vestrum, qui eduxit vos e terra Ægypti & qui redemit vos e domo servorum, depellendo te a via quam præstituit tibi Jehova Deus tuus ut ambules in ea: sic tollito illud malum e medio tui.
6 Si clã incitet te frater tuus filius matris tuæ, [b] aut filius tuus, aut filia tua, aut uxor [b] chariſſi-

[a] Heb. *eamus post deos, ut infrà ver. 4. & 6.*
[b] Heb. *sinus tui.*

ma tibi, aut amicus tuus qui *est* ſicut tu ipſe, dicendo, eamus & colamus Deos alienos quos non noveras tu aut majores tui,

7 E diis populorum qui ſunt circa vos propinquorum tibi aut longinquorum abs te, ab una extremitate terræ uſq; ad alteram extremitatem [c] ejus:

[a] Heb. *terræ.*

8 Ne acquieſcito illi, neque auſcultato illi, neq; parcito oculus tuus illi, neq; clementia utitor, neq; celato illum.

9 Sed [d] omnino occidito illum, [e] manus tua primùm eſto contra illum ut morte afficias illum, poſteà verò manus totius populi:

[d] Heb. *occidendo occidito.*

10 Et obruito eum lapidibus ita ut moriatur, quia quæſivit te depellere a Jehova Deo tuo, qui eduxit te e terra Ægypti e domo ſervorum.

11 Ut audiant omnes Iſraëlitæ & timeant, nec pergant *ulli* facere ſecundum rem malam hanc in medio tui.

12 Si audiveris de aliqua civitatum tuarum, quas Jehova Deus tuus dat tibi ad habitandum illìc, dicentes,

[e] Heb. *filii Belijahhadis.*

13 Egreſſi homines [e] nequiſſimi e medio tui [f] depulerunt habitatores civitatis ſuæ, dicendo, eamus & colamus deos alienos quos non noveratis:

14 Ubi inquiſiveris & perveſtigaveris ac percunctatus fueris bene, ſi eccè [f] vera certaque erit res illa, *ſi* commiſſa fuerit abominatio hęc in medio tui,

[f] Heb. *vera.*

15 [g] Omnino percutito habitatores civitatis illius acie gladii: internecioni devoveto eã, & omnes qui erũt in ea jumẽtaq; ejus acie gladii:

[g] Heb. *percutiendo percutito.*

16 Omnem verò prędam ejus comportato in medium plateæ ejus, & comburito igne civitatem ipſam omnémque prædam ejus prorſus Jehovæ Deo tuo: eſtòque tumulus [h] perpetuus, ne ædificator deinceps.

[h] Heb. *ſæculum.*

17 Neque adhæreſcito manui tuæ quicquam de ullo anathemate: ut convertat ſe Jehova, ne accendatur ira ejus, & *ut* conferat tibi miſericordiam & miſereatur tui atque augeat te, ſicut *ſe facturum* juramento promiſit majoribus tuis:

18 Si auſcultaveris voci Jehovæ Dei tui obſervando omnia præcepta quæ ego præcipio tibi hodie, faciendo quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ Dei tui.

ANNOTATIO.

1 Propheta] *qui alteram ex illis ordinariis rationibus, de quibus Num.12.6. falſo ſibi arrogaverit.* Ediderit] *verbo, id eſt, prænunciaverit, ut explicat ver.2. ſic ſuprà 11.29. & 1.Reg.13.6.* 3 Ad cognoſcendum] *vide ſuprà in 8.2.* 5 Quia ſuaſit] *prior nota dignoſcendi pſeudoprophetas, a doctrina: poſteriorem per conceſſionem oſtendit ſuprà ver.2. & explicat infrà 18.21. & 22.* 9 Manus tua] *quis detuleris eum ex lege quæ habetur infrà 17.7. quam rationem ſervarunt Phariſæi in falſo judicio contra Stephanum Act.7.58.* 13 Depulerunt] *a recta via, ut ver.5.*

CAPUT. XIIII.

Leges de modo adhibendo ad luctum, de diſcrimine ciborum, & de tribu decimarum generibus, ordinariis in Levitas, anniverſario ad ſacrum epulum, & tertio quoque anno recurrente in eleemoſynam & charitatis officia.

Levit. 19.27 & 21.5.

1 [a] Filii eſtis Jehovæ Dei veſtri: [a] ne incidite vos, neque inducite calvitium inter oculos veſtros propter mortuum:

2 Quia populus ſanctus es Jehovæ Deo tuo, & te elegit Jehova ut ſis ei in populum peculiarem, præ omnibus populis qui *ſunt* in ſuperficie terræ.

Levit. 11.

3 Ne comedito ullam rem abominandam.

4 Hæ *ſunt* beſtiæ quas comedetis, boves, [a] ex pecudibus oves & capræ:

[a] Heb. *pecudes ovium, & pecudes caprarum.*

5 Cervos & capreas & [a] damas, & rubicapras & [a] ſtrepſicerotas & bubalos & camelopardalidas,

6 Et omnem beſtiam habentum ungulam ſciſſam & bifidatam fiſſura in binas ungulas, revocantem ruminis *cibum* inter beſtias, ipſam comedetis.

7 Veruntamen hæc ne comeditote ex revocantibus ruminis *cibum* & ex habentibus ungulam ſciſſam bifidatam: camelos & lepores & cuniculos, quia revocant *quidem cibum* ruminis iſta, ſed ungulam ſciſſam non habent, immunda ſunto vobis.

8 Similiter ſuem, quia ungulam *quidem* ſciſſam habet, ſed non *revocat cibum* ruminis, immunda eſto vobis: de carne eorum ne comeditote, & cadaver eorum ne tangite.

9 Hæc comedetis ex omnibus quę *ſunt* in aquis: quæcunque habẽt pinnas & ſquamas comedetis.

10 Quæcunque verò non habent pinnas aut ſquamas, ne comeditote: immũda ſunto vobis.

11 Omnem avem mundam comedetis,

12 Hæc autem *ſunt* ex quibus non comedetis, aquilæ, & oſſifragæ, & haliæeti.

13 Et perſpicaces nimirum cornices, & milvi ſecundum ſpeciem ſuam,

14 Et omnes corvi ſecundum ſpeciem ſuam.

15 Et ululæ, & hirundines, & æſalones, & accipitres ſecundem ſpeciem ſuam,

16 Et bubones, & noctuæ, & monedulæ,

17 Et plateę, & meropes, & mergi,

18 Et ciconiæ, & ardeæ ſecũdum ſpeciem ſuam, & attagenes, & veſpertiliones.

19 At omne reptile volucre, immundum eſto vobis, ne comeduntor.

20 Omne volucre mundum comedetis.

21 Ne comeditote ullum cadaver (peregrino qui *erit* intra portas tuas dabis illud, ut comedat illud, aut vendes alieno) nam populus ſanctus es Jehovæ Deo tuo: ne coquito hœdum in lacte matris ſuæ.

Exod. 23.19.

22 [b] Fideliter decimato omnem proventum ſementis tuæ, quia provenit in agro, [c] quotannis.

[b] Heb. *decimando decimato.*

23 [d] Et comedes coram Jehova Deo tuo, in loco quem elegerit ad collocandum nomen ſuum ibi, decimas frumenti tui, muſti tui, & olei tui, & primogenita armenti tui gregiſque tui: ut diſcas timere Jehovam Deum tuum omnibus diebus.

[c] Heb. *anno.*

24 Quòd ſi magnum ſit [d] præter facultatem tuam iter ipſum, ut nõ poſſis ferre illas *decimas*, ſi diſtet præter facultatem tuam locus quem elegerit Jehova Deus tuus ad collocandum nomen ſuum ibi; eò quòd benedixit tibi Jehova Deus tuus:

[d] Heb. *præ te, ubi benedixerit.*

25 Tum

[a] Heb. *ponito ea in pecunia.*

25 Tum [a] commutato pecuniâ, & colligatam pecuniam *habens* in manu tua, ito ad locum quem elegerit Jehova Deus tuus:
26 Expensáque pecunia illa in omnia quæ desyderaverit animus tuus, in boves aut in pecudes, & in vinum aut in aliud potum inebriantem, denique in omnia quæ expetierit abs te animus tuus, comedes ibi coram Jehova Deo tuo, ac lætaberis tu cum familia tua.
27 Sed Levitam qui *erit* intra portas tuas ne derelinquito, non enim *est* ei pars aut possessio tecum.
28 [b] A fine trium annorum depromito omnes decimas proventus tui *provenientis* illo anno, & relinquito intra portas tuas: *infrà 26.12.*
29 Quem venientes Levitę (quibus non *est* pars aut possessio tecum) & peregrini pupillique & viduæ qui *sunt* intra portas tuas, comedant & saturentur, ut benedicat tibi Jehova Deus tuus in omni opere manus tuæ quod facies.

ANNOTATIO.

1 Filii] *promissionem habentes hæreditatis æternæ, ideò non est vobis lugendum ut qui spem non habent, 1. Thess. 4. 13.* Ne incidite] *hoc enim aut desperantium est, aut cum infidelibus communicantium, a quibus vos segregavit Deus.* 5 Damas] *ex R. Jehuda Hhebræorum antiquissimo scriptore & authoritatis summæ.* Strepsicerotas] *sic enim Afri vocant Aldassen, teste Plinio lib. 11. natur. hist. cap. 37. etsi corruptè legimus Addacem, appellatione ex nomine Hhebræo & articulo eorum depravata.* 23 Et comedes] *nam hu secundu decimis prospiciebatur de commeatu iis qui ex lege statis feriis in locum electum a Deo convenie-bant.*

CAPUT XV.

Leges feruntur ut anno intermissionis intermittatur exactio nominum nisi ab exteris, etiamq; eo anno instante liberalitas in fratres egentes exerceatur. Jus servitutis Hhebræorum, manumittendi ratio, & primogenitorum leges explicantur.

[a] Heb. *domini* debiti *vendicans manu sua, id est, qui posset rem suam manu injectione recipere.*

1 A Fine septem annorum facito intermissionem.
2 Hoc autē *esto* jus intermissionis, intermittito omnis [a] creditor, jus habens vendicandi manu sua, id quod [a] vendicaturus esset a proximo suo: ne exigito a proximo suo & a fratre suo, quia [b] Jehova indixit intermissionem sibi.
3 Ab alienigena exiges, sed ab eo quod *erit* tibi apud fratrem tuum intermittito manum tuam:
4 [c] Tantùm quia per te non debet esse egenus, cùm [c] omnino benedicturus sit tibi Jehova in ea terra quam Jehova Deus tuus dat tibi in possessionem, ut hæreditariò possideas eam:
5 Si tamen [d] diligenter auscultaveris voci Jehovæ Dei tui, [e] observanter faciendo totum præceptum hoc quod ego præcipio tibi hodie.
6 Nam Jehova Deus tuus benedicit tibi, quēadmodum locutus fuerat tibi: adeò ut poteris mutuare gentibus multis, & tu non habebis opus mutuari, & poteris dominari in gentes multas, neque in te dominaturæ sunt.
7 Si fuerit apud te egens [f] quispiam e fratribus tuis intra aliquam e portis tuis, in terra tua quam Jehova Deus tuus dat tibi, ne obfirmato [g] animum tuum, neque occludito manum tuam adversus fratrem tuum qui egens sit:
8 Sed [h] liberaliter aperito manum tuam ei, & [i] liberaliter mutuato ei quantum satis est indigentiæ ejus, id cujus indiget.
9 Cave tibi ne sit quicquam in animo tuo nequam, ut dicas, appropinquat annus ille septimus, annus remissionis, & [g] malignus sit oculus tuus in fratrem tuum qui egens *est* ita ut non des ei: idcircò inclamet contra te Jehovam, & sit in te peccatum.
10 [k] Liberaliter dato ei, neq; malignus esto animus tuus cùm das ei: nam hujus rei causa benedicit tibi Jehova Deus tuus in omni opere tuo & in omni [l] re ad quam admoves manum tuam:
11 Quia non definet egens e medio hujus terræ: idcircò ego præcipio tibi dicendo, liberaliter aperito manum tuam erga fratrem tuum, erga [a] pauperem tuum, & erga egenum tuum in terra tua. *Exo. 21. 2.*
12 Si vendatur tibi frater tuus Hhebræus aut Hhebræa, is serviet tibi sex annis: anno verò illo septimo dimittito eum liberum abs te.
13 Cùm autem dimittes eum liberum abs te, ne dimittito eum vacuum:
14 [m] Liberaliter imponito collo ejus de grege tuo, & de area tua & de torculari tuo, quo benedixerit Jehova Deus tuus dato ei:
15 Et recordare te servum fuisse in terra Ægypti, ac redemisse te Jehovam Deum tuum: idcircò ego præcipio tibi rem hanc hodie.
16 Sed esto si dicat tibi, nolo exire a te, eò quòd diligat te & familiam tuam, quia bene *est* ei apud te:
17 Ut acceptam subulam indas auri ejus & ipsi januæ, sic erit tibi servus [n] in seculum: & etiam ancillæ tuæ facito similiter.
18 Ne durum videtor in oculis tuis cùm *sic* dimittes eum liberum abs te (nam [a] duplum *est* mercedis mercenarii quo servivit tibi sexannis) ut benedicat tibi Jehova Deus tuus in omnibus quæ facies.
19 Omne primogenitum quod nascetur in armento tuo & in grege tuo, quod mas *erit* sanctificato Jehovæ Deo tuo: ne utitor primogenito bovis tui, neque tondeto primogenitum gregis tui. *Exod. 13.*
20 Coram Jehova Deo tuo [a] comedito illud [o] quotannis in loco quem elegerit Jehova, tu & familia tua.
21 Sin autem erit in eo vitium, si *erit* claudum aut cæcum, ullum *si erit ex* [a] vitiis malis, ne mactato illud Jehovæ Deo tuo.
22 Intra portas tuas comedito illud, immundus & mundus pariter, tāquam capream & tanquam cervum.
23 Tantummodò sanguinem ejus ne comedito: super terram effundito eum sicut aquam.

[b] Heb. *indixit intermissionem Jehovæ, antecedēs pro relativo.*
[c] Heb. *benedicendo benedicet.*
[d] Heb. *auscultando auscultet.*
[e] Heb. *observando facere.*
[f] Heb. *ex uno fratrum tuorum, hypallage.*
[g] Heb. *cor, ut ver. 9. & 10.*
[h] Heb. *aperiendo aperito, ut infrà ver. 11.*
[i] Heb. *mutuando mutuato.*
[k] Heb. *dando dato.*
[l] Heb. *extensione manus tuæ ut suprà 12. 7.*
[m] Heb. *imponendo collo imponito ei.*
[n] Heb. *seculi, id est, usque ad annum jubilæi ut Exo. 21. 6.*
[o] Heb. *anno in annum.*

ANNOTATIO.

2 Vendicaturus esset] *nisi lex intermissionis obstaret.* 4 Tantùm] *duæ causæ legis istius, prior charitatis, posterior benedictionis divinæ ex promissione, quæ obedientiæ conditione connuncta est.* 9 Malignus] *id est, immisericors, qui eum non libenter aspicit ut succurrat ei, sic Matth. 20. 15.* 11 Pauperem tuum] *quem tibi Deus offert ut ei succurras.* 18 Duplum est] *id est, ut servus adductus necessaria servitutis ser-*

vivit, quæ multò grávior eſt quàm mercenaria, ac proinde dupla mercede digna. 20 Comedito illud] *Apoſtrophe ad ſacerdotes: nam illis primogenita cedebant ex Lege Num.18.17.* 21 Vitiis malis] *quod ſit ex illu vitiis quæ recenſentur Levit.22.23.24.& 25.ſic infrà 17.1.*

CAPUT XVI.

Repetit mandatum de tribus feſtis anniverſariis, jubet ſingulis locis conſtitui, qui jus populo rectè adminiſtrent: lucos aut ſtatuas haberi vetat, cùm Dei altare ſit ſatis.

Exod.12.& 13.

1 OBSERVATO menſem Abib, ut celebres [a] Paſcha Jehovæ Deo tuo: quia in menſe ipſo Abib eduxit te Jehova Deus tuus ex Ægypto noctu.

[a] *ideſt, tranſitum.*

2 Tum mactato Paſcha, [*] pecudes & boves Jehovæ Deo tuo, in loco quem elegerit Jehova ad collocandum nomen ſuum ibi.

3 Ne comedito cum illo fermentum, ſeptem diebus comedito cum illo azyma [*] panem paupertatis (*cum feſtinatione enim exiviſti e terra Ægypti) ut recorderis diei exitus tui e terra Ægypti, omnibus diebus vitæ tuæ.

Exo.34.25.

4 Neque conſpicitor apud te vetus fermentum in toto termino tuo ſeptem dies: neque pernoctato quicquam de ea carne quam mactaveris veſpere die primo, uſque mane.

5 Non poteris mactare Paſcha intra aliquam e portis tuis, quas Jehova Deus tuus dat tibi:

6 Sed ad locum illum quem Jehova Deus tuus elegerit ad collocandum nomen ſuum *profectus* ibi mactato Paſcha veſpere, cùm occidit Sol, [*] ſtato tempore exitus tui ex Ægypto.

7 Et coquito comeditoq; illud in loco quem elegerit Jehova Deus tuus: deinde revertens mane ibis ad tentoria tua.

8 Sex diebus comedito azyma: ſimiliter die ſeptimo, *qui dies eſt* interdicti Jehovæ Deo tuo, ne facito ullum opus.

9 SEPTEM ſeptimanas numerato tibi, ex quo cœperit [*] falx *immitti* in ſegetem, incipito numerare ſeptem ſeptimanas.

10 Tum celebrato [*] feſtum ſeptem ſeptimanarum Jehovæ Deo tuo, [*] tributo & voluntaria oblatione manus tuæ quam dabis, prout benedixerit tibi Jehova Deus tuus.

11 Et lætator coram Jehova Deo tuo, tu & filius tuus & filia tua ſervúſque tuus & ancilla tua, & Levita qui *erit* intra portas tuas, peregrinus quoque & pupillus & vidua qui *erunt* in medio tui, in loco quem elegerit Jehova Deus tuus ad collocandum nomen ſuum ibi.

12 Ita recordaberis te ſervum fuiſſe in Ægypto, cùm obſervabis & facies ſtatuta iſta.

13 FESTUM tabernaculorũ [b] celebrato ſeptem diebus, cùm collegeris ex area tua, & ex torculari tuo.

[b] Heb. *ſibi.*

14 Et lætator celebrando feſtum, tu & filius tuus & filia tua ſervusque tuus & ancilla tua, Levita quoque, & peregrinus, pupillusq; & vidua, qui *erunt* intra portas tuas.

15 Septem diebus feſtum celebrato Jehovæ Deo tuo in loco quem elegerit Jehova, cùm benedixerit tibi Jehova Deus tuus in toto proventu tuo & in omni opere manuum tuarum: erisq; tantummodo lætus.

16 Tribus vicibus compareto quotannis omnis mas tuus ante conſpectum Jehovæ Dei tui in loco quem elegerit, in feſto azymorum, & in feſto ſeptimanarum, & in feſto tabernaculorum: ſed ne compareto ante conſpectum Jehovæ vacuus.

[c] Heb. *dabit donum manus ſuæ, id eſt, dona Dei manu ipſius collata.* Exo.23.15.

17 Quiſque [c] prout donatũ eſt manui ſuæ, pro benedictione Jehovæ Dei tui, qua donavit te.

18 JUDICES & moderatores conſtituito tibi in ſingulis portis tuis quas Jehova Deus tuus dat tibi, per tribus tuas, qui judicent populum judicio juſto.

19 Ne pervertito judicium, ne [d] accipito perſonã: neq; ſuſcipito munus, quia munus excæcat oculos ſapientũ, & pervertit verba juſtorũ.

[d] Heb. *ſcito faciem.*

20 [e] Juſtiſſimam juſtitiam ſectare, ut vivas & hæreditariò poſſideas terram quam Jehova Deus tuus dat tibi.

[e] Heb. *juſtitiam juſtitiæ.*

21 Ne conſerito tibi lucum ullis arboribus, *ne ſtanto* unà altare Jehovæ Dei tui, & quod feceris tibi.

22 Neque erigito tibi ſtatuam: quæ odit Jehova Deus tuus.

ANNOTATIO.

2. Pecudes & boves] *ſacrificia imperata in dies illos, de quibus Num 28.16.* 3 Panem paupertatis] *id eſt, quales ferè veſcuntur pauperes, qui præ fame non expectant dum fermentetur maſſa.* Cum feſtinatione] *Exo.12.39.* 6 Stato tempore] *decimoquarto die menſis Abib, Exo.13.3.& 4.* 9 Falx immitti] *ad manipulum ſegetum offerendum de quo Levit.23.10.* 10 Feſtum ſeptem ſept.] *quod etiam primitiarum dicitur, Num.28.26.* Tributo] *de quo infrà 26.primis undecim verſibus.*

CAPUT XVII.

Leges de integritate ſacrificiorum, de interficiendis idololatris, de conſulendis in cauſa religionis ſacerdotibus, in civilibus judicibus ſummis, ſtatuta in contravenientes pœna, de Regis eligendi ratione, & de illius electi officio.

Levit.21.& 22.& 24. Num.19.

1 NEmactato Jehovæ Deo tuo bovẽ aut pecudem in qua *ſit* vitium, quicquam [*] *quod ſit* res mala: nam abominationi Jehovæ Deo tuo eſt.

2 [*] Si inveniatur in medio tui in aliqua e portis tuis quas Jehova Deus tuus dat tibi, [a] ullus ullâve qui fecerit quod malum videtur in oculis Jehovæ Dei tui tranſgrediendo fœdus ejus:

[a] Heb. *vir aut mulier.*

3 Et abiens coluerit Deos alienos & ſe incurvaverit illis, aut Soli, aut Lunæ, aut ulli exercitus cœlorum, quod non præcepi,

4 Renunciatumq; fuerit tibi atque audiveris: tum inquirito bene, ſi ecce [b] vera certaq; res illa *erit*, ſi commiſſa fuerit abominatio iſta in Iſraële:

[b] Heb. *rectè tau.*

5 Omnino producito virum illum aut mulierem illã qui commiſerint rem peſſimã hanc, [*] ad portas tuas, virũ *inquam* illum aut mulierem illam, ut obruas eos lapidibus ac moriantur.

Num.35. & infrà 19.

6 Ex [c] ſermone duorum teſtium aut trium teſtium morte afficitor is qui moritur: ne afficitor morte ex ſermone teſtis unius.

[c] Heb. *ad hoc verſus ſupra 15.*

7 Manus teſtium primum eſto contra eum ut morte

morte afficiant eum, postea verò manus totius populi: sic tollito illud malum e medio tui.

8 Si occulta erit res tibi in judicio *ferendo* inter [d] cædem & cædem, inter litem & litem, aut inter plagam & plagam, e rebus [e] controversis intra portas tuas: tunc surgens ascendito ad locum quem elegerit Jehova Deus tuus,

9 Et adito Sacerdotes Leviticos, [f] vel summum judicem qui erit diebus illis: quos ubi cōsulueris, indicabunt tibi [f] statum illius judicii.

10 Tum facito [g] ex præstituto illius sententiæ quam indicaverint tibi, *profectus* a loco illo quem elegerit Jehova: & observa ut facias secundum omnia quæ docuerint te,

11 Ex præstituto legis quam docuerint te, & secundū judicium illud quod dixerint tibi facito: ne recedito ab ea sententia quam indicaverint tibi, dextrorsum aut sinistrorsum.

12 Vir autem ille qui commiserit [h] superbè, ut nō auscultet Sacerdoti [i] constanter ministranti ibi Jehovæ Deo tuo, aut summo judici, omnino moritor vir ille, & tollito malum illud e Jisraële.

13 Ut omnis populus audiant & timeant, neque superbiant deinceps.

14 Cùm ingressus fueris in terram quam Jehova Deus tuus dat tibi ut hæreditariò possideas illam, & habitabis in illa, si dixeris, statuam super me Regem sicut omnes gentes quæ *sunt* circa me:

15 [k] Tantùm statuito super te Regem quem elegerit Jehova Deus tuus: e medio fratrum tuorum statuito super te Regem, non poteris tibi præficere virum extraneum qui non frater tuus sit.

16 Veruntamen ne multiplicato sibi equos, neque facito ut hic populus revertatur in Ægyptum ad multiplicandum equos: cùm Jehova edixerit vobis, ne [l] deinceps redeatis per viam hanc amplius.

17 Neque multiplicato sibi uxores, ut non recedat [m] animus ejus a me: argentum quoque & aurum ne multiplicato sibi admodum.

18 Sed esto cùm insidebit solio regni sui, ut describat sibi exemplum hujus Legis in libro, ex *eo qui erit* in conspectu Sacerdotū Leviticorum:

19 Estoque penes eum, & legito in eo omnibus diebus vitæ suæ, ut discat timere Jehovam Deum suum, observare omnia verba hujus Legis, & statuta ista faciendo ea.

20 Ne efferatur animus ejus præ fratribus suis, & ne recedat ab hoc præcepto dextrorsum aut sinistrorsum: ut prolonget dies in regno suo ipse & filii ejus in medio Jisraëlis.

[d] Heb. *sanguinem & sanguinem.*
[e] Heb. *controversiarum.*
[f] Heb. *rem.*
[g] Heb. *secundum os legis illius, ut ver. 11.*
[h] Heb. *per superbiam.*
[i] Heb. *per stanti ministrandos: sic infrà 18. 5.*
[k] Heb. *statuendo statuito.*
[l] Heb. *addatis redire. Num. 4. 9.*
[m] Heb. *cor. ut ver. 20.*

ANNOTATIO.

1 Quod sit res] *vide suprà in 15. 21.* 2 Si inveniatur] *supplementum est cap. 13. suprà: quo doceatur quid faciendum sit eo qui alios quidem non seduxit, sed ipse seductus idololatriam commisit.* 5 Ad portas] *conventuum publicorum loca: nam haberi solebant in portis.* 8 Cędem & Cędem] *Cædes politicæ sunt & ad judicum cognitionem pertinent, plagarum discrimen ad cognitionem sacerdotum: litium verò aliæ politicæ, aliæ ecclesiasticæ, cujusmodi sunt quæ aut propter conscientiam magis institutæ sunt, ut zelotypiæ & consimiles, aut civili judicum cognitione perveſtigari non possunt.* 9 Vel summum] *conjunctionem disjunctivam esse apparet ex ver. 12. ut re ipsa munera esse disparata constet.*

CAPUT XVIII.

De jure tribus Leviticæ in oblationes, decimas, & primitias: de sacrilega gentium idololatria fugienda: de propheta Mediatore venturo: & de ratione qua falsi prophetæ dignoscendi sunt.

Num. 18.

1 NE esto sacerdotibus Leviticis toti tribui Leviticæ pars & possessio cum *reliquo* Jisraële: *ex* igne absumendis Jehovæ & *de* possessione ejus comedunto.

2 Quamobrem ne esto possessio ipsi [a] inter fratres suos: Jehova *est* possessio ejus, quemadmodum dixit ei.

3 Hoc autem esto jus sacerdotum a populo, a sacrificantibus aliquod sacrificium sive bovē sive pecudem ut det sacerdoti armum, & ambas maxillas & omasum.

4 Primitias frumenti tui, musti tui, & olei tui, & primitias velleris ovium tuarum dato ei:

5 Quia eum selegit Jehova Deus tuus ex omnibus tribubus tuis, ut [b] constanter ministret in nomine Jehovæ ipse & filii ejus omnibus diebus.

6 Item si adveniat Levita quispiam ab aliqua e portis tuis ex universo Jisraële, ubi habitabat, adveniat [c] omnino prout desyderabit animus ejus ad locum quem elegerit Jehova.

7 Is ministrato in nomine Jehovæ Dei tui, sicut omnes ejus fratres Levitæ qui stant ibi coram Jehova.

8 [d] Partem ex æquo comedent ([e] præter prætium rerum quas quisque eorum vendiderit) [f] secundum paternas familias.

9 Cùm ingressus fueris in terram quam Jehova Deus tuus dat tibi, ne discito facere secundum abominationem gentium istarum:

10 Ne inveniatur in te qui traducat filium suum aut filiam suam per ignem, [g] utens divinationibus, planetarius, aut conjector, aut præstigiator,

11 Item utens incantatione, aut requirens pythonem, aut ariolus, aut [h] necromantis.

12 Nam abominationi *est* Jehovæ quisquis facit ista: & propter abominationes istas Jehova Deus tuus expellit istas *gentes* a facie tua.

13 Integer esto cum Jehova Deo tuo.

14 Nam gentes istæ quarum tu hæres futurus es, planetariis & divinis auscultant: de te autem non sic permittit tibi Jehova Deus tuus.

15 Prophetam e medio tui e fratribus tuis, sicut ego *sum*, suscitabit tibi Jehova Deus tuus, ei auscultate:

16 Secundum omnia quę petiisti a Jehova Deo tuo in Chorebo, die congregationis, dicendo: ne [i] pergam audire vocem Jehovæ Dei, & ignem maximum istum ne videam amplius, ut non moriar.

17 Quamobrem dixit Jehova ad me, [k] bene locuti sunt quod locuti sunt.

18 Prophetam suscitabo eis e medio fratrum ipsorum sicut tui es: & indam verba mea ori ejus, ut eloquatur eis quicquid præcepero ipsi.

19 Erit autem, ut quisquis non auscultaverit verbis meis quæ locuturus est in nomine meo,

[a] Heb. *in medio fratrum.*
[b] Heb. *ad perstandum ministrando.*
[c] Heb. *pro omni desiderio animi.*
[d] Heb. *partē sicut partem.*
[e] Heb. *venditiones ejus: metonymia.*
[f] Heb. *patres Levit. 18. 21.*
[g] Heb. *divinans divinationes. Levit. 19. 26. Exo. 22. 17. Levit. 20. 27.*
[h] Heb. *consulens mortuos.*
[i] Heb. *addā audire. Exod. 20.*
[k] Heb. *benefecerunt quod locuti sunt.*

ego repoſcam ab illo.
20 Veruntamen propheta ille, qui ſibi arrogarit eloqui aliquid in nomine meo quod nō præcepero ei eloqui, aut quì eloquetur in nomine Deorū alienorū, omnino moritor propheta ille.
[1] Heb. *corde.* 21 Quòd ſi dicas cum[1] animo tuo, quomodo cognoſcemus verbum illud quod non locutus fuerit Jehova?
22 Quod fuerit locut[a] ille propheta in nomine Jehovæ, ſi nō erit illud verbū neq; evenerit, hoc illud *eſt* verbū quod nō locutus eſt Jehova: ſuperbè locut[a] eſt propheta ille, ne timeto ab eo.

ANNOTATIO.

8 Partem ex æquo] *id eſt, æquè ad functionū Leviticæ & commodi ex ea partem admittitor cum fratribus, ut Num.* 18. 31. Præter pretium] *q.d. ne excluditor a parte commodi, eò quòd habet pretium rei alicujus aut poſſeſſionu venditæ unde ſe poſſit alere. Ratio eſt, quia rem venditam redimendi jus perpetuum habet: redimere autem non poſſet ſi abſumeretur pretium: vide Levit.* 25. 32. Secundum paternas fam.] *id eſt, ſuo adventu ne pertubet diſtributa miniſteria inter Levitas: ſed accedit o Gerſchonita Gerſchonitæ, Kehathita Kehathitæ, & ſic de reliquis. Diſtributionem autem miniſterii vide Num.* 3. & 4. 22 Neque evenerit] *alterā pſeudo propheræ nota ab eventu: priorem quæ eſt a doctrina vide ſuprà* 13.

CAPUT XIX.

De tribus civitatibus receptus u'træ Jardenem, & quibus liceat in eas ſecuritatis cauſſā ſe recipere: de non movendo termino, de jure teſtium, & de pœna falſis teſtibus irroganda.

1 CÙM exciderit Jehova Deus tuus gentes iſtas, quarum terram Jehova Deus tuus dat tibi, ita ut hęres ſis earum, habiteſq; in civitatibus earū & in domibus earum:
2 Tres civitates ſeparato tibi, in medio terræ tuæ quam Jehova Deus tuus dat tibi ad hæreditariò poſſidendum eam.
Num. 35. 11. [a] Heb. *earū.* 3 Parato tibi viam [a] ad eas, [b] cùm tripertitus fueris terminum terrę tuæ quam poſſidendam tradiderit tibi Jehova Deus tuus: [b] ſuntóque ut fugiat illuc omnis occiſor.
[b] Heb. *eſtoq;, ſub una quæque illarum: ſyllepſis.* 4 (Hoc autem eſto jus occiſoris qui fugerit illuc, ut vivat: qui percuſſerit proximum ſuum [c] imprudēter, cùm ipſe non oderit eū[d] antea,
[c] Heb. *abſq; ſcientia.* [d] Heb. *ab heri nudius tertio: ſynecdoche, ut infrà ver.* 6. 5 Ut qui iverit cum proximo ſuo in ſylvam ad cædendum ligna, ſi vibrante ſe manu ejus cū ſecuri ad cædendum lignum dejecerit ferrum e [e] manubrio ejus, quod offendat proximum ejus ita ut moriatur: is fugiens ad unam harum civitatum fugito)
[e] Heb. *ligno metonymia.* 6 Ne perſequens vindex illius ſanguinis occiſorem cùm incaluit animus ipſius, aſſequatur eum ſi major erit [f] via ad eas, & percutiat eum [g] lethaliter: cùm non ſit in eum judicium mortis, quia non oderat illum antea.
[f] He. *via illa.* [g] Heb. *animā vel anima, ut infrà ver.* 21. *& Gen.* 37. 21. 7 Idcircò ego præcipio tibi dicendo, tres civitates ſeparato tibi.
8 Cùm verò dilataverit Jehova Deus tuus terminum tuum, quemadmodum juramēto promiſit majoribus tuis, & dederit tibi totam illā terram quam promiſit ſe daturū majoribus tuis,
9 (Si quidem obſerves totum præceptum hoc faciendo illud quod ego præcipio tibi hodie, diligendo Jehovam Deum tuum & ambulando per vias ejus omnibus diebus) adjicito tibi amplius tres civitates ad tres iſtas:
10 Ut non effundatur ſanguis innoxii, in medio terræ tuę quam Jehova Deus tuus dat tibi [h] poſſeſſionem, neve ſit in te [h] culpa cædis.
[h] Heb. *ſanguinis innoxii.*
11 At ſi fuerit quiſpiam odio habens proximum ſuum, qui inſidiatus fuerit ei, & inſurgens in eum percuſſerit eum lethaliter ita ut moriatur, deinde fugerit in aliquā harum civitatum:
12 Tunc mittentes ſeniores civitatis [i] illius accipiunto eum inde, & tradunto eum in manū vindicis illius ſanguinis ut moriatur.
13 Ne parcito oculus tuus ei: ſed tollito reatū ſanguinis innoxii ex Iſraële, ut bene ſit tibi.
14 Ne moveto terminum proximi tui quem determinarunt priſci, in poſſeſſione tua quam poſſidebis, in ea terra quam Jehova Deus tuus dat tibi ad hæreditariò poſſidendum eam.
15 Ne ſurgito teſtis unicus in quemquam, pro ulla iniquitate aut pro ullo peccato ex omnibus peccatis quibus quis peccat: ex [i] ſermone duorum teſtium, aut ex ſermone trium teſtium ſtatur es eſto.
[i] Heb. *ore ſuprà* 17. 6.
16 Si ſurrexerit [k] teſtis injurius in aliquem, ad teſtificandum in eum apoſtaſiam:
17 Tum ſiſtunto ſe duo viri quorum *fuerit* controverſia iſta coram Jehova, ante [l] ſacerdotes aut [m] judices qui erunt in diebus illis.
18 Cumq; inquiſiverint judices illi bene, ſi ecce teſtis falſus *eſt* teſtis ille, falſum teſtatus eſt contra fratrem ſuum:
19 Omnino facite ei, quemadmodum molitus fuerat facere fratri ſuo: ut tollas malum e medio tui:
20 Et qui reliqui ſunt audientes timeant, neque pergant deinceps facere ſimile quicquam huic rei malæ in medio tui:
21 Neque parcito oculus tuus: vita pro vita, oculus pro oculo, dens pro dente, manus pro manu, pes pro pede *eſto.*

ANNOTATIO.

3 Cùm tripertitus] *ut poſſis in unoquoque ejus quadrante civitatem commodo loco ſtatuere.* 12 Illius] *qui reus eſt cædis.* 16 Teſtis] *etſi in omnibus aliis cauſis minimum duo teſtes ex Lege requiruntur: tamen in religionis negotio unus teſtis ad quæſtionem habendam ſufficit: adeò vult Deus magiſtratibus conſervationem doctrinæ commendatam eſſe. Eſt autem appendix legis quæ habetur ſuprà* 17. 2. 17 Sacerdotes] *ſi res nullis humanis teſtimoniis cognoſci poteſt: vide ſuprà in* 17. 8. Judices] *tentaturos ſi quid civilis examine cognoſci poterit.* 20 Neque pergant] *id eſt, ne indulgentia veſtra inducantur ad ſequendum exemplum illius qui impunitus ſit dimiſſus.*

CAPUT. XX.

Leges militares de præparatione militum ad hortamenta ſacerdotum, & orationem moderatorum exercitus: de pugnis, & de obſidionibus.

1 CÙM

1 Cùm prodiens in prælium contra hoſtem tuum videbis equos & currus, populum majorem te, ne timeto ab eis: nam Jehova Deus tuus tecum *eſt*, qui fecit ut aſcenderes e terra Ægypti.

2 Eſto autem cùm procedetis in prælium, ut accedens ſacerdos alloquatur populum:

3 Et dicat ad eos, audi Iſraël, vos proceditis hodie in prælium contra hoſtes veſtros: ne molleſcat cor veſtrum, ne timete, neque trepidate, neque expaveſcite [a] metu eorum:

4 Nam Jehova Deus veſter is *eſt* qui pergit vobiſcum, præliando pro vobis contra hoſtes veſtros ad ſervandum vos.

5 Deinde alloquuntor qui moderatores ſunt populum dicendo, quis *eſt* ille vir qui ædificavit domum novam & nondum [b] cœpit uti ea? abiens revertitor domum ſuam, ne moriatur in hoc prælio, & vir alius incipiat uti ea.

6 Item quis *eſt* ille vir qui plantavit vineam nec dum [c] ea ſacris jam ſolutâ uſus eſt? abiens revertitor domum ſuam, ne moriatur in hoc prælio, & vir alius illâ ſacris ſolutâ utatur.

7 Item quis *eſt* ille vir qui diſponſavit uxorem, nec dum duxit eam? abiens revertitor domum ſuam, ne moriatur in hoc prælio, vir alius ducat eam:

8 Et pergunto moderatores illi alloqui populum, dicētes, quis *eſt* ille vir, qui timidus & mollis corde eſt? abiens revertitor domum ſuam, ut non liqueſcat cor fratrum ejus, ſicut cor ejus.

9 Tum eſto deſinentibus moderatoribus alloqui populum, ut præficiant principes ordinum militarium in [d] principiis populi.

10 Cùm accedes ad aliquam civitatem ad belligerandum contra eam, primùm [e] invitato eam ad pacem.

11 Eſto autem ſi [f] pacem tuam reſponſo probet, aperiátque tibi: eſto inquam ut populus totus qui inventus fuerit in ea, ſint tibi [g] tributarii, & ſerviant tibi.

12 Quòd ſi non ineat pacem tecum, ſed gerat contra te bellum, tum obſideto eam.

13 Cúmque tradiderit eam Jehova Deus tuus in manum tuam, percutito omnem marem ejus [h] acie gladii:

14 Fœminas verò parvulóſque & jumenta & quicquid erit in ea civitate, omnia ſpolia ejus diripies tibi: [i] fueriſque præda hoſtium tuorum quam dederit Jehova Deus tuus tibi.

15 'Sic facito omnibus civitatibus longinquis a te valde, quæ e civitatibus gentium iſtarum non ſunt:

16 Sed e civitatibus populorum iſtorum quas Jehova Deus tuus dat tibi in poſſeſſionem, ne ſinito vivere 'ullam animam.

17 Quin potius [k] internecioni devoveto eos, Chittæum, & Emoræum, Cenahhanæum, & Perizzæum, Chivvæum, & Jebuſæum: quemadmodum præcepit tibi Jehova Deus tuus:

18 Ut non doceant vos facere ſecundum omnes abominationes ſuas quas exercuerunt erga deos ſuos, neque peccetis Jehovæ Deo veſtro.

19 Cùm obſidebis aliquam civitatem diebus multis, oppugnando eam ut capias eam, ne perdito arbores ejus vibrando in eas ſecurim, ſi ex eis comedere potes, eas ne excindito (quamvis 'cujuſque hominis ſint arbores agri) 'ut procedant ante te in propugnaculum.

20 Veruntamen arbores quas noſti non eſſe eſculenti *fructus* arbores, eas perdes & excindes, ut ædifices propugnaculum contra civitatem quæ gerit in te bellum, donec [l] corruat.

[a] Heb. *a facie.*
[b] Heb. *initiavit eam: vide hoc verſu.*
[c] Heb. *profanavit eam, id eſt, fructus ejus adhibuit ad uſus non ſacros: vide legem Levi. 19.23. & ſequent.*
[d] Heb. *capite.*
[e] Heb. *proclamato ad eam pro pace.*
[f] Heb. *pacem reſpondeat tibi.*
[g] Heb. *in tributum.*
[h] Heb. *ore.*
[i] Heb. *comedes: ſynecdoche.*
[k] Heb. *devovendo devoveto.*
[l] Heb. *deſcendat.*

ANNOTATIO.

15 Sic facito] *captivos & ſpolia ſervato, ut ver. 14.* 16 Ullam animam] *ſub. ſi pacem repudiaverit ſanctis conditionibus oblatam: vide ſuprà 2, 3, 4. & 3.6.* 19 Cujuſque hominis] *id eſt, quamvis omnes imperio hominis ſubjectæ ſint, ac proinde ſtruendis turribus & propugnaculis accommodari poſſint.* Ut procedant] *ut propugnacula ex illis extructa hoſtibus opponas & te præmunias.*

CAPUT XXI.

De expiatione cædis autore incerto: de ducente captivam uxorem: de jure primogenitorum nulla privata cauſa perrumpendo: de filio contumace a parentibus deferendo, & morte afficiendo, de jure ſuſpendii.

1 Si [a] *quis* inveniatur confoſſus in terra quam Jehova Deus tuus dat tibi ut hæreditariò poſſideas eam, [a] jacens in agro, nec notum ſit quis percuſſerit eum:

2 Tunc egreſſi Seniores tui & judices tui, metiuntor *ſpatium inde* uſque ad civitates quæ *ſunt* circa confoſſum illum.

3 Eſtoq; ut civitatis illius quæ proxima *erit* iſti confoſſo, accipiant civitatis Seniores vitulam de armento quæ non ſit ad uſum adhibita, [b] quæ non traxerit jugum:

4 Et deducentes Seniores illius civitatis vitulam illam in vallem [c] horridam, in qua nihil colitur neque ſeminatur, decollanto ibi vitulam in illa valle.

5 Deinde accedentes Sacerdotes filii Levi (eos enim elegit Jehova Deus tuus ad miniſtrādum ſibi, & benedicendum in nomine Jehovæ: & ex eorum [d] præſtituto agetur omnis controverſia & omnis plaga)

6 Omnes quoq; Seniores civitatis illius qui ſunt proximi ad confoſſum iſtum, lavanto manus ſuas ſuper vitulam decollatam in ea valle:

7 Et proteſtantor dicentes, manus noſtræ non effuderunt ſanguinem hunc, & oculi noſtri *effundentem* non viderunt.

8 Expia populum tuum Iſraëlem, quem redemiſti Jehova, & ne impone [e] reatum ſanguinis innoxii in medio populi tui Iſraëlis: ſic expiabitur illis reatus illius ſanguinis.

9 Tu ergo tollito reatum ſanguinis innoxii e medio tui, ſi factures es quod rectum videtur in oculis Jehovæ.

10 'Cùm egreſſus fueris in prælium contra hoſtes tuos: ſi dante [f] eos Jehova Deo tuo in manum tuam captivam feceris ex eis captivorū multitudinem.

11 Et videns in ea captivorum multitudine mulierem pulchram forma, amore propenderis in eam, ita ut accipias tibi in uxorem:

12 Ideóq; introduxeris eam [g] domū tuā: prius radito caput ſuum, & [h] alito ungues ſuos.

13 Depoſitoq; veſtimento captivitatis ſuæ a ſe, ſedeto domi tuæ, & defleto patrem ſuum & matrem ſuam [i] menſe pleno: poſtea verò congrediens cum ea maritus eris ejus, eritque illa

[a] Heb. *cadēs.*
[b] Heb. *quæ non ſit ſervitum.*
[c] Heb. *fortè vel aſperam.*
[d] Heb. *ore erit omnis &c.*
[e] Heb. *ſanguinem, hoc verſu.*
[f] Heb. *eum: ſi llepſis.*
[g] Heb. *in medium domus.*
[h] Heb. *facito.*
[i] Heb. *luna dierum, id eſt, tot diebus quot durat ambitus Lunæ.*

tibi in uxorem.

14 Esto tamen si non delectaberis ea, ut dimittas eam arbitrio suo: at nequaquam [k] pecuniâ vendito eam: ne utitor ea ad quæstum, [l] quandoquidem compressisti eam.

15 Si fuerint alicui duæ uxores, una dilecta & altera exosa, pepererintque ei filios dilecta & exosa: fuerit autem filius primogenitus ejus quæ exosa est:

16 Tum esto ut quo die possessores instituet filios suos eorum quæ *sunt* ipsi, non possit primogenitum efficere filium dilectæ in conspectu filii exosæ qui primogenitus est.

17 Sed eum qui primogenitus *est* filium exosæ agnoscito, dando ei portionẽ duorũ ex omnibus [m] quæ prælò sunt ei: nam is *est* principium potentiæ ejus, ipsius *est* jus primogenitorum.

18 Si cui fuerit filius contumax & rebellis, qui non auscultat voci patris sui & voci matris suæ, quamvis castigaverint eum, tamen non auscultat illis:

19 Tandem prehendentes eum pater ejus & mater ejus, producunto eum ad Seniores civitatis suæ & ad portam loci sui,

20 Ac dicunto ad Seniores civitatis suæ, filius noster iste contumax & rebellis non auscultat voci nostræ, comessator & ebriosus est.

21 Tunc obruunto eũ omnes [n] cives ejus lapidibus ita ut moriatur, & tollito malũ illud e medio tui, ut omnes Israëlitæ audiant & timeant.

22 Cùm autem erit in aliquo peccatum [o] adjudicandum morti, & tradetur morti, si suspenderis eum de ligno:

23 Ne pernoctato cadaver ejus in ipso ligno, sed [p] omnino sepelito eum eodem die, nam suspensus [q] execrationi est Deo: ne ergo polluito terram tuam quam Jehova Deus tuus dat tibi *in* possessionem.

k Heb. *vendendo vendito.*
l Heb. *pro eo quod.*
m Heb. *quæ inveniuntur ei.*
n Heb. *civium.*
o Heb. *morti.*
p Heb. *sepelendo sepelito.*
q Heb. *execrationi.*

ANNOTATIO.

10 Cùm egressus] *concessio est facti, non lex: quamobrem duo Lege statuuntur, quæ evincunt rem Deo per se ingratam esse: unum, ceremoniæ ante matrimonium imperatæ, eo spectantes ut mulier deformetur, & vir ab amore suo refrigescat: alterum, dimissio longè facilior quàm in justu & legitimis matrimoniis.* 16 In conspectu] *ipso superstite, ut Gene.11.28.* 17 Principium potentiæ] *vide in Gene.49.3.*

CAPUT. XXII.

Leges de charitate in proximum, de non confundendis sexuum muneribus, de cavenda inhumanitate, de præveniendis periculis, de simplicitate servanda, & honestate in vestitu: & de pœnis in maritum falsò insimulantem uxorem impudicitiæ, in uxorum impudicitiæ convictam, & in adulterii, stupri, & incestus reos.

1 [a] Videns bovem fratris tui aut pecudẽ ejus devios, ne te occultato ab illis: *sed* [b] omnino reducito eos ad fratrem tuum.

2 Quòd si frater tuus non erit propinquus tibi, aut non noscas eum: tum recipito illum intra domum tuam, ut sit apud te donec quærat frater tuus illum, & illum restituas ei.

3 Et sic facito de asino ejus, sic etiam de vestimẽto ejus, & sic facito de omni re amissa fratris tui, cùm perierit ei & inveneris illam: non poteris te ipsum occultare.

4 Videns asinum fratris tui aut bovem ejus jacentes in aliqua via, ne te occultato ab eis: [c] omnino erigito cum illo.

5 Ne esto instrumentum virile super fœminam: neque induito vir vestem fœminæ: nam abominationi est Jehovæ Deo tuo quisquis facit ista.

6 Si obviam fiet tibi nidus avium in via, in ulla arbore aut humi, *nidus* pullorum aut ovorum, ubi mater incubet pullis aut ovis: ne accipito matrem cum [d] pullis.

7 [e] Prorsus dimittito matrẽ, pullos verò accipies tibi, ut bene sit tibi, & prolonges dies.

8 Cùm ædificas domum novam, tum facito loricã ad tectum tuum, ut non imponas reatum sanguinis domui tuæ, si decidat [f] aliquis ex eo.

9 Ne conferito vineam tuam duobus generibus, [g] ne sanctus sit illius [g] fructus maturus, *nimirum* semen ipsum quod severis & proventus vineæ.

10 Ne arato bove & asino simul.

11 Ne induito vestimentum duorum generũ, variè commixtum, lana & lino pariter.

12 Institas facito tibi, in quatuor oris tegumenti quo tegis te.

13 Cùm duxerit quis uxorem: si postquam congressus est cum ea, odit eam,

14 Ideóque [h] dedit occasiones *habendorũ* sermonum de ea, proferens de ea famam malam, puta dixit, mulierem hanc duxeram, sed cõgressus cum ea non inveni in ea virginitatem.

15 Tunc accipito pater puellæ aut mater ejus *eam*, & proferunto signa virginitatis puellæ apud Seniores civitatis suæ ad portam.

16 Cúmq; dixerit pater puellæ Senioribus, filiam hanc meam dederam viro huic in uxorem, qui odit eam,

17 Unde ecce ipse dedit occasiones *habendorum* sermonum dicendo, non inveni in filia tua virginitatem, cùm hæc sint signa virginitatis filiæ meæ: expandunto pannum ejus coram Senioribus civitatis.

18 Tum accipientes Seniores civitatis illius virum ejus, castigunto eum.

19 Et mulctanto eum centum *siclis* argenteis, quos dabunt patri puellæ, eo quòd protulit famam malam contra virginem Israëlis: & esto ei in uxorem, neq; potesto dimittere eam omnibus diebus suis.

20 Sed si vera fuerit res ista, *si* non inventa fuerit virginitas in puella,

21 Tunc educunto puellam ad portam patris ejus, & obruunto eam [i] cives ejus lapidibus ita ut moriatur, eò quòd commisit flagitiũ in Israële scortando domi patris sui: sic tollito malum e medio tui.

22 Si quis deprehendatur cubans cum muliere maritata marito, omnino moriuntor pariter ambo, vir qui cubavit cùm muliere, & mulier ipsa: sic tollito malum e medio tui.

23 Si puella virgo desponsata est viro, quã inveniens quis in civitate concubuerit cum ea:

24 Omnino productis eis ambobus ad portam ipsam civitatis obruitote eos lapidibus ita ut moriantur, puellã propterea quòd non clamavit in civitate, virum autem, propterea quòd cõpressit [k] uxorem proximi sui: sic tollito malum e medio tui.

25 Sed si in agro inverierit vir ille puellam de-

a Heb. *ne videto depulsos & occultato te: sic infrà ver.4.*
b Heb. *reducendo reducito.*
c Heb. *erigẽdo erigito.*
d Heb. *filiis, ut inf. ver.7.*
e Heb. *dimittendo dimittito.*
f Heb. *cadens*
g Heb. *plenisudo, ut Exo. 22.29.*
h Heb. *imposuit ei occasiones sermonũ: sic infrà ver. 17.*
i Heb. *homines civitatis ejus.*

desponſatam, & vim faciens ei vir ille concubuerit cum ea, tunc moritor vir ille qui concubuerit cum ea, ſolus:
26 Puellæ autem ne facito quicquam, non eſt in puella peccatum [k] capitale: nam quemadmodum ſurgit quis in proximum ſuum & [l] occidens adimit ei vitam, ſic ſe habet hæc res:
27 Cùm in agro invenerit eam, clamaverit puella desponſata, nec fuerit qui ſervaret eam.
28 Si inveniat quis puellam virginem quę non eſt desponſata, & prehendens eam concubuerit cum ea, & [m] manifeſta fiant:
29 Tunc dato vir ille qui concubuit cum ea, patri puellæ quinquaginta ſiclos argenteos: & eſto ei in uxorem quòd compreſſit eam, ne poteſto dimittere eam omnibus diebus ſuis.
30 Ne ducito quiſquam uxorem patris ſui, neque retegito oram veſtimenti patris ſui.

[k] Heb. *mortis.*
[l] Heb. *occidis eum animâ.*
[m] Heb. *invenianturque, mirum, commiſſe, vel commiſſiſſe, ut ſupra ver. 20. & 22. Levit. 18. 8.*

ANNOTATIO.

9 Ne ſanctus] *id eſt, ne tibi & cuivis qui non eſt ſacri ordinis, uſu ejus interdicatur, tanquam rerum ſacrarum uſu.* 24 Uxorem] *licet desponſatam tantùm: jam enim uxor ejus eſt jure.*

CAPUT XXIII.

De ineptis ad gerenda officia publica in populo Dei: de munditia in caſtris: de non prodendo ſervo alterius: de nullo ſcorto ferendo: de uſura vitanda: de votis ſolvendis: & de non efferendo proventu ex alieno agro.

1 NEC [a] vulneratus teſte, neq; exectus virilitate, [a] venito in congregatione Jehovæ.
2 [a] Spurius ne venito in congregatione Jehovæ: etiam [a] decima ejus generatio, ne venito in congregatione Jehovæ.
3 Ne venito Hhammonita aut Moabita in congregatione Jehovæ, etiam decima generatio illorum, ne venito in congregationē Jehovæ uſque in ſeculum.
4 Propterea quòd non occurrerunt vobis cum pane & aqua in iſta via, cùm exiretis ex Ægypto, & quia [a] mercede conduxit contra te Bilhhamum filium Behhoris e Petore [a] Meſopotamiæ, ad maledicendum tibi:
5 (Quanquam noluit Jehova Deus tuus auſcultare Bilhhamo, ſed convertit tibi Jehova Deus tuus maledictionem illam in benedictionem: eò quòd diligeret te Jehova Deus tuus)
6 Ne quærito [a] pacem illorum & bonum illorum, ullis diebus tuis unquam.
7 Ne abominare [b] Edomæum, nam frater tuus eſt: ne abominare Ægyptium, nam peregrinus fuiſti in terra ejus.
8 Filiorum, qui naſcentur ex illis, generatio tertia, venito ex illis in congregatione Jehovę.
9 Cùm exibit exercitus contra hoſtes tuos, tum caveto tibi ab omni [a] re mala.
10 Si fuerit in te quiſpiam qui non erit mundus [a] caſu nocturno, is exito extra caſtra, ne ingrediatur intra caſtra.
11 Sed eſto appetente veſpera ut lavet ſe aqua: deinde cùm occidit Sol, veniet intra caſtra.
12 Item ſpatium eſto tibi extra caſtra, ut [a] egrediaris illuc foras:
13 Et paxillus eſto tibi præter arma tua: eſtoque cum ſeſſurus eris foris, ut eo fodias, & [c] rurſus tegas excrementum tuum:
14 Nam Jehova Deus tuus continentur ambulat in medio caſtrorum tuorum ad eripiendum te, & ad [d] exponendum inimicos tuos tibi, ideò ſunto ſancta caſtra tua: ut nō videat in te [e] turpitudinē ullius rei, quamobrem avertat ſe [f] a te.
15 Ne tradito ſervum domino ſuo, qui *confugiens* ad te eripuerit ſe domino ſuo.
16 Tecum maneto in medio tui, in loco quem elegerit, in aliqua portarum tuarum ubi bonum videbitur ei: ne opprimito eum.
17 Ne eſto meretrix e filiabus Jiſraëlis: neq; eſto meritorius e filiis Jiſraëlis.
18 Ne inferto mercedem ſcorti, aut pretium [a] canis in domum Jehovæ Dei tui, pro ullo voto: nam abominationi Jehovæ Deo tuo ſunt pariter ambo.
19 Ne dato in uſuram fratri tuo, uſuram pecuniæ, uſuram cibi, uſuram ullius rei quę in uſuram datur.
20 [a] Extraneo iſti dabis in uſuram, fratri autem tuo ne dato in uſuram: ut benedicat tibi Jehova Deus tuus in omni [g] re ad quam admoveris manum tuam ſuper terram quo tu mox ingreſſurus es ad hæreditariò poſſidendum eam.
21 Si voveris votum Jehovæ Deo tuo, ne differto ſolvere illud: nā [b] omnino repoſceret illud Jehova Deus tuus abs te, & eſſet in te peccatum.
22 Quod ſi [i] abſtinueris a vovendo, non erit in te peccatum.
23 Quod prodiit e labiis tuis obſervato & facito, quemadmodum voveris Jehovæ Deo tuo voluntariam oblationem, quod dixeris ore tuo.
24 Si ingrediaris vineam proximi tui comedes quidem uvas pro deſyderio tuo ad ſaturitatem tuam: at inſtrumento tuo ne imponito.
25 Si ingrediaris ſegetem proximi tui, decerpes quidem ſpicas manu tua: at falcem ne agitato in ſegetem proximi tui.

[a] Heb. *Syriæ duorum fluminū, id eſt, interamnu.*
[b] Heb. *Adomæum.*
[c] Heb. *revertaris ut tegas.*
[d] Heb. *dandū inimicos tuos coram te.*
[e] Heb. *nuditatem.*
[f] Heb. *de poſt te.*
[g] Heb. *extenſione manus tuæ.*
[b] Heb. *repoſcendo repoſceret.*
[i] Heb. *deſieris vovere. Eccleſ. 5. 3. & 4.*

ANNOTATIO.

1 Vulneratus] *nam hi ferè ignavi & fracto animo eſſe ſolent: contra quàm mandatur ſuprà 1. 17.* Venito] *id eſt, adminiſtrato q. d. munus publicum in populo Dei ne gerito: nam hæc quominus de interdicto a ſacris accipiantur impediunt leges Exo. 12. 48 Levit. 22. 18. Num. 9. 14. & aliæ multæ: de interdicto quoque matrimonio intelligi non debere vel Ruthæ exemplum oſtendit: quæ Moabitis cùm eſſet, intervenente magiſtratus authoritate totiusq; populi acclamatione Bohhazo Jiſraëlitæ nupſit.* 2 Spurius] *propter infamiam.* Decima ejus] *id eſt, nullus deſcendentium ex eo: nam ſpurius eſt.* 4 Propterea quòd] *vide ſuprà 2. 28. eſt autem hæc ratio ſequentis interdicti.* Mercede conduxit] *Moabita Num. 22.* 6 Pacem illorum] *id eſt, cum illis ne ambias fœdus: quod bono eſſet illis & tibi damno.* 9 Re mala] *quæ cum æquitate & honeſtate pugnat.* 10 Caſu nocturno] *de quo Levit. 15.* 12 Egrediaris illuc] *ad purgandū alvum, ex ſequenti verſu.* 18 Canis] *id eſt, meritorii, quem ad deteſtationem canem vocat: ejſi de came accipere quibuſdam placet.* 20 Extraneo iſti] *reliquis iſtis Cenahhanæorum, infrà 28. 12. illas enim Deus exitio deſtinaverat, & paulatim conſumi volebat, ſuprà 7. 22.*

CA-

CAPUT XXIIII.

De uxore non recipienda, quæ repudiata alteri nupſit: de immunitate novi mariti: de rebus ad victum neceſſariis pignori non accipiendis: de plagiariis: de jure lepræ obſervando: de pigneratione: de mercede mercenario exhibenda: de non tranſferendo ſupplicio ſontium in inſontes: & de publicis privatiſq; officiis in afflictos.

1 CUM ducta quis uxore maritus fuerit ejus, fueritq; ſi non invenit gratiam in oculis illius (quia invenit in ea [a] turpem rem aliquā) ut ſcribens ei libellum [b] repudii tradens q; in manū ejus, dimiſerit eam e domo ſua:
2 Itaq; egreſſa e domo ejus abierit, & [c] nupſerit alteri viro:
3 Deinde odio habens eam hic vir poſterior, ſcriptumq; ei libellum repudii tradens in manū ejus dimiſerit eā e domo ſua, aut ſi moriatur vir ille poſterior, qui acceperat eam ſibi in uxorem:
4 Non poteſt maritus ejus prior qui dimiſerat eam rurſus ducere eam, ut ſibi ſit in uxorem, poſteaquam *per eum* factum eſt ut pollueretur, nam res abominanda eſt coram Jehova: ne itaq; permittito ut peccet *populus* terræ, quam Jehova Deus tuus dat tibi *in* poſſeſſionem.
5 CUM acceperit quis uxorem novam, non exibit in militiam, neq; [e] imponitor ei *onus* ullius rei: immunis eſto domi ſuæ annum unum, ut exhilaret uxorem ſuam quam duxit.
6 NE pignore accipito quiſquam metam aut catillum: nam is vitam acceperet.
7 SI inventus fuerit quis [f] plagiarius alicujus e fratribus ſuis e filiis Iſraëlis, & ad quæſtum abuſus fuerit eo aut vendiderit eum: omnino moritor plagiarius ille, ſic tollito illud malum e medio tui.
8 CAVE tibi in plaga lepræ ut obſerves valde, & ut facias ſecundum omnia quę docuerint vos ſacerdotes Levitici: quemadmodum præcepi eis, obſervate faciendo.
9 Recordare eorū quæ fecit Jehova Deus tuus Mirjame, in itinere cùm exiretis ex Ægypto.
10 CUM mutuaveris proximo tuo ullius rei mutuum, ne ingreditor domum ejus ad pignorandum pignus ejus.
11 Foris ſubſiſtito, ut vir ille cui tu mutuas proferat ad te pignus ſuum foras.
12 Quòd ſi vir pauper eſt, ne cubato [g] habens pignus ejus:
13 [h] Omnino reſtituito ei pignus ejus cùm occidit Sol, ut cubans in ueſte ſua benedicat tibi: quod [i] tibi erit juſtitiæ coram Jehova Deo tuo.
14 NE fraudem facito mercenario pauperi & egeno, e fratribus tuis aut [k] peregrinis apud te, qui *eſt* in terra tua intra portas tuas.
15 Die ſuo dato mercedem ejus, neq; occumbito ſuper eam Sol, nam pauper eſt, quare [l] ad eam ipſe attollit animum ſuum: ut non invocet contra te Jehovam, & ſit in te peccatum.
16 NE morte afficiuntor patres pro filiis, nec filii morte afficiuntor pro patribus: quiſq; propter peccatum ſuum afficiuntor morte.
17 Ne pervertito judicium peregrini & pupilli, neque pignori accipito veſtem viduæ:
18 Sed recordare te ſervum fuiſſe in Ægypto, redemiſſe autem te Jehovam Deum tuum inde: idcirco ego præcipio tibi ut facias rem hanc.
19 Cùm metes meſſem tuam in agro tuo, ſi oblitus eris manipuli in agro ipſo, ne revertitor ad accipiendum illum, peregrini, pupilli, & viduæ eſto: ut benedicat tibi Jehova Deus tuus in omni opere manuum tuarum.
20 Cùm excuties olivas tuas, ne ramos ſigillatim recognoſcito [k] poſtquam excuſſeris: peregrini, pupilli, & viduæ eſto.
21 Cùm vindimiabis vineam tuam, ne racemato poſtquàm vindemiaveris: peregrini, pupilli, & viduæ eſto.
22 Et recordare te ſervū fuiſſe in terra Ægypti: idcirco ego præcepi tibi ut facias rem hanc.

[a] Heb. *nuditatem rei: hypallage.*
[b] Heb. *abſciſſionis, ut ver. 3.*
[c] Heb. *fuerit alterius viri.*
[d] Heb. *redire ad ducendum eam.*
[e] Heb. *tranſito ſuper eum ex ulla re.*
[f] Heb *fur animæ*
Num. 12.
[g] Heb. *in pignore.*
[h] Heb. *reſtitutione reſtituito.*
[i] Heb. *juſtitia.*
[k] Heb. *poſt te, ſcil. ſpicas.*
[l] Heb. *ad eum.*

ANNOTATIO.

13 Tibi erit juſtitiæ] *i. imputabitur tibi a Deo pro eleemoſyna, quæ paſſim in ſcripturis juſtitia dicitur.*
15 Ad eam ipſe] *id eſt, eo ſpectat & animum erigit, ſperans ſe illa præſenti inopiæ conſulturum.*

CAPUT XXV.

De judiciis ex bono & æquo pronunciandis: de communicando laborum fructu cum laborantibus: de ſuſcitando ſemine fratris mortui, & ceremoniali pœna recuſantis: de pœna mulieris pudoris obſtæ: de juſtis ponderibus & menſuris habendis: de memoria Hhamalekitarum delenda.

1 SI fuerie controverſia inter aliquos, ideoq; acceſſerint ad judicium ut judicent eos: tum juſtū pronunciato eum qui juſtus eſt, & improbato eum qui improbus eſt.
2 Eſto autem, ſi [a] dignus eſt quem cædant improbus ille, ut [b] dejiciendum curet eum judex & cædendum coram ſe, pro improbitate ejus certo numero.
3 [c] Quadragenis *plagis* cędendum curabit eum, ne addito: videto ne [c] pergat plagā numeroſiore his cædere eum, [d] cum ſit vilis factus frater tuus in oculis tuis.
4 [e] NE capiſtrato bovem [d] triturantem.
5 SI habitantibus fratribus [f] pariter moriatur unus ex eis, cui filius non *ſit*, ne [e] nubito uxor mortui foris viro extraneo: [g] levir ejus comgreditor cum ea, & ducens eam ſibi in uxorem, leviri officium præſtato ei.
6 Eſtoq; ut primogenitus quem pariet, [f] ſuccedat in nomen mortui fratris illius: ut non deleatur nomen ejus ex Iſraële.
7 Quòd ſi non placuerit viro illi ducere gloream ſuam: tum aſcendens glos ejus portam ad ſeniores dicito, renuit levir meus [g] excitare fratri ſuo nomen in Iſraële, noluit leviri officium præſtare mihi.
8 Cumq; accerſentes eum Seniores civitatis ejus *id* elocuti fuerint ei, ſi perſiſtens dixerit, non placet mihi ducere eam:
9 Accedens glos ejus ad eum ante oculos Seniorum, [g] exuito calceum ejus e pede ejus, ſpuitoq; ante faciem ejus: & proteſtans dicito, ſic fieri debet viro illo, qui non volet [g] extruere domum fratris ſui:
10 Et vocatur nomen *familiæ* ejus in Iſraële, familia exuti calceo.
11 SI concertantibus hominibus inter ſe, viro cum fratre ſuo, accedat uxor viri unius illorum ad eripiendum maritum ſuum e manu percutientis ipſum, & extendens manum ſuam apprę-

[a] Heb. *filius cædendi.*
[b] Heb. *faciat cædere & percutiat eum.*
[c] Heb. *adjiciat cædere.*
[d] Heb. *in tritura ejus.*
[e] Heb. *eſto.*
[f] Heb. *exurgat.*

prehendat pndenda ejus:
12 Tunc amputato manum illius, ne pareito oculus tuus.
13 Nᴇ eſto tibi in loculo tuo [g] diverſum pondus magnum & parvum.
14 Ne eſto tibi domi tui [h] diverſum Epha, magnum & parvum.
15 Pondus integrum & juſtum eſto tibi, Epha integrum & juſtum eſto tibi: ut prolongent dies tuos in ea terra quã Jehova Deus tuus dat tibi.
16 Nam abhominationi eſt Jehovæ Deo tuo quiſquis facit iſta, quiſquis facit iniquitatem.

[g] Heb. *lapis & lapis*: metonymia materiæ pro re effecta.
[h] Heb. *Epha & Epha*, ſynecdoche, ſpecies pro genere

17 Rᴇcordare eorum quæ fecit tibi Hhamalek, in itinere cùm exiretis ex Ægypto: *Exo.17.*
18 Qui occurrens tibi eo itinere, [i] in poſtremo agmine tuo cæcidit omnes qui debilitate affecti [k] ſequebantur te, cùm tu eſſes laſſus & fatigatus: nec reveritus eſt Deum.
19 Ideò eſto cùm quietem dederit Jehova Deus tuus tibi ab omnibus inimicis tuis circũquaque in terra quam Jehova Deus tuus dat tibi *in* poſſeſſionem ad hæreditariò poſſidendum eam, ut deleas memoriam Hhamaleki ſub cœlis: ne obliviſcitor.

[i] Heb. *truncavit te cauda in omnibus*
[k] Heb. *abant poſtte.*

ANNOTATIO.

2 Quadragenis] *id eſt, numerum hunc non excedet: quamobrem ut ab hujus legis tranſgreſſione caveretur, ſtatuerunt antiqui ne amplius triginta novem plagæ infligerentur, quibus ſe quinquies affectum fuiſſe ſcribit Apoſtolus 2.Cor.11.24.* Cùm vilis] *q.d. ſatis eſto tibi adverſarium tuum temporariis plagis affecti in perpetua ignominia verſari.* 4 Ne capiſtrato] *vide 1.Cor.9.9.* 5 Pariter] *id eſt, hæreditatem communem habentibus in eadem paternã familia.* Levir ejus] *ex vi nominis & conjugati verbi in fine hujus verſus apparet legem eſſe non remotioribus modò conſanguineis, ſed ipſis fratribus latam eorum qui ſine liberis moriebantur, ideoq; illius exceptionem eſſe quæ habetur Levit.18.16. deinde verò ex ordine naturę adagnatos pertinentem.* In uxorem] *ſi ab uxore liber eſt: nam ne quidem hoc nomine duabus ſimul uxoribus licebat uti, Levit.18.18.* 7 Excitare nomen] *id eſt, generando filium pro eo efficere ut ejus nomen, quod alioquin interiturum eſſet conſervetur.* 9 Exuito calceum] *id eſt publico hoc ſigno tranſlationem juris & poſſeſſionis ab eo teſtatur: nam calceus poſſeſſionis ſignum erat, detractio verò & traditio alienatæ poſſeſſionis & tranſlatæ. Hujus legis affine exemplum vide Ruth.4.7.* Extruere domum] *id eſt, gignere prolem ejus nomine, in qua conſervetur nomen & familia ejus.*

CAPUT XXVI.

Moſche repetit leges de primitiis & tertianis decimis ſolenniter offerendis, cum formulis orationum quibus utebantur offirentes: poſtremò fœderis Dei cum populo ſubſtantiam & uſum explicat.

1 Eᴛ o autem cùm ingreſſus fueris in terram, quam Jehova Deus tuus dat tibi *in* poſſeſſionem, & hæres factus ejus habitabis in ea:
2 Ut accipiens [a] de primitiis omnium fructuum illius terræ, quas oblaturus es de terra tua, quam Jehova Deus tuus dat tibi, imponas corbi, eáſque ad locum quem elegerit Jehova Deus tuus ad collocandum nomen ſuum ibi.
3 Et accedens ad Sacerdotẽ qui erit diebus illis, dicito ad eũ, profiteor hodie Jehovæ Deo tuo me ingreſſũ eſſe terrã, quã juramento promiſerat Jehova majoribus noſtris ſe daturũ nobis.
4 Tunc accipiens ſacerdos corbem e manu tua, ſtatuito eum ante altare Jehovæ Dei tui.
5 Deinde proteſtare dicens coram Jehova Deo tuo, [a] Syrus [a] miſer *erat* pater meus, qui deſcendit in Ægyptum hominibus paucis ut peregrinaretur illic: evaſit autem illic in gentem magnam, robuſtam, & amplam.
6 Cumq; malo nos afficientes Ægyptii & affligentes nos, imponerent nobis ſervitutẽ durã,
7 Inclamavimus Jehovam Deum majorum noſtrorum: exaudienſq; Jehova vocem noſtram reſpexit afflictionem noſtrã, moleſtiamq; noſtrã, & oppreſſionem noſtram.
8 Nam educens Jehova nos ex Ægypto manu forti & brachio extento & terrore magno, ſignis etiam & prodigiis,
9 Introduxit nos in locũ hunc, deditq; nobis terram hanc, terram affluentem lacte & melle.
10 Nunc itaq; ecce attuli primitias fructuum terræ, quam dediſti mihi Jehova: ſic relinquito illos coram Jehova Deo tuo, & incurvato te coram Jehova Deo tuo.
11 Poſtea lætaberis de omni bono quod dederit tibi Jehova Deus tuus & familiæ tuæ, tu & Levita & peregrinus qui *erit* in medio tui.
12 Cùm abſolveris [b] dare omnes decimas proventus tui [a] anno tertio, qui annus decimarum eſt, & dederis Levitæ, peregrino, pupillo, ac viduæ, ut comedãt in portis tuis & ſaturẽtur:
13 Tunc dicito coram Jehova Deo tuo, ſuſtuli quod ſanctum eſt [a] e mea domo, etiamq; illud dedi Levitæ, & peregrino, pupillo, & viduæ, omnino ſecundum præceptum quod præcepiſti mihi: non ſum digreſſus a mandatis tuis, neque oblitus ſum *eorum*:
14 Non comedi [a] in luctu meo ex illo, neque ſuſtuli ex eo [a] ad rem immundam, neque dedi ex illo [a] in mortuum: auſcultavi voci Jehovæ Dei mei, feci ſecundũ omnia quæ præcepiſti mihi.
15 Proſpice ex habitaculo ſanctitatis tuæ e cœlis, & benedic populo tuo Iſraëli & terræ illi quam dediſti nobis, quemadmodum juramento promiſeras [majoribus noſtris, terræ affluenti lacti & melle.
16 Hodierno die Jehova Deus tuus præcipit tibi, ut facias ſtatuta hæc & judicia hæc: obſervato igitur & facito ea ex toto corde tuo & ex toto animo tuo.
17 [c] A Jehova ſtipulatus es ſponſionem hodie, fore tibi in Deum, idque ambulando in viis: ejus & auſcultando voci ejus:
18 Jehova verò ſtipulatus eſt ſponſionem a te hodie, ut ſis ei in populum peculiarem, quemadmodum edixit tibi, & ut obſerves omnia præcepta ejus:
19 Nempe ut efficiat te ſublimem ſupra omnes gentes quas fecit, laude & nomine & gloria, & ut ſis populus ſanctus Jehovæ Deo tuo, quemadmodum locutus eſt.

ſuprà 14.28.
[b] Heb. *decimare decimas*

[c] Heb. *ſeciſti ut Jehova dicat, i. ſpondeat ac promittat tibi: ſic ver 18. Jehova fecit ut tu dicas.*

ANNOTATIO.

2 De primitiis] *quas ſibi in feſto Penteceſtes offerri voluit tributi nomine. vide ſuprà 16.10.* 5 Syrus] *de*

de Jakobo loquitur, qui viginti annorum servitutem apud socerum in Syria servivit. 12 Anno tertio] *quo separabantur decimæ comedendæ singulis locis promissæ terræ, & lex illa decimarum complebatur, de qua supra* 14. 13 E mea domo] *ne cum reliquo proventu adhiberetur ad res domesticas.* 14 In luctu meo] *id est, hilariter feci: quod mihi reliquum factum est non comedi tristis propter alienatas decimas, sive de illis comederim sive abstinuerim ex lege.* Ad rem immundam] *id est, ad alium usum quam qui præscriptus est a te.* In mortuum] *id est, ne in religiosis quidem sumptibus funerum ullam decimarum partem collocavi, sed me continui intra terminos a te præscriptos.*

CAPUT XXVII.

Mosche præcipit ut trajecto Jardene lapides obliti calce inscripto Decalogo erigantur, & in altero e duobus vicinis montibus Levitæ audientibus & acclamantibus Israëlitis maledictiones Legis in transgressores pronuncient.

1 Præcipit autem Mosche cum Seniori-
bus Israëlis populo, dicendo, observate unumquodque præceptum quod ego præcipio vobis hodie:
2 Estoque qua die transiveritis Jardenem in terram quam Jehova Deus tuus dat tibi, ut erigas tibi lapides magnos & linias eos calce:
3 Et inscribas eis omnia verba Legis hujus, cùm transieris: ut pervenias in illam terram quam Jehova Deus tuus dat tibi, terram affluentem lacte & melle, quemadmodum locutus est Jehova Deus majorum tuorum tibi.
4 Esto autem, cùm trajecto Jardene erexeritis lapides istos, de quibus ego præcipio vobis hodie, in monte Hhebalis, & liveritis eos calce.
5 Ut extruas ibi altare Jehovæ Deo tuo: altare e lapidibus, [a] ne agitato super illos ferrum.
6 Lapidibus integris ædificato altare Jehovæ Dei tui, ut offeras in eo holocausta Jehovæ Deo tuo.
7 Mactabis etiam eucharistica quæ comedas ibi: & lætaberis coram Jehova Deo tuo.
8 Inscribito autem istis lapidibus omnia verba hujus legis bene perspicuè.
9 Tum allocutus est Mosche & sacerdotes Levitici totum Israëlem, dicendo, attende & audi Israël, hodierno die effectus es populus Jehovæ Deo tuo.
10 Auscultato igitur voci Jehovæ Dei tui, & facito præcepta ejus ac statuta ejus, quę ego præcipio tibi hodie.
11 Præcepitq; Mosche in die illo populo, dicendo,
12 Hi stanto ad benedicendum populo in monte Gerizzimorum, cùm transiveritis Jardenē, Schimhhon, & Levi, & Jehuda, & Jissaschar, & Joseph, & Binjamin:
13 Hi verò stanto ad maledictionem in monte Hhebalis, Rëuben, Gad, & Ascher, & Zebulun, Dan, & Naphtali.
14 Protestantesq; Levitæ dicunto ad unumquemque Israëlitam, voce alta:
15 Maledictus *est* vir ille qui fecerit sculptile aut fusile, rem abominandam Jehovæ, opus manuum artificis, quamvis posuerit in abdito: & respondentes totus populus dicunto, Amen.
16 Maledictus qui vilipendit patrem suũ aut matrem suam: & dicito totus populus, Amen.
17 Maledictus qui movet terminum proximi sui, & dicito totus populus, Amen.
18 Maledictus qui facit ut cæcus erret in via, & dicito totus populus, Amen.
19 Maledictus qui pervertit jus peregrini, pupilli, aut viduæ: & dicito totus populus, Amen.
20 Maledictus qui cubat cum uxore patris sui, quia retexit oram *vestimenti* patris sui: & dicito totus populus, Amen.
21 Maledictus qui cubat cum ulla bestia: & dicito tuus populus, Amen.
22 Maledictus qui cubat cum sorore sua, filia patris sui aut filia matris suæ: & dicito totus populus, Amen.
23 Maledictus qui cubat tum socru sua: & dicito tuus populus, Amen.
24 Maledictus qui cædit proximum suum clam: & dicito totus populus, Amen.
25 Maledictus [a] qui accipit munus ad percutiendum [a] quemquam cæde innocentis: & dicito totus populus, Amen. [a] Heb. Gedaljahu.
26 Maledictus qui non præstiterit verba Legis hujus faciendo ea: & dicito totus populus, Amen.

ANNOTATIO.

5 Ne agitato] *id est, ne cæduntor, néve calantor ferro, ut Exod.* 20. 25. 25 Qui accipit] *sive judex sit, sive testis, sive sicarius & redemptor cædis.*

CAPUT. XXVIII.

Mosche propositis præmiis ad Legis Dei observationem hortatur, & comminationibus ab ejus violatione absterret.

[a] Heb. *auscultando auscultaveris.* [b] Heb. *observando ad faciendum: sic infrà ver.* 15 *&* 58.

1 Erit autem si [a] fideliter auscultaveris voci Jehovæ Dei tui, [b] observanter faciendo omnia præcepta ejus quæ ego præcipio tibi hodie, ut efficiat te Jehova Deus tuus sublimen supra omnes gentes terræ:
2 Et obvenientes tibi omnes benedictiones istæ assequantur te, cùm auscultabis voci Jehovę Dei tui.
3 Benedictus eris in civitate, & benedictus eris ruri.
4 Benedictus *erit* fructus ventris tui, & fructus terræ tuæ, & fructus jumentorum tuorum, fœtus boum tuorum, & greges pecudũ tuarũ.
5 Benedictus [a] corbis tuus & mactra tua,
6 Benedictus eris [a] in ingressu tuo, & benedictus eris in egressu tuo.
7 [c] Exponet Jehova tibi inimicos tuos cæsos qui insurgent adversum te: cùm viâ unâ processerint contra te, septẽ viis fugiẽt corãte. [c] Heb. *dabit Jehova.*
8 Amandabit Jehova penes te benedictionem in horrea tua & in [d] quodcunque admovebis manum tuam: benedicetque tibi in terra quam Jehova Deus tuus dat tibi. [d] Heb. *extensum manum tuam.*
9 Stabiliet te Jehova sibi in populum sanctum, quemadmodum juramento promisit tibi: cùm observabis præcepta Jehovæ Dei tui, & ambulabis in viis ejus.
10 Unde videntes omnes populi terræ nomen Jeho-

Jehovæ invocari in te, timebunt abs te.
11 Et faciet Jehova ut excellas bonis in fructu
[o] Heb *fructu, ut infrà 18. & 51.* ventris tui, & in [e] fœtu jumentorum tuorum, &
in fructu terræ tuæ, super terram quam juramento promiserat Jehova majoribus tuis se daturum tibi.
12 Aperiet tibi Jehova thesaurum suum optimum, cœlos, dando pluviam terræ tuę tempore
suo, & benedicendo cuique operi manus tuæ:
ita ut mutuare possis gentibus multis, tu autem
opus non habeas mutuari.
13 Statuetq; te Jehova [a] in caput, non autem
in caudam, ut sis tantummodò superior, non
autē sis inferior: cùm auscultabis præceptis Jehovæ Dei tui, quæ ego præcipio tibi hodie, ut
observes & facias,
14 Et non recedes ab ullis verbis quæ ego præcipio vobis hodie dextrorsum aut sinistrorsum,
[f] Heb. *eundo post.* [f] sequendo Deos alienos ad colendum eos.
15 Sed erit si non auscultaveris voci Jehovæ
Dei tui, observanter faciendo omnia præcepta
ejus & statuta ejus quæ ego præcipio tibi hodie, ut obvenientes tibi omnes maledictiones
istæ assequantur te.
16 Maledictus eris in civitate, & maledictus eris ruri.
17 Maledictus corbis tuus, & mactra tua.
18 Maledictus fructus ventris tui, & fructus
terræ tuæ, fœtus boum tuorum, & greges pecudum tuarum.
19 Maledictus eris in ingressu tuo, & maledictus eris in egressu tuo.
20 Immittet in te Jehova ipsam maledictionē
vexationem & exitium, in omnem rem ad quam
admovebis manum tuam, quam facies: donec
excindaris & donec pereas citò, propter malignitatem actionū tuarum, quia deserueris me.
21 Faciet Jehova ut adhæreſcat tibi pestis, donec consumpserit te ex ea terra quò tu venturus es ad hęreditariò possidendum eam.
22 Percutiet te Jehova tabe, calidaq; & æstuante ac adurente febre, & siccitate & uredine, &
morbo regio, quæ persequentur te donec pereas
23 Præterea erunt [a] cœli tui qui *sunt* supra caput tuum, ænei, & terra quæ subest tibi, ferrea.
[g] Heb. *dabit Jehova pluviam terræ tuæ pulviſculum.* 24 [g] Efficiet Jehova [a] ut pluvia terræ tuę sit
pulviſculus aut pulvis, e cœlis discendet super
te donec excindaris.
[h] Heb. *dabit Jehova te cæsum.* 25 [h] Faciet Jehova ut cedaris coram hostibus
tuis, viâ unâ procedes [i] contra exercitum eorū,
at septem viis fugies a facie ejus: eris q; [a] in commotionem omnibus regnis terræ.
[i] Heb. *contra eum ſub. inimicum.* 26 Et erit cadaver tuum in cibum omnibus
volatilibus cœli & jumentis terræ: nec erit qui
deterreat.
27 Percutiet te Jehova ulcere Ægypti & hęmorrhoidibus & scabie & prurigine, quibus nō
poteris sanari.
28 Percutiet te Jehova amentiâ & cæcitate &
stupore cordis:
29 Adeò ut palpes in meridiæ, quemadmodū
palpat cęcus in caligine, neq; prospereris viis
tuis: & sis tantummodò infestus fraudi & rapinæ omnibus diebus, neque sit qui servet.
30 Uxorem desponsabis, sed vir alius cubabit
cum ea, domum ædificabis, sed non inhabitabis
eam: vineam conseres, sed [k] eâ sacris soluta non
[k] Heb. *non profanabis eam, ut ſupra. 20. 6.* uteris.
31 Bos tuus mactabitur ante oculos tuos, nec
tamen comedes ex eo, asinus tuus abripietur a
conspectu tuo, nec redibit ad te: pecudes tuę tradentur inimicis tuis, nec erit tibi qui servet.
32 Filii tui filiæq; tuæ tradentur populo extraneo: & oculis tuis aspicientibus & deficientibus
attentione ad eos tota die, tamen non erit in potestate manus tuæ.
33 Fructum terræ tuæ & omnem laborem tuum absumet populus, quem non novisti, erisque
tantummodò infestus fraudi & quassationi omnibus diebus.
34 Et fies amens propter visum oculorum tuorum, quod videbis.
35 Percutiet te Jehova ulcere maligno in genibus & in cruribus, quo non poteris sanari, a
planta pedis tui usque ad verticem tuum.
36 Abducet Jehova te & regem tuum quem
præfeceris tibi ad gentem quam non novisti tu
aut majores tui, coles q; ibi deos alienos ligna
aut lapides.
37 Eris q; in stuporem, in parabolam, & in dicterium, apud omnes populos quò abduxerit te Jehova.
38 Semen multum deferes rus, sed parum colliges, quia absumet illud locusta.
39 Vineas conseres & coles, sed vinū non bibes
neque comportabis, quia absumēt illas vermes.
40 Oleæ erunt tibi in toto termino tuo: sed
oleo non unges te, quia dejiciet *oleas* oliva tua.
41 Filios filiasq; gignes, non tamen erunt tui,
sed abibunt in captivitatem.
42 Omnes arbores tuas & fructus terrę tuæ,
hęreditariò obtinebit eruca.
43 Peregrinus qui in medio tui *erit*, ascendet
supra te [l] perquam supremè, tu autem descendes [m] perquam infimè.
[l] Heb. *ſuprà ſuprà.*
44 Ipse mutuabit tibi, tu verò non mutuabis ei: ipse evadet in caput, tu verò evades in caudam.
[m] Heb. *infrà infrà.*
45 Venientes autem super te omnes maledictiones istæ persequentur te & assequentur te donec excindaris, cùm non auscultaveris voci Jehovæ Dei tui, observando præcepta ejus & statuta ejus quę præcepit tibi.
46 Eruntq; in te pro signo & pro prodigio,
atque in semine tuo usque in seculum.
47 Propterea quòd non servieris Jehovæ Deo
tuo in lætitia & in hilaritate cordis, præ copia
rerum omnium:
48 Propterea servies inimico tuo, quem mittet
Jehova contra te, in fame & in siti & in nuditate
& in inopia *rerum* omnium, imponetq; [a] jugum
ferreum collo tuo, donec exciderit te.
49 Efferet Jehova contra te gentem e longinquo ab extremitate terræ, *involantem* quemadmodum volare solet aquila: gentem cujus linguam non intelliges:
50 Gentem impudentē, quæ ne *quidē* senis personam suscipiet, neq; puero gratiam faciet:
51 Quæ absumet fœtum jumenti tui & fructū
terræ tuæ donec excindaris: quæ non reliquum
faciet tibi frumentum mustum aut oleum, fœtū
boum tuorum aut greges pecudum tuarum, donec perdiderit te.
52 Quę premet te in omnibus portis tuis, donec corruerint mœnia tua altissima & munitissima quibus tu confideris, in tota terra tua, premet inquam te in omnibus portis tuis, in tota
terra tua quam dederit Jehova Deus tuus tibi:
53 Adeò ut comedas fructum ventris tui, carnem filiorum tuorū filiarumq; tuarum quas dederit tibi Jehova Deus tuus, in oppressione
&

& in Anguſtia qua anget te inimicus tuus.
54 Viri illius qui mollis *fuerat* in te & qui *fuerat* delicatus valde, malignus erit oculus in fratrẽ ſuum,& in uxorem [m] ſibi chariſſimã,atq; in reſiduum filiorũ ſuorũ quos reliquos fecerit:
55 Adeò ut non det ulli ex eis de carne filiorum ſuorum quam comedet, adeò ut non reliquum faciat illi quicquam in oppreſſione & anguſtia,qua anget te inimicus tuus in omnibus portis tuis.
56 Mollis in te & delicatæ, quæ non tentarat plantam pedis ſui figere ſuper terram præ deliciis & præ mollitie, oculus malignus erit in virum chariſſimum ipſi,& in filium ipſius,ac in filiam ipſius,
57 Etiam in ſecundas ipſius quæ prodeunt inter pedes ejus,& in filios ipſius quos pariet,nam comedet eos clam præ inopia *rerum* omnium: in oppreſſione & in anguſtia, qua anget te inimicus tuus in portis tuis.
58 Nisi obſervanter feceris omnia verba Legis hujus,quæ ſcripta ſunt in libro hoc,timendo nomen glorioſiſſimum & ſummè reverendum iſtud,nempe Jehovam Deum tuum:
59 Omnino [n] mirabiles efficiet Jehova plagas tuas & plagas ſeminis tui, plagas magnas & conſtantes,morboſq; malignos & conſtantes:
60 Et revocabit in te omnes languores Ægyptiorum,a quibus metuebas,ut adhæreant tibi:
61 Omnem etiam morbum,& omnem plagam quæ ſcripta non eſt in libro Legis hujus,inducet Jehova in te,donec excindaris.
62 Sic reliqui fietis hominibus paucis, pro eo quòd fuiſtis ſicut ſtellæ cœli multitudine, eò quòd non auſcultaveris voci Jehovæ Dei tui.
63 Eritq; ut quemadmodũ lætabatur Jehova de vobis, benefaciendo vobis & augendo vos, ſic lætetur Jehova de vobis, perdendo vos & excindendo vos: cùm convellemini e terra,quò tu ingreſſurus es ad hæreditariò poſſidẽdũ eam.
64 Nam diſperget te Jehova in omnes populos ab extremitate terræ *unæ* uſque ad *alterã* extremitatem [n] ejus:ubi ſervies diis alienis quos non noveras tu aut majores tui,lignis & lapidibus,
65 In gentibus verò illis non requieſces,neq; erit quies plantæ pedis tui,ſed dabit Jehova tibi illic cor trepidum,& hebitationem oculorum & mœrorem animi:
66 Eritq; vita tua ſuſpenſa tibi e-regione, pavebis q; noctu & interdiu,nec eris certus de vita tua.
67 Unoquoque mane dices, ô ſi eſſet veſpera, & unaquaque veſpera dices,ô ſi eſſet mane:præ pavore cordis tui quo pavebis,& præ viſo oculorum tuorum quod videbis.
68 Et reducet te Jehova in Ægyptum [o] navibus, via ad eam *terram* [p] de qua dixeram tibi, non deinceps amplius videbis eam: exponetis q; vos ibi venales inimicis tuis in ſervos & in ancillas, ſed non erit ullus emptor.

[m] Heb *ſinus ſui,ut infrà ver.56. ſic ſupra.13.6.*
[n] Heb. *omnium populorum.*
[o] Heb. *addit amplius.*

ANNOTATIO.

5 Corbis] *id eſt, panis tuus pro quovis cibo ſynecdochicè: eſt autem metonymia continentis pro contento ut infrà ver.17.* 6 In ingreſſu] *id eſt,omni adminiſtratione tua domi & foris: vide in Num.27.17.* 13 In caput] *tranſlatio a membris animalium,ut ver.44.* 23 Cœli tui] *vide in Levit.26.19.* 24 Ut pluvia] *id eſt,non magis fermentabit terram pluvia, quàm ſi pulvis eſſet.* 25 In commotionem] *id eſt,ut ſemper commoveatur ab externa potentia.* 48 Jugum ferreum] *duriſſimum & validiſſimum.* 59 Mirabiles efficiet] *adeò aggravabit & amplificabit eas, ut ſint omnes in admirationem traducturæ.* 68 Navibus] *per mare mediterraneum.* De qua dixeram] *q.d. ei te rurſus ſubjiciam,abs qua perpetuam liberationem promiſeram Exodi 14.13.*

CAPUT XXIX.

Moſchi juſſu Dei fœdus in Chorebo pactum cum Iſraëlitis Jardenem mox trajecturis renovat, cum poſteris eorum continuari jubet,a fœderis oblivione deterret graviſſimis judicii interminatione, & prærogativam populo Dei attributam commendat.

1 HÆC *ſunt* verba fœderis quod præcepit Jehova Moſchi,ut pangeret cũ filiis Iſraëlis,in terra Moabitarũ, [a] præter fœdus illud quod pepigerat cum illis in Chorebo.
2 Convocans enim Moſche omnes Iſraëlitas, dixit ad eos, vos vidiſtis omnia quæ fecit Jehova ante oculos veſtros in terra Ægypti,Parhhoni,& omnibus ſervis ejus,totiq; regioni ejus:
3 [a] Probationes illas maximas quas viderũt oculi tui,ſigna & prodigia illa maxima.
4 Sed [c] nondum dederat vobis Jehova [b] mentem ad cognoſcendum & oculos ad [c] videndum, & aures ad audiendum, uſque in diem hunc.
5 Deduxi autem vos quadraginta annos per deſertum:non inveteraverũt veſtimenta veſtra, [c] quin tegumento eſſent vobis, neq; calceus tuus inveteravit,quin tegumento eſſet pedi tuo.
6 Panem non comedebatis, nec vinum aut potum in ebriantem bibebatis,ut cognoſceretis me Jehovam eſſe Deum veſtrum.
7 Tandem pervenientibus vobis ad locum hunc, proceſſit Sichon Rex Cheſchbonis, & Hhog Rex Baſchanis obviam nobis in prælium, & percuſſimus eos:
8 Occupataq; terra eorum, dedimus eam in poſſeſſionem Rẽubeniticę,Gaditicę q;,& dimidiatę tribui Menaſchæę.
9 Quapropter obſervate verba fœderis hujus & facite ea,ut ſecundetis quicquid facturi eſtis.
10 Vos ſtatis hodie omnes coram Jehova Deo veſtro,primores veſtri tribuum veſtrarum,Seniores veſtri, & moderatores veſtri, omnes viri Iſraëlitæ:
11 Parvuli veſtri, fœminæ veſtræ, & peregrinus qui *eſt* in medio caſtrorum tuorum,a cedente ligna uſq; ad haurientem aquam tuam:
12 Ad [d] ineundum fœdus Jehovæ Dei tui cum adjuratione ejus, quod Jehova Deus tuus pangit tecum hodie:
13 Ut ſtatuat te hodie ſibi in populum, & ipſe ſit tibi in Deum, quemadmodum dixit tibi, & quemadmodum juramento promiſit majoribus tuis, Abrahamo,Jitzchako,& Jahhakobo.
14 Neq; vobiſcum ſolis ego pango fœdus meũ hoc,cum adjuratione hac,
15 Sed cum eo qui adſtat hîc nobiſcum hodie coram Jehova Deo noſtro, & cum eo qui non *eſt* hîc nobiſcum hodie.
16 Quãdoquidẽ vos noviſtis quomodo nos habitaverimus in terra Ægypti,& quomodo tranſive-

[a] Heb. *ſeorſum.*
[b] Heb. *cor.*
[c] Heb. *deſuper vos, ut mox deſuper pedem tuum.*
[d] Heb. *ad eundum in fœdus.*

siverim[a] e per istas gentes, quas pertransivistis,
17 Et vidistis f abhominandos & stercoreos Deos illorum, ligna & lapides argentum & aurum, quæ *sunt* apud eos:
18 *Cavete* ne sit in vobis vir aut mulier aut familia aut tribus, cujus g animus avertat se hodie a Jehova Deo nostro, ut eat ad colendum Deos gentium istarum: *cavete* ne sit in vobis radix[b] proferens cicutam aut absynthium:
19 Unde erit, cùm audiverit verba adjurationis hujus, ut benedicat sibi[b] cum animo suo, dicendo, pax erit mihi cùm [i] ex sententia animi mei ambulabo: [c] quò addat ebria sitientem.
20 Non acquiesceret Jehova ut condonet ei: sed tunc fumante ira Jehovæ & zelo ejus contra virum illum, [c] incumbet ei omnis adjuratio quæ scripta est in libro hoc: delebitque Jehova nomen ejus [k] sub cœlis.
21 Et separabit eum Jehova ad malum, ex omnibus tribubus Jisraëlis: secundum omnes adjurationes fœderis, quod scriptum est in libro hoc legis:
22 Adeò ut dicat generatio [l] sequés, filii vestri qui exurgent post vos, & extraneus qui adveniet e terra longinqua (cùm videbunt plagas istius terræ & morbos ejus, quib[a] affecerit Jehova eã:
23 Sulphure & sale exustam totam terram ejus, non seri, neque pullulare, neque provenire in ea ullam herbam: cujusmodi fuit subversio Sedomi & Hhamoræ Admæ & Txebojimorum, quas subvertit Jehova ira sua & æstu suo)
24 Denique dicant omnes gentes, quamobrem affecit Jehova sic terram istam? quanta *est* excandescentia, ira maxima ista?
25 Deinde dicant, quia deserverũt fœdus Jehovæ Dei majorum suorum: quod pepigerat cum ipsis, quando educebat eos e terra Ægypti:
26 Abeuntes enim coluerunt Deos alienos, & incurvaverunt se eis: Deos quos non noverant, neque impertitus fuerat [e] eis *Deus*.
27 Ideo accensa est ira Jehovæ in terram illam: ut inferret in eam totam maledictionem istam, quæ scripta est in libro hoc:
28 Extirpavitq; eos Jehova e terra ipsorum ira & æstu ac fervore magno: & disjecit eos in terram aliam, sicut *est* hodie.
29 Quæ occulta sunt, penes Jehovam Deum nostrum *sunto*: at quæ revelata, nobis & filiis nostris usq; in seculũ *revelata sunt*, ut faciamus omnia verba hujus Legis.

[a] Heb. *per medium istarũ gentium.*
[f] Heb. *abominationes & stercora.*
[g] Heb. *cor.*
[b] Heb. *in corde suo.*
[i] Heb. *in aspectu cordis mei ambulabo, hoc est, id sequar quod spectabit animus meus.*
[k] Heb. *de sub.*
[l] Heb. *posterior, ut Gen. 49.1.*

ANNOTATIO.

1 Præter illud fœ.] *id est, præterquàm id fœdus quod jam antè pepigerat: trajectio, ut Gen.5.29. nam idem fuit fœdus substantia, sed ratione personarum & locorũ instauratum est, diversum erat.* 4 Nondũ dederat] *erat enim adhuc parvuls.* Videndum] *cum fructu, id est, res visas & auditas observandum.* 18 Proferens] *id est, ne animus vester sit ullius idololatriæ perditæve vitæ seminarium: Metaphora.* 19 Quò addat ebria sit] *id est, ut nunquam peccandi finem faciat, aut sium ad peccandum desyderium expleat, sed ut solent ebria sitim provocare atque accendere, sic peccatorum fomites, & irritamenta accersat, & in peccatis occalleſcat.* 20 Incumbet] *id est, reus erit totius fœderis violati, quod adjuratione fuerat confirmatum.* 26 Eis] *scilicet: vide supra in 4.19.*

CAPUT. XXX.

Veniam & liberationem proponit ex animo resipiscentibus: & divinam voluntatem populo ita fuisse patefactam docet, ut nullus sit futurus in posterum prætextus ignorationis locus.

1 ERIT tamen cùm obvenerint tibi omnes res istæ, benedictio & maledictio hæc quam proposui tibi: si revocabis *ea* in animum tuum apud omnes gentes quò depulerit te Jehova Deus tuus:
2 Et conversus usque ad Jehovam Deum tuum auscultabis vocí ejus secundum omnia quæ ego præcipio tibi hodie, tu & filii tui, ex toto corde tuo & ex totò animo tuo:
3 Ut reducat Jehova Deus tuus multitudinem captivorum tuorum misertus tui, & reducens colligat te ex omnibus populis quò dispersérat te Jehova Deus tuus.
4 Etiamsi [a] quis ex tuis depulsus esset ad extremitatem cœli, inde colliget te Jehova Deus tuus & inde resumet te:
5 Reducétque te Jehova Deus tuus in eam terram quam hæreditariò possederant majores tui, ut hæreditariò possideas eam: & benefaciet tibi, & augebit te suprà quàm majores tuos.
6 Et [c] circumcidet Jehova Deus tuus [b] animum tuum & animum seminis tui, ad diligendum Jehovam Deum tuum ex toto corde tuo & ex tota anima tua, [c] ut vivas.
7 Indet autem Jehova Deus tuus omnes [a] adjurationes istas inimicis tuis & osoribus tuis, qui persecuti fuerint te.
8 Tu verò conversus cùm auscultabis voci Jehovæ Dei tui, & facies omnia præcepta ejus quæ ego præcipio tibi hodie,
9 Excellentem efficiet te bonis Jehova Deus tuus in omni opere manus tuæ, in fructu ventris tui & in fœtu jumentorum tuorum, ac in fructu terræ tuæ: nam [d] rursus Jehova lætabitur de te benefaciendo *tibi*, quemadmodum lętatus fuerat de majoribus tuis:
10 Si auscultaveris voci Jehovæ Dei tui observando præcepta ejus & statuta ejus, quicquid scriptum est in libro hoc legis, si conversus fueris ad Jehovam Deum tuum ex toto corde tuo, & ex toto animo tuo.
11 Nam præceptum hoc quod ego præcipio tibi hodie, occultũ non *est* a te, neq; longinquũ.
12 Non *est* in cœlis, ut dicas, quis ascendet nobis in cœlum, qui sumens illud nobis enunciet nobis illud, ut faciamus illud?
13 Neque est ultra mare, ut dicas, quis transibit nobis trans mare, qui sumens illud nobis enunciet nobis illud ut faciamus illud?
14 Sed propinquum *est* tibi verbum hoc valde, in ore tuo & in animo tuo, ad faciendum illud.
15 (Vide, propono tibi hodie vitam & bonum, item mortem ac malum)
16 Quod ego præcipio tibi hodie, ut diligas Jehovam Deum tuum ambulando in viis ejus, & observando præcepta ejus statutaque ejus & judicia ejus, ut vivas & augearis, ac benedicat tibi Jehova Deus tuus in terra, quò tu venturus es ad hæreditariò possidendum eam.
17 Quòd si avertente se animo tuo non auscultabis, sed impulsus incurvabis te diis alienis & coles eos:

[a] Heb. *depulsus tuus esset.*
[b] Heb. *cor.*
[c] Heb. *propter vita tua.*
[d] Heb. *revertetur Jehova ad lætandum de te in bonũ.*

Nechemja. 1.9.
Rom.10.6.

18 De-

[c] Heb. *quod pereundo peribitis.*

18 Denuncio vobis hodie [c] vos omnino perituros: non prolongabitis dies ſuper terram, quò ut venias ad hæreditariò poſſidendum eam tu tranſiturus es Jardenem.
19 Conteſtor hodie contra vos cœlum & terram, me vitam ac mortem propoſuiſſe tibi, benedictionem ac maledictionem: quare elige vitam, ut vivas tu cum ſemine tuo,
20 Diligendo Jehovam Deum tuum, auſcultando voci ejus, & adhærendo ei (nam ipſe *eſt* vita tua & longitudo dierum tuorum) ut habites ſuper terram, quam juramento promiſerat Jehova majoribus tuis Abrahamo Jitzchako & Jahhakobo ſe daturum eis.

ANNOTATIO.

6 Circumcidet] *id eſt, repurgabit vos vi ſus ſpiritus, & ad ſuum obſequium reformabit: metaphora, de qua ſuprà 10.15.* 7 Adjurationes] *id eſt, omnia mala in fœdere cũ gravi adjuratione denunciata: Synecdoche.*

CAPUT. XXXI.

Moſche Iſraëli exponit ſibi cũ Jardenem moriendum, Jehoſchuhham ſibi a Deo ſuffectum præſciens promiſſionibus confirmat, Legem deſcriptam Sacerdotibus & Magiſtratibus tradit, ac ſeptimo quoque anno publicè relegi jubet: proſtremò juſſu Dei canticum deſcribit publicè legendum, a ſingulis verò diſcendum & decantandum, ut Iſraëlitis beneficentiam Dei, & ingratum ipſorum animum teſtatum faceret.

1 DEINDE cùm veniens Moſche elocutus eſſet verba iſta apud omnes Iſraëlitas,
2 Dixit ad eos, natus ſum hodie centũ viginti annos, non poſſum deinceps [a] procedere & venire: præterea Jehova dixit ad me, non es tranſiturus Jardenem hunc.
3 Jehova Deus tuus, is qui tranſit ante te, ipſe excindet gentes iſtas a conſpectu tuo ut hæreditariò poſſideas eas: Jehoſchuahh is tranſiturus eſt ante te, quemadmodum dixit Jehova.
4 Facietq; Jehova illis, quemadmodum fecit Sichoni & Hhogo Regibus Emoræi, terræque illorum, qui excidit eos.
[a] Heb. *dabit eas coram vobis.* 5 Nam [a] exponet eas Jehova vobis, ut facias eis ſecundum [a] quodque præceptum quod præcepi vobis.
[b] Heb. *a facie* 6 Confirmamini & fortes eſtote, ne timete neque expaveſcite [b] metu eorum: nam Jehova Deus tuus is qui ambulat tecum, nõ deſeret te, neque derelinquet te.
7 Poſtea evocans Moſche Jehoſchuhham, edixit ei ante oculos omnium Iſraëlitarum, confirmare & fortis eſto, nam tu ingreſſurus es cum populo hoc in terram quã juramento promiſerat Jehova majoribus eorum ſe daturum eis: & tu eam poſſidendam divides eis.
8 Jehova autem, is qui antecedit te, ipſe erit tecum, non deſeret te, neq; derelinquet te: ne timeto, neque conſternator.
9 Cùmque Moſche ſcripta hac Lege, dediſſet eam Sacerdotibus filiis Levi qui portant arcam fœderis Jehovę, & omnibus Seniorib' Iſraëlis:
10 Præcepit eis Moſche dicendo, a fine ſeptem annorum, ſtato tempore, anno intermiſſionis, in feſto tabernaculorum,
11 Cùm veniens totus Iſraël comparebit ante faciem Jehovæ Dei tui in loco quem elegerit: legito *aliquis* legem hanc coram toto Iſraële,
[c] Heb. *in auribus illorum.* [c] illis audientibus:
12 Congregando populum, viros fœminaſq; & parvulos & peregrinum tuum qui *erit* in portis tuis: ut audiant, & ut diſcant timeantq; Jehovam Deum veſtrum, & [d] obſervanter faciant omnia verba Legis hujus.
[d] Heb. *obſervent facienda.* 13 Filii quoque ipſorum qui experti non fuerint, audientes diſcant timere Jehovam Deum veſtrum: quibuſcunque diebus vivetis in terra, quo, ut hæreditariò poſſideatis eam, mox tranſituri eſtis Jardenem.
14 Edixerat namque Jehova Moſchi, en propè ſunt dies tui, cùm moriendum eſt, voca Jehoſchuhham & ſiſtite vos ad tentorium cõventus, ut mandatis inſtruam eum: qua propter iens Moſche & Jehoſchuahh ſtiterant ſe ad tentorium conventus.
15 Apparueratque Jehova in tentorio per columnam nubis, ſtante columna nubis ſuper portam ipſam tentorii.
16 DIXIT quoque Jehova ad Moſchen, ecce tu cubaturus es cum majoribus tuis: ſurgens verò populus iſte ſcortabitur [e] ſequendo deos alienigenarum illius terræ [f] in quam venturus eſt, & derelinquet me, irritumq; faciet fœdus meum quod pepegi cum eo.
[e] Heb. *Deus.* [f] Heb. *in medio.*
17 Quamobrem accenſa irâ meâ contra eum die illa derelinquam eos, & abſcondam faciem meam ab eis, ut ſit eſui, & obveniant ei mala multa atque anguſtiæ: adeò ut dicant die illa, nonne eò quòd Deus meus non *eſt* in medio mei obvenerunt mihi mala hæc?
[g] Heb. *abſcondendo abſcondam.* 18 Ego verò [g] prorſus abſcondero faciam meam die illa, propter omne malum quod commiſerit, cùm avertit ſe ad Deos alienos:
19 Nunc itaque ſcribite vobis canticum iſtud, quod doceas filios Iſraëlis [a] indendo illud ori ipſorum, ut ſit mihi hoc ipſum canticum loco teſtis contra filios Iſraëlis.
20 Nam introducam eum in terram quam juramento promiſeram majoribus ejus, affluentem lacte & melle, ubi comedens ſaturabitur ac ſaginabitur: ſed avertent ſe ad deos alienos, & colent eos, me autem irritabunt, idque irritum faciendo fœdus meum.
21 Eſto igitur, cùm obvenerint ei mala multa atque anguſtiæ, ut teſtetur canticum hoc in faciem ejus loco teſtis (non enim oblivioni tradendum eſt *excindendo* ex ore ſeminis ejus) nam cognovi [a] figmentum ejus, quid is ſit facturus jam hodie, antequàm introducam eum in terrã quam juramento promiſi.
22 Scripſit igitur Moſche canticum iſtud die illo, quod docuit filios Iſraëlis.
23 Et mandatis inſtruxit Jehoſchuhham filium Nunis, dicens, confirmator & fortis eſto, nam tu introduces filios Iſraëlis in terram quã juramento promiſi eis: & ego ero tecum.
24 Fuit autẽ cùm abſolviſſet Moſche ſcribere verba legis hujus in libro, uſq; ad finẽ illorum,
25 Ut præciperet Moſche Levitis portantibus arcam fœderis Jehovæ, dicendo:
26 Accipientes librum hunc Legis, ponite eũ [a] latere arcę fœderis Jehovæ Dei veſtri, ut ſit ibi [a] contra te loco teſtis.
27 Nam ego novi rebellionem tuam & cervicem

cem tuam duriſſimam: en, dum adhuc ego vivo vobiſcum hodie, rebelles fuiſtis contra Jehovam, quanto igitur magis poſt mortem meam?
28 Congregate ad me omnes Seniores tribuum veſtrarum, & moderatores veſtros: ut eloquar audientibus ipſis verba hæc, & conteſter contra eos cœlos & terram.
[b] Heb. corrũpendo corrũpatis. 29 Novi enim fore poſt mortẽ meam, ut [b] omnino corrumpatis & recedatis ab hac via quam præſtitui vobis: unde obveniet vobis hoc malum extremis temporibus, cùm feceritis quod malum videtur in oculis Jehovæ, provocando eum opere manum veſtrarum.
[i] Heb. in auribus totius congregationis. 30 Elocutus itaque eſt Moſche [i] audiente tota congregatione Iſraëlis verba cantici hujus, uſque ad finem eorum.

ANNOTATIO.

Verba iſta] *quæ habentur ſuprà 29. & 30.* 2 Procedere &] *id eſt, conſueto munere fungi: vide Nũ. 27.17.* 5 Quodque præc.] *ſuprà. 7. & 20.* 19 Indendo illud] *id eſt, ſæpius inculcando eis, ut ipſi quoq; illud ſæpius recantent.* 21 Figmentum] *id eſt, cogitationes ejus Gen. 6. 5.* 29 A latere arcæ] *extra arcam in ſanctuario: atque hic liber eſt quem ſacerdos invenit Joſchijæ temporibus. 2 Reg. 22.* Contra te] *apoſtrophe ad populum.*

CAPUT. XXXII.

Moſche proponit & commendat populo canticum Dei: conſtans ex Proœmio, Narratione laudativa præteritorum & præſentium beneficiorum Dei, ac vituperativa ingrati Iſraëlitarum animi, Propoſitionem graviſſimæ comminationis divinæ, & conſolationis ex reſtitutione populi inimicorumq; dejectione, & Concluſione laudativam ad utrorumque reliquias. Deinde jubetur Moſche e proximo monte terram proſpicere & vitam finere.

1 Præbete aures cœli, & eloquar: & audito terra ſermones oris mei.
2 'Stillet tanquã pluvia diſciplina mea, fluat tanquam ros ſermo meus, ut tenues pluviæ ſuper tenerem herbam, & ſicut imbres ſuper adultam herbam.
3 Quandoquidem nomen Jehovæ prædicaturus ſum, 'tribuite magnitudinem Deo noſtro:
4 'Rupi illi cujus opus *eſt* perfectum, omnes enim viæ ejus *ſunt* jus, *Deo* forti [a] fideli, & experti iniquitatis, *qui* juſtus & rectus eſt.
[a] Heb. fidei, cui non eſt iniquitas. 5 'Corrupit ſe generatio perverſa & contorta, vitio ſuo, 'quod non eſt filiorum ipſius.
6 Jehovæ ne rependere debebatis iſtud, populeſtulte & inſipiens? nonne ipſe *eſt* pater tuus [b] redemptor tuus? *nonne* ipſe [c] magnificavit te, & confirmavit te?
[b] Heb. poſſeſſor vel emptor: ſed quia de ſingulari poſſeſſione Dei ſit ſermo, ad aſſertionẽ ex Ægypto verbu accommodavimus. 7 Recordare dierum ſeculi, animadvertite annos [d] cujuſque ætatis: interroga patrem tuũ, ut annunciet tibi, ſeniores tũos, ut dicant tibi,
8 Cùm poſſeſſionẽ diſtribueret excelſus gentibus, cùm diſpararet filios Adami, 'ſtatuit terminos populorum pro numero filiorum Iſraëlis:
[c] Heb. fecit, ut infrà ver. 15. & 1. Schemu. 12. 6. [d] Heb. ætatũ. & ætatis. 9 Quia pars Jehovæ eſt populus ejus, 'Jahhakob 'funiculus poſſeſſionis ejus.
10 Invenit eum in terra deſerti, ac in inanitatis & [e] ejulatus ſolitudine: circumdedit eum, erudivit eum, cuſtodivit eum tanquam pupillam oculi ſui.
[e] Heb. ejulatu ſolitudinis: hyperbolice. Jechezkel. 16 Exo. 19. 4. 11 Ut aquila excitat nidum ſuum, pullis ſuis incubat, pandat alas ſuas, aſſumit eum, portat eum ſuper alas ſuas:
12 Sic Jehova ſolus duxit eum, nec fuit cum eo Deus alienigena.
13 Vexit eum ſuper 'excelſa terræ, adeò ut comedat reditus agrorum: datq; ei ſugendum mel *etiam* e petra, & oleum e ſaxo rupis.
[f] Heb. natorũ Baſchanis, quæ regio erat paſcuoſiſſima, Num. 32. 4. 14 Butyrum ex armento, & lac e grege, cum adipe agnorum & ducum inter oves [f] Baſchanęorum, & hircorum, cum 'adipe renum tritici: etiam ſanguinem uvarum bibiſti merum.
15 Sed ſaginatus 'Jeſchurun recalcitravit: ſaginatus es, obeſatus es, adipem obduxiſti: deſeruit enim Deum qui magnificaverat ipſum, & vilipendit rupem ſalutis ſuę.
16 Ad zelotypiam commoverunt eum propter 'extraneos, propter abominationes provocarunt eum.
17 Sacrificaverunt dæmonibus, non Deo: diis quos non noverant, novis qui e propinquo advenerant, quorum metu non horruerant majores noſtri.
18 Rupis quæ genuit te oblitus es, & oblivioni tradidiſti *Deum* 'fortem formatorem tuum.
19 Quod cùm videret Jehova: præ indignatione [g] a filiis ſuis & filiabus ſuis, ſprevit *eos*;
[g] Heb. filiorum & filiarum, paſſive, ut infrà ver. 27. filios autem hìc reſpectu vocationis dicit, quos ratione vitæ vocavit non filios ſuprà ver. 5. 20 Et dixit, obſcondam faciem meam ab illis, videam quis *erit* finis illorum: ſunt enim generatio [h] perverſitatibus dedita, filii in quibus non *eſt* fides.
[h] Heb. perverſitatis.
21 Ipſi commoverunt me ad zelotypiam per ea quæ non *ſunt Deus* fortis, provocaverunt me vanitatibus ſuis: ego quoque ad zelotypiam commovebo eos per eum 'qui non *eſt* populus, pergentem ſtultam provocabo eos.
22 Nam ignis accenſus *eſt* ira mea, qui ardebit 'uſque ad imum ſepulchrum: abſumetque terram & proventum ejus, & inflammabit fundamenta montium.
23 Impendam in eos mala, ſagittas meas 'conſumam in eos:
24 In exhauſtos fame & exeſos anthrace ac lue amariſſima: dentes etiam beſtiarum immittam, cum veneno ſerpentum [i] terreſtrium.
[i] Heb. pulveris. 25 Foris orbabit gladius, & in conclavibus terror: tam adoleſcentulumquàm virginem, lactentem cum viro cano.
26 Dixiſſem, angulatim profligem eos: faciam ut ceſſet e mortalibus memoria eorum:
27 Niſi indignationem ab inimico metuiſſem ne ignorent hoſtes illorum: ne dicant, excelſa manus noſtra fuit, nec Jehova operatus eſt omnia hęc.
[k] Heb. perditi conſilii. 28 Nam gens [k] inops conſiliorum ſunt, & non eſt in eis intelligentia.
29 Utinam ſaperent, intelligerent iſta: animadverterent ad finem uſque ſuum.
30 Quomodo proſequeretur unus mille, & duo fugarent myriadem? ſi non: fieri quia rupes eorum [l] dedidit eos, & Jehova tradidit eos.

31 (ᵖNon enim ut rupes noſtra rupes illorum *eſt*, ac inimici noſtri ᵖ*ſunt* judices)
32 Nam ᵐ ſuperat vitem Sedomi vitis eorum, & ſuperat vites Hhamorę: uvę eorum *ſunt* uvæ venenoſæ, botri amari ſunt eis.
33 Venenum draconum vinum eorum *eſt*, ac venenum aſpidum ſævum.
34 Nónne ᵛ illud reconditum eſt penes me? obſignatum in theſauris meis?
35 ᵠ Mea *eſt* ultio & retributio, tempore *ſuo* vacillabit pes eorũ: nam propinqua *eſt* dies calamitatum eorũ, & feſtina *dies* eventurorum illis.
36 Cùm judicaverit Jehova populum ſuum: tunc propter ſervos ſuos ʳ pœnitebit ipſum, cùm videbit abiiſſeⁿ ᵗ vires & ᵗ concluſum cum derelicto nihil *eſſe*:
37 Et dicet, ubi *ſunt* dii eorum? rupes cui cõmittebant ſe?
38 Quorum victimarum adipe veſcebantur, & quorum bibebant vinum libaminis? ſurgant & opitulentur vobis, ſit vobis latebra *rupes illa*.
39 Videte nunc, me, me ipſum *eſſe*, & nullum *eſſe* Deum mecum: me morte afficere & vitæ reſtituere, frangere me & ſanare, nec *eſſe* qui e manu mea eripiat.
40 Nam ᵘ attollo ad cœlos manum meam, & dico, vivo ego in ſeculum:
41 Cùm acuero ᵒ coruſcantem gladium meum & arripuerit manus mea judicium, reddam ultionem hoſtibus meis, & oſoribus meis rependam.
42 Inebriabo ſagittas meas ſanguine, & gladius meus abſumet carne, ſanguine ᵖ confoſſorum & captivorum, ˣ inde a principio *erunt* ultiones inimici.
43 Cantate gentes ᵠ & populus ejus: nam ſanguinem ſervorum ſuorum ulciſcitur, & ultionem reddit hoſtibus ſuis, ac terram ſuam populumque ſuum expiat.
44 Venit itaq; Moſche ut eloqueretur omnia verba cantici hujus ʳ audiente populo, ipſe & Hoſcheahh filius Nunis.
45 Cùmque abſolviſſet Moſche eloqui omnia verba omnibus Jiſraëlitis:
46 Edixit eis, ˢ adjicite animum veſtrum ad omnia hæc verba quæ ego teſtificor contra vos hodie: quæ præcipitote filiis veſtris, ᵗ ut obſervanter faciant omnia verba Legis huius.
47 Nam non eſt res ᵘ inanior quàm ut ſuſcipiatis illam, ſed eſt vita veſtra: & hac re prolõgabitis dies ſuper terram, quò ut hæreditariò poſſideatis eam tranſituri eſtis Jardenem.
48 POSTEA allocutus eſt Jehova Moſchen eo ipſo die, dicendo,
49 Aſcende montem hunc Hhabarimorum, montem Nebuntis, qui *eſt* in terra Moabitarũ, qui *eſt* in conſpectu Jerichũtis: & proſpice terram Cenahhani, quam ego do filiis Jiſraëlis in jus poſſeſſionis.
50 Deinde morere in eo monte quò tu aſcenſurus es, & aggregare ad populos tuos: quemadmodum mortuus eſt Aharon frater tuus in Hore monte, & aggregatus eſt ad populos ſuos:
51 Eò quòd prævaricati eſtis contra me in medio filiorum Jiſraëlis ad aquas contentionis Kadeſchi in deſerto Tzinis: eò quòd non ſanctificaſtis me in medio filiorum Jiſraëlis.
52 Nam ex aduerſo proſpicere poteris terrã illam: at illuc non es venturus, in terram illam quam ego do filiis Jiſraëlis.

1 Heb. *vendidit, id eſt, ſubjecit aliis dominis.* *Jechezkel 16.46.*
m Heb. *præ vite Sedomi eſt vitis eorũ.*
n Heb. *manũ, ut Num. 11. 23.*
o Heb. *coruſcationẽ gladii.*
p Heb. *confoſſi & captivitatis.*
q Heb. *populus ejus.* *Rom.15.10.*
r Heb. *in auribus populi.*
s Heb. *ponite cor.*
t Heb. *ut faciant.* *Num. ſuprà 15.40.*
u Heb. *vacuum.*

ANNOTATIO.

2 Stillet] *id eſt, utinam eum fructum efferat oratio mea in vobis, quem proferunt pluviæ & ros in terra.* 3 Tribuite] *percipiendo verba ejus, & obſervando.* 4 Rupi] *epitheton Dei, ut qui perfugium firmum eſt fide ad ipſum recurrentibus.* 5 Corrupit] *hyſteroſin ad evidentiam mutavimus: vide Exod. 32.7.* Quod non eſt] *id eſt, vitioſitas illorum aliena eſt a filiis Dei, qui juſtus & rectus eſt: ver. 4.* 8 Statuit] *deſignavit illis poſſeſſionem nondum exiſtentibus.* 9 Funiculus] *poſſeſſio peculiaris, nam poſſeſſiones funiculo dividebantur: metonymia.* 13 Excelſa terra] *id eſt, fecit ut penetrarent civitates munitiſſimas.* 14 Adipe renum] *id eſt, opimo craſſo tritico, cujus genicula extuberant formâ renibus perſimili: Metaphora ab animantibus, ſic Num. 18.12. adipis nomen oleo & muſto accommodatur.* Sanguinem] *expreſſum ſuccum.* 15 Jeſchurun] *Jiſraël ſic vocatur hîc & infrà 33.5. & 26. a rectitudine quo vocatus eſt, etſi quam longiſſimè ab ea diſceſſit.* 16 Extraneos] *deos quos coluerunt.* 21 Quĩ non eſt populus] *peculiaris, Rom. 10.19.* 22 Uſq; ad imum ſep.] *q.d. ſuprà & infrà conflagrabit, ut præſentibus futurisq; fructibus preventur: ſequentia epexegeticè addita ſunt.* 23 Conſumam] *omnes ad unam ejaculabor.* 30 Si non] *Eclipſis: ſi unus Jiſraëlita non perſequitur mille, &c. ſed contrà funduntur ad hoſtibus, ſit quia, &c.* 31 Non enim] *Apoſtrophe Moſchu, qua cauſa deditionis in ſervitutẽ explicat, quòd Deus opẽ ferat ſuis, adverſetur deſertoribus: quorum neutrum ficticiis Deu aſcribi debet.* Judices ſunt] *experientiâ teſtari poſſunt.* 32 Superat] *fructum deteriorem edit: metaphoricè vitam malè actam deſcribit.* 34 Illud] *q.d. jamjam compertum habeo qualis fueris hactenus, atque futurus ſis.* 35 Mea eſt ultio] *non evadent judicium, etiamſi differatur, ſed ſuo tempore incipient labare.* 36 Pœnitebit] *vide in Gen. 6.6.* Vires] *Jiſraëlitarum, quibus nimium confiderant.* Concluſum cum der.] *id eſt, & captivum & eum qui evaſerat hoſtium manus nihil poſſe.* 38 Surgant] *Sarcaſmus: ſimilem vide Judi. 10.14.* 40 Attollo manu n] *id eſt, jure, Gen. 14.22. humanitus dictum.* 42 Inde a principio] *id eſt, cùm ultionem ſumam de inimicis, nihil impunitum relinquam eorum quæ inde a principio contra me commiſerunt.*

CAPUT XXXIII.

Moſche paulo pòſt moriturus ſingulis tribubus propheticè benedicit: exorſus & concludens orationem a ſingulari Dei gratia erga eos quibus benedicit.

1 HÆc autem benedictio *eſt*, qua benedixit Moſche ᵃ vir Dei filiis Jiſraëlis ante mortem ſuam,
2 Cùm diceret, Jehova e Sinai prodeunte ut oriretur e Sehhire ᵇ iſtis, ᵇ illuceſceret e monte Paranis: ſimul venit *turba* e myriadibus ᵇ ſanctorum: a cujus dextera ᶜ ignis ᵇ legalis ipſis lucebat.
3 Valde diligis ᵇ populos, omnes ſancti ᵇ iſtius *ſunt* ᵇ in manu tua: viciſſim ipſi ᵇ medii inſerantur pedibus tuis, ſuſcipiat *quiſque* e verbis tuis,

a Heb. *ſanctitatis.*
b Heb. *ſanctificati.*
c Heb. *lex ignea.*

4 Lege,

4 Lege,*quam* præcepit nobis Moſche, [a]hæreditaria congregationi Jahhakobi.

Exod.19. 5 (Erat enim in Jeſchrune [a]Rex) cùm ſe congregarẽt primores populi, ſimul trib⁹ Iſraëlis.

6 VIVAT Rëuben, & non moriatur, [a]imo *non* ſit hominibus ejus numerus:

7 IDEMquoque [a]Jehudæ *precatus*, amplius dixit,exaudi Jehova vocem Jehudæ & ad populum ſuum [a]reduc eum: manibus ejus ſatis *ſit* ei, & auxilium ab hoſtibus ejus ſis.

8 DE Levi autem dixit, [a]Tummim tui & Urim tui[a]penes virum tuum quem beneficio proſequeris, quem probaſti [a]probatione, cum quo

Num.20. *ſuprà 32.51.* contendiſti ad aquas Meribæ:

9 Dicentem de patre ſuo & de matre ſua,[a]non reſpicio eum, qui fratres ſuos non agnoſcit, & filios ſuos non recognoſcit: ſed obſervant ſermonem tuum,& fœdus tuum cuſtodiunt:

10 [a]Docent judicia tua Jahhakobum, & Legem tuam Iſraëlem, [a]apponunt ſuffitum ad

[c]Heb *naſum* [c]faciem tuam,& prorſus conſumendum ad altare tuum.

11 Benedic Jehova [a]copiis ejus, & opus manuum ejus grato animo ſuſcipe: frange lumbos inſurgentibus in eum & oſoribus ejus, ex quo inſurrexerint.

12 DE Binjamine dixit,[a]dilectus *eſt* Jehovç, habitet ſecurè [a]cum eo: protegente eum quotidie,& inter humeros ejus habitante.

Gen.49.25. [d]Heb. *pro truſione Lunarum.* [e]Heb.*capite montium antiquitatis: ſic accipitur caput pro re præſtante Exod. 30.23.* [f]Heb. *ſeculi.* [g]Heb.*fratrum ſuorum: vide Gen.49 26.*

13 ET de Joſepho dixit, benedicta Jehovæ *ſit* terra ejus:a rebus pretioſis cœli, a rore & ab abyſſo ſubjacente:

14 Item a rebus pretioſis,proventibus Solis,& a rebus pretioſis, [d]quas quæq; Luna protrudit:

15 Item a [e]præſtantiſſimis rebus montium antiquiſſimorum, & a prætioſis rebus collium [f]æternorum:

16 Denique a pretioſis rebus terræ cum plenitudine ejus, & [a]beneplaciti *Dei* [a]inhabitantis rubum: veniant abunde ad caput Joſephi, & ad verticem ſeparati [g]e fratribus ſuis.

17 [a]Primogeniti, bovis illius decor *eſt* ei, & *velut* cornua monocerotis duo cornua ejus *ſunt*, quibus populos feriet pariter,*populos* finium terræ:*ſunt* autem hęc, myriades Ephrajimi, & ſunt *multa* millia Menaſchis.

18 DE Zebulune autem dixit,lætare Zebulun [a]de exitu tuo:& Jiſſaſcar [a]de tentoriis tuis.

19 [a]Populos ad [a]montem [a]invitent,ibi ſacrificent ſacrificia [h]juſta:quia affluentiam marium ſugent,& occulta,id eſt,theſauros [a]arenæ.

[h]Heb. *juſtitiæ,id eſt, euchariſticæ ut jus requirit.*

20 DE Gade autem dixit, benedictus *eſt* qui [a]dilatat Gadem: [a]tanquam leo habitat ut rapiat brachium & verticem:

21 Qui proſpexit [a]de principiis ei,quia ibi [a]in portione Legiſlatoris [a]protectus eſt: ideò veniens cum primoribus populi, juſtitiam Jehovæ faciat, & [a]judicia ejus cum *reliquo* Iſraële.

22 DE Dane autem dixit, Dan [a]*ut* catulus leonis *ſit*: qui exilit ex Baſchane.

23 DE Naphtali quoq; dixit,ô Naphtali ſatur beneplacito & plene benedictione Jehovæ: ad Occidentem & meridiem hæreditatem obtine.

24 DENIQUE de Aſchere dixit, benedictus a *reliquis* [a]filiis Aſcher: ſit acceptus fratribus ſuis: [a]intingat in pinguedine pedem ſuum.

25 Ferrum & æs [a]ſub calceo tuo: & [i]quandiu durabunt eies tui,[a]ſermones *habeantur* de te.

[i]Heb. *ut dies tui ſermones tui.*

26 NULLUS *eſt* ſimilis huic *Deo* forti, ô Jeſchurun: qui cœlis inſidet in auxilium tuum, & magnificentiâ ſuâ ſuperioribus nubibus.

27 Protectio *ſit* Deus [k]ſempiternus,& infernè [a]brachia æterna, qui expellat a facie tua inimicum, [a]aut dicat perde:

[k]Heb.*antiquitatis.*

28 Ut habitet Iſraël ſecurè ſolus, [a]fons Jahhakobi,in terra frumenti & muſti *ferace*: etiam [a]cœli ejus ſtillent rorem.

[l]Heb. *beatitates tuæ.* [m]Heb. *mendaces fiant, id eſt, proventur facultate exequendi quod magnificè ſibi pollicebãtur: vel emacientur,id eſt,robore priventur.*

29 [l]Beatus es Iſraël, quis *eſt* ſicut tu, populus ſervatus per Jehovam clypeum auxiliarem tuũ & cujus gladius *eſt* excellentia tua? Sic [m]reddantur abjecti inimici tui tibi,tu autem [a]excelſa eorum conculces.

ANNOTATIO.

1 Vir Dei] *Propheta: nam prophetico ſpiritu,non ſimpliciter benedicit,& res eventuras precatur.* 2 E Sinai] *Metaphora perpetua eſt a Sole ſumpta,qui initio lucem præmittit,poſteà oriturus ipſe,tandem terras illuſtrat: ſic gradatim Deus præſentiam ſuam in populo declaravit quacunque iter fecerunt. q. d. inde a termino proximo Ægypti, uſquedum perventum eſt ad Edomæos finitimos terræ promiſſæ.* Iſtis] *Iſraëlitis.* Illuceſceret] *pergeret favere iſtis,etiam poſt defectionem a redita exploratorum. Num.13.14.* Sanctorum] *Angelorum, quorum catervu ſtipatus eſt. vide Chabakuk 3.3. Act.7.53. Galat.3.19.* Ignis legalis] *ex quo ſingula ipſis facienda omittendave edicebat.* 3 Populos] *tribus Iſraëlis,ut Judic.5.14.* Iſtius] *Iſraëlis.* In manu tua] *ſub curæ tua,ut ſuprà 32.11.* Medii inſerantur] *eſſe tantur tui diſcipuli, tibique morigeri reddantur, ut ſunt diſcipuli præceptoribus, quorum pedibus aſſident, ut de Paulo dicitur Act.22.3.* 4 Hæreditaria] *id eſt,obſervanda præſentibus & futuris Jahhakobi poſteris ſuprà 29.29.* 5 Rex] *regis munus obiens populum gubernabat: ideò Legem eis tulit: videin Gen. 36. 31.*

6 Imò non] *particula, non, ἀπὸ κοινοῦ repetenda eſt, Pſal.9.19. cujus rei ignoratio Græcos fefellit, ut alteram hanc verſus partem Schimhhoni accommodarent,quia nullà hîc ſit ejus diſerta mentio.* 7 Jehudæ] *& Schimhoni: ſynecdoche: nam Schimhhon accenſitus eſt Jehudæ, & poſſeſſio ejus per tribum Jehudæ diffuſa, Jehoſchu.19.1. & 1.Chro.4.24. unde factum eſt ut expeditiones inter has tribus communes eſſent, Judic.1.3.* Reduc eum] *quia ejus eſt præire cæteris tribubus ad expeditiones, precatur ut victor domum reducatur.* 8 Tummim] *de quibus Exod.28.30. id eſt, totum miniſterium Sacerdotale. ſynecdoche: eſt autem hîc apoſtrophe ad Deum.* Penes virum] *Aharonem,penes quem depoſitum eſt Sacerdotale munus continuandum in poſteris.* Probatione] *vulgò in Maſſa,ut alludatur ad hiſtoriam Exod. 17.7. ſed quia nihil ibi de ſingulari aliqua Aharonis probatione ſcribitur,ſimplicius viſum eſt appellativè accipere.*

9 Non reſpicio] *q.d.neque perſonis,neque rebus humanis ſtudioſius heret, ſed in hoc unum incumbit, ut Deum colat & alios retineat in cultu ejus:quod oſtenderunt Levitæ gladium ſtringendo in idololatras ad mandatum Moſchi,non habita propinquitatu ratione,ut Deo manus ſuas conſecrarent, Exod. 32. abſtinendo a propinquorum luctu, Levitic.10.3. & 21. hæreditatiq; terrenæ renuntiando, Numerorum 18. 20.* 10 Docent] *omnes e genere Levitico, ideò diſperſi habitabant in Iſraële.* Apponunt] *ſacerdotes.* 11 Copiis ejus] *militiæ ſacræ, diverſiſq; miniſteriis eorum, Num.4.3.* 12 Dilectus eſt

Jeh.] *ut patri singulariter fuit, Gen.44.20.* Cum eo] *ut olim cum patre.* Inter humeros] *id est, Jeruschalaimis in metropoli possessionis ejus: Metaphora, qua tota possessio Binjaminis cum corpore confertur, & metropolis cum capite humeris imposito: sic Jeschahhjæ 8.8.* 16 Beneplaciti] *id est, quas profert terra ex beneplacito Dei.* Inhabitantis rubum] *qui primùm mihi apparuit ex ardente rubo. Exod.3.2.* 17 Primogeniti, bo.] *id est, duabus dignitatibus excellit, quòd est primogenitus, & bos Dei: nam translatum est, quod ad possessionem attinet, primogenitorum jus a Rëubene in Josephum. 1 Chron.5.1. deinde bovis officio (de quo proverb.14.4.) functus est, cùm familiam paternam in Ægypto sustentavit.* 18 De exitu] *id est, negotiatione tua: maritimam enim regionem habuit navigationibus aptam. Gen.49.13.* De tentoriis] *id est, terra tua contentus esto, Gen.49.14.& 15.* 19 Populos] *tam exteros, quàm Jisraëlitas reliquos.* Montem] *Tzijonem, ubi colendus erat Deus.* Invitent] *exemplo suo: qui licèt remotissimi ab eo loco essent studiosè tamen ex Lege, ac minimè vacui eò confluebant.* Arenæ] *id est, maris: metonymia.* 20 Dilatat] *ab angustia liberat, efficitq; ut commodè habitet: vide in Gen.49.19.* Tanquam leo] *q.d. jam possessio ei attributa est, ex qua tanquam leo commodè potest in hostium prædam irruere: vide 1. Chron. 5.* 21 De principiis] *q.d. Deus tribuens ei possessionem ante reliquos, jussit eum in prima acie contra Cenahhaneos procedere, Num.32.16.* In portione Legis.] *quæ ei per Moschen divino jussu attributa est.* Protectus] *loco firmo ac munito situs.* Judicia ejus] *in excindendis & exterminandis Cenahhaneis.* 22 Ut catulus] *robore & felice successu.* 24 Filiis] *Jisraëlis, fratribus suis, ut mox nominat: quibus e terra sua res opimas suppeditaturus est.* Intingat] *præcopia rerum pinguium: hyperbole, ut Gen.49.11.* 25 Sub calceo] *id est, terra quam calcabis, abundet fodinis ferri & æris.* Sermones] *id est, laus soli tui commendet nomen tuum in perpetuum.* 27 Brachia æterna] *id est, omnipotentia sempiterna ejus. q.d. suprà & infrà eum habeas protectorem.* Aut dicat] *instruat te mandato & viribus ad perdendum eum.* 28 Fons Jahhakobi] *id est, ii qui manarunt ex Jahhakobo.* Cœli ejus] *ei impendentes, ut suprà 28.23.* 29 Ex celsa] *ut suprà 32.13.*

CAPUT. XXXIIII.

Mosche defunctus munere suo, & divino mandato obsequens montem conscendit, terram circumquaq; prospicit, moritur, a Deo sepelitur, a Jisraëlitis lugetur, succeditq; ei Jehoschuahh.

1 POSTEA ascendit Mosche e campestribus Moabitarum in montem Nebuntis, in verticem illius collis qui *est* in conspectu Jerichuntis: ubi ostendit ei Jehova totam terram cum Gilhhade Danem usque:

2 Nempe totam *terram* Naptali, terramq; Ephrajimi & Menaschis, & totam terram Jehudæ, usque ad mare posterum:

3 Meridianam quoque, & planitiem ipsam, convallem Jerichuntis civitatis [a] palmiferæ usque Tzohharem.

4 Dixitq; Jehova ad eum, hæc *est* illa terra, quam juramento promiseram Abrahamo Jitzchako & Jahhakobo, dicendo, semini tuo dabo eam: ostendo eam tibi, videndam oculis tuis, sed eò non es transiturus.

5 Mortuus itaque est ibi Mosche servus Jehovæ, in terra Moabitarum [a] ex præstituto Jehovæ:

6 Qui sepelivit eum in eadem valle in terra Moabitarum, e regione Beth-pehhoris: [c] neque novit quisquã sepulchrũ ejus usq; in diem hũc.

7 (Erat autem Mosche natus centum viginti annos, cùm moreretur: non caligaverat oculus ejus, neque fugerat viriditas ejus)

8 Et defleverunt filii Jisraëlis Moschen in campestribus Moabitarum triginta diebus: quibus absoluti sunt dies fletus, *id est*, luctus Moschis.

9 Erat autem Jehoschuahh filius Nunis plenus spiritu Sapientiæ, cùm [b] impositisset Moche manus suas ei: quapropter auscultantes ei filii Jisraëlis, fecerunt quemadmodum præceperat Jehova per Moschen.

10 Sed non surrexit Propheta præterea in Jisraële similis Moschi, *ut* quem cognoverit Jehova facie ad faciem:

11 In omnibus signis & prodigiis ad quæ miserat eum Jehova facienda in terra Ægypti, cõtra Parhhonem & contra omnes servos ejus, totamq; terram ejus:

12 Etiam in omnibus *operibus* manus fortis, & in omnibus *operibus* [c] terribilibus maximis, quæ fecit Mosche ante oculos totius Jisraëlis.

[a] Heb. *secundùm os, suprà 3.17.*

[b] Heb. *implesset manus suas super eum.*

[c] Heb. *rei magnæ.*

ANNOTATIO.

2 Mare posterum] *vide suprà in 11.24.* 3 Palmiferę] *ut Judic.1.16.& 2.Chron.28.15. nam palmetis tota fuit consita, teste Plinio lib.5.natur.hist.cap.15.* 6 Neque novit] *causam, quare incognitam voluerit Deus sepulturam Moschi, vide in Epistola Apostoli Judæ ver.9.* 9 Cùm impositisset] *ex mandato Dei: vid: historiam totam Num.27.18.& sequentibus.*

Primæ partis Bibliorum finis.

Πάντοτε δόξα Θεῷ.

BIBLIORVM

PARS SECUNDA,

id est

Libri Historiarum Latini recèns ex *Hebræo facti, brevibúsque Scho-*liis illustrati ab Immanuele Tremellio & Francisco Junio.

Librorum Index sequente pagina continetur.

LONDINI,
Typis Henrici Middletoni.
M. D. Lxxxi.

Jehoſchuhhæ	liber unus.
Judicum	liber unus.
Ruthæ	liber unus.
Schemuelis	libri duo.
Regum	libri duo.
Chronicorum	libri duo.
Hhezræ	liber unus.
Nechemjæ	liber unus.
Eſteræ	liber unus.

Auguſtinus lib. 18. de civitate dei cap. 40.

Cui narranti melius præterita credimus quàm qui etiam futura prædixerit quæ præſentiæ jam videmus? Nam & ipſa hiſtoricorum inter ſe diſſonantia copiam nobis præbet, vt eis potius credere debeamus, qui divinæ quam tenemus non repugnant hiſtoriæ. Paulo poſt: Nos in noſtræ religionis hiſtoria, fulti authoritate divina, quicquid ei reſiſtit non dubitamus eſſe falſiſſimum, quomodolibet ſeſe habeant caſtra in ſecularibus literis: quæ ſeu vera ſeu falſa ſint, nihil momenti afferunt quò rectè beateq; vivamus.

JEHO-

ILLUSTRISSIMO POTENTISSIMOQVE PRINCIPI ET DOMINO, D. FRIDERICHO, COMITI PALATINO AD RHENUM, BAVVRIÆ DUCI, &c. SACRI ROM. IMPERII ELECTORI PRIMARIO, DOMINO NOSTRO CLEMENTISSIMO, GRATIAM ET PACEM A DOMINO.

QVEMADMODVM in ductionibus aquarũ, Illustrissime princeps, aliud præstant aquileges, aliud castellarii (ut Frontinus vocat) emodulantes laxiora aquæ conceptacula aliud operę huc illuc aquastubulis canalibusq́ derivantes: ita multiplicibus variisq́ operibus utendũ esse commonstrat omnium ætatum experientia, ut perẽnis hæc & salutaris aqua accommodè ad suos usus adhiberi possit. Nam ut illud taceamus: a Deo munificentissimò authore potus istius saluberrimi, non plenitudinem ꝛa Spiritus, sed exiguas tantùm scintillas & particulas communicari nobiscum pro tenuitate nostra: amplius etiã agnoscim⁹. sive fontis ipsius (cuius petra manalis est Christus) id est, contextus sacri curationẽ puritatemq́ spectabimus: sive scripturæ locos, in quibus ut in castellis aquę summa doctrinę cœlestis capita continentur: sive uberes illos concionum rivos & exundantẽ latius in Christianos omnes explicationem veritatis: nullam omnino partem esse quę non superet omnibus numeris facultates nostras, nullasq́ humani ingenii vires ad tantam altitudinem & profunditatem sapientię Dei perfectè posse accedere. Et quamvis omnia hæc pertineant ad ædificationem corporis Christi: verbi gratia, Scripturæ loci ad scholas plurimùm, fluenta & rivi ad Ecclesiasticas conciones, fons verò hic Scripturæ ad Christianos omnes universè: nunquam tamen eò adducti sumus ut totam simul componendorum istorum omnium procurationem nobis assumamus: sive conscii tenuitatis nostræ coram Deo, sive rerum amplitudine perterriti, sive Dei ipsius authorite exemploq́ moti, & documentis Ecclesiæ. Si enim oculorum aciem ad nos advertimus, deficit animus: si ad Scripturam, mysteriorum amp'itudine & profunditate absorbemur: sin ad authoritatem & exempla Dei, compellimur quidem ad scribendum ut dona Dei quantulacunque sunt in nobis fideliter expendamus, sed ἀπὸ τῆς πολυγραφίας καὶ πολυπραφίας in hoc quidem argumento maximè avertimur. Cur enim tam paucos breveſq́ libelles, hoc est, Biblia aut βιβλαρίδια ista commendavit Ecclesiæ, in thesaurum illius importanda? cur rerum tantarum tanta fecit compendia, nisi ut exemplo ipsius discamus luxuriantem istam orationis sylvam (quę vanitatis fere est aut mendaciorum comes) sophistis rhetoribusq́ missam facere, & breviloquenti ãsimplicitatemq́ consectari? Aut cur Pastoribus Doctoribusq́ suas in Ecclesia & schola functiones disparavit, nisi ad singulos suis repagulis quæ verbo fixit continendos, & illorum dicta, facta, scriptaq́ (hæ enim formæ utendorum piè donorum Dei pro administratione & operatione ad quam quisque vocatus est in Ecclesia) suis terminis constringenda? Quamobrẽ non possumus satis mirari prepostera illorũ iudicia: qui ita in his mysteriis versantur ipsi, quasi omnia quæ ad loc ĩtuum adduci possunt factis hinc inde coacervationibus multis teneantur possintve profundere: aut hoc ipsum ab aliis perinde exigunt, ac si omnis opera, nisi suffarcinata, foret inutilis. Excurrant illi per nos licet in oculæ unius argumento: in versu unico, si placet, ut in mediis Campaniæ latifundiis velitentur, aut in brevi aquula quasi in Oceano navigent ingenii sui fertilitate & exuberantia styli. denique maiores centones compilent (ut ait Satyricus) quàm sunt duo Cæsaris Anticatones. Nos verò commodiùs prospici stomacho esurienti posse sacra hac digita cogitamus, quam levari copiâ nauseantem, aut deonerari saturum: & quod in ędificiorum structuris dicitur, opus istud Dei firmius sine illa immani fractura compingi & coalescere. Præterea quàm multa piè a multis ante nos dicta sunt! quæ omnia si nobis inculcanda essent: nullam apud omneis gratiam, sed invidiam summam iniremus: saltem hoc nomine apud bonos, quod actum (ut aiunt) agere diceremur. Denique meminimus illustrissime PRINCEPS, instituti nostri, & expectationis communis omnium. Non hîc aguntur homiliæ, & sabbres e

sacro

ſacro fonte riuuli per ſanctiſſimum agrum Chriſti concionalibus, ut ita dicamus, ſulcis deriuantur: non locorum compoſitiones & demonſtrationes Dialectica ſubtilitate & breuitate indicantur, certáque uelut caſtella conficiuntur iucundiſſimum hunc potum inimiſſariis ſuis eructantia: Hæc in leſtionibus, illa inconcionibus Eccleſiaſticis Theologi corriuantur: Verùm omnibus æquè Paſtoribus & ouibus, Doctoribus diſcipulíſque, magnis & paruis firmis & infirmis alteram ſanctiſſimi illius fontis partem labore noſtro excultam proferimus. Excultam autem elaboratione noſtra propterea dicimus, quòd acceſſiuncula iſta partim contextui (ut confidimus in Domino) aliquam lucem afferet, partim in Scholiis quamuis brevibus, locos difficiliores explanabit: quæſtiones enim multæ, quæ antea miris modis exagitate ſunt, ipſo contextu diluuntur, & multi nodi ſoluuntur uno aut altero Scholiorum verbo. Quorum omnium breuitatem facilè condonaturi ſunt, quicunque hac viâ præcaueri putauerint aut ab ingenii humani nauſea aut a grauitate ſumptuum. Atque hęc quidem de opera noſtra apud T. C. plus ſatis. De rebus autem quæ his libris continentur, de hiſtoriis ſacris quid multis opus eſt dicere? Prima lex hiſtoriæ (inquiunt veteres) nequid falſi dicere audiat, deinde nequid veri non audeat: ne qua ſuſpicio gratiæ ſit in ſcribendo, nequa ſimultatis. Certè quiſquis ſine animi perturbatione hos libros legerit, omnia ſupra quàm dici poteſt in breuitate hac, vera, certa ſimpliciaq; recognoſcet. Hîc enim tuetur Dominus authoritatem ſuam, fidem veritatemq; oſtendit, & ſempiterno ſuo Spiritu obſignat in animis credentium cui adhęrentes fide, authoritatem non addimus ſed accipimus, & in veritate illius confirmamur. Vtinam verò Chriſtiani omnes tum veram iſtarum rerum notitiam, tum legitimum earum uſum a Deo opt. max. conſequantur. Nos quidem in tradenda ſimplice veraq; horum notitia fidelem pro eo ac potuimus & diligentem operam conſumpſimus: quæ deſyderabuntur (prout minimè dubitamus ſemper ad hominum ſcripta vel accuratiſſima aliquid amplius adiungi, detrahi, aut mutari poſſe) ſiue in poſterum noſtrâ, ſiue aliorum peritiorum operâ in dies ſubminiſtrabit Deus. Vſum verò huius hiſtoriæ ſanctæ legitimum licèt præſtantes viri olim tradiderint, & multi viri boni memoriâ noſtrâ piè ſapienterq; ſcriptis conſignauerint: non poſſe tamen incidi in hominum mentes ſine eodem Spiritu Prophetæ & Apoſtoli ſexcentis locis demonſtrarunt. Quòd ſi hiſtoriam humana arte induſtriâque elaboratam, & ignoratione, vanitate plurimiſq; animi pertubationibus implicatâ, & prout ipſe Herodianus ſcribit συγχεχυμένην δόξῃ τῆς ἀληθείας μείζονι, tamen temporum teſtem, lucem veritatis, viam memoriæ, magiſtram vitæ, nuntiam vetuſtatis vocauit Tulius: quantam obſecro opinionem & reuerentiam erga libros iſtos ingenerari oportet in animis credentium? Nam omnes illæ hiſtoriæ nihil ad noſtram hanc: quam per prophetas dictauit, per Eccleſiam tradidit, per Spiritum æternum ſuum obſignauit Deus. Ferinum itaq; fuerit, ac non tantùm Chriſtiano ullo, ſed homine planè indigniſſimum, eoſdem uſus ab hiſce hiſtoriis abiudicare: quas Deus commendat ſuis, ſanctitatis, veritatis, utilitatiſq; nomine. Temporum teſtificationem requirimus? quorum parem inde a creatione uſque ad obitum ſuum expoſuit Moſche: ecce hîc euolutam rationem temporum inde a Moſche, uſque ad finem regni Perſici: hoc autem Alexander Macedo occupauit: ciùm Iadduahh ſacerdotio fungeretur, cuius Nechemja mentionem facit. Lucémne veritatis? at hæc prælucens dictauit veritas, & ſeipſam quodammodo literarum monumentis expreſſam in Eccleſia utendam fruendam dedit. An memoriæ vitam? hîc memorãbilia omnia de Deo creatore, hîc de rebus creatis, hîc de earum adminiſtratione ac ſingulari Eccleſię ductu, hîc de memoria ſempiternæ vitæ documenta omnibus fidè amplectentibus aperta exhibentur: in quæ ſimulac introſpicimus, mens animus & memoria virtute Dei animatur. An magiſterium vitæ? Deus bone, quàm multifariam, quàm certò, quàm ſanctè, quam efficaciter noſtris cogitationibus, ſermonib⁹ factis, toti deniq; vitæ præſtitutur ſtatæ perpetuæq; regulæ in his libris! qua doctrina, quibus exemplis circumfluunt! Non libet hoc loco elogia multa longius petita percurrere: modò per vulgata duo teſtimoniorum genera adduxerimus ex Teſtamento Novo. Vnum eſt: Scripturæ huius doctrinam teſtimoniis Chriſti Euangeliſtarum & Apoſtolorum confirmatam eſſe, qui illam tam ſæpe quàm Moſchen aut Prophetas alios ſermoni ſuo adhibent, & autoritatem ſibi apud auditores conciliant ab illius locis. Ideoq; Paulus Romanis, Quæ antè ſcripta ſunt, inquit, ad doctrinã noſtram ſcripta ſunt, ut per patientiam & conſolationem Scripturarum ſpem habeamus. Idem Timotheo, Permane in iis quę didiciſti & quæ tibi concredita ſunt, ſciens a quo didiceris: Teq; a puero ſacras literas noviſſe, quæ te poſſunt ſapientem reddere in ſalute per fidem in Chriſto Ieſu. Tota ſcriptura diuinitus eſt inſpirata, utilis, &c. Alterum eſt, rationem uſus percipiendi ex hoc ſcripturarum genere ipſis locis ſingulis commonſtrari, ubi adducitur. Nam ut miſſa faciamus

ea

ea doctrinæ capita, quæ in his libris quàm simplicissimè & accommodatissimè proferuntur: illud pro certo habemus, quot exempla in his libris extant, totidem extare magisteria vitæ & fidei, ac in vis factorum q; typos summis infimis, doctis indoctis, adeoq; omnibus imitanda fugiendáve propositos: proinde sive legamus promissiones, minas, præcepta, interdicta, beneficia iudiciáve Dei, sive hominum officia rationem fidei aut vitæ spectantia, sive rerum creatarum quæ in cœlo aut terra degunt obsequia: omnia universè & sigillatim ad ingenerandam fidem pertinere, informanda studia, componendos animos, & corrigendos mores. Audiuntur promissiones a Deo? adhibetur fides. Audiuntur minæ? casus affertor metus. Audiuntur præcepta vel interdicta? obsequendi studium accedit. Beneficia iudiciáve proferuntur? animi cum reverentia Dei, qui certissimus & constantissimus illorum autor est, eò advertuntur. Quæcunque hominum officia in exemplum subiiciuntur, imitationi sunto: ignorationis, infirmitatis, & contumaciæ exempla odium, horrorem, fugam & studiosissimam cautionem ab iis indunto animis nostris: prompta cœlestium terrestrium aquaticorum q; obsequia admirationem omnipotentiæ, sapientiæ, bonitis q; divinæ afferunto: omnia denique confirmanto fidem & patientiam, spem consolationem q; pariunto, & accendunto Zelum: ne per nos fiat, ut quo majorum a Deo beneficiorum sumus conscii cum animis nostris, eo maioris perfidiæ & ἀχαριστίας gravioris hîc & in seculo venturo condemnemur. Hæc ita se habere cùm multis locis docent Apostoli, qui hęc rerum antegestarum & in sacrarium Ecclesiæ relatarum exempla propter nos fuisse scripta & facta testantur, δείγματα, ὑποδείγματα, ὑποδείγματα, ὑπόδειγμα, καὶ τύπους nominantes: tum inprimis Petrus his verbis aureis ostendit: habemus firmiorem (videlicet quàm sint ἀσυφιστὰς μύθους, quorum antè meminerat) sermonem illum propheticum: cui rectè facitis quòd attendatis: velut lucernæ splendenti in obscuro loco, usquedum dies illucescat & lucifer exoriatur in cordibus vestris: Hoc inprimis scientes nullam prophetiam Scripturæ esse propriæ explicationis: non enim libidine hominis allata est olim prophetia: sed acti a spiritu sancto loquuti sunt sancti homines illi Dei. Cùm itaq; hi nostri historiarum libri impressa quadam a Deo maiestate, autoritate, fide, utilitate, & forma longè anteferendi sint omnibus illis quos humana industria exaravit, & peculiares sint thesauri olim Ecclesiæ commissi, & ab eo tempore per manus traditi ad ædificationem nostram: prout illos Deus sua Ecclesia dignos iudicavit, ita nos hanc re cognitionem nostrâ quantacunque est, nomine T. C. Ecclesiæ Christi offerimus. Dignissimum donum exhibet Deus Ecclesiæ suę, dignum Christiano principe, dignũ omnibus hominibus, dignum seculis: etsi nos imparem rebus, personis, expectationi q; operam exhibemus, sed pro demenso donationis Christi. Octavium Augustum narrat Tranquillus in evolvendis utriusque linguæ autoribus nihil æquè sectatum esse quàm præcepta & exempla publicè vel privatim salubria, eaque ad verbum excepta aut ad domesticos, aut ad exercituum provinciarum q; rectores, aut ad urbis magistratus plerunq; misisse, prout quique monitione indigerent: etiam libros totos & senatui recitasse, & populo notos per edictum sæpe fecisse, quo magis persuaderet rem non a se primo animadversam, sed antiquis pariter fuisse curæ. Egregium profectò studium, & conveniens humano principi, qui impotentem tyrannorum dominationem hac sua lenitate universę posteritati φαιδεγμάτιον. Verùm quanto dignius Christiano Principe exempla hęc in manibus, in oculis, in animo ferri, & dicta facta q; ad normam eorum exigi! Hæc sunt procul dubio, hæc illa sunt studia, quæ Christianam iuventutem alunt, senectutem confirmant, domi oblectant, foris conversantur, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur, & ubivis locorum secundis adversis q; rebus sanctorum animos ad cœlestes cogitationes evehunt faciunt q; ut iam unà cum Christo sedeant in ἐπουρανίοις. Accipe igitur, Illustrissime Princeps, alterum hoc tuorum erga nos beneficiorum, nostrique erga T. C. animi monimentum, & pignus officii: ut primùm Deo optimo Maximo de clariore ista veritatis explicatione (si quam Deus, ut speramus, operâ nostra contulerit) immortales gratiæ in Ecclesia habeantur, deinde etiam T. C. cuius monitis atque subsidiis opus istud cœptum & hucusque a nobis perductum est: postremò verò nobis piorum vota faveant, studium q; nostrum in hoc opere consummando sanctis precibus sublevent coram Deo Patre nostro & Domino Iesu Christo: cui Regi æterno, immortali, invisibili, soli sapienti Deo honor & gloria in sempiterna secula. Amen.

Dominus T. C. quàm diutissimè incolumem servet, tibi adsit, te suo Spiritu regat, & omni benedictionum genere in dies ornet cumulatissimè.

T. C.

Servi addictissimi,

Immanuel Tremellius.
Franciscus Iunius.

JEHOSCHUHHÆ.
Liber unus.

LIBER Iehoſchuhhæ res memorabiles, inde a morte Moſchis uſq; ad mortem Jehoſchuhhæ ſucceſſoris, a Deo pro Iſraëlitis geſtas continet: ut fidem ſuam in ſuis promiſſionibus confirmaret, & promiſſa impleret. Eſtq; hiſtoria annorum amplius ſeptendecim.

CAPUT. PRIMUM.

Jehoſchuahh divinitus jubetur ſuſcipere populi adminiſtrationem, cum divini favoris promiſſione: vocatione ſuſcepta omnibus mandat, ut ad Jardenem trajiciendum ſe parent, illis autem, quibus ea Jardenem poſſeſſio erat attributa, ut promiſſi memores, in expeditionem cum aliis proficiſcantur, qui omnes fidem dant Jehoſchuhhæ.

1 FUIT autem poſt mortem Moſchis ſervi Jehovæ: ut ediceret Jehova Jehoſchuhhæ filio Nunis miniſterio Moſchis, dicendo.

2 Moſche ſervus meus mortuus eſt: jam itaq; ſurge, tranſi Jardenem hunc tu & totus populus hic, in terram quam ego do ipſis filiis Iſraëlis.

3 Omnem locum quem calcaverit planta pedis veſtri [a] daturus ſum: quemadmodum allocutus ſum Moſchen.

4 'A deſerto illo & 'Libano iſto uſque ad flumen 'maximum, flumen Euphratis, totam terram 'Chittæorum uſque ad 'mare magnum, ad occaſum ſolis erit terminus veſter.

5 Non poterit conſiſtere quiſquam ante faciem tuam, ullis diebus vitæ tuæ: quemadmodũ fui cum Moſche, ero tecum, non deſeram te, neque derelinquam te.

6 Confimare & fortis eſto: tu enim poſſidendam trades populo huic terram illam quam juramento promiſeram majoribus eorum, me daturum eis.

7 Tantummodo confirmare & fortis eſto valde, ut [b] obſervanter facias prorſus ſecundum legem illam, quam 'præcepit tibi Moſche ſervus meus, ne recede ab 'eo dextrorſum aut ſiniſtrorſum: ut ſecunderis quocunque iveris.

8 Ne diſcedito 'liber iſte legis ex ore tuo, ſed meditare de eo interdiu & noctu, ut obſervanter facias omnino prout ſcriptum eſt in eo: tunc enim proſperabiris in viis tuis, & tunc ſecundaberis.

9 'Nónne præcepi tibi? confirmare & fortis eſto, ne expaveſcito neq; conſternator: quia tecum *eſt* Jehova Deus tuus quocunque iveris.

10 Præcepit itaque Jehoſchuahh moderatoribus populi, dicendo:

11 Tranſite per [c] caſtra, & præcipite populo, dicendo: parate vobis 'viaticum: nam intra tres dies vos trajecturi eſtis Jardenem hunc, ut ingrediamini ad poſſidendum terram, quam Jehova Deus veſter dat vobis hæreditariò poſſidendam.

12 Rëubenitiçæ autem & Gaditiçæ ac dimidiatæ tribui Menaſchiticæ: edixit Jehoſchuahh, dicendo:

13 Recordamini rei illius quam præcepit vobis Moſche, ſervus Jehovæ, dicendo: Jehova Deus veſter quietem largitur vobis, quòd dedit vobis terram hanc.

14 Fœminę veſtræ, parvuli veſtri, & pecora veſtra manebunt in hac terra, quam dedit vobis Moſche cis Jardenem: at vos tranſite [d] militari ordine ante fratres veſtros, quotquot *eſtis* valentes robore, & adjuvate eos.

15 Uſque dum quietem largitus ſit Jehova fratribus veſtris, ut vobis, & hæreditariò poſſideant etiam ipſi terram, quam Jehova Deus veſter dat eis: tunc revertemini in terram hæreditatis veſtræ quam dedit vobis Moſche ſervus Jehovæ cis Jardenem ad ortum ſolis, & hæreditariò poſſidebitis eam.

16 Qui 'reſponderunt Jehoſchuhhæ dicendo, quicquid præcepiſti nobis faciemus, & quocunque miſeris nos ibimus.

17 Omnino ſecundum ea quibus auſcultavimus Moſchi, ſic auſcultabimus tibi: 'tantummodo ſit Jehova Deus tuus tecum, quemadmodum fuit cum Moſche.

18 Quiſquis occaſionem dederit 'mutandi præſtitutum tuum, & non auſcultaverit verbis tuis in omnibus quę præceperis ei, morte plectetur: tantummodo confirmare & fortis eſto.

[a] Heb. *dedi*, *præteritum pro futuro.* *Deut.* 1. 28. *Deut.* 11. 24.

[b] Heb. *ad obſervandum faciendo: hypallage, ſic ver.* 8.

[c] Heb. *mediis*

[d] Heb. *ut ſint*

ANNOTATIO.

4 A deſerto] *deſertum Sinis intelligit, quo terminabitur ad meridiem promiſſa terra.* Libano] *Aquilonali termino.* Maximum] *termino ab oriente, Gen.* 15. 18. Chittæorum] *tractum orientalem incolentium.* Mare magnum] *terminum ab occidente.* 7 Quam præcepit] *Num.* 27. *ver. ultimo. Deu.* 31. 7. *& ſequentibus.* Ab eo] *ſub. quod præcepit Moſche.* 8 Liber iſte] *de quo Deut.* 31. 9. 9 Nonne] *confirmat eum a vocatione divina.* 11 Viaticum] *ſi quid vobis præter cibum ad iter eſt neceſſarium, illud jam parate. Man enim nondum ceſſarat.* 16 Reſponderunt] *omnes tribus ad ſuperiora mandata.* 17 Tantummodo] *id eſt, videto, ut tibi Deus adſit, ſicut Moſchi: & tu ab eo non recedas, ſicut Moſche non receſſit ab eo. Reſtipulatio.* 18 Mutandi præſtitutum] *id eſt, deſectionis a te.*

CAPUT II.

Jehoſchuahh præmittit exploratores, qui divertunt Jerichunte apud Rachabam, & ab ea abditi, a periculo liberati, ac de regionis ſtatu informati, jurejurando promiſſa ei & toti cognationi ejus vita, ad Jehoſchuhham revertuntur, quem de omnibus certiorem faciunt.

1 Miserat autem *priùs* Jehoſchuahh filius Nunis [a] Schittimis duos viros exploratores [b] clam dicendo, ite, inſpicite terram iſtam, adeoque Jerichuntem: qui abeuntes venerant in domum cujuſdam meretricis cauponæ, cujus nomen erat Rachab, ut cubarent ibi.

[a] Heb. *ſilenter, id eſt, non communicato cum populo conſilio: ut ſæpius fuerat. Num. 13.*

2 Sed cùm renunciatum fuiſſet Regi Jerichuntis, dicundo: ecce quidem veniunt huc per noctem e filiis Iſraëlis ad perveſtigandum hanc terram:

3 Miſit Rex Jerichuntis ad Rachabam qui ei dicerent: produc viros illos venientes ad te, qui ingreſſi ſunt domum tuam, nam ad perveſtigandum totam hanc terram venerunt.

4 (Aſſumens autem mulier illa duos viros illos, abſconderat utrumq; :) quæ reſpondit ita, venerant ad me quidem viri, nec ſciebam unde eſſent.

5 Sed cùm clandenda eſſet porta, in ipſis tenebris, viri illi exierunt: non novi quò abierint viri illi: perſequimini eos celeriter, nam aſſequimini eos.

6 (Illa autem juſſerat ipſos conſcendere tectum ſuum: & abſconderat eos in [b] ſtipulis lini, quæ erant ei diſpoſitæ ſuper tectum.)

[b] Heb. *in lini ſtipula: hypallage.*

7 Quam ob rem [c] virorum illorum *alii* perſecuti fuerant eos viâ ad Jardenem per vada ſingula, *alii* autem [d] portam clauſerant poſtea cùm egreſſieſſent, qui perſequebantur iſtos.

8 [e] Illi autem nondum cubaverant cùm ipſa aſcendit ad eos ſuper tectum.

9 Dixitq; ad viros iſtos, novi Jehovam dediſſe vobis terram hanc: cùm quia irruit terror veſtri ſuper nos: tùm quia diffluxerunt omnes habitatores iſtius terræ [f] metu veſtri.

[c] Heb. *a facie: ſic deinceps.*

10 Audivimus enim quo modo arefecit Jehova aquas maris algoſi, propter vos, cùm exiretis ex Ægypto: & quæ feciſtis duobus regibus Emoræorum, qui *erant* trans Jardenem, Sichoni & Hhogo, quos internecioni devoviſtis.

11 Quod audientibus nobis liquefactum eſt cor [g] noſtrum, neque [h] conſtat animo quiſquam amplius metu veſtri: nam Jehova Deus veſter, eſt Deus in cœlis ſuprà, & in terra infra.

[d] Heb. *neque conſtat amplius ſpiritus in quoquam a facie veſtra.* [g] Heb. *veritatis.*

12 Nunc itaq; jurate mihi, quæſo, per Jehovam, quia exercui benignitatem erga vos ſic exercituros vos quoque erga familiam paternã meam benignitatẽ, & date mihi ſignũ [i] certum.

13 Ut vivos conſervetis patrem meum, & matrem meam, & fratres meos, & ſorores meas, & quicquid illorum eſt: eripiatiſq; animas noſtras a morte.

14 Reſponderuntque ei viri iſti, [k] animam noſtram loco veſtri ad moriendum *damus*, ſi non enunciaveritis ſermonem noſtrum hunc: utique erit cùm dederit nobis Jehova terram hanc, ut exerceamus erga te benignitatem & fidem.

15 (Tunc illa demiſit eos funè per feneſtram: nam [l] paries domus ejus erat in mœnibus, ita ut in ipſis mœnibus habitaret illa:

[l] Heb. *nam domus ejus erat in pariete mœnium: hypallage.*

16 Dicens ipſis, ad iſtum montem ite, ne occurrant vobis qui perſequuntur: & latitate illic tribus diebus, donec revertantur perſequentes, deinde ibitis viâ veſtrâ.)

17 Dixerunt inquam viri iſti, [m] inſontes erimus ab adjuratione tua hac, qua adjuraſti nos.

18 Ecce nobis intrantibus in hanc terram: hunc funiculum fili dibaphi ligato in hac feneſtra, per quam nos demiſiſti, & patrem tuum cum matre tua ac fratribus tuis, deniq; totam familiam patris tui jubeto convenire ad te in hanc domum.

19 Erit enim ut cujuſque, qui egreſſus fuerit e foribus domus tuæ, [n] cædis cauſam caput ejus recidat, & nos ſimus inſontes: cujuſque verò qui erit tecum in hac domo, cædis cauſa recidat in caput noſtrũ, ſi manus fuerit in eum *injecta*.

[n] Heb. *ſanguis ejus in capite ejus ſic paulo infra.*

20 Sed ſi enunciaveris ſermonem noſtrum hunc: tunc erimus inſontes ab adjuratione tua, qua adjuraſti nos.

21 Qua dicente, ſecundum verba veſtra ſic eſto, & dimittente eos abiverunt: [o] poſteà alligavit *illa* funiculum dibaphum ei feneſtrę:

22 Abeuntes ergo venerunt in montem illũ, ac manſerũt ibi tribus diebus, donec rediiſſent, qui perſequebantur *eos*: quæſierant enim eos qui perſequebantur totâ illâ viâ, ſed non invenerant.

23 Deinde revertentes duo viri iſti, cùm deſcendiſſent e monte, trajecerunt *Jardenem* & pervenerunt ad Jehoſchuhham filium Nunis: & enarrarunt ei quæcunque obvenerant ſibi.

24 Dixeruntq; ad Jehoſchuham, *eamus*, nam tradit Jehova in manũ noſtram totam terram iſtam: atque etiam diffluunt omnes habitatores iſtius terræ metu noſtri.

ANNOTATIO.

1 Miſerat autem] *Hyperbaton eſt perpetuum toto hoc cap. cujuſmodi annotavimus, Gen. 11. 1. quæ enim hoc capite narrantur geſta ſunt a Jehoſchuhha, antequam edictum de parando viatico promulgaret: Atque voluntate divina geſta fuiſſe eventus oſtendit. Voluit enim Deus per Rachabæ relationem Iſraëlitis, ad eos confirmandos, innoteſcere populi præſentem conſtitutionem, ut Judic. 7. per ſomnii narrationem Gidhonu animus confirmatus dicitur: & Jonathanis per evocationem ludicrum. 1. Schemu. 14.* Schittimis] *de quo Num. 25. & 33. 49.* 7 Virorum illorum] *civium Jerichuntis.* Portam] *urbis videlicet, ne ſi in urbe eſſent exploratores, elaberentur.* 8 Illi] *cives, qui nondum a murmure planè ceſſarant.* 11 Noſtrum] *id eſt, populi noſtri.* 14 Animam noſtram] *vid. in Deut. 7. 2.* 17 Inſontes erimus] *id eſt, eſſe volumus hu duabus conditionibus quæ ſequuntur, ne quis ſit extra domum, & ne quid reveles.* 21 Poſteà] *cùm commodum & neceſſarium viſum eſt.*

CAPUT III.

Jehoſchuahh a reditu exploratorum ad Jardenem, cum populo trajecturus, accedit, quo pridie ad ſanctificationem comparato, ſacerdotes cum arca præmittit: ad quorum ingreſſum Jarden divifus, tranſiturus cedit: quo ſigno Iſraëlitæ confirmati, omnes ad unum trajiciunt.

1 Itaque cùm ſurrexiſſet Jehoſchuahh manè, profecti Schittimis pervenerunt uſq; ad Jardenem, ipſe & omnes filii Jeſraëlis, pernoctaruntq; ibi, nondũ trajecerunt.

2 Fuitq; [a] tertio pòſt die: ut tranſirent moderatores per [b] caſtra.

[a] Heb. *a fine trium dierũ.* [b] Heb. *mediũ caſtrorum.*

3 Et præciperent populo dicendo, cùm videbitis arcam fœderis Jehovæ Dei veſtri, & ſacerdos

Ad 4

cerdotes Levitícos portantes eam: vos quoque proficiſcimini e loco veſtro & [c] ſequemini eam.
4 (Veruntamen loginquum *ſpatium* eſto inter vos & inter eam, quaſi bis mille cubitorum [a] notæ menſuræ: ne *proprius* accedite ad eam) ut cognoſcatis viam per quam ituri eſtis, non enim tranſiviſtis per eam viam [d] antea.
5 Edixerat enim Jehoſchuahh populo, ſanctificate vos: nam cras facturus eſt Jehova in medio veſtri mirabilia.
6 Deinde edixit Jehoſchuahh ſacerdotibus dicendo, portantes arcam fœderis, tranſite ante populum: qui portantes arcam fœderis, iverunt ante populum.
7 Dixerat enim Jehova ad Jehoſchuhham, iſto die incipiam magnificare te ante oculos totius Iſraëlis: ut cognoſcant, quemadmodũ fui cum Moſche, me futurum tecum.
8 Tu autem præcipito ſacerdotibus portantibus arcam fœderis, dicendo: cùm veneritis uſque ad [a] extremitatem aquarum Jardenis, in ipſo Jardene conſiſtite.
9 Edixit itaq; Jehoſchuahh filiis Iſraëlis: accedite huc, & audite verba Jehovæ Dei veſtri.
10 Deinde dixit Jehoſchuahh, [a] hac *re* cognoſcetis Deum fortem, vivum eſſe in medio veſtri & omniuo expulſurum a facie veſtra Cenahhanæum, & Chittæum, & Chivvæum, & Perizzæum, & Girgaſcheum, & Emoræum, & Jebuſæum.
11 (Ecce arca fœderis *arca* domini totius terræ, tranſit ante vos per Jardenem.
12 Nunc itaq; ſumite vobis duodecim viros e tribubus Iſraëlis [e] virum unum in quamque tribum)
13 Erit enim, cùm primum quieſcent plantæ pedum ſacerdotum portantium arcam Jehovæ, domini totius terræ in aquis Jardenis, ut aquæ Jardenis diſcindantur, aquę, inquam, deſcendentes, ab *iis quæ ſunt* ſupernè: [a] quæ conſiſtent acervo uno.
14 Fuitq; cùm proficiſceretur populus e tentoriis ſuis, ad trajiciendum Jardenem: & ſacerdotes portantes arcam fœderis ante [a] populum:
15 Dum pervenerunt portantes arcam uſque ad Jardenem, & pedes ſacerdotum portantium arcam cœperunt intingi in extremitate aquarum ejus: [a] (eſt autem Jarden plenus, ſuperans omnes ripas ſuas omnibus diebus meſſis.)
16 Ut conſiſtentes aquæ, quę deſcendebant ſupernè, conſurgerent in acervum unum, procul valdè ab Adamo civitate quæ eſt a latere [a] Tzartanis, quæ autem deſcendebant ad mare campeſtrium, [a] mare ſalſum, [b] prorſus [a] excinderentur: populus autem tranſirent e regione Jerichuntis.
17 Stabant autem ſacerdotes portantes arcam fœderis Jehovæ in ipſo ſicco in [g] alveo Jardenis firmi: dum omnes Iſraëlitæ tranſirent per ſiccum, uſque dum abſolviſſent tota gens illa trajicere Jardenem.

[c] Heb. *ite poſt eam.*
[d] Heb. *ab heri, nudius tertius:* ſynecdoche uſitata.
[a] Heb. *extremitatem.*
[a] Heb. *hoc.*
[e] Heb. *virum.*
[a] Heb. *quæ ſtabunt.*
[a] Heb. *populum.*
[a] Heb. *Tzartanis.*
[a] Heb. *mare deſertum.*
[b] Heb. *prorſus.*
[a] Heb. *excindentur.*
[g] Heb. *aridum.*

ANNOTATIO.

1 Manè] *noni diei menſis primi: trajicerunt enim die decimo ejuſdem menſis, ut appareat infrà 4.19.* 2 Tertio pòſt die] *a mandato, de parendo viatico ſuprà 1.11.* 4 Notæ menſuræ] *q. communis, quæ duplicata mille cubitos efficiat, ut Num. 35.5.* 8 Ad extremitatem] *id eſt, in alveum citeriorem ripæ.* 10 Hac re] *quam exprimit ver. 13.* 13 Quæ conſiſtent] *videlicet aquæ ſuperiores ut ex ver. 16. apparet.* 15 Eſt autem Jarden] *non tantùm id tunc contigit ut plerique arbitrantur, ſed quottannis ſit ex fluminis natura: ut apparet ex 1. Chronic. 12. 16. & Eccleſiaſtici. 24. 36.* 16 Tzartanis] *ager in tribu Ephraimi de quo 1. Reg. 4. 12. & 7. 46. Idem etiam dicitur Tzereda Judic 7. 22. & Tzereda mutata litera 1. Reg. 11 26.* Mare ſalſum] *Gene. 14. 3.* Excinderentur] *id eſt, effluerent, & in lacu Aſphaltite deperirent.*

CAPUT IIII.

Tranſmiſſo univerſo populo, ſacerdotes cum arca, juſſu Dei, Jardenem trajiciunt, qui illicò revertitur in priorem ſtatum. Cujus beneficii monumenta utrinq; populo Dei eriguntur.

1 Fuit autem cum abſolviſſent tota gens hæc trajicere Jardenem ([a] qui edixerat Jehova Jehoſchuhhæ dicendo:
2 Sumite vobis e populo duodecim viros: [a] virum unum ex unaquaque tribu.
3 Et præcipite eis dicendo: tollite vobis hinc ex medio Jardene, ex [b] ipſo loco ubi ſtant ſacerdotum pedes firmi, duodecim lapides: & tranſportantes eos vobiſcum, collocate eos in [c] ſtatione in qua pernoctaturi eſtis hac nocte.)
4 Ut vocaret Jehoſchuahh duodecim illos viros, quos ſtiterat e filiis Iſraëlis: virum unum e quaque tribu.
5 Quibus edixit Jehoſchuahh, tranſite in conſpectu arcæ Jehovæ Dei veſtri in medio Jardene: & tollentes vobis quiſque lapidem unum *impoſito* humero ſuo: pro numero tribuum filiorum Iſraëlis.
6 Ut ſit hoc ſignum in medio veſtri: ut cùm interrogabunt filii veſtri [d] poſthac, dicendo, quid lapides iſti vobis *deſignant*?
7 Dicatis eis, diſciſſas fuiſſe aquas Jardenis a præſentia arcæ fœderis Jehovæ, cùm tranſiret per Jardenem diſciſſas manſiſſe aquas Jardenis: ideoq; ſunt lapides iſti monimento filiis Iſraëlis uſque in ſeculum.
8 Itaque facientes ſic filii Iſraëlis, quemadmodum præceperat Jehoſchuahh, ſuſtulerunt duodecim lapides e medio Jardene, quemadmodum edixerat Jehova Jehoſchuhhæ, pro numero tribuum filiorum Iſraëlis: quos tranſportarunt ſecum ad illam ſtationem, & collocarunt eos tibi.
9 [a] Præterea duodecim lapides erexit Jehoſchuahh in medio Jardene, *eorum* loco ubi ſtabant pedes ſacerdotum portantium arcam fœderis: fuerunt q; ibi [a] uſque in diem hunc.
10 Interea ſacerdotes portantes arcam ſtabant in medio Jardene, donec abſolutum eſſet id totũ quod præceperat Jehova Jehoſchuhhæ ut ederet populo, ſecundum omnia [a] quæ præceperat Moſche Jehoſchuhhæ: dum populus feſtinantes trajicerent.
11 Fuitq; cùm abſolviſſet totus populus trajicere: Ut trajiceret arca Jehovæ, & ſacerdotes in conſpectu populi:
12 (Trajicerant autem Rẽubenitæ & Gaditæ, & dimidiata tribus Menaſchis [e] militari ordi-

[a] Heb. *virum unum virum unum ex tribu, ſic ver. 4.*
[b] Heb. *ex ſtatione pedum ſacerdotum.*
[c] Heb. *in diverſorio: ſic ver. 8.*
[d] Heb. *cras ſynecdoche uſitata, ut infrà ver. 21.*
[a] Heb. *uſque in hodiernum.*
[a] Heb. *ſicut.*
[e] Heb. *inſtructi.*

ne

ne ante filios Iſraëlis: quemadmodũ edixerat eis Moſche.
13 Quaſi quadragies mille expediti ad militiã trajecerant ante Jehovam in bellum, in campeſtria Jerichuntis.
14 Die iſto magnificavit Jehova Jehoſchuhhã ante oculos omnium Iſraëlitarum, ut revererentur eum, quemadmodum erant reveriti Moſchen omnibus diebus vitæ ejus.)
15 Edixerat nãq; Jehova Jehoſchuhhę, dicẽdo:
16 Præcipe ſacerdotibus portantibus arcam teſtimonii: ut aſcendant e Jardene.
17 Ideo præceperat Jehoſchuah ſacerdotibus dicendo: aſcendite e Jardene.
18 Fuit autem cum aſcenderent ſacerdotes portantes arcam fœderis Jehovæ e medio Jardene in ſiccũ, *tantùm* avellebantur plantæ pedũ ſacerdotũ: ut reverſæ aquæ Jardenis in locũ ſuũ, irent [f] ut antea, ſuprà omnes ripas ejus.
19 Populus itaq; aſcenderunt e Jardene duodecimo die menſis primi: & caſtra poſuerunt [g] Gilgale, in extremitate, ad orientẽ Jerichũtis.
20 Illos autem duodecim lapides quos acceperant e Jardene, erexit Jehoſchuahh Gilgale.
21 Edixitq; filiis Iſraëlis dicendo: cum interrogabunt poſthac filii veſtri patres ſuos dicendo, quid ſibi volunt lapides iſti?
22 Tunc inſtruite filios veſtros dicendo: per aridam trajecit Iſraël Jardenem iſtum.
23 Nam arefecit Jehova Deus veſter aquas Jardenis propter vos, donec trãſiſſetis: quemadmodum fecerat Jehova Deus veſter mari algoſo, quod arefecit propter nos donec tranſiſſemus.
24 Ut cognoſcant omnes populi terræ manũ Jehovæ g robuſtam eſſe: ut timeatis Jehovam Deum veſtrum omnibus diebus.
25 [h] Sic fuit cùm audirent omnes reges Emoræorum, quierant in latere Jardenis verſus occidentem, & omnes reges Cenahhanæorum, qui accolebant mare, arefeciſſe Jehovam aquas Jardenis propter filios Iſraëlis: donec trajeciſſent: ut liquefieret cor illorum, nec ceſſet amplius in iis animus metu filiorum Iſraëlis.

f Heb. *berimudiusſtertius: ſynecdoche uſitata.*
g Heb. *quòd robuſta eſt.*

ANNOTATIO.

1 Quia edixerat] *hyperbaton eſt, ut infrà 12. ver. quod huic Libro admodum eſt familiare.* 9 Præterea] *ut monimento eſſent cu Jardene habitantibus.* Uſq; in diem hunc] *id eſt, immutabili & perpetuo ſtatuto.* 10 Quę præceperat Moſche] *quorũ ſumma continetur, Num. 27. 21.* 13 Ante Jehovã] *id eſt, ante arcam Jehovæ, ut oſtenditur infrà 6. 12.* 19 Gilgale] *per anticipationem locum ita vocat, qui poſtea ita vocatus fuit infrà 5. 8.* 25 Sic fuit] *quia hic verſus a præcedentibus pendet, & ad ſequentia non pertinet, ſuperioribus conjunximus.*

CAPUT V.

Jehoſchuahh interruptum circumciſionis uſum, Dei mandato, inſtaurat Gilgale, ubi præſtituto tempore Paſcha celebratur, & Man ceſſat.

1 TEMPORE illo edixit Jehova Jehoſchuhhæ, para tibi gladios acutos: & [a] ſecũdò repetens circũcide filios Iſraëlis.
2 Paravit itaque Jehoſchuahh ſibi gladios acutos: quibus circumcidit filios Iſraëlis ad collẽ [b] præputiorum.
3 Hæc autem eſt ratio cur circumcidit Jehoſchuahh: [c] *quia* totus populus ille qui exierant ex Ægypto, mares omnes viri [d] ad bellũ apti *qui* mortui erant in deſerto, in ipſo itinere, poſtquã exiviſſent ex Ægypto:
4 Quia *inquam* circumciſi fuerant totus populus qui exierant: at totum populum, qui nati fuerant in deſerto, in ipſo itinere, poſtquam exiviſſent ex Ægypto, [e] non circumciderant.
5 (Quadraginta enim annis iverant filii Iſraëlis per deſertum, donec conſumeretur tota gens illa, viri apti ad bellum egreſſi ex Ægypto, qui non auſcultaverant voci Jehovæ: eò quòd juraſſet Jehova eis ſe non permiſſurum eis vt viderent terram, quam juramento promiſerat Jehova majoribus eorum [f] ſe daturum nobis, terram affluentem lacte & melle.)
6 Et *quia* horũ filios ſtatuerat loco eorũ, ipſos circumcidit Jehoſchuahh: quia præputiati erãt, non enim circumciderant eos in ipſo itinere.
7 Fuitq; cùm [g] omnino tota hęc gens circunciſa eſſet, ut conſiderent loco ſuo in caſtris donec [h] ſanitatem recepiſſent.
8 Tum dixit Jehova ad Jehoſchuhham, hodie devolvi [i] opprobriũ Ægypti a vobis: vocavitq; nomen loci illius [k] Gilgalem uſq; in diem hunc.
9 Cùmq; filii Iſraëlis caſtra haberẽt Gilgale: celebrarunt Paſcha quartodeçimo die illius menſis veſpere, in campeſtribus Jerichuntis.
10 Comẽderuntque ex annona ipſius terræ poſtridie Paſchatis, azymos panes, & toſtum igne: eo ipſo die.
11 Quam ob rem ceſſavit Man poſtridiè, cùm comederent de annona illius terræ: neque fuit deinceps filiis Iſraëlis Man: ſed comederunt de proventu terræ Cenahhani anno illo.

a Heb. *& redi, circumcide filios Iſraëlis ſecundo.*
b Heb. *viri belli: ſic infrà. ver. 5.*
c Heb. *cùm abſolviſſent tota illa gens circuncidi.*
d Heb. *reviviſcerent ut Num. 20. 8.*
e *id eſt, devolutio, propter devolutum ibi ab Iſraëlitis probrum.*

ANNOTATIO.

1 Secundò repetens] *id eſt, rem ſemel ab Abrahamo obſervatam: ac deinde in deſerto a reditu exploratorum neglectam, rurſus in uſum revocans.* 2 Collem præputiorum] *nomen accepit ex præſenti facto, quòd præputia circumciſorum ſint ibi relicta.* 3 Quia totus] *hic hyperbaton eſt valdè obſcurum. quod ut illuſtraremus, præſumſimus particulam rationalem, quæ eſt in principio verſus ſequentis.* 4 Non circũciderant] *patres, quaſi fœdus Dei a ſe & poſteris ſuis abjicientes.* 8 Opprobrium Ægypti] *id eſt, ex Ægypto hauſtum, Ægyptiis non Iſraëlitis dignum. nam etſi non datum eſt illis quod cupiebant ut redirent in Ægyptum, Num. 14. 4. animo nihilominus Ægyptũ ſpirabãt, quod vel ex circumciſionis neglectu declarabãt.*

CAPUT VI.

Jehoſchuahh divinitus viſione præmonetur de felici ſucceſſu contra hoſtes, Dei duce, inſtruiturq; de ratione expugnandæ Jerichuntis: & jubetur civitatem internecione devovere.

1 FUIT autem cùm eſſet Jehoſchuahh ad Jerichuntē, & attollens oculos ſuos videret quòd, ecce a vir quidam ſtaret ex adverſo ejus cum gladio ſuo ſtricto in manu ſua: ut iret Jehoſchuahh ad eum, ac diceret ei, utrum noſter es an hoſtium noſtrorum?

2 Qui dixit, Non, ſed ego ſum a princeps militiæ Jehovæ, modò veni. a quamobrem procidens Jehoſchuahh ſuper faciem ſuam in terram incurvavit ſe, dixitque ei: quid dominus meus edicit ſervo ſuo?

3 Tum edixit princeps militiæ Jehovæ Jehoſchuhhæ, a extrahe calceamentum tuum a pedibus tuis, nam locus in quo ſtas ſanctus eſt: fecitque ſic Jehoſchuahh.

4 (a Cives autē Jerichuntis occluſerant *eā*, & occluſam continebant metu filiorum Jiſraël: non erat qui exiret, nec erat qui intraret,)

5 Dixit deinde a Jehova ad Jehoſchuhhā, vide trado in manum tuam Jerichuntem & regem ejus, valentes robore.

6 Circuite itaque civitatem ipſam, omnes viri b apti ad bellum, circundando civitatem c ſemel: ſic facite ſex diebus.

7 Et ſeptem ſacerdotes portanto ſeptē buccinas arietinas ante arcam: die verò ſeptimo circuitote civitatem, d ſepties: ſacerdotes verò clangunto buccinis illis.

8 Eſtoq; cùm tractim ſonabitur cornu arietino, cùm primùm audietis vocem buccinæ, ut vociferentur totus populus vociferatione magna: ſic concidet murus civitatis in loco ſuo, ut aſcendant populus quiſque ex adverſo ſui.

9 Vocavit itaq; Jehoſchuahh filius Nunis ſacerdotes, & edixit eis, portate arcam fœderis: ac ſeptem ſacerdotes portanto ſeptem buccinas arietinas ante arcam Jehovę.

10 Populo autem edixerunt, tranſite & circuite civitatem iſtam: & expeditus quiſque tranſito ante arcam Jehovæ.

11 Fuit ergo, cùm hoc ediviſſet Jehoſchuahh populo, ut ſeptem ſacerdotes portantes ſeptem buccinas arietinas ante Jehovam, tranſirent & clāgerent buccinis illis: arca verò fœderis Jehovę e ſequeretur eos:

12 (Expeditus autem quiſque iret ante ſacerdotes illos clangentes buccinis) denique f extrema acies ſequeretur arcam, pergentibus *ſacerdotibus* & clangentibus buccinis illis.

13 Nam populo præceperat Jehoſchuahh dicendo, ne vociferemini, neque facite ut audiatur vox veſtra, nec prodeat ex ore veſtro ullum verbum: uſq; in diem, quo edicam vobis vociferamini, tunc vociferabimini.

14 Sic, cùm circūduxiſſet arcam Jehovæ, circa civitatem ipſam circumeundo ſemel, reverſi in caſtra, pernoctarunt in caſtris.

15 Deinde cùm ſurrexiſſet Jehoſchuahh manè: rurſus portaverunt ſacerdotes arcam Jehovæ.

16 Et ſeptem alii ſacerdotes portantes ſeptem buccinas arietinas ante arcam Jehovę, ire pergebant & clangebant buccinis illis: (expeditus autem quiſque ibat ante eos) & extrema acies ſequebatur arcam Jehovæ, pergentibus *ſacerdotibus* & clangentibus buccinis illis.

17 Sic circuierunt civitatem die ſecundo ſemel, ac reverſi ſūt in caſtra: ita fecerūt ſex diebus.

18 Fuit autem die ſeptimo, ut ſurgerent cùm aurora aſcenderet, & circuirent civitatem hac eadem ratione ſepties: tantùm die illo circuiverunt civitatem illam ſepties.

19 Fuit verò vice ſeptima, buccinaturis ſacerdotibus: ut ediſceret Jehoſchuahh populo, vociferamini, nam dedit Jehova vobis iſtam civitatem.

20 Eſto autem civitas iſta a anathema, ipſa & quicquid eſt in ea Jehovæ: tantùm Rachab meretrix caupona vivat ipſa, & quicquid eſt cum ea domi ejus, quia fideliter abſcondit legatos illos quos a miſeramus.

21 Veruntamen vos, ſervate *vos* ab anathemate, ne a efficiatis *vos* anathema, accipientes de iſto anathemate: & ſubjicientes caſtra Jiſraëlis anathemati perturbetis ea.

22 Sed totum argentum & aurum, & inſtrumenta ærea aut ferrea res ſancta ſunto Jehovæ in a theſaurum Jehovæ venito.

23 Vociferatus itaque eſt populus cùm illi clangerent buccinis: fuitque cum populus audiret ſonū buccinæ, & vociferaretur populus voce magna, ut corrueret murus loco ſuo, ita ut aſcenderet populus in civitatem, quiſq; ex adverſo ſui: ſic ceperunt civitatem illam.

24 Devoverunt quę interneciōi quicquid erat in ea civitate g tam fœminas, quàm viros, tàm pueros quàm ſenes: & boves & pecudes aſinos ſque acie gladii.

25 Duobus autem viris illis, qui exploraverant illam terram, edixit Jehoſchuahh, ite in domum mulieris illius meretricis cauponæ, & educite inde ipſam mulierem & quicquid ejus *eſt*, quemadmodum juramento promiſiſtis ei.

26 Cùm itaque ingreſſi pueri illi exploratores eduxiſſent Rachabam, & patrem ejus, ac matrem ejus atque fratres ejus, & quicquid *erat* ei, etiam omnes familias ejus eduxiſſent, collocarunt eos a extra caſtra Jiſraëlis.

27 Ipſam autem civitatem combuſſerunt igne, & quicquid erat in ea: tantummodo argentum & aurum, inſtrumenta que ærea & ferrea, poſuerunt *in* theſauro domus Jehovæ.

28 Sed Rachabam meretricem cauponam, & familiam paternam ejus, cum omnibus quæ erant ei, vivam conſervavit Jehoſchuahh, quæ a habitavit inter Jiſraëlitas a uſque in diem hūc: eò quòd aſcondiſſet legatos illos, quos miſerat Jehoſchuahh ad explorandum Jerichuntem.

29 Præterea adjuratione execratus eſt Jehoſchuahh tempore illo, dicendo: maledictus eſtò vir ille a coram Jehova, qui a ſurget ut ædificet civitatem hanc Jerichuntem, b pretio primogeniti ſui fundet eam: & pretio minimi ſui ſtatuat fores ejus.

30 Erat aatem Jehova cum Jehoſchuhha, adeò ut eſſet fama ejus in tota illa terra.

a Heb. *Jericho autem claudens, & clauſa erat: metonymia.*

b Heb. *viri belli.*

c Heb. *vice una.*

d Heb. *ſeptem vicibus. ſic ſæpius.*

e Heb. *poſt eos: ſic frequenter.*

f Heb. *colligens. ut Num. 10.25. vide annotata ibi. ſic infrà 16. ver.*

g Heb. *uſque ad virum & mulierem, puerum & ſenem, bovem & ovem &c.*

h Heb. *in primogenito & per primogenitum.*

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *hunc verſum cum duobus ſequentibus imperitè a proximè ſequenti hiſtoria divulſum, ei conjunximus, hinc caput ſextum incipientes.* Vir] *Jehova forma viri.* 2 Non] *id eſt, neque ex Iſraëlitis, neque ex hoſtibus.* Princeps militiæ] *id eſt, tam angelorum quàm populi Dei. (Chriſtus autem eſt, ad quem ſolùm hic principatus pertinet.* Quam ob rem procidens] *hunc honorem exhibet ei, quia non angelum, ſed Jehovam eſſe intelligit. Angeli enim eum ſibi deferri nolunt, Apoc. 19.10. & 22.8.* 3 Extrahe] *ſic Deus præ-*

præcepit Moschi Exodi 3.5. vide annotata ibi. 5 Jehova] *quem 1. ver. virum, & 2. ver. principem militiæ Jehovæ vocarat.* 20 Anathema] *id est, exitio devota.* Miseramus] *ego cum primoribus clam populo, sup. 2.1.* 21 Efficiatis vos anathema] *id est, eidem exitio vos obnoxios reddatis: sic Deut. 7.26.* 22 Thesaurum] *id est, in tentorium conventus, ubi etiam manubiæ Midianitarum Jehovæ asservabantur Num. 31. in fine.* 26 Extra castra] *tantisper dum instaurentur & recuperentur in populum Dei, ut Num. 31.19. vide ver. 28.* 28 Usque in diem hunc] *id est, in perpetuum, ut suprà 4.9. Augustinus lib. 6. locutionis de Josua.* Habitavit] *& Schalmoni filio Nachschonnis in tribu Jehudæ nupsit: Matthæi 1.5.* 29 Coram Jehova] *id est, ex decreto Jehovæ.* Surget] *id est, operam dabit ut ædificet.* Prætio primogeniti] *hujus exercrationis effectum vide 1. Reg. 16.34.*

CAPUT VII.

Jisraëlitæ propter scelus Hhacanis, ope Dei destituti cæduntur: cujus causa Jehoschuhhæ Deum consulenti explicatur. quapropter inquisitione deprehenso sceleris autore, & supplicio affecto populus Deo reconciliatur.

1 SED prævaricati sunt Jisraëlitæ prævaricatione in anathemate: accepit enim [a] Hhacan filius Carmi, filii [b] Zabdi, filii Zerachi e tribu Jehudæ de illo anathemate, quapropter accensa est ira Jehovæ in filios Jisraëlis.

2 Cùm enim mittens Jehoschuahh quosdam Jerichunte Hhajum, quod erat propè Beth-Avenem eb oriente Beth-Elis, edixisset eis dicendo, ascendite & explorate terram istam: ascenderuntque homines illi explorassent Hhajum:

3 Ac reversi ad Jehoschuhham dixissent ad eum, ne ascendat totus hic populus, quasi bis mille viri, aut quasi ter mille viri ascendant ut percutiant Hhajum: ne fatiges ducendo illuc totum populum hunc, cum pauci sint isti:

4 Ideoq; ascendissent de populo illuc quasi ter mille viri: fugerunt a facie virorum Hhaji.

5 Ceciderunt q; ex eis viri Hhaji ad triginta sex viros, persequentes inquam, eos *a loco qui* erat ante portam usque ad [d] Schebarimos, ceciderunt eos in illius declivi: quam ob rem liquefactum est cor populi adeò ut [e] *velut* in aquam abiret.

6 Jehosthuahh autem lacerans vestimenta sua, procidit super faciem suam in terram, ante arcam Jehovæ, usqua ad vesperam, ipse & seniores Jisraëlis: [f] imposuerunt que pulverem quisque capiti suo.

7 Dicebat q; Jehoschuahh, Aha domine Jehova, quare [g] unquam traduxisti populum hunc trans Jardenem? ut dedas nos in manum Emoræi ad perdendum nos? at utinam voluissemus [h] morari trans Jardenem.

8 [i] Intende ad me domine: quod dicam postquam obvertit Jisrael cervicē ante hostes suos?

9 Nam audientes Cenahhanæi & omnes habitatores istius terræ, circumvenient nos, & excindent nomen nostrum ex hac terra. Et quid facies nomini tuo maximo?

10 Dixit autē Jehova ad Jehoschuhham [k] surge, quorsum hoc? [l] tu manere dejectum in faciem tuam?

11 Peccavit Jisrael, atq; etiam transgressi sunt [m] fœdus meum quod præceperam eis: nam etiam acceperunt [n] de anathemate, ac [o] etiam furati sunt, etiamq; [p] mentiti sunt, deniq; reposuerunt etiam illud inter [q] instrumenta sua.

12 Ideo non poterunt consistere filii Jisraëlis ante hostes suos, servicem vertent ante hostes suos, quia sunt [r] rei anathematis: non pergam esse vobiscum, nisi perdatis [s] hoc anathema e medio vestri.

13 Surge, sanctifica populum hunc, dicens, sanctificare; vos in crastinum: sic enim ait Jehova Deus Jisraëlis, anathema est in medio tui Jisrael, non poteris consistere ante hostes tuos, donec amoveritis anathema istud e medio vestri.

14 Appropinquate ergo manè per tribus vestras: estoque ut tribus illa quam prehenderit Jehova, appropinquet per familias suas, & familia illa quam prehenderit Jehova, appropinquet per domos suas, & domus, quam prehenderit Jehova, appropinquet per viros suos.

15 Tum esto, ut deprehensus cum hoc anathemate [t] comburator igni, ipse & quicquid *est* ei: quia transgressus est fœdus Jehovæ, & quia cōmisit flagitium in Jisraële.

16 Cùm itaque surgens Jehoschuahh manè, jussisset Jisraëlem appropinquare per tribus suas: prehensa est tribus Jehudæ.

17 Deinde cùm jussisset appropinquare quanque familiam Jehudæ, prehendit familiam Zerachææ: postea jussit appropinquare familiam Zerachææ per viros suos, & prehensus est Zabdi.

18 Denique jussit appropinquare familiam ejus per viros ejus, & prehensus est Hhacan filius Carmi filii Zabdi, filii Zerachi e tribu Jehudæ.

19 Tum dixit Jehoschuahh ad Ahacanem, fili mi, tribue nunc gloriam Jehovæ Deo Jisraëlis, & ede ei confessionem: & enunciato nunc mihi quid feceris, ne celes me.

20 Respondit itaque Hhacan Jehoschuhhæ dicens: verum est, ego peccavi Jehovæ Deo Jisraëlis, & [u] hoc & illud commisi.

21 Cùm enim viderem inter illa spolia togam [x] Babilonicam unam præstantem, & ducentos siclos argenti, & lingulam auream unam quinquaginta sicl orum ponderē, cōcupiscens accepi ea, ecce autē sunt abscondita in terra, in medio isti⁹ tentorii mei, argentū autē *est* sub ipsa *toga*.

22 Tunc misit Jehoschuahh legatos, qui cucurrerunt in illud tentorium & ecce ea *toga* abscondita erat in tentorio ejus, & argentum illud sub ea.

23 Qui accipientes ea e medio illius tentorii attulerunt ea ad Jehoschuhham & ad omnes filios Jisraëlis: statueruntq; ea coram Jehova.

24 Tunc Jehoschuahh, & totus Jisraël cum eo, assumpto Hhacane filio Zerachi, & argento & toga & lingula aurea, & filiis ejus ac filiabus, ej⁹ & bobus ejus: asinisq; ejus, & gregibus ejus, & tentorio ejus, deniq; quicquid erat ei: deduxerunt ea in convallem Hhacoris.

25 Ubi dixit Jehoschuahh, quàm perturbasti nos? perturbabit te Jehova hoc die: obruerunt que eum totus Jisraël lapidibus, & combusserunt eos igni, [y] cùm obruissent eos lapidibus.

26 Postremò erexerunt super eum acervum lapidum magnum usq; in hunc diem, sic aversus est Jehova a furore iræ suæ, idcircò vocavit *quesque* nomen loci illius convallem Hhacoris usque in hunc diem.

ANNO-

[a] *qui & Hhacar 1. Chro. 2. 7. & Hhacor infrà ver. 24.*
[b] *Zimri, 1. Chron. 2.6.*
[c] Heb. *ut esset in aquam, id est, ut diffluere quasi aqua.*
[d] Heb. *traduxisti traduendo.*
[e] Heb. *& mansissemus.*
[f] Heb. *surge tibi.*
[g] Heb. *tu decidens in faciem tuam.*
[h] Heb. *sunt in anathemate.*
[i] Heb. *& secundum hoc & secundum illud commisi.*
[k] Heb. *Schinharis id est, Babyloniæ regionis, vide Gen. 10.10.*

ANNOTATIO.

1 In anathemate] *de quo capite præcedenti ver.20.21.22.* 5 Schebarimos] *i. fractionum locum: ſic enim ſonat Hhebræa vox. videtur nomen accepiſſe inde, quod acies Iſraëlitarum ibi fractæ ſint.* 6 Impoſueruntque pulverem] *lugentium more, de malo accepto, ut 1.Schemu.4.12. & alibi paſſim.* 11 Fœdus meum] *id eſt, obedientiam, quam promiſerant in fœdere, non præſtiterunt: Exodi 19.8. & 24.7. ſynecdoche.* De anathemate] *id eſt, de rebus comburendis, ex ver.24.cap.6.* Etiam furati] *de rebus ſervandis Jehovæ, de quibus ibid.22.ver.* Mentiti ſunt] *non afferendo in theſaurum Jehovæ, quod a ſingulis afferendum erat, ver.27.ibid.* Inſtrumenta] *id eſt, tam perdendas res, quàm Deo deſtinatas, rebus propriis commiſcuerunt, in peccato perſiſtentes. quare ſe & ſua eodem anathemate obligarunt.* 12 Hoc anathema] *id eſt, tum res anathemati devotas prius, tum eas, quæ contagionem ejuſdem criminis hauſerunt, nempe ſimiliam cum Hhacanis rebus.* 15 Comburatur] *id eſt, poſtquam ſupplicium ſubierit, quod ex lege in blaſphemum, & divini mandati contemptorem conſtitutum eſt: Levit.24.14. & ſequentibus: & Num.15.30. & 35. abſumitor eadem ratione, qua perdendæ res & anathemati devotæ, tollendæ ſunt, id eſt, incendio, ex lege Deut.13.16. quam Iſraëlitæ executi ſunt, infrà ver.25. & 26.* 20 Hoc & illud] *id eſt, ſingula illa commiſi, quæ Deus commiſſa eſſe in Iſraële queritur ſuprà 11.* 25 Cùm obtruiſſent] *vide annot. ver.15.*

CAPUT. VIII.

Deus Iſraëlitis reconciliatus jubet Jehoſchuhham Hhajum aggredi ſtratagemate, & victoriam promittit, ſpoliaq; populo concedit, reliquas igni & gladio conſumendu. Deinde Jehoſchuahh partâ victoriâ altare ex lege præſcripto erigit ad ſacrificandū, Decalogū lapidibus inſculpit, & benedictiones ac maledictiones proponit.

1 TUM dixit Jehova ad Jehoſchuhham, ne timeto neque conſternator, ſume tecum totum populum [a] aptum ad bellum, & ſurgens aſcende verſus Hhajum: vide trado in manum tuam regem Hhaji & populum ejus, civitatémq; ejus, & terram ejus.

[a] Heb. *belli. ſic deinceps.*

2 Ut facias Hhajo & regi ejus, ſicut feciſti Jerichunti & regi ejus: tantùm ſpolia ejus & jumenta ejus diripietis vobis: diſpone tibi inſidias contra civitatem iſtam a poſteriore parte ejus.

3 [a] Surgens itaque Jehoſchuahh & totus populus aptus ad bellū, ut aſcenderet verſus Hhajum: delegit Jehoſchuahh triginta millia virorū valentium robore, ut præmitteret eos noctu.

4 Præcepitq; eis dicendo, videte vos qui inſidiaturi eſtis huic civitati a poſteriore parte ipſius civitatis, ne procul collocetis vos ab ipſa civitate valde: ſed eſtote vos omnes parati.

5 Ego autem totus q; hic populus qui mecum *erit*, appropinquabimus ad iſtam civitatem: eritque cùm procedent obviam nobis, quemadmodum prius, & fugiemus ante eos:

6 Ut exeant poſt nos, donec avellerimus eos ab ipſa civitate, (dicent enim, fugiunt ante nos quemadmodum prius:) fugiendo ante eos.

7 [a] Tum vos ſurgitote ex inſidiis, ut expellatis [b] reliquias ipſius civitatis: tradet enim Jehova Deus veſter eam in manum veſtram.

[b] Heb. *ipſam civitatem metonymia & ſynecdoche, ſic infrà ver.24.*

8 Eſto autem, cùm occupabitis ipſam civitatem, ut incendatis ipſam civitatem igni, ſedundū verbum Jehovæ facitote: videte, præcepi vobis.

9 Sic præmiſit eos Jehoſchuahh, qui abeuntes ad locū inſidiarum, conſederunt inter Beth-Elem & inter Hhajum ab occaſu Hhajo: pernoctavit autem Jehoſchuahh nocte illa in medio populi.

10 Deinde ſurgens Jehoſchuahh manè, recenſuit populum: aſcendebitq; ipſe cum ſenioribus Iſraëlis ante populum verſus Hhajum.

11 Totus quoq; populus, [c] aciès quæ erat cum eo, aſcendentes appropinquarunt donec venirent e regione ipſius civitatis: poſuerunt q; caſtra ab Aquilone Hhajo: vallis autem quædam erat inter eos & inter Hhajum.

[c] Heb. *bellum*

12 Præterea ſumpſit quaſi quinquies mille viros: quos diſpoſuit in inſidiis inter Beth-Elem & inter Hhajum, ab occaſu civitatis Hhaji.

13 Admovente autem populo tota caſtra, quæ erant ab Aquilone civitati illi, & extremam partem eorum ab occaſu ipſius civitatis: perrexit Jehoſchuahh ea nocte in medium [a] illius convallis.

[a] Heb. *ſtatuerunt.*

14 Vnde fuit, [a] cùm *id* vidiſſet Rex Hhaji, ut manè [d] feſtinanter ſurgentes procederent viri illius civitatis obviam Iſraëli in prælium, ipſe cum toto populo ſuo, [e] eo ipſo tempore ante [f] planitiem illam: neſciebat autem ille ſibi inſidias eſſe a parte poſteriore civitatis.

[a] Heb. *manſit.* [d] Heb. *mane.* [e] Heb. *ad tempus.* [f] Heb. *arabam.*

15 Tunc finxerunt ſe plaga affici Jehoſchuahh & totus Iſraël ante eos: fugeruntque viâ [a] ad deſertum.

[a] Heb. *per viam deſerti.*

16 Quapropter conclamati ſunt totus populus qui remanſerat in civitate Hhaji ad perſequendos eos: qui perſecuti ſunt Jehoſchuhham, ita ut avellerentur a civitate ſua.

17 Neq; remanſerat quiſquam Hhaji aut Beth-Ele qui non exirent ad perſequendum Iſraëlē: reliqueruntque civitatem ſuam apertam dum perſequebantur Iſraëlem.

18 Poſtea cùm ediviſſet Jehova Jehoſchuhhæ, [a] extende [e] vexillum iſtud, quod eſt in manu tua verſus Hhajum, quia in manum tuam tradam ipſum: extendit Jehoſchuahh vexillum illud quod erat in manu ſua verſus ipſam civitatem.

[a] Heb. *extende vexillum quod in manu tua.* [e] Heb. *ſuprà.*

19 [a] Tunc illæ inſidiæ ſurgentes citò e loco ſuo, accurrenteſq; cùm extendiſſet manum ſuam, & ingreſſæ civitatem ipſam ceperunt eam: & feſtinanter incenderunt civitatem igni.

[a] Heb. *& inſidiæ.*

20 Cumq; teſpicientes viri Hhaji poſt ſe, viderent quòd, ecce, aſcenderet fumus ipſius civitatis verſus cœlum, non erant in eis [f] vires fugiendo huc & illuc: nam populus qui fugiebat ad deſertum, convertit ſe contra eum qui perſequutus fuerat.

[f] Heb. *manus.* [g] Heb. *ſynecdoche.*

21 Etenim Jehoſchuahh & totus Iſraël videntes ſuas inſidias cepiſſe civitatem, & aſcendere fumum ipſius civitatis: reverſi pecuſſerunt viros Hhaji.

22 Ipſæ verò *inſidiæ* exierunt ex ipſa civitate obviam illis, ita ut eſſent iſraëlitis in medio, iſtis hinc, & illis inde: percuſſerunt verò illos adeò, ut non relinquerent illis ſuperſtitem aut effugientem.

23 Sed

23 Sed regem Hhaji ceperunt vivum, quem obtulerunt Jehoſchuhhæ.
24 Fuit autem cùm abſolviſſent Jiſraëlitæ occidere omnes habitatores Hhaji in ejus agro, in eo deſerto ubi perſequuti fuerant ipſos, & cecidiſſent omnes illi acie gladii, donec conſumerentur: ut reverſi omnes Jiſraëlitæ Hhajum, percuterent reliquias ejus acie gladii.
25 (Fuerunt que omnes qui ceciderunt die illo, [g] cùm viri tum fœminæ duodecies millia: omnes viri Hhaji.)
26 Nã Jehochuahh non [e] retraxit manum ſuã, quã extenderat cum vexillo: uſque dũ internecioni devoviſſet omnes habitatores Hhaji.
27 Tantùm jumenta & ſpolia civitatis illius diripuerunt ſibi Jiſraëlitæ: ſecundum verbum Jehovæ, quod præceperat per Jehoſchuhham.
28 Deinde combuſſit Jehoſchuahh Hhajum: & diſpoſuit ipſum in tumulum [b] perpetuum, in ſolitudinem uſque in diem hunc.
29 Denique regem Hhaji ſuſpendit e ligno uſque ad tempus veſpertinum: cùm autem occideret ſol, præcepit Jehoſchuahh ut cadaver ejus demitterent e ligno, quod projecerũt ad oſtiũ portæ civitatis ipſius, & ſtatuerunt ſuper ipſũ acervum lapidum magnum uſq; in diem hũc.
30 TUNC extruxit Jehoſchuahh altare Jehovæ Deo Jiſraëlis: in monte Hhebalis:
31 (Quemadmodum præceperat Moſche ſervus Jehovæ filiis Jiſraëlis, ſicut ſcriptum eſt in libro legis Moſchis,) altare e lapidibus integris, ſuper quos non [f] agitaverat ferrum: in quo obtulerunt holocauſta Jehovæ, & ſacrificaverunt euchariſtica. *Deut.27.*
32 Præterea inſcripſit ibi aliis lapidibus exemplum legis Moſchis, quam præſcripſerat filis Jiſraëlis.
33 Cumq; totus Jiſraël & ſaniores ejus, moderatores que & judices ejus adſtarent arcæ [i] utrinque, coram ſacerdotibus Leviticis portantibus arcam fœderis Jehovæ, peregrinus æquè acindigena, dimidium ejus e regione montis Gerizzimorum, alterum verò dimidium ejus e regione montis Hhebalis: (quemadmodum prius præceperat Moſche ſervus Jehovę populo ipſi Jiſraëli.) *Heb. hinc & inde.*
34 Poſtmodum pronunciavit omnia verba ipſius legis, benedictionem ac maledictionem, prorſus ut ſcriptum erat in ipſo libro legis.
35 Nullium fuit verbum ex omnibus quę præceperat Moſche, quod non pronuntiaverit Jehoſchuahh coram tota congregatione Jiſraëlis & fœminis & parvulis, peregrino etiam, qui ibat inter eos.

ANNOTATIO.

3 Surgens] *ut Gen.31.17.* 7 Tum] *ſigno dato de quo infrà 18.ver.* 13 Illius convallis] *quæ videlicèt media erat inter Hhajam & Jiſraëlitarum exercitum: de qua ſuprà ver.11.* 14 Cùm id vidiſſet] *Jiſraëlitas iniquo loco caſtra collocaſſe, nempe in depreſſa valle, hac opportunitate allectus eſt ad irrumpendum.* Eo ipſo tempore] *ſine dilatione aut deliberatione.* Planitiem illam] *quæ civitati ad orientem adjacebat: ut ita Jiſraëlitas a latere aggrederentur, & fugientibus iter præciderent.* 15 Ad deſertum] *quà reditur Jerichuntem.* 18 Extende vexillum] *ut hac explicatione, vexilli ſignum daretur inſidiantibus irruendi in civitatem, & fugientibus faciem in hoſtes convertendi.* 26 Retraxit] *quod fuiſſet ſignum receptus.* 29 Tempus veſpertinum] *vide legem Deut.21,22. ſic infrà 10.26.* 31 Agitaverat] *vide prohibitionem Exodi.20.25.*

CAPUT IX.

Famâ ſucceſſus Jiſraëlitarum commoti reliqui Cenahhanæi reges in eos conſpirant: Gibhhonitæ contrà aſtu vitam ab eu fœdere obtinent, ſed cum perpetua ſervitute junctam.

1 FUITQUE cùm *iſta* audiviſſent omnes reges illi, qui erant cis Jardenẽ, in montanis & in planitie, & in omnibus portubus maris magni, [a] uſque ad *regionem* ſubjectã Libano: Chittæus & Emoræus, Cenahhanæus, Perizzæus, Chivvæus & Jebuſæus: *a Heb. contra Libanum.*
2 Ut congregarent ſe pariter ad pugnandum contra Jehoſchuhham & contra Iiſraëlem [b] animo uno. *b Heb. ore uno: ſynecdoche. ſic 2. Chro. 18.12.*
3 Habitatores autem Cibhhonis cùm audiviſſent quæ fecerat Jehoſchuahh Jerichunti & Hhajo,
4 Fecerunt [c] ipſi quoque aſtu, ut abeuntes fingerent ſe legatos veniſſe *e longinquo:* ſumẽtes enim ſaccos tritos *impoſuerunt* aſinis ſuis, & utres vini tritos, ruptoſque & colligatos.
5 Et calceamenta trita & reſarta pedibus ſuis, ac veſtimenta trita ſibi induta: omnisque panis viatici eorum aruerat, [e] abierat in micas. *e Heb. erat micæ. ſic infrà 12.ver.*
6 Qui adeuntes Jehoſchuhham in caſtra Gilgalem, dixerunt ad eum, & ad *primores* viros Jiſraëlis: e terra longinqua advenimus, nunc ergo pangite nobiſcum fœdus.
7 Dixerunt autem *primores* viri Jiſraëlis ad Chivvæum: fortaſſis in [d] medio mei habitas: & quo modo pangerem tecum fœdus?
8 Qui dixerunt ad Jehoſchuhham [e] ſervi tui ſumus: dixitque ad eos Jehoſchuahh, qui eſtis? & unde venitis?
9 Tum dixerunt ad eum, e terra longinqua valde venerunt ſervi tui ad nomen Jehovæ Dei tui: nam audivimus famam ejus, & omnia quæ fecit in Ægypto.
10 Omnia etiam quæ fecit duobus regibus Emoræorum, qui erant trans Jardenem: Sichoni regi Cheſchbonis, & Hhogo regi Baſchanis, qui erat Hhaſchtarothis.
11 Quapropter edixerunt nobis ſeniores noſtri & omnes habitatores terræ noſtræ dicẽdo, ſumite in manu veſtra viaticum ad ipſum iter, & abite obviam eis, dicetis autem ad eos, ſervi veſtri ſumus, nunc ergo plãgite nobiſcũ fœdus.
12 Hic panis noſter eſt, calidum in viaticum accepimus illum e domibus noſtris, quo die exivimus ut veniremus ad vos: nunc autem ecce aruit & abiit in micas.
13 Et hi ſunt utres vini, quos impleveramus novos, jam ecce, rupti ſunt: ſimiliter hæc veſtimenta noſtra & calceamẽta noſtra detrita ſunt, [d] quia magnum eſt iter hoc valde. *d Heb. præ multitudine itineris valde.*
14 [e] Quæ cùm accepiſſent viri illi *primores* ex viatico eorum: & os Jehovæ non conſuluiſſẽt:
15 Fecit cum eis Jehoſchuahh pacẽ, pepigitq; cum eis fœdus de illis in [f] vita ſervandis: quod juramen-

juramento promiſerunt eis principes cœtus.
16 Fuit autem[c] tertio pòst die quàm pepigiſſent cum eis fœdus: ut audientes eos propinquos eſſe ſibi,& in medio ſui eos habitare:
17 Profecti filii Jiſraëlis venirent ad civitates eorum tertio die: erant autem civitates eorum Gibhhon,& Cephira,& Beerothæ, & Kiriath-Jehharim.
18 Sed non percuſſerunt eos filii Jiſraëlis, eò quòd juramento promiſiſſent eis duces cœtus per Jehovam Deum Jiſraëlis: quamvis murmurarent totus cœtus contra ipſos duces.
19 Dixerunt enim omnes duces ad totum cœtum,nos juramento promiſimus eis per Jehovam Deum Jiſraëlis: ideo nunc[e] non poſſumus[f] tangere eos.
20 Hoc faciamus eis,ut ſervemus in vita eos: ne ſit ſuper nos[g] indignatio, propter illud juramentum quo juravimus eis.
21 Cùm ergo dixiſſent ad eos duces illi, ſinuntor vivere: fuerunt putatores lignorum,& haurientes aquam[h] pro toto cœtu, quemadmodum dixerant ipſis duces.
22 Vocavit enim eos Jehoſchuahh, & allocutus eſt dicendo: quare decipiſtis nos dicendo: longinqui ſumus a vobis valde,cùm vos in medio noſtri habitetis?
23 Nunc ergo[i] maledicti eſtis: neque [k]deficiet ex vobis ſervus,& qui putēt ligna,ac hauriant aquam pro domo Dei mei.
24 Qui reſpondentes Jehoſchuhhæ dixerunt: *fecimus*,quia[l] certò nunciatum fuerat ſervis tuis,id quod præcepit Jehova Deus tuus Moſchi ſervo ſuo,ut daret vobis totam hanc terram,& ut perderet omnes habitatores hujus terræ a facie veſtra: quare metuimus valdè[m] vitę noſtræ a vobis,& fecimus rem hanc.
25 Nunc autem,ecce,nos in manu tua,vt bonum & ut rectum *videtur* in oculis tuis facere nobis,fac.
26 Fecit ergo eis ſic: & eripuit eos e manu filiorum Jiſraëlis,ut non occiderent eos.
27 Conſtituitque eos Jehoſchuahh in die illo putatores lignorum, & haurientes aquam pro cœtu: idque pro altari Jehovæ uſque in diem hunc,in eo loco quem electurus eſſet.

[c] Heb. *a fine trium dierum*

[i] Heb. *deficiet*

[k] Heb. *non deficiet*

[l] Heb. *certò*

[m] Heb. *animæ*

ANNOTATIO.

4 Ipſi quoq;]*id eſt,ut re'iqui omnes Cenahhanei vitæ ſuæ conſulebant conſpiratione,ſic ipſi hac aſtutia.* 7 Chivvæ uni]*id eſt, Gibhhonitas qui Chivvæi erant.* Medio mei]*ac ideo regio quam tenes jure divino ad me pertinet.* Et quo modo]*id eſt,quale fœdus velles me tecum inire.* 8 Servi tui]*id eſt,ad quævis imperata facienda parati.* 14 Quæ cum]*id eſt,quos ſermones cùm admiſiſſent & probaſſent,adductis ſpecie rerum quas in viaticum ſumpſerant.* 15 In vita ſervandis]*nulla addita conditione ad perſonas,hoxa,vel regionem pertinente,prout cum exteru licebat, qui Cenahhanæi non erant: vide Deut.*20.10.1. *Schem.*2.12.& 21.2. 19 Non poſſumus]*quia fidem legitimè dedimus,nondum enim ad eorum urbes accęſeramus,cùm illi ſe nobis dederent, & vitam a nobis peterent. Eſt autem mandatum Deut.*20.10.& *ſequentibus,ne poſtquam acceſſerimus ad expugnanda loca a Deo nobis deſtinata ullos vivere ſinamus: ſed cum hi vitam prius petierint,quàm eos aggrederemur,non habemus cur illos,contra juramentum noſtrum,internecioni devovere debeamus. Eadem ratione vita conceſſa eſt Rachabæ & toti familiæ paternæ ejus,ſuprà* 4. *Et eadem ratione reliquias Cenahhanæorum ultro ſe dedentes Schelomo tributarias fecit* 1.*Reg.*9.20. *Contrà verò,propter violatum a Schaule juramentum hoc, divinitus fames immittitur,nec ira Dei prius ſedatur quàm de familia Schaulis ultio ſumpta ſit,* 2.*Schem.*21. Tangere eos]*ut vitam adimamus.* 20 Indignatiō]*quæ eſſet ſi legitimè præſtitum juramentum violaremus.* 21 Pro toto cœtu]*id eſt,ſervi publici,nomine cœtus populi Dei publicas angarias obeuntes in domo Dei,infrà* 23 *ver. Et Hhewæ* 8.20.*quare etiā Netinæi id eſt,dediti;i vocantur in Hhezra & Nechemja frequenter.* 23 Maledicti]*id eſt,miſera conditioni & laboriosæ addicti.*

CAPUT. X.

Reges qui ad pugnandum contra Jehoſchuhham ſe congregarant,audita defectione Gibhhonitarum vires in eos convertunt,ſed Jehoſchuhhæ auxilio liberantur illi & reges divinitus cæduntur,quam victoriam Jehoſchuahh perſecutus regionem totam occupat & Gilgalem revertitur.

1 Fuit ergo, cùm audiviſſet Adoni-Tzedek rex Jeruſchalaimorum cepiſſe Jehoſchuhham Hhajum & exitio devoviſſe ipſum,quemadmodum fecerat Jerichunte & rege ejus ſic feciſſe Hhajo & rege ejus: præterea pacem feciſſe habitatores Gibhhonis cum Jiſraëlitis, &[a] *Jiſraëlitas* eſſe in medio eorum:
2 (Timebant autem valde, eò quòd civitas magna eſſet Gibhhen,ſicut una ex civitatibus regiis:imo quòd etiam major eſſet Hhajo, & omnes cives ejus eſſent ſtrenui.)
3 Ut mitteret Adoni-Tzedek rex Jeruſchalaimorum, ad Hohamum regem Chebronis, & ad Piramum regem Jarmuthi,& ad Japhihham regem Laciſchi, & ad Debirum Regem Hheglonis,qui dicerent:
4 Aſcendite ad me & auxiliamini mihi, ut percutiamus Gibhhonem: nam pacem fecit cum Jehoſchuhha & cum filiis Jiſraëlis.
5 Congregati itaque aſcenderunt quinque reges Emoræorum, rex Jeruſchalaimorum, rex Chebronis, rex Jarmuthi, rex Lachiſchi, rex Hheglonis,ipſi cum omnibus copiis ſuis, & caſtra ponentes contra Gibhhonem,bellum gerebant adverſus eam.
6 Sed miſerunt cives Gibhhonis ad Jehoſchuhham in caſtra Gilgalem, qui dicerent, ne remitte manus tuas a ſervis tuis:aſcende ad nos celeriter,& ſerva nos auxilians nobis,nam congregantur contra nos omnes reges Emoræorum habitantes in montanis.
7 Aſcendit itaq; Jehoſchuahh Gilgale, ipſe & totus populus aptus ad bellum cum ipſo: & quidem omnes valentes robore:
8 (Dixerat enim Jehova ad Jehoſchuhham, ne timeto ab eis, nam in manum tuam tradidi eos:non conſiſtet ex eis quiſquam in conſpectu tuo.)
9 Pervenitque ad illos Jehoſchuahh repentè: tota ipſa nocte aſcenderat Gilgale.
10 [b]Fudit itaque illos Jehova coram Jiſraële,

[a] Heb. *Jiſraëlitas eſſe*

[b] Heb. *percutiens eos*

raële, qui percussit eos cæde magna apud Gibhhonem : deinde persecutus eos via [a] qua ascenditur Beth-choronem, percussit eos Hhazekã & Makkedam usque.

[a] Heb. *ascensu.*

11 Fuit autem cùm fugerent a facie Jisraëlis, ipsis *versantibus* in declivi Bethchoronis, & Jehova dejiciente in eos lapides magnos e Cœlis Hhazekam usque, quibus moriebantur : (plures erant qui moriebantur lapidibus illis grandinis, quàm quos occiderunt filii Jisraëlis gladio.)

12 Ut tunc [a] alloqueretur Jehoschuhhh Jehovam die quo [b] exposuit Jehova hunc Emoræum filiis Jisraëlis : & diceret ante oculos Jisraëlis, Sol in Gibhhone [c] subsiste, & Luna [a] in convalle Ajalonis.

[a] Heb. *posuit eum filiis Jisraëlis.* [b] Heb. *stetit sic accipitur.* 1. Sebem. 14. 10 [c] Heb. *stete.*

13 Subsistit ergo Sol, & Luna stetit donec vindicata esset gens *Jisraëlitica* ab hostibus suis : nonne hoc scriptum est in [a] libro recti ? stabat autem sol in medio cœlo, neq; festinabat ad occasum quasi diem integrum.

[a] Heb. *libro rectitudinis.*

14 Nec fuit similis diei illi ante eum, vel post eum, auscultante Jehova voci cujusquam : nam Jehova pugnabat pro Jisraële.

15 [a] Tandem reversus est Jehoschuhh, & totus Jisraël cum eo ad castra Gilgalem.

[a] Heb. *Et reversus est.*

16 Cùm autem fugientes quinque reges illi, abscondissent se in quadam spelunca Makkedæ :

17 Nuntiatum q; fuisset Jehoschuhhę dicendo : inventi sunt quinq; illi reges absconditi in quadam spelunca Makkedæ.

18 Dixit Jehoschuhh, obvolvite lapides magnos ori illius speluncæ : & præficite ei viros ad custodiendum illos.

19 Vos autem ne consistite, persequimini hostes vestros, & [d] postremos quosque eorum cædite, ne permittite eos ingredi in civitates suas : quandoquidem tradidit eos Jehova Deus vester in manum vestram.

[d] Heb. *truncate illos cauda.*

20 Fuit q; cùm obsolvissent Jehoschuhh & filii Jisraëlis percutere eos cæde magna valde, donec [a] consumerentur : superstites verò qui superarant ex eis ingressi essent in civitates munitas :

[a] Heb. *cum pace, id est, in columitate.*

21 Ut reverterentur totus populus [a] in castra ad Jehoschuhhum Makkedam [b] incolumes : [a] nõ moverat contra filios Jisraëlis quisquam linguam suam.

[a] Heb. *in pace.* [b] Heb. *sanus.*

22 Dicerete que Jehoschuhh, aperite os illius speluncæ, & producite ad me quinq; reges istos ex ipsa spelunca.

23 Qui facientes sic, produxerunt quinque reges istos ad eum ex ipsa spelunca, regem Jeruschalaimorum, regem Chebronis, regem Jarmuthi, regem Lacischi, regem Hheglonis.

24 Deinde fuit cùm produxissent reges istos ad Jehoschuhhum, ut vocaret Jehoschuahh omnes viros Jisraëlis, & ediceret ductoribus virorum militantium, qui venerant cum ipso, appropinquate, imponite pedes vestros [a] cervicibus istorum regum : qui appropinquantes imposuerunt pedes suos cervicibus eorum.

[a] Heb. *collis : sic in fine versus sequentis.*

25 Tunc dixit ad eos Jehoschuahh, ne timete, neque consternamini, confirmamini & fortes estote, nam sic facturus est Jehova omnibus hostibus vestris, quibuscum vos pugnaturi estis.

26 Percussit q; eos Jehoschuahh postea & morte affecit eos, suspendens eos e quinque lignis : qui manserunt suspensi e lignis illis usq; ad vesperam.

27 Fuit enim tempore occasus solis, ut præcipiente Jehoschuahh, demitterẽt eos ex ipsis lignis, ac projicerent eos in speluncam illam ubi absconderant se : & imposuerunt lapides magnos ori illius speluncæ usq; in hunc ipsum diem.

28 MAKKEDAM autem cepit Jehoschuahh eodem die, & [a] cujus *incolas* percussit acie gladii, & cum rege ejus internecioni devovit, ipsos, id est, [b] omnem animam quæ erat in illa, non reliquum fecit superstitẽ : sed fecit rege Makkedæ, quemadmodum fecerat rege Jerichuntis.

[a] Heb. *& percusserat eam.* [b] Heb. *omnem animam quæ erat in illa, non reliquum fecit superstitem : sed fecit rege Makkedæ, quemadmodum fecerat rege Jerichuntis.*

29 DEINDE progressus Jehoschuahh & totus Jisraël cum eo Makkeda Libnam, oppugnavit Libnam.

30 Cum q; tradidisset ipsam quoque Jehova in manum Jisraëlis & regem ejus, percussit eam acie gladii, id est, omnem animam quæ erat in ea, non reliquum fecit in ea superstitem : sed fecit rege ejus quemadmodũ fecerat rege Jerichũtis.

31 DEINDE progressus est Jehoschuahh & totus Jisraël cum eo Libna Lacischum : & castris positis obsidens eam oppugnavit eam.

32 Tradidit que Jehova Lacischum in manum Jisraëlis, qui cepit eam [a] die secundo, & percussit eam acie gladii, id est, omnem animam quæ erat in ea, secundum omnia quæ fecerat Libnæ.

[a] Heb. *die secundo.*

33 TUNC ascẽdit Horam rex Gezeris ad auxiliandum Lacischo, sed percussit eum Jehoschuahh & populum ejus, adeò ut non faceret ei reliquum superstitem.

34 DEINDE progressus est Jehoschuahh & totus Jisraël cum eo Lacischo Hhegloně : & castris positis obsidentes eam, oppugnaverũt eam.

35 Quam ceperunt [a] eodem die, & percusserũt eam acie gladii, id est, omnem animam quæ erat in ea, eodem die internecioni devovit : secundũ omnia quæ fecerat Lacischo.

36 [a] DEINDE ascendit Jehoschuahh & totus Jisraël cum eo Hheglone Chebronem, & oppugnaverunt eam.

37 Quam capientes percusserunt acie gladii, & regem ejus & omnes civitates ejus, id est, omnem animam, quæ erat in [b] unaquaque earum, nõ reliquum fecit superstitem, secũdum omnia quæ fecerat Hhegloni, internecioni enim devovit eam, id est, omnem animam quæ erat in ea.

[b] Heb *in ea : sic in fine versus & ver. 39.*

38 DEINDE [a] revertens Jehoschuahh & totus Jisraël cum eo, Debirum venit & oppugnavit eam.

39 Cum q; cepissent eam & regem ejus & omnes civitates ejus, percusserunt eos acie gladii, & internecioni devoverunt omnem animam in unaquaque earum, non reliquum fecit superstitem : quemamodum fecerat Chebroni, sic fecit Debiro & regi ejus, & quemadmodum fecerat Libnæ & regi ejus.

40 DENIQUE percussit Jehoschuahh totam regionem, [a] montanam & australem, & planam, & de cursibus irriguam, & omnes reges earum, non reliquum fecit superstitem : sed omnem animam humanam internecioni devovit, quemadmodum præceperat Jehova Deus Jisraëlis.

[a] Heb. *montis & australi, & planitiei, & decursuum.* Deut. 20. 16 & 17.

41 Sic percussit eos Jehoschuahh inde a Kadescho-Barnehhæ Hhazzam usque : totam etiam terram [a] Goschenis Gibhhonem usque.

[a] Heb. *Goschen.*

42 Omnes autem istos reges & terram eorum cepit Jehoschuahh [a] una expeditione : nam Jehova Deus Jisraëlis pugnabat pro Jisraële.

[a] Heb. *vice una.*

43 Tum demum reversus est Jehoschuahh & totus Jisraël cum eo ad castra Gilgalem.

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Jiſraëlitas eſſe in medio] *Sic enim legitur cap. 9. 16.* 10 Fudit] *lapidibus, ut verſus ſequens explicat.* 12 Alloqueretur] *precibus interpellaret eum.* In convalle Ajalonis] *ad tribum Zebulonis pertinente verſus alterum terminum promiſſæ terræ ad Aquilonem, vide Judicum 12. Eſt enim altera ab ea quæ commemoratur infrà 19. 42. Senſus autem verborum eſt: ſol ne occidas nobis in Gibbhone pugnantibus, & Luna ne nobis afferas noctem.* 13 Libro recti] *forenſium annalium ſive actorum publicorum qui intercidit, ut alii multi forenſes, quorum ſcriptura meminit.* 15 Tandem] *ab hoc verſu ad ultimum uſque hyperbaton continuum eſt: nam antequam Gilgalem rediret cum exercitu, omnia, quæ ſubjungit, geſta ſunt, ideo eundem verſum in fine capitis repetit.* 20 Conſumerentur] *qui per agros oppreſſi ſunt.* 21 In caſtra] *militaria. nam ſtativa erant Gilgale ut apparet ver. 15. & ultimo.* Non moverat] *id eſt, ne verbo quidem a quoquam injuriam acceperant.* 28 Omnem animam] *humanam: nam cætera prædæ erant: Deut. 20. 16. & 17. & infrà ver. 40. hoc ſenſu ſequentia omnia accipienda ſunt.* 32 Die ſecundo] *ab obſidione: nam uno die non potuiſſet civitates tam remotas expugnare.* 35 Eodem die] *quo obſederunt.* 36 Deinde] *vide ampliorem hujus hiſtoriæ explicationem infrà 14. & 15.* 38 Revertens] *meridiana parte relicta, Gilgalem verſus tendens.* 41 Goſchenis] *non Ægypti, ſed eam de qua infrà 15. 51.*

CAPUT XI.

Devictis quinque regibus, omnes reliqui conjunctis copiis Jiſraëlitas ſtatuunt invadere, ſed inopinantes oppreſſi cæduntur, & tota eorum regio occupatur diſtribuenda tribubus Jiſraëlis, ac ita finis belli imponitur.

1 FUIT quæ cùm audiviſſet *iſta* Jabin rex Chatzoris: ut mitteret ad Jobabum regem Madonis, & ad regem Schimronis, & ad regem Acſchaphi:

2 Ad reges quoque qui erant ab Aquilone *regionis*, in montanis & in campeſtribus, in [a] auſtralibus partibus Cinnerothanis & in planitie, & in tractibus Dori verſus mare:

3 *Ad* Cenahhanæum ab oriente & occidente, & Emoræum, & Chittæum, Perizzæumque & Jebuſæum in montanis: Chivvæum etiam ſubjacentem Chermoni, in regione Mitzpæ.

4 Qui prodierunt ipſi, & omnes copiæ eorum cum eis, populus multus, ſicut arena quæ *eſt* in littore maris, multitudine: & equi ac currus multi admodum.

5 Et ex condicto convenerunt omnes reges iſti: deinde venientes caſtra poſuerunt ſimul ad aquas Meromi, ut pugnarent contra Jiſraëlem.

6 Dixit autem Jehova ad Jehoſchuhham, ne timea facie eorum, nam cras hoc eodem tempore traditurus ſum omnes illos confoſſos coram Jiſraële: equis eorum ſuffragines ſuccidito, & currus eorum comburito igni.

7 Venit itaque Jehoſchuahh & totus populus militaris cum eo contra illos ad aquas Meromi repentè, & irruerunt in eos.

8 Quos tradidit Jehova in manum Jiſraëlis, ita ut percuterent eos, perſequutique ſunt eos uſque ad magnam Tzidonem, & uſque ad [b] ſalinas, ac uſque ad conuallem Mitzpæ verſus orientem: percuſſerunt autem eos adeò, ut non reliquum facerent eis ſuperſtitem.

9 Fecitq; Jehoſchuahh quemadmodum ipſi edixerat Jehova: equis eorum ſuffragines ſuccidit, & currus eorum combuſſit igni.

10 Reverſus deinde Jehoſchuahh, tempore illo cepit Chatzorem, cujus regem percuſſit gladio: Chatzor enim antea erat caput omnium regnorum iſtorum.

11 Percuſſerunt autem omnem animam, quæ erat in ea, acie gladii internecioni devoventes, non reliqua fuit ulla anima humana: Chatzorem verò combuſſit igni.

12 Similiter omnes civitates regum iſtorum, & omnes reges earum cepit Jehoſchuahh, percuſſitq; eos acie gladii incernecioni devovendo eos: quemadmodum præceperat Moſche ſervus Jehovæ.

13 Veruntamen nullam earum civitatum quæ [c] manſerunt cum aggere ſuo combuſſit Jiſraël: præter Chatzorem ſolam, *quam* combuſſit Jehoſchuahh.

14 Omnia autem ſpolia iſtarum civitatum & jumenta diripuerunt ſibi filii Jiſraëlis: tantùm omnes homines percuſſerunt acie gladii, adeò ut perderent eos, non fecerunt reliquam ullam animam humanam.

15 Quemadmodũ præceperat Jehova Moſchi ſervo ſuo, ſic præceperat Moſche Jehoſchuahh, & ſic fecit Jehoſchuahh, nihil detraxit ex omnibus quæ præceperat Jehova Moſchi.

16 Cepit ergo Jehoſchuahh totam regionem iſtam montanam, & totam auſtralem, & totam terram Goſchenis, & planitiem atq; campeſtria, id eſt, montana Jiſraëlis & planitiem ejus.

17 A monte [d] glabro [e] quo aſcenditur Sehhirem uſque Bahhal-Gadem in convalle Libani, ſub monte Chermonis, quorum omnes reges cepit, & percutiens morti tradidit eos.

18 Diebus multis geſſit Jehoſchuahh contra omnes reges iſtos bellum.

19 Nulla fuit civitas quæ pacem fecerit cum filiis Jiſraëlis, præter Chivvæos habitatores Gibhhonis: omnia iſta ceperunt bello.

20 A Jehova enim fuit quod obfirmarant cor ſuum, ad occurrendum bello Jiſraëli, ut internecioni devoveret illas, nec fieret illis gratia: ſed ut perderent eas, quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

21 TEMPORE autem illo veniens Jehoſchuahh excidit [f] Hhanakæos e montanis, e Chebrone, e Debiro, e Hhanabo, & ab omnibus [g] montanis Jehudæ, & ab omnibus montanis Jiſraëlis: cum civitatibus illorum internecioni devovit eos Jehoſchuahh.

22 Nullus Hhanakæorum reliquus factus eſt in terra filiorum Jiſraëlis: tantùm Hhazzæ, Gathi & Aſchdodi ſuperfuerunt.

23 Sic cepit Jehoſchuahh totam illam terram quemadmodum edixerat Jehova Moſchi: deinde dedit eam Jehoſchuahh in poſſeſſionem Jiſraëlitis, [h] ſecundum partitiones eorum per tribus eorum: cum terra quieta fuit a bello.

[a] Heb. *in auſtro Cinnerothavum, id eſt, regionum ſitarum in utraq; ripa Genezareth eius & trans Jardenem.*

[b] Heb. *ad cõbuſtiones aquarum, id eſt, loca ubi aquæ cõburũtur in ſalem, ut infrà 13. 6*

ANNO-

ANNOTATIO.

g Mitzpæ]*id eſt, ſpecula: nam regio eſt ſita in ingreſſu Libani ſuprà Jardenem, in quæ ſpeculatores collocati erant, ut eorum cuſtodia, ſecura ſervaretur regio. Non eſt autem illa Mitzpa quæ ad tribum Jehudæ pertinet, infrà 15.38. neque Binjaminis infrà 18.26. neque illa Mitzpa Moabitarum de qua 1. Schemu. 22. 3. ſed ea quæ eſt Gilhhadi juncta, de qua Gen. 31.49. & Jud. 1.1.* 13 Manſerunt cum aggere]*id eſt, quæ obſidionem quidem expectarunt, ſed antequam aggeres vi dejicerentur ſe dediderunt: Ex lege Deut. 20. 10.* 17 Glabro]*id eſt, qui totus eſt glabretum ſine arboribus.* 18 Diebus multis]*ſex annis & paulo plus, quod colligitur ex ætate Calebi, cum peteret poſſeſſionem a Jehoſchuhha infrà 14.6. & ſequentibus.* 21 Hhanakæos]*vide annotata Num. 13.22.* Montanis Jehudæ]*hinc colligitur librum hunc compoſitum fuiſſe poſt diviſionem populi in duo regna, & Schaulis mortem, quod confirmatur frequenti illa formula qua facta a Jehoſchuhha dicuntur duraſſe in diem hunc. ſuprà 4.9. & ſæpius.* 23 Secundum partitiones]*de quibus infrà 15. & ſequentibus.*

CAPUT XII.

Epilogus expeditionum Iſraëlitarum ſub Moſche & Jehoſchuhha: cum catalogo regionum quas occuparunt, & regum quos occiderunt.

1 HI autem ſunt reges iſtius terræ, quos percuſſerunt filii Iſraëlis & hæreditariò poſſederunt terram eorum, trans Jardenem ad ortum ſolis: a flumine Arnonis uſque ad montem Chermonis, & omnia campeſtria ad orientem.

Num. 21.

2 Sichon rex Emoræorum qui habitabat Cheſchbone: qui dominabatur a Hharohhere, quod eſt ad ripam fluminis Arnonis, & [a] inter amni ipſius fluminis, ac dimidio Gilhhadis uſque ad Jabbokum torrentem, terminum Hhammonitarum.

[a] Heb. *& medio ipſius fluminis.*

3 Et a campeſtribus uſque ad mare [b] Cinnereth ab oriente, & uſque ad mare campeſtrium, mare ſalſum ad orientem, *ubi eſt* via [c] Beth-Jeſchimothas: & ab Auſtro ſub ipſis [d] decurſibus collis.

[b] Heb. *Cinnerotharum. vide Num. 34.11.*

4 Et conterminus Hhog rex Baſchanis e reliquiis Raphæorum: qui habitaverat Hhaſchtarothis & Edrehhi.

5 Dominabaturque in monte Chermonis & Salchæ & in toto Baſchane, uſque ad terminum Geſchuræorum, & Mahhachathæorum, & in dimidio Gilhhadis, conterminо Sichoni regi Cheſchbonis.

6 Moſche ſervus Jehovæ & filii Iſraëlis percuſſerunt eos: deditque illam Moſche ſervus Jehovæ hæreditariam poſſeſſionem Reubenitis & Gaditis, ac dimidiatæ tribui Menaſchiticæ.

7 Hi verò ſunt reges iſtius terræ, quos percuſſit Jehoſchuahh cum filiis Iſraëlis cis Jardenem ad occidentem, a Bahhal-Gade in convalle Libani uſque ad montem glabrum, quà aſcenditur Sehhirem: deditque eam Jehoſchuahh tribubus Iſraëlis hæreditariam poſſeſſionem ſecundum partitiones eorum.

8 In montanis ac in planitie & in campeſtribus, & in decurſibus, & in deſerto, ac in auſtrali plaga: *terram* Chittæi, Emoræi, & Cenahhanæi, Perizzæi, Chivvæi, & Jebuſæi.

9 Rex Jerichuntis unus: rex Hhaii, quæ a latere erat Bethelis unus.

10 Rex Jeruſchalajimorum unus: rex Chebronis unus.

11 Rex Jarmuthi unus: rex Laciſchi unus.

12 Rex Hheglonis unus: rex Gezeris unus.

13 Rex Debiri unus: rex Gederis unus.

14 Rex Chormæ unus: rex Hharadi unus.

15 Rex Libnæ unus: rex Hhadullami unus.

16 Rex Makkedæ unus: rex Beth-Elis unus.

17 Rex Tappuachi unus: rex Cheperis unus.

18 Rex Apheki unus: rex [e] Scharonæ unus.

19 Rex Madonis unus: rex Chatzoris unus.

20 Rex Schimronis Meronis unus: rex Achſchaphi unus.

21 Rex Thahhanachi unus: rex Megidduntis unus.

22 Sex Kedeſchi unus: rex Joknehhami cum Carmelo unus.

23 Rex Dori cum tractu Dori unus: rex gentium ad Gilgalem unus.

24 Rex Thirtzæ unus: omnes reges triginta unus.

[e] *Aſcalonæa ab Aſcalone.*
[f] *Akaronæa ab Accarone.*
[g] Heb. *Mehhara: ſed uſitatum eſt literam hebraicã Hhajin in g mutari. eſt autem fluvius in ora Libano ſubjecta inter Tzidonem & Berytum, vide Plin. li. 5. cap. 20.*
[h] *a Gabale, promontorio ſuprà Tzidonem, ſic dicta Plin. ibidem.*
[i] Heb. *combuſtiones aquarum: vide annotata ſuprà 11.8.*

ANNOTATIO.

2 Interamni]*Deut. 2.35. item 3.16.* 3 Beth Jeſchimothas]*quæ eſt in termino Moabitarum: vide Ezech. 25.9.* Decurſibus collis]*de quibus Deut. 3.17.* 18 In Scharone]*vide 1. Chron. 27.29.*

CAPUT XIII.

Jehoſchuhhæ jam ſeni Deus præcipit, ut totam promiſſam terram tam occupatam quàm occupandam cis Jardenem novem tribubus cum dimidio diſtribuat, quæ diſtributio antequam explicetur, repetit diſtributionem factam a Moſche trans Jardenem duabus tribubus cum dimidiata.

[a] Heb. *vergens diebus. ſic infrà 24.*
[b] *vel Accaroni, ut hiſtorici nominant.*
[c] *vel Gazæa a Gaza.*
[d] *vel Azotæa ab Azoto.*

1 JEHOSCHUAHH autem [a] ſenex erat & [a] vergens ætate: quare dixit Jehova ad eũ, tu ſenuiſti, vergens ætate es: & terra relinquitur multa admodum hæreditariò poſſidẽda.

2 Hæc terra eſt quæ relinquitur, omnes limites Peliſchtæorum & tota Geſchuræa.

3 A [b] Schichore, qui eſt ante Ægyptum uſque ad terminum [b] Hhekronis verſus Aquilonem, Cenahhanęis [c] accenſetur: *regio* quinque Satrapiarum Peliſchtæorum, [c] Hhazzathæa & [d] Aſchdodæa, & [e] Eſchkeloniticæ, Gathæa, & [f] Hhekroniticæ, quæ Hhavæorum *fuit*.

4 Ab Auſtro tota terra Cenahhanæi & [g] Magora quod eſt Tzidoniorum uſque Aphekum: uſque ad terminum Emoræi.

5 Terra etiam [h] Giblæa & totus Libanus ad ortum ſolis, a Bahhal-Gade ſub monte Chermonis: uſque ad ingreſſum Chamathæ.

6 Omnes habitatores illius montis a Libano uſque ad [i] ſalinas omnes, Tzidonios ego expellam

pellam a conſpectu filiorum Iſraëlis: tãtum fac ut *ſortitione* accidat Iſraëli in poſſeſſionem, quemadmodum præcepi tibi.

7 ' Nunc itaque divide terram iſtam in poſſeſſionem novem his tribubus & dimidiatæ tribui Menaſchiticæ.

8 ' k Cum *altera dimidiata* ejus Rëubenitica & Gaditica acceperunt poſſeſſionem ſuam quam dederat eis Moſche trans Jardenem ad orientem, ' quemadmodum dedit eis Moſche ſervus Jehovæ:

9 (A Hharohhere quod eſt ad ripam fluminis Arnonis, & civitate, quæ *eſt* interamnis, tum totam planitiem Medebæ Dibonem uſque.

10 Id eſt, omnes civitates Sichonis regis Emoræi, qui regnabat Cheſchbone: uſque ad terminum Hhammonitarum.

11 Tum Gilhhadem & terminum Geſchuræũ & Mahhacathæum, totum q; montem Chermonem ac totum Baſchanem Salcam uſque.

12 Totum regnum Hhogi in Baſchane, qui regnabat Hhaſchtarothis & Edrehhi: hic reſiduus erat e reliquiis ' Raphaęorum,) cùm percuſſiſſet eos Moſche & expuliſſet eos.

13 Quamvis non expulerint filii Iſraëlis Geſchuræum & Mahhacathæum, ſed inhabitaverit Geſchurę us & Mahhacathæus in medio Iſraëlitarum, uſque in diem hunc.

14 Tantùm tribui Leviticæ non dedit poſſeſſionem: ' igni conſumenda Jehovæ Dei Iſraëlis ſunt poſſeſſio ejus, quemadmodum dixit ei.

15 Dederat autem Moſche tribui filiorũ Rëubenis per familias eorum *in poſſeſſionem*.

16 Fuitque eis terminus a Hharohhere, quod eſt ad ripam fluminis Arnonis, tum civitas quę eſt interamnis, tum tota planities uſque Medebam.

17 ' Cheſchbonem cum omnibus civitatibus ejus, quæ ſunt in illa planitie: Beth-Bahhal ' Dibonem & Bamoth-Bahhalem, l Mehhonem.

18 Item Jahhetzam & Kedemothas & Mephahhatham.

19 Item Kiriathajima & Sibmam & Zereth-Schahharam in montanis illius convallis.

20 Item Beth-Pehhorem, & ' Aſchdothas-Piſgæ & ' Beth-Jeſchimothas.

21 Denique omnes civitates illius planitiei & totum regnum Sichonis regis Emoræorum, qui regnarat Cheſchbone: cùm percuſſiſſet Moſche eum & principes Midjanitarum Evin & Rekemum & Tzurem & Churem & Rebahhũ, ' Toparchas Sichonis, inhabitantes eam terram.

22 Bilhhamum quoque filium Behhoris divinum occiderant filii Iſraëlis gladio ad cæſas copias eorum.

23 Fuitque terminus filiorum Rëubenis Jarden cum termino *ejus*: hæc *eſt* poſſeſſio filiorum Rëubenis per familias eorum, civitates cum villis earum.

24 ITEM dederat Moſche tribui Gadis, pro filiis Gadis per familias eorum,

25 Fuitque illis terminus Jahhazer cum omnibus civitatibus Gilhhadis, & ' dimidiata terra Hhammonitarum: uſque Hharohhe rem, quæ eſt ante conſpectum Rabbæ.

26 Item a Cheſchbone uſque m Ramatham Mitzpę, & Betonimos: & a Machanajimis uſque ad terminum n Debiri.

27 In convalle autem o Beth-Haramum & p Beth-Nimram & Succhothas & Tzaphonem, reſiduũ regni Sichonis regis Cheſchbonis, Jardenem cum termino *ejus*: uſque ad extremitatẽ maris Cinnerethę, trans Jardenem ad orientem.

28 Hæc eſt poſſeſſio filiorum Gadis per familias eorum: civitates cum villis earum.

29 DENIQUE dederat Moſche dimidiatę tribui Menaſchis: fuitque dimidiatæ tribus filiorum Menaſchis per familias eorum;

30 Fuit, inquam, terminus eorum a Machanajimis totus Baſchan, totum regnum Hhogi regis Baſchanis, & omnes villę Jairis, quæ erant in Baſchane ſexaginta civitates.

31 Item dimidium Gilhhadis cum q Haſchtarothis & Edrehhi civitatibus regni Hhogi in Baſchane: hæc dederat filiis Maciris filii Menaſchis ' pro dimidiata parte filiorum Maciris per familias eorum.

32 Iſta ſunt, quæ poſſidenda tradiderat Moſche in campeſtribus Moabitarum trans Jardenem Jerichuntis orientem verſus.

33 Tribui autem Leviticæ non dederat Moſche poſſeſſionem: Jehova Deus Iſraëlis eſt poſſeſſio eorum, quemadmodum dixit eis.

k Heb. *cum eo: ſynecdoche.*

l *Bahhalmehhon & Behhon. Num.* 32.3. & 38. *& Bethmehhon. Jirmej.* 48.23.

ANNOTATIO.

1 Senex] *de ætate ejus vide cap. ſequenti ver.* 10. 3 Aſchichore] *amnis eſt, qui Petram Arabiæ præterfluens in Sirbonim paludem inſluit, & Ægyptum a terra promiſſa diſterminat.* Accenſetur] *non enumerant Philiſtæi juſti poſſeſſores ejus, ſed vi Hhavvæos expulerant Deut.* 2.22. *ideo finem verſiculi vertimus, quæ Hhavvæorum fuit.* 7 Nunc itaque] *cùm ſenio confectus ſis. ſup. ver.* 1. 8 Cum altera] *præcedentia mandatum continent, ſequentia referunt diſtributionem priùs factam a Moſche Num.* 32. & 34. *ut apparcat cur novem tribubus tantùm cum dimidiata jubetur poſſeſſionem diſtribuere.* Quemadmodum] *id eſt, præſtita conditione quam præſcripſerat Moſche.* 12 Raphaëorum] *vide Gen.* 14.5. 14 Igni conſumenda] *ſynecdoche eſt. ſimul & metonymia: nam ſpecies pro omni oblationum genere, & igni conſumenda pro parte eorum aſſervata ponuntur. Num.* 18. 17 Cheſchbonem] *eam habuerunt communem Rëubenitæ cum Gaditis: unde factum eſt ut infrà* 21. 39. *a Gaditis dicatur Levitis data.* Dibonem] *non eſt ea quæ Num.* 33. 45. *Dibon Gadis vocatur ad differentiam hujus Dibonis, quamvis etiam illa interdum Dibon ſimpliciter dicatur, ut Numerorum* 32.3. 20 Aſchdothas-Peſgæ] *vide Deut.* 3.17. Beth-Jeſchimothas] *de qua Num* 33.49. *& Ezech.* 25.9. 21 Toparchas] *vide annotata Num.* 31.8. 25 Et dimidiata terra Hhammonitarum] *quam ademerat eis Sichon Num.* 21.26. *nam attingere quicquam eorum quæ adhuc poſſidebant Hhammonitæ expreſsè prohibuerat Deus, Deut.* 2.16. *& ſequentibus. unde Japhtach Judic.* 11.17. *negat Iſraëlitas quicquam occupaſſe, quod ad Hhammonitas pertineret.* 31 Pro dimidiata] *ſex enim ejus filii hæreditatem acceperunt ultra Jardenem cum novem tribubus infrà* 17.2.

CAPUT. XIIII.

Generalis propoſitio partitionis terræ quinque prioribus verſibus continetur: inde verò uſque ad finem capitis narratur ſingularis privilegio, antequam divideretur terra, Calebo poſſeſſionem attributam eſſe, ut promiſerat Deus Num. 14.

1 'ISTA

1 'ISTA verò ſunt quæ poſſidenda acceperunt filii Iſraëlis in terra Cenahhani: quæ poſſidenda tradiderunt Elhhazar ſacerdos & Jehoſchuahh filius Nunis ac primores paternarum familiarum per ſingulas tribus filiis Iſraëlis.

2 Sortitione poſſeſſionis ſuæ: (quemadmodum præceperat Jehova per Moſchen) novem tribubus & dimidiatæ tribui.

3 Cùm dediſſet Moſche poſſeſſionem duabus illis tribubus, & dimidiatæ tribui trans Jardenem: Levitis autem non dediſſet poſſeſſionem inter eos.

4 'Erant enim filiorum Joſephi duę tribus, Menaſche & Ephrajim, 'quare nō dederunt partem Levitis in ipſa terra, ſed civitates ad habitandum, & ſuburbana prædia earum, pro pecoribus eorum & pro facult[a]tibus eorum.

5 Quemadmodum præceperat Jehova Moſchi ſic fecerunt filii Iſraëlis: & partiti ſunt terram.

6 Acceſſerant enim 'filii Jehudæ ad Jehoſchuhham Gilgalem, & dixerat ad eum Caleb filius Jephunnę Kenizzeus: tu noviſti verbū quod edixit Jehova Moſchi viro illi Dei, mei causâ, & tui causâ Kadeſchi-Bernehhæ.

7 Quadraginta annos natum fuiſſe me cùm mitteret Moſche ſervus Jehovæ Kadeſcho-Barnehæ ad explorandum hanc terram: & retuliſſe eireſponſum, quemadmodum erat in [a] animo meo.

8 Fratres quidem meos, qui aſcenderant mecum, liquefeciſſe[b] animū populi: me verò [c] plenè ſecutum eſſe Jehovam Deum meum.

9 Ideoq; juraſſe Moſchen die illo dicendo: *mentiar* niſi terra illa per quam inceſſit pes tuus tibi cedat in poſſeſſionem filiisque tuis uſque in ſeculum: eò quòd plenè ſecutus es Jehovam Deum meum.

10 Nunc autem, ecce, vivum conſervavit Jehova me quemadmodum dixerat: jam 'quadrageſimus quintus annus eſt, ex quo edixit Jehova edictum hoc Moſchi, 'cùm rediret Iſraël in deſertum: nunc ergo, ecce ego hodie natus ſum octoginta quinque annos.

11 Adhuc hodie robuſtus ſum, ut quo die miſit me Moſche, ut vires meæ tunc *fierunt*, ſic etiam vires meæ nunc *ſunt* ad bellum, & ad 'procedendum atque veniendum.

12 Quapropter nunc da mihi montem iſtum, id quod edixerat Jehova die illo: quamvis tu audieris illo die Hhanakæos eſſe ibi, & civitates eſſe maximas & munitiſſimas, 'fortaſſis Jehova erit mecum ut expellam eos quemadmodum prædixit Jehova.

13 'Benedixit ergo ei Jehoſchuahh: deditque Chebronem Calebo filio Jephunnæ in poſſeſſionem.

14 Idcircò ceſſit Chebron Calebo filio Jephunnæ Kenizzæ 'in poſſeſſionem, uſq; in diem hunc: propterea quòd plenè ſecutus eſſet Jehovam Deum Iſraëlis.

15 (Nomen autē Chebronis antea fuerat [d] urbs 'Arbahhi, is eſt homo ille maximus inter Hhanakęos) 'tum terra quieta fuit a bello.

[a] Heb. *cum corde meo.*
[b] Heb. *cor.*
[c] Heb. *implevisse post Jehovam ire, ut infrà aliquoties.*
[d] Heb. *Kirjath Arbahhi.*

ANNOTATIO.

1 Iſta] *quæ hoc & ſequentibus quinque capitibus comprehenduntur.* 4 Erant enim] *hoc verſu docet quo modo exceptis Levitis & illis qui poſſeſſionem acceperant ultra Jardenem, novem cum dimidia ſuperfuerint.* Quare non dederunt] *tum quia mandaverat Deus ut exciperentur Levitæ a poſſeſſione terræ, tum etiam quia Moſchū exemplum exceptionem confirmabat.* 6 Filii Jehudæ] *ut contribuli ſuo Calebo, advocati patrocinarentur. Hæc autem geſta fuiſſe ante expugnatam Chebronem, oſtendit comparatio hujus loci cum verſ. 36. & 37. capitis* 10. 10 Quadrageſimus quintus] *ideſt, 7. ab ingreſſu in terram: unde colligitur ſeptem annos Jehoſchuhham impendiſſe in debellandis Cenahhanæis.* Cum rediret] *Dei ſententia juſſus retrocedere. Num.* 14. 25. 11 Procedendum] *vide Num.* 27. 17. 12 Fortaſſis] *offert ſe propriis viribus montis incolas aggreſſurum confiſus promiſſione divina. vide Exod.* 32. 30. *Dubitandi vero particulam adjicit, cùm ad notandam humanitus res difficultatem, tùm ad comparandos & confirmandos in eadem ſpe animos audientium, ut* 1. *Schem.* 14. 7. 13 Benedixit] *ideſt, approbavit petitionem ejus & conceſſit ea Chebronem, quamvis non promiſerit ut propriis viribus aggrederetur Caleb, ſed ipſe cum toto Iſraële eam oppugnavit, & captam dedit Calebo. vide ſuprà* 10. 37. 14 In poſſeſſionem] *vide infrà* 21. 11. *& ſequentibus.* 15 Arbahhi] *viri nomen eſt, a quo civitas denominabatur.* Tum terra] *idem repetit quod in fine decimi, ut eo clarius temporum ὑστέρωσις cognoſcatur.*

CAPUT XV

Termini poſſeſſionis Jehudæ cum omnibus civitatibus & villis in ea comprehenſis rencenſentur.

1 FUIT autem ſors pro tribu filiorum Jehudę per familias eorum: ad terminum Edomæorum, deſertum Tzinis meridiem verſus *erat* extremitas auſtralis.

2 Fuitq; eis terminus meridianus, extremitas maris ſalſi: ab [a] eo ſinu qui ſpectat meridiem verſus.

3 Unde procedens adverſus meridiem ad aſcenſum Hhakrabimorum pertranſit Tzinem, aſcenditq; a meridie Kadeſchum-Barnehhæ: ac tranſiens Chetzrone, aſcendit Adarem, & divertit Karkahhum.

4 Inde tranſiens Hhatzmonem, procedit ad 'flumen Ægypti, cujus termini exitus ſunt in mare: hic eſt vobis terminus meridianus.

5 Terminus autem orientem verſus, eſt 'mare ipſum ſalſum, uſq; ad extremitatem Jardenis: terminus verò ad latus Aquilonare, a ſinu iſtius maris, 'pars Jardenis.

6 Unde aſcendens hic terminus Beth-Choglam, tranſit ab Aquilone Beth-Hharabæ, deinde aſcendit idem terminus ad lapidem Bohanis [b] 'Rēubenitæ.

7 Unde aſcendit idem terminus Debirum a convalle Hhacoris, & Aquilonem verſus ſpectat [c] Gilgalem, qui eſt e regione aſcenſus Adummimorum, qui eſt ipſi valli a meridie: tum tranſit terminus ipſe ad aquas Hhen-Schemeſchi, ſuntque progreſſus ejus ad fontem Rogelis.

8 Inde aſcendit idem terminus per vallem filiorum Hinnomi ad latus urbis Jebuſæorum a meridie, ipſa eſt Jeruſchalajima: vnde aſcen-

[a] Heb. *ab ea lingua.*
[b] Heb. *filii Rēubenis.*
[c] *infrà* 18. 17. *Gelilothas.*

dit idem terminus ad verticem montis qui *eſt* in conſpectu [d] vallis Hinnomi verſus occidentem: quiq; eſt in extremitate convallis Raphaæorum verſus Aquilonem.

9 Poſt definit terminum iſtum mons a [e] vertice ſuo ad fontem aquarum Nephtoachi, & procedit ad civitates montis Hhephronis: definit etiam terminum iſtum Bahhala, iſta eſt Kiriath-Jehharim.

10 Deinde divertens terminus ipſe a Bahhala occidentem verſus, ad montem Sehhiris, tranſit ad latus montis Jehharimorum ab Aquilone, *hoc jam eſt* Ceſalon: tum deſcendens Beth-Schemeſchum tranſit Timnam.

11 Poſtea procedit iſte terminus ad latus Hhekronis Aquilonem verſus, & definit ipſum terminum ad Schicceronem, & tranſiens montem Bahhalæ, procedit Jabneelem, & ſunt exitus iſtius termini in mare.

12 Denique terminus occidentalis eſt, quod eſt ad mare magnum & terminum *ipſius*: hic eſt terminus filiorum Jehudæ circumquaque per familias eorum.

13 Calebo autem filio Jephunnæ, dederat partem inter filios Jehudæ [f] ex præſtituto Jehovæ ad Jehoſchuhham: urbem Arbahhi, *qui fuit* pater Hhanakitarum: ea eſt Chebron.

14 Expuleratq; inde Caleb tres Hhanakitas: Scheſchaium & Achimanem & Talmium, [g] Hhanakitas.

15 Poſtea [h] aſcendens inde ad habitores Debiri: (nomen autem Debiri ante fuerat urbs Sepheri,)

16 Dixerat Caleb, qui percuſſerit urbem Sepheri & ceperit eam: viciſſim dabo ei Hhachſam filiam meam in uxorem.

17 Cumq; cepiſſet eam Hothniel [i] filius Kenazi agnatus Calebi: dedit ei Hhachſam filiam ſuam in uxorem.

18 Fuitq; cùm conventura eſſet, ut perſuaderet illi de petendo a patre ſuo agro: quare ea deſiliit de aſino: cui dixit Caleb, quid tibi eſt?

19 Tum dixit illa, da mihi munus: quandoquidem terrā [k] ſiccam dediſti mihi, des mihi quoque ſcaturigines aquarum: dedit itaq; ei ſcaturigines ſuperiores & ſcaturigines inferiores.

20 Hæc eſt poſſeſſio tribus filiorum Jehudę per familias eorum.

21 Suntq; civitates iſtæ extremitatis *pertinentiū* ad tribum filiorum Jehudæ conterminæ Edom æis ad meridiem: [l] Kabtzeel, & Hheder, & Jagur.

22 Et Kina, & [k] Dimona, & Hhadhhada,

23 Et Kedeſch, & Chatzor, & Jithnan,

24 Ziph, & Telem, & Behhalothæ,

25 Et Chatzor, Chaddatha, & Kerijothæ, (Chetzron [m] ea *eſt* Chatzor.)

26 Aman, & [l] Schemahh, & Molada,

27 Et [m] Chatzar-Gadda, & Cheſchman, & Beth-pelet,

28 Et Chazzar-Schuhhal, & Beer-Schebahh, & Birjothia.

29 [n] Bahhala, & Hijima, & Hhetzem.

30 Er [o] Eltolad, & [p] Cecil, & Chorma.

31 Et Tziklag & [q] Madmanna, & Sanſanna,

32 Et [r] Lebaothæ, & [s] Schilchima, & [t] Hhajim, & Rimmon: omnes civitates [u] viginti novem, & villæ earum.

33 In humili loco, Eſchtaol, & Tzorhha, & Aſchna.

34 Et Zanoach, & Hhen-Gannimah, Tapuach, & Hhenam,

35 Jarmuth, & Hhadullam, Soco, & Hhazeka,

36 Et Schahharajima, & Hhadithajima, & Gedera ſive Gederothajima: civitates quatuordecim & villæ earum.

37 Tzenan, & Chadaſcha, & [x] Migdal-Gadis.

38 Et Dilhan, & Mitzpæ, & [y] Jokteel,

39 Laciſch, & Botskath, & Hheglon,

40 Et Chabbon, & Lachmas, & Cithliſch.

41 Et Gederothæ, Beth-Dagon, & Nahhama, & Makkeda, civitates ſexdecim & villæ earum.

42 Libna, & [z] Hhether, & Hhaſchan.

43 Et Jiphtach, & Aſchna, & Netzib.

44 Et Kehhila, & [a] Aczib, & Mareſcha: civitates novem & villæ earum.

45 Hhekron cum pagis ejus & villis ejus.

46 Ab Hhekrone uſque ad mare, omnes *civitates* quæ ſunt juxta Aſchdodum & villę earum.

47 Aſchdod, pagi ejus, & villæ ejus: Hhazza, pagi ejus, & villæ ejus uſque ad flumen Ægypti: & mare magnum, ac terminus *ejus*.

48 In mōtanis autē: Schamir, & Jattir, & Socho

49 Et Danna, & urbs Sannæ, ea *eſt* Debir.

50 Et Hhanab, & [b] Eſchtemo, & Hhanime,

51 Et Goſchen, & [c] Cholon, & Gilo: civitates undecim & villæ earum.

52 Arab, & Duma, & Eſcheham,

53 Et Janum, & Beth-Tapuach, & Apheka,

54 Et Chumpta, & urbs Arbahhi, ea *eſt* Chebron, & Tzihhor: civitates novem & villæ earum.

55 Mahhon, Carmel, & Ziph, & [d] Juta,

56 Et Jizrehell, & Jokdehham, & Zanoach,

57 Kajim, Gibba, & Timna: civitates decem & villæ earum.

58 Chalchul, Beth-Tzur, & Gedor,

59 Et Mahharath, & Beth-Hhanotæ, & Eltekon: civitates ſex & villæ earum.

60 [e] Kirjath-Bahhal, ea *eſt* Kirjath-Jehharim, & Rabba: civitates duæ & villæ earum.

61 In deſerto, Beth-Hharabę, Middin, & Secaca,

62 Et Nibſchan, & civitas ſalis, & Hhen-Gedi: civitates ſex & villæ earum.

63 Jebuſæos autem inhabitante Jeruſchalajima non potuerunt filij Jehudæ expellere: [f] ſed habitabat Jebuſęus cum filiis Jehudæ Jeruſchalajimis uſque in diem hunc.

ANNOTATIO.

4 Flumen Ægypti] *Schichorem intelligit, de quo ſuprà 13. 3. & infrà ver. 47.* 5 Mare ipſum] *totum, ab auſtrali ſinu uſq; ad orientalem, quo Jarden in ipſum mare influit.* Pars Jardenis] *id eſt, ab extremitate Jardenis partem ejus uſq; ad locum Genezareth Juda maximam poſſedit, etiamſi quarundam tribuum fines in ipſum Jardenem incideret, hac ratione fiebat ut fines Naphthali ad Jardenem eſſent Juda contermini, ut habetur infrà 19. 34.* 6 Rēubenitæ] *nihil habuit ea tribus cis Jardenem: ſed locus videtur ab hoc Bohano Rēubenita denominatus propter rem aliquam geſtam ibi, quæ ipſum attingat, ſicut infrà ver. 37. Migdal-Gadu dicitur.* 15 Aſcendens inde] *videtur Calebo attributi expeditio in eam civitatem, quæ tamen ſuprà 10. 38. Jehoſchuhhæ & toti Iſraēli attribuitur: quod ſit quia pro ipſo Calebo ſuſcipi-*

[a] Heb. *Gehinnon unde voce corrupta irrepſit Gehennæ nomen propter immanes cruciatus eorum qui immolabantur Moloch, 2. Reg. 23. 10. & Jer. 7. 31. & 19.*

[b] Heb. *a verſice montis.*

[f] Heb. *ſecundum os.*

[g] Heb. *natos Hhanako, ut paulò antè in verſu, filios Hhanakę.*

[h] Heb *ficcitatis.*

[i] *Jekabzeel Nehemiæ. 11. 25.*

[k] *Dibon ibid.*

[l] *Schebahh infrà 19. 2. & Jeſchuahh Nechen 11. 26.*

[m] *forte Chatzar-Suſa, de qua infrà 19. 5. & 6. Chatzar-Suſim. 1. Chro. 4. 31.*

ſuſcipitur: ideo ipſe præmium proponit primo occupanti. 17 Filius Kenazi] *id eſt, deſcendens a Kenaz, ſive nepos, ſive abnepos,* 1. *Chron.* 4. 18 Ut perſuaderet] *id eſt, veniam obtinuit a ſponſo, a patre ſuo petendi.* 25 Ea eſt Chatzor] *cujus meminit in principio verſus.* 32 Hajim & Rimmon] *ſic ſeparatim leguntur infrà* 19. 7. *&* 1. *Chro.* 4. 32. *unde apparet duas civitates fuiſſe, quia autem Nechemiæ* 11. 29. *conjunctæ ſunt Hhen-Rimmon, videntur ita vicina fuiſſe, ut unam quaſi civitatem conſtituerent.* Viginti novem] *plures quidem reſenſuit, ſed quia illarum partem Schimhonitis ceſſiſſe apparet infrà* 19. 9. *ideo hic tantùm* 29. *numerat quæ remanſerunt penes tribum Jehudæ, & quarum etiam aliquot Schimhhonis & Jehudæ communes fuerunt.* 37 Migdal Gadis] *vide annotata ſuprà* 6. *ver.* 38 Jokteel] *id eſt, Petram Arabiæ vide* 2. *Reg.* 14. 7. 63 Sed habitabat Jebuſæus] *detinebant enim arcem, & alteram civitatis partem ad Jehudam pertinentem: a Davide enim primùm ſunt devicti* 2. *Schem.* 5. 6. *& ſequent. vide Judic.* 1. 8.

CAPUT XVI.

Termini filiorum Joſephi in genere; deinde Ephrajimi ſpeciatim recenſentur.

1 DEINDE prodiit ſors pro filiis Joſephi, a Jardene Jerichuntis, inde ab aquis Jerichuntis ad orientem: deſertum illud, quod aſcendit Jerichunte per montana Beth-Elem.

2 Inde progreditur Beth-Ele [a] Luzum: & tranſit ad terminum [b] Arcæi [c] Hhatarothas.

3 Poſtea deſcendit occidentem verſus per terminum Japhletæi uſque ad terminum Beth-Choronis inferioris & Gezerum uſque: ſuntque exitus ejus in mare.

4 Itaq; poſſeſſionem acceperunt filii Joſephi, Menaſche & Ephrajim.

5 Fuit autem terminus filiorum Ephrajimi per familias eorum, fuit, inquam, terminus poſſeſſionis eorum orientem verſus Hhatarothæ-Adaris uſq; Beth-Choronem ſuperiorem.

6 Et procedit terminus occidentem verſus Michmetatam ab Aquilone, tum divertit terminus orientem verſus Taanatam-Schiluntis, quam pertranſit ab oriente ad Janoachum.

7 Tum deſcendit a Janoacho Hhatarothas & [a] Nahharam: & incurrens in Jerichuntem exit ad Jardenem.

8 A Tappuacho procedit terminus verſus occidentem ad flumen Kanæ: ſuntque exitus ejus in ipſum mare: hæc *eſt* poſſeſſio tribus filiorum Ephrajimi per familias eorum.

9 Præter civitates illas, quæ diſtinctæ erant pro filiis Ephrajimi in medio poſſeſſionis Menaſchitarum: omnes *inquam* civitates illas cum villis earum.

10 Sed non expulerunt Cenahhanæum qui habitabat Gezere: quapropter habitavit Cenahhanæus inter Ephrajimitas uſque in diem iſtum: fuit tamen tributo ſerviens.

[a] *quæ & Nahharan.* 1. *Chro.* 7. 28.

ANNOTATIO.

2 Luzum] *Non eſt ea, quæ ex Jabhakobi viſione Gen.* 28. 19. *vocata fuit Beth-El: ſed altera non admodum remota, a Beth-Elita quodam extructa: de qua Judic.* 1. 26. Arcæi Hhatarothas] *falluntur qui utroque hoc nomine unum locum deſignari putant: quod evincit Hhebræi textus diſtinctio. Eſt autem hic locus Erech. ex quo Cuſchai ille conſiliarius Davidis, qui infregit conſilium Achitophelis, denominatus eſt Arcæus.* 2. *Sam.* 16. *ſive Erecæus Latinâ formâ.* Hhatarothas] *Agrum ſitum in termino Ephrajimi, ſi Binjaminis & Jehudæ: Quam ob rem pro ratione termini variis nominibus diſtinctus eſt: infrà ver.* 5. *&* 7. *&* 1. *Chron.* 2. 54.

CAPUT XVII.

Reliquæ dimidiatæ tribui Menaſchis, hæreditas a Jehoſchuhha datur Ephrajimo conjunctæ: & utriſque de anguſtia finium querentibus, ratio illos dilatandi oſtenditur.

1 FUIT verò ſors tribui Menaſchis, (quia ipſe primogenitus erat Joſephi): Maciri quidem primogenito Menaſchis, principi Gilhhaditidos, eò quòd ipſe *erat* vir bellicoſus, ideo fuit ejus Gilhhaditis & [a] Baſchan.

2 Fuit verò filiis Menaſchis [a] reliquis per familias ſuas, filiis [b] Abihhezeris, & filiis Cheleki, & filiis Aſrielis, & filiis Schecemi, & filiis [c] Chepheris, & filiis Schemiddahhi: (*nam* hi ſunt filii Menaſchis, filii Joſephi, mares per familias ſuas.

3 Tzelophchado autem filio Chepheris, filii Gilhhadis, filii Maciris, filii Menaſchis, non fuerãt filii ſed filiæ: hæc autem ſunt nomina filiarum ejus, Machla, & Nohha, Chogla, Milca, & Tirtza.

4 Quæ acceſſerunt coram Elhhazare ſacerdote, & coram Jehoſchuhha filio Nunis, & coram principibus, dicendo, Jehova præcepit Moſchi dari nobis poſſeſſionem inter fratres noſtros: quapropter dedit eis *Jehoſchuahh* ad [e] præſtitutum Jehovæ poſſeſſionem inter fratres patris earum.)

5 Acciderunt inquam [d] partes Menaſchis [a] decem: præter terram Gilhhaditicam & Baſchanem quæ ſunt trans Jardenem.

6 Nam filiæ Menaſchis poſſederunt poſſeſſionem inter filios ejus: terra autem Gilhhaditica fuit filiorum Menaſchis reliquorum.

7 Fuit verò terminus Menaſchis verſus Aſcherem Micmetatha, quæ eſt in conſpectu Schecemi: proceditq; terminus verſus dexteram ad habitatores Hhen-Tappuachi.

8 (Menaſchis *quidem eſt* regio Tappuachi: ſed Tappuach in termino Menaſchis, *eſt* filiorum Ephrajimi)

9 Unde deſcendit terminus ad flumen Kanæ ad meridiem ipſius fluminis, civitates iſtæ Ephrajimi ſunt inter civitates Menaſchis: terminus autem Menaſchis eſt ab Aquilone ipſius fluminis, ſuntque exitus ejus in mare.

10 Quæ ad Auſtrum, Ephrajimi *ſunt*, ad Aquilonem verò, Menaſchis, eſtque mare [a] terminus ejus: & in Aſcherem incidunt ab Aquilone, in Iſſaſcharem verò ab oriente.

11 Eſt enim Menaſchis in Iſſaſchare & in Aſ-

[a] Ibhezer. Num. 26. 30. [b] Chuppim 1. Chro. 7. 15. Num. 27. Num 32. [c] Heb. os. [d] Heb. *funiculi: metonymia, quia funiculo hæreditas in partes dividebatur ut infrà* 14.

chere,[e] Beth-Scheam cum pagis ejus,& [f] Jiblehham cum pagis ejus, & habitatores Dori cum pagis ejus, & habitatores Hhendori cum pagis ejus, & habitatores Tahhanaci cum pagis ejus, & habitatores Megidduntis cum pagis ejus:tres illi tractus.

12 Sed [g] non potuerunt filii Menaſchis expellere a civitatibus iſtis : & voluit habitare Cenahhanęus in terra iſta.

13 ([g] Fuit quidem cùm fortes evaſiſſent filii Iſraëlis,ut redderent Cenahhanęum tributarium: ſed [g] omnino non expulerunt eum.)

14 Quapropter allocuti ſunt [g] filii Joſephi Jehoſchuhham dicendo:quare dediſti mihi in poſſeſſionem ſortem [g] unicam, & partem unicam, cùm ego ſim populus multus,adeò ut [g] huc uſque benedixerit mihi Jehova.

15 Sed dixit ad eos Jehoſchuahh, quandoquidem populus multus es,aſcende in iſtam ſylvam, & [g] præcide tibi illic, & in terram Perizzæi & Raphaæorum: ſiquidem anguſtus eſt tibi [g] mons Ephrajimi.

16 Dixerunt autem filii Joſephi,non eſſet ſatis nobis iſte mons,præterea currus [g] ferrati ſunt apud omnes Cenahhanæos, qui habitant in terra convallis illius, apud eos qui ſunt Beth-Scheane,& in pagis ejus, & apud eos qui ſunt in convalle Jizrehhelis.

17 Rurſus allocutus eſt Jehoſchuahh domum Joſephi Ephrajimum & Menachem dicendo ; populus multus es,& robur magnum eſt tibi, ne ſit tibi ſors vnica.

18 Quin mons eſto tuus, ſi ſylva eſt, at præcidito eam, ut ſint tui exitus ejus : nam [g] expelles Cenahhanæum, quamvis currus ferrati ſint ei, quamvis robuſtus ſit.

[e] *Beth Sham.* 1. *Schem.*31. 12.
[f] *Bilhham* 1.*Chron.*6. 70. & *Gath. Rim non infrà* 21.25.
[g] Heb. *expellendo non expulit eum* poſteritas Joſephi.

ANNOTATIO.

1 Quia ipſe eſt primogenitus] *rationem addit cur duæ partes ſint Menaſchi attributæ, quia primogenitus eſſet:vide legem Deut.*21.17.*Nam quod legitur Gen.*48.18.*& ſequentibus prælatum Ephrajimū Menaſchi,a Jahhakobo,hoc non ad tranſlationem primogenituræ referendum eſt,ſed ad propheticam benedictionem ſobolis.* Balchan]*ex parte:ſynecdoche,vide ſuprà* 13. 2 Reliquis] *qui non acceperant poſſeſſionem trans Jardenem.* 5 Decem] *id eſt,ſex in eos qui nominantur ver.*2. *quarum ſextain quinq; filias diviſa eſt.* 10 Terminus ejus]*utrumq; Ephrajimi & Menaſchis.* 12 Non potuerunt]*ſtatim in principio nata Deus prædixerat fore.Exo.*23.29.*&* 30. 13 Fuit quidem]*vide Judic.*1.28. 14 Filii Joſephi] *utraq; tribus, ut apparet ex ver.*15.16.17. Unicam] *id eſt,cui poſſidendæ una tribus ſatis eſſet : nam bona pars hæreditatis illis aſſignatæ a Cenahhanæu detinebatur.* Hucuſque]*id eſt,ad tantum numerum mecreſcere voluerit. erant enim utriuſq; tribus virorum amplius* 87 *millia.* 15 Pręcide tibi] *id eſt, locum habitabilem effice tibi ſuccisâ ſylvâ.* Mons Ephrajimi] *in quo ſylva iſta eſt.* 16 Ferrati] *id eſt, falcibus inſtructis: metonymia.* 18 Expelles] *ſecurè pronunciat fore ut expellant ex promiſſione Dei,ſuprà* 13.6.

CAPUT. XVIII.

Iſraëlitæ omnes convenientes,tabernaculum transferunt Gilgale Schiluntem,& juſſi Jehoſchuhhe dant ſingulis tribubus geodetas, ut ex eorum deſcriptione reliqua terra ſeptem tribubus,quæ ſupererant ſorte diſtribuatur:& ſors prima quæ Banjamini accidit,recenſetur.

1 CONGREGATI autem ſunt totus cœtus filiorum Iſraëlis Schiluntem, collocaveruntq; ibi tentorium conventus:poſtquam terra domita fuit coram eis.

2 Cùmq; reliquæ eſſent e filiis Iſraëlis ſeptem tribus,quarum poſſeſſionem non diviſerât,

3 Dixit Jehoſchuahh ad filios Iſraëlis: quouſque vos remiſſe agetis, [a] quo minus progrediamini ad hæreditariò poſſidendam terram, quam dedit vobis Jehova Deus majorum veſtrorum.

4 Date ex vobis ternos viros ex quaque tribu : ut mittam eos & ſurgentes obambulent terram, ac deſcribant eam, ſecundum poſſeſſionem [a] ſuam,deinde redeant ad me.

5 Sic partientur ſe in ea in ſeptē partes: Jehuda manebit in termino ſuo ab Auſtro, & domus Joſephi manebunt in termino ſuo ab Aquilone.

6 Vos autem cùm deſcripſeritis terram ſeptem partibus, adferetis ad me huc : ut jaciam pro [b] tribubus veſtris ſortem,hic coram Jehova Deo noſtro.

7 Nam non eſt pars Levitis [c] inter vos, quia [d] miniſterium Jehovæ eſt poſſeſſio ejus:Gad verò & Reüben ac dimidiata tribus Menaſchis acceperunt poſſeſſionem ſuam trans Jardenem ab oriente,quam dedit eis Moſche ſervus Jehovæ.

8 Surrexerunt itaque viri illi ut abirent præcepitque Jehoſchuahh abituris, ut deſcriberent ipſam terram, dicendo, ite & obambulate iſtam terram, ac deſcribite eam, deinde revertimini ad me,ut hic jaciam pro tribubus veſtris ſortem coram Jehova Schilunte.

9 Abeunteſq; viri iſti tranſiverunt per ipſam terram, & deſcripſerunt eam oppidatim in ſeptem partes in libro: deinde venerunt ad Jehoſchuhham in caſtra Schiluntem.

10 Jecitq; pro [c] tribubus illorum Jehoſchuahh ſortem Schilunte coram Jehova:ſic partitus eſt ibi Jehoſchuahh terram iſtam filiis Iſraëlis, ſecundum partitiones illorum.

11 [e]ASCENDIT enim ſors tribus filiorum Binjamitis per familias eorum : deinde prodiit terminus ſortis illorum inter filios Jehudæ & inter filios Joſephi.

12 Fuit autem illis terminus [f] in angulo verſus Aquilonem a Jardene : & aſcendit terminus ipſe ad latus Jerichuntis ab Aquilone , deindè aſcendit per montem,occidentem verſus,ſuntq; exitus ejus in deſertum [f] Beth-Avenis.

13 Unde tranſit terminus Luzum,ad latus Luzi verſus meridiem,[f] illa eſt Beth El:poſteà deſcendit terminus Hhatarorhas-Adaris ſecūdum mōtē,qui eſt ab Auſtro Beth-Choroni inferioris.

14 Unde definiens terminus ille, divertit in angulo occidentali meridiem verſus, a monte qui eſt in conſpectu Beth-Choronis ad meridiem,& ſunt exitus ejus ad Kirjath-Bahhalem,(ea eſt Kirjath-Jehharima,) civitatem filiorum Jehudæ:hoc eſt latus occidentale.

15 Latus autem verſus meridiem ab extremi-

[a] Heb. *ad progrediendum.*
[b] Heb. *pro vobis,ut infrà ver.* 8. *& 10.mittendos alloquitur ac ſi tribus allocutus eſſet, quæ mitteb at eos.ſyllepſis.*
[c] Heb. *in medio veſtri.*
[d] Heb. *ſacerdotium.ſynecdoche.*
[e] Heb. *illa.*
[f] Heb. *illa.*

tate Kirjath-Jehharimorum: hoc exiens a termino occidentali progreditur ad fontem aquarum Nephtoachi.

16 Tum deſcendit idem terminus ad extremitatem montis qui eſt in conſpectu vallis filii Hinnomi, quiq; eſt in convalle Raphæorum in aquilonali parte *ejus*: deſcenditq; per vallem Hinnomi ad latus Jebuſæi meridiem verſus, deſcendit inquam ad fontem Rogelis.

17 Et definiens verſus Aquilonem procedit Hhen-Schemeſchum, inde procedit [f] Gelilothas, quę ſunt e regione aſcenſus Adummimorum: ac deſcendit ad lapidem Bohanis Rëubenitę.

18 Inde tranſiens ad latus *quod eſt* e regione Hharabæ aquilonem verſus, deſcendit Hharabam.

19 Poſtea tranſit terminus ad latus Beth-Choglæ verſus Aquilonem: ſuntq; exitus ipſius termini in ſinum maris ſalſi Aquilonarem, in extremitatem Jardenis meridianam: hic eſt terminus meridianus.

20 Denique Jarden terminat ipſum in latere orientem verſus: hæc *eſt* poſſeſſio filiorum Binjaminis per terminos ejus circumquaque, pro familiis eorum.

21 Sunt autem civitates pro tribu filiorum Binjaminis, per familias eorum: Jericho, & Beth-Chogla, & Hhemek-Ketzitz,

22 Item Beth-Hharaba, & Tzemarajima, & Beth-El,

23 Et Hhavvim, & para, & Hhophra,

24 Item Cephar-Hhammonai, & Hhaphni, & Gebahh: civitates duodecim & villæ earum.

25 Gibhhon, & Rama, & Beerothæ,

26 Et Mitzpa, & Cephira, & Motza,

27 Et Rekem, & Jirpeel, ac Tareala,

28 Et Tzelahh, Eleph, & Jebuſæi *civitas*, (ea *eſt* Jeruſchalaima,) Gibhhath, & Kirjath, civitates quatuordecim & villæ earum: hęc *eſt* poſſeſſio filiorum Binjaminis per familias eorum.

[f] Heb. *alio nomine Gilgal ſuprà* 15. 7.

[a] *ſuprà* 15. *Schemahh. & ea eſſe videtur quæ* 1. *Chro.* 4 32. *Tochen vocatur: nam omnia utrobiq; conveniunt, hæc excepta, quæ ibi alioquin omitteretur.*

ANNOTATIO.

4 Suam] *id eſt, ſuarum tribuum quæ ipſis eventura eſt.* 11 Aſcendit & prodiit] *ex urnis, quarum altera nomina tribuum, altera regionum continebat.* 12 In angulo verſus Aquilonem] *id eſt, in diverticulo Jardenis, quo magis adhuc ad orientem divertit.* Beth-Avenis] *ea eſt Beth-aven, cujus meminit ſuprà* 7. 2. 13 Illa eſt Beth-El] *vide Gen.* 28. 19. *nam Luz altera, retinuit Luz nomen. de qua Judic.* 1. 26.

Caput XIX.

Reliqua ſex tribus ſimiliter ſorte ſuam hæreditatem conſequuntur, & omnes communi conſenſu Jehoſchuhham civitate, quam petiit, muneruntur.

[b] *vide* 15. *ſuprà in margine de hoc & ſequentibus nominibus civitatum.*

[c] *ſuprà* 15. *Chatzar-Gadda, conveniunt enim nomina ſignificatione. nam Gadda turmam & Suſa equitatum ſignificat.*

[d] *& Beth-Birgi* 1. *Chro.* 4. 31.

[e] *quæ & Hhaſchan.* 1. *Chr.* 6. 59.

[f] *Hhetam* 1. *Chron.* 4. 32.

[g] *Bahhala* 1. *Chron.* 4. 33. *ſive Ramothas meridianas.* 1. *Chem.* 30. 27.

[h] Heb. *ex fiuiculo: metonymia, ut ſuprà* 17. 5.

[i] Heb. *magna præ illa.*

[k] *Tabor* 1. *Chro* 6. 77. *& Kartha infrà* 21. 34.

1 DEINDE prodiit ſors ſecunda Schimhhoni: pro tribu Schimhhonitarum per familias eorum: fuitq; poſſeſſio eorum intra poſſeſſionem filiorum Jehudæ.

2 Fuit enim eis in poſſeſſione illorum, Beer-Schebahh & [a] Schebahh, & Molada,

3 Item Chatzar-Schuhhal, & [b] Bala, & Hhetzem,

4 Et Eltolad, & Bethul, & Chorma,

5 Et Tziglag, & Beth-Marcabothæ, & [c] Chatzar-Suſa,

6 Et [d] Beth-Lebaothæ, & Scharuchen: civitates tredecim & villæ earum.

7 [e] Hhajim, Rimmon, & [f] Hhether, & Hhaſchan: civitates quatuor & villæ earum,

8 Omnes, inquam, villæ quę erant circa civitates iſtas uſque ad [g] Bahhalath Beerem, ſive Ramatham meridianam: hæc eſt poſſeſſio tribus filiorum Schimhhonis per familias ſuas.

9 [h] Ex portione filiorum Jehudæ, eſt poſſeſſio filiorum Schimhhonis: quia fuit [i] major pars filiorum Jehudæ, quàm eis conveniret, ideo poſſeſſionem acceperunt filii Schimhhonis intra poſſeſſionem eorum.

10 POSTEA aſcendit ſors tertia pro filiis Zebulunis per familias eorum: eſtq; terminus poſſeſſionis eorum [k] Saridum uſque.

11 Unde aſcendit terminus eorum ſecundum mare, etiam Marhalam, & incurrit Dabbeſchetam: poſtea incurrit etiam in torrentem, qui *eſt* in conſpectu [l] Joknehhami.

12 [m] Convertitur autem Sarido antrorſum, verſus ortum ſolis ad terminum [k] Ciſloth-Taboris: & procedit Dabratham ac aſcendit Japhihham.

13 Indeque tranſit antrorſum orientem verſus Githam-Chepheris, *aliás* Hhitta-Katzinis: proceditque [l] Rimmonem Methoarum *aliás* Nehham.

14 Unde divertit terminus ille aquilonem verſus Channathonem: ſuntque exitus ejus in vallem Jiphthach-Elis.

15 Cum [n] Kattatha, & [n] Nahhalale & Schimrone, & Jideala, & Beth-Lechemo: civitates ſunt duodecim & villæ earum.

16 Hæc *eſt* poſſeſſio filiorum Zebulunis per familias eorum: *numerum* civitates iſtæ & villæ earum.

17 JISSASCARI prodiit ſors quarta pro filiis Jiſſaſcaris per familias eorum.

18 Eſtque [o] termini eorum: [p] ad Jizrehhelem & Ceſullothæ, & Schunem,

19 Et Chapharajima, & Schion, & Anacharatha.

20 [p] Præterea Rabbith, & [o] Kiſchion, & Ebetz,

21 Et [p] Remeth, & [q] Hhen-Gannim, & [r] Hhen-Chadda, & Beth-Patzetz.

22 Unde incurrit terminus in [r] Taborem, & Schachatzima, & Beth-Schemeſchum: ſuntq; exitus termini eorum in Jardenem: civitates ſexdecim & villæ earum.

23 Hæc eſt poſſeſſio tribus filiorũ Jiſſaſcaris per familias eorũ: hæ civitates & villæ earum.

24 TUM prodiit ſors quinta pro tribu filiorum Aſcheris per familias eorum.

25 [s] Eſtq; termini eorum [t] Chelkath & Choli, & Beten, & Acſchaph,

26 Et Alamelech, & Hhamhad, & [t] Miſcheal: incurritq; in Carmelum in occidente, & in [u] Schichorem ad [u] Libnatham.

27 Inde convertitur verſus orientem ſolis Beth-Dagonem, & incurrit in Zebulunem, & in vallẽ Jiphtach-Elis ad Aquilonem, Beth-Hhemeki & Nehhielis: proceditque ad [u] Cabulem, [u] ſiniſtrorſum.

[l] *Dimna infrà* 21. 35. *& Rimmono* 1. *Chro.* 6. 77.

[m] *Kitrone Judic.* 1. 30.

[n] *Nahalole Judic.* 1. 30.

[o] *Kedeſch.* 1 *Chro* 6. 72.

[p] *Jarmuth, infrà* 21. 29. *& Ramoth* 1. *Chro.* 6. 73.

[q] *Hhanem ibid.*

[r] *Daberath infrà* 21. 28.

[s] *Chukkoth.* 1. *Chro.* 6. 75.

[t] *Maſchal.* 1. *Chro.* 6. 74.

28 Item [n] Hhebron,& Rechob, & Chammon, & Kana: uſque ad Tzidonem magnam.
29 Unde convertitur terminus Ramam,uſque ad civitatem munitam [a] Tzor:convertitur quoque terminus Choſam,ſuntq; exitus ejus in mare a tractu Aczibæ.
30 Præterea Hhumma,& [b] Aphek,& Rechab: civitates viginti duæ & villæ earum.
31 Hæc eſt poſſeſſio tribus filiorum Aſcheris per familias eorum: civitates iſtę & villæ earũ.
32 FILIIS Naphtali prodiit ſors ſexta : pro filiis Naphtali per familias eorum.
33 [c] Eſtque termini eorum a Chelepo, & ab querceto in Tzahhanannimis , & ab Adamæi foſſa,& Jabneele, uſque Lakkumum: ſuntque exitus ejus in Jardenem.
34 Unde convertitur terminus verſus occidentem Aznothas-Taboris , & procedit inde Chukkokum verſus: incurritq; in Zebulunem a meridie, in Aſcherem verò incurrit ab occidente, & in [d] Jehudam ad Jardenẽ ab ortu Solis.
35 Urbes autem munitæ ſunt : Tziddim-Tzer, & [e] Chamath,[d] Rakkath,& [f] Cinnereth,
36 Et Adama,& Rama,& Chatzor,
37 Et [e] Kedeſch,& Edrehhi,& Hhen-Chatzor,
38 Et Jireon,& Migdal-El,Chorem, & Beth-Hhanath,ac Beth-Schemeſch: civitates novendecim & villæ earum.
39 Iſta eſt poſſeſſio tribus filiorum Naphtali per familias eorum:hę civitates & villę earum.
40 PRO tribu filiorum Danis per familias eorum prodiit ſors ſeptima.
41 Eſtq; terminus poſſeſſionis eorum : Tzorhha & Eſchtaol,& [f] Hhir-Schemeſch,
42 Et [g] Schahhalabin,& Ajalon,& Jitla,
43 Et Elon,& Timnatha,& Hhekron,
44 Et Elteke,& Gibbeton,& Bahhalath,
45 Et Jehud , & Bene-Berak, & Gath-Rimmon,
46 Et Me-Jarkon, & Rakkon : cum termino ſuo e regione [h] Japhuntis.
47 Prodierat autem terminus filiorum Danis minor [i] quàm illis ſufficeret : quapropter [k] aſcendentes filii Danis pugnaverunt contra Leſchemum,& capientes eam perculſerũt eam acie gladii,& hęreditariò poſſidentes eam,habitaverunt in ea, vocaveruntq; Leſchemum,Danem,de nomine Danis patris ſui.
48 Iſta eſt poſſeſſio tribus filiorum Danis per familias eorum:hæ ipſæ civitates & villæ earũ.
49 Cumq; abſolviſſent poſſeſſionem accipere ipſius terræ per terminos ejus:dederunt filii Iſraëlis poſſeſſionem Jehoſchuhhæ filio Nunis in medio ſui:
50 Ex præſtituto Jehovæ dederunt ei civitatem , quam petierat [k] Timnath-Serachum in monte Ephrajimi : extruxit deinde ipſam civitatem & habitavit in ea.
51 Iſtæ ſunt poſſeſſiones quas poſſidendas dederunt Elhhazar ſacerdos,& Jehoſchuahh filius Nunis,ac primores paternarum familiarum tribubus filiorum Iſraëlis per ſortem , Schilunte, coram Jehova, ad portam tentorii conventus: ſic abſolverunt partiri terram.

[n] *Hhabdon infrà 21.30. & 1.Chro. 6. 74.*
[a] *Tyrum.*
[b] *Aphik Judic.1.31.*
[c] *Chamath Dor infrà 21.32.& Chammon 1.Chro.6.76.*
[d] *fortaſſis ea eſt , quæ Kajza infrà 21. 32 & Kirjathajim 1. Par.6.76. dicitur.*
[e] *Kedeſch in Galilæa.1. Chro.6.76. ad differentiã illius quod eſt in Iſſaſcare.*
[f] *Thamnath Cheres Judic.2.9.*
[g] *Ekron.*
[h] *Jehudæ.*
[i] *Hebr. exiguus.*
[k] *Hebr. afcendit.*
[k] *Thamnath Cheres Judic.2.9.*

ANNOTATIO.

10 Saridum] *ultima eſt in angulo meridiano, termino occidentali.* 11 Joknehhami] *Angulum ſeptentrionalem in eodem termino.* 12 Convertitur Sarido] *deſcribit meridianum terminum aſcendendo ab occidente orientem verſus.* 13 Termini eorum] *auſtralis nimirum ab occidente verſus orientem.* Ad Jizrehhelem] *quæ erat filiorum Joſephi ſuprà 17.16.* 20 Prætereà] *in occidentali termino , in angulo meridiano ad Aquilonem.* 21 Hhen-Chadda] *hinc terminum aquilonarem incipit deſcribere ab occidente in orientem.* 25 Eſtq; termini] *occidentalis ab aquilone ad meridiem.* 26 In Schichorem] *rivus eſt alius ab eo cujus ſuprà.13.3.eſt enim rivus quem Plin.lib.5.cap.19.vocat Pagidam ſive Belum.* Libnatham] *id eſt,promontorium album,Plin ibidem ſuprà Hhacunię:ideo Hhacunis hic non meminit,quia incluſa eſt his terminus.meminit autem ejus Judic.1.31.* 27 Cabulem] *vide de ea.1.Reg.9.13.* Siniſtrorſum] *id eſt, ab ea parte quæ maximè ſeptentrionalis eſt.* 33 Eſt termini] *orientalis ab Aquilone ad meridiem.* 34 Et in Jehudam] *vide annotata ſuprà.15.5.* 35 Cinnereth] *unde nomen accepit lacus,quem accolebant Naphtalitæ,poſtea dictus Genezareth.* 47 Aſcendentes] *vide hæc fuſiùs Judic.18. ex cujus loci collatione conſtat , quæ hic leguntur , longo tempore poſt Jehoſchuhhæ mortem geſta eſſe.*

CAPUT XX.

Iſraëlitæ a Deo per Jehoſchuhham admoniti civitates receptus deſignant.

1 DEINDE allocutus eſt Jehova Jehoſchuhham dicendo.
2 Alloquere filios Iſraëlis dicendo:date ex vobis civitates illas receptus , de quibus edixi vobis per Moſchen.
3 Ut confugiat illuc occiſor,qui percuſſerit quempiam errore,per imprudentiam: ut ſint vobis receptui a vindice ſanguinis illius.
4 Qui,ubi confugiens ad unam ex civitatibus iſtis,ſteterit ad oſtium portę civitatis, & [a] expoſuerit,audientibus ſenioribus illius civitatis,rationes ſuas : tum [b] recipiunto illum in eam civitatem ad ſe,& danto ei locum,ut habitet cum ipſis.
5 Ut cùm perſequetur illum vindex illius ſanguinis, tum non tradant occiſorem in manũ ejus:(nam per imprudentiã percuſſit proximum ſuum,cùm non odiiſſet hic illum [c] antè):
6 Sed maneat in civitate illa, donec ſtet coram cœtu ad judicium ſuum ; [d] ac deinde uſq; ad mortem ſacerdotis maximi, qui erit in diebus illis: tunc revertens occiſor ille veniet in civitatem ſuam & in domum ſuam,*etiam* in civitatẽ unde fugerat.
7 Quapropter [e] ſanctificaverunt Kadeſchum in Galilæa,in monte Naphtali, & Schecemum in monte Ephrajimi & Arbem Arbahhi, ea eſt Chebron,in monte Jehudæ.
8 Trans Jardenem autem Jerichuntinum orientem verſus dederant Betzerum in deſerto,in planitie e tribu Rẽubenis , & Ramothas in Gilhhade e tribu Gadis, & Golanem in Baſchane e tribu Menaſchis.
9 Hæ ſunt civitates [f] conventus omnibus filiis

Num.35.9. Deut.19.1.
[a] Heb. *eloquutus fuerit in auribus ſeniorum &c. verba ſua.*
[b] Heb. *colligunto.*
[c] *Hebr. heri nudiuſtertius.*
[d] *Hebr. & ſtabit.*
[e] *Hebr. conſecraverunt.*
[f] *Hebr. ſtatio.*

filiis Iſraëlis & peregrino peregrinanti inter eos, ut confugiat illuc quiſquis percuſſerit quẽpiam per errorem: & non moriatur manu vindicis illius ſanguinis, donec ſteterit corũ cœtu.

ANNOTATIO.

6 Ac deinde] *ſub. ſi cauſa cognita, imprudens feciſſe judicabitur. Num.* 35.25. 7 Sanctificaverunt] *id eſt, in aſylum conſecraverunt.* 9 Conventus] *id eſt, ad quas conveniebant occiſores.* Steterit &c] *id eſt, cauſam in judicio dixerit.*

CAPUT XXI.

Civitates ſacerdotibus & Levitis cum ſuis ſuburbanis, a ſingulis tribubus ſorte attributæ recenſentur

Confer cum 1. Chro. 6. 54

1 TUM acceſſerunt primores paternarum *familiarum* e Levitis ad Elhhazarem ſacerdotem, & ad Jehoſchuhham filium Nunis: & ad primores paternarũ *familiarum* tribuum e filiis Iſraëlis.

Num. 35.

2 Allocutiq́ne ſunt eos Schilunte in terra Cenahhani dicendo: Jehova præceperat per Moſchen dari nobis civitates ad habitandum, & prędia ſuburbana earum pro jumentis noſtris.

a Heb. ſecundum os.

3 Dederunt itaque filii Iſraëlis Levitis de poſſeſſione ſua a ex præſtituto Jehovæ: civitates iſtas & ſuburbana prædia earum.

4 Cùm enim prodiret ſors pro familiis Kehathitarum, fuerunt filiis Aharonis ſacerdotis e Levitis a tribu Jehudæ, & a tribu Schimhhonitica & a tribu Binjaminis ſorte, civitates tredecim.

5 Filius autem Kehathi reliquis ex familiis tribus Ephrajimi, & ex tribu Danis, & ex dimidiata tribu Menaſchis, ſorte civitates decem.

6 Filiis autem Gerſchonis ex familiis tribus Iſſaſcaris, & ex tribu Aſcheris, & ex tribu Naphtali, ac ex dimidiata tribu Manaſchis in Baſchane, ſorte civitates tredecim.

7 Filiis Merari per familias eorum ex tribu Rẽubenis & ex tribu Gadis, & ex tribu Zebulunis civitates duodecim.

8 Dederunt, inquam, filii Iſraëlis Levitis civitates iſtas, & ſuburbana prædia earum (quem admodum præceperat Jehova per Moſchen) ſorte.

9 DEDERUNT itaque ex tribu filiorum Jehudæ, & ex tribu filiorum Schimhhonis civitates iſtas, quas legere poterit *lector* nominatim.

10 Ut eſſent filiorum Aharonis e familiis Kehathitarum de filiis Levi: nam illis fuit ſors primùm.

b antea ubiq; Hhanakitæ, & paſer Hhanak.

11 Dederunt, inquam, eis urbem Arbahi patris b Hhanokitarum, ea eſt Chebron in monte Jehudę: & ſuburbana prædia ejus circa eam,

12 Agrum verò ejus civitatis & villas ejus dederunt Calebo filio Jephunnæ, in poſſeſſionem ejus.

13 Filiis ergo Aharonis ſacerdotis dederunt civitatem receptus occiſoris Chebronem cum ſuburbanis prædiis ejus: & Libnam cum ſuburbanis ejus.

14 Et Jattirem cum ſuburbanis ejus: & Eſchtemoahhum cum ſuburbanis ejus.

15 Et Cholonem cum ſuburbanis ejus: & Debirum cum ſuburbanis ejus.

16 Et Hhajinem cum ſuburbanis ejus: & Juttam cum ſuburbanis ejus: Beth-Schemeſchum cum ſuburbanis ejus: civitates novẽ ex duabus tribubus iſtis.

17 Ex tribu autem Binjaminis, Gibhhonem cum ſuburbanis ejus: Gebahhum cum ſuburbanis ejus.

18 Hhanatothas cum ſuburbanis ejus, & Hhalmonem cum ſuburbanis ejus, civitates quatuor.

19 Omnes civitates filiorum Aharonis ſacerdotum, tredecim civitates cum ſuburbanis earũ.

20 FAMILIIS autem filiorum Kehathi Levitarum, qui reliqui erant a filiis Kehathi: fuerunt quoque civitates ſortis eorum ex tribu Ephrajimi.

21 Qui dederunt eis civitatem receptus occiſoris, Schecemum cum ſuburbanis ejus in monte Ephrajimi: & Gezerum cum ſuburbanis ejus.

c Jokmehhaam. 1. Chro. 6.68.

22 Item c Kibtzaima cum ſuburbanis ejus, & Beth-Choronẽ cũ ſuburbanis ejus, civitates quatuor.

23 Ex tribu autem Danis Elteken cum ſuburbanis ejus: Gibbetonem cum ſuburbanis ejus.

24 Ajalonem cum ſuburbanis ejus: Gath-Rimmonem cum ſuburbanis ejus: civitates quatuor.

d vide ſupra 17.11.

25 A dimidiata autem tribu Menaſchis Tahhnacum cum ſuburbanis ejus, & d Gath-Rimmonem cum ſuburbanis ejus: civitates duas.

26 Omnes civitates decem cum ſuburbanis earum: pro familiis filiorum Kehathi reliquorum.

27 AT FILIIS Gerſchonis ex familiis Levitarum a dimidiata tribu Menaſchis civitatem receptus occiſoris, Golanem in Baſchane cum ſuburbanis ejus, & Behheſchteram cum ſuburbanis ejus: civitates duas.

28 Item ex tribu Iſſaſcaris Kiſchionem cum ſuburbanis ejus: Daberatham cum ſuburbanis ejus:

29 Jarmuthum cum ſuburbanis ejus, Hhen-Gannima cum ſuburbanis ejus: civitates quatuor.

30 Et ex tribu Aſcheris Miſchealem cum ſuburbanis ejus: Hhabdonem cum ſuburbanis ejus.

31 Chelkatham cum ſuburbanis ejus, & Rechobum cum ſuburbanis ejus: civitates quatuor.

32 Et ex tribu Naphtali civitatem receptus occiſoris Kedeſchum in Galilæa cum ſuburbanis ejus, & Chammothas-Dori cum ſuburbanis ejus, & Kartanem cum ſuburbanis ejus, civitates tres.

33 Omnes civitates Gerſchunnitarum per familias eorum: tredecim civitates cum ſuburbanis earum.

34 DENIQUE familiis filiorum Merari Levitarum reliquorum: ex tribu Zebulunis Joknehhamum cum ſuburbanis ejus, Kartham cum ſuburbanis ejus.

35 Dimnam cum ſuburbanis ejus: Nahalalem cum ſuburbanis ejus: civitates quatuor.

36 Ex tribu autem Rëubenis, Bezerum cum ſuburbanis ejus: & Jahhatzam cum ſuburbanis ejus.
37 Kedemothas cum ſuburbanis ejus: Mephahhatham cum ſuburbanis ejus: civitates quatuor.
38 Ex tribu autem Gadis, civitatem receptus occiſoris Ramothas in Gilhhade cum ſuburbanis ejus, & Machanajima cum ſuburbanis ejus.
39 Cheſchbonem cum ſuburbanis ejus: Jahhezerem cum ſuburbanis ejus: omnes civitates quatuor.
40 Omnes civitates iſtas filiis Merari per familias eorum, reliquis ex familiis Levitarum: fueruntq; ſortis eorum civitates duodecim.
41 Omnes civitates Levitarum intra poſſeſſionem filiorum Jiſraëlis, civitates quadraginta octo cum ſuburbanis earum.
42 Sunt civitates iſtæ, [d] unaquæque cum ſuburbanis ſuis circa ipſam: ſic de ſingulis civitatibus iſtis.

[d] Heb. ſecundum civitatem unam.

ANNOTATIO.

3 Dederunt] *in uſum & habitationem, manente interea dominio directo penes tribus quibus ſorte obvenirent, ut exemplum Chebronis docet infrà ver. 11. & 12.* 4 Civitates tredecim] *de quibus infrà ver. 11. & ſeq.* 5 Civitates decem] *de quibus infrà ver. 20. & ſequentibus.* 6 Tredecim] *de quibus infrà ver. 27. &c.* 7 Duodecim] *de quibus infrà ver. 34. &c.*

CAPUT XXII.

Rëubenitæ cum Gaditis & Menaſchitarum parte a Jehoſchuhha, parta jam quiete, cum laude & præmio domum remittuntur, qui ad Jardenem, antequam trajiciunt, altare in communionis ſymbolum extruentes, Jiſraëlitis omnibus occaſionem præbent belli contra eos ſuſcipiendi, Sed miſſis legatis, & auditaillorũ defenſione, belli conſilium deponunt.

1 'Cùm autem 'dediſſet Jehova Jiſraëlitis totam terram, quam Juramento promiſerat ſe daturũ majoribus eorum, & hæreditariò poſſidentes eam, habitarent in ea:
2 Et quietem largitus eſſet Jehova illis circumquaque, ſecundum omnia quæ juramento promiſerat majoribus eorum: neque conſiſteret quiſquam ante faciem eorum, 'ex omnibus hoſtibus eorum, omnes hoſtes eorum tradidiſſet Jehova in manum eorum.
3 Non excidiſſet quicquam ex ullis rebus bonis, quas locutus fuerat Jehova *ſe præſtaturũ* domui Jiſraëlis, cuncta eveniſſent:
4 Tunc Jehoſchuahh convocavit Rëubeniticam & Gaditicam ac dimidiatam tribum Menaſchis.
5 Dixitque ad eos, vos obſervaſtis omnia quæ præcepit vobis Moſche ſervus Jehovæ: & auſcultaſtis voci meæ in omnibus quæ præcepi vobis.
6 Non deſerviſtis fratres veſtros jam 'diebus multis, uſque in diem hunc: & obſervaſtis obſervationem & præceptum Jehovæ Dei veſtri.
7 Nunc autem, cùm quietem largitus ſit Jehova Deus veſter fratribus veſtris, quemadmodum dixerat eis: nunc inquam converſi [a] abite in tentoria veſtra, in terram poſſeſſionis veſtræ, quam dedit vobis Moſche ſervus Jehovæ trans Jardenem.
8 Tantùm [b] obſervanter admodum facite præceptum & legem illam, quam præcepit vobis Moſche ſervus Jehovæ, diligentes Jehovam Deum veſtrum, & ambulantes in omnibus viis ejus, & obſervantes præcepta ejus, & adhærentes ei: denique colentes eum ex toto corde veſtro, & ex toto animo veſtro.
9 Benedixitq; Jehoſchuahh eis: ac dimiſit eos ut abirent in tentoria ſua.
10 'Nam dimidiatæ tribui Menaſchiticæ dederat Moſche *poſſeſſionem* in Baſchane: alteri verò dimidiatæ ejus dedit Jehoſchuahh [c] cum fratribus eorum cis Jardenem ad occidentem: Inſuper etiam cum dimitteret eos Jehoſchuahh in tentoria eorum, ſimul [c] muneratus eſt eos.
11 Et allocutus eſt eos dicendo, cum opibus multis redite in tentoria veſtra, nimirum cum pecore numeroſo admodum, cum argento, & auro, & ære, & ferro, & veſtimentis multis admodum: participes eſtote prædæ hoſtium veſtrorum cum fratribus veſtris.
12 Revertentes itaque abiverunt Rëubenitæ & Gaditæ & dimidiata tribus Menaſchiticaa *filius* Jiſraëlis Schilunte, quæ *eſt* in terra Cenahhani: ut venirent in terram Gilhhadis, in terram poſſeſſionis ſuæ, in qua conſtituti fuerant poſſeſſores [d] ex præſtituto Jehovæ per Moſchen.
13 Cùmque perveniſſent ad limites Jardenis, qui ſunt in terra Cenahhani: extruxerunt Rëubenitæ cum Gaditis & dimidiata tribu Menaſchitica illic altare prope Jardenem, altare magnum ad aſpectum.
14 Quare audientes filii Jiſraëlis dicentem: ecce, extruxerunt Rëubenitę cum Gadittis & dimidiata tribu Menaſchitica altare illud e regione terræ Cenahhani, in limitibus Jardenis, in [e] latere filiorum Jiſraëlis:
15 Andientes, inquam, filii Jiſraëlis, congregati ſunt totus cœtus filiorum Jiſraëlis Schilunte, ut aſcenderent contra eos in militiam.
16 Interim miſerunt filii Jiſraëlis ad Rëubenitas & ad Gaditas, & ad dimidiatam tribum Menaſchis in terram Gilhhadis, Pinchaſum filium Elhhazaris ſacerdotis:
17 Ac decem principes cum eo, [f] principem unum ex quaque domo paterna, ex ſingulis tribubus Jiſraëlis: (erat autem eorum quiſque primarius domus paternæ ſuæ in millibus Jiſraëlis.)
18 Qui venerunt ad Rëubenitas & ad Gaditas & ad dimidiatam tribum Menaſchis in terram Gilhhadis: & allocuti ſunt eos, dicendo.
19 Sic dicunt totus cœtus Jehovę: quæ eſt prævaricatio hæc, qua prævaricati eſtis in Deum Jiſraëlis avertendo vos hodie [g] a Jehova, cum extruxiſtis vobis altare, ut rebelletis hodie contra Jehovam?
20 [h] An parum eſt nobis, quòd nondũ purificavimus nos ipſos ab iniquitate Pehhoris uſq; in diem hunc: unde fuit illa plaga in cœtu Jehovæ:
21 Quòd vos avertimini hodie a Jehova: unde futurum eſt vobis rebellantibus hodie contra

[a] Heb. *abiite vobis.*
[b] Heb. *obſervate faciendo admodum.*
[c] Heb. *benedixit eis: benedicendi enim verbum non ſolum bene precari, ſed etiam beneficium conferre ſignificat.*
[d] Heb. *dimidiatæ manum ſibi.*
[e] Heb. *latus.*
[f] Heb. *principem unum.*
[g] Heb. *retro a Jehova.*
[h] Heb. *numquid parum nobis iniquitas Pehhoris?*

tra Jehovam, ut eras adversus totum cœtum Jisraëlis efferveſcat.
22 Quòd ſi fortè immunda *videtur* terra poſſeſſionis veſtræ, tranſite in terram poſſeſſionis Jehovæ, in qua habitat tabernaculum Jehovæ, & poſſeſſores conſtituimini inter nos: modò contra Jehovam ne rebelletis, & contra nos ne ſitis rebelles, extruentes vobis altare præter altare Jehovæ Dei noſtri.
23 An non Hhacan filius Zerachi prævaricatus eſt prævaricatione cauſâ illius anathematis, unde in totum cœtum filiorum Jisraëlis fuit ira? fervens quamvis ipſe vir unus *prævaricatuſ ſit*, non expiravit propter iniquitatem ſuam ſolus.
24 Reſpondentes autem Rëubenitę cum Gaditis, & dimidiata tribu Menaſchitica: ſic allocuti ſunt primores millium Jisraëlis.
25 *Deus* fortis, Deus Jehova, Deus fortis, Deus Jehova ipſe ſcit, & Jisraël ipſe ſciat: ſi rebellione, ſive prævaricatione in Jehovam, ne ſervet nos hodierno die.
26 *Si* extruximus nobis altare ut averteremus nos a Jehova: ſive ut offeremus in eo holocauſtum cũ munere, ſive ut pararemus in eo ſacrificia euchariſtica, Jehova ipſe requirat.
27 Imò ſi non ex ſolicitudine de hac re fecimᵛ iſtud, dicentes: in [i] poſterũ allocuturi eſſent filii veſtri filios noſtros dicendo: quid vobis [k] cũ Jehova Deo Jisraëlis?
28 Quandoquidem terminum poſuit Jehova inter nos & inter vos Rëubenitæ & Gaditæ, Jardenem hunc, nõ eſt vobis portio in Jehova: & effecturi eſſent filii veſtri, ut filii noſtri ceſſarent, quo minus timerent Jehovam.
29 Quapropter diximus, extruentes faciamus jam nobis altare, non ad holocauſtum, neque ad ſacrificium.
30 Sed teſtis ſit inter nos & inter vos, & inter generationes noſtras poſt nos: de exercẽdo cultu Jehovæ coram eo, holocauſtis noſtris & ſacrificiis noſtris, euchariſticiſq; noſtris: ut non dicant filii veſtri in poſterum filiis noſtris, non eſt vobis portio in Jehova.
31 Diximus enim, ſic erit cùm alloquentur nos aut generationes noſtras in poſterum ut dicamus, Reſpicite ſimilitudinem altaris Jehovæ, quam fecerunt patres noſtri, non ad holocauſtum, neque ad ſacrificium, ſed *ut* teſtimonium ſit inter nos & inter vos.
32 Abſit [l] a nobis illud, ut rebellemus contra Jehovam, & ut avertamus nos hodie a Jehova ædificando altare ad holocauſtum, ad munus, aut ad ſacrificium: excepto altari Jehovæ Dei noſtri, quod eſt ante tabernaculum ejus.
33 Cùmque audiviſſet Pinchas ſacerdos & principes cœtus, id eſt, primores millium Jisraëlis, qui *erant* cum eo, verba iſta, quæ locuti fuerant Rëubenitæ cum Gaditis & Menaſchitis, viſum eſt bonum in oculis eorum.
34 Quapropter dixit Pinchas filius Elhhazaris ſacerdotis ad Rëubenitas & Gaditas & ad Menaſchitas: hodie novimus in medio noſtri eſſe Jehovam, ut qui non ſitis prævaricati contra Jehovam prævaricatione iſta: [m] tunc eripuiſtis filios Jisraëlis e manu Jehovæ.
35 Reverſus itaque eſt Pinchas filius Elhhazaris ſacerdotis cum ipſis principibus a Rëubenitis & a Gaditis e terra Gilhhadis in terrã Canahhani ad filios Jisraëlis: & retulerunt eis rẽ.
36 Cumq; bona videretur res illa in oculis filiorum Jisraëlis, benedixerunt Deo filii Jisraëlis: nec amplius locuti ſunt ut aſcenderent contra illos in militiam, ad perdendum terram illã, in qua Rëubenitæ & Gaditæ habitabant.
37 Sic indiderunt Rëubenitæ & Gaditæ altari iſti [n] nomen: *dicentes*, ſed teſtis eſt inter nos, Jehovam eſſe Deum.

[i] Heb. *eras: & ſic ſæpius infrà.*
[k] Heb. *& Jehova.*
[l] Heb. *abſit nobis ab illo: hypallage.*

ANNOTATIO.

1 Cùm autem] *ſolent tres hi verſus præcedente capite includi, ſed ſeries hiſtoriæ requirit, ut ſequentibus conjungantur, ideo ab hoc verſu capitis initium fecimus: oſtenditur enim iſtu, quando deſinẽti ſunt Rëubenitæ & reliqui, munere a Deo per Moſchen ipſis impoſito Num. 32.* Dediſſet] *licèt Jisraëlitæ, ſuâ negligentiâ, partem ejus aliquam intermitterent.* 2 Ex omnibus hoſtibus] *quos Jisraëlitæ aggreſſi eſſent ab eis hoſtiliter laceſſiti.* 6 Diebus multis] *ſeptem continuis annis, quibus duravit bellum contra Canahhanæos: vide annotata ſuprà 14. 10.* 10 Nam &c.] *rationem reddit cur ſuprà ver. 4. Rëubenitis & Gaditis, Menaſchitarum partem conjunxerit.* Cum fratribus] *cum reliquis novem tribubus, ut ver. 11.* 21 Cras] *id eſt, mox: Synecdoche.* 25 Si rebellione] *pathetica eſt oratio, ideo membris conſtat concisis.* 34 Tunc] *cùm extrueretur altare in alium finem, quàm ad ſacrificandum in eo, ut eraſiis vos & nos ab ira Dei.* 37 Nomen] *ſuprà ver. 30.*

CAPUT. XXIII.

Jehoſchuahh diſtributa jam terra, morti vicinus, omnes Jisraëlitas convocat, & commemoratione præteritorum beneficiorum & promiſſionum divinarum, atque etiam pœnis propoſitis ſuis officiis admonet & confirmat.

1 FUIT autem exactis [a] diebus multis, poſtquàm dedit Jehova quietem Jisraëlitis ab omnibus hoſtibus eorum circumquaque cùm Jehoſchuahh ſenex eſſet a vergens ætate.
2 Ut vocaret Jehoſchuahh totum Jisraëlem, ſeniores ejus & primores ejus, judices que ejus ac moderatores ejus: diceretque ad eos, ego ſenui, vergo ætate.
3 Vos autem vidiſtis quæcunq; fecit Jehova Deus veſter omnibus iſtis gentibus propter vos: Jehova enim Deus veſter is eſt, qui pugnat pro vobis,
4 Videte [b] jactis ſortibus, attribui vobis gentes iſtas reliquas in poſſeſſionem per tribus veſtras: a Jardene, cùm omnes gentes quas excidi tum *gentes* maris magni ad occaſum Solis.
5 Nam Jehova Deus veſter ipſe diſpellet eas a facie veſtra [c] omnino expellet eas a facie veſtra: ut hæreditariò poſſideatis terram earum, quemadmodum locutus eſt Jehova Deus veſter vobis.
6 Confirmamini igitur valde, ut obſervetis & faciatis quicquid ſcriptum eſt in libro legis Moſchis: ne recedatis ab eo dextrorſum aut ſiniſtrorſum.

[a] Heb. *dieb. ſicut ſuprà 2.*
[b] Heb. *fecit ut caderent vobis gentes iſtæ in hæreditatem. &c.*

7 Ne

*Exo.*23.13. 7 Ne conveniatis cum gentibus iſtis, iſtis, inquam, quæ reliquæ ſunt vobiſcum: & nomen Deorum earum ne recordemini, neq; adjuretis, neque colatis eos, neq; incurvetis vos eis.

*Deut.*13.4. 8 Sed Jehovæ Deo veſtro adhæreſcite: quemadmodum feciſtis in hunc uſque diem.

9 Ut expulit a facie veſtra Jehova gentes magnas & robuſtas: (nam quod ad vos, non cõſtitit quiſquam in conſpectu veſtro uſque in diem hunc:)

*Levit.*26.7. 10 *Ita* vir ex vobis perſequetur mille, quia Jehova Deus veſter is eſt qui pugnat pro vobis: quemadmodum locutus eſt vobis.

[c] Heb. *conſervate vos valde.* 11 [c] Attendite igitur valde animis veſtris: ut ametis Jehovam Deum veſtrum.

[d] Heb. *avertendo, &c.* 12 Nam ſi [d] omnino averteritis vos, & adhæreritis reſiduo gentium iſtarum, iſtarũ *inquam*, quæ reliquæ ſunt vobiſcum, & affinitatem contrahentes cum eis, conveneritis cum eis, eæque vobiſcum:

[e] Heb. *ſciendo ſcitote.* 13 [e] Certò ſcitote non perrecturũ Jehovam Deum veſtrum expellere omnes gentes iſtas a facie veſtra, ſed eas fore vobis in laqueum & in

*Exod.*23.33 *item* 34.12. *Num.*33.*in fine.* tendiculam, & in [f] flagellum lateribus veſtris, ac in ſpinas in oculis veſtris, donec pereatis e terra optima hac, quam dedit vobis Jehova Deus veſter.

14 Ecce autem ego deceſſurus ſum [f] brevi pro conſuetudine totius terræ: quapropter cognoſcite ex toto corde veſtro, & ex toto animo veſtro non excidiſſe rem ullam, ex omnibus rebus bonis, quas promiſerat Jehova Deus veſter vobis, omnia eveniſſe vobis, non excidiſſe ex eis rem ullam.

15 *Contrà* fore, ut quemadmodum evenit vobis unaquæq; res bona, quam promiſerat Jehova Deus veſter vobis: ſic inducat contra vos Jehova unamquamq; rem malam, donec perdiderit vos e terra optima hac, quam dedit vobis Jehova Deus veſter.

16 (Quandoquidem tranſgreſſi fueritis fœdus Jehovæ Dei veſtri quod præcepit vobis, & abeuntes colueritis deos alienos, & incurvaveritis vos eis:) cumque primùm accenſa fuerit ira Jehovæ in vos, perituros vos eſſe celeriter a terra hac optima, quam dedit vobis.

ANNOTATIO.

1 Diebus multis] *non tantùm ſeptem annis bellorum, ſed etiam toto tempore, quod expendit in diſtributionem terræ, ut probat verſus quartus.* 5 Omnino expellet] *ſic enim promiſit Num.*33.52. *Deut.*6.19. 7 Neque adjuretis] *efficientes vt ipſæ ea commemorent, Exod.*23.13. *& Deut.*12.3. 13 Flagellum lateribus] *mos erat antiquus cædendi latera. Eccleſiaſt.*30.12. *Item* 42.6.

CAPUT. XXIIII.

Jehoſchuahh rurſus omnes tribus Iſraëlis cum earum moderatoribus Schecemum convocat, easq; commoratis beneficiis divinis præteritis, ad perſeverantiam in cultu Dei hortatur, ac fœdus inter Deum & Iſraëlitas renovat. Poſtremo mors Jehoſchuahhæ, & ſepulturæ ejus, oſſium Joſephi & Elhhazari ſacerdotis deſcribitur.

1 Deinde congregavit Jehoſchuahh omnes tribus Iſraëlis [a] in agrum Schecemitanum: poſtquàm convocaſſet ſeniores Iſraëlis & primores ejus, & judices ejus, & moderatores ejus, qui ſtiterunt ſe [a] coram Deo.

[a] Heb. *æ ſeculo.* 2 Tum dixit Jehoſchuahh ad totum populũ, ſic dicit Jehova Deus Iſraëlis: ultra flumen *Euphratem* habitabant majores veſtri [a] olim, *utpote* Terach pater Abrahami & pater Nachoris: colebantque Deos alienos.

3 Sed aſſumpſi patrem veſtrum Abrahamum, [c] *regione* quæ eſt trans illud flumen, & deduxi eum per totam terram Cenahani: auxiſque ſemen ejus, cùm dediſſem ei Jitzchakum.

4 Dedi enim Jitzchako Jahhakobum, & Hheſavum: dedi autem Hheſavo montem Sehhiris ut hereditariò poſſideret eum ſed Jahhakob & filii ejus deſcenderunt in Ægyptum.

5 Quò mittens Moſchen & Aharonem, plagis affeci Ægyptum, prout feci in medio ejus: & poſteà eduxi vos.

6 Deducente autem me patres veſtros ex Ægypto, donec adveniſſetis ad mare, perſecuti ſunt Ægyptii patres veſtros curribus & equitibus ad mare algoſum,

7 Cùmque calamarent ad Jehovam, poſuit caliginem inter vos & inter Ægyptios, deinde

*Exod.*14.19. *&* 20. induxit ſuper eos mare illud, quod operuit eos, viderunt que oculi veſtri, id quod feci contra Ægyptios: poſtea manſiſtis in ipſo deſerto diebus multis.

8 Tandem adduxi vos in terram Emoræorũ habitantium trans Jardenem, qui pugnaverunt contra vos: tradidi autem eos in manum veſtram, ita ut hæreditariò poſſideatis terram eorum, & perdidi eos a facie veſtra.

9 Surrexit quoque Balak filius Tzipporis Rex Moabitarum ut certaret contra Iſraëlem: ideoque mittens vocaverat Bilhhamum filium Behhoris, ut malediceret vobis.

10 Sed nolui auſcultare Bilhhamo: unde [b] continenter benedixit vobis, ſic eripui vos e manu ejus.

11 Cumque trajeciſſetis Jardenem & veniſſetis ad Jerichuntem, [d] pugnaverunt contra vos [e] Jerichuntini, Emoræi & Perizzæi & Cenahanæi & Chittæi & Girgaſchæi, Chivvæi, & Jebuſæi: quos tradidi in manum veſtram.

12 Mittebam enim ante vos crabronem, qui expellebat eos a facie veſtra', *ut* duos reges Emoræi: non gladio tuo, neque arcu tuo *expuliſti eos.*

13 Dedi itaque vobis terram in qua non laboraveratis, & civitates quas non extruxeratis, in quibus habitatis: vinetis & olivetis, quæ non plantaveratis fruimini.

14 Quare nunc timete Jehovam & colite eũ [c] integrè & fideliter: & amovete Deos, quos coluerunt majores veſtri, in *regione* trans flumen illud & in Ægypto, & colite Jehovam.

15 Quòd ſi malum *videatur* in oculis veſtris colere Jehovam, [d] eligite vobis hodie quos colatis, ſive deos quos coluerunt majores veſtri, qui habitabant trans flumen illud, ſive deos Emoræorum, in quorum terra habitatis: ego verò & familia mea colemus Jehovam.

16 Cui reſpondens populus dixit: [d] abſit a nobis

bis ut relinquamus Jehovam ad colendum deos alienos.
17 Nam Jehova Deus noſter, is eſt qui eduxit nos & patres noſtros e terra Ægypti e domo ſervorũ: & qui edidit ante oculos noſtros ſigna maxima iſta, conſervavitque nos totâ illâ viâ, per quam ivimus, & in omnibus populis per quorum medium tranſivimus.
18 Expulit etiam Jehova omnes populos iſtos & Emoræum inhabitantẽ illam terram a facie noſtra: nos quoque colemus Jehovam, quia eſt Deus noſter.
19 Dixit autem Joſchuahh ad populũ: [a]nõ poteſtis colere Jehovam, quia Deus [c] ſanctiſſimus eſt: Deus fortis Zelotes eſt, [a]non feret defectionem veſtram & peccata veſtra.
20 Cùm deſeritis Jehovam & coletis Deos alienigenarum, ſed converſus malo afficiet uos, & conſumet vos, poſtquam benefecerit vobis.
21 Tum dixit populus ad Jehoſchuhham: [a]nequaquam, ſed Jehovam colemus.
22 Dixit itaq; Jehoſchuahh ad populum, teſtes eſtis ipſi de vobis, vos elegiſſe vobis Jehovam ad colendum eum: qui dixerunt, teſtes ſumus.
23 Nunc igitur *inquit* amovete deos alienigenarum qui ſunt in medio veſtri, & inclinate animum veſtrum ad Jehovam Deum Jiſraëlis.
24 Tum dixerunt populus ad Jehoſchuhham Jehovam Deum noſtrum colemus, & voci ejus aſcultabimus.
25 Sic pepigit Jehoſchuahh fœdus cum populo die illo: propoſuitque ei ſtatuta & judicia in Schecemo.
26 Deinde ſcripſit Jehoſchuahh verba iſta in [a]libro legis Dei: qui eſt in Sanctuario Jehovæ: & accipiens lapidem magnum, erexit illum ibi, [a]ſub [a]quercu illa.
27 Dixitque Jehoſchuahh ad totum populũ: ecce lapis iſte eſto inter nos teſtimonium: quia ipſe [f] interfuit conteſtando omnes ſermones Jehovæ quibus locutus eſt nobiſcum: eſtoque inter vos in teſtimonium, ne mentiamini in Deum veſtrum.
28 Tum dimiſit Jehoſchuahh populum quẽque in poſſeſſionem ſuam.
29 Fuit autem poſt res iſtas, ut moreretur Jehoſchuahh filius Nunis ſervus Jehovæ, natus centum decem annos.
30 Sepeliverunt q; eum in termino poſſeſſionis ejus Tinnath-Serachi, quæ eſt in monte Ephrajimi, ab Aquilone monti Gahhaſcho.
31 Coluit autem Jiſraël Jehovam omnibus diebus Jehoſchuhhæ, omnibus etiam diebus [a]ſeniorum, qui prolongarunt dies poſt Jehoſchuhham, quiq; [a]experti erant omne opus Jehovæ, quod fecit Jiſraëli,
32 Tum oſſa Joſephi, quę [a]deportaverant filii Jiſraëlis ex Ægypto, ſepeliverunt in Schecemo, in illa portione agri quam emerat Jahhakob a filiis Chamoris patris Schecemi centum numis: ita fuerunt apud filios Joſephi in poſſeſſione *eorum*.
33 Elhhazar quoq; filius Ahharonis mortuus eſt, quem ſepeliverunt in colle Pinchaſi filii ejus, qui datus fuerat ei in monte Ephrajimi.

[a] Heb. *quia Deus ſancti eſt, adjectivũ plurale pro ſingulari in gradu ſuperlativo.*

[f] Heb. *audivit: tranſlata locutio a teſtibus vivis, præſentibus audientibuſq; ad lapidem.*

Judicum.2.8

Gen.33.19.

ANNOTATIO.

1 In agrum Schecemitanum] *Schiluntem intelligit, ubi tunc tabernaculum Dei erat. Eſt enim Schilo in agro Schecemit ano: nec novum eſt, opidi nomen pro agro poni, ut infrà ver. penultimo oſſa Joſephi Schecemi ſepulta dicuntur, & ſtatim ſubjicitur, ſepulta fuiſſe in portione agri quem emerat Jahhakob, &c. agrũ autem illum non fuiſſe in opido, apparat ex Gene. 33.18. & ſequenti. Sic Chebron Calebo data dicitur ſuprà 14.14. cùm tamen non ipſa civitas, ſed ejus ager datus ſit e i: ſup. 21.12.* Coram Deo] *id eſt, in loco tabernaculi.* 10 Continenter] *nam non ſemel tantùm id fecit. ſed quoties tentavit maledicere eis, toties divinitus coactus eſt eis benedicere.* 11 Pugnaverunt] *hi urbem vobis occludendo, illi verò cum armis vobis occurrendo.* 15 Eligite] *non ſolvit eos vinculo colendi Deum, quo priùs obſtricti erant, ſed hac proponendo animos illorum exploras, & exemplo patrum ac Emoræorum eos ab idololatria abſterret: ſuo verò & familiæ exemplo ad perſeverantiam in cultu Dei hortatur. Simile vide in Ruth. 1.15.* 19 Non poteſtis] *ſubaudi, Deos alienos retinendo, & eorum cultum cultui Dei commiſcendo: quod colligitur ex ver. 23.* Non feret] *impunitam: ſic Exodi 23.21.* 21 Nequaquam] *Jehovam deſeremus, &c.* 26 In libro legis Dei] *id eſt. juſſit ut ſacerdotes referrent in librum legis Dei, Deut. 31.26. quem penes ſe habebant, & in ſanctuario aſſervabant.* Sub quercu] *de qua vide Gen. 35.4. & Judic. 9.6.* 31 Seniorum] *eos tantùm intelligis, qui ſimul cum Jehoſchuhha Rempub. adminiſtrarant, & ei ſupervixerant.* Quique ſunt experti omne opus] *id eſt, qui jam adulti erant, cùm exirent ex Ægypto, & obſervaſſe poterant, qua Deus fecerat Iſraëli.* 32 Deportaverant] *prout juramento promiſerant Joſepho. Gen. 50.25.*

JUDICUM

Liber unus.

LIBER Judicum Ilatum Reipub. Jiſraëlitarum inde a temporibus Jehoſchuhhæ uſque ad Ehhelin ſacerdotem peccata eorum in genere, revocamenta Dei partim monitis partim judiciis, poſtremò ſingularia exempla duo impudentiſſima Jiſraëlitarum deſcribit: ut ex illis corruptiſſimæ in religione & moribus Reipub. imago conſpiciatur. Eſtque hiſtoria annorum a morte Jehoſchuhhę ducentorum nonaginta novem.

Ad

Ad mortem	Hhothnielis	40	*Judicum cap.* 3.	*ver.* 11.
	Ehudis & Schamgaris	80		*ver.* 30
	Deboræ	40	*Judicum cap.* 5.	*ver.* 31.
	Gidhhonis	40	*Judicum cap.* 8.	*ver.* 28.
	Abimeleci	3	*Judicum cap.* 9.	*ver.* 22
	Tolahhi	23	*Judicum cap.* 10	*ver.* 2.
	Jairis	22		*ver.* 3.
	Jiphtachis	6	*Judicum cap.* 12.	*ver.* 7.
	Ibtzani	7		*ver.* 9.
	Elonis	10		*uer.* 11.
	Hhabdonis	8		*ver.* 14.
	Schimchonis	20	*Judicum cap.* 16.	*ver.* 31.

CAPUT I.

Iſraëlitæ Jehoſchuhha mortuo, hoſtes invaſuri de ordine ſuo militari Deum conſulunt & felicius pugnant: Res a Jehuda & Joſepho ſtrenuè geſtæ narrantur. Poſtremò omnium tribuum negligentia commemoratur.

1 EVENIT autem poſt mortem Jehoſchuhhę, ut conſulerent filii Iſraëlis Jehovā dicendo: quis aſcendet ex nobis contra reliquum Cenahhanæum in principio, ad pugnandum contra eum?

2 Quibus dixit Jehova, Jehuda aſcendito: ecce tradidi [a] iſtam terram in manum ejus.

3 (Dixerat autem Jehuda Schimhhoni fratri ſuo, aſcende mecum in ſortem meam, ut pugnemus contra Cenahhanæum iſtum: viciſſim ibo ego quoque tecum in ſortem tuam: ibatq; cum eo Scimhhon.)

4 Sic aſcendit Jehuda, tradiditq; Jehova Cenahhanæum & Perizzæum illum in manum eorum: qui percuſſerunt eorum in Bezeco decies mille viros.

5 Invenientes enim Adoni-Bezekum in Bezeko, pugnaverunt conrra eum: & percuſſeruut Cehhanæum & Perrizzæum illum.

[a] Heb. *poſt eum.*

6 Cùm autem fugeret Adoni-Bezek, perſecuti ſunt [a] eum: & præhendentes eum, amputarunt pollices manuum ejus, ac pedum ejus.

7 Tum dixit Adoni-Bezek, ſeptuaginta reges pollicibus manuum ſuarum & pedum ſuorum amputatis, colligebant ſub menſa mea, quemadmodum feci, ſic rependit mihi Deus: & adduxerunt eum Jehuſchulajima, ubi mortuus eſt.

Jehoſch. 15. [b] Heb. *civitatem miſerunt in ignē, hypallage.*

8 Expugnaverant enim filii Jehudæ [a] Jeruſchalajima, & capientes eum percuſſerant *incolas* ejus acie gladii: [b] civitate verò ipſi immiſerant ignem.

9 Deinde autem deſcenderant filii Jehudæ ad pugnandum contra Cenahhanæum: inhabitantem [a] montana, & [a] auſtralem plagam, & [a] humilem regionem.

Jehoſch. 10. 36, & 11. 21 & 15. 13.

10 Proceſſerant enim Jehuda ad Cenahhanæum inhabitantem Chebronem: (nomen autem Chebronis antea *erat* urbs Arbahhi:) percuſſerantque [a] Scheſchaium, & Achimanem, & Talmaium.

Ibid. ver. 38. & *ca.* 15. 15.

11 Ac inde proceſſerat adverſus incolas Debiri: (nomen autem Debiri antea *erat* urbs Sepheri.)

12 Ubi cùm dixiſſet Caleb, qui percutiens urbem Sepheri ceperit eam: utiq; dabo ei Hhacſam filiam meam in uxorem,

13 Cepit eam Hohthniel [a] filius Kenazi agnatus Calebi minimus [a] ex illo: quamobrem dedit ei Hhacſam filiam ſuam in uxorem.

14 (Fuit autem cùm conventura eſſet, ut perſuaderet illi de petendo a patre ſuo agro quodam, quare *ea* deſiljit de aſino: cui dixit Caleb, quid tibi eſt?

15 Tum dixit ei illa, cædo mihi munus, quandoquidem terram ſiccam dediſti mihi, des mihi quoque ſcaturigines aquarum: dedit itaque ei ſcaturigines ſuperioris & ſcaturigines inferioris *tractus*)

16 Filii quoque Kenæi ſoceri Moſchis [a] aſcenderant e [a] civitate palmarum, cum filiis Jehudæ in deſertum Jehudæ, quod eſt ad Auſtralem plagam Hharadi: [a] profectus enim fuerat ut habitaret cum ipſo populo.

17 Viciſſim procedẽte Jehuda cum Schimhhone fratre ſuo, percuſſerant Cenahhanæũ inhabitantem Tzephatham: quod cũ devoviſſent, vocavit *Schimhhon* nomen civitatis illius [c] Chormā.

18 [a] Deinde cepit Jehuda Hhazzam cum termino ejus, & Aſchkelonem cum termino ejus: atque Hhekronem cum termino ejus.

19 Aderat enim Jehova Jehudæ, ita ut expelleret montanæ regionis *incolas*: [a] ſed non *penitus* ad expellendum habitatores ipſius convallis, eò quòd [a] currus ferrati eſſent illis.

20 Dederunt autem Calebo [a] Chebronem, quemadmodum edixerat Moſche: qui expulit inde tres illos filios Hhanaki.

21 Jebuſæum quoque habitantem [a] Jeruſchalajimis non expulerunt filii Binjaminis: ſed inhabitabat Jebuſæus cum filiis Binjaminis Jeruſchalajima uſque in diem hunc.

22 Aſcenderant etiam familia Joſephi ipſi quoque Beth-Elem: & Jehova *fuerat* cum eis.

23 Curaverant enim familia Joſephi explorari Beth-elem: (nomen autem illius civitatis antea *erat* Luz.)

24 Videntes autem obſervatores illi quendam exeuntem e civitate illa: dixerant ei, oſtende nobis, quæſo, ingreſſum iſtius civitatis, & exercebimus erga te benignitatem.

25 Sic cùm oſtendiſſet ipſis ingreſſum ipſius civitatis, percuſſerant civitatem ipſam acie gladii: virum autem illum cum tota familia ejus dimiſerant,

26 Abiitq; vir ille in terram Chittæorum ubi ædjcavit civitatem & vocavit nomen ejus [a] Luzum, id *eſt* nomen ejus uſq; in diem hunc.

27 Sed non [a] expulerat Menaſche incolas

Beth

Beth Scheanis, & pagorum ejus, & Tahhanaci pagorumque ejus, & incolas Dori ac pagorum ejus, & incolas Jeblehhami pagorumque ejus, & incolas Megidduntis pagorumque ejus: [a] placebat enim Cenahhanæo habitare in terra ista.

28 Fuit autem cùm fortis evaderet Jisraël, [d] ut redderet Cenahhanæum tributarium: sed [d] omnino non expulit eum.

29 Similiter Ephrajim non expulit Cenahhanæum illum qui habitabat Gezere: Sed habitabat Cenahhanæus in medio ejus Gezeri.

30 Zebulun non expulit habitatores Kitronis & habitatores Nahalolis: sed habitabat Cenahhanæus in medio ejus: & erant tributarii.

31 Ascher non expulit habitatores Haccuntis & habitatores Tzidonis: item Achlabi, & Aczibi, & Chelbæ, & Aphiki, & Rechobi.

32 Habitabat enim Ascherita in medio Cenahhanæi, habitatorum illius terræ: quia non expellebat eum.

33 Naphtali non expulit habitatores Beth-Schemescschi, & habitatores Beth-Hanathæ: sed habitabat in medio Cenahhanæi, habitatorum illius terræ: & habitatores Beth-Schemeschi & Beth-Hhanathæ erant eis tributarii.

34 Comprimebant autem Emoræi filios Dan in montana: nam non permittebant ei descendere in ipsam convallem.

35 Placebat enim Emoræo habitare Har-Cheresi, Ajalone, & Schahhalbimis: sed cùm ingraveseret manus [a] familiæ Josephi facti sunt tributarii.

36 (Terminus itaque Emoræi *erat* ab ascensu Hhakrabbimorum: ab ipsa [a] petra & quod suprà *est.*)

[d] Heb. *expellendo non expulit.*

ANNOTATIO.

1 Ut consulerent] *Imperatore destituti, (cujus nutu omnia gesserant) & in suas quasi Respub. distributi, per sacerdotem Deum consulunt ex lege Numerorum 27.21.* 2 Istam terram] *id est, agrum Bezeki, quem adhuc Cenahhanæus occupat, Jehudæ priùs sorte attributum.* 3 Dixerat autem] *id est, peculiare fœdus cum Schimhone inerat, ut ostendit historia Chormæ, infrà versic 17. quæ temporibus Jehoschuhhæ gesta fuit: Jehosch. 12.14.* 8 Jeruschalaima] *id est, partem illam quæ ei soli obtigerat Jehosch. 15.8. & 63. Duplex enim erat civitas præter arcem (unde etiam nomen habet dualis forma) quarum altera in sorte Jehudæ erat, altera Binjaminis cum Jehuda communis, arx verò solius Binjaminis. Hæc autem & sequentia temporibus Jehoschuhhæ gesta hùc commemorantur ἀναχρονικῶς ut appareat qua occasione Deus Jehudam reliquis tribubus prætulerit: nimirum quia fuit reliquis prudentior, & in exequendo mandato divino diligentior: Nam in scriptura sæpe, non tam temporum quàm causarum series observatur.* 9 Montana] *ubi erat Chebron ver. 10.* Australem plagam] *ubi erat Debir ver. 11. & Keneus, & Chorma, ver. 16. 17.* Humilem regionem] *quam occupare non perrexit ut ver. 19. Totus enim hic versus prolepticus est.* 10 Shescshaium] *de quibus Num. 13.22.* 13 Filius] *id est, ex posteris Kenazi, a quo ductus est Caleb Kenizzeus Num. 32.12.* Ex illo] *id est, omnium qui ex Kenazo geniti superstites erant, ætate, auctoritate, opibus minimus, quod dicitur ad commendationem fidei Calebi, & strenuitatis illius.* 16 Ascenderant] *id est, in illa expeditione Jehudæ se conjunxerant. Dicitur autem Jithro Kenæus a gente, Numerorum 24.21.* Civitatate palmarum] *Jerichunte Deut. ultimo, 3. ver sic infrà cap. 3.13.* Profectus enim] *vide Numerorum 10.29.* 18 Deinde cepit] *post terræ distributionem, ut apparet ex Jehosch. 13.3. etsi non diu potitus est istis civitatibus, ut ex cap. 3.3. ver. apparet.* 19 Sed non perrexit] *hic incipit seminarium indicare calamitatum Jisraëlitarum, quæ in sequentibus describentur, nimirum quòd gentes inimicas contra mandatum Dei in medio sui tolerarunt singulæ tribus.* Currus ferrati] *oblita mandatorum & promissionum Dei, Jehosch. 13.6. & 17.18.* 20 Chebronem] *confer cum Jehosch. 21. ver. 11.12.* 21 Jeruschalajimis] *ex altera Jeruschalajima & arce, suprà 8.* 26 Luzum] *vide Jehosch. 16.2.* 27 Non expulerat] *vide Jehosch. 17.12.13.* Placebat] *id est, potius acquiescebat durè conditionibus quàm ut excederet.* 28 Ut redderet] *id est, pacem cum Cenahhanæo iniit nulla alia conditione quàm tributi, neglecto Dei cultu, & expresso mandato Exod. 23.32. & 34.12.15. & Deut. 7.2.* 35 Familiæ Josephi] *quæ possessionem habebat Dani & ipsis Emoræis vicinam.* 36 Ab ipsa petra] *id est, a primo aditu ascensu Hhakrabbinorum.*

CAPUT II.

Rationes quibus Jisraëlitæ ad Cenahhanæos depellendos sollicitati sunt, describuntur: Frequens Jisraëlitarum perfidia, & Dei in eos ultio summatim declaratur.

1 [a] QUAMVIS ascendisset [a] nuntius Jehovæ Gilgale [a] Bocimos; ac dixisset, feci ut vos ascenderetis, ex Ægypto, & introduxi vos in hanc terram, quã juramento promiseram majoribus vestris, ac dixi, nõ irritũ faciã fœdus meum vobiscum in seculum:

2 Vicissim vos ne pangitote fœdus cum habitatoribus terræ hujus, altaria eorum demolimini: attamen non auscultastis voci meæ, quid est hoc *quod* fecistis?

3 Quam ob rem etiam dico, non expellam eos a facie vestra; sunto itaque vobis ad latera, sed Dii eorum erunt vobis in tendiculam.

4 Fuerãtq; cùm eloqueretur nuntius Jehovæ verba hæc apud omnes filios Jisraëlis: ut attollentes populus vocem suam, flerent:

5 (Quare vocarunt nomen loci illius [a] Bocimos): & sacrificarunt ibi Jehovæ.

6 [a] Dimiserat etiam Jehoschuahh populum: & abierant filii Jisraëlis quisque in possessionem suam, ad hæreditariò possidendum ipsorũ terram.

7 Coluerunt quidem populus Jehovam omnibus diebus Jehoschuhhæ, omnibus etiam diebus seniorum, qui prolongarunt dies post Jehoschuhham, qui viderant totum opus Jehovæ maximum quod fecerat Jisraëli.

8 [a] Sed cùm mortuus esset Jehoschuahh filius

[a] *id est, flentes.*

Exo. 23. 32. & 34.12. Deut. 7.2.

us Nunis servus Jehovæ: natus centum decem annos:

9 Et sepeliviſſent eum in termino poſſeſſionis ſuæ[b] Timnath-Cheresi, in monte Ephrajimi, ab Aquilonē monti Gahhaſcho:

[b] *Timnath-Serach, Joſ. 24. 30.*

10 Præterea tota etiam illa ætas aggregati eiſſent ad majores ſuos: & ſurrexiſſet ætas altera poſt illos qui non agnoſcebeant Jehovam, nec etiam opus illud quod fecerat Jiſraëli:

11 Fecerunt filii Jiſraëlis quod malum *videtur* in oculis Jehovę: coluerunt enim[c] Bahhalimos.

[c] *id eſt, tutelares deos.*

12 Et relinquentes Jehovam Deum majorum ſuorum, qui eduxerat eos e terra Ægypti, [d] ſecuti ſunt Deos alios e diis populorum, qui erant circa ipſos, incurvaveruntque ſe illis: ſic provocaverunt Jehovam.

[d] Heb. *iverūt poſt ſic ver. 17.*

13 Quapropter cùm [e] dereliquiſſent Jehovam: & ſerviviſſent Bahhali & [f] Hhaſchtarothis.

14 Accenſa eſt ira Jehovæ in Jiſraëlem, ut traderet eos in manum diripientium, qui diripuerunt eos: dediditque eos in manū inimicorū eorum circumquaque: cùm non poſſent amplius conſiſtere ante inimicos ſuos.

15 Quocunque egrediebantur, manus Jehovæ erat contra eos in malum, quemadmodum locutus fuerat Jehova, & quemadmodum juraverat Jehova illis: & anguſtiis afficiebat eos valde.

Levit. 26. Deut. 28.

16 Poſteà excitabat *quidam* vindices, qui ſervabant eos e manu diripientium eos.

17 Sed neque vindicibus ſuis auſcultabant, (ſcortabantur enim ſequentes deos alienos, & incurvabant ſe illis) recedebant celeriter ab ea via, qua ambularant majores eorum, auſcultando preceptis Jehovæ, non ſic faciebant.

18 Nam cùm excitaverat illis Jehova vindices, fuerat quidem Jehova cum unoquoque vindice, & ſervabat eos e manu inimicorum eorum, omnibus diebus cujuſque vindicis: pœnetebat enim Jehovam propter genitum eorum, ab opprimentibus eos, & depellentibus eos.

19 Sed erat mortuo vindice, ut reverſi corumperent ſe ſupra patres ſuos, ſequendo deos alienos ad colendum eos & incurvandum ſe illis: non [g] remitterent de actionibus illorum, & de via eorum obdurata *quicquam*.

[g] cum

20 Quapropter accenſa eſt ira Jehovę in Jiſraëlem: & dixit, propterea quòd tranſgreſſi ſint gens iſta fœdus meum quod præceperam majoribus eorum, neque auſcultarunt voci meæ:

21 Etiam ego non pergam expellere quenquam a facie eorum, ex gentibus quas reliquit Jehoſchuahh, cùm moreretur.

22 Ad probandum per eas Jiſraëlem: an obſervaturi ſint viam *mandatorum* Jehovæ, ambulando in eis, quemadmodum obſervarunt majores eorum, nécne.

23 Fecerat autem Jehova ut manerent gentes iſtæ, quia non expulerant eas celeriter: ideo non tradiderat eas in manum Jehoſchuhhæ.

ANNOTATIO.

2 Quamvis] *his ſex primis verſibus injuſtitiam populi exaggerat, quòd neque legi, neq; ſingularibus monitis paruiſſent, ſed averſi a fœdere, cum Cenahhanæo, exitio divinitus deſtinato pacem colerent; quæ præcedentibus potiùs quàm ſequentibus hi verſus conjungendi viderentur, niſi commodius fuiſſet hujus libri ſummam in hoc caput contrahere.* Nuntius Jehovæ] *ſive fuerit propheta extraordinem vocatus, ſive ſecundos Pinchas, Hominem non angelum fuiſſe apparet, quod locus unde venerit exprimitur, neq; diſparuiſſe legitur ut de aliis angelis narratur. Sic propheta angelus Dei vocatur Chaggai 1.13.* Gilgal] *1. cùm populus inde arcam Schiluntem tranſferret: de quo Joſeph. 18. in principio.* Bocimos] *per anticipationem, ut apparet ex verſu quinto. Videtur autem locus fuiſſe Schiluntis conjunctus, quia ibi ſacrificaſſe dicuntur, ver. 5.* 6 Dimiſerat] *Hoc fuit alterum monitum ſingulare, de quo Joſeph. 18. 3.* 8 Sed cùm mortuus] *ab hoc verſu uſque ad 7. verſum ſequentis capitis ſummatim explicantur cauſæ judiciorum Dei in Jiſraëlita, quæ deinde ſingularibus aliquot exemplis explicantur planiùs infrà a 17. cap. uſque ad finē.* 13 Hhaſchtarothis] *id eſt, ovibus a forma, Deabus Tzidoniorum, 1. Reg. 11. 5. & 33. & 2 Reg. 23. 14. & Peliſchtarum 1. Schem. 31. 10.* 18 Penitebat] *vide Gen. 6. 6.* 23 Non expulerant] *nimirum Jiſraëlita, ut mandatum fuerat illis, Deut. 9. 3.*

CAPUT III.

Recenſentur populi in terra relicti ad Jiſraëlitas erudiendos: Et ex triplici Jiſraëlitarum defectione, tria oppreſſionis tempora, cum liberatione ab illis attributa reſipiſcentibus, miniſterio Hhothnielis, Ehudis & Schimgaris.

1 Iſtæ autem ſunt gentes, quæ ut manerent fecit Jehova, ad probandum per eas Jiſraëlitas: eos omnes qui non experti fuerant ulla bella [a] Cenahhanæa:

2 Tantummodo ut cognoſcerent ætates filiorum Jiſraëlis, [a] docente eos bello: ea tantùm quæ priùs non noverant.

3 Nempe, quinque Satrapæ Peliſchtæorum, & totus Cenahhanæus, Tzidoniúſq; & Chivveus inhabitans montem Libanum: a monte Bahhal-Chermone uſque ad ingreſſum Chamathæ,

4 Fuerúntque ad probandum per ipſas Jiſraëlem: ad cognoſcendum an auſcultaturi eſſent præceptis Jehovæ, quæ præceperat majoribus eorum per Moſchen.

5 Filii autem Jiſraëlis habitabant in medio Cenahhanæi, Chittæi & Emorçi ac Perizzæi, Chivvæiq; ac Jebuſæi.

6 Et accipiebant filias eorum ſibi in uxores, & filias ſuas dabant filiis eorum: deniq; colebant deos eorum.

7 Cùm itaque facerent filii Jiſraëlis quod malum *videtur* in oculis Jehovę obliti Jehovæ Dei ſui: collerentq; Bahhalimos, & *idola* lucorum:

8 Accenſa eſt ira Jehovæ in Jiſraëlitas, & dediditeos in manum Cuſchanis Riſchehhathajimorum regis Syriæ interamnis: ſervieruntq; filii Jiſraëlis Cuſchani Riſchehhathajimorum octo annis.

9 Deinde clamaverunt filii Jiſraëlis ad Jehovam: quare excitavit Jehova ſervatorem filiis Jiſraëlis, ut ſervaret eos: [a] Hhothnielem filium

lium Kenazi, agnatũ Calebi, minimum ex illo.
10 [a] Cui cùm inſideret ſpiritus Jehovę[b] vindicavit Iſraëlem, nam egreſſus eſt ad bellum, tradiditq; Jehova in manum ejus Cuſchanem Riſchehhathajimorum regem Syriæ: id eſt, robuſta fuit manus ejus ſupra Cuſchanem Riſchehhathajimorum.
11 Sic quievit terra. [a] *hæc geſta* quadraginta annorum: cùm mortuus eſt Hhothniel filius Kenazi.
12 Deinde [c] denuo filii Iſraëlis fecerunt quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: & fortiorem reddidit Jehova Hhegloneм regem Moabitarum ſupra Iſraëlitas, eò quòd facerent quod malum *videretur* in oculis Jehovæ.
13 Congregavit enim ad ſe Hhammonitas & Hhamalekitas: quibuſcum abiens percuſſit Iſraëlem, & poſſederunt civitatem palmarum.
14 Servierunt autẽ filii Iſraëlis Hhegloni regi Moabitarum octodecim annis.
15 Deinde clamantibus filiis Iſraëlis ad Jehovam, excitavit eis Jehova ſervatorem Ehudem filium Geræ Binjaminitam, virum præcluſum manu dextera ſua, cùm miſiſſent filii Iſraëlis per eum munus Hhegloni regi Moabitarũ.
16 (Paraverat autem ſibi Ehud gladium [d] bipennem cubitalem longitudine ſua: quo accinxerat ſe ſub veſtibus ſuis ad femur dexterum ſuum)
17 Obtulit itaq; ipſum munus Hhegloni regi Moabitarum: qui Hheglon homo erat pinguis valde:
18 Fuitq; cùm abſolviſſet offerre munus illud: ut [e] deduceret populum illum qui attulerant munus.
19 Ipſe verò reverſus e Iapicidinis, quæ *ſunt* prope Gilgalem diceret [f] aliquid arcani habeo ad te, ô Rex, qui cùm dixiſſet, [g] file, & exiiſſent ab eo quicunque adſtabant ei.
20 Ehud acceſſit ad eum (is autem ſedebat in cœnaculo [d] æſtivo ſuo ſolus) dixitq; Ehud, aliquid divini habeo ad te: quapropter [e] ſurrexit e ſuo ſolio.
21 Extendens autem Ehud manum ſiniſtram ſuam, accepit gladium illum a femore ſuo dextero: & infixit eum ventri illius.
22 Ita ut ingrederetur etiam capulus ipſe poſt mucronem ſuum, & occluderet adeps mucronem ipſum, (non enim extraxit gladium ſuum e ventre ejus) & exiret ad podicem ejus.
23 Poſtea exivit Ehud ad ipſum procœtonẽ: cùm occluſiſſet fores cœnaculi circa illum, & peſſulo obſeraſſet.
24 Ipſo autem exeunte ſervi illius venerunt & aſpexerunt quòd ecce fores ipſius cœnaculi eſſent obſeratę: quare dixerunt, [e] purgat alvum in conclavi æſtivi *cœnaculi*.
25 Cúmq; expectaſſent [f] dudum, & ecce non aperiret fores ipſius cœnaculi: accepta clave aperuerunt, ecce autem dominus eorum ceciderat in terram mortuus.
26 Interea Ehud ſeſe recipiebat, dum cunctarentur illi: & ipſe prætergrediens lapicidinas illas ſeſe recepit [g] Sehhiram.
27 Fuitque cum adveniens clanxiſſet buccina in monte Ephrajimi: ut deſcenderent cum eo filii Iſraëlis ex eo monte, & ipſo præeunte eis.
28 Dixerat enim ad eos, ſequimini me, nam tradidit Jehova inimicos veſtros Moabitas in manum veſtram: quapropter deſcenderunt poſt eum, & præoccupantes vada Jardenis Moabitis, non ſiverunt quemquam tranſire.
29 Sed percuſſerunt Moabitarum tempore illo quaſi decies mille viros, quemque [h] opulentum, & quemque virum ſtrenuum: neque recepit ſe quiſquam,
30 Sic depreſſi ſunt Moabitæ die illo ſub manu Iſraëlitarũ & quievit terra. [a] *hæc geſta* octoginta annorum.
31 Quibus poſt eum fuit [g] Schamgar filius Hhanathi, qui percuſſit Peliſchtæos ſexcentos viros ſtimulo bovis: ſervavitq; ipſe quoq; Iſraëlem.

[a] Heb. *& fuit ſuper eum ſpiritus Jehovæ, id eſt, divina vi impulſus fuit.*
[b] Heb. *judicavit vel cauſam egit.*
[c] Heb. *addiderunt facere*
[d] Heb. *cui erant duæ aciei.*
[e] Heb. *refrigerationis, quod erat ei.*
[f] Heb. *tegit ipſe pedes ſuos ſic 1. Schem. 24. 4. periphraſis honeſta purgantis alvum.*
[g] Heb. *uſque ad tarditatẽ, id eſt, amplius diſtuliſſet aperire, quam ſolebat.*
[h] Heb. *& ipſe* deſcendebat *ante eos.*
[i] Heb. *pinguem: tranſlatum a corpore ad opes.*

ANNOTATIO.

1 Cenahhanæa] *id eſt, a populo Dei contra Cenahhanæos geſta Moſche & Jehoſchuhha ducibus: Nam hiſtorias bellorum illorum ex parte tenebant, ſed Dei in illis ſingularia judicia non animadvertebant: quod ſequens verſus fuſiùs explicat.* 2 Docente eos bello] *id eſt, bellorum eventis eos revocantibus ad eorum recordationem, ad quæ alioquin ipſi non attendebant.* 9 Hhothnielem] *de quo ſuprà 1. 13.* 10 Vindicavit] *id eſt, manu armata Iſraëlitarum cauſam contra hoſtes ſuſcepit, & ſuperior fuit.* 11 Hæc geſta] *id eſt, quæcunque a morte Jehoſchuhhæ uſque ad mortem Hhothnielis facta narrantur, comprehenſa etiam ſervitute ſub Syris, de qua ver. 8. geſta fuerunt quadraginta annis: nam hoc membrum ἀπὸ κοινοῦ ad totam hiſtoriam eſt referendum: & ſic accipiendum eſſe hunc locum & ſequentes docet temporum ratio ex 1. Reg. 6. 1. Simile vide Gen. 15. 13.* 18 Ut deduceret] *ut a periculo, ſi quod eventurum erat, liberi eſſent.* 19 Sile] *donec iſti abierint, qui me circumſtant.* 20 Surrexit] *vide Num. 23. 22. in annotatione.* 26 Sehhiram] *locus eſt admontana Ephrajimitarum, ut oſtendit verſus ſequens.* 30 Res geſtæ] *a morte Hhothnielis ad hujus mortem, ut ſupra ver. 11.* 31 Schamgar] *de quo infrà 5. ver. 6.*

CAPUT. IIII.

Nova Iſraëlitarum a Deo defectio, cum ſevera Dei caſtigatione: Reſipiſcentia eorum, & divina liberatio per Deboram, Barakum & Jahhelem recenſentur.

1 DEINDE cùm [a] rurſus filii Iſraëlis facerent quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: Ehude mortuo:
2 Dedidit eos Jehova in manum Jabinis regis Genahhanæi, qui regnabat in [a] Chatzore: (cujus militiæ princeps erat Siſera,) & habitabat [a] Charoſchethæ gentium.
3 Quapropter clamaverunt filii Iſraëlis ad Jehovam: cùm enim nongenti currus ferrati eſſent ei, ipſe oppreſſerat filios Iſraëlis violentia, viginti annis.
4 Debora autem fœmina prophetiſſa [b] Lappidothana: [a] judicabat Iſraëlem tempore illo.
5 (Quæ habitabat ſub palma Deboræ inter Ramam & inter Beth-Elem in monte Ephrajimi): nam aſcendebant ad eam filii Iſraëlis

[a] Heb. *cùm adderent filii Iſraëlis facere.*
[b] Heb. *fœmina Lappidotharum.*

raëlis in judicium.

6 Mittens itaque advocavit Barakum filium Abinohhami Kedeſcho Naphtalitarum: dixitque ad eum, nonne præcepit Jehova Deus Iſraëlis? I & [c] convocatos in montem Taboris aſſumito tecum decies mille viros e filiis Naphtali & e filiis Zebulunis.

7 Nam [d] convocabo adverſum te ad torrẽtem Kiſchonis Siſeram principem militiæ Jabinis, currusq; ejus & multitudinem ejus: quem tradam in manum tuam.

8 Dixit verò ad eam Barak, ſi iveris mecum utique iturus ſum: ſin autem non iveris mecum non ibo.

9 Quæ dixit: [e] omnino itura ſũ tecũ, niſi quòd non erit gloria tua, [f] ſecundum hanc viam qua tu ambulas: in manum enim mulieris dedit Jehova Siſeram: ſic ſurgens Debora ivit cum Barako Kedeſchum.

10 Cùm itaque accerſiviſſet Barak Zebulunitas & Naphtalitas Kedeſchum, deduxit [g] ad veſtigia ſua decem millia virorum: ibatquè cum eo Debora.

11 (Cheber autem Kenæus [g] ſeparaverat ſe a Kenæa gente, de filiis Chobabi ſoceri Moſchis: tetenderatq; tentorium ſuum uſque ad quercetum in [h] Tzahhanajimis, quod eſt prope Kedeſchum.)

12 Cúmque renunciaſſent Siſeræ aſcendiſſe Barakum filium Abinohhami montem Taboris,

13 Accerſivit Siſera omnes currus ſuos, nongentos currus ferratos, & totum illum populum qui *fuerat* cum eo: Charoſchetha gentium ad torrentem Kiſchonis.

14 Tum edixit Debora Barako: ſurge, nam hic ille dies eſt, quo tradit Jehova Siſeram in manum tuam, nonne Jehova procedit ante te? quare deſcendit Barak e monte Taboris & decies mille viri poſt eum.

15 [f] Fuditque Jehova Siſeram, & omnes illos currus, totumquè illum exercitum *ſternendum* acie gladii ante Barakum: ita ut deſcendens Siſera de ſuo curru fugeret pedibus ſuis.

16 Barak verò cùm perſequeretur currus illos, & exercitum illum uſque Charoſchetham gẽtium: & caderet totus exercitus Siſeræ acie gladii, non relictus eſſet ne unus quidem.

17 Siſera fugit pedibus ſuis ad tentorium Jahhelis vxoris Cheberi Kenæi: erat enim [g] pax inter Jabinem regem Chatzoris & inter familiã Cheberi Kenæi.

18 Prodiens autem Jahhel obviam Siſeræ, dixit ad eum: diverte domine mi, diverte ad me ne timeto: ſic divertit ad eam in tentorium: quæ texit eum ſtragula amphitapa.

19 Dixerat autẽ ad eam, da mihi, quæſo, bibendum parumaquæ, nam ſitio: & illa aperiens utrem lactis, dederat ipſi bibendum, antequàm tegeret eum.

20 Dixit autem ad eam, ſta in porta tentorii: & eſto, ſi quis adveniens interroget te & dicat, eſtné iſtic aliquis? ut dicas nemo eſt.

21 Deinde Jahhel uxor Cheberi accipiens paxillum ipſius tentorii, & apponens [i] manum ſuam ad malleum quendam, acceſſit ad eum ſenſim, ac infixit paxillum illum in tempora ejus, ita ut [k] permearet in terram: nam ipſe feſſus ſomno ſopitus erat, ſic mortuus eſt.

22 Ecce autem Barako perſequente Siſeram, prodiit Jahhel obviam ei, dixitque ei: veni ut oſtendam tibi virum illum quem tu quæris: qui ingreſſus eſt ad eam: & ecce Siſera proſtratus mortuus, cum paxillo in temporibus ſuis.

23 Sic cùm depreſſiſſet Deus die illo Jabinem regem Cenahhanæum ante filios Iſraëlis,

24 [l] Perrexit manus filiorum Iſraëlis continenter durior eſſe contra Jabinem regem Cenahhanæum: uſquedum excidiſſẽt Jabinem regem Cenahhanæum.

[a] Heb. *& attrahito in montem Taboris, & aſſumito &c. nimirum accerſendo, ut docet ver.* 10.
[d] Heb. *attrahã ſub. divino meo inſtinctu.*
[e] Heb. *eundo ibo.*
[f] Heb. *ad pedes ſuos.*
[g] Heb. *a Kajino ſic Nũ.* 24. 22.
[h] *qui Tzahhananimi vocantur. Joſ.* 19. 33.

ANNOTATIO.

2 In Chatzore] *ideſt, in agro Chatzoritano: nam Chatzorem Jehoſchuahh combuſſerat: Jehoſchuahh* 11. *ver.* 11. *&* 13. *ideo ſub junguntur ipſum reſedisſe Charoſchethæ.* Charoſchethæ] *id eſt, in loco ſylvatico: Sic fuit locus a ſitu dictus. Gentium autem vocatur quod eò tanquam in locum munitum & tutum ſe contuliſſent reliquiæ Cenahhanæorum.* 4 Judicabat] *id eſt, conſulentibus de jure ex revelatione divina reſpondebat, ut verſus ſequens explicat.* 9 Secundum hanc viam] *hac ratione quam tu ſequeris partæ victoriæ laus non ad te, ſed ad mulierem perventura eſt: mulierem autẽ hic indefinitè accipit, & eventus docet Deboræ & Jahheli magna ex parte eam aſcribi. Viam autem ſic accepit Moſche Num.* 22. 32. 11 Separaverat ſe] *id eſt, relictis ſuis gentilibus apud tribum Jehudæ, venerat habitatum in regionem Naphtalitarum.* 15 Fudit] *ut Jehoſchuahh* 10. 10. 17 Erat pax] *id eſt, non erant ſimultates aut bella inter illos, ſed pacem familia illa Kenæa æquà cum Jabine atquè cum Iſraëlitis colebat, ut quæ nullum jus ſibi in ea regione vendicaret: ſic* 1. *Schemu.* 7. 13.

CAPUT. V.

Carmen epinicium, quo Debora Deum victoriæ auctorem celebrat, & reliquis celebrandum proponit, a ſuperiore Dei ductu, & liberatione e proximis populi calamitatibus e peccato ipſorum natis, & a commodis victoriæ. Deinde vocationem ſuam prædicans, ſe, Barakum, & ſingulas tribus ad perſequẽdam victoriam hortatur ab exemplo duarum tribuum, quæ hanc victoriam comparaverant, a ſingularibus teſtimoniis divini favoris, & a judiciis Dei ſeveris in hoſtes & deſides, & clementibus in adjutores. Poſtremò ludificatur hoſtium muliebrem jactationem, & canticum prophetica precatione concludit.

1 CECINIT autem Debora & Barak filius Abinohhami: die illo dicendo.

2 [a] Quandoquidem ſumit ultiones per Iſraëlem, ſponte ſe offerente [a] populo: benedicite Jehovæ.

3 Audite reges, aurem præbete dominatores, ego, ego Jehovæ canam, pſallam Jehovæ Deo Iſraëlis.

4 Jehova cùm [b] procederes a Sehhire, cùm gradereris ab agro Edomæorum, [b] terra mota eſt, etiam Cœli ſtillaverunt: etiam denſæ nubes ſtillaverunt aquas.

5 Montes diffluxerunt a præſentia Jehovæ: [b] ipſe Sinai a præſentia Jehovæ Dei Iſraëlis.

6 [b] Diebus Schamgaris filii Hhanathi, diebus [b] Jahhe-

[a] Heb. *in ulciſcendo ultiones.*

a Jahhelis diſſerânt cœtus commeantium: & euntes itineribus cœtus commeantes, ibant *itineribus* tortuoſis.

7 Deſierant b pagani in Jiſraële, deſierant: uſquedum ſurrexi Debora, dum ſurrexi a mater in Jiſraële.

8 a Elegerat deos novos, tunc debellator *erat in* portis: a clypeus an conſpiciebatur? aut ſpiculum in quadraginta millibus, in Jiſraële?

9 c a Animus meus *propenſus eſt* erga a mandata habentes Jiſraëlitarum, *erga* a ſe ſponte offerentes in populo: benedicite Jehovæ.

10 a Equitantes aſinas nitidas, a reſidentes in provincia, & a qui proficiſcimini per viam confabulamini.

11 a A ſtrepitu ſagittariorum inter hauſtra, ibi confabulentur de d juſtis operibus Jehovæ, juſtis operibus a erga paganos ſuos in Jiſraële: tunc a cum deſcendent ad portas, populus Jehovæ *confabulentur*.

12 Expergiſcere, expergiſcere Debora, expergiſcere, expergiſcere, eloquere canticum: ſurge Barak, & captivam fac multitudinem captivorum tuorum fili Abinohhami.

13 a Tunc dominium a reſiduipopuli tradidit a magnificis: Jehova a dominium tradidit mihi in fortiſſimos.

14 Ex Ephrajimo: *ex* iis a *quorum* radix ad Hhamalekitas *protenditur*: e a *ex* ſequentibus te Binjaminitis inter populos tuos: e Macire a legiſlatores: & e Zubulune a convocantes deſcendunt a ad ſtylum ſcribæ.

15 Etiam principes in Jiſſaſcare a cum Debora: ut Jiſſaſcar, a ſic Barak, ad cujus f veſtigia miſſus eſt *exercitus* in ipſam convallem: a magni inſtitutis g animi a in h partibus Rëubenis.

16 (a Cur deſidéres inter duas illas ſarcinas a audiendo ſibila acierum?) a magni i profundis cogitationibus animi a ad partes Rëubenis.

17 Gilhhad ultra Jardenem habitans, & Dan quare degeret a apud naves? Aſcher *quare* deſideret ad portum marium, & in a præruptis ſuis habitaret?

18 a Zebulun & Naphtali populus eſt *qui* abjecit k ſe ipſum ad moriendũ, in a editis locis agri.

19 Venerunt a reges, pugnaverunt: tunc pugnaverunt reges Cenahhanæi a Tahhanaci ad aquas Megidduntis: ne a fruſtulum *quidem* argenti acceperunt.

20 a E Cœlis pugnarunt: a ſydera ipſa a e ſuis aggeribus pugnaverunt contra Siſeram.

21 a Torrens Kiſchonis a evertit eos, torrens a occurſuum torrens Kiſchonis: a proculca anima mea robur.

22 Tunc fortes eorum obtuderunt calces equorum: l præcitatis curſibus ſuis.

23 a Maledicite Merozo, a inquit angelus Jehovæ, m continenter maledicite habitatoribus ejus, quia non advenerunt ad auxilium Jehovæ, ad auxilium Jehovæ inter fortes.

24 Benedicitor præ fœminis Jahhel uxor a Cheberi Kenæi: præ fœminis a in tentorio degentibus benedicitor.

25 Aquam petierat *ille*, lac *ipſa* dedit: a in patera magnificorum obtulit n lac pingue.

26 Manus ſiniſtra ejus ad paxillum, dextera autem ejus ad tuditem laborantium ſeſe extenderunt: & tudit Siſeram, abraſit caput ejus, & fregit ac tranſverberavit tempora ejus.

27 Inter pedes ejus incurvavit ſe, cecidit, jacuit: inter pedes ipſius incurvavit ſe, cecidit, ubi incurvavit ſe ibidem cecidit *vita* ſpoliatus.

28 a Per feneſtram proſpectabat & garriebat mater Siſeræ, per feneſtellam: cur tardat currus ejus redire? cur differunt inceſſus curruum ejus?

29 Sapientes principum fœminarum ejus reſpondebant: etiam ipſa referebat ſermones ſuos ſibi ipſi.

30 An non aſſecuti ſunt? partiuntur prædam? puellam unam, *imo* duas o in perſonam quamq; ? præda verſiculorium *eſt* Siſeræ, præda verſiculorium phrygionicum opus: verſicolor operis phrygionici utrinq; ad p colla prędantium.

31 Sic pereant omnes inimici tui, Jehova, at diligentes eum *roborentur*, ut cum procedit Sol in robore ſuo: ſic quievit terra. *hæc geſta* quadraginta annorum.

b Heb. *deſierunt pagi, ſupple viri, vel paganus quiſque.*

c Heb. *cor meum.*

d Heb. *juſtitias Jehovæ, juſtitias pagani ejus.*

e Heb. *ex poſt te ſequentibus.*

f Heb. *ad cujus pedes: ſic Exod. 11. ver. 8. & ſup. 4. ver. 10.*

g Heb. *cordis ſic ver. 16.*

h Heb. *divifionibus.*

i Heb. *profunditatibus cordis.*

k Heb. *animam ſuam.*

l Heb. *plauſibus, plauſibus ſupple equorum, qui currendo plaudunt terram.*

m Heb. *maledicite maledicendo.*

n Heb. *butyri. ſubaudi lac: id eſt, recens & non preſſum.*

o Heb. *in caput viri, id eſt cujuſq.*

p Heb. *ad colla virorũ prædæ.*

ANNOTATIO.

2 Populo] *id eſt, non toto Jiſraële, ſed iis qui Barakum ſecuti Siſeram fuderant, de quibus ſuprà 4. ver. 10. & infrà ver. 18. navi eo nomine dicuntur ſponte ſe obtuliſſe, quod Barakum priùs in ſe nullum imperium habentem, ſecuti ſunt. Eſt autem his duobus verſibus exordium, in quo Jiſraëlitas ad laudationem Dei: exteros verò ad attentionem hortatur.* 4 Cùm procederes] *populum inde in terram promiſſam deducendo, Numero. 20. ver. 21. & 21. capite cum ſequentibus. Narrationis pars prima, in qua recenſet anteactam beneficentiam Dei erga Jiſraëlem in debellandis Cenahhanæis.* Terra mota eſt] *id eſt, omnia tua præſentia perculſa ſunt: hyperbolicæ locutiones.* 5 Ipſe Sinai] *quaſi dicat, non tantùm illi, in quos procedebas, ſed etiam quos procul a tergo relinquebas, ut erat mons Sinai.* 6 Diebus Schamgaris] *ſecunda narrationis pars, in qua afflictus Jiſraëlitarum ſtatus, proximè ante victoriam hanc partam, deſcribitur.* Schamgaris] *de quo ſuprà tertii capitis ultimo verſiculo.* Jahhelis] *de qua ſuprà cap. 4. 17. verſiculo & ſequentibus: & infrà in hoc cantico. Senſu autem eſt, a morte Ehudis uſque ad hunc conflictum adeo premebatur hic populus ab heſtibus, ut commercia ceſſerant, & quibus iter faciendum erat, hoſtium metu, diverticula quærenda eſſent, neque tuta eſſet ullius pagi habitatio.* 7 Mater] *tum quia ſpiritu prophetico Jiſraëlitis ut mater filiis, & propheta diſcipulis (quos prophetarum filios ſcriptura vocat) conſulebat, tum quia hoc bello malum ab Jiſraëlitis, ut pia mater, depulit.* 8 Elegerat] *afflictionum, in quas populus inciderat, cauſam exponit idololatriam, ſuprà 2. ver. 10. & ſequentibus. & 4. ver. 1.* Clypæus an &c.] *id eſt, Deus illis animum ademit, ut ſe contra hoſtes non valuerint defendere, ut comminatus erat, Levit. 26. 36. Deuteronom. 28. 65.* 9 Animus meus] *tertia pars cantici propoſitio qua malitiæ duces laudat, & omnes ſecum ad laudationes Dei accendit, poſtremò vocationem ſuam a Deo ſingulis tribubus nominatim commendat: & claſſicum canens ad perdendas Cenahhanæorum reliquias hortatur: quod factum eſſe oſtendit ver. ultimus cap. 4.* Mandata habentes] *id eſt, duces, qui huic militiæ præfuerunt.* Sponte ſe offerentes] *id eſt, etiam milites gregarios, qui ultrò venerant, ut ſuprà ver. 2.* 10 Equitantes aſinas] *id eſt, qui animi cauſa aliquo conveniu.* Reſidentes in provincia] *id eſt, qui manetu domi.* Qui proficiſcimini

per viam] *id est, commeantes mercatores.* 11 Astrepitu] *id est, pueri & puellæ, qui ad hauriendum aquam discrimen vitæ subibant, ab hostium sagittis, eodem loco convenientes, divinam liberationem præcipiebant.* Erga paganos] *quibus deinceps Dei beneficio, suos pagos tuto inhabitare licet.* Cum descendent ad portas] *convenient ad curiam & forum.* 13 Tunc] *cùm Barak captivos fecit Cenahhanæos.* Reliqui populi] *Cenahhanæi, qui reliquus factus fuerat supra 3.* Magnificis] *Israëlitis.* Dominium tradidit mihi] *id est, Israëlitis me præfecit, ut supra 7. quos sigillatim quinque sequentibus versibus enumerat.* 14 Quorum radix] *id est, ex tribu Jehudæ & Schimhhonis, quarum hæreditas extendebatur ad Hhamalekitas usque, ut ostendit comparatio 16. ver. cap. 1. supra cùm 1. Sam. cap. 15. vers. 6. Locutio autem est metaphorica, qua comparantur tribus arbori, quarum extrema pars ad Austrum radix appellatur.* Ex sequentibus te] *apostrophe ad Deum, qua Binjaminis reliquias servatas ab excidio Binjaminitica tribus (cujus mentio habetur infrà 19. & sequentibus capitibus) paucitate suæ non impeditas fuisse docet, quò minus in populo Dei numerarentur, id est, tribum unam efficerent, quia secutæ erant Deum: nam historiam illam huic tempore præcessisse ostendemus suo loco.* Legislatores] *id est, primarii, qui jus populo dicunt.* Convocantes] *a quorum authoritate conventus habentur.* Ad stylum scribæ] *id est, unus litteris a me transmissis obsequuntur.* 15 Cum Debora] *id est, consentiunt cum ea, & jussi se ei sistunt.* Sic Barak] *vocatus cum sua tribu Naphtalitica accessit, supra 4. ver. 6 & imperata fecit ibidem, ver 10.* Magni institutis animi] *id est, magnates industrii: periphrasis gubernatorum in ea tribu.* In partibus] *id est, in regione trans Jardenem.* 16 Cur desideres] *Apostrophe ad Issascharem, qua aseminam ejus segnitiem excitat: vide de eo Gen. 49. 14.* Audiendo &c.] *id est, non admovendo manum, sed quiescendo interea dum fratres tui cum inimicis ad fines tuos dimicant.* Ad partes Rëubenis] *Gadites intelligit, qui Rëubenitis adjacebant.* Magni] *id est, magnates consulti.* 17 Apud naves] *possessionem enim habuit magna ex parte maritimam, Jehosch. 19. ver. 40. sicut & Ascher ibidem ver. 24. & sequentibus.* Præruptis suis] *supple, rupibus.* 18 Zebulun & Naphthali] *quarta pars confirmatio ab exemplo superiorum victoriæ.* In editis locis agri] *in monte Taborii, de quo supra 4. 14.* 19 Reges] *Jabin & fœderati ejus, ut res amissas recuperarent.* Tahhanaci, &c.] *regiones sunt in dimidiata tribu Menaschu non procul a Tabore, Jehosch. 17. 11. & supra 1. 27.* Ne frustulum] *id est, nihil acquisiverunt illo bello.* 20 E Cœlis] *id est, res cœlestes, pluvia, venti, grandines, procellæ.* Sydera ipsa] *quæ sunt harum rerum instrumenta.* E suis aggregibus] *e superioribus regionibus aëris: translata locutio a militibus ex editio reloca pugnantibus.* 21 Torrens Kischonis] *qui labitur ad radices Carmeli, tractum Tahhanaceum & Megiddunsem præterfluens.* Evertit eos] *auctus imbribus sua rapiditate hostium corpora abstulit.* Occursuum] *ad quem utrique exercitus concurrentes manu conseruerunt.* Proculca anima] *id est, quicquid validum fuit, sive torrentem; qui paulo antè hostes abripuit, si ve hostes ipsos robori suo præsidentes.* 23 Maledicite Merozo] *secundus confirmationis locus ab ira Dei in desides, ut fuerunt Merozitæ, & favore Dei in adjutores, ut fuit Jahhel.* Inquit angelus] *id est, quicunque spiritu Dei afflati sunt, mecum semper pronunciabunt Merozitas maledictos esse & Jahhelem benedictam.* 24 Cheberi Kenæi] *vide supra 4. 17. & sequentibus.* In tentorio] *quas decet domi se continere, non viros, ut Merozitæ fecerant.* 25 In patera magnificorum] *id est, ampla, ut ad satietatem biberet.* 28 Per fenestram] *postrema parscenici, Conclusio binembris: primùm enim per hypotyposin mulierum hostilium jactationes cum Sarcasmo traducit: deinde prophetican precationem illarum jactationibus opponit, qua exitium reliquus hostium, Israëlitis autem roboris incrementum, comparatione Solis ab ortu ad meridiem procedentis, precatur.*

CAPUT VI.

Deus Israëlitas rursus a se deficientes per Midjanitas castigat, per prophetam increpat: & Gidhhonem per angelum ad eos liberandos vocat ac præparat.

1 DEINDE cùm facerēt filii Israëlis quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: tradidit eos Jehova in Manum Midjanitarum septem annis.

2 Roborata itaq; manu Midjanitarum super Israëlem: metu Midjanitarum faciebant sibi filii Israëlis specus illas quæ *sunt* in montibus, & speluncas ac munitiones.

3 Erat enim cùm severat Israël, ut ascendente Midjane, Hhamalek quoque & orientales similiter ascenderent adversus illum.

4 Et castra ponentes contra eos perderent proventum terræ, usq; quà venis Hhazzam: neq; reliquum facerent victum in Israële, aut parvã pecudem, aut bovem aut asinum.

5 Nam ipsi & pecora eorum ascendebant cum tentoriis suis: veniebant autem quasi locustæ multitudine, ipsiq; & camelis eorum non erat numerus: veniebantque in eam terram ad perdendum eam.

6 Cùm ergo depauperatus esset valde Israël ob præsentiam Midjanitarum: clamaverunt filii Israëlis ad Jehovam,propter Midjanitas:

8 Ut mitteret Jehova virum prophetam ad filios Israëlis: qui dixit eis, sic ait Jehova Deus Israëlis, ego feceram ut vos ascenderetis ex Ægypto, & eduxeram vos e domo servorum,

9 Et eripueram vos e manu Ægyptiorum & e manu omnium opprimentium vos: expulseramq; eos a facie vestra, & dederam vobis terram eorum,

10 Denique dixeram vobis, ego sum Jehova Deus vester: ne timete deos Emoræorũ, in quorum terra habitatis: at non auscultastis voci meæ.

11 Posteà veniens [a] angelus Jehovæ, consedit sub quercu illa quæ est Ophophræ, pertinente ad Joaschum Abi-Ehezeritam cujus filius Gidhhon decuciebat triticum in quadam [a] areola, [b] ut fugiens deportaret à conspectu Midjanitarum.

12 Cumq; appareret ei angelus Jehovæ: dixit ad eum, Jehova *est* tecum, valentissime robore.

13 Cui dixit Gidhhon, *attende* ad me domine, si est Jehova nobiscum, at quare obvenit nobis totum hoc? & ubi sunt omnia mirabilia ejus

ejus, quæ enarrabant nobis patres noſtri dicẽdo, nónne fecit ut ex Ægypto aſcenderemus Jehova, cùm nunc deſeruerit nos Jehova, ac tradiderit nos in manum Midjanitarum?

14 Tum reſpiciens ad eum Jehova dixit, i 'virtute tua hac, & ſervabis Iſraëlem e manu Midjanitarum: nónne mitto te?

15 Cui ille dixit, *attende* ad me Domine, 'quanam reſervabo Iſraëlem? 'ecce dux meus pauperrimus eſt inter Menaſchitas, & ego minimus in domo patris mei.

16 Tum dixit ad eum Jehova, 'ſed ero tecum: ideo percuties Midjanitas 'tanquam virum unum.

17 Dixit autem *Gidhhon* ad eum, ſi nunc inveni gratiam in oculis tuis: (ut edas mihi ſignum te illum eſſe qui loqueris mecum)

18 Ne, quæſo, moveas te hinc, donec redeam ad te, & prolatum munus meum collocem ante te: qui dixit, ego conſidebo donec revertaris.

19 Deinde Gidhhon rediit: cùm paraſſet hœdum e capris, & ex Epha farinę azymos panes, carne poſita in caniſtro, & jure poſito in cacabo: protulit que ad eum ſub quercum illam, & 'applicavit.

20 Nam edixerat ei angelus ille Dei, accipe iſtam carnem, & azymos panes, & colloca in petra illa, jus autem effunde: qui fecit ſic.

21 Tum extendens angelus Jehovæ exremitatem ſcipionis illius, qui *erat* in manu ejus, tetigit illam carnem & illos azymos panes: aſcenditq; ignis e rupe illa, qui abſumpſit carnem & azymos panes illos: ſic angelus Jehovæ abiit a conſpectu ejus.

22 Quapropter animadvertens Gidhhon angelum Jehovæ eum eſſe: dixit Gidhhon: 'Aha, domine Jehova, quandoquidem vidi angelum Jehovæ 'facie ad faciem.

23 'Dixit verò ei Jehova, pax *eſt* tibi: ne time: non morieris.

24 Extruxit itaque ibi Gidhhon altare Jehovæ, quod vocavit, JEHOVÆ PACIS: uſque in diem hunc adhuc extat Hhophræ Abi-Hhezeritarum.

25 (Nam fuerat ea ipſa nocte ut diceret ei Jehova: accipe juvencum [c] adultiorem, qui eſt patris tui, nempe juvencum 'illum ſecundũ 'ſeptennem: & poſtquam deſtruxeris altare illud Bahhalis, quod *eſt* patri tuo, & lucũ qui *eſt* juxta illud ſuccideris,

26 Extruito altare Jehovæ Deo tuo in ſummitate illius ipſius 'arcis, cum ipſa ſtrue: tunc accipiens juvencum illum ſecundum offerto holocauſtum in lignis illius luci quem excideris.)

27 Itaque Gidhhon accipiens decem viros e ſervis ſuis, fecit quemadmodum edixerat ei Jehova: fuit autem quia timebat familiam patris ſui & homines civitatis illius, [d] ſi feciſſet interdiu, ut faceret noctu.

28 Cùm autem ſurrexiſſent homines illius civitatis manè, & ecce dirutum erat altare Bahhalis, & lucus qui *fuerat* juxta illud, excîſus: juvencus autem ſecundus ille oblatus in holocauſtum *erat* ſuper illud altare extructum:

29 Dixerunt 'alter ad alterum, quis fecit rem hanc? cumque inquiſiviſſent & percunctati eſſent, dixerunt: Gidhhon filius Joaſchi fecit rem hanc.

30 Dixerunt autem homines illius civitatis ad Joaſchum, produc filium tuum, ut moriatur: quia diruit altare Bahhalis, & quia ſuccîdit lucum qui *erat* juxta illud.

31 Dixit verò Joaſch omnibus qui inſtabant apud ipſum, 'vosne contendetis pro Bahhale? an vos ſervabitis eum? qui contenderit pro eo, [e] hoc ipſo mane morti tradetur: ſi Deus eſt, cõtendet pro ſe, quia diruit altare ipſius.

32 'Vocavit itaq; illũ die illo [f] Jerubbahhalẽ: ſ eò quòd dixiſſet, condendet contra eum ipſe Bahhal, quia diruit altare ejus.

33 Omnes autem Midjanitę & Hhamalekitę ac orientales 'congregati ſimul, trajecto *Jardene* 'caſtrametati erant in convalle 'Jizrehelis.

34 Sed ſpiritus Jehovæ 'induit Gidhhonem: qui cùm clanxiſſet buccina, [h] convocati Abi-Hhezeritæ eum ſecuti ſunt.

35 Præterea nuntios miſit per totum Menaſchen, qui convocatus ipſe quoque ſecutus eſt eum: nuntios etiam miſit ad Aſcherem & ad Zebulunem & ad Naphtalin, qui aſcenderunt obviam 'iſtis.

36 Dixerat autem Gidhhon ad Deum: ſi tu ſervaturus es manu mea Iſraëlem, quemadmodum locutus es:

37 Ecce ego ſtatuo [i] vellus lanæ in hac area: ſi ros fuerit in ipſo vellere ſolo, & in tota terra ſiccitas, ſic novero te ſervaturum manu mea Iſraëlem, quemadmodum locutus es.

38 Et fuit ita, nam ſurgens poſtero mane, quo aſpexerat *Jehova* vellus: expreſſit rorem ex illo vellere, plenam pateram aquæ.

39 Rurſus dixit Gidhhon ad Deum, ne accendatur ira tua in me, & loquar tantùm hac vice: probem, quæſo, ſolummodo hac vice hoc vellere: ſit, quæſo, ſiccitas in hoc vellere ſolo, & ſuper totam terram ſit ros.

40 Fecit itaque Deus ſic nocte illa: erat enim ſiccitas in illo vellere ſolo, at in tota terra erat ros.

[c] Heb. *bovis.*

[d] Heb. *a faciendo interdiu.*

[e] Heb. *dum eſt hoc mane.*

[f] *id eſt, contendet contra eum Bahhal.*

[g] Heb. *dicendo.*

[h] Heb. *& convocatus eſt Abihhezer poſt eum: ſic deinceps. in ver. proximè ſequente.*

[i] Heb. *tonſuram lanæ. ſic deinceps.*

ANNOTATIO.

4 Caſtra ponentes] *ſingulis annis, ut & ſeptimo anno facere inceperant, infrà 33. ver.* 11 Angelus Jehovæ] *Chriſtus ſermo æternus patris, qui infrà ver. 14. Jehova, & 15. dominus vocatur.* 14 Virtute tua hac] *qua te valentiſſimum robore vocans, donavi, & me tecum futurum promiſi.* 15 Quanam re] *non diffidentis, ſed conſulentis verba ſunt, quaſi dicat, non dubito futurum quod promittitur, ſed modum quæro illius efficiendi.* Ecce dux meus] *duplici ratione oſtendit ſibi facultatem deeſſe: prior, quia præfecturæ in qua eſt, tenues ſint vires: poſterior, quia in præfecturæ illa ipſe minimum locum obtiner.* 16 Sed ero tecum] *ut ſuprà ver. 12.* Tanquam virum unum] *id eſt, facillimè, ac ſi tibi cum uno negotium eſſet.* 19 Applicavit] *offerendo, ut Exodi 32. 6. Maleachi 2. 12. & cap. 3. ver. 3.* 22 Aha] *interjectio eſt exitium ſibi metuentis ex conſpectu Jehovæ. vide Gen. 16. 13. annot.* Facie ad faciem] *vide Exodi 33. 11.* 23 Dixit verò ei] *hanc vocem abiens protulit.* 25 Illum ſecundum] *id eſt, qui in bubili ordine ſecundus eſt.* Septennem] *Ac ideò eodem natum anno, quo Midjanitarum cœperat tyrannus.* 26 Arcis] *quà ſuprà ver. 20. petram & 21. ver. rupem vocavit, hic vocat arcem quòd calamitoſo*

mitoſo illo tempore in ejuſmodi loca tanquam in arces Iſraëlitæ ſe recipiebant, ut ſuprà ver. 2. 30 Alter ad alterum] *etiam ex civibus, quam ex domeſticis.* 31 Vóſne] *Vt de voluntate Dei inſtructus reſpondet tribus argumentis: primum ab audacia eorum, qui præter vocationem vindices Bahhalis eſſe volebant, & contra voluntatem Dei veniebant: ſecundò a metu ſupplicii divini, quem illis injicit: tertiò ab officio ipſius Bahhalis per conceſſionem ironicam, ſi Deus eſt, &c.* 32 Vocavit &c.] *pater filium Gidhhonem, non convitii ſed monimenti cauſa quemadmodum etiam Jerubboſcheth 2. Schem. 11. 21.* 33 Congregati erant] *anno ſeptimo ejus calamitatis.* Caſtrametati] *finem indicavimus ſuprà ver 4. & infra 7. 12. idem repetitur.* Jizrehhel] *vide Jehoſchu 17. 16.* 34 Induit] *inſtruxit eum voluntate & facultate ad hanc expeditionem pertinente.* 35 Iſtis] *Abihhezeritis & Menaſchitis.*

CAPUT VII.

Gidhhon partem populi, Dei juſſu dimittit, & reſidui trecentos divinitus deſignatos retinet, quibuſcum nocte, Dei juſſu & adverſarii ſomnio confirmatus, mirabili ſtratagemate hoſtes fundit, & fugientium partem cædit.

1 SURGENS itaque Jerubbahhal, is eſt Gidhhon, totuſq; populus qui erat cum eo, caſtrametati ſunt ad [a] fontem Charodi: caſtra autem Midjanitarum *erant* ei ab Aquilone, cis collem [a] Moræ in ipſa covalle.

2 Sed dixit Jehova Gidhhoni, numeroſior *eſt* hic populus qui *eſt* tecum, quàm ut tradam Midjanitas in manum eorum: ne [a] gloriam aſſumat ſibi Iſraël ſupra me, decendo, manus mea ſalutem attulit mihi.

[a] Heb. *in auribus hujus populi.*

3 Nunc itaque proclama jam [a] audiente hoc populo dicendo, is qui timidus eſt & trepidus, revertens evolato [a] verſus montem Gilhhadis: ſic reverſa ſunt ex eo populo viginti duo millia, decies autem mille remanſerunt.

4 Quapropter edixit Jehova Gidhhoni, populus iſte adhuc eſt numeroſior, deducito eos ad iſtas aquas, & [b] diſparabo tibi eum illic: eſtóque ut de quocunque edixero tibi, hic ito tecũ, is eat tecum: de quocunque autem edixero tibi, hic ne ito recum, is ne eat.

[b] Heb. *defecabo, tranſlatum a metallis ad homines.*

5 Deducto itaque populo ad iſtas aquas: edixit Jehova Gidhhoni, quicunque lambet lingua ſua ex iſta aqua, quemadmodum lambere ſolet canis, ſtatuito eum ſeorſum: ſimiliter quicunque incurvabit ſe in genua ſua ad bibendum.

6 Fuitque numerus eorum qui lãberant ſua manu ad os ſuum *admota*, trecentorum virorum: totum autem reliquum illius populi incurvaverunt ſe in genua ſua ad bibendum aquam.

7 Tum edixit Jehova Gidhhoni, trecentis iſtis viris lambentibus ſervabo vos, & tradam Midjanitas in manum tuam: quam ob rem totus iſte populus abeunto quiſque in locum ſuum.

8 Cùm itaque accepiſſent hic populus commeatum in manu ſua, & buccinas [a] illorum, & omnes viros Iſraëlitas illos dimiſiſſet quemq; in tentoria ſua, trecentos iſtos viros retinuit: caſtra verò Midjanitarum infra eum *erant* in illa convalle.

9 Fuit autem illa ipſa nocte ut ediceret ei Jehova, ſurge, deſcende contra iſta caſtra: nam trado ea in manum tuam.

10 Quòd ſi times deſcendere: deſcende tu & Pura puer tuus ad ipſa caſtra:

11 Et audito quid loquantur, ut poſteà confirmentur manus tuæ, ac deſcendas contra iſta caſtra: deſcendit itaq; ipſe & Pura puer ejus ad extremitatem [c] militarium ordinum, qui *erant* in caſtris.

[c] Heb. *quinorum, ſic Exod. 13. 18.*

12 Midjanitæ autem & Hhamalekitæ cũ omnibus orientalibus [a] diffuſi erant in ea convalle [a] tanquam locuſtę multitudine: cameliſque eorũ non erat numerus, *erant* ſicut arena quæ *eſt* in littore maris multitudine.

13 Cumque adveniſſet Gidhhon, ecce quidã narrabat proximo ſuo ſomnium: & dicebat, ecce ſomnium ſomniavi, quòd ecce [d] toſtus panis hordeaceus obvertebat ſe in caſtris Midjanitarum, & perveniens in quodque tentorum, concutiebat ipſum ita ut caderet, ſubvertebatque ipſum: ſic jacebat tentorium quodque.

[d] Heb. *panis ſubcinericius.*

14 Reſpondens autem proximus ejus dicebat, non eſt hoc *aliud* niſi gladius Gidhhonis filii Joaſchi viri Jiraëlitæ: tradidit Deus in manũ ejus Midjanitas & tota hæc caſtra.

15 Fuit ergo cùm audiſſet Gidhhon narrationem illius ſomnii & [e] explicationem ejus ut incurvaret ſeſe: & reverſus ad caſtra Iſraëlitarum diceret, ſurgite, tradit enim Jehova in manum veſtram caſtra Midjanitarum.

[e] Heb. *ejus interpretationem.*

16 Tum diſtribuit trecentos illos viros in tria [f] agmina: tradiditq; buccinas in manũ cujuſq; eorum, & hydrias vacuas, erantq; faces in medio illarum hydriarum.

[f] Heb. *in capita tria.*

17 Et edixit eis, me verſus reſpicitote, & ſic facitote: cùm ecce ego veniam ad extremitatem iſtorum caſtrorum, eſto ut quemadmodum faciã ſic faciatis.

18 Clangam enim buccina ego & quicunque *erunt* mecum: quare clangitote vos buccinis quoque circum tota iſta caſtra, & dicite, Jehovę & Gidhhonis *gladius.*

19 Adveniens itaque Gidhhon & centum viri qui *erant* cum ipſo ad extremitatem illorum caſtrorum principio vigiliæ mediæ, (tantummodo [g] demum ſtatuebant cuſtodes): clanxerũt buccinis ſimul comminuendo hydrias, quæ *erant* in manu ipſorum.

[g] Heb. *tabulatum ſtatuerant.*

20 Clanxeruntque tria illa agmina buccinis, & fregerunt hydrias: ſic tenebant manu ſiniſtra ſua faces, manu verò dextera ſua buccinas ad clangendum: deinde clamarunt, gladius Jehovę & Gidhhonis.

21 Subſiſtebant autem quiſque in loco ſuo circum caſtra ipſa: diſcurrentia verò tota illa caſtra vociferabantur & fugiebant.

22 Rurſus clanxerunt trecentis illis buccinis, & [h] obvertit Jehova gladium [i] unius in alterum, idque per tota illa caſtra: adeò ut fugerit exercitus ille uſq; Beth-Schittam per [k] Tzererã uſque ad ripam [l] Abel-Mecholæam ſupra Tabbatham.

[h] Heb. *ſuus.* [i] Heb. *proximus ſuum.*

23 Quapropter convocati ſunt viri Iſraëlitę e Naphtali & ex Aſchere, atque ex toto Menaſche, qui perſecuti ſunt Midjanitas.

24 Præ-

24 Prætetea nuncios misit Gidhhon per totum montem Ephrajimi qui edicerent, descendite obviam Midjanitis, & præoccupate illis aquas [k] Beth-Baram usque, nempe Jardenem: itaq; cõvocati omnes viri Ephrajimi præ occupaverunt aquas illas Beth-Baram usque, id est, Jardenem.

[k] *que apud Johannem cap. 1. 28. Bethabara dicitur.*

25 Ceperuntq; duos principes Midjanitarum Hhorebum & Zeebum, ac occiderunt Hhorebũ in rupe Hhorebi, Zeebum verò occiderunt in torculari Zeebi cùm persequerentur Midjanitas: caput autem Hhorebi & Zeebi attulerunt ad Gidhhonem [a] trans Jardenem.

ANNOTATIO.

1 Fontem Charodi] *is fons esse videtur, cujus meminit 1. Schem. 29. 1. quia in Jizrehhele situs erat, & fortasse Charod (quòd sonat trepidum) dictus est, vel a trepidatione 22. militum, qui Gidhhonem deseruerunt infrà 3. ver. vel a trepidatione Midjanitarum fusorum per Gidhhonem ibi castra habentem, vel denique a trepidatione Schaulis ibidem, de qua 1. Schemu. 28. 5.* Collem moræ] *id est, jaculatoris vel inducis. hoc quoque nomen collis ille consecutus videtur a sagittariis qui Schaulem fugientem assecuti sunt. 1. Schemu. 31. 3. nam unus erat e montibus Gilbohhæ.* 2 Ne gloriam assumat] *vide Exodi 8. 9.* 3 Versus montem Gilhhadis] *id est, retrorsum, ne animos Israëlitarum qui vicini erant hostibus, minuerent, hostium verò animos confirmarent.* 8 Illorum] *omnium qui prius abierant, ver. 3. & tunc abibant.* 12 Diffusi erant] *vide Gen. 25. 18.* Tanquam locusta] *erant enim centum triginta quinque millia, ut apparet ex 8. cap. ver. 10.* 22 Per Tzereram] *id est, agrum Tzartanis, ut colligitur ex 1. Reg. 4. 12. vide Jehoschu. 3. 16.* Abel Mecolæam] *id est, ripam Jardenis ex adverso Abel-Mecholæ: Locus est unde oriundus erat Elischahh. 1. Reg. 19. 16. in tribu Ephrajimi 1. Reg. 4. 12.* 25 Trans Jardenem] *nam Jardenem trajecerant, ut ostendit ver. 4. capit sequentis.*

CAPUT VIII.

Gidhhon Ephrajimitarum contra se contentione prudenter & modestè sedata, hostes fugientes persecuturus a Succhothanis & Penuelitis commeatum non impetrat: quare illis interminatus expeditionem suam feliciter persequitur, & reversus illos plectit: Oblatum dominum repudiat, & victoriæ monimentum in urbe sua statuit, quo post mortem ejus Israëlitæ ad idololatriam abusi sunt.

1 SED dixerũt ad eum viri Ephrajimitæ, quæ est hæc res *quam* fecisti nobis, non vocando nos cùm proficiscereris ad pugnam contra Midjanitas? [a] contenderuntque cum eo validè.

2 Qui dixit ad eos, quid feci nunc cujusmodi vos? [a] nónne meliores sunt racemationes Ephrajimitarum, vindemia Abihhezeritarum?

3 In manum vestram tradidit Deus principes Midjanitarum Hhorebum & Zeebum: quid ergo potui facere cujusmodi vos? tunc destitit [a] iratus illorum animus ab eo, cùm locutus esset verbum hoc.

[a] Heb. *spiritus.*

4 Cùm autem venisset Gidhhon ad Jardenem: trajiciens ipse cum trecentis viris qui erant cum eo fessi, persequentes tamen:

5 Dixit viris Succothanis, date, quæso, [a] tractas panis huic populo [b] qui sequitur vestigia mea: fessi enim sunt, & ego persequor Zebachum & Tzalmunahhum Reges Midjanitarum.

[b] Heb. *qui est ad pedes meos.*

6 Dixit verò principum Succothanorum *ordo*: [a] an [c] manus Zebachi & Tzalmunahhi nunc est in manu tua, ut tradamus exercitui tuo panem?

[c] Heb. *vola.*

7 Quibus dixit Gidhhon: propterea cùm tradiderit Jehova Zebachum & Tzalmunahhum in manum meam: utiq; [d] triturando cædam carnem vestram, spinis istius deserti & sentibus.

[d] Heb. *triturabo, id est, repetitis ictibus, ut solent qui triturant, ad necem usq; cadam.*

8 Et ascendens inde Penuelem allocutus est eos [e] in eandem sententiam: sed responderunt ei viri Penuelitæ, quemadmodum responderant viri Succothani.

[e] Heb *sicut hoc.*

9 Quare etiam allocutus est viros Penuelitas dicendo: cùm revertar [f] in columis, destruam turrim istam.

[f] Heb, *cum pace.*

10 Zebach autem & Tzalmunahh erant Karkoræ, & exercitus eorum cum ipsis quasi quindecim millium, quicunque residui *erant* e toto exercitu [g] orientalium: qui autem ceciderant, centum viginti millia virorum erant stringentium gladium.

[g] Heb. *filiorũ orientis.*

11 Ascendit itaque Gidhhon viâ [a] degentium in tentoriis ab oriente [a] Nobacho & [a] Jogbehæ: percussitque exercitum illum: nam exercitus ille degebat securè.

12 Sed fugientes Zebachum & Tzalmunahhum persecutus est: cepitque duos reges Midjanitarum Zebachum & Tzalmunahhum, & totum exercitum illum perculit.

13 Quapropter revertens Gidhhon filius Joaschi ab illo prælio ante [a] ascensum solis.

14 Cepit puerum e viris Succothanis & percunctatus est eum: qui descripsit ei principes Succothanos & seniores ejus, septuaginta septem viros.

15 Cumque ingressus esset ad viros Succothanos dixit: ecce Zebach & Tzalmunahh de quibus exprobrastis mihi dicendo: an manus Zebachi & Tzalmunahhi est nunc in manu tua, ut tradamus viris tuis fessis panem?

16 Et assumptis senioribus civitatis illius, spinisque deserti & sentibus: [a] documentum in eis dedit viris Succothanis.

17 Deinde turrim Penuelis destruxit, ac interfecit [a] viros illius civitatis.

18 Postea dixit ad Zebachũ & ad Tzalmunahhum: quales erãt viri quos interfecistis Tabore? qui dixerunt, qualis tu tales illi *erant*, idem *erãt* formâ quali filii regis.

19 Tunc dixit, fratres mei filii matris meæ erant: *ita ut* vivit Jehova, si vivos servassetis eos, [a] non occiderem vos.

20 Itaque dixit Jethero primogenito suo, surgens occide istos: sed non strinxit puer gladium suum, eò quòd timeret, nàm adhuc puer erat.

21 Tum dixit Zebach cum Tzalmunahho: surge tu & incurre in nos: nam qualis est vir, tale *est* robur ejus: quapropter surgens Gidhhon interfecit Zebachum & Tzalmunahham: accepitque [a] lunulas illas, quæ *erant* ad colla camelorum ipsorum.

22 Posteà dixerunt Jisraëlitæ ad Gidhhonem: dominium habe in nos, tum tu, tum filius tuus, tum [b] nepos tuus: quia servasti nos e manu

[b] Heb. *filius filii tui.*

Midjanitarum.
23 Sed dixit ad eos Gidhhon, nõn habebo ego dominium in vos neque filius meus habebit dominium in vos: Jehova habiturus est dominium in vos.
24 Præterea dixit ad eos Gidhhon, petam a vobis petitionem ut detis mihi quisque monile prædæ suæ: (monilia enim aurea fuerant illis, quia Jiſchmahhelitæ erant).
[i] Heb. *dando dabimus.*
25 Qui dixerunt [i] lubentiſſimè dabimus: explicanteſque pannum quendam conjecerunt illuc quiſque monile prædæ ſuæ.
26 Fuit autem pondus monilium aureorum quæ petierat, [e] mille ſeptingentorum *Siclorum* auri: præter lunulas & myrothecidia & veſtes purpureas, quibus induti erant reges Midjanitarum, & præter torques, qui erant ad colla camelorum illorum.
27 Aptavitque Gidhhon illud *aurum* in amiculum, [e] ſtatuitque ipſum in ſua civitate Hhophræ: [e] quod ſcortantes ſecuti ſunt omnes Jiſraëlitæ ibi: fuitque Gidhhoni, id eſt, familiæ ejus in tendiculam.
28 Tum depreſſi Midjanitæ ante filios Jiſraëlis, non perrexerunt attollere caput ſuum: ſic quievit terra diebus Gidhhonis: *hæc geſta* quadraginta annorum.
29 Et abiens Jerubahhal filius Joaſchi, manſit domi ſuæ.
30 (Fuerunt autem Gidhhoni ſeptuaginta filii, egreſſi e femore ejus: nam uxores multæ erãt ei.
31 Concubina verò ejus quæ erat Schecemi, peperit ei ipſa quoque filium, cui nomen indidit Abimileco).
32 Sed cùm mortuus Gidhhon filius Joaſchi in canitie bona, ſepultus eſſet, in ſepulchro Joaſchi patris ſui Abihhezeritæ Hhophræ:
33 Fuit mortuo Gidhhone, ut [k] denuò filii Jiſraëlis ſcortantes ſequerentur Bahhalimos: proponerentq; ſibi [e] Bahhal-Berithum in Deum.
34 Ita non recordarentur filii Jiſraëlis Jehovæ Dei ſui, qui eripuerat ipſos e manu omnium inimicorum ipſorum circumquaque.
35 [e] Neq; exercerent benignitatẽ erga familiam Jerubbahhalis, Gidhhonis: ſecundum omne illud bonum quo affecerat Jiſraëlem.

[k] Heb. *in cor ſuum.*

ANNOTATIO.

1 Contenderunt validè] *ex cæcis duobus regibus Midjanitarum ſibi præſidentes.* 2 Nónne meliores ſunt] *Pugnam cum vindemia, fugientium verò perſecutionem cum racematione comparat, quaſi dicat, nos Abihhezeritæ non tantum pugnando, quantum vos Ephrajimitæ a nobis fugatos perſequendo, conſecuti ſumus.* 5 Tractas panis] *id eſt, quam celerrimè paratas & coctas, ne noſtrum iter abrumpatur.* 6 An manus] *quaſi dicant, longiſſimè abes ab expectatione tua, cùm tu feſſus & parvo comitatu, expeditos, numeroſiores & a labore recreatos perſequeris: ita ejus conſilium rident.* 11 Degentium in tentoriis] *Arabum ſcenetarum.* Nabacho] *de quo Num. 22. ver. ult.* Jogbehæ] *in tribu Gadi de quo Num. 32. 35.* 13 Ante aſcenſum] *ſub ipſum ortum.* 16 Documentum in eis] *id eſt, eos cædendo Succothanos inſtruxit ut in poſterum ſaperent.* 17 Viros illius] *qui illi civitati præerant, ut ex ſuperiore exemplo conſtat.* 19 Non occiderem] *ſed illos vita veſtra redimerem.* 21 Lunulas illas] *id eſt, ornamenta lunari forma, & bullatas phaleras.* 24 Jiſchmahhelitæ erant] *vide Gen. 37. 25.* 26 Mille ſeptingentorum] *id eſt, 3750 dalerorum.* 27 Statuitq;] *in monimentum victoriæ.* Quod ſcortantes] *domum mortuo Gidhhone abuſi ſunt ad cultum Bahhalimorum, infrà 33.* 33 Bahhal-berithum] *idolum Schecemitarum, de quo cap. ſequente.* 35 Neque exercerent] *Tranſitio eſt ad hiſtoriam ſequentem.*

CAPUT IX.

Abimelec Schecemitarum imperium conſecutus, omnes fratres uno excepto occidit, qui ipſi & Schecemitis exitium denunciat. Deus verò illius prædictionem mutuus Abimelecs & Schecemitarum odiis, graſſationibus & pugnis ita adimplevit, ut vaticinatus erat.

1 CÙM enim abiens Abimelec filius Jerubbahhalis Schecemum ad cognatos matris ſuæ, allocutus eſſet eos, & totam familiam paternæ domus matris ſuæ, dicendo:
[a] Heb. *in auribus omnium dominorum Schecemi: ſic ver. 3. & ſic duceps.*
2 Eloquimini, quæſo, [a] audientibus omnibus Schecemitis, utrum melius eſt vobis, an ut dominium habeant in vos ſeptuaginta viri, omnes filii Jerubbahhalis, an verò ut dominium habeat in vos vir unus? [e] recordemini autem me eſſe os veſtrum & carnem veſtram.
3 Elocuti ſunt cognati matris ejus pro eo, audientibus omnibus Schecemitis, omnia verba iſta, inclinavitq; [b] animus eorum ad ſequendum Abimelecum, eò quòd dicerent, cognatus noſter eſt.
[b] Heb. *cor.*
4 Quapropter dederunt ei ſeptuaginta *ſiclos* argenti ex æde Bahhal-Berithi: quibus conduxit Abimelec viros vanos & inſtabiles, qui ſecuti ſunt ipſum.
5 Ita venit in domum patris ſui Hhophram, & interfecit fratres ſuos filios Jerubbahhalis, *qui erant* ſeptuaginta viri, ſuper lapidem unum: ſed ſuperſtes relictus eſt Jotham filius Jerubbahhalis minimus: abſconderat enim ſeſe.
6 Tum congregarunt ſe omnes Schecemitæ, & [c] omnes incolæ munitionis, abeunteſq; conſtituerunt Abimelecum in regem, in [e] planitie ſtatuæ, quæ *eſt* in *agro* Schecemitano.
[c] Heb. *domus Millo.*
7 Quod cùm nunciaſſent Jothamo, abiens conſtitit in vertice montis Gerizzimorum, & ſublata voce clamavit: dicens illis, audite me Schecemitæ, ita audiat vos Deus.
8 [d] [e] Aliquando iverunt arbores ut crearent ſibi regem: dixeruntque olivæ, regna ſuper nos.
[d] Heb. *arbores.*
9 Sed dixit eis oliva, cogerérne deſiſtere cum pinguedine mea ego, per quam [e] honorant Deum & homines: & irem [e] vagatum propter alias arbores?
10 Deinde dixerunt arbores ficui: veni tu, regna ſuper nos.
11 Sed dixit eis ficus, cogerérne deſiſtere cum dulcedine mea, & cum reditu meo optimo, & irem vagatum propter alias arbores?
12 Tum dixerunt arbores viti: veni tu, regna ſuper nos.
13 Sed dixit eis vitis: cogerérne deſiſtere cum muſto meo, quod [e] lætificat Deum & homines: & irem vagatum propter alias arbores?
14 Denique dixerunt omnes arbores ad Cynoſbatum: veni tu, regna ſuper nos.

15 Tum

15 Tum dixit Cynoſbatus ad arbores: ſi [e] ſeriò vos creatis me in regem ſuper vos, venite, obtegite vos umbra mea: ſin minus, exeat ignis ex Cynoſbato, & abſumat cedros ipſas Libani.

16 Similiter nunc, ſi ſeriò & integrè feciſtis quòd Regem conſtituiſtis Abimelecum, & ſi bonum exercuiſtis erga Jerubbahhalem & erga familiam ejus, & ſi ſecundum beneficium manuum ejus affeciſtis eum:

17 (Pugnavit enim pater meus pro vobis: & abjiciens animam ſuam procul, eripuit vos e manu Midjanitarum:

18 Vos autem inſurrexiſtis contra familiam patris mei [g] hoc tempore & interfeciſtis filios ejus, *qui erant* ſeptuaginta viri ſuper lapidē unū: regemq; conſtituiſtis Abimelecum filium ancillæ ejus ſuper Schecemitas: eò quòd cognatus veſter eſt)

19 Si, inquam, ſeriò & integrè feciſtis erga Jerubbahhalem & erga familiam ejus hoc tempore: lætamini de Abimeleco, & lætetur ipſe etiam de vobis:

20 Sin verò minus, exeat ignis ex Abimeleco, & abſumat Schecemitas & incolas munitionis: & exeat ignis ex Schecemitis & incolis munitionis qui abſumat Abimelecum.

21 Tum aufugit Jotham, & fugiens abiit [f] Beerum: manſitq; ibi metu Abimeleci fratris ſui.

22 Tenuit ergo Abimelec principatum ſuper Iſraēlem tribus annis.

23 Immiſit autem Deus [h] affectū malum inter Abimelecū & inter Schecemitas, adeò ut prævaricarentur Schecemitæ contra Abimelecum.

24 Ut reverſa injuria ſeptuaginta filiis Jerubbahhalis *illata*, id eſt, cædes eorum reponeretur Abimeleco fratri eorum, qui interfecerat eos, & Schecemitis qui confirmaverunt manus ejus, ut interficeret fratres ſuos.

25 Ponentes enim adverſus eum Schecemitæ inſidiatores in verticibus illorum montium, rapiebāt quicquid tranſibat juxta illos per eam viam: quod [f] renunciatum eſt Abimeleco.

26 Deinde veniens Gahhal filius Hhebedi & fratres ejus, tùm perveniſſent Schecemum: confiſi ſunt ei Schecemitæ.

27 Adeò ut exeuntes in agrum vindemiarent vineas ſuas, & calcarent *uvas*, facerentq; [f] laudativa carmina: deinde ingreſſi ædem Dei ſui comederent & biberent ac maledicerent Abimeleco.

28 Quare dixit Gahhal filius Hhebedi, præſente Zebule præfecto Schecemi, [f] quis eſt Abimelec, & quæ Schechē ut ſerviamus iſti? nonne filius *eſt* Jerubbahhalis? ſervite [f] cum civibus Chamoris [i] principis Schecemi, cur enim ſerviremus iſti nos?

29 [k] At utinam populus hic eſſet in manu mea, ut tollerem Abimelecū: dixitque de Abimelcho, [f] multiplica exercitū tuū & prodi.

30 Audiensitaque Zebul præfectus ipſius civitatis verba Gahhalis filii Hhebedi: quibus accenſa eſt ira ejus,

31 Miſit nuncios ad Abimelecum [f] Tormam, qui dicerent: ecce Gahhal filius Hhebedi & fratres ejus ingreſſi ſunt Schecemum, qui ecce cum civitate oppugnaturi ſunt te.

32 Nunc igitur ſurge noctu tu & populus qui *eſt* tecum: & inſidiare in agro.

33 Et eſto ipſo mane cùm orietur Sol, ut ſurgas irruiturus in civitatē, nam ecce ipſe & populus qui *eſt* cum eo exituri ſunt ad te, ſic facies ei prout obvenerit manui tuæ.

34 Surrexit itaque Abimelec & totus populus qui *erat* cum eo noctu: inſidiatiq; ſunt in Schecemitas [f] quatuor [l] agminibus.

35 Gahhal verò filius Hhebedi cùm exiviſſet, ſubſtitit in foribus portæ civitatis: ſurgebat enim Abimelec & populus qui *erat* cum eo ex inſidiis.

36 Videns q; Gahhal populum illum, dicebat ad Zebulem, ecce populus deſcendens e verticibus iſtorum montium: ſed reſpondit ei Zebul, umbram ipſorum montiū vides quaſi homines.

37 [m] Deinde iterum locutus Gahhal, amplius dixit, ecce populus deſcendentes ex [n] editiore loco terræ: nam agmen unum veniebat a via planitiei [o] Mehhonenimorum.

38 Cui dixit Zebul, ubi nunc eſt [f] os tuum: quo dicebas, quis eſt Abimelec ut ſerviamus ei? an non iſte eſt populus ille quem ſpreviſti? egredere, quæſo, nunc, & pugna contra eum.

39 Sic egreſſus Gahhal ante Schecemitas pugnavit contra Abimelecum.

40 Sed perſecutus eſt eum Abimelec fugientem a facie ſua: cecideruntq; confoſſi multi, uſq; ad fores ipſius portæ.

41 Reſidebat autem Abimelec Arumæ: expulitq; Zebul Gahhalem cum fratribus ejus, ne habitarent Schecemi.

42 Fuit etiam poſtridie [f] cum exiret populus in agrum, ut renunciarent Abimeleco.

43 Qui aſſumens populum ſuum, partitus eſt eos in tria agmina, & inſidiatus eſt in agro: cumque videret quòd ecce populus exibat, e civitate, inſurgens in eos percuſſit eos.

44 Nam Abimelec & agminum *illud* quod *erat* cum ipſo irruentes inſtabant ad fores portæ ipſius civitatis: duo verò reliqua agmina irruentia in omnes qui erant in agro percuſſerunt eos.

45 Itaque Abimelec oppugnans ipſam civitatem toto illo die cepit civitatem, & populum qui *erat* in ea interfecit: deſtructaque civitate [f] conſevit eam ſale.

46 Quę cum audirent omnes [p] cives arcis Schecemitanæ: ingreſſi ſunt propugnaculum, ædem Dei Berithi.

47 Cumq; nunciatumeſſet Abimeleco ſe congregaſſe omnes cives arcis Schecemitanæ:

48 Aſcendit Abimelec montem Tzalmonis ipſe & totus populus qui erat cum eo, ubi accipiens Abimelec ſecurim bipennem in manu ſua, amputavit ramos arborum, quos ſublatos impoſuit humero ſuo: edixitq; populo qui *erat* ſecum, quod vidiſtis me facere, [q] feſtinanter facite ſicut ego.

49 Quapropter amputarunt totus quoq; populus quiſque ramos ſuos, & ſecuti Abimelecum circumpoſuerunt propugnaculo, & incenderunt illis propugnaculum igni: ſic mortui ſunt etiam omnes cives arcis Schecemitanæ, quaſi mille viri & mulieres,

50 Deinde profectus Abimelec Tebetzum: caſtra poſuit contra Tebetzum, & cepit illud.

51 Arx autem munita erat intra civitatem illam, quò confugientes omnes viri & mulieres, id eſt, omnes cives illius civitatis, occluſerant circa ſe: & aſcenderant ad tectum arcis.

52 Sed veniens Abimelec uſque ad arcem ut pugnaret contra eam: cùm accederet uſque ad portam arcis, ad comburendum eam igni,

[e] Heb. *in veritate, ut ver.* 16. & 19.
[f] Heb. *ungitis me ſupra ver.* 8.
[g] Heb. *hodie: ſimilocho.*
[h] Heb. *ſpiritum.*
[i] *patris.*
[k] Heb. *quis det?*
[l] Heb. *capitibus, ut ſuprà* 7. 16. *ſic deinceps.*
[m] Heb. *& adjecit amplius Gahhal loqui, ac dixit.*
[n] Heb. *umbilico terræ.*
[o] *id eſt planetariorum.*
[p] Heb. *domini turris Schecemi, ſic deinceps.*
[q] Heb. *feſtinate, facite.*

53 Dejecit mulier quædam fragmen molæ ſuper caput Abimeleci : & confregit cranium ejus.
54 Quare inclamans celeriter puerum armigerum ſuum edixit ei,ſtringe gladium tuum, & morti trade me,ne dicant de me,mulier interfecit eum: tum confodit eum puer ejus, ita ut mortuus ſit.
55 Videntes autem Iſraëlitæ mortuum eſſe Abimelecum, abiverunt quiſque in locum ſuum.
56 Sic fecit Deus ut rediret maleficium Abimeleci,quo affecerat patrem ſuum,interficiendo fratres ſuos,*qui erant* ſeptuaginta,
57 Et totum maleficium Schecemitarum fecit Deus ut rediret in caput illorum: evenitq; illis maledictio Jothami filii Jerubbahhalis.

ANNOTATIO.

2 Recordemini autem] *oratio eſt ecliptica: quaſi dicat, Quod ſi conſtitueritis virum unum habentem eſſe,præferte me aliis,qui vobis ſanguine conjunctus ſum.* 6 Planitie]*in campo illo prope Schecemum ubi Joſchuahh magnum lapidem erexiſſe legitur ſub quercu: Joſch.ultimo, ver.26. vide annotata ibi.* 8 Aliquando iverunt]*apologus ut 2.Reg.14.9.* 9 Honorant Deum & homines] *adhibetur enim oleum ad ſacrificia, ad unctionem regum,ſacerdotum,ac prophetarum,denique ad corpora humana delibuenda.* Vagatum]*id eſt,circumcurſatum ad regium munus exequendum.* 13 Letificat Deum & homines] *quia ad oblationes legales adhibetur,& cor hominis exhilarat: Pſal.104.15.* 21 Beerum]*fortè is locus eſt, qui Joſch.19.8. Bahhalath-Beer dicitur in tribu Schimhhonis.* 25 Quod nuntiatum] *oratio ecliptica, quæ ſuppletur ex oratione ſequenti: quaſi dicat,qui ex relatione,in Schecemitas infenſus in agro Schecemitano graſſabatur.ſimile eſt Gen.35.22.* 27 Laudativa carmina]*id eſt,cantu ſuo & laudibus Gabhalis declararunt ſe omni metu Abimeleci ſolutos eſſe,& hoc beneficium Gabhali adſcribere.* 28 Quis eſt Abimelec?] *indignitatem ſervitutis comparatione perſonarum Abimeleci & Schecemitarum oſtendit: Jerubbahhalis filius eſt, qui nomen conſecutus eſt a dejecto altari & luco Dei Bahhalis,quod, ut privatus vixit,neque imperium in quemquam habuit : Schecemitæ autem liberam Rempub. jam olim conſtituam habuerunt.* Cum civibus Chamoris] *id eſt,ſi ſerviendum eſt,ne patiamini vos ſervitute premi duriore, quàm olim hujus loci cives ſub Chamore, qui Schecemitis erat veluti pater.* 29 At utinam] *init conſilium cum civibus de occidendo poſtridie Abimeleco Tormæ.* Multiplica exercitum] *abſentem exagitat ironicè & arroganter.* 31 Tormam]*idem locus eſt, qui infrà 41.ver. Aruma vocatur.* 33 Civitatem] *cæſo Gahhale cum civibus,ut ſtatim ſubjicit.* 34 Quatuor agminibus] *ut illos circumveniret.* 38 Os tuum] *quaſi dicat, ut heri ore ita nunc manu te virum præſta.* 42 Cùm exiret] *ut prius conſilium exequerentur,etſi priore duce deſtituti,tanto flagrabant in Abimelecum odio. nam qui de operibus ruſticis acciperunt,non conſiderant vindemiam jam factam fuiſſe, & ejus nomine epulum meditrinaliorum(ut Latini vocarunt) celebratum ſuprà ver.27. aratio autem non ſtatim vindemiam ſubſequitur.*
45 Conſevit ſale] *in perpetuæ deteſtationis ſymbolum.*

CAPUT X.

Iſraëlitæ aliquandiu ſub Tolahho & Jaire pace & libertate uſi,poſtquàm in idololatriam relapſi ſunt, divinitus deduntur hoſtibus ſuis: quapropter Deum inclamantes,primùm quidem graviter increpantur, deinde verò ſeriò reſipiſcentes gratiam impetrant.

1 SURREXIT autem poſt Abimelecum [a] ad conſervandum Iſraëlem Tolahh filius Puæ filii Dodonis [a] Iſſaſcarita : qui reſidebat [b] Schamire in monte Ephrajimi.
2 Is judicavit Iſraëlem viginti tribus annis: & moriens ſepultus eſt Schamire.
3 Deinde ſurrexit poſt eum Jair Gilhhadita: qui judicavit Iſraëlem viginti duobus annis.
4 Erant autem ei triginta filii equitantes triginta [b] aſellos:ac triginta civitates erant eis, quas vocarant [b] villas Jairis uſq; in diem iſtum, quæ *erant* in terra Gilhhadis.
5 Deinde mortuus Jair , ſepultus eſt Kamone.
6 Tum [c] rurſus faciebant filii Iſraëlis quod malùm *videtur* in oculis Jehovæ: colebant enim Bahhalimos & Hhaſchtarothas,id eſt,deos Syriæ & deos Tzidonis & deos Moabitarum, deosq; Hhammonitarum & deos Peliſchtæorum : ac proinde dereliquerant Jehovam nec colebant eum.
7 Quapropter accenſa eſt ira Jehovæ contra Iſraëlitas : adeò ut dederet eos in manum [b] Peliſchtæorum & in manum Hhammonitarum.
8 Hi autem confringebant & conquaſſabant Iſraëlitas uſque ad [b] annum illum : *nimirum* decimum octavum annum,omnes *inquam* Iſraëlitas qui *erant* ultra Jardenem in terra Emorzi, quæ *eſt* in Gilhhade.
9 Trajiciebant quoque Hhammonitæ Jardenem ad pugnandum etiam contra Jehudam, & contra Binjaminem & contra familiam Ephrajimi:adeò ut anguſtia eſſet Iſraëlitis valde.
10 Clamaverunt itaque Iſraëlitæ ad Jehovam dicendo:peccavimus tibi, tum quia dereliquimus Deum noſtrum,tum *quia* coluimus Bahhalimos.
11 Sed dixit Jehova ad Iſraëlitas: an non ex Ægyptiis & ex Emoræis , & ex Hhammonitis & ex Peliſchtæis.
12 Tzidoniis quoque & Hhamalekitis,& [d] indigenis opprimentibus vos: cùm clamaretis ad me,omnino ſervavi vos e manu eorum?
13 Attamen derelinquentes me coluiſti Deos alienos:[b] idcirco non pergam ſervare vos.
14 Abite,& inclamate Deos iſtos,quos elegiſtis :ipſi ſervent vos tempore anguſtiæ veſtræ.
15 Dixerunt autem Iſraëlitæ ad Jehovam,peccavimus,fac tu nobis [e] omnino prout bonum *videtur* in oculis tuis: veruntamen libera nos, quæſumus, [f] hoc tempore.
16 Et removentes Deos alienigenarum e medio ſui coluerunt Jehovam: ita imminutus eſt [b] animus ille ejus [b] propter laborem Iſraëlitarum.

[a] Heb. *vir Iſſaſcharis.*
[b] Heb. *pullos, ut infrà 12. 14.*
[c] Heb. *addiderunt facere.*
[d] Heb. *Cananæi.*
[e] Heb. *ſecundum omnem.*
[f] Heb. *hac vice.*

ANNOTATIO.

1 Ad conſervandum] *continendum Iſraëlem in cultu Dei, atque ideo in pace, & parta antè libertate*
Schamire]

Schamire] *oppido Iſſaſcaris confermino Ephrajimitis, aliud enim eſt a Schamire Jehudæ, de quo Joſue, 15.48.* 4 Villas Jairis] *de nomine prioris Jairis, de quo Num 32.41.* 7 Peliſchtæorum] *A quibus adhuc Jiphtachi tempore Iſraëlitarum pars, quæ ad occidentem ſita eſt, premebatur: nam in hiſtoria Jiphtachi tantùm de Hhammonitis ſcribitur: de Peliſchtæis verò demum in hiſtoria Schimſchonis.* 8 Annum illum] *vide infrà 11.6.* 13 Idcirco] *quia colaiſtis & adhuc colitis.* 16 Animus] *indignatio ejus, quia dixerat Deus, non pergam ſervare vos, ſuprà ver. 13.* Proter laborem Jiſreëlis] *tum quo ab hoſtibus premebatur, tum quo ſtudebat in gratiam redire cum Deo.*

CAPUT XI.

Gilhhaditæ bellum ſuſcepturi contra Hhammonitas Jiphtachum gentilem ſuum profugum, promiſſo regionis principatu, in belli ducem accerſunt, qui tentatu ſæpe Hammonitarum animo per legatos, rationibuſq; ſuis fruſtra propoſitis, bello confligens eos devincit. Deinde ab expeditione redeuns filiam ſuam e domeſticis primam nactus, ut procedens in hoſtes vouerat, conjungio privans, Deo ſanctificat.

1 NAM cùm convocati Hhammonitæ caſtra haberent in Gilhhade: congregati ſunt quoque Jiſraëlitæ & caſtra metati ſunt in [a] Mitzpa.

2 Ubi dixerunt populus, principes Gilhhadis [a] alter ad alterum: quis ille vir erit, qui incipiet pugnare contra Hhammonitas? is eſto primarius omnibus habitatoribus Gilhhadis.

3 (Jiphtach autem Gilhhadites erat valens robore, eratq; filius mulieris meretricis: ex qua [a] genuerat Gilhad Jiphtachum.

4 Peperat etiam vxor Gilhhadis ei filios: & cùm adoleviſſent filii ipſius uxoris, expulerunt Jiphtachum: dicebant enim ei, non es habiturus poſſeſſionem in domo patris noſtri, quia filius mulieris [a] exteræ es.

5 Aufugiens itaque Jiphtach metu fratrum ſuorum, conſidebat in [a] terra Tobi: collegerant enim ſe ad Jiphtachum homines vani, & [a] exierant cum illo.)

6 Fuit autem [a] poſt annos *illos*: ut bellum gererent Hhammonitæ contra Jiſraëlitas.

7 Fuitque cùm pugnaturi eſſent Hhammonitæ contra Jiſraëlitas: ut abirent ſeniores Gilhhadis ad aſſumendũ Jiphtachum e terra Tobi:

8 Et dicerent Jiphtacho, veni & eſto nobis ductor: ut pugnemus contra Hhammonitas.

9 Dixit verò Jiphtach ſenioribus Gilhhadis, nónne vos [a] odiſtis me, & expuliſtis me e domo patris mei? cur ergo venitis ad me nunc, cum anguſtia eſt vobis?

10 Dixerunt verò ſeniores Gilhhadis ad Jiphtachum, [a] idcirco nunc reverſi ſumus ad te, ut veniens nobiſcum pugnes contra Hhammonitas: [a] imò ſis nobis primarius, omnibus habitatoribus Gilhhadis.

11 Dixit ergo Jiphtach ad ſeniores Gilhhadis, quandoquidem reducitis me ad pugnandum contra Hhammonitas: cũ expoſuerit eos Jehova mihi, ego futurus ſum vobis primarius.

12 Tum dixerunt ſeniores Gilhhadis ad Jiphtachum: Jehova [b] [a] cognoſcet inter nos, niſi ſecundum verbum tuum ſic fecerimus.

13 Ita profectus eſt Jiphtach cum ſenioribus Gilhhadis, conſtituerunt que populus ipſum ſuper ſe primarium & ductorem: poſtquam elocutus eſſet Jiphtach omnia [a] verba ſua coram Jehova in Mitzpa.

14 Deinde miſit Jiphtach nuntios ad regem Hhammonitarum qui dicerent, quid mihi [c] tecũ, quòd veniſti ad me, ut pugnes in terra mea?

15 Dixit autem rex Hhammonitarum ad nuntios Jiphtachi, quia cepit Jiſraël [a] terram meam, cùm aſcenderet ex Ægypto ab Arnone uſq; ad Jabbokum, & ad Jardenem uſque: nunc ergo reſtitue illa *loca* cum pace.

16 Quapropter perrexit rurſus Jiphtach: miſitque nuntios ad regem Hhammonitarum.

17 Et dixit ei, ſic aic Jiphtach: [a] non cepit Jiſraël terram Moabitarum, aut terram Hhammonitarum,

18 Sed aſcendentibus illis ex Ægypto: cùm perrexiſſet Jiſraël per deſertum uſque ad mare [a] gloſum, tandem pervenit Kadeſchum.

19 Vnde miſit Jiſraël nuntios ad regem Edomæorum dicendo: tranſeam, quæſo, per terram tuam: ſed non auſcultavit rex Edomæorum: etiamque ad regem Moabitarum miſit, qui non acquievit: ſic conſedit Jiſraël Kadeſchi.

20 Poſteà pergens per deſertum illud circuivit terram Edomæorum & terram Moabitarum, veniens verſus ortum ſolis terræ moabitarum, caſtraque metati ſunt trans Arnonem: ſed non ingreſſi ſunt terminum Moabitarum. Arnon enim terminus Moabitarum erat.

21 Inde [a] miſit Jiſraël nuntios ad Sichonem regem Emoræum, regem Cheſchbonis, dixitq; ei Jiſraël: liceat nobis, quæſo, tranſire per terram tuam uſque ad locum meum.

22 Sed non fidens Sichon Jiſraëli ut tranſiret per terminum ſuum: congregavit Sichon totum populum ſuum, & caſtrametati ſunt ad Jahetzam, pugnavitque contra Jiſraëlem.

23 Tradidit autem Jehova Deus Jiſraëlis Sichonem & totum populum ejus in manum Jiſraëlitarum, qui percuſſerunt eos: ſic hæreditariò poſſedit Jiſraël totam terram Emoræi habitatoris terræ illius.

24 Hæreditariò, inquam, poſſederunt [a] totũ terminum Emoræorum ab Arnone uſque ad Jabbokum, & a [a] deſerto uſque ad Jardenem.

25 [a] Nunc autem Jehova Deus Jiſraëlis ejecit Emoræum a facie populi ſui Jiſraëlis: & tu hæres illius eſſes?

26 Nonne cujus hæredem inſtituerit te Cemoſch Deus tuus illius hæres eſſes? ſic quemcunque expulit Jehova Deus noſter a facie noſtra, illius hæreditatem obtinebimus.

27 [a] Jam verò an [d] ullo pacto melior es Balako filio Tzipporis rege Moabita um? an [a] unquàm contendit cum Iiſraële? num pugnavit unquam contra nos?

28 Dum habitavit Jiſraël Cheſchbone & in villis ejus, & [e] Haarhhore & in villis ejus, atq; in omnibus civitatibus quæ ſunt [f] ſecundum Arnonem [a] trecentos annos: & quare non eripuiſtis *eas* tempore illo?

29 [a] Quamobrem ego non peccavi in te, ſed tu

[a] Heb. *vir ad proximum ſuum.*

[b] Heb. *erit, audiens.*

[c] Heb. *& tui.*

[d] Heb. *an bonus, bonus es tu præ Balako? an contendendo contendit? an pugnando pugnavit?*

[e] *id eſt, Hharolhere infrà ver. 35.*

[f] Heb. *quæ ſunt ad ſpatia Arnonis.*

tu afficis me malo pugnando contra me: Jehova qui judex eſt, judicet hoc tempore inter Iſraëlitas & inter Hhammonitas.

30 Attamen non auſcultavit rex Hhammonitarum verbis Jiphtachi, cum miſiſſet ad eum.

31 Itaque adfuit ſpiritus Jehovæ Jiphtacho, ut [f] perranſiret Gilhhadem & Menaſchem: [f] pertranſivit enim Mitzpen Gilhhadis, & Mitzpa Gilhhadis tranſivit ad Hhammonitas.

32 (Vovens autem Jiphtach votum Jehovæ dixerat: cùm [g] omnino tradideris Hhammonitas in manum meam.

33 Utique erit, [h] quodcunq; primum egredietur foribus domus meæ obviam mihi, quando revertar cum pace ab Hhammonitis: [f] erit, inquam, Jehovæ, ut offeram illud holocauſtum)

34 Cumque tranſiviſſet Jiphtach ad Hhammonitas ut pugnaret contra eos: tradidit eos Jehova in manum illius.

35 Percuſſit enim eorum a Hharobhere, uſq; quà venis [i] Minnithan viginti civitates, & uſq; ad Abelum vinearum, plaga magna admodũ: ſic depreſſi ſunt Hhammonitæ a faciẽ Jiſraëlitarum.

36 Deinde redeunti Jiphtacho Mitzpam in domum ſuam, ecce filia ejus exibat obviam ei cum tympanis & cum choris: & tantùm ipſa unica erat: non erat illi ex ſe *alius* filius aut filia.

37 Quam ob rem fuit cum videret eam ut lacerans veſtes ſuas diceret: Ah, ah filia mea [k] omnino [f] depreſſiſti me, quia es inter turbatores meos: ego enim pandi os meum Jehovæ ita ut non poſſim [l] repetere.

38 Quæ dixit ad eum: pater mi, pandiſti os tuum Jehovæ, fac mihi quemadmodum exivit ex ore tuo: poſtquàm præſtitit tibi Jehova ultiones de hoſtibus tuis, de Hhammonitis.

39 Deinde dixit ad patrem ſuum, fiat mihi hæc res: deſiſte a me duobus menſibus, ut abeam diſcendens in iſtos montes, & defleam virginitatem meam, ego cum puellis amicis meis.

40 Qui dicens, abi, dimiſit eam duobus menſibus: ſic abiens illa cum puellis amicis ſuis: deflevit virginitatem ſuam ſuper illos montes.

41 Deinde fuit [m] exactis duobus menſibus cùm reverſa eſſet ad patrem ſuum, ut [e] exequeretur in ea votum ſuum quod voverat: nam ipſa non novit virum: [f] fuitque ritus in Jiſraële.

42 De anno in annum ibant filiæ Jiſraëlitarũ ad confabulandum cum filia Jiphtachi Gilhhaditæ: quatuor diebus quotannis.

[g] Heb. *tradendo tradideris.*
[h] Heb. *illud egrediẽs quod egredietur.*
[i] *id eſt, luctũ, fortaſſis' a luctu Hhammonitarum ex clade hoc nomen acceptis.*

ANNOTATIO.

1 Nam cum convocati] *hunc & ſequentem verſiculum ad undecimum caput pertinere res ipſa loquitur.* Mitzpa] *vide Joſ.* 11. 3. 3 Genuerat Gilhhad] *aliàs a Gilhhade Macirũ filio, tamen ex poſteris ejus.* 4 Exteræ] *non domeſticæ, quaſi dicat, vulgò quæſitas.* 5 Terra Tobi] *Tob tractũ eſt ad regionem Gilhhadu non procul a Hhammonitu in ingreſſu Arabiæ deſertæ: vide* 2. *Schemu.* 10. 6. & 8. *ver.* Exierant] *e Gilhhade, ut cum Jiphtacho ſedes novas quærerent.* 6 Poſt annos illos] *id eſt, ultimo annorum illorum octodecim, de quibus capitũ decimi verſiculo octavo.* 9 Vos odiſtis] *ſive fratres Jiphtachi fuerunt ſive ex magiſtratu, qui hereditatem Jiphtacho abjudicaverit, ſive utrique ſimul.* 10 Idcirco] *quaſi dicant, miſſa faciamus iſta, & audi cauſam ob quam jam ad te venimus: nam propterea venimus ut &c.* Imò ſis] *id eſt, non tantùm in hoc negotio, ſed poſtea in cæteris principatum apud Gilhhaditas obtineas, ut ſuprà verſiculo ſecundo.* 12 Cognoſcet] *id eſt, paciſcemur tecum præſente Jehova, ut cognoſcat de pactio noſtro, & violatores ejus puniat.* 13 Verba ſua] *quæ priùs cum legatis habuerat.* 15 Terram meum] *falsò ſuam fuiſſe ducet regionem quæ prius Moabitarũ fuerat, deinde Sichonis, poſtremò Iſraëlitarum, Numerorum vigeſimo primo, cap. verſiculo* 26. 17 Non cæpit Jiſraël] *primum locum defenſionis Jiphtachi eſt inficiatio, cujus confirmatio tribus ſequentibus verſibus continetur, a narratione rerum geſtarũ Numerorũ capitis vigeſimi verſiculo vigeſimo primo, & Deuteronomii ſecundo, qua oſtenditur nihil res fuiſſe Iſraëlitis cum Hhammonitis, ſed tantùm cum Edomæis & Moabitis, Deuteronomii capitis ſecundi verſiculo vigeſimo octavo.* 21 Indemiſit] *altera pars defenſionis, aſſertio juris ſui a legitimo bello contra Sichonem, qui tunc eam regionem poſſidebat.* 24 Totum terminum Emoræorum] *regionem quam Hhammonitæ ſuprà ver.* 15. *juris ſui eſſe falſo affirmabant: ut oſtendit limitũ circumſcriptio.* Deſerto] *Arabia deſerta.* 25 Nunc autem] *tertia pars defenſionis, confirmatio juris a victoria divinitus data, quam amplificat per conceſſionem juris gentium, argumento a minore ad majus: ſi quod patratis a diis veſtris vobis attribuum eſſe, juſte vos illud poſſidere arbitramini: multò juſtius nos poſſidemus, quod Jehova nobis tradidit.* 27 Jam verò] *quartus defenſionis locus confutatio duobus argumentis a ſilentio Moabitarum, qui priùs regionem poſſederant, atque ideo eorum magis interfuiſſet: & a longi temporis præſcriptione, quæ continetur verſu ſequente.* An unquam contendit] *hujus regionis cauſa.* 28 Trecentos annos] *ab exitu ex Ægypto incipit numerus, unde narrationis ſuæ inſtitutum fecerat ſuprà verſiculo decimo octavo: præcisè autem trecentos annos numerat pro trecentis quinque brevitatis cauſa. Eclipſis, ut infrà vigeſimo, ver. quadrageſimo ſexto.* 29 Quamobrem] *Concluſio bimembris: qua primùm injuſtam Hhammonitarum expeditionem, juſtamq; ſui defenſionem probat: deinde Deum inter utroſq; judicem invocat.* 31 Pertranſiret] *cum exercitu, quem ducebat in Hhammonitas.* 33 Erit Jehovæ] *ſubaudi, conſecratum illi, & ſi fuerit aptum ad ſacrificium, fiet ex eo holocauſtũ, conjunctio enim disjunctiva eſt hoc loco, ut alibi frequenter, Exodi capitis* 1. *ver.* 10. *&* 21. *ver.* 15. 35 Minnitham] *id eſt, inquam Armeniæ minoris partem Amana junctam: dicitur enim Armenia quaſi Aram-minnith, id eſt, Syria Minæa, corrupta appellatione: atque hæc pars Aquilonalis eſt Abel vinearum verò Auſtralis.* 37 Depreſſiſti me] *quaſi dicat, qui me antehac turbare conati ſunt, operam luſerunt, ut fratres mei & Hhammonitæ, at tu hoc facto prorſus me dejicis: nam quod promiſi, revocare non poſſum.* 41 Exequeretur in ea votum] *id eſt, illam non redemit æſtimatione pecuniæ, ſecundum legem quæ habetur Levitici ultimo ver.* 4. *ſed reliquit conſecratam Domino: idio non paſſus eſt illam nubere, ne alterius quam Jehovæ eſſe videretur: quod ex legis ignoratione (ut corrupta erant tempora) profectum eſt. dicit enim ſuprà ver.* 37. *ſe non poſſe repetere, & puella patri fidem habens, virginitatem ſuam deflet.* Fuitq; ritus] *id eſt, abiit in conſuetudinem, quod verſu ſequente explicatur.*

CAPUT

CAPUT. XII.

Ephrajimitæ levi de cauſa Jiphtacho interminantes excidium, maxima clade ab eo afficiuntur, & in fuga linguæ vitio detecti jugulantur. Judices tres mortuo Jiphtacho ordine ſuccedunt, Ibzan, Elon & Hhabdon.

1 Cùm itaque [a] convocati Ephrajimitæ tranſiviſſent verſus aquilonem: dixerunt Jiphtacho, quare tranſiviſti ad pugnandum contra Hhammonitas nobis non vocatis, ut iremus tecum? domum tuam comburemus tecum igni.

2 Dixit autem Jiphtach ad eos, [b] in controverſia eram ego & populus meus contra Hhammonitas gravi: cumq; inclamarem vos, non ſervabatis me e manu eorum.

3 Itaque videns te non ſervare, [c] expoſui [d] vitam meam in manu mea, tranſiviq́ue ad Hhammonitas, quos tradidit Jehova in manum meam: & quare aſcenditis ad me hoc tempore ad pugnandum contra me?

4 Tum contrahens Jiphtach omnes Gilhhaditas, pugnavit contra Ephrajimitas: [e] deinde perculſerũt viri Gilhhaditæ Ephrajimitas: dicebant enim [f] Gilhhaditę medii inter Ephrajimitas & Menaſchen, perfugæ Ephrajimitarum eſtis.

5 Occupaverant namq́; Gilhhaditæ vada Jardenis contra Ephrajimitas: ita erat cùm dicerent perfugæ Ephrajimitarum, tranſeam, ut dicerent illorum cuiq; Gilhhaditæ, ésne [g] Ephrathæus? quo dicente, non:

6 Dicebant ei, dic jam [h] ſchibboleth: qui dicebat [i] ſiboleth, nec comparabat ſe ad loquendũ rectè: quam ob rem apprehenſum eum jugulabant ad vada Jardenis: ſic cecidêrunt tempore illo ex Ephrajimitis quadraginta duo millia.

7 Judicavit autem Jiphtach Jiſraëlem ſex annis: deinde mortuus Jiphtach Gilhadita, ſepultus eſt in *aliqua* civitatum Gilhhaditarum.

8 Poſt eum vero judicavit Jiſraëlem Ibzan e Beth-Lechemo.

9 Erantq́; ei triginta filii, & triginta filias [k] locavit foras, & triginta filias introduxit pro filiis ſuis foris: judicavitq́ue Jiſraëlem ſeptem annis.

10 Deinde mortuus Ibzan ſepultus eſt Beth-Lechemi.

11 Et poſt hunc judicavit Jiſraëlẽ Elon Zebulonita: judicavit autem Jiſraëlem decẽ annis.

12 Poſteà mortuus Elon Zebulonita, ſepultus eſt Ajalone in terra Zebulunitarum.

13 Et poſt eum judicavit Jiſraëlem Hhabdon filius Hillelis Pirhhathonites.

14 Erantq́ue ei quadraginta filii & triginta nepotes equitantes ſeptuaginta [l] aſellos: judicavitq́ue Jiſraëlem octo annis.

15 Deinde mortuus Hhabdon filius Hillelis Pirhhathonites: ſepultus eſt Pirhhathone in terra Ephrajimitarum in monte [m] Hhamalekitarum.

[a] Heb. *vir controverſiæ eram ego & populus meus & Hhammonitæ valde.*
[b] Heb. *animã meam.*
[c] *id eſt, Ephrajimitæ.*
[d] *id eſt, fluxus fluminã, ut accipitur Pſ. 69. 3. & Jeſchahhjæ. 27. 14.*
[e] *vox corrupta ex blæſa Ephrajimitarum pronuntiatione, nihil per ſe ſignificans.*
[f] Heb. *emiſſi.*
[g] Heb. *ecullos ut ſupra 10. 4.*

ANNOTATIO.

1 Convocati] *ſive a Jiphtacho advocati, ut verſu ſequenti teſtatur Jiphtach, tardiùs advenerint, ſive certo conſilio Jiphtachum aggreſſuri ultrò convenerint.* 3 Expoſui] *in vitæ periculum me conjeci. ſic 1. Schem. 19. 5. & 28. 21.* 4 Deinde] *poſt conflictum dum perſequebantur fugientes: nam hic verſus prolepticus eſt, complectiturq́; hiſtoriam quæ planius duobus verſibus ſequentibus deſcribitur.* Gilhhaditæ] *id eſt, milites Jiphtachi, qui inter regionem ſuam & Ephrajimitarum ſe collocarant ad obſidenda itinera & occupanda vada Jardenis, quò præcluderent Ephrajimitis reditum.* 6 Nec comparabat] *quia ſtatim & incogitatè efferre jubebatur.* 15 Hhamalekitarum] *quem Hhamalekitæ incolebant adhuc ex parte, unde a Schaule demum ejecti ſunt 1. Schem. 15. id eſt, in orientali Ephrajimitarum tractu.*

CAPUT XIII.

Jiſraëlitis adhuc Peliſchtæorum dominatu propter peccata ſua preſſis, Schimſchon divinitus parentibus promittitur in Jiſraëlitarum vindicem: legibuſq́; de eo latis promiſſio ſigno confirmatur, & ſuo tempore præſtatur.

1 Cùm autem [a] rurſus filiis Jiſraëlis facientibus quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: tradidiſſet eos Jehova in manum Peliſchtæorum [b] quadraginta annis:

2 Fuerat vir quidam e [c] Tzorhha, e familia aliqua Danitarum nomine ſuo Manoach: cujus uxor ſterilis erat, vt quæ non peperiſſet.

3 Apparuit autem angelus Jehovæ mulieri illi: dixitq́; ad eam: ecce nunc ſterilis es ut quæ non pepereris: ſed conceptura es & paritura filium.

4 Jam ergo cave tibi nunc, & ne bibito vinum aut potum inebriantem: neque comedito [d] quicquam immundi.

5 Nam ecce tu concipies & brevi paritura es filium, ad cujus caput nemo [e] admoveto novaculam: nam Nazaræus Dei erit ipſe puer inde ab utero: & ipſe [f] incipiet ſervare Jiſraëlem e manu Peliſchtæorum.

6 Tunc veniens mulier illa allocuta eſt virum ſuum dicendo, vir quidam Dei venit ad me cujus aſpectus erat veluti aſpectus Angeli Dei reverendus valde: ſed non interrogavi eum unde nam eſſet, & nomen ſuum non indicavit mihi.

7 Dixit autem mihi, ecce tu concipies & brevi paritura es filium: jam ergo ne bibito vinum aut potum inebriantem, neque comedito quicquam immunditiæ: nam Nazaræus Dei erit ipſe puer inde ab utero, uſque ad tempus mortis ſuæ.

8 Quapropter ſupplex orans Manoach Jehovam dixit: attende ad me Domine, vir ille Dei quem miſeras, veniat quæſo rurſus ad nos, doceatq́; nos quid faciamus puero illi qui natus fuerit.

9 Et auſcultavit Deus voci Manoachi: venit enim ille angelus Dei rurſus ad ipſam mulierẽ, cùm ipſa ſederet in quodam agro, & Manoach vir ejus non eſſet cum ea.

10 Quare feſtinans mulier illa cucurrit ut indicaret viro ſuo: dixitq́; ad eum, ecce apparuit

[a] Heb. *cùm addidiſſent filii Jiſraëlis facere, &c.*
[b] Heb. *aſcendere faciat.*

ruit mihi vir idem qui venerat die illo ad me.
11 Quapropter ſurgens Manoach ſecutus eſt uxorem ſuam: cumque veniſſet ad virum illum dixit ei: tune vir ille es, qui allocutus fueras iſtam mulierem? qui dixit, ſum.
12 Tum dixit Manoach, [a] nunc evenit unumquodque verborum tuorum: quæ [c] ratio erga puerum illum, & opera *præſtanda* erit ei?
13 Edixit autē angelus Jehovæ Manoacho: ab omni re quam indicavi mulieri huic caveto ſibi.
14 De nulla re quæ exit e vite vinifera comedito *illa*, & vinum aut potum inebriantem ne bibito, neque immunditię quicquam comedito: quicquid præcepi ei obſervato.
15 Poſtea dixit Manoach ad angelum Jehovæ: detineamus, quæſo, te ut [d] parantes *apponamus* tibi hœdum e capris.
16 Sed dixit angelus Jehovæ ad Manoachum, ſi detineres me, [a] non comederem de cibo tuo, ſin autem parare vis holocauſtum, Jehovæ offeres illud: [a] non enim ſciebat Manoach eum eſſe angelum Jehovæ.
17 Rurſus dixit Manoach ad angelum Jehovæ, quis es de nomine tuo, ut cùm evenerit quodq; verborum tuorum [a] honore afficiamus te?
18 Cui cùm dixiſſet angelus Jehovæ, ecquid interrogas de nomine meo? [a], fuit mirificus.
19 Nam cùm Manoach aſſumens hœdum e capris: & ejus munus, offerret in rupe quadam Jehovæ: is [e] mirabiliter egit, Manoacho & uxore ejus videntibus.
20 Fuit enim cùm aſcenderet flamma quædam ab altari verſus cœlum, ut aſcenderet angelus Jehovæ in flamma illa altaris: quod Manoach & uxor ejus videntes, prociderunt ſuper faciem ſuam in terram.
21 Neque [f] deineeps amplius angelus Jehovæ apparebat Manoacho & uxori ejus: tunc novit Manoach eum [a] angelum Jehovæ eſſe:
22 Quapropter dixit Manoach ad uxorem ſuam, [g] omnino morituri ſumus: nam Deum vidimus.
23 Sed dixit ei uxor ejus, ſi delectaretur Jehova morte afficiendo nos, non accepiſſet e manu noſtra holocauſtum cum munere, neq; oſtendiſſet nobis omnia hęc: quin etiam hoc tempore non feciſſet ut audiremus hujuſmodi.
24 Peperit itaq; mulier illa filium, cujus nomen vocavit Schimſchonem: adolevitq; puerile & [a] benedixit ei Jehova.

[c] Heb. *quæ ratio pueri illius, & opera ejus, &c.*

[d] Heb. *ut paremus ante te, metalepſis.*

ANNOTATIO.

1 Quadraginta annis] *qui incipiunt a decimo quarto anno gubernationis Jairi, de quo cap.10.3. & deſinunt in nuptiis Schimſchonis, ubi primùm occaſione capta Peliſchtæos cædit, ut ex eorum ſpoliis ſocios, prout promiſerat, muneraret, infrà 14.20. nam quæ hoc capite narrantur, temporibus præcedentium judicum contigerunt.* 2 Tzorhha] *quæ Joſh.15.33. & 19.41. inter Jehudæ & Danu terminales civitates numeratur: Eſt autem hïc nomen civitatis pro agro ejus: nam ruri habitabant Schimſchonis parentes in caſtris Danis, de quibus infrà 14.1.* 4 Quicquam immundi] *id eſt, non tantùm cujus eſu vulgo ex lege Levitici.11. ſed etiam Nazaræis ex lege, Num.6.3. & 4. prohibitus eſt.* 5 Incipiet] *nam nihil a Jairi temporibus in Peliſchtæos geſtum eſt, & ipſe Schimſchon non prorſus Jiſraëlitas a Peliſchtæis liberavit, ut apparet ex 1.Schem.7.13.* 12 Nunc eveniet] *verba ſunt declarantis ſe fide certa promiſſionem Dei amplexum eſſe.* 16 Non comederem] *duplex eſt proponendi cibi finis, ut comedatur humanitus, vel ut Deo acceptus abſumatur: prima ratione mihi offerre opus non eſt, altera, ſi offeras ſcito te Jehovæ oblaturum.* Non enim ſciebat] *ſed tantùm virum Dei eſſe putabat.* 17 Honore afficiamus] *id eſt, honorarium aliquod munus tibi ingratitudinis ſignum offeramus.* 18 Fuit mirificus] *id eſt, factu maluit Manoacho ſe declarare quàm verbis, & promiſſionem ſuperiorem confirmare.* 21 Angelum Jehovę] *ſermonem æternum, quem verſu ſequente ipſe vocat Elohim, uxor verò ejus Jehovam. ver.23.* 24 Benedixit] *donavit eum heroico animo, & prodigioſis viribus corporis.*

CAPUT XIIII.

Schimſchon Peliſchtæam puellam ducturus, cùm ad ſponſalia contrahenda proficiſcitur, leonem in itinere inermis necat: poſteà ad nuptias rediens e leonis cadavere mel exceptum comedit cum parentibus: quod in nuptiali convivio invitatis ænigmaticè proponit, ſponſione utrinque facta, cujus mente a ſponſa retecta, ut accenſus diſcedit, Peliſchtæos cædit, e quorum exuviis promiſſioni ſatisfacit, & uxor ejus alteri nubit.

1 [a] Cœpit autem ſpiritus Jehovæ [a] agere eum in [a] caſtris Danis inter Tzorhham & inter Eſchtaolem.
2 Cùm enim deſcendiſſet Schimſchon Timnatham: & vidiſſet fœminam Timnathæ e filiabus Peliſchtæorum.
3 Aſcendens indicavit patri ſuo & matri ſuæ, ac dixit, fœminam vidi Timnathæ filiabus Peliſchtæorum: nunc itaq; accipite eam mihi in uxorem.
4 Dicente autem ei patre & matre ejus, an non eſt inter filias agnatorum tuorum aut in toto populo meo uxor, quòd tu abis ad accipiendum uxorem e Peliſchtæis iſtis præputiatis? reſponderat Schimſchon patri ſuo, iſtam accipe mihi: [a] ea enim recta videtur in oculis meis.
5 (Pater autem & mater ejus ignorabant a Jehova id eſſe, occaſionē [a] ipſum quærere a Peliſchtæis: nam tempore illo Peliſchtæi dominiū habebant in Jiſraëlitas).
6 Cùm ergo deſcenderet Schimſchon cum patre & matre ſua Timnatham: pervenientibus uſq; advenias Timnathæ, ecce [a] adultus leo rugiens occurrebat ei.
7 Tum inceſſit eū ſpiritus Jehovæ, adeò ut diſcinderet illum, ac ſi diſcidiſſet aliquem hœdum quamvis nihil eſſet in manu ejus: [a] non autem indicavit patri aut matri ſuæ id quod fecerat.
8 Deinde deſcendit & allocutus eſt fœminam illam, quæ recta viſa eſt in oculis Schimſchonis.
9 Revertens autem poſt aliquot dies, ut duceret eam, receſſit ad videndum cadaver illius leonis: & ecce examen apum in corpore illius leonis *erat* cum melle.
10 Quod cum eduxiſſet in manus ſuas, [b] pergebat ire comedendo, & perveniens ad patrem ſuum & matrem ſuam, dedit eis, qui comederunt: ſed non indicavit eis, ſe e corpore leonis eduxiſſe mel illud.

11 Poſtea

21 Postea descendit pater ejus ad illam fœminam: fecitq; ibi Schimschon convivium, sic enim solebant facere juvenes.

12 Fuit autem cùm [a] viderent eum illi triginta sodales quos assumpserant, ut essent cum eo,

13 Ut diceret eit Schimschon, [c] proponã vobis nunc ænigma: quod si [d] planè explicaveritis mihi intra septem dies hujus convivii & inveneritis, utique dabo vobis triginta sindones, & triginta [e] mutandas vestes.

14 Sed si non potueritis explicare mihi, vicissim vos dabitis mihi triginta syndones & triginta mutandas vestes: qui dixerunt ei, propone ænigma tuum, ut audiamus illud.

15 Tum dixit eis, ab edente prodiit edulium, & ab acri prodiit dulce: qui non potuerunt explicare ænigma illud [a] tribus diebus.

16 Fuit autem die rum illorum septimo. (a) dixerant enim uxori Schimschonis, pellice virum tuum, ut explicet nobis hoc ænigma, ne comburamus te & familiam patris tui igne: an ad hæredicatem nostram consequendam invitastis nos necne?

17 Quam ob rem flebat uxor Schimschonis apud eum, & dicebat, tantùm odisti me ac non amas me: istud ænigma proposuisti popularibus meis, & mihi non explicasti: qui dicebat ei, ecce patri aut matri meæ non explicavi, & tibi explicarem?

18 Sic flebat apud eum [a] septem illis diebus, quibus fuit illis convivium): fuit, inquam, die illorum septimo ut explicaret ei, quia premebat eum, & illa explicaret ænigma ipsum popularibus suis.

19 Dixerunt ergo ei [f] cives illius civitatis die septimo cùm nondum occumberet sol, quid dulcius est melle, & quid acrius leone? qui dixit eis, [a] nisi arasse tis vitula mea, non invenissetis ænigma meum.

20 Tum incesset eum spiritus Jehovæ, ut descendens ad Aschkelonitas, percuteret ex eis triginta viros, & acceptis exuviis eorum daret illos [a] mutandas *vestes* eis qui explicaverant illud ænigma: & [a] accensa irâ suâ [a] ascenderet in domum patris sui.

21 Quapropter [g] nupsit uxor Schimschonis [a] sodali ejus, quem sibi in sodalem ascivérat.

[a] Heb. *ænigmatice proferam nunc vobis ænigma: sic ver. 14. 17.*
[d] Heb. *indicando indicaveritis.*
[e] Heb. *mutationes vestium: hypallage pro vestes mutationum, id est, ad mutandum sic ver. seq. & 20. ut Gen. 45. 22.*
[f] Heb. *homines illius civitatis, hoc est, triginta sodales invitati.*
[g] Heb. *fuit uxor Schimschonis, &c. Num. ult. ver. 3.*

ANNOTATIO.

1 Cœpit agere] *hic versus sequentibus potius quàm precedentibus cohæret: continet enim generalem propositionem eorum quæ gessit Schimschon divini spiritus instinctu.* Agere] *id est, bruto adolescentia Schimschonis impetu uti cœpit ad ea ordinanda, quæ ei contendendi cum Pelischtæu occasionẽ darent: ut mala voluntate fratrum Josephi usus est ad implendum ea, quæ per somnium prædixerat: Gene. 37. & 50. ver.* 20 Castris Danis] *Locus est vicinus urbi Jahharimorum, id est, Chebroni, qui nomen accepit ab expeditione Danitarum, de qua infrà 18. 12. quasi dicat: spiritus Jehovæ in domo paterna cœpit eum agere, ut apparet ver. 31. cap. 16.* 4 Ea enim] *quasi dicat, neque nostrorum sanctitatu, neque illorũ impuritatis & præputii rationem habeo, sed oculos meos sequor: hic brutus Schimschonis impetus apparet.* 5 Ipsum] *Jehovam, qui volebat a Pelischtæis Schimschonis justã inimicitiarũ occasionem dari.* 7 Non autẽ indicavit] *nã illi vel ad leonis rugitũ fugã sibi consuluerant, vel Schimschon a parentibus in itinere digrediebatur, ita ut ipsis absentibus leonem lacerâverit: non autẽ indicavit, ne ab iis increparetur temeritatis nomine. Tota autem hæc de leone historia eò pertinet, ut Schimschon præpararetur ad suscipiendas Pelischtæorum inimicitias, viribus sibi a Deo subministratis fretus, & ut argumentum suppeditaretur ænigmatis cujus nomine Pelischtæi Schimschonem provocarunt.* 12 Cùm viderent eum] *id est, cùm post multos sermones invitati ita sponsum oculos defixos haberent.* Quos assumpserant] *id est, sponsus cum parentibus invitarunt, ut apparet ex ver.* 16. 15 Tribus diebus] *quibus se ipsos in inveniendo suo marte ænigmatis explicatione fatigarant.*
16 Dixerant enim] *post triduum illi: hæc autem quia hyperbatica sunt, parenthesi includimus.* Ut explicet nobis] *id est, tibi, ut ex te intelligamus, sic ver.* 18. 18 Septem illis diebus] *id est, illorum septẽ reliquis, de quibus suprà ver.* 13. *synecdoche.* 19 Nisi arasse tis] *id est, nisi ut rustici juvencæ opera arando quæ sub terra latebant retegunt, vos sponsæ meæ opera quæ in animo meo latebant scrutatis fuissetis, non invenissetis &c. allegoria, qua perstringit sponsæ perfidiam & illorum fraudem.* 20 Mutandas vestes] *cum syndonibus, synecdoche.* Accensa ira sua] *in sponsam.* Ascenderet] *non deducta secum sponsa.*
21 Sodali] *ex illis triginta numeratis.*

CAPUT XV.

Schimschon ulcisciturã sibi uxore occasionem arripit Pelischtæorum agros incendendi & Pelischtæos contra se armatos cædendi, qua propter grassantibus in Jehudam Pelischtæis, fides popularium suorum se committit, ut vinctus ad illos deducatur, ibi divinitus solutus vinculis, maxilla asini rursus eos cædit. Denique a labore fitiens, precibus novum fontem a Deo impetrans, recreatur.

[a] Heb. *diebus, ut ver. 20.*
[b] Heb. *dicendo dicebam, quòd odio oditi eam: sic dicere pro cogitare, Exod. 2. ver. 14. & infrà ver. 3.*
[c] Heb. *melior supple forma. ut Gen 6. 2.*
[d] Heb. *caudam ad caudam.*

1 Fuit autem post *aliquot* dies [a] tempore messis triticeæ, ut visitaturus Schimschon uxorem suam cum hœdo e capris, diceret, ingrediar ad uxorem meam in ipsum conclave: sed non permisit ei pater illius ingredi.

2 Dixit enim pater illius, [b] planè cogitavi te prorsus odisse eam: ideò tradidi eam sodali tuo: nonne soror ejus minor [c] elegantior est ea? nubat nunc tibi loco ejus.

3 Quamobrem dixit de eis Schimschon, insons fuero hac vice a Pelischtæis, cùm ego affecero eos malo.

4 Et abiens Schimschon cepit trecentas vulpes: acceptisque facibus obvertit [d] caudam unam ad alteram, & posuit facem unamquam que mediam inter binas caudas.

5 Sic accendens ignem in facibus immisit eas in segetes Pelischtæorum: qui succendit cùm metas tùm segetes, vineasque & olivetа.

6 Interrogantibus autem Pelischtæis, quis secit istud? cùm dixissent, Schimschon gener illius Timnæi, eò quòd acceptam uxorem ejus dederit sodali ejus: ascenderunt Pelischtæi, & eam cum patre ejus combusserunt igni.

7 Sed dixit eis Schimschon, [a] siccine facturi estis? at cum ultionem sumpsero de vobis, pòstmodum desistam.

8 Percussitque eos [a] crus *vibrans* in femora *eorum* plaga magna: deinde descendens consedit in scopulo petræ [a] Hhetami,

9 Quamobrem ascendentes Pelischtæi castra

ſtra poſuerunt [a] contra Jehudam, fuderuntque ſe in loco [e] Lechi.

10 Dixerunt autem viri Jehudæ, cur aſcendiſtis contra nos? qui dixerunt, ad vinciendum Schimſchonem aſcendimus, ut faciamus ei, quēadmodum fecit nobis.

11 Tum deſcendentes ter mille viri ex Jehuda ad ſcopulū petræ Hhetami, dixerunt Schimſchoni, an neſciebas Peliſchtæos dominium habere in nos? quid ergo eſt, quod feciſti nobis? qui dixit eis, quemadmodum fecerant mihi, ita feci eis.

12 Qui dixerunt ei, ad vinciendum *te* deſcendimus, ut tradamus te in manum Peliſchetæorum: quibus dixit Schimſchon, jurate mihi, [f] *nam timeo* ne incurratis vos in me.

13 Tum allocuti ſunt eum dicendo, nequaquam *incurremus*, ſed [g] bene vinciemus te, ut tradamus te in manum eorum, ac nullo modo morte afficiemus te: vinxerunt autem eum duobus funibus novis, & deduxerunt eum ab illa petra.

14 Ipſe pervenerat uſq; ad locum Lechi, & Peliſchtæi vociferabantur præ gaudio ad occurſum ejus: cùm inceſſit eum ſpiritus Jehovæ quo fuerunt funes illi [i] qui erant ad brachia ejus, tanquam [h] fila linea, quæ arſerunt igni, & diſſoluta ſunt vincula ejus e manibus ejus.

15 Cumq; inveniſſet maxillam aſini humentem, extenſa manu ſua accepit eam, qua percuſſit mille viros.

16 Quapropter dicebat Schimſchon, iſta maxilla aſini acervum unum, [k] *imò* duos acervos, iſta maxilla aſini percuſſi mille viros.

17 Unde fuit cùm abſolviſſet loqui & projeciſſet maxillā e manu ſua, ut vocaret locum illum [l] Ramath-Lechi.

18 Deinde ſitiens valde invocavit Jehovam ac dixit, tu [m] effeciſti per manum ſervi tui ſalutem hanc maximam: nunc autem morerer ſiti, aut inciderem in manum iſtorum præputiatorum?

19 Qua propter [n] fidit Deus [o] cavum quoddam, quod eſt in loco illo Lechi, ita ut prodirent ex eo aquæ, de quibus bibit, ſic reſtituto [p] animo ejus revixit: idcirco vocavit nomen ejus *fontis*, fontem invocantis, qui eſt in illo Lechi, uſque in hunc diem.

20 Vindicavit autem Iſraëlem [q] temporibus Peliſchtæorum viginti annis.

[e] *id eſt, maxillæ quod nomen accepit ab hac hiſtoria.*

[f] *Eclipſis, de qua Gen. 3. 22. in annotatione.*

[g] Heb. *vinciendo vinciemus te: at morte tradēdo non trademus te.*

ANNOTATIO.

3 Inſons fuero] *Datâ mihi hoc facto juſtâ vindictæ occaſione, ut ipſe explicat ver. 11.* 7 Siccine facturi eſtis?] *quaſi dicat, ex hoc initio intelligo, quid me facturi eſſetis, ſi in veſtras manus venirem: atqui non idcirco prius deſiſtā ab inceptis, quam de vobis ultus fuero.* 8 Crus vibrans] *id eſt, non aliis armis petens, quam pede.* Hhetami] *qui ad tribum Schimhhonis intra fines Jehudæ pertinebat. 1. Chron. 4. 31.* 9 Contra Jehudam] *comprehenſo Schimhhone ex ea ratione, quæ dicta eſt ſuprà cap. 1. ſic in ſequentibus.* 16 Imo acervos] *Correctio eſt: nam cùm maxilla hoſtes utrinq; prementes cæderet, factus ſunt ex eis duo acervi.* 19 Fidit] *hiatum & aperturam fecit unde aquæ prodire inciperent.* 20 Temporibus Peliſchtæorum] *quaſi dicat, ultiones quidem aliquas fecit, ſed tamen non abſtulit eorum dominatum.*

CAPUT XVI.

Peliſchtæi non jam armis ſed artibus Schimſchonis mortem quærentes de primo conſilio ab eo præventi decidunt Hhazzæ: ſed poſtea Soreki Delilæ ab eo amatæ proditione viribus nudatus Peliſchtæis venditur, a quibus excæcatus in piſtrinum truditur, donec recuperatis viribus ad Peliſchtæorum hilaria per ludibrium traductus, ædem dejecit moriens, & Peliſchtæos oppreſſit.

1 Venit enim Schimſchon Hhazzam: ubi cùm videret quandam meritricem, congreſſus eſt cum ea.

2 Hhazzæis cùm diceretur, venit Schimſchō huc: [a] circumeuntes inſidiati ſunt ei tota illa nocte in porta civitatis ſuæ: conticeſcebantq; tota illa nocte, cùm dixiſſent *conticeſcamus* uſq; ad lucem matutinam, tum interficiemus eum.

3 Sed cum cubaſſet Schimſchon uſque ad medium noctis, ſurgens ipſo medio noctis arripuit fores portæ civitatis, una cum duobus poſtibus earum, profectuſque eſt cum eis, [b] *conjunctis* vecte imponens humeris ſuis: ac deportavit in verticem montis illius, qui *eſt* in conſpectu Chebronis.

4 Quapropter fuit poſtea cùm adamaret mulierem in valle Soreki: cujus nomen Delila.

5 Ut aſcenderent ad eam Satrapæ Peliſchtæorum, dicerentque ad eam, pellice eum & [a] cognoſce in quo *conſiſtat* vis ejus [b] magna, & quo pacto prævaleamus ei, ut vinciamus eum ad [c] affligendum eum: nos autem dabimus tibi quiſque millenos centenos *ſiclos* argenti.

6 Dixit ergo Delila ad Shimſchonem, indica mihi quæſo in quo *conſiſtat* vis tua magna, & quo pacto vinciri poſſes ad affligendum te.

7 Ad quam dixit Schimſchon, ſi vincirent me ſeptem reſtibus virentibus quæ nondum exſiccatæ fuerint, tum infirmarer, & eſſem ſicut unus aliquis homo.

8 Curaverunt ergo ei adferri Satrapæ Peliſchtæorum ſeptem reſtes virentes, quæ nondum fuerant exſiccatæ, quibus illa vincivit eum.

9 (Inſidiæ autem manebant apud eam in aliquo conclavi,) & dixit ad eum, Peliſchtæi invadunt te Schimſchon: qui diſrupit reſtes illas quemadmodum diſrumpitur filum ſtupeum, cùm [b] ſentit ignem: ſic non eſt [c] cognita vis ejus.

10 Poſtea dixit Delila ad Schimſchonem, ecce deluſiſti me: nam elocutus es mihi mendacia: nunc indica mihi quæſo quo pacto vinciri poſſis.

11 Qui dixit ad eam, ſi [c] validè vincirent me funibus recentibus, quibuſcum nullum opus eſſet factum: tum infirmarer & eſſem ſicut unus aliquis homo.

12 Sed cùm accipiens Delila funes recentes vinxiſſet eum illis, dixiſſetque ad eum, Peliſchtæi invadunt te Schimſchon: (manebant autem inſidiæ in quodam conclavi) diſrumpit illos

[a] Heb. *vide, metaphora.*

Ios a brachiis ſuis tanquam filum.
13 Quapropter dixit Delila ad Schimſchonẽ, hactenus deluſiſti me, & elocutus es mihi mendacia: indica mihi quo pacto vinciri poſſes: qui dixit ad eam, ſi attexueris ſeptem [a] cincinnos capitis mei ad jugum textoris.
14 [a] Quæ impacto paxillo dixit ad eum, Peliſchtæi invadunt te, Schimſchon: qui expergefactus a ſomno ſuo, profectus eſt cum paxillo ipſo texturæ & cum ipſo jugo.
15 Deinde dixit ad eum, quomodo dicis amo te, cùm [d] animus tuus non ſit penes me? jam tribus vicibus illuſiſti mihi, dum non indicaſti mihi in quo *conſiſtat* vis tua magna.
16 Fuit itaque cùm premeret eum verbis ſuis omnibus diebus & urgeret eum: denique [e] imminueretur animus ejus, ac ſi [e] moriturus eſſet,
17 Ut indicaret ei totum animum ſuum & diceret ei, novacula nunquam [f] fuit admota ad caput meum, eò quòd Nazaræus Dei ſum inde ab utero matris meæ: quòd ſi raderer, recederet a me vis mea, & infirmarer, ac eſſem ut quivis homo.
18 Cùm ergo animadverteret Delila eum indicaſſe ſibi totum animum ſuum, mittens accerſivit Satrapas Peliſchtæorum dicendo: aſcendite hac vice: nam indicavit mihi totum animum ſuum: ſic aſcenderunt ad eam Satrapæ Peliſchtæorum afferentes ipſam pecuniam in manu ſua.
19 Illa autem cùm ſomnum ei induxiſſet ſuper genua ſua, accerſivit quendam, curavitque ut abraderet [a] ſeptem cincinnos capitis ejus: deinde cœpit affligere eum, cùm receſſiſſet vis ejus ab eo.
20 Dixit enim, Peliſchtæi invadunt te Schimſchon: qui expergefactus a ſomno ſuo dicebat, [g] hac vice ut anteà exibo, cùm excuſſero me: nam ipſe ignorabat [a] Jehovam receſſiſſe a ſe.
21 Itaque apprehendentes eum Peliſchtæi effoderunt oculos ejus: & eum deductum Hhazzam vinxerunt duobus vinculis chalybeis, ubi erat molens in domo vinctorum.
22 Inceperant autem capilli capitis ejus reflo-reſcere, [a] ut cùm abraderetur.
23 Quando Satrapæ Peliſchtæorum congregati ſunt ad [h] celebrandum ſacrificium magnũ [a] Dagoni deo ſuo, & [a] ad lætitiam: dicebant enim, tradidit Deus noſter in manus noſtras Schimſchonem inimicum noſtrum.
24 Videntes eum quoque populus laudabant Deum ſuũ: dicebant enim, tradidit Deus noſter in manus noſtras inimicum noſtrum & vaſtatorem terræ noſtræ, quiq; [i] multos e nobis cõfodit.
25 Fuitque cùm [k] hilaris eſſet animus illorum, ut dicerent, vocate Schimſchonem & ludat coram nobis: qui evocantes Schimſchonem e domo vinctorum ut luderet coram ipſis, ſtaruerunt eum inter columnas.
26 Dixerat enim Schimſchon puero illi qui tenebat manum ejus, colloca me & fac palpem illas columnas, quibus hæc domus ſuſtentatur: & [a] innitar illis.
27 (Erat autem ea domus plena viris & mulieribus, ubi erant omnes Satrapæ Peliſchtæorum: ſuper tectum autem quaſi tria millia virorum ac mulierum qui ſpectabant quando luderet Schimſchon.)
28 Invocans verò Schimſchon Jehovam dicebat: domine Jehova recordare mei obſecro, & confirma me obſecro tantùm hac vice, ô Deus, [a] ut ſumam de Peliſchtæis ultionem *vicis* unius propter ambos oculos meos.
29 Tum cõplexus Schimſchon duas columnas medianas quibus domus illa ſuſtentabatur, nixus eſt eis: uni dexterâ ſuâ, alteri verò ſiniſtrâ ſuâ.
30 Deinde dicens Schimſchon, [l] moriar ego cum Peliſchtæis, [a] inclinavit ſe vi, deciditque domus illa ſuper ipſos Satrapas & ſuper totum populum qui erat in ea: ita fuerunt mortui illi, quos morti tradidit cùm moreretur, plures quã nos morti tradiderat in vita ſua.
31 Poſteà deſcendentes cognati ejus, & tota familia paterna ejus, deportaverunt eum, & aſcendentes ſepeliverũt eum inter Tzorhham & inter Eſchtaolem, in ſepulchro Manoachi patris ejus: vindicaverat autem Jiſraëlem viginti annis.

[a] Heb. *cor tuum*: *ſic deinceps.*
[d] Heb. *ad moriendum.*
[e] Heb. *aſcendit.*
[f] Heb. *vice ut vice*: *ſic Num.* 24.1.
[h] Heb. *ad ſacrificandum.*
[i] Heb. *multiplicavit confoſſos noſtros.*
[k] Heb. *cum bene eſſet cordi illorum*, & *ut infrà* 18 20.
[l] Heb. *moriatur anima mea, ut Num.* 23.10.

ANNOTATIO.

2 Circumeuntes] *id eſt, per circitores curaverunt tota illa nocte, ut cives parati eſſent in matutinum tempus ad occidendum Schimſchonem.* 5 Magna] *qua reliquos ſuperat.* Ad affligendum eum] *ad magnam ejus vim cohibendã, ut communem cum aliis hominibus ſortem experiatur: ſic in ſequentibus, quod ipſe Schimſchon explicat ver.* 7. 9 Agnita vis ejus] *id eſt, non eſt cognitum a Peliſchtæis in quo vis ejus conſiſteret: noëma.* 13 Septem cincinnos] *id eſt, capillamentum omne, in ſeptem cincinnos quaſi lucia diſtributum.* 14 Quæ impacto paxillo] *ſubaudi, poſtquam egiſſet, quæ ex verbis Schimſchonis agẽda eſſe didicerat: noëma. quaſi dicat, hu factu impegit paxillum in ſcapum, ne jugum cum panno cui capilli attexti erant volvi poſſet.* 16 Imminueretur] *maximè frangeretur: ſic Num.* 21.4. 19 Septem cincinnos] *id eſt, totum capillamentum ejus, ut indicat ver.* 17. *numerus finitus pro infinito.* 20 Jehovam receſſiſſe] *vim illam, quàm priùs contulerat, ei adimendo.* 22 Ut cùm abraderetur] *id eſt, in priſtinam ſuam magnitudinem recreſcebant.* 23 Dagoni] *id eſt, Tritoni maritimarum gentium, quales erant Peliſchtææ, idolo. nomen habet ab Hebraica piſcis appellatione, eò quòd inferiore parte ſua piſcis eſſet* 1. *Schem.* 5.4. Ad lętitiam] *ad celebranda hilaria.* 26 Et innitar illis] *quaſi eſſet ex labore priſtini & adventus ſui acceleratione feſſus.* 28 Ut ſumam ultionem] *quaſi dicat, quando nunc in hanc Peliſchtæorum frequentiam veni, quos deinceps oculis captus quærere non poſſum, ac proinde virium, quas de integro tu in me inſtauras explicandarum commoditas tantæ oblata eſt: fac ut injuriam hanc mihi effoſſione oculorum illatam & damnum irreparabile quo me affecerunt ad ultiones tuas impediendas, ſemel nunc demum præſtent.* 30 Inclinavit] *manibus ſecum depellens columnas.*

CAPUT XVII.

Mulier pecuniam ſibi a filio priùs ablatam, deinde ſibi reſtitutam, idololatriæ deſtinat. ex qua mater ſtatuam, filius ornamenta, imagines, & ſacerdotem ex genere Levitico mercede procurat.

1 [a] FUERAT autem quidam e monte Ephrajimi, cujus nomen erat Micajehu.
2 Qui cùm dixiſſet matri ſuæ, argentum illud mille centum *ſiclorum* quod captum fuerat tibi, [a] quia tu execrata es, ſicut etiam dixiſti me audiente, ecce argentum illud penes me eſt, ego ceperam illud: dixit mater ejus, [a] benedictus ſit filius meus Jehovæ.

3 Deinde reſtituenti argentum illud mille centum *ſiclorum* matri ſuę, dixit mater ejus: [a]omnino ſanctificavi iſtud argentum Jehovæ *dimiſſura* e manu mea filio meo ad faciendum ſculptile & fuſile: quapropter [e]jam reſtituerem tibi.

[a] Heb. *ſanctificando ſanctificavi.*

4 Reſtituit tamen argentum illud matri ſuæ: unde accipiens mater ejus ducentos *ſiclos* argenti dedit illud fuſori, qui fecit ex eo ſculptile & fuſile: fuitq; in domo Micajehu.

5 Huic autem viro Micæ erat ædes Deorum: qui [e]facto [e]amiculo & imaginibus [b] conſecravit miniſterium [e]unius e filiis ſuis, ut eſſet ipſi in ſacerdotem.

[b] Heb. *implevit manũ Exo.28.41. & infrà ver.12:*

6 (Temporibus illis non erat [e]rex in Jiſraële: quiſq; quod rectum *videbatur* in oculis ſuis faciebant.)

7 Fuit autem ut [e]puer *diſcedens* Beth-Lechemo Jehudæ: (qui cùm eſſet Levita [e]peregrinatus erat illic).

8 Diſcedens, inquam, vir ille ab ea civitate Beth-Lechemo Jehudæ ad peragrinandum ubicunq; inveniret *commodum*: perveniret in montem Ephrajimi, uſque ad domum Micæ conficiendo iter ſuum.

9 Cui dicente Mica unde venis? dixit ad eum Levita ſum, *venio* Beth-Lechemo Jehudæ: ego autem vado ad peregrinandum ubicunq; *commodum* invenero.

10 Tum dixit ei Mica, mane apud me, & eſto mihi in patrem & in ſacerdotem, & dabo tibi denos ſiclos argenti quotannis, & [e]ſyntheſin veſtium & victum tuum: ſic ivit Levita.

11 Et dum placuit Levitæ iſti manere apud virũ illum: fuit iſte puer ei quaſi unus e filiis ejus.

12 Conſecravit enim Mica miniſterium iſtius Levitæ, ut eſſet ſibi puer ipſe in ſacerdotem: ſic erat in domo Micæ.

13 Dicebat enim Mica, nunc novi Jehovam benefacturum eſſe mihi: eò quòd eſt mihi [e]hic Levita in ſacerdotem.

ANNOTATIO.

1 Fuerat autem] *Quæcunque ab hoc capite uſque ad finem libri narrantur ad ea pertinent quæ ſcribuntur ſuprà 2.ver.11. & ſequentibus, ut non multo poſt mortem Joſuæ ea geſta fuiſſe appareat: primùm quod ad hiſtoriam hujus & ſequentis capitis attinet, eò quòd veriſimile non eſt tribum Danis, quæ numeroſa erat, diu potuiſſe propria poſſeſſione carere, ut caruiſſe dicitur infrà 18.1. & confirmatur Joſ. 19. 47. Deinde eò quòd is quem in ſacerdotem tribus Danitica adoptavit juvenis & pronepos Moſchis ex Menaſſe erat, ut apparet ex 18.30. Tertiò quia hanc hiſtoriam antè ſequentem de Binjaminitis geſtam, eſſe oſtendit infrà 20.1. Similiter quod ad ſequentem hiſtoriam attinet cap.19. & ſequentibus, ſub idem tempus contigiſſe probatur, primùm ex Pinchaſo, qui tum temporis ſacerdotio fungebatur, ut apparet ex 20.28. deinde ex eò quòd Jeruſchalajimorum (quæ Jebus dicebatur) ea pars quæ ad Binjaminem ſpectabat adhuc a Jebuſæis tenebatur, ut docetur infrà cap.19.11. vide ſuprà cap.1.ver.8. & 21. poſtremò ex verbis Deborę Judicum 5.14. Eſt ergo hujus & ſequentium capitum ſtatus, Iſraëlitarum Rempub. tam in religione quàm in moribus fuiſſe corruptiſſimam: quia ex parvis initiis brevi tempore totæ tribus in idololatriam & aperta ſcelera ruerunt, quod ſatis fuit unico tantùm in utroque genere exemplo confirmaſſe. Finis autem eſt, ut judiciorum Dei, quæ ſuprà a capite 3. hucuſque commemorata ſunt, juſtitia eluceſcat.* 2 Quia tu execrata es] *quaſi dicat, ego execratione tua audita perculſus agnoſco culpam.* Benedictus ſit] *hac mea execratione liber eſto.* 3 Jam reſtituerem] *quaſi dicat, quid opus eſt ut illud a me referas, cùm ſi haberem tibi reddituram eſſem?* 5 Qui facto amiculo] *ex reliqua pecunia, quam ſibi mater reliquerat.* Amiculo] *ſacerdotalibus veſtibus: ſynecdoche.* Unius e filiis] *ad tempus, donec ſibi de aliquo Levita provideretur.* 6 Rex] *gubernator & ordinarius judex: ſic accipitur Gen.36.31. & Deut.33.5.* 7 Puer] *rationem miniſterii Exodi 33.11. Eſt autem hic Jehonathan de quo infrà 18.30.* Peregrinatus erat illic] *ubi tamen Levitis nulla erat aſſignata habitatio, ſed ibi ſervitutem ſerviebat, ut erant jam tum omnia perturbata.* 10 Syntheſin veſtium] *tam ad uſum proprium, quàm ad miniſterium.* 13 Hic Levita] *quaſi dicat, non amplius ex alieno genere ad functionem ſacerdotalem aliquem aſſumo.*

CAPUT. XVIII.

Danitæ ſedem ampliorem ſibi quærentes, Lajiſchum ſtatu ejus per exploratores cognito ſtratagemate occupant, & idololatriam ex una ſimulia in totam ſuam tribum, partim ſuperſtitione partim oraculis eventu adductis, derivant.

1 TEMPORIBUS illis non erat [e]rex in Jiſraële: cùm temporibus iiſdem tribus Danitica quæreret ſibi poſſeſſionem ad habitationem, [e]hæc enim ei nondum acciderat uſque in diem illum inter tribus Jiſraëlis in poſſione *ejus.*

2 Quapropter miſerunt filii Danis ex familia ſua, quinque viros e finibus ſuis [a] homines ſtrenuos Tzorhha & Eſchtaole, ad explorandum terram quandam & ad perveſtigandum eam, dicentes ad eos, ite, perveſtigate illam terram: qui pervenientes in montem Ephrajimi uſque ad domum Micæ, pernoctarunt [e]ibi.

[a] Heb. *filios ſtrenuitatis.*

3 Cumque ipſi eſſent apud domum Micæ, agnoverunt vocem illius pueri Levitæ: quapropter divertentes illuc dixerunt ei, quis adduxit te huc? & quid tu agis hîc? quidve tibi hic eſt?

[b] Heb *ſicut hoc & ſicut hunc.*

4 Qui dixit ad eos, [b] hæc & talia fecit mihi Mica, & mercede conduxit me ut ſim ei in ſacerdotem.

5 Tum dixerunt ei, conſule Deum quæſumus: ut ſciamus an ſecundum erit iter noſtrum, cujus cauſa imus.

6 Quibus dixit ſacerdos ille, ite cum pace: [c]coram Jehova eſt iter veſtrum, quò ituri eſtis.

[c] Heb. *ante faciem.*

7 Abeuntes ergo quinque viri illi pervenerunt Lajiſchum: ubi animadverterunt populum qui *erat* in ea, (*ut erat* ſita in tuto) [e]ſecundum rationem Tzidoniorum quietum & ſecurum eſſe, [e]nec eſſe quicquam quod pudorem afferret in ea terra, *neq;* [d] [e]hæredē imperii: præterea eos remotos eſſe [a] a Tzidonis, [e]& rem nõ eſſe eis cũ quoq;

[d] Heb. *hæreditatem.*

7 Redeuntibus itaq; ipſis ad fratres ſuos Tzorhham & Eſchtaolem, dixerunt fratres ipſorum, quid vos?

9 Qui dixerunt, ſurgite ut aſcendamus contra illos: nam conſideravimus terram illã quòd ecce bona ſit valde, & vos ſileretis; ne pigramini

properare

properare eundo ad possidendum istam terram.
10 Cùm advenietis, advenietis ad populum securũ & in terrã quæ *est* ampla spatiis, nam tradidit Deus eam in manum vestram: locus *est* ubi nulla *est* penuria, nulla rei quæ *sit* in terra.
11 Itaque profecti inde ex familia Danitica Tzorhha & Eschtaole: sexcenti viri accincti armis bellicis,
12 Ascendentes castra fecerunt ad urbem Jaharimorum ad Jehudam: (idcircò vocarunt locum illum, [a] Castra Danis usque in hunc diem, ecce est [a] post urbem Jehharimorum).
13 Deinde transeuntes illinc ad montem Ephrajim: pervenerunt usque ad domum Micæ.
14 Ubi loquentes quinq; viri illi qui iverant ad explorandum Lajischum cum terra ejus, dixerunt ad fratres suos, nostisne in domibus istis esse amiculum & imagines, & sculptile & fusile? nunc igitur [a] cognoscite quid facturi sitis.
15 Qui divertentes illuc venerunt in domum illius pueri Levitæ domum Micæ: & [a] interrogaverunt illum de [c] prosperitate.
[c] Heb. *de pace sic Gen. 43.27.*
16 Sexcenti autem viri accincti armis bellicis suis, qui erant e filiis Danis, substiterant ad fores portæ.
17 [a] Interea ascendentes quinque viri illi, qui iverant ad explorandum illam terram, ingressi illuc, acceperunt sculptile & amiculum & imagines & fusile ipsum: dum ipse sacerdos substisteret ad fores portæ cum sexcentis viris illis, qui accincti erant armis bellicis.
18 Cumq; isti qui ingressi fuerant domum Micæ accipientes *afferrent* sculptile, amiculum & imagines ac ipsum fusile: dixit ad eos sacerdos ille, quid facitis?
19 Qui dixerunt ei, sile: impone manum tuam ori tuo, & veniens nobiscum esto nobis in patrẽ & in sacerdotem: utrum melius est te esse sacerdotem domui unius viri, an te esse sacerdotem tribui & familiæ in Jisraëles?
20 Tum [i] lętatus est animus ipsius sacerdotis, & recepit amiculũ ipsum & imagines & sculptile: sic proficiscebatur in medio illius populi.
[i] Heb. *bene habuit cor, ut suprà 16. 25.*
21 Ita conversi abibant, positis parvulis & pecoribus & impedimentis ante se.
22 Ipsi procul aberant a domo Micę, cùm viri illi qui inhabitabant domos, quæ erant junctæ domui Micæ cõvocati assecuti sunt filios Danis
23 Et inclamantes filios Danis fecerunt ut cõverterent faciem suam: qui dixerunt Micæ, quid tibi *est*, quòd [g] convocatis comitatus es?
[g] Heb. *quòd convocatus es.*
24 Qui dixit, deos meos, quos feceram accepistis & sacerdotem ipsum, & abitis: & quid mihi amplius *est*? quid igitur *est* hoc quod dicitis ad me, quid tibi *est*?
25 Sed edixerunt ei filii Danis, ne facito ut audiatur vox tua apud nos, ne si incurrant in vos viri amarulenti animo, [h] perdas vitam tuam & vitam familię tuæ.
[h] Heb. *colligas animam tuam & animam &c.*
26 Deinde perrexerunt filii Danis itinere suo: Mica verò cùm videret eos fortiores esse se, conversus rediit domum suam.
27 Sic isti acceptis quæ fecerat Mica, & sacerdote qui fuerat ei, supervenerunt Lajischo populo quieto & securo, quos percusserunt acie gladii: [a] postquam civitatem ipsam combusserunt igni.
28 Nemo autem fuit qui eriperet, [a] quia remota erat a Tzidone, & res non erat illis cum quoquam: (ea autem est in convalle illa quæ adjacet [a] regioni Rechobi): posteà extruentes ipsam civitatem habitarunt in ea.
29 Vocarunt autem nomen illius civitatis Danẽ de nomine Danis patris sui, qui natus fuerat Jisraëli: siquidem [a] Lajisch nomen erat civitatis illius primò.
30 [a] Tum statuerunt sibi filii Danis illud sculptile: [a] Jehonathan verò filius Gerschomi, filii Menaschis, ipse & filii ejus fuerunt sacerdotes tribui Daniticæ usque ad tempus quo [a] migravit e terra.
31 Et constitutum habuerunt sibi [i] sculptile quod fecerat Mica omnibus diebus quibus fuit domus Dei Schilunte.
[i] Heb. *sculptile Micæ, quod fecerat: trajectio, sic 2. Reg. 24.5.*

ANNOTATIO.

1 Rex] *vide cap. 17.6.* Hæc enim] *confer hunc locum cum Jehoschu. 19.47. & suprà 1.34.* 2 Ibi] *i. in loco ubi Mica domum habebat.* 6 Coram Jehova] *id est, Deus sibi ob oculos proposuit iter & institutum vestrũ, ut illud secundet: sic impiè nomine Jehovæ abutitur.* 7 Secundum rationem Tzidoniorum] *id est, eisdem institutis & legibus utentem.* nec esse quicquam] *omnia licere, & nihil apud eos turpe præ licentia esse.* Hæredem] *id est, Rempub. non rege, sed alternante magistratu regi.* A Tzidoniis] *qui auxilio illis esse potuissent si abfuissent propius.* Et rem] *id est, singulare fœdus: ita enim sibi confidebant, ut aliorum fœdera rejicerent.* 12 Castra Danis] *vide suprà 14. ver. 1.* Post urbem] *id est, ab occidente ejus. vide annotata Deut. 11.24.* 14 Cognoscite quid facturi] *id est, ut nos fecimus suprà ver. 5. deos hos de expeditione vestrâ consulite.* 15 Interrogaverunt illum de pace] *id est, amicè salutatum foras ad sexcentos colloquendo adduxerunt, ut intelligitur ex ver. 17. Metalepsis.* 17 Interea] *dum eum sexcenti apud se colloquio detinent.* 27 Postquam civitatem] *id est, ignem diversis partibus civitatis subjecerunt, ut qua pauciores erant, commodius hostes in extinguendo incendio occupatos opprimerent.* 28 Quia remota] *suprà ver. 7.* Regioni Rechobi] *Parti Syriæ Trachonitidi, de qua 2. Schem. 10.6. & 8 ver. 29.* Lajisch.] *sive Leschem, Jehosch. 19.47. posteà Cesarea Paneadi.* 30 Tum statuerunt] *videntes omnia successisse, prout sacerdos prædixerat: tanta fuit erroris efficacitas, ut totam tribum in idololatria & sacerdotem cum posteritate tota in sacerdotio confirmaret.* Jehonathan] *de quo suprà in vers. 1. capitis 17.* Migravit] *nimirum domus Dei Schilunte, quod ex versu sequente ζευγματικῶς præsumendum est, vide 1. Schem. 4. & Ps. 78.60.*

CAPUT. XIX.

Levita quidam exteram concubinam a se profectam repetens, Bethlechemi quatriduo apud patrem illius hæret, cum qua deinde revertens opprimente nocte Gibbham divertit: ubi a peregrino exceptus a civibus obsidetur, & ut concubinam exponere cogitur, quam deinde ex accepta per totam noctem contumelia mortuam recipit, & in duodecim partes divisam per singulas tribus Jisraëlis membratim ad jus postulandum mittit.

1 FUIT quoque temporibus illis, cùm [a] rex non eſſet in Iſrael: fuit inquam ut quidã Levita peregrinatus per latera montis Ephrajimi acciperet ſibi mulierem concubinam e Beth-Lechemo Jehudæ.

2 Quę concubina ejus [a] ſcortata cum eo, tandẽ diſceſſit ab eo in domũ patris ſui Beth-Lechemũ Jehudæ: ubi fuit [b] plenis quatuor menſibus.

3 Quapropter ſurgens vir ejus abiit poſt eam ad loquendum [b] quæ illi eſſent cordi, ut reduceret eam, cum puero ſuo & pari aſinorum quæ introduxit eum in domum patris ſui: & ipſe pater puellæ videns eum, lætatus eſt de occurſu ejus.

4 Nam retinente eum ſocero ejus patre ipſius puellæ manſit apud eum tribus diebus: ubi comedebant & bibebant ac pernoctabant.

5 Fuit autem die quarto ut ſurgentibus illis mane conſurgeret ab proficiſcendum: ſed dixit pater ipſius puellæ ad generum ſuum, ſulci [c] animum tuum fruſtulo cibi, deinde abibitis.

6 Itaque ſedentes comederunt ambo unà & biberunt: dicebat q; pater puellę ad ipſum virũ, acquieſce & pernocta, ut bene ſit animo tuo.

7 Sed ſurrexit vir ille ad proficiſcendum: inſiſtente verò apud eum ſocero ejus, [d] rurſus pernoctavit ibi.

8 Poſteà ſurrexit mane die quinto ut abiret: dicente autem patre puellæ, ſulci quæſo animum tuum: cunctati ſunt donec declinaret dies, nam comedebant ambo.

9 Tandem ſurrexit vir ille ad proficiſcendum ipſe & concubina ejus & puer ejus: cumq; diceret ei ſocer ejus pater puellæ, ecce nunc remiſſus eſt dies adeò ut ad veſperaſcat, pernocta te quæſo, [e] ecce hoſpitium hodiernum, pernocta hic ut bene ſit animo tuo, deinde ſurgentibus vobis cras ad iter veſtrum, perges ad tentorium tuum,

10 Noluit vir ille pernoctare, ſed ſurgens abivit & pervenit [f] ex adverſo Jebuſi, id eſt, Jeruſchalajimorũ: & cum eo par aſinorum inſtratorum, concubina quoque ejus cum eo *erat*.

11 Ipſi *erant* prope Jebuſum, cùm dies declinaſſet valde: quapropter dicebat puer ad dominum ſuum, propera quæſo ut divertamus in iſtã civitatem Jebuſæi & pernoctemus in ea.

12 Ad quem dixit dominus ejus, non diverteremus in ullam civitatem alienigenæ, ex eis quæ non ſunt filiorum Iſraël: ſed tranſibimus Gibham uſque.

13 Prætereà dixit puero ſuo, perge ut appropinquemus ad alterum iſtorum locorum: & pernoctemus Gibhhæ aut Ramæ.

14 Prætereuntes igitur properabant: ſed occubuit illis ſol prope Gibham quæ eſt Binjaminis.

15 Quapropter diverterunt illuc, ingredientes ad pernoctandum Gibhhæ, & ingreſſus conſedit in platea civitatis: quia non fuit quiſquam qui reciperet eos in domum ſuam ad pernoctandum.

16 Ecce autem vir ſenex veniens ab opere ſuo ex agro veſpere, (erat autem vir ille e monte Ephrajimi, qui peregrinabatur Gibhhæ: viri autem loci illius Binjaminitæ.)

17 Qui cùm ſublatis oculis ſuis videret virum illum viatorem in platea civitatis: dixit vir ipſe ſenex, quò abis & unde venis?

18 Qui dixit ad eum, tranſimus Beth-Lechemo Jehudæ uſq; ad latera montis Ephrajimi unde ſum, iveram enim uſq; Beth-Lechemum Jehudæ: ad [a] domum autem Jehovę abeo, & non eſt quiſquam qui recipiat me in domum ſuam.

19 Quamvis tum ſtramen tum pabulum ſit penes ſervos tuos pro aſinis noſtris, tum etiam panis & vinum ſit pro me & pro ancilla tua & hoc puero: nullus rei ſit penuria.

20 Sed cùm dixiſſet vir ille ſenex, [a] pax eſto tibi, quicquid deficit te, incumbat tantùm mihi: tantummodo in hac platea ne pernocta to,

21 Introducens in domum ſuam, pabulum dedit aſinis: deinde lotis pedibus ſuis comederunt & biberunt.

22 Ipſi exhilarabant animos ſuos, cùm ecce viri civitatis illius, viri [f] nequàm circunſtetерunt domum illam, pulſantes ad ejus januam: & allocuti ſunt virum illum dominum ejus domus, ſenem illum dicendo, produc virum illum, qui ingreſſus eſt domum tuam ut cogno ſcamus eum.

23 Ad quos egreſſus vir ille dominus domus illius, dixit ad eos, ne fratres mei, ne malefacite quæſo: quandoquidem ingreſſus eſt vir iſte domum meam, ne facite flagitium iſtud.

24 Ecce filiam meam quæ virgo *eſt*, & concubinam illius, producam nunc eas, & comprimite eas, aut facite eis quod bonum *videtur* in oculis veſtris: viro autem iſti ne facite quicquam hujus flagitii.

25 Sed nolentibus viris illis auſcultare ei, prehendens ipſe vir concubinam ſuam produxit ad eos foras: qui cognoſcentes eam cum [g] indefinenter abuſi eſſent ea tota nocte uſq; mane, dimiſerunt eam cùm aſcenderet aurora.

26 Tum rediit mulier illa appetente mane: & collapſa jacebat ad portam domus illius viri, ubi dominus ipſius erat uſq; ad ipſam lucem.

27 Cùm autem ſurgens Dominus ejus mane, apertis januis domus exiret ad pergendum itinere ſuo: ecce mulier illa concubina ejus jacens ad portam domus [a] cum manibus ſuis in limine.

28 Qui cùm dixiſſet ad eam, ſurge ut abeamus nec eſſet qui reſponderet: acceptam eam *impoſuit* aſino, ſic ſurgens vir ille abiit in locum ſuũ.

29 Deinde ingreſſus domum ſuam, accipiens gladium prehendit concubinam ſuam, quam diviſit per oſſa ejus in duodecim membra: miſitq; eam per totum terminum Iſraëlis.

30 Eratque ut quiſquis videbat diceret, non fuit factum neque fuit viſum, hujuſmodi inde a tempore *quo* aſcenderunt filii Iſraëlis e terra Ægypti uſq; in diem hunc: [b] adhibete vos adiſtud, conſilium inite & colloquimini,

a Heb. *dierũ quatuor mẽſibus: Num.* 11.20. & 21 *ver.*

b Heb. *ſuper cor ejus: ſic Gen.* 34.3.

c Heb. *cor: ſic deinceps.*

d Heb. *reverſus eſt & pernoctavit.*

e Heb. *uſque contra Jebuſum.*

f Heb. *filiorum Belial. Judic.*

g Heb. *ſatiarunt eum.*

b Heb. *ponite.*

ANNOTATIO.

1 Rex] *ut ſuprà* 17.6. 2 Scortata cum eo] *non enim juſta uxor erat, donec parentum conſenſu confirmatum eſt matrimonium, Exod.* 22.16. *quo confirmato pater illius dicitur Levitæ ſocer, infrà ver.* 4. *ſic paſſim accipitur hęc locutio Jechezkelus* 16. *cap. &* 23. 9 Ecce hoſpitium] *id eſt, aliò tibi non eſt eundum, ſed hîc hodie hoſpitandum.* 18 Domum Jehovæ] *Schiluntem, ubi tabernaculum erat.* 20 Pax eſto tibi] *nihil eſto ſollicitus.* 27 Cum manibus] *quaſi indormiviſſet, manibus capiti ſubjectis in limine.*

CAPUT

CAPUT XX.

Iſraëlitæ conventu indicto Binjaminitas citant, accuſationem Levitæ audiunt, reos a Binjaminitis petunt, in contumaces ac recuſantes bellum decernunt: bis a Binjaminitis cæſi ad Deum convertuntur, quo reconciliato Binjaminitas ſtratagemate vincunt, eosq; perdunt funditus, exceptis 600.

1 ITAQUE exiverunt omnes Iſraëlitæ, congregatuſque eſt totus cœtus [a] unanimis a [1] Dane 'Beerſchebahhum & 'terram Gilhhadis uſque: ad Jehovam' Mitzpam.

2 Ubi conſtiterunt [b] *uſque ab* extremitatibus totius populi omnes tribus Iſraëlis, in congregatione populi Dei: quadringenta millia virorũ peditum ſtringentium gladium.

3 Audiverunt autem Binjaminitæ aſcendere Iſraëlitas Mitzpam: 'dicebant enim Iſraëlitæ, eloquimini quo modo factum eſt malum iſtud?

4 'Tum proteſtatus vir ille Levita, vir mulieris illius occiſæ, dixit: cùm Gibhham illam quę *eſt* Binjaminis veniſſem ego & concubina mea ad pernoctandum,

5 Inſurrexerunt in me [c] Gibhhani & circumdederunt contra me ipſam domum noctu: [d] ſibi propoſuerant me occidere, & concubinam meam ita compreſſerunt ut mortua ſit.

6 Quapropter prehendens concubinam meam membratim diviſi eam, ac miſi eam per totum agrum poſſeſſionis Iſraëlitarum, eò quòd feciſſent ſcelus & flagitium in Iſraële.

7 'Ecce vos omnes Iſraëlitæ *eſtis*, [e] communicate inter vos ſermonem & conſilium hic.

8 Surrexit ergo totus populus unanimis dicendo: non ſumus ituri ullus in tentorium ſuum, neque ſeceſſuri in domum ſuam.

9 Sed nunc eſto hæc res quam facturi ſumus contra Gibhham: [f] oppugnabimus eam 'ſorte.

10 Accipiemus enim denos viros e cèntenis per omnes tribus Iſraëlis, & centenos e millenis, ac millenos e decies millenis ad [g] comparandum commeatum pro hoc populo, ut invadendo [h] Gibhham Binjaminitarum faciant [i] omnino prout meritum eſt flagitium illud quod fecit in Iſraële.

11 Sic congregati ſunt omnes Iſraëlitæ *ventum* contra illam civitatem unanimes conjuncti.

12 Tum miſerunt tribus Iſraëlis viros ad omnes tribus Binjaminis qui dicerent: quod eſt malum iſtud, quod factum eſt in vobis?

13 Nunc igitur date iſtos viros [k] nequam, qui *ſunt* iſtic Gibhhæ, ut morti tradamus eos & tollamus malum ab Iſraële: ſed noluerunt auſcultare Binjaminitæ voci fratrum ſuorum Iſraëlitarum.

14 Congregaverunt enim ſe Binjaminitæ e ſuis civitatibus Gibhham: ut prodirent in prælium contra Iſraëlitas.

15 'Numeraverunt q; ſe Binjaminitæ tempore illo e ſuis civitatibus viginti ſex millia virorum ſtringentium gladium: præter habitatores Gibhhæ *qui* numeraverunt ſe ſeptingentos viros lectiſſimos.

16 'E toto populo iſto erant ſeptingenti viri lectiſſimi' præcludentes manum dexteram ſuam: iſtorum quiſque funda mittens lapidem ad 'capillum, [l] ſine erratione mittebat.

17 Iſraëlitæ quoque numeraverunt ſe præter Binjaminitas quadringenta millia virorum ſtringentium gladium: quorum quiſque vir *erat* bellicoſus.

18 Deinde ſurgentes aſcenderunt in 'domum Dei fortis, ut conſulerent Deum, dixeruntq; Iſraëlitæ, 'quis ex nobis primùm aſcendet ad hanc pugnam contra Binjaminitas? quibus dixit Jehova, Jehuda primùm.

19 Surgentes itaque Iſraëlitæ mané: caſtra poſuerunt contra Gibhham.

20 Et exeuntes Iſraëlitæ in prælium contra Binjaminitas: inſtruxerunt contra eos Iſraëlitæ aciem apud Gibhham.

21 Exeuntes verò Binjaminitæ Gibhha: proſtraverunt ex Iſraëlitis die illo viginti duo millia virorum humi.

22 Confirmavit tamen ſe populus, Iſraëlitæ: ita ut [m] iterum inſtruerent aciem in eodem loco ubi inſtruxerant die illo priore:

23 Cùm aſcendentes Iſraëlitæ fleviſſent corã Jehova uſque ad veſperam, conſuluiſſentq; Jehovam dicendo, an [n] iterum accedam in prælium contra filios Binjaminis 'fratris mei? dixiſſetq; Jehova aſcendite contra illum.

24 Appropinquaverunt itaque Iſraëlitę ad Binjaminitas die iſto ſecundo.

25 Exeuntes quoque Binjaminitæ obviam eis Gibhha eo ipſo ſecundo die, proſtraverunt ex Iſraëlitis iterum octodecim millia virorum humi: omnes hos ſtringentes gladium.

26 Quapropter aſcendentes omnes Iſraëlitæ, totus, inquam, populus ille venerunt ad domum Dei fortis, & 'flentes conſederunt ibi coram Jehova, ac jejunaverunt die illo uſque ad veſperam: obtuleruntq; holocauſta & euchariſtica coram Jehova.

27 Cùm conſuluiſſent Iſraëlitæ Jehovam: (nam ibi erat arca fœderis Dei temporibus illis)

28 *Ipſi* & Pinchas filius Elhhazaris filii Aharonis 'qui ſtabat coram eo temporibus illis dicendo, utrum pergam adhuc exire in prælium contra filios Binjaminis fratris mei, an deſinã? quibus dixit Jehova, aſcendite: cras enim traditurus ſum eum in manum tuam.

29 Diſpoſuit autem Iſraël inſidias apud Gibhham circumquaque.

30 Deinde aſcendentes Iſraëlitæ contra Binjaminitas die tertio, inſtruxerunt *aciem* apud Gibhham ſicut [o] anteà.

31 Unde exeuntes Binjaminitæ obviã iſti populo avellebantur ab ipſa civitate: cœperant enim [p] percutiendo confodere ex iſto populo ut anteà per vias illas tritas, quarum altera aſcendit ad domum Dei fortis, altera verò Gibhham, in agro quaſi triginta viros ex Iſraële.

32 Quapropter dicebant Binjaminitæ, cędunturi ſti ante nos ut prius: at Iſraëlitæ dixerant fugiemus, ut avellamus eum a ſua civitate ad iſtas vias tritas.

33 Tunc omnes Iſraëlitæ ſurgentes quiſque e loco ſuo inſtruxerunt aciem Bahhal-Tamare: inſidiæ quoque Iſraëlitarum eruperunt e loco ſuo poſt 'denudationem Gibhhæ.

34 Veneruntq; Gibhhæ 'ex adverſo decies mille viri lectiſſimi ex toto Iſraële cùm prælium ingraveſceret: illi autem ignorabant ſe pertingere malum illud.

35 Affe-

[1] Heb. *quaſi vir unus: & ſic deinceps.*

[a] Heb. *anguli totius populi.*

[b] Heb. *domini Gibhhæ.*

[c] Heb. *magnati erant.*

[d] Heb. *date vobis ſermonem.*

[e] Heb. *contra eam ſorte ibimus.*

[f] Heb. *accipiendum.*

[g] *Gebahh: ſic infrà ver. 33.*

[h] Heb. *ſecundùm totum illud flagitium quod fecit in Iſraële.*

[i] Heb. *viri filii Beli-Jahhal.*

[k] Heb. *non faceret peccare, id eſt, aberrare lapidem.*

[l] Heb. *ad ſtruere.*

[m] Heb. *addã accedere.*

[n] Heb. *fratris mei.*

[o] Heb. *vice ut vice. Nũm. 24. 1. & infrà ver. 31.*

[p] Heb. *percutere ex iſto populo confoſſos, ut infrà ver. 39.*

35 Affecit enim Jehova Binjaminem [a] plaga coram Jiſraële, adeò ut proſternerent Jiſraëlitæ e Binjamine die illo vicies quinquies mille centum viros: hos omnes ſtringentes gladium.
36 Nam videntes Binjaminitæ ſe plaga affici: ([b] ceſſarant enim Jiſraëlitæ loco Binjaminitis, quia confidebant inſidiis quas poſuerant contra Gibhham.
37 Inſidiæ verò illæ feſtinantes irruerant in Gibhham: & ſigno [q] dato inſidiæ percuſſerant totam civitatem illam acie gladii.
38 Cùmque conſtitutum fuiſſet tempus Jiſraëlitis cum inſidiis iſtis: ut [r] excitantibus iſtis multam elationem fumi e civitate illa,
39 Converterent ſe Jiſraëlitæ ad prælium: Binjaminitæ verò incepiſſent percutiendo confodere quaſi triginta viros: eò quòd dicerent, utique plaga [s] omnino afficitur coram nobis, ſicut bello priore.
40 Elatio illa, columna *inquam* fumi cœperat aſcendere e civitate: adeò ut reſpicientes Binjaminitæ retrorſum, *viderent* quòd ecce aſcenderet incendium ciuitatis in cœlum)
41 Et Jiſraëlitas ſe obvertere, turbati ſunt Binjaminitæ: videbant enim pertingere ſe malum illud.
42 Averterunt itaque ſe ante Jiſraëlitas in viam ad deſertum: ſed [t] præliatores aſſecuti ſunt eos, & unumquemq; e civitatibus aliis proſternebant [u] in medio cujuſque.
43 Cinxerunt Binjaminitas, perſequendum curaverunt quemque, proculcaverunt quemque [x] quietum, uſque [y] ex adverſo Gibhhæ ab ortu ſolis.
44 Nam [z] ceciderunt e Binjaminitis octo decies mille viri: hi omnes viri ſtrenui.
45 Deinde eorum qui averſi fugiebant verſus deſertum ad petram Rimmonis [a] racemarunt quemque per tritas illas vias, quinquies mille viros: poſteà aſſecuti eos a tergo Gidhhomum uſque, percuſſerunt ex eis bis mille viros.
46 Ita fuerunt omnes qui ceciderunt [b] e Binjaminitis [c] vicies quinquies mille viri ſtringentes gladium eodem die: omnes iſti viri ſtrenui.
47 Eorum autem qui averſi erant, effugerunt verſus deſertum ad petram Rimmonis ſexcenti viri: qui conſederunt in petra Rimmonis quatuor menſibus.
48 Quibus Jiſraëlitæ reverſi ad Binjaminitas percuſſerunt eos acie gladii, [d] tam homines civitatis cujuſque quam jumenta, denique quicquid inventum eſt: etiam omnibus civitatibus illis, quę ſupererant immiſerunt ignem.

¶ Heb. *tradidim clanxerant inſidiæ.*
[r] Heb. *ad faciendum eos ut multùm aſcenderet elatio fumi.*
[s] Heb. *afficiendo afficitur.*
[t] Heb. *poſt aſſecutus eſt eum.*
[u] Heb. *per vias eſt, qui ex expeditione erant ſumſerat.*
[x] Heb. *requietum.*
[y] Heb. *ſuper faciem.*
[z] Heb. *ceciderunt.*
[a] Heb. *racemati.*
[b] Heb. *de.*
[c] Heb. *mille.*
[d] Heb. *civitas in civitate.*

ANNOTATIO.

1 A Dane] *oppido quod prius Lajiſch ſive Leſchem dicebatur ſuprà 18.29. terminus ſeptentrionalis Jiſraëlitarum.* Beerſchebahhum] *civitas Jehudæ verſus Peliſthæos, terminus meridianus, Gen. 21.33.* Terram Gilhhadis] *terminum ab oriente.* Mitzpam] *locus erat in finibus Binjaminitarum, quorum terra agebatur in iſto conventu, quaſi in media longitudine regionis ſitus, ac proinde conventibus habendis deſtinatus. vide Joſh. 11.3.* 3 Dicebant] *legatis miſſis Binjaminem convocabant & ſuum negotium explicare juſſerant.* 4 Tum] *Binjaminitæ non comparentibus.* 7 Ecce vos omnes] *quaſi dicat, hæc injuria non me ſolum, ſed totam Jiſraëlitarum Rempublicam attingit.* 9 Sorte] *id eſt, ſortiemur qui annonæ curatores & qui bellatores ſint futuri.* 15 Numeraverunt que ſe] *id eſt, e toto ſuo numero conſcripſerunt viginti ſex millia virorum qui in aciem prodirent, ut Gibhhani ſeptingentos, reliquis ad locorum cuſtodiam relictis.* 16 Et toto populo] *id eſt, e toto Binjaminitarum exercitu: hi erant velites ad Jiſraëlitas laceſſendos miſſi.* Præcludentes] *id eſt, ita præſidentes viribus & militari peritiæ ſuæ ut vel manu ſiniſtra cum hoſte dimicare auderent.* Capillum] *hyperbole, qua tantæ eorum peritia in mittendis lapidibus fuſa dicitur, ut rem quantumvis parvam attingerent.* 18 In domum Dei] *id eſt, Schilumem, ut confirmatur cap. 21.12.* Quis aſcendet] *quaſi dicant, ſtatutum eſt bellum inire ad puniendos ſceleratos & contumaces, vires autem noſtræ tantæ ſunt, & adeò juſta cauſa, ut de victoria ſecuri ſimus, ſed non convenit inter nos quis primus ordine inter nos procedat.* 23 Fratris mei] *quaſi dicant, an ideò ingratum eſt bellum, quia contra fratres ſuſcipitur? ſic nondum pugnaverunt fide.* 26 Plentes] *tandem videntes ſe ipſos Deo ingratos fuiſſe, reſipuerunt, quam reſipiſcentiam a ſignis externis deſcribit.* 28 Qui ſtabat] *ut ſacerdos ſummus. ſic Deut. 10.17.* 33 Poſt denudationem] *id eſt, poſtquam Gibhhani cum toto copiis exeuntes in Jiſraëlitas fugientes civitatem præſidio nudaverant.* 34 Ex adverſo Gibhhæ] *id eſt, collocaverunt ſe medios inter Gibhham & Gibhhanos, ne ſe in civitatem reciperent.* 35 Affecit plaga] *proleptis: quia in genere proponit hiſtoriam, quam deinde ſigillatim perſequitur.* 36 Ceſſerant] *hyperbaton, quod nos ad evidentiam parentheſi incluſimus.* 42 In medio cujuſque] *id eſt, ſingulos cives in ſuis civitatibus proſtraverunt.* 43 Ex adverſo] *id eſt, uſque ad fines Binjaminis verſus Jeruſchalaima.* 44 Ceciderunt] *in ipſo conflictu.* 45 Racemarunt] *id eſt, palantes occiderunt: metaphora ut ſuprà 8.2.* 49 E Binjaminitis] *ex acie Binjaminitarum.* Vicies quinquies mille] *centenario numero prætermiſſo brevitatis cauſa: quia paulo antè præceſſit 35. verſu: ſic ſuprà 11.28. eclipſis.*

CAPUT XXI.

Jiſraëlitæ bello contra Binjaminitas confecto, fletu & precibus a Deo conſilium ſervandæ in reliquis tribus exorant. Jabeſchitas delent, ex quibus puellas quadringentas Binjaminitis tradunt: reliquis autem conſilio proſpiciunt de uxoribus Schelunte rapiendis, & raptarum parentibus prout promiſerant reconciliatis, domum quiſque revertuntur.

1 JISRAELITAE autem juramento ſe obſtrinxerant [a] Mitzpæ dicendo: quiſquam noſtrum non dabit filiam ſuam Binjaminitę in uxorem.
2 Quam ob rem populus ingreſſi domum Dei fortis conſederunt ibi uſq; ad veſperam coram Deo: & ſublata voce ſua fleverunt fletu magno.
3 Ac dixerunt, [a] quare ô Jehova Deus Jiſraëlis fieret iſtud in Jiſraële: ut deſideraretur hodie ex Jiſraële tribus una?
4 [a] Fuitque poſtridie, cùm manè ſurgentes populus [a] extruxiſſent illic altare: ut offerrent holocauſta & euchariſtica:
5 Et dicerent Jiſraëlitæ, quis *eſt* qui non aſcendit

cendit cum hac congregatione ex omnibus tribubus Iſraëlis ad Jehovam? (nam juramentum maximum [a] interceſſerat contra eum qui non aſcenderet Mitzpam ad Jehovã dicendo, [b] omnino morti tradetur.

[a] Heb. ſuper.
[b] Heb. morte morti tradetur.

6 [1] Cum enim pœniteret Iſraëlitas de Binjamine fratre ſuo dixerant, excinderemús ne hodie tribum unam ex Iſraële?

7 Quid facturi ſumus iſtis, reliquis iſtis quod ad uxores? nos enim juramento obſtrinximus per Jehovam, ut non daremus illis de filiabus noſtris in uxores)

8 [1] Cùm autem dixiſſent, quis ullus eſt e tribubus Iſraëlis qui non aſcendit Mitzpam ad Jehovam? ecce non venerat quiſquam in caſtra, Jabeſcho Gilhhadis ad congregationem.

9 Numeravit enim ſe populus: & ecce non erat ibi quiſquam ex habitatoribus Jabeſchi Gilhhadis.

10 Quapropter miſerunt illuc cœtus duodecies mille viros e [c] ſtrenuiſſimis, & mandatis inſtruxerunt eos dicendo: ite ut percutiatis habitatores Jabeſchi Gilhhadis acie gladii, etiam mulieres & parvulos.

[c] Heb. filiis roboris.

11 Hoc enim illud *eſt* quod facturi eſtis: omnem marem & omnem fœminam expertam concubitum maris interneciono devovebitis.

12 Qui invenerunt ex habitatoribus Jabeſchi Gilhhadis quadringentas puellas virgines, quæ non fuerant expertæ virùm concubitu maris: [1] adduxerunt ꝙ; eas Schiluntem ad caſtra, [2] quæ *manſerant* in terra Cenahhani.

13 Tum mittentes totus ille cœtus qui alloquerentur Binjaminitas qui *erant* in petra Rimmonis, promulgaverunt illis pacem.

14 Sic reverſi ſunt Binjaminitæ tempore illo, quibus dederunt fœminas illas, quas vivas conſervarant e fœminis Jabeſchi Gilhhadis: ſed ſic [1] non fuerunt ſatis illis.

15 Cumque *adhuc* populum pœniteret de Binjamine: eo quòd feciſſet Jehova rupturam in tribubus Iſraëlis,

16 Dixerunt ſeniores cœtus ipſius, quid faciemus reliquis iſtis quod ad mulieres: cùm perditæ ſint e Binjamine fœminæ?

17 Amplius dixerunt, [d] poſſeſſio Binjaminitarũ hæreditaria eſt horum qui evaſerunt: non enim delenda eſt tribus ex Iſraële.

[d] Heb. *poſſeſſio hæreditaria evaſionis Binjaminis.*

18 Nos autem non poſſumus dare eis uxores e filiabus noſtris: (obſtrinxerant enim ſe juramento Iſraëlitæ dicendo: maledictus ſit qui dederit vxorem Binjaminitis).

19 Tandem dixerunt: ecce feſtum Jehovæ eſt Schilunte de anno in annum, quod *celebratur* ab Aquilone domus Dei fortis, verſus ortum ſolis ad tritam viam, quę aſcendit a domo Dei fortis Schecemum: & a meridie Lebonæ.

20 Et præceperunt Binjaminitis dicendo: ite ut inſidiemini in vineis.

21 Et animadvertite, ut ecce cùm exibunt puellæ Schiluntinæ ad ſaltandum choreis: ſtatim prodeuntes e vineis illis rapiatis vobis quiſque uxorem ſuam e puellis Schiluntinis: deinde abite in terram Binjaminitarum.

22 Erit autem cùm venient parentes earum aut agnati earum ad litigandum apud nos, ut dicamus adeos [1] gratificamini nobis illas, ut qui non cepimus pro quoque uxorem ſuam [2] in iſto bello: nam vos non dederitis illis, [3] *neque* jam rei eritis.

23 Facientes itaque ſic Binjaminitæ perduxerunt uxores pro numero ſuo e ſaltantibus illis quas rapuerant: abeunteſque reverſi ſunt ad poſſeſſionem ſuam, & inſtauraverunt civitates ſuas in quibus habitarunt.

24 Receperunt quoque ſe inde Iſraëlitæ tempore illo quiſq; ad tribum ſuam, & ad familiam ſuam: unde [1] exiverunt quiſq; in poſſeſſionem ſuam.

25 Temporibus [1] illis non erat rex in [1] Iſraële: quiſque quod rectum *videbatur* in oculis ſuis faciebat.

ANNOTATIO.

1 Mitzpæ] *cùm de bello contra Binjaminitas ſuſcipiendo deliberaturi illuc convenìſſent ſuprà* 20.1. 3 Quare &c.] *Petunt ut Deus ſibi rationem conſervandi tribum explicet.* 4 Fuitq; poſtridie] *cùm jam impetraſſent conſilium quod petierant, ut in ſequentibus explicatur.* Extruxiſſent altare] *præter ordinarium, propter multi ſtudinem ſacrificiorum quæ offerenda erant, ut factum eſt Schelomonis tempore.* 1. Reg. 8.64. *nam quòd unum tantùm altare lege imperabatur, ad ambulatoriam Rempub. reſtringendum eſt cùm altare huc illuc deferendum erat, ut oſtendit Moſche Exodi* 20,24. 6 Cùm enim pœniteret] *nimirum pridie: explicatur enim narratio verſus ſecundi & tertii.* 8 Cùm autem dixiſſent] *nimirum poſtridie, & divinitus oſtenſa ratione conſulendi reliquiis Binjaminitarum & contumaces caſtigandi.* 12 Adduxerunt ꝙ;] *reliquis omnibus interfectis, ut mandatum illis fuerat ver.* 10. Quæ manſerant in terra Cenahhani] *quæ non trajecerant Jardenem, ut Jabeſchitas oppugnarent.* 14 Non fuerunt &c.] *ſic accipitur idem verbum Num.* 11.22. 22 Gratificamini nobis] *quaſi dicant, non illis, ſed nobis date reputantor.* In iſto bello] *contra Jabeſchitas, ex quo tantùm quadringentæ Binjaminitis traditæ ſunt.* Neque jam rei] *quaſi dicant, non eſt cur metuatis ne non præſtetis fidem veſtram, non dedìſtis, ceperunt ipſi: & ſi qua culpa eſt, eam in nos recipimus.* 24 Unde exiverunt] *id eſt, cùm gregatim primùm unaquæq; tribus ad ſortem ſuam perveniſſent, ſinguli poſtea in poſſeſſionem ſuam diſceſſerunt.*

RUTH
Liber unus.

RVTH Moabitis prioris mariti (cui premente fame in agrum Moabitarum profecto nupserat) defuncti recordatione & pietatis ſtudio, ſocrum in patriam revertentem ſecuta: Bohazo ſecundis nuptiis, jure propinquitatis coniungitur : cui parit Hhobedum Davidis avum: unde Chriſtus ſecundum carnem, genus ſuum ducit. Matth. primo.

CAPUT. I.

Elimelec Beth-Lechemites fame e patria cum uxore & duobus filiis pulſus, apud Moabitas conſedit: ubi ipſo primùm, deinde utroque filio orbata Nahhomi in patriam fame ſedata unà cum Rutha altera nuru decennio pòſt revertitur.

1 EVIT autem [a] quo tempore judicabant judices, cùm eſſet fames in ipſa terra: ut abiret quidam Beth-Lechemo Jehudæ ad peregrinandum in agrum Moabitarum, ipſe cum uxore ſua & duobus filiis ſuis.

2 Cujus viri nomen erat Elimelec, nomen verò uxoris ejus Nahhomi, & nomina duorum filiorum ejus Machlon & Ciljon [*] Ephratæi e Beth-Lechemo Jehudæ, perveneruntque in agrum Moabitarum [b] ſubſtiterunt ibi.

3 Ubi mortuo Elimeleco viro Nahhomi, ſuperſtes relicta eſt ipſa cum duobus filiis ſuis.

4 Qui duxerunt ſibi uxores Moabitidas, nomen unius erat Hhorpa & nomen alterius Ruth: conſederuntq; ibi quaſi decem annos.

5 Deinde mortuis quoque utriſque Machlone & Ciljone, ſuperſtes relicta mulier illa a duobus natis ſuis & a viro ſuo,

6 Surrexit ipſa cum nuribus ſuis, ut reverteretur ex agro Moabitarum: (audierat enim in agro Moabitarum Jehovam [*] viſitaſſe populum ſuum dando eis panem.)

7 Et egreſſa eſt e loco illo ubi ſubſtiterat, & duæ nurus ejus cum ea: ingreſſæque ſunt iter ad revertendum in terram Jehudę.

8 Sed dicebat Nahhomi duabus nuribus ſuis, abeuntes revertimini quæq; in domum matris ſuæ: exerceat erga vos Jehova benignitatem, quemadmodum exercuiſtis [*] erga mortuos & erga me.,

9 Det Jehova vobis ut inveniatis requiem quęque in domo viri ſui: cumque oſcularetur eas, ſublata ſua voce flebant.

10 Dicebantque ei: quin tecum [*] revertemur ad populum tuum.

11 Sed dicebat Nahhomi, revertimini filiæ meæ: cur veniretis mecum? num adhuc [*] ſunt mihi filii in viſceribus meis, qui vobis viri futuri ſint?

12 Revertimini filiæ meæ, abite: nam ſenior ſum quàm [c] ut nubam: ſi dicerem eſt mihi ſpes: eſſem etiam hac nocte cum viro: aut etiam parerem filios:

13 An propter hæc expectaretis, uſque dum adoleſcerent? an [*] propter hæc differretis ita ut non nubereris cuiquam? nequaquam filiæ meæ: nam mihi multò [*] amarius eſt quàm vobis: ſed [*] exeruit ſe contra me manus Jehovæ.

14 Tum ſublata voce ſua fleverunt iterum: & Hhorpa [*] oſculata ſocrum ſuam *abiit*, Ruth autem adhærebat ei.

15 Quamobrem dixit *ſocrus*: ecce reverſa eſt fratria tua ad populum ſuum & ad Deos ſuos, [*] revertere poſt fratriam tuam.

16 Sed Dixit Ruth, ne [d] adverſa eſto mihi ut derelinquam te recedendo a te: nam quocunque iveris ibo, & ubicunque diverſata fueris diverſabor, populus tuus populus meus: & Deus tuus Deus meus eſt.

17 Ubicunq; morieris, moriar & ibidem ſepeliar: [*] ſic faciat Jehova mihi, & ſic pergat, nam ſola mors ſeparatura eſt inter me & inter te.

18 Itaque videns illam fortiter inſtare, ut pergeret ſecum: deſtitit *ſic* alloqui eam.

19 Ita profectæ ſunt ambæ donec pervenirent Beth-Lechemum: fuit autem cùm ingrederentur Beth-Lechemũ, ut [e] ſuſæ omnes cives *accurrerent* ad eas ac dicerent, hęccine eſt Nahhomi?

20 Quę dicebat ad eas, ne vocate me [f] Nahhomin, vocate me [g] Maram: eò quòd amaritudine affecit me omnipotens valde.

21 Ego plena abieram, at vacuam reducit me Jehova: cur vocaretis me Nahhomin, cùm Jehova teſtificatus ſit contra me, & omnipotens malis affecerit me?

22 Sic cùm reverſa eſſet Nahhomi habens Rutham Moabitidem nurum ſuam ſecum [*] redeuntem ex agro Moabitarum: ingreſſæ ſunt Beth-Lechemum in principio meſſis hordeaceæ.

[a] Heb. *in diebus.*

[b] Heb. *fuerũt ibi.*

[c] Heb. *ſi dixerim ſpes eſt mihi, ſi nubam, ſi etiam parerem.*

[d] Heb. *ne accumbas a te, ne derelinquas me.*

[e] Heb. *ne ſuſurrent tota civitas ad eas, ut perſtrepant tota civitas de eis.*

[f] *Id eſt, amara.*

[g] *Id eſt, amarum reddit tantum eorum eſt ad ſenſum ut dicatur ſignificaturum.*

ANNOTATIO.

1 Quo tempore] *Ex collatione primi capitu, Matth. verſ. 5 cum ſine hujus hiſtoriæ colligitur hæc contigiſſe temporibus Deborę. Primùm quod ad Bohhazum attinet e Rachaba natum, fieri poteſt ut ea ipſum pepererit quinquaginta quinque annos nata, ſi ei tribuantur quindecim cùm exploratores excepit Jeho ſ. 2. ita ut vigeſimo tertio Hhothnielis Bohhazum pariatunde ad initium Deborę ſunt anni nonaginta ſeptem, quibus ſi addideris viginti priores annos Deborę, erit Bohhaz 117. annorum, cùm e Rutha ſuſcipit Hhobedum: Hhobedum quoque & Jeſchaium, ut hiſtoriæ Davidis tempus cum hoc conveniat, neceſſe eſt centenarios genuiſſe.* 2 Ephratæi] *e Beth Lechemo Jehudæ ut ſequentia verba teſtantur: Ephrata enim Gen. 35. 19. eſt Beth-Lechem.* 6 Viſitaſſe populum] *vide annotata Gen. 21. 1. verſ.* 8 Figa mortuos] *filios meos, maritos veſtros, cùm viverent.* 10 Revertemur ad populum] *i. revertentem proſequemur ut*

ut infrà ver. 22. quasi dicant, adeo grata fuit nostra cum filiis tuis conversatio, ut illorum recordatio nos ad istorum populum amandum incitet. 11 Sunt mihi tibi]*per quos suscitetur mortuis semen ex lege Deut.* 25.5. 13 Propter hæc]*has conditiones, quas commemoravit versu præcedenti.* Amarius est]*id est, usi græve est quod deserui te, mihi adhuc molestius est vobis privari.* Exeruit se]*id est, non per me factum est ut vos desererem: sed divina voluntate, qua ego filius, vos viris orbatæ sumus.* 14 Osculata socrum]*qua non religione, sed humanitate fuerat mota ad sequendam socrum: ut ostendunt verba Nahhomi proximè sequentia.* 15 Revertere post fratriam]*ut fidem ejus exploret, fratriæ exemplum proponit.* 17 Sic faciat Jehova]*Imprecandi forma, qua malum aliquod sibi infligi & continuari veteres postulabant, si secus quàm dixerant facerent: est autem ubique aposiopesis mali: quod vel ipsi intelligebant, vel Dei judicio committebant.* 22 Redeuntem]*id est, cum redeunte venientem, ut suprà 10. & infrà 2.6. & 1. Schemn. 15.25. Catachresis.*

CAPUT II.

Ruth dum spicilegium in agro Bohhazi facit, innotescit ei, a quo humanissimè verbis excepta, bonis ita afficitur, ut eorum etiam commodum ad socrum perveniat.

1 ERAT autem Nahhomi huic [a] affinis a marito ejus, vir valens facultatibus e familia Elimeleci: cujus nomen erat Bohhaz.

[a] Heb. notus.

2 Cum ergo dicenti Ruthæ Moabitidi ad Nahhomin, eam quæso in aliquem agrum ut legam spicas post eum, in cujus oculis invenero gratiam, dixisset illa, abi filia mea:

3 Et abiens venisset ut legeret in aliquo agro post messores, [b] accidit [c] casu ei possessio agri *pertinentis* ad Bohhazum, qui erat e familia Elimeleci.

[b] Heb. accidit casu ejus. Enallage.

4 Ecce autem Bohhaz veniens Beth-Lechemo dixit messoribus, Jehova sit vobiscum: cui dixerunt, benedicat tibi Jehova.

[c] Heb. qui constitutus erat super messores.

5 Tum dixit Bohhaz puero suo, [c] qui præerat illis messoribus: cujus est puella hæc?

6 Cui respondens puer, qui præerat illis messoribus dixit, puella Moabitis est, quæ [d] rediit cum Nahhomi ex agro Moabitarum.

7 Dixit autem, legam quæso & colligam inter manipulos post messores: sic accedens perstitit ex quo fuit mane usque adhuc, modò sedit paulisper domi suę.

8 Tum dixit Bohhaz ad Rutham, nónne audis filia mea? ne abito ad legendum in agrum alterum, neque etiam discedito hinc: sed hic hæreto cum puellis meis.

9 Oculi tui *intenti sunto* in agrum illum quē metent ut sequaris eas: an non præcepi pueris istis ne attingant te? cùm autem sities, ito ad ista vasa, & bibito ex eo quod hauserint pueri isti.

10 Quare procidens in faciem suam, incurvavit se in terram, ac dixit ad eum, quare inveni gratiam in oculis tuis, ut agnoscas me, cum sim alienigna?

[d] Heb. indicendo indicatum est mihi.

11 Sed respondens Bohhaz dixit ei, [d] planè indicatum est mihi quicquid egisti cum socru tua: post mortem viri tui: ut deseruisti patrem tuum & matrem tuam & [e] solum natale tuum, & venisti ad populum quem non cognoveras antea.

[e] Heb. terrā nativitatis tuæ.

12 Rependet Jehova opus tuum, & [f] erit merces tua perfecta a Jehova Deo Jisraëlis, quòd

[f] Heb. heri mihus territus: præcidosque

[g] sub ejus alas venisti ut te obtegeres.

13 Quæ dixit, [g] invenio gratiam in oculis tuis domine mi, quòd consolatus es me, & quòd locutus es quę sunt [h] cordi ancillæ tuæ: at ego non sum futura ut una ancillarum tuarum.

[h] Heb. quæ sunt super cor: sic Gen. 34.3.

14 Dixit verò ei Bohhaz [g] tempore cibi, accede huc ut comedas ex hoc cibo, & intingas buccam tuam in acetum istud: & sedenti ei a latere messorum porrexit *aristas* tostas, adeò ut comedens saturaretur, & reliquum faceret.

15 Deinde surrexit ad legendum *spicas*: præcepit autem Bohhaz pueris suis dicendo, etiam inter [g] manipulos legentē ipsam ne pudefacite.

16 Atque etiam de [h] industria omittite ei ex fasciculis manualibus, & sinite *eos* ut legat: nec increpate eam.

[h] Heb. omittendo omittite ei.

17 Legit itaque in eo agro usque ad vesperam: adeò ut cùm excussisset quod legerat, esset quasi [g] Epha hordei.

18 Cumque deferens ipsa venisset in civitatem, & vidisset socrus ejus quod legerat: præterea proferens dedisset ei quod reliquum fecerat [g] ex quo saturata fuerat:

19 Dixit ei socrus ejus, ubi legisti hodie, & ubi fecisti *opus*? sit qui agnovit te benedictus: indicavitque socrui suæ apud quem *opus* fecerat, dicens, nomen viri illius apud quem *opus* feci hodie *est* Bohhaz.

20 Tum dixit Nahhomi nurui suæ, benedictus sit a Jehova: ut qui non destitit exercere benignitatem suam erga [g] vivos & erga mortuos: deinde dixit ei Nahhomi, propinquus noster vir ille, ex [g] vindicibus nostris est.

21 Tum dixit Ruth Moabitis: etiam quia edixit mihi, cum istis pueris qui mei sunt hæreto, donec absolverint totā messem quę mea *est*.

22 Quapropter dixit Nahhomi ad Rutham nurum suam: bonum est filia mea ut exeas cum puellis ejus: ac non adversi sint tibi *metentes* in agro altero.

23 Itaque hærebat cum puellis Bohhazi legendo, donec absoluta esset messis hordei & messis tritici: deinde mansit apud socrum suam.

ANNOTATIO.

3 Casu]*id est, ipsa hæc de re nihil cogitante sed Deo pro ipsa.* 6 Quę rediit]*ut suprà in versum ultimum capitis primi.* 12 Erit merces tua]*id est, planè fidem tuam, qua ad ipsum confugisti, munerabitur Deus.* Sub ejus alas &c.]*metaphora a pullis avium.* 13 Invenio gratiam]*quasi dicat, satis gratiæ inivi apud te, dum me humaniter consolatus es, & verbis tuis confirmasti, indignum esse me accipere ab te beneficium etiam illud quod domesticorum tuorum proprium est, suprà versiculo nono.* 14 Tempore cibi]*cum ipse una cum operariis cibum sumptus esset.* 15 Inter manipulos]*fasces manipulorum.* 17 Epha]*vide Exodi capitis decimi sexti versiculo ultimo.* 18 Ex quo saturata]*vide suprà*

versiculo decimo quarto. 20 Erga vivos] *id est, erga nos, & mortuorum nostrorum recordationem in nobis.* Vindicibus] *ex eis ad quos pertinent vindiciæ sive jus redimendi hæreditates nostras & semen suscitandi, Levit.* 25.25. *Deut,* 25.5.

CAPUT III.

Ruth a socru instructa, jacentem Bohhazum noctu accedit, eumq; de jure propinquitatis sibi ex lege exhibendo verecundè submonet, a quo promisso confirmata, ad socrum cum munere remittitur.

1 POSTEA dixit ei Nahhomi socrus ejus: filia mea, [d] an non quærerem tibi requiem qua bene sit tibi?

2 Jam verò annon Bohhaz affinis noster, cũ cujus puellis fuisti, ecce ipse ventilaturus est hordeum in area nocte hac?

3 [d] Lavans itaque te [d] ungito te, & impositis tibi vestibus tuis descendito in ipsam aream: ne innotescito ipsi viro donec absolverit comedere & bibere.

4 Sed esto cum cubabit, ut cognoscas locum ubi cubaturus est, deinde accedens retegas pedes ejus & cubes: & ipse indicabit tibi quid sis factura.

5 Quæ dixit ad eam, quicquid edixeris mihi faciam.

6 Descendit itaq; in aream, & fecit omnino prout præceperat ei socrus ejus.

7 Cùm enim comedisset Bohhaz ac bibisset, & [a] hilaris animo iviſſet cubitum in extremam partem cujusdam acervi: venit illa clam, & retectis pedibus ejus cubavit.

8 Fuit autem ipsa media nocte, [d] ut contremisceret vir ille, & huc illuc se verteret, cùm ecce mulier cubaret ad pedes ejus.

9 Cui dixit, quæ[s] tu? quæ dixit, sum Ruth ancilla tua, ut [d] expandas alam tuam super ancillam tuam, quia [d] vindex es.

10 Qui dixit, benedicta esto, filia mea, Jehovæ, meliorem præstas benignitatem tuam hanc [d] posteriorem illa priore, non sequendo ullum juvenum, sive pauperem sive divitem.

11 Nunc ergo filia mea, ne timeto, [d] quicquid dicis efficiam tibi: novit enim [b] quisque intra portas populi mei, te fœminam esse [c] strenuam.

12 Nunc inquam, quia verum est, etsi vindex ego sum: tamen prætereà *est* vindex propinquior me,

13 Pernocta hac nocte, eritque mane, si vendicabit te, bene vendicet, sin autem noluerit vendicare te, tum vendicabo te ego, ut vivit Jehova: cuba usque mane.

14 Itaque cubavit ad pedes ejus usque mane, deinde surrexit cùm nondum agnosceret [d] alter alterum: dicebat enim Bohhaz, ne innotescat ingressam esse ullam mulierem in hanc aream.

15 Cumque dixisset, cedo ventrale [e] quo tegeris, & tene illud: quæ tenuit illud: tunc demensus sex *mensuras* hordei imposuit ei, deinde ingressus est civitatem.

16 Illa verò venit ad socrum suam, quæ dicebat, [d] quę es filia mea? indicavitq; ei quicquid fecerat sibi vir ille.

17 Dixit etiam, sex *mensuras* hordei istas dedit mihi: dicebat enim ad me, ne venito vacua ad socrum tuam.

18 Tunc dixit *illa*, consside filia mea usque dũ rescisças quomodo casura sit res: non enim quieturus est vir ille, nisi absolverit hãc rem hodie.

[a] Heb. *bonus corde, aut bonum esset cor ejus.*

[b] Heb. *porta populi mei, forma cibi, pro civitate.*

[c] Heb. *fœmina virtutis.*

[d] Heb. *ut præcedam faciem tuam.*

[e] Heb. *ut supra.*

ANNOTATIO

1 An non quærerem] *quasi dicat, an non sollicita essem ut tibi de fausto connubio prospiceretur? confer cum* 1.11. *suprà.* 3 Lavans te] *Consilium est re legitimum, specie inhonestum: sed fidens pietati utrinq; & Bohhazi senio, illud nurus proponit, ita ut offensionem proximi circumstantiis temporis & loci vitet.* Ungito te] *ut erat usus in regionibus orientalibus: psal* 104 *Math.* 6. 17. 8 Ut contremisceret] *rei novitate perterritus.* 9 Expandas alam] *id est, me ducens in uxorem protectionem meam suscipias: vide suprà* 2.12. *& annotata in Gen.* 20.16. Vindex] *vide suprà* 2.20. 10 Posteriorem] *quod socrum tuam mariti recordatione secuta es, magnum quidem est: sed majus adhuc quòd posthabita ætatis & formæ meæ ratione, mariti propinquum juvenibus formosis præfers.* 11 Quicquid dicis] *id est, connubium quod expetis cum vindice procurabo.* 15 Ingressus est civitatem] *ad conficiendum quod Ruthæ promiserat, ut sequens caput ostendit.* 16 Quæ es filia mea] *nam ipso diluculo venerat, ita ut socrus eam de facie agnoscere non posset, suprà ver.* 14.

[a] Heb. *accede.*

[b] Heb. *peloni almoni, hoc est, si græcè reddas ἀδήλῳ. sic loquuntur Hhebræi cum certum hominem significare volunt, usque tamen nominare: sic* 1. *Sam.* 21.3. *&* 2. *Reg.* 6. 8.

[c] Heb. *vendidit.*

CAPUT IIII.

Bohhaz Rutham Moabitidem cum hæreditate Elimelci a propinquiore in judicio concessam, filii in uxorem accipit: ex qua suscipit Hhobedum Davidi avum.

1 BOHHAZ autem ascẽdens ad portam considebat ibi, cùm ecce vindex ille transiret [d] de quo locutus fuerat Bohhaz: cui dixit, [a] adesdum, sede hic, [b] heus tu, N. qui accedens sedit.

2 Tum assumens Bohhaz decem viros e senioribus civitatis dixit: sedete hic: qui sederunt.

3 Posteà dixit vindici illi: partem agri, qui fuerat cognati nostri Elimeleci: [c] [d] alienavit Nahhomi, quæ reversa est ex agro Moabitarum.

4 Quam ob rem ego [d] statui revelare, te audiente, dicendo: compara coram his assidentibus, & coram senioribus populi mei: si [d] vendicaturus es vendica: quòd non vendicaturus es indica mihi ut [d] cognoscam: nam nullus est præter te qui vendicet, & ego *secundus* sum a te: qui dixit, ego vendicaturus sum.

5 Sed dixit Bohhaz, quo die comparabis agrum illum *alienatum* a manu Nahhomi omnino a Rutha Moabitide uxore demortui comparaveris, [d] excitando nomen demortui in possessionem

[d] Heb. *revelabo aurem tuam.*

seſſionem ejus.
6 Tum dixit vindex ille: non poſſum vendicare mihi, ne perdam poſſeſſionem meam: vendica tu tibi e id cujus meæ erant vindiciæ: nam non poſſum vendicare.
7 (Hoc autem antiquitus in Iſraële *obtinebat* in vindiciis & in f permutatione ad ſtabiliendam unamquamque rem: detrahebat g vir *ille* calceum ſuum, & dabat proximo ſuo: & hoc erat ejus *rei* teſtimonium in Iſraële)
8 Cùm ergo dixiſſet vindex ille Bohhazo: compara tibi: extraxit calceum ſuum.
9 Tum dixit Bohhaz ſenioribus illis & toti populo, teſtes eſtis hodie me comparare quæcunque fuerunt Elimeleci, & quæcunque fuerunt Ciljonis & Machlonis *alienata* a manu Nahhomi:
10 Præterea etiam Ruthan Moabitidem uxorem Machlonis, comparo mihi in uxorem ad excitandum nomen demortui in poſſeſſione ejus, ut non excindatur nomen demortui a fratribus ſuis, & a porta loci ſui: teſtes eſtis hodie.
11 Cui dixerunt totus populus qui erat in porta & ſeniores, teſtes *ſumus*: reddat Jehova hanc mulierem quæ ventura eſt domum tuã, ſimilem Racheli & Leæ, quæ extruxerunt ambæ domum Iſraëlis, & compara opes Ephratæ, & fac prædicetur nomen Beth-Lechemi.
12 Sitq; domus tua ut domus Peretzi, quem peperit Tamar Jehudæ: ex illo ſemine quod daturus eſt tibi Jehova de puella hac.
13 Accepit itaque Bohhaz Ruthamg nubentem ſibi, & congreſſus eſt cum ea: dedit que ei Jehova ut h conciperet & pareret filium.
14 Tum dicebant mulieres ad Nahhomin, benedictus *ſit* Jehova, qui non deſtituit te vindice hodie: & celebretur nomen illius in Iſraële.
15 Hic erit tibi ut inſtaurator i vitæ, idq; ſuſtentando canitiem tuam: quia nurus tua quæ diligit te, peperit eum, quæ ſ eſt melior tibi ſeptem filiis.
16 Accipienſq; Nahhomi natum illum, appoſuit eum ſinui ſuo: fuitq; ei vice nutricis.
17 Indiderunt autem ei vicinæ nomen, dicentes, natus eſt filius Nahhomi: vocaverunt enim nomen ejus Hhobedum, is *eſt* pater Iſchi, patris Davidis.
18 Atq; hæ *ſunt* generationes Peretzi: Peretz genuit Chetzronem.
19 Chetzron autem genuit Ramum: & Ram genuit Hhamminadabum.
20 Hhamminadab autem genuit Nachſchonem: & Nachſchon genuit Salmon.
21 Salmon autem genuit Bohhazum: & Bohhaz genuit Hhobedum.
22 Hhobed autem genuit Iſchajum: & Iſchai genuit Davidem.

a Heb. redemptionem meã vel vindicias meas.
b Heb. prædicta.
g Heb. *cùm iceret ei in uxorem.*
h Heb. *conceptum.*
i Heb. *animæ.*

ANNOTATIO.

1 De quo locutus] *eum Ruthæ ſuprà 3.12.* 3 Alienavit] *id eſt, in filium Machlonem tranſtulit, quo mortuo ad Ruthan uxorem devoluta eſt.* 4 Vendicaturus es &c.] *apoſtrophe ad ſeniores primum, deinde ad vindicem, qua non obſervata, locus videtur obſcurior.* Ut cognoſcam] *ſtatuam quid mihi faciendum ſit: ſic Gen. 18.21.* 5 Excitando] *ſecundum legem Deut. 25.5. vide annotata ibi.* 6 Ne perdam] *quaſi dicat, ne ſi unam tantùm prolem ſuſcipiam, non mihi, ſed mortuo ſuſcipiam: ideoq; hæreditatem meam ita perdam, ut Elimelec & filii ſuam: eadem ratio fuit Onanis Gen. 38.8.* 7 Et in permutatione] *id eſt, in omni publico alienationis genere: ſynecdoche, nam permutatio antiquiſſimum eſt alienationis genus: teſte Ariſtotele Ethicorum ad Nicomachum lib. 5. ca. 5.* Vir ille] *qui rem a ſe alienabat: nam calcei traditione, juris ſui ceſſionem, & rei alienationem ſignificabat.* Proximo ſuo] *in quem jus ſuum transfundebat.* 8 Extraxit] *paſſivè eſt ſecundum legem ab ea cujus connubium recuſabat, extrahi, ut cui ea nuberet, illum in ceſſionis ſignum traderet.* 10 A porta] *id eſt, a civibus: metonymia.* Compara opes] *q.d. precamur, ut qui in hoc matrimonio non ſpectaſti, opulentus ex eo fias.* Ephratæ] *Beth-Lechemi ut ſuprà 1.2.* Prædicetur nomen] *tam demortui quàm tuum ipſius, ſuſceptis pluribus liberis.* 17 Hhobedum] *id eſt, ſervientem: ab officio quod antèa dicebant eum vetulæ præſtiturum.*

SCHEMUELIS
Liber primus.

PRIMVS liber Schemuelis res geſtas ſub judicibus Hheli & Schemuele ac ſub rege Schaule deſcribit. Eſtq; hiſtoria octoginta annorum.

Sub { Hheli / Schemuele & Schaule } 40. cap. 4.18. / 40. Act. 13.21. } Verſ.

CAPUT I.

Channa Elkana Levitæ uxor, & Peninnæ æmula, graviter ferens, quòd jam diu ſterilis eſſet, & eo nomine ab illa provocaretur, Deum Schilunte flens ſupplicat: ubi primùm ab Hheli ut ebria repulſa, deinde, poſtquam ſe purgavit, ejus ſermone confirmata, tandem Schemuelem parit, quem jam educatum Deo, ut ex mariti conſenſu voverat, in perpetuum Nazaræum addicat.

1 ERAT autem vir quidam a e duplici Rama f Tzophærorum in monte g Ephrajimi; cujus nomen Elkana filius Jerochami, filii a Eliu, filii b Tochu, filii c Tzuphi, d Ephratæus.

a *Eliab. 1. Chro. 6.27. & Eliel ibi. ver. 34.*
b *Nachath ib. ver. 26. & Toach ibid. 34. ver.*
c *Tzophai ibid. ver. 26.*

2 Et

2 Et erant ei duę uxores, nomen unius Chăna, nomen verò alterius Peninna: erantq; Peninnæ nati: Channæ verò non erant nati.
3 Aſcendebat autẽ vir ille e civitate ſua de anno in annum, ad incurvandum ſe & ad ſacrificandum Jehovæ exercituum, f Schiluntem: ubi duo filii Hheli. Chophni & Pinchas, ſacerdotio fungebantur Jehovæ:
4 Eratq́ue quo die ſacrificabat Elkana: ut daret Peninnæ uxori ſuæ, & omnibus filiis ejus ac filiabus ejus partes:
d Heb. *irarũ* vir. 5 Channæ verò daret partem unam d triſtis valde: eò quòd Channam diligeret, & Jehova occluſiſſet vulvam ejus.
e Heb. *& provocabat eam æmula ejus etiam provocatione* 6 Et ipſam quoque e valde provocabat f æmula ejus, ut commoveret eam: quia occluſerat Jehova vulvam ejus.
7 Sic autem faciente eo quotannis, cùm illa aſcenderet in domum Jehovę ita *æmula* provocabat eam: ut fleret & non comederet.
f Heb. *cor tuum, ut infra ver.* 13. 8 Quamvis diceret ei Elkana vir ejus, Channa quare fles? & quare non comedis? & quare malè ſe habet f animus tuus? an non melior ſũ tibi quàm decem filii?
9 Surrexit itaque Channa, poſtquam comediſſet ille Schilunte & poſtquam bibiſſet: cùm Hheli ſacerdos ſederet in ſolio ad poſtem templi Jehovę.
g Heb. *amara animo.* 10 Cumq́ue illa eſſet g amaro animo: ſupplicavit Jehovam & h vehementer flevit.
h Heb. *flendo flevit.* 11 i Vovitq́ue votum dicens, Jehova exercituum, ſi omnino reſpiciens ad afflictionem ancillæ tuæ recordaberis mei, & non obliviſceris ancillæ tuæ, ſed dabis ancillæ tuæ ſemen k maſculum: utique dabo ipſum Jehovæ, omnibus diebus vitæ ejus: & l novacula non admovebitur capiti ejus.
i Heb. *reſpiciendo reſpexerit.* k Heb. *virorum.* l Heb. *aſcendet.*
12 Erat autem cùm illa m multis ſupplicaret coram Jehova: ut Hheli obſervaret os ejus.
m Heb. *multiplicaret ſupplicando.* 13 Nam Channa loquebatur cum animo ſuo, tantùm labia ejus movebantur, vox autem ejus non audiebatur, quapropter reputabat eã Hheli ebriam.
14 Et dixit ad eam Hheli, quoúſque ages ebriam? amove vinum tuum a te.
n Heb. *dura ſpiritu.* 15 Sed reſpõdens Channa dixit: nequaquam domine mi: mulier n ægra animo ſum, & vinum aut potum inebriantem non bibi: ſed effundo *deſiderium* animi mei coram Jehova.
o Heb. *ne dederis ancillam tuam coram filiis Beli.* 16 o Ne compares ancillam tuam cum vila fœmina nequam: nam præ magnitudine meditationis meę & indignationis meæ *ſic* locuta ſum hactenus.
p Heb. *facies ejus non amplius ut fuerat.* 17 Tum reſpondens Hheli dixit, p abi cum pace: Deus autem Iſraëlis præſtet petitionem tuam quam petiiſti ab eo.
18 Quæ dixit, q inveniat ancilla tua gratiam in oculis tuis: ſic abiens mulier illa itinere ſuo r comedit, & irata s facies non erat amplius ei.
q Heb. *inveniat.* r Heb. *comedit cibum.* s Heb. *facies ejus non amplius ut fuerat.*
19 Cumq́ue ſurgentes manè incurvaviſſent ſe coram Jehova, & revertentes perveniſſent domum ſuam Ramam: cognovit Elkana Channam uxorem ſuam: & Jehova recordatus eſt ejus.
t Heb. *dies.* 20 Fuit enim t poſt revolutiones temporis ex quo concepit Channa, ut pareret filium: vocavitq́ue nomen ejus u Schemuelem. nam, *inquit*, a Jehova petivi illum.
u id eſt, *nomen ejus*. 21 Deinde aſcendente ipſo viro Elkana cum tota familia ſua ad ſacrificandum Jehovæ ſacrificium illud anniverſarium, & x votum ſuum *perſolvendum*:
x Heb. *dierum anniversariorum poſſit.* 22 Channa non aſcendit: dicebat enim viro ſuo, *differendum* donec y educatus fuerit puer iſte: tunc adducam eum ut comparens in conſpectu Jehovæ, z maneat ibi uſque in ſeculum.
23 Cui dixit Elkana vir ejus, fac quod bonũ *videtur* in oculis tuis, mane donec educaveris eum: tantummodò præſtet Jehova verbum ſuum: Sic manſit mulier illa ut lactaret filium ſuum, donec educaſſet eum.
24 Deinde abduxit eum ſecum, poſtquam educavit eum, cum juvencis tribus & Epha vno farinæ, & utre vini: introduxit q́ue eum in domum Jehovæ Schiluntæ: puer autem erat *admodum* puer.
25 Mactaverunt q́ue juvencum, cùm adducerent puerum ad Hhelin.
26 Cui dixit *Channa, attende* ad me domine mi, a ut vivit anima tua domine mi, ſum mulier quæ ſtabat tecum hìc ſupplicando Jehovam.
27 Pro puero iſto ſupplicabam: præſtititq́ue mihi Jehova petitionem meam, quam petebam ab eo.
28 Quam ob rem ego quoque commodatum reſtituo eum Jehovæ omnibus diebus quibus fuerit, b ipſe commodatus eſt Jehovæ: incurvavitq́ue ſe *Schemuel* ibi Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 E duplici Rama] *id eſt, ex ea quæ in duas civitates diviſa erat.* Tzophæorum] *incolarum regionis Tzuphi de qua infrà* 9.5. Ephrajimi] *ut a Rama Binjaminis & Naphtalis diſtinguatur.* Ephratæus] *id eſt, ex agro Ephrajimitarum.* 3 Schiluntem] *ubi tabernaculum conſtiterat inde a ſeptimo anno Jehoſchuahhæ: vide Jehoſchuahhæ* 18.1. 6 Æmula ejus] *Peninna alia erat uxor: nam ita vocantur uxores gigantorum Leviticæ* 18.18. 11 Vovitq́ue] *ſive ſub conditione, ſi maritus comprobaret, ſive conſenſum illius antè audiverit: vide legem Num.* 30. Novacula non admovebitur] *id eſt, Nazaræus erit ex voto Num.* 6. 17 Abi cum pace] *id eſt, hac ſollicitudine te libera, & fac ut animus tuus in Dei providentia acquieſcat. ſic* 2.Reg.5.19. 18 Inveniat] *id eſt, ut jam pro me oras, ita precor ut porrò facias.* Comedit] *cùm reſponſum & precationem ſacerdotis pro oraculo accepiſſet.* 20 Poſt revolutiones] *exacto ordinario graviditatis tempore.* 21 Votum ſuum] *commune ipſius & uxoris votum, de Schemuele Deo dicando.* 22 Educatus fuerit] *id eſt: eoúſq; provectus ut miniſtrare poſſit: nam hoc verbum non tantùm eſt a mamma dujungere, ſed educare, Num.* 17.23.1.Reg.11.20. Maneat ibi] *id eſt, ne ſit mihi neceſſe eum educandum reducere, ſed maneat a me emancipatus perpetuo: nam alioquin poſtea Schemuelis domiciliũ fuit ramæ, cùm legitimæ ſuæ adminiſtratione functus eſſet, infrà* 7.16. 26 Ut vivit] *quaſi dicat. per tuam vitam obſecro, ut attendas ad me.* 28 Ipſe commodatus] *id eſt, ab eo mihi datus jamreſtitutus eſto ei.*

CAPUT. II.

Channa gratitudinis cantico Deum celebrat: Filii Hheli ſacerdotali munere ad ſua ſcelera abutuntur, & Jeſ-

& Jsraëlitas a sacris ceremoniis alienant, nec tamen a patre debita severitate castigantur: quare Deus iratus calamitatem & exitium ipsi & Hheli & ejus posteritati per Prophetam denunciat.

1 TUNC orans Channa dixit, 'exultat [a] animus meus in Jehova, elevatur cornu meum in Jehova: dilatatur os meum 'contra hostes meos, nam lætor de salute tua.

[a] Heb. cor meum.

2 'Nullus est sanctus ut Jehova, imò nullus *est* præter te: & nulla *est* rupes ut Deus noster.

3 Ne [b] multis loquimini admodum elatè, ne prodeat [c] superbum *quicquam* ex ore vestro: 'nã Deus fortis omni notitia præditus est Jehova, & non disponuntur actiones.

[b] Heb. ne multiplicetis loquimini altum.

4 [c] Arcu valentes conteruntur: & collapsi accinguntur robore.

[c] Heb. durum debilem.

5 Saturi ob panem oporam suam locant: famelici autem 'desinunt: adeò ut sterilis 'septem pariat: & [d] abundans filiis elanguescat.

[d] Heb. notitiarum.

6 Jehova morte afficit & in vitam restituit: dimittit in sepulchrum & educit.

[e] Heb. arcus valentium, hypallage.

7 Jehova depauperat & ditat: deprimit, etiam extollit.

[f] Heb. multa filii.

8 Erigit e pulvere tenuem, e sterquilinio extollit egenum, collocando cum ingenuis, & faciendo ut solium gloriæ possideant: nam Jehovæ sunt cardines terræ, quibus imposuit orbem habitabilem.

9 'Pedes eorum quos benignè accepit conservabit, improbi verò in tenebris 'conticescent: quia viribus *suis* 'non obtinebit quisquã.

10 *Singuli* contendentes in Jehovam contentur, contra quemque in cœlis intonabit, Jehova judicabit fines terræ: 'nam dabit fortitudinem regi suo, & extollet cornu uncti sui.

11 Deinde abiit Elkana Ramam in domum suam: puer autem ministrabat Jehovæ in conspectu Hheli sacerdotis.

[g] Heb. filii Belj Jahhal.

12 Quamvis filii Hheli [g] nequam essent: 'nec agnoscerent Jehovam.

13 'Ratio enim sacerdotum istorum cum populo *hæc* erat: cum ullus quispiam sacrificabat sacrificium, veniebat puer sacerdotis dum coqueret carnes, habens fuscinam tridentem in manu sua.

14 Incutiensq; in labrum aut in lebetem, aut in ahenum, aut in cacabum, quicquid depromebat fuscina illa, accipiebat sacerdos ex eo: sic faciebant Schilunte, omnibus Jisraëlis venientibus illic.

15 Etiam cùm nondum adoleviſſent illius adipem, veniens puer sacerdotis dicebat viro qui sacrificabat, da carnem assandam pro sacerdote: non enim accepturus est abs te carnem coctam, sed crudam.

[h] Heb. adolendo adolebant.

16 Quòd si dicebat ad eum vir ille, [h] potius jam adoleant ipsum adipem, tum accipe, tibi prout desiderabit animus tuus: dicebat hic illi, imò jam nunc dabis, sin autem minus, accepturus sum vi.

17 Sic erat peccatum istorum puerorum magnum valde in conspectu Jehovæ: quia 'spernebant homines munus Jehovæ.

18 At Schemuel ministrabat in conspectu Jehovæ: puer cinctus 'amiculo lineo.

19 Pallium autem parvum faciebat ei mater ejus, quod adferebat ei de anno in annum: cùm ascenderet cum viro suo ad sacrificandum sacrificium anniversarium.

20 Benedixerat autem Hheli Elkanæ & uxori ejus dicendo, reponat tibi Jehova semen ex muliere hac, pro restitutione ejus quem petierat a Jehova: cùm abirent in locum suum.

21 Cumque visitaret Jehova Channam, concipiens peperit tres filios & duas filias: dum puer Schemuel crescceret apud Jehovam.

22 Hheli autem senex erat valde: qui audiens quæcunque faciebant filii sui toti Jisraëli, & ut concumbebant cum mulieribus quæ 'turmatim conveniebant ad portam tentorii conventus:

23 Dicebat eis, quare facitis res hujusmodi? ut ego audiam sermones hos malos de vobis ab ipso toto populo.

24 'Nequaquam filii mei: non enim bona est est ista fama quam ego audio, vos avertere populum Jehovæ.

25 'Si peccaverit [i] ullus in alterum, judicabit eum 'magistratus: sedsi in Jehovam ullus peccat, quis oret illum? non tamen auscultarunt voci patris sui: quia 'volebat Jehova morte afficere eos.

[i] Heb. vir in virum.

26 Interea puer Schemuel [k] pergebat crescere & gratus esse, tum apud Jehovam, tum etiam apud homines.

[k] Heb. ibat & crescens & bonus.

27 Venit autem 'vir Dei ad Hhelin: dixitque ad eum, sic ait Jehova: an *non* [l] planè me ipsum revelavi domui 'patris tui, cùm essent in Ægypto *subditi* domui Parhhonis?

[l] Heb. revelando revelavi.

28 Deinde eligendo illum ex omnibus tribubus Jisraëlis mihi in sacerdotem, 'ad offerendum super altare meum, ad adolendum suffitum, ad gestandum amiculum coram me: dedi familiæ patris tui 'reliquias omnium igne absumendorum a filiis Jisraëlis?

29 Cur 'recalcitratis in sacrificium meum & in munus meum, quòd præcepi, habitaculi *hujus*: & honorasti filios tuos supra me, ut saginaretis vos e primario cujusque muneris Jisraëlis, populi mei?

30 Idcirco dictum Jehovæ Dei Jisraëlis, [m] 'dixeram quidem, domus tua ut domus patris tui coutinenter ibunt coram me usque in seculum: at nunc, dictum Jehovæ, 'absit mihi: nam honorantes me honorabo, contemptores autem mei 'leves *sient*.

[m] Heb. dicendo dixeram.

31 Ecce dies venturi sunt, cùm 'amputabo brachium tuum, & brachium domus patris tui: ne sit senex e domo tua.

32 'Nam intueberis angustiam habitaculi pro omni eo quo 'benefacturus fuisset *Deus* Jisraëli: adeò ut non sit futurus senex in familia tua omnibus diebus his.

33 'Is autem *quem* non excindam [illi] ab altari meo, *erit* ad consumendum 'oculos [tuos] & ad cruciandum animum tuum: nam tota sobolis domus tuæ *reliquæ* morientur virili ætate.

34 Atque hoc 'tibi esto signum quod eventurum est duobus filiis tuis Chophni & Pinchaso: die una morientur ambo.

35 'Statuam verò mihi sacerdotem firmum, *qui* quemadmodum est in corde meo & in animo meo faciet: & ædificabo ei 'domum firmã, ut continenter ambulet coram uncto meo omnibus temporibus.

36 Eritque ut quicunq; reliquus fuerit in familia

milia tua veniat incurvatum se illi pro nummulo argento & segmento panis: ac dicat, cooptame quæso in unam e functionibus sacerdotalibus ut comedam fructum panis.

ANNOTATIO.

1 Exultat] *Propositio est, quasi dicat, ex salutari hoc tuo beneficio tantam lætitiam concepi, ut animus qui prius tristis erat, exultet, caput abjectum elevetur, & os occlusum dilatetur. Est enim totum hoc canticum metaphoris, asyndetis, & apostrophis refertum.* Cornu] *pro capite: sic ver.* 10. Contra hostes] *sive Peninnam æmulam, sive alios qui mihi sterilitatis opprobrium objicebant: nam est indefinitè dictum.* 2 Nullus est sanctus] *Confirmatio propositionis tribus argumentis: primum a natura Dei sanctissimi, & qui solus acreaturis sanctificandus est. Secundum a singulari ejus fide, beneficentia, & protectione erga suos. Non est rupes &c. Tertium ad universalis ejus providentia & dispositione rerum omnium: qui postremus locus exemplis aliquot antitheticis confirmatur.* 3 Nam Deus fortis] *duobus argumentis dehortatur a malo: primò quia Deo omnia consilia perspecta sunt: altero, quia omnia pro voluntate sua moderatur & disponit.* 5 Desinunt] *nimirum famelici esse.* Septem] *id est, multos, finitus numerus pro indefinito.* 9 Pedes eorum] *Conclusio prophetica, qua divinam protectionem & salutem eis quos benignè accepit in Christo promittit, contrà verò iram & exitium ejus adversariis denunciat.* Conticescent] *confusione & metu, ut piorum os contrà dilatatur suprà vers.* 1. Non obtinebit] *ut suprà in fine versus tertii.* 10 Nam dabit] *Vaticinatur de regno futuro in populo Dei, quod propriè pertinet ad Christum: quasi dicat, suos servabit & adversarios perdet per regem suum Christum, cui omnem potestatem daturus est in Cœlo & in terra.* 12 Nec agnoscerent] *videlicet factis, ut ad Titum.* 1.16. 13 Ratio enim] *id est, forma quam servabant non lege, sed nefaria usurpatione & præsidentia authoritatis suæ: sic* 1. *Schem.* 8.9. 17 Spernebant homines] *Israëlitæ tam effræni ministrorum Dei licentia a cultu Dei & reverentia illius abstrahebantur. infra vers.* 24. 18 Amiculo] *vide in Exod.* 28. 40. 22 Quæ turmatim] *vide Exodi.* 38.8. *in annotatione.* 25 Nequaquam] *videlicet hujusmodi facite.* 25 Si peccaverit] *quasi dicat, si homo hominem offendit, est cognitio civilis aut Ecclesiastica qua res componi possunt, sed si in Deum quis volens & elata manu peccet, non adhuc reliquum est pro peccatis sacrificium, neque quisquam pro eo apud Deum intercessurus est. Num.* 15.30. *infrà* 3.14. *Jirmeje* 7.16. & 11.14. & 14.11. *Heb.* 10.26. & 1 *Joh.* 5.16. Magistratus] *vide Exodi.* 22.28. Quia volebat] *id est, stabat sententia.* 27 Vir Dei] *id est, Schemuel, cujus vocatio per ὑστέρησιν explicatur capite seq.* Patris tui] *Aharonis.* 28 Ad offerendum] *quæ communia erant omnibus sacerdotibus tam ex Elhhazare quàm ex Ithamare descendentibus.* Reliquias] *ut Num.* 18. *est lex.* 29 Recalcitratis] *contemnitis & quasi pedibus teritis* 30 Dixeram] *in prima sacerdotii institutione Exodi.* 28.43. & 29.9. Absit mihi] *ut domum tuam totam ea lege stabiliam.* Leves fient] *prout Mosche meo nomine pronunciavit: Levitici* 10.3. 31 Amputabo brachium] *id est, totam familiam tuam excindam, adeò, ut tantùm juvenes aliquot supersint, quòd factum esse appareat, cum uno die Hhelis cum duobus filiis caderet infrà cap.* 4. *superstites enim remanserunt Achitub & Icabod, de quibus infrà* 14.3. 32 Nam intueberis] *te vivo accidet, ut habitaculum angustia prematur arcâ amissâ, infrà* 4.11. & *seq.* Benefacturus fuisset] *Si tu & tui cultum Dei conservasses.* 33 Is autem] *id est, præter calamitatem quam tuo tempore immittam, non est soboli tuæ melior futura conditio: nam illa quoque tota violenta morte tolletur, infrà* 22.17. *Ebjatharem autem quem non tollam violenta morte in illa clade, reservabo ad subeundas magnas calamitates.* 1. *Reg.* 2. *vers.* 26 Oculos tuos] *in nepote tuo.* 34 Tibi esto signum] *id est, initium tuæ calamitatis erit a morte filiorum ex quo argumentum sumes reliquarum calamitatum tibi denunciatarum.* 35 Statuam verò] *quasi dicat, etsi de te & de tuis facturus sum ut denunciavi, constanter tamen præstiturus sum promissionem meam, de qua suprà vers.* 30. Domum firmam] *id est, faciam ut non intercidat ejus posteritas & munus illius continuabo. Intelligit autem Tzadokum, qui fideliter ex voluntate Dei Davidi & Schelomoni hesit, ac proinde in summum sacerdotem unctus est:* 1. *Paralip.* 29.22. & *sacerdotium in posteris ejus semper continuatum: sic infrà* 25.28. 36 Veniat incurvatum] *hoc impletum est postquam Ebjathar sacerdotio a Schelomone abdicatus, & Hhanat bothas ablegatus est* 1. *Reg.* 2.26. *nam non poterat sine cibario Dei ex suo agello ipse cum familia sua victitare: postremò autem publico judicio definitum a Joschija* 2. *Reg.* 23.9. & *divinitus in perpetuum confirmatum Jechezkel. capitis quadragesimi quarti versiculo decimo & sequentibus.*

CAPUT. III.

Deus Schemueli se primùm patefaciens cladem familiæ Hheli prædicit, eamq; per ipsum sacerdoti Hheli denunciat. Deinde pergens cum Schemuele communicare famam ei & autoritatem apud totum Israëlem conciliat.

1 DUM enim puer Schemuel ministrabat Jehovæ [a] coram Hheli: sermo Jehovæ fuerat [a] rarus temporibus illis, nec fuerat visio [b] aperta.

2 Sed fuit die illa, Hheli cubante in [a] loco suo: (oculi autem ejus cœperant caligare, [a] non poterat videre.)

3 Schemuele quoq; cubantem: [a] cùm nondũ lucerna Dei extingueretur in templo Jehovæ ubi erat arca Dei:

4 Ut vocaret Jehova Schemuelem: qui dixit, ecce me:

5 Et accurrens ad Hhelin dixit, ecce me: vocasti enim me: sed dixit, non vocavi, revertere [c] cubitum: qui abiens cubavit.

6 [d] Iterum autem Jehova amplius vocavit Schemuelem: quare surgens Schemuel abiit ad Hhelin ac dixit, ecce me: nam vocasti me: qui dixit, non vocavi fili mi, revertere cubitum,

7 At Schemuel nondum expertus fuerat Jehovam: id est, nondum revelatus fuerat ei sermo Jehovæ.

8 De-

[a] Heb. *pretiosus.*
[b] Heb. *perrupta.*
[c] Heb. *revertere, cubita.*
[d] Heb. *addidit Jehova adhuc &c. sicut.*

8 Deinde Jehova vocavit amplius Schemuelem tertiò: qui ſurgens abiit ad Hhelin ac dixit, ecce me: nam vocaſti me: tum intellexit Hheli Jehovam vocaſſe puerum ipſum.
9 Quapropter dixit Hheli Schemueli, abi cubitum: eſto autem ſi vocaverit te, ut dicas, loquere Jehova, quia audit ſervus tuus: ſic abiens Schemuel cubavit [a] in loco ſuo.
10 Veniens autem Jehova ſubſtitit, cùm vocaſſet ut anteà, Schemuel Schemuel: dixiſſetq; Schemuel, loquere quia audit ſervus tuus.
11 Ac dixit Jehova ad Schemuelem: ecce ego facturus ſum rem [a] in Jiſralem: quam quiſquis audiverit, [a] tinnient ambæ aures ejus.
12 Die illa præſtabo Hheli [a] quicquid loquor contra familiã ejus, [a] incipiendo & perficiendo.
13 Indico enim ei me vindicaturum eſſe familiam ejus uſque in ſeculum: propter iniquitatem quam [a] novit, quia maledictionem inferentibus ſibi filiis ſuis, [a] non tamẽ repreſſit eos.
14 Ideóque juro familiæ Hheli, *ne vivam*, [a] ſi expiabitur iniquitas familiæ Hheli ullo ſacrificio & munere uſque in ſeculum.
15 Cùm itaque cubuiſſet Schemuel uſque mane, aperiebat [a] valvas domus Jehovæ: Schemuël enim timebat indicare Hheli iſtam viſionem.
16 Sed vocavit Hheli Schemuelẽ dicens, Schemuel fili mi? qui dixit: ecce me.
17 Et dixit quis eſt ſermo ille quo allocutus eſt te? ne quæſo celes me: [a] ita faciat tibi Deus & ita pergat, ſi celaveris me quicquam ex toto ſermone illo quo allocutus eſt te.
18 Itaque indicavit ei Schemuel omnes illos ſermones nec celavit eum: qui dixit, Jehova eſt, quod bonum *videtur* in oculis ſuis faciat.
19 [a] Cùm autem creviſſet Schemuel, Jehova erat cum eo, adeò ut non ſineret decidere ullum ex omnibus ſermonibus ejus [a] in terram.
20 Unde cognovit totus Jiſraël [a] a Dane uſq; Beerſchebahhum Schemuelem fidelem eſſe prophetam Jehovæ.
21 Nam pergebat Jehova apparere Schilunte: [a] poſtquam revelaſſet ſe Jehova Schemueli Schilunte [a] per ſermonem Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Dum enim] *vide annotata ſuprà 2.27.* Coram Hheli] *id eſt, inſtitutore.* Aperta] *id eſt, fuerunt quidem ſingulares & privatæ viſiones cum piis communicatæ, ut cum Manoacho Judic. 13. ſed publicè Prophetarum omne officium jacebat.* 2 Die illa] *cùm Deus virum ſuum mitteret ad Hhelin, declaratum eæ de quibus ſuprà 2.27,* In loco ſuo] *in atrii parte tabernaculo proxima, ubi erant ſacerdotum cellæ.* Non poterat] *videlicet clarè: nam tantùm cœperant caligare oculi.* 3 Cùm nondum] *id eſt, ante tempus matutinum, quouſque ardebant lucernæ Exodi 27.20. & 21. & 2. Chron. 13.11.* 9 In loco ſuo] *id eſt, in remotiore tabernaculi parte ubi erant Levitarum cellæ.* 11 In Jiſraëlem] *Non tantùm in domum Hheli, ſed etiam in populum, qui ſacerdotum offenſione ſpernebant cultum Jehovæ. ſuprà 2.17: cladem autem intelligit de qua infrà 4.2. & 10. verſ.* Tinnient] *id eſt, adeò audiens percelletur, ut præ horrore ſenſu ejus heberentur.* 12 Quicquid loquor] *quod quia capite ſuperiore continetur, brevitatu causâ eſt omiſſum.* Incipiendo] *id eſt, totum id a principio ad finem, quod 6. ultimis verſibus 2. cap. denunciatur.* 13 Novit] *id eſt, cujus eſt reus ratione quę ſubjungitur.* Non tamen] *ea ſeveritate & modis quibus debuit pro authoritate patrũ, ſacerdotis, & judicis, ac ſcelerum magnitudine Vide lenitatem ejus ſuprà 2. ver. 23. & ſequentibus.* 14 Si expiabitur] *vide annotata ſuprà 2. ver. 25.* 15 Valvas domus] *id eſt, atrii, ut Jiſraëlitis adoraturis paterent.* 17 Ita faciat] *Imprecatio, de qua vide Ruth. 1.17.* 19 Cum autem] *explicat fuſius quod ſuprà 2.26. attigerat: ſunt autem hæc paraſceuaſtica ad ſequentia.* In terram] *ut aut effectum ſuum non ſortiretur: metaphora a ſemine, cui ſato benedicit Deus.* 20 A Dane] *vide Judic. 20. 1. in annotatione.* 21 Poſtquam revelaſſet] *id eſt, cœpiſſet revelare, ſuprà ver. 7.* Per ſermonem] *de quo in ſuperioribus.*

CAPUT IIII.

Jiſraëlitæ priore prælio contra Peliſchtæos fuſi arcam Dei a filiis Hheli in caſtra adduci jubent ut ea duce rurſus cum hoſtibus dimicent, qui graviore adhuc clade accepta, arcam ſacerdotibus interfectis amittunt: ad cujus rei famam Hheli cadens & nurus pariens moriuntur, ut prædixerat Deus ſuprà capite 2. & 3.

[a] Heb. *fuit: ſic Gen. 24. 15.*

1 [a] EVENIT autem ſermo Schemuëlis [a] toti Jiſraëli: cùm egreſſi Jiſraëlitæ obviam Peliſchtæis in bellum caſtra-metarentur ad illum *locum* qui *dicitur* [a] Eben-Hhezer, & Peliſchtæi caſtra haberent [a] Apheki.
2 Nam cùm acie inſtructa Peliſchtæi irent obviam Jiſraëli & [b] conſereretur prœliũ, plaga affect [b] eſt Jiſraël coram Peliſchtæis: ita ut percuterent ipſo conflictu in eodem agro quaſi quatuor millia virorum.
3 Quam ob rem cùm veniſſet populus in caſtra, dixerunt ſeniores Jiſraëlis: quare plaga affecit nos hodie Jehova coram Peliſchtæis? aſſumamus ad nos Schilunte arcam fœderis Jehovæ, ut procedens in medio noſtri ſervet nos e manu inimicorum noſtrorum.
4 Miſit itaque populus Schiluntem, ut deportarent inde arcam fœderis Jehovę exercituum [a] inſidentis Cerubinis: erant autem ibi cum arca fœderis Dei duo filii Hheli, Chophni & Pinchas.

[b] Heb. *extẽderetur, vel explicaretur.*

5 Fuit autem cùm veniret arca fœderis Jehovę in caſtra, ut vociferarentur omnes Jiſraëlitæ vociferatione magna adeò ut perſtreperet terra.
6 Audientes autem Peliſchtæi ſonum illius vociferationis dicebant, quid ſibi vult ſonus vociferationis maximæ iſtius in caſtris Hhebręorum? & intellexerũt arcam Jehovæ veniſſe in caſtra eorum.
7 Quapropter timentes Peliſchtæi cùm [c] diceretur Deus veniſſe in caſtra eorum, dicebant, væ nobis: quia non fuit tale quippiam [d] antehac.
8 Væ nobis, quis nos eripiet e manu [a] iſtorũ deorum magnificentiſſimorum? hi ſunt illi dii qui percuſſerunt Ægyptios, [a] præter ſingulas plagas, in [a] deſerto.
9 Confirmate vos, & eſtote viri ô Peliſchtæi, ne ſerviatis Hhebræis quemadmodum ſervierunt vobis: eſtote igitur viri & pugnate.
10 Pugnantibus itaque Peliſchtæis, iterum plaga

[c] Heb. *dicerent venit Deus, &c.*
[d] Heb. *heri nudiuſtertius*

plaga affecti Iſraëlitæ fugerunt quiſque ad tentoria ſua, fuitque plaga illa magna valde: nam ceciderunt ex Iſraële triginta millia peditum.

11 Et arca Dei capta eſt: duoque filii Hheli mortui ſunt, Chophni & Pinchas.

12 Tum currens quidam Binjaminita ex ipſa acie, venit Schiluntem eodem die: veſtibus ſuis laceris, & [d]terra capiti ſuo inſperſa.

13 Quo ingrediente ecce Hheli [e]ſedebat in ſolio, latus viæ obſervans: erat enim [e]animus ejus trepidus propter arcam Dei: cumque vir ille ingreſſus eſſet nuntiando per civitatem, exclamavit tota civitas.

14 Audiens verò Hheli ſonum iſtius clamoris dixit, quid ſibi vult ſonus ipſius multitudinis? tum vir ille feſtinans venit ut nunciaret Hheli.

15 (Hheli autem natus erat nonaginta octo annos: & oculorum ejus *acies* caligaverat ita ut non poſſet videre)

16 Dixitq; vir ille ad Hhelin, ego *ſum* qui venio ab ipſa acie, nam ego ex ipſa acie effugi hodie: cui dixit, quid fuit rei, fili mi?

17 Tum reſpondens nuntius ille dixit, fugit Iſraël coram Peliſchtæis, & etiam magna plaga fuit in populo: quin etiam duo filii tui mortui ſunt, Chophni & Pinchas, & arca Dei capta eſt.

18 Fuit ergo cùm mentionem faceret ille arcæ Dei, ut caderet *Hheli* e ſolio retrorſum ante latus portæ, ita ut fracta vertebrarum cervicis ſuæ compage moreretur: ſenex enim erat vir ille & gravis, & judicaverat Iſraëlem quadraginta annis.

19 Prætereà nurus ejus uxor Pinchaſi prægnãs [f]proxima partui, cùm audiret hanc famam de capta arca Dei, & mortuo ſocero ſuo ac viro ſuo: incurvavit ſe ut pareret, quia [g]irruerant in eam dolores ejus.

20 Cumque, quo tempore moriebatur, dicerẽt quæ adſtabant ei, ne timeto: nàm filium peperiſti non tamen reſpondit neque appoſuit animum ſuum.

21 Indiderat autem nomen puero ipſi [h]I-Cabodem, dicendo, emigravit gloria ab Iſraële: *audiens* de capta arca Dei & de mortuo ſocero ſuo ac viro ſuo.

22 Dicebat enim, emigravit gloria ab Iſraële: [d]propterea quòd capta eſſet arca Dei.

[e] Heb. *cor. ejus ſic ver.* 20.

[f] Heb. *dolores parturiendum.*

[g] Heb. *convolverant ſe ſuper eam dolores ejus.*

[h] *i. non eſt gloria.*

ANNOTATIO.

1 Toti Iſraëli] *Nam mala denunciarat non tantùm domui Hheli: ſed etiam Iſraëli ſuprà 3.11, & ſequentibus: ex quorum prædictione & eventu ei reſpondente apud Iſraëlem autoritas comparata eſt. ſuprà 3.19. & 20. ver.* Eben Hhezer] *per anticipationem: nam nomen hoc conſecutus eſt ex victoria de qua infrà 7.11.* Apheki] *civitas eſt Jehudæ, Jehoſc. 15.53.* 4 Inſidentis Cerubinis] *e quorum medio reſponſa dabat, Num. 7.89.* 8 Iſtorum Deorum] *de unico vero Deo impiè, ut deorum multorum cultores, loquuntur.* Præter plagas] *de illis loquitur, quibus affecti Ægyptii Iſraëlitas dimittere coacti ſunt, de quibus in Exodo uſque ad 12. cap.* In deſerto] *ubi Ægyptii Iſraëlitas perſequentes in mari algoſo ſubmerſi ſunt quod deſerto Ethami conjunctum erat Exodi. 13.20. vide annotata Exodi 15.22.* 12 Et terra capiti] *vide annotata Jehoſch. 7.6.* 13 Sedebat in ſolio] *quod erat ad limen templi Jehovæ, ſuprà 1.9.* 22 Propterea quòd] *quaſi dicat, illud eam inprimis cruciabat, & domeſticam calamitatem publicæ poſtponebat.*

CAPUT V.

Deus in Peliſchtæos propter abductam arcam ſuam animadvertens, Deum eorum comminuit, eosq; & regionem eorum gravi plaga afficit: adeò ut conſilium de remittenda arca inire cogantur.

1 PELISCHTÆI autem captam arcam Dei abduxerunt Eben-Hhezere Aſchdodum.

2 Ubi Peliſchtæi acceptam arcam Dei induxerunt in [a]ædem Dagonis: collocaverunt q; eam prope Dagonem.

3 Sed cùm ſurrexiſſent Aſchdodæi poſtridie, ecce Dagon collapſus jacebat facie ſua in terram corã arca Jehovæ: & accipientes Dagonẽ, reſtituerunt eum in locum ſuum.

4 Surgentibus verò mane poſtridie, rurſus ecce Gagon collapſus jacebat facie ſua in terram coram arca Jehovæ: caput autem Dagonis & ambæ palmæ manuum ejus abſciſſæ *erant* in ipſo lumino infero, tantùm [a]quod referebat piſcem remanſerat in eo.

5 Idcirco non calcant ſacerdotes Dagonis aut ulli ingredientes in ædem Dagonis limen inferũ Dagonis Aſchdodi: uſque in hunc diem.

6 Prætereà ingravenſcens manus Jehovæ contra Aſchdodæos: [b]deſolabat eos: (percutiebat enim eos hæmorrhodib.) Aſchdodum & terminos ejus.

7 Videntes autem Aſchdodæi ſic rem habere: dicebant, non manebit arca Dei Iſraëlis apud nos: nam dura eſt manus ejus contra nos & contra Dagonem deum noſtrum.

8 Mittentes itaque congregaverunt omnes ſatrapas Peliſchtæorum ad ſe, quibus dixerunt, quid facturi ſumus arca Dei Iſraëlis? dixerunt verò illi, Gathum circumducitor arca Dei Iſraëlis, quò circunduxerũt arcam Dei Iſraëlis.

9 Sed fuit poſtquàm circumduxiſſent eam, ut eſſet manus Jehovæ contra civitatem illam vexatione magna valde, qua percuſſit cives illius civitatis a minimo uſque ad maximum: [c]nam occultabant ſe inter eos hæmorrhoides.

10 Quapropter miſerunt arcam Dei Hhekronem: fuitque cùm intraret arca Dei Hhekronẽ: ut clamarent Hhekronitæ dicendo, circumduxerunt ad me arcam Dei Iſraëlis ad morte afficiendum me & populum meum.

11 Proinde mittentes congregaverunt omnes ſatrapas Peliſchtæorum quibus dixerunt, dimittite arcam Dei Iſraëlis, ut revertatur in locum ſuum, neque morte afficiat me & populum meum: erat enim vexatio lethalis in tota ea civitate, gravis erat valde manus Dei ibi.

12 Homines enim [b] qui ſupervivebant manebant affecti hæmorrhoidibus: ita ut aſcenderet exclamatio civitatis in cœlum.

[a] Heb. *Dagon remanſerat.*

[b] Heb. *mo*

ANNO-

ANNOTATIO.

2 In ædem Dagonis] *vide de eo annotata Judicum 16. 23.* 6 Deſolabat enim eos] *homines hæmorrhoidibus: & regionem moribus infeſtando. de quibus infrà 6. 5.* 9 Nam occultabant] *ſiſlebatur enim ſanguis, qui interanea erodebat: quod eſt ſecundum genus hæmorrhoidis, & multò gravius.*

CAPUT VI.

Peliſchtæi ſuorum ſacerdotum conſilio arcam poſt ſeptem menſium captivitatem cum muneribus plauſtro impoſitam dimittunt, quam Beth-Schemeſchitæ ad ſuos fines venientem irreverentius aſpicientes divinitus aſſligantur: quare eam civibus Jehharimorum abducendam tradunt.

1 FUERAT autem arca Jehovę in agro Peliſchtæorum ſeptem menſes.

2 Cùm vocantes Peliſchtæi ſuos ſacerdotes & divinos dicerent eis, quid facturi eſſemus arca Jehovæ? inſtruite nos qua ratione remittamus eam in locum ſuum.

3 Qui dixerunt, ſi remiſſuri eſtis arcam Dei Iſraëlis, ne remittite eam [a] donis vacantem, ſed [b] omnino reddite ei reatum, tunc ſanabimini, aut innoteſcet vobis quare non recedat a vobis manus ejus.

4 Dicentibus autem *Peliſchtæis*, quis eſt ille reatus quem reddemus ei? dixerunt, *de* numero Satraparum Peliſchtæorum quinque hæmorrhoides aureę, & quinque mures aurei: quia plaga eadem eſt omnibus iſtis & ſatrapis veſtris.

5 Nam cùm feceritis imagines hæmorrhoidum veſtrarum & imagines murium veſtrorum qui corrumpunt hanc terram, & dederitis Deo Iſraëlis gloriam: fortaſſis allevabit manum ſuam a vobis & a Diis veſtris & a terra veſtra.

6 Et quare aggravaretis cor veſtrum, quemadmodum aggravarunt Ægyptii & Parhho cor ſuum? nónne poſtquam præclara geſſit in eos, tandem demiſerunt iſtos ita ut abierint?

7 Nunc itaq; [c] facite unum plauſtrum novũ & accipite duas vaccas fœtas, [d] quibus nunquam eſt impoſitum jugum: & jungite eas vaccas illi plauſtro, pullos verò earum reducite domum [e] ne eas ſequantur.

8 Tum accipientes arcum Jehova imponite eã plauſtro, & inſtrumẽta iſta aurea, quæ reddideritis ei *in* reatum ponetis in capſula a latere illius: ſic dimittetis eam ut abeat.

9 Conſiderabitis autem, ſi viâ *ferente ad* terminum ejus, aſcenderit Beth-Schemeſchum, *ipſe* affecerit nos hoc malo maximo: ſin autem minus, utique cognoſcemus: nequaquam manum ejus attigiſſe nos, caſum eſſe *qui* accidit nobis.

10 Fecerunt itaque viri illi ſic, nam accipientes duas vaccas fœtas junxerunt eas illi plauſtro: cùm pullos earum recluſiſſent domi.

11 Impoſuerunt què arcam Jehovæ plauſtro illi: & capſulam ſuam unà cum murib[b] aureis, & cum imaginibus mariſcarum ſuarum.

12 Ita rectâ contendentes vaccæ per viã illã, per viam Beth-Schemeſchi, [f] ſtratâ viâ unicâ ibant continenter mugientes, neque declinabant ad dexteram vel ſiniſtram: ſatrapæ verò Peliſchtæorum [g] ſequebantur eas uſque ad terminum Beth-Schemeſchi.

13 Beth-ſchemeſchitæ autem metebant meſſem tritici ſuam in ſua convalle: qui cùm ſublatis oculis ſuis viderent ipſam arcam, gaviſi ſunt [h] inſpiciendo.

14 Cumque perveniens plauſtrum in agrum Jehoſchuhhæ Beth-Schemeſchitæ ſubſtitiſſet ibi, ubi erat lapis magnus: [i] fiderunt ligna plauſtri, & ipſas vaccas obtulerunt halocauſtum Jehovæ.

15 [k] Levitę enim depoſuerunt arcam Jehovæ & capſulam illam quæ *erat* prope eam, in qua *erant* inſtrumenta aurea, & impoſuerunt lapidi illi magno: Beth-Schemeſchitæ autem [l] offerebant holocauſta, & ſacrificabant ſacrificia die illo Jehovæ.

16 Quod quinque ſatrapæ Peliſchtæorum cùm vidiſſent: reverſi ſunt Hhekronem eodem die.

17 Hæ autem ſunt mariſcæ aureæ quas reddiderunt Peliſchtæi Jehovæ in reatum: pro Aſchdodo una: pro Hazza una: pro Aſchkelone una: pro Gatho una: pro Hhekrone una:

18 Et mures aurei *de* numero omnium civitatum Peliſchtæorum per quinq; ſatrapias illas, [m] nomine tam civitatum munitarum quàm vicorum paganorum: uſque [n] ad lapidem illum magnum, ſuper quem collocarant arcam Jehovæ, *ut eſt* uſque in diem hunc in agro Jehoſchuhhæ Beth-Shemeſchitæ.

19 [o] Percuſſit autem ex Beth-Schemeſchitis qui inſpexerant arcam Jehovę, [p] ut percuſſerat [q] ex illis quinquagies mille ſeptuaginta homines: qua propter lugentes populus eò quod per cuſſiſſet Jehova populum plaga magna,

20 Dicebant Beth-Schemeſchitæ, quis poſſet conſiſtere coram Jehova Deo ſanctiſſimo iſto? & ad quem aſcendet a nobis?

21 Miſerunt ergo nuntios ad habitatores urbis Jehharimorum qui dicerent: reduxerunt Peliſchtæi arcam Jehovæ, deſcendite, abducite eam ad vos.

22 [r] Venerunt itaque cives urbis Jehharimorũ & abducentes arcam Jehovæ, intulerunt eam in domum Abinadabi in ipſo colle? Elhhazarem autem filium ejus ſanctificaverunt ad obſervandum arcam Jehovæ.

[a] Heb. *vacuę*
[b] Heb. *reddendo reddite*
[c] Heb. *accipite & facite*: verborum ſuperflua.
[d] Heb. *ſuper quas non aſcendit jugũ.*
[e] Heb. *de poſt eas.*
[f] Heb. *ibant eundo & mugiendo.*
[g] Heb. *ibant poſt eas.*
[h] Heb. *a tivitate munita uſq; ad vicum paganum: ſupple ſubminiſtrati mures.*
[i] Heb. *lucẽtũ: nam ſic denominatus fuit lapis affini nomine a lucẽtu populi, de quo ver. 19. nam aben lapidem, abel lucẽtum ſignificat, quæ una tantum literæ diſcrepant.*

ANNOTATIO.

3 Reatum] *oblationem pro reatu, ut Levitici 5. & paſſim, quaſi dicant, peccatum non videmus: ſed fieri poteſt ut propter omiſſum aliquem eritibus eius, rei ſitis.* Quare non recedat] *id eſt, ipſum non eſſe in cauſa cur non recedat: ſed caſum eſſe, ut infrà verſ. 9.* 5 Imagines hemorrhoidum] *id eſt, ſedes cum hemorrhoidibus, vel mariſcis, ut infrà verſ. 11. & 17.* 12 Strata via unica] *id eſt, nunquam deflectentes, ut ſequentia epexegeticῶς oſtendunt.* 13 Inſpiciendo] *retectam contrà legem: Num 4. 5. & 20. ver. ſive a Peliſchtæis retectã miſſa eſſet, ſive ab ipſis.* 14 Fiderunt] *nimirum ſacerdotes Levitici ordinis, de quibus verſ. 15. erat enim Beth-Schemeſch urbs ſacerdotum: Joſh. 21. 16.* 15 Levitæ enim] *e ſacerdotum genere, ad quos propriè hoc munus pertinebat: vide Num. 4. 5. & ſequentibus verſibus.* Offerebant] id eſt

rd eſt, ſuppeditabant animalia ſacerdotibus ad holocauſta & ſacrificia. 19 Percuſſit ex Beth Schemeſchitis] *eos qui propius ad inſpiciendum arcam irreverentur acceſſerant ſuprà 13. verſ.* Ut percuſſerat] *hoc eſt, Hæmorrhoidibus, quibus Peliſchtæos percuſſerat ſuprà 5.6. & ſeq.* Ex illis] *id eſt, Peliſchtæi quorum anteà meminit. Ita ſcriptum invenimus in vetere codice Hebræo manuſcripto ex bibliotheca illuſtriſſimi Principis Electoris Palatini. Quod autem de Beth-Schemeſchitis plerique hunc locum accipiunt, nobis non probatur: primùm quia Beth-Schemeſchitæ erant Aharonitæ ad quos tractatio arcæ pertinebat, Num. 4. Secundò, quia tantum numerum hominum totus tractus Beth-Schemeſchi non potuit, nedum ipſum oppidi continere. Tertiò, quia ſi tanta fuiſſent affectæ plagæ: non potuiſſent celare fratres ſuos cives urbis Jahharimorã: ad quos nuntios mittunt, ut ad ſe arcam recipiant. Hanc autem horũ ſententiã fluxiſſe ſuſpicamur ex affinitate vocum Bahem, in eis, & Bahhæm, in populo, una tantùm litera diſcrepantium.* 22 Venerunt] *hunc verſum ad ſuperiora pertinere res ipſa docet quare cum ſuperioribus conjunximus.*

CAPUT VII.

Iſraëlitæ Schemuelis operâ ad veram reſipiſcentiam, reconciliationem cum Deo, & legum inſtaurationẽ adducti, vigeſimo poſt anno divinitus ab invadentibus Peliſchtæis ſervantur, & prius amiſſas civitates recuperant. Poſtremò forma quietæ gubernationis ſub Schemuele exponitur.

1 FUIT autem, ex quo tempore reſedit arca in urbe Jahharimorum, multis diebus elapſis, cùm jam eſſet vigeſimus annus: quando lamentantes tota familia Iſraëlis [a] ſequebantur Jehovam.

2 (Edixerat enim Schemuel toti familiæ Iſraëlis dicendo, Si ex toto [b] animo veſtro vos convertimini ad Jehovã, auferte deos alienigenæ *gentis* e medio veſtri & Hhaſchtarotas: & comparantes animum veſtrum ad Jehovam, colite eum ſolum, & eripiet vos e manu Peliſchtæorum.

3 Et amoverant filii Iſraëlis Bahhalimos & Hhaſchtarotas: & colebant Jehovam ſolum.

4 Deinde edixerat Schemuel, congregate totum Iſraëlem Mitzpam, ut ſupplicem pro vobis Jehovam.

5 Congregaverantque ſe Mitzpam, (ubi haurientes aquam effuderant cõram Jehova, jejunantesque illo die, dixerant illic, peccavimus Jehovæ. ita) judicaverat Schemuel filios Iſraëlis Mitzpæ).

6 Fuit inquam ut audientes Peliſchtæi Iſraëlitas congregare ſe Mizpam, aſcenderent Satrapæ Peliſchtæorum verſus Iſraëlem: quod cùm audirent Iſraëlitæ timuerunt ab [c] adventu Peliſchtæorum.

7 Quapropter dicebant Iſraëlitæ ad Schemuelem, ne fileto pro nobis, quin inclames Jehovam Deum noſtrum: ut ſervet nos e manu Peliſchtæorum.

8 Et accipiens Schemuel agnum [d] lactentem unum obtulit eum holocauſtum totum Jehovę: inclamavitque Schemuel Jehovam pro Iſraële, & exaudivit eum Jehova.

9 Fuit enim Schemuele offerente holocauſtum, cùm Peliſchtæi appropinquaſſent ad prælium contra Iſraëlem: ut intonaret Jehova ſono magno eodem die contra Peliſchtæos & funderet eos, ita ut plaga afficerentur coram Iſraële.

10 Egreſſi autem Iſraëlitæ Mitzpa perſecuti ſunt Peliſchtæos: quos percuſſerunt uſque ad *locum* ſubjacentem [e] Beth-Cari.

11 Tunc accipiens Schemuel lapidem quendam collocavit eum inter Mitzpam & inter ſcopulum illum cujus nomen vocavit [f] Eben-Hhezerum: dicebat enim, uſque huc adjuvit nos Jehova.

12 Sic depreſſi ſunt Peliſchtæi, (neque perrexerunt deinceps invadere terminum Iſraëlitarum: (erat enim manus Jehovæ contra Peliſchtæos omnibus diebus Schemuelis.

13 Et [g] reductæ ſunt civitates illæ ad Iſraëlem, quas ceperant Peliſchtæi ab Iſraële, inde a Hhekrone Gathum uſque, & terminum earum eripuit Iſraël e manu Peliſchtæorum: (eratque pax inter Iſraëlitas & inter Emoræos.

14 Judicavit autem Schemuel Iſraëlem [h] omnibus diebus vitæ ſuæ.

15 Profectuſq; de anno in annum obibat [i] domum Dei fortis & [k] Gilgalem & Mitzpam: ut judicaret Iſraëlem in omnibus locis iſtis.

26 (Quamvis regreſſio ejus eſſet [l] Ramã, quia ibi erat domus ejus, & ibidem judicaret Iſraëlem): & extruxit (illic altare Jehovæ.

[a] Heb. *lamẽtabantur poſt Jehovam.*
[b] Heb. *corde: ſic deinceps.*
[c] Heb. *a facie: ſic Gen. 36.6. facies pro adventu.*
[d] Heb. *lactis.*
[e] *id eſt, juxta adjacentem.*
[f] *de qua ſ. 4.1.*
[g] *reverſæ ſunt.*
[h] *Judicium.*
[i] *Ramam.*
[k] *Bethel.*
[l] *Ramã.*

ANNOTATIO.

2 Edixerat enim] *his quatuor verſibus tota ratio adminiſtrationis quæ Schemuel Iſraëlitas gubernavit inde a morte Hheli, exponitur: quod hyperbaton ut planius eſſet parenthеſi incluſimus.* 5 Ubi haurientes] *hyperbolica deſcriptio ingentis lamentationis. quaſi dicat eos lachrymarum rivos ex intimo fonte cordis hauſtos, oculis coram domino profudiſſe: quo hyperbolico genere pleni ſunt inter alios pſalmi.* Judicaverat] *i. populo reſipiſcenti & cum Deo reconciliato jus dixit, & corruptum Iſraëliticæ Reſpub. & Eccleſiæ 1. Chro. 9.22. ſtatum correxit.* 10 Beth-Cari] *nomen ſcopuli illius de quo verſu 11.* 12 Neq; perrexerunt &c.] *Juſto videlicet exercitu, ut dilatarent regionem ſuam: ſed contenti erant ſtationario milite tueri, quæ acquiſiverant: nam eſt proleptica narratio omnium quæ tempore Schemuelis contra Peliſchtæos contigerunt, vide infrà 10.5 & 13.3.* Erat enim] *ut paulatim res acquiſitas amitterent, quod verſu proximus indicat, & hiſtoria ſequens docet.* 13 Erat pax] *id eſt, inter eos nullum gerebatur bellum: ſic Judic. 4.17.* 14 Omnibus diebus] *etiam comprehenſo Schaulis regno, ut apparet infrà 13.15. & 16. aptibus. Hinc factum ut Actorum 13.21. Schemueli & Schauli conjunctim anni quadraginta tribuantur.* 15 Domum Dei fortis] *i. urbem Jehharimorum arcæ Dei domicilium: quia coram ea ex legeſſus anni verſariis maximi conventus habebantur: Exod. 23.17.* Gilgalem & Mitzpam] *quæ duo loca in media longitudine ita ſita erant, ut Mitzpa extremitatem latitudinis ad occidentem & Gilgal ad orientẽ attingerent: quare videbantur habendis conventibus commodiſſima.* 16 Ramam] *vide ſupra 1.1.* Illic] *nimirum in urbe Jehharimorum, ubi arca erat: ſic enim ſæpenumer relativa ad remotiora antecedentia referun-*

feruntur: ut Gen. 10. 12. & infrà 27. 8. & 2. Schem. 21. 13. & Psalmo 99. 7. Cujusmodi multa in Novo Testamento extant.

CAPUT VIII.

Schemuel jam senex filios suos in administrationem populi cooptat, quia patris vestigiis longè discedentes, Israëlitis regem a Schemuele petendi occasionem præbent. Quare Schemuel Deo consulto eos a proposito frustra deterrere conatus, propter damna quæ accepturi erant inde, annuens illorum petitioni eos admittit.

1 SED fuit cùm senuisset Schemuel, & præposuisset filios suos judices Israëli,
2 (Erat autem nomen primogeniti filii ejus [a] Joel, & nomen secundi ab eo Abijah): Judices *inquam* usque ad Beer-Schebahhum:
3 Nec ambularent filii ejus viis ejus, sed [b] sectarentur lucrum: & accipientes munus perverterent judicium:
4 Ut congregantes se omnes seniores Israëlis venirent ad Schemuelem Ramam,
5 Et dicerent ad eum, ecce tu senuisti & filii tui non ambulant viis tuis: nunc præpone nobis regem, ad vindicandum nos, ut *habent* omnes istæ gentes.
6 [d] Malum autem visum est istud verbum in oculis Schemuelis, cùm dicerent, da nobis regem ad vindicandum nos: quapropter [d] supplicavit Schemuel Jehovam.
7 Sed dixit Jehova ad Schemuelem, [d] auscultа vocipopuli hujus in omnibus quæ indicunt tibi: non enim te spreverunt [d] *solum*, sed me spreverunt, ne regnem super ipsos.
8 Secundum omnia illa facta quæ fecerunt a die quo deduxi eos ex Ægypto usque in hunc diem, quibus dereliquerunt me & coluerunt Deos alienos: sic ipsi faciunt etiam tibi.
9 Nunc itaque ausculta voci illorum: verumtamen cùm [c] sedulo contestatus fueris contra eos, & indicaveris eis [d] rationem istam regis qui regnaturus est super eos.
10 Itaque indixit Schemuel omnia verba Jehovæ populo, petentibus a se regem.
11 Ac dixit, hæc erit ratio ipsa regis qui regnabit super vos, filios vestros accipiet ut sibi disponat in curribus suis & in equitibus suis, & currant ante currum suum.
12 Et ad disponendum sibi præfectos millenis, & præfectos quinquagenis: & ad arandum [d] arva sua & ad metendum messem suam, & ad faciendum instrumenta bellica sua, & instrumẽta curruum suorum.
13 Similiter filias vestras accipiet in vnguentarias, in coquas & in pistrices.
14 Etiam agros vestros, & vineas vestras ac oliveta vestra optima accipiet, & dabit servis suis.
15 Semina quoque vestra & vineas vestras decimabit: & dabit aulicis suis & servis suis.
16 Servosq; vestros & ancillas vestras ac juvenes vestros præstantissimos & asinos vestros accipiet: quod faciet ad opus suum.
17 Greges vestros decimabit: deniq; vos eritis ei in servos.
18 Adeo ut clamaturi sitis die illa propter regem vestrum, quem elegeritis vobis: sed non exaudiet vos Jehova die illa.
19 Renuerunt tamen populus ascultare voci Schemuelis: & dixerunt, [d] nequaquam: sed rex præerit nobis.
20 Ut simus nos quoque sicut omnes istæ gentes, & vindicet nos rex noster, & procedens ante nos gerat bella nostra.
21 Audiens itaque Schemuel omnia verba populi, elocutus est ea [e] apud Jehovam.
22 Et edixit Jehova Schemueli, ausculta voci eorum, ut præficias eis regem: quapropter edixit Schemuel Israëlitis, [d] ite quisque in civitatem suam.

[a] *Heb. qui Ner dicitur, 1. Chron. 8. 33. & 9. 39.*
[b] *Heb. declinarent post.*
[c] *Heb. contestando contestatus fueris.*
[d] *Heb. rationem regis.*
[e] *Heb. in auribus Jehovæ*

ANNOTATIO.

2 Usque ad Beer-Schebahhum] *synecdoche, qua sub una extremitate alteram ei oppositam nempe Dani simul intelligit.* 6 Malum visum est] *& meritò: nam Dei gubernationem sperni videbat: ut ipse Deus versu 7 testatur, quod confirmatur infrà 12. 17. & 19.* Supplicavit] *consulens Deum quid sibi faciendum esset ad petitionem populi, & orans pro populo.* 7 Auscultа voci] *verba sunt irati, ut testatur Hoshe. 13. 11.* Solum] *eclipsis, qualis Gen. 32. 28. ut ostendit sinus versus sequentis: sic faciunt etiam tibi &c.* 9 Rationem istam] *ut suprà 2. 13. vide annotata ibi.* 9 Nequaquam] *subaudi, hæc tua contestatio nos a nostro proposito deterrebit.* 22 Ite quisque] *eclipsis est assentientis & totam rei procurationem in se recipientis.*

CAPUT IX.

Schaul ad Schemuelem occasione amissarum asinarum eum de illis consulturus adveniens, de regia dignitate sibi delata præmonetur, convivio honorificè excipitur, & a Schemuele præmisso puero deducitur.

1 ERAT autem quidem e Binjamine, cujus nomen Kisch, filius [a] Abielis, filii Tzeroris, filii Bechorathi, filii Aphiachi, filii [a] viri Binjaminitæ: valens robore.
2 Huic verò erat filius nomine suo Schaul juvenis & [b] elegans, adeo ut nemo esset e filiis Israëlis elegantior eo: ab humero suo sursum versus altior erat toto populo.
3 Cumq; amissæ essent asinæ quædam Kischo patri Schaulis: edixit Kisch Schauli filio suo, accipe nunc tecum unum ex istis pueris, & surgens abi quæsitum istas asinas.
4 Itaque transivit in montem Ephrajimi, cum pertransivisset terram [d] Schalischæ neque invenissent: pertransivissent etiam terram [d] Schahhalimorum, neque *illic* essent, denique pertransivissent terram [c] Binjaminitarum, neque invenissent.
5 Ipsis venientibus in terram [d] Tzuphi, Schaul dicebat puero suo qui cum ipso erat, agedum revertamur: ne cessans pater meus de asinis istis sollicitus sit de nobis.
6 Qui dixit ei, ecce jam vir Dei est in civitate ista, & quidem vir honoratissimus, quicquid prædicit [d] omnino evenit: eamus nunc illuc, fortè indicabit nobis [d] viam nostram ad

[a] *qui Ner dicitur, 1. Chro. 8. 33. & 9. 39.*
[b] *Heb. bonus forma: ut Gen. 6. 2.*
[c] *He. Feminitarum.*
[d] *Heb. evenicndo evenit.*

id cujus causâ profecti sumus.

7 Dixit verò Schaul puero suo, ecce ergo eamus sed [a] quid adferemus viro isti? nam panis [b] defecit ex instrumentis nostris, & donarium nullum est quod adferamus ad virum hunc Dei: quid *est* penes nos?

8 Tum pergens puer ille respondere Schauli dixit, ecce præsentem in manu mea quadrantem sicli argentei: hunc dabo viro isti Dei, ut indicet nobis viam nostram.

9 [a] Antiquitus in Jisraële sic dicebat quisq; cùm profecturus esset ad cònsulendum Deum, agite eamus usque ad Videntem: nam qui propheta hodie, antiquitus vocabatur [a] Videns.

10 Cùm itaque dixisset Schaul puero suo, bonus est sermo tuus, agedum eamus: & irent versus illam civitatem, ubi erat vir ille Dei,

11 Ipsi ascendebant per clivum civitatis, cùm invenerunt puellas egredientes ad hauriendum aquam: & dixerunt illis, èstne illic Videns?

12 Quæ respondentes eis dixerunt, est, ecce ante te: festina jam, nam hodie venit in civitatem, quia [c] convivium *est* huic populo in isto excelso.

13 Simulac ingressi eritis civitatem, invenietis eum, cùm nondum ascenderit excelsum illud [a] ad comedendũ, nam non comedet populus usq; dum advenerit, cùm ipse [a] benedixerit convivio, postmodum, comedent invitati: nunc ergo ascẽdite, nam hoc ipso [g] tempore inventuri estis eũ.

14 Cúmq; ascendissent in civitatem ipsis pervenientibus in mediam civitatem: ecce Schemuel prodibat obviam illis, ut deduceret ad excelsum illud.

15 (Jehova enim revelarat *in* aurem Schemuelis die uno antequam adveniret Schaul dicendo:

16 Hoc ipso tempore cras [a] missurus sum ad te quendam e terra Binjaminis ut ungas eum in [a] antecessorem super populum meum Jisraëlem, & servet populum meum e manu Pelischtæorum: [a] nam respexi populum meum: quia pervenit clamor ejus ad me.)

17 Cúmq; Schemuel videret Schaulem: Jehova dixit ei, ecce hic *est* vir, quem dixeram tibi, hic imperium obtinebit in populo meo.

18 Quapropter Schauli accedenti ad Schemuelem intra portam: & dicenti, indica quæso mihi ubinam sit domus Videntis?

19 Respondit Schemuel Schauli dicens, ego *sum* ille Videns, ascende ante me in istud excelsum ut comedatis mecum hodie: & dimittam te manè, [a] quicquid autem est in [h] animo tuo *jam* indico tibi.

20 Nempe quod ad asinas, quæ amissæ erant tibi [i] abhinc tertio die, ne apponito animum tuum ad illa: nam inventæ sunt: [a] erga quem autem est totum desiderium Jisraëlis? nónne erga te, & erga totam familiam patris tui?

21 Respondens autem Schaul dixit: [a] an non Binjaminita sum [k] minimus e tribubus Jisraëlis, & familia mea infima est omnium familiarum in tribubus Binjaminis? & quam ob rem allocutus es me sermone hujusmodi?

22 Assumpsit tamen Schemuel Schaulem & puerum ejus, quos introduxit in cœnaculum: [a] deditque eis locum in [l] summo invitatorum qui, *erant* quasi triginta viri.

23 Tum dixit Schemuel coquo, cedo partem illam quam dederam tibi: de qua dixeram tibi, repone eam apud te.

24 Cúmq; deprompsisset coquus armum quendam & quæ hærebant ei, appositit *Schemuel* ante Schaulem dicens, ecce quod reliquum *erat* ponens ante te, comede: nam in hoc tempus reservatum fuit tibi, [a] *ex quo* dixi, populum invitavi: sic comedit Schaul cum Schemuele illo die.

25 Posteà descenderunt ex illo excelso in civitatem: ubi locutus est *Schemuel* cum Schaule [a] versus suum tectum.

26 Illis autem manè surgentibus fuit cùm ascenderet aurora, ut vocaret Schemuel Schaulem versus tectum suum [a] dicens, surge ut dimittam te: cúmq; surrexisset Schaul: egressi sunt ambo, ipse & Schemuel foras.

27 Ipsi descendebant ad extremum civitatis, cùm Schemuel edixit Schauli, dic huic puero ut transeat ante nos: (transivit itaq;): tu autem sta jam, & [m] enunciabo tibi sermonem Dei.

[a] Heb. *abiit.*

[b] Heb. *mactatio, ut Gen. 21.54. vide annotata. sic deinceps.*

[c] Heb. *die, synecdoche, ut infrà 16.*

[g] Heb. *invenietis.*

[h] Heb. *de ore tuo ver.*

[i] Heb. *ab ista die ver.*

[k] Heb. *ego minimus tribuum Israël.*

[l] Heb. *in capite.*

[m] Heb. *audire faciam.*

ANNOTATIO.

1 Viri Binjaminitę] *id est, patrii Gibbhonitarum Jehhielis 1.Chro.9.35.* 4 Schalischæ] *ea regio plana est in Binjamine.2.Reg.4.42.* Schahhalimorum] *cujus oppidum Iohan.3.23. Salim corrupta voce dicitur, non procul a Gilgale ad Jardenem.* 5 Tzuphi] *de quo suprà 1.1.* 6 Viam nostram] *qua via nobis eundum est, ut asinas istas inventamus.* 7 Quid adferemus] *quasi dicat, incivile esse sine honorario eum accedere, antea ignotum.* 8 Viam nostram] *suprà ver.6.* 9 Antiquitus] *quasi dicat, prisco illis temporibus tanta erat inter Jisraëlitas pietas, ut in rebus obscuris Deum consulerent per prophetas ejus, quos tunc vocabant Videntes. Exemplum habemus in Ribka Gen.25.22.* Videns] *Quia visionibus se & res occultas patefaciebat illis Deus, ut Num.12.6.* 13 Ad comedendum] *non autem ad sacrificandum: quod contra legem fuisset, jubentem ut coram Deo tantùm sacrificetur: Levitici 17.3. & sequentibus. Deut.12.5. & sequent.* Benedixerit convivio] *ex lege Deut.8.10.* 15 Jehova enim] *Instituti convivii causa indicatur, & simul ostenditur cur Schemuel obviam eu prodierit: prout etiam ad hunc finem Schemuel armum asservari jusserat, infrà ver.23.* 16 Missurus sum] *secreto ductu spiritus, ipso aliudcogitante.* Antecessorem] *id est, ut ita dicamus, præitorem, qui tempori belli ante exercitum procedit.* Nam respexi] *id est, prospicere illi statui.* 19 Quicquid autem est in animo] *quicquid cogitas ex me scisitari, quod sequens versus explicat.* 20 Erga quem] *quasi dicat, nostis omnium Jisraëlitarum desiderium esse ut sibi præficiatur rex, prout seniores mihi exposuerunt, suprà 8.5. jam verò cui defert Deus hanc dignitatem nisi tibi, ac proinde familiæ patrii tui?* 21 An non Binjaminita] *modestè tribus rationibus gradatim regnum recusat. a tribu omnium infirmissima ex historia Judic.20. a persona sua & a familia totius tribus.* 22 Deditque eis locum] *hac collatione & armi appositione cœpit dignitatem Schaulis invitatis adumbrare.* 24 Ex quo dixi] *ex quo indixi coquo, ut convivium invitatu pararet.* 25 Versus suum tectum] *utpote locum secretiorem, ac proinde commodiorem sermonibus habendis & precibus, Danielis 6. 11. Act.10 9.* 26 Dicens surge] *Paralepsis, cujusmodi est Gen.3.1. vide annotata ibi. Reticentur enim monita Schauli a Schemuele data.* 27 Sta jam] *ut cum reverentia audias divinum oraculum: vide annotata Gen.46.33. & Num.23.22.*

CAPUT

CAPUT X.

Schemuel Dei jussu Schaulem in regem ungit privatim, & de vocatione ipsius signorum prædictione confirmat. Deinde Mitzpæ in publicis conventibus, primùm Dei nomine cum populo expostulat, & sortitione designatum a Deo regem populo sistit, qui eum maxima ex parte acclamationibus excipit.

1 TUM accepta Schemuel phiala olei perfundens caput ejus[a] osculatus est eum: & dixit, nonne *sic faciendum* est, quia unxit te Jehova in antecessorem super possessionem suam?

2 [a]Cùm abieris hodie a me invenies duos viros apud[a] sepulchrum Rachelis, in termino Binjaminis[a] Tzeltzachi: qui dicent ad te, inventæ sunt asinæ quas quæsitum abieras, & ecce omissis pater tuus rebus istis asinarum, sollicitus est de vobis dicendo, quid faciam filio meo?

3 Et inde progressus ulterius, cùm veneris usque ad planitiem Taboris, invenient te illic tres viri ascendentes ad Deum in[a] domum Dei fortis: unus ferens tres hœdos, & alter ferens tres tractas panis, & alius ferens utrem vini.

4 Qui interrogabũt te de[a] prosperitate: dabuntque tibi duas *tractas* panis, quas accipies e manu eorum.

5 Postmodum pervenies ad [a] collem ipsum Dei, ubi sunt [a] stationarii milites Pelischtæorum: eritque ibi cùm ingressus fueris civitatem, ut occurras [a] turbæ Prophetarum descendentium de illo excelso, [a]cùm nablio & cũ tympano & tibia & cithara ante se, qui prophetabunt:

6 Irruetq; super te spiritus Jehovæ, ut prophetes cum eis: & [a]mutaberis in virum alium.

7 Quòd cum erit, cùm evenerint signa ista tibi: fac[a] quod obvenerit manui tuæ, quia Deus ipse tecum erit.

8 [a]Postea descendens ante me Gilgalem, quò ecce ego descendam ad te, [a]ad offerendum holocausta, & ad sacrificandum sacrificia eucharistica: [a]septem diebus expectato usquedum venero ad te, & notum faciam tibi id quod facturus es.

9 Itaque fuit cùm avertisset humerum suum abeundo a Schemuele ut mutaret ei Deus cor in aliud: & evenerint omnia ista signa die eodẽ.

10 Cùm autem venissent illuc ad collem illum, ubi ecce turba prophetarum obviam facta esset ei: irruente super eum spiritu Dei prophetabat inter eos.

11 Fuitque cùm omnes qui noverant eum [b]antè, viderent, quòd ecce cum prophetis prophetaret: ut diceret populus [c] alter ad alterum, quid hoc *est quod*[d] accidit filio Kischi? an etiam Schaul *est* inter prophetas?

12 Respondens autem quidam [a] ex eo loco dixit, at quis *est*[a] pater eorum? idcirco [c] abiit[e] in proverbium, an etiam Schaul *est* inter prophetas?

13 Cùm autem absolvisset prophetare, ingressus est ipsum[a] excelsum.

14 Dixit autem patruus Schaulis ad eum & ad puerum ejus[a] quò abieratis? qui dixit, ad quærendum asinas, cùm autem videremus nusquam esse, venimus ad Schemuelem.

15 Dicente verò patruo Schaulis: indica quæso mihi quid dixerit vobis Schemuel.

16 Dixit Schaul ad patruum suum, [f]certò indicavit nobis inventas esse asinas: sed negotium regni non indicavit ei[a] quod edixerat Schemuel.

17 Schemuel autem convocato populo Mitzpam ad[a] Jehovam,

18 Dixit ad filios Jisraëlis, sic ait Jehova Deus Jisraëlis, ego deduxi Jisraëlem ex Ægypto & eripui vos e manu Ægyptiorum, & e manu omnium regnorum, *ab* opprimentibus vos.

19 Vos verò hodie spreviſtis Deum vestrum, qui ipse servat vos ab omnibus malis vestris & angustiis vestris: cùm[a] dixistis ei: imò regem præpones nobis: nunc ergo sistite vos coram Jehova per tribus vestras, & [a] per duces vestros.

20 Cumque faceret Schemuel[a] ut accederent omnes tribus Jisraëlis, deprehensa est tribus Binjaminis.

21 Deinde cùm faceret ut tribus Binjaminis accederet per familias suas: deprehensa est familia Matreæ *gentis*, denique deprehensus est Schaul filius Kischi, quem cùm quærerent non inveniebatur.

22 Quam ob rem cùm rogarent iterum Jehovam, [a]an adhuc adventaturus est huc ille? dixit Jehova, ecce ipse latitat ad impedimenta.

23 Tum accurrentes assumpserunt eum inde, qui stitit se in medio populi: erat autem altior toto populo ab humero suo sursum-versus.

24 Tum dixit Schemuel ad totum populum, videtisne quem elegit Jehova, non esse ei similem in toto populo? tunc vociferantes totus populus dixerunt, vivat Rex.

25 Cumque elocutus esset Schemuel apud populum jus regni, & descripsisset in quodã libro, quem collocavit coram Jehova: dimisit Schemuel totum populum, quemque domum suam.

26 Et etiam Schaul abiit domum suum Gibhham[a] comitantibus eum copiis, [g] quorum tetigerat Deus animos.

27 At [h] homines nequam dicebant, quid servaret nos iste? contemnentes eum, ut ne afferrent quidem ei munus, tamen [i] [a]planè conticuit.

[a] Heb. de pace.

[b] Heb. ab heri nudiustertio.

[c] Heb. vir ad proximum suum.

[d] Heb fuit.

[e] Heb. fuit.

[f] Heb. indicando indicavit.

[g] Heb. quos Deus tetigerat in corde ipsorum.

[h] Heb. filii Belijahhal, id est, homines nequitiæ dediti.

[i] Heb. fuit ut obmutescens.

ANNOTATIO.

1 Osculatus est eum] *in subjectionis signum: vide Gen. 41. 40. in annotatione.* 2 Cùm abieris] *a signis mox eventuris Schaulem confirmat.* Sepulchrum Rachelis] *prope Beth-Lechemum Gen. 35. 19. 20.* Tzeltzachi] *nomen est loci, quem superioribus verbis circumscribit.* 3 In domum Dei] *id est, in urbem Jehharimorum ubi arca residebat.* 5 Ad collem] *ad editiorem partem Gibbhæ, ubi est excelsum sive synagoga, locus cœtus sacro destinatus: ideo vocatur collis Dei.* Stationarii milites] *vide annotata supra 7. 12. & infrà 13. 3.* Turbæ Prophetarum] *studiosorum operam dantium prophetiæ: quorum alii filii, id est, discipuli Prophetarum dicuntur, alii Prophetæ simpliciter.* Cum Nablio] *hu instrumentis utebantur pro incitamentis, ut apparet ex 2. Regum 3. 15.*

6 Mutaberis in virum alium] *id est, animus tuus eo spiritus dono repentè imbuetur, quod ad obeundum regium munus pertinebit.* 7 Quod obvenerit] *prout te vocatum senseris ita ambulato, & suo tempore regem te præsta: ut fecisse legitur infrà 11.7. & 13.2. & 3.* 8 Posteà descendens] *cùm ea gesseris quæ obvenerint manu tuę contra Hhammonitas & Pelischtæos.* Ad offerendum] *eò arcâ adductâ, ut apparet infrà 12.2. & 13.9.* Septem diebus] *de quibus infrà 13.8.* 12 Quidem ex eo loco] *fortassis unus aliquis ex illorum Prophetarum numero.* Pater eorum] *institutor: quasi dicat, an putatis hos prophetas esse eo quòd tantùm ab hominibus instituti sunt, & non potius quòd divinitus prophetandi donum habuerunt?* In Proverbium] *de aliquo qui aliquid præter expectationem præstat, vide infrà 19.24.* 13 Excelsum] *ædem in colle Dei, de quo suprà ver. 5.* 14 Quo abieratis] *intelligens Schaulem prophetâsse, & rei novitate motus studiosius percontatur, præsertim audita mensione Schemuelis.* 16 Quod edixerat] *subaudi, ne cuiquâ indicaret, quapropter etiâ puerũ Schaulis præmiserat, cùm Schaul unctus esset suprà 9. versu. ultimo.* 17 Ad Jehovam] *quo arcam apportari & sacerdotem summum cum Urim & Thummim advenire jusserat, ad mittendas sortes & consulendum Deum, infrà 22. vide infrà in capitis duodecimi versum secundum.* 19 Dixistis ei] *Deo & mihi Prophetæ ejus, suprà 8.7.* Per duces] *subaudi singularum familiarum, quæ multæ erant in singulis tribubus. Eandem rationem servat quam Jehoschuahh ex præscripto domini, Jehoschu. 1.7.14. & sequentibus.* 20 Ut accederent] *coram arca, ubi urnę erant: unde sortes emittebantur. nam præmissis precibus Deus per sortem consulebatur: preces autem præcessisse indicat ver. 22 ubi dicitur: Iterum rogarent Jehovam &c. Sic Act. 1.24.* 22 An adhuc] *id est, an quia abest vocandus est, ut sistatur coram populo?* 26 Comitantibus eum copiis] *id est, cum prætorianu cohortibus, & comitatensibus Regis (ut Imperatores vocant) quos elegit ad 3000. infrà 13.2.* 27 Planè conticuit] *id est, modestè se continuit, vide infrà 11.12.*

CAPUT XI.

Hhammonitæ Israëlitarum fines invadentes, Jabeschitas ita obsidione premunt, ut turpissima conditione deditionem post septem dierum inducias pacisci tantur: sed interea Schaulus diligentia copiosus exercitus colligitur: quo fusis Hhammonitis, liberantur Jabeschitæ, & sic Schaulus vocatio confirmatur.

1 NAM ascendens Nachasch Hhammonita castra habebat contra Jabeschũ Gilhhadis: tandem dicentibus omnibus civibus Jabeschi ad Nachaschum, pange nobiscum fœdus ut serviamus tibi:

2 Dicebat ad eos Nachasch Hhammonita, hac *lege* pangam vobiscum, effodiendo vobis oculum dexterum cujusque: ut imponam hoc ipsum probrum toti Israëli.

3 Dixerunt autem ad eum seniores Jabeschi, desiste a nobis septem dies, ut mittamus nuntios per totum terminum Israëlis: quòd si nemo fuerit qui servet nos tum exibimus ad te.

4 Cum itaque venissent isti nuntii[a] Gibbham Schaulis & elocuti essent verba illa audiente populo: totus populus sublata voce sua flebant.

5 Ecce autem Schaul sequebatur armentum suum ex agro, dixitque Schaul, quid *est* huic populo quòd fleant? qui narrarunt ei verba civium Jabeschi.

6 Tum irruente spiritu Dei super Schaulem dum audiret verba ista:[a] accensa est ira ejus valde.

7 Et acceptum par boum membratim divisit illud, & transmisit in totum terminum Israëlis [a]per eosdem nuntios dicendo, quisquis non exibit post Schaulem[a] & post Schemuelem, sic fiet armento ejus. Unde incidit pavor Jehovæ in populum ita ut exirent[b] unanimes.

8 Quos cùm recensereț[a] in Bezeko, fuerunt [a]Israëlitarum trecenta millia:[a] virorum autem Jehudæ triginta millia.

9 [a]Qui dixerunt nuntiis illis qui advenerant, sic dicetis civibus Jabeschi Gilhhadis: cras aderit vobis salus cum incaleſcet sol: quod redeuntes nuntii illi cum indicassent civibus Jabeschi, illi lætati sunt.

10 Itaq; dixerunt cives Jabeschi *Hhammonitis, cras exibim*[a] ad vos[a] ut faciatis nobis omnino prout bonum *videbitur* in oculis vestris.

11 Fuit autem[a] postridie, ut dispositio Schaul populo tribus[c] agminibus pervaderent media castra in vigilia matutina: percuterẽtq; Hhammonitas usque ad æstum diei: fuitque ut qui residui erant dispergerentur neque relinquerentur ex eis duo simul.

12 Tum dixit populus ad Schemuelem, quis *est* qui dicebat, Schaul *ne* regnaret super nos? date hujusmodi homines ut morti tradamus eos.

13 Sed dixit Schaul, non tradetur morti quisquam die hoc: quandoquidem hodie effecit Jehova, salutem in Israële.

[a] Heb. *per manum eorũdem nuntiorum.*

[b] Heb. *quasi vnus: sic fidiam.*

[c] Heb. *tribus: sic 7.11 & 30.*

ANNOTATIO.

1 Nam] *occasionem explicat petiti ab Israëlitis regis & omnium eorum quæ ab octavo capite hucusque narrantur: quod etiam planiùs confirmat ver. 14. capitis 12.* 4 Gibbham Schaulis] *quæ prius Binjammin dicebatur.* 6 Accensa est ira] *in Hhammonitas, propter illorum invasionem & superbissimas conditiones.* 7 Per eosdem nuntios] *ut magis permoverent de suis rebus agentes.* Et post Schemuelem] *nam hunc expeditioni Schemuelem interfuisse docet versus 12. & principium capitis sequentis.* 8 In Bezeko] *in Bezekano agro Judic. 1.4.* Israëlitarum] *ex aliis tribubus.* Virorum Jehudæ] *comprehenso etiam Schimbhone, ut Judic. 1.3. quorum sedes erat Pelischtæis contermina ac ideo non poterat tam commodè viris exhaurire quam reliquæ tribus.* 9 Qui dixerunt] *Schaul cum Schemuele: ex consensu totius populi.* 10 Ut faciatis] *subaudi, nisi suppetiæ advenerint: reticent autem adventum eorum, ut expectantur imparati.* 11 Postridie] *id est, die primo a pacto septiduo.* 13 Salutem in Israële] *vocationis meæ testem, quam isti prius in dubium vocabant. Noëma, quo rationis tantum prior pars explicatur sic 2. Schem. 19.23.*

CAPUT

CAPUT XII.

Schemuel Jabeschi comitiis Gilgalem indictis coram populo & rege anteactam suam administrationem censuræ subjicit: qua probata, populum ingrati in Deum animi arguit, & cœlitus edito signo eorum animos percellit: deinde consternatos & respicientes erigit & confirmat, atque ad constantiam in Dei cultu hortatur.

1 [a]TUM [a] dixit Schemuel ad populum: agite eamus Gilgalem: ut [a] renovemus ibi regnum hoc.

2 Abierunt itaque totus ille populus Gilgalem ut regem constituerent ibi Schaulem coram Jehova, Gilgale, & sacrificarent ibi sacrificia eucharistica [a] coram Jehova: quam ob rem lætatus est ibi Schaul & omnes Jisraëlitæ pervalde.

3 [a] Prætereà dixit Schemuel ad totum Jisraël: ecce auscultavi voci vestræ in omnibus quæ dixeratis mihi: & constitui super vos regem.

4 [a] Nunc autem ecce regem ipsum pergentem ante vos: cùm ego senui & incanui, & filii mei ecce sunt inter vos: ego verò continenter ambulavi coram vobis a pueritia mea in diem hunc.

5 Ecce me, testificamini contra me coram Jehova & coram uncto ejus, cujus bovem acceperim: aut cujus asinũ acceperim: aut quẽ fraudaverim: aut quem concusserim, aut e cujus manu acceperim redemptionis pretium, [a] ut abderem oculos meos propter illud: & reddam vobis.

6 Qui dixerunt, non fraudasti nos, neque concussisti nos, neq; accepisti quicq̃ e manu ullius.

7 Tum dixit ad eos, testis *est* Jehova contra vos, & testis *est* unctus ejus hodie, vos non inveniſſe in manu mea quicquam: dixitque *populus*, testis *est*.

8 Dixitq; Schemuel ad populum: Jehova *testis est*, qui [a] magnificavit Moschen & Aharonem, & qui deduxit majores vestros e terra Ægypti.

9 Nunc itaque sistite vos, & contendam vobiscum coram Jehova: de omnibus [b] [a] justis factis Jehovę quæ fecit vobiscum & cum majoribus vestris.

10 Postquam venisset Jahhakob in Ægyptum: clamantibus majoribus vestris ad Jehovam, misit Jehova Moschen & Aharonem, qui eduxerunt majores vestros ex Ægypto & collocaverunt eos [a] in loco isto.

11 Deinde cùm oblivisceretur Jehovæ Dei sui: dedidit eos in manum Siseræ principis militiæ Chatzoris, & in manum Pelischtæorum, & in manum Regis Moabitarum, qui oppugnaverunt eos.

12 Sed cùm clamarent ad Jehovam dicentes, peccavimus quòd deserentes Jehovam coluimus Bahhalimos & Hhaschtarothas: at nunc eripe nos e manu hostium nostrorum, ut serviamus tibi:

13 Misit Jehova Jerubbahhalem & [a] Bedanem & Jiphtachum & Schemuelem: eripuitque vos e manu hostium vestrorum circumquaque, ita ut habitaretis securè.

14 Deniq; videntes Nachaschum regem Hhammonitarum invasisse vos, dixistis mihi, [a] nequaquam, sed rex regnaturus est super nos: [a] cùm Jehova Deus vester, sit rex vester.

15 Nunc igitur ecce regem illum quem elegistis, quem petiistis, ecce inquam [d] præfecit vobis Jehova regem.

16 Si timentes Jehovam coluerit is eum, & auscultaveritis voci ejus, neque [e] occasionem dederitis mutandi præstitutum Jehovæ: utiq; [f] permanebitis tum vos tum etiam rex ipse qui regnat super vos, [g] sequentes Jehovam Deum vestrum.

17 Sed si non auscultaveritis voci Jehovę, quin mutaveritis præstitutum Jehovę, utique erit manus Jehovæ contra vos, ut contra patres vestros.

18 Etiam nunc consistite, & respicite hanc rem maximam: quam facturus est Jehova ante oculos vestros.

19 Nónne [a] *dies* messis triticeæ est hodie? ubi invocavero Jehovam, edet sonos & pluviam: itaque agnoscite & videte malum vestrum quod feciſtis, magnum esse in oculis Jehovæ, petendo vobis regem.

20 Cumque clamaret Schemuel ad Jehovam, edidit Jehova sonos & pluviam eodem die: timuitque totus populus valde Jehovam & Schemuelem.

21 Quam ob rem dixerunt totus populus ad Schemuelem, supplica pro servis tuis apud Jehovam Deum tuum & ne moriamur: adjecimus enim ad omnia peccata nostra malum, petendo nobis regem.

22 Tum dixit Schemuel ad populum, ne timete, vos feciſtis totum malum hoc: [a] veruntamen ne recedite [h] aversi a Jehova, sed colite Jehovam ex toto [i] animo vestro.

23 Ne inquam recedite: nam sequeremini ipsam inanitatem: quæ non prosunt, neque eripiunt, quia sunt inanitas.

24 Non enim deseret Jehova populum suum propter nomen suum maximum: quia placuit Jehovæ vos sibi efficere populum.

25 Etiam quod ad me, absit mihi [k] ut peccem Jehovæ, ut desinam supplicare pro vobis: imò instituam vos in via optima & rectissima.

26 Veruntamen timete Jehovam & colite eum verè, ex toto animo vestro: nam considerate [l] res magnas quas fecit erga vos.

27 Quòd si [m] ultro malefeceritis: tum vos, tum rex vester consumemini.

[a] Heb. *fecit ut Deus* 32.6

[b] Heb. *justitias.*

Judicum 4. *Judicū* 10.7 *Judicum* 3.

Judic. 6. *Judic.* 10. *Judic.* 11.

[d] Heb. *dedit super vos.*

[e] Heb. *feceritis mutare os* [f] *Jehovæ: sic infrà ver.* 17. *& Deut.* 1. 26.

[f] Heb. *eritis.*

[g] Heb. *post Jehovam: sic infrà* 23.

[h] Heb. *de post Jehovam.*

[i] Heb. *corde: sic deinceps.*

[k] Heb. *a peccando, a desinendo.*

[l] Heb. *quod magnificavit vobiscum.*

[m] Heb. *malefaciendo malefeceritis.*

ANNOTATIO.

1 Tum] *Hos duos versus, quia ad orationem Schemuelis in castris habitam pertinent, illi conjunximus.* Dixit] *cùm adhuc essent ad Jabeschum in castris, ut probat finis decimi versiculi: nam Schemuel septimo tantùm die istius conventus Gilgalem venturus erat, suprà* 10. 8. *& infrà* 13. 8. *&* 10. Renovemus] *planè ex omnium consensu probatum confirmemus. hæc autem dicit, tum ut eorum qui priùs Schaulem pro rege non agnoverant peccatum levetur, tum ut omnis in posterum occasio rebellionis præcidatur.*

2 Coram Jehova] *præsente arcæ ejus: in conventus enim maximos per sacerdotes adduci solebat: ut confirmatur ex capit.* 14. 19.

3 Prætereà dixit] *ibidem in castris ante profectionem Gilgalem.*

4 Nunc autem] *quasi dicat, cùm nunc regem habeatis, ad quem Reipub. vestræ gubernatio pertinet: & ego ætatis imbecillitate excuser, filii autem mei lege in privatorum conditionem devenerint, ego me ultro*

ſiſlo,ut adminiſtrare ab ineunte ætate a me Reipub.rationem reddam. 5 Ut abderem] *id eſt, ab injuria cognoſcenda muneribus corruptus averterem me.* 9 Juſtis factis] *tam beneficiis, ex promiſſione: quàm ſupplicis, ex ipſorum meritis: ut ſequens narratio indicat.* 10 In loco iſto] *Nam duce Moſche duo regna Emoræorum occupata ſunt, in quibus erat Jabeſch. Num.20.& 21.* 13 Bedanem] *id eſt, Jairem Menaſchitam, de quo Judicum 10.3. nam hoc cùm ordini vocum congruit, quo utitur Schemuel: tum loco qui eſt 1.Chron.7.17.* 14 Nequaquam] *vide ſuprà 8.19.* Cùm Jehova] *atque ideo gubernatione ejus contenti eſſe debuiſſetis: ſuprà 8.7.* 19 Dies meſſis triticeæ] *id eſt, cœlum ſudum, quale ad meſſem tempeſtivum eſt.* 22 Verumtamen ne recedite] *quaſi dicat, etiamſi graviter a vobis peccatum ſit: miſericordiâ ſuâ vos reſpicit, modò ne vos ab eo amplius avertatis.*

CAPUT XIII.

Præſidium Peliſchtæorum apud Gibbham, dum Schaul in expeditione eſt contra Hhæmmonitas, a Jonathane funditur: quam ob rem Peliſchtæi magno exercitu regionem ingreſſi in Micmaſcho ex adverſo Gibbhæ caſtra ponunt: Schaul verò hoc audito Iſraëlitas ad arma excitat, & Gilgale non expectato Schemuele ſacrificat, ideo graviter a Schemuele increpatus & de inſtabilitate regni ſui monitus, cùm Iſraëlitæ diffugerent, ipſe Gibbham cum paucis reliquis inermibus proficiſcitur, cujus adverſam regionem hoſtes tribus agminibus emiſſis occupabant.

1 [a] AGENS primum annum Schaul in regno ſuo: (a duobus autem annis regnavit ſuper Iſraëlem).

[a] Heb. *filius anni, vel anniculus Schaul in regnare ſuo.*

2 a Elegerat ſibi Schaul tria millia ex Iſraëlitis, ut eſſent cum Schaule bis mille a in [b] Micmaſcho, & a in monte Beth-Elis: mille autem eſſent cũ Jonathane Gibhhæ Binjaminis: reliquũ autem populi dimiſerat, quemq; in tentoria ſua.

[b] Heb. *Micmaſo, ut Hhezrg.2.27.*

3 a Intereà percuſſit Jonathan ſtationarios milites Peliſchtæorum qui erant Gebahhi, quod cùm audiviſſent Peliſchtæi: Schaul quidem clanxit buccina per totam eam terram dicendo, audiant Hhebræi:

4 Omnes inquam Iſraëlitæ audiant dicentes, percuſſit Schaul ſtationarios milites Peliſchtæorum, unde etiam fœtidus factus eſt Iſraël inter Peliſchtæos: & convocentur populus [c] ad ſequendum Schaulem Gilgalem.

[c] Heb. *poſt Schaulem.*

5 Peliſchtæi verò congregaverunt ſe ut bellarent contra Iſraëlem triginta millibus curruum, & ſex millibus equitum, ac populo in multitudinem ſicut arena quæ *eſt* in littore maris: & aſcendentes caſtrametati ſunt in Micmaſcho ad orientem a Beth-Avenis.

6 Itaque Iſraëlitæ videntes anguſtiam eſſe ſibi, eò quòd coarctaretur populus: a abſcondebant ſeſe populus *alii* in ſpeluncis, & in ſpinetis, & in petris, & in arcibus, & in ciſternis.

7 Hhebræi verò alii trajiciebant Jardenem in terram Gadis & Gilhhadis; Schaule autem hærente adhuc Gilgale, a totus hic populus a trepidi accurrebant poſt eum.

8 Cúmque expectaſſet ſeptem dies, ſecundum illud a tempus, quo *expectaturus erat* Schemuel, neque veniret Schemuel Gilgalem, diſpergebatur populus ab eo.

9 Quapropter dixit Schaul, admovete mihi iſtud holocauſtum & euchariſtica: & a obtulit holocauſtum.

10 Sed fuit cùm abſolveret offerre holocauſtum illud, ut ecce Schemuel adveniret: & exivit Schaul obviam ei ad a benedicendum ei.

11 Cui dixit Schemuel, quid feciſti? Dixit autem Schaul, cùm viderem diſpergi populum a me, & te non adveniſſe conſtituto tempore dierum, Peliſchtæos verò congregatos eſſe in Micmaſcho:

12 Dicebam, jam deſcendent Peliſchtæi contra me Gilgalem, cùm faciem Jehovæ nondum deprecatus fuero: cúmq; continuiſſem me, tandem obtuli holocauſtum.

13 Tum dixit Schemuel ad Schaulem, ſtultè geſſiſti te: non obſervaſti mandatum Jehovæ Dei tui, quod mandavit tibi, jam certè ſtabiliviſſet Jehova a regnum tuum apud Iſraëlitas uſque a in ſeculum.

14 Nunc autem regnum tuum non ſtabit: quæſivit ſibi Jehova a virum ſecundum animum ſuum, quem mandavit Jehova eſſe anteceſſorem in populo ſuo, quia non obſervaſti id quod præceperat tibi Jehova.

15 Deinde ſurgens Schemuel aſcendit Gilgale Gibhham Binjaminitarum: ubi recenſuit Schaul populum, qui præſtò erant ſecum, quaſi ſexcentos viros.

16 Schaule itaque & Jonathane filio ejus & populo qui præſtò aderat eis, conſidentibus Gebahhi Binjaminitarum: Peliſchtæis verò caſtra habentibus in Micmaſcho:

17 Egreſſus eſt miles [d] populator e caſtris Peliſchtæorum tribus [e] agminibus: agmen unum vertens ſe ad viam *verſus* a Hhophram, in terram Schuhhalis:

[d] Heb. *rapax.*

[e] Heb. *tribus ſe incipio.*

18 Et agmen unum obvertens ſe viâ a Beth-Choronem *ſpectante*: & agmen unum obvertens ſe viâ ejus termini qui ſpectat verſus vallem a Tzebohhimorum in deſertum.

19 a Faber autem non inveniebatur in tota terra Iſraëlitarum: dixerant enim Peliſchtæi, *caveamus* ne faciant Hhebræi gladium aut haſtã.

20 Adeò ut deſcenderent omnes Iſraëlitæ ad Peliſchtæos: ad poliendum quiſque vomerem ſuum, aut ligonem ſuum, aut ſecurim ſuam, & rutrum ſuum.

21 a Alioquin [f] adhibebatur lima pro rutris & pro ligonibus, & pro tridente, & pro ſecuribus: etiam ad a aptandum ſtimulum.

[f] Heb. *erat.*

22 Ita fuit [g] tempore belli, ut non inveniretur gladius aut haſta [h] penes totum populum qui erat cùm Schaule & Jonathane: a tantùm inveniebatur penes Schaulem & Jonathanem filium ejus.

[g] Heb. *die.*

[h] Heb. *manu populi.*

ANNOTATIO.

1 Agens primum] *id eſt, cùm recens regnum ſuum iniret, ſtatim in ingreſſu prioris anni regni ſui geſta ſunt, tam quæ geſta narrantur duobus ſuperioribus capitibus, quàm quæ deſcribuntur hoc & ſequente.* Duobus autem annis regnavit] *Subaudi legitimè, nondum planè rejectus a Deo & ſpiritu ejus deſtitutus, de quo infrà 16. 15. rejectus enim fuit tum demum, cùm in expeditione contra Hhamalekitas Deo*

non

non obtemperavit, infrà 15. & ſpiritu deſtitutus cùm David unctus fuit: infrà 16.13. & 14. Confirmatur autem hæc interpretatio primùm ex cap.14.48. ubi regnum cepiſſe dicitur, id eſt, tyrannicè occupaſſe: deinde etiam ex multis bellis ejus de quibus ibidem ſcribitur: tertio ex longis perſecutionibus in Davidem atque numeroſis: poſtremò ex tempore quo David exul Trziklagi cum ſuis hæſit, infrà 27.ver.6. 2 Elegerat] hi ſunt illis de quibus ſuprà 10.26. quos Schaul profecturus contra Hhammonitas, ſubcura Jonathanis reliquit contra præſidia Peliſchæorum. In Micmaſcho] nomen non oppidi ſed tractus eſt, in finibus Binjaminitarum ad montem Beth-Elis. In monte Beth-Elis] nam ibi erat peropportunus tranſitus, ut meminit principium capitis ſequentis & Jeſchahhjæ 10.28. 3 Interea] dum Schaul occupabatur in expeditione contra Hhammonitas. 5 Beth-Avenis] oppido & deſerto Beth-Avenis, de quo Joſhoſ. 18.12. 6 Abſcondebant ſeſe populus] tum ex univerſo regno, tum etiam ex tribus illis militibus præſidiariorum, de quibus ſuprà ver.2. 7 Torus hic populus]. ſexcenti illi, qui infrà ver.15. commemorantur: & alii qui deinde dilapſi ſunt ut verſu ſequenti commemoratur. Trepidi] adeò ut armæ in præſidiis ſuis reliquerint & inermes ad Schaulem confugerint: eſt autem relativum hîc ante ſuum antecedens poſitum, quod frequenter fieri ſolet. 8 Tempus, quo &c.] id eſt, adventum ſuum dilaturus ut dixerat ſuprà 10.8. 9 Obtulit] per ſacerdotem, non expectato adventu Schemuelis, ut juſſus fuerat ſuprà 10.8. 10 Benedicendum] ſalutandum eum, ut Gene.47.7. 13 Regnum tuum] id eſt, perſona tuæ electione commiſſum. In ſeculum] perpetuò, tota vita tua, ut ſuprà 1.22. 14 Virum] Davidem, de quo infrà 16. nam eo conſecrato Schaul deſiit legitimè regnare, ut ſuprà dictum eſt in verſum primum. 17 Hhophram] oppidum Binjamitarum, de quo Joſhoſ.18.23. id eſt ſeptentrionem verſus, ratione loci ubi Peliſchtæi caſtra habebant. 18 Beth-Choronem] in tribu Ephrajimi occidentem verſus, in confinio Binjami is Joſhoſ.16.3. & 18.13. Tzebohhimorum] in tribu Binjaminis verſus deſertum Jardenu: de eodem legitur Nechemiæ.11.34. 19 Faber] de fabris ferrariis intelligit: quaſi dicat, ex quo tempore Peliſchtæi dominatum in Iſraëlitas obtinuerant, ſtudiosè cavebant ſuis artibus, ne Iſraëlitis arma aut armorum habendorum facultas eſſet. 21 Alioquin] ſi nolebant aut non poterant Peliſchtæos adire. Aptandum] tam partem illam quæ veruto infigitur: quàm alteram qua ſtimulantur jumenta. 22 Tantùm inveniebatur] cauſam vide ſuprà in annotatione in ver.7.

CAPUT. XIIII.

Jonathan ceſſante & inſcio patre atque exercitu, divino ſpiritu & ſigno incitatus, cum ſolo armigero hoſtes invadit ac fundit. Deinde Schaul cum exercitu fuſos perſequens, intempeſtivo interdicto plenam victoriam impedit, & filium ut interdicti violatorem ad mortem petit: ſed ab ea per milites liberatur: Poſtremò reliqua bella a Schaule feliciter geſta ſummatim, ejuſq; genus ac progenies recenſetur.

1 PROGRESSA autem ſtatione Peliſchtæorum ad [a] angustias Micmaſchi: 2 Fuit quodam die ut ediceret Jonathan filius Schaulis puero armigero ſuo: agedũ tranſeamus ad ſtationem Peliſchtæorum, quæ eſt a [b] latere illo: quamvis patri ſuo non indicaviſſet. 3 Schaul verò conſidebat in extremitate collis ſub malo punica quę *eſt* in [a] Migrone: & populus qui aderat ei quaſi ſexcenti viri. 4 Et Achija filius Achitubi fratris [a] Icabodis filii Pinchaſi, filii Hheli ſacerdotis Jehovæ Schilunte geſtans amiculum: [a] qui populus ignorabat abiiſſe Jonathanem. 5 (Inter angustias autem illas quibus quærebat Jonatham tranſire ad ſtationem Peliſchtæorum, [c] ſcopulus erat ab uno latere hinc, ſimiliter ſcopulus ab altero latere inde: nomenque unius Botzetz, & nomen alterius Sene. 6 Scopulus illorum unus erat ſitus ab Aquilone contra Micmaſchum: alter verò a meridie contra Gebahhum). 7 Cùm ergo dicenti Jonathani ad puerum armigerum ſuum, agedum tranſeamus ad ſtationem præputiatorum iſtorum, [a] fortè faciet Jehova pro nobis: non enim *eſt* Jehovæ impedimentum quin ſervet multis aut paucis: 8 Diceret ipſi armiger ejus, fac quicquid eſt in [d] animo tuo: applica te ex *ſententia* animi tui, ecce me tecum: 9 Dixit Jonathan, ecce nos tranſituri ſumus ad viros iſtos: & retegemus nos eis. 10 [a] Si dicentita ad nos, [e] ſubſiſtite donec pervenerimus ad vos: tum ſtabimus in loco noſtro & non aſcendemus ad eos. 11 Sin autem ita dicent, aſcendite ad nos, utiq; aſcendemus: nam tradiderit eos Jehova in manum noſtram: hoc igitur eſto nobis ſignum.

12 Itaq; retegentibus ſe ambobus ſtationi Peliſchtæorum: dicebant Peliſchtæi, ecce Hhebræi prodeunt e foraminibus ubi ſeſe abſconderant. 13 Deinde alloquentes [a] homines iſtius ſtationis Jonathanem & armigerum ejus, dixerunt: aſcendite ad nos, ut notam faciamus vobis rem: quamobrem dixit Jonathan ad armigerum ſuum, aſcende poſt me, nam tradidit eos Jehova in manum Iſraëlis. 14 Cùm itaq; aſcendiſſet Jonathan nixus manibus & pedibus ſuis, & armiger ejus poſt eum: [a] cadebant ante Jonathanem, armiger quoq; ejus [a] morte afficiebat poſt eum. 15 Fuitq; plaga illa prior qua percuſſit Jonathã & armiger ejus quaſi viginti viros, fermè in dimidiato jugero, *id eſt, boum* [f] jugatorum actu. 16 Quapropter fuit trepidatio in illis caſtris, in eo agro & in toto illo populo, ſtationarii & populatores milites trepidaverunt ipſi quoq;: adeò ut commoveret ſe ipſa terra, & evaderet in trepidationem [g] maximam. 17 Videntes autem ſpeculatores ubi *reſtulerunt* ad Schaulem Gibhham Binjamitarum: quòd ecce multitudo illa colliqueſceret & [h] pergeret continenter tundere ſe: 18 Dixit Schaul populo qui erat ſecum, recenſete jam & videte quis abiit a nobis: qui cùm recenſuiſſent, ecce non aderat Jonathan & armiger ejus. 19 Dixit ergo Schaul Achijæ, admove arcam Dei: ([a] nam erat arca Dei illa die cum filiis Iſraëlis.) 20 Sed fuit adhuc alloquente Schaule ſacerdotem illum, cùm multitudo illa quę *erat* in caſtris Peliſchtæorum [i] pergeret continenter conflictari: ut diceret Schaul ad ipſum ſacerdotem, [a] recipe manum tuam.

[a] Heb. tranſitũ ſic ver.5.
[b] Heb. tranſitu illo: ſic infrà 5. & 41.ver.
[c] Heb. dens petra.
[d] Heb. corde: ſic deinceps.
[e] Heb. ſilete: ſic Joſhoſ.10.12.13.
[f] Heb. *paris jugo.*
[g] Heb. *Dei:* ſic Gen.30.8.
[h] Heb & *iret* eundo & contundendo ſe.
[i] Heb. *ires eundo & cõflictando.*

21 Et congregati Schaul totus que populus ille qui *erat* cum eo, venerunt usque ad pugnam illem: ubi ecce erat gladio cujusq; *stricto* in alterum, strepitus magnus valde.

22 'Hebræi autem quidam *erant* istis Peliſchtæis, ut [k] anteà qui aſcenderant cum ipſis ad ea caſtra circumquaq; : iſti etiam fuerunt [l] ab Iſraëlitis, qui erant cum Schaule & Jonathane.

23 Prætereà omnes Iſraëlitæ qui 'abſconderant ſeſe in monte Ephraim imitarum audientes fugere Peliſchtæos: aſſecuti ſunt ipſi quoque eos a tergo in eo prælio.

24 Sic ſervavit Jehova die illo Iſraëlem: & [m] 'exercitus tranſivit Beth-Avenem.

25 Ubi Iſraëlitæ preſſi ſunt eodem die: 'quia execratione obſtrinxit Schaul populum dicendo: maledictus *eſto* vir ille qui comederit cibum uſq; ad veſperam: ut ultionem ſumã de inimicis meis, neq; guſtavit totus ille populus cibum.

26 Quamvis [n] totius regionis populus veniſſent in 'quandam ſyluam, ubi erat mel in ſuperficie agri:

27 Tamen advenientis populi ad eam ſylvam, ubi ecce fluxus mellis erat: nemo fuit qui admoveret manum ſuam ad os ſuum: timebat enim populus illam adjurationem.

28 Sed Jonathan qui ' non audiverat cùm adjuraret pater ſuus populum, extendens extremitatem baculi, qui *erat* in manu ipſius, intinxit eã in illum favum mellis: & cùm advertiſſet manũ ſuam ad os ſuum, ' lumen receperunt oculi ejus.

29 'Reſpondenti autem cuidam de populo & dicenti, [o] omnino adjuravit pater tuus populum dicendo: maledictus *eſto* vir ille qui comederit cibum hodie: 'ita fatigatus eſt populus:

30 Dixit Jonathan, 'turbavit pater meus terram, videte quaſo ut illuminati ſunt oculi mei, cùm guſtavi parum mellis hujus:

31 Etiam quia ſutinam liberè comediſſet hodie populus de præda hoſtium ſuorum quod ſufficiſſet:) quia *inquam* jam non multa *eſt* plaga in Peliſchtæos.

32 Percuſſerunt itaque die illo Peliſchtæos a Micmaſcho ' Ajalonem uſq; : ubi fatigatus erat populus valde.

33 Quamobrem contendens populus ad prædam, accipiebant quidem pecudes & boves & [p] *juvencos* ſubrumos, quos jugulantes *fundebant ſanguinem* humi: ſed comedebat populus ' cum ipſo ſanguine.

34 Quod cùm nunciaſſent Schauli dicendo: ecce hic populus peccant Jehovæ comedendo cum ſanguine: dixit perfidè egiſtis: 'devolvite ad me hodie lapidem magnum.

35 Deinde dixit Schaul, [q] diſcurrentes per populum edicite eis, admovete ad me quiſque bovem ſuum, & quiſque parvam pecudem ſuam, & jugulate hic, ut comedatis & non peccetis Jehovæ comedendo *quicquam* cum ſanguine': admoventes ergo totus populus quiſque bovẽ ſuum, *qui erat* in manu ſua, illa nocte, 'jugulaverunt ibi.

36 Ita extruxit Schaul altare Jehovæ: [r] hoc primum extruxit altare Jehovæ.

37 Poſteà dixit Schaul, deſcendentes perſequamur Peliſchtæos noctu, & deprædemur eos uſque ad lucem matutinam, ut non reliquum faciamus ex eis quenquam: qui dixerunt, quicquid bonum *videtur* in oculis tuis fac: ſed dixit ſacerdos, accedamus hic ad Deum.

38 Conſulente itaque Schaule Deum, an deſcendẽs perſequar Peliſchtæos? an traditurus es eos in manũ Iſraëlis? non reſpondit ei die illo.

39 Quapropter dixit Schaul: accedite huc, ſuſq; ab omnibus extremitatibus populi: & cognoſcite ac videte [t] qua re fuerit peccatum hoc die.

40 Nam ut vivit Jehova qui ſervat Iſraëlem, etiamſi illud fuerit in Jonathane filio meo, [u] omnino morietur: nec erat qui reſponderet ei ex toto populo.

41 Tum edixit toti Iſraëli: vos eſtote a latere vno, ego autem & Jonathan filius meus erimus a latere altero: dixerunt que populus ad Schaulem: quod bonum *videtur* in oculis tuis fac.

42 Cùm itaque dixiſſet Schaul ad Jehovam Deum Iſraëlis, 'cedo integrum: & deprehenſus eſſet Jonathan cum Schaule: populus autem [x] abſoluti ſunt:

43 Dixit Schaul, [y] ſortimini inter me & inter Jonathanem filium meum: ' deprehenſus que eſt Jonathan.

44 Quare dixit Schaul Jonathani, indica mihi quid feciſti? quod indicans ei Jonathan, dixit: tantummodò guſtavi extremitate baculi, qui *eſt* in manu mea parum mellis: ecce me, an morerer?

45 Cui dixit Schaul, ' ita facit *mihi* Deus & ita pergat: ut omnino moriturus es, Jonathan.

46 Sed dixit populus ad Schaulem, an Jonathã moreretur, qui [z] comparavit ſalutem hanc maximam in Iſraële? abſit: ' ut vivit Jehova, an cadere debet ullus e capillis capitis ejus: quandoquidem [a] Deo duce operatus eſt hoc hodie? ſic 'redemerunt populus Jonathanem ut non moreretur.

47 Deinde aſcendit Schaul a perſequendis Peliſchtæis: Peliſchtæi verò abierunt in locum ſuum.

48 Schaul autem ' acceptum obtinuit regnum ſuper Iſraëlem: & bellavit circumquaque contra omnes inimicos ſuos: contra Moabitas: & contra Hhammonitas, & contra Edomæos: & contra ' reges Tzobæ, & contra Peliſchtæos, & in quoſcunque ſe vertebat inquietabat *eos*.

49 Comparavit etiam copias quibus 'percuſſit Hhamalekum: denique eripuit Iſraëlem e manu diripientium eum.

50 ' Erant autem filii Schaulis Jonathan & [b] Iſchvi & Malciſchuahh: nomina verò duarũ filiarum ejus, nomen *quidem* primogenitæ Merab, nomen que minoris Mical.

51 Et nomen uxoris Schaulis Achinohham filia Achimahhatzi: nomen verò principis exercitus ejus Abner filius Neri patrui Schaulis.

52 Nam Kiſchpater Schaulis, & Ner pater Abneri 'filius erat Abi-Elis.

53 Sed quia erat validum bellum contra Peliſchtæos omnibus diebus Schaulis: proſpiciebat *ſibi* Schaul de omni viro forti, & omni [c] ſtrenuo, quem recipiebat ad ſe.

k Heb. *ut heri nudiuſtertius.*
l Heb. *cum*
m Heb. *bellũ, ſeu tonymicõs.*
n Heb. *tota terra: ut Ge. 41.57. ſic infrà ver. 30.*
o Heb. *adjurando adjuravit, &c.*
p Heb. *filios bovũ.*
q Heb. *ſpargimini per populum & dicetis.*
r Heb. *hoc incepit extruere, &c.*
s Heb. *erant ipſi filii.*
t Heb. *in quo.*
u Heb. *morte morietur. infrà ver. 44.*
x Heb. *ita viſſent, ut ſorte capti eſſent.*
y Heb. *date ſubſortes.*
z Heb. *fecit Ge. 45.5. & infr. 14. 45. ver.*
a Heb. *cum Deo.*
b *qui & Abinadab & Iſui 31.2. 1. Chr. 8.33*
c Heb. *filius roboris.*

ANNOTATIO.

1 Progreſſa] *hunc verſum ad ſequentia pertinere res ipſa docet.* Anguſtias] *quibus occupatis patebat iis in Binjamin tarum campos adtus: de illis infrà ver. 5. Et Jeſchahh. 10. 29.* 3 Migrone] *agri nomen ab altera anguſtiarum parte Gibhham verſus Jeſchahh 10. 29.* 4 Icabodis] *de quo ſuprà 4. 21.* Qui populus]

jus] *tam sacerdos quàm Schaul cum comitatu suo.* Fortè faciet] *vide Jehos.* 14.12. 10 Si ita dicent] *vide annotata Gen.* 24.14. 13 Homines illius stationis] *id est, primi excubitores sive procubitores exercitus.* 14 Cadebant] *ab eo videlicèt cæsi.* Morte afficiebat] *sumptis armis ab aliquo ex interfecto.* 19 Nam erat] *vide annotata suprà* 12.2. 20 Recipe manum] *quasi dicat, non amplius hîc in consulendo Deo hærendum est: sed propius ad Philischtæos accedendum: hîc incipit prodere suum animum a spiritu Dei alienum.* 22 Hhebræi autem] *multi Philischtæi multa mancipia Hhebræorum inter impedimenta castrorum suorum habebant, qui arrepta hac occasione ad suos Israëlitas transfugerunt.* 23 Absconderant sese] *ut suprà* 13.6. 24 Transivit exercitus] *præsequens Philischtæos cùm pervenisset Beth-Avenem non procul a Macmaschо, ut apparet ex* 13.5. *ubi volebat sumere cibum: sed adjuratione Schaulis ad persequendam victoriam super modum pressus est.* 25 Quia execratione] *finem bonum sumendæ de hostibus ultionis duobus malis medijs desinit: nimirum interdicto necessarii cibi, & execratione, secundum a gumentum distituti Schaulis spiritu Dei.* 26 In quandam sylvam] *inter Beth-Avenem & Ajalonem Dauid.* 28 Non audierat] *nondum enim ex quo Philischtæos invasit, ad exercitum redierat.* Lumen receperunt] *id est, vires recepit, unde singuli sensus recreati sunt: synecdoche, ut Gene.* 16.13. 29 Respondenti] *ad hortamenta Jonathanis obvios Israëlitas incitantis ad strenuè prosequendum hostes.* Ita fatigatus] *quasi dicat, vires nos ita deficiunt, ut longius prosequi non possimus.* 30 Turbavit] *Improbat consilium patris primùm ab effectu, quòd populus viribus destituitur: quem locum probat exemplo suo. Secundo ab eventu, quia non adeò cadebantur Philischtæi, ac cæsi fuissent, si Israëlitæ cibo vires suas confirmassent. Tertiò correctione ex abrupto, qua ptum suum votum opponit patris adjurationi: Quia libertatem populo præripuit: & præde a Deo oblatæ usum intercludens populum in necessitatem conjecit.* 32 Ajalonem] *Dauid videlicèt Jehos.* 19.42. 33 Comedebat cum sanguine] *præ festinatione, non plane depurato & expresso sanguine, quamobrem cavendum putarent ne veniretur contra legem, Levit.* 3.17. 34 Devolvite ad me] *ad extruendum altare, de quo infrà ver.* 36. *ut coram Deo & se spectante animalia jugularent.* 35 jugulaverunt ibi] *in agro qui altare circunstat.* 42 Cedo integrum] *id est, declara quis sit innoxius: pro eo quod est declara nocentem, sed euphemismo utitur, ut solent hypocritæ: sic* 1. *Reg.* 21.10. 43 Deprehensus] *qui verè erat integer & innocens: ita Deus revera præstat; quod Schaul hypocritaκατ' εὐφημισμὸν dixerat.* 45. 45 Ita faciat] *eò quòd tam facilè prorumpit in juramentum, videtur assiduus fuisse jurator: & rationem majorem habet juramenti quàm juris, ut qui integer est a morte servetur: ita in se ipsum sententiam fert, quam Deus in ipsum suo tempore executus est. De hac formula juramenti vide Ruth* 1.17. *in annotatione.* 46 Ut vivit Jehova] *adjurat populus Schaulem, & appellat ipsius conscientiam coram vivente Deo, ut posthabita juramenti ratione, juris habeat rationem, quasi dicat, an ex jure esset, ut vel minimum damnum acciperet a populo Dei vir, qui Deum secutus tantam populo salutem comparavit? proverbiale dictum ut* 2. *Schemu.* 14. 12. *&* 1. *Reg.* 1. *penult.* Redemerunt] *id est, se interponentes Schaulem impediverunt ne eum morti traderet.* 48 Acceptum obtinuit] *vide annotata suprà* 13.1. Reges Tzobæ] *Tzobæorum populorum, qui corrupto nomine a Plinio lib.* 6. *cap.* 28. *Nubes dicuntur: regionem tenebant a Batanea ad Euphratem: de quibus vide* 2. *Schem.* 8. 49 Percussit Hhamalekum] *quæ expeditio explicatur capite sequenti.* 50 Erant autem] *Eos tantùm nominat qui in bello patrem sequebantur, & in eo tandem ceciderunt, infrà* 31.2. 52 Filius abielis] *suprà* 9.1.

CAPUT. XV.

Schaul divinitus jussus Hhamalekitas penitus excindere, ducto in eos exercitu, lenius quam pro mandato cum eis agit. Deinde reversus cum præda Gilgalem, a Schemuele iterum post aliquot reprehensiones & cavillationes, rejectionis sententia audita, & occiso Agago domum revertitur.

1 CUM autem dixisset Schemuel ad Schaulem, me misérat Jehova ad ungendum te in regem super populum suum, *nempe* super Israëlem: idcirco nunc ausculta voci, verbis q Jehovæ.

2 Sic ait Jehova exercituum, [a] visitavi id quod fecit Hhamalek Israëli: cui opposuit in itinere cùm ascenderet ex Ægypto, *aciem.*

3 Nunc abi ut percutias Hhamalekum, & anathemati devoveatis quicquid est ei, neque clementia utaris erga eum: sed occidito [a] cùm virum tum mulierem, cùm puerum tum lactentem, cùm bovem tum parvam pecudem, cùm camelum tum asinum quemque.

4 Hoc promulgato Schaul apud populum, recensuit eos in [a] Telajimis, ducenta millia peditum, & decem millia [a] virorum Jehudæ.

5 Cumque Schaul pervenisset usque ad civitates Hhamaleki: ut contenderet *cum eo* in valle ejus:

6 Edixit Schaul [a] Kenæis, [a] abite, recedite, descendite e medio Hhamalekitæ, ne tollam te cum eo: tu enim exercuisti [a] benignitatem erga omnes Israëlitas cùm ascenderent ex Ægypto: recessit itaq; Kenæus e medio Hhamaleki.

7 Et percussit Schaul Hhamalekum: [a] *habitantem* inde a [a] Chavilá *usque* quà venis [a] Shurem, qui est e regione Ægypti.

8 Sed cepit [a] Agagum regem Hhamaleki vivum: cùm totum ejus populum internecioni devovisset acie gladii.

9 Itaque clementia usus Schaul cum populo erga Agagum, & erga optimos gregum & armentorum, etiam [a] secundarios, & erga [a] ovium duces & erga quicquid bonum erat, noluerunt internecioni devovere ea: tantùm omnem rem contemptibilem & [b] tabescentem, eam internecioni devoverunt.

10 Quapropter fuit verbum Jehovæ ad Schemuelem, dicendo:

11 Pœnitet me constituisse Schaulem in regem, quia [c] aversus est a sequendo me, & verba mea non præstitit: quod [d] displicuit Schemueli adeò ut clamaret ad Jehovam tota illa nocte:

12 Deinde surgente Schemuele *ut iret* obviam

Exod. 17. a ver. 8. usque ad finem & Deut. 25. 17. & sequentibus.

[a] Heb. *a viro usque ad mulierem & vi.*

[b] Heb. *liquescentem.*

[c] Heb. *a post me.*

[d] *sic accipitur Gen.* 31. 35.

am Schauli mane: nunciatum est Schemueli dicendo, venerat Schaul [a] Carmelum, ubi ecce [a] constituerat sibi [a] stationem: sed deflectens trāsivit ac descendit Gilgalem.

[a] Heb. *spatiū sive locum.*

13 Quò veniente Schemuele ad Schaulem: [b] dixit ei Schaul, benedictus esto Jehovæ, prę-stiti verbum Jehovæ.

14 Cui dixit Schemuel, quid ergo *sibi vult* vox pecudum istarum [c] *personans* aures meas? & vox ista armentorum quam ego audio?

[c] Heb. *in auribus meis.*

15 Dixit verò Schaul, ab Hhamalekitis adduxerunt ea populus, qui clementia usus est erga opimos gregis & armenti, ad sacrificandum Jehovæ Deo tuo: residuum autem interceoni devovimus.

16 Tum dixit Schemuel ad Schaulem, desine, ut renunciem tibi quod elocutus est mihi Jehova hac nocte: qui dixit ei, loquere.

17 Dixit ergo Schemuel, nónne [d] cùm pervulus *videbaris* in oculis tuis, caput tribuum Jisraélis fuisti: & unxit te Jehova in regem super Jisraëlem?

18 Et mittens te Jehova in iter: dixit, abi, & internecioni devoveto peccatores istos Hhamalekum, & oppugnato eum, usque adèò ut *tui* isti consumant eos?

19 Quare ergo non auscultasti voci Jehovæ, sed contendens ad prædam, fecisti quod malum *videtur* in oculis Jehovæ?

20 Dixit verò Schaul ad Schemuelem, imò auscultavi voci Jehovæ: & ambulavi in iter quò misit me Jehova: adduxi quidem Agagum regem Hhamaleki: sed Hhamalekum interneoni devovi,

21 Accepit verò populus de præda illorum greges & armenta, præstantissimum illius anathematis: ad sacrificandum Jehovæ Deo tuo Gilgale.

22 At dixit Schemuel, an delectatur Iehova holocaustis & sacrificiis, ut cùm auscultatur voci Jehovæ? ecce auscultare *est* melius sacrificio: attendere, adipe arietum.

23 Quin *sicut* peccatum divinationis *est* rebellio: & *sicut* superstitio & idola *est* repugnantia: quia sprevisti verbum Jehovæ, sprevit similiter te ne sis Rex.

24 Tum dixit Shaul ad Schemuelem, peccavi quòd transgressus sum [g] præstitum Jehovæ & verba tua: sed timui populum: ideo auscultavi voci eorum.

[g] Heb. os.

25 Nunc autem, condona, qnęso, peccatum meum: & [e] revertere mecum, ut incurvem me Jehovæ.

26 Dixit verò Schemuel ad Schaulem, non revertar tecum: nam sprevisti verbum Jehovæ: ideo sprevit te Jehova, ne sis rex super Jisraëlem.

27 Itaque divertit Schemuel ut abiret: quare apprehendit *Schaul* alam pallii ejus, ita ut laceraretur.

28 Tum dixit ad eum Schemuel: laceravit Jehova regnum Jisraëlis a te hodie: ut det ipsum proximo tuo, qui melior *est* te.

29 Quin etiam [e] qui *est* çternitas Jisraëlis non committet mendaciter, neque pœnitebit eum: non enim homo *est* ut pœniteat eum.

30 Tandem eo dicente, peccavi: jam honora quæso me coram senioribus populi mei & coram Jisraële: & revertere mecum, ut incurvem me Jehovæ Deo tuo:

31 Reversus Schemuel [h] secutus est Schaulem, & incurvavit se Schaul Jehovæ.

[h] Heb. *post Schemuelem.*

32 Deinde dicente Schemuele, admovete ad me Agagum regem Hhamaleki: ivit ad eum Agag [i] delicatè *cultus*: dicebat enim Agag, [e] certè recessit amaritudo mortis.

[i] Heb. *inde lacius.*

33 Sed dixit Schemuel, quemadmodum orbavit mulieres gladius tuus: sic orbabitur inter mulieres mater tua: dilaniavitq; Schemuel Agagum coram Jehova Gilgale.

34 Tum abiit Schemuel Ramam: Schaul verò ascendit in domum suam Gibbham Schaulis.

ANNOTATIO.

2 Visitavi] *id est, recognovi, & visitare statui: vide annotata Gen. 21. 1.* 4 Telajimis] *in agro Telemi oppidi tribus Jehudæ, de quo Joseph. 15. 24.* Virorum Jehudæ] *causam exigui istius numeri vide suprà 11. 8. in annotatione.* 6 Kenęis] *qui in finibus Jehudæ & Hhamalekitarum habitabant Jithronii gentiles: Judic. 1. 16.* Abite] *congeries asyndetos celeritatis index: vide Gen. 18. 6.* Benignitatem] *qua Exodi 18. describitur & Num. 10. 29. & sequentibus.* 7 Habitantem] *non describit terminum quem depopulatus est Schaul: sed regionem quam occupabant, qui Schauli occurrerant. Non enim omnes Hhamalekitæ: sed isti tantùm cęsi sunt: ut apparet infrà 30.* Chavila] *regione Arabiæ.* Schurem] *terminum Arabiæ versus Ægyptum, de quo Gen. 16. 7. & 25. 18.* 8 Agagum] *vide annotata Num. 24. 7.* 9 Secundarios] *id est, minus præstantes: sed non maculentos & contemptibiles: hanc genuinam esse Hhebraicæ vocis significationem, quicquid alii dicant, docent literarum ordo & vocalium nota.* Ovium duces] *ut commodius greges suu ducibus assuefactos, abducere possent, ita autem accipiendum esse Hhebræam vocem docet perpetua apud Prophetas metaphora, qua duces hominum hanc appellationem obtinent: ut 2. Reg 11. 4. & 19. Jechezkel. 39. 18.* 11 Pœnitet me] *humanitus dictum, ut Gen. 6. 6. quod ostendit infrà vir. 29. & 16. 1.* 12 Carmelum] *opidum Jehudæ, quod redeunti ab Hhamalekitis in itinere erat Joseph. 15. 55.* Constituerat sibi stationem] *id est, cum exercitu constiterat ut recrearetur a labore.* 13 Dixit ei Schaul] *obviam ei profectus ut eum acciperet: ut apparet ex ver. 25. & sequentibus.* 17 Cum parvulus] *vide suprà 9. 21.* 25 Et revertere] *vide Ruth. 1. 22. in annotatione: & sic sequentia.* 29 Qui est æternitas] *periphrasis Dei ad sermonem suam accomodata: quasi dicat, Deus qui naturâ æternus est, æternum se populo suo usquequaque exhibet: ac proinde in æternum te de regno dejecit & Davidem evehit.* 32 Certè recessit] *id est, periculum mortis evasi, quandoquidem ab armatore ad senem prophetam abducor.*

CAPUT XVI.

Schemuel ex Dei mandato, omisso Schaul, Beth-Lechemum specie convivii ad Jischajum proficiscitur, &

& Davidem ejus filium in regem consecrat: quem Deus regali spiritu instruit: Schaulem verò malo spiritu agitatum ad Davidis operam adhibendam incitat.

1 'POSTEA non perrexit Schemuel 'invisere Schaulem' usque ad diem mortis suæ 'cùm luxisset Schemuel de Schaule: & Jehovâ pœnituisset regem constituisse Schaulem super Jisraëlem.

2 Nam dixit Jehova ad Schemuelem: quousque lugeres de Schaule, cùm ego spreverim eum ne regnet super Jisraëlem? imple cornu tuum oleo, & abi *quò* mitto te ad Jischajum Beth-Lechemitam, nam prospexi inter filios ejus mihi de rege.

3 Cui dicente Schemuele, quomodo irem? audiens enim Schaul occideret me: dixit Jehova, vitulam armenti accipito in manu tua & dicito, 'ad celebrandum' convivium Jehovæ veni.

4 Et invitato Jischajum ad illud convivium: ego autem ostendam tibi id quod facturus es, ut ungas mihi quem dixero tibi.

5 Cùm itaque Schemuel faciens quod edixerat Jehova adveniret Beth-Lechemum: trepidi accurrerunt seniores civitatis obviam ei, & dicebat *quisque*, [a] prosperéne advenis?

6 Qui dixit, prosperè, ad celebrandum convivium Jehovæ veni, comparate vos ut veniatis mecum ad illud convivium: similiter 'jussit comparare se Jischajum & filios ejus, & invitavit illos ad illud convivium.

7 Fuit autem ingredientibus illis, cùm videret [b] Eliabum: ut diceret, 'utique coram Jehova *est* unctus ejus.

8 Edixit verò Jehova Schemueli, ne respiciat ad speciem ejus, aut altitudinem staturæ ejus, nam respui eum: non enim *spectat* quod spectare solet homo, nam homo spectat *quod est* ob oculos, sed Jehova spectat *quod est* in animo.

9 Deinde vocans Jischai Aminadabum, jussit eum transire ante Schemuelem: qui dixit, neque hunc elegit Jehova.

10 Tunc jussit Jischai transire [c] Schammam: qui dixit, neq; hunc elegit Jehova.

11 Sic jussit Jischai transire septem filios suos coram Schemuele: sed dicebat Schemuel ad Jischajum, non elegit Jehova istos.

12 Denique dicenti Schemueli ad Jischajum, 'an absolverunt *transire* pueri? dixit, adhuc reliquus *est* minimus qui ecce pascit gregem: edixit ergo Jischajo, mitte & assume eum, non enim 'deflectemus donec venerit huc.

13 Mittens itaque adduxit eum (erat autem rufus cum pulchritudine oculorum & decoro aspectu:) & dixit Jehova, surgens unge eum, quia hic ille est.

14 Cùm ergo Schemuel accepto cornu olei, 'unxisset eum in medio fratrum ejus, 'irruens spiritus Jehovæ in Davidem, *egit eum* a die illo & deinceps: 'Posteà surgens Schemuel abiit Ramam.

15 Nam spiritus Jehovæ recesserat a Schaule: perturbabat q; eum spiritus malus a Jehova.

16 Quapropter dicentibus servis Schaulis ad eum: ecce jam spiritus Dei malus perturbat te:

17 Edicat, quæsumus dominus, noster servis tuis [d] adstantibus tibi, *ut* perquirant aliquem scientem, pulsantem citharam: erit q; cùm inerit tibi spiritus Dei malus, ut eo pulsante manu sua, bene sit tibi.

18 Edixit Schaul servis suis, prospicite mihi jam de aliquo [e] bene pulsante quem adducatis ad me:

19 Tum respondens unus ex ejus pueris dixit, ecce prospexi, filius est Jischai Beth-Lechemitæ sciens pulsare, & 'valens robore, & vir bellicosus, rerum q; intelligens ac vir formosus: deniq; Jehova *est* cum eo.

20 Quapropter Schaul missis nuntiis ad Jischajum: edixit, mitte ad me Davidem filium tuum, qui *est* cum grege.

21 Accipiens verò Jischai asinum [f] *cum* pane, & utrem vini, hœdum q; [e] capris unum: misit per Davidem filium suum ad Schaulem.

22 Cumque venisset David ad Schaulem 'stabat coram eo: dilexit que eum valde, adeò ut esset ei armiger.

23 Mitteret que Schaul ad Jischajum, qui diceret: stet, quæso, David coram me: nam invenit gratiam in oculis meis.

24 Erat enim cùm inesset spiritus Dei Schauli, ut David accipiens citharam pulsaret manu sua: unde [g] respirabat Schaul, & bene erat ei, recedente ab eo 'spiritu illo malo.

[a] Heb. *pax adveniat tuum: sic infrà ver. 6.*

[b] *Qui & Eliab 1. Chro. 27. 18.*

[c] *Qui idem Schimhha. 1. Chro. 2. 13. & 2. Schem. 13. 3.*

[d] Heb. *coram te.*

[e] Heb. *beneficiente pulsando.*

[f] Heb. *asinis panu.*

[g] Heb. *respiratio erat Schauli.*

ANNOTATIO.

1 Posteà &c.] *hunc versum ad sequentia pertinere res ipsa docet.* Invisere] *ut anteà solitus erat, regis instruendi: causa. Sic accipitur idem verbum 2. Reg. 8, ver. ultimo.* Usque ad diem mortis] *id est, nunquam. vide Gen, 49. 26.* Cùm luxisset] *id est, pro facto, quod sibi displicebat, apud Deum intercessisset supra 15. 11. nam fieri non potest, ut audita Dei irrevocabilis sententia, & ea ipsius nomine Schaulis pronunciata supra 15. 29. precibus contenderit ut rescinderetur.* 3 Ad celebrandum convivium] *sic eadem vox pro convivio accipitur supra 9. 12. & 13. & infrà hoc capite. Quod autem additur Jehovæ, ad sacrificia referendum non esse vel inde apparet, quòd intra domesticos Jischai parietes celebrabatur: cùm nulla publica aut privata sacrificia ex lege alibi quàm in loco a Deo designato: vel temporibus corruptis alibi quàm in excelsis offerri possent: sed ideò additur Jehovæ, ut intelligatur ex mandato Jehovæ ad rem aliquam divinam esse instituium.* 6 Jussit comparare] *Declarando ei consilium Dei de eligendo rege ex filiis ejus: quod ostendit finis versiculi 9. 10. & 11.* 7 Utique coram Jehova] *id est, probatus est Jehovæ in regem, ut Judic. 18. 6. imprudenter dictum quod sequentia corrigunt: quale est Nathanis. 2. Schem. 7. 3.* 12 An absolverunt] *Similis est locutio, Matth. 10. 23,* Deflectemus] *ad convivium: eodem sensu accipitur idem verbum, Gen. 42. 24.* 14 Unxisset] *præeunte explicatione voluntatis Dei: vide 2. Schem. 5. 2.* Irruens spiritus Jehovæ] *de quo supra 10. 6. qui a Schaule recessisse dicitur proximo versu.* Posteà] *uncto Davide & celebrato convivio.* 19 Valens robore] *Ex his quorum nomine hic commendatur David colligitur eum jam antè Pelischtæum interfecisse, unde apparuit ipsum esse bellicosum, & Deum adesse ei.* 22 Stabat coram eo] *id est, ministrabat ei: ut explicatur Deut. 10. 8. sic versu 23.* 24 Spiritu illo] *id est, lymphationibus, quæ ab illo spiritu malo proficiscebantur, tunc temporis cessantibus: metonymia.*

CAPUT.

CAPUT. XVII.

Schaule castra habente ex adverso Pelischtæorum, qui armati irruperant: monstrose magnitudinis Goljath armis munitissimus per quadraginta dues in medium prodit, sese offerens ad decernendum de victoria, singulari certamine: sed tandem ab adolescente inermi David, fide munito, victus occiditur, & Pelischtæorum copiæ funduntur.

1 CUM enim congregantibus Pelischtæis castra sua ad bellum, congregata fuissent [a] Socuntem, quæ est Jehudæ: & metata inter Socuntem, & Hhazekam, in [a] Ephes-Dammimis.

2 Schaul verò & Jisraëlitæ congregati castris positis ad convallem querceti: instruxissent aciem contra Pelischtæos:

3 Consistentibus Pelischtæis in monte hinc, Jisraëlitis verò consistentibus in monte inde: ubi vallis erat inter eos:

4 Egressus erat quidam [b] duellator e castris Pelischtæorum Goljath nomine Gatho *oriundus*: cujus altitudo erat sex cubitorum cum spithama.

5 Galea autem chalybea super caput ejus, & lorica squamata erat indutus: (cujus loricæ pondus *erat* quinquies mille siclorum), e chalybe.

6 Et tibialia chalybea *erant* super pedes ejus: & humerale chalybeum inter humeros ejus.

7 Hastile autem hastæ ejus simile *erat* jugo textorum, & [c] mucro ferreus hastæ ejus sexcentorum siclorum erat: & qui scutum ferebat antecedebat eum.

8 Qui subsistens clamabat ad acies Jisraëlitarum & dicebat eis, quare prodiretis instruendo aciem? an non ego sum Pelischtæus unus? vos ergo servi Schaulis seligite vobis virum qui [d] descendat ad me.

9 Si prævalebit pugnando contra me ita ut percutiat me, utiq; simus vobis servi: sin autem ego prævaluero ei, ita ut percutiã eum, vicissim estote nobis servi, [e] omnino servietis nobis.

10 [f] Dicebat præterea Pelischtæus ille, egõne probro effecero acies Jisraëlitarum hodie? date mihi virum ut pugnemus simul.

11 Cùmque audisset Schaul & totus Jisraël verba illa Pelischtæi: consternati timebant valde.

12 [g] David autem ille filius viri Ephrathæi e Beth-Lechemo Jehudæ: (huic nomen Jischai, erantq; ei [h] octo filii: & vir ille temporibus Schaulis senuerat, provectus inter homines *senes*.

13 Abeuntesque tres filii Jischai maximi sequebantur Schaulem in isto bello: nomenque trium filiorum ejus qui iverant in istud bellum *erat* Eliab primogeniti, secundi autem ab eo Abinadab, & tertii Schamma.

14 David, inquam, ille [i] minimus: cùm tres maximi sequerentur Schaulem,

15 David, inquam, ibat & redibat [d] a [k] comitatu Schaulis: ad pascendum gregem patris sui, Beth-Lechemum.

16 Appropinquaverat autem Pelischtæus ille [e] mane & vespere: & stiterat se quadraginta diebus.

17 Cùm dixit Jischai Davidi filio suo, accipe nunc pro fratribus tuis epham hanc aristarum tostarum, & decem hos panes: & [f] celeriter deportato in castra ad fratres tuos.

18 Decem verò caseos istos lacteos deferto ad præfectum Chiliadi *eorum*: & fratres tuos visitans *cognoscito* de [g] prosperitate *eorum*: [l] & arrham ad eis accipito.

19 Schaul autem cum ipsis, & omnes Jisraëlitæ in convalle querceti *erant*: bellantes contra Pelischtæos.

20 Itaque surgens David mane deserto grege penes custodem, assumpsit *ea* & abiit, quemadmodum præceperat ei Jischai: pervenitque [m] ad plaustrorum ambitum cùm exercitus prodiret in aciem, & vociferarentur ad prælium.

21 Nam instruxerat se Jisraëlitarum & Pelischtæorum acies [h] altera adversus alteram.

22 Quapropter David deserens [n] impedimenta a se in manu custodis impedimentorum, cucurrit in ipsam aciem: & adveniens interrogavit fratres suos de prosperitate.

23 Ipso autem loquente cum eis, ecce vir ille duellator ascendebat, Goljath Pelischthæus nomine, oriundus Gatho, ex aciebus Pelischtæorum, & loquebatur [o] hujusmodi verba: quæ audivit David.

24 Singuli autem Jisraëlitæ cùm viderent istum virum: fugiebant a facie ejus, adeò metuebant valde.

25 Et dicebat quisque Jisraëlita, nónne vidistis hunc virum qui ascendit, ad probro afficiendum Jisraëlem ascendere? erit tamen *ut* virum illum qui percusserit eum, ditet rex divitiis magnis, & filiam suam det ei, & domum paternam ejus efficiat immunem in Jisraële.

26 Tunc allocutus est David homines qui adstabant sibi dicendo: [p] quid fieret viro qui percuteret Pelischtæum illum, & auferret opprobriũ ab Jisraële? quis enim *est* Pelischtæus [q] præputiatus iste, quòd probro afficit acies Dei viventis?

27 Cui locutus est populus ille in eandem sententiam dicendo: [r] ita fiet viro illi qui percusserit eum.

28 Audiebat autem Eliab frater ejus maximus, cùm alloqueretur viros illos: quare Eliab accensus ira in Davidem dixit, quorsum descendisti, aut penes quam deseruisti pauculas illas pecudes in deserto? ego novi arrogantiam tuam & nequitiam animi tui, te ad inspiciendum hoc bellum descendisse.

29 Dixit verò David, [s] quid feci nunc? nónne [t] negotium fuit?

30 Deinde deflectens [l] ab eo versus alium, locutus est in eandem sententiam: responderuntque populus in sententiam priorem.

31 Cumq; auditi fuissent sermones quos loquebatur David: indicatis illis præsente Schaule assumpsit eum.

32 Dicente verò Davide ad Schaulem, ne cõcidat [k] animus ullius propter istum: servus tuus iturus est & pugnaturus contra Pelischtæũ istum.

33 Dixit Schaul ad Davidem, non prævales eundo ad Pelischtæum istum, ut pugnes cõtra eum: puer enim es, ipse verò vir bellicosus a pueritia sua.

34 Tum dixit David ad Schaulem, pascente servo tuo patri suo gregem: cùm accedens leo

auc

[a] *Idem Pas. Dammima. 1. Chro. 11. 13.*

[b] Heb. *vir qui inter duos: supple, pugnam singularem decerni postulabat infrà 8. 9. & 10. ver. alii inter duo: subaudi castra: sic infrà 23. ver.*

[c] Heb. *lamina: vide Ge. 3. 24.*

[d] Heb. *de cũ Schaule.*

[e] Heb. *infinitivi verborum sunt positi pro adverbiis.*

[f] Heb. *fac currere.*

[g] Heb. *pace ut infrà 22.*

aut ursus, auferret [f]parvam pecudem e grege,
35 Egressus persequebar illum, ut percuterem eum, aut eriperem ex ore ejus, insurgentẽ verò in me prehendebam eum barba, & percutiens morte afficiebam eum.
36 Tum leonem tum ursum percussit servus tuus: & esset Philistæus præputiatus iste ut unus ex eis, cùm probro affecerit acies Dei viventis.
37 Dicebatque David, Jehova qui eripuit me [g] a leone, & ab urso, idem eripiet me e manu Philistæi istius: tum dixit Schaul ad Davidem, abi & Jehova *sit* tecum.
38 Jusserat autem Schaul Davidem indui [h] armis suis, & imposuerat galeam chalybeam capiti ejus: jusseratque eum indui lorica.
39 Cùm itaque David accinctus gladio suo super arma sua vellet incedere, cùm non expertus esset: dixit David ad Schaulem, non possũ incedere cum istis, quia non sum expertus, amovitq; ea David a se.
40 Et accepto baculo suo in manu sua, elegit sibi quinq; leves lapides ex [m] valle, quos imposuit instrumento pastorali quod habebat, id est, perę, funda autem ejus erat in manu ejus: sic appropinquabat ad Philistæum.
41 Similiter Philistæus [n] continenter pergebat appropinquare ad Davidem: viro illo, qui ferebat scutum, præcedente eum.
42 Cúmque intuitus Philistæus videret Davidem, spernebat eum: eò quòd esset puer & rufus cum pulchritudine aspectus.
43 Quam ob rem dicebat Philistæus ille ad Davidem, an canis sum quòd venis contra me [o] cum baculis? maledicebatq; Philistæus ille Davidi per Deos suos.
44 Deinde cùm dixisset Philistæus ad Davidem: accede ad me, ut tradam carnem tuam volatilibus Cœli & bestiis agri:
45 Dixit David ad illum Philistæum, tu venis ad me cum gladio & cum hasta & cum [p] humerali: ego verò venio ad te in nomine Jehovæ exercituum, Dei acierum Jisraëlitarum, quẽ probo affecisti.
46 Hoc ipso die dedit te Jehova in manum meam, ut percutiens te amoveam caput tuum a te, & tradam cadavera exercitus Philistæorum hocipso die volatilibus cœli & bestiis terræ: ita cognoscent *incolæ* totius terræ Deum esse pro Jisraële.
47 Et cognoscent tota congregatio hæc, non gladio aut hasta Jehovam servare: nam [q] Jehovæ *est* hoc bellum, ideo tradet vos in manus nostras.
48 Fuit autem cùm [r] surgens Philistæus pergeret appropinquare obviam Davidi: & festinans David procurreret in aciem obviam Philistæo,
49 Ut extendens David manum suam ad sumum instrumentum, acceptum inde lapidem intorqueret funda, & percuteret Philistæum in fronte ejus: ita [s] ut immerso lapide in frontem ejus caderet [t] pronus in terram.
50 Cùm itaq; robustior fuisset David Philistæo funda & lapide, & percutiens Philistæum [u] morti tradidisset eum: quãvis gladius non esset in manu Davidis:
51 Accurrens David stetit super Philistæum, deinde arrepto gladio ejus, quem eduxit e vagina sua ut morte planè afficeret eum, amputavit illo caput ejus: quapropter videntes Philistæi mortuum esse fortissimũ suum, aufugerunt.
52 Surgentes verò viri Jisraëlis & Jehudæ, vociferantes persecuti sunt Philistæos [x] usq; quà is per vallem, & usque ad portas Hhekronis: ceciderunt que confossi Philistæorum per viam *ad* [y] Schahharajima Gathum & Hhekronem usque.
53 Deinde reversi Jisraëlitæ ab insectando Philistæos: diripuerunt castra eorum.
54 [z] Posteà accipiens David caput Philistæi, detulit ipsum Jeruschalaima: arma verò ejus deposuit in [a] tentorio suo.
55 Cùm autem videret Schaul Davidem obviam procedentem Philistæo illi, dicebat ad Abnerem principem militiæ, cujus filius est iste puer, Abner? cui dicebat Abner, *ut* vivit anima tua, Rex, non novi.
56 Dicebat verò Rex: interroga tu, cujus filius sit iste adolescens.
57 Quapropter cùm reverteretur David a cæde Philistæi, assumens eum Abner adduxit eum in aspectum Schaulis: caput Philistæi habentem in manu sua.
58 Ad quem dicente Schaule, cujus filius es ô puer? dixit David, filius servi tui Jischai Beth-Lechemitæ.
59 [b] Fuitque cùm absolveret alloqui Schaulẽ, ut anima Jonathanis devinciretur cum anima Davidis: adeò ut amaret eum Jonathan tanquã [c] se ipsum.

[f] Heb. *manu ovem, & emisit ursũ, Gen. 9.5.*
[g] *vel torrentem.*
[h] Heb. *similiter Philistæus veniens & appropinquans Davidem.*
[o] Heb. *super faciem suam.*
[p] Heb. *animam suam.*

ANNOTATIO.

1 Socuntem &c.] *oppida tribus Jehudæ Jehos.* 15. 35. *Est autem toto hoc capite digressio ad confirmandum verba, quibus Schaulus servi Davidem et commendabant, suprà* 16. 19. 8 Descendat ad me] *ad singulare certamen.* 9 Omnino servietis] *Verba sunt victoriam sibi præsidenter pollicentis.* 10 Dicebat prætereà] *cùm videret nimirum prodire ad singulare certamen quo provocaverat, ut sequens versus ostendit.* 12 David autem ille] *cujus mentionem fecerant servi Schaulis, suprà* 16. 19. Octo] *Propriè filii septem tantùm erant, qui nominantur* 1. *Chron.* 2. 13. 14. 15, *hîc autem octo ponuntur: quia nepos unus ex aliquo filiorum jam tum ei natus erat: fortassis Jonadab Schammæ filius de quo* 2. *Schem.* 13. 3. *nepotes autem in scripturis passim filii dicuntur.* 14 Minimus] *eorum qui nuper erant, suprà* 16. 12. 15 A comitatu Schaulis] *hoc est, sæpius a patre ad fratres, qui in isto bello Schaulem comitabantur, mittebatur.* 18 Et arrham ab eis accipito] *id est, symbolum aliquod ab eis, quod me de prosperitate eorum certiorem reddat, tecum deportato.* 20 Ad plaustrorum ambitum &c.] *id est, ad locum impedimentorum quibus castra circumvallata erant ut infrà* 26. 5. *synecdoche: plaustra pro omni impedimentorum genere.* 22 impedimenta] *id est, ea quæ ad fratres & ducem militarem ducebat.* 23 Hujusmodi verba] *qualia commemorata sunt versu* 8. 26 Quid fieret] *q. d. quod tantis præmiis opus est ad fortem Jisraëlitam incitandum? etiam sine præmio ineundum est certamen duabus de causis: prior a persona hostis injuris & alieni a Deo ac fœdere ejus: posterior a dignitate eorum qui afficiuntur injuria, quorum probra in*

se

ſe recipit Deus. 27 Ita fiet] *q. d. utut etiam ſine præmio certandum ſit: nihilo minus tamen certum eſt præmium propoſitum.* 29 Quid feci] *ſubaudi, cujus nomine nunc arrogantiæ me damnas.* Negotium fuit] *cujus conficiendi causâ huc me miſit pater.* 34 Parvam pecudem] *Ita reddidimus, Chaldæum paraphraſten & duos codices manu ſcriptos ſecuti: alioquin pro hac voce in vulgatis exemplaribus legitur: & auferebat hoc e grege: mutatâ unâ literâ, proclivi lapſu.* 38 Armis ſuis] *id eſt, Davidi datis a Schaule & ipſius corpori accommodatis: nam tanta fuit Schaulis proceritas, ut arma ipſius, Davidi convenire non potuerint.* 43 Cum baculis] *Indefinitè dictum: plurale pro ſingulari, ut Gen. 21. 7. & alibi frequenter.* 45 Humerali] *armus ad corpus tegendum pertinentibus: ſynecdoche.* 47 Jehovæ eſt] *Vt Jehovæ bellum infertis: nos pro eo gerimus.* 48 Surgens] *ſe expediens & ad conflictum comparans, ut Gen. 31. 17.* 49 Immerſo] *id eſt altius infixo, ea facilitate qua fuiſſet in aquas immerſus.* 50 Morti tradidiſſet] *id eſt, lethale vulnus influxiſſet ei.* 52 Uſque quâ is] *id eſt, per iter totius vallis, cujus meminit ſuprà ver. 3.* Schahharajima] *oppidi in finibus Jehudæ, de quo Joſ. 15. 36.* 54 Poſteà] *non videtur hoc ſtatim a victoria factum: ſed diu poſteà: tum fortaſſis cùm arca Dei ipſo jam rege conſtituto Jeruſchalaima tranſlata eſt, & ei ubi tentorium erectum 2. Schemu. 6. 17. prolepſis eſt, ut Exodi. 16. 33.* Tentorio ſuo] *id eſt, quod arcæ Dei ipſe tetenderat, ibidem & 1. Chron. 15. 1. & ſeq. verſibus.* 59 Fuitque] *hunc verſum cum ſuperioribus conjungendum eſſe ipſius initium docet.*

CAPUT XVIII.

David Schaulis citharœdus, & Jonathan fœderatus ſatellitio regis præficitur: & ita ſe gerit ut ipſius adminiſtratio omnibus probata a puellis publico cantico adminiſtrationi Schaulis præferatur. Unde in Davidem Schaul odio tanto exarſit: ut ejus mortem apertè primùm, deinde inſidioſis conſiliis, deferendo honoris & affinitatem promittendo periculoſis conditionibus quæſiverit. quæ omnia pericula ſingulari Dei providentia ſuperavit.

1 ITAQUE aſſumpſit eum Schaul [a] die illa: nec permittebat ei redire domum patris ſui.

2 [a] Deinde pepigit Jehonathan cum Davide fœdus: eò quòd amaret eum tanquam [b] ſe ipſum.

[a] Heb. *animam ſuam ſuprà 17. 59*

3 Et exuens ſe Jehonathan pallio, quo erat indutus, tradidit illud Davidi: & veſtes ſuas, & tum gladium ſuum, tum arcum ſuum, tum deniq; baltheum ſuum.

4 Cumque prodiens David ad quæcunque mittebat eum Schaul, ſecundaretur, propoſuit eum Schaul viris militaribus: bonuſque videbatur in oculis totius populi, ac etiam in oculis ſervorum Schaulis.

5 *Sed* fuit [a] redeuntibus illis, cùm reverteretur David a cæde [b] Peliſchtæorum, ut prodirent fœminæ ex omnibus civitatibus Jiſraëlis ad cantandum, & earum choreæ obviam Schauli Regi cum tympanis præ lætitia & cū panduris.

[b] Heb. *Peliſchtæi. Enallage numeri frequentiſſima, ut Gen. 25. 19. & ſequentibus: ſic infrà 29. 5.*

6 [a] Reſpondebant autem fœminæ ludentes & dicebant: [b] percuſſit Schaul millia ſua, at David myriadas ſuas.

7 Quapropter accenſa eſt *ira* Schauli valde, mala enim videbatur in oculis ejus hæc res ac dicebat, tribuerunt Davidi myriadas, mihi verò tribuerunt milia, & quid *tribuant* amplius ei? utique ipſum regnum.

8 Et [a] configebat Schaul oculos in Davidem, ab eo die & deinceps.

9 Fuit enim poſtridie cùm irruente ſpiritu Dei malo in Schaulem [a] prophetico more agere domi ſuæ, & David pulſaret manu ſua eo die ut anteà: (erat autem haſta in manu Schaulis)

10 Ut jacularetur Schaul haſtam [a] dicebat enim percutiam Davidem uſque ad parietem: ſed deflexit David metu illius bis.

11 Deinde metuens Schaul propter Davidem eò quòd eſſet Jehova cum illo & a Schaule receſſiſſet,

12 Amovit eum Schaul a ſe, conſtituitq; eum ſibi [a] præfectum Chiliadi ut [a] procederet & veniret ante populum.

13 David autem in omnibus viis ſuis ſecundabatur: quia Jehova *erat* cum eo.

14 Cumq; videret Schaul eum ſecundari valde: formidebat ab eo.

15 Totus verò Jiſraël & Jehuda amabat Davidem: quia ipſe procedebat & veniebat ante eos.

16 [a] Itaque dixit Schaul ad Davidem, ecce filia mea major Merab, ipſam daturus ſum tibi in uxorē, tantùm eſto mihi [c] ſtrenuus & gere bella Jehovæ: (Schaul enim dicebat, ne ſit manus mea contra eum, ſed ſit contra eum manus Peliſchtæorum)

[c] Heb. *filius robuſtus*

17 Dixit verò David ad Schaulem [a] quis *ſum* ego? aut quis *author* vitæ meæ? aut *familia* patris mei in Jiſraële, aut ſim gener regis?

18 Fuit autem quo tempore daturus erat Merabam filiam Schaulis Davidi: ut ipſa daretur [a] Hhadrieli [a] Micholathæo in uxorem.

19 Sed amabat Mical filia Schaulis Davidem: quod cùm nuntiarent Schauli, rectum viſum eſt in oculis ejus.

20 (Dicebat enim Schaul, dem eam illi ut ſit ei in [a] tendiculam, & ſit contra eum manus Peliſchtæorum:) dixitque Schaul ad Davidem, per [a] alteram te affinitate conjunge mecum [a] iſta die.

21 Præceperat autem Schaul ſervis ſuis, aloquimini Davidem [a] clam dicendo, ecce delectatur te rex, & omnes ſervi ejus amant te: nunc ergo junge te affinitate cum rege.

22 Et eloquentibus ſervis Schaulis in aures Davidis ſermones iſtos: dixerat David: an *videtur* leve in oculis veſtris affinitate jungi cum rege: cùm ego ſim vir [a] pauper & vilis?

23 Quod cum renunciaſſent ſervi [a] Schaulis ei dicendo: hujuſmodi ſermonibus locutus eſt David:

24 Edixerat Schaul, ſic dicitote Davidi: non delectatur rex dote, niſi [a] centum præputiis Peliſchtæorum, ut ultio ſumatur de inimicis regis: (Schaul autem cogitabat efficere ut David caderet manu Peliſchtæorum).

25 Renunciantibus igitur ſervis ejus Davidi ſermones iſtos, recta *viſa* eſt res in oculis Davidis, ut affinitate conjungeret ſe regi: nec dum impleti erant [a] dies illi,

29 Cùm

26 Cùm ſurgens David abiit ipſe cum viris ſuis & percuſſit e pelſchtæos ducentos viros: quorum præputia attulit David, pleneque exhibuerunt ea regi, quo affinitate ſe jungeret Regi; quapropter dedit ei Schaul Micalem ſuam filiam in uxorem.

27 Videns autem Schaul & experientia cognoſcens Jehovam eſſe cum Davide: & Micalem filiam Schaulis amare illum:

28 Perrexit Schaul metuere a Davide amplius: ſic fuit Schaul infeſtus Davidi omnibus diebus ſuis.

29 Prodeuntibus enim præfectis peliſchtæorum: erat quotieſcunque prodibant, ut ſecundaretur David præ omnibus ſervis Schaulis: & in pretio eſſet nomen ejus valde.

ANNOTATIO.

1 Die illa] *qua miſſis legatis ad Fiſchajum, petiit ut apud ſe David reliqueretur: eſt enim regreſſio ad hiſtoriam intermiſſam in fine capitis 16.* 2 Deinde] *id eſt, poſtquam eum Schaul aſſumpſiſſet in aulam, amorem (quo inde a cæſo Peliſchtæo eum proſequebatur) fœdere confirmavit.* 5 Redeuntibus illis] *Schaule, populo, & ſervis Schaulis ab aliqua alia pugna contra Peliſchtæos.* 6 Reſpondebant] *id eſt, hunc amœbæum verſum, nempe percuſſit Schaul, &c alternis canebant, ut Exodi 15. 21.* Percuſſit Schaul] *laude dignus eſt Schaul: ſed decuplo majore David. Numerus certus pro incerto.* 8 Configebat] *id eſt, lumis intuebatur, & obſervabat ut ei noceret.* 9 Prophetico more ageret] *id eſt, extra ſe eſſet, & ſpiritu malo actus, ita ſermones & actus ſuos componeret, ut boni Prophetæ ſolent acti ſpiritu bono.* 10 Dicebat] *id eſt, cogitabat apud ſe: ſic infrà ſæpe.* 12 Præfectum chiliadi] *non ut eum eveheret: ſed ut eum hoſtibus interficiendum objiceret: vide infrà 16. & 24. ver.* Procederet & veniret] *vide Num. 27. 17.* 16 Itaq; dixit] *i. cùm permanente odio necem Davidis quæreret: populi verò amore in Davidem ipſe deterreretur a perpetranda cæde: fraudulentum hoc conſilium ſuſcepit.* 17 Quis ſum] *a perſona ſua, patris & familiæ inequalitatem ſuam oſtendit.* 18 Hhadrieli] *filio Berzillai Ephrajimitæ. 2. Schemu. 21. 8.* Mecholathæo] *vide Judic. 7. 22.* 20 In tendiculam] *ut explicatur infra ver. 24.* Iſta die] *i. intra certum & præfinitum tempus, ut apparet ex ver. 25.* 21 Clam] *id eſt, tanquam ex vobis, ne intelligat conſilium ex me profectum eſſe.* 22 Pauper] *quaſi dicat, non eſſet penes me eam dotem tribuere quæ convenit filiæ regis: non enim accipiebant: ſed dabant viri dotem, ut Gen. 34. 12. Exodi. 22. 16. & 17.* 24 Centum præputiis] *Loco dotis, quæ minimùm erat quinquaginta ſiclorum: vide annota. Exodi. 22. 17.* 25 Dies illi] *id eſt, nondum præfinitum a rege tempus elapſum erat: de quo ſuprà. 20. verſu.*

CAPUT XIX.

Schaulis conſilium de interficiendo Davide a Jonathane Davidi retegitur, & eo monitore David Schauli reconciliatur: ſed iterum bello a Davide feliciter geſto, Schaul mortem illius quærit, cujus furori cedens David domum ſe recepit, in quæ circumventus, Micalis aſtu & operâ eripitur: Schemuelem adit & Prophetarum collegium: ubique a violentia legatorum & ipſius etiam Schaulis, ipſis divinitus repreſſis, conſervatur.

1 ITAQUE allocutus eſt Schaul Jonathanem filium ſuum & omnes ſervos ſuos de morte afficiendo Davide: ſed Jonathan filius Schaulis delectabatur Davide valde.

2 Quapropter indicavit Jonathan Davidi dicendo, quærit Schaul pater meus morte afficere te: nunc ergo cave tibi, quæſo, [d] mane, & conſidens in occulto abſconde te.

3 Ego autem exiens conſiſtam ad latus patris mei in eodem agro ubi tu eris, & ipſe alloquar de te patrem meum, & ubi percepero aliquid, nuntiabo tibi.

4 Alloquens ergo Jonathan de Davide *bonis* verbis Schaulem patrem ſuum: dicebat ad eum: ne peccet rex in ſervum ſuum in Davidem, quia non peccavit in te, quinimò facta ejus bona ſunt tibi valde.

5 Nam cùm exponens vitam ſuam in manu ſua percuſſit [a] Peliſchtæos, & comparavit Jehova ſalutem magnam toti Iſraëli, vidiſti & lætatus es: & quare peccares contra ſanguinem innoxium, morte afficiendo Davidem immeritò?

6 Tunc auſcultavit Schaul voci Jonathanis: ita ut juraret Schaul, ut vivit Jehova, non afficietur morte.

7 Quapropter vocans Jonathan Davidem, indicavit ei Jonathan omnia verba iſta: & reduxit Jonathan Davidem ad Schaulem, ut eſſet coram eo [b] ſicut antea.

8 Fuit; cùm [c] redintegraretur bellum: ut prodiens David ad pugnandum contra Peliſchtæos, Percuteret eos plaga magna, & fugerent a facie ejus.

9 Deinde cùm ineſſet ſpiritus Jehovæ malus Schauli; (erat autem domi ſuæ definens, tenens haſtam ſuam manu ſua): pulſante Davide manu,

10 Quæſivit Schaul percutere haſta Davidem, [d] *uſque* ad ad parietem: quo abſcedente a facie Schaulis percuſſit haſta parietem: ſic David aufugiens eripuit ſe nocte illa.

11 Miſit autem Schaul legatos verſus domum Davidis ad obſervandum eum, ut morte afficeret eum mane: quod nuntiavit Davidi Mical uxor ejus dicendo: ſi non eripis [e] te ipſum hac nocte, cras morte afficieris.

12 Cumq; demiſiſſet Mical Davidem per quãdam feneſtram: abiens aufugit & eripuit ſe.

13 Mical verò aſſumptam quandam imaginem impoſuit lecto, & [f] pulvinar caprinum cervicali ejus: quam texit veſte *ſtraguläe*.

14 Mittente verò Schaule legatos ad capiendum Davidem: dicebat illa, ægrotus eſt.

15 Tunc remiſit Schaul legatos illos ad inviſendum Davidem, dicens: adducite eum in lecto ad me ut morte afficiam eum.

16 Sed cùm ingreſſi eſſent legati, & ecce quædam imago erat in lecto: & pulvinar caprinum in cervicali ejus:

17 Dixit Schaul ad Micalem, quare ita decepiſti me & demiſiſti inimicum meum, ut eripe-

[a] Heb. *Peliſchteum*: *vide ſup. 18. 5. in margine.*

[b] Heb. *ſicut heri nudiuſtertius, ut Gen. 31. 2.*

[c] Heb. *cùm adjiceret bellum eſſe.*

[d] Heb. *Davidem & parietem.*

[e] Heb. *animam tuam.*

[f] Heb. *cervicale pilorum.*

Ex Libris Bibliothecæ Univerſ. Lib. Glasguenſis

ret ſe? dixit Mical ad Schemuelem, ipſe dixerat mihi, dimitte me, quam ob rem morte afficerem te?

18 David ergo fuga eripiens ſe venit ad Schemuelem Ramam, indicavitque ei quicquid feciſſet cibi Schaul: abiitq; ipſe cum Schemuele, ut conſiderent Najothis.

19 Cumq; nuntiaretur Schauli dicendo, ecce David eſt Najothis in Rama:

20 Miſit Schaul legatos ad capiendum Davidem: quorum vidit *quiſque* congregationem prophetarum prophetantium, & Schemuelem ſtantem, qui præerat illis: quapropter invaſit legatos Schaulis ſpiritus Dei, ut [a] more prophetico agerent ipſi quoque.

21 Quod cum nuntiaſſent Schauli, miſit legatos alteros qui more prophetico egerunt ipſi quoq; ideò remiſit Schaul legatos tertios qui more prophetico egerunt ipſi quoq;.

22 Tandem abiens etiam ipſe Ramam cùm perveniſſent uſq; ad ciſternam magnam quæ eſt in Schecu interrogabat dicens, ubi eſt Schemuel & David? cui dixit *quiſpiam*, ecce Najothis in Rama.

23 Tum abibat illuc Najothas in Rama: ſed invaſit eum quoq; ipſum ſpiritus Dei: ita ut [f] continenter pergens prophetico more ageret, uſquedum perveniret Najothas in Rama.

24 Ubi [a] exuens etiam ipſe veſtes ſuas prophetico more agebat ipſe quoque coram Schemuele: ita [a] excidit [e] nudatus toto die illo & tota nocte: ideo dicere ſolent, [a] an etiam Schaul *eſt* inter prophetas?

[f] Heb. non ceſſando & prophetica more agens.

ANNOTATIO.

2 Mane] *id eſt, antequam a ſatellitibus patris mei opprimarir, ut infrà ver.11.* 13 Pulvinar caprinũ] *ut capillamenti humani ſpecie deciperentur a Schaule miſſi.* 18 Abiitque] *ut in prophetarum collegio & Schemuelis conſortio Davidis animus confirmaretur, & mirificam Dei adminiſtrationem, cui ipſe fidebat, experiretur, qua ipſe eriperis, inimici averſi ſunt: fortaſſis etiam ut in collegio illo velut in aſylo tutus a Schaule eſſet, quod apud omnes gentes etiam receptum fuiſſe, hiſtoriæ prophanæ docent, & exemplum confirmat, ſuprà 10.10. ubi ne Peliſchtæi quidem hoſtes Iſraëlitarum, cœtum prophetarum agentem Gibbhæ ſtationis eorum loco, infeſtarunt.* 20 More prophetico] *vide ſuprà 18.ver.9. ſic deinceps, apparet autem eos depoſuiſſe habitum illum militarem, quo capturi Davidem venerant ex ultimo verſu hujus capitis.* 24 Exuens] *id eſt, deponens militarem habitum, ſicut fecerant prius ab ipſo miſſi, ut ſe in ſpeciem prophetæ componeret.* Excidit] *id eſt, extra ſe raptus eſt: vide Num.24.4.* Nudatus] *ſupple militaris habitu quo ſe exuerat.* An etiam Schaul] *Proverbium eſt, de eo qui præter expectationem divinitus cohibetur a præſtando conatu ſuo: quod confirmat exemplum Bilhami, Num.23. & 24. & Pauli Act. 9. Eſt autem hoc proverbium anceps de iis qui aut ſpiritu Dei impelluntur ad aliquid agendũ ut ſup.10.12. aut de iis a præſtando avertuntur.*

CAPUT XX.

David turgens Schaulem apud Jonathanem de injuria conqueritur: quæ Jonathan audita, cum Davide conſtituit tempus, locum & rationem, quibus eum de patris animo certiorem faciat, jurejurando veram amici officium perpetuum ei promittit & ab eo reſtipulatur: Quod poſthabita paternæ indignationis & periculi ſui ratione fideliter præſtans, Davidem liberat, conſolatur & confirmat.

1 INTEREA fugiens David Najothis in Rama: venit ac dixit coram Jonathane: quid feci? quæ *eſt* iniquitas mea? & quod *eſt* peccatum meum coram patre tuo, quòd quærit [a] vitam meam?

2 Qui dixit ei: abſit, non morieris: ecce non ſolet pater meus facere quicquam magnum aut quicquam parvum quin revelet mihi in aurem: cur ergo celaret me pater meus rem hanc? non *eſt* hoc.

3 Deinde vetò juravit David, [b] cùm dixiſſet, certò novit pater tuus me inveniſſe gratiam in oculis tuis, ideo dixit: ne cognoſcat hoc Jonathan, ut non afficiatur dolore:) at certè ut vivit Jehova & vivit anima tua, [a] quaſi paſſus interme & inter mortem *eſt*.

4 Dixit verò Jonathan ad Davidem: eloquere quod ſit [c] deſiderium tuum & efficiam tibi.

5 Tum dixit David ad Jonathanem, ecce [a] novilunium eſt cras, quo ego [d] omnino ſedere ſoleo cum rege ad comedendum: [a] dimittito ergo me ut abſcondam me in iſto agro [a] dum erit veſpera tertiana.

6 Si recenſendo deſideraverit me pater tuus: tum dicito, [e] [a] obnixè excuſavit ſe apud me David ut percurreret Beth-Lechemum in civitatem ſuam, nam convivium ibi eſt anniverſarium toti ejus familiæ.

7 Si ita dixerit, Bene, pax erit ſervo tuo: ſin autem [f] planè accendetur ei *ira*, ſcito [g] definitum eſſe malum hoc ab eo.

8 Hanc exerceto benignitatem erga ſervum tuum, quandoquidem in fœdus Jehovę induxiſti ſervum tuum, tecum: quòd ſi eſt in me iniquitas, tu me afficito morte nam uſque ad patrem tuum quare adduceres me?

9 Cui dixit Jonathan, abſit tibi nam ſi planè novero definitum eſſe hoc malum a patre meo ut obveniat tibi, an non illud indicaré tibi?

10 [a] Dixit autem David ad Jonathanem, quis indicabit mihi: ſi quid reſponderit tibi pater tuus duri?

11 Dixit ver ò Jonathan ad Davidem, age exeamus in iſtum agrum: egreſſique ſunt ambo in agrum illum.

12 Tum dixit Jonathan ad Davidem, [a] ô Jehova Deus Iſraëlis, cum perveſtigavero a patre meo ſecundum hoc tempus cras *aut* poſtridie, ſi ecce bonus fuerit erga Davidem: an non tunc mitterem ad te, & revelarem tibi in aurem?

13 [a] Ita faciat Jehova Jonathani & ita pergat, ſi bonum videbitur patri meo hoc malum inferre tibi, ut revelaturus ſum tibi in aurem, & dimi-

[a] Heb. *animã & ſic deinceps.*

[b] Heb. *noſcẽdo novit ut infrà 9.ver.*

[c] Heb. *quis ſit animus tuus: ſic animus pro deſiderio Pſa. 27.12. & alibi frequenter.*

[d] *ſedendo ſedere ſoleo.*

[e] Heb. *exorando exoravit ſe a me: ſic infrà ver. 28.*

[f] Heb. *accendendo accenditur.*

[g] Heb. *definitum eſſe malum ab eo. ver. 9.*

dimiſſurus ſum te cum pace, [a]quò ſit Jehova tecum, ſicut fuit cum patre meo.

14 [a]Nonne ergo *id facerem* tantiſper dum vixero? [a]nonne viciſſim exerciturus es erga me benignitatem Jehovæ *hanc*, quòd [a] non moriturus ſum?

15 Neque præciſurus es benignitatem tuam a familia mea uſque in ſeculum: ne tunc quidem cùm excindet Jehova inimicos Davidis quèq; a ſuperficie terræ.

16 [a]Et requiret Jehova de manu inimicorum Davidis: ſic pepigit Jonatham cum familia Davidis [b] *fœdus*.

17 Similiter [i] de-integro adjuravit Jonathã Davidem præ amore ſuo erga eum: nam amore [k] ſui ipſius amabat eum.

18 Poſteà dixit ei Jonathan, cras eſt novilunium: & deſideraberis, cùm vacabit ſedes tua.

19 Cùmque ad [l] triduum abfueris, deſcendito [m] diligenter, & venito ad locum illum ubi abſconderas te, [n] quo die [e] iſtud negotium *geſtũ fuerat*: & conſideto juxta lapidem iſtum qui *dicitur eſt* [o] Ezel.

20 Ego autem tres ſagittas ad latus ejus jaculabor: Pemittendo ad ſcopum.

21 Ecce autem mittens puerum quẽ dam *dicendo*, abi inveni ſagittas: ſi [q] planè dixero puero ecce ſagittæ ſunt præter te citeriùs, [r] aſſumito eum & venito: nam pax tibi erit: nec erit [e] quicquam ut vivit Jehova.

22 Sed ſi ita dixero adoleſcenti: ecce ſagittæ ſunt præter te ulterius: abi, quia [a] dimiſerit te Jehova.

23 Hoc autem verbum quod locuti ſumus ego & tu: (ecce Jehova *eſt* inter me & inter te), *eſto* uſque in ſeculum.

24 Itaque [a] abſcondit ſe David in illo agro: fuitque in novilunio: quo ſeſſurus erat Rex ad cibum ut comederet,

25 Ut ſeſſuro rege in ſede ſua ſicut [c] anteà, in ſede ad parietem, [a] aſſurgeret Jonathan: ſederetq; Abner a latere Schaulis: & vacaret locus Davidis.

26 Attamen non eſt locutus quicquã Schaul illo die: dicebat enim, [a] caſus eſt, non eſt mundus: quia non eſt mundus [a] *non venit*.

27 Sed fuit [f] poſtridie a novilunio, cùm vacaret locus Davidis, ut diceret Schaul ad Jonathanem filium ſuum: quare non venit filius Jiſchai tum heri tum hodie ad cibum?

28 Reſpondit autem Jonathan Schauli: obnixè excuſavit ſe David apud me ut percurreret Beth-Lechemum uſque.

29 Et dixit dimitte me, quæſo: quia convivium familiæ nobis *eſt* in ea civitate, & ipſe frater meus præcepit mihi, nunc itaque ſi inveni gratiam in oculis tuis, proripiam, quæſo, me & inviſam [a] fratres meos: idcirco non venit ad mẽſam regis.

30 Tum accenſa eſt ira Schaulis in Jonathanem adeò ut diceret ei, [a] fili perverſiſſime [t] contumaciſſime, nónne novi te ſeligere filium Jiſchai ad pudorem tuum & ad pudorem nuditatis matris tuæ?

31 Nam quibuſcunque diebus filius Jiſchai vixerit ſuper terram, non ſtabilieris tu & regnũ tuum: quare nunc mitte & captum *adduc* eum ad me: quia [u] reus mortis eſt.

32 Reſpondens verò Jonathan Schauli patri ſuo: dixit ad eum, quare morte afficeretur? quid fecit?

33 Tum jaculatus eſt Schaul haſtam ſuam in eum, ut percuteret eum: unde cognovit Jonathan definitum hoc eſſe a patre ſuo ut morte afficeret Davidem.

34 Quapropter ſurrexit Jonathan a menſa, [x] accenſuſira: neque comedit in die novilunii ſecundo cibum, dolore enim afficiebatur, propter Davidem: & quia ignomia affecerat ipſum pater ipſius.

35 Fuitque ipſo mane, ut exiens Jonathan in agrum illum ad tempus conſtitutũ Davidi cùm puero parvo ſecum:

36 Diceret puero ſuo, curre, inveni jam ſagittas, quas ego jaculaturus ſum: itaque currente puero ipſe [y] jaculando ſagittam ulterius tranſmiſit.

37 Cùm autem veniſſet puer uſque ad [z] ſcopum, ad quem jaculabatur Jonathan: inclamavit Jonathan poſt puerum dicens, nónne ſagitta præter te vlterius eſt?

38 Prætereà inclamavit Jonathan poſt puerum citò feſtina, ne conſiſtito: quare collectis puer Jonathanis ſagittis, rediit ad dominum ſuum.

39 (Ipſe [a] autem puer neſciebat quicquam: tantùm Jonathan & David conſcii erant hujus rei).

40 Et dedit Jonathan arma ſua puero illi, qui erat ſecum: dixitque ei, abi, refer in civitatem.

41 Puer ille abibat cùm David ſurgens [a] e latere [e] meridiano, procidit [a] pronus in terram, incurvans ſe tribus vicibus: & oſculati ſunt [b] alter alterum, fleveruntque alter cum altero, donec Davidem [c] erexiſſet.

42 Cùm diceret Jonathan Davidi, abi cum pace: *ratum eſto* quod juravimus nos ambo in nomine Jehovæ dicendo: Jehova *eſto* inter me & inter te, atq; inter ſemen meum & inter ſemen tuum, uſque in ſeculum.

[b] Eliptica, ut infrà 22.8. & 1. Reg. 8. 9.
[a] Heb. addidit Jonathan adjurare.
[k] Heb. anima ſua.
[l] Heb. tertia vice.
[m] Heb. valde.
[n] Heb. in die illius facti.
[o] Id eſt, adeo vel adhuc hodie, eò quod ad eum aditurus erat Jonathas Davidem, ut ei nuntium indicaret.
[q] Heb. emittendo mihi: plenaſinus.
[r] Heb. dicendo dixero.
[e] Heb. ut vita tua vive. ſic Num. 14.1.
[f] Heb. a tranſitu novilunii ſecundo.
[t] Heb. filii ipſius contumaciæ.
[u] Heb. filius mortis.
[x] Heb. in accenſione iræ: ut Exo. 11.9.
[y] Heb. jaculatus eſt ſagittam tranſmittendo eam
[z] Heb. locum ſagittæ: periphraſis ſcopi.
[a] Heb. ſuper faciem ſuam.
[b] Heb. ut proximum ſuum.
[c] Heb. magnificaſſet vel ſuſtuliſſet: ut pſ. 41.10.

ANNOTATIO.

1 Intereà] *dum Schaul divinitus correptus diem & noctẽ Najothis hærebat.* 3 Quaſi paſſus] *præſentiſſimum eſt periculum meum in quo verſor.* 5 Novilunium eſt cras] *atq; ideo dies ſolennis epuli.* Dimittito ergo] *quandoquidem patris vices eo abſente geris, ut oſtenditur infrà ver. 25. nam interea Saul Najothis hærebat, ſup. 19.23.* Dum erit veſpera] *id eſt, nocte illa qua incipit tertius dies menſis, me abſcondam & expectabo dum abs te certior fiam de patris tui erga me animo.* 6 Obnixè excuſavit] *vide infrà ver. 28. 29.* 8 In fœdus induxiſti] *ſuprà 18.2.* 12 Ô Jehova] *Exclamantis cum admiratione, quaſi dicat, Deus bone fieri ne poſſet ut ego qui adeò te amo, officium iſtud non præſtarem?* 13 Ita faciat] *apoſiopeſis contrariis per Euphemiſmum: quaſi dicat, ita beneducat ut revelabo, aut maledicat ut non revelabo,* Quò ſit] *ut divinæ voluntati inſerviam, quæ tibi regnum, prius patri meo collatum, adjudicavit.* 14 Nónne ergo] *quaſi dicat, cùm te amem: tibi juraverim coram Deo: & ejus conſilio ſervire ſtudeam, nónne totam vitam meam eò conferrem?* Nónne viciſſim] *Reſtipulatio, qua idem officium in ſe & in poſteros ſuos a David poſtulat.* Non moriturus ſum] *id eſt non afficiar morte, cujus pater meus to-*

tam familiam ſuam ream peregit. 16 Et requiret]*hyſteroſis verborum,quam ad perſpicuitatem mutavimus.* 19 Iſtud negotium]*liberationis tuæ a manu patris,me intercedente.ſuprà 19.2.& ſequentibus.* 21 Quicquam]*ſubaudi periculi.* 22 Dimiſeret te Jehova]*hoc ſigno a me dato te abire juſſerit:ſic docet qua ratione ſit præſtiturus quod ſuprà ver.13.juravit.* 24 Abſcondit]*ad conſtitutum diem ſuprà 5. intra quod tempus contigerunt quæ deſcribuntur undecim verſibus ſequentibus.* 25 Aſſurgeret]*quis patris vices geſſerat eo abſente:jam reverſo cederet.* 26 Caſus eſt]*aliquis ex iis caſibus quibus homines ſordidantur: vide Levitic.11.& ſequentibus.* Non venit]*ſubaudi,ad epulum ſacrum euchariſticum,quod in novilunio celebrabatur Num.10.10.ex quo immundus comedere nefas erat Levitic.7.9.* 29 Præcepit mihi]*ex mandato patris.* Fratres]*id eſt,cognationem meam,ut alibi paſſim.* 30 Fili perverſiſſime]*ut impuriſſimus loquitur in filium adeóque in illius matrem ſuam uxorem convitia ingerens turpiſſima.* 41 Elatere meridiano]*lapidis & agri.* Erexiſſet]*conſternatum animo confirmaſſet, ut ſequens verſus oſtendit: prout etiam poſtea fecit cap.23.17.*

CAPUT XXI.

David diſcedens a Jonathane ad Achimelecum ſacerdotem venit:panes ſacros & Gladium Goljathi ab eo obtinet proſpectante Doëgo: Inde Gathum profectus a Poliſchtæis agnoſcitur, & adregẽ adductus amentiæ ſimulatione evadit.

1 ITAQUE ſurgens abiit: cùm Jonathan rediret in civitatem.

2 Adveniente autem David[e] Nobum ad Achimelecum ſacerdotem:trepidus accurrens Achimelec obviam Davidi, dicebat ei, quare tu ſolus es? & an nemo eſt tecum?

3 Dixit verò David Achimeleco ſacerdoti: rex præcepit mihi aliquid: edixitque mihi, ne quis ſciat quicquam de hac re ad quam mitto te, & quam præcipio tibi:ipſis autem pueris condixi locum cujuſdam[a] N.

4 Nunc igitur quid eſt[b] penes te? quinque panes tradito in manum meam: aut quod præſtò eſt.

5 Reſpondit verò ſacerdos Davidi dicens: non adeſt panis[c] communis penes me:ſed panis ſacer adeſt: ſi caverint ſibi pueri ipſi,[d] utiq; a muliere.

6 Tum reſpondens David ſacerdoti dixit ei.imò verò mulier[e] intercepta eſt nobis,ut heri nudiuſtertius:cùm egrederer jam erant[f] inſtrumenta ipſa puerorum ſancta: eſt enim[d] ratione communis *penes ſacerdotes*: [f] tum etiam eo die cùm ſanctificandus eſt *alius* in eodem vaſe.

7 Itaque dedit ei ſacerdos ſanctum:eò quòd non eſſet ibi panis, niſi panes faciei qui amovebantur a conſpectu Jehovæ, ad apponẽdum panem calidum, quo die ille tollebatur.

8 (Erat autem ibi quidam e ſervis Schaulis eo die[g] detentus coram Jehova, nomine Doeg[g] Adomæus: ampliſſimus paſtorum qui erant Schauli.)

9 Præterea dixit David Achimeleco: annon eſt hic penes te haſta aut gladius? nam nec gladium meum, nec arma mea accepi in manum meam: quia *erat* verbum regis urgens.

10 Cui dixit ſacerdos [e]' poſtquam applicuiſſet amiculum, gladius Goljathi Peliſchræi, quem percuſſiſti in convalle querceti, ecce is eſt involutus panno: ſi illum accepturus es tibi,accipe: nam non *eſt* alius præter ipſum hic, cui dixit David,non *eſt* ei ſimilis: da eum mihi.

11 Itaque ſurgens David aufugit die illo [f]metu Schaulis & venit ad [f]' Aciſchum Regem Gathi.

12 Dicentibus autem ſervis Aciſchi ad eum, nónne hic *eſt* David[g] Rex iſtius terræ? an non de hoc reſpondebant in choreis dicendo: percuſſit Schaul millia ſua:David autem ſuas myriadas?

13 Repoſuit David verba iſta in [g] animo ſuo: timebátque valde ab Aciſcho rege Gathi.

14 Quapropter mutavit ſibi[h] [g]' ſpeciem ſuam in oculis eorum, & agebat inſanum[e] in manu eorum:& ſignabat valvas portæ, demittebatq; ſalivam ſuam in barbam ſuam.

15 Et dixit Aciſch ad ſervos ſuos: ecce cùm videritis hominem amentem, quare adduxiſtis eum ad me?

16 Careóne amentibus ego, quòd adduxiſtis hunc ut amentem agat apud me? hiccine ingrederetur domum meam?

[a] Heb. *Pelóni almoni: vide annotata Ruth.* 4.1
[b] Heb. *ſub manu tua: ſic deinceps.*
[c] Heb. *prophani* uſus.
[d] Heb. *via prophani.*
[e] Heb. *poſt ipſum amiculum ſuprà ipſa.*
[f] Heb. *a facie. Supra 18.12.*
[g] Heb. *ſuo cordis ſui.*
[h] Heb. *ſuam.*

ANNOTATIO.

2 Nobum]*ubi tum tabernaculum Dei erat,atque ideò multi ſacerdotes miniſtrandi cauſâ ibidem reſidebant:erátque in tribu Binjaminis prope Hbanathothas,ubi aſſignata erat habitatio & ager familiæ iſti,Nechemiæ 11.32.& 1.Reg.2.26.* 5 Utique a muliere]*id eſt,ſui ſanctificationi ſtuduerint, adeò ut ne ad uxores ſuas quidem acceſſerint. Quæſtio eſt quam ſumit ſacerdos ex analogia mandati de quo Exodi.19.15.& ex oraculo Dei de quo infrà ver.10.& ca.ſequente ver.10.quaſi dicat.qui rebus ſanctis ſanctarii,quales ſunt hi panes,uſuri ſunt,hac puritate præditi eſſe debent,quam Deus a populo ad ſe acceſſuro exegerat & nunc quoq; mandato exigit.* 6 Intercepta]*id eſt,tanta eſt celeritas hujus itineris noſtri,ut cum uxoribus eſſe non licuerit nobis à diſceſſu noſtro:a quo hic tertius dies agitur.* Inſtrumenta]*id eſt, quibuſcunque ad iter hoc conficiendum inſtructi ſunt.* Eſt enim ratione]*id eſt, æquè atque alio pane ſacerdotes eo veſci poſſunt:hæc verba ſunt autoris ex Levit.24.9.* Tum etiam]*id eſt,inde ab ipſo die ſabbathi ineunte,quo reponendi ſunt in ſuis ſcutellis recentes,ibidem ver.8.infrà ver.ſequent.* 8 Detentus]*aut religione ſabbathi, aut voto.* Adomæus]*id eſt vel ex Adamo oppido Naphtalitarum de quo Joſchu 3.16.& 19.36.vel potius ex Edomæa oriundus,ſed Iſraëlitarum religionem profitens,ut Chuſæus infrà 26.6.& ſimilia.* 10 Poſtquam applicuiſſet] *q.d.de his poſtulatis Davidis indutus amiculo Deum conſuluiſſet: ita accipienda eſſe hæc verba docent hiſtoria ſequentis cap.10.13.& 15. Jonathan Chaldæus paraphraſtes,& Jeſchabhja Hhebræus interpres: Similem locutionem vide Deut.24.20.& 21.* 11 Ad Aciſchum]*quæ Pſalm.34.1.Abimelecum vocat communi Peliſchtæorum Regum appellatione.* 12 Rex]*id eſt,gubernator,*

tor, ut Gen. 36. 31. 14 Speciem] *id est, gestus, verba, & quicquid cadere potest in hominum sensum trãslatum nomen a sensu gustus ad visum & auditum, & si qui sunt alii quibus homo hominem explorare potest.* In manu] *dum erat in eorum potestate, & captus ad regem adducebatur: vide initium Psalmi.* 56.

CAPUT XXII.

David a Pelischtæis dimissus Hhadullami cum copiis & parentibus ad Moabitas proficiscitur, sed a prophetа monitus Judæam cum suo comitatu repetit: Quo audito Schaul a proditione sibi metuens, suos objurgat, absentem filium accusat, & delatum Achimelecum & familiam coram se a delatore occidi, totamq; civitatem eorum excindi jubet: e quibus solus Ebjathar evadens ad Davidem proficiscitur.

1 IT AQUE abiens David inde, proripuit se ad speluncam [a] Hhadullami: quo audito, fratres ejus & tota familia patris ejus descenderunt ad illum illuc.

2 Congregaverunt quoq; se ad eum quilibet pressus angustia, & cuicũq; erat exactor, & quisquis amaro erat animo, ut esset ipsis præfectus: ita fuerunt cum ipso quasi quadringenti viri.

3 Posteà abiens David inde [a] Mitzpam Moabitarum: dixit ad [a] regem Moabitarum, egressi, quæso, *maneant* pater meus & mater mea vobiscum, tantisper dum cognoscam quid facturus sit me Deus.

4 Quos deduxit in conspectum regis Moabitarum: manseruntque apud eum omnibus diebus quibus fuit David [a] in eo propugnaculo.

5 Edixit autem propheta [a] Gad Davidi, ne maneto in isto propugnaculo: abito & redito in terram Jehudæ: abiens itaque David, venit in sylvam Cherethæ.

6 Tum audiens Schaul recognitum esse Davidem & homines qui erant cum eo: Schaul, inquam, consident Gibhhę sub nemore in excelso, [a] cum hasta sua in manu sua, omnibus servis ejus adstantibus ei:

7 Dixit Schaul servis suis qui adstabant sibi, audite jam Binjaminitæ, etiam *ne* vobis omnibus daturus est filius Jischai agros & vineas? omnes *ne* vos dispositurus est præfectos millenis & præfectos centenis?

8 Quòd conjurastis vos omnes contra me, neque est qui revelaverit mihi in aurem, cùm pangeret *fœdus* filius meus cum filio Jischai, neque est e vobis qui ægrè tulerit meâ causâ, & revelaverit mihi in aurem: [a] quòd excitaverit filius meus servum meum contra me insidiatorem, sicut *est* hodie? *Suprà 18. 3.*

9 Respondit autem Dojeg Adomæus, qui adstabat cum servis Schaulis dicens, vidi filium Jischai venientem Nobum ad Achimelecum filium Achitubi.

10 [a] Qui consuluit pro eo Jehovam, & viaticum dedit ei: etiam gladium Goljathi Pelischtæi dedit ei.

11 Tum misit Rex vocatum Achimelecum filium [a] Achitubi sacerdotem, & totam familiam paternam ejus, sacerdotes qui *erant* Nobi: venerunt que omnes ad Regem.

12 Et dixit Schaul audi jam fili Achitubi quo dicente me, domine mi:

13 Dixit ad eum Schaul, quare conjurastis contra me tu & filius Jischai: cùm dederis ei panem & gladium, & consulueris pro eo Deum, ut insurgeret contra me insidiator, sicut *est* hodie?

14 Respondens verò Achimelec regi dixit, at quis *est* inter omnes servos tuos sicut David fidus, & gener regis, & incedens in tui obedientia, ac honorabilis in domo tua?

15 *An* eo die cœpi consulere pro illo Deum? [a] absit mihi: ne imponat Rex servo suo quicquam, *aut* ulli e familia patris mei: nam non fuit conscius servus tuus in toto hoc negotio rei parvæ aut magnæ.

16 Attamen dixit Rex: [a] omnino morituris es Achimelec: tu & tota familia patris tui. [a] Heb. *moriendo morieris.*

17 Dixitq; Rex [a] cursoribus qui adstabant sibi divertite & morte afficite sacerdotes Jehovæ: quia etiam manus eorum [a] adjuncta est Davidi: & quia scientes eum fugere, non revelarunt mihi in aurem: sed noluerunt servi regis extendendo manum suam irruere in sacerdotes Jehovæ.

18 Qua propter dixit rex Dojego, diverte tu & irrue in sacerdotes istos: [a] divertens ergo Dojeg Adomæus irruit ipse in sacerdotes, & morte affecit eodem die octoginta quinque viros, gestantes [a] amiculum lineum.

19 Nobum quoque civitatem istorum sacerdotum percussit acie gladii tam viros quã fœminas: tam pueros quàm lactentes: etiam boves & asinos ac parvas pecudes acie gladii.

20 Tamen proripuit se filius unus Achimeleci filii Achitubi nomine Ebjathar: & [a] fugit post Davidem.

21 [a] Tum nuntiante Ebjathare Davidi, Schaulem occidisse sacerdotes Jehovæ:

22 Dixit David Ebjathari: sciebam eo die, cùm ibi esset Dojeg Adomæus, [b] omnino indicaturum esse Schauli: ego in causa fui, *cur* sæviretur in [c] omnes personas familiæ patris tui. [b] Heb. *indicando indicaturum esse.* [c] Heb. *in omnem animam: sic Gen. 14. 21.*

23 Mane mecum: ne time: nam [a] qui quærit vitam meam quærit vitam tuam: sed *in* custodia tu es apud me.

ANNOTATIO.

1 Hhadullami] *oppidum est in tribu Jehudæ: de quo Jehosch. 15. 35. hujus autem speluncæ meminit etiam 2. Schem. 23. 13. & 1. Chronic. 11. 15.* 3 Mitzpam] *id est, speluncam, φρᾶγμα clausuram vel clusuram, ut Jureconsulti vocant. Jehos. 11. 3.* Regem Moabitarum] *unum ex hostibus Schaulis, ut apparet 1. Schem. 14. 48. quo nomine verisimile est regem Davidi & copiis ejus, quas persequebatur Schaul, locum apud se dedisse, ut fecerunt Pelischtæi, infrà 27. cap.* 4 In eo propugnaculo] *in Mitzpa.* 5 Gad] *cujus fit mentio secundi Schem. 24. & 1. Chron. 21. & 2. Chron. 29.* 6 Cum hasta] *quasi paratus ut supplicium sumeret ipse de deprehenso.* 8 Quòd excitaverit] *audiens Davidem cum copiis reversum esse in regnum: & videns Jonathanem abesse ex quo in eum hastam vibraverat suprà 20. 33. suspicatur con-*

jurationem factam, & sibi insidias parari. 10 Qui consuluit] *ut cognosceret, an sacros panes tantùm sacerdotibus confessos, & gladium semel Deo sacratum ad alios usus transferre fas esset.* 11 Acitubi] *cujus meminit supra 14.4.* 15 Ablit mihi] *ut conjurem contra te: quod dixerat Schaul ver. 13.* 17 Cursoribus] *id est, viatoribus sive apparitoribus.* Adiuncta est Davidi] *id est, consociati sunt ei: vide in Levitici 5.21.* 18 Divertens ergo] *hujus historiæ accommodationem ad divinam comminationem vide supra 2.33. in annotatione.* Amiculum lineum gestantes] *functionem sacram obeuntes: ad quam amiculo lineo solebant vegi, quam lex tunicam appellat Exodi. 28.40 & 41.* 20 Fugit] *quem assecutus est Kehilæ infrà 23.6.* 21 Tum nunciante] *hæc ex occasione per prolepsin dicuntur: tum enim demum gesta sunt cùm Ebjathar Kehilam venit, infrà ibidem.*

CAPUT XXIII.

David duobus oraculis Dei confirmatus Kehilæos a Peliſchtæorum obſidione liberat, Ebjatharem cum ornamentis ſacerdotis advenientem recipit. Inde certior de Schaulo contra ſe conſilio factus Deo conſulto, per deſerta Ziphæorum abit: ubi a Jonathane confirmatus fœdus cum eo renovat. Deinde a Ziphæis proditus, & a Schaule circumventus divinitus allato nuncio de irruptione Peliſchtæorum, liberatur.

1 Cúm autem indicassent Davidi, dicendo: Ecce Peliſchtæi bellum gerunt contra Kehhilam, & ipſi diripiunt areas *illius*:

2 [a] Consuluit David Jehovam dicendo, an iturus ſum & percuſſurus Peliſchtæos illos? & dixit Jehova ad Davidem, i, & percutiens Peliſchtæos illos ſervato Kehhilam.

3 Dicentibus verò hominibus Davidis ad eum, ecce nos hic in Jehuda [b] timemus: [b] quanto igitur magis euntes Kehhilam in acies Peliſchtæorum?

[a] Heb. *adjecit adhuc David conſulere Jehovam.*

4 [a] [b] Amplius iterum conſuluit David Jehovam, reſponditque ei Jehova: dicens, ſurge, deſcende Kehhilam quia ego [b] illico traditurus ſum Peliſchtæos in manum tuam.

5 Itaque abiens David cum viris ſuis Kehhilam, debellavit Peliſchtæos & abegit pecora eorum, cum percuſſiſſet eos plaga magna. ſic ſervavit David habitatores Kehhilæ.

6 Fuit autem quando fugit Ebjathar filius Achimeleci ad Davidem Kehhilam: *ut* deſcenderet *cum* amiculo in manu ſua.

7 Tum nunciatum eſt Schauli Davidem veniſſe Kehhilam: quare dicens Schaul, concluſit eum Deus in manu mea: quandoquidem [b] venit incluſum ſe in civitate *munita* foribus & vectę.

[b] Heb. *incluſit ſe veniendo: hyppallage.*

8 Promulgavit Schaul toti populo bellum: ut deſcendendo Kehhilam, obſideret Davidem & homines ejus.

9 Sed reſciſcens David Schaulem fabricari contra ſe hoc malum: edixit Ebjathari ſacerdoti, [b] applica amiculum.

10 Dixitque David, ô Jehova Deus Jiſraëlis, [c] certò audivit ſervus Schaulem quærere ut invadat Kehhilam, ad perdendam civitatem meâ causâ.

[c] Heb. *audiendo audivit.*

11 [b] An dedituri eſſent me [d] Kehhilæi in manum ejus? an deſcenſurus eſſet Schaul, quemadmodum audivit ſervus tuus? ô Jehova Deus Jiſraëlis indica quæſo ſervo tuo: cui dixit Jehova, deſcenſurus eſſet.

[d] Heb. *domini Kehhilæ: ſic ver. 12. & Judic. 9.4.*

12 Deinde dixit David, an dedituri eſſent Kehhilæi me & homines meos manum Schaulis? cui dixit Jehova, dedituri eſſent.

13 Quapropter ſurgens David cum hominibus ſuis quaſi ſexcentis viris egreſſi ſunt Kehhila, ut continenter itarent, quò itare poſſent: quòd cùm nunciatum eſt Schauli Davidem ſe proripuiſſe Kehhula, deſtitit procedere.

14 Conſidebat autem David per deſertum in propugnaculis, tandem conſedit in monte, in deſerto Ziphi: & quamvis quæreret eum Schaul omnibus illis diebus, non tradidit eum Deus in manum illius.

15 [b] Percipiebat enim David cùm Schaul Procederet ad quærendum vitam ſuam: David ergo erat in deſerto Ziphi, Choreſchæ:

16 Cùm ſurgens Jonathan filius Schaulis, adivit Davidem Choreſcham: & [b] confirmavit manum ejus in Deo.

17 Dixit enim ei, ne timeto, quia non eſt inventura te manus Schaulis patris mei: ſed [b] tu regnaturus es ſuper Jiſraëlem, & ego futurus ſum [e] ſecundus a te: quin etiam Schaul pater meus [b] novit ita fore.

[e] Heb. *alter ſecundus.*

18 Pepigerunt que ambo fœdus [b] coram Jehova: & conſidente Davide Choreſchæ, Jonathan abiit domum ſuam.

19 Tum aſcenderunt Ziphæi ad Schaulem Gibbham ejus, dicentes: an non David latitat apud nos in propugnaculis, Choreſchæ, in colle Chacilæ, qui eſt a [f] meridie ſolitudinis?

[f] Heb. *dextra rationis.*

20 Nunc ergo [g] prout deſiderat omnino anima tua deſcendere, deſcende: noſtrum autem eſto, dedere eum in manum regis.

[g] Heb. *ex omne deſiderium animæ tuæ deſcendere deſcende ipſa.*

21 Quibus dixit Schaul, benedicti eſtote Jehovæ: quòd clementia utimini erga me.

22 Ite jam, informate *vos* ſirtiùs adhuc, & cognoſcite ac diſpicite locum ejus: ubi erit pes ejus: quis viderit eum ibi: [b] nam dicebat mihi ipſe, ſe aſtu admodum ſolere uti.

23 Diſpicite ergo & recognoſcite ex omnibus illius latebris ubi *jam* latitet: tum revertimini ad me cum certitudine, ut eam vobiſcum: erit que ſi ipſe fuerit in hac terra, ut perſcrutem eum in omnibus millibus Jehudę.

24 Itaque ſurgentes redieruut Ziphum ante Schaulem: cùm David & homines ejus eſſent in deſerto Mahhonis, in campeſtribus, ad meridiem illius ſolitudinis.

25 Nam adveniente Schaule & viris ejus ad quærendum: cùm indicaſſent Davidi, deſcendit [b] e petra illa & conſedit in deſerto Mahhonis: quod audiens Schaul perſecutus eſt Davidem in deſerto Mahhonis.

26 Ibatque Schaul a latere montis hinc: David autem cum hominibus ſuis a latere montis inde: ſed fuit Davide accelerante abitum metu Schaulis: ut Schaul & homines ejus circumcluderent Davidem & homines ejus ad prehendendum eos.

27 Sed nuntius venit ad Schaulem dicens, feſtina & abi: quia irruerunt Peliſchtæi in hanc terram.

28 Quapropter revertens Schaul a perſequędo Davide abiit obviã Peliſchtæis: idcircò vocaverunt locum illum, [b] Petram diremptionum.

AN-

ANNOTATIO.

2 Conſuluit] *Per Prophetam Gadem, qui erat in comitatu Davidis, ſuprà 22.5. nam nondum apud ſe habebat ſacerdotem cum amiculo, per quem Deum conſulere poſſet.* 3 Timemus] *ab uno hoſte Schaule.* Quanto igitur magis] *ſubaudi, timendum erit ſi Peliſchtæos a fronte & Schaulem a tergo habeamus?* 4 Amplius iterum] *non ſua: ſed ſuorum causâ.* Illico] *antequam Schaul te adorirí poſſit.* 9 Applica amiculum] *id eſt, accede indutus amiculo, ut conſulas pro me Deum ratione præſcripta Num. 27. 21.* 11 An dedituri eſſent me] *ſubaudi, ſi hic conſiſterem, ut docet verſ. 14.* 15 Percipiebat] *per exploratores quos emittebat, & per indices qui erant in regno.* 16 Confirmavit manum ejus] *id eſt, ipſum anxium divinis promiſſionibus confirmavit, ut docet verſus ſequens: ſynecdoche.* 17 Tu regnaturus es] *ex promiſſione Dei ſuprà 16.* Futurus ſum &c.] *ex tua promiſſione, & fœdere inter nos inito.* Novit ita fore] *ex Schemuele ſuprà 15.28. ex continuo ſucceſſu Davidis, atque etiam aliorum ſermone: ut ipſe Schaul oſtendit ſuprà 20.30.31. & 22.8.* 18 Coram Jehova] *id eſt, ſolenne, præſente ſacerdote Dei.* 22 Nam dicebat ipſe mihi] *id eſt, David cùm familiariter mecum verſaretur, rogatus qua ratione tam facilè hoſtibus potiretur, dicebat &c.* 25 E petra illa] *id eſt, e colle Chacilæ de quo ſuprà ver. 19.* 28 Petram diremptionum] *Ex eo quòd nuntio allato de Peliſchtæis diremptæ ſunt copiæ Schaulis a copiis Davidis quas circumvenerant.*

CAPUT XXIIII.

Davide agente in deſerto Hhen-Gedi, Schaul cum copiis ad eum intereipiendum proficiſcitur: ſed cum in itinere alvum purgaturus ſolus ſpeluncam ingreditur, imprudens in Davidem incidit: qui ſuorum hortamento propemodum adductus, ut manus Schauli inferret, inhibet ſe & ſuos: Schaulemq; egreſſum reverenter alloquens, & partem laciniæ quam abſciderat, oſtendens: evincit Schaulem injuſtitiæ, ſuam innocentiam probat, & ab injuria ſibi facienda deterret. Poſtremò fide petenti Schauli data de non delenda ejus poſteritate, abit.

1 POSTEA aſcendens David inde: confidebat in propugnaculis ad [a] Hhen-Gedin.

2 Fuit autem cùm reverſo Schaule a perſequendis Peliſchtæis: nunciarent ei dicendo, Ecce David in deſerto Hhen-Gedi:

3 Ut accipiens Schaul tria millia virorum delectorum e toto Iſraële: iret ad quærendum Davidem & homines ejus verſus rupes [a] rupicaprarum.

4 Cúmque perveniens ad caulas ovium prope viam, ubi erat ſpelunca, ingrederetur Schaul ad [a] purgandum alvum: Davide & hominibus ejus conſidentibus ad latera illius ſpeluncæ:

5 Dicebant homines Davidis ad eum: ecce hic dies *eſt* quo dicit Jehova ad te: ecce ego trado inimicum tuum in manum tuam, ut facias ei quemadmodum bonum *videbitur* in oculis tuis: quare ſurgens David abſcidit alam pallii quod *erat* Schauli, clam.

6 Sed fuit poſtmodum, ut [b] afficeret animus Davidis ipſum: eò quòd abſcidiſſet alam *pallii* quod *erat* Schauli.

7 Quam ob rem dixit hominibus ſuis: abſit mihi a Jehova, an facerem rem hanc Domino meo, [c] uncto Jehovæ, extendendo manum meam contra eum? *non faciam*: quia unctus Jehovæ eſt.

8 Et [c] diſpeſcuit homines ſuos David verbis, nec ſivit eos inſurgere in Schaulem: ſic Schaul ſurgens ex ea ſpelunca, ibat itinere ſuo.

9 Poſteà demum David ſurgens, egreſſus eſt e ſpelunca, & clamavit poſt Schaulem dicẽdo: domine mi Rex: cumque intueretur Schaul poſt ſe, verticem inclinans David facie in terram *demiſſa*, incurvavit ſe.

10 Dixitque David Schauli: quare auſcultas verbis cujuſquam dicentis: ecce David quærit malum tuum?

11 (Ecce hoc die viderunt oculi tui, Jehovam tradidiſſe te in manum meam in iſta ſpeluuca:) Dicit quidem, *quærit* occidere te: atqui pepercit *oculus meus* tibi: dixi enim non extendam manum meam in dominum meum, nam unctus Jehovæ eſt.

12 Imò, pater mi, [d] etiam atque etiam vide alam pallii tui in manu mea: ex eo quòd, excindendo alam pallii tui, non interfeci te, agnoſce & vide [e] non eſſe in manu mea malum aut defectionem, neque peccaſſe me in te: quamvis tu venêris [e] vitam meam, ut intercipias eam.

13 Judicabit Jehova inter me & inter te, & ulciſcetur me Jehova de te: at manus mea non erit contra te.

14 Quemadmodum [f] dicitur ſententiâ illâ antiquorum: ab improbis prodeat improbitas: at manus mea non erit contra te.

15 Poſt quem proceſſit rex Iſraëlis? quem tu perſequeris? [a] perſequeris canem mortuum, perſequeris pulicem unum.

16 Sed erit Jehova judex, & jus dicet inter me, & inter te: cognoſcet, inquâ, agetque cauſam meam, & vendicabit me e manu tua.

17 Fuit autem cùm abſolveſſet David alloqui verbis iſtis Schaulem: ut diceret Schaul, an vox tua hæc *eſt*, fili mi David? & ſublata Schaul voce ſua fleret:

18 Dicens ad Davidem, juſtior es me: nam tu rependis mihi bonum, cùm ego afficerim te malo.

19 Tu enim indicaſti hodie, te afficere me bono: quamvis dederet me Jehova in manum tuam: attamen te non occidiſſe me.

20 Cùm autem quis invenit inimicum ſuum, an dimittit eum [g] cum beneficio? itaque Jehova rependat tibi beneficium, [h] pro eo quod feciſti mihi hodie.

21 Sed nunc, ecce novi te [i] omnino regnaturũ: & ſtabile fore in manu tua regnum Iſraëlis,

22 Nunc, inquam, jura mihi per Jehovam, [a] dura tibi imprecans ſi exciderit ſemen meum poſt me: & ſi perdideris nomen meum e familia patris mei.

23 Quod juravit David Schauli: tum abiit Schaul domum ſuam: David verò & homines ejus aſcenderunt ad propugnaculum quoddã.

[a] Heb. *ad itgendum pedes ſuos: vide Judic. 3.24.*

[b] Heb. *ut percuteret cor Davidis ipſum: ſic 2. Schem. 24: 10.*

[c] Heb. *ſidit, vel diſſidit.*

[d] Heb. *vide etiam vide.*

[e] Heb. *animã meam.*

[f] Heb. *dicit* quiſque *ſententiam illã antiqui.*

[g] Heb. *in via boni.*

[h] Heb. *pro hodierno die quod feciſti mihi: trajecto, ut Gen. 5.29.*

[i] Heb. *regnãdo regnaturũ.*

ANNOTATIO.

1 Hhen-Gedin]*vide annotata Gen.17.7.* 3 Rupicaprarum]*id eſt editiſſimas, qualibus illud genus animalium delectatur.* 7 Uncto Jehovæ]*a Deo ad regnum aſſumpto: ac proinde ſancto & munito ab omni injuria.* 8 Diſpeſcuit]*id eſt, jam ex utraque parte ſpeluncæ, ubi latebant, exurgentes, ut in Schaulem irruerent, utrinque repreſſit.* 12 Non eſſe in manu]*id eſt me non verſare malum (nec doche: ſic infrà 25.18.* 15 Perſequeris canem]*quaſi dicat, facis quod eſt tanto rege indignum, dum me tenuiſſimum, infimum & infirmiſſimum tanto comitatu perſequeris: hyperbolæ ſunt ſunt per comparationem dictæ.* 22 Dira tibi imprecans]*Eclipſis, de qua Gen.14.23.*

CAPUT XXV.

Schemuele mortuo, David cum ſuis ad fines Jehudæ meridianos ſecedit: ubi cum paſtoribus Nabalis æquandiu verſatus, tandem ad eum in loco vicino greges tondentem, nuntios mittit, qui donum aliquod ſibi ab eo impetrarent: ſed duriter excepti, & vacui contumelioſè dimiſſi ad Davidem revertuntur: quo ultionis ſtudio inflammatus, & cum bona copiarum parte adverſus Nabalem proficiſcens, Abigajilæ occurrit: quæ precatione, rationibus, & munere iram ejus placat, & reverſa marito periculum explicat: ex quo adeò conſternatur, ut decimo poſt die moriatur, quo accepto nuntio David Abigajilam uxorem ducit.

1 TUM Mortuo Schemuele, cùm ſe congregarent omnes Iſraëlitæ, ut [a] plangerent eum & ſepelirent eum in domo ejus Ramæ: ſurgens David deſcendit verſus [b] deſertum Paranis.

2 Quidam autem [c] Mahhone agens, cujus opus erat Carmele, & quidem vir magnus valdeſnam erant ei ovium tria millia & mille capræ: erat *quoque* cùm tonderentur oves ſuæ Carmeli)

3 Hujus viri nomen Nabal, & uxoris ejus nomen Abigajil mulier quidem ipſa [a] præſtantè mente & pulchrâ formâ: ſed vir illius durus, & malis actionibus deditus, eratque Calebita.

4 Audiens ergo David in deſerto illo, Nabalem tondere oves ſuas:

5 Miſit David decem pueros: edixitque David pueris illis, aſcendite Carmelum, & ingreſſi ad Nabalem, interrogate eum nomine meo de [b] proſperitate.

6 Ac dicite ipſi, [c] ita agenti: & tu pace, & domus tua pace, & quicquid eſt tibi pace *fruitor.*

7 Nunc autem audivi tibi eſſe ovium tonſores: jam (paſtores tuos cùm eſſent nobiſcum non affecimus injuria, neque defideratum eſt illis quicquam omnibus diebus quibus fuerunt in Carmelo:

8 Interroga pueros tuos qui indicabunt tibi, ut inveniant [d] pueri iſti gratiam in oculis tuis:) quandoquidem [d] die læto venimus: da quæſo quod obvenerit manu tuæ [e] ſervis tuis, & filio tuo Davidi.

9 Advenientes itaque pueri Davidis, allocuti ſunt Nabalem omnibus verbis iſtis nomine Davidis: & quietè ſe [f] continuerunt.

10 Cùm reſpondens Nabal ſervis Davidis diceret, quis *eſt* David? aut quis *eſt* filius Iſchai? multi ſunt ſervi qui [g] eripuerunt deficiunt quiſque a domino ſuo.

11 Scilicet acciperem panem meum & aquas meas, & [e] mactatas carnes meas, quas mactavi pro tonſoribus ovium mearum: & darem hominibus quos non novi undènam ſint.

12 [h] Et converterunt ſe pueri Davidis in viam ſuam: reverſíque venerunt & nuntiaverunt ei ſecundum omnia verba iſta.

13 Quapropter dixit David hominibus ſuis, accingite quiſque gladium ſuum, quibus accingentibus ſingulis gladium ſuum, accinxit quoque David gladium ſuum: itaque aſcenderunt poſt Davidem quaſi quadringenti viri, ducenti verò conſederunt ad impedimenta.

14 Intereà Abigajilæ uxori Nabalis indicaverat puer unus e ſuis pueris dicendo, ecce miſit David nuntios a deſerto [a] ad benedicendum domino noſtro, & abegit eos.

15 Cùm tamen homines illi boni fuerint erga nos valdè: neque fuerimus injuria affecti, nec deſideraverimus quicquam quibuſcunque diebus itavimus cum eis, dum eſſemus in agro.

16 [f] Muri loco fuerunt nobis tum noctu tum interdiu: quibuſcunque diebus fuimus cum eis paſcentes gregem.

17 Nunc ergo cognoſce & diſpice quid facturа ſis, nam [a] deſiqitum eſt malum contra dominum noſtrum & contra totam familiam ejus: ipſe autem [g] nequior eſt, quàm ut alloquar eum.

18 Ideo feſtinans Abigajil accepit ducentos panes, & duos utres vini, & quinque pecudes paratas, & quinque ſata ariſtæ toſtæ, & centum uvas paſſas, & ducentas palathas ficuum: quæ impoſuit aſinis.

19 Dixitq; pueris ſuis, tranſite ante me: ecce poſt vos ventura ſum: viro autem ſuo Nabali non indicaverat.

29 Fuit verò ea inſidente aſino, & deſcendente per abditum montis, ut ecce David & homines ejus deſcenderent obviam illi: & illa occurreret eis.

21 (Dixerat enim David, utiq; fruſtra conſervavero quicquid *erat* iſti in deſerto, ita ut non deſideretur ex omnibus quæ ſunt ei quicquam: reddidit enim mihi malum pro bono.

22 [a] Ita faciat Deus hoſtibus Davidis & ita pergat: *ut* non reliquum faciam ex omnibus quæ *ſunt* ei uſque ad lucem craſtinam, [a] mingentem ad parietem.)

23 Itaque cùm videret Abigajil Davidem, feſtinans deſcendit de aſino: & [a] procidens ante Davidem in faciem ſuam, incurvavit ſe terram verſus.

24 Cùmque procidiſſet ad pedes ejus dixit, [a] in me, me inquam, domine mi, ſit hæc iniquitas: ſed loquatur, quæſo, ancilla tua ad aures tuas, & audi verba ancillæ tuæ.

25 [a] Ne, quæſo, apponat dominus meus [h] animum ſuum ad virum iſtū [a] nequiſſimū, ad Nabalem, nam prout *eſt* nomen ejus, ſita eſt, [i] Nabal

[a] Heb. *bona intelligentiâ.*

[b] Heb. *de pace.*
[c] Heb. *vivenți.*

[d] Heb. *bono.*

[e] Heb. *mactationem meam quam mactavi.*

[f] Heb. *nos fuimus ei.*

[g] Heb. *filius Belial.*

[h] Heb. *in faciem ſuam.*

[i] Heb. *ſecundum nomen ejus eſt.*

est nomen ejus, & penes eum est stultitia : ego verò ancilla tua non videram pueros domini mei quos miseras.

26 'Nunc ergo domine mi, per viventem Jehovam,& per [k] vitam tuam,'quandoquidem cohibet te Jehova ne ineas cædes,'& vindicet manus tua te,'nunc inquam,'sint sicut Nabal inimici tui, id est, qui quærunt malum contra dominum meum.

27 'Jam verò'hoc donum illud est, quod adduxit ancilla tua domino meo ut detur pueris istis qui itant ad [l] vestigia domini mei.

28 Condona quæso,defectionem ancillæ tuę : 'nam [m] planè parabit Jehova domino meo 'domum firmam, li'bella Jehovæ dominus meus gerat, & malum non inveniatur in te in diebus tuis.

29 'Ut ut surgat homo ad persequendum te, & ad quærendum vitam tuam : erit tamen vita domini mei 'ligata in fasciculo viventium apud Jehovam Deum tuum,at vitam inimicorum tuorum 'ejaculabit e medio [n] cavo fundæ.

30 'Sed esto,cùm fecerit Jehova domino meo bonum illud, [o] secundum omnia quæ promisit tibi : & mandato instituerit te antecessorem super Jisraëlem:

31 (Si quidem hoc non fuerit tibi titubationi, aut offensioni [p] animi domino meo, [q] si effundat sanguinem immeritò, aut vindicet dominus meus le) : cùm *invquam* benefecerit Jehova domino meo,ut recorderis ancillæ tuę.

32 Tum dixit David Abigajilę : benedictus *sit* Jehova Deus Jisraëlis, qui misit te hoc ipso die obviam mihi:

33 Et benedictum consilium tuum,benedictaque tu ipsa ; quæ continuisti me hoc ipso die 'ne inirem cædes,& vindicaret me manus mea.

34 Nam certè ut vivit Jehova Deus Jisraëlis, qui cohibuit me ne malo afficerem 'te : nisi festinans venisses obviam mihi : certè non relictus fuisset Nabali usque ad lucem matutinam, mingens ad parietem.

35 Ita accipiens David e manu ejus id quod adduxerat sibi : ei dixit, ascende cum pace domum tuam : vide auscultavi voci tuæ, & 'susscipio vultum tuum.

36 Cùm autem veniret Abigajil ad Nabalem, ecce ei convivium erat domi suæ, quasi convivium regium : [r] in quo animus Nabalis lætus erat,adò ut per-valde ebrius esset : quam ob rem illa non indicavit ei quicquam parvi aut magni usque ad lucem matutinam.

37 Sed fuit mane cùm abiisset [s] crapula a Nabale, & indicaret ei uxor ejus res istas : ut [t] obstupuerit animus ejus in eo,& ipse fuerit 'veluti lapis.

38 Cùmque fuissent quasi decem dies : quibus plaga affecerat Jehova Nabalem, mortuus est.

39 Audiens autem David Nabalem esse mortuum dixit, benedictus Jehova, qui egit causam opprobrii mei a [u] Nabale, & servum suum subtraxit a re mala, malum autem Nabalis convertit Jehova in caput ejus : misitque David per quos alloqueretur Abigajilam ad ducendum eam sibi uxorem.

40 Venientes itaque servi Davidis ad Abigajilam Carmelũ,allocuti sunt eã dicendo : David misit nos ad te, ut ducat te sibi in uxorem.

41 Tum surgens illa incurvavit se facie *demissa* ad terrã : & dixit : ecce ancilla tua in famulã ad lavandũ pedes servorũ domini mei.

42 Deinde [a] festinanter surgens Abigajil insedit asino, & quinque puellæ ejus , quæ ibant ad vestigia ejus : & secuta legatos Davidis , fuit ei uxor,

43 Quamvis Achinohhamam duxisset David 'e Jizrehhele : fuerunt que etiam hæ ambæ ei uxores.

44 Nam Schaul dederat Micalem filiam suam uxorem Davidis : [b] Palti filio Lajischi, qui erat 'e Gallimis.

[k] Heb. *vitã animæ tuæ.*

[l] Heb. *ad pedes: ut Exod. 11.8. sic infrà 42. ver.*

[m] Heb. *faciendo faciet.*

[n] Heb. *vola.*

[o] Heb. *secundum omne, quod locutus est bonum illud de te, translatio antecedentis pro relato verum.*

[p] Heb. *cordis.*

[q] Heb. *effundendo, &c. vindicando, &c.*

[r] Heb. *cor Nabalis boni erat in eo.*

[s] Heb. *vinũ: metonymia.*

[t] Heb. *mortuum fuerit cor ejus in medio ejus.*

[u] Heb. *a manu Nabalis.*

[a] Heb. *festinans ut surgeret.*

[b] *qui & Paltiel 2. Schem. 3.15.*

ANNOTATIO.

1 Mortuo Schemuele] *cujus consilio subsidióque fretus,commodus in regno versabatur.* Ut plangerent & sepelirent] *Quo tempore ad fines regni se recepit, & a Schaulis persecutione aliquantisper respiravit.* Desertum Paranis] *ad meridianos terminos regni & tribus Jehudæ.* 2 Mahhone] *vide de hoc & de Carmelo Jehos.* 15.55. 6 Ita agenti] *pace jam & prosperitate fruenti, meo nomine ejus continuationem precamini.* 8 Isti pueri]*id est, nos nuntii Davidis.* Die lætoJ*quo proventus tuos è gregibus recipis,& æquum est ex lege Deuter.* 15.7.*ut ex tua abundantia aliquid cum fratribus egenibus communices.* Servis tuis] *qui vt sumus ex animo : ita etiam facilis servorum officium præstitimus apud servos tuos,& David officium filii.* 9 Continuerunt] *patienter Nabalem invehentem in se & in Davidem,ad finem usque audiverunt.* 10 Erumpentes deficiunt] *id est, qui pervumpunt officii sui fines : sumpta metaphora ab exundantibus fluminibus.* 12 Et converterunt]*modestè & quietè ut suprà ver.9.* 14 Ad benedicendum]*ut Gen.*47.7. 17 Definitum malum] *de quo infrà ver.* 22. 22 Ita faciat]*vide Ruth.*1.17. Mingentem]*id est,ne canem quidem : sic infrà* 34. 23 Procidens]*hoc signo abjectissimè & humillimè supplicans,*2.*Reg.*4.27. 24 In me] *exordium ex abrupto, quo transfert crimen in se,& audientiam facit.* 25 Ne quæso] *Propositio deprecationem continens, primùm culpæ,a viri sui conditione & sua ignoratione.* Neqa issimum] *ut Deuterono.*15.9.*quò verbum his spectare videtur.* 26 Nunc ergo] *altera pars propositionis,deprecatio pœnæ per adjurationem.* Quandoquidem] *a providentia Dei ipsius occursum disponentis.* Et vindicet] *ab officio Davidis, ne sibi suis ipsius ultionem sumat.* Nunc inquam] *ab æquitate per comparationem facti Nabalis, cum alieno : quasi dicat, non de illis qui delinquunt in suo officio, ut Nabal, ultio sumenda est : sed de illis qui studio contra suum officium veniunt.* Sint sicut Nabal] *id est, sicut Nabal futurus esset, si in tuo consilio pergeres.* 27 Jam verò] *secunda propositio,qua primùm oblatum manere crimen quod in se transtulerat suprà versiculo vigesimo quarto deprecatur.* Hoc donum illud] *quod per legatos tuos petieras, suprà 8.ver.* 28 Nam planè parabit] *Confirmatio propositionis suæ a promissione Dei cum officio Davidis conjuncta,quo argumento usa est suprà 26.pro Nabale.* Domum firmam] *id est, regnum firmius quàm fuerit Schaulis: vide suprà 2.30.* Bella Jehovæ] *non autem privatas ultiones tuas.* 29 Ut ut surgat]*altera confirmatio a decreto Dei, quod nemo potest infirmare.* Ligata &c.]*id est, firmissima & secura,ut avelli ei a quoquam non possit : metaphora.* Ejiculabit] *id est, violenter illis eripiens,*

quàm longissimè abjiciet, ut lapidem emissum funda: metaphora a re presenti: id est, ab armis Davidis & sociorum ejus 30 Sed estò] *Conclusio petitoria, per hypothesin promissionum Dei, & officii Davidis qui fuerat suprà duo summi suasionu loci.* 33 Ne inirem cædes] *id est, ne officium meum transgrederer ultionu studio execatus.* 34 Te] *familiam tuam, ut sequentia exponunt.* 35 Suscipio vultum] *vide annotata Gen.32.20.* 37 Veluti lapis] *præclusu sensibus regebat, horrore pericul perterrefactu.* 43 EJizrehhele] *oppido Jehudæ: Jehoschu.15.56.* 44 EGallimis] *Loco Binjamnitarum non procul a Gibbha Schaulu: Jeschahhjæ.10.29.&30.*

CAPUT XXVI.

Ziphæi rursus Davidem Schauli produnt: qui copias ducens in eum, ita divinitus sopitur noctu cum toto exercitu, ut Davidi uno comitatu ad Schaulem usque penetret, eiusq; hastam & phialam auferens, tuto secu montem recipiat: unde inclamatis castris ducem neglecti officii objurgat, regem excitat, de injuria quæ sibi fiebat, cum eo expostulat, jure secum agi petit, & ad Deum justum judicem provocat.

1 CUM rursus venissent Ziphæi ad Schaulem Gibbham dicendo: nonne David latitat in eodem colle Chacilæ ex-adverso solitudinis?

2 Surgens Schaul descendit versus desertum Ziphi, & cum eo te mille viri delecti Jisraëlitę: ad quærendum Davidem in deserto Ziphi.

3 Itaque castra posuit Schaul in colle ipso Chacilæ, qui est ex adverso solitudinis prope viam: David autem consedens in deserto, animadvertit venire Schaulem post se in desertum.

4 Miserat enim David exploratores: per quos cognovit pro certo adventare Schaulem.

5 Quare surgens David venit in locum ubi castra habebat Schaul, ut inspiceret David locum ubi cubabat Schaul, & Abner filius Neri princeps militiæ ejus: Schaul autem cubabat in 'ambitu plaustrorum: populus verò castra habebat circa eum.

6 Quod referens David, allocutus est 'Achimelecum Chittæum, & Abischajum 'filium Tzerujæ fratrem Joabi dicendo: quis descensurus est mecum ad Schaulem in ipsius castra? cui dixit Abischai, ego descendam tecum.

7 Veniente ergo Davide & Abischajo ad populum illum nocte: ecce Schaul cubabat dormiens in plaustrorum ambitu, & hasta ejus infixa erat humi *versus* cervical ejus: Abner verò & populus cubabant circa eum.

8 Tum dixit Abischai ad Davidem: dedit hodie Deus inimicum tuum in manum tuam: quare nunc percutiam quæso eum hasta usque in terram ictu uno, utique non iterabo ei.

9 Sed dixit David ad Abischajum: ne perimito eum: quis enim immissa manu sua in unctum Jehovę insons esset?

10 Præterea dixit David, ut vivit Jehova *non sinam*: sed Jehova 'plaga afficiet eum: aut dies ejus adveniet ut moriatur: aut in bellum descendet ut consumatur.

11 Absit mihi a Jehova, ut extendam manum meam in unctum Jehovæ: sed nunc, quæso, accipe hastam quæ *est* versus cervical ejus, & phialam istam aquæ: deinde abeamus.

12 Accepit itaque David hastam & phialam illam aquę a cervicali Schaulis, & abiverunt: nec fuit qui videret: neque qui nosset, neque qui evigilaret: omnes enim dormiebant, quia 'altus sopor Jehovæ irruerat super eos.

13 Cúmq; transivisset David 'ipsorum aditum, substitit in vertice cujusdam montis e longinquo: *interjecto* amplo spatio inter eos.

14 Unde inclamavit David populum & Abnerum filium Neri dicendo, an non respondes Abner: tandem respondens Abner dixit, quis es *qui* 'inclamas regem?

15 Tum dixit David ad Abnerum, an non vir egregius es? & quis *est* tibi similis in Jisraële? quare ergo non observasti *adstans* domino tuo regi? nam 'veniret unus e populo ad perimendum regem dominum tuum.

16 Non est bona hæc res quam feciſti, ut vivit Jehova a 'rei mortis estis, qui non observastis circa dominum vestrum, circa unctum Jehovę: nunc enim aspice, ubi *est* hasta regis & phiala aquæ quæ *erat* ad cervical ejus? a Heb. filii mortis.

17 Tum agnoscens Schaul vocem Davidis dixit, an vox tua hæc *est*, fili mi David? cui dixit David, vox mea *est*, domine mi rex.

18 Ad hæc dixit, quam ob rem persequitur dominus meus servum suum? quid enim feci? & quid mali *est* in 'manu mea?

19 Nunc ergo, audiat, quęso, dominus meus rex verba servi sui: si Jehova incitavit te contra me, 'odoretur munus: sin autem b homines, maledicti sint coram Jehova: 'quia expellunt me hodie ne cooptatus hæream possessioni Jehovæ, dicentes abi, cole Deos alienos. b Heb. filii hominum.

20 At nunc, ne cadat sanguis meus in terram 'procul a conspectu Jehovæ: 'nam procedit rex Jisraelis ad quærendum 'pulicem unum, ac si persequeretur perdicem in montibus.

21 Dixit verò Schaul: peccavi, revertere, fili mi David: non enim malefaciam tibi amplius, propterea quòd pretiosa visa est vita mea in oculis tuis hoc ipso die: ecce stultè egi & erravi quamplurimum.

22 Cui respondens David dixit: ecce hastam regis: transeat jam unus ex istis pueris qui accipiat eam.

23 Jehova autem reddet unicuique 'justitiam suam & 'fidem suam: quandoquidem tradiderat te Jehova hodie *mihi* in manum: sed nolui immittere manum meam in unctum Jehovæ.

24 Ideoque ecce, quemadmodum vita tua magni fuit in oculis meis: ita magni erit vita mea in oculis Jehovæ, & eripiet me ab omni angustia.

25 Tum dixit Schaul ad Davidẽ, benedictus es, fili mi David, 'etiam c porrò facito, nam etiam omnino prævalebis: sic abeunte Davide itinere suo, Schaul reversus est in locum suum. c Heb. conciendo concies, & prævalendo prævalebis.

ANNOTATIO.

Rursus] *de prima eorum proditione vide suprà* 23. 20. 5 Ambitu plaustrorum] *vide suprà* 17.20 6 Achime-

6 Achimelecum Chittæum] *id est, ex ea gente ortum, religione tamen Jisraëlitam.* Filium Tzeruiæ] *sororis Davidis. vide 1. Chron. 2. 16.* 10 Plaga afficiet] *id est, committo eum Deo, ut quocunque pacto voluerit eum e medio tollat.* 12 Altus sopor Jehovæ] *maximus & divinitus immissus: vide Gen. 35. 5.* 13 Ipsorum aditum] *castrorum ingressum, ubi excubiæ collocantur.* 14 Inclamas regem] *id est, ita inclamas ut regem excites.* 15 Nam veniret] *id est, venire posset.* 16 Rei mortis] *nam hoc, ex jure gentium capitale est.* 18 In manu] *vide supra 24. 12.* 19 Odoretur munus] *id est, nihil aliud peto, quàm ut ei acceptum sit sacrificium mei per mortem, ad quam ultro me offero: ut est acceptum munus ritè oblatum: Munus pro oblatione tota. synecdoche metaphorica.* Quia expellunt] *Non sinunt me versari in cœtu fidelium: sed cogunt me vivere inter infideles: ac proinde ad defectionem a Deo provocant.* 20 Procul a conspectu] *id est, ne prius morte afficiar, quàm legitimè de causa mea sit cognitum, & sistar magistratui: qui judicia Dei exerceat, & in cujus medio Deus præsidet.* Nam procedit Rex] *pro sua libidine, sine ulla juris forma, ut aucupes.* Pulicem] *id est, me ei longè inferiorem, ut supra 24. 15.* 23 Justitiam] *id est, æquitatem causæ suæ, vel iniquitatem.* Fidem] *id est, constantiam in officio aut instabilitatem.* 25 Etiam porrò facito] *id est, in justitia & fide, quam antea exercuisti erga me, perseverato, & cauto à superioris eius.*

CAPUT XXVII.

David ut Schaulem effugiat ad regem Gathi rursus cum suis recurrit: apud quem aliquandiu in regia urbe commoratus, ab eo impetrat Tziklagum: unde in veteres populi sui hostes sæpe irrumpens horum bus occisis, copiosam prædam abducebat fingens apud regem se e Judæa abduxisse.

1 TANDEM dixit David cum [a] animo suo, jam, consumar aliquo die manu Schaulis: nihil mihi melius est, quàm ut [b] omnino proripiam me in terram Pelischtæorum: ut [c] spem abjiciat Schaul mei *prehendendi*, quærendo me amplius in ullo termino Jisraëlis, cùm eripuero me e manu ejus.

2 Itaque surgens David, d transfugit ipse & sexcenti viri qui *erant* cum eo: ad [e] Acischum filium Mahhochi regem Gathi.

3 Manebatque David cum Acischo Gathi, ipse & viri ejus, quisq; cum familia sua: David cum duabus uxoribus suis Achinohhama Jizrehhelitide, & Abigajila uxore Nabalis Carmelitide.

4 Sic cùm nuntiatum esset Schauli Davidem fugisse Gathum: non perrexit amplius quærere eum.

5 Dixit autem David ad Acischum: quæso, si inveni gratiam in oculis tuis, [e] detur mihi locus in aliqua civitatum [f] hujus agri & residebo ibi: nam cur resideret servus tuus in civitate regia tecum?

6 Quam ob rem dedit ei Acisch die illa Tziklagum: [f] hoc pacto fuit Tziklag regum Jehudæ usque in hunc diem.

7 Fuit autem numerus dierum quibus mansit David in agro Pelischtæorum: anni *unius* & [g] quatuor mensium.

8 Et ascendebat David & viri ejus irruentes in [g] Geschuræum & [g] Girzæum & Hhammalekitam: (*illæ enim sunt gentes quæ* [h] *olim habituverant* [g] *ipsam terram,*) *quà venis* [g] Schurem usque ad terram Ægypti.

9 Vt percutiens David regionem, non conservabat vivum marem aut fœminam: sed acceptis gregibus & armentis, & asinis & camelis & vestibus revertebatur & veniebat ad Acischum.

10 Cumque diceret Acisch, in quem irruistis hoc tempore? dicebat David, in meridianum tractum Jehudæ, aut in meridianum tractum [i] Jerachmeelis, aut in meridianum tractum [i] Kenæi.

11 Marem autem vel fœminâ non conservabat vivum David, *quæ* adduceret Gathũ dicens: *cavendum* ne indicent nos dicendo: sic fecit David: & ita erat ratio ejus omnibus diebus quibus mansit in agro Pelischtæorum.

12 Credens; Acisch Davidi dicebat: [k] planè fœtidem se reddidit populo suo Jisraëli, ideò erit mihi servus perpetuus.

[a] Heb. *apud animum.* [b] Heb. *proripiendo proripiam me.* [c] Heb. *desperando me Schaul.* [d] Heb. *transivit.* [e] Heb. *det mihi locum.* [f] *sic accipitur eadem vox infrà 28. 2.* [g] *pro Gezeræo, transpositis literis, ut notant Massoritæ.* [h] Heb. *a seculo: sic Gen. 6. 4.* [i] Heb. *fœtidã reddendo, fœtidam se reddidit: vide Gen. 34. 30.*

ANNOTATIO.

2 Acischum] *de quo supra 21. 11. sed prius accepta fide publica, non ut antea clanculum.* 5 Hujus agri] *id est, civitate regni tui altera.* 6 Hoc pacto] *fuerat quidem assignata Jehudæ per Jehoschuham 15. 31. sed tamen obtinebatur a Pelischtæis, donec hac occasione ad Jehudam transferretur.* 7 Quatuor mensium] *usque ad Schaulis mortem, post cujus casum Chebronem transivit: de quo 2. Schemu. 2. 1.* 8 Geschurum & Girzæum] *reliquias Cenahhanæorum: qui ad adventum Jisraëlitarum Geschurum in Gilhade, de quo Jehos. 12. 5. & Gezerum in Ephraimo, de quo Jehos. 16. 3. reliquerunt, ut ad Hhamalekitas se reciperent.* Illæ enim] *duæ priores: vide supra 7. 16.* Ipsam terram] *Judæam cis & trans Jardenem.* Schurem] *de quo Gen. 16. 7. & Exod. 15. 22.* 10 Jerachmeelis] *regionem Judææ, quam possident posteri Jerachmeelis primogeniti Chetzronis, de quo 1. Chron. 2. vers. 9. 25. & sequentibus.* Kenæi] *vide Judic. 1. 16.*

CAPUT. XXVIII.

David Acischo in bellum cum reliquis Pelischtæis proficiscturo operam suam pollicetur. Schaul verò Pelischtæorum adventu consternatus, cùm nullum responsum a Deo impetraret, Pythonissam adit: cujus opera, a spectro Schemuelis mortis denuntiationem & regni ablationem audit, quo nuntio exercitus & inedia confectus concidit: deinde cibo confirmatus ad sua castra abit.

1 FUIT autem diebus illis cùm congregarent Pelischtæi castra sua ad militiam, ad bellandum contra Jisraëlem: ut ediceret Acisch Davidi, [a] omnino scito te mecum proditurum in castra, te cum hominibus tuis.

2 Dixitque David ad Acischum, [b] hoc pacto tu experieris id quod facturus sit servus tuus: dixit Acisch ad Davidem: [c] propterea

[a] Heb. *scientia scito.* [b] *ut supra 27. 6.*

tereà cuſtodem capitis mei ponam te omnibus diebus.

3 (Schemuel autem mortuus erat, & planxerant eum omnes Iſraëlitæ, cùm ſepeliſſent eum Ramæ, id eſt, in civitate ſua: & [a] Schaul amoverat Pythones & ariolos e terra ſua.)

4 Cùm ergo congregantes ſe Peliſchtæi veniſſent & caſtra haberent [a] Schunemi: & congregaſſet Schaul omnes Iſraëlitas ut caſtra haberent [a] Gilbohhæ,

[c] Heb. *cor.*

5 Videnſque Schaul caſtra Peliſchtæorum, timeret ac trepidaret [c] animus ejus valde:

6 Conſuluit Schaul Jehovam: ſed non reſpondebat ei Jehova: nec per ſomnia, nec per [a] Urimos, nec per [a] Prophetas.

7 Quare dixit Schaul ſervis ſuis: quærite mihi mulierem præditam Pythone, ut adeam eam, conſulturus per eam: ad quem ſervi ejus dixerunt, ecce mulier prædita Pythone eſt [a] Hhen-Dori.

8 Cùm itaque ſe diſſimulaſſet Schaul indutus veſtibus aliis, ivit ipſe & duo viri cum eo, & venerunt ad iſtam mulierem noctu: cui dixit, divina, quæſo, mihi per Pythonem, [d] evoca mihi eum quem dixero tibi.

[d] Heb. *fac aſcendere mihi: ſic deinceps.*

9 Sed dicente muliere ad eum: ecce tu noſti quid fecerit Schaul, ut excidit Pythones & ariolos ex hac terra: cur ergo te ponis in tendiculam vitæ meæ ad morte afficiendum me?

10 Juravit ei Schaul per Jehovam dicendo: ut vivit Jehova non obveniet tibi [e] pœna propter hanc rem.

[e] Heb. *iniquitas; metonymia, Gen. 4.13.*

11 Tum dixit mulier, quem evocabo tibi? qui dixit, Schemuelem evoca mihi.

12 Cùm autem vidiſſet mulier [a] Schemuelem, clamavit voce magna: & allocuta eſt mulier Schaulem dicendo: quare decepiſti me, [a] cùm tu ſis Schaul?

13 Dixit verò ei Rex, ne timeto: ſed quid vidiſti? & dixit mulier ad Schaulem: [a] deos [a] vidi aſcendentes e terra.

14 Quo dicente ei, quæ *eſt* forma [a] hujus? dixit illi, vir ſenex aſcendit, qui *eſt* amictus pallio; tunc agnoſcens Schaul Schemuelem eſſe, verticem inclinavit facie *demiſſa* in terram, & incurvavit ſe.

15 Dixit autem Schemuel ad Schaulem: [a] quare commoviſti me evocando me, cui dixit Schaul, anguſtia eſt mihi valde: nam Peliſchtæi bellum gerunt contra me: Deus autem receſſit a me, nec exaudit me amplius ſive per prophetas, ſive per ſomnia: quapropter inclamavi te, ut doceas me quid ſim facturus.

16 Cui dixit Schemuel, quare ergo conſulis me: cùm Jehova receſſerit a te, & ſit inimicus tuus?

17 [a] Fecit enim Jehova ſibi quemadmodum locutus eſt per me: [a] laceravit enim Jehova regnum iſtud e manu tua, ut tradat illud proximo tuo Davidi.

18 Quum non auſcultaveris voci Jehovæ, neque executus ſis [f] iram ejus accenſam in Hhamalekum: idcirco rem hanc facit tibi Jehova hoc die.

[f] Heb. *accenſam in ejus.*

19 Prætereà traditurus eſt Jehova Iſraëlem quoque tecum in manum Peliſchtæorum, ita ut cras, tu & filii tui [a] futuri ſitis mecum: etiam caſtra Iſraëlitarum traditurus eſt Jehova in manum Peliſchteorum.

20 Tum Schaul [g] confeſtim cecidit [h] totâ ſtaturâ ſuâ in terram, adeò timebat valde a verbis Schemuelis: vis etiam non inerat ei, quia non comederat cibum toto die & tota nocte illa.

[g] Heb. *ſuper ea quæ erat.* [h] Heb. *implevit ſe ſua.*

21 Quapropter accedens mulier illa ad Schaulem, cùm videret eum turbatum eſſe valde: dixit ad eum: ecce auſcultavit ancilla tua voci tuæ, & [a] expoſui vitam meam in manu mea, ut auſcultarem verbis tuis, quæ edixiſti mihi.

22 Nunc itaque auſculta tu quoque voci ancillæ tuæ, & cùm appoſuero tibi fruſtum panis, comede: ut inſit tibi vis, cùm proficiſceris in viam.

23 Renuente verò ac dicente eo, non comedam, inſtiterunt apud eum ſervi ejus, etiamque mulier ita ut auſcultaret voci eorum: & ſurgens e terra: [i] recubuit in lecto.

[i] Heb. *ſedit.*

24 Mulieri autem illi erat vitulus [k] ſaginatus domi, quem [l] feſtinanter mactavit: & accipiens farinam depſit & [m] ex ea coxit azymos panes.

[k] Heb. *ſaginatus.* [l] Heb. *feſtinanter.* [m] Heb. *ex ea coxit azymos.*

25 Deinde admovit ad Schaulem & ad ſervos ejus, qui comederunt: & ſurgentes abiverunt nocte illa.

ANNOTATIO.

2 Propterea] *quòd te virum præſtiterit.* 3 Schaul amoverat] *vide annotata. 2. Schem. 21.1.* 4 Schunemi] *oppidum eſt in termino Iſſaſcarù Joſ. 19.18.* Gilbohhæ] *montes ſunt non procul convalle Jizrehhelis: nam ibi prælium conſertum eſt.* 6 Urimos] *de quibus Num. 27. 21. Illis enim non penes Schaulem: ſed penes Davidem erant, ſuprà 23.6. & 9* Per Prophetas] *Num. 12.6. id eſt, neque ordinariè, neque extra ordinem.* 7 Hhen-Dori] *oppidum eſt Menaſſitarum cis Jarrenem: Joſ. 17.11.* 12 Schemuelem] *ſpectrum diabolicum ſpecie Schemuelis.* Cùm tu ſis Schaul] *quod intellexerat a Diabolo quem evocaverat.* 13 Deos] *id eſt, divinas quaſdam imagines, quibus Diabolus ante ſuas illuſiones præludere ſolet.* Vidi] *ac proinde diſparuerant cùm Schemuelis apparituro præceſſiſſent: Noëma.* 14 Hujus] *quem adhuc vides.* 15 Quare commoviſti] *ut ſpecie Schemuelem, ita verbis mentiebatur: ſic in toto capite.* 17 Fecit ſibi] *id eſt, diſpoſuit ſua conſilia ad eum finem ut exæquatur id quod locutus eſt per Schemuelem.* Laceravit] *vide ſuprà 15.27. & 28. verſ. cujus rei executio docetur 2. Schem. 2.* 19 Futuri ſitis mecum] *id eſt, mortui, ut Schemuel.* 21 Expoſui vitam] *ut Judic. 12.3.*

CAPUT XXIX.

Peliſchtæi luſtrantes exercitum, uno ore Davidem abdicant: Aciſchumq excuſantem ita increpant, ut Davidem cum ipſius hominibus remittat.

1 CÙM itaque congregaſſent Peliſchtæi omnes copias ſuas [a] Aphekum: Iſraëlitis caſtra habentibus ad [a] fontem qui eſt Jizrehhele:

2 [a] Satrapæ Peliſchtæorum tranſibant cum centenis & millenis: David verò & homines ejus [a] tranſibant in extrema *acie* cum Aciſcho.

3 Quam ob rem dixerunt principes Peliſchteorum,

tæorum, quid *sibi velunt* Hhebręi isti? dixit verò Aciſch ad principes Peliſchtæorum: annon hic *eſt* David ſervus Schaulis regis Iſraëlitarum, qui fuit apud me jam aliquot diebus, imò jam [a] aliquot annis, neque deprehendi in eo quicq̃ [a] ex quo die defecit uſque in hunc diem?

[a] Heb. *a die defectus ſui.*

4 Sed efferbuerunt contra eum principes Peliſchtæorum, dixeruntq; ei principes Peliſchtæorum, remitte virum iſtum, ut revertatur in locum ſuum, ubi præfeciſti eum, ut non deſcendat nobiſcum in hoc prælium: neq; ſit nobis adverſarius in hoc prælio: qua enim re benevolentiam ſibi conciliabit apud dominum ſuum? an non capitibus [a] horum hominum?

[a] *Supra 18.6.*

5 An non hic *eſt* David de quo reſpondebant in choreis dicendo: percuſſit Schaul millia ſua: David verò myriadas ſuas?

6 Quapropter Aciſch advocans Davidem edixit ei: ut vivit Jehova, tu rectus es, & bonus *videtur* in oculis meis [a] egreſſus tuus & ingreſſus tuus mecum in caſtra: quia non deprehendi in te malum ex *quo* die veniſti ad me uſque in diem hunc: ſed in oculis iſtorum ſatraparum non *videris* bonus.

[a] Heb. *egreſſus tuus & ingreſſus tuus.*

7 Nunc ergo revertere & abi cum pace: ut non facias *quod videtur* malum in oculis ſatraparum Peliſchtæorum.

8 Dixit verò David ad Aciſchum: at quid feci, quidve deprehendiſti in ſervo tuo ex quo die fui coram te uſque in diem hunc: quòd non iturus ſum ut pugnem contra hoſtes domini mei regis?

9 Reſpondens verò Aciſch dixit ad Davidem: ſcio, certè bonus *videris* in oculis meis, ſicut angelus Dei: veruntamen principes Peliſchtæorum dixerunt: non eſt aſcenſurus nobiſcum in hoc prælium.

10 Quare nunc manè ſurge cum ſervis domini tui, qui adveneruut tecum: cumq; ſurrexeritis manè & illuxerit vobis, abite.

11 Itaque ſurrexit David ipſe cum hominibus ſuis, abiturus manè, ut reverteretur in terram Peliſchtæorum: cùm Peliſchtæi aſcenderent Jizrehhelem.

ANNOTATIO.

1 Aphekum] *Aphek oppidum in tribu Aſcheris Joſue 19.30.* Fontem] *de quo vide Judic.7.1. in annotatione.* 2 Tranſibant] *luſtrantes copias ſuas.* 3 Aliquot annis] *id eſt, jam altero anno: indefinitè dictum, vide ſuprà 27.7.* 4 Horum hominum] *id eſt, noſtri & noſtrorum.* 6 Egreſſus] *id eſt, converſatio & adminiſtratio tua: ſic Num.27.17.*

CAPUT XXX.

David a Peliſchtæis Tziklagum remiſſus, oppidum invenit ſpoliatum & exuſtum: quod per Ægyptium ab Hhamalekitis factum cognoſcens, eos aſſequitur & fundit: & prædam omnem tam ſibi, quam ſinitimis ereptam recuperat. De ea milites componit, & munera amicis civitatibus in terminu Iſraëlis mittit.

1 ERAT verò quando venit David cum hominibus ſuis Tziklagum, [a] tertius dies: Hhamalekitæ autem irruentes in meridianum *tractum* & in Tziklagum, percuſſerant Tziklagum & combuſſerant illud igne.

[a] Heb. *quid defecti erant a tranſeundo*

2 Et captis fœminis quæ erant in eo, neminem a minimo ad maximum morte affecerant: ſed abducebant abeuntes itinere ſuo.

3 Itaque veniente Davide cum hominibus ſuis in civitatem, cùm ecce combuſta eſſet igne: & uxores eorum, filiique eorum ac filiæ eorum capti eſſent:

4 Suſtulit David & populus qui erat cum eo vocem ſuam & fleverunt: uſquedum non ſupereſſet ipſis vis flendi.

5 Et quamvis duæ uxores Davidis captivæ eſſent: Achinohham Jizrehhelitis, & Abigajil uxor Nabalis Carmelitæ:

6 Et anguſtia eſſet Davidi valde: quòd loquerentur populus de ipſo lapidando (erat enim amarus animus totius populi, cujuſque propter filios ſuos vel propter filias ſuas) tamen [a] confirmavit ſe David in Jehova Deo ſuo.

[a] Heb. *corroboravit.*

7 Edixitque David Ebjathari ſacerdoti filio Achimeleci, applica, quæſo, meâ causâ amiculum: applicavitque Ebjathar amiculum Davidis causâ.

8 Tum conſulente Davide Jehovam dicendo, perſequar turmam hanc? aſſequârne eam? dixit ei, perſequere: nam [a] omnino aſſequuturus es, & omnino erepturus es.

[a] Heb. *aſſequendo aſſequuturus es & eripiendo ereptur.*

9 Quapropter abiens David ipſe & ſexcenti viri qui *erant* cum ipſo, venerunt uſq; ad torrentem Beſoris: ubi reliqui [a] iſti ſubſtiterunt.

[a] Heb. *ſtantes.*

10 Inde perſecutus eſt David ipſe cum quadringentis viris: cùm ſubſiſterent ducenti viri, qui ita [b] defecti erant viribus, ut non poſſent trajicere torrentem Beſoris.

[b] Heb. *qui defecti erant a tranſeundo*

11 Illi inventum virum Ægyptium in agro capientes, *duxerunt* ad Davidem: cùm dediſſent ei panem ut comederet, & bibendam dediſſent ei aquam:

12 Dediſſentque ei fragmen palathæ, & duas uvas paſſas ut comederet: itaque reſtitutus eſſet ei animus: (non enim comederat cibum, neque biberat aquam tribus diebus & trib⁹ noctibus.)

13 Tum dixit ei David, cujus es tu? & undenam es? qui dixit, puer Ægyptius ſum, ſervus viri Hhamalekitæ: dereliquit autē me Dominus meus, eò quòd ægrotarem [c] *abhinc* die tertio.

[c] Heb. *hic tertius dies eſt.*

14 Nos irrueramus ad meridianum tractum [a] Cereteï, & in *eum* qui *eſt* Jehudæ, & in meridianum [a] Calebi: denique Tziklagum combuſſimus igne.

[a] Heb. *Cereteorum.* [a] Heb. *Calebi.*

15 Quam ob rem dicenti ad eum Davidi, poſſesne deducere me ad turmam iſtam? dixit, jura mihi per Deum, te non affecturum me morte: neque dediturum me in manum domini mei: & deducam te ad turmam iſtam.

16 Cumq; deduxiſſet eum, (ecce autem diſſiti erant in tota ſuperficie illius terræ: comedentes & bibentes & tripudiantes de tota præda illa magna quam ceperant e terra Peliſchtæorum, & e terra Jehudæ:)

17 Percuſſit eos David a crepuſculo uſque ad veſperam [d] poſtridie *expeditionis in eos*: nec proripuit ſe ex eis quiſquam, niſi quadringenti homines pueri, qui inſidentes Camelis aufugerūt.

[d] Heb. *poſtridie eorum.*

18 Sic eripuit David quicquid ceperāt Hhamalekitæ: etiam duas uxores ſuas eripuit David.

19 Neque defuit eis [e] quicquam parvum aut Magnum, tum e filiis aut filiabus, tum e præda: deni-

[e] Heb. *a parvo uſque ad magnum, & uſque ad filios, &c.*

deniq; quicquam quod accepiſſent eis: hæc omnia reduxit David.

20 Prætereà cepit David 'totum reliquum gregem & armentum: *quod* abducentes ante 'pecora ſua dicebant, hæc *eſt* præda Davidis.

21 Redeunte itaque Davide ad ducentos illos homines, qui [f] defecti viribus non potuerant ſequi Davidem, quòſq; juſſerat reſidere ad torrentem Beſoris: egreſſi ſunt obviam Davidi & obviam populo, qui *erat* cum eo: & accedens Dauid ad illum populum, interrogabat eos de [g] proſperitate.

22 Deinde 'reſpondens quiſq; pravus & nequam ex hominibus illis qui iverant cum Davide, dicebant: propterea quòd non ſunt profecti mecum, ne demus eis de hac præda quam eripuimus: ſed cuique uxorem ſuam & filios ſuos, ut abducentes abeant.

23 Dixit verò David, ne facitote ſic fratres mei: [h] 'præterquam quòd tradidit nobis Jehova *hæc*, ſervans nos & tradens turmam quæ venerat contra nos in manum noſtram:

24 Prætereà quis auſcultet vobis in re hac? 'nam prout *eſt* pars deſcendentis in prælium: ita etiam *eſt* pars reſidentis ad impedimenta: pariter partiuntur.

25 'Quod fuit a die illo & deinceps: nam impoſuit illud ſtatutum & judicium Iſraëli uſque in hunc diem.

26 Deinde cùm veniſſet David Tziklagum, miſit de ea præda ſenioribus Jehudæ amicis ſuis dicendo: ecce vobis [i] donum de præda hoſtium Jehovæ.

27 Nempe iis qui *erant* 'in domo Dei: & iis qui *erant* 'Ramothis meridianis, & iis qui *erant* 'Jattire,

28 Et iis qui *erant* 'Hharohhere, & iis qui *erant* 'Siphmothis, & iis qui *erant* 'Eſchtemohhæ,

29 Et iis qui *erant* Racali, & iis qui *erant* in civitatibus 'Jerachmeelitæ, & iis qui *erant* in civitatibus 'Kenæi.

30 Item iis qui *erant* 'Chormæ, & iis qui *erant* 'Cor-Hhaſchane, & iis qui *erant* Hhataci.

31 Denique iis qui *erant* Chebrone: & omnibus locis quò 'itaverat David, ipſe cum hominibus ſuis.

f vid. ſuprà 10. ver.

g Heb. de pace.

h Heb. eum eo quod tradidit.

i Heb. benedictionis. Gen. 33.

ANNOTATIO.

1 Tertius dies] *ex quo David diſceſſit a caſtris Peliſchtæorum: nam tantum itinerù inter caſtorum locum interceſſiſſe docet initium ſequentis libri ver. 2.* 6 Confirmavit] *vide ſuprà 23. 16. in annotatione.* 9 Iſti] *ducenti, de quibus ver. ſequente.* 14 Ceretæi] *id eſt, Peliſchtæi, ut oſtenditur infrà ver. 16. & Tzephanjæ. 2. 5. & Jechezkelis 25. 16.* Calebi] *id eſt, quem poſſidet poſteritas Calebi.* 20 Totum reliquum gregem] *quæ hoſtes aliunde compilaverant.* Pecora ſua] *quæ ſibi fuerant erepta verſu proximo.* 22 Reſpondens] *cùm ſermo cœpiſſet agi de dividenda præda.* 23 Præterquam quòd] *prius argumentum eſt a genere victoriæ, quòd non ipſorum viribus: ſed divinæ beneficentiæ ſit parta.* 24 Nam prout] *alterum argumentum a jure militari: ex æquo cenſentur militare, ſtationarii caſtrorum & qui in aciem prodeunt.* 25 Quod fuit] *id eſt, obtinuit lex illa.* 27 In domo Dei] *id eſt, in urbe Jehharimorum, quo arca reſtituta a Peliſchtæis, tranſlata reſedit 1. Schem. 6. 22.* Ramothis] *de quibus Joſhuæ 19. 8.* Jattire] *Joſhuæ 15. 48. 28.* Hharohhere] *Joſhuæ 13. 16.* Siphmothis] *quæ Num. 34. 10. Schepham dicitur.* Eſchtemohhæ] *qua Eſchtemo Joſhuæ 15. 50. vocatur.* 29. Jerachmeelitæ] *de quo ſuprà 27. 10.* Kenæi] *vide Judic. 1. 16.* 30 Chormæ] *Judic. 1. 17.* Cor-Haſchane] *fortè oppidum eſt Schimhhonis quod ſimpliciter Hhaſchan, Joſhuæ 19. 7. dicitur.* 31 Itaverat] *ad quos frequenter ſe receperat David, cùm fugeret a Schaule.*

CAPUT XXXI.

Schaul prælio commiſſo fugiens Peliſchtæos, cæſis filiis, ſibi mortem conſciſcit, Peliſchtæi fugientium Iſraëlitarum loca occupant, & inter confoſſos, Schaulis & filiorum corpora inventa, ad ludibrium præmiis, affigentes, diis ac populo ſuo gratulantur: Jabeſchitæ verò noctu abrepta corpora Jabeſchis exurunt, & oſſa ſepeliunt.

1. Chro. 10.

1 'PELISCHTÆIS autem præliantibus contra Iſraëlem: fugerunt Iſraëlitæ metu Peliſchtæorum, cecideruntque confoſſi in monte Gilbohhæ.

2 Ubi aſſecuti Peliſchtæi Schaulem cum filiis ejus: percuſſerunt Peliſchtæi 'Jonathanem & Abinadabum ac Malci-Schuhham filios Schaulis.

3 Ingraveſcente verò prælio in Schaulem, invenerunt eum homines arcu jaculantes: timuitque valde ab ipſis jaculatoribus.

4 Quapropter cùm dixiſſet Schaul armigero ſuo, ſtringe gladium tuum & transfode me illo, ne venientes præputiati iſti transfodiant me, & illudant mihi, & noluiſſet armiger ejus (reverebatur enim valde *eum*) arrepto Schaul gladio ſuo irruit in eum.

5 Tum videns armiger ejus mortuum eſſe Schaulem: irruit ipſe quoque in gladium ſuum, ut moreretur cum ipſo.

6 Sic mortuo Schaule cum tribus filiis ſuis & armigero ſuo, & etiam omnibus hominibus ſuis eo die pariter:

7 Videntes Iſraëlitæ qui *habitabant* 'citra convallem illam, & qui *habitabant* citra Jardenem fugiſſe Iſraëlitas & mortuos eſſe Schaulem ac filios ejus: derelictis civitatibus ſuis fugerunt: & venientes Peliſchtæi habitarunt in eis.

8 Fuit autem 'poſtridie, cùm veniſſent Peliſchtæi ad ſpoliandum confoſſos: ut invenirent Schaulem & tres filios ejus proſtratos in monte Gilbohhæ.

9 Cujus caput cùm abſcidiſſent, & detraxiſſent arma ejus: miſerunt in terram Peliſchtæorum circumquaque, ad nuntiandum in æde 'terriculorum ſuorum, & populo.

10 Et depoſuerunt arma ejus in æde 'Hhaſchtarotharum: corpus verò ejus affinxerunt 'prope murum 'Beth-Schanis.

11 Sed audientes de eo 'habitatores Jabeſchi Gilhhadis: quod fecerant Peliſchtæi Schauli:

12 Surgentes omnes viri ſtrenui, abierunt tota nocte: & aſſumpſerunt corpus Schaulis & corpora filiorum ejus a muro Beth-Schanis: redeunteſq; Jabeſchum 'combuſſerunt ea ibi.

13 Deinde accipientes oſſa eorum ſepeliverunt ſub nemore ad Jabeſchum: & jejunaverunt ſeptem diebus.

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Peliſchtæis] *regreditur ad hiſtoriam cap.29. dimiſſione Davidis & ejus in Hhamalekitas expeditione interrupta.* 2 Jonathanem &c.] *vide ſuprà 14.50.* 4 Illudant mihi] *id eſt, aliquo mortis genere indigno me afficiant.* 7 Citra convallem &c.] *id eſt, ab utraque parte loci, in quo prælium ſiebat commiſſum.* 8 Poſtridie] *conflictus.* 9 Terriculorum] *idolorum, quibus terrentur animi ſuperſtitioſorum: non inſtituuntur. Confer cum 1.Chron. 10.cap.* 10 Hhaſchtarotharum] *vide annotata Judicum 2.13.* Prope murum] *id eſt in platea muro juncta, infrà 2.Schem.21.12.* Beth Schanis] *quod & Beth-Schean dicitur Judic.1.27. & alibi. Hoc in ſorte Menaſſis erat, ſed nondum erepta Peliſchtæis, ibidem: ut de Kehhila dictum eſt ſuprà 27.6.* 11 Habitatores] *memores beneficii a Schaule accepti, ſup.cap.11.* 12 Combuſſerunt ea] *id eſt, carnem eorum: tum quia jam madum ſoli & aëri expoſita computruerant: tum etiam quia hac ratione preſpiciebatur, ne rurſus corpora illa ludibrio exponerentur.*

SCHEMUELIS
Liber ſecundus.

POSTERIOR liber Schemuelis res geſtas a morte Schaulis uſque ad finem regni Davidis deſcribit. Eſtq; hiſtoria quadraginta annorum. 2.Schem,5.5.

CAPUT. I.

David morte Schaulis per eum nuntiata, qui ſe illius interfectorem fuiſſe profitetur, ſupplicium de eo ſumit: & carmine deplorat Schaulis & Jonathanis mortem.

1 FACTUM autem poſt mortem Schaulis, cùm David reverſus eſſet [a] a cæde Hhamalekitarũ: & conſediſſet David Tziklagi duobus diebus,

2 Fuit, inquam, die tertio, ut ecce quidam veniret e caſtris a Schaule, veſtibus laceris & [b] terra impoſita capiti ſuo: fuitque eo veniente ad Davidem, cùm procidens in terram incurvaſſet ſe:

3 Ut diceret ei David, vndenam venis? qui dixit ad eũ, e caſtris Jiſraëlitarum proripui me.

4 Dixit verò ad eum David, quid fuit rei? indica quæſo, mihi: qui dixit, nempe fugit populus a prælio: [b] ubi cum multi e populo ceciderunt & mortui ſunt, tum etiam Schaul & Jonathan filius ejus mortui ſunt.

5 Dicenti autem Davidi ad puerum qui nunciabat ei: quî ſcis mortuum eſſe Schaulem & Jonathanem filium ejus?

6 Dixit puer qui nunciabat ei, [c] caſu incidi in montem Gilbohhę, cùm ecce Schaul [d] incumberet haſtæ ſuæ: ecce autem currus & [e] magiſtri equitum aſſequebantur eum,

7 Cumque reſpiciens a tergo ſuo videret me: inclamavit me, & dixi ei, ecce me.

8 Eo autem dicente mihi quis es? cùm dixiſſem ad eum, Hhamalekita ſum,

9 Dixit ad me, inſta, quæſo in me & morte affice me, quia [f] detinuit me hæc ocellata chlamys: nam adhuc tota [g] vita mea in me *eſt*.

10 Inſtans itaque in eum morte affeci eum: quia ſciebam eum non victurum, poſtquam ceciderat: & accepi coronamentum quod *erat* in capite ejus & armillam: quæ erat in brachio ejus, ut afferrem ea ad dominum meum huc.

11 Tum David corripiens veſtimenta ſua laceravit ea: ſimiliter etiam omnes homines qui *erant* cum eo.

12 Et plangentes fleverunt, jejunaverunt que uſque ad veſperam, propter Schaulem, & propter Jonathanem filium ejus, & propter populum Jehovæ, deniq; propter familiam Jiſraëlis quòd cecidiſſent gladio.

13 Et dixit David ad puerum qui nunciabat ei, unde nam es? quo dicente, filius cujuſdam [h] peregrini Hhamalekitæ ſum,

14 Dixit ad eum David: quo modo non timuiſti extendere manum tuam ad perimendum unctum Jehovæ?

15 Vocansque David unum e pueris ſuis dixit, accede, incurre in eum: qui percuſſit eum ita ut moreretur.

16 Cùm dixiſſet ad eum David, [i] cædis tuæ *cauſa eſt* ſuper caput tuum: nam os tuum teſtatum eſt contra te dicendo: ego morte affeci unctum Jehovæ.

17 Lamentatus autem eſt David lamentatione hac de Schaule & de Jonathane filio ejus.

18 [k] Quam protulit ad docendum filios Jehudę *tractare* arcum: [l] ecce ſcripta eſt in libro recti.

19 [m] O decus Jiſraëlis, in [n] excelſis tuis confoſſi: quo modo ceciderunt robuſti,

20 [o] Ne indicetis [p] Gathi, neque annuncietis in plateis Aſchkelonis: ut non [q] lætentur filię Peliſchtęorum, ut non exultent filiæ præputiatorum.

21 O montes Gilbohhæ, ne ros nève pluvia *decidat* ſuper vos, ò agri [r] editi: quia illic [s] faſtidio fuit Clypeus robuſtorum, clypeus Schaulis, deeſt [t] unctus oleo.

22 [u] A ſanguine confoſſorum, ab adipe fortium arcus Jonathanis non retrocedebat; & gladius Schaulis non revertebatur vacuus.

23 [x] Schaul & Jonathan amantiſſimi & jucundiſſimi in vita ſua: in morte quoque ſua non ſeparati ſunt: [y] aquilis leviores, leonibus robuſtiores erant.

24 [z] Filiæ Jiſraëlis de Schaule flete, qui veſtiebat vos dibapho cum deliciis, qui inducebat ornamenta aurea ſuper veſtimenta veſtra.

25 [aa] Quo modo ceciderunt robuſti in iſto prę

[a] Heb. *a cædendo Hhamalekum.*

[b] Heb. *& etiam multum e populo cecidit.*

[c] Heb. *incidendo incidi.* [d] Heb. *niteretur haſtæ ſuæ.*

[e] Heb. *animæ*

[f] Heb. *tenuit.*

[g] Heb. *anima*

[h] Heb. *Ger.*

[i] Heb. *ſanguis tuus: ſic Joſ.2.19. & Judic.9.24.*

[k] Heb. *docere.*

[l] Heb. *ecce ſcripta ſunt in libro recti.*

[m] Heb. *Gazella.*

[n] Heb. *excelſis.*

[o] Heb. *Ne annuncietis.*

[p] Heb. *Gath.*

[q] Heb. *lætentur.*

[r] Heb. *elationum: ſubſtantivum pro adjectivo.*

[s] Heb. *faſtidio fuit.*

[t] Heb. *unctus.*

[u] Heb. *A ſanguine.*

[x] Heb. *Schaul & Jonathan.*

[y] Heb. *aquilis.*

[z] Heb. *Filiæ.*

[aa] Heb. *Quomodo.*

lio! Jonathan in excelsis tuis confossus!
26 'Angustia est mihi propter te, frater mi Jonathan: jucundus fuisti mihi valde: admirabilior fuit amor tuus mihi amore fœminarum.
27 'Quo modo ceciderunt robusti, & perierunt arma bellica!

ANNOTATIO.

1 Acæde] *de qua 1.Schem 30.* 2 Et terra imposita] *vide Jehos.7.6.* 6 Magistri equitum] *synecdoche, id est, ipsi cum suis turmis.* 9 Detinuit me] *impedivit hastam ne in corpus meum altiùs penetraret.* 13 Peregrini] *id est, peregrinantis in Israële, quod quibus conditionibus permissum fuerit, vide Deut.20.10.& 23.3.& sequentibus.* 18 Quam protulit] *ut ea enuntiata per contribules suos, quasi hortamento excitaret eos ad peritiam jaculandi exercitatione comparandam.* Ecce scripta est, &c.] *vide Jehos.10.13.in annotatione.* 19 O decus] *Periphrasis Dei: exordium patheticum cladis propositionem continens. Est autem genus lamentationis cycloides.* In excelsis] *id est, in montibus terræ tuæ, ut infrà 21.& 25.ver.* 20 Ne indicetis] *Propositio secunda eventuum ex superiore clade quos perturbato fingit. Eorum priorem deprecatur, ne istius cladis rumor unquam ad Pelischtæos perferatur: & finem habet honorem Dei, ut Micæ 1.10.posteriorem imprecatur in cladis locum.* Gathi] *id est, in ullis partibus Pelischtegorum, ne in propinquioribus quidem.* Lætentur] *Deum blasphemantes & populo ejus insultantes, ut de Schimschone Judic.16.23.& sequentibus.* 21 Fastidio fuit] *i. abjectus est clypeus nostrorum cum aximo.* Unctus oleo] *id est, rex Schaul ibi amissus est.* 22 A sanguine] *amplificatio cædis, a præstantia personarum Schaulis & Jehonathanis. Est autem hic primus commendationis locus a rebus gestis: quasi dicat, nunquam frustra hostibus arma intulerunt, quin ea in ima hostium quamvis fortissimorum, viscera penetrarent.* 23 Schaul & Jonathan] *secundus locus a constante fide & amore mutuo usque ad mortem.* Aquilis] *tertius locus ab eorum agilitate & robore.* 24 Filiæ Jisraëlis] *quartus locus ab effectis, quòd subditos bonis cumulabant.* 25 Quo modo] *versus amœbæus, idem cum primo & ultimo versu lamentationis, quo transitur ad quintum locum lamentationis.* 26 Angustia est mihi] *quintus locus a privato suo damno & dolore propter summum mutuum amorem: suum enim fraterno amori comparat, & Jonathanis erga se, mulicbri.* 27 Quo modo] *Conclusio per versum amœbæum.*

CAPUT. II.

David oraculo Dei Chebronem profectus a posteris Jehudæ in regem eligitur: Jabeschitis per legatos de officio præstito Schauli gratulans, id Deo acceptum testatur, & in operam suam pollicetur. Ischboscheth filius Schaulis operâ Abneri, reliquo Jisraëli præficitur: & bello inter utrunq; biennio post orto, Abner cum suis funditur.

1 FUIT autem post hæc, cùm consulente Davide Jehovam dicendo, sumne ascensurus in aliquam civitatum Jehudæ? edixisset Jehova ei ascende: Et dicenti Davidi, quò ascensurus sum? dixisset, Chebronem:
2 Ut ascenderet illuc David, etiamq; duæ uxores ejus: Achinohham Jizrehhelitis, & Abigajil uxor Nabalis Carmelitæ:
3 Homines quoque suos, qui secum *erant* deduceret David, quemque cum familia sua: & habitarent 'in civitatibus Chebronis.
4 Quò advenientes homines Jehudæ, unxerunt ibi Davidem in regem super familiam Jehudæ, & 'indicaverunt Davidi dicendo, homines Jabeschi Gilhhadis sunt qui sepelierunt Schaulem.
5 Quamobrem David missis legatis ad homines Jabēschi Gilhhadis: dixit ad eos, benedicti estis Jehovę, qui exercuistis benignitatem hanc erga dominum vestrum, erga Schaulem, quòd sepeliviſtis eum.
6 Propterea nunc exerciturus est Jehova erga vos benignitatem & fidem: & ego quoque
a Heb *faciam* a reponam vobis beneficium hoc, qui feciſtis rem hanc.
7 nunc itaque confirmentur manus vestræ, & estote
b Heb. *filii roborū.* b strenui, cùm mortuus est dominus vester Schaul: 'nam similiter unxerunt me domus Jehudæ in regem super se.
8 Abner autem filius Neri princeps militiæ,
c *qui & Eschbahhal 1. Chro.8.33. & 9.39.* quæ *fuerat* Schaulis: assumptum c Ischboschethum filium Schaulis, traduxit 'Machanajima.
9 Constituitque eum regem super 'Gilhhadem, super
d Heb. *Aschuræos.* d 'Aschuræos, & 'Jizrehhelem, & Ephrajimum, & Binjaminem, denique super Jisraëlem totum.
10 Quadraginta annos natus erat Ischboscheth filius Schaulis, cùm
e Heb. *cœpit regnare.* e regnare cœpit super Jisraëlem, & duobus annis regnaverat: (tantùm domus Jehudæ erant
f Heb. *post eum.* f qui sequebantur Davidem.
11 Fuitq; numerus dierum, quibus erat David rex Chebrone super domum Jehudæ: septem annorum & sex mensium)
12 Cùm egressus est Abner filius Neri, & servi Ischboschethi filii Schaulis Machanajimis Gibhhonem.
13 Joab quoque filius Tzerujæ & servi Davidis egressi occurrerunt eis apud piscinam Gibhhonis simul: consederuntque hi secundum piscinam hinc: illi verò secundum piscinam inde.
14 Ubi dicenti Abnero ad Joabum: surgant jam pueri isti ut 'ludant coram nobis: dixit Joab, surgant.
15 Surgentes itaque transiverunt *pari* numero: duodecim a Binjamine, id est, ab Ischboschetho filio Schaulis, & duodecim a servis Davidis.
16 Quorum quisq; apprehenso capite proximi sui, glabium suū *infixit* lateri proximi sui: sic ceciderunt simul: quapropter vocat *quisq;* locū illum, 'portionem fortium quæ est Gibhhone.
17 Deinde fuit prælium durum admodum die illo: & plagâ affectus est Abner & homines Jisraëlis anteservos Davidis.
18 (Erant autem ibi tres filii Tzerujæ Joab & Abischai & Hhasa-El: eratq; Hhasa-El celer pedibus suis, ut caprearū aliqua quę *degit* in agro)
19 Quapropter persequebatur Hhasa-El Abnerum: nec declinabat eundo ad dexteram aut ad sinistram, a persequendo Abnero.
20 Respiciens verò post se Abner dixit, ésne tu Hhasa-El? qui dixit, sum.
21 Dicente verò ei Abnero, declina tu ad dexteram tuam, aut ad sinistram tuam, & prehen-

dens

dens tibi unum ex iſtis pueris, accipe tibi exuvias ejus : noluit Hheſa-El divertere [g] ab eo perſequendo.

[g] Heb. *a poſt eum: ſic dein-ceps.*

22 Quare rurſus adhuc dixit Abner ad Hhaſa-Elem, diverte tu a me perſequendo : quare percutiens *ſternerem* te in terram ? & quomodo ſublaturus eſſem faciem meam apud Joabum fratrem tuum?

23 Cùm itaque renueret divertere, percuſſit eum Abner ſtylo poſteriore haſtæ ad quintam coſtam, ita ut exeunte haſta a tergo ejus, caderet ibi & moreretur in loco ſuo : erat q; *ut* quiſquis veniebat ad locum illum ubi cadens Hhaſa-El mortuus fuerat, ſubſiſterent.

24 Sed perſecuti ſunt Joab & Abiſchai Abnerum: qui cùm ſol occumberet venerunt ad collem Ammæ, qui *eſt* in conſpectu Giachi, via ad deſertum Gibhhonis.

[h] Heb. poſt.

25 Et congregaverunt ſe Binjaminitæ [h] ſequentes Abnerum, ita ut eſſent cuneus unus: ſubſiteruntq; in vertice collis unius.

26 Unde inclamans Abner Joabum dixit, [i] an in æternum conſumet gladius ? an non ſcis amaritudinem fore in fine? quouſq; ergo non edices populo iſti, ut avertantur a perſequendo fratres ſuos?

[i] Heb. *an non amaritudo?*

27 Cui dixit Joab: ut vivit Deus ipſe, niſi [k] locutus fuiſſes, *nihil feciſſemus*: ſed inde a matutino tempore abductus fuiſſet populus, quiſq; a perſequendo fratrem ſuum.

[k] Heb. *an non locutus?*

28 Tum clangente Joabo buccina ut ſubſiſterent totus populus, neq; amplius perſequerentur Iſraëlitas : non perrexerunt amplius bellum gerere.

29 Ita Abner & homines ejus abiverunt per campeſtria tota nocte illa : & trajecto Jardene obeuntes [l] totum tractum ſeparatum *Jardene* pervenerunt Machanajima.

[l] Heb. *totam ſeparationem: ſic cantic. 2. ver. ultimo. montes ſeparationis, id eſt, ultra Jardenem.*

30 Joab verò reverſus a perſequendo Abnerũ congregavit totum populum: deſideratiq; ſunt e ſervis Davidis novemdecim viri & Hhaſa-El.

31 Servi autem Davidis percuſſerant e Binjaminitis, id eſt, ex hominibus Abneri *multos*: trecenti ſexaginta viri mortui ſunt.

32 Tollentes autem Hhaſa-Elem ſepeliverunt eum in ſepulchro patris ſui, quod *erat* Beth-Lechemi : cum pergentibus tota nocte Joabo & hominibus ejus, illuxiſſet ipſis Chebrone.

ANNOTATIO.

3 In civitatibus Chebronis] *id eſt, quæ ſitæ ſunt in montano tractu Chebronis: vide Joſue. 21. 11. & 12.* 4 Indicarunt] *ſciſcitanti de corpore mortui regis, ut ipſum honorificè ſepeliret.* 7 Nam ſimiliter] *q. dicat ſi Schaule defenſore deſtituti eſtis, me paratum habebitis jam conſtitutum regem Jehudæ.* 8 Machanajima] *vide Gen. 32. 2. nominis rationem : eſt autem ultra Jardenem in tribu Gadis.* 9 Gilhhadē] *regionem trans Jardenem: ſynecdoche, ut in ſequentibus.* Aſchereos] *id eſt, regionem ſummam a ſeptentrione: nam ſynecdochicôt hac & ſequentibus vocibus tota latitudo regionis a mari ad Jardenem intelligitur.* Jizrehhelem] *id eſt, regionem mediam Zebulunis, Iſſaſcaris & Naphthali.* 14 Ludant] *id eſt, ſpectaculi cauſa pugnent.* 16 Portionem fortium] *id eſt, partem agri, ut Gen. 33. 19.* 22 Et quo modo] *id eſt, qua fronte eſſem coram fratre tuo comparaturus?* 26 An in æternum] *Tribus argumentis deterret Joabum a perſequenda victoria: Primum eſt ab humanitatis officio: Secundum ab eventu, qui non poteſt eam victoribus non eſſe luctuoſus in ejuſmodi victoria: poſtremum a naturali neceſſitudine & religionis jure.* 27 Locutus fuiſſes] *id eſt, niſi prior ſermone provocaſſes, ſuprà ver. 14.*

CAPUT. III.

Bello inter Davidem & Iſchboſchethum durante, decreſſit hic: ille verò in dies augeſcit, numeroſa prole: reſtitutione Micalæ uxoris : confœderatione Iſraëlitarum deficientium ab Iſchboſchetho operâ Abneri: quem rege inſcio, Joab & Abiſchai dolo interficiunt. A quo maleficio David verbis & opere ſe purgans, Abnerum honorificè ſepeliendum curat, & apud ſuos ſe excuſat quòd Joabi ſupplicium differat.

1 DEINDE fuit bellum [a] diutinum inter domum Schaulis & inter domum Davidis: ſed Davidis pergens in valeſcebat: domus verò Schaulis pergentes attenuabantur.

[a] Heb. *longũ.*

2 Nati enim ſunt Davidi filii Chebrone: fuitque primogenitus ejus Amnõ ex Achinohhama Jizrehhelitide.

3 Et ſecundus ab eo [b] Cileab ex Abigajila uxore Nabalis Carmelitæ : & tertius Abſchalom filius Mahhacæ filiæ Talmai [c] regis Geſchuris.

[b] *qui dicitur Daniel 1. Chro. 3. 1.*

4 Et quartus Adonija filius Chaggithæ : & quintus Schephatja filius Abitaliæ.

5 Deniq; ſextus Jitrehhaam ex Hegla, *quaque* uxore Davidis : hi nati ſunt Davidi Chebrone.

6 Fuit etiam cùm eſſet bellum inter domum Schaulis & inter domum Davidis : & Abner [d] ſeſe confirmaſſet in domo Schaulis:

7 (Fuerat autem Schauli concubina [e] nomine Ritzpa filia Ajæ) [f] ut diceret *Iſchboſchetheth* ad Abnerum : quare congreſſus es cum concubina patris mei?

8 Tum accenſus *irâ* Abner valde propter verba Iſchboſchethi dixit: [g] an perſona canina ſum? [h] qui fuerim Jehudæ ? hodie exercuero benignitatem erga domum Schaulis patris tui : erga cognatos ejus, & erga proximos ejus, quòd non exhibuerim te in manum Davidis : ut imputes mihi [i] iniquitatem iſtius mulieris?

9 Ita faciat Deus Abnero, & ita pergat *facere* ei : ut quemadmodum juravit Jehova Davidi, ut *inquam* ſic facturus ſum ei,

10 Transferendo hoc regnum a domo Schaulis: & ſtabiliendo ſolium Davidis ſuper Iſraelem & ſuper Jehudam, [k] a Dane uſq; Beerſchebahhum.

11 Qui non potuit amplius reſpondere Abnero quicquam, [l] præ timore quo timebat eum.

[l] Heb. *præ timore ejus.*

12 Itaque miſit Abner legatos ad Davidem [m] propter hoc, qui dicerent: [n] cujus *eſt* regio? & dicerent, pange fœdus tuum mecum, & ecce [o] manus mea aſſutura eſt tibi, ad averendum ad te totum Iſraëlem.

13 Qui dixit, bene *eſt*: ego pacturus ſum tecum fœdus : veruntamen rem unam ego peto abs te dicendo: non viſurus es faciem meam, niſi antequam introducant te, cum Micale filia Schaulis adveneris ad videndum faciem meam.

14 Miſitque David nuntios ad Iſchboſchethum filium Schaulis, qui dicerent: da uxorem

meam Micalem quam dispondi mihi [a] centum præputiis Pelischtæorum.

15 Itaq; mittens Ischbosheth assumpsit eam a viro: a [d] Paltiele filio Lajischi.

16 Pergente autem cum ea viro ejus, [e] continenter flendo post eam [f] Bachurima usq; edixit ei Abner: abi, revertere: qui reversus est.

17 Sermo autem Abnero fuerat cum senioribus Jisraëlis dicendo: [f] anteà planè quærebatis Davidem in regem super vos:

18 Nunc ergo efficite: nam Jehova locutus est de Davide dicendo: per Davidem servum meum servaturus sum populum meum Jisraël e manu Pelischtæorum, & e manu omnium hostium ipsorum.

19 Prætereà locutus erat similiter Abner audientibus Binjaminitis: cùm abiit etiam abner ad eloquendum in aures Davidi Chebronem, omnia quæ bona *videbantur* in oculis Jisraëlitarum: & in oculis [a] totius familiæ Binjaminis.

20 Cùm autem venisset Abner ad Davidē Chebronem [g] comitatus viginti hominibus: fecit David Abnero & hominibus qui *erant* cum eo convivium.

21 Deinde dicente Abnero ad Davidē: surgens abeam ut congregem ad dominum meum regem omnes Jisraëlitas: qui pangant tecum fœdus, & regnes prorsus prout desiderat animus tuus: dimisit David Abnerum: qui abibat cum pace.

22 Ecce autem servi Davidis cum Joabo, veniente a *persequenda* aliqua turma, prædam magnam secum abducebant: sed Abner non erat amplius cum Davide Chebrone, eò quòd dimisisset eum ut abiret cum pace.

23 Joabo itaq; & toto exercitu qui *erat* cum eo ingressis: postquam nuntiaverunt Joabo dicendo: venit Abner filius Neri ad regem, qui dimisit eum ut abiret cum pace:

24 Veniens Joab ad regem dixit: quid feci sti? ecce venerat Abner ad te: quare dimisisti eum ut [a] abeat [h] continenter?

25 Nostine Abnerum filium Neri? certè ad pelliciendum te venit: aut ad cognoscendū [a] egressum tuum & regressum tuum: deniq; ad cognoscendum quæcunque facis.

26 Tum egressus Joab a Davide, misit legatos post Abnerum: qui revocaverunt eum a cisterna Siræ: sed David non irat conscius.

27 Reversoq; Abnero Chebronem, seorsim duxit eum Joab intra portam, utloqueretur cum eo, [i] imprudentē: percussit eum ibi quintā costa, adeo ut moreretur: [a] propter sanguinē Hhasa-Elis fratris sui.

28 Quod cùm posteà audisset David, dixit: insons ego *sum* & regnū meum apud Jehovā usq; in seculum [a] a sanguinibus Abneri filii Neri.

29 Maneant super caput Joabi, & super *caput* totius domus paternæ ejus: [a] neq; [k] deficiat e domo Joabi fluxum patiens: aut leprosus: aut qui [a] nitatur scipione: aut cadens gladio: aut carens cibo.

30 [a] Joab enim & Abischai frater ejus occiderant Abnerum: eò quòd morte affecisset Hhasa-Elem fratrem ipsorum [a] Gibhhone in illo prælio.

31 Posteà edixit David Joabo & toti populo qui *erat* cum eo: [a] lacerate vestimenta vestra & accingite vos ciliciis, ac plangite ante Abnerum: & rex ipse David sequebatur feretrum illius.

32 Ipsis autem sepelientib[b] Abnerum Chebrone: rex sublata voce sua flebat ad sepulchrum Abneri, flebant q; totus populus.

33 Et lamentatus rex Abnerum dixit: ergóne [a] ut moritur stultus, mortuus fuerit Abner?

34 Manus tuę [a] non fuissent ligatæ, & pedes tui æreis compedibus non fuissent admotiat cadit quis ante [l] iniquissimos, cecidisti: pergebant q; totus populus deflere eum.

35 Veniente autem toto populo ut reficeret Davidem cibo, cùm adhuc erat dies: juravit David dicendo, ita faciat mihi Deus, & ita pergat, ut non ante occasum solis gustaturus sum panē aut prorsus quicquam.

36 Quod cùm totus populus cognovisset, bonum *visum* est in oculis eorum: omnino prout fecerat rex, *videbatur* in oculis totius populi bonum.

37 Agnoscebant enim totus populus ejus, & totus Jisraël die illo, non *profectum* fuisse a rege, ut *quis* morte afficeret Abnerum filium Neri.

38 Nam dixerat rex ad servos suos: [a] an nescitis principem & quidem magnum cecidisse die hoc in Jisraële?

39 Ego autem hoc tempore [m] infirmus sum, [a] utpote unctus rex: homines verò isti filii Tzerujæ [n] firmiores sunt me: [o] rependet Jehova ei qui fecit hoc malum secundum maleficium ejus.

[d] *qui Palti dicitur* 1. *Schem.* 25. *ver. ultimo.*
[e] Heb. *eundo & flendo.*
[f] Heb. *etiam heri, etiam nudiustertius: synecdoche.*
[g] Heb. *& cū eo viginti homines.*
[h] Heb. *eundo.*
[i] Heb. *prorsum.*
[k] Heb. *excidat.*
[l] Heb. *filios iniquitatis: dolo & proditione mortis.*
[m] Heb. *tenellus.*
[n] Heb. *duri.*
[o] Heb. *reddet.*

ANNOTATIO.

3 Regis Geschuris] *pars est Syriæ, contermina Gilbhadi in Trachonitide: Deuteron.* 3.14. 6 Sese confirmasset] *id est, autoritatem & opes sibi comparasset.* 7 Nomine Ritzpa] *de qua vide plura infrà cap.* 21. Ut diceret] *falsa suspitione vel delatione motus: nam ni[l] il tale commisisse legitur.* 8 An persona canina] *id est, vilis, abjecta, & scortationi dedita, nam utroq; spectat appellatio canu. Deut.* 23.18. *& 1. Schem.* 24.15. Qui fuerim &c.] *i. quia te defecerim cum tribu Jehuda suprà* 2.4. *Exprobrat beneficium suum erga Ischboschethum, & sequentibus amplificat.* Iniquitatem illius mulieris] *id est, velut commissam cum hac muliere: ita inficiatur objectum sibi crimen.* 10 A Dane] *vide Judic.* 20.1. 12 Propter hoc] *id est, hac offensione motus.* Cujus est regio] *supple, nisi tua, cui Deus imperium detulit.* Manus mea affutura est] *i. operam meam tibi navabo: vide Leviticum* 5.21. 14 Centum præputiis] *ex Schaulis pacto mihi proposito* 1. *Schem.* 18.24. 16 Bachurima] *oppidum in tribu Binjaminu, ut apparet infrà cap.* 19.17. 19 Totius familiæ &c.] *i maximæ partis: synecdoche. vide* 1. *Chr.* 12.29. 24 Abeat continenter] *id est, conficiat iter suum sine impedimento.* 25 Egressum tuum] *vide Num.* 27.17. 27 Propter sanguinem] *propter cædem, de qua suprà* 2.23. 28 A sanguinibus] *ut versū præcedenti: vide Gen.* 4.10. 29 Neq; deficiat] *id est, tantisper dum durabit ejus familia, obnoxia sit istis malis.* Nitatur scip.] *id est, sit valetudinarius, podagricus, tabidus &c. synecdochicè dicta.* 30 Joab enim & Abischai] *rationem reddit imprecationis Davidis in totam paternam familiam ejus: quia ambo fratres, qui supererant in necem Abneri conspiraverant.* Gibhhone] *sup.* 2.24. 31 Lacerate vestimenta] *vide Jehoſ.* 7.6. 33 Ut moritur stultus] *Hoc est, an tam indignè virum adeò strenuum obire oportuit? ut versu sequente explicatur.* 34 Non fuissent ligatę] *id est, si justo certamine confligissent tecum, apparuisse quàm expeditus fueris manibus & pedibus.* 38 An nescitis] *quasi dicat, occisores tanti virū agnoscite.*

agnoscitis maximo supplicio dignos pro atrocitate criminis, & amplitudine personæ occisæ: sed infirmus rerum mearum status, non patitur ut nunc supplicium sumã de eis, qui plus quam ego apud populum possunt.
39 Utpote unctus rex] *id est, designatus quidem totius Jisraëlis rex: sed nondum plenè regnum consecutus.* Firmiores] *militaribus hominibus acceptiores quàm ego sim, ut apparet infrà cap. 19. Est autem utriusque membri antitheſis metaphorica a plantis desumpta.* Rependet] *id est, ſiomet ipse de eo supplicium, cùm me adhuc facultas deficit: vel me facultate instruet, ut ipsius judicium exerceam: vide initium executionis infrà 19.14. progressum 1. Reg. 2.5. & 6. executionem autem plenam ibidem vers. 34. & 35.*

CAPUT. IIII.

Morte abneri Iſchboſcheth fractus: Jisraëlitis consternatus, latronibus impunè grassantibus, tandem ab illorum duobus simulato habitu, domum illius ingressis, dormiens occiditur: quibus caput illius ad Davidem afferentibus, præter expectationem ipsorum, ignominiosæ mortis sententia a Davide pronuntiatur, & executioni mandatur: caput verò Iſchboſchethi honorificè sepelitur.

1 AUDIENTA verò filio Schaulis mortuum esse Abnerum Chebronе, remissæ sunt manus ejus: omnes verò Jisraëlitæ conturbati sunt.
2 Duo autem homines principes turmarum erant filio Schaulis, nomen unius Bahhana: nomẽ verò alterius Rechab filii Rimmonis Beerothæi e Binjaminitis: nam Beerothæ quoque annumerabantur Binjamini.
3 Fugerantque Beerothitæ isti Gitajima: fuerantq; peregrini ibi usque in istum diem.
4 Cùmque e Jonathane filio Schaulis filius esset affectus pedibus: (natus quinque annos erat, cùm pervenit fama de Schaule & de Jonathane e Jizrehhele: quo assumpto cùm nutrix ejus fugeret, fuit ea accelerante fugam, ut cadens claudus redderetur:) cujus nomen erat Mephiboſcheth:
5 Iverunt filii Rimmonis Beerothæi Rechab & Bahhana intraverunt que æstu diei in domum Iſchboſchethi: ipso cubante cubatu meridiano.
6 Cumque illuc pervenissent usq; ad intimũ domus, bajulantes triticum, percusserunt eum quintà costà: deinde Rechab & Bahhana frater ejus proripuerunt se.
7 Itaque ingressi domum illam, ipso cubante in lecto suo, in cubiculo suo, cùm percutientes morte affecissent eum, & amovissent caput ejus: assumpto capite ejus abiverunt viâ campestrium tota illa nocte.
8 Et afferentes caput Iſchboſchethi ad Davidem Chebronem, dixerunt ad regem: ecce caput Iſchboſchethi filii Schaulis inimici tui, qui quærebat vitam tuam: sic edidit Jehova pro domino meo rege ultiones hodie de Schaule & de semine ejus.
9 Sed respondens David Rechabo & Bahhanæ fratri ejus, filiis Rimmonis Beerothei, dixit eis: vivit Jehova, qui redimit me ab omni angustia.
10 Cùm eum qui nuntiabat mihi dicendo: ecce mortuus est Schaul, qui tamen *videbatur* in oculis suis quasi læta nuntians, apprehensum occiderim Tziklagi: quod *opportebat* me ei præstare pro nuntio.
11 Quanto magis *oportet* hominibus improbis, *qui* occiderunt virum justum, domi ejus, in cubili ejus: jam ergo an non reposcerem sanguinem ejus e manu vestra, & tollerem vos e terra?
12 Præcepit itaq; David pueris suis ut occiderent eos, qui amputarunt manus eorum & pedes eorum, & suspenderunt ad piscinam Chebrone: caput verò Iſchboſchethi assumentes, sepeliverunt in sepulchro Abneri Chebrone.

a *qui & Merib-Baalal & Mer-Baalal. 1. Chro. 8.34. & 9.40.*
b Heb. *cùm æstu diei esset, sic Gen. 18.1.*
c Heb. *in conclavi cubatus sui.*
d Heb. *animam tuam.*
e Heb. *animam meam.*
f Heb. *erat in oculis suis.*
g Heb. *quod mihi erat ei præstandum, nuntium.*

ANNOTATIO

1 Remissæ sunt manus] *id est, fractus animo destitit bellum gerere.* Conturbati sunt] *rei novitate consternati, quasi præcisã suorum consiliorum viâ de quibus suprà 3.17.* 2 Turmarum] *latronum grassatorum: ut Hoſche. 6.9. & 7.1.* Erant filio Schaulis] *e subditis ejus, quia Binjaminitæ erant.* Annumerabantur Binjamini] *Jehoſ. 18.25. quasi dicat, etiamsi Beerothæ a Peliſchtæis post Schaulis cædem occupatæ adhuc dependerentur. 1. Schem. 31.7.* 3 Gitajama] *Nechemiæ 11.33. Binjaminitarum oppidum.* In istum diem] *quo facinus perpetrarunt, infrà ver. 7.* 4 Cùmq; e Jonathane] *Quasi dicat, cùm latrones isti viderent neminem fere designatæ a se cædis aut regni vindicem, præter Mephiboſchethum puerum adhuc & claudum, spe impunitatis in factum audacius prorupuerunt.* Jizrehhele] *ubi cæsi & fugati sunt. 1. Schem. 31.* 7 Via campestrium] *id est, trajecto Jardene per solitudinem Jirichuntinam: nam cædes Machanajimis perpetrata est.* 9 Vivit Jehova] *quasi dicat, Deus idem est in sempiternum, qui promissionem suam de me servando, non maleficorum opera (ut vestra est) sed sanctè hactenus præstitit, & in posterum præstiturus est. Prius argumentum damnationis illorum, a fide promissionum Dei.* 10 Cùm eum] *secundum argumentum a præjudicio, per comparationem minoris.* Quod oportebat] *quasi dicat, quæ mercès illis juxta me debebatur.* 11 Justum] *id est, qui ipsos nulla injuria affecerat, ut contra illi improbi, id est injuris dici solent, ut Exod. 2.13. & alibi passim.*

CAPUT V.

David a toto Jisraële rex confirmatus Tziõnem occupat & instaurat: amicitiam cum rege Tyriorum init: filiorum numero augetur, Peliſchtæos bis fundit: sic in dies magis augescit.

1 TUNC venientes omnes tribus Jisraëlis ad Davidem Chebronem: loquutæ sunt dicendo, ecce nos, os tuum & caro tua sumus.
2 Item planè antehac cum Schaul nobis præesset rex, tu eras qui educebas & reducebas Jisraëlem. deniq; dixit Jehova tibi, tu pasturus es populum meum Jisraëlem, & tu præfuturus es anteceſſor Jisraëli.
3 Venerunt quoque omnes seniores Jisraëlis ad regem Chebronem, quibuscum pepigit rex David fœdus Chebrone coram Jehova: & unxerunt

a Heb. *etiam heri, etiam nudius tertius*

unxerunt Davidem in regem ſuper Iſraëlem.

4 Natus triginta annos Davd cum [b]regnare cœpit: quadraginta annis regnauit.

5 Chebrone regnavit ſuper Iehudam ſeptem annis & ſex menſibus: Ieruſchalaimis verò regnauit [c]triginta tribus annis per totum Iſraëlē & Iehudam.

6 [d]Profecto autem rege cum hominibus ſuis Ieruſchalaima contra Iebuſæum inhabitantem eam terram: allocutus eſt *ille* Davidem dicendo: ne venito huc, ſed amoveto te, [e]cæcis ipſis & claudis dicentibus, non eſt venturus David huc.

7 Attamen cepit David propugnaculum Tzijonis: ea *jam eſt* civitas Davidis.

8 (Dixerat enim David die illo, quiſquis pertingens ad illud emiſſarium, cœperit percutere Iebuſæum & iſtos cæcos & claudos exoſos animo Davidis,[f] *primarius & princeps futurus eſt*: eò quòd dixiſſent cęcus & claudus, non introgreſſus eſt [e]huc)

9 Et habitans David in eo propugnaculo vocavit illud, civitatem Davidis: quia ædificavit David circumquaque a munitione ipſa [d]introrſum.

10 Sic pergebat David [d] continenter creſcere: quia Iehova Deus exercituum *erat* cum eo.

11 [g]Miſit enim Chiram rex Tyri legatos ad Davidem, lignaq; cedrina, & fabros lignarios & [e]latomos: qui extruxerunt domum Davidis:

12 Cùm expertus eſſet David Iehovam ſtabiliviſſe ſe in regem ſuper Iſraëlem, & extollere regnum ſuum propter populum ipſius Iſraëlē.

13 Accepit autem David adhuc concubinas & uxores e Ieruſchalaimis poſtquam venit Chebrone: natiq; ſunt Davidi filii & filiæ.

14 Atq; hæc ſunt nomina eorum qui nati ſunt ei Ieruſchalaimis: [f]Schammuahh, & Schobab, & Nathan & Schelomo.

15 Item Jibchar & [g] Eliſchuahh, & Nepheg & Japhiahh.

16 Et Eliſchamahh, [h]& Eljadahh, & Elipheleth.

17 Audientes autem Peliſchtæi *Iſraëlitas* unxiſſe Davidem in Regem ſuper ſe: aſcenderunt omnes Peliſchtæi, ad quærendum Davidem. verſus propugnaculum: quod audiens David [d] deſcendit.

18 Cum enim Peliſchtæi veniſſent: & diffiti eſſent per convallem [d] Raphaęorum:

19 Conſuluerat David Iehovam dicendo, an aſcenſurus ſum contra Peliſchtæos? an traditurus es eos in manum meam? & dixerat Iehova Davidi, aſcende, nam [i] omnino traditurus ſum Peliſchæos iſtos in manum tuam.

20 Veniens itaq; David Bahhal-Peratzima, percuſſit eos ibi David ac dixit, rupit Iehova inimicos meos coram me, ut *eſt* eruptio aquarum: idcirco vocavit *quiſque* nomen loci illius [k] Bahhal-Peratzima.

21 Nam [d] dereliquerunt ibi [d] terricula ſua: quæ [d] ſuſtulit David & viri ejus.

22 Iterum autem adhuc Peliſchtæi aſcendēte: diffiti erant in convalle Raphaęorum.

23 Cùm conſulenti Davidi Iehovam dixit, ne aſcendito: [m] diverte a perſequendis eis, poſteà aggredere eos ex adverſo mororum.

24 Et eſto cùm audieris ſonum incceſſus in cacuminibus mororum, ut tunc [d] moveas te: tunc enim prodierit Iehova ante te ad percutiendum caſtra Peliſchtæorum.

25 Cumq; David ſic faceret quemadmodum præceperat ei Iehova: percuſſit Peliſchtæos a [d] Gebahho uſq; qua venis Gezerum.

[b] Heb. *regnavit, uti ſrà ver. 6. ſic Ge. 5. 32.*

[c] Heb. *in hāc domum.*

[d] Heb. *eundo & creſcendo.*

[e] Heb. *fabros lapidum muri*

[f] qui & Schammuahh Chron. 3. 5.

[g] qui & Elifchuahh Chron. 14. 7.

[h] aliàs vocatus Beeljada Chron. 14. 7.

[i] Heb. *dando dabo tradendo tradam.*

[k] Heb. *ad diſperſionem aquarum vocarunt eum Peratzim Chron. 14. 11.*

[l] Heb. *elevarunt eos Peliſtæi Chron. 14. 12.*

[m] Heb. *non aſcendes ea poſtea*

ANNOTATIO.

1 Os tuum &c.] *ut Gen. 29. 14.* 2 Tu eras] *vide 1. Schem. 18. 4. & 5. verſibus.* Dixit Jehova] *cum per Schemuelem eum ungi juſſit 1. Schem. 16. 13. Signum enim non fuit ſine verbo: ſed brevitatis cauſâ ibi reticetur.* 3 Coram Jehova] *i. publico jurejurando, J. bova advocato teſte.* 5 Triginta tribus] *Id eſt, triginta duobus cum dimidio: ſyneedoche.* 6 Profecto] *Confer quæ hic dicuntur cum 1 Chro. 11. 4. & 5.* Cæcis ipſis] *freti munitione loci, ipſi imprimis Davidem ludificati ſunt, & præcipui autores fuerunt ut Davidi minimè cederetur: gloriantes vel ſe ſolos Davidem propulſaturos.* 8 Primarius & princeps &c.] *eclipſis conſequentis. ſive oratio anantapodotos, quæ impletur, 1. Chro. 11. 6.* 9 Introrſum] *nam Joab reliquam civitatem inſtauravit 1. Chro, 11. 8.* 11 Miſit enim] *confer hos duos verſus cum initio 1. Chro. 14.* 17 Deſcendit] *ex arce ſua proceſſurus contra Peliſchtæos, ut explicatur ibidem ver. 8.* 18 Raphaęorum] *in tribu Jehudæ, Joſ. 15. 8.* 21 Nam dereliquerunt] *quaſi dicat, tam præceps fuit Davidis irruptio & illorum ruptura, ut fugientibus ne deos quidem ſuos recipere vacaverit.* Terricula] *vide annotata 1. Schem. 31. 9.* Suſtulit] *comburendo ea, ut 1. Chro. 14, 12.* 24 Moveas] *procedas in prælium.* 25 Gebahho] *Gibbhone in tribu Binjaminis Joſh. 18. 25.*

CAPUT VI.

David Iſraëlitis convocat, ut ſecum arcam Dei ex urbe Jebharimorum in civitatem ſuam deducant: in cujus deportatione peccatur, tum a ſacerdotibus dum arcam plauſtro devehendam curant: tum a Hhuzza, qui ad eam temere manum admovens divinitus in exemplum morte afficitur. Unde conſternatus David, arcā in itinere Hhobed-Edomo committit, donec audita ejus proſperitate conſilium repetit, & eam adſe magno comitatu & lætitia adducit. Poſtremò a Michale deriſus eam ipſe graviter increpat, Deus verò ſterilitate punit.

1 POSTEA congregavit [a] iterū David quiſque delectos ex Iſraële, triginta millia.

2 Surgente autem Davide & toto illo populo qui erat cum eo, ut abiret [b] Bahhalibus Jehudæ: ad deducendum inde arcam Dei, ad quā [c] invocabatur nomen, nomen *inquam* Jehovæ exercituum [d] inſidentis Cerubinis:

3 [e]Impoſuerunt arcam Dei plauſtro novo, ut deportarent eam e domo Abinadabi, quæ *erat* in ipſo colle: Hhuzza & Achjo filius Abinadabi ducentibus plauſtrum illud novum.

4 Deportaverunt itaque eam e domo Abinadabi quæ *erat* in ipſo colle Dei *euntes* cum arca Dei: Achjo autem ibat ante arcam.

5 David verò & tota domus Iſraëlis geſtiebant [a] *præ lætitia* coram Jehova, cum quovis *inſtrumento* e lignis abiegnis: nempe cum citharis & cum nabliis & cum tympanis, & cum tubis

[a] Heb. *iterum*

[b] Heb. *Baalim*

[c] Heb. *nomen vocatum eſt*

[d] Heb. *habitantis*

[e] Heb. *Et impoſuerunt*

[a] Heb. *ante*

tubis & cum cymbalis.
6 Sed cum veniſſent uſq; ad aream [b]Naconis: Huzza extenſa ad arcam Dei *manu*, prehendit eam: quia dimoverant eam boves.
7 Quamobrem accenſus irâ Jehova in Hhuzzam: percuſſit ibi Deus eum propter [c] hoc [a] imprudens factum: & ita ut moreretur ibi, prope arcam Dei.
8 [a] Diſplicuit autem Davidi, eò quòd irrupiſſet Jehova irruptione in Hhuzzam: quapropter vocat *quiſq;* locum illum rupturam Hhuzzæ, uſque in diem hunc.
9 Et timens David Jehovam die illo: dixit, [a] quomodo intraret ad me arca Jehovæ?
10 Noluitque abducere David ad ſe arcam Jehovæ in civitatem Davidis: ſed curavit David ut ea diverteret in domum [a] Hhobed-Edomi [a] Gittæi.
11 Conſidente autem arca Jehovæ in domo Hhobed-Edomi Gittæi tres menſes: cùm benediceret Jehova Hhobed-Edomo & toti domui ejus:
12 Et nuntiaretur regi Davidi dicendo: benedixit Jehova domui Hhobed-Edomi, & omnibus quæ ei *ſunt* propter arcam Dei: [a] abiens David deduxit arcam Dei e domo Hhobed-Edomi in civitatem Davidis cum lætitia.
13 Erat autem cùm grogreſſi eſſent portantes arcam Jehovæ ſex greſſibus: [a] ut ſacrificaret boves & pinguia *ſacrificia*.
14 David verò ſaltabat omnibus viribus coram Jehova: erat que David accinctus amiculo lineo.
15 Ita David & tota domus Jiſraëlis adduxerunt arcam Jehovæ cum clangore & cum ſono tubæ.
16 Fuit autem arca Jehovæ intrante in civitatem Davidis: cùm Mical filia Schaulis proſpectans per quandam feneſtram, videret regem Davidem [d] contentiſſimè ſaltantem coram Jehova, ut ſperneret eum [e] cum animo ſuo.
17 Cumq; introducta arca Jehovæ ſtatuiſſent eam in loco ſuo, intra tentorium [a] quod tetenderat ei David: obtulit David holocauſta coram Jehova & Euchariſtica.
18 Deinde cùm abſolviſſet David offerre holocauſtum & Euchariſtica: benedixit populo in nomine Jehovæ exercituum.
19 Et impertitus eſt toti illi populo, toti multitudini Jiſraëlitarũ, tam viris quam mulieribus, cuiq; tractam panis unam, & fruſtrum unum carnis, & lagenam *vini* unam: poſteà abiit totus populus ille quiſque domum ſuam.
20 Tum revertente Davide ab benedicendum domui ſuæ: egreſſa Mical filia Schaulis obviam Davidi dixit: quàm glorioſus fuit hodiè rex Jiſraëlis, qui retexit ſe hodie ante oculos ancillarum ſervorum ſuorum, [f] prorſus ut [a] retegit ſe unuſquiſpiam e vaniſſimis *hominibus*!
21 Dixit verò David ad Micalem: coram Jehova, qui elegit me præ patre tuo & præ tota familia ejus: præcepto inſtituendo me anteceſſorem ſuper populum Jehovæ, ſuper Jiſraëlem: [a] *præ lætitia geſtivi*: & geſtiam coram Jehova.
22 [a] Quo [g] abjecero me adhuc amplius, & fuero humilior ante oculos meos: eo apud iſtas ancillas, de quibus locuta es, & apud illos glorioſior ero.
23 [a] Itaque Micali filiæ Schaulis ipſi non fuit proles: in diem uſq; mortis ſuę.

[b] *qui & Cidon 1. Chro. 13.9.*
[c] Heb. *hanc imprudentiã.*
[d] Heb. *contendentem & ſaltantem.*
[e] Heb. *in corde.*
[f] Heb. *ut retegendo retegit ſe &c.*
[g] Heb. *leviorem habuero me.*

ANNOTATIO.

1 Iterum] *id eſt, ſecundò, nam hîc eam ob cauſam Davidem congregaſſe Jiſraëlitas docet 1. Chron. 13.* 2 Bahhalibus] *a urbe Jehharimorum Joſ. 15.60.* Invocabatur] *id eſt, colebatur: ſynecdoche uſitata, ut Gen 4.26.* Inſidentis] *vide 1. Schem. 4.4.* 3 Impoſuerunt] *obliti legis quæ habetur Num. 7. 9. & Peſchtæorum exemplum ſecuti 1. Sche 6.* 7 Imprudens factum] *quo præter munus ex lege famulæ ſuæ commiſſum geſtandi arcam humeris, eam plauſtro impoſuit: quod peccatum ſacerdotum & Levitarum omnium commune fuit: & nunc contra legem Num. 4.15. rem ſanctam attingit: quod peculiare eſt illius: ideo peculiariter in eum animadvertet Deus.* 8 Diſplicuit] *ſic idem verbum accipitur Gen. 31. 35.* 9 Quomodo intraret] *ſubaudi, cùm hoc facto declaret, non eſſe hanc ſuam voluntatem.* 10 Hhobed-Edomi] *Levitæ ex janitoribus & cantoribus 1 Chron. 15.18. & 21.* Gittæi] *ex opido Gath-Rimmane, quod a Menaſchitis & Danitis communiter fuit attributum Kehathitis, Joſ. 21.24. & 25.* 12 Abiens David] *Confer cum 1. Chro. 15.* 13 Sacrificaret] *in altari tumultuariè aggeſto ex lege Exod. 20.24.* 17 Quod tetenderat ei David] *antequam adduceretur arca, ut docet inſtitum cap. 15.1. Chro. confer hæc cum 1 Chro. 16.* 20 Retegit, &c. *id eſt, ſcurriliter vel hiſtrionicè, depoſita omni honeſtate & gravitate.* 21 Præ lætitia] *eclipſis antecedentis ſive hypozeugma, quod indicat copula.* 22 Quo abjecero] *juxta ſententiam ipſius Dei 1. Schem. 2.30.* 23 Itaq;] *propter hunc ſuum in Deum & in maritum ac regem contemptum, ſterilitatis perpetuæ probro affecta eſt.*

CAPUT VII.

Nathan Davidis conſilium de ædificando templo primùm ex proprio ſenſu approbat: ſed poſteà Dei juſſis Davidis declarat, id ex vocatione non eſſe: filium autem ei promittit, qui conſilium illud fideliter exequetur: ejuſq; regno plurima, typicè in Schelomone & poſteris: perfectè verò in Chriſto implenda revelat. Pro quibus David indignitatem ſuam agnoſcens, & æterno Dei verbo omnia aſcribens, gratitudinem ſuam ampliſſimis verbis exponit.

1 FUIT autem cùm deſideret rex domi ſuæ: & Jehova dediſſet ei quietem circumquaque ab omnibus inimicis ejus:
2 Ut diceret rex ad Nathanem prophetam: vide quæſo, ego habito in domo cedrina: dum arca ipſa Dei habitat [a] inter aulea.
3 [a] Dixit verò Nathan ad regem: quicquid *eſt* in [a] animo tuo abi fac; nam Jehova tecum *eſt*.
4 Sed fuit nocte illa: ut [b] ederetur verbum Jehovæ ad Nathanem, dicendo:
5 Abi ut dicas ad ſervum meum Davidem, ita ait Jehova: [a] tũne ædificares mihi domum quam inhabitem?
6 [a] Cùm non habitarem in ęde *ulla*, inde a tempore, quo deduxi filios Jiſraëlis ex Ægypto uſque in diem hunc: ſed itarem cum tentorio & cum tabernaculo:

[a] Heb. *in corde.*
[b] Heb. *eſſet.*

7 Quocunque itabam cum filiis Iſraëlis, locutusne ſum quic quam ulli [e] moderatorum Iſraelis, quibus præceperam ut paſcerent populum meum Iſraëlem, dicendo: quare non ædificaſtis mihi domum cedrinam?

8 Nunc ergo, ſic Dicito ſervo meo Davidi, ita ait Jehova exercituum: [f] ego aſſumpſi te ex ipſa caula, a ſequendo grege: ut anteceſſor præeſſes populo meo Iſraëli.

9 Et fui tecum quocunque iviſti, excîdiq; [g] omnes inimicos tuos a facie tua: adeò ut comparaverim tibi nomen magnum, par nomini maximorum qui *ſunt* in terra.

10 Diſpoſiturus etiam ſum locum populo meo Iſraëli, & plantaturus eum, ut habitet in loco ſuo, & non commoveatur amplius: neq; pergant [d] iniquitati dediti affligere eum, quemadmodũ prius.

11 Nimirum ex quo die mandatis inſtruxi judices ſuper populum meum Iſraëlem: [h] uſquedum quietẽ dedi tibi ab omnibus inimicis tuis. Denique indicat tibi Jehova: [i] domum paraturum eſſe tibi Jehovam:

12 [k] Quando completis diebus tuis, occubueris cum patribus tuis: excitabo ſemen tuum poſt te, quod prodierit e viſceribus tuis: & ſtabiliam regnum ejus.

13 Ipſe ædificabit domum nomini meo: & ſtabiliam ſolium regni ejus uſque in ſeculum.

14 Ego ero illi in patrem, & ipſe erit mihi in filium: qui cùm perverſè egerit, corripiam eum [l] virga hominum, id eſt, plagis humanis:

15 At benignitas mea [m] non amovebitur ab eo: quemadmodum amovi a Schaule, quem amovi a facie tua.

16 Sed firma erit domus tua, & regnum tuum uſque in ſeculum, [n] tibi erit expoſitum: ſolium tuum erit ſtabile uſque in ſeculum.

17 Secundum omnia verba hæc, & ſecundum totam viſionem hanc: ſic allocutus eſt Nathan Davidem.

18 Itaq; ingreſſus Rex David, [o] reſtitit coram Jehova: ac dixit, quis *ſum* ego, domine Jehova? & quæ *eſt* familia mea quòd [p] deducis me eo uſque?

19 Et parum adhuc viſum eſt hoc in oculis tuis domine Jehova: adeo ut locutus ſis etiam de familia ſervi tui in longinquum: & [q] idque ſecundum rationem humanam, domine Jehova.

20 Sed quid perget adhuc David loqui apud te: cùm tu cognoſcas ſervũ tuum, domine Jehova?

21 [r] Propter [s] VERBUM tuum, & ſecundum animum tuum, præſtas [t] has omnes res maximas: notas faciendo ſervo tuo.

22 (Propterea [u] magnus es Jehova Deus: quin non *eſt* par tibi, imo non *eſt* Deus præter te:) [x] omnino prout audivimus auribus noſtris.

23 Quæ ergo *eſt* ſicut populus tuus, ſicut Iſraël gens ulla in terra? ad quam redimendam ſibi in populum [y] iverit Deus, & ad [z] comparandum ſibi nomen, & ad præſtandum [a] vobis has res maximas & [b] reverenter ſuſpiciendas terræ tuæ, *expellendo* a facie populi tui, quem redimiſti tibi ex Agypto, gentes & deos earum.

24 Nam ſtabiliviſti tibi, populum tuum Iſraëlem, ut tibi *ſit* populus: uſque in ſeculum: & tu Jehova *es* eis in Deum.

25 Nunc ergo Jehova Deus, verbum illud quod promiſiſti ſervo tuo & familiæ ejus præſta in ſeculum: & fac quemadmodũ dixiſti.

26 Ut magnificetur nomen tuum uſque in ſeculum dicendo: Jehova exercituum Deus *eſt* ſuper Iſraëlem: & domus ſervi tui Davidis ſtabilis ſit coram te.

27 Tu enim Jehova exercituum Deus Iſraëlis [c] revelaſti in aurem ſervi tui dicendo: domum ædificaturus ſum tibi: idcirco [d] judicavit ſervus tuus cum animo ſuo orandum te eſſe oratione hac.

28 [e] Quapropter nunc, domine Jehova, tu ipſe *es* Deus & verba tua *ſunt* veritas: promiſiſtique ſervo tuo bonum iſtud.

29 Nunc in quam, [f] placeat tibi benedicere domui ſervi tui, ut ſit in ſeculum coram te: quia tu domine Jehova dixiſti, benedictione ergo tua benedicatur domus ſervi tui in ſeculum.

[e] Heb. *ſceptrorum, ſynecdoche.*

[d] Heb. *filii iniquitatis.*

[f] Heb. *conſedit: catachreſis.*

[e] Heb. *coram te. ſic Gen. 23.9.*

[g] Heb. *& quæ hæc eſt hoc in oculis tuis domine Jehova.*

[h] Heb. *& quæ hæc eſt hoc in oculis tuis domine Jehova.*

[i] Heb. *& quæ hæc eſt hoc in oculis tuis domine Jehova.*

[k] Heb. *& quæ hæc eſt hoc in oculis tuis domine Jehova.*

[l] Heb. *& quæ hæc eſt hoc in oculis tuis domine Jehova.*

[m] Heb. *& quæ hæc eſt hoc in oculis tuis domine Jehova.*

[n] Heb. *& quæ hæc eſt hoc in oculis tuis domine Jehova.*

[o] Heb. *& quæ hæc eſt hoc in oculis tuis domine Jehova.*

[p] Heb. *& quæ hæc eſt hoc in oculis tuis domine Jehova.*

[q] Heb. *& quæ hæc eſt hoc in oculis tuis domine Jehova.*

[r] Heb. *& quæ hæc eſt hoc in oculis tuis domine Jehova.*

[s] Heb. *& quæ hæc eſt hoc in oculis tuis domine Jehova.*

[t] Heb. *& quæ hæc eſt hoc in oculis tuis domine Jehova.*

[u] Heb. *& quæ hæc eſt hoc in oculis tuis domine Jehova.*

[x] Heb. *& quæ hæc eſt hoc in oculis tuis domine Jehova.*

[y] Heb. *& quæ hæc eſt hoc in oculis tuis domine Jehova.*

[z] Heb. *& quæ hæc eſt hoc in oculis tuis domine Jehova.*

[a] Heb. *& quæ hæc eſt hoc in oculis tuis domine Jehova.*

[b] Heb. *& quæ hæc eſt hoc in oculis tuis domine Jehova.*

[c] Heb. *revelans tu, ut Gen. 20.21.*

[d] Heb. *invenit cor ſuum.*

[e] Heb. *& quæ hæc eſt hoc in oculis tuis domine Jehova.*

[f] Heb. *& quæ hæc eſt hoc in oculis tuis domine Jehova.*

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *confer totum hoc caput cum* 1. *Chron.* 17. 2 Inter aulea] *in tabernaculo, quod ei in civitate ſua tetenderat, ſuprà* 6.17. 3 Dixit verò Nathan] *ut ſuprà* 1. *Schem.* 16.7. 5 Tũne ædificares] *hoc eſt, putásne tantum tibi fore otii a rebus bellicis, ut eam ædificare poſſis? quaſi dicat, fallerisnam bella adhuc multa geſturus es. vide cap.* 8. *Atque hæc eſt ratio, quam Schelomoni adfert* 1. *Chron.* 22.11. *& Schelomo proponit* 1. *Reg.* 5.3. *Avertit Davidem a ſuo inſtituto hac prima ratione.* 6 Cùm non habitarem] *Secunda ratio ab exemplo anteceſſorum qui nihil tale ſuſceperunt: ſcientes Dei vocationem expectandam eſſe.* 8 Ego aſſumpſi te] *accommodat ſecundam rationem ad perſonam Davidu: quaſi dicat, reliquam partem officii illius exequere, ad quod te aſſumpſi, & in quo opem meam expertus es.* 9 Omnes inimicos] *id eſt, Schaulem & quicunque oppoſuerant ſe Davidi ne regnaret.* 11 Uſquedum] *id eſt, uſque ad hoc tempus, ut ſuprà ver.* 1. Domum paraturum] *ideoq; hanc tuam eſſe vocationem, ut huic promiſſioni inſervias, & regnum ſtabilias perventurum ad ſucceſſorem tuum.* 12 Quando] *Poſtrema pars, promiſſio hæredu, regni & domus, in Schelomone & poſteris typica, in Chriſto abſoluta: ut oſtendit illud,* Uſque in ſeculum: *confer cum* 1. *Chronic.* 22. 8. *& ſequentibus.* 14 Uirga hominum] *id eſt, modum adhibebo caſtigationibus, ut patres cùm caſtigant filios.* 15 Non amovebitur] *ita ut convellam regnum ejus, tranſferamq; in aliam familiam.* 16 Tibi expoſitum] *ut a tua poſteritate poſſideatur.* 18 Deducis eouſque] *id eſt, evehis ad tantam amplitudinem: metaphora. Exordium a comparatione perſonæ ſuæ & ſuorum, cum beneficiis Dei ſive acceptis ſive promiſſis.* 19 Idque ſecundum rationem] *id eſt, familiariter mecum agis, ut ſolet homo cum homine: ita commendat beneficia Dei a forma ut in ſuperioribus a reipſa.* 21 Propter] *Propoſitio, cauſam continens beneficiorum Dei erga populum & erga ſe.* VERBUM] *id eſt, propter Chriſtum ſervum tuum. vide* 1. *Chron* 17.19.22. Magnus es] *id eſt, magnus agnoſceris.* Omnino prout] *quæ majoribus noſtris facta erant promiſſa, jam re ipſa confirmas mihi ſervo tuo.* 23 Vobis] *Apoſtrophe ad populum Dei.* 27. Revelaſti] *ſuprà ver.* 11. 28 Quapropter] *Concluſio poſtulatoria a natura: libera voluntate: promiſſionibus: & fide Dei.*

CAP-

CAPUT VIII.

David contra Peliſchtæos, Moabitas, Tzobæos, Damaſcenos, Edomæos adeò proſperè pugnat, ut eis cæſis amplam prædam reportet, & eos tributarios reddat: Regi verò Chamathæ per ſilium muneribus inſtructum, amicitiam petenti aſſentitur, muneraq; cum ſpolio Deo conſecrat.

1 FUIT enim poſt hæc, ut David percutiens Peliſchtæos deprimeret eos, & acciperet David [a] frænum [a] Amgaris e manu Peliſchtæorum.

2 Pecuſſit etiam Moabitas, cúmque metiretur [a] eos funiculo dejicendo [a] eos in terram: [a]metiebatur duobus funiculis quos morte affi-ceret, integro autem funiculo quos in vita conſervaret: fuerunt que Moabitæ Davidi ſervi [a]afferentes munus.

3 Percuſſit quoque David [b] Hadad Hhezerem filium Rechobi [a] regem Tzobæ: cùm proficiſceretur *David* ad repellendam manum ejus, [a] verſus flumen Euphratem.

4 Cepitque David ex eis mille *currus*, & [a] ſeptingentos equites, & viginti millia virorum peditũ & ſuccifis David ſuffraginibus omnium [c] currulium equorum, reliquum fecit ex eis *ad* centum currus.

5 Venerant autem Syri [d] Damaſceni ad juvandum Hadad Hhezerem regem Tzobę: quapropter percuſſit David e Syris viginti duo millia virorum:

6 Impoſuitque David ſtationarios Syriæ Damaſcenæ: & fuerunt Syri Davidi ſervi adferentes munus: ſervabat enim Jehova Davidem quocunque ibat.

7 David autem acceptos umbones aureos, qui *erant* penes ſervos Hhadad Hhezeris: attulit Jeruchalaima.

8 E [e] Betacho quoque & [f] Berothai civitatibus Hadad Hhezeris: accepit rex David ęris quamplurimùm.

9 Cumque audiret Tohhi rex Chamathæ: Davidem percuſſiſſe totas copias Hadad Hhezeris.

10 Miſit Tohhi [g] Joramum filium ſuum ad regem Davidem ad rogandum eum de proſperitate, & ad benedicendum ei: eò quòd prælia-tus contra Hadad Hhezerem, percuſſiſſet eum. (nam Hhadad Hhezer [h] bella gerebat contra Tohhin) erantque in manu [a] illius [a] inſtrumenta argentea, & inſtrumenta aurea, & inſtrumenta ænea.

11 Hæc quoque [a] conſecravit rex David Jehovæ: cum argento & auro quod conſecraverat *ablatum* ab omnibus gentibus quas ſubegerat.

12 A Syris & a Moabitis, & ab Hhammonitis, & a Peliſchtæis, & ab Hhamalekitis: etiam de præda Hadad Hhezeris filii Rechobi regis Tzobæ.

13 Comparavit etiam David nomen, cùm reverteretur a cæde Syrorum, in [a] valle ſalis: & [a] *percutiens* octodecim millia.

14 Adeò ut diſponens in Edomæum ſtationarios, in tota Edomęa poneret [a] ſtationarios, & eſſent omnes Edomæi ſervi Davidis: ſervabat enim Jehova Davidem quocunque ibat.

a Heb. *Ammah*: proprium nomen montis Peliſchtæorũ, ex quo & appellativo Hebræo conſtatum eſt nomen Amgaris: de quo Plin. lib. 5. cap. 13. natur. hiſt.

b qui & Hadar Hhezer. 1. Chro. 18. dicitur.

c Heb. *omnium currium*: metonymia. d in Chronicis. Damaſkeni: & ſic dixerat.

e *quæ in Chronicis Tibchath ſi tranſpoſitis literis & mutata forma: Tauba Ptolemæo.*

f *in Chron. Cun: Ptolemæo Barathena.*

g *Hadoram* 1. *Chr.* 18. 10

h Heb. *vir bellorũ Tohhi erat Hadad-Hhezer.*

ANNOTATIO.

1 Fuit enim] *ætiologia ſive confirmatio cauſa, cur noluerit Deus templum a Davide ſibi ædificari eſt hîc & capite* 10. *nam utrobiq; ſumma bellorum, quæ ſupererant Davidi gerenda, recenſetur*. Frænum Amgaris] *id eſt, Gathum potentiſſimum illius montis oppidum, cujus clauſura totus Peliſchtæorum tractus mœnianus, ab hoſtibus defendebatur: vide* 1. *Chron* 18. 1. 2 Eos] *regionem eorum, metonymia.* Eos in] *civitates eorum æquando ſolo.* Metiebatur] *ſenſus eſt regionem in tres partes menſus eſt adhibito funiculo, ex quibus unam conſervavit iis occiſis qui erant in aliis duabus.* Afferentes munus] *i. tributarii, ut infrà ver.* 6. 3 Regem Tzobæ] 1. *Schem.* 14, 48. *belli hujus occaſio attingitur hîc, quòd Chamatham invaſurus exercitum per terminos Davidis duceret cùm dicitur, ad repellendam manum ejus, i. propulſandas copias ejus a ſuis finibus.* Verſus flumen] *finis hujus belli, ut fines regni ſui eò produceret, hac occaſione, ſecundũ promiſſionem Gen.* 15. 18. *quod innuit* 1. *Chro.* 18. 3. 4 Septingentos] 1. *decurias equitum ſeptingentas, quæ efficiunt ſeptem millia equitum: ibid. ver.* 4. *ſic infrà* 10. 17. 10 Illius] *Jorami filii Tohhi.* Inſtrumenta] *quæ patri nomine dedit Davidi.* 11 Conſecravit] *ad futuri templi ornatum: vide* 1. *Chron.* 18. 11. & 26. 26. 13 Valle ſalis] *in Edomæa* 2. *Reg.* 14. 7. & *Pſalm.* 60. Percutiens] *duce Abiſchajo, ut commemorat* 1. *Chron.* 18 14 Stationarios] *quibus præerat prorex uſque ad Jehoſchaphati tempus* 1. *Reg.* 22. 48.

CAPUT. IX.

David Iſraëlitis jus dicens, curatores Reipub. & eccleſiæ ordinat: & fœderis ſui cum Jonathane memor, domeſticum exemplum pietatis & fidei in Mephiboſchethum Jonathanis filium edit.

1 REGNABAT itaque David ſuper totum Iſraëlem: eratq; David exercens judicium & juſtitiam in toto populo.

2 Joab autem filius Tzeruję [a] præerat militię: & Jehoſchaphat fili [b] Achiludis [a] a memoria *erat*.

3 Et [a] Tzadok filius Achitubi, ac Achimelech filius [a] Ebjatharis ſacerdotes: Scheraja autem ſcriba.

4 Et Benaja filius Jehojadahhi [b] præerat [a] Cerethæis & [a] Pelethæis: filii denique Davidis [a] præſides erant.

5 Dixit verò David an certè ſupereſſet adhuc qui relictus ſit de familia Schaulis: ut exerceam erga eum benignitatem propter Jonathanẽ?

6 Erat autem ſervus familiæ Schaulis nomine Tziba, quem vocarunt ad Davidem: ad quẽ dicente rege: Túne es Tziba? dixit *ſum*, ſervus tuus.

7 Dicente verò rege, an nullus amplius ſupereſt familiæ Schaulis erga quem exerceã benignitatem Dei? dixit Tziba ad regem: *ſupereſt* adhuc filius Jonathanis, [a] affectus pedibus.

8 Tunc dixit ei rex: ubinam eſt? dixit Tziba ad regem: ecce eſt in domo Maciris, filii Hhammielis [a] Lodebari.

a Heb. *monitor.*

b Heb. *cum Cerethæo & Pelethæo.*

9 Mittens ergo David assumpsit eum e domo Machir filii Hhammielis Lodebaro.
20 Cumque ingressus esset Mephiboscheth filius Jonathanis filii Schaulis ad Davidem, procidens in faciem suam incurvavit se: & dicenti Davidi, Mephiboscheth, dixit, ecce servum tuũ.
11 Tum dixit ei David: [a]ne timeto: nam [c] omnino exercitus sum erga te benignitatem, propter Jonathanem patrem tuum: & [a] restituam tibi totum agrum Schaulis [a] parris tui: tu verò sumpturus es cibum in mensa mea semper.
12 Qui incurvans se dixit: quid *est* servus tuus: ut respexeris ad [a]canem mortuum, [d] qualis *sum* ego?
13 Quum ergo vocasset rex Tzibam puerum Schaulis, edixit ei: quicquid *erat* Schauli & toti familiæ ejus, [a] do filio domini tui.
14 Quapropter colito ei terram, tu, & filii tui, & servi tui: deinde [a] afferto, ut sit [a] filio domini tui cibus quem comedat: sed Mephiboscheth filius domini tui, sumpturus est semper cibum in mensa mea: (Tzibæ autem quindecim *erant* filii & viginti servi).
15 Dixitq; Tziba ad regem: omnino prout præceperit dominus meus rex servo suo: sic facturus est servus tuus: quanquam Mephiboscheth comedens [a] in mensa mea *foret* [a] ut unus e filiis regiis.
16 *Erat* autem Mephiboschebo filius parvus, nomine Mica: & quotquot habitabant domi Tzibæ, servi erant Mephiboschetho.
17 Ita Mephiboseth residebat Jerusalaimis, quia in mensa regis semper comedebat: quamvis esset claudus [c] utroque pede.

[c] Heb. *exercendo exercitaturus sum.*
[d] Heb. *qui sicut ego.*
[c] Heb. *in ambobus pedibus ejus.*

ANNOTATIO.

1 Regnabat] *hos quatuor versus, quia non ad bella cum exteris: sed ad domesticam gubernationem pertinent, sequentibus conjunximus, quia eodem spectant.* 2 Præerat militiæ] *ex eo quod gessisse legitur supra* 5.8. 4 Tzadok] *e genere Elhhazarı.* 1 *Chron.* 6.8. Ebjatharis] *filii Achimelech occisi a Schaule* 1. *Schem.* 22. *e genere Ithamaru.* 1. *Chron.* 24.3. 3 Cerethæis] *id est, Jfraëlitis, quorum colonias devicto Pelischtæo, qui Cerethæi dicuntur.* 1. *Schem* 30.14. *in illorum agrum transmiserat: sive ibi commorarentur, sive inde in prætorianam cohortem cooptarentur, ut exercitatissimi.* Pelethæis] *id est, militibus e tribu Jehudæ: natu Peletho Jerachmeelis filio, de quo* 1. *Chron.* 2.33. *nam hi quoque, ut Pelischtæis contermini, in bellis erant exercitatissimi: vide* 1. *Schem.* 27.10. & 30.29. Præsides] *id est, primarii administri ad latera regis, ut* 1. *Chron* 18.17. *De hac voce vide Genes.* 41.45. 7 Benignitatem Dei] *id est, fœdere & jurejurando coram Deo promissam.* 1. *Schem.* 20.15. Affectus pedibus] *supra* 4.4. 8 Lodebari] *Locus trans Jardenem, ut apparet, infrà.* 17.27. 11 Ne timeto] *a me, quamvis Ischboschethi partes secutus sis: infra* 19.29. Restituam tibi] *quasi dicat: tantisper dum latuisti, avitam hæreditatem bona fide possessores obtinebant: nunc autem te inventum in eorum possessionem remittam, ex lege Num.* 27.8. & 9 Patris tui] *id est, avi tui, ut Exodi.* 2.18. 12 Canem mortuum] *vide* 1. *Schem.* 24.15. *in annotatione.* 13 Do filio] *hæreditatis jure.* 14 Afferto] *videlicet, proventus ejus: nam eum colonum partiarium instituit David: vide infrà* 19.30. Filium domini] *id est, Micæ filio Mephiboschethi, qui jamjam dominus tuus.* 15 In mensa] *quam ego ei paraturus essem.* Ut unus] *ut filium Regis decet.*

CAPUT X.

David a Hhammonitis injuria in legatos suos, & belli apparatu provocatus, contra Hhammonitas & auxiliares eorum copias per Joabum & Abischajum feliciter pugnat. Deinde eosdem novis auxiliis instructos rursus cædens, pacem petere & & servitutem pacisci cogit

1 [a]Fuit quoque posteà, cùm mortuo [a] rege Hhammonitarum, regnaret Chanun filius ejus pro eo:
2 Ut diceret David: exerceam benignitatem erga Chanunem filium Nachaschi, [a] quem admodem exercuit pater ejus erga me benignitatem: & mitteret David consolatum eum per servos suos de patre ejus: venirentq; servi Davidis in regionem Hhammonitarum.
3 Dicentibus autem principibus Hhammonitarum ad Chananem dominum suum: Davidne honore afficere patrem tuum in oculis tuis *videtur*, quia misit tibi consolatores? an non ut perscrutetur hanc civitatem, & ad explorandum eam, denique ad evertendum eam misit David servos ad te?
4 Accipiens Chanum servos Davidis, abrasit dimidium barbæ eorum, & precidit vestes eorum per medium, usque ad nates eorum: sic remisit eos.
5 Quod cum indicassent Davidi, misit obviam eis: (erant enim homines illi rubore suffusi valde:) edixitque rex, considete Jerichunte donec reflorescat barba vestra, ut revertamini.
6 Videntes itaque Hhammonitæ se fœtidos factos Davidi: miserunt Hhammonitæ qui [a] mercede conducerent e Syris [a] Rechobæis & e Syris [a] Tzobæis viginti millia peditum: & a rege [a] Mahhacæ mille viros, & [a] viros Tobi, duodecim millia virorum.
7 Quod audiens David: misit Joabum cum toto exercitu suo robustissimos quosque.
8 Egressi itaque Hhammanitæ instruxerunt aciem ad [a] ostium portæ: Syri verò Tzobæ & Rechobi, & viri Tobi ac Mahhacæ [b] seorsim *erant* in agro.
9 Quam ob rem videns Joab, obversam esse contra se aciem [c] a fronte & a tergo: selectos ex omnibus lectissimis Jisraëlis, instruxit adversus Syros.
10 Residuum autem populi tradidit in manum Abischai fratris sui: quod instrueret adversus Hammonitas.
11 Ac dixit: si Syri robustiores fuerint me, tum esto mihi [d] auxilio: quòd si Hammonitæ robustiores fuerint te: vicissim ibo, ut auxilio sim tibi.
12 Confirmare, imò confirmemus nos pro populo nostro, & pro civitatibus Dei nostri: Jehova autem faciet quod bonum *videbitur* in oculis suis.
13 Tum accedente Joabo & populo qui erat cum

[a] Heb. *filius Rechobi.*
[b] Heb. *filius Gen.* 49.13.
[c] Heb. *ab ore & a tergo.*
[d] Heb. *sit in auxilium.*

cum eo,in prælium contra Syros : fugerunt a facie ejus: Hammonitæ verò videntes fugisse Syros, fugerunt a facie Abiſchai , & ingreſſi ſunt civitatem ſuam: deinde revertens Joab a Hhammonitis ingreſſus eſt Jeruſchalaima.

14 Sed videntes Syri ſe plaga effectos fuisse coram Jiſraële:rurſus congregaverũt ſe ſimul.

15 Et mittens Hadarhhezer,eduxit Syros qui degunt trans flumen, veneruntque [a]Chelamum [c] Schobaco principe militiæ Hhadarhhezeris præeunte illis.

[a] qui & Schophac 1. Chro. 19.16.

16 Quod cùm nuntiaretur Davidi,congregato toto Jiſraële,trajecit Jardenem venitq; Chelamum : ubi Syri inſtruentes aciem adverſus Davidem prælıati ſunt contra eum.

17 Sed fugerunt Syri a facie Jiſraëlis:& occidit David e Syris [d] ſeptingentorum curruum equires,& quadraginta *peditum* millia: Schobacum quoque principem militiæ illius percuſſit: ita ut moriretur ibi.

18 Quam ob rem videntes omnes reges [e] ſervi Hhadarhhezeris , ſe plaga affectos eſſe ante Jiſraëlitas,pacem ineunres cum Jiſraëlitis ſervierunt eis: metuebant enim Syri amplius auxilio eſſe Hhammonitis.

ANNOTATIO.

1 Fuit]*conſer hoc caput cum 1.Chron.19.* Rege Hhammonitarum]*id eſt,Nachaſcho,de quo 1.Schẽ.* 11 2 Quemadmodum exercuit]*nihil planè reperitur Nachaſchum beneficiis præſtitiſſe Davidi: ſed veriſimile eſt,illum in Schaulu odium,a quo magnam cladem acceperat 1.Schem.11.Davidi fugienti gratificatum eſſe.* 6 Mercede]*id eſt,mille talentis argenti,ut 1.Chro.19.6.* Rechobæis & Izobæis]*ſubditis Hadarhhezeris.* Mahhacæ]*finitimæ Gilhhadi in Trachonitide:vide Deut.3.14.* Viros Tobi]*vide Judic.11.5.hic autem non enumerantur currus,de quibus 1.Chron.19.7.* 8 Oſtium portæ]*civitatu Medebæ in ſine Hhammonitarum: Num.21.30.1.Chron.19.7.* 15 Chelamum]*ſortè oppidum illud eſt,quod Ptolomæus Alamtham vocat,apud Trachonitas Arabas.* 17 Septingentorum curruum]*id eſt,ſeptingentarum decuriarum equites,ut ſuprà 8.4.Ideo 1.Chron.19.18.ſeptem millia equitum fuiſſe dicuntur.* 18 Servi]*id eſt,conducti ab eo,ut ipſi in eo bello operam ſuam locarent.*

CAPUT XI.

David redintegrato contra Hhãmonitas bello,cùm domi deſideret Uriæ uxorem formoſam lavantem videns accerſit, & a ſe compreſſam remittit:quam ex ſe conceptiſſe audiens, maritum e caſtris revocat,ut partu illius haberetur. Quod quia non ſuccedit,remiſſum in caſtra Urijam cum literis, Joabo mandat, ut eum interficiendum hoſtibus objicat:quo effecto viduam ejus ducit,& filium ex ea ſuſcipit.

1 Sed fuit [a] vertente anno, quo tempore prodeunt reges: cùm miſiſſet David Joabum & ſervos ſuos cum eo, ac totum Jiſraëlem qui perderent Hhammonitas & obſiderent Rabbam: Davide deſidente Jeruſchalaimis:

2 Fuit,inquam, tempore [a] veſpertino, cùm ſurrexiſſet David a cubili ſuo,& obambulans in tecto domus regiæ,mulierem [a] lavantem ſe vidiſſet ex ipſo tecto: quæ quidem mulier pulchra aſpectu erat valde:

3 Ut mitteret David ſciſcitatus de ipſa muliere(cùm dixiſſet *quiſnam* , an non *eſt* [a] Bath-Schebahh filia Elihhami uxor Uriæ [a] Chittæi?)

4 Mitteret,inquam, David nuntios ut aſſumeret eam:qua ingreſſa ad ipſum cubavit cum ea,cùm ipſa [b] purgaſſet ſe ab immunditia ſua: poſteà reverſa eſt domum ſuam.

5 Concepit autem mulier: quapropter mittens indicavit Davidi dicens: gravida ſum.

6 Tunc mittens David *edixit* Joabo:mitte ad me Urijam Chittæum : miſitque Joab Urijam ad Davidem.

7 Ingreſſum autem Urijam ad ſe : interrogavit David de [c] proſperitate Joabi,& de proſperitate populi & de proſperitate belli.

8 Deinde dixit David Urijæ: deſcende domũ tuam & lava pedes tuos : ſic egreſſo Urija e domo regia, [a] egrediebatur poſt eum ferculum regium.

9 Sed cubavit Urija ad oſtium domus regiæ,cum omnibus ſervis domini ſui: neque deſcendit domum ſuam.

10 Quod cùm nuntiaſſent Davidi dicendo: non deſcendit Urija domum ſuam:dixit David ad Urijam : nónne ex itinere advenis? quare non deſcendiſti domum tuam?

11 Dixit verò Urija ad Davidem: [a] arca ipſa, & Jiraël ac Jehuda manent in tuguriis: & Joab [a] dominus meus , ac ſervi domini mei in ſuperficie agri caſtra habent: & ego ingrederer domum meam ad comedendum & ad bibendum & ad cubandum cum uxore mea [d] ut vivis & ut vivit anima [a] tua , non ſum facturus rem hanc.

[d] Heb. *vitæ tua & vitæ animæ tuæ.*

12 Tum edixit David Urijæ :ſubſide hic etiã hodie, & cras dimittam te : ſic ſubſedit Urija Jeruſchalaimis die illo & poſtridie.

13 Quo accerſivit eum David, ut comederet ante ſe & biberet,& [a] inebriaret eum : attamen egreſſus eſt veſpere ad cubandum in cubili ſuo cum ſervis domini ſui: neque domum ſuam deſcendit.

14 Fuit itaq; mane ut David ſcriptam epiſtolam ad Joabum : mitteret [e] per Urijam.

[e] Heb. *per manũ Vrijæ.*

15 Scribebat autem in ea epiſtola , dicendo: adhibete Urijam ex adverſo [f] prælıatorum fortiſſimorum: deinde avertite vos [g] ab eo,ut percuſſus moriatur.

[f] Heb. *belli fortiſſimi.metonymia.*

16 Fuit ergo Joabo obſervante civitatem: ut poneret Urijam verſus locum illum:ubi ſciebat eſſe viros ſtrenuos.

[g] Heb. *a poſt eum.*

17 Egreſſisque viris civitatis,& pugnantibus contra Jehudam,caderent e populo,e ſervis Davidis:& moreretur etiam Urija Chittæus,

18 Quare mittens Joab,qui indicaret Davidi ſingulas res hujus prælii:

19 Præcepit nuntio dicendo: cùm abſolveris ſingulas res hujus prælii eloqui apud regem:

20 Tum eſto,ſi [h] invehatur ſtuas ira regis, ita ut dicat tibi:quare acceſſiſtis ad civitatem expugnaturi? an non ſciebatis quàm ejaculentur e muro?

[h] Heb. *ſi aſcendat.*

21 Quis percuſſit Abimelecum filium [a] Jerubbeſchethi? an non mulier dejecit ſuper eum fragmen molæ e muro,ita ut mortuus ſit Tebetzi?

quare acceſſiſtis ad murum? *eſto inquam* ut dicas, etiam ſervus tuus Urija Chittæus mortuus eſt.

22 Sic abivit nuntius ille: qui veniens indicavit Davidi omnia *ad* quæ miſerat eum Joab.

23 Dixitque nuntius ille ad Davidem: cum fortiter ſe gerentes contra nos homines illi, prodirent ad nos in agrum: & inſtaremus illis uſq; ad oſtium portæ:

24 Jaculati ſunt jaculatores contra ſervos tuos e muro, & mortui ſunt e ſervis regis: ac etiam ſervus tuus Urija Chittæus mortuus eſt.

25 Edixit verò David nuntio: ſic dicito ad Joabum: ne mala videatur in oculis tuis hęc res: nam[i] hujuſmodi *ratione* & hujuſmodi *homines* conſumere ſolet gladius: confirma militiam tuam contra iſtam civitatem, ut deſtruas meam, & confirma ipſum *militem*.

26 Audiens verò uxor Urijæ, mortuum eſſe Urijam virum ſuum: planxit de marito ſuo.

27 Sed cùm tranſiſſet luctus, & mittens David recepiſſet eam in domum ſuam: fuit ei uxor, & peperit ei filium: mala autem viſa eſt[e] hæc res, quam fecit David, in oculis Jehovæ.

i Heb. *ſecundum hanc & ſecundum hujuſmodi gladium.*

ANNOTATIO.

1 Vertente anno] *id eſt, redeunte æſtate, qua ſolent bella geri.* Rabbam] *metropolim Hhammonitarum. Philadelphiam dictam.* 2 Veſpertino] *id eſt, pomeridiano, quo ſolent homines meridiari.* Lavantem ſe] *id eſt, purgantem ſe ab immunditia, ut exprimit verſus 4. ex lege Levitici 11.* 3 Chittæi] *vide annotata 1. Schem. 26. 6.* 8 Lava pedes] *id eſt, recrea te a labore itineris: ſynecdoche.* Egrediebatur] *id eſt, mittebatur a rege ad eum, in benevolentiæ ſignum.* 11 Arca ipſa] *ſolebat enim in gravibus bellis arca deferri in caſtra: ut apparet ex 1. Schem. 4. 4. & 14. 19.* Dominus meus Joab] *regis vicarius, & totius exercitus imperator: ſic infrà 20. 6.* 13 Et inibriaret] *ut ebrium remitteret domum, quod a ſobrio non obtinuerat.* 21 Jerubbeſchethi] *Gidhhonis, qui Jerubbahhal dicitur: Judic. 6. 32, nam idem eſt Jerubbeſcheth: vide hanc hiſtoriam Judicum 9. 50. &c.* 27 Hæc res] *totum hoc Davidis factum: eſt enim bis paraſceve ad ſequens caput, quo reprehenditur David.*

CAPUT XII.

Nathan a Deo miſſus, propoſita Davidi parabola quid juris eſſet expiſcatus: eum ad ſuæ ſui conſcientiam revocat, & reſipiſcentis veniam pronuntiat, ſed caſtigationibus conjunctam: de quarum una, nimirum infantis morte, David ſperans Deum exorari poſſe, fletu, jejunio, precibuſq; eum ſollicitat: donec audita infantis morte voluntati ejus acquieſcit. Poſteà Schelomonem ex Bath-Schebahha ſuſcipit: Rabbam expugnat, & de Hhammonitis, injuriæ legatis factæ nomine, ſupplicia gravia ſumit.

1 QUAPROPTER miſit Jehova Nathanem ad Davidem: qui ingreſſus ad eum dixit ei: [a] duo homines erant in civitate quadam, unus dives, alter verò pauper.

2 Diviti erant greges & armenta multa admodum.

3 Pauperi autem nihil quicquam: niſi agna una parva quam emerat, quam alebat, ut educaretur ſecum, & cum filiis ſuis pariter: de fruſto *panis* ejus comedebat, & de poculo ejus bibebat, & in ſinu ejus cubabat: denique erat ei tanquam filia.

4 Sed adveniente viatore ad virum illum divitem, pepercit accipere de grege ſuo, aut de armento ſuo, quod pararet viatori qui venerat ad ſe: accipiens verò agnam viri illius pauperis, paravit eam illi viro, qui venerat ad ſe.

5 Tunc David accenſus ira in virum illum valde: dixit ad Nathanem: ut vivit Jehova, [a] reus mortis *eſt* vir ille qui fecit hoc.

6 Agnam quoq; ipſam rependito [b] quadruplam: [c] eò quòd fecit rem hanc, & eò quòd [d] non pepercit.

7 Tum dixit Nathan ad Davidem: tu vir ille es: ſic ait Jehova Deus Jiſraëlis: ego unxi te in regem ſuper Jiſraëlem, & ego te eripui e manu Schaulis.

8 Prætereà tradidi tibi domum dominorum tuorum, [e] etiam uxores dominorum tuorum [b] ad animum tuum, denique tradidi tibi domum Jiſraëlis & Jehudæ: & ſi parum eſt, additurus fui tibi [c] hæc & talia.

9 Quare ſpreviſti verbum Jehovę faciendo quod malum *videtur* in oculis ejus? Urijam Chittæum percuſſiſti gladio, ut uxorem ejus aſſumeres tibi in uxorem: occidiſti autem eum gladio Hhammonitarum.

10 Nunc itaq; non amovebitur gladius a domo tua, [e] uſque in ſeculum: eò quòd ſpreviſti me, ut acciperes uxorem Uriję Chittæi, quæ eſſet tibi uxor.

11 Sic ait Jehova: ecce ego ſuſcitaturus ſum contra te [f] malum e domo tua, & accipiens uxores tuas [g] ante oculos tuos tradā proximo tuo: [h] qui cubabit cum uxoribus tuis: [d] coram iſto Sole.

12 Quamvis tu feceris clam: attamen ego facturus ſum rem hanc coram toto Jiſraële, & coram Sole.

13 Tum dixit David ad Nathanem: peccavi Jehovæ: quapropter dixit Nathan ad Davidem: etiam Jehova tranſtulit [i] peccatum tuum: non es moriturus.

14 Tantummodo quia [c] planè irritaſti Jehovam [d] per inimicos ejus in hac re: ſimiliter iſte filius, qui natus eſt tibi, [i] omnino moriturus eſt.

15 Deinde abiit Nathan domum ſuam: & Jehova plagā affecit infantem illum, quem pepererat uxor Urijæ Davidi, adeò ut conficeretur morbo.

16 Quam ob rem requiſivit David Deum propter puerum: & [g] utens David jejunio [d] cùm rediiſſet, pernoctavit & cubavit humi.

17 Et quamvis ſeniores domus ejus inſtarent apud eum, ut erigerent eum a terra: noluit tamen: neque refecit ſe cum eis cibo.

18 Fuit autem [d] die ſeptimo, cùm mortuus eſſet infans: ut timerent ſervi Davidis nunciare ei mortuum eſſe infantem. dicebant enim: ecce cùm eſſet infans vivus alloquebamur eum: ſed non auſcultabat voci noſtræ: quo modo ergo dicentibus nobis ad eum, mortuus eſt infans, id afficiet *eum* malo?

19 Sed videns David ſervos ſuos inter ſe muſſitantes, intellexit David mortuum eſſe infantē: dix-

a Heb. *filius mortis.*

b Heb. *in ſinu tuo metonymia: ſic Pſal. 89. 51.*

c Heb *ſicut hæc & ſicut hæc.*

d Heb. *ante oculos Iſraël.*

e Heb. *dominatio tua in ſæculum & ſæculum.*

f Heb. *malum ſuper te ex domo tua.*

g Heb. *ante oculos ejus.*

h Heb. *dormiturus cum uxoribus tuis.*

i Heb. *non auferet peccatum tuum a te.*

g Heb. *ante oculos.*

dixitque David ad ſervos ſuos : mortuúſne eſt infans? qui dixerunt, mortuus eſt.

20 Tum ſurgens David e terra[a] lavit ſe, ac unxit ſe, & mutatis veſtimentis ſuis, ingreſſus domum Jehovæ incurvavit ſe : poſteà rediens domum ſuam, petiit ut apponerent ipſi cibum, & comedit.

21 Dicebant autem ſervi ejus ad eum : quę eſt hæc res quam feciſti? propter iſtum infantem viventem jejunans flebas : poſtquam verò mortuus eſt infans, ſurgens comediſti cibum.

22 Qui dixit: dum infans viveret, jejunans flebam: quia dicebam [a]quis ſcit? gratiam poteſt facere mihi Jehova, ut vivat infans.

23 At nunc mortuus eſt : quorſum ego jejunarem? poſſémne revocare eum denuo? ego ſum abiturus ad ipſum : at ipſe non eſt reverſurus ad me.

24 Itaque David conſolatus Eath-Schebahbam uxorem ſuam, & accedens ad eam cubavit cum ea : peperitque filium, cujus nomen [a] vocavit *David* Schelomonem : & Jehova dilexit eũ.

25 Ideoque mittens per Nathanem Prophetam, vocavit etiam nomen ejus [b] Jedidjan: [a] propter Jehovam.

[b] id eſt, amatum Deo.

26 Bellum autem gerens Joab contra Rabbam Hhammonitarum capiebat ipſam [a] civitatem regiam.

27 Sed mittens Joab legatos ad Davidem : dixit, oppugnavi Rabbam, etiam cepi [i] civitatis partem ubi eſt aqua :

[i] Heb. *civitatem aquæ.*

28 Quare nunc congrega reſiduum populi & caſtrà metare contra hanc civitatem ut capias eam : ne ſi cepero civitatem, [a] prædicetur nomen meum de ea.

29 Itaque David congregato toto populo, profectus eſt Rabbam : quam expugnavit & cepit.

30 Et aſſumpſit coronam regis eorum a capite ejus, cujus pondus erat [a] talenti auri cum lapidibus preciosis: quæ impoſita fuit capiti Davidis: prædamque civitatis detulit multam valde.

31 Populum verò, qui erat in ea, eductum [k] ſubjecit ferrę, & tribulis ferreis, ac ſecuribus ferreis: traduxitque eos in laterariam : & ſic fecit omnibus civitatibus Hhammonitarum : deinde reverſus eſt David cum toto populo Ieruſcahalaima.

[k] Heb. *quos poſuit in ferra.*

ANNOTATIO.

1 Duo homines] *Allegoria ſive parabola, qua prophetæ Davidem adigit ad ferendum contra ſe ſententiam.* 6 Quadruplam] *Ex lege Exod* 22.1. *Sic accipendum eſſe vocem, non autem pro bus quadrupla, apparet ex uſu ſimilis vocis, Jeſchaihh.* 30.26. Eò quòd] *ætiologia ſuis duabus partibus, duobus condemnationu membris reſpondens : ita ut prior pars ad poſtertius condemnationis membrum pertineat velut propinquius, ex Hhebræorum uſu.* Non pepercit] *id eſt, fecit contra id quod præcipitur Deut,* 15. *ac proinde reus mortis eſt.* 8 Etiam uxores] *quaſi dicat, res & perſonas etiam intimas atque chariſſimas, eorum qui prætui erant domini, ſubjecti tibi.* Domum] *id eſt, regnum totius populi.* 10 Uſque in ſeculum] *quamdiu vives: vide* 1. *Schem.* 1.22. 11 Malum e domo] *Abſchalomum Davidis filium, infrà* 15.16 *&* 17. Ante oculos tuos] *id eſt, te vivo : ſynecdoche.* Qui cubabit] *infrà* 16.21. *&* 22. Coram iſto ſole] *id eſt, palàm & interdiu.* 13 Peccatum tuum] *id eſt, perſonam tuam liberat peccato & pœna, quam tu in te pronunciaveras ſuprà ver.* 5. 14 Per inimicos] *id eſt, Hammonitas, quorum opera es uſus ad occidendum Uriam innoxium.* 16 Cum rediiſſet] *a domo Dei, ubi eum requiſiverat.* 18 Die ſeptimo] *ab ejus nativitate.* 20 Lavit] *ut ſe ex jejunio recrearet & luctum deponeret : vide infrà* 14.3. 22 Quis ſcit] *quaſi dicat, quis poſſit affirmare comminationem illam irrevocabilem eſſe?* 24 Vocavit David] *ex Dei juſſu.* 1. *Chron.* 22.9. 25 Propter Jehovam] *quia amabatur ab eo.* 26 Civitatam regiam] *id eſt, partem civitatis, ubi erat regia. Regreditur ad hiſtoriam interm iſſam in principio capitis* 11. 28 Prędicetur] *id eſt, aſcribatur mihi victoria.* 30 Talenti] *id eſt, ſexaginta librarum : vide Exod.* 25. 39. 31 Subjecit ſerræ] *id eſt, hu ſuppliciorum generibus eos affecit, ferro & igne.*

CAPUT XIII.

Amnon ſororis amore languens, conſilio Jonadabi agnati, a patre aſtu obtinet ut ipſam ad ſe mittat: invitam comprimit : poſteà mutato animo turpiter expellit : eam in itinere lugens ad Abſchalomum fratrem ſuum ſe recipit : qui poſt diſſimulatum biennio odium in convivio illum occidendum curat, & apud avum maternum triennium exulat.

1 FUIT autem poſt hæc, cùm Abſchalomo filio Davidis [a] ſoror pulchra eſſet nomine Tamar : ut deamaret eam Amnon filius Davidis.

[a] Heb. *angeretur Amnon conficiendo ſe morbo*

2 Adeò ut [a] præ anguſtia Amnon conflictaretur morbo, propter Tamaram ſororem ſuam : [a] quia virgo erat : unde occulta videbatur *ratio* in oculis Amnonis faciendi ei quicquam.

3 Erat autem Amnoni amicus nomine Jonadab filius Schimhhæ fratris Davidis : eratq; Jonadab uir [b] aſtutus valde.

[b] Heb. *ſapiens.*

4 Qui dixit ei: quare ſic attenuatus es fili regis, [c] ſingulo quoque mane? an non indicares mihi? cui dixit Amnon : Tamaram ſororem Abſchalomi fratris mei ego deamo.

[c] Heb. *mane mane.*

5 Dixit verò ei Jonadab : cuba in cubili tuo, & age ægrotum : ut veniente patre tuo ad invisendum te, dicas ad eum : veniens, quæſo, Tamar ſoror mea ut reficiat me cibo, paret ante oculos meos cibum ipſum : quem cùm videro comedam e manu ejus.

6 Decumbens itaque Amnon, agebat ægrotum : cumque veniſſet rex ad inviſendum eum, dixit Amnon ad regem : veniat, quæſo, Tamar ſoror mea, ut paret ante oculos meos duo cruſtula, & reficiar de manu ejus.

7 Quapropter miſit David ad Tamaram in domum ejus, qui diceret : ito jam in domum Amnonis fratris tui, & parato ei cibum illum.

8 Tum abiens Tamar in domum Amnonis fratris ſui, ipſo decumbente: aſſumptam maſſam depeſtat, paravit eam in cruſtula ante oculos illius, & coxit cruſtula ipſa.

9 Poſteà accipiens ſartaginem [a] effudit coram eo, quod renuit comedere : (dixerat autem Amnon: facite ut exeat quiſque a me, & exiverant quiſque ab eo.

10 Ad Tamaram verò dixerat Amnon, aſſerto ci-

to cibum iſtum in conclave, ut reficiar e manu tua: & accipiens Tamar cruſtula illa quę paraverat, attulerat ad Amnonem fratrem ſuum in ipſum conclave).

11 Sed eam admoventem ſibi ut comederet: prehendens dixit ei: accede, cuba mecum ſoror mea.

12 Quæ dixit ei: ne frater mi, ne comprimito me. nam non eſt ita faciendum in Iſraële: ne committito flagitium hoc.

d Heb. *facere ut abiret.*

13 Ego enim, quò d derivarem opprobrium meum? tu autem eſſes ut unus e flagitioſiſſimis in Iſraële: nunc itaque, e alloquere, quęſo, regem ut non e interdicat me tibi.

e Heb. *non prohibeat me, abi te.*

14 Qui renuit auſcultare voci ejus: & cùm robuſtior eſſet ea, compreſſit eam cubando cum ea.

15 Deinde odit eam Amnon odio magno valde: majus enim *erat* odium quo odit eam: quam amor quo deamaret eam: dixitque ei Amnon, ſurge abi.

16 Illa verò dicente ei, occaſione mali maximi hujus, majoris altero quo affeciſti me, quòd pellis me: noluit auſcultare ei.

17 Sed inclamans puerum miniſtrum ſuum, dixit: emitte jam iſtam a me foras, & obde peſſulum foribus poſt eam.

18 (Erat autem induta tunica verſicolore: ſic enim veſtiebantur filiæ regis virgines pallis): itaque emiſit eam miniſter illius foras, & peſſulum obdidit foribus poſt eam.

19 Tum Tamer aſſumptum cinerem impoſuit capiti ſuo: tunicamq; verſicolorem, qua erat induta, laceravit: & impoſita manu ſua capiti

f Heb. *abibat eundo & vociferabatur.*

ſuo f abiens continenter vociferabatur.

20 Ad quam dixit Abſchalom frater ejus: an Amnon frater tuus fuit apud te? ſed nunc ſoror mea, tace, frater tuus eſt: ne apponas

g Heb. *cor: ſic ver. 33.*

g animum tuum ad hanc rem: itaque conſedit Tamar, idque deſolata in domo Abſchalomi fratris ſui.

21 Rex quoq; David audivit omnes res iſtas: & e diſplicuit ei valde.

22 Sed e non loquebatur Abſchalom cum Amnone ſive malum, ſive bonum, quamvis odiſſet Abſchalom Amnonem: propterea quòd compreſſerat Tamaram ſororem ſuam.

h Heb. *dierũ: vide Gen. 29 14. in annotatione.*

23 Deinde fuit poſt biennium h integrum, cùm eſſent tonſores *ovium* Abſchalomo in planitie e Chatzoris, quæ eſt contermina Ephraimo: e ut invitaret Abſchalom omnes filios regis.

24 Nam ingreſſus Abſchalom ad regem dixerat: ecce jam ſunt tonſores *ovium* ſervo tuo: veniat quæſo, rex & ſervi ejus cum ſervo tuo.

25 Dixit autem rex ad Abſchalomum: ne fili mi: ne nunc veniamus omnes, ut non prægravemus te: & quamvis urgente eo, noluit tamen ire: ſed e benedixit ei.

i Heb. *ſaltem.*

26 Cui dixit Abſchalom: i ſaltem veniat quæſo, nobiſcum Amnon frater meus: dixit verò ei rex: quorſum iret tecum?

27 Sed urgente ipſum Abſchalomo: miſit cum eo Amnonem & omnes filios regis.

28 Præceperat autem Abſchalom pueris ſuis dicendo: videte quæſo, cùm k lætus fuerit animus Amnonis vino, & edixero vobis, percutite Amnonem, ut morte afficiatis eum: ne timetote: e nónne quia ego præcepero vobis? confirmamini & l ſtrenui eſtote:

k Heb. *bonum cor.*

l Heb. *filii roboris.*

29 Iraque fecerunt pueri Abſchalomi Amnoni, quemadmodum præceperat Abſchalom: quapropter ſurrexerunt omnes filii regis, & inſidentes quiſque mulo ſuo aufugerunt.

30 Fuit autem dum adhuc eſſent in via, ut rumor quidam perveniret ad Davidem dicendo: percuſſit Abſchalom omnes filios regis, neque relictus eſt ex eis unus.

31 Quapropter ſurgens rex, laceravit veſtimenta ſua, & cubabat humi: cum omnibus ſervis ſuis, adſtantibus laceratis veſtibus.

32 Cui locutus Jonadab filius Schimhhæ fratris Davidis, dixit: ne dicat, dominus meus, omnes pueros filios regis affecerunt morte, cùm Amnon ſolus mortuus ſit: Nam m ex præſtituto Abſchalomi factum eſt n id quod propoſuerat ex quo die compreſſit ille Tamaram ſororem ipſius.

m Heb. *ſecundum os ſ. vs. 3.16.*

n Heb. *mandatum.*

33 Nunc ergo ne ſtatuat dominus meus rex apud animum ſuum quicquam dicendo, omnes filios regis mortuos eſſe: ſed Amnonem ſolum mortuum eſſe.

34 Intereà fugiebat Abſchalom: puero autem ſpeculatore ſublatis oculis ſuis, e vidente quòd ecce populus multus veniebant e a via o ad illum, *viâ* a latere montis,

o Heb. *poſt illum.*

35 Dixit Jonadab ad regem: ecce filii regis veniunt: ſecundum verbum ſervi tui ſic factum eſt.

36 Fuitque cùm abſolviſſet eloqui, ut ecce filii regis advenerent, & ſublata voce ſua flerent: tum rex quoq; & omnes ſervi ejus fleverunt fletu magno valde.

37 Abſchalomo fugiente & proficiſcente ad e Talmaium filium Hhammichuris regem Geſchuris: luxitq; de filio ſuo omnibus diebus illis.

38 Quibus Abſchalom fugiens venerat Geſchurem: fuit autem ibi tribus annis.

ANNOTATIO.

1 Soror]*ex eadem matre Mahhaka, de qua ſuprà 3.3.* 2 Quia virgo]*atque ideo pro more virginũ arctiùs ſervabatur.* 9]Effudit]*e ſartagine in diſcum.* 13 Alloquere quæſo]*ut præſens periculũ evitet non planè recuſat: ſed ut a rege id petat conſult, dilationem quærens.* 16 Occaſione mali]*oratio imperfecta, quia ab Amnone urgente ejus diſceſſũ abrumpitur: videtur autem voluiſſe Amnoni oſtendere graviora adhuc ſubſecutura mala ex hac ſui ejectione: eò quòd ſtatim futurũ erat, ut res omnib. innotęſceret, ſicut eventus declaravit.* 19 Impoſita manu ſua]*morẽ exprimit fœminarũ graviſſimè lugentiũ: de quo etiam Jirmeja 2. ver. 37.* 20 Frater tuus eſt]*quaſi dicat: etſi ipſe fraterni juris oblitus eſt, te tamẽ decet illius rationem habere, & cavere ne ejus infamia in te & nos omnes qui fratres ſumus, promulgata redundet: poſtremò cogitandũ tibi eſt, regẽ non tui tantùm, ſed etiã illius rationẽ habituriũ, qui ſimiliter filius eſt, & quidẽ primogenitus: ac proinde te omnibus querimoniis tuis nihil effecturam.* 21 Diſplicuit]*ſic Ge. 31. 35.* 22 Non loquebatur]*id eſt, nunquam hujus rei mentionem apud eum fecit, ſive improbando ſive approbando: ſic Gen. 31. 24.* 23 Chatzoris]*de qua Joſh. 15. 25.* Ut invitaret]*ſolebant enim tunc domini ipſi intereſſe & convivia agitare: vide Gen. 38. & 1. Schem. 25.* 25 Benedixit ei]*ſermone, & fortaſſis etiam munere.* 28 Nónne]*ſubaudi, feceritis: quaſi dicat, ſi quis eo nomine voluerit vobis eſſe moleſtus, ego præſtabo.* 34 Vidente]*& referente: paralepſis.* Viâ ad illum]*id eſt, qua ibatur ad domum Abſchalomi, ubi tondebantur oves.* 37 Talmajum]*avum ſuum maternum, ſuprà 3.3. Eo autem petiit quàm*

ad

ad ullam ciuitatum receptum recipit: quia subito regis & populi furori cedendum putauit, & auo patrocinium sibi profuturum constitit.

CAPUT XIIII.

Joab animadvertens regis animum in Aschalomum impensum esse, mulierem subvehit: quæ primum tentato per parabolam regis animo, postea inde Abschalomi causam agens, efficit, ut rex eum per Joabum huius consilii autorem, revocet: sed Abschalom biennio a regis congressu exclusus Joabum tandem ad patrem deducit, per quem liberum ad regem aditum impetrat.

1 Cùm autem [a] consumeret Davidem rex *desiderium* exeundi ad Abschalomum (consolationem enim ceperat de Amnone, [a] quia mortuus esset)

2 Cognoscens Joab filius Tzerujæ [b] animũ regis hærere Abschalomo:

3 Misit Joab [a] Tekohham, & assumpsit inde mulierem [c] astutam: dixitque ad eam, age, quæso, lugentem, & induere jam vestibus lugubribus, neque ungitor oleo: sed esto sicut mulier jam dies multos lugens de mortuo.

4 Ita veniens ad regem alloquere eum [d] in hanc sententiam: [e] Indiditq; Joab ipsa verba ori ejus.

5 Itaque dixit mulier illa Tekohhæa ad regem, cùm procidens super faciem suam in terram incurvasset se: dixit, inquam: serva ô Rex.

6 Cui dicente rege: quid tibi est? dixit illa: equidem mulier vidua sum, & mortuus est vir meus.

7 Ancillę autem tuę duo erant filii qui dum rixarentur ambo in agro, nec esset dirimens inter eos, cùm percussisset alter hunc, qui unicus est: hic morte affecit illum.

8 Tum ecce surgens [a] tota familia contra ancillam tuam, dixerunt: da percussorem fratris sui, ut morte afficiamus eum pro vita fratris sui quẽ interfecit, & perdamus etiam ipsum hæredem extinxerint [a] prunam meam quæ remansit, non [f] relinquendo viro meo nominis superstitem in superficie terræ.

9 Dixit verò rex ad mulierem illam, abi domum tuam: & ego mandabo de te.

10 Sed dixit mulier illa Tekohhæ ad regem: in me, domine mi Rex, [a] esto hæc iniqnitas & in familiam patris mei, nam rex cum solio suo [a] erit innoxius.

11 Cui dixit rex: eum qui loquitur contra te, adducito ad me: ut non pergat amplius attingere te.

12 Iterum dicente: [a] recordetur, quæso, rex Jehovæ Dei tui, ne [g] plus vindex sanguinis perimat neq; perdant filium meum: dixit *rex*: ut viuit Jehova, [a] non cadet e capillis filii tui in terram.

13 Tum dixit mulier illa: eloquatur quæso ancilla tua apud dominum meum regẽ aliquid: quo dicente, eloquere:

14 Dixit mulier: & [a] quare cogitasti rem hujusmodi contra populum Dei? & *quare* secum loquitur Rex hanc rem ipsam [a] quasi *de* reo? dum non revocat rex depulsum [a] illius?

15 [a] Nam [h] omnino morituri sumus, & *futuri* veluti aquæ diffluentes in terram quæ non recipiuntur: & non susciperet Deus desiderium [a] illius & iniret cogitationes, ut non maneat depulsus [a] ab ille [a] is qui depulsus est?

16 Nunc autem quòd veni alloquutum dominum meum regem de hac re, *veni* [a] quia metuum mihi incusserunt populus: quapropter dixit ancilla tua: alloquar jam regem, fortassis facturus est rex verbum ancillæ suæ.

17 Si auscultaverit rex eripiendo ancillam suam e manu viri: [a] perdituri me & filium meum pariter a possessione Dei:

18 Dixit, inquam, ancilla tua: [a] jam erit verbum Domini mei regis ad quietem: ([a] nam vt angelus Dei, ita *est* dominus me [a] rex cùm audit bonum aut malũ:) [a] & Jehova Deus tuus erit tecũ.

19 Respondens verò Rex, dixit ad mulierẽ illam: ne, quæso, celato me rem, de qua interrogaturus sum te: cui dixit mulier illa, loquatur jam dominus meus rex.

20 Itaq; dicenti regi: an [k] opera Joabi adfuit tibi in tota hac re? respondens mulier, dixit: ut vivit anima tua, domine mi Rex, non est flectendum ad dexteram vel ad sinistram ab omnibus quæ locutus est dominus meus rex: nam ipse servus tuus Joab præcepit mihi, & ipse indidit ori ancillæ tuæ omnia verba hæc.

21 [a] Ut circumduceret speciem hujus sermonis, fecit servus tuus Joab rem hanc: dominus autem meus [a] sapiens est, quasi sapientia angeli Dei, ad cognoscendum quicquid sit in hac terra.

22 Quamobrem dixit rex ad Joabum: ecce fecisti jam rem hanc: abi ergo, reduc puerum illũ, Abschalomum.

23 Tum procidens Joab in faciem suam versus terram, incurvavit se, & benedixit regi: dixitq; Joab: hodie experitur servus tuus, me invenisse gratiam in oculis tuis, domine mi rex: quòd effecit rex verbum servi sui.

24 Deinde surgens Joab abiit Geschurem: reduxitque Abschalomum Jeruschalaima.

25 Dicente verò rege: divertito domum suam, & faciem meam ne videto: divertit Abschalom domum suam, & faciem regis non vidit.

26 Non erat autem vir pulcher ut Abschalom in toto Jisraële [l] laudabilis valde: a planta pedis ejus, usq; ad verticẽ ejus, nõ erat in eo vitiũ.

27 Et cùm tondebat [m] *capillos* capitis sui: (tondebat autem exactis [n] singulis annis ut tonderet: quia prægravabant eum, tonderet eos) ut penderet capillos capitis sui ducentis siclis pondere [a] regio.

28 Et nati sunt Abschalomo tres filii & filia una nomine Tamar: hæc erat fœmina pulchra aspectu.

29 Itaq; mansit Abschalõ Jeruschalaimis bienium [o] integrum: cùm faciem regis nondũ vidisset.

30 Quapropter mittente Abschalomo ad Joabum, ut mitteret eum ad regem: cùm nollet venire ad ipsum: & mittente adhuc secundò, iterum nollet venire:

31 Edixit servis suis, videte possessionem Joabi [p] adjacentem meæ, ubi ei *est* hordeum: ite & succendite eam igni. succendere ũ itaq; servi Abschalomi possessionem illam igne.

32 Tum surgens Joab venit ad Abschalomũ in domũ ejus: dixitq; ad eum: quare succederunt servi tui possessionem istam, quæ mea *est*, igne?

33 Dixit

[a] Heb. consumeret Davidem rex: infantia orationis pro nominat. verbi transitivi.
[b] Heb. cor regis esse super Abschalomũ
[c] Heb. sapientem, ut suprà 13, 3.
[d] Heb. secundum verbum hoc.
[e] Heb. posuit in ore: infrà 20. ver.
[f] Heb. non relinquendo viro meo nominis superstitem in superficie terræ. Hypallage Tzetzarum.
[g] Heb. ne multiplicet perimere vindex sanguinis.
[h] Heb. morientes morimur.
[i] Heb. cogitari, &c.
[k] Heb. an manus Joabi tecum? metonymia.
[l] Heb. ad laudandum.
[m] Heb. caput suum: synecdoche.
[n] Heb. a fine anni in annũ
[o] Heb. dierũ.
[p] Heb. ad latus meæ.

33 Dixit Abſchalom ad Joabum: ecce miſeram ad te dicens: veni huc & mittam te ad regem, ut dicas, quare veni Geſchure? melius eſſet mihi me adhuc ibi eſſe, quam ob rem nunc videam faciem regis: quòd ſi eſt in me iniquitas, morte me afficiat.

34 Veniens itaq; Joab ad regem indicavit ei: qui vocavit Abſchalomum: isque veniens ad regem incurvavit ſe ſuper faciem ſuã in terram coram rege: & oſculatus eſt rex Abſchalomũ.

ANNOTATIO.

1 Quia mortuus *quia factum infectum eſſe non poterat. hunc autem verſum ſequentibus cohærere facile ex textu apparet.* 2 Animum regis hærere &c.] *quia maximus natu eſſet, omnium pulcherrimus, atque ideo populo charus.* 3 Tekohham] *oppidum Jehudæ, 2. Chron. 11. 6.* Neque ungitor] *vide ſuprà 12 20.* 8 Tota familia] *Ad quam ex lege vindictæ pertinent.* Prunam meam] *aptiſſima metaphora: quaſi dicat, cùm unicus ſuperſit, potius ferendus quàm extinguendus eſt.* 10 Eſto iniquitas] *quaſi dicat, ego ita ſum perſuaſa de filii ſuperſtitis innocentia, ut culpam in me recipere non dubitem.* Erit innoxius] *præſtando quod peto.* 12 Recordetur] *quaſi dicat, meminerit legis a Deo datæ, qua occiſoribus impudentibus vel invitis cavetur: Num. 35.* Non cadet] *vide ſuprà 1. Schem. 14. 46 in annotatione.* 14 Quare cogitaſti] *quaſi dicat: cùm improbes poſtulatum familiæ: cur tu eadem ratione Abſchalomum perſequeris: ad quem totius populi converſi ſunt oculi, tanquam ad prunam ſuam, ſucceſſorem tuum? hinc enim colligitur, ut ex principio capitis ſequentis, Caleabum ſive Danielem ſecundum Davidis filium jam tum mortuum fuiſſe: quapropter regnum ad Abſchalomum redibat.* Quaſi de reo] *id eſt, quaſi Abſchalom reus eſſet propvindicatam injuriam, quam alter ſorori intulerat: & quidem vindicatam poſt triennium, quo David præcipuus vindex injuriam diſſimulaverat* Illius] *i. populi, qui ejus exilium triennium tulit.* 15 Nam] *id eſt, ita afficimur ejus abſentia: ut ſine illo vita nobis ingrata: & regni ſtatus diffluxurus videatur, ita ut redintegrari deinceps non poſſit.* Illius] *populi deſiderii de reſtituendo Abſchalomo.* Ab illo] *populo.* Is] *Abſchalom. Senſus eſt: putarés ne hoc ſtudiũ tantum humanũ eſſe: & non potius Deũ illud excitare in populo, ut ea ratione revocetur Abſchalom ab exilio?* 16 Quia metũ incuſſit] *quaſi dicat, videbam pererraturũ eſſe populum, niſi ei reſtitutione Abſchalomi ſuccurreretur.* Dixit] *i. cogitavit apud ſe.* 17 Perdituri] *i. qui fuiſſet perditurus me, niſi tua autoritas intercederet: Se autem dicit, quia extincto filio ſuo de vita ſua deſperabat.* 18 Jam erit] *quaſi dicat, Ita cogitabam, ſi in cauſa hac privata, rex ratione mei habita, filio meo conſulendum judicabit: multo magis in publica cauſa, filio ſuo ad publicam tranquillitatem conſulturus eſt.* Nam ut Angelus] *id eſt, in ſimili cauſa, idem judicium conſtanter laturus eſt, poſito humanis affectibus.* Et Jehova] *id eſt, cùm hoc fecerit, Deus benedictione ſua tibi aderit.* 21 Ut circumduceret] *id eſt, ut verſando hunc ſermonem de filio meo, illum tandem devolveret ad cauſam Abſchalomi.* Sapiens] *ut ſagaciſſimus, optimè ea aſſecutus conſilium noſtrum.* 23 Benedixit] *gratias agendo.* 27 Regio] *id eſt, civilis non ſacro.* 33 Ut dicas] *meis verbis.* Quòd ſi eſt iniquitas] *quaſi dicat, cognoſcatur de cauſa mea: vide annotata ſuprà ver. 14.*

CAPUT XV.

Abſchalom plenè a patre reſtitutus, ſubditorum animos artibus ita ab eo ad ſe allicit, ut ſecũ contra Davidem conſpirent: David vero ut ſibi conſulat & populo parcat, urbe cum ſuis exens. fugit quidem: ſed in ipſa fuga conſtituit, quæ ad Abſchalomi conſilia evertenda pertinebant.

[a] Heb. *de poſt ſic.*

1 Fuit autem [a] aliquanto pòſt, ut pararet ſibi Abſchalom currum cum equis: & [d] quinquaginta viros præcurrentes ſibi.

2 Prætereà mane ſurgens Abſchalom, ſtabat ſecundum viam ipſius [e] portæ: eratq; ut cuicunque eſſet lis venienti ad regem in jus, inclamans Abſchalom eum diceret: ex quanam civitate es? quo dicente, ex aliqua tribuum Jiſraëlis *ſum* ſervus tuus:

3 Diceret ad eum Abſchalom: [f] conſidera rationes tuas, bonæ ſunt & rectæ: ſed qui audiat nemo *eſt* tibi a rege.

[b] Heb. *quis ponet me: formula optantis.*

4 Et dicebat Abſchalom: [b] utinam poneret me judicem in hac terra: ut ad me veniret cuicunque eſt lis aut cauſa, & juſtum pronuntiarẽ [g] iſtum.

5 Erat etiam cùm quis appropinquaret incurvaturus ſe ei: ut extenſa manu ſua, eum apprehenſum deoſcularetur.

6 Cumq; faceret Abſchalom omnibus Jiſraëlitis hac ratione, qui veniebant in jus ad regem: [h] ſuffurabatur Abſchalom animum Jiſraëlitarum.

7 Tandem fuit ante finem [i] quadraginta annorum, ut diceret Abſchalom ad regem: abeam, quæſo, ut perſolvam votum meum quod vovi Jehovæ, Chebronem.

[c] Heb. *reducendo reduxerit.*

8 Nam [k] votum vovit ſervus tuus, cùm reſiderem [l] Geſchure in Syria dicendo: ſi [c] omnino reduxerit me Jehova Jeruſchalaima, ut colam Jehovam.

9 Cui dicente rege: abi cum pace: ſurgens abiit Chebronem.

10 Miſerat autem Abſchalom [m] exploratores per omnes tribus Jiſraëlis, qui dicerent: cùm audietis ſonum buccinæ Chebrone, tum dicite: regnat Aſchalom.

11 Cum Abſchalomo verò abierant ducenti viri Jeruſchalaimis: Vocati *quidem*, ſed euntes [d] integro animo: non enim conſcii erant ullius rei.

[d] Heb. *in corde ſuo.*

12 Miſerat etiam Abſchalom *accerſitum* Achithophelem Giluntinum, conſiliarum Davidis, [n] civitate ejus Gilunte, cum mactaturus eſſet [o] animalia: fuitq; conjuratio firma, [p] populo continenter augeſcente cum Abſchalomo.

[e] Heb. *portæ.* [f] Heb. *pone verbum tuum.* [g] Heb. *ejus.* [h] Heb. *furabatur corda.* [i] Heb. *finem annorum.* [k] Heb. *votum meum.* [l] Heb. *habitans.* [m] Heb. *mittens.* [n] Heb. *civitate ejus.* [o] Heb. *immolaturus.* [p] Heb. *populus.*

13 Tum venit index quidam ad Davidẽ dicẽs: [q] animus Jiſraëlitarum ſectatur Abſchalomum.

[q] Heb. *animus Jiſraëlitarum fuit poſt Abſchalomum.*

14 Quam ob rem dixit David omnibus ſervis ſuis, qui cum ipſo erant Jeruſchalaimis: ſurgite & fugiamus ante adventum Abſchalomi: aliquin non eſſet nobis effugium: feſtinanter properate, ne feſtinans aſſequatur nos, [r] aut impellens in nos iſtud malum, percutiat hanc civitatem acie gladii.

[r] Heb. *aut malum.*

15 Dicentibus ergo ſervis regis ad regem: omnino [s] prout elegerit dominus meus Rex, ecce ſervos tuos:

[s] Heb. *ecce.*

16 Egreſſus

16 Egressus est rex cum tota familia sua [a] sequente vestigia ipsius: tantùm reliquit rex decem fœminas concubinas, ad custodiendum domum suam.

17 Egressus autem rex & totus populus sequens vestigia ejus: subsliterunt in [i] quodam loco remoto.

18 Cumque omnes servi ejus transirent ad latus ejus, cum omnibus [b] Cerethæis & omnibus Pelethæis: omnes quoque Gittæi sexcenti viri, qui Gatho ad vestigia ipsius *Ittai* venerant, transirent ante faciem regis:

19 Dixit rex ad [c] Ittai Gittæum: quare ires tu quoque nobiscum? revertere & mane cum rege: nam [d] extraneus es, & etiam [e] remigraturus es in locum tuum.

20 [k] Nuperrime venisti, & hodie [l] abducerem te ad vagandum nobiscum: cùm ego abeam, [m] quò me ire contigerit? revertere, & [f] redde fratribus tuis tecum benignitatem & fidem.

21 Respondens verò Ittai regi dixit: ut vivit Jehova, & vivit dominus meus Rex, tantummodò in loco ubi erit dominus meus rex, sive ad mortẽ sive ad vitam, ibi futurus est servus tuus.

22 Dicente itaq; Davide ad Ittai: veni & transi: transivit Ittai Gittæus cum omnibus viris suis, & omnibus parvulis qui erant secum.

23 Et [n] omnes incolæ terræ flebant voce magna dum populus totus transirent: rex itaque pertransivit torrentem [g] Kidronem, totusque populus transibant versus viam [h] ad desertum.

24 Cùm autem ecce [i] Tzadok quoque, & omnes Levitæ cum eo, ferentes arcam fœderis Dei, collocassent arcam Dei, ascendente etiam [k] Ebjathare: donec absolveret totus populus ille transire e civitate:

25 Edixit rex Tzadoko: reduc arcam Dei in civitatem: si invenero gratiam in oculis Jehovæ: utique reducet me, & faciet vt reviſam se & habitaculum suum.

26 Quòd si ita dixerit: non delector te: ecce me: faciat mihi prout bonum *videtur* in oculis suis.

27 Prætereà dixit Rex ad Tzadokum sacerdotem, [l] ipse es videns, revertere in civitatem cum pace: & Achimahhatz filius tuus, & Jonathan filius Ebjatharis, duo filii vestri [m] vobiscum.

28 Videte ego cunctaturus sum in campestribus istius deserti: donec venerit [o] a vobis qui annuntiet mihi aliquid.

29 Itaque reduxit Tzadok cum Ebjathare arcam Dei Jeruschalaima: & consederunt ibi.

30 David autem ascendebat per clivum *montis* olivarum [p] continenter flens, [q] operto capite suo, & pergens discalceatus: similiter totius populi qui erant cum eo, operuerant quisque caput suum, & ascendebant [q] continenter flendo.

31 Cumq; David [r] nuntiaret dicendo: Achithophel est inter conjuratos cum Abschalomo: dixit David: stultum redde, quæso, [s] consilium Achithophelis, ô Jehova.

32 Deinde fuit cùm David pervenisset usque ad illius verticem, ubi [t] incurvaturus erat se Deo ut ecce Chuschai [u] Arcæus obviam veniret ei lacerata tunica sua, & terra impolita capiti suo.

33 Cui dixit David: si transieris mecum, utiq; eris mihi oneri:

34 Sin autem in civitatem reversus, dixeris Abschalomo: servus tuus, ô Rex, futurus sum. servus equidem patris tui fui [x] jamdiu: nunc autem similiter sum servus tuus: utique irritum facies mea causa consilium Achithophelis.

35 Et an non tecum erunt ibi Tzadok & Ebjathar sacerdotes? esto igitur, ut quamcunque rem audieris e domo regis, indices Tzadoko & Ebjathari sacerdotibus.

36 [y] Ecce ibi cum eis *sunt* duo filii eorum: Achimahhatz Tzadoki, Jonathan autem Ebjatharis: per quos mittentes ad me *indicetis* quamcumque rem audieritis.

37 Itaque venit Chuschai amicus Davidis in civitatem: cùm Abschalom venturus esset Jeruschalaima.

[a] Heb. *in pedibus ipsius sic dicatq;.*
[i] Heb. *in domo quodam remotiorem.*
[b] Heb. *Ittai.*
[c] Heb. *morcreris te nobiscum venienda.*
[d] Heb. *quò ego abeo.*
[e] Heb. *tota terra: metonymia: sic Gen. 41. 57.*
[f] Heb. *ex tunc.*
[o] Heb. *donec veniat aliquid a vobis, qui annuntiet mihi.* [p] Heb. *ascendens & flens.* [q] Heb. *ascendendo & flendo.*

ANNOTATIO.

2 Quinquaginta viros] *id est, satellitium regium: quia interfecto Ammone, & Cileabo extincto, ipse hæres futurus erat.* 2 Portæ] *palatii regii.* 3 Considera] *quasi dicat, etsi causa tua bona est, prudenter tamen tibi agendum, ut eam bene tractes: nam omnia negligenter gerunter a regiis, sic reddendum esse versum Hhebraicæ distinctiones docent.* 4 Istum] *cujus rationes bonæ sunt & rectæ, de quo suprà ver. 3.* 6 Suffurabatur] *vide Gen. 31. 20. in annotatione.* 7 Quadraginta annorum] *regni Davidis, de quo suprà 5. 5.* 8 Votum vovit] *proficiscendi Chebronem, ubi natus sum: ut apud tribules meos, & seniores Israëlis predicem beneficium acceptum.* Geschure] *exul, suprà 13. 38.* 10 Exploratores] *qui nuntiorum speciem præ se ferebant: re tamen ipsa explorabant animos præcipuorum in singulis tribubus, & in partes Abschalomi adductos, Chebronem, indicato conventus sine, invitabant infra 17. 4.* 14 Aut impellens] *id est, oppugnæus nos in civitate inclusos.* 15 Prout] *quasi dicant, e duabus rationibus utram voles sequemur.* 16 Sequente vestigia] *id est, ordinario suo comitatu.* 17 Remoto] *ab urbe.* 18 Cerethæis] *vide suprà 9. 4.* 19 Ittai Gittæum] *præfectum præsidiariorum Gathi, antè a Davide occupati.* Extraneus es] *i. nowes e domesticis meis, ac proinde periculum tibi non erit a novo rege.* Remigraturus] *id est, rediturus Gathum in stationem tuam.* 20 Redde] *id est, gratiam habeto tibi & socius a me.* 23 Kidronem] *inter urbem & montem olivarum situm.* Ad desertum] *quod vergit ad campestria Jardenis. vide infrà 28.* 24 Tzadok] *qui ea hebdomade in ministerio erat: prout ordines sacri ministerii a Schemuele & Davide constituti fuerant. 1. Chro 9. 22. & 2. Chro. 23. 8* Cum eo] *id est, qui ordinariè sub eo ad arcam ministrabant.* Ebjathere] *etsi ea hebdomade non ministrabat.* 27 Ipse es videns] *sic habetur in duobus manuscriptis exemplaribus Hhebraicis & Chaldeo paraphraste. Sensus est, munus tuum non est, me privata conditione fugientem sequi: sed Reipub. in rebus sacris inservire, & in statione tua residere.* Vobiscum] *subaudi, civitatem versus redeant: nam civitatem non sunt ingressi, infrà 17. 17.* 30 Opertus] *pro lugentium more obvolutus. vide infrà 19. 5. & Ester. 6. 12.* 31 Nuntiaret] *Tzadok & Ebjathar.* Consilium Achithophelis] *quod tunc maximi fiebat: vide infrà 16. ver ultimo.* 32. Incurvaturus se] *inde versus arcam Dei se convertendo.* Arcæus] *vide annotata Jehoſ. 16. 2.* 36 Ecce ibi] *sic putabat David, ignorans eos parentum jussu subditiſſe ad fontem Rogelis infrà. 17. 17.*

CAPUT

CAPUT XVI.

Davidi in fuga a secundo Mephiboſthethi verbis & munere deceptus, hæreditia bona ei adiudicat: & a Schimhhi Binjaminita contumelioſis verbis & factis provocatus, conſcientiâ judicii divini a vindictâ abſtinet, & ſuos impedit, ne quid adverſus eum faciant. Abſchalomum Jeruſchalaima ingreſſum, Chuſchai Davidis amicus ambigua oratione demulcens, in ejus conſilium ſe inſinuat: Achitophel vero Davidi infenſus Abſchalomo autem eſt, ut palam cum concubinis patris congrediens, præciſa Iſraëlitis omni reconciliationis ſpe, ſibi eos magis devinciat.

1 DAVID autem tranſierat paululum præter verticem [a] *montis*, cùm ecce [a] Tziba puer Mephiboſchethi venit obviam ei: & par aſinorum inſtratorum, quibus impoſiti erant ducenti panes, & centum uvæ paſſæ centum q; [a] poma & uter vini.

[a] Heb. *æſtatis id eſt, æſtivi fructus.*

2 Dixit ergo rex ad Tzibam, quid *ſibi volunt* hæc tua? cui dixit Tziba: hi aſini pro familia regis, ad inſidendum: hi verò panes & poma, ut comedant pueri, & vinum, ut bibant qui feſſus fuerit in deſerto.

3 Tum dicente rege, at ubi *eſt* filius domini tui? dixit Tziba ad regem, ecce reſidet Jeruſchalaimis, dicit enim, hodie redditurí ſunt mihi domus Iſraëlis regnum patris mei.

4 Quam ob rem dixit rex Tzibæ: ecce tuum eſto quicquid erat Mephiboſchethi: cui dixit Tziba, [a] incurvo me: [a] inveniam gratiam in oculis tuis, domine mi Rex.

5 Deinde progrediebatur rex David Bachurima verſus: ecce autem inde quidam prodiens e familia domeſtica Schaulis, nomine Schimhhi filius [a] Geræ procedebat [b] continenter maledicens.

[b] Heb *exibat exeundo & maledicens.*

6 Et appetebat lapidibus Davidem, & omnes ſervos regis Davidis: quamvis totus populus & robuſtiſſimi quique, a dextera ejus, & a ſiniſtra ejus *eſſent.*

7 Sic autem dicebat Schimhhi maledicendo ei: exi, exi [c] vir ſanguinarie, & vir nequiſſime.

[c] Heb. *vir ſanguinis, & vir Belijahhal.*

8 Convertit in te Jehova omnes cædes familiæ Schaulis, cujus loco regnaſti: tradit q; Jehova regnum ipſum in manũ Abſchalomi filii tui: jam ecce te [d] in malo tuo, quia vir ſanguinarij es.

9 Tum dicenti Abiſchajo filio Tzerujæ ad regem: quare malediceret [a] canis iſte mortuus domino meo regi? tranſeam, quæſo, ut auferam caput ejus.

[d] Heb. *quid mihi & vobis.*

10 Dixit rex, [d] quid mihi vobiſcum filii Tzerujæ? ſi maledicit, quia Jehova edixit ei, maledic David: ecquis dicat, quare ſic facis?

[e] *in manu ſcripto exemplari, ex me.*

11 Deinde dixit David ad Abiſchajum & ad omnes ſervos ſuos: ecce filius meus, qui prodiit [e] e viſceribus meis, quærit [f] vitam meam: quanto igitur magis nunc Binjaminita iſte? ſinite eum ut maledicat, quia edixit ei Jehova.

[f] Heb. *animam.*

12 Fortaſſe reſpiciet Jehova ad afflictionem meam: & reddet Jehova mihi bonum loco maledictionis ejus, hodierno die.

13 Itaque progrediebatur David cum hominibus ſuis, itinere ſuo: quamvis Schimhhi [g] pergens in latere montis ex adverſo ejus continenter malediceret, & appetteret lapidibus ex adverſo ejus, & [h] injiceret pulverem.

[g] Heb. *pergens pergendo, &c.* [h] Heb. *ad verſum ejus.*

14 Sic advenit rex & totus populus qui erat cum eo feſſi: & recreavit ſe [a] ibi.

15 Abſchalom verò & totus populus ejus Iſraëlitæ, ingreſſi ſunt Jeruſchalaima: & Achithophel cum eo.

16 Fuit autem cùm veniſſet [a] Chuſchai Arœus amicus Davidis ad Abſchalomum: & dixiſſet Chuſchai ad Abſchalomũ: [a] vivat rex, vivat rex:

17 Ut diceret Abſchalom ad Chuſchajum: hæccine *eſt* benignitas tua erga amicum tuum? quare non iviſti cum amico tuo?

18 Dixit verò Chuſchai ad Abſchalomum: nequaquam, quem enim elegit Jehova & populus hic, ac omnes Iſraëlitæ: non eſſem *ejus*, ac cum eo manerem?

19 Secundò, cui ego ſerviero? nónne coram filio ejus? quemadmodum ſervivi coram patre tuo, ſic futurus ſum coram te.

20 Dixit autem Abſchalom [a] ad Achitophelem: [i] da conſilium quid facturi ſimus.

[i] Heb. *date vobis Pluralis.*

21 Dixit verò Achithophel ad Abſchalomum: congredere cum concubinis patris tui, quas reliquit ad ſervandum domum ſuam: ut audiente toto Iſraële [a] fœtidum te redditum eſſe patri tuo: [a] confirmentur manus omnium qui tecum ſunt.

22 Quapropter cum tetendiſſent Abſchalomo tentorium ſuper tectum [a] illius: congreſſus eſt Abſchalom cum concubinis patris ſui, [a] ante oculos totius Iſraëlis.

23 [a] Conſilium enim Achithophelis, quod conſulebat diebus illis, *erat* ac ſi quis petiſſet verbum ipſum Dei: ita erat quodque conſilium Achithopelis tum Davidi tum Abſchalomo.

ANNOTATIO.

1 Montis] *videlicet olivarum: de quo ſup.* 15.30. Tziba] *de quo ſup.* 9.6. 4 Incurvo me] *declaro me gratum: ſynecdoche.* Inveniam] *quaſi dicat, oro te, ita mihi ſis gratioſus in poſterum ut nunc es.* 5 Geræ] *filii Echudis. filii Binjaminis, de quo* 1.*Chron.*8.6. 8 In malo] *id eſt, in pœna maleficiorum tuorum: Noëma.* 9 Canis mortuus] *vide* 1.*Schem.* 24.15. *in annotatione.* 14 Ibi] *id eſt, Bachurimo: vide ver.* 5. 16 Chuſchai] *ſup.* 15.32. Vivat rex] *hîc Chuſchai toto ſuo ſermone cum Abſchalomo ex ambiguo ludificatur ei.* 20 Ad Achithophelem] *id eſt, totum conſilium ſuum: ſynecdoche.* 21 Fœtidum te] *id eſt, prorſus exoſam, & ab omni reconciliationis ſpe excluſum ut Geneſ.* 34.30. Confirmentur manus] *id eſt, eò conſtantius agant: ſynecdoche.* 22 Illius] *nimirum regiæ, cujus concubinæ cuſtodes erant: de quo ver.* 21. Ante oculos] *ex prædictô ſuprà* 12 11. 23 Conſilium enim] *id eſt, ita ſicuti, omnium judicio per ſe horrendum erat: tamen tanta erat apud omnes Achithophelis autoritas, ut rem Abſchalomo & factioſis Iſraëlitis probaverit.*

CAPUT XVII.

Achithophel ſponte Abſchalomo conſilium dat de opprimendo Davide, & ſe ducem offert ſed a Chuſchaio, ad Abſchalomum vocato, multis rationibus hoc conſilium infringitur, & aſtu alterum ſuggeritur Davidi ſaluare. Cujus res David certior factus ab eo, Jardenem trajicit, & commeatu ab amicis adjuvatur. Perſequente verò Davidẽ Abſchalomo, Achithophel indignabundus de rejecto conſilio ſuo laqueo ſeipſũ ſuſpendit.

CAPUT

1 DIXIT præterea Achithophel ad Abſchalomum: deligam quæſo, duodecim millia virorum, ut ſurgens perſequar Davidem hac nocte.

2 Et invadens eum, dum eſt laſſus & [a] remiſſis manibus, ita perterrefaciam eum, ut fugiat totus populus qui cum eo eſt: ſic percutiam regē ipſum ſolum.

3 Tum reducam totum illum populum ad te: quaſi reſtitutio rerum omnium [c] *eſt* is quem tu quæris: totipopulo erit pax.

4 Et recta videbatur res illa in oculis Abſchalomi: & in oculis omnium ſeniorum Iſraëlis.

5 Sed dixit Abſchalom: voca jam etiam Chuſchaium Arcæum: ut audiamus quid ſit in ore etiam ipſi.

6 Cùm ergo veniſſet Chuſchai ad Abſchalomum, allocutus eſt eum Abſchalom dicendo: in hanc ſententiam locutus eſt Achithophel, an facturi ſumus verbum ejus? ſi non *facturi ſumus*, tu loquere.

7 Dixit verò Chuſchai ad Abſchalomum: non *eſt* bonum conſilium iſtud quod conſuluit Achithophel hac vice.

8 Deinde dixit Chuſchai: tu noviſti patrem tuum & homines ejus eſſe robuſtos: præterea amaro animo ſunt, tanquam urſus orbatus per agrum: cumq; pater tuus bellicoſus ſit, non pernoctabit cum populo.

9 Ecce nunc ipſe delitеſcit in aliqua e foſſis, aut in aliquo e [d] locis *ſuis*: erit autem cùm ceciderint [e] ex iſtis in principio, ut audiens quiſque dicat, fuit plaga in populo qui ſequitur Abſchalomum:

10 Et ipſi etiam [b] ſtrenui, quorum [c] animus *eſt* ut animus leonis omnino colliqueſcent: novit enim totus Iſraël robuſtum eſſe patrem tuum, & ſtrenuos qui ſunt cum eo.

11 Sed conſulo, ut [d] prorſus congregato ad te toto Iſraële a Dane Beerſchebahhum uſq;, ſicut arena quæ *eſt* ad mare in multitudinem: & [e] perſona tua procedente in hanc expeditionem:

12 Aggrediamur eum [f] ubicunque locorum reperietur, & [g] commodè ingruamus ei, quemadmodum cadit ros ſuper terram: ſic non relinquetur ex eo, id eſt, ex hominibus qui ſunt cum eo vel unus.

13 Quòd ſi in civitatem ſe receperit, curabunt omnes Iſraëlitæ attolli in civitatem illam [f] funes: & [g] trahemus illam uſque ad torrentem, adeò ut ne lapillus quidem inveniatur ibi.

14 Tum dixit Abſchalom & omnes Iſraëlitę: [f] melius *eſt* conſilium Cchuſchai Arcæi conſilio Achithophelis: Jehova autem præſtituerat irritum facere cōſilium Achithophelis, quod melius fuiſſet: ut induceret Jehova iu Abſchalomū malum ſuum.

15 Deinde dixit Chuſchai ad Tzadokum & Ebjatharem ſacerdotes: [h] iſta & talia conſuluit Achithophel Abſchalomo & ſenioribus Iſraëlis: hæc verò & talia conſului ego.

16 Nunc itaque mittite feſtinanter, & indicate Davidi dicendo: ne pernoctato hac nocte in campeſtribus iſtius deſerti: quin imò [i] omnino trajicito: ne [f] abſorbeatur rex & totus populus qui cum eo *eſt*.

17 Jonathan autem & Achimahhatz conſtiterant [f] ad fontem Rogelis, ad quos profecta quædam aneilla, indicavit eis: ut ipſi euntes indicarent regi Davidi: [f] non enim poterant comparere *aut* ingredi in civitatem.

18 Videns tamen eos puer, indicavit Abſchalomo: quapropter abeuntes ambo feſtinanter venerunt in domum cujuſdam [f] Bachurima, cui puteus erat in atrio ipſius, quò deſcenderunt.

19 Cùmq; accipiens mulier ipſa explicaſſet tegumentum in ſuperficie illjus putei, & expandiſſet ſuper illud [f] molam: non innotuit res.

20 Venientibus enim ſervis Abſchalomi ad eam milierem domum ejus & dicentibus: ubi eſt Achimahhatz & Jonathan? dixit eis ipſa mulier: tranſiverunt rivulum iſtum aquæ: quare cùm quęſiviſſent nec inveniſſent, reverſi ſunt Jeruſchalaima.

21 Fuit autem poſtquam abiiſſent illi, ut hi aſcendentes e puteo, pergerent nunciaturi regi Davidi: dixerunt q; ad Davidem: ſurgite & tranſite feſtinanter hanc aquam: ſic enim conſuluit contra vos Achithophel.

22 Quam ob rem ſurgens David & totus populus qui erat cum eo, trajecerunt Jardenem: [f] dum illuceſceret mane, ne unus quidem deerat, qui non tranſiiſſet Jardenem.

23 Achithophel autem videns non fieri conſilium ſuum: inſtrato aſino ſurgens abiit domum ſuam: & præceptis datis in familiam ſuam, ſtrangulavit ſe: ſic mortuus eſt & ſepultus in ſepulchro patris ſui.

24 David verò venerat [f] Machanajima: cùm Abſchalom trajiceret Jardenem: ipſe & omnes Iſraëlitæ cum eo.

25 Tunc Hhamaſam poſuit Abſchalom loco Joabi qui præeſſet militiæ: (Hhamaſa autem filius erat cujuſdam, nomine [k] Jitræ [f] Iſraëlitæ, qui congreſſus fuerat cūm [l] Abigale filia [f] Nachaſchæ ſorore Tzerujæ matris Joabi.)

26 Et caſtra poſuit Iſraël cum Abſchalomo [f] in terra Gilhhadis.

27 Fuit autem cùm veniret David Machanajimam: ut Schobi filius Nachaſchi [f] e Rabba Hhammonitarum, & Macir filius Hhammielis e [f] Lodebaro, ac [f] Barzillai Gilhhadita e Rogelimis,

28 Cubilia, & pelves, & vaſa fictilia, & triticum, & hordeum, & farinam, [f] etiam e ſpica toſta, & fabas, & lentes, & ſpicas toſtas,

29 Et mel, & butyrum, & parvas pecudes, & caſeos armentitios afferrent ad Davidem & ad populum qui erat cum eo, ut comederent: dicebant enim: populus iſte famelicus, & laſſus, & ſitibundus *eſt* in hoc deſerto.

[a] Heb. *remiſſa manibus: fractio.*

[b] Heb. *filii roboris: ſic infrà.*

[c] Heb. *cor colliquescendo colliqueſcet.*

[d] Heb. *congregando cōgregetur.*

[e] Heb. *facies tua.*

[f] Heb. *in uno locorum ubi reperietur.*

[g] Heb. *quieſcamus ſuper eum, ſicut cadit ros.*

[h] Heb. *ſicut hoc & ſicut illud, ſic infrà*

[i] Heb. *trajiciendo trajiciito.*

[k] *qui* 1. *Chron.* 2.17. *Jether.*

[l] *ibidem Abigajil.*

ANNOTATIO.

3 Eſt is] *id eſt, David. quo ſi potieris, omnium potiere.* 9 Locis ſuis] *id eſt, ipſis, jam inde a perſecutione Schaulu cognitis & exploratis.* Ex iſtis] *ſubaudi, militibus tuis.* 13 Funes] *id eſt, machinas bellicas funibus ductiles, ſive ſcanſorias, ſive demolitorias: metonymia.* Trahemus] *hyperbole, qua facilitatem & gravitatem excidii exprimit.* 14 Melius] *id eſt, accommodatius ad conſequendum deſiderium Abchalomi.* 15 Abſorbeatur] *ſubito circumventus obruatur: metaphora.* 17 Ad fontem Rogelis] *in terminis Jehudæ & Binjaminu: Joſ.* 15.7. & 18.16. Non poterant] *ex conditio præcettum: ut inde ad Davidem commodiùs excurrere poſſent.* 18 Bachurima] *vide ſupra* 3.16. 19 Molam] *id eſt. grana tuſa & commolita.* 22 Dum illuceſceret] *id eſt, mane, luſtrato exercitu, invenit neminem deſiderari.*

24 Machanajimæ] *vide Gen.*32.2. 25 Jiſraëlitæ] *religione & inſtituto vitæ: genere verò Iſchmahhelitæ* 1.*Chron.*2.17. Nachaſchæ] *uxoris Iſchai.* 26 In terra Gilhhadis] *præter Machanajimam, ut Davidem circumcluderent.* 27 E Rabba] *expugnata jam antè a Davide, ſuprà* 12.26. *& ſequentibus.* Lodebaro] *vide ſuprà* 9.8. Barzillai] *vide infrà* 19.32. 28 Etiam e ſpica] *qualis eſt farina avenacea, quæ non niſi torrefacta molitur.*

CAPUT XVIII.

Davidinſtructum exercitum Abſchalomo cum maximis copiis appropinquanti, obviam mittit: ipſe Machanajimis ex voluntate populi conſiſtit. Prælio commiſſo Abſchalom cum ſuis fuſus in ſylvam fugit, & capillo quercui ſuſpenſus hæret, donec a Joabo & ejus armigeris occidatur. Poſtremo iſtius victoriæ nuntii duo excurrentes ad Davidem, rem pauci nuntiant.

1 CUm autem David luſtrato populo qui erat ſecum: præpoſuiſſet eis præfectos
2 millenis & præfectos centenis:

Et commiſiſſet David populum, tertiam manu Joabi, & tertiam manu Abiſchai filii Tzerujæ fratris Joabi, ac tertiam manu Ittai Gittæi: dicebat rex ad populum: [a] omnino proceſſurus ſum ego quoque vobiſcum.

3 Sed dixit populus, non ea proceſſurus. nam ſive [b] planè fugeremus, non apponerent ad nos [c] animum: ſive morerentur dimidium noſtri, nō apponerent ad nos animum, [d] etiamſi jam ut ſumus, decies mille eſſemus: quare nunc melius erit, ſi fueris noſtrâ causa [e] pervigil ad ferendū opem.

4 Dicens itaque ad eos rex: quod bonum viſum fuerit in oculis veſtris faciam: ſubſtitit rex [f] in ſpatio ipſius portæ, dum totus iſte populus procederent per centenos & millenos.

5 Præcepit autem rex Joabo, & Abiſchajo & Ittajo, dicendo: [g] leniter propter me erga puerum iſtum, erga Abſchalomum: & totus populus audiverant, cùm præciperet rex omnibus [h] præfectis de Abſchalomo.

6 Egreſſo itaq; populo in agrum obviam Jiſraëli: fuit prælium [i] ad ſylvam Ephrajimitarum.

7 Ubi cęſi ſunt populus Jiſraëlis ante ſervos Davidis: adeò ut eſſet ibi plaga magna in die illo, viginti millium.

8 Nam cùm eſſet ibi ſparſum prælium in ſuperficiem totius terræ: [k] plures conſumpſit ſylva illa de populo, quàm conſumpſerit gladius die illo.

9 Obviam autem facto Abſchalomo ſervis Davidis: & Abſchalomo inſidente mulo, venit mulus ſubter [l] perplexam quercum magnam: [m] cui quercui ita hæſit caput ejus, ut [n] penderet inter cœlum & inter terram, & mulus qui ſub eo erat prætergrederetur.

10 Quod videns quidem nuntiavit Joabo, ac dixit: ecce vidi Abſchalomum ſuſpenſum de quercu.

11 Dixit verò Joab viro illi qui nuntiabat ſibi: cùm ecce videris, quare ergo non percuſiſti eum ibi *dejicientem* in terram? nam penes me erat dare tibi decem *ſiclos* argenteos & cingulum unum.

12 Sed dixit vir ille ad Joabum: etiamſi ego [o] appenderē manibus meis mille *ſiclos* argenteos, non extenderem manum meam in filium regis: nam [p] nobis audientibus, præcepit rex tibi, & Abiſchajo, & Ittajo dicendo: obſervate quicunque *eſtis* de puero iſto, de Abſchalomo.

13 Aut *ſi* commiſiſſem [q] ex me ipſo falſitatem: cùm nulla res celari poſſit a rege: [r] an tu ſiſteres te ex adverſo?

14 Dixit verò Joab: non ita [s] morabor coram te: & aſſumens tria tela in manum ſuam, infixit ea in [t] medium Abſchalomi adhuc viventis, per mediam quercum.

15 Deinde circumdantes decem pueri armigeri Joabi: percuſſerunt Abſchalomum ita ut morte afficerent eum.

16 Tum clangente Joabo buccina, reverſus eſt populus ejus a perſequendis Jiſraëlitis: quia ſubtraxit Joab populum.

17 Aſſumpſerunt que Abſchalomum, & projicientes eum in ea ſylva in quandam foſſam magnam, ſtatuerunt ſuper eum cumulum lapidum magnum valde: omnes verò Jiſraëlitę fugerunt quiſque ad tentoria ſua.

18 Abſchalom autem aſſumptam ſtatuerat ſibi in vita ſua ſtatuam [u] in convalle regis: dicebat enim, [x] non eſt mihi filius: ut monimentum ſtatuam nominis mei: quapropter vocavit ſtatuam illam de nomine ſuo: quę vocatur, locus Abſchalomi uſque in diem hunc.

19 Cumque Achimahhatz filius Tzadoki diceret: excurram, quæſo, & nuntiem regi: Jehovam vindicaſſe eum e manu hoſtium ejus:

20 Dixit ei Joab: tu non [y] is es, qui *perferas* nuntium hoc die, ſed nuntiabis [z] die alio: hodie autem non es nuntiaturus, quandoquidem filius regis [aa] mortuus eſt.

21 Dixit verò Joab cuidam [bb] Æthiopi: abi, nuntia regi quod vidiſti: qui Æthiops incurvans ſe Joabo, cucurrit.

22 Pergens autem adhuc Achimahhatz filius Tzadoki, dicebat ad Joabum: quicquid tandem ſit, excurram ego quoq; poſt ipſum Æthiopē. ut ut diceret Joab: quam ob rem tu curſurus eſſes, fili mi? cùm tibi non ſit nuntius [cc] conveniens?

23 Quicquid ſit, inquit, excurram: cui dixit, excurre: excurrens itaque Achimahhatz via planitiei, prætergreſſus eſt Æthiopem illum.

24 Conſederat autē David inter duas portas, & iverat ſpeculator in tectum portæ ad ipſum murum: qui ſublatis oculis ſuis vidit, quòd ecce quidam accurrebat ſolus.

25 Quamobrem inclamante ſpeculatore & indicante regi: dixit rex, ſi ſolus eſt, nuntius eſt in ore ejus: ita [dd] veniendo continenter appropinquabat.

26 Deinde vidit ſpeculator quendam alium accurrentem, & inclamans ſpeculator janitore dixit: ecce quidam accurrit ſolus: tum dixit rex, nuntium allaturus eſt etiam hic.

27 Dicente verò ſpeculatore, ego video curſum prioris quaſi curſum Achimahhatzi filii Tzadoki: dixit rex, vir bonus eſt, & propter [ee] nuntium bonum venit.

28 Tandem exclamans Achimahhatz ad regē dixit, Pax: cùmq; incurvaſſet ſe regi facie ſua verſus terram: dixit: benedictus Jehova Deus tuus qui dedidit homines illos, qui extuleranr manū ſuam contra dominum meum regem.

29 Dicenti autem regi: pax *ne eſt* puero Abſchalomo? dixit Achimahhatz: vidi multitudinem

[a] Heb. *procedendo proceſſurus.*
[b] Heb. *fugiendo fugeremus.*
[c] Heb. *cor: ſic infrà.*
[d] Heb. *ſenſim.*
[e] Heb. *de re Abſchalomi.*
[f] Heb. *multiplicavit ſylva conſumere.*
[g] Heb. *perplexitatem, &c.*
[h] Heb. *prehenſum eſt caput ejus ad quercum.*
[i] Heb. *ponderatur.*
[k] Heb. *in auribus noſtris.*
[l] Heb. *in animo meo.*
[m] Heb. *in cor: ſic, in cor quercus: hīc.*
[n] Heb. *non erat nuntius hic dies.*
[o] Heb. *ſubſtantia: ut 11.22.*
[p] Heb. *non eſt nuntiatio ejus & nuntium.*
[q] Heb. *in cor: ſic, in cor Gen.*

dinem aliquam magnam, cùm mitteret Ioab ᵃservum regis, & me servum tuum: sed non novi quid esset.

30 Cui dixit rex: diverte, consiste isthìc: qui divertens stetit.

31 Tum ecce Æthiops ille venit: dixítque Æthiops: nuntium accipiat dominus meus rex, quòd vindicavit te Jehova hodie e manu omnium insurgentium contra te.

32 Dixit itaque rex ad Æthiopem: an pax *est* puero Abschalomo? cui dixit Æthiops: sint sicut puer iste inimici domini mei regis, & quicunque insurgunt contra te ad malum.

ANNOTATIO.

3 Etiamsi jam] *id est, etiamsi decuplo plures & instructiores essemus, non tanti facerent victoriam, quàm sit unum opprimere possent.* Parvigil] *i. attentus, & accuratissimè hìc observans ut nobis succurras si opus fuerit: hæc interpretatio videtur simplicior & consecutioni vocum accommodatissima: ut confirmatur ver. 24.* 4 In spatio] *i. inter duas portas, ut infrà ver. 24.* 6 Ad sylvam Ephrajimitarum] *id est, ubi olim a Jiphtacho Ephrajimitæ sunt cæsi Judic. 12. unde sylva illa nomen accepit, licèt esset in tribu Manasschu trans Jardenem.* 8 Plures consumpsit] *sive instipites impingerent, sive in arbores illiderent, denique in scrobes & præcipitia caderent &c.* 12 Appenderem] *i. si præsentem tantam pecuniam numeraret mihi quisquam, non facerem.* 13 An tu] *i. regi me damnanti repugnaturus esses ad defensionem mei?* 14 Morabor] *præteriens occasionem hostem occidendi.* 18 Inconvalle] *vide annotata Gen. 14. 17.* Non est mihi] *nam mortui erant tres ejus filii: de quibus suprà 14. 28.* 20 Die alio] *cùm alia occasio debitur læta nuntiandi: confer cum versic. 22.* Mortuus] *ideo nuntius est lugubris regi.* 21 Æthiopi] *servo regis, ut infrà ver. 29.* 27 Nuntium bonum] *i. mihi utilem.* 29 Servum regis] *Æthiopem, ut observatum est in ver. 21.*

CAPUT. XIX.

Davide Abschalomoni mortem deflente, milites ejus pudefacti dilabuntur: donec Joabi reprehensione & minu adducti, depositio luctu, populo se exhibet. Auditis Jisraëlitarum studiis de se reducendo, suam tribum ita sollicitat, ut reliquos in eo negotio antevertat: excepto Schimhhi, qui culpam deprecaturus cum eo advenit. Mephiboscheth restituitur. & Cimelhham in familiam regis ascisitur: Jisraëlitæ autem præreptam sibi gloriam ægrè ferentes, cum Jehuda graviter contendunt.

1 Tum commotus rex, ascendens in cœnaculum illius portæ flebat: & ita dicebat eundo: fili mi Abschalom, fili mi, fili mi Abschalom: ᵃutinam mortuus essem ego, *vetiam* essem loco tuo, Abschalom fili mi, fili mi.

ᵃ Heb. *quis det mori me.*

2 Cùm autem nuntiatum esset Joabo: ecce rex flet ac luget de Abschalomo:

3 Fuit illa salus eo die *conversa* in luctum toti populo: cùm audiret populus eo die dicentes: dolore afficitur rex de filio suo.

ᵇ Heb. *furabatur se veniendo.*

4 Et ᵇ furtim populus ille eo die veniebat in civitatem: quemadmodum furtim se surreptura fuisset populus rubore suffusus si fugissent in prælio.

5 Rex vero obvolverat ᵈ faciem suam, & clamabat rex, voce magna: fili mi Abschalom, Abschalom fili mi, fili mi.

6 Cum veniens Joab ad regem intrò dixit, ᵈpudefecisti hodie vultum omnium servorum tuorum, qui eripuerunt vitam tuam hodie, & vitam ᵈ filiorum tuorum filiarumq; tuarum & vitam uxorum tuarum, & vitam concubinarum tuarum.

7 Amando osores tuos, & odio prosequendo amantes tui: ut qui indicasti hodie ᵈ non esse tibi principes aut servos, experior enim hodie si Abschalom viveret, & nos omnes hodie mortui essemus, tunc rectum *fore* in oculis tuis.

ᵉ Heb. *super cor servorum tuorum: sic Gen. 34. 3.*

8 Nunc ergo surge, exi & loquere ᵉ quę sint cordi servis tuis: nam per Jehovam juro, si non exieris, non pernoctaturum quenquam apud te hac nocte: & pejus tibi futurum hoc, omni malo quod obvenit tibi ab adolescentia tua usq; nũc.

9 Surgens itaque rex consedit in porta: quod cùm toti populo nuntiassent dicendo: ecce rex considet in porta, venit totus populus ante regem, Jisraëlitæ verò fugerant quisque in tentoria sua.

10 Erat autem totus populus iste disceptans apud se in omnibus tribubus Jisraelis dicendo: ᵈhic Rex eripuerat nos e manu omnium inimicorum, nostrorum, & idem liberaverat nos e manu Pelischtæorum: modo autem fugit ex hac terra ab Abschalomo.

11 Abschalom verò quem unxeramus mortuus est in hoc prælio: nunc ergo quare ᵈ quiescitis a revocando rege?

ᵈ Heb. *silentium Exo. 14. 14.*

12 Quapropter Rex David misit ad Tzadokum & ad Ebjatharem sacerdotes qui dicerent: alloquimini seniores Jehudæ dicendo: quare essetis postremi ad reducendum regem domum suam: cùm sermo totius Jisraëlis pervenerit ad regem *de reducendo eo* domum suam?

13 Fratres mei estis, os meum & caro mea estis: quare ergo postremi essetis ad reducendum regem?

14 ᵈ Hhammasæ quoque dicitote: an non ᵈ os meum & caro mea es? ita faciat mihi Deus & ita pergat, si non princeps militiæ futurus es coram me omnibus diebus ᵈ loco Joabi.

15 Sic cum inflexisset ᵉ animum omnium virorum Jehudæ ᵈ quasi viri unius: miserunt ad regem *qui dicerent*, revertere tu & omnes servi tui.

ᵉ Heb. *cor: sic ver. 20.*

16 Revertens igitur rex venit usque ad Jardenem: Jehuda autem venit Gilgalem, ut iret obviam regi, ad traducendum regem cis Jardenem.

17 Cum festinans Schimhhi filius Geræ Binjaminita qui erat e Bachurimis: descendit cum viris Jehudæ, obviam regi Davidi:

18 Et mille viri cum eo e Binjamini: Tziba quoque minister familiæ Schaulis, & quindecim filii ejus, & viginti servi ejus cum eo: qui transmiserunt Jardenem ᵈ ante regem.

19 Cùm ergo transivisset ᵈ ponto ille ad transvehendum familiam regis, & ad faciendum quod bonum *videretur* in oculis ejus: Schimhhi filius Geræ procidit coram rege, quando trajecturus erat per Jardenem.

20 Et dixit ad regem: ne imputet mihi dominus meus iniquitatem, neque recorderis quæ iniquè egit servus tuus, quo die egressus est dominus meus rex Jeruschalaimus: ut rex ᵈ re-

ponat in animo ſuo.
21 Agnoſcit enim ſervus tuus: ego enim peccavi: ſed ecce veni hodie [a] prior tota domo Joſephi, ut deſcenderem obviam domino meo regi.
22 Reſpondente verò Abiſchaio filio Tzerujæ ac dicente: an propterea à morte non afficeretur Schimhhi: cùm maledixerit uncto Jehovæ?
23 Dixit David, [f] quid mihi vobiſcum filii Tzerujæ, quòd eſtis mihi hodie [g] adverſarii? [b] hodiéne afficeretur morte quiſquam in Jiſraële? nam nonne agnoſco hodie me eſſe regem ſuper Jiſraëlem?
24 Dixitque rex ad Schimhhin, [c] non es moriturus, & juravit ei rex.
25 Mephiboſcheth quoque [h] nepos Schaulis deſcenderat obviam regi: (non curaverat autem pedes ſuos, neque curaverat myſtacem ſuum & veſtes ſuas non laverat ex quo die abierat rex, uſque ad diem quo venit cum pace.)
26 Faitque obvius regi cùm rediret *rex* Jeruſchalaima: cui dixit rex: quare non proficiſcebaris mecum Mephiboſcheth?
27 Qui dixit, domine mi rex, ſervus meus decepit me: nam [d] dixerat ſervus tuus, inſternam mihi aſinam ut inſidens ei abeam cum rege: quia claudus *eſt* ſervus tuus.
28 Et traduxit ſervum tuum apud dominum meum regem: dominus autem meus rex, *eſt* [e] ſicut angelus Dei: quare fac quod bonum *videtur* in oculis tuis.
29 Nam non [i] erant omnes e familia patris mei niſi [d] rei mortis apud dominum meum regem: cùm poſuiſti ſervum tuum inter comedentes *cibum* menſæ tuæ: & quid *eſt* mihi amplius [e] juris *poſtulandum*, aut expoſtulandum amplius apud regem?
30 Cui dixit rex: [f] quare eloquereris ultrà verba tua? [g] edixeram ut tu & Tziba parti animi [g] agrum.
31 Dixit vero Mephiboſcheth ad regem, vel omnia accipiat: poſtquam venit dominus meus rex cum pace domum ſuam.
32 Barzillai quoque Gilhhadita deſcenderat Rogelimis: quare trajecit cum rege Jardenem, perſequendo eum per Jardenem.
33 (Erat autem Barzillai ſenex valde natus octoginta annos, qui ſuſtentaverat regem dum reſedit Machanajimis. nam vir magnus erat valde).
34 Dixit itaque rex ad Barzillaium: tu progredere mecum, & ſuſtentabo te apud me Jeruſchalaimis.
35 Sed dixit Barzillai ad regem: [k] quantum *eſt* tempus annorum vitæ meæ, ut aſcendam cum rege Jeruſchalaima?
36 Natus ſum octoginta annos hodie: an dignoſcere poſſum inter bonum & malum? num guſtare poterit ſervus tuus quod comedam & quod bibam? num audire potero amplius vocem cantorum & cantatricum? & quare eſſet ſervus tuus amplius oneri domino meo regi?
37 [l] Perparùm tranſierit ſervus tuus Jardenem cum rege: quare ergo tribuerat mihi rex retributionem hanc?
38 Revertatur, quæſo ſervus tuus, ut moriar in civitate mea apud ſepulchrum patris mei & matris meæ: Sed ecce ſervus tuus [l] Cimeham tranſiturus eſt cum domino meo rege: cui fac quod bonum *videtur* in oculis tuis.
39 Quamob rem dixit rex: mecum tranſeat Cimeham, cui ego faciam quod bonum *videtur* in oculis tuis: præterea quicquid optaveris a me efficiam tibi.
40 cumque trajeciſſet totus populus Jardenem, & rex quoque trajeciſſet: oſculatus rex Barzillaium, benedixit ei: qui reverſus eſt in locum ſuum.
41 Deinde progreſſo rege Gilgalem, & Cimehane progrediente cum eo: cùm totus populus Jehudæ [m] proſequerentur regem, ac etiã pars populi Jiſraëlis:
42 Ecce omnes Jiſraëlitæ venientes ad regem dixerunt ad regem: quare [n] furtim abduxerunt te fratres noſtri viri Jehudæ, traducentes regem cum familia ejus cis Jardenem? (omnes autem homines Davidis cum eo erant)
43 Reſponderunt autem omnes viri Jehudæ contra viros Jiſraëlis: quoniam rex [o] propinquus eſt mihi, & cur accenſa eſt *ira* tibi de hac re? an [n] quicquam comedimus a rege? an donativum donavit nobis?
44 Reſpondentes verò viri Jiſraëlis viris Jehudæ dixerunt: decem partes mihi *ſunt* in rege, atque adeò pro Davide potior ſum te, quare ergo vilipendiſti me? an non fuit ſermo meus [p] prior apud me de reducendo rege meo? ſed [p] durior fuit ſermo virorum Jehudę ſermone virorum Jiſraëlis.

[f] Heb. *mihi & vobis, ut ſuprà 16.10.*
[g] Heb. *in adverſarium.*
[b] Heb. *filius.*
[i] Heb. *nonerat tota domus patris mei, niſi homines mortis.*

ANNOTATIO.

5 Faciem ſuam] *caput ſuum: ſynecdoche, vide ſuprà 15.30.* 6 Pudefeciſti] *id eſt, hoc tuo facto effeciſti, ut tuum exercitum victorem, facti ſui pudeat, perinde ac ſi victus eſſet, & ingratum te præbuiſti.* Filiorũ tuorum &c.] *hoc eſt, ita rebellem filium diſſes, ut ſi vitam illius toti familiæ tuæ anteponeres, quod familiæ contumelioſum eſt & turpe.* 7 Non eſſe tibi] *videlicet curæ.* 6 Jiſraëlitæ] *qui ſteterant ab Abſchalomo.* 10 Hic rex eripuerat] *Tribus argumentis ad revocandum Davidem ſe excitant. Primum a beneficiis Davidis, qui eos liberaverat & defenderat. Deinde a facinoris indignitate filii in patrem. Tertio a morte Abſchalomi, quem ipſi ſtulte ad regiam dignitatem evexerant, & juſte à Deo in eo prælio proſtratum noſcunt.* 14 Hhamaſæ] *quem Abſchalom principem militiæ ſuæ conſtituerat, ſup. 17.25.* Os meum] *i. conſanguineus meus, ut Gen. 29.14. nam filius erat ſororis Davidis, ſup. 17.25.* Loco Joabi] *qui licet dignitatem illam ſua ſtrenuitate in expugnatione Jebuſ. 1 Chron. 11.6 ſibi comparaſſet: jam tamen Abſchalomi cædę & protervo iſto in regem ſermoni, & arrogato imperio juſtè abdicabatur.* 15 Quaſi viri unius] *id eſt, unanimi conſenſu, ut judic. 20.1.* 18 Ante regem] *id eſt, antequam rex ad Jardenem veniret.* 16 Ponto ille] *quem præmiſerat tribus Jehudæ ad reducendum regem, & quem Schimhhi cum ſuo comitatu ad deprecandam iram regis ſequebatur.* 20 Reponat in animo] *ultionem aliquando ſumpturus.* 21 Prior tota domo] *q.d. ſtudio redeundi in gratiam tuam tantã diligentiã ad te properavi, ut anteverterim omnes poſteros Joſephi, quorum ager tibi ſecundum Jardenem Machanajimis huc ad vadum venienti eſt vicinior: nam Benjamini tantum ager remotior erat: Joſue 18.11.* 23 Hodiéne] *eodem argumento utitur quo Schem. 1. Schem. 11.13.* 24 Non es moriturus] *per me. q.d. etſi factis tuis ratio mihi non eſt præveunda, tamen quod me attingit tibi condono, & factis judicium alii relinquo: vide 1. Reg. 2.8.37. & ſequentibus.*

tribus. 25 Non curaverat] *in signum luctus ob fugam regis: vide suprà 12.20.* 27 Dixerat servus] *id est, exposueram Tzibæ servo meo consilium meum & mandaveram ut insterneret &c.* 28 Sicut angelus] *vide sup. 14.21.* 29 Rei mortis] *omnes enim partes, Ischboschethi sequebamur suprà 2. habitaverat enim trans Jardenem ubi regnaverat Ischboscheth suprà 9.* Juris postulandum] *propter bona ademptæ, detractum honorem, & injuriam factam a servo.* 30 Quare eloquereris] *quasi dicat, accipio excusationem, pluribus opus non est.* Edixeram] *quasi dicat, posteriorem sententiam revoco, qua præcepi tua Tzibæ ad judicavi, cùm apud me defectionis te accusasset suprà 16.3. & priorem suprà 9. redintegro.* Agrum] *id est, proventum: synecdoche.* 37 Perparum] *quasi dicat, pro tantillo officio tanta retributione opus non est.* 38 Cimeham] *filius vel proximus.* 41 Pars populi] *qui non defecerant a rege, & qui jam redierant cum eo in gratiam, ut Schimhhi suprà 17. ver.* 42 Furtim abduxerunt] *non expectatis nobis (qui constitueramus te ut regem decet, reducere) honorem præripuerunt.* Omnes homines] *& tribules Jehudæ, & qui pro Davide militarant: quibus copiis freti audactores erant in sua responsione.* 34 Propinquus] *id est, contribulis meus.* 44 In rege] *id est, in regno, ut Hoschæ. 10.15.* Prior] *suprà ver. 10. & 12.* Durior fuit] *id est, refellendo Israëlitarum rationes & ludificando eos, insolentiùs adhuc locuti sunt quàm Israëlitæ.*

CAPUT XX.

Autore Schebahho, Israëlitæ a Davide deficiunt, & a sola tribu Jehudæ rex Jerusalaima reducitur: ubi viriatas a filio concubinas perpetuæ custodiæ committit. Hhamasæ ut celeriter defectionis autorem persequatur jubet: eo tardante Abischajum submittit. In cujus comitatu Joab Hhamasæ obviam factus proditorie eum interficit. Deinde cum fratre Schebahhum persequitur, obsidet, & cives defectoris capite tradito, obsidione liberans, Jerusalaima revertitur, dignitatem q; suam recipit.

1 BI autem casu aderat quidam [a] nequam, nomine Schebahh filius Bicri [b] Binjaminita: qui clangens buccina dicebat: [c] non est nobis pars cum Davide, neque est nobis possessio cum filio Jischai: quisque ad tentoria sua, ô Israëlitæ.

2 Sic ascendit [c] a Davide quisque Israëlita post Schebahhum filium Bicri: homines verò Jehudæ adhæserunt regi suo a Jardene usque Jerusalaima.

3 Ingressus autem David domum suam Jerusalaimis, assumptas rex decem fœminas concubinas, quas reliquerat ad custodiendum domum suam: tradidit eas in [d] custodiam, ubi sustentabat eas, & cum eis non congrediebatur: sed fuerunt vinctæ usque ad diem mortis ipsarum [e] viduitate in vitam.

4 Edixit autem rex [f] Hhamasæ: convoca mihi viros Jehudæ in diem tertiũ, & tu hîc te [f] siste.

5 Itaq; abiit Hhamasa ad convocandum Jehudam: sed tardavit ultra tempus illud quod constitutum erat ei.

6 Quapropter dixit David ad Abischajum: nunc magis nobis nociturus esset Schebahh filius Bicri quàm Abschalom: tu assume servos [f] domini tui, & persequere eum: ne inveniat sibi civitates munitas, & eripiat *se ex* oculis nostris.

7 Itaque prodeuntes [f] post eum, [f] homines Joabi, & [f] Cerethęi ac Pelethæi & robustissimi quique: prodierunt Jerusalaimis ad persequendum Schebahhum filium Bicri.

8 Ipsis *agentibus* apud lapidem illum magnũ, qui *est* in Gibhhone, Hhamasa obvenit eis: Joab autem erat accinctus chlamyde sua vestimẽti sui, super quam *erat* [f] zona cum gladio, [f] copulato lumbis ejus in vagina sua, [f] ut ipso eunte caderet *gladius*.

9 Tum dixit Joab Hhamasæ: [g] túne prosperè agis frater mi? apprehenditque manus dextera Joabi barbam Hhamasæ, ut oscularetur eum.

10 Cumq; Hhamasa non caveret sibi a gladio, qui *erat* in manu Joabi, percussit eum illo in quinta costa, & effudit viscera ejus in terram: adeò ut non iterato ei *ictu* moreretur: deinde Joab cum Abischajo fratre suo persecutus est Schebahhum filium Bicri.

11 Quidam autem stabat juxta illum e pueris Joabi: qui dicebat, quisquis est bene affectus erga Joabum, & quisquis est pro Davide sequatur Joabum.

12 Interea Hhamasa [f] volutabat se in suo sanguine in medio tritæ viæ: quam ob rem videns vir ille subsistere totum populum, avertit Hhamasam ab ipsa trita via in agrum, & conjecit super eum pannum, cùm vidisset quemvis venientem ad illum consistere.

13 Cùm amotus esset a trita via, progrediabatur unusquisque post Joabum ad persequendum Schebahhum filium Bicri.

14 (Is progrediebatur per omnes tribus Israëlis, [f] Abelum nimirum Beth-Mahacæ cum omnibus [f] Beræis: qui congregantes se etiam sequebantur eum).

15 Venientes igitur illi, obsederunt eum Abeli-Beth-Mahhacę, & diffuderunt [h] missilia catapultaria in civitatem quæ resistebat ad interiorem murum: & totus populus qui erat cum Joabo, perdebant dejicientes [f] istum murum.

16 Tum inclamavit mulier sapiens de civitate: audite, audite: dicite, quæso, ad Joabum: appropinqua huc usque ut alloquar te.

17 Cumq; appropinquasset ad eam, dixit mulier: túne es Joab? qui dixit, sum: & ea dicente audi verba ancillæ tuæ: dixit ego audio.

18 Itaque locuta est dicendo: [i] [f] omnino Iquebantur principio, dicendo: [k] haud dubiè interrogabunt Abelæos, & ita absolverint.

19 Ego [l] ex pacem colentibus, e fidelibus Israëlis *sum*: tu quęris morte afficere [m] incolas civitatis, & quidem metropolis in Israële: quare absorberes possessionem Jehovæ?

20 Respondit verò Joab dicens: Absit, absit mihi ut absorbeam, & ut perdam.

21 Non ita se habet res: sed quidam [f] e monte Ephrajimi Schebahh filius Bicri nomine suo, extulit manum suam contra regem Davidem: tradite eum solum, & abibo [n] ab obsidione hujus civitatis: quapropter dixit mulier illa ad Joabum: ecce caput ejus mox projicietur ad te per murum.

22 Et ita incessit mulier illa apud populum sapientia sua, ut amputantes caput Schebahhi filii Bicri, projicerent ad Joabum: qui cùm clanxisset buccina, dispersi sunt ab obsidione civitatis quisque in tentoria sua: Joab verò reversus est Jerusalaima ad regem.

[a] Heb. vir Belijahhal.
[b] Heb. vir Jemina.
[c] Heb. a post Davidem.
[d] Heb. domũ custodiæ.
[e] Heb. viduitates vitæ.
[f] Heb. zona gladii.
[g] Heb. ecs tu pax &c.
[h] Heb. catapultam: metonymia.
[i] Heb. loquendo loquebãtur
[k] Heb. interrogãdo interrogabunt.
[l] Heb. ego pacem colentiũ fidelium Israëlis sum.
[m] Heb. civitatem & matrem: metonymia.
[n] Heb. a contra hanc civitatem sic ver. 22.

23 Sic Joab [f] prærat toti militiæ in Iſraële: Benaja autem filius Jehojadahhi prærat Cerethęis & Pelethæis.
24 Et Adoram prærat tributo: & Jehoſchaphat filius Achiludis erat [o] a memoria.
25 [p] Scheja autem ſcriba: Tzadok verò & Ebjathar ſacerdotes.
26 Et etiam Ithira Jairites erat [f] præſes pro Davide.

[f] Heb. *præpoſitus.* [o] Heb. *memorator.* [p] 2.Sam.8.17.

ANNOTATIO.

1 Non eſt nobis pars] *id eſt, nihil habemus commune cum Davide: ſic* 1.Reg.12.16. 3 Viduitate in vitam] *id eſt, perpetua, deſtitutæ marito quamdiu vixerunt.* 4 Hhamaſæ] *ut quem conſtituerat principem militiæ ſuæ, ſup.* 19.14. Siſte] *ſubaudi, eodem die.* 6 Domini tui] *Hhamaſæ, ſub quo tumultas: ſic Urija Joabum vocat dominum ſuum, ſuprà* 11.11. 7 Poſt eum] *id eſt, Abiſchajum cum copiis ejus.* Homines Joabi] *quorum nominatim duxerat.* Cerethæi] *quorum duxerat Benaja ſuprà* 9.4. 8 Copulato] *id eſt, elato ad lumbos, ne inter ambulandum nutans & crus allidens incedenti impedimento eſſet: ut pedites Germani ſolent.* Ut ipſo eunte] *nam ſic certo conſilio aptaverat, ut ſibi non caveret Hhamaſa: infrà* 10.*ver.* 12 Volutabat] *moriens.* 14 Abelum] *oppidum Menaſchitarũ tribus Naphthali conterminum, quod alio nomine Abel-Majim dicitur,* 2.Chro.16.4. *Vocatur autem Abel-Mahhacæ ad differentiam aliorum oppidorum ejuſdem nominis: fuit hoc Mahhacæ uxoris Maciris:* 1.Chron.7.16. Beræis] *id eſt, civibus Beerotharum, oppidi Binjaminitarum, Jehoſchuhhæ* 18.25. *contribulibus & fortaſſis civibus ſuis.* 15 Iſtum murum] *interiorem videlicet.* 18 Omnino &c.] *id eſt, civeſ mei omnino ſibi principio perſuadebant fore, ut per legatos exponeres petitionem tuam, & omnia, priuſquam armis experireris: quod ſi factum fuiſſet, jam abſolutum & confectum eſſet negotium. Sic modeſtè Joabo mandatum Dei objicit, Deut.*20.10. *de conditionibus pacis offerendis: civium ſuorum de Joabo opinionem bonam, denique facilitatem omnium ad efficiendam & præſtandam rem juſtam.* 21 E monte Ephrajimi] *id eſt, ex oppido ſito in finibus montis Ephrajimi: nam propriè Beerothæ erant Binjaminitarum: Jehoſ.*18.25. *& ſuprà* 4.2. 23 Præerat] *nam imperium jure ſibi ademptum improbè recuperavit: cætera vide ſuprà* 9. 26 Præſes] *ſic ſuprà* 9.4.

CAPUT XXI.

Fame per triennium Iſraëlitas premente, David oraculo admonitus, propter cæſos a Schaule contra juſjurandum, Gibhhonitas, remiſſam eſſe: petentibus in piaculum Gibhhonitis, ſeptem e poſteris Schaulu ſuſpendendos tradit: quo facto reconciliatur Deus. Pietas commendatur, Ritzpæ quidem in cuſtodiendis ſuſpenſis: Davidis verò, in eis cum Schaule ſepeliendis. Poſteà quatuor recenſentur prælia contra Peliſchtæos feliciter geſta, in quorum ſingulis ſinguli gigantes occubuerunt.

1 FUERAT autem fames temporibus Davidis [a] tribus annis continuis: [f] deinde [f] requiſivit David faciem Jehovæ: cui dixit Jehova, propter Schaulem & domum [b] illius [f] ſanguinariam, eò quòd [f] morte affecit Gibhhonitas.

2 Itaq; rex accerſitis Gibhhonitis allocutus eſt eos: (Gibhhonitæ autem non e filiis Iſraëlis erant: ſed e reſiduo Emoræi, quibus etſi filii Iſraëlis juramento caverant: tamen quæſiverat Schaul percutere eos, [f] affectus zelo pro filiis Iſraëlis & Jehudæ).

3 Et dixit David ad Gibhhonitas: quid faciam vobis? & quânam re expiabo, [f] ut benedicatis poſſeſſioni Jehovę?

4 Cui dixerunt Gibhhonitæ: non *agitur* mihi *de* argento aut auro cum Schaule & cum familia ejus: neque *agitur* nobis *de* ullo morte afficiendo in Iſraële: quibus dixit: id quod vos dicetis facturus ſum vobis.

5 Tum dixerunt ad regem: viri illius qui abſumpſit nos, & qui cogitavit cõtra nos: *per quem* exterminati ſumus ne conſiſteremus in ullo termino Iſraëlis:

6 Ex illius filijs dentur nobis ſeptem homines quos [f] ſuſpendamus Jehovæ apud Gibhham Schaulis, ô electe Jehovæ: quibus dixit rex, ego daturus ſum.

7 Sed clementiâ uſus rex erga Mephiboſchethum filium Jonathanis filii Schaulis: propter [f] juramentum Jehovæ quod *fuerat* inter ipſos, inter Davidem, & inter Jonathanem filium Schaulis:

8 Accepit rex duos filios [f] Ritzpæ filiæ Ajæ, quos pepererat Schauli, Armonin & Mephiboſchethum: & quinque filios [f] *ſororis* Micalæ filię Schaulis quos pepererat Hhadrieli filio Barzillai Mecholano:

9 Tradiditq; eos in manum Gibhhonitarum, qui ſuſpenderunt eos in [f] monte coram Jehova: ſic ceciderunt hi ſeptem ſimul: ſunt autem affecti morte [f] ipſis primis diebus meſſis, in principio meſſis hordeaceæ.

10 [f] Accepit autem Ritzpa filia Ajæ quoddam cilicium, quod tenderet ſibi ad rupem illam principio meſſis: [f] donec effunderetur aqua ſuper eos e cœlis: [f] ut nõ ſineret volatilia cœli quieſcere ſuper eos interdiu, aut beſtias agri noctu.

11 Et renunciatum eſt Davidi quod fecerat Ritzpa filia Ajæ concubina Schaulis.

12 Et abiens David accepit oſſa Schaulis, & oſſa Jonathanis filii ejus a civibus Jabeſchi Gilhhadis: qui ſuffurati erant ea e platea Beth-Schanis, ubi ſuſpenderant eos Peliſchtæi, quo tempore percuſſerant Peliſchtęi Schaulem in Gilboha.

13 Cumque deportaſſet inde oſſa Schaulis & oſſa Jonathanis filii ejus: [f] collegerunt oſſa *eorum* qui ſuſpenſi fuerant:

14 Sepeliverunt́q; cum oſſibus Schaulis & Jonathanis filii ejus in terra Binjaminitarum [f] Tzelahhi, in ſepulchro Kiſchi patris illius, feceruntque omnino prout præceperat rex: ſic exoratus eſt Deus ipſi [f] terræ [f] poſt illud.

15 Cùm autem adhuc eſſet bellum Peliſchtæis contra Iſraëlitas: deſcendens David & ſervi ejus cum eò, pugnaverunt contra Peliſchtæos, ita ut defeſſus eſſet David.

16 Tum Jiſchbi Benob, qui erat e natis cujuſdam gigantis, cujus mucronis pondus, *erat* trecentorũ ſiclorum pondus, ex chalybe, tratq; accinctus novo *gladio*: [c] cogitabat percutere Davidẽ

17 Sed

[a] Heb. *anno poſt annum.* [b] Heb. *domũ illam ſanguinum.* [f] Heb. *quærere.* [f] Heb. *benedicere hæreditati.* [f] Heb. *ſtare.* [f] Heb. *ſuſpendere.* [f] Heb. *ante.* [f] Heb. *ſtare.* [f] Heb. *dare.* [f] Heb. *ſtare.* [f] Heb. *ante.* [f] Heb. *ſtare.* [f] Heb. *ſuſpendere

17 Sed opem tulit ei Abiſchai filius Tzerujæ, & percutiens Peliſchtæum morte affecit eum: tunc jurarunt homines Davidis ei dicendo: non ex proditurus ultrà nobiſcum in prælium, ut nō [a] extinguas lucernam Jiſraëlis.

18 Fuit quoque poſteà cùm adhuc eſſet prælium [a] Gobi contra Peliſchtæos: ut tunc percuteret Sibcai Chuſchathæus [d] Saphum, qui erat e natis ejuſdem gigantis.

19 Item fuit adhuc prælium Gobi cum Peliſchtæis: ubi percuſſit Elchanan filius [e] Jahhare-Oregim Beth-Lechemita, Goljathi Gitthæi [f] *fra-trem*, cujus haſtile erat ut jugum textorum.

20 Fuit item adhuc bellum ad Gathum: eratque [f] quidam procerus, [g] cujus manuum & pedum digiti erant ſeni, viginti quatuor numero: & ipſe quoque natus erat eidem giganti.

21 Quem, cùm probro afficeret Jiſraëlem, percuſſit Jonathan filius [h] Schimhhai fratris Davidis.

22 Quatuor iſti editi ſunt eidem [a] Giganti Gathi: [a] qui ceciderunt manu Davidis, & manu ſervorum ejus.

[a] Heb. *Ne extinguat lucernam.*

[a] Gob. 2. Chro. 20. 4.

[d] Sappium. 2. Chro. 20. 4.

[e] Jahhare. 1. Chro. 20. 5.

[f] Heb. *vir menſuræ.*

[g] Heb. *cujus digiti manuum & digiti pedum ſex & ſex.*

[h] *Schimhhe* 1. *Chro.* 20. 7.

ANNOTATIO.

1 Deinde] *id eſt, anno quarto, ut oſtenditur infrà* 24 c. Requiſivit] *ordinaria ratione, de qua Num.* 27. 21. Sanguinariam] *qua Schauli adhærebat, ſanguinem & cædes ſpirantis: & poſt Schaulem* Iſchboſchetho *contra inſtitutum Dei: vide ſuprà* 19.29. Morte affecit] *contra juramentum illis præſtitum Joſh.* 9. *hæc hiſtoria alibi non legitur: nam ad cædem ſacerdotum & excidium civitatis Nobi de quo* 1. *Schem.* 22. *referri non placet, quia ſacerdotum quoque hoc loco mentionem feciſſet, & quia in eo facto zelo non ducebatur pro Jiſraëlitis, quod ſequente verſ. dicitur: ſed ultionis affectu, veriſimilius verò eſt, hoc ab eo factum eſſe, cùm Pythones & ariolos exterminaret e terra* 1. *Schem.* 28. 3. & 9. *ver. Quia iſtius zeli commune fuit gentes & genium ſtudia e medio Jiſraëlis tollere.* 2 Affectus zelo] *mandato Dei ſibi propoſito de quo Exodi* 23. *in fine & Deut.* 7. & 20. *ſed ſine ſcientia.* 3 Ut benedicatis] *id eſt, reconciliationem veſtram teſtatam facientes, iram ejus ab Iſraële avertatis: ſic de Abimeleco & Abrahamo Gen.* 20. 7. 6 Suſpendamus] *ad eum vobis reconciliandum jura ejus exequendo in familiam iſtam, ut Num.* 25. 4. 7 Juramentum Jehovæ] *de quo* 1. *Schem.* 20. 15. & 42. & 23. 18. 8 Ritzpæ] *de qua ſupra.* 3. 7. Sororis Micalæ] *eclipſis qualis legitur infrà* 19. *ver. nam uxorem Hhadrielis alteram Schaulis filiam fuiſſe apparet* 1. *Schem.* 18. 18. 9 Monte] *Gibhhæ Schaulis.* Ipſis primis] *ſub tempus Paſchatis, quo primùm falx in ſegetem ex lege mittebatur: Deut.* 16. 9. 10 Accepit] *intelligens ex oraculo hac ratione Deum populo reconciliatum iri, & miſſa pluvia reconciliationem ſuam ſignificaturum, accepit &c.* Donec effunderetur] *incerta enim erat, quo tempore pluvia caſura eſſet.* Ut non ſineret] *ſi fortè Deus nondum planè reconciliatus fuiſſet ac proinde pluviam mittere diſtuliſſet: nam hæc ad pietatis officia ſe ita comparaverat, ut divinæ voluntati ſatisfaceret, & non manerent inſepultæ quocunq; temporis momento ſibi ſatisfactum eſſe teſtificaturus eſſet Deus pluviam demittendo in terminos Jiſraëlis: vide legem Deut.* 21. 23. 13 Collegerunt] *diu poſtquam ſepulti fuiſſent.* 14 Tzelahhi] *de quo Joſh.* 18. 28. Terræ] *demittendo pluviam.* Poſt illud] *poſtquam ſuſpenſi ſunt. relativum ad remotius refertur. vide ſup.* 1. *Sche.* 7. 16. 17 Extinguas lucernam] *id eſt, morte tua felicem noſtrarum rerum curſum & regiæ majeſtatis lumen interveritas.* 18 Gobi] *in loco adjacente Gezeri: ideò* 1. *Chron.* 20. *hoc bellum dicitur geſtum ad Gezerem.* 19 Fratrem] *ſic enim expreſſè ſcribitur.* 1. *Chron.* 20. 5. *ſic ſupr. ver.* 8. 22 Giganti eidem] *qui pater erat Goljathi.* Qui ceciderunt] *comprehenſo Goljatho: ſynecdoche.*

CAPUT. XXII.

Davidis carmen laudativum, editum ab eo ſub finem vitæ: quo Deum laudat recordatione beneficiorum jam acceptorum, & in poſterum ſe laudaturum profitetur.

Conferhoc caput cum pſal. 18. & 144.

1 ELOCUTUS autem eſt David Jehovæ verba cantici hujus: qua die eripuerat eum Jehova e manu inimicorum ipſius, ut e manu Schaulis.

2 Et dixit: [a] Jehova petra mea, & propugnaculum meum, & liberator meus, a me *eſt*.

3 Deus rupis meæ, in quem me recipiam: clypeus meus & [a] cornu ſalutis meæ: editus locus meus, & perfugium meum: ſervator meus, a violentia ſervas me.

4 [a] Laudatum invoco Jehovam: & ab inimicis meis ſervor.

5 [a] Cùm circundant me irrumpentes fluctus mortis: torrentes *hominum* nequam perterrent me.

6 Dolores [a] ſepulchri circumeunt me: occurrunt mihi [a] tendiculæ mortis.

7 In ipſa anguſtia mea invoco Jehovā, & Deū meum inclamo: [a] qui exaudit e templo ſuo vocē meam: & clamorem meum auribus ſuis.

8 Et concutitur ac movetur terra: [a] fundamenta cœlorum commoventur: concutiuntur autem cùm ira accenditur ei.

9 *Cùm* aſcendit fumus per naſum ejus, & ignis ex ore ejus conſumit: prunæ ardent ab eo.

10 Et demittens Cœlum deſcendit: cum caligine ſub pedibus ſuis.

11 Et inſidet Cerubinis & volat: ac conſpicuus eſt ſuper alas venti.

12 Et circumponit ſibi tenebrarum tuguria: atrorem aquarum, denſitates ſuperiorū nubium.

13 Splendore qui *eſt* ante eum, ardent prunæ igneæ.

14 Tonat e Cœlis Jehova: & excelſus edit vocem ſuam.

15 Et emittit ſagittas, *quibus* diſperſit illos: fulgur quo fundit illos.

16 Conſpiciuntur etiam imi alvei maris: revelantur fundamenta orbis habitabilis: increpatione Jehovæ, a flatu ſpiritus naſi ejus.

17 [a] Mittens ex edito aſſumit me: extrahit me ex aquis multis.

18 Eripit me ab inimico meo valentiore: ab oſoribus meis, cùm robuſtiores ſint me.

19 *Cùm* occurrunt mihi in tempore calamitatis meæ: tum eſt Jehova ſcipio mihi.

20 Et educit in latum me: liberat me [a] quia delectatur me.

21 Tribuit mihi Jehova ſecundum [a] juſtitiam meam: ſecundum puritatem manuum meārum reſtituit

restituit mihi.
21 Cùm observo vias Jehovæ: neque improbè averto me a Deo meo:
23 Sed omnia judicia ejus in conspectu meo sunt: & ab ullo statutorum ejus non recedo:
24 Deniq; cùm sum integer illi: & caveo mihi [a] ne iniquè agam:
25 Restituit mihi Jehova secundum justitiam meam: secundum puritatem meam coram oculis suis.
26 Cum benigno benignum te exhibes: cum viro intego integrum te exhibes.
27 Cum puro purum re præbes: at cum perverso [e] eluctaris.
28 Populum autem afflictum servas: & oculos tuos contra elatos [e] dejicis.
29 [e] Quin imò tu es [e] lucerna mea ô Jehova: & Jehova [a] illustrat tenebras meas.
30 Per te enim transcurro [e] turmam: per Deum meum transilio [e] murum.
31 [e] Hujus Dei fortis integra est via: sermo Jehovæ purgatissimus est: clypeus est omnibus qui se recipiunt ad eum.
32 Nam quis *est* Deus fortis præter Jehovam? & quis rupes præter Deum nostrum?
33 Hic Deus fortis robur *est* meum, & *mearum* copiarum: & [e] expeditam reddit integrè viam meam.
34 Disponit pedes meos, ut cervarum: [e] ut in excelsis meis statuat me.
35 Docens manus meas prælium: adeò ut frangatur arcus chalybeus brachiis meis.
36 Nam [e] das mihi clypeum salutis tuæ: & [e] mansuetudo tua adauget me.
37 [e] Dilatas gressui meo locum meum: neque [e] vacillant malleoli pedum meorum.
38 Persequor inimicos meos, ut perimam eos: neque revertor donec consumam eos.
39 Et consumo eos ac frango eos, adeò ut non exurgant: sed cadant sub pedes meos.
40 Accingis enim me robore ad bellum: prosternis sub me insurgentes in me.
41 Et inimicorum meorum exponis mihi cervicem; odio habentium me, ut excindam eos.
42 Circumspectant: sed non est qui servet: ad Jehovam: sed non exaudit eos.
43 Contundo itaque eos tanquam pulverem terræ: ut lutum platearum comminuo eos, dispando eos.
44 Sic liberas me a contentionibus populorũ: conservas me in caput gentium: populus quem non noveram serviunt mihi.
45 Alienigenæ mendaciter se dedunt mihi; [e] ad auditionem auris obediunt mihi.
46 Alienigenæ [e] decidunt: & horrescunt e [e] conclavibus suis.
47 [e] Vivit Jehova, & benedicta rupes mea; quapropter exaltetur Deus rupis [b] salutaris meæ.
48 Deus ille fortis, qui [c] præstat ultiones mihi & deturbat populos subter me.
49 Qui exitum dedisti mihi ab inimicis meis: & supra insurgentes in me exaltasti me: a viro [d] violentissimo eripuisti me.
50 Idcirco celebrabo te, Jehova, in gentibus: & nomini tuo psallam.
51 *Docens ipsum esse* turrim, [e] omnimodam salutem regis sui: & exercere benignitatem erga unctum suum, Davidem & semen ejus usque in seculum.

[a] Heb. *ab iniquitate mea.*

[b] Heb. *salutis.*
[c] Heb. *dans.*
[d] Heb. *violentiarum.*
[e] Heb. *justus.*

ANNOTATIO.

2 Jehova] *propositio, contenta tribus versibus: per congeriem metaphoricarum similitudinum.* 3 Cornu salutis] *id est, quo me defendo, ut bestiæ cornibus.* 4 Laudatum] *id est, cùm eum invoco, non possum non erumpere in laudes, quia certa fiducia amplector quod peto.* 5 Cùm circundant] *Confirmatio a narratione beneficiorum Dei planè poëtica cujus duæ sunt partes, liberationis ex adversis ab hoc versu ad 29. & gloriosæ victoriæ inde ad 47.* 6 Sepulchri] *id est, lethales.* Tendiculæ mortis] *id est, quas homines nequam tetenderunt in necem meam.* 7 Qui exaudit] *primus gradus beneficiorum Dei, precum exauditio in calamitatibus.* 8 Concutitur &c.] *secundus, præsentiæ suæ testificatio multiplex, ad confirmandos suos & hostes perterrefaciendos usque ad versum 17. A terræ motu: ab aëris inflammatione: a repercussu nubium: a vi majore, & impressionibus a ventorum concertatione: a nubium condensatione: a coruscatione: a tonitruis: a fulguribus: & a maris terræq; hiatu.* Fundamenta cœlorum] *id est, altissimi montes, quibus videtur quasi cœlum incumbere.* 17 Mittens] *tertius gradus, opus liberationis, sub similitudine ejus qui aliquem e profundo aquis eripit, propositum.* 20 Quia delectatur] *unica causa liberationis, gratuita Dei benevolentia erga nos.* 21 Justitiam] *causæ nimirum, quam contra hostes sustineo: sive factis mei, cum illorum comparati.* 27 Eluctaris] *id est, ita certas, ut eum sua ipsius perversitate corruentem vincas.* 28 Dejicis] *id est, e sublimiore loco eos observas puniendos.* 29 Quin] *altera pars narrationis. ut observatum est supra ver. 5.* Lucerna] *id est, author felicitatis meæ: metaphora.* Illustrat] *id est, dissipat adversa prosperis allatis.* 30 Turmam murum] *hostium.* 31 Hujus Dei] *Epiphonema: percurrens laudes Dei ab operibus: sermone: & essentia ejus his duobus versibus.* 33 Expeditam] *id est, sublatis omnibus impedimentis complanat & felicem exitum dat.* 34 Ut in excelsis] *id est, in munitionibus, quas tanta velocitate comparavi, stabilit me: sic Deut. 32.13. & 33.29.* 36 Das mihi] *id est, armas me salute.* Mansuetudo tua] *qua ad benefaciendum tuis te demittis.* 37 Dilatas] *id est, facis ut liberè incedam sublatis adversariis.* Vacillant] *ut solent trepidi.* 45 Ad auditionem] *i. quamprimùm audiunt mandatum, obtemperant, etsi mendaci animo.* 46 Decidunt] *ut folia arborum marcida.* E conclavibus] *id est, etiam in abstrusissimis locis, quò se ad securitatem recipere solent, metu percellunter.* 47 Vivit Jehova] *Conclusio cujus duæ sunt partes, præsentis laudationis ab anteacta beneficiis: & publica professionis in futurum.*

CAPUT XXIII.

David moriturus vocationem suam, mandatum Dei & promissiones repetit, & suam indignitatem confessus, fidem suam in fœdus Dei protestatur: ex quo suo regno prospera: alienis adversa denuntiat. Catalogus describitur ducum exercitus Davidis: e quibus summi tribuni rebus strenuè gestis commendantur.

1 DENI-

1 DIXIQUE hæc ſunt verba Davidis poſtrema: Dictum Davidis filii Jiſchai: dictum inquam, viri qui conſtitutus eſt [a] excelſus: unctus Dei Jahhakobi: & [a] amœnus pſalmis Jiſraëlitarum.

2 [a] Spiritus Jehovæ locutus eſt in me: & ſermo ejus per linguam meam.

3 [a] Dixit Deus Jſraëlis, mihi locuta eſt [a] rupes Jiſraëlis: qui dominatur [a] hominibus iſtis juſt us eſto, dominans *in* timore Dei.

4 *Erunt* [a] ut cum lucente mane oritur ſol: [a] *ut* mane non nubilo, herba tenera e terra *exſtit* ſplendore poſt pluviam.

5 Quamvis non ſit ita [a] domus mea erga Deum fortem: quando quidem fœdus [a] [a] perpetuum diſpoſuit mihi, [a] ordinatum *manet* prorſus & ſervatum, quia tota ſalus mea & totum [a] deſiderium *eſt*: quamvis non faciat ut pullulet.

6 At *homines* nequam ut ſpinæ remotæ erunt omnes: quæ manu non capiuntur.

7 Sed qui attrectaturus eſt eas [b] munitur ferro & haſtili: ut igne [c] prorſus comburantur in [a] ſede eadem.

8 ISTA ſunt nomina robuſtiſſimorum qui erant Davidi: [d] Joſcheb Baſchebeth Tachcemonita [a] primarius ducum: [e] huic gratum fuit haſtato una vice invadere octingentos [f] [a] confodiendos.

9 Poſt hunc Elhhazar filius Dodonis [a] Achochæi inter hos tres robuſtiſſimos [g] comites Davidis, cùm [a] abjicerent ſe contra Peliſchtæos: *quibus* congregatus illuc ad bellum, [a] abierant Jiſraëlitæ.

10 Is ſurgens percuſſit Peliſchtæos, uſquedũ defatigata eſſent manus ipſius, & [a] adhæreret manus ipſius gladio ſuo: præſtante Jehova ſalutem magnam illo die: poſt quem reverſus eſt populus tantùm ad ſpoliandum.

11 [a] Poſt hunc autem Schamma filius Agæ Hararites: cùm congregarentur Peliſchtæi in catervam: ubi erat portio agri plena lentibus: & populus fugeret a facie Peliſchtæorum.

12 Stitit ſe in medio illius portionis ut liberaret eam, percuſſitque Peliſchtæos: ita præſtitit Jehova ſalutem magnam.

13 Præterea deſcendentes [a] tres iſti ſupra triginta primarii convenerunt in meſſe ad Davidem, ad ſpeluncam [a] Hhadullami: cùm caterva Peliſchtæorum caſtra haberent in convalle [a] Raphæorum.

14 (Nam David tunc agebat [a] in ſuo propugnaculo: & ſtatio Peliſchtæorum tunc [a] erat *ad* Beth-Lechemum)

15 Et deſiderio motus dixit David: [g] ô ſi quis bibendam daret mihi aquam e ciſterna Beth-Lechemi, quæ *eſt* ad portam.

16 Quapropter perruperunt tres iſti potentiſſimi per caſtra Peliſchtæorum: & hauſtam aquam e ciſterna Beth-Lechemi, quæ *eſt* ad portam, deportantes attulerunt ad Davidem: qui noluit bibere eam: ſed effudit eam Jehovæ.

17 Dicebat enim: abſit mihi a Jehova ut faciã hoc, an ſanguinẽ iſtorum hominum, qui [h] inivérunt periculum vitæ ſuæ biberem? ſic noluit bibere illam: hæc fecerunt tres illi potentiſſimi.

18 Deinde Abiſchai frater Joabi filius Tzerujæ erat primarius [a] horum trium: qui vibravit haſtam ſuam in trecentos, quos confodit: erat que [i] nominatiſſimus inter hos tres.

19 Horum trium, nonne quia honoratiſſimus erat, fuit illis princeps? attamen uſque ad illos tres non pervenit.

20 Et Benaja filius Jehojadahhi filius viri ſtrenui, magnus rebus geſtis, e [a] Kabtzeele: *is* percuſſit duos [k] valentiſſimos Moabitas, & idem deſcendens percuſſit quendam leonem in medio ciſternæ [a] tempore nivis.

21 Idem quoque percuſſit quendã Ægyptium [l] ſpectabilem *magnitudine*: cùm eſſet in manu Ægypti haſta, deſcendit ad eũ baculo: & accipiens haſtã e manu Ægyptii, interfecit eũ haſta ipſius.

22 Hæc fecit Benaja filius Jehojadahhi: qui erat nominatus inter hos tres potentes.

23 Honoratus ſupra triginta: quamvis ad tres illos non pervenerit: quam ob rem præpoſuit eũ David [m] ſatellitio ſuo.

24 Hhaſael frater Joabi [a] ſupra triginta iſtos: Elchãnanem filium Dodonis Beth-Lechemitã.

25 [n] Schammã [a] Charoditam: Elikã Charoditã.

26 Cheletzum [o] Paltitam: Hhiram filium Hhikeſchi Tekohhæum.

27 Abihhezerem Hhanathothanum: [p] Mebunnaium [a] Chuſchatæum.

28 [q] Tzalmonem Achochæum: Maharaium [a] Netophathæum.

29 [r] Chelebũ filium Bahhanæ Netophathæum: Ittaium filium Ribbai e Gibhha Binjamitarum.

35 Benajam [a] Pirhhathonæum: [f] Hiddaium ex una vallium [a] Gahhaſchi.

31 [t] Abi Hhalbonem Hharbathæum: Hhazmavethum [u] Barchumæum.

32 Eljachbam [a] Schahhalbonæum: e filiis [a] Jaſchenis Jonathanem.

33 Schammam [a] Hhahariten: Achiamum filiũ [b] Schararis Hhararitam.

34 [c] Eliphelethũ filiũ Achaſbi [a] Mahhachathęi: [d] Elihhamũ filium Achithophelis [a] Giluntinum.

35 [e] Chetzravũ [a] Carmelitam: [f] Pahhariũ [a] Arbæũ.

36 [g] Jigalem filium Nathanis e Tzoba: Barnin Gaditam.

37 Tzelekum Hhammonitam: Nacharaium [a] Beerothitam armigerum Joabi filii Tzerujæ.

38 Hhiram [a] Jitræum: Garebum Jitrẽum.

39 Urijam Chittẽũ: omnes ſunt [a] triginta ſeptẽ.

[a] Heb. *ſeculi*

[b] Heb. *implebitur ferro.*

[c] Heb. *comburendo comburentur. Confer cum 1. Chro. 11. ver. 11.*

[d] *ibi Jaſchob Hham filius Chachmonei.*

[e] Heb. *hoc gratum fuit e lignato.*

[f] Heb. *confoſſos: ſic infrà 18. ver.*

[g] Heb. *cum David.*

[h] Heb. *qui biberunt pro animus ſuu.*

[i] Heb. *nomen erat ei in tribus iſtis.*

[k] Heb. *ariel, id eſt, duos leones fortiſſimos.*

[l] Heb. *virum aſpectus.*

[m] Heb. *auſcultationi ſuæ: id eſt, militibus ſtipatoribus ſuis, qui ſemper præſto erant ad imperium ipſius 2. Sam. 9. 4. & 20. 23.*

[n] *Schammothum Hararitam. 1. Chro. 11.*

[o] *Pelonitam.*

[p] *Sibcæum.*

[q] *Hhilajam.*

[r] *Cheledum, & Cheldai. 1. Chro. 27. 15.*

[s] *Churajum.*

[t] *Abielem.*

[u] *Bacharumæum, id eſt ex Bachurimis Binjamitarum.*

[a] *Haſchemi.*

[b] *Sacharis.*

[c] *Eliphalem filium Vrs.*

[d] *Achijam Pelonitam.*

[e] *Chetzronẽ.*

[f] *Naharajum.*

[g] *Joelem fratrem Nathanis.*

ANNOTATIO.

1 Poſtrema] *i. habitæ ab eo poſtquam mandata dedit filio Sehelomoni, de quibus 1. Reg. 2. eumq; precibus Deo commendavit Pſal. 72. cùm jamjam eſſet moriturus. Hoc enim factò Jahhakobum Gen. 49. & Moſchen Deut. 32. & 33. imitatus eſt.* Excelſus] *i. evectus ad faſtigium regni, ut proximè ſequentia verba indicant.* Amœnus pſalmis] *i. propheta, qui ſuaves pſalmos Jiſraëlitis ad laudandum Deum conſcripſit.*

2 Spiritus Jehovæ] *i. Deus pater per filium in ſpiritu animum & linguam meam moderatus eſt ad prophetias exarandas confirmatio poſterioris ſui epitheti.* 3 Dixit] *confirmatio prioris ſui epitheti a vocatione & mandato Dei.* Rupes] *vide Deut. 32. 4.* Hominibus iſtis] *Jiſraëlitis.* 4 Ut cum lucente] *i. omni luce proſperitatis & gloriæ circumfulgebunt, altera pars ſermonis Dei: promiſſio regi, & populo celenti juſtitiam & timorem Dei.* Ut magè] *i. vireſcent perpetuo: ut herbæ, quibus pluviæ & calores tempeſtivè adveniunt.* 5 Domus mea, &c.] *i. ego & regnum meum, quamvis hæc non ita exactè præſtemus, ac prominus non ſervati fœderis cum Deo &c.* Perpetuum] *quia Deus immutabilis eſt, & ita promiſit ſup. 7. 15. 16.* Ordinatum &c.] *i. penes ipſum eſt ordinatio & conſervatio, quam ſe effecturã recepit, ib. d. m.*

Deſiderium eſt] *Deus & fœdus ejus.* Quamvis non faciat ut pullulet] *i. propter indignitatẽ noſtram parum præſtet illius promiſſe felicitatis. Sic anticipat objectiones: unam quod non pareat mandato Dei: alteram quod Deus promiſſa nondum præſtet. Statuit enim inobedientiâ ſuâ fidem Dei manẽ reddi non poſſe: ut Roman. 3. 3.* 6 Homines nequam] *qui mandata Dei non amplectuntur, neque promiſſionum ſunt participes, id eſt, reprobi. eſt autem antitheſis ex comparatione cum ſuperioribus.* 7 In eadem ſæde] *i. in eo loco ubi ſuccæſe fuerunt.* 8 Primarius ducum] *i. dux ſummus primi agminis, ut quinq; ſequentes ſuorum agminum ſito ordine.* Confodiendos] *ex quibus trecentos eum confodiſſe oſtendit 1. Chron. 11, 11.* 9 Achochęi] *e poſteris Achoachi Binjaminitæ, de quo 1. Chron. 8. 4. ſic infra verſic. 28.* Abjicerent ſe] *i. abjecta vitæ cura, periculo ſe exponerent: ſic Judic. 5. 18.* Abierant] *i. fugientes loco ceſſerant. 1. Chro. 11, ver. 13. & hîc ver. 11.* 10 Adhæreret] *ex diſtenſione nervorum præ magno labore.* 11 Poſt hunc] *ab Elhhazare ſecundus reſtitit Peliſchtæus, alteram catervam ab altera agri parte invadens, nam Elhhazar ab ea parte Peliſchtæos aggreſſus eſt, ubi erat hordeum: Schamma verò qua lentes erant 1. Chron. 11. 13.* 13 Tres iſti] *ſupra nominati.* Hhadullami] *1. Schem. 22. 1.* Raphaæorum] *ſup. 5. 18.* 14 In ſuo propugnaculo] *Jebuſi in civitate ſua, paulo antè expugnata, ex qua prodiit Hhadullamum verſus, Peliſchtæos aggreſſurus.* Erat ad Beth-Lechemum] *itinera obſidens.* 18 Horum trium] *qui ſequuntur.* 19 Illos tres] *antè numeratos.* 20 Kabtzeele] *Jehoſ. 15. 21. in tribu Jehudæ.* Temporenivis] *quo feræ ferociores ſunt penuria victus.* 24 Supra triginta] *poſtremus quidem ſecundi ordinis: ſed præſtantior triginta Chiliarchis quos deinceps nominat, nam ſex iſti quinis Chiliarchis præerant, ut Joab erat imperator omnium: ſunt enim hę duæ voces κατ' ἐξοχὴν ſex illis accommodandæ quorum nomina & res geſtæ modò explicatæ ſunt.* 25 Charoditam] *Judic. 7. 1.* 27 Chuſchathæum] *e tribu Jehudæ. 1, Chron. 4. 4.* 28 Netophathæum] *in tribu Jehudæ. 1. Chron. 2. 54.* 30 Pirhhathonæum] *oppidum in tribu Ephrajami. Judic. 12. 15.* Gahaſchi] *mons in tribu Ephrajimi. Jehoſ. 24. 3. & Judic. 2. 9.* 32 Schahhalbonæum] *e Schahhalabimus in tribu Danis Jehoſch. 19. 42.* 33 Hhararitam] *montanum, e montibus Ephrajami.* 34 Mahhachathæi] *trans Jardenem ex oppido Menaſchitarum Ioſ. 13. 11.* Gilunti-num] *Jehoſ. 15. 51.* 35 Carmelitam] *ex oppido Jehudę Jehoſ. 15. 55.* Arbæum] *ex Arabo oppido Jehudæ ibidem. 52.* 37 Beerothitam] *Jehoſ. 18. 25.* 38 Jitręum] *e Jattire oppido Jehudę: Jehoſch. 15. 48.* 39 Triginta ſeptem] *comprehenſo Joabo imperatore ſummo, & ſecundo a rege.*

CAPUT XXIIII.

David Satanæ inſtinctu populum innumerari jubens, Dei iram in ſe & in populum concitat. Quam ob rem Deus ex tribus pœnarum optione data, triduana peſte, ut David elegerat, in populum ſævu. Deinde populi & Davidis reſipiſcentis miſertus, altare ſibi extrui & ſacrificia in eo offerri deſtinato loco quem demonſtrat, jubet.

1 'PERREXIT autem ira Iehove accendi in Iſraelitas: cùm incitaſſet 'adverſarius Davidem in eos 'dicendo: I, numera Iſraëlem & Jehudam.

2 Edixit enim rex Joabo principi copiarum [a] ſuarum, diſcurre jam per omnes tribus Iſraëlis 'a Dane Beerſchebahhum uſque: & recenſete 'populum: 'ut ſciam numerum populi.

3 Et quamvis diceret Joab regem: at adjiciat Jehova Deus tuus ad populum [b] quotquot ſunt centuplum, idque oculis domini mei regis videntibus: dominus autem meus rex quare delectaretur re hac?

4 Tamen prævaluit verbum regis apud Joabum, & apud præfectos copiarum: quapropter egreſſus eſt Joab, & præfecti copiarum a conſpectu regis ad recenſendum populum Iſraëlẽ.

5 Et trajicientes Jardenem caſtra poſuerunt ad 'Hharohherem, a dextera civitatis, 'quæ eſt in medio 'torrentis Gaditarũ Jahhzerem uſq;.

6 Deinde venerunt Gilhhadem, & in terram inferiorem 'recens comparatam: poſteà venerunt 'Dan-Jahhanum, & 'circa Tzidonem.

7 Et venientes ad 'urbem munitam Tyri, & omnes civitates Chivvæi, & Cenahhanęi: proceſſerunt ad meridianum tractum Jehudæ Beerſchebahhum.

8 Deniq; cùm diſcurriſſent per totam terram, venerunt, [c] exactis novem menſibus & viginti diebus, Jeruſchalaima.

9 Ubi dedit Joab numerum cenſus populi regi: 'erant autem Iſraëlitarum octingenta millia virorum [d] ſtrenuorũ ſtringentium gladium: virorum autem Jehudæ 'quinginta millia

10 Tum [e] animus Davidis affecit eum, poſtquam numeraſſet populum: quapropter dixit David ad Jehovam: peccavi valde *in* eo quod feci: ſed nunc Jehova, tranſfer, quæſo, iniquitatem ſervi tui, 'nam ſtultè egi valde.

11 Cumq; ſurrexiſſet David manè: verbum Jehovæ fuit ad Gadem prophetam 'Videntem Davidis dicendo.

12 Abiens alloquitor Davidem: ita ait Jehova: tria ego propono tibi: delige unum ex his quod faciam tibi.

13 Veniens ergo Gad ad Davidem renuntiavit ei: dixit enim ei: an eveniet tibi 'ſeptem annorum fames in terra tua? an potius ut fugias tribus menſibus, a facie opprimentium te, 'ita ipſe perſequetur te? an deniq; ut ſit tribus diebus peſtis in terra tua? nunc cognoſce, & vide quid rei reſponſurus ſim ei qui miſit me.

14 Dixit verò David ad Gadem: anguſtia eſt mihi valde: incidamus, quæſo 'in manum Jehovæ, nam magnę ſunt miſerationes ęjus: in manum autem hominis ne cadam.

15 Itaque poſuit Jehova peſtẽ in Iſraële ab eo mane uſque ad 'tempus conſtitutum: qua mortui ſunt de populo a Dane uſq; Beerſchebahhum ſeptuaginta millia virorum.

16 Extenderatq; manum ſuam angelus contra Jeruſchalaima ad perdendum ea: ſed pœnitens Jehova iſtius mali, edixit angelo qui perdebat de populo: ſatis *eſt*, jam remitte manum tuam: angelus autem Jehovæ erat juxta aream [f] Arannæ Jebuſęi.

17 Cum allocutus David Jehovam, videndo angelum qui percutiebat populum dixiſſet: ecce ego peccavi, & ego iniquè feci: hi autem, hæ oves quid fecerunt? ſit, quæſo manus tua contra me & 'contra domum paternam meam.

18 Deinde 'rediit Gad ad Davidem die illo: &

[a] Heb. *quæ erant apud ſe*

[b] Heb. *ut ſunt & ut ſunt centum vicibus.*

[c] Heb. *a fine novem menſium.*

[d] Heb. *virorum roborũ.*

[e] Heb. *percuſſit cor Davidis ipſum: ſic 1. Schem. 24. 6.*

[f] *quidam ver. 18 & Oruna Chronica.*

& dixit ei: aſcende, ſtatue Jehovæ altare in area Aranjæ Jebuſæi.
19 Et aſcendente Davide ſecundum verbum Gadis: quemadmodum præceperat Jehova:
20 Cùm proſpectans Aravna videret regem & ſervos ejus tranſeuntes ad ſe: egreſſus Aravna incurvavit ſe regi facie ſua *demiſſa* in terram.
21 Dixitq; Aravna: quare venit dominus meus rex ad ſervum ſuum? cui dicente Davide: emptum à te iſtam aream, ad ædificandũ altare Jehovæ: ut cohibeatur hæc plaga a populo:
22 Dixit Aravna ad Davidem: accipiat & offerat dominus meus rex quod bonum *videtur* in oculis ejus: vide hos boves pro holocauſto, & has tribulas & inſtrumenta boum in ligna.
23 Hæc omnia dabat Aravna regulus regi: dicebatq; Aravna ad regem: Jehova Deus tuus acceptum te habeat.
24 Dixit verò rex ad Aravnam, nequaquam: ſed g omnino emam abs te pretio: neque offeram Jehovæ Deo meo holocauſta gratis: quapropter emit David[e] aream illam & illos boves argenti[e] ſiclis quinquaginta.
25 Deinde extruens ibi David altare Jehovæ: obtulit holocauſta & euchariſtica: ſic exoratus eſt Jehova terræ, & cohibita plaga hæc ab Iſraële.

g Heb. *emendo emam.*

ANNOTATIO.

1 Perrexit]*id eſt, cùm toto triennio antè Iſraëlitis infenſus, ſumem iumiſiſſet ob factum Schaulis ſupra 21. hac Davidis offenſa rurſus in eos ira accenſus eſt: nam utraque hæc hiſtoria per ὑστέρησιν temporum ultimo loco ponitur.* Adverſarius]*ex 1.Chron.21.1. Nam nomina conjugata verbis ſuis: ut contrà verba nominibus inclusa latent, ex linguæ proprietate, ut Gen.18.21.* Dicendo]*ſine ulla legitima cauſa: ſive Eccleſiaſtica, ut fuit illa tempore Moſchi, Exod.30. ſive politica, ut eſt temporibus belli, ſed contra promiſſionem Dei, contra fidem ſuam priorem, & contra publicam quietem veniens: vide 1.Chron.23.23.* 2 A Dane Beerſchebahhum]*vide Judicum 20.1.* Populum]*aptum ad militiam obeundam. à nato viginti annos & deinceps 1.Chron.23.26. & 27.23. prout oſtenditur infrà. 1. ver.9.* Ut ſciam]*mera curioſitate movetur, & nullam rationem adfert aliam: quàm voluntatem: quapropter Joab conans eum a propoſito avertere dicit: quare delectaretur Dominus meus re hac?* 5 Hharohherem]*vide Num.32.34.* Quæ eſt in medio]*vide Deu.2.35.* Torrentis]*Arnonis.* 6 Recens comparatam]*temporibus Schaulis 1.Chron.5.10.* Dan Jahhanum]*Quod Dan ſimpliciter dicitur Jehoſ.19.47.* Circa Tzidonem] *nam agrum tenebant: quamvis Cenahhanæi urbem: quemadmodũ de Tyro in ſequenti verſu dicendum eſt.* 7 Urbem munitam]*Jehoſeh.19.29.* 9 Erant autem]*quorum numerum Joab regi dedit, cùm primùm Jeruſchalaima venit, nondum numerato Binjamine nec Levi. ſtudio enim Joab omiſerat eos, quia rem improbabat, ut apparet 1.Chron.21.6. Cur autem ibi trecenta millia ad hunc numerum accedant, vide 1.Chron.27.24.* Quingenta millia]*annumeratis triginta millibus, quorum millenis ſinguli Chiliarchis parebant, de quibus ſuprà 23.8. ver. & ſequent. quam ob rem his omiſſis in Chronicis quadringenta ſeptuaginta millia tantùm numerantur.* 10 Nam ſtultè]*i. agnoſco me ſtultè egiſſe, ut Num.14.40.* 11 Videntem]*vide 1.Schem.9.9. & de ejus officio 2.Chron.29.25.* 13 Septem annorum] *quaſi dicat: jam tres anni fame propter Gibbhonitas elapſi ſunt: hic quartus eſt, quo datâ pluviâ teſtatus quidem eſt Deus ſe reconciliatum eſſe: ſed hoc tuo peccato offenſus denuo proponit tibi alterum triennium, cujus mentio eſt 1.Chron.21.12. nam hoc triennium ſuperioribus annis conjunctũ ſeptẽ efficit.* Ita ipſe]*i. Deus tibi infenſus ipſorũ contra te conatus ſecundet & efficiat ut aſſequantur ter: vide 1.Chron.21.18.* 14 In manum Jehovæ]*ſolius, ut ſinu verſus explicat.* 15 Tempus conſtitutũ]*tridui, ſuprà ver.13.* 17 Contra domũ]*i. contra familiares meos, ut conſiliorũ participes,* 18 Rediit]*ex juſſu Dei 1.Chr.21.18. & infr.19. ver.* 22 Hos boves *quibus utebatur in trituratione.* 24 Aream]*eam cum toto loco emit ſexcentis ſiclis aureis 1.Chron.21.25. qui efficiunt paulo amplius mille quingentos dallaros.* Siclis quinquaginta]*videlicet boves: hoc eſt, dallaris paulò amplius duodecim: ſynecdoche.*

REGUM
LIB. PRIOR.

PRIOR liber regum res geſtas quinque regum Iehudæ, Schelomonis, Rechabhhami, Abijæ Aſæ, Jehoſchaphati: & octo regum Iſraëlis Jarobhhami, Nadabi, Bahhaſchæ, Elæ Zimri, Tibni, Hhomri & Achabi continet. Eſtq; hiſtoria cẽtum octodecim annorum: e quibus primi quadraginta Schelomonis fuerunt: cæteri nimirum ſeptuaginta-octo reliquorum regnantium in Iehuda & in Iſraële

Schelomonis 40. 1.Reg.11.42.

Jehudæ			Iſraëlis		
Anni Rechabhhami	17.	1.Reg.14.21.	Jarobhhami	21	1.Reg.14.20.
Abijami	3.	1.Reg.15.2.	Nadabi	1.	1.Reg.15.25.
Aſæ	41.	1.Reg.15.10.	Bahhaſchæ	23.	1.Reg.16.1.
Jehoſchaphati ſolius	17.	1.Reg.22.52	Elæ	1.	1.Reg.16.10.
			Zimri dies	7.	1.Reg.16.17.
			Tibni cum Hhomri		
			Hhomri	11.	1.Reg.16.25.
			Achabi	21.	1.Reg.16.31.

In regibus Iſraëlis obſervandum, nos ex numero, qui in iſtis ſingulis ſcripturæ locis habetur, ultimum cujuſque annum detrahere: quia idem eſt ſucceſſoris primus.

CAPUT.

CAPUT I.

Davide rigente præ ſenio, Adonija maximus natu filius apud populum gratioſus, cum Joabo & Ebjathare conſpirat, ut regnum paternum occupet: ſed Nathanis operâ, diſſipato eorum conſilio, a Davide Schelomo rex inſtituitur: a ſacerdote ungitur: a populo accipitur, & ſpectante Davide in ſolio regni collocatur. Cujus rei Adonija certior factus, dilapſo comitatu, ad altare domini ſecuritatis causâ ſe confert: donec fide data ad Schelomonem ductus, domum cum venia remittitur.

1 Ex autem David [a] ſenuerat, vergebat [a] ætate: & quamvis opperirẽt eum pannis: non tamen [b] calefiebat.

2 Quapropter dixerunt ei ſervi ejus: [c] quæratur domino meo regi puella virgo, quæ ſtet coram rege, & ſit ei adjutrix: ut cubante ea in ſinu tuo, calefiat dominus meus Rex.

3 Quærentes itaque puellam pulchram in toto termino Jiſraëlitarum: invenerunt Abiſchagam Schunamitidem, quam adduxerunt ad regem.

4 Erat autem puella hæc pulchra admodum: eratque regi adjutrix, & miniſtrabat ei: rex verò non cognovit eam.

5 Adonija portò filius Chaggithæ efferens ſe dicendo: [d] ego regnaturus ſum: [d] paravit ſibi currum, & equites, & quinquaginta viros præcurrentes ſibi.

6 Quem pater ejus [d] nunquam dolore affeciebat dicendo: quare ita facis? & ipſe [e] quoque bonâ formâ erat valde, pepereratq; eum *Chaggitha* poſt Abſchalomum *natum*.

7 Tandem [f] fuerunt ei ſermones cum Joabo filio Tzerujæ, & cum Ebjathare ſacerdote: ut [e] Adonijam ſecuti adjuvarent.

8 Tzadok verò ſacerdos, & Benaja filius Jehojadahhi & Nathan propheta, & [f] Schimhhi ac Rehhi, & reliqui potentes qui erant Davidi, non aderant Adonijæ.

9 Cumque Adonija mactatis pecudibus ac bobus iiſque pinguib. apud lapidẽ Zocheleth, qui eſt juxta fontem [g] Rogelis: invitaſſet omnes fratres ſuos filios regis, & omnes homines Jehudæ ſervos regis:

10 Nathanem verò Prophetam & Benajam, & reliquos potentes, ac Schelomonem fratrem ſuum non invitaſſet:

11 Allocutus eſt Nathan Bath-Schebahham matrem Schelomonis dicendo: an non audiviſti regnare Adonijam filium Chaggithæ: domino noſtro Davide ignorante?

12 Nunc ergo age, [h] daturus jam ſum tibi conſilium: quo libera vitam tuam, & vitam filii tui Schelomonis.

13 Abi & ingreſſa ad regem Davidem dicito ad eum: nónne tu domine mi rex, juraſti ancillæ tuæ dicens: Schelomo filius tuus regnaturus eſt poſt me, & ipſe ſeſſurus eſt ſuper ſolium meum: cur ergo regnat Adonija?

14 Ecce te adhuc loquente ibi cum rege: ego quoque ingrediar poſt te, & [g] cõfirmabo verba tua.

15 Itaq; ingreſſa eſt Bath-Schebahh ad regem in cõclave, (rex enim erat ſenex valde): ubi Abiſchag Schunamitis miniſtrabat regi.

16 Et inclinato vertice Bath-Schebahh incurvavit ſe regi: & dicente rege: quid tibi eſt?

17 Dixit ei: domine mi, tu juraſti per Jehovam Deum tuum ancillæ tuæ: Schelomo filius tuus regnaturus eſt poſt me, & ipſe ſeſſurus eſt in ſolio meo.

18 Nunc autem, ecce Adonija regnat: [b] te, domine mi rex, ignorante.

19 Mactatis enim bobus, iiſque pinguibus & [i] pecudibus multis, invitavit omnes filios regis etiam Ebjatharem ſacerdotem, & Joabum principem militiæ: Schelomonem verò ſervum tuum non invitavit.

20 At [k] jam, domine mi rex, oculi omnium Jiſraëlitarum in te converſi ſunt, ut indices eis, quis ſeſſurus ſit in ſolio domini mei regis poſt ipſum.

21 Alioquin erit, cùm occubuerit dominus meus rex cum patribus ſuis: ut ſim ego & filius meus Schelomo [l] peccatores.

22 Ecce autem ipſa adhuc loquebatur cum rege: quando Nathan propheta venit.

23 Cumq; nuntiaſſent regi dicendo: ecce Nathan propheta: [m] ingreſſus in conſpectum regis, incurvavit ſe regi [l] facie ſua *demiſſa* verſus terram.

24 Dixitq; Nathan, domine mi Rex, *túne* dixiſti, Adonija regnaturus eſt poſt me, & ipſe ſeſſurus eſt in ſolio meo?

25 Nam deſcendit hodie, & mactatis bobus iiſq; pinguibus & pecudibus multis, invitavit omnes filios regis, & principes militiæ, & Ebjatharem ſacerdotem, qui ecce comedunt & bibunt coram eo: & dixerunt, vivat rex Adonija.

26 Me verò: me ſervum tuum, & Tzadokum ſacerdotem & Benajam filium Jehojadahhi, ac Schelomonem ſervum tuum non invitavit.

27 An a domino meo rege facta eſt hæc res? quòd non notum feciſti ſervo tuo, quis ſeſſurus ſit in ſolio domini mei regis poſt ipſum.

28 Cui cùm reſpondiſſet rex David: dixit, vocate mihi Bath-Schebahham: quæ ingreſſa in conſpectum regis, ſtabat coram rege.

29 Juravítque rex dicens: ut vivit Jehova, qui redemit animam meam de omni anguſtia:

30 [n] Quemadmodum juraveram tibi per Jehovam Deum Jiſraëlis dicendo: Schelomonem filium tuum regnaturum poſt me: eúmque ſeſſurum in ſolio meo pro me, ita facturus ſum hoc die.

31 Tum inclinans verticem Bath-Schebahh, facie *demiſſa* in terrã, incurvavit ſe regi: ac dixit, vivat dominus meus rex David [o] in ſeculũ.

32 Deinde dixit rex David: vocate mihi Tzadokum ſacerdotem & Nathanem prophetam, & Benajam filium Jehojadahhi: veneruntque in conſpectum regis.

33 Quibus dixit rex: ſumite vobiſcum ſervos [p] domini veſtri & facite ut Schelomo filius meus inſideat mulæ meæ: ita deducite eum ad [q] Gichonem.

34 Ubi ungito eum Tzadok ſacerdos, & Nathan propheta in regem ſuper Jiſraëlem, & clangentes buccina, dicitote: vivat rex Schelomo.

35 Deinde aſcendite poſt eum, & ingreſſus ſedeat

a Heb. *diebus ut Gen.* 18. *ver.* 11.
b Heb. *non caleſcebat ei ſic inſrà ver.* 2.
c Heb. *quærant.*
d Heb. *a diebus ſuis.*
e Heb. *adjuvarent poſt Adonijam.*
f Heb. *conſulturus.*
g Heb. *muniam vel ſupplebo.*
h in alia exemplaria manu domini mei rex ipſe vas.
i Heb. *ovibus.*
k Heb. *ecce oculi omnium Iſraël ver.* 20. *& tu domine mi rex habent eadem ſignata.*
l Heb. *ſuo faciem ſuam in terram.*
m Heb. *quemadmodum juravi per Jehovam Deum Iſraël dicendo: Schelomo filius tuus regnabit poſt me, & ipſe ſedebit pro me in ſolio meo, ita faciam hodie.*

deat in ſolio meo, & ipſe regnet pro me: nam præcepi eum eſſe anteceſſorem in Iſraële & in Iehuda.

36 Tum [a] reſpondens Benaja filius Iehojadahhi, regi dixit: [b] Amen: ita dixerit Iehova Deus Domini mei regis.

37 Quemadmodum fuit Iehova cum domino meo rege: ita ſit cum Schelomone: ampliſicetque ſolium ejus, ſupra ſolium domini mei, regis Davidis.

38 Deſcendens ergo Tzadok ſacerdos & Nathan propheta & Benaja filius Iehojadahhi [c] Cerethæuſque & Pelethæus, cum feciſſent ut inſideret Schelomo mulæ regis Davidis, deduxerunt eum ad Gichonem.

39 Ubi Tzadok ſacerdos accepto cornu olei [d] e tentorio unxit Schelomonem: & clangentes buccina dicebât totus populus: vivat rex Schelomo.

40 Aſcendebant autem totus populus poſt eum, & ipſe populus canebant tibiis, lætabanturque lætitia magna: adeo ut [e] finderetur terra præ voce eorum:

41 Et audiret Adonija, & omnes invitati qui erant cum eo, cum ipſi abſolverent comedere: audiensque Joab ſonum buccinæ diceret: quare vox iſta urbis perſtrepentis *edatur*?

42 Cùm adhuc ipſe loqueretur, ecce Jonathan filius Ebjatharis ſacerdotis advenit: cui dicente Adonija, accede, vir enim [a] ſtrenuus es, & [f] bonum nuntium affers:

43 Reſpondens Jonathan dixit Adonijæ: at dominus noſter rex David regem conſtituit Schelomonem.

44 Miſit enim cum eo rex Tzadokum ſacerdotem & Nathanem prophetam ac Benajam filium Jehojadahhi, Cerethæumque & Pelethæum: qui fecerunt ut ipſe inſideret mulæ regis.

45 Et unxerũt eũ Tzadok ſacerdos & Nathan propheta regem apud [g] Gichonem, & aſcenderunt inde læti, adeó ut perſtreperet urbs: hæc illa eſt vox quam audiviſis.

46 Quin-etiam inſidet Schelomo ipſi ſolio regni.

47 Et etiam ingreſſi ſunt ſervi regis ad benedicendum cum domino noſtro rege Davide dicendo: præſtantius reddat Deus tuus nomen Schelomonis nomine tuo, & ampliſicet ſolium ejus ſupra ſolium tuum: ac incurvavit ſe rex [h] in ſuo cubili.

48 Atque adeò ita dixit rex: benedictus Jehova Deus Iſraëlis qui dedit hodie ſedentem in ſolio meo, idque oculis meis videntibus.

46 Quare trepidantes ſurrexerunt omnes illi invitati, qui aderant Adoniję: & abiverunt quiſque itinere ſuo.

50 Adonija verò metuebat a Schelomone: quare ſurgens abiit, & [i] prehendit cornua altaris.

51 Cùmque nuntiaretur Schelomoni dicendo, ecce Adonija timet regem Schelomonem: ideoque ecce prehendit cornua altaris dicendo: juret mihi rex Schelomo ſe non affecturũ morte ſervum ſuum gladio:

52 Dixit Schelomo: ſi futurus eſt [k] ſtrenuus, non cadet *ullus* e capillis ejus in terram: ſed ſi malum deprehendetur in eo, utique morietur.

53 Itaq; miſit rex Schelomo qui deducerent eum ab altari: unde veniens incurvavit ſe regi Schelomoni: cui dixit Schelomo, abi domum tuam.

[a] Heb. roboris.

[k] Heb. *in ſuum roboris.*

ANNOTATIO.

1 Senuerat] *nam ad annum 70. pervenerat: vide 2. Schem. 5. 4.* 3 Schunamitidem] *e Schunemo oppido Iſſaſcaris. Joſh. 19. 18.* 5 Ego regnaturus] *quaſi dicat, meum eſt regnare jure naturæ: qui primus ſum ſenioribus fratribus extinctis: infrà ver. 6 & 2. Schem. 3. 4.* Paraverat] *Exemplo Abſchalomi 2. Schem. 15.* 6 Quoque] *ut Abſchalom: qua ratione erat gratioſus apud populum.* 7 Fuerunt ei ſermones] *id eſt, communi conſilio cum illis conſpiravit.* 8 Schimhhi] *fortaſſis eſt ille de quo infrà 4. 17.* 9 Rogelis] *Joſ. 15. 7. & 2. Schem. 17. 17.* 21 Peccatores] *id eſt agetur nobiſcum ut cum ſontibus, & de vita noſtra periclitabimur.* 23 Ingreſſus] *egreſſa Bath-Schebahha: ut apparet ex ver. 28.* 28 Quæ ingreſſa] *egreſſo Nathane ut docet ver. 32.* 31 In ſeculum] *id eſt, quã diutiſſimè: quaſi dicat, mihi ſatis eſt de jure confirmari, non peto ut te regno ſpolies.* 33 Domini veſtri] *id eſt, meos, in cujus obedientia perſtatis.* Gichonem] *id eſt, in locum illum per gradus civitatis Davidis proſequimini, qui cis Gichonem eſt, quaſi medius inter civitatem Davidis & altera Jeruſchalaima, ut adeũ obtineat ex adverſo fontis Rogelis: nam Gichon rivus erat alluens civitatem Davidis & Jeruſchalaima 2. Chro. 32. 30. & 33. 14.* 36 Reſpondens Benaja] *ſuo & reliquorum nomine, ut apparet ver. 47.* Amen] *id eſt, firmum & ſtatum eſto a Deo.* 38 Cerethæuſq;] *vide 2. Schem. 9. 4.* 39 E tentorio] *quod tetenderat David arcæ in civitate ſua 2. Schem. 6. 17.* 40 Finderetur] *hyperbole.* 42 Bonum nuntium] *vide ſimile. 2. Schem. 18. 27.* 47 In ſuo cubili] *adoraturus, ut Jahhakob. Gen. 47. 31. & cum illis bene precaturus filio.* 50 Prehendit cornua] *non ut tutus eſſet donec de cauſa cognoſceretur: ſed ut miſericordiam imploraret ob numinis reverentiam: ſicut Joab, infrà. 2. 28.*

CAPUT II.

David moriturus Schelomonem filium hortatur ad pietatem erga Deum & ad juſtitiam: nominatim verò beneficum poſterum Barzillæ rependi, & ſupplicium de Joabo Schimhhi ſumi jubet: Quod Schelomo datis occaſionibus juſtis, non tantùm in eos: ſed etiam in Adonijam & Ebjatharem præſtat.

1 [a] Cùmque propè eſſent dies Davidis ut moreretur: præcepit Schelomoni filio ſuo, dicendo:

2 Ego [a] deceſſurus ſum brevi pro conſuetudine totius terræ: ſed confirmare & eſto [b] vir.

3 Et obſervato obſervationem Jehovæ Dei tui, ambulando in viis ejus, ſervando ſtatuta ejus & præcepta ejus, judiciaq; ejus, & teſtimonia ejus, ſicut ſcriptum eſt in lege Moſchis: [c] ut ſecundes quicquid feceris, & quocunqi te verteris.

4 Ut præſtet Jehova verbum ſuum quod promiſit mihi dicendo: ſi obſervabunt filii tui viam ſuam, ambulando coram me in fide: ex toto

[a] Heb. abeo per viam totius terræ.

[b] Heb. *in virum: id eſt, præſta te virum, quamvis ætate adoleſcens: 1. Chro. 22. 5.*

toto corde ſuo, & ex toto animo ſuo: dicendo *inquã:* [a] non excindetur tibi vir a ſolio Iſraëlis.

5 Ad hæc tu noſti quid [a] fecerit mihi Joab filius Tzerujæ: quid fecerit duobus principibus exercituum Iſraëlis, Abnero filio Neri, & Hhamaſæ filio Jetheri, quos occidit, [c] [a] deſignans cædem bellicam in pace: [a] ut repoſuit [d] ſanguinem bellicæ *cædis* in zona ſua, quę adhærebat lumbis ipſius, & in calceamento ſuo quod habebat ad pedes ſuos.

6 Quam ob rem facito [a] pro ſapientia tua: [a] neque ſinito deſcendere canitiem ejus cum pace in ſepulchrum.

7 Erga filios verò Barzillai Gilhhaditæ exerceto benignitatem, & ſunto inter comedentes *cibum* menſæ tuæ: quia ſimiliter [a] appropinquarunt ad me cùm fugerem propter Abſchalomum fratrem tuum.

8 Denique ecce [a] apud te *eſto* Schimhhi filius Geræ Binjaminita e Bachurimis: qui quidem maledixit mihi maledictione acerrima, quo die ibam Machanajima: quo deſcendente obviam mihi ad Jardenem juravi ei per Jehovam dicẽdo, morte non afficiam te gladio.

9 Nunc autem eum ſontem ne abſolvito, cùm vir ſapiens ſis: ſed cognoſcito quid ſis facturus eo, ut deducas canitiem ejus cum ſanguine in ſepulchrum.

10 Poſteà occubuit David cum patribus ſuis: & ſepultus eſt in civitate Davidis.

11 Dies autem quibus regnavit David ſuper Iſraëlem fuerunt quadraginta annorum: Chebrone regnavit ſeptem annos, Jeruſchalaimis verò regnavit triginta tres annos.

12 Cùm itaque Schelomo ſederet in ſolio Davidis patris ſui: & confirmaretur regnum ejus valde.

13 Venit Adonija filius Chaggithæ ad Bath-Schebahham matrem Schelomonis: qua dicente, [e] an cum pace advenis? dixit, cum pace.

14 Et dixit, [f] aliquid mihi eſt *dicendum* tibi: qua dicente, loquere.

15 Dixit, tu noſti meum fuiſſe hoc regnum, & in me convertiſſe omnes Iſraëlitas faciem ſuam ut regnarem: ſed devolutum eſſe ipſum regnũ ut eſſet fratris mei, [a] cò quòd a Jehova ejus ſit.

16 Nunc autem ego petitionem unam peto abs te: [a] ne avertito faciem meam: quæ dixit ad eum, loquere.

17 Dic quæſo Schelomoni regi, (non enim averſurus eſt faciem tuam): ut det mihi Abiſchagam Schunamitidem in uxorem.

18 Cui dixit Bath-ſchebahh: bene: ego pro te alloquar regem.

19 Itaque cum veniſſet Bath-ſchebahh ad regem Schelomonem ut loqueretur ei prò Adonija: aſſurgens rex obviam ei, incurvavit ſe ei, & ſedens in ſolio ſuo, opponi juſſit ſolium matri regis, quæ ſedit ad dexteram ejus.

20 Et dixit, petionem unam parvam ego peto abs te: ne avertito faciem meam: cui dicente rege, pete mater mea: non enim avertam faciem tuam:

21 Dixit illa: detur Abiſchag Schunamitis Adonijæ fratri tuo in uxorem.

22 Reſpondens verò rex Schelomo dixit matri ſuæ: & quare tu petis Abiſchagam Schunamitidem pro Adonija? imò pete pro eo regnum ipſum, cum ipſe ſit frater meus major me: at illius & Ebjatharis ſacerdotis, ac Joabi filii Tzerujæ *petitio eſt.*

23 Et juravit rex Schelomo per Jehovam dicendo: ita faciat mihi Deus & ita pergat: ut contra vitam ſuam locutus eſt Adonija verbum iſtud.

24 Quapropter nunc ut vivit Jehova qui ſtabilivit me, & collocavit me in ſolio Davidis patris mei, quiq; paravit mihi domum, quemadmodum locutus eſt: hodie morte afficietur Adonija.

25 Mittens igitur rex Schelomo *juſſit eũ occidi* per Benajam filiũ Jehojadahhi, qui irruit in ipſum ita ut moriretur.

26 Ebjathari autem ſacerdoti edixit rex: [a] Hhanathothas abi ad agrum tuum, nam [g] reus mortis es: attamen hoc die non afficiam te morte quia portaſti arcam domini Jehovæ, coram Davide patre meo: & quia [a] afflixiſti te in omnibus quibus afflictus eſt pater meus.

27 Sic ejecit Schelomo Ebjatharem ne eſſet ſacerdos Jehovæ: [a] ut impleret verbum Jehovæ, quod locutus fuerat contra domum Hheli Schilunte.

28 Rumore autem hoc proveniente uſq; ad Joabum (Joab enim declinabat poſt Adonijam, quamvis poſt Abſchalomum non declinaſſet:) fugiens Joab ad tentorium Jehovæ, prahendit cornua altaris.

29 Cúmque nuntiaretur regi Schelomoni: [a] fugit Joab ad tentorium Jehovæ, & ecce *eſt* prope altare:

30 Miſit Schelomo Benajam filium Jehojadahhi, dicens: abi irrue in eum.

31 Nam cùm venienti Benajæ ad tentorium Jehovæ, & edicenti ei, ſic edicit rex: egredere, dixiſſet, nequaquam: ſed hic moriar: & retuliſſet Benaja regi rem dicens, ita locutus eſt Joab & ita reſpondit mihi:

32 Dixit ei rex, [a] fac quemadmodum locutus eſt, & irrue in eum, deinde ſepeli eum: ut amoveas [h] culpam ſanguinis immeriti, quem effudit Joab, a me, & a domo patris mei.

33 Et [i] retorqueat Jehova [a] ſanguinem ejus in caput ejus: qui irruit in duos homines juſtiores & meliores ſe, & occidit eos gladio, patre meo Davide ignorante: Abnerũ filium Neri principem militiæ Iſraëlis, & Hhamaſam filium Jetheri principem militiæ Jehudæ.

34 Sic reverſis cędibus eorum in caput Joabi, & in caput [a] ſeminis ejus in ſeculum: Davidi, id eſt, ſemini ejus & domui ejus ac ſolio ejus ſit pax uſq; in ſeculum a Jehova.

35 Itaque aſcendens Benaja [a] filius Jehojadahhi irruit in eum & morte affecit: deinde ſepultus eſt domi ſuæ in deſerto.

36 Tum præpoſuit rex Benajam filium Jehojadahhi loco ejus exercitui: Tzadokum verò poſuit rex loco Ebjatharis.

37 Deinde mittens rex accerſivit Schimhhin, & dixit ei: extrue tibi domum Jeruſchalaimis ut habites ibi: neq; egreditor inde huc aut illuc.

38 Erit enim quo die egreſſus tranſieris torrentem [a] Kidronem ([k] certò ſcito te omnino moriturum:) ut [l] cauſa cædis tuæ ſit in capite tuo.

39 [a] Dixit autem Schimhhi regi, bona *eſt* res iſta: quemadmodum locutus eſt dominus meus rex, ita facturus eſt ſervus tuus: & conſedit Schimhhi Jeruſchalaimis diebus multis.

40 Fuit autem [m] exactis tribus annis, cùm fugiſſent

---

c Heb. *ponens ſanguines belli in pace.*
d Heb. *ſanguines belli.*
2. *Schem.* 16. 5.
e Heb. *an pacus eſt adveſtire tuum?*
f Heb. *verbũ mihi eſt ad te.*
2. Schem. 12.
1. Reg. 1. 53.
2. Schem. 24.
1. Schem. 20.
g Heb. *filius mortis.*
h Heb. *ſanguinis innocentis.*
Heb. *meliores ſe.*
i Heb. *reddat in caput ejus.*
k Heb. *certo ſcito, quia morte morieris.*
l Heb. *ſit ſanguis tuus in te.*
m Heb. *in fine trium annorum.*

gissent duo servi Schimhhi ad Aciſchum filium Mahhacæ regem Gathi: & indicassent Schimhhi *quidam* dicendo: ecce servi tui sunt Gathi.

41 Ut surgens Schimhhi strato asino suo abiret, Gathum ad Aciſchum quæsitum servos suos: rediens q; Schimhhi reduceret servos suos Gatho.

42 Cùm itaq; nuntiatum esset Schelomoni: abiisse Schimhhin Jeruſchalaimis Gathum, & reversum esse:

43 Mittens rex accersivit Schimhhin, & dixit ad eum: nónne juramento astrinxi te per Jehovam, & contestatus sum te dicendo: quo die exiens abieris huc aut illuc, certò scito te omnino moriturum: dixeras q; ad me, bona *est* hæc res quam audio.

44 Quare ergo non observasti juramentum Jehovæ, & præceptum quod præceperam tibi?

45 Deinde dixit rex ad Schimhhin, tu nosti totum illud malum, cujus conscius est animus tuus, quo affeciſti Davidem patrem meum: retorquet autem Jehova malum tuum in caput tuũ.

46 Rex verò Schelomo benedictus, & solium Davidis erit stabile coram Jehova usque in seculum.

47 Tum præcipiente Rege Benajæ filio Jehojadahhi, egressus struit in eũ, ita ut moreretur: sic regnum stabilitũ est in manu Schelomonis.

ANNOTATIO.

1 Cum q;] *vide annotata* 2. *Schem.* 23. 1. 3 Ut secundes] *eodem sensu dictum quo Exodi* 20. 12 *ut prolongent dies tuos &c.* 4 Non excindetur] *i. semper erit aliquis tibi successor. per μετωνυμιαν dictum.* 5 Fecerit mihi] *κατάπτ per consequentiam, dum per fidè interfecit illos, quos ego in fidẽ meam receperã.* Designans cædem] *id est, patrans ejusmodi cædem pacis tempore, quæ tantùm temporibus belli convenit.* Ut reposuit] *id est, cruentatum ensem in vaginam reposuit & cruentatis pedibus ambulavit, neque eo nomine magis afficitur est, quàm si nihil commisisset.* 6 Pro sapientia tua] *tempus & rationem faciendi sapienter observans: quasi dicat, homo est novarum rerum cupidus: non diu quiescet, quin tibi justam occasionem in se animadvertendi præbeat.* Neque finito] *id est, ne finito cum naturali morte interire: sic 9. vers.* 7 Appropinquarunt ad me] *id est, appropinquãtes idem officium exhibuerunt mihi: 2. Schem. 17. 27.* 8 Apud te esto] *i. Ne finito illum vagari: sed certum ei locum circumscribito quo se contineat, ne quid cum suis Benjaminitis moliatur: apud quos gratiæ & autoritate valet, ut apparet 2. Schem. 19. 17. & sequentibus.* 15 Eò quòd a Jehova] 1. *Chron.* 22, 12. & 28. 5. 16 Ne avertito] *id est, ne recuses: synecdoche sic desinens.* 22 Imò pete] *si Abischagam petis: eadem opera regnum transfer: nam hic scopus ejus est. eodem Achithophelis consilium spectabat, cùm Abschalomum induxit, ut rem haberet cum concubinis patris. 2. Schem. 16. 21.* At illius] *i. hoc non est ipse solus commentus, sed Ebjathari & Joabi conjuratorum usus est consilio.* 26 Hhanathothas] *vide Jehoschu. 21. 18. & annotata 1. Schem. 21.* 2. Afflixisti te] *ex quo excisa est domus paterna tua a Schaule 1. Schem. 22. 20.* 27 Ut impleret] *id est, ut Jehova impleret verbum suum: nomen pro se & pro suo relativo: sic Gen. 9. 6. vide 1. Schem. 2. 33. & 36.* 29 Fugit Joab] *quasi ad asylum, ut Adonija suprà. 1. 51. vide annotata Exodi* 21. 13. 32 Fac quemadmodum] *ex lege Exodi* 21. 14. 33 Sanguinem ejus] *id est, quem ipse effudit.* 34 Seminis ejus] *vide 2. Schem. 3. 29.* 38 Kidronem] *vide 2. Schem. 15. 23.* 39 Dixit Schimhhi] *adhibito juramento ut apparet ex vers. 43.* 47 Stabilitum] *sublatis rerum innovatoribus.*

CAPUT III

Schelomo filiam regis Ægypti uxorem ducit: Deum singularibus sacrificiis Gibhhone colit: ubi optione a Deo in somnis data petendi quod vellet, prout petit, sapientia divinitus donatur, etiam alia donis suprà quàm petierat cumulata: quæ, in judicio litigantium inter se mulierum apparere incipiens, autoritatem ei & reverentiam magnam apud subditos conciliat.

1 JUNXIT autem se affinitate Schelomo cum Parhhone rege Ægypti. & accipiens filiam Parhhonis duxit eam in civitatem Davidis: donec absolviſſet ædificare domum ſuam, & domum Jehovæ, ac murum Jeruſchalaimorum circumquaque.

2 Tantummodò populus sacrificabant in istis excelsis: cùm nondum ædificata fuisset domus nomini Jehovæ, tantisperdum fuerunt dies isti.

3 Amabat enim Schelomo Jehovam, ambulando in statutis Davidis patris sui: tantummodò in istis excelsis ipse sacrificabat & adolebat.

2 *Chro.* 1. 6. 4 Cùm itaque abiens rex Gibhhonem ad sacrificandum ibi: eò quòd esset excelsum magnum: mille holocausta obtuliſſet Schelomo in altari illo:

5 Gibhhone apparuit Jehova Schelomoni per somnium eadem nocte: dixit que Deus: pete, quid daturus sum tibi?

a Heb. *in fide & in justitia & in rectitudine cordis.* 6 Cui dixit Schelomo: tu exercuisti erga servum tuum Davidem patrem meum benignitatem magnam: cùm ambularet coram te a fide-

liter ac justè & recto corde erga te: servaſtiq; ei benignitatem hanc maximam, quòd dederis ei filium sedentem in solio ejus, ut *est* hodierno die.

7 Nunc enim, Jehova Deus mi, tu constituisti *me* servum tuum regem loco Davidis patris mei: quamvis ego puer parvus nesciam procedere & redire:

8 Servum, inquam, tuum in medio populi tui quem elegisti: populi multi, qui neque numerari neque supputari potest præ multitudine.

9 Da igitur servo tuo b animum intelligentem ad judicandum populum tuum, discernendo inter bonum & malum: quis enim posset judicare hunc populum tuum c numerosissimum?

b Heb. *cor sic dicens.*

c Heb. *gravitate Num.* 20. 20.

10 Qui sermo cùm bonus videretur in oculis d Jehovæ: quòd petiisset Schelomo rem hanc:

d *vel domini ut in quibusdam exemplaribus.*

11 Dixit Deus ad illum: eò quòd petisti rem istam: & non petisti tibi dies multos: neque petisti tibi divitias: neque petisti e vitam inimicorum tuorum: sed petisti

e Heb. *animam.*

petiisti tibi discretionem ad intelligendum judicium:

12 Ecce facio secundum sermonem tuum: ecce do tibi [a] animam sapientem & intelligentem: adeò ut [f] par non fuerit tibi ante te, & post te non surrecturus sit par tibi.

[f] Heb *sicut tu: sic deinceps.*

13 Insuper etiam, quod non petiisti do tibi, tum divitias tum gloriam: adeò ut non sit par tibi ullus inter reges omnibus diebus tuis.

14 Quòd si ambulaveris per vias meas, observando statuta mea, & præcepta mea, quemadmodum ambulavit David pater tuus: etiam prolongabo dies tuos.

15 Deinde expergefacto Schelomone, cùm ecce [a] *adesset* somnium: venit Jerusalaima, ubi stans coram arca fœderis Jehovæ, obtulit holocausta, & fecit eucharistica, deinde fecit convivium omnibus servis suis.

16 Tum venientes duæ mulieres [a] cauponæ ad regem: steterunt coram eo.

17 Dixitque mulier illarum una, *attende* ad me domine mi: ego & mulier hæc habitamus in domo eadem: & peperi apud eam in eadem domo.

18 Fuit autem die tertio a partu meo, cùm peperisset etiam mulier hæc: & essemus unà, nullus extraneus esset nobiscum in eadem domo: præterquam nos duæ in eadem domo.

19 Ut moreretur filius mulieris hujus noctu: eò quòd incubuisset ei.

20 Quapropter surgens media nocte, accepit filium meum a [g] latere meo, ancilla tua dormiente, & collocavit eũ in sinu suo: filium autẽ suum mortuum collocavit in sinu meo.

[g] Heb. *a prope me.*

21 Cumque surgerem mane ad lactandum filium meum, ecce mortuus erat: sed animadverti de eo mane, quòd ecce non esset filius meus quem pepereram.

22 Dixit verò mulier illarum altera, nequaquam: sed filius meus *est*, qui vivit, filius verò tuus qui mortuus est: illa verò dicebat, quin-imò filius *est* tuus, qui mortuus est, & filius meus qui vivit: sic loquebantur coram rege.

23 Tum dixit rex: hæc dicit, hic *est* filius meus qui vivit, filius autem tuus qui mortuus est: sed illa dicit, quin imò *est* filius tuus qui mortuus est, filius autem meus qui vivit.

24 Quare edixit rex, accipientes mihi gladium *afferte*: qui attulerunt gladium ante regem.

25 Quibus dixit rex: scindite natum istum qui vivit in duas partes: & date ejus dimidium uni, dimidiumque alteri.

26 Sed mulier illa cujus erat filius qui vivebat, allocuta est regem (æstuabant enim viscera ejus erga filium suum) ac dixit, *attende* ad me domine mi: date huic natum istum qui vivit, & [h] minimè afficite eum morte: illa verò dicebat, neque mihi, neque tibi sit: scindite.

[h] Heb. *affligentes affligatis eum morte.*

27 Tunc pronuntiavit rex dicens: date illi natum istum qui vivit, & minimè eum morte afficite: illa mater ejus est.

27.

28 Cumque audirent omnes Jisraëlitæ judicium hoc, quod judicaverat rex, timuerunt a facie regis: videbant enim sapientiam Dei in [i] eo esse ad exercendum judicium.

[i] Heb. *in visceribus ejus.*

ANNOTATIO.

1 Accipiens filiam Parhhonis] *priùs populo Dei professione fidei conjunctam: aliter enim prohibebatur Deut. 7. 3. Nam hæc a Schelomone gesta esse in principio regni ejus, cùm adhuc amaret Deum, versu 3. ostendit: & Psal. 45. & libro canticorum confirmatur.* In civitatem Davidis] *ubi regiam suam habebat: sed angustiorem quam ut tantam reginam cum ejus comitatu commodè caperet.* Donec absolvisset] *ut infrà cap. 7. 8.* Domum suam] *de qua infrà 7. 2. & sequentibus.* Domum Jehovæ] *de qua 6.* Murum] *infrà 9. 15. & 19.* 2 Istis] *quæ commemorantur in hoc capite, nempe Gibbhone ubi erat tabernaculum 2. Chron. 1. 3. & Jeruschalaimis ubi erat arca 2. Schem. 6. versic. 17.* 3 Amabat enim] *Ideo neque ipse alibi offerebat, neque alios offerre patiebatur.* 4 Excelsum magnum] *ubi ordinarium erat cultus divini exercitium, & altare jugù holocausti 2. Chronic. 1. 5.* 5 Eadem nocte] *quæ proximè sacrificium Schelomonis subsecuta est. 2 Chronic. 1. 7.* 7 Procedere & redire] *id est, obire functionem meam: vide Num. 27. 17.* 12 Animum sapientem] *ad intelligenda & præstanda quæ sunt officii tui.* 15 Adesset somnium] *id est, abeunte somno sentiret illud somnium non fuisse somnium evanidum: sed ornatum se esse donis, quæ in somnio promissa fuerant.* 16 Cauponæ] *quæ simul cauponariam exercebant: nam meretrices fuisse credibile non est: cum quia regnum inde a temporibus Davidis bene constitutum erat, tum quia non fuissent ausæ coram Schelomone Deum amante, & tum adhærent Legi ad agendum causam suam comparere.*

CAPUT IIII.

Schelomo toti Jisraëli imperans regnum ordinat, de administratoribus, annonæ curatoribus, equis & copiis ordinariis providens: ita ut sui tranquillè agerent: vicini eis obtemperarent, & longinqui ejus sapientia fama ad eum confluerent.

1 ERAT autem rex Schelomo, rex super totum Jisraëlem.

2 Et hi sunt principes qui erãt ei: Hhazaria [a] filii Tzadoki præses.

[a] Heb. *memorator, ut 2. Schem. 9. 2.*

3 Elichoreph & Achija filii Schischę scribæ: Jehoschaphath filius Achiludis [a] a memoria.

4 Benaja filius Jehojadahhi præfectus militiæ: Tzadok verò & Ebjathar [a] sacerdotes.

5 Et Hazaria filius Nathanis præfectus. [b] Sitarchis: & Zabud filius Nathanis [a] præses, amicus regis.

[b] Heb. *præfectis, de quibus ver. 7. & sequentibus, qui curatores erant annonæ regiæ.*

6 Et Achischar [a] præfectus domui: & [c] Adoniram filius [a] Ahabdæ præfectus [a] delectui.

[c] *Supra Adora.*

7 Erantque Schelomoni duodecim Sitarchi super totum Jisraëlem, qui sustentabant regem & familiam ejus: mensem quotannis erat unusquisque sustentare *eam.*

8 Quorum hæc sunt nomina: filius Churis in monte Ephrajimi.

9 Filius Dekeri in [a] Makatzo, & Schahhalbimis & [d] Bethschemescho: Elone quoque Bethchanane.

[d] *Jos. 19. 41. Hic Jos. melli*

10 Filius Chesedi in [a] Arubbothis: ipsius erat

[a] Soco

[a] Soco & tota terra Chepheri.
11 Filii Abinadabi totus tractus [b] Dori: Taphath filia Schelomonis erat ei uxor.
12 Bahhanæ filii Achiludis [c] Tahhanac & Megiddo: & tota Beth-Schean quæ eſt prope [d] Tzartanem infra Jizrehhelē; a Beth-Scheane uſq; [e] Abel-Mecholam, uſque ultra [f] Jokmehhamum.
13 Filii Geberi in Ramothis Gilhhadis erant [g] villæ Jairis filii Menaſchis quæ ſunt in Gilhhade, ejus erant tractus [h] Argobi, qui *eſt* in Baſchane ſexaginta civitates magnæ, *munitæ* muro & veſte chalybeo.
14 Achinadab filius Hhiddonis erat in [i] Machanajimis.
15 Achimahhatz in Naphtali: ipſe quoque acceperat Boſematham filiam Schelomonis in uxorem.
16 Bahhana filius Chuſchai in Aſchere & [k] in ſuperioribus [l] *partibus*: Jehoſchaphat filius Paruachi in Iſſaſcare.
17 Schimhhi filius Elæ in Binjamine.
18 Geber filius Uri [m] in terra Gilhhadis: terra Sichonis regis Emoræi & Hhogi regis Baſchanis: hic Sitarchus unus qui præerat [n] illi terræ.
19 Jehuda & Iſraël multi, ut arena quæ eſt ad mare in multitudinem: comedebant & bibebant & lętabantur.
20 Schelomo autem erat dominans in omnia regna ab ipſo [o] flumine *ad* terram Peliſchtæorū, & uſque ad terminum Ægyptiorum: offerebāt munus & ſerviebant Schelomoni omnibus diebus vitæ ejus.
21 Eratque cibarium Schelomonis in diem unum [p] triceni Chori ſimilæ, & ſexageni Cori farinæ.
22 Deni boves pingues, & viceni boves paſcuales & centenæ pecudes: præter cervos & capreas & damas, denique [q] lectiſſima quæque altilia.
23 Nam ipſe dominabatur in tota citeriore parte fluminis a [r] Tiphſacho ad [s] Hhazzam, in omnes reges qui erant citra ipſum flumen: & pax erat ei ab omnibus [t] lateribus ſuis circumquaque.
24 Adeò ut conſideret Jehuda & Iſraël ſecurè quiſque [u] ſub vite ſua & ſub ficu ſua, [x] a Dane Beerſchebahhum uſque: omnibus diebus Schelomonis.
25 Erant q3 Schelomoni [y] quadraginta millia præſepiorum equilium, ad equitatum ejus: & ad duodecies mille equites.
26 Suſtentabantque Sitarchi illi regem Schelomonem, & omnes qui appropinquabant ad menſam regis Schelomonis, quiſq; menſe ſuo: non ſinebant deſiderari quicquam.
27 Hordeum autem & ſtramen in equos, & in [z] angarios: afferebant ad locum ubi erant: quiſq; pro ratione ſua.
28 Prætereà indidit Deus ſapientiam Schelomoni, & intelligentiæ multum admodum: & amplitudinem animi, ſecundum *amplitudinem* arenæ, quæ *eſt* in littore maris.
29 Erat enim ſapientia Schelomonis major, [a] quàm ſapientia omnium orientalium: & quàm omnis ſapientia Ægyptiorum.
30 Sapientior etiam fuit omnibus [b] ſuis hominibus: [c] Ethane [d] Ezrachæo, & Hemane, & Calcole, & [e] Dardahho filiis Macholis: [f] pervaſitque nomen ejus in omnes gentes circumquaque:
31 Et elocutus eſt [g] ter mille ſententias: fueruntque cantica ejus quinque ſupra mille.
32 Elocutus etiam eſt de plantis a cedro quæ *eſt* in Libano uſque ad [h] muſcum, qui prodit e pariete: denique elocutus eſt de jumentis, & de volucribus, & de reptilibus, & de piſcibus.
33 Quam ob rem veniebant ex omnibus populis ad audiendam ſapientiam Schelomonis: ab omnibus regibus terræ, qui audierant de ſapientia ejus.

[q] *quæ Gaza vocatur.*
[r] Heb. *tranſitibus.*
[e] Heb. *præſepia, ut ita liceat loqui.*
[h] *Darahho*: 1. *Chro.* 2. 6.
[f] Heb. *fuit.*

ANNOTATIO.

2 Filius Tzadoki] *non ſacerdotis: ſed alterius ejuſdem nominis.* 4 Sacerdotes] *id eſt, primarii in ordinibus ſacerdotum conſtituti a Davide.* 1. *Chron.* 24. 5 Præſes] *regii conſilii.* 6 Præfectus domui] *id eſt, magiſter aulæ magnus.* Delectui] *de quo infra* 5. 14. 9 Makatzo] *id eſt, in tractu, qui obtigerat tribui Danis, Peliſchtæis contermino: unde nomen habet quod ſonat finem, quaſi dicat, terminalem tractum.* 10 Arubbothis] *nomen tractus in Jehuda.* Soco] *de quo Joſ.* 15. 35. Terra Chepheri] *alter tractus Jehudæ poſſeſſus a Chephero filio Aſchuris.* 1. *Chronic.* 4. 6. 11 Dori] *in Menaſche cū Jardenem, Joſ.* 17. 11. 12 Tahhanac & Megiddo] *ibidem.* Tzartanem] *vide Joſ.* 3. 16. Abel Mecholam] *vide Judic.* 7. 22. Iokmahhamum] *in termino Zebuluni: Joſ.* 19. 11. & 21. 22. 13 Villæ Iairis] *Num.* 32. 41. Argobi] *Deu.* 3. 4. 14 Machanajimis] *Joſ.* 13. 26. *vide annotata Gen.* 32. 2. 16 In ſuperioribus] *id eſt, in montanis, quorum pars ad Danem, pars ad Aſcherem pertinebat: pars a Schelomone fuerat recens acquiſita.* 2. *Chron.* 8. 15. & 16. 18 In terra Gilhhadis] *reliqua ab ea quam ſup.* 13. *verſic. nominavit.* Illi terræ] *quæ fuerat duorum regum.* 20 Flumine] *Euphrate: ſic deinceps.* 21 Triceni Cori] *id eſt, ter centeni medimni attici. Corus enim decem Ephas id eſt medimnos atticos continet ſive triginta ſeas, id eſt, modios Romanos.* 22 Lectiſſima altilia] *omiſſis omnibus interpretum ſomnis vocis etymon ſecuti ſumus.* 23 Tiphſacho] *Tapſacho ad Euphratem, ut vocant hiſtorici, quod deinde vocatum eſt Amphipolis Plin. libr. natur. hiſt.* 5. *cap.* 24. 24 Sub vite] *id eſt, in prædiis ſuis: ſynecdoch.* A Dane] *Judic.* 20, 1. 25 Quadraginta millia] *id eſt, ſtatus ordinarius a Schelomone conſtitutus eſt, de alimento præſtando huic equorum numero ad omnem neceſſitatem: e quibus ſexdecim millia quatuor millibus currutum aptabantur, de quibus* 2. *Chron* 9. 25. *reliqui, id eſt, viginti quatuor millia ad duodecies mille equites pertinebant, quorum quiſque habebat binos, ut ſit in ordinario principum copiis. Ita conciliandus eſt hic locus cum* 2. *Chron.* 9. 25. 27 Angarios] *id eſt, celeres equos, qui vulgò dicuntur poſtæ, in ſtationibus regiis diſpoſitos: vide Eſter* 8. 10. & 14. 29 Quam ſapientia omnium] *id eſt, ſuperabat omnes exteros cognitione liberalium artium & ſcientiarum, quibus orientales & Ægyptii olim floruerunt.* 30 Suis hominibus] *Iſraëlitis.* Ethane &c.] *de quibus.* 1. *Chron.* 2. 6. Ezracheo] *qui Zeracho progenitus eſt, quem Juda ſuſcepit e Tamare ibidem.* 31 Ter mille &c.] *ex quibus ea tantùm collecta & in Eccleſiæ theſaurū importata ſunt, quæ Proverbiorū, Eccleſiaſtis,*

Ji. *ſiaſtis,*

ſiaſtis, & Canticorum libris continentur: reliqua de quibus etiam verſu ſequenti, fidei hominum commiſa intercideruntꝰ vide infrà 11. 41. in annotatione. 33 Muſcum] *vide Exodi 12. 22. id eſt, a maxima ad minimam.*

CAPUT V.

Schelomo a Chiramo per nuntios ſalutatus, juvari ab ipſo petit ad materiam pro ſtructura templi parandam: quod Chiram certis conditionibus mercedis accipiens, cum Schelomone paciſcitur & præſtat. Schelomo autem operarios ſuppeditat adjunctis præfectis & curatoribus.

2. *Chro. 2.*

1 MIserat autem Chiram rex Tyri ſervos ad Schelomonem: cùm audiret *Iſraëlitas* unxiſſe eum in regē loco patris ejus: [a]amicus enim fuerat Chiram Davidi omnibus diebus ejus.

2 Quapropter miſit Schelomo ad Chiramum qui dicerent:

3 Tu noviſti Davidem patrem meum non potuiſſe ędificare domum nomini Jehovæ Dei ſui, [a]propter bellatores qui circundabant eum: donec poneret Jehova illos ſub plantis pedum ejus.

[a] Heb. *propter bella* vi-ros.

4 At nunc quietem dedit Jehova Deus meus mihi circumquaque: non *eſt* adverſa. ius, neque *eſt* [b]occurſus mali.

[b] Heb. *dico ſubaudi apud me: ſic Exo. 2 14. 2. Schem. 7. 13.*

5 Quam ob rem ecce [b]cogito ædificare domum nomini Jehovæ Dei mei: quemadmodum prædixit Jehova Davidi patri meo, dicendo, filius tuus quem ponam pro te in ſolio tuo, ipſe ædificaturus eſt iſtam domum nomini meo.

6 Nunc ergo præcipe ut ſuccidant mihi cedros e Libano & ſervi mei erunt cum ſervis tuis: mercedem autem ſervorum tuorum daturus ſum tibi prorſus prout dixeris: tu enim noſti non eſſe inter nos quenquam peritum ad cædēdum ligna ut ſunt Tzidonii.

7 Fuit autem cùm audiens Chiram verba Schelomonis: lætaretur valdeꝫ ut diceret: benedictus Jehova hoc tempore, qui præfecit pro Davide filium ſapientem populo multo iſti.

8 Et miſit Chiram ad Schelomonem qui dicerent: audivi quorum causā miſiſti ad me. ego effecturus ſum omnem voluntatem tuam, quod ad ligna cedrina, & quod ad ligna abiegna.

9 Servi mei deducent a Libano ad mare, & ego diſponens ea ratibus, per mare *mittam* uſque ad locum quem miſeris *ſignificatum* mihi, ut ibi diſparem ea & tu auferas: tu viciſſim facito voluntatem meam dando cibum familię meæ.

10 Itaque dabat Chiram Schelomoni ligna cedrina & ligna abiegna [c] prorſus ut volebat.

[c] Heb. *omnem voluntatem ejus.*

11 Schelomo autem dabat Chirā[a] vicies millenos coros tritici in cibum pro familia ejus & vicies coros olei tuſi: ita dabat Schelomo Chiramo de anno in annum.

[a] Heb. *dabant.*

12 Cùm ergo dediſſet Jehova ſapientiā Schelomoni, quemadmodum promiſerat ei: & eſſet pax inter Chiramum & inter Schelomonem, ita ut paciſcerentur fœdus ambo ipſi:

13 [d]Indixit rex Schelomo delectum in toto Iſraële: fuitque delectus triginta millium virorum.

[d] Heb. *fuit exactor perſonalis: ſic decem capita.* [e] Heb. *tonſum.*

14 Quorum mittebat ad Libanum decies millenos in menſem [e]alternis: menſē erant in Libano: duos autem menſes *quiſque* domi ſuæ: Adoniram autem præerat iſti delectui.

15 Erant quoque Schelomoni [f]ſeptuagies mille bajuli: & octuagies mille putatores in illo monte.

16 [g]Præter principes curatorum Schelomonis, qui præerant illi operi, ter mille trecenti: qui dominabantur populo, facientibus opus illud.

[f] 1. Schem. 5. & infra 9. 20. [g] Heb. 16.

17 Et præcipiente rege devexerunt lapides magnos, lapides [f]pretioſos; ad fundandum domum illam, lapides cæſos.

[f] Heb. *lapides honorabiles.*

18 Dolabantque ſtructores Schelomonis, & ſtructores Chirami, atq; [g]Giblæi: ſic præparabant ligna & lapides ad ædificandum domum.

[g] Heb. *Giblii.*

ANNOTATIO.

1 Amicus enim] *quam cum Davide contraxerat amicitiam 2. Schemu. 5. 11. & 1. Chron. 14. 1. nunquam interrupit.* 3 Propter bellatores] *vide 2. Schem. 7. 5.* 4 Occurſus mali] *quod ſit mihi impedimento.* 11 Vicies millenos coros &c.] *& totidem hordei ac vini 2. Chron. 2. 10. ſynecdoche: de coro vide ſupra 4. 21.* 15 Septuagies mille] *hi omnes peregrini erant ut apparet 2. Chron. 2. in fine.* 16 Præter principes curatorum] *id eſt, præter peregrinos illos ter mille, de quibus 2. Chron. 2. ſecundo & ultimo verſu, quos curatores illi Iſraëlitæ, de quibus verſu 13. præfecerant centum quinquaginta millibus operarium: ita ut eſſent e tribus millibus ſinguli quinquagenis operarii præfecti: ſexcenti vero reliqui alternis tribus millibus rationem exigerent. ſinguli ab eorum denis. Idcò hic trecenti tantùm tribus millibus addantur: in Chronicis autem ſexcenti, annumeratis etiam trecentis, qui vicarias operas præſtabant.* 17 Pretioſos] *non quidem gemmas, ſed tamen in genere ſuo forma & magnitudine præſtantes.* 18 Giblæi] *vicini Tzidonis.*

CAPUT VI.

Schelomo templum Deo ſumptuoſiſſimum, cujus magnitudo, partes & ornamentum deſcribitur, abſolvit ſeptem annorum ſpatio.

[a] Heb. *ædificavit ſic Gen 5. 32. & infra ver. 37. prout exponitur 2. Chro. 3. 1.*

1 DEinde fuit [a]quadringenteſimo octuageſimo anno ab egreſſu Iſraëlitarum e terra Ægypti, anno quarto, menſe [b]Zivo (is mentis *eſt* ſecundus) regni Schelomonis ſuper Iſrael: ut [c]ædificare inciperet domum Jehovæ.

2 Domus autem quam ædificavit rex Schelomo Jehovæ, *fuit* longitudine ſua ſexaginta [d]cubitorum, & viginti latitudine ſua: triginta verò cubitorum altitudine ſua.

3 [e]Et porticus erat ante templum domus viginti cubitorum longitudine ſua ſecundum frōtem latitudinis domus: decem cubitorum latitudine ſua ante domum,

4 Et

4 Et fecit domui feneſtras [b] [a] proſpectui accommodas [a] clauſas.

5 Et ædificavit ad murum domus [a] ſubſtructionem circumquaque : [a] ad muros ipſius domus circumquaque templo & adyto : fecitque [a] alas circumquaque.

6 Subſtructio ima *erat* quinque cubitorum latitudine ſua, & mediana ſex cubitorum latitudine ſua, tertiana verò ſeptem cubitorum latitudine ſua, nam [a] contracturas indiderat domui circumquaque extrinſecus, [a] ne hærerent muris domus.

7 Domus autem cùm ædificabatur, [c] [a] lapide integro ut fuerat advectus ædificabatur : [a] neque mallei aut ſecuris, *aut* ullum inſtrumentum ferreum auditum eſt in illa domo cùm ædificaretur.

8 Porta ad [a] alæ medianum erat in latere domus [a] dextero : quâ per cochleas aſcendebant ad medianum, & a mediano [a] ad tertiana *cubicula*.

9 Ædificata itaque domo illa atque abſoluta : [d] obtexit domum ipſam [d] cantheriis & coaxationibus cedrinis.

10 Ædificavit autem ſubſtructionem quamq; circa totam domum quinis cubitis altitudine ſua : [a] quam adjecit domui lignis cedrinis.

11 Tum fuit verbum Jehovæ ad Schelomonem, dicendo.

12 Hæc, quam tu ædificas, [a] domus illa eſt : ſi ambulaveris in ſtatutis meis, & judicia mea exerceueris, ac obſervaveris omnia præcepta mea ambulando in eis : utique præſtabo verbum meum tecum, quod [a] elocutus ſum Davidi patri tuo.

13 Et habitabo inter Iſraëlitas : neque derelinquam populum meum Iſraëlem.

14 Cùm itaque ædificaſſet Schelomo domum iſtam, & abſolviſſet eam,

15 [e] Contabulavit muros ipſius domus intrinſecus [f] tabulis cedrinis : a ſolo domus uſque ad [g] tegmen murorum obduxit ligno intrinſecus : obduxit etiam ſolum ipſum [a] domus tabulis abiegnis.

16 Contabulavit verò viginti cubitos ad latera ipſius domus tabulis cedrinis, [a] a ſolo uſque ad ipſos muros : contabulavit, inquam, [a] ipſi intra adytum in ſancto ſanctorum.

17 Quadraginta autem cubitorum erat domus illa : illud templum anterius.

18 Et [h] ad cedros domus intrinſecus erant [i] inciſæ colocynthides & aperti flores : omnia erant cedrina, nullus lapis conſpiciebatur.

19 Adytum quoque intra domum intrinſecus paravit : ad collocandum ibi arcam fœderis Jehovæ.

20 Quod autem ad interiorem partem adyti, viginti cubitorum erat longitudo, & viginti cubitorum latitudo, ac viginti cubitorum altitudo ejus, quam obduxit auro [k] [a] aſſervato : obduxit etiam [a] altare cedrinum.

21 Cumq; obduxiſſet Schelomo hanc domum intrinſecus auro aſſervato : [l] fecit interjectum *parietem* præter [a] funes aureos ante adytum, quem ſimiliter obduxit auro.

22 Ita totam domum ipſam obduxit auro, donec abſolveretur tota domus : ſimiliter totum altare illud quod erat [a] ad adytum obduxit auro.

23 Fecit autem in ipſo adyto duos Cerubinos e lignis [m] oleoſis : decem cubitorum altitudo [n] utriuſque *eorum*.

24 Et quinque cubitorum erat ala Cerubini una : ſimiliter quinque cubitorum ala Cerubini altera : decem cubiti *erant* ab extremitate alæ cujuſque, uſq; ad extremitatem alæ ſuę *alterius*.

25 Sic decem cubitorum Cerubinus alter erat : menſura eadem & proportio eadem ambobus Cerubinis.

26 Altitudo Cerubini unius decem cubitorum, & ſimiliter Cerubini alterius.

27 Diſpoſuit autem iſtos Cerubinos intra [a] domum intimam ita ut expaſſis alis Cerubinorum attingeret ala unius murum hunc, & ala Cerubini alterius attingeret murum alterum : alæ verò eorum verſus medium domus attingerent [o] altera alteram.

28 Et obduxit iſtos Cerubinos auro.

29 Omnes autem muros iſtius domus [p] circuitu inciſo, ſculpturis inciſurarum Cerubinorum & palmarum, & apertorum florum intrinſecus & [a] extrinſecus.

30 Solum quoque domus obduxit auro [a] intus & extrà.

31 Et *in* porta adyti fecit fores e lignis oleoſis : ſuperliminare *cum* poſtibus [a] quinta *parietis*.

32 In his autem binis foribus e lignis oleoſis incidit cæſuras Cerubinorum, & palmarum, & apertos flores, quos obduxit auro : diduxit etiam ſuper Cerubinos & ſuper palmas aurum.

33 Et ſimiliter fecit portę templi poſtes e lignis oleoſis : [a] e quarta *parietis*.

34 Et binas fores e lignis abiegnis : duę [q] valvæ foribus unis verſatiles, ac duæ valvæ inciſæ foribus alteris verſatiles.

35 Incidit enim Cerubinos & palmas ac apertos flores : quæ abduxit auro, [r] adaptato ad earum ſcalpturam.

36 Poſteà ædificavit [a] atrium interius tribus ordinibus *lapidum* cæſorum : & ordine ſectarum cedrorum.

37 Anno quarto [s] cœpta eſt fundari domus Jehovæ menſe Zivo.

38 Anno verò undecimo menſe [a] Bule (is menſis *eſt* [a] octavus) abſolvit domum hanc cum omnibus rebus ejus, & ſecundum omnes rationes ejus : ita ædificavit eam ſeptem annis.

[b] Heb. *fenestra proſpectuum clauſarum.*

[c] Heb. *adductum lapide.*

[d] Heb. *dorſis & ordinationibus.*

[e] Heb. *ædificavit : ſic ver. 16.*

[f] Heb. *lateribus : ſic deinceps.*

[g] Heb. *muros ſummus 1. ad muri ſummã partem, cui incumbit tegmen.*

[h] Heb. *& cedros ad domũ.*

[i] Heb. *inciſura colocynthidum vel fungorum, & apertura florum : ſic infrà ver. 29. & 32.*

[k] Heb. *reclaſo : ſic ver. 21.*

[l] Heb. *tranſmiſit.*

[m] Heb. *olei.*

[n] Heb. *ejus.*

[o] Heb. *ala, alam.*

[p] Heb. *circuitu inciſura.*

[q] Heb. *laterę*

[r] Heb. *directo ad ipſum ſcalptum.*

[s] Heb. *fundata eſt.*

ANNOTATIO.

1 Quadringenteſimo] *hos annos ita colliges in deſerto 40. Deut. 1. 3. ſub Jehoſchuahh 17. Judicibus 299. Hheli, Schemuele & Schaule 80. Davide 40. quibus additi quatuor anni Schelomonis hunc numerum efficiunt.* Zivo] *qui reſpondet majori ex parte Aprili.* Secundus] *ex Dei inſtituto, Exodi 12. 2.* 2 Cubitorum] *ſacrorum & Geometricorum in metiendis corporibus ſolidis receptorum : nam ideò dicuntur primarii 2. Chron. 3. 3. vide infrà 7. 2. & 15. & Numer. 35. 5.* 3 Et porticus] *duæ tantùm dimenſiones hîc ponuntur longitudinis & latitudinis : altitudinis verò deſcribitur 2. Chron. 3. 4.* 4 Proſpectui accommodas] *id eſt, e lato contractas utrinque uſque ad mediam craſſitiem muri : ea enim ratione commodiùs lux undequaque intromittitur.* Clauſas] *vitro, ad arcendas cæli injurias. Sic interpretatur R. Jehuda ſcriptor antiquiſſimus, cujus ſententiam ex vocum etymo reliquis omnibus præferimus.* 5 Subſtructionem] *id eſt, ſolum cujuſq; conſignationis : vide ver. 6.* Ad muros] *a parte exteriore.* Alas] *i. extantes*

extantes muros alarum instar, ad alteram partem substructionis sustinendam. 6 Contracturas] *indicat. i. quino quoque cubito assurgentis muri crassitiem ejus diminuerat cubito uno extrinsecus, ut projecturæ illę muri essent cubitia substructionis trabibus.* Ne hærerent] *ut exemptiles essent sine damno templi, & tantùm projecturis incumberent.* 7 Lapide integro] *i. prorsus affabre facto antequàm adveheretur, ut sequentia explicant.* Neque mallei] *i. instrumenta illa quæ ad tundendos, dolandos, & calandos lapides adhiberi solent.* 8 Alæ medianum] *i qua ascendebatur ad medianam contignationem.* Dextero] *i. meridiano.* Ad tertiena &c.] *hinc ex parte apparet singulas contignationes distinctas fuisse in diversas cellas: clariùs verò adhuc ex 2. Reg. 11. 2. & 1. Chronic. 28. 12.* 9 Obtexit] *intrusos tectum extruxit.* 10 Quam adjecit] *i. imposuit projecturis muri domus: vide suprà 6. ver.* 12 Domus illa] *quam patri tuo fore promisi ut tu ædificares 2. Schem. 7. 13.* Elocutus sum] *ibidem.* 15 Domus] *non adyti, sed prioris partis: synecdoche, ut apparet ex vers. 17. vide 2. Chronic. 3. 5.* 16 A solo usque ad muros] *id est, solum totum a muro uno ad alterum.* Ipsi] *Deo.* 20 Adytò] *a Davide in hunc finem 1. Chronic. 28. 14. vide 2. Chron. 3. 6.* Altare] *suffitus, de quo ver. 22.* 21 Funes aureos] *quibus pendebat velum ante parietem & portam ad sanctum sanctorum: synecdoche.* 22 Ac adytum] *id est, e regione portæ.* 27 Domum intimam] *id est, adytum.* 29 Extrinsecus] *parietem illum quo distringuebatur adytum a templo, in illa ejus parte, quæ templum spectabat.* 30 Intus & extrà] *tam in adyto quàm in templo.* 31 Quinta parietis] *id est, altitudine & latitudine sua quatuor continebat cubitos, qui efficiunt quincuncem parietu.* 33 E quarta parietis] *id est, quinque cubitis latam & totidem altam: nam hic est trium parietis.* 36 Atrium interius] *propinquius templo pro sacerdotibus 2. Chron. 4. 9. Sic autem dicitur respectu atrii magni pro populo, ibidem.* 38 Bule] *quis respondet majore ex parte nostro octobri.* Octavus] *ex Dei instituto ut suprà in ver. 1.*

CAPUT VII.

Privatæ Schelomonis structuræ & publicæ: Deinde religiosum opificium Columnarum, Lacus, Basium cum labrii, & instrumentorum eò pertinentium ex ære: Postremò res auræ ad Dei cultum & honorem comparatæ describuntur.

1 POSTEA domum suam ædificavit Schelomo tredecim annis: ' quibus absolvit totam ' domum suam.

2 ' Deinde ædificavit domum ' saltus Libani ' centum cubitorum longitudine, & quinquaginta cubitorum latitudine, & triginta cubitorum altitudine: ' super quatuor ordines columnarum cedinarum, ' & trabes cedrinas impositas columnis.

[a] Heb. *latera ut sup. 6. 15.*

3 Et ' tectum cedrinum supernè supra [a] ' contabulationes, quod *erat* supra columnas, quadraginta quinque: quindenas ordine.

4 Et prospectuum ' tres ordines, ' quorum aspectus ad aspectum *dirigebatur*, [b] ' triplici serie.

[b] Heb. *tribus vicibus: sic ver. 5.*

5 Et omnes portas cum postibus quadratas [c] jugumento: & ' directuram aspectus ad aspectum triplici serie.

[c] Heb. unius *aspectus.*

6 Prætereà ' porticum columnarum fecit, ' quinquaginta cubitorum longitudine, & triginta cubitorum latitudine: ita ut porticus esset secundum aspectum illarum, id est, columnæ & columen secundum aspectum ' illarum.

7 ITEM ' porticum tribunalis ubi judicabat, porticum, *inquam*, judicii fecit: quod obtectum erat cedro, [d] a soli parte una ad alteram.

[d] Heb. *ab hac soli, usque ad illam soli* extremitatem,

8 Posteà domui suæ ubi habitabat, atrium ' alterum ' interius ista porticu, opere huic simile erat: ' domum quoq; filiæ Parhhonis fecit quam duxerat Schelomo, similem porticui isti.

[e] *vel rariùs: sic deinceps: ut sup. 5. 17. & infrà 10. & 11. ver.*

9 ' Omnia hæc *erant* e lapidibus [e] pretiosis, ' secundum dimensiones *unius* cæsi lapidis, sectis serra intrinsecus & extrinsecus: idque a fundamento usq; ad [f] ' præcinctiones, etiam extrinsecus: *omnia, inquam*, usque ad atriam ' magnum.

[f] Heb. *palmas. quia ferè palmares sunt projecturæ.*

10 Fundatio quoque *erat* e lapidibus pretiosis, lapidibus magnis: lapidibus denûm cubitorum, & lapidibus octonûm cubitorum.

11 Similiter supernè e lapidibus pretiosis, secundum demensiones *unius* lapidis cęsi, & cedro.

12 Denique atrio magno circumquaque, tres erant ordines lapidis cæsi, & ordo trabium cedrinarum: similiter atrio domus Jehovæ ' interiori, & porticui ejusdem domus.

13 Misit quoque rex Schelomo, ut assumeret [g] Chiramum e Tyro:

[g] qui & Chiram a Chron. 4. 11.

14 (Is erat filius mulieris viduæ, ' e tribu Naphtali, cujus pater vir ' Tyrius fuerat faber ærarius): eò quòd plenus esset, peritia & intelligentia ac notitia ad faciendum omne opus ' ex ære: qui veniens ad regem Schelomonem fecit totum opus ejus.

[h] Heb. *ipse plenus fuerat per eum.*

15 Formavit enim duas columnas æreas: ' octodecim cubitorum erat altitudo columnæ unius, ' quam filum duodecim cubitorum cingebat: etiam columnam secundam.

16 Et ' duo coronamenta fecit ad imponendum summitatibus columnarum e fuso ære: ' quinque cubitorum altitudo coronamenti unius, & quinque cubitorum altitudo coronamenti alterius.

17 [h] ' Encarpi opere implexo, fasciæ opere catenato ipsis coronamentis, quæ erant in summitate columnarum: ' septem coronamento uni, & septem coronamento alteri.

18 Quæ aptavit ad ipsas columnas: ' deinde duos ordines circumquaque super encarpum unum, ad tegendum coronas, quæ imponendæ erant summitati ' malogranatorum (ut etiam fecit coronæ alteri).

19 ' Ita ut coronæ, quæ *erant* super capitulum columnarum opere liliaceo, *collocandarum* in porticu: quatuor cubitorum *essent*.

20 ' Coronæ autem impisitæ duabus istis columnis etiam sursum-versus, *sitæ erant* e regione [i] projecturæ, quæ *erat* in latere encarpi: & malogranata ducentena *binis* ordinibus circumquaque, *etiam* ad coronamentum alterum.

[i] Heb. *ventris.*

21 Deinde erexit columnas ipsas in porticu templi: erectamque columnam dexteram vocavit nomine ejus [k] ' Jacin: posteà erectam columnam sinistram vocavit nomine ejus [l] ' Bohhaz.

[k] Heb. *firmitas.*

[l] Heb. *in ea robur.*

22 Cùm itaque impositum esset capitulo columnarum ' opus liliaceum: absolutum est opificium columnarum.

23 ITEM fecit ipsum [m] lacum fusum: decem cubitorum erat [n] a labri parte una ad alteram, rotun-

[m] Heb. *conflatum.*

[n] Heb. *a.*

rotundum circumquaque, cujus altitudo quinque *erat* cubitorum, & filum triginta cubitorũ cingebat eum circumquaque.

24 [a]Colocynthides autem ſubter labium ejus circumquaq; cingebant ipſum, [b] denæ in cubitum ambiebant lacum circumquaq;: duobus ordinibus colocynthides fuſæ in fuſura ejus.

25 Stabat impoſitus duodecim bobus, tribus reſpicientibus ad aquilonem, & tribus reſpicientibus ad occidentem, & tribus reſpicientibus ad meridiem, ac tribus reſpicientibus ad orientem: quibus lacus *erat* impoſitum ſuperne: ita eorum omnium poſteriora intus *latebant*.

26 Craſſitudo autem ejus palmaris erat, & labium ejus [c] ſimile operi labii calicis, *aut* floribus lilii: bis [d] mille bathos [e] continebat.

27 Item fecit [f] baſes decem æreas: quaternûm cubitorum longitudo baſis uniuſcujuſq;, & quaternûm cubitorum latitudo ejus, ternorumq; cubitorum altitudo ejus.

28 Erat autem hujuſmodi opus cujuſq; baſis: [g] zophori erant eis: erantq; zophori interq; dẽticulatos toros.

29 Ipſis autem zophoris qui *erant* inter denticulatos toros, inerant leones, boves, & Cerubini: & ſuper denticulatos toros [h] fulcrum ſuperne: infra leones verò & [i] boves [k] adjectiones opere ducto.

30 Erantq; quaternæ rotæ æneæ baſi unicuiq;, & [l] tabulæ æreę, quibus erant [m] ſcapulę in quaternis impagibus ſuis: ſubter labrum quodq; ſcapulæ illæ erant fuſæ e regione [n] adjectionum cujuſque *labri*.

31 Deinde illius [o] *labri* os ab interiore parte [p] ambitus coronarii ſurſumverſus *extabat* [q] uno cubito, cujus [r] *ambitus* os rotundum *erat* [s] opere fulcri, [t] unius cubiti & dimidiati cubiti: [u] circa cujus os ſimiliter inerant cæſuræ, & [x] zophori earum quadrati non rotundi.

32 Quaternæ autem rotæ illæ ſubter zophoros illos, & axes rotarum *affixi erant* baſi: & altitudo rotæ uniuſcujuſque erat cubiti unius & dimidiati cubiti.

33 Eratque opus rotarum iſtarum ſimile operi rotæ currus: axes earum, & modioli earum, & canthi earum, & radii earum: omnia fuſa.

34 Similiter quaternæ ſcapulæ ad quaternos angulos baſis uniuſcujuſque: ex ipſa baſi erant ſcapulæ ejus.

35 Ita ut in ſummo ipſius baſis, dimidiati cubiti [y] altitudo rotunda *extaret* circumquaq;: nam in ſummo baſis [z] manus illius, ut zophori illius, ex ipſa erant.

36 Inſculpſit autem [aa] tabulis illius, [bb] manibus illius, & [cc] zophoris illius Cerubinos, leones & palmas: prout [dd] cælaturis cujuſque & adjectionibus circumquaque *conveniebat*.

37 [ee] In hanc *formam* fecit decem baſes: fuſura eadem, menſura eadem, proportio eadem *erat* ipſis omnibus.

38 Item fecit decem labra ærea: quadragenos [ff] bathos continebat labrum unumquoque: quaternûm cubitorum *erat* labrum unumquodq;: labrum unum impoſitum baſi ſuæ uni, in decem baſes.

39 Et diſpoſuit harum baſium quinque ad latus ipſius domus dextrorſum, & quinque ad latus domus ſiniſtrorſum: lacum verò poſuit verſus latus domus dexterum, [gg] ad orientem [hh] regione meridiei.

40 Cùm itaque Chiram feciſſet labra & hamas ac crateras eorum: abſolvit Chiram facere totum opus, quod fecit regi Schelomoni *pro* domo Jehovæ.

41 Columnas duas, & [ii] orbes coronarios qui erant impoſiti capitulo collumnarum duos & encarpos duos, ad tegendum duos orbes coronarios, qui *erant* impoſiti capitulo columnarum.

42 Et malogranata quadringenta pro duobus encarpis: duobus ordinibus malogranata pro encarpo unoquoque, ad tegendum duos orbes coronarios, qui *erant* in ſuperficie columnarum.

43 Item baſes decem, & labra decem impoſita baſibus.

44 Item lacum unum, & boves duodecim ſub ipſo lacu.

45 Item ollas, & hamas, & crateras: denique omnia vaſa illa quæ fecit Chiram regi Schelomoni *pro* domo Jehovæ: ex ære purgato.

46 In planite Jardenis fudit ea rex in [kk] terra argilloſa: inter [ll] Succothas, & inter [mm] Tzartanem.

47 Et omiſit Schelomo *pendere* omnia vaſa iſta præ multitudine: [nn] quàmplúrima erant: non perveſtigatum eſt æris eorum pondus.

48 Fecit verò Schelomo omnia inſtrumenta iſta, quæ *erant* domui Jehovæ: nempe [oo] altare aureum, & menſam, ſuper quam erant panes facierei, aureum.

49 Item lychnuchos, quinque a dextera, & quinq; a ſiniſtra ante ipſum adytum ex auro aſſervato: [pp] flores etiam & lucernas & forcipes aureos.

50 Item pelves & inſtrumenta muſica, & crateras & acerras, & trullas *ex* auro aſſervato: etiam [qq] cardines fœminas cum foribus domus interioris ſanctorum, & cum foribus domus templi ipſius, aureas.

51 Perfecto demum toto opere illo, quod fecit rex Schelomo *pro* domo Jehovæ: inferens rex Schelomo [rr] res conſecratas a Davide patre ſuo, argentum & aurum, & vaſa poſuit in theſauris domus Jehovæ.

[a] *vel ſhaṣ.*
[b] Heb. *clauſuræ, late fuſcæ, quibus inſculpta eſſent imagines: de quibus in verſu ſequenti.*
[c] Heb. *ſcalus: ſc. deinceps.*
[d] Heb. *corona.*
[e] Heb. *ſecundum eſſoſuram cujuſque.*
[f] Heb. *ſecundum decem hanc.*
[g] Heb. *in dorſo terræ.*
[h] Heb. *valde valde.*

ANNOTATIO.

1 Quibus abſolvit] *non mirum videri debet, ſi plus temporis in ea impendit quàm in domum Dei, ſupra 6. quia neque materiam paratam invenit: neque tot operas, neque tantam diligentiam adhibuit.* Domum ſuam] *de qua ver. 8.* 2 Deinde] *poſt viginti annos, de quibus infrà 9.10, captajam Chamatha civitate regia Libani: 2. Chron. 8.13.* Saltus Libani] *in ipſo ſaltu ædificatam.* Centum cubitorum] *communium, quales adhibebantur in rebus non ſacris. aliàs qui major fuiſſet domus iſta domo Dei: vide ſupra 6.* 2 Super quatuor] *hæc infima eſt domus contignatio.* Et trabes cedrinas] *hoc eſt, ſolum medianæ contignationis, cui impoſitæ quadraginta quinque columnæ, de quibus ver. 3. efficiebant mediana contignationem.* 3 Tectum cedrinum] *tertia & ſumma contignatio.* Contabulationes] *quibus mediana contignatio circumſepta erat.* 4 Tres ordines] *in ſingulis contignationibus ſinguli feneſtrarum ordines ad proſpiciendum.* Quorum aſpectus] *id eſt, inter ſe parallelogramma, & convenienter in ſingulis*

contignationibus ſuperiores inferioribus ad perpendiculum reſpondebant. Triplici ſerie] *id eſt, equis longitudinis latera duo atque in altitudinem feneſtræ habebant convenientem reſponſum.* 5 Directuram aſpectus] *id eſt, ita ut duorum laterum feneſtræ ex diametro ſingulæ ad ſingulas dirigerentur in ſingulis contignationibus.* 6 Porticum columnarum] *id eſt, conſtantem ex multis columnis, & tecto illis impoſito.* Quinquaginta] *ut ejus longitudo protenderetur in latitudinem domus.* Illarum] *ſub. portarum, de quibus verſu 5.* 7 Porticum tribunalis] *nimirum Jeruſchalaimis ante domum ſuam, ubi forum conſtituit. Erat autem cõjunctum huic foro atrium exterius pro populo ad forum accedente, ut colligitur ex verſu ſequente.* 8 Alterum] *ab exteriori illo atrio, quod 2. Reg. 20. 4. appellatur medianum.* Interius] *id eſt, inter ipſam porticum & domum regiam.* Domum quoque] *vicinam quidem: ſed extra arcem Davidis, vide ſuprà 3. 1. indicatur autem cauſa 2. Chron. 8. 23.* 9 Omnia hæc] *quæ hoc & ſuperiore capite commemorantur ædificia.* Secundum dimenſiones] *id eſt, ſtructura ſodomo.* Præcinctiones] *ſummi muri projecturas ſive loricationes, quibus incumbit tectum.* Magnum] *ubi populus conveniebat.* 12 Interiori] *id eſt, ſacerdotum: vide ſuprà 6. 36.* 14 E tribu Naphtali] *etiamſi mater e tribu Dan erat: 2. Chron 2. 14.* Tyrius] *i. incola Tyri: genere tamen Judæus.* Ex ære] *ſynecdoche: ibidem.* 15 Octodecim cibitarum] *ſacrorum id eſt, triginta ſex communium: quam ob rem in Chronica trigeni quini cubiti tribuuntur cuique, quia de communibus ibi ſermo eſt: excipitur autem baſis, quæ unius cubiti communis altitudine erat, quæ efficit trigeſimum ſextum cubitum.* Quam filum &c.] *ita ut diameter ejus eſſet quaternum cubitorum.* 16 Duo coronamenta] *id eſt, epiſtilia, quorum partes erant ternæ: capitulum, abacus & corona.* Quinque cubitorum] *ſi tres iſtas partes comprehendas: nam capitulum unius cubiti erat: abacus unius: corona trium. Adeò infrà verſic. 19. coronæ cum abaco quatuor cubiti tribuuntur. at 2. Reg. 25. 20. coronæ ſoli tres cubiti.* 17 Encarpi &c.] *Id eſt, totum capitulum ex florum, frondium ac fructuum implexu coronario intorſantium conſtabat, quaternis ordinibus qui ternis faſciis redimiti erant.* Septem] *comprehenſis encarporum ac faſciarum ordinibus.* 18 Deinde duos ordines] *i. abacum duobus ordinibus malogranatorum cinctum.* Malogranatorum] *id eſt, abaci malogranatis cincti, quæ artifices guttas vocant.* 16 Ita ut corona] *cum ſuis abacis: vide ſuprà 15:* 20 Coronæ autem] *id eſt, coronarum ſcapi ab ima parte ſua, uſque ad eam qua expanduntur flores, ad perpendiculum reſpondebat parti illi encarpi quæ maximè prominebat.* 21 Iacin & Bohaaz] *hæc duo nomina columnis prophetice indita fuerunt, ut prædicaret Sãhelomo columen & robur plusquam ahaneum in regno Dei, id eſt, in eccleſia eſſe.* 22 Opus liliaceum] *ut ſuprà 19. ver.* 23 A libri parte] *id eſt, ex diametro.* 24 Denæ in cubitum] *id eſt, trecentæ in ambitum.* 26 Simile operi &c.] *id eſt, repandum, ut ſunt calices & lilia, periphraſis.* Mille bathos] *menſura liquidorum ejuſdem capacitatis cum Epha, de qua Exodi 16. 35. amphora attica.* Continebat] *q. d. hic bathorum numerus ordinarie inferebatur: nam alioquin totum uſque ad ſummitatem labri poterat capere ter mille bathos 2. Chron. 4. 5.* 27 Baſes] *truſatiles ſive ambulatorias, ſedes labrorum, de quibus infrà 38. ver.* 29 Fulcrum] *id eſt, area ſive ſuperficies ſtatuminata, qua fultum nitebatur labrum.* Boves] *ſub. & certibinos, ſynecdoche.* Adjectiones] *id eſt, faſcias e venuſto opere implexo & continente appoſitas.* 30 Tabulæ æreæ] *quæ inſtratæ erant axibus, ut ſibi impoſitas baſes ſuſtinerent.* Scapulæ] *id eſt, extremæ tabulæ in formam humerorum e quatuor angulis aſſurgentes, ne inter trudendum vacillaret labrum.* Adjectionum cujuſque labri] *id eſt, ornamentorum quæ erant ad collum labri ſub projecturis ejus, dimidio cubito infrà ſummitatem labri: vide infrà ver. 35,* 31 Labri os] *id eſt, æquabilis cavitas ſub projectura.* Ambitus coronarii] *id eſt, circuli in quem indebatur ex labro cubitus unius cum dimidiato.* Uno cubito] *ab area ambitus coronarii uſque ad ſummas ſcapulas.* Ambitus os] *id eſt, æquabilis cavitas ſub area, in quam indebatur labri dimidia altitudo.* Opere fulcri] *id eſt, juſto & ad proportionem labri, quod rotundum erat, accommodato: ut fulcimento eſſet ei undequaque.* Unius cubiti] *pro menſura unius labri, quod recipiebat.* Circa cujus os] *id eſt, in area illa quadrata baſeos, cujus medium ambitus coronarius occupabat.* Zophori earum] *id eſt, eas circumcludentes ab extremis area quadratæ partibus.* 35 Ita ut in ſummo] *id eſt, ſuprà baſim & ſcapulas ejus,* Altitudo] *ſummi labri videlicet, ut dictum eſt ſuprà ver. 30.* Manus illius] *id eſt, ſcapularum ſummitates, quibus veluti manibus fulciebatur labrum.* 36 Tabulis] *efficientibus ſummam aream.* Manibus] *id eſt, ex tanti ſcapularum partis: ſynecdoche.* Zophoris illius] *nimirum areæ, de quibus ſuprà 31.* 38 Bathos] *vide ſuprà ver. 26.* 39 Ad orientem] *id eſt, ad ingreſſum domus.* E regione meridiei] *id eſt, in latere dextero domus: exegeſis cum eſt.* 41 Orbes coronarios] *id eſt, ceronas, ſuprà ver. 19. & 20.* 46 Succothas] *in tribu Gadis trans Jardenem: vide Gen. 33. 17. & Joſhuæ 13. 27.* Tzartanem] *in Tribu Ephraimi cis Jardenem, Joſh. 3. 16. & ſuprà 4. 12.* 48 Altare aureum] *Thymeaterium cedrinum obductum auro: de quo ſuprà 6. 20 & 22.* 49 Flores] *id eſt, lychnuchorum ornamenta & inſtrumenta.* 50 Cardines fœminas] *id eſt, metas cavas ſive ferramenta januis affixa, quæ circum cardines volvuntur.* 51 Res conſecratas] *partim factas, partim infectas, quæ ex opere ſuperfuerant.*

CAPUT VIII.

Schelomo convocatis primoribus populi & ſacerdotibus, deducit arcam Tzijone in ad tum tabernaculum ac vaſa ſacra Gibbone in theſaurum domus Dei: in qua cum Deus præſentiæ ſuæ ſignum aſpectabile edidiſſet, Schelomo cum populo benedicit Deo, & concepta precibus ſacrificat: dominum Dei conſecrat: feſtum tabernaculorum celebrat: denique populum ad pietatem hortatus dimittit.

1 TUNC congregari juſſit Schelomo ſeniores Iſraëlis, & omnes primarios tribuum, principes paternarum familiarum cum Iſraëlitis ad regem Schelomonem Jeruſchalaimam ut deducerent arcam fœderis Jehovæ e civitate Davidis, ea eſt Tzijon.

2 Congregatis itaque ad regem Schelomone omnibus Iſraëlitis menſe horridorum *agroru*, in ipſo feſto tis e menſis ſeptimus:

3 Et convenientibus omnibus ſenioribus Iſraëlis: deportarunt ſacerdotes arcam.

4 Et deduxerunt arcam Jehovæ & tentorium

1 Heb. fri vulgoris

um conventus, & omnia vasa sacra quæ *erant* in tentorio: deduxerunt, inquam, ea ' sacerdotes & Levitæ.

5 Rex autem Schelomo & totus cœtus Israëlitarum qui convenerant ad eum, cum ipso *eunte* coram arca: sacrificabant pecudes & boves, quæ nec numerabantur nec supputabantur præ multitudine.

6 Intulerunt autem sacerdotes arcam fœderis Jehovæ in locum ipsius, in adytum domus, in sanctum sanctorum: sub alas Cherubinorum.

7 Nam Cherubini pandebant alas super locum arcæ: & obtegebant Cherubini arcam & vectes ejus supernè.

8 Deinde protenderunt ejus vectes, ita ut conspicerentur summitates vectium ' e sancto ' versus partem anteriorem ipsius adyti: non autem conspiciebantur foris: fueruntq; ibi usque in diem hunc.

Exo.40.20. 9 'Nihil *erat* in arca præter duas tabulas lapideas, quas collocaverat ibi Mosche in Chorebo: quando ' pepigit *fœdus* Jehova cum filiis Israëlis, egredientibus ipsis e terra Ægypti.

10 Fuit autem cùm exirent sacerdotes e sancto ipso: ut nubes impleret domum Jehovæ.

11 Adeò ut non possent sacerdotes consistere ad ministrandum propter ipsam nubem: cùm implevisset gloria Jehovæ domum Jehovæ.

2.Chro.6. 12 Tum dixit Schelomo: ' Jehova dixit se habitare in caligine.

b Heb. ædificando ædificavi. 13 [b] Planè ædificavi tibi domum habitaculi: stationem [c] in qua resideas in secula.

c Heb. ad re. sidentiam tuam. 14 Posteà rex conversa facie sua ' benedixit cum tota congregatione Israëlis: tota congregatione Israëlis stante.

15 Ac dixit: benedictus Jehova Deus Israëlis, qui allocutus est ore suo Davidem patrem meum, prout manu sua implevit, dicendo:

16 Ex quo die eduxi populum meum Israëlem ex Ægypto: non ' elegeram civitatem ex *2.Schem.7.* ullis tribubus Israëlis: ad ædificandum domum *6.& 7.* ubi esset nomen meum: sed elegi Davidem ut præesset populo meo Israëli.

d Heb. corde: sic deinceps. 17 Quam ob rem cùm esset in [d] animo Davidis patris mei: ædificare domum nomini Jehovæ Dei Israëlis:

18 Dixit Jehova ad Davidem patrem meum: eò quòd fuit tibi in animo ædificandi domum no-*e Heb. quòd fuit cum corde tuo.* mini meo: bene feciſti [e] quòd fuisti eo animo.

19 Veruntamen tu non es ædificaturus istam domum: sed filius tuus qui egressurus est e lumbis tuis, is ædificabit domum istam nomini meo.

20 Itaq; præstitit Jehova verbum suum quod locutus fuerat: surrexi enim loco Davidis patris mei, & sedens in solio Israëlis quemadmodum locutus est Jehova, ædificavi domum hanc nomini Jehovæ dei Israëlis,

21 Ubi dispositi locum pro arca, in qua *est* ' fœdus Jehovæ, quod pepigit cum patribus nostris, cùm educeret eos e terra Ægypti.

22 Deinde substitit Schelomo ' ante altare Jehovæ, coram tota congregatione Israëlis, & expandit manus suas versus cœlum:

23 Ac dixit: ' Jehova deus Israëlis, nullus *est* similis tibi deus, in cœlis supernè, aut in terra infernè: servans fœdus & benignitatē servis tuis, qui ambulant coram te, ex toto animo suo.

24 Qui servasti Davidi patri meo servo tuo id quod elocutus fueras ei: ut elocutus fueras ore tuo, ita manu tua implevisti, sicut *est* hoc die.

25 'Nunc ergo Jehova Deus Israëlis serva Davidi servo tuo patri meo, id quod elocutus fueras ei, dicendo: non excindetur tibi vir a conspectu meo sedens in solio Israëlis: si tamen observabunt filii tui viam suam ambulando ' coram me, quemadmodum ambulasti coram me.

26 Nunc etiam Deus Israëlis: confirmetur, quæso, verbum tuum quod elocutus es servo tuo Davidi patri meo:

27 (' Quamvis an revera habitaret Deus in terra? ecce cœli ipsi, & ' cœli cœlorum non capiunt te: quanto minus domus hęc quam ædificavi).

28 Ut respicias ad orationem servi tui, & ad deprecationem ejus Jehova Deus mi: auscultando clamori & orationi qua servus tuus orat coram te hodie.

29 Ut sint ' oculi tui aperti erga domum hanc noctu & interdiu, erga locum illum de quo dixisti: futurum est nomen meum ibi: auscultando orationi qua orabit servus tuus versus locum hunc.

30 ' Auscultato igitur deprecationi servi tui, & populi tui Israëlis, qua orabunt ' versus locum hunc: tu, inquam, auscultato in loco habitationis tuę in cœlis, & auscultans condonato.

31 ' Cùm peccaverit ullus in proximum suum, qui detulerit ei juramentum execrationis, execratione adjurando eum, (nam veniet execratio ante altare tuum in domum hanc):

32 Tunc tu audito e cœlis, & conficiens judicato servos tuos, improbando improbum, reddendo viam ejus in caput ejus: & justificando justum, reddendo ei secundum justitiam ejus.

33 Cùm plaga affectus fuerit populus tuus Israël coram hoste: eò quòd peccaverint in te: si conversi ad te ' celebrabunt nomen tuum, & orabunt ac deprecabuntur te versus domum hanc:

34 Tunc tu exaudiens e Cœlis condonato peccatum populi tui Israëlis: & reducito eos in terram hanc, quam tradidisti majoribus eorum.

35 Cùm clausum fuerit Cœlum ita ut non sit pluvia, eò quòd peccaverint in te: si orantes versus locum hunc celebrabunt nomen tuum, & a peccato suo revertentur, ' quia testatus fueris contra eos:

36 Tunc tu exaudiens e Cœlis condonato peccatum servorum tuorum, & populi tui Israëlis: cùm docueris eos viam optimam per quam ambulent: & dato pluviam super terram tuam quam dedisti populo tuo in possessionem.

37 Fames cùm erit in hac terra: pestis cùm erit, uredo, rubigo, locusta, bruchus cùm erit: cùm anget eum inimicus ejus in terra [f] ditionis ejus: quęcunque plaga, quæcunque ægritudo:

f Heb. portarum.

38 Omnem orationem, omnem deprecationē quæ erit a quocunque homine, *aut* a toto populo tuo Israële: cùm agnoscentes quisque plagam animi sui, ' expandet manus suas versus domum hanc,

39 Tum tu exaudito e cœlis, statione habitationis tuæ, & condonans facito aut dato unicuique secundum omnes vias ejus, quas agnosces apud animum ejus: tu enim nosti solus animum omnium filiorum hominis.

40 Ut ' revereantur te omnibus diebus, quibus sunt victuri in superficie hujus terræ quam

dediſti majoribus noſtris.

41 Quin etiam extraneo ipſi, qui non e populo tuo Iſraële *fuerit* : ſed venerit e terra longinqua propter nomen tuum.

42 (Audient enim de nomine tuo magno, & manu tua robuſta ac brachio tuo extento) : cùm adveniens orabit verſus domum hanc:

43 Tu auſcultato e Cœlis, ſtatione habitationis tuæ, & facito g omnino prout clamaverit ad te extraneus ipſe : ut experiantur omnes populi terræ nomen tuum, ad reverendum te, ſicut populus tuus Iſraël, & ad cognoſcendum nomen tuum invocari ſuper domum hanc quam ædificavi.

g Heb *ſecundum omne quod.*

44 Cùm procedet populus tuus in bellum contra inimicum ſuum, ' via qua mittes eos : ſi orabunt Jehovam ' viâ civitatis hujus quam elegiſti, & hujus domus quam ædificavi nomini tuo :

45 Tum exaudito e cœlis orationem eorum & deprecationem eorum : ut peragas cauſam eorum.

46 Cùm peccaverint in te (nam nemo *eſt* qui non peccet) , & iratus contra eos h expoſueris eos inimico : ita ut captivos abduxerint eos *illi* a quibus capti ſunt in terram inimici, longinquam aut propinquam.

h Heb. *dederu eos coram inimico: ut Gen.* 13.9. *& Deut.* 7.2.

47 Si reducent in animum ſuum in ea terra ubi captivi detinebuntur : ut converſi deprecentur te, in terra eorum quorum ſunt captivi, dicendo : peccavimus & perversè egimus, improbè fecimus:

48 Et revertentur ad te ex toto corde ſuo, & ex toto animo ſuo in terra inimicorum ſuorum, qui captivos detinebunt eos : & orabunt te viâ terræ ſuæ , quam dediſti majoribus ipſorum, hujus civitatis quam elegiſti, & hujus domus quam ædificavi nomini tuo:

49 Tum exaudito e cœlis, ſtatione habitationis tuæ, orationem eorum & deprecationem eorum : ut peragas cauſam eorum.

50 Et condonato populo tuo quæ peccaverint contra te, & omnes defectiones eorum quibus defecerint a te : & i conciliato eis miſericordiam coram captivos detinentibus eos, ut miſereantur eorum.

i Heb. *dato eos miſericordiæ.*

51 'Populus enim tuus & poſſeſſio tua ſunt: quos eduxiſti ex Ægypto, e medio ' catino ferri.

52 Oculis tuis apertis exiſtentibus ad deprecationem ſervi tui, & ad deprecationem populi tui Iſraëlis : auſcultando eis k quandocunque invocabuntte.

k Heb. *in omni invocare eos te. Exod.* 19.5.

53 Tu enim diſtinxiſti eos tibi in poſſeſſionem ab omnibus populis terræ : quemadmodum locutus es per Moſchen ſervum tuũ, cum educeres majores noſtros ex Ægypto, Domine Jehova.

54 Deinde fuit cùm abſolviſſet Schelomo orare Jehovam tota oratione & deprecatione iſta: ut ſurgens ab anteriore parte altaris Jehovæ, ab inflectione ſua in genua, manibuſque ſuis paſſis verſus Cœlum,

55 Staret ac benediceret *Deo* cum tota congregatione Iſraëlis, voce magna dicendo:

56 Benedictus Jehova qui dedit quietem populo ſuo Iſraëli, prorſus ut locutus fuerat: non excidit res ulla ex omnibus rebus bonis ejus, quas locutus fuerat per Moſchen ſervum ſuum.

57 ' Sit Jehova Deus noſter nobiſcum quemadmodum fuit cum majoribus noſtris : ne derelinquat nos neque deſeratnos.

58 Ad inclinandum animum noſtrum adſe: ut ambulemus in omnibus viis ejus : ut obſervemus præcepta ejus, & ſtatuta ejus, ac judicia ejus quæ præcepit majoribus noſtris:

59 Et ſint verba mea iſta, quibus deprecatus ſum coram Jehova, propinqua Deo noſtro interdiu & noctu : ut peragat cauſam 'ſervi ſui & cauſam populi ſui Iſraëlis , l cujuſque tempo- l Hebr. *diei ſui.* ris tempore ſuo.

60 Ut cognoſcant omnes populi terræ Jehovam eſſe Deum ipſum : neminem *eſſe* amplius.

61 Eſto igitur cor veſtrum integrum erga Jehovam Deum noſtrum : ambulando in ſtatutis ejus, & obſervando præcepta ejus, ſicut hodierno die.

62 Deinde rex & omnes Iſraëlitæ cum eo ſacrificarunt ſacrificia coram Jehova.

63 Sacrificavit enim ' Schelomo *in* ſacrificium euchariſticum quod ſacrificavit Jehovæ, boves vicies bis mille & pecudes centies vicies mille : cùm dedicarent domum Jehovæ rex & omnes filii Iſraëlis.

64 Eo ipſo die conſecravit rex m ' internam m Hebr. *medium.* partem atrii quæ *erat* ante domum Jehovæ, eò quòd paraſſet ibi holocauſta & munera ac adipes eucharſticorum : ' nam altare æreum, quod *erat* coram Jehova, minus erat quàm ut caperet holocauſta & munera ac adipes euchariſticorum.

65 Celebravit etiam Schelomo tempore illo illud ' feſtum, & totus Iſraël cum eo, congregatio magna, inde ab ' ingreſſu Chamathæ uſque ad ' torrentem Ægypti, coram Jehova Deo noſtro ' ſeptem diebus, ' deinde ſeptem diebus: hoc eſt, quatuordecim diebus.

66 'Die octavo dimiſit populum, cùm benediciſſent regi : ita abierunt ad tentoria ſua, lætiſ & hilares animo de toto illo bono, quo affecerat Jehova ' Davidem ſervum ſuum, & Iſraëlem populum ſuum.

ANNOTATIO.

1 E civitate Davidis] *vide* 2. *Schem.* 5.9. 2 Horridorum agrorum] *ideſt, ſeptembri, quo collecta totius anni proventibus, agri inculti horreſcunt : ſic Deut* 21. 4. Feſto] *Tabernaculorum, ut colligitur ex* 65 *verſu.* Septimus] *Ex divina inſtitutione, Exod.* 12.2. 3 Sacerdotes] *Levitici ordinis, ideò Levitæ dicuntur* 2. *Chron.* 5.4. 4 Arcam Jehovæ] *e civitate Davidis, ſup. ver.* 1. Tentorium conventus] *Gibbhone,* 2. *Chron.* 1.3. *&* 4 *ver.* Sacerdotes & Levitæ] *quique pro munere & functione ſua Num.* 4. *nam eſſi eo loco nihil de ſacerdotibus legitur : tamen certum eſt auctio ſacerdotum numero, portandi arcam munus illu impoſitum fuiſſe, Deut* 31.9. 8 E ſancto] *id eſt, ex arca ſancta,* 2. *Chron.* 5.7. Verſus partem anteriorum] *ut veluti repagula eſſent ſacerdoti adytum ingredienti : & ita ſemper manſerunt etiam conſiſtente arca, ut mandatum fuerat Exod.* 25.15.9. Nihil erat in arca] *ideſt, intra arcam ſub operculo: nam urna in qua erat Man, & virga Aharonis coram teſtimonio quidem : ſed extra arcam poſſe leguntur Exod.* 16.35. *& Num* 17.19. *Nec pugnat quod ad Hebræos* 9. *ver.* 4. *legitur : nam relativum, in qua, non ad arcæ nomen proximum : ſed ad nomen tabulũ id eſt, tabernaculi referrendum eſt, etiam ſi remo-*

tius ſit. Pepigit fœdus] *vide ſimilem ecclipſim* 1.*Schem.*20.16.*&* 22.8. 21 Jehova dixit] *quaſi dicat,hoc ſigno teſtatur ſe præſentem eſſe, ut Moſchi dixit, Levitici.*16.2. 14 Benedixit]*ſub Deo,laudibus ejus & precibus:nam benedicendi verbo utrunque continetur,ut Matt.*14.19.*&* 26.26. 16 Elegeram]*id eſt, electionem meam patefeceram:humanitus dictum.* 21 Fœdus] *id eſt, tabulæ fœderis:Metonymia.* 22 Ante altare] *ſub holocauſti, quod erat in atrio, ubi Schelomonem hæc protuliſſe e ſuggeſtu legitur* 2.*Chron.*6.12.*&* 13. 23 Jehova Deus] *exordium orationis, a laudatione, cujus argumenta ſunt,natura Dei & gratia,poſita partim in promiſſionibus,partim in effectu earum.* 25 Nunc ergo] *propoſitio,ſecunda orationis pars,cujus membra ſunt duo: unum,ut ſtabilatur regnum in familia Davidis: alterum,ut Deus præſentia ſua in domo ſibi conſecrata,regnum & regem ſanctificet & regat.* Coram me] *id eſt,in lege mea,*2.*Chron.*6.16. 27 Quamvis &c.]*correctio petitionis de præſentia Dei in domo, argumento a majore: quaſi dicat, ſi neque tota terra:neque omnes cœli te capere poſſunt, quid dicerem ut continearis in hac domo? Act.*7.47. Cœli cœlorum] *id eſt, ſummi cœli.* 29 Oculi tui]*humanitus dictum.* 30 Auſcultato]*tertium locus propoſitionis: quo petit Schelomo,ut in poſterum ad omnes occaſiones Deus re ipſa præſentiam ſuam petentis cuique, ſive ex populo ejus ſive ex alienigenis utilem & ſalutarem oſtendat.* Verſus locum]*id eſt,horſum converſus,quaſi reſpiciens ad promiſſionem tuæ præſentiæ in hoc loco.Exemplum in Danielecap.*6.11. 31 Cùm peccaverit] *ſi necdoche:quaſi dicat:in cauſis omnibus dubiis quæ hominis inquiſitione perveſtigari non poſſunt:ut eæ ſunt,in quibus lex adjurijurandi religionē remittit Exo.*22.8.*&* 11.*Num.*5.15.*& alibi: tu qui omnia noſti juſtum judicem te declara.* 33 Celebrabunt nomen tuum]*ſibi reatum: tibi verò juſtitiam ac gloriam tribuentes.* 35 Quia teſtatus &c.] *immiſſa ſiccitate,ut factum eſt* 2.*Schem.*21. 38 Expandet manus]*id eſt,precabitur:ſi necdoche a ſigno.* 40 Revereantur] *ambulando in viis tuis,*2.*Chron.*6.31. 44 Viâ qua mittes]*id eſt,expeditione juſta & a te temperata.* Viâ civitatis]*id eſt, verſus civitatem hanc: ſic ver.*48. 51 Populus tuus] *Confirmatio petitionum ſuperiorum: tertia orationis pars.* Catino ferri] *vide Deut.*4.20. 56 Non excidit]*vide Joſhoſ.*22.3. 57 Sit Jehova] *Precatio eſt Schelomonis cœtum dimittentis.* 59 Servi ſui] *id eſt,regis.* 63 Schelomo]*cum populo, ut explicat ſinis verſus.* 64 Internam partem]*id eſt, atrum interius ſive ſacerdotum:hypallage.* Nam altare æreum] *quod fecerat Schelomo,*2.*Chron.*7.7. *de cujus forma,*2.*Chron.*4.1. 65 Feſtum]*nempe tabernaculorum.* Ingreſſu Chamathæ]*vide Num.* 13.21.*&* 34.8. Torrentem Ægypti] *Num.*34.5.*in annotatione.* Septem diebus]*tamdiu enim duravit dedicatio.* Deinde ſeptem diebus]*feſtum tabernaculorum.* 66 Die octavo]*id eſt,ſub finem diei octavi:nam dies interdicti fuit dies octavus,Levitic.*23.36.*&* 2.*Chron.*7.9:*ut poſtridie proficiſcerentur, qui fuit vigeſimus tertius menſis,ut indicat ibidem ver.*10. Davidem]*&* *Schelomonem,*2.*Chron.*7.10. *ſenecdoche.*

CAPUT. IX.

Schelomo Dei nova revelatione confirmatus de anteactis promiſſionibus, domo ſua ædificata, Chiramo regionem nuper acquiſitam offert in compenſationem officiorum,quibus adjutus ab eo fuerat: publica opera curat:gentes populo intermixtas dedit ſtione recipit & ſervituti addicit:Cultum Dei e legis præſcripto obſervandum curat:& claſſe procul tranſmiſſa, auri peregrini vim magnam comparat.

2.*Chro.*8.

1 FUIT autem cùm abſolviſſet Schelomo ædificare domum Jehovæ & domum regis:idq; pro toto deſiderio Schelomonis quo delectatus fuerat faciendo:

2 (a)Apparuerat enim Jehova Schelomoni ſecundò:(a) quēadmodum apparuerat ei Gibhhone,

3 Et dixerat Jehova ad eum: exaudivi orationem tuam,& deprecationem tuam qua deprecatus es coram me: conſecravi domum iſtam quam ædificaſti:ut collocem nomen meum ibi uſq; in ſeculum: & ſint oculi mei & (a) animus meus ibi omnibus diebus.

(a) Heb. *cor. ſic deinceps.*

4 Tu autem,ſi ambulaveris coram me, ſicut ambulavit David pater tuus,(b) integro animo & recto, faciendo omnino prout præcepi tibi: ſtatuta mea & judicia mea obſervaveris,

(b) Heb. *integritate cordis & rectitudine.*

5 Utiq; ſtabiliam ſolium regni tui ſuper Iſraëlem in ſeculum:quemadmodum elocutus fueram Davidi patri tuo dicendo:non excindetur tibi vir a ſolio Iſraëlis.

Supra 2.4.

6 Si (a) omnino averſi fueritis vos & filii veſtri a (b) ſequendo me,& non obſervaveritis præcepta mea & ſtatuta mea,quæ præpoſui vobis: ſed abeuntes colueritis deos alienos,& incurvaveritis vos eis:

(a) Heb. *averſendo averſi fueritis.*

(b) Heb. *a poſt me.*

7 Utiq; excindam Iſraëlem a ſuperficie hujus terræ quam dederam eis: & iſtam domum quam conſecravi nomini meo dimittam a facie mea: eritq; Iſraël (a) in parabolam & dicterium inter omnes populos.

8 Et domus iſta *ut ut* fuerit excelſa, quiſquis tranſibit juxta eam (a) obſtupeſcet aut (a) ſibilabit: dicent enim: quomobrem fecit Jehova ita terræ iſti, & domui iſti?

9 Ac dicent:eò quòd derelinquerunt Jehovā Deum ſuum, qui eduxerat majores ipſorum e terra Ægypti, & prehenderunt deos alienos:& incurvantes ſe eis coluerunt eos: idcirco induxit Jehova in eos totum malum iſtud).

10 Fuit inquam,exactis (a) viginti annis, quibus ædificavit Schelomo duas illas domos: domum Jehovæ & domum regis:

11 Quia Chiram rex Tyri donaverat Schelomonem lignis cedrinis & lignis abiegnis ac (a) auro, pro toto deſiderio ejus: *ut* tunc daret rex Schelomo Chiramo viginti civitates ad (a) regionis limitem.

(a) Heb. *in regione limitis ſui.*

12 Itaq; egreſſus Chiram Tyro ad viſendum civitates illas quas dabat ipſi Schelomo: cùm non placerent in oculis ejus:

13 (a) Dixit,quid *ſunt* civitates iſtę, quas das mihi,frater mi? ideò vocat eas *quiſque* (a) terræ Cabul *civitates* uſque in diem hunc.

14 Miſerat enim Chiram regi,(a) centum viginti talenta auri.

15 Hęc porrò cauſa eſt (a) delectus, quem indixerat rex Schelomo ut ædificaret domum Jehovę, & domum ſuam, & (a) munitionem ipſum murumq; Jeruſchalaimorum: item (a) Chatzorem & (a) Megidduntem & (a) Gezerum.

16 (Parhho rex Ægypti aſcendens ceperat Gezerum, & combuſſerat eam igne: Cenahhanæum autem qui inhabitabat civitatem interfecerat: dederatque eam in munus filiæ ſuæ uxori Schelomonis.
17 Ædificavit autem Schelomo Gezerum): & [a] Bethchoronem inferiorem.
18 Item [a] Bahhalatham & [a] Tadmorem in deſerto, in illa terra.
19 Omnes quoq; civitates armamentariorum, quæ *erant* Schelomoni, & civitates curruum, & civitates equitum, denique pro deſiderio Schelomonis *id* quod deſideraverat ædificare Jeruſchalaimis, & [a] in Libano, & in tota terra dominatus ſui.
20 Totius populi qui relictus fuerat ex Emoræo, Chittæo, Perizzæo, Chivvæo & Jebuſæo, qui non *erant* e filiis Jiſraëlis:
21 [a] Horum filios qui relicti fuerant poſt eos in ipſa terra, quos [a] non potuerant Jiſraëlitæ internecioni devovere, [b] adegit eos Schelomo in [a] tributum ſervile [a] uſq; in hodiernum diem.
22 Ex Jiſraëlitis verò neminẽ reddidit Schelomo ſervum: ſed erant viri militares, & ſervi ejus, & principes ejus, & duces ejus, & præfecti currum ac equitum ejus.
23 Ex his erant principes curatorum, qui præfecti erant operi pro Schelomone [a] quingenti [a] quinquaginta: qui dominabantur populo, faci entibus opus illud. Sup. 9.
24 Veruntamen filia Parhhonis aſcenderat e civitate Davidis ad domum ſuam quam ædificaverat ei *Schelomo*: tunc ædificavit [a] munitionem ipſam.
25 Et offerebat Schelomo ter quotannis holocauſta & eucharittica ſuper altare quod extruxerat Jehovæ: & ſuffitum adoleri curabat [a] in eo quod erat coram Jehova: cùm perfeciſſet domum.
26 Prætereà claſſem paravit rex Schelomo Hhetzjone Geberi, quę *eſt* prope [a] Elothas ad littus maris algoſi in terra Edomæorum.
27 Miſit vero Chiram in ea claſſe ſervos ſuos, & nautas, peritos maris: cum ſervis Schelomonis. § Heb. in hac navigatione.
28 Qui profecti [a] Ophirum, acceperunt inde auri [a] quadringenta viginti talenta, quæ attulerunt ad regem Schelomonem.

[b] Heb. *aſcendere fecit in tributum ſervitutis.*

ANNOTATIO.

2 Apparuerat] *hyperbaton eſt uſque ad ver.10. quo oſtendit quæ re fretus ædificaverit ſibi quo que domos, & templum Dei, atque baſilicas tam accuratè ornaverit: nimirum promiſſione præſentiæ divinę in templo, & ſtabilitatis regni in poſteru.* Quemadmodum] *id eſt, proxima nocte a dedicatione, ut antea proxima nocte a ſacrificiis, ſuprà 3.5.* 7 In parabolam] *ut Deut.28.37.* 8 Obſtupeſcet] *admiratum, ut ſequentia in verſu explicant.* Sibilabit] *ludibrio & deriſione, ut apparet ex verſu ſequente.* 10 Viginti annis] *ſeptem extructi templi ſup.6.38. & tredecim extructæ domus ſuæ, ſup.7.1. id eſt, vigeſimo quarto regni ejus.* 11 Auro] *cujus numerus explicatur infrà ver.14.* Regionis limitem] *id eſt. Aſcheri conterminam verſus ſeptentrionem: ſed extra poſſeſſionem a Deo lege definitam: ex qua non licebat quicquam exteris poſſidendum dare: nam Cabulem minimè ad Aſcherem pertinuiſſe, cùm ex hoc loco oſtenditur: tum ex ipſo civitatum Aſcheris numero, qui habetur Jehoſch.19. a verſiculo 24. uſque ad 30. denique ex 2.Chronic.8.14. ubi Schelomo Jiſraëlitarum colonias eò deduxiſſe legitur.* 13 Dixit] *reddendo eas amicè, ut teſtatur 2.Chronic.8.14.* Terræ Cabul] *id eſt, diſplicentis, ex Phœnicum lingua, ut teſtatur Joſephus Antiquitatum libr.8.cap.2.* 14 Centum viginti] *id eſt, ſeptingenta viginti millia aureorum.* 15 Delectus] *de quo ſuprà 5.13.* Munitionem ipſam] *videlicet Tzyonis.* Chatzorem] *Jehoſ.19.36. Naphtalitarum.* Megidduntem] *Menaſchitarum: Jehoſ.17.11.* Gezerum] *Ephrajimitarum: Jehoſchu.21.21.* 17 Beth-Choronem inferiorem] *ſynecdoche pro ſuperiore & inferiore: vide 2.Chronic.8.17. Ephrajimitarum, Jehoſchu.21.22.* 18 Bahhalatham] *Danitarum Jehoſchu.19.44.* Tadmorem] *ſi ea civitas eſt, quam Ptolemæus vocat Θαμύραν: in deſerto Judæ eſt, non procul ab Hhen-Gedi: ſi verò eſt Palmira, ut Joſephus putat Antiquit. Jud.lib.8.cap.2. in ſolitudine Syriæ ſita eſt: ſed poſterior ſententia magis placet.* In illa terra] *hoc eſt, quæ omnia oppida in ipſo Schelomonis regno & intra fines a Deo deſignatos erant.* 19 In Libano] *vide ſuprà 7.2. & ſequentibus.* 21 Horum filios] *vide annotata Jehoſchu.9.19.* Non potuerant] *juſto Dei judicio: quia cum mandatum haberent & poſſent, neglexerant, Judic.2.* Adegit] *dedititios: ſive ultrò ſe offerrent: ſive pacem oblatam acciperent ex lege Deuteron.20.10.* In tributum ſervile] *id eſt, præter pecuniarum tributum, ſervitutem etiam ab eis exigebat.* Uſque in hodiernum] *id eſt, in perpetuum: nam etiam poſt captivitatem, nomen retinuerunt ſervorum Schelomonis, Hhezræ 2.55. & Nehemiæ 7.60.* 22 Servi ejus] *ingenua ſervitute & liberalibus officiis.* 23 Quingenti] *quorum ducenti quinquaginta, de quibus 2.Chronic.8.22. alternis curatione ſua fungebantur.* Quinquaginta] *alterni decurionum officium agentes, ab illis opus exigentes, vide ſuprà 5.16. annotata.* 24 Munitionem] *ſuprà verſu 15.* 25 In eo quod erat &c.] *id eſt, in Thymiaterio, eſt autem ſynecdoche, pro eo quod eſt, cultum Dei exercebat ex lege, ut in Chronicis explicatur.* 26 Elothas] *vide de utroque loco Deuteron. 2.7.* 28 Ophirum] *id eſt, ad auream Cherſoneſum, ut explicat Joſephus.* Quadringenta] *id eſt, vicies, quinquies centena, viginti millia aureorum. At in 2.Chronic.8. verſu ultimo eſt acceſſio 30. talentorum, quæ non ad regem afferebantur: ſed non in uſum claſſis inſumebantur.*

CAPUT X.

Regina Schebæ auditâ famâ de Schelomone, eum invisit: ſapientiam ejus probat: gloriam perluſtrat, & muneribus datis & acceptis domum revertitur. (ujus hiſtoriæ occaſione, iſtius gloriæ Schelomonis documenta exponuntur, in aſcenſu: clypeis: ſolio: poculis, & reliquis inſtrumentis: denique proventibus ex claſſe, penſationibus exterorum, & vectigalibus.

1 AUDIENS autem regina [a] Schebæ famam Schelomonis [a] & nominis Jehovæ: venit ad probandum eum ænigmatibus. [a] Heb. *ad nomen.*

2 Et

2 Et ingressa Jerusalaima cum [a] exercitu [b] numeroso admodum, camelis ferentibus aromata, & aurum multum admodum, ac lapides pretiosos: accessit ad Schelomonem, & elocuta est ei quicquid *erat* in [c] animo suo.

3 [d] Cui indicavit Schelomo omnia verba ejus: non fuit absconditū quicquā regi, quin indicaverit ei.

4 Quapropter cum videret regina Schebæ omnem sapientiam Schelomonis: & quamq; domum quam ædificaverat.

5 Cibum etiam mensæ ejus, & [e] consessum servorum ejus, & statum ministrorum ejus & vestitum eorum: similiter pincernas ejus, [f] & ascensum ejus quo ascendebat in domum Jehovæ: [g] non *erat* amplius in ea spiritus.

6 Tandem dixit ad regem: verum *est* verbum illud quod audiveram in terra mea: de rebus tuis & de sapientia tua.

7 Tamen non credidi verbis illis usquedum venirem, & viderent oculi mei, sed ecce non indicatum fuerat mihi ejus dimidium: [h] superas sapientiā & bonitate famam illam quam audiveram.

8 Beati homines tui, beati servi tui isti: qui stant coram te jugiter, qui audiunt sapientiam tuam:

9 Sit Jehova Deus tuus benedictus, qui delectatus est te, ut collocaret te in solio Jisraëlis, eò quòd diligit Jehova Jisraëlem in seculum, ideò imposuit te regem, ut exerceres judicium & justitiam.

10 Et dedit regi [i] centum viginti talenta auri, & aromata multa valde, ac lapides pretiosos: [k] non sunt advecta hujusmodi aromata amplius tanta multitudine, quanta dedit regina Schebæ regi Schelomoni.

11 ([l] Nam etiam classis Chirami quæ asferebat aurum ex Ophiro: advexerat ex Ophiro lignā [m] thyina multa admodum & lapides pretiosos:

12 Et paraverat Rex ex illis lignis thyinis [n] regulum ad domum Jehovę & ad domum regis: & citharas, & nablia pro cantoribus: non fuerant advecta talia ligna thyina, neque visa usque in diem illum.)

13 Rex verò Schelomo dedit reginæ Schebæ pro toto desiderio ejus quicquid petivit, præter id quod [o] rependit ei pro facultate regis Schelomonis: quæ revertens abiit in terram suam, ipsa cum servis suis.

14 Erat autem pondus auri quod obveniebat Schelomoni quolibit anno: [p] sexcentorum sexaginta sex talentorum auri:

15 Præter *id quod obveniebat* a [q] [r] publicanis negotiatorum & mercaturæ aromatariorum: & omnibus [s] regibus Arabiæ, & proceribus ejus regionis.

16 Itaque fecerat rex Schelomo ducentos clypeos ex auro malleato: sexcentos [t] aureos imponebat clypeo unicuique.

17 Item trecenta scuta ex auro malleato, [u] tria pondo auri imponebat scuto unicuique: quæ posuit rex in domo saltus Libani.

18 Fecerat præterea rex solium eburneum magnum: & obduxerat illud auro depuratissimo.

19 Sex gradus erāt huic solio, & fastigium rotundum ipsi solio a posteriore patre ejus, & fulcra manuaria hinc & inde ad locum sessionis: ac duo leones stantes juxta ipsa fulcra manuaria.

20 Duodecim quoque leones stantes ibi ad sex gradus ejus hinc & inde: non fuerat factum tale in ullis regnis.

21 Insuper omnia vasa potoria regis Schelomonis *erant* aurea: & omnia vasa domus saltus Libani ex auro [k] asservato: nihil inerat argenti: non æstimabatur temporibus Schelomonis [w] ullius *pretii*.

22 Nam [x] classis Oceani pro rege, cum classe Chirami *erat*: semel ternis annis veniebat classis ex Oceano asferens aurum & argentum, ebora, & siminas, & pavones.

23 Sic major erat rex Schelomo omnibus regibus terræ: divitiis & sapientia.

24 Et totius terræ *regis* quærebant aspectum Schelomonis: ut audirent sapientiam ejus, quā indiderat Deus animo eius.

25 Isti quoq; asferebant quisque munus suum, instrumenta argentea & instrumenta aurea, & vestimenta, & arma, & aromata, equos & mulos: rem annuam quotannis.

26 Ita ut congregaret Schelomo currus & equites: essentque ei [y] mille quadringenti currus, & duodecies mille equites: quos [z] abduci jussit in civitates curruum, & ad regem Jerusalaima.

27 Et reddidit rex argentum Jerusalaimis [a] ut lapides: cedros autem reddidit ut sycomoros quæ *crescunt* in loco depresso, multitudine.

28 Et [b] vectigal [c] equorum ex Ægypto, quod [d] erat Schelomoni, id est, [e] neti [f] mercatores regis accipiebant netum pro pretio.

29 Nam ascendens ex Ægypto [g] exibat currus sexcētenis: siclis argenti, & equus centenis quinquagenis: & ita pro omnib. regibus [h] Chittæorū, & pro regibus [i] Syriæ [k] in manu sua educebant.

[a] Heb. *grevi.*
[b] Heb. *cum turbis sicut 24. ver.*
[c] Heb. *cum corde suo.*
[d] Heb. *cuncta sermonum ejus.*
[e] Heb. *consessum ministrorum ejus.*
[f] Heb. *ascensum ejus.*
[g] Heb. *non erat amplius in ea spiritus.*
[h] Heb. *addidisti sapientiam & bonitatem ad famam &c.*
[i] Heb. *centum talenta.*
[k] Heb. *non venus sicut aroma illud amplius in multitudine quod dedit &c.*
[l] Heb. *fulcrū.*
[m] Heb. *reddidit: quo sensu accipitur idē verbum 2. Chron. 8. 14. nam apud Hebræos simplicia verba habent significationem compositorum quibus illi carent.*
[n] Heb. *ascendere faciebat.*
[o] Heb. *manum suam.*
[p] Heb. *sexcenta sexaginta sex talenta auri.*
[q] Heb. *hominibus exploratorum: solet enim illud genus hominum in speculo esse, ut occasionem aucupetur comparandarum aut distrahēdarum mercium.*
[r] Heb. *mercatorum.*
[s] Heb. *regum.*
[t] Heb. *aureos.*
[u] Heb. *trea pondo.*
[w] Heb. *ullius pretii.*
[x] Heb. *classis Tharsis.*
[y] Heb. *quadringenti currus & duodecim millia equitum.*
[z] Heb. *abduci faciebat.*
[a] Heb. *lapides.*
[b] Heb. *exitus.*
[c] Heb. *equi.*
[d] Heb. *erat.*
[e] Heb. *Neti.*
[f] Heb. *mercatores negotiationis regis.*
[g] Heb. *exibat & currus.*
[h] Heb. *regibus Chittæorum.*
[i] Heb. *Aram.*
[k] Heb. *exportabant.*

ANNOTATIO.

1 Schebæ] *vide Gen.* 10. 7. 2 Exercitu] *id est, comitatu & satellitio regio.* 3 Cui indicavit] *id est respondit ad omnes quæstiones ejus.* 5 Consessum servorum] *id est, multa studiosè proceru qui sub eo erant suis ordinibus.* Et ascensum ejus] *de quo infrà ver.* 12. Non erat in ea &c.] *præ stupore quo penè exanimabatur: hyperbole.* 10 Centum] *ut suprà* 9 14. 11 Nam] *reddit rationem cur obstupuerit regina ad aspectum tantæ gloriæ: nominatim verò illius ascensus de quo suprà ver.* 5. Chirami] *& Schelomonis: synecdoche: vide suprà* 9. 26. *&* 27. Thyina] *ligna præstantissima, ut apparet ex apocal.* 18. 12. *vide Plin. lib.* 13. *natural hist. cap.* 15. *&* 16. *nam quod coralium Hebræi interpretantur, alienum est ab istu operibus ad quæ adhibebatur: neque fuisset tam procul advehendum, cùm in mari mediterraneo & rubro abundè crescat.* 12 Repagulum] *synecdoche, pro ascensu repagulis utrinque munito, quo a domo regis ad domum Dei ibatur: sic enim accipiendum esse ostenditur* 1. *Chr.* 26. 16. *&* 18. *&* 2. *Chr.* 9. 11. 14 Sexcentorū, &c.] *hoc est, trecies centies mille, non centies nonagies sexies mille aureorum.* 15 Publicanis negotiatorum] *id est, iis qui publica regis vectigalia ex teris mercatoribus imperata redimebant.* Regibus Arabiæ] *finitimis tam ab oriente quàm meridie.* 16 Itaque *cùm ita abundaret auro.* Aureos] *sub siclos communes, qui efficiunt aureos nummos paulo minus mille.* 17 Tria pondo] *continentia siclos centenos,*

2. *Chron.* 9. 16. 21 Ullius pretii] *hyperbole: ut infrà ver.* 27. 22 Classis Oceani] *comparata ad navigationem Africani Oceani.* 26 Mille quadringenti] *alterum in ordinario comitatu ejus: nam alioquin totus numerus curruum tam in comitatu ejus quàm in stationibus erat quatuor millium: vide sup.* 4. 25. & 2. *Chron.* 9. 25. Abduci jussit] *id est, per vices in stationibus esse, & sibi ministrare.* 27 Ut lapides] *hyperbole.* 28 Vectigal] *nam ex Ægypto terrestri itinere in Syriam proficiscentibus per angustias trāseundum erat inter Syriacum & rubrum mare, quas obtinebat Schelomo.* Equorum] *mercium, quæ equis aut curribus vehebantur, ut sequens versus explicat: metonymia.* Erat Schelomoni] *quia per ipsius regionem transibatur.* Neti] *id est, mercium netarum & confectarum, ut byssi & aliarum, quæ ibi parabantur: de quibus vide proverb.* 7. 16. & *Jechezkel.* 27. 7. Mercatores] *id est, publicani sive vectigalium redemptores.* 29 Exibat] *e finibus Jehudææ, & Schelomonis regni.* Currus] *oneratus mercibus in quaternos equos: prout equus onustus centenos quinquagenos siclos pendebat.* Chittæorum] *ab oriente: ut Jehos.* 1. 4. Syriæ] *ab Aquilone.* In manu sua] *id est, secum abducebant quocunque volebant, pensitatis vectigalibus.*

CAPUT XI.

Schelomo multarum exterarum fœminarum consortio corruptus, in idololatriam labitur: ideoq; Dei iram in se ita provocat, ut ei interminetur laceratonem regni: duos hostes excitet: & Jarobhhamum servum ejus in successorem majoris partis regni præsignificet. Qua occasione cùm Schelomo ejus necem quæreret, in Ægyptum aufugit: ubi manet usque ad Schelomonis mortem.

1 POSTEA rex Schelomo adamavit mulieres alienigenas multas, [a] idque præter filiam Parhhonis: Moabitidas, Hhammonitidas, Edomæas, Tzidonias, & Chittæas:

2 E gentibus de quibus edixerat Jehova filiis Jisraëlis: ne convenitote cum eis, nec ipsi conveniunto vobiscum: profecto inclinarent [a] animum vestrum post deos suos: iisdem adhæsit rex Schelomo amore:

3 Adeò ut essent ei fœminæ principes septingentæ, & concubinæ trecentę: quapropter inclinarunt fœminæ ejus animum ejus.

4 Fuit ergo tempore senectutis Schelomonis, fœminis inclinantibus animū ejus post deos alienos: cum non esset animus ejus integer erga Jehovam Deum suum, sicut *fuerat* animus Davidis patris ejus:

5 Ut [b] sequeretur Schelomo [a] Hhaschtoretham [c] deum Tzidoniorum, & [a] Milcomum abominationem Hhammonitarum.

6 Sic faceret Schelomo quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: neque [d] planè sequeretur Jehovam sicut David pater ejus.

7 Tunc ædificavit Schelomo excelsum [a] Cemoscho abominationi Moabitarum, [a] in eo monte qui *est* in conspectu Jeruschalaimorum, & Moleco abominationi Hhammonitarum.

8 Itidem fecit omnibus suis fœminis alienigenis: adolentibus & sacrificantibus diis suis.

9 Itaque ira percitus est Jehova in Schelomonem: eò quòd declinasset animus ejus a Jehova Deo Jisraëlis, qui apparuerat ei [a] bis:

10 Et interdixerat ei hanc ipsam rem, ne sequeretur deos alienos: nec tamen observasset id quod præceperat Jehova.

11 Et [a] dixit Jehova Schelomoni, eò quòd fuit hoc apud te, quòd non observasti fœdus meum & statuta mea quæ præcepi tibi: [e] omnino lacerabo hoc regnum a te, & tradam servo tuo.

12 Veruntamen diebus tuis non faciam hoc [a] propter Davidem patrem tuum: e manu filii tui lacerabo illud.

13 Sed totum hoc regnum non lacerabo: tribum unam dabo filio tuo, propter Davidem servū meū, & [a] propter Jeruschalaima quæ elegi.

14 Itaq; suscitavit Jehova adversarium Schelomoni Hadadum Edomæum: is *erat* e semine regis *qui regnaverat* in Edomæa.

15 Fuit autem cùm esset David contra Edomæos ascendente Joabo principe militiæ ad sepeliendum confossos: postquam percussisset omnes mares in Edomæa.

16 (Nam sex menses mansit ibi Joab cum toto Jisraële: donec excidisset omnes mares in Edomæa)

17 Ut fugeret Hadad ipse, & homines Edomæi e servis patris ejus cum eo ad proficiscendum in Ægyptum: erat autem Hadad puer parvus.

18 Cúmque surgentes e Midjane venissent Paranem: assumpserunt secum homines Paranę & venerunt in Ægyptum ad Parhhonem regem Ægypti, qui dedit ei Domum, & cibum condixit ei, terram quoq; dedit ei.

19 Ubi invenit Hadad gratiam in oculis Parhhonis [a] permagnam: adeò ut daret ei uxorem sororem uxoris suæ sororem Tachpenesæ [a] Augustæ.

20 Peperit autem ei soror Tachpenesæ Genubathum filium ejus, quem [a] educavit Tachpenes intra domum Parhhonis: ita ut esset Genubath domi Parhhonis inter filios Parhhonis.

21 Audiens autem Hadad in Ægypto, occubuisse Davidem cum patribus ejus & mortuum esse Joabum principem militiæ: dixit Hadad ad Parhhonem: dimitte me ut eam in terram meam.

22 Dicente verò ei Parrhhone: at quid deficit te apud me, quòd ecce quæris abire in terram tuam? dixit, non: sed [b] omnino dimitte me.

23 Suscitavit prætereà Deus illi adversarium [a] Rezonem filium Eljadahhi: [a] qui fugerat ab Hadar-Hhezere rege Tzobæ domino suo.

24 Et congregatis ad se hominibus erat princeps turmæ, cum occideret David illos: deinde euntes Damascum habitarunt in ea, & [a] regnarunt Damascī.

25 Et erat adversarius Jisraëli omnibus diebus Schelomonis: idq; præter malum illud quod *inferebat* Hadad: & [a] tædebat eum Jisraëlis, cùm regnaret in Syria.

26 Jarobhhamum quoq; *excitavit* filium Nebati Ephratęum e [a] Tzereda (cujus matri nomen Tzeruhhæ fœminæ viduæ) servum Schelomonis: ita ut [a] attolleret manum suam contra regem.

27 Hæc autem occasio *est* quâ sustulit manum contra regem Schelomonem: ædificabat munitionem: obstruebat [a] rupturam civitatis Davidis patris sui.

28 Vir autem iste Jarobhham valentissimus erat

Deut. 7. 3. & *sequent.*

[a] Heb. *cor: sic deinceps.*

[b] Heb. *iret post sic ver.* 10.

[c] Heb. *Deos: sic ver.* 33.

[d] Heb. *impleret ire post.*

[e] Heb. *lacerando lacerabo.*

erat robore: quare videns Schelomo [e] puerum
[1] Heb. faciem opus. ipsum [1] negotio esse intentum: præfecit eum
toti oneri familiæ Joſephi.
29 Fuit autem eodem tempore, Jarobhhamo
egreſſo Jeruſchalaimis: ut inveniret eum A-
chija Schilonites propheta in via, cùm ille in-
duiſſet veſtimentum novum, & eſſent ambo
ſoli in agro.
30 Ubi prehendens Achija veſtimentum no-
[2] Heb. quod erat ſuper eum. vum quo [k] regebatur: laceravit illud in duode-
cim fragmenta.
31 Ac dixit Jarobhhamo: accipe tibi decem
fragmenta, nam ſic ait Jehova Deus Iſraëlis:
ecce ego laceraturus ſum regnum hoc e manu
Schelomonis, & daturus tibi decem tribus.
32 [e] Tribus autem una erat ejus propter ſer-
vum meum Davidem, & propter Jeruſchalaima
civitatem quam delegi ex omnibus *civitatibus*
tribuum Iſraëlis:
33 Eò quòd dereliquerũt me, & incurvarunt ſe
Hhaſchtorethę deæ Txidoniorum, & Cemoſcho
deo Moabitarum, ac Milcomo deo Hhammoni-
tarum: neque ambularunt in viis meis facien-
do quod rectum videtur in oculis meis, videli-
cet ſtatuta mea & judicia mea, ſicut David pa-
ter hujus.
34 Non tamen auferam quicquam iſtius regni
de manu hujus: ſed principem diſpono eum om-
nibus diebus vitæ ejus propter Davidem ſer-
vum meum quem elegi, qui obſervavit precep-
ta mea & ſtatuta mea.
35 Sed accipiens illud regnum e manu filii e-
jus: dabo tibi [l] ex illo decem tribus.
[l] Heb. illud: ſynecdoche.
36 Filio verò ejus dabo tribum unam: [e] ut ſit
lucerna Davidi ſervo meo omnibus diebus co-
ram me Jeruſchalaimis, in civitate quam delegi
mihi ad ponendum nomen meum ibi.
37 Te itaque aſſumam ut regnes ſecundum
omnia que deſiderabit animus tuus, & eris rex
ſuper Iſraëlem.
38 Erit autem ſi auſcultaveris omnibus quæ
præcepero tibi, & ambulaveris in viis meis ac
feceris quod rectũ videtur in oculis meis, obſer-
vando ſtatuta mea & præcepta mea, quemadmo-
dum fecit David ſervus meus: ut adſim tibi & æ-
dificem tibi [e] domum firmam, quemadmodum
ædificavi Davidi, ac tradam tibi Iſraëlem.
39 Affligam quidem ſemen Davidis propter
hoc: veruntamen non omnibus diebus.
40 Quam ob rem quærebat Schelomo morte
afficere Jarobhhamum: ſed ſurgens Jarobhham
fugit in Ægyptum ad Schiſchakum regem Æ-
gypti: fuitque in Ægypto donec mortuus eſſet
Schelomo.
41 [m] Reliquę autem res Schelomonis, & quic-
quid fecit ac ſapientia ejus nonne ſunt ſcripta [e] in
libro rerum Schelomonis?
[m] Heb. reliquum rerum.
42 Dies autem quibus regnavit Schelomo Je-
ruſchalaimis ſuper totum Iſraëlẽ fuerunt qua-
draginta annorum.
43 Deinde occubuit Schelomo cum patribus
ſuis, & ſepultus eſt in civitate Davidis patris ſui:
regnavitq; Rechabhham filius ejus, loco ejus.

ANNOTATIO.

1 Idque præter filiam] *quam legitimè duxerat q.d. uxori huic ſuæ legitimæ alias multas ſuperinducens: vide ſuprà 3.1. ſic accipiuntur hæ particulæ ver.25. & 2.Chron.11.18.* 5 Hhaſchtoretham] *Aſtarten vocant hiſtorici.* Milcom] *vide annotata Levitici 18.21.* 7 Cemoſcho] *ut Num 21.29.* In eo monte] *olivarum, de quo vide 2.Schem.15.30.* 9 Bis] *Gibbhone, ſuprà 3.5. deinde Jeruſchalaimis, ſup. 9.2.* 11 Dixit Jehova] *i. interminatus eſt, neque minas ſuas revocavit, ex reſipiſcentia Schelomonis. vide annotata 2.Chron.11.17.* 12 Propter Davidem] *i. propter promiſſionem factam Davidi 2.Schem. 7.14 &c. & 1.Chro.28.9.* 13 Propter Jeruſchalaima] *i. propter promiſſionem præſentiæ meæ regni Davidi ſtabilitate conjunctam, ſuprà 8.16. & 2.Chron.6.6.* 20 Educavit] *ſic 1.Schem.1.22.* 23 Rezonem] *vide infrà 15.18.* Qui fugerat] *cùm videret victoriam inclinare in partes Davidis.* 24 Regnarunt] *i. regnum ſtatuerunt pro ipſo & poſteris.* 25 Tædebat] *ac ideò indies infeſtabat.* 26 Tzeredą] *vide Jehoſ.3.16.* Attolleret manum] *i. deficeret a Schelomone, ut exprimitur ver.40.* 27 Ruptu-ram] *quam David fecerat expugnando Jebuſæum 2.Schem.5.6. & ſeq.* 28 Puerum] *i. miniſtrum: ſic Exo.33.11.* 32 Tribus una] *nempe Jehudæ integra; nam e Binjamine tantùm pars penes eum manſit.* 36 Ut ſit lucerna] *i. regius ſplendor vide 2.Schem.21.17.* 38 Domum firmam] *ut 1.Schem.2.35. & 2.Schem.7.16.* 41 In libro] *i. in actis publicis, ſive in commentariis rerum geſtarum Schelomonis: quaſi dicat, nihil attinet hîc ea enarrare: hæc ad fidem & inſtitutionem Eccleſiæ ſunt ſatis: ita enim his ſcriptis temperavit ſpiritus Dei, conſulens tenuitati noſtræ. ſic Joan.20.30. & 21.25. Nam hæc de duobus libris Chronicorum, qui longo poſt intervallo ab Hhezra conſcripti ſunt, ridiculum eſſet accipere.*

CAPUT XII.

Rechabhham duro reſponſo decem ferè tribus a ſe alienat: quæ Jarobhhamum novum regem ſibi præfi-ciunt, Rechabhhami legato interfecto. Quamobrem Rechabhham in Iſraëlitas bellum adornat: ſed Dei juſſu abeo abſtinet. Jarobhham verò metu Rechabhhami ſe munit, & ne ſui deficerent, nova religionis ſpecie a-vertit eos a Jeruſchalaimis adeundis, & eos in regno ſuo, ſtatutâ idololatria, continet.

2.Chro.10. 1 TU Mabiit Rechabhhã Schecemum: nam Schecemum [e] conveniebat totus Iſraël
ad conſtituendum eum regem.
2 Fuerat autem cùm audiviſſet Jarobhham
Sup.11.40. filius Nebati qui *erat* adhuc in Ægypto, *ex* quo
fugerat metu regis Schelomonis: (habitabat e-
nim Jarobhham in Ægypto)
3 Ut mitterent accerſitum eum: & venirent
[2] Heb. induravit jugum noſtrum. Jarobhham & tota congregatio Iſraëlis: allo-
querenturq; Rechabhhamum, dicendo:
4 Pater tuus [2] durum impoſuit jugum no-
bis: tu erga nunc leva *nos* ſervitute patris tui
dura & jugo ejus gravi quod impoſuit nobis,
& ſerviemus tibi.
5 Qui dixit ad eos: abite uſque ad diem ter-
tium, tum revertimini ad me: ſic abiverunt po-
pulus.
6 Intereà iniit conſilium rex Rechabhham,
cum ſenioribus, [e] qui ſteterant ante Schelomo-
nem patrem ipſius [b] cùm eſſet in vivis, dicen-
do: quo modo vos conſilium initis ad reſpon-
dendum populo huic aliquid?
[b] Heb. cùm eſſet vivus.
7 Qui

2. *Chron.* 9. 16. 21 Ullius pretii] *hyperbole: ut infrà ver.* 27. 22 Classis Oceani] *comparata ad navigationem Africani Oceani.* 26 Mille quadringenti] *alterius in ordinario comitatu ejus: nam alioquin totus numerus curruum tam in comitatu ejus quàm in stationibus erat quatuor millium: vide sup.* 4. 25. & 2. *Chron.* 9. 25. Abduci jussit] *id est, per vices in stationibus esse, & sibi ministrare.* 27 Ut lapides] *hyperbole.* 28 Vectigal] *nam ex Ægypto terrestri itinere in Syriam proficiscentibus per angustias trāseundum erat inter Syriacum & rubrum mare, quas obtinebat Schelomo.* Equorum] *i. mercium, quæ equis aut curribus vehebantur, ut sequens versus explicat: metonymia.* Erat Schelomoni] *quia per ipsius regionem transibatur.* Neti] *id est, mercium netarum & confectarum, ut byssi & aliarum, quæ ibi parabantur: de quibus vide proverb.* 7. 16. & *Jechezkel.* 27. 7. Mercatores] *id est, publicani sive vectigalium redemptores.* 29 Exibat] *e finibus Jehudææ, & Schelomonis regni.* Currus] *oneratus mercibus in quaternos equos: prout equus onustus centenos quinquagenos siclos pendebat.* Chittæorum] *ab oriente: ut Jehos.* 1. 4. Syriæ] *ab Aquilone.* In manu sua] *id est, secum abducebant quocunque volebant, persuasis vectigalibus.*

CAPUT XI.

Schelomo multarum exterarum feminarum consortio corruptus, in idololatriam labitur: ideo; Dei ira in se ita provocat, ut ei interminetur laceratiomem regni: duos hostes excitet: & Jarobhhamum servum ejus in successorem majoris partis regni præsignificet. Qua occasione cùm Schelomo ejus necem quæreret, in Ægyptum ausugit: ubi manet usque ad Schelomonis mortem.

1 POSTEA rex Schelomo adamavit mulieres alienigenas multas, [a] idque præter filiam Parhhonis: Moabitidas, Hhammonitidas, Edomæas, Tzidonias, & Chittæas:

2 E gentibus de quibus edixerat Jehova filiis Jisraëlis: ne convenitote cum eis, nec ipsi conveniunto vobiscum: profecto inclinarent [a] animum vestrum post deos suos: iisdem adhæsit rex Schelomo amore:

3 Adeò ut essent ei fœminæ principes septingentæ, & concubinæ trecentę: quapropter inclinarunt fœminæ ejus animum ejus.

4 Fuit ergo tempore senectutis Schelomonis, fœminis inclinantibus animū ejus post deos alienos: cum non esset animus ejus integer erga Jehovam Deum suum, sicut *fuerat* animus Davidis patris ejus:

5 Ut [b] sequeretur Schelomo [d] Hhaschtorethamc deum Tzidoniorum, & [d] Milcomum abominationem Hhammonitarum.

6 Sic faceret Schelomo quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: neque [d] planè sequeretur Jehovam sicut David pater ejus.

7 Tunc ædificavit Schelomo [d] Cemoscho abominationi Moabitarum, [d] in eo monte qui *est* in conspectu Jeruschalaimorum, & Moleco abominationi Hhammonitarum.

8 Itidem fecit omnibus suis fœminis alienigenis: adolentibus & sacrificantibus diis suis.

9 Itaque ira percitus est Jehova in Schelomonem: eò quòd declinasset animus ejus a Jehova Deo Jisraëlis, qui apparuerat ei bis:

10 Et interdixerat ei hanc ipsam rem, ne sequeretur deos alienos: nec tamen observasset id quod præceperat Jehova.

11 Et [d] dixit Jehova Schelomoni, eò quòd fuit hoc apud te, quòd non observasti fœdus meum & statuta mea quæ præcepi tibi: [e] omnino lacerabo hoc regnum a te, & tradam servo tuo.

12 Veruntamen diebus tuis non faciam hoc [d] propter Davidem patrem tuum: e manu filii tui lacerabo illud.

13 Sed totum hoc regnum non lacerabo: tribum unam dabo filio tuo, propter Davidem servū meū, & [d] propter Jeruschalaima quæ elegi.

14 Itaq; suscitavit Jehova adversarium Schelomoni Hadadum Edomæum: is *erat* e semine regis *qui regnaverat* in Edomæa.

15 Fuit autem cùm esset David contra Edomæos ascendente Joabo principe militiæ ad sepeliendum confossos: postquam percussisset omnes mares in Edomæa.

16 (Nam sex menses mansit ibi Joab cum toto Jisraële: donec excidisset omnes mares in Edomæa)

17 Ut fugeret Hadad ipse, & homines Edomæi e servis patris ejus cum eo ad proficiscendum in Ægyptum: erat autem Hadad puer parvus.

18 Cúmque surgentes e Midjane venissent Paranem: assumpserunt secum homines Paranę & venerunt in Ægyptum ad Parhhonem regem Ægypti, qui dedit ei Domum, & cibum condixit ei, terram quoq; dedit ei.

19 Ubi invenit Hadad gratiam in oculis Parhhonis [f] permagnam: adeò ut daret ei uxorem sororem uxoris suæ sororem Tachpenesæ [g] Augustæ.

20 Peperit autem ei soror Tachpenesæ Genubathum filium ejus, quem [d] educavit Tachpenes intra domum Parhhonis: ita ut esset Genubath domi Parhhonis inter filios Parhhonis.

21 Audiens autem Hadad in Ægypto, occubuisse Davidem cum patribus ejus & mortuum esse Joabum principem militiæ: dixit Hadad ad Parhhonem: dimitte me ut eam in terram meam.

22 Dicente verò ei Parrhhone: at quid deficit te apud me, quòd ecce quæris abire in terram tuam? dixit, non: sed [h] omnino dimitte me.

23 Suscitavit præterea Deus illi adversarium [d] Rezonem filium Eljadahhi: [d] qui fugerat ab Hadar-Hhezere rege Tzobæ domino suo.

24 Et congregatis ad se hominibus erat princeps turmæ, cum occideret David illos: deinde euntes Dāmascum habitarunt in ea, & [d] regnarunt Damascī.

25 Et erat adversarius Jisraëli omnibus diebus Schelomonis: idq; præter malum illud quod *inferebat* Hadad: & [d] tædebat eum Jisraëlis, cùm regnaret in Syria.

26 Jarobhhamum quoq; *excitavit* filium Nebati Ephrateum e [d] Tzereda (cujus matri nomen Tzeruhhæ fœminæ viduæ) servum Schelomonis: ita ut [d] attolleret manum suam contra regem.

27 Hæc autem occasio *est* quâ sustulit manum contra regem Schelomonem: ædificabat munitionem: obstruebat [d] rupturam civitatis Davidis patris sui.

28 Vir autem iste Jarobhham valentissimus erat

Deut. 7. 3. & *sequent.*

[a] Heb. *cor: sic deinceps.*

[b] Heb. *iret post sic ver.* 10.

[c] Heb. *Deos: sic ver.* 33.

[d] Heb. *impleret ire post.*

[e] Heb. *lacerando lacerabo.*

erat robore: quare videns Schelomo [a]puerum
ipsum [b]negotio esse intentum: præfecit eum
toti oneri familiæ Josephi.
29 Fuit autem eodem tempore, Jarobhhamo
egresso Jerusalem, ut inveniret eum Achija Schilonites propheta in via, cùm ille induisset vestimentum novum, & essent ambo soli in agro.
30 Ubi prehendens Achija vestimentum novum quo [c]tegebatur: laceravit illud in duodecim fragmenta.
31 Ac dixit Jarobhhamo: accipe tibi decem fragmenta, nam sic ait Jehova Deus Israëlis: ecce ego laceraturus sum regnum hoc e manu Schelomonis, & daturus tibi decem tribus.
32 [d]Tribus autem una erat ejus propter servum meum Davidem, & propter Jerusalem civitatem quam delegi ex omnibus *civitatibus* tribuum Israëlis:
33 Eò quòd dereliquerūt me, & incurvarunt se Hhaschtorethę deæ Tzidoniorum, & Cemoscho deo Moabitarum, ac Milcomo deo Hhammonitarum: neque ambularunt in viis meis faciendo quod rectum videtur in oculis meis, videlicet statuta mea & judicia mea, sicut David pater hujus.
34 Non tamen auferam quicquam istius regni de manu hujus: sed principem dispono eum omnibus diebus vitæ ejus propter Davidem servum meum quem elegi, qui observavit precepta mea & statuta mea.
35 Sed accipiens illud regnum e manu filii ejus: dabo tibi [e] ex illo decem tribus.
36 Filio verò ejus dabo tribum unam: [f] ut sit lucerna Davidi servo meo omnibus diebus coram me Jerusalem, in civitate quam delegi mihi ad ponendum nomen meum ibi.
37 Te itaque assumam ut regnes secundum omnia que desiderabit animus tuus, & eris rex super Israëlem.
38 Erit autem si auscultaveris omnibus quæ præcepero tibi, & ambulaveris in viis meis ac feceris quod rectū [g]videtur in oculis meis, observando statuta mea & præcepta mea, quemadmodum fecit David servus meus: ut adsim tibi & ædificem tibi [h]domum firmam, quemadmodum ædificavi Davidi, ac tradam tibi Israëlem.
39 Affligam quidem semen Davidis propter hoc: veruntamen non omnibus diebus.
40 Quam obrem quærebat Schelomo morte afficere Jarobhhamum: sed surgens Jarobhham fugit in Ægyptum ad Schischakum regem Ægypti: fuitque in Ægypto donec mortuus esset Schelomo.
41 [m]Reliquę autem res Schelomonis, & quicquid fecit ac sapientia ejus nónne sunt scripta [n]in libro rerum Schelomonis?
42 Dies autem quibus regnavit Schelomo Jerusalem super totum Israëlē fuerunt quadraginta annorum.
43 Deinde occubuit Schelomo cum patribus suis, & sepultus est in civitate Davidis patris sui: regnavitq; Rechabhham filius ejus, loco ejus.

[a] Heb. *faciem ejus.*
[b] Heb. *quod erat super eum.*
[c] Heb. *illud: synecdoche.*
[d] Heb. *reliquum rerum.*

ANNOTATIO.

1 Idque præter filiam] *quam legitimè duxerat q.d. uxori huic suæ legitimæ alias multas superinducens: vide suprà 3.1. sic accipiuntur hæ particulæ ver. 25. & 2. Chron. 11.18.* 5 Hhaschtoretham] *Astarten vocant historici.* Milcom] *vide annotata Levitici 18.21.* 7 Cemoscho] *ut Num 21.29.* In eo monte] *olivarum, de quo vide 2. Schem. 15.30.* 9 Bis] *Gibhbone, suprà 3.5. deinde Jerusalaimis, sup. 9.2.* 11 Dixit Jehova] *i. interminatus est, neque minas suas revocavit, ex respiscentia Schelomonis. vide annotata 2. Chron. 11.17.* 12 Propter Davidem] *i. propter promissionem factam Davidi 2. Schem. 7.14 &c. & 1. Chro. 28.9.* 13 Propter Jerusalaima] *i. propter promissionem præsentiæ meæ regni Davidis stabilitate conjunctam, suprà 8.16. & 2. Chron. 6.6.* 20 Educavit] *sic 1. Schem. 1.22.* 23 Rezonem] *vide infrà 15.18.* Qui fugerat] *cùm videret victoriam inclinare in partes Davidis.* 24 Regnarunt] *i. regnum statuerunt pro ipso & posteris.* 25 Tædebat] *ac ideò indies infestabat.* 26 Tzereda] *vide Jehos. 3.16.* Attolleret manum] *i. deficeret a Schelomone, ut exprimatur ver. 40.* 27 Ruptu-ram] *quam David fecerat expugnando Jebusæum 2. Schem. 5.6. & seq.* 28 Puerum] *i. ministrum: sic Exo. 33.11.* 32 Tribus una] *nempe Jehudæ integra: nam e Binjamine tantùm pars penes eum mansit.* 36 Ut sit lucerna] *i. regius splendor vide 2. Schem. 21.17.* 38 Domum firmam] *ut 1. Schem. 2.35. & 2. Schem 7.16.* 41 In libro] *i. in actis publicis, sive in commentariis rerum gestarum Schelomonis: quasi ducat, nihil attinet hîc ea enarrare: hæc ad fidem & institutionem Ecclesiæ sunt satis: ita enim his scriptis temperavit spiritus Dei, consulens tenuitati nostræ. sic Joan. 20.30. & 21.25. Nam hæc de duobus libris Chronicorum, qui longo post intervallo ab Hhezra conscripti sunt, ridiculum esset accipere.*

CAPUT XII.

Rechabhham duro responso decem ferè tribus a se alienat: quæ Jarobhhamum novum regem sibi præficiunt. Rechabhhami legato interfecto. Quamobrem Rechabhham in Israëlitas bellum adornat: sed Dei jussu ab eo abstinet. Jarobhham verò metu Rechabhhami se munit, & ne sui deficerent, nova religionis specie avertit eos a Jerusalaimis adeundis, & eos in regno suo, statuta idololatria, continet.

1 TUM abiit Rechabhhā Schecemum: nam Schecemum [a] conveniebat tōtus Israël ad constituendum eum regem.
2 Fuerat autem cùm audivisset Jarobhham filius Nebati qui *erat* adhuc in Ægypto, *ex* quo fugerat metu regis Schelomonis: (habitabat enim Jarobhham in Ægypto)
3 Ut mitterent accersitum eum: & venirent Jarobhham & tota congregatio Israëlis: alloquerenturq; Rechabhhamum, dicendo:
4 Pater tuus [a] durum imposuit jugum nobis: tu erga nunc leva *nos* servitute patris tui dura & jugo ejus gravi quod imposuit nobis, & serviemus tibi.
5 Qui dixit ad eos: abite usque ad diem tertium, tum revertimini ad me: sic abiverunt populus.
6 Interea iniit consilium rex Rechabhham, cum senioribus, [a] qui steterant ante Schelomonem patrem ipsius [b] cùm esset in vivis, dicendo: quo modo vos consilium initis ad respondendum populo huic aliquid?

2. Chro. 10.
Sup. 11.40.
[a] Heb. *induravit jugum nostrum.*
[b] Heb. *cùm esset vivus.*

7 Qui

7 Qui allocuti ſunt eum dicendo: ſi hodie fueris ſervus populo huic, & ſervieris eis, id eſt, reſpondens eis allocutus fueris eos [a] verbis bonis: utique erunt tibi ſervi omnibus diebus.

8 Sed reliquit conſilium ſeniorũ quo conſuluerant ei: & iniit conſilium cum eis [c] qui a pueris educati fuerant ſecũ, & qui ſtabant coram ipſo.

9 Dixitq; ad eos: quod vos conſilium inīretis ut reſponderemus aliquid populo huic, qui allocuti ſunt me dicendo: leva nos jugo illo quod impoſuit pater tuus nobis?

10 Tum allocuti ſunt eum iſti qui a pueris educati fuerant cum eo, dicendo: ſic dices populo iſti qui alloquuti ſunt te dicendo: pater tuus grave effecit jugum noſtrum, tu ergo leva *illud* nobis: ſic alloqueris eos: [a] *minimus digitus* meus denſior eſt lumbis patris mei.

11 Jam verò pater meus oneravit vos jugo gravi: ego autem ſuperaddam jugo veſtro: pater meus caſtigavit vos ſcuticis: ego autem caſtigabo vos flagellis aculeatis.

12 Cùm ergo veniſſet Jarobhham & totus populus ad Rechabhhamum die tertio: quemadmodum edixerat rex dicendo: revertimini ad me die tertio:

13 Reſpondit rex populo duriter, derelicto conſilio ſeniorum quo conſulerant ei.

14 Allocutus eſt enim eos ex conſilio puerorũ ſuorum dicendo: pater meus grave reddidit jugum veſtrum; ego autem ſupperaddam jugo veſtro: pater meus caſtigavit vos ſcuticis: ego autem caſtigabo vos flagellis aculeatis.

15 Cùm itaq; non auſcultaſſet rex populo: (erat enim [a] cauſa a Jehova: ut præſtaret verbum ſuũ, quo allocutus fuerat Jehova per Achijam Schilonitem Jarobhhamum filium Nebati)

16 Videns totus Iſraël regem non auſcultaſſe ſibi: retulerunt populus regi reſponſum dicendo: quæ nobis [a] portio *eſſet* cum Davide? utique non *eſt nobis* poſſeſſio cum filio Iſchaji: ad tentoria tua Iſraël: jam [a] proſpice domui tuæ David: ſic abiit Iſraël ad tentoria ſua.

17 Tantùm [a] ſuper filios Iſraëlis qui habitabãt inter civitates Jehudæ: regnavit Rechabhham.

18 Cumq; miſiſſet rex Rechabhham [d] Adoramum qui præerat tributo, & obruiſſent omnes Iſraëlitæ eum lapidibus ita ut moreretur: Rex Rechabhham [e] totis viribus conſcenſo curru fugit Jeruſchalaimam.

19 Sic defecerunt Iſraëlitæ a domo Davidis uſque in hunc diem.

20 Fuitq; cùm audiſſent omnes Iſraëlitæ reverſum eſſe Jarobhhamum, (quem mittentes acceſſiverant ad cœtum) ut conſtituerent eũ regem ſuper totum Iſraëlem: nemo [f] ſecutus eſt domum Davidis, præter [a] tribum Jehudæ [a] ſolam.

21 Cùm autem Rechabhham veniſſet Jeruſchalaima, congregavit ex tota domo Jehudæ & tribu Binjaminis centum octoginta milia delectorum *hominum* gerentium bellum: ad pugnandum contra domum Iſraëlis: ut reduceret regnum illud ad Rechabhhamum filium Schelomonis.

22 Sed fuit verbum Dei, ad Schemahhjam virum Dei dicendo:

23 Edicito Rechabhhamo filio Schelomonis regi Jehudæ, & toti domui Jehudæ & Binjamini: & reſiduo populi, dicendo.

24 Sic ait Jehova: ne aſcendite, néve pugnate contra fratres veſtros filios Iſraëlis: revertimini quiſque domum ſuam: [a] nam a me facta eſt res iſta: qui auſcultarunt verbo Jehovæ & reverſi abiverunt, ſecundum verbum Jehovæ.

25 Poſteà [a] ædificavit Jarobhham Schecemum in monte Ephrajimi, & habitavit in eo: & procedens inde ædificavit [a] Penuelem.

26 Dicebat autem Jarobhham [g] cum animo ſuo: mox reverſurum eſſet regnum hoc ad domum Davidis:

27 Si aſcenderet populus iſte ad parandum ſacrificia in domum Jehovæ Jeruſchalaima, & rediret animus populi iſtius ad dominum ſuum, ad Rechabhhamum regem Jehudæ: utique occiderent me, ſic reverterentur ad Rechabhhamũ regem Jehudæ.

28 Quapropter inito conſilio rex fecit duos vitulos aureos: & edixit [h] Iſraëlitis, ſatis *ſit* vobis, ut non aſcendatis Jeruſchalaima: ecce Dii tui ô Iſraël, qui eduxerunt te e terra Ægypti.

29 Quorum unum poſuit [a] Beth-Ele: alterum verò collocavit Dane.

30 Sic fuit res iſta in *cauſa* peccati, curirent populus [a] coram [i] hoc Danem uſque.

31 Paravit enim domum excelſorum: & fecit ſacerdotes [k] e populo, qui non erant e filiis Levi:

32 Et conſtituit Jarobhham feſtum menſe octavo quintodecimo die ejus menſis, ſimile [a] feſto quod *celebrabatur* in Jehuda, quo offerebat in altari: ſimiliter fecit Beth-Ele ſacrificando vitulis quos fecerat: etiam Beth-Ele conſtituit ſacerdotes excelſorum quæ fecerat.

[c] Heb. *cum natis illis qui &c. ſic ver.* 10. *trajectio.*

Sup. 11. 29. & ſequentibus

[d] *qui Adoniram dicitur ſup. 4. 6.*

[e] Heb. *roboravit ſe aſcẽdendo currum ad fugiendũ.*

ANNOTATIO.

1 Conveniebant] *quia ibi habenda erant comitia regni, propter loci commoditatem: nam erat in meditullio regni.* 4 Durum jugum] *id eſt, onera gravia, qualia deſcribuntur ſuprà cap. 4. a verſu 7. uſq; ad 27. quanquam de illis conquerebatur populus, non habita commodorum ratione quæ ad ipſum Schelomonis regnum pervenerant.* 6 Steterant ante] *id eſt, qui miniſtraverant & a conſiliis fuerant: ſic ver. 8.* 7 Verbis bonis] *acquieſcens petitioni illorum, 2. Chron. 10. 7.* 10 Minimus digitus] *proverbiale dictum: quaſi dicat, nulla eſt pars mei tam infirma, quæ non ſit valentior robore patris mei.* 15 Cauſa a Jehova] *id eſt, hæc media diſpoſuit Deus, ut illud exequeretur quod per prophetam Jarobhhamo dixerat, ſuprà 11. ver. 31.* 16 Portio cum Davide] *vide annotata 2. Schem. 20. 1.* Proſpice] *id eſt, curam habe rerum tuarum, & a noſtris abſtine.* 17 Super filios Iſraëlis] *id eſt, ſuper tribum Schimhhonis & partem Binjaminis: quorum hi ſortem conjunctam, illi commixtam habebant & ſuper convenas aliarum tribuum, ut oſtenditur infrà ver. 23. & 2. Chron. 11. 13. & ſequent.* 20 Tribum] *id eſt, ſortem unam tribuum duarum Jehudæ & Schimhhonis: vide annotata Deut. 33. 7.* Solam] *ſubaudi integram.* 24 Nam a me] *vide ſuprà 15. ver.* 25 Ædificavit] *id eſt, munivit.* Penuelem] *trans Jardenem in tribu Gadis: vide Gen. 32. 30.* 29 Bethele & Dane] *in finibus regni tui: priore meridiano, poſteriore ſeptentrionali: Hæc autem per prolepſin dicuntur, quæ tribus proximè ſequent. verſib. explicatur.* 30 Coram hoc] *qui erat Dane: nam ad poſterius prolepſeos membrum & propinquius pertinent relativæ voces ex Hebræorum uſu.* 32 Feſto] *tabernaculorum.*

CAP.

CAPUT XIII.

Jarobhham Bethele ſacrificans a viro Dei obliquè reprehenditur : futurum olim Dei judicium in altare & ejus ſacerdotes denuntiante, & præſentibus prodigiis in regem & in altare confirmante. Inde ex mandato Dei abiens, a propheta quodam oraculi prætextu deceptus redit: Quam ob rem offenſus Deus, eum apud Bethelitam objurgat. deinde in itinere morte quam denuntiaverat efficit. quo cognito Bethelita honorificè eum ſepelit, & filios de vaticinii illius fide informat : Jarobhhamo nihilominus in ſua defectione pergente.

1 'Cùm autem offerret in altari quod fecerat Beth-Ele, quintodecimo die, menſe octavo, menſe illo, quod commentus
a Heb. ex corde ſuo. fuerat a animo ſuo : & celebrans feſtum cum filiis Iſraëlis, offerret in altari illo adolendo:

2 Ecce vir Dei veniens e Jehuda cum verbo Jehovæ Beth-Elem: Jarobhhamo aſtante altari ad adolendum,

3 Clamavit contra altare, illud per verbum Jehovæ, dicens: altare, altare, ſic ait Jehova: ecce filius 'naſciturus eſt domui Davidis nomine Joſchija, 'qui mactabit ſuper te ſacerdotes excelſorum, adolentes ſuper te, & oſſa hominum comburent ſuper te.

4 Et 'edidit illo ipſo die prodigium dicendo: hoc *eſt* prodigium ejus quod dixit Jehova : ecce altare hoc findetur, & effundetur cinis, qui *eſt* ſuper ipſum.

5 Fuit autem cùm audito rex verbo viri Dei, quo clamabat contra altare Beth-Ele, extendiſſet Jarobhham manum ſuam ab altari dicendo: prehendite eum : ut exareſceret manus ejus quam extenderat contra illum: ita ut non poſſet retrahere eam ad ſe.

6 Altare autem fiſſum eſt, & effuſus cinis ab altari ſecundum prodigium, quod 'ediderat vir Dei ex verbo Jehovæ.

7 Tunc locutus rex dixit ad virum illum Dei: deprecare, quæſo, iratam faciem Jehovæ Dei tui, & ora pro me, ut redeat *reſtituta* manus mea ad me: cumque deprecatus eſſet vir ille Dei iratam faciem Jehovæ, *reſtituta* manus regis rediit ad ipſum, & fuit ſicut antè.

8 Quapropter dixit rex ad virum illum Dei:
b Heb. ſalvi te. veni mecum domum: & b refice te: deinde dabo tibi donum.

9 Dixit verò vir ille Dei ad regem : 'ſi dares mihi dimidiam domum tuam non irem tecum: neque comederem panem, neque biberem aquam in hoc loco.

c Heb. verbo Jehovæ: antecedens vim ſuam & relativi obtinens, ut Gen. 9. 6. 10 Sic enim præcepit mihi c verbo ſuo Jehova dicendo : ne comedito panem neq; bibito aquam: neq; revertitor per eam viam qua iveris.

11 Itaque abiit viâ aliâ : ac non eſt reverſus viâ illâ qua venerat Beth-Elem.

12 'Propheta autem quidam ſenex habitabat Beth-Ele: cui veniens filius ejus, enarravit totum hoc factum quod fecerat vir Dei illo die Beth-Ele, cum verbis quibus allocutus fuerat
d Eliptis correlativo, ut Levit. 21. 4. regem, quæ enarraverunt d *filii* patri ſuo.

13 Ad quos dicente patre eorum quanam viâ abiit? conſiderarunt filii ejus viam qua ibat vir ille Dei, qui venerat e Jehuda.

14 Deinde edixit filiis ſuis: inſternite mihi aſinum: qui inſtraverunt ei aſinum & inſedit ei.

15 Secutus itaq; virum illum Dei, invenit eum ſedentem ſub quadam quercu: & dixit ad eum: eſne vir ille dei qui veneras e Jehuda ? qui dixit, ſum.

16 Tum dixit ad eum : veni mecum domum & comede panem.

17 Qui dixit: non poſſum reverti tecum, aut ingredi tecum: neq; comedam panem, neque bibam tecum aquam in iſto loco.

18 Verbum enim æditum eſt mihi ex verbo Jehovæ: ne comedito panem, neque bibito ibi aquam: neque e redito via qua iveris.
e Heb. *revertere eundo.*

19 Sed eo dicente illi : etiam ego propheta *ſum* ut tu, & angelus allocutus eſt me ex verbo Jehovæ dicendo: reduc eum tecum domum tuam, ut comedat panem & bibat aquam: (mentiebatur *autem* ei)

20 Reverſus eſt cum eo, & comedit panem domi ejus, & bibit aquam.

21 Fuit verò illis aſſidentibus menſæ: fuit, inquam, verbum Jehovæ ad prophetam illum 'quem reduxerat.

22 Inclamavit enim virum Dei qui venerat e Jehuda dicendo: ſic ait Jehova: propterea quòd rebellaſti contra f præſtitutum Jehovæ, neque
f Heb. *os ſic Num. 20. 24. & infrà ver. 27.* obſervaſti præceptum illud, quod præceperat tibi Jehova Deus tuus:

23 Sed reverſus es & comediſti panem, & bibiſti aquam in loco in quo edixerat tibi: ne comedito panem, neque bibito aquam : non eſt venturum cadaver tuum in ſepulchrum majorum tuorum.

24 Fuitq; poſtquam comediſſet panem & poſt quam bibiſſet : in ſtraviſſetq; ei aſinum, *nimirum* ei prophetæ quem reduxerat :

25 Ut eum abeuntem inveniret leo in via, & morte afficeret eum : ſic erat cadaver ejus abjectum in via: & adſtabat aſinus juxta ipſum: leo quoq; adſtabit juxta cadaver ipſum.

26 Cùm ecce quidam tranſeuntes viderunt cadaver illud abjectum in via, & leonem adſtantem juxta cadaver : qui venientes retulerunt in ea civitate in qua propheta ille ſenex habitabat.

27 Quod cùm audiret propheta ille qui reduxerat eum de via dixit : vir ille Dei *eſt*, qui rebellavit contra præſtitutum Jehovæ : ideò tradidit Johova eum leoni iſti, ut frangens eum morte afficeret eum, ſecundum verbum Jehovæ quo locutus fuerat ei.

28 Deinde edixit filiis ſuis dicendo, inſternite mihi aſinum : qui inſtraverunt.

29 Tum abiens invenit cadaver illius abjectum in via & aſinum ac leonem adſtantes juxta cadaver : non comederat leo cadaver, neque fregerat aſinum.

30 Suſtulit itaque hic propheta cadaver viri Dei, & impoſitum aſino reduxit illud : & ingreſſus eſt civitatem propheta ille ſenex ad plangendum & ſepiliendum illud.

31 Et eo collocante cadaver illius in ſepulchro ſuo: plangebant ſuper eum, eheu frater mi.

32 Fuitque poſtquam ſepeliviſſet eum, ut diceret filiis ſuis dicendo, cùm mortuus fuero, ſimiliter ſepelite me in hoc ſepulchro, in quo vir ille Dei ſepultus eſt, juxta oſſa ejus collocate oſſa mea.

g Heb. *eſſitando erit.* 33 Nam g omnino futura eſt res quam prædica-

dicavit ex verbo Jehovæ: contra altare quod *eſt* Beth-Ele, & contra omnes domos excelſorũ quæ *ſunt* in civitatibus [h] Schomronis.

34 [i] Hoc facto non eſt reverſus Jarobhham a via ſua mala, ſed [k] rurſus fecit e populo ſacerdotes excelſorum, ejus qui volebat [l] conſecrabat miniſterium ut eſſent ſacerdotes excelſorũ.

35 [m] Fuitq; hac re domus Jarobhhami in cauſa peccati: & ut excinderet ac perderet *eam Deus* a ſuperficie terræ.

[h] *vulgo Samariæ.*
[i] Heb. *poſt rem hanc.*
[k] Heb. *reverſus eſt & fecit e partibus populi ut ſuprà 12.31.*
[l] Heb. *implebat manum ad Exod. 40.*

ANNOTATIO.

1 Cùm autem offerret] *verſum hunc ad ſequentia pertinere res ipſa docet.* 3 Naſciturus] *poſt annos circiter.* 330. Qui mactabit] *vide 2. Reg. 23.15. & ſequentibus.* 4 Edidit prodigium] *per quod fides de vaticinio ſuo confirmaretur, ſecundum inſtitutionem Domini: Deu. 13.* 6 Ediderat] *id eſt, verbo pronunciaverat, ut Deut. 13.2.* 12 Propheta autem] *hoc facto mendax, ut docetur ver. 19. etſi alioquin certa ſunt pietatis illius in hoc capite documenta, ut quòd a ſacris Jarobhhami abſtinuerit: quòd humaniter prophetam vivum & mortuum ſit proſecutus: quòd ſepulturam cum eo communem habere voluerit: quòd denique filios ſuos in expectatione vaticinii confirmaverit.* 21 Quem reduxerat] *ſic interpretandum eſt docet epexegeſis quæ ſtatum ſubſequitur: ut etiam 24. ver. eadem locutio eodem modo exprimitur, & confirmant verba ipſa Bethelitæ in fine ver. 27.* 35 Fuitque hac re] *vide ſupra 12.30.*

CAPUT XIIII.

Jarobhham de filio ægrotante prophetam per uxorem conſulens, non tantùm de eo reſponſum accipit: ſed etiam de propinquo excidio familiæ ſuæ: de regni Iſraëlitici continua agitatione & excidio prænuntiat. & morienti Nadab ſuccedit. Rechabhhæm quoque & Jehuda peccatis Deum provocantes, a rege Ægypti affliguntur & ſpoliantur: & Rechabhhamo mortuo ſuccedit Abijam.

1 TEMPORE illo ægrotabat Abija filius Jarobhhami:

2 Quapropter dixit Jarobhham uxori ſuæ: ſurge jam & [a] diſſimula te, ut non agnoſcant te eſſe uxorem Jarobhhami: ac ito Schiluntem: ecce ibi *eſt* Achija propheta: qui [b] promiſerat mihi me fore regem ſuper populũ hunc.

3 Accipiens autem in manu tua decem panes & buccellata, & lagenam mellis adito eum: is indicabit tibi quid futurum ſit iſto puero.

4 Et faciens ita uxor Jarobhhami ſurrexit, & abiens Schiluntem ingreſſa eſt domum Achijæ: Achija autem non poterat videre: nam oculi ejus caligaverant præ [c] ſenio ejus.

5 Sed Jehova indixerat Achijæ: ecce uxor Jarobhhami ventura eſt, ut requirat aliquid abs te de filio ſuo, quia ægrotus eſt: [d] his & talibus alloquitor eam: futurum autem eſt cùm ingredietur, ut ipſa agat extraneam.

6 Fuit itaque cùm audiret Achija ſtrepitum pedum ejus ingredientis januam, ut diceret: ingredere uxor Jarobhhami: ecquid tu agis extraneam? ego verò miſſus ſum ad te *ad indicandum* durum.

7 I, dic Jarobhhamo: ſic ait Jehova Deus Iſraëlis: propterea quòd te extuli e medio hujus populi, & impoſui te anteceſſorem populo meo Iſraëli,

8 Et laceratum regnum a domo Davidis tradidi tibi: neque fuiſti ſicut ſervus meus David, qui obſervavit præcepta mea, & qui [e] ſecutus eſt me ex toto animo ſuo, faciendo tantumodò quod rectum *videtur* in oculis meis:

9 Sed [f] pejus egeſti omnibus qui fuerunt ante te: & abiens feciſti tibi deos alienos, etiam fuſiles ad provocandum me: denique abjeciſti me poſt tergum tuum:

10 Idcirco ecce ego inducturus ſum malum in domum Jarobhhami, & exciſurus ſum Jarobhhamo mingentem ad parietem, concluſumque & derelictum in Iſraële: & tollam [g] aſſeclas domus Jarobhhami, quemadmodum tollit quis ſtercus, donec defecerit.

11 Morientem Jarobhhamo in civitate, comedent canes: morientem verò in agro, comedent volatilia cæli: nam Jehova locutus eſt.

12 Tu autem ſurge, abi domum tuam: cùm intrabunt pedes tui civitatem illico morietur infans:

13 Quem plangent omnes Iſraëlitæ ſepelientes *eum*, is enim ſolus perveniet Jarobhhamo in ſepulchrum: eò quòd [h] eſt de eo *ſolo* domo Jarobhhami ſententia bona apud Jehovam Deum Iſraëlis.

14 Itaq; ſuſcitabit ſibi Jehova regem ſuper Iſraëlem, qui excidet domum Jarobhhami *eadem die*: quid autem? etiam nunc *ſuſcitavit*.

15 Prætereà percutiet Jehova Iſraëlem *agitans* quemadmodum agitatur arundo in aqua: & convellans Iſraëlem a terra hac optima quam dederat majoribus eorum, diſperget eos procul ultra ipſum flumen: eò quòd fecerunt lucos ſuos provocantes Jehovam.

16 Denique exponet Iſraëlem: propter peccata Jerobhhami quibus peccavit, & quibus ad peccandum induxit Iſraëlem.

17 Tum ſurgens uxor Jarobhhami abiit, & pervenit Tirtzam: qua veniente ad limen domus ſuæ, puer mortuus eſt.

18 Et ſepelientes eum planxerunt eum omnes Iſraëlitæ: ſecundum verbum Jehovæ quod locutus fuerat [i] per ſervum ſuum Achijam prophetam.

19 [k] reliquæ autem res Jarobhham, ut bellavit & ut regnavit: ecce ſcriptæ ſunt in [l] libro Chronicorum regum Iſraëlis.

20 Dies autem quibus regnavit Jorobhham fuerunt virginti duorum annorum: qui poſtquam occubuit cum patribus ſuis, regnavit Nadab filius ejus pro eo.

21 Rechabhham verò filius Schelomonis regnavit in Jehuda: natus vnum & quadraginta annos Rechabhham cùm iniret regnum, ſeptemdecim annos regnavit Jeruſchalaimis, in civitate quam elegerat Jehova ad ponendum nomen ſuum ibi ex omnibus *civitatibus* tribuum Iſrëlis, & nomen matris ejus Nahhama Hhammonitis.

22 Fecit etiam Jehuda quod malum *videtur* in oculis Jehovę: & ad zelotypi am moverunt eum peccatis ſuis, quibus peccarunt ſupra quam omnia quæ fecerant majores eorum.

23 Nam

[a] Heb *muta te ipſam.*
[b] Heb. *locutus fuerat de me in regem.*
[c] Heb. *canitie: ſynecdoche.*
[d] Heb. *ſecundum hoc & ſecundũ hoc.*
[e] Heb. *ambulavit poſt me ex toto corde.*
[f] Heb. *malè egiſti faciendo.*
[g] Heb. *poſt domum Jarobhhami euntes: ſic infrà 16.5.*
[h] Heb. *inventa eſt in eo bona.*
[i] Heb. *per manum ſervi.* Heb. *quam locutus eſt ſervus.*
[k] Heb. *reliqua verborum dierum.* Heb. *actis poſt ſe dierum.*

23 Nam extruxerunt etiam ſibi excelſa, & ſtatuas ac lucos: ſuper omnem collem altum, & ſub omni arbore virente.
24 Inſuper etiam meritorii erant in terra ipſa: faciebant ſecundum abominationes gentium, quas ejecerat Jehova a facie Jiſraëlitarum.
25 Quapropter fuit anno quinto regis Rechabhami: ut aſcendens [a] Schiſchak rex Ægypti contra Jeruſchalaima,
26 Acciperet theſauros domus Jehovæ, & theſauros domus regis: illa, inquam, omnia acciperet: acciperet etiam omnia [b] ſcuta aurea quæ fecerat Schelomo.
27 Pro quibus fecit Rex Rechabhham ſcuta ærea: quæ depoſuit in manum præfectorū [c] curſoribus, qui obſervabant portam domus regis.
28 Eratque ex quo veniebat rex in domum Jehovæ, ut afferrent ea curſores: poſteà referrent ea ad procœtonem curſorum.
29 Reliquæ autem res Rechabhhami, & omnia quæ fecit: nónne ſunt ſcripta in libro Chronicorum regum Jehudæ?
30 Etiam bellum *quod* fuit inter Rechabhhamum & inter Jarobhhamum omnibus diebus eorum.
31 Cumque occubuiſſet Rechabhham cum patribus ſuis, & ſepultus eſſet cum patribus ſuis in civitate Davidis: cujus matri nomen Nahhama Hammonitis: regnavit [m] Abijam filius ejus pro eo.

[a] 1.Chro.12.
[b] 2.Chro.9.16.
[c] 1.Chro.9.18.
[m] *qui Abija.* 2.*Chro.*12. 16.

ANNOTATIO.

9 Deos alienos] *vide* 2 *Chronic.*11.15. 10 Mingentem] *vide* 1.*Schem.*25.22. Concluſumque] *vide Deut.*32.36. 11 Morientem Jarobhhamo] *vide executionem infrà* 15.29.*& ſequentibus.* 13 Perveniet Jarobhhamo] *id eſt, ex poſteris ejus.* Eſt de eo &c.] *id eſt, placuit Deo hunc ſolum e poſteris Jarobhhami ſepulturæ honore afficere.* 14 Regem] *Bahhaſcham, vide infrà* 15. 27. Eadem die] *id eſt, eodem tempore quo regnum invadet.* Quid autem] *correctio, quaſi dicat: quid dico ſuſcitabit? imò jam conſtitutus eſt, & in regno verſatur.* 15 Percutiet] *Infelicem & calamitoſum ſtatum regni Jiſraëlitici a Jarobhhamo uſque ad finem prophetat.* Quemadmodum agitatur] *id eſt, perpetuis motibus civilibus & externis divexans, ut tota illius regni hiſtoria docet.* Convellens] *ſub Hoſchehha filio Elæ per Salmanaſſarem*, 2.*Reg.*17. Flumen] *Euphratem in Aſſyriam, Meſopotamiam, & Mediam.* 2. *Reg.*17.6. 17 Tirtzam] *urbem regiam ante extructam Samariam, ad Euphratem ſitam non procul Typhſacho. vide* 2.*Reg.* 15.16. 18 Secundum verbum] *ſupra verſic.*13. 19 Chronicorum] *vide ſupra* 11.41. *ſic infrà* 29. 20 Viginti duorum annorum] *quorum ultimus in regno filii primus numerandus eſt.* 22 Et nomen matris] *hîc & in fine capitis meminit matris, quòd idololatriæ ipſius author poſt regni triennium fuerit: vide* 2.*Chron.*11.17. 22 Fecit etiam] *anno quarto regni ipſius, ut apparet ex* 2. *Chron.*11.17. *& infrà verſic.*25. 25 Schiſchak] *ad quem Jarobhham fugiſſe legitur* 1.*Reg.* 11.40. *Idem Saſokis Diodoro Siculo, & Suſakis Juſtino dicitur.* 26 Scuta aurea] *de quibus ſupra* 10.16.*&* 17. 27 Curſoribus] *id eſt, regis ſtipatoribus ad officia expeditis.*

CAPUT XV.

Abijam improbus triennio regnat. Aſa verò filius bonus & inſtaurandi cultus Dei ſtudioſus uno & quadraginta: Sed Bahhaſchæ conatu mala ratione impedito iram Dei in ſe provocat. In regno verò Jiſraëlitico Nadab Jarobhhamo ſuccedit ſceleratus patris exemplo: quem Bahhaſcha altero ipſius regni anno per conjurationem occidit, & tota Jarobhhami ſtirpe deleta regno potitur.

1 ANNO autem decimo octavo regis Jarobhhami filii Nebati: regnavit [a] Abijam ſuper Jehudam.
2 Tribus annis regnavit Jeruſchalaimis: cujus matri nomen [b] Mahhaca filia [c] Abiſchalomi.
3 Et ambulavit in omnibus peccatis patris ſui, quæ fecerat coram ipſo: nec fuit [c] animus ejus integer erga Jehovam Deum ſuum, ut animus Davidis patris ſui.
4 Sed propter Davidem dedit Jehova Deus illius, illi [f] lucernam Jeruſchalaimis, ſuſcitando filium ejus poſt eum & ſtabiliendo Jeruſchalaima:
5 Eò quòd fecit David quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: [f] neque receſſiſſet ab omnibus quæ præceperat ei, omnibus diebus vitæ ſuæ: præterquam in re Urijæ Chittæi.
6 Bellum autem fuerat inter Rechabhhamū & Jarobhhamum omnibus diebus vitæ ejus.
7 Sed cùm reliquæ res Abijami, & omnia quæ fecit nónne ſunt ſcripta in libro [d] Chronicorum regum Jehudæ, tum bellum [d] confectum inter Abijamum & Jarobhhamum?
8 Poſtea occubuit Abijam cum patribus ſuis, quem ſepeliverunt in civitate Davidis: & regnavit Aſa filius pro eo.
9 Anno itaque vigeſimo [f] *completo* Jarobhhami regis Jiſraëlis: regnavit Aſa ſuper Jehudam.
10 Uno & quadraginta annis regnavit Jeruſchalaimis: cujus [e] aviæ nomen Mahhaca filia Abiſchalomi.
11 Et fecit Aſa quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: ſicut David pater ipſius.
12 Nam abſtulit [f] meritorios e terra: & amovit omnes deos ſtercoreos quos fecerunt majores ſui.
13 Quin etiam ipſam Mahhacam aviam ſuam [f] amovit ne eſſet auguſta: eò quòd fecerat horrendam ſtatuam cum luco: & [f] ſuccidam Aſa horrendam ſtatuam ejus, combuſſit ad torrentem Kidronem.
14 Excelſa quidem non amota ſunt: ſed animus Aſæ fuit integer [f] erga Jehovam omnibus diebus ejus.
15 Et retulit res conſecratas patris ſui, & res conſecratas *a ſe* in domum Jehovæ: argentum & aurum & inſtrumenta.
16 [f] Quam ob rem bellum fuit inter Aſam & inter Bahhaſcham regem Jiſraëlis omnibus diebus eorum.
17 Nam aſcendens Bahhaſcha rex Jiſraëlis contra Jehudam, ædificabat Ramam: [f] ne ſineret ad Aſam regem Jehudæ egredi aut regredi *quemquam.*
18 Sed accipiens Aſa totum argentum & aurum [f] quę reliqua erat in theſauris Jehovæ: etiam theſauros domus regiæ, tradidit in manum

[a] 2.Chro.13. [b] in Chron. Abija. [c] Micaja filia Uriela. [d] 2.Chro.13. [e] animus eorum fuerunt ipſa & pater. [f] Heb. cor, ſic dixerunt.
[d] Heb. fait Sed ita hoc loco interpretandum eſſe verbum docet 2.Chro.13.3. & ſequentibus. 2. Chron. 14.
[e] Heb. matrì: vide ſuprà 2. ver. & infrà 13. ver.
[f] Heb. domina: ut ſupra 11.19.
2.Chron.16.

num ſervorum ſuorum: quos miſit rex Aſa ad Ben-Hadadum filium Tabrimonis filii Chezjonis regem Syriæ, qui habitabat Damaſci ut dicerent:

19 Fœdus *eſt* inter me & inter te, inter patrem tuum & inter patrem meum: ecce mitto ad te munus argentum & aurum: age fac irritum fœdus tuum cum Bahhaſcha rege Iſraëlis, ut abſcedat a me.

20 Et auſcultans Ben-Hadad regi Aſæ, miſit principes copiarum ſuarum contra civitates Iſraëlis, & percuſſit Hijonem, & Danem & Abelum Beth-Mahhacæ, & totum tractum Cinnereth & totam terrā Naphtali.

21 Unde fuit audiente Bahhaſcha, ut deſiſteret ab ædificanda Rama, & reſideret Tirtzæ.

22 Tunc rege Aſa promulgante in tota Jehuda, (nemo erat immunis,) deportarunt lapides Ramæ, & ligna ejus quibus ædificabat Bahhaſcha, & ædificavit ex illis rex Aſa Gebahhum Binjaminitarum & Mitzpam.

23 Reliquæ autē omnes res Aſæ, & omnis fortitudo ejus, & quæcunq; fecit, & civitates quas ædificavit, nónne ſunt ſcripta in libro Chronicorum regum Jehudæ? veruntamen tempore ſenectutis ſuæ ægrotavit ex pedibus ſuis.

24 Poſteà cùm occubuiſſet Aſa cum patribus ſuis, ſepultus eſt cum patribus ſuis in civitate Davidis patris ſui: & regnavit Jehoſchaphat filius ejus pro eo.

25 Nadab verò filius Jarobhhami regnare cœpit ſuper Iſraëlem anno ſecundo Aſæ regis Jehudæ: ac regnavit ſuper Iſraëlem biennio.

26 Fecitque quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: ambulans in via patris ſui, & in peccato ejus, quo ad peccandum induxit Iſraëlē.

27 Quapropter conſpirationem fecit contra eum Bahhaſcha filius Achijæ e domo Iſſaſcaris, & percuſſit eum Bahhaſcha ad Gibbetonem, qui Peliſchtæorum erat: cùm Nadab & omnes Iſraëlitæ obſiderent Gibbetonem.

28 Itaque morte afficiens eum Bahhaſcha anno tertio Aſæ regis Jehudæ: regnavit pro eo.

29 Fuitque cùm cœpiſſet regnare, ut percuteret totam domum Jarobhhami, donec perdidiſſet eam: non reliquam faceret ullam animam Jarobhhamo: ſecundum verbum Jehovæ quod locutus fuerat per ſervum ſuum Achijam Schilonitem.

30 Propter peccata Jarobhhami quibus peccavit, & quibus ad peccandum induxit Iſraëlem: propter indignationem ejus, qua provocavit Jehovam Deum Iſraëlis.

31 Reliquæ autem res Nadabi & omnia quæ fecit nónne ſunt ſcripta in libro Chronicorum regum Iſraëlis?

32 Itaque bellum erat inter Aſam & inter Bahhaſcham regem Iſraelis omnibus diebus illorum.

§ Heb. *quæ erant ei.*

h 2. *Chro.* 16. 4. *dicitur Abel-Majim: vide* 2. *Schē.* 20. 14.

i Heb. *totas Cinnerothas: vide Joſ.* 11. 2.

Sept. & ſupra bis.

ANNOTATIO.

2 Abiſchalomi] *non filii Davidis (nam ejus liberi non ſupervixerunt,* 2. *Schem.* 18. 18.) *ſed alterius Gibbhani e Binjamine,* 2. *Chron.* 13. 2. 4 Lucernam] *vide ſuprà* 11. 36. *Sequentia autem per epexegeſin ſiſtunt in quo conſiſtat iſta lucerna, nimirum in regno & in religione.* 5 Neq; receſſiſſet] *id eſt, neq; omnia pietatis & juſtitiæ officia lege imperata depoſuiſſet: præterquam &c. Nam Uriæ facto in totam legem peccavit, ſed ex infirmitate: non autem elata manu & projecta audacia totus effuſus eſt ad peccandum in Spiritum ſanctum.* 7 Chronicorum] *ut ſuprà* 11. 41. 9 Completo] *Nam Nadab Jarobhhamo ſucceſſiſſe ſcribitur anno ſecundo Aſæ, infrà ver.* 25. 12 Meritorios] *de quibus ſuprà* 14. 24. *vide infrà* 22. 47. 13 Amovit] *id eſt, dignitate & poteſtate eam privavit. hæc autem omnia ſummatim ſine temporum diſtinctione de adminiſtratione Aſæ referuntur, quæ planiùs in ſua tempora diſtribuuntur* 2. *Chron.* 24. 15. *&* 16. *cap.* Succiſam] *& comminutum: ſynecdoche:* 2. *Chro.* 15. 16. 14 Erga Jehovam] *i. erga cultum ejus, quamvis vitā reliquam huic ſtudio non conformaverit.* 16 Quam ob rem] *cùm Bahhaſcha videret Aſam religionem inſtaurāſſe, & multos in ſuo regno ad Aſam defeciſſe, ut in fœdus Dei convenirent: vide* 2. *Chron.* 15. 8. *& ſequentibus.* 17 Ne ſineret &c.] *ut ſuorum defectionem impediret, & iter ad ſollicitandos ſuos præcluderet.* 18 Quæ reliqua erant] *a temporibus Rechabhhami: vide ſuprà* 14. 26. Chezjonis] *forte u eſt, qui ſupra* 11. 23. *Rezon dicitur.* 19 Inter patrem tuum] *nam adverſarius fuiſſe legitur temporibus Schelomonis, ac non diutius: ſuprà* 11. 25. *poſteà ante diviſo regno utriuſque fœderatus fuit.* 20 Hijonem & Danem &c.] *id eſt, percurrens ſuperiorem tractum Aſcheris, Danis & Naphtali uſque ad fines Menaſſis ſtragem edidit Nam Hhijon Aſcheru, Dan Danitarum, Abel Mahhaca Menaſſitarum, Cinnereth Naphtalitarum erat.* 23 Temporis ſenectutis] *tribus ultimis annis ſuis: quare nihil fortiter geſſit.* 25 Biennio] *imperfectō, ut oſtendit ver.* 28. *& cap. ſequen. ver.* 1. 27 Gibbetonem] *oppidum attributum Dani, quod Peliſchtæi tenebant: Joſch.* 19. 44. 32 Bellum erat] *ut ſuprà ver.* 16.

CAPUT XVI.

Regni Iſraëlitarum ſtatus temporibus Aſæ deſcribitur: ut Bahhaſchæ Jarobhhamo in peccatis ſimili, ſimilis pœna denuntiatur: ut eam Ela filius cum toto genere luit. Ut Zimri poſt ſeptiduum ſe ipſum combuſſit: Ut regnum Iſraëlitarum inter Hhomrin & Tibnin dividitur: Ut Hhomri ſolus regno potitus Samariam ædificat: & malitia anteceſſores ſuperat: Ut Achab ei ſuccedens omnes impietate ſuperat: Denique ut contra execrationem Joſchuhhæ Jerichunte inſtaurata, autor inſtaurationis pœnas luit.

1 ANNO tertio Aſæ regis Jehudæ: regnavit Bahhaſcha filius Achijæ ſuper totū Iſraëlem Tirtzæ, viginti quatuor annis.

2 Cùm autem faceret quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: ambulans in via Jarobhhami, & in peccato ejus, quo ad peccandum induxerat Iſraëlem.

3 Fuit verbum Jehovæ ad Jehu filium Chanani contra Bahhaſcham, ut diceret.

4 Quia cum exaltavi te ex ipſo pulvere, & poſui te anteceſſorem in populo meo Iſraël: ambulaſti in via Jarobhhami, & ad peccandum induxiſti populum meum Iſraëlem, ut provocarent

carent me peccatis ſuis:

5 Ecce ego mox ſublaturus ſum [a] aſſeclas Bahhaſchæ & aſſeclas domus ejus: & redditurus domum tuam ſicut domum Jarobhhami filii Nebati.

6 Morientem Bahhaſchę in civitate comedent canes: & morientem ei in agro comedent volatilia Cœli.

7 Reliquæ autem res Bahhaſchæ, & quæ fecit, fortitudóque ejus, nónne ſunt ſcriptæ in libro Chronicorum regum Iſraëlis?

8 (Poſteà occumbens Bahhaſcha cum patribus ſuis, ſepultus eſt Tirtzę: & regnavit Ela filius ejus pro eo)

9 'Ut etiam per Jehu filium Chanani prophetam verbum Jehovæ fuerat contra Bahhaſcham & contra domum ejus: idq; propter totum malum illud, quod fecerat in oculis Jehovæ, quòd provocaſſet eum operibus manuum ſuarum, quòd eſſet ſimilis domui Jarobhhami: & eò quòd percuſſiſſet eum.

10 'Anno vigeſimo ſexto Aſæ regis Jehudæ *completo*: regnabat Ela filius Bahhaſchæ ſuper Iſraëlem Tirtzæ 'ſecundo anno,

11 Cum facta conſpiratione in eum ſervus ejus Zimri princeps dimidiatæ partis curruum, dum is Tirtzæ biberet [b] ad ebrieatem, in domo Artzæ, qui præ erat domui ipſius Tirtzæ:

12 Veniens Zimri & percutiens eum, morte affecit eum anno vigeſimo ſeptimo Aſæ regis Jehudæ: ac regnavit pro eo.

13 Fuit autem cùm primũ iſte regnaret, 'dum inſedit ſolio ſuo, ut percuteret totam familiam Bahhaſchæ, non reliquum faceret ei 'mingentem ad parietem: 'etiam vindices ejus & amicos ejus.

14 Itaque perdidit Zimri totam familiam Bahhaſchæ: ſecundum verbũ Jehovæ quod locutus eſt contra Bahhaſcham, per [c] Jehu prophetam:

15 Propter omnia peccata Bahhaſchæ & peccata Elæ filii ejus: quibus peccaverunt, & quibus ad peccandum induxerunt Iſraëlem, provocando Jehovam Deum Iſraëlis vanitatibus ſuis.

16 Reliquæ autem res Elæ & quæcunq; fecit: nónne ſunt ſcripta in libro Chronicorum regũ Iſraëlis?

17 Anno vigeſimo ſeptimo Aſæ regis Jehudę regnavit Zimri ſeptem diebus Tirtzæ: cùm populus caſtra haberent' contra Gibbetonem qui *erat* Peliſchtæorum.

18 Sed qui caſtra habebant, populus ille audiés dicentes: conſpiravit Zimri, & etiam percuſſit regem: conſtituerunt omnes Iſraëlitæ regem Hhomrin principem militiæ ſuper Iſraëlem eodem die, in ipſis caſtris.

19 Poſteà aſcendens Hhomri, & omnes Iſraëlitæ cum eo Gibbetone: obſederunt Tirtzam.

20 Fuit autem cùm videret Zimri captam eſſe civitatem, ut ingrederetur palatium domus regiæ: & combuſta ſecum domo regis igne, mereretur:

21 Propter peccata ſua quibus peccaverat faciendo quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: ambulando in via Jarobhhami, & in peccato ejus quod fecerat inducendo Iſraëlem ad peccandum.

22 Reliquæ autem res Zimri, & conſpiratio ejus qua conſpiravit, nónne ſunt ſcriptæ in libro Chronicorum regum Iſraëlis?

23 Tunc diviſus eſt populus ille, Iſraël in partes: pars una populi ſequebatur Tibnin filium Ginathi ut conſtitueret eum regem: pars vero altera ſequebatur Hhomrin.

24 Cùmque firmior eſſet populus qui ſequebatur Hhomrin populo qui ſequabatur Tibnin filium Ganathi: 'mortuo Tibni 'regnavit Hhomri

25 Anno trigeſimo primo *completo* Aſæ regis Jehudæ, (regnavit Hhomri ſuper Iſraëlẽ 'duodecim annis): Tirtzæ regnabat ſexto anno,

26 Cùm emit montem [c] Schomronis a Schemero 'duobus talentis argenti: & ornato ædificiis monte, vocavit nomen civitatis illius quã ædificavit de nomine Schemeri domini illius montis, Schomronem.

27 Et fecit Hhomri quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: ac pejus fecit quàm ullus qui fuerit ante eum:

28 'Nam ambulavit in tota via Jarobhhamĩ filii Nebati, & in ſingulis peccatis ejus, quibus ad peccandum induxerat Iſraëlem: ut provocaret Jehovam Deum Iſraëlis vanitatibus illorum.

29 Reliquæ autem res Hhomri, '& omnia quæ fecit, & fortitudo ejus qua fecit: nónne ſunt ſcripta in libro Chronicorum regum Iſraëlis?

30 Poſteà occubuit Hhomri cum patribus ſuis & ſepultus eſt Schomrone: regnavitq; Achab filius ejus pro eo.

31 Achab autem filius Hhomri regnare cœpit ſuper Iſraëlem anno trigeſimo octavo, Aſæ regis Jehudæ: regnavitque Achab filius Hhomri ſuper Iſraëlem Schomrone 'viginti duobus annis.

32 Fecitq; Achab filius Hhomri quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: plus quàm omnes qui fuerant ante ipſum. *Infrà* 21.25.

33 Fuit enim ('nónne leve habebatur ei ambulare in peccatis Jarobhhami filii Nebati?) ut acciperet uxorem Izebelem filiam 'Eth-Bahhalis regis Tzidoniorum: & abiens coleret [d] Bahhalem illorum ac incurvaret ſe ei:

34 Et ſtatueret altare Bahhali iſti in æde illa Bahhalis, quam extruxerat Schomrone.

35 Prætereà [e] conſentiret Achab lucum: deniq; [f] amplius Achab faceret ad provocandum Jehovam Deum Iſraëlis, quàm omnes reges Iſraëlis qui *fuerant* ante ipſum.

36 Diebus ejus ædificavit Chiel Beth-Elita Jerichuntem: [g] pretio Abirami primogeniti ſui fundavit eam, & pretio Schegubi natu minimi ſui ſtatuit fores ejus: ſecundum verbum Jehovæ quod locut' erat per Jehoſchuhhã filiũ Nunis.

a Heb. poſt Bahhaſchæ & poſt domũ ejus eunctes, ut ſup. 14.10

b Heb. ebrietas.

c Heb. per manum Jehu.

c vulgo Samariæ: ſic deinceps.

d i. ut colarẽ deum: vide Judic. 2.11.

e Heb. *facere.*

f Heb. *addere facere.*

g Heb. *pro Abiramo, & pro Schegubo. Joſ. 6.29.*

ANNOTATIO.

1 Anno tertio] *hos duos verſus ad ſequentia pertinere res ipſa oſtendit.* Vigĩnti quatuor annis] *quorum primus & ultimus imperfecti ſunt: nam primus etiam Nadabo anteceſſori, & ultimus Elæ filio communis eſt.* 7 Chronicorum] *vide ſuprà* 11.41. *& ſic de ſeq.* 9 Ut etiam] *accommodatio exitus iſtius regũ ac totius familiæ Bahhaſchæ ad ſuperiorem prophetiam Jehu. ver. 4. & 5.* 10 Anno vigeſimo ſexto] *quo mortuus erat Bahhaſcha, & regnare cœperat Ela.* Secundo anno] *Elæ, qui fuit* 27. *Aſæ, ut*

infrà 12. ver. quasi dicat: vix dum elapsus erat ei annus primus cùm ad conspirationem ventū est. 13 Dum insedit] *i. septuāo illo quo regnavit.* Mingentem] *vide 1. Schem. 25. 22.* Etiam vindices] *i. omnes qui erant ejusdem cognationis.* 17 Contra Gibbetonem] *vide supra 15. 27. in annot.* 24 Mortuo Tibni] *quarto demum anno post sublatum Zimrin: vide in 2. Chro. 22. 2.* Regnavit] *anno 5. & sequen. regnum totius Israëlis obtinuit.* 25 Duodecim annis] *comprehensis annis 4. quib. æmulum habuit Tibnī.* 26 Duob. talentis] *i. paulo minus bis mille daleris.* 28 Nam ambulavit] *duo notantur hîc mala quibus superavit antecessores: unum, quod regum & populi peccata minutatim perscrutatus est ut illa hæreret: alterum, quòd consulto & de industria Deum provocavit, cùm superiores non ita destinato consilio & desperata malitia id fecissent: nam decretis obstrinxit populum, & ad idololatriam tyrannicè coegit: quod testatur Mica propheta 6. 16.* 29 Et omnia] *sic habent nostra vetusta manu scripta exemplaria.* 31 Viginti duob. annis] *imperfectus: nam primus cum patre, ultimus cum filio communis fuit.* 33 Nónne leve] *epiphonema. quasi dicat, quam parvi fecit iste peccata priorum, qui novis illa cumulavit.* Eth-Baalis] *quem Diodorus Siculus vocat Itobalem.*

CAPUT XVII.

Elija Achabo a Deo multorum annorum siccitatem denuntiat: jussusq; certo loco delitescere, per annum corvorum ministerio divinitus cibatus: inde propter aquæ penuriam Dei jussu Zarphatham profectus, a tenui vidua, quam promissione Dei confirmat, ultra biennium sustentatur: cui mortuum filium precibus suscitat.

1 DIxit autem Elija Tischbites ex inquilinis Gilhhadis ad Achabum: ut vivit Jehova Deus Israëlis ante quem adsto, non est futurus annis istis ros aut pluvia: nisi ex verbo meo.

2 Posteà fuit ad eum verbum Jehovæ, dicendo:

3 Abi hinc, & convertens te orientem versus, absconde te ad torrentem Cerithi, qui *est* e regione Jardenis.

4 Eritque ut ex illo torrente bibas: corvis autem præcepi, ut te sustentent ibi.

5 Qui abiens fecit secundum verbum Jehovæ: veniens enim consedit ad torrentem Cerithi, qui *est* e regione Jardenis:

6 Quò corvi afferebant ei panem & carnem quolibet mane, similiter panem & carnē quolibet vespere: & e torrente bibebat.

7 Sed fuit exacto anno, cùm exsiccatus esset torrens ille: quia non fuerat pluvia in illa terra.

8 Ut esset verbum Jehovæ ad eum, dicendo:

9 Surge, abi Tzarphatham quæ *est* Tzidonis, & consideto ibi: ecce præcepi ibi mulieri viduæ ut sustentet te.

10 Qui surgens abiit Tzarphatham, cumque perveniisset ad portam civitatis, ubi ecce mulier vidua colligebat ligna: advocavit eam & dixit:

Heb. accipe quæso mihi: vide Exo. 25. 2. sic deinceps.

a accipiens da, quæso, mihi paululum aquæ in hoc vase ut bibam.

11 Euntem verò ut acceptam daret: rursus advocans eam dixit: accipiens da quæso mihi frustum panis *prout est* in manu tua.

12 Quæ dixit, ut vivit Jehova Deus tuus non *est* mihi placenta: sed plena vola farinæ in cado, & paululum olei in phiala: & ecce colligo duo ligna, ut veniens parem illam mihi & filio meo, ut comedamus illud deinde moriemur.

13 Dixit verò ad eam Elija: ne timeto, abi, para secundum verbum tuum: veruntamen fac mihi de ea placentam parvam priùs, quam afferas mihi: tibi verò & filio tuo facito posteà.

14 Nam sic ait Jehova Deus Israëlis: b cadi istius farina non consumetur, & phialæ istius oleum non deficiet: usq; ad diem quo datur est Jehova pluviam in superficie terræ.

b Heb. non consumetur, & oleum non deficiet. Optimè Septuag. hyperbolicè.

15 Abiens ergo illa fecit secundum verbum Elijæ: ita comedit ipsa & ipse, idque domi ejus per annum.

16 Cadi farina illa non consumebatur, & phialæ illius oleum non deficiebat: secundū verbū Jehovæ quod locutus fuerat per Elijam.

17 Fuit autem c his rebus gestis ut ægrotaret filius mulieris illius, dominæ domus: cumq; esset ægritudo ejus valida admodum, adeò ut nō reliqua esset in eo respiratio,

c Heb. post res has.

18 Dixit illa ad Elijam: quid d mihi tecum vir Dei? veneris ad me ad recordandum iniquitatem meam, & afficiendum morte filium meum?

d Heb. mihi & tibi. Schema. 1343.

19 Qui dixit ad eam: da mihi filium tuum: & acceptum eum e sinu ejus, detulit eum in cœnaculum, ubi ipse habitabat, deposuitq; eum super lectum suum.

20 Tum inclamans Jehovam dixit: ô Jehova Deus mi: etiamne viduam hanc apud quam ego hospitor malo affeceris, mortem afferendo filio ejus?

21 Et admensus se super puero ter, inclamavit Jehovam dicens: Jehova Deus mi, revertatur quæso anima pueri hujus in medium ejus.

22 Quapropter auscultavit Jehova voci Elijæ, ita ut reversa animâ pueri in medium ejus, is revixerit.

23 Tum acceptum Elija puerum deduxit e suo cœnaculo domum, & reddidit eum matri ejus: dixitq; Elija: vide, vivit filius tuus.

24 Dixit verò mulier ad Elijam: jamhoc experior virum Dei te esse: & verbum Jehovæ in ore tuo verum.

ANNOTATIO.

1 Tischbites] *id est, incola partis illius Gilhhadis, quæ ad orientem spectat, temporibus Schaulis Hagarenis adempta. Hæc autem Teschbeh dicta est: vel eo quod veteres incolæ ad centum millia captivi abducti sunt: vel quòd ex Israëlitis trans Jardenem coloniæ eò tran, missæ sunt, ut eam inhabitarent: vide 1. Chro. 5. 11.* Inquilinis] *id est, colonis e Gilhhade transmissis.* Annis] *tribus & sex mensibus Luc. 4. 25. & Jacobi. 5. 17. vide infrà 18. 1 sic enim apertè colligitur ex mandato & promissione Dei infrà 14.* 4 Corvis præcepi] *hæc avis lege immunda erat cibo: non autem contactu, nisi mortua: Levit. 11. 15.* 9 Tzarphatham] *quam scriptores vocant Sareptam inter Tyrum & Tzido-*

Tzidonem ſitam ad mare. 11 In manu tua]*id eſt, penes te.* 12 Placenta]*id eſt ne minimus quidem panis factus.* Deinde moriemur]*quaſi dicat, nulla eſt denique vitæ ſuſtentandæ ratio.* 14 Diem quo] *id eſt, uſquedum anni duo cum dimidio effluxerint.* 17 His rebus geſtis]*id eſt tertio anno, quem apud viduam agebat: ſive exacto biennio ſiccitatis: nam annum educatus eſt corvorum miniſterio, ſuprà ver. 7. & alterum apud viduam, de quo ver. 15.* Non reliqua eſſet]*id eſt, expiraſſet.* 18 Quid mihi tecũ] *ſubaudi, fuerit. Id eſt, quorſum ſpectaverint promiſſiones tuæ, ſi moriendum ſit illis quibus factæ ſunt?* Veneris ad me]*quaſi dicat, cùm me primum allocutus es, me & filium de vita in remiſſione peccatorum confirmaſti ver. 14. quòd jam amplius annum experta ſum: nunc verò eſſne aliquid cujus nomine tam graviter ſim caſtiganda contrà quàm initio ſpem feceras?* 20 Etiamne]*quaſi dicat, ut alios multos qui fame & ſiccitate pereunt, ſed minimè confirmatos de vita: ut hæc vidua per me confirmata eſt.* 21 Admenſus ſe]*tum ut viſu & contactu pueri ad orandum magis inflammaretur: tum ut incubationis medio caro puer foveretur, confer cum facto Eliſchabhi 2. Reg. 4. 34.* Ter]*alternis incubans & orans.*

CAPUT XVIII.

Elija ab Achabo diu quæſitus, juſſu Dei ſe illi exhibet: increpantem regem reprehendit, & Iſraëlem cum falſis prophetis in montem Carmeli convocari jubet: ubi populo ſimiliter reprehenſo, miraculo cum prophetis Bahhalu ſpondet: convictos jugulat: regi pluviam denuntiat, & abeuntem Jizrehhelem proſequitur.

1 POSTEA diebus multis poſt annum tertium hunc, fuit ut verbum Jehovæ eſſet ad Elijam dicendo: I, [a] oſtende te Achabo, & dabo pluviam in ſuperficie terræ.

2 Itaque abiit Elija ut oſtenderet ſe Achabo: erat autem fames valida in [a] Schomrone:

3 Quapropter advocaverat Achab Hhobadjam qui præerat domui ipſius: (erat autem Hhobadja timens Jehovæ valde.

4 Nam fuit cùm excinderet Izebel prophetas Jehovæ: ut accipiens Hhobadja centum prophetas abſconderet eos, quinquagenos viros in una ſpelunca, & ſuſtentaret eos pane & aqua).

5 Et dixerat Achab Hhobadjæ: perambula hanc terram ad fontes aquarum, & ad omnes torrentes: ſi fortè inveniamus fœnum, ut vivos conſervemus equos & mulos, & non [a] ſinamus excindi nobis jumenta.

6 Itaque partiti terram inter ſe quam obirent: Achab profectus eſt unâ viâ ipſe [b] ſeorſim, & Hhobadja profectus eſt viâ alterâ ſeorſim.

7 Fuit autem Hhobadja *verſante* in itinere, cùm ecce Elija obvius ei fieret: ut agnoſcens eum procideret in faciem ſuam ac diceret: túne ille *es* dominus meus Elija?

8 Qui dixit ei, ſum: i, dic domino tuo, ecce Elijam.

9 Dixit verò *Hhobadjæ*: quid peccavi: quòd tradis ſervum tuum in manum Achabi ut morte afficiat me?

10 Ut vivit Jehova Deus tuus, non *eſt* gentis aut regni *locus* quò non miſerit dominus meus ad quærendum te: qui dixerunt non *adeſt*: etiam adjuravit regnum & gentem: quia non poteſt invenire te.

11 Et nunc tu dicis: i, dic domino tuo ecce Elijam.

12 Atqui erit me abeunte abs te, ut ſpiritus Jehovæ deferat te neſcio quò: cùmque venero indicatum Achabo, ſi non inveniat te occidet me: tamen ſervus tuus timet Jehovam ab adoleſcentia mea.

13 Nónne indicatum eſt domino meo quid fecerim cùm occideret Izebel prophetas Jehovæ? ut occultavi e prophetis Jehovæ centum viros, [c] quinquagenos viros in una ſpelunca, & ſuſtentavi eos pane & aqua?

14 Nunc autem tu dicis: I, dic domino tuo, ecce Elijam: atqui occideret me.

15 Dixit verò Elija: ut vivit Jehova exercituum coram quo [a] adſto: hodie oſtendam me ei.

16 Abiens itaque Hhobadja obviam Achabo indicavit ei: quapropter ivit Achab obviã Elijæ.

17 Fuitque cùm videret Achab Elijam: ut diceret Achab ad eum: túne ille es [a] perturbator Jiſraëlis?

18 Qui dixit, non perturbo Jiſraëlem: ſed tu & domus patris tui: dum derelinquitis præcepta Jehovæ & ſequeris Bahhalimos.

19 Sed nunc mitte, congrega ad me totum Jiſraëlem in montem Carmelum: & prophetas Bahhalis quadringentos quinquaginta, prophetas quoque [a] luci illius quadringentos comedentes e menſa Jzebelæ.

20 Itaque mittens Achab ad omnes Jiſraëlitas congregavit prophetas illos in montem Carmeli.

21 Tum accedens Elija ad totum populum illum, dixit: [a] quouſque claudicaturi eſtis in duabus iſtis cogitationibus? ſi Jehova eſt Deus ipſe, ſequimini eum: ſin autem iſtorum Bahhal, ſequimini eum: ſed [a] non reſponderunt ei populus ille quicquam.

22 Prætereà dixit Elija ad populum illum: ego relictus ſum propheta Jehovæ ſolus: [a] prophetæ autem iſti Bahhalis quadringenti quaquaginta viri.

23 Itaque [d] dentur nobis duo juvenci, & eligentes ſibi juvencum unum, in membra dividãt eum ac imponant lignis: ſed ignem ne apponunto: ego qnoque parabo juvencum alterum, quem imponam lignis: ſed ignem non apponam.

24 Tum [a] invocatote nomen deorum veſtrorum: ego verò invocabo nomen Jehovæ: eritque Deus ille qui teſtabitur igne, ipſe Deus: cui reſpondens totus populus ille dixerunt: bona *eſt* hæc res.

25 Deinde dicente Elija prophetis Bahhalis: eligite vobis juvencum unum, & parate primũ, nam *eſtis* plures: & invocate nomen deorum veſtrorum: ſed ignem ne apponite:

26 Acceperunt juvencum [a] quem conceſſerat eis: quo parato cùm invocaſſent nomen Bahhalis a mane uſq; ad meridiem dicendo, ô Bahhal exaudi nos, & nulla *eſſet* vox & nullus exaudiens: [a] inſultarũt in altare quod fecerat *Elija*.

27 Fuit enim ipſo meridie ut ludificans eos Elija diceret: clamate voce magna quandoquidem Deus eſt, nam colloquium: aut, nam [a] infectatio *eſt* ei: aut, nam iter *eſt faciendum ei*: fortaſſis dormit, ut evigiler.

28 Qui clamabant voce magna, & [a] incidebant ſeſe pro ratione ipſorum gladiis & ſpicu-

[a] Heb. & non excindemus a jumentis: hypallage.

[b] Heb. ſolus: ut Gen. 43. 32.

[c] Heb. quinquaginta quinquaginta viros.

[d] Heb. *dent nobis duos.*

lis: usque adeo ut perfunderent se sanguine.
29 Fuit verò cùm præteriisset meridies, ut 'prophetas agerent usquedum 'offertur munus: sed nulla *erat* vox, & nullus exaudiens, nullaq; attentio.
30 Elija autem edicente toti populo illi, accedite ad me, accessit totus populus ad eum: tum curavit altare Jehovæ 'quod dirutum erat.
31 Nam accepit Elija 'duodecim lapides pro numero tribuum filiorum Jahhakobi: ad quem
Gen. 32. 28. & 35.10. fuerat verbum Jehovæ dicendo, Jisraël esto nomen tuum.
32 'Cumq; extruxisset lapidibus istis altare in nomine Jehovæ: paravit aquę ductum *capientem* quasi [e] duo sata sementis circa illud altare.
[e] Heb. *quasi locum duorũ satorũ sementis.*
33 Deinde disposuit ligna: & divisum in mẽbra junencum imposuit lignis.
34 Tum edixit: implete quatuor Cados 'aqua, & effundunto super ipsum holocaustum & super ligna: iterum edicente, secundò facite, secundò fecerunt: rursus edicente tertiò facite, tertiò fecerunt.
[f] Heb. *irent.*
35 Adeò ut [f] fluerent aquæ circa altare: atq; etiam aquæ ductum impleret aqua.
36 Fuit autem cùm 'offertur munus, ut accedens Elija propheta diceret: ô Jehova Deus Abrahami, Jitzchaki & Jisraëlis, hodie innotescat te Deũ esse in Jisraële, & me servum tuũ: qui ex verbo tuo feci omnes res istas.
37 Exaudi me Jehova, exaudi me, ut agnoscant populus hic te Jehovam Deum illum esse: cùm tu averteris animum eorum 'retrorsum.
38 Tunc ignis Jehovæ decidens, consumpsit holocaustum & ligna & lapides & pulverem ipsũ. etiam aquã quæ *erat* in aquæ ductu delinxit.
39 Quod cum videret totus ille populus, procidérunt in faciem suam: & dixerunt, Jehova ipse Deus est, Jehova ipse Deus est.
40 Deinde dicente Elija eis: prehendite prophetas istos Bahhalis, nemo se proripiat ex eis: prehenderunt eos: quos deducens Elija ad torrentem 'Kischonis, jugulavit ibi.
41 Et dixit Elija Achabo: ascende, comede & bibe: nam *ecce* strepitus multitudinis pluviæ.
42 Sic ascendit Achab ad comedendum & bibendum: Elija autem ascendit in verticem Carmeli, & pronum se abjecit in terram: deinde posuit faciem suam inter genua sua.
43 Edixerat autem puero suo, ascende jam, intuere viã maris: qui ascendens intuitus est ac dixit, non *est* quicquam: & septies edixit revertere.
44 Fuitq; septima *vice* ut diceret: ecce nubes parva sicut vola hominis ascendit a mari: tum dixit: ascende, dic Achabo, junge equos & descende ne intercludat te pluvia.
45 Itaque fuit [g] interea cum Cœli obscurarentur nubibus & vento, unde fuit pluvia magna: ut equitans Achab abiret Jizrehhelem.
[g] Heb. *& ecce.*
46 Manus autem Jehovæ adfuit Elijæ, ut 'confirmaret lumbos ejus: ita præcurrit Achabo usquedum venias Jizrehhelem.

ANNOTATIO.

1 Posteà diebus multis] *id est, elapsis sex mensibus, Luc.* 4.25. *& Jacob.* 5.17. *vide suprà in* 17.1. Ostende] *ea dicturus & facturus quę in sequentibus narrantur, ut ipse docet ver.* 36. 2 Schomrone] *id est, regno Jisraëlis synecdoche.* 15 Adsto] *ut suprà* 17.1. 17 Perturbator] *qui tantam feciti & famem in Jisraëlem immittis.* 19 Luci illius] *de quo suprà* 16.33. 21 Quousque claudicaturi estis] *id est, quousque in dubio erunt conscientiæ vestræ, quem cultum sequamini? nam neque cultui vitulorum, quem vos Jehovæ exhibere putatis ex institutione Jarobhami: neque Bahhalimus, quos recens instituit Achab, planè acquiescitis denique nescitis utrum veterem no vo, an novum veteri præferre debeatis: hæc autem quæ sequuntur per concessionem dicuntur.* Non respondérunt] *quia dubitabant uter Dei cultus esset, aut hærebant donec miraculo Eliæ confirmati sunt.* 22 Prophetæ isti] *non comprehensis prophetis luci, de quibus suprà ver.* 19. 24 Invocate] *Apostrophe ad Prophetas Bahhalis.* 26 Quem concesserat] *id est, cujus optionem dederat.* Insultarunt] *post meridiem, furorem propheticum simulantes ut ipsum everterent ver.* 30. *provocati sarcasmus Eliæ: nam prolepticus hic versus* 3. *sequentibus exponitur.* 27 Insectatio] *vel hostium vel ferarum.* 28 Incedebant] *ex more gentium, de quo Deut.* 14.1. 29 Prophetas agerent] *vide* 1. *Schem.* 18.9. Offertur munus] *id est, usque ad tempus vespertinum, quo munus offerebatur, Exod.* 29. 41. *sic infrà* 36. *simile vide* 2. *Reg.* 3.20. 30 Quod dirutum &c.] *ab insultantibus prophetis suprà* 26. 31 Duodecim lapides] *ut hac altaris structura doceret Jisraëlitas, omnes tribus simul in unum corpus Deo sacrum debere coalescere, & a vitæ dignitatis memores ab omni idolorum servitute abstinere.* 32 Cumque extruxisset] *speciali mandato Dei hoc facto extra ordinem Jisraëlitas revocantis: ac proinde contra legem non venit quæ est Levit.* 17. *& Deut.* 12. 34 Aqua] *nam Carmelus imminet mari, unde aquam petebant.* 36 Offertur munus] *suprà ver.* 29. 34 Retrorsum] *ab idololatria in quam nunc præceps currit, ad te converteris.* 40 Kischonis] *vide Judic.* 5. 21. 46 Confirmaret lumbos] *id est, vires suppeditaret ut expeditè pedes iter facerent.*

CAPUT XIX

Izebel audita cæde prophetarum suorum, Eliæ per nuntium mortem in crastinum minatur. Quare Elija in desertum fugiens mortem expetit: unde, ab angelo cibo confirmatus, in Chorebum progreditur & in speluncam se abdit: ex qua a Deo evocatus, ad novos reges Syriæ & Jisraëlitarum, per Elischahham sibi in munere prophetico successurum, instituendos mittitur.

1 Indicavit autem Achab Izebelæ quicquid fecerat Elija: & eum occidisse prorsus omnes prophetas ejus gladio.
[a] Heb *positura sum*
2 Quapropter misit Izebel nuntium ad Elijam qui diceret: sic faciant dii & sic pergant, ut hoc ipso tempore cras [a] redditura sum vitam tuam ut est vita unius quisque illorum.
[b] Heb. *videret.*
3 Quod cùm [b] intelligeret, surgens abiit,
[c] Heb. *pro vita sua.*
[c] consulens vitæ suę, pervenitq; Beer-Schebahhum quod *est* Jehudæ: ubi reliquit puerum suũ.
4 Ipse verò perrexit in illud desertum itinere unius diei, & veniens consedit sub junipero quadam: ubi expetebat [d] apud se mori, ac dicebat: satis *est*, nunc Jehova accipe animam meam, non enim sum 'melior maioribus meis.
[d] Heb. *in animo, ut.*
5 Ita recumbens obdormivit sub junipero quadam: cùm ecce quidam angelus tangens eum, dixit ei: surge, comede.

6 Eo

6 Eo intuente, ecce ad locum capitis ejus placenta carbonibus *tosta*, & phiala aquæ: unde comedit ac bibit, posteà [a] rursus recubuit.

[a] Heb. *reversus est ut recumberet.*

7 Reversus autem angelus Jehovæ secundò, tetigit eum dicens: surge comede: nam [b] majus esset hoc iter quàm conficeres.

[b] Heb. *multũ esse pro te hoc iter.*

8 Surgens ergo comedit ac bibit: deinde progressus est vi cibi illius quadraginta dies & quadraginta noctes *sustentante eum*, usque ad montem Dei Chorebum.

9 Ubi cùm ingressus [c] quandam speluncam pernoctaret ibi: ecce verbum Jehovæ ad eum, quo dixit ei: quid tibi *rei* hic est, Elija?

[c] Heb. *ad speluncam.*

10 Quo dicente, [d] planè zelo affectus sum pro Jehova Deo exercituum: eò quòd dereliquerũt fœdus tuum Jisraëlitæ: [e] altaria tua destruxerunt: & prophetas tuos occiderunt gladio: cumque ego relictus sim solus, etiam quærunt [f] vitam meam ut auferant eam:

[d] Heb. *zelans zelavi: sic infrà ver. 14*

[e] *Supra 18.13.*

[f] Heb. *animam. sic infra 14.*

11 Edixit Deus: exi & consiste in isto monte coram Jehova: ecce autem Jehova trãsibat, & [g] ventus magnus ac vehemẽs perfringens montes ac perrumpens petras ante Jehovam: non *erat* in eo vento Jehova: post ventum autem illum concussio, non *erat* in concussione illa Jehova:

12 Et post concussionem illam, ignis: non erat in eo igne Jehova: denique post ignem illũ, vox [h] silentio tenuis.

13 Fuitq; ut audiens Elija [i] obvolveret faciem suam toga sua: & exiens consisteret in porta ipsius speluncæ: cùm ecce ad eum *fuit* vox, quæ dixerat: quid *rei* tibi hic est Elija?

14 Cui dixerat *illi*, planè zelo affectus sũ pro Jehova Deo exercituum, eò quòd dereliquerunt Jisraëlitæ fœdus tuum, altaria tua destruxerunt, & prophetas tuos occiderunt gladio: cumq; ego relictus sim solus, etiam quærũt vitam meam ut auferant eam.

15 Edixit enim ei Jehova: abi, revertere itinere tuo versus desertum Damasci, & [k] veniens ungito Chazaëlem in regem super Syriam:

16 Jehu autem filium Nimschi ungito in regem super Jisraëlem: denique Elischahhum filium Schaphati [l] Abel-Mecholanum ungito in prophetam [m] loco tuo.

17 Erit enim ut eũ qui proripuerit se a gladio [n] Chazaëlis [o] morte afficiat Jehu: eum verò qui proripuerit se a gladio Jehu, morte [p] curabit affici Elischahh.

18 [q] Reliquos autem feci ex Jisraële septies mille: quorum omnium genua [r] non curvaverũt se Bahhali, & quorum omnium os non osculatum est illum.

19 Itaque abiens inde cùm invenisset Elischahhum filium Schaphati qui arabat duodecim jugis antecedentibus eum, & ipse *erat* cum duodecimo: transiens Elija ad eum, [s] injecit togam suam illi.

20 Tum relictis bobus accurrens post Elijam dixit: [t] osculer quæso patrem meum & matrem meum ut sequar te: cui dixit: [u] abi, revertere: nã [x] quid feci tibi?

21 Itaque divertit ab eo, & acceptum par boum mactavit, & instrumento boum coxit [y] illorum carnem: [z] quam dedit populo suo, & comederunt: posteà surgens secutus est Elijam, & ministrabat ei.

[y] Heb. *coxit eos, carnem.*

ANNOTATIO.

4 Melior majoribus meis] *ut diutius mihi vivendum sit quàm illi vixerint.* 10 Planè zelo] *quasi dicat, objectio tui fœderis: cultus tui destructio: prophetarum tuorum cædes, & mei persecutio faciunt ut mortem expetam: suprà ver.* 4. Altaria] *id est, cultum, metonymia: nam propriè altaria Dei erant Jeruschalamis.* 11 Ventus magnus] *hujus apparitionis duo sunt fines: unus ut de divinæ præsentia certior redderetur Elija: alter ut ea confirmetur, & ad exequendum mandata Dei comparetur.* 12 Silentio] *id est, cùm ventus, concussio & ignis conquievissent.* 13 Obvolveret faciem] *vide Exo. 3. 6.* 15 Veniens ungito] *id est, instituito per alium: vide executionem 2. Reg. 8. sic etiam de Jehu accipienda sunt verba sequentia 2. Reg. 9.* 16 Abel-Mecholanum] *Judicum 7. 22.* Loco tuo] *id est, qui hæc tibi mandata exequatur.* 17 Chazaëlis] *in bello contra Joramum de quo 2. Reg. 8. 28.* Morte afficiat] *2. Reg. 9. 19.* Morte curabit affici] *per Chazaëlem: vide 2. Reg. 8. 12. & executionem ibidem cap. 10. 32. & cap. 13. 3.* 98 Reliquos autem feci] *respondet ad illud quod dixerat: Relictus sum solus &c. suprà ver.* 10. Non curvaverunt] *id est, coluerunt: synecdoche. vide Gen. 41. 40.* 19 Injecit togam] *id est, hoc signo vocationem Dei ei indicavit, & in numerum prophetarum assumptum esse declaravit: quorum habitus ille erat.* 20 Osculer] *id est, valedicam parentibus & amicis meis: synecdoche.* Abi revertere] *id est, hac conditione abi ut quàm primùm revertaris.* Quid feci tibi] *quasi dicat: sis muneris memor ad quod te vocavi, & cujus administratio non patitur moras, aut curam aliarum rerum: Mat. 8. 22. & Luc. 9. 62.* 21 Quam dedit, &c.] *convivio valedicturus eis.*

CAPUT XX.

Rex Syriæ regnum Jisraëlis invadens ab Achabo fidem subjectionis cum obsidibus & thesauris petit: cui Achab fidem offert, reliqua deprecatur. Deinde instante Syro & tempus designante, Achab ex consilio suorum conditiones repudiat: Syrum oppugnantem duobus prælijs fundit: quorum posteriore Syrum dedentem se honorificè accipit, & fœdere ictio a se dimittit: Quam ob rem a propheta reprehenditur denuntiata a Deo ipsi & populo pœna.

1 BEN-HADAD autem rex Syriæ congregatis omnibus copiis suis, & triginta regulis secum, cum equis & curribus: ascendens obsedit Schomronem ut oppugnaret eam.

2 Et misit nuntios ad Achabum regem Jisraëlis in civitatem:

3 Per quos dixit ei, sic ait Benhadad: argentum tuum & aurum tuum meum esto: etiam fœminę tuæ & filii tui præstantissimi [a] mei sunto.

[a] Sed

4 Respondens autem rex Jisraëlis dixit: secundum verbum tuum domine mi Rex: [b] tuus sum & quæcunq; *sunt* mihi.

[b] tuus

5 Rursus autem redeuntes nuntii dixerunt: sic ait Ben-hadad dicens: quia miseram ad te qui dicerent, argentum tuum & aurum tuum & fœminas tuas & filios tuos mihi [c] dato.

6 'Sed hoc ipſo tempore cras mittam ſervos meos ad te, ut 'ſcrutentur domũ tuam,& domos ſervorum tuorum: eritq; ut quicquid deſiderabile *erit* oculis tuis,poſitum in manu ſua accipiant.

7 Itaque rex Iſraëlis vocatis omnibus ſenioribus regionis dixit: agnoſcite quæſo & videte iſtum quærere malum: miſerat enim ad me pro fœminis meis & pro filis meis, & pro argento meo ac pro auro meo:'neque denegaveram ei.

8 Dixerunt verò ad eum oẽs illi ſeniores & totus populus :ne auſcultato neq; acquieſcito.

9 Dixit ergo nuntiis Benhadadi, dicite domino meo regi : quicquid mandabas ſervo tuo primùm,facturus ſum : rem verò hanc non poſſum facere : ſic abeuntes nuntii retulerunt ei rem.

10 Quapropter mittens ad eum Benhadab dixit: ſic faciant mihi dii & ſic pergant: 'non ſufficeret pulvis Schomronis pugillis toti populo huic qui [a]ſequitur veſtigia mea.

[a] Heb. *qui eſt in pedibus meis: ut Exo. 11.8.*

11 Sed reſpondes rex Iſraëlis dixit, eloquimini :'ne jactet ſe qui aſcingit ſe ut qui diſcingit.

12 Fuit autem audito verbo hoc, cùm biberet ipſe & reges illi in tuguriis : ut ediceret ſervis ſuis,' admovete : qui admoverunt contra civitatem.

13 Tum ecce propheta quidam accedens ad Achabum regem Iſraëlis,dixit,ſic ait Jehova: vidéſne totam multitudinem maximam iſtam? ecce ego traditurus ſum eam in manum tuam hodie,ut cognoſcas me eſſe Jehovam.

14 Dicenti verò Achabo,per quos?dixit, ſic ait Jehova: 'per pueros præfectorum provinciis: iterum dicenti,quis componet [b] aciem?dixit,tu.

[b] Heb. *Ligabus.*

15 Itaque recenſuit pueros præfectorum provinciis,qui *erant* ducenti triginta duo, & poſt hos recenſuit totum populum, omnes Iſraëlitas ſepties mille.

16 Et egreſſi ſunt ipſo meridie : cùm Ben-hadad [c] biberet ad ebritatem in tuguriis ipſe cum regulis illis triginta duobus auxiliaribus ejus.

[c] Heb. *bibens ebrius.*

17 Egreſſis autem pueris præfectorum provinciis primũ:miſit Ben-hadad cùm renuntiaſſẽt ei dicendo,homines egreſſi ſũt Schomrone:

18 Ac dixit,ſive ad pacem egreſſi ſint,prehendite eos vivos:ſive ad bellum egreſſi ſint,vivos prehendite eos.

19 Iſti autem egreſſi e civitate:pueri præfectorum provinciis,& copiæ quæ ſequebãtur eos:

20 Percuſſerunt quiſq; virum ſuum, adeò ut fugientes Syros perſequerentur Iſraëlitæ:proripuit autem ſe Ben-hadad rex Syriæ in equo cum equitibus.

21 Tum egreſſus rex Iſraëlitarum percuſſit equos & currus : denique percuſſit Syros plaga magna.

22 Accedens autem propheta ille ad regem Iſraëlis dixit ei:abi, confirma te,& cognoſce ac vide quid ſis facturus : nam [d] revertente anno rex Syriæ aſcenſurus eſt contra te.

[d] Heb. *in reverſione anni: ſic infrà ver.26.*

23 Servi verò regis Syriæ dicebant ad eum: dii montium ſunt dii eorũ,idcirco firmiores fuerunt nobis : at certè pugnemus contra eos in ipſa planitie:ſi non firmiores erimus eis,

24 Itaque rem hanc facito : 'amove regulos iſtos,quemque a loco ſuo,& ſubſtitue 'proceres loco eorum.

25 Tu tamen numerato tibi copias [e] ex tuis, prout erant copiæ illæ quæ ceciderunt,& equos prout erant illi equi,& currus prout illi currus erant: ſic pugnemus contra illos in ipſa planitie:ſi non firmiores erimus eis : qui auſcultans voci eorum ſic fecit.

[e] Heb. *ex cum.*

26 Fuit enim revertente anno,cùm recenſuiſſet Syros Ben-hadad: ut aſcenderet 'Aphekum in bellum contra Iſraëlitas.

27 Iſraëlitæ quoque recenſiti & commeatu inſtructi proceſſerunt obviam eis: & caſtra habentes Iſraëlitæ e regione eorum, ſimiles *erant* 'duob.parvis gregibus caprarum : Syri autem replebant illam terram.

28 Quapropter accedens vir ille Dei allocutus eſt regem Iſraëlis ac dixit:ſic ait Jehova: eò quòd dixerunt Syri Deum montium Jehovam ac non Deum convallium eſſe: ideò traditurus ſum totam multitudinem maximam iſtam in manum tuam, ut cognoſcatis me eſſe Jehovam.

29 Itaque caſtra habebant hi ex adverſo illorum ſeptem dies: fuit verò die ſeptimo, ut appropinquante acie,percuterent Iſraëlitæ e Syris centum millia peditum uno die.

30 Fugientibus deinde reliquis Aphekum in ipſam civitatem, corruit ejus murus ſuper viginti ſeptem millia virorum qui reliqui erant: ſed Ben-hadad fugiens ingreſſus eſt civitatem in [f] intimum conclave.

[f] Heb. *in claro in claro.*

31 Ubi dixerunt ad eum ſervi ejus: ecce jam audivimus reges domus Iſraëlis, reges [g] benignos eſſe: 'imponamus quæſo cilicia lumbis noſtris, & funes indamus capitibus noſtris, & exeamus ad [h] regem Iſraëlis, fortaſſis vitam tuam ſervabit.

[g] Heb. *benignitatis.*

[h] Heb. *vivificabit animam ſuam.*

32 Itaque accingentes ciliciis lumbos ſuos & funes indentes capitibus ſuis, venerunt ad regem Iſraëlis dicentes : ſervus tuus Ben-hadad dicit,vivat quæſo anima mea: qui dixit,eſtne adhuc vivus? frater meus eſt.

33 (Homines autem iſti [i] experimento diſcere feſtinabant & præcisè cognoſcere an ex ipſo eſſet), dixerunt itaque,frater tuus *ergo eſt* Ben-hadad:qui dixit , redite aſſumpto eo:egreſſum itaque ad ſe Ben-hadadum, juſſit aſcendere in currum ſuum.

[i] Heb. *eruerunt & ſciebant & firmabant & præcipiebant.*

34 Ad quem dicente Ben-hadado', civitates illas' quas acceperat pater meus a 'patre tuo, reſtituam, & 'limitanea conſtituet tibi in Damaſco, quemadmodum conſtituerat pater meus' in Schomrone : 'dixit , & ego cum hoc fœdere dimittam te : ſic pacto cum eo fœdere dimiſit eum.

35 Vir autem quidam e filiis prophetarum dixit ad proximum ſuum ex verbo Jehovæ:percute me quæſo: ſed renuit vir ille percutere eum.

36 Ideoq; dixit ei,propterea quòd non auſcultaſti voci Jehovæ , ecce abeuntem te a me percuſſurus eſt leo : cumq; abiiſſet ab eo,inveniens eum leo percuſſit eum.

37 Iterum invento viro alteri dixit: percute me quæſo: quem percutiebat vir ille [k] continenter ac vulnerabat.

[k] Heb. *percutiendo & vulnerando.*

38 Tum abiens propheta ille ſtetit coram rege in via:diſſimulaverat autem ſe cinere inſperſo oculis ſuis.

39 Fuit q; rege tranſeunte, ut ipſe clamans ad regem

regem diceret: servus tuus processerat in medium prælii: cùm ecce quidam accedens adduceret ad me virum & diceret, serva virum hunc: si fullo pacto desiderabitur, utique erit vita tua pro vita ejus, vel talentum argenti pendes.

40 Fuit autem servo tuo agente hic & illic, ut ille [b] non adesset: tum dixit ad eum rex Jisraëlis: rectè judicium tuum tu decidisti.

41 Tum festinans amovit cinerem ab oculis suis: ut agnosceret ipsum rex Jisraëlis e prophetis esse:

42 Et dixit ad illum, sic ait Jehova: eò quòd virum [m] a me anathemate devotum dimisisti e manu: ideò erit vita tua pro vita ejus, & populus tuus pro populo ejus.

43 Quam ob rem abiens rex Jisraëlis domum suam fastidiosus & indignabundus: ingressus est Schomronem.

[b] Heb. desiderando desideratur.

[m] Heb. *anathematis mei.*

ANNOTATIO.

3 Mei sunto] *id est, planè dedito meo arbitratui personas & facultates tuas.* 4 Tuus sum] *beneficiarius, quem vasallum vocant.* 5 Dato] *videlicet jamjam tu ipse, non expectans donec per meos involem.* 6 Sed] *q. d. quandoquidem non dedisti &c.* 7 Neque denegaveram] *quo minus fidei & clientelæ ejus subjicerentur.* 10 Non sufficeret] *comparatio est a majore: sed hyperbolica atque Thrasonica: quasi dicat, tota terra vestra auferretur pugillo a meis: quanto magis homines vestri, simulac hyperbole 2. Schem. 17.* 13. 11 Ne jactet] *id est, qui induit arma pugnaturus ne ita gloriator ac si victoriâ partâ, illa deponeret, hoc est, ne canat (quod aiunt) triumphum ante victoriam.* 12 Admovete] *machinas.* 14 Per pueros præfectorum] *id est, ministros domesticos.* 24 Amove] *id est, ne adhibeto us anteà.* Proceres] *e subditis, qui pareant fidelius.* 25 Ex tuis] *id est, non auxiliario milite qui lucrum & mercedem tantùm spectat.* 26 Aphekum] *in sorte Ascheri: Jehos. 19. 30. quod occuparit rex Syriæ in hoc bello.* 27 Duobus gregibus] *erant enim distributi in duas acies, sed parvas respectu Syrorum.* 31 Imponamus cilicia] *id est, liceat nobis servis tuis lugubri sontium habitu misericordiam implorantium, regem Jisraëlis adire, ut pro salute tua intercedamus.* 32 Frater meus est] *id est, fraterno studio & officiis prosequar eum.* 33 Experimento discere festinabant] *id est, sagaciter & studiosè intenti erant ut animum Achabi explorarent gestu & sermone qui erga Benhadadum esset.* 34 Quas acceperat pater meus] *suprà 15. 20.* Patre tuo] *id est, antecessore tuo, nempe Bahhascha.* Limitanea] *id est, clausuras sive aditus in regnum Damascenum.* In Schomrone] *id est, regno Samariæ: synecdoche.* Dixit & ego] *ellipsis insolens, verbi etiam in diverso membro ὡς ἀπὸ κοινοῦ repetendi: ut 2. Reg. 9. 27. & 10. 15.* 40 Non addesset] *id est, fuga se eripuisset.*

CAPUT XXI.

Achab recusata sibi a Nabotho vinea æger decumbit, donec ab Izebela erigitur spe certa consequendæ vineæ. Quod ut ei præstet Nabothum falsis testibus oppressum lapidari curat, & Achabum in veneæ possessionem mittit. Quam ob rem Elija Achabo obviam missus, ipsi cum tota ejus posteritate & ipsi etiam Izebelæ excidium a Deo denuntiat. Quo nomine Achab exterrefactus ad tempus resipiscit, & sententiæ executionem prorogat.

1 FUIT autem [a] his rebus gestis, cùm vinea Nabotho Jizrehhelitæ agenti Jizrehhele, esset juxta palatium Achabi regis Schomronis:

2 Ut alloqueretur Achab Nabothum dicens: cedo mihi veneam tuam, ut sit mihi in hortum olitorium, nam propinqua est juxta domum meam, & dabo tibi pro ea veneam meliorem ea: sin melius *videtur* in oculis tuis, dabo tibi pecuniam pretium hujus.

3 Dixit verò Naboth ad Achabum: [b] absit mihi a Jehova, ut cedam possessione majorum meorum tibi.

4 Quam ob rem venit Achab domum suam fastidiosus & indignabundus, propter verbum quo allocutus fuerat ipsum Naboth Jizrehhelita dicens, non cedam tibi possessione majorum meorum: & jacens in lecto suo, avertebat faciem suam ne comederet cibum.

5 Sed veniente ad ipsum Izebela uxore ipsius, & dicente ad ipsum: quid spiritus tuus fastidiosus est, adeò ut non comedas cibum?

6 Dixit ad eam, quia allocutus Nabothum Jizrehhelitam dixeram ei, cedo mihi vineam tuam pecunia, aut si mavis dabo tibi vineam pro ea: sed dixit, non sum daturus tibi vineam meam.

7 Tum dixit ad eum Izebel uxor ejus, [b] túne nunc exerceres regnum super Jisraëlem? surge, comede cibū, & bono animo esto: ego dabo tibi vineam Nabothi Jizrehhelitæ.

8 Itaque scribens illa literas nomine Achabi, obsignavit sigillo ejus: & misit literas ad seniores & ad [a] clarissimos qui erant in civitate illius, [b] cives cum Nabotho.

9 Scripserat autem in illis literis edicens: [b] indicite jejunium & [b] collocate Nabothum in [c] principiis populi.

10 Et collocate duos homines [d] [b] nequam ex adverso ejus, qui testificentur contra eum dicendo: [e] maledixisti deo & regi: deinde educentes eum lapidatote eum, ita [b] ut moriatur.

11 Fecerunt ǫ; homines civitatis illius ipsi seniores & clarissimi, qui iidem cives *erant* in civitate illius, quemadmodum mandaverat eis Izebel: quemadmodum scriptum erat in literis quas miserat ad eos.

12 Indicto jejunio collocarunt Nabothum in principiis populi.

13 Tum venientes duo illi homines nequam, considerunt ex adverso ejus: testatiq; sunt contra eum homines isti nequam, cōtra Nabothum, coram populo dicentes, maledixit Naboth Deo ac regi: sic eduxerunt eum extra civitatem suam, & lapidibus obruerūt eum ita ut moreretur.

14 Deinde miserunt ad Izebelam qui dicerent: lapidatus est Naboth, & mortuus.

15 Fuit autem cùm audivisset Izebel lapidatum Nabothum ac mortuum esse, ut diceret Izebel ad Achabum: surge, [b] hæreditariò posside vineam Nabothi Jizrehhelitæ, quam renuerat dare tibi pecunia, non enim vivus est Naboth, [b] sed mortuus.

16 Sic fuit audiente Achabo mortuum esse Nabothum: ut surgeret Achab descensurus ad

[a] Heb. *post res istas.*

[a] Heb. *candidos, id est, spectatos & illustres: sic ver. 11.*

[b] Heb. *qui habitabant cum Nabotho.*

[c] Heb. *in capite: sic ver. 12.*

[d] Heb. *filios Belijahhal.*

[e] Heb. *benedixisti, per antiphrasin: vide 1. Schē. 14. 42 sic infrà ver. 13.*

vineam Nabothi Jizrehhelitæ ut hæreditariò posſideret eam.

17 Fuit autem verbum Jehovæ ad Elijam Tiſchbitem, dicendo:

18 Surge, deſcende obviam Achabo regi Iſraëlitarum habitanti Schomrone: ecce in vinea Nabothi *eſt*, quo deſcendit ut hæreditariò poſſideat eam.

19 Et alloquitor eum dicens, [a] ſic ait Jehova: an occideris, ac etiam hæreditariò poſſideas? alloquitor ergo eum dicendo, ſic ait Jehova, [f] pro eo quod linxerunt canes ſanguinem Nabothi, lincturi ſunt canes tuum ſanguinem etiam tibi.

20 Dixit verò Achab ad Elijam: [a] tène invenire me, inimice mi? qui dixit, [g] invenire oportuit, eò quòd dediſti te ad faciendum quod malum *videtur* in oculis Jehovę.

21 [a] Ecce inducturus ſum in te malum, & tollam poſteros tuos: & exciſurus ſum Achabo [a] mingentem ad parietem, & [a] concluſum ac derelictum in Iſraële.

22 Et reddam domum tuam ſicut domum Jarobhhami filii Nebati, & ſicut domum Bahhaſchę filii Achiję: propter indignationem qua provocaſti *me* quòd ad peccandum induxiſti Iſraëlem.

23 Atque etiam contra Izebelam locutus eſt Jehova dicendo: [a] canes comedent Izebelam ad præmunitionem Jizrehhelis.

24 Morientem Achabo in civitate comedent canes, & morientem in agro comedent volatilia Cœli.

25 Enimverò non fuit ſimilis Achabo, qui dediderit ſe ad faciendum quod malum *videtur* in oculis Jehovæ.

26 Nam commiſit res valde abominandas [h] ſequendo ſtercoreos deos: prorſus ut fecerant Emoræi quos expulit Jehova a facie Iſraëlitarum.

27 Fuit verò cùm audiſſet Achab verba iſta, [a] ut laceratis veſtibus ſuis, & impoſito cilicio carni ſuæ jejunaret: cubaret etiam cum cilicio & ambularet lentè.

28 Quapropter fuit verbum Jehovæ ad Elijam Tiſchbitem, dicendo:

29 Videſne Achabum ſe abjeciſſe ante faciem meam? [a] eò quòd abjecit ſe ante faciem meam, non inducam malum illud diebus ejus: diebus filii ejus inducam malum illud ſuper domum ejus.

[f] Heb. *in loco ejus quod &c.*

[g] Heb. *invenit.*

Sup. 15. 27. & 16. 13.

[h] Heb. *peſſ.*

ANNOTATIO.

3 Abſit mihi a Jehova] *lege enim prohibetur poſſeſſionem terræ illius alienari lege mancipii, Leuit. 25. 23. & Num. 36. 7. & ſequentibus.* 7 Tune exerceres] *reprehendit in marito animi abjectionem & conſilii inopiam, tanquam rege indignam.* 9 Indicite jejunium] *i. cœtum indicto jejunio convocate, ut pro more, publico conventu de maleficiis inquiſitio habeatur. Nam jejuniorum dies inſumebantur in reconciliando Deo, maleficiis tollendis & jure dicendo.* Collocate in principiis] *hoc eſt, jubete ut e media turba procedens ſiſtat ſe coram magiſtratu.* 10 Nequam] *verba ſunt autoris exegeticè deſcribentis teſtes ab Izebela ſubmiſſos.* Ut moriatur] *tanquam reus minutæ majeſtatis divinæ & humanæ: vide legem Leviticí 24. 15. & ſequentibas, & Exodi 22. 28.* 15 Hæreditario poſſide] *ut cujus bona fiſco tuo annotata ſint, omnibus hæredibus ejus cum ipſo de votis anathemate: ita obtendebat religionis ſpecie: perinde ac ſi judicio divino in Dathanem & Abiramũ Numerorum 16. & in Hhacanem Jehoſchu. 7. ſe confirmaret vide 2. Reg. 9. 26.* Sed mortuus] *ipſe cum hæredibus.* 19 Sic ait Jehova] *vide executionem infrà 22. 38.* 20 Tène invenire] *quaſi dicat, an non conveniebat te inimicum meum, a meo conſpectu abſtinere?* 21 Ecce inducturus] *interruptum ab Achabo ſermonem repetit.* Mingentem] *vide 1. Schem. 25. 22.* Concluſum] *Deut. 32. 36.* 23 Canes comedent] *vide 2. Reg. 9. 33.* 27 Ut laceratis] *reſipiſcentia temporaria, ut ex hiſtoria ſequente infrà 22. 8. conſtat.* 29 Eò quòd] *quaſi dicat, hanc temporariam pœnitentiam beneficio temporario compenſabo.*

CAPUT XXII.

Achab cum Jehoſchaphato Ramothas Gilhhadù oppugnatum profectus, & diſſimulato habitu pugnam occidit ſur, ut a propheta ei prædictum fuerat. Jehoſchaphati vita & res geſtæ ſummatim deſcribuntur.

2. *Chro.* 18.

1 Cùm autem manſiſſent tres annos: ſine bello inter Syriam & inter Iſraëlem.

2 Fuit anno tertio *completo*, [a] ut aſcenderet Jehoſchaphat rex Jehudæ ad regem Iſraëlis.

3 Dixerat verò rex Iſraëlis ad ſervos ſuos: noviſtiſne [a] noſtras eſſe Ramothas Gilhhadis? & nos [a] quieſcimus a recipiendis illis e manu regis Syriæ?

[a] Heb. *ſilemus: tranſlatio.*

4 Dicente itaque ad Jehoſchaphatum, iturúſne es mecum in iſtud bellum Ramothas Gilhhadis? [a] dixit Jehoſchaphat ad regem Iſraëlis, ſicut ego, ſic tu: ſicut populus meus, ſic populus tuus, ſicut equi mei, ſic equi tui *ſint.*

5 Dixit præterea Jehoſchaphat ad [a] regem Iſraëlis: conſule quæſo hoc ipſo die verbum Jehovę.

6 Tunc congregatis rex Iſraëlis prophetis ſuis quaſi quadringentis viris, dixit ad eos: utrũ iturus ſum contra Ramothas Gilhhadis in bellum, an deſtiturus? qui dicebant, aſcende, traditurus enim eſt dominus in manum regis.

7 Dicente verò Jehoſchaphato: an non eſt hic propheta Jehovæ amplius, ut conſulamus ex eo?

8 Dixit rex Iſraëlis ad Jehoſchaphatum, amplius vir quidam *eſt* ex quo conſulas Jehovam: ſed ego odi eum: quia non prophetat de me bonum, ſed malum, Micajehu filius Jimlæ: dixit verò Jehoſchaphat: [a] ne loquatur rex ita.

9 Itaque advocato rex Iſraëlis aulico uno: edixit, [b] feſtinanter adduc Micajehu filiũ Jimlæ.

10 (Interea rex Iſraëlis & Jehoſchaphat rex Jehudæ ſedebant quiſque in ſolio ſuo, induti veſtibus *regiis* in area ad oſtium portæ Schomronis: & omnes prophetæ illius prophetabant coram eis.

11 Fecerat enim Tzidkija filius Cenahhanę cornua ferrea, & dicebat: ſic ait Jehova: his feries Syros, adeò ut conſumas eos.

12 Omnes quoque prophetæ illi prophetabant ſimiliter, dicendo: aſcende Ramothas Gilhhadis & proſperare, traditurus enim eſt Jehova

[a] Heb. *ſilemus.*

[b] Heb. *feſtina.*

hova in manum regis).
13 Nuntius autem ille qui iverat vocatum Micajehu alloquebatur eum, dicendo: ecce nunc verba istorum prophetarum uno ore bonum *prophetant* regi: sit quæso verbum tuum ut verbum unius illorum, & eloquitor bonum.
14 Cui dixit Micajehu: ut vivit Jehova, quod edixerit mihi Jehova id eloquar.
15 Cùm ergo ingressus esset ad regem, dixit rex ad eum: Micajehu utrùm ituri sumus in bellum contra Ramothas Gilhhadis, an destituri? qui dixit ad eum, 'ascende & prosperare: scilicet tradet Jehova in manum regis.
16 Dicenti verò ad eum regi, [c] quoties tandem ego adjuraturus sum te: ut non eloquaris mihi, nisi veritatem in nomine Jehovæ?
17 Dixit, video omnes Israëlitas 'dispersum in per illos montes, ut oves quibus non *est* pastor: nam dixit Jehova, non *erit* dominus illis, revertantur quisque domum suam 'cum pace.
18 Tum dicente rege Israëlis ad Jehoschaphatum: nónne dixeram ad te: fore ut non prophetaret de me bonum: sed malum?
19 Dixit, 'propterea audi verbum Jehovæ: vidi Jehová insidentem solio suo, & totum exercitum cœli adstantem ei, a dextera ejus & a sinistra ejus.
20 Ubi dicente Jehova, quis pelliceat Achabum, ut ascendat & corruat apud Ramothas Gilhhadis? hic dicit [d] hoc modo, & ille dicit illo modo.
21 Tandem prodiit quidam spiritus, qui consistens coram Jehova dixit, ego pelliciam eum: dicente verò Jehova ad eum: [e] quo pacto?
22 Dixit, egressus ero spiritus mendacii in ore omnium prophetarum ejus: tum dixit, pellicies, etiamq; 'prævalebis, exi & fac ita.
23 Quare nunc ecce indidit Jehova spiritum mendacii ori omnium prophetarum tuorum: in terea locutus est Jehova contra te malum.
24 Tunc accedens Tzidkija filius Cenahhanæ percussit Micajehu in maxillam: dicens, quanam transvit spiritus Jehovæ a me, ut alloqueretur te?
25 Cui dixit Micajehu, ecce tu videris illo ipso die: cùm ingredieris [f] intimum conclave ad abscondendum te.
26 Dixit verò rex Israëlis, prehende Micajehu, & 'reduc ad Ammonem præfectum civitatis: & ad Joaschum filium regis.
27 Quibus dicito, sic edicit rex: ponite istum in [g] carcere, & alite eum pane [h] angustiæ, & aqua angustiæ, donec rediero cum pace.
28 'Dixit verò Micajehu, 'si planè reversus fueris cum pace, non locutus fuerit Jehova per me: dixit q;, audite populi quotquot sunt.
29 Itaq; ascendit rex Israëlis cum Jehoschapato Rege Jehudæ *contra* Ramothas Gilhhadis.
30 Ubi dixit rex Israëlis ad Jehoschaphatum, [k] cùm dissimularet se processurus in prælium: at tu induere vestimentis tuis: sic dissimulans se rex Israëlis processit in prælium.
31 Rex autem Syriæ præceperat suis curruum præfectis triginta duobus, dicendo: ne pugnate contra parvum aut contra magnum: sed contra regem Israëlis solùm.
32 Fuit itaque cùm viderent præfecti curruum Jehoschaphatum ipsi dicerent, utique rex Israëlis est: ut 'accederent contra eum ad pugnandum: & 'exclamaret Jehoschaphat.
33 Quam ob rem fuit cùm viderent præfecti curruum regem Israëlis non esse: ut reverterentur a [l] persequendo eo.
34 Sed quidam jaculatus arcu [m] simplici animo, percussit regem Israelis 'inter commissuras, id est, inter loricæ *partes*: quapropter dixit aurigæ suo, deflecte manu tua, & educ me ex castris: quia ægrotus factus sum.
35 Quoniam autem [n] invalescebat prælium eo die, rex 'sustinebatur propter currus suos contra Syros: quare mortuus est vespere, cùm effluxisset sanguis e plaga ejus in [o] capsum currus.
36 Quapropter transivit [p] præco per castra occumbente sole, dicens: quisque in civitatem suam & quisque in regionem suam *redito*.
37 Rex verò mortuus pervenit Schomronem: & sepeliverunt *Israëlitæ* regem Schomrone.
38 Cumq; immergeret *auriga* illius currum in piscina Schomronis, lingebant canes sanguinem ejus: sic cùm ipsius arma lavarunt: secundum verbum Jehovæ quod locutus fuerat.
39 Reliquæ autem res Achabi, & omnia quæ fecit, domus que eburnea quam ædificavit, omnes item civitates quas ædificavit: nónne sunt scriptæ in libro 'Chronicorũ regum Israëlis?
40 Deinde cùm occubuisset Achab cum patribus suis, regnavit Achazja filius ejus pro eo.
41 Jehoschaphat porrò filius Asæ regnare cœpit super Jehudam: anno quarto Achabi regis Israëlis.
42 Jehoschaphat natus triginta quinque annos cùm regnare inciperet, 'viginti quinque annis regnavit Jerusalaimis: cujus matri nomen erat Hhazuba filia Schilchi.
43 Et ambulavit prorsus in via Asæ patris sui: non recessit ab ea: faciendo quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ.
44 Veruntamen excelsa non desistebant: adhuc populus sacrificabant & adolebant in excellis.
45 'Et pacem inierat Jehoschaphat cum rege Israëlis.
46 Reliquæ autem res Jehoschphati & fortitudo ejus qua fecit, & qua pugnavit: nónne sunt scriptæ in libro Chronicorum regum Jehudæ?
47 Is reliquos meritorios qui relicti fuerant temporibus Asæ patris sui: sustulit e sua terra.
48 In Edomæa tunc 'non erat rex: *sed* prorex.
49 Jehoschaphat paravit [q] classem Oceani quæ proficisceretur Ophiram 'auri causâ: sed non ivit: quia fracta est classis Hhetzjone-Geberi.
50 Tunc dixerat Achazja filius Achabi ad Jehoschaphatum, eant servi mei cum servis tuis in ista classe; sed 'non acquieverat Jehoschaphat.
51 Postea cùm occubuisset Jehoschaphat cum patribus suis, & sepultus esset cum majoribus suis in civitate Davidis patris sui: regnavit Jehoram filius ejus pro eo.
52 Achazja filius Achabi regnare cœpit super Israëlem Schomrone anno decimo septimo Jehoschaphati regis Jehudæ *completo*: & regnavit super Israëlem 'biennio.
53 Fecitque quod malum *videtur* in oculis Jehovæ:

[a] Heb. *usque ad quot voces.*
[b] Heb. *hic in sic & ille in sic.*
[c] Heb. *in quo*
[d] Heb. *conclave, in conclave sup.* 20. 30.
[e] Heb. *in domo coërcitionu.*
[f] Heb. *oppressionis nomen pro adverbio.*
[g] Heb. *reverendo reversu.*
[h] Eclipsis particulæ Beth progerundio: dissimulando se & vertendo in prælio.
[i] Heb. *a post eum.*
[k] Heb. *in simplicitate sua nihil munus cogitãs quam Achabum percutere.*
[l] Heb. *ascendebat.*
[m] Heb. *in sinum.*
[n] Heb. *clamoris* vir: *quam eclipsin ostendit genus verbi: sic Gen.* 4. 7.
[o] *Supra* 21. 19
[p] 2. *Chro.* 20.
[q] *Sup.* 15. 12.
[r] Heb. *naves. sic deuteron.*

Jehovæ: nam ambulavit in via patris sui & in via matris suæ ac in via Jarobhhami filii Nebati, qui ad peccandum induxit Jisraëlem.

54 Et colens Bahhalem incurvabat se eiſque provocavit Jehovam Deum Jisraëlis, prorsus prout fecerat pater ejus.

ANNOTATIO.

2 Ut deſcenderet] *inſtituto pro rege Jehoramo filio: nam pacem inter ſe inierant, ver.* 45. 3 Noſtras] *tum ex prima diſtributione terræ, tum ex fœdere cum Benhadado: ſuprà* 20.34. 4 Dixit] *id eſt, incitavit, ut communem in hoc bellum operam conferret,* 2.*Chronic.* 18.2. *& ſequentibus.* 8 Ne loquatur] *hoc eſt, neque perſonam oderu, neque verbum Dei ratione perſonæ ſpernas.* 15 Aſcende] *ironicè pſeudoprophetas fingit.* 17 Diſperſum iri] *ſi in iſtam expeditionem proficiſcentur.* Montes] *Gilhhadu ubi ſitæ erant Ramothæ.* Cum pace] *id eſt, omiſſa belli cogitatione.* 19 Propterea] *id eſt, quia nunc ludificaris conſilium Dei, & incredulitatem palàm teſtatam facis: jam tibi certam Dei ſententiam denuntio: ſic* 2.*Chronic.* 25.16. 22 Prævalebis] *id eſt, habebis efficacitatem ad decipiendum.* 26 Reduc] *in civitatem.* 28 Dixit] *Micajehu conteſtans quotquot aderant.* 31 Pugnatote] *id eſt, pugnando contendite.* 32 Accederent] *ab aliis divertentes in eum contenderent:* 2.*Chronic.* 18.31. Exclamaret] *ad Jehovam, ejus opem implorans, ibidem.* 34 Inter commiſſuras] *id eſt, ad latus ubi eſt commiſſura anteriorus cum poſteriore parte.* 35 Diſtinebatur] *id eſt, occupatus erat, ut ſuos fugam molientes ſiſteret,* 2.*Chron.* 18.34. 39 Chronicorum] *ut infrà* 46. *vide ſuprà* 11.41. 42 Viginti quinque annis] *comprehenſis filis Jehorami gubernatione, & quatuor primis annis regni illius: quemadmodum hic liber a decumo ſeptimo anno Jehoſchaphati deſinit, unde cœpit Jehoramı gubernatio: vide* 2.*Reg.* 1.17. & 8.16. 45 Et pacem inierat] *cum Achabo & filio ejus* 2.*Reg.* 3.7. *quod ſimiliter reprehenſione dignum fuit: unde* 2.*Chron.* 19.2. *a propheta reprehenditur.* 48 Non erat rex] *inde a temporibus Davidis:* 2. *Schem.* 8.14. 50 Non acquieverat] *primùm: ſed tandem perſuaſus eſt, & male ceſſit.* 2.*Chron.* 20.35 Biennio] *ſupple imperfecto. nam prior fuit cum Achabo, poſterior cum Jehoramo communis.*

REGUM
LIB. II.

SECUNDUS liber regum continet res geſtas ſedecim Regum Jehudæ, & duodecim regum Jiſraëlis. Eſtq; hiſtoria 320. *annorum.*

	Jehudæ			Jiſraëlis	
Jehoram prorex & rex	12.ex	2.Reg.8.16	Achazja	1	1.Reg.22.52
Achazja		2.Reg.8.26	Jehoram	12	2.Reg.8.25
Hhathalia	6	2.Reg.11.3.	Jehu	28	2.Reg.10.36
Joaſch	39	2.Reg.12.2.	Jehoachaz	15	2.Reg.13.1.
Amaztja	17	2.Reg.14.2.	Joaſch	16	2.Reg.13.10.
Hhuzzija	52	2.Reg.15.2.	Jarobhham	41	2.Reg.14.23
Jotham	15	2.Reg.15.33	Zæcarja	Capite	2. Reg.15.8.
Achaz	14	2.Reg. 16. 2.	Schallum		2.Reg.15.13
Chizkija	29	2.Reg. 18.2.	Menachem	10	2.Reg.15.17
Menaſche	55	2.Reg. 21.1.	Pekachja	2	2.Reg.15.23
Amon	2	2.Reg.21.19	Pekach	20	2.Reg.15.27
Joſchija	31	2.Reg. 22.1.	Hoſcheahh	17	2.Reg.15.30
Joachaz		2.Reg. 23.31			
Jehojakim	11	2.Reg. 24.1.			
Jehojacin		2.Reg.24.10			
Tzidkija	11	2.Reg.25. 1.			
Inde uſque ad Jehojacinem evectum.	26.anni.	2.Reg.25.30			

CAPUT. I.

Moabitarum defectio: Achazjæ morbus & mors, prout ab Elija denuntiata fuerat: & Jehoramı fratrù ſucceſſio.

1 DEFECIT autem Moab ab Jiſraële poſt mortem Achabi.

2 Cumque cecidiſſet Achazja per quendam clathrum in cœnaculo ſuo quod *erat* Schomrone, [a] ægrotabat: quam ob rem mittens nuntios edixit eis: ite, conſulite Bahhal-Zebubum Deum Hhekronis, an [a] ſanitatem recepturus ſim ex morbo hoc.

3 Interea angelus Jehovæ allocutus eſt Eliam Tiſchbitem: ſurge, aſcende obviam nuntiis regis Schomronis, & eloquere eis: an propterea quòd non *eſt* Deus in Jiſraële, vos ideò conſulcum Bahhal-Zebubum Deum Hhekronis?

[a] Hebr. rursus 21.1.

4 At

4 Propterea sic ait Jehova, ex illo lecto quò ascendisti non es descensurus: sed [b]omnino morituris: deinde [a] abiit Elija.

[b] Heb. *moriendo morieris: sic deinceps.*

5 Reversis itaque nuntiis istis ad illum: dixit ad eos: quid revertimini?

6 Qui dixerunt ad eum, quidam ascendit obviam nobis, qui edixit nobis: abite, revertimini ad regem qui misit vos, & eloquimini ei: sic ait Jehova: an propterea quòd non est Deus in Jisraële tu mittis consultum Bahhal-Zebubum Deum Hhekronis? propterea ex illo lecto quò ascendisti non es descensurus: sed omnino morieris.

7 Rursus dixit ad eos: quis habitus *est* viri illius qui ascendit obviam vobis, & elocutus est vobis verba ista?

8 Quibus dicentibus ad eum, vir est [c] pilosus, & cingulo pelliceo accinctus lumbos suos: dixit, Elija Tischbites est.

[c] Heb. *domus pili.*

9 Tum misit ad eum præfectum quinquaginta [a] cum quinquaginta suis: qui ascendens ad eum (ecce enim considebat in vertice cujusdam montis) edixit ei: ô vir Dei, rex edixit, descende.

10 Respondens verò Elija allocutus est illum præfectum quinquaginta: quòd si vir Dei sum, descendat ignis e Cœlo & consumat te & quinquaginta tuos: illicò descendens ignis e Cœlo consumpsit eum cum quinquaginta ejus.

11 [d] Rursus itaq; rex misit ad eum præfectum quinquaginta alterum cum quinquaginta suis: qui clamans edicebat ei: ô vir Dei, sic edixit rex, citò descende.

[d] Heb. *reversus est ut miseret sic cet.*

12 Respondens verò Elija elocutus est eis: si vir Dei sum, descendat ignis e Cœlo & consumat te cum quinquaginta tuis: illicò descendens ignis Dei e Cœlo consumpsit illum cum suis quinquaginta.

13 Itaque rex rursus misit præfectum quinquaginta tertianis cum suis quinquaginta: ascendensque venit præfectus quinquaginta iste tertius, & procidens in genua sua coram Elija deprecabatur eum ac dicebat ad eum: ô vir Dei pretiosa habeatur quæso [e] vita mea & vita servorum tuorum quinquaginta horum in oculis tuis.

[e] Heb. *anima: sic infrà ver. sequente.*

14 Ecce descendens ignis e Cœlo consumpsit duos præfectos quinquagenis priores cum quinquagenis eorum: sed nunc pretiosa habeatur vita mea in oculis tuis.

15 Edixerat autem angelus Jehovæ Elijæ: descende cum isto, ne timeto a facie ejus: quapropter surgens descendit cum eo ad regem.

16 Dixitque ad eum: sic ait Jehova, eò quod misisti nuntios consultum Bahhal-Zebubum Deum Hhekronis: (an propterea quòd non *est* Deus in Jisraële ad consulendum verbum ejus?) idcircò e lecto illo quò ascendisti non es descensurus: sed omnino morieris.

17 Mortuus itaque est secundum verbum Jehovæ quod locutus fuerat Elija, ac regnavit [a] Jehoram pro eo, [a] anno secundo Jehorami filii Jehoschaphati regis Jehudæ: quia non *erat* illi filius.

18 Reliquæ autem res Achazjæ quas fecit: nónne sunt scriptæ in libro [a] Chronicorum regum Jisraëlis?

ANNOTATIO.

1 Moab] *quem domuerat David 2. Schem. 8. 2.* 2 Ægrotabat] *ac proinde nihil contra Moabitas tentare potuit.* 4 Abiit Elija] *post executionem mandati accepti, abiit in verticem montis.* 9 Cùm quinquaginta] *ut vel invitum ad se traherent, tanquam ministri injustitiæ regis: quamobrem non priùs ad regem descendit quàm tertia legatione audita sit ab Angelo confirmatus, infra. ver. 15.* 17 Jehoram] *frater ejus, filius Achabi, infrà 3. 1.* Anno secundo] *ex quo Jehoram gubernare cœpit ut prorex, qui fuit annus decimus octavus Jehoschaphati.* 18 Chronicorum] *vide 1. Reg. 11. 41.*

CAPUT II.

Elija cum Elischahho in via colloquens, Jardene per siccum traiecto in cœlum assumitur: Elischahho successore relicto donis cœlitus instructo: qui fisso similiter Jardene reversus a prophetis colitur: aquam Jerichuntis curat: & Beth-Elu pueris sibi illudentibus efficaciter maledicit.

1 Deinde fuit cum sublaturus esset Jehova Elijam turbine in Cœlum: & profisisceretur Elija cum Elischahho Gilgale:

2 Ut diceret Elija ad Elischahhum, conside quæso hic, quia Jehova mittit me Beth-Elem usq; : cui dixit Elischahh, ut vivit Jehova & vivit anima tua, non derelinquam te: ita descenderunt Beth-Elem.

3 Tunc agressi filii prophetarum qui *agebant* Beth-Ele ad Elischahhum, dixerunt ad eum: nostine hodie Jehovam assumpturum dominum tuum a [a] te? qui dixit, etiam ego novi: silete.

[a] Heb. *de cũ capite tuo: super doctore: sic deinceps.*

4 Rursus dicente ei Elija: conside quæso hic Elischahh, nam Jehova mittit me Jerichuntem: dixit, ut vivit Jehova & vivit anima tua non derelinquam te: ita venerunt Jerichuntem.

5 Accedentes autem filii prophetarum qui *agebant* Jerichunte ad Elischahhum, dixerunt ad eum: nostine hodie Jehovam assumpturum dominum tuum a te? qui dixit, etiam ego novi: silete.

6 Amplius dicente ei Elija: conside quæso hic, nam Jehova mittit me ad Jardenem: dixit, ut vivit Jehova & vivit anima tua, non derelinquam te: ita abibant ambo.

7 Quinquaginta quoq; viri e filiis prophetarum, euntes [a] constiterunt e regione procul: istis ambobus consistentibus ad Jardenem:

8 Cùm Elija assumpta toga sua & convoluta percuteret aquas illas, & divisæ *cederent* huc & illuc: ita transiverunt ipsi ambo per siccum.

9 [a] Fuit tandem ipsis transeuntibus, ut Elija diceret ad Elischahhum: pete, quid faciam tibi, cùm [a] nondũ assumor abs te? cui dixit Elischahh, sit ergo, quæso, [a] portio dupla de tuo spiritu penes me.

10 Cui dixit, [b] rem difficilem petiisti. [a] si videris me assumi a te, futurum est tibi sic: sin verò minus, non est futurum.

[b] Heb. *difficultatem intexisti petendo.*

11 Fuit itaq; ipsis pergentibus ambulando colloqui, ut ecce currus igneus & equi ignei separationem facerent inter utrósque: sic ascenderet Elija turbine in cœlum.

12 Quod Elischahh videns ipse clamabat: pater mi, pater mi, [a] currus Jisraëlis & equites ejus:

donec non videret eum amplius: posteà accipiens vestes suas 'laceravit eas in duo fragmenta.
14 'Sublataq; toga Elijæ quæ ceciderat ab eo: reversus constitit ad ripam Jardenis.
15 Ubi cùm accipiens togã Elijæ quæ ceciderat ab eo, percussisset aquas illas, dicens, 'ubi *es* Jehova Deus Elijæ ? etiam iste cùm percussisset aquas, divisæ *cesserunt* huc & illuc, sic transivit Elischahh.
16 Quod ex adverso videntes 'filii prophetarum qui *agebant* Jerichunte dixerunt: quievit spiritus Elijæ super Elischahhum: quare venientes obviam ei, incurvaverunt se ei in terrã usq;
17 Et dixerunt ad eum, ecce jam *sunt* cum servis tuis quinquaginta homines strenui: eant quęso ut quærant dominum tuum: [c] *videndum* ne fortè sustulerit eum spiritus Jehovæ, & conjecerit eum in aliquem montium, aut in aliquam vallium: qui dixit, non estis missuri.
18 Tandem instantibus apud eum, dum differebat: dixit, 'mittite: miserunt itaq; quinquaginta viros: qui quærentes tribus diebus non invenerunt eum.
19 Itaque reversis ad eum, cùm ipse consideret Jerichunte: dixit ad eos: nónne edixeram vobis: ne eatis?
20 Tum dicentibus hominibus illius civitatis ad Elischahhum: ecce jam habitatio hujus civitatis bona *esset*, quemadmodum dominus meus videt: sed aquæ malæ sunt, quapropter 'regio facit abortum:
21 Dixit, sumite mihi phialam novam, & ponite ibi salem: qui sumptam *attulerunt* ei.
22 Tum egressus ad scaturiginem illius aquæ, injecit illuc salem: ac dixit, sic ait Jehova, sano aquam hanc, ut non sit inde deinceps mors aut abortus.
23 Sic sanata est illa aqua usque in hodiernum diem: secundum verbum Elischahhi quod locutus fuerat.
24 Posteà ascendebat inde Beth-Elem: ipso autem ascendente via illa, pueri parvi egressi e civitate illa 'illudebant ei dicentes ei, ascende calve, ascende calve.
25 Qui cùm retrospiciens videret eos, maledixit eis 'in nomine Jehovæ: quapropter egressæ duæ ursæ & sylva illius, discinderunt ex eis quadraginta duos pueros.
26 Unde abiit ad montem Carmeli: & inde reversus est Schomronem.

[c] *Eclipsis, qualis est Gen. 3. 22.*

ANNOTATIO.

7 Constiterunt] *ut observarent quid eo fieret.* 9 Nondum assumor] *dum adhuc versor in extrema actu administrationu propheticæ, in qua tu mihi ex Dei mandato succeßurus es, 1. Reg. 19. 16.* Portio dupla] *id est, donorum spiritualium prærogativa inter prophetas, prout adfunctionem novam mihi necessaria futura est. translata locutio, a jure corporali primogenitorum Deut. 21. 17. ad dona spiritus.* 10 Rem difficilem] *id est, quę non humanitus datur: sed divinitus: & raro contingit.* Si videris] *quasi dicat, nec expectato a me: sed ab eo qui me assumpturus est: ac proinde signum ejus attentè observato, ut de donis advocationem tuam confirmeris.* 12 Currus Jisraëlis] *id est, vis & robur Jisraëlis: metaphora.* Laceravit] *lugens magistrum.* 15 Ubi es Jehova] *id est, qui adfuisti Elijæ in simili actione, suprà ver. 8.* 16 Filii prophetarum] *de quibus suprà ver. 7.* 18 Mittite] *per concessionem, importunitati ipsorum victus.* 20 Regio facit abortum] *hoc est, neque hominum & animantium fœtus, neque terræ fructus ad justam maturitatem pervenire sinit: nam in toto illo tractu Jerichuntino unus tantùm fons erat: vide Josephum de bello Judaico lib. 5.* 24 Illudebant ei] *non tantùm in contemptum personæ: sed etiam functionis propheticæ, ut qui idololatriam, quæ Beth-Ele exercebatur ab ipsis incunabulis imbibissent.* 25 In nomine Jehovæ] *cui ipsi illudebant in propheta.*

CAPUT III.

Jehoram Jisraëlita contra rebelles Moabitas proficiscens cum Jehoschaphato & rege Edomæorum, sitiin itinere valde premitur: Sed Elischahhi ministerio aqua subministratur & victoria promittitur. Severum anathematis judicium in Moabitas decernitur quòd victores exequuntur postridie: donec cognita Moabitarum obstinatione de expugnando oppido desperantes, domum revertuntur.

1 ITAQUE Jehoram filius Achabi regnare cœpit super Jisraëlem Schomrone, anno 'decimo octavo Jehoschaphati regis Jehudæ: regnavitq; 'duodecim annis.
2 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: sed non sicut pater ipsius & sicut mater ipsius: nam abstulit statuam Bahhalis quam fecerat pater ipsius.
3 Veruntamen peccatis Jarobhhami filii Nabati, quibus ad peccandum induxit Jisraëlem, adhæsit: non recessit [a] ab ullo eorum.
4 Meschahh autem rex Moabitarum erat pecuarius: penderatque regi Jisraëlis centena millia agnorum, & centena millia arietum lanatorum.
5 Sed fuerat cùm moreretur Achab: ut deficeret rex Moabitarum a rege Jisraëlis.
6 Quapropter egressus rex Jehoram die illa Schomrone recensuit totum Jisraëlem.
7 Et abiens misit ad Jehoschaphatum regem Jehudæ qui dicerent: Rex Moabitarum defecit a me: proficiscerúsne es mecum contra Moabitas in prœlium? qui dixit ascendam: sicut ego, sic tu: sicut populus meus, sic populus tuus: sicut equi mei, sic equi tui *sint*.
8 Dicenti verò, quanam via ascensuri sumus? dixit, 'viâ deserti Edomæorum.
9 Profecto itaque rege Jisraëlis cum rege Jehudæ & rege 'Edomæorum, circumiverunt itinere septidui: deinde non erat aqua pro exercitu, & pro jumentis quæ [b] sequebantur vestigia eorum.
10 Quapropter dixit rex Jisraëlis: eheu quòd vocavit Jehova tres hos reges, ut traderet eos in manum Moabitarum.
11 Dixit verò Jehoschaphat: an non *est* hîc propheta Jehovæ ut consulamus Jehovam ex eo? cui respondens unus ex servis regis Jisraëlis dixit: est hîc Elischahh filius Schaphati qui 'infundebat aquam manibus Elijæ.
12 Dicente verò Jehoschaphato: 'est apud eum verbum Jehovæ: descenderunt ad eum rex Jisraëlis & Jehoschaphat ac rex Edomæorum.
13 Sed dixit Elischahh ad regem Jisraëlis, quid

[a] Heb. *ab eo: sublapsis.*

Sup. 1. 1.

[b] Heb. *erant in*

quid mihi [e] tecum *est*: abi ad [f] prophetas patris tui & ad prophetas matris tuæ: cui dixit rex Jisraëlis: ne *ista dicite*, quandoquidem vocavit Jehova [f] tres reges hos, ut tradat eos in manum Moabitarum.

14 Tum dixit Elisæus: vivit Jehova exercituum antequem adsto, nisi [d] personam Jehoschaphati regis Jehudæ susciperem: non intuerer te neque aspicerem te.

15 Sed nunc assumentes *adducite* mihi [f] fidicinem: sic fuit cùm pulsaret fidicen, ut adesset ei [f] manus Jehovæ:

19 Et diceret sic ait Jehova: [e] faciendæ *sunt* in valle hac multæ fossæ.

17 Nam sic ait Jehova, non [f] sensuri estis ventum, neque visuri estis pluviam: tamen vallis ista implebitur aqua: unde bibatis vos, pecoraque vestra & jumenta vestra.

18 Et leve hoc *visum est* in oculis Jehovæ: nam traditurus est Moabitas in manum vestram.

19 [f] Quorum percutite omnem civitatem munitam, & omnem civitatem lectam, omnemque arborem bonam dejicite, & omnes fontes aquæ obthurate: omnem deniq; possessionem bonam afficitote lapidibus.

20 Fuit autem mane, cùm [f] tempus esset offerendi munus, ut ecce aqua veniret a via Edomæa: & impleturterra illa aquâ.

21 Moabitæ vero omnes audierant ascendere istos reges ad pugnandum contra se: quapropter convocati fuerant ab omni [f] accingente se *primum* cingulo & deinceps, stabantque in termino suo.

22 Itaq; surgentes mane, sole jam orto super aquam illam: cum viderent Moabitæ ex adverso illam aquam rubentem ut sanguinem:

23 Dixerunt, sanguis est: [g] omnino desolaverunt se reges isti, & percusserunt [h] alter alterum: quapropter nunc ad prædam, ô Moabitæ.

24 Cumq; pervenissent ad castra Jisraëlis, surgentes Jisraëlitæ percusserunt Moabitas, ita ut fugerint a facie ipsorum: & [i] perrexerunt percutere Moabitas etiam in ipsa *regione eorum*.

25 Nam civitates eorum destruxerunt, & quâque possessionem bonam injectis quisque lapidibus suis impleverunt, & quemque aquæ fontem obthurarunt, ac quamque arborem bonam dejecerunt, [f] donec Kir-Charesetæ reliquos facerent *Moabitæ* [f] lapides ejus: quapropter divertentes funditores quatiebant eam.

26 Videns autem rex Moabitarum prævalere sibi [k] hos bellatores. (nam acceperat secum septingentos viros stringentes gladium, ut perrumperent per regem Edomæorum: sed non potuerant).

27 Accepit filium suum primogenitum qui regnaturus erat pro ipso, & obtulit eum in holocaustum super murum ipsum: adeò erat fervor magnus contra Jisraëlitas: [f] quare profecti ab eo reversi sunt in regionem suam.

[e] Heb. *mihi tecum sit*. 2. Reg. 16, 10

[f] Heb. *facite*. Synecdoche.

[e] Heb. *facere in hac valle fossas, fossas*. [f] Heb. *cisuris*. Synecdoche.

[g] Heb. *desolando desolarunt se*.

[h] Heb. *vir ad proximum suum*.

[i] Heb. *& percussérunt in ea, etiam pertutiendo Moabitas*.

[k] Heb. *hujus belli milites*.

* *Corrigendũ, ejus, id est, regis Edomæorum. vide Hhamos. 1. 16. in Annotat.*

ANNOTATIO.

1 Decimo octavo] *qui idem posterior fuit Achazjæ*. Duodecim annis] *imperfectũ*. 8 Via deserti] *non rectâ, ut illos a tergo adoriamur*. 9 Rege Edomæorum] *i. prorege beneficiario Jehoschaphati, infrà 8.20*. 11 Infundebat aquam] *i. ministrabat: synecdoche*. 12 Est apud eum] *i. proculdubio habebit quod nomine Dei exponat*. 13 Prophetas patris &c.] *i. prophetas Bahhalis & luci, 1. Reg. 18, 19. Hos tres reges] quasi dicat, non tantùm de me agitur: sed etiam de his duobus, quos magni facis*. 15 Fidicinem] *cujus opera perturbatus ipsius animus ex præsentia impii regis Jisraëlitarum sedaretur, & spiritualis carmine compararetur ad cœlestia prædicenda, sicut aliorum ad ea percipienda*. Manus Jehovæ] *i. vis prophetica, sive donum prophetandi: metonymia*. 19 Quorum percutite omnem civitatem] *quasi dicat, omnia anathemati devovete, ut qui non tantùm a regno: sed etiam a religione defecerunt: unde Deu. 13 12*. 20 Tempus offerendi munus] *vide 1. Reg. 18. 29*. 21 Accingente se primùm] *novitio tyrocinium armorum exercente*. 25 Donec Kir-charesetæ] *id est, reliquæ Moabitarũ eò se recipientes impedirent, ne sicut cæteræ destrueretur*. Lapides ejus] *i. muros: metonymia: ab illis enim vim Jisraëlitæ propulsabant*. 27 Quare profecti] *i. cùm viderent tantam obstinationem in Moabitis: ac proinde de potiunda urbe desperarent, ab imperato anathemate perficiendo destiterunt diffidentia*.

CAPUT IIII.

Elischahbi miracula. aucti olei apud viduam prophetæ. exhibiti & excitati a mortuis filii Schunamitidis hospitæ suæ: & pultu ex amara dulcis factæ, denique panum viginti in multorum alimentum submINistratorum, describuntur.

1 MULIER autem quædam ex uxoribus filiorum prophetarũ clamabat ad Elischahhum dicens, servus tuus vir meus mortuus est: tu verò nosti, servum tuum timuisse Jehovam: creditor autem venit ad rapiendũ duos natos meos sibi in servos.

2 Ad quam dixit Elischahh: quid facturus sum tibi? indica mihi; quid *est* tibi domi? quæ dixit, non *est* ancillæ tuæ quicquam domi, nisi lecythus olei.

3 Qui dixit, abi, pete tibi vasa foris ab omnibus vicinis tuis: vasa vacua, [f] ne pauca petito.

4 Tum ingressa occludito fores tibi & filiis tuis, deinde infundito in omnia vasa illa, & quod plenum fuerit [f] amoveri jubeto.

5 Itaq; abiens ab eo, cùm occlusisset fores sibi & filiis suis: ipsis admoventibus ad illam, infundebat illa.

6 Fuitq; cùm plena essent vasa illa: & edicente ea filio suo admove mihi adhuc vas: dixisse ad eam nullum præterea *est* vas; ut [f] consisteret oleum.

7 Tunc illa veniens indicavit viro Dei: qui dixit, abi, vende istud oleum & repende creditori tuo: tu verò cum filiis tuis vivito e reliquo.

8 Pretereà fuit quodam die, cùm pertransiret Elischahh [f] Schunemum, ut ibi [f] mulier *quædam* magna prehenderet eum ad sumendum cibum: unde fuit quoties transibat, *ut* diverteret eodem ad sumendum cibum.

9 Dixit enim illa ad virum suum: ecce quæso novi virum Dei sanctum hunc esse: qui transit per nos jugiter.

10 Faciamus, quæso, cœnaculum parvum mu-

ro,ubi ponamus illi lectum & mensam, sellam quoque & lucernam: estoq; cùm venerit ad nos *ut* divertat eô.

11 Fuit deinde quodam die,quo venerat illuc: cùm divertens ad cœnaculum illud cubasset ibi:

12 Ut ederet Gechazi puero suo,voca Schunamitidem istam: quam ille vocavit,ut sisteret se [d] coram illo.

13 (Edixerat enim illi,dic jam ad eam: ecce [a] sollicita fuisti erga nos tota sollicitudine ista, quid faciendum est tuâ causâ? estne loquendum tuâ causâ ad regem,aut ad præfectum militiæ? quæ dixerat, [d] in medio populi mei ego hâbito.

[a] Heb. *trepidasti ad nos tota trepidatione ista.*

14 Dicenti verò Elischahho,quid ergo faciendum est ejus causâ? dixerat Gechazi,utiq; filius non *est* ei, & vir ejus *est* senex).

15 Dicente ergo advoca eam, cum vocasset eam,stitit illa se ad portam illius.

16 Et dixit ille,[d] hac ipsa tempestate, cùm hoc tempus vigebit,tu amplexatura es filium: quæ dixit,[d] ne,domine mi vir Dei, ne mentiaris ancillæ tuæ.

17 Itaque concepit mulier illa, ac peperit filium ea ipsa tempestate: cùm vigeret illi d tempus quo allocutus fuerat eam Elischahh.

18 Deinde crevit infans ille: fuitq; quodam die, cùm egressus esset ad patrem suum apud messores,

19 Ut diceret ad patrem suum, caput meum, caput meum: qui edixit puero, refer illum ad matrem suam.

20 Is referens eum,adduxit ad matrem ejus: super cujus genua cùm sedisset usque ad meridiem, mortuus est.

21 Tunc sursum deportans illa, collocavit eum super lectum viri Dei: & includens eum, egressa est.

22 Deinde accersivit virum suum dicens,mitte mihi quæso unum e pueris,& unam asinarum: ut excurram usque ad virum Dei: deinde revertar.

23 Qui dixit, quare itura es ad eum hodie, [d] cùm non sit novilunium neq; sabbathum? quæ dixit,[b] quieto animo *esto*.

[b] Heb. *pax: sic ver.26.*

24 Deinde instrata asina edixit puero suo,duc & abi: equitando [d] ne inhibeto meâ causâ, nisi edixero tibi.

25 Sic abiens illa pervenit ad virum Dei in montem Carmeli: fuit autem cùm videret eam vir Dei procul,ut ederet Gechazi puero suo, ecce Schunamitis illa.

26 Nunc currens quæso obviam ei,dic ei: *estne* pax tibi? *estne* pax,viro tuo? *est* ne pax nato? quæ dixit,quieto animo *esto*.

27 Cumque pervenisset ad virum Dei in montem,[d] prehendit pedes ejus: accedenti autem Gechazi ad depellendum eam, edixit vir Dei, sine eam,nam animus ejus amaritudine affectus est in ea: quod Jehova celavit me, neque indicavit mihi.

28 Dicente verò illa,[d] an petieram filium a domino meo? an non dixeram: ne fallas me?

29 Edixit Elischahh Gechazi, [d] accinge lumbos tuos,& sumpto scipione meo in manum tuam abi: si quem inveneris,[d] ne [c] salutato eum: & si quis te salutaverit,ne respondeto ei: & [d] ponito scipionem meum super faciem pueri.

[c] Heb. *occurrerit.*

30 Sed dixit mater pueri: ut vivit Jehova & vivit anima tua non derelinquam te: quare surgens secutus est eam.

[d] Heb. *quæ dixerant.*

31 Gehazi autem anteceserat eos, & posito scipione super faciem pueri, [d] nulla *erat* vox neque ulla attentio: quapropter revertens obviam illi,indicavit illi dicens: non evigilavit puer.

32 Tum ingressus est Elischahh domum illius: ecce autem puer mortuus, collocatus erat super lectum ipsius.

33 Quò ingressus occlusit fores post utrunq; & supplicavit Jehovam.

34 Deinde conscendens *lectum* [d] incubuit puero, & imponens os suum ori ejus, & oculos suos oculis ejus, & volas suas volis ejus, extendit se super eum: ut incalesceret caro pueri.

[d] Heb. *hic & illuc.*

35 Postea rursus ibat per domum [d] modò huc modò illuc,& conscendens extendebat se super illum: tandem sternutavit puer usq; septies, & aperuit puer oculos suos.

36 Tum inclamans Gechazin edixit, advoca Schunamitidem istam: qui cùm advocasset eam, venit ad illum: & dixit *Elischahh*, defer filium tuum.

37 Itaque ingressa est,& [d] procidens ad pedes ejus incurvavit se versus terram: deinde deferens filium suum exivit.

38 Elischahho autem reverso [d] Gilgalem, cùm fames esset in ea terra,& filii prophetarum sederent coram eo: edixit puero suo, dispone ollam istam magnam, & coque pultem pro filiis prophetarum.

39 Egressus verò quidam in agrum ad colligendum olera, invenit [d] vitem agrestem, collegitq; ex ea collocynthidum agrestium plenum vestem suam: & veniens concisas posuit in olla pultis: non enim [d] noverant.

40 Postea infuderunt hominibus ut comederent: sed fuit comedentibus illis ex ea pulte, ut clamantes ipsi dicerent, mors *est* in olla ista, vir Dei: & non possent comedere.

41 Qui dixit,at sumentes *afferte* farinam, projecitq; in ollâ: posteà dixit, infunde huic populo & comedant: nec fuit quicquam mali in olla.

42 Intereà quidam veniens e planitie [d] Schalischæ attulit ad virum Dei panes primitiarum, viginti panes hordeaceos, & spicas recentes cum gluma sua: itaque edixit, appone huic populo ut comedant.

43 Dixit verò minister ejus, quid apponerem hoc centum viris? rursus edixit, appone huic populo, ut comedant (sic enim edixit Jehova) [e] abundè & reliquum faciant.

[e] Heb. *comedent & reliquum faciant.*

44 Quo apponente eis: comederunt, & reliquum fecerunt secundum verbum Jehovæ.

ANNOTATIO.

3 Ne pauca petito] *id est,sive a te,sive ab aliis: cura ut vasorum copiâ instructa sis.* 4 Amoveri jubeto] *id est,per filios seponito.* 6 Consisteret] *id est,augeri desineret.* 8 Schunemum] *vide Jehos.* 19.18. Mulier magna] *genere & facultatibus,ut sequentia ostendunt.* 12 Coram illo] *id est, Elischahho.* 13 Edixerat illi] *id est,ministro suo.* In medio populi mei habito] *id est,amicè cum omnibus popularibus meis vivo: adeò ut illorum causa nihil habeam quod apud istos conquerar.* 16 Hac ipsa tempestate] *vide Gen.*18.10.& 14. Ne domine mi] *verba sunt deprecantis: quasi dicat,fuxit Deus ut quod dixisti*

dixiſti irritum non fiat. 23 Cum non ſit novilunium] *qui dies ordinarii ſunt ad conſulendum Deum & verbum ejus audiendum : namin regno Iſraëlis, ubi religio corrupta erat, pis huc illuc ad conſulendum prophetas diſcurrebant.* 24 Ne inhibeto] *id eſt, continenter pergito.* 27 Prehendit pedes &c.] *vide 1. Schem. 25. 23.* 28 An petieram] *quaſi dicat, priora conditione mea contenta non petebam filium : ſed ultrò a te promiſſum, mihi divinitus dari & conſervari petieram: nunc autem quia recepiſti te præſtiturum petitionem meam ſup. ver. 13. & ſequentibus: in eadem petitione perſto.* 29 Accinge lumbos tuos] *expeditè iter facturus.* Ne ſalutato] *ſynecdoche: id eſt, ne colloquitor cum eo, quòd ſit tibi in mora : ſic Luc. 10. 4.* Ponito ſcipionem] *quo ſigno Gechazi confirmabatur de virtute Dei ipſi affutura ad preces Eliſchahbi, cujus erat ſcipio.* 31 Nulla erat vox] *id eſt, nullum apparuit in puero reſtitutæ vitæ ſignum: non quòd Eliſchahh falſus fuerit opinione ſua, cùm baculum tradidit miniſtro: ſed quia ad importunum mulieris juramentum conſilium mutare eſt coactus.* 34 Incubuit puero] *vide 1. Reg. 17. 21.* 37 Procidens] *cum ſubmiſſione gratias agens.* 38 Gilgalem] *unde cum Eliſæ profectus fuerat. ſup. 2. 1.* 39 Vitem agreſtem] *id eſt, colocynthidem, quam Hhebræi a forma ſic vocabant.* Non noverant] *quâ naturâ eſſent.* 42 Schaliſchæ] *vide 1. Schem. 9. 4.*

CAPUT. V.

Nahhaman Syrus per Eliſchahhum mundatus lepræ ad Deum convertitur: & Gechazi propter interverſam Nahhamani clam Eliſchahho pecuniam, divinitus ipſe cum poſteris lepra afficitur.

1 NAHHAMAN autem præfectus militiæ regis Syriæ erat vir magnus apud dominum ſuum, & [a] perſona accepta : quia per eum ediderat Jehova [a] ſalutem Syriæ: ſed vir iſte valens robore erat leproſus.

2 Cumq; Syri turmales, egreſſi captivam abduxiſſent e terra Iſraëlis puellam parvam: [b] quæ fuit adminiſtra uxori Nahhamanis:

3 Dixit illa ad heram ſuam: utinam dominus meus eſſet coram propheta illo qui *habitat* in Schomrone: tum [c] reſtitueret eum a lepra ejus.

4 Itaque veniens indicavit domino ſuo, dicendo: [d] hæc & talia locuta eſt puella iſta, quæ eſt e terra Iſraëlis.

5 Cui dicente rege Syriæ : age, abi, & mittam literas ad Regem Iſraëlis : abiens accepit in manu ſua [a] decem talenta argenti, & ſex millia aureorum, ac decem mutandas veſtes.

6 Et attulit literas ad regem Iſraëlis, quibus dicebat: [d] nunc ergo, cùm pervenirent hæ literæ ad te, ecce mitto ad te Nahhamanem ſervum meum, ut reſtituas eum a lepra ejus.

7 Fuit verò, cùm legiſſet rex Iſraëlis illas literas, ut lacerans veſtimenta ſua, diceret: an Deus ſum ad morte afficiendum, & ad reſtituendum vitæ, quod iſte mittit ad me ut reſtituam virum a lepra ſua? at profectò cognoſcite, quæſo, ac videte, iſtum fabricari ſibi occaſionem contra me.

8 Sed fuit cùm audiviſſet Eliſchahh vir Dei Regem Iſraëlis laceraſſe veſtimenta ſua, ut mitteret indictum regi: quare laceraſti veſtimenta tua? veniat jam ad me, & experietur prophetã eſſe in Iſraële.

9 Venit itaq; Nahhaman cum equis ſuis & cum curru ſuo, ac ſubſtitit ad portam domus causâ Eliſchahhi.

10 [a] Sed miſit ad eum Eliſchahh nuntium, dicentem: abi & lavato te [e] ſepties in Jardene : ſic [f] reſtituetur caro tua tibi, & mundus eris.

11 Tum efferveſcens Nahhaman abibat: dicebat enim, ecce dicebam, [g] procul dubio exiturus eſt ad me, & conſiſtens invocaturus nomen Jehovæ Dei ſui, & agitaturus manum ſuam in ipſo loco: ut reſtituat leproſum.

12 An non melior *eſt* [h] Abana & [i] Pharphar flumina Damaſci omnibus aquis Iſraëlis? an non poſſem lavare me illis ut mundus eſſem? ſic converſus abibat cum æſtuante ira.

13 Accedentes verò ſervi ejus allocuti ſunt eum ac dixerunt : [k] domine mi, ſi rem magnam iſte propheta ediciſſet tibi, an non facturus fuiſſes? quanto igitur magis cùm edicit tibi, lava te ut mundus ſis?

14 Itaq; deſcendens immerſit ſe in Jardenem ſepties, ſecundum verbum viri Dei : & reſtituta eſt caro ejus, ut caro pueri parvi, & mundus factus eſt.

15 Tum reverſus ad virum Dei, ipſe cum [l] omnibus copiis ſuis, venit & ſtitit ſe coram eo, dicens: ecce jam novi nullum eſſe Deum in tota terra [a] niſi in Iſraële: quare nunc accipe quæſo [m] munus a ſervo tuo.

16 Dixit verò *Eliſchahh*, ut vivit Jehova ante quem ſto, non ſum accepturus : & quamvis inſtaret apud eum ut acciperet, renuit.

17 Cui dixit Nahhaman, [n] ſaltem [a] detur quæſo ſervo tuo duorum mulorum onus e terra : non enim eſt facturus amplius ſervus tuus holocauſtum aut ſacrificium diis alienis: ſed Jehovæ.

18 Hac in re condonet Jehova ſervo tuo: cùm ingreditur dominus [a] meus ædes Rimmonis ut incurvet ſe ibi, quia is nititur manu mea, ſimiliter incurvo me in æde Rimmonis : hoc incurvare meum in æde Rimmonis condonet quæſo Jehova ſervo tuo, in hac re.

19 Sed dixit ei Eliſchahh, abi cum pace: ita abierat ab eo [a] exiguum ſpatium terræ :

20 Cùm [a] diceret Gechazi miniſter Eliſchahhi viri Dei: ecce cohibuit ſe dominus meus apud Nahhamanem Syrum iſtum, ne acciperet e manu ejus id quod adduxerat : ſed ut vivit Jehova, curram poſt eum ut accipiam ab eo aliquid.

21 Itaque perſecutus eſt Gechazi Nahhamanem: quem videns Nahhaman accurrentem poſt ſe, deſiliit e curru ſuo obviam ei, ac dixit: [o] proſperéne?

22 Qui dixit: proſperè, dominus meus mittit me ad dicendum: ecce jam modò venerunt ad me duo pueri a monte Ephrajimi e filiis prophetarum: da quæſo pro eis talentum argenti & duas mutandas veſtes.

23 Cui dixit Nahhaman: acquieſce, cape duo talenta: inſtiritq; apud eum, ut ligaret duo talenta argenti in duobus loculis, & duas mutandas veſtes : quæ tradidit duobus pueris ſuis, ut ferrent ante illum.

24 Sed cùm pervenit ad clivum, accipiens e manu eorum depoſuit in quadam domo : poſtquam dimiſiſſet homines illos & abiviſſent.

25 Deinde ipſe ingreſſus cùm ſiſteret ſe Domi-

[a] Heb. *acceptum faciem.*

[b] Heb. *quæ erat coram uxore: ſynecdoche.*

[c] Heb. *colliget, id eſt, recipiet in bonorum conſortium: ſic ver. 6. 7. & 11.*

[d] Heb. *ſecundum hoc & ſecundum hoc.*

[e] Heb. *ſeptem vicibus: ſic ver. 14.*

[f] Heb. *reddetur: ſic ver. 14.*

[g] Heb. *exiens exiturus eſt.*

[h] *quod & Amana, hiſtoricis Adonis vel Adonius dicitur.*

[i] *hiſtoricis Orontes.*

[k] Heb *pater mi.*

[l] Heb. *cum totis caſtris ſuis.*

[m] Heb. *benedictionem.*

[n] Heb. *ſi non accepturus es: ſic 2. Schem. 13. 26.*

[o] Heb. *an eſt pax : ſic ver. 22.*

no ſuo, dixit ad eum Eliſchahh: undénam Gechazi? qui dixit, non ivit ſervus tuus huc aut illuc.

26 Dixit verò ad eum *Eliſchahh*: [p]non abierat animus meus, cùm converteret ſe vir a curru ſuo obviam tibi: an tempus erat [q]accipiendi argentum, aut accipiendi veſtes, aut oleas, aut vineas, aut greges, aut armenta, aut ſervos, aut ancillas?

27 Idcirco [r]lepra Nahhamanis adhæret tibi & ſemini tuo in ſeculum: ſic egreſſus eſt a conſpectu ejus affectus lepra *alba* ſicut nix.

[p] Heb. *cor meum.* Sup. ver. 21.

ANNOTATIO.

1 Salutem Syriæ] *id eſt, regnum ab hoſtibus conſervavit.* 5 Decem talenta] *paulo minus decem millibus dalerorum.* Sex millia aureorum] *ſiclorum, id eſt, quindecies mille daleros.* 6 Nunc ergo] *paralepſis: nam tantùm ea literarum pars recitatur, quæ petitionis ſummam continet, ut Gen. 3. 1.* 15 Niſi in Iſraële] *i. niſi eum qui ab Iſraëlitis colitur.* 17 Detur quæſo] *hic Nahhamã de vero Deo perſuaſus, duo poſtulat ex zelo Dei profecta. ſed non ſecundũ ſcientiam: nam zelus Dei eſt, quo dicit: nõ eſt ſacturus ſervus tuus &c. a ſcientia vero alienũ primùm quod petit ut ſibi terrã deportare liceat, ſuper quã ſacrificet: nam neq; terræ per ſe hærebat ſanctitas: neq; alibi quam Jeruſchalaimis ſacrificare fas erat. Deinde quòd petit ut Deus condonet officioſam, ut ipſe exiſtimabat, ſervitutem corã rege.* 19 Abi cum pace] *quaſi dicat, quieto animo eſto: & ne ſis ſollicitus de iſtis rebus, quæ nihil ad pacem conſcientiæ tuæ faciunt: ſed potius illam turbaturæ eſſent, & Deum in te provocaturæ. Sic 1. Schers. 1. 17. & ſuprà 4. 23. & 26.* Exiguum ſpatium] *vide Gen. 35. 16.* 20 Diceret] *cum animo ſuo, ut ſuprà ver. 11.* 26 Non abierat] *id eſt, aderat præſens.* Accipiendi argentum] *id eſt, quicquam: ſynecdochicos omnia dona intelligas.* 27 Lepra Nahhamanis] *id eſt, eodem genere lepræ corruptior quo ille laboravit. Eſt autem prophetica denunciatio divini judicii in eum & poſteros ejus ad deteſtationem ſceleris: mentiebatur enim Spiritui Sancto, ut Ananias & Sapphira Actorum 5.*

CAPUT. VI.

Eliſchahhi tria miracula: revocatæ ſecuris e flumine: retectarum inſidiarum quas ſtruebant Syri: & deluſi ac capti ab eo Syrorum exercitus, qui ad capiendum eum venerant, deſcribuntur: Deinde ex obſidione Schomronis fames, cum prædictione ſubitæ & maximæ abundantiæ.

1 DIXERUNT autem filii prophetarum ad Eliſchahhum: ecce jam hic locus, ubi nos conſidemus coram te, [a]anguſtior eſt, quàm ut nobis ſit ſatis.

2 Abeamus quæſo uſque ad Jardenem, ut accipientes inde quiſque tignum unum, paremus nobis illic locum ubi habitemus: qui dixit, abite

3 Dicente verò uno illorum: acquieſce quæſo & i cum ſervis tuis: dixit, ego iturus ſum.

4 Itaque ivit cum eis: & cùm veniſſent ad Jardenem, cædebant ligna.

5 Fuit autem illorum uno dejiciente tignum etiam cum ferro, *ut ferrum* caderet in aquam: quapropter exclamabat dicens Eheu domine mi: eſt enim [b]commodatum.

6 Cui dixit vir Dei, quò cecidit? cumq; oſtendiſſet ei locum, præcidens lignum injecit illuc: ita fecit ut enataret ferrum.

7 Deinde dixit, tolle tibi: qui extendens manum ſuam recepit illud.

8 PRÆTEREA cùm rex Syriæ gereret bellum contra Iſraëlitas, & conſilium iniret cum ſervis ſuis dicendo, apud locum [c] cujuſdam N. erit metatio mea:

9 Mittebat vir Dei ad regem Iſraëlis dicendo: cave tibi ne tranſeas per locum illum: nam ibi Syri [d]inſidiantur.

10 Quare mittebat rex Iſraëlis ad locum de quo dixerat ipſi vir Dei, & monuerat ipſum ut caveret ſibi illic: [e] non ſemel neque bis.

11 Perturbato itaque animo regis Syriæ ſuper re hac: inclamans ſervos ſuos dixit ad eos: annon indicaretis mihi, quis ex noſtris ad regem Iſraëlis *retulit*?

12 Cui dixit unus e ſervis ejus, [f]non domine mi rex: ſed Eliſchahh prophetaille, qui *eſt* in Iſraële, indicat regi Iſraëlis verba ipſa quæ loqueris in conclavi cubilis tui.

13 Tum dixit: ite & videte ubi nam eſt, ut mittens capiam eum: nuntiatumque eſt ei, dicendo: ecce eſt [g]Dothane.

14 Miſit itaque illuc equos & currus, ac copias [h] numeroſas: quæ venientes noctu, cinxerunt obſidione civitatem illam.

15 [i]Mane autem miniſter viri Dei ſurgens, cùm exiret, & ecce copiæ circumdabant civitatem, & equi & currus: dixit puer ejus ad eum: eheu domine mi, quo modo faciemus?

16 Cui dixit, ne metuito: nam plures *ſunt* qui nobiſcum quàm qui cum illis *ſunt*.

17 Et orans Eliſchahh dixit: ô Jehova [k] aperi quæſo oculos ejus ut videat: & aperiens Jehova oculos pueri illius, vidit quòd ecce monsille plenus *erat* equis & curribus igneis circa Eliſchahhum.

18 Cumque deſcenderant [l] ad eum, oravit Eliſchahh Jehovam ac dixit: percute quæſo gentem iſtam [m] ſubitò ſcotomate: qui percuſſit eos ſubito ſcotomate ſecundum verbum Eliſchahhi.

19 Tum dixit ad eos Eliſchahh. [n]non *eſt* hæc via, neq; hæc eſt civitas illa: ſequimini me & ducam vos ad virum illum quem quæritis: ſic duxit eos Schomronem.

20 Fuit autem cum ingreſſi eſſent Schomronem, dicente Eliſchahho: ô Jehova aperi oculos iſtorum, ut videant: ut aperiret Jehova oculos eorum, & viderent quòd ecce eſſent in medio Schomronis.

21 Dicebat verò rex Iſraëlis ad Eliſchahhum cùm videret eos: percutiamne? percutiam pater mi?

22 Qui dixit: ne percutito: [o] an quos captivos abduceres gladio tuo & arcu tuo, *eos* percuteres? propone panem & aquam illis, ut comedent & bibant: deinde abeant ad dominum ſuum.

23 Itaque apparavit eis apparatum magnum: qui cùm comediſſent & bibiſſent, ac dimiſiſſet eos, abierunt ad dominum ſuum: [p]neq; perrexerunt deinceps turmæ Syrorum invadere terram

[a] Heb. *anguſtus eſt præ nobis.*

[b] Heb. *petitum commodato.*

[c] Heb. *nõ una nec duab.* vicibus. 1. *perſæpe: liptote.*

[d] Heb. *in Iſraël.*

[e] Heb. *non eſt hæc via.*

[f] Heb. *in Iſraël.*

[g] Heb. *in Iſraël.*

[h] Heb. *gravem.*

[i] Heb. *ſurgens mane.*

[k] Heb. *in Iſraël.*

[l] Heb. *ad eum.*

[m] Heb. *in Iſraël.*

[n] Heb. *non eſt hæc via.*

[o] Heb. *in Iſraël.*

[p] Heb. *in Iſraël.*

ram Iſraëlis.
24 Sed fuit poſteà, ut congregans Ben-hadad rex Syriæ totum exercitum ſuum: aſcenderet & obſideret Schomronem.
25 Ideoque eſſet fames magna Schomrone, dum eccè obſidebant eam: adeò ut eſſet caput aſini [a] octogenûm *ſiclorum* argenti, & [b] quarta pars, [c] venter ipſe *qui eſt* in cavo columbarum quinûm *ſiclorum* argenti.
26 Fuitque rege Iſraëlis tranſeunte ſecundum murum: ut mulier *quædam* clamaret ad eum, dicens: ſerva, domine mi rex.
27 Qui dixit, [d] ne ſervet te Jehova: unde ſervarem te? an ex area? aut ex torculari?
28 Dixit præterea ei rex: quid tibi *eſt*? quæ dixit, mulier iſthæc dixerat ad me: da filium tuum ut comedamus eum hodie, filium autem meum comedemus cras.
29 Coximus itaque filium meum, & comedimus eum: ſed cùm dicerem ad eam die alio, da filium tuum ut comedamus eum, abſcondit filium ſuum.
30 Fuit verò cùm audiſſet rex verba mulieris illius, ut laceraret veſtimenta ſua, dum tranſiret ſecundum murum: quod cùm vidiſſet [e] populus intra civitatem: ecce [f] cilicium impoſuit carni ſuæ.
31 [g] Quapropter dixit rex: ita faciat mihi Deus & ita pergat, ſi manſerit caput Eliſchahhi filii Schaphati in eo hodie:
32 (Eliſchahh autem ſedebat domi ſuæ, & ſeniores ſedebant cum eo:) & miſit [h] quendã [i] ex adſtantibus ſibi: cùm nondum veniſſet nuntius iſte ad ipſum, ipſe jam dixerat ad ſeniores, perviditiſne ut mittit filius [k] occiſoris iſte qui auferat caput meum? videte cùm ingredietur nũtius iſte, occludite fores & [l] comprimite eum in ipſis foribus: [m] an non ſtrepitus pedum domini ejus ſequitur eum?
33 Adhuc ipſo loquente cum illis, ecce nuntius ille deſcendit verſus eum: & [n] dixit, ecce [o] hoc malum *ſit* a Jehova, quod conſiderem Jehovæ amplius?
34 [p] Dixit verò Eliſchahh: audite verbum Jehovæ: ſic ait Jehova, [q] hoc tempore cras, ſatum ſimile ſiclo, & bina ſata hordei *venient* ſiclo, in porta Schomronis.
35 Reſpondit autem viro Dei dux ille, cujus manu rex nitebatur, ac dixit: ſi Jehova faceret [r] cataractas in cœlis, an poſſet eſſe res iſta? cui dixit *Eliſchahh*: ecce tu id viſurus es oculis tuis, ſed ex eo non es eſurus.

[a] Heb. *ex ante ſe.*
[b] Heb. *ſecundum hoc tempus.*
[c] *in Hebræo ſtercora aſini verborum, quam ſuſtulimus ad evitandum.*

ANNOTATIO.

8 Cujuſdam N.] *vide Ruth.* 4.1. 9 Inſidiantur] *de Syris loquens, voce Syra utitur, ſignificante ſe adinſidiandum dimittere.* 12 Non] *id eſt, non ita ſe habet res, ut ſuſpicaru.* 13 Dothane] *locus eſt non procul a Schecemo & Schomrone, ac ideo in tribu Menaſſæ, Gen.* 37.17. 17 Aperi] *id eſt, illuſtra.* 18 Sobito ſcotomate] *vide Gen.* 19.11. 19 Non eſt hæc via] *quaſi dicat, neque hac neq; illac eſt vobis eundum ut aſſequamini eum quem quæritis.* 22 An quos] *argumentum eſt a majori: quaſi dicat, ne eos quidem occideres quos mancipis jure tibi in bello comparares: ergo multo minus alieno beneficio comparatos fas eris occidere.* 23 Neque perrexerunt] *id eſt, non amplius Syri turmarii inſidiantibus Iſraëlitas aggredi auſi ſunt, ſed juſtis & numeroſis caſtris.* 25 Octogenûm ſiclorum] *id eſt, vicenum dalerorum.* Quartapars] *ſupple columbarum.* Venter] *id eſt, inglavies cum interaneis: quod ſequentia per appoſitionem explicant: metonymia continentis pro contento.* Quinûm ſiclorum] *id eſt, unius daleri cum quadrante.* 27 Ne ſervet te] *Impatientis & indignabundi atque infidelis verba, videntis ſe juvandi facultate deſtitutum.* 30 Cilicium impoſuit] *ut ſe cum rege luctu communicare teſtaretur.* 31 Quapropter] *fretus turba aſſentantis populi, irraſcitur autem contra Eliſchahhum: tum quia verbo ejus Syris reſiſtebatur, ac proinde ſe ab illo deluſum fuiſſe cogitabat: tum quia putabat negligentia Eliſchahhi fieri ut fames indies ingraveſceret.* 32 Quendam] *qui exprimitur ver.* 35. Occiſoris] *Achabi, cujus nutu Naboth & viri boni occiſi ſunt.* 1. *Reg.* 18. *&* 21. Comprimite] *id eſt, ſiſtite eum extra ſepta, ne ingreſſus irruat in meas commodè poſſim denuntiare verbum Domini.* Annon ſtrepitus] *veſtigia ipſius inſiſtit Rex, & proximè eum ſequitur.* 33 Dixit] *cum ſiſteretur a ſenioribus oſtendentibus tantam famem non fortuitò, ſed divinitus immiſſam eſſe.* Hoc malam] *fames, & parvulorum cædes ex fame conſecuta.* 34 Dixit Eliſchahh] *ad ſeniores, nuntium, & regem adventantem, ut oſtenditur infrà* 7.16. *hos autem duos verſus cum ſuperioribus cohærere res ipſa oſtendit.* 35 Cataractas] *ad profundendum frumentum.*

CAPUT VII.

Deus exercitato ſtrepitu Syros in fugam vertit: ex quorum caſtris in manum Iſraëlitarum, ad leproſorum indicium, traditis; eos fame levat, & curatorem annonæ eo fructu privat: implens quod per Eliſchahhum ſuperiore capite prædixerat.

1 ERANT autem quatuor homines leproſi ad januam [a] portæ *Schomronis*: qui dicebant [a] alter ad alterum: quid deſidemus hîc donec moriamur?
2 Si dicamus, ingrediamur civitatem: at fames *eſt* in civitate, ideo moriemur ibi: ſive deſideamus hîc, itidem moriemur: nunc itaque agite, deficiamus ad caſtra Syrorum: ſi nos vivere ſinent, vivemus: ſin verò morte affecerint nos, etiam moriemur.
3 Quare ſurgentes ipſo crepuſculo ut venirent in caſtra Syrorum: venerunt uſq; ad finem caſtrorum Syrorum: ubi ecce nemo *erat*.
4 Nam dominus effecerat ut audirent caſtra Syrorum ſtrepitum curruum & ſtrepitum equorum, ſtrepitum copiarum magnarum: ad eò ut dicerent [b] alter ad alterum: ecce mercede conduxit rex Iiſraëlis contra nos reges [c] Chittæorum & reges Ægypti, ut invadant nos.
5 Itaq; ſurgentes aufugerant ipſo crepuſculo, & dereliquerãt tentoria ſua, & equos ſuos & aſinos ſuos, ipſa caſtra [d] quemadmodum erant: denique [e] fuga conſuluerant vitæ ſuæ.
6 Cùm ergo venientes leproſi iſti uſq; ad finem caſtrorum, & ingreſſi in tentorium unum comediſſent & bibiſſent, deportarunt inde argentum aurumque & veſtes, quæ abeuntes abſconderunt: [f] rurſus venientes in tentorium a-

[a] Heb. *vir ad proximum ſuum: ſic ver.* 7.
[b] Heb. *vir ad fratrem ſuũ.*
[c] Heb. *fugerant pro anima ſua. ſic Gen.* 19.17.
[d] Heb *reverſi & venientes.*

liud, similiter deportarunt inde, & abeuntes absconderunt.

7 Tum dixerunt alter ad alterum, non rectè facimus: dies iste dies boni nuntii *est*, & nos taceremus? si expectaverimus usq; ad lucem matutinam, utiq; obventura est nobis culpa: quare nunc agite, & euntes indicemus domui regis.

8 Venientes itaque inclamaverunt janitorem civitatis, & indicaverunt illis dicendo: ingressi sumus castra Syrorum, ubi ecce nemo *est*, ne vox quidē hominis: sed equi ligati, & asini ligati, & tentoria, quemadmodum erant.

9 Quo inclamante reliquos janitores: ii indicarunt domui regis intus.

10 Surgens itaq; rex noctu dicebat ad servos suos: indicabo jam vobis id quod faciant nobis Syri: sciunt famelicos nos esse: ideò exiverunt ex castris, ut absconderent sese in agro dicentes: cùm egressi fuerint e civitate, capiemus eos vivos, & civitatem invademus.

11 Respondens autem unus e servis ejus dixit: sed accipiant quæso quinq; ex equis reliquis qui relicti sunt in ea (ecce sunt sicut tota multitudo Israëlitarum qui reliqui sunt in ea: ecce sunt sicut tota multitudo Israëlitarum, qui deficiunt) & mittentes videamus.

12 Itaque acceperunt duos [a] equos vectarios: quos misit rex post castra Syrorum dicendo, ite & videte. [a] Heb. *equos equos.*

13 Ita persecuti sunt eos usq; ad Jardenem: ecce autem tota illa via plena erat vestibus, & instrumentis, quæ projecerant Syri inter festinandum: quod reversi nuntii indicarunt regi.

14 Quare egressus populus diripuerunt castra Syrorum: fuit que satum similæ *venale* sicli, & bina sata hordei sicli secundū verbum Jehovæ.

15 Rex autem præfecerat portæ ducem illi, cujus manu nitebatur: quem proculcaverunt populus in porta ita ut moreretur: quemadmodum locutus fuerat vir Dei, cùm loqueretur descendente rege ad ipsum. *Supra.*

16 Fuerat enim cùm alloqueretur vir Dei regem dicendo: bina sata hordei sicli, & satum similæ sicli *venale* erit hoc tempore cras in porta Schomronis:

17 Ut respoderet iste dux viro Dei, dicens: etiamsi faceret Jehova cataractas in cælis, an esse posset secundum verbum hoc? dicere que *Elischahh*, tu id visurus es oculis tuis: sed ex eo non esurus.

18 Fuit ergo illi sic: nam proculcarunt eum populus in porta ita ut moreretur.

ANNOTATIO.

1 Portæ Schomronis] *exclusi a consortio civium ex lege, Levit. 13. 14. vicini autem portæ erant propter prementem hostem.* 5 Quemadmodum erant] *id est, ut cùm in illis versarentur Syri: sic ver. 8.* 8 Illis] *janitoris cum excubitoribus.* 11 Sicut tota multitudo] *id est, propè est ut fame pereant, sicut homines nostri, ac proinde non est quòd multum simus solliciti de eorum conservatione.*

CAPUT VIII.

Elischahh Schunamitidi famem septennii præducens, autor est ei ut aliò cum familia migret: Mortem Benhadadi & regnum Chazaëlis prænuntiat: Jehoram Jehoschaphato patri succedit, quo regnante Edomæi & Libnæi deficiunt, eiq; mortuo succedit Achazja, qui Joramum Achabi filium ex vulneribus in prælio contra Syros acceptis laborantem invisit, Jizrehelem.

1 ELISCHAHH autem edixerat mulieri illi cujus filium vitæ restituerat, dicendo: surge & abi tu cum familia tua, & peregrinare ubicunque peregrinari poteris: nā proclamavit Jehova famem, quæ etiam advenit in hanc terram ad septennium. *Sup. 4. 35.*

2 Surgens itaque mulier illa fecerat secundū verbum viri Dei: abierat enim ipsa cum familia sua, & peregrinata fuerat in terra Pelischtæorum septem annos.

3 Fuit verò exactis septem annis, cùm reversa esset mulier e terra Pelischtæorum: ut prodiret ad implorandum regem [a] pro domo sua, & pro agro suo. [a] Heb. *ad clamandum.*

4 Interea rex alloquebatur Gechazin puerum viri Dei, dicens: narra, quæso, mihi omnes res magnas quas fecit Elischahh.

5 Itaque fuit illo narrante regi, quo modo vitæ restituisset mortuum: ut ecce mulier illa, cujus filium restituerat vitæ, imploraret regem pro domo sua & pro agro suo: quapropter dixit Gechazi, domine mi rex, hæc illa *est* mulier, & hic filius ejus, quem vitæ restituit Elischahh.

6 Interrogante autem rege mulierem illam, cùm enarrasset ipsi: dedit illi rex aulicum unū dicens, cura restitui quicquid *est* illius, etiam omnes provētus agri, ex *quo* die dereliquit hanc terram [a] ad hoc usq; tempus. [a] Heb. *& usque nunc.*

7 Posteà venit Elischahh Damascum, cùm Ben-hadad rex Syriæ ęgrotaret: indicatumque est ei dicendo, venit vir Dei huc usque.

8 Itaque edixit rex ille Chazaëli, accipe in manu tua munus, & i obviam viro Dei, ut consulas Jehovam ex eo, dicens: an revalescere possum ex morbo hoc?

9 Tum abiturus Chazaël obviam ei, accepit munus in manu sua, & [b] ex quavis re præstante Damasci, onus quadraginta Camelorum: & veniens substitit coram eo, ac dixit: [c] filius tuus Ben-hadad rex Syriæ misit me ad te, dicendo: an revalescere possum ex morbo hoc? [b] Heb. *omne bonum Damasci.* [c] Heb. *de corpore.*

10 Ad quem dixit Elischahh: abi, dic ei: [d] omnino [e] revalescere posses: sed ostendit mihi Jehova eum [f] omnino moriturum. [d] Heb. *dicendo ei.* [e] Heb. *ad sanitatem.* [f] Heb. *ad mortem.*

11 Et quamvis contineret vultum suū ac componeret [g] dudum: tandem flevit vir Dei. [g] Heb. *ad pudorem.*

12 Cui dicente Chazaële, quare dominus meus flet? dixit, quia novi illud malum quo affecturus es filios Israëlis: munitiones eorum committes igni, & juvenes eorum gladio occides, & infantes illorum allides, ac prægnantes eorum diffindes. *2 Reg. 15. 16.*

13 Dixit verò Chazaël: at quid *est* servus tuus hic [h] canis, ut faciat rem magnam hanc? Cui dixit Elischahh, ostendit mihi Jehova te *fore* regem super Syriam. [h] Heb. *canis mortuus.*

14 Tum abiens ab Elischahho venit ad dominum suum, qui dixit ei, quid dixit Elischahh? dixit mihi, inquit, omnino revalescere potes.

15 Sed fuit postridie cùm acceptam stragulam intingens in aquam extenderet super faciem illius, ut moreretur: sic regnavit Chazaël pro-

pro illo.
16 'Anno autem quinto Jorami filii Achabi regis Jiſraëlis, cum Jehoſchaphat eſſet rex Jehudæ, regnare cœpit Jehoram filius Jehoſchaphati, rex Jehudæ.
17 Natus triginta duos annos erat cùm regnare inciperet, & 'octo annis regnavit Jeruſchalaimis.
18 Quibus ambulavit in via regum Jiſraëlis, quemadmodum faciebant domus Achabi: nam 'filia Achabi erat ei uxor: ita fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ.
1.Reg.11.36 19 Tamen noluit Jehova perdere Jehudam, propter Davidem ſervum ſuum: quemadmodum dixerat de eo, ſe daturum illi lucernam, & filiis ejus omnibus diebus.
'Heb. de manu Jehudæ. 20 Diebus hujus defecit Edom [g] ne ſubjectus eſſet Jehudæ: & conſtituerunt ſuper ſe 'regem.
21 Quapropter profectus eſt Joram [g] Tzahirem, & omnes currus cum eo: fuitq; ipſo ſurgente nocte, ut percuteret Edomæos circumjacentes ſibi, & præfectos curruum, fugeretq; populus iſte ad tentoria ſua.
22 Attamen perſtitit in defectione Edom ne ſubjectus eſſet Jehudæ in hunc uſq; diem: tunc defecit 'Libna eodem tempore.
23 Reliquæ autem res Jorami & quicquid fecit: nónne ſunt ſcripta in libro Chronicorum regum Jehudæ?
24 Cumque occubuiſſet Joram cum patribus ſuis, & ſepultus eſſet cum patribus ſuis in civitate Davidis: regnavit [h] Achazja filius ejus pro eo.
25 Anno duodecimo *ineunte* Jorami filii Achabi regis Jiſraëlis, regnare cœpit [i] Achazja filius Jehorami, rex Jehudæ.
26 Natus 'viginti duos annos Achazja cùm regnare inciperet, 'anno uno regnavit Jeruſchalaimis: cujus matri nomen Hhathalja [k] nata Hhomri rege Jiſraëlis.
29 Et ambulavit in via domus Achabi, fecitque quod malum *videtur* in oculis Jehovæ ſicut domus Achabi: quia gener domus Achabi erat.
28 Quapropter ivit cum Joramo filio Achabi in bellum contra Chazaëlem regem Syriæ Ramothas Gilhhadis: ubi percuſſerunt Syri Joramum.
29 Et reverſus eſt Joram rex, ut curaret ſe Jzrehhele, a percuſſoribus: dum percuſſo eo Syri 'Ramæ inter præliandum' *conſiſterent* cum Chazaële rege Syriæ: Achazja verò filius Jehorami rex Jehudæ deſcendit ad inviſendum Joramum filium Achabi Jizrehhelem: eò quòd ægrotus eſſet.

[g] *qui & Hhazarja 2. Chro. 22.6.*
[h] *qui & Joachaz 2. Chro. 21.17.*
[i] Heb. *filius*

ANNOTATIO.

3 Pro domo &c.] *recuperandu: in quorum poſſeſſionem ipſa abſente, alii miſſi fuerant.* 9 Filius tuus] *qui te ut patrem veneratur.* 10 Revaleſcere potes] *ex morbo qui lethalis non eſt.* 13 Canis] *id eſt, vilis & abjectus, 2. Schem. 3. 8.* 16 Anno quinto] *qui erat vigeſimus ſecundus regni Jehoſchaphatis. confer cum cap. 3. 1. regnat enim ſimul cum patre quatuor annis: quam ob rem 1. Chron. 21. 3. legitur ipſum Jehoſchaphatum regnum tradidiſſe Jehoramo: quia primogenitus erat.* 17 Octo annis] *ſolus jam mortuo patre quatuor, & quatuor vivente patre.* 18 Filia Achabi] *Hhathalja, ver. 26.* 20 Regem] *nam prius imperabat prorex datus a Rege Jehudæ, 1. Reg. 22. 48.: Eſt autem hîc complementum vaticinii Juzchaki Gen. 27. 42.* 22 Libna] *ſacerdotum urbs in Jehuda Joſch. 21. 13. ita defectione impeditus, victoriam perſequi non potuit.* 26 Viginti duos annos] *cùm ageretur annus 42. ex quo domus Hhomri regnare cœpit, 2. Chron. 22. 2.* Anno uno] *imperfecto: quia eodem Hhathalja regnare cœpit, cujus primus dicitur.* 29 Ramæ] *id eſt, Ramothis Gilhhadis.* Conſiſterent] *id eſt, non perſequerentur victoriam.*

CAPUT IX.

Jehu ex Dei decreto in regem Jiſraëlitarum unctus, de ipſius voluntate inſtructus, & in caſtris confirmatus in Joramum conſpirat: & cum exercitu ad exequendum Dei decretum properans, Joramum, Achazjam & Izebelam occidit: e quibus ſolus Achazja ſepeliendus relinquitur.

1 ELISCHAHH autem propheta, vocato uno e filiis prophetarum: edixit ei, 'accinge lumbos tuos, & accipiens phialam olei hanc in manu tua, abi Ramothas Gilhhadis.
2 Et ubi pervenieris illuc, diſpiciens *quære* illuc Jehu filium Jehoſchaphati filii Nimſchi: ad quem cùm veneris, facito ut ſurgat e medio 'fratrum ſuorum, & introducito eum in [a] intimum conclave.
'Heb. *tollove in conclave: ſic 1. Reg. 20. 30.*
3 Tunc accepta phiala olei infundito capiti ejus, ac dicito, ita ait Jehova: ungo te in regem, ſuper Jiſraëlem: deinde aperiens fores fugito, neque differto.
4 Itaque abiit puer ille, 'puer propheta ille Ramothas Gilhhadis.
5 Quo ingreſſo ecce principes copiarum conſidebant: dixit autem: verbum mihi *eſt* ad te, ô princeps: cui dicente Jehu, ad quem ex omnibus nobis? dixit, ad te, ô princeps.
6 Cùm ergo ſurgens ingreſſus eſſet intrò, infudit oleum capiti ejus: ac dixit ei, ita ait Jehova Deus Jiſraëlis: ungo te in regem ſuper populum Jehovæ, ſuper Jiſraëlem.
7 Ut percutias domum Achabi domini tui: ſic ulciſcar [b] cædem ſervorum meorum prophetarum, & cædem omnium ſervorum Jehovæ a manu Izebelæ:
8 Pereunte tota familia Achabi, cùm excindam Achabo 'mingentem ad parietem, concluſumq; & derelictum in Jiſraële.
9 Et reddam domum Achabi ſicut domum Jarobhhami filii Nebati, & ſicut domum Bahhaſchæ filii Achijæ.
10 Etiam Izebelam comedent canes, 'in portione Jizrehhelitana: nec erit qui ſepeliat: deinde aperiens fores aufugit.
11 Jehu verò regreſſo ad ſervos domini ſui, dicebat *quiſque* [c] proſperène? quare venit demens iſte ad te? ad quos dixit, vos 'noviſtis hominem & ſermonem ejus.
12 Tandem dicentibus falſum eſt, indica quæſo nobis: dixit, [d] his & talibus allocutus eſt me dicendo: ita ait Jehova, ungo te in regem ſuper Jiſraëlem.
13 Tunc [e] feſtinanter accipientes quiſque veſtem ſuam, ſuppoſuerunt ei 'in faſtigio gradûs: & clangentes buccina dicebant, regnat Jehu.

[b] Heb. *ſanguines: ſic deinceps.*
1. *Reg.* 15. 27. & 16. 13.
[c] Heb. *cum pace: ſic deinceps.*
[d] Heb. *ſecundùm hoc & ſecundùm illud.*
[e] Heb. *feſtinarunt & acceperunt.*

14 Deinde conjurávit Jehu filius Jehoſchaphati filii Nimſchi contra Joramum: cum Joram *qui* ſervabat Ramothas Gilhhadi ſipſe cum toto Iſraële, adverſus Chazaëlem regem Syriæ,

Sup. 8.29. 15 Reverſus eſſet Jehoram rex, ut curaretur Jizrehhele, a percuſſoribus quando percuſſerunt eum Syri, cùm pugnaret contra Chazaëlem regem Syriæ: & dixit Jehu: ſi [f] eſt vobis in animo, ne exito *quiſquam* propiens ſe ex hac civitate, ut abeat renuntiatum Jizrehhelem.

[f] Heb. *ſi eſt eum animo veſtro: ſic Gen.* 23.8.

16 Tum equitans Jehu ivit Jizrehhelem: quia Joram decumbebat ibi: Achazja verò rex Jehudæ deſcenderat ad inviſendum Joramum.

17 Speculator autem ſtans in turri Jizrehhele, cùm videret agmen Jehu inter veniendum dixit: alicujus agmen video: tum dixit Jehoram, accipe equitem, & mitte illis obviam, qui dicat, proſperènè?

18 Abiens itaque eques obviam ei dixit, ita ait rex: proſperene? cui dixit Jehu, [g] quid tua de proſperitate? diverte [h] ad aſſeclas meos: quam ob rem indicavit ſpeculator dicendo: pervenit nuntius ille uſque ad eos: ſed non revertitur.

[g] Heb. *quid tibi & pacì? ſic deinceps.*
[h] Heb. *ad poſt me: ſic ver.* 19

19 Et miſit equitem alterum: qui veniens ad eos dixit, ita ait rex, proſperéne? cui dixit Jehu, quid tua de proſperitate? diverte ad aſſeclas meos:

20 Quod indicavit ſpeculator, dicendo: pervenit uſque ad eos: ſed non revertitur: & ductus iſte, *eſt* quaſi ductus Jehu filii Nimſchi. nam [i] præcipitanter ducere ſolebat.

[i] Heb. *in demontia.*

21 Tum dicente Jehoramo, junge, junxit *auriga* currum ejus: ſic egreſſus Jehoram rex Iſraëlis & Achazja rex Jehudæ quiſque in curru ſuo, proceſſerunt obviam Jehu: quem invenerunt in portione Nabothi Jizrehhelitæ.

22 Fuit autem cùm videret Jehoram Jehu, ac diceret, proſperéne Jehu? [k] ut is diceret, quid iſtud proſperè, dum ſcortationes Izebelę matris tuæ, & præſtigiæ ejus quàm plurimæ durant?

23 Itaq; avertens Jehoram manus [l] illius, fugiebat: cùm dixiſſet ad Achazjam, dolus *eſt* Achazja.

24 Sed Jehu [k] vehementiſſimè adducto manu ſua arcu percuſſit Jehoramum [l] inter ſcapilio ejus, ita ut exiret ſagitta ex corde ejus: ſic corruit in curru ſuo.

[k] Heb. *implevit manum ſuam arcu: hypallage, pro implevit, id eſt, plenè tetendit manu ſua arcum.*
[l] Heb. *inter brachia ejus.*

25 Deinde edixit Bidkari duci ſuo: tolle, projice eum in portione agri Nabothi Jizrehhelitę; nam recordare, me & te pariter equitantibus binis poſt Achabum patrem iſtius, Jehovam protuliſſe adverſus eum [m] onus hoc.

26 *Nempe, nevivam* ſi non cædem Nabothi, & cædem filiorum ejus, quam vidi heſterna veſpera, dictum Jehovæ, rependero tibi in hac ipſa portione, dictum Jehovæ: quare nunc tolle, & projice eum in hac portione, ſecundum verbum Jehovæ. 1.Reg.21.19.

27 Quod Achazja rex Jehudæ videns, aufugit viâ domus hortenſis: ſed perſecutus eum Jehu, edixit, etiam ipſum percutite in ſuo curru: *ſic percuſſerunt eum* in aſcenſu Guris, qui *eſt* ad [n] Jiblehhamum: unde fugit [o] Megiddunté, ubi mortuus eſt.

28 Poſtea currui imponentes eum ſervi ejus, *abduxerunt* Jeruſchalaima: ſepeliveruntq; eum in ſepulchro ejus cum patribus ejus in civitate Davidis.

29 Anno autem undecimo [p] *completo* Ioramo filio Achabi, regnare cœperat Achazja ſuper Jehudam.

30 Prętereà adveniente Jehu Iizrehhelem, cùm id audiviſſet Izebel [m] appoſito fuco oculis ſuis, & aptato capite ſuo: proſpiciebat per feneſtram.

[m] Heb. *poſuit ad ſcem. oculos ſuos, & aptavit caput ſuum.* 2.Reg.9.30.

31 Cumq; Jehu ingrederetur portam, dixit illa: proſperéne [o] ô Zimri, occiſor domini ſui?

32 Ille verò ſublata facie ſua ad feneſtram illam, dixit: [o] quis *facit* mecum? quis? & reſpicientibus ad eum duobus *vel* tribus [o] aulicis:

33 Dixit: deturbate eam: qui deturbarunt eam: & aſperſa eſt pars ſanguinis ejus parieti & equis, & conculcavit eam *Jehu.*

34 Deinde ingreſſus poſtquam comedit & bibit: edixit: reviſite jam maledictam iſtam & ſepelite eam: nam filia regis eſt.

35 Abierunt ergo ad ſepeliendum eam: ſed non invenerunt ex ea niſi calvariam, & pedes ac volas manuum.

36 Quod cùm reverſi indicaviſſent ei, dixit: verbum Jehovæ eſt, quod locutus fuerat per ſervum ſuum Elijam Tiſchbitem dicendo: in portione Iizrehhelitica comedent canes ipſi carnem Izebelæ. 1.Reg.21.23.

37 [o] Itaq; ſit cadaver Izebelæ tanquam ſtercus in ſuperficie agri, in portione Jizrehhelis: ut non dicant, hæc *eſt* Izebel.

ANNOTATIO.

1 Accinge lumbos] *ut ſuprà* 4.29. 2 Fratrum ſuorum] *i. collegarum: vide ver.* 5. 4 Puer propheta] *i. propheta adminiſter, Exod.* 33.11. 8 Mingentem &c.] *vide* 1. *Schem.* 25.22 & *Deut.* 32.36. 10 In Portione &c.] *i. portione regis quam iniquè Nabotho ademerat: vide* 1. *Reg.* 21. 11 Noviſſus hominem] *q. d. ſcitis quid prophetæ loqui ſoleant: ex ejus perſona conjicite quæ ſint iſ ſius verba.* 13 In faſtigio graduum] *i. in ſuggeſtu regio.* 23 Illius] *aurigæ jubens ut deflecteret.* 25 Onus] *id eſt, comminationem hanc propheticam ut ferè in prophetis accipitur.* 27 Sic percuſſerunt] *Eclipſis de hoc genere eclipſeos vide* 1. *Reg.* 20.34. Jiblehhamum] *oppidum Menaſſeh Joſh.* 17.11. Megiddun-tem] *ibidem.* 29 Completo] *nam ineunte duodecimo regnaſſe ſcribitur, ſup.* 8.25. 31 ô Zimri] *alter Zimri* 1. *Reg.* 16.17: *cujus conſpirationis ultio fuit per Hhomrin ſocerum Izebelæ.* 32 Quis facit] *quaſi dicat, an nemo iſtic a meis partibus futurus eſt?* Aulicis] *ex comitatu Izebelæ.* 37 Itaque] *quaſi dicat, reſcindo priorem ſententiam meam de ea ſepelienda.*

CAPUT X.

Jehu pergens divinam ſententiam in Achabum exequi, omnes ejus filios jugulari curat: factum ſuum populo ex Eliæ prophetæ probat: Achazjæ agnationem tollit. Babhalis cultum & ſacerdotes abolet: ſed peccatis Jarobbhami inſiſtit. quo nomine a Deo privatim verbis: deinde operâ Chazaëlis ſeverè caſtigatur, & moriturus ſuccedit filius Jehoachaz.

1 CÙMQUE Achabo eſſent ſeptuaginta filii Schomronę: ſcripſit Jehu literas, quas miſit Schomronem ad [p] principes Jizrehhelis, [p] ſeniores & [p] nutritios Achabi, edicendo.

2 [p] Nunc

2 'Nunc ergo, cùm pervenerint literæ istæ ad vos: quandoquidem apud vos sunt filii domini vestri: & penes vos currus & equi, civitas quoque munita & arma:
3 Dispicite optimum & rectissimum e filiis domini vestri quem collocetis in solio patris sui: & pugnatote' pro domo domini vestri.
a Heb. valde valde. 4 Qui timentes a vehementissimè dicebant: ecce duo istireges non subsiterunt coram eo: & quo modo subsisteremus nos?
b Heb. qui erat super domum ejus. 5 Quapropter misit b præfectus domui & præfectus civitatis, seniores etiam & nutritii ad Jehu dicendo: servi tui sumus, ideoq; quicquid edixeris nobis faciemus: non prœficiemus ullum regem: quod bonum *videtur* in oculis tuis facito.
6 Qui scripsit ad eos literas secundo, dicens: si mei estis, & voci meæ auscultatis, assumptis capitibus c singulorum filiorum domini vestri: venite ad me hoc ipso tempore cras Jizrehhelē: filii autem regis, septuaginta viri erant apud magnates illius civitatis, qui educabant eos.
c Heb. dominum. 7 Fuit itaque, cùm pervenissent istæ literæ ad eos, ut accipientes filios regis jugularent septuaginta viros: & imponentes capita eorum sportis, mitterent ad eum Jizrehhelem.
8 Tum veniens nuntius indicavit ei dicendo, attulerunt capita filiorum regis: qui dixit, componite illa duobus acervis' ad januam portæ usque mane.
9 Fuit deinde mane cùm egressus substitisset, ut diceret ad totum populum' justi estis: ecce ego conspiravi contra dominum meum & occidi eum: '& quis percussisset omnes istos?
10 'Agnoscite jam non oportere ut excidat *quicquam* in terram de verbo Jehovæ, quod locutus est Jehova contra domum Achabi: sed Jehovam efficere quod locutus erat per servum suum Elijam.
11 Deinde percussit Jehu omnes qui reliqui erant de domo Achabi Jizrehhele: & omnes magnates ejus, & necessarios ejus, & sacerdotes ejus: donec non relinqueret ei superstitem.
12 Nam cùm surgens abiret profecturus Schōronem: & *jam* esset' Beth-Hhekedi pastorum in itinere:
d Heb. fratribus i. filiis fratrum 2. Chro. 22. 8. sic Gen. 13. 8. 13 Jehu inventis d agnatis Achazjæ regis Jehudæ dixit: qui estis? qui dixerunt, agnati Achazjæ sumus: & descendimus ad e salutandum filios regis & filios Augustæ.
e Heb. ad pacem filiorum regis. 14 Quam ob rem edixit *Jehu*, prehendite illos vivos: qui prehenderunt eos vivos: & jugularunt eos apud cisternā Beth-Hhekedi, quadraginta duos viros: ita ut non reliquum faceret quenquam ex eis.
f Heb. benedicentem. g Heb. cordi tuo: sic deinceps. 15 Posteà abiens inde cùm inveniſſet Jehonadabum filium 'Rechabi, occurrentem sibi & f benè precantem sibi, dixit ad illum: 'an inest g animo tuo rectum *erga me*, quemadmodum animo meo, erga animum tuum? cui dicente Jehonadabo, est: si est' *inquit*, cedo manū tuam: quem cùm dedisset manum suam, jussit concendere ad se in currum.
16 Dicens, veni mecum, & vide Zelum meum pro Jehova: sic imposuerunt eum currui illius.
17 Cumq; venisset Schomronem, percussit omnes qui reliqui fuerant Achabo Schomrone, donec' perderet eum: secundum verbum Jehovæ quo allocutus fuerat Elijam.
18 Postea Jehu congregato toto populo dixit ad eos: Achab coluit Bahhalem parùm: Jehu colet eum multùm.
19 Quare nunc omnes prophetas Bahhalis, omnes servos ejus, & omnes sacerdotes ejus vocate ad me: ullus ne desyderator, nam sacrificium magnum mihi *sacrificandum est* Bahhali: quisquis desiderabitur ne vivito: Jehu autem faciebat fraude, ut perderet servos Bahhalis.
20 Et dixit Jehu: sanctificate' diem interdicti Bahhali, quem proclamaverunt.
21 Misit enim Jehu per totum Jisraëlem, ut venirent omnes servi Bahhalis: neque relinqueretur quisquam qui non veniret: quibus ingressis in ædem Bahhalis, plena erat ædes Bahhalis h confertim.
h Heb. ore ad os, id est, adeo densi, ut ora hominum ferè sese contingerent: ut infrà 21. 16.
22 Tum edixit ei qui præerat vestiario, prome vestimentum in quosque servos Bahhalis: qui prompsit eis vestimentum.
23 Et ingressus Jehu cum Jehonadabo filio Rechabi in ędem Bahhalis, edixit servis Bahhalis, perveſtigate & videte ne sit hic vobiscum e servis Jehovæ *quisquam*: sed servi Bahhalis soli.
24 Cùm itaque venissent ad faciendum sacrificia & holocausta: Jehu dispositis sibi foris octoginta viris dixit: ejus viri anima *a* quo propripuerit se *quis* ex hominibus istis, quos ego i cōmitto manibus vestris, erit pro anima illius.
i Heb. venire facio ad manus vestras.
25 Deinde fuit cùm obsolverit *sacerdos* facere holocaustum, ut ediceret Jehu cursoribus, & ducibus: ingredimini, percutite eos: ne exito quisquam: qui percusserunt eos acie gladii: quos abjecerunt cursores & duces: deinde perrexerunt in ædē Bahhalis *per* quamq; civitatem.
26 Et educentes statuas ędis Bahhalis, comburebant eam.
27 Destruebantque statuam Bahhalis: & destructa æde Bahhalis disponebant eam in latrinas usque in hodiernum diem.
28 Sic perdidit Jehu Bahhalem ex Jisraële.
29 Veruntamen a k sequendis peccatis Jarobhami filii Nebati, quibus ad peccandum induxit Jisraëlem non recessit Jehu: *a* vitulis aureis, qui Beth-Ele, & qui Dane *erant*.
k Heb. *a post ipsa peccata.*
30 Quam ob rem dixit Jehova ad Jehu: eò quòd bene feciſti quod rectum *videtur* in oculis meis: omnino quod *erat* in animo meo feciſti domui Achabi: l' abnepotes tui sedebunt in solio Jisraëlis.
l Heb. *filii quartanorum* ordinum. i. *quartani.*
31 Sed Jehu non observavit ut ambularet in lege Jehovæ Dei Jisraëlis ex toto animo suo: nō recessit a peccatis Jarobhami quibus ad peccandum induxit Jisraëlem.
32 Temporibus illis cœpit Jehova truncare Jisraëlem: 'percutiente eos Chazaële in toto termino Jisraëlis.
33 A Jardene ad ortum solis, tota terra Gilhhadis, Gaditarum, & Rëubenitarum & Menaschitarum a Hharohhere quæ *est* ad torrentem Arnonis: tum Gilhhadem, tum Baschanem.
34 Reliquæ autem res Jehu & quicquid fecit, & tota fortitudo ejus: an non sunt scripta in libro' Chronicorum regum Jisraëlis?
35 Denique cùm occubuisset Jehu cum patribus suis & sepeliviſſent eum Schomrone: regnavit Jehoachaz filius ejus pro eo.
36 Dies autem quibus regnavit Jehu super Jisraëlem Schomrone, fuerunt vigintiocto anni.

ANNOTATIO.

1 Principes Jizrehhelis] *i. præcipuos aulicos missos a Joramo cum filiis Samariam, cùm expeditionem susciperet in Syriam.* Seniores] *ac ideò minùs aptos ad expeditionem bellicam: aptissimos autem ad Reipub. consilio, juventutem authoritate regendam.* Nutritios Achabi] *i. quibus filii Achabi commissi erant, quique magnates Samariæ erant.* 2 Nunc ergo] *paralepsis, qualis suprà 5.6.* 3 Pro domo domini] *cui bellum indixi, concessio autem est ironica.* 8 Ad januam portæ] *i. ad curiam, & forum judiciale.* 9 Justi estis] *quasi dicat: ego vos innocentes pronuntio, non est quod putetis me quicquam moliri in salutem vestram.* Et quis percussisset] *quasi dicat, quis tantùm facinus ausus fuisset committere nisi me duce ac potius authore Deo.* 10 Agnoscite jam] *quasi dicat, non malo instinctu: sed Dei impulsu factum, ut exequeretur quod comminatus fuerat 1. Reg. 21. 21. & sequentibus.* 12 Beth-Hhekedi] *pagi nomen: significans locum ligaminum: vel quod ubi tondendas oves ligarent: vel quòd hi è regio sanguine, qui pastores populi dicuntur, ibi ligati & jugulati sunt.* 15 Rechabi] *viri celebris Kinæi e genere Jethronii. vide 1. Chron. 2. 25. & Jirmejæ 35.* An ineſt &c.] *quasi dicat, an æque mihi ex animo bene cupis, ut ego tibi bene volo?* Inquit] *eclipsis: ut 1. Reg. 20. 34.* 17 Perderet eum] *i. totum genus Achabi: sylepsis.* 20 Diem interdicti] *vide Leviticus 23. 36.* 39 Abnepotes tui] *vide complementum infrà 15. 8. & sequentibus.* 32 Percutiente eos] *ex prophetia Elischabbi, suprà 8. 12.* 34 Chronicorum] *vide 1. Reg. 11. 41.*

CAPUT XI.

Hhathalja filio mortuo, regnum invadit: & e cede stirpis regiæ in quam illa grassatur, Joasch anniculus eripitur: A sacerdote occultatur & instituitur usque ad annum septimum: quo conspiratione facta populo ipsum producit: regem instituit: Hhathaljam occidit, & collapsum cultum instaurat.

1 HHATHALJA autem [a] mater Achazjæ, cùm videret mortuum esse filium suum: surgens perdidit totum semen [a] regium.

2 Sed accipiens [b] Jehoschebahha filia regis Jorami soror Achazjæ, Joaschum filium Achazjæ, furtim surreptum e medio filiorum regis qui afficiebantur morte, ipsum & nutricem ejus *abdidit* in conclave lectorum: deinde absconderunt eum metu Hhathaljæ, ita ut non afficeretur morte.

3 Ita fuit cum illa in domo Jehovæ latitans sex annos: quibus Hhathalja regnavit super eam terram.

4 Anno autem septimo mittens [c] Jehojadahh assumpsit centuriones, primores, & cursores, ac ingredi jussit eos ad se in domum Jehovæ: quibuscum [a] pepigit fœdus, ac jure jurando obstringens eos in domo Jehovę, ostendit eis filium regis.

5 Præcepitq; eis dicendo: hæc *est* res quam facturi estis: tertia pars vestrum [a] ingredientium sabbatho & observantiũ observationem, adesto domui regis.

6 Et tertia altera [a] in porta Suris: reliqua verò tertia [a] in porta post cursores: ut observetis observationem domus hujus [a] *ab* irruptione.

7 Ex vobis verò omnibus [a] exituris sabbatho binæ [d] laterales custodię: cùm observaverint observationem domus Jehovæ, [a] adsunto regi.

8 Et cingite regem circumquaque, quisque cum armis suis in manu sua, ut qui invaserit hos ordines morte afficiatur: & estote cum rege cùm exibit & cùm ingredietur.

9 Itaq; fecerunt centuriones omnino prout præceperat Jehojadahh sacerdos, assumpserũt etiam quisq, homines suos ingredientes sabbatho [a] cum egredientibus sabbatho: venientes ad Jehojadahhum sacerdotem.

10 Deditque sacerdos centurionibus hastas & umbones qui fuerant regis Davidis, & erant in domo Jehovæ.

11 Cumque adstarent cursores quisque cum armis suis in manu sua, a latere domus [a] dextero usque ad [a] latus domus sinistrum [a] versus altare, & [a] versus domum: apud regem circumquaque:

12 Produxit *Jehojadahh* filium regis, & imposito ei coronamento, idque [a] cum testimonio, cõstituerunt eum regem ungentes eum: & complodentes volis dicebant: vivat rex.

13 Cum autem audiret Hhathalja strepitum concursantium, populi: ingressa est ad populum in domum Jehovæ.

14 Ubi videns quod ecce rex stabat [a] in columna sua pro more, & principes & tubæ adstabant regi, totusque populus terrę lætus clangebat tubis: laceravit Hhathalja vestimenta sua clamans, conjuratio, conjuratio.

15 Præcepit autem Jehojadahh sacerdos centurionibus illis præfectis copiarum, & edixit eis: finite istam exire [a] intra ordines: etiam eum qui sequetur istam morte afficientes gladio: dicebat enim sacerdos: ne morte afficiatur in domo Jehovę.

16 Cùm itaque disponerent ei [a] custodias laterales, abiit via [a] aditus equorum versus domum regis: ubi morte affecta est.

17 Tunc pepigit Jehojadahh [a] fœdus inter Jehovam & inter regem ac inter populum, ipsos fore populum Jehovæ: & inter regem & inter populum.

18 Postea ingressus est totus populus regionis ædem Bahhalis & demoliti sunt eam, altaria ejus & imagines ejus fregerunt benè: Mattanem verò sacerdotem Bahhalis occiderunt ante ipsa altaria: & [a] reposuit sacerdos præfectura in domo Jehovæ.

19 Cùmque assumpsisset centuriores, & primores, cursoresque & totum populum terræ, deduxerunt regem e domo Jehovæ, ingressique sunt via portæ cursorum in domum regis: ubi sedit *Joasch* super solium regum.

20 Et lętatus est totus populus terræ, ac civitas conquievit: postquam Hhathaljam mortiti tradidissent gladio, in domo regis.

ANNO-

2. *Chr.* 22. 10
[a] Heb. *regni illius.*
[b] *quæ & Jehoschabbhat*
2. *Chr.* 22. 11

[c] *Qui & Jochanan*, 1. *Chron.* 6. 9.
2. *Chron.* 23.

[a] Heb. *manus sive latera. i. laterones, metonymia: sic ver.* 16.

2. *Schem.* 8. 7. & 11.

ANNOTATIO.

1 Mater Achazjæ]*ſuprà* 8. 26. 4 Pepigit fœdus]*de tollenda Hbathalja: inſtituendo Joaſcho: tollenda idololatria, & reſtituendo cultu Dei quo tempore Iſraëlitæ mares conveniebant ex lege adcolendum Deum, Exodi* 23. 5 Ingredientium ſabbatho]*id eſt, vice ſua miniſterium in templo obeuntium a ſabbatho ad ſabbathum. vide* 2. *Schem.* 15. 24. Domus]*id eſt, in aquilonari parte atrii, ubi rex a ſexennio latuerat.* 6 In porta ſuris]*quæ & Jeſod, id eſt, fundamenti dicitur,* 2. *Chron.* 23. 5. *erat autem maxima atrii porta ab oriente: quam ob rem etiam porta ſuprema a ſtructura dicitur, infrà* 15. 35. In porta poſt curſores]*quæ* 2. *Chronic.* 23. 4. *porta Sippim, id eſt, poſtium dicitur: meridiana porta atrii ſacerdotum.* Ab irruptione]*i. ne quis irrumpens periculum crearet regi, aut vitium loco ſancto inferret.* 7 Exituris ſabbatho]*i. qui jam functi miniſterio hebdomadario, ad proprias habitationes eſſetis conceſſuri.* Adſunto regi]*i. regem utrinque ſtipantes in atrium magnum deducunto, populo exhibendum.* 9 Cum egredientibus]*nam hos non dimiſit, ſuprà ver.* 7. 11 Dextero]*verſus portam meridianam, ubi ſtabant curſores ſuprà ver.* 6. Latus ſiniſtrum]*aquilonare, qua parte rex latebat.* Verſus altare]*id eſt, ad portam orientalem in fronte atrii.* Verſus domum]*id eſt, ad occidentem templi.* 12 Cum teſtimonio]*i. tradito ei libro legis, ut mandatur Deut.* 17. 18. *& ſequentibus.* 14 In columna ſua]*id eſt, in columna regia, impoſita labro ſive baſi quam Schelomo paraſſe legitur.* 2. *Chron.* 6. 13. *Idem de Joſchija legitur infrà* 23. 3. 15 Intra ordines]*i. copias armatorum extra atrium diſpoſitas.* 16 Aditus equorum]*i. portæ civitatis Davidis ita vocatæ, ad aquilonem: qua ad portam Ephrajmi ibatur, infrà* 14. 13. 17 Fœdus]*duplex: prius eccleſiaſticum regis & populi cum Deo: deinde civile populi cum rege.* 18 Repoſuit]*id eſt, inſtauravit cultum & ordinem, ſcmporum injuriâ corruptiſſimum.*

CAPUT XII.

Jehoaſch vivo Jehojadahho rectè ſe gerens templum Dei inſtaurari jubet: poſtea illo mortuo degenerans, a Chazaële Syriæ rege infeſtatur: & tandem a ſervis conjuratis occiditur: cui filius Amatzja ſuccedit.

1 NAtus annos ſeptem Joaſch cùm regnare inciperet:

2 Anno ſeptimo Jehu regnare cœpit Jehoaſch, & quadraginta annis regnavit Jeruſchalaimis: cujus matri nomen Tzibia e Beer-Schebahho.

3 Fecitque Jehoaſch quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ omnibus diebus illius, Jehojadahhi ſacerdotis: 'qui docebat eum.

4 'Veruntamen excelſa non amota ſunt: adhuc populus ſacrificabant & adolebant in excelſis.

5 Edixit autem Jehoaſch ſacerdotibus: omnem pecuniam ſacrorum quæ inferetur in domum Jehovæ, 'pecuniam tranſeuntis, [a] pecuniam æſtimationis animarum cujuſque: omnem pecuniam quam [b] venerit in animum cujuſque offerendi Jehovæ.

6 'Sumunto apud ſe ſacerdotes quiſque a noto ſibi: & ipſi [c] curanto labem ipſius domus, ubicunque inventa fuerit labes.

7 Deinde fuit anno vigeſimo tertio regis Jehoaſchi: nondum curantibus ſacerdotibus labem domus,

8 Ut rex Jehoaſch vocato Jehojadahho ſacerdote, & reliquis ſacerdotibus diceret ad eos: quare non curatis labem domus? nunc ergo ne accipitote pecuniam a notis vobis: ſed ad labem domus *curandam* 'redditote illam.

9 Cui acquieverunt ſacerdotes: ne acciperent pecuniam a populo, neque curarent labem domus.

10 Quare 'accipiens Jehojadahh ſacerdos arcam 'alicujus, excavato foramine in [d] operculo ejus: poſuit eam 'juxta altare dextrorſum, qua ingreditur quiſque domum Jehovæ: & collocarunt ibi ſacerdotes, obſervantes 'limen, & totam pecuniam quæ inferebatur in domum Jehovæ.

11 Eratq; videntibus illis multum eſſe pecuniæ in arca: ut aſcenderet ſcriba regis & ſacerdotis maximi, & 'ligarent quam numeraverant pecuniam inventam in domo Jehovæ.

12 Poſtea tradebant pecuniam iſtam certâ ſummâ compoſitam in manus curatorũ illius operis, præfectorum *operi* domus Jehovæ: qui expendebant illam in fabros lignarios, & in ſtructores, reficientes domum Jehovæ:

13 Nempe in cœmentarios, & in lapicidas, & ad comparanda ligna, & lapides cæduos, ut curarent labem domus Jehovæ: & ad omnia quæ inſumenda erant in domum ad curandam eam.

14 Veruntamen non fiebant domui Jehovæ pelves argentei, inſtrumenta muſica, crateres, tubæ, ullum inſtrumentum aureum aut inſtrumentum argenteum: ex iſta pecunia, quæ inferebatur in domum Jehovæ,

15 'Cùm curatoribus operis tradebant illã: ut curarent eâ domum Jehovæ.

16 Neque rationes exigebant ab hominibus illis in quorum manus tradebant pecuniam, tradendam curatoribus operis: 'nam fidè illi agebant.

17 'Pecunia pro delicto & pecunia pro peccatis non inferebatur in domum Jehovæ: ſacerdotibus cedebant.

18 'Tunc aſcendens Chazaël rex Syriæ oppugnavit Gathum & cœpit illud: & [e] convertebat Chazaël faciem ſuam, ut aſcenderet 'contra Jeruſchalaima.

19 Sed Jehoaſch rex Jehudæ accipiens omnia illa ſacra quę conſecraverant Jehoſchaphat, & Jehoram & Achazja majores ipſius, reges Jehudæ, & ſacra ſua totumquè aurum quod inveniebatur in theſauris domus Jehovę & domus regis: miſit ad Chazaëlem regem Syriæ: ita divertit a Jeruſchalaimis.

20 Reliquæ autem res Joaſchi, & omnia quæ fecit nõnne ſunt ſcripta in libro 'Chronicorum regum Jehudæ?

21 Tandem inſurgentes ſervi ejus cùm [f] feciſſent conſpirationem: percuſſerunt Joaſchum in loco munitionis qui [g] vergit 'Sillam

[a] Heb. *viri, pecuniam animarum eſtimationis ejus.*
[b] Heb. *aſcendit in cor viri.*
[c] Heb. *confirmato rupturam. ſic deinceps.*
[d] Heb. *janua ejus.*
[e] Heb. *ponebat.*
[f] Heb. *conſtituerunt conſpiratione.*
[g] Heb. *deſcendit.*

versus.

b *qui & Zabad 2. Chron. 24.26.*

22 bJozachar, inquam, filius Schimhhatæ, & Jehozabad filius iSchomræ servi ejus, percusserunt eum ita ut moreretur: & sepeliverunt eum cum majoribus suis in civitate Davidis: regnavitq; Amatzja filius ejus pro eo.

i *Schimrithæ, ibidem.*

ANNOTATIO.

3 Qui docebat, &c.] *nam post Jehojadahhi mortem Joasch descivit a cultu Dei: vide 2.Chron.24.18.* 4 Veruntamen excelsa] *sensus est, Deum quidem colebant tantùm: sed alibi quàm in loco quem elegerat.* 5 Pecuniam transeuntis &c.] *id est, collectam vel capitationem, quæ viritim a singulis ex ordine transeuntibus domesticatim colligebatur, prout quisq; suæ æstimabat, & ultrò offerebat.* 8 Redditote illam] *quam videlicet hactenus accepistis.* 10 Accipiens] *jussu regis: vide 2.Chron.24.8.* Alicujus] *sacerdotis vel Levitæ: nam quicquid penes se habebant ex capitatione, retulerant ex mandato regis ver.8.* Juxta altare] *id est, ad dexterum postem portæ atrii sacerdotum, ubi altare erat extrinsecus in fine atrii magni, quousq; pervenire licebat toti Israëli: vide 2.Chron.24.8.* Limen] *portæ atrii sacerdotum ex præscripto Dei, Num.18.4.* 11 Ligarent] *loculis impositam.* 15 Cum curatoribus] *sed reparata domo residuum pecuniæ in illa impensum est, 2.Chron.24.14.* 16 Nam fidè] *id est, pecunia fideliter illorum committebatur, & ipsi bona fide administrabant.* 17 Pecunia pro delicto] *de qua Levitici 5.15, & sequentibus. nam quod ibi de duobus reatus generibus præcipitur, synecdochicè ad similia peccata pertinet, ex analogia quæ habetur Levitici 6.30.* 18 Tunc ascendens &c.] *ex prophetia Elischahhi, supra 8.12.* Tunc] *mortuo Jehojadahho, & Joascho corrupto, 2.Chron.24.17. & sequentibus.* Contra Jeruschalaima] *cùm jam popularetur regnum ibidem ver.23.* 20 Chronicorum] *vide 1.Reg.11.41.* 21 Sillam] *id est, aggestum iter. videtur partem illam intelligere, in qua Schelomo aggesta terra, ascensum fecit a domo sua ad Domum Dei: 1.Chron.26.11. & 2 Chron.9.11. Nam magis probamus Hhebraam vocem Silla appellativè accipi pro aggere, ex istorum locorum comparatione.* 22 Cum majoribus] *i. sicut majores sed non in sepulchro regum, 2.Chron.24.25.*

CAPUT XIII.

Jehoachazo in Israële regnante, regnum a Syrio valde atteritur: donec Joasch a patre in regnum cooptatus, & a Deo per Elischahhum confirmatus, ter Syros vincens res amissas recuperaret.

1 ANno vigesimo tertio Joaschi filii Achazjæ regis Jehudæ: regnavit Jehoachaz filius Jehu super Israëlem, Schomrone aseptemdecim annis.

a Heb. *vivit post.*

2 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: asecutus enim est peccata Jarobhhami filii Nebati, quibus ad peccandum induxit Israëlem: non recessit bab ullo eorum.

b Heb. *ab eo: sic ver.6. & 11.*

3 Quapropter accensus ira Jehova in Israëlem atradebat eos in manum Chazaëlis regis Syriæ, & in manum Benhadadi filii Chazaëlis omnibus illis diebus.

4 Sed deprecante Jehoachazo iratam faciem Jehovæ: auscultavit ei Jehova, cùm videret oppressionem Israëlitarum, quòd opprimeret eos rex Syriæ.

c Heb. *de sub manu Syrorum.*

5 Itaq; dedit Jehova Israëlitis servatorem, ut exirent e manu Syrorum, & considerent filii Israëlis in tentoriis suis sicut anteà,

d Heb. *ut heri nudiustertius: sic Gen. 31.2.*

6 Veruntamen non recesserunt a peccatis domus Jarobhhami, quibus ad peccandum induxit Israëlem, in unoquoque eorum ambulavit: quin etiam lucus ipse manebat Schomrone.

7 Quamvis non reliquum fecisset Jehoachazo populum: nisi quinquaginta equites, & decem currus, ac decies mille pedites: perdiderat enim illos rex Syriæ, & redegerat eos tanquam pulverem, triturando.

8 Reliquæ autem res Jehoachazi, & omnia quæ fecit, ac fortitudo ejus: nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Israëlis?

9 Posteà cùm occubuisset Jehoachaz cum majoribus suis & sepelivissent eum Schomrone: regnavit Joasch filius ejus pro eo.

10 aAnno trigesimoseptimo Joaschi regis Jehudæ *completo:* regnavit Joasch filius Jehoachazi super Israëlem, Schomrone sex decim annis.

11 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: non recessit ab omnibus peccatis Jarobhhami filii Nebati, quibus ad peccandum induxit Israëlem: in unoquoque eorum ambulavit.

12 Reliquæ autem res Joaschi, & quicquid fecit, ac fortitudo ejus, quòd pugnavit contra Amatzjam regem Jehudæ: nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Israëlis?

13 Posteà occubuit Joasch cum majoribus suis, & Jarobhham sedit in solio ejus: sepultusque est Joasch Schomrone cum regibus Israëlis.

14 Cùm enim Elischahh ægrotaret morbo suo, quo mortuus est: descendit ad eum Joasch rex Israëlis: & flens ante faciem ejus dicebat: pater mi, pater mi: currus Israëlis & equites ejus.

15 Cui dicente Elischahho: sume arcum & sagittas: sumens *attulit* ad eum arcum & sagittas.

16 Tum dixit regi Israëlis: appone manum tuam ad arcum: qui apposuit manum suam: imposuit verò Elischahh manus suas manibus regis.

17 Ac dixit, aperi feneſtram istam antrorsum, quam aperuit: cumque dicente Elischahho: jacula re: jaculatus esset: dixit Elischahh: sagitta salutis eris Jehovæ, sagitta, inquam, salutis contra Syros: quare percutito Syros e fortiter usq; ad consumptionem.

e Heb. *in hemam.*

18 Deinde edicente, accipe reliquas sagittas, accepit *Joasch*: iterum edicente regi Israëlis, percutiendo impete *illo* terram: cùm percussisset ter, destitit.

f Heb. *stetit.*

19 Quam ob rem efferveſcens contra eum vir Dei, dixit: percutiendum fuisset quinquies aut sexies, tunc percussisses Syros usque ad consumptionem: nunc verò *tantùm* ter percussurus es Syros.

g Heb. *vicibus: ver.19.*

20 Posteà cùm mortuum Elischahhum sepelivissent: turmæ Moabitarum invaserunt illam terram

terram ineunte anno.
21 Fuit verò ipsis sepelientibus quendam,cùm ecce videntes turmam illorum,projecissent virum illum in sepulchrum Elischahhi : ut iniens attingeret vir ille ossa Elischahhi,& reviviscens [f]staret erectus in pedes suos.
22 Chazaël ergo rex Syriæ opprimebat Jisraëlitas omnibus [f]diebus Jehoachazi.
23 Sed gratiam faciens eis Jehova,& misertus eorum, respexit ad eos : propter fœdus suum cum Abrahamo,Jitzchako,& Jahhakobo : neq; voluit perdere eos, neque abjecit eos a facie sua hactenus.
24 Itaque mortuo Chazaële rege Syriæ:& regnante Benhadado filio ejus pro eo :
25 [g]Recepit Jehoasch filius Jehoachazi civitates illas e manu Benhadadi filii Chazaëlis, quas ceperat *ille* e manu Jehoachazi patris ipsius,bello : ter percussit eum Joasch,cùm restitueret civitates Jisraëlis.

[g] Heb. *reversus est ut caperet:*

ANNOTATIO.

1 Septemdecim annis] *quorum duo postremi fuerunt cum filio communes,ut infrà ver.* 10 *&* 22. 3 Tradebat]*id est,faciebat ut a Syru cæderentur, & aliquid ex regno amitteretur.Prolepsis qua generatim attinguntur historiæ,quæ infrà ordine exprimuntur.* 4 Jisraelitarum] *quorum cum majoribus pepigerat fœdus,infrà vers.*23. 5 Servatorem] *Joaschum,infrà ver.*25. 6 Lucus] *quem plantaverat Achab,de quo* 1.*Reg.*16,35. 7 Triturando]*bellis & depopulationibus affligendo valde commuerat.* 10 Anno trigesimo septimo]*nondum mortuo patre,in regni administrationem cooptatus: septemdecim enim anni regni Jehoachazi usq; ad trigesimum nonum regis Jehudæ extenduntur.* 12 Contra Amatzjam]*caput proximè sequente.* 14 Cum enim] *æthiologia est illius quod dixerat suprà* 5. *ver. Deum dedisse servatorem: & fortitudinis ejus,cujus meminit ver.*12. Descendit rex Joasch] *patre adhuc vivente : quod factum videtur cum Jehoachaz deprecaretur faciem Jehovæ suprà versic.*4. Patermi] *ut suprà* 2.12. 17 Sagitta salutis]*metonymia, signi prore significata.* Erit Jehovæ] *i. jubet me Jehova promittere vobis victoriam hoc signo.* 18 Accipe sagittas] *ut cognosceret ex hoc, quæ & quanta futura esset victoria.* Destitit] *non omnibus sagittis emissis.* 19 Quinquies &c.] *prout sunt in pharetra.* Tunc percussisses]*id est,cognovisses te percussurum.* 21 Staret] *id est,resurgeret.* 22 Diebus Jehoachazi]*quandiu,videlicet solus non assumpto filio,regnavit.*

CAPUT XIIII.

Amatzja principio Dei cultum amplexus,insignem contra Edomæos consequitur victoriam: qua elatus, ab Jisraëlitis, quos provocabat,funditur,capitur & gravi mulcta afficitur. Postea a subditis conjuratis pellitur : Hhazarja filius substituitur : Jarobhham autem secundus regnum Jisraëlis amplificat,& morienti succedit Zecarja.

1 [f]ANno secundo Joaschi filii Joachazi regis Jisraëlis : regnavit Amatzja filius Joaschi,rex Jehudæ.
2 Natus vigintiquinque annos cùm regnare inciperet, [f]vigintinovem annis regnavit Jeruschalaimis : cujus matri nomen Jehohhaddan e Jeruschalaimis.
3 Qui fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ:[f]sed non sicut David pater ejus:prorsus ut fecerat Joasch pater ejus, fecit.
4 Veruntamen excelsa non sunt remota : adhuc populus sacrificabant & adolebant in excelsis.
*Sup.*12.21. 5 Fuit autem cùm confirmatum esset regnum in manu ejus:ut percuteret servos suos,qui percusserant regem patrem suum.
6 Filios verò percussorum non affecit morte: sicut scriptum est in libro legis Moschis, præcepisse Jehovam dicendo:ne afficiuntor morte pa-
*Deut.*24.16. tres pro filiis, & filii ne afficiuntor morte pro patribus : sed quisque propter peccatum suum morte afficitor.
7 Is percussit Edomæorum in [f]valle salis decem millia, & occupavit [f]Petram in eo bello : cujus nomen vocat quisque [f]Jokteelem usque in diem hunc,
8 Tunc [f]misit Amatzja nuntios ad Jehoaschum filium Jehoaschazi filii Jehu regem Jisraëlis qui dicerent : age [f]videamus [a]alter faciem alterius.
[f] Heb. *videamus nos invicem facies.ver.*11.
9 Misit verò Jehoasch rex Jisraëlis ad Amatzjam regem Jehudæ qui dicerent :[f] quædam spina quæ in Libano *erat*, misit ad cedrum quæ *erat* in Libano ad dicendum : da filiam tuam filio meo in uxorem : interea prætereins bestia agrestis, quę in Libano *erat*, conculcavit spinam illam.
10 [b]Egregiè percussisti Edomæos : ideo extulit te animus tuus : fruere gloria & confide domi tuæ:nam quare misceres bellum malo *tuo?* ut cadas tu & Jehuda tecum?
[b] Heb. *percutiendo percussisti.*
11 Sed non auscutante Amatzja,[f] ascendit Jehoasch rex Jisraëlis, & viderunt alter alterius faciem,ipse & Amatzja rex Jehudæ : apud [f]Beth-Schemeschum quod *est* [f]Jehudæ.
12 Plaga autem affectus est Jehuda coram Jisraële : ita ut fugerent quisque ad tentoria sua.
13 Amatzjam verò regem Jehudę filium Jehoaschi [f]filii Achazjæ, prædendit Jehoasch rex Jisraëlis apud Beth-Schemeschum:deinde veniens Jeruschalaima perrupit in muro Jeruschalaimorum,[f]a porta Ephrajimi usque ad [f]portam anguli, quadringentos cubitos.
14 Denique assumpto toto auro & argento, omnibusq; vasis quę inventa sunt in domo Jehovæ, & in thesauris domus regis, etiam [c]obsidibus,reversus est Schomronem.
[c] Heb. *filios sponsionum vel fidejussionum.*
15 Reliquæ autem res Jehoaschi quas fecit, fortitudoque ejus, utque pugnavit contra Amatzjam regem Jehudæ : nónne scripta sunt in libro Chronicorum regum Jisraëlis ?
16 Cumque occubuisset Jehoasch cum patribus suis, & sepultus esset Schomrone cum regibus Jisraëlis : regnavit Jarobhham filius ejus pro eo.
17 Vixit verò Amatzja filius Joaschi rex Jehudæ post mortem Jehoaschi filii Jehoachazi regis Jisraëlis : quindecim annis.
18 Reliquæ autę res Amatzjæ: nónne sunt scriptę in libro Chronicorum regum Jehudæ ?
19 [f]Tandem cùm [d]fecissent contra eum conspirationem Jeruschalaimis,[f]fugit [f]Lachischum:
[d] Heb *consperassent conspiratione.*

quam

quam ob rem miſerunt poſt eum Laciſchum ubi
mortè affecerunt eum.
20 Unde deportaverunt eum equis : ſepultuſ-
que eſt Jeruſchalaimis cum patribus ſuis in ci-
vitate Davidis.
21 ' Tum aſſumentes totus populus Jehudæ
[f] Hhazarjam, qui erat natus ſexdecim annos :
conſtituerũt eum regẽ pro patre ejus Amatzja.
22 Ipſe ædificavit [g] Elatham, quam recupera-
verat Jehudæ : poſtquam occubuiſſet rex cum
patribus ſuis.
23 Ab anno quintodecimo Amatzjæ filii Jo-
aſchi regis Jehudæ : regnavit Jarobhham filius
Joaſchi rex Jiſraëlis Schomrone, uno & qua-
draginta annis.
24 Fecitq́ue quod malum *videtur* in oculis Je-
hovæ : non receſſit ab omnibus peccatis Jarob-
hhami filii Nebati : quibus ad peccandum in-
duxit Jiſraëlem.
25 Hic recuperavit terminum Jiſraëlis , ab
aditu ' Chamathę uſque ad ' mare campeſtri-
um : ſecundum verbum Jehovæ Dei Jiſraëlis,
quo locutus fuerat per ſervum ſuum ' Jonam fi-
lium Amittai, prophetam , qui erat e ' Gatho-
Chepheris.
26 Nam viderat Jehova afflictionem Jiſraëlis
jactati valde: & ' nihil eſſe ' concluſum, nihilq;
eſſe derelictum : denique neminem eſſe adjuto-
rem Jiſraëli.
27 Et nondum dixerat Jehova ſe deleturum
nomen Jiſraëlitarum [h] ſub cœlo: ſervavit itaq;
eos per Jarobhhamum filium Joaſchi.
28 Reliquæ autem res Jarobhhami & quicquid
fecit, fortitudoq́; ejus qua pugnavit, utq́; recu-
peravit ' Damaſcum & Chamatham Jehudæ pro
Jiſraële : nónne ſunt ſcripta in libro Chronico-
rum regum Jiſraëlis?
29 Poſteà occumbente Jarobhhamo cum pa-
tribus ſuis cum regibus Jiſraëlis : regnavit Ze-
carja filius ejus pro eo.

f Qui & Hhuzzija, infra 15.30.

ANNOTATIO.

1 Ab anno ſecundo] *ex quo cœpit vivente Jehoachazo patre regnare Joaſch Jiſraëlita, qui idem qua-*
drageſimus eſt Joaſchi regu Jehudæ, & Amatzjæ primus. 2 Viginti novem] *ex quibus ſeptemdecim an-*
nos regnavit: reliquis vero duodecim propter conſpirationem vitam tranſegit exul: ſynecdoche. 3 Sed non
ſicut] *i. non integro animo. 2. Chro. 25. 2.* 7 Valle ſalis] *2. Schem. 8. 13.* Petram] *metropolim Arabiæ*
Petreæ, a qua denominatur. Jokteelem] *vide Jehoſ. 15. 38.* 8 Miſit Amatzja] *partim recordatione ea-*
dis majorum a Jehu factæ ſuprà 9: partim vero motus recenti injuria, de qua 2. Chro. 25. 10. & 13. Vide-
amus &c.] *i. coram dimicemus alter contra alterum.* 9 Quædam ſpina] *Apologus, ut Judic. 9. 8. in quo*
rex Jiſraëlis regem Jehudæ ſpinæ: ſe, cedro Libani: populatores, beſtiæ agri: damnum illatum, conculcationi
comparat: quaſi dicat: Tu ipſe te infirmiorem eſſe ſentiens, quàm ut Edomæos ſolus expugnares, ultro ambi-
viſti conjunctionem mecum, ut cum multo potentiore: petens a me auxiliares copias : quòd ſi inſpirata di-
miſſione efferati quidam ex meis, me inſcio, in agrum tuum irruerunt , non ſum in culpa. Jam tu iſta victo-
ria inſolescens æquas ſpinam cedro, laceſſens me bello, & tibi populoq́; tuo malum arceſſis. Confer iſtacum hi-
ſtoria 2. Chron. 25. 6. & ſequentibus, unde hæc interpretatio ſumpta eſt. 11 Aſcendit] *non expectans do-*
nec rex Jehudæ fines ſuos invaderet. Beth-Schemeſchum] *Jehoſ. 15. 10.* Jehudæ] *ad differentiam*
ejus quod in tribu Naphtali eſt, Jehoſ. 19. 38. 13 Filii Achazjæ] *quem avus ipſius interfecerat: ſic ad con-*
temptum proponit genus, ſup. 9. A porta Ephrajimi] *ab aquilone verſus orientem aſcendendo: vide ſup. 11,*
16. Portam anguli] *ſive angulorum Zecarjæ 14. 10. & porta angularis ſive proſpiciens, 2. Chron. 25. 23.*
19 Tandem] *nimirum anno quarto a morte Joaſchi , cùm Jarobhham ageret annum quartum.* Fugit
Laciſchum] *ubi privatam vitam egit undecim reliquis annis ex illis quindecim quorum meminit ſup. ver. 17.*
Laciſchum] *in tribu Jehudæ ad fines Peliſchtæorum.* 21 Tum] *cùm conſpirarent in eum, & fugerat*
Amatzja. Ex quo fit ut undecim anni ſequentes, non tantùm Amatzjæ: ſed etiam Hhazarja qui idem Huz-
zija dictus eſt, communi jure tribuantur. 22 Elatham] *vide Deut. 2. 7.* 25 Chamathæ] *termini Jiſ-*
raëlitarum, de quo Num. 13. 21. & 34. 8. Mare campeſtrium] *vide Deut. 3. 17.* Jonam] *qui inter duo-*
decim prophetas minores quintus eſt ordine. Gatho-Chepheris] *oppido Zebuluni: Jehoſ. 19. 13.* 26
Nihil eſſe] *id eſt, nullius facultatis nullarumq́; virium ad ſalutem comparandam.* Concluſum &c.] *Deut.*
32. 36. 28 Damaſcum & Chamatham Jehudæ] *quæ jure ad tribum Jehudæ pertinuerant. 2. Schem.*
8. 6. & 1. Chron. 18. 3.

CAPUT XV.

Hhazarja ſacrum ſacerdotium invadens, percutitur lepra: ideò hominum conſortio excluditur, filio inte-
rèa regnum adminiſtrante. Quo tempore genus Jehu in Zecarja excinditur. Schallum, Menachem, Pekachja,
Pekach & Hoſcheahh regnum Jiſraëlis obtinent. Tandem Jotham mortuo patre in Jehuda regnat: & mor-
tuo ſuccedit Achaz filius.

1 ANNO ' vigeſimo ſeptimo Jarobhhami
regis Jiſraëlis : regnabat Hhazarja filius Amatzjæ, rex Jehudæ.
2 (Natus fuerat annos ſexdecim cùm regna-
re inciperet, & quinquaginta duobus annis reg-
navit Jeruſchalaimis : cujus matri nomen Je-
colja e Jeruſchalaimis.
3 Feceratq́ue quod rectum *videtur* in ocu-
lis Jehovæ : omnino prout fecerat Amatzja pa-
ter ejus.
4 Sed excelſa non amota fuerant : adhuc po-
pulus ſacrificabant & adolebant in excelſis.)
5 Cùm ' plaga affecit Jehova regem, qua fu-
it leproſus uſque ad diem mortis ſuæ : ideoq́ue
habitabat in domo [a] ſemota: Jotham verò filius
regis præerat domui, jus dicẽs populo regionis.
6 Reliquæ autem res Hhazarjæ, & omnia quę
fecit: nónne ſunt ſcripta in libro Chronicorum
regum Jehudę?
7 Poſteà cùm occubuiſſet Hhazarja cum pa-
tribus ſuis, ſepeliviſſentq́ue eum cum patribus
ejus in civitate Davidis : regnavit Jotham filius ejus pro eo.
8 Anno ' trigeſimo octavo Hhazarję regis Je-
hudę : regnavit Zecarja filius Jarobhhami ſu-
per Jiſraëlem Schomrone, ſex menſibus.
9 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Je-
hovę, quemadmodum fecerant majores ejus:
non

non receſſit a peccatis Iarobhhami filii Nebati, quibus ad peccandum induxit Iſraëlem.
10 Contra hunc conſpirans Schallum filius Jabeſchi, & percutiens eum coram populo, morte affecit eum: & regnavit pro eo.
11 Reliquæ autem res Zacarjæ: ecce ſunt ſcriptæ in libro Chronicorum regum Iſraëlis.
12 Illud eſt verbum Jehovæ quo allocutus fuerat Jehu dicendo, [b] abnepotes tui ſeſſuri ſunt ſuper ſolium Iſraëlis: & ita accidit.
13 Schallum filius Jabeſchi regnavit anno trigeſimo nono Hhuzzijæ regis Jehudæ: regnavit autem menſem [c] integrum, Schomrone.
14 Aſcendens enim Menachem filius Gadi, e [d] Tirtza: & ingreſſus Schomronem, percuſſit Schallumum filium Jabeſchi, Schomrone: & eo morte affecto regnavit pro eo.
15 Reliquæ autem res Schallumi, & conſpiratio ejus qua conſpiravit: ecce ſunt ſcriptæ in libro Chronicorum regum Iſraëlis.
16 Tunc percuſſit Menachem [d] Tiphſachum, id eſt, quicquid in ea erat, & omnes terminos ejus a Tirtza. quia [d] non aperuerat, ideò percuſſit: ipſas omnes prægnantes ejus diſſidit.
17 Ab anno trigeſimo nono Hhazarjæ regis Jehudæ: regnavit Menachem filius Gadi ſuper Iſraëlem decem annis, Schomrone.
18 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: non receſſit a peccatis Jarobhhami filii Nebati, quibus ad peccandum induxit Iſraëlem, omnibus diebus ſuis.
19 Invadente autem Pule rege Aſſyriæ regionem illam, dedit Menachem Puli [d] mille talenta argenti: ut [d] eſſet adjumento ſibi ad confirmandum regnum in manu ipſius.
20 Exegit verò Menachem iſtam pecuniam a Iſraële ab omnibus qui valebant facultatibus: ut daret regi Aſſyriorum [d] quinquagenos ſiclos argenti in virum unumquenque: deinde reverſus eſt rex Aſſyriorum: nec ſubſtitit ibi in ea regione.
21 Reliquæ autem res Menachemi, & quæcunq; fecit: nónne ſunt ſcriptæ in libro Chronicorum regum Iſraëlis?
22 Poſteà occubuit Menachem cum majoribus ſuis: & regnavit Pekachja filius [d] ejus pro eo.
23 Ab anno quinquageſimo Hhazarjæ regis Jehudæ: regnavit Pekachja filius Menachemi ſuper Iſraëlem Schomrone, biennio.
24 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: non receſſit a peccatis Jarobhhami filii Nebati, quibus ad peccandum induxit Iſraëlē.
25 Conſpirans autem contra eum Pekach filius Remaljæ dux ejus cum Argobo, & cum eo qui *dicebatur* Leo, percuſſit eum Schomrone in palatio domus regiç, habens ſecũ quinquaginta viros [e] e Gilhhaditis: cumq; morte affeciſſet eum, regnavit pro eo.
26 Reliquæ autem res Pekachjæ & quæcunq; fecit: ecce ſunt ſcripta in libro Chronicorum regum Iſraëlis.
27 Ab anno quinquageſimo ſecundo Hhazarjæ regis Jehudæ: regnavit Pekach filius Remaljæ ſuper Iſraëlem Schomrone, viginti annis.
28 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: non receſſit a peccatis Jarobhhami filii Nebati, quibus ad peccandũ induxit Iſraëlem.
29 Diebus Pekachi regis Iſraëlis invadens [f] Tiglath-Pileſer rex Aſſyriorum cepit [d] Hijonẽ, & Abelum, domus Mahhacæ, & [d] Janoachum, & [d] Kedeſchum & Chatzorem & [d] Gilhhadem, denique Galilæam ipſam, totam terram Naphtali: ac harum *incolas* deportavit in Aſſyriam.
30 [g] Facta autem conſpiratione contra Pekachum filium Remaljæ, Hoſcheahh filius Elæ ita percuſſit eum ut morte afficeret eum, anno vigeſimo [d] a *regno cœpto* Jothami filii Hhuzzijæ: deinde [d] regnavit pro eo.
31 Reliquæ autem res Pekachi, & quæcunque fecit: ecce ſunt ſcripta in libro Chronicorum regum Iſraëlis.
32 Ab anno ſecundo Pekachi filii Remaljç regis Iſraëlis: regnare cœpit Jotham filius Hhuzziję, rex Jehudæ.
33 Natus viginti quinque annos erat [d] cum regnare inciperet, & [d] ſexdecim annis regnavit Jeruſchalaimis: cujus matri nomen Jeruſcha filia Tzadoki.
34 Et fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: omnino prout fecerat Hhuzzija pater ejus, fecit.
35 Veruntamen excelſa non ſunt amota, adhuc populus ſacrificabant & adolebant in excelſis: hic ædificavit [d] portam domus Jehovæ ſupremam.
36 Reliquæ autem res Jothami, & quæcunque fecit: nónne ſcripta ſunt in libro Chronicorum regum Jehudæ?
37 [d] Diebus iſtis cœpit Jehova immittere in Jehudam Retzinem regem Syriæ, & Pekachum filium Remaljæ.
38 Cùmq; occubuiſſet Jotham cum patribus ſuis, & ſepultus eſſet cum patribus ſuis, in civitate Davidis patris ſui: regnavit Achaz filius ejus pro eo.

[b] Heb. *filii quartani ſup.* 10.30.
[c] Heb. *dierũ: ſic Gen.* 29. 14
[d] Heb. *ut eſſet manus ejus ſecum*: metonymia: 1.*Chro.* 5.26
[e] Heb. *filiũ Gilhhaditarum.*
[f] *qui & Tiglath-Pilneſer*, 1.*Chro.* 5.26.
[g] Heb. *conſpirata conſpiratione.*
2.*Chro.* 27.

ANNOTATIO.

1 Vigeſimoſeptimo] *qui vigeſimus quartus erat Hhuzzijæ.* 5 Plaga affecit] *vide cauſam* 2.*Chro.* 26.16 *& ſequentibus.* 7 Cum patribus] *non quidem in eodem ſepulchro: ſed in agro religioſo ſepulturæ regum*, 2.*Chron.* 26.23. 8 Trigeſimo octavo] *qui idem ultimus eſt Jarobhhami.* 14 Tirtza] *vide* 1.*Reg.* 14.17. 16 Tiphſachum] *vide* 1.*Reg.* 4.23. Non aperuerat] *et proficiſcenti Tirtza contra Schallumum.* 19 Mille talenta &c.] *quaſi decies centies mille daleros.* Eſſet adjumento] *id eſt, pacem redemit ab eo, & ejus opem obtinuit ut confirmaretur in regno.* 20 Quinquagenos ſiclos] *id eſt, duodecim daleros cum dimidio cuique Aſſyrio.* 29 Hhijonem] *vide* 1.*Reg.* 15.20. *& ſequentes.* Janoachum] *Jehoſch.* 16.6. *Ephrajimitarum.* Kedeſchum, Chatzorem] *Naphtalitarum Jehoſch.* 19.36. *&* 37. Gilhhadem] *id eſt, totam regionem trans Jardenem quam Reubenitæ, Gaditæ & pars Menaſchitarum obtinebant.* 30 A regno cœpto] *a. anno quarto Achazi: ſed quia ejus adhuc nullam mentionem fecit, tempus deſcribit a ſuperiore rege.* Regnavit pro] *mero quidem imperio, octo annis, tributario verò novem infrà* 17.1. *&* 6. 33 Cum regnare inciperet] *id eſt, cùm regni adminiſtrationem iniit, propter lepram patris, ſuprà ver.* 5. Sexdecim] *a morte patris.* 35 Portam ſupremam] *vide ſuprà* 11.6. 37 Diebus iſtis] *id eſt, ſub finem regni Jothami cœperunt calamitates illæ, quæ conſecutæ ſunt regnante Achazo.*

CAPUT.

CAPUT XVI.

Achaz impius a regibus Syriæ & Iſraëlis preſſus ad Aſſyrium recurrit: a quo occupata Syria & rege occiſo, Achaz afflictus, in grauiorem idolatriam quàm antea delabitur: cui mortuo ſuccedit filius Chizkija.

1 ANNO a decimo ſeptimo Pekachi filii Remaljæ: regnare cœpit Achaz filius Jothami, rex Jehudæ.

2 Natus viginti annos erat Achaz cùm ille regnare inciperet, & ſexdecim annis regnavit Jeruſchalaimis: ſed non fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ Dei ſui, ſicut David pater ejus.

Levit 20.23 3 Ambulavit enim in via regum Jiſraëlis: atque etiam filium ſuum tranſmittit per ignem ſecundum abominationes gentium, quas expulerat Jehova a facie Jiſraëlitarum.

4 Et ſacrificabat ſtudioſè, adolebátque in excelſis, & in collibus: & ſub omni arbore virente.

Jeſchahhjæ 7.1. 5 Tunc aſcendit Retzin rex Syriæ, & Pekach filius Remaljæ rex Jiſraëlis Jeruſchalaima in bellum: qui obſiderunt Achazum: ſed non potuerunt debellare.

6 (Tempore illo averterat Retzin rex Syriæ, Elatham ad Syros, & excuſſerat Jehudæos ex Elothis: Syri verò venientes Elatham habitaverunt ibi uſq; in diem hunc).

7 Miſit enim Achaz nuntios ad Tiglath-Peleſerum regem Aſſyriæ dicendo: ſervus tuus & filius tuus ſim: aſcende & ſerva me e manu regis Syriæ, & e manu regis Jiſraëlis, qui inſurrexerunt contra me.

8 Et accipiens Achaz aurum & argentum quod inveniebatur in domo Jehovæ, & in theſauris domus regiæ: miſit ad regem Aſſyriæ munus.

9 Cui auſcultavit rex Aſſyriæ, & aſcendens rex Aſſyriæ Damaſcum cepit eam, & deportavit *incolas* ejus in Kirum: Retzinem verò morte affecit.

10 Profectus autem rex Achaz obviam Tiglath-Peleſero regi Aſſyriæ Damaſcum: cùm vidiſſet altare quod *erat* Demaſci: miſit rex ad Urijam ſacerdotem ſimilitudinem illius altaris, & ſtructuram ejus ſecundum totum artificium ejus.

11 Et extruxit Urija ſacerdos altare: omnino prout miſerat rex Achaz Damaſco: ita fecit Urija ſacerdos, dum rediret rex Achaz Damaſco.

12 Deinde cùm rediiſſet rex Damaſco, & vidiſſet rex illud altare: accedens rex ad ipſum altare, obtulit in eo.

13 Et adolevit holocauſtum ſuum, munusque ſuum, & libavit libamen ſuum: inſperſitq; ſanguinem euchariſticorum ſuorum altari.

14 Altare verò æneum quod fuerat coram Jehova, longiùs: amovit ab anteriore parte ipſius domus, ne eſſet inter ſuum altare, & inter domum Jehovæ: poſuítq; illud ad latus ſui altaris aquilonem verſus.

15 Præcepitque rex Achaz Urijæ ſacerdoti dicendo: in hoc altari magno adole holocauſtũ matutinum, & munus veſpertinum, holocauſtúmque regis & munus ejus, etiam holocauſtum totius populi terræ, munúsque eorum, & libamina eorum, ac ſanguinem holocauſti, omnémque ſanguinem ſacrificii ei inſpergito: altare verò æneum erit penes me inquirere.

16 Quod fecit Urija ſacerdos: omnino prout præceperat rex Achaz.

17 Præterea truncavit rex Achaz Zophoros & baſes, & amovit ab illis labrum quodque, lacum quoque depoſuit a bobus [a] æreis, qui ſuberant ei: ac impoſuit illum pavimento lapideo. [a] Heb. *ſuper bobus*

18 Tegmen quoque ſabbathi, quod ædificaverant in ipſa domo, & acceſſum regis eximum, amovit a domo Jehovæ: metu regis Aſſyriæ.

19 Reliquæ autem res Achazi, quas fecit: nónne ſunt ſcriptæ in libro Chronicorum regũ Jehudæ.

20 Denique cùm occubuiſſet Achaz cum patribus ſuis, ſepultúsque eſſet cum patribus ſuis in civitate Davidis: regnavit Chizkija filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

1 Decimoſeptimo] *qui idem fuit Jothami decimuſextus.* 2 Ille] *Jotham nimirum, de quo vers. 1. ita accipiendum eſſe oſtendit ætas Chizkiæ, qua ad regnum pervenit cum hujus ætate comparata, infrà 18. 2. ſimile vide 2. Chro. 36. 9.* 4 In excelſis] *contra legem Deut. 12. 2.* 6 Elatham] *de qua ſuprà 14 22.* Elothis] *id eſt, a tota diſſone Elathæ.* 9 In Kirum] *id eſt, eam Mediæ partem, quæ ab hac deportatione Syromedia eſt dicta: appellatur autem Kir id eſt murus, quòd monte Zagro veluti muro circumquaque cingatur. De Cyrene accipere alienum eſt, cùm nunquam ad regnum Aſſyriorum pertinuerit, & ab agro eorum ſit remotiſſima. Media autem regibus Aſſyriæ parebat, ut apparet infrà cap. 17. 6.* 10 Profectus obviam] *ad agratulandum ei de victoria: tum etiam ut impetraret ab eo auxilium, quo recuperaret quæ ademerant ei Peliſchtæi, 2. Chron. 28. 18.* Cùm vidiſſet] *confer cum 2. Chron. 28. 23.* 15 Inquirere] *id eſt, Deum in eo conſulere, ſi quando placebit.* 17 Zophoros] *1. Reg. 7. 28. & ſequentibus,* 18 Tegmen ſabbathi] *id eſt, paratum pro cuſtodibus templi, qui ſingulis ſabbathis functiones ſuas obibant per vices: de quibus ſuprà 11. 5. Eſt autem ſynecdoche, pro eo quod eſt, occluſit fores templi Jehovæ 2. Chron. 28. 24.* Acceſſum regis] *de quo 1. Reg. 10. 5. & 12.* Metu regis] *id eſt, a vi regis Aſſyriorum ſibi metuens, ne fortè per illum acceſſum in regiam irrumperet. regum: vide 2. Chron. 28. 27.* 20 In civitate Davidis] *at non in ſepulchris regum: vide 2. Chron. 28. 27.*

CAPUT XVII.

Hoſcheahh regis Aſſyriorum tributarius effectus, cum rege Ægypti conſpirat, & tributum recuſat Aſſyrio. quam ob rem Aſſyrius regnum invadit, occupat, regem capit, populum deportat, & novos colonos intermittit: qui leviore plaga plus afficiuntur ad cultum Dei aliqua ex parte effingendum, quàm Iſraëlitæ ad retinendum & reſtituendum ullis calamitatibus.

1 Anno

1 ANNO duodecimo Achazi regis Jehudæ: cùm regnaret Hoscheahh filius Elæ Schomrone, super Jisraëlem nono anno:

2 Et faceret quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: sed non sicut reges Jisraëlis qui fuerant ante eum:

3 Contra eum ascendit Schalmaneser rex Assyriæ: factusque est illi Hoscheahh servus, & pendebat ei munus.

4 Posteà [f] invenit rex Assyriæ in Hoschehha conspirationem: eum misisse nuntios ad Seuu regem Ægypti, & non obtulisse munus regi Assyriæ [a] ut quotannis: quare coercuit eum rex Assyriæ, & [g] vincivit eum in carcere.

[a] Heb. *de anno in annum.*

5 Nam pervalit rex Assyriæ totam ejus regionem: & ascendens Schomronem obsedit eam [h] tribus annis.

6 Anno nono [i] Hoschehhæ cepit rex Assyriæ Schomronem, & deportavit Jisraëlem in Assyriam: collocavitq; eos in [k] Chalacho, & in [l] Chabore, [m] fluvio Gozanis, & in civitatibus Mediæ.

7 [n] Sic fuit, eò quòd peccaverant filii Jisraël contra Jehovam Deum suum, qui eduxerat eos e terra Ægypti: [b] ne subessent manui Parhhonis regis Ægypti: & reveriti fuerant deos alienos.

[b] Heb. *de sub manu.*

8 Ambulaverantq; in statutis gentium, quas expulerat Jehova a facie filiorum Jisraëlis: & quæ fecerant reges Jisraëlis.

9 Et mussantes filii Jisraëlis res quæ rectę non sunt, contra Jehovam Deum suum: ædificaverant sibi excelsa in omnibus civitatibus suis: [o] a turri custodum usq; ad civitatem munitam:

10 Statuerantq; sibi statuas ac lucos: in omni colle excelso, & sub omni arbore virente.

11 Et adoleverant ibi in omnibus excelsis, sicut gentes quas deportaverat Jehova a facie eorum: fecerantque res malas provocando Jehovam.

12 Et coluerant stercoreos deos: de quibus edixerat Jehova eis: ne facitote rem istam.

13 Cumq; contestaretur Jehova in Jisraëlem & in Jehudam per [c] omnes prophetas [p] cujuscunque visionis, dicendo: revertimini a viis vestris pessimis: & observate præcepta mea & statuta mea, omnino secundum legem illam quam præcepi majoribus vestris: quæque commisi vobis per servos meos prophetas:

[o] Heb. *per maximum omnium: sic deinceps.*

14 Non auscultaverant: sed obduraverant cervices suas, ut [d] majores cervices suas: qui non crediderant Jehovę Deo suo.

[d] Heb. *ut cervices majorũ suarum: hypallage.*

15 Et spernentes statuta ejus, ac fœdus ejus, quod pepigerat cum majoribus ipsorũ, & testimonia ejus, quibus contestatus est eos: sectati fuerant ipsam vanitatem, adeò ut vani effecti fuerint, & *sectati* fuerint gentes circumstantes ipsis: de quibus præceperat Jehova ejs: ne facerent sicut illæ.

16 Et derelictis omnibus præceptis Jehovæ Dei sui, fecerant sibi fusile, duos vitulos: fecerant etiam lucum, & incurvaverant se toti exercitui Cœlorum: coluerantque Bahhalem.

17 Prętereà transmiserant filios suos & filias suas per ignem, & [e] usi erant divinationibus, & conjectores fuerant: denique se ipsos dediderant ad faciendum quod malum *videtur* in oculis Jehovæ provocando eum:

[e] Heb. *divinaverant divinationibus, & conjectaverant.*

18 *Fuit, inquam,* ut iratus percitus Jehova valde in Jisraëlem, amoverit eos a facie sua: non reliqua fuit nisi tribus Jehudæ [q] sola.

19 [r] Etiam Jehuda non observabat præcepta Jehovę Dei sui: sed ambulabant in statutis Jisraëlitarum, quæ fecerant.

20 Ideo spernens Jehova totum [s] semen Jisraëlis, & affligens eos, tradiderat eos in manum diripientium: donec abjiceret eos a facie sua.

21 (Postquam [t] laceravit Jisraëlitas a domo Davidis: cùm regem constituissent Jarobhhamum filium Nebati: depulit enim Jarobhham Jisraëlitas a [f] sequendo Jehovam, & induxit eos ad peccandum peccato magno.

[f] Heb. *a post:* 1. *Reg.* 12. 28.

22 Et ambularunt filii Jisraëlis in omnibus peccatis Jarobhhami quæ fecerat: non recesserunt [g] ab ullo eorum).

[g] Heb. *ab eo.*

23 Donec amoveret Jehova Jisraëlem a facie sua: quemadmodum locutus fuerat per omnes servos suos prophetas: ita demigravit Jisraël a terra sua in Assyriam usque in hunc diem.

24 Deinde adduxit [u] rex Assyriæ e Babele & [v] e Cutha, & e [w] Hava, & e [x] Chamatha, & [y] Sepharvajimis *colonos* quos collocaverat in civitatibus Schomronis loco Jisraëlitarum: & hæreditariò possidentes Schomronem habitabant in civitatibus ejus.

25 Fuit autem cùm principio habitantes ibi [z] non reverenterentur Jehovam: ut immitteret Jehova in illos leones, qui interficiebant eos.

26 Itaque allocuti sunt regem Assyriæ dicendo: gentes istæ quas deportans collocasti in civitatibus Schomronis, ignorant ritum Dei regionis istius: ideò immisit in eos leones, qui ecce morte afficiunt eos, quandoquidem ignorant ritum Dei illius regionis.

27 Præcepit verò rex Assyrię dicendo: ducite illuc unum ex istis sacerdotibus, quos deportastis inde: & abeuntes [a] residento ibi: ut doceat eos ritum Dei illius regionis.

28 Veniens itaque unus ex illis sacerdotibus quos deportaverant e Schomrone, c̃ sedit Bethele: & docebat eos quo modo [b] reverituri essent Jehovam.

29 Attamen faciebant [h] quæque gens deos suos: quos collocabant in ædę excelsorum, quę fecerant [c] Schomronitæ: quæque gens in civitatibus suis ubi habitabant.

[h] Heb. *gens gensi: sic infrà.*

30 Nam homines Babelis fecerunt Succoth-Benoth, & homines Cuthi fecerunt Nergalem: homines verò Camethæ fecerunt Aschimam.

31 Hhavvæi autem fecerunt Nibchanem & Tartakum: & Sepharvęi comburebant filios suos igne Adrammeleco & Hhanammeleco diis Sepharvajimorum.

32 Sic reverebantur Jehovam: & faciebant sibi [d] e numero suo sacerdotes excelsorum: qui *sacra* faciebant eis in ædę excelsorum.

[i] Heb. *e partibus sinus: ut* 1. *Reg.* 12. 31

33 Jehovam reverebantur: & deos suos colebant, ex [e] ritu gentium quas deportaverant inde.

34 Usq; in hunc ipsum diem [f] isti faciunt ex ritibus priscis: non reverentur Jehovam, neq; faciunt secundum statuta ipsorum, & secundum ritum ipsorum: id est, secundum legem & secundum præceptum quod præceperat Jehova filiis Jahhakobi, [g] cui imposuit nomen Jisraëlis.

35 Et quibuscum pepigerat Jehova fœdus, præceperatque eis dicendo: ne reveremini deos alienos: neque incurvate vos eis, neque colite eos, neque sacrificate eis:

36 Sed Jehovã, qui eduxit vos e terra Ægypti virtute magna & brachio extento, ipsum reveremini,

remini, eiq́ue incurvate vos, ac ſacrificate ei:
37 Et ſtatuta ac judicia, legemq́ue & præceptum, quæ ſcripſit vobis, [k] obſervanter facite omnibus diebus: ac ne revereremini deos alienos:
38 Et fœderis quod pepigi vobiſcum ne obliviſcamini: ut non revereamini deos alienos.
39 Sed Jehovam Deum veſtrum revereamini: & ipſe eripiet vos e manu omnium inimicorum veſtrorum.
40 Non tamen auſcultarunt: ſed ſecundum priſcum ritum ſuum faciunt:
41 Quamvis gentes iſtæ reveritæ ſint Jehovæ, & cum idolis ſuis coluerint: etiam filii eorum & nepotes eorum: ſicut fecerant majores eorum, faciant uſque in diem hunc.

[k] Heb. *obſervate faciendo*

ANNOTATIO.

4 Invenit] *nimirum quinto aut ſexto anno, poſtquam tributarius factus eſſet: vide infrà* 18.9. Vincit] *nono anno ex quo tributarius factus fuerat, ut ſequentia explicant.* 5 Tribus] *trium ſcilicet ſeptimo, octavo & nono anno.* 6 Hoſchehhæ] *tributarii, qui fuit* 17. *annus & ultimus regni ipſius.* Chalacho] *id eſt, in Chalcitide Meſopotamiæ.* Chabore] *Chaboras fluvius & oppidum dicitur Ptolomæo Geographicorum lib.* 5. *cap.* 18. *in Acrabene Meſopotamiæ.* Fluvio Gozanis] *id eſt, in Gauſanitide, quam fluvius Chaborus ab Acrabene diſterminat.* 7 Sic fuit] *Ætiologia judiciorum Dei qua explicatur quibus ſceleribus provocatus Deus Iſraëlis regnum peſſundederit: uſque ad finem capitis.* 9 A turri &c.] *id eſt, ſubaudi: aqui in ſolitariis atque in frequentibus locis: proverbiale dictum.* 13 Cujuſcunque viſionis] *id eſt, quacunque ratione vel forma illu cernendam proponebat voluntatem ſuam: vide Num* 12.6. 18 Solâ] *cum adhærentibus Levitis & Binjaminitarum reliquiis: ſynecdoche.* 19 Etiam Jehuda] *altera causa judicii in Iſraëlitas, contagium regni Jehudæ, in eandem labem prolabentis vicini regni exemplo, Oſea.* 4. 15. 20 Semen Iſraëlis] *id eſt, regni decem tribuum: ſynecdoche.* 21 Laceravit] *ſubaudi Jarobham.* 24 Rex Aſſyriæ] *Eſar-Chaddon filius Sancheribi: Hhezyæ.* 4.2. Cutha] *e Coſſea, regnum Suſianes.* Hhava] *regione Arabiæ deſertæ, in quam Havvæi pulſi a Peliſchtæis ſe receperant: Deut.* 2. 22. *quæ & Hhivva dicitur infrà* 18.34. Chamatha] *Syriæ, in finibus, (enahhanæa.* Sepharvajimis] *id eſt, ex agro Sephare urbis ad Ephratem in Meſopotamiæ.* 25 Non reverenter] *id eſt, non colerent eum externo cultu.* 27 Reſidento] *Legati qui expoſtulatum venerant cum ſacerdote.* 28 Reverituri eſſent] *id eſt, colerent vitulum, cujus ſpecie putabant Deum repræſentari.* 29 Schomronitæ] *id eſt, decem tribus, incolæ regni Schomronis.* 33 Ritu gentium] *id eſt, decem tribuum.* 34 Iſti] *id eſt, decem tribus quas proximè commemoravit: nam ex comparatione iſtarum coloniarum, quas rex Aſſyriæ tranſmiſerat, contumacia Iſraëlitarum oſtenditur: qui toties caſtigati graviter, & nunc demum tam dura ſervitute preſſi, ne minimum quidem reſipiſcentiæ ſignum dederunt.* Cui impoſuit] *exaggeratio, ut* 1. *Reg.* 18.31.

CAPUT XVIII.

Inſtaurato per Chizkijam Dei cultu in regno Jehudæ: & occupato Schomronis regno ab Aſſyriis: regnum Jehudæ invaditur propter defectionem Chizkijæ: quamobrem Chizkija paciſcitur pretio cum rege Aſſyriæ: qui nihilominus per legatos Chizkijam multis contumeliis afficit, & populum ad defectionem, Deum protervè blaſphemando ſollicitat.

1 FUIT autem [a] anno tertio Hoſchehhæ filii Elę regis Iſraëlis: ut regnaret Chizkija filius Achazi, rex Jehudæ.
2 Natus viginti quinque annos erat cùm regnare inciperet, & viginti novem annis regnavit Jeruſchalaimis: cujus matri nomen [a] Abi filia Zacarjæ.
3 Et fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: omnino prout fecerat David pater ejus.
4 Ipſe amovit excelſa, fregitq́ue ſtatuas, & excidit lucum: contudit etiam ſerpentem æneum quem fecerat Moſche: eò quòd uſque ad dies illos Iſraëlitæ adolerent ei, quem vocavit [b] Nechuſchtanem.
5 In Jehova Deo Iſraëlis fiduciam habuit: & non fuit ei ſimilis inter omnes reges Jehudæ qui poſt eum, aut qui ante eum *fuerunt*.
6 Adhæſit enim Jehovæ: non receſſit [c] ab eo ſequendo: ſed obſervavit præcepta ejus, quæ præceperat Jehova Moſchi.
7 Et aderat Jehova ei: quocunq́ue prodibat, ſecundabatur: [d] rebellavitq́; in regem Aſſyriæ ut non ſerviret ei.
8 Ipſe percuſſit [d] Peliſchtæos uſque Hhazzam, & terminos ejus: [d] a turri cuſtodum uſque ad civitatem munitam.
9 Fuit autem anno quarto regis Chizkijæ, is *eſt* annus ſeptimus [d] Hoſchehhę filii Elę regis Iſraëlis: ut aſcendens Schalmaneſer rex Aſſyriæ contra Schomronem, obſideret eam.
10 Deinde cepit eam ſub finem [d] tertii anni, anno ſexto Chizkijæ: is annus *erat* nonus Hoſchehhæ regis Iſraëlis, *quo* capta fuit Schòron.
11 Et deportavit rex Aſſyriæ Iſraëlitas in Aſſyriam: quos collocavit in Chalacho, & ad Chaborem fluvium Gozanis & in civitatibus Mediæ.
12 Propterea quòd non auſcultaverant voci Jehovæ Dei ſui, & tranſgreſſi fuerant fœdus ejus, quicquid præceperat Moſche ſervus Jehovæ: neque auſcultaverant, neque fecerant.
13 Deinde decimo quarto anno regis Chizkijæ aſcendit Sancherib rex Aſſyriæ contra omnes civitates Jehudæ munitas, & [e] occupavit eas.
14 Quam ob rem miſit Chizkija rex Jehudæ ad regem Aſſyriæ [d] Laciſchum qui dicerent, peccavi: diverte a me: id quod impoſueris mihi feram: impoſuit autem rex Aſſyriæ Chizkijæ regi Jehudæ [d] trecenta talenta argenti, & triginta talenta auri.
15 Quam omnem pecuniam dedit rex Chizkija, quæ eſt inventa in domo Jehovæ: & in theſauris domus regiæ.
16 Tempore illo truncavit Chizkija fores templi Jehovæ, & [e] antas quas [d] obduxerat Chizkija rex Jehudæ: traditiq́; eas regi Aſſyriæ.
17 [d] Sed miſit rex Aſſyriæ Tartanem & Rabſarisum & Rabſchakem Laciſcho ad regem Chizkijam, cum copiis [d] numeroſis: Jeruſchalaimaq́ue aſcendentes cùm proficiſcerentur Jeruſchalaima, aſcendentes venerunt & ſubſtiterunt ad aquæ ductum piſcinæ ſuperioris, qui eſt in aggere agri fullonis.
18 Cumq́;

[a] *quæ & Abija.* 2. *Chro.* 29.1.

2. *Chro.* 29. 30. & 31. *capitibus.*

[b] *id eſt, æreũ: a materia.*

[c] Heb. *a poſt eum.*

[d] *Heb.*

[e] *Heb.*

18 Cumque inclamassent regem, egressus est ad eos Eljakim filius Chilkijæ, qui præerat domui: & Schebna scriba, & Joach filius Asaphi a memoria.

19 Ad quos dixit Rabschake, dicite jam ad Chizkijam: sic ait rex maximus rex Assyriæ, quæ est fiducia ista, qua confidis?

20 Dixeris, (veruntamen verba futilia,) adesse consilium & fortitudinem ad bellum: nunc cui confidis quòd rebellas contra me?

21 Nunc, ecce fiduciam tuam habueris in scipione arundinis istius quassatæ, in Ægyptio: quo si quis innixus fuerit, intrans volam ejus perforabit eam: ita est Parhho rex Ægypti omnibus fiduciam habentibus in ipso.

22 Quòd si dixeritis ad me: in Jehova Deo nostro fiduciam habemus: an non is est cujus abstulit Chizkija excelsa & altaria, edicens Jehudæ & Jerusalemitis: coram altari hoc incurvate vos Jerusalemitis?

23 Sed nunc misceto bellum cum domino meo rege Assyriæ: & dabo tibi bis mille equos, si poteris supperditare qui equitent eos pro te.

24 Quo modo ergo averteres faciem ducis unius e servis domini mei minimis? sed fiduciam tuam habes in Ægyptio propter currus & propter equites.

25 At nunc, an absque Jehova ascendi contra locum hunc, ad perdendum eum? Jehova edixit mihi: ascende contra regionem istam & perde eam.

26 Dixit verò Eljakim filius Chilkijæ, & Schebna ac Joach ad Rabschakem: alloquere quæso servos tuos Syrè: intelligimus enim: neque alloquitor nos Judaicè, audiente populo hoc qui est super murum.

27 Ad quos dixit Rabschake, an ad dominum tuum, aut ad te misit me dominus meus ut loquerer verba hæc? nónne ad homines istos qui sedent super murum, ut comedant excrementa sua, ut bibant lotium suum vobiscum.

28 Itaque substitens Rabscake exclamavit voce magna Judaicè: & locutus est dicens: audite verbum regis maximi, regis Assyriæ.

29 Ita ait rex, ne vos decipiat Chizkija: non enim poterit vos eripere manu ejus.

30 Neque adducat vos Chizkija ut fiduciam habeatis in Jehova dicendo, certo eripiet nos Jehova, neque tradetur civitas hæc in manum regis Assyriæ.

31 Ne auscultetis Chizkijæ: nam sic ait rex Assyriæ: transigite mecum munere & prodite ad me: sic comedite quisque *fructum* vitis suę, & quisque *fructum* ficus suæ, ac bitite quisque aquas cisternæ suæ.

32 Usquedum veniens assumam vos, *deducendos* in terram similem terræ vestræ, terram frumenti & musti *feracem*: terram pane & vineis *abundantem*, terrā olivæ oleosæ & mellis: & vivite ac nō moriamini: neque auscultate Chizkiję, quia seducit vos dicendo: Jehova eripiet nos.

33 An ullo modo eripuerunt dii gentium quisq; terram suam e manu regis Assyriæ?

34 Ubi sunt dii Chamathæ & Arpadi? ubi sunt dii Sepharvajimorū, Henahhi & Hivvæ? quin eripuerunt ne Shomronem e manu mea?

35 Qui *sunt* inter omnes Deos istarum regionū, qui eripuerint regionem suam e manu mea: ut eripiat Jehova Jerusalemaima e manu mea?

36 Obticuerunt autem populus, neque respōderunt ei quicquam: præceptum enim regis fuerat edicentis: ne respondete ei.

37 Venit itaque Eljakim filius Chilkijæ qui præerat domui, & Schebna Scriba, ac Joach filius Asaphi a memoria ad Chizkijam laceris vestibus: & indicaverunt ei verba Rabschakis.

a Heb. memoriæ sic infrà ver. 37.
b Heb. in auribus.
c Heb. labium.
d Heb. misce bellio.
e Heb. eripiendo eripies.
f Heb. eripiendo eripuerunt.
g Heb. lacerati vestes.

ANNOTATIO.

1 Anno tertio] *ex quo tributarius regis Assyriæ erat: qui fuit regni ejus undecimus.* 7 Rebellavit] *elatus rebus secundis, excutiens jugum quod receperat pater Achaz, suprà 16.7.* 8 Pelischtæos] *qui patri Achazo multa ademerant, 2.Chro.28.18.* A turri] *ut suprà 17.9.* 9 Hoschehhæ] *ex quo tributarius &c.* 10 Tertii anni] *obsidionis.* 11 In Assyriam] *i. in ditionem suam.* 13 Occupavit] *aliquas nimirum: synecdoche.* 14 Laciscum] *civitatem tribus Jehudæ, quam Assyrius tunc oppugnabat, Jehos.15.39.* Trecenta argenti, & triginta auri talenta] *id est, quasi sexcenta millia talentorum.* 16 Antas] *id est, postes & limina.* Obduxerat] *laminis aureis, cùm rursus aperiret domum Jehovæ primo meuse anno primi 2.Chro.29.3.* 17 Sed misit] *non stans promissis accepta pecunia.* Jerusalemaima] *ut ea suis præsidiis firmarent, & tyrannidi regiæ essent administri, contra quam transactum fuerat.* 19 Ad quos] *recusantes præsidia ista intromittere.* Sic ait rex] *iucrepatio est dilemmatica: quasi dicat: Si tuis viribus fidis, vanitatis es: sin alienis, cujus obsecrō? an Ægyptiis? at sō cietas illius exitialis est: an verò Deus? at illius cultum minuisti: nam blasphemè vitio vertit quod imperaverat Deus, Deuteron. 12.5.* 20 Dixeris] *id est, tecum cogitaveris, & populo persuaseris nihil tibi deesse quod ad propulsandum regem opus sit.* 23 Sed nunc] *sarcasmus, quo ludificatur audaciam Chizkijæ propter tenitatem ejus.* 24 Averteres faciem] *id est, propulsares.* 25 Edixit mihi] *i. testatur mihi in animo. fore me vindicem injuriarum, quibus afficisti eum: ver.22.* 26 Dixit Eljakim &c.] *id est, unus eorum de sententia omnium.* 27 Ut comedant] *id est, quibus nisi maturè ab hac pertinacia discedant, eventuræ sunt calamitates istæ, & rerum summa difficultas.* 34 Arapadi] *in regione Arrapachitide, aut melius Arpaditide, summa Assyriæ parte.* Sepharvajimorum] *vide suprà 17.22.* Henahhi] *Ingines, regionis in Mesopotamia: nam literam Hhajin ferè per literam g exprimunt historici.* Hhivvæ] *vide suprà 17.24.* Eripuerunt] *dii Schomronis videlicet ἀπὸ κοινοῦ.*

CAPUT XIX.

Deus per Jeschahhjam nuntiù Chizkijæ ipsum consulentibus, promittit irritum fore Assyrii consilium de expugnandis Judæis. Iterum autem comminante & blasphemante Assyrio eandem promissionem repetit & signo confirmat, quam statim effectu implet, strage Assyriorum per angelum & Sancheribi cæde.

1 FUIT autem cùm audiret rex Chizkija, ut laceraret vestimenta sua: & tegens se cilicio ingrederetur domum Jehovæ:

3 Et mitteret Eljakim qui præerat domui, & Schebnam scribam, ac seniores sacerdotum tectos ciliciis: ad Jeschahhjam prophetam fili-

um Amotzi.

3 Qui dixerunt ad eum: sic ait Chizkija, ' dies angustiæ & increpationis & irritationis dies hic: ' cùm venerint filii usque ad os matricis, & vis non adsit ad partum.

4 Utinam audiat Jehova Deus tuus omnia verba Rabschakis, quem misit rex Assyriæ dominus ejus, ad afficiendum probro Deum viventem: & arguat verba ista quæ audierit Jehova Deus tuus: itaque effer precationem tuam pro ' hoc residuo quod præsens est.

5 Cum itaque venissent servi regis Chizkiję ad Jeschahhjam:

6 Dixit eis Jeschahhja, sic dicite domino vestro: sic ait Jehova: ne timeto propter verba ista quæ audivisti, quibus blasphemarunt ' pueri regis Assyriæ me.

7 Ecce ego ' indam ei spiritum, ut audito ' rumore revertatur ' in terram suam: ' tandem dejiciam eum gladio in terra ejus.

8 Itaque reversus Rabschake invenit regem Assyriæ oppugnantem ' Libnam: audierat enim eum profectum esse Lacischo.

9 Audiens autem de Tirhaka rege ' Cuschi dicentes: ecce procedit ut pugnet contra te? [a] rursus misit nuntios ad Chizkijam, edicendo.

[a] Heb. *reversus est & misit.*

10 Sic alloquimini Chizkijam regem Jehudæ, dicendo: ne decipiat te Deus tuus in quo tu fiduciam habes dicendo: non tradentur Jeruschalaima in manum regis Assyriæ.

11 Ecce tu audivisti id quod fecerunt reges Assyriæ omnibus aliis regionibus interi necioni devovendo *incolas* earum: & tu eripieris?

12 An dii gentium quas perdiderunt majores mei eripuerunt eas? ' Gozanem & ' Charanem, & ' Retzephum & ' Hhedenitas qui sunt ' Telasari?

13 Ubi *est* rex ' Chamathæ, & rex Arpadi, & rex civitatis illius Sepharvajimorum, Henahhi & Hhivvæ?

14 Cumque accepisset Chizkija literas e manu nuntiorum, & legisset eas: ascendens in domum Jehovæ, explicavit eas Chizkija coram Jehova.

15 Et precatus est Chizkija coram Jehova, dicens: Jehova Deus tuus Jisraëlis, ' insidens Cerubinis, tu es Deus solus omnibus regnis terræ: tu fecisti Cœlum & terram.

16 Inclina Jehova aurem tuam, & audi: aperi Jehova oculos tuos & vide: audi, inquam, verba Sancheribi, illius quem misit ad probro afficiendum Deum viventem,

17 Verum est Jehova: vastaverunt reges Assyriæ gentes illas & regionem earum.

18 Et tradiderunt deos earum igni: quia dii non erant: sed opus manuum hominis, lignum aut lapis: ideò perdiderunt eos.

19 Itaque nunc Jehova Deus noster serva nos, quæso, è manu illius: ut cognoscant omnia regna terræ, te Jehovam Deum esse solum.

20 Tum misit Jeschahhja filius Amotzi ad Chizkijam qui diceret: sic ait Jehova Deus Jisraëlis: quæ precatus es me contra Sancheribum regem Assyriæ exaudivi.

[b] Heb. *edicit Jehova ad eum.*

21 Hoc est verbum quo [b] edicit Jehova *responderi ei*: ' contemnit te, subsannat te Virgo, filia Tzijonis: post te ' caput movet filia Jeruschalaimorum.

22 Quem probro affecisti ac blasphemasti, & contra quem extulisti vocem? utique attollis in sublime oculos tuos contra sanctum Jisraëlis.

23 Per nuntios tuos probro affecisti dominum, cùm diceres: multitudine curruum meorum ego ascendi summitatem montium, latera Libani: & succidam [c] proceras cedros ejus: lectissimas abietes ejus: ' ingrediar etiam [d] extremum diversorium ejus: sylvas, arva ejus.

24 Ego effodio ut bibam aquas ' exteras: ' nam exticco planta pedum meorum omnes rivos locorum [e] obsessorum.

25 An non audivisti inde a longo *tempore* ' me id facere, & a diebus priscis formare illud? ' nunc adduco illud, ut sis ad deturbandum in acervos vastos civitates munitas.

26 ' Ideo habitatores earum contracti manu, territi sunt & erubuerunt: fuerunt *ut* herba agri, ut [f] oleracea herba tenera, *ut* fœnum tectorum, & *ager* tactus uredine, [g] antequam in culmum assurgat.

27 Utique sessionem tuam, & profectionem tuam, & incessum tuum novi: etiam furorem tuum contra me.

28 Quoniam tu furis contra me, & tumultatio tua ascendit ad aures meas: ideo ponam ' hamum meum in naso tuo, & frænum meum inter labia tua, ac perducam te viâ illâ per quam venisti.

29 ' Illud autem esto tibi, hujus *rei* signum: comedere vos anno uno sponte natum: & anno altero sponte renatum: anno demum tertio ' serite & metite ac plantate vineas, & comedite fructum earum.

30 [h] Nam residuum domus Jehovæ quod relictum fuerit, rursus ' radicabitur infernè, & fructum proferet supernè:

31 Cùm Jeruscalaimis ' prodibit reliquum & residuum e monte Tzijonis: zelus Jehovę exercituum facturus est istud.

32 ' Propterea sic ait Jehova de rege Assyriæ: non est ' ingressurus in civitatem hanc, neque jaculaturus huc sagittam: neque oppositurus ei scutum, neq; diffundet contra eam [i] missilia catapultaria.

33 Viâ qua venerit, eâdem revertetur: in civitatem verò hanc non ingredietur, dictú Jehovę.

34 Nam protegam civitatem hanc ad servandum eam: propter me & ' propter Davidem servum meum.

35 Itaque fuit nocte eadem, ut prodiens angelus Jehovæ percuteret in castris Assyriorum centum octoginta quinque millia: qui cùm surrexissent mane, ecce omnia illa erant cadavera mortuorum.

36 Quare profectus abivit & reversus est Sancherib rex Assyriæ: consedit q; Nineves.

37 Ubi fuit ipso se incurvante in æde Nisrochi Dei sui, ut Adrammelec, & Scharetzer filii ejus percuterent eum gladio: ipsi verò propiuerunt se in terram ' Araratı: & regnavit Esar-Chaddon filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

3 Dies angustiæ] *id est, dies calamitosus, quo increpamur de facto nostro, & Dei nomen contumeliosè proscinditur.* Cum venerint] *allegoria, qua se parturienti, & populum suum fœtus: præsentu verò periculi magnitudinem, gravissimæ pariendi difficultati comparat. q. d. tantæ sunt angustiæ, ut neque fœtus se ipsum juvare*

juvare: neque ego ipſum ex anguſtia liberare poſſim. 4 Hoc reſiduo] *reliquæ enim decem tribus jam in captivitatem abierant. ſuprà* 17. *& regni Judaici pars jam ab Aſſyrio obtinebatur ſupra* 18.13. 6 Pueri] *id eſt, miniſtri: ſic Exod.* 33.11. 7 Indam ſpiritum] *id eſt, afficiam animum ejus hac voluntate.* Rumore] *de adventu Tirhakæ, ver.* 9. In terram ſuam] *ut hoſtem invadentem depellat: ſic experimini periculum non ita præſens eſſe ut putatis.* Tandem] *ita geſtus quæ prædicuntur ver.* 28. *& completa narrantur ver.* 37. 8 Libnam] *vide Joſhoſ.*15.42 *&* 21.13. 6 Cuſchi] *vide Gen.*10.6. 12 Gozanem] *vide ſuprà* 17.6. Charanem] *id eſt, Charras Meſopotamiæ, Gen.*11.31. Retzephum] *Retzepha Ptolomæo, Meſopotamiæ.* Hhedenitas] *vide Gen.*2.10. Telaſſari] *quæ poſtea Seleucia dicta eſt, Hhedeni metropolis.* 13 Chamathæ] *vide ſupra* 18.34. 15 Inſidens Cerubinis] *ut* 1. *Schem.* 4.4. Solus] *contra quàm dixerat Aſſyrius ſupra* 18.35. *& hîc verſu* 12. 21 Contemnitte] *id eſt, non curat: ſed ludificatur te, ut ut imbecilla & infirma eſt.* Caput movet] *id eſt, amarulenter ridet: ſynecdoche, ut Pſal.*22.8. 23 Ingrediar] *id eſt, nihil non pervadam.* 24 Exteras] *id eſt, novas, antè incognitas.* Nam exſicco] *Thraſonica hyperbole.* 25 Me id facere] *quod tu tibi arrogas, ſupra ver.* 23. *&* 24. Nunc] *id eſt, in tuu victoriis quas jactas q.d. ego ipſe ſum autor, & tuo miniſterio utor ad deturbandum, &c.* 26 Ideò] *id eſt, ut tibi animum adjeci, ita illu abſtuli, ut nullo negotio vincerentur.* 28 Hamum meum] *metaphora ſumpta à piſcatoribus & agaſonibus.* 29 Illud autem] *Apoſtrophe ad Chirkijam, altera prophetiæ pars.* Illud autem tibi eſto] *id eſt, hæc rerum copia ſine cultura, qua ex Dei liberalitate jam biennio quamvis graſſantibus hoſtibus fruimini, confirmet in vobis certitudinem liberationis promiſſæ, & venturæ tranquillitatis.* Serite & metite] *id eſt, metu ab hoſtibus abjecto agros audenter colite.* 30 Radicabitur infernè] *id eſt, ex omni parte proſperabitur: metaphora a plantis.* 31 Prodibit reliquum] *id eſt, reliquiæ populi, quæ intra muros Jeruſalaimorum propter hoſtes ſe continebant, prodibunt liberæ ab obſidione.* 32 Propterea] *ut promiſſionis ſuæ veritatem oſtendat.* Ingreſſurus &c.] *id eſt, non inſtituet obſidionem in ſecundo ſuo adventu.* 34 Propter Davidem] *id eſt. promiſſionem illi factam:* 1. *Reg.*11.12. 37 Ararati] *vide Gen.*8.4.

CAPUT XX.

Chirkija ex lethali ulcere decumbens Deum precatur, & ſanitatem ac prorogationem regni in quindecim annos obtinet: & ſigno de promiſſione Dei confirmatur. Deinde a legatis Babylonis ſalutatus, ſuperbè illis ſuos theſauros oſtentat: quam ob rem per Jeſchahhjam graviter objurgatur: & de direptione opum, ſuorumq; captivitate præmonetur: cui ſuccedit Menaſſe.

[a] Heb. ad morientem.

1 In diebus illis ægrotavit Chirkija [a] lethaliter: & veniens ad eum Jeſchahhja filius Amotzi propheta, dixit ad eum, ſic ait Jehova: da præcepta familiæ tuæ: nam tu [b] brevi morieris: ac [c] non vives.

[b] Heb. tues mortuus: ut Gen.20.3.

2 Quapropter advertens faciem ſuam ad parietem: oravit Jehovam, dicendo:

3 Obſecro Jehova, recordare jam me [c] continenter ambulaſſe coram te fideliter & animo integro, & quod bonum *videtur* in oculis tuis feciſſe: flevitq; Chirkija fletu magno.

[c] Heb. corde.

4 Tum fuit Jeſchahhja nondum egreſſo ex atrio mediano: ut verbum Jehovæ eſſet ad eum, edicendo:

5 Revertere & dicito ad Chirkijam antecеſſorem populi mei, ſic ait Jehova Deus Davidis patris tui: audivi precationem tuam: vidi lachrymas tuas: ecce ſano te, die tertio aſcenſurus es in domum Jehovæ.

6 Et addam diebus tuis quindecim annos, & e manu regis Aſſyriæ eripiam te, & civitatem hanc: protegamq; civitatem hanc propter me, & [d] propter Davidem ſervum meum.

[d] Heb. propter David.

7 Tum edixit Jeſchahhja: ſumite palatham ficuum: quam ſumentes impoſuerunt ulceri illius: [e] ita revaluit.

[e] Heb. ſanata eſt.

8 Dicente verò Chirkija ad Jeſchahhjam: [f] quod *eſt* ſignum Jehovam ſanaturum eſſe me, & me aſcenſurum die tertio in domum Jehovæ?

[f] Heb. quæ eſt.

9 Dixit Jeſchahhja: hoc ipſum tibi *eſto* ſignũ [g] a Jehova, facturum eſſe Jehovam rem quam locutus eſt: abeátne [h] iſta umbra decem gradibus: an retrocedat decem gradibus?

[g] Heb. à facie Jehovæ. [h] Heb. umbra iſta.

10 Cui dixit Chirkija: levius *eſt* ut umbram declinare decem gradibus: non: ſed retrocedat umbra iſta decem gradibus.

11 Quapropter cùm inclamaſſet Jeſchahhja propheta Jehovam: [i] reduxit umbram illam iiſdem gradibus, quibus deſcenderat in ſolario Achazi decem gradibus.

[i] Heb. fecit reverti.

12 Tempore illo [k] miſit [l] Berodach Baladan filius Baladanis, [m] rex Babyloniæ literas cum munere ad Chirkijam: audierat enim ægrotaſſe Chirkijam.

[k] Heb. miſit. [l] qui & Merodach Jeſcha. 39.1. [m] Heb. rex Babel.

13 Ad quos intentus Chirkija, oſtendit eis totum gazophylacium ſuum: argentum, & aurum, & aromata ac oleum præſtantiſſimum, & domum vaſorum ſuorum: deniq; quicquid inveniebatur in theſauris ſuis: non fuit quicquam quod non oſtenderet eis Chirkija in domo ſua & in tota ditione ſua.

14 Quapropter ingreſſus Jeſchahhja propheta ad regem Chirkijam: dixit ad eum: quid dixerunt homines illi, & unde venerunt ad te? cui dixit Chirkija, e terra longinqua venerunt, Babylone.

15 Iterum dicenti, quid viderunt domi tuæ? dixit Chirkija quicquid *eſt* domi meæ viderunt: non fuit quicquam quod non oſtenderim eis in theſauris meis.

16 Tum dixit Jeſchahhja ad Chirkijam: audi verbum Jehovæ.

17 Ecce dies venturi ſunt, quibus deportabitur quicquid *eſt* domi tuæ, & quod recondiderunt majores tui uſque in diem hunc, in Babyloniam: non relinquetur quicquam, ait Jehova.

18 De filiis etiam tuis, qui prodibunt ex te, quos geniturus es, aſſument: ut [n] ſint aulici in palatio regis Babyloniæ.

[n] Heb. ſint.

19 Dixit verò Chirkija ad Jeſchahhjam: bonum *eſt* verbum Jehovæ quod locutus es: præterea dixit: [o] nónne? quandoquidem pax & ſtabilitas futura eſt diebus meis.

[o] Heb. ſi non.

20 Reliquę autem res Chirkijæ & tota fortitudo ejus: utque fecit piſcinam, & aquę-ductum,

ctum, quo induxit aquam [a] in civitatem: nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jehudæ?

21 Tandem cùm occubuisset Chizkija cum patribus suis: regnavit Menasche filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

1 Diebus illis] *id est, quartodecimo anno regni ejus, cùm adventa Tirhakæ Assyrius avocaretur a Juda, quod evincit versiculus 6.* Non vives] *i. non potes vivere ex tanto morbo ullo naturæ remedio: sed hæc omnia & subsunt & pronuntiantur sub conditione voluntatis & potentiæ divinæ.* 3 Continenter ambulasse] *q.d. me pro viribi meæ conditione adhæsisse quam proposueras 1. Reg. 8. 25. peto igitur ut memor promissi tui ibidem, non patiaris vitâ excedere me sine successore filio: nam triennio post Menasche ex natus est infrà 21. 1.* 4 Atrio mediano] *interius ipsa porticu, quod 1. Reg. 7. 8. atrium alterum vocatur.* 6 Propter Davidem] *sup. 19. 34.* 7 Ita revaluit] *non ex facultate ficuum, cùm morbi natura esset indomita a mediis naturalibus. sed ex Dei verbo.* 8 Quod est signum] *q.d. modo dixisti actum esse de vita mea: jam verò sanitatem promittis: vellem signo confirmari hoc promissum.* 9 A Jehova] *q.d. non ex me profectū sed a Jehova.* Ista umbra] *pariter retrocedente sole: synecdoche, ut apparet ex Jeschahhjæ 38. 8.* 10 Declinare] *id est, uno momento in decimum gradum abripi.* 11 Reduxit] *ita dies qui duodenas horas continebat viginti duarum effectus est.* 12 Misit] *ad inquirendum prodigium, prout observatum fuerat a Chaldæis 2. Chron. 32. 31.* Rex Babyloniæ] *priùs fiduciarius Assyrii: tandem verò Assyriorum & Babyloniorum monarcha effectus.* 18 Sint aulici] *quod completum esse legimus infrà cap. 24. & 25.* 19 Nonne] *id est, omnino bonum & justum. affirmandi ratio apud Hebræos usitata: sic 1. Schem. 19. 1.* 20 In civitatem] *ut illam hostibus interciperet, 2. Chron. 32. 3. 4. & 30. vers. de hac piscina vide Nehemiæ 3. 16.*

CAPUT XXI.

Menasche omnium pessimè se in regno gerente, Deus per prophetas suos, illius domui & regno excidium denuntiat: cui mortuo succedit Amon filius, patri in malo similis, quo per conspirationem sublato ad regnum assumitur filius Joschijæ.

1 NATUS duodecim annos Menasche cùm regnare inciperet, [a] quinquaginta quinq; annis regnavit Jeruschalaimis; cujus matri nomen Chephtzi-Ba.

2 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: secundum abominationes illarum gentium quas expulerat Jehova [a] conspectu Jisraëlitarum.

3 Nam [b] rursus ædificavit excelsa quæ [a] perdiderat Chizkija pater ipsius: erexitq; altaria Bahhali, ac fecit lucum quemadmodum fecerat [a] Achab rex Jisraëlis, & incurvans se toti exercitui cœlorum, coluit ea.

4 Etiam extruxit altaria in domo Jehovæ: de qua dixerat Jehova: Jeruschalaimis collocabo [a] nomen meum.

5 Extruxit, inquam, altaria toti exercitui cœlorum: in [a] duobus atriis domus Jehovæ.

6 Prætereà traduxit filium suum per ignem: præstigiis q; & conjectationibus usus est: & instituit pythonem & ariolos: [c] plurimum fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ provocando eum.

7 Et collocavit cum sculptili locum quem paraverat: in domo de qua dixerat Jehova ad Davidem & ad Schelomonem filium ejus: in domo hac & Jeruschalaimis quæ elegi præ omnibus *locis* tribuum Jisraëlis, collocabo nomen meum in seculum.

8 Neque deinceps [d] faciam ut erret pes Jisraëlitarum ab hac terra quam tradidi majoribus eorū: si modò [e] observanter fecerint omnino prout præcepero eis: & secundum totam legem quam præcepit eis servus meus Mosche.

9 At non auscultarunt: nam fecit Menasche ut aberrarent, faciendo quod malū est amplius quàm gentes, quas perdiderat Jehova a conspectu Jisraëlitarum.

10 Quamvis loqueretur Jehova per servos suos prophetas, dicendo:

11 Propterea quòd fecit Menasche rex Jehudæ abominationes istas: pejora egit omnibus quæ fecerunt Emorei qui antecesserant eum: & ad peccandum induxit etiam Jehudam in stercoribus diis suis:

12 Idcirco sic ait Jehova Deus Jisraëlis: ecce ego inducturus sum malum super Jeruschalaim & Jehudam: quod quisquis audierit, tinnient ambæ aures ejus.

13 Extensurus enim sum super Jeruschalaim [a] regulam Schomronis, & perpendiculum [a] domus Achabi: & [a] absterfurus sum Jeruschalaim, ut qui absterget solet gabatam: absterget, deinde subvertit [f] eam in os.

14 Et deserens residuum possessionis meæ, tradam eos in manum hostium eorum: ut sint prædæ & conculcationi omnibus hostibus suis.

15 Quandoquidem fecerunt quod malum *videtur* in oculis meis, & provocarunt me: inde a die quo egressi sunt majores eorum ex Ægypto usque in diem hunc.

16 Insuper etiam sanguinem innoxium fudit Menasche quamplurimum: usq; adeò ut impleret Jeruschalaim a confertim: præter peccatum suum quo ad peccandum induxit Jehudam, ut faceret quod malum *videtur* in oculis Jehovæ.

17 Reliquæ autem res Menaschis & [a] quicquid fecit, peccatumque ejus quo peccavit: nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jehudæ?

18 Tandem cùm occumbens Menasche cum patribus suis, sepeliretur in horto domus suæ, in horto Hhuzzę: regnavit Amon filius ejus pro eo.

19 Natus viginti duos annos Amon cum regnare inciperet, duobus annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Meschullemeth filia Charutzi e [a] Jotba.

20 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: quemadmodum fecerat Menaschepater ejus.

21 Ambulavit enim in tota illa via, qua ambulaverat pater ejus: & colens stercorones deos quos coluerat pater ipsius, incurvavit se eis.

22 Et derelinquens Jehovam Deum majorum suorum

[a] Heb. *a facie filiorum Jisraëlis.*
[b] Heb. *reversus est & ædificavit.*
[c] Heb. *multiplicavit facere.* *Psal.* 132.
[d] Heb. *addā facere ut erret.*
[e] Heb. *observent faciendo.*
[f] Heb. *ad cacum.* 10. 11.

ſuorum: non ambulavit in via Jehovæ.
23 Conſpiraverunt autē ſervi Amonis contra eum: & morte affecerunt regē ſuū in domo ejus.
24 Percuſſit verò populus regionis omnes qui conſpiraverunt contra regem Amonem: & regem conſtituerunt populus regionis Joſchijam filium ejus pro eo.
25 Reliquæ autem res Amonis quas fecit: nónne ſunt ſcriptæ in libro ᵉ Chronicorum regum Jehudæ?
26 Quem ſepelivit in ſepulchro ejus, in horto Hhuzzæ: & regnavit Joſchija filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

1 Quinquaginta quinque] *comprehenſis iis quibus fuit captivus in Babylonia, 2. Chro. 33. 11.* 3 Perdiderat] *ſuprà 18. 4.* Achab] *1. Reg. 16. 33. 34. 35.* 4 Nomen meum] *ſubaudi, ſolum 1. Reg. 8. 26. & 9. 3.* 5 Duobus atriis] *populi & ſacerdotum.* 12 Tinnient] *vide 2. Schem. 3. 11.* 13 Regulam Schomronis] *ideſt, eodem modo Jeruſchalaima tractabo, quo tractavi Schomronem: metaphora ſumpta ab architectis.* Domus Achabi] *id eſt, ſicut Achabi gens deleta eſt, ita horum familiam prorſus deleturus ſum: quod executus eſt, partim in Tzidkija & filiis, infrà 25. 10. partim in Jiſchmahhele, ibidem verſic. 28. Nam Zerubbabel & ſucceſſores ejus non per Schelomonem, ut reliqui omnes: ſed per Nathanem a Davide deſcendunt, ut apparet Luc. 3.* Abſterſurus] *cives regni Judaici, ut ſordes patinæ profundioris, abſtergendo, & præſens regnum ſubvertendo. vide complementum Firmetæ 39.* 17 Quicquid fecit] *poſt captivitatem ſuam, de quibus vide 2. Chron. 33. a verſu 11.* 19 Jotba] *fortaſſis illa Jotba in finibus Moabitarum, de qua Num. 33. 33. & Deut. 10. 7.* 25 Chronicorum] *ut 1. Reg. 11. 41.*

CAPUT XXII.

Joſchija domus Dei inſtaurationem urgente, ſummus ſacerdos librum legis authenticum nactus ad regem mittit: cujus lectione perculſus Deum conſulit: a quo ſententiam de regni excidio accipit: etſi executio ejus propter abjectionem regis, poſt mortem illius rejicitur.

1 NAtus octo annos Joſchija cùm regnare inciperet, uno & triginta annis regnavit Jeruſchalaimis: cujus matri nomen Jedida filia Hhadajæ ᵃ Botzkatæa.
2 Qui fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: ambulans omnino in via Davidis patris ſui, neq; recedens dextrorſum aut ſiniſtrorſum. 2. Chr. 34.
3 Fuit autem anno decimo octavo ᵇ regis Joſchijæ: ut mitteret rex Schaphanem filium Atzaljæ filii Meſchullami ſcribam, in domum Jehovæ, dicens:
4 Aſcende ad Chilkijam ſacerdotem ſummum, ut ᶜ abſolvat *aptare* pecuniam inferendam in domum Jehovæ: quam collegerunt ᵈ cuſtodes liminis ejus, a populo.
5 Et tradant eam in manum curatorum operis, qui præfecti ſunt in domo Jehovæ: ut tradant eam opificibus qui *ſunt* in domo Jehovæ, ad curandum labem domus.
6 Fabris & ſtructoribus & cœmentariis: item ad comparandum ligna, & lapides cęduos, ad curandum domum.
7 Veruntamen non ſubducebatur ᵉ cum illis ratio pecuniæ traditæ in manum illorum: nam fidè illi agebant.
8 ᶠ Tum dixit Chilkija ſacerdos ſummus ad Schaphanem ſcribam: ᵍ librum legis inveni in domo Jehovæ: tradiditque Chilkija librum ipſum Schaphani, qui legit illum.
9 Cúmq; veniens Schaphan ſcriba ad regem, retuliſſet regi rem: ac dixiſſet, conflaverunt ſervi tui pecuniam illam quę inventa fuit in domo, & tradiderunt eam in manum curatorum operis, qui præfecti ſunt in domo Jehovæ:
10 Indicavit Schaphan ſcriba regi dicendo: librum tradidit mihi Chilkija ſacerdos: legitq; eum Schaphan coram rege.
11 Fuit autem cum audiret rex verba libri legis: ut laceraret veſtimenta ſua.
12 Et præciperet rex Chilkijæ ſacerdoti, & Achikamo filio Schaphanis, & ʰ Hhacbori filio Micajæ, & Schaphani ſcribæ, ac Hhaſajæ ſervo regis, dicendo:
13 Ite, conſulite Jehovam pro me & pro populo, nempe pro toto Jehuda, ſuper verbis libri hujus qui inventus eſt: nam magnus æſtus *eſt* iræ Jehovæ, quę accenſa eſt in nos: eò quòd non auſcultarunt patres noſtri verbis legis hujus, ut facerent omnino pro ut præſcriptum eſt nobis.
14 Itaque abiit Chilkija ſacerdos, & Achikam & Hhacbor & Schaphan, & Hhaſaja ad Huldā prophetiſſam uxorem Schallumi filii ⁱ Tikvæ filii Charchaſi veſtiarii: ea enim habitabat Jeruſchalaimis in parte ᵏ ſecunda ab eo: & allocuti ſunt eam.
15 Ad quos dixit, ſic ait Jehova Deus Jiſraëlis: dicite viro qui miſit vos ad me:
16 Sic ait Jehova, ecce inducturus ſum malum contra locum hunc, & contra habitatores ejus: omnia verba iſtius libri, quem legit rex Jehudæ:
17 Propterea quòd dereliquerunt me, & adoleverunt diis alienis, ut irritarent me omni opere manuum ſuarum: ideò accenſa manebit æſtuans ira mea in locū hunc, & non extinguetur.
18 De rege verò Jehudæ, qui miſit uos ad conſulendū Jehovam, ſic dicitote ad eum: ſic ait Jehova Deus Jiſraëlis: *tu* qui audiviſti verba iſta,
19 Quia mollitus eſt ˡ animus tuus, & demiſiſti te a facie Jehovæ, cum audiviſſes ea quę locutus ſum contra locum hunc: & contra habitatores ejus, fore in deſolationem & in maledictionem: & lacerans veſtimenta tua fleviſti corā me: ideo etiā ego exaudivi: dictum Jehovę.
20 Propterea ecce ego faciam ut aggregeris ad patres tuos, & aggregeris ad ſepulchra tua ᵐ in pace: ut non videant oculi tui totum iſtud malum quod ego inducturus ſum contra locum hunc: qui retulerunt regi rem.

a qui Hhabdon filius Micæ 2. Chro. 34. 20.
b qui & Tokehat filius Chaſræ: ibi ver. 22.
c Heb. cor.

ANNOTATIO.

1 Botzkatæa] *Botzka oppidum Jehudæ, Joſh. 15. 39.* 3 Regis] *id eſt, regni ejus: vide omnia copioſius, 2. Chron. 34.* 4 Abſolvat &c.] *id eſt, res oblatas aut argentum infectum pecunia commutare, ut accommodari ad uſum ſuum ſtatim poſſit: confer cum 12 cap. ſuprà.* Cuſtodes liminis] *Levitici ordinis, ibidem ver. 10.* 7 Cum illis] *curatoribus operis Levitis, ut oſtenditur 2. Chron. 34. 12.* 8 Tum dixit]

cùm executioni mandaſſet quod rex imperaverat. Librum legis] *authenticum Moſchi autographum, juſſu Dei in ſacrario repoſitum. Deut.* 31.24. *& ſequentibus.* 14 Secunda ab eo] *ideſt, in parte civitatis, regiæ proxima: ſic redditur ratio, cur ad hanc potius quam ad alios rex hos miſerit.* 20 In pace] *id eſt, incolumi regno & nondum effuſa ira, quam interminatus ſum: nam alioquin Joſchiæ telo extinctus eſt infrà* 23.29. *&* 2. *Chron.* 35.23.

CAPUT XXIII.

Joſchija cum toto populo fœdus cum Deo renovat: Templum & regnum ab idololatriæ repurgat: idololatriæ autores caſtigat: prædicta Jarobhamo Iſraëlsterum regi primo, complet: Dei cultum fideliſſimè reſtituit: tandem in bello contra Ægiptium temerè ſuſcepto occiditur: cui Joachaz filius improbus ſuccedens ab eodem Ægyptio vinctus abducitur, Jehojakimo fratre ejus ſubſtituto, & tributario facto.

1 Cùm itaque miſiſſet rex, qui congregarent ad ſe omnes ſeniores Jehudæ & Jeruſchalaimorum:

2 Aſcendit rex in domum Jehovæ & omnes viri Jehudæ, omneſque habitatores Jeruſchalaimorum cum eo: cûm ſacerdotes, tûm prophetæ ac totus populus a minimo uſque ad maximum: & legit [a] ipſis audientibus omnia verba libri fœderis, qui inventus fuerat in domo Jehovæ.

[a] Heb. *in auribus eorum.*

3 Deinde ſtans rex ad [b] columnam ſuam pepigit fœdus coram Jehova, ſe ſecuturos Jehovam, & obſervaturos præcepta ejus & teſtimonia ejus ac ſtatuta ejus ex toto corde & ex toto animo: præſtando verba fœderis illius, quæ ſcripta ſunt in libro illo: cui [b] adſiſtebat totus populus in ipſo fœdere.

4 Tunc præcepit rex Chilkijæ ſacerdoti ſummo & ſacerdotibus ſecundanis ac cuſtodibus liminis: ut efferrent e templo Jehovæ omnia illa inſtrumenta quæ parata fuerant Bahhali & luco, totiſque exercitui cœlorum: quę combuſſit extra Jeruſchalaima, in agris Kidronis, quorum pulverem deportari curavit [b] Beth-Elem.

5 Præterea abolevit [b] atratos, quos conſtituerant reges Jehudę: ut eorum quiſque adoleret in excelſis per civitates Jehudæ, & ambitum Jeruſchalaimorum: ſimiliter eos qui adolebant Bahhali, Soli & Lunæ ac [b] planetis, deniqne toti exercitui cœlorum.

[b] *vel, ſignis cœleſtibus.*

6 Exportavit etiam [b] lucum e domo Jehovæ extra Jeruſchalaima ad torrentem Kidronem, quem comburens ad torrentem Kidronem comminuit in pulverem: & projecit pulverem ejus ſuper ſepulchrum [b] illorum popularium.

[c] Heb. *domos meritoriorũ.*

7 Et deſtruxit, lupanaria quæ *erant* in domo Jehovæ: ubi mulieres texebant [b] ædiculas ad lucum.

8 Inſuper adductis omnibus ſacerdotibus [b] e civitatibus Jehudæ, polluit excelſa ubi adoleverant ſacerdotes iſti [b] a Gebahho [b] Beerſchebahhum uſque: & deſtruxit etiam excelſa portarum, [b] *etiam* quod erat ad oſtium portæ Jehoſchuhhæ præfecti urbis, quod erat ad ſiniſtram cujuſque *intrantis* portam civitatis.

9 Veruntamen [b] non offerunt [b] ſacerdotes illi excelſorum in altari Jehovæ Jeruſchalaimis: [b] ſed comedunt azymos panes inter fratres ſuos.

10 [b] Polluit etiam Tophethum quod eſt [b] in valle filii Hinnomi: ne traduceret quiſquam filium ſuum aut filiam ſuam per ignem Moleco.

11 [b] Abolevit quoq; equos illos quos poſuerant reges Jehudæ Soli ab ingreſſu in domum Jehovæ, in [d] domum Nethan-Meleci aulici, quæ *erat* in ipſis [b] ſuburbiis: [b] currus autem Solis combuſſit igni.

[d] Heb. *cubiculum: ſynecdoche.*

12 Et altaria quę *erant* [b] ſuper tectum cœnaculi Achazi quæ fecerant reges Jehudæ: etiam altaria quæ fecerat Menaſche in duobus atriis domus Jehovæ deſtruxit rex: quibus obruptis inde, projecit pulverem eorum in torrentem Kidronem.

Sup. 21.5.

13 Item excelſa quæ *erant* in conſpectu Jeruſchalaimorum, quę *erant* [b] ad dexteram [b] montis corrumpentis, quę ædificaverat Schelomo rex Iſraëlis, Hhaſchtorethæ abominationi Tzidoniorum, & Cemoſcho abominationi Moabitarum, & Milcomo abominationi Hhammonitarum: polluit rex. 1. *Reg.* 11.5.

14 Et confractis ſtatuis ac ſuccifis lucis earum: implevit loca earum oſſibus hominum.

15 Quin etiam altare illud quod *erat* Beth-Ele, excelſum illud quod fecerat Jarobhham filius Nebati quo ad peccandum induxit Iſraëlem, etiam altare illud, & excelſum illud deſtruxit: & comburẽs excelſum comminuit in pulverem, & combuſſit lucum. 1. *Reg.* 12.

16 Cùm aſpiciens Joſchija, vidiſſet ſepulchra illa quæ ibi erant in monte, & mittens accepiſſet oſſa ex ipſis ſepulchris, & comburens in illo altari polluiſſet ipſum: ſecundum verbum Jehovæ quod proclamaverat vir ille Dei, qui prædixerat res iſtas. *Ibid.* 13.2.

17 Dicente autem, quid ſibi vult monumentum hoc quod ego video? dixerunt ad eum homines illius civitatis: hoc ſepulchrum *eſt* illius viri Dei qui veniens e Jehuda prædixerat res iſtas, quas feciſti contra hoc altare Beth-Ele.

18 Qui dixit ſinite illud: ne quis commoveto oſſa ejus: ſic eripuerunt oſſa ejus, cum oſſibus illius prophetæ, [b] qui venerat e Schomrone.

19 Atq; adeò omnes domos excelſorum, quæ *erant* in civitatibus Schomronis, quas fecerant reges Iſraëlis irritando *Jehovam* amovit Joſchija: ac fecit illis ſecundum omnia facta quæ fecerat Beth-Ele.

20 Et mactavit [b] omnes ſacerdotes excelſorum, qui *erant* ibi, ſuper ipſa altaria, combuſſitq; oſſa hominum in eis: deinde reverſus eſt Jeruſchalaima.

21 Tum præcepit rex toti populo dicendo: celebrate Paſcha Jehovæ Deo veſtro: prout ſcriptum eſt in libro fœderis hujus.

22 Quamvis non celebratum fuerit ſimile Paſchati huic [a] diebus judicum qui judicarunt Iſraëlem: & ullis diebus regum Iſraëlis aut regum Jehudæ,

23 Ut decimo octavo anno regis Joſchijæ celebratũ eſt Paſcha iſtud Jehovæ Jeruſchalaimis.

24 Atq; etiam pythones, & ariolos & imagines ac ſtercoreos deos, & omnes abominationes quæ conſpiciebantur in terra Jehudæ & Jeruſchalaimis ſuſtuliſſet Joſchija: ut præſtaret verba legis ſcripta in libro quem invenerat Chilkija ſacerdos in domo Jehovæ:

25 Et

25 Et similis ei non fuisset ante ipsum rex, qui reverteretur ad Jehovam ex toto corde suo, & ex toto animo suo, totisq; viribus suis, omnino secundum legem Moschi: nec post eum extiterit similis ei:

26 Attamen non est reversus Jehova a furore iræ suæ maximo, quo accensa erat ira ejus in Jehudam: propter omnia irritamenta quibus irritaverat eum menasche.

27 Sed dixit Jehova: etiam Jehudam amovebo a facie mea: quemadmodum amovi Jisraëlem: & spernam civitatem hanc quam elegeram, Jeruschalaima: etiam domum hanc de qua dixeram: erit nomen meum ibi.

28 Reliquę autem res Joschijæ & omnia quæ fecit: nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jehudæ?

29 Diebus ejus ascendebat Parhho-Neco rex Ægypti contra regem Assyriæ ad flumen Euphratis: cumque processisset rex Joschija [a] obviam illi, morte affecit eum [b] Megiddunte, [c] cùm vidisset ipsum.

30 Quem mortuum imponentes currui servi ejus Megiddunte abduxerunt eum Jeruschalaima, & sepeliverunt eum in sepulchro ipsius: [d] accipiensque populus terræ [e] Jehoachazum filium Joschijæ, [f] unxerunt eum, constituentes eum regem loco patris sui.

31 Natus viginti tres annos Jehoachaz cùm regnare inciperet tribus mensibus regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Chamutal filia Jirmejæ e Libna.

32 Qui fecit quod malum videtur in oculis Jehovæ: omnino prout fecerant majores ejus.

33 Quem [g] vinciri jussit Parhho-Neco [h] Riblæ in regione Chamatæ ne regnaret Jeruschalaimis: & imposuit mulctam regioni ejus [i] centenûm talentorum argenti, & talenti auri.

34 Et regem constituit Parhho-Neco Eljakimum filium Joschiję pro Joschija patre ejus, immutans nomen ejus in Jehojakimum: Jehoachazo verò assumpto abiit in Ægyptum: ubi mortuus est.

35 Deinde illud argentum & aurum dabat Jehojakim Parhhoni: sed taxabat habitatores terræ, ut daret pecuniam illam [k] ex præstituto Parhhonis: ab unoquoque pro æstimatione sua exigebat argentum illud & aurum: a populo *in quam* terræ, ut daret Parhhoni-Neconi.

e *qui & Jechanan*, 1. *Chro.* 3. 15. *& Schallum. Jirmejæ* 22. 11.

[k] Heb. *secundum os.*

ANNOTATIO.

3 Columnam suam] *vide suprà* 11. 14. Adsistebat] *præsentia videlicet & opere, ut sequentia docent.* 4 Beth-Elem] *ut comportatis undique sordibus locum illum quem Jisraëlitæ sacrum habuerant, religione spoliaret: parebat enim Beth-el regno Jehudæ inde a temporibus Abijæ, 2. Chron.* 13. 19. 5 Atratos] *id est, sacrificulos pullis vestibus indutos, ex superstitioso ritu.* 6 Lucum] *a Menasche constitutum, sup.* 21. 7. Illorum popularium] *videlicet idololatrarum: in detestationem idololatriæ cui adhæserant, & contaminationem sepulchrorum in exemplum vivis.* 7 Ædiculas] *id est, sacella textilia.* 8 E civitatibus] *id est, ex excelsis quæ in singulis civitatibus erant, ut ab idololatria desisterent & Deum colerent.* A Gebahho] *qui tunc temporis erat terminus regni Judæici septentrionalis in Binjamine: vide* 1. *Regum* 15. 22. Beerschebahhum] *terminus meridianus, Judic.* 20. 1. Etiam quod] *q. d. sine discrimine privata & publica, potentum & tenuium idola abstulit.* 9 Non offerunt] *id est, abdicati sunt ipsi, & tota ipsorum posteritas a sacro ministerio: vide Jechezkel* 44. 10. *& sequentibus.* Illi sacerdotes] *qui genere Aharonis sunt: sed peregrino cultu se contaminaverunt.* Sed comedunt] *id est, sunt eodem jure post recipiscentiam, quo qui corporis vitio laborabant, Levitici* 21. 17. *& sequentibus. summa est, Joschijam leviore judicio erga sacerdotes usum esse, tum ut generi Levitico parceret, in quo Deus frequentia & manifesta suæ misericordiæ signa ediderat: ut in Aharonis persona Deut.* 9. 20: *posteris Korachi, Num.* 16. 11: *& Ehjathare,* 1. *Reg.* 2. 26. *tum ut nihil gravius in resipiscentes ex publica corruptione statueret.* 10 Polluit] *id est, religione idololatriæ exuit: catachresis, sic deinceps.* In valle] *vide Jehos.* 15. 8. 11 Abolevit] *i. interfici jussit.* Suburbiis] *civitatis Davidis.* Currus solis] *i. ipsi dicatos.* 12 Super tectum] *ex ritu colentium exercitum cælorum, Jirmejæ* 19. 13: *& Tzephanjæ* 1. 5. 13 Ad dexteram] *i. meridiem versus.* Montis corrumpentis] *i. olivarum, qui a fructu mons Mischchæ i. unctionis dicebatur: hic verò per antonomasiam mons Maschchith i. corrumpentis propter idololatriam vocatur, ut apud Hoschehham Beth-Aven pro Beth-El* 4. 15. 18 Qui venerat] *& se cum eo sepeliri jusserat,* 1. *Reg.* 13. 31. 20 Omnes sacerdotes] *non divinitus vocatos: sed ex institutione Jarobhami factos,* 1. *Reg.* 12. 31. 22 A diebus judicum] *sed illis non annumeratus: ideò in* 2. *Chro.* 35. 18. *Schem. tantùm qui eorum ultimus fuit nominatur. q. d. a constituto regno nullus fuit qui tanta sedulitate populum sacerdotes, & se ipsum præparaverit ad celebrandum Pascha, impuritatem omnem amovendo, & fœdus Dei renovando, deniq; Ecclesiæ disciplinam severissimè exigendo.* 29 Obviam illi] *ut depelleret eum.* Megiddunte] *in tribu Menasschii Judic.* 1. 27. Cùm vidisset ipsum] *vide suprà* 14. 8. 30 Accipiens que populus] *ne rex Ægypti regnum rege vacuum occuparet.* Unxerunt eum] *ut hoc signo declararent regnum armis Ægyptiorum turbatum, tanquam de integro se hunc tradere contra vim hostis defendendum: alioquin unctione opus non erat, cùm esset legitimus successor.* 33 Vinciri jussit] *tantisper dum reverteretur ab expeditione in Carcemischum* 2. *Chro.* 35. 20. *& Jir.* 46. 2. Riblę] *Apamiæ, ut Paraphrastes Jerosolymitanus docet in Num.* 34. 11. Centenûm talentorum] *quasi centenûm denûm millium talerorum in summa.* 34 Mortuus est] *ex vaticinio Jirmejæ* 22. 11. *&* 12.

CAPUT XXIIII.

Jehojakimo perseverante in peccatis: Babylonius a Deo immittitur, qui cum sibi tributarium reddit: & deinde rebellantem perdit. Cui mortuo Jehojachin filius succedens æquè prævas ad deditionem a Babylonio coguntur: qui ipsum cum pretiosissimis spoliis, & captivorum numero in Babyloniam abducit: Tzidkija rege suffecto.

1 [a] Natus viginti quinque annos Jehojakim [b] cùm regnare inciperet, [c] undecim annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Zebudda filia Pedajæ e Ruma.

2 Cùm autem fecerat quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: omnino prout fecerant majores ipſius:

3 'Diebus ejus 'aſcendit Nebucadnetzar rex Babyloniæ: cui cùm fuiſſet Jehojakim ſervus 'tribus annis, poſteà averſus rebellavit contra eum.

4 Quam ob rem immiſit Jehova contra eum 'turmas Chaldæorum, & turmas Syrorum, turmasq; Moabitarum, ac turmas Hhammonitarũ: immiſit inquam, eas contra Jehudam ad perdendum eum: ſecundum verbum Jehovæ quod locutus fuetat 'per ſervos ſuos prophetas.

a Heb. *ſecundum os.*

5 Enimverò [a] ex præſtituto Jehovæ *id* fiebat contra Jehudam, ut amoveret *eum* a facie ſua: [b] propter peccata ſimilia omnino iis 'quę fecerat Menaſche.

b Heb. *propter peccata Menaſchus ſimilia omnibus quæ fecit: trajectio. ut Gen.5.29 & Judicum 18. 31.*

6 Nam etiam ſanguinem innoxium effundebat, adeò ut impleret Jeruſchalaima ſanguine innoxio: ideo noluit Jehova condonare.

7 Reliquæ autem res Jehojakimi & omnia quæ fecit: nonne ſunt ſcripta in libro Chronicorum regum Jehudę?

8 Tandé occumbente Jehojakimo cum patribus ſuis: regnavit [c] Jehojacin filius ejus pro eo.

c *qui & Jeconja. 1.Chro. 3.16. & Conja Jirm.22. 28.*

9 Poſteà 'non perrexit ultrà rex Ægypti procedere e regione ſua: cùm cœpiſſet rex Babyloniæ a flumine Ægypti, uſq; ad fluvium Ephratis quicquid fuerat regis Ægypti.

10 Natus octodecim annos Jehojacin cùm regnaret, 'tribus menſibus regnaret Jeruſchalaimis (cujus matri nomen Nechuſchta filia Elnathanis e Jeruſchalaimis.)

11 Et fecerat quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: omnino prout fecerat pater ejus:

12 Quo tempore aſcenderunt ſervi Nebucadnetzari regis Babyloniæ Jeruſchalaima: ut veniret civitas in obſidionem.

13 Cumque veniſſet Nebucadnetzar rex Babyloniæ ad ipſam civitatem: ſervis ejus obſidentibus eam:

14 Prodiit Jehojacin rex Jehudæ ad regem Babylonię, ipſe cum matre ſua, ſervi quoque ejus & præfecti ejus cum aulicis ejus: quem cepit rex Babyloniæ anno octavo regni ſui.

15 Et depromptis inde omnibus theſauris domus Jehovæ, & theſauris domus regis: [d] decerpſit omnia inſtrumenta aurea quę fecerat Schelomo rex Jiſraëlis pro templo Jehovæ: quemadmodum prædixerat Jehova.

d Heb. *precavit.*

16 Et deportavit rex 'e totis Jeruſchalaimis cùm omnes præfectos, tum omnes valentes robore, 'decies mille captivos, omnesq; fabros lignarios & fabros ferrarios: nihil relictum eſt præter tenuem populum terræ.

17 Deportavit enim Jehojacinem in Babylonem: & matrem regis & fœminas regis, & aulicos ejus, & 'potentiores regionis: [e] relegavit Jeruſchalaimis in Babyloniam:

e Heb. *dixit captivum.*

18 Omnes quoq; viros ſtrenuos ſepties mille, & fabros lignarios ac ferrarios mille: omnes robuſtos bellatores: deduxit rex Babyloniæ captivos in Babyloniam.

19 Conſtituitque rex Babyloniæ Mathanjam 'patruum illius regem loco illius: cujus nomen immutavit in Tzidkijam.

ANNOTATIO.

1 Regnare inciperet] *ſubaudi ſolus poſt fratris captivi mortem: nam dum captivus viveret, putabatur ad eum jus regni pertinere: ideo hic ejus velut' pro-rex erat: licet Jirmeja 22.11. de illo plane prophetaſſet fore ut in regnum non reverteretur.* Undecim annis] *cùm pro-rex, tum rex poſt fratris mortem.* 3 Diebus ejus] *id eſt, poſt annum quartum regni ejus: nam is fuit Nebucadnetzari primus, Jirmejæ 25.1.* Aſcendit] *poſtquam fudiſſet Ægyptum, Jirmejæ 46.2.* Tribus] *numerum quinto, ſexto & ſeptimo regni ſui.* 4 Turmas &c.] *id eſt, caſtra Nebucadnetzari conſtantia hu genibus.* Per ſuos prophetas] *per Moſchen Deut.31 & 32. per alios ſuprà 2.10. per Chuldam ſuprà 22.15: & per Jirmejam cap.14. & 15. cum ſequentibus.* 5 Quæ fecerat] *ſuprà 21.16. vide Jir.22.17.* 9 Non perrexit] *uſque ad ultimos annos Tzidkijæ, cùm obſiderentur Jeruſchalaima a Chaldæis, Jir.37.5.* 10 Tribus menſibus] *& decem diebus: ſynecdoche, 2.Chron.36 9.* 15 Prædixerat Jehova] *ſuprà 20.17.* 16 E totis Jeruſchalaimis] *i. e toto regno: ſynecdoche.* Decies mille] *in quorum numero erant e tribu Jehuda ter mille viginti tres. Jir.52.28. Eſt autem prolepſis, quæ duobus ſequentibus verſibus ſpeciatim explicatur.* 17 Potentiores regionis] *quorum omnium numerus erat bu millium.* 19 Patruum illius] *vide 1.Chron.3.16. & 17.*

CAPUT. XXV.

Tzidkija improbo contra Babylonium rebellante, Jeruſchalaima a Chaldæis obſidentur, occupantur, & rex fugiens intercipitur: cujus filii eo præſente jugulantur: ipſe verò excæcatus & vinctus in Babyloniam abducitur. Templum, regia & omnia magnifica ædificia igne abſumuntur, mœnia urbis dejiciuntur, populi pars abducitur: pars tenuior ad colendum terram Gedaliæ committitur: theſauri & res pretioſæ ſacræ auferuntur: primores occiduntur: reliquiæ occiſo Gedalja Ægyptum petunt. Tandem Jehojacin anno 37. captivitatis ſuæ a ſucceſſore Nebucadnetzari ad regiam dignitatem in aula ejus evehitur.

Jirmejæ 52.

1 'NAtus unum & viginti annos Tzidkija cùm regnare inciperet, undecim annis regnavit Jeruſchalaimis: cujus matri nomen Chamutal filia Jirmejæ e Libna.

2 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: omnino prout fecerat 'Jehojakim.

3 Cumque ſecundum iram Jehovæ fieret Jeruſchalaimis, & in Jehuda: adeò ut abjiceret eos a facie ſua: & rebellaret Tzidkija contra 'regem Babyloniæ:

4 Fuit anno nono regni illius, menſe decimo, die decimo menſis: ut adveniens Nebucadnetzar rex Babyloniæ, ipſe cum omnibus copiis ſuis contra Jeruſchalaima, caſtra facerent juxta ea: extruentes cõtra ea propugnacula circũquaq;.

5 Sic venit civitas in obſidionem: uſque ad undecimum annum regis Tzidkiję.

6 Cujus nono *die* 'quarti menſis, cùm invaluiſſet fames in civitate: adeo ut non eſſet panis populo regionis:

a *Ezechiæ & ſupplentur ex Jirmeja 52.*

7 Et 'perrupta eſſet civitas, 'omnibus bellatoribus *abeuntibus* nocte illa, via 'portæ inter duplicem murum, quę *erat* juxta hortum regis: Chaldæis contra obſidentibus civitatem circumqua-

cumquaque: abiit etiam rex viâ campestrium.
8 Sed persecutæ copiæ Chaldæorum regem, assecutæ sunt eum in campestribus Jerichuntis: cum omnes copiæ ejus dispersæ essent ab eo.
9 Et prehendentes regem deduxerunt eum ad regem Babyloniæ [a]Riblam: ubi [b] tulerunt de eo sententiam.
10 Ex qua filios Tzidkijæ jugularunt ante oculos ejus: deinde oculos Tzidkiję excæcavit, & vinctum numellis chalybeis deduxerunt in Babyloniam.
11 Deinde mense quinto septimo *die* mensis, ipso decimonono anno regis Nebucadnetzari regis Babyloniæ: ingressus Nebuzar-Adan præfectus satellitum servus regis Babyloniæ Jerusalaima:
12 Combussit domum Jehovæ & domum regis: etiam omnes domos Jerusalaimorum: id est omnes domos magnatum combussit igne.
13 Et muros Jerusalaimorum circumquaq; destruxerunt omnes copiæ Chaldæorum, quæ *erant* cum præfecto satellitum.
14 Reliquum autem populum, eos qui relicti fuerant in civitate, & defectores qui defecerant ad regem Babyloniæ, & reliquum vulgi: deportavit Nebuzar-Adan præfectus satellitū.
15 Tantùm e tenui *populo* terræ reliquos fecit præfectus satellitum: ut essent [c] vinitores & agricolæ.
16 Præterea columnas æreas quæ *erant* in domo Jehovæ, & bases, & lacum æreum qui *erat* in domo Jehovæ, fregerunt Chaldæi: deferentes æs eorum in Babyloniam.
17 [d]Item ollas & hamas & instrumenta musica, acerras, & omnia instrumenta ærea quibus ministraverant, acceperunt.
17 Item trullas & crateras, [d] quæcunq; auræa & quæcunque argentea: accepit præfectus satellitum:
19 Columnas duas, lacum unum, & bases quas fecerat Schelomo pro domo Jehovæ: non fuit pondus æri omnium vasorum istorum.
20 Octodecim cubitorum erat altitudo columnæ unius: cui imposita *erat* [e] corona ærea: & altitudo ipsius coronæ *erat* trium cubitorum, & encarpus ac malogranata ad coronam circumquaq; omnia ex ære: & his similia erant columnæ alteri cum encarpo.
21 Item cepit præfectus satellitum [e] Serajam sacerdotem primarium, & Tzephanjam sacerdotem secundanum: ac tres custodes liminis.
22 E civitate verò cepit aulicum unum qui erat præfectus bellatoribus: & quinq; homines ex [c] intimis regis, qui inventi sunt in civitate, & scribam primarium exercitus, qui exercitum conscribebat e populo terræ: ac sexaginta viros e populo terræ qui inventi sunt in civitate.
23 Hos captos Nebuzar-Adan præfectus satellitum deduxit ad regem Babyloniæ Riblam.
24 Quos percutiens rex Babyloniæ, morte affecit Riblæ in terra Chamathæ: sic migravit Jehuda e terra sua.
25 Populo autem illi qui relictus fuerat in terra Jehudę, quem reliquerat Nebucadnetzar rex Babyloniæ: illi præfecit Gedaljam filium Achikama filii Schaphanis.
26 Cumque audivissent omnes [e] præfecti copiarum ipsi & homines ipsorum, regem Babyloniæ præfecisse Gedaljam, venerunt ad Gedaljam Mitzpam: nempe Jischmahhel filius Netanjæ, & Jochanan filius Kareachi & Seraja filius Tanchumethi [f] Netophathitæ, & [f] Joazanjæ filius, Mahhachathitæ ipsi cum hominibus suis.
27 Quibus jurans Gedalja & hominibus eorum, dixit eis: ne timete [g] ut sitis servi Chaldæorum: residete in hac terra, & servite regi Babyloniorum: sic bene erit vobis.
28 Fuit verò mense septimo, ut accedens Jischmahhel filius Netanjæ, filii Elischamahhi e semine [h] regio, & decem homines cum eo, percuterent Gedaliā ita ut moreretur: una cum Jehudæis & Chaldęis qui *erant* cum eo Mitzpę.
29 Tum surgentes totus populus a minimo usque ad maximum, etiam præfecti copiarum, abiverunt in Ægyptum: metuebant enim a [i] Chaldæis.
30 Posteà fuit trigesimoseptimo anno a deportatione Jehojacinis regis Jehudę, duodecimo mense, [e] vigesimoseptimo die mensis: ut efferret [e] Evil-Merodach rex Babyloniæ, quo anno regnare cœpit, caput Jehojacinis regis Jehudæ, e carcere.
32 Cum quo locutus est bonis *verbis*: & posuit solium ejus supra solium reliquorum regum qui *erant* secum in Babylonia.
32 Et mutatis vestimentis carceris sui: comedebat cibum jugiter coram illo: omnibus diebus vitæ suæ.
33 Nam cibarium ejus, cibarium juge dispositum fuit ei a rege, [k] demensum diei cujusque in diem quemque: omnibus diebus vitæ ejus.

[a] Heb. *lacuti fuit eum eo pleniorem.*
[b] Heb. *in vitam.*
[c] Heb. *qui ad exercitum spectant.*
[d] Heb. *quæ erant auri, & quæ argenti erant.*
[e] Heb. *videntibus faciens regis, id est, ordinarius ministrus regis: sic Esther 1.14*
Jirmejæ 40. 7.
[f] *qui & Jezanja, Jirmejæ 40.8.*
[g] Heb. *ab esse servos Chaldæorum: sic interpretandum ex Jirmeja.*
Jirmejæ 41.
[h] Heb. *regni.*
[i] Heb. *a facie Chaldæorum t Jer.43.*
[k] Heb. *res diei die suo: ut Exo.16.5.*

ANNOTATIO.

1 Natus &c.] *res ipsa docet hunc & duos sequentes versus cum sequentibus conjungendos esse.* 2 Jehojakim] *frater ejus ex utroq; parente.* 3 Regem Babyloniæ] *a quo rex fuerat institutus suprà* 24.19. 7 Perrupta] *ab obsidentibus, portam medianam occupantibus, Jirm.* 39.3. Omnibus bellatoribus] *Tzidkijæ.* Portæ inter duplicem murum] *i. pseudothyron.* 9 Riblam] *vide suprà* 23.33. 17 Item ollas] *vide* 1. *Reg.*6. & 7. 20 Corona trium] *vide* 1. *Reg.*7.16. 21 Seraj im] *de quo* 1. *Chron.*6. 14. 26 Præfecti copiarum] *Tzidkijæ, palantes per agros, qui dispersi fuerant suprà ver.*7. Netophathitæ] *id est, filii Hhephai, Jirmejæ* 40.8. 30 Vigesimo septimo] *consilio jam ante inito & rebus cōparatu inde a die vigesimo quinto ejusdem mensis, de quo Jirmejæ* 52.31. *etsi hoc demum die plenè effectum est.* Evil-Merodach] *successor Nebucadnetzari.*

Chro-

CHRONICORUM liber prior.

PRIORE libro Chronicorum procurrit Hhebræa ortum & propagationem gentis Iſraëliticæ uſq; ad reditum a captivitate Babylonica: Deinde ab hiſtoria Davidis regnum redorſus conſtitutionem Reipub. & eccleſiæ ab eo factam accuratiſſimè deſcribit, uſque ad regnum Schelomonis, id eſt, annum ab orbe condito 2985.

Geneſis Chronicorum eſt	2368.	Judicum	299
Exodi	142.	1. Schemuelis	80
Reliquorum Moſchis	39.	2. Schemuelis	40
Jehoſchuhhæ	17.		

Summa 2985.

CAPUT I.

Majores Noachi inde ab Adamo: & poſteri ejus uſque ad Abrahamum: Abrahami quoq; poſteri uſq; ad Jahhakobum copioſiùs propter hiſtoriam ſacram recenſentur: Et reges ac duces nominatim commemorantur, qui Edomæorum agro præfuerunt, uſque ad Moſchis tempora.

1 ADAM, Scheth, Enoſch,
2 Kenan, Mahalaleel, Jered,
3 Chanoc, Methuſchelach Lemec,
4 Noach, Schem, Cham, & Japheth.
5 Filii Japhethi, Gomer, & Magog, & Madai, & Javan & Tubal, & Meſchec, & Tiras.
6 Filii autem Gomeri: Aſchcenaz & Diphath & Togarma.
7 Filii verò Javanis, Eliſcha, & Tarſchiſcha: Cittim, & Rodanim.
8 Filii Chami: Cuſch & Mitzrajim, Put, & Cenahhan,
9 Et filii Cuſchi, Seba, & Chavila, & Sabta, & Rahhema, & Sabteca: filii verò Rahhemæ, Scheba & Dedan.
10 Prætereà Cuſch genuit Nimrodum: is cœpit eſſe potens in terra.
11 Mitzrajim autem genuit Ludæos, & Hhanamæos, & Lehabæos, & Naphtuchæos:
12 Pattruſæos quoque & Caſluchæos, & unde egreſſi ſunt Peliſchtæi, Caphtoræos.
13 Cenahhan verò genuit Tzidonem primogenitum ſuum, & Chethum,
14 Jebuſæum quoque, & Emoræum, & Girgaſchæum,
15 Et Chivvæum, & Hharkæum, & Sinæum,
16 Et Arvadæum, & Tzemaræum, & Chamathæum.
17 Filii Schemi, Hhelam, & Aſchur, & Arpacſchad, & Lud, & Aram. hujus *filii*, Hhutz, & Chul, & Gether, & Meſchec.
18 At Arpacſchad genuit Schelachum: Schelach verò genuit Hheberum:
19 Hhebero autem editi ſunt duo filii: quorum unius nomen Peleg: quia temporibus ejus diviſa fuit terra: nomen verò fratris ejus Joktan.
20 Qui Joktan genuit Almodadum, & Schelephum, & Chatzar-mavethum, & Jerachum,
21 Et Hhadoramum, & Uzalem, & Diklam,
22 Et Hhebalem, & Abimaëlem, & Schebam,
23 Et Ophirem, & Clavilam, & Jobabum: hi omnes fuerunt Filii Joktanis.
24 SCHEM, Arpacſchad, Schelach,
25 Hheber, Peleg, Rehhu,
26 Serug, Nachor, Terach,
27 Abram, is *eſt* Abraham.
28 FILII Abrahami, Jitzchak, & Jiſchmahhel.
29 Hæ *ſunt* generationes eorum: primogenitus Jiſchmahelis Nebajoth, deinde Kedar, & Adbeel, & Mibſam,
30 Miſchmahh, & Duma, Maſſa, Chadad, & Thema,
41 Jetur, Naphiſch, & Kedma: hi *ſunt* filii Jiſchmahhelis.
32 Filii autem Keturæ concubinæ uxoris Abrahami: ea peperit Zimranem, & Jokſchanē, & Medanem, & Midjanem, & Jiſchbakum, & Schuachum: filii autem Jokſchanis, Scheba, & Dedan.
34 Filii verò Midjanis, Hhepha, & Hhepher, & Chanoc, & Abidahh, & Eldahha: omnes hi *fuerunt* filii Keturæ.
34 Genuit ergo Abraham Jitzchakum: filii verò Jitzchaki, Hheſav, & Jiſraël.
35 Filii Hheſavi: Eliphaz, Rehhuel, & Jehuſch, & Jahhlam, & Korach.
36 Filii Eliphazi: Teman, & Omar, Tzephi & Gahhtam, Kenaz, & Thimnahhæ *filius* nempe Hhamalek.
37 Filii Rehhuelis: Nachath, Zerach, Schamma, & Mizza.
38 Filii autem Sehhiris, Lotan, & Schobal, & Tzibhhon, & Hhana: & Diſchon, & Etzer, & Diſchan.

Gen. 5.
Gen. 10.
Gen. 11. 10.
Gen. 25. 1.
Gen. 25. 12.
Gen. 25. 11.
Gen. 36. 1.
Gen. 36. 20.

TABU-

TABULA I.

Adam.–Scheth.–Enoſch.–Kenan.–Mahalaleel.–Jered.–Chanoc.–Metuſchelah.–Lemec.–Noath.

- Schem.
  - Hhelam, Aſchur, Arpacſchad, Lud, & Aram.
  - Schelach.
  - Hheber.
    - Peleg, Rehhu. Serug. Nachor. Terach. Abraham. tab. 2.
    - Hhutz, Chul, Gether, & Meſchec.
    - Joktan.
      - Almodad, Scheleph, Chatzar-maveth, Hadoram, Uzal, Dikla, Hhebal, Abimaël, Scheba, Ophir, Chavila, & Jobab.
- Cham.
  - Cuſch.
    - Nimrod, Seba, Chavila, Sabbeta, Sabteca, & Rahhæma.
      - Scheba, & Denan.
  - Mitzrajim,
    - Ludæi, Hhanamæi, Lehabæi, Naphtuchæi, Pattruſæi, Caſluchęi, & Caphtoræi. Peliſchtæi.
  - Put, & Cenahhan.
    - Tzidon, Cheth, Jebuſæus, Emoræus, Girgaſchæus, Chivvæus, Hharkæus, Sinæus, Arvadæus, Tzemaræus, & Chamathæus.
- Jepheth.
  - Gomer, Magog, Madai Javan, Tubal, Meſchec, & Tiras.
    - Aſchenaz, Diphath, & Togarma.
    - Eliſcha, Tarſchiſcha, Cittim, & Rodanim.

TABULA II.

Abraham e

- Sara vxore Jitzchak.
  - Hheſav ſive Edom,
    - Eliphaz. Rehhuel, Jehhuſch, Jahhlam, & Korach.
      - Teman, Omar, Tzephi, Gahhtam, Kenaz, & e Timnahh Hhamalek.
      - Nachath, Zerahh, Schamma, & Mizza.
  - Jahhakob. cap. 2.
- Hagara ancilla Jiſchmahhel
  - Nebajoth, Kedar, Adbeel, Mibſam, Miſchmahh, Duma, Maſſa, Chadad, Tema, Jetur, Naphiſch, & Kedma.
- Ketura concubina.
  - Zimran, Jockſchan, Medan, Midjan, Jiſchbak & Schuach.
    - Seba, & Dedan.
    - Hhepha, Hhepher, Chanoc, Abidah, & Eldahha.

TABULA III.

Choræorum.

- gentis author Sihhir
  - Lotan, ſoror Timnahh.
    - Chori, Homam.
  - Schobal,
    - Hhaljan, Manachath, Hhebal, Tzephi, & Onam.
  - Tzibhhon,
    - Aja, Hhana.
  - Hhana, Diſchon,
    - Diſchon.
      - Chamran, Eſchban, Jitran, & Ceran.
  - Etzer,
    - Bilhan, Zahhavan, & Jahhakan.
  - Diſchan.
    - Hhutz, Aran.
- ſtatus, ſub
  - Regibus Choræis
    - Belahho
    - Jobabo
    - Chuſchamo
    - Hhadado 1
    - Samla
    - Schaule
    - Bahhal-Chanane.
    - Hadado 2
  - ducibus Edomæis, occupato regno
    - Timnahho
    - Hhalja
    - Jethetho
    - Aholibama
    - Ela
    - Pinone
    - Kenazo
    - Temane
    - Mibtzare
    - Magdiele
    - Hhiramo.

39 Filii autem Lotanis, Chori & Homam: ſoror verò Lotanis, Timnahh:
40 Filii Schobalis, tHhaljan & Manachath, & Hhebal, Schephi, & Onam: Filii verò Tzibhhonis, Aja, & Hhana.
41 Filii Hhanæ, Diſchon: & filii Diſchonis Chamran, & Eſchban, & Itran, & Ceran.
42 Filii Etzeris, Bilhan, & Zahhavan, Jahhakan: filii Diſchanis, Hhutz, & Aran.
43 Hi autem ſunt reges qui regnaverunt in Edomæa, antequàm regnaret rex e filiis Jiſraëlis: Belahh filius Behhoris, cujus civitas nomine erat Dinhaba.
44 Cúmque mortuus eſſet Belahh: regnavit loco ejus Jobab filius Zerachi e Botzra.
45 Cúmq; mortuus eſſet Jobab: regnavit loco ejus Chuſcham, e regione Temanæi.
46 Cumq; mortuus eſſet Chuſcham: regnavit loco ejus Hadar filius Bedadis, qui percuſſit Midjanem in agro Moabitarum: cujus civitas nomine *erat* Hhajith.
47 Cúmq; mortuus eſſet Hadad: regnavit loco ejus Samla e Maſreka.
48 Cúmq; mortuus eſſet Samla: regnavit loco ejus Schaul e Rechobothis fluminis.
49 Cúmq; mortuus eſſet Schaul: regnavit loco ejus Bahhal-Chanan filius Hhacboris.
50 Cúmq; mortuus eſſet Bahhal-Chanan: regnavit loco ejus Hadad, cujus civitas nomine Pahhi: nomen verò uxoris ejus Mehetabeel filia Matredis, filia Me-Zahabi.
51 Cúmque mortuus eſſet Hadad: fuerunt duces Edomæorum: dux Timnahh, dux Halja, dux Jeteth,
52 Dux Aholibama, dux Ela, dux Pinon,
53 Dux Kenaz, dux Teman, dux Mibtzar:
54 Dux Magdiel, dux Hhiram: hi *fuerunt* duces Edomæorum.

CAPUT II.

Numeratis Jiſraëlis filiis, recenſio poſterorum Jehudæ inſtituitur hoc capite & duobus ſequentibus. In hoc verò nominatim percurſa tantùm Zerachi gente, in recenſenda Chetzronis poſteritate inſiſtit. Primum Rami uſque ad Davidem: deinde filiorum quos Chetzron in ſenectute ſuſcepit: tertio Jerachmeelis, poſtrimo primi & ſecundi Calebi.

1 HI *ſunt* filii Jiſraëlis: Reûben, Schimhhon, Levi, & Jehuda, Jiſſaſcar & Zebulun,
2 Dan, Joſeph, & Binjamin, Naphtali, Gad, & Aſcher.
3 [a]Filii Jehudæ, Hher, & Onan, & Schela: [b]tres editi ſunt ei a filia Schuhhæ Cenahhanitide: cumq; *viſus* eſſet Hher primogenitus Jehudæ, malus in oculis Jehovæ, morte affecit eum.
4 Tamar verò nurus illius peperit illi [c]Peretzum & Zerachum: omnes filii Jehudæ quinque.
5 Filii Peretzi, Chetzron, & Chamul.
6 Filii autem Zerachi, [d]Zimri, & Ethan, & Heman, & Calcol, & [e]Darahh: hi omnes quinque.
7 Et filii *Zimri*, Carmi: *nepos* [f]Hhacar turbator Jiſraëlis, qui prævaricatus fuit in anathemate.
8 Filii autem Ethanis, Hhazarja.
9 Filii verò Chetzronis qui editi ſunt ei: Jerachmeel, & [g]Ram, & [h]Celubai.
10 RAM verò genuit Hhamminadabum: & Hhamminadab genuit Nachſchonem principẽ filiorum Jehudæ.
11 Nachſchon autem genuit Salmam, & Salma genuit Bohhazum.
12 Et Bohhaz genuit Hhobedum, & Hhobed genuit Jiſchaium.
13 Jiſchai autem genuit primogenitum ſuum Eliabum: & Abinadabũ ſecundum, & [i]Schimhham tertium,
14 Nethaneelem quartum, Raddaium quintum,
15 Otzemum ſextum, Davidem ſeptimum.
16 Et ſorores eorum Tzerujam & Abigajilã: filii autem Tzerujæ fuerunt Abſchai, & Joab & Hhaſa-El, tres.
17 Abigajil verò peperit Hhamaſam: pater autem Hhamaſæ fuit [k]Jether Jiſchmahhelita.
18 [l]CALEB autem filius Chetzronis genuerat ex [m]Hhazuba uxore, & ex Jerihhotha: hujus filii erant Jeſcher & Schobab & Ardon.
19 Mortua verò Hhazuba: accepit ſibi Caleb Ephratham, quæ peperit ei Churem.
20 Et Chur genuit Urim, & Uri genuit Betzaleelem.
21 Poſtmodùm congreſſus eſt Chetzron cum [n]filia Machiris patris Gilhhadis, quã ipſe duxit cùm eſſet natus ſexaginta annos: quę peperit ei Segubum.
22 (Segub autem genuit Jairem: cui fuerunt viginti tres civitates in terra Gilhadis.
23 Nam accepit ab ipſis [o]Geſchureis & Syris villas Jairis cum Kenatha & villis ejus ſexaginta civitates: Hæc omnia *ceperunt* filii Machiris patris Gilhhadis.)
24 Etiam poſt mortem Chetzronis cùm [p]duxiſſet Caleb Ephratham: ſimiliter uxor Chetzronis Abija peperit ei quoque Aſchſchurem patrem Tekohhæorum.
25 FUERUNT autem filii Jerachmeelis primogeniti Chetzronis, primogenitus Ram: deinde Buna, & Oren, & Otzem *ex* Achija.
26 Fuit quoque uxor altera Jerachmeeli, nomine Hhatara: ea *eſt* mater Onami.
27 Fuerunt verò filii Rami primogeniti Jerachmeelis: Mahhatz, & Jamin & Hheker.
28 Item fuerunt filii Onami, Schammai, & Jadahh: filiique Schammai, Nadab, & Abiſchur.
29 Nomen verò uxoris Abiſchuris Abihajil: quæ peperit ei Achbanem, & Molidum.
30 Et filii Nadabi, Seled, & Appajim: ſed mortuus eſt Seled ſine liberis.
31 Filii verò Appajimi Jiſchehhi: & filii Jiſchehhi Scheſchan, & [q]filia Scheſchanis Achlai.
32 Filii autem Jadahhi fratris Schammai, Jether, & Jonathan: ſed mortuus eſt Jether ſine liberis.

33 Filii

Gen. 35. 23.

[a] Heb. *trias edita eſt ei. Gen.* 38.

Gen. 46. 12.

[b] *qui & Zabdi Joſue.* 7. 1.

[c] *qui & Dardahh.* 1. *Reg.* 4. 30.

[d] *qui & Hharan: ſed hîc alludit ad turbatoris nomen.*

[e] *qui & Ara, Mat.* 1. 3.

[f] *qui & Caleb. infrà* 18. *ver. Ruth.* 4. 19.

[g] *qui & Schamma: 1. Schem.* 16. 20.

[h] *qui & Jithra Jiſraëlita, 2. Sche.* 17. 25.

[i] Heb. *ex parte Geſchuri & Syri villas Jairi dedit. Jaire dicitur. Num.* 32. 41.

[k] Heb. *Ithram.*

[l] *Caleb ab Ephratham accenſetur.*

[m] Heb. *ſine dubio Ephratham, ab quo quod ſit haud liberorum mater a filiis Aſcha, vide infra ver.* 50.

[n] Heb. *ſexaginta annos: quę peperit ei Segubum.*

[o] Heb. *ex parte Geſchuri & Syri villas Jairi dedit. Jaire dicitur. Num.* 32. 41.

[p] Heb. *Ephratham.*

[q] Heb. *filia.*

33 Fili verò Jonathanis, Peleth & Zaza : isti fuerunt filii Jerachmeelis.
34 Non fuerunt autem Scheschani filii : sed [m] filiæ: eratque Scheschani servus Ægyptius nomine Jarchahh.
35 Dam ob rem dedit Schechahh [n] filiam suam Jahho servo suo in uxorem: quæ peperit ei Hhattaiam.
36 Hhattai autem genuit Nathanem, & Nathan genuit [o] Zabadum.
37 Zabad autem genuit Ephlalem, & Ephlal genuit Hhobedum.
38 Hhobed autem genuit Jehu, & Jehu genuit Hhatzarjam.
39 Hhatzarja autem genuit Cheletzum, & Chelerz genuit Elhhasam.
40 Elhhasa autem genuit Sismaium, & Sismai genuit Schallumum.
41 Schallum autem genuit Jekamjam, & Jekamja genuit Elischamahhum.
42 ITEM filii [p] Calebi fratris Jerachmeelis, Meschahh [q] primogenitus ejus : ipse pater fuit Zipheorum: & posteri Maresch æ patris Chebronis.
43 Filii autem Chebronis Korach, & Tappuach, & Rekem, Schemahh.
44 Schemahh verò genuit Rachamum patrem Jorkehhami : & Rekem genuit Schammaium.
45 Filius autem Schammai, Mahhon: qui Mahhon pater fuit Beth-Tzuritarum.
46 Hhepha quoq; uxor concubina Calebi peperit Charanem & motzam & Gazezum: Charan enim genuit Gazezum.
47 Fili verò *Motzæ*, Johedai: *ex quo* Regem, & Jotham, & Geschan, & Pelet, & Hhepha, & Schahhaph.
48 Ex[n] uxore concubina Mahhaca, Caleb genuit Scheberum, & Thirchanam.
49 Peperit autem *uxor* Schahhaphi patris Madmannæorum, Schevam patrem Macbenæorum, & patrem Gibhhæorum : denique filia Calebi [r] Hhacsa.
50 ISTI fuerunt filii [s] Calebi, filii Churis primogeniti Ephrathæ : Schobal pater Kirjath-Jehharimanorum.
51 Salma [t] pater Beth-Lechemitarum, [o] Chareph pater familiæ Gaderitarum.
52 Fuerunt ǫ́ne filii Schobali patri Kirjath-Jehharimanorum : [p] Haroe pater incolarum partis [u] Menuchotarum.
53 Et familiæ Kirjath-Jehharimanorum, Jithritarum, Putæorum, & Schumatæorum, & Mischrahhæorum : ex his prodierunt [x] Tzarhhathæi, & Eschtaolitæ.
54 Filij Salmæ, Beth-Lechemitę & Netophatæi, [y] Hhatarothani e familia Joabi : & [q] Tzorhhani *qui fruebantur* parte Menuchotharum.
55 Et [z] familiæ [a] scribarum incolentium Jahhbetzum, Thirhhatæorum, Schimhhatæorum, Suchatæorum : hi sunt [b] Kinæi advenæ, orti [c] Chamatho, patre familiæ [d] Rechabi.

[m] Heb. *uxore concubina Calebi Mahhaca, genuit &c. ut Gen. 9.6.*
[o] *qui & Peniuel: infrà 4. 4.*
[p] *qui & Reaja infrà 4.2.*
[q] Heb. *& pars Manachathani Tzarhhæus.*

ANNOTATIO.

3 Filii Jehudæ] *a quo in præcipuam juris primogeniti partem divinitus assumpto, incipit generis patriarcharum recensio, propter regiam successionẽ, & Christi originem: vide Gene. 49. 8. &c.* 4 Peretzum] *qui Hhero in jus primogenitorum successit, velut a patre excitatum semen.* 6 Zimri] *propriè filius, sequentes autem in posteris fuerunt, etsi non proximi ab eo nati : fuerunt enim filii Macholis 1. Reg. 4. 30.* 18 Caleb autem] *Hic non instituitur ex professo recensio generis Calebi primi: nam habetur infra versiculo. 42 sed tantùm ostenditur quam efficax erat Dei benedictio ad vegetandum in Ægypto senectutem Chetzronis, ac proinde Israëlitas multiplicandos.* Hhazuba] *cujus posteri recensentur infrà ver. 42. & sequentibus.* 21 Filia Maciris] *ex qua Jair filius quoque Menaschus dictus est, Num. 32. 41. & ratione hæreditatis inter Menaschitas accensus.* 23 Geschuræis] *erat enim Gilhhad pars Geschuris, atque adeo Syriæ.* 35 Filiam suam] *Achlajam versic. 31.* 36 Zabadum] *de quo infrà. 11. 41.* 42 Calebi] *primi de quo versu 18. hîc autem brevitatis causa reticentur filii qui nominati fuerunt, suprà versic. 18.* Primogenitus] *primæ uxoris Hhazubæ filius suprà versic. 18.* 49 Hhacsa] *prima, primi Calebi filia.* 50 Calebi] *secundi, qui fuit primi nepos ex Chure de quo versic. 19.* 51 Pater Beth-Lechemitarum] *ex parte: nam alius est a Salma Bohhaz Beth-Lechemitæ patre, de quo versic. 11.* 52 Menuchotarum] *id est, regionis Manachatæ in fine Jehudæ, Binjaminis & Danis: ut apparet cùm ex hoc loco, tùm infrà 8. 6.* 53 Tzarhhathæi] *id est, incolæ Tzorhhæ & Eschtaolis, ex ea parte quæ ad Jehudam pertinuit. Jehosch. 15. 43.* 54 Hhatarothani] *vide annotata Jehosch. 16. 2.* 55 Familiæ scribarum] *hic versus parergòs adjectus est: quia etsi hæ familiæ tribum Jehudæ non attigerunt: tamen cum Jehuda habitarunt in deserto Jehudæ, ubi Jahhbetz sita erat. Judic. 1. 16.* Scribarum] *id est, in scripturis & actis publicis exercendis vitam transigentium ut Reipub. & sibi utiles essent: quibus aliquam nulla erat attributa hæreditas sed tantùm cum quibus vellent concessa habitatio.* Kinæi] *id est, posteri Jitronis, a gente sic dicti, Judic. 1. 16.* Chamatho] *principe eorum, qui cum tribu Jehudæ habitarunt: hoc enim discretionis causa additur, quia Cheber cum suis ab istu separans se ad Menaschitas migrasse legitur: Judic. 4. 11.* Rechabi] *de qua Jirmejæ.* 35.

TABU-

TABULA I.

Jahhakob five Jiſraël

Reuben, cap. 5. — Schimhhon, cap. 4. — Levi, cap. 6. — Jehuda, cap. 2. 3. 4. cap. 7. — Jiſſaſcar, — Zubulun, — Dan, — Joſeph, — Binjamin, cap. 7. 8. — Naphtali, cap. 7. — Gad, cap. 5. — Aſchar, cap. 7. — Dina.

Joſeph: Ephrajim, cap. 7. — Menaſche cap. 5. 7.

TABULA II.

Jehuda

ex filia Schuahhi: Hher, Onan, & Schela. cap. 4.

ex Tamara nuru-

Peretz: Hhezron, ex uxore prima: Jerachmeel, ex Ram: Achija, Ram, Buna, Oren, Otzem. — Hharata, Onam: Schammai, Jadahh. — Nadab, Abiſchur. — Jether, Jonathan. filii — Seled, Appajim, Jiſchehhi. Scheſchā. Achlai, nupſit Jarchachho Hhattai. Nathan. (Ægyptio. Zadab. Ephal. Hhodeb. Jehu. Hhazarja. Cheletz. Elhhaſſa. Siſmai. Schallum. Jekamja. Eliſchmahhi.

Ram: Hhamminadab. Naſchchon. Salma. Bohhaz. Hhobed. Jiſchai, cujus filiæ — Achban, Molid. Peleth. Zaza — Eliab, Abinadab, Schimhha, Netan-el, Raddai, Otzem. & David. de quo cap. 3. — Tzeruja, Abigajil. Hhamaſſa, Abſchi ſa, Joab, & Hhaſaël.

Celubai. tab. 3.

Chamul: filia Maciris Segub. Jair — Abija Aſchchur. Tekohhæi.

Zerach: Zimri, Carmi. Hhakar. — Etan, Hhazarja, Machol: Hheman, Calcol, & Darahh, vel Dardahh.

TABULA III.

Celubai, vel Caleb primus vel Carmi.

ex uxoribus: Hhazuba, — Jerihhotha, — Ephratha, Hhur: Caleb. 2. Uri Betzaeel. — Hhacſa filia Hhepha, Mahhaca: Charan, Motza, Gazez, Johedai. — Scheber, Tirchana, Schahhaph, Scheva, Madmānæi, (Macbenæi, & Gibhhæ.

Concubinis: Meſchahh, Mereſcha. Jetzerr, Schobab, Ardon. — Ziph. Chebron. — Korach, Tappuach, Rekem, Schemahh, Schammai, Racham, Mahhon, Jorkehham. Beth-tzuritę. — Regem, Jotham, Geſchan, Pelet, Hhepha, & Schahhaph.

CAPUT III.

Davidis filii regnũ, ſucceſſores in regno ex Schelomone primùm, deinde ex Nathane duces & primores recenſentur.

1 HI autem ſunt filii Davidis qui editi ſũt ei Cherone: primogenitus Amnon Achinohhamæ Jizrehhelitidis: ſecundus
2 Daniel Abigajilæ Carmelitidis:
Tertius Abſchalom filius Mahhacæ filiæ Talmai regis Geſchuris: quartus Adonija filius Chaggithæ:
3 Quintus Schephatja Abitalæ: ſextus Jithrehham Hheglæ, *cujus* uxoris ejus.
4 Sex editi ſunt ei Chebrone, ubi regnavit ſeptem annos & ſex menſes: triginta verò tribus regnavit Jeruſchalaimis.
5 Hi autem editi ſunt ei Jeruſchalaimis: Schimhha & Schobab, & Nathan, & Schelomo, quatuor Bathſchuahhæ filiæ Hhammielis.
6 Item Jibſchar, & Eliſchamahh, & Eliphelet,
7 Et Noga, & Nepheg, & Japhiahh,
8 Et Eliſchamahh, & Eljadahh, & Eliphelet: novem,
9 Omnes filii Davidis, præter filios uxorum concubinarum & Tamaram ſororem illorum.
10 Filius verò Schelomonis Rechabhham: Abija filius ejus, Aſa filius ejus, Jehoſchaphat filius ejus,
11 Joram filius ejus, Achazja filius ejus, Joaſch filius ejus,
12 Amatzja filius ejus, Hhazarja filius ejus, Jotham filius ejus,
13 Achaz filius ejus, Chizkija filius ejus, Menaſche filius ejus,
14 Amon filius ejus, Joſchija filius ejus.
15 Filii autem Joſchijæ, primogenitus Jochanan, ſecundus Jehojakim: tertius Tzidkija, quartus Schallum.
16 Filii vero Jehojakimi, Jeconja filius ejus. Tzidkija filius ejus.
17 Filii autem Jeconjæ vincti, Schealtiel filius ejus.
18 *Hujus* autem Malciram, & Pedaja, & Schenatzar, Jekamja, Hoſchamahh, & Nedabja.
19 Filii verò Pedajæ, Zerubbabel & Schimhhi: & filius Zerubbabelis, Meſchullam, & Chananja, & Schelomith ſoror eorum.
20 *Illius* verò Chaſchuba, & Ohel, & Berecja, & Chaſadja, Juſchab-Cheſed, quinque.
21 Filius verò Chananję Pelatja, & Jeſchahhja: filii Rephajæ, filii Arnanis, filii Hhobadjæ filii Schecanjæ.
22 Filii, inquam, Schecanjæ Schemahhja: & filii Schemahhjæ Chattuſch, & Jigeal & Bariach, & Nehharja, & Schaphat, ſex.
23 Et filius Nehharjæ, Eljohhenai, & Chizkija, & Hhazrikam tres.
24 Denique filii Eljohhenai, Hodajeva, & Eljaſchib, & Pelaja, & Hhakkub, & Jochanan, & Delaja, & Hhanani, ſeptem.

[1] *qui & Jehoachaz 2. Reg. 23. 30. & Schallum. Jirm. 22. 11.*
[2] *qui & Eljakim, 2. Reg. 23. 34.*

TABULA I.

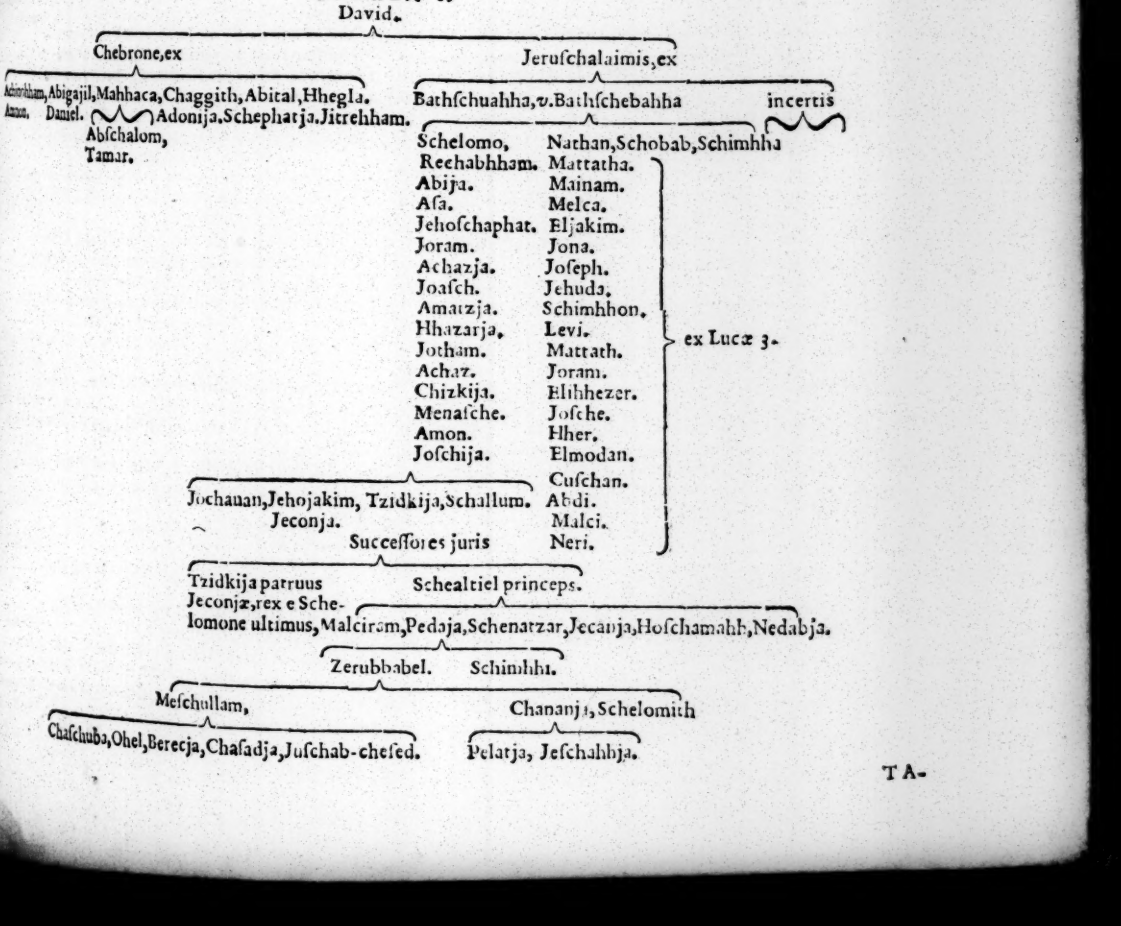

TA-

TABULA II.

Viri e ſtirpe regia, poſteri Nathanis aut fratrum.

Rephaja, Arnan, Hhobadja, Sheeanja, Schemahhja.

Chattuſch, Jigeal, Bariach, Nehharja, Schaphat.

Eljohhenai, Chizkija, Hhazrikam.

Hodavja, Eliaſchib, Pelaja, Hhakkub, Jochanan, Delaja, Hhanani.

ANNOTATIO.

5 Hi autem] *hîc ſeorſim ac non promiſcuè, ut ſequentes Davidis filii ex Bathſchuahhæ recenſentur propter prærogativam regni divinitus attributam Schelomoni, infrà 28.5. ac proinde ex jure & natura ordine & proximum fratrem perventurum, intercidente ejus poſteritate. In verſo autem ordine enumerantur, quæ mox de Schelomone & ejus poſteris ſermo habendus eſt: Schelomo enim natura primus fuit: 2.Schem.12.24. Nathan ſecundus, & ſic deinceps.* 9 Tamaram] *de quæ 2.Schem.13.* 10 Filius Schelomonis] *ſucceſſio regum e ſtirpe Schelomonis.* 16 Tzidkija filius ejus] *non natura: erat enim ejus patruus 2.Reg.24.19. ſed ſucceſſione regni, ut verſu ſequente.* 17 Filii autem Jeconjæ] *non natura: nam ſuis liberis ex Dei decreto extinctus eſt, & in eo Schelomonis ſemen, Jer.22.30. ſed ſucceſſionis jure, quæ ad Nathanis poſteros devolvebatur: fuit enim Schealtiel filius Neri ex poſteritate Nathanis, Luc.3.27.* Vincti] *id eſt captivi, & in Babyloniam deportati: 2.Reg.24.17.* 20 Illius verò] *id eſt, Meſchullami: quod colligitur ex collatione hujus verſiculi cum ſequente.* 21 Filii Rephajæ] *συναθροισμὸς ſive congeries, qua in genere nominantur familiæ, quæ ad ſtirpem regiam pertinebant.*

CAPUT IIII.

Reliquorum poſterorum Jehudæ, Calebi ſecundi, Aſchuris, Celubi, & Schelæ catalogus. Item Schimhhonii gens & poſſeſſio, partim a Jehoſchuhha eis attributa, partim armis multò pòſt comparata exponitur.

1 FILII Jehudæ: Peretz, Chetzron, & [a] Carmi, & Chur, & [a] Schobal.

2 [b] Reaja autem filius Schobalis, genuit Jachathum, & Jachath genuit Achumaium, & Lahadum: horum *ſunt* familiæ [a] Tzorhhatçorum.

3 Item hi ex patre Hhetamæorum, Jizrehhel & Jiſchma, & Jidbaſch: quorum ſorori nomen Hatzelelponi.

4 Et [c] penuel [a] pater Gedoreorum & Hhezer pater [d] Chuſchæ: hi *ſunt* filii Churis Primogeniti Ephrathæ patris Beth-Lechemitarum.

5 [a] ASCHCHURI verò patri Tekohhæorũ fuerunt duæ uxores: Chelea & Nahhara.

6 Peperitq; ei Nahhara Achuzamũ, & Chepherum, & Temenin, & Hhaachaſchtarin: hi *ſunt* filii Nahharæ.

7 Filii autem Cheleæ, Tzereth, Jetzochar, & Etnan [a] *& Kotz.*

8 Kotz autem genuit Hhanubum, & Hatzobebam: & familias Acharchelis filii Harumi.

9 Sed fuit [a] Jahhbetz honoratior fratribus ſuis: cui mater indidit nomen [e] Jahhbetz dicendo: eò quòd peperi cum dolore, *ita vocandus eſt.*

10 Nam invocavit Jahhbetz Deũ Jiſraëlis dicendo: [a] ſi [f] planè benedicens mihi ampliaveris terminũ meũ, & aderit manus tua mihi, deniq; feceris [g] ut malum non afficiat me dolore: fecitq; Deus ut eveniret quod petierat.

11 CELUB autem frater [b] Schuchę genuit Mechirum (is fuit pater Eſchtonis.

12 Et Eſchton genuit familiam Raphę, & Paſeachi, & Techinnæ patris Hhir-Nachaſchi: hi fuerunt homines Recæ).

13 Item poſteros Kenazi, Hhothnielem, & Serajam: filii autem Hhothnielis Chathath, & Mehhonathai.

14 Mehhonothai verò gennit Hhophram: & Seraja genuit Joabum patrem *degentium in* valle fabrorum, nam fabri erant).

15 Et filios Calebi filii [a] Jephunnæ, Hiru, Elam, & Nahhamum: (filii autem Elæ, [i] ſecundus Kenaz).

16 Et filios Jehallelelis: Ziphum & Zipham, Tirjam, & Aſarelem:

17 Et [k] filios Hhezræ, & Jetherum, & Meredũ, Hhepherúmq; & Jalonem (concipiens autem *uxor Meredi peperit* Mirjamum, & Schammaium, & Jiſchbachum patrem Eſchtemohhæorum.

18 Uxor verò ejus Jehudæa peperit Jeredum patrem Gedoræorum, & Cheberum patrẽ Socũtinorum, & Jekuthielem patrem Zanoachitarum: illi quidem filii erant Bithjæ filiæ Parhhonis, quam duxerat Mered.

19 Hi verò filii uxoris [l] Judææ ſororis Nachami Garmæi patris Kehhilæorum: & Eſchtemohhæ Mahhachathitæ).

20 Item filios Schimonis, Amnonem, & Rimnam, Ben-chananem, & Tilonem: filios quoque Jiſchehhi, Zochethum & Ben-zochetum.

21 FILII Schelæ filii Jehudæ, Hher pater Lecanorum, & Lahhda pater Mareſchanorum, & familiæ [m] gentis artificis in byſſo, gentis Aſchbehhæ.

22 Item Jokim & homines [a] Cozebæ, & Joaſch, & Saraph, [a] qui dominium habuerunt in Moabitas, & Jaſchubi-Lechẽ: [a] ſed res iſtæ *ſunt* obſoletæ.

23 Iſti ſunt figuli illi, deſidentes ad plantas & macerias: cum rege in opere ejus manſerũt [a] illic.

24 FILII Schimhhonis: Nemuel, & Jamin, Jarib, Zerach, Schaul.

25 Schullum filius ejus, Mibſam filius ejus, Miſchmahh filius ejus:

26 Et filii Miſchmahhi: Chammuel filius ejus, Zaccur filius ejus, Schimhhi filius ejus.

27 Fuerunt autem Schimhhi filii ſexdecim, & filiæ ſex, cùm fratribus ejus non eſſent filii multi: itaque tota familia ſua [o] non fuerunt tã multi, ut filii Jehudæ.

28 Ha-

[a] *qui & Celubai ſup. 2.9 & Caleb primus ibid. ver. 18.*
[b] *qui & Haroe, ſup. 2.52.*
[c] *Choareph: ſuprà 2.51.*
[d] *qui & Schucha, infrà ver. 11.*
[e] *id eſt, doloriſicus: corrupto nomine per metatheſin literarum.*
[f] Heb. *benedicendo benedixeris.*
[g] Heb. *& feceris de malo ut non afficiat me dolore. Trajectio ut Gen 5.29.*
[h] *qui & Chuſcha ſuprà ver. 4.*
[i] Heb. *filius Kenaz.*
[k] Heb. *filius ejus.*
[l] Heb. *Hhadi jacobitæ.*
[m] Heb. *gentis opificis byſſi.*
[a] *qui & Gen.36.5. ubi nomen erat Schuc & Achzib Jehudæ.*
[o] Heb. *non multiplicata ſunt ſicut filii Jehudæ.*

28 Ha-

28 Habitaverunt́que Beer-ſchebahhi,& Moladæ,& Chatzar Schuhhale,
29 Et Bilhæ,& Hhetzemi,& Toladi,
30 Et Betuele,& Chormæ,& Tziklagi,
31 Et Beth-Marcabothis,& Chatzar-Suſimis, & Beth-Birei,& Schahharajimis: hę *fuerunt* civitates eorum,ᵉquandiu regnavit David.
32 Pagi autem eorum, Hhetam, & Hhajin, Rimmon, & Tocen, & Hhaſchan: civitates quinque.
33 Prætereà omnes pagi eorum qui *erant* circa civitates illas Bahhalem uſque: hæ habitationes eorum *fuerunt*, prout per gentes ſe diſtribuendo adierunt illas.
34 Meſchobab autem & Jamlec & Joſcha filius Amatzię:
35 Et Joel: & Jehu filius Joſchibjæ, filii Serajæ, filii Hhaſielis:
36 Et Eljohhenai, & Jahhakoba, & Jeſchochaja,& Hhaſaja, & Hhadiel, & Jeſimiel,& Benaja:
37 Et Ziza filius Schiphehhi filii Allonis, filii Jedajæ,filii Schimri filii Schemahhjæ:
38 Hi ᵖ quorum adducta ſunt nomina, principes in familiis ſuis: cum paternæ familiæ eorũ erupiſſent in multitudinem:
39 Abiverunt in aditumᵉ Gedoris, uſque ad orientalem tractum ipſiusᵉ vallis: ad quærendum paſcuum gregi ſuo.
40 Cumque inveniſſent paſcuum pingue & bonum,& terram amplam ſpaciis, & quietam ac tranquillam:ᵉ quia Chamo orti erant, qui habitabant ibi anteà,
41 Venientes iſti ſcripti de nominibus, temporibus Jechizkijæ regis Jehudæ, percuſſerunt tentoria eorum, & habitacula quæ inventa ſunt ibi,& internecioni devoverunt eos uſque ᵉin diem illum,habitaverunt́q; loco eorum: eò quòd paſcuum eſſet gregi ſuo ibi.
42 Prætereà ex illis,*nempe* e filiis Schimhhonis profecti ad montem Sehhiris homines quingẽti: Pelatja,& Nahharja,& Rephaja, & Hhuzziele filiis Jiſchehhiᵠ præeuntibus eis:
43 Percuſſerunt reſiduũᵉquod evaſerat Hhamalekitarum: ubi habitaverunt uſque in diem illum.

ᵖ Heb. *hi qui veniunt per nomina.*

ᵠ Heb. *in capite eorum.*

ANNOTATIO.

1 Schobal]*filium Calebi filii Churi: qui Caleb brevitatis causa omittitur: ſup.*2.50. 2 Tzorhhatæorum]*ex parte, ut ſup.*2.53. 4 Pater Gedorçorum]*ex parte: confer cum ver.*18. 5 Aſchchuri] *Poſthumo Chetzronu, de quo ſup.*2.24. 7 Et Kotz.]*eclipſis frequens in hoc ſcriptorum genere, ut infrà ver.*13. 9 Jahhbetz.]*autor unius e numeratis familiis Acharchelis.* 10 Si planè &c.]*Apoſiopeſis voti, juramentorum propria, quibus votum affine eſt.* 14 In valle fabrorum]*ſita in finibus Jehudæ & Binjaminis: ac proinde mixti imperii: Nechem.*11.35. 15 Jephunnæ]*filii Kenazi: unde Caleb Kenizæus dictus eſt. Num.*32.12. 22 Qui dominium habuerunt]*i. pro rege in agro Moabitarum imperaverunt.* Sed res iſtæ]*quaſi dicat, ſupervacaneum eſſet plura de iſtorum gente, poſſeſſione & dignitate referre, cum jam hæc omnia poſterorum ignavia ſepeliat: qui ſiglinam, agricolationem, & ruſticam ſtructuram, denique miſeram apud Babylonium ſervitutem ſuæ libertatis prætulerint, ut apparet ex verſu ſequente.* 23 Illic]*in Babilonia.* 31 Quandiu regnavit]*i. uſque ad captivitatem Babylonicam.* 39 Gedoris]*i. Gederæ ſive Gederothajimorũ Feboſch.*15.36. Vallis]*quæ protenditur ab Epheſ-Dammimis Hhebronem uſque: vide* 1. *Schem.*17. 40 Quia Chamo]*ætiologia eſt ſequentium, nimirum quo jure illos profligaverint.* 41 In diem illum]*quo ueſiit regnum Davidicum, ſup. ver.*31. *& infrà ver.*43. 43 Quod evaſerat]*ſub Sthaule,* 1. *Schem.*14.49. *& ſub Davide.* 2. *Schem.*8.12.

TABULA I.

Jehuda
Peretz
Chetzron
Carmi,*v.* Celubai *v.* Celeb primus.
Chur
Caleb ſecundus.

Schobal
- Kirjath-Jehharimani quorum familiæ Jeriitis, Puthitis, Schumathitis, & Miſchrahhitis.
- Haroë,*v* Reaja Jachath
- Achumai, Lahad. Tzorhhatæi.

Salma, pater
- Bethlechemitarum, Netophatæorum, Hhatrotanorum, Menuchotanorum & Tzorhhæorum ex parte. His ſunt accenſi Kenæi ſcribæ, incolæ Jahhbetzi, quorum familiæ
  - Tirhhatæa, Schimhhatæa, & Sucatæa.

Chareph,*v.* Penuel, pater Gedorenorum ſive Gaderitarũ.

Hhetam
- Jizrehhel, Jiſchma, Jidbaſch, & ſoror Hhatzelelponi.

Hhezer
- Chuſcha,*v.* Caleb Schucha tab. 3

TABULA II.

Aſchchur, pater Tekohhæorum ex uxoribus.

Chelea
- Tzereth, Jetzochar, Etnan, Kotz.
  - Hhanub, Hatzobeba, Harum. Acharchelis familiæ, in quibus erat Jahhbetz.

Nahhara
- Achuzzam, Chepher, Temeni, Haachaſchtari.

TABULA III.

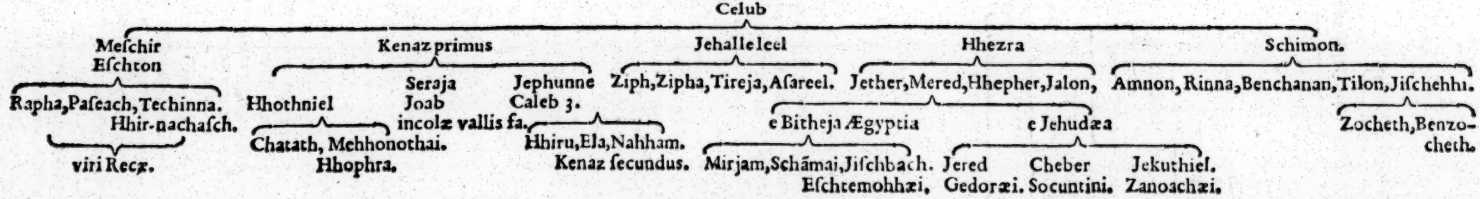

TABULA IIII.

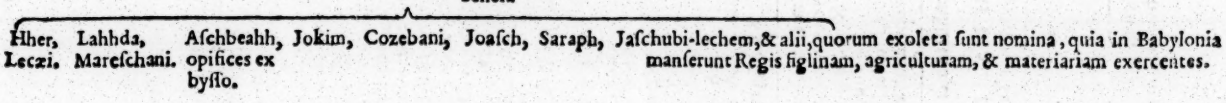

TABULA V.

SCHIMHHONIS

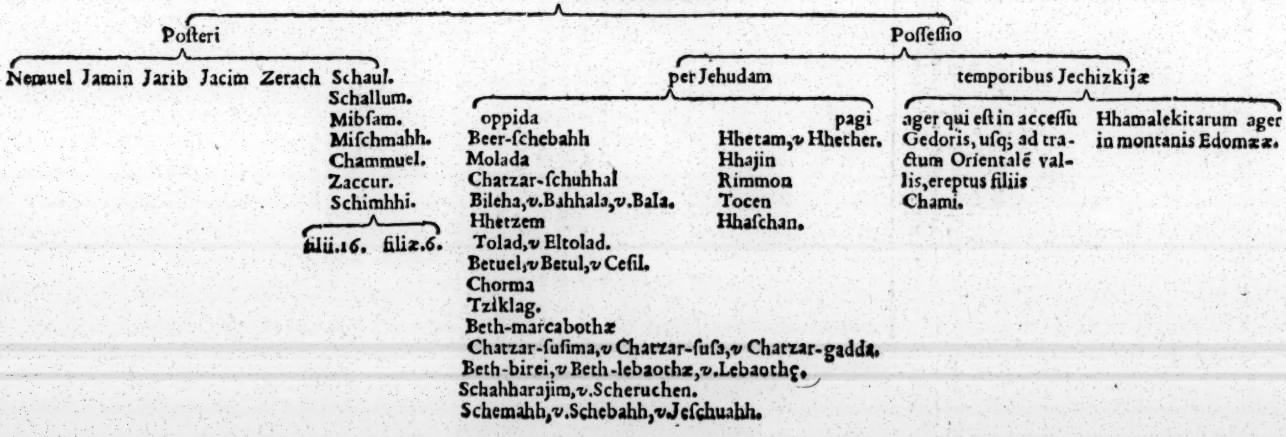

CAPUT V.

Rëubenitarum, Gaditarum & partis Menaſchitarum trans Jardenem familiæ, duces, cædes, expeditiones, defectio a Deo, & deportatio deſcribitur.

Gen.35.22. & 49.3.

1 FILII autem Rëubenis primogeniti Iſraëlis, (erat enim primogenitus: ſed cùm prophanaſſet ſtrata patris ſui, tradita ſunt primogenita ejus filiis Joſephi filii Iſraëlis: non autem ut ſibi *ſoli* attribueret primogenita.

2 Nam Jehuda ' prævaluit fratribus ſuis, & anteceſſor *eſt* ex eo: ' reliqua verò primogenita *fuerunt* Joſephi).

3 Filii *inquam* Rëubenis primogeniti Iſraëlis: Chanoc, & Pallu, Chetzron & Carmi.

Gen.46.9.

4 Filii ' Joëlis: Schemahhja filius ejus, Gog filius ejus, Schimhhi filius ejus.

5 Mica filius ejus, Reaja filius ejus, Bahhal filius ejus:

6 Beera filius ejus, quem deportavit Tilgath-Pilneſer rex Aſſyriæ: is princeps erat Rëubenitarum.

7 Fratrum autem ' illius per familias ſuas quiſque cùm diſtribuerent ſe per generationes ſuas: primarius Jehhiel, deinde Zecarja,

8 Et Belahh filius Hhazazi, filii Schemahhi filii Joëlis: ' hic habitabat a Hharohhere Nebuntem, & Bahhal-Mehhonem uſque.

9 'Deinde orientem habitavit uſque ad aditum ' in deſertum inde a flumine Euphrate: nam pecora eorum multiplicata erant in terra Gilhhadis.

10 Quapropter temporibus Schaulis bellum geſſerunt contra ' Hagarenos, qui ceciderunt manu ipſorum: ita habitaverunt in tentoriis eorum, [a] in toto tractu anteriore *qui eſt* ad orientem Gilhhadi.

a Heb. *ſuper faciem orientalem Gilhhadi.*

11 FILII verò Gadis ex adverſo eorum habitabant, in terra Baſchanis Salcam uſque.

12 Joël eorum primarius, & Schaphan ſecundus ab eo: deinde Jahhnai, & Schaphat in Baſchane ' *manſerunt.*

13 Fratres verò eorum per paternas familias ſuas, Micaël, & Meſchullam, & Schebahh, & Jorai, & Jahhecan, & Ziahh, & Hheber: ' ſeptem,

14 (Hi *erant* filii Abichajilis filii Churi, filii Jareachi, filii Gilhhadis, filii Micaelis, filii Jeſchiſchai, filii Jachdonis, filii Buzi.)

15 Achi filio Hhabdielis filii Guni ' primario per paternas familias eorum,

16 Cùm habitarent in Gilhhade, in Baſchane, & in villis ejus: & in omnibus municipiis ' Scharonis, ſecundum [b] fines ſuos.

b Heb. *exitus*

17 Hi omnes per genera diſtribuendo ſe, ' temporibus Jothami regis Jehudæ: & temporibus ' Jarobhhami regis Iſraëlis:

18 E filiis Rëubenis, & Gaditis & dimidiata tribu Menaſchis, ſtrenui homines ferentes ſcutum & gladium, & tendentes arcum ac periti belli, quadragies quater mille ſeptingenti ſexaginta prodeuntes in militiam,

19 Geſſerunt bellum contra Hagarenos: nimirum ' Jeturem & Naphiſchum, & Nodabum.

20 Cumque adjuvarentur contra illos, traditi ſunt in manum eorum, ipſi Hagareni & quæcunque *erant* penes illos: nam ad Deum clamaverant in prælio: & exoratus fuerat eis, quia fiduciam collocaverant in eo.

21 Itaque ceperunt pecora eorum, camelos eorum quinquagies mille, & pecudum ducenta quinquaginta millia, ac aſinorum duo millia: animarum autem humanarum centum millia:

22 Poſtquam confoſſi multi cecidiſſent, nam a Deo ipſo *confectum eſt* hoc prælium: ita habitaverunt loco illorum uſque ad ' deportationẽ ſuam.

23 'FILII enim dimidiatæ tribus Menaſchis habitantes in ea terra: a Baſchane Bahhal-Chermonem & Senirem, id eſt, montem Chermonem uſque, ipſi *quoque* aucti fuerant.

24 Quorum primores paternarum familiarum hi *ſunt*: Hhepher & Jiſchehhi, & Eliel, & Hhazriel, & Jirmeja, & Hodanja, & Jachdiel, viri valentes robore, [c] viri nominati, primores per paternas familias ſuas.

c Heb. *viri nominum.*

25 Sed cùm ' prævaricati eſſent in Deum majorum ſuorum: & ſcortati eſſent ſectando Deos populorum ejus regionis, quos perdiderat Deus a facie eorum:

26 Suſcitavit Deus Iſraëlis [d] ' animum Pulis regis Aſſyriæ, & animum ' Tilgath-Pilneſeris regis Aſſyriæ, ut deportaret ipſos Rëubenitas, & Gaditas, ac dimidiatam tribum Menaſchis: itaque abduxit eos in Chelachum, & Chaborem, & ' Haram, & ad flumen Gozanis, uſque in diem hunc.

d Heb. *ſpiritum: ſic paulo poſt.*

ANNOTATIO.

2 Prævaluit] *id eſt, dignitate principali ſupra fratres divinitus per patrem donatus eſt, Gen.* 49. 8. Reliqua primogenita] *id eſt, duplum hæreditatis præ cæteris fratribus, quod alterum eſt primogenituræ jus: Gen.*48.5. & 49.22. 4 Joëlis] *orti, ut credibile eſt, Chanoco, eò quòd tribus princeps fuerit, ver.*6. 7 Illius] *nimirum Chanoci, id eſt, trium aliarum familiarum principes.* 8 Hic habitabat &c.] *id eſt, hæc tribus Rëubenitica, de quæ agitur.* 9 Deinde] *temporibus Schaulis ut verſus ſequente.* In deſertum] *ad Jardenem: hoc eſt, poſſedit ab Euphrate uſque ad Jardenem.* 10 Hagarenos] *Iſchmahelitas Agara matre natos, Arabiam deſertam incolentes.* 12 Manſerunt] *ad tuendos proprios fines, fratribus foris bellum gerentibus.* 13 Septem] *pro numero familiarum Gadi, Num.*26.15. 15 Primario] *i. ſummum imperatorem agente in exercitu, de quo ver.*18. 16 Scharonis] *Agri paſcuoſiſſimi, de quo infrà* 27.29. 17 Temporibus Jothami] *pro regem agente, cùm pater leproſus eſſet,* 2. *Reg.*15.5. Jarobhhami] *ſecundi, qui ipſis imperabat, ibidem. Cap.*14. *ver.*16. 19 Jeturem &c.] *de quibus Gen.*25. 15. *hoc eſt Ituræos, Nubæos & Iſchmahhelitas alios, in Arabia deſerta Syriæ finitimos: nam Rëubenitæ ſup. ver.*10. *inferiorem Arabiæ partem ſuæ regioni finitimam occuparant: hi verò ſuperiorem Gaditis & Menaſchitis conterminam.* 20 Adjuvarentur] *a Deo: ut finis hujus verſus, & verſus* 22 *explicat.* 22 Deportationem] *de qua* 2. *Reg.*17. 23 Filii enim] *ætiologia eſt cur Menaſchitæ ſeſe reliquis adjunxerint in iſta expeditione.* 25 Prævaricati eſſent] *ut copioſè oſtenditur* 2. *Reg.*17.7. *& ſequentibus.* 26 Animum Pulis] *de quo* 2. *Reg.*15.19. Tilgath-Pilneſeris] *de quo* 2. *Reg.*15.29. Haram] *id eſt, montoſam regionem ſuperioris tractus Mediæ, de cæteris vide in* 2. *Reg.*17.6.

TABULA I.

Reuben

Chanoc, Joël, Schemahhja, Gog, Schimhhi, Mica, Reaja. Bahhal, Beera.	Pallu Eliab | Jehhiel	Chetzron | Zecarja	Carmi. Joël Schemahh. Hhazaz Belahh.

Horum poſſeſſio

Jehoſchuhhæ temporibus a Hharohhere Nebuntem & Bahhal-Mehhonem uſq;	Schaulis temporibus Hagarenorum ager a deſerto ad Euphratem.

TABULA II.

Gad

Tziphjon, Chaggi, Guni, Ozni, Hheri, Arod, Areel.

Hhabdiel
Achi
Buz
Jachdo
Jeſiſai
Micaël
Gilhhad
Jaroach
Churi
Abichajil, cujus filii præfecti copiis temporibus Jarobhhami

Imperator Achi

TABULA III.

Dimidiatæ tribus Menaſchis principes

Hhepher, Jiſchehi, Eliel, Hhazriel, Jirmeja, Hhodarja, Jachdiel.

Horum poſſeſſio a Baſchane ad Bahhal-Chermonem.

Præfecti Reipublicæ

2. Joël, Schapham, Jahhnai, Schaphat.

Micaël, Meſchullam, Schebahh, Jorai, Jahhkan, Ziahh, Hheber.

Horum poſſeſſio

Jehoſchuhhę temporibus, Gilhhad, Baſchan uſque Salcam	Jarobhhami ager Hagarenorum

Jetur, Naphiſch, Nodab.

CAPUT VI.

Sacerdotum & Levitarum gentes, functiones, & deſignatæ habitationes recenſentur.

1 Filii Levi: [a] Gerſchon, Kehath, & Merari.

2 Filii autem Kehathi: Hhamram, [b] Jizhar, & Chebron, & Hhuzziel.

3 Filii verò Hhamrami, Aharon, & Moſche, & Mirjam: ac filii Aharonis, Nadab, & Abihu, Elhhazar & Ithamar.

4 Elhhazar genuit Pinchaſum: Pinchas genuit Abiſchuhham.

5 Abiſchuahh autem genuit Bukkin: & Bukki genuit Hhuzzin.

6 Et Huzzi genuit Zerachjam: & Zarachja genuit Merajothum.

7 Merajoth genuit Amarjam, & Amarja genuit Achitubum.

8 Et Achitub genuit Tzadokum: & Tzodok genuit Achimahhatzum.

9 Et Achimahhatz genuit Hhazarjam: & Hhazarja genuit [c] Jochananem.

10 Et Jochanan genuit Hhazarjam: is *eſt* [d] qui egit ſacerdotem in domo illa, quam ædificaverat Schelomo Jeruſchalaimis.

11 Genuit autem Hhazarja Amarjam, & Amarja genuit Achitubum.

12 Et Achitub genuit Tzadokum, & Tzadok genuit [d] Schallumum,

13 Et Schallum genuit Chilkijam, & Chilkija genuit Hhazarjam.

14 Et Hhazarja genuit [e] Serajam, & Seraja genuit Jehotzadakum.

15 Qui Jehotzadak abiit, cùm efficeret Jehova ut deportarentur Jehudæi & Jeroſolymitani per [e] Nebucad-Netzarem.

16 [f] Filii Levi: Gerſchom, Kehath, & Merari.

17 Hęc autem *ſunt* nomina filiorum Gerſchomi, Libni & Schimhhi.

18 Et filiorum Kehathi: Hhamram, & Jitzehar & Chebron & Hhuzziel.

19 Filiorum Merari, Machli & Muſchi: atque hæ familię Levitarum per majores ſuos.

20 Gerſchomo, Libni filius ejus, Jachath filius ejus, [g] Zimma filius ejus:

21 [h] Joach filius ejus, [g] Hhiddo filius ejus, Zerach filius ejus, [h] Jehaterai filius ejus.

22 Filii Kehathi: Hamminadab filius ejus, Korach filius ejus, Aſſir filius ejus.

23 Elkana filius ejuſdem, & Ebjaſaph filius ejuſdem, Aſſir filius hujus.

24 Tachath filius ejus, [i] Uriel filius ejus, [k] Huzzija filius ejus, & [l] Schaul filius ejus, *& Elkana filius ejus.*

25 Et filii Elkanæ, Hhamaſai, & Achimoth.

26 Filius Hhamaſai [m] Elkana: filius hujus, Elkana, [n] Tzophai filius ejus, & [o] Nachath filius ejus.

27 [p] Eliab filius ejus, Jerocham filius ejus, Elkana filius ejus, *Schemuel filius ejus.*

28 Filii

[a] *qui & Gerſchom, ver. 16 Gen. 46. 11. Exod. 6. 15.*
[b] *qui & Hhamminadab. ver. 22.*
2. Schem. 9. 3. 2. Schem. 15. 27.
[c] *qui & Jehojadahh.*
2. Reg. 11. 4.
[d] *qui & Meſchullam.*

1. Chron. 9. 11. 2. Reg. 22. 4. Ibid. 25. 18. Jer. 52. 24.
[e] Heb. *per manum.*
[f] *qui & Ethan infra 42. ver.*
[g] *qui & Elidaja. 41. ver.*
[h] *qui & Eman 41. ver. Exod. 6. 23. 1. Paralip. ver. 36.*
[k] *Hhazarja ibid.*
[l] *Joël, ibid.*
[m] *qui & Machath infra 35. ver.*
[n] *Tzaph, ibi.*
[o] *Toach 34 verſ.*
[p] *Eliel, ibid.*

28 Filii verò Schemuelis primogenitus q Vaschni, deinde Abija,
29 Filii Merari, Machli: Libni filius ejus, Schimhhi filius ejus, Hhuzza filius ejus.
30 Schimhha filius ejus, Chaggija filius ejus, Hhasaja filius ejus.
31 Hi AVTEM *sunt* quos constituit David adr ministerium musicum in domo Jehovæ ex quo quievit arca:
32 Ut essent administri coram tabernaculo tentorii conventus musicâ: donec ædificaret Schelomo domum Jehovæ Jeruschalaimis: ubi perstiterunt pro munere suo in ministerio suo.
33 Hi, inquam, qui pestiterunt cum filiis suis: e Kehathitarum posteris Heman musicus filius Joëlis, filii Schemuelis,
34 Filii Elkanæ, filii Jerochami, filii Elielis, filii Toachi,
35 filii Tzuphi, filii Elkanæ, filii Machathi, filii Hhamasai,
36 Filii Elkanæ: filii Joëlis, filii Hhazarjæ, filii Tzephanjæ,
37 Filii Tachathi, filii Assiris, filii Ebjasaphi, filii Korachi,
38 Filii Jitzeharis, filii Kehathi, filii Levi, filii Israëlis.
39 Et cognatus ejus Asaph, qui stabat ad dexterâ ejus: Asaph filius Berecjæ, filii Schimhhæ.
40 Filii Micaëlis, filii Bahhasejæ, filii Malcijç,
41 Filii Etni, filii Zerachi, filii Hhadajæ
42 Filii Ethanis, filii Zimmæ, filii Schimhhi,
43 Filii Jachathi, filii Gerschomi, filii Levi.
44 Filii verò Merari cognati eorum ad sinistram illius: s Ethan filius t Kischi, filii Hhabdi, filii Malluci,
45 Filii Chaschabjæ, filii Amatzjæ, filii Chilkijæ,
46 Filii Amtzi, filii Bani, filii Schemeris,
47 Filii Machli, filii Muschi, filii Merari, filii Levi.
48 Cognati autem eorum reliqui Levitæ: instituti ad totum ministerium tabernaculi domus Dei.
49 Aharon verò & filii ejus adolebant in altari holocausti & in altari suffitus: præter omne opus sanctisanctorum: idq; ad expiationem faciendam pro Israële, omnino prout præceperat Mosche servus Dei.
50 Atque u hi sunt filii Aharonis: Elhhazar filius ejus, Pinchas filius ejus, Abischuahh filius ejus,
51 Bukki filius ejus, Hhuzzi filius ejus, Zerachja filius ejus,
52 Merajoth filius ejus, Amarja filius ejus, Achitub filius ejus,
53 Tzadok filius ejus, Achimahhatz filius ejus,
54 Hæ autem *sunt* habitationes eorum, per castella eorum, in termino eorũ: filii Aharonis e familia Kehathitarum: quia illorum *erat* hæc sors,
55 Ideò dederunt illis Chebronem in terra Jehudæ: & suburbana prædia ejus circa eam:
56 Agrum verò civitatis & pagos ejus: dederunt Calebo filio Jephunnæ.
57 Filiis ego Aharonis dederunt civitates Jehudæ, *civitatem* receptus c Chebronem: præterea Libnam & suburbana prædia ejus, & Jattirum cum Etchtemohha & suburbana ejus.
58 Item d Chilenem & suburbana ejus, Debirem & suburbana ejus,
59 Et e Hhaschanem ac suburbana ejus, & Beth-Schemeschum ac suburbana ejus.
60 E tribu autem Binjaminis, Gebahhum & suburbana ejus, & f Hhalemetham ac suburbana ejus: & Hhanathothas ac suburbana earum: horum omnes civitates g tredecim per familias eorum.
61 Item filiis Kehathi reliquis a familia unius tribus, & a dimidiata tribu, dimidio Menaschis, sorte civitates decem.
62 Et filiis Gerschomi per familias eorum, a tribu Jissascharis, & a tribu Aschëris, & a tribu Naphtali, & a tribu Menaschis in Baschane civitates tredecim.
63 Filiis merari per familias eorum a tribu Rëubeuis & a tribu Gadis, ac a tribu Zebulunis sorte civitates duodecim.
64 Dederunt, inquam, filii Israëlis ipsis Levitis: istas civitates & suburbana Prædia earum.
65 (h Cùm dedissent sorte a tribu filiorum Jehudæ, & a tribu Schimhhonitarum ac a tribu Binjaminitarum): civitates istas quas lecturi sunt nominatim *lectores*.
66 Primùm, reliquis e familiis Kehathitarum, quorum termini civitates a tribu Ephrajimi.
67 Dederunt, inquam, ipsis e civitatibus receptus, Schecemum cum suburbanis prædiis ejus in monte Ephrajimi: & Gezerum ac suburbana ejus:
68 Et i Jokmehhamum ac suburbana ejus, & Bethchoronem & suburbana ejus:
69 k Similiter Ajalonem ac suburbana ejus, & Gath-rimmonem ac suburbana ejus.
70 Item a dimidiata tribu Menaschis, l Hhanerem ac suburbana ejus, m Bilhhamûmque ac suburbana ejus: familiæ Kehathitarum reliquorum.
71 Filiis Gerschomi, a familia dimidiatæ tribus Menaschis, n Golanem in Baschane & suburbana ejus: o Hhaschtarothas ac suburbana ejus.
72 Item a tribu Jissascharis p Kedeschum ac suburbana ejus: Dobratham ac suburbana ejus:
73 Et q Ramothas ac suburbana earũ, & r Hhanemum ac suburbana ejus.
74 Item a tribu Aschëris s Maschalum ac suburbana ejus: & Hhabdonem ac suburbana ejus:
75 Et t Chukkokum ac suburbana ejus, & Rechobum ac suburbana ejus.
76 Item a tribu Naphtali, Kedeschum in Galilæa ac suburbana ejus, & u Chammonem ac suburbana ejus, & x Kirjathajima ac suburbana eorum.
77 Filiis Merari qui reliqui erant, a tribu Zebulunis, y Rimmonumrem ac suburbana ejus, z Taborem ac suburbana ejus.
78 Trans Jardenem autem Jerechuntis ab oriente Jardenis a tribu Rëubenis, Betzerum in deserto ac suburbana ejus: & Jahetzam ac suburbana ejus:
79 Et Kedemothas ac suburbana earum, & Mephahhatham ac suburbana ejus.
80 Item a tribu Gadis, Ramothas in Gilhhade ac suburbana earum: & Machanajima ac suburbana eorum:
81 Et Cheschbonem ac suburbana ejus, & Jahhazerum ac suburbana ejus.

q 1 Par. 25. 3.
r Num. 3. 6. & 8. 6.
s Ethan. Heman. Asaph.
t Kis. Cis.
u Num. 3. 4. & 26. 60. 61.
x Kiriath-Arbath.
y Gen. 35. 19. & 48. 7.
z Jos. 21. 11.
a Jos. 21. 20.
b Jos. 21. 23.
c Jos. 21. 13.
d Jos. 21. 14.
e Jos. 21. 15.
f Jos. 21. 16.
g Jos. 21. 17.
h Jos. 21. 4.
i Jos. 21. 27.
k Jos. 21. 29.
l Jos. 21. 25.
m Jos. 21. 25.
n Jos. 21. 27.
o Jos. 21. 27.
p Jos. 21. 28.
q Jos. 21. 29.
r Jos. 21. 29.
s Jos. 21. 30.
t Jos. 21. 31.
u Jos. 21. 32.
x Jos. 21. 32.
y Jos. 21. 34.
z Jos. 21. 34.

ANNOTATIO.

20 Qui egit ſacerdotem] *i. adeò ſtrenuè perfunctus eſt ſacerdotio contra Hhuzzijam, ut illud a labe vindicaret. 2. Chro. 26. 17. & ſequentibus: hæc communis eſt interpretatio. Nobis verò magis placet pronomen ad Jochananem referre: quaſi dicat, Jochanan is ille Jehojadahh qui rebus deploratis & Hhathaljæ tyrannide oppreſſis dei cultum & Rempub. reſtituit 2. Reg. 11. & 2. Chro. 23. vide 2. Chr. 24. 16.* 14 Serajam] *a quo natus Hhezra, Hhezræ 7. 1.* 16 Filii Levi] *tranſitio ad recenſionem generis Levitarum præter ſacerdotes, repetito principio capitis.* 20 Zimma filius ejus] *i. nepos. filius enim Schimhhi fuit filii Jachathi infrà ver. 42.* 31 Quievit] *i. tranſlata eſt in domum Davidis: prius enim huc illuc deportabatur.* 50 Hi ſunt filii Aharonis] *uſque ad Davidem ex ver. 31.* 60 Tredecim] *nempe undecim quæ hîc numerantur: & præter eas Jutta & Gibhhon, Jehoſch. 21. 16. 17.* 61 Familia unius] *Ephrajimi infrà ver. 66. & Danis, Jehoſch. 21. 23.* 65 Cum dedissent] *ſubaudi. ſacerdotibus civitates: de quibus ſuprà ver. 60.* 69 Similiter Ajalonem] *a tribu Danis, ex qua omittuntur duo civitatum nomina ad Kehathitas pertinentia: Jehoſch. 21. 23.* 77 A tribu Zebulunis] *quatuor civitates: de quibus hic duæ omittuntur, Jehoſch. 21. 34 expreſſæ.*

TABULA I.

Levi

Gerſchom, Gerſchon.	Kehath			Merari	
Libni Schimhhi	Hhamram,	Jitzehar,	Chebron,	Machli	Muſchi,
Jachath	Aharon, Moſche, Mirjam.	Korach	Hhuzziel.	Libni	Machli
Schimhhi			v. Hhamminadab,	Schimhhi	Schemer
Zimma	Nadab, Abihu, Elhazar, Ithamar.	Aſſir,	Elkana, Ebjaſaph.	Hhuzza	Bani
Joach, Ethan.	Pinchas,		Aſſir,	Schimhha	Amtzi
Hhiddo, Hhadaja	Abiſchuahh,		Tachath.	Chaggija	Chilkija
Zerach	Bukki,		Uriel, Tzephanja.	Hhaſſaja	Amatzja
Jeatrai, Ethni.	Hhuzzi,		Hhuzzija, Hhazarja.		Chaſchabja
Malcija	Zerachja,		Schaul, Joël.		Malluc
Bahhaſſeja	Merajoth,		Elkana.		Hhabdi
Micaël	Amarja,		Hhamaſſai, Achimoth.		Kiſchi, Kuſcha-
Schimhha	Achitub,		Elkana, Machath.		Ethan. (ja
Berecja	Tzadok,		Elkana.		
Aſaph	Achimahhatz,		Tzophai, Tzuph.		
	Hhazarja,		Nachath, Toach.		
	Jochanan, Jojadahh,		Eliab, Eliel.		
	Hhazarja,		Jerocham,		
	Amarja,		Elkana,		
	Achitub,		Schemuel.		
	Tzadok,				
	Schallum,		Vaſchni, Joël Abija.		
	Chilkija,		Heman.		
	Hhazarja,				
	Seraja				
	Jehotzadak.				

TABULA II.

Poſſeſſiones, & oppida.

1. Aharonitarum in tribu

Jehudæ, & Schimhhonis 9.	Binjaminis 4.
Chebron, Kirjath-arbahh.	Gebahh,
Libna,	Hhallemeth,
Jattir,	Gibhhon,
Eſchtemoahh,	Hhanathoth.
Chilen, Cholon,	
Debir	
Hhaſchan, Hhajin,	
Beth-ſchemeſch	
Jutta	

2. Kehathitarum in tribu

Ephrajimi 4.	1 Menaſchis 2	Danis 4
Schecem,	2 Hhaner, v	Elteke,
Gezer	Tahhanac	Gibbeton,
Jokmehham, v	Bilhham, v	Ajalon,
Kibtzajim	Jiblehham, v	Gath-rimmon.
Beth-Choron.	Gath-rimmon.	

3. Gerſchonitarum in tribu

½ Menaſchis 2	Iſſacaris 4	Aſcheris 4	Naphtali 3
Golan, v Gaulon	Kedeſch, v Kiſchjon.	Maſchal, v	Kedeſch Galilææ.
Hhaſchtaroth, v	Dobrath,	Miſcheal.	Chammō, Cham-
Behheſchtra.	Ramoth, v Jarmuth.	Hhabdon.	moth dor.
	Hhanem, v	Chukkok, v	Kirjathajim, v
	Hhen-gannim.	Chelkath.	Kartan.
		Rechob.	

4. Meraritarum in tribu

Zebulunis, 4	Rēubenis 4	Gadis 4
Rimmono, Dimna.	Betzer.	Ramoth Gi-
Tabor, Nahalal.	Jahhetza.	lhhadis.
Joknehham.	Kedemeth.	Machanajim,
Kartha.	Mephahhath.	Cheſchbon.
		Jahhzer.

CAPUT VII.

Iſſaſcarii, Benjaminii, Naphtali, Menaſſitæ, Ephrajimi, & Aſcherii familiæ recenſentur.

1 ET filii Iſſaſcaris, Tolahh, & Pua, & Jaſchub, & Shimrom, quatuor.
2 Filii verò Tolahhi, Hhuzzi, & Rephaja, & Jeriel, & Jachmai, & Jibſam, & Schemuel, principes paternę familię ſuæ Tolahhitidis, valentes robore per generationes ſuas: quorum numerus [a] temporibus Davidis, viginti duorum millium ſexcentorum.
3 Et filii Hhuzzi Jizrachja, cum filiis Jizrachiæ Micaële & Hhobadja, & Joële Jiſchija, quinque primores omnes:
4 Quibuſcum per generationes ſuas, per paternas familias ſuas, turmarii militię bellicæ tricies mille: nam [a] multas habuerunt uxores atque liberos.
5 Cum reliquis fratribus eorum, per omnes familias Iſſaſcaris valentiſſimi robore, octuagies ſepties mille, [b] cenſu omnium ipſorum.
6 BINIAMINIS Belah, & Beker, & [c] Jedihhaël, [d] tres.
7 Ac filii Belahhi Ezbon, & Hhuzzi, & Hhuziel & Jeremoth, & Hhiri, quinque primores paternarum familiarum valentiſſimi robore: quorum cenſus viginti duorum millium triginta quatuor.
8 Filii autem Beceri, Zemira, & Johhaſch, & Elihhezer, & Eljohhenai, & Hhomri, & Jeremoth, & Abija, & Hhanathoth, & Hhalemeth, omnes hi filii Beceri.
9 Quorum cenſus per generationes eorum, per primores paternæ familiæ ſuæ, valentium robore, vicies mille ducentorum.
10 Filii verò Jedihhaëlis, Bilhan, & filii Bilhanis Jehuſch & Binjamin, & Ehud & Cenahhana, & Zethan & Tarſchiſch, & Achiſchachar.
11 Omnes hi filii Jedihhaëlis per primores paternarum *familiarum* valentiſſimi robore decies ſepties mille, ducenti, [d] apti ad procedendum in militiam bellicam.
12 [e] Præter Schuppæos & Chuppæos [e] cives urbis, & Chuſchæos [e] natos in agro extero.
13 Filii Naphthali, Jachtziel, & Guni, & Jetzer, & Schallum, [f] cum natis Bilhæ.
14 [g] FILII Menaſchis *Gilhhad*, Aſriel quem peperit *uxor Gilhhadis* (concubina uxor [g] illius Syra peperat Machirem patrem Gilhhadis.
15 Macir autem [f] acceperat uxorem nomine Mahhacam ſororem [g] Chuppimi & Schuppimi) & [g] nomen ſecundi Tzelophchad, fuerunt que Tzelophchado filiæ.
16 Peperit autem Mahhaca uxor Maciris filium, quæ vocavit eum nomine Pereſchum, fratrem verò ejus nomine Schereſchum: cujus filii Ulam & Reken.
17 Et filii Ulami, [g] Bedan: [h] hi *ſunt* in filiis Gilhhadis, filii Maciris, filii Menaſchis.
18 [g] Soror autem ejus Hammoleceth: peperit Iſchhodum, & [g] Abihhezerem, & Machlam, & *Schemidahhum*.
19 Denique fuerunt filii Schemidahhi: Achjan & Schecem & [h] Likchi & Anihham.
20 FILII autem Ephrajimi, Schutelach: & Bered filius ejus, & Tachat filius ejus, & Elhhada filius ejus, & Tachat filius ejus,
21 Et Zabad filius ejus, & Schutelach filius ejus, & Hhezer & Elhhad: [g] quos occiderunt homines Gathi indigenæ illius terræ, [g] cum deſcendiſſent ut caperent pecora illorum.
22 Quapropter luctu afflixit ſe Ephrajim pater illorum diebus multis: ſed venerunt fratres ejus ad conſolandum eum.
23 Tum congreſſus eſt cum uxore ſua, quæ concipiens peperit filium: & vocavit nomen ejus [i] Berihha, quòd in afflictione fuiſſet propter familiam ſuam:
24 Et filiam ejus Scheeram, quæ ædificavit Beth-Choronem inferiorem & ſuperiorem: & Uzen-Scheeram.
25 Item Rephachum filium ejus, & Reſchephum, & Telachum filium ejus, & Tachanam filium ejus.
26 [g] Illius filio [k] Hhadani, Hhammihud filius ejus, Eliſchamahh filius ejus,
27 [l] Non filius ejus, Jehoſchuahh filius ejus.
28 [g] Horum autem poſſeſſio & habitationes *ſunt* Bethel & villæ ejus: & ab oriente [m] Nahharan, ab occaſu verò Gezer, & villæ ejus, & Schecem cum villis ejus, uſque ad Hhazzam & villas ejus.
29 In locis verò Menaſchitarum *erant* Beth-Schean & villæ ejus, Tahhanac & villę ejus, Megiddo & villæ ejus, Dor & villæ ejus: in iſtis habitabant filii Joſephi filii Iſraëlis.
30 FILII Aſcheris, Jimna, & Iiſchva, & Iiſchvi, & Berihha ac Serach ſoror horum.
31 Filii autem Berihhæ, Cheber & Malciel: hic pater fuit Birzavithæ.
32 Et Cheber genuit Japhletum, & Schomerum, & Chothamum: & Schuhham ſororem horum.
33 Filii autem Japhleti, Paſaſch & Bimhal, & Hhaſvath: hi fuerunt filii Japhleti.
34 Et filii Schameri: Achi, & Rohega, Jecubba, & Aram, & *Helem*.
35 Filius autem Helemi fratris hujus, Tzophach, & Jimnahh, & Scheleſch, & Hhamal.
36 Filii Tzophachi: Suach, & Charnepher: & Schuhhall, & Beri, & Jimra:
37 Betzer, & Hod, & Schamma, & Schilſcha, & Jitran & Beera.
38 Filii autem Jetheri: Jephunne, & Piſpa, & Ara, & *Hhulla*.
39 Filii denique Hhullæ: Arach, & Channiel, & Ritzja.
40 Omnes hi filii Aſcheris, primores familiarum paternarum lectiſſimi, valentiſſimi robore, primores principum: quorum cenſus ad militiam bellicam, numerus virorum iſtorum vicies ſexies mille.

[a] Heb. multi ſignificantur nomine & libri. Vide cenſori dum per mem. ſcribam. [a] in & *Schimi*, Gen.

[b] Heb. *ſeptuaginta millia*, in millium ad millia. [c] Heb. *filius eruditus*. Gen. 46. 24.

[d] Heb. *apti ad militiam ad militiam*.

[e] Heb. *filios exercitus*.

[f] maxima eſt verborum hujus capitis obſcuritas non per ſyncopen tamen ea verſu ſequente reſtituimus. [f] qui & *Hhuppim*, Num. 26.

[g] Heb. *filius*.

[h] *qui & Chelek, ibidem per metathefin literarum*.

[i] *id eſt, in afflictione*.

[k] *qui & Hheram, Num. 26. 36.*

[l] *qui & Num. 13. 16.*

[m] *quæ & Nahhara Jehoſch. 16. 7.*

[n] *qui & Jether verſu ſequente*.

ANNOTATIO.

2 Temporibus Davidis] *id est, cùm ejus jussu per Joabum recensitus est Israël 2. Schem. 24.* 6 Trei] *quorum posteri a Joabo fuerunt annumerati.* 12 Præter] *id est, exceptis horum familiis quæ non venerunt in Joabi censum: recensuit enim Joab eos tantùm e Benjaminitarum tribu in quos ex opportunitate itineris incidit: Quam ob rem neque eos qui Jerusalaimis habitabant, neque foris natos & commorantes numeravit.* Natos in agro] *id est, Moabitarum agro, de quibus infrà 8.8.* 13 Cum natis Bilhæ], *id est, cum Danitis, qui eandem habuerunt matrem Bilham. Consultò autem hîc reticetur Dan, quia unum duntaxat habuit familiæ suæ principem Chushimum. Gen. 46.23* 14 Filii Menaschis] *id est, posteri, nam Asriel pronepos fuit ex Gilhhade filio Macirus, filii Menaschis: Tzelophchad verò abnepos ex Chepharo filio Gilhhadu Num. 27.1.* Illius] *nimirum Menaschis.* 15 Chuppimi & Schuppimi] *id est, ex tribu Benjaminis, suprà ver. 12.* Nomen secundi] *nepotis Gilhhadu ex Chephero fratre Asrielis junioris, Num. 26.33.* 17 Bedan] *de quo 1. Schem. 12.13. in annotatione.* Hi sunt in filiis] *id est, possessionem habuerunt inter Gilhhaditas.* 18 Soror autem ejus] *id est, Gilhhadu, filia Macirii.* 21 Quos occiderunt] *id est, quorum partem: synecdoche.* Cùm descendissent] *id est, Gathæi fines Ægypti populaturi: erant enim illis crebra cum Ægyptiis bella, quorum causa Israëlitæ in Ægypto a Philistæis sibi metuebant. huc spectabat consilium Dei, de quo Exodi 13.17.* 26 Illius] *nempe Schutelachi, filii Ephrajimi, Num. 26.36.* 28 Horum] *Ephrajimitarum.*

TABULA I.
Jissaschar

- Tolahh Pua, *v* Jaschub, *v* Schimron.
  - Puva Job
  - Jizrachja
    - Hhuzzi, Rephaja, Jerieel, Jachmai, Jibsam, & Schemuel.
    - Micaël, Hhobadja, Joël, & Jischija,

TABULA II.
Binjaminis principes temporibus Davidis.

- e Belahho
  - Etzon, Hhuzzi, Hhuziel, Jerimoth, & Hhiri.
- e Becero
  - Zemira, Johhasch, Elihhezer, Eljohhenai, Hhomri, Jeremoth, Abija, Hhanathoth, Hhalemeth.
- e Jedihhaële
  - Bilhan
    - Jehusch, Binjamin, Ehud, Cenahhana, Zetã, Tarschisch, Aschhachar.
    - peregre Cusmin, Chæos Schuppæos & Chuppæos.
- natos
  - Jeruschalaimi.

TABULA III.
Naphtali

- Jachtziel, Guni, Jetzer, Schallum.
  - Jachtzeel.
  - Schillem.

TABULA IIII.
Menasche
Macir

- ex uxore
  - Gilhhad
    - Asriel
    - Chepher.
      - Tzelophchad, cui filiæ.
    - Ischehod, Abihhezer, Machla, Schemidah.
      - Achjan, Schecem, Likchi, Amihham.
  - Hammoleceth.
- ex Mahhaca Binjaminitide
  - Peresch
    - Ulam
      - Bedan.
    - Rekem
  - Schemã

TABULA V.
Ephrajim

- Scutelach, Bered, Tachath, Elhhada, Tachath, Zabad, Schutelach, Hhezer, Elhhad, Berihha, Scheera, Rephach, Reschesch, Telach (Tachan.
  - Hhadan, *v* Hheran
  - Hhammihud
  - Elischamahh
  - Non, *v* Nun.
  - Jehoschuahh
- mater
  - Bethchoronitarum,
    - superiorum
    - inferiorum.
  - Uzzen-scheeranorum.

TABULA VI.
Ascher

- Jimna.
- Jischva,
- Jischvi,
- Berihha,
  - Cheber
    - Japhlet
      - Pasac, Bimhal, Hhasvath.
    - Schomer, *v* Schemer
      - Rohega, Achi, Jechubba, Aram, Hhelem.
  - Malciel Birzavith
    - Tzophach, Jimnahh, Schelesch, Hhamal.
- Serach soror.

Schuach, Charnepher, Schuhhal, Beri, Jimra, Betzer, Hod, Schamma, Schilscha, Jitran, *v* Jether, Beera.

Jephunne, Pispa, Ara, Hhulla.

Arach, Channiel, Ritzja.

CAPUT

CAPUT. XVIII.

Binjaminitarum familiæ & sedes earum recensentur, & postremo Schaulis & Jonathanis genus.

1 BINJAMIN autem genuit Belahhum primogenitum suum: [a] Aschbelem [b] secundum, & [b] Achrachum tertium:
2 [c] Nocham quartum, ad [d] Rapham quintũ,
3 (Fuerunt q; filii Belahho: [e] Addar & Gera & Abihud,
4 Et Abischuah & Nahheman & Achoach).
5 Et Gera & [f] Schephuphan, & [g] Churam.
6 [h] Atque hi filii Ehudis: hi *sunt* primores paternarum *familiarum* habitatoribus [h] Gebahhi, qui curaverunt istos migrare in [i] Manachatam.
7 Nam [k] Nahhamanem & [l] Achijam & Geram migrare [m] jussit: cùm genuisset Hhuzzam & Achichudem, & *Schacharajimum*.
8 Qui Schacharajim genuit in agro Moabitarum ex *quo* is dimisit illos: ex Chuschima & [k] Bahhara uxoribus suis.
9 Genuit inquam, ex Chodescha uxore sua: Jobabum & Tzibjam, & Meschum & Malcamum,
10 Et Jehutzum, & Socjam & Mirmam: hi filii ejus, primores paternarum *familiarum* erant.
11 Ex Chuschima autem genuit Abitubum & Elpahhalem.
12 [n] Filii verò Elpahhalis, Hheber, & Mischehham, & Schemed: is ædificavit [o] Onuntem, & Lodum ac villas ejus.
13 ITEM Berihha & Schemahh fuerunt primores paternarum *familiarum* habitatoribus [p] Ajalonis: hi fugaverunt habitatores Gathi.
14 [q] Achjo autem, Schaschak & Jeremoth:
15 Et Zebadja, & Hharad, & Hheder:
16 Et Micael, & Jischpa, & Jocha filii Berihhæ:
17 Item Zebadja, & Meschullam, & Chizkî & Cheber:
18 Et Jismerai, & Jizlia, & Jobab, filii Elpahhalis:
19 Item Jakim, & Zicri, & Zabdi:
20 Et Elihhenai, & Tzsiltai [r] & Eliel,
21 Et Hhadadja, & Beraja, & Schimrath filii [s] Schimhhi:
22 Item Jischpan, & Hheber, & Eliel:
23 Et Hhabdon, & Zicri, & Chanan:
24 Et Chananja, & Hhelam, & Hhantothija:
25 Et Jiphdeja, & Penuel filii Schaschaki:
26 Et Schamscherai, & Schecharja, & Hhatalja:
27 Et Jahhareschja, & Elija, & Zicri filii Jerochami:
28 Hi primores paternarum *familiarum* per generationes suas primores: hi inquam habitabant Jeruschalaimis.
29 GIBHHONIS autem habitant: [t] pater Gibhhonis, cujus uxoris nomen Mahhaca:
30 Et filius ejus primogenitus Hhabdon, deinde Tzur, & Kisch, & Bahhal, & Nadab,
31 Et Gedor & Achjo & [u] Zeker,
32 Et Mjkloth, *qui* genuit [x] Schimeam: hi etiam [y] ex adverso fratrum suorum, habitarunt Jeruschalaimis [z] cum fratribus suis.
33 [a] Ner autem genuerat Kischum, & Kisch genuit Schaulem, & Schaul genuit Jonathanem, & Malci-Schuhham, & Abinadabum, & [b] Eschbahhalem.
34 Filius autem Jonathanis, [c] Merib-Bahhal, & Merib-Bahhal genuit [d] Micam.
35 Et filii Micæ, Pithon, & Melec, & [e] Taareahh & Achaz.
36 Achaz autem genuit [f] Jehohhaddam, & Jehohhadda genuit Hhalemethum, & Hhazmavethum, & Zimrin: Zimri verò genuit Motzam.
37 Et Motza genuit Binhham, cujus filius [g] Raphi, cujus filius El-Hhasa, cujus filius Atzel.
38 Atzeli autem fuerunt sex filii, quorum hæc nomina, Hhazrikam, Bocru, & Jischmahhel, & Schehhatja, & Hhobadja & Chanan: omnes hi filii Atzelis.
39 Filii verò Hheschcki fratris ejus, Ulam primogenitus ipsius, Jehhusch secundus, & Elipheleet tertius.
40 Erant autem filii Ulami, viri valentes robore, tendentes arcum, & abundantes filiis & nepotibus, centum quinquaginta: omnes hi ex filii Binjaminis.

[m] *qui & Zecarjam infrà 9. 37.*
[n] *qui & Schimeam infrà 9. 38.*
[o] *qui & Abiel 1. Schem. 9. 1.*
[p] *qui Ischboscheth, 2. Schem. 2. 8.*
[q] *qui & Mesobboscheth 2. Schem. 9. 10. & Meribbahhal capite sequente 40. vers.*
[r] *de quo 2. Schem. 9. 16.*
[s] *qui & Tachreahh infrà 9. 41.*
[t] *qui & Jahhra ibidē 42. ver.*
[u] *qui & Rephaja ibid. 43.*

ANNOTATIO.

1 Binjamin] *Etsi hujus tribus recensio aliqua in superiore capite facta est: duæ tamen sunt causæ, cur rursus eandem & copiosius recenseat: Prior, ut hoc caput sit ad sequentem historiam κατασκευαστικὸν. Altera, ut Binjaminitarum qui erant pars regni Jehudæ, recensio integra post captivitatem haberetur.* Secundum] *ordine naturæ: Nam quod Mosche filios Binjaminis alio ordine enumerat, fit per congeriem: ut ex eo evincitur, quod etiam nepotes in filiorum numero promiscuè recenset.* 6 Atque] *Hinc incipit de Binjaminitarũ locu & possessionibus agere non habita ratione autorũ primoriũ a quibus familiæ propagatæ sunt. In causa esse videtur Binjaminitarum illa strages quæ Judicum 20. describitur.* Manachatam] *Numero jam ita aucti ut commodè simul habitare non possent, colonias eò ablegarunt, in eam partem quæ Binjaminitarum erat wide sup. 2. ver. 52.* 7 Nahhamanem &c.] *i. horum posteros agnatos suos.* Jussit] *nempe Ehud patersfamilias.* 12 Filii Elpahhalis] *præter eos, qui Jeruschalaima inhabitarunt, de quibus infrà ver. 17.* Onuntem &c.] *de quibus Hhezræ 2. versic. 33. Nechem. 7. 37. & 11. 35.* 13 Ajalonis] *i. agri circumjacentu Ajalonem civitatem, in tribu Danis: Josch. 19. 42.* 14 Achjo autem] *Catalogus principum e singulis familiis Binjaminis, qui Jeruschalaimis habitabant.* 29 Pater Gibhhonis] *i. Jehhiel, infrà cap. 9. 35.* 32 Ex adverso fratrum] *i. Gibhhonitarum, in ea civitatis regione, quæ Gibhhonem spectat.* Cum fratribus] *i. reliquis Binjaminitis incolentibus Jeruschalaima.*

TABULA I.

Binjamin.

- Belahh
  - Addar, Gera, Abihud, Abiſchuahh, Nahhaman, & Achoach.
- Aſchbel, *v* Jedihhaël
- Achrach, *v.* Echi, *v.* Achi-Becerram.
- Nocha, *v.* Rapha, *v.* Rosch
- Gera, Schephuphan, *v* Schephupham.
- Churam, *v.* Chuppim, *v.* Chupham.

Quorum principes

Gebahhi, Ajalone, Jeruſchalaimis, Gibhhone.

TABULA II.

Echud, pater Gebahhæorum cujus poſteri fuerunt.

- Gebahhi
  - Hhuzza, Achichud, Schachrajim, qui genuit in agro Moab
    - e Chuſchima Bahhara, *v* Chodeſch
      - Abitub, Elpahhal.
        - Hheber, Miſchehham, Schemed.
      - Jobab, Tzibja, Meſcha, Malcam, Jehhutz, Socja, & Mirma.
- in Manachata.
  - Nahhaman, Achija, Gera.

TABULA III

Ajalone.

- Berihha
  - Achjo, Scaſchak, Jeremoth, Zebadja, Hhaſrad, Hheder, Micaël, Jiſchpa, Jocha, & Elpahhal
    - Zebadja, Meſchullam, Chizki, Cheber, Jiſchmerai, Jizlija, & Jobab.
- Schemahh, *v.* Schimhi
  - Jakim, Zicri, Zabdi, Elihbenai, Tzilta, Elihadaja, Beraja, & Schimrath.

TABULA IIII.

Jeruſchalaimis.

- Schaſchak
  - Jiſchpan, Hheber, Eliel, Hhabdon, Zicri, Chanan, Chananja, Hhelam, Hhãtothija, Jiphdeja, & Penuel.
- Jerocham
  - Schamſcherai, Schecharja, Hhataſja, Jahhareſchja, Elija, & Zicri.

TABULA V.

Gibhhone.

Jehhiel, pater Gibhhonitarum, cujus uxor Mahhaca.

- Hhabdõ, Tzur, Kiſch, Bahhal, Ner, Nadab, Gedor, Achjo, Zeer, Mikloth
  - Schimea
    - incolæ Jeruſchalaimorum
- Ner
  - Kiſch
    - Schaul
      - Jonathan, Meribahhal. Mica
        - Pithon, Melec, Taereahh, Achaz.
        - Malciſchuahh, *v.* Achiſcuahh
          - Tachreahh, Jehohhadda, Jahhra.
            - Hhalemeth, Hhazmaveth, Zimri. Motza. Binhha. Rapha. Elhhaſa.
      - Abinadab,
      - Eſchbahhal. *v.* Iſchboſcheth
        - Atzel
          - Hhazricam, Bocru, Jiſchmahhel, Schehharja, Hhobadja, & Chanan.
        - Hheſchek.
          - Ulam, Jehhuſch, & Eliphelet.

CAPUT IX.

Facto epilogo præcedentium, ſtatus civilis & Eccleſiaſticus Jeruſchalaimorum recenſetur a deportatione: Et ad Binjaminitarum Schaulu genus redditur.

1 [a] AT omnes quidem Jiſraëlitæ, recenſiti ſunt, ut ecce ſcripti erant in libro regum Jiſraëlis: Jehudæi verò *ut cum* deportati ſunt in Babyloniam, propter prævaricationem ſuam.

2 Habitatores autem primi, *qui inhabitant* poſſeſſionem ſuam, per civitates ſuas, Jiſraëlitæ, ſacerdotes, Levitæ, & [a] Nethinæi,

3 Jeruſchalaimis, inquam habitarunt e filiis Jehudæ, & e filiis Binjaminis, & [a] e filiis Ephrajimi ac Menaſchis.

4 [a] Hhuttai filius Hhamihhudis, filii Hhomri, filii Imri, filii Bani e filiis Peretzi filii Jehudæ.

5 Et ex *familia* Schelanæa [b] [a] Hhaſaja primogenitus & filii ejus:

6 Et

[a] qui Hebræa ſua Hhæzege filii Zerahæ filii Amarjæ filii Schephatjæ filii Mahalaleëlis: nam binomines erant: Nehem. 11.4.

[b] qui Mahhaſeja, Nehem. 11.5.

6 Et e filiis Zerachi, Jehhuel, quorum agnati ſexcentinonaginta.
7 E filiis verò Binjaminis, Sallu filius Meſchullami filii [e] Hodajæ filii Haſſenuæ.
8 Et Jibneja filius Jerochami, ac Ela filius Hhuzzi filii Micri: & Meſchullam filius Schephatjæ filii Rehhuelis, filii Jibnijæ.
9 Quorum agnati per generationes ſuas [f] nongenti quinquaginta ſex: omnes hi viri primores paternarum *familiarum* per familias paternas ſuas.
10 Item ex ſacerdotibus: Jedahhja & Jehojarib & Jacin:
11 Et [g] Hhazarja filius [f] Chilkijæ filii Meſchullami, filii Tzadoki, filii Merajothi filii Achitubi, anteceſſor in domo Dei.
12 Et Hhadja filius Jerochami, [f] filii Paſchchuris, filii Malcijæ: & Mahhaſai, filius Hhadielis, filii Jachzere filii Meſchullami, filii [f] Meſchillemithi filii Immeris.
13 Quorum agnati primores familiarum paternarum ſuarum, mille ſeptingenti, ſexaginta: valentes robore ad opus miniſterii domus Dei.
14 Item ex Levitis: Schemahhja filius Chaſchubi, filii Hhazrikami, filii Chaſchabjæ e filiis Merari:
15 Et [g] Bakbakar, Ghereſch, & Galal: & Mattanja filius Micæ, filii [h] Zicri Aſaphi.
16 Et [i] Hhobadja filius Schemahhjæ, filii Galalis, filii Jeduthunis: & Berecja filius Aſæ, filii Elkanæ qui habitabat in villis [f] Netophathęorum.
17 Et Janitores, Schallum, & Hhakkub, & Talmon, & Achiman: in quorum agnatis Schallum primarius *erat*.
18 [f] (Is hactenus in porta regis verſus orientem *ſtationem habet*:) [f] illi ſunt [f] Janitores ſecundum caſtra Levitarum.
19 Schaullum verò filius Koræ filii Ebjaſaphi filii Korachi, & agnati ejus e familia patris ejus Korachitæ in opere miniſterii, obſervant [f] limina ad tentorium: ut [f] patres eorum juxta [f] caſtra Jehovæ obſervaverant aditum,
20 Cùm Pinchas filius Elhhazaris anteceſſor præfuit olim eis, [f] cui Jehova adfuerat.
21 Zecarja filius Meſchelemjæ janitor eſt oſtii, ad tentorium conventus.
22 Hi omnes qui electi fuerant in janitores, per limina ducenti duodecim, iſtos per villas ſuas recenſitos, iſtos *ordines inquam* ſtatuerat [f] David & [f] Schemuel [f] videns, in ſtato munere ipſorum:
23 Utipſi & filii eorum adſtantes portis [f] ad domum Jehovę, ad domum tentorii per cuſtodias,
24 In quatuor [k] plagas eſſent janitores orientem, occidentem, aquilonem, & auſtrum:
25 Et agnati eorum per villas ſuas *habitantes* venirent [l] ſeptimo quòq; die in ſua tempora [a] cũ illis.
26 Nam in ſtato munere ſunt, quatuor potentiſſimi janitorum illi Levitæ, & præſunt cubiculis ac theſauris Domus Dei:
27 Et circa domum Dei pernoctant, nam illis incumbit cuſtodia: & præſunt aperturæ, & quidem [m] ſingulo quòque mane.
28 Ex his quoque præſunt [f] inſtrumentis miniſterii: nam certo numero inferunt ea, ut *certo* numero depromunt ea.
29 Nam ex illis *alii* conſtituti ſunt ſuper inſtrumenta illa, etiam ſuper omnia inſtrumenta ſacra: alii ſuper ſimilam, & vinum, & oleum, & thus & aromata.
30 (Quamvis ex filiis ſacerdotum ſint [n] artifices unguenti ex ipſis aromatibus),
31 Et Mattitja ex Levitis: is *eſt* primogenitus [f] Schaullumi Korachæi: ex ſtato munere præeſt operi rerum ex cacabo.
32 Item e filiis Kehathitis agnatis ipſorum præſunt pani diſpoſitionis, adaptando [f] unoquoque [o] ſabbatho.
33 [f] Horum quoque ipſi ſunt muſici, primores paternarum *familiarum* inter Levitas in cubiculis degentes immunes: quia interdiu & noctu illorum eſt verſari in ſuo opere.
34 Iſti primores paternarum *familiarum* inter Levitas, per generationes ſuas primores: iſti *in quam* habitant Jeruſchalaimis.
35 [f] Gibhhone ergo habitaverant pater Gibhhonitarum Jehhiel, [f] cujus uxori nomen Mahhaca:
36 Et filius ejus primogenitus Hhabdi: deinde Tzur, & Kiſch, & Bahhal & [f] Ner, & Nadab.
37 At Gedor, & Achjo, & Zecarija, & Mikloth,
38 (Qui Mikloth genuit Schimeamum) hi etiam ipſi ex adverſo fratrum ſuorum habitarunt Jeruſchalaimis cum fratribus ſuis.
39 Ner autem genuerat Kiſchum, & Kiſch gennit Schaulem: & Schaul genuit Jonathanem, & Malci-Schuahham, & Abinadabum, & Eſchbahhalem.
40 Filius autem Jonathanis Meri-Bahhal- & Meri-Bahhal genuit Micam.
41 Et filii Micæ, Pithon, & Melec, & Tachrealih & Achaz.
42 Achaz autem genuit Jahhram, & Jahhra genuit Hhalemethum, & Hhazmaverthum, & Zimrin: Zimri autem genuit Motzam:
43 Et Motza genuit Binhham: cujus filius Rephaja, cujus filius Elhhaſe, cujus filius Atzel.
44 Atzeli autem fuerunt ſex filii, quorum hæc nomina: Hhazrikam, Bocru, & Jiſchmahhel, & Schehharja, & Hhobadja, & Chanan: hi filii Atzelis.

1 Heb. *in ſeptenum dierũ, de tempore ad tempus.*
m Heb. *& in mane, & in mane.*
n Heb. *unguentarii unguentii.*
o Heb. *ſabbatho, ſabbatho.*
Suprà 8.25.

ANNOTATIO.

1 At omnes quidem] *Epilogus ſuperiorum, quo docetur unde iſtæ recenſiones ſint deſumptæ.* 2 Nethinæi] *vide Joſ.* 9.21. *Summa eſt ut præcorum Jehudæorum quatuor erant claſſes: Popularis, Sacerdotalis, Levitica & Dedititia, quæ erat ex exteris in religionem cooptatis: ſic poſt limina reverſis Jehudæis eſt obſervatũ.* 3 E filiis Ephrajimi & Menaſchis] *id eſt, ex aliis tribubus ad quas Jeruſchalaimæ non pertinebant: synecdoche. nam eos intelligit, qui ſtudio religionis, ad Jehudam convenerunt.* 9 Nongenti] *qui ſupertoni numero, de quo ver. 6. adjuncti, efficiunt mille ſexcentos quadraginta ſex principes familiarum.* 11 Chilkijæ] *qui librũ legis invenit ſub Joſchija* 2. *Reg.* 22.8.12. Filii Paſchchuris] *abnepotis: vide Nechẽ* 11. 12. *juſc paſſim.* 16 Netophathæorum] *in tribu Jehudæ ſup.* 2.54. *Nam etſi poſſeſſiones in tribu Jehudæ & Binjaminis attributæ erãt ſacerdotibus: tamẽ cũ Levitis pro neceſſitate cõmunicata fuit ipſorũ habitatio, ex quo regnum*

re num diviſum eſt. 18 Is] *id eſt, qui primarius ianitorum eſt.* Illi] *nempe quatuor qui modo in præcedente verſu nominati ſunt.* Ianitores] *id eſt, Ianitorum Levitarum, per vices cuſtodias ſuas obeuntiũ primarii, infra 22. & ſequentibus.* 19 Lumina ad tentorium] *id eſt, interiora atque adeò ſanctiora.* Patres eorum] *id eſt, Kehathitæ Num. 4. 4.* Caſtra] *id eſt, Sacerdotes circum arcam caſtra habentes.* 20 Cui Jehova] *id eſt, qui charus fuit Deo, Num. 25. 11. & ſequentibus verſibus.* 21 Ianitor] *id eſt, primarius ianitorum ſive cuſtodum interiorum.* 22 David] *vide infrà 16. & 23.* Schemuel] *vide 1. Schem. 7. 5.* Videns] *vide 1. Schem. 9. 9.* 23 Ad domum Jehovæ & c] *id eſt, ad exteriorem & interiorem cuſtodiam, de quibus ver. 17. & ſequentibus.* 25 Cum illis] *id eſt, primoribus, de quibus ſuprà verſic. 17. & 21.* 28 Inſtrumentis miniſterii] *prolepſis ſive propoſitio univerſalis, quam ſequentes verſus ſigillatim explicant* 31 Schalumi] *vide ſup. 17. & 19.* 32 Unoquoque] *Leviticus. 24. 5.* 33 Horum] *id eſt, ex hoc ordine Levitico.* 35 Gibhhone] *Regreſſio ad gentem & hiſtoriam Schaulis, de qua capite præcedenti a verſu 29. ut ſit κατασκευὴ ad hiſtoriam ſequentem.* Cujus uxori] *ſic invenimus in antiquo manu ſcripto, & in vetuſtioribus exemplaribus excuſis: quæ ſequi maluimus, propter convenientiam hujus loci cum ſuperiori capite: quamvis in permultis libris etiam Hebraicis hoc modo legatur: cujus ſoror nomen Mahhaca.* 36 Ner] *diverſus ab Abneris patre qui Kiſchi non pater, ſed frater fuit 1. Schem. 14. 52.*

CAPUT X.

Ultimum Schaulis cum Peliſchtæis prælium, cum ipſius ac filiorum morte: Jabeſchitarúmque in eos officio deſcribitur: & cauſa mortis illius, ac regni ad Davidem tranſlati oſtenditur.

1. *Schem.* 31. [a] Heb. *a facie*

1 PELISCHTÆI autem præliantibus cõtra Jiſraëlem: fugerunt Jiſraëlitæ [a] metu Peliſchtæorum, ceciderunt́que confoſſi in monte Gilbohhę.

2 Ubi aſſecuti Peliſchtæi Schaulem & filios ejus: percuſſerunt Peliſchtæi Jonathanem & Abinadabũ & Malciſchuhham filios Schaulis.

3 Ingraveſcente verò prælio in Schaulem, invenerunt eum jaculantes arcu: timuit́q; a jaculatoribus.

4 Quapropter cùm edixiſſet Schaul armigero ſuo ſtringe gladium tuum, & tranſfode me illo: ne venientes præputiatì iſti illudant mihi, & noluiſſet armiger ejus: reverebatur enim valde *eum*: arrepto Schaul gladio ſuo irruit in eum.

5 Tum [v] videns armiger ejus mori Schaulẽ: irruit ipſe quoq; in ſuum gladium ut moreretur.

6 Sic mortuo Schaule & tribus filiis ejus & omnibus domeſticis ejus pariter mortuis:

7 Videntes omnes Jiſraëlitæ qui *habitabant* citra convallem illam, fugiſſe *Jiſraëlitas*, & mortuos eſſe Schaulẽ ac filios ejus: derelictis civitatibus ſuis fugerunt, & venientes Peliſchtæi habitarunt in eis.

8 Fuit autem poſtridie cùm veniſſent Peliſchtæi ad ſpoliandum confoſſos: ut invenirent Schaulẽ & filios ejus, proſtratos in monte Gilbohhæ.

9 Quem cùm ſpoliaſſent, deportarunt caput ejus & arma ejus: miſeruntq; in terram Peliſchtæorum circumquaque: ad nuntiandum apud territula ſua &, apud populum.

10 Et depoſuerunt arma ejus *in* æde deorum ſuorum [b] caput verò ejus affixerunt *in*: æde Dagonis. [b] Heb. *cranium ejus.*

11 Sed audientes omnes *habitatores* Jabeſchi Gilhhadis quicquid fecerãt Peliſchtæi Schauli:

12 Surrexerunt omnes viri ſtrenui, & aſſumptum corpus Schaulis, & corpora filiorum ejus, intulerunt Jabeſchum: & ſepelientes oſſa eorũ ſub quadam quercu Jabeſchi, jejunarunt ſeptem diebus.

13 Itaque mortuus eſt Schaul *propter prævaricationem ſuam, qua prævaricatus eſt contra* Jehovam, [c] eò quòd non obſervaſſet verbum Jehovæ: atque etiam quòd conſulere Pythonem quæſiviſſet. [c] Heb. *pro verbum Jehovæ quod non obſervaverat &c. 29. verſu.*

14 Ac non requiſiviſſet Jehovã: ideò morte affecit eum: & avertit regnum ipſum ad Davidem filium Jiſchai.

ANNOTATIO.

13 Propter prævaricationem] *Prolepſis, ſive propoſitio generalis peccatorum Schaulis: quorum tres gradus ſubjiciuntur: quod inobſequens fuit verbo Dei: quòd Diabolum conſuluit: & quod impœnitens fuit. Sunt autem hi duo verſus paraſcevaſtici ad hiſtoriam Davidis, quæ in ſequentibus toto hoc libro explicatur.*

CAPUT. XI.

David Chebrone maximo Jiſraëlitarum conventu rex totius Jiſraëlis inſtituitur: Jebuſium occupat & munit. Ejus duces recenſentur ordine, tum qui in expeditionibus militabant, tum ſtationarii.

2 *Schem.* 5. 1.

1 [a] NAM congregati ſunt [a] omnes Jiſraëlitæ ad Davidem Chebronem: ut dicerent: ecce os tuum & caro tua ſumus.

[a] Heb. *etiam heri, etiam nudiuſtertius etiam &c.*

2 [a] Planè ante hac, etiam cum eſſet Schaul rex, tu eras qui educebas & reducebas Jiſraëlem: denique dixit Jehova Deus tuus tibi: tu paſturus es populum meum Jiſraëlem, & tu præfuturus es anteceſſor populo meo Jiſraëli,

1. *Schem.* 16. 3 Venerunt quoque omnes ſeniores Jiſraëlis ad regem Chebronem: quibuſcum pepigit David fœdus Chebrone coram Jehova: & unxerunt Davidem in regem ſuper Jiſraëlem: ſecundum verbum Jehovæ per Schemuëlem.

4 Profecto autem Davide [a] cum toto Jiſraële Jeruſchalaima, ea *erant* Jebus (nam ibi Jebuſæi *erat ex* [a] habitatoribus terræ),

5 Dixerunt habitatores Jebuſi Davidi: non es venturus huc: ſed cepit David arcem Tzijonis: ea *eſt* civitas Davidis.

6 (Dixerat enim David, quiſquis percuſſerit Jebuſæum primùm, futurus eſt primarius & princeps: quare cùm aſcendiſſet primùm Joab filius Tzerujæ factus eſt primarius.)

7 Po-

7 Postea habitabat David in ea arce: idcirco vocarunt eam, civitatem Davidis.
8 Nam extruxit civitatem ipsam circunquaque, [b] tam munitionem quàm circuitum ejus: Joab verò [c] instauravit reliquum civitatis.
9 Sic [d] pergebat David continenter crescere: quia Jehova exercituum erat cum eo.
10 Hi autem *sunt* primores robustissimorum qui [e] fuerunt Davidi, qui fortiter se gesserunt cum eo, pro regno ejus, & [f] cum toto Jisraële ad efficiendum ut regnaret: secundum verbum Jehovæ, [g] super Jisraëlem.
11 Et ex his [h] numerus robustissimorum qui erant Davidi: Jaschobhham filius Chachmonæi primarius ducum: hic vibravit hastam suã in trecentos [i] quos confodit, vice una.
12 Post hunc verò Elhhazar filius Dodonis Achochæi: hic erat inter hos [k] tres robustissimos.
13 [l] Ipse erat cum Davide [m] Pas-Dammimis, cùm Pelischtæis congregatis illuc ad bellum: (*erat* autem portio illa agri plena hordei) populus fugerent metu Pelischtæorum.
14 [n] Steterunt autẽ se in medio illius portionis ut liberarent eam, ac percusserunt Pelischtæos: sic servavit Jehova conservatione magna.
15 Præterea descenderunt tres isti supra triginta primarii e quadam rupe ad Davidem, ad speluncam Hhaddullami: cùm castra Pelischtæorum metarentur in convalle Raphaæorum.
16 (Nam David tunc *agebat* in suo propugnaculo: statio autẽ Pelischtæorum tunc ad Beth-Lechemum).
17 Cumq; desiderio motus David diceret: ô si quis bibendam daret mihi aquam, e cisterna Beth-Lechemi: quæ *est* ad portam:
18 Perruperunt tres isti per castra Pelischtæorum, & haustam aquam e cisterna Beth-Lechemi quæ *est* in porta, deportantes attulerunt ad Davidem: quam noluit bibere: sed effudit eam Jehovæ.
19 Dicebat enim: absit mihi a Deo meo ut faciam hoc: an sanguinem virorum istorum biberem, & ineuntium periculum vitæ suæ? nam periculo vitæ suæ attulerunt eam: ideò noluit bibere illam: hęc fecerunt tres illi potentissimi.
20 Deinde Abschai frater Joabi ipse erat primarius horum trium: hic quoque vibravit hastam suam contra trecentos quos confodit: eratq; nominatissimus inter hos tres.
21 Horum trium supra alios duos honoratissimus: ideò fuit illis princeps: atusque ad illos tres non pervenit.
22 Benaja filius Jehojadahhi, filius viri strenui, magnus rebus gestis e Kabtzeele: hic percussit duos valentissimos Moabitas: & idem descendens percussit quendam leonem in medio cisternæ, tempore nivis.
23 Idem quoq; percussit virum quendam Ægyptium, virum [h] procerum quinque cubitorum: cùm in manu ipsius Ægyptii *esset* hasta, par jugo textorum, descendit ad eum baculo: & arripiens hastam e manu Ægyptii, interfecit eum hasta ipsius.
24 Hæc fecit Benajas filius Jehojadahhi: qui erat nominatus inter hos tres robustissimos.
25 Supra triginta ecce honoratus erat: quamvis ad illos tres non pervenerit: quamobrem præposuit eum David satellitio suo.
26 Item e robustissimis copiarum Hhasaël frater Joabi, Elchanan filius Dodonis e Beth-Lechemo,
27 Schammoth Harorita, Cheletz Pelonæus,
28 Hhira filius Hhikeschi Tekohhæus, Abihhezer Hhanathothæus,
29 Sibcai Chuschathæus, Hhilai Achochæus,
30 Maharai Netophathæus, Cheled filius Bahhanæ Netophathæus,
31 Ithai filius Ribai e Gibhha Binjamitarum: Benaja Pirhhathonites,
32 Churai ex *una* vallium Gahhaschi, Abiel Hharbathæus,
33 Hhazmavet Bachurimanus, Eljachbah Schahhalbonites,
34 E filiis Haschemi Gizonitæ Jonathan, filius Schagæ Hararitæ,
35 Achiam filius Sacaris Hararita, Eliphal filius Uris,
36 Chepher Mecerathæus, Achaja Pelonæus,
37 Chetzro Carmelita, Nahharai filius Ezbai,
38 Joël frater Nathanis, Mibchar filius Hagri,
39 Tzelek Hhammonita: Nachrai Berothita armiger Joabi filii Tzerujæ,
40 Hhira Jitræus, Gareb Jitræus,
41 Urija Chittæus, [o] Zabad filius Achlai,
42 [p] Hhadina filius Schizæ Reũbenita, primarius Reũbenitarum: attamen superiores eo triginta.
43 Chanan filius Mahhacæ, & Joschaphat Mithnæus,
44 Hhuzzija Hhascterathæus: Schamahh & Jehhiel filii Chothami Haroheritæ,
45 Jedihhaël filius Schimri, & Jocha frater ejus Titzeus,
46 Eliel Hammachavim, & Jeribai, & Joschavja filii Elnahhami: & Jitma Moabita,
47 Eliel, & Hhobeb, & Jahhasiel Metzobajani.

[h] Heb. *mensuræ.*

ANNOTATIO.

1 Nam] *ætiologia, qua explicatur quo ordine & quibus mediis Deus a Schaule ad Davidem regnum transtulit.* Omnes Jisraëlitæ] *id est, delecti ex singulis tribubus: de quibus infrà* 12.23. *& sequentibus ver.* 4 Cum toto Jisraële] *id est, cum bellatoribus e singulis tribubus: de quibus infr.* 12.23. *& sequentibus.* Habitatoribus] *prisci, quos Deus exterminari jusserat, Exod.* 23.33. 10 Fuerant Davidi] *in expeditione contra Jebusum, de quibus infr.* 12.23. *&c.* Cum toto Jisraële] *ut sup. versic.* 4. Super Jisraëlem] *totum videlicet.* 11. Numerus robustissimorum] *ex quibus selectus est numerus ducum, qui deinde ordinariis cohortibus sub Davide præfuerunt.* 12 Tres] *quorum tertius hìc reticetur: exprimitur autem* 2. *Schem.* 23.13. Ipse erat] *de hoc bello vide* 2. *Schem.* 5.17. *& sequentibus &* 23. *c. ver.* 11. 14 Steterunt se] *Elhhazar & Schamma.* 41 Zabad] *vide suprà* 2.36. *Hic autem unus, præter recensionem quæ est* 2. *Schem.* 23. *editur: fortasse quia Elika, de quo ibi ver.* 25. *occumbente, hic in locum ejus suffectus est.* 42 Hhaniua filius] *altera pars recensionis, quæ exponitur qui duces stationarii in finibus regni ultra Jardenem præfuerint, & regionibus recens acquisitis: de quibus suprà* 5.10.

CAP.

CAPUT XII.

Copiæ quæ ſe Davidi partim exilii tempore, partim Chebrone regnanti adjunxerunt: Et poſtremò quæ ex ſingulis tribubus ad maximum conventum regis Iſraëlitis præficiendo convenerunt, recenſentur.

1 HI verò ſunt qui venerant Tziklagum ad Davidem, adhuc [a] excluſum metu Schaulis filii Kiſchi: qui cum illis [a] robuſtiſſimis *fuerunt* adjutores bellorum ejus.

[a] Heb. *dexteram petentes & ſiniſtram petentes lapidibus ut Gen. 139.*

2 Armati arcu, [a] dextrorſum & ſiniſtrorſum *petentes* lapidibus, ſagittis *jaculantes* arcu: ex agnatis Schaulis e Binjaminitis.

3 Primarius Achihhezer, deinde Joaſch, filii Schemahhæ Gibhani, & Jeziel & Pelet filii Hhazmavethi: & Beraca & Jehu Hhanathothanus:

4 (Jiſchmahhja verò Gibhhonita robuſtiſſimus inter [a] hos triginta erat: ideoq; præerat his triginta) & Jirmeja & Jachaziel, & Jochanan & Jozabad Gederanus:

5 Elhhuzai, & Jerimoth, & Behhalja, & Schemarja, & Schephatja Charuphæus:

6 Elkana, & Jiſchija, Hhazareel, & Johhezer, & Jaſchobhham Korachæi:

7 Et Johhela, & Zebadja filii Jerochami e Gedore.

[b] Heb. *ſeperaverunt ſe.*

8 Etiam e Gaditis [b] ſeceſſerunt ad Davidem ad [a] propugnaculum illud in deſertum, valentes robore, viri militares ad bella ejus, inſtructi clypeo & ſcuto: quorum facies ut facies leonis

[c] Heb *feſtinando.*

erant, & ſimiles erant capreis in montibus [c] pernicitate.

9 Hhezer primus, Hhobadja ſecundus, Eliab tertius,

10 Miſchmanna quartus, Jirmeja quintus,

11 Hhattai ſextus, Eliel ſeptimus,

12 Jochanan octavus, Elzabad nonus,

13 Jirmeja decimus, Macbannai undecimus:

14 Hi e Gaditis primores militiæ: unuſquiſque in centenos qui minimus, & qui maximus in millenos:

15 Hi *inquam* ſunt qui trajecerunt Jardenem menſe primo, quamvis [d] exundaret ſupra omnes ripas ſuas: & fugaverunt omnes *incolas* convallium ad orientem & ad occidentem.

[d] Heb. *impleret ſupra omnes ripas ſuas.*

16 Cùm autem venirent e filiis Binjaminis & Jehudæ uſque ad iſtam munitionem ad Davidem:

17 Egreſſus eſt David obviam eis, & locutus dixit eis: ſi [e] pacis animo venitis ad me ut juvetis me, erit mihi vobiſcum [f] animus adunatus: ſed ſi ad decipiendum me *prodituri* hoſtibus meis, cùm non ſit injuria in manibus meis: reſpiciat Deus majorum noſtrorum & reprehendat.

[e] Heb. *ad pacem.*

[f] Heb. *cor ad ſimul.*

18 Tunc [a] ſpiritus induit Hhamaſajum primarium horum ducum: *ut diceret*: tibi David, & comitibus tuis filii Jiſchai *ſit* pax, pax tibi & pax adjuvantibus te: adjuvat enim te Deus tuus. ſic ſuſcepit os David, & conſtituit eos inter primores turmarios.

[1] *Schem. 29.*

19 E Menaſchitis autem defecerunt ad Davidem, quando venit cum peliſchtæis contra Schaulem ad prælium: ſed non [a] juverunt illos: (nam de conſilio dimiſerant eum Satrapæ Peliſchtæorum dicendo: [g] periculo capitū noſtrorum deficeret ad dominum ſuum Schaulem).

[g] Heb. *ſuper capita noſtra.*

20 Cùm [a] rediiſſet Tziglagum, defecerunt ad eum e Menaſchitis Hhadnach, & Jozabad, & Jedihhaël, & Micaël, & Jozabad, & Elihu, & Tzillethai, qui erant Chiliarchi apud Menaſchitas.

21 Hi quoq; fuerunt adjumento Davidi adjuncti turmæ ejus: nam valentes robore erant omnes: quapropter fuerunt præfecti in ejus militia.

22 Quin etiam [h] opportuno quoq; die veniebant ad Davidem ut juvarent eum: donec exercitus redderetur magnus ut exercitus Dei.

[h] Heb. *redibat ad hyppolog.*

23 HI VERÒ numeri primariorum inter expeditos ad militiam venerunt ad Davidem Chebronem: [a] ut averterent regnū Schaulis ad eum, ſecundum [i] præſtitutum Jehovæ.

[i] Heb. *ſuper ver. jus.*

24 Filii Jehudæ ferentes clypæum & ſpiculum, ſexies mille octingenti, expediti ad militiam.

25 E filiis Schimhhonis valentes robore ad militiam: ſepties mille centum.

26 E Levitis, quater mille ſexcenti:

27 Et Jehojadahh qui [a] anteceſſor erat Aharonitis: & cum eo ter mille ſeptingenti:

28 Et Tzadok adoleſcens valens robore: & familiæ paternæ ejus principes vigintiduo.

29 Item e Binjaminitis agnatis Schaulis ter mille: nam adhuc multi illorum [a] obſervabant obſervationem domus Schaulis.

30 Et ex Ephrajimitis, vicies mille octigenti; valentes robore, viri [k] nominati per familias paternas ſuas.

[k] Heb. *viri nomen.*

31 Et e [a] dimidiata tribu Menaſchis, octodecies mille qui expreſſi erant nominibus, ut venirent ad conſtituendum regem Davidem.

32 Et e Jiſſaſcaritis [l] noſcentes ſcitè tempora, ut [m] noſcerent Iſraëlitæ quid *ſibi* faciendum eſſet: primores illorum ducenti, quorum omnium fratres ex præſtituto eorum *agebant*.

[l] Heb. *filii ſcientes intelligentiam in tempora.*

[m] Heb. *ut ſcirent quid Iſraël faciendum.*

33 E Zebulunitis prodeuntes in militiam, inſtructi ad bellum omnibus armis bellicis quinquagies mille: etiam ordinibus ſervandis *exercitui* [a] integro animo.

[a] Heb. *ſine corde & de & dupl. animo.*

34 Et e Naphtalitis præfecti mille: quibuſcum clypeati & haſtati tricies ſepties mille.

35 Et e Danitis inſtructi ad bellum, vicies octies mille ſexcenti.

36 Et ex Aſcheritis prodeuntes in militiā, ordinem ſervando bellicum, quadragies mille.

37 Et ex trans jardenanis, ex Reûbenitis & Gaditis atque ex dimidiata tribu Menaſchis cū omnibus armis militiæ bellicæ, centies vicies mille.

38 Omnes hi viri bellatores ordines aciei ſervantes, animo integro venerunt Chebronem ad regem præficiendum Davidem toti Iſraëli: quin etiam totius reſidui Iſraëlitarum [o] animus unus erat ad regem conſtituendum Davidem.

[o] Heb. *cor.*

39 Hi fuerunt ibi cum Davide diebus tribus, comedentes & bibentes: quia præparaverant eis [a] fratres eorum.

40 Atq; etiam [a] propinqui illorum uſque ab Iſſaſcare, & Zebulune, & Naphtali advehebant panes aſinis, & camelis, & mulis, & bobus: cibum, farinam, palathas, & uvas paſſas, vinumq; & oleum, boves, pecudeſq; [p] copioſè: quia lætitia erat in Iſraële.

[p] Heb. *in abundantia.*

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Exclusum] *id est, extra regni fines agentem, 1. Schem. 27. 1.* Robustissimis] *de quibus capite præcedente.* 4 Hos trigintà] *qui hîc recensentur.* 8 Propugnaculum] *i. Tziklagii, sup. ver. 1. quod situm erat in deserto Jehuda.* 15 Exundaret] *vide Jehos. 3. 15.* 18 Spiritus induit] *ut Judic. 6. 34.* 19 Juverunt illos] *Philischæos Davidis copiæ* 20 Rediisset] *cæsis jam Hhamalekitis 1. Schem. 30. quo tempore Gadita & Benjaminitæ Davidi sese adjunxerunt.* 23 Ut averterent] *vide sup. in fine capitis decimi, & in principio undecimi.* 27 Antecessor] *id est, eorum sacerdotum ductor, qui hîc commemorantur ad Davidem recens venisse: nam sacerdotum qui antea in regno Chebronitico penes Davidem erant: summus erat Ehjathar. 1. Schem. 23. 6.* 29 Observabant observationem] *id est, studebant conservare regnum penes semetipsam Schaulis.* 31 Dimidiata tribu] *cis Jardenem commixta Ephrajmitis.* 32 Noscentes scitè tempora] *id est, periti prudentiâ, instructi, qua explorarunt quid quando agendum esset, & omnium Israëlitis in hoc facto præverunt: sic Ester 1. 13* Integro animo] *venerunt, ut infrà ver. 38.* 39 Fratres eorum] *id est, contribules.* 40 propinqui] *id est, parentes & agnati singulorum, peculiarem curam singulis suorum habentes.*

CAPUT XIII.

David de consilio omnium ordinum arcam Dei Kirjath-Jehharimiù abducit, ut Jebusum deportet: sed divinitus perempto in itinere Hhuzza, consilium mutans apud Hhobed-Edomum eam deponit.

1 Deinde iniit consilium David cum Chiliarchis & centurionibus, omnibusque anteceſſoribus:

2 Et dixit David toti congregationi Israëlis: si vobis bonum, & a Jehova Deo nostro *videtur esse*, a passim dimittamus ad fratres nostros qui reliqui sunt per omnes regiones Israëlitarum, & cum eis *ad* sacerdotes & Levitas b per civitates & subburbana eorum: ut congregentur ad nos.

3 Ita divertamus arcam Dei nostri ad nos: nam non requisivimus eam diebus Schaulis.

4 Dixerunt autem tota congregatio illa, faciendum esse ita: nam recta *videbatur* res illa in oculis totius populi.

5 Congregavit ergo David ex toto Israële a Schichore Ægypti, usque quà venis Chamathum, ad deducendum arcam Dei e c Kirjath-Jehharimis.

6 Cumque ascendisset David cum toto Israële Bahhalam *sive* Kirjath-Jehharima quæ *sunt* Jehudæ: ad deducendum inde arcam Dei Jehove insidentis Cerubinis, d cujus invocatur nomen:

7 Imposuerunt arcam Dei plaustro novo *de portandam* e domo Abinadabi: Hhuzza & Achjo ducentibus plaustrum.

8 David autem & omnes Israëlitæ præ lætitia gestiebant coram Deo totis viribus: tam canticis quàm citharis, & nabliis & tympanis & cymbalis atque tubis.

9 Sed cùm venissent usque ad aream Cidonis: extendit Hhuzza manum suam ad prehendendum arcam, quia dimoverant *eam* boves.

10 Quam ob rem accensus ira Jehova in Hhuzzam, percussit eum, eò quòd extenderet manum suam ad aream: ita ut moreretur ibi coram Deo.

11 Displicuit autem Davidi, quòd irrupuisset Jehova irruptione in Hhuzzam: quapropter vocat quisque locum illum, rupturam Hhuzzæ usque in hunc diem.

12 Et timuit *sibi* David a Deo die illo dicens: quo modo introducerem ad me arcam Dei?

13 Neque abduxit David arcam ad se in civitatem Davidis: sed curavit ut ea diverteret in domum Hhobed-Edomi Gittæi.

14 Considente autem arca Dei apud familiam Hhobed-Edomi in domo ejus tres menses: benedixit Jehova familiæ Hhobed-Edomi, & omnibus quæ *erant* ei.

ANNOTATIO.

1 Deinde] *cùm rex totius populi creatus Jebusum occupasset, & Philischæos ceecidisset, 2. Schem. 5.* 3 Non requisivimus] *id est, externum ex lege cultum apud eum non exercuimus: nam pars illa regni frequentibus Philischæorum incursionibus infestabatur, sed in tabernaculo arca vacuo colebatur Deus.* 5 Schichore] *vide Jehosch. 13. 3. Id est, a termino meridiano ad septentrionalem.* Kirjath-Jehharimis] *quò delata fuerat temporibus Schemuelis. 1. Schem 6. 22.* 6 Cujus invocatur] *q. d. Hhezra cujus cultus etiamnum manet: etiamsi arca a temporibus deportationis desideretur.*

CAPUT. XIIII.

Tyriorum rex muneribus & officiis Davidem prosequitur: qui filiorum numero augetur & Philischæos fundit.

1 Misit autem Chiram rex Tyri legatos ad Davidem: lignaque cedrina & a latomos ac fabros lignarios: ad extruendum ipsi domum:

2 Cum expertus esset David b a Jehova stabiliri se in regem super Israëlem: quia sursum extollebatur regnum ejus propter populum ipsius Israëlem.

3 Accepit deinde David adhuc uxores Jeruschalaimis: genuitque David adhuc filios & filias.

4 Atq; hæc *sunt* nomina c eorum qui nati sunt ei Jeruschalaimis: Schemmuahh, & Schobab, Nathan, & Schelomo:

5 Item Jibschar, & Elischuahh, & Elpelet,

6 Et Noga, & Nepheg, & Japhiahh,

7 Et Elischamahh, & Behhel-jadahh, & Elipheleth.

8 Audientes autem Philischtæi, unctum esse Davidem in regem super totum Israëlem: ascenderunt omnes Philischtæi ad quærendum Davidem, quod audiens David processit ante eos.

c Heb. *natorum qui fuerant ei &c. trajectio.*

9 Cum

9 Cùm enim Peliſchtæi veniſſent & diffuſi eiſſent per convallem Kaphaęorum:
10 Conſuluerat David Deum dicendo: an aſcenſurus ſum contra Peliſchtæos, & tradituruſ es eos in manum meam? & edixerat ei Jehova: aſcende, nam traditurus ſum eos in manum tuam.
11 Aſcendentibus itaque illi Bahhal-Peratzima, percuſſit eos ibi David: ac dixit David: rupit Deus inimicos meos manu mea, ut eruptione aquarum: idcirco vocant nomen loci illius Bahhal-Peratzim.
12 Nam dereliquerant ibi deos ſuos: qui edicente Davide, exuſti ſunt igne.
13 Pergentes autem iterum Peliſchtæi, diffuſi erant in ea convalle:
14 Cùm conſulenti iterum Davidi Deum, e. dixit ei Deus: ne aſcendito poſt eos: diverte ab eis, poſteà aggredieris eos ex adverſo mororum.
15 Et eſto, cum audieris ſonum quendam inceſſus in cacuminibus mororum: *ut* tunc prodeas in prælium: prodierit enim Deus ante te ad percutiendum caſtra Peliſchtæorum.
16 Cumq; faceret David quemadmodum præceperat ei Deus: percuſſerunt caſtra Peliſchtæorum inde a Gibhhone Gezerum uſque.
17 Sic abiit fama Davidis per omnes regiones: & Jehova indidit metum ejus omnibus gentibus.

CAPUT XV.

David erecto tentorio arcæ Dei in civitate ſua, per Levitas ex legis præſcripto, eame domo Hhobed-Edomi eo deportari curat, proſequentibus Iſraëlitarum ordinibus.

1 Cùm autem [a] feciſſet ſibi David domos in civitate ſua: & parato loco arcæ Dei, tetendiſſent tentorium:
2 Tum Dixit David, non ſunt laturi arcam Dei niſi Levitæ: quia ipſos elegit Jehova ad ferendum arcam Dei, & miniſtrandum ei uſque in ſeculum.
3 Itaque congregans David omnes Iſraëlitas Jeruſchalaimam ad deducendum arcam Jehovæ, in locum ejus quem paraverat ei,
4 Collegit David filios Aharonis & Levitas iſtos.
5 E filiis Kehathi: Uriëlem principem, & agnatos ejus centum viginti.
6 E filiis Merari: Hhaſajam principem, & agnatos ejus ducentos viginti.
7 E filiis Gerſchomi: Joëlem principem, & agnatos ejus centum triginta.
8 E filiis Elitzaphanis, Schemahhjam principem, & agnatos ejus ducentos.
9 E filiis Chebronis: Elielem principem & agnatos ejus octoginta.
10 E filiis Hhuzzielis: Hhamminidabum principem & agnatos ejus centum duodecim.
11 Tunc vocavit David Tzadokum & Ebjatharem ſacerdotes: ac Levitas iſtos Urielem, Hhaſajam & Joëlem, & Schemahhjam, & Elielem, & Hhamminadabum.
12 Et edixit eis: vos primarii paternarum familiarum inter Levitas: ſanctificate vos ipſos & agnatos veſtros: ut deportetis arcam Jehovę Dei Iſraëlis in *locum quem* præparavi ei.
13 Quia principio vos non *feciſtis hæc*: irrupit Jehova Deus noſter in nos: cùm non requireremus eum [b] ritè
14 Itaque ſanctificaverunt ſe ſacerdotes ac Levitæ: ad deportandum arcam Jehovæ Dei Iſraëlis.
15 Et tulerunt Levitæ arcam Dei, quemadmodum præceperat Moſche ex verbo Jehovæ: humero ſuo vectibus ſibi impoſitam.
16 Edixit quoq; David principibus Levitarum, ut inſtituerent agnatos ipſorum muſicos cum inſtrumentis muſicis nabliis, cithariſq; ac cymbalis, reſonaturos extollendo vocem cum lętitia.
17 Inſtituerunt ergo Levitæ illi Hemanem [c] filium Joëlis & ex cognatis ejus [d] Aſaphum filium Berecjæ: & e Meraritis cognatis ſuis [e] Ethanem filium Kuſchajæ.
18 Et cum ipſis cognatos ipſorum ſecundanos: Zecarjam, Benem & Jahhazielem & Schemiramothum & Jechielem & Hhumin, Eliabum & Benajam, & Mahhaſejam & Mattitjá, & Eliphelem, & Miknejam, & Hhobed-Edomum, ac Jehhielem janitores.
19 Ac muſici quidem iſti, Heman, Aſaph & Ethan: cymbalis chalybeis [f] reſonabant.
20 Et Zecarja, & [f] Hhaziel, & Schemiramoth & Jechiel, & Hhumri, & Eliab, & Mahhaſeja, & Benaja, cum nabliis [g] acutæ ſymphoniæ.
21 Mattitja verò & Eliphele & Mikneja & Hhobed-Edom, & Jehhiel & Hharazja cum citharis [h] gravi ſymphoniæ præerant.
22 At Cenanja princeps Levitarum [i] quibus *incumbebat* munus portandi: [k] erudiebat de munere portandi, quia peritus erat.
23 Berecja autem, & Elkana janitores adſtantes arcæ:
24 Et Schebanja, & Joſchaphat, & Netaneel, & Hhamaſai, & Zecarja, & Benaja, ac Elihhezer ſacerdotes clangentes tubis: anteibant arcæ Dei poſteà Hhobed-Edom, & Jechija janitores *ſequebantur* arcam.
25 Deinde erat David cum ſenioribus Iſraëlis & Chiliarchis: procedentibus ad deducendã arcam fœderis Jehovæ e domo Hhobed-Edomi cum lætitia.
26 Erat autem cum [l] levaret Deus Levitas geſtantes arcam fœderis Jehovæ: ut ſacrificarent ſeptenos juvencos & ſeptenos arietes.
27 Ita David [m] paludatus pallio byſſino, & omnes Levitæ geſtantes arcam, & muſici, atq; Cenanja qui princeps erat muneris portandi, muſicam exercentes: (Davidi autem impoſitum *erat* [n] amiculum lineum)
28 Denique omnes Iſraëlitæ deducebant arcam fœderis Jehovæ cum clangore & ſono bucinę, tubiſque ac cymbalis: reſonantes nabliis & citharis.
29 Fuit autem arca fœderis Jehovæ intrante in civitatem Davidis: cum Mical filia Schaulis proſpectans per quandam feneſtram, videret regem Davidem ſaltantem & geſtientem, ut ſperneret eum cum animo ſuo.

[a] Heb. *cùm feciſſet ſibi domos in civitate Davidis: antecedens ſuo & relativi loco: ut Gen. 9. 6. Num. 4.*

Sup. 6.

Sup 13. 7.
[b] Heb *ſecundum ritum ſium. Num. 4*

[c] *ſuprà 6. 33*

[d] 1 Chron. 6. 33. & 25. 1.

[e] 1 Chron. 6. 42. & 15. 17.

[f] 1 Chron. 25. 1. & 6. 33.

[g] *acutæ ſymphoniæ*

[h] *gravi ſymphoniæ*

[i] 1 Chron. 26. 29.

[k] Heb. *erudiebat*

[l] Heb. *adjuvaret*

[m] *paludatus*

[n] *amiculum lineum*

ANNO.

ANNOTATIO.

17 Filium Joëlis] *filii Schemuelis Kehathitæ.* 19 Resonabant] *i. exercebant musicam diatonum.* 20 Acutæ symphoniæ] *i. ut vulgus musicorum dicit, alto & superiore: sive ut veteres vocabant, sonis synemmenis, diazeugmenis & hyperboleu: qui soni optimè vocibus virginum referuntur. Sunt autem hæc plerunq; in Chromate posita, secundo genere musices.* 21 Gravi symphoniæ] *i. ut vulgus musicorum vocat basso & Tenore, sive ut veteres, hypatis & Mesis. i. imus & medius sonus: quod genus cantionum fere in harmonia tertio genere musices, positum est.* 22 Erudiebat] *i. imperabat modum & tempus gestiendi, interquiescendi, & bajulos commutandi.* 26 Levaret] *i. cùm jussu Cenanjæ consisteret arca, Levitæ interquiescerent, & alii alii succederent, erat autem hoc spatium septem greßuum. 2. Schem. 6, 13.* 27 Paludatus pallio] *i. paludamento regio.* Amiculum lineum] *superindutum paludamento regio, quasi dignitatem regiem coram Deo abjiciens, & reliquis Dei ministris se æquans.*

CAPUT XVI

David allata arca Dei, ministros apud eam constituit: canticum describitur in deportatione arcæ cantatum. Sacerdotum & Levitarum officia tam coram arca quàm tabernaculo distribuit.

1 Cùm itaq; intulissent arcam Dei, & statuissent eam intra tentorium illud, quod tetenderat ei David: [a] obtulerunt holocausta & eucharistica coram Deo.

2 Deinde cum absolvisset David offerre holocaustum & eucharistica: benedixit populo in nomine Jehovæ.

3 Et impertitus est unicuique Jisraëlitæ [a] tam viris quàm mulieribus viritim tractam panis unam, & frustum carnis & lagenam *vini.*

4 Tunc disposuit coram arca Jehovæ e Levitis ministros: tam ad [b] prædicandum quam ad celebrandum & laudandum Jehovã Deum Jisraëlis.

5 Asaphum primarium, & secundum ab eo Zecarjam: Jehhielem, & Schemiramothum, & Jechielem, & Mattitjam, & Eliabum, & Benajam, & Hhobed-Edomum, & Jehhielem cum instrumentis nabliorum & cum citharis (Asaph autem cimbalis resonabat)

6 Benajam verò & Jachazielem sacerdotes: cum tubis jugiter coram arca fœderis Dei.

7 Tunc eodem die tradidit David [c] primùm hunc *psalmum* ad celebrandum Jehovam, in manum Asaphi & cognatorum ejus.

8 'Celebrate Jehovam, proclamate nomẽ ejus: notas facite in populis actiones ejus.

9 Canite ei, psallite ei, confabulamini de omnibus mirabilibus ejus.

10 Laudibus vos efferte in nomine [d] sancto ejus: lætetur [e] animus quærentium Jehovam.

11 Requirite Jehovam & [f] robur ejus: quærite faciem ejus jugiter.

12 Recordamini mirabilium ejus quæ fecit, prodigiorum ejus, & judiciorum oris ejus.

13 O semen Jisraëlis servi ejus: filii Jahhakobi electi ejus.

14 Hic *est* Jehova Deus noster: in tota terra judicia ejus *sunt.*

15 Recordamini in seculum [g] fœderis ejus: in mille ætates verbi *quod* præcepit:

16 Quod pepigit cum Abrahamo, & juramenti ejus cum Jitzchako:

17 Quod præstitit etiam Jahhakobo, in statutum, Jisraëli in fœdus perpetuum:

18 Dicens, tibi daturus sum terram Cenahhani, [h] funiculum possessionis vestræ.

19 Quamvis sitis homines [i] pauci, planè pauci, & inquilini in ea.

20 'Nam itabant a gente in gentem, & a regno in populum alium.

21 Non permisit cuiquam opprimere eos: etiam reprehendit propter eos reges, dicens:

22 Ne attingitote [k] unctos meos, & [l] prophetas meos ne afficitote malo.

23 'Canite Jehovæ [m] tota hæc terra: annuntiate de die in diem salutem ejus:

24 Narrate in gentibus gloriam ejus, in omnibus populis mirabilia ejus.

25 Nam magnus Jehova, & laudandus valde, & reverendus *est*, supra omnes deos.

26 Quia omnes dii populorum sunt [n] idola: Jehova verò [o] cœlos fecit:

27 Gloria & decor coram eo, robur & gaudium [p] in loco ejus.

28 'Cedite Jehovæ familiæ populorum: cedite Jehovæ gloriam & robur:

29 Cedite Jehovæ gloriam nominis ejus: afferte munus & venite in conspectum ejus: incurvate vos Jehovæ in decore sanctitatis.

30 'Formidate a conspectu ejus tota terra. Etiam stabilietur orbis habitabilis ne dimoveatur.

31 'Lætabuntur cæli & exultabit terra: ac dicent in gentibus, Jehova regnat.

32 Perstrepit mare & quod ipsum implet, exultabit ager & quicquid in eo est.

33 Tunc cantabunt arbores sylvæ: ob præsentiam Jehovæ, cùm advenerit ad judicandum terram.

34 'Celebrate Jehovam, quoniam bonus est, quoniam in seculum benignitas ejus.

35 Et dicite, serva nos Deus salutis nostræ, & [q] congrega nos & libera a gentibus: ad celebrandum nomen sanctum tuum, & laudationibus commendandum nos in laude tua.

36 Benedictus Jehova Deus Jisraëlis a seculo usque in seculum: tum dixerunt totus populus: Amen: & [r] laudem Jehovæ.

37 Reliquit autem ibi *David* coram arca fœderis Jehovæ Asaphum & cognatos ejus, ad ministrandum coram arca jugiter, [s] prout opus erat in diem quotidie.

38 Et Hhobed-Edomum & *Chosam* cum fratribus ipsorum sexaginta octo: Hhobed-Edomum, inquam, filium Jedithunis & Chosam in janitores:

39 Tzadokum verò sacerdotem, & cognatos ejus sacerdotes coram tabernaculo Jehovæ: in excelso quod erat [t] Gibhhone:

40 Ad offerendum holocausta Jehovę in altare holocausti jugiter quolibet mane & vespere: & ad *præstandum* quicquid scriptum *est* in lege Jehovę quod imperavit Jisraëli:

[a] Heb. *viro & pro viro ad mulierem.* [b] Heb. *in confessionem.* [c] Heb. *in manum psalmi.* [d] Heb. *sanctitatis.* [e] Heb. *cor.* [f] Heb. *facies.* [g] Gen. 16. 3. Gen. 21. 13. & 35. 11. [h] Heb. *mensuram* Gen. 34. 30. Gen. cap. 12. & 20. Exod. 27. *caput sequens* 12. Psal. 96. [i] Heb. *numero.* [k] Heb. *consecratos.* [l] Heb. *in manu.* [m] Heb. *omnis terra.* [n] Heb. *commentitii.* [o] Heb. *fecerunt.* [p] Heb. *in loco suo.* [q] Heb. *congrega.* [r] Heb. *laudare: infinitivus pro nomine.* [s] Heb. *in rem diei die suo.* [t] Heb. *excelsitas.*

41 Et cum eis Hemanem, & Jeduthunem,& reliquos selectos qui expressi sūt nominibus: ad celebrandum Jehovam, quoniam in seculum *est* benignitas ejus.

42 Penes ipsos autem Hemanem & Jeduthunem tubas & cimbala pro resonantibus, & instrumēta musica Dei: filios verò Jeduthunis ad januam.

43 Denique abierunt totus populus quisque domum suam:reversus autem est David ad benedicendum domui suæ.

ANNOTATIO.

1 Obtulerunt holocausta]*extra ordinem: vide plura infrà ver.36. & 1.Schem.6.13.* 8 Celebrate] *Propositio laudativa sive hortativa ad laudes Dei. Sunt autem hujus cantici partes quatuor in quibus sunt tres propositiones & conclusio: harum propositionum singulæ duo continent capita, hortationem ad laudes, & laudum argumenta. In hac prima Israëlitæ ad laudes Dei provocantur, a gratuito fœdere Dei, & beneficiis collatis ex fœdere, usque ad ver.23.* 11 Robur ejus]*id est, arcam præsentiæ Dei robustissimi symbolum: sic 2.Chron 6.41. & Psalm.78.61.* 15 Fœderis &c.]*id est, eorum quæ vobis promisit, & quæ a vobis stipulatus est: vide Gene. 17.9.* 18 Funiculum possessionis]*vide Deut. 32.9.* 20 Nam itabant]*summa peregrinationum trium patriarcharum: de quibus Gene. ab 11. cap. usque ad finem libri.* 22 Unctos]*id est, electos & consecratos mihi per Christum: metonymia signi pro re significata.* Prophetas]*quasi dicat, quos ego familiariter alloquor, & qui alios meis verbis alloquuntur. Gene.20.7.* 23 Canite]*propositio secunda, qua Israëlitæ provocantur, ad laudes Dei in omnibus gentibus promulgandas: A salutaribus & gloriosis miraculis ejus: & a natura ejus: quæ duo argumenta per comparationem ejus cum diis gentium illustrantur.* Tota hæc terra]*id est, Israëlitæ omnes: metonymia.* 26 Idola]*vide Levitici 19.4.* Cœlos]*synecdoche.* 27 In loco ejus]*id est, penes eum: quasi dicat, totus est in se, & solus aliis autor roboris & gaudii.* 28 Cedite Johovæ]*propositio tertia: qua gentes, quasi jam cognitione Dei imbutæ, ad ipsum laudandum & colendum provocantur a superioribus argumentis, & benedictionibus ad eos perventuris ex regno Christi.* 30 Formidate]*quasi dicat, si tantùm timore Dei agimini, circumfluetis benedictionibus, quæ quatuor versibus subjiciuntur.* 31 Lætabuntur cœli]*elegantissimæ hyperbolæ ad amplitudinem beneficiorum Dei figurandam.* 34 Celebrate Jehovam]*Conclusio bimembris ex hortatione & laude constans: hortationis duæ sunt partes, una ad laudandum Deum quolibet tempore, altera ad finem & auxilium ejus implorandum.* 35 Congrega]*id est, congregatos contine, ne dissipemur: nam antea fuerat regnum divisum, & Benjamnita inprimis a Davide alienati, suprà 12.29.* 39 Gibhhone]*quo translatum fuit post cædem sacerdotum perpetratam Nobi,1.Schem.22.vide infrà 2.Chron.1.3.*

CAPUT. XVII.

Eodem argumento est cum 2.Schem.7.

2.Schem.7. 1 Fuit autem,cùm desideret David domi suæ:ut diceret David ad Nathanem prophetam:ecce ego habito in domo cedrina dum arca fœderis *habitat* sub aulæis.

2 Dixit verò Nathan ad Davidem:quicquid *est* in animo tuo fac,nam Deus ipse tecum *est*.

3 Sed fuit nocte illa:ut ederetur verbum Dei ad Nathanem dicendo:

4 Abi ut dicas ad Davidem servum meum:ita ait Jehova:tu non ædificaturus es mihi domum illam quam inhabitem.

5 Cum non habitarem in æde ulla,inde a tempore quo adduxi Israëlem usque in diē hunc: sed essem de tentorio in tentorium *itans*, etiam extra tabernaculum:

6 Quocunque itabam in toto Israële: an quicquā locutus sum ulli judicum Israëlis,quibus præceperam ut pascerent populum meum dicendo: quare non ædificatis mihi domum cedrinam?

7 Nunc ergo sic dicito servo meo Davidi, ita ait Jehova exercituum: ego assumpsi te ex ipsa caula, a sequendo grege, ut præsses antecessor populo meo Israëli.

8 Et fui tecū quocunque iveris,excidiq; omnes inimicos tuos a facie tua: adeò ut comparaverim tibi nomen par nomini maximorum qui *sunt* in terra.

9 Disposituras etiam sum locum populo meo Israëli & plantaturus eum,ut habitet in loco suo,ac non commoveatur amplius:neq; pergant iniquitati dediti terere eum quemadmodum prius:

10 Nimirum ex quo tempore mandatis instruxi Judices super populum meū Israëlem: usquedum depressi omnes inimicos tuos:denique indico tibi,domū ædificaturum tibi Jehovam.

11 Erit enim completis diebus tuis,ad abeundū cum patribus tuis: ut excitem semen tuum post te,quod erit e filiis tuis:& stabiliam regnū ejus.

12 Ipse ædificabit mihi domum: & stabiliam solium ejus usque in seculum.

13 Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium: benignitatem verò meam non amovebo ab illo,quemadmodum amovi ab *eo* qui fuit ante te.

14 Sed constituam eum in domo mea & in regno meo usque in seculum: & solium ejus erit stabile usque in seculum.

15 Secundum omnia verba hæc, & secundum totam visionem hanc: sic allocutus est Nathan Davidem.

16 Itaque ingressus rex David restitit coram Jehova, ac dixit,quis *sum* ego Jehova Deus, & quæ est familia mea,quòd deducis me eō usque?

17 Et parum visum est hoc in oculis tuis,Deus: adeo ut locutus sis de familia servi tui in longinquum: & prospexeris mihi secundum rationem humanam de hac excellentia,Jehova Deus.

18 Quid perget adhuc David loqui apud te de honore *quo honoras* servum tuum: cùm tu servum tuum cognoscas?

19 Jehova propter SERVUM tuum, & secundum animum tuum præstas totam hanc rem maximam: notas faciendo omnes res istas maxi-

maximas.
20 (Jehova non *eſt* par tibi, imò non *eſt* Deus præter te:)omnino prout audiveramus auribus noſtris.
21 Quę ergo *eſt*, ſicut populus tuus Iiſraël, gens ulla in terra: ad quam redimendam ſibi in populum iverit Deus: ad comparandum nomẽ tibi rerum maximarũ, & reverenter ſuſpiciendarum, expellendo a facie populi tui, quem redemiſti ex Ægypto, gentes?
22 Nam reddidiſti populum tuum Iiſraëlem tibi populum uſque in ſeculum: & tu Jehova es illis in Deum.
23 Nunc ergo Jehova verbum illud quod promiſiſti ſervo tuo & familiæ ejus, ſtatum ſit uſque in ſeculum: & fac quemadmodum dixiſti:
24 Ut cùm ſtatum erit magnificetur nomen tuum uſque in ſeculum, dicendo: Jehova exercituum Deus Iiſraëlis *eſt* Deus Iiſraëli: & domus Davidis ſervi tui ſtabilis *ſit* coram te.
25 Tu enim, Deus mi, revelaſti in aurem ſervi tui, te edificaturum ipſi domum: idcirco judicavit ſervus tuus orandum eſſe coram te.
26 Quapropter nunc Jehova tu ipſe *es* Deus: & promiſiſti ſervo tuo bonum iſtud.
27 Nunc, inquam, cùm placuerit tibi benedicere domui ſervi tui, ut ſit in ſeculum coram te: quia tu Jehova benedixiſti: *ſit* igitur benedicta in ſeculum.

CAPUT XVIII.

Eodem argumento cum 2. Schem. 8. & principio 9.

1 Fuit autem poſt hæc, ut percutiens David Peliſchtæos deprimeret eos: & acciperet Gathũ & villas ejus e manu Peliſchtæorum.
2 Percuſſit etiam Moabitas: fueruntque Moabitæ Davidi ſervi, afferentes munus.
3 Percuſſit quoque David Hadar-Hhezerem regẽ Tzobæ in Chamatha: cùm proficiſceretur *David* ad injiciendam manũ ſuam verſus flumẽ Euphratem.
4 Cepitq; David ab eo mille currus, ſeptiesmille equites, & vicies mille viros pedites: & ſuccidit David ſuffraginibus omniũ curruliũ equorũ, reliquum fecit ex eis ad centũ currus.
5 Venerant autem Syri Darmaſceni ad juvãdum Hadar-Hhezerem regem Tzobæ: quapropter percuſſit David e Syris viginti duo millia virorum.
6 Impoſuitque David *ſtationarios* Syriæ Darmaſcenæ: & fuerunt Syri Davidi ſervi, afferentes munus: ſervabat enim Jehova Davidem quocunque ibat.
7 David autẽ acceptos umbones aureos, qui *erant* penes ſervos Hadar-Hhezeris: attulit, Jeruſchalaima.
8 E Tibchata quoque & Cune civitatibus Hadar-Hhezeris accepit David æris quamplurimùm: ex quo fecit Schelomo lacum æneum, & columnas cum inſtrumentis æneis.
9 Cumque audiret Tohhu rex Chamathæ Davidem percuſſiſſe totas copias Hadar-Hhezeris regis Tzobæ:
10 Miſit Hadoramum filium ſuum ad regem Davidem, ad rogandum eum de proſperitate, & ad benedicendum ei: eò quod præliatus cõtra Hadar-Hhezerem, percuſſiſſet eum (nam Hadar-Hhezer bella gerebat contra Tohhu) cum quibuſlibet inſtrumentis aureis argenteisq; ac æreis.
11 Etiam hæc conſecravit rex David Jehovæ: cũ argento & auro quod abſtulerat ab omnibus gentibus iſtis: ab Edomæis & a Moabitis, & a Hhammonitis, & a Peliſchtæis, & a Hhamalekitis.
12 Abſchai etiam filius Tzerujæ percuſſit Edomęorum, in valle Salis, octodecim millia.
13 Adeò ut diſponeret in Edomæa ſtationarios, & eſſent omnes Edomæi ſervi Davidi: ſervabat enim Jehova Davidem quocunque ibat.
14 Regnabat itaque David ſuper totum Iiſraëlem: eratq; exercens judicium & juſtitiam in toto populo ſuo. 2. *Schem.* 9.
15 Joab autem filius Tzerujæ præerat militiæ: & Jehoſchaphat filius Achiludis a memoria:
16 Et Tzadok filius Achitubi atque Abimelec filius Ebjatharis ſacerdotes: Schauſcha autem ſcriba:
17 Et Benaja filius Jehojadahhi præerat Cerethæis & Pelethæis: filii denique Davidis primarii ad manum regis.

CAPUT XIX.

Idem ferè cum 2. Schem. 10.

1 Fuit quoque poſteà, mortuo Nachaſcho rege Hhammonitarum: cum regnaret filius ejus pro eo:
2 Ut diceret David, exerceam benignitatem erga Chanunem filium Nachaſchi, quia exercuit pater ejus erga me benignitatem, & mitteret David legatos ad conſolandum eum de patre ejus: venerintque ſervi Davidis in regionem Hhammonitarum ad Chanunem, ut conſolarentur eum.
3 Dicentibus autem principibus Hhammonitarum Chanuni: an honore afficere *videtur* David patrem tuum in oculis tuis, quia miſit tibi conſolatores? an non ad perſcrutandum, & ad evertendum & ad explorandum terram hanc venerunt ſervi illius ad te?
4 Accipiens Chanun ſervos Davidis, raſit eos, & præcidit veſtes eorum per medium uſq; ad ſummas coxendices: ſicque miſit eos.
5 Quòd cùm abeuntes *quidam*, indicaſſent Davidi de hominibus iſtis, miſit obviam eis: erant enim homines illi rubore ſuffuſi valde: edixitque rex conſidete Jerichunte, donec refloreſcat barba veſtra ut revertamini.
6 Videntibus itaque Hhammonitis ipſos ſe fœtidos reddidiſſe apud Davidem: miſit Chanun cum Hhammonitis mille talenta argenti ad mercede conducendum ſibi e Syria interamni, & e Syria Mahhaca, & e Tzoba currus & equites.
7 Itaque mercede conduxerunt ſibi triginta duo millia *peditum*, currus & regem Mahhacæ cum populo ſuo: qui venientes caſtra metati ſunt in conſpectu Medebæ: Hhammonitæ

quoq; congregati e civitatibus ſuis, venerunt in bellum.

8 Quod audiens David miſit Joabum cum toto exercitu, robuſtiſſimos quoſque.

9 Egreſſi autem Hhammonitæ inſtruxerant aciem ad portam civitatis illius: reges verò qui venerant, erant ſeorſim in agro.

10 Quam ob rem videns Joab obverſam eſſe contra ſe aciem a fronte & a tergo: ſelectos ex omnibus lectiſſimis in Iſraële inſtruxit adverſus Syros:

11 Reſiduum verò populi tradidit in manum Abſchai fratris ſui: quod inſtruxerunt adverſus Hhammonitas:

12 Ac dixit, ſi robuſtiores erunt me Syri, tum eſto mihi auxilio: quòd ſi Hhammonitæ robuſtiores erunt te, viciſſim auxilio ero tibi.

13 Confirmare, imò confirmemus nos pro populo noſtro, & pro civitatibus Dei noſtri: Jehova autem quod bonum *videtur* in oculis ſuis faciet.

14 Tum accedente Joabo & populo qui *erat* cum eo contra Syros in prælium: fugerunt a facie ejus.

15 Hhammonitæ verò videntes fugiſſe Syros, fugerunt ipſi quoque a facie Abſchai fratris illius, & ingreſſi ſunt civitatem ſuam: deinde venit Joab Jeruſchalaima.

16 Sed videntes Syri ſe plaga affectos fuiſſe coram Iſraële: miſſis legatis eduxerunt Syros qui degunt trans flumen: Schophaco principe militiæ Hadarhhezeris præeunte illis.

17 Quod cùm nuntiaretur Davidi, congregato toto Iſraële, trajecit Jardenem, venitq; ad eos, ut inſtrueret contra eos *aciem*, cumque inſtruxiſſet David contra Syros aciem, præliati ſunt contra eum.

18 Sed fugerunt Syri a facie Iſraëlis, & occidit David e Syris ſeptiesmille equites curules, & quadragies mille viros pedites: Schophacū quoq; principem militiæ illius affecit morte.

19 Quapropter videntes ſervi Hadar-Hhezeris ſe plaga affectos eſſe ante Iſraëlitas, pacem ineuntes cum Davide ſerviverunt ei: neque voluerunt Syri auxilio eſſe Hhammonitis amplius.

CAPUT XX.

David ſuo imperio Hhammonitas ſubijcit: & tria prælia cum Peliſchtæis, cæſis tribus eorum gigantibus feliciter gerit.

2. *Schē.* 11. 1. 1 DEINDE fuit tempore vertentis anni, quo tempore prodeunt reges, ut duceret Joab copias militares, & perderet regionem Hhammonitarum: deinde veniens obſideret Rabbam, Davide deſidente Jeruſchalaimis: tandem percutiente Joabo Rabbam & deſtruente eam:

2. *Schem.* 12. 26. *&c.*

2 Aſſumpſit David coronam regis eorum a capite ejus, quam invenit eſſe pondere talenti aurei, & lapides pretioſos in ea, quæ impoſita fuit capiti Davidis: prædamque civitatis detulit multam valde.

3 Populum verò qui in ea *erat* eductum diſſecuit ſerra & tribulis ferreis ac ſecuribus, & ſic fecit David omnibus civitatibus Hhammonitarum: deinde reverſus eſt David cum toto populo Jeruſchalaima.

4 Fuit quoque poſteà cùm perſtaret prælium ad Gezerem contra Peliſchtæos: *ut* tunc percuteret Sibbecai Chuſchathæus Sippaium natis cujuſdam gigantis, ita depreſſi ſunt. 2. *Schem.* 21. 18.

5 Ibidem fuit adhuc prælium contra Peliſchtæos: ubi percuſſit Elchanan filius Jahhiris Lachnim fratrem Goljathi Gittæi, cujus haſtile erat par jugo textorum.

6 Item fuit adhuc bellum ad Gathum: eratque quidam procerus, cujus digiti ſenî erant, viginti quatuor: & ipſe quoque natus erat eidem giganti.

7 Quem, cùm probro afficeret Iſraëlem: percuſſit Jonathan filius Schimhhæ fratris Davidis.

8 Iſti editi ſunt giganti eidem Gathi: qui ceciderūt manu Davidis, & manu ſervorum ejus.

CAPUT XXI.

Eodem argumento eſt cum 2. Schem. 24.

Confer cum 2. Schem. 24. 1 INSTANS autem adverſarius contra Iſraëlem: incitavit Davidem ad numerādum Iſraëlem.

2 Quam ob rem edixit David Joabo & præfectis populi: ite, numerate Iſraëlitas a Beerſchebahho Danem uſque: deinde afferte ad me ut cognoſcam numerum eorum.

3 Et quamvis diceret Joab: adjiciat Jehova populo ſuo quotquot ſunt centuplum: an non, domine mi rex, omnes *ſunt* domino meo ſervi: cur quæreret iſtud dominus meus? cur eſſet ad dandum reatum Iſraëli?

4 Tamen verbum regis prævaluit apud Joabum: quare egreſſus Joab, obivit totum Iſraëlem: deinde venit Jeruſchalaima.

5 Ubi dedit Joab numerum cenſus populi Davidi: (erant autem omnium Iſraëlitarū undecies centies mille viri ſtringentes gladium, Jehudæ verò quadringenties ſeptuagies mille viri ſtringentes gladium)

6 Licet Levin & Binjaminem non numeraſſet inter illos: quod abominandum videretur verbum regis Joabo.

7 Quam ob cauſam cum videretur malum in oculis Dei, percuſſit Iſraëlem.

8 Et dixit David ad Deum: peccavi valde quod feci rem iſtam: ſed nunc aufer quæſo iniquitatem ſervi tui, nam ſtultè egi valde.

9 Allocutus autem eſt Jehova Gadem videntem Davidis, dicendo:

10 Abiens alloquitor Davidem dicendo: ita ait Jehova: tria ego propono tibi; deligē tibi unum ex eis quod faciam tibi.

11 Veniens ergo Gad ad Davidem: dixit ei, ſic ait Jehova, accipe tibi,

12 Aut triennii famem: aut trimeſtre, quo conſumaris ob præſentiam hoſtium tuorum, gladio inimicorum aſſequente: aut triduum quo gladius Jehovæ, ac peſtis in terra hac & angelus Jehovæ perdat in toto termino Iſraëlis: nunc itaque vide quid rei ſim reſponſurus ei qui miſit me.

13 Dixit

13 Dixit verò David ad Gadem, angustia *est* mihi valde, incidam quæso in manum Jehovæ, nam magnæ *sunt* miserationes ejus valde: in manum autem hominis ne incidam.

14 Itaque posuit Jehova pestem in Jisraële: qua ceciderunt ex Jisraëlitis septuagies mille viri.

15 Miserat autem Deus angelum Jeruschalaima ad perdendum ea: sed cùm eo perdente respiceret Jehova, & pœniteret eum istius mali: dixit angelo perdenti, satis *est*: jam remitte manum tuam: angelus verò Jehovæ stabat apud aream Ornanis Jebusæi,

16 Cùm David sublatis oculis suis vidit angelum Jehovę stantem inter terrā & inter cœlū, cum gladio suo stricto in manu sua, extenso cōtra Jeruschalaima: ideoque procidit David, & seniores tecti ciliciis in faciem suam.

17 Et dixit David ad Deum, an non edixi numerari populum, & ego is sum qui peccavi & [a] omnino malè feci: hæ autem oves quid fecerunt? Jehova Deus mi, sit quæso manus tua contra me, & contra domum paternam meam: at contra populum tuum ne *sit* ad *afficiendum* plaga.

18 Tum Angelus Jehovæ edixit Gadi, dicendum Davidi: ut ascenderet David ad statuendum altare Jehovæ in area Ornanis Jebusæi.

19 Ascendit itaque David secundum verbum Gadis, quod edixerat nomine Jehovę.

20 Cùmque aversus Ornan, viso angelo, & quatuor filii ejus cum eo se continerent abditos: (Ornan autem triturabat triticum.)

21 Veniebat David usque ad Ornanem: sed intuitus Ornan, ubi vidit Davidem, egressus ex area sua incurvavit se Davidi facie in terram *demissa*.

22 Dixit verò David ad Ornanem, da mihi locum hujus areæ, ut extruam in eo altare Jehovæ: pecunia justa da illum mihi, ut cohibeatur plaga hæc a populo.

23 Dicente verò Ornane ad Davidem, accipe tibi, faciat dominus meus rex quod bonum *videtur* in oculis suis: vide, dono hos boves ad holocausta, & has tribulas ad ligna, & triticum hoc ad munus, hoc totum dono:

24 Dixit rex David Ornani, nequaquam: sed omnino empturus sum justa pecunia: nam non offeram quod tuum *est* Jehovæ, aut offeram holocaustum gratis.

25 Appendit itaque David Ornani pro loco illo: siclos aureos sexcentos.

26 Deinde extruens ibi David altare Jehovæ, obtulit holocausta & eucharistica: & invocato Jehova, exaudivit eum igne cœlitus *demisso* super altare holocausti.

27 Edixitque Jehova angelo: qui reposuit gladium suum in vaginam ejus.

[a] Heb. *malefecimus nos.*

CAPUT XXII

David ex occasione superioris historiæ cognoscens locum quem elegerat Jehovæ: opifices & materiam comparat ad templi ædificationem: Schelomonem instruit de promissionibus Dei & officio ædificandi templi: Posteros principibus præcipit ut filio sint adjumento.

1 [a] TEMPORE illo videns David, Jehovam exaudivisse ipsum in area Ornanis Jebusæi: cùm sacrificasset ibi:

2 (Tabernaculum autem Jehovæ quod fecerat Mosche in deserto, & altare holocausti tempore illo: *erat* in excelso [a] Gibhhone:

3 Neque potuerat David ire [a] ante ipsum ad requirendum Deum: [a] eò quòd territus esset metu gladii angeli Jehovæ.)

4 Dixit David, [a] hic *est* locus Jehovæ Dei, & hic *locus* altaris ad holocaustum pro Jisraële.

5 Quapropter edixit David, ut congregarent peregrinos qui *erant* in terra Jisraëlis: quos cōstituit latomos, ut cæderent lapides cæduos, ad ædificandum domum Dei.

6 Ferrum quoque [a] copiosè, in clavos, in valvas portarum, in catenationes paravit David: atque æs copiosè *adeò ut* non *esset* pondus:

7 Denique ligna cedrina adeò ut non *esset* numerus: nam adducebant Tzidonii & Tyrii ligna cedrina copiosè ad Davidem.

8 Dicebat enim David, Schelomo filius meus [a] puer *est* ac tener: domus verò illa, ædificanda Jehovæ, & magna facienda est [b] summè: ad nomen & quidem ornatissimū *obtinendum* apud omnes terras: comparem jam ei: comparavit itaque David copiosè *illa* ante mortem suam.

9 Deinde vocavit filium suum Schelomoné, ut præciperet ei de ædificanda domo Jehovæ Deo Jisraëlis.

10 Dixitque David Schelomoni: filii mi: quod ad me, [c] erat mihi in animo ædificare domum nomini Jehovæ Dei mei:

11 Sed editum est mihi verbum Jehovæ, dicendo: [a] sanguinem copiosum effundis & bella magna geris: non es edificaturus domum nomini meo, quia sanguinem multum effundis in terram coram me.

12 Ecce filius editus tibi, is futurus est [d] quietus cùm quietem dedero ei ab omnibus inimicis ejus circumquaquenam [e] Schelomo erit nomen ejus: etiam pacem & tranquillitatē disponam in Jisraële diebus ejus.

13 Is ædificaturus est domum nomini meo, idemq; mihi futurus in filium, & ego ei in patrem: & firmabo solium regni ejus super Jisraëlem usque in seculum.

14 Nunc fili mi, futurus est Jehova tecum: quandoquidem prosperaberis, ædificato domū Jehovæ Dei tui, quemadmodum locutus est de te.

15 Veruntamen det tibi Jehova intellectum & prudentiam, cùm mandatis instruet te super Jisraëlem: & ut observes legem Jehovæ Dei tui.

16 Tunc prosperaberis, si [f] observanter facies statuta & judicia quæ præcepit Jehova Moschi de Jisraële: confirmare & fortis esto, ne timeto neque consternator.

17 Ecce autem [a] in afflictione mea paravi ad domum Jehovæ auri [a] talenta centies mille, & argenti decies centies mille talenta: æri autem & ferro non *est* pondus, quia copiosum est: ligna etiam & lapides paravi, supra quæ adjecturus es.

18 Penes te verò sunt copiosè opifices, cæsores & artifices ex lapide & ligno: & quidem omnes periti in unaquaque arte.

[a] Heb. *in multitudine: fe dimisi.*

[a] Heb. *puer, ad nomen & ornamentum &c.* [b] Vel *ad bonum sive ut valeo dicere, Emplastra.* [c] Heb. *erat cum corde suo.*

[d] Heb. *vir quietus.* 2. *Schem.* 7. 12. [e] *Id est, Pacificus.*

[f] Heb. *observaveris faciendo.*

19 Auro, argento & æri ac ferro non *eſt* numerus: agedum fac, nam futurus eſt Jehova tecum.
20 Deinde præcepit David omnibus principibus Iſraëlis, ut juvarent Schelomonem filium ſuum, *dicens*,
21 An non Jehova Deus veſter vobiſcum *eſt*, qui dedit vobis quietem circumquaque: nam tradidit in manum meam habitatores hujus terræ, & ſubjecimus ipſam terram ' coram Jehova, & coram populo ejus.
22 Nunc adhibete cor veſtrum & animum veſtrum ad requirendum Jehovam Deum veſtrum: ideoque agite ædificate ſanctuarium Jehovæ Dei: ad inferendum arcam fœderis Jehovæ, & inſtrumenta ſacra Dei in domum quæ ædificata fuerit nomini Jehovæ.
23 'Nam cum David ſenuiſſet, & ſatur eſſet dierum: conſtituit regem Schelomonem filium ſuum ſuper Iſraëlem.

ANNOTATIO.

1 Tempore illo] *hos verſus ad ſequentia pertinere res ipſa docet.* 2 Gibbhone] *ut ſuprà* 16. 39. 3 Ante ipſum] *tabernaculum Gibbhone.* Eò quòd territus] *id eſt, tantopere conſternatus, ut ne conſiſtere quidem poſſet, propter gravitatem præſentis mali: ſuprà.* 21. 15. *Ita impeditum eſt Davidu conſilium: Dei autem impletum eſt, qui hac occaſione populo ſuo locum, quem elegit ad collocandum nomen ſuum, palam demonſtravit, Deut.* 12. 5. *&c.* 4 Hic eſt locus] *q. d. nunc demum video hunc locum ſtatum eſſe & deſtinatum a Deo, ut ipſe in eo maneat, & nos ipſi ordinarium cultum exhibeamus.* 8 Puer] *vide infrà* 29. 1. 11 Sanguinem copioſum] *id eſt, bellu nimis occupatus es: vide in* 2. *Schem.* 7. 5. 17 In afflictione] *id eſt, in moleſtiis diuturnis & bellu quibus agitatus ſum, ſup.* 11. *verſic.* Talenta auri centies &c] *eſt eſt, quinquies centies mille daleros in auro & totidem in argento.* 21 Coram Jehova] *id eſt, ut illius cultus, & populi uſui ſit expoſita.* 23 Nam cùm David] *hunc verſum ad præcedentia pertinere manifeſtum eſt, tum ex* 28. *&* 29. *cap. ubi hæc hiſtoria fuſiùs recenſetur: tum ex eo quòd ſequens conſtitutio totius regni tam eccleſiaſtica quàm politica longo intervallo ante mortem Davidis facta eſt, ut ſuis locis oſtendetur. Hic enim continetur ſuperioris exhortationis & mandati cauſa.*

CAPUT. XXIII.

Lævitarum recenſio: & diſtributio per gentes & familias ad ſua officia deſcribitur.

1 CÙM autem congregaſſet David omnes principes Iſraëlitarum, & ſacerdotes ac Levitas:
2 Numerati ſunt Levitæ ' a nato triginta annos & deinceps: quorum fuit numerus per [a] capita eorum, triginta octo millia virorum.
3 Ex his qui præeſſent operi domus Jehovæ vicies quater mille erant: & moderatores ac judicies ſexies mille.
4 Et quater mille janitores, ac ' quater mille laudantes Jehovam, inſtrumentisque feci *inquit* ad laudandum.
5 'Diſtribuit autem eos David diſtributionibus: ſecundum filios Levi, in Gerſchonitas, Kehathitas & Meraritas.
6 E Gerſchonitis erant [b] Lahhdan & Schimhhi.
7 'Poſterorum Lahhdanis quiſque primarius Jechiel & Zetham & Joël tres:
8 *Et* poſterorum ' Schimhhi, Schelomith & Chaziel & Haran tres: hi erant primores paternarum familiarum Lahhdanis.
9 Poſteri autem Schimhhi, Jachad, [c] Zina, & Jehhuſch ac Berihha: hi quatuor *erant* poſteri Schimhhi.
10 Erat verò Jachad primarius & Ziza ſecundanus: ac Jehhuſch & Berihha, quia non multos habebant liberos, fuerunt in familia paterna recenſionis unius.
11 Filii Kehathi, Hhamram, Jitzehar Chebron & Huzziel, quatuor.
12 Filii Hhamrami, Aharon & Moſche: ſeparatus autem fuit Aharon ad ſanctificandum ipſum in rem ſanctam ſanctarum ipſe & filii ejus uſque in ſeculum: ad adolendum coram Jehova ad miniſtrandum ei, & ad benedicendum in nomine ejus uſque in ſeculum.
13 Ipſius verò Moſchis viri Dei, filii [d] accenſentur tribui Leviticæ.
14 Filii Moſchis, Gerſchom & Elihhezer.
15 Filiorum Gerſchomi Schebuel primarius.
16 Fuerunt autem poſteri Elihhezeris *ſub* Rechabja primario: neq; erant Elihhezeri, filii alii: ſed poſteri Rechabjæ multiplicati ſunt ' ſummè.
17 Filii Jitzeharis, Schelomith primarius.
18 Filiorum Chebronis: Jerija primarius, Amarja ſecundanus, Jechaziel tertianus, & Jekamhham quartanus.
19 Filiorum Hhuzzielis, Mica primarius, & Jiſchija ſecundanus.
20 Filii Merari, Machli & Muſchi: poſteri Machli, Elhhazar & Kiſch.
21 Cùm autem morienti Elhhazari non eſſent filii, ſed filiæ: duxerunt eas filii Kiſchi cognati earum.
22 Filiorum Muſchi, Machli & Hheder, ac Jeremoth tres *primarii*.
23 ('Hi ipſi Levitæ per familias paternas ſuas, primarii paternarum familiarum cum numeratis ipſorum, pro numero nominum viritim, exercentes opus in miniſterio domus Jehovæ: *numerati ſunt* ' a nato viginti annos & deinceps.
24 'Quamvis dixiſſet David: quietem dedit Jehova Deus Iſraëlis populo ſuo: & habitabat Jeruſchalaimis uſque in ſeculum:
25 Atque etiam Levitis: non eſt portandum tabernaculum & ulla inſtrumenta ejus ad miniſterium ejus.
26 Nam in ' actis Davidis poſterioribus numerus Levitarum fuit horum, *nempe* a nato viginti annos & deinceps.)
27 'Conſtitutio enim eorum erat, ut *eſſent* ad manum filiorum Aharonis in miniſterio domus Jehovæ, perfecti atriis & apotheciis, & purgationi cujuſque rei ſanctæ: ac operi miniſterii domus Dei:
28 Id eſt, pani diſpoſitionis, & ſimilæ in munus, & in placentas azymas, & in ea quæ fiunt cacabo, & in bullata: item cuique ' menſuræ &

[a] Heb. *crania ſic infrà ver.* 23.
[b] *qui Libni ſup.* 6. 20.
[c] *qui & Ziza ver.* 10.
[d] Heb. *vocatur de tribu.*
Exod. 28.
Heb. *ſup.* 22. 4.

&dimensioni.

29 Item ut starent unoquoque mane ad celebrandum & ad laudandum Jehovam: & similiter vespere.

30 Item omni oblationi holocaustorum Jehovæ, in singula sabbatha, in novilunia & in

Heb. mane, mane.

stata tempora: numero *certo*, prout ratio incumbebat illis jugiter coram Jehova.

31 Deniq; observarent observationē tentorii conventus & observationem rei sanctæ, observationemq; filiorum Aharonis cognatorū suorum: in ministerio domus Jehovæ.

ANNOTATIO.

2 A nato triginta annos] *ex lege Num. 4. vide in Num. 8. 24.* 4 Quater mille laudantes] *annumeratu discipulū, cum doctoribus ducentis octoginta octo: infrà 25. 7.* 5 Distribuit] *ex mandato Dei per Gadum & Nathanem. 2. Chron. 29. 25. vide 2. Chron. 8. 26.* 7 Posterorum Lahhdanis] *qui temporibus Davidis venerunt in censum: sic deinceps.* 8 Schimhhi] *filii Lahhdanis, nam Lahhdanis genus in duas summas familias divisum est, Lahhdaniticam & Schimhhiticam.* 23 Hi ipsi Levitæ] *Digressio qua ostendit Hhezra se in hoc & tribus sequentibus capitibus rationem habere legitimæ numerationis a Davide factæ, postquam adducta fuit arca supra 16. 37. ad stabiliendum cultum Dei: non autem alterius illegitimæ quam hic multis nominibus damnat: de hac vide 2. Schem. 24. & sup. 21. & infrà 27.* 24. Exercentes] *primum argumentum, quo improbatur altera recensio: quia a ministerio illorum ad tractanda arma hoc pacto Levitas & Sacerdotes avocabat.* A nato viginti] *secundum argumentum, quòd Levitas eadem ratione qua reliquos Israëlitas numeravit Numer. 1. 3. & infrà 27. 23: Ac non ex præstituto legis, Num. 4. 3.* 24 Quamvis] *tertium argumentum, quòd in hoc facto promissionum Dei: fideique suæ in promissiones, quam priore recensione erat professus, ita oblitus est, ut Levitas cum Israëlitis a fide & quiete publica abduceret.* 26 Actis posterioribus] *id est, posteriore ista recensione per Joabū facta.* 27 Constitutio] *id est, ordinata & præscripta functio erat triplex: ministrantium, musicorum, atque janitorum, ut ostenditur tribus cap. sequentibus.* 28 Mensuræ] *id est, quantitati rerum aridarum aut liquidarum, quæ ad res sacras adhibebantur.* Dimensioni] *id est, spatiis, in quæ personæ, sacrificia, &c. recipiebantur: vide Levit. 19. 35.*

CAPUT XXIIII.

Sacerdotum recensio fit per suas gentes, officia & ordines: ac postremò Kehathitarum & Meraritarum Sacerdotibus ministrantium.

Levit. 10.

1 Filiorum verò Aharonis distributiones: (filii Aharonis *fuerant* Nadab & Abihu, Elhhazar & Ithamar:

2 Sed mortuo Nadabo & Abihu coram patre ipsorum, cùm filii non essent ipsis: sacerdotio fungebantur Elhhazar & Ithamar.)

3 Quibus distribuit eos David, & Tzadok e filiis Elhhazaris, atque Achimelec e filiis Ithamaris: in præfecturam suam ad ministerium suum.

4 Et inventi sunt posteri Elhhazaris plures, quod ad primarios virorum, quàm posteri Ithamaris, cùm distribuerent eos: posteris Elhhazaris primores in paternas familias erant sexdecim: posteris verò Ithamaris in familias paternas ipsorum octo.

5 Distribuerunt autem eos sortibus [a] alios cum aliis: quamvis essent principes sacrorum, & principes Dei e posteris Elhazaris, etiam in filios Ithamaris.

6 Quos descripsit Schemahhja filius Netanelis scriba e Levitis, coram rege & principibus ipsis & Tzadoko sacerdote atque Achimeleco filio Ebjatharis, primorbusq; paternarum *familiarum* inter sacerdotes & inter Levitas: familiam paternam unam *quamque* captam ex Elhhazare & similiter captam quamque ex Ithamare.

[a] Heb. & captam captam.

7 Nam prodiit sors prima Jehojaribo, Jedahhjæ secunda:

8 Charimo tertia, Sehhorimo quarta:

9 Malcijæ quinta, Mijamini sexta:

10 Kotzo septima, Abijæ octava:

11 Jeschuhhanona, Schecanjæ decima:

12 Eljaschibo undecima, Jakimo duodecima:

13 Chuppæ decimatertia, Jeschebeabo decimaquarta:

14 Bilgæ decimaquinta, Immeri decimasexta:

15 Cheziri decimaseptima, Pitzetzo decimaoctava:

16 Petachjæ decimanona, Jechezkeli vigesima:

17 Jacini vigesimaprima, Gamuli vigesimasecunda:

18 Delajæ vigesimatertia, Mahhazjæ vigesimaquarta:

19 Horum *fuit* præfectura illorum in ministerio suo, ut ingrederentur in domum Jehovæ, secundum officium illorum, sub manu Aharonis patris illorum: quemadmodum præceperat ei Jehova Deus Jisraëlis.

20 Quod autem ad filios Levi reliquos: e filiis Hamrami [b] Schubaël: filiorum Schubaëlis Jechdeja.

[b] *qui & Schebuel, supra* 23. 15.

21 De Rechabja *verò*: filiorum Rechabję primarius Jischija.

22 E Jitzeharitis Schelomoth: filiorum Schelomothi Jachath.

Vide sup. 23. 15. *& seq.*

23 E *Chebronitis Jerija*: & filii Jerijæ: Amarja secundanus, Jachaziel tertianus, Jekamhham quartanus.

24 Filiorum Hhuzziëlis, Mica, ex filiis Micæ Schamir:

25 *Et* frater Micæ Jischija, e filiis Jischijæ Zecarja.

26 Filii Merari, Machli & Muschi: filii Jahhazijęę filii illius, *primaris erant.*

27 Filii Merari ex Jahhazija filio ejus, tum Schoham & Zaccur tum Hhibri,

28 Ex Machli Elhhazar, cui non *erant* filii.

29 Ex Kischo, filiorum Kischi Jerachmeel.

30 Filiorum verò Muschi, Machli, & Hheder & Jerimoth: hi Levitæ *primores* per domos paternas ipsorum.

31 Quos conjecerunt etiam sortibus [a] ex adverso fratrum suorum Aharonitarum coram Davide rege, & Tzadoko cum Achime-

leco, & primoribus paternarum familiarum ex ſacerdotibus & Levitis : paternarum familiarum primarium quemque *cum* cognatis ſuis minoribus ex adverſo *illorum.*

ANNOTATIO.

5 Alios cum aliis] *id eſt, promiſcuè, diſcrimen ordinum Deo ſortitione relinquentes.* Quamvis] *Occupatio, qua reſpondetur objectioni hui: non poſſe æqui jurù eſſe, ſi ſummum ſacerdotium penes Elhazaris poſteros ſit ex jure naturæ & inſtitutione Dei Num. 25. 13.* 6 Captam] *id eſt, a Deo ſorte obvenientem.* 19 Horum fuit præfectura] *id eſt, huic eadem cura commiſſa eſt ſub ſummo ſacerdote, que Elhazari & Ithamari ſub Aharone ſacerdote, ut paſſim in lege habetur.* Illorum] *Aharonis & filiorum ejus.* 20 Reliquos] *hoc eſt, qui nondum planè & ſigillatim enumerati fuerunt: Gerſchonitarum autem primarios ſigillatim enumeravit ſup 23. 6. &c. & ſacerdotes in hoc capite: ac proinde tantùm ſuperſunt reliqui Kehathitæ & Merarritæ recenſendi: omiſſi autem fuerunt, quia horum ordines ſacerdotibus miniſtrabant: ideo fuerunt hîc cum illis conjungendi.* 31 Ex adverſo fratrum] *id eſt, pari ordinum numero, & reſpondentibus inter utroſque ordines officiis: nam hæc fuit prima Levitarum functio: duæ aliæ, duobus proximè ſequentibus capitibus exponuntur.*

CAPUT XXV.

Muſici ſacri in viginti quatuor ordines diſtributi, & functiones eorum recenſentur.

1 DIſtinxit quoque David cum principibus militiæ, ad miniſterium in filios Aſaphi & Hemanis & Jeduthunis, eos qui [a] prophetabant citharis nabliis & cymbalis: fueruntq; de numero illorum viri [a] functionis *hujus* ad miniſterium ſuum.

2 In filios Aſaphi, Zaccur & Joſeph, & Nethanja & [b] Aſcharela filii Aſaphi : [c] ad manum Aſaphi qui prophetabat [c] [d] ex præſcripto regis.

3 In Jeduthunem filii Jeduthunis Gedalja & [d] Tzeri & Jeſcahhja, Chaſchabja & Mattithja [e] & *Schimhhi* ſex ad manus patris ſui Jeduthunis cum cithara, qui prophetabat [a] de celebrando & laudando Jehova.

4 In Hemanem : filii Hemanis Bukkija, Matanja, [e] Hhuzziel, [f] Schebuel & Jeremoth, Chananja, & Chanani, [g] Eljatha, Gidalti, & Romãti-Hhezer, Joſchbekaſcha, Mullothi, Hothir, Machazioth.

5 Omnes hi filii Hemanis, *qui erat* videns regis, in [a] verbis Dei de extollendo cornu. (dederat enim Deus Hemani filios quatuordecim, & & filias tres.)

6 Omnes iſti ad manus patris ipſorum incumbebant muſicæ [m] domo Jehovæ, cum cymbalis, & nabliis & citharis ad miniſterium domus Dei : ex præſcripto regis, Aſapho & Jeduthuni & Hemani.

7 Fueruntq; numero illi cum cognatis ſuis edoctis muſicam *canendam* Jehovæ : omnes doctores ducenti octoginta octo.

8 Quorum conjecerunt ſortes *ad* obſervationẽ ex adverſo illorũ [h] æquè parvi atque magni, doctorum cum diſcipulis.

9 Et prodiit ſors prima in Aſphũ Joſepho: Gedaljæ ſecunda, qui cum cognatis ſuis & filiis ſuis erant duodeni.

10 Tertia Zaccuri, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

11 Quarta Jitzri, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

12 Quinta Netanjæ, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

13 Sexta bukkijæ, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

14 Septima, Jeſcharelæ, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

15 Octava Jeſchahhjæ, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

16 Nona Mattanjæ, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

17 Decima Schimhhi, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

18 Undecima Hhazareeli, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

19 Duodecima Chaſchabjæ, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

20 In decimatertia Schubaël, filiis ejus & cognati ejus duodecim.

21 In decimaquarta Mattitja, filii ejus & cognati ejus duodecim.

22 In decimaquinta Jeremoth, filii ejus & cognati ejus duodecim.

23 In deſimaſexta, Chananja, filii ejus & cognati ejus duodecim.

24 In decimaſeptima, Joſchbekaſcha, filii ejus & cognati ejus duodecim.

25 In decimaoctava, Chanani, filii ejus & cognati ejus duodecim.

26 In decimanona, Mallothi, filii ejus & cognati ejus duodecim.

27 In vigeſima Elijatha, filii ejus & cognati ejus duodecim.

28 In vigeſimaprima Hothir, filii ejus & cognati ejus duodecim.

29 In vigeſimaſecunda Gidalti, filii ejus, & cognati ejus duodecim.

30 In vigeſimatertia Machazioth, filii ejus & cognati ejus duodecim.

31 In vigeſimaquarta Romamti-Hhezer, filii ejus & cognati ejus duodecim.

[a] Heb. *operù vel operæ.*
[b] *qui Jeſchahela infrà ver. 14.*
[c] Heb. *ſecundum manus regis.*
[d] *qui & Jitzri inf. ver. 11*
[e] *qui & Hhazareel infrà ver. 18.*
[f] *Schubaël ver. 20.*
[g] *Elijatha ver. 27.*
[h] Heb *ſicut parvus ſicut magnus, doctor cum diſcipulo.*

ANNOTATIO.

1 Prophetabant] *id eſt, ſacras cantiones canebant. ſic deinceps.* 2 Ad manum Aſaphi] *id eſt, ſub Aſapho ſummo ſuarum familiarum præfecto, in prima muſicorum claſſe.* Ex præſcripto &c.] *id eſt, hymnos decantabant prophetico & didaſcalico conſcriptos a Davide, & in Eccleſiam receptos: ex comparatione illorum qui dicuntur Hemani & Jeduthuni traditi infrà 3. & 5. verſa: & inſcriptionibus Pſalmorum in quibus nominatur Aſaph.* 3 Et Schimhhi] *ex verſu 17.* De celebrando] *ſive commemoratione liberationum præteritarum, ut Pſal. 39. & 77: ſive ad Dei laudem univerſè prædicandam.* 5 Verbis Dei &c.] *id eſt hymnis ſacris, pertinentibus ad regis aut regni robur & amplitudinem: quæ cornu elatione ferè in ſacris libris exprimuntur.*

CAPUT

CAPUT XXVI.

Diſtributio Janitorum templi ex Levitis: & conſtitutiones munerum ordinariæ atque extraordinariæ recenſentur.

1 QUOD ad diſtributiones in Janitores: ex Korachęis, [a] Meſchelemja filius Korę ex filiis [b] Aſaphi.

2 Meſchelemję autem filii *erant:* Zecarja primogenitus, Jedihhaël ſecundus, Zebadja tertius, Jaeniel quartus:

3 Hhelam quintus, Jehochanan ſextus, Eljehohhenai ſeptimus.

4 Hhobed-Edomo quoque *erant* filii: Schemahhja primogenitus, Jehozabad ſecundus, Joach tertius, & Sacar quartus, & Netaneel quintus:

5 Hhammiel ſextus, Jiſſaſcar ſeptimus, Pehhulletai octavus: nam [c] benedixerat ei Deus.

6 Etiam Schemahhjæ filio ejus editi erant filii, qui dominatum habebant in familia paterna ipſorum: eò quòd valentes robore eſſent.

7 Filii Schemahhjæ Hhothni cum Rephaële & Hhobedo, Elzabado fratribus ipſius [d] ſtrenuis: Elihu & Schemahhja.

8 iſti omnes e filiis Hhobed-Edomi ipſi cum filiis ſuis ac fratribus ſuis [e] quiſque ſtrenuus pro ſua facultate ad miniſterium: erant ſexaginta duo Hhobed-Edomo.

9 (Meſchelemjæ verò filii ac cognati ſtrenui erant octodecim).

10 Item Choſæ [f] e Meraritis filii: Schimri horum primarius, quamvis nō eſſet primogenitus: tamen conſtituit eum pater ejus [g] primarium:

11 Chilkija ſecundus, Tebalja tertius, Zecarja quartus: omnes filii & cognati Choſæ tredecim.

12 In hos *facta ſunt* diſtributiones janitorum per primarios viros: *ad* cuſtodias [h] ex adverſo fratrum ipſorum ad miniſtrandum in domo Jehovę.

13 Nam conjecerunt ſortes [i] æquè parvi atq; magni, in domos paternas ipſorum, ad [k] unamquamque portam.

14 Accidit autem ſors [l] verſus orientem Schelemjæ: Zecarjæ verò filii ejus [m] conſiliarii prudentis, cùm jacerent ſortes, prodiit ſors ad [n] ſeptentrionem:

15 Hhobed-Edomo ad [o] meridiem: filiis verò ejus [p] obvenit [q] ærarium.

16 Schuppimo & Choſę ad [r] occidentem, cum [s] porta injectus in [t] aggeſto aſcenſu: [u] cuſtodia ex adverſo cuſtodiæ *agente.*

17 Ad orientem Levitæ erant ſeni: ad ſeptentrionem in diem quaterni: ad meridiem in diem quaterni: & ad ærarium [x] bis bini.

18 In [y] parte exteriore & ad occidentem: quaterni ad [z] aggerem: bini ad partem exteriorem.

19 Hæ diſtributiones janitarum in Korachęos & Meraritas.

20 Hi quoque Levitæ: [a] Achija præerat theſauris domus Dei, theſauris, inquam, [b] rerum ſacrarum.

21 In Lahhdanitas & [c] in Gerſchonitas, e Lahhdane ([d] primores paternarum familiarum *erant* e Lahhdane Gerſchonita) [e] Jechieli.

22 Filii Jechieli: Zetham & Joël frater ejus, præerant theſauris domus Jehovæ.

23 In Hhamramitas, in Jizecharitas, in Chebronitas, in Hhozzielitas,

24 Similiter Schebuel filius Gerſchomi filii Moſchis, anteceſſor præerat theſauris [f] eorum.

25 Cognati autem eorum ex Elihhezere: Rechabja filius ejus, cujus filius Jeſchahhja, cujus filius Joram, cujus filius Zicri, cujus filius Schelomith.

26 Hic Schelomith cum fratribus ſuis præerat omnibus theſauris rerum ſacrarum: quas conſecravit David rex, & primores paternarum familiarum cum chiliarchis & centurioribus ac præfectis militiæ:

27 Ex bellis & ex præda conſecraverunt: ad [g] curandum domum Jehovę.

28 Item omnibus quę conſecravit Schemuel videns, & Schaul filius Kiſchi, ac Abner filius Neri, & Joab filius Tzerujæ: quiſquis conſecrabat *deponebat* in manum Schelomithi ac fratrum ejus.

29 Ex Jitzeharitis, Cenanja & filii ejus [h] operi externo *præerant* [i] apud Jiſraëlitas, moderatores & judices.

30 E Chebronitis, Chaſchabja & cognati ejus ſtrenui, mille ſeptingenti in præfectura Jiſraëlitarum, [k] ſecundum Jardenem [l] occidentem verſus, omni operi Jehovæ & miniſterio [m] *imperato* a rege.

31 E Chebronitis, Jerija primarius, in Chebronitarum generationibus in paternas *familias:* ([n] anno quadrageſimo regni Davidis quæſiti ſunt: ita inventi in eis, valentes robore in Jahhzere Gilhhaditarum).

32 Et cognati ejus ſtrenui, bis mille ſeptingenti primores paternarum familiarum: quos præfecit David rex apud Rēubenitas & Gaditas & dimidiatam tribum Menaſchitarum, omni negotio Dei, & [o] negotio regio.

[a] qui Schebuēl infrà vers. 24. [b] 1. Chron. 6. 39. 42. 44. [c] Heb. filius roboris ejus. [d] Heb. vir roboris. [e] Heb. fortes virtutis ad miniſterium. [f] Heb. Choſa. [g] Heb. primarius: ut 1. Chron. 5. 12. [h] Heb. ad faciem ſuum. [i] Heb. ſcut parvus ſicut magnus ut ſupra 25. 8. [k] Heb. ad portā & portā. [l] Heb. cecidit ſors. [m] Heb. conſiliarius cum prudentia. [n] Heb. Aquilonem. [o] Heb. Auſtrum. [p] Heb. cecidit. [q] Heb. Auſtrum. [r] Heb. Occidentem. [s] Heb. porta ejus. [t] Heb. aggeſtus. [u] Heb. in aggere aſcenſus. [x] Heb. Auſtrum bis. [y] Heb. ad partem. [z] Heb. ad aggerem. [a] Heb. Achija. [b] Heb. ſanctificatorum. [c] Heb. Gerſchonitis. [d] Heb. principes familiarum. [e] Heb. Jechieli. [f] Heb. eorum. [g] Heb. ad curandum. [h] Heb. ad opus. [i] Heb. ſuper Iſraël. [k] Heb. a tranſitu Jardenis. [l] Heb. ad occidentem. [m] Heb. imperatum. [n] Heb. anno quadrageſimo. [o] Heb. ad opus.

ANNOTATIO.

5 Benedixerat] *ut Gen. 1. 22. & 28. ver.* 10 E Meraritis] *hoc de Hhobed Edomo & Choſa zeugmatice intelligendum eſt: nam Hhobed-Edom Jeduthunus Meraritæ filius erat, ſupra 16. 38. quamobrem ſuperiorem verſum parentheſi includimus.* Primarium] *non in jure primogeniti: ſed in functione cuſtodiæ.* 12 Ex adverſo] *ut ſupra 24. 31. & 25. 1.* 14 Verſus orientem] *id eſt, ab anteriore templi parte.* Septentrionem] *ſiniſtram templi partem.* 15 Meridiem] *dexteram templi partem.* Obvenit ærarium] *locus in quo collecta reſervabantur: ita accipiendum eſſe oſtendit locus ſecundi Chron. 25. 24.* 16 Occidentem] *id eſt, poſteriorem templi partem.* Porta injectus] *id eſt, quam verſus terra injecta & accumulata eſt ad parandum iter regis: de quo 1. Reg. 10. 5. & 12.* Cuſtodia ex adverſo &c.] *id eſt, ſimul abeuntibus ſuum munus ordinibus janitorum, & ſimul abeuntibus, cùm alii ſuccederent.* 17 Bis bini] *quorum bini portam veſtibuli exteriorem, & bini interiorem ærarii obſervabant.* 18 Aggerem] *de quo ſupra 16. ver.* 20 Achija] *Merarita & Meraritarum quæſtor, ut ex ſequentium comparatione apparet: incipit autem hic ab eo, quia a ſuperiori verſu deſinit in Meraritas, & Hhebronitarum uſus.* Rerum ſacrarum] *id eſt,*

id eſt, ad miniſterium ſacrum Meraritarum, & ad ipſos Meraritas pertinentium. 21 In Gerſchonitas] *id eſt, poſteros Schimhhi Gerſchonitæ, de quo ſuprà 23.6.* Primores paternarum] *cauſam oſtendit, cur e Lahhdanitis quæſtores Gerſchonitarum conſtituti ſunt.* 24 Eorum] *Kehathitarum, quos per quatuor familias ſuas nominavit, ſuperiore verſu.* 29 Operi externo] *id eſt, erant curatores earum rerum, quæ foris parandæ erant, ad futuram templi ædificationem, & continuationem cultus Dei: vide Nechemiæ 11.16.* Apud Iſraëlitas] *id eſt, in eo regni tractu, qui ſecundum mare Mediterraneum eſt. nam tota regio cis Jardenem in duos tractus diviſa eſt hujus curationis ratione: nimirum ſecundum mare & ſecundum Jardenem infrà verſu ſequente: ſynecdoche.* 30 Occidentē] *i. in citeriore præfectura.* Imperato a rege] *ſup. 22.5.* 31 Anno quadrageſimo] *quo David maximum conventum Iſraëlitarum habuit, & Schelomonem filium ſibi ſucceſſorem pronuntians, omnibus cultum Dei & ſtructuram templi: nominatim verò filio functionum eccleſiaſticarum diſtributiones commendavit infrà 28. & 29.* 32 Negotio regio] *id eſt, imperato a rege, ut verſu 30.*

CAPUT XXVII.

Legiones ordinariæ cum ſuis ducibus, tribuni populi, & regii officiales recenſentur.

1 FILIORUM autem Iſraëlis ſecundum numerum ipſorum, in primores paternarum familiarum, chiliarchoſq; & centuriones & moderatores eorum, miniſtrantes regi in omni negotio ſuarum diſtributionum (quarū quæq; [a] procedebat & redibat *de* menſe in menſem omnibus menſibus anni): diſtributio unaquæque *erat* vicenûm quaternûm millium.

2 Diſtributioni primæ in menſem primum, præerat [b] Jaſchobhhaam filius Zabdielis: (in cujus diſtributione erant viginti quatuor millia).

3 E filiis Peretzi primarius omnibus præfectis exercituum in menſem primum.

4 In diſtributione autem menſis ſecundi erat [c] Dodai Achochæus, & diſtributio ejus, [d] deinde Mikloth anteceſſor: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

5 Præfectus militiæ tertius in menſem tertium Benaja filius Jehojadahhi ſacerdotis primarius: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

6 Hic Benaja potens inter triginta, præerat etiam [e] ipſis triginta: & diſtributioni ejus Hhāmizadab filius ejus.

7 Quartus in menſem quartum Hhaſaël frater Joabi, & Zebadja filius ejus poſt eum: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

8 Quintus in menſem quintum princeps [d] Schamhuth Zerachæus: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

9 Sextus in menſem ſextum Hhira filius Hhikeſchi Tekohhæus: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

10 Septimus in menſem ſeptimum Cheletz e Pelonita e poſteris Ephrajimi: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

11 Octavus in menſem octavum Sibcai Chuſchathæus e Zerachæis: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

12 Nonus in menſem nonum Abihhezer Hhanathothanus e Binjaminitis: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

13 Decimus in menſem decimum Maharai Netophathita e Zerachæis: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

14 Undecimus in undecimum menſem Benaja Pirhhathonita e poſteris Ephrajimi: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

15 Duodecimus in duodecimū menſem [f] Cheldai Netophathita ex Hhothniele: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

16 IN tribubus autem Iſraëlis, Rëubenitica anteceſſor erat Elihhezer filius Zicri: Schimhhonitica Schephatja filius Mahhacæ:

17 Levitica Chaſchabja filius Kemuelis: Aharonis Tzadok:

18 Jehudæ & Elihu e fratribus Davidis: Iſſaſcharis Hhomri filius Micaëlis:

19 Zebulunis Iſmahhja filius Hhobadjæ: Naphtali Jerimoth filius Hhazriëlis:

20 Filiis Ephrajimi Hhoſcheahh filius Hhazazjæ: dimidiatæ tribui Menaſchis, Joël filius Pedajæ:

21 Dimidio Menaſchis ad Gilhhadem Iddo filius Zecarjæ: Binjamini Jahhaſiel filius Abneri:

22 Dani Hhazareel filius Jerochami: hi erant [g] principes tribuum Iſraëlis.

23 [h] Non recenſuit autem David numerum eorum infra [i] natum viginti annos: eò quòd dixiſſet Jehova ſe multiplicaturum Iſraëlitas tanquam ſtellas cœli.

24 Joab filius Tzeruję [k] cœperat numerare: ſed non abſolverat. quòd eſſet ob hanc cauſam ira fervens contra Iſraëlem: [l] neque relatus eſt iſtorum numerus, in numerum Chronicorum regis Davidis.

25 [m] Theſauris verò regis præerat Hhazmaveth filius Hhadielis: & theſauris qui erant in agro, in reliquis civitatibus, & in pagis ac in turribus, Jonathan filius Hhuzzijæ.

26 Item exercentibus opus ruſticum in agricultura Hhezri filius Celubi.

27 Item [n] vinitoribus Schimhhi Ramathæus: ſed [o] proventui vinearum, theſauris vini, Zabdi Schiphmæus.

28 Item cultoribus olearum, ſycomororum quę erant in humili loco, Bahhal-Chanan Gederita: theſauris autem olei, Johhaſch.

29 Item armentis paſcentibus in [p] Scharone, Schitrai Scharonita: armentis autem *paſcentibus* per convalles, Schaphat filius Hhadlai.

30 Item camelis Obil Iſchmahhelita: & aſinis, Jechdeja Meronothæus.

31 Item pecudibus Jaziz Hagarenus: omnes hi præfecti facultatum quæ erant regi Davidi.

32 Jonathan verò patruus Davidis, conſiliarius, vir prudens, & [q] juris peritus erat: & Jechiel filius Chachmonæi erat eum filiis regis.

33 Achithophel quoque conſiliarius erat regi: & Chuſchai Arcita amicus regis.

34 Poſt Achithophelem verò Jehojadahh filius Benaję & Ebjathar, denique princeps militię regis erat Joab.

ANNO.

[a] Heb. *quæ ingrediebatur & egrediebatur.*
[b] *qui & Joſchebaſchebeth, 2. Sche. 23.8.*
[c] *qui & Dodo 1 Sud. 9.*
[d] *qui & Schammoth ſup. 11.27. & Schamma, 2. Schem. 23.10.*
[e] *qui & Paltita 2. Schem. 23.26.*
[f] *qui & Cheleb. 2. Schem. 23.29. & Cheled ſup. 11.30.*
[g] *qui & 2. Sud. 1. Schem. 16.7.*
[h] Heb. *non recepit numerum eorum & infra Gen. 15.5.*
[i] Heb. *ætas.*
[k] Heb. *exercentibus opus vineæ.*
[l] Heb. *ascendit ex illis.*
[m] Heb. *ſcribæ.*
[n] Heb. *in vineis.*
[o] Heb. *ad proventus vinearum.*
[p] Heb. *in Scharone.*
[q] Heb. *scribæ.*

ANNOTATIO.

1 Procedebat] *id eſt, obibat munus ſuum, ut Num 27.17.* 4 Deinde] *Dodaio extincto: us de Hbaſa-ſli ſuprà ver. 7.* 6 Ipſis triginta] *de quibus 2. Schem. 23. & ſuprà cap. 11.* Et diſtributioni &c.] *quia idem Benaja præerat etiam ordinariis ſtipatoribus regis, & prætorianis cohortibus 2. Schem. 9. 4.* 22 Principes tribuum] *excepto Aſchere, de quo ſynecdochicè idem judicium faciendum.* 23 Non recenſuit] *id eſt, cavit ne recenſerentur: ne videretur inquirere in fidem promiſſionum Dei, idq; tam priore quàm poſteriore recenſione.* 24 Cœperat numerare] *omnes Iſraëlitas ſupra annum vigeſimum 2. Schem. 24.* Neque relatus eſt] *id eſt, hi duodecim ordines conſtantes ex ducentis octoginta octo millibus: præter ſingulares ſingulorum principum chiliadas, (quæ omnia ſimul efficiunt trecenta millia) non ſunt relati in 2. Schem. 24. 9. qui liber eſt eccleſiaſticus Chronicorum Regis Davidis: ſic reddit rationem Hbezra cur ipſe numerum trecentorum millium adſcripſerit ſuprà 21. 5. ad eam ſummam quæ habetur 2. Schem. 24.* 25 Theſauris Regis] *id eſt, Aſſo Jeroſolymis anoxiat oſtendit ſequentis membri comparatio.* 29 Scharone] *quicquid alii dicant, certum eſt Scharonem campeſtrem regionem eſſe Libano ſubjectam inde a Baſchane, ex cap. 5. 16. ſuprà.*

CAPUT XXVIII.

David convocatis ordinibus declarat Schelomonem ex Dei voluntate regni hæredem eſſe: omnes ad cultum Dei, & ſtructuram templi a Deo præſcriptam hortatur: cujus formam Schelomoni tradit.

1 CONGREGAVIT itaque David omnes præfectos Iſraëlis, præfectos tribubus, & præfectos diſtributionibus miniſtrantes regi, & Chiliarchos cẽturionesque, atq; præfectos omnibus facultatibus & pecuariæ regis, filios quoque ſuos cum aulicis & robuſtiſſimis, denique quemque valentem robore, Jeruſchalaim.

2 Et ſurgens David rex in pedes ſuos dixit: audite mei fratres mei & populi mi: ego, cùm eſſet [a] mihi in animo ædificare locum quietis pro arca fœderis Jehovæ, & pro ſcabello pedum Dei noſtri, comparaveram quibus ædificarem.

1 Chron. 7. 5 Heb. cum mi.

3 Sed Deus dixit mihi, non es ædificaturus domum nomini meo: quia [b] vir bellis *occupatus* ſanguinem fundis.

b Heb. vir bellum.

4 Elegit autem Jehova Deus Iſraëlis me ex tota familia paterna mea, ut eſſem rex ſuper Iſraëlem in ſeculum: nam Jehudam eligerat in antecceſſorem, & e familia Jehudæ familiam patris mei: inter filios verò patris mei, me voluit quem conſtitueret regem ſuper totum Iſraëlem.

Gen. 49. 8. 1 Chron. 16. 2.

5 Similiter autem ex omnibus filiis meis (multos enim filios dedit mihi Jehova:) elegit Schelomonem filium meum, ut inſideret ſolio regni Jehovæ, ſuper Iſraëlem.

6 Nam dixit mihi, Schelomo filius tuus ipſe ædificaturus eſt domum meam & atria mea: nam elegi ipſum mihi in filium: & ego futurus ſum ei in patrem:

7 Et ſtabiliturus ſum regnum ejus uſque in ſeculum: ſi firmus fuerit in exercendis præceptis meis, & judiciis meis, ſicut hoc tempore.

8 Nunc ergo ante oculos totius Iſraëlis congregationis Jehovæ, & [c] audiente Deo noſtro, obſervate & exquirite omnia præcepta Jehovæ Dei veſtri: ut hæreditariò poſſideatis terram hanc optimam, & poſſidendam tradatis filiis veſtris poſt vos uſque in ſeculum.

c Heb. in auribus Dei noſtri.

9 Tu quoq; Schelomo fili mi, agnoſce Deum patris tui, & cole eum corde integro & animo ſtudioſo: quia omnia corda exquirit Jehova, & quodque figmentum cogitationum intelligit: ſi exquiſiveris eum, invenietur abs te: ſed ſi dereliqueris eum, rejiciet te in perpetuum.

10 Vide jam, quandoquidem Jehova elegit te ad ædificandum domum pro ſanctuario: confirmare & fac.

11 Tunc tradidit David Schelomoni filio ſuo ſtructuram porticus, & domiciliorum ejus, & gazophylaciorum ejus, cœnaculorumq; ejus, ac cubiculorum ejus interiorum, etiam loci operculi propitiatorii:

12 Deniq; ſtructuram omnium quæ *erant* penes eum *informata* [a] per ſpiritum, de atriis domus Jehovæ, & de omnibus domibus circumquaq; pro theſauris domus Dei, & pro theſauris rerum ſacrarum.

13 Item pro diſtributionibus ſacerdotum & Levitarum, & pro omni opere ad miniſterium domus Jehovæ, ac pro omnibus inſtrumentis ad miniſterium domus Jehovę *pertinentibus*.

14 Aurum certo pondere ad aurea ad ſingula inſtrumenta [d] cujuſq; miniſterii: *argentum* ad omnia inſtrumenta argentea *certo* pondere, ad ſingula inſtrumenta cujuſque miniſterii.

d Heb. *miniſterii & miniſterii: ſic deinceps.*

15 Id eſt, pondus pro lychnuchis aureis, & lucernis eorum aureis, ex pondere [e] cujuſque lychnuchi & lucernam ejus: & pro lychnuchis argenti ex pondere lychnuchi & lucernarum ejus, ſecundum miniſterium cujuſque lychnuchi:

e Heb. *lych nuchi & lychnuchi: ſic deinceps.*

16 Et aurum pondere pro menſis diſpoſitionis in [f] quamque menſam: ſimiliter argentum pro menſis argenteis.

f Heb. *in menſam & menſam.*

17 Item pro fuſcinulis & crateribus, & ſcutellis aurum purum: & pro pelvibus aureis certo pondere [g] in quamq; pelvim: & pro pelvibus argenteis argentum *certo* pondere in quamque pelvim.

g Heb. *in pelvim & pelvim: ſic deinceps.*

18 Item pro altari ſuffitus aurum purgatiſſimum *certo* pondere: & ad ſtructuram [a] ſed illis, *id eſt*, cerubinorum aurum, ut pandentes *alas* [a] tegerent arcam fœderis Jehovæ.

19 Hęc omnia de ſcripto, *ſunt* a manu Jehovæ, *inquit*, *qui* inſtruxit me. omnia opera hujus ſtructuræ.

20 Itaque dixit David Schelomoni filio ſuo, confirmare eſtoq; fortis & fac: ne timeto neque conſternator: nam Jehova Deus, Deus meus tecum erit (non deſerette neque derelinquet te) donec abſolveris totum opus ac miniſterium domus Jehovæ.

21 Ecce autem diſtributiones ſacerdotum & Levitarum ad unumquodque miniſterium domus Dei: & penes te ſunt ad omne opus omnes voluntarii *inſtructi* peritia ad omne miniſterium: denique principes & totus populus *parati* ad omnia verba tua.

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Congregavit] *regressio ad historiam, quam cœperat narrare suprà a capite* 22. 2 Surgens] *a lecto, in quo præ senectute jacere solebat, honorem exhibens verbo Dei quod propositum us erat: sic Gen.* 49.33. 3 Vir bellis] *vide* 2. *Schem.* 7.5. *in annotatione.* 12 Per spiritum] *id est, autore spiritu Sancto.* 14 Cujusq; ministerii] *tam in sancto, ubi adhibebantur instrumenta aurea, quàm in atrio ubi argentea: quomodo etiam tres sequentes versus sunt accipiendi.* 18 Sedilis] *ita vocat Cherubinos, quia illis deus insidere dicitur. vide* 1. *Schem.* 4.4. Tegerent] 1. *Reg.* 6.23. *& seq.*

CAPUT XXIX.

David verbis & exemplo ordines Israëlitarum provocat, ad liberaliter offerendum in structuram templi: Deo gratias agit: populo & filio bene precatur: & gratis Deo actis a populo, sacrificiis oblatis, rex novus & sacerdos summus omnium consensu confirmantur.

1 PRAETEREA dixit David rex toti illi congregationi: Schelomonem filium meum [a] unum eleget Deus [a] puerum & tenellum: opus autem hoc magnum *est*: non enim homini istud palatium: sed Jehovæ Deo *paratur*.

2 Atque omnibus *quidem* viribus meis præparavi pro domo Dei mei, aurum ad aurea & argentum ad argentea, & æs ad ærea, ferrum ad ferrea, & ligna ad lignea: lapides sardonychas & [a] insitivos, [b] lapides ad ornatū, & ad opus phrygianum, denique quosvis lapides pretiosos, & lapides marmoreos, [c] copiosè.

3 Et amplius, quandoquidem propendeo voluntate erga domum Dei mei, est mihi peculium, aurum, & argentum: trado pro domo Dei mei, suprà quàm omnia quæ præparavi in domum sanctam:

4 [a] Ter mille talenta auri ex auro [a] Ophiris, & [a] septies mille talenta argenti purgatissimi ad obducendum parietes [a] domorum:

5 Aurum pro aureis, & argentum pro argenteis, & pro omni opificio manu artificum: quis ergo sponte se offert, [d] ut consecret ministerium suum hodie Jehovæ?

6 Itaque sponte se obtulerunt principes paternarum *familiarum* & principes tribuum Israëlis, & Chiliarchi, centuriones q;, & præfecti operi regis.

7 Dederunt q; ad opus domus Dei auri talenta [a] quinquies mille, & [a] drachmarum myriadem, & argenti talenta [a] decies mille, æris q;e octodecies mille talenta, & ferri centies mille talenta:

8 Denique lapidum quicquid inveniebatur penes unumquemq; dederunt in thesaurum domus Jehovæ: in manum [a] Jechielis Gerschonitæ.

9 Et lætabatur populus cum sponte offerrent nam [e] animo integro offerebant Jehovæ: etiamq; David rex lætabatur lętitia magna.

10 Quamobrem benedixit David Jehovæ ante oculos totius congregationis: & dixit David [a] Benedictus es Jehova Deus Israëlis patris nostri a seculo usque in seculum.

11 Tua *est*, ô Jehova, magnitudo & potentia & gloria & æternitas ac majestas: imò omnia in cœlo & in terra: tuum *est* Jehova regnum, ut qui te extollis supra omnia in caput.

12 Nam divitiæ & gloria a facie tua *sunt*, & tu dominium habes in omnia, & in manu tua vis & potentia: in manu, inquam, tua magnificandi & confirmandi rem quamlibet.

13 Itaque nunc Deus noster, celebramus te: & laudamus nomen tuum [f] glorioſum.

14 Etenim quis sum ego, aut quis populus meus ut obtineamus vim sponte offerendi hujusmodi? nam ex te sunt omnia, & a manu tua *acceptum* reddimus tibi.

15 Peregrini enim sumus coram te, & inquilini, sicut omnes majores nostri: velut umbra *sunt* dies nostri super terram quæ non [g] consistit.

16 Jehova Deus noster, tota hęc rerum multitudo quam paravimus ad ædificandum tibi domum pro nomine sancto tuo: e manu tua *est*, & tua *sunt* hęc omnia.

17 Sed novi, Deus mi, te esse scrutatorem cordis, & quæ recta sunt velle: ego [h] recto corde meo sponte obtuli omnia ista: nunc quoque populum tuum qui præsentes sunt hic, vidi cum lætitia sponte offerentem tibi.

18 [a] Jehova Deus Abrahami, Jitzchaki & Israëlis majorum nostrorum, serva hoc in seculum, nempe [a] figmentum cogitationum cordis populi tui: & constitue animum eorum erga te.

19 Schelomoni quoque filio meo da animum integrum ad observandum prœcepta tua, testimonia tua & statuta tua: tum facendo omnia illa, tum ædificando palatium istud [a] quod præparavi.

20 Deinde edixit David toti congregationi, benedicite nunc Jehovæ Deo vestro: sic benedixerunt tota illa congregatio Jehovæ Deo majorum suorum, & inclinato vertice incurvaverunt se Jehovæ ac [a] regi.

21 Ac sacrificaverunt Jehovæ sacrificia, obtulerunq;e Jehovę holocausta postridie diei illius, juvencos mille, arietes mille, agnos mille & libamina eorum: & sacrificia copiosè pro toto Israële.

22 Et comederunt ac biberunt coram Jehova die illo cum lætitia magna: regemq;e [a] secundò instituerunt Schelomonem filium Davidis, quem unxerunt Jehovæ in antecessorem, & [a] Tzadokum in sacerdotem.

23 Insidens autem Schelomo solio Jehovæ in regem pro Davide patre suo, prosperabatur: nam auscultabant ei omnes Israëlitæ.

24 Omnes q; principes & robusti, ac etiam omnes filii regis Davidis: [a] dederunt manum se fore subditos regi Schelomoni.

25 Magnificabat enim Jehova Schelomonem [h] summè ante oculos totius Israëlis: indens ei majestatem regiam, qualis non fuerat in ullo rege ante ipsum, super Israëlem.

26 David autem filius Jischai cùm regnasset super totum Israëlem:

27 (Dies verò quibus regnavit super Israëlem fuerunt quadraginta annorum: Chebrone regnaverat septem annis, deinde Jeruschalaimis regnavit triginta tribus).

28 Mortuus est in canitie bona, satur dierum, divitiarum & glorię: & regnavit Schelomo filius

[a] Heb *implementorum.*
[b] Heb *lapides fuci sive ornamenti, & operis phrygiani.*
[c] Heb. *in multitudinem: sic deinceps.*
[d] Heb. *ut impleat manum suam: sic Exo.* 28.41.
[e] Heb. *corde sic deinceps.*
[f] Heb. *gloriæ tuæ.*
[g] Heb. *est expectatio, vel umbra.*
[h] Heb. *in oculis totius populi.*
[h] Heb. *super eum.*

lius ejus pro eo.
29 Res autem Davidis regis [a]priores & posteriores: ecce sunt scriptę in verbis Schemuelis videntis, & in verbis Nathanis prophetæ, & [a]in verbis Gadis videntis:
30 Cum tota [b]regni ejus gubernatione & potentia ejus: ac temporibus quæ inciderunt ei & Israëli, ac omnibus regnis *finitimarum* regionum. [b]Heb. *eum toto regno*: *metonymia.*

ANNOTATIO.

1 Unum]*quasi dicat, monarcham eum ita instituit, ut regnum per filios meos divisum esse nolit: vide infrà ver.23.* Puerum]*id est, ætate non ita provectum, & multis fratribus natu minorem: nam alioquin jam tum uxorem duxerat, ut ostendit ætas Rechabbhami, 2.Chron.12.13.* 4 Ter mille]*id est, decies octies centena millia coronatorum pro æstimatione talenti communis: vide Exodi 25.39.* Ophiris]*vide 1.Reg. 9.28.* Septies mille talenta argenti]*id est, septuagies octies centies mille quadraginta millia dalelorum.* Domorum]*id est, aurum quidem ad templum Dei, argentum verò ad ædificia templo adjuncta.* 7 Quinquies mille]*id est, trecies centena millia coronatorum.* Drachmarum myriadem]*id est, decies centena millia coronatorum.* Drachmarum myriades]*id est, decies centena millia coronatorum.* Decies mille talenta]*id est, duodecies mille drachmas continet, id est, quater mille octingentos coronatos.* Decies mille]*id est, nonagies decies sexcenties mille daleros.* 8 Jechielis]*de quo suprà 26.21.* 10 Benedictus]*Exordium laudativum, ab amplitudine Dei & beneficiorum ejus: tenuitate offerentium, & studioso ipsorum animo.* 18 Jehova Deus Abrahami]*propositio εὐτικὴ apud Deum, pro populo primùm, deinde pro novo rege.* Figmentum]*id est, studium quod in hac re declararunt, porrò fove in eis.* 19 Quod]*id est, cujus materiam: synecdoche.* 20 Regi]*Schelomoni.* 22 Secundò]*id est, regem in regno confirmarunt, quem priùs tumultuariè pater propter seditionem Adonijæ regem proclamari jusserat, 1. Reg. 1. 33.* Tzadokum in sacerdotem]*summum abrogato Ebjathare, propter conspirationem cum Adonija factam 1. Reg.1.7.* 24 Dederunt manum]*id est, fidem porrecta manu: synecdoche.* 29 Res priores]*id est, ante peccatum cum Bath-schebahba commissum & post peccatum quo multas calamitates sibi & toti regno acersivit. vide 2.Chron.17.3.* In verbis]*id est, in duobus libris Schemuelis, quorum partes hi qui nominantur, conscripserunt.*

CHRONICORUM
Liber secundus.

Secundo libro Chronicorum percurrit Hhezra progressum & finem regni Iehudæ, usque ad annum reditus a captivitate Babylonica. Estq; historia annorum quadringentorum septuagintaduorum: ultimus verò annus cum historia Hhezrę communis est.

A Schelomone ad deportationem Jeconjæ anni	401.
Anni captivitatis	70.
Cyri regis Persidis.	1.

CAPUT I.

Schelomo rex Deum Gibbhone colit: ubi divinitus sapientia donatur, & divitiis ac honoribus instruitur.

1 ꝏM autem se confirmasset Schelomo filius Davidis in regno suo: & Jehova Deus ejus adsistens ei magnificaret eum [a]summè:
2 Indixit Schelomo toti Jisraëli & chiliarchis, & centurionibus judicibusque, & unicuique duci in toto Jisraële, primoribus paternarum familiarum:
3 Abieruntq; Schelomo & tota illa congregatio cum eo in excelsum quod *erat* Gibhhone: quia ibi erat tentorium conventus Dei, quod fecerat Mosche servus Jehovę in deserto.
4 (Sed arcam Dei deduxerat David ex urbe Jehharimorum, in *locum* quem paraverat ei David: cùm tetendisset ei tentorium Jeruschalaimis)
5 Altare quoque æreum quod fecerat Betzaleel filius Uri filii Churis ibi *erat* coram tabernaculo Jehovæ: ubi requisivit eum Schelomo & ipsa congregatio.
6 Obtulitque ibi Schelomo in altari æreo coram Jehova, quod aderat tentorio conventus: obtulit, inquam, in eo holocausta mille.
7 Eadem nocte apparuit Deus Schelomoni, dixitq; ei: pete: quid daturus sum tibi?
8 Dixit autem Schelomo Deo, tu exercuisti erga Davidem patrem meum benignitatem magnam: quòd feceris ut regnem loco ejus.
9 Nunc Jehova Deus, statum erit verbum tuum, *habitum* cum Davide patre meo: cùm tu feceris ut regnem super populum multum, ut pulvis terræ.
10 Nunc, inquam, sapientiam & notitiam da mihi: qua [a]procedam ante populum hunc & redeam: quis enim posset judicare populum tuum hunc maximum?
11 Tum dixit Deus Schelomoni, eò quòd fuit hoc in [b]animo tibi, & non petiisti divitias, opes, aut honorem, aut [c]vitam osorum tuorum, etiamque dies multos non petiisti: sed petiisti tibi sapientiam & notitiam qua judices populum meum, cui regem te præfeci:
12 Sapientia illa & notitia datur tibi: divitias insuper ac opes, honoremq; daturus sum tibi: cujusmodi non fuit regibus qui fuerunt ante te, & cujusmodi post te non erit.
13 Cùm itaque rediret Schelomo Jeruschalaimæ, a *profectione* ad excelsum quod *erat* Gibhhone, a conspectu tentorii conventus: [a]& regnabat super Jisraëlem.
14 [a]Con-

[a]Heb. *summa: suprà 1.Chron.22.8.*
[a]Heb. *egrediar*
[b]Heb. *cum corde tuo.*
[c]Heb. *animæ*
3.Idem.6.
1.Reg.3.4.

1.Reg.10.26 14 ᵍ Congregavit etiam Schelomo currus & equites: erantque ei mille quadringenti currus, & duodecies mille equites: quos collocavit in civitatibus curruum, & apud regem Jeruſchalaimis.

15 Et reddidit rex, Jeruſchalaimis argentum & aurum ut lapides: cedros autem reddidit ut ſycomoros, quæ in depreſſo loco *creſcunt*, multitudine.

16 Et vectigal equorum ex Ægypto quod erat Schelomoni: id eſt, neti, mercatores regis netum accipiebant pro pretio.

17 Nam ᵍ deducebant & exportabant ex Ægypto curruũ ſex centenis *ſiclis* argenti, equum verò centenis quinquagenis: & ita pro omnibus regibus Chittæorum & regibus Syriæ in manu ſua educebant.

ANNOTATIO.

10 Procedam ante &c.] *vide Num.27.17.* 13 Sic] *id eſt, ea ſapientia & notitia quam promiſerat Deus: de qua copioſiùs 1.Reg.3.* 14 Congregavit etiam] *confirmatio alterius partis promiſſionum Dei de opibus, honore, &c ſuprà 12.ver.* 17 Deducebant] *mercatores exteri.*

CAPUT II.

Schelomo templum ædificaturus, de operis & materia proſpicit, & cum rege Tyri de mercede contrahit.

[a] Heb. *diceret, ut 1.Reg.5.5.*
[b] Heb. *regni ſuo: ſic infrà ver.12.*
1.Reg.5.13. &c.

1 Cùm autem [a] cogitaret Schelomo ædificare domum nomini Jehovæ: & domum [b] regiam ſuam:

2 Numeravit Schelomo ſeptuagies mille viros bajulos, & octuagies mille viros putatores ʰ in illo monte: & qui præeſſent illis ter mille ſexcentos.

3 Cùm miſiſſet Schelomo ad Churamum regem Tyri, dicendo: quemadmodum feciſti cum Davide patre meo, cui miſiſti cedros ad ædificandum ſibi domum in qua habitaret.

4 Ecce ego ædificaturus ſum domum nomini Jehovæ Dei mei: ad ſanctificandum eum, ad adolendum coram eo ſuffitum aromatum, ad diſpoſitionem *panum* jugem, holocauſtaq; in matutinum quodq; & veſpertinum tempus, in quiætque ſabbatha & novilunia, & in ſtata tempora Jehovæ Dei noſtri: in ſeculum hoc incumbit Jiſraëli.

5 Domus autem illa quam ædificaturus ſum, magna erit: nam major *eſt* Deus noſter omnibus diis.

6 Sed quis obtineat vim ædifidandi ei domum: cùm cœli ipſi & cœli cœlorum non capiant eum? & quis *ſum* ego ut ædificem ei domum: niſi ut adoleatur coram eo?

7 ʲ Ita nunc mitte mihi virum peritum operandi ex auro & ex argento, & ex ære, & ex ferro, & ex purpurio, & ex coccineo, & ex hyacinthino, & ſcientem ſculpere ſculpturas: cum peritis qui penes me *ſunt* in Jehuda & Jeruſchalaimis: quos comparavit David pater meus.

8 Mitte etiam mihi ligna cedrina, abiegna, & ᵏ thyina e Libano: novi enim ſervos tuos ſcientes eſſe cædendi arbores Libani: ecce autem ſervi mei erunt cum ſervis tuis:

[c] Heb. *in multitudine.*

9 Idque ad comparandum mihi ligna cedrina [c] quàm-plurima: nam domus illa quam ædificaturus ſum, magna *futura eſt*, & quidem mirificè.

10 Viciſſem ecce, putatoribus illis, cæſoribus arborum do tritici [d] excuſſi ſervis tuis coros vicies mille, & hordei coros vicies mille: & vini bathos vicies mille, ac olei bathos vicies mille.

[d] Heb. *post cæſuram ſuam.*

11 Dixit verò Churam rex Tyri ſcripto, quod miſit ad Schelomonem: præ amore Jehovæ erga populum ſuum, conſtituit te ſuper eos regem.

12 Deinde dicebat Churam, benedictus Jehova Deus Jiſraëlis, qui fecit cœlum & terram: quòd dedit Davidi regi filium ſapientem, ſcientem, [e] prudentem & intelligentem, qui ædificaturus eſt Domum Jehovæ, & domum regiam ſuam.

[e] Heb. *ſcientem prudentia & intelligentia, ver.11.*

13 Nunc itaque mitto virum peritum, ſcientem & intelligentem *qui erat* Churamo patri meo:

14 Filium mulieris [f] e poſteris Danis, ˡ & patrem ejus virum Tyrium, ſcientem operari ex auro & ex argento, ex ære, ex ferro, ex lapidibus, & ex lignis, ex purpureo, ex hyacinthino, & ex byſſino, & ex coccineo: & ſculpere quamlibet ſculpturam, & excogitare [g] quodvis induſtriè inventum: quicquid proponetur ei cum peritis tuis, & peritis domini mei Davidis patris tui.

[f] Heb. *ex filiabus Dan.*
ˡ 1.Reg.7.14.
[g] Heb. *ad excogitandum ad tranſeundum.* 1.Reg.7.14.

15 Viciſſim nunc triticum illud & hordeum, oleum & vinum quod dixit dominus meus, mittat ſervis ſuis.

16 Nos verò cædemus arbores ex Libano ad omnem neceſſitatem tuam, quas devehemus tibi ratibus per mare, [h] Japhuntem: unde tu deportabis eas Jeruſchalaima.

[h] qui Joppe *ſituata eſt* Jeſu. 19.46.

17 Numeravit itaque Schelomo omnes homines peregrinos qui *erãt* in terra Jiſraëlis, poſt numerationem qua numeraverat eos David pater ipſius: inventíq; ſunt centies quinquagies ter mille ſexcenti.

18 E quibus effecit ſeptuagies mille bajulos, & octuagies mille putatores in monte illo: ter verò mille ſexcentos ut præeſſent [i] adigendo huic populo.

[i] Heb. *ad faciendum ut tranſeant in populo.*

ANNOTATIO.

2 In illo monte] *id eſt, Libano, ut exprimitur ver.8.* κατ' ἐξοχὴν. 7 Ita nunc] *apodoſis primi illius membri quod cœptum fuerat ver.3. quemadmodum feciſti & creſt enim interjectum hyperbaton.* 8 Thyina] *vide 1.Reg.10.11.* 14 Patrem ejus] *qui ſimiliter Churam nomine vocabatur infrà 4.16.*

CAPUT III.

Locus, tempus, partes ædificati templi, cum earum materia & forma deſcribuntur.

1.Reg.6.
2 Schem.24. & 1.Chro.21

1 Deinde incepit Schelomo ædificare domum Jehovæ Jeruſchalaimis ᵐ in monte Morijæ, ubi apparuerat *Jehovæ* Davidi patri ipſius: in loco quem paraverat David in area Ornanis Jebuſæi.

ᵐ Heb. *ſuper montem pro nomine.*

2 Incepit autem ædificare menſe ſecundo, *die* ſecundo, anno quarto regni ſui.

3 Atque ᵗ harum *dimenſionum erat* [a] fundatio Sche-

Schelomonis in ædificanda domo Dei: longitudo cubitorum ex mensura primaria cubitorum sexaginta, & latitudo cubitorum viginti.

4 Porticus autem quæ *erat* ante longitudinem, secundum [b] frontem latitudinis ipsius domus, cubitorum viginti, altitudo verò centum viginti: quam obduxit intrinsecus auro puro.

5 [a]Domum quoque magnam obtexit lignis abeignis, deinde obtexit eam auro præstante, [a]ubi fecerat ut eminerent in ea palmæ & catenæ.

6 Et obduxit [a]ipsam domum lapidibus pretiosis ad ornatum: aurum autem ipsum *erat* [a]aurum parvajimorum.

7 Obtexit verò domus trabes, postes, & parietes ejus & valvas ejus auro: cum insculpsisset Cherubinos parietibus.

8 Fecit etiam domum sancti sanctorum, longitudine secundum latitudinem domus cubitorũ viginti, & latitudine cubitorum viginti: quam obtexit auro præstante ad [a]talentorum sexcentorum *pondus*.

9 Pondus verò in clavos ficlorum quinquaginta auri: denique [a]cœnacula obtexit auro.

10 Fecit quoque in domo sancti sanctorũ Cherubinos duos opere [c]exemptili: quos obduxerunt auro.

11 Quorum Cerubinorum alæ longitudine sua in cubitos viginti *protendebantur*: ala una cujusque in cubitos quinos pertingens parietem domus, ala similiter altera cubitorum quinq; pertingens alam Cerubini alterius.

12 Sic ala Cerubini una cubitorum quinque pertingebat parietem domus: & ala ejus altera cubitorum quinque hærebat alæ cerubini alterius.

13 Alæ Cerubinorum istorum expandebant se in cubitos viginti: ipsi autem stabant pedibus suis, facie sua introrsum *versa*.

14 Fecit quoque velum hyacinthinum & purpureum, & coccineum & byssinum: in quo expressit Cerubinos.

15 Item fecit ante domum ipsam columnas duas cubitorum [a]tricenûm quinûm longitudine: & coronamentum quod *erat* in summitate cujusque, cubitorum, quinûm. 1.*Reg*.7.15.

16 Ut fecerat [a]catenas in adito, [a]ita posuit in summitate columnarum: fecitque malogranata [a]centena, quæ interposuit catenis illis.

17 Deinde erexit columnas ante templum, unam a dextera, & alteram a sinistra ejus: vocavitq; nomen dexteræ Jacin, & nomen sinistræ Bohhaz.

[a]Heb. exemptum.

ANNOTATIO.

1 In monte Morijæ] *de quo Gen.22.2.* 3 Harum dimensionum] *quæ hoc & sequente versu explicantur.* Ex mensura primaria] *vide.1.Reg.6.2.* 5 Domum magnum] *id est, templum anterius, quod sanctum dicebatur, 1.Reg.6.17.* Abiegnis] *solum videlicet, ut constat ex.1.Reg.6.15. & descriptione parietum infrà ver.7.* Ubi fecerat] *id est, in prominentia palmarum & catenarum.* 6 ipsam domum] *id est, reliquam partem soli, quæ vacua erat, implevit opere musivo atque emblemate ex diversis lapillorum generibus.* Aurum parvajimorum] *id est, ex Chavila, ubi præstantissimum aurum fuisse testatur Moses Gen.2.11. est enim in ea sive Caracenorum regno Parbacia oppidum corrupto nomine dictum pro Parvajimu Plinio natur.histo.lib.6.cap.28: quod aurum David, ex devictis regibus regioni illi finitimis consecutus, ad hos usus asservarat 1.Reg.6.20.* 8 Talentorum sexcentorum] *id est, trecies sexcentes mille coronatorum.* 9 Cœnacula] *id est, domiciliæ quæ porticui succumbebant, de quibus 1.Chr.28.11.&* 12. 10 Exemptili] *id est, ex multis partibus, quæ divelli inter se poterant: quod necessarium fuit propter eorum magnitudinem & gravitatem.* 15 Tricenûm quinûm &c.] *vide annotata 1.Reg.7.15.* 16 Catenas] *id est, funes aureos, de quibus 1.Reg.6.21.* Ita posuit] *fascias opere catenato, 1.Reg.7.17.* Centena] *in quolibet ordine.*

CAPUT. IIII.

Ornamenta templi intestina, altare, lacus, labra, lychnuchi, & mensæ: item atria & minutiora instrumenta describuntur.

1 Fecit præterea altare æreum, viginti cubitorum longitudine, & viginti cubitorum latitudine: decem autem cubitorum altitudine.

2 Item fecit lacum fusum: decem cubitorum a labii parte una ad alteram, rotundum circumquaque, & quinque cubitorum altitudine, quem filum triginta cubitorum cingebat circumquaque. 1.*Reg*.7.23. [a]Heb. *ab labio ejus ad labium ejus.*

3 ([a]Similitudo autem boum sub eo undequaque circunstantium eum in decem cubitos, cingentium lacum ipsum circumquaque *erat*: qui boves *pertingebant* duos ordines *colocynthidum* fusarum in fusura ejus)

4 Stantem super duodecim boves, tres respicientes ad aquilonem, & tres respicientes ad occasum, & tres respicientes ad meridiem, & tres respicientes ad orientem: ita lacus eis impositus erat superné: quorum omnium posteriora intus *latebant*.

5 Crassitudo verò ejus palmaris *erat*, & labium ejus simile operi labii calicis, *aut* floris lilii: quod capax erat bathorum, ter mille continebat.

6 Item fecit labra decem: quorum disposuit quinq; a dextera, & quinque a sinistra ad lavandum ex eis, opus holocausti abluebunt ex eis: sed lacus *erat* sacerdotibus ad lavandum se ex eo. 1.*Reg*.7.38.

7 Item fecit lychnuchos aureos decẽ [b]eadem ratione inter se: posuitque in templo quinque a dextera & quinque a sinistra. *Ibid.* 49. *ver.* [b]Heb. *secundam rationẽ eorum.*

8 Item fecit mensas decem quas collocavit in templo, quinque a dextera & quinque a sinistra: fecitque crateras aureos centum.

9 Item fecit [a]atrium sacerdotum & atrium [a]maximum: & valvas atrio cuique, quorum valvas obduxit ære.

10 Lacum verò posuit versus latus dexterum ad orientem e regione meridiei. 1.*Reg*.7.39.

11 Item fecit Churam ollas, & hamas, & crateras: ita absolvit Churam facere opus istud, quod faciebat regi Schelomoni pro domo Dei:

12 Columnas duas, & [a]orbes cum coronis in summitate columnarum duos: & encarpos duos ad tegendum duos orbes coronarios qui

erant

erant in ſummitate columnarum:
13 Et malogranata quadraginta ad duos encarpos : binis ordinibus malogranata in encarpo unoquoque : ad tegendum duos orbes coronarios qui *erant* in ſuperficie columnarum.
14 Baſes quoque fecit,& labra fecit impoſita baſibus:
15 Lacum unum:& duodecim boves ſub eo.
16 Item ollas,& hamas,& fuſcinas, ac omnia inſtrumenta illorum fecit *cum* [a] Churamo patre ſuo,regi Schelomoni pro domo Jehovæ: ex ære terſo.
[c]Heb. *in denſitatibus terræ* 17 In planitie Jardenis fudit ea rex in [c] terra argilloſa: inter Succothas & inter Tzeredanum *agrum.*
18 Itaq; fecit Schelomo omnia iſta inſtrumenta [d] numeroſa valde:non enim perveſtigatum eſt pondus æris eorum.
19 Fecit enim Schelomo omnia inſtrumenta illa quæ erant Domus Dei: & altare aureum & menſas,quibus imponebatur panis facie:
20 Et lychnuchos cum lucernis eorum, ut arderent pro ritu ſuo ante adytum, ex auro aſſervato:
21 Flores etiam & lucernas & forcipes ex auro: quod erat [e] perfectiſſimum aurum:
22 Inſtrumentaq; muſica, & crateras, & acerras,& trullas *ex* auro aſſervato: & portæ domus valvas interiores ſancti ſanctorum,valvas q; domus,*valvas* templi [a] ex auro.

[d] Heb. *non eſt perſcrutatum de.*
[e] Heb. *perfectum aurum.*

ANNOTATIO.

3 Similitudo autem boum] *i. boves ærei formâ ſuâ: hypallage.* 7 Eadem ratione] *i. ad exemplum ejus quem paraverat Moſche in deſerto.* 9 Atrium ſacerdotum] *i. quod ſacerdotibus erat proprium, templo conjunctum, ubi erant eorum cellæ ab utraq; templi parte:* 1. *Reg.* 6. 5. *de quo* 1. *Reg.* 6. 36. Maximum] *i. eſt, maxime capacitatis in ambitu templi & atrii ſacerdotum, pro populo.* 12 Orbes] *id eſt, tmas coronarum partes annulo ſimiles.* 16 Churamo patre] *vide ſuprà* 2, 14. 22 Ex auro] *i. deauratas.*

CAPUT V.

Schelomo convocatis ſacerdotibus & primoribus populi arcam Tzijone in adytum: tabernaculum & vaſa ſacra Gibbhone deportat in theſaurum domus Dei, ubi Deus ſignum aſpectabile ſuæ præſentiæ edit.

1. *Reg.* 7. 51. 1 PERFECTO autem toto opere quod fecit Schelomo pro domo Jehovæ : inferens Schelomo res conſecratas a Davide patre ſuo, & argentum,& aurum, & omnia inſtrumenta poſuit in theſauris domus Dei.
2. *Reg.* 8. 1. 2 Tunc congregari juſſit Schelomo ſeniores Jiſraëlis,& omnes primarios tribuum, principes paternarum *familiarum* cum Jiſraëlitis Jeruſchalaimæ ut deducerent arcam fœderis Jehovæ,e tivitate Davidis, ea *eſt* Tzijon.
3 Congregatis itaq; ad regem omnibus Jiſraëlitis in ipſo feſto: hoc *feſtum eſt* menſis ſeptimi:
4 Et convenientibus omnibus ſenioribus Jiſraëlis : deportarunt [a] Levitæ arcam:
5 Et deduxerunt arcam & tentorium conventus,omniaq; vaſa ſacra quæ *erant* in tentorio: deduxerunt *inquam* ea ſacerdotes & Levitæ,
9 Rex autem Schelomo, & totus cœtus Jiſraëlitarũ qui convenerant ad eum præeuntes arcæ: ſacrificabant pecudes & boves,quæ nec numerabantur nec ſupputabantur præ multitudine.
7 Intulerunt autem ſacerdotes arcam fœderis Jehovç in locum ipſius, in adytum domus, in ſanctum ſanctorum:ſub alas Cerubinorum.
8 Erant enim Cerubini pandentes alas ſuper locum arcę: & obtegebant Cerubini arcam & vectes ejus ſupernè.
9 Deinde protenderunt vectes ejus,ita ut cõſpicerentur ſummitates vectium ex arca *productorum* verſus partem anteriorem ipſius adyti: non autem conſpiciebantur foris: quod fuit ibi uſque in [a] diem iſtum.
10 Nihil *erat* in ea arca,præter duas illas tabulas quas collocaverat Moſche in Chorebo: quando pepegit Jehova *fœdus* cum filiis Jiſraëlis,egredientibus ipſis ex Ægypto.
11 Fuit autem cùm exirent ſacerdotes [a] e ſancto ipſo: ([a] nam omnes ſacerdotes qui aderant ſanctificaverant ſe,non fuerant obſervandæ diſtributiones:
12 Similiter Levitæ muſici omnes ex Aſapho, ex Hemane,ex Jeduthune,tam fili i eorum quàm cognati eorum,induti byſſo, cum cymbalis, & cum nabliis ac citharis adſtabant ad orientem altari:& cum illis ſacerdotes ad centum viginti, clangentes tubis:
13 Erat enim [a] pariter clangentium tubis & muſicorum, [b] edere concentum unum ad laudandum & celebrandum Jehovam:) & cùm efferrent concentum tubis & cymbalis ac inſtrumentis muſicis, cumque laudarent Jehovam [a] quia bonus *eſt*, quia in ſeculum benignitas ejus : ut domum illam, domum Jehovç impleret nubes:
14 Adeó ut non poſſent ſacerdotes conſiſtere ad miniſtrandum propter illam nubem : cùm impleviſſet gloria Jehovç domum Dei.

[a] Heb. *ſuo tempore.*
[b] Heb. *eadem facere ſonum.*

ANNOTATIO.

4 Levitæ] *i. ſacerdotes Levitici generis: vide Num.* 4. 15. 9 Diem iſtum] *deportationis, de qua in fine* 2. *Reg. vide* 1. *Chron.* 4. 41. 11 E ſancto] *ex adyto & templo.* Nam] *ætiologia eſt, cur eo die ſacerdotes in templum & adytum liberè & ſine offenſa ingreſſi ſint, non ſervatis diſtributionibus : de quibus* 1. *Chron.* 23. *& ſequentibus.* 13 Quia bonus] *i. Pſalmum.* 136.

CAPUT VI.

Schelomo cum populo Deo benedicit,& preces concipit.

1. *Reg.* 8. 12. 1 TUM dixit Schelomo:Jehova dixit ſe habitare in caligine.
[a] Heb. *ad reſidentium tuam.* 2 Utiqúe ego ædificavi domum habitaculi tibi : & ſtationem [a] in qua reſideas in ſecula.
3 Poſteà rex converſa facie ſua benedixit cum tota congregatione Jiſraëlis: tota congregatione Jiſraëlis ſtante.

4 Ac

4 Ac dixit, benedictus Jehova Deus Jisraëlis, qui allocutus est ori suo Davidem patrem meũ: prout manibus suis implevit, dicendo:
5 Ex quo die eduxi populum meum e terra Ægypti: non elegeram civitatem ex ullis tribubus Jisraëlis, ad ædificandum domum ubi esset nomen meum: neque elegeram virum qui præfuturus esset ante cessor populo meo Jisraëli.
6 Sed elegi Jeruschalaima ut sit nomen meum illic: & elegi Davidem ut præsit populo meo Jisraëli.
7 Quam ob rem cùm esset in animo Davidis patris mei, ædificare domum nomini Jehovæ Dei Jisraëlis:
8 Dixit Jehova ad Davidem patrem meum: eò quòd fuit tibi in animo ædificare domũ nomini meo: benè feciſti quòd fuisti eo animo.
9 Veruntamen tu non es ædificaturus istam domum: sed filius tuus qui egressurus est e lumbis tuis, is ædificabit domum istam nomini meo.
10 Itaq; præstitit Jehova verbum suum quod locutus fuerat: surrexi enim loco Davidis patris mei, & insidens solio Jisraëlis, quemadmodum locutus est Jehova, ædificavi hanc domum nomini Jehovæ Dei Jisraëlis.
11 Ubi disposui arcam in qua *est* fœdus Jehovæ: quod pepigit cum filiis Jisraëlis.
12 Deinde substitit *Schelomo* ante altare Jehovæ coram tota congregatione Jisraëlis: & expandit manus suas.
13 (Nam fecerat Schelomo [b] suggestum æreum, posueratque ipsum in medio atrii: quinque cubitorum longitudine & quinq; cubitorum latitudine, triumq; cubitorum altitudine:) subſtitit inquam in eo, & [c] flexus in genua sua coram tota congregatione Jisraëlis expandit manus suas versus cœlum:
14 Ac dixit Jehova Deus Jisraëlis, nullus *est* similis tibi Deus in cœlo aut in terra: servans fœdus & benignitatem illam servis tuis, qui ambulant coram te ex toto animo suo:
15 Qui servasti servo tuo Davidi patri meo, id quod elocutus fueras ei: ut elocutus fueras ore tuo: ita manu tua implevisti, sicut *est* hodie.
16 Nunc ergo Jehova Deus Jisraëlis, serva servo tuo Davidi patri meo id quod elocutus fueras ei, dicendo: non excindetur tibi vir a conspectu meo sedens in solio Jisraëlis: si tamen observabunt filii tui viam suam, ambulando in lege mea, quemadmodum ambulasti coram me.
17 Nunc etiam Jehova Deus Jisraëlis, confirmetur verbum tuum, quod elocutus es servo tuo Davidi.
18 (Quamvis an revera habitaret Deus cum homine in terra? ecce cœli, & cœli cœlorum ipsi non capiunt te, quanto minus domus hęc quam ædificavi?)
19 Ut respicias ad orationem servi tui & ad deprecationem ejus, Jehova Deus mi: auscultando clamori & orationi qua servus tuus orat coram te.
20 Ut sint oculi tui aperti erga domum hanc interdiu & noctu, erga locum hunc, ubi *te* dixisti positurum nomen tuum: auscultando orationi qua orabit servus tuus versus locum hunc.
21 Auscultato igitur deprecationibus servi tui, & populi tui Jisraëlis, quibus orabunt versus locum hunc: tu inquam auscultato e loco habitationis tuæ e cœlis, & auscultans condonato.
22 Cùm peccaverit ullus in proximum suum, qui detulerit ei juramentum execrationis, execratione adjurando eum: (nam veniet execratio ante altare tuum in domum hanc.)
23 Tunc tu audito e cœlis, & conficiens judicato servos tuos: rependendo improbo, reddendo viam ejus in caput ejus: & justificando justum, reddendo ei secundum justitiam ejus.
24 Item cùm plaga affectus fuerit populus tuus Jisraël coram hoste, eò quòd peccaverint in te: si conversi celebrabunt nomen tuum, orabuntque & deprecabuntur contra te versus domum hanc:
25 Tum tu exaudiens e cœlis, condonato peccatum populi tui Jisraëlis: & reducito eos in terram hanc quam tradidisti eis, ut majoribus eorum.
26 Cum clausum fuerit cœlum, ita ut non sit pluvia, eò quòd peccaverint in te: si orantes versus locum hunc celebrabunt nomen tuum, & a peccato suo revertentur, quia testatus fueris cõtra eos:
27 Tunc tu exaudiens e cœlis condonato peccatum servorum tuorum, & populi tui Jisraëlis: cùm docueris eos viam optimam per quam ambulent: & dato pluviam super terram tuam, quam dedisti populo tuo in possessionem.
28 Fames cùm erit in hac terra: pestis cùm erit, uredo aut rubigo: locusta aut bruchus cùm erit: cùm auget eum inimicorum ejus *quisque* in terra ditionis ejus, quæcunq; plaga aut quæcunq; ægritudo:
29 Omnem orationem, omnem deprecationem quæ erit a quocunq; homine, aut a toto populo tuo Jisraële: cùm agnoscentes quisque plagam suam & dolorem suum expandet manus suas versus domum hanc:
30 Tunc tu exaudiens e cœlis, statione habitationis tuę condonato: & dato unicuiq; secundum vias ejus, quod agnosces apud animũ ejus (tu enim solus nosti animum filiorum hominis.)
31 Ut revereantur te ambulando in viis tuis, omnibus diebus quibus victuri sunt in superficie hujus terræ: quam dedisti majoribus nostris.
32 Quin etiam extraneo ipsi, qui non e populo tuo Jisraële fuerit: sed venerit e terra longinqua propter nomen tuũ magnũ, manúmq; tuam robustam, & brachium tuum extentum: cum advenientes orabunt versus domum hanc:
33 Etiam tu auscultato e cœlis, & statione habitationis tuæ, & facito omnino prout clamaverit ad te extraneus ipse: ut experiantur omnes populi terræ nomen tuum: tum ad reverendum te, sicut populus tuus Jisraël: tum ad cognoscendum nomen tuum invocari super domum hanc quam ædificavi.
34 Cum procedet populus tuus in bellum cõtra inimicos suos, viâ qua mittes eos: si orabunt viâ civitatis hujus quam elegisti & hujus domus quam ædificavi nomini tuo:
35 Tunc exaudito e cœlis orationem eorum, & deprecationem eorum: ut peragas causam eorum.
36 Cum peccaverint in te, (nam nemo *est* qui non peccet), & iratus contra eos exposueris eos inimico: ita ut captivos abduxerint eos illi a quibus captivi sunt, in terram longinquam aut propinquam:
37 Si reducent in animum suum in ea terra ubi detinebuntur captivi: ut conversi deprecen-

[b] Heb. *labrũ* dictum a *forma*: catasta. [c] Heb. *ingenuculavit*.

tur te in terra captivitatis suę, dicendo: peccavimus, perversè egimus, & unprobi fuimus:
38 Et revertentur ad te ex toto corde suo, & ex toto animo suo in terra captivitatis suæ, ubi captivos detinebunt eos: & orabunt via terræ suæ quam dedisti majoribus ipsorum, hujusque civitatis quam elegisti, & hujus domus quam ædificavi nomini tuo:
39 Tum exaudito e cœlis, e statione habitationis tuæ, orationem eorum & deprecationes eorum: ut peragas causam eorum: & condonato populo tuo quæ peccaverint contra te.
40 Nunc Deus mi, sint quæso oculi tui aperti & aures tuæ intentæ: ad orationem, *quæ orabitur versus* locum hunc. a Heb. ad orationem loci hujus: sic infra 8.5. Psal. 32.6
41 Nunc, inquam, surge Jehova Deus ad [a] requiem tuam, tu & arca roboris tui: sacerdotes tui, Jehova Deus, [b] induantur salute, & [c] quos benignè accipis lætentur de eodem bono.
42 Jehova Deus, ne avertas faciem [a] uncti tui: recordare [a] benignitatum *ergà* Davidem servum tuum.

ANNOTATIO.

13 Atrii] *publici de quo supra 4.9.* 41 Requiem tuam] *id est, locum hunc in quo statuisti quiescere, & non amplius itare cum tentorio & tabernaculo: vide 2. Schem. 7.6.* Roboris tui] *vide 1. Chron. 16.11.* Induantur salute] *id est, circumvallentur & circummuniantur salutaribus tuis beneficiis, ut vestimento corpus: sic Jeschahhjæ 62.1.* Quos benignè] *id est, electi & sancti.* 42 Uncti tui] *id est, meam in Christo, unctorum tuorum capite.* Benignitatum] *id est, promissionum factarum & inceptorum beneficiorum ergà domum ejus.*

CAPUT VII.

Schelomo sacrificans, domum Dei consecrat: & festo tabernaculorum celebrato populum dimittit.

1. Reg. 8. 54. 1 CUMQUE absolvisset Schelomo orare: illico ignis descendens e cœlis absumpsit holocaustum & sacrificia: [a] gloria Jehovæ implente domum illam:
2 Adeò ut non possent sacerdotes ingredi domum Jehovę: cùm impleviset gloria Jehovæ domum Jehovæ.
3 Omnes autem Israëlitæ videntes cùm descenderet ignis ille, & gloria Jehovę in domum: inflexerunt se facie in terram, versus pavimentum, & incurvaverunt se celebrando Jehovam, quoniam bonus *est*, quoniam in seculum benignitas ejus.
1. Reg. 8. 62. 4 Rex verò & totus populus sacrificarunt sacrificia coram Jehova.
5 Sacrificavit enim rex Schelomo sacrificium boum vicies bis mille, & pecudum centies vicies mille: cùm dedicarent domum Dei rex & totus populus.
6 (Interea sacerdotes in observationibus suis consistebant, & Levitæ cum instrumentis musicis Jehovæ, quæ fecerat David rex, celebrando Jehovam, quoniam in seculum benignitas ejus, per [a] hymnum Davidis *traditum* in manum ipsorum: sacerdotes verò [a] alii clangebant tubis e regione eorum, omnibus Israëlitis adstantibus.)
7 Consecravit enim Schelomo internam partem atrii, quę *erat* ante domum Jehovæ, eò quòd parasset ibi holocausta & adipes eucharisticorū: nam altare æreum quod fecerat Schelomo non poterat capere holocausta illa, muneraq; & adipes illorum.
8 Celebravit etiam Schelomo festum illud tempore illo septem diebus, & totus Israël cum eo, congregatio magna valde: inde ab ingressu Chamathæ usque ad torrentem Ægypti.
9 Celebrarunt que die octavo interdictum: cùm dedicationem altaris celebrassent septem diebus, & festum illud septem diebus.
10 Die autem vigesimo tertio mensis septimi, dimisit populum in tentoria ipsorum: lætos & hilares animo de illo bono, quo affecerat Jehova Davidem, Schelomonemque, ac Israëlem populum suum.

ANNOTATIO.

1 Gloria Jehovæ] *id est, nube: vide supra 5.13. & 14.* 6 Hymnum Davidis] *id est, Psalmum 136.* Alii] *centum viginti, de quibus supra 5.12.*

CAPUT VIII.

Argumentum hujus capitis idem est cum 1. Reg. 9.

1. Reg. 9. 1 [a] CUM autem absolvisset Schelomo domum Jehovę & domum regiam: & quicquid venerat in animum Schelomoni facere in domo Jehovæ & in domo sua, *in eo* prosperatus esset.
2 (Apparuerat enim Jehova Schelomoni nocte illa, & dixerat ei: exaudivi orationem tuam, & elegi locum hunc mihi pro domo sacrificiorum.
3 Si clausero cœlos ita ut non sit pluvia: aut si præcepero locustæ ut exedat terram: aut si immisero pestem in populum meum:
4 Et deprimentes se populus meus super quos invocatur nomen meum, oraverint & requisiverint faciem meam, revertentes a viis suis malis: vicissim ego exaudiens e cœlis condonabo peccatum eorum, & curabo terram eorum.
5 Jam nunc oculi mei futuri sunt aperti, & aures meæ intentæ ad [a] orationem *quæ orabitur versus* locum hunc. a Heb. ad orationem loci hujus supra 6.40.
6 Jam enim elegi & consecravi domum istam, ut sit nomen meum ibi usque in seculum: sintq; oculi mei & animus meus ibi omnibus diebus.
7 Tu autem si ambulaveris coram me, sicut ambulavit David pater tuus, idque faciendo omnino prout præcepi tibi: statuta que mea & judicia observaveris:
8 Utiq; stabiliam solium regni tui: quemadmodum pactus sum Davidi patri tuo dicendo: non excindetur tibi vir dominans in Israële.
9 Sin autem averti fueritis vos & dereliqueritis

ritis statuta mea, & præcepta mea quæ proposui vobis: & abeuntes colueritis deos alienos, & incurvaveritis vos eis:

20 Utique extirpabo istos e terra mea quam dederam eis, & istam domum quam consecravi nomini meo projiciam a facie mea: & [b] efficiã eum in parabolam & in dicterium inter omnes populos.

21 Et de domo ista quæ fuerit excelsa, omni transeunti juxta eam stupor obveniet: dicet enim: quam ob rem fecit Jehova sic terræ isti, domuique isti?

22 Ac dicent: eò quòd dereliquerunt Jehovam Deum majorum suorum, qui eduxerat eos e terra Ægypti, præhenderuntque deos alienos, & incurvantes se eis coluerunt eos: idcirco induxit in eos totum malum istud.)

23 Fuit ergo exactis viginti annis, quibus ædificavit Schelomo domum Jehovæ & domum suam:

24 Ut civitates illas quas [c] reddiderat Churam Schelomoni, ædificaret Schelomo: & habitatores collocaret ibi Jisraëlitas.

25 Pergens quoque Schelomo in Chamatham Tzobæ: cùm fortior fuisset ea,

26 Ædificaret Tadmorem in deserto: & omnes civitates armamentariorum, quas ædificavit in Chamatha.

27 Ædificaret etiam Beth-Choronem superiorem, & Beth-Choronem inferiorem: civitates munitas, *instructas* muris, portis & vectibus:

28 Item Bahhalatham & omnes civitates armamentariorum quæ *erant* Schelomoni, & omnes civitates curruum, ac civitates equitum: denique pro toto desiderio Schelomonis *id* quod desideraverat ædificare Jeruschalaimis, & in Libano & in tota terra dominatus sui.

29 Totius populi qui relictus fuerat ex Chittæo, & Emoræo, & Perizzæo Chivvæoque & Jebusæo, qui non *erant* e Jisraële:

30 Ex horum filiis, eos qui relicti erant post hos in ipsa terra, quos non consumpserant filii Jisraëlis: eos adegit Schelomo in tributum, usque in diem istum.

31 Ex Jisraëlitis autem quos non reddidit Schelomo servos in opus suum: (nam erant viri militares, & principes ducum ejus, præfectique curruum & equitum ejus.)

32 *Ex* illis, inquam, *erant* principes curatorum, qui pro rege Schelomone *curabant* ducenteni quinquageni: qui dominabantur illi populo.

33 Filiam verò Parhhonis deduxit Schelomo e civitate Davidis in illam domum quam ædificaverat ei: dixerat enim, non posset habitare uxor mecum in domo Davidis regis Jisraëlis, nam sancta sunt ista, cùm venerit ad ea arca Jehovæ.

34 Tunc offerebat Schelomo holocausta Jehovæ: super altare Jehovæ quod extruxerat ante porticum.

35 Idq; rem diei quotidie offerendo secundum præceptum Moschis, quibusque sabbathis & noviluniis, statisque temporibus, [d] ter quotannis: in festo azymorum, & in festo septimanarum, ac in festo tabernaculorum.

36 Et constituit secundum rationem Davidis patris sui, distributiones sacerdotum in ministerio eorum, & Levitarum in custodiis ipsorum ad laudandum & ministrandum coram sacerdotibus, [e] ad *quodq;* officium diurnum die suo: janitores quoque per distributiones eorum in singulasquasque portas: nam sic præceptum fuerat Davidis [f] viri Dei.

37 Neque recesserunt a præcepto regis imposito sacerdotibus & Levitis, in omni [g] officio & thesauris *administrandis*.

38 Cùm autem comparatum esset totum opus Schelomonis usque in istum diem, *inde a* fundatione domus Jehovæ usquedum absolvisset eam: perfecta domo Jehovæ.

39 Tunc profectus est Schelomo Hhetzjonem-Geberis & prope Elothas ad littus maris, in terram Edomæorum.

40 Misit verò ei Churam per servos suos naves, & servos peritos maris: qui abeuntes cum servis Schelomonis Ophirum, acceperunt inde quadringenta quinquaginta talenta auri, quæ attulerunt ad regem Schelomonem.

[b] Heb. *in parabolam.*

[c] Heb. *reddiderat Churam Schelomoni, &c.*

[d] Heb. *tribus vicibus.*

[e] Heb. *ad rem diei die suo.*

[f] Heb. *portam & portam.*

[g] Heb. *rem ut sup. ver. 26.*

ANNOTATIO.

6 Cùm autem] *hæc ita distinguenda esse constat ex collatione ejusdem historiæ, 1 Reg. 9. 23* In illam domum] *de qua 1. Reg. 7, 8.* Non posset] *id est, angustior est, quam ut comitatum utrumq; capiat, ut observatum est 1. Reg. 3. 1.* Ista] *id est, loca domus Davidis adjacentia: quapropter aut Deo ædificari, aut pura servari debent.* 26 Viri dei] *Prophetæ, & quidem adhibito sacrorum Prophetarum consilio ordines Ecclesiæ disponentis: ut 2. Chron. 29. 25.*

CAPUT. IX.

Ejusdem est argumenti cum 1. Reg. 10.

1 REGINA autem Schebæ audiens famam Schelomonis, venit ad probandũ Schelomonem ænigmatibus, Jeruschalaima cum exercitu numeroso admodum, & camelis ferentibus aromata, aurumq; [a] plurimũ & lapides pretiosos: & accedens ad Schelomonẽ, elocuta est apud eum quicquid erat in animo suo.

2 Cui indicavit Schelomo omnia verba ejus: neque fuit absconditum quicquam Schelomoni, quin indicaret ei.

3 Quapropter cùm videret regina Schebæ sapientiam Schelomonis: & quamq; domũ quã ædificaverat:

4 Cibum etiam mensæ ejus, & consessum servorum ejus, statũmq; ministrorum ejus, & vestimenta eorum: similiter pincernas ejus cum vestimentis eorum, & ascensum ejus quo ascendebat in domum Jehovæ: non erat in ea amplius spiritus.

5 Tandem dixit ad regem, verum *est* verbum illud quod audiveram in terra mea: de rebus tuis & de sapientia tua:

6 Tamen non credidi verbis illorum usquedũ venirem, & viderent oculi mei: sed ecce non indicatum fuerat mihi dimidium amplitudinis sapientiæ tuæ: superas famam illam quam audiveram.

7 Beati homines tui, & beati servi tui isti:

qui ſtant coram te jugiter, & audiunt ſapientiam tuam.

8 Sic Jehova Deus tuus benedictus: qui delectatus eſt te, ut collocaret te in ſolio ſuo regē pro Jehova Deo tuo: eò quòd diligit Deus tuus Iſraëlem quem ſtatuat in ſeculum: ideò impoſuit te illis regem, ut exerceres judicium & juſtitiam.

9 Et dedit regi centū viginti talenta auri, aromataque multa valde, & lapides pretioſos: nam non ſunt advecta amplius aromata hujuſmodi, quanta dedit regina Schebæ regi Schelomoni.

10 (Nam etiam ſervi Churami, & ſervi Schelomonis qui attulerant aurum ex Ophiro: advexerant ligna thyina, & lapides pretioſos:

11 Et paraverat rex e lignis illis thyinis [b] aggeſtam viam in domum Jehovæ, & in domum regis, citharaſque & nablia pro cantoribus: non fuerant viſa talia antè in terra Jehudæ.)

12 Rex verò Schelomo dedit reginæ Schebæ pro toto deſiderio ejus quod petivit: præter *compenſationem eorum* quæ attulerat ad regem: tum revertens abiit in terram ſuam ipſa cum ſervis ſuis.

13 Erat autem pondus auri quod obveniebat Schelomoni anno unoquoque: ſexcentorum ſexaginta ſex talentorum auri.

14 Præter *id quod* publicani negotiatorum & mercatorum afferebant: etiam omnes reges Arabiæ, & proceres ejus regionis afferebant aurum & argentum Schelomoni.

15 Itaque fecerat rex Schelomo ducentos clypeos ex auro malleato: ſexcentorū *ſiclorum* aurum malleatum, imponebat clypeo unicuique.

16 Item trecenta ſcuta ex auro malleato, trecentos *ſiclos* aureos imponebat ſcuto unicuiq;: quæ poſuit rex in domo ſaltus Libani.

17 Fecerat præterea rex ſolium eburneū magnum: & obduxerat illud auro puro.

18 Sex autem gradus erant huic ſolio' cum clivulo ex auro, huic ſolio continentes, & fulcra manuaria hinc & inde ad locum ſeſſionis: & duo leones ſtantes juxta fulcra hęc manuaria.

19 Duodecim quoq; leones ſtantes ibi ad ſex gradus ejus hinc & inde: fuit factum tale in ullo regno.

20 Inſuper omnia vaſa potoria regis Schelomonis *erant* aurea, & omnia vaſa domus ſaltus Libani ex auro aſſervato: nihil *inerat* argenti: æſtimabatur temporibus Schelomonis nullius pretii.

21 Nam naves regis obibant Oceanum cum ſervis Churami: ſemel ternis annis veniebant naves Oceani afferentes aurum & argentū, ebora, & ſimias, & pavones.

22 Sic major erat rex Schelomo omnibus regibus terræ: divitiis & ſapientia.

23 Et omnes reges terræ quærebant aſpectum Schelomonis: ut audirent ſapientiam ejus, quā indiderat Deus animo ejus.

24 Iſti quoque afferebant quiſq; munus ſuum: inſtrumenta argentea, & inſtrumenta aurea, veſtimentaque, arma & aromata, equos & mulos: rem annuam quotannis:

25 Ita ut eſſent Schelomoni' quater mille præſepia equorum, & currus, & duodecies mille equites: quos collocavit in civitatibus curruum, & apud regem Jeruſchalaimis.

26 Eratque dominium habens in omnes alios reges: inde a flumine *Euphrate* uſque ad terram Peliſchtæorum, & uſque in terminum Ægypti. 1.Reg.4.21

27 Et reddidit rex argentum Jeruſchalaimis ut lapides: cedros autem reddidit ut ſycomoros, quæ in loco depreſſo *creſcunt*, multitudine.

28 Pendebant enim vectigal equorum ex Ægypto *mercatores* Schelomoni, & ex omnibus aliis regionibus.

29 Reliquæ autem res Schelomonis' priores & poſteriores: nónne ſunt ſcriptæ' in verbis Nathanis Prophetæ, & in prophetia Achijæ Schiluntini, & in viſione [c] Jehhdonis videntis de Jarobhhamo filio Nebati? c qui & Hoddo apſ.

30 Regnavit verò Schelomo Jeruſchalaimis ſupertotum Iſraëlem quadraginta annis, 12.13. & Hoddo apſ.

31 Cumq; occubuiſſet Schelomo cum patribus ſuis, & ſepeliviſſent eū in civitate Davidis patris ejus: regnavit Rechabhham filius ejus pro eo. 13.4.

ANNOTATIO.

18 Cum clivulo] *id eſt, molli aſcenſu in circuitu ſolii præterquam ab anteriore parte, tibi gradus erant: nam in clivuli extremitate erant leones, gradus ſingulos quaſi obſervantes.* 25 Quater mille] *id eſt, præſepia equorum ad quater mille currus: vide annotata* 1.*Reg.*4.25. 29 Priores & poſteriores] *id eſt, ante & poſt lapſum ejus: de quo* 1.*Reg.*11. *ut confirmatur infrà* 17.3. In verbis Nathanis] *id eſt, principio primi libri regum, quod hi tres conſcripſerunt, qui hîc nominantur.*

CAPUT X.

Eodem eſt argumento cum 1.*Reg.*12.

1 TUNC abiit Rechabhham Schecemum: nam Schecemum conveniebant omnes Iſraëlitę ad conſtituendum eum regem. 1.Reg.12.

2 Fuerat autem cùm audiviſſet Jarobhham filius Nebati, qui erat *adhuc* in Ægypto, quò fugerat metu Schelomonis regis: ut reverteretur Jarobhham ex Ægypto.

3 Nam miſerant accerſitum eum, venitque Jarobhham & totus Iſraël: & allocuti ſunt Rechabhhamum dicendo:

4 Pater tuus durum impoſuit jugum nobis: tu ergo leva *nos* ſervitute iſta patris tui dura, & jugo ejus gravi quod impoſuit nobis, & ſerviemus tibi.

5 Qui dixit ad eos, adhuc triduum *differte*, tum revertimini ad me: ſic abiit populus.

6 Intereà iniit conſilium rex Rechabhham cum ſeniorꝫbus qui ſteterant ante Schelomonē patrem ipſius, dum eſſet in [a] vivis, dicendo: quomodo vos conſilium initis ad reſpondendum populo huic aliquid? a Heb. cum

8 Qui allocuti ſunt eum, dicendo: ſi fueris [b] facilis populo huic gratificando eis, & allocutus fueris eos verbis bonis: utique erunt tibi ſervi omnibus diebus. b Heb. in

8 Sed reliquit conſilium ſeniorum quo conſuluerant ei: & iniit conſilium cum iis, qui a puer-

eris educati fuerant secũ, stantibus coram ipso:
9 Dixitq; ad eos: quod vos consilium inuretis, ut responderemus aliquid populo huic: qui allocuti sunt me dicendo: leva *nos* jugo isto quod imposuit pater tuus nobis?
10 Tum allocuti sunt eum isti, qui a pueris educati fuerant cum eo dicendo: sic dices populo isti, qui allocuti sunt te dicendo, pater tuus grave effecit jugum nostrum: tu ergo leva *illud* a nobis: sic alloqueris eos: minimus *digitus* meus densior est lumbis patris mei.
11 Jam verò pater meus oneravit vos jugo gravi: ego autem superaddam jugo vestro: pater meus castigavit vos scuticis, ego autem flagellis aculeatis.
12 Cùm ergo venisset Jarobhham & totus populus ad Rechabhhamum die tertio: quemadmodum edixerat rex dicendo, revertimini ad me die tertio:
13 Respondit eis rex duriter: nam dereliquerat rex Rechabhham consilium seniorum:
14 Et allocutus est eos ex consilio puerorum suorum dicendo: pater meus grave effecit jugum vestrum: ego autem superaddam illis: pater meus castigavit vos scuticis: ego autem flagellis aculeatis.
15 Cùm itaque non auscultasset rex populo: (erat enim causa a Deo: ut præstaret Jehova verbum suũ quo allocutus fuerat per Achijam Schiluntinum Jarobhhamum filium Nebati).
16 [a] Omnes Jisraëlitæ quia non auscultaverat rex ipsis, responderunt populus regi dicendo, quæ nobis portio esset eum Davide? utiq; non *est nobis* possessio cum filio Jischaji, quisque ad tentoria tua, ô Jisrael: jam prospice domui tuæ, David: sic abiit totus Jisraël in tentoria sua.
17 (Tantùm super filios Jisraëlis qui habitabant inter civitates Jehudæ regnavit Rechabhham).
18 Cumque misisset rex Rechabhham Hadoramum qui præerat tributo, obruerunt eum Jisraëlitæ lapidibus, ita ut moreretur: quam ob rem rex Rechabhham totis viribus conscenso curru fugit Jeruschalaimam.
19 Sic defecerunt Jisraëlitæ a domo Davidis usque in hunc diem.

ANNOTATIO.

16 Omnes Jisraëlitæ quia &c.] *in quibusdam exemplaribus additur, videntes, quod fortè irrepsit ex comparatione cum* 1. *Reg.* 12. 16: *sed probatiora nostra exemplaria eo carent.*

CAPUT XI.

Rechabhham à bello in Jisraëlitas Dei jussu abstinet: regnum munitionibus, commeatu, armis, personis confirmat. Sacerdotes Levitas & Jisraëlitas profugos recipit: filiosq; provinciis præficit.

1 Reg. 12. 21 1 CUM autem venisset Rechabhham Jeruschalaima: congregavit ex domo Jehudę & Binjaminis centum octoginta millia delectorum *hominum* gerentium bellum: ad pugnandum contra Jisraëlem, ut reduceret regnum illud ad Rechabhhamum.
2 Sed fuit verbum Jehovæ ad Schemahhjam virum Dei, dicendo:
3 Edicito Rechabhhamo filio Schelomonis regi Jehudæ: & omnibus Jisraëlitis in Jehuda & Binjamine dicendo:
4 Sic ait Jehova: ne ascendite, neque pugnate contra fratres vestros, revertimini quisque domum suam: nam a me facta est res ista: qui auscultantes verbis Jehovæ, reversi sunt a profectione contra Jarobhhamum.
5 Itaque resedit Rechabhham Jeruschalaimis: & ædificavit civitates ad munitionem in [a] Jehuda:
6 Ædificavit, inquam, Beth-Lechemum, & Hheramum, & Tekohham:
7 Item Beth-Tzurem, & Socuntem, & Hhadullamum:
8 Gathum quoque, & Maresciam, & Tzijphum:
9 Et Adorajima, & Lacischum, & Hhazekam:
10 Et Tzorhham, & Ajalonem, & Chebronẽ quæ *sunt* in Jehuda & in Binjamine: civitates munitionum.
11 Confirmavitque has munitiones: disponens in eis [a] antecessores, & apothecas cibi, & olei, & vini:
12 Et in [a] unaquaque civitate [a] clypæos & spicula: denique confirmavit eas [b] quamplurimum: ita fuit ejus Jehuda & Binjamin.
13 Sacerdotes quoque & Levitę, qui *erant* in toto Jisraële, stiterunt se ei e toto termino suo.
14 Nam derelinquentes Levitæ prædia suburbana sua & possessionem suam, abierunt ad Jehudam & Jeruschalaima: cùm rejiceret eos Jarobhham, & [a] filii ejus, [a] ne sacerdotio fungerentur Jehovæ:
15 Statueretque sibi sacerdotes pro excelsis, & pro dæmonibus, & pro vitulis quos fecerat.
16 Et secuti illos ex omnibus tribubus Jisraëlis, qui dedebant [c] animum suum ad requirendum Jehovam Deum Jisraëlis: venerunt Jeruschalaima ad sacrificandum Jehovæ Deo majorum suorum.
17 Qui confirmarunt regnum Jehudæ, & fortificarunt Rechabhhamum filium Schelomonis, ad triennium: nam ambulaverunt in via Davidis & [a] Schelomonis triennio.
18 Acceperat autem sibi Rechabhham uxorem præter Machalatam filiam Jerimothi filii Davidis: Abihajilam filiam Eliabi filii Jischaii:
19 Quæ peperit ei filios: Jehhuschum, & Schemarjam, & Zahamum.
20 Post hanc verò duxit [d] Mahhacam filiam Abschalomi: quæ peperit ei Abijam & Hhattaium, & Zizam, & Schelomithum.
21 Amabat autem Rechabhham Mahhacam filiam Abschalomi præ omnibus uxoribus suis, & concubinis suis: nam uxores octodecim duxerat, & concubinas sexaginta: unde genuit viginti octo filios & sexaginta filias.
22 Ideoque Rechabhham constituit primarium Abijam filium Mahhacæ antecessorem inter fratres ipsius: quia erat constituturus eum regem.
23 Et [a] prudentiam adhibens, dispersit de omnibus filiis suis per singulas regiones Jehudæ & Binjaminis, in omnes civitates munitionum, quibus indebat commeatum [e] copiosum: & [f] procuravit *eis* multitudinem uxorum.

[a] Heb. *in omni civitate & civitate.*
[b] Heb. *ad multa valde.*
[d] *quæ & Micaja filia Urielis e Gibhha, inf.* 13. 2.
[c] Heb. *cor.*
[a] Heb. *sacerdotio.*
[e] Heb. *in multitudinem.*
[f] Heb. *petiit.*

ANNOTATIO.

5 In Jehuda]*id eſt,in regno Jehudæ,ut oſtenditur comparatio verſus 10.ſynecdochicè.* 11 Anteceſſores]*filios ſuos,infrà 23.ver.* 12 Clypeos]*id eſt,omnia genera armorum tàm ad defenſionem quàm ad offenſionem:ſynecdoche.* 14 Filii ejus]*ſive ad conſilium adhibuerit:ſive opera illorum uſus ſit in præſidiis conſtituendis exemplo Rechabhhami.* Ne ſacerdotio &c.]*id eſt,ne doctrinam nuntiarent, & populum in ea continerent,ac in reliquis exercitamentis ad cultum Dei pertinentibus officium ſuum facerent.* 17 Schelomonis]*nam videtur ex hoc loco ut ex toto Eccleſiaſte Schelomo poſt lapſum reſipuiſſe: etſi non potuit idololatriam planè evertere,& cultum Dei redintegrare:ut temporibus Menaſchu infrà 33.17.* 23 Prudentiam adhibens]*exemplo Abrahami Gen.25 ſic de Jehoſchaphato infrà 21.3.*

CAPUT XII.

Rechabhham & Jehuda peccatis Deum provocantes,a rege Ægypti affliguntur & ſpoliantur.Reſipiſcentes Dei verbo eriguntur & reſtituuntur:poſtremò Rechabhhamo ſuccedit Abija.

1.Reg.14.22 1 FUIT autem cùm ſtabiliviſſet Rechabhham regnum,cumque confirmatus eſſet, ut relinqueret legem Jehovæ:& totus Jiſraël cum eo.

2 Unde fuit anno quinto regis Rechabhhami, ut aſcendens Schiſchak rex Ægypti contra Jeruſchalaima,(quia prævaricati erant contra Jehovam)

3 Cum mille ducentis curribus,& cum ſexaginta millibus equitum: innumeroq; populo qui veniebant cum ipſo ex Ægypto, Lubæis, Succæis,& Æthiopibus:

4 Caperet civitates ipſas munitionum quæ erant Jehudæ:& veniret Jeruſchalaima uſque.

5 Schemahhja verò propheta ille,veniens ad Rechabhhamum ac principes Jehudæ, qui congregati erant Jeruſchalaimis metu Schiſchaki: dixit eis, ſic ait Jehova; vos dereliquiſtis me,ideò ego quoque derelinquo vos *tradendos* in manum Schiſchaki.

6 Tum deprimentes ſe principes Jiſraëlis & rex: dixerunt,juſtus eſt Jehova.

7 Quos cùm videret Jehova ſeipſos depreſſiſſe,fuit verbum Jehovæ ad Schemahhjam dicendo, depreſſerunt ſe ipſos: non perdam eos: ſed præſtabo eis mox liberationem, neque effundetur æſtuans ira mea ſuper Jeruſchalaima per Schiſchakum:

8 Sed erunt ei ſervi: ut experiantur ſervitutem mei, & ſervitutem regnorum reliquarum regionum.

9 Aſcendens itaque Schiſchak rex Ægypti contra Jeruſchalaima accepit theſauros domus Jehovæ, & theſauros domus regis, omnia, inquam,illa accepit:accepit etiam ſcuta aurea quæ fecerat Schelomo.

10 Pro quibus fecit rex Rechabhham ſcuta ærea: quæ depoſuit in manum præfectorum curſoribus, qui obſervabant portam domus regis.

11 Eratq; ex quo veniebat rex in domum Jehovæ: ut venientes curſores afferrent ea: deinde referrent ea ad procœtonem curſorum.

12 Cùm itaque ſe depreſſiſſet, averſa eſt ab eo ira Jehovæ,ut non perderet omnino: prout etiam erga Jehudam uſus fuerat verbis bonis.

13 Confirmavit ergo ſe rex Rechabhham Jeruſchalaimis & regnavit: nam natus unum & quadraginta annos Rechabhham cùm regnare inciperet,ſeptendecim annis regnavit Jeruſchalaimis: civitate quam elegerat Jehova ad collocandum nomen ſuum ibi, ex omnibus *civitatibus* tribuum Jiſraëlis,& nomen matris ejus Nahhama Hhammonitis.

14 Fecit autem malum: nam non comparavit animum ſuum ad quærendum Jehovam.

15 Res verò Rechabhhami priores & poſteriores an non ſunt ſcriptæ in verbis Schemahhjæ prophetæ & Hhiddonis Videntis in genealogiis: etiam bella Rechabhhami contra Jarobhhamum omnibus eorum diebus?

16 Deniq; cùm occubuiſſet Rechabhham cum patribus ſuis,& ſepultus eſſet in civitate Davidis:regnavit Abija filius ejus pro eo.

a Heb. *& nõ erat numerus populo.*

b Heb. *a facie.*

c Heb. *effugium.*

d Heb. *per manũ Schiſchaki.*

e Heb. *in tantum vel in conſumptionem.*

f *qui ſ. d. libri 1. Reg. 14.31. & paſſim in libro regum.*

ANNOTATIO.

1 Relinqueret]*poſt illud triennium,de quo ſuprà 11.17.* 3 Lubæis]*hi ſunt Libyes Mareotha conterminι Ægypto:quare potius dicendi fuiſſent Lubes ſive Lybies ex vero etymo.* Succæis]*id eſt, Troglodytis: ita vocatis quod in tabernaculis degant,quæ hebraicè Succoth dicuntur: quam ob rem regionem illorum Troglodyticen priſcis Succoën dictam eſſe teſtatur Plin.libro.6.natur.hiſt.cap. 29. etſi Miccoën legitur proclivi lapſu,mutato Samec in Mem.* Æthiopibus]*ſub Ægypto.* 5 Ille]*de quo ſuprà 11.2.* 8 Erunt ei ſervi]*id eſt,cogentur pacis conditiones ab eo accipere,& ſe redimere.* 9 Accepit]*datos a rege & populo pro ſua redemptione.* 12 prout etiam]*vide 1.Reg.11.13.& 36.& ſuprà verſu 7.* 15 Priores]*ut ſuprà 9.29.* In genealogiis]*id eſt, in libro,in quo regum genealogias deſcribit: qui etiam dicitur Midraſch,id eſt,commentarius:infrà 13.22.*

CAPUT XIII.

Abija Deo confiſus,felicisſimè contra Jarobhhamum pugnat.

1.Reg.15. 1 ANNO decimooctavo regis Jarobhhami: regnare cœpit Abija ſuper Jehudam.

2 Tribus annis regnavit Jeruſchalaimis, cujus matri nomen Micaja filia Urielis e Gibhha: bellumque fuit inter Abijam & inter Jarobhhamum.

3 Quam ob rem junxit Abija copias, robore valentes bellatores, quadringenties mille viros delectos: Jarobhham verò inſtruxit contra eum aciem cum octingentis mille viris delectis valentibus robore.

4 Tum ſurgens Abija e ſummo monte Tzemarajimorum,qui *eſt* in montanis Ephrajimi: dixit,audite me Jarobhham,& totus Jiſraël.

5 An non veſtrum erat agnoſcere Jehovam Deum Jiſraëlis tradidiſſe regnum Davidi ſuper

per Jiſraëlem' in ſeculum: ipſi & filiis ejus' fœdere ſalis?

6 Attamen ſurrexit Jarobhham filius Nebati ſervus Schelomonis filii Davidis: & rebellavit contra dominum ſuum.

7 Deinde congregati ſunt ad eum homines vani, [a] nequiſſimi, qui fortificarunt ſe contra Rechabhhamum filium Schelomonis: cùm Rechabhham eſſet puer ac [b] mollis animo: neque confirmaret ſe adverſus illos.

8 Et nunc vos [c] cogitatis confirmare vos adverſus regnum Jehovæ, *quod eſt* in manu filiorum Davidis: quamvis ſitis multitudo magna: tamen penes vos vituli aurei *ſunt*, quos fecit vobis Jarobhham in deos.

9 An non depuliſtis ſacerdotes Jehovæ filios Aharonis & Levitas? & feciſtis vobis ſacerdotes, ut populi reliquarum regionum: quemlibet venientem [d] ad conſecrandum miniſterium ſuum' juvenco ſubrumo & arietibus ſeptem, eſtq; ſacerdos iis qui non *ſunt* dii?

10 Nos autem *habemus* Jehovam Deum noſtrũ, quem non dereliquimus: ſacerdotes autem miniſtrantes Jehovæ ſunt filii Aharonis, & Levitæ *ſunt* in opere ſuo:

11 Et adolent Jehovę holocauſta [e] quolibet mane & quolibet veſpere, ſuffitum quoque aromatum & diſpoſitionem panum ſuper menſam mundam, & lychnuchum aureum cum lucernis ejus *curans* accendẽdo quolibet veſpere: obſervamus enim obſervationem Jehovæ Dei noſtri: vos autem dereliquiſtis eum.

12 Quare ecce nobiſcum *eſt* in [f] principiis Deus ipſe: & ſacerdotes ejus cum tubis clangoris ad clangendum contra vos: filii Jiſraëlis ne pugnetis contra Jehovam Deum majorum veſtrorum: non enim ſecundaremini.

13 Interea Jarobhham juſſerat divertere inſidias, ut [g] invaderent eos a tergo: ita erant *Jiſraëlitæ* a fronte Jehudæis, inſidiæ verò a tergo eorum.

14 Aſpicientes autem Jehudæi quòd ecce ſibi inſtabat bellum [h] a fronte & a tergo, inclamarunt Jehovam: ſacerdotes verò clangebant tubis.

15 Clanxerunt etiam viri Jehudæ: fuitque cùm clangerent viri Jehudæ, ut Deus plaga afficeret Jarobhhamum, & totum Jiſraëlem coram Abija & Jehuda.

16 Quam ob rem fugerunt Jiſraëlitæ metu Jehudæ: tradiditque illos Deus in manum horum.

17 Percuſſerunt enim eos Abija & populus ejus percuſſione magna: ita ut caderent confoſſi ex Jiſraëlitis quingenties mille viri delecti.

18 Ita depreſſi ſunt Jiſraëlitę tempore illo: & fortificati filii Jehudæ: quia nitebantur Jehova Deo majorum ſuorum.

19 Nam perſecutus Abija Jarobhhamum: cepit ab eo civitates, [i] Beth-Elem cum villis ejus: & Jeſchanam cum villis ejus: [k] Hhephravin quoque cum villis ejus.

20 Neque obtinuit vim Jarobhham amplius diebus Abijæ: ſed cùm plaga affeciſſet eum Jehova, mortuus eſt.

21 Confirmatus ergo eſt Abija: qui [l] duxerat ſibi uxores quatuordecim: unde genuit viginti duos filios, & ſexdecim filias.

22 Reliquæ autem res Abijæ, & viæ ejus ac verba ejus: ſcripta ſunt in [m] commentario prophetæ Hhiddonis.

1 Reg. 11. 26

a Hebr. filii Belial. b Hebr. mater ejus. c Hebr. decimi ſeſe. 2 Par. 11. 14

d Hebr. ad implendum manum ejus. Exod. 29. 1. Levit. 8. 2.

e Hebr. mane, & ad veſperam veſperi. Exod. 30. 7. 8.

f Hebr. in capite Dei. Num. 10. 8.

g Heb. *ut verterent a poſt eos: ſic dextrum.*

h Heb. *facies & dorſo.*

i Jeſ. 19. 18.

k Jeſ. 19. 18.

l 2 Par. 21. 3.

m Hebr. *Midraſch.*

ANNOTATIO.

4 Tzemarajimorum] *in finibus Binjaminis: vide Gene.* 10.18. 5 In ſeculum] 2. *Schem.* 7. 13. Fœdere ſalis] *id eſt, perpetuo, Num.* 18.19. 9 Iuvenco ſubrumo] *id eſt, novo hoc ritu a vobis conſtituto.* 19 Beth-Elem] *Binjaminiticæ tribus, ubi vitulorum alter erat* 1. *Reg.* 12.29. Hhephravin] *Hhophra Binjaminitarum, Jehoſch.* 18.23. 21 Duxerat] *non tantùm in regno: ſed vivo etiam patre.* 22 Commentario] *vide ſupra* 12.15.

CAPUT XIIII.

Aſa rex publicam idololatriam tollit: urbes munit, & Æthiopes invadentes, invocato Dei nomine cæſos fuſosq; ſpoliat.

1 Reg. 15. 8.

1 Cùm autem occubuiſſet Abija cum patribus ſuis, & ſepeliviſſent eum in civitate Davidis, regnavit Aſa filius ejus pro eo: diebus ejus quievit terra decem annis.

2 Et fecit Aſa quod bonum & rectum *videtur* in oculis Jehovæ Dei ſui.

3 Amovit enim altaria alienigenarum atque excelſa: & confregit ſtatuas eorum, ſuccidit q; lucos eorum:

4 Et edixit [a] Jehudæis, ut requirerent Jehovam Deum majorum ipſorum: & ut facerent legem & præceptum ejus:

5 Amovit, inquam, ab omnibus civitatibus Jehudæ excelſa & [b] ſubdiales ſtatuas: cùm quieſceret regnum coram eo.

6 Ædificavit quoque civitates munitionis in Jehuda: cùm quieſceret ea terra, & nullum gereretur ſecum bellum annis illis: nam quietem dederat Jehova ei.

7 Dicebat enim Jehudæis, ædificemus civitates has, & circumdemus muro, & turribus, valvis & vectibus, [a] tantiſper dum hæc terra nobis expoſita eſt, quandoquidem requiſivimus Jehovam Deum noſtrum, requirentibus dedit quietem nobis circumquaque: quapropter ædificarunt & proſperati ſunt.

8 Fuerunt autem Aſæ copiæ ferentes [c] clypeum & ſpiculum: e Jehuda trecentorum millium: e Binjamine autem ferentium ſcutum & tendentium arcum ducentorum octoginta millium: omnes hi valentes robore.

9 Cùm prodiiſſet contra eos Zerach Æthiops cum copiis [b] decies centies millium, & curribus [c] ter centies: veniſſetque [c] Mereſcham uſque.

10 Quò procedens Aſa adverſus eum: inſtructis aciebus in valle Tzephathę ad Mareſcham:

11 Invocavit Aſa Jehovam Deum ſuum, dicens: *ó* Jehova, nihili *eſt* apud te, opem ferre

a Heb. *adhuc hoc* exiſtente *ut hæc terra coram nobis ſit.*

b Heb. *mille millium.*

destituto viribus [c] intercedendo abundanti *viribus*: opem fer nobis, Jehova Deus noster: nam tibi innitimur, & in nomine tuo venimus contra multitudinem istam: ô Jehova, Deus noster es, ne obtineat *vires* contra te mortalis.

12 Tum plaga affecit Jehova Æthiopes illos coram Asa & coram Jehuda: fugerunt que Æthiopes.

13 Quos persecutus est Asa, & populus qui cum eo erat ad Gerarum usque, ceciderunt que ex Æthiopibus *tot* ut non esset illis [d] instauratio: quia fracti erant coram Jehova & coram exercitu ejus: ita deportarunt isti prædam multam valde.

14 Percusserunt etiam omnes civitatum *incolas* circa Gerarum: nam invaserat eos metus Jehovæ: spoliarunt que se omnes civitates illas, in quibus spolia multa erant.

15 Atque etiam habitatores tentoriorum pecuariorum percussêrũt: & captivos abducendo greges quam plurimos & camelos, reversi sunt Jeruschalaima.

[c] Heb. *inter abundantem.*

[d] Heb. *vivificatio.*

ANNOTATIO.

4 Jehudæis] *id est, omnibus pertinentibus ad regnum Jehudæ.* 5 Subdiales statuas] *vide Levitici 26.30. in annotatione. Hæc autem omnia de publica cultus Dei instauratione sunt accipienda: nam anno demum decimoquinto sigillatim quæstione habita, etiam privatæ idolalatriæ sunt abolitæ, & fœdus cum Deo instauratum, infrà 15.8. &c.* 8 Clypeum] *vide annotata suprà 11.12.* 9 Ter centies] *supple ἀπὸ χιλιῶν mille, ut patet infrà 16.8.* Maresch am] *in finibus Jehudæ, Jehoschuhhæ 15.44.* 11 Intercedendo] *id est, opponendo te illi, ut vulgus loquitur.* 13 Instauratio] *id est, sulla suas copias instaurandi ratio: sic enim conjugatum vivificandi verbum accipitur 1. Chronicorum 11.8. ut observatum est Gen. 18. 10.* 14 Incolas] *qui Pelischtæi erant, ac proinde Jehudæorum perpetuis hostes: & fortè etiam Æthiopibus juncti.* Metus Jehovæ] *vide simile Gen 35.5. & infrà 17.10.* 15 Habitatores tentoriorum] *id est, Scenitas Arabas Pelischtæa & Edomæa finitimos, quâ fugientibus Æthiopibus iter erat: ut 1. Chron. 4.41.*

CAPUT XV.

Asa a prophetæ monitu inceptam regni reformationem, & veri cultus instaurationem persequitur: fœdusq; cum Deo renovat.

1 TUM Hhazarjam filium [a] Hhodedi incessit spiritus Dei:

2 Qui procedens ante Asam, dixit ei: audite me Asa totusque Jehuda & Binjamin: 'Jehova fuit vobiscum dum fuisti s cum eo: & si requiretis eum, præstò erit vobis; sin derelinquetis eum, derelinquet vos.

3 'Dies enim multi aguntur Jisraëlitis sine Deo vero, & sine sacerdote docente, ac sine lege.

4 Quod si conversus fuisset, cùm angustia esset sibi, ad Jehovam Deum Jisraëlis: requirentibus eum præstò fuisset illis.

5 Sed 'temporibus istis non *est* pax exeunti & redeunti: verùm vexationes magnæ super omnes habitatores regionum illarum:

6 Adeò ut' contundantur gens gente & civitas civitate: quia Deus vexat eos omni angustia.

7 'Vos ergo confirmamini, neque sint' remissæ manus vestræ: est enim merces operi vestro.

8 Quare cùm audiret Asa verba ista, & 'prophetiam illam *scriptam a* Hhodedò prophetæ: confirmans se abstulit' reliquos abominandos deos e tota terra Jehudæ & Binjaminis, atque ex illis 'civitatibus quas ceperat de montanis Ephrajimi: renovavitque' altare Jehovæ, quod erat 'ante porticum Jehovæ.

9 Et congregavit totum Jehudam & Binjaminem, & illos qui peregrinabantur apud eos, ex Ephrajimo & Menasche, 'etiam e Schimhhone: nam defecerant ad eum ex Jisraëlitis [b] plurimi, cùm vidissent Jehovam Deum ejus esse cum eo.

10 Itaque congregati Jeruschalaima' mense tertio: anno quinto decimo regni Asæ,

11 Sacrificaverunt Jehovæ die illa, *quæ* de præda attulerant: boves septingentos, & pecudum septem millia:

12 Iniverunt que fœdus de requirendo Jehova deo majorum suorum: ex toto corde suo, & ex toto animo suo:

13 Adeò ut quisquis non requisiturus esset Jehovam Deum Jisraëlis, morte afficiendus esset: [c] sive parvus sive magnus: sive vir sive fœmina.

14 Et jurarunt Jehovæ cum sono magno & clangore: tubis que ac buccinis.

15 Lætabantur enim omnes Jehudæi de isto juramento: nam ex toto [d] animo suo jurabant, quòd cùm toto studio suo' requisiviss ent eum, præstò fuisset eis: dederat enim Jehova quietẽ eis circumquaque.

16 Quinetiam Mahhacam aviam Asæ regis amovit ne esset augusta, eò quòd fecerat cũ luco horrendam statuam: & succisam Asa horrendam statuam ejus comminuit, ac combussit ad torrentem Kidronem.

17 Excelsa quidem non amota sunt ex Jisraële: sed animus Asæ fuit integer omnibus diebus ejus.

18 Et retulit res consecratas a patre suo & res consecratas a se in domum Dei: argentum & aurum & instrumenta.

19 Bellum enim non fuerat: usque ad annum 'trigesimumquintum [e] regni Asæ.

[a] *qui Hhiddo sup. 12.15. & Jehhdo, sup. 29.*

[b] Heb. *in multitudinem.*

[c] Heb. *sive parvus sive magnus &c.*

[d] Heb. *corde.*

[e] *decimus Asa.*

ANNOTATIO.

2 Jehova vobiscum] *propositio hortatoria ad pietatem, ab ope Dei, quam expertum erat regnum Jehudæ.* 3 Dies enim multi] *altera confirmatio ab exemplo regni Jisraëlitici.* 5 Temporibus istis] *ab initio defectionis huc usque.* 6 Contundantur] *vide comminationem 1. Reg. 14.10. & sequentibus, & complementum 1. Reg. 15.17.* 7 Vos ergo] *conclusio hortatoria, ut quod bene cœperant promovere, & cultum Dei planè redintegrare pergant.* Remissæ manus] *vide 2. Schem. 4.1.* 8 Prophetiam

phetiam illam] *Achijæ quam Hhoded in actâ retulit, 1. Reg. 14. 7. & ſequentibus: nam Hhoddum ſive Hhiddonem partem illam hiſtoriæ regum ſcripſiſſe oſtendimus ſuprà 13. 22.* Reliquos] *quæſtione domeſticam habita regnum ab idololatria repurgavit.* Civitatibus] *de quibus ſuprà 13. 19.* Altare] *& totum atrium de integro curavit: quam ob rem atrium novum dicitur infrà 20. 5. ſynecdoche.* Ante porticum] *ſuprà 8. 24.* 9 Etiam e Schimhhone] *hinc apparet Schimhhonitas aliquos Iſraëlitis aliu finitimos a regno Jehudæ defeciſſe, cùm lacerareturregnum: etſi de cætero corpus tribus Schimhhonitice Jehudæ adhæſit, dum domus Davidis regnavit. 1. Chron. 4. 31. & ſequentibus.* 10 Menſe tertio] *in quem feſtum ſeptimanarum incidit, mandatum a Deo Exod. 23. 16.* 15 Requiſiviſſent] *ſuprà 14. 11.* 19 Trigeſimum quintum] *incluſivè, ut oſtenditur infrà 16. 1.* Regni Aſæ] *i. regni Jehudæ a diviſo populo quod tunc obtinebat Aſa: nam regna modò a populis denominantur, modò a perſonis regnantibus. Eſt autem hic annus decimusquartus ex quo regnabat Aſa: Nam Rechabbham ſeptendecim annos regnavit, Abija tres: quibus ſi hos quindecim addas erunt triginta-quinque: a lacerato regno: ſic verſu proximo ſequente.*

CAPUT XVI.

Aſa de Syrorum ope ad impediendum Bahhaſcham adhibitâ, a prophetâ reprehenſus, eum in carcerē truditpopulum concutit: & morbo afflictus ad medicos tantùm non ad Deum recurrit.

1 Anno [a] trigeſimoſexto regni Aſæ, aſcendēs Bahhaſcha rex Iſraëlis cōtra Jehudam, ædificabat Ramam; ne ſineret egredi aut regredi *quenquam* ad Aſam regem Jehudæ.

[a] 1. Reg. 15. 16.

2 Sed depromens Aſa argentum & aurum ex theſauris domus Jehovæ & domus regis: miſit ad Ben-Hadadum regem Syriæ qui habitabat Darmaſci, dicendo.

3 Fœdus *eſt* inter me & inter te, ut inter patrem meum & inter patrem tuum: ecce mitto ad te argentum & aurum, age irritum fac fœdus tuum cum Bahhaſcha rege Iſraëlis: ut abſcedat a me.

4 Et auſcultans Ben-Hadad regi Aſæ miſit principes copiarum ſuarum contra civitates Iſraëlis, quæ percuſſerunt Hhijonem, & Danē, & Abel-Majima: [a] omnesque civitates armamētariorum Naphtali.

[a] Heb. omnia armamentaria civitatum Naphtali.

5 Unde fuit audiente Bahhaſcha, ut deſiſteret ab ædificanda Rama: quia faciebat *Syrus* ut ceſſaret ab opere ſuo.

6 Tunc Aſa rege aſſumente totum Jehudam deportarunt lapides Ramę & ligna ejus, quibus ædificabat Bahhaſcha: & ædificavit ex illis Gebahhum & Mitzpam.

7 Quam ob rem illo tempore veniens [a] Chanani Videns ad Aſam regem Jehudæ: dixit ad eum: quandoquidem innixus es rege Syriæ: ac non innixus es Jehova Deo tuo: idcirco [a] proripiunt ſe copiæ regis Syriæ, [b] ne ſint ad manum tibi.

[a] Heb. a manu tua.

8 An non [c] Æthiopum illorum & Libyum erant copiæ numeroſæ curribus & equitibus [d] quamplurimùm? tamen cùm innitereris Jehova, tradidit eas in manum tuam.

[c] Heb. *Æthiopes & Libyes erant in copiis, Sup.* 14

9 Cùm Jehovæ oculi diſcurrant per totam terram, ut [e] firmum ſe exhibeat erga eos *quorum* animus integer *eſt* erga ipſum: ſtultè egiſti in hac re: nam [f] porrò futura ſunt contra te bella.

[d] Heb. *multū valde.*

[e] Heb. *cor.*

[f] Heb. *ex nunc.*

10 Tunc indignatus Aſa contra videntem illum, tradidit eum in [g] carcerem Cippi, quia [h] indignatione percitus erat contra eum de hac re: & conquaſſabat Aſa ex populo: tempore illo.

[g] Heb. *in domum everſionis: ſic dicitur Cippus ab evertendo & contorquendo ſontium corpore.*

11 Sed ecce res Aſæ [a] priores & poſteriores: ecce ſunt ſcriptæ in libro regum Jehudæ & Iſraëlis.

[a] Heb. *in indignatione erat contra eum.*

12 Ægrotavit autem Aſa anno trigeſimonono regni ſui, ex pedibus ſuis, [i] uſq; eò ut morbus ejus ſummè *invaleſceret*: tamen ne in morbo quidem ſuo requiſivit Jehovam: ſed hæſit medicis.

[i] Heb. *uſque ſurſum morbus ejus.*

13 Denique occumbens Aſa cum patribus ſuis: mortuus eſt anno quadrageſimo primo ex quo regnare cœpit.

14 Quem ſepeliverunt in ſepulchris ejus, quæ foderat ſibi in civitate Davidis, deponentes eum in cubili quod impleverat [k] aromaticis ſpeciebus paratis unguentario opere: & [a] cōbuſſerunt ei uſtionem *odorum* perquàm maximam.

[k] Heb. *aromatibus & ſpeciebus ſuis.*

[a] Heb. *ſecerunt.*

ANNOTATIO.

1 Trigeſimoſexto] *i. deſimoſexto de quo ſup. 15. 10. vide annotata ibidem in verſum ultimum.* 7 Chanani] *pater prophetæ Jehu, de quo 1. Reg. 16. 3. infrà 19. 2.* Proripiunt ſe] *q. d nihil egiſti Syros advocando: nam illis abeuntibus redintegrabit hoſtis tuus bellum, quo continenter infeſtaberis: infrà 9. verſ. vide 1. Reg. 15. 19.* 9 Firmum] *non autem varium, & ſuorum partes temerè deſerentem, ut Syri.* 10 Carcerem Cippi] *id eſt, carcerem ſonticum, ubi ſontes conſtringuntur Cippus: nam cum prophetā agebat ut cum reo minutæ majeſtatis: ſic Jirmejæ 20. & 37.* 11 Priores & poſteriores] *vid ſup. 9. 29.* 14 Combuſſerunt ei] *i. ſepulchrum ejus luſtrarunt in uſtrina ſuffitu factō, regum more, vide infrà 21. ſub finem.*

CAPUT XVII.

Jehoſchaphat regno confirmato, Eccleſias purgari & inſtitui curat, dum Deus hoſtium alios cohibet, alios ei ſubjicit, poſtremò deſcriptio ſtatus copiarum ejus.

1 Regnavit itaque Jehoſchaphat filius ejus pro eo: & confirmavit ſe ſuper Iſraëlem.

2 Nam diſpoſuit copias per omnes civitates Jehudæ quæ munitæ erant: & diſpoſuit ſtationarios per regionem Jehudæ, & per civitates Ephrajimi quas ceperat Aſa pater ejus.

3 Eratque Jehova cum Jehoſchaphato: quia ambulabat in viis Davidis patris ſui [a] prioribus & non requirebat Bahhalimos:

[a] Heb. *priorum.*

4 Quia Deum patris ſui requirebat, & in præceptis ejus ambulabat: ac non [a] imitabatur factum Iſraëlitarum.

[a] Heb. *ſecundum factum &c.*

5 Ideò confirmavit Jehova iſtud regnum in manu ejus, ita ut darent omnes Jehudæi [a] mu-

nus Jehoſchaphato: ſic fuerunt ei divitiæ, & gloria [b] copioſè.

[b] Heb. *in multitudine.*

6 [a]Elato itaque animo ſuo ad vias Jehovæ: amplius adhuc amovit[a] excelſa & lucos ex Jehuda.

7 Et anno tertio ex quo regnare cœpit, miſit [a] cum præfectis ſuis, cum Ben-Chajle & cum Hhobadja & cum Zecarja & cum Netaneële, & cum Micaja: ad docendum per civitates Jehudæ:

8 Cum illis, inquam, hos Levitas, Schemahhjam & Netanjam, & Zebadjam & Hhaſaëlem, & Schemiramothum, & Jonathanem, & Adonijam, & Tobijã, & Tob-Adonijam Levitas: quibuſcum *erant* Eliſchamahh & Jehoram ſacerdotes.

9 Qui docuerunt in Jehuda, habentes ſecum librum legis Jehovæ: & obiverunt omnes civitates Jehudæ docentes populum.

10 Pervaſerat autem metus Jehovæ omnia regna regionum quæ *erant* circa Jehudam: ut non gererent bellum contra Jehoſchaphatum.

11 Quin-imò a Peliſchtæis adferebant ad Jehoſchaphatum munus, & pecuniam [c] indictionis: etiam Arabes adducebant ei greges, arietes ſepties millenos ſeptingentenos, & hircos ſepties millenos ſeptingentenos.

[c] Heb. *oneris.*

12 Ita Jehoſchaphat [d] pergebat creſcere uſque ad ſummum: & ædificavit in Jehuda arces & civitates armamentariorum.

[d] Heb. *ivit & crevit.*

13 Et [e] tres multæ erant ei per civitates Jehudæ: ac homines [f] bellatores, valentes robore Jeruſchalaimis.

[e] Heb. *opus multum.* [f] Gen. 36. 14. [f] Heb. *heros.*

14 Quorum numeratio per paternas familias eorum: ex Jehuda chiliarchorum Hhadna princeps, quicum erant valentium robore trecenta millia.

15 Et [g] ſecundum hunc Jehochanan princeps: quicum erant ducenta octoginta millia:

[g] Heb. *ad manum ipius: ſic incepit.*

16 Et ſecundum hunc Hhamasja filius Zicri, ſponte ſe offerens[a] Jehovæ: quicum erant ducenta millia valentium robore:

17 Ex Binjamine verò valens robore Eljadahh: quicum erant armati arcu aut ſcuto ducenties mille:

18 Et ſecundũ hunc Jehozabad: quicum erant centũ octoginta millia expeditorũ ad militiam:

19 Hi erant qui miniſtrabant regi: præter eos quos diſpoſuerat rex per civitates munitas in toto Jehuda.

ANNOTATIO.

3 Prioribus] *vide* 1. *Chron.* 29. 19. Bahhalimos] *id eſt ulla idola: ſynecdoche.* 5 Munus &c.] *id eſt, cum ſuum eſſe regem hoc ſymbolo omnes profiterentur: ut* 1. *Schem.* 10. 27. 6 Elato] *id eſt, cum audentior factus eſſet ad promovendum verum Dei cultum, quàm fuiſſet Aſa pater ipſius.* Excelſa &c.] *quæ vel relicta fuerant vel rurſus invecta.* 7 Cum præfectis] *ex omnibus ordinibus ad tempus, per quos ſtatum eccleſiarum recognoſceret, & populum in verbo Dei inſtitueret, ac autoritate ſua in officio confirmaret.* 13 Res multæ] *admuniſtionem & commeatum pertinentes: ut ſuprà.* 11. 11. 16 Jehovæ] *id eſt, alacerrimo & promptiſſimo animo ad gerenda bella ejus.* 19 Præter eos] *de quibus ſuprà ver.* 2.

CAPUT XVIII.

Argumentum idem eſt cum 1. *Reg.* 22.

1 Cùm autem eſſent Jehoſchaphato divitiæ & gloria [a] copioſè: [a] affinitate ſe junxit Achabo.

[a] Heb. *in multitudine: ſic ver.* 2.

2 Deinde deſcendit[b] exactis *aliquot*[a] annis ad Achabum Schomronem, cui mactavit pecudes & boves copioſè, populoque qui *erat* cum eo: & incitavit eum ut aſcenderet contra Ramothas Gilhhadis.

[b] Heb. *ad finem annorũ.* 1. *Reg.* 22.

3 Dixit enim Achab rex Jiſraëlis ad Jehoſchaphatum regem Jehudæ, ituruſne es mecum Ramothas Gilhhadis? qui dixit ei, ſicut ego, ſic tu: & ſicut populus tuus, populus meus: ut tecum ſimus in iſto bello.

4 Dixit prætereà Jehoſchaphat ad regem Jiſraëlis: conſule, quæſo, hoc ipſo die verbum Jehovæ.

5 Tunc congregatis rex Jiſraëlis prophetis ſuis quadringentis viris: dixit ad eos, utrùm ituri ſumus contra Ramothas Gilhhadis in bellum iſtud: an deſtituros ſum? qui dicebant, aſcende: traditurus enim eſt Deus in manum regis.

6 Dicente verò Jehoſchaphato: annón eſt hic propheta Jehovæ amplius, ut conſulamus ex eo?

7 Dixit rex Jiſraëlis ad Jehoſchaphatũ, amplius vir quidam *eſt* ex quo conſulas Jehovam: at ego odi eum, quia non prophetat de me bonum, ſed omnibus diebus ſuis malumis eſt Micajehu filius Jimlæ: dixit verò Jehoſchaphat, ne loquatur rex ita.

8 Itaque advocans rex Jiſraëlis aulicum unum edixit: feſtinanter adduc Micajehu filium Jimlæ.

9 Intereà rex Jiſraëlis & Jehoſchaphat rex Jehudæ ſedentes: quiſque in ſolio ſuo, induti veſtibus *regiis* conſidebant in area ad oſtium portæ Schomronis: & omnes prophetæ illius prophetabant coram eis.

10 Fecerat enim ſibi Tzidkija filius Cenahhanæ cornua ferrea: & dicebat, ſic ait Jehova: his feries Syros adeò ut conſumas eos.

11 Omnes quoque prophetæ illi prophetabãt ſimiliter dicendo: aſcende Ramothas Gilhhadis & proſperare: traditurus enim eſt Jehova in manum regis.

12 Nuntius autem ille, qui iverat vocatũ Micajehu, alloquebatur eum, dicendo: ecce verba prophetarum iſtorum ore uno bonum prophetant regi: ſit, quæſo, verbum tuum ut unius illorum, & eloquitor bonum.

13 Cui dixit Macajehu: ut vivit Jehova, quod edixerit Deus meus, id eloquar.

14 Cùm ergo ingreſſus eſſet ad regem, dixit rex ad eum: Mica, utrum ituri ſumus contra Ramothas Gilhadis in bellum, an diſtituros ſum? qui dixit: aſcendite & proſperamini, ſcilicet tradentur in manum veſtram.

15 Dicenti autem ad eum regi: quoties ego tandem adjuraturus ſum te, ut non eloquaris mihi niſi veritatem in nomine Jehovæ?

16 Dixit

16 Dixit, video omnes Iſraëlitas diſperſum iri per montes illos, ut oves quibus non *eſt* paſtor: nam dixit Jehova, non *erit* dominus iſtis: revertantur quiſque domum ſuam cum pace.
17 Tum dicente rege Iſraëlis ad Jehoſchaphatum: nónne dixeram ad te, fore ut non prophetaret de me bonum: ſed malum?
18 Dixit, propterea audite verbum Jehovæ: vidi Jehovam ſedentem in ſolio ſuo, & totum exercitum cœlorum aſtantes a dextera ejus & ſiniſtra ejus.
19 Ubi dicente Jehova, quis pelliciet Achabum regem Iſraëlis, ut aſcendat & corruat apud Ramothas Gilhhadis? prætereà dicente, hic dicit hoc modo, & ille dicit illo modo:
20 Tandem prodit quidam ſpiritus qui conſiſtens coram Jehova dixit, ego pelliciam eum: dicente verò Jehova ad eum, quo pacto?
21 Dixit, egreſſus ero ſpiritus mendacii in ore omnium prophetarum ejus: tum dixit, pelliciés, etiamq; prævalebis: exi & fac ita.
22 Quare nunc ecce indidit Jehova ſpiritum mendacii ori tuorum prophetarum iſtorum: intereà Jehova locutus eſt contra te malum.
23 Tunc accedens Tzidkija filius Cenahhanæ percuſſit Micajehu in maxillam: & dixit, quânam viâ tranſivit ſpiritus Jehovæ a me, ut alloqueretur te?
24 Cui dixit Micajehu: ecce tu videris illo *ipſo die*: quo ingredieris intimum conclave ad abſcondendum te.
25 Dixit verò rex Iſraëlis, prehendite Micajehu, & reducite eum ad Ammonem præfectum civitati: & ad Joaſchum filium regis.
26 Quibus dicite: ſic edicit rex, ponite iſtum in carcere: & alite eum pane anguſtè, & aqua anguſtè, donec rediero cum pace.
27 Dixit verò Micajehu, ſi planè reverſus fueris cum pace, non locutus fuerit Jehova per me: prætereà dixit, audite populi quotquot ſunt.
28 Itaque aſcendit rex Iſraëlis cum Jehoſchaphato rege Jehudæ contra Ramothas Gilhhadis.
29 Ubi dixit rex Iſraëlis ad Jehoſchaphatum, cùm diſſimularet ſe proceſſurus in prælium: at tu induere veſtimentis tuis: ſic diſſimulante ſe rege Iſraëlis proceſſerunt in prælium.
30 Rex autem Syriæ præceperat præfectis curruum ſuorum dicendo: ne pugnatote contra parvum *aut* contra magnum: ſed contra regem Iſraëlis ſolum.
31 Fuit itaque cùm videntes præfecti curruum Jehoſchaphatum, ipſi quoque dicerent, rex Iſraëlis eſt, ut diverterent contra eum ad pugnandum: ſed exclamanti Jehoſchaphato Jehova auxiliatus eſt, & [c] avertit illos Deus ab eo.
32 Nam fuit cùm viderent præfecti curruum, eum non eſſe regem Iſraëlis: ut reverterentur a perſequendo eum.
33 Sed quidam jaculatus arcu ſimplice animo, percuſſit regem Iſraëlis inter commiſſuras, id eſt, inter loricæ *partes*: quapropter dixit aurigæ ſuo, deflecte manu tua, & educ me e caſtris: quia ægrotus factus ſum.
34 Quoniam autem invaleſcebat prælium eo die, rex Iſraëlis diſtinebat currus [d] ſuos adverſus Syros uſque ad veſperam: quam ob rem mortuus eſt *quo* tempore occidit ſol.

[c] Heb. *incitavit illos ab eo.*

ANNOTATIO.

1 Affinitate ſe junxit] *accipiendo Hhathaljam Achabi filiam in uxorem Jehoramo filio ſuo: 2. Reg. 8. 18.* 2 Annis] *anno decimoſeptimo regni ſui, ut annotatum eſt, 1. Reg. 22. 42.* 34 Suos] *id eſt, ſui exercitu in fugam inclinantis.*

CAPUT XIX.

Jehoſchaphat prophetæ reprehenſione reſipiſcens, ſuos ad Deum revocat: Et ordinem eccleſiaſticum atque politicum in regno toto recognoſcit.

1 REVERTENTE autem Jehoſchaphato rege Jehudæ domum ſuam, cum pace Jeruſchalaima.
2 Prodiens in conſpectum ejus Jehu [a] filius Chanani videns, dixit ad regem Jehoſchaphatum: an [b] improbo auxiliari & oſores Jehovæ diligere te? at propter hæc tibi incumbit fervens ira a Jehova.
3 Veruntamen res bonæ inventæ ſunt apud te: quòd [c] removiſti lucos e terra, & conſtituiſti animum tuum ad quærendum Deum.
4 Deinde [d] reſedit Jehoſchaphat Jeruſchalaimis: poſtquam [e] converſus obiviſſet per populum, [f] a Beerſchebahho uſque ad montana Ephajimi, & revocaſſet eos ad Jehovam Deum majorum ipſorum:
5 Conſtituiſſetq; judices in ea regione per omnes civitates Jehudæ munitas, [g] cuiq; civitati:
6 Edicens judicibus, videte quid ſitis facturi: nõ enim [h] pro homine judicaturi eſtis, ſed pro Jehova: qui vobiſcũ futurus eſt in reb[i] judiciariis.
7 Quare nunc inſit pavor Jehovæ vobis: obſervate ut faciatis: non enim *eſt* apud Jehovam Deum noſtrum iniquitas, aut acceptio [k] perſonarum, aut ſumptio muneris.
8 Atque etiam Jeruſchalaimis conſtituit Jehoſchaphat e Levitis & ſacerdotibus, & ex primoribus paternarum familiarum Iſraëlis, ad [l] judicia Jehovæ, & ad lites: cum [m] reverterentur *illi* Jeruſchalaima.
9 Et præcepit eis dicendo: ſic facitote cum timore Jehovæ, cum fide, & cum [n] animo integro.
10 Ut quæcunque lis pervenerit ad vos, a fratribus veſtris reſidentibus in civitatibus ſuis, *de diſcrimine* inter cædem & cædem, inter legem & præceptum, ſtatuta & judicia, admoneatis eos, ne rei fiant Jehovæ, & incũbat fervens ira vobis & fratribus veſtris: ſic facitote ut non ſitis *rei*.
11 Ecce autem Amarja ſacerdos primarius inter vos, in omni [o] negotio Jehovæ: Zebadja verò filius Iſchmahhelis anteceſſor [p] in domo Jehudæ in omni negotio [q] regio, cum moderatoribus & Levitis [r] expoſiti ſunt vobis: confirmate vos & facite, & Jehova aderit [s] ſæquo.

[a] Heb. *civis.*
[b] Heb. *ſuper.*
[c] Heb. *corde.*
[d] Heb. *coram vobis: ut Gen. 13. 9.*
[e] Heb. *bono.*

ANNOTATIO.

2 Filius Chanani] *de quo ſupra 16. 7.* Improbo] *Achabo & Iſraëlitis, ſuprà 18.* 3 Removiſti lucos] *ſupra 17. 4. & 6.* 4 Reſedit] *i. quievit, habenis regni Joramo commiſſis, & eccleſiaſtico ac po-*

ac politico ordine constitutis, ut sequitur. Conversus] *id est, respiciens ad prophetæ monitum.* A Beer-Schebahho] *id est, ab una regni extremitate ad alteram.* 6 Pro homine] *id est, non tam mei aut ullius hominis, quàm Dei vices in judicando gerit.* 8 Judicia Jehovæ] *id est, causas sacras, quarum cognitio ad sacerdotes & Levitas pertinebat: vide Deut. 17. 8. & sequentibus.* Lites] *civiles.* Reverterentur Jeruschalaima] *cùm alii judices propter obscuritatem aut difficultatem causarum, vos consulturi venient, aut: partes inter se dissidentes ad vos remittent, ex lege Deut. 17.* 11 Negotio Jehovæ] *vide suprà 8. ver.* In domo Jehudæ] *id est, in regno.* Regio] *id est, regni, sive politico.* Expositi sunt] *id est semper erant præsto, ut consulentibus de jure respondeant.* Æquo] *id est, rebus & personæ æquitate conjuncto.*

CAPUT XX.

Jehoschaphat divinam opem jejunio & precibus contra Moabitas & alios implorans, & promissionem Dei fide amplexus, victoriam divinitus obtinet: postremò societatem init contra voluntatem Dei cum Achazja: quæ reprehenditur & infelicem successum habet.

1 FUIT autem postea, venientibus Moabitis & Hhammonitis, & [a] *alii qui* trans Hhammonitas *habitabant*, cum eis, contra Jehoschaphatum in bellum:

2 Venerunt qui indicarent Jehoschaphato, dicendo: invadit te multitudo magna e [b] transmarina *regione*, ex Syria: qui ecce sunt ad [c] Chatzatzonem Tamaris, ea *est* Hhen-Gedi.

3 Timens verò composuit Jehoschaphat faciem suam ad quærendum Jehovam: & indixit jejunium toti [d] Jehudæ.

4 Itaque congregati sunt Jehudæi ad requirendum *opem* a Jehova: etiam ex omnibus civitatibus Jehudæ convenerunt ad requirendum Jehovam.

5 Tunc stans Jehoschaphat in congregatione Jehudæ & Jeruschalaimorum, apud domum Jehovæ ante atrium [e] novum:

6 Dixit: Jehova Deus majorum nostrorum, nónne tu *es* Deus in Cœlis, & tu dominaris in omnia regna gentium: ita ut in manu tua sit vis & potentia, ac [a] nemo tibi possit obsistere?

[a] Heb. *nemo est contra te sistendo se.*

7 Nónne tu Deus noster expulisti habitatores terræ hujus a conspectu populi tui Jisraëlis, & tradidisti eam semini Abrahami diligenti te, in seculum?

8 In qua habitantes: ædificaverunt tibi in ea sanctuarium pro nomine tuo, dicendo:

9 [f] Si obvenerit nobis malum, puta gladius, judicium, aut pestis, sive fames, consistemus ante domum hanc & coram te: nam nomen tuum est in domo hac: quare inclamantes te ex angustia nostra, exaudi & serva.

10 Nunc autem ecce Hhammonitæ & Moabitæ, & [g] montana Sehhiris, in quæ [h] non permisisti Jisraëlitis ingredi cùm venerent e terra Ægypti: quamvis recesserint ab illis, & non perdiderint illos:

11 Tamen ecce ipsi [i] rependunt nobis: adveniendo ut expellant nos ab hæreditate tua, quam hæreditariò possidendam tradidisti nobis.

12 Deus noster, an non judicia exerciturus es-ses in eos? nam non *est* in nobis vis [b] obsistendi multitudini magnæ isti invadenti nos: & nos nescimus quid facturi simus: sed in te *defixi sunt* oculi nostri.

[b] Heb. *vis ante multitudinem &c.*

13 Interea [k] omnes Jehudæi stabant coram Jehova: etiam parvuli eorum, uxores eorum & filii eorum.

14 Tunc Jachazielem filium Zecarjæ, filii Benajæ, filii Jehhielis filii Mattanjæ, Levitam e posteris Asaphi: incessit spiritus Jehovæ in medio ipsius congregationis:

15 Qui dixit, attendite omnes Jehudæi & habitatores Jeruschalaimorum, & rex Jehoschaphat: sic ait Jehova vobis, vos ne timetote, neq; consternamini metu multitudinis magnæ istius: nam non vestrum erit hoc prælium: sed Dei.

16 Cras descendite versus eos, ecce ascensuri sunt per [c] clivum [c] Tzitzi: & invenietis eos in extremitate vallis, in fronte deserti Jeruelis.

[c] vel, *flos, ut est, florum.*

17 Non *erit* vestrum pugnare in hoc *prælio*: sistite vos, consistite & videte salutem Jehovæ erga vos, Jehudæi & Jeruschalaimani: ne timetote, neque consternamini, cras exite ante eos: nam Jehova aderit vobis.

18 Tunc inclinavit Jehoschaphat verticem facie *demissa* in terram: omnes quoque Jehudæi & habitatores Jeruschalaimorum prociderunt coram Jehova, incurvando se Jehovæ:

19 Et surrexerunt Levitæ e posteris Kehathitarum & e posteris Korachæorum: ad laudandum Jehovam Deum Jisraëlis voce magna summè.

20 Deinde surgentes mane, exiverunt in desertum Tekohhæ: quibus exeuntibus, consistens Jehoschaphat dixit, audite me Jehudæi & habitatores Jeruschalaimorum, firmè credite Jehovæ Deo vestro, & confirmabimini: firmè credite prophetis ejus: & prosperabimini.

21 Ita consilio habito cum populo, constituit musicos Jehovæ, & laudante [d] decorum sanctitatis: qui procedendo ante expeditum *exercitum* dicerent: celebrate Jehovam: quoniam in seculum benignitas ejus *est*.

22 Quando autem inceperunt cantum & laudē, disposuit Jehova insidiatores contra Hhammonitas, Moabitas, & montanos Sehhiris, qui invaserant Jehudam, ita ut afficerentur plagis.

23 Nam institerunt Hhammonitæ & Moabitæ contra habitatores montis Sehhiris ad internecioni devovendum & perdendum *eos*: & cùm absolvissent contra habitatores Sehhiris, juverunt *inter se* ut [e] alter esset alteri perditor.

[d] Heb. *viri præcuntes sanctum, ut decet pontificem.*

[e] Heb. *ut homicidium.*

24 Interea Jehuda veniebat ad ipsam [f] speculam versus [f] desertum illud: quibus respicientibus ad multitudinem illam, ecce erant cadavera prostrata humi, nec *erat* [g] superstes.

[f] Heb. *ad speculam.*

[g] Heb. *evadens.*

25 Quapropter advenit Jehoschaphat cum populo suo ad diripiendam prædam eorum, invenerunt q; inter eos copiosè tum facultates, tum instrumenta desiderabilia cum cadaveribus: quæ spoliaverunt sibi, [h] adeò ut non essent ferendo: fueruntque per triduum diripientes prædam illam: magna enim erat.

[h] Heb. *usq; ad efferendum.*

26 Die autem quarto congregaverunt se in convalle benedictionis, ubi benedixerunt Jehovæ: idcircò vocant nomen loci illius, convallem benedictionis usque in hunc diem.

27 Postea reversi omnes viri Jehudæ & Jeruschalaimorum cum Jehoschaphato in principiis ipsorum, ut reverterentur Jeruschalaimam cum lætitia: nam lætitia affecerat eos Jehova ab

ab hoſtibus eorum:
28 venerunt Jeruſchalaima cum nabliis & cum citharis,& tubis:ad domum Jehovæ.
29 Et inceſſit pavor Dei omnia regna illarum regionum: cùm audirent pugnaſſe Jehovam contra hoſtes Jiſraëlis.
30 Ita quievit regnum Jehoſchaphati: quietem largiente illi,Deo ejus circumquaque.
31 Cùm autem regnaret Jehoſchaphat ſuper Jehudam:(natus triginta qninque annos cùm regnare inciperet,vigintiquinque annis regnavit Jeruſchalaimis,cujus matri nomen Hhazuba filia Schilchi.)
32 Ambulavit in via patris ſui Aſæ,neque receſſit ab ea: faciendo quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ.
33 Veruntamen excelſa non amota ſunt: nam adhuc populus [a] non comparaverant animũ ſuũ erga Deum majorum ſuorum.
34 Reliquæ autem res Jehoſchaphati [a] priores & poſteriores: ecce ſunt ſcriptæ in verbis [a] Jehu filii Chanani,qui [a] juſſus eſt referre in librum [a] regum Jiſraëlis.
35 [a] Nam poſtmodum conſociavit ſe Jehoſchaphat rex Jehudæ cum Achazja rege Jiſraëlis: is *autem* [g] improbiſſimè agebat.
36 Tamen conſociavit eum ſibi,faciendo naves ad obeundum Oceanum:feceruntquè naves Hhetzjone-Geberis.
37 Quapropter prophetavit Elihhezer filius Dodavæ Mareſchanus contra Jehoſchaphatum dicendo: quandoquidem conſociaſti te cum Achazja: diſrumpit Jehova opera tua,& confractæ ſunt naves,neque obtinuerunt *vim* obeundi Oceanum.

[g] Heb. *improbè egit faciendo.*

ANNOTATIO.

1 Aliis]*id eſt,Syris,de quibus verſic.*2.*&* Edomæis *verſic.*10. 2 Tranſmarina]*id eſt, trans mare ſalis ſive mortuum,quod lacus Aſphaltites etiam dicitur: nam in eam partem nationes iſtæ convenerant ad invadendum Jehudam.* Chatzatzonem]*de qua Gen.*14.7. 3 Jehudæ]*id eſt,toti regno ſuo.* 5 Novum]*vide ſuprà* 15.8. 9 Si obvenerit]*ſumma orationis a Schelomone habitæ,ſuprà* 6.14. 10 Mõtana Sehhiris]*id eſt,incolas: metonymia.* Non permiſiſti]*Deut.*2.3.8.*&* 18.*ver.* 11 Rependunt]*id eſt,compenſant noſtrum beneficium hoc maleficio.* 13 Omnes]*id eſt, ex ſingulis familiis omnes:ſimile eſt Jonæ.*3.6. 16 Clivum Tzitzi]*qui ſitus erat inter deſertum Tekohhæ & deſertum Jeruelu,de quo in hoc verſu.* 21 Decorum ſanctitatis]*periphraſis Dei.* 24 Speculam]*quæ eſt in ſummo colle Tzitzi,de quo ver.*16. Defertum illud]*Jeruelis.* 33 Non comparaverant]*quamvis Jehoſchaphat ſedulo eos revocaßet.ſuprà* 19.4. 34 Priores & poſteriores]*id eſt, ante peccatum & poſt peccatum, quod ſequentibus verſibus explicatur &* 1.*Chron.*29.29. Jehu]*de quo ſup.*19.2. Juſſus eſt]*autoritate Dei & Eccleſiæ:ita ipſe quoque fuit unus ex ſcriptoribus hiſtoriæ regum.* Regum]*tam Jehudæ quam Jiſraëlis,ut habetur a* 1.*Reg.*16.*uſque ad finem libri,& in principio ſecundi.* 35 Nam poſtmodum]*ætiologia explicans res poſteriores Jehoſchaphati.*

CAPUT XXI.

Jehoram fratres ſuos regni ſui ſtabiliendi cauſa interficit: & quia impiè vivit defectione Edomæorum ac Libnæ,bello Philiſthæorum & Arabum,domeſticorum cæde & bonorum direptione caſtigatur: poſtremò inſanabili morbo divinitus extinguitur.

1 Cùm autem occubuiſſet Jehoſchaphat cum patribus ſuis,ſepultus q; eſſet cum patribus ſuis in civitate Davidis: regnavit Jehoram filius ejus pro eo.
2 Huic *erant* fratres filii Jehoſchaphati,Hhazarja,& Jechiel,& Zecarja,& Hhazarja, & Micael,& Schephatja:omnes hi filii Jehoſchaphati regis [a] Jiſraëlis:
3 [a] Quibus dederat pater eorum dona multa argenti [a] & auri & rerum pretioſarum cum civitatibus munitis in Jehuda: regnum verò dedit Jehoramo,quia erat primogenitus.
4 Surgens autem Jehoram ut cõfirmaret ſe in regno patris ſui,interfecit omnes fratres ſuos gladio:etiamq; *aliquos* e principibus Jiſraëlis.
2.Reg.8.17. 5 Natus triginta duos annos Jehoram cùm regnare inciperet, octo annos regnavit Jeruſchalaimis.
6 Quibus ambulavit in via regum Jiſraëlis, quemadmodum faciebant familia Achabi: nam [a] filia Achabi erat ei uxor: fecitq; quod malum *videtur* in oculis Jehovę.
7 Noluit tamen Jehova perdere domum Davidis propter illud fœdus quod pepigerat cum Davide: & quemadmodum dixerat ſe daturum ei lucernam & filiis ejus omnibus diebus.
8 Temporibus hujus defecit Edom, ne ſubjectus eſſet Jehudæ: & conſtituerunt ſuper ſe regem.
9 Quapropter profectus eſt Jehoram cum præfectis ſuis & omnibus curribus ſuis ſecum: fuitque ipſo ſurgente nocte, ut percuteret Edomæum circumjacentem ſibi, & præfectos curuum ejus.
10 Attamen perſtitit Edom in defectione, ne [a] ſubjectus eſſet Jehudæ uſque in [a] diem iſtum: tunc defecit Libna eodem tempore ne ſubjecta eſſet ei: nam dereliquerat Jehovam Deum majorum ſuorum.
11 Etiam ipſe fecit excelſa in montibus Jehudæ: effecitque ut ſcortarentur [a] habitatores Jeruſchalaimorum,imò impulit [a] cum Jehuda.
12 Quam ob rem pervenit ad eum ſcriptum [a] ab Elija propheta, dicente:ſic ait Jehova Deus Davidis patris tui: propterea quòd non ambulaſti in viis Jehoſchaphati patris tui, & in viis Aſæ regis Jehudæ:
13 Sed ambulaſti in via regum Jiſraëlis, & effeciſti ut ſcortarentur Jehuda & habitatores Jeruſchalaimorum, ſicut effecit domus Achabi ut ſcortaretur *Jiſraël*: inſuper etiam fratres tuos domeſticos patris tui meliores te interfeciſti:
14 Ecce Jehova afficit *te* plaga magna in populo tuo: & in filiis tuis, & in uxoribus tuis, atque in omnibus facultatibus tuis.
15 Tu quoque [a] agitaberis morbis magnis, morbo inteſtinorum tuorum: [b] per duos annos

[a] Heb. *de ſub manu ejus.*

[a] Heb. *eris in morbis.*
[b] Heb. *anno ſuper annũ.*

nos continuos, donec exeant inteſtina tua præ morbo illo.

16 Excitavit itaque Jehova contra Jehoramum [d] animum Peliſchtæorum & Arabum, [e] qui *ſunt* finitimi Æthiopum:

17 Qui aſcendentes contra Jehudam, irruperunt in *regionem* ejus, & abduxerunt captivas omneis facultates quę inventę ſunt in domo regis, etiamq́, filios ejus, & uxores ejus: ita ut non reliqueretur ei filius niſi [f] Jehoachaz minimus filiorum ejus.

18 Deinde poſt omnia hæc: affecit eum Jehova in inteſtinis ejus morbo illo, adeò ut nulla *eſſet* medicina.

19 Perrexit enim de anno in annum, adeò ut quo tempore exibat [g] terminus ille, completis annis duobus, exirēt inteſtina ejus, cum morbo ejus, & moreretur morbis [g] graviſſimis: neque fecerunt ei populus ejus [g] uſtionem *odorum* ſimilem uſtioni majorum ſuorum.

20 Natus triginta duos *annos* erat cùm regnare inciperet, & octo annis regnavit Jeruſchalaimis: quos cùm tranſegiſſet [g] ſine voluptate: ſepelierunt eum in civitate Davidis: ſed non in ſepulchris Regum.

[d] Heb. *ſpiritum.*
[e] Heb. *ad latus.*
[f] *qui Achazja infrà capitibus ſequentibus caſſim, & Hhazarja infrà 22.6.*
[g] Heb. *ex ſe.*

ANNOTATIO.

2 Jiſraëlis] *i. regni Jehudæ cum adhærentibus Jiſraëlitis: ſynecdoche.* 3 Quibus dederat] *vide ſupra 11.23.* 6 Filia Achabi] *Hhathalja de qua infra 22.1.2.10. & ſequentibus.* 10 Diem iſtum] *deportationis: vide 1.Chro.4.41.* 11 Habitatores Jeruſchal.] *id eſt, in ipſo loco ubi Deus ſacrarium ſuum habebat, idololatriam ſtatuit, & invitis etiam obtruſit.* Cum Jehuda] *i. æquè Jeroſolymitanos ac Jehudæos reliquos.* 12 Ab Elija] *i. quod Elija, antequam aſſumeretur, ſcripſerat de futuro regno Jehoramis: ut Jeſchahhja de futuro regno Cyri: Jeſchahh. 44. & 45. & Achija de regno Joſchijæ. 1. Reg. 13. 3. ſic oportuit impium Regem ab abſentibus reprehendi quis præſentes non fuiſſet paſſus: nam Elijam tempore Jehoſchaphati raptum fuiſſe ante hujus regnum docetur 2. Reg. 3. 11.* 16 Qui ſunt finitimi] *ideſt, ex Petræa & felice Arabia, quæ vergunt ad Æthiopiam.* 19 Terminus ille] *quem præſtituerat Elija ſuprà ver. 15.* Uſtionem] *vide ſuprà 16.14.* 20 Sine voluptate] *i. in perpetuis calamitatibus & lethali morbo.*

CAPUT XXII.

Achazja rex familiæ Achabi obſecutus, unà cum ea a Jehu perimitur: ita regno Jehudæ a Hhathalja occupato, ſolus Joaſch ex cruentis illius manibus eripitur.

1.Reg. 8.24. 1 CONSTITUERUNT autem habitatores Jeruſchalaimorum regem Achazjam filium ejus minimum pro eo: nam omnes priores [a] interfecerat turma quædam quę venerat cum Arabibus in caſtra: ita regnavit Achazja filius Jehorami rex Jehudæ.

2 [a] Cujus matri nomen Hhathalja [a] nata Hhōri [a] agentis quadrageſimum ſecundum annum cùm [b] Achazja regnaret, qui anno uno regnavit Jeruſchalaimis.

3 Hic etiam ambulavit in viis domus Achabi: nam mater ejus erat conſiliaria ejus ad improbè agendum.

4 Itaque fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ ſicut domus Achabi: ipſi enim erant ei conſiliarii poſt mortē patris ejus, [c] adeò ut perdiderint eum.

5 Etiam in conſilio eorum ambulavit: profectus cum Jehoramo filio Achabi rege Jiſraëlis in bellum contra Chazaëlem regem Syriæ ad Ramothas Gilhhadis: ubi percuſſerunt Syri Joramum.

6 Cumq́; reverteretur ut curaret ſe Jizrehhele: nam percuſſores qui percuſſerant eum apud Ramam cùm prælïaretur, [d] *conſtiterunt* cum Chazaële rege Syriæ: Hhazarja filius Jehorami rex Jehudæ deſcendit ad inviſendum Jehoramum filium Achabi Jizrehhelem: eò quòd ægrotus eſſet.

2.Reg 9.21. & ſequentibus. 7 Sed a Deo fuit [d] proculcatio Achazjæ veniendo ad Joramum: nam proceſſit cum Jehoramo ad Jehu filium Nimſchi venientem, quem unxerat Jehova ad excindendum domum Achabi.

8 Fuit enim cùm judicia exerceret Jehu contra domum Achabi: ut inveniens principes Jehudæ, & filios cognatorum Achazjæ miniſtrantes Achazjæ, interficeret eos.

9 Deinde cùm quæſiviſſet Achazjam, ceperunt eum (is autem ſe abſconderat in Schomrone) & adductum eum ad Jehu morte affecerunt eum ac ſepeliverunt eum: dicebant enim, filius eſt Jehoſchaphati, qui quæſivit Jehovam ex [d] toto animo ſuo: ita non *erat* domui Achazjæ, qui obtineret vires ad [e] reguandum.

10 Quapropter Hhathalja mater Achazjæ, cùm videret mortuum eſſe filium ſuum, ſurgens perdidit totum ſemen regium domus Jehudæ.

11 Sed accipiens Jehoſchabhhat filia regis Joaſchum filium Achazjæ, furtim ſurreptum eum e medio filiorum regis, qui afficiebantur morte, abdidit ipſum & nutricem ejus in conclave lectorum: abſcondit autem eum Jehoſchabhhat filia regis Jehorami uxor Jehojadahhi ſacerdotis: quia ipſa erat ſoror Achazjæ, metu Hhathalję, ut ea non afficeret eum morte.

12 Ita fuit cum ipſis in domo Dei latitans ſex annis: dum Hhathalja regnaret ſuper terram.

[a] Heb. *filii quadraginta duorum annorum: ſic 1. Schem. 13.1.*
[b] Heb. *Achazja cùm regnaret ipſe: pleonaſmus.*
[c] Heb. *ut eſſet perditor ei.*
[d] Heb. *conſtitit.*
[e] Heb. *regnum.* 2.Reg. 11.

ANNOTATIO.

1 Interfecerat] *ſup. 21.17.* 2 Cujus matri] *in Hhebræo textu trajectio eſt obſcurior, cujuſmodi eſt 1. Schemu. 20.16. & Hheſræ 10. 17. & Nechemiæ 12.22. quæ non obſervata hic locus fuit variis quæſtionibus & interpretationibus involutus.* Nata Hhomri] *nam filia erat Achabi filii Hhomri:*

ri: cujus nomen hic ad totam familiam pertinet, in qua ipſe primus regnavit. 1. Reg. 16. 25. Quadrageſimum ſecundum] *nam tot anni numerantur ex quo Hhomri plenè adivit regnum uſque ad regnum Achazię. Hhomri enim regnavit octo annis ſolus, Achab cum Achazja filio viginti duobus, & Joram a Jehu ſublatus duodecim.* 6 Conſtiterunt] *id eſt, non perſecuti ſunt victoriam, ut Jehoramum prehenderent.* 7 Proculcatio] *id eſt, Deus hac occaſione effecit, ut quaſi pedibus Jehu, ipſe quoque Achazja tereretur: hoc eſt, cum reliqua familia Hhomri perderetur.* 9 In Schomrone] *id eſt, in regno Iſraëlu, a metropoli ſynecdochice denominato.* Sepeliverunt] *id eſt, eum ſepeliendum tradiderunt Jehudæis, patrum rationem habentes.*

CAPUT XXIII.

Idem eſt argumentum cum 2. Reg. 11.

1 ANNO autem ſeptimo confirmans ſe Jehojadahh aſſumpſit centuriones, Hhazarjam filium Jerochami, & Jiſchmahhelem filium Jehochananis, & Hhazarjam filium Hhobedi, & Mahhaſejam filium Hhadaję, ac Eliſchaphatum filium Zicri ſecum in fœdus:

2 Qui circumeuntes per Jehudam congregaverunt Levitas ex omnibus civitatibus Jehudę, & primarios paternarum *familiarum* Jiſraëlis: qui venerunt Jeruſchalaima.

3 Tum pepigit tota illa congregatio fœdus in domo Dei cum rege: cum dixiſſet eis *Jehojadahh*, ecce filius regis regnaturus eſt, quemadmodum promiſit Jehova poſteris Davidis.

4 Hæc *eſt* res quam facturi eſtis: tertia pars veſtrum ingredientium ſabbatho ex ſacerdotibus & Levitis, *ſunto* janitores liminium.

5 Et tertia altera adeſto domi regis: reliqua verò tertia in [a] porta [b] præcipua: totus autem populus in atriis domus Jehovæ.

6 Sed ne ingreditor domum Jehovæ: niſi ſacerdotes & qui miniſtrant ex Levitis, ipſi ingreſſuri ſunt: quia [c] ſancti ſunt: ac totus populus obſervanto obſervationem Jehovæ.

7 Et cinguntо Levitæ regem circumquaque, quiſque cum armis ſuis in manu ſua, ut quiſquis venturus eſt in domum iſtam, morte afficiatur: & adſunto regi cùm ingredietur & cùm egredietur.

8 Itaque fecerunt Levitę & totus Jehuda, omnino prout præceperat Jehojadahh ſacerdos: aſſumpſerunt etiam quiſque homines ſuos ingredientes ſabbatho cum egredientibus ſabbatho: [d] non enim exemerat Jehojadahh ſacerdos ullas diſtributiones.

9 Deditque Jehojadahh ſacerdos centurionibus haſtas, & ſcuta, & umbones, qui *fuerant* regis Davidis: qui erant in domo Dei.

10 Cumque conſtituiſſet totum populum cum miſſili cujuſque in manu ipſius a latere domus dextero, uſque ad latus domus ſiniſtrum, verſus altare & verſus domum: apud regem circumquaque:

11 Produxerunt filium regis, & impoſito ei coronamento idque cum teſtimonio, conſtituerunt eum regem: ungentes eum Jehojadahh & filii ejus: & dicebant, vivat rex.

12 Cùm autem Hhathalja audieret ſtrepitum populi concurſantium & [e] faventium regi: ingreſſa eſt ad populum in domum Jehovæ.

13 Ubi videns quòd ecce rex ſtabat in ſua colũna in ingreſſu, & principes ac tubæ aderant regi, totuſque populus terræ lætus clangebat tubis, & muſicis inſtrumentis muſicis, qui [f] exemplo præibant ad favendum *regi*: laceravit Hhathalja veſtimenta ſua, dicens: conjuratio, conjuratio.

14 Juſſit autem Jehojadahh ſacerdos exire centuriones, præfectos aliquos copiarum edicens eis, ſinite iſtam exire intra ordines, & qui ſequetur iſtam, morti traditor gladio: dicebat enim ſacerdos, ne afficitote eam morte in domo Jehovę.

15 Cùm itaque diſponerent ei cuſtodias laterales, abiit per aditum portæ equorum verſus domum regis: ubi morte affecerunt eam.

16 Tunc pepigit Jehojadahh fœdus inter [g] illum & inter totum populum, ac inter regem: ipſos fore populum Jehovę.

17 Poſtea ingreſſi totus populus ædem Bahhalis demoliti ſunt eam, & altaria ejus, imagineſque ejus perfregerunt: Mattanam verò ſacerdotem Bahhalis occiderunt ante ipſa altaria.

18 Et repoſuit Jehojadahh præfecturas in domo Jehovæ [h] commiſſas ſacerdotibus Levitis quos diſtribuerat David in domo Jehovæ: ad offerẽdum holocauſta Jehovæ, ſicut ſcriptum eſt in lege Moſchis cum lætitia & cum muſica: ſecundum [i] diſpoſitionem Davidis.

19 Reſtituit quoque janitores in portis domus Jehovæ: ut non ingrederetur immundus ulla re.

20 Cumque aſſumpſiſſet centuriones & magnificos, dominanteſque in populo, ac totum populum terræ: deduxit regem e domo Jehovæ, ingreſſique ſunt per [k] portam ſummam domum regis: & collocarunt regem in ſolio regni.

21 Et lętati ſunt totus populus terræ, ac civitas conquievit: poſtquam Hhathaljam morti tradiderunt gladio.

2.Reg.11.4.

2.Chron.7. 13.

[a] Heb. *ſunto*.

[b] Heb. *fortitudinis*.

[c] Heb. *ſanctificati*.

[d] Heb. *non*.

[e] Heb. *laudantium*.

[f] Heb. *notum factebant ad laudandum*.

[g] Heb. *inter*.

[h] Heb *in manu ſacerdotii Leviticorũ*.

[i] Heb. *manum*.

[k] Heb. *portam*.

ANNOTATIO.

5 Porta præcipua] *id eſt, maxima & ima atrii, unde fundamenti portæ appellatur: nam atrium magnum in declivi erat.* 8 Non exemerat] *id eſt, juſſerat omnes eo die ſe ſiſtere, quo producturus erat regem: ſine ulla excuſatione perfunctis muneris.* 16 Illum] *id eſt, Jehovam, de quo ver. 14.* 20 Portam ſummam] *ſive curſorum, id eſt, maximam regiæ, quam curſores & ſatellites regis ſolebant obſervare.*

CAPUT

CAPUT XXIIII.

Idem argumentum est cum 2. Reg. 12.

2. Reg. 12.

1 NAtus septem annos Joasch cum regnare inciperet, quadraginta annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Tzibja e Beer-Schebahho.

2 Fecitque Joasch quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ, omnibus diebus Jehojadahhi sacerdotis.

3 Cùm autem accepissent ei Jehojadahh uxores duas: genuit filios & filias,

[a] Heb. *esset cum corde Joaschi renovare.*

4 Fuitque posteà: [a] cùm esset Joascho in animo instaurare domum Jehovæ:

5 Ut congregatis sacerdotibus ac Levitis ediceret eis: exite per civitates Jehudæ, & congregate a toto Jisraële pecuniam ad curandum domum Dei vestri de anno in annum: vos itaq; festinate in hoc negotio: sed non festinarunt Levitæ.

6 Quapropter vocans rex Jehojadahhum primarium: dixit ei, quare non habuisti quæstionem de Levitis ut afferrent a Jehuda & Jeruschalaimis collectam Moschis servi Dei & congregationis Jisraëlis: ad tentorium conventus?

7 Hhathalja enim impobissimè se gerente, filii ejus perruperant in domum Dei: etiamque omnes res consecratas domui Jehovæ, aptaverant Bahhalimis.

8 Itaque edicente rege, aptaverunt arcam alicujus: posueruntq; eam in porta domus Jehovæ, foris.

[b] Heb. *ediderunt vocem.*

9 [b] Promulgaveruntque in Jehuda & Jeruschalaimis ut afferrent Jehovæ collectam Moschis servi Dei, imperatam Jisraëli in deserto.

10 Tunc lætantes omnes principes & totus populus: attulerunt & injecerunt in arcam, donec absolvissent *instaurare.*

11 Eratque quo tempore deferebat arcam ad delegatos regis per Levitas, (nam cùm viderent multam esse pecuniam, conveniebat scribaregis cum delegato sacerdotis primarii) ut evacuarent arcam illam, posteà deportantes reponerent eam in loco suo: sic facientes de die in diem, colligebant pecuniam [c] copiosè.

[c] Heb. *in multitudinem.*

12 Quam tradebat rex & Jehojadahh curatori operis ministerii domus Jehovæ, qua mercede conducebant putatores & fabros ad instaurandum domum Jehovæ: etiamque fabros ferrarios & æratios ad curandum domum Jehovæ.

[d] Heb. *ascendit sanitas isti operi: metaphora ut 1. Chro. 11. 8. & Nechem. 4. 7.*

13 Sic facientibus curatoribus operis, [d] assurrexit in justam constitutionem opus illud per manum eorum: ita ut restituerunt domum Dei in formam ipsius, confirmantes eam.

14 Cumque absolvissent, attulerunt coram rege & Jehojadahho reliquum pecuniæ: unde fecit instrumenta ad domum Jehovæ, instrumenta ministrandi & offerendi cum acerris, & quidem instrumenta aurea & argentea: sic fuerunt offerentes holocausta in domo Jehovæ jugiter omnibus diebus Jehojadahhi.

15 Senio autem confectus Jehojadahh & satur dierum mortuus est: natus centum triginta annos cùm moreretur.

16 Quem sepeliverunt in civitate Davidis cum regibus: eò quòd exercuisset bonum in Jisraële, tum erga Deum, tum erga domum illius.

17 Post mortem verò Jehojadahhi venientes principes Jehudæ incurvaverunt se regi: tunc auscultavit rex eis.

18 Ita derelinquentes domum Jehovæ Dei majorum suorum, coluerunt lucos & idola: fuitq; fervens ira contra Jehudam & Jeruschalaima propter reatum illorum hunc:

19 Cùm misisset ad eos prophetas ad revocandum eos ad Jehovam: iisq; contestantibus contra eos non prœbuissent aurem.

20 Quin imò cùm spiritu Dei induente Zecarjam filium Jehojadahhi sacerdotis ipsius, constitisset [e] ex editiori loco in populo: dixissetq; eis, sic ait Deus, quare transgredimini præcepta Jehovæ? at non prosperabimini: quia dereliquistis Jehovam, vicissim derelinquet vos:

[e] Heb. *ab per populo.*

21 Conjurantes contra eum, obruerant eum lapidibus ex præcepto regis: in atrio domus Jehovæ.

22 (Non enim recordabatur Joasch rex illius benignitatis quam exercuerat Jehojadahh pater ejus erga se, cùm interficeret filium ejus) qui cùm moreretur dixit, videbit Jehova, & requiret.

23 Fuit ergo vertente anno, ascendentibus contra eum copiis Syriæ, ut invadentes Jehudam & Jeruschalaima perderent omnes populi principes de populo: & omnem prædam eorum mitterent ad regem Darmasci.

[f] Heb. *in manu exercitus num.* [g] Heb. *a multitudine.*

24 Quamvis [f] paucis hominibus venissent copiæ Syriæ, tamen Jehova tradidit in manum eorum copias [g] numerosas valde: quia dereliquerant Jehovam Deum majorum suorum: ita in Joaschum exercuerunt judicia.

25 Cùm autem discessissent ab eo (nam reliquerant eum in morbis gravissimis *versantem*): conjurarunt inter se contra eum servi ejus, propter cædes filiorum Jehojadahhi sacerdotis, & interfecerunt eum in lecto ipsius: ita mortuus est: sepeliveruntq; eum in civitate Davidis: sed non sepeliverunt eum in sepulchris regum.

26 Atq; hi *sunt* qui conjurarunt inter se contra eum: Zabad filius Schimhhathæ Hhammonitidis, & Jehozabad filius Schimritæ Moabitidis.

27 Filii autem ejus, & magnitudo oneris impositi ei, & fundatio domus Dei, ecce sunt scripta in commentario libri regum: regnavitque Amatzja filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

5 Anno in annum] *vide annotata Exod. 30. 12.* 6 Moschis] *id est, qualis est usus Mosche: sic peccata Menaschis 2. Reg. 24. 5. & iniquitas patrum Exo. 34. 7. & signum Jonæ Matth. 12. 39. contradictis Core & error Balaam in epist. Judæ, aliaq; plurima τροπικῶς quasi eadem essent eodem modo appellantur.* Tentorium conventus] *quasi dicat, quemadmodum ille extra ordinem collegit, quæ ad structuram tabernaculi requirebantur: ita nunc quæ ad templi instaurationem opus sunt, a nobis procurari & a populo conferri convenit.* 9 Collectam Moschis] *id est, qualis fuit collecta Moschis, ut supr. ver. 6. nam diversam fuisse vel ex eo apparet, quòd illic capitatio virilis & certa summa imperatur: hic verò libera cujusque oblatio in*

arcam

ercam conjicitur: atque ideò magis comparanda esset cum illa Moschis, de qua Exod. 25. 11 Deferebat] *Levita, cui hoc committebatur.* Scriba Regis &c.] *nam his ambobus commissa erat a Rege & summo sacerdote quæstura istius ærarii.* 14 Offerentes &c.] *id est, cultum Dei in domo ejus exercuerunt: synecdoche.* 16 Erga Deum] *instaurando cultum ejus.* Domum illius] *Davidis, recuperando illi regnum.* 17 Incurvaverunt] *id est, blanditiis ita eum demulserunt, ut animum illius divini cultus alioquin studiosum frangerent, & regiæ auctoritatis specie omnia pro libidine administrarent, etiam in causis religionis.* 20 Constituit] *id est, ex editiore loco orationem habuisset.* 24 Judicia] *Dei, de quibus 2. Reg. 12. 19. & infrà ver. 27.* 25 Filiorum] *id est filii, indefinitè dictum: ut Gen. 46. 7.* 27 In commentario] *id est, in 2. Reg. 12. ubi tributum Joascho a Chazaële impositum describitur.*

CAPUT. XXV.

Amatzja principio Dei cultum amplexus conductas Israëlitarum copias dimittit, & insignem contra Edomæos victoriam consequitur: qua elatus a Deo deficit, & ab Israëlitis, quos provocabat fundituꝛ, capitur, multatur, gravi afficitur. Posteà a subditis conjuratis pellitur, & morte afficitur.

1 Natus vigintiquinq; annos regnare cœpit Amatzja, & vigintinovem annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Jehohhadan e Jeruschalaimis.

2 Fecitque quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: sed non [a] animo integro.

3 Fuit autem cùm confirmatum esset regnum penes ipsum: ut interficeret servos suos, qui percusserant regem patrem suum:

4 Filios verò eorum non affecit morte: sed *fecit* sicut scriptum est in lege, in libro Moschis, præcepisse Jehovam dicendo: ne moriuntor patres pro filiis, & filii ne moriuntor pro patribus: sed quisque propter peccatū suum moriuntor.

5 Præterea Amatzja congregatis Jehudæis, constituit eos per familias paternas, per chiliarchos, & per centuriones in toto Jehuda & Binjamine: & recensens eos a nato viginti annos & deinceps, invenit eorum trecenta millia delectorum, *aptorum* ad prodeundum in militiā prehendentium [c] spiculum aut clypeum.

6 Insuper mercede conduxit ex Israëlitis, centies mille valentes robore, centum talentis argenti.

7 Quare vir Dei venit ad eum dicendo: ô rex, ne venito tecum exercitus Israëlitarum, nō enim *est* Jehova cum Israëlitis, ullo Ephrajimitarum.

8 Sed procede tu, age, confirma te ad hoc bellum: facturus esset Deus ut impingas coram hoste: nam *est* vis in Deo ad auxiliandum, & ad faciendum ut impingas.

9 Dicente verò Amatzja viro Dei, quid ergo faciendum centum talentis, quæ dedi turmæ Israëlitarum? dixit vir Dei: est Jehovæ dare tibi amplius eo.

10 Separavit itaque eos Amatzja, nempe turmam illam quę venerat ad ipsum ex Ephrajimo, ut abirent in locum suum: quapropter accensa ira ipsorum valde contra Judam, vertebantur in locum suum [b] accensi ira.

11 Interea Amatzja confirmans se deduxit populum suum, & abiit in vallem salis: ubi percussit filiorum Sehhiris decem millia.

12 Et decem millia vivorum captivos abducentes Jehudæi, duxerunt ad fastigium [c] Petræ: & dejecerunt eos e fastigio Petræ, ita ut omnes dirumperentur.

13 [c] Turmarii verò illi quos remiserat Amatzja ne procederent secum in bellum, omnino irruerunt in civitates Jehudæ [d] a Schomrone Beth-Choronem usque: & percutientes ex eis tria millia, diripuerunt direptione magna.

14 Fuit autem postquam rediisset Amatzja a percutiendo Edomæos, ut adducens Deos filiorum Sehhiris, constitueret illos sibi Deos: & coram illis incurvaret se, atque adoleret illis.

15 Quam ob rem accensus ira Jehova in Amatzjam: misit ad eum prophetam qui diceret ad eum: cur quæris Deos istius populi, qui non eripuerunt populum suum e manu tua?

16 Fuit autem cùm alloqueretur ipsum, ut diceret illi *rex*, an consiliarium regi tradiderunt te? [d] desiste, quare [e] percuterent te? itaque destitit propheta, cùm dixisset: [f] agnosco Deum iniisse consilium de perdendo te, quandoquidē facis hoc: ac non auscultas consilio meo.

17 Tunc inito consilio Amatzja rex Jehudæ, misit ad Joaschum filium Jehoachazi filii Jehu regem Israëlis, qui dicerent: age videamus alter faciem alterius.

18 Misit verò Joasch rex Israëlis ad Amatzjā regem Jehudæ, qui dicerent: quædam spina quę in Libano *erat*, misit ad cedrum quæ *erat* in Libano ad dicendum: da filiam tuam filio meo in uxorem: interea præteriens bestia agrestis quæ in Libano *erat*, conculcavit spinam illam.

19 [e] Cogitasti, ecce percussisti Edomæos, ideò extulit te animus tuus ad venandum gloriam: nunc confide domi tuæ: quare misceres bellum malo tuo, ut cadas tu & Jehuda tecum?

20 Sed non auscultavit Amatzja: quia a Deo id erat, ut traderet eos in manū *horum*: eò quòd quęsiviſſent Deos Edomæorum.

21 Et ascendente Joascho rege Israëlis, viderunt alter faciem alterius, ipse & Amatzja rex Jehudæ: apud Beth-Schemeschum quod *est* Jehudę.

22 Plaga autem affectus est Jehuda coram Israële: ita ut fugerent quisq; in tentoria sua.

23 Amatzjam verò regem Jehudæ filium Joaschi, filii Jehoachazi prehendit Joasch rex Israëlis apud Beth-Schemeschum: deinde adducens eum Jeruschalaima, perrupit in muro Jeruschalaimorum a porta Ephrajimi usque ad portam angularem quadringentos cubitos.

24 Denique toto auro & argento omnibusque vasis quæ inventa sunt in Domo Dei penes [f] Hhobed-Edomum, & Thesauris domus regiæ obsidibus q, *acceptis*: reversus est Schomronem.

25 Vixit verò Amatzja filius Joaschi rex Jehudæ, post mortem Joaschi filii Jehoachazi regis Israëlis: quindecim annis.

26 Reliquæ autem res Amatzjæ [g] priores & posteriores: nónne ecce sunt scriptæ in libro regum Jehudæ & Israëlis?

27 Nam ex quo tempore recessit Amatzja [g] a sequendo Jehova, cùm fecissent contra eum conspirationem Jeruschalaimis, fugit Laci-

[a] Heb. *in corde.*
[b] Heb. *in accensione ire:* 2. Reg. 13. 8.
[c] Heb. *filii turmæ.*
[d] Heb. *desiste tibi: pleonasmus usitatus: vide Gen. 11. 33.*
[e] Heb. *dixisti: ut Exod. 2. 14.*
[f] Heb. *de post Jehovā consp irarunt conspirationem.*

ſchum quam ob rem miſerunt poſt eum Laciſchum, ubi morte affecerunt eum.

28 Inde deportaverunt eum equis: & ſepeliverunt eũ cum patribus ejus in ᵉ civitate Jehudæ.

ANNOTATIO.

5 Spiculum &c.] *vide ſuprà* 11.12. 12 Petræ] *id eſt, ad ſaxum civitatis primariæ in Arabia Petræa, quæ ab eo Petra dicitur: quam occupaſſe in hac expeditione legitur* 2. *Reg.* 14.7. 13 A Schomrone] *id eſt, per totam latitudinem regionis Jehudæ, Iſraëlitarum regno conterminam.* 16 Percuterent] *id eſt, ne committas nimia loquendo, ut irruant in te.* Agnoſco] *vide ſimile* 1. *Reg.* 22.19. 24 Hhobed-Edomum] *id eſt, poſteros Hhobed-Edomi, janitores & theſaurorum ſacrorum cuſtodes,* 1. *Chr.* 26.15. 26 Priores &c.] *vide* 1. *Chro.* 29.29. 28 Civitate Jehudæ] *id eſt, metropoli regni.*

CAPUT XXVI.

Hhuzzija dum pietati ſtudet divino præſidio ſecundatur, vicinos hoſtes ſubjicit, & regnum confirmat: deinde ſacrum ſacerdotium invadens lepra percutitur, ideoq; hominum conſortio excluditur, filio interea regni adminiſtrante.

2. *Reg.* 14.21

1 TUM aſſumentes totus populus Jehudę Hhuzzijam, qui erat natus ſexdecim annos: conſtituerunt eum regem pro patre ejus Amatzja.

2 Ipſe ædificavit Elotham, quam recuperaverat Jehudæ: poſtquam occubuiſſet rex cum patribus ſuis.

3 Natus ſexdecim annos Hhuzzija, cùm regnare inciperet: quinquaginta duobus annis regnavit Jeruſchalaimis: cujus matri nomen Jecolja e Jeruſchalaimis.

4 Fecítque quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: ᶠ omnino prout fecerat Amatzja pater ejus.

5 Fuit enim intentus quærendo Deo diebus Zecarjæ, informantis ᵃ in rebus pertinentibus ad timorem Dei: & quibus diebus quęſivit Jehovam, ſecundavit eum Deus.

2. *Reg.* 15.2.

ᵃ Heb. *in timoribus Dei: ſic enim habetur in antiquo manuſcripto exemplari emendatiſſimo Bibliothecæ illuſtriſſimi Principis Electoris Palatini. & ſic legit Rabbi Schelomo antiquiſſimus, in ſuis commentariis.*

6 Nam procedens cùm oppugnaret Peliſchtęos, perrupit murum Gathi, & murum Jabnes, & murum Aſchdodi: ædificavitque civitates in Aſchdodęa, & in Peliſchtęorum *regione:*

7 Et auxiliatus eſt ei Deus ᶠ contra Peliſchtæos, & contra Arabas qui habitabant in Guris planitie, & indigenas.

8 Dederunt quoque Hhammonitæ munus Hhuzzijæ: adeò ut abiret nomen ejus uſque ad ingreſſum Ægypti, quia confirmabat ſe ᵇ ſummè.

9 Nam ædificavit Huzzija turres Jeruſchalaimis ad portam anguli & ad portam vallis, & ad ᶠ Miktzohham: & ᶠ firmavit eas.

10 Ædificavit etiam turres in ᶠ deſerto, & fodit ciſternas multas tam in depreſſo loco quàm in planitie, eò quòd pecoris multum eſſet ipſi: & agricolæ ac vinitores in montibus, & in arvis, nam amator ᶜ agriculturæ erat.

ᵇ Heb. *uſque ſurſum.*

ᶜ Heb. *terræ.*

11 Erant autem Hhuzzijæ copię gerentium bellum, aptorum ad prodeundum in militiam turmatim pro numero recenſionis eorum, *factæ* ᵈ per Jehhielem ſcribam & Mahhaſejã moderatorem: commiſſæ manui Chananjæ ex principibus regis.

ᵈ Heb. *per manum.*

12 Totus numerus primorum paternarum *familiarum* inter valentes robore, bis mille ſexcentorum.

13 Quorum manui commiſſi copiarum militarium ter centies ſepties mille quingenti, gerentes bellum virtute militari: ad auxiliandũ regi contra hoſtem.

14 Quibus paravit Hhuzzija pro toto exercitu ſcuta & ſpicula, galeáſque & loricas & arcus: uſque ad lapides fundarum.

15 Fecit præterea Jeruſchalaimis ᵉ machinas ingenioſiſſimè excogitatas, ut eſſẽt ſuper turres & ſuper angulos, ad jaculandum ſagittis & lapidibus magnis: exivitque nomen ejus uſq; in longinquum: quia ᶠ mirificè adjuvabatur, uſquedum confirmatus eſſet.

ᵉ Heb. *cogitatas cogitationes.*

ᶠ Heb. *admirabiliter adjuvari.*

16 Sed ubi confirmatus eſt, exſtulit ſe animus ejus uſq; adeò ut ſe corrumperet, & prævaricaretur contra Jehovam Deum ſuum: ingreſſus enim eſt in templum Jehovæ, ut adoleret ſuper altare ſuffitus.

17 Ingreſſus verò poſt eum Hhazarja ſacerdos: ut cum eo ſacerdotes Jehovæ octoginta robuſti:

18 Obſtiterunt Hhuzzijæ regi dicentes ei, non *eſt* tuũ, ô Hhuzzija, adolere Jehovæ: ſed ſacerdotum filiorũ Aharonis qui conſecrati ſunt ad adolendum: exi e ſanctuario, nam prævaricatus es: neq; futurum eſt tibi gloriæ a Jehova Deo.

19 Tum indignatus eſt Hhuzzija, habens in manu ſua ſuffimentum ad adolendum: cúmque indignaretur contra ſacerdotes, lepra exorta eſt in fronte ejus coram ipſis ſacerdotibus in domo Jehovæ ᵍ ab altari ſuffitus.

ᵍ Heb. *ab latere altaris.*

20 Reſpiciens itaque ad eum Hhazarja ſacerdos primarius cum omnibus reliquis ſacerdotibus, quòd ecce eſſet leproſus in fronte ſua, deturbaverunt eum inde: etiámque ipſe impellebatur ad exeundum, quia plaga afficiebat eum Jehova.

21 Sic fuit Hhuzzija rex leproſus uſq; ad diem mortis ſuæ, habitans in domo ʰ ſemota leproſus, cùm abſciſſus eſſet a domo Jehovæ: interea Jotham filius ejus præerat domui regis, judicans populum terræ.

ʰ Heb. *libera.* 2. *Reg.* 15.5.

22 Reliquas autem res Hhuzzijæ priores & poſteriores: ᶠ ſcripſit Jeſchahhja filius Amotzi propheta.

23 Tandem occumbente Hhuzzija cum patribus ſuis, ſepelierunt eum cum patribus ejus ᶠ in agro ſepulchrali qui erat regum: dicebant enim leproſus eſt: & regnavit Jotham filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

4 Omnino prout] *id eſt, non animo integro, ut ille: ſuprà* 25.2. 7 Contra Pliſchtæos] *id eſt, omnes finitimos, e quibus Peliſchtæi regno Jehudæ ab occidente erant: Arabes a meridie: Hhammonitæ ab oriente: Indigenæ verò ubique ſparſi, de quibus Judicum* 10.12. 9 Miktzohham] *vide Nechem.* 3.19 Firmavit eas] *præſidiis & munitionibus.* 10 Deſerto] *Arabiæ, quod paſcuoſum erat.* 15 Mirificè adju-

adjuvabatur] *a Deo, ut docet vers.7.* 18 Non eſt tuum] *vide Exod.30.7. & ſeq.* 19 Ab altari] *id eſt, a Deo præſentiam ſuam in altari teſtante, & ex eo lepram aſpectabili ſigno ejaculante: ſynecdoche.* 22 Scripſit Jeſchahhja] *tum in libro ſecundo Regum, tum in libro prophetiæ ſuæ.* 23 In agro] *id eſt, in eodem agro: ſed ſeorſim a cadaveribus aliorum regum.*

CAPUT XXVII.

Jotham regnum bene & feliciter adminiſtrat, & Hhammonitas reddit tributarios.

1 NAtus vigintiquinq; annos Jothã cùm regnare inciperet, ſexdecim annis regnavit Jeruſchalaimis: cujus matri nomen Jeruſcha filia Tzadoki.

2 Et fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ, omnino prout fecerat Huzzija pater ipſius: (tantummodò non eſt ingreſſus templum Jehovæ:) ſed adhuc populus corrumpebant ſe.

3 Hic ædificavit portam domus Jehovæ ſupremam: & in muro clivi ædificavit[a] plurimùm.

4 Civitates etiam ædificavit in montanis Jehudæ: & in ſaltibus ædificavit palatia & turres.

5 Hic etiam pugnans contra regem Hhammonitarum prævaluit eis: ita ut darent ei Hhammonitæ anno illo centum talenta argenti, & decies mille [c] coros tritici, ſimiliter hordei decies mille: hoc rependerunt ei Hhammonitæ etiam anno ſecundo & tertio.

6 Itaq; confirmavit ſe Jotham: quia comparaverat [c] vias ſuas coram Jehova Deo ſuo.

7 Reliquæ autem res Jothami, & omnia [c] bella ejus, viæq; ejus: ecce ſunt ſcriptæ in libro regum Iſraëlis & Jehudæ.

8 Natus vigintiquinque annos cùm regnare inciperet: ſexdecim annis regnaverat Jeruſchalaimis:

9 Cùm occumberet Jotham cum patribus ſuis, & ſepelirent eum in civitate Davidis; ita regnavit Achaz filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

3 Muro clivi] *id eſt, editiori parti Jeruſchalaimorum poſt templum ad occidentem ſiti, inter Gichonem torrentem & portam piſcium, de quo infrà 33.14. & Nechem.3.26. & 27. Item 11.21.* 5 Coros] *vide 1.Reg.4.22.* 6 Vias ſuas] *id eſt, conſilia, actiones vitamq; ſuam.* 7 Bella ejus] *ea illata a rege Syriæ & Iſraëlitarum de quibus 2.Reg.15.37.*

CAPUT. XXVIII.

Achaz impius a rege Syriæ & Iſraëlitis (a quibus pietatis & charitatis exemplum Achazo exhibuit Deus) Edomæi & Peliſchtæi preſſus ad Aſſyrum recurrit: a quo afflictus Achaz in graviorem idololatriam quàm antè delabitur: & mortuo, Jechizkija filius ſuccedit.

1 NAtus viginti annos Achaz cùm ille regnare inciperet, ſexdecim annis regnavit Jeruſchalaimis: ſed non fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ, ſicut David pater ipſius.

2 Ambulavit enim in viis regum Iſraëlis: atque etiam [a] fuſiles *imagines* fecit Bahhalimis.

3 Præterea ipſe adolevit in [c] valle filii Hinnomi: & arſit filios ſuos igne, ſecundum [c] abominationes gentium quas expulerat Jehova a facie Iſraëlitarum.

4 Et ſacrificabat ſtudiosè, adolebatque in excelſis, & in collibus: & ſub omni arbore virente.

5 Quam ob rem tradidit eum Jehova Deus ejus in manum regis Syrorum: qui percutientes eum captivam abduxerunt ab eo multitudinem magnam, quam deduxerunt in Darmaſcum: etiãq; in manum regis Iſraëlitarum traditus eſt, ita ut percuteret eum percuſſione magna.

6 Interfecit enim Pekach filius Remaljæ ex Jehudæis centies vicies mille die uno, omnes [b] robuſtos: eò quòd dereliquiſſent Jehovam Deum majorum ſuorum.

7 Interfecit quoq; Zicri potens Ephrajimita Mahhaſejam filium regis, & Hhazrikamum antecеſſorem domus ejus, atque Elkanam ſecundum a rege.

8 Itaque captivos ducebant Iſraëlitæ e cognatis ſuis ducenta millia mulierum puerorum & puellarum, ac etiam prædam multam diripuerant ex eis: deducebantque iſta ſpolia in Schõronem:

9 Cùm ibi exiſtens propheta Jehovæ Hhoded nomine: prodiit ante exercitum illum qui veniebat in Schomronem, ac dixit eis: ecce propter iram Jehovæ Dei majorum veſtrorum æſtuantẽ contra Jehudæos, tradidit eos in manum veſtram: ita ut interficeretis ex eis [c] cum indignatione: [c] uſque ad cœlos pertingit iſtud.

10 Et nunc filios Jehudæ & Jeruſchalaimorum cogitatis ſubjicere ut ſint ſervi & ancillæ vobis? [c] annon penes vos, vos *inquam ſunt* duntaxat reatus contra Jehovam Deum veſtrum?

11 Quare nunc auſcultate mihi: & reſtituite hãc captivorum multitudinem, quam abducitis captivam a fratribus veſtris: nam æſtus iræ Jehovæ *exundaret* in vos.

12 Tunc ſurgentes homines e primoribus Ephrajimitarum, Hhazarja filius Jehochananis, Berecja filius Meſchillemothi & Jechizkija filius Schallumi & Hhamaſa filius Chadlai: adverſus venientes ab illa militia:

13 Dixerunt eis: non eſtis adducturi hanc captivorum multitudinem huc: quia in [c] reatum graviſſimum cederet nobis [c] *quod* vos dicitis, ſuperaddendo peccatis noſtris & reatui noſtro: quia magnus reatus incumbit nobis, & æſtus iræ contra Iſraëlem.

14 Ita dereliquit expeditus quiſque multitudinem illam captivam & prædam ſuam, ante iſtos principes & totam congregationem.

15 Tunc ſurgentes homines quidam qui expreſſi fuerant [d] nominatim, prehenderunt multitudinem illam captivam, & omnes nudos eorum induerunt ex ipſa præda: cumque induiſſent & calceaſſent, cibumque & potum dediſſent atque unxiſſent eos, deduxerunt aſinis quemque labentem eorum, adduxeruntque eos Jerichuntem *in* civitatem palmarum juxta fra-

[c] Heb. *reatum Jehovæ i. maximum: ſolet enim quicquid graviſſimum & maximum eſt exprimi adjuncto aliquo nomine Dei: ut Gen.30.8. & Jirm.2.30.*

[d] Heb. *nominibus.*

tres eorum: deinde reverſi ſunt in Schomronem.
16 Tempore illo miſit rex Achaz ad reges Aſſyriæ: ut auxiliarentur ſibi.
17 Nam adhuc Edomæi venientes: percuſſerant Jehudam, & abduxerant captivos.
18 Peliſchtæi quoque irruerant in civitates depreſſi agri & meridianas Jehudæ: ceperantq; Beth-Schemeſchum, & Ajalonem, & Gederothas, & Socuntem ac villas ejus, Timnamque & villas ejus, & Gimzuntem ac villas ejus: ubi habitabant.
19 Deprimebat enim Jehova Jehudam propter Achazum regem Jiſraëlis: quia abſtraxerat Jehudam, ut [c] omnino prævaricaretur contra Jehovam.
[c] Heb. *prævaricando prævaricaretur.*
20 Veniens itaque ad eum Tilgath Pilneeſer rex Aſſyriæ, anguſtia affecit eum: non autem confirmavit eum.
[f] Heb. *pertinem eſſet.*
21 Quamvis [f] accipiens Achaz partem ex domo Jehovæ & domo regis ac principum: dediſſet regi Aſſyriæ: tamen non fuit auxilio ei.
22 Quocunque autem tempore anguſtia afficiebat ipſum Jehova, pergebat prævaricari contra Jehovam: idem erat rex Achaz.
23 Sacrificavit enim diis Darmaſcenorum percutientium ipſum: dicens, quia dii regum Syriæ ſunt auxilio eis, illis ſacrificaturus ſum ut auxilientur mihi: at illi fuerunt *obices* [g] in quos impingeret, ipſi & toti Jiſraëli.
[g] Heb. *ad impingere ſe eandem eum.*
24 [d] Adeò ut congregans Achaz inſtrumenta domus Dei, truncaret inſtrumenta domus Dei, & occluderet fores domus Jehovæ: faceretq; ſibi altaria in unoquoque angulo Jeruſchalaimis:
25 Etiam in ſingulis civitatibus Jehudæ faceret exelſa ad adolendum diis alienis: ita provocavit Jehovam Deum majorum ſuorum.
26 Reliquæ autem res ejus, & omnes viæ ejus [e] priores & poſteriores: ecce ſunt ſcriptæ in libro regum Jehudæ & Jiſraëlis.
27 Denique cùm occubuiſſet Achaz cum patribus ſuis, & ſepeliviſſent ipſum in ipſa civitate, Jeruſchalaimis (non enim intulerunt eum in ſepulchra regum Jiſraëlis): regnavit Jechizkija filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

3 Valle filii Hhinnomi] *vide Jehoſch.* 15.8. Abominationes gentium] *Levitici* 18.21. & 20.2. 9 Cum indignatione] *id eſt, veterum ſimultatum & bellorum inde a diviſione regni geſtorum nomine exacerbati.* Uſque ad Cœlos] *id eſt, ſumma eſt hæc ſævitia quam exercetis, & animus inſenſiſſimus, hyperbole, ut Geneſ.* 11.4. 10 An non penes] *quaſi dicat, annonne conſcii vobis eſtis, vos alios peccatis veſtris reos jam peractos eſſe coram Deo, quòd illa hoc novo ſcelere cumulatis?* 13 Quod dicitis] *id eſt, cognatis de fratribus veſtris in ſervitutem trahendis.* 23 Percutientium ipſum] *id eſt, cum a Retzine ſuperatus eſſet, ſupra verſ.* 5. & 2. *Reg.* 16. 5. & 6. 24 Adeò ut] *poſtquam rex Aſſyriæ eum invaſiſſet,* 2. *Reg.* 16.10. 26 Priores & poſteriores] *id eſt, ante immiſſas a Deo calamitates & poſt.* 27 Sepulchra regum] *quæ erant in arce Davidu.*

CAPUT XXIX.

Jechizkija rex conſtitutus, illico Dei cultum reſtituit: ſacerdotibus imperat ipſorum ſanctificationem templiq; purgationem: in quo deinde ipſe cum populo per ſacerdotes & Levitas multas oblationes magna cum lætitia offert.

2. *Reg.* 18. 2. 1 JECHIZKIJA regnare cœpit natus viginti quinque annos, & viginti novem annis regnavit Jeruſchalaimis: cujus matri nomen Abija filia Zecarjæ.
2 Et fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: omnino prout fecerat David pater ejus.
3 Hic ipſo anno primo regni ſui menſe primo aperuit fores [a] domus Jehovæ, & cofirmavit ipſos *ſacerdotes:*
4 Juſſit enim convenire ſacerdotes & Levitas, & congregavit eos in [a] plateam orientalem:
5 Ac dixit eis, auſcultate mihi, ô Levitæ: jam ſanctificate vos, & ſanctificate domum Jehovæ Dei majorum veſtrorum, & efferte [a] quod ſeparandum eſt e ſancto.
[a] Heb. *ſeparationem: metonymia.*
6 Nam prævaricati ſunt patres noſtri, & facientes quod malum *videtur* in oculis Dei noſtri, dereliquerunt eum: & avertentes faciem ſuam a tabernaculo Jehovæ oppoſuerunt cervicem.
7 Etiam occluſerunt fores porticus, extinxerunt{que} lucernas & ſuffitum non adoleverunt: denique holocauſtum non obtulerunt in ſancto, Deo Jiſraëlis.
8 Quam ob rem fuit fervens ira Jehovæ contra Jehudam & Jeruſchalaima: adeò ut tradiderit eos commotioni, deſolationi & ſibilo: [a] quem admodum videtis oculis veſtris.
9 Nam ecce [a] cediderunt patres noſtri gladio: & filii noſtri filiæ{que} noſtræ ac uxores noſtræ in captivitate *fuerunt* propter illud.
10 Nunc eſt [b] mihi in animo pangere fœdus cum Jehova Deo Jiſraëlis: ut avertat ſe a nobis æſtus iræ ejus.
[b] Heb. *cordi meo.*
11 Filii mei, nunc [a] ne erretis, vos enim elegit Jehova, ut ſtantes coram ipſo miniſtretis ipſi, & & ut ſitis ipſi miniſtrantes & adolentes.
12 Tum ſurgentes hi Levitæ, Machath filius Hhamaſai, & Joël filius Hhazarjæ e poſteris Kehathitarũ: ex Merarītis verò Kiſch filius Hhabdi, & Hhazarja filius Jehallelelis: atque e Gerſchonitis Joach filius Zimmæ, & Hheden filius Joachi:
13 Et e filiis [a] Elitzaphanis, Schimrie & Jehhiel: ac e filiis Aſaphi, Zecarja, & Mataṇja:
14 E filiis quoque Hemanis, Jechiel & Schimhhi: & e filiis Jeduthunis, Schemahhja & Hhuṛziel:
15 Congregarunt cognatos ſuos & ſanctificaverunt ſe, veneruntque ex præcepto regis ad res Jehovæ: ad purgandum domum Jehovæ.
16 Nam ingreſſi ſacerdotes in interiorem partem domus Jehovæ ad purgandum: extulerunt omnem immunditiem, quam invenerant in templo Jehovæ, in atrium domus Jehovæ: recipiebánt verò Levitæ exportandam in torrentem Kidronis foras.
17 Cœperant autem [a] primo *die* menſis primi ſanctificare: & die octavo ejuſdem menſis ingreſſi porticum Jehovæ, ſanctificaverunt domũ Jehovæ diebus octo: ita ut die ſextodecimo menſis primi abſolverint.

18 Tum

18 Tum venientes [a] intrò ad Jechizkijam regem, dixerunt: purgavimus totam domum Jehovæ, & altare holocausti cum omnibus instrumentis ejus, & mensam dispositionis cum omnibus instrumentis ejus.

19 Denique omnia instrumenta illa quæ abjecerat rex Achaz cùm regnaret, prævaricatione sua: comparavimus & sanctificavimus, quæ ecce sunt ante altare Jehovæ.

20 Itaque mane surgens Jechizkija rex, congregavit præfectos civitati: & ascendit in domum Jehovę.

21 [a] Cumque adduxissent juvencos [a] septem & arietes septem, agnosque septem, & hircos e capris septem in peccatum pro regno & [a] pro sanctuario, ac pro Jehuda: edixit filiis Aharonis sacerdotibus, ut offerrent in altari Jehovæ.

22 Tum jugularunt boves, & accipientes sacerdotes illorum sanguinem [a] insperserunt in ipsum altare: similiter jugulantes arietes insperserunt illorum sanguinem in altare, & jugulantes agnos insperserunt illorum sanguinę in altare.

23 Postremò admoverunt hircos peccati ante regem & congregationem: qui manibus suis nixi sunt eis.

24 Jugulantesque eos sacerdotes expiaverunt sanguine eorum in altari ad expiationem faciendam pro toto Jisraële: quia toti Jisraëli indixerat rex holocaustum & peccatum illud.

1.Chron. 23. ℣ 25. 25 Restituerat autem Levitas in domo Jehovæ cum cymbalis, cum nabliis, & cum citharis ex præcepto Davidis, & Gadi videntis regii, & Nathanis prophetæ: nam a Jehova præceptum illud erat per prophetas ejus.

26 Itaq; adstantibus Levitis cum instrumentis Davidis: sacerdotibus verò [a] cum tubis:

27 Edixit Chizkija ut offerrent holocaustum in altari: & quo tempore cœpit holocaustum, cœpit musica Jehovæ cum ipsis tubis, idque cum [c] canticis traditis & instrumentis Davidis regis Jisraëlis.

28 Interea tota congregatio incurvabant sese, cùm musici canerent & tubicines tubis clangerent: omnia hæc usquedum absolutum esset holocaustum.

29 Cùm autem absolvissent offerre: procidentes rex, & omnes qui præsentes erant cum eo, incurvaverunt se:

30 Edixitque Chizkija rex & principes Levitis, ut laudarent Jehovam verbis Davidis & Asaphi videntis: qui cùm laudassent, dum agitaretur lætitia illa, inclinato vertice incurvaverunt se.

31 Tum locutus Jechizkija dixit: jam [d] consecrastis ministerium vestrum Jehovæ, [a] accedite & adducite sacrificia & eucharistica in domum Jehovæ: adduxerunt itaque congregatio illa sacrificia & eucharistica, & omnis voluntarius [e] animo holocausta:

32 Adeò ut esset numerus holocaustorum, quæ adduxerunt congregatio, boum septuaginta, arietum centum, agnorum ducentorum: ad holocaustum Jehovæ erant omnia hæc:

33 [a] Aliorum autem consecratorum, boum sexcentorum, & pecudum ter mille.

34 Veruntamen sacerdotes erant pauciores, neque poterant [a] nudare *pelle* omnia illa holocausta: quare [a] confirmarunt eos cognati eorum Levitæ, donec absolutum esset illud opus, & donec sanctificassent se reliqui sacerdotes: nam Levitæ rectiores fuerant animo ad sanctificandum se sacerdotibus.

35 Nam etiam imponendum erat copiosè de adipibus eucharisticorum & de libaminibus [a] præter illa holocausta: ita constitutus est cultus domus Jehovæ.

36 Lætatusque est Jechizkija totusque populus, de eo quod restituerat Deus populo: [a] nam repentè fuerat hæc res.

c Heb. *cum manibus: synecdoche, ut suprà* 1. Chron. 6. 31. & Hhezræ. 3. 10.

d Heb. *implevistis manum vestram: ut Exo.* 28. 41.

e Heb. *cordet sic ver.* 34.

ANNOTATIO.

3 Domus Jehovæ] *id est, porticus & totius domus, quas occluserat pater, suprà* 28. 24. *& infrà vers.* 7. 4 Plateam orientalem] *id est, ante præcipuam atrii portam.* 5 Quod separandum est] *id est, quæ sunt impura, aut ad prophanum cultum invecta.* 8 Quemadmodum videtis] *vos jam aliquot annis a Syrii, Jisraëlitis, Edomæis, Philisthæis & Assyriis opprimi.* 9 Ceciderunt &c.] *suprà* 28. 6. *& seq.* 11 Ne erretis] *id est, ne persistatis in errore: in quo cultum Dei, ad quem electi estis, omisistis.* 13 Elitzaphanis] *qui fuit princeps familiæ Kehathitarum, Num.* 3. 30. 17 Die primo] *id est, eodem die quo rex constitutus est.* 18 Intro] *id est, in regiam.* 21 Cumque adduxissent] *id est, omnes quadrupedum species sacrificio aptas, ad consecrationem loci & personarum, ad holocaustum, pro peccatis, & ad eucharistica.* Septem] *ad significandam universitatem, sive totum regni corpus.* Pro sanctuario] *ut denuo consecraretur.* 22 Insperserunt &c.] *ex ritu Levit.* 8. 15. *& seq.* 26 Cum tubis] *ex mandato Dei Num.* 10. 10. 31 Accedite] *Apostrophe ad populum.* 33 Aliorum & c.] *id est, sacrificiorum tam votivorum quàm voluntariorum, quæ in eucharisticis numerantur: atque etiam munerum, de quibus Levit.* 2. 34 Nudare pelle] *quia occupati erant in oblationibus offerendis.* Confirmarunt] *id est, partem muneris istorum in se receperunt, quod alioquin sacerdotum erat: Levit.* 1. 6. 35 Præter illa holocausta] *id est, multa igne absumenda accedebant ad sacrificia: nam omnis adeps Jehovæ erat Levit.* 3. 16. *ut & suffitus ex libamine.* 36 Nam repentè] *quasi dicat, factum hoc insperatum lætitiam piorum auxit, uno momento ex illa tenebris, quas effuderat Achaz, emergentium.*

CAPUT XXX.

Jechizkijæ inito consilio Jehudæis & Jisraëlitis indicit Pascha in mensem secundum: in quo celebrando Levitæ immundorum vicibus funguntur: pro quibus oratione habita Deus conciliationem suam testatus est. Deinde feriæ conceptivæ habentur, ad professionem grati erga Deum animi.

1 DEINDE misit Jechizkija per totum Jisraëlem & Jehudam, & etiam fascículos literarum scripsit ad Ephrajimitas & Menaschitas, ut venirent in domum Jehovæ Jeruschalaimæ: ad celebrandum Pascha Jehovæ Deo Jisraëlis.

2 Nam inierat consilium rex & principes ejus cum tota congregatione Jeruschalaimis: de celebrando Paschate [a] mense secundo.

3 Non enim potuerant celebrare illud tem-

pore eodem: cùm ſacerdotes non ſanctificaſſent ſe ad ſufficientem numerum, & populus nõ congregaſſent ſe Jeruſchalaima.

4 Cúmq; recta videretur hæc res in oculis regis: & in oculis totius congregationis illius:

a Heb. *transmitterent vocem.*

5 Conſtituerant rem *hanc* ut [a] promulgarent per totum Jiſraëlem a Beer-Schebahho Danem uſque, ut venirent celebratum Paſcha Jehovæ Deo Jiſraëlis, Jeruſchalaima: nam [b] jam diu nõ celebraverant [c] ex præſcripto.

b Heb. *non per multum temporis.*

c Heb. *ſicut ſcriptum eſt: ſic infrà 8.*

6 Abiverunt itaque curſores cum faſciculis literarum [d] ac rege a principibus per totũ Jiſraëlem & Jehudam, & ex præcepto regis dicebant: filii Jiſraëlis, convertimini ad Jehovam Deum Abrahami, Jitzchaki & Jiſraelis, ut convertat ſe ad [e] reliquias, quæ reliquę factæ ſunt vobis e manu [e] regum Aſſyriæ.

d Heb. *a manu regis &c.*

e Heb. *evaſionem quæ relicta eſt vobis.*

7 Neque eſtote ut patres veſtri, & ut fratres veſtri, qui prævaricati ſunt contra Jehovã Deum majorum ſuorum: quos tradidit deſolationi quemadmodum videtis.

8 Nunc ne obdurate cervices veſtras, ut patres veſtri: [f] cedite manum Jehovæ, & ingreſſi ſanctuarium ejus, quod ſanctificavit in ſeculum, colite Jehovam Deum veſtrum: ut avertat ſe a vobis æſtus iræ ejus.

f Heb. *erunt in miſericordiam.*

9 Nam converſis vobis ad Jehovam, fratres veſtri & filii veſtri [f] conſequentur miſericordiã coram illis, qui captivos detinent ipſos, adeò ut revertantur in terram hãc: nam gratioſus & miſericors *eſt* Jehova Deus veſter: neque avertet faciem a vobis, ſi convertamini ad ipſum.

10 Cùm autem curſores illi tranſiirent de civitate in civitatem per regionem Ephrajimi & Menaſchis, ac Zebulunẽ uſque: deridebant eos ac ſubſannabant eos.

11 Veruntamen quidam ex Aſchere, & Menaſche, & e Zebulune deprimentes ſe, venerunt Jeruſchalaima.

12 Etiam in Jehudęis erat [g] manus Dei: indens eis [g] animum unum, ad faciendum præceptum regis ac principum ex verbo Jehovæ.

g Heb. *cor: ſic ver. 19.*

13 Et congregati ſunt Jeruſchalaima populus multus ad celebrandum feſtum azymorũ menſe ſecundo: congregatio [h] quàmplurima.

h Heb. *in multitudinem valde.*

14 Qui ſurgentes amoverunt altaria quę erãt Jeruſchalaimis: & omnes aras thurarias amoventes, projecerunt in torrentem Kidronis.

15 Deinde jugulaverunt Paſcha quartodecimo *die* menſis ſecundi: cùm reliqui ſacerdotes & Levitę [g] rubore ſuffuſi ſanctificaſſent ſe, & obtulerunt holocauſta in domo Jehovæ.

16 Ita ſteterunt in ſtatione ſua ſecundum officium ſuum ex lege Moſchis viri Dei: ſacerdotes ſpargentes ſanguinem *acceptum* e manu Levitarum. *Levitici 1. & ſequentibus cap.*

17 Quia multitudo in eo cœtu erat qui non ſanctificaverant ſe: ideo Levitæ incumbebant [h] jugulationi Paſchatum pro omni immundo, ad ſanctificandum *ea* Jehovæ.

18 Nam magna pars illius populi, multitudo ex Ephrajimo, & Menaſche, Jiſſaſcare & Zebulune non mundaverant ſe cùm comederent Paſcha, ſecus quàm [i] præſcriptum eſt: ſed oravit Jechizkija pro eis dicendo: Jehova optimus [k] expiationem faciat pro *eo:*

19 [l] Quiſquis animum ſuum comparaverit ad quærendum Deum Jehovam, Deum majorum ſuorum: quamvis non *ſit* prout mundities [i] ſacra *poſtulat.*

i Heb. ſanctitatis.

20 Et auſcultans Jehova Jechizkijæ, [k] curavit populum.

21 Itaq; celebrarunt Jiſraëlitæ qui præſentes erant Jeruſchalaimis, feſtum azymorum ſeptẽ diebus cum lætitia magna: laudabantq; Jehovam de die in diem Levitæ ac ſacerdotes inſtrumentis [l] *concinnentibus* robur Jehovæ.

22 [m] Locutus enim fuerat Jechizkija, quæ [k] erant cordi omnibus Levitis, informantibus in intelligentia ejus quod *videtur* bonũ Jehovæ: ideò comederunt ſtato illo tempore ſeptẽ diebus, ſacrificantes ſacrificia euchariſtica, & confitentes Jehovæ Deo majorum ſuorum.

k Heb. *dirit. ſuper cor. ejus Gen. 34.3*

23 Cumq; conſilium inviſſent tota congregatio illa de celebrandis ſeptem diebus aliis: celebrarunt ſeptem dies *cum* lætitia.

24 Quibus Chizkija rex Jehudæ obtulit congregationi mille juvencos, & ſepties mille pecudes: & principes obtulerunt congregationi juvencos mille, pecudéſque decies mille: ſe verò ſanctificaverant ſacerdotes [l] copioſè.

l Heb. *in maximum.*

25 Ita lætati ſunt tota congregatio Jehudæ & ſacerdotes ac Levitæ, totaque congregatio eorum qui venerant ex Jiſraële: tam peregrini qui venerant e terra Jiſraëlis, quàm habitantes in Jehuda.

26 Fuitque lætitia magna Jeruſchalaimis: quia inde [m] a diebus Schelomonis filii Davidis regis Jiſraëlis, hujuſmodi non fuerat Jeruſchalaimis.

27 Deniq; ſurgentes ſacerdotes Levitici [n] benedixerunt populo, & exaudita eſt vox eorum: pervenit enim oratio eorum in habitaculum ſanctum illius, in cœlum.

ANNOTATIO.

2 Menſe ſecundo] *ex lege Num. 9.* 3 Eodem] *quo conventus fuerat habitus & purgatio inſtituta: nam illud fuiſſet tempus proprium Paſchatis, Exodi 12.* Sufficientem numerum] *ut ſuperioris conventus ſacrificia offerrent: nedum maximi hujus, quo totus populus Jiſraëliticus ad celebrandum Paſcha fuiſſet conventurus, ſuprà 29. 34.* 6 Regum Aſſyriæ] *Pulu 2. Regum 15. 19. & 1. Chronicorum 5. 26. & Tilgath-Pilneeſeris 2. Reg. 15. 29. & ſuprà 28. 20.* 8 Cedite manum] *id eſt, proſtrati, Dei opem & auxilium implorate, ut vos miſericordia ſua erigat: ut Lamentationum 5. 6.* 12 Manus Dei] *id eſt, virtus & efficacia: metonymia.* 15 Rubore ſuffuſi] *quòd tam diu diſtuliſſent ſui ſanctificationem.* 17 Jugulationi] *quæ alioquin ad offerentes pertinebat, ut obſervatum eſt Leviticì 1. 5.* 18 Præſcriptum eſt] *Levit. 7. 10.* Expiationem faciat] *id eſt, præſtet ſpiritu ſuo, quod iſti temporis importunitate prætermiſerunt: ſic oſtendit Chizkija quid fuerit juris de eu, qui ſine fide mala, etiam ſecundo menſe impurati erant.* 19 Quiſquis &c.] *quaſi dicat, modo qui accedent ad Paſcha, animos ſuos comparaverint: cætera ne imputet Deus.* 20 Curavit] *id eſt, virtute ſpiritus ſui purificavit.* 21 Concinnentibus] *quibus canebant Pſalmos robur Jehovæ prædicantes.* 22 Locutus enim] *enumquam hæc fierent, videns Chizkija magnum populi numerum imperatum, unde quaque ad celebrandum Paſcha confluere: conſilium cum ſacerdotibus, & Levitis legis peritis habuerat: in quo conſtitutum eſt, ut res præcibus Deo committeretur, Levitæ animos ſumerent ad officium populo præſtandum, & populum de re tota inſtituerent ex verbo Dei.* 24 Copioſè] *id eſt, tanto numero, ut abundè ſacerdotum eſſet: non autem ut*

ſuprà

supra vv.3. 26 A diebus Schelomonis] *exclusivè ut vocant, id est, a diviso regno non fuit celebrata tanta festivitas, junctis cum Jehuda Israëlitis.* 27 Benedixerunt] *ex lege Num.6,23.*

CAPUT XXXI.

Populum idololatriam convellit. & Jechizkijæ sacerdotes ac Levitas in suis muneribus & distributionibus restituens, de cibario eorum prospicit, revocata primitiarum decimarumq; lege.

1 CVm autem absolvissent omnia ista, egressi omnes Israëlitæ: qui præsentes fuerant, per civitates Jehudæ fregerunt statuas, & succiderunt lucos, destruxerunt que excelsa ac altaria e toto Jehuda & Binjamine, etiam 'per Ephrajimum & Menaschem, usque dum absolvissent: deinde reversi sunt omnes Israëlitę quisque in possessionem suam per civitates suas.

2 Restituit verò Jechizkija distributiones sacerdotum ac Levitarum per distributiones eorum, quemq; secundum ministerium ipsius, sacerdotes & Levitas, in holocausta & in eucharistica: ad ministrandum & ad celebrandum, atq; ad laudandum' in portis castrorum Jehovæ.

3 Portionem quoque regis e facultatibus suis ad quæque holocausta, ad holocausta matutina & vespertina, & holocausta pro sabbathis ac pro novilunii, & pro solennitatibus: ut præscriptum est lege Jehovæ.

4 Similiter edixit populo, habitatoribus Jeruschalaimorum, ut darent portionem sacerdotum & Levitarum: 'ut confirmarent se in lege Jehovæ exequenda.

5 Tum simulac erupit hoc verbum, [a] plurimas contulerunt Israëlitæ primitias frumenti, musti, oleique ac 'palmæ, denique omnis proventus agri: decimas quoque omnium [b] copiosè attulerunt.

6 Filii quoque Israëlis & Jehudæ qui habitabant in civitatibus Jehudæ, ipsi etiam decimas armenti & gregis, & decimas [c] sacras, id est, sacratas Jehovæ Deo ipsorum: afferentes deposuerunt [d] acervatim.

7 'Mense tertio cœperunt acervorum illorum fundamenta ponere; mense verò 'septimo absolverunt.

8 Cumq; venientes Jechizkija & principes, vidissent acervos illos: benedixerunt Jehovæ & populo ejus Israëli.

9 Percunctatus q; est Jechizkija sacerdotes & Levitas de illis acervis:

10 Alloquens verò eum [e] Hhazarja sacerdos primarius in familia Tzadoki: dixit, ex quo cœptum est istam oblationem afferre in domum Jehovæ, comedimus & saturati sumus, ac superest [f] quamplurimum: quia Jehova benedixit populo suo, ita ut quod supereſt sit multitudo hæc.

11 Quapropter edicente Jechizkija, ut compararent cellas in domo Jehovæ: compararunt.

12 Quò inferebant oblationem illam, & decimas, & res consecratas constanter: 'præerant q; illis anteceſſor Conanja Levita, & Schimhhi frater ejus secundus ab eo:

13 Jechiel verò & Hhazazja, & Nachath, & Hhasaël, & Jerimoth, & Jozabad, & Eliel, & Ismachja, & Machath, ac Benaja: 'præfecti erant sub manu Conanjæ & Schimhhi fratris ejus, institutione Jechizkijæ, regis, & Hhazarjæ 'anteceſſoris domus Dei.

14 Kore verò filius Jimnæ Levitæ janitor versus orientem, præerat voluntariis oblationibus Dei: ut distribueret oblationem Jehovæ, & res sanctas sanctarum.

15 'Ad manum autem ejus, Hheden, & Minjamin, & Jeschuahh, ac Schemahhja, Amarja, & Schecanja per civitates sacerdotum in stato munere: dando cognatis suis per distributiones 'tam magno quàm parvo:

16 (Præter generis ipsorum mares, a nato tres annos & deinceps) omni ingredienti domum Jehovæ ad [g] officium diurnum: pro ministerio eorum, in observationibus eorum, secundum distributiones eorum.

17 Et cum recensione generis sacerdotum per familias paternas eorum, etiam Levitis a nato viginti annos & deinceps: in observationibus eorum, per distributiones eorum.

18 Etiam generi ipsorum in omnes parvulos eorum, uxores eorum, filiosque eorum ac filias eorum, toti congregationi: 'cùm in stato munere suo rerum sanctarum sanctificassent se.

19 Tum posteris Aharonis sacerdotibus per agros suburbanos civitatum eorum, in [h] unaquaque civitate *præerant* homines, qui expressi sunt 'nominibus: ad dandum portiones cuique mari inter sacerdotes, similiter singulis recensitis genere inter Levitas.

20 Itaque fecit talia Jechizkija in toto Jehuda: fecitque quod bonum, & rectum, [i] statum q; *videtur* cum Jehova Deo suo.

21 In omni verò opere quod cœperat in ministerio domus Dei, & in lege ac in præcepto, quærendo Deum suum: ex toto [k] animo suo exercuit se, & secundatus est.

[a] Heb. *multiplicaverunt primitias.* [b] Heb. *in multitudinem.* [c] Heb. *decimas sanctitatum.* [d] Heb. *acervatim.* [e] Heb. *qui & Tzadoki.* 1. Chron. 6. 12. [f] Heb. *usq; in multitudinem.* [g] Heb. *rem diei die sue.* [h] Heb. *civitate & civitate.* [i] Heb. *stabilitatis.* [k] Heb. *corde.*

ANNOTATIO.

1 Per Ephrajimum] *id est, partem illam quæ regi Jehudæ parebat, sive occupatam a superioribus regibus ut supra 13.19. & 15.8. sive ipse aliqua ex causa ad Jehudam defeciſſet, ut tunc Israëlis regnum fluctuabat, & multis motibus agitabatur: sic infra 34.6.* 2 In portis castrorum] *id est, templi, quò convenichat populus Dei, & Dei ministri quasi castrensi modo erant collocati.* 4 Portionem sacerdotum, &c.] *ut describitur Num.18.* Ut confirmarent] *id est, illi rei firmè incumberent, neque distraherentur alimenti quærendi causa.* 5 Palmæ] *id est, dactylorum sive fructuum e palma: ita hoc loco vocem interpretantur Hhebræi omnes uno consensu: nam primitiarum mellis nusquam in lege fit mentio: & primitiæ ac decimæ tantùm imperantur ex fructibus terræ & animantibus: denique vox ipsa Hhebræa utrunque significat.* 7 Mense tertio] *sub festum Pentecostes.* Septimo] *quo collecta fructuum totius anni absolvitur: unde festum tabernaculorum collectionis dicitur, Exod.23.16.* 12 Præerantq; &c.] *id est, summi quæstores sacri erant, sive ut Jureconsulti vocant, cimeliarchæ.* 13 Præfecti] *id est, curatores rationes accepti & expensi cimeliarchis reddentes.* Antecessoris] *id est, summi sacerdotis.* 15 Ad manum] *id est, conjuncti administri, ut foris extra Jeruschalaima ista oblationes reciperent.* Tam ma-

gno] *ex lege Deut.* 18.8. 18 Cùm in ſtato] *id eſt, cùm primùm ad hanc functionem initiati ſunt, ac conuenienter de cibariis ſacerdotum & Leuitarum pro ætate ac ſexu eorum, prouiderant.* 19 Nominibus] *ſuprà verſ.* 15.

CAPUT XXXII.

Jechizkijæ aduerſus Sancheribum munus Jeruſchalaimæ, populum confirmat: contra blaſphemias legatorum orans, diuinitus cæſis hoſtibus exauditur. Poſteà gravi morbo liberatus & erectus a Deo: beneficijs ejus per ſuperbiam abutitur: reſipiſcentia & precibus iram Dei amolitur: Cui mortuo ſuccedit Menaſchi.

2.Reg.18.13

1 POST reſtis ſtas & firmam conſtitutionem earum, venit Sancherib rex Aſſyriæ: & invadens Jehudam caſtra ponebat contra civitates ejus munitas, [a] cogitans illas diſcindendo ſibi adjungere.

[a] Heb. *dicens diſcindere eas ad ſe.*

2 Videns autem Jechizkija adveniſſe Sancheribum: & faciem ejus *obverſam eſſe* [b] ad oppugnandum Jeruſchalaima:

[b] Heb. *ad bellum contra Jeruſchalaimam.*

3 Iniit conſilium cum principibus ſuis & dynaſtis ſuis, de obthurandis aquis fontium qui erant extra civitatem: & auxilio fuerunt ei.

4 Nam congregantes ſe populus multus obthurarunt omnes illos fontes, & [d] torrentem inundantem per medium regionis, dicendo: cur venientes reges Aſſyriæ invenirent aquas multas?

[d] Heb. *torrentem.*

5 Prætereà confirmans ſe, extruxit totum murum illum [e] perruptum quem perduxit uſque ad [f] turres: foris verò [g] murum alterum, & confirmavit munitionem civitatem Davidis: paravitq; miſſilia [c] copiosè & ſcuta.

[e] Heb. *diruptum.* [f] Heb. *turrium.* [g] Heb. *murum ſecundum.* [c] Heb. *in multitudinem.*

6 Et impoſuit præfectos militares populo: congregatiſque eis ad ſe in plateam portæ civitatis, locutus eſt, [d] quæ erant eis cordi, dicendo:

[d] Heb *ſuper cor illorum.*

7 Confirmamini & fortes eſtote, ne timetote neque conſternamini metu regis Aſſyriæ, & metu totius multitudinis quæ *eſt* cum eo: nam nobiſcum major *eſt*, quàm cum eo.

8 Cum eo *eſt* brachium carneum: nobiſcum verò Jehova Deus noſter ad auxiliandum nobis & ad [e] gerendum bella noſtra: ſic innixi ſunt populus verbis Jechizkijæ regis Jehudæ.

[e] Heb. *ad bellandum.*

9 Poſteà miſit Sancherib rex Aſſyriæ ſervos ſuos Jeruſchalaimã, dum ipſe obſideret Laciſchũ & totus dominatus ejus cum ipſo: ad Jechizkijam regem Jehudę, & ad omnes Jehudæos qui erant Jeruſchalaimis, ut dicerent:

10 Sic ait Sancherib rex Aſſyriæ: cui rei confiditis, quòd deſidetis in munitione, Jeruſchalaimis?

11 An non Jechizkija incitat vos, [f] ut exponat vos morti per famem & per ſitim, dicendo: Jehova Deus noſter eripiet nos e manu regis Aſſyriæ?

[f] Heb. *ad moriendum.*

12 An non ipſe Jechizkija abſtulit excelſa ejus & altaria ejus: edixitq; Jehudę & Jeruſchalaimis dicendo: coram altari unico incurvatote vos, & in eo adoletote?

13 An neſcitis quid fecerim ego & majores mei omnibus populis terrarum? an [g] ullo modo potuerunt dii gentium terrarum eripere terram ſuam e manu mea?

[g] Heb. *poſſendo potuerunt.*

14 Quis fuit inter omnes deos gentium illarum quas internecioni devoverunt majores mei, qui potuerit eripere populum ſuum e manu mea: ut poſſit Deus veſter eripere vos e manu mea?

15 Nunc itaque ne ſeducat vos Chizkija, neq; incitet vos *incitatione* hujuſmodi, neque credite ei: nam non poteſt ullus Deus ullius gentis aut regni eripere populum ſuum e manu mea, ut e manu majorum meorum: [h] quanto minus dii veſtri eripient vos e manu mea?

[h] Heb. *quanto magis deus veſtrus &c.*

16 Amplius etiam locuti ſunt ſervi illius contra Jehovam Deum ipſum: & contra Jechizkijam ſervum ejus.

17 Etiam literas ſcripſerat ad probro afficiendum Jehovam Deũ Jiſraëlis: & ad obloquendũ ei dicendo, ſicut dii gentium terrarum, qui non eripuerunt populum ſuum e manu mea: ſic non eſt erepturus Deus Jechizkijæ populum ſuum e manu mea.

18 Quæ proclamabant voce magna Judaicè populo Jeruſchalaimorum qui *erat* ſuper murum, ad metum incutiendum eis, & ad [i] turbandum eos: ut caperent civitatem.

[i] Heb. *ad turbandum eos.*

19 Ita locuti ſunt de Deo Jeruſchalaimorum: ut de diis populorum terræ, opere manuum hominis.

20 Oravit verò Jechizkija rex, & Jeſchahhja filius Amotzi propheta propter iſta: & clamaverunt cœlum verſus. 2.Reg.19.

21 Quapropter mittens Jehova angelum, excidit omnem valentem robore & antecеſſorem ac principem in caſtris regis Aſſyriæ: quireverſus eſt cum pudore vultus in terram ſuam: ubi ingreſſum ædem Dei ſui, prodeùntium e viſceribus ejus *quidam*, proſtraverunt eum gladio.

22 Ita ſervavit Jehova Jechizkijam & habitatores Jeruſchalaimorum e manu Sancheribi regis Aſſyriæ, & e manu omnium: [k] ducebatq; eos liberatos undequaque:

[k] Heb. *& ducebat eos.*

23 Adeò ut multi afferrent munus Jehovæ Jeruſchalaimæ, & res pretioſas Jechizkiję regi Jehudæ: nam elatus erat ante oculos omnium gentium poſteà.

24 Diebus illis ægrotavit Jechizkija [l] lethaliter: quapropter oravit Jehovam: qui alloquens eum, prodigium edidit ei.

[l] Heb. *ad mortem.* 2.Reg.20.1

25 At non pro beneficio erga ſe rependit Jechizkija: nam extulit ſe [m] animus ejus: quapropter fuit contra eum feruens ira, & contra Jehudam ac Jeruſchalaima.

[m] Heb. *elevatum eſt.*

26 Sed cùm ſe depreſſiſſet Jechizkija pro elatione animi ſui, ipſe & habitatores Jeruſchalaimorum: non obvenit eis fervens ira Jehovæ diebus Jechizkiję.

27 [n] Erat enim Jechizkijæ divitiarum & honoris [l] quàmplurimum: theſaurosq; comparaverat ſibi ad argentum & ad aurum, & ad lapides pretioſos, & ad aromata, & ad ſcuta, ac ad omnia inſtrumenta deſiderabilia:

[n] Heb. *& fuit.* [l] Heb. *multa valde.*

28 Apothecas quoque ad proventum frumenti, & muſti ac olei: & [m] ſtabula ad omnia jumenta, & greges per ſtabula.

[m] Heb. *præſepia ad omnem jumentum, jumentorum metentium.*

29 Civitates etiam curaverat ſibi, & poſſeſſionem gregum ac armentorum copioſè: dederat enim ei Deus facultates multas valde.

30 Et ipſe Jechizkija obthuraverat [n] alveum aquæ Gichonis ſuperiorem, quam rectà deduxerat infernè ad occidentem civitati Davidis:

[n] Heb. *caput.*

dis: denique ſecundatus fuerat Jechizkija in toto opere ſuo.

31 Itaque *legentem* cum oratoribus principum Babyloniæ, qui miſerant ad eum, ut inquirerent de prodigio illo quod fuerat in terra, ' dereliquit eum Deus : tentando eum: ut ' experiretur quicquid erat ei in animo.

32 Reliquæ autem res Jechizkijæ & benignitates ejus: ecce ſunt ſcriptæ ' in viſione Jeſchahhjæ filii Amotzi prophetæ: præter librum regum Jehudę & Jiſraëlis.

33 Tandem cùm occubuiſſet Jechizkija cum patribus ſuis, & ſepelientes eum in ſuperiore parte ſepulchrorum poſterorum Davidis, honore affeciſſent eum in morte ejus totus Jehuda & habitatores Jeruſchalaimorum: regnavit Menaſche filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

4 Torrentem inundantem] *Gichonem, de quo infrà ver.* 30. 5 Perruptum] *ſub Amatzja a Joſchorege Jiſraëlu, ſup.* 25.23. Turres] *portæ Ephrajim, & portæ angularis, de quibus ibidem.* Murum alterum] *de quo infrà* 33.14. 18 Turbandum] *id eſt, turbatis animis rixas inter oppidanos concitandum: per quas aut dedition, aut faciliore compendio caperentur Jeruſchalaima.* 22 Ducebat] *id eſt, agebat & moderabatur: tranſlatum ab exemplo paſtoris & gregis.* 27 Erat enim] *his ſex verſibus explicantur quæ per proleptin duobus præcedentibus dicta ſunt: cauſa, & forma elationis.* 31 Dereliquit] *id eſt, ſivit eum agere ex affectu ſuo.* Experiretur] *vide Deut.* 8.2. 32 In viſione Jeſchahhjæ] *a capite* 36. *uſque ad* 40.

CAPUT XXXIII.

Menaſche peſſimè in regno ſe gerens, prophetarum monitis & temporaria captivitate caſtigatur, qua demum reſipiſcens in regnum reſtituitur: in quo cultum Dei ex parte inſtaurat: & morienti ſuccedit impius Amon: deinde huic conſpiratione ſublato, Joſchija.

1 Jer. 21. 1 NATUS duodecim annos Menaſche, cùm regnare inciperet : quinquaginta quinque annis regnavit Jeruſchalaimis.

2 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: ſecundum abominationes illarum gentium, quas expulerat Jehova a conſpectu Jiſraëlitarum.

a Heb. reverſus eſt ac ædificavit. 3 Nam [a] rurſus ædificavit excelſa quæ demolitus fuerat Jechizkija pater ejus: & erexit altaria Bahhalimis, fecitque lucos, & incurvans ſe toti exercitui cœlorum coluit eos.

4 Etiam extruxit altaria in domo Jehovæ: de qua dixerat Jehova: Jeruſchalaimis erit nomen meum in ſeculum:

5 Extruxit, inquam, altaria toti exercitui cœlorum: in duobus atriis domus Jehovæ.

6 Præterea idem traduxit filios ſuos per ignem in valle filii Hinnomi: & divinationibus, & conjectationibus & præſtigiis uſus eſt, inſtituitque Pythonem & ariolos: plurimum fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ provocando eum.

7 Et collocavit ſculptile, ſimulachrum quod paraverat in domo Dei, de qua dixerat Deus ad Davidem & ad Schelomonem filium ejus: in domo hac & Jeruſchalaimis, quæ elegi præ omnibus *locis* tribuum Jiſraëlis, collocabo nomen meum in ſeculum:

8 Neq; deinceps amovebo pedem Jiſraëlitarum ab hac tetra, quam conſtitui majoribus veſtris: ſi modò [b] obſervanter fecerint quęcunq; præcepero eis, ſecundum totam legem, & ſtatuta ac judicia *edita* per [c] Moſchen.

b Heb. obſervarent facere. c Heb. per manum Moſis.

9 Itaque ſecit Menaſche ut aberrarent Jehuda & habitatores Jeruſchalaimorum : faciendo malum amplius quàm gentes, quas perdiderat Jehova a conſpectu Jiſraëlitarum.

10 Et quamvis alloqueretur Jehova Menaſchē & populum ejus: non tamen attenderunt.

11 Quam ob rem adduxit Jehova contra eos principes exercitus qui *erat* regi Aſſyriæ, & ceperunt Menaſchem [d] in ſpinis quibuſdam : quem vinctentes chalybeis vinculis deduxerunt Babylonem.

d Heb. in hamis.

12 Ubi cum anguſtia afficeret eum, deprecatus eſt faciem Jehovæ Dei ſui : depreſſitque ſe valde coram Deo majorum ſuorum.

13 Cumque oraſſet eum, exoratus ei exaudivit deprecationem ejus, reduxitque eum Jeruſchalaima, in regnum ipſius : ita agnovit Menaſche Jehovam eſſe Deum.

14 Poſteà autem ędificavit ' murum exteriorem civitati Davidis ad occidentem Gichonis, ab ipſo torrente uſque ad ingreſſum per ' portam piſcium, quem circunduxit ' clivo, extollens eum valde : ac præpoſuit præfectos copiarum omnibus civitatibus munitis in Jehuda.

15 Et amovens deos alienigenarum, &' ſimulachrum illud a domo Jehovæ, omniaque altaria quæ extruxerat in monte domus Jehovę & Jeruſchalaimis : projecit extra civitatem.

16 Comparavit verò altare Jehovæ, ſacrificans in eo ſacrificia euchariſtica & laudis : ac edixit Jehudæ ut coleret Jehovam Deum Jiſraëlis.

17 Sed adhuc populus ſacrificabant in excelſis: veruntamen Jehovæ Deo ſuo.

18 Reliquæ autem res Menaſchis, uſque ad orationem ejus ad Deum ſuum, verbaque vidētium qui allocuti ſunt eum in nomine Jehovæ Dei Jiſraëlis: ecce ſunt ' inter verba regum Jiſraëlis.

19 Oratio autem ejus, cùm exoratus eſt illi Deus, & totum peccatum ejus ac prevaricatio ejus, & loca in quibus extruxit excelſa, ac conſtituit lucos & ſculptilia, antequàm ſe deprimeret: ecce ſunt ſcripta inter ' verba Chozai.

20 Tandem cùm occūbentem Menaſchem cum patribus ſuis, ſepeliviſſent in domo ejus: regnavit Amon filius ejus pro eo.

21 Natus viginti duos annos Amon, cùm regnare inciperet : duobus annis regnavit Jeruſchalaimis.

22 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ, quemadmodum fecerat Menaſche pater ejus: nam omnibus ſculptilibus quæ fecerat Menaſche pater ejus, ſacrificabat Amon & colebat ea.

23 Sed non depressit se coram Jehova, sicut depresserat se Menasche pater ipsius: quin ipse Amon auxit reatum.

24 Conspiraverunt autem contra eum servi ejus, & morte affecerunt eum in domo ejus.

25 Percusserunt verò populus regionis, omnes qui conspiraverant contra regem Amonem: & regem constituerunt populus regionis Joschijam filium ejus pro eo.

ANNOTATIO.

11 In spinis] *id est, inter vepres in quibus latitabat, uti 1. Schem. 13. 6.* 14 Murum exteriorem] *id est, præmunitionem cœptam a Chizkija suprà 32. 5. absolvit, aut labefactatam ab Assyrijs instauravit.* Portam piscium] *vide Nechemiæ 3. 3.* Clivo] *vide suprà 27. 3.* 15 Simulachrum] *de quo sup. ver. 7.* 18 Inter verba] *3. in 2. Reg. 21.* 19 Verba Chozai] *liber est qui non extat: vide 1. Reg. 11. 41. annotata.*

CAPUT. XXXIIII.

Eodem argumento est cum 2. Reg. 22. & initio. 23.

2. Reg. 22.

1 NAtus octo annos Joschija, cùm regnare inciperet: uno & triginta annis regnavit Jeruschalaimis.

2 Qui fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: ambulans in viis Davidis patris sui: neq; recedens dextrorsum aut sinistrorsum.

3 Nam octavo anno regni sui, cùm esset adhuc puer, cœpit quærere Deum Davidis patris sui: [a] duodecimo autem anno cœpit mundare Jehudā & Jeruschalaima ab excelsis & lucis, sculptilibusq; ac fulsilibus.

4 Destruebant enim [a] coram eo altaria Bahhalimorum, & subdiales statuas, quæ [a] impositæ erant eis succidit: & lucos sculptiliaque ac fusilia perfringens & comminuens, sparsit in superficiem sepulchrorum *hominum* qui sacrificaverāt in eis.

[a] Heb. *quæ suprà ab eis.*

5 Ossa verò sacerdotum combussit super altaria illorum: sic [a] mundavit Jehudam & Jeruschalaima.

6 Etiam in [a] civitatibus Menaschis & Ephrajimi ac Schimhhonis usq; ad Naphtalin: rutris ipsorum circumquaque:

7 Cumq; demolitus esset altaria illa, & lucos sculptiliaque contudisset comminuendo, omnesque subdiales statuas succidisset per totam terram Jisraëlis: reversus est Jeruschalaima.

8 [a] Anno autem decimo octavo, quo regnabat, purgando regionem & domum: misit Schaphanem filium Atzaljæ & Mahhasejam præfectum civitati, & Joachum filium Joachazi a memoria, [a] ad confirmandum domum Jehovæ Dei sui.

9 Qui cùm venissent ad Chilkijam sacerdotem summum, [a] pecuniam inferendam in domum Dei, quam collegerant e manu Menaschitarum & Ephrajimitarum, & a toto residuo Jisraëlis, atque a toto Jehuda & Binjamine, tradiderunt Levitæ custodes liminis: reversi Jeruschalaima.

10 [a] Tradebant autem in manum [a] curatorum operis, qui præpositi erant in domo Jehovæ: hi verò tradebant illam opificibus qui operabantur in domo Jehovę ad curandum labem, & ad confirmandum domum.

11 Tradebant enim fabris & structoribus ad comparandum lapides cæduos, & ligna [a] ad catenationes: etiam ad contabulandum [a] domos quas perdiderant reges Jehudæ.

12 Homines verò isti agebant fidè in illo opere, nēpe præpositi illis *opificibus* Jachath & Hhobadja Levitæ ex Meraritis, & Zecarja ac Meschullam e posteris Kehathitarum dum præesſēt: quorum Levitarum quisque [a] doctor erat in instrumentorum musicorum *tractatione.*

13 At bajulis: (nam præerant *Levitæ* omnibus opificibus [b] utriq; ministerio:) ex Levitis quoque iisq; janitoribus præerant scribę & moderatores.

[b] Heb. *ministerio & ministerio.*

14 Cumque proferrent pecuniam illam illatam in domum Jehovæ: invenit Chilkija sacerdos librum legis Jehovæ, *traditum* per [c] Moschen.

[c] Heb. *manu Moschis.*

15 Et locutus Chilkija dixit ad Schaphanem scribam, librum hunc legis inveni in domo Jehovæ: tradiditque Chilkija ipsum librū Schaphani.

16 Itaque afferens Schaphan librum illum ad regem: cùm adhuc referret regi verbum, dicēdo, quicquid traditum est in manum servorum tuorum faciunt:

17 Nam conflantes pecuniam inventam in domo Jehovæ: tradiderunt eam in manum præpositorum, & in manum opificum:

18 Indicavit Schaphan scriba regi, dicendo: librum dedit mihi Chilkija sacerdos: legitq; ex eo Schaphan coram rege.

19 Quam ob rem fuit audiente rege verba illa legis: ut laceraret vestimenta sua:

20 Præcepitque rex Chilkijæ, & Achikamo filio Schaphanis, ac Hhabdoni filio Micæ, & Schaphani scribę, atque Hhasajæ servo regis, dicendo:

21 Ite, consulite Jehovam pro me, & pro reliquo in Jisraële & Jehuda super verbis libri hujus qui inventus est: nam magnus est æstus iræ Jehovæ, quæ effusa est in nos: eò quòd non observarunt patres nostri verbum Jehovæ, ut facerent omnino prout præscriptum est in libro hoc.

22 Itaque abiit Chilkija & qui *erant* regis, ad Chuldam prophetissam uxorem Schallumi filii Tokehathi filii Chasræ vestiarii: ea enim habitabat Jeruschalaimis in parte secunda *ab eo*: & allocuti sunt eam *verbis* ejusmodi.

23 Quæ dixit eis, sic ait Jehova Deus Jisraëlis, dicite viro illi qui misit vos ad me:

24 Sic ait Jehova: ecce inducturus sum malū contra locum hunc, & contra habitatores ejus: omnes execrationes scriptas in libro illo quem legerunt coram rege Jehudæ:

25 Propterea quòd dereliquerunt me, & adoleverunt diis alienis: ut irritarent me omnibus operibus manuum suarum: ideò effusa manebit æstuans ira mea in locum hūc, & non extinguetur.

26 De rege verò Jehudæ qui misit vos ad con-

consulendum Jehovam, sic dicitote ad eum: sic ait Jehova Deus Jisraëlis: *tu* qui audivisti verba ista:

27 Quia mollitus est animus tuus, & depressisti te a facie Dei, cùm audivisses verba ejus contra locum hunc & contra habitatores ejus, & deprimens te corãme, laceraſti veſtimenta tua, ac flevisti coram me: ideò etiam ego exaudivi: dictum Jehovæ.

28 Ecce ego faciam ut aggregeris ad patres tuos, & aggregeris ad sepulchra tua in pace: ut non videant oculi tui totum istud malum, quod ego inducturus sum contra locum hunc, & contra habitatores ejus: qui retulerunt regi rem.

29 Cùm itaque misisset rex, & congregasset omnes seniores Jehudæ & Jeruschalaimorum:

30 Ascendit rex in domum Jehovæ, omnesque viri Jehudæ, & habitatores Jeruschalaimorum, cùm sacerdotes & Levitæ, tûm totus populus a maximo usque ad minimum: & legit ipsis audientibus omnia verba libri fœderis, qui inventus fuerat in domo Jehovæ.

31 Deinde stans rex in statione sua, pepigit fœdus ipsum coram Jehova, se secuturum Jehovã, & observaturum præcepta ejus testimoniaque ejus & statuta ejus ex toto corde suo, & ex toto animo suo: præstando verba fœderis illius, quæ scripta sunt in libro illo.

32 Stiterat autem quemq; qui inventus est Jeruschalaimis, & in Binjamine: ut facerent habitatores Jeruschalaimorum secundum fœdus Dei, Dei majorum suorum.

33 Tunc amovit Joschija omnes abominationes ex omnibus regionibus, quæ *erant* Jisraëlitarum: & addixit quemque inventum in Jisraële, ad colendum Jehovam Deum ipsorum: omnibus diebus ejus non recesserunt a sequendo Jehova Deo majorum suorum.

ANNOTATIO.

3 Octavo anno regni] *i simul atque ad regni gubernationem liberiorem pervenit annos sex decim naturæ paternis corruptionibus animum ad pietatem adjecit & in privato illius studio sese exercuit.* Duodecimo autem] *quo merum in regni administratione imperium habuit.* 4 Coram eo] *i. eo jubente & præsente.* 5 Mundavit] *ab externis sordibus: quantumvis invitis & obnitentibus Jehudæis: quorum iniquitas & contumacia inde ab hoc anno redargui palam & damnari cœpit, Jechezkel. 4. 6.* 6 Civitatibus Menaschus, &c.] *de illis loquitur quæ regno Jehudæ se adjunxerant, & Jisraëlitarum erant: ut sup. 31. 1. Sic eum explicatur versibus 7. & 33.* 8 Anno decimo octavo] *ex quo regnum inierat, & a cœpta purgatione sexta: sic accipiendum esse ostendunt permulti apud Jechezkelem loci.* Ad confirmandum] *id est, renovandum: ex mandato regis sacerdotes summo, ut collectas colligeret, & ex eis domum Dei instauraret:* vers. sequente. 9 Pecuniam inferendam] *ὑστέρησιν sive trajectionem verborum alioquin obscuram perspicuitatis causa sustulimus.* 10 Tradebant autem] *quatuor hi versus hyperbatice inseruntur historiæ, ad quam regressio est versu 14.* Curatorum operis] *i. illorum quatuor Levitarum, quorum meminit versu 12.* 11 Ad catenationes] *i. tigna sive transversaria sive arrectaria, quibus catenati inter se, vel ut vulgus dicit, incastrati, ligneæ cellæ sacerdotum aut Levitarum cohærebant.* Domos] *sive sacerdotum quæ templo appendebant: sive Levitarum, quę atrio.* 12 Doctor] *i. primarius quisque sui ordinis in distributionibus musicorum. de quibus 1. Chro. 25.* 13 Utrique ministerio] *i. structuram conficienti de quo ver. 10. & materiam comportandi, de quo hic. Simile est Hbez væ 3. 9.* 33 Addixit quemque] *i. regia sua auctoritate obstrinxit: & quamvis propensos Jehudæorum animos compescuit, ne ipso vivo ab externo Dei cultu deficerent, tantam adhibuit severitatem disciplinæ.*

CAPUT XXXV.

Joschija Dei cultum fidelissimè restituit, Paschа ex Dei instituto celebrat: & tandem in bello contra Ægyptium temerè suscepto occiditur.

2 Reg. 23. 21 1 Celebravit autem Joschija Jeruschalaimis Pascha Jehovæ: jugulaveruntque Pascha quartodecimo *die* mẽsis primi.

2 Et constituens sacerdotes in custodiis suis: confirmavit eos in ministerio domus Jehovæ.

3 Edixit verò Levitis præparantibus pro toto Jisraële res sanctas Jehovæ: ponite *eas* coram arca sancta in ista domo, quam ædificavit Schelomo filius Davidis rex Jisraëlis: non incumbit vobis onus deportandi humero: nunc servite Jehovæ Deo vestro, & populo ejus Jisraëli:

4 Et præparate per familias paternas vestras, secundum distributiones vestras: ex præscripto Davidis regis Jisraëlis, & ex scripto Schelomonis filii ejus.

5 Et assistite in sancto classibus familiarum paternarum, fratribus vestris a popularibus: id est, particio *cujusque* familiæ paternę Levitarum,

6 Ita jugulate Pascha: cumq; sanctificaveritis vos, præparate pro fratribus vestris facientes secundum verbum Jehovæ per [b] Moschen.

7 Obtulit autem Joschija popularibus ex grege agnorum & [c] hœdorũ quotq; in sacrificia paschalia: secundum omnia quæ præstò erant, ad numerum tricies mille, & armentalia ter mille: hæc de facultatibus regis.

8 Similiter principes ejus pro liberalitate, populo suo, sacerdotibus & Levitis obtulerunt: Chilkija *quidem* & Zecarja, & Jechiel antecessores domus Dei, sacerdotibus dederunt in sacrificia paschalia bis mille sexcentas *pecudes*, & armentalia trecenta.

9 Conanja verò cum Schemahhja & Netanele fratribus suis, Chaschabja quoq; & Jehhiel ac Jozabad principes Levitarum, obtulerunt Levitis in sacrificia paschalia, quinquies mille *pecudes* & armentalia quingenta.

10 Itaq; præparato hoc cultu: steterunt sacerdotes in statione sua & Levitæ per distributiones suas, secundum præceptum regis.

11 Jugulabant autem illi suum Pascha: sacerdotes

[b] Heb. *manu Moschis.*

[c] Heb. *filiorum caprarum.*

dotes verò ſpargebant *ſanguinem effuſum* manu illorum: & Levitæ [a] nudabant *pelle*.

12 Et amovebant quod abſumendum erat offerendum Jehovæ, ut redderent illa claſſibus familiæ paternæ *cujuſque*, popularibus ſuis: ſicut præſcriptum eſt in libro Moſchis: ſimiliter quoque de bobus.

13 Tum coquebant Paſcha igne [a] pro ritu: [a] reliqua verò ſacra coquebant in ollis, & in lebetibus, & in gabatis, cùm celeriter [a] tranſmiſiſſent ad omnes populares.

14 Poſtmodum præparaverunt ſibi & ſacerdotibus: cùm ſacerdotes poſteri Aharonis incumberent offerendo ei quod abſumendum erat, nempe adipibus, uſque ad noctem: ideò Levitæ parabant ſibi & ſacerdotibus poſteris Aharonis.

15 Similiter muſici [a] poſteri Aſaphi in ſtatione ſua *erant* ſecundum præceptum Davidis, tum Aſapho, tum Hemani, & Jeduthuni videnti regis *datum*: janitores quoq; ad [d] unamquamq; portam: non erat illis recedendum a miniſterio ſuo: ſed cognati eorum reliqui Levitæ parabant eis.

[d] Heb. *portam & portam.*

16 Ita conſtitutus eſt totus cultus Jehovæ die illo, celebrando Paſcha, & offerendo igne abſumenda in altari Jehovæ: ſecundum præceptum regis Joſchijæ.

17 Celebraruntque filii Jiſraëlis qui præſentes erant, paſcha tempore illo: & feſtum azimorum, ſeptem diebus.

18 Neque celebratum fuit paſcha ſimile huic in Jiſraële a diebus Schemuëlis prophetæ: nec ulli regum Jiſraëlis celebrarant paſcha ſimile ei quod celebravit Joſchija cum ſacerdotibus & Levitis, totoq; Jehuda & Jiſraële præſente & habitatoribus Jeruſchalaimorum.

19 Decimo octavo anno, [e] regnante Joſchija: celebratum fuit Paſcha iſtud.

[e] Heb. *in 18vo Joſiæ.*

20 Poſt omnia hæc, cùm conſtituiſſet Joſchija [a] domum, aſcendebat Neco rex Ægypti ad oppugnandum [a] Carcemiſchum ad Euphratem: cui procedebat obviam Joſchija.

21 Et Quamvis mitteret ad ipſum legatos, dicendo: quid [f] mihi tecum, rex Jehudæ? non contra te, *heus* tu, hac die: ſed contra [a] domum belligerantem adverſum me, quò Deus edixit accelerare me: abſtine te a Deo qui mihi adeſt, & ne perdat te:

[f] Heb. *mihi & tibi.*

22 Tamen non avertit Joſchija faciem ſuam ab illo: ſed ut pugnaret contra eum, diſſimulavit ſe, neque auſcultavit verbis Neconis ex [g] verbo Dei: venit autem ad pugnandum, in cõvallem [a] Megidduntis.

[g] Heb. *ore.*

23 Ubi cum jaculati eſſent jaculatores in regem Joſchijam: edixit rex ſervis ſuis: devehite me, quia ægrotus factus ſum valde.

24 Devehentes itaque eum ſervi ejus, a curru ejus *demiſſum* impoſuerunt currui ſecundario quem habebat, & deduxerunt eum Jeruſchalaima, ubi mortuus eſt, & ſepultus in ſepulchris majorum ſuorum: toto Jehuda & Jeruſchalaimis lugentibus propter Joſchijam.

25 Lamentatus eſt etiam Jirmeja propter Joſchijam: dixerunt que omnes muſici & muſicæ in lamentationibus ſuis de Joſchija *dicta*, [a] uſq; in hunc diem, quæ dederunt pro ſtatuto in Jiſraële: & ecce ſcripta ſunt [a] in Lamentationibus.

26 Reliquæ autem res Joſchijæ, & benignitates ejus: ſicut ſcriptum eſt in lege Jehovæ:

27 Res, inquam, ejus [a] priores & poſteriores: ecce ſunt ſcriptæ in libro regum Jiſraëlis & Jehudæ.

ANNOTATIO.

3 Præparantibus] *ſic enim legitur in emendatiſſimo manuſcripto exemplari ex bibliotheca Illuſtriſſimi Principis Electoris Palatini: & ſequentia hanc lectionem confirmant.* Ponite eas] *id eſt, ne amplius foris, aut per domos jugulate paſchata: ut cùm propter ſuperiorum regum tyrannidem templum cluſum fuit, & publicus Dei cultus in eo abruptus: quo tempore Deus propter neceſſitatem cultum illum intra privatos parietes a piis obſervatum quaſi in Ægypto fuiſſent pii, clementer tulit.* Non incumbit] *i. quemadmodum non alibi quàm ante arcã offerendũ eſt Jehovæ: ita etiã nefas eſt alibi quàm hîc ad templũ offerre, ubi perpetua ea ſedes a Deo eſt conſtituta: ideoq; neceſſe eſt, non ut arcã huc illuc circũferatis, prout olim Num.7.9. uſq; ad Schelomonis tempora: ſed ut undecunq; huc oblationes conferantur. Deut.12.5. & ſeq.* 5 Claſſibus] *i. ut paſchate ſingulis ſocietatibus Jiſraëlitarum convenientibus ad idem paſcha comedendum, ex lege Exod.12.4. miniſtrate: ſic accipiendum infrà verſ.12.* 6 Præparate] *ut feciſſe leguntur ver.11. & ſeq.* 7 Armentalia] *tam in ſacrificia feſti azymorum: quàm in holocauſta & euchariſtica.* 11 Illi] *id eſt, ſinguli offerentes, ut in reliquis ſacrificiis. vide annotata Levit.1.5.* Nudabant pelle] *vide ſupra.29.14.* 13 Pro ritu] *Exod.12.8.* Reliqua ſacra] *id eſt, partes euchariſticorum cedentes offerentibus.* Tranſmiſiſſent] *Levitæ ſeparatis iis quæ Deo cedebant.* 15 Poſteri] *quorum erant vices tunc, cùm hoc paſcha celebratum eſt.* 20 Domum] *& cultum, ſynecdoche.* Carſemiſchum] *fortè Zeugma oppidum Syriæ, infimus tranſitus Euphratis.* 21 Domum belli gerantem] *id eſt, Aſſyriam, ex 2.Reg.23.29.* 22 Megidduntis] *in Menaſſe, Joſh.17.11.* 25 Uſque in hunc diem] *id eſt, adhuc exiſtentia.* In Lamentationibus] *quas conſcripſit Jirmeja.* 27 Priores & poſteriores] *id eſt, ante & poſt inventum librum legis.*

CAPUT XXXVI.

Jehoachazi, Jehojakimi, Jehojachinis & Tzidkijæ impiorum, & regni ipſorum infelix exitus, templi & urbis ruina, & deportationis tempus deſcribitur.

2.Reg.23.30 1 ACCIPIENTES itaque populus terræ Jehoachazum filium Joſchijæ: conſtituerunt eum regem loco patris ipſius Jeruſchalaimis.

2 Natus viginti tres annos Jehoachaz cùm regnaret: tribus menſibus regnavit Jeruſchalaimis.

3 Quem amovit rex Ægypti [a] Jeruſchalaimis: & impoſuit mulctam regioni ejus, centenum talentorum argenti, & talenti auri.

4 Conſtituitq; regem rex Ægypti Eljakimum fratrem ejus ſuper Jehudam & Jeruſchalaima: immutans nomen ejus in Jehojakimum: Jehoachazum verò fratrem ejus aſſumens Neco deduxit

duxit in Ægyptum.

4.Reg.24.1. 5 Natus vigintiquinque annos Jehojakim, cùm regnare inciperet: undecim annis regnavit Jeruſchalaimis: cumque faceret quod malum *videtur* in oculis Jehovæ Dei ſui:

6 Aſcendit contra eum Nebucadnetzar rex Babyloniæ: & vincivit eum catenis chalybeis, [a] ut abduceret eum in Babyloniam.

7 Etiam ex inſtrumentis domus Jehovæ deportavit Nebucadnetzar in Babyloniam: quæ indidit templo ſuo in babilone.

8 Reliquæ autem res Jehojakimi, & abominationes ejus quas fecit, & quod [a] deprehenſum eſt in eo: ecce ſunt ſcripta in libro regũ Iſraëlis & Jehudæ: regnavitque Jehojacin filius ejus pro eo.

9 Natus octo annos Jehojacin, cùm [a] ille regnare inciperet, tribus menſibus & decem diebus poſteà regnavit Jeruſchalaimis: & fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ.

10 Itaque vertente anno, mittens rex Nebucadnetzar deportavit eum in Babyloniam, cum inſtrumentis deſyderabilib. domus Jehovæ: cõſtituitque regem Tzidkijam [a] cognatum ejus ſuper Jehudam & Jeruſchalaima.

[a] Heb. *frater patris ejus.* 2.Chron. 36.

11 Natus unum & viginti annos Tzidkija, cùm regnare inciperet: undecim annis regnavit Jeruſchalaimis. 2.Reg.25.

12 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ Dei ſui: non depreſſit ſe a facie Jirmejæ prophetæ ex [b] verbo Jehovæ.

[b] Heb. *ore.*

13 [a] Contrà etiam in regem Nebucadnetzarem rebellavit, qui adjuraverat ipſũ per Deum: & obduravit cervicem ſuam, obfirmavit [c] animum ſuum, ne converteretur ad Jehovam Deum Iſraëlis.

[a] Heb. *contra.*

[c] Heb. *animum.*

14 Etiam omnes principes ſacerdotum & populi, [d] quàmplurima prævaricati ſunt prævaricatione, ſecundum omnes abominationes gentium: polluentes domum Jehovæ quam [a] ſanctificaverat Jeruſchalaimis.

[d] Heb. *multiplicarunt prævaricari prævaricationem.*

[a] Heb. *ſanctificavit.*

15 Cumq; mitteret Jehova Deus majorum ipſorum ad ipſos per nuntios, [c] inde a diluculo continenter: eò quòd clementer ampleƈteretur populum ſuum & habitaculum ſuum:

Jirmejæ 25

[c] Heb. *diluculo ſurgendo & mittendo*

16 Subſannabant nuntios Dei, & ſpernentes verba ejus, dicebant ſe circumduci per prophetas ejus: donec accenſus eſt æſtus iræ Jehovæ in populum ſuum: adeò ut non eſſet curatio.

17 Et induxit contra eos regem Chaldæorum, qui interfecit juvenes eorum gladio in loco ſanctuarii eorum, neque clementia uſus eſt erga juvenem aut virginem, ſenem aut decrepitum: omnes tradidit in manum ejus.

18 Et omnia inſtrumenta domus Dei, majora & minora, theſauros q; domus Jehovæ, & theſauros regis ac principum ejus: hæc omnia deportavit in Babylonem.

19 Et combuſſerunt domum Dei, ac demoliti ſunt murum Jeruſchalaimorum: quorum omnia palatia [f] comburentes igne, omnia inſtrumenta deſiderabilia perdiderunt.

[f] Heb. *combuſſerunt ad perdendum.*

20 Et deportavit qui reliqui erant a gladio, in Babyloniam: ubi fuerunt illi & [a] filiis illius ſervi, uſquedum [g] obtineret Monarchia Perſidis:

[a] Heb. *filiis ejus.*

[g] Heb. *regnaret regnum Perſidis: ſed ad vitandam amphibologiam nomẽ mutavimus.*

21 Ad implendum verbum Jehovæ *dictum* ore Jirmejæ, donec exſolviſſet terra [a] ſabbatha ſua: omnibus diebus deſolationis quievit, complendo [a] ſeptuaginta annos.

[a] Heb. *ſabbathis ſuis.*

22 Anno autem primo [b] Cyri regis Perſidis, ut compleretur verbum Jehovæ *dictum* ore Jirmejæ: excitavit Jehova ſpiritũ Cyri regis Perſidis, ut [i] promulgaret per totum regnum ſuum, idq; etiam ſcripto, dicendo:

Jirme. 25 & 29.10. *Hhezræ* 1.1.

[b] Heb. *Coreſchi: ſic dein.*

23 [a] Sic ait Cyrus rex Perſidis, omnia regna terræ tradidit mihi Jehova Deus cœli, & ipſe commiſit mihi ut ædificem ſibi domum Jeruſchalaimis quæ *ſunt* in Jehuda: quis inter vos de toto populo ejus eſt *ædificaturus?* Jehova Deus ejus ſit cum eo, & aſcendito.

[i] Heb. *tranſmitteret vocem.*

ANNOTATIO.

3 Jeruſchalaimis] *captivum abducens eum Riblam*, 2.Reg.23.33. 6 Ut abduceret] *non autem eonſque deductus eſt, ſed in itinere mortuus. vide Jirmejæ* 22,18.19 8 Deprehenſum] *rebellionis crimen:* 2.Reg.24.3. 9 Ille] *id eſt pater hujus: nam ipſe cum regnare cœpit, octodecim annorum erat,* 2. Reg.24.10: *vide ſimilem locutionem* 2.Reg.16.2. 13 Contrà etiam] *Jirmejæ* 27.6. & *ſeq.* 20 Filius illius] *id eſt, filio & nepoti uſque ad tempora Darii Medi & Cyri: Jirmejæ* 27.7. & Daniël 6.1. 21 Sabbatha ſua] *vide Levit.* 26.43. Septuaginta an.] *a deportatione Jehojacinis ſive Jeconjæ, uſque ad regnum Darii Medi & Cyri: nam illud eſſe principium deportationis nominatim docet Jecheskel.* 40 1. 23 Sic ait Cyrus] *Cum Dario Medo ſocero, qui Cyro ſponte adminiſtrationem Babyloniæ conceſſit, & ſimiliter populo Dei benefecit, ut apparet ex libro Daniëlis: ſic Hhezræ* 6.14. & 22.

HHEZRÆ
Liber Unus.

LIBER Hhezræ continet hiſtoriam Jehudæorum reducũ inde ab edicto Cyri uſque ad decimũ nonum annum Darii Artaxerxis Longimani: Eſtque hiſtoria ſeptem ſeptimanarum annoriũ, de quibus Daniëlis 9.35. id eſt, annorum quadraginta novem.

Cyri cum Cambiſe	9
Magorum	1
Darii Hyſtaſpis	20
Longimani	19

CAPUT.

CAPUT I.

Promulgato per Cyrum edicto, populus reditum instituit: pauperiores imperatis subsidiis juvantur: Et princeps Jehudæ sacra instrumenta ad domum Dei pertinentia, a Cyro recipit.

2. *Chron.* 36. 22. & 23.

[a] Heb. *Coresch: sic ubiq;*

[b] Heb. *transmitteret vocem.*

1 ANNO autem primo [a] Cyri regis Persidis, ut compleretur verbum Jehovæ *dictum* ore Jirmejæ: excitavit Jehova spiritũ Cyri regis Persidis: ut [b] promulgaret per totum regnum suum, idq; etiam scripto, dicendo:

2 Sic ait Cyrus rex Persidis: omnia regna terræ tradidit mihi Jehova Deus cœli: & ipse commisit mihi ut ædificem sibi domum Jeruschalaimis quæ *sunt* in Jehuda.

3 Quis inter vos de populo ejus *est ædificaturus?* sit Deus ejus cum eo, & ascendito Jeruschalaima quæ *sunt* in Jehuda: & ædificato domum Jehovę Dei Jisraëlis, illius Dei qui [c] *habitat* Jeruschalaimis.

4 Et quisquis [c] residuus fuerit ex omnibus locis ubi peregrinatur: sublevanto eum homines loci ipsius argento, & auro, & facultatibus, atq; jumentis: [e] præter voluntariam oblationem ad domũ Dei qui *habitat* Jeruschalaimis.

[e] Heb. *cum voluntaria, &c.*

5 Tunc surrexerunt primores paternarum familiarum Jehudæ & Binjaminis, sacerdotũ quoque & Levitarum: & [d] cujuscunque excitavit Deus spiritum, ut ascenderent ad ædificandum domum Jehovę qui *habitat* Jeruschalaimis.

6 Quos omnes [d] vicini eorũ confirmarũt manibus suis, instrumentis argenteis, auro, facultatibus, jumentis q; ac rebus pretiosis: [e] præter id omne quod voluntariè offerebatur.

[d] Heb. *circumeuntes eorum: vel omnes.*

[e] Heb. *seorsum præter: vide Nasium.*

7 Etiam ipse rex Cyrus produxit instrumenta domus Jehovæ: quæ eduxerat Nebucadnetzar Jeruschalaimis, indiderâtq; domui deorum suorum.

2. *Reg.* 24. 13. & 25. 16. & *seq.*

8 Et producta ea Cyrus rex Persidis per [f] Mithredatem præfectum ærario: numeravit Scheschbatzari [e] principi Jehudæorum.

2. *Chron.* 36. 7.

[f] Heb. *per manum.*

9 Quorum hic erat numerus: pelves aurei triginta, pelves argentei mille, secespitæ viginti novem:

10 Crateres aurei triginta, crateres argentei [e] secundarii quadringenti decem: instrumenta alia [e] *per* millia.

11 Omnia instrumenta ex auro, & ex argento, quinquies mille quadringẽta: omnia ista deportavit Scheschbatzar, cùm deportata multitudo deduceretur e Babylone Jeruschalaima.

ANNOTATIO.

3 Habitat] *id est, fixit habitationem, 2. Schem. 7. 13.* 4 Residuus fuerit] *id est, non potuerit proficisci præ inopia rerum ad tantum iter necessariarum.* 5 Primores paternarum &c.] *quorum recensio est cap. 2.* Cujuscunque] *etiam ex aliis tribubus, ut apparet ex 1. Chron. 9. 3.* 8 Principi Jehudæorum] *id est, legato regis, qui Jehudæis reducibus fuerat præfectus, ut eos mitteret in possessionem terræ ex autoritate regis: vide infrà 5. 14.* 10 Secundarii] *ab aureis, quorum usus erat in secunda parte templi, in atrio.* Per millia] *id est, non pro ratione formæ: sed promiscuè per numerum millenarium tradebantur minora utensilia: quorum omnium summa generalis sequente versu exponitur.*

CAPUT II.

Populus Dei qui primùm cum suis ducibus & impedimentis post Cyri edictum reversus est: & oblatio ab ejus primoribus ad templi instaurationem facta, recensetur.

1 ATQUE [a] hi *sunt* homines [a] illius provinciæ ascendentes e captivitate illius deportationis, quam deportaverat Nebucadnetzar rex Babyloniæ in Babyloniam: ut reverterentur Jeruschalaima & in Jehudæam, quisque in civitatem suam.

[a] *qui Hhazarja, Nechem. 7. 7.*

2 Qui profecti sunt [a] cum Zerubbahele, Jeschuhha, Nechemja, [a] Seraja, [b] Rehhelaja, Mordecaio, Bilschane, [c] Mispare, Bigvaio, [d] Rechumo, Bahhana: numerus hominum popularium Jisraëlis.

[b] *Rahhamja, ibid.*

[c] *Mispereth, ibid.*

[d] *Nechumo, ibid.*

3 Posteri Parhhoschi, bis mille, centum septuaginta duo.

4 Posteri Schephatjæ, trecenti septuaginta duo.

5 Posteri Arachi, [a] septingenti septuaginta quinque.

6 Posteri Pachath-Moabi, ex posteris Jeschuhhę & Joabi: bis mille octingenti [a] duodecim.

7 Posteri Hhelami, mille ducenti quinquagintaquatuor.

8 Posteri Zattu, nongenti quadragintaquinque.

9 Posteri Zaccai, septingenti sexaginta.

[e] *qui Binnui, ibid. ver. 15.*

10 Posteri [e] Bani, sexcenti quadragintaduo.

11 Posteri Bebai, sexcenti viginti tres.

12 Posteri Hhazgadis, mille ducenti vigintiduo.

13 Posteri Adonikami, sexcenti sexaginta-sex.

14 Posteri Bigvai, bis mille quinquaginta-sex.

15 Posteri Hhadinis, quadringenti quinquagintaquatuor.

16 Posteri Ateris ex Jechizkija: nonaginta-octo.

17 Posteri Betzai, trecenti vigintitres.

18 Posteri [f] Joræ, centum duodecim.

[f] *Chariph: ver. 24.*

19 Posteri Chaschumi, ducenti vigintitres.

20 Posteri [a] Gibbaris, nonagintaquinque.

21 Beth-Lechemitæ, centum vigintitres.

22 Netophatæi, quinquaginta sex.

23 Hhanathothani, centum vigintiocto.

24 Hhasmavethani, quadragintaduo.

25 Kirjath [g] Hharimani, Cephirani, & Beerothani: septingenti quadragintatres.

[g] *Jehorimus. ver. 29. & ibidem.*

26 Ramani, & Gebahhæi: sexcenti vigintiunus.

27 Micmasæi, centum vigintiduo.

28 Beth-elitæ, & Hhajani: ducenti vigintitres.

29 [a] Nebuntini, quinquagintaduo.

30 Posteri [h] Magbischi, centum quinquaginta-sex.

[h] *qui Magpiahis Nehem. 10. 20.*

31 Posteri

31 Posteri Hhelami [a] alterius, mille ducenti quinquaginta quatuor.
32 Posteri Charimi, trecenti viginti.
33 [a] Lodæi, Haridæi, & Onuntini: septingenti viginti quinque.
34 Jerechuntini, trecenti quadraginta quinque.
35 Senaani, ter mille sexcenti triginta.
36 Sacerdotes: posteri Jedahhiæ e familia Jeschuhhæ, nongenti septuagintatres:
37 Posteri Immeris, mille quinquaginta duo:
38 Posteri Paschchuris, mille ducenti quadraginta septem:
39 Posteri Charimi, mille septem decim.
40 Levitæ: posteri Jeschuhhæ & Kadmielis e filiis [b] Hodavjæ, septuaginta quatuor.
41 Musici posteri Asaphi, centum vigintiocto.
42 Posteri janitorum: posteri Schallumi, posteri Ateris, posteri Talmonis, posteri Hhakkubi, posteri Chattitæ: posteri Schobai: hi omnes cẽtum trigintanovem.
43 [a] Nethinæi: posteri Tzichæ, posteri Chaschuphæ, posteri Tabbahhothi:
44 Posteri Kerosi, posteri [k] Sihhahæ, posteri Padonis:
45 Posteri Lebanæ, posteri Chagabæ, posteri Hhakkubi:
46 Posteri Chagabi, posteri [l] Schamlai, posteri Chananis:
47 Posteri Giddeli, posteri Gacharis, posteri Reajæ:
48 Posteri Retzinis, posteri Nekodæ, posteri Gazami:
49 Posteri Hhuzzæ, posteri Paseachi, posteri Besai:
50 Posteri Asnæ, posteri Mehhunimi, posteri [m] Nephusimi:
51 Posteri Bakbuki, posteri Chakuphæ, posteri Charschuris:
52 Posteri [n] Barzluthi, posteri Mechidæ, posteri Charschæ:
53 Posteri Barkosi, posteri Sisrę, posteri Tamachi:
54 Posteri Netziachi, posteri Chatiphæ:
55 Posteri [a] servorum Schelomonis: posteri Setai, posteri Sopherethi, posteri [o] perudæ:
56 Posteri Jahhalæ, posteri Darkonis, posteri Giddeli:
57 Posteri Schephatjæ, posteri Chattilis, posteri Pocereth-Hatzebajimi, posteri [p] Ami:
58 Omnes Nethinçi & posteri servorum Schelomonis: trecenti nonaginta duo.
59 Hi quoque fuerunt ex ascendentibus a [a] Telmelacho, [a] Tel-Charcha: [a] Cerub, [q] Addan, & Immer: sed [r] non potuerunt indicare familiam majorum suorum, & semen eorum, utrum ex Jisraëlitis essent:
60 [a] Posteri Delajæ, posteri Tobijæ, posteri Nekodæ, sexcenti quinquaginta duo:
61 E posteris verò sacerdotum: posteri Chabajæ, posteri Kotzi: posteri [a] Barzillai, qui accepta e filiabus Barzillai Gilhhaditæ uxore, vocatus est de nomine illorum.
62 Isti quæsiverunt quisque scripturam suam qui suum genus prædicabant: sed non inventæ sunt: quapropter ut [s] polluti abstenti sunt a sacerdotio.
63 [a] Edixit enim [a] legatus regis eis: ne comederent de re sancta sanctarum: donec existeret sacerdos [a] cum Urimis & Tummimis.
64 Tota hæc congregatio universè: [a] quadragies bis mille, trecentorum sexaginta:
65 Præter servos eorum & ancillas eorum [a] istos: septies mille, trecentos triginta septem: in quibus erant [a] cantores & cantatrices ducentæ:
66 Equi eorum septingenti triginta sex: muli eorum ducenti quadragintaquinque:
67 Cameli eorum quadringenti triginta quinque: asini sexies mille, septingenti viginti.
68 Ex primoribus autem paternarum *familiarum* cùm perveniſſent ad domum Jehovæ qui *habitat* Jeruschalaimis, quidam sponte se offerentes ad domum Dei statuendam in sede ipsius:
69 Pro facultate sua dederunt in thesaurum ipsius operis auri [a] drachmas [t] semel & sexagies mille: & [a] argenti pondo quinquies mille, & tunicas sacerdotum centum.
70 Ita habitaverunt sacerdotes ac Levitæ, ex quorum populo tum cantores tum janitores erant, & Nethinæi in civitatibus suis: similiter omnes Jisraëlitæ in civitatibus suis.

[p] *Amonii. ver. 59. ibid.*
[q] *qui & Addon, ver. 60. ibid.*
[r] Heb. *polluti sunt a sacerdotio.*
[s] Heb. *sex myriadas & mille.*

ANNOTATIO.

1 Hi sunt] *id est, hæc est recensio illorum qui nomina sua dederunt in Babylonia, cùm instituerentur profectio in Jehudæam.* Illius provinciæ] *Babylonicæ: sic enim ab habitatione dicuntur: ut Itai, Gittæus ab habitatione dicitur, 2. Schem. 15. 19.* 2 Cum Zerubbabele &c.] *id est, istis ducibus.* 5 Septingenti] *qui nomina dederunt in Babylonia: pervenerunt autem in Jehudæam, sexcenti quinquaginta duo. Nechemjæ 7. 10: reliqui vel consilio mutato remanserunt, vel in itinere mortui sunt. idem dicendum de diversitate numerorum in seq.* 6 Duodecim] *quibus sex accesserant, cùm recensio in Jehudæa fieret: sic deinceps, ubi numeri accessio occurrit apud Nechemjam.* 20 Gibbaris] *Gibbhonitæ e Binjamine, ut apparet ex Nechem. 7. 25.* 29 Nebuntini] *id est, nõ ex Nebunte Reubenitarum quæ trans Jardenem erat, & ad regnum Jehudæ non pertinebat: sed ex altera Nebunte, quæ passim in scripturis ante captivitatem Nob vocatur: ideò a Nechemja Nebo altera vocatur.* 31 Alterius &c.] *ab eo de quo ver. 7: etiamsi numeri utrobique conveniant.* 33 Lodæi, &c.] *e Binjamine, 1. Chron. 8. 12.* 43 Nethinæi] *vide Jehos. 9. 21.* 55 Servorum Schelomonis] *de quibus vide annotata 1. Reg. 9. 21.* 59 Tel-Melacho, &c.] *nomina locorum sunt in Babylonia & Mesopotamia. videtur autem Tel-Melach esse oppidum quod Ptolemæus Telme vocat. significat enim cumulum salsum sive sterilem, ut erant agri sub Ure Chaldæorum in quos rivi Euphratis ducti sunt: teste Plinio natur. histo. lib. 6. 27.* Tel-Charscha] *ad orientem Babylonie, quod vel nomen indicat: fortassis quę Ptolemæo Talatha ad Tigrim.* Cerub, Addan, &c.] *cum suis familiis.* Non potuerunt indicare] *ac proinde certam aliquam possessionem in Jehudæa obtinere.* 60 Posteri delajæ] *qui se Levitas profitebatur: ut colligitur ex comparatione hujus versiculi cum præcedente & sequente.* 61 Barzillai] *de quo 2. Schem. 17. 27.* 63 Edixit] *ex Jehudæorum consilio, ad quos res ista pertinebat.* Legatus regis] *quem vulgò commissarium vocant: ita enim Persica voce dicebantur. Is autem fuit Scheschbatzar, supra 1. 8.* Cum Urimis] *quibus consuleretur Deus, ex lege Num. 27. 21.* 64 Quadragies bis mille] *Comprehensis illis qui sua natalia non potuerunt profiteri, tam*

tam ex Iſraëlitis quàm ex Levitis & ſacerdotibus. 65 Iſtos]*id eſt, iſto numero.* Cantores,&c.] *quos Levitæ ad revocandum in uſum muſicam ſacram (quam ſeptuaginta annorum captivitate oblivioni tradiderant) inſtituta profectione pecunia comparârant.* 69 Drachmas]*id eſt, quaſi ſemel & ſexagies mille ducatos: nã drachma quadrantem ſicli pendebat.* Argenti pondo]*id eſt, amplius centies vicies quinquies mille daleros. vide 1. Reg. 10. 17.*

CAPUT. III.

Iſraëlitæ reduces altare extruunt: ſacrificiorum uſum revocant: tabernaculorum feſtum celebrant, materiam & opifices curant, Levitas operi præficiunt: & fundamenta templi cum lætitia pariter & luctu jaciunt.

[a] Heb. *ſicut vir unus: ut Judic. 20. 1.*

1 Cùm autem adveniſſet [a] menſis ſeptimus, Iſraëlitis *verſantibus* in civitatibus ſuis: convenerunt populus [a] unanimiter Jeruſchalaima.

[b] *qui & Jehoſchuahh, Chaggai 1. 1. Deut. 12. 5. & ſeq.*

2 Ubi ſurgens [b] Jeſchuahh filius Jotzadaki cum cognatis ſuis ſacerdotibus, ac Zerubbabel [b] filius Schealthielis cum cognatis ſuis, extruxerunt altare Dei Iſraëlis: ad offerendum in eo holocauſta, ſicut ſcriptum eſt in lege Moſchis viri Dei.

[c] Heb. *in ſuis ſedibus.*

3 Cúmque ſtatuiſſent altare [c] [b] in ſede ſua, [b] quamvis [d] incuteretur ipſis terror a populis aliarum gentium: obtulerunt in eo holocauſta Jehovæ, holocauſta unoquoque mane & veſpere:

[d] Heb. *cum terrore ſuper eos a populis &c.*

4 Et celebrarunt feſtum tabernaculorum, ſicut præſcriptum eſt cum holocauſto [e] ſuo in diem quemq; [b] pro numero, ſecũdum ritũ officii diurni die ſuo:

[e] Heb. *holocauſto dies: nomen pro ſuo relativo.*

5 Et poſtmodùm holocauſtum juge, & in noviluniis, ac in omnibus ſtatis feriis Jehovæ, & res ſacras: denique omnis offerentis voluntariam oblationem, *obtulerunt* Jehovæ.

6 A die primo menſis ſeptimi cœperunt offerre holocauſta Jehovæ: cum templi Jehovæ non eſſet jactum fundamentum.

7 Dederuntq; pecuniam putatoribus ac fabris, cibumq; & potum ac oleum Tzidoniis ac Tyriis: ut adveherent ligna cedrina ex Libano in mare Japhontis, ſecundum facultatem [f] a Cyro rege Perſidis ipſis datam.

[f] Heb. *Cyri regis Perſidis erga eos.*

8 Anno autem ſecundo ex quo venerant ad domum Dei Jeruſchalaima menſe ſecundo: cœperunt Zerubbabel filius Schealthielis, & Jeſchuahh filius Jotzadaki, cæteriq; cognati eorum ſacerdotes ac Levitæ, & omnes qui venerant e captivitate Jeruſchalaima, conſtituerunt-que Levitas a nato viginti annos & deinceps: ut præeſſent operi domus Jehovæ.

9 Aſſiſtens itaque [b] Jeſchuahh, filii ejus & cognati ejus, Kadmiel & filii ejus poſteri [g] Jehudæ ſimul, præfuerunt [b] opificibus in domo Dei: & poſteri Chenadadi filii eorum & cognati eorum Levitæ.

[g] *qui & Hodavia ſup. 2. 40.*

10 Itaque fundantibus ſtructoribus templum Jehovæ: conſtituerunt ſacerdotes indutos cum tubis, & Levitas Poſteros Aſaphi cum cymbalis ad laudandum Jehovam, cum [h] *cantico* traditis a Davide rege Iſraëlis.

[h] Heb. *in manu cantici ſimile 2. Chron. 29. 27.*

11 Qui exclamabant laudando & celebrando Jehovam: quoniam bonus eſt, quoniam in ſeculum benignitas ejus erga Iſraëlem: totus verò populus vociferabantur vociferatione magna laudando Jehovam: eò quòd fundaretur domus Jehovæ.

12 Multi autem ex ſacerdotibus & Levitis primoribúsque peternarum *familiarum*, ſenes qui viderant domum priorem [b] in fundatione ſua, [b] hac domo *verſante* ante oculos eorum, flebant voce magna: multi quoque vociferatione ex lætitia efferebant vocem.

13 Ita ut populus non internoſcerent ſonum vociferationis ex lætitia, a voce fletus populi: quia populus vociferabantur vociferatione magna: & vox illa audiretur inde uſque a longinquo.

ANNOTATIO.

1 Menſis ſeptimus] *id eſt, in Autumno: quia primum anniverſarium feſtum a Deo præſcriptum, poſt eorum reditum in menſem iſtum incidit.* 2 Jeſchuahh] *princeps Levetici ordinis.* Zerubbabel] *princeps populi.* Filius] *id eſt, nepos, 1. Chron. 3. 19..* 3 In ſede ſua] *id eſt, eo loco, ubi ante ruinam templi fuerat.* Quamvis incuteretur] *id eſt, quamvis finitimi eis munitarentur: non tamen propterea deſiterunt a reſtituendo quàm primùm Dei cultu: freti promiſſione Dei, Exod. 34. 24.* 4 Pro numero&c.] *qui definitur in ſingulos dies. Num. 29. 12. & ſeq.* 5 Res ſacras] *id eſt, quælibet alia ſacrificia, de quibus in Levitico.* 9 Jeſchuahh &c.] *de quibus ſuprà 2. 40.* Opificibus in domo &c.] *id eſt, ſtructoribus ipſis: ut poſteri Chenadadi qui ſequuntur præerant rebus importandis & deportandis 2. Chro. 34. 12. & 13. eſt enim membrum ἀναπαιστικόν.* 12 In ſua fundatione] *id eſt, dum adhuc exiſteret: fuerat enim domus eversa tantùm ante ſexaginta annos, id eſt, captivitatis undecimo, 2. Reg. 25. & 2. Chron. 36. & Jechezkel. 40. 1.* Hac domo] *id eſt, ejus fundamento: ſynecdoche.*

CAPUT IIII.

Hoſtes Judæorum fruſtra aſtu conati ſtructuram templi Dei impedire: Toparcharum & ſummi ſenatus operâ duos reges Cambyſem & Darium Hyſtaſpis contra Judæos inflammantes, obtinent interdictum extruendi templum: quod deinde armis tuentur.

[a] Heb. *filios ſtius deportationis.*

1 Audientes autem hoſtes Jehudæ, & Binjaminis: [a] iſtos deportatos ædificare templum Jehovæ Deo Iſraëlis:

2 Acceſſerunt ad Zerubbabelem, & ad primores paternarum *familiarum*, & [b] dixerunt eis: ædificemus vobiſcum, nam ſicut vos requiſituri ſumus Deum veſtrum: & [b] eidem ſacrificamus inde a diebus [b] Eſar-Chaddonis regis Aſſyriæ, qui deduxit nos huc.

3 Dixit verò eis Zerubbabel, & Jeſchuahh cum reliquis primoribus paternarum *familiarum* Iſraëlis: non *eſt* [b] veſtrum nobiſcum ædificare domum Deo noſtro: ſed nos *qui* una *ſumus* ædificabimus Jehovæ Deo Iſraëlis, ſicut præcepit

[b] Heb. *nobiſcum & nobis.*

cepit nobis rex Cyrus rex Perſidis.

4 Attamen populus illius regionis debilitabant manus populi Jehudæ: & turbabant eos ne ædificarent:

5 Præterea mercede conducebant conſiliarios contra eos ad diſſolvendum conſilium eorũ: omnibus diebus Cyri regis Perſidis uſque ad regnum [c] Darii regis Perſidis.

[d] Heb. Darja regis Perſ. de regno.

6 Nam in regno [d] Aſſueri, in principio regni ejus: ſcripſerunt accuſationem contra habitatores Jehudæ & Jeruſchalaimorum:

[e] Heb. Addidit verò ſcribendo.

7 Ut diebus [e] Artaxerxis ſcripſerat Biſchlam, Mithredates, Tabeel, & reliqui collegæ ejus ad Artaxerxem regem Perſidis: cum exemplari [f] decreti [g] ſcripto Syrè, & expoſito Syrè.

8 [h] Rechum præſes conſilii & Schimſchai legis-peritus ſcripſerunt literas unas contra Jeruſchalaima: Artaxerxi regi in eandem ſententiam.

9 Tunc Rechum præſes conſilii & Schimſchai legis-peritus, & reliqui e collegio eorum: [i] Dinæi, & Aparſatcæi, Tarpelæi, Aperſæi, Arcevæi, Babylonii, Schuſchancæi, Dehavæi, Hhelamęi:

10 Et reliquæ nationes, quas deduxit [k] Oſnapar magnus & glorioſus, ac collocavit in urbe Samariæ: & reliqua regione transfluviali, & quidem [l] eodem tempore.

11 Hoc eſt exemplum literarum quas miſerunt adipſum ad Artaxerxem regem: ſervi tui, homines transfluviales, [m] tali tempore.

12 Notum ſit regi, Jehudæos qui aſcenderunt abs te, ad nos veniſſe Jeruſchalaima: urbem ipſam rebellem & malam ædificare, muroſq; perficere, ac fundamenta ipſa conjungere.

13 Jam verò notum ſit regi: ſi urbs iſta exædificetur, & muri perficiantur: [n] canonem veterem & vectigal non daturos: ita theſauro regum dãnum attuleris.

[n] Chal. damnificatio vectigalis ver. 20.

[o] Chal. quia domificatum templi domus, & mutatum eſt.

14 Jam propterea quòd ruinæ templi [o] ſatẽgimus: quia ſpoliationem regis non convenit nobis videre: idcirco mittimus ut notum faciamus regi.

15 (Nam inquirat aliquis in libro commentariorum majorum tuorum: & inventurus es in libro commentariorum, & cogniturus urbem iſtam urbem fuiſſe rebellem & damnoſam regibus provinciiſq́ue, ac conſpirationem facere in medio ſui inde a diebus ſeculi propterea urbem iſtam devaſtatam fuiſſe)

16 Notũ facimus regi, ſi urbs iſta exædificabitur, & muri perficientur: propterea partem in transfluviali regione non amplius fore tuam.

17 Reſponſum miſit rex Rechumo præſidi conſilii, & Schimſchaio legis-perito, ac reliquis e collegio eorum qui habitabant in Samaria, & in reliqua regione transfluviali: Pax, & tali tempore.

18 Decretum quod miſiſtis ad nos: explicatè lectum eſt coram me.

19 Et a me conſtituto conſilio, inquiſiverunt & invenerunt urbem iſtam inde a diebus ſeculi contra reges ſeſe extuliſſe: rebellionemq́ue & conſpirationem factam fuiſſe in ea.

20 Etiam reges potentes præfuiſſe Jeruſchalaimis: & dominatos fuiſſe in tota regione trãsfluviali: quibus canon vetus & vectigal dabatur.

21 Jam conſtituite conſilium ad impediendum viros iſtos: ut urbs iſta non ædificetur, donec a me conſilium conſtitutum fuerit.

22 Et cavete errorem committere hac in re: ne creſcat tuina in damnum regum.

23 Tunc ex quo exemplum decreti Artaxerxis regis lectum eſt coram Rechumo & Schimſchaio legis-perito ac collegio eorum: profecti ſunt & celeriter Jeruſchalaima contra Jehudæos, quos impediverunt [p] brachio & vi.

[p] Chal. cum celeritate.

24 Tunc impeditum eſt opus domus Dei qui habitat Jeruſchalaimis: & [q] manſit impeditum uſque ad annum ſecundum regni [r] Darii regis Perſidis.

ANNOTATIO.

2 Dixerunt eis] *hoc conſilio ut illis intermixti perſonas inter ſe committerent, & ita opus interverterẽt.* Eidem ſacrificamus &c.] *vide 2. Reg. 17. 26.* Eſar-Chaddonis] *filii Sancheribi, de quo 2. Reg. 19. 37.*

5 Darii] *Longimani: qui quartus fuit a Cyro. nam quod hiſtorici Xerxem in regibus Perſidis numerant, factum eſt quia bella patru Darii in Græcia adminiſtravit per annos ampliùs ſeptem, deinde ab Artabano præfecto cùm ſe turpiter ex Græcia reciperet, occiſus eſt Dario ſene adhuc ſuperſtite. Quamobrem jure a Metaſthene omiſſus eſt.* 6 Aſſueri] *qui & Darius Hyſtaſpis filius & etiam Aſſuerus Artaxerxes propter ejus anteceſſorem ab hiſtoricis vocatur. hîc autem more ſcripturæ præpoſtero temporum ordine narratio interpungitur, quia verſus proximus a Dario Longimano finitus eſt, ut ea ratione redeatur eò unde cœperat oratio.*

7 Artaxerxis] *i. Cambyſis filii Cyri, qui vivente patre & foris in expeditione agente, ex Perſarum uſu, regnum adminiſtravit.* Biſchlam &c.] *Toparchæ regionum trans Euphratem.* Decreti] *i. diplomatis, quod a rege ſancirit, & ad ſe remitti poſtulabant.* Scripto Syrè, &c.] *i. tam literis, quàm ſermone Syro: ut obſignatum eò commodiùs promulgari poſſet, Judæis lingua Babylonica (quæ Syræ ducebatur) communiter utentibus.* 8 Rechum præſes &c.] *id eſt, ſummus Senatus transfluvialis, per ſynecdochen: nam hi duo præſides erant, partim corrupti pecunia, ſupra ver. 6. partim autoritate Toparcharum abducti, & odio in Jehudæos inflammati.* 9 Dinæi &c.] *id eſt, ut geographi nominant Dennani, Parætaceni, Tapyri, Perſæ, Araceni, Babylonii, Suſani, Daritæqui etiam Zapavortent, & Medorum pars: ex quibus omnibus colonias eò inſerant reges Aſſyriæ, & Senatum compoſuerant.* 10 Oſnapar] *qui ſuprà 2. ver. Eſar-Chaddon vocatur.* Eodem tempore] *1. quo tempore Toparchæ miſerunt decretum, iſti literis ad regem miſſis illud commendarunt.* 11 Tali tempore] *i. die, menſe, & anno. N. nam temporis notatio literis præfigebatur, ut mercatores & pragmatici ferenſes ſolent. ſic infrà ver 17.* 23 Brachio & vi] *i. armata manu & ad uſq.* 24 Manſit impeditum] *id eſt, quandiu Cambyſis & Darius Hyſtaſpis regnarunt. ſuprà ver. 6. 7. & 8.* Darii regis] *Artaxerxis Longimani, qui ex Eſtera Darii Hyſtaſpis filius erat.*

CAPUT V.

Jehudæi de divina voluntate per prophetas moniti, diu intermiſſum opus reſumunt, & vicinis illud impedire conantibus factis ſuis rationem reddunt: Qua audita illi Darium regem conſulant.

1 QUO *anno* prophetavit [a]Chaggai propheta & Zecarja filius Hhiddonis prophetæ, *mandantes* Jehudæis qui erant in Jehudæa & Jeruſchalaimis: nomine inquam Dei Iſraëlis *mandantes* eis.

2 Tunc ſurgentes Zerubbabel filius Schealthielis, & Jeſchuahh filius Jotzadaki, redorſi ſunt ædificare domum Dei qui *habitat* Jeruſchalaimis: & cum ipſis prophetæ Dei [b] juvantes eos.

3 Eo tempore venit ad eos Tatnai princeps trans flumen, & Schethar-Bozenai cum collegio ſuo: qui ſic dixerunt eis, [c]quis [a]contulit vobis jus domum iſtam ædificandi, & murũ hunc perficiendi?

[a] Chal. *poſuit vel diſpoſuit: ſic deinceps.*

4 Tunc hujuſmodi reſpondimus eis: & quæ eſſent nomina virorum qui hoc ædificium ædificarent.

5 Oculus autem Dei eorum aderat reducibus Jehudæis, ita ut non impediverint eos dum cauſa ad Darium perveniret: cujus tunc reculerũt [d]decretum ſuper hac re.

6 Exemplum literarum quas miſit Tatnai princeps trans flumen, cum Schethar-Bozenaio & collegio ſuo, Perſici qui erant trans flumen ad Darium regem.

[b] Chal. *in cujus medio.*

7 Narrationem miſerunt ad eum, [b] in qua ſic ſcriptum erat: Dario regi pax omnis.

8 Notum ſit regi nos profectos eſſe in Jehudæum provinciam, ad domum Dei magni quæ ædificatur lapidibus [c] maximis, & [d] ligna apponuntur parietibus: denique opus iſtud celeriter fit, & proſperatur in manibus eorum.

[c] Chal. *devolutionis, i. tãtæ magnitudinis ut ferri non poſſint: ſed devolvantur: ſic infrà 6.4.*

9 Tunc interrogavimus reduces iſtos, hujuſmodi dicentes eis: quis contulit vobis jus domum iſtam ædificandi, & murum ejus perficiendi?

10 Atque etiam nomina eorum petivimus ab eis, ut nota faceremus tibi: quò ſcriberemus nomen virorum qui ſunt inter primarios eorum.

11 Qui hujuſmodi ſermone reſponderũt nobis, dicendo: nos ſumus ſervi Dei cœli & terræ, & ædificamus domum quæ ædificata fuerat antehac inde a multis annis, quam rex Iſraëlis magnus ædificaverat & perfecerat.

12 Sed ex quo provocarunt majores noſtri Deum cœli, tradidit eos in manum Nebucadnetzaris regis Babyloniæ Chaldæi; qui domum hanc deſtruxit, & populum deportavit in Babyloniam.

13 Verùm anno primo Cyri regis Babyloniæ, Cyrus rex contulit jus domum Dei iſtam ædificandi:

14 Inſuper etiam inſtrumenta domus Dei aurea & argentea quæ Nebucadnetzar deprompſerat e templo quod *erat* Jeruſchalaimis, & abduxerat in templum Babylonicum: deprompſit eadem Cyrus rex e templo Babylonico, traditáque ſunt *cuidam* Scheſchbatzari nomine, quẽ principem conſtituerat: *Sup. 1.8.*

15 Edicens ei: inſtrumenta hęc ſuſcipe, abiens deduc ea in templum quod *eſt* Jeruſchalaimis: domusque Dei ædificator in loco ſuo.

16 Tunc Scheſchbatzar ille veniens poſuit fundamenta domus Dei, qui *habitat* Jeruſchalaimis: atque ex eo tempore hucuſque ædificatur, necdum eſt abſoluta.

17 Nunc itaque ſi regi bonum videtur, perquiratur in [d] tabulario regis illic quod *eſt* in Babylonia: num ita ſit, quòd a Cyro rege collatum ſit jus ædificandi domum Dei iſtam Jeruſchalaimis: deinde voluntatem regis ſuper hoc mittat ad nos.

[d] Chal. *ubi ea gazarum ſic vocat ne repetamus.*

ANNOTATIO.

1 Chaggai &c.] *Chaggai 1.1. & Zecarjæ 1.1.* 2 Juvantes eos] *verbo & opere.* 3 Quis contulit &c.] *hoc & ſequente verſu oratio eſt anantapodota: nam petitionis duo ſunt capita, quorum poſterius reticetur: reſponſionis item duo, quorum reticetur primum: vide infrà ver. 9. cum duobus ſequent.* 5 Decretum] *quod habetur capite ſequente.* 8 Ligna apponuntur &c.] *id eſt, parietes tabulu veſtiuntur.*

CAPUT VI.

Darius Longimanus Cyri edictum ſecutus, miniſtris ſuis vetat, ne Jehudæos deinceps in ſtructura templi impediant: pecuniam, materiam, ſacrificia petentibus ſine mora ſubminiſtrari imperat: & contrà venientibus ultimum ſupplicium decernit. Quod præſtantibus ejus miniſtris templum abſolvitur, & conſecratur. reſtitutáq; in eo ſacerdotum ac Levitarum ordinibus, Paſcha a toto populo celebratur.

1 TUNC Darius rex conſtituit [a] legem: cùm perquiſiviſſent in [a] chartophylacio, ubi tabulæ repoſitę fuerant de [b] Babylonia:

[a] Chal. *in loco ſcriptorum.*

2 Et inventum eſſet [b] Achmetæ in regia quæ *eſt* in provincia Mediæ volumen quoddam: in quo ſic ſcriptum erat [c] Memoriale.

3 Anno primo Cyri regis, Cyrus rex conſtituit legem. domus Dei Jeruſchalaimis [d] intus ædificator, ut ſit locus ubi ſacrificent ſacrificia, & fundamenta ejus attolluntur: [e] etiamſi eſſet altitudo ejus cubitorum ſexaginta, amplitudo ejus cubitorum ſexaginta:

4 Ordinibus lapidum maximorum ternis, & ordine lignorum novorum: & impenſę e domo regia traduntor.

5 Inſuper etiam inſtrumenta domus Dei aurea & argentea, quæ Nebucadnetzar deprompſerat e templo quod *erat* Jeruſchalaimis & deduxerat in Babyloniam: reſtituunto ut perveniat *unumquodque* in templum quod *erit* Jeruſchalaimis in locum ſuum, & collocetur in domo Dei.

6 Jam *itaque* Tatnai princeps trans flumen, Schethar-Bozenai cum collegio ſuo, Perſici qui eſtis trans flumen: remoti eſtote inde.

7 Sinite opus domus Dei illius: princeps Jehudæorum, & reduces Jehudæorum, domũ Dei hujus ædificanto in loco ſuo.

8 Præterea a me conſtituitur lex de eo quod facturi eſtis erga reduces Jehudæorum illos, in ædificanda domo Dei illius: ut de facultatibus regiis, de canone transfluviali illico impenſa tradatur viris illis: ne [f] impediatur.

9 Etiam quæ opus ſunt, ut juvenci ſubrumi, & arietes, & agni ad holocauſta pro Deo cœli, triticum, ſal, vinum & oleum, prout edixerint ſacerdotes qui *ſunt* Jeruſchalaimis tradendum eſſe ſibi [b] quotidie: error ne committatur.

[b] Chal. *die.*

10 Ut

20 Ut offerant res odoris grati Deo cœli : & orent pro vita regis & filiorum ejus.
21 Præterea à me conſtituitur lex: ut quiſquis mutaverit rem hanc, amoveatur lignum a domo ejus, quo erecto aboleatur in eo : domusque ejus ſterquilinium fiat hanc ob cauſam.
22 Deus verò cujus nomen habitat illic, dejiciet omnem regem & populum qui extenderit manum ſuam ad mutandum, quò deſtruat domum Dei hujus, quæ eſt Jeruſchalaimis: ego Darius conſtitui legem, illicò efficitor.
23 Tunc Tatnai princeps trans flumen, Schethar-Bozenai, & collegium eorum : propterea quòd mandaverat Darius rex hujuſmodi, illicò effecerunt.
24 Reduces verò Jehudæorum ædificantes proſperabantur ex prophetia Chaggai prophetæ, & Zecariæ filii Hhiddonis : donec ædificantes perfeciſſent de ſententia Dei Jiſraëlis, & de ſententia Cyri cum Dario & Artaxerxis regis Perſidis.
25 Finita autẽ domo iſta ad diem tertium menſis Adar : cum eſſet annus ſextus Darii regis :
26 Celebrarunt Jiſraëlitæ, ſacerdotes ac Levitæ & reliqui reduces deportationis, dedicationem domus Dei hujus cum gaudio.
27 Obtuleruntq; in dedicatione domus Dei hujus juvencos centum, arietes ducentos, agnos quadringentos: & hircos e capris in peccata pro toto Jiſraële duodecim, pro numero tribuum Jiſraëlis.
28 Ubi conſtituiſſent ſacerdotes ex partitione eorum, & Levitas ex diſtributione eorum, in miniſterio Dei qui *habitat* Jeruſchalaimis : ſecundum præſcriptum libri Moſchis. *Num.* 3. & 4.
29 Deinde celebrarunt reduces deportationis Paſcha: *die* quartodecimo menſis primi.
30 Nam mundaverant ſe ſacerdotes ac Levitæ pariter, omnes mundi erant : ideò jugularunt paſcha pro omnibus reducibus deportationis, & pro cognatis ſuis ſacerdotibus, ac pro ſe ipſis.
31 Quod comederunt Jiſraëlitæ qui reduces erant ex deportatione & quiſquis ſeparatus ab immunditia gentium regionis adjunxerat ſe illis : quærendo Jehovam Deum Jiſraëlis.
32 Denique celebrarunt feſtum azymorum ſeptem diebus cum lætitia : quoniam exhilaverat eos Jehova, & converterat animum regis Aſſyriç erga eos : ad confirmandum manus eorum in opere domus Dei, Dei Jiſraëlis.

Chal. ſic incipiens: Jam.

ANNOTATIO.

1 Legem] *cujus verba habentur infrà ver. 6. & ſequentibus.* Babylonia] *id eſt, regno Babylonico.* 2 Achmetæ] *i. Ecbatanis, ut autores vocant, ubi regia erat Mediæ: fortaſſis ita dicta, quòd reges æſtivam ſtationem illic haberent, ut hybernam Seleuciæ ad Tigrim: Strabo lib. 11. Eſt enim Achmeta Chaldaicè, quaſi locus æſtivus.* Memoriale] *Inſcriptio voluminis.* 3 Intus] *id eſt, intra mœnia urbis.* Etiamſi eſſet] *hanc partem non per mandatum: ſed per conceſſionem interpretamur: quia certum eſt ex Chaggai Cap. ſecundi verſu tertio, multis nominibus excellentius fuiſſe Schelomonis ædificium: cùm hoc ſecundum pauciore hominum numero, & breviore tempore, & avocantibus in dies inimicis ædificatum ſit.* 8 Impadiatur] *ædificium illud, de quo ver. 7.* 12 Ad mutandum] *legem meam hanc, ut ver. 11.* 14 Cyri cum Dario] *vide 2. Chron. 36. 23. in annotatione.* Artaxerxis] *ſive Darii Longimani, qui idem Artaxerxes communi Regibus Perſarum appellatione dicebatur: ſic deinceps.* 15 Adar] *qui duodecimus eſt, & maxima ex parte Februario noſtro reſpondet.* 18 Partitione &c.] *quæ habentur 1. Chroni. 24. 25. & 26.* 20 Jugularunt] *id eſt, a populo jugulata, pelle nudarunt: & proſe ac ſacerdotibus jugularunt & nudarunt: ſynecdoche.* 21 Adjunxerat ſe illis] *ex lege Exodi 12. 48. & Num. 9. 14.* 22 Regis Aſſyriæ] *id eſt, Darii Medi, qui primus gratiam & autoritatem Jehudæis conciliavit. Danielis 6. nam ex quo Arbactus præfectus Mediæ, ſublato Sardanapalo, regnum Aſſyriorum obtinuit: promiſcuè nominatum eſt regnum Aſſyriæ ex jure, & Mediæ ab origine regum: vide Juſtinum lib. 1. & Diodorum Siculum lib. 3. Nam etiam eodem modo Artaxerxes Rex Perſidis nominatur Rex Babyloniæ ſynecdochicè Nehemiæ 13. 6.*

CAPUT VII.

Hhezra Jeruſchalaima ad Eccleſiam ibi reformandam profecturus, regia autoritate munitur: qua fretus magnum Jiſraëlitarum comitatum abducit, & Deo benedicit.

1 DEINDE his rebus geſtis, regnante Artaxerxe rege Perſidis: Hhezra filius Serajæ, filii Hhazarjæ, filii Chilkijæ,
2 Filii Schallumi, filii Tzadoki, filii Achitubi,
3 Filii Amarjæ, filii Hhazarjæ, filii Merajothi,
4 Filii Zerachjæ, filii Hhuzzi, filii Bukki,
5 Filii Abiſchuhhæ, filii Pinchaſi, filii Elhhazaris, filii Aharonis ſacerdotis primarii:
6 Hic inquam Hhezra aſcendit e Babylonia: (erat autem legis peritus promptus in lege Moſchis, quam dederat Jehova Deus Jiſraëlis) cùm dediſſet ei rex, prout manus Jehovæ Dei ejus aderat ei, omnem petitionem ejus.
7 Aſcenderuntq; ex Jiſraëlitis, & e ſacerdotibus ac Levitis, tam muſicis quàm janitoribus Nethinæisque Jeruſchalaima : anno ſeptimo Artaxerxis regis.
8 Pervenit verò menſe illius quinto : qui annus ſeptimus erat regi.
9 Siquidem primo die menſis primi ipſe *fuit* autor aſcendendi e Babylonia: primo autem die menſis quinti pervenit Jeruſchalaima, prout manus Dei ejus optima adfuerat ei. a Chal *fundamentum aſcenſus.*
10 Nam Hhezra comparaverat animum ſuum ad quærendum legem Jehovæ & ad præſtandum eam: & ad docendum Jiſraëlem ſtatuta ac judicia. b Chal. *cor ſic deinceps.*
11 Hoc autem *eſt* exemplum decreti quod dedit rex Artaxerxes Hhezræ ſacerdoti legis perito, perito rerum quas præcipit Jehova, & ſtatutorum ejus in Jiſraële. c Chal. *præceptorum Jehovæ.*
12 Artaxerxes rex regum : Hhezræ ſacerdoti perito legis Dei cœleſtis, incolumitatem : & tali tempore. d Chal. *perfectionem.*
13 A me conſtituitur lex, ut quicunque ſponte ſe obtulerit in regno meo e populo Jiſraë-

lis, ſacerdotibuſq; ejus ac Levitis ad proficiſcendam Jeruſchalaimam tecum, proficiſcatur.

14 Quandoquidem a rege & ' ſeptem conſiliariis ejus mitteris ad quæſtionem habendam in Jehudæa & Jeruſchalaimis: de lege Dei tui, quæ *eſt* tibi ad manum:

15 Et ad deferendum argentum & aurum: & quod rex & conſiliarii ejus ſponte offerunt Deo Jiſraëlis, cujus Jeruſchalaimis *eſt* habitaculum:

16 Cum toto argento & auro quod inveneris in tota provincia Babyloniæ: cum voluntaria oblatione populi & ſacerdotum ſponte offerentium pro domo Dei ſui, quæ *eſt* Jeruſchalaimis,

17 Ut illico emas pecunia iſta, juvencos, arietes, agnos cum munere eorum & libaminibus eorum: & offeras ea in altari domus Dei veſtri, quę *eſt* Jeruſchalaimis.

18 Quod autem tibi & ' cognatis tuis bonum videbitur reliquo argento & auro facere: pro voluntate Dei veſtri facitote.

19 Et inſtrumenta quæ traduntur tibi ad miniſterium domus Dei tui: reddito coram Deo Jeruſchalaimis.

20 Reliqua verò neceſſaria domui Dei tui, quæ acciderint tibi tradenda: tradito ex ærario regis.

21 Præterea a me, me Artaxerxe rege, conſtituitur lex omnibus quæſtoribus qui *eſtis* trans flumen: ut quicquid poſtulaverit a vobis Hhezra ſacerdos peritus legis Dei cœleſtis illico efficiatur:

22 Uſque ad argenti ' talenta centum, & ad tritici ' coros centum, & ad vini ' bathos centum, ac uſque ad bathos olei centum: ſalis verò quantum non poteſt præſcribi.

23 Quicquid eſt ex ſententia Dei cœli, perficitor diligenter in domo Dei cœli: ut non ſit fervens ira contra regnum regis, aut filios ejus.

24 Item notum vobis facimus ullis ſacerdotibus aut Levitis, muſicis, janitoribus, Nethinæis & miniſtris domus Dei iſtius: ' canonem veterem aut veſtigal non licere imponere.

25 Tu autem Hhezra, pro ſapientia Dei tui quæ tibi ad manum *eſt*, conſtitue judices & cauſarum cognitores, qui cauſas cognoſcant in toto populo qui *eſt* transflumen, ex omnibus ſcientibus legis Dei tui: & qui neſciverit eum docetote.

26 Quicunque verò non fecerit legem Dei tui, & legem regis, illico judicatum fiat de eo: ſive morti, ſive [e] exilio, ſive mulctæ facultatum, ſive vinculis *adjudicetur*.

27 Benedictus *ſit* Jehova Deus majorum noſtrorum: qui indidit rem talem animo regis, ad ornandum domum Jehovę quæ *eſt* Jeruſchalaimis.

28 Et erga me advertit benignitatem coram rege conſiliariisque ejus, ac omnibus principibus regis potentibus: ego itaque confirmans me, prout manus Jehovæ Dei mei aderat mihi, congregavi ex Jiſraële primarios qui aſcenderent mecum.

[e] Chal. pro canone: non natale ſolum planum, & exilium non patuit comparatum Levit. 25.

ANNOTATIO.

1 Serajæ] *de quo* 2. *Reg.* 25.21. *vide* 1. *Chron.* 6.3. *& ſequentibus.* 3 Filii Merajothi] *hic ſex brevitatis cauſa omittuntur, de quibus* 1. *Chron.* 6. 7 Septimo] *id eſt ſecundo ab ædificato templo: vide ſuprà* 6.15. 10 Quærendum legem] *id eſt, ad cognoſcendum de obſervatione legis & legitima conſtitutione Eccleſiæ: quam ideò ſtudioſius in libris duobus Chronicorum propoſuit ad imitationem* 12 Tali tempore] *vide ſuprà* 4.11. 14 Septem conſiliariis] *id eſt, ſummis Satrapis, qui inde a retecta Magorum fraude ſeptem regibus Perſiæ adfuerunt, & ſoli eorum conſpectu liberè uſi ſunt, Eſter.* 1.10. & 14. Quæſtionem habendam] *id eſt, ad cognoſcendum utrum ibi res ſint divinæ legi conformatæ.* 18 Cognatis tuis] *id eſt, reliquo conſilio ſacerdotum.* 22 Talenta &c.] *vide Exodi* 38.25. *& Nechemiæ* 11.23. Coros &c.] *vide* 1. *Reg.* 4.22. Bathos] 1. *Reg.* 7.26. 24 Canonem veterem] *ſuprà* 4.13.

CAPUT VIII.

Hhezræ comites recenſentur: celebrato jejunio, & traditis in manum ſacerdotum ac Levitarum oblationibus, profectio inſtituitur & abſolvitur: poſteà Jeruſchalaimis res conſecratæ in theſaurum reponuntur, & ſacrificia offeruntur Deo, regumq; decreta executioni mandantur.

1 HI autem *ſunt* primores paternarum *familiarum* & genus eorum: qui aſcenderunt mecum regnante Artaxerxe rege, ex Babylonia.

2 E poſteris Pinchaſi, Gerſchom: e poſteris Ithamaris, Danijel: e poſteris Davidis, Chattuſch.

3 E poſteris Schecanjæ, ' e natis Parhhoſchi, Zecarja: qui cum generis recenſione per mares centum quinquaginta *erant*.

4 E poſteris Pachath-Moabi, Eljehohhenai filius Zerachjæ. & cum eo ducenti mares.

5 E poſteris Schecanjæ filii Jachaziëlis: cum quo tricenti mares.

6 Et e poſteris Hhadinis, Hhebed filius Jonathanis: & cum eo quinquaginta mares.

7 Item e poſteris Hhelami, Jeſchahhja filius Hhathaljæ: & cum eo ſeptuaginta mares.

8 Item e poſteris Schephatjæ, Zebadja filius Micaëlis: & cum eo octoginta mares,

9 E poſteris Joabi, Hhobadja filius Jechielis: & cum eo ducenti octodecim mares.

10 Item e poſteris Schelomithi, filius Joſiphjæ: & cum eo centum ſexaginta mares.

11 Item e poſteris Bebai, Zecarja filius Bebai: & cum eo viginti octo mares.

12 Item e poſteris Hhazgadis, Jochanan filius Katanis: & cum eo centum decem mares.

13 Item e poſteris Adonikami ' poſterioribus, quorum hæc *ſunt* nomina, Eliphelet, Jehhiel, & Schemahhja: & cum eis ſexaginta mares.

14 Deniq: e poſteris Bigvai, Hhuthai & Zabbud: & cum eis ſeptuaginta mares.

15 Cùm autem congregaſſem eos ad ' flumen quod alluit Ahavam, & caſtra haberemus ibi diebus tribus: animum adverti ad populum & ad ſacerdotes: at e Levitis neminem inveni ibi.

16 Quapropter amandavi Elihhezerem, Arielem, Schemahhjam, cum Elnathane, & Jaribo, ac Elnathane, atque Nathane, & Jecarjam ac Meſchullamum primores: Jojaribum quoque & Elnathanem doctores:

17 Cùm

17 Cùm mandata dedissem eis, ad Iddonē primarium in [a] Casiphja loco, indens ori eorum verba quibus alloquerentur Iddonem, Achivũ & Nethinæos in Casiphja loco: ut adducerent ad nos ministros pro domo Dei nostri.

18 Qui adduxerunt ad nos, prout manus Dei nostri optima aderat nobis, virum intelligentē e posteris Machli, filii Levi, filii Jisraëlis: nempe Scherebjam cum filiis ejus & cognatis ejus octodecim.

19 Item Chaschabjam, & cum eo Jeschahhjam e posteris Merari cognatos illius & filios eorum viginti.

20 Ex Nethinæis autem, quos dediderat David ac principes ministerio Levitarum, Nethinæos ducentos viginti: omnes exprimebantur nominibus.

21 Tum proclamavi ibi jejunium Ahavæ ad flumen: quo affligeremus nos coram Deo nostro: quærentes ab eo viam rectam pro nobis ac parvulis nostris, omnibúsque facultatibus nostris.

22 Nam puduerat me petere a rege copias aut equites, ut auxilio essent nobis ab hoste in hoc itinere: quia allocuti fueramus regem, dicendo: manus Dei nostri adest omnibus quærentibus ipsum, in bonum: robur verò & quidem iræ ejus contra omnes derelinquentes eum.

23 Cùm itaque jejunantes quæsivissemus a Deo nostro hanc rem: exoratus est nobis.

24 Tunc disparavi e principibus sacerdotum duodecim: cum [a] Scherebja, Chaschabja, & cum eis, ex cognatis eorum decem:

25 Quibus appendi argentum istud & aurum & instrumenta: oblationem domus Dei nostri quam obtulerant rex & consiliarii ejus ac principes ejus, & omnes Jisraëlitæ qui præstò fuerant:

26 Appendi, inquam, ad manum eorum argenti talenta sexcenta quinquaginta, & instrumenta argentea centum talentorum: auri centum talenta.

27 Item crateres aureos viginti drachmarum millenûm: & instrumenta ex [a] oricalco præstante duo, pretiosa ut aurum:

28 Dixíque ad illos, vos estis sancti Jehovæ, hæc quoque instrumenta sunt sancta: argentum etiam ac aurum sunt voluntaria oblatio Jehovæ Deo majorum vestrorum.

29 [b] Sedulò observate donec ea appendatis coram principibus sacerdotum ac Levitarum, principibúsque paternarum *familiarum* Jisraëlis Jeruschalaimis: in cellis in domo Jehovæ *reponenda*.

30 Ita receperunt sacerdotes ac Levitæ pondus illud argenti & auri ac instrumentorum: deferendum Jeruschalaima in domum Dei nostri.

31 Tunc profecti sumus a flumine Ahavæ duodecimo *die* mensis primi ad eundum Jeruschalaima: & manus Dei nostri adfuit nobis, qua liberavit nos e manu hostis, & insidiantis in hoc itinere.

32 Denique postquam pervenimus Jeruschalaima: & contedimus ibi diebus tribus:

33 Die quarto expensum est illud argentum & aurum ac instrumenta in domo Dei nostri, ad manum Meremothi filii Urijæ sacerdotis, & [c] collegæ ejus Elhhazaris filii Pinchasi: quibuscum erat Jozabad filius Jeschuhhæ & Nohhadja filius Binnui Levitę:

34 Ex numero, ex pondere cuique *attributo*: [d] inscriptúmque est totum illud pondus tempore eodem.

35 Qui venerant a captivitate [d] reduces deportationis obtulerunt holocausta Deo Jisraëlis, juvencos duodecim [a] pro toto Jisraële, arietes nonaginta sex, agnos septuaginta septem, hircos peccati duodecim: hęc omnia in holocaustum Jehovæ.

36 Posteà tradiderunt edicta regis, satrapis regiis, & principibus trans flumen: qui [a] sublevarunt populum & domum Dei.

[a] Heb. *æris fulgentis.*

[b] Heb. *sedulo este & observate.*

[c] Heb. *& cum eo.*

[d] Heb. *filii.*

ANNOTATIO.

3 Natis Parhhoschi] *ad discrimen alterius Schecanjæ de quo versu 5.* 13 Posterioribus] *eorum respectu qui primùm cum Zerubbabele profecti sunt, sup. 2.13.* 15 Flumen] *Maarsirem Ptolemæo, sive Nehar sirin, i. fluvium principalem dictum, qui in unum e lacubus Chaldaicis fundatur, ubi est oppidum Betava.* 17 In Casiphja] *i. in regione Casporum in finibus Assyriæ supra Mesopotamiam conterminorum Armeniæ. Nam etsi hæ regiones procul dissitæ fuerunt: tamen non dubium est, quin brevi spatio totum illud iter confecerint, fretis diplomate regis, & commoditate Angariarum, ut vocabant Persæ. i. stationum, in quibus equi celeres passim dispositi erant jussu regis.* 20 Dediderat David] *cùm Levitas in ordines distribueret, 1. Chron. 25. & 26. vide Jehosch. 9. 21. & 1. Chron. 9. 2.* 24 Scherebja &c.] *Levitas, sup. 18. & 19. ver: qui ex officio sacerdotibus ministrabant, ut infrà ver. 30.* 27 Oricalco] *i. electro præstantissimo genere, quod Festus vocat aurichalcum.* 34 Inscriptum] *i. in acta publica relatum, ut publico instrumento liberata esset illorum fides.* 35 Pro toto Jisraële] *ut suprà 6. 17.* 36 Sublevarunt] *ut suprà 1. 4.*

CAPUT IX.

Hhezra de affinitate Jisraëlitarum cum exteris certior factus, luget, jejunat, & Dei iram sedulò pro omnibus publicè deprecatur.

1 His autem completis, accesserunt ad me principes, dicendo: non seperaverunt se hic populus Jisraëlitæ & sacerdotes ac Levitæ a populis aliarum regionum: secundũ abominationes illorum Cenahhanæorum, Chittæorum, Perizzęorum, Jebusæorum, Hhammonitarum, Moabitarum, Ægyptiorum & Emoræorum *fecerunt*.

2 Nam assumpserunt de [a] filiabus illorum, sibi & filiis suis, ita ut commiscuerint se [a] semen sanctum cum populis illarum regionum: etiam manus ipsorum principum & antistitum [a] prima fuit in prævaricatione ista.

3 Itaque audiens rem hanc [a] laceravi vestem meam & pallium meum: & [a] vellens de capillis capitis mei, & barbæ meæ sedebam desolatus.

4 Tunc ad me congregaverunt se quisquis trepidabat ad verba Dei Jisraëlis, propter prævaricationem [a] deportatæ multitudinis: dum

[a] Heb. *deportationis.*

ego ſedebam deſolatus, uſque ad *tempus* muneris veſpertini.

5 *Tempore* autem muneris veſpertini ſurrexi ab afflictione mei, idque laceratam habens veſtem meam & pallium meum: & flectens in genua mea expandi manus meas ad Jehovam Deum meum:

6 'Ac dixi: Deus mi, pudet me & erubeſco attollere, Deus mi, faciem meam ad te: 'nam iniquitates noſtræ creverunt ſupra caput, & reatus noſter magnus eſt in cœlum uſque.

7 Inde a diebus majorum noſtrorum ſumus in reatu magno uſq; in diem hunc: adeò ut propter iniquitates noſtras traditi fuerimus nos, reges noſtri & ſacerdotes noſtri in manum regum iſtarũ regionũ gladio, captivitati, & prædæ ac pudori vultus, ſicut eſt 'hodierno die.

8 At nunc cùm 'ex minimo momento 'facta eſt gratia a Jehova Deo noſtro, relinquendo nobis reſiduum, & ponendo nobis 'clavum in loco ſancto ejus: cùm 'illuſtrans oculos noſtros Deus noſter, dedit nobis reſtitutionem aliquantulam in ſervitute noſtra:

9 Quamvis ſervi ſimus: tamen in ſervitute noſtra non dereliquit nos Deus noſter: ſed 'advertit erga nos benignitatem coram regibus Perſidis, dando nobis reſtitutionem: ut 'extollamus domum Dei noſtri, & reſtituamus vaſtitates ejus: denique 'dando nobis maceriam in Jehuda & Jeruſchalaimis:

10 Nunc, in quam, quid dicemus, Deus noſter, 'poſt hoc: cùm dereliquerimus præceptatua?

11 'Quæ præcepiſti per ſervos tuos prophetas, dicendo: terra illa quam ingreſſuri eſtis ad hæreditariò poſſidendum eam, terra impura eſt ab impuritate populorum regionum ejus: propter abominationes eorum, quibus impleverunt eam [b] confertim & paſſim immunditia ſua. *Levitici 18. 25. & 27.* [b] Heb. *de ad os. ad os. extremum ad alterum.*

12 Nunc ergo filias veſtras ne traditote filiis illorum, & filias illorum ne aſſumitote filiis veſtris, nec quæritote pacem illorum, & bonum eorum uſque in ſeculum: ut confirmemini & comedatis præſtantiam terræ illius, & hęreditariò poſſidendam tradatis filiis veſtris uſque in ſeculum. *Deut. 7. 3. & 23. 6.*

13 Etiam poſt totum id quod evenit nobis propter facta noſtra peſſima & propter reatum noſtrum maximum: quòd tu Deus noſter cohibuiſti 'infra peccata noſtra: & dediſti nobis reſiduum hujuſmodi:

14 An [c] rurſus irrita faceremus præcepta tua, & quidem affinitatem jungentes cum populis [d] abominandis iſtis? an non percelleréris ira contra nos, donec conſumeres, ut non eſſet ſuperſtes aut reſiduum? [c] Heb. *reuertemur ad irrita facta.* [d] Heb. *abominationum.*

15 'Jehova Deus Jiſraëlis juſtus eſſes: ſed factí ſumus reſidui ſicut *eſt* hodierno die: ecce 'coram te ſumus in reatibus noſtris: quamvis nõ ſit conſiſtendum coram te cum hoc. ' Heb. *propter eum.* ' Heb. *iuſtitia tua & ſanctitas.*

ANNOTATIO.

2 Filiabus illorum] *manentibus in ſuperſtitione gentiũ ſuæ, atque ideò alienis a fœdere Dei: nam hæc ex autoritate tum Dei tum Eccleſiæ matrimonia non ſunt: vide Deut. 7. 2.* Semen ſanctum] *id eſt, vocatum ad ſanctitatem, & Dei gratia ab aliis ſeparatum.* Prima fuit] *infrà 10. ver. 17. & ſequentibus.* 3 Laceravi &c.] *lugentium more, Gen. 37. 34.* Vellens] *non religioſæ ſuperſtitionis ergò, Levit. 19. 27. 21. & 5. & Deut. 14. ſed præ gravitate mœroris.* 6 Ac dixi &c.] *inſinuatio, ut in cauſa turpiſſima.* Nam iniquitates] *propoſitionis pars prima: confeſſio peccati prioris ante captivitatem, & poſterioris a tempore liberationis.* 7 Hodierno die] *in plurima parte noſtrum.* 8 Ex minimo momento] *id eſt, a paucis annis: hyperbole ad exaggerationem peccati.* Gratia facta eſt] *alter locus exaggerationis, a magnitudine beneficii Dei.* Clavum] *id eſt, veluti trabalis clavo ſtatum hunc noſtrum ſancto loco affigendo: ſic Jeſchahh. 22. 23.* Illuſtrans oculos] *ex gravitate calamitatum defectos: vide 1. Schem 14. 28.* 9 Advertit benignitatem] *ut ſuprà 7. 28.* Extollamus domum] *id eſt, collapſam erigamus, & cultum in ea reſtituamus: Tertius exaggerationis locus.* Dando maceriam] *id eſt, nos circumquaque muniendo: metaphora.* 10 Poſt hoc] *tantum in nos collatum beneficium.* 11 Quæ præcepiſti] *quartus exaggerationis locus a monitis Dei præcedentibus: quòd plus ſatis præcaverat Deus, ne ignorantiam pro excuſatione adferrent.* 13 Infra peccata] *id eſt, minùs eſſe voluiſti: quàm meriti eſſemus peccatis noſtris.* 15 Jehova Deus &c.] *Concluſio, qua juſtitiam Deo tribuit: ſibi & populo reatum, & iram Dei deprecatur ab incepto redemptionis beneficio.* Coram te] *id eſt, exponimus nos tibi, agnoſcentes reatum & indignitatem noſtram.*

CAPUT X.

Hhezra cum adjunctis ſibi ex ſingulis ordinibus, populum Dei a conſuetudine alienigenarum repurgat: illis illarumq; liberis a populo Dei ablegatis.

1 CÙM autem oraret Hhezra, & confiteretur flens ac ſe proſternens ante domum Dei: & congregati ad eum ex Jiſraële congregatione multa valde: viri mulieréſque & pueri, cùm flerent populus ille permulco fletu:

2 Locutus Schecanja filius Jechielis e poſteris Hhelami, dixit Hhezræ: nos prevaricati ſumus in Deum noſtrum: quòd [a] conſociavimus domo uxores alienigenas e popolis terræ: ſed nunc eſt [b] quod Jiſraël ſperet hac in re.

3 'Nunc ergo pangamus fœdus cum Deo noſtro, 'ejiciendo omnes uxores & natos ex eis, ex conſilio domini & eorum 'qui trepidant ad præceptum Dei noſtri: denique ſecundum legem efficitor.

4 Surge: nam tibi incumbit hæc res, & nos aderimus tibi: confirmare & effice.

5 Itaque ſurgens Hhezra adjuravit principes ſacerdotum, Levitas & totum Jiſraëlem, ut facerent ſecundum rem hanc: qui jurarunt.

6 Poſteà ſurrexit Hhezra ab 'anteriore parte domus Dei, 'ut abiret in cellam Jehochananis filii Eljaſchibi: & abivit illuc: cibum nondum comederat, nec aquam biberat, quia lugebat propter prævaricationem deportatæ multitudinis. [a] Heb. *fecimus ut reſiderent* domi *ſic deinceps.* [b] Heb. *eſt ſpes Jiſraëli ſuper hoc.* ' Heb. *præ facie.* ' Heb. *ut ingrederetur.*

7 Ita [c] promulgarunt per Jehudam & Jeruſchalaima, omnibus [d] reducibus deportationis: ut congregarent ſe Jeruſchalaima: [c] Heb. *tranſmiſerunt vocem.* [d] Heb. *filiis deportationis ſic verſ. 16.*

8 Et quiſquis non venturus eſſet intra triduum ex conſilio principum ac ſeniorum, anathema fore omnes facultates ejus: ipſum verò [a] ſeparatum iri a congregatione deportatæ multitudinis.

9 Quam ob rem congregati omnes homines Jehudæ & Binjaminis Jeruſchalaimæ tertio die ipſius menſis noni, *die* vigeſimo menſis: conſidebant totus ille populus [a] in platea domus Dei, trementes propter hanc rem, & ex pluviis.

10 Tunc ſurgens Hhezra ſacerdos dixit ad eos: vos prævaricati eſtis quòd conſociaſtis domo uxores alienigenas: ſuperaddentes reatui Iſraëlis.

11 Nunc ergo edite confeſſionem Jehovæ Deo majorum veſtrorum, facientes voluntatem ejus: & ſeparate vos a populis iſtis terræ, & ab uxoribus alienigenis.

12 Cui reſpondentes tota illa congregatio, dixerunt voce magna: ſecundum verbum tuum, ſic noſtrum eſt facere:

13 Verùm populus multus *eſt*, & tempus hoc [a] pluviosum *eſt*, nec *eſt* vis conſiſtendi foris: hoc autem opus non *eſt* diei unius neque duorum, quia [b] plurimi defecimus in hac re.

14 Conſiſtant, quæſumus, principes noſtri totius hujus congregationis, & quiſquis eſt in civitatibus noſtris qui cõſociaverit domo uxores alienigenas, veniet temporibus deſignatis, & [a] cum ipſis ſeniores & cujuſque civitatis ac judices ejus: uſquedum avertamus æſtuantem iram Dei noſtri, uſquedum hæc res *confecta ſit*.

15 [a] Tantùm Jonathan filius Hhaſaëlis, & Jachzeja filius Tikvæ conſtiterunt ad iſtud: Meſchullam verò & Schabbetai Levitæ adjuverunt eos.

16 Facientibus itaq; ſic reducibus ex deportatione, ſeparati ſunt Hhezra ſacerdos, homines primarii paternarum *familiarum* pro familiis paternis ſuis, & hi omnes nominibus expreſſi: ſederuntque a die primo menſis decimi, ad quæſtionem habendam ejus rei:

17 [a] Uſque ad diem primum menſis primi: quo perfecerunt cum omnibus illis hominibus qui conſociaverant domo uxores alienigenas.

18 Deprehenſi autem ſunt e filiis ſacerdotum, qui conſociaverant domo uxores alienigenas: e filiis Jeſchuhhæ filii Jotzadaki & cognatis ejus, Mahhaſeja, & Elihhezer, & Jarib, & Gedalja:

19 Qui adhibuerunt manum ſuam ad ejiciendum uxores ſuas: & reatum confitentes, [a] arietem ex grege pro reatu ſuo *obtulerunt*.

20 Item e poſteris Immeris, Chanani, & Zebadja.

21 Item e poſteris Charimi: Mahhaſeja, Elija, & Schemahhja, & Jechiel, & Hhuzzija.

22 Item e poſteris Paſchuris: Eljohhenai, Mahhaſeja, Iſchmahhel, Netaneel, Jozabad, & Elhhaſa.

23 [a] Ex Levitis autem: Jozabad, & Schimhhi, & Kelaja, idem Kelita, Petachja, Jehuda, & Elihhezer.

24 Item e muſicis, Eljaſchib: & ex janitoribus, Schallum, & Telem, & Uri.

25 De Iſraëlitis verò: e poſteris Parhhoſchi, Ramja, & Jezija, & Malcija, & Mijamin, & Elhhazar & Malcija, & Benaja.

26 Item e poſteris Hhelami: Mattanja, Zecarja, & Jechiel, & Hhabdi, & Jeremoth, & Elija.

27 Item e poſteris Zattu: Eljohhenai, Eljaſchib, Mattanja, & Jeremoth, & Zabad, & Hhaziza.

28 Item e poſteris Bebai: Jehochanan, Chananja, Zabbai, Hhathlai.

29 Item e poſteris Bani: Meſchullam, Malluc & Hhadaja, Jaſchub, Scheal, & Ramoth.

30 Item e poſteris Pachath-Moabi, *ex* Hhadna & Celale: Benaja, Mahhaſeja, Mattanja, Betzaleel, & Binnui, ac Menaſche.

31 Item e poſteris Charimi: Elihhezer, Jiſchija, Malcija, Schemahhja, Schimhhon,

32 Binjamin, Malluc, Schemarja.

33 E poſteris Chaſchumi: Mattenai, Mattatta, Zebad, Eliphelet, Jeremai, Menaſche, Schimhhi.

34 E poſteris Bani: Mahhadai, Hhamram, & Uël:

35 Benaja, Bedeja, Celuhu:

36 Vanja, Meremoth, Eljaſchib:

37 Mattanja, Mattenai, & Jahhaſau:

38 Et Bani, & Binnui, Schimhhi:

39 Et Schelemja & Nathan, & Hhadaja:

40 Mahnadbai, Schaſchai, Scharai:

41 Hhazareel, & Schelemja, Schemarja:

42 Schallum, Amarja, Joſeph.

43 E Nebuitinis: Jehhiel, Mattitja, Zabad, Zebina, Jaddau, & Joël, Benaja.

44 Omnes iſti duxerant uxores alienigenas: [a] & erant *quibuſdam* ex iſtis uxores unde [b] ſuſceperant liberos.

[b] Heb. *poſuerant.*

ANNOTATIO.

3 Nunc ergo] *remedium proponit ſpei de qua dixerat: rationem oſtendens: nimirum ut fœdus cum Deo, alienigenarum conſortio abruptum redintegretur.* Ejiciendo] *id eſt, poſtquam ejecerimus mulieres & partu, quorum conſortio (quia legi impuri ſunt) fœdantur viri, & ipſa Eccleſia fœdaretur, ſi eos toleraret.* Qui trepidant] *id eſt, qui inculpate hac in re ipſi vixerunt, & in familia ſua non tolerarunt.* 6 Anteriore parte, &c.] *id eſt, a loco atri, populo.* Ut abiret] *ubi conſilium hac de re haberetur: cujus executio ſequentibus verſibus deſcribitur.* 8 Anathema] *vide Leviticum 27. 28.* Separatum] *id eſt, excommunicatum.* 9 Menſis noni] *ratione anni lezalis, de quo vide annotata Exodi 12. Eſt autem is quem vocant Ciſleu, reſpondens ex parte noſtro Novembri.* In platea] *id eſt, in loco atrii nondum cincto muro, ut apparet ex Nechemiæ 2. 8.* 14 Cum ipſis ſeniores] *id eſt, quos magiſtratus cujuſque loci Jeruſchalaimæ apud conſilium illud maximum ſiſtent: teſtificantes ſe cives ſuos luſtraſſe, eosq; quos adduxerint rem deprehendiſſe.* 15 Tantùm Jonathan] *ex ſacerdotibus: quod ex antitheſi ſequentis membri colligiturr cauſam vide ſuprà ver. 3. quam ob rem ne ſuramus quidem ſacerdos huic conſilio interfuit: vide infrà, ver. 18.* 17 Uſque ad diem, &c.] *ὑστεροπρότερον verborum nuta vimus ad perſpicuitatem: cujuſmodi eſt 1. Schem. 20. 16 & 2. Chron. 22. 2.* 19 Arietem ex grege] *quod per analogiam de ſingulis ſequentibus accipiendum eſt. Simile vide Gen. 49. 16.* 23 Ex Levitis] *qui ſacerdotibus miniſtrabant, ut ex antitheſi ſequentium colligitur: cujuſnodi fuit ſuprà ver. 15.* 44 Et erant] *q. d. illas ſive ſolæ eſſent ſive cum liberis abdicarunt.*

NECHEMJÆ
Liber unus.

LIBER Nechemjæ inſtaurationem eruſchalaimorum, correctionemq́; reducis populi & labentis cultus Dei deſcribit. Eſtq́; hiſtoria quaſi ſeptuaginta annorum a vigeſimo anno Longimani uſque ad Regnum Darii ultimi.

A vigeſimo Longimani ad finem uſque	Anni	18
Darii Nothi		18
Artaxerxis Mnemonis		10
Darii Ochi		22
Arſanis		3

Cui ſucceſſit Darius ultimus. Annum enim Nothi decimumnonum, ſucceſſori ejus communem fuiſſe ratio temporis oſtendit: & ſic deinceps uſque ad Darium ultimum.

CAPUT I.

Nechemjæ accepto nuncio de adverſis rebus in Jehudæa luget: & adhibito jejunio Deum orat: ut populo ignoſcat, & ſuis conſiliis faveat.

1 VERBA Nechemjæ filii Chacaljæ: 'Fuit autem menſe 'Ciſlevo anno 'vigeſimo, cùm eſſem 'Schuſchane in regia:

2 Ut veniente Chanani uno e cognatis meis, ipſo cum viris quibuſdam e Jehudæa: interrogarem eos de Jehudæis, de reſiduo illorũ qui reliqui fuerant ex captivitate, & de Jeruſchalaimis.

3 Qui dixerunt mihi: reliqui illorum qui reliqui fuerant ex captivitate ibi in ea provincia, in malo magno & in opprobrio ſunt: & murus Jeruſchalaimorum diruptus, & portæ eorum 'manent ſuccenſæ igne.

4 Fuit verò cùm audirem verba iſta, ut ſedens flerem ac lugerem *aliquot* dies: quibus jejunavi & oravi coram Deo Cœli:

5 Ac dixi: 'obſecro, Jehova Deus Cœli, Deus fortiſſime, maxime, & ſummè reverende: obſervans fœdus & benignitatem diligentibus ſe, & obſervantibus præcepta ſua:

6 'Sit, quæſo, auris tua intenta, & oculi tui aperti ad auſcultandum orationi ſervi tui qua oro coram te hoc tempore interdiu ac noctu, pro Jiſraëlitis ſervis tuis: & confiteor peccata Jiſraëlitarum, quibus peccavimus tibi: ego quoque & familia patris mei peccavimus.

7 Corruptione corrupimus tibi: ac non obſervavimus præcepta, ſtatuta que ac judicia illa quæ præcepiſti per Moſchen ſervum tuum.

8 'Recordare, quæſo, verbi quod præcepiſti Moſchi ſervo tuo, ut diceret: vos prævaricaturi eſtis: ego diſpergam vos in populos. Deut. 30.

9 Cùm autem converſi ad me obſervabitis præcepta mea, & facietis ea: ſi fuerint depulſi ex vobis ad extremitatem Cœli, inde colligam eos, & reducam eos in locum quem elegi ad collocandum nomen meum ibi.

10 At hi *ſunt* ſervi tui & populus tuus: quem redemiſti virtute tua maxima, & manu tua validiſſima.

11 'Obſecro domine, ſit jam auris tua intenta in orationem ſervi tui, & in orationem ſervorũ tuorum, qui ſtudent revereri nomen tuum: & ſecunda, quæſo, ſervum tuum hodie, dans ei miſericordiam *conſequi* coram 'viro iſto: ego enim eram pincerna regi.

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *ita incipit Nechemja librum ſuum, quia eum Hhezræ conjungit.* Ciſlevo] *qui plurimùm reſpondet Novembri, ſuprà Hezræ 10. 9. Erat autem Chaldæorum annorum ratione menſis tertius, quam rationem hîc Nechemja ſequitur.* Vigeſimo] *Darii Artaxerxis Longimani, ut oſtenditur infrà 2. 1.* Schuſchane] *Suſis Suſianæ metropolis quam a Dario Hyſtaſpis ædificatam fuiſſe hiſtorici ſcribunt. Plin. lib. 6. cap. 27. natural. hiſt.* 3 Manent &c.] *ut cùm ruina illata eſt a Nebuchadnezzare, 2. Chro. 36. 19.* 5 Obſecro Jehova] *Exordium a natura & fœdere Dei.* 6 Sit quæſo] *Propoſitio. cujus partes ſunt confeſſio peccati, & deprecatio.* 8 Recordare &c.] *Deprecatio primùm a promiſſis Dei his duobus verſibus: deinde a conditione populi, & anteactis erga ipſum Dei beneficiis, ver. 10.* 11 Obſecro] *Concluſio petitoria, ut Eccleſiæ precibus & ſuo inſtituto faveat.* Viro iſto] *Artaxerxe rege.*

CAPUT. II.

Nechemja a rege obtinet dimiſſionem in Jehudæam, & facultatem urbis inſtaurandæ. Quare literis & comitatu inſtructus Jeruſchalaimæ venit, opus aggreditur, & vicinis contrà nitentibus reſpondet.

1 FUIT verò menſe 'Niſane, anno vigeſimo Artaxerxis regis cùm *afferendum eſſet* vinum in conſpectum ejus: ut 'afferens vinum porrigerem regi, & non eſſem [a] ingratus in conſpectu ejus.

[a] Heb. *malus: ſic deinceps.*

2 Quapropter dixit mihi rex, quare vultus tuus afflictus eſt cùm non ſis ægrotus? non eſt hæc niſi afflictio [b] animi: 'nam timebam quamplurimùm. [b] Hebr.

3 Itaque dixi regi, rex in ſeculum vivat: quare non eſſet afflictus vultus meus, cùm 'civitas ipſa, locus ſepulchrorum majorum meorum

rum vaſtata, & portæ ejus maneant conſumptæ igne?

4 Tum dicente mihi rege: quid illud *eſt* ſuper quo requiris? Oravi Deum cœli.

5 Et dixi regi: ſi regi bonum videtur, & ſi gratus *eſt* ſervus tuus coram te: ut mittas me in Jehudæam, in civitatem ſepulchorum majorum meorum & ædificem eam.

6 Dixit verò mihi rex, & conjux aſſidens ei: quouſque eſſet *duratura* profectio tua, & quando reverteris? placuitque bonũ viſum eſt coram rege ut dimitteret me, cùm expoſuiſſem ei [a] tempus.

7 Deinde dixi regi: ſi regi bonum videtur, literas [a] tradant mihi ad principes trans flumen, ut tranſmittant me uſque dum venero in Jehudæam.

8 Literas quoque ad Aſaphum cuſtodem [b] ſaltus qui *eſt* regi, ut det mihi ligna ad contegnãdum portas [a] caſtri adjuncti ædi, & ad murum civitatis, & ad [a] domum quam ingreſſurus ſum: quas dedit mihi rex, prout manus Dei mei optima aderat mihi.

9 Veni itaque ad principes trans flumen, & tradidi eis literas regis: miſerat autem rex mecum præfectos copiarum & equites.

10 Quod cùm audiret Sanballat [a] Choronites & Tobija [a] ſervus Hhammonites, [c] diſplicuit eis [d] maximè: adveniſſe hominem ad procurandũ bonum Iiſraëlitis.

11 Denique perveni Jeruſchalaima: ubi cùm fuiſſem diebus tribus:

12 Surrexi noctu, ego & homines pauci mecũ: neque indicavi cuiquam quid Deus meus inderet animo meo faciendum Jeruſchalaimis: & jumentum non erat mecum præter jumentum illud cui inſidebam.

13 Et egreſſus ſum per [a] portam vallis noctu, [a] tum verſus [a] fontem [e] ſerpentis, tum ad [a] portam ſterquiliniorum: ubi [a] effringebam de muris Jeruſchalaimorum qui fuerant perrupti, & portæ eorum abſumptæ igne.

14 Inde tranſivi ad [a] portam fontis, & ad [a] piſcinam regis: ſed [a] non erat locus jumento quod ſuberat mihi ut tranſiret.

15 Quam ob rem aſcendi ſecundum torrentẽ noctu, cùm effregiſſem de muro: & revertens veni ad portam vallis, ita reverſus ſum.

16 Antiſtites verò neſciebant quò irem aut quid facerem: nam Jehudæis aut ſacerdotibus, aut clariſſimis aut antiſtitibus aut reliquis curatoribus operis adhuc non indicaveram.

17 Dixi itaque ad eos: videtis malum in quo verſamur, Jeruſchalaima vaſtata eſſe, & portas eorum ſuccenſas igne: agite ædificemus murũ Jeruſchalaimorum: ut non ſimus ampliùs opprobrio.

18 Et ubi indicavi eis manum Dei mei quæ *eſt* optima, adfuiſſe mihi, & etiam verba regis quæ dixerat mihi: dixerunt, ſurgamus & ædificemus: confirmaruntque manus ſuas ad hoc bonum.

19 Audiens verò Sanballat Choronites, & Tobija ſervus Hhammonites & Geſchem [a] Arabs, ſubſannabant nos & ſpernebant nos: dicentes, quæ *eſt* res iſta quam facitis? an contra regem rebellatis?

20 Quibus reſpondi [a] rem ac, dixi: Deus cœli ſecundabit nos, & nos ſervi ejus ſurgentes ædificabimus: vobis verò non eſt [a] pars, aut jus, aut monimentum Jeruſchalaimis.

[a] Heb. *draconis*: *vide Exodi* 7.12.

[b] Heb. *Paradiſi*: *ſic vocat nemora a Libano ad Antilibanũ propter ejus amœnitatem, in cujus ſummo extremum fuit oppidum nomine Paradiſi, de quo Ptolemæus & Plinius.*

[c] Heb. *malum eſt illis malum magnum.*

ANNOTATIO.

1 Niſan] *id eſt, ſeptimo ex ratione Chaldæorum, qui primus erat Hhebræis, apud quos dicitur Abib, Exod.* 12. Afferens vinum] *quia vices miniſtrandi regi ad ipſum redierant ex auliconum uſu: alioquin ſi priùs data fuiſſet opportunitas priùs fuiſſet petiturus.* 2 Nam timebam] *id eſt, partim meorum ſtudio ſollicitabar: partim magnitudine regis & poſtulati deterrebar.* 3 Civitas ipſa] *id eſt, Jeruſchalaima, utitur autem iſta periphraſi ad excuſandum ſtudium ſuum, & probandum regi.* 4 Oravi] *tacitè cum animo meo.* 6 Tempus] *quod exprimitur infrà* 5.14. & 13.6. 7 Tradant] *illi quibus hoc a rege demandabitur.* 8 Caſtra] *id eſt, atris, quod domum Dei ita cingebat, ut caſtellum circundatur caſtro: ſermonem accommodat ad prophani regis captum.* Domum] *id eſt, prætorianam.* 10 Choronites] *Toparcha Moabitarum a Choronæitis ejus regionis præcipuo loco denominatus, de quo Jeſchahhjæ* 16.5. & *Jirmejæ* 48.3.5. & 34. *verſ.* Servus] *id eſt, Toparcha Hhammonitarum, beneficiarius, quem vulgò vaſſallum vocant, regis Perſidis, quod etiam ἀπὸ κοινῆς de Sanballato eſt intelligendum.* 13 Portam vallis] *id eſt, per locum in quo porta vallis antè fuerat, & poſtea ipſius operæ redintegrata eſt. Dicitur autem porta vallis, quòd in valle ad radicem montis eſſet, ubi ſuperior urbs cum inferiore conjungebatur: vide infrà* 3.13. Tum verſus] *prolepſis, quæ explicatur duobus verſibus ſequentibus.* Fontem ſerpentis] *id eſt, fontem Schiloachi: quem ita vocarunt Jehudæi a lento & ſerpente fluxu: vide Jeſchahhjæ* 8.6. Portam ſterquiliniorum] *quæ ferè terminum urbis angularem efficiebat ab oriente: nam per eam ſordes urbis in Kidronem efferebantur, ut quàm remotiſſimæ eſſent a templo.* Effringebam] *id eſt, parietinas explorabã.* 14 Portam fontis] *qua ibatur ad fontem Schiloachi, & Rogelis in civitate Davidis.* Piſcinam regis] *quam cap.* 3.15. *vocat Piſcinam Schelachi, quam Schiloachi rivus efficiebat.* Non erat locus] *id eſt, vadum, in Kidronis torrentis ex oppido effluentis alveo.* 19 Arabs] *Toparcha Arabiæ, ut ſupra ver.* 10. 20 Rem] *id eſt, rem ſicut geſta erat a me apud regem explicavi.* Non eſt pars] *id eſt, neque poſſeſſio, neque jus, aut aliquod veſtigium ſive ſpecies, & prætextus juris.*

CAPUT III.

Structuræ communes triplicis civitatis Jeruſchalaimorum: deinde ſingulares, aliæ, ad regiam, aliæ ad Levitarum ſedem pertinentes, deſcribuntur.

1 SURGENS enim Eljaſchib ſacerdos ſũmus, & cognati ejus ſacerdotes, ædificarunt [a] portã gregis (quam ipſi [a] ſanctificaverunt, & ſtatuerunt valvas ejus, inde uſque ad [a] turrim centenariam ſanctificaverunt eam) uſque ad [a] turrim Chananeelis.

2 Et ad latus ejus ædificarunt Jerechuntini: & ad alterum latus ejus ædificavit Zaccur filius Imri.

3 [a] Portam autem piſcium ædificarunt Senaani: ipſi contignaverunt eam, & ſtatuerunt valvas ejus, ſeras ejus, & vectes ejus.

4 Ad quorum latus instauravit Meremoth filius Urijæ filii Kotzi, & ad horum latus instauravit Meschullam filius Berecjæ filii Meschezabeelis: & ad horum latus instauravit Tzadok filius Bahhanæ.

5 Et ad latus horum instauraverunt Tekohhæi: sed magnifici eorum non submiserunt collum suum ad opus domini ipsorum.

6 Portam autem veterem instauraverunt Jojadahh filius Paseachi, & Meschullam filius Besodejæ: ipsi contignaverunt eam, & statuerunt valvas ejus, & seras ejus, ac vectes ejus.

7 Et ad latus horum instauravit Melatja Gibhhonita, & Jadon Meronóthanus, Gibhhonitæ, & Mitzpani: usque ad solium principis cis flumen.

8 Ad cujus latus instauravit Hhuzziel filius Charchajæ *cum* aurifabris, & ad latus ejus instauravit Chananja filius *unius* e pigmentariis: reliquerunt autem Jeruschalaimam, quaqua versum murus latus *erat*.

9 Posteà ad latus horum instauravi Rephaja filius Churis, præfectus dimidio tractui Jeruschalaimorum.

10 Et ad latus horum instauravit Jedaja filius Charumaphi, atque e regione domus suæ: ad cujus latus instauravit Chattusch filius Chaschabnejæ.

11 Mensura altera instauravit Malcija filius Charimi, & Chaschub filius Pachath-Moabi: unà cum turri furnorum.

12 Et ad hujus latus instauravit Schallum filius Locheschi præfectus dimidio tractui Jeruschalaimorum: ipse & filiæ ejus.

13 Portam vallis instauravit Channun cum habitatoribus Zanoachi: ipsi ædificaverunt eã, statueruntq; valvas ejus, seras ejus, & vectes ejus: ac mille cubitos in muro usque ad portam sterquiliniorum.

14 Portam verò sterquiliniorum instauravit Malcija filius Rechabi præfectus tractui Beth-Ceremi: ipse ædificavit eam, statuitque valvas ejus, seras ejus, & vectes ejus.

15 Item portam fontis instauravit Schallum filius Col-chozæ præfectus tractui Mitzpæ: ipse ædificavit eam & contexit eam, statuitque valvas ejus, seras ejus & vectes ejus: murum quoque piscinæ Schelachi inde ab horto regis usque ad gradus descendentes e civitate Davidis.

16 Post eũ instauravit Nechemja filius Hhazbuki præfectus dimidio tractui Beth-tzuris: usque ex adverso sepulchrorum Davidis, & usque ad piscinam factam, & ad locum potentiorum usque.

17 Post eum instauraverunt Levitæ, Rechum filius Bani: ad cujus latus instauravit Chaschabja præfectus dimidio tractui Kehhilæ cum tractu suo.

18 Post eum instaurarunt cognati eorum, Bavvai filius Chenadadi, præfectus dimidio tractui Kehhilæ.

19 Instauravit verò ad latus ejus Hhezer filius Jeschuhhę præfectus Mitzpæ mensuram alteram: e regione ascensus ad armamentarium Miktzohhum.

20 Post eum flagrante animo instauravit Baruc filius Zabbai mensuram alteram: inde a Miktzóhho usque ad portam domus Eljaschibi sacerdotis summi. a Heb. accendit se, inflammavit.

21 Post eum instauravit Meremoth filius Urijæ filii Kotzi mensuram alteram: inde a porta domus Eljaschibi usque ad finem domus Eljaschibi.

22 Post hunc instauraverunt sacerdotes viri planitiei.

23 Post hoc instauravit Binjamin & Chaschub e regione domus suæ: post quem instauravit Hhazarja filius Mahhasejæ filii Hhananjæ juxta domum suam.

24 Post hunc instauravit Binnui filius Chenadadi mensuram alteram: inde a domo Hhazarjæ usque ad Miktzohhum & angulum usq;

25 Palal filius Uzai *instauravit* e regione Miktzohhi & turris prominentis, a domo regis superiore quę adjicet atrio custodię: post hunc Pedaja filius Parhhoschi.

26 Nethinæi autem qui habitabant in clivo: instaurarunt usque ex adverso portæ, aquarum ad orientem & turris prominentis.

27 Post hoc instaurarunt Tekohhani mensuram alteram, ex adverso turris magnæ prominentis usque ad murum clivi.

28 Supra portam equorum instaurarunt sacerdotes, quisq; e regione domus suæ.

29 Post illud instauravit Tzadok filius Immeris e regione domus suæ: post quem instauravit Schemahhja filius Schecanjæ custos portæ orientalis.

30 Post quem instauravit Chananja filius Schelemjæ, & Chanun filius Tzalaphi sextus mensuram alteram: post eum instauravit Meschullam filius Berecjæ e regione cubiculi sui.

31 Post eum instauravit Malcija filius alicujus aurifabri usque ad locum Nethinæorum & aromatariorum, e regione portę mandati, usque ad ascensum anguli.

32 Inter ascensum autem anguli & portam gregis, instaurarunt aurifabri & aromatarii.

ANNOTATIO.

1 Porta gregis] *Hæc porta ad meridiem urbis erat, in ea vallis parte quæ frontem civitatis Davidis & templi spectabat. ita autẽ vocata fuisse videtur Hhebræis, & Græcis προβατικὴ: quia in ea parte erat forum pecuarium ad commoditatem sacrificantium, & piscina illa quinque porticibus constans nomine Beth-Chesda, de qua Johan. 5. 2. Conser cum vers. 32. & infrà 12. 39.* Sanctificaverunt] *id est, precibus Deo commendarunt, & spatium ab ea usque ad turrim centenariam rebus ad usum templi pertinentibus consecrarunt: quam ob rem in ambitu erant aurifabri & aromatarii infrà vers. 32. in platea verò forum pecuarium & piscina: quàm verisimile est, inde ab hoc tempore, in signum approbatæ hujus institutionis fuisse ornatam cœlesti illo miraculo, de quo Johan. 5. 4.* Turrim centenariam] *sitam inter portam gregis & turrim Chananeelis: fortè sic dicta est, quòd centenis cubitis ab utroque loco distaret.* Turrim Chananeelis] *quæ a porta gregis ituri occidentem versus: de hac Jirmeja 31. 38. Nam Nechemja a porta gregis incipiens ad occidentem progreditur inde usque ad septentrionem: & sic deinceps usque ad ver. 13. totum urbis ambitum describit, donec in eandem portam recidat.* 3 Portam piscium] *in civitate Davidis ad occasum sita est: sic*

ſic ducta, quòd mare ſpectabat, & piſces a mari per eam afferebantur: de ea vide 2.Chron.33.14.Tzephanjæ 1.10.& infrà 12.39. 5 Domini ipſorum] *id eſt, Dei ex cujus beneficio & mandato ſuſcepta erat inſtauratio. ita notat eos ingrati animi: ut Debora Merozitas, Judicum 5.23: & Hhezra poſteros S.helæ, 1.Chron.4.22.* 6 Veterem] *quia muri priori fuerat: ut refert Joſephus lib.6.de bello Judaico, cap.6.a qua initium habebat murus, civitatem Davidis ab altera Jeruſchalaimorum parte dividens.* 7 Soliti principis] *id eſt prætorium, ſynecdochicè: de quo ſuprà 2.8.* Cis flumen] *id eſt, Judææ quæ eſt cis Euphratem.* 8 Cum aurifabris &c.] *in hæc quoque parte ſeptentrionali ex adverſo portæ gregis erat auriſicum & pigmentariorum vicus: ad commoditatem eorum, qui per hanc regionem urbis templum adibant.* Reliquerunt &c.] *id eſt, non fuerunt ſolliciti de inſtaurando muro mediano, qui ab ea parte, quæ ſupra portam Ephraimi erat, uſque ad portam veterem protendebatur: ut ſuperiora & inferiora Jeruſchalaimæ, civitatemq; Davidis inter ſe divideret: de partibus urbis vide Judicum 1.8.* 9 Præfectus dimidio tractui] *id eſt, illi urbis parti, quæ ad tribum Jehudæ pertinebat.* 11 Menſura altera] *id eſt, tantæ quantæ inſtauraverat Chattuſch: ſic infrà ſepius.* Turri furnorum] *ſita inter portam ſterquiliniorum, & murum latum, Nechemiæ 12.38.* 12 Præfectus] *pro Binjaminitis: illorum enim erat ſeptentrionalis tractus urbis.* 13 Portam vallis] *de qua ſuprà 2.13: nam hic demum Nechemja a parte orientali ad meridiem tranſilit: quia reliquus murus ab oriente ad ſeptentrionem non ita labefactatus fuerat.* Portam ſterquiliniorum] *extremum terminum Jeruſchalaimorum ab oriente: vide ſuprà 2.13 & infrà 12.31.* 15 Portam fontis] *de qua ſuprà 2.14: hîc autem incipit Nechemja de ſingularibus illis operibus agere, quæ vel ad regiam, vel ad domum Dei pertinebant.* Mitzpæ] *in Binjamine: vide Judicum 20.1.* Schelachi] *id eſt Schiloachi, de quæ Johan.9.7.* Ad gradus] *quibus deſcendebatur ad altera Jeruſchalaimæ, Nechem.12.37.* 16 Davidis] *id eſt, quæ pro familia ſua curavit David.* Factum] *a rege Chizkija: vide 2.Reg.18.17.& 20.20.* Locum potentiorum] *ubi præſidiaris civitatis Davidis ſtationem habebant.* 17 Levitæ] *id eſt, genus Leviticum, quod etiam ſacerdotes complectitur: ut apparet ex ſequent.* Tractu ſuo] *id eſt, hominibus tractus ſui: metonymia.* 19 Armamentarum] *turrim ſive munitionem in editiſſimo loco civitatis Davidis: a præruptu ſitu ſuo, appellatam Mikzoahh.2.Chron.26.9.* 22 Viri planitiei] *de quibus infrà 12.28.* 24 Angulum uſque] *id eſt, alteram turrim quæ angulum efficiebat civitatis Davidis.* 25 Atrio cuſtodiæ] *de quo Jirmejæ 32.2.& ſeq.* 26 Clivo] *de quo 2.Chron. 27.3.* Portæ aquarum] *ſita ad orientem in civitate Davidis verſus ingreſſum templi, de qua infrà 8.2. & 12.37.* 28 Portam equorum] *portam Aquilonarem civitatis Davidis, qua ibatur ad portam Ephraimi: vide 2.Reg.11.16.* 29 Portæ orientalis] *id eſt templi, ſpectantis ad orientem.* 31 Portæ mandati] *Videtur ita dicta, quòd ibi ſynedrium haberetur: & de Eccleſiæ legibus ibi reſponderetur conſulentibus.* Anguli] *de quo ſupra ver.24.*

CAPUT IIII.

Jehudæorum hoſtes cœptam urbis inſtaurationem primùm ludificantur: deinde cùm ſuccedere eam intelligunt, conſpirant: Nechemja verò conſpiratione audita Deum precatur, & diſciplinam militarem inſtituit: ita divinitus hoſtium conatus irriti fiunt, & inſtaurationis opus procedit.

1 FUERAT autem, cùm audiviſſet Sanballat nos ædificare murum iſtum: ut accenſus ira indignaretur plurimùm: & ſubſannaret Jehudæos.

2 Dicebat enim coram cognatis ſuis & copiis Samariæ: dicebat, inquam: quid iſti Jehudæi languidi facturi eſſent? an ſinerent eos? an ſacrificaturi eſſent? an abſolverent hoc tempore? an redivivos ſtatuerent lapides, e ruderibus, poſtquam exuſti ſunt?

3 Tobija verò Hhammonita aſſiſtens ei: dixit: etiam ut ædificent, ſi aſcendat vulpes, utiq; perrumpet murum lapideum eorum.

4 Audi, ô Deus noſter, nos eſſe contemptui, & converte probrum eorum in caput eorum: & expone eos prædæ in terra captivitatis:

5 Neque obtegas iniquitatem eorum, & peccatum eorum a facie tua ne deleatur: quia irritaverunt te reſpectu ædificantium.

6 Ita ædificavimus murum iſtum, adeò ut conſtructus fuerit totus murus uſque ad dimidium ipſius: nã populo erat animus ad agendũ.

7 Fuit verò cùm audiret Sanballat, & Tobija Arabeſq;, & Hhammonitæ, atque Aſchdodæi aſſurrexiſſe ad juſtam conſtitutionem muros Jeruſchalaimorum, & cœpiſſe loca perrupta occludi: accenſa eſt ira eorum valde,

8 Quare conſpiraverunt omnes ſimul, ut venientes oppugnarent Jeruſchalaima: aut facerent ei impedimentum.

9 (Quapropter oravimus Deum noſtrum: & conſtituimus cuſtodiam adverſus eos interdiu & noctu metu eorum.

10 Dicebant enim Jehudæi, debilitata eſt vis bajulorum, & pulveris multum ſupereſt: nos autem non prævaluri eſſemus ædificando murum.)

11 Et dixerant hoſtes noſtri, ne animadvertant, neque videant donec pervadentes medium eorum interficiamus eos: aut ceſſationem afferamus iſti operi.

12 Fuit verò cùm adveniſſent Jehudæi habitantes apud illos: & dixiſſent nobis decies, *cavete vobis* ab omnibus locis per quæ redire poteſtis ad nos:

13 Ut conſtituerem ab imis partibus cujuſq; loci *aliquos* a poſterioribus partibus muri, in locis arduis: conſtitui etiam populum per familias cum gladiis ſuis, ſpiculis ſuis, & arcubus ſuis.

14 Cumq; luſtraſſẽ ſurgens, dixi ad clariſſimos & ad antiſtites & ad reſiduum populi: ne timete ab iſtis: dominum maximum & ſummè reverendum recordamini, & pugnatote pro fratribus veſtris, filiis veſtris, & hliabus veſtris, uxoribus veſtris, & domibus veſtris.

15 Deinde fuit cùm audiviſſent inimici noſtri innotuiſſe nobis, & irritum feciſſet Deus conſilium eorum: ut reverteremur omnes ad murum, quiſque ad opus ſuum.

16 Erat tamen inde ab eo die pars puerorum meorum agens in opere, pars verò eorum tenens cum ſpiculis ſcuta & arcus & loricas: principes autem ſequebantur quamque familiam Jehudæorum.

17 Eorum

a Heb. *vivificaturi eſſent lapides ex acervis pulveris, &c. vide Gen.18.10.*

b Heb. *edificatus fuerit, &c.*

c Heb. *cor.*

d Heb. *aſcenderat ſanatio muri: ſic 2. Chron.24.13.*

e Heb. *aberrationem.*

f He. *faciamus ut eſſet iſtud opus.*

g Heb. *a facie iſtorum.*

17 Eorum qui ædificabant murum, & qui ferebant onus *cum* onerantibus: una manu sua *quisque* agebat in opere: altera tenente missile.
18 Structores autem isti, quisque gladio suo accincti erant ad lumbos suos, cùm ædificarent: tubicen verò erat apud me:
19 Dixi enim clarissimis & antistitibus residuoq; populi opus hoc multum & amplum *est*: ideoq; nos disparati in muro, longinqui sumus
[h] Heb. *vir a fratre suo.* [h] alter ab altero.
20 In locum ubi audietis sonum tubæ, illuc congregamini ad nos: Deus noster pugnaturus est pro nobis.
21 Sic faciebamus opus: quorum pars tenebant spicula ab ascensu auroræ, usque ad [i] exortum stellarum.
[i] Heb. exeuntium.
22 Etiam tempore illo edixi populo: quisque cum puero suo pernoctanto intra Jeruschalaim: ut sint nobis noctu ad custodiam, & interdiu ad opus.
23 Ne ego quidem & cognati mei & pueri mei, deniq; [k] custodes qui sequuntur me excuti sumus vestes nostras: [l] cuique gladius suus & aqua esto.
[k] Heb. viri custodiæ. [l] Heb. nisi quòd exuebat eum unusquisque propter lavationem suam.

ANNOTATIO.

2 Dicebat enim] *hæc indignantis sunt verba, quasi coram milite arma conclamaret.* An sinerent eos] *id est, an nostri homines eos amplius ferrent?* An sacrificaturi essent &c.] *id est, an per nos licere ipsis operam dare sacrificiis suis, & munitionem cæptam absolvere?* 3 Dixit &c.] *hæc verba subsannantis sunt hyperbolica, quibus indignatio superior tollitur: Sic Deus consulit suis, ut sine impedimento pergant.*
4 Audi ô Deus] *oratio Nechemiæ: quam habuit cùm sermones hostium ad eum perferrentur.* 5 Irritaverunt te] *q.d. hæc non propter nos: sed propter gloriam tuam effice: quam isti indignissimè proculcarunt, dum in nos tuo jussu ædificantes invecti sunt.* 10 Debilitata est vis] *id est, bajuli viribus fracti non essent pares sustinendæ & propulsandæ impressioni hostium.* Pulveris multum &c.] *q.d. necesse est illos in posterum multum bajulare.* Non prævaliturі essemus] *sub. contra hostem, si omnium operæ in labore structuræ consumerentur.* 12 Cavete vobis] *id est, certa custodiis & exploratoribus firmate omnes aditus, quibus vos isti adoriri possent. Est autem hîc eclipsis verbi conjugati cum custodiæ nomine, de quo suprà ver. 9. unde illud supplevimus.* 16 Puerorum] *id est, custodum, quorum dux eram: alterni enim excubias agebant, & operi murorum incumbebant.* Sequebantur] *id est, ad opus deducebant & reducebant.* 23 Exuturi sumus] *cùm in excubiis erimus.* Cuique gladius] *id est, singuli armis & cibariis instructi comparent: synecdoche.*

CAPUT V.

Nechemiæ expostulantem populum, servitutis, æris alieni, & bonorum oppignerationis onere liberat: & ipso exemplo suo præsens de suo remittit, populum publicis oneribus sublevat, & sua cum ipsis communicat.

1 ERAT autem clamor populi cum uxoribus suis magnus: contra cognatos suos Jehudæos.
2 Nam erant qui dicerent: filios nostros & filias nostras nostrum multi [a] *oppigneramus*, ut accipiamus frumentum & comedentes vivamus.
3 Alii erant qui dicerent, agros nostros, vineasque nostras & domos nostras oppigneramus: ut accipiamus frumentum in ipsa fame.
4 Denique erant qui dicerent: mutuamur pecuniam [a] pro canone regis: oppigneratis agris nostris & vineis nostris.
5 Jam verò [a] ut caro cognatorum nostrorum, caro nostra est: sicut filii eorum, filii nostri *sunt*: ecce autem nos subjicimus filios nostros & filias nostras in servos, suntque de filiabus nostris *quædam* subjectæ, quarum *redemptio* [a] nō *est* in facultate manuum nostrarum, cùm agri nostri & vineæ nostræ penes alios sint.
6 Itaque displicuit mihi valde: cùm audirem clamorem eorum & verba ista.
[a] Heb. *eor meum.*
7 Cumque consilium iniisset [a] animus meus apud me: contendi cum clarissimis & antistibus, dixique eis: onus [b] uniuscujusque impositum alteri [a] vos exigitis: & indixi [a] illorum causa congregationem magnam.
[b] Heb. *viri in fratrem suum.*
8 Ubi dixi eis, nos [a] comparamus fratres nostros Jehudæos, qui venditi sunt gentibus, prout est in nobis: & etiam vos venderetis fratres vestros, aut venderentur nobis? qui siluerunt, nec invenerunt quod responderent.
9 Tum dixi: non *est* bona hæc res quam facitis: an non in timore Dei nostri ambulaturi estis: potius quàm [a] probro istarum gentium inimicarum nobis?
10 At etiam ego, cognati mei, & pueri mei [a] exacturi essemus ab eis pecuniam aut frumentum: remittamus, quæso, onus istud.
11 Restituite, quæso, eis hoc ipso die agros eorum, vineas eorum, oliveta eorum ac domos eorum: præterea centesimam pecuniæ, aut frumenti, mustique, aut olei, quam exacturi essetis ab eis.
12 Qui dixerunt, restituimus, & ab eis non repetemus: sic facturi sumus quemadmodum dicis: tum convocavi sacerdotes, *perque* adjuravi illos ut facerent secundum verbum istud.
13 [a] Etiam lacertum meum excussi, dicens: sic excutiat Deus omnem virum qui non præstiterit verbum hoc, a domo ejus, & [a] a labore ejus: & ita sit excussus ac vacuus: dixeruntque tota congregatio, Amen, laudantes Jehovam: fecitque populus secundum verbum istud.
14 Etiam ex quo tempore [a] præceperat mihi ut essem princeps in terra Jehudæ: ab anno vigesimo usque ad annum trigesimum secundum Artaxerxis regis, duodecim annis: ego cum cognatis meis cibarium principis non comedi.
15 Nam principes priores qui antecesserant me, prægravabant populum accipientes ab eis de pane & vino, [c] [a] præter argenti siclos quadragenos: etiam pueri eorum dominabantur in populo: ego verò non feci ita propter reverentiam Dei.
[c] Heb. *pp*
16 Etiamq; in opere muri istius instauravi, & agrum non comparavimus: omnesq; pueri mei congregati erant ibi ad opus.
17 Quin ipsi Jehudæi & antistites centum quinquaginta viri, & qui venitebant ad nos ex gentibus

gentibus quæ *erant* circa nos: mensæ meæ affidebant:
18 Ita ut quod parabatur unoquoque die: bos unus, pecudes senæ selectæ cum avibus pararẽtur mihi: & [d] intra diem denum ex quovis vino plurimum: [e] nihilo-minus tamen cibarium principis non petebam, eò quòd gravis fuisset servitus illa imposita ipsi populo.
19 [f] Recordare mei, Deus mi, in bonum: quicquid fecerim erga populum istum.

[d] Heb. *inter dierum bina-rium.*
[e] Heb. *tamen cum hoc.*

ANNOTATIO.

2 Oppigneramus] *id est, alii jam antè oppigneravimus, & alii in dies oppignerare coguntur: est enim in tribus his versibus metonymia. Occasionem verò dedit hu querimoniis assiduus eorum in instaurando muro labor, quo impediebantur a privatis suis & domesticis occupationibus.* 4 Pro canone regis] *de quo Hhezr. 4.13. nam ab hoc canone tantùm immunes erant sacerdotes, Levitæ & ministri domus Dei, Hhezræ. 7.24.* 5 Ut caro] *id est, tantidem sumus ex jure naturæ, & mandato Dei: Deut. 15.7.* Non est in facultate nostra] *id est, non habemus unde redimamus.* 7 Vos exigitis] *id est, res alienas exactionum estis: sive debitores compellatis, aut vestro aut aliorum creditorum nomine: sive alios sinatis exigere.* Illorum] *expostulantium.* 8 Comparamus] *id est, tenemur comparare ex lege Levit. 25.47. & sequentibus.* 9 Probro] *id est, facti probrosi.* 10 Exacturi essemus] *si cum illu, exemplo vestro, summo jure experiremur.* 13 Etiam lacertum] *Publicæ execrationis formula: id est, excusso pallio lacertum eduxit: synecdoche.* A labore] *id est, a facultatibus, ut omnis ipsius labor sit irritus.* 14 Præceperat mihi] *Deus per regem: sup. 2.6. & 8. ver.* 15 Præter argenti] *id est, amplius denos dalerosin diem.* 18 Intra diem denum] *id est, certum demensum vini decimo quoque die in singulas horum familias erogabatur.* 19 Recordare, &c.] *q.d. nihil mihi apud homines hac narratione arrogo, cujus testis est Deus: & multo minus apud Deum, cujus fidem & misericordiam imploro: fretus non meis factis: sed ejus bonitate: utcunq; mihi bene sim conscius: sic infrà 13.22.*

CAPUT VI.

Impedimenta Nechemjæ oblata a vicinis hostibus, a Pseudoprophetis, & falsis fratribus, ædificationis & totius administrationis tempore describuntur.

1 Fuit autem cum auditum esset Sanballato, & Tobijæ, Geschemóque Arabi, reliquóque inimicorum nostrorum, me exædificasse murum, neq; esse residuam in eo rupturam: etiam ad hoc usque tempus valvas me non statuisse in portis:
2 Ut mitteret Sanballat cũ Geschemo ad me, dicendo: age, ineamus consilium pariter in *aliquo* vicorum in [a] valle Onuntis: illi autem cogitabant [a] efficere me malo.
3 Sed misi ad eos nuntios qui dicerent: opus magnum facio: ideóque non possum descendere: quam ob rem cessaret hoc opus, cùm desisterem *ab* eo descendens ad vos?
4 Et remittentibus ad me [a] in eandem sententiam quater: respondi eis in eandem sententiam.
5 Tandem misit ad me Sanballat in hanc sententiam [b] quintò per puerum suum: & literis e manu ejus apertis,
6 Scriptum erat in eis: per gentes auditur, ut [c] Gaschmuait, te & Jehudæos [d] cogitare rebellionem: idcirco te ædificare istum murum: teq; fore illis regem, [e] cùm res istæ fuerint.
7 Insuper etiam prophetas te constituisse, qui prædicent de te Jeruschalaimis, dicendo: rex est in Jehuda, adeò ut mox fama perferenda sit ad regem hujusmodi rerum: quare nunc age, [f] ineamus consilium pariter.
8 Tum misi ad eum dicendo, non *est* factum hujusmodi rerum *quicquam* quas tu dicis; sed ex [g] animo tuo commiscris eas.
9 Nam omnes isti timorem studebant injicere nobis, [h] dicendo: remissæ erunt manus eorum ab isto opere, ita ut non perficiatur: [i] nunc itaq; *Deus* confirma manus meas.
10 Præterea cùm ego venissem in domum Schemahhjæ orti [k] Delaja filio Mehetabeelis, qui [l] detentus erat: dixit, conveniamus, [m] in domum Dei [n] intra ipsum templum, & occludamus valvas templi: venturi enim sunt ad interficiendum te: noctu, inquã, venturi sunt ad interficiendum te.
11 Cui dixi, an vir [o] qualis *sum* ego fugeret? [p] aut quis *est* qualis ego, qui ingrediatur in templum ut vivat? non ingrediar.
12 Tunc [q] agnovi quòd ecce nequaquam miserat eum Deus: sed istam prophetiam indixerat mihi: quia Tobija & Sanballat mercede conduxerant eum:
13 Ut [r] conductitius esset: ut timens & ita faciens peccarẽ: quod fuisset illis [s] argumentũ infamiæ, ut probro exponerent me.
14 Recordare Deus mi, Tobijæ & Sanballati secundum opera ejus ista: atque etiam Nohhadjæ prophetissæ & residui illorum prophetarum, qui timorem studebant injicere mihi.
15 Tandem [t] perfectus est murus vigesimo quinto *die* Elulis: ad [u] quinquagesimum secundũ diem.
16 Fuit itaque cùm audirent omnes inimici nostri, & viderent omnes gentes quæ *erant* circa nos oculis suis, ut conciderent valde: quia agnoscebant a Deo nostro confectum fuisse opus istud.
17 Etiam [x] diebus illis frequentarunt clarissimi Jehudæ [y] literas suas [b] missas ad Tobijam: ut quæ *erant* Tobijæ, [i] afferebantur ad ipsos.
18 (Nam multi in Jehuda [k] conjurati erant ei: quia gener erat Schecanję filio Arachi: & Jehochanan filius ejus duxerat filiam Meschullami filii Berechjæ.)
19 Etiam benefacta ejus prædicant coram me, & res meas prodebant ei: literas *verò* mittebat Tobija ad injiciendum mihi timorem.

[a] Heb. *secundum verbum hoc quatuor vicibus.*
[b] Heb. *vice quinta.*
[c] *qui sup. vers. 1. Geschem.*
[d] Heb. *rebellant.*
[e] Heb. *cuncte.*
[f] Heb. *ineamus.*
[g] Heb. *corde.*
[h] Heb. *dicendo.*
[i] Heb. *nunc.*
[k] Heb. *Delaja.*
[l] Heb. *detentus.*
[m] Heb. *in medium templi.*
[n] Heb. *ad nomen malum.*
[o] Heb. *vir.*
[p] Heb. *aut.*
[q] Heb. *agnovi.*
[r] Heb. *ut conductitius.*
[s] Heb. *ad nomen malum.*
[t] Heb. *ædificatus.*
[u] Heb. *quinquagesimum.*
[x] Heb. *diebus.*
[y] Heb. *literas.*
[b] Heb. *eunțes.*
[i] Heb. *veniențes.*
[k] Heb. *domini juramenti.*

ANNOTATIO.

2 Valle Onuntis] *tribus Binjaminiticæ infrà 11.35.* Afficere me malo] *id est, occidere, ἐυφημίαι.*
6 Cùm res istæ] *id est, istis omnibus confectis & constitutis.* 7 Ineamus consilium] *q.d. ut malo quod*

quod tibi & toti provinciæ imminet, occurramus: & ne nobis eveniat aliquid mali propter vicinum malum. 9 Dicendo] *id eſt, cogitando cum animo ſuo: ut Exod.2.14.* Nunc itaque] *vide ſimile ſup.4.4.* 10 Delaja] *ſacerdote primario viſis vigeſimæ tertiæ, de quo 1.Chron.24.18.* Detentus &c.] *id eſt, qui ſe voto vel religione detineri ſimulabat pro ſalute Nechemjæ: de cujus periculo ſe divinitus monitum fingebat.* In domum Dei] *q.d non eſt tutum in urbe eſſe, cùm portæ valvis nondum inſtructæ ſint, ſuprà ver.1.* 11 Qualis ſum &c.] *q.d. hoc non eſſet mihi honorificum: qui Deo confido, & huic populo præſum.* Aut quis eſt] *id eſt, facerem contra teſtimonium conſcientiæ meæ, quæ novit ex lege mihi extero non licere vel vitæ tuendæ cauſa in templum Dei me recipere, Num.3.38.* 12 Agnovi] *ex eo videlicet quod contrà ſuaderet quam lex imperat: vide Deut.13.* 13 Conductitius] *id eſt, ſtipendiarius, quem vulgò penſionarium vocant, ut continuæ penſitatione obſtrictus, omnibus modis Nechemjam ad peccatum ſollicitaret.* 15 Perfectus eſt murus] *id eſt, valvis, ſeris, & vectibus ac omni ex parte confirmatus.* Elulis] *id eſt, ultimis menſis plurimum Auguſto reſpondentis.* Quinquageſimum ſecundum diem] *ex quo murus lapideus fuerat ædificatus.* 17 Diebus illis] *quibuſcunque ædificatum eſt, & Nechemja Jeruſchalaimis manſit, id eſt, ſpatio duodecim annorum.* Literas ſuas] *quarum argumentum eſt verſu ultimo.*

CAPUT. VII.

Nechemja officia domus Dei recognoſcit: urbi præſides inſtituit, cuſtodiasq; ordinat: & conventu habito Jiſraëlitas reduces recenſet, ad urbem incolis muniendam: qui omnes pro ſuis facultatibus Deo offerunt.

DEINDE fuit, cùm exædificato muro inſtituiſtem valvas ejus: & recenſiti eſſent janitores muſiciq; & reliqui Levitæ:
2 Ut mandatis inſtruerem Chananin fratrem meum, & Chananjam præfectum caſtro ſuper Jeruſchalaima: nam erat vir planè [a] fidus, & timebat Deum præ multis.
3 Ac edixi eis: ne aperiuntor portæ Jeruſchalaimorum uſquedum incaleſcat ſol, & dum ipſi adſtantes occludent valvas, etiam [a] tractate: idque conſtitutis cuſtodiis habitantium Jeruſchalaimis, unoquoque in cuſtodia ſua, & unoquoque [a] ex adverſo loci ſui.
4 Urbs autem ipſa ampla erat ſpatiis & magna: populus verò paucus intra eam: nec erant domus ædificatæ.
5 [a] Quapropter indente Deo meo in [b] animũ meum, congregavi clariſſimos antiſtiteſque & populum: ut fieret [a] generis recenſio, & inveni libellum recenſionis eorum qui [a] aſcenderant primùm, in quo inveni ſcriptum.
6 Hi *ſunt* homines illius provinciæ, qui aſcẽderunt e captivitate illius deportationis quam deportaverat Nebucadnetzar rex Babyloniæ: qui reverſi ſunt Jeruſchalaima & in Jehudæam, quiſque in civitatem ſuam,
7 Qui venerunt cũ Zerubbabele, Jeſchuhha, Nechemja, Hhazarja, Rahhamja, Nachamani, Mordecaio, Bilſchane, Miſperetho, Bigvaio, Nechumo, Bahhana: numerus hominum populariũ Jiſraëlis.
8 Poſteri Parhhoſchi, bis mille centum ſeptuaginta duo.
9 Poſteri Schephatjæ, trecenti ſeptuaginta duo.
10 Poſteri Arachi, ſexcenti quinquaginta duo.
11 Poſteri Pachath-Moabi, ex poſteris Jeſchuhhæ & Joabi: bis mille octingenti octodecim.
12 Poſteri Hhelami, mille ducenti quinquaginta quatuor.
13 Poſteri Zattu, octingenti quadraginta quinque.
14 Poſteri Zaccai, ſeptingenti ſexaginta.
15 Poſteri Binnui, ſexcenti quadraginta octo.
16 Poſteri Bebai, ſexcenti vigintiocto.
17 Poſteri Hhazgadis, bis mille trecenti vigintiduo.
18 Poſteri Adonikami, ſexcenti ſexaginta ſeptem.
19 Poſteri Bigvai, bis mille ſexaginta ſeptem.
20 Poſteri Hhaddinis, ſexcenti quinquaginta quinque.
21 Poſteri Ateris, ex Chizkija nonaginta octo.
22 Poſteri Chaſchumi, trecenti vigintiocto.
23 Poſteri Betzai, trecenti vigintiquatuor.
24 Poſteri Chariphi, centum duodecim.
25 Gibhhonitæ nonagintaquinque.
26 Beth-Lechemitæ & Netophathæi centum octogintaocto.
27 Hhanathothani centum vigintiocto.
28 [c] Hhazmavethani quadragintaduo.
29 Kirjath-Jehharimani, Cephirani, & Beerothani ſeptingenti quadragintatres.
30 Ramani & Gebahhæi ſexcenti vigintiunus.
31 Michmaſæi centum vigintiduo.
32 Bethelitæ & Hhajani centum vigintitres.
33 Nebuntini alteri quinquagintaduo.
34 Poſteri Hhelami alterius mille ducenti quinquagintaquatuor.
35 Poſteri Charimi trecenti viginti.
36 Jerechuntini trecenti quadragintaquinque.
37 Lodæi, Chadidæi & Onuntini ſeptingenti vigintiunus.
38 Senaani ter mille nongentini trigenta.
39 Sacerdotes: poſteri Jedahhjæ e familia Jeſchuhhæ nongenti ſeptuagintatres.
40 Poſteri Immeris mille quinquagintaduo.
41 Poſteri Paſchchuris mille ducenti quadragintaſeptem.
42 Poſteri Charimi mille ſeptendecim.
43 Levitæ: poſteri Jeſchuhhæ cum Kadmiele e hliis Hodevæ ſeptuagintaquatuor.
44 Muſici: poſteri Aſaphi, centum quadragintaocto.
45 Janitores: poſteri Schallumi, poſteri Ateris, poſteri Talmonis, poſteri Hhakkubi, poſteri Chatitæ, poſteri Schobai: centum trigintaocto.
46 Nethinæi: poſteri Tzichæ, poſteri Chaſchuphæ, poſteri Tabbahothi,
47 Poſteri Keroſi, poſteri Sihhæ, poſteri Padonis,
48 Poſteri Lebanæ, poſteri Chagabæ, poſteri Schalmai,
49 Poſteri Chananis, poſteri Giddeli, poſteri Ga-

[a] Heb. *fidei vel veritatis.*
[b] Heb. *cor.*
[c] Heb. *viri loci Hhazmavethis.*
Vide Hhezra.2.

Gachadis,
50 Posteri Reaję, posteri Retzinis, posteri Nekodæ,
51 Posteri Gazami, posteri Hhuzzæ, posteri Paseachi,
52 Posteri Bezai, posteri Mehhunimi, posteri Nephischesimi,
53 Posteri Bakbuki, posteri Chakuphæ, posteri Charchuris,
54 Posteri Batzelithi, posteri Mechidę, posteri Charschæ,
55 Posteri Barkosi, posteri Siseræ, posteri Temachi,
56 Posteri Netziachi, posteri Chatiphę:
57 Posteri servorum Schelomonis: posteri Sotai, posteri Sopherethi, posteri Peridæ,
58 Posteri Jahhalę, posteri Darkonis, posteri Giddeli,
59 Posteri Schephatję, posteri Chatilis, posteri Pocereth-Hatzebajimi, posteri Amonis:
60 Omnes Nethinæi & posteri servorum Schelomonis, trecenti nonagintaduo.
61 Hi quoque *fuerunt* qui ascenderunt e Tel-Melacho & Tel-Charscha: Cerub, Addon & Immer: sed sed non potuerunt indicare familiã majorum suorum, & semen eorum: utrum ex Jisraëlitis essent.
62 Posteri Delajæ, posteri Tobijæ, posteri Nekodæ, sexcenti quadragintaduo.
63 E sacerdotibus verò, posteri Chabaję, posteri Cotzi: posteri Barzillai: qui accepta e filiabus Barzillai Gilhhaditę uxore, vocatus est de nomine illorum.
64 Isti quæsiverunt quisque scripturam suam, qui suum genus prædicabant: sed non inventa est: quapropter ut polluti abstenti sunt a sacerdotio.
65 Edixit enim regis legatus eis, ut non comederent de re sancta sanctarum: donec existeret sacerdos cum Urimis & Tummimis.
66 Tota hæc congregatio universè, quadragies bis mille trecentorum sexaginta:
67 Præter servos eorum & ancillas eorũ istos: septies mille trecentos triginta septẽ: quibuscum erant cantores & cantatrices: ducẽtæ quadraginta quinque.
68 Equi eorum, septingenti triginta sex: muli eorum ducenti quadragintaquinque:
69 Cameli, quadringenti trigintaquinq;: asini, sexies mille septingenti viginti.
70 TUM pars primorum paternarum *familiarum* contulerunt ad [a]ipsum opus: [a]regis legato conferente in thesaurum, auri [a]drachmas mille, crateras quinquaginta, tunicas sacerdotum quingentas triginta:
71 E primoribus, inquam, paternam *familiarum* contulerunt in thesaurum ipsius operis, auri drachmas [d] vicies mille, & [a]argenti pondo bis mille ducenta.
72 Quod verò contulerunt reliquum populi: fuit auri drachmæ vicies mille, & argenti pẽdo bis mille: ac tunicę sacerdotũ sexaginta septẽ.

[d] Heb. *duæ myriadas: sic ver. 72.*

ANNOTATIO.

3 Ipsi adstantes &c.] *id est, custodes: quibus portarum cura mandata fuerit.* Tractate] *id est, admotis manibus observate an bene sint clausæ.* Ex adverso loci] *i. in portu & propugnaculis, quæ fuerint in ea urbi regione quam quisque inhabitat.* 5 Quapropter &c.] *id est, cùm istam incolarum paucitatem animadverterem Jeruschalaimis.* Congregavi] *id est, convenire jussi in diem primum mensis septimi: ut audita lectione legis compararentur ad ea facienda, quæ Dei cultui, conservationi urbis & populi convenire judicarentur. Prolepsis quinque capitum sequentium.* Generis recensio] *ac proinde incolarum urbis numerus augeretur: inveniu sic qui ad antiquas urbanas familias olim pertinebant, & in oppidum etiam alius si opus esset, ascitu.* Ascenderant primùm] *id est, qui in Jehudæam duce Zerubbabele pervenerant: nam hæc recensio prima est in Jehudæa facta cum primùm in eam appulissent: sed tamen secunda ab ea quæ prius fuerat habita in Babylonia, cùm instituere tur profectio, Hhezræ 2. Hinc varietas numerorũ orta.* 70 Tum] *cùm Nechemjæ mandato congregati sunt sup. ver. 5: quemadmodum primo adventu contulerant, Hhezræ 2 68.* Ipsum opus] *id est, ad omnia quæ forent opus in domo Dei.* Regis legato] *Nechemja, ut nominatim exprimitur infra 8.10. & 10.2.* Drachmas mille] *i. quasi mille ducatos.* 71 Argenti pondo] *i. amplius quinquagies mille quinquaginta daleros: vide 1. Reg. 10.17.*

CAPUT VIII.

Jisraëlitarum conventui verbum Dei proponitur, consternati eriguntur, tabernaculorum festum indicitur: quod summo studio & religione celebratur, habitis quotidie sacris concionibus.

1 [a]NAM habitaverant sacerdotes & Levitæ, janitores que & musici & populares ac Nethinæi, deniq; omnes Jisraëlitæ in civitatibus suis: adveniente autem [a]mense septimo, dum Jisraëlitæ *inhabitarent* civitates suas:
2 Congregati sunt totus populus [a] unanimis in plateam quę *est* ante [a]portam aquarum: dicentes Hhezræ legis perito, ut afferret librum legis Moschis, quam præperat Jehova Jisraëli.
3 Adferens itaq; Hhezra sacerdos legem coram congregatione tam virorum quàm mulierum, & [b] omnium aptorum ad intelligentèr audiendum, die primo mensis septimi:
4 Legit in illo ante plateam illam quæ *est* ante portam aquarum a luce vsq; ad meridiem, coram viris mulieribus q; ac intelligentibus: auribus totius populi *attentis* ad librum legis.
5 Strabat autem Hhezra legis peritus in suggestu ligneo quem fecerant ad hanc rem: adstante ei [a]Mattitja, & Schemahho, & Hhanaja, & Urija, & Chilkija, & Mahhaseja ad dexteram ejus: a sinistra verò ejus Pedaja, & Mischaële, & Malcija, & Chaschumo, & Chaschabaddana, Zecarja, Meschullamo:
6 Cùm aperuit Hhezra librum ante oculos totius populi (nam superior toto populo erat:) quem dum [a]apertum habuit, consistebant totus populus.
7 Deinde benedixit Hhezra Jehovæ Deo maximo: cui respondentes totus populus Amen, Amen, cum elatione manuum suarum, verticem inclinarunt & incurvarunt se Jehovæ facie *demissa* terram versus.
8 Similiter Jeschuahh, & Bani, & Scherebja, Jamin,

[a] Heb. quasi vnus.

[b] Heb. omnis intelligentis ad audiendū.

min, Hhakkub, Schabbetai, Hodija, Mahhaseja, Kelita, Hhazarja, Jozabad, Chanan, Pelaja, & alii Levitæ docebant populum legem: 'populo manente in ſtatione ſua.

9 Legebant enim librum illum, legem Dei explanatè: & exponendo ſenſum, dabant intelligentiam per ſcripturam ipſam.

10 Deinde dixit Nechemja, is *eſt* legatus regis, & Hhezra ſacerdos legis peritus, ac Levitæ docentes populum, toti populo: hic dies ſanctus *eſt* Jehovæ Deo veſtro, 'ne lugete neque flete: flebant enim totus populus cùm audirent verba legis.)

11 Sed, inquit eis, abite, 'comedite pinguia, & bibite dulcia, ac 'mittite portiones cuicunq; nihil *eſt* paratum: nam ſanctus *eſt* hic dies domino noſtro, & ne dolore afficiamini: ſed 'gaudium Jehovæ ſit robori vobis.

c Heb. *juſſiſſent conticeſcere.*

12 Cùm itaque Levitæ c repreſſiſſent totum populum, dicendo: ſilete, quia hic dies ſanctus eſt: & ne dolore afficiamini:

13 Abiverunt totus populus ad comedendum & ad bibendum & mittendum portiones, & ad agitandum lætitiam magnam: quòd intellexiſſet verba illa, quæ nota fecerant ipſis.

14 Poſtridie verò congregati ſunt primores paternarum *familiarum* totius populi, ſacerdotes ac Levitæ ad Hhezram legis peritum: idque ad intellectum 'habendum in verbis legis.

15 Cumq; inveniſſent ſcriptum in lege: præcepiſſe Jehovam per Moſchen, ut conſiderent Jiſraëlitæ in tabernaculis, in feſto eorum menſe ſeptimo:

Levit. 23. Deut. 16.

16 Et 'ut promulgarent ac d proclamarent in omnibus civitatibus ſuis & Jeruſchalimis, dicendo, exite in montana, & afferte ramos olivarum, & ramos arborum oleoſarum, ramoſque myrti, & ſpathas palmarum, cum ramis arborum denſarum: ad faciendum tabernacula, 'prout ſcriptum eſt:

d Heb. *nuncupare.*

17 Egreſſi populus attulerunt, & fecerunt ſibi tabernacula quiſq; in tecto ſuo aut in atriis ſuis, ac in atriis domus Dei: etiam in platea 'portæ aquarum, & in platea portæ Ephrajimi.

18 Sic cùm feciſſent tota congregatio illa, reduces a captivitate tabernacula, & conſiderent in ipſis tabernaculis: ('etſi non fecerant inde a temporibus Jeſchuhhæ filii Nunis, ita filii Jiſraëlis uſque in diem iſtum) eſſetque lætitia magna valde:

19 Legebat *Hhezra* in libro legis Dei e quotidie, inde a die primo uſque ad diem ultimum: celebrarunt que feſtum ſeptem diebus, die verò octavo diem interdicti pro ritu.

e Hebdad. inclusa. 31. 36.

ANNOTATIO.

1 Nam habitarunt] *cauſa indictæ illius congregationis, de qua ſup. 7. 5. nimirum ut habitarentur Jeruſchalaima, quæ priùs inopia muri ædificiorumq; quaſi deſerta relinquebantur. hinc autem incipiendum eſt caput res ipſa indicat.* Menſe ſeptimo] *ex ratione legis Exo. 12. nam hic de rebus legalibus agitur: aliquin ratione politica diceretur primus: vide annotata Exod. 12. 2.* 2 Portam aquarum] *vide ſupra 3. 26.* 5 Mattitja &c.] *qui ſeniores erant e genere Levitico omnes.* 6 Apertum habuit] *id eſt, legis & concionem habuit: ſynecdoche.* 8 Populo manente] *id eſt, ſingulis e populo in ſuis ſedibus ſe continentibus: erant enim propter populi frequentiam plures cœtus & conciones inſtitutæ ibidem, & eodem tempore.* 10 Ne lugete &c.] *ex lege Num. 10. 10.* 11 Comedite pinguia] *id eſt, bono cibo & potu vos recreate.* Mittite portionem] *ex lege Deut. 16. 14.* Gaudium Jehovæ] *id eſt, iſta Dei beneficentia exhilarari vos & confirmare debet: cùm vobis terram promiſſam, urbem, templum, cultum, doctrinamq; reſtituerit.* 14 Habendum] *id eſt, ad cognoſcendum ſi quid ſibi & populo ſuo legi imperabatur.* 16 Ut promulgarent] *ſicut imperatum eſt in omnibus congregationibus ſanctis: Levitici 23. 4. & Num. 10. 10.* Prout ſcriptum eſt] *vide Levit. 23. 40.* 17 Portæ aquarum, &c.] *id eſt, ab una parte oppidi ad alteram: ſynecdoche.* 18 Etſi non fecerant &c.] *id eſt, etſi nunquam habuerunt Jiſraëlitæ in feſto tabernaculorum convocationem ſanctam, & conciones quotidianas. (lege enim tantùm die primo & octavo imperabatur convocatio, Levit. 23. 35. & 36.) tamen præ ſtudio pietatis & lætitia, ſingulis diebus convocationes ſanctas habuerunt.*

CAPUT IX.

Publica Jiſraëlitarum reducum reſipiſcentia lectione legis addita exponitur: Et oratio ſubjungitur: qua Deum laudantes ſe ipſos accuſant, iramq; ejus & graviora ſupplicia deprecantur.

1 'POSTEA die vigeſimoquarto menſis ejuſdem, congregatis Jiſraëlitis in jejunio & ciliciis, & 'terra ipſis impoſita:

2 'Diſparati ſunt a nati Jiſraële ab omnibus alienigenis: & confiſtentes confeſſi ſunt peccata ſua, & iniquitates majorum ſuorum.

a Heb. *ſemen Jiſraëlis.*

3 Nam 'illis erectis in ſtatione ſua legebant *Levitæ* in libro legis Jehovæ Dei ſui per quadrantem diei: quo quadrante confitebantur & incurvabant ſe Jehova Deo ſuo,

4 'Conſenſoq; 'ſuggeſtu Levitarum, Jeſchuahh, & Bani, Kadmiel, Schebanja, b Bunnai, Scherebja, c Bani, d Cenani: inclamaverunt voce magna Jehovam Deum ſuum.

b *qui Chaſchabneja.* c *qui Hodija.* d *qui Petachja, verſ. ſeq.*

5 Cùm dixiſſent iidem Levitæ Jeſchuahh, & Kadmiel, Bani, Chaſchabneja, Scherebja, Hodija, Schebanja, Petachja, Surgite, benedicite Jehovæ Deo veſtro a 'ſeculo uſq; in ſeculum: & benedicunto 'nomini glorioſo tuo, atq; 'exaltato ſupra omnem benedictionem ac laudem.

6 'Tu ille Jehova ſolus es: tu feciſti cœlos, cœlos cœlorum, & omnem exercitum eorum, terram & quicquid *eſt* in ea, maria & quicquid *eſt* in eis, & tu conſervas hæc omnia: 'etiam exercitus cœlorum tibi ſe incurvant.

Gen. 1.

7 'Tu es Jehova Deus, qui eligens Abramum eduxiſti eum Ure Chaldæorum: & impoſuiſti ei nomen Abraham.'

Gen. 11. 31. Gen. 17. 5.

8 Et inveniens animum ejus 'fidelem coram te: etiam pepigiſti cum eo fœdus, te daturum terram Cenahhanæi, Chittæi, Emoræi, Perizziq; ac Jebuſæi, & Girgaſchæi, daturum, *inquam*, ſemini ejus: & præſtitiſti verba tua, quia juſtus es.

Gen. 15. 6.

9 'Nam aſpiciens afflictionem majorum noſtrorum in Ægypto: & clamorem eorum exaudiens ad mare algoſum:

Exod. 3. 7.

10 Ediditi ſigna & prodigia contra Parhhonem

nem & contra omnes ſervos ejus, & contra totum populum terræ ejus: noveras enim nos ſuperbiviſſe in illos: & comparaſti tibi nomen ſicut eſt hodierno die.

11 Et mare diſſidiſti coram illis, ita ut [e] penetraverint mare per aridam: perſequentes verò eos projeciſti in profunda, tanquam lapidem in aquas valentes.

12 Præterea columna nubis duxiſti eos interdiu: & columna ignis noctu, illuſtrando eis viam qua ituri erant.

13 Deinde ſuper montem Sinai ita deſcendiſti ut alloquereris eos e cœlis: & dediſti eis judicia recta & leges veras, ſtatuta ac præcepta bona,

14 Sabbathum quoque ſanctum tuum notum feciſti eis: cùm præcepta ſtatutáque & legem præciperes eis per Moſchen ſervum tuum.

15 Item panem e cœlo dediſti eis ad famem eorú, & aquam e petra eduxiſti eis ad ſitim eorum: & edixiſti eis ut venirent ad hæreditariò poſſidendum terram, quam ſublata manu tua *juraveras* te daturum eis.

16 [f] Ipſi verò & patres noſtri ſuperbè egerunt: & obdurantes cervicem ſuam, non auſcultaverunt præceptis tuis:

17 Renuerunt, inquam, auſcultare: immemores mirabilium tuorum, quæ exercueras erga ipſos: & obdurata cervice ſua conſtituebant ducem, ut redirent ad ſervitutem ſuam rebellione ſua: [g] attamen tu Deus condonationum es, gratioſus & miſericors, longanimis & multus benignitate, qui non dereliqueris eos.

18 Etiam cùm feciſſent ſibi vitulum fuſilem, & dicerent: hic *eſt* Deus tuus, qui eduxit te ex Ægypto: denique afficerent *te* contumeliis magnis:

19 Tamen tu miſerationibus tuis maximis non dereliquiſti eos in ipſo deſerto: columna nubis non receſſit ab eis interdiu, ut deduceret eos per viam: aut columna ignis noctu, ut illuſtraret eos & viam per quam ituri erant.

20 Spiritum etiam tuum optimum dediſti ad intelligentiam tribuendum eis: & Man tuum nõ cohibuiſti ab ore eorum, & aquas dediſti eis ad ſitim eorum.

21 Ita quadraginta annis ſuſtentaſti eos in deſerto, non eguerunt: veſtimenta eorum non veterarunt, & pedes eorum non intumuerunt.

22 Et dediſti eis regna & populos, quos [h] diſpertitus es angulatim: nam hæreditariò poſſederunt regionem [i] Sichonis cum regione regis [k] Cheſchbonis, & regionem Hhogi regis Baſchanis.

23 Cúmque [l] filios eorum multiplicaſſes ſicut ſtellas cœli: & introduceres eos in terram illam, quò edixeras patribus eorum ut venirent ad hæreditariò poſſidendum eam:

24 Ingreſſi illorum filii hæreditariò poſſederunt terram illam, cùm deprimeres coram eis habitatores ipſius terræ, Cenahhanæos: & hos traderes in manum eorum: nempe reges horum & populos regionis, ut facerent eis pro voluntate ſua.

25 Itaque ceperunt civitates munitas & ſolum pingue, poſſederuntque hæreditariò domos plenas omni bono, ciſternas effoſſas, vineas, & oliveta, & arbores [f] eſculenti fructus plurimas: quibus comedentes ſaturati & ſaginati ſunt, oblectarunt que ſe bonitate tua maxima.

[f] Heb. *eſcæ in multitudine.*

26 Cùm verò mutantes ſe rebellarunt contra te [g] rejicientes legem tuam poſt [g] tergum ſuum, & prophetas tuos interficientes, qui conteſtabantur ipſos, ut reducerent ipſos ad te: denique afficerent *te* contumeliis magnis:

[g] Heb. *corpus: ſic* 1. *Reg.* 14. 9.

27 Tradebas eos in manum hoſtium ipſorum, qui angerent eos: cùm autem tempore angustiæ ſuæ inclamarent te, tu e cœlis exaudiebas, & pro [m] miſerationibus tuis maximis dabas eis ſervatores, qui ſervabant eos e manu hoſtium ipſorum.

Judicum 2. & 3.

28 Sed ſimulac quies erat eis, [h] rurſus faciebant malum coram te: quapropter relinquebas eos in manum inimicorum eis, qui dominarentur in eos: cumque converſi inclamarent te, tu e cœlis auſcultans eripiebas eos pro miſerationibus tuis, multis temporibus.

[h] Heb. *revertebantur ad faciendum.*

29 Conteſtabaris quidem eos, revocando eos ad legem tuam: ſed ipſi ſuperbè agebant, neque auſcultabant præceptis tuis, & in ipſa judicia tua peccabant: in quibus, ſi ea faceret homo, victurus eſſet: exhibebant [n] armum refractarium, cervicémque ſuam obdurabant, neque auſcultabant.

Levitic. 18. 5

30 Cúmque protrahens erga eos [o] annos multos, conteſtatus eſſes eos ſpiritu tuo per prophetas tuos: neque præbuiſſent aurem: tandem tradidiſti eos in manum populorum regionum.

2. *Reg.* 17. & 2. *Chron.* 36. 15. & *ſequentibus.*

31 Sed propter miſerationes tuas magnas non feciſti eorum conſumptionem, neque dereliquiſti eos: quia Deus fortis, gratioſus & miſericors es.

32 [p] Nunc ergo Deus noſter, Deus fortis, maxime, potentiſſime & ſummè reverende, ſervans fœdus & benignitatem: ne parùm eſto coram te obveniſſe nobis totam hanc moleſtiam, regibus noſtris, principibus q; noſtris, & ſacerdotibus noſtris, prophetisque noſtris ac majoribus noſtris, totique populo tuo: inde a diebus regum Aſſyriæ uſque in diem hunc.

33 [q] Quamvis tu juſtus ſis in omnibus quæ obveniunt nobis: nam veritatem exercuiſti, quia improbè egimus:

34 Et cum regibus noſtris principes noſtri ac majores noſtri non fecerunt legem tuam: neq; attenderunt ad præcepta tua & ad teſtimonia tua, quibus conteſtatus es eos.

35 Nam ipſi in regno ſuo, & in beneficio tuo plurimo quod conferas eis, & in regione ampliſſima & pinguiſſima [i] quam expoſueras eis, non coluerunt te: neque reverſi ſunt a factis ſuis peſſimis.

[i] Heb. *poſueras ante faciem eorum.*

36 [r] Ecce nos hodie ſervos: & in terra hac ipſa quam tradideras majoribus noſtris, ut fruerentur fructu ejus & bonitate ejus: ecce nos ſervos *in* ea.

37 *Ecce* ut proventum ſuum efferat regibus, quos præpoſuiſti nobis propter peccata noſtra: etiam in corpora noſtra dominentur & in jumenta noſtra pro voluntate ſua: adeò ut in angustia magna ſimus.

Exod. 7. & *ſequentibus.*

Exod. 18. 11.

[e] Heb. *tranſiere per mare.*

Exod. 14. 15.

Exod. 13. 21

Exod. 19. & 20. *& ſequentibus.*

Exod. 16. & 17.

Num. 20. *Deut.* 8. 3.

Num. 14. 4.

Exod. 32.

Num. 11.

Joſuæ 5. 12.

Deut. 2. 6.

Deut. 8. 4.

Num. 21.

[k] Vide *Joſuæ* 13. 21. *libro.*

ANNOTATIO.

1 Posteà]*id est, cùm audita lege agnoscerent quàm procul abessent ab illa sanctitate, quam ipsa imperat, &c.* Terra ipsis &c.]*vide Jehoschuhhæ 7.6.* 2 Disparati sunt &c.] *ut sublata ista consuetudine impura cum exteris, sanctè deprecarentur culpam, hoc capite, & fœdus cum Deo renovarent, capite* 10. 3 Illis]*id est, popularibus.* 4 Conscensoque]*post totius legis lectionem.* Suggestu Levitarum]*id est, in suo suggestu Levita quisque: nam propter frequentiam octonæ concliones erant, in quibus lex legebatur, & fiebat peccatorum confessio.* 5 A seculo in seculum]*id est, benedictione sempiterna.* Nomini tuo]*Apostrophe ad Deum.* Exaltato supra &c.] *id est, omnem benedictionem & laudem sua amplitudine superanti. hæc autem sunt verba Levitarum, populum ad laudes Dei & confessionem peccati sui excitantium.* 6 Tu ille]*Exordium laudativum a natura Dei ab opere creationis, & conservationis.* Etiam exercitus]*id est, omnes res creatæ etiam altissimæ & præstantissimæ tibi obsequuntur.* 7 Tu es &c.]*ab electione, fœdere & promissionibus. Narratio cujus partes sunt duæ: beneficiorum Dei, & perversitatis Israëlitarum.* 8 Fidelem]*id est, certa fide amplectentem promissiones tuas.* 9 Nam aspiciens]*Prolepsis, quæ in sequentibus explicatur.* 16 Ipsi vero]*Narrationis secunda pars.* 17 Attamen]*narrationis ἐπιφορὰ, per antithesin sive comparationem superiorum partium inter se: qua ostenditur quàm sollicitè, diu, variè & prolixè Deus beneficio & signis cum ingrato Israëlitarum animo certaverit.* 22 Dispertitus es angulatim].*i. reliquos superstites eorum huc illuc dissipatos in summas angustias conjecisti.* Sichonis]*i. Emoræorum, quibus propriè imperabat Sichon.* Cheschbonis]*i. partis agri Moabitarum, quam antè occupaverat Sichon, Num. 21.26.* 23 Filios eorum]*qui dixerant, constituamus nobis ducem: vide Num. 14.21. & seq.* 26 Rejicientes &c.]*i. abjicientes ejus memoriam.* 29 Armum refractarium]*metaphora a jumentis & bobus impatientibus oneris & jugi.* 30 Annos multos]*quàm diu duraverunt regna Jehudæ & Israëlis.* 32 Nunc ergo Deus]*Conclusio petitoria: qua graviores in posterum calamitates deprecantur, & orant ut Deus superiorum calamitatum, quas subierunt omnes tandiu, rationem habeat, & tandem aliquando castigandi finem faciat.* 33 Quamvis] *alterum conclusionis membrum. confessio justitiæ judiciorum Dei in se propter peccata sua.* 36 Ecce nos] *Tertia conclusionis locus, παθος ad conciliandum Dei misericordiam.*

CAPUT X.

Omnes Israëlitarum ordines fœdere cum Deo renovato sese obstringunt ad legis Dei & cultus ipsius observationem.

1 PRO hoc autem toto, cùm pangeremus Constitutionem *fœderis* & scriberemus: idq; cum horum obsignatione, principũ nostrorum, Levitarum nostrorum, sacerdotum nostrorum:

2 (Itaque fuerunt in istis obsignationibus: Nechemja legatus regis filius Chacaljæ, & Tzidkija,

3 Seraja, Hhazarja, Tzidkija,

4 Paschchur, Amarja, Malcija,

5 Chattusch, Schebanja, Malluc,

6 Charim, Meremoth, Hhobadja,

7 Danijel, Ginnethon, Baruc,

8 Meschullam, Abija, Mijamin,

9 Mahhazja, Bilgai, Schemahhja: isti sacerdotes:

10 Levitæ autem: Jeschuahh filius Azanjæ, Binnui e posteris Chenadadi, Kidmiel:

11 Et cognati eorum, Schebanja, Hhodija, Kelita, Pelaja. Chanan,

12 Micai, Rechob, Chaschabja,

13 Zaccur, Scherebja, Schebanja,

14 Hodija, Bani, Beninu:

15 Primores populi, Parhhosch, Pachath-Moab, Helam, Zattu, Bani,

16 Bunni, Hhazgad, Bebai,

17 Adonja, Bigvai, Hhadin,

18 Ater, Chizkija, Hhazzur,

19 Hodija, Chaschum, Betzai,

20 Chariph, Hhanathoth, Nebai,

21 Magphihhasch, Meschullam, Chezir,

22 Meschezabeel, Tzadok, Jaduahh,

23 Pelatja, Chanan, Hhanaja,

24 Hoscheahh, Chananja, Chaschub,

25 Locheschi, Pilcha, Schobeki,

26 Rechum, Chaschabna, Maahhasejas

27 Item Achija, Chanan, Hhanan,

28 Malluc, Charim, Bahhana.)

29 Reliquum populi, Sacerdotes, Levitæ, Janitores, Musici, Nethinæi, & quisquis disparatus fuit a populis regionum in legem Dei, uxores eorum, filii eorum & filiæ eorum: quisque [a] notitia prœditus & intelligentia:

[a] Heb. cognoscens, intelligens.

30 Firmè adjungentes se fratribus suis, magnificis eorum, & ineuntes [b] execrationem & juramentum nos ambulaturos in lege Dei, quæ tradita fuit per Moschen servum Dei: id est, observaturos & facturos omnia præcepta Jehovæ domini nostri, judiciaque ejus & statuta ejus:

[b] Heb. ad execrationem.

31 Et non daturos filias nostras populis regionis: & filias eorum non assumpturos pro filiis nostris: Deut. 7. Exod. 34.

32 Et a populis regionis afferentibus merces, & quamlibet annonam die sabbathi ad vendendum, nos non accepturos ullo sabbatho aut die sacro: & nos deserturos *culturam* anni septimi, & omne jus vendicandi manu: Deut. 15. Exod. 23. Exod. 34. Deut. 15.

33 [c] Instituimus nobis præcepta, imponentes nobis [d] trientem sicli quotannis: ad cultum domus Dei nostri:

[c] Heb. Et nos.

[d] Heb. tertiam partem sicli.

34 Ad panes dispositionis, munus q; juge, & holocaustum juge sabbathorum, noviluniorum, ad solennitates & ad res sacras atque ad peccata, ut expietur Israël: denique [e] ad totum opus domus Dei nostri.

[e] Heb. ad omne opus domus.

35 Item sortes [f] conjecimus Sacerdotum, Levitarum & [g] populi pro [h] ligni oblatione: ut afferrent in domum Dei, pro familiis paternis nostris, temporibus conclictis de anno in annũ ad accendendum super altare Jehovæ Dei nostri: sicut scriptum est in lege.

[f] Heb. sortiti sumus.

[g] Heb. plebis.

[h] Heb. ligni oblationem.

Levit. 6. Num. 28.

36 Item *instituimus* nos allaturos primitias terræ

terræ noſtræ, & primitias omnis fructus cujuſque arboris de anno in annum: ad domum Jehovæ.

37 Primogenita quoque filiorum noſtrorum & jumentorum noſtrorum, ſicut ſcriptum eſt in lege: & primogenita boum noſtrorum, & pecudum noſtrarum allaturos in domum Dei noſtri ad ſacerdotes, miniſtrantes in domo Dei noſtri:

38 Primitias cujuſque maſſæ noſtræ, & oblationes noſtras, & fructum cujuſque arboris, muſtum & oleum nos allaturos ſacerdotibus in cubicula domus Dei noſtri: decimas verò terræ noſtræ *daturos* Levitis: qui ipſi Levitæ decimaturi ſint in quibuſcunque civitatibus *fuerit* cultura noſtra:

39 Et poſtquam adfuerit ſacerdos filius Aharonis Levitis, quando dabunt decimas Levitæ: ipſos Levitas abducturos decimas ſuarum decimarum ad domum Dei noſtri, in cubicula, in [c] theſaurum ejus.

40 Nam ad illa cubicula afferre debent Iſraëlitæ & Levitæ oblationem frumenti, muſti & olei: ubi ſunt inſtrumenta ſanctuarii, & ſacerdotes & miniſtri, janitoresque & muſici: ut non derelinquamus domum Dei noſtri.

Num.18.21 & ſequentibus.

[c] Heb. *in locum theſauri.*

ANNOTATIO.

1 Pro hoc toto] *id eſt, ad teſtandam ſeriam noſtram abdicationem mali, & ſtudium conſequendæ miſericordiæ: quæ ſuperiore oratione expoſueramus Deo.* 2 Itaque fuerunt] *hyperbaton uſq; ad ver.29.* 30 Execrationem & juramentum] *ad confirmationem fœderis, de quo ver.1.* 33 Inſtituimus nobis] *i. ordinavimus, ita exigente neceſſitate cultus Dei: etſi alias lege non fuiſſet diſcrè imperatus hic ordo: ſed res ipſa Num.28.29. quam ob rem hæc non tantùm a vulgo: ſed a Davide rege & Chizkija pro facultatibus ſuis ſubminiſtrata leguntur, 1.Chron.26.29.& 2.Chron.31.3.* Trientem ſicli] *vide annotata Exod.30.12.* 35 Conjecimus &c.] *hoc eſt, quia ſortium a Davide.1.Chron.24.& 25.ac 26. inſtitutarum numerus integer non aderat: nova ſortitione uſi ſumus.* Populi] *i. Nethinæorum ſive deditiorum addictorum miniſterio domus Dei, Jehoſch.9.21.* Ut afferrent] *i. toto legitimo miniſterio defungerentur: ſynecdoche.* 37 Primogenita] *i. pretia primogenitorum quæ ſacrificiis inepta erant.* Primogenita boum] *i. ipſa corpora: quia ſacrificiis apta.* 40 Iſraëlitæ] *quibus de alimento in ſtatas ferias cautum fuerat Lege, Deut.* 14 23. Levitæ] *omnes ordinis Levitici: tam ſacerdotes, quàm eorum adminiſtri.* Ut non derelinquamus] *id eſt, ne per nos fiat his rebus omiſſis, ut derelinquatur cultus Dei.*

CAPUT XI.

Jeruſchalaimis incolæ ſorte ordinantur: reliquis in ſuas poſſeſſiones commigrantibus.

1 CONSIDERUNT autem principes iſti populi Jeruſchalaimis: cùm reliquus populus conjeciſſent ſortes, ut educerent unum e denis qui inhabitaret Jeruſchalaima, civitatem ſanctam: novem autem reliquæ partes civitates ſuas.

2 (Quamvis benedicerent populus omnibus hominibus illis, qui ſponte ſe oblaturi eſſent ad inhabitandum Jeruſchalaima)

3 Iſti, inquam, ſunt primarii provinciæ qui inhabitarunt Jeruſchalaima: alias civitates Jehudæ inhabitantibus quibuſque in poſſeſſione ſua per civitates ſuas, Iſraëlitis, ſacerdotibus, & Levitis, Nethinæisque, ac poſteris ſervorum Schelomonis.

4 Jeruſchalaima itaque inhabitarunt e Jehudæis & e Binjaminitis: e Jehudæis, Hhataja filius Hhuzzijæ, filii Zecarjæ, filii Amarjæ, filii Schephatjæ, filii Mahalaleelis, e poſteris Peretzi:

5 Item Mahhaſeja filius Baruci, filii Col-Choze, filii Chazajæ, filii Hhadajæ, filii Jojaribi, filii Zecarjæ, filii Schiloni:

6 Omnes poſteri Peretzi inhabitantes Jeruſchalaima: quadringenti ſexagintaocto viri [a] ſtrenui.

7 Hi verò poſteri Binjaminis: Sallu filius Meſchullami, filii Johhedi, filii Pelaja, filii Kolajæ, filii Mahhaſajæ, filii Ithielis, filii Jeſchahhjæ:

8 Et poſt eum Gabbai, Sallai: nongenti viginti octo.

9 Joël autem filius Zicri præfectus erat illis: & Jehuda filius Senuæ ſecundarius in civitate.

10 E ſacerdotibus: Jedahhja filius Jojaribi, Jacin,

11 Seraja filius Chilkijæ, filii Meſchullami, filii Tzadoki, filii Merajothi, filii Achitubi, anteceſſor in domo Dei:

12 Et cognati eorum facientes opus in ipſa domo, octingenti vigintiduo: cum Hhadaja filio Jerochami, filii Pelaljæ, filii Amtzi, filii Zecarjæ, filii Paſchchuris, filii Malcijæ.

13 Item fratres iſtius primores in paternis *familiis*, ducenti quadraginta-duo: cum Hhamaſchſajo filio Hhazareelis, filii Achtzai, nepotis Meſchillemothi, filii Immeris:

14 Et cognati eorum valentes robore, centum vigintiocto: quibus præfectus Zabdiel filius Gedolimi.

15 E Levitis quoque: Schemahhja filius Chaſchubi, filii Hhazrikami, filii Chaſchabjæ, filii Bunni.

16 Item Schabbetai & Jozabad, præfecti operi externo pro domo Dei e primoribus Levitarum.

17 Item Mattanja filius Micæ, filii Zabdi, filii Aſaphi primarius, [b] primùm celebrabat in ipſa oratione, aut Bakbukija ſecundarius e cognatis ejus: & Hhabda filius Schammuhhæ filii Galalis, filii Jeduthunis:

18 Omnes Levitæ in civitate ſancta, ducenti octogintaquatuor.

19 Janitores verò, Hhakkub, Talmon, & cognati eorum obſervantes in portis: centum ſeptuagintaduo.

20 Reliquum autem Iſraëlitarum, Sacerdotũ, Levitarum in omnibus civitatibus Jehudæ quiſque poſſeſſionem ſuam:

21 Nethinæi verò inhabitabant [a] clivum: & Tzicha ac Giſchpa præerant Nethinæis.

22 Præfectus autem Levitarum Jeruſchalaimis, Hhuzzi filius Bani, filii Chaſchabjæ, filii Mattanjæ, filii Micæ: e poſteris Aſaphi muſicis, [a] e regione operis domus Dei.

[a] Hebr. *robori.*

[b] Heb. *principium.*

[a] Hebr. *ſtrenui.*

[a] Hebr. *clivum.*

[a] e regione operis

23 Nam præceptum regis *datum fuerat* de eis: & conſtitutio pro muſicis, dementum cujuſque diei quotidie.

24 Petachja verò filius Meſchezabeelis e poſteris Zerachi filii Jehudæ, erat [e] adminiſtrator regis in omni negotio erga populum.

25 In villis autem cum agris earum: e poſteris Jehudæ inhabitabant [f] Kirjath-Arbahhum cum pagis ejus, & Dibonem cum pagis ejus, & Jekabtzeelem cum villis ejus:

26 Item Jeſchuhham, & Moladam, & Beth-Pelethum:

27 Et Chatzar-Schuhhalem, & Beerſchebahhum cum pagis ejus:

28 Et Tziklagum, Meconamque cum pagis ejus:

29 Et Hhen-Rimmonem, Tzorhhamque, & Jarmuthum:

30 Zanoachum, Hhadullamum cum villis eorum, Laciſchum cum agris ejus, Hhazekam cum pagis ejus: ita [d] commorabantur a Beer-ſchebahho ad vallem Hinnomi uſque.

31 Poſteri verò Binjaminis, a Gebahho: Michmaſchum & Hhajam & Beth-Elem cum pagis ejus,

32 Hhanathothas, Nobum, Hhananjam:

33 Chatzorem, Ramam Gittajima:

34 Chadidum, Tzebohhima, Neballatum:

35 Lodum, & Onuntem cum valle fabrorum.

36 De Levitis autem, [f] diſtributiones Jehudæ & Binjaminis *inhabitabant.*

[e] Heb. *pro manu regis.*

[d] Heb. *habitabant.* *in formam præteriti ſe declinabant, quemadmodum inſuperius.*

ANNOTATIO.

2 Quamvis benedicerent] *id eſt, non modò non impedirent: ſed etiam faverent ac bene precarentur iis, qui voluntariè inhabitaturi eſſent Jeruſchalaim: in quibus fuerunt aliqui ex Ephrajimitis & Menaſchitis, 1. Chron. 9. 3.* 3 Provinciæ] *Jehudææ, quæ regni Perſici provincia erat.* Servorum Schelomonis] *vide 1. Reg. 9. 21.* 4 Inhabitarunt] *ſorte: nam hîc ii tantùm commemorantur quibus ſorte obvenit Jeruſchalaimorum inhabitatio: At 1. Chron. 9. non hi tantùm: ſed etiam incolæ voluntarii recenſentur de quibus ſuprà ver. 2. Quamobrem illic Ephrajmitarum, Menaſchitarum, Zerachitarum, aliorumq; ex ſacerdotibus, Levitis & populo habetur mentio: & longè amplior numerus exponitur.* 16 Operi externo] *id eſt, curatores erant earum rerum, quæ foris parabantur ad cultum Dei: quorum cauſa conferebatur triens ſicli viritim: de quo ſuprà 10. 33. vide 1. Chron. 26. 29.* 21 Clivum] *de quo 2. Chron. 27. 3. & ſuprà 3. 26.* 22 E regione operis] *id eſt, qui muſici inſtituti erant, ut aſſiſterent toti miniſterio quod intus fiebat: ut alii Levitæ foris ſuprà ver. 16.* 23 Præceptum] *vide Hebræ. 7. 22. quaſi dicat, munificentia regis proſpectum eſt muſicorum ſacrorum alimento: cùm annuam penſionem de ſuo ærario erogari juſſit.* 25 Kirjath-Arbahhum] *hæc omnia loca uſque ad 31. verſ. erant Jehuda & Schimbhoni: unde Joſh. 15. & 19.* 36 Diſtributiones] *id eſt, loca ab iſtis tribubus ſibi attributa.*

CAPUT XII.

Primores ſacerdotum & Levitarum, & ſucceſſio ſummorum ſacerdotum uſque ad tempora Alexandri magni recenſentur: & murorum totius urbis dedicatio, functionumq; in templo confirmatio deſcribitur.

1 [f] ATQUE iſti *ſunt* primores ſacerdotum & Levitarum, qui [f] aſcenderant cum Zerubbabele filio Schealthielis & Jeſchuhha: Seraja, Jirmeja, Hhezra:

2 Amarja, [a] Malluc, Chattuſch:

3 [b] Schecanja, [c] Rechum, [d] Meremoth:

4 Hiddo, [e] Ginnetoi, Abija:

5 [f] Mijamin, Mahhadja, Bilga:

6 Schemahhja, Jojarib, Jedahhja:

7 [g] Sallu, Hhamok, Chilkija, Jedahhja: hi primores ſacerdotum & cognatorum ſuorum temporibus Jeſchuhhæ.

8 [f] LEVITÆ verò: Jeſchuahh, Binnui, Kadmiel, Scherebja, Jehuda: Mattanja præfectus celebrationibus, ipſe cum cognatis ſuis:

9 Deinde Bakbukja, & Hhunni cognati illorũ, e regione illorum per [f] obſervationes.

10 [f] Jeſchuahh autem genuit Jojakimum: & Jojakim genuit Eljaſchibum, & Eljaſchib genuit Jojadahhum.

11 Jojadahh [f] verò genuit [h] Jonathanem, & Jonathan genuit Jadduhham.

12 Temporibus autem Jojakimi erant ſacerdotes primarii paternarum *familiarum*: ex Seraja, Meraja: ex Jirmeja, Chananja:

13 Ex Hhezra, Meſchullam: ex Amarja, Jehochanan:

14 Ex Melicu, Jonathan: ex Schebanja, Joſeph:

15 Ex Charimo, Hhadna: ex Merajotho, Chelkai:

16 Ex Hhiddone, Zecarja: ex Ginnetone, Meſchullam:

17 Ex Abija, Zicri: ex Minjamine ex Mohhadja, Piltai:

18 Ex Bilga, Schamuahh: ex Schemahhja, Jonathan:

19 Ex Jojaribo autem, Mattenai: ex Jedahhja, Hhuzzi:

20 Ex Sallaio, Kallai: ex Hhamoko, Hheber:

21 Ex Chilkija, Chaſchabja: ex Jedahhja, Nethaneel:

22 [f] Atque hi quidem ſacerdotes uſque ad regnum [f] Darii Perſæ: LEVITARUM, temporibus Eljaſchibi, Jojadahhi, Jochananisque & Jadduhhæ, conſcripti ſunt primores paternarum *familiarum*.

23 Levitarum *enim* primores paternarum *familiarum*, conſcripti in libro Chronicorum: ſimiliter uſque ad [f] tempora Jochananis nepotis Eljaſchibi:

24 Primores, inquam, Levitarum *ſunt* Chaſchabja, Scherebja, & Jeſchuahh filius Kadmiëlis, & cognati eorum e regione eorum ad laudandum, ad celebrandum ex præcepto Davidis viri Dei: [f] obſervatio ex adverſo obſervationis:

25 Mattanja, & Bakbukja, Hhobadja, Meſchullam, Talmon, Hhakkub: cuſtodientes janitorum cuſtodiam, in [g] æræriis portarum.

26 Iſti *jam erant* temporibus [f] Jojakimi filii Jeſchuhhę, filii Jotzadaki: temporibus quoq; Nechemjæ principis, ac Hhezræ ſacerdotis legis periti.

27 Ad dedicationem autem muri Jeruſchalaimorum i [f] requiſiti ſunt Levitæ ex omnibus lo-

[a] *qui Melicu infrà ver. 14.*
[b] *Schebanja, Ibidem.*
[c] *Charim, verſ. 15.*
[d] *Merajoth ibid.*
[e] *Ginnetoi, verſ. 16.*
[f] *Minjamin Mohhadja ver. 17.*
[g] *Sallai, ver. 20.*
[h] *qui Jochanan, ver. 22. & 23.*

[f] Heb. *ſtiterunt ſe.*

locis eorum, quos reducerent Jeruſchalaima: ad celebrandum dedicationē & lætitiam idque gratiarum actionibus & muſica, cymbalis, nabliis & citharis.

28 Itaque congregati ſunt poſteri muſicorum: tum ex planitie circum Jeruſchalaima, & ex villis Netophathæi:

29 Tum ex loco Gilgalis & ex campis Gebahhi & Hhazmaivethi: nam villas [a] ædificabant ſibi muſici circum Jeruſchalaima.

30 Cumque mundaſſent ſe ſacerdotes & Levitæ: [b] mundaverunt populum, portasque & murum.

31 Deinde jubens aſcendere principes Jehudæ [c] verſus ſuperiorem partem muri: conſtitui duas [k] claſſes celebrantium magnas: quarum progreſſiones *erant*, *unius* ad [d] dexteram a ſuperiore parte muri ad [e] portam ſterquilinium.

32 (Sequebatur autem [f] iſtos, Hoſchahhja, & dimidium principum Jehudæ:

33 Nempe Hhazarja, Hhezra, & Meſchullam,

34 Jehuda, & Binjamin, & Schemahhja, ac Jirmeja:

35 Et [g] præter ſacerdotes cum tubis: [h] Zecarja filius Jonathanis, filii Schemahhjæ, filii Mattanjæ, filii Micajæ, filii Zaccuris, filii Aſaphi:

36 Et [i] cognati ejus, Schemahhja, & Hhazareel, Milalai, Gilalai, Mahhai, Nethaneel, Jehuda quoque, & Chanani cum inſtrumentis muſicis Davidis viri Dei: & Hhezra legis peritus antecedebat illos.)

37 Deinde ad portam fontis, quæ [l] ex adverſo ipſorum *erat*, aſcenderunt per gradus civitatis Davidis in aſcenſum muri: [m] inde a *muro qui eſt* ſupra domum Davidis uſque ad portam aquarum orientem verſus.

38 Similiter claſſis celebrantium altera quæ procedebat ex adverſo, quam ego ſequebar: dimidiumque populi, [n] a ſuperiore parte ejuſdem muri, ab *ea quæ eſt* ſupra [o] turrim furnorum, ad murum latum uſque.

39 Deinde a parte quæ *eſt* ſupra [p] portam Ephrajimi, & ſupra portam veterem, & ſupra portam piſcium, turrimque Chananeelis & turrim centenariam ad portam gregis vſque: & ſubſtiterunt in porta cuſtodiæ.

40 Deinde ſubſtiterunt duæ illæ laudantium claſſes in domo Dei: ego quoque & dimidium antiſtitum mecum.

41 Sacerdotes quoque, Eljakim, Mahhaſeja, Minjamin, Micaja, Eljohhenai, Zecarja, Chananja cum tubis:

42 Item Mahhaſeja, & Schemahhja, & Elhhazar, & Hhuzzi, & Jehochanan, & Malcija, Hhelamque, & Hhezer: reſonabant etiam muſici cū Jizrachja præfecto ſuo.

43 Et ſacrificarunt die illo ſacrificia magna atque lætati ſunt: nam Deus [q] affecerat eos lætitia magna, etiam fœminis & pueris lætantibus: adeò ut audiretur lætitia Jeruſchalaimorum uſque e longinquo.

44 Præfecti ſunt etiam eo die homines cubiculis ad theſauros, ad oblationes, ad primitias, & ad decimas: ut collegerent in ea ex agris civitatum portiones legales pro ſacerdotibus & pro Levitis: nam lætitia Jehudæorum *erat* de ſacerdotibus & de Levitis [r] conſiſtentibus.

45 Qui obſervaturi erant obſervationē [s] Dei ſui & obſervationem munditiei, muſicorūmque & janitorum: ſecundum præceptum Davidis & Schelomonis filii ejus.

46 Nam temporibus Davidis & [t] Aſaphi a priſcis temporibus: primores muſicorum, cum muſica laudationis & celebrationum, Deo aſſiſtebant.

47 Quare omnes Jiſraëlitæ temporibus Zerubbabelis & temporibus Nechemjæ, dabant portiones muſicorū & janitorum, [u] demenſum cujuſque diei quotidie: & conſecrabāt Levitis: Levitæ verò conſecrabant poſteris Aharonis.

[k] Heb. *celebrantes: memoratis: ſic infra* 38. & 40. *ver.*

[l] Heb. *Lætificaverat eos lætitia.*

[m] Heb. *rem diei die ſuo. Num.* 28. *Num.* 18.

[1. *Chro.* 24. 25. & 26.]

ANNOTATIO.

1 Atque iſti] *Digreſſio ab hoc verſu uſque ad* 27. *nata ab occaſione ſuperioris recenſionis, ut una ſerie totus eccleſiaſticus & politicus ordo contexeretur.* Aſcenderant] *duabus profectionibus: altera cum ducibus Zerubbabele & Jeſchuhha, Hhezra altera cum ipſo Hhezra, Hhezra* 7. *ſynecdoche.* 9 Obſervationes] *de quibus* 1. *Chron.* 25. 10 Jeſchuahh &c.] *ſeries ſummorum ſacerdotum poſt reditum a captivitate, uſque ad tranſlationem Monarchiæ Perſicæ ad Alexandrum Magnum: cui Jeruſchalaima adoranti obviam venit Jadduahh. Joſephus Ant lib.* 11. *cap.* 7. & 8. *Hoc autem non debet cuiquam mirum videri a Nechemja ſcribi: cùm a regno Artaxerxis, cui Nechemja inſerviebat, uſque ad Monarchiam Alexandri non intercedant ſexaginta anni.* 12 Jojakimi] *ſacerdotis ſummi poſt Jeſchuhham.*

22 Atque hi quidem] ὑσίρωσις *verborum, quam ad perſpicuitatem ſuſtulimus: vide* 2. *Chro.* 22. 2. *in annotatione.* Darii Perſæ] *poſtremi, qui ab Alexandro fuſus eſt.* Conſcripti ſunt] *quaſi dicat, nihil eſt opus ut a me deſcribantur.* 23 Tempora Jochananis] *id eſt, uſque ad Jadduhham filium ejus.* 24 Obſervatio &c.] *vide* 1. *Chron.* 24. 31. & 26. 16. 25 Æraríis portarum] 1. *Chron.* 26. 15. 26 Jojakimi] *cùm Nechemja in Jehudæa primùm miſſus eſt.* 27 Requiſiti ſunt] *id eſt, revocati, cùm a magno illo conventu, de quo ſuprà* 7. 5. *ut alii Jiſraëlitæ, ad ſuas habitationes reverterentur.* 29 Ædificabant] *nam Babylonicis bellis omnia fuerant everſa.* 30 Mundaverunt] *id eſt, purgaverunt rebus immundis.* 31 Verſus ſuperiorem] *id eſt, in editiorem partem alterorum Jeruſchalaimorum orientem verſus: inter portam ſterquiliniorum, & turrim furnorum.* Dexteram] *id eſt, verſus meridiem.* Portam ſterquiliniorum] *de qua ſuprà* 2. 13. 32 Iſtos] *id eſt, ſacerdotes & Levitas prioris claſſis, qui exprimuntur ver.* 35. 35 Præter ſacerdotes] *quorum nomina per claſſes exponuntur infrà ver.* 41. Zecarja &c.] *quos Levitas eſſe conſtat ex progenitore Aſapho, & ex adminiſtrationis genere,* 1. *Chron.* 25. 36 Cognati ejus] *partim Aſapho, partim Hemane & Jeduthune orti, de quibus* 1. *Chron.* 9. & 25. 37 Ex adverſo ipſorū] *ex alteris Jeruſchalaimis in civitatem Davidis aſcendentium: vide ſup.* 3. 15. Inde a muro] *id eſt, ubi erant ab interiore parte totum murum civitatis Davidis, a porta ſitu ad portam aquarum, quæ erat e regione templi, ſup.* 3. 26. 38 Superiore parte] *de qua ver.* 31. Turrim furnorum] *de hac, & reliquis locis hic annot. vide ſuprà* 2. & 3. 39 Portam Ephrajimi] *ad Septentrio-*

tentrionem urbis alterius, quæ cum civitate Davidis magis conjuncta erat. 44 Consistentibus] *id est, quod in ministerio suo deinceps essent permansuri, ac non per agros ut antea erraturi.* 45 Dei sui] *in cultu legitimo exhibendo.* Munditiei] *id est, rebus immundis arcendis ut suprà vers. 30.* 46 Asaphi] *cum Hemane & Jeduthune: synecdoche.*

CAPUT XIII.

Nechemja recepta post aliquod tempus rursus administratione: exterorum consortium: intermissionem sacri ministerii: violationem sabbathi: & conjugium cum alienigenis severè corrigit.

Deut.23.3. 1 IN TEMPORE illo lectum est in libro Moschis, audiente populo: in quo inventum est scriptum, ut non veniat Hhammonita aut Moabita in congregationem Dei usque in seculum:

2 Propterea quòd non occurrerant Jisraëlitis pane & aqua: & conduxerant contra eos Bilhhamum ad maledicendum eis: quanquam convertit Deus noster maledictionem illam in benedictionem.

3 Itaque fuit cùm audirent istam legem: ut dispararent omnem miscellaneam turbam a Jisraële.

4 Anteà autem Eljaschib sacerdos præpositus cubiculo domus Dei nostri: [a] affinis factus fuerat Tobijæ:

5 [b] Paraverat que ei cubiculum magnum, ubi prius reponebant munus, thus, instrumenta que, & decimas frumenti, musti & olei, [b] præceptas pro Levitis, musicisque ac janitoribus: & oblationem sacerdotum.

6 Sed [c] cùm totum hoc fieret, non eram Jeruschalaimis: nam anno trigesimosecundo Artaxerxis [d] regis Babyloniæ redieram ad regem, tantùm [d] exactis [d] *aliquot* annis, exorata est mihi venia a rege.

7 Cumque venissem Jeruschalaima, & intellexissem malum istud quod fecerat Eljaschib pro Tobija, parando ei cubiculum in atriis domus Dei:

8 Malum visum est mihi valde: quam ob rem ejeci omnia instrumenta domestica Tobijæ foras extra illud cubiculum.

9 Cumque edicente me, mundavissent illa cubicula: retuli illuc instrumenta domus Dei, munus, & thus.

10 Deinde cognoscens portionum Leviticarum nihil fuisse datum: ideóque diffugisse quéque in agrum suum, Levitas & musicos [e] curatores operis:

11 Contendi cum antistitibus, ac dixi: quam ob rem derelicta fuit domus Dei? & congregans illos, restitui illos in statione sua:

12 Omnésque Jehudæi attulerunt decimas frumenti, mustique, & olei, in thesauros.

13 Et quæstores dedi super thesauros, Schelemjam sacerdotem, & Tzadokum scribam, & Pedajam ex Levitis: atque ad manum eorum Chananem filium Zaccuris filii Mattanjæ: quia fidi reputabantur: quorum erat distribuere cognatis suis.

14 [f] Recordare mei, Deus mi, in hac re: & ne finito deleri benignitates meas, quas exercui erga domum Dei mei, & erga observationes ejus.

15 Temporibus iisdem videns in Jehudæa calcantes torcularia ipso sabbatho, & afferentes manipulos quibus onerabant asinos: etiámque vinum, uvas, & ficus, ac quodvis onus, & adducentes die sabbathi Jeruschalaima: contestatus sum, quo die vendebant commeatum.

16 Tyrii quoque habitabant in ipsa *urbe*, afferentes pisces, & omnes res venales: quas vendebant ipso sabbatho Jehudæis, & quidem Jeruschalaimis.

17 Quapropter contendi cùm clarissimis Jehudæorum: & dixi eis, quæ *est* res pessima hæc, quam facitis, quòd profanatis diem sabbathi? *Exod.20.*

18 An non cùm ita fecissent majores vestri, induxit Deus noster super nos totum malum istud, & super civitatem hanc? & vos augetis æstum iræ contra Jisraëlem profanando sabbathum?

19 Fuit itaque cùm [g] obumbrarentur portæ Jeruschalaimorum ante sabbathum, ut edicente me clauderentur fores, quas edixi ne aperirent usque post idie sabbathi: prætereà ex pueris meis constitui in portis, ne ingrederetur onus die sabbathi.

20 Sed cùm pernoctassent aromatarii & propolæ omnium rerum venalium, extra Jeruschalaima semel ac iterum:

21 Contestatus sum eos, dicens ad eos: cur vestis pernoctes e regione muri? si iterabitis, manum immittam in vos: ex tempore illo non veniebant sabbatho.

22 Edixi verò [h] Levitis, ut mundarent se, & venientes observarent portas, sanctificando diem sabbathi: etiam hoc [h] recordare mei, Deus mi, & parce mihi pro multitudine benignitatis tuæ.

23 Etiam diebus illis vidi Jehudæos habitatione consociasse sibi fœminas, Aschdodæas, Hhammonitidas, Moabitidas:

24 Et filios eorum ex parte loqui Aschdodæè, neque scientes loqui Jehudaicè: sed ex lingua [i] cujusque populi sui. [i] Heb. populi & populi.

25 Ideò contendi cum eis, [k] maledicens eis, & percutiens ex eis aliquos [k] glabravi eos: & jurejurando obstrinxi eos per Deum *dicens*, [l] *dura imprecamini vobis* si dederitis filias vestras filiis illorũ, aut si assumpseritis filiis vestris aut vobis de filiabus illorum.

26 An non cum istis peccavit Schelomo rex Jisraëlis: quamvis in gentibus multis non fuerit rex par ei: & dilectus Deo suo esset, adeò ut cõstituerit eum Deus regem super totum Jisraëlem? etiam ipsum ad peccandum induxerũt fœminæ alienigenæ. *1.Reg.11.*

27 Et vobis an [m] auscultabimus, faciendo totum malum maximum istud: prævaricando contra Deum nostrum: ut habitatione consocietis fœminas alienigenas?

28 Etiam [n] e posteris Jojadahhi filii Eljaschibi sacerdotis summi gener erat Sanballato Choronitæ: quem fugavi a me.

29 [o] Recordare horum, Deus mi, secundũ [o] pollutiones sacerdotii, & [o] fœderis sacerdotalis, atque Levitici.

30 Itaque mundavi [p] illos ab omni extero: & restitui observationes sacerdotibus & Levitis, quem-

[a] Heb. *propinquus.*
[b] Heb. *præceptum Levitarum. Num.18. Num.28. & 29.*
[c] Heb. *in toto hoc. Sup.5.14.*
[d] Heb. *ad finem annorũ vel anni exoratus sum a rege.*
[e] Heb. *facientes opus.*
[f] Heb. *ad me.*
[g] Heb. *umbrarentur.*
[h] Heb. *ad me.*
[i] Heb. *populi & populi.*
[k] Heb. *glabravi ex eis.*
[l] Heb. *dura imprecamini vobis.*
[m] Heb. *auscultabimus.*
[n] Heb. *e filiis.*
[o] Heb. *ad me.*
[p] Heb. *eos.*

quemque in opere suo:
31 Tum ad [g] ligna oblationis temporibus condictis, tum ad primitias: Recordare mei, Deus mi, in bonum.

[g] Heb. oblationem ligneam: ut supra 10.35.

ANNOTATIO.

1 Tempore illo] *quo Nechemiæ secundò præfecturam Iehudææ consecutus est, infrà ver.6. fuitque hoc ad summum quinquennio postquam ad Artaxerxem redisset: nam Artaxerxes non ultra 37 annos regnavit.* 5 Paraverat cubiculum] *ex pluribus cubiculis confectum, dejectis intergerinis illorum parietibus: ut apparet ex verbis sequentibus, & ver.9.* 6 Regis Babyloniæ] *vide in Hhezræ 6.22.* Aliquot annis] *ad summum quinque: vide in ver.1.* 14 Recordare mei &c.] *id est, exaudi me, & cultum a me restitutum conserva.* 19 Obumbrarentur] *id est, cùm sol vergens ad occasum, dispareret a portis Jeruschalaimorum, hoc est, tempestivè admodum: quia sol propter adversos montes celeriùs illorum conspectu occultabatur: hoc autem præcepit, rationem habens legis, Levitici 23.32.* 22 Levitis] *qui dic quoque sabbathi, ut reliquis profectis, necessaria comparabant.* Recordare mei] *vide suprà 5.19. in annotat.* 25 Maledicens] *id est, maledicis convitiis eos agitans, prout merebantur.* Glabravi] *id est, capillos aut barbam prehendens avelli: synecdoche.* Dira imprecamini] *eclipsis, de qua Gen.14.23.* 27 Auscultabimus] *dissimulantes aut ferentes factum vestrum.* 28 Posteris] *id est, nepotibus: fuit enim hic Menasche frater Jadduhhæ sacerdotis summi: de quo vide Josephum Antiq.lib.11.cap.7.& 8.* 29 Recordare] *id est, vindica.* Pollutiones sacerdotii] *quibus, insta affinitate ista, sacerdotium prophanavit.* Fœderis] *quod rupit, & a quo improbè descivit, fœdere adversus cultum Dei inito cum Sanballato socero: Josephus ibidem.* 30 Illos] *qui volentes abdicarunt impura consortia.*

ESTERÆ

Liber unus.

LIBER Esteræ ea quę Iehudæis temporibus Darii Assueri filii Hystaspis memorabilia acciderunt: Evectionem Esteręs: Hamanis exitiale in Iehudæos consilium, liberationemq; eorum: & Mordecaii administrationem describit, Estq; historia, quasi annorum octodecim.

Nam convivium instituit, Ducit Esteram, Hamã in Iehudæos cõspirat, & tandem suspenditur } anno { 3, 7, 12 } cap. 1. ver. 3. cap. 2. 16. cap. 3. 7. & 7. 10.

Inde ad finem regni ejus Ester regnat, & Mordecai administrationem summam obtinet.

CAPUT I.

Assueri magnum & diuturnum convivium suis exhibet: sub cujus fine reginam ad ostentationem advocat: & renuentem ex consilio procerum regno abdicat, promulgata lege in exemplum.

3 [E]T [a] Assueri (is est Assuerus qui regnum obtinebat ab India usque ad Æthiopiam, centum viginti septem provinciarum)
2 Ut temporibus illis, cùm sederet rex Assuerus in solio regni sui: quod erat [b] Susis in urbe regia:
3 Anno tertio regni sui faceret convivium omnibus principibus suis: ac servis suis: principibus copiarum Persiæ & Mediæ, regulis & præfectis provinciarum, coram se:
4 Ostentando divitias, gloriam regni sui, & honorem, decorem magnitudinis suæ: diebus multis, *nempe* centum octoginta diebus:
5 (Etiam dum completis diebus istis, fecit rex [c] toti populo qui præstò erant Susis in urbe regia a maximo usque ad minimum, convivium septem diebus: in atrio horti palatii regii.
6 *Aulæa* alba, viridia & hyacinthina, appensa funiculis byssinis & purpureis, ad [e] annulos argenteos & columnas marmoreas: lectos aureos & argenteos super pavimentum e porphyrite & marmore: denique [f] habitationem & circumpositum apparatum:
7 Et potum præbendo in vasis aureis, & [d] vasis inter se variis: vinumq; regium plurimum pro [e] facultate regis.
8 Potum autem ex jure nemo exigebat: sic enim [f] constituerat rex unicuique magistro domus suæ, ut facerent pro voluntate [g] uniuscujusque.
9 Etiam [g] Vaschti regina fecit convivium fœminarum: in domo regia quæ *erat* regi Assuero.
10 Die illorum septimo, [g] cùm [h] hilaris esset animus regis vino: edixit Mehumani, Biztæ, Charbonæ, Bigtæ & Abagtæ, Zethari & Carcaso, septem aulicis ministrantibus coram rege Assuero:
11 Ut adducerent reginam Vaschtin in conspectum regis, cum corona regia: ad ostentandum populis & principibus pulchritudinem

[a] Heb. *Assuerus ipse Ahasuerus.*
[b] Heb. *Schusan.*
[c] Heb. *orbes.*
[d] Heb. *vasis a vasis diversis.*
[e] Heb. *secundum manum.*
[f] Heb. *fundaverat.*
[g] Heb. *viri & viri.*
[h] Heb. *cùm bonum esset cor.*

ejus,quòd bona ſpecie eſſet.

12 Sed cum renuiſſet regina Vaſchti venire ad verbum regis,quod per [i] aulicos illos *afferebatur*: efferbuit rex valde,& æſtuans ira ejus exarſit in eo.

13 Quapropter dicente rege ſapientibus [a] noſcentibus tempora: (nam ſic negotiũ regis exponebatur omnibus noſcentibus jus & judicia)

14 Et propinquo ſibi Charſchenæ, Schethari, Admathæ, Tarſchiſcho, Mereſo, Marſenæ, Memuchani: [a] ſeptem principibus Perſidis & Mediæ, videntibus faciem regis, ſedentibus primis in regno:

15 Ex jure quid faciendum regina Vaſchti: eò quòd non fecit edictum regis Aſſueri per aulicos?

16 Dixit Memuchan coram rege & principibus, non contra regem ſolùm perversè egit Vaſchti regina: ſed contra omnes principes & contra omnes populos qui *ſunt* in omnibus provinciis regis Aſſueri.

17 Cùm prodibit [k] factum reginæ ad omnes fœminas, *futurum eſt* ut ſpernant maritos ſuos in oculis ſuis: dicendo, ipſe rex Aſſuerus edixerat adduci Vaſchtin reginam in conſpectum ſuum: tamen non advenit.

18 Etiam hoc ipſo die dicturæ ſunt principes *fœminæ* Perſidis & Mediæ, quę audiuerunt factum reginæ, omnibus principibus regis: [l] ita plus ſatis contemptus & æſtuantis iræ *nobis erit*.

19 Si regi bonum videtur prodeat edictum regium a conſpectu ejus: & [a] ſcribatur inter jura Perſidis & Mediæ: ut non [m] pereat: quia non venit Vaſchti in conſpectum regis Aſſueri: ideò regnum ejus tradet rex proximæ ejus, quæ melior *erit* ea.

20 Ita audito edicto regis quod promulgabit in toto regno ſuo, utut magnum eſt: omnes fœminæ tribuent honorem maritis ſuis, a maximo uſque ad minimum.

21 Cumq; bona videretur hęc res in oculis regis & principum: fecit rex ſecundum ſententiam Memuchanis.

22 Nam miſit literas ad omnes provincias regis, ad [n] unamquanque provinciam ſecundum ſcripturam ejus,& ad unumquemque populum ſecundum linguam ejus: ut eſſet quiſque vir dominator domi ſuæ: quod edixit [a] quiſque lingua populi ſui.

[i] Heb. *per manum aulicorum: ſic ver.* 15.

[k] Heb. *res: ſic ver.* 18.

[l] Heb. *plus ſatis.*

[m] Heb. *non perget.*

[n] Heb. *ad provinciam & provinciam, populum & populum.*

ANNOTATIO.

1 Is eſt Aſſuerus] *intelligit Darium Hyſtaſpis filium, ut Hhezrę 4.6. qui primus ab India ad Æthiopiam uſque regnavit: nam etſi reges Medorum & Perſarum priores magnum imperium obtinebant: tamen illorum nullus fines Æthiopiæ attigit ante Cambyſem filium Cyri, qui ſimulac Ægyptum devicit, quaſi libata tantùm Æthiopia, in Ægypto mortuus eſt, teſte Juſtino lib.* 1: *neque ſeptem annu integru regnavit: cùm hic Aſſuerus multò amplius regnaverit, ut oſtenditur infrà* 3.7. *& ſequentibus, vide provinciarum recenſionem apud Herodotum lib.* 3. 5 Toti populo] *præter ſuperiores convivas totum etiam populum regiæ urbi adhibuiſſe: ut oſtendit ver.* 11. 6 Lectos] *quibus convivantes accumbebant pro more antiquo.* Habitationem &c.] *has voces ita interpretamur, ut Chaldaicas origine.* 9 Vaſchti] *Cyri filia, ſoror Cambyſis Artaxerxis: quamobrem etiam Artachſchaſtana vocabatur ſive Artiſtbone Herodoto corrupta voce: vide infrà* 2.7. *annotat.* 10 Cùm hilaris eſſet] 1. *magis vino quàm ratione ageretur: quo modo evocatio regina ad oſtentũ, & ſequentia accipienda ſunt.* 13 Noſcentibus tempora] *vide annotat.* 1. *Chron.* 12.32. Nam ſic] *id eſt, nihil ſine conſilio procerum a rege fieri ſolebant.* 14 Septem principibus] *vide Hhezrę* 7.14. 19 Scribatur] *id eſt, in acta regni authentica referatur, ut firmum maneat.* 22 Quiſque] *præfectorum, quibus rex mandarat.*

CAPUT. II.

Delectus puellarum ex toto regno Aſſueri habetur, ut ei apta inveniatur uxor: inter quas Eſter aſſumpta omnibus præfertur, & regina creatur: Mordecai verò conſpirationem quorundam aulicorum in regem per Eſteram prodit, quodam regni annales refertur.

1 His rebus geſtis, cùm ſedatus eſſet æſtus regis Aſſueri: [a] mentionem fecit Vaſchti, & ejus quod fecerat, quodque decretum fuerat in ea.

2 Quapropter dixerunt pueri regis miniſtri ejus: quærant *aliqui* regi puellas virgines [b] bona ſpecie.

3 Et conſtituat rex [c] procuratores in omnibus prouinciis regni ſui, qui congregent quamque puellam virginem bona ſpecie, Suſis urbe regia, in [a] gynæceum, ad manum [d] Hegæ aulici regis, cuſtodis fœminarum: qui adhibeat [a] mundum earum.

4 Deniq; puella quæ bona videbitur in oculis regis, regnet loco Vaſchti: cumq; bona viſa eſſet hæc res in oculis regis, fecit ita.

5 Vir Jehudæus erat Suſis in urbe regia: cujus nomen Mordecai filius Jairis, filii Schimhhi, filii Kiſchi [e] Binjaminita.

6 Qui deportatus fuerat Jeruſchalaimis cum deportatione quæ deportata fuit cum Jeconja rege Jehudæ: quem deportavit Nebucadnetzar rex Babyloniæ.

7 Is nutriebat [a] Hadaſſam: ea *eſt* Eſter filia patrui ejus, eò quòd non *eſſet* illi pater aut mater: erat quę puella illa pulchra forma & bona ſpecie, quam moriente patre ejus & matre ejus aſſumpſerat Mordecai ſibi in filiam.

8 Fuit itaque cùm audito verbo regis & decreto ejus, congregarentur puellæ multæ Suſis in urbem regiam ad manum Hegai: ut aſſumeretur Eſter in domum regis ad manum Hegai cuſtodis gynæcêi.

9 In cujus oculis cùm bona videretur puella, & obtineret benignitatem ab eo: [f] celeriter dedit ei mundum ejus & [g] portiones ejus, ſeptemq; puellas quas viſum fuerat dare ei e domo regis: deniq; [g] dedit ei puellisq; ejus conditionem optimam in gynæcêo.

10 Non indicaverat Eſter populum ſuum aut genus ſuum: nam Mordecai interdixerat ei ut non indicaret:

11 Sed [h] quolibet die Mordecai obambulabat ante atrium gynæcêi: ut cognoſceret de [i] proſperitate Eſteræ, & quid fieret ea.

12 Cùm autem perveniſſet terminus [k] cujuſque

[a] Heb. *poſtres iſtas: ut infrà* 3.1.

[b] Heb. *bonas: ſic infrà* 3. *&* 8. *ver.*

[c] Heb. *conſtituto.*

[d] *qui & Hegai, ver.* 18.

[a] Heb. *vir Feminita.*

2. *Reg.* 24.

[f] Heb. *accelerare fecit.*

[g] Heb. *unxit eam & puellas eius optimas.*

[h] Heb. *omni die & die.*

[i] Heb. *pacis.*

[k] Heb. *puella & puella.*

que puellæ ut ingrederetur ad regem Aſſuerum, poſtquam fuerat ipſi *factum* pro jure fœminarum duodecim menſes: (ſic enim complebantur dies mundi earum: ſex menſes oleo myrrhino, & ſex menſes aromatibus mundoque muliebri.)

13 Tunc cum eo puella veniebat ad regem: quicquid indicebat dabatur ei: ut procederet cum ea, a gynæcēo uſque ad domum regis.

14 Veſpere ingrediebatur illa, & mane revertebatur in gynæcēum alterum ad manum Schahaſchgazi aulici regis, cuſtodis concubinarū: non redibat amplius ad regem: ſed ſi delectabatur ea rex, vocabatur nominatim.

15 Cùm itaque perveniſſet terminus Eſterę filiæ Abichajilis patrui Mordecaii, quam aſſūpſerat ſibi in filiam, ingrediendi ad regem: non quæſivit quicquam, niſi quod dicturus eſſet Hegai aulicus regis cuſtos gynæcēi: obtinebatque Eſter gratiam in oculis omnium videntiū eam.

16 Ita aſſumpta Eſter ad regem Aſſuerum, *ducta eſt* in domū regiam ejus, menſe decimo is *eſt* menſis Tebeth: anno ſeptimo regni ejus.

17 Dilexit enim rex Eſteram prę omnibus aliis mulieribus: & obtinuit gratiam & benignitatem coram eo, præ omnibus aliis virginibus: adeò ut imponeret coronam regiam capiti ejus, & reginam conſtitueret eam loco Vaſchti.

18 Poſteà fecit rex convivium magnum omnibus principibus ſuis & ſervis ſuis, convivium Eſteræ: & [m] immunitatem provinciis conceſſit, deditque munus ſecundum facultatem regiam.

19 Dum autem eſſent aggregatæ virgines ſecundò; & Mordecai conſideret ad portam regis:

20 Non indicabat Eſter genus ſuum aut populum ſuum, quemadmodum interdixerat ei Mordecai: ſed ſermonem Mordecaii Eſter faciebat, ut cùm eſſet alumna apud eum.

21 Diebus illis, cùm Mordecai conſideret ad portam regis: & efferveſcens Bigtan & Tereſch duo aulici regis ex cuſtodibus liminis, quærerent immittere manum in regem Aſſuerum:

22 Innotuit res iſta Mordecaio, quam indicavit Eſterę reginæ: Eſter verò dixit regi nomine Mordecaii.

23 Cúmque res quæſtione habita deprehenderetur: ſuſpenſi ſunt illi ambo de ligno, & ſcriptum eſt in libro [n] Chronicorum coram rege.

[m] Heb. *quietem, id eſt, vacationem ab oneribus.*

[n] Heb. *verborum dierum.*

ANNOTATIO.

1 Mentionem] *ſortaſſis miſericordem. factum cum decreti gravitate comparans: quod tamen ex jure Perſarum & Medorum mutari non poterat. Danielis 6. 16. & infrà 8. 8.* 3 Gynęcēum] *id eſt, ut Græci vocant, παρθενῶνα ſive domum virginum: nam alterum eſt mulierum, infrà 14.* Mundum] *id eſt, omnia pertinentia ad cultum muliebrem, tam rei pigmentariæ quàm veſtiariæ: ſicut oſtenditur infrà verſ. 12.* 7 Hadaſſam] *quam Herodotus lib. 3. & 7. Atoſſam vocat ſummæ apud Darium autoritatis, quamvis Herodotus in cæteris plurimùm a veritate aberret: ſive ipſius ignorātione, ſive librariorum imperitia factum ſit, ut nomina uxorum Darii commutata ſint: nam quod ad Vaſchtin pertinet, Atoſſa tribuit: ut contrà quod ad Atoſſam, attribuit Artyſthone, quæ eſt Vaſchti: vide ſup. 1. 9. annot.* Patrui] *Abichajilis, ver. 15.* 9 Portiones] *i. alimenta & pigmenta.* 13 Quicquid indicebat] *i. quemcunq; comitatum aut ornatum expetebat, a gynæcario dabatur.* 14 Alterum] *concubinarum, ubi aſſervabantur quæ fuerant congreſſæ cum rege.* 15 Non quæſivit] *hoc eſt, non ſtuduit ut ſibi regis animum ullis ornamentis, pigmentis, aut ulla ratione conciliaret: ut teſtatum faceret ſe ad regem invitam perduci: ſed tantum imperata a cuſtode fecit: adeò memor & ſtudioſa erat legis.* 16 Tebeth] *qui noſtro Decembri plurimū reſpondet.* 19 Aggregatæ eſſent] *i. a gynæcēo regis, ſingulæ ad ſuos ſe recepiſſent.* Conſideret] *id eſt, munus ſuum ordinarium exerceret in aula regis: forte cuſtodia palatii, ut ver. 21. ſubindicat.* 20 Interdixerat ei] *prudenter & modeſtè cavens, ne hoc nomine ipſi populóve ſuo invidia gravior, aut periculum crearetur.* 23 Libro Chronicorum] *id eſt, Perſicorum annalium.*

CAPUT III.

Haman regis juſſu ab omnibus adoratur, præterquam a Mordecaio: in quem inſenſus Haman obtinet a rege mandatum de toto Jehudæorum genere tollendo, & ad omnes provinciarum præfectos mittit.

1 HIs rebus geſtis, magnificavit rex Aſſuerus Hamanem filium Hammedathæ Agagæum, & extulit eum: adeò ut poneret ſolium ejus ſupra *ſolium* omnium principum qui *erant* apud ipſum.

[a] Heb. *in portā regis: ſic ſæpe.*

2 Et omnes ſervi regis qui [a] ingrediebantur portam regis, flectentes incurvaverunt ſe Hamani, quia ſic præceperat de eo rex: ſed Mordecai non flectebat, neque incurvabat ſe.

3 Quam ob rem dicebant ſervi regis qui ingrediebantur portam regis, Mordecaio: quare tranſgrederis præceptum regis?

[b] Heb. *die & die.*

4 Fuit itaque cùm dixiſſent ad eum [b] quotidie, & non aſcultaſſet eis: ut indicarent Hamani: ad videndum an conſtitura eſſent verba Mordecaii, nam indicaverat eis ſe eſſe Jehudæum.

5 Itaque videns Haman Mordecaium non flectere ſe, aut incurvare ipſi; impletus eſt Haman æſtu.

6 Sed cùm ſperneret in oculis ſuis mittere manum in Mordecaium ſolum (nam indicaverant ipſi populum Mordecaii:) quærens Haman perdere omnes Jehudæos, qui *erant* in toto regno Aſſueri, populares Mordecaii.

Infrà 9. 24.

7 Menſe primo, is *eſt* menſis Niſan, anno duodecimo regis Aſſueri: juſſit conjici pur id eſt ſortem coram [c] ſe, de die in diem, & de menſe *in menſem* uſque ad menſem duodecimum, is *eſt* menſis Adar.

[c] Heb. *coram Hamane: antecedens pro ſe & relativo ſuo, ut Gen. 9. 6.*

8 Dixerat enim Haman regi Aſſuero, eſt populus quidam diſperſus ac diſſipatus inter populos, in omnibus provinciis regni tui: quorum jura diverſa ſunt a *jure* omnium populorum: jura autem regis non exequuntur, ideoque regi non eſt utile ſinere eos.

9 Si apud regem bonum videtur, ſcribatur, ut perdant eos: & decies mille talenta argenti

pendam ad manus præfectorum huic operi, ut inferant in theſauros regis.

10 Tum amovens rex annulum ſuum e manu ſua: [a]tradidit illum Hamani filio Hammedathæ Agagæo, [a]oppreſſuro Jehudæos.

11 Et dixit rex Hamani: iſtud argentum, [a]traditum eſto tibi: & ut facias in iſtum populum, ſicut bonum *videtur* in oculis tuis.

12 Itaque vocatis ſcribis regis, menſe ipſo primo, tertiodecimo die, ſcriptum eſt omnino prout præceperat Haman, [a]ad ſatrapas regis, & ad duces qui *erant* in [d] unaquaq; provincia, & ad principes ſingulorum populorum, cuique provinciæ ſecundum ſcripturam ejus, & cuique populo ſecundum linguam ejus: nomine regis Aſſueri ſcriptum, & obſignatum annulo regis.

13 Miſſæ autem ſunt literæ per curſores in omnes provincias regis: ad perimendum, ad interficiendum, & ad perdendum omnes Jehudæos, tam pueros quàm ſenes, parvulos & fœminas uno die, decimotertio menſis duodecimi, is menſis *eſt* Adar: & ad prædandum ſpolia eorum.

14 Exemplum iſtius ſcripti, ut conſtitueretur jus in unaquaque provincia, patefactum eſt omnibus populis: ut eſſent parati in diem iſtum.

15 Curſores exiverunt [e]citati, cum verbo regis, & jus datum eſt Suſis in vrbe regia: rex verò & Haman ſedebant [a]ad bibendum, cùm [e]cives Suſorum perplexi eſſent.

[d] Heb. *provincia & provincia, & ad principes populi & populi: ſic deinceps.*

[e] Heb. *citus Schelichim perplexus.*

ANNOTATIO.

1 Agageum] *Hhamalekitam, e ſtirpe Agagi: vide Num* 24.7. 2 Flectentes incurvarent] *deferentes ei honorem ſupra humanum, ex regis mandato: qualis regi Perſarum habebatur: nam etiam Conon Athenienſis hanc προσκύνησιν indignam ratus, a colloquio regis abſtinuiſſe dicitur apud Juſtinum lib.* 6. Non flectebat] *tum quia ex ea gente erat, in quam Jehudæis perpetuum bellum Deus indixerat, Exo.* 17.14. *& Deut.* 25.17: *tum quia is honor ſoli Deo debebatur.* 4 An conſtitura eſſent] *id eſt, an perſisturus eſſet conſtanter in ſuo propoſito, & in profeſſione gentis ac religionis ſuæ, Hhamalekitas averſantis.* 7 Niſã] *qui noſtro Martio ex parte reſpondet: in hoc autem libro menſes numerantur ex ratione legis, Exod.* 12. De die in diem] *id eſt, quicunque dies aut menſis ad cædem Jehudæorum perpetrandam ſorte accideret.* Adar] *reſpondens ex parte Februario.* 8 Jura autem regis] *qui juſſerat Hamanem adorari ista nefariè ſingulare Mordecaii factum in ſe, derivat in Jehudæos omnes, quaſi omnia jura regis convellerent.* 10 Tradidit illum] *in ſymbolum traditæ autoritatis, ut Gen.* 41.42. Oppreſſuro] *id eſt, cui animus erat Jehudæos opprimendi, & dabatur autoritas.* 11 Traditum eſto] *id eſt, acceptum habeo, & eo te dono.* 12 Ad ſatrapas] *nimirum ut conſtituto ab Hamane tempore regis edictum promulgarent & exequerentur.* 15 Citati] *id eſt, equis celeribus vecti, quos Perſæ vocabant Angarios: vulgus poſtas dicit.* Cives Suſorum] *i. Jehudæi Suſis habitantes, de hoc mandato certiores facti: ſynecdoche.*

CAPUT IIII.

Mordecai auditum regis decretum græviter lugens, Eſteræ per internuntios ſignificat, eamq; ſeriò ſui officii admonet: ad quod præſtandum ipſa cum Jehudæis omnibus, indicto jejunio ſe comparat.

1 CÙm itaq; Mordecai [a]cognoviſſet quicquid factum erat: lacerans Mordecai veſtimenta ſua [a]induit cilicium cum cinere: & exiens per civitatem clamabat clamore magno & amaro.

2 Ita venit uſque [a]ante portam regis: non enim erat ingrediendum in portam regis cum [a]indumento cilicii.

[a] Heb. *provincia & provinciæ.*

3 Et in [a] qualibet provincia, [a]in quemcunque locum verbum regis & edictum ejus perverenerat, luctus magnus erat Jehudæis, jejunium q; & fletus ac planctus: cilicium q; cum cinere ſtratum erat multis.

4 Quam ob rem venientes puellæ Eſteræ & aulici ejus cùm indicarent ei, dolens exhorruit regina valde: & miſit veſtimenta ad induendum Mordecaium, & ad amovendum cilicium ejus ab eo: quæ non admiſit.

5 Deinde advocans Eſter Hathacum ex aulicis regis, quem [b] conſtituerat adminiſtrum ipſi, mandata dedit ei de Mordecaio: ut ſciret quid & quare hoc eſſet.

[b] Heb. *conſtituerat coram ipſa.*

6 Egreſſo itaque Hathaco ad Mordecaium: in plateam civitatis quæ *eſt* ante portam regis:

7 Indicavit ei Mordecai [a]quicquid obtigerat ſibi: & [a]præſtitutam pecuniæ ſummam, quam dixerat Haman ſe penſurum in theſauros regis contra Jehudæos ad perdendum eos.

8 Præterea exemplum ſcripti juris quod [a]poſitum fuerat Suſis ad perimendos ipſos dedit ei, ut oſtenderet Eſterę & indicaret ei: atque [a]præceptum daret ei veniendi ad regem ad deprecandum eum, & ad rogandum in conſpectu ejus pro populo ſuo:

9 Rediens itaque Hathac, indicavit Eſterę verba Mordecaii.

10 Dixit verò Eſter Hathaco, & mandavit ei referre ad Mordecaium:

11 Omnes ſervi regis, etiam populus [a]provinciarum regis ſciunt: quicunque vir aut mulier ingreſſus fuerit ad regem in atrium interius, qui non fuerit vocatus, unum eſſe jus de eo morte afficiendo: præterquam cui, [a]extenderit rex ſceptrum aureum, eum vivere: ego verò non fui vocata ut ingrederer ad regem, hic *eſt*, trigeſimus dies.

12 Sed cùm indicaſſent Mordecaio verba Eſterę:

13 Dixit Mordecai referendum ad Eſteram: ne putes apud animum tuum te ereptum iri in domo regis, ex omnibus Jehudæis.

14 Nam ſi [c] omnino ſilueris [a]tempore iſto, reſpiratio & liberatio conſtabit Jehudæis [d] aliunde: tu verò & domus patris tui peribitis: [a]& quis novit an propter tempus ejuſmodi perveneris ad iſtud regnum?

[c] Heb. *ſe ſilueris.* [d] Heb. *alio.*

15 Tum edixit Eſter referri ad Mordecaium.

16 I, congrega omnes Jehudæos, qui præſtò ſunt Suſis: & jejunate pro me, & ne comedatis, neque bibatis tribus diebus noctu & interdiu: ſimiliter ego quoque cũ puellis meis jejunabo: ita demum ingrediar ad regem, quod non *eſt* [a]ſecundum jus: & cùm [a]perierim periero.

[a] Heb. *vii.*

17 [c] Abiit itaque Mordecai: & fecit omnino prout præceperat ei Eſter.

ANNOTATIO.

1 Cognoviſſet] *vel alicujus amici revelatione, vel inimicorum ſermone: etſi in conſtitutum tem-*

pus.

pus dilata erat promulgatio. Induit cilicium] *vide Iehoſ.7.6.* 2 Ante portam] *ideſt, plateam regiæ adjacentē, infrà ver.6.* Indumento cilicii] *i.habitu lugubri, ſynecdoche: vide Gene.50.4.* 7 Quicquid obtigerat] *id eſt, totam hiſteriam ſuperioris capitis.* Præſtitutam &c.] *ſup.3.9.* 8 Poſitum] *id eſt, decretum in arcano conſilio regis.* Præceptum daret] *verbis Mordecaï, quaſi jus in alumnam ſuam retinentis ſup.2.20.* 11 Extenderit] *juxta ritum regum Perſidis, ſuos hoc ſymbolo ad ſe vocantium, ut infrà 5.2.* 14 Tempore iſto] *tam periculoſo Iehudæis.* Et quis novit] *argumentum a proximo, ut infrà 5.2.* 16 Secundum jus] *ſuprà vidente diſpenſatione Dei, cujus uſum nulla occaſione omittendum eſſe docet.* 16 Perierim, periero] *vide Gen.43.14.*

CAPUT V.

Eſter ornatu regio Aſſuerū accedit pro Iehudæis interceſſura: eumq; cum Hamane ad convivium invitatos, & exceptos convivio, in alterum poſteri dies convivii invitat: Haman intereà Mordecaï inurbanitate offenſus, patibulum erigit: de quo ille ex ſuorum conſilio ante proximum reginæ convivium ſuſpendatur.

1 DEINDE fuit [a] completo die tertio, ut induta Eſter *indumentis* regiis, conſiſteret in atrio domus regis interiore exadverſo [a] domus regis: rex autem inſidebat ſolio regni ſui in domo regia, ex-adverſo portę dom[a]

2 Fuit verò cùm videret rex Eſteram reginam conſiſtentem in eo atrio, ([a] obtinebat gratiam in oculis ejus): ut [a] extenderet rex ad Eſteram ſceptrum aureum quod *erat* in manu ipſius, & accedens Eſter [a] tangeret ſummitatem ſceptri.

3 Tum dicente rege: quid tibi Eſter regina eſt? aut quæ *eſt* petitio tua? etiam uſque ad dimidium regni, dabitur tibi.

4 Dixit Eſter, ſi apud regem bonum videtur: veniat rex [a] cum Hamane hodie ad convivium quod paravi ei.

5 Cùm itaque ediviſſet rex, accelerate Hamanem, ad faciendum verbum Eſteræ: venit rex cum Hamane ad convivium quod paraverat Eſter.

[a] Heb. in cōvivii vini.

6 Dixit autem rex Eſterę [a] cùm bibiſſet vinū, quod *eſt* poſtulatum tuum & dabitur tibi? aut quæ *eſt* petitio tua? etiam uſque ad dimidium regni fiet.

7 Cui reſpondens Eſter dixit: *hoc* poſtulatum meum & petitio mea:

8 Si inveni gratiam in oculis regis, & ſi apud regem bonum *videtur* concedere poſtulatum meum & facere petitionem meam: veniat rex & Haman ad convivium quod paravero eis: ubi [a] cras factura ſum ſecundum verbum regis.

9 Itaque egreſſus eſt Haman die illo lętus & [b] hilari animo: ſed cùm videret Haman Mordecaium in porta regis, ut neque aſſurgebat neque movebat ſe propter ipſum: impletus eſt Haman contra Mordecaium æſtu.

[b] Heb. *bonum corde.*

10 Continuit tamen ſe Haman, dum rediret domum ſuam: deinde mittens accerſivit amicos ſuos, cum Zereſcha uxore ſua.

11 Quibus [a] enarrans Haman gloriam divitiarum ſuarum, & amplitudinem filiorum ſuorum: & quibuſcunque rebus magnificaverat ipſum rex, & quibus extulerat eum ſupra principes & ſervos regis:

12 Dicebat Haman: etiam non introduxit Eſter regina cum rege ad convivium quod fecit, niſi me: quin-etiam in craſtinum invitatus ſum apud eam cum rege.

13 Sed totum hoc non prodeſt mihi: quocunque tempore video Mordecaium iſtum Jehudæum conſidentem in porta regis.

14 Cui dixit Zereſch uxor ejus, & omnes amici ejus: parent patibulum altum quinquaginta cubitos: & mane die regi, ut ſuſpendant Mordecaium ex eo: & ingredere cum rege ad convivium lætus: quæ res cùm bona videretur coram Hamane, paravit illud patibulum.

ANNOTATIO.

1 Completo die tertio] *nam triduanum indixerat jejunium: quo finito regem ad prius convivium invitat.* Domus regis] *id eſt, illius partis regiæ, quam rex inhabitabat.* 2 Obtinebat gratiam] *ut ſuprà 2.17.* Extenderet rex] *eo ſigno indicans ad cognitionem poſtulati ſe paratum eſſe, & quaſi ad dicendum erigens: ut infrà 8.4.* Tangeret] *ſubjiciendo manum ſummitati ejus, in reverentiæ & ſubjectionis ſignum.* 4 Cum Hamane] *ut eum apud regem præſentem accuſavet decreti per fraudem ſurreptiti contra ſuos populares nomine, & in os omnes cavillandi vias ei præcluderet: cùm primùm ſibi juſtam occaſionem a Deo dari perciperet: prout ante ſecundum convivium evenit, cùm Mordecai juſſu regis in ſummam autoritatem evectus eſt.* 8 Cras factura ſum] *id eſt, explicatura petitionem meam: ſic promittit, certior facta divinitus occaſionem explicandæ petitionis intra illud tempus non defuturam.* 11 Enarrans] *ad exaggerandum Mordecaï fictum, accumulatione utens.*

CAPUT VI.

Aſſuerus fugiente per noctem ſomno annales recognoſcit: in quibus Mordecaïi beneficio lecto, Hamanem ſuppreſſo illius nomine, conſulit quomodo ſu ei beneficium rependendum: ex cujus conſilio adminiſtro Hamane ipſo Mordecaium extollit: Hamani verò conſternato domi eventus triſtius a ſuis denuntiatur.

1 NOCTE illa [a] fugiente ſomno regis: edixit afferri librum commentariorum, [a] Chronica, quæ fuerunt lecta coram eo,

[a] Heb. verba dierum.

2 Cumq; inveniretur ſcriptum indicaſſe Mordecaium de Bigtana & Tereſcho duobus aulicis regis ex cuſtodibus liminis: quòd quæſiviſſent mittere manum in regem Aſſuerum:

ſup.2.22.

3 Dixit rex: quid honoris aut magnificentiæ [b] collatum eſt Mordecaio propter hoc? dixerunt autem pueri regis miniſtri ejus, non eſt collatum ei quicquam.

[b] Heb. *factū eſt Mordecaio ſic infr. eodem verſ.*

4 Tum dixit rex, quis *eſt* in atrio? (Haman autem venerat in atrium domus regis exterius, ut diceret regi ſuſpendendum eſſe Mordecaium de illo patibulo quod paraverat illi)

5 Dicentibus verò pueris regis ad eum, ecce Haman ſtat in atrio: edixit rex, egrediatur.

6 Deinde

6 Deinde ingreſſo Hamani dixit rex, quid faciendum viro illo cujus honore rex delectatur? (dicebat verò Haman cum [c] animo ſuo, quem magis delectaretur rex afficere honore quàm me?)

[c] Heb. *corde.*

7 Tum dixit Haman ad regem: viro cujus rex delectatur honore,

8 Adferant indumentum regium, quali induitur rex: & [d] cùm impoſitum fuerit [e] diadema regium capiti ejus, & equus cui inſidet rex *adductus*:

9 Tradentes indumentum & equum in manum alicujus e principibus regis, qui reguli ſunt: induunto virum illum, cujus honore delectatur rex: & tranſvehunto eum equo illo per plateam civitatis, [f] clamantóq; corã eo: ita faciendũ eſt viro illo, cujus honore delectatur rex.

10 Edixit itaque rex Hamani: feſtina, ſume indumentum illud & equum quemadmodum dixiſti, & fac ita Mordecaio Jehudæo qui conſidet in porta regis: ne [d] omittito quicquam ex omnibus quæ locutus es.

[d] Heb. *cadat ſermo.*

11 Quam ob rem aſſumens Haman indumentum & equum induit Mordecaium: & tranſvexit eum per plateam civitatis, proclamans corã eo: ita faciendum eſt viro illo cujus honore delectatur rex.

12 Poſteà reverſus eſt Mordecai ad portam regis: Haman verò [e] properauit ſe domum ſuam lugens, & [f] opertus capite.

[e] Heb. *intro ſuam eſt.*

[f] Heb. *velatus capite.*

13 Ubi cùm enarraſſet Haman Zereſchæ uxori ſuæ, & omnibus amicis ſuis, quicquid obvenerat ſibi: dixerunt ei ſapientes ejus & Zereſch uxor ejus: quandoquidem [g] e ſemine Jehudæorum *eſt* Mordecai, ante cujus conſpectum cœpiſti concidere, non prævalebis ei: ſed [h] omnino concides ante faciem ejus.

[g] Heb. *ſemine Judæi ſunt.*

[h] Heb. *cadendo cades.*

14 His adhuc loquentibus cum eo, aulici regis advenerunt: qui [i] celeriter abduxerũt Hamanem ad convivium quod paraverat Eſter.

[i] Heb. *feſtinarunt adducere.*

ANNOTATIO.

1 Fugiente ſomno] *Deo ita diſpenſante.* 6 Dicebat verò] *ex præcedente gratia regis tantum ſibi arrogabat: ut ſe eum eſſe ſtatueret, ad quem is honor perventurus eſſet.* 8 Cùm impoſitum] *in textu eſt trajectio, quam ad evidentiam mutavimus.* Diadema regium] *quale regibus beneficiarii & Dynaſtæ imponebatur, quos illi megiſtanes vocabant teſte Suetonio in Auguſto Cæſare: vide 2. Reg. 25. 32. & Jeſchahhjæ 10. 7, & infrà 8. 5.* 12 Opertus capite] *vide 2. Schem 15. 30. in annotatione.* 13 E ſemine] *quaſi dicant, quandoquidem tibi cum hac gente res eſt, jam actum eſt de te: nam illos a Deo ipſorum evehi, & adverſarios illorum impediri ac dejici, cùm res anteactæ a temporibus Cyri hucuſque oſtendunt: tum inſperata hæc iſtius hominis evectio: ita percellebat eos Deus & afficiebat metu certiſſimo illius decreti contra Hhamalekitas, de quo Exod. 17. 14. & Deut. 25. 17.*

CAPUT VII.

Eſter in altero convivio regi urgenti, poſtulatum ſuum exponit de ſua & populi ſui incolumitate: Hamanem conſilii autorem accuſat: quem rex e patibulo ſuſpendi jubet, quod Mordecaio paraverat.

1 CUM itaq; veniſſet rex & Haman, [a] cõvivatum cum Eſtera regina:

[a] Heb. *bibitum: ſynecdoche. ut Geneſ. 43. 34.*

2 Dixit rex Eſterę etiam [b] die ſecundo, poſtquam bibiſſet vinum: quod *eſt* poſtulatũ tuum Eſter regina, & dabitur tibi? aut quæ *eſt* petitio tua? etiam uſque ad dimidium regni fiet.

[b] Heb. *in cõvivio vini.*

3 Tum reſpondens Eſter regina dixit, [c] ſi inveni gratiam in oculis tuis, ô rex, & ſi apud regem bonum videtur: [d] concedatur mihi [e] vita mea ad poſtulatum meum, & populus meus ad petitionem meam.

[c] Heb. *anima mea.*

4 [f] Nam [g] venditi ſumus ego & populus meus: quos perimant, interficiant, & perdant: [h] quòd ſi in ſervos & ancillas venditi fuiſſemus, ſiluiſſem: ſed non *eſt* iſte hoſtis utilis, [i] damnoſus eſt regi.

[d] Heb. *cum damno regis.*

5 Elocutus verò rex Aſſuerus dixit Eſteræ reginæ: quis *eſt* iſte & ubi iſte *eſt*, quem [k] provexit eò audaciæ animus ipſius, ut faceret ita?

[e] Heb. *implevit cor ſuum.*

6 Cui dixit: vir hoſtis & inimicus Haman peſſimus, iſte *eſt*: quapropter Haman terrefactus eſt a conſpectu regis & reginæ.

[f] Heb. *cum vendimus nos ego & populus meus.*

[g] Heb. *ad interficiendum nos & Schem 34. 30.*

7 Tum rex ſurgens in æſtu ſuo a [l] bibendo vino, *abiit* in hortum palatii: Haman verò ſubſtitit ad requirendum pro vita ſua ab Eſtera regina: videbat enim [m] definitum eſſe contra ſe malum a rege.

[l] Heb. *convivio ſui.*

[m] Heb. *abſolutum ei a Schem 44. 29.*

8 Rex autem rediens ex horto palatii in domum ubi biberat vinum, Hamane procidente ſuper lectum cui accumbebat Eſter, dixit rex: an etiam ſubacturus eſſet reginam apud me in ipſa domo? ſimulatq; verbum hoc prodiit ex ore regis, faciem Hamanis [n] operuerunt.

[n] Heb. *operuerunt.*

9 Et dicente Charbona uno ex aulicis, coram rege: etiam ecce patibulum quod paravit Haman Mordecaio, qui locutus fuerat bonum pro rege, ſtat ad domum Hamanis altum quinquaginta cubitos: edixit rex, ſuſpendite iſtum ex eo.

Supra 5. 14.

10 Itaque ſuſpenderunt Hamanem ex eo patibulo quod paraverat Mordecaio: & æſtus regis ſedatus eſt.

ANNOTATIO.

2 Secundo die] *id eſt, ſecundi convivii, quod condixerat ſuprà 5. 8.* 3 Si inveni] *Exordium a perſona ſua, & rei æquitate.* Concedatur] *Propoſitio.* 4 Nam venditi] *ætiologia propoſitionis, ſive confirmatio.* Venditi ſumus] *ſuprà 3. 8. & ſequent.* Quòd ſi] *ampliſicatio ſuperioris ætiologiæ a comparatione facti hypothetica, & ab utili.* 8 Operuerunt] *ne amplius facierem regis videret: ut ſiebat apud Perſas cum iis, qui a gratia regis exciderant.*

CAPUT VIII.

Aſſuerus Mordecaium dignitatibus auget: eiq; ac Eſteræ concedit, ut ſuis verbis Jehudæos confirmet, & armari in diem cædis ab Hamane conductum curent: quam denuntiationem Jehudæi lætis accipiunt.

1 DIE

1 Dia illa dedit rex Aſſuerus Eſteræ reginæ domum Hamanis hoſtis Jehudæorum: Mordecai verò veniebat in conſpectum regis, cùm indicaſſet Eſter [a]quid is ſibi eſſet.

2 Nam amovens rex annulum ſuum, quem trãſferri juſſerat ab Hamane, tradidit eum Mordecaio: [a] præpoſuitque Eſter Mordecaium domui Hamanis.

[a] Heb. adjecit Eſter & locuta eſt.

3 [a]Deinde [b]rursus Eſter elocuta eſt coram rege, procidens ante pedes ejus: & flens deprecabatur eum, vt averteret malum Hamanis Agagei & cogitationem ejus, quam cogitaverat contra Jehudæos.

4 Nam extendente rege ad Eſteram ſceptrũ aureum: ſurgens Eſter conſtitit coram rege:

5 Et dixit, ſi apud regem bonum videtur, & [a]ſi inveni gratiam coram eo, id eſt, ſi recta videtur res hæc corã rege, & [b]grata videor in oculis ejus: [c]reſcribatur ad revocandũ literas illas, cogitationem Hamanis filii Hammedathæ Agagæi, quas ſcripſerat ad perdendum Jehudæos, qui ſunt in omnibus provinciis regis.

[a] Heb. bona.

6 Nam quomodo potero aſpicere illud malum quod obventurum eſſet populo meo, [a] & quomodo potero aſpicere perditionem cognationis meæ:

[a] Heb. potero ut aſpiciam.

7 Dixit verò rex Aſſuerus Eſteræ reginæ & Mordecaio Jehudæo: ecce domum Hamanis tradidi Eſteræ: cùm eum ſuſpendiſſent ex patibulo, propterea quòd miſſurus fuerat manum ſuã in Jehudæos.

8 Vos itaque ſcribite pro Jehudæis, ut bonũ *videtur* in oculis veſtris, nomine regis, & obſignate annulo regis: ſed ſcriptura quæ reſcripta erat nomine regis & obſignata annulo regis [a]non eſt revocabilis.

[a] Heb. non revocatur.

9 Tum convocatis ſcribis regis tempore illo menſe ipſo tertio, is *eſt* menſis [a]Sivan, vigeſimo tertio *die*: reſcriptum eſt omnino prout præcepit Mordecai ad Jehudæos & ad ſatrapas principeſque ac præfectos provinciarum quæ *ſunt* ab India uſque ad Æthiopiam, centum viginti ſeptem provinciæ, ſecundum ſcripturam [a]cujuſque provinciæ, & ſecundum linguam [b]cujuſque populi: ad Jehudæos autem ſecundum ſcripturam ipſorum, & ſecundum linguam ipſorum.

[a] Heb. provinciæ & provinciæ: ſic deinceps.
[b] Heb. populi & populi: ſic deinceps.

10 Cumque ſcripſiſſet nomine regis Aſſueri, & obſignaſſet annulo regis, miſit literas per [a]curſores celeres, equitantes in equis angariis, [b]regios curſores, natos angaris,

[a] Heb. per manum curſorum in equis
[b] Heb. in civitate & civitate.

11 ([a] Conceſſiſſe regem Jehudæis qui ſunt in [b]unaquaque civitate, ut congregati reſiſtant pro vita ſua, ut perimant, occidant & perdant omnes copias populi aut provinciæ quæ hoſtiliter invadent ipſos parvulos & fœminas: & ut prædentur ſpolia eorum:

12 [a]Die eodem in omnibus provinciis regis Aſſueri: tertiodecimo menſis duodecimi, is *eſt* menſis Adar.)

13 [a]Exemplum iſtud ſcripturæ conſtituendũ jus in unaquaque provincia, patefactum omnibus populis, idque ut ſint Jehudæi parati in diem iſtum ad ulciſcendum ſe de inimicis ſuis.

14 Curſores equitantes in equis angariis, regii curſores [a]prodierunt celere & citato curſu, cum verbo regis: & jus datum eſt Suſis in urbe regia.

[a] Heb. accelerati & impulſi.

15 Ita Mordecai egrediebatur a conſpectu regis cum indumento regio, hyacinthino & albo, coronaque aurea magna, & ſtola byſſina aut purpurea: & [a]cives Suſorum luce perfuſi lætabantur.

[a] Heb. civitas Suſorum lucebat & lætabatur: metonymia.

16 Jehudæis erat [a]lux & lætitia: gaudiumque ac gloria.

17 Etiam in unaquaque provincia & in unaquaque civitate, in quemcunque locum edictũ regis & jus illius perveniebat, lætitia & gaudium erat Jehudæis, convivium & [a]hilaria: multique ex populis terræ [b]Jehudæi fiebant: nam irruerat in eos metus Jehudæorum.

[a] Heb. dies bonus.

ANNOTATIO.

1 Quid is ſibi eſſet] *id eſt, ut ſuus neceſſarius eſſet: ſic Geneſ. 33. 5. & 8.* 2 Præpoſuitque] *exciſu domeſticis illius infrà 9. 6. & ſequentibus.* 3 Deinde] *id eſt, poſtquam Haman ſuſpendi juſſus eſt, ſuprà 7. 9.* Si inveni] *Exordium, ut ſuprà 7. 3.* Reſcribatur] *Propoſitio, cujus argumentatio eſt verſu ſequente: ſimilis ei, qua utitur Jehuda Geneſ. 44. 34.* 8 Non eſt] *vide ſuprà 2. 1. quaſi dicat, videte ut genti veſtræ alia ratione quam decreti revocatione, conſulatis.* 9 Sivan] *ex parte Maio reſpondens.* 10 Regios curſores] *hu duabus vocibus definiuntur curſores angarii, quales in Perſide ſtatuti locis erant diſpoſiti, teſte Herodoto lib. 8. Primùm enim regis curſores dicuntur a functione: Perſicè Achaſchteranni, ſive ut Suidas vocat Aſtandæ pro Achaſchtandæ, quod ſonat regios fugientes: deinde etiam natos angaris, id eſt, viri qui angariorum, & parangariorum, aut lati curſus ſervitute venebantur. quæ iſta ſervitus hæreditaria erat & in familias perdurabat: de quibus vide librum 10. Codicis, & 5. Baſilicorum.* 11 Conceſſiſſe &c.] *ſumma edicti publici.* 12 Die eodem] *id eſt, conſtituto ab Hamane, ſuprà 3. 13.* 13 Exemplum] *ſumma ejus eſt quod literis mandabatur ſingulis præfectis.* 15 Cives Suſorum] *id eſt, Jehudæi Suſa inhabitantes: ut docet verſus ſequens.* 16 Lux & lætitia] *id eſt, illuſtris lætitia, ut ſuadet.* 17 Jehudæi fiebant] *id eſt, in Jehudæorum cœtum ſe recipiebant.*

CAPUT IX.

Jehudæi condicto die eos perdunt, qui in ipſos ex Hamanis decreto eodem die fuerant inſurrecturi. Quam ob rem a Mordecaio inſtituitur conſuetudo celebrandi dies ſortium quotannis, & a regina confirmatur.

1 ITAQUE duodecimo menſe, is *eſt* menſis Adar, ipſo die tertiodecimo, quo propè erat ut verbum regis & jus ejus fieret: quo die ſperabant inimici Jehudæorum ſe dominium exercituros in eos: aut [a]e converſo quo dominium exercituri erant Jehudæi ipſi in oſores ſuos:

[a] Heb. converſo hoc.

2 Congregaverunt ſe Jehudæi in civitatibus

bus ſuis per omnes provincias regis Aſſueri ad mittendum manum in quærentes malum ipſorum: ante quos non conſtitit quiſquam: nam irruit metus eorum in omnes populos.

3 Omnes autem præfecti provinciarum, ſatrapæque & principes, & curatores operum quæ *erant* regi ſublevabant Jehudæos: quia irruerat metus Mordecaii in eos.

4 Nam magnus erat Mordecai in domo regis, & fama ejus obibat omnes provincias: quia vir ille Mordecai [b]pergebat magnus eſſe.

[b] Heb. *iens & magnus.*

5 Itaque percuſſerunt Jehudæi omnes inimicos ſuos percuſſione gladii, & cæde ac perditione: fecerunt que contra oſores ſuos pro voluntate ſua.

6 Etiam Suſis in urbe regia interfecerunt Jehudæi, & perdiderunt quingentos viros:

7 Et Parſchādathani, Dalphonemque, & Aſpatham,

8 Et poratham, Adaljamque, & Aridatham,

9 Et Parmaſchtam, Ariſaiumque, & Aridaiū, ac Vajezatham:

10 Decem filios Hamanis filii Hammedathæ hoſtis Jehudæorum [a]interfecerunt: ſed ad prædam [a]non miſerunt manum ſuam.

11 Die illo cùm perveniſſet numerus interfectorum Suſis in urbe regia, in conſpectum regis:

12 Dixit rex Eſteræ reginæ, [a]Suſis in urbe regia interfecerunt & perdiderunt Jehudæi quingentos viros, ac decem filios Hamanis: in reliquis proviciis regis quid fecerint? jam quod *eſt* poſtulatum tuum, & dabitur tibi: aut quæ petitio tua amplius, & fiet?

13 Cui dixit Eſter, ſi apud regem bonum videtur, [a]concedatur etiam cras Jehudæis qui ſūt Suſis facere ſecundum jus hodiernum: & decem filios Hamanis [a]ſuſpendant e patibulo.

14 Edicente ergo rege ut fieret ita, conſtitutum eſt jus Suſis, quo decem filios Hamanis ſuſpenderunt.

15 Et congregantes ſe Jehudæi qui *erant* Suſis, etiam die quartodecimo menſis Adaris, [a]interfecerunt Suſis trecentos viros: ſed ad prædam non miſerunt manum ſuam.

16 Reliqui Jehudæi quoque qui *erant* in provinciis regis congregarunt ſe, ut reſiſtentes pro vita ſua quieſcerent ab inimicis ſuis, & interfecerunt oſorum ſuorum ſeptuagintaquinque millia: ſed ad prędam non miſerunt manum ſuam:

17 Die decimo tertio menſis Adaris: quieverunt autem quarto decimo ipſo, & celebrarunt illum diem convivii & lætitiæ.

18 Jehudæi verò qui *erant* Suſis, congregarunt ſe ipſo decimo tertio & quartodecimo ipſo: quieverunt autem quintodecimo ipſo, celebrantes eum diem convivii & lætitiæ.

[c] Heb. *civitatibus pagorū: pallage.*

19 [a]Idcirco Jehudæi pagani, habitantes in [c]pagis civitatum, celebrarunt diem quartumdecimum menſis Adaris, lætitia & convivio ac [d]hilariis: & miſſu portionum [e]alterius ad alterum.

[d] Heb. *diem bonum: ſic deinceps.*

[e] Heb. *vir ad proximum ſuum: ſic ver. 22.*

20 [a]Nam reſcripſit Mordecai res iſtas: & miſit literas ad omnes Jehudæos qui *erant* in omnibus provinciis regis Aſſueri, propinquos & longinquos:

21 Inſtituendo eis ut celebrarent diem quartumdecimum menſis Adaris, & diem quintum decimum in ipſo: [f]quotannis:

[f] Heb. *in omnibus annis & annos: ſic deinceps.*

22 Pro ratione dierum quibus quieverunt Jehudæi ab inimicis ſuis, & menſis qui converſus eſt eis a mœrore in lætitiam, & a luctu in hilaria: celebrando eos dies cōvivii & lætitię, tum miſſu portionum alterius ad alterum, tum dēnis erga egentes.

23 Ita receperunt qui que Jehudæi ſe facturos quod inceperant: & quod ſcripſerat Mordecai ad ipſos.

24 [a]Quoniam Haman filius Hammedathæ Agagæus hoſtis omnium Jehudæorum cogitationem iniverat contra Jehudæos ad perdendum eos: & conjici juſſerat Pur id eſt ſortem ad fūdendum eos & ad perdendos eos.

[a] Exp. 3. ſub 7.

25 Sed cùm [a]illa veniſſet coram rege, edixerat *rex* cum literis, revertatur cogitatio ejus peſſima quam cogitavit contra Jehudæos in caput ipſius: ideò ſuſpenderunt eum filios ejus ex patibulo.

[a] Heb. *ejus rem dirum.*

[a] Exp. 3.

26 Prætereà vocantes dies iſtos Purim de nomine Pur *ſive ſortis* illius, & nempe propter omnia verba epiſtolæ iſtius: & *propter* id [a]quod viderant [b]hujus rei, & *propter* id, quod pervenit ad ipſos:

[a] Heb. *propterea.*

[b] Heb. *ejus.*

27 Inſtituerunt & receperūt Jehudæi in ſe & in ſemen ſuum, & omnes qui eſſent ſeadjuncturi eis, ut non [i]pereat: ſe celebraturos duos dies iſtos, ſecundum reſcriptum eorum & ſecundum condictum tempus eorum: quotannis.

[i] Heb. *præterit ac non ſtet.* 19. *& infra ver. 28.*

28 Et dies iſtos memoratos & celebres *fore* in [k]unaquaque ætate, familia, provincia, & civitate: denique dies Purim iſtos non perituros e medio Jehudæorum, & memoriam eorum non interituram a ſemine ipſorum:

[k] Heb. *in omni & omnem ætatem, familia & familia, provincia & provinciam, urbem & urbem.*

29 Scripſit quoque Eſter regina filia Abichajilis, ut Mordecai Jehudæus, *epiſtolam* ſecundam *ad* omnem [l]ratihabitionem: ad ſtabiliendum epiſtolam *dierum* Purim [a]iſtam.

[l] Heb. *firmitatem.*

[a] Heb. *ejus.*

30 Quas literas miſit *Mordecai* ad omnes Jehudęos per centum vigintiſeptem provincias regni Aſſueri: verbis [m] proſperitatis & firmitatis *præmiſſis*:

[m] Heb. *pacis.*

31 Ut inſtituant dies Purim iſtos condictis temporibus eorum, quemadmodum ſtabilivit apud eos Mordecai Jehudæus, & Eſter regina: & quemadmodum ſtabiliverant apud ſe ipſos & apud ſemen ipſorum: [n] [a]documenta jejuniorū & clamoris ſui.

[n] Heb. *ſtare ſuper mandatum.*

[a] Heb. *ſtare ſuper mandatum.*

32 Cùm itaque edictum Eſteræ ſtabiliviſſet res iſtas *dierum* Purim: conſcriptum eſt in libro hoc.

ANNOTATIO.

10 Interfecerunt] *non tantum propter hoc inimicitias: ſed decreti Dei memores de delenda Hhamalkizarum memoria, Exodi* 17.14. *& Deut.* 25.17. Non miſerunt &c.] *nam etſi illu a rege permiſſum erat ſuprà* 8.11. *tamen conſultò ſibi a præda temperarunt: rationem habentes legis Dei, quæ vetat derivarii in ſuos iniquitatem parentum: Deut.* 24.16. *Poſterorum verò Hamanis alia ratio fuit, quorum excidium imperaverat Deus Exod.* 17.14. *& Deut.* 25.17. 12 Suſis in urbe regia] *gratulantis verba.* 13 Concedatur] *ſupererant enim adhuc in urbe Jehudæorum hoſtes: quos Jehudæi, ut pauciores numero eſſent,*

rant, non potuerant conficere: sicut ostendit ver. 15. Suspendant] *jam interfectos, ad execrationem & exemplum suffigant* 19 Idcirco] *id est, propter liberationem hoc die partam.* 20 Nam rescripsit] *id est, scripto autor fuit istius consuetudinis, de qua duobus versiõs sequentibus.* 24 Quoniam Haman] *ratio consuetudinis sumpta ex literis Mordicaii ad Iehudæos.* 25 Illa] *Ester, relativum a suo antecedente quàm remotissimum: vide simile Gen.*10.12,& 1.*Schem* 7.16. 26 Quod viderunt] *id est, quod in singulis locis cognoverunt atque experti sunt, literis ab Hamane allatis, hostibus in eodem paratu, & insperata liberatione.* 29 Ratihabitionem] *id est, quicquid potuit pertinere ad illius consuetudinis confirmationem & autoritatem.* Istam] *quam scripserat Mordecaius, & cujus argumentum explicatum est supra inde a versu* 20. 31 Documenta jejuniorum] *id est, qui dies monimento futuri sunt salutis, quam jejunio & precibus fuerant a Deo consecuti.*

CAPUT X.

Assuerus imponit tributum, & Mordecaio autoritatem administrationemq; committit: in qua ille suis gratificatur & consulit.

1 POSTEA imposuit rex Assuerus tributum [a] regioni, & insulis maris.

2 Omnia autem facta autoritatis ejus & potẽtiæ ejus, & explicatio amplitudinis Mordecaii, qua magnificavit eum rex: [a] an non sunt scripta in libro [a] Chronicorum regum Mediæ & Persidis?

3 Nam Mordecai Iehudæus secundus a rege Assuero, magnusq; apud Iehudæos, & acceptus multitudini fratrum suorum erat: procurans bonum populo suo, & proloquens prosperitatẽ toti [a] semini suo.

[a] Heb. verbum dierum.

ANNOTATIO.

1 Regioni &c.] *id est, ab aliis tributum exegit: Iehudæos immunes fecit ab isto tributo: cùm expeditio in Græciam duce Xerxe pararetur: quam ob rem Herodotus lib.*3. *etsi suppresso Iehudæorum nomine, partem Arabiæ Iehudææ conterminam immunem fuisse scribit: eademq; causa apud Persas dici Cyrum patrem, Cambysem dominum, Darium verò cauponem regni extitisse.* 2 An non &c.] *quasi dicat, nihil attinet ea hîc enarrare: hæc ad fidem sunt satis: vide simile* 1.*Reg.*11.41. 3 Semini suo] *id est, genti suæ: synecdoche.*

Secundæ partis Bibliorum finis.

παν'Ζτε λόξα θεῷ.

BIBLIORVM

PARS TERTIA,

id est,

QUINQUE LIBRI

Poëtici, Latini recens ex Hebræo
FACTI, BREVIBUSQUE SCHOLIIS
AD VERBORUM INTERPRETATIONEM
rerúmque methodum pertinentibus illu-
ſtrati ab IMMANUELE TREMELLIO
& FRANCISCO
JUNIO.

LONDINI,
Typis Henrici Middletoni.
M. D. LXXXI.

Libri III tomi.

Ijob.
Pſalmi.
Proverbia.
Eccleſiaſtes.
Liber Canticorum.

ILLUSTRISSIMO PRINCIPI AC DOMINO POTENTISSIMO, DOMINO IOANNI CASIMIRO, PALATINO COMITI AD RHENUM, BAVARIAE Duci, &c. gratiam & pacem a Domino.

DITVRI poëticos sacræ Scripturæ libros, PRINCEPS Illustrissime, & oblaturi tuæ Celsitudini, ne ἀπροσδόκητον multis de ratione hujus instituti nostri apud te præfandum statuimus, neq; rei tantæ apud omneis commendationem a nobis afferendam esse. Hanc enim jam olim paterna Dei opt. max. gratia ingeneravit & impressit pietati tuæ, & apud omnes bonos testificata est post omnẽ hominum memoriam Spiritus sancti autoritas, cui neq; arte nostra quicquam posset amplius accedere, neq; impietate multorum decedere. Cùm tamen & peritos strenuósq; remiges personantia cõfirment celeusmata, & athletas quosq; fortissimos spectantis coronæ voces & hortationes accendant, consilium hoc speramus non fore ingratũ T.C. neque militi Christiano ulli futurum ducimus inutile, si quas Ecclesiæ veteris & patrum sanctissimorum voces huic operi præmittamus. Nostræ enim, fatemur, plurimum a rei dignitate & amplitudine essent absturæ, adeò sumus apud nos conscii tenuitatis & infirmitatis nostræ; neq; verò multum apud quamplurimos autoritate posset: sed quod in nobis exile atque jejunum est, id veneranda antiquitas sua autoritate gratiaq; resarciet. Communem igitur Basilii magni & Augustini sententiam de hoc opere adducemus gravitate maxima, elegantia non mediocri, & sanctimonia summa confertissimam. Omnis scriptura, inquiunt illi, divinitus inspirata & utilis ad docendum hac ipsa de causa a sancto Spiritu conscripta est, ut veluti in communi quadam sanandis animis officina omnes homines & singuli nobis remedium ex ea perturbationibus propriis assumamus: hoc enim remedium (ait quidam) subtantum est peccata magna. Ac in eis quidem sunt alia quę Prophetæ tradunt, alia quæ Historici, alia item quæ Lex, alia quæ in Proverbiis monitorum formâ: Psalmorum verò liber quæcunque utilia sunt ex omnibus comprehendit, futura prædixit, veterum historias commemorat, legem fert viventibus, gerendorum statuit modum, & (ut semel brevitérque dicam) publicum bonorum documentorum est promptuarium quoddam, ea quæ singulis conferũt pro studio ipsorum invenienda & percipienda exhibens. Etenim & veteribus animarum vulneribus medetur, & recentibus velocissimum solet remedium adhibere, & quod affectum est curat, & quod integrum est conservat, denique omnino passiones tollit (quoad ejus fieri per nostram infirmitatem potest) quæ variè animis hominum in præsente vita dominantur; idq; cum melodica animarum perductione quadam & delectatione modestas reddente cogitationes nostras atq; temperante. Quoniam enim Spiritus sanctus videbat humanum genus ægrè ad virtutem adduci, & nos propter vitiositatem naturæ ad voluptates inclinantis rationem rectè vivendi negligere, quid ille fecit? delectabiles cantionum modulos documentis suis permiscuit; ut dum suavitate & gratia mulcetur auditus, utilitatem illam percipiamus clàm quę ex sermonibus istis innascitur: quemadmodum periti medici faciunt, qui potanda austeriora pharmaca præbentes ægris sæpe os poculi melle circumlinunt, ne ægri utilitatem suam præ austeritate refugiant. Propterea igitur nobis hæc Psalmorum carmina modulis aptis excogitata sunt, ut si qui ætate sunt pueri, aut

planè adoleſcentes moribus ſpecie quidem modulentur, revera autem animas ſuas erudiant. Neq; enim Apoſtolicũ, neque Propheticum præceptum facilè ex vulgo quiſquam aut ſegnioribus hominibus unquam memoria complectatur, & illud tenet animo cùm ex Eccleſia egreditur: Pſalmorum verò dicta & modulantur domi, & in foro circumferunt: & ſicubi quis offenſus animo exacerbatur & efferatur valdè, poſtquam fuerit Pſalmi (ut ita dixerim) carminibus incantatus, abſcedit illico ſepulta his ſanctis modulis animi ſui feritate, quamvis acerbiſſima. Pſalmus tranquillitas animarum eſt, brabeutes pacis, perturbationes & fluctus animorum cohibens: mollit enim iracundiam mentis, luxúmque revocat ad temperantiam. Pſalmus amicitias congregat, adunat aſſidentes, reconciliat adverſarios: quis enim amplius inimicum duxerit hominem, qui cum vocem Pſalmi unicam ad Deum emiſerit? Quod igitur omnium bonorum eſt hominibus inter ſe maximum, charitatem exhibet Pſalmorum modulatio, concentum velut commune aliquod hominibus adunandis inter ſe vinculum ſuggerens animo, & compingens populum ad chori unius ſymphoniam. Pſalmus dæmones fugandi inſtrumentum eſt, angelos ad auxilium noſtrum adducendi, armatura in terroribus nocturnis, diurnorum laborum requies, tutamen pueris, juvenibus ornamentum, ſolamen ſenibus, mundus mulieribus aptiſſimus: ſolitudines efficit habitatas, fora ſobria: eſt tyronibus rudimentum, proficientibus incrementum, perfectorum firmamentum, vox totius Eccleſiæ una. Hic ſolennitates illuſtrat, hic triſtitiam quæ eſt ſecundum Deũ operatur: Pſalmus enim vel ex lapideo corde lachrymas evocat. Pſalmus angelicum opus eſt, cœleſtis adminiſtratio, ſpirituale thymiama. O verè ſapiens magiſtri illius cogitatum artificioſiſſimè procurantis, ut eâdem operâ cantemus & res utiles addiſcamus, quia hoc pacto hæc documenta magis in animis noſtris informantur. Nam quæ doctrina per violentiam quandam animis indita, ea non ſolet permanere: quæ verò cum delectatione & gratia inſinuatur atq; inducitur, neſcio quo pacto diutiùs hærere mentibus cernitur, & conſtantiùs memoriæ inhærere. Quid enim eſt, obſecro, quod ex Pſalmis nequeas diſcere? nónne ampliſſimum decus fortitudinis? nónne juſtitiam accuratiſſimam? nónne gravem temperantiam? nónne prudentiam abſolutiſſimam? nónne reſipiſcentiæ rationem? nónne regulas patientiæ? nónne quicquid boni enuntiare poſſis? hìc profectò eſt Theologia perfecta, prænuntiatio Chriſti in carne venturi, minæ iudicii, communis reſurrectionis ſpes, ſuppliciorum metus, pollicitatio gloriæ, myſteriorum revelatio: omnium rerum theſauri in hunc Pſalmorum librum, tanquam in magnum aliquid & commune promptuarium, comportati ſunt atque repoſiti. Habes Illuſtriſſ. PRINCEPS, Pſalmorum encomium, breve illud quidem verborum numero, ſed ampliſſimum reipſa & magnificentiſſimum, quo magnus ille Baſilius olim utebatur: cujus quidem encomii nos propterea neq; tædet neq; pudet, quòd maximum illum pietate & eruditione virum D. Auguſtinũ minimè puduit operi ſuo idem ferè de verbo reddituum diſſimulato autore præfigere. Quid ergo? dixerit quiſpiam: vósne libros omnes poëticos qui in Scriptura extant vocatis Pſalmos, vósne libris omnibus iſtis eadem tribuitis quæ veteres propriè & ſingulariter aptarunt ei libro quem librum laudum Hebræi appellarunt? nos verò hoc nomine ſanctiſſimo, illi laudum vel Pſalmorum Davidicorum (ut συνεκδοχικῶς appellantur) libro nihil derogamus, neq; aliis quicquam ſuprà quàm oporteat temerè arrogamus. Nam libros quia Davide aliiſq; viris Dei fuerunt traditi ut in Eccleſia canarentur, eos κατ' ἐξοχὴν & ſingulariter Pſalmos dici & dicendos eſſe agnoſcimus: alios verò qui ita ſcripti ſunt ut viri boni cantare potuerint eos & arbitratu ſuo cantaverint delectationis ſuæ & inſtitutionis ergò, eos non minus propriè ſed communi voce confirmamus Pſalmos appellari. Itaq; hos libros omnes communiter vocamus Pſalmos, quia ſunt rythmici, non proſa oratione ſcripti, ut omnes alii (etſi in his Canica quædam extant elegantiſſima Moſchis, Deborę, Davidis, Ieſchabhjæ, Iechizkjæ, Iirmejæ, & Chabbakuki inſperſa) ſed numeris adſtricti ad commoditatem memoriæ & cantus: quo quidem ſcriptorũ genere numeroſo verbis, & ſententiarũ δεδαιδαλμένῳ αἴνιγμι ποικίλως optimè docerii animos, delectari, atq; permoveri nemo non novit qui humanitatem noverit. Quid enim aliud eſt ψαλμὸς, quàm ſpirituale & ſanctum ſcriptionis genus privatim, publicè, canentium, pſallentium, aut ſymphoniam exercentium modulationi accommodum? Sed quid nos de voce hac dimultúmque opus eſt laborare, Chriſtus ipſe diſcipulos ſuos compellans (ſi ad argumentationem ipſius probè attendamus) autor nobis futurus eſt hoc totum librorum Poëticorum corpus librum Pſalmorum appellari. Hi ſunt (inquit) ſermones illi quos dicebam vobis, cùm adhuc vobiſcum eſſem; oportere ut impleantur omnia quæ ſcripta ſunt in Lege Moſchis, Prophetiſque, & Pſalmis de me. Sunt quidem omnes Prophetæ, quorum manus ad exarandam ſcripturam ſa-

Luc. 24. 44.

cram

cram abluit Dominus: ſed tria univerſè ex illis omnibus genera conſtituuntur ſcripturæ a Chriſto Servatore noſtro, & Apoſtolo confeſſionis noſtræ. Primum eſt lex Moſchis, id eſt, Pentateuchus, ex qua velut perenni & ſalubri fonte ducti fuerunt omnes aliorum ſcriptorum rivi, & ad quam ceteri veteris Teſtamenti libri tanquam ad caput ſuum referri debent. Secundum eſt Prophetarum, qui mudè ſoluta oratione & voce & ſcripto Eccleſiæ Dei tradiderunt quæcunque Spiritus ſanctus clàm infundebat illis, ut cum tota Eccleſia communicarent palàm. Atq; horum quidem Prophetarum alii qui res antegeſtas monumentis literarum conſignarunt, Prophetæ anteriores; alii qui ex præſentibus futura judicia & promiſſa Dei prædicarunt, poſteriores nuncupantur: non ab ordine collocationis (ut recentiores Hebræi ſomniarunt) ſed a rerum quas prædicarunt & conſcripſerunt argumento. Tertium verò genus eſt Pſalmorum, hoc eſt, librorum in quibus res a Moſche Prophetiſque traditæ & ſancto Dei Spiritu teſtatæ aptis numeris exponuntur, aut demonſtrantur exemplis tam publicis quàm ſingularibus. Horum igitur Pſalmorum (ut vocavit Chriſtus) commune eſt quicquid boni Patres de cantionibus veteris Eccleſiæ prædicarunt in libro laudum comprehenſis: commune argumentum, communis forma, communis uſus, omnia ad eandem gloriæ Dei prædicationem & ædificationem Eccleſiæ pertinentia. Hæc poëſis ſacra eſt elegantiſſima Legis Prophetarum q; epitome, ab aliis libris hoc uno differens quòd illis oratione fuſa & ſimplice audientibus narrarunt, eos docuerunt, atque commoverunt; hi verò numeroſa & brevi ad memoriam, figuratà ad vim & efficacitatem oratione protulerunt eadem documenta voluntatis Dei: quæ duo (ut taceamus tantum) compages inquam numerorum & figurarum lumina, quantum in mentibus humanis poſſint, ſupervacaneum fuerit hoc loco exponere. Nam cùm tota cœleſtis theologia in vera, juſtáque Dei & noſtri cognitione ſita ſit: ſi placebit majeſtatem Dei ex natura ejus in Chriſto per libros iſtos cognoſcere, habes Proverbiorum Schelomonis partem: ſi ex creatione & adminiſtratione providentiæ, habes Iobum; ſi ex gratioſo fœdere cum Eccleſia inito, habes Canticum Canticorum: ſin autem tibi ad cognitionem noſtri, deliniari cupis vaniſſimam quæ a natura eſt animi noſtri, judiciorum, & actionum formam, nihil Eccleſiaſte convenientius: ſi officia Ethica æquè ad pietatem ac humanitatem pertinentia, nihil aptius altera Proverbiorum parte: ſi denique omnia ſimul complecti deſideraveris, en tibi Pſalmorum (ut vulgo appellatur) librum, theſaurum, inquit Ambroſius, virtutum omnium; ſpeculum naturæ divinæ, adminiſtrationis, & gratiæ: cùm vanitatis, tum officiorum noſtrorum omnium indicem & πάγκρησον σύνταγον, in quo explicatam cernas totius hominis ψυχικῆς & ſpiritualis anatomen, hortum animæ Chriſtianæ & odoramentorum omnium, inſtructiſſimam παναρίτων medicamentorum officinam, certiſſimúmque (ut Epiphanii verbo utamur) πανάριον. Quamobrem non poſtumus ſatis laudare ſanctiſſimum conſilium principis illuſtriſſimi & ſanctiſſimi parentis tui, qui Pſalmorum librum cogitabat ſeorſim vernaculo ſermone editum circumgeſtare ſecum, & domeſticis ſingulis geſtandum, legendum, diſcendumq; tradere; ut is ſibi & ſuis omnibus theſaurus eſſet. De operâ autem noſtrâ nolumus apud T. C. aut viros bonos prædicare quicquam: hoc unum confirmabimus, quicquid nobiſcum artis & induſtriæ communicavit Dominus, id nos accuratè optima fide & diligentia attuliſſe cùm ad convenientem verborum interpretationem, tum ad ſimplicem & germanam rerum intelligentiam: cui non parum putamus illud conducere, quòd ordinem & viam aliquam percipiendis & comprehendendis rebus, quàm breviſſimè a nobis fieri potuit tradidimus. Neminis hîc officium improbamus, neminem damnamus, nemini præjudicatum aſſerimus: ſcimus enim lata eſſe valde documenta Domini, eáque ab aliis aliter æquo animo ferimus tractari & teri. Nos bonorum impulſu in agricolationem hanc incubuimus teſtificante Domino in mentibus noſtris: itaque (ut cum Arnobio loquamur) hunc ſacræ Scripturæ laticem, licet tenuiter, ſuim patientibus aperimus ut ſitientes bibant: rogámúſque & obſecramus per ſanctiſſimum nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti & glorioſum adventum ipſius, eos omnes qui ſibi Spiritu ſancto videntur ebrii, & qui re ipſa participes ſunt colle&ium donorum ejus, ut nulla tamen ſitientibus impedimenta patiantur inferri: neque enim qui vino exuberant aquam volentes bibere prohibent. Atque hunc quidem librum theſaurum Eccleſiæ ſacrum, elaboratum a nobis per voluntatem Domini, indicem propenſiſſimi noſtri erga T. C. animi & conſtantiſſimi ſponſorem officii, nunc demum T. C. offerimus: ut quemadmodum hoc commune eſt & fuit ſemper totâ Eccleſiæ documentum, piis ſingulis, & Illuſtriſſimo parenti tuo, eodem etiam modo ſit tibi germano Dei Patris in Chriſto, ſanctæ & catholicæ Eccleſiæ in ſemine incorrupto verbi, & tan-

à parentis a natura filio : sit ergo doctrina hæc commendatissima, colatur, teneatur, & ferat culis pietatis tuæ ad gloriam Dei Patris in Iesu Christo capite & Seruatore nostro, ad Ecclesiæ us ædificationem & salutem æternam T.C.

Illustrissime PRINCEPS, Deum oramus & Patrem Domini nostri Iesu Christi, ut T.C. quàm diutissimè seruet incolumem, tibi adsit, te suo Spiritu regat, & omni benedictionum gen ere exornet cumulatissimè. Amen.

T. C.

Serui addictissimi,

Immanuel Tremellius,
Franciscus Junius.

IJOBI

ARGUMENTUM.

IJOB, ſanctum exemplum patientiæ, plurimis & græviſſimis calamitatibus probatus a Deo, & omni ope deſtitutus: durioribus adhuc tentationibus ab uxore & amicis petitur. Nam illa inſanis ludificationibus exagitat virum: hi verò a providentia & juſtitia Dei ſapientiſſima & potentiſſima, a peccatrice hominum natura, atque a prima illa Ijobi perturbati oratione conjecturam facientes; ſtatuunt in ſingulis ſuis orationibus Ijobum aut maleficentiſſimè vixiſſe apud homines, aut hypocritam fuiſſe coram Deo: alioquin nunquam futurum fuiſſe, ut a Deo juſtiſſimo tam graves plagæ infligerentur ipſi. Hæc ſumma propoſitionis illorum, ſtatus conjecturalis. Ijob verò, etſi interdum plùs æquo infirmitate carnis exardeſcens, criminationes amicorum ita refellit, ut neque juſtitiam Deo, neque ſibi adimi patiatur: ſed duabus rationibus utitur ad defendendum ſe: una, quòd judicia Dei, utcunque juſta ſint, hominibus ſunt incognita; ac proinde temerè amici de ipſo judicant: altera, quòd Deus ipſe communi experientiâ contrà oſtendit quàm illi aſſerant, etiam in hâc vitâ bonis ſæpiùs malè eſſe quàm malis. Ita ad ſe ipſum veniens primùm utitur teſtimonio conſcientiæ ſuæ, cui aliquando laceſſitus aſpergit murmura: deinde per ἀντιμεταγωγὴν, ſive criminis tranſlationem amicos reprehendit, quòd cauſam Dei (ut ſibi videbantur) ſuſcipientes, ipſum injuſtè criminarentur. His ſermonibus ultrò citroq; habitis, Elihu velut comparans animos diſſidentes ad reverentiam: documenta exponit de juſtitia & miſericordia Dei, utroſque reprehendit, & docet Ijobum humilitatem, a comparatione majeſtatis Dei cum humana ſorte. Poſtremò Deus idem documentum confirmans ab operum ſuorum exemplo, Ijobum primo ad ſilentium, deinde ad confeſſionem & reſipiſcentiam; amicos verò iterum ad reconciliationem adducit: reſtituto denique Ijobo amplius quàm antè benedicit.

CAPUT PRIMUM.

Ijob pius & potens operâ Satanæ a Deo exercetur, amiſſis facultatibus & liberis: qua calamitate preſſus in pietate permanet; & ſe ipſum conſolans benedicit Deo.

1 VIR erat in regione [a] Hhutzi, Ijob nomine: eratque vir ille integer, & rectus, timenſque Dei, & recedens a malo.

2 Huic editi fuerunt ſeptem filii & tres filiæ:

3 Eratq; poſſeſſio ejus ſepties mille pecudes, & ter mille cameli, & quingenta juga boum, quingentæque aſinæ, & familitium permultum: denique erat vir ille maximus omnium [a] orientalium.

4 Euntes autem filii ejus faciebant convivium domi ſuæ quiſque die ſuo; & mittentes invitabant tres ſorores ſuas, [a] ad comedendum & bibendum ſecum.

5 Deinde erat [a] cùm circumegiſſent dies convivii, ut mittens Ijob [a] ſanctificaret eos, & ſurgens manè offerret holocauſta de numero illorum omnium. nam dicebat Ijob, fortaſſe [a] peccaverint filii mei, aut [b] maledixerint Deo apud [c] animum ſuum: ita faciebat Ijob ſingulis diebus [a] illis.

6 Cùm itaque eſſet [a] dies hujuſmodi, adveneribus [a] filiis Dei ut ſiſterent ſe coram Jehova; ſimiliter advenit etiam [a] Satan inter eos.

7 Dicente autem Jehova ad Satanam, unde venis? reſpondens Satan Jehovæ, dixit, [a] a peragrando terram, & a perambulando in ea.

8 Dicente verò Jehova ad Satanam, [d] advertiſtine animum tuum ad ſervum meum Ijobum: quòd non ſit par ei in terra, vir integer, ac rectus, timens Dei, & recedens a malo?

9 Reſpondens Satan Jehovæ, dixit; [a] an gratis timet Ijob Deum?

10 Nónne tu [a] obſepiviſti eum, domumque ejus, & quicquid eſt ei circumquaque? operiſque manuum ejus ita benedixiſti ut pecus ejus in multitudinem eruperit in terra?

11 Enimverò mitte, quæſo, manum tuam, & [a] attinge quęcunque ſunt ei; [a] niſi [e] in os tuum maledicturus ſit tibi.

12 Itaque dixit Jehova ad Satanam, ecce quecunq; ſunt ei, in manu tua ſunto. tantummodo in ipſum ne mittito manum tuam. & exivit Satan a conſpectu Jehovæ.

13 [a] Cùm, inquam, eſſet dies hujuſmodi; quo filii illius & filiæ illius comedebant & bibebant vinum in domo fratris ſui primogeniti:

14 Nuntius veniens ad Ijobum dixit; cùm boves ararent, & aſinæ paſcerent [f] ſecundum eos,

15 Ir-

[a] Heb. filiorum Orientis.

[b] Heb. benedixerint: ita quoties in 1. Reg. 21. 10. & infrà, ver. 11.

[c] Heb. cor.

[d] Heb. poſuiſtine cor tuum: ſic infrà 2. 3.

[e] Heb. faciem tuam: ſic infrà 2. 5.

[f] Heb. ad ſpatia eorum, ſive latera.

15 Irruens [f] Sabæorum gens cepit ea, & pueros percusserunt acie gladii: proripui autem me tantummodò ego solus, ad indicandum tibi.

16 Adhuc isto loquente alter adveniens, dixit; ignis Dei cecidit e cœlo, qui exardescens in pecudes & pueros consumpsit eos: proripui autem me tantummodo ego solus, ad indicandum tibi.

17 Adhuc isto loquente alius adveniens, dixit: Chaldæi dispositis tribus [g] agminibus, irruerunt in camelos & ceperunt eos, puerósque percusserunt acie gladii: proripui autem me tantummodo ego solus, ad indicandum tibi.

18 Dum iste loquebatur, etiam alius veniens, dixit; filii tui filiæq; tuæ comedebant ac bibebant vinum in domo fratris sui primogeniti:

19 Cùm ecce [f] ventus magnus venit a [h] plaga deserti; quo [i] impetente quatuor angulos domus, corruit illa super pueros ita ut mortui sint: proripui autem me tantummodo ego solus ad indicandum tibi.

20 Tunc surgens Ijob [f] laceravit pallium suum, & [f] totondit caput suum; procidénsque in terram incurvavit se;

21 Dicens, [f] nudus exivi ex vtero matris meæ, & nudus redibo [f] illuc; Jehova dedit, & Jehova recepit: sit nomen Jehovæ benedictum.

22 In hoc toto non [f] peccavit Ijob, neque attribuit insulsitatem Deo.

[g] Heb. *capitibus: ut Judicum 7. 16.*

[h] Heb. *ventus fortis.*

[i] Heb. *cum impetit.*

ANNOTATIO.

1 Vir erat] *Historiam hanc fuisse gestam docent personarum, gentium, & regionum nomina, liberorum Ijobi numerus, & inprimis nobilis illa restitutio & instauratio Ijobi, de qua cap. 42. denique testimonium Jechezkelis 14. 14. & Jacobi. 5. 11. Tempus etsi certò definiri non potest; verisimile tamen est ex personarum, gentium, locorumq; nominibus, & ex ætate quæ Ijobo. 42. cap. tribuitur, eum vixisse quo tempore Israëlitæ in Ægypto degebant, inprimis vero ex eo quod post latam legem nemini licuit alibi quam coram arca vel tabernaculo Dei sacrificare, sine mandato singulari. nam amicorum Ijobi unus e posteris Abrahami, alter e posteris Nachoris, & alii e posteris Hhesavi fuerunt: vita verò tam longæva non ita fuit cum posterioribus seculis communicata ut Mosche (quem Jehudæi existimant hujus libri scriptorem fuisse) testatur Psalmo 90. 10. Denique Ijob aut non fecisset contra præscriptum legis sacrificans, aut scriptura non commendasset illius sacrificia; si venisset contra legem.* Hhutzi] *vide Gene. 10. 23.* 3 Orientalium] *in quam regionem Abrahams filios præter Jizchakum amandatos fuisse docet Mosche, Gene. 25. 6. & 18.* 4. Ad comedendum, &c.] *id est, ad convivandum: periphrasis, ut infrà vers. 13. & 18.* 5 Cùm circumegissent] *id est, quotiescunque eorum unus fratres convivio acceperat, quasi actis in orbem vicibus.* Sanctificaret eos] *id est, sanctificationem imperaret, ut mundati sequenti sacrificio interessent.* Peccaverint] *opere aut verbis inter convivandum.* Maledixerint] *id est, non ita sanctificaverint ut paresl. ἀνέχεσις, quam pii adhibere solent in damnandis peccatis suis & suorum: cùm hypocritæ contrà levare soleant peccata sua etiam gravissima, inde ab Adami labe.* Illis] *quibus fiebant ista convivia.* 6 Dies hujusmodi] *quo convivium agitabatur apud primogenitum, infrà ver. 13. & 18.* Filiis Dei] *id est, angelis, divinis Spiritibus ministrantibus Deo propter eos qui hæredes salutis futuri sunt: sic vocantur ἀγγέλικῶς, ut a filiis hominum discernantur. Sunt autem hæc humanitus dicta, & a terrenis regibus desumpta, ut 1. Reg 22. 19.* Satan] *spiritus malus, nostræ salutis adversarius, qui & ipse Deo se sistere & imperata facere cogitur.* 7 A peragrando] *vide 1. Petr. 5. 8. sic infrà 2. 2.* 9 An gratis, &c.] *quasi dicat, commodè potest te revereri, qui tantam mercedem a te accepit: quam describit versus sequens.* 10 Obsepivisti, &c.] *id est, ab omni malo obtexisti, & adhuc obtegis: metaphora.* 11 Attinge] *id est, attingendo amove & perde: μείωσις digna improbitate veteratoris Satanæ, ut infrà 2. 5.* Nisi] *similem phrasin vide 1. Reg. 20. 23. & 25.* In os, &c.] *id est, palàm & abjecta omni numinis reverentia, ut alibi dicitur coram Jehova, Gene. 10. 9.* 13 Cùm inquâ] *regressio ad narrationem cœptam ver. 6.* 15 Sabiorum gens] *Arabiæ desertæ partem incolentium ex posteris Keturæ, Gene. 25. 3. de quibus Jechezkelis 27. 23. 19.* Ventus] *id est, turbo ab omnibus partibus domũ impetens, ut desertum perspiratur vento: sic Jirmjæ. 4. 11. & 13. 24.* 20 Laceravit] *vide Gene. 37. 34. sic infrà 2. 12.* Totondit Caput] *in signum luctus ex more regionis: sic lamentationum 2. 10. & Micæ 1. 16.* 21 Nudus] *consolatur se primò a lege naturæ de ortu & exitu nostro: deinde a prudentissima administratione ac singulari Dei patris: ex quibus concludit omnem gloriam tribuendam Deo.* Illuc] *id est, in terram, quò se projiciebat ipse, ut dicitur præcedente vers.* 22 Non peccavit] *id est, neque facto neque dicto hactenus Deum offendit.*

CAPUT II.

Ijob constanter pergens in pietate, per Dei voluntatem a Satana corpore suo gravissimè affligitur: ab uxore deridetur, & ab amicis invisitur.

1 Iterum fuit [f] quodam die, [f] convenientibus filiis Dei ad sistendum se Jehovæ, ut veniret etiam Satan inter eos, ad sistendum se Jehovæ.

2 Dicente autem Jehova ad Satanam; vnde nam venis? respondit Satan Jehovæ dicens, a peragrando terram, & perambulando in ea.

3 Dicente verò Jehova ad Satanam: advertistine [a] animum tuum ad servum meum Ijobũ, quòd non sit par ei in terra, vir integer, ac rectus, timens Dei & recedens a malo? ut adhuc retinet integritatem suam? & incitasti me [b] ad perdendum res ejus [f] frustra,

4 Respondit Satan Jehovæ, dicens; [f] pellem pro pelle, & quicquid est, viro daturus esset pro [e] se ipso.

5 Verùm mitte, quæso, manum tuam, & [f] attinge ossa ejus & carnem ejus; nisi in [d] os tuum maledicturus sit tibi.

6 Itaque dicente Jehova ad Satanam, ecce is [f] in manu tua *esto*, veruntamen vitam ejus [f] serva:

7 Egressus Satan a conspectu Jehovæ; percussit Ijobum ulcere pessimo, a planta pedis ejus usque ad verticem ejus.

8 [f] Adeò ut assumeret sibi testam ad scabendum se ea: ipso adhuc [f] sedente in cinere.

9 Tum

[a] Heb. *cor.*

[b] Heb. *ad devorandum eum.*

[e] Heb. *animam suam.* [f] Heb. *ecce.* [d] Heb. *faciem tuam benedicturus,*

9 Tum dicebat ei uxor ejus, ' adhuc tu retines integritatem tuam; e benedicendo Deo atque moriendo?
10 Ad quam ille dixit; ut loqui ſolet aliqua ſtultarum loqueris: ſcilicet bonum illud accepimus a Deo, & malum hoc non accipere-mus? in toto hoc non peccavit Ijob labiis ſuis.
11 Cùm autem audiviſſent tres amici Ijobi totum malum iſtud quod obvenerat ei; profecti ſunt quiſque ' e loco ſuo, Eliphaz ' Temanites, & Bildad ' Schuchites, ac Tzophar ' Nahamathites: & convenerunt pariter, ut venirent ad condolendum ei & ad conſolandum eum.
12 Sed cùm ſublatis oculis ſuis e longinquo non agnoviſſent eum, ' poſtea efferentes vocem ſuam ' cœlum verſus fleverunt: & lacerantes quiſque pallium ſuum inſperſerunt pulverem capitibus ſuis.
13 Ita ' ſedebant cum eo humi ſeptem diebus & ſeptem noctibus: neque erat qui alloqueretur eum *ullo* verbo: ' quia videbant magnum eſſe dolorem illum valde.
14 Poſtea aperiens Ijob os ſuum: ' maledixit diei ſuo.

e Eclipſis particula, ut 1. Reg. 22. 30.

ANNOTATIO.

1 Quodam die] *dum adhuc Ijob eſſet in recente luctu, ut apparet infrà ver. 8.* Convenientibus] *ut ſuprà 1. 6.* 3 Fruſtra] *id eſt, nónne percipis ut nihil effeciſti, dum a me conſecutus es facultatem eum conſolandi bonis & liberis?* 4 Pellem pro pelle] *quaſi dicat, verum eſt quod vulgò dici ſolet, pellem pro pelle, id eſt, nihil eſſe hominitam charum, quin illud ſui tuendi cauſa exponat: nam quod ille dicebat, proximus ſum egomet mihi, omnium hominum commune eſt.* 5 Attinge oſſa] *propiùs illum preme afflictionibus, ita ut ipſa oſſa & carnem ejus attingant atque tranſverberent.* 6 In manu tua] *id eſt, tibi expoſitus eſt ipſe quem affligas.* Serva] *id eſt, nec appetito, nec admito.* 8 Adeò ut] *id eſt, adeò ut ne primoribus quidem digitis commodè uti poſſet; & quia aliorum officiis deſtituebatur præ gravitate mali exhorrentium eum (ut ipſe conqueritur infrà 19. 13. & ſequentibus) ſaltem confrictum teſtæ ad ſcabiem ſuam adhiberet.* Sedente in cinere] *id eſt, lugente: vide ſuprà 1. 20.* 9 Adhuc tu retines] *quaſi dicat, adhuc in tua ſimplicitate perſiſtis; quod Deo iſti benedicu, qui te in iſtas mortis anguſtias conjecit, nec uſquam exitum oſtendit? Sarcaſmus.* 11 E loco ſuo] *id eſt, e regionibus ſuis, quæ de nomine autorum ſuorum diſtinctæ fuerunt: Gen. 25. & 36.* Temanites] *e poſteris Temani nepotis Hheſavi ex Eliphazo, Gen. 36. 11. incolens Arabiam deſertam.* Schuchites] *e poſteris Schuachi filii Abrahami ex Ketura, Gen. 25. 2. incolens Arabiam deſertam, fortè quam Plinius vocat Saccæam.* Nahhamathites] *fortè a Timnabbo ex poſteris Hheſavi, de quo Gen. 36. 40, per literarum metathecin: ac potiùs ex oppido Nahhama quod poſtea ceſſit tribui Jehudæ in finibus illius: Jehoſch. 15. 41.* 12 Poſtea] *quàm agnoverunt.* Cœlum verſus] *in Hebræo hyſteroſis eſt, quam ad perſpicuitatem ſuſtulimus: ut Jehoſch. 24. 26.* 13 Sedebant] *lugentes cum eo, ut ſuprà ver. 8.* Quia videbant] *id eſt, commiſeratione tantæ calamitatis adeò afficiebantur, ut verba eis intercideret, & conſolandi facultatem adimeret.* 14 Maledixit] *nempe ex infirmitate carnis adverſus Spiritum concertantis. Eſt autem in his verbis tranſitio ad ſequentis capitis argumentum.*

CAPUT III.

Ijob ex anguſtiis diei ortus ſui maledicens; contra naturam, & contra Deum propter vitam acceptam & conſervatam contendit.

1 NAM proloquens Jjob, ' dixit:
2 *Utinam* ' periiſſet dies quo naſcitu-rus eram; & nox *qua parens* dixit, conceptus eſt mas:
3 'Dies ille fuiſſet a' tenebricoſus, 'ne requiſiviſſet eum Deus ſupernè; neque illuxiſſet ei ſplendor:
4 ' Vendicaſſent eum ſibi tenebræ & umbra b lethalis: incubuiſſet ei nubes: pertubaſſent eum atrores diurni:
5 ' Noctem illam ipſam occupaſſet caligo; ' ne fuiſſet gaviſa in diebus anni: in numerum menſium ne veniſſet.
6 O ſi illâ ipſa nox fuiſſet ' ſolitaria: 'ne eveniſſet cantus in ea:
7 ' Execrati fuiſſent illam c ' qui illuſtrant diem: ' qui parati ſunt excitare balænam:
8 ' Tenebroſæ fuiſſent ſtellæ diluculi ejus; dum expectaret lucem, non adfuiſſet: neque vidiſſet ' palpebras auroræ:
9 ' Quoniam ' non cauſit fores d ' uteri mei; 'nec abſcondit moleſtiam ab oculis meis.
10 ' Cur non inde a vulva mortuus ſum? ex utero exiens *non* expiravi?
11 Quam ob rem exceperunt me ' genua? & quare ubera, quæ ſugerem?
12 'Nam nunc jacèrem & quieſcerem; dormirem, tunc quies eſſet mihi:
13 'Cum regibus & conſiliariis terræ, qui 'ædificabant *in* vaſtitatibus ſibi:
14 Aut cum principibus quibus erat aurum; qui implebant domos ſuas argento:
15 Aut ſicut abortus ' abditus non *amplius* eſſem: ut infantes, 'qui non viderunt lucem.
16 Illic improbi deſiſtunt ' a commotione, ac ibi quieſcunt 'defeſſi viribus:
17 Pariter vincti tranquillè agunt; non audiunt vocem exactoris:
18 Parvus ac magnus illic eſt, ſervuſque liber a domino ſuo.
19 ' Quare ' dat *Deus* ærumnoſo lucem? & vitam amaris animo?
20 Quibus præſtolantibus mortem non adeſt illa, quamvis e perſcrutentur eam pluſquam theſauros abditiſſimos:
21 Qui lætantur cum exultatione; gaudent, cùm inveniunt ſepulchrum:
22 Viro cujus via eſt ' abdita, & quem ' obtexit Deus?
23 'Nam ' ante cibum meum gemitus meus advenit, & effunduntur velut aquæ ' rugitus mei.
24 Etenim pavor quo expaveram acceſſit me; & quod formidaveram, obvenit mihi.
25 ' Non quieſcebam, nec eram tranquillus, nec requieſcebam; tamen advenit commotio.

a Heb. tenebrarum dies.
b Heb. mortis.
c Heb. illuſtrationes diei.
d Heb. ventris: fruſtra.
e Heb. perſcrutantur: metalepſis.

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Pathetica est tota hæc oratio, & poëticis figuris plurimùm referta: cujus partes sunt tres. Prima est imprecatio in diem ortus sui, usque ad versum 10. Secunda, detestatio vitæ suæ ineuntis, cum elegantissima commendatione status eorum qui excesserunt e vivis, a ver. 10. usque ad 19. versum. Tertia est detestatio præsentis vitæ & conditionis in qua versabatur: quæ omnia ex infirmitate carnis in Ijobo Spiritui reluctantis profecta esse, ostenditur suprà 2. 14.* 2 Periisset] *Propositio summa imprecationis adversus diem ortus, atque adeò noctem conceptus sui; quod genus argumentationis remotum vocant Rhetores: ut ferè sit ab iis qui cum gravissimis animi perturbationibus conflictantur.* 3 Dies ille] *ἐπανάληψις propositionis, qua invehitur in diem naturalem, duobus versibus; deinde in noctem, inde a versu 5. usque ad 9. versum.* Tenebricosus] *id est, quasi in tenebris sepultus.* Ne requisiviſſet] *abdicasset, neque rationem ejus habuisset: id est, uno verbo, nullus fuisset. est enim hîc congeries verborum eodem pertinentium.* 4 Vendicassent] *imprecationes metaphoricæ a rebus forensibus sumptæ: quasi dicat, quemadmodum vindex judicis autoritate in rerum possessionem mittitur, eas obtinet, & quæcunque displicent sursum deorsumque vertit, ita tenebræ sempiternæque oblivio in diem istum a Deo abdicatum dominatæ fuissent.* 5 Noctem illam] *ἐπανάληψις propositionis, qua invehitur in noctem, quatuor versibus, ut diximus in ver. 3.* Ne fuisset gavisa] *id est, ne hoc jus obtinuisset, ut inter anni partes recenseretur: κατὰ προσωποποιΐαν.* 6 Solitaria] *id est, a Deo creaturisque omnibus abjecta, ut sequentia explicant.* Ne venisset cantus] *id est, ne fuissent ortæ in ea stellæ, neque suo modo laude cecinissent Deo: vide similem phrasin infrà 38. 7. hyperbolæ prosopopœticæ.* 7 Execrati fuissent] *id est aversati, non fecissent principium noctis.* Qui illustrant diem] *id est, sydera quæ istam diei partem illustrant, nempe noctem conceptui meo: synecdoche.* Qui parati sunt] *id est venti, turbines, & procellæ, quibus pulsatæ in profundo belluæ cum fluctibus volvuntur. vide Plin. lib. 9. cap. 3. periphrasis ventorum & flatuum.* 8 Tenebrosæ fuissent] *id est, illæ quoque noctem aversatæ finem ejus non fecissent: ac proinde neque principium habuisset, neque finem. περίφρασις, pro eo quod est, non fuisset.* Palpebras auroræ] *id est, primùm splendorem radiorum ab exorturo sole utrinque in palpebrarum speciem assurgentium: metaphora ab eo qui expergiscitur & palpebras attollit, quo cum aurora poëticè comparatur. Eandem similitudinem alteri sermoni accommodatam vide infrà 41. 18.* 9 Quoniam] *ætiologia superiorum imprecationum bimembris, pro ratione præcedentis optati.* Non clausit fores] *impediendo conceptum. ratio imprecationis in noctem quæ proximè antecessit: metaphora.* Uteri mei] *id est, qui continuit atque edidit me.* Nec abscondit] *impediendo nativitatem & exordium vitæ. ratio imprecationis in diem.* 10 Cur non inde] *secunda pars, contentio adversus naturæ ordinem: ut observatum est versu 1. est enim vitæ ineuntis detestatio quatuor gradibus distincta, his duobus versibus: qua anteponit vitæ mortem, a tempore quo gestatus est in utero, quo emersit ex utero, quo ab obstetrice exceptus est, & quo admota sunt ei ubera.* 11 Genua] *nempe obstetricis curantis novum partum.* 12 Nam nunc jacerem] *ætiologia superioris detestationis, vocatio a molestiis, quæ fuerunt sibi subeundæ: quasi dicat, unica mors ab omnibus hujus vitæ molestiis me immunem reddidisset. nam etsi hîc sparguntur multæ concertantis carnis querimoniæ: tamen apertè his verbis ostendit, se adeò detestatum vitæ securum esse, ut tantùm fuerit sollicitus de quiete a præsentibus calamitatibus.* 13 Cum regibus] *his quinque versibus amplificat optatum suum a communi hominum sorte: quibus omnibus, sive secundis rebus utantur sive adversis, mors obeunda est. Quam ob rem quatuor genera vitæ prosperæ & adversæ inter se opponit: eorum qui possessionibus & opibus prævalent, cum abortu aut iis qui statim abripiuntur morte; opprimentium cum oppressis; magnorum cum parvis; & dominorum cum servis. Cum regibus autem, id est, ut reges sunt: sic versûs sequente, cum principibus. Ædificabant in vastitatibus] id est, ambitiosi structuris magnificis in loco quamvis vasto atque difficili excitatis, sibi nomen comparabant.* 15 Abditus] *id est, planè immaturus fœtus, in quo forma & lineamenta corporis nondum distincta apparent: synecdoche.* Qui non viderunt] *id est, ut fœtus grandiusculi & jam formati, quos Nonius aborsus vocat, aut maturi fœtus qui antequam prodeant moriuntur, olim exterricinei dicti.* 16 A commotione] *referenda subditis videlicet, aut vinctis, aut servis: de quibus postea.* Defessi] *ex illata commotione.* 19 Quare dat] *Tertia querimoniæ pars, contentio adversus ipsum Deum, ut observatum est ver. 1. Tractetur autem duobus modis, per thesin, & per hypothesin.* Dat lucem] *id est, in luce conservat & præsentem vitam.* 22 Abdita] *id est, sita malis circumclusa ut nesciat qua erumpat, aut quem tandem aerumnarum finem consequuturus sit.* Obtexit] *id est, cooperuit malis: est autem hîc translatio ad hypothesin, quasi dicat, ego autem sum hujusmodi, cur ergo dat vitam, &c?* 23 Nam] *ætiologia hypotheseos, cujus partes sunt duæ: præsentis mali continua gravitas, & mens sibi conscia bonæ antehactæ vitæ cum summa religione & sollicitudine.* Ante cibum] *id est, adeo gravis & perpetua est hæc calamitas, ut ne cibi quidem aut ullius necessitatis causa dolores possim fallere, & uno momento a gemitibus aberrare: sic infrà 7. 19.* Rugitus] *id est, immanes vociferationes: metaphora a leonibus sumpta.* 25 Non quiescebam] *id est, sollicitè observabam omnes actiones meas & meorum coram Deo, ne ipsum offenderem, & ad misericordiam me de statu meo provocarem facto delictóve meo: vide suprà 1. 1. & 5.*

CAPUT IIII.

Eliphaz Ijobum fractæ animi arguens, justitiam judiciorum Dei quam Ijob reprehendisse videbatur, multis argumentis asserit, & homines peccati damnat: deinde omnes ad Dei misericordiam suo exemplo revocandos esse docet. Postremò concludens, Ijobum dehortatur a peccato: & hortatur ad fidem & obsequium, propositis promissionibus.

1 CUI respondens Eliphaz Temanites, dixit:

2 'An proferentibus nobis verba apud te, ægrè feres? sed continere sermones quis possit?

3 'Ecce erudiebas multos, & 'manus remissas confirmabas.

4 Labantem confirmabant sermones tui; & fortificabas genua se incurvantia.

5 Cùm

5 Cùm autem nunc evenit *hoc* tibi, defetisceris? cùm attingit te, perturbaris?
6 'An non a' religio tua, spes tua; expectatio tua, & integritas viarum tuarum *consilabit*?
7 'Recordare, quæso, b quis unquam innocens periit? aut ubi recti exciſi sunt?
8 'Quemadmodum vidi, 'arantes afflictionem, & seminantes molestiam, metunt eam.
9 'Ab halitu Dei pereunt; & a 'flatu nasi ejus consumuntur.
10 'Rugitu leonis, & voce ferocis leonis, dentibusque juvenum leonum commoluntur:
11 Veteris leonis 'perituri sine præda; & catulorum immanis leonis *dentibus* dissipantur.
12 'Prætereà ad me verbum c clanculum perlatum est, ex quo percepit auris mea pauxillum;
13 'Inter cogitationes 'a visionibus nocturnis: 'cùm irruit altus sopor in homines.
14 'Pavor occurit mihi, & tremor; qui plurimum ossa mea expavefecit:
15 Cùm spiritus ante faciem meam d transmeans, horrificaret pilos carnis meæ.
16 Dum constitit, non agnovi aspectum ejus, imagine *ejus* oculis meis obversante: & e 'silendo vocem *istam* audivi.
17 'An mortalis Deo justior esset? num opifice suo mundior esset vir?
18 En servis suis non crediturus esset 'firmitatem, angelis, inquam, suis appositurus lucem.
19 Quanto minùs 'inhabitantibus domos argillaceas? 'quibus in isto pulvere est fundamentum suum: f qui conteruntur 'antequam tinea;
20 *Qui* 'a mane ad vesperam contunduntur, *qui* sine disponente *Deo* in æternum perirent.
21 Nónne 'ablata excellentia sua, *quæ* inerat illis; moriuntur, 'ac non sapientiâ *vivunt*?

a Heb. *timor meus.*
b Heb. *qui ipse.*
c Heb. *furtim: auscultavi.*
d Heb. *mutans* locum.
e Heb. *silentio.*
f Heb. *quos conterunt: vide infra 7. 3.*

CAPUT V.

1 'JAM advoca, estne qui attestetur tibi? 'ad quem verò e sanctis te convertes?
2 Si ad stultum, 'interficiet indignatio; & fatuum morte affliget zelus.
3 'Ego vidi stultum radicatum: cujus 'execratus sum habitaculum repentè.
4 'Procul absunt filii ejus a salute: & conteruntur 'in porta, nec *est* qui eripiat:
5 'Cujus messem 'famelicus comedit, quam a e medio spinarum receperit: denique exhaurit 'horridus facultatem eorum.
6 'Cùm non prodeat e pulvere afflictio, & ex humo non effloreſcat molestia;
7 Sed homo ad molestiam edatur; 'ut b scintillæ prunarum in altum evolant.
8 Profectò 'ego requirerem Deum fortem: & in Deo reponerem causam meam:
9 'Faciente res magnas quarum non est pervestigatio, mirabiles c adeò ut sint innumeræ.
10 Qui edit pluviam in superficie terræ, & immittit aquas in superficiem d agrorum:
11 Ut ponat 'depressos in excelso: & 'pullati extollantur salute.
12 Qui irritas facit cogitationes astutorum: ut non perficiant manus eorum e quicquam:
13 Qui deprehendit sapientes astutiâ ipsorum: adeò ut consilium reluctantium præcipitetur;
14 Interdiu 'offendant tenebras; & quasi de nocte palpent in ipso meridie:
15 Qui servat 'a gladio, ab ore illorum: denique 'a manu fortis egentem.
16 Ita adest tenui 'spes, & 'nequitia obdit os suum.
17 'Ecce beatus *est* mortalis quem arguit Deus. 'quapropter castigationem omnipotentis ne spernas.
18 'Nam idem dolore afficit, qui 'obligaturus esset: vulnerat, cujus manus mederentur.
19 In 'sex angustiis eriperet te; etiam in 'septem non 'attingeret te malum:
20 In fame redimeret te a morte; & in bello a f manibus armatis:
21 Cùm 'flagellat lingua, absconderis; neque timeres a vastatione ut veniat.
22 'Ad vastationem & ad famem 'rideto, & a bestiis terræ ne timeto:
23 'Nam cum lapidibus agri *erit* fœdus tuum, & bestiæ agri erunt pacatæ tibi:
24 Et experieris pacem *inesse* tentorio tuo; 'reviseſque habitaculum tuum, si non peccabis:
25 Experieris etiam multiplicari semen tuum, & prognatos te sicut herbam terræ *virescere*:
26 Pervenies cum senio ad sepulchrum: sicut g 'abit meta frugum tempore suo.
27 'Ecce hoc, pervestigavimus hoc, ita est: ausculta huic, & tu cognoſce h bono tuo.

a Heb. *inter dentes suos: pro, de inter spinas: exaltatio.*
b Heb. *filii prunæ exaltant volare. Infra 9. 10.*
c Heb. *usque ad non esse numerum.*
d Heb. *facies rorum suis.*
e Heb. *essentiam, id est, ut sit quicquam.*
f Heb. *manibus gladii.*
g Heb. *ascendit.*
h Heb. *tibi.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *hoc caput cum sequente ideo conjungimus, quia unica est & perpetua oratio. Sunt autem illius partes quatuor: Exordium, versu 2. Ἀνασκευὴ sive confutatio dictorum Ijobi, usque ad ver. 6. capitis 5. Κατασκευὴ sive confirmatio, usque ad ver. 17. Et conclusio, a ver. 17.* 2 An proferentibus] *Exordium bimembre, quo primùm deprecans fastidium Ijobi audientiam facit: deinde necessitatem explicat habendæ orationis istius a bona fide & conscientia abs qua superiorem orationem Ijobi dissimulari posse negat.* 3 Ecce erudiebas] *Ἐπιτροπὴ primus locus ἀνασκευῆς, id est propositio, qua indigna Ijobi oratio reprehenditur per oppositionem antactæ vitæ ix τῶ ἀτόπω: quasi dicat, te qui alios erigebas, nunc animum abjicere, & in religione spe, atque integritate tua tibi non constare est indignissimũ. Inest autem huic propositioni τῶ ψόγω. τοῦ ἀδόκου id est loquentis criminatio, his quatuor versibus.* Manus remissas] *metaphoræ a corpore ad animum translatæ, quibus docet quæ fuerint effecta eruditionis & documentorum, quæ Ijob aliis tradiderat: sic 1. Schem. 23. 16. & Jesaiæ 35. 3. & infra 8. 20.* 6 An non] *Expositio præsentis officii ab absurdo.*

Religio

Religio tua] *id eſt, tua illa ſollicitudo religioſa, quam antè adhibueras in adminiſtratione tua: de qua ſuprà 1.1.& cap.3.25.* 7 Recordare] *ſecundus locus ἀνασκεύης ἐκ τῆ ἀδυνάτυ, ab impoſſibili, cujus ſumma eſt, fieri non poteſt, quin ad ſalutem bonorum ut contrà in exitium improborum, Deus & omnes res creatæ comparentur; cùm hoc demonſtrent omnia manifeſtò omnium ætatum, ſi retrò memoriâ colligas, documenta.hæc uſque ad ver.12.* 8 Quemadmodum vidi] *ἐρμηνία ſuperioris loci a contrario,cujus ſi teſtem oculatum Eliphaz aſſerit.* Arantes afflictionem] *metaphoræ conſiliorum, actionum & eventorum ab agricultura ſumptæ. Hæ autem propoſitiones in genere quidem veræ ſunt; ad Ijobum verò malè accommodantur: hinc enim concluſio hæc tacitè conficitur, afflictionem & moleſtiam meritò: ergo aroſti & ſeviſti eam.* 9 Ab halitu Dei &c.] *humanitus dicta, quibus obſcurè mortis genus perſtringit, quo occubuerant filii Ijobi, ſuprà 1.19.* Flatu naſi] *id eſt, vento: ut Exodi 15.8.* 10 Rugitu leonis] *quaſi dicat, ſi Deus eos non perdit ſua ipſorum, aut rerum inanimarum opera, perdit per animata: ex quibus conſequitur nunquam fuiſſe filios tuos evaſuros. Significat autem rugitu leonis a leone rugiente: hypallage rhetorum.* 11 Perituri ſine præda] *id eſt, gravi ſimè preſſi diuturna fame, qua mox aliquin fuiſſet perituru.*

12 Præterea] *tertius locus ἀνασκευῆς ab impoſſibili, qui primùm 17.verſu exponitur: nam ad ejus explicationem antequam veniat, fidem & autoritatem ſibi conciliat a teſtimonio cæleſti.* 13 Inter cogitationes] *id eſt, dum ego per vigil de rebus tuis cogitarem.* A viſionibus] *id eſt, prout viſa mihi vigilis & de te cogitanti ſeſe obtulerunt: ſunt enim viſa a ſomniis diſtincta, Num.12.6.& infrà 7.14.* Cùm irruit] *id eſt, prima vigilia, cujus tempore homines primùm ſomno altiſſimo gravari ſolent: perphraſis.* 14 Pavor] *animos ad reverentiam viſi, fidémque revelationis comparans.* 16 Silendo] *id eſt, dum ab horrore meo confirmatus, ad illam tacitus attenderem.* 17 An mortalis] *tertia argumentatio, ut obſervantium eſt in ver.12. cujus ſumma eſt; hæc eſt communis omnium hominum ſors, ut nulla ex parte cum Deo juſtitia & puritate comparari poſſint, ac proinde multis calamitatibus juſtè a Deo affligantur. hinc autem tacitè Eliphaz concludit; quid ergo te miſero fiet, ſi pergas cum Deo contendere, ut antè feciſti? ſuprà 3.19.* 18 Firmitatem] *eclipſis conjugati, ut Gen.18.21. Eſt autem hîc ἐξήγησις ſuperioris propoſitionis per comparationem majoris: ait enim, non eſſet judicaturus ſecundum Angelos: ſed tum de bono ſuo, tum de honore & gloria deciderent, ſi freti juſtitia ſua cum Deo ſe compararent.* 19 Inhabitantibus] *id eſt, ſpiritibus humanis inhabitantibus corpora, quæ domus luteæ per circumlocutionem dicuntur, ut 2.Cor.5.1.* Quibus] *domibus, id eſt quæ corpora ſunt caduciſſima, & velut arenæ inſtabilis ſuperſtructa.* Qui] *mortales.* Antequam tinea] *id eſt, citiſſimè, & minore negotio quàm tinea conteratur, quæ ſolo attritu eſt friabilis.* 20 A mane &c.] *id eſt, totos dies atteruntur calamitatibus, & tamen ne minimam quidem unicam ferendo eſſent ſine ſingulari adjumento Dei.* 21 Ablata excellentia] *id eſt, cùm repentur ab illis corporibus anima, moriuntur &c.* Ac non ſapientia] *id eſt, non poſſunt ulla arte mortem effugere: eſt autem hîc eclipſis contrarii, ut Gen.18.19.*

IN CAPUT V.

1 Jam advoca] *Quartus ἀνασκευῆς locus τῆ ἀσυμφόρε, ab inutili: quaſi dicat; cùm jam apud Deum nihil contendendo efficere queas, advoca ſi potes, qui patrocinentur tibi: concedentis verba.* Ad quem] *quarti loci ἐρμηνία per dilemma hujuſmodi: aut pios ad patrocinium tuum advocaturus es, aut impios. Si pios, nolent; ſi impios, non poterunt. Jam igitur ad quem quis ſuſcipiat patrocinium?* 2 Interficiet] *patronum ſimul & clientem interficiet ira & zelus Dei.* 3 Ego vidi] *Confirmatio alterius membri dilemmatici, a teſtimonio ſuo & communi experientia.* Execratus ſum] *id eſt, videns execrationi addictum exhorrui: metalepſis.* 4 Procul abſunt] *ſecundum genus calamitatum quod improbis immittit Deus; poſterſtatus exitium deploratum, & quidem acclamante publico omnium conſenſu.* In porta] *id eſt, publicè, metonymia: vide Gene.34.20.* 5 Cujus meſſem] *tertium calamitatum genus, quòd nulla pars bonorum penes improbos manet; ſed omnia ad alios pervenunt.* Famelicus] *id eſt, tenuiſſimus quiſque, cui nihil aliquin ſuperfluiſſet alimenti.* E medio ſpinarum] *id eſt, difficillimè, maximis ſumptibus ſeverit, & proventu nullo receperit cum immani cruciatu.* Horridus] *id eſt, aut prædo, aut hoſtis: ſic dictus, tum quia plerumque ita conſtituti ſunt, ſynecdochicè; tum quia horrorem incutiunt obviis, metonymicè: ſicut Pſal.58.22.* 6 Cùm non prodeat] *ἐνθύμησις ſive propoſitio κατασκευῆς ἐκ τῆ σεφῆς, ab evidentia; cujus ſumma eſt, cùm non ſint calamitates acceptæ ferendæ terræ aut caſibus fortuitis, aut denique earum cauſæ aliò derivandæ; ſed hæreant in ipſo homine propter peccatum ejus: omnibus rebus creatis omiſſis, ad Deum confugiendum eſſe.* 7 Ut ſcintillæ] *id eſt, cùm homo ad innatum ſibi peccatum exardeſcat, ut carbones accenduntur igne; ac proinde ſubeant omnibus momentis ex eo calamitates, ut ſcintillæ e pruinis emicant, &c.* 8 Ego requirerem] *non autem ut tu adverſus Deum contenderem.* 9 Faciente] *ſecundus locus κατασκευῆς, exaggeratio ſuperioris propoſitionis a prædicatione potentiæ Dei. Tractatur autem duobus argumentis, ab adminiſtratione proventuum terræ, & hominum; ex quibus hoc modo concludit a conſequente: primùm, ſi res tam magnificas præſtat, & terram irrigat ad hominum bonum; quanto magis homines curaturus eſt? ut Chriſtus Matth.6. Deinde, ſi res humanas ita adminiſtrat, ut improbos, eorúmque conſilia perdat ad defendendam innocentiam in ſingularibus cauſis; quanto magis vim ſuam exerturus eſt, in tuenda electorum & credentium ſalute?* 11 Depreſſos] *penuria & fame.* Pulati] *id eſt, lugentes ex inedia: ſynecdoche.* 14 Offendant tenebras] *id eſt, in rebus etiam evidentiſſimis cæcutiant: tranſlatæ locutiones.* 15 A gladio, ab ore] *id eſt, a violentis dictu & factu illorum:* A manu] *id eſt, facultate: metonymia.* 16 Spes] *id eſt, quod ſperavit.* Nequitia] *id eſt, vir nequam obmuteſcit præſtuporc, adeò præſentibus Dei judiciis percellitur: ſed hac hypallage eſt ἐμφατικωτέρα: ut Pſalmo.107.42.* 17 Ecce beatus] *tertius locus κατασκευῆς ἐκ τῆ συμφέροντος, ab utili: quo tranſitur ad concluſionem totius orationis.*

Qua-

Quapropter] *Concluſio: cujus partes ſunt, dehortatio a malo, & hortatio tum ad officium erga Deum; tum ad doctrinæ comprehenſionem. Eſt autem hîc dehortatio ad Ijobum, continens tacitam reprehenſionem dictorum Ijobi, uſque ad 22. verſum.* 18 Nam] *ætiologia proximæ dehortationis.* Obligaturus eſſet] *ſi non ſperneres; ſed ſubmiſſo animo te ei committeres, ut ſuprà 8.* 19 Sex] *id eſt, in multis afflictionibus verſantem.* Septem] *id eſt, in plurimis: numeri definiti pro indefinitis. eſt autem hæc pars ætiologiæ uſque ad verſum 22. a promiſſionibus Dei hypotheticis ſive conditionalibus, ſi credas, & non ſpernas caſtigationes Dei.* Attingeret te] *ut ſuprà 1.11.* 21 Flagellat lingua] *id eſt, a calumniis & obtrectationibus protegeris.* 22 Ad vaſtationem] *altera pars concluſionis; hortatio ad veram fidem & opera fidei, afflictiones omnes in virtute Dei ſuperantis.* Rideto] *id eſt, adeò fide perſuaſus eſto de reconciliatione & benevolentia Dei, ut nullum ex rebus adverſis damnum metuas.* 23 Nam cum lapidibus] *hortationis ἄτιον id eſt, ſi cum Deo primùm reconciliatus fueris; lapides, feræ, denique omnes res creatæ jure fœderis tibi ſubſervient: humanitus dictum, ut Hoſch. 2.18.* 24 Reviſeſque] *id eſt, reſtituêris in integrum. ſi non amplius Deum offendes.* 26 Abit] *id eſt, deportatur in horreum. Sunt autem hîc promiſſiones allegoricæ, a re ruſtica ſumptæ.* 27 Ecce hoc] *altera hortatio ad doctrinam percipiendam tribus argumentis; ab experientia ipſorum, a certiſſima rei ipſius veritate, & ab utili.*

CAPUT VI.

Ijob reprehenſis acriter amicis neglecti officii, & confutatis Eliphazi rationibus, cauſſam ſuam de integro conſtituit coram illis. Quam deinde explicat duobus locis, narratione ærumnarum ſuarum, & indignationis in quam ex tantarum ærumnarum ſenſu animus ejus abripiebatur, vehementiſſimè.

1 RESPONDENS verò Ijob, ' dixit:

2 'Utinam [a] accuratè 'penderetur 'indignatio mea; & 'ærumnæ meæ lancibus trutinæ attollerentur pariter. [a] Heb. *penderetur penderetur.*

3 'Nam nunc *quidem* arena marina 'gravior eſt *indignatio*: idcirco verba mea 'deglutiuntur.

4 Sed 'ſagittæ omnipotentis in me *graviores ſunt*, quarum virus ebibit ſpiritum meum: conturbationes Dei, *quæ* acie inſtructa oppugnant me.

5 'An rudit onager apud 'teneram herbam? boâtne bos ad farraginem ſuam?

6 An comeditur inſulſum, abſque ſale? eſtne ſapor in [b] 'albumine vitelli? [b] Heb. *ſalivæ forma & lenitore perfuſi.*

7 'Renuit attingere animus meus: 'iſta ſunt planè languores cibi mei.

8 'O ſi 'quis daret evenire petitionem meam, & ut expectationem meum daret Deus.

9 Et placeret Deo conterere me: ' ſolveret manum ſuam, ut conficeret me.

10 'Eſt enim adhuc conſolatio mea; ('quamvis exæſtuem dolore, nec parcat *Deus*) quòd 'non celaverim ſermones ſancti.

11 'Quæ *eſt* vis mea ut durem? aut quis 'finis meus, ut prorogem vitam meam?

12 An vis 'lapidea *eſt* vis mea? an carò mea 'chalibea? [c] Heb. *auxilium meum.*

13 'An verò non eſt [c] defenſio mea penes me? aut [d] quod res eſt, depulſum eſt a me. [d] Heb. *eſſentia.*

14 'Contra [e] *eum*' cujus liqueſcit erga amicũ ſuum benignitas: & *qui* timorem omnipotentis 'dereliquit? [e] Heb. *contra liqueſcentem ab amica ſua benignitatem: ſynecdoche.*

15 'Fratres mei [f] ſe fellerunt, ſicut torrens, ut torrentes alveo tranſeuntes. [f] Heb. *perfidi egerunt.*

16 Qui 'tetri ſunt a glacie; in quibus abſcondit ſe nix.

17 Quo tempore 'æſtu diffluunt *homines, torrentes*' excinduntur: dum calet eorum quiſque, [g] diſpereunt e loco ſuo. [g] Heb. *extinguũtur.*

18 'Huc illuc avertuntur a ſemitis [h] ſuis conſuetis: abeunt in nihilum & pereunt. [h] Heb. *viæ ſuæ, id eſt cõſuetudinis.*

19 *Quod* intuenteis cœtus commeantium ex 'Tema; turbas Sabæorum *qui* expectationem habuerant in illis,

20 Pudet [i] fiduciam habuiſſe: venientes eòuſque erubeſcunt. [i] Heb. *quòd fiducia fuerit. ſic in emendatiſſimo exemplari manuſcripto legimus ex bibliotheca illuſtriſſimi Principis Electoris Palatini.*

21 Nunc enim *qui* fuiſtis, non *eſtis*: videntes 'conſternationem, timetis.

22 'An quia dixerim, date mihi? aut ex facultatibus veſtris 'munera exhibete propter me?

23 Aut 'liberate me e manu hoſtis? & e manu violentorum redimite me?

24 'Docete me, & ego ſilebo: & quid erravi intelligendum date mihi.

25 'O quàm 'acres ſunt ſermones recti! ſed quid 'reprehendit reprehenſio a vobis?

26 An reprehendere verba cogitatis? & [k] ventilare ſermones *homines* animo abjectiſſimi? [k] Heb. *ventos dare.*

27 'Etiam in pupillum irruitis; cùm foditis *foveam* contra amicum veſtrum.

28 'Sed nunc' acquieſcite, 'reſpicite ad me: & [l] expoſitum erit vobis, ſi mentiar. [l] Heb. *ante faciem veſtram.*

29 ('Revertimini quæſo, 'ne eſto iniquitas; revertimini inquam iterum, 'juſtitia mea ſibi *conſtet.*)

30 'An erit in lingua mea iniquitas, an palatum meum non dabit intelligendas ærumnas?

CAPUT VII.

1 'NONNE 'præfinitum eſt tempus mortali in terra: & ut dies mercenarii, 'dies ejus? [a] Heb. *feciſſe ſuum.*

2 'Sicut ſervus *qui* aſpirat ad umbram; & ſicut mercenarius *qui* expectat [a] dum fecerit: [b] Heb. *conſtituerunt, impoſonalis ſignificatione, pro linguæ more: uſ. ſupra 4.19.*

3 'Sic effectum eſt mihi ut poſſideam menſes vanitatis; etiam noctes moleſtiæ [b] conſtitutæ ſunt mihi.

4 'Si quando decumbo, dico; ecquando ſurgam & emenſus fuerit 'veſper? adeo ſatior jactationibus uſque ad diluculum:

5 'Induit caro mea vermes, & 'ramentum pulveris: cutis mea 'diſrumpit ſe, & liqueſit.

6 'Dies mei velociores fuerunt radio textoris; & conſumpti ſunt cum inopia ſpei.

7 'Recordare (quandoquidem 'ventus eſt vita mea,) [c] non eſt oculus meus iterum viſurus [c] Heb. *non revertetur eſt oculus meus ad videndum bonum.*

furus bonum,
[d] Heb. *viſus.* 8 Nec contemplaturus eſt me oculus [d] perſpicaciſſimus) etiam [e] oculi tui ad me reſpiciunto ut non ſim *ampliùs.*
9 [f] Ut conſumitur nubes & abit; ita qui deſcendit in ſepulchrum, non aſcenſurus eſt *ampliùs,*
10 Nec reverſurus ampliùs domum ſuam; neque agniturus eum ampliùs [g] locus ejus.
11 [h] Proinde ego non cohibeo os meum, loquor in anguſtia ſpiritus mei: queror in amaritudine animi mei.
12 [i] An mare ſum? an [k] cete ſquòd diſponis circa me cuſtodiam?
13 [l] Cùm dico, ſolabitur me ſponda mea; levabit querelam meam cubile meum:
14 Tum conſternas me [m] ſomniis, & præ [n] viſionibus conturbas me:
15 Adeò ut eligat [o] ſtrangulationem anima meus, mortem potiùs quàm [p] oſſa mea.
16 Aſpernor *ea*, ne [q] in ſeculum vivam: [r] deſiſte a me [s] nam vanitas ſunt dies mei.
17 [t] Quid *eſt* mortalis, ut magni facias eum? & ut apponas ad eum [u] animum tuum?
18 Vt [x] viſites eum temporibus matutinis? momentis explores eum? [x] Heb. *recenſes.*
19 [y] Quandiu non reſpicis [z] *aliorſum* a me? non deſeris me, [a] dum deglutiam ſalivam meam?
20 [b] Peccavi, [c] quid agerem tibi, ô [d] cuſtos hominum, quare [e] propoſuiſti me ſcopum tibi? adeo ut eſſe me, mihi ſit oneri?
21 Imò quid non condonas [f] defectionem meam, & aufers iniquitatem meam, [g] cùm jam in iſto pulvere decumbam? aut *quid non* [h] tempeſtivè requiſiviſti me, ut non eſſem? [f] Heb. *meæ.* [g] Heb. *negue ſurgit.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Iſtius orationis Ijobi ſummæ partes ſunt duæ*; ἀνασκευὴ *ſive confutatio ſermonis quem habuerat Eliphaz, cap. 5. ver. 6. uſque ad ver. 28. &* ἔκθεσις κρινομένε *ſive expoſitio quæſtionis quæ agitur, & in ſequentibus controvertitur ad finem uſque ſeptimi.* 2 Utinam] *Exordium pathetic um a voto, quo Ijobita ſummam τε κρινομένε explicat, ut a judicio Eliphaz ad ſaniorum hominum judicium provocet.* Pendet retur] *tranſlatio a rebus corporeis.* Indignatio mea] *id eſt, æſtus & conflictatio animi mei ex ærumnarum ſenſu proficiſcens, pro ut explicatur infrà 7. 11. & ſequentibus.* Æruminæ] *id eſt, mala iſta adventitia indignationem animi generantia, de quibus infrà 7. 1. & ſequentibus.* 3 Nam] *ætiologia duobus membris ſuperioris verſus reſpondens. hîc enim explicatur indignatio; & ærumnæ, ſequente verſu.* Gravior] *numero & pondere: hyperbole metaphorica.* Deglutiuntur] *id eſt, tum præ multitudine indignationis imparia ſunt illis enuntiandis; tum præ gravitate ſemeſa verba aut potiùs ſuſpiria mihi excidunt.* 4 Sagittæ] *id eſt, ærumnæ immiſſæ a Deo, verſu 2. quaſi dicat, miromini tantam indignationem quæ tranſverſu rapitur animus meus: ſed eheu, multum abeſt a gravitate & innumerabilitate malorum quæ ego ſentio; quam ob rem mala ſua ſummè emphaticis tranſlationibus exprimit, cùm illis acumen ſagittarum tribuit: quibus manu omnipotentis immiſſis ac velut veneno ira ejus infectus ſe ita tranſverberatum eſſe profitetur, ut ſpiritum ipſius exhauriant, conturbent, & quaſi inſtructa acie oppugnent: pathetica omnia.* 5 An rudit onager] *primus locus* ἀνασκευῆς ἐκ τῆ ἀσυμφόρε, *ab inutili, variis ſimilitudinibus expreſſus, quarum explicatio eſt verſu 7. quaſi dicat; non poſſunt me in hac conditione verſantem paſcere ſermones veſtri, quia partim alieni ſunt, partimque inſulſi: quam ob rem ut onagri & boves cibo ſuo acquieſcunt; contra vero deſtituti vociferantur: non debet vobis mirum eſſe ſi abhorreo a ſermonibus veſtris.* Teneram herbam] *id eſt, pabulum ſuum.* 6 Albumine] *inſipido, cujus modi ſunt verba veſtra.* 7 Renuit] *id eſt, ex animo repudio ſermones veſtros.* Iſta] *id eſt, ſermones iſti quos habetis. quaſi dicat, tantùm abeſt ut ſermonibus veſtris recreer, aut eorum condimento reficiatur vita mea, ut contrà cibum ipſum amariorem, vitamq; injucundiorem & languidiorem reddant.* 8 O ſi] *exclamatio perergos ex abrupto, gravibus afflicto & perturbato Ijobi animo ex ſermone Eliphazi. quaſi dicat, quandoquidem tam iniquus judex eſtis adverſum me, neque æquioris ullius cognitoris adipiſcendi facultas oſtenditur: jam ad vota mea precedenda redeo.* Quis daret] *id eſt, utinam morerer illicò: periphraſis mortis duobus verſibus.* 9 Solveret] *id eſt, non ampliùs inhiberet, ſed toto impetu injiceret in me: humanitus dictum, ut illud Pſal. 74. inhibere manum ſuam e ſinu ſuo.* 10 Eſt enim] *ætiologia poſtulati proximi, quòd ſibi bene ſit conſcius.* Quamvis] *occupatio objectionum, quibus Eliphaz & alii uſuri fuiſſent, nimirum a ſenſu præſente carnis, & a gravitate manus Dei.* Non celaverim] *id eſt, profeſſus ſim fidem & cultum Dei ſine intermiſſione.* 11 Quæ eſt] *altera ætiologia optati, verſu 8. & 9. ab infirmitate ipſius cum ſuis ærumnis comparata.* Finis meus] *activè, id eſt, quem iſtis ærumnis meis poſſim imponere.* 12 Lapidea] *ut ſuſtineat tantas ærumnas.* Chalybea] *ut frangat eas.* 13 An verò] *regreſſio ad* ἀνασκευὴν *cujus hic eſt ſecundus locus* ἐκ τῆς ἐυφημίας αὐτε, *a commendatione fidei & conſcientiæ ſuæ. q. d. utcunque ſermones veſtri me dejecturi eſſent: erigit tamen me fidei & veritatis qua nitor conſolatio.* 14 Contra eum] *id eſt, contra te Eliphaz, & quemcunque alium. Ineſt autem his verbis tranſitio ad tertium locum* ἀνασκευῆς ἐκ τῆς τε φάσκοντος διαβολῆς, *a criminatione ejus qui ſermonem contra habuerat* Cujus liqueſcit] *id eſt, defluxe atque evaneſcit, ut ſequentium verſuum allegoria explicat.* Dereliquit] *arrogando ſibi autoritatem judicandi fratris Jacobi 4. 11.* 15 Fratres mei] *explicatio allegorica tertii loci, uſque ad verſ. 22. cujus ſumma eſt: quemadmodum torrentes hyberno imbrium tempore exundant, cùm non eſt opus ampliore aqua; æſtivo verò & ſituloſo dilabuntur, & exareſcente terra quaſi ludificantur ſpem hominum, cùm refrigerio aquarum opus eſt: ita mihi uſu venit ab amicis meis. nam ſecundus rebus cùm uterer, videbar mihi circumfluere illorum adjumentis: nunc verò in tanto calamitatum æſtu, nullum ex eis ſolamen percipio, quaſi exaruiſſent omnes. Dicuntur ergo Ijobi fratres Eliphaz & alii.* 16 Tetri ſunt] *id eſt, hyeme horrent præ aquarum copia: periphraſis.* 17 Æſtu] *id eſt, æſtate flagrante.* Excinduntur] *id eſt, exterrimè pereunt, quaſi uno momento reſecarentur: metaphora: ſic etiam proximum exſtinguendi verbum.*

18 Hue

18 Huc illuc] *id eſt, diffluunt.* 19 Tema; turbas Sabæorum] *Arabiæ deſertæ, ex Ketura, & ex poſteris Iiſchmahelis. Gen. 25. 3. & 15.* 21 Conſternationem] *id eſt, calamitatem amici veſtri, quæ eſt vobis conſternationi, & deterret vos, ne ii ſitis erga me qui fuiſtis ante hac. Apodoſis ſive applicatio ſuperioris allegoriæ.* 22 An quia] *quartus* ἀναισχυνῆς *locus* ἐκ τοῦ ἀπρεποῦς, *ab inhoneſto, per dilemma: Si (inquis) aliquid de facultatibus veſtris peterem (quod honeſtè amicus alter ab altero exigit) aut mihi, aut alius propter me erogari, operámve adhiberi: inhoneſtum eſſet amico laboranti recuſare: at quanto magis futurum eſt vobis dedecoroſum, ſi ne illud quidem levamen præſtatis, quod præſtare poſſetis ſine ullo diſpendio jacturáque veſtra? Sin autem inhoneſti a vobis aliquid peto, docete me & redarguite.* Munera] *ad corrumpendum judicium: id eſt, jus aliqua ratione propter me convellite.* 23 Liberate] *id eſt, vim quæ mihi allata fuit, vi armata aut quocunque modo repellite.* 24 Docete] *quintus* ἀναισχυνῆς *locus* ἐκ τοῦ ἀδυνάτου, *ab impoſſibili, per conceſſionem. q. d. ego tam bene mihi ſum conſcius, ut pro certo habeam nullam mei incuſandi materiam vobis ſubminiſtratam eſſe: ſed quandoquidem ita vultis, agite, experimini; ſi quid jure poteſtis reprehendere.* 25 Oquàm acres] *ultimus* ἀναισχυνῆς *locus* ἐκ τοῦ ἀκολούθου, *ab inconſequente, ampliſicatus contrario epiphonemate. magna eſt (inquit) vis & autoritas piæ ac veræ reprehenſionis: at veſtra cujuſmodi eſt? inanis eſt, tantùm hærens verborum auciupiis, & miſerum exagitans; contraquàm debuiſſetis. ſic utitur* ἀντικατηγορίᾳ, *ſive criminis relatione.* Acres] *id eſt, efficaces ad animos permovendos percellendóſque.* Reprehendit] *i. eſt, continet aut efficit conveniens cum reprehenſione recta.* 27 Etiam in] *Concluſio* ἀναισχυνῆς ἐκ τῆς τῶν φιλίων διαβολῆς, *a criminatione eorum qui ſermonem adverſum habuerant: qua ſtatuit Ijobiſtos non minùs iniquos eſſe, quàm ſi pupillum aut innocentem puerum (cujus defenſio omnibus ætatibus lege Dei & naturæ commendata eſt) violentia ſua, quaſi mole injecta, opprimerent.* 28 Sed nunc] *Tranſitio ad* ἔκθεσιν, *alteram orationis partem, cujus exordium tribus his verſibus comprehenditur.* Acquieſcite] *audientiam facit precibus, primùm a perſona ſua, deinde a cognitione & judicio æquorum auditorum, quod illis deferatur a Ijobo: poſtremò ab averſatione & deprecatione præcedentium offenſarum.* Reſpicite ad me] *id eſt, habete rationem mei, obſecro, & attendite.* Expoſitum erit] *id eſt, ipſi judices eſtote.* 29 Revertimini] *id eſt, animos veſtros perturbatione abreptos ad rem ipſam revocate: ideóque omnia utrinque integra ſunto, & omiſſa modò dictarum offenſarum recordatione, æquè inter nos audiamus.* Ne eſto iniquitas] *id eſt, ponamus neque me a vobis, neque vos a me ullo verbo offenſos eſſe.* Juſtitia mea] *id eſt, relinquamus juſtitiam eam ſuo loco, & rationem antactæ vitæ meæ.* 30 An erit] *id eſt, ſi mentiar exponendo calamitates meas coram Deo & vobis.*

IN CAPUT VII.

1 Nonné] ἔκθεσις *toto hoc capite, cujus partes ſunt duæ; una, explicatio ærumnarum, uſque ad ver. 11: altera, explicatio indignationis, uſque ad finem capitis; prout utramque propoſuerat ſupra 6. 2. Propoſitio autem ærumnarum continetur duobus locis* κατὰ σύνεσιν: *unus eſt a communi præſentis vitæ miſeria atque laboribus, ver. 1; alter a ſingulari Ijobi ſorte verſantis in ſummis difficultatibus, quæ per comparationem communis illius ſortis ampliſicatur verſibus ſequentibus. Summa eſt, miramini quòd expetivi aut me non natum eſſe, aut quamprimùm emori: ſed duo argumenta graviſſima me eò pertrahunt, ærumnæ meæ, & indignatio.* Præfinitum] *id eſt, nónne aliqua quiete terminantur labores vitæ noſtræ; ac proinde ſecundum naturam finem laborum expeto?* Dies ejus] *id eſt, labores quotidiani ejus: ſynecdoche.* 2 Sicut ſervus] *ſecundus locus a ſingularibus ſuis calamitatibus, quas ampliſicat hoc modo: Si alis homines ex communi natura lege a labore vacationem expetunt; quid aliud poſſum expetere ego quidem quàm mortem? cùm tota vita mea dies & noctes cum infinitis & graviſſimis calamitatibus conflictetur, quarum finem mors unica eſt allatura.* 3 Sic effectum] *id eſt, indefinenter in labore rigidiore verſor quàm ſervus & mercenarius ullus.* Etiam noctes] *quæ aliis ad quietem datæ ſunt.* 4 Si quando] ἐπιτασία *proximæ querimoniæ de ſuis calamitatibus, quas noctu, interdiu, perpetuas & indefinentes eſſe gradatim oſtendit.* Veſper] *id eſt, nox incipiens a veſpere: ſynecdoche, ut Gen. 1. 5.* 5 Induit] *id eſt, totum corpus vermibus circumtectum eſt, quaſi veſtimento.* Ramentum pulveris] *id eſt, ulcerum manantium ſordes concretas, ut tabum, mileridas, & ſimilia.* Diſrumpit] *videlicet erumpentibus ulceribus, & liquefit manantibus.* 6 Dies mei] *Occupatio, qua anticipat objectionem naſcentem ex ſermonibus Eliphazi, ſupra 5. 17. & ſequentibus, quorum hæc erat ſumma: ſi tibi bene es conſcius, oportet animum tuum confirmari de promiſſionibus Dei ad vitam hanc pertinentibus. Reſpondet verò Ijob; ad utrumque confirmatus ſum, ad vitam, & ad mortem: ſed cùm tempus proſperitatis tanta celeritate effluxerit, & nunc tam manifeſta ſint indicia & documenta ad mortem; quorſum mihi hujus vitæ expectatio?* 7 Recordare] *Concluſio prioris partis* ἐκθέσεως *per apoſtrophen ad Deum. Quaſi dicat, quandoquidem Deus ita planè teſtatur mihi de hac vita cedendum eſſe, nolo vobiſcum amplius contendere; ſed ad Deum orationem convertam; cujus ſumma eſt; cùm tot modis oſtendas vanitatem brevitatémque vitæ meæ, quæſo ut patiùs tollas, quàm ut me diutius in malis hærere ſinas.* Ventus] *id eſt, mox evanitura.* Bonum] *ſub. in hac vita: ſic ſequentia.* 8 Oculi tui] *humanitus dictum, ut infrà ver. 21.* 9 Ut conſumitur] γνώμη, *qua ſe conſolatur Ijob; ſi vitæ finem obtinuerit, deſituras in perpetuum calamitates, ut 2. Schem. 12. 23.* 10 Locus ejus] *id eſt, populares ejus: metonymia.* 11 Proinde] *tranſitio ad alteram partem* ἐκθέσεως, *de indignatione animi, quæ tota in ſequentibus per apoſtrophen ad Deum enuntiatur.* 12 An mare ſum] *primus locus* ἐκθέσεως, *quo comparat conſtitutionem animi ſui cum gravitate afflictionum quibus opprimitur. quaſi dicat, ſumne ita ferox ut mare fervens & æſtuans, aut ut immania cete? quin potiùs nónne omnibus modis ſtudui ſollicitè, ut obtemperarem tibi? at tu, ó Deus, quaſi excubis,*

con-

contra me positis dies & noctes infestas animum meum, & ad vitæ præsentis horrorem adducens, efficis ut præoptem mortem. Cete] *de cujus rebore, motu, & validissima agitatione vide infrà 41.* 13 Cùm dico] *id est, cùm me ad quietem compono, tum ab istis quasi emissariis tuis invador.* 14 Somniis] *dormientem.* Visionibus] *pervigilem: vide suprà 4.13.* 15 Strangulationem] *quamvis durissimam, sed præsentissimam mortem.* Ossa mea] *id est, vitam corporis mei: synecdoche.* 16 In sæculum] *id est, diutius.* Desiste a me] *hoc est, ne amplius vitam prorogato, sed morte finem affligendi facito. sic concludit locum primum a precatione.* Nam vanitas] *id est, quicquid mihi amplius vivendum est, futurum est mihi calamitosissimum: sic judicat Ijob, ut suprà ver.6.* 17 Quid est mortalis] *secundus locus* ἐκβάσεως *a communi hominum sorte. quasi dicat, compara, quæso, tenuitatem hominis cum assiduis probationibus & exercitamentis tuis: an tam magni facis eum, ut magnis & continentibus erumnis probare velis eum?* 18 Visites] *affligendo.* 19 Quandiu] *accommodatio ad suam personam.* Aliorsum] *id est, aliò iram tuam convertis: ut Psal.79.6. & infrà 14.7.* Dum deglutiam] *id est, minimo momento saltem.* 20 Peccavi] *tertius* ἐκβάσεως *locus per confessionem & deprecationem culpæ & pœnæ, argumentis sumptis a natura & officio seu administratione Dei, & a persona deprecantis. Peccavi autem, id est, fateor me esse peccatorem.* Quid agerem] *id est, solvendo impar sum.* Custos hominum] *id est, qui pro bonitate naturæ tuæ servas, & administrationem salutis tibi uni vendicas.* Proposuisti me] *in quem præter ordinarium illum tuæ administrationis cursum, collimes & ejaculeris furorem tuum: ut suprà 6.4.* 21 Quid non] *conclusio dilemmatica: aut satis jam habeto his pœnis, aut me occidito.* Defectionem] *id est, afflictionis, defectionis & iniquitatis pœnas.* Cùm jam] *id est, cùm tu me in pulverem usque abjeceris, & ego me sistam tibi animo abjectissimo: locus est commiserationis a præsente conditione.* Tempestivè] *vide suprà in ver.8.*

CAPUT VIII.

Bildad Ijobum graviter reprehendit quasi obloquentem justitiæ Dei: eam testimoniis & exemplis probat, & Ijobum minis deterrere conatur, promissionibusq; revocare.

1 TUNC respondens Bildad Schuchites,
2 dixit:
'Quousque effaberis ista? & 'ventus validus sermones oris tui *futuri sunt?*
3 'An Deus fortis perverteret judicium? aut an omnipotens perverteret justitiam?
4 'Si filii tui peccaverunt ei; ideo dimisit eos' in [a] potestatem defectionis ipsorum.
5 Si tu sedulò requireres Deum fortem; & omnipotentem deprecareris;
6 'Modò purus & rectus sis: certè jam 'expergisceretur tua causa, & 'perficeret habitationem' justitiæ tuæ,
7 Essentque [b] priora tua 'perexigua: adeò posteriora tua augerentur valde.
8 'Nam consule quæso ætatem priscam; & compara *te* ad 'pervestigationem majorum illorum.
9 (''Nam [c] hesterni sumus, neque experti sumus; nam 'umbra sunt dies nostri super terram.)
10 An non illi docturi sunt te? 'dicturi tibi, & ex animo suo prolaturi verba?
11 'An attollit se juncus absque cœno, augetur ulva absque aquis?
12 Adhuc existens 'in virore suo, *cùm* nondum decerpitur; tamen ante omne gramen aresci.
13 Ita sunt semitæ omnium obliviscentium Dei fortis': nam expectatio hypocritæ perit,
14 'Quem fastidit spes sua; cujus fiducia 'est domus aranei,
15 Quo innitente domui suæ non consistit illa; apprehendente eam non stat.
16 'Succosus est, 'ante solem; & 'supra hortũ suum tener ramus ejus prodit:
17 In' acervo radices ejus implectuntur; 'domum lapideam inspicit.
18 'Si perdit eum a loco ejus; adeò ut emcutiatur eum *locus dicens*, non vidi te:
19 'En illa lætitia viæ ejus: cùm *educto* ex pulvere faciunt ut alter efflorescat.
20 'Ecce Deus fortis non spreturus est integrum: sed non 'confirmat manum malefico-rum,
21 'Donec' impleverit risu os tuum, & labia tua jubilo:
22 Osores tui induantur pudore; & tentorium improborum nusquam sit.

[a] Heb. *in manum.*

[b] Heb. *principium tuum perexiguum: adeò consequens tuum augeretur.*

[c] Heb. *heri.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Oratio est* ἐπιτιμητικὴ *sive reprehensiva, constans propositione, ver.2. confirmatione reprehensionis suæ usque ad ver.20. Et conclusione a promissionibus Dei: Cujus summa est; Ijobum temerè & impiè administrationi Dei obloqui, quòd non damnet anteactam vitam suam & suorum; neque judicio Dei patienter acquiescat. Finu verò, ut ad seriam peccatorum confessionem & resipiscentiam se comparans benedictionem a Deo expectet. Ita quidem sancta est thesis; sed in hypothesi sive singulari quæstione facti peccatum, dum argumentatur Bildad ex præsentibus calamitatibus Ijobum hypocritarum more in peccatis vixisse, eorum nomine affligi, & adhuc mala fide agere quòd inficietur peccata sua; cujusmodi ferè est sequentium reprehensionum in Ijobum ratio.* 2 Quousque] *Propositio reprehensionis* ἐκ τῆς τοῦ φήσαντος ὀλιγωρίας, *quòd Ijob perturbato vehementissimè animo sermones indignos haberet indignissimè.* Ventus validus] *id est, quasi bruto impetu ferris ad convulciandum Deum, prorumpendum judicia ejus, & convellenda omnia.* 3 An] *primus reprehensionis locus* ἐκ τοῦ σαφοῦς, *ab evidente. quasi dicat, quis nescit Deum justissimum esse, neq; tua ullius causa æquum & bonum convellere?* 4 Si peccaverunt] ἐφαρμογὴ *superioris loci dilemmaticæ necesse est. inquit, ut Deum justissimum confitearis, sive filios tuos, sive te ipsum spectes: nam utrosque castigavit peccatorum nomine: sed illos quidem mortem; te verò, si sapis, ad resipiscentiam cui benedictiones conjunctæ sunt.* In potestatem defectionis] *id est, ut ipsos sua defectio perderet.* 6 Modo purus] *id est, modò conversio non sit hypocritica, & impura oratio.* Expergisceretur] *id est, ostenderet se suis*

sibi esse curæ: humanitus dictum, ut Psal. 35.23. Perficeret] *id est, absolutè bearet.* Justitiæ tuæ] *id est, tuam, cùm justè vives: hypallage αὐξητικὴ.* 7 Perexigua] *id est, propè nihil esset prior ille status tuus ad eum qui tibi divinitùs obventurus esset.* 8 Nam] *secundus locus confirmationis ἐκ μαρτυρίας παλαιῶν, a testimonio majorum & omnium temporum universe.* Pervestigationem majorum] *id est, scitandos & percunctandos majores antiquissimos.* 9 Nam hesterni] *ætiologia, cur modestè reticendo suum testimonium ad priscorum autoritatem & fidem Ijobum revocet, ut confirmet propositionem Eliphazi, suprà 4.8. Est autem tota hyperbolica per μείωσιν dicta, & per comparationem sui cum priscis majoribus.* Umbra] *id est, brevissima ætas nostra est, comparata cum majorum ætate, fluxa, instabilis, & ipsa ultrò abiens.* 10 Dicturi tibi] *id est, dicta mea confirmaturi bona fide.* 11 An attollit] *tertius confirmationis locus ἐκ παραβολῆς, ex comparatione, qua ostenditur tam esse ex ordine & jure administrationis Dei ut impii & hypocritæ intercidant, eorumq; expectatio præscindatur; quàm ordinarium est, juncum in fasciculos locis aresci, aut dissipari telam aranei.* 12 In virore suo] *id est, tempore viriditatis suæ, quo adhuc crescere, ac non decerpi solet.* 14 Quem fastidit] *id est, eum quasi fastidiens fuerit ipsum quod sperat, adeò ut insperatis calamitatibus opprimatur; metaphora. Est autem hîc amplificatio superioris loci ab exemplis duobus, aranei, & arboris, usque ad 19. versum.* Est domus aranei] *id est, adeo fragilis & fallax, ut illa est.* 16 Succosus est] *alterum exemplum quo exprimitur allegoricè primùm felicitas improborum, deinde luxurians in aliorum damnum propagatio; & prostremò exitium. Succosus autem, id est, abundans & circumfluens bonis insitis & adventitiis.* Ante solem] *id est, palàm, in oculo omnium agit commodissimè.* Supra hortum, &c.] *id est, plus æquo luxuriat: hîc omnibus tacitè Ijobum & ejus filios perstringit.* 17 In acervo] *id est, ita latè radices diffundit, ut fundamenta struem offendat in ædibus domini sui.* Domum lapideam] *id est, luminibus domus efficit. quasi dicat, suprà & infrà dānosus est familiæ domini sui.* 18 Si perdit eum] *dominus ejus, funditùs extirpando e loco ejus, ita ut nullum vestigium ejus appareat: quod in sequentibus per prosopopœiam exprimitur.* 19 En illa lætitia] *Apodosis ironica similitudinis, Ijobum graviter mordens; etsi statum lenitur promissionibus. quasi dicat, ubi est gloria & jactatio illius, cùm avulsæ nullum vestigium supersit, & in locum ejus altera suffecta sit?* 20 Ecce Deus fortis] *Conclusio a promissionibus Dei ad superiores minas mitigandas; sed tamen oppositione status improborum illustrata, velut aculeo infixo in animum Ijobi; ut partim metu a malè gerenda vita deterreat, partim sue revocaret ad Deum.* Confirmat] *vide suprà 4.3.* 21 Donec impleverit] *Transitio a thesi ad hypothesin: quasi dicat, te ergo, si integer eris, non spernet Deus; sed acceptū habebit usquedum, &c. ut suprà ver. 6.* Impleverit risu] *id est, dederit amplissimam materiam gaudii, tibi benefaciendo, & inimicos confundendo.*

CAPUT IX.

Ijob agnita & celebrata justitia, sapientia ac potentia Dei, inficiatur criminationem vitæ suæ sibi ab amicis objectam; & justitiam suam asserens docet ex præsentibus Dei judiciis non esse de hominibus judicandum. Postremò querimonias suas repetens, a Deo multis argumentis adductis mala sua deprecatur, & concludit flebili optato.

1 RESPONDENS verò Ijob, dixit:
2 Verum est, novi ita esse: nam qui justus esset mortalis *comparatus* cum Deo forti?
3 Si volet litigare cum eo, non poterit respondere ei *ad* unum ex millè.
4 Est sapiens animo & fortis viribus: quis obdurans *animum* adversus eum prosperitate utitur?
5 Qui refigit montes ita ut non animadvertant *homines*: qui subvertit eos in ira sua.
6 Qui commovet terram e loco ejus; adeo ut columnæ ejus contremiscant:
7 Quo interdicente Soli, non oritur; qui circa stellas obsignat:
8 Qui extendit cœlos solus; & calcat excelsa maris:
9 Qui facit Arcturum, Orionem & Pleiadas; ac penetralium Austri *sydera*:
10 Qui facit res magnas, adeóque impervestigabiles; & mirabilia, adeóque innumera.
11 Si transit præter me, tamen non possum videre: si transmeat, tamen non animadverto eum.
12 Si rapit, quis cogat eum restituere? quis dicat ei, quid facis?
13 Deo non revocante iram suam; sub ipso incurvantur adjutores superbiæ.
14 Quanto minus ego responsarem ei? electurus essem *habere* verba mea contra eum?
15 Cui si justus sim, non respondebo; *sed* judicem meum deprecabor.
16 Si provocem, an respondebit mihi? non credo auribus percepturum vocem meam.
17 Qui turbine conterreret me, & multiplicaret vulnera mea impunè.
18 Non sineret me revocare spiritum meum; sed saturaret me amaritudinibus.
19 Si viribus *experirer*, fortissimum ecce: si judicio, quis vadimonium constitueret mihi?
20 Si justum me assererem, os meum condemnaret me: si integrum me, perverteret me.
21 Integer sum, non sum mihi conscius: *sed* ex animo meo sperno vitam meam.
22 Propter hoc unum dico; integrum, ut improbum ipse consumit.
23 Quandoquidem flagello mortem affert repentè; ad probationem innocentium ridet:
24 Terra traditur in manum improbi, adeò ut faciem judicum ejus obtegat: si non *ille facit*, quisnam est?
25 Nam dies mei velociores fuerunt cursore; aufugerunt, non sunt experti bonum:
26 Transmearunt cum navibus celocibus, sicut aquila involans in escam.
27 Si dico, obliviscar querimoniæ meæ, derelinquam iram meam, & recreabo me:

28 Formido

Heb. corde. *Gen. 1.* *Heb. usque ad non pervestigationē, & usque ad non numerū. suprà 5.9.*

e Heb. *unum hoc propter eā dico: antecedens cum relativo: pleonasmus.*
d Heb. *desiderii, id est, ita constituti, ut quàm citissimè vectorem ad desiderium perducant.*
e Heb. *faciē: sic Levitici 17.10. & 1. Schem. 1.18.*

28 Formido omnes dolores meos: scio quòd non parcas mihi.
29 Sed me tanquam impium judicabis: quare frustra laborabo?
30 Si lavero me aquis nivalibus, & emundaverit quasi mundissimo manus meas:
31 Tum in sordibus tinctum me demergis, & abominabuntur me vestimenta mea.
32 Quamvis non sit vir sicut ego, cui respondeam, neque qui mecum ex æquo in judicio audiat.
33 Neque sit inter nos arbiter, qui utriusque manum tangat.
34 Auferat a me virgam suam, & pavor ejus non me terrebit.
35 Loquar, & non timebo eum: neque enim possum metuere cum meipsum.

CAPUT X.

1 Fastidit anima mea vitam meam; dimittam adversum me eloquium meum: loquar in amaritudine animæ meæ;
2 Dicam Deo, ne condemnes me: indica mihi cur me ita judices.
3 Numquid bonum tibi videtur, si calumnieris me, et opprimas me opus manuum tuarum, et consilium impiorum adjuves?
4 Numquid oculi carnei tibi sunt? aut sicut videt homo, tu videbis?
5 Numquid sicut dies hominis dies tui sunt? aut anni humanitatis sicut dies virorum,
6 Ut quæras iniquitatem meam, et peccatum meum investigare cures?
7 Et scias me absque ullo scelere esse pium, cum sit nullus qui de manu tua possit eruere?
8 Manus tuæ fecerunt me, et plasmaverunt me totum in circuitu: et sic repentè præcipites me?
9 Memento quæso ut sicut lutum feceris me, et in pulverem reduces me.
10 Nonne sicut lac mulsisti me, et sicut caseum me coagulasti?
11 Pelle et carnibus vestisti me, ossibus et nervis compegisti me.
12 Vitam et misericordiam tribuisti mihi, et visitatio tua custodivit spiritum meum.
13 Hæc tamen celabas in corde tuo, sciebam quod universorum memor esses, si peccassem, et a delicto meo non absolveres me.
14 Si quasi impius sim, væ mihi: si justificatus fuero, non levabo caput meum, plenus despectione et intuens miseriam meam.
15 Et si erexero me quasi leo, mirabiliter me torquebis, et rursum contra me mutabis pristinam tribulationem.
16 Testificationes tuas contra me renovabis, et multiplicabis iram tuam mecum, vexillationes et militia super me.
17 Quare de vulva eduxisti me? quis me consumi non prohibuit, ne oculus videret me?
18 Fui quasi non sim, et de utero translatus ad sepulchrum.
19 Nonne paucitas dierum meorum finietur brevi? dimitte ergo me, ut plangam paululum dolorem meum,
20 Antequam vadam et non revertar, ad terram tenebrosam et opertam mortis caligine,
21 Terram miseriæ et tenebrarum, ubi umbra mortis, et nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat.

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Ijus responsionis Ijobi summæ partes sunt tres: Prima, ὁμολογητικὴ sive confessoria justitiæ & potentiæ Dei, usque ad ver. 21: Secunda, ἀπαγορευτικὴ, insistens criminationem sui & defendens integritatem suam, usque ad finem capitis: Tertia, ἔκθεσις sive expositio indignationis suæ & querimoniæ apud Deum, cap. 10.* 2 Verum ett] *Confessio, ad primam Bildadi propositionem respondens, supra 8. 3. quam in sequentibus explicat primo per thesin, usque ad ver. 14. deinde per hypothesin & accommodationem ad personam suam, usque ad ver. 21.* 3 Si volet litigare] *homo videlicet de sua justitia adversus sapientissimam & potentissimam Dei justitiam.* Ad unum ex mille] *id est, millies peragatur reus.* 4 Est sapiens] *Confirmatio propositionis superioris a natura Dei.* Quis obdurans] *ab exemplo: est autem prolepsis hoc versu, cujus duæ argumentationes sigillatim sequentibus explicantur.* 5 Qui rehgit] *confirmatio prioris argumentationis de natura Dei, ab operibus ejus, usque ad ver. 11.* Animadvertant] *nempe a motionem, adeoq; ullum vestigium eorum.* 6 Columnæ] *a loma fundamenta, quasi dicat, terram a summo ad imum.* 7 Quo interdicente] *id est, qui efficit noctem & diem: periphrasis: nam dicnec oriatur sol, & nox: & adveniente die contra, quasi obsignata occultantur stellæ.* 8 Calcat excelsa maris] *id est, æstum & fluctus fervens maris quasi pede comprimit.* 9 Qui facit arcturum] *id est, qui facit ac moderatur annum; cujus partes a signis cæli ordinariis designantur, principio ducto a Septembri; prout numeratur civilis annus.* Arcturum] *cujus sydus exoritur undecim diebus ante æquinoctium Autumni, & dimidiam anni partem terminat.* Orionem] *sydus quod totis noctibus mense Decembri in hemisphærio supero versatur, & deinceps usque ad vergiliarum tempus perspicuum est.* Pleiadas] *Latinè vergiliæ, quæ una cum vere oriuntur, & durant usque ad Autumnum.* Penetralium austri] *intelligit æstiva sydera, ut est canicula, &c. quæ quia ad polum Arcticum sive axem meridianum spectant (qui polus vel ut inferior subest horizonti nostro) penetralium Austri sydera appellantur: dicuntur enim penetralia austri elegante phrasi per hypallagen pro Austro penetralium, id est, abstruso & quasi in penetralibus terræ abscondito.* 11 Si transit] *confirmatio secundæ argumentationis ab exemplis. est autem hoc primum hypotheticum a persona sua, quasi dicat: si quod documentum potentiæ, & sapientiæ & justitiæ suæ edit oculos meos, non sum is qui eam cognoscere & pervestigare possim; adeò insertutabilia sunt judicia ejus & inperveſtigabiles viæ ejus, Rom. 11. 33.* 12 Si rapit] *secundum exemplum a tertia, a persona eorum quos Deus malis afficit arbitratu suo.* 13 Deo non revocante] *tertium exemplum, a persona eorum qui vires suas consumunt & alienas adhibent ut obsistant Deo.* Adjutores superbiæ] *id est, superbi, & eorum patroni.* 14 Quanto minus] *altera pars confessionis, ut diximus in ver 2. qua primum statuit se non responsaturum, sed submisso animo deprecaturum Deum: deinde hoc institutum suum*

a Heb. *relinquam de super me.*

b Heb. *cordi.*

c Heb. *terra & umbra.*

duabus propositionibus hypotheticis confirmat. Quod autem dicit, Quantò minus, comparatio majoris est: si nemo (inquit, quantumvis potens & valens auxilius fultus Deo utiliter obloqui aut obsistere potest; quid ego miser, solus, &c? Electurus essem] id est, de industria litigaremut supra ver. 3. 15 Si justus] id est, si sapiam, & velim in mea justitia pergere. Deprecabor] ut facit sub finem sequentis capitis. 16 Si provocem] Propositio prior hypothetica, qua docet quàm malè sibi sit cessurum, si cum Deo judicio aut viribus certare velit: quod amici tanquam homini malè sano & furenti exprobrabant. Auribus percepturũ] acceptarum provocationem meam. 17 Qui turbine contereret] id est, nu serrimè perderet me: periphrasis duobus versibus. Turbine] id est, subita, violenta, & fragosa plaga; qualem experti fuerant ipsius filii, supra 1.19. Impunè] id est, sine ullo damno suo, ac nemine vindicante me: sic Prov. 6.11. 19 Sin judicio] id est, si in jus vocare vellem. Quis vadimonium] id est, quis tandem judicis partes agens, me & illum in jus vocares ad agendum causam nostram? 20 Si justum] altera propositio hypothetica, quasi dicat, si justitiam meam cum illius justitia comparare vellem, meis ipsius verbus ut me gladio jugularem. Integrum me] comparatione Dei. Perverteret] videlicet os meum. 21 Integer sum] Secunda pars responsionis ad propositionem Bildadi quæ est supra 8.6. & sequentibus. Est autem hoc versu prolepsis sequentium in responsione partium. nam primùm integritatem suam, fidem, & conscientiam adversus probra quæ obiciebant illi, asserit: deinde ostendit se sine mala fide fastidire vitam suam, quod capite sequente explicat. Integer sum, (inquit) comparatione vestri in hac defensione mea: nam integer sum ab iis peccatis quæ mihi objicitis fuisse in causa cur ita affligar. Non sum mihi conscius] sic distinguimus secuti fidem manuscripti exemplaris. 22 Propter hoc unum] ἐνανσιὸν sive confutatio argumentationis illius Bildadi: Si justus esses, non affligeret te Deus, sup. 8.6. & 20. Atqui te afflixit; Ergo injustus es. Cui ita respondet Ijob, utcũque afflictus sim, mihi sum bene conscius: itaq; concludo probos ut improbos a Deo affligi; amplius dico, pro arbitrio ipsius utrosque consumi. 23 Quandoquidem &c.] id est, quandoquidè innocentes necat subitò, aut gravissimis afflictionibus eos probando delectatur: humanius dictum. 24 Terra traditur] confutatio altera partis argumentationis Bildadi sup. 8.11. qua dixerat, ut probis benedicit Deus, sic e contrario improbis & actionibus eorum in hac vita palàm & aperiè reipsa maledicere. confutat autem Ijob ab experientia. Faciem judicum &c.] id est, bonos etiam condemnet, a quibus fuisset cõdemnandus: a signo synecdochicè, ut Esteræ 7.8. Ille] nimirum Deus. 25 Nam dies mei] confirmatio superioris argumentationis ab exemplo suo: ostendit enim, utcunque integer sit: tamen amissam esse quàm celerrimè prosperitatem suam ver. 25. & 26. deinde se gravissimè & sine intermissione affligi, versibus sequentibus. Dies mei] prosperi, ut sup. 7.6. Bonum] diuturnum & constans. 27 Si dico] quasi dicat, si quando succurrit ut de liberatione a malis mea ventura cogitem, præcidunt mihi spem mala præsentia. 28 Non purges] id est, ut purum me a calamitatibus liberes: ita concludit Ijob ex rebus præsentibus, ut sup. 7.6. 29 Improbum fore] ita tractatum in, ut vos de improbo dixistis. Laborarem] de fovenda aliqua spe adversus istas exitiales ærumnas: sic refellit sermonem Bildadi supra 8.6. 30 Si lavero] id est, quamvis purissimus essem hominum, tamen ita affligeres me: apostrophe ad Deum. 31 Abominabuntur] id est, horrebunt me etiam omnia mihi proxima, & juris mei: hyperbole. 32 Quamvis] Conclusio superioris sermonis, μετάβασις id est, transitiua ad quemlibet sequentis capitis, conjuncta propositione quæ est in ver. 35. & principio sequentis capitis; qua ita statuit Ijob; etsi neque mihi est autoritas cum illo contendendi, neque alteri judicandi, aut arbitrium interponendi: non dubitabo tamen expostulare cum illo familiariter, fretus bona fide & conscientia. Pariter] id est, æqui inter nos legibus, ut inter litigantes ex æquo disputari solet. 34 Ita] nimirum ut vos exprobratis mihi.

IN CAPUT X.

1 Fastidit] ut supra 9.21. 2 Ne condemnes] Propositio deprecationis primùm, deinde optati: ut Deus severitatis suæ in Ijobum causam explicet, cùm ipse sibi bene sit conscius. Contendas] flagellando me. 3 An bonum] Confirmatio propositionis a rebus absurdis, quæ etsi in Deum cadere non possunt: tamen pro forma judiciorum ab humana infirmitate de Deo cogitari possent. Est autem hîc primum absurdum, ut Deus justus opprimat hominem sibi bene conscium: secundum, ut opus ex spernat suum opus: tertium, ut probus improbo ferveat, hoc versic. 4 An oculi] quartum absurdum, ut Deus omnium cognitor judicio fallatur. 5 An similes] quintum absurdum concludens superiora omnia: an tota, inquit, æternitate tua quicquam tibi humanum evênit? synecdoche. Sic transit Ijob ad hypothesin causæ suæ. 6 Ut inquiras] nempe quasi jam omnia non essent tibi exploratissima: ut asserit sequente vers. 7 In notitia tua est] Propositio prima, confutans absurdum primum, de quo supra ver. 3. Nec tamẽ est] πάθος ad misericordiam: quasi dicat, veruntamen ne mea quidem integritas, cujus tu mihi testis es, facit ut hac plaga liberer. 8 Manus tuæ] Propositio secunda pathetica respiciens ad absurdum secundum versic. 3. amplificata primum κατὰ τὴν σύγκρισιν sive comparationem antecedentis operis Dei cum præsentibus calamitatibus: deinde per enumerationem singulorum Dei operum erga se inde a conceptu. 10 Sicut lac] id est, conceptum humanum & naturalem effecisti: periphrasis. 11 Cute & carne] id est, in utero formasti. 12 Cum vita &c.] id est animasti, & in vita conservasti. 13 Asiisti] ὑποφορὰ, sive subjectio fidei ad præcedentes quæstiones. 14 An simulac] Tertia propositio, respondens tertio absurdo per dilemma: alia est, inquit, apud te ratio eorum qui ex infirmitate peccant, alia improborum. Si ex infirmitate offendi, an mecum eadem ratione actum es atque cum improbo? 15 Possum attollere] ita ærumnarum gravitate opprimor: quam obrem ad orationem patheticam statim confugit. Ignominia] mea videlicet, id est, desine me ignominia afficere miserum mei. 16 Nam attollit] precationis αἴτιον, duobus versibus. Venaris] id est, insectaris plagis: humanitus dictum. Rursus mirificum] id est, subinde mirificos dolores mihi affers. 17 Testes] id est plagas, testes indignationis tuæ, ut infra 16.8. Vices & exercitus] id est, velut copiæ aliæ aliis succedentes oppugnant me. 18 At quare] Contentio fervens adversus Deum,

ἐκ τοῦ πάθους *ex infirmitate carnis proficiscens: vide suprà 3.10.& sequentibus.* 20 An non] *Concluſio a voto & ardente gemitu, repreſſa ſuperiore contentione adverſus Deum, quaſi victoria ex ea irrigentis ſe ad Deum.* Ceſſabit] *renovare dolores: videtur autem Ijob ex his verbis novos eo momento aculeos & tela dolorum perſenſiſſe, quibus ad Deum excitaretur.* 21 Nondum abivero &c.] *id eſt, mortuus fuero: paraphraſis.* Non ſum rediturus] *vide ſuprà 7.9.& 10.* In terram] *deſcriptio ſepulchri periphraſtica.* Umbræ lethalis] *id eſt, umbroſiſſimam.* 22 Expertem viciſſitudinum] *in temporibus videlicet: eſt enim perpetua nox ibi.* Utcunque ſplendeat] *id eſt, quæ quantumvis ſole lucente perluſtretur terra, ſemper opaca permanet.*

CAPUT XI.

Tzophar ſermonem Ijobi a comparatione majeſtatis divinæ refellens, docet unicam ſalutis viam eſſe fidē & reſipiſcentiam; ad quam Jobum hortatur.

1 CVI reſpondens Tzophar Nahhamathites, dixit:

2 An multitudini verborum non reſponderetur? aut an [a] vir loquax juſtus haberetur?

3 Ad mendacia tua homines ſilerent? & te ſubſannantem nemo pudore ſuffunderet?

4 Dixiſti enim, pura eſt diſciplina mea; & mundus ſum ante oculos tuos.

5 At certè, o ſi quis daret Deum loqui; & aperire labia ſua adverſus te:

6 Ut indicet tibi [b] occultiſſimâ ſapientiâ, duplo majorem fore ad exiſtentem *hanc* (quod animadverte) ſi exacturus eſſet abs te Deus pœnã iniquitatis tuæ.

7 An profunditatem *ſapientiæ* Dei invenias? aut uſque ad finem *ſapientiam* omnipotentis invenias?

8 *Altior eſto* altiſſimis cœlis, quid ages? profundior ſepulchro *imo*, quid cognoſces?

9 Longior terra menſura ejus: & latior mari.

10 Si tranſmeabit ut dedat; ſive ut congreget; quis verò avertet eum?

11 Cum ipſe novit homines vanos, & videt nequitiam; an non conſideraret:

12 Ut vir vacuus fiat cordatus: homo ut pullus onagri natus?

13 Si tu comparans animum tuum; expanſurus es ad eum manus tuas:

14 Quandoquidem nequitia eſt in manu tua, procul amove eam: & ne ſinito habitare in tentoriis tuis iniquitatem.

15 Tunc cùm extuleris faciem tuam e vitio: utique eris validus, & non timebis.

16 Nam tu moleſtiæ obliviſceris: ſicut aquarum *quæ* præterierunt recordaberis:

17 Et ſupra meridiem exurget tempus; evolabis, ſimilis matutino eris.

18 Confide igitur, dum eſt ſpes: ſi perſcrutatus fueris, ſecurè cubabis:

19 Et recubantem nemo exterrebit: imò precabuntur faciem tuam multi.

20 Oculi verò improborum deficient, cùm perfugium perierit ab eis; & ſpes eorum exſpiratione animæ.

[a] Heb. *vir labiorum.*

[b] Heb. *occultu ſapientiæ.*

[c] Heb. *altitudinibus: hypallage.*

[d] Heb. *perforatus.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus orationis ſummæ partes ſunt, Exordium, ver. 2.& 3: Ἀνασκευὴ ſive confutatio ſermonis quem habuerat Ijob, a 4. ver. uſq; ad 13: Κατασκευὴ ſive confirmatio promiſſionum Dei in reſipiſcentem, uſq; ad 18. ver. Et Concluſio, inde uſq; ad finem.* 2 An multitudini?] *Exordium a neceſſitate, in quam ſibi adduci videbatur Tzophar ut ſermones Ijobi refelleret. Ejus neceſſitatis loci ſunt quatuor amplificati contentione vehementiſſima, hoc & ſequente verſu. Primus* ἐκ τῆς ἀπρεπείας, *ab inhoneſto; Si tibi inhoneſtum eſt tot verba effutire, nobis adhuc inhoneſtius foret ea diſſimulare: & Secundus,* ἐκ τῆς ἀσυμφόρου, *ab inutili; Loquacitas non efficiet juſtum.* 3 Ad mendacia tua] *Tertius locus, ab injuſto: Injuſtum eſt mendacia aſſerari.* Et te] *Quartus* ἐκ τῆς ἀδυνάτου, *ab impoſſibili: non poſſunt pii non obſistere blaſphemantibus.* 4 Dixiſti] Ἀνασκευὴς *ſive confutationis* ἔκθεσις, *propoſitio argumenti quod ſtatuit confutare.* Pura eſt diſciplina] *id eſt, ego ex puro corde, conſcientia bona & fide non ſimulata verſatus ſum in utenda doctrina Dei ſup. 6.10.* Mundus ſum] *vitæ ratione ſup. 10.7.* 5 At certè] *ſummum & unicum argumentum confutationis a teſtimonio Dei, quod Ijobo διὰ τὴν ἐνεργὸν, precationis modo objicit, velut obſirmate omnibus hominum documentis reſiſtenti.* 6 Duplo majorem] *id eſt, te multò graviores pœnas tuis peccatis meritum eſſe, quàm ſunt hæ quibus affligeris, ſi Deus tecũ ſummo jure agere vellet; ut Hbezræ 9.13.* 7 An profunditatem] Ἐφασία *ſuperiorum propoſitionis de occultiſſima ſapientia Dei, quam metaphoricè cum rerum corporearum exemplis comparat, omnibus humanis dimenſionibus eam ſuperiorem eſſe confirmans, hoc ver. & duobus ſequentibus.* 8 Sepulchro imo] *id eſt, omnibus inferis.* 10 Si tranſmeabit] *id eſt, ſi operibus exeret ſe, ut ſuprà 9.11.* Dedat] *abjiciens a ſe.* Congreget] *recipiens ad ſe.* 11 Cum ipſe] Ἐφασία *alterius membri in propoſitione adducti, de peccato hominis & cognitione ejus.* Homines vanos] *ut eſſe præſumeris ex verbis tuis, & ex pœnæ quam ſuſtines gravitate.* Conſideraret] *ad judicandum, & ad puniendum.* 12 Ut vir] *Uſu animadverſionum Dei, quo comparatur tranſitio ad* Κατασκευήν. Vacuus] *corde & intelligentia.* Ut pullus] *id eſt, etiam bruti ſimus inde ab ortu ſuo.* 13 Si tu comparans] Κατασκευὴ *ſive confirmatio hypothetica promiſſionum Dei, qualem alii amici adhibuerunt ſuprà 5.17.& 8.5.& 20.* Comparans] *id eſt ſi ex animo reſipiſces.* 15 Extuleris] *id eſt, te erexeris, & in vitio non ampliùs jacebis: ſic perſtringit Ijobum quaſi in peccato jacentem.* Eris validus] *quod antè planè imparatus jactabas, ſup. 9.35* 16 Præterierunt] *videlicet non reverſurę.* 17 Et ſupra meridiem] *id eſt, illuſtriſſima gloria circumfulgebis.* Evolabis] *id eſt, quaſi uno momento ex erumnis iſtis emerges atque eveheris.* 18 Cõfide] *Concluſio exhortatoria ad fidem & reſipiſcentiam tempeſtivam, partim a promiſſionibus Dei adjunctis, partim a metu judiciorum ejus: quem aculeum adhibet ad ſolicitandum Ijobum: ut ſuprà 8.20.* Perſcrutatus] *id eſt, vias tuas explora-*

ploraveris, & reſipiſcente animo a te abjeceris: ſic Lamentationum 3.40. 20 Oculi improborum] *id eſt, improbi ſuæ ſpe fruſtrati vitam in lachrymis & ejulatu conſument.* Spes eorum] *id eſt, miſera morte de rebus ſperatis decident.*

CAPUT XII.

Ijob confutatis amaruleuter ab experientia & communi rerum creatarum teſtificatione argumentis Tzopharis, & reliquorum mendacibus ſermonibus repudiatis, omnes injurias in Deum arguit. Poſtea redintegrans conſtitutionem cauſæ ſuæ, expoſtulat cum Deo de illatis calamitatibus, eaſq; argumentis aliquot deprecatur.

1 RESPONDENS verò Ijob, 'dixit.
2 'Scilicet vos eſſe 'populum: & 'vobiſcũ morituram ſapientiam.
3 'Etiam mihi eſt animus ut vobis; 'non [a] inferior ſum vobis: '& apud quem non *ſunt* hujuſmodi?
4 'Ut *qui* deriſui *eſt* amico ſuo ſum, 'quem clamantẽ ad Deum exaudit: 'deriſui *eſt* juſtus, integer.
5 Tæda contempta *eſt* ad cogitationem tranquilli: is qui conſtitutus eſt, in 'nutationibus pedis.
6 Tranquilla ſunt tentoria 'vaſtatoribus, & ſecura provocantibus iram Dei fortis: cuicũq; efficit Deus ut eveniat *optatum* ad manum.
7 'Enimvero interroga, quæſo, jumenta, & docebit te *illorum quodque*: aut volucrem cœli, & indicabit tibi:
8 Aut confabulare cum terra, & docebit tẽ: etiam enarrabunt tibi piſces maris.
9 'Quis non cognovit ex omnibus iſtis, manum Jehovæ facere illud;
10 In cujus manu *eſt* anima omnis viventis, & ſpiritus totius carnis humanæ?
11 'An non auris verba probabit, ut palatum cibi guſtum aſſumit ſibi?
12 'In decrepitis erit ſapientia? & in longitudine dierum intelligentia?
13 'Penes illum *eſt* ſapientia & fortitudo: illius *eſt* conſilium & intelligentia.
14 'En *ita* 'deſtruit ut non ædificetur: 'occludit viro *ita* ut non aperiatur.
15 En ita 'cohibet aquas ut areſcant: aut *ita* emittit eas ut ſubvertant terram.
16 Apud illum *eſt* robur & 'ſubſtantia: ejus *eſt* 'errans & in errorem inducens.
17 Qui facit 'ut conſulti deveniant in dementiam; & judices ſtultos reddit:
18 'Vinculum regum diſſolvit; & cingulum alligat lumbis eorum:
19 Qui facit ut 'prẽſides deveniant in dementiam; & valentiſſimos pervertit:
20 Qui 'amovet [b] ſermonem eloquentibus; & judicium ſenum recipit:
21 Qui effundit contemptum ſuper ingenuos; & zona validos deſtituit:
22 Qui 'revelat profunda e tenebris; & educit in lucem 'umbram lethalem:
23 Qui 'auget gentes & perdit eas; qui 'expandit gentes & abducit eas:
24 Qui 'amovẽt animum primoribus populi terræ; & facit ut aberrent in loco inanitatis avio.
25 Qui facit ut 'errent tanquam ebrius, palpent in tenebris [c] deficiente luce.

[a] Heb. nõ ſum ego pro vobis: ſic infra 13.2.
[b] Heb. *labium.*
[c] Heb. *non luce.*

CAPUT XIII.

1 'EN omnia vidit oculus meus: audivit auris mea, & percepit ſibi.
2 Utique quod ſcitis, ſcio ego quoque: non ſum inferior vobis.
3 'Profectò ego pro omnipotente loquar; & diſceptare pro Deo forti volo.
4 'Etenim vos concinnatores mendacii; medici nihili omnes eſtis.
5 'O *ſi* quis daret ut [a] omnino ſileretis: nam eſſet vobis pro ſapientia.
6 Audite jam diſceptationem meam: & ad contentiones labiorum meorum attendite.
7 'An pro Deo forti loqui debetis iniquitatem? aut pro eo loqui debetis fraudem?
8 'An perſonam ejus accipere debetis: cùm pro Deo forti contenditis?
9 'An bonum *futurum eſt* cùm 'perveſtigabit vos; ſi ut illuditur mortali, 'illuſeritis ei?
10 [b] Omnino reprehendet vos: 'etiamſi clam perſonam accipiatis.
11 'An non excellentia ejus perturbat vos, & pavor ejus irruit in vos?
12 'Memoriæ veſtri ſunt [c] ſimiles cineri: [d] tumulis luti altiora veſtra.
13 'Silentes deſiſtite a me, ut eloquar ego: & 'obveniat mihi quidvis.
14 'Quam ob rem 'auferrem carnem meam dentibus meis, & 'animam meam ponerem in manibus meis?
15 'Si enecaret me, non ſperarem? veruntamen vias meas ante faciem ejus probabo.
16 Etiam ipſe mihi erit ſaluti: quamvis in cõſpectum ejus 'hypocrita non veniat.
17 'Audite [e] continenter ſermonem meum, & enuntiationem meam auribus veſtris.
18 Ecce jam diſpono judicium: ſcio me 'fore juſtum.
19 'Quis *eſt* qui contendat mecum? 'Si nunc ſilerem, expirarem.
20 'Tantummodo duo ne facias contra me: tunc a facie tua non abſcondam me.
21 'Manum tuam procul amove a me: & terror tuus ne perturbet me.
22 Deinde inclama, ut ego reſpondeam: aut eloquar, ut reddas reſponſum mihi,
23 'Quot mihi iniquitates & peccata ſint; defectionẽ meã & peccatũ meũ notũ fac mihi:
24 Quare faciem tuam abſcondas, & 'reputes me inimicum tibi?
25 'An folium impulſum exagitares? aut ſtipulam aridam perſequereris?
26 Quòd 'reſcribis contra me amaritudines; & efficis ut poſſideam hæreditariò 'iniquitates pueritiæ meæ:
27 Ac 'ponis in compede pedes meos, 'obſervans omnes ſemitas meas: 'ſuper radices pedum meorum imprimeris.

[a] Heb. *ſilendo ſileretis.*
[b] Heb. *reprehendendo reprehendet.*
[c] Heb. *ſimilitudines.*
[d] Heb. *altiùs lui.*
[e] Heb. *audiendo.*

CAPUT XIIII.

1 'QUANQUAM 'iſte velut putredo veteraſcit, ut veſtis quam edit tinea,
2 Homo natus muliere, brevis [a] ætate, & ſatur commotione,
3 Ut flos, ſimulac egreſſus eſt ſucciditur, & fugit velut umbra, neque conſiſtit:

[a] Heb. *diebus.*

4 Nihilo minus ſuper [a] iſtum [a] aperis oculum tuum: & me adducis in judicium tecum.
5 [a] Quis edat mundum ex immundo? ne unus quidem.
6 [a] Quandoquidem præciſi ſunt dies ejus, numerus menſium ejus penes te eſt: determinationes ejus feciſti, quas non tranſgrediatur:
7 [a] Reſpice aliorſum ab eo, donec deſiſtat: uſq; dum [a] exſolverit, ut mercenarius, [b] diurnũ ſuum.
8 [a] Nam eſt de arbore ſpes, ſi exſcindatur, adhuc repullulaturam, & tenerum ramum ejus nõ deſſiturum,
9 Cùm valde ſenuerit in terra radix ejus, adeò ut in pulvere jam moriturus fuiſſet pes ejus ſucciſæ;
10 [a] ex odore aquarum regerminat: & agit ramum [a] velut planta.
11 At vir moritur debilitate fractus: cumq; expiravit homo, ubinam eſt?
12 [a] Abeuntibus aquis e lacu, ut flumen exſiccatum exareſcit:
13 Ita vir cùm occubuit, non reſurgit [a] uſquedum non *erunt* cœli, non excitabuntur *viri*: neque expergiſcentur a ſomno ſuo.
14 [a] Utinam in ſepulchro [a] occultares me, abſconderes me donec averſa eſſet ira tua: diſponeres mihi [a] determinationem, recordatus mei.
15 Cùm moritur vir, an [a] revicturus eſt? omnibus diebus præfiniti temporis mei [a] ſperarem: donec rediret immutatio mei.
16 [a] Revocares, & ego reſponderem tibi: opus manuum tuarum expeteres.
17 [a] Si nunc [a] greſſus meos numeres: [a] non ſerves propter peccatum meum:
18 Et obſignatam *us* in faſciculo defectionẽ meam, adſuas ad [a] iniquitatem meam:
19 Enimverò mons ruens decideret: & rupes refigeretur e loco ſuo.
20 [a] Lapides exterunt aquæ: [c] inundatione abripis e pulvere terræ ſpontè naſcentia ejus: ita ſpem mortalis perdis.
21 Prævales ei in æternum, ita ut abeat; & mutans vultum ejus dimittis eum.
22 [a] Si augeantur filii ſui, ignorat: ſin diminuantur, non animadvertit ad eos.
23 Tantummodo carne ejus dolore [a] in ipſo affecta: animus quoque ejus de ipſo luget.

[b] Heb. *diem ſuum.*
[c] Heb. *imbres.*

IN CAPUT XII.

1 Dixit] *Hujus reſponſionis Iobi ſummæ partes ſunt duæ: ἀναστενὴ ſive confutatio partim ſingularis ſermonum Tzophari, partim univerſalis amicorum omnium, uſque ad 17. ver. cap. 13. Et nova ἐπίθεσις, hoc eſt, propoſitio ſive conſtitutio cauſæ ſuæ coram Deo, uſque ad finem.* 2 Scilicet] *Exordium ironicum: primus locus ἀναστενῆς, a reprehenſione amarulenta eorum qui ſermonem habuerant.* Populum] *id eſt, vere homines, quibuſcum ego comparatus ſum vir vacuus, & quaſi pullus onagri, ſuprà 11. 12.* Vobiſcum moriturum] *id eſt, præter vos neminem eſſe ſapientem: Sarcaſmus.* 3 Etiam] *amplificatio ironiæ ſuperiorũ per comparationem ſui.* Non inferior] *id eſt, non minus habeo animi & intelligentiæ quàm vos; ſic infrà 13. 2.* Et apud quem] *altera amplificatio ironiæ.* 4 Ut qui &c.] *ſecundus locus ἀναστενῆς, ἐκ τῆ ἀτοπίας, ab inhoneſto; ſed non ὑφημισμὸν in tertia perſona enuntiatus, ut ſuprà 6. 14. non ut minùs amicorum animi offendantur, tum ut commodiùs ad theſin tranſeatur.* Quem] *amicum, &c. Id eſt, cujus præſentia Deus benedicit, ut fruatur tranquillitate vitæ; ac proinde quem indignus eſt de miſero amico malè judicare, maximè qui juſtitiam & integritatem ſuam aſſerit.* Deriſui] *Tranſitio ad theſin.*

5 Tæda contempta] *Tertius locus ἀναστενῆς, Theſis ſive propoſitio contraria ex adverſo illi quam poſuerat Tzophar ſuprà 11. 13. & ſequentibus. Tu (inquit) dicis fore ut probus ſecurè in hac vita degat, & glorioſa proſperitatis luce meridiem ſuperet: ego verò contrà ab exemplo meo confirmo, primùm virum integrum ad multas mutationes & caſus tota hac vita comparatum eſſe: deinde ad opinionem eorum qui tranquillè vivunt quaſi abſumptam tædam objectum eſſe, nedum ut luceat velut ſol: contrà verò multa improbum ex animo ſuccedere, utcunque ſtatueris ſuprà 11. 20.* Nutationibus pedis] *id eſt, calamitatibus, qua parum abeſt quin ipſum hominem proſternant: elegans metaphora, ut Pſal. 18. 37.* 6 Vaſtatoribus, &c.] *id eſt, improbis, qui non tantùm contra ſecundam legis tabulam, ſed etiam contra primam veniunt.*

7 Enimverò] *Tertius ἀναστενῆς locus ἐκ τῆ ἀτόπε, ab abſurdo: nam oſtendit Iobi abſurdum eſſe ut iſtam adminiſtrationem Dei negent illi, quam ipſi ob oculos vident, & omnes res creatæ quantumvis rationi & animæ deſtitutæ confirmant.* 9 Quis non cognovit] *id eſt, quis non diſcat ex iſtorum ſingulorum documentis?* ἐργασία *ſuperioris propoſitionis de calamitatibus bonorum, & ſecundis rebus improborum.* 11 An non auris] *Pathetica reprehenſio, quam de induſtria inſerit Iobus in medium hunc locum de adminiſtratione Dei, ut amicos graviùs perſtringeret, quaſi dicat, vos hactenus rebus a Deo creatis uſi eſtis, & ſenſibus veſtris diſcreviſtis ea quæ vobis ſapiebant, placebant ad viſum, &c. ſed cùm omnia iſta totidem ſint documenta mirificæ ipſius adminiſtrationis Dei: an non tandem aliquando aurem & animum advertentes meliùs judicabitis de adminiſtratione Dei? an ſemper cæci, ſurdi, fatui, & ſtupidi futuri eſtis in percipiendis omnium rerum documentis & ſermonibus meis?* 12 In decrepitis] *Exaggeratio ſuperioris argumenti ab ætate amicorum Iobi, ut qui jam provectiores debuerant experientia longiore iſta didiciſſe. Jam verò ſe oſtendit reipſa comperire penes Deum unum eſſe, & ab illo ſolo percipi ſapientiam, verſe-*
quent. 13 Penes illum] *regreſſio ad ἐργασίαν quæ fuerat intermiſſa a verſu 11. in qua adminiſtrationem Dei confirmat, primùm a natura ejus, deinde ab effectis, qualia inter homines quotidie obſervantur. Penes illum, inquit, id eſt, ejus ſunt, & in ejus adminiſtratione hæc inſunt omnia: ſic naturam adminiſtrationis explicat hoc verſu.* 14 En ita, &c.] *id eſt, ineluctabilis eſt adminiſtratio ejus, cujus exponuntur effecta uſque ad finem capitis per antitheſin membrorum.* Deſtruit] *ut Sedomum, &c. Gen. 19.* Occludit] *id eſt, protegit quaſi objecta ſtructura, & obſerata porta, ut Lotum. Ibidem.* 15 Cohibet] *ut Geneſ. 7. & 8.* 16 Subſtantia] *id eſt, exiſtentia (ut vocant) rerum omnium.* Errans] *ſive corpore, ut Pſalm. 107. 4. & 40. ſive animo, ut Gen. 3. de Serpente, Adamo & Chæva.* 17 Ut conſulti] *ſicut Exodi 1. & ſequent. capitib.* 18 Vinculum regum] *ut Gen. 14.* 19 Prædes] *ut ſuprà ver. 17.* 20 Amovet ſermonem] *ut in hiſtoria Schecemitarum. Gen. 34.* 22 Revelas profunda] *ut in hiſtoria Joſephi, Gen. 37. & 41.* Umbram lethalem] *id eſt, rem abſtru-*

struissimam. 23 Auget gentes]*ut ante diluvium, Ge.5.& 6.* Expãdit]*ut Gen.10.& 11.* 24 Amovet animum]*Exod.8.& 14.* 25 Errent]*Gen.19. Est autem verborum hysteroſis, ut 1.Schem.20.16.*

IN CAPUT XIII.

1 En omnia]*confirmatio ſuperiorum; qua docet Ijob ſe iſta omnia partim experientia cognoviſſe, partim fide habere exploratiſſima: quam ob rem nos in ſuperioribus exempla omnia ex priſcis illis temporibus adduximus.* 3 Profectò ego]*altera pars* ἀνασκευῆς, *confutatio univerſalis ſermonum quos amici in Ijobum ad defendendam Dei juſtitiam habuerant; cujus propoſitio hoc verſu eſt hujuſmodi: vos me exiſtimatis litigare adverſus Deum, & illi (ut vobis quidem videtur) patrocinamini; ſed ego contrà tranſlationem criminis inſtituo in vos. quia vos is eſtis qui Deum patrocinio veſtro offenditis, & gravem ei injuriam facitis, quaſi mendaciis cauſa ipſius defendenda eſſet.* 4 Etenim vos] ἀπιθανολογία *inſtituit iſtius* ὑπερηλάμενος *duabus cauſis; una, quòd Deo nihil proſunt mentiendo; altera, quòd ne Ijobo quidem proſunt ineptu pharmacia & medicamenta adhibita.* 5 O ſi quis]*audentiam facit primùm* κατ' ἰυχὴν: *deinde ab inhoneſto, quia ſilentio quis tacet, ſapiens reputabitur, Prover.17.28. poſtremò ab utili, quia increpationem ſuam ſperat utilem ei & ſalutarem fore.* 7 An pro Deo forti]*Propoſitio increpationis: Pro Deo loqui ſanctum eſt; ſed inquisitatem loqui impium. Iniquitatem verò vocat Ijob, quòd ordinariam illam adminiſtrationem Dei, quàm aſſeruit ſuperiore capite ſingulis pernegaverant, Eliphaz ſuprà 5.3.& ſequentibus: & Tzophar ſuprà 11.13.& 20.* 8 An perſonam ejus]*id eſt, an ita reſpectu perſonæ Dei abripimini, ut nullam habeatis rationem mei? quod ne quidem cum ipſius Dei juſtitiæ eſt conſentaneum: ſic infrà 10.ver.hactenus argumenta ab injuſto.* 9 An bonum]*argumentum ab inutili; quo oſtendit primùm hanc rationem ipſis fore inutilem, hoc verſu: deinde verò perniciosam juſto judicio Dei, tribus verſibus ſequentibus.* Perveſtigabit]*id eſt, recognoſcet & expendet patrocinium veſtrum.* Illuſeritis]*id eſt, mendaciis, cavillis, & tergiverſationibus cauſam illius egeritis, quæ ad decipiendos homines & turpes cauſas velandas adhiberi ſolet.* 10 Etiamſi clam]*id eſt, quantumvis obſcuræ ſint rationes veſtræ, & hominum notitiam fugiant: tamen pater ille cœleſtis videt in ſecreto, & ſuo tempore repoſciturus eſt.* 11 An non]*alter locus in* τῷ ἀσυμφώνῳ. *q.d. nónne majeſtas Dei præſens vos percellit & deterret a me condemnando, ut etiam facit metus venturi illius judicii? ſuperiore verſu: gradatio.* 12 Memoriæ veſtri]*id eſt, quicquid in vobis eſt maximè memorabile, & altum ſi cum Deo comparabitur, & reipſa nihil eſt: confirmatio proximi argumenti ex comparatione conditionis noſtræ cum excellentia Dei.*

13 Silentes deſiſtite]*Concluſio* ἀνασκευῆς, *conjuncta tranſitione ad novam* ἔνθεσιν. Obveniat] *id eſt, ſinite me meo periculo loqui.* 14 Quam ob rem]*Occupatio: qua docet Ijob non eſſe cur de ipſo metuant quaſi deſperante, ac præ deſperatione adverſus Deum contendente in ſuam ipſius perniciem.* Auferrem carnem]*id eſt, me ipſum in deſperationem abiens conſumerem?* Animam meam]*id eſt, vitæ & animi mei omnem curam abjicerem? vide ſimile 1.Schem.19.5.* 15 Si enecaret]*Amplificatio occupationis a circumſtantia mortis. quaſi dicat, tantum abeſt ut omnem vitæ ac ſalutis meæ rationem abjecerim, ut potius in mortis anguſtiis fidem in Deum habiturus, rationem vitæ meæ apud eum depoſiturus, & ſalutem ab eo conſtantiſſimè expectaturus ſim, vero, ſimplice & integro animo.* 16 Hypocrita]*qualem me cogitatis eſſe, & nominatim vocavit Bildad ſuprà 8.13.* 17 Audite continenter] *Exordium ex bonis.* 18 Ecce]*primum argumentum exordii, a bona fide & conſcientia ſua, quam ſtatuit explicare coram Deo.* Fore juſtum]*id eſt, juſtum habitum iri coram Deo.* 19 Quis eſt]*quaſi dicat, cùm Deus me juſtificet, quis instent abit crimina adverſus me? ſic Rom.8.33.* Si nunc]*ſecundum argumentum a neceſſitate. quaſi dicat, rumperer. ſi hic æſtus apud me continendus eſſet, & non daretur liber expoſtulandi locus.* 20 Tantummodò]*altera pars Exordii ſermone converſo ad Deum, qua poſtulat Ijob ut ad æquum & legitimam diſceptationem cauſæ attendat Deus: idq; duobus modis: unus, ut ceſſet ab inflagendis plagis; alter, ut ſibi ipſi det ſecuritatem a plagis, & ipſius animum confirmet, quo audeat expoſtulare cum Deo, ver.22.* 21 Manum]*id eſt, plagas: metonymia.* 23 Quot mihi, &c.] *Propoſitio ſumma, ac velut ſtatus totius cauſæ hu duobus verſibus, qua Ijob aſſumpta alterius perſona cum Deo expoſtulans, ſe tam bene ſibi conſcium eſſe oſtendit, ut non poſſit ſtatuere cum animo ſuo ſe propter peccata ſua tam graviter flagellari: ac proinde ſi quid ejuſmodi eſt (cujus ſe neſcium profitetur) exponi ſibi a Deo poſtulat. Dicit enim,* Quot, *id eſt, quid & quantum peccaverim, fac ut ſciam.* 24 Reputes]*id eſt, mecum, ut cum inimico, agas rigidiſſimè.* 25 An folium impulſum]*primus locus contentionis veluti forenſis, ad miſericordiam adducens Deum ab indigno, per comparationem majeſtatis divinæ cum tenuitate ſua: nam Ijob ſe cum folio depulſo & quiſquiliis arentibus comparat: judicium verò Dei gravissimis & vehementiſſimis figuris explicat, duobus verſibus ſequentibus. quaſi dicat, indignum eſt majeſtate tua ut miſelli homuncionem & abjectiſſimum tot & tantis calamitatibus obruas.* 26 Reſcribis]*id eſt, Judiciale reſcripto tuo in me decernis plagas tam amaras atque difficiles: humanitus dictum ex forenſi uſu.* Iniquitates]*id eſt, pœnas inde a puerilitate mea iniquitate meritas.* 27 Ponis in compede]*id eſt, me coërces iſtis malis, quaſi ſontem compedibus vinctum.* Obſervans]*id eſt, ſingulis his malis circumcludens me, quaſi artifex cuſtodibus, ut ſuprà 10.17.* Super radices]*id eſt, veſtigia iræ tuæ uſque ad extremos pedis articulos pertingunt, ut cùm pes ſontis totus utatur gravitate compedum radices autem pedum vocat ipſos pedes, qui in digitos quaſi radicu partes diffunduntur.*

IN CAPUT XIIII.

1 Quamquam]*ἀπόδοσις, redditio ſive accommodatio ſuperiorii argumenti, primùm* κατὰ θέσιν, *a conditione hominum univerſè; deinde* κατ' ὑπόθεσιν *a conditione ipſius ſingulari.* Iſte] *homo natus muliere verſ.2.* 4 Iſtum]*hominem, ac nominatim me qui ſum iſta conditione, & ex ipſorum numero: ſic transitio a theſi ad hypotheſin.* Aperis oculum]*id eſt, nominatim reſpicis, & quæſtionem habes.* 5 Quis edat] *ſecundus locus contentionis* ἐκ τοῦ ἀδυνάτου *ab impoſſibili, quaſi dicat ſi mecum peccatorum & immundicæ*

nomine experiri, nosti neque me, neque alium mortalium quempiam suis viribus ab immunditia liberari posse, ac proinde aut judicium tuum gravissimum illa subeundum esse, aut adhibendam misericordiam tuam, quam tu ipse misertus infirmæ carnis promisisti, Gen.8.21. 6 Quandoquidem]*tertius locus captandæ misericordiæ ἐκ τοῦ πρέποντος, ab eo quod magis Deum misericordem decet. quasi dicat, cõvenientius futurum est majestatis tuæ ut præsente morte contentus sis, quàm ut toto vitæ curriculo me miserum hominem rigidissimè & præter ordinem exagites.* 7 Respice aliorsum]*vide suprà 7.19.* Exsolverit diurnum]*id est, transegerit vitam.* 8 Nam est]*ἀντιλογία superioris loci ἐκ παραβολῆς a comparatione contrarii, qua Dei misericordiam captat hoc modo: si homo tanta facultate præditus esset quantam habet arbor, quæ sine graviore periculo putatur & ad radicem usque cæditur, deinde facili negotio repullulat; existimarem leniùs calamitates mihi perferendas esse: jam verò cùm neque ligneus sit homo, neque tam vividus ut semel occisus sponte repullulet, respice aliorsum a me, &c.* 10 Ex odore]*id est, vel tantillo humore: metaphora.* Velut planta]*id est, ac si novella planta, aut vivi radix esset.* 12 Abeuntibus]*amplificatio ab altera simultudine aquarum pereuntium e lacu, id est, alveo sive conceptaculo suo: quam similitudinem aut a cognito aliquo exemplo aut hypotheticè proposuit; cujusmodi exemplum memorabile est apud Dionem Nicæum in Augusto & Trajano.* 13 Usquedum, &c.]*id est, nunquam in vitam hanc revertentur.* 14 Utinam]*quartus locus contentionis, optatum hypotheticum sive conditionale: si homo hanc vitam recepturus esset, ut versu sequens ostendit.* Occultares me]*ut radix arboris absconditur terra, ubi ab externis injuriis tuta est.* Determinatõe]*id est, tempus quo vitam reciperem.* 15 Revisturus]*hac præsente vita.* Sperarem]*de hac vita a calamitatibus summum recipienda.* 16 Revocares]*in vitam, & me redivivus sisterem.* 17 Si nunc]*Conclusio pathetica ex comparatione severitatis judiciorum Dei, hoc & sequente versu; cum infirmitate omnium rerum creatarum, ver.20. & 21. nominatim verò hominis, usque ad finem.* Gressus meos numeres]*id est, singula facta mea recenseas, & ad amussim metiaris.* Non serves]*id est, perdas.* 18 Iniquitatem]*id est, pœnam hanc meam universa peccatorum meorum recordatione accumules, quo modo? quæ rupes? quæ virtus rei creatæ ferat?* 20 Lapides exterunt]*id est, continuis plagis quamvis in speciem mollibus edomas res durissimas, & res altissimè radicatas aufers.* 22 Si augeantur]*id est, morte allata sensum omnem illis & notitiam rerum præsentium etiam charissimarum adimis.* 23 In ipso]*id est, dum vivit, & caro ejus semper doloribus infesta est, & animo semper aliquid mœroris hæret: adeò hæc vita abundat & circumfluit malis.*

CAPUT XV.

Eliphaz altera hac oratione Ijobum insipientiæ & proterviæ in Deum nomine objurgans, revocat ad agnitionem peccati sui per comparationem justitiæ Dei: deinde justitiam Dei commendans a manifesto exitio impiorum in hac vita, Ijobum ab ista fiducia sua dehortatur.

1 CVi respondens Eliphaz Temanites, [a] dixit:

2 [a] An sapiens responderet scientiam [a] ventosam? aut [a] impleret ventre suum?

[a] Heb. *venti.*

3 Disceptando verbo *quod* non prodest: aut sermonibus quibus non proficit?

4 [a] Etiam tu irritam facis reverentiam; & detrahis confabulationem [b] cum Deo forti.

[b] Heb. *coram Deo.*

5 [a] Nam docet iniquitatem tuam os tuum; [a] cùm eligas *adhibere* linguam astutorum.

6 Condemnat te os tuum, non autem ego; & labia tua testantur contra te.

7 [a] An primus hominum genitus es? aut ante colles formatus?

[c] Heb. *in arcano Dei audis: sic Deut. 28.49.*

8 An arcanum Dei [c] intelligis? & [a] contrahis ad te sapientiam?

9 Quid nosti quod nesciamus? quid intelligis quod non *sit* apud nos?

10 Etiam canus, etiam decrepitus *est* inter nos: grandior quàm pater tuus [d] ætate.

[d] Heb. *diebus.*

11 [a] An parvæ *sunt* præ te consolationes Dei fortis? aut aliquid [a] obvolvit *eas* apud te?

[e] Heb. *capit ge corde tuo.*

12 Quid [e] abripit tibi animum tuum? aut [a] quid collimant oculi tui?

13 Quòd convertis contra Deum fortem [a] spiritum tuum: ita depromis ex ore tuo sermones?

14 [a] Quid *est* mortalis ut mundus sit? & ut justus sit natus muliere?

15 En, sanctis suis non crediturus esset firmitatem: & [f] cœlites non sunt mundi in oculis ejus.

[f] Heb. *cœli: metonymia.*

16 Quantò minus *vir* abominabilis & fœtidus; vir [a] imbibens ut aquam iniquitatem?

17 [a] Indicabo tibi, audi me: nam id vidi quod enarrabo,

18 Quod sapientes nuntiant; & non celant, *accepta* a majoribus suis:

19 [a] Quibus solis tradita terra; non transibat alienum quicquam per medium eorum.

20 [a] Omnibus diebus improbi, [a] ipse doloribus se conficit: & [a] numero annorum reconditi sunt violento.

21 [a] Sonus pavorum *est* in auribus ejus; [a] in ipsa pace vastatorem invasurum eum.

22 Non credit se rediturum [a] e tenebris: cùm speculantur, *credit* se esse expositum gladio.

23 [a] Vagatur propter cibum *dicens* ubinam *inveniam*? cùm scit paratum esse, ad manum ei *est* dies tenebrarum:

24 Perturbant eum oppressio & angustia: [a] prævalet ei, ut rex paratus cum pilata acie.

25 Quia intendit adversus Deum fortem manum suam: & contra omnipotentem [a] se exhibuit virum;

26 [a] Incurret ei in collum: in [g] [a] densissimum, [h] [a] tergina scuta ejus.

[g] Heb. *dejectum.* [h] Heb. *tergora scutorum.*

27 Quia operuit vultum suum adipe suo; & [a] effecit strigas ad ilia:

28 [a] Et inhabitavit civitates excisas, domos quę non inhabitabantur; quæ [a] comparatæ fuissent se in acervos:

29 Non ditescet, neque stabunt opes ejus: [a] neque extendet in terra perfectionem istorum:

30 [a] Non recedet a tenebris, tenerum ramum ejus arefaciet flamma: denique recedet [a] spiritu oris illius.

31 [a] Ne credat vanitati qui seducitur: nam vanitas

vanitas futura est [l] compensatio ejus.
32 [k] Ante diem ejus [m] complebitur: [m] nam ramus ejus non virescet.
33 Violenter [n] auferet *Deus* omphacem ejus ut vitis: & abijciet sicut oleæ [n] florem ejus.
34 [o] Nam congregatio hypocritarum erit solitaria: & ignis absumet tentoria [l] *corruptorum* munere.
35 [o] Quorum venter concipiendo molestiam ac pariendo laborem, comparat dolum.

[k] Ijob. permansio. [m] Heb. suus dies ejus. [n] Heb. suus flos. [l] Heb. *munerum*.

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus responsionis summæ partes sunt duæ: ἀνασκευὴ sive confutatio sermonum Ijobi, usque ad ver. 17. & κατασκευὴ sive confirmatio eorundem reprehensionum quas ipse & alii Ijobo enuntiaverant, inde usque ad finem capitis.* 2 An sapiens] *Exordium sive primus confutationis locus ἐκ τῆς τοῦ φήσαντος λαβῆς a criminatione Ijobi; quem locum bifariam tractat; per communem locum, ver. 2. & 3. & per singularem hypothesin accommodationemq; ad Ijobum, tribus sequentibus.* Ventosam] *id est, evanidam ut ventus, quæ nihil habet præter verba in ventos fugientia.* Impleret eum ro] *id est, intus in animo vanas procellosas, ac fluctuantes cogitationes admitteret.* 4 Etiam tu] *id est, nunc demum video te planè desipere, omni reverentia & invocatione Dei abjecta, ita liberè criminatur, quod priùs hypotheticè proposuerat suprà 4.6.* 5 Nam docet] *ætiologia superioris criminationis. quasi dicat, nos non damnamus te; sed tu ipse.* Cùm eligas] *id est, sciens & prudens cavillerìs, ut solent astuti.* 7 An primus] *secundus confutationis locus ἐκ συγκρίσεως id est, à contentione sive comparatione personarum colloquentium, quasi dicat, neque antiquitas, neq; peritia, neq; autoritas in te sunt tantæ, ut nos ulla ratione superare possis: quod deinde amplificatur ἐξ ἀντιθέτου id est, contraria assertione, versu 10. Imò verò, inquit, nos tibi ætate, peritia, & autoritate præimus.* 8 Contrahis ad te] *id est, omnibus alijs ademptam tibi soli vendicas eam.*

11 An parva] *Tertius confutationis locus ἐκ τῶν ἀκολούθων a consequentibus, quo ita argumentatur: cùm nos non vulgares aliquas consolationes: sed divinas tibi proposuerimus, cujusmodi vir bonus non potest abjicere; omnino necesse est ut tu aut ex præsidentia tui labores, divinas consolationes fastidiente: aut aliquo præjudicato aliove studio abreptus sis: quid abripit tibi, &c?* Obvolvit] *id est, ita præstringit oculos animi tui, ut illas non percipias, quasi res involucris tectas.* 12 Quid collimant] *id est, quid spectas, quo studio transversus raperis? metaphora a jaculatoribus sumpta.* 13 Spiritum tuum] *id est, animum indignatione accensum.* 14 Quid est mortalis] *postremus confutationis locus, a comparatione naturæ humanæ cum divina, qua idem Eliphaz usus fuerat suprà 4. 17. & sequentibus.* 16 Imbibens] *id est, cui tam ordinarium est & familiare peccatum, quam cibus & potus.* 17 Indicabo] *κατασκευὴ id est, secunda patris in reprehensione, exordium, quo audientiam facit Eliphaz duobus argumentis, testimonio experientiæque suæ, & a communi sapientum, priscorum, potentiorum, justorum & hominum consentione.* 19 Quibus solis, &c.] *id est, quos ea autoritate & potentia qua fuerunt præditi, imprimis usi sunt ad jus, bonum & æquum, tuendum & ad injustum quidvis & alienum a suo officio propulsandum.* 20 Omnibus diebus] *Propositio, qua conatur Eliphaz quod dixerat suprà 5.3. probare, improbum, utcunque prima specie efferri videatur, tamen tum assiduis suæ conscientiæ stimulis excitari, vexari, & consternari; tum severissimis Dei judicijs flagellari & perdi in hac vita: quod Ijob singulis responsis suis diluerat.* Ipse se] *id est, ejus conscientia ipsum.* Numero annorum] *id est, quamdiu vivit.* Reconditi] *id est, dolores asservati justo judicio Dei, qui exponuntur infrà usque ad ver. 31.* 21 Sonus pavorum] *id est, eum exagitat suus terror a sequentibus incommodis, prout interminatur Deus Levitici. 26. 36. & Deut. 28. 65.* In ipsa pace, &c.] *id est, omnibus diffidit.* 22 Non credit] *id est, desperat, qui summus est diffidentiæ gradus.* E tenebris] *id est, ex adversis.* Cùm speculantur] *Amplificatio prioris mali. Quasi dicat, ne iis quidem fidem habet, qui in ejus salutem intenti sunt, nos hanc interpretationem communi prætulimus propter verbi formam & accentus naturam, omisso Massoritarum judicio.* 23 Vagatur] *id est, terroribus conscientiæ ita devexatur, ut in maxima abundantia summè egeat, laboret de victu supra modum, & præsens exitium semper sibi adesse cogitet.* 24 Prævalet ei ut rex] *id est, ut potente, denso, & perpetuo exercitu contra se armato circumcludatur & opprimatur terroribus conscientiæ suæ. Pilatam verò aciem, id est, confertam & pressam in orbem dicimus, ex autoritate Varronis & Servii.* 25 Se exhibuit] *id est, arroganter Deum oppugnavit, ut Num. 15. 30. est autem hic altera pars propositionis de judicijs Dei adhibitis ad præsentem pœnam improborum.* 26 Incurrit] *humanitus dictum. Id est, quasi jugulo aut corporis trunco prehendens, impetum faciet in eum.* Densissimum] *id est, obesum corporis truncum, ut explicat versus sequens.* In tergina scuta] *id est, in præsidia firmissima quibus circummunitus erat, ut explicatur ver. 28. & 29.* 27 Effecit strigas] *id est, ita obesavit corpus, ut pingue in cute plicaturas effecerit, descriptio summæ abundantiæ, ut Psal. 17. 10. & 73. 7.* 28 Et inhabitavit] *id est, regionem labefactatam constituit & confirmavit ad munitionem suam: adeò potentia valuit.* Comparatur æ &c.] *id est, mox fuissent corruituræ: vide simile suprà 3. 13.* 29 Neque extendet] *id est, truncum aut ramos supra terram non amplius efferret istis rebus, quibus alioquin perfectus videbatur.* 30 Non recedet] *id est, semper latebit in terra: aut si efferetur mox tenerum ramum, &c.* Spiritu oris] *id est, verbo & mandato ex ore procedente: humanitus dictum, ut Psal. 33. 6.* 31 Ne credat] *Conclusio ἐκ παραλλήλου obliquè Ijobum perstringens in tertia persona, qua dehortatur eum a fiducia vana, argumento sumpto ab infelice hominum præsidentium exitu.* 32 Complebitur] *nimirum compensatio, id est, antequam justum vitæ spatium decurrerit, in hac vita luet.* Nam ramus] *id est, neque facultatibus, neque genere, neque gloria secundabitur: allegoria arboris, hoc & sequente versu.* 33 Auferet] *id est, tollet posteros ejus violentia, ut syderatione acinos viti adimit.* Florem ejus] *id est, gloriam & exspectationem, ut cùm oleæ flores decussit syderatio.* 34 Nam congregatio] *Apodosis sive interpretatio superioris allegoriæ, Ijobum obliquè perstringens, cui ista obvenerant.* 35 Quorum venter] *quorum animus in eo tantùm laborat, ut molestiam aliis afferat, aut eos circumveniat dolo: allegoria frequens puerperis: cujus verba, quia in Hebræo per hysteroſin dicuntur, evidentiæ causa invertimus.*

CAPUT XVI.

Ijob increpatiũ graviſſimè amicis, oſtendit quàm indignè ab ipſis exagitetur, quàm graviter manu Dei prematur, & quantopere ſe ipſe abjiciat: de inde confirmationem graviſſima reprehenſione redarguit, patronum & cognitorem a Deo ſibi dari petit ad tuendam gloriam Dei & innocentiam ſuam coram omnibus. Poſtremò amicos ad reſipiſcentiam hortatus concludit ſibi tantùm de morte cogitandum eſſe.

1 RESPONDENS verò Ijob, [a] dixit:
2 [a] Audivi hujuſmodi multa: [a] conſolatores moleſti omnes eſtis.
[b] Heb. *venti.* 3 [a] An finis *eſt* verbis [b] ventoſis? [a] aut quid exacerbat te, ut reſpondeas?
4 [a] Etiámne ego ſicut vos eloquerer? ſi eſſet [a] anima veſtra loco animæ meæ, accumularem contra vos verba? aut [a] moverem contra vos caput meum?
5 [a] Fortificarem vos ore meo: & motus labiorum meorum cohiberet *dolorem veſtrum.*
6 [a] Si loquar, non cohibitur dolor meus: [a] ſi deſiſtam, quid a me abit?
7 Tantùm nunc [a] fatigat me: [a] deſolaſti me toto [a] cœtu meo.
8 Quòd rugas obduxiſti mihi pro [a] teſte eſt: & exurgens in me macies mea in facie mea, teſtatur.
9 [a] Ira ſua rapit, quaſi inteſtino odio proſequatur me, frendit contra me dentibus ſuis: *quaſi* hoſtis meus, [b] aciem oculorum ſuorum vibrat in me.
10 [a] Diſtendunt contra me os ſuum, [a] probroſè percutiunt maxillas meas: una contra me congregati.
11 [a] Dedidit me Deus fortis [a] iniquo: & in manus improborum inclinavit [a] me.
12 Tranquillus eram & [a] diſrupit me, & prehendens cervice mea diſſipavit me: & erexit me ſibi in ſcopum.
13 Circumſtans adverſum me [a] jaculatores ejus, [a] diſſecat renes meos, nec parcit: effundit in terram fel meum.
14 [a] Irrumpit in me [c] irruptione alia ad aliam: incurrit in me ut robuſtus.
15 [a] Cilicium [a] conſui ad vlceroſam cutem meam: redactus ſum in pulverem [a] cornu meo.
16 Facies mea lutulenta effecta eſt præ fletu: denique palpebris meis [a] *adeſt* umbra lethalis.
17 [a] Propterea quod non *eſt* [a] violentia in manibus meis: ideo oratio mea pura *eſt hæc.*
18 [a] O terra, [a] ne tegas ſanguinem meum: & [a] ne ſit locus clamori meo.
19 [a] Etiam nunc ecce in cœlis teſtem meum, & conſcium meum in excelſis.
20 [a] Derident me amici mei: [a] apud Deum ſtillat oculus meus:
21 [a] Ut diſceptet *cauſam* viri cum Deo; & filii hominis cum amico ſuo *litigantis.*
22 [a] Nam [d] anni pauciſſimi evenerunt, & [a] itinere unde non ſum reverſurus abeo.
23 Spiritus meus corruptus eſt, dies mei extinguuntur, ſepulchra *adſunt* mihi.

[c] Heb. *irruptione ante irruptionem.*

[d] Heb. *anni numeri ſunt.* Gen. 15. 30.

CAPUT XVII.

[a] Heb. *conſponsores mihi: infinitus vus pro nomine.*
[b] Heb. *adulationi indicet amicos: hypallage.*
[c] Heb. *filiorum ejus* adulationis.
[d] Heb. τυμπανισμὸν, *ut ita dicamus, tympanizationis.*

1 [a] QUANDOQUIDEM non ſunt [a] ludificationes apud me; ſed [a] inacerbatione iſtorum pernoctat oculus meus:
2 [a] Diſpone, quæſo, [a] conſponſorem mihi tecum: quis eſt ſi [a] manui meæ plaudatur.
3 (Nam animum iſtorum [b] abſcondiſti ab intellectu: idcirco [a] non exaltabis)
4 Qui [b] adulationem indicet amicis: ita ut oculi [c] deditorum ei [a] deficiant.
5 Nam [a] ſtatuit me, ut parabola populis; & quidem [d] ad tympanum trica, ante *eos* ſim:
6 [a] Adeo ut caliget præ indignatione oculus meus: & membra mea velut [a] umbra *ſint* omnia.
7 [a] Obſtupeſcant recti ſuper hac re; & innocens contra hypocritam ſeſe excitet:
8 Et [a] continuat juſtus viam ſuam: mundúſque manibus [e] amplius fortificetur.
9 [a] Enimvero [f] quotquot eſtis [a] revertimini, & venite quæſo: nam non invenio inter vos ſapientem.
10 Dies mei præterierunt, [a] cogitationes meæ avulſæ ſunt: [g] quas poſſidere ſolebat animus meus.
11 [a] Noctem in die diſponunt: *cùm* illuxit *dies*, propinqua eſt *nox* propter iſtas [a] tenebras.
12 [a] Si expectem, ſepulchrum domus mea eſt: in tenebris [a] inſtruo ſtrata mea.
13 Foveam appello, [a] pater meus es: [a] matrem meam & ſororem meam, vermes.
14 [a] Et vbi jam *eſt* expectatio mea? aut ipſam expectationem meam quis contempletur?
15 [a] Vectibus [h] ſepulchralibus deſcendent; cum pariter in pulvere [i] deſcendam.

[e] Heb. *adhuc fortior ſum.*
[f] Heb. *omnes ipſi vos.* Iob. 21. 28.
[g] Heb. *poſſeſſiones cordis mei.*
[h] Heb. *ſepulchri.*
[i] Heb. *deſcenſus eſt.*

IN CAPUT. XVI.

1 Dixit] *Hujus reſponſionis ſummæ partes ſunt tres:* Ἀναστασὶς *ſive confutatio, a ver. 2. uſque ad 17.* Κατασκευὴ *ſive confirmatio præcedentis ſuæ querimoniæ, uſque ad ver. 9. cap. 17. Et poſtremò epilogus.*
2 Audivi] *Confutationis exordium ex τῆς τῶν φίλων ἀπρεπείας a criminatione confabulantium, partim ex locu inſitio, ver. 2. & 3. partim ex aſſumpto, ver. 4. & ſequentibus. Eſt autem hîc primus ex τῷ ἀνυμφόρῳ ab inutili: ait enim inutiliter res ſibi perſpectas toties recantari.* Conſolatores moleſti] *ſecundus locus ab inhoneſto, quòd moleſtiam miſero inhoneſtè & præter officium aſſerant.* 3 An finis eſt] *id eſt, ſatiſne dixiſti? ſic nominatim compellat Eliphazum.* Aut quid] *Tertius locus ab injuſto, injuſtè hominem non laceſſitum in calamitoſum invehi.* 4 Etiámne ego] *aſſumptus locus per hypotheſin; a comparatione perſonæ ſuæ & officii, quod amicis exhibiturus eſſet, ſi loco ipſius verſarentur.* Anima veſtra] *id eſt, ſi vos eſſetis loco meo.* Moverem caput] *id eſt, riderémne & ludificarer vos? ut 2. Reg. 19. 21.* 5 Fortificarem] ὑποφορὰ, *ſubjectio ſui officii quod præſtiturus eſſet.* 6 Si loquar] *Secunda pars* Ἀναστασὶς, *narratio flagellorum Dei & injuriæ quam ab amicis accipiebat Ijob: ut harum partium inter ſe comparatione ampliſicetur indignitas facti.* Si deſiſtam] *id eſt, ſemper loquens &*

& tacens doloribus excrutior, prout ſequentia oſtendunt uſque ad ver. 10. 7 Fatigat me] *dolor meus.* Deſolaſti] *Apoſtrophe ad Deum.* Cœtu] *id eſt, familia, ſuprà 1. cap. & amicis.* 8 Proteſte eſt] *quantopere futuget me dolor.* 9 Ira ſua] *metaphoricæ locutiones, de Deo humanitus dictæ.* 10 Diſtendunt contra me] *id eſt, inflant buccas, & plano ore debacchantur in me: alterum narrationis membrum, ut obſervatum eſt in ver. 6.* Probroſè percutiunt] *id eſt, me palmis os aſſiciunt inhumaniſſimo contumelio.* 11 Dedidit me] *Amplificatio ſuperioris querimoniæ à damnis animè acceptis Chaldæorum Sabæorumq; operâ, ſuprà cap. 1. & Dei ipſius manu, verſu ſequente: quorum utrunque exaggeratur ex circunſtantia temporis: quòd tum maximè ex inſperato accidit tanta calamitas, cùm ſecundis rebus uteretur. quaſi dicat, Ego cùm hoſtium quos non offenderam injuria, tum manus Dei violentia preſſus, omninò diffluo: hîc duobus verſibus: ſed accedit jam ab amicis iſtu cumulus iſte calamitatum, ut in me certatim velut in ſcopum jaculentur, adeoq; in virum Deo & hominibus exoſum: quod hîc allegoricè verbis caſtrenſibus exponitur.* Iniquo] *Chaldæis & Sabæis.* Me] *id eſt, res meas: ſynecdoche.* 12 Diſrupit] *igne & turbine, ſuprà cap. 1.* 13 Jaculatores] *uxor, amici, & alii convitiis me proſcindentes.* Diſſecat renes] *id eſt, morbo & malo, tanquam immiſſis telis, undequaque confodit totum corpus meum & ejus intimas partes; tum ſuprà præcordia, ubi jecur cum felle cſtum eſt, tum infra pręcordia, ubi renes velut ſagittis transverberat.* 14 Irrumpit] *id eſt, inſtigat mihi ſubinde recentes plagas vehementiſſimè.* 15 Cilicium conſui] *altera amplificatio querimoniæ ab effectis, duobus verſibus: quod per tantas ærumnas in luctu, ignominia, ſqualore, & præſentiſſima morte verſatur.* Conſui] *id eſt, adeo manant ulcera corporis mei, ut lugubris amictus, quem primò ſuperiorum ærumnarum cauſa induerat ſuprà 1. & 2. carni meæ quaſi conſutus hæſerit.* Cornu meo] *id eſt, robore & gloria mea.* 16 Adeſt umbra] *id eſt, caligant oculi mei ſanguam moribundi.* 17 Propterea &c.] *Tranſitio ad κατασκευὴν, argumento à bona fide & conſcientia ſua.* Violentia] *id eſt, maleficium illud quod exprobrant mihi amici mei.* 18 O terra] *Exordium petheticum: cujus ſumma eſt, Ijobum terram & res omnes creatas obteſtari, ut innocentiæ ipſius teſtificationem edant: inprimis verò Deum, ut partim adverſantes ſibi redarguat, partim Ijobi cauſam probet.* Ne tegas] *imprecatio hypothetica, quaſi dicat. ſi quam cædem maleficiumve quod objicitis patravi, illud revelet ac teſtificetur terra.* Ne ſit locus] *id eſt, ne in cœlum efferatur recipiatúrve clamor meus, ſi ſum ejuſmodi.* 19 Etiam] *prior cauſa imprecationis à teſtimonio Dei & conſcientiæ ſuæ.* 20 Derident] *poſterior cauſa imprecationis à perſona adverſariorum, quòd ne in intimis quidem amicis inveniat fidem, qua cognoſcant de æquitate cauſæ ſuę.* Apud Deum] *Propoſitio κατηγορικὴ ſive (ut vocant) conſtitutiva cauſæ quam in ſequentibus acturus eſt. quaſi dicat, à Deo cum lachrymis peto ut diſceptet, &c.* 21 Ut diſceptet] *Status cauſæ duplex: Alter, ut alterutram partem litigantem adverſus Deum compeſcat auctoritate ſua: alter, ut cauſam hominum inter ſe litigantium definiat.* 22 Nam anni] *ætiologia conſtitutionis cauſæ quæ modò dictæ eſt, à perſona ſua, quaſi dicat, Deum vellem in præſentia diſceptationem in ſuſcipere, quia ad mortem propero.* Itinere] *ut ſuprà 7. 9. & 10.*

IN CAPUT XVII.

1 Quandoquidem] *ſecunda pars κατασκευῆς, petitio, cujus cauſæ ſummatim, ver. 1. & petitionis ſumma, ver. 2. continentur.* Ludificationes] *id eſt, criminationes quibus iſti ludificantur me: metonymia.* In exacerbatione] *id eſt, iſti dies noctesq; non ceſſant exacerbare animum meum.* 2 Diſpone quæſo] *i. effice ut unus aliquis tuam & meam cauſam uno patrocinio defendat adverſus iſtos, & tua ac mea cauſa vadimonium conſpondeat. ineſt autem huic forenſi loquendi formulæ ſynecdoche, cùm petit ſponſorem vadimonii, i. qui conſponſo vadimonio ſe ſiſtat, cauſam agat utriuſque, &c.* Manui meæ] *i. ſpondeatur mihi porrecta manu ab eo quiſquis ſit: ſynecdoche à communi ſpondentium formæ: cui ſimilis eſt Jirmejæ. 50. 15.* 3 Nam animum] *ipſa cauſarum quæ poſitæ ſunt ver. 1. primùm à perſona adverſariorum, ver. 3. & 4. deinde à ſua, verſibus ſeq.* Abſcondiſti ab intellectu] *id eſt, nihil intelligunt, ac proinde cauſa cadent.* Non exaltabis] *ſecundum illos judicando.* 4 Deficiant] *id eſt, confuſi abeant, dejectis in terram oculis.* 5 Statuit me] *ſcilicet amicorum adulatio.* 6 Ut caliget &c.] *id eſt, totus humore exhauriar ac viribus.* Umbra] *corporis, ac non amplius corpus: hyperbole.* 7 Obſtupeſcant] *id eſt, animo, dictis, & factis viri boni glorientur in Deo, & de hypocritarum confuſione exultent: ſummus finis agendę iſtius cauſæ, duobus verſibus.* 8 Contineat juſtus] *id eſt, perſeveret in ſua juſtitia, ac non iſtarum offenſionum argumento avertatur.* 9 Enimverò] *Epilogus, cujus partes ſunt duæ: una, hortationis ad amicos conjuncta reprehenſione ſermonum antecedentium: altera, querimonia triſtis de miſeria conditionis ſuæ.* Revertimini] *id eſt, reſipiſcite.* 10 Cogitationes] *de diebus meis & ſtatu illorum recuperando.* 11 Noctem in die] *id eſt, præſentia hæc mala efficiunt, ut dies quamvis lucidus mihi ſit nox; prout ſequentibus explicatur.* Tenebras] *id eſt, calamitates, ut ſuprà 15. 22.* 12 Si expectem] *reſtitutionem mei quam proponitis, fruſtra expectavero.* Inſtruo ſtrata] *id eſt, jam me ad jacendum in ſepulchro compono, qui tenebrarum eſt locus, ſuprà 10. 21.* 13 Pater meus] *id eſt, tuus domeſticus ſum, ut filius parentum.* Matrem meam] *id eſt, cognationis veſtræ ſum: hyperbolæ, quibus ſignificat ſe jam omnem iſtius vitæ cognationem & uſum abdicaſſe.* 14 Et ubi] *quaſi dicat, quid eſt quod in animo meo poſſit expectationem iſtam quam proponitis accendere? aut quis ita dejectus & morti proximus, vitæ præſentis redintegrationem contemplari? ſic loquitur ex præſente ſenſu carnis, prout judicium fieri poterat humanitus.* 15 Veſtibus ſepulchri] *id eſt, mox videbitis iſtas expectationes quas prædicatis, unà cum corpore feretro efferri in ſepulchrum, unà intercident cum hac vita mea.*

CAPUT XVIII.

Bildad Ijobum graviſſimè increpat, velut omnia ſibi arrogantem, & amicorum monita judiciáq; Dei damnantem: deinde elegantiſſimis allegoriis improborum ſtatum infelicem percurrit.

1 CUI respondens Bildad Schuchites, [a] dixit:
2 [a] Quousque [a] imponetis fines sermonibus? *quousque* instruetis, ut postea loquamur?
3 [a] Quare reputamur ut jumenta? sordemus in oculis vestris?
4 [a] O qui discerpit animam suam ira sua, an propter te derelinquetur terra, & refigetur rupes e loco suo.
5 [a] Imò [a] lux improborum extinguitur: neq; splendet [a] scintilla ignis ejus.
6 [a] Lux tenebrosa est in tentorio ejus: & lucerna ejus in eo extinguitur.
7 [a] Anguntur gressus roboris ejus: & dejicit eum consilium suum.
8 Nam [a] immittitur in rete pedibus suis: & in cassem continenter ambulat.
9 Prehendit calcaneo laqueus: constringens prævalet ei [a] horridus.
10 Absconditus est in terra funiculus ejus: & decipula ejus in semita.
11 [a] Circumquaque perturbant eum [a] terrores: & [a] disjiciunt eum ad pedes ejus.
12 [a] Fit famelicum robur ejus: & [a] calamitas comparatur ad latus ejus.
13 [a] Comedit [a] vectes cutis ejus, comedit vectes ejus [a] primogenitus mortis.
14 [a] Avulsa a tentorio ejus fiducia ejus, adigit eum *terror* ad [a] regem terrorum.
15 [a] Habitante in tentorio ejus *terrore*, ex quo non *est* ejus; spargitur super habitaculum ejus sulphur.
16 [a] Infernè radices ejus exarescunt: & supernè succiditur ramus ejus.
17 [a] Memoria ejus perit e terra; neque nomen *est* ei [a] in plateis.
18 [b] Depellitur a luce in tenebras; & a terra habitabili deturbatur.
19 Neque filius ei, neque nepos in populo ejus; neque superstes *est* in habitationibus ejus.
20 De die ejus stupent posteri; & præsentes [c] apprehenduntur horrore.
21 Profectò ista sunt tabernacula iniqui; & iste locus *viri* [d] non agnoscentis Deum fortem.

a Heb. in cui plateis.
b Heb. atrudent eum, & turbent eum impetuositer super eum ut supra 15.
c Heb. comprehendent eum horrorem.
d vel, qui non agnoscit Deum fortem.

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Istius responsionis summæ partes sunt duæ*: *Exordium patheticum constans pura reprehensione Ijobi, usque ad ver. 5. & Propositio ad finem usque: cujus status est, utcúnque se Ijob pertinaciter velit defendere, tamen abundè ex comparatione justitiæ Dei cum judiciis præsentibus & dictis factisq; Ijobi, amicorum dicta confirmari, Ijobi verò confutari.* 2 Quousque] *Exordium ex abrupto, velut hominis se in medium sermonem Ijobi inferentis perturbato animo. Est autem totum epitimeticum, cujus increpationis loci sunt duo; ab indigno ver. 2. & 3. & ab impossibili, ver. 4.* Imponetis] *plurale est ironicum per concessionem. quasi dicat, quandoquidem tu unus in sententia tua instar omnium nostrum haberi vis, esto sanè, an continuò dignum est ut silentium indicas nobis arbitratu tuo? deinde per gradationem; an etiam ut docendi nos autoritatem tibi uni arroges, & loquendi formulas præscribas?* 3 Quare reputamur] *secundus locus ab indigno, per gradationem. quasi dicat, an dignum est nos a te toties proscindi, an non majoris fieri quàm bestiæ rationis expertes, & cum rebus sordidissimis & abjectissimis comparari? suprà 12.7. & 17. 3. & 9.* 4 O qui] *alterum membrũ exordii:* ἐκ τοῦ ἀδυνάτου, *ab impossibili, amplificatum illustri comparatione, hoc modo: tu ipse vides cum animo tuo, te nihil iræ tuæ & indignatione amplius consequi, quàm ut teipsum excarnifices (quod tamen negaverat Ijob suprà 13.14.) putasne te qui ultrò in perniciem tuam corruis, efficere posse ut omnia sursum deorsum ferantur, aut cœlum terræ misceatur? atqui perinde facium ordinem justitiæ Dei oppugnas, arrogans justitiam tibi ac proinde abjudicans Deo, ac si ordinem sapientissimæ istius administrationi convelleres: nam idem est justissimus administrator hominum, & sapientissimus omnium creaturarum rector Deus.* 5 Imò] *Propositio thesios, id est, documenti universalis de infelice impiorum exitu; cujus accommodatio ad Ijobum aut tacitè fiebat, aut a Ijobo in capite sequente interrupta est.* Lux] *sic refellit propositionem Ijobi dicentis, utcunque sibi bene sit conscius: tamen extinguí dies suos, suprà 16.23.* Scintilla] *id est, vel tantillum prosperitate utitur. In vetere codice manuscripto mutata litera una legitur, ambitus ignis ejus, quod per gradationem ita accipiendum esset, neque lucem ejus duraturam, neque tum quidem cùm ingentem focum accenderit præbiturum lucem. est autem hic duobus versibus prima allegoria lucis ad figurandam conditionem improborum.* 6 Lux tenebrosa] *id est, aut imaginaria est prosperitas, si qua est; aut statim disperit.* 7 Anguntur] *Secunda allegoria a feris & avibus, quibus semper comparatæ sunt tenduculæ; qua ostendit quamlibet prosperitatem improbi, ut firmissima videatur, esse perexiguam & perangustam, adeoq; suis consiliis ruere: ita confirmat dictum Eliphæz suprà 15.20. & sequentibus.* 8 Immittitur] *Deo disponente, & illum suo ipsius facto deturbante.* 9 Horridus] *nimirum venator sive auceps, ut suprà 5.5.* 11 Circumquaque] *tertia allegoria ab exemplo forensi reorum, qui gravissimis criminibus tenentur, usque ad ver. 16,* Terrores] *ut lictores & apparitores regis, cujus meminit ver. 14. Sic enim isti satellites in tota hac allegoria nominantur.* Disjiciunt] *id est, fugientis & vagabundi vestigiis insistunt, persequendo reum, donec sistant regi.* 12 Fit famelicum] *id est, spoliatur omnibus bonis, quæ in judicem relata annotantur fisco.* Calamitas] *id est, tormentus subjicitur, & tunditur lateribus, ut mancipia & fontes tundebantur olim.* 13 Comedit &c.] *id est, gravissima fame premitur, dum cognoscitur causa ejus: hyperbole.* Vectes cutis] *id est, artus qui trunco corporis, ut vectes, insixi hærent.* Primogenitus mortis] *id est, cruentissima mors ac funestissima. nam Hebræi res summas in suo genere primogenitas vocant, quasi dicas duplas: metaphora sumpta a primogenitorum jure, de quo Deut. 21.17. sic Jeschahbhæ 15.3.* 14 Avulsa &c.] *i. omnibus quibus confidebat, quæ liberis, familia, bonis, & si quæ sunt ejusmodi, deportatis, omnia addicuntur regi.* Regem terrorum] *id est, principem, qui terrori est improbis. Est autem hæc periphrasis mortis improbos percellentis, ut præcedente versu.* 15 Habitante] *id est, postquam causa cognita ab illo abjudicata sunt bona, immittuntur lictores ad incendendas ædes ejus, in facti perpetuam detestationem.* 16 Infernè] *quarta allegoria, quæ idem fuerat usus suprà 8.16. & seq.* 17 Memoria ejus] *Appodosis sive accommodatio superiorum allegoriarum ad thesin de statu improbi, ut obliquè perstringat Ijobum. Sunt autem hæc summa illius capita: ignominia, ipsius & posterorum excidium, omnium admiratio & horror de judicio in eum, ac postremo cædus illius obliteratio.*

CA-

CAPUT XIX

Ijob rejectis superioribus contumeliis amicos explicatione suarum ærumnarum ad misericordiam hortatur, fidem & innocentiam suam palam fieri optat testificatione Dei, & beneficio resurrectionis vitæq; æternæ se consolatur: postremò illos dehortatur ab insectatione sui.

1 RESPONDENS verò Ijob, 'dixit:
2 'Quousque mœrore afficietis animum meum; & atteretis me sermonibus?
3 Jam [a] decies ignominia affecistis me: non erubescitis *quod* obdurmatis vos contra me.
4 'Enimverò [b] esto, erraverim; mecum 'pernoctet error meus.
5 An vero contra me amplificare debetis probrum meum; & disceptare contra me?
6 'Agnoscite jam quod Deus' subvertit me; & rete suum circumegit mihi.
7 En exclamans violentiam, 'non tamen exaudior: voceferanti non adest judicium.
8 'Viam meam sepsit ut non possim transire; & semitis meis tenebras apposuit.
9 [c] Gloria mea me nudavit; & amovit coronam capitis mei.
10 'Demolitus est me circumquaque 'ut abeam; & 'amovit tanquam arboris expectationem meam:
11 Et accendens contra me iram suam, reputavit me sibi sicut hostes suos.
12 Simul advenientes 'turmæ ejus, aggeraverunt contra me viam suam; & castra fecerunt circa tentorium meum.
13 'Fratres meos procul a me abegit: & familiares mei 'tantùm abalienant se a me:
14 Desinunt propinqui mei, & noti mei oblivisciuntur mei:
15 Inquilini domus meæ, & ancillæ meæ [d] extraneum reputât me; alienigena sum in oculis eorum.
16 Servum meum inclamo, sed non respondet; dum ore meo deprecor eum:
17 Spiritus meus 'alienus est uxori meæ; utcunque supplicem 'per filios ventris mei:
18 Etiam parvuli spernunt me; cùm surgo, obloquuntur mihi:
19 Abominantur me omnes homines [e] intimi mihi; & quos diligo adversantur mihi:
20 Cuti meæ 'ut carni meæ adhærent ossa mea; denique ereptus sum 'cum cute dentium meorum.
21 'Miseremini mei, miseremini mei, vos amici mei; quia manus Dei plagis afficit me.
22 'Quare persequeremini me, sicut Deus fortis? & carne mea non saturaremini?
23 "O *si* quis jam Daret 'ut scriberentur sermones mei. O *si* quis daret ut in libro exculperentur:
24 'Stylo ferreo atq; 'plumbo, in perpetuum in rupe inciderentur.
25 'Attamen ego 'novi 'redemptorem meum 'viventem: & 'posteriorem super pulverem resurrecturum:
26 Proinde postquam evigelavero *& vermes* confoderint 'istud; tamen carne mea me visurus esse Deum.
27 'Idem qui sum, ac non alienus visurus sum mihi, & oculi mei aspicient: *postquam* consumpti fuerint 'renes mei cum sinu meo.
28 'Quin imò dicere deberetis, quid persequeremur eum? 'cùm radix rei insit mihi.
29 Metuite vobis [f] a gladio: nam æstus iræ *habet* [g] pœnas iniquitatum cruentas; 'ut cognoscatis quod ex jure *est*.

[a] Heb. *decem vicibus.*
[b] Heb. *verò.*
[c] Heb. *gloriam meam a me nudavit:* hypallage.
[d] Heb. *in exteraum.*
[e] Heb. *secreti mei.*
[f] Heb. *a facie gladii.*
[g] Heb. *iniquitates gladii.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus responsionis Ijobi summæ partes sunt tres:* ἀνασκευὴ *sive confutatio superiorum criminationem, conjuncta deprecatione pathetica, usque ad ver.* 23. κατασκευὴ *sive confirmatio fidei & innocentiæ suæ: & Conclusio de amicorum erga se officio.* 2 Quousque] *Exordium* ἀνασκευῆς *ex abrupto, ad refellendum illud quo utebatur Bildad, suprà* 18. *Sunt autem illius loci duo; unus ab injusto, ver.* 2. *alter, ab inhonesto & maximè importuno, ver.* 3. 3 Decies] *id est, multoties: finitus numerus pro infinito, ut Levitici* 26. 26. 4 Enimverò] *primus locus* ἀνασκευῆς *hypotheticus sive per concessionem dictus, ἐκ τοῦ ἀδήλου, ob injusto, nam sic agumentatur Ijob: Jam professus sum integritatem fidei & conscientiæ meæ: sed ut illud taceam, & confitear me errando provocasse iram Dei, an continuo dignum est vobis, ut miserias accumuletis misero?* Pernoctet] *id est, adhuc hæream in errore meo: metaphora.*
6 Agnoscite jam] *alter locus* ἀνασκευῆς ἐκ τοῦ πρέποντος, *ab honesto: honestum esse ut calamitates afflicti cognoscantur, & misericordia de illis capiatur, quas propterea Ijob explicat, usque ad ver.* 21. *deinde amicorum misericordiam implorat.* Subvertit] *id est, de pristino statu dejecit, quasi volucrem irretitam.* 7 Non tamen exaudior] *id est, non sublevor ab istis calamitatibus.* 8 Viam meam] *ut suprà* 3. 22. 10 Demolitus est] *id est, ablaqueavit & diruit, tanquam terram arboris radicitus extirpandæ.* Ut abeam] *id est, peream.* Amovit] *id est, evulsum exarefecit me. sine spe restitutionis.* 12 Turmæ ejus] *id est, multiplices copiæ afflictionum ipsi ministrantium contra me: elegans allegoria a forma castrensi.* 13 Fratres meos] *id est, auxiliaribus destitut me: quod alterum est damnum in re militari.* Tantum] *id est, non nisi alieni sunt a me: illorum nemo accedit me.* 17 Alienus, &c.] *id est, avertit faciem suam a me, ac si gravè olentem halitum a me non posset ferre.* Per filios] *id est, per sanctum jus conjugii, & fructus ejus.* 20 Ut carni] *id est, ut naturaliter solent adhærere carni.* Cum cute] *id est, labiis, quasi dicat, nihil remansit integrum præter sermonis instrumenta.* 21 Miseremini] *tertius locus* ἀνασκευῆς, *nimirum πάθος: quo misericordiam implorat a commemoratione suarum calamitatum, duobus versibus.* 22 Quare persequeremini] *quasi dicat, satis esto vobis me tantopere a Deo premi.* Carne mea] *quasi dicat, satis esto vobis carnem meam esse consumptam, neque velut immanes ferę etiam ossa quæ supersunt comminuite.* 23 O si quis] κατασκευὴ *sive confirmatio bimembris: nam primùm fidem sermonum suorum ad id amicos pathetico voto sive oratione confirmat, his duobus versibus: deinde fiduciam suam in Deum de salute æterna & carnis resurrectione profitetur: adeò se bona fide & conscientia præditum esse*

coram

coram Deo & hominibus oſtendit verſibus ſequentibus. Ut ſcriberentur] *ut palam & in æternum teſtata fierent æquitas cauſæ meæ.* 24 Stylo ferreo] *id eſt, cælo ad literas exarandas.* Plumbo] *in ſulcos literarum infuſo.* 25 Attamen] *Altera pars confirmationis,* ἀνασκευὴ *ſive correctio ſuperioris dicti ad confirmationem ſuiipſius, & rejectionem nefariæ illius criminationis quam Bildad objecerat ſuprà 8. 21. quaſi dicat, ſed quid eſt opus me tantopere laborare de probanda vobis juſtitia mea, aut palàm & in æternum apud homines confirmanda? hæc verò demum eſt gloria mea, nimirum teſtificatio conſcientiæ meæ; quâ ita acquieſco in promiſſionibus Dei de reſurrectione & vitâ æternâ mihi ipſi obventura, ut hoc me adverſus omnium tentationum procellas, ac nominatim contumelias veſtras conſoletur.* Novi] *fidei notitia.* Redemptorem meum] *ſive vindicem, quia tum perſonam meam ab interitu tandem vindicaturus eſt in æternum adventu ſuo, tum cauſam meam nunc a procellis totius mundi & contumeliis veſtris.* Eſt autem is Deus pater in Filio per Spiritum. Viventem] *ac proinde utcunque cauſam meam homines oblivione ſepeliant, tamen illam integram apud Deum vivum aſervari.* Poſteriorem] *id eſt, hominem redivivum die reſurrectionis in adventu Chriſti: nam poſterior homo, qualis in reſurrectione futurus eſt, cum hoc priore cõparatur, ut 1.Cor.15.42.* 26 Iſtud] *iſtas reliquas mei prioris, hominis recubituri in pulvere.* Eſt autẽ ὑστερον πρότερον *in his verbis.* 27 Idem qui ſum &c.] *id eſt, ego ipſe hâc meâ ipſius carne, hiſce oculis. 1.Corin.15.53. & ſequentibus.* Renes mei] *id eſt, totus, ab una parte ad alteram: ſynecdoche.* 28 Quin imò] *Concluſio ab officio amicorum duplice; uno, ergà Ijobum, ut ſanctè de illo cogitarent & humanitate proſequerentur eum, ver.28.altero, ut ſe coram Deo agentes ſanctè componerent, & ſibi metuerent a vindicta ejus, ſi ſecus porrò facerent.* Cùm radix &c.] *i. cùm fide in Deum radicitus perrexerim in integritate mea.* 29 Nam æſtus] *i. cùm efficitur ut in iram efferveſcat Deus, non poſſunt ſubterfugi graviſſima ſupplicia quæ penes eũ ſunt.* Ut cognoſcatis] *i. ut ſaltem metu & horrore judiciorum ejus ad officium cognoſcendum revocemini.*

CAPUT XX.

Tzophar occaſione ex verbis Ijobi ſumpta eandem propoſitionem de miſero improborum exitio repetit; & a juſtitia Dei, exemplis ordinariis, atq; autoritate verbi divini confirmat.

1 Cui reſpondens Tzophar Nahhamathites, dixit:
2 Propterea cogitationes me reducũt *ut loquar:* propter *illud* inquam festinatio mea *eſt* in me.
3 Caſtigationem [a] ignominioſam mihi audio: ſed ſpiritus ex intelligentia mea jubet me reſpondere.
4 An hoc noſti? ab æterno, [b] ex quo poſuit *Deus* hominem ſuper terram,
5 Cantum improborum a propinquo, & lætitiam hypocritæ uſque ad momentum eſſe?
6 Si aſcenderit in cælos excellentia ejus; & caput ejus nubem ipſam attigerit:
7 Sicut ſtercus ipſius, in perpetuum peribit: qui viderant eum, dicent, ubi eſt?
8 Tanquam ſomnium avolat quod non inveniunt; & fugatur ut viſum nocturnum.
9 Oculus qui contuebatur eum non perget: neque amplius contemplabitur eum locus ejus.
10 Filii ejus ſtudent gratificari tenuibus: etiam manus ipſius coguntur reſtituere ſubſtantiam ſuam.
11 Oſſa ejus implentur *peccato* adoleſcentiæ ejus: donec cum eo in pulvere jaceat.
12 Quamvis dulce in ore ſuo malum, celaverit ſub lingua ſua:
13 Parcens ei non dereliquerit illud: ſed continuerit illud [c] intra palatum ſuum:
14 Cibus ejus in viſcera ejus converſus, fel aſpidum *ſit* [d] in ipſo.
15 Opes abſorpſit, & evomit illas: e ventre ejus depellit eas Deus ſortis.
16 Venenum aſpidum ſuxerit; occideritẽ lingua viperæ.
17 Neſpectet rivos, flumina, torrentes, mellis & butyri.
18 Reſtituens laborem ac ſi non abſorpſiſſet, [e] compenſatione opum ſuarum, utique non exultabit.
19 Cùm quaſſàt, [f] cogitur derelinquere tenues: cùm domum rapit, non extruit eam.
20 Nam nihil experitur tranquilli in ventre ſuo: cum re deſiderabili ſua non proripit ſe.
21 Non eſt reſiduum cibo ejus: propterea non manet proſperitas ejus.
22 Cum implenda eſſet ſufficientia ejus, anguſtia eſt ei: omnis manus moleſti invadit eum.
23 *Cùm* eſſet impleturus ventrem ſuum, immittit in eum *Deus* æſtuantem iram ſuam: quam depluit in eum loco cibi ejus.
25 Fugientem ab armis ferreis, tranſverberat eum arcus chalibeus.
25 Stringit *gladium* adeò ut exeat e corpore, & coruſcus e felle ejus: abeuntem invadunt terrores.
26 Omnes tenebræ reconditæ ſunt in repoſitis ei, conſumit eam ignis non accenſum flatu: conteritur ſuperſtes in tentorio ejus.
27 Retegunt cœli pœnam iniquitatis ejus, & terra inſurgens in eum.
28 Demigrat proventus domus ejus: defluũt *pœnæ* in die iræ illius.
29 Hæc *eſt* portio hominis improbi a Deo; & poſſeſſio *ejus* [g] indicta ei a Deo forti.

[a] Heb. *ignominiæ meæ.*
[b] Heb. *apponere hominem*
[c] Heb. *in medio palati.*
[d] Heb. *in medio ejus.*
[e] Heb. *mihi compenſationem ſua: ipſi pallæ.*
[f] Heb. *deglutiens.*
[g] Heb. *indicta ipſi a Deo forti.*

IN CAPUT XX.

1 Dixit] *Hujus reſponſionis ſummæ partes ſunt tres: Exordium, ver.2.& 3.* κατασκευὴ *ſive confirmatio ſuperioris propoſitionis, Improbis malè eſſe, a ver. 4. ad 29. & Concluſio* 2 Propterea] *quòd dicis nobis metuendum eſſe a Deo & explorandum quid ſit ex jure; ſuprà, 19. 19. Eſt autem hic exordium conſtans duabus partibus: quarũ una audientiã facit & neceſſitatẽ proponendæ iſtius doctrinæ oſtendit ex τῷ δίκαιον, ab juſto, quod objecerat Ijob; altera ab honeſto per confeſſionem, verſu 3. qua oſtendit Tzophar ſe hoc ſponte carni*

carni & infirmitati Ijobi cedere, ut ipsos afficiat probris; si illis nihil moveri, ac proinde nolle refellendis illis operam dare; sed tantùm in rebus in medium afferendis, quarum testimonium perhibeat Spiritus Dei spiritus suo. Festinatio] *id est, studium eloquendi stimulat, urget, & accelerat me.* 3 Respondere] *ad quæstionem videlicet, omissis probris quæ in nos conjecit.* 3 An hoc nosti] *Confirmationis subitois sive propositio, Malus malè esse: quam eo gravius enunciat, quòd nominatim appellat conscientiam Ijobi, & exempla omnium temporum addicit.* 5 Cantum] *id est, prosperitatem: metonymia.* A propinquo] *id est, modò tantùm & recens capisse, ac mox desinere.* 6 Si ascenderit] ἐμφασις *superioris propositionis, usque ad finem capitis. est autem hic primus ejus locus per concessionem hyperbolicam.* 8 Tanquam somnium] *alterum simile ad amplificationem superioris loci, de vanitate & interitu improbi.* Quod non] *id est, cujus rem non invenient somniantes, cùm evigilant: sic Jeschahhiæ 29.7. & 8.* 9 Locus ejus] *ut suprà 7.10.* 10 Filii ejus] *secundus locus de calamitate improbi, non ipsum tantùm, sed posteros etiam pervadente.* Student gratificari] *id est, tenuiores sunt ipsis tenuibus.* Substantiam suam] *quam tenuibus ademerat.* 11 Ossa] *amplificatio prioris loci de persona maleficii: per comparationem prosperi status quo abusus est, cum flagellis & judiciis Dei subsequentibus.* Peccato adolescentiæ] *id est, supplicium antecactæ vitæ inde ab adolescentia hominem totum prosternit, velut tabes, aut putredo exedens ossa ejus.*

12 Quamvis] *allegoria de statu improborum, quinque versibus; qua improbrum mala cum cibis comparantur, quæ ipsis venenata & exitiala dicuntur esse.* Celaverit] *nimirum illud veluti cibum mandens.* 13 Non dereliquerit] *id est, non exposuerit, ut sequens membrum ostendit. his autem verbis figurat hypocritam, & obliquè Ijobum perstringit; dicens Deum pœnas ab illo reposcere non quidem palam malè actæ vitæ; sed malæ mentis & mali animi, cujus venenum ipse cogatur ebibere.* 14 Cibus] *id est, malum quod comparabat animo, ut cibus comparatur ore.* Fel aspidum] *id est, sit venenum lethale ei.* 16 Venenum suxerit &c.] *id est, perinde ecdit ipsi maleficium suum, ac si venenum hausisset potentissimum, aut a vipera fuisset morsus.* 17 Ne spectet] *elegans apostrophe, quasi exultantis adversus improbum, & ingentem illius expectationem ludificantis, cum illustribus hyperbolis.* Rivos] *id est, affluentiam rerum secundarum, suavium, & molliter sibi ex animi sententia succedentium.* 18 Laborem] *id est, res alienas labore partas.* Exultabit] *id est, fruetur: sicut exponitur sequente ver.* 20 Nam] *ætiologia superioris doctrinæ de vana felicitate improborum, primùm ab infirmitate ipsorum, versibus tribus: deinde a judicio Dei per sequentis sive immediatè (ut loquuntur) a 23. versu usque ad 26 sive mediatè & rerum creatarum opera.* Ventre suo] *id est, in se: synecdoche, qua utitur propter superiorem allegoriam cibi.* 21 Non est residuum] *id est, totum alimentum ei adimitur, ut Psalmo 59.14.* 21 Angustia est ei] *partim a terroribus conscientiæ, partim ab hominibus quos molestia affecerit, sentit angustias tum maximè, cùm se fruiturum putat copiæ cornu & abundantia summa: sic desinceps sequentia.* 25 Exeat] *id est, transadigat corpus & viscera effundat.* Coruscus] *gladius: nomen est ex epitheto: vide Jechezk. 21.15.* Abeuntem] *id est, dum ista effugit, ruit in alia: sic Hhamos 5.19.* 26 In repositis ei, &c.] *id est, asservatis ei a Deo.* Non accensum] *id est sponte ardentem, ut stipulæ aut stupæ: ut Jesch. 1.31. & 5.24. ita comparatus est ad incendium, ut cremium aut arefactum lignum: sic etiam Jechezk. 21.3.* 27 Retegunt] *id est, exerunt & notam omnibus faciunt, exsequentes judicium Dei.* 28 Demigrat] *ulciscente & pœnas reposcente terra: nam hic versus per hysteroſin membrorum duo maledictionum genera explicat, quæ denunciantur superiore versu, a terra & a cœlo.* Defluunt] *id est, Stillant & ingruunt e cœlo.* 29 Hæc est] *Conclusio, qua Tzophar conatur Ijobum adducere in sententiam suam ab operibus Dei & ab autoritate verbi ejus.*

CAPUT XXI.

Ijob aculeis Tzopharis stimulatus gravius amicos increpat, propositionem ipsorum de infelicitate improborum confutat ratione, exemplis, & autoritate Dei: quæ deinde nominatim sibi accommodat, & amicorum consolationes responsâ arguit.

1 RESPONDENS verò Ijob, [a] dixit:
2 [a] Audite [a] continenter sermonem meum: & sit istud loco consolationum vestrarum.
3 [a] Ferte me dum ego elocutus fuero; postmodum verò [b] [a] eloquium meum subsannato.
4 [a] An ego apud hominem querimoniam meam *instituo*? & [a] si est, cur *conquerar*, non [c] angustaretur spiritus meus?
5 [a] Respicite ad me, & stupore corripiamini: & apponite manum ad os.
6 [a] Certè si recordarer, confestim conturbarer: & apprehenderetur caro mea horrore.
7 [a] Cur improbi [a] vivunt? veterascunt? etiam valent viribus?
8 Semen eorum firmum est ante eos cum eis; & prognati eorum in oculis eorum.
9 Domibus eorum pax a pavore est: neque [a] virgâ Deus instat eis.
10 Bos ejus init, nec ejicit semen: [d] enititur vacca ejus, neque abortit.
11 Emittunt ut gregem parvulos suos: & nati eorum saltitant.
12 Sumunt tympanum & citharam: & lætantur ad sonum organi.
13 Inveterant in bono dies suos: deinde momento in sepulchrum descendunt:
14 [a] Qui dicebant Deo forti; recede a nobis: nam notitia viarum tuarum non delectamur.
15 Quid est omnipotens ut colamus eum? aut quid proficiemus, cum intercedemus apud eum?
16 [a] En non *est* in manu eorum bonum eorum? consilium improborum procul *abesto* a me.
17 [a] Quoties [a] lucerna improborum extinguitur, & supervenit eis interitus ipsorum, dolores impertitur *Deus* ira sua?
18 *Quoties* sunt ut palea coram vento, & ut gluma quam surripit turbo?
19 *Quoties* Deus reponit filiis illius iniquitatem illius, rependit illi & [a] cognoscit?
20 *Quoties* vident oculi illius perniciem suam, & de æstuante ira omnipotentis [a] bibit?
21 [a] Nam quod *est* studium illius de familia sua

[a] Heb. audiendo.
[b] Heb. eloquium meum.
[a] Heb. abbreviatur: sic Exodi. 6.8
[a] Heb. liberas

ſua poſt ſe, cùm numero menſes illius truncabuntur?
22 'An Deum fortem *quiſquam* docebit ſcientiam: qua ipſe 'excelſos judicet?
23 'Hic moritur in 'robore perfectionis ſuæ: totus tranquilliſſimus & quietus:
24 'Cujus mulctralia plena ſunt lacte: & medulla oſſium ejus irrigua eſt.
25 Ille verò moritur animo amaro; qui non fruitus eſt bono.
26 Pariter in pulvere jacent: & vermis obtegit eos.
27 'En novi cogitationes veſtras: & commenta *quæ* de me [e] iniquè comminiſcimini:
28 Vos dicere, 'ubi eſt domus 'ingenui? & ubi 'tentorium habitationum 'improborum?
29 'An non interrogaſtis tranſeuntes viâ? & 'ſigna eorum non agnoſcetis?
30 'Nam in die calamitatis ſubtrahitur malus; in die indignationum exportantur *mali*.
31 Quis indicat ei in faciem viam ejus? quod ipſe fecit quis rependet ei?
32 'Tandem ipſe in ſepulchra effertur: & apud tumulum aſſiduus eſt.
33 'Dulceſcunt ei glebæ vallis; & poſt ſe omnes homines trahit, ut ante eum fuerunt innumeri.
34 'Quo modo ergo conſolaremini me vanitate: cùm reſponſionibus veſtris reliqua ſit prævaricatio?

[e] Heb. *violenter facitis.*

ANNOTATIO

1 Dixit] *Iſtius orationis, quæ tota eſt* ἀνασκευαστικὴ, *partes ſunt tres: Exordium facienda audientia cauſa, a verſu* 2. *ad* 7. *Propoſitio* ἀνασκευῆς, *a verſu* 7. *ad* 34. *& concluſio, ver.* 34. 2 Audite continenter] *id eſt, ne me interpellate aut abrumpite ſermonem meum, ut antè aliquoties feciſtis. Eſt autem primus locus Exordii ab officio eorum. quaſi dicat, quandoquidem non poteſtis me alia ratione conſolari, ſaltem ſilentio me juvate; & ſi patienter me audietis, ponam hoc in conſolationis loco.* 30 Ferte] *amplificatio ſuperioris loci. quaſi dicat, ſaltem ad tempus ferte, &c.* Eloquium meum] *apoſtrophe ad Tzopharem, qui verba Ijobi abrumpens ironice ea deluſerat, ſuprà* 20. 2. 4 An ego] *ſecundus locus Exordii a conſilio ſuo: non eſt mihi, inquit, res vobiſcum, aut cum ullo homine; ad Deum fertur oratio mea, qui expoſtulandi facultatem non intercludit mihi.* Si eſt cur] *tertius locus ἐκ τοῦ πρέποντος ab honeſto: inhoneſtum atque inhumanum eſt vos mihi intercipere facultatem conquerendi in anguſtia ſpiritus mei. hinc oritur exhortatio ad officium humanitatis, ſequente verſu.* 5 Reſpicite &c.] *id eſt, iſtæ calamitates meæ quæ vobis ob oculos verſantur, vos ſaltem ad ſtuporem & ſilentium adducant.* 6 Certè ſi recordarer] *id eſt, ſi vel tantùm memini eſſem tantæ calamitatis, quam alius ferret: conſternaret me ſola recordatio & commiſeratio illius: quanto magis vos præſentes, ſi animum advertitis, neceſſarium eſt obſtupeſcere ad calamitatem meam? amplificatio ſuperioris exhortationis hypothetica, a perſona ſua.* 7 Cur improbi] ἀνασκευὴ *ſive confutatio illius argumentationis; Improbos eſſe quibus malè cedit: cujus partes ſunt duæ; una κατ' ὑπόθεσιν, ſive generatim enuntiata de ſtatu improborum, uſque ad* 27. *verſum: altera κατ' ὑπόθεσιν, per ſingularem accommodationem ad Ijobum. Refellit autem* ἀξίωμα *illud, primùm per argumentationem contrariam; dicitis improbitatem eſſe in cauſa cur improbi malè pereant; quid ergo cauſæ eſt cur improbi & impii proſperentur? hæc uſque* 17. *verſum: deinde ab exemplo oſtendit non eſſe illud perpetuum; imò potius infrequentius eſſe ut improbi vexentur malis: ad convellendum* ἀξίωμα *amicorum, & argumentationem ſuam confirmandam.* Vivunt] *id eſt, bona conſtitutione corporis gaudent; proſperitate liberorum, verſu* 8. *tranquillitate familiæ, verſu* 9. *fœtura animalium, verſis* 10. *copia & laſcivia, ver.* 11. *&* 12. *& tandem non languida morte mutantur, verſu* 13. 9 Virga] *id eſt, caſtigatione ulla.* 14 Qui dicebant] *Amplificatio argumenti ſuperioris, a gravitate illorum impietatis in Deum, quæ blaſphemis ſermonibus illorum exprimitur, duobus verſibus.* 16 En non eſt] *Occupatio, qua utitur Ijobus, ne exiſtimarent amici eum hac ſpecie ad impietatem allectum eſſe, aut in præſentia allici. Hæc eò, inquit, non dico, quòd aut exiſtimem illos penes ſe habere autoritatem in res ſuas arbitratu ſuo, aut quòd animus meus in ſtudium ejuſmodi rapiatur: nam mens mea & & animus meus ab iſtis cogitationibus & conſiliis abſunt quàm longiſſimè: ſed ut oſtendam vanitatem propoſitionis veſtræ.* 17 Quoties lucerna] *Confirmatio ab exemplo, ut ſuprà dictum eſt in verſum* 7. *Quoties, inquit. quaſi dicat, non ita frequenter eveniunt iſta ut extinguatur, &c.* Lucerna improb.] *vide ſuprà* 18. 5. *&* 6. 19 Cognoſcit] *id eſt, quæ ſtionem habet: hyſteroſis.* 20 Bibit] *id eſt, inebriatur & conturbatur effuſis calamitatibus: frequens metaphora.* 21 Nam quod, &c.] *id eſt ut Deus ipſum viventem non excitat malis: ſic non excitat ipſum animus ejus aut conſcientia, ut ſit ſollicitus de rebus poſt mortem eventuris familiæ ſuæ.* Cùm num.] *deſcriptio mortis.* 22 An Deum for.] *Concluſio prioris membri* ἀνασκευῆς, *conſtans duobus capitibus: explicatione brevi juris ſive officii noſtri, & facti ſive eventus cum jure comparati. hîc verò primùm agitur de officio hominum in ſuſpiciendis ac non definiendis Dei judiciis; quæ ita ſtatuit Ijobi; cùm hæc, inquit, ita ſe habeant, & improbi frequentiùs in hac vita ſecundis rebus, quàm adverſis utantur: ne putetis aut veſtrum, aut meum, aut cujuſquam mortalis eſſe, ut Deo præſigat præſentium judiciorum legem; perinde ac ſi quid, qua ratione. aut quando in improbos agendum ſit ignoraret.* Excelſos] *id eſt, elatos animo, & ſecundis rebus.* 23 Hic moritur] *alterum membrum concluſionis, de facto quod communi omnium ætatum experientia commonſtratur. quaſi dicat, inſipientis eſt de hominibus a præſente eventu judicare; ſapientis verò Deo committere; cùm tota hæc adminiſtratio & eventus ſit adeò hominibus incertus.* Robore perfectionis] *id eſt, in perfectiſſima felicitate, quanta apud homines eſſe poteſt.* 24 Cujus mulctralia] *id eſt, qui omnibus bonis, quæ fortunæ & corporis vocant, abundat: ſynecdoche.* 27 En novi] *altera pars* ἀνασκευῆς, *attingens ſingulariter perſonam Ijobi; cujus membra ſunt duo,* ἐνθύμησις *ſive propoſitio, his duobus verſibus; & confutatio verſibus ſequentibus,* 28 Ubi eſt domus] *Ironia, qua utitur Ijob, ut eò melius amicorum animos effingat.* Ingenui] *id eſt, nobilis, principem antè agentis, nimirum Ijobi.* Tentorium habitationum] *id eſt, magnificum, ex multis habitationibus conſtans, ut ſunt prætoria & principum ædes.* Improborum] *ſic filios & famuliam Ijobi perſtringit.* 29 An non

An non, &c.] *Confutatio in τῷ ἀτόπῳ; abſurdum eſt, inquit, vos neſcire quod omnibus e plebe notum eſt, non conſulere vos quenquam, neque agnoſcere.* Signa eorum] *id eſt, exempla, quæ cùm eis eveniunt, alijs ſunt documento: hæc autem explicantur verſibus ſequentibus.* 30 Nam in die, &c.] *Confutationis locus ab exemplis, ἀναγκαῖος. nam ſic reſpondet Ijob objectioni amicorum: quod dicitis; Malos malè perire, ab proinde me in perditionem iſtam devenisſe propter improbitatem meam, falſiſſimum eſt, cùm plerunq; improbi a pervadentibus calamitatibus immunes ſint, nullius judicium ſubeant, aut ab ullo in ordinē cogantur. Inde enim ex contrario ſequitur (quod Ijob reticet) in viros bonos iſtas calamitates incidere.* 32 Tandem ipſe] *Occupatio objectionis iſtius; atqui in ſepulchrum effertur improbus: cui reſpondet Ijob tribus argumentis: primùm ſatis eſſe ad inſtitutum ut commodè vitam tranſegerit & calamitates præverterit morte; deinde ſepulchrum ipſum conſolationi eſſe, quòd vacuum ſit ab iſtis calamitatibus & mutationibus, ut ſuprà 3.16. & ſequentibus, & 10.22: poſtremò quòd morte nihil accidit ei, quin cum omnibus hominibus omnium ætatum commune ſit.* 33 Dulceſcunt ei, &c.] *hyperbolæ, per proſopopœiam ſenſum & humanas actiones mortuis tribuentis.* 34 Quo modo] *Concluſio, qua aſſerit Ijob ex ſuperioribus, inanes eſſe tum conſolationes tum diſceptationes eorum: conſolationes quidem, quia vanæ erant, & nihil ad ſe accommodatæ; diſceptationes verò, quia etiam in Deum & in Ijobum altercando peccabant.*

CAPUT XXII.

Eliphaz Ijobum a contentione adverſus Deum revocans juſtitiam Dei aſſerit, injuſtitiæ & impietatis Ijobum arguit, exemplo doloſorum deterret, & ad ſeriam reſipiſcentiam ac tempeſtivam revocat, adjunctis Dei promiſſionibus.

1 CUI reſpondens Eliphaz Temanites, dixit:

2 'An Deo forti prodeſſe poteſt vir? cùm prodeſt, ex eo proſperatur *Deus*?

3 'An oblectationi eſt omnipotenti, quòd juſtificas te? aut an lucro, quòd integras aſſeris vias tuas?

4 'An de religione tua argueret te? veniret tecum in judicium?

5 Nónne malitia tua multa eſt? neque eſt finis iniquitatibus tuis?

6 'Nam pignus acceperis a fratribus tuis immeritò: & a 'nudos nudaveris veſtibus ſuis:

7 Non aquam bibendam laſſo dederis: & a famelico prohibueris panem:

8 Præterea viri [b] lacertoſi fuerit terra hæc: & [c] acceptus perſona habitaverit in ea:

9 Viduas dimiſeris vacuas: & lacertus *uterque* pupillis contritus fuerit:

10 'Ideoq; circumſtant te laquei: & perturbat te pavor repentinus:

11 Aut tenebræ, ne videas; & agmen aquarum obtegit te.

12 'An non Deus 'eſt, *inquis*, in altitudine cœli? & aſpice ſummitatem ſydera ut excelſa ſunt.

13 Ideo dicis, quid noſcerit Deus fortis? an per caliginem [e] judicaret?

14 Denſæ nubes latibulum ſunt ei, ut non aſpiciat: & ambitum cœlorum obambulat.

15 'An 'ſemitam 'ſeculi obſervaſti, quam triverunt homines [d] vani?

16 'Qui corrugati ſunt cùm nondum eſſet tempus; 'fluvio effuſo in fundamentum eorum.

17 'Qui dicebant Deo forti, recede a nobis; & 'quid facturus fuiſſet omnipotens illis?

18 Quorum domos ipſe impleverat bono: 'at conſilium improborum procul *abeſto* a me.

19 Videntes juſti 'lætantur: & innocens 'ſubſannat eos.

20 'Cùm nondum excinditur 'ſubſtantia noſtra; & 'reſiduum illorum abſumit ignis:

21 'Aſſuеſce, quæſo, cum illo: & pacem habe: in his obveniet tibi bonum.

22 Recipe, quæſo, ex ore ejus legem: & repone dicta ejus in animo tuo.

23 Si 'revertêris uſque ad omnipotentem, [e] 'inſtauraberis: *ſi* procul amoveris iniquitatem a tentoriis tuis:

24 'Idque ponendo pro pulvere lectiſſimum aurum & argentum: & pro rupe [f] 'Ophirinum aurum 'fluviatile.

25 Nam erit omnipotens lectiſſimum aurum tuum; & argentum, vireſq; tibi.

26 Si tum in omnipotente te ipſum oblectabis: & attolles ad Deum faciem tuam,

27 Supplex orabis eum; tum *inquam* exaudiet te: & 'vota tua perſolves.

28 Cùm primùm decernes ſermonem, & [g] præſtabitur tibi: & in viis tuis reſplendebit lux.

29 Cùm 'depreſſerint te, qui loquutus es in exaltatione; tum demiſſum oculis ſervabit:

30 'Liberabit [h] noxium; eritque liberatus puritate manuum tuarum.

a Heb. veſtes nudorum nudaveris: hyperbolice.
b Heb. lentibi.
c Heb. elatus.
d Heb. vanitate.
e Heb. ædificaberis.
f Heb. fluminum Ophirum: vel fluminibus.
g Heb. exurget vel ſtabit tibi.
h Heb. non innocentem.

ANNOTATIO

1 Dixit] *Hujus orationis ſummæ partes ſunt duæ: prior ἐπιτιμητικὴ ſive continens reprehenſionem vitæ dictorum, Ijobi, uſque ad 20. ver. poſterior παρακλητικὴ ſive hortatoria ad reſipiſcentiam, adjunctis amplis promiſſionibus, uſque ad finem.* 2 An Deo forti] *reprehenſionis ſive confutationis locus primus.* ἐν τῷ ἀδυνάτῳ: *quo oſtendit Eliphaz non eſſe cur Ijob tantopere apud Deum & coram ipſis de ſua integritate glorietur: nam (inquit) ut homo ſit optimus, non poteſt Deum ſibi ullo beneficio obſtringere; ac proinde non poteſt ſibi ipſi coram illo confidere, quaſi de ipſo bene ſis meritus: ut pſaltes de ſe confitetur Pſal. 16. 2.* 3 An oblectationi] *ſecundus locus, ab inutili, non conducere, aut ad gratiam promerendam, aut ad ullam aliam utilitatem, ſi quis ſe velit juſtificare coram Deo: Lucæ 17. 10.* 4 An de religione] *tertius locus a natura Dei juſtiſſima, abs qua virum religioſum & ſanctum non caſtigatum iri docet, hoc verſu; ſed contrà ſeverioſem hanc caſtigationem arguit monumentum eſſe ſummæ & infinitæ malitiæ Ijobi, verſu ſequente.* 6 Nam pignus] *ſecunda pars reprehenſionis, ampliſicatio proximè præcedentis loci de malitia Ijobi: cujus partes ſunt duæ, injuria in homines, uſque ad ver. 12. & impietas in Deum, uſque ad 15. ver.*

Harum autem criminationum quia ſtatus conjecturalis eſt, & magis in præſumptionibus quàm certis probationibus poſitus, futuro utitur, pignus acceperis, nudaveris, &c. quaſi dicat, neceſſe eſt ut fatearis te aut hoc, aut illud, aut omnia commiſiſſe, ſi bene attenderis ad juſtitiam judiciorum Dei. Nudos] *id eſt, qui jam nudi ſunt propter injuriam tuam.* 10 Ideoque circumſtant] *accommodatio ad juſtitiam Dei, quaſi altiores ſumentem de inhumanitate Ijobi, quatuor metaphoris.* 12 An non Deus] *ſecundum caput confirmationis de Ijobi impietate in Deum, quam Eliphaz partim ex cauſa quæ agebatur, partim ex ſuperioribus Ijobi verbis aſtruere conatur per mimeſin illius, his tribus verſibus. Eſt autem hîc eclipſis qualem ante obſervavimus 1. Reg. 20. 34. & 2. Reg. 9. 27.* Eſt in altitudine] *quaſi dicat, ideoq; longiſſimè à nobis abeſt.* 13 Judicaret] *ita eſt, judicis partes ageret.* 15 An] *tertius reprehenſionis locus, ab exemplo eorum qui diluvio olim perierunt, uſque ad ver. 20.* Semitam] *id eſt, rationem vitæ quam ſecuti ſunt, & exitum eorum, de quo verſu ſequente.* Seculi] *id eſt, antiquam.* 16 Qui corrugati] *id eſt, intempeſta morte abrepti ſunt, & diluvio merſi; corruganturenim hominum merſorum & diu in aqua fluctuantium corpora: ſynecdoche.* Fluvio effuſo] *aquis diluvii terram inundantibus.* 17 Qui dicebant] *ſua impietate & protervitate, ut ſup. 21. 14.* Quid] *aliud pro juſtitia ſua: ſic Ijobum obliquè mordet & ſodicat.* 18 At conſilium] *epiphonema, quo reſumptis Ijobi verbis ſuprà 21. 16. partim velut præripit illi averſationem hanc, tanquam indignè ea abutenti; partim ſibi vendicat & piis omnibus, ſequente verſu.* 19 Lætantur] *approbantes & gratulantes judicio Dei.* Subſannat] *vitam malè geſtam improbans.* 20 Cùm nondum] *ſecunda pars, hortatio ad reſipiſcentiam, cujus propoſitiones ſunt duæ; una de officio Ijobi, tribus verſibus; altera de promiſſionibus, quæ omni reſipiſcenti à miſericordia Dei comparata ſunt.* Subſtantia noſtra] *id eſt, humana natura vel genus: ſic monet Ijobum a circumſtantia temporis, quaſi dicat, dum adhuc ſtas vivus, & dum adhuc potes utilem expectationem venturi illius judicii præcipere animo tuo: nam hæc vera eſt piorum ac fidelium nota in vetere & Novo Teſtamento paſſim, expectativo extremi judicii, in ſecundo adventu Chriſti.* Reſiduum illorum] *id eſt, reliquos peccatores, ſervatos igni in diem damnationis & exitii impiorum, Jeſchahhjæ 66. 15. & ſequentibus. & 2. Pet. 3. 7. & ſequentibus.* 21 Aſſueſce] *propoſitio generalis officii & promiſſionum: nam officium aſſueſcendi cum Deo & pacem colendi exponitur verſu ſequente; promiſſiones verò, reliquo capite.* 23 Reverteris] *id eſt, ſeria reſipiſcentia uteris, & fructus ejus proferes.* Inſtauraberis] *id eſt, tu ipſe, perſona, res, & facultates tuæ non tantùm redintegrabuntur; ſed etiam glorioſiùs curabuntur a Deo, ver. 24. & 25. optata tibi ſuccedent omnia, & illuſtrabuntur a Deo, 26. 27. & 28. verſibus; denique & tibi ex iſtu calamitatibus emergenti benedicetur, & alios propter te, ver. 29. & 30.* 24 Idque ponendo] *allegorica hyperbole ad figurandam inſtaurationem, ſermone tranſlato a ſtructoribus.* Ophirinum] *id eſt, præſtantiſſimum, de quo 1. Reg. 10. 11.* Fluviatile] *id eſt, lectiſſimum ex Ophirino: nam nullum aurum abſolutius eſt fluviatico, ut curſu ipſo tritu, perpolitum. Plinius lib. 33. cap. 4. Poſſet tamen non incommodè ad copiam referri, ſi ita interpreteris, fluminibus Ophirum. quaſi dicat, qui aurum non pluris facis quàm rupem, etiamſi perenne illius largumq; flumen flueret.* 27 Vota tua perſolves] *id eſt, nulla tibi a Deo niſi gratias agendi occaſio dabitur.* 29 Depreſſerint te] *hæc mala quæ pateris, pro eo quod tam arroganter & protervè adverſus Deum contendis.* 30 Liberabit noxium] *id eſt, tantæ eris illius erga te benedictio, ut etiam aliorum miſereatur qui non fuerint innocentes, propter te, ex promiſſione facta Abrahamo, Gene. 11. 35. & 18. 24. & ſequentibus. atque huc videtur ſpectaſſe Propheta Jecheſkel. 14. 14. & ſequentibus: ubi Ijobi interceſſio cum Noachi & Danielis interceſſione conjungitur.*

CAPUT XXIII.

Ijob ægrè ferens objurgationem amicorum, ſibi judicium conſtitui a Deo petit; fidem ſuam & integritatem profitetur in mediis calamitatibus. Deinde propoſitionem aliorum convellens docet improbis in hac vita plurimùm bene eſſe; Deum verò tempus judiciorum ſibi aſſervare & quomodo & quando decrevit, ea demum in improbos familiamq; eorum exequi.

1 CUI reſpondens Ijob, dixit:
2 [a] Etiam hodie rebellionem *haberi* querimoniam meam: [a] cùm [a] plaga mea gravis exiſtit ſuprà gemitum meum?
3 [a] O *ſi* quis daret ut [b] ſcirem invenire eum: pervenirem uſque ad ſedem ejus.
4 [a] Diſponerem coram eo cauſam: & os meum implerem [a] argumentis.
5 Cognoſcerem *quibus* verbis reſponderet mihi: & intelligerem quid diceret mihi.
6 [a] An pro âmplitudine virium litigaret mecũ? non; ſed ipſe inderet vires mihi.
7 [a] Illic rectus diſceptat cum eo: & [a] liberarẽ me in perpetuum a judice meo.
8 ([a] En ſi antrorſum ivero, non aderit: ſi verò retrorſum, non animadvertam eum:
9 Cùm aget ipſe *ad* ſiniſtram, non tamen videbo: [a] operiet dexteram plagam, nec tamen reſpiciam)
10 [a] Cùm recognoviſſet viam quæ *eſt* apud me, probaviſſet me; [a] ſicut aurum exirem.
11 [a] Greſſum ejus retinuit pes meus: viam ejus obſervavi, ut non declinarem:
12 Neque præceptum labiorum ejus dimovi: ex inſtituto meo recondidi ſermones oris ejus.
13 [a] Sed ſi ipſe [a] contra unum *agit*, quis revocet eum? quod animus ejus cupit, id efficit.
14 Nam perficit ſtatutum [c] de me: & hujuſmodi multa ſunt penes eum.
15 Propterea [a] a facie ejus perturbor; [a] dum conſidero, expavefco ab eo:
16 Quia Deus fortis [a] emollit animum meum; & omnipotens perturbat me:
17 [a] Cùm nondum exciſus ſim a conſpectu tenebrarum; aut a conſpectu meo operiat caliginem.

[a] Heb. *manus: metonymia, ut infrà 27. 11.*
[b] Heb. *ut ſciam & inveniam.*
[c] Heb. *eum.*

CAPUT XXIIII.

1 [a] CUR ab omnipotente non eſſent [a] abſcondita [a] tempora? ut noſcentes eum non prævideant dies [a] ab eo *præſtitutos*.
2 [a] Iis qui terminos movent: *qui* gregem quem rapuerunt paſcunt:
3 Aſinum pupillorum abigunt: pignore capiunt

[a] Heb. *ejus.*

piunt bovem viduæ:
4 Avertunt egentes a via: simul [a]occultantur pauperes terræ:
5 En [ut] onagri in deserto prodeunt ad opus suum, diligenter perveſtigantes prædam: campestris locus [a]ei cibum *præbet* & pueris ejus.
6 In agro *meſem* non suam demetunt: & vineam improbus *quiſque* [b]vindemiant:
7 Nudum pernoctare cogunt absq; veste; adeò ut non sit operimentum in ipso frigore:
8 Ab inundatione *in* montibus madefiant; & absque tegumento [a]amplectantur rupem:
9 Abripiunt rapinam [c]a pupillo fugente ubera: & *quo* indutus est pauper, pignori accipiunt:
10 Nudum ire cogunt absque vestitu; & [a] famelicos *qui* portant manipulos:
11 Intra muros ipsorum oleum exprimentes; & torcularia calcantes sitiunt.
12 [a]E civitate homines gemunt, & anima cõfossorum [a]vociferatur: ut Deus [a]non sinat disponi insulsitatem.
13 [a]Isti sunt inter rebellantes adversus [a] lucem, non agnoscunt vias ejus: nec sedent in semitis ejus.
14 [a]In ipsa luce surgens occisor interficit pauperem & egentem; noctu verò est sicut fur.
15 Et oculus scortatoris observat crepusculum dicendo, ne contempletur me oculus: & larvam faciei apponit.
16 Perfodit in tenebris domos, quas interdiu designaverant sibi: [a]nesciunt lucem:
17 [a] Sed pariter *uno* mane est illis [a] Lethalis umbra: [a]cum cognoscit *Deus*, [a]terrores *adsunt* lethalis umbræ.
18 [d][a]Levior est quàm superficies aquarum, [a] maledicta portione istorum in terra: non [a][e]revertitur, [f]secundum consuetudinem altarum *ruet*.
19 [a] Ut siccitas, etiam æstus arripiunt aquas nivales, *ita* sepulchrum *eos qui* peccarunt.
20 [a]Obliviscitur illius vulva, suaviter depascente eum verme amplius non commemoratur: ita confringitur velut arbor iniquitas.
21 [a]Consociat ei sterilem [a]non parientem: & viduam non afficit bono.
22 [a] Trahitque robustos vi sua: si consistit *ullus*, diffidit vitæ suæ.
23 [a]*Si* dat ei ut securitate nitatur; tamen oculi ejus intenti sunt viis istorum.
24 *Si* attollunt se aliquantulum, mox nemo superest: adeo deprimuntur, planè omnes [a] decutiuntur: & velut [g] fritspicæ succiduntur.
25 [a] An non igitur ita est? quis ementietur me? & rediget [h] in nihilum sermonem meum?

[a] Heb. *serò colligunt: proprium vindemiare, quia sit defuente uva.*
[b] Heb. *ab uberibus pupilli.*
[d] Heb. *levis est ſuprà ſuperficiem aquarum.*
[e] Heb. *convertet ſe.*
[f] Heb *conſuetudine ſecundum altarum hypallage, ut Gen. 18 11.*
[g] Heb. *caput vel acumen ſpicæ: ſic unâ voce appellat Varro.*
[h] Heb. *ad non*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus orationis ſumma partes ſunt duæ: una eſt* Κατασκευὴ *ſive confirmatio hypotheſeos de fide & innocentia Ijobi uſque ad cap. 24. altera,* ἀνασκευὴ *ſive confutatio theſeos, qua conati fuerant amici Ijobum improbitatis evincere a præſentibus calamitatibus.* 2 Etiam hodie] Κατασκευῆς *exordium patheticum ex abrupto: quo conqueritur Ijob ſibi injuriam fieri, & eo græviorem, quo cum majoribus calamitatibus conflictatur.* Cùm plaga] *id eſt, gravius affligor quàm ut poſſim pro gravitate ingemiſcere: amplificatio injuriæ, ut ſup. 6. 4.* 3 O ſi quis] κατασκευῆς *primus locus ab optato, quo docet Ijob ſe bona fide & conſcientia fretum maximè expetere ut ſiſtatur coram Deo: quod copioſè explicat uſque ad ver. 11.* 4 Diſponerem] *id eſt, diſpoſitè & ex ordine cum ipſo agerem.* Argumentis] *innocentiæ meæ: ſic exponuntur expoſtulantis partes, hoc & ſequente verſu.* 6 An pro multitudine] *alterum caput forenſis adminiſtrationis, de partibus judicis. quaſi dicat, conſtat mihi mea innocentia, quam ego ſcio non oppugnatum, ſed confirmatum iri a Deo, ut juſtiſſimus eſt.* 7 Illic rectus] *Confirmatio a theſi: non patiuntur (inquit) repulſam viri boni; neque ego paterer.* Liberarem me] *id eſt, probata cauſa impetrarem ab eo liberationem.* 8 En ſi] *Correctio ſuperioris optati, quaſi dicat, ſed quia deſidero quod exorari non poteſt? quia Deus liberrimus, cum creaturis agit liberrimè, neque in ordinem humanum cogitur.* 9 Operiet] *id eſt, incumbet ad dexteram partem.* 10 Cùm recognoviſſet] *regreſſio ad ſuperiorem locum de læto eventu judicii, ſi concederetur ſibi.* Sicut aurum] *id eſt, puriſſimus, ut aurum ex igne.* 11 Greſſum ejus] *ſecundus locus* Κατασκευῆς *ſuperioris, ætiologiam continens ab integritate ſua, duobus verſibus. Greſſum autem ejus paſſivè accipe, id eſt, ab eo definitum, & monſtratum.* 13 Sed ſi ipſe] *tertius locus* Κατασκευῆς *ab omnipotentia Dei, duobus verſibus; & imbecillitate ſua exhorreſcente ad judicia Dei, tribus ſequentibus.* Contra unum] *id eſt, unum aliquem caſtigat.* 14 Hujuſmodi multa] *quibus obmittentes & refractarios edomet.* 15 A facie] *id eſt, ſenſu flagellorum præſentium ejus, & metu futurorum.* 16 Emollit] *id eſt, teneritatem & imbecillitatem affert animo meo attendenti ad omnipotentiam ejus.* 17 Cùm nondum] *id eſt, cùm neque antehac mors prævenerit ærumnas meas, quod optabam ſup. cap. 3. neque jam in ærumnis verſans, cernam ullum liberationis modum mihi oblatum eſſe, ſive a morte, quæ finem calamitatum faciat, ſive a Deo, ut me expediat ab iſtis calamitatibus, quæ tenebrarũ & caliginis nomine indicantur plerumq; in ſcriptura ſacra.*

IN CAPUT XXIIII.

1 Cur ab omnipotente &c.] Ἀνασκευῆς *ſive confutationis iſtius partes ſunt Propoſitio, uſque ad ver. 17. Occupatio, ac velut quoddam confutationis genus, verſibus 8. & Concluſio. Hîc autem propoſitionis ſumma eſt: Deum tempora judiciorũ ſuorũ ita noſcere ſolum, ut ne cum pius quidem & religioſis hominibus eorũ notitiam ordinarie communicet; ac proinde non poſſe ab hominibus regulas certas de eo præſcribi, quod ſibi ſoli vendicavit Deus.* Abſcondita] *videlicet hominum notitiæ.* Tempora] *quibus ſive in hoc, ſive in futuro ſeculo decrevit impios punire.* 2 Iis] Ἐργασία *propoſitionis in ſequentibus, cujus loci ſunt, injuria in res & in perſonas, uſque ad ver. 13. impietaſq; in Deum, quam evincit ipſorũ conſcientia dum fugit lucẽ, & ad omnem improbitatem projecta eſt, a ver. 13. uſque ad 17. ver.* 4 Occultantur] *id eſt, abdunt ſe in loca abſtruſiſſima, ubi latitant eorum metu.* 5 Ei] *id eſt, cuiq; eorum campeſtria loca inſervunt, ut ſequens ver. indicat.* 8 Amplectantur rupem] *ne ab inundantibus aquis rapiantur.* 10 Famelicos]

id eſt, bajulos, quorum opera condendo in horrea & apothecas frumento abuſi ſunt, vacuos remittunt abſque mercede & alimento ſuo, contra legem Levit.19.13. & Deut.24.14. & contra omnem humanitatem, ut amplificatur ſequente ver. 12 E civitate] *id eſt, totas civitates opprimunt grauiſſimè.* Vociferatur] *orans Deum ut, &c.* Non ſinat diſponi inſulſitatem] *id eſt, pergere & confirmari tam pravam adminiſtrationem; quæ ideo inſulſitatis nomine perſtringitur, quia nec Deo nec hominibus bonis humanum aliquid ſapientibus probatur.* 13 Iſti ſunt] *altera pars* ὑγιασίας, *ut obſervatum eſt in ver.2.* Lucem] *ſpiritualem, ſive naturalem in animo & conſcientia eorum ingeneratam, ſive adventitiã, quam Deus teſtificatur verbo & operibus ſuis, de officio erga ſe & res creatas omnes, idq; in Chriſto, qui eſt vera illa lux illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum.* 14 In ipſa luce, &c.] *id eſt, totos dies conſumit in maleficiis, prout videtur commodum, hoc verſu; aut clam interdiu comparat quod noctu perpetret, duobus ſequentibus.* 16 Neſciunt] *id eſt, ſtudioſiſſimè hanc lucem fugiunt, & alteram illam ſpiritualem lõgiſſimè abjiciunt.* 17 Sed pariter] Ἀνασκευὴ *pars ſecunda, qua occupat Ijob objectionem hanc; quid ergo? an ſtatuis malis in hac vita ſemper benè eſſe, & bonis plerumq; malè? ad quam reſpondit Ijob, ſe nunquam fuiſſe in ea ſententia; iſta pendere ex arbitratu Dei, judicia ejus in improbos plerumq; uno momento deſignari; denique ſive eos vexare velit; ſive aliquo modo ſecundare, ſingularem illius regulam non poſſe ab hominibus percipi.* Lethalis umbra] *id eſt, exitium.* Cùm cognoſcit] *id eſt, cognitionem ut judex adhibet, quærit, & animadvertit in ſcelleratos.* Terrores] *id eſt, ſimulac Deus quæſtionem habere cœpit, ſuis terroribus & furiis animus improbi ſodicatur. Sic explicantur principia & progreſſus exitus improborum; quod modò per prolepſin dixit, uſque ad ver.21.* 18 Levior eſt] *id eſt, citiùs diffluit.* Maledicta] *id eſt, ſententia maledictionu in iſtos a Deo lata.* Refluet] *id eſt, non reciprocabitur, converſuſq; recurret in priſtinum ſtatum ut ſit in æſtuariis; ſed ut aquæ altæ & ex edito loco ruentes, deturbatus in perpetuum manebit: elegans allegoria, ut Gen.49.4.* 19 Uc ſiccitas] *altera allegoria ab aquis nivalibus; quæ quia ſubtiliores ſunt, eo celerius æſtu ab arente terra imbibuntur.* 20 Obliviſcitur illius] *id eſt, perinde diſperit ab hominibus memoria ejus, ac ſi nunquam conceptus eſſet, aut editus ex utero. hoc enim ſynecdochicè accipitur pro toto tempore ejus inde a conceptu.* 21 Conſociat] *ſecunda pars judiciorum Dei in improbos, nimirum quòd etiam eorum familiam afflixit & peſſundat graviſſimè; ac primùm quidem uxorem, hoc verſu: deinde liberos, ſequentibus. Nam conſociat, inquit, id eſt, neque vivo eo, neque mortuo, uxori benedicit.* Nõ parientem] *juſto judicio ejus; quamvis non natura ſterilem.* 22 Trahitque] *id eſt, tollit e medio liberos, vel opibus, poteſtate, & honore florentiſſimos.* 23 Si dat] *id eſt, ſi quietem ei ad tempus largitur, obſervat tamen eorum conſilia & actiones, ad efficiendum quod ſequente verſu exponitur.* 24 Decutiuntur] *id eſt, nullo negotio deturbantur.* 25 Annon] *Concluſio, a veritate ſuperioris doctrina amicos arguens.*

CAPUT XXV.

Bildad Ijobum confirmantem integritatem ſuam ex comparatione majeſtatis divinæ cœleſtiumq; corporum reprehendit.

1 TUM reſpondens Bildad Schuchites, [a]dixit:

2 [a]Dominatus & [b] *quidem* formidabilis eſt penes illum; [c] colit pacem in [a] excelſis ſuis.

3 An eſt numerus [a] turmariis ejus? & ſupra quem [a] non exurgit lux ejus?

4 [a]Quid ergo juſtus eſſet mortalis *comparatus* cum Deo forti? aut quid purus eſſet natus in muliere?

5 [a]En uſque ad lunam, non tamen ſplenderet: etiam ſydera non pura eſſent [a]in oculis ejus.

6 Quanto minus mortalis, [a] vermis? & filius hominis, lumbricus?

[a] Heb. *pavor.*
[b] Heb. *facit.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hic ſermo Bildadi confutat priorem propoſitionem Ijobi de innocentia, quam dixerat ſe probaturũ Deo, ſuprà cap.23. Confutat autem eiro κοινὸ τόπῳ, cujus membra ſunt duo: unum, comparationis hominis cum Deo, uſque ad ver.5. alterum, cum cœleſtibus corporibus, ver.5. & 6.* 2 Dominatus, &c] *Propoſitio unius loci communis de omnipotentia Dei, cujus apodoſis hominem cum Deo comparans habetur ver.4.* Colit] *Confirmatio propoſitionis de reverenda illa potentia Dei tribus argumentis. primum a tranquilliſſima, convenientiſſima & conſtantiſſima adminiſtratione rerum cœleſtium, hoc verſu; deinde a rerum morem ei gerentium innumerabilitate; poſtremò a præſtantiſſima luce, qua omnes ſuos adminiſtros creaturaſq; ſuperat, ver.3.* Excelſis] *id eſt, in cœlis & ſupra cœlos.* 3 Turmariis] *id eſt, omnibus cœleſtibus & terreſtribus ad juſſa ejus capeſſenda comparatis.* Non exurgit] *id eſt, quem non ſuperat lux bonitatis ejus?* 4 Quid ergo?] *cùm Deus potentiſſimus, inſtructiſſimus, & optimus omnium ſit, quid homo? &c. comparatio majoris.* 5 En uſque] *altera comparatio majoris, ex ordine gradationis poſita. quaſi dicat, ſed quid hominem cum Deo comparo, cùm ille ne cum rebus quidem creatis cœleſtibus luce comparari poſſit? Quamobrem ut Ijobum afficiat gravius, appellat ipſius conſcientiam: En, inquit, uſque ad lunam, quaſi dicat, attolle ecuſque oculos, & obſerva quantopere obſcuretur, ſi cum Deo comparabitur.* In oculis] *id eſt, collata cum eo.* 6 Vermis] *id eſt, qui cum Deo comparatus nihil amplius eſt quàm vermis præ imbecillitate & vanitate naturæ ſuæ.*

CAPUT XXVI.

Ijob rejectis ironicè ſermonibus Bildadi, ampliùs prædicat omnipotentiam & ſapientiam Dei a rerum cognitione, creatione & adminiſtratione.

1 CUI reſpondens Ijob, [a]dixit.

2 [a]Quam adjuviſti deſtitutum virtute? ſervaſti [a] brachium deſtitutum robore.

3 Quam

3 'Quàm conſuluiſti inſipienti? & quod res eſt, plurimum feciſti notum.
4 'Apud quem enuntiaſti ſermones? & cujus anima prodiit ex te?
5 Ipſi expertes vitæ reformarentur: & ſub aquis habitatores earum.
6 'Nudum eſt ſepulchrum coram illo, neque eſt tegumentum 'perditioni.
7 Qui extendit 'Aquilonem ſuper inane: ſuſpendit terram ſuper nihilum.
8 Ligat aquas in 'denſis nubibus ſuis; adeo ut non findatur nubes ſub eis.
9 Continet ſuperficiem 'ſolii; expandit ad illud nubem ſuam:
10 Decreto circinavit 'ſuperficiem aquarum; uſque ad conſummationem 'lucis cum tenebris;
11 'Uſquedum 'columnæ cœli concutiantur, & 'obſtupeſcant ab increpatione ejus.
12 Virtute ſua 'diſrupit mare: & intelligentia ſua diſcidit [a] pelagus.
13 Spiritu ſuo cœlos ornavit: formavit manus ejus 'ſerpentem [b] oblongum.
14 'En iſtæ ſunt partes viarum ejus; ſed quantam particulam rei audimus de eo? at 'tonitru 'ſummæ potentiæ ejus quis intelligat?

Gen.

[a] Heb. *ſuperbiam, id eſt, ſuperbam aquarum congeriem, ubi conſiſtebat terra.*
[b] Heb. *vecîc: ut Jeſchahhjæ 27.3*
[c] Heb. *potentiarum.*
[a] Heb. *mihi.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus reſponſionis partes ſunt duæ: una eſt* Ἀναισχυντία *ſive confutatio ironica propoſitionis Bildadi, uſque ad ver. 6. altera* Κατασκευὴ *ſive confirmatio infinitæ illius potentiæ Dei, quam prædicaverat Bildad, ut eadem opera jejunitatem ſermonis ejus oſtenderet, & confirmaret ſe optimè de Deo ſentire, uſque ad finem capitis.* 2 Quam adjuviſti] *Confutatio ironica* ἐκ τοῦ ἀνωφελοῦς, *ab inutili, his duobus ver. quam deinde amplificat duobus ſequentibus. Eſt autem hîc confutationis locus ex ironiâ ſuperioris ſermonis & conceſſione compoſitus, hoc modo: Egregia verò dicta, & ſalutaria ſcilicet; maximè cùm (uti vobis videmini) apud virum infirmum, abjectum, & ignorantem agitis. quaſi dicat, hæc omnia nullius ſunt momenti apud me, ad juvandum, ſervandum, conſulendum, aut edocendum me.* Brachium] *id eſt, virum, ſynecdoche: ita ſe vocat Ijob per* μείωσιν συγχωρητικήν. *ut facto proſitiu mihi, ut ne verbis quidem adjuvetis.* 3 Quam conſuluiſti] *quaſi dicat, tantùm abeſt* 4 Apud quem] *Amplificatio ſuperiorum confutationis, primùm a perſona ſua. quaſi dicat, quem putas eſſe me, ut profundas apud me verba iſta? ego verò amplius teneo, & amplius de Deo quàm tu prædicare poſſum: prout facit inde a verſu ſexto: deinde a perſona adverſarii. quaſi dicat, quis tam bellè te docuit, & ad dicenda iſta veluti amavit? poſtremò ab effectis; quæ per ironiam hyperbolicè exponit ver. 5. quaſi dicat, mirum fuerit profectò, ſi ad tam feſtivos, opportunos, & ſalutares ſermones tuos mortui ipſi e ſepulchro non excitabuntur, aut ex profundo ipſo emergent,* 5 Habitatores] *id eſt, cadavera jam olim ſubmerſa.* 6 Nudum eſt] *Confirmatio prædicationis illius de omnipotentia Dei* κλιμακοδῶς *ſive per gradationem facta, primùm a centro terræ & univerſa terra, ver. 6. & 7. deinde ab aquis partim cœleſtibus, ver. 8. & 9. partim marinis, ver. 10. & duobus ſequentibus: poſtremò ab ornatu cœli & aquarum, ver. 13.* Sepulchrum] *id eſt, terræ penetralia ſunt illi reſupina & apertiſſima: vide Heb. 4. 13.* Perditioni] *id eſt, loco perditionis in quo animantia conſumuntur: metonymia.* 7 Aquilonem] *id eſt, orbem terrarum, ſynecdochicè: nam Aquilo ut ſuperior pars orbis noſtri, incumbit inferioribus partibus, & omnes ſimul incumbunt nihilo.* 8 Denſis nubibus] *velut aquarum conceptaculis, tam firmis ut non ſtillent niſi ad ipſius voluntatem.* 9 Solii] *id eſt, cœli, Jeſchahhja. 66. 1.* 10 Superficiem aquarum, &c.] *id eſt, mare circunduxit terræ.* Lucis cum tenebris] *id eſt, ſeculi, quod diſcernitur luce & tenebris: vide Firmejæ, 5. 24.* 11 Uſquedum] *id eſt, donec diſſolvatur mundus: ſynecdoche. vide 2. Petri 3. 7. & 10.* Columnæ cœli] *id eſt, montes, quibus videtur cœlum incumbere velut columnis: vide ſimile 2. Schem. 22. 8.* Obſtupeſcant] *id eſt, diſſiliant, per proſopopœiam dictum.* 12 Diſrupit] *id eſt, diviſit maria, fluenta, lacus, ſtagna, &c. ut conſpiceretur arida.* 13 Serpentem oblongum] *id eſt, balenam, quæ ab immenſa illa longitudine ſua nominatur vecîc maris: ut Jeſchahh. 27. 3.* 14 En iſtæ ſunt] *Concluſio iſtius propoſitionis: omnipotentiam Dei & ſapientiam non poſſe niſi minima ex parte intelligi, nedum audiri aut prædicari a nobis.* Tonitru] *id eſt, potentiſſima opera ejus totum orbem longè latèq; perſonantia, & in auribus rerum creaturarum omnium etiam ſurdiſſimarum, ut fragoſo tonitru, vehementiſſima vi irrumpentia.*

CAPUT. XXVII.

Ijob Deum teſtem adhibens amicos reprehendit; probos & improbos uſu afflictionum docet innoteſcere: at poſtremò ſapientiam Dei hominibus quamvis ſagacibus imperveſtigabilem, & Deo ſoli ab æterno cognitam fuiſſe oſtendit.

1 DEINDE 'pergens Ijob proferre ſententiam ſuam, 'dixit:
2 'Ut vivit Deus fortis, *qui* 'ſummovit cauſam meam; & omnipotens, *qui* amaritudine afficit animam meam:
3 Quamdiu anima mea in me erit; & ſpiritum Deus in naſo meo *ſinet*:
4 Non ſunt locutura labia mea iniquitatem; neque lingua mea effabitur dolum.
5 'Abſit [a] a me, ut juſtificem vos: quoad expiravero, non amovebo integritatem meã a me.
6 Juſtitiam meam retineo; neque deſeram eam: non abjiciet *eam* [b] animus meus [c] unquam.
7 'Erit ut improbus inimicus meus: & inſurgens in me ut iniquus.
8 'Nam quæ eſſet expectatio hypocritæ, quam expleverit; cùm decutit Deus deſyderium ejus?
9 An clamorem ejus exauditurum Deum fortem, cùm ſupervenit ei anguſtia?
10 An in omnipotente ſeſe oblectat? invocat Deum 'omni tempore?
11 'Doceo vos in [d] plaga Dei fortis *verſans*: quis ſim erga omnipotentem, non celo.
12 En, vos omnes videtis: '& quare vanitate vaneſcitis?

[a] Heb. *mihi.*
[b] Heb. *cor meum.*
[c] Heb. *die. hominum:* 1. Reg. 1. 6
[d] Heb. *manu: metonymia, ut ſuprà 23. 2.*

13 Hæc *est* portio hominis improbi [e] a Deo forti; & possessio violentorum, *quam* ab omnipotente accipiunt.
14 Si multiplicantur filii ejus, *multiplicantur* ad gladium: & prognati ejus non saturantur pane.
15 Superstites ejus [f] in ipsa morte sepeliuntur: & [f] viduæ ejus non flent.
16 Si coacervaverit ut pulverem argentum; & velut lutum comparaverit vestem;
17 Quod comparaverit, justus induet: & argentum innocens partietur.
18 Ædificaverit [g] quasi Arcturi domum suam: *erit* tamen velut [g] tugurium *quod* fecit custos.
19 Dives cubat, cùm nihil dum [h] interversum est: ubi [i] oculos suos aperit, nihil adest.
20 [k] Assequitur eum velut aquæ, [l] terrorum multitudo: noctu furtim abripit eum turbo.
21 Asportante ipsum Euro abit; qui in morem procellæ corripit eum e loco suo.
22 Ita projiciente in ipsum & non parcente *Deo*; ab ejus manu [m] contentissimè [n] fugit.
23 [o] Explodit eum manibus suis; & exsibilat eum e loco ejus.

[e] Heb. *de cum Deo.*
[f] Heb. *colligetur.*
[g] Heb. *tempus.*
[h] Heb. *fugiendo fugit.*

CAPUT XXVIII.

1 [a] NAM [b] est *quidem* argento [c] eductio: & [c] locus auro *quod* liquant:
2 Ferrum e [d] pulvere sumitur: & [d] lapide funditur æs:
3 [e] Terminum imposuit tenebris, & omnem perfectionem *mortalis* ipse perveltigat; [f] lapidem caliginis & umbræ lethalis:
4 [g] *Cùm* erumpit torrens [h] dimisso accola, *aquæ* [g] oblivioni traditæ a pede; exhauriuntur,
5 Terræ [i] ex qua prodit cibus; [k] quamvis sub ea diversum sit velut ignis;
6 *Terræ inquam* ejus lapides [l] loco Sapphiri; pulveres verò aurum sunt illi;
7 Semitâ quam non novit volucris, neque contuitus est oculus [m] cornicis,
8 Quam non calcarunt [n] juvenes feræ; neq; transivit per eam immanis leo:
9 In [o] silicem mittit manum suam: evertit radicitùs [p] montes:
10 In rupibus diffindendo [q] efficit rivos: & quicquid [r] rarum est, videt oculus ejus.
11 [s] A fletu flumina obligat: denique absconditum prodit luci.
12 [t] At illa sapientia unde inveniretur? & ubinam esset locus intelligentiæ?
13 Non novit mortalis æstimationem ejus; neque invenitur in terra istorum viventium.
14 Abyssus dicit, non est in me: & mare dicit, non est penes me.
15 Non posset dari aurum asservatum pro ea: neque appendi argentum *in* pretium ejus.
16 Non potest taxari insigni auro Ophiri: Sardio pretioso, aut Sapphiro.
17 Non potest *ullus* æstimare eam auro aut [u] nitidissima gemma: nec permutationem ejus vase auri purgatissimi.
18 [x] Sandastri aut unionis nulla fiat mentio: nam acquisitio sapientiæ præit carbunculis.
19 Non potest æstimare eam Topazio Æthiopico: insigni auro puro taxari non potest.
20 Illa igitur sapientia unde adveniret? & ubinam esset locus intelligentiæ?
21 Cùm occulta sit ab oculis omnis viventis; etiam à volatili cœli abscondita:
22 [y] Perditio & mors dicant; auribus nostris [z] audivimus [a] famam ejus.
23 [b] *Solus* Deus intelligit viam ejus; & ipse scit locum ejus.
24 [c] Nam ipse in extremitates terræ intuetur; sub omnibus cœlis videt.
25 [d] Aptando [e] pondus aëri; & appendendo aquas ex mensura:
26 [f] Faciendo pluviæ statutum; & viam fulgetro tonitruum,
27 [g] Jam tum videbat eam, & recensebat eam: comparabat eam, etiamq; perveltigabat eam.
28 [h] Dixit verò homini; Ecce [i] reverentia domini est sapientia: & recedere a malo, intelligentia.

[a] Heb. *a mortali.*
[b] Heb. *filii feræ.*
[c] Heb. *pretiosum, ut 1. Schem. 3.2.*
[d] Heb. *auditionem.*

ANNOTATIO

1 Pergens] *id est, a singulari responso facto propositioni Bildadi, transiens ad integram constitutionem suæ & amicorum causæ, his quinque capitibus.* Dixit] *Totius orationis Ijobi summæ partes sunt duæ: ἀντικατηγορία, hoc est, translatio criminis sive recriminatio in amicos, confutans sermones ipsorum, his duobus capitibus; & κατασκευὴ id est, constitutio & confirmatio sermonum suorum, tribus sequentibus. Hujus autem ἀντικατηγορίας partes sunt, Propositio, a ver. 2. usq; ad 8. confirmatio a ver. 8. ad finem capitis usque: & confutatio, capite sequente.* 2 Ut vivit] *Exordium propositionis a religione juramenti, ad fidem faciendam sermoni de innocentia sua & amicorum injuria, usque ad ver. 4.* Summovit] *id est, rejecit, ut nondum de ea cognoscret.* 4 Non sunt] *id est, nihil tergiversabor; omnia bona fide & sine dolo malo enuntiabo rationem duntaxat habens veritatis.* 5 Absit a me] *Propositio, constans duabus partibus; criminatione amicorum, & sui probatione; quæ partes duabus sequentibus versibus converso ordine ex Hhebræorum usu amplificantur.* 7 Erit ut improbus] *id est, quisquis mihi in hac causa adversatur, tandem aliquando injuriæ condemnabitur: prout factum est cap. 42. 7. & 8.* 8 Nam quæ] *confirmatio innocentiæ a fide sua & exspectatione in Deum, etiam in ipsis afflictionibus. quasi dicat, vos a rebus hisce præsentibus judicium facientes, hypocritam statuitis esse quem ita graviter Deus afflixit; ac proinde me omnes uno ore hypocriseos condemnatu, suprà 8. 13. & 15. 34. & 20. 5. Ego verò contrà, cùm jam antè afflictiones proborum improborumq; communes esse demonstraverim, suprà 9. 22. & sequentibus; omnino confirmo probos & improbos non ex afflictionum numero aut gravitate cognosci; sed ex animi constitutione, & afflictionum usu: nam probi utcunque rebus vel charissimis spolientur, a Deo exaudiuntur: si nondum exaudiuntur; tamen in Deo acquiescunt, & oblectationem capiunt; denique adversis rebus æquè ac secundis in invocatione nominis Dei perseverant: hypocritæ verò quid expectarent? cui confiderent? quo delectarentur? quem invocarent? nam simulac de rebus suis & optatu deturbantur; planè dejiciuntur de mente, & ipsi animum abjiciunt. hæc est propositio major.* 10 Omni tempore] *id est, secundis & adversis*

rebus

rebus. 11 Doceo vos] *Assumptio, transiens hypothetice ad personam suam, quasi dicat, At ego non fu-*
cio, ut hypocritæ solent; sed animum meum, ut constitutus est erga Deum in gravissima hac calamitate, vo-
bis expono, & videtis ipsi. 12 Et quare] *Conclusio: quasi dicat, ex malis principiis falsò concluditis: frus-*
stra tempus consumitis, & me obtunditis. 13 Hæc est] *Majoris probatio complectens duo capita: unum,*
de calamitatibus quæ etiam improbos invadunt, usque ad ver. 20. alterum, de miserrima animi eorum constitu-
tione, usque ad finem capitis. 15 In ipsa morte] *id est, adhuc animam agentes.* Viduæ ejus] *id est,*
ne ab intimis quidem lugentur: ita sunt omnibus exosi: synecdoche. 18 Quasi arcturi] *id est, prætorium*
magnificum, splendidum, & alterum velut paradisum, cœlestemq; domum fieri curaverit: denique velut in cœ-
lo fuerit sententia sua. Tugurium] *hoc enim tantisper durat, dum fructus sunt in agro.* 19 Oculos
suos] id est, simul atque evigilat. 20 Assequitur eum] *Altera pars ἐργασίας, ut notatum est in ver.*
13. quasi dicat, conscientia ejus longè aliter quàm justorum afficitur, percussa terrorum turbinibus, ventis, &
procellis, malorumq; gravissimorum infinito numero. 22 Fugit] *id est, desperat & dissidet ei, ut hosti in-*
fensissimo. 23 Explodit] *Deus: humanitus dictum.*

IN CAPUT XXVIII.

1 Nam] *Confutationis locus unus, toto hoc capite elegantissimis figuris illustratus, respiciens ad conclusio-*
nem Ijobi suprà 27. 12. Quasi dicat, Dixi vos in cogitationibus sermonibusq; vestris evanescere atque desi-
pere: miramini dictum; ego verò hoc uno tantùm argumento contentus ero ad diluendum sermones vestros.
Sapientia Dei est impervestigabilis, ac prò inde incognita hominibus; vos autem de ea ita loquimini, ut si
pervestigasseis & explorasseis eam: vanissimi igitur estis qui de sapientissima illa administratione Dei pro
judicio vestro statuitis. Tota itaque argumentatio est ἐν τῷ ἀδυνάτῳ. Sed antequam istud ἀδύνατον
sive (ut ita loquamur) impossibilitatem ostendat; distinguit sapientiam humanam a divina; & per compa-
rationem istius sapientiæ quæ homini relicta est, sapientiam Dei amplificat. Est autem comparationis istius
membrum unum de sapientia humana, usque ad ver. 12. deinde ab eo versu est comparationis apodosis. Est
quidem argento] *quasi dicat, est quidem homini a Deo attributa mirabilis ars & sapientia, quæ, si alibi us-*
quam, elucet in metallorum effossionibus & distinctionibus. Eductio] *sive terræ argyritidis effodiendæ, si-*
ve excoquendæ. Locus] *id est, auri fodinæ inveniuntur arte.* 2 Pulvere] *id est, e strictura sive glebis,*
venaq; ferraria. Lapide] *æroso, quem vocant cadmiam; vel in Cypro e chalcite.* 3 Terminum im-
positum] *id est, viscera, fibras, & sinum terræ intimum.* Lapidem caliginis &c.] *id est, abstrusissimos la-*
pides. 4 Cùm erumpit] *id est, cùm repentè stagnat specus metallica, & cuniculi irrumpentibus aquis ex-*
undantur; ea est ars & sapientia hominis, ut etiam profundissimas aquas exhauriat, irrumpentes obturet,
& specus arefaciat. Dimisso accola] *id est, ab alveo suo ordinario qui accolebatur, præceps in cuniculos*
metallicos exundat. Oblivioni traditæ] *id est, quas pes ullus (ut Hebræis loquuntur) non novit sive*
expertus est unquam, quæ pede non possunt transiri præ profunditate. 5 E qua prodit] *id est, quæ plus*
satis benigna est & fertilis, quacunque calcatur. Quamvis sub ea] *id est, quamvis sæpe in subterraneis*
specubus venæ terræ sulphureæ, sive naturæ suæ, sive ferramentorum ictibus irritatæ, sive lucernis inflamma-
tæ in homines exardescant: tamen non deterrentur ipsi. 6 Loco Sapphiri] *id est, lapides illi effossi stri-*
guntur, & poliuntur in Sapphiros: & ex pulvere disparatur aurum. 7 Cornicis] *quamvis oculatissi-*
ma, & sitientis auri, id est, uno verbo, semita omnibus rebus creatis avia; periphrasis. 9 Silicem] *quis in*
solutis occurrere solet: candidam vocant artifices, authore Plinio. Montes] *qui excavati cuniculario-*
rum operâ dehiscunt, sidentibus rimis. 10 Efficit rivos] *id est, flumina librata ex alius jugis montium,*
substructis canalibus ducit, aut ex propinquo derivat: corrugos vocant, inquit Plinius lib. 33. cap. 4.
11 A fletu] *corrugos pro arbitrio obturat obicibus, ne etiam tantillùm stillent; quod metaphoricè notat*
fletus appellatio. 12 At illa sapientia] *Apodosis, ut notatum est in ver. 1. qua ostenditur neq; usquam*
inveniri posse, ver. 13. & 14. neque ullo pretio, a ver. 15. ad 20. ver. neque a quoquam vivente, vers. 21. &
22. 17 Nitidissima gemma] *sic interpretamur ex vocis etymo.* 18 Sandastri] *ad vocem Chal-*
daicam proximè accessimus, & vocis etymon: Vide Plinium lib. 37. cap. 7. 22 Perditio & mors] *id*
est, omnes res creatæ, quæ antè perierunt. quasi dicat, neque nunc, neque unquam antehac comprehensa fuit a
mortalibus: synecdoche. Audivimus] *nempe tantùm: quasi dicat, nunquam potuimus cognoscere aut*
assequi eam. Prosopopœia. 23 Solus Deus] *altera pars confutationis κατασκευαστικὴ: qua, ubi notiti-*
am sapientiæ illius omnibus ademit, soli Deo asserendam docet. Est autem hoc versu propositio, cujus ἐργα-
σία in sequentibus contexitur usque ad finem capitis. 24 Nam] *Explicatio sapientiæ Dei ab infinitate*
ejus in omnia loca, hoc versu; & omnia tempora, versibus sequentibus. 25 Aptando] *id est, inde ab eo*
tempore quo Deus creabat, aptabatq; omnia. Pondus aëri, & appendendo aquas ex mensura] *id est,*
cùm omnes res creatas ex pondere & mensura ordinabat sapientissimè. 26 Faciendo] *id est, cùm le-*
ges poneret in futurum totius administrationis, ordinariæ & extraordinem. 27 Jam tum] *id est, jam eo*
tempore illa intimè & familiarissimè usebatur, ut Proverbiorum 8. ac proinde illam ab æterno obtinet insi-
nitam: sed hominis circumscripsit, ver. sequent. 28 Dixit verò] *Conclusio, a finibus quos sapientiæ no-*
stræ circumposuit Deus; ut amicos a suo judicio revocet; suum studium erga Deum ostendat, & probet se
nolle penitiùs in judicia Dei inquirere; quàm prout revelata est ab ipsa sapientia. Reverentia domini]
sic Ecclesiastis 12. 13.

CAPUT XXIX.

Ijob pristinæ suæ amplitudinis pluribus recordatus, exoptat redintegrationem illius; præsentium calami-
tatum vim, ex comparatione illius felicitatis gravissimè amplificat: studium suum in colenda humanitate,
pietate, officiisq; omnibus in Deum & homines profitetur: propter quod in præsentis mali indignationem irrù-
pens, dira sibi imprecatur si contrà quàm debuit fecerit; Deum provocat, & judicium constitui petit.

1 AMPLIUS petrexit Ijob proferre ſententiam ſuam, dicens:
2 'O ſi quis daret mihi *ut* tanquam menſibus præcedentibus; tanquam diebus *præcedentibus* Deus conſervaret me:
3 'Cùm efficeret ut ſplenderet lucerna ſua ſuper caput meum, ad cujus lumen 'ambulabam per tenebras:
4 Ut eram diebus 'hybernorum meorum, 'arcano Dei in tentorio meo:
5 Cum adhuc omnipotens erat mecum, circunſtantibus me pueris meis:
6 Cùm 'lavabam veſtigia mea butyro; & rupes fundebat apud me rivos olei:
7 'Cùm egrediebar ad 'portam per urbem; in platea comparabam ſedem meam.
8 Videntes me pueri occultabant ſeſe; etiam decrepiti aſſurgentes ſtabant.
9 Principes continebant ſermones; & manum imponebant ori ſuo:
10 [a] Eloquentes anteceſſores occultabant ſe: eorum̃q; lingua palato eorum 'adhærebat.
11 Nam auris audiens beatum prædicabat me: & oculus videns teſtificabatur mihi,
12 Me eripere pauperem vociferantem; pupillum̃que, & cui adjutor non eſt.
13 Benedictio 'pereuntis veniebat ſuper me; & [b] animum viduæ ad cantum excitabam.
14 'Juſtitiam induebam, & induebat me; velut pallio & cidari judicium meum.
15 Ut oculi eram cæco: & *velut* pedes claudo eram.
16 Pater eram egentibus; & 'litem *ejus quem* non cognoveram, ipſam perveſtigabam:
17 Perfringebamque 'molares iniqui; & edentibus ejus ejiciebam prædam.
18 'Itaque dicebam, apud nidum meum expirabo; & ſicut arena, [c] multis diebus utar:
19 'Radix mea explicata erit aquis; & ros pernoctabit in ramo meo:
20 Gloria mea *erit ut* novella apud me; & 'arcus meus in manu mea innovabit *ſe*.
21 'Mihi auſcultantes expectabant: & conticeſcebant ad conſilium meum.
22 Poſt verbum meum 'non iterabant: ita ſuper eos ſtillabat ſermo meus.
23 Expectabant enim tanquam pluviam me; & os ſuum diſtendebant, *ut* ad pluviam ſerotinam.
24 Si jocabar cum eis, 'non credebant; & 'lumen vultus mei non dejiciebant.
25 'Si eligebam viam eorum, ſedebam primarius: denique habitabam ut rex inter turmarios ſuos; 'quando lugentes conſolatur.

[a] Heb. *vocis anteceſſores, id eſt, vocales: ſynecdoche.*
[b] Heb. *cor.*
[c] Heb. *multis plicabo dies.*

CAPUT XXX.

1 'NUNC autem rident me minores me [a] tempore: 'qui ſpreviſſem parentes eorum apponere canibus gregis mei.
2 Etiam vires manuum eorum quorſum mihi *profuiſſent*? in illis 'perierat ſenium.
3 Qui præ inopia & fame 'confugiebant *in* ſolitarium, ſic caneum; [b] 'heſterna nocte vaſtatum & pervaſtatum *locum*:
4 Qui decerpebant [c] herbas e ſalſilagine cum ſtirpibus: etiam radices, 'juniperique cibo erant illis:
5 E medio expellebantur: vociferabantur *homines* contra eos, ut *contra* furem:
6 In concavitate vallium habitando, foraminibus pulveris & petrarum,
7 Inter ſtirpes 'rudebant; ſub urtica [d] 'pungebantur:
8 Homines [e] flagitioſiſſimi: etiam homines ignominioſiſſimi: afflictiſſimi erant; [f] extorres.
9 Nunc, inquam, modulatio iſtorum ſum: & ſum eis [g] ſermonis argumentum.
10 Abominantur me, longè recedunt a me: & a facie mea 'non cohibent ſputum.
11 'Nam 'chordam meam ſolvit, & afflixit me *Deus*: ideo 'habenas a præſentia mea dimiſerũt.
12 Ad dexteram [h] puberes inſurgunt, pedes meos impellunt: aggerant contra me ſemitas [i] exitiales ſuas.
13 Deſtruunt iter meum, ad calamitatem meam conferunt: 'quod non eſt futurum adjumẽto illis.
14 Quaſi 'irruptione lata, invadunt *me*: ſub vaſtata labe devolvunt ſeſe.
15 'Everſus eſt ſuper me *nidus meus*, terrorum multitudo perſequitur ut ventus 'ingenuitatem meam: ita ut tanquam nubes præterierit ſalus mea.
16 Et jam in me 'ſeipſam effundit anima mea: obtinent me dies afflictionis meæ.
17 'Nox oſſa mea perfodit a me: & nervi mei non recumbunt.
18 [k] 'Præ magna vi *morbi* 'mutat ſe veſtitus meus: ut ora tunicæ meæ 'cingit me.
19 Projecit me in lutum; adeo ut comparare me poſſim pulveri & cineri.
20 'Vociferor ad te, ſed non exaudis me: conſiſto; ſed *non* advertis te ad me.
21 Convertis te in crudelem contra me: pro robore manus tuæ, inteſtinum odium exerces adverſum me.
22 'Extollis me in ventum, *ei* imponis me; & 'efficis ut diſluam [l] ſubſtantiâ.
23 'Nam experior, mors avocat me; & 'domus conſtituta omni viventi.
24 'Enimverò 'num oratio *aderat*, *cùm* immitteret manum? cùm in oppreſſione 'ejus propter iſta *erat* vociferatio?
25 An non flebam [m] pro eo cui dura erant tempora? anxia erat anima mea pro egente?
26 Quod bonum ſpectanti mihi evenit malum; & ſperanti lucem evenit caligo:
27 'Viſcera mea eſſervefacta ſunt, adeo ut non quieſcant: prævenerunt me dies afflictionis.
28 'Ater ambulo non a ſole; ſurgens in congregatione vociferor.
29 'Frater factus ſum draconibus: & ſocius [n] pullis ululæ.
30 Cutis mea denigrata eſt ſuper me; & oſſa mea exarſerunt præ ſiccitate.
31 Proinde 'ad luctum redacta eſt cithara mea; & organum meum ad vocem flentium.

[a] Heb. *dies: ſynecdoche.*
[b] Heb. *heſternæ noctis vaſtationem & pervaſtationem.*
[c] Heb. *ſalſilaginoſam.*
[d] Heb. *abſceſſibus afficiebantur.*
[e] Heb. *filii flagitioſi, etiam filii abſque nomine.*
[f] Heb. *ex terra.*
[g] Heb. *in ſermonem.*
[h] Heb. *puberes.*
[i] Heb. *calamitatis ſuæ.*
[k] Heb. *præ magnitudine vis.*
[l] Heb. *ſubſtantia.*
[m] Heb. *propter duram: ſynecdoche.*
[n] Heb. *filiabus.*

CAPUT XXXI.

1 'FOEDUS pepigeram cum oculis meis: & quid advertiſſem animum ad virginem?
2 'Nam quæ *eſt* portio [a] a Deo ſupernè? aut poſſeſſio

[a] Heb. *De ſuper: ſupernè.*

possessio ab omnipotente de excelsis?
3 Nónne exitium iniquo, & quidem [b] monstruosum operariis iniquitatis?
4 An non ipse videt vias meas? & omnes gressus meos numerat?
5 [a] Si ambulavi cum vanitate; aut festinavit ad dolum pes meus:
6 Examinet me lancibus justitiæ; & cognoscat Deus integritatem meam.
7 Si declinavit gressus meus a via [a] illa, & [a] oculos meos secutus est animus meus; aut manibus meis adhæret [a] quicquam:
8 Quod feminavero, alius comedat; & propagines meæ eradicentur.
9 Si pellectus fuit animus meus ad mulierem; aut ad ostium proximi mei [a] insidiatus sum:
10 Molat alteri uxor mea; & super eam incurvent se alii.
11 Nam illud flagitium est; & ea est iniquitas [d] a judicibus animadvertenda.
12 Ignis enim iste ad perditionem usq; consumpturus esset; & omnem proventum meum eradicaturus.
13 Si sprevi causam servi mei, aut ancillæ meæ, litigantium mecum:
14 ([a] Quid enim facerem, si surgeret Deus fortis? & si visitaret, quid responderem ei?
15 Nónne in utero, qui fecit me, fecit eum? & dispositi nos in ipsa vulva idem?)
16 Si cohibui me ab [a] optato tenuium; aut oculos viduæ [a] confeci;
17 Et comedi fruſtum cibi mei solus; ac non comedit pupillus ex eo:
18 (Nam a pueritia mea adolevit *apud* me tanquam patrem: & ab utero matris meæ ductavi *pupillam* ipsam)
19 Si [a] aspexi pereuntem eò quòd non esset vestimentum; & non fuit tegumentum egenti:
20 Si non benedixerunt mihi [a] lumbi ejus; quòd de vellere agnorum meorum incalescceret:
21 Si [a] agitavi contra pupillum manum meam; quòd viderem in porta auxilium meum:
22 Humerus meus de scapula sua decidat, & brachium meum ab acetabulo defringatur.
23 [a] Sed pavori erat mihi exitium [e] a Deo forti: cujus excellentiæ non prævalui essem.
24 Si posui *in* auro spem meam; aut insigni auro dixi, fiducia mea:
25 Si lætatus sum cùm multæ essent opes meæ; & cùm ingentes *opes* invenit manus mea:
26 Si aspiciendo lucem cùm splenderet, aut lunam, [a] pretiosum ambiens:
27 [a] Pellectus est in occulto [f] animus meus; & [g] osculatum est os meum, & manus mea:
28 Etiam hoc fuisset iniquitas a judicib [a] animadvertenda: nam abnegassem Deum fortem supernè.
29 Si lætatus sum de oppressione oſoris mei: & [a] excitavi me cùm obvenit ei malum:
30 (Non enim permisi peccare palatum meum: petendo execratione animam ejus)
31 [a] Si non dixerunt [h] contubernales mei, *ô si* quis daret de [a] carne istius: non saturamur;
32 *Quia* foris non pernoctabat peregrinus; fores meas viatori aperiebam:
33 Si texi more hominum [i] defectiones meas, abdendo ex dilectione mei iniquitatem meam:
34 ([a] Nam violentiam afferre potuissem multitudini magnæ; sed [a] contemptus familiarum exterrebat me, ita ut conticescerem, [a] non exirem porta)
35 [a] Quis det mihi auscultantem mihi? en [k] [a] scopum meum, omnipotens respondeat mihi, & libello quem scripserit adversarius meus.
36 *Dispeream* si non super scapulam meam portarem [a] eum: [a] annecterem eum pro diadematis mihi.
37 Numerum gressuum meorum indicarem [a] illi [a] ut anteceſſor appropinquarem ad illum.
38 [a] Si contra me terra mea clamaverit; & pariter porcæ ejus fleverint:
39 Si [a] vim ejus comederim absque pecunia, & animam dominorum ejus [l] defatigarim:
40 Loco tritici prodeat [a] spina, & loco hordei [a] vitium frugum: absoluta sunt [a] verba Ijobi.

[b] Heb. exitium.
[a] Heb. post oculos meos nil est mali.
[d] Heb. Judicandi sit, quærenda, inquirenda, & punienda a judicibus: sic vers. 28. Proverb. 6. 27.
[e] Heb. exitium Dei fortis.
[f] Heb. cor meum.
[g] Heb. osculata est manus mea cum ore meo.
[h] Heb. homines tentorii mei.
[i] Heb. defectionem meam, ut in aliis legitur.
[k] Heb. signum meum.
[l] Heb. faciem spirare anhelantem.

ANNOTATIO.

1 Dicens] *Hæc oratio Ijobi* κεφαλαιωδης, *ut annotatum est supra* 27. *in ver.* 1. *continetur tribus capitibus; cujus summæ partes sunt, propositio optati de instauratione in pristinam sortem. cap.* 29 *altera Propositio calamitatis & indignationis suæ præsentis, a principio cap.* 30. *usque ad ver.* 24: *deinde Contentio gravissimis imprecationibus juncta, usque ad finem cap.* 31. 2 O si quis] *propositio summa optati a Deo, cujus singulæ partes ex ordine toto capite exponuntur.* 3 Cùm efficeret] *primus locus optati, beneficentia Dei in ipsum, familiam, domum, & bona ipsius, usque ad* 7. *ver. frequentibus metaphoris & hyperbolis illustratus.* Ambulabam per tenebras] *id est, a communibus calamitatibus liber eram.* 4 Hybernorum] *allegoria insignis, qua amplius explicat quod modò dixit, de immunitate sua a præsentissimis & communibus aerumnis. quasi dicat, quemadmodum stationarii milites degentes in hybernaculis quiescunt a laboribus, & eis de cõmeatu prudentis ducis operâ & studio providetur: ita etiam mihi consulebat Deus, dum alios subeundæ erant permagnæ molestiæ.* Arcano] *id est, consilio & providentia velut imperatoris mei.* 6 Lavabam &c.] *id est, abundabam & circumfluebam bonis: hyperbolica synecdoche: ut Gen.* 49. 11. 7 Cùm egrediebar] *secundus locus optati, honor publicus ab omnibus uno consensu ipsi exhibitus, & præditus ex merito ipsius, usque ad ver.* 18. Portam] *id est, forum judiciale.* 10 Adhærebat] *id est, immorabatur.* 13 Pereuntis] *id est, jam jam perituri, nisi auxilio adfuissem ei.* 14 Justitiam induebam] *id est, me honorem habentẽ sibi honorabat, & mihi judicium, meis testimonium apud omnes honorificum perhibebat.* 16 Litem ejus quem] *id est, nulla erat apud me personarum acceptio: ita jus ex æquo dicebam.* 17 Molares] *id est, injustorum violentiam retundebam: metaphora a feris.* 18 Itaque dicebam] *tertius locus optati, fiducia & securitas præcepta animo ex superiore Dei benignitate, hominum acclamatione, & bona conscientia, usq; ad ver.* 21. 19 Radix] *allegorica figuratio prosperitatis suæ, a plãtis quæ irrigantur, & perpetuò ut novellæ virent.* 20 Arcus] *id est, robur meum. quasi dicat, nunquam infirma-*

infirmabor. 21 Mihi]*ultimus locus optati, prærogativa ipſius in honoratiorum conſeſſu atque conſilio, uſque ad finem.* 22 Non iterabant]*nimirum ſermonem, id eſt, non agebant ſecundas in dicendo; ſed dicenti mihi acquieſcebant.* 24 Non credebant]*id eſt, in tanta opinione eram apud illos, ut etiam jocabundi ſermonem ſerio acciperent.* Lumen vultus]*id eſt, nullo mœrore afficiebant me; in omnibus placebant & gratificabantur mihi.* 25 Si eligebam]*id eſt, ſi ultrò eos accedebam.* Quando lugentes]*id eſt, cùm aliqua occaſione conſternatum exercitum in ſpem bonam erigit: eſt enim maximum ſolamen multitudini intrepidi ducis præſentia.*

IN CAPUT XXX.

1 Nunc autem]*Altera propoſitio, ut notatum eſt ſuprà 29. in ver. 1. cujus propoſitionis loci ſunt iidem quæ prioris propoſitionis: ſed ordine inverſo ex Hhebræorum uſu opponuntur.* Qui ſpreviſſem]*primus locus indignationis, comparatio honoris ſui antecedentis cum ignobilitate, tenuitate & infamia eorum a quibus contemnebatur, uſque ad ver. 11.* Apponere]*id eſt, inſtituere inter opiliones abjectiſſimos & cuſtodes gregis mei: cauſas exponit ſeq.* 2 Perierat ſenium]*id eſt, vitam totam uſque ad ſenium inanem conſumpſerant.* 3 Confugiebant]*hyſteroſin verborum ad evidentiam mutavimus.* Heſterna nocte] *id eſt, recentiſſimam & horridiſſimam vaſtitatem; ita Reipub. & omnibus bonis erant exoſi.* 4 Junipere]*id eſt, bacce e junipero; ſynecdoche.* 7 Rudebant]*id eſt, exclamabant læſi.* Pungebantur]*id eſt, urebantur, adeo ut puſulæ & abſceſſus ex urticarum contactu exorirentur.* 10 Non cohibent]*in ſignum videlicet maximi contemptus & indignationis: ut Num. 12. 14.* 11 Nam]*ſecundus locus indignationis, nimirum infirmatio ipſius; qui opponendus eſt tertio loco ſuperioris propoſitionis uſq; ad verſ. 18.* κατ' ὑπόμνων. Chordam meam]*id eſt, arcus mei, cujus mentionem fecerat ſuprà 29. 20.* Habenas dimiſerunt] *id eſt, effrenatè in me invectæ ſunt, quaſi immiſſis vel excuſſis habenis.* 12 Inſurgunt]*allegorica deſcriptio injuriarum, a forma caſtrenſi.* 13 Quod non eſt]*id eſt, etſi nullum ex eo emolumentum ad ipſos perventurum eſt, tamen maligno ſtudio in me omnibus modis irruunt.* 14 Irruptione lata]*id eſt, ut milites in ſtationē meam (de qua ſuprà 29. 4.) labefactatam irrumpunt.* 15 Everſus eſt]*de quo ſuprà 29. 18.* Ingenuitatem]*id eſt, gloriam illam meam, quam extuleram tot verbis ſuprà 29.* 16 Se ipſam effundit]*id eſt, liquefit & contabeſcit.* 17 Nox]*id eſt, ne ipſum quidem tempus quietis mihi quietem affert; ſed medullitùs exhaurit, & vires adimit motuum & actionum omnium præ nervorum laſſitudine.* 18 Præ magna vi]*tertius locus indignationis: turpis & abjecta ipſius conſtitutio.* Mutat ſe]*id eſt, decoloratur & transfiguratur, dilutus ſanie manante ex corpore meo.* Cingit]*id eſt, conſtringit me; ut ora veſtimenti in quam inſcritur collum, ita agglutinatur ſanie: nam apud veteres reliqua pars veſtimentorum laxa erat præter eam quam vocabant luram.* 20 Vociferor]*quartus locus; adverſatio Dei, qui priùs Ijobo benedixerat ſuprà 29. 2. & ſequentibus.* 22 Extollis]*ut ſtipulam vortex, qui dicitur typhon.* Efficis ut diſluam]*id eſt, velut preſter conſumis & proteris me: metaphoræ a procellis.* 23 Nam experior]*ætiologia ſuperioris indignationis a ſenſu carnis.* Domus conſtituta]*id eſt, ſepulchrum, ut Pſal. 49. 15.* 24 Enimvero]*tertia pars orationis; cujus capita ſumma ſunt duo: unum, contentio & expoſtulatio, qua Ijob indignitatem ſuarum calamitatum explicat per comparationem anteactæ vitæ ſuæ, uſq; ad ver. 5. cap. 31. alterum, quo hypotheticè ſibi imprecatur dira, ſi ſecus quàm dixerat, vitam tranſegerit, a ver. 5. ad finem. Eſt autem hic prior contentionis locus ab officiis humanitatis, his duobus verſibus; unde ſequitur expoſtulatio, quòd tam inhumanè excipiatur, uſque ad finem hujus capitis.* Num oratio]*id eſt, nonne aliorum calamitoſorum nomine Deum flagellantem deprecabar pio & humano officio? ſic Pſal. 35. 13.* Ejus] *id eſt, ab eo factam.* Propter iſta]*id eſt, hujuſmodi mala qualia jam patior, quorum cauſa ad Deum vociferantur afflicti.* 27 Viſcera]*explicatio iſtius mali & caliginis, de qua expoſtulavit ſuperiore verſu.* 28 Ater] *id eſt, exuſtus & exhauſtus malis, atque luctuoſus; quæ duæ propoſitiones inverſo ordine explicantur duobus ſeq. ver.* 29 Frater]*vociferatione funeſta imitatus eos.* 31 Ad luctum]*id eſt, lætus ille & glorioſus ſtatus meus triſtis commutatus eſt.*

IN CAPUT XXXI.

1 Fœdus pepigeram]*poſterior contentionis locus a conſtitutione animi ſui & conſcientiæ coram Deo; quo oſtendit ſe legem animo ſuo dediſſe & omnibus affectibus, poſito ſibi ob oculos timore Dei; nec ideo minus in iſtas calamitates incidiſſe, ut conqueſtus eſt ſuprà 3. 25.* 2 Nam quæ] *ἄτοπον inuti fœderis, & legi animo ſuo impoſitæ; timor Dei, reformidatio judiciorum ejus, & conſcientia omniſcientiæ (ut ita loquamur) ejus.* 5 Si ambulavi]*alterum membrum ex antitheſi, ut obſervatum eſt ſuprà 30. in ver. 24.* 7 Illa]*quam dixit ver. 1.* Quicquam]*alienum a præſtituta via, quaſi dicat, ſi quid alienum concupiſco, aut pro meo habeo.* 9 Inſidiatus]*ut adulter alienam domum obſidens.* 14 Quid enim] *ætiologia elegantiſſima ſui officii erga infimos quoſque, primùm a judicio Dei aproſopolepto; deinde a lege creationis & naturali jure.* 16 Optato tenuium]*ſibaude efficiendo; hoc eſt, ſubtraxi me, quo minus eis ſatisfacerē.* Confeci]*id eſt, fruſtratus ſum, ac ita effeci, ut oculi longiori expectatione conficerentur.* 19 Aſpexi] *tantùm; neque ſubminiſtravi.* 20 Lumbi ejus]*id eſt, ipſe lumbus tectus: vide Deut. 24. 13.* 21 Agitavi]*id eſt, imbuvanè repuli, cecidi, aut interminatus ſum, manu mea, id eſt, potentia, & autoritate abuſus.* 23 Sed favori]*Exceptio per metalepſin. quaſi dicat, Sed non feci, quia timui Deum.* 26 Pretioſum ambiens]*id eſt, cœlis ambitum & converſationem, ac quicquid eſſe videtur in eo pretioſum. Sic oſtendit Iob ſe abhorrere ab omnibus gentium ſuperſtitionibus.* 27 Pellectus eſt &c.]*id eſt, ſi quicquam cogitavi, dixi, aut feci quod ſpectaret ad idololatriam, eſt autē in poſteriore membro hujus verſus ſyllepſis non infrequens, qua unum verbum cum duabus vocibus ſignificatione diverſis communicatur, etſi unius tantùm proprium eſt. quaſi dicat, ſi ungnam oſculatum eſt os meum, aut patravit manus mea: ſic Exod. 23. 18. & 34. 25.* 29 Excitavi me]*ad lætitiam geſtiens.* 31 Si non dixerunt]*id eſt, niſi fuerim adeò hoſpitalis, ut hoſpitalitate mea defeſſi domeſtici mei conquererentur non eſſe ſibi tantum otii ab occupationibus & officio hoſpitalitatis exhibendo, ut juſtum cibum capere poſſent: ſic enim accipiendum docens ſequentia.*

Carne

Carne istius] *id est, quam parcunt isti hospiti: quasi dicant, melius agitur cum exterù quàm cum domesticis: nam exteris ciborum & temporis satis est, nobis propter illos vix superest inter spiratio ad capiendum cibum.* 34 Nam] *sensus est, utcunque potentia instructus fuerim ad nocendum multis: tamen nihil fuit in quo ullum hominem cogitatione, sermone, vel facto mihi arrogaverim offendere; sed ab omni injuria faciendâ timore Dei cohibitus sum.* Contemptus familiarum] *in quem violentorum familiæ apud Deum & homines justo Dei judicio adducuntur.* Non exirem] *ad offendendum quenquam videlicet.* 35 Quis det] *id est, utinam constituatur judicium, & audiendo cognoscatur de causa mea.* Scopum] *hæc conclusio est quò tendit oratio mea; nimirum ut aut Deus mecum disceptet causam meam; aut quisquis sit adversarius meus, libello capita accusationis suæ exhibeat de scripto, ut ex eò cognoscatur: forenses locutiones quibus perturbatus utitur.* 36 Eum] *Libellum. quasi dicat, tantùm abest ut eo confundar, ut potius in meâ gloriâ singula accusationu capita cessura sint.* Annecterem] *quasi dicat, triumpharem de adversario & accusationibus ejus; adeò mihi sum bene conscius: sic respondet ad posterius membrum versus 35. de libello* 37 Illi] *Deo respondenti: respicit ad primum membrum.* Ut antecessor] *fretus æquitate causæ meæ, non ut affinis culpæ sed ut princeps securus accederem.* 38 Si contra] *ultima imprecatio, qua exponit Ijob se parato animo judicia maledictionesq; subiturum, si quisquam de injuria ipsius justè expostulaverit: quod eleganti ssima prosopopœia exprimit.* 39 Vim] *ut Gen. 4.12.* 40 Spina] *id est, spinosa omnia, lappæ, cardui, tribuli, arundines, &c.* Vitium frugum] *i. aut fruges vitiatæ, aut quæ vitiant fruges earum loco.* Verba Ijobi] *cum amicis hîc tribus habita.*

CAPUT XXXII.

Elihu silentio Ijobi amicorumq;, velut occasione utens, & partim illius verbis quibusdam, partem horum taciturnitate offensus sermonem aggreditur: & ab excusatione orsus necessitatem dicendi sibi afferri docet a spiritu Dei, illorum silentio, & testificatione suæ conscientiæ: tum verba Ijobi repetens pluribus argumentis redarguit: at postremò Ijobo copiam respondendi si velit, facit.

1 CESSANTIBUS [a] quoque tribus illis hominibus responderе Ijobo; cùm ipse justus *videretur* in oculis suis:

2 Accensa est ira Elihu filii Baraceelis [a] Buzitæ e familia [b] Syræ: in Ijobum *quidem* accensa est ira ejus; propterea quòd justam assereret animam suam præ Deo.

3 In tres verò amices illius accensa est ira ejus; eò quòd non [b] haberent præstò quod responderent: & tamen condemnabant Ijobum.

4 Elihu autem præstolatus fuerat [a] Ijobum in verbis; quia seniores essent ipso [c] ætate.

5 Sed videns Elihu [a] nullumesse responsum in ore triũ istorum hominum, accensa est ira ejus.

6 Itaque respondit Elihu filius Baraccelis Buzita, [a] dicens; minimus sum ætate, vos autem decrepiti: idcircò veritus sum, ac timui [d] ostendere sententiam meam vobis.

7 [a] Dicebam, [e] provecti ætate loquentur; & annosi notam facient [a] sapientiam.

8 Profectò spiritus ille in mortali; & afflatus omnipotentis efficit eos intelligentes:

9 [f] Parvi sapiũt *eo*; ut senes intelligũt judiciũ.

10 [a] Ideoque dico, [g] auscultate mihi: ostendam sententiam meam ego quoque.

11 [a] En expectavi verba vestra, aurem præbens [a] *attendi* usque ad [h] sensa vestra; eousq; *unde* pervestigatis sermones.

12 Deniq; ad vos *attendens*, consideravi quòd ecce nemo Ijobum reprehendat; respondeat sermonibus ejus e vobis.

13 [a] Ut non dicatis, [a] inuenimus sapientiam; Deus fortis impellet eum, non vir:

14 *Respondebo*, [a] quamvis non contra me instruxerit sermones: sed [a] dictis vestris non respondebo ei.

15 [a] Consternati sunt, non respondent amplius; [a] transtulerunt a se sermones.

16 Nam expectavi cùm loquerentur: quia desistunt, nec respondent amplius:

17 [a] Respondebo ego quoq; partem meam; ostendam sententiam meam ego quoque.

18 [a] Nam plenus sum sermonibus: coarctat me spiritus ventris mei.

19 Ecce venter meus ut [a] vinum, cui non aperitur; sicut utres novi findentur.

20 Eloquar, ut respiratio sit mihi; aperiens labia mea respondebo.

21 [a] Ne, quæso, [i] accipiam personam ullius; & [k] apud hominem non utar præfatione.

22 Non enim novi [l] præfationibus uti: paululum *utentem*, tolleret me qui fecit me.

[a] Heb. Rami, pro Arami, id est Syria, ut 2. Chron. 22. 5. ejusdem.
[b] Heb. erroneè; responsum.
[c] Heb. dierum, sic infrà ver. 6.
[d] Heb. ab ostendendo.
[e] Heb. viri dierum, &c. & multitudinis annorum.
[f] Heb. non magni.
[g] Heb. auscultate. infinitivus pro finito modo & tempore.
[h] Heb. *in auribus meis.* Su. 9. 21. & 16. 17. & 29 14. Sup. 14. 13. & 13. 24. & 19. 11. Sup. 13. 27.
[i] Heb. *accipiam faciem viri.*
[k] Heb. *homini non attribuam cognomen.*
[l] Heb. *ut cognomine utar.*

CAPUT XXXIII.

1 [a] VERUM enimvero audi quæso sermones meos: & omnia verba mea auribus percipe.

2 Ecce jam [a] aperio os meum; loquitur lingua mea cum palato meo.

3 [a] Rectum animum meum sermones mei; & sententiam labiorũ meorum clarè eloquentur.

4 [a] Spiritus Dei fortis fecit me; & afflatus omnipotentis vitam indidit mihi.

5 Si poteris responderе mihi: instrue *responsum* coram me, resiste.

6 En ego secundum sermonem tuum *agã* pro Deo forti: e luto decisus sum etiam ego.

7 Ecce formido mei non perturbabit te: & manus mea super te non erit gravis.

8 [a] Tantummodo dixisti [b] me audiente; dum vocem sermonum audivi:

9 Purus sum, sine defectione, nitidus sum; nec iniquitas est in me.

10 En abruptiones quas contra me invenit; reputat me ut inimicum sibi:

11 Ponit in compede pedes meos; observat omnes semitas meas.

12 [a] En hoc, non es justus respondeo tibi: [a] quia major est Deus mortali.

13 [a] Quare adversus eum litigas; quòd *de* omnibus rebus suis non respondeat?

14 [a] Cùm semel loquitur Deus fortis, etiam bis; non cernit illud *mortalis*.

15 [a] Per somnium, visionem nocturnam, cùm irruit

[a] Heb. rectitudinem cordis mei.
[b] Heb. *in auribus meis.* Su. 9. 21. & 16. 17. & 29 14. Sup. 14. 13. & 13. 24. & 19. 11. Sup. 13. 27.

irruit altus ſopor in homines: in dormitationibus ſuper cubile:
16 Tunc [a] revelat auri hominum; & eruditionem [a] eorum [a] obſignat:
17 Ut amoveat homo [a] opus; ut ſuperbiam a viro [a] obtegat;
18 [a] Cohibeat animam ejus a fovea; & vitam ejus, ne [c] trajiciat eam miſſile.
19 [a] Etiam corripit dolore ſuper cubile ejus; & multitudinem oſſium ejus *dolore* forti.
20 Adeò ut abhorreat vita ejus ipſum cibum; & anima ejus eſcam deſyderabilem:
21 Conſumatur caro ejus a conſpectu; & promineant oſſa ejus *quæ* non videbantur:
22 Denique propinqua ſit foveæ anima ejus, & vita ejus lethalibus *malis*
23 [a] Si adſit ei [a] nuntius, [a] interpres [a] unus ex mille, qui indicet homini [d] [a] æquitatem illius:
24 Et [e] [a] de gratia eum allocutus dixerit; [a] redime eum, ne deſcendat in foveam, expiatione [a] *quam* inveni:
25 [a] Recreatur caro ejus plus quàm in pueritia, revertitur ad dies adoleſcentiæ ſuæ.
26 Cùm ſupplex oraverit Deum, benignè recipit eum, ut aſpiciat faciem ejus cum jubilo: & reſtituit mortali [a] juſtitiam ejus.
27 [a] Contemplatur homines dicens; peccaveram & rectum perverteram: quod [a] non profuerat mihi.
28 Redemit animam meam ne tranſiret in foveam, ut vita mea lucem reſpiciat.
29 [a] En omnia hæc operatur Deus fortis; biſ*que* tér*que* cum viro:
30 Reducendo animam ejus a fovea, ut illuſtretur lumine hujus vitæ,
31 [a] Attende Ijob, auſculta mihi: file ut ego loquar.
32 Si adſunt ſermones *ad* reſpondendum mihi, loquere, quia deſiderio teneor [a] juſtificandi te.
33 Sin minus, tu aſculta mihi: file, & docebo te ſapientiam.

[c] Heb. *tranſeat per miſſile: hypallage.*
[d] Heb. *rectitudinem.*
[e] Heb. *gratificatus ei.*

ANNOTATIO.

1 Quoque] *ut Ijob ceſſaverat, ſup. 31. 40.* 2 Buzitæ] *id eſt, oriundi Buzo filio Nachoris, Gen. 22. 21.* 3 Non haberent] *id eſt, quòd nullis amplius argumentis & probationibus uterentur, quibus ſententiam ſuam in Ijobum latam defenderent ad juſtificandum Deum.* 4 Ijobum] *& amicos: ſynecdochicè, ut ſequentia oſtendunt: nam Ijob poſtremo loco dixerat, inde a capite 26.* 5 Nullum eſſe reſponſum] *poſtquam Ijob loqui deſiiſſet.* 6 Dicens] *Iſtius orationis ſummæ partes ſunt duæ, prior eſt Inſinuatio, qua ſe excuſat Elihu, & occaſiones oſtendit quibus ad dicendum compellitur, uſque ad finem hujus capitis: altera, eſt oratio ſingularis ad Ijobum, capite 33. Hujus autem Inſinuationis partes ſunt duæ; una, qua benevolentiam captat narratione reverentiæ ſuæ erga ſeniores, tum amicos, uſque ad verſum 15. tum Ijobum ipſum, inde ad verſum 21. altera, petitio qua audientiam facit, & ſimplicitatem ſuam in dicendo bene accipi poſtulat.* 7 Dicebam] *id eſt, perſuadebam mihi & vobis.* Sapientiam] *in vera Dei & noſtri cognitione ſitam, cui adverſantur illa quæ de Ijobo prædicantur ver. 1. & 2.* 8 Profectò] *correctio: quaſi dicat: Jam verè agnoſco hoc non eſſe commune ætatis bonum; ſed ſingulare Dei beneficium per communicationem ſpiritus, ſive in juvenibus, ſive in ſenibus.* 9 Parvi ſap.] *id eſt, æquè cum parvis ac magnis communicatur gratia hæc arbitratu Dei.* 10 Ideoque dico] *Petitio audientiæ.* 11 En expectavi] *altera pars narrationis, de reverentia quam facto exhibuit.* Attendi] *id eſt, accuratiſſimè & quam penitiſſimè ſenſa animi veſtri exploravi.* 13 Ut non dicatis] *Propoſitio formæ, quam in agenda adverſus Ijobum cauſa ſervaturus eſt, in qua modeſtè aliorum rationes rejicit, & ſibi aliam viam ineundam eſſe docet, hoc & ſequente verſu.* Invenimus ſapientiam] *q. d. nunc demum ex re præſente manifeſtò deprehendimus nos verè & ſapienter anteà de iſto homine ſtatuiſſe: nam priùs ex tantarum calamitatum aſpectu optimè ſtatueramus non poſſe ea aliunde quàm a Deo immitti: neque in alium: quàm in virum conſceratiſſimum. Jam verò cùm hic palam obloquatur Deo repudiatis omnibus conſolationibus ejus, profectò confirmatur omnino prior illa ſententia noſtra, & nobis iſta animi obſtirmatio omne amplius loquendi deſyderium adimit cum eo homine, quem nemo homo poterit: ſed Deus ſolus de iſta animi pertinacia depellere.* 14 Quamvis, &c.] *Occupatio, qua oſtendit ſibi non amplius expectandum ut nominatim provocetur ad dicendum, quia gloria Dei, ſeniorum ſilentio, & Ijobi verbis eo adducitur.* Dictis veſtris] *id eſt, eodem modo, iiſdemq; argumentis.* 15 Conſternati ſunt] *Apoſtrophe ad Ijobum, ut obſervatum eſt in verſiculo 6.* Tranſtulerunt] *id eſt, curam tecum amplius loquendi abjecerunt.* 17 Reſpondebo] *Propoſitio.* 18 Nam] *Propoſitionis ætiologia per allegoriam hyperbolicam, hoc verſu & duobus ſequentibus* 19 Vinum] *id eſt, muſtum cui non eſt ademptum obſtruculum, ut exhalet.* 21 Ne quæſo] *altera pars inſinuationis, petitio, ut obſervatum eſt in verſu 6.* Ne accipiam autem] *id eſt, liceat mihi per vos ſimpliciter, omiſſis omnibus illis præfationibus quæ ad civilem ſermonem adhibentur, ſenſum animi mei exponere.* 22 Utentem] *id eſt, in cauſa divina te aut iſtos cum perſonarum acceptione compellantem.*

IN CAPUT XXXIII.

1 Verum enimvero] *altera oratio ad Ijobum, cujus partes ſunt quatuor: Exordium, uſque ad verſ. 8. Propoſitio, uſque ad ver. 12. Confutatio, uſque ad 31. ver. & Concluſio. In exordio autem audientiam facit Elihu ab æquitate ſermonis quem habiturus eſt, tribus primis verſibus: deinde duo illa capita Ijobo concedit quæ ad conſtituendum judicium ſibi dari poſtulaverat, ſupra 13. 20. & ſequentibus.* 2 Aperio os] *id eſt, jam incipio rem ipſam eloqui. periphraſis ab origine & inſtrumentis ſermonis, qua Ijobum ad audiendum excitat.* 4 Spiritus Dei fortis] *id eſt, ſum creatura ut tu, ac proinde ex æquo mecum, ſi placet, agere potes: ſic pluribus oſtendit hoc ver. & tribus ſequentibus autoritatem & jus quod Ijob habiturus eſt ad defendendam cauſam, prout Ijob optaverat ſupra 9. 32. & ſequentibus.* 8 Tantummodo] *ſumma propoſitio eorum quæ Elihu in oratione Ijobi reprehendenda eſſe obſervaverat: ideò particula (ut vocant) excluſiva utitur, quaſi dicat, omitto quæ tu de gravitate afflictionis tuæ, de indignatione*

animi

animi tui, de fide tua in Deum, & de conſcientia bene actæ vitæ teſtatus es, & quæcunque piè de Deo præ-
dicaſſi: tantùm ex tua iſta oratione decerpturus ſum quæ tu arroganter, tum de innocentia tua in præſenti
cauſa, tum etiam de Deo effudiſti. 12 En hoc] *Confutatio, ut obſervatum eſt in verſ.1; qua ſimplica-*
ter negat quod Ijob confirmabat. utcunque fueris juſtus & integer (inquit) ſaltem in his ſermonibus injuſ-
tus es: deinde negationem ſuam argumentis probat. Quia major] *firmamentum ſuperioris negationis a*
natura Dei. Deus, inquit, non tantùm majeſtate & potentia, de qua tu expoſtulas; ſed etiam veritate, juſ-
titia, ſapientia, & miſericordia mortales infinitè ſuperat: quare in hac re injuſtus es. 13 Quare ad-
verſus] *Secundus locus, qui ex prima argumentatione velut fonte ſuo (ut etiam ſequentes loci) derivatur;*
a comparatione naturæ Ijobi. quaſi dicat, vu igitur ut rationes omnes divinæ adminiſtrationis referantur
ad anguſtias ingenii tui? quaſi verò infinita illa profunditas conſiliorum operationumq; Dei humano in-
genio, ut puſillum eſt, capi poſſit. 14 Cùm ſemel] *tertius locus ab experientia: imò verò, inquit, fieri po-*
tuit ut tibi Deus jam ſæpe reſponderit; ſed videmus eſſe hebetudinem & oſcitantiam noſtram, ut vix gravi-
ter & ſæpe ſollicitantem agnoſcamus. 15 Per ſomnium] *Confirmatio tertiæ argumentationis a*
communibus priſci illius ſeculi documentis: hoc ita ſe habere, inquit, ex eo conſtat, quòd modo interdiu, modo
noctu, modò per ſomnia, modò per viſiones, ut Num.12.6. homines docet, vigiles, dormitantes, vel oppreſſos
ſomno. hîc verò obſervandum eſt ſcriptum verbum Dei ac legem veteris: quæ illa tantùm rationes erant do-
cumentorum ante legem datam. 16 Revelat] *id eſt, afflictionum cauſas, uſum & exitum oſtendit, ut*
Alimeleco Gen.20. Eorum] *id eſt, qua ipſi erudituntur a Deo.* Obſignat] *id eſt, imprimit in animo*
eorum quos caſtigat. ineſt autem his verbis tranſitio ad quartum argumentum confutationis, a fine docu-
mentorum Dei; ſive per revelationes, de quibus ſuprà tribus verſibus; ſive per afflictiones, de quibus a ver.19
ſive denique per homines & adminiſtrationem verbi, infrà verſ.23. 17 Opus] *nimirum ſuum, & ani-*
mum malum. primus uſus documentorum, reſipiſcentia a malo externa & interna. Obtegat] *id eſt, efficiat*
ut non ſit: metaphora a rebus corporeis, ut Pſal.32.1. 18 Cohibeat] *ſecundus uſus, noſtræ ſalus.* 19
Etiam] *id eſt, ad eoſdem uſus. ſic modeſtè tranſit ad præſentem cauſam Ijobi, amplificans locum de afflictio-*
nibus uſq; ad ver.23. ut obſervatum eſt in ver.16. 23 Si adſit] *tertius uſus documentorum Dei, fides in pro-*
miſſiones gratiæ Dei etiam ab hominibus denuntiatas. Nuntius] *id eſt, propheta nuntians voluntatem*
Dei, ut Judicum 2.1. Interpres] *cujus interventu Deus conſilium ſuum laborantibus explicat.* Unus
ex mille] *id eſt, cujuſmodi nuntius & interpres fidus voluntatis Dei eſt rariſſimus.* Æquitatem illius]
Dei, qua omnia & nominatim ipſos laborantes regit & gubernat. 24 De gratia] *id eſt, cùm pius ille*
nuntius beneficium & gratiam Dei afflicto prædicaverit, & pro eo oraverit Deum, &c. ut Jacobi 5.14.
Redime eum] *ſummæ orationis quæ apud Deum pro afflicto habenda eſt.* Quam inveni] *id eſt, in Chri-*
ſto conſecutus ſum. 25 Recreatur] *altera pars iſtius ἐπιφάσεως de exitu & uſu ſuperiorum documento-*
rum: cujus primus gradus eſt inſtauratio; ſecundus, pax conſcientiæ, ver.26; tertius, prædicatio liberationis
ſuæ a peccatis, verſ.27. & 28. 26 Juſtitiam] *quam ei confert in Chriſto, reputans eum pro juſto.* 27
Contemplator] *id eſt, hominum contemplatione adductus exemplum in ſe editum prædicat.* Non profu-
erat] *id eſt, ſummè nocuerat: μειωτικῶς.* 29 En omnia] *ſumma conſtitutio ſuperioris confutationis &*
ἐπιφάσεως. 31 Attende] *concluſio ſuperioris argumentationis, audientiam ad alteram proximè ſequentem*
faciens, & Ijobo datis optionem vel reſpondendi ſi quid habet, quod reſpondeat; vel audiendi orationem alte-
ram quam habiturus erat. 32 Juſtificandi] *id eſt, hoc velim tibi perſuadeas me non eum eſſe qui auſim te*
condemnare; etſi in ſuperioribus dictis fuiſti reprehendendus.

CAPUT XXXIIII.

Elihu Ijobi tacentiu ſuperiora verba repetens, abſurditatem eorum demonſtrat a juſtiſſima natura &
operibus Dei, præfractos perdentis, & ſervantis calamitoſos invocantes ipſum: tum ad miſericordiam Dei
eum revocans a ſuperioribus obmurmurationibus dehortatur: & Deũ poſtremò orat ut illud judicio ſuo præ-
ſtare velit.

1 Iterum reſpondens Elihu, dixit:
2 [a] Audite ſapientes, ſermones meos: & ſcientes aurem præbete mihi.
3 Nam auris ſermones probat; ut palatum guſtat eſcam.
4 [a] Cauſam *agendam* eligamus nobis: cognoſcamus inter nos quid ſit bonum.
5 Dixit enim Ijob, juſtus ſum; & Deus fortis ſummovit cauſam meam.
6 *An* in cauſam meam mentiar? mortifera eſt ſagitta mea, ſine defectione.
7 [a] Quis vir par Ijobo, imbibiturus eſſet ſannam ut aquam?
8 Et iter facturus eſſet in ſodalitio cum operariis iniquitatis; & ambulaturus cum hominibus [b] improbis?
9 [a] Ac ſi dixiſſet, non prodeſt viro; ſi volet [a] *ambulare* cum Deo.
10 [a] Idcirco [b] homines cordati, aſcultate mihi: abſit [c] a Deo forti improbitas, & ab omnipotente iniquitas.
11 [a] Nam opus hominis rependit ei, & ſecundum iter cujuſque facit ut obveniat ei.
12 [a] Etiam verè Deus fortis non agit improbè, & omnipotens non pervertit judicium.
13 [a] Quis commiſit ei terram? & quis diſpoſuit orbem habitabilem univerſum?
14 Si apponens ad eum [d] animum ſuum, ſpiritum ejus & animam ejus ad ſe reciperet;
15 Expiraret omnis caro ſimul, & homo in pulverem reverteretur.
16 [a] Si itaq; eſt intelligentia, audi hoc: aurem præbe voci ſermonum meorum.
17 [a] An etiam odio habentis judicium [a] obligaret *vulnus*? imò an juſtum validum condemnares?
18 [a] Qui dicit regi, ô nequam; ô improbe, ingenuis:
19 Qui non accipit perſonam principum, neq; agnoſcitur nobilis præ tenui; [a] nam opus manuum ejus ſunt omnes.
20 Momento moriuntur, & media nocte commoventur populus ac prætereunt: & [e] amovetur fortis ſine manu.
21 Quia

Supra 12,11

Sup.13. verſ. 18. & 13.10 & ſup.27.2.

Supra 6.4.

[a] Heb. improbitatis.

[b] Heb. homines cordis: ſic verſ.34.

[c] Heb. abſit Deus fortis ab improbitate & omnipotentis ab iniquitate: hypallage.

[d] Heb. eum.

[e] Heb. amovent: impersonaliter, ut ſuprà 4.19 & 7.3.

21 Quia oculi ejus *attendunt* ad vias cujuſque, & omnes greſſus ejus reſpicit.
22 Nullæ ſunt tenebræ, nulla quę umbra lethalis; ubi ſe abſcondant operarii iniquitatis.
23 'Cùm non pro viro diſponit amplius, ut ambulet contra Deum fortem in judicium:
24 'Infinitè conterit validos, & conſtituit alios in locum eorum,
25 §Hoc pacto recognoſcens facta eorum, ſimul atque 'mutavit noctem, conteruntur.
26 In loco improborum 'complodit eos, 'in ſtatione videntium:
27 Quandoquidem receſſerunt a[h] ſequendo eum; & ullas vias ejus non animadverterunt:
28 'Inducendo ſuper eorum quem que clamorem tenuis, cùm clamorem pauperum exaudit,
29 (Nam cùm ipſe 'tranquillat, quis inquietabit? & cùm 'abſcondit faciem, quis 'contemplabitur eum?) tum ſuper gentem, tum ſuper homines pariter:
30 Ne 'regnet homo hypocrita, 'ne ſint tendiculæ populi.
31 'Sed ad Deum fortem; qui dicit condono, non deſtruam, 'ducendum eſt:
32 'Præterquam *quod* 'video, tu doce me: ſi iniquitatem operatus ſum, non pergam.
33 'An ex te eſt *illud*? rependet illud, ſi 'ſpreveris; ſi tu 'eligas, profectò non ego: jam quod [i]ſcis eloquere.
34 'Homines cordati dicent mecum, & vir ſapiens auſcultans mihi,
35 Ijob non ſcitè loquitur, & verba ſua imprudenter.
36 'Pater mi, probetur Ijob uſque ad victoriam: propter reſponſiones *quales* hominibus iniquis inſunt.
37 'Nam additurus eſſet ad peccatũ ſuum defectionem, inter nos 'complosurus eſſet, & multiplicaturus ſermones ſuos in Deum.

[f] Heb. *ſine perveſtigatione.*
§ *ut* 1. *Schĕ.* 27.6.
[h] Heb. *a poſt eum.*
[i] Heb. *ne ſi.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus orationis partes ſunt quatuor, Exordium, verſ.* 2. & 3. *Propoſitio, inde uſque ad* 10. *verſ. Confutatio, uſque ad* 33. *verſ. & concluſio, ad finem uſque capitis.* 2 Audite ſapientes] *Exordium a perſona auditorum; quo oſtendit confidere ſe, ſi quid præſentes auditores ſapiunt, grata & utilia documenta allaturum: ac proinde dicta ſua illorum judiciis ſubmittere.* 4 Cauſa] *Propoſitionis* προκατάληψιν *id eſt, ſermonum Ijobi qui in controverſiam vocandi erant.* 7 Quis vir] *Amplificatio propoſitionis a perſona Ijobi. quaſi dicat Elihu; nemo unquam vir bonus qualem ſe Ijob aſſerit, eò dementiæ venturus eſt, ut probris & ludibrio omnium ſe exponat, integritatem ſibi tum etiam aſſerens cùm obloquitur Deo, quaſi cum ratione inſanire velit. hæc autem omnia allegoricu loquendi formis proponuntur.* 9 Ac ſi dixiſſet] *hoc tantum abſurdum oſtendit Elihu conſequens eſſe ex propoſitionibus Ijobi.* Ambulare] *id eſt, Deum ducem ſequi, ut Gene.* 5.22. 10 Idcirco] *tranſitio ad confutationem; in qua Elihu faciens audientem unum argumentum adducit, ex quo ſequentia omnia ut fonte profluunt, a natura Dei juſtiſſima, quod argumentum emphaticè per ἀντονομασίαν enuntiatur.* 11 Nam] *ἐξεργασία argumenti ἐξ ἀντιθέτου.* 12 Etiam] *repetitio ſimplex ſuperioris argumenti, ut ea commodius ad ſequentes probationum locos tranſeatur.* 13 Quis commiſit] *probatio a mero imperio & autoritate Dei. quaſi dicat, ne ab ullo quidem ad injuriam faciendam adigi poteſt. quod probatur a creatione, hoc verſu, & potentiſſima adminiſtratione, duobus ſequentibus.* 16 Si itaque] *Apoſtrophe ad Ijobum, qua eum nominatim excitat & compellat, poſito ſuperiore fundamento.* 17 An etiam] *ſumma illa argumentatione, de qua verſ.* 10. *jam Elihu fretus, appellat conſcientiam Ijobi, quaſi dicat, dic, quæſo, bona fide, eſſne injuſtitia in Deo, ut protervos probet? imò verò (inquit ille per correctionem) impudentiſſimum fuerit ſi Deum voles condemnare: quod probat duobus attributis, juſtitiæ & potentiæ ejus, ac poſtea copioſiùs amplificat, uſque ad ver.* 31.
Obligaret vulnus] *id eſt, injuſtè curaret perverſos: ſynecdoche.* 18 Qui dicit] *ἐξεργασία ſuperiorum attributorum Dei a perſonis, forma, tempore judiciorũ Dei, & aliis circunſtantiis.* 19 Nam opus] *ætiologia a creatione, ut ſup.* 31.15 23 Cùm non] *id eſt, cùm decretum eſt non diutiùs differre ſupplicium in eos qui protervè oppugnant Deum: hæc omnia periphraſticè ad deprimendum & conſternandum Ijobum.*
25 Mutavit noctem] *id eſt, protulit lucem, qua revelantur omnia in judicio ejus: vide Epheſ.* 5.13. 26 Complodit eos] *ut inflatas veſicas in ſua ipſorum ſede.* In ſtatione] *id eſt, palam in exemplum omnibus; vide Jeſchaĕhjæ* 26.9. 28 Inducendo] *id eſt, vindictas quas miſeri a Deo poposcerunt in ſingulos ducendo: metonymia.* 29 Tranquillat] *miſeros afflictos.* Abſcondit faciem] *ab improbis: ætiologia a potentia Dei.* Contemplabitur] *id eſt, quis improborum averſanti Deo auſit obſiſtere?* 30 Regnet] *nimirum amplius.* Ne ſint tendiculæ] *id eſt, ne amplius boni exponantur improborum aucupiis.*
31 Sed ad Deum] *Confutationis uſus ἐξ ἀντιθέτου, ſuperiori loco reſpondens quis habetur ver.* 10. *Non eſt, inquit Deus damnandus injuſtitiæ eò quòd flagellet; ſed homo qui flagellatur, ac proinde flagellis revocatur ad miſericordiam Dei implorandam; cujus effecta ſunt duo, culpæ & pœnæ meritæ condonatio. revocat autẽ eum argumento non a natura, aut operibus; ſed a verbo & promiſſione ejus ducto, quod certiſſimum eſt & efficaciſſimum veritatis Dei documentum.* Dicendum eſt] *eclipſis ſimilis ei quæ obſervata eſt* 1. Reg. 20. 34. 32 Præterquam quòd] *ſumma deprecationis afflictorum: cujus capita ſunt duo; unum, quo profitentur pii ſtudium & fidem ſuam ad recipienda documenta Dei, eáque exoptant: alterum, quo exponunt ſuam reſipiſcentiam & peccatorum abnegationem.* Video] *id eſt, cognoſco, ſive de peccatis meis, ſive de mandatis tuis, ſive de gratia & benevolentia erga me.* 33 An ex te] *concluſio, cujus membra ſunt tria: primum, quo appellat conſcientiam Ijobi, hoc verſu: ſecundum quo bonorum conſenſionem & commune judicium de Ijobi ſermonibus adducit, duobus ſequentibus: poſtremum, quo ſermonem claudit oratione ad Deum duobus ultimis. Dicit ergo, An ex teſ quaſi dicat, videris cùm ſermones iſtos habuiſti, extra te raptus fuiſſe malorum gravitate; ſed jam revoco te ad te ipſum; an etiam ex te, id eſt, animo tuo, idem dicturus eſſes, cùm ad te ipſum redieris?* Spreveris] *monentem & revocantem: ſic deterret ab eventu; deinde exĕplo ſuo.* Eligas] *dicere quod antea.* 34 Homines cordati] *A conſenſione omnium bonorum, ut diximus in verſum* 33. 36 Pater mi] *tertius concluſionis locus; optatum, ut tantiſper flagelletur Ijob donec Deo vincenti*

centi cedat, & responsis vanis renuntiet, per apostrophen ad Deum. 37 Nam additurus] *ætiologia oportuit a tribus absurdis: nam, inquit, nisi hoc fiat, metuendum est ut bonus Ijob neque saluti suæ, neque ædificationi nostræ, neque gloriæ Dei consulat.* Complosurus] *id est, nos ludificaturus, & explosurus cum ludibrio sermones nostros.*

CAPUT XXXV.

Elihu Ijobum ad peccati agnitionem hortatus, ostendit, neque justitiam efficere quicquam, neque injustitiam officere Deo, sed oportere ut omnes afflictionibus edocti se abjiciant coram Deo: ac proinde Ijobum ad agnitionem sui & spem in Deum hortatur.

1 AMPLIUS respondens Elihu, dixit.
2 [a] An hoc rationi consentaneum in causa, cùm diceres, justitia mea major est quàm Dei fortis?
3 [a] Si roges, quid profuturum sit tibi, *dicens*; quid proficerem a supplicio meo?
4 Ego respondeo tibi sermones; & [a] sociis tuis tecum.
5 [a] Intuere cœlum & respice; & contemplare supériores nubes, *ut sint* altæ supra te.
6 Si peccas, quid operaris illi? sive multæ sunt defectiones tuæ, quid facis illi?
7 Si justus es, quid das illi? aut quid e manu tua accipit?
8 [a] Viro cujusmodi es, improbitas tua; & filio hominis justitia tua *aliquid efficiet.*
9 [b] [a] Freti magnitudine efficiunt ut oppressi clament; vociferantur propter brachium magnatum.
10 [a] Si non dicit *oppressus*, ubi est Deus [c] qui fecit me? qui dat Psalmorum argumentum de [a] nocte:
11 Qui [a] docet nos præ bestiis terræ; & præ volatilibus cœli sapientes nos facit:
12 [a] Ibi clamant propter superbiam malorum; sed non exaudit.
13 [d] [a] Meram vanitatem non exaudit Deus fortis, & omnipotens non contemplatur eam.
14 Multo minus si dicas, non contemplaris istud, *exauditurus est*, [a] judica coram eo, & expecta eum.
15 Nunc enim quia [a] nihil *istorum* est, visitat ira ejus: quia non agnoscit *Ijob* [a] abundantiam hanc ingentem.
16 Sed Ijob [a] vanitate dilatat os suum; absque scientia sermones multiplicat.

a Heb. peccatum meum per synecdochen: ut Zacar. 14. 19.

b Heb. præ magnitudine.

c Heb. *qui fecerunt me: ut Gen. 1. 26.*

a Heb. *respiciens ad personas sanctæ triadis.*

d Heb. *tantùm vanitatem.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus sermonis partes sunt quatuor: Exordium μεταβατικὸν sive transitivum, ver. 2. Propositio querimoniarum injustarum Ijobi, ver. 3. & 4. Confutatio propositionis, a ver. 5. ad 15. & conclusio.* 2 An hoc] *Exordio hoc transitionem facit a superiore sermone ad sequentem argumentationem; quâ propterea ingreditur, quòd Ijob nihil ad superiorem sermonem respondérat. quasi dicat, fieri non potest profectò, cùm tu istos sermones de te ipso contra Deum effutiviste, ut ad locum illum attenderis quem modo explicavi; nimirùm de justitia misericordiaque Dei, ac de officio tuo.* 3 Si roges] *propositio per prolepsin sive anticipationem illius objectionis quam poterat Ijob adducere, occasione sumpta ex fine sermonis præcedentis, hoc modo: quid tu expetis, ut amplius prober afflictionibus supra 34. 36? quid illud, obsecro, mihi profuturum esset, si gravius adhuc affligerer? quò spectáverant Ijobi verba supra 7. 20. & sequentibus, ad quem sermonem respondet subjectio, sequente versu.* 4 Sociis tuis] *id est, qui idem senserint tecum.* 5 Intuere cœlum] *tota hæc confutatio nititur dilemmate; quo consulto utitur Elihu, ut totum locum de usu nostrarum afflictionum explicet, Ijobi & omnium aliorum causa. Est autem hujusmodi: Afflictiones istas necesse est aut Deo prodesse, aut tibi; cùm Deus nihil sine causa agat: Deo prodesse nego, ab hoc versu ad 8. Superest ut tibi & tui similibus prosint. Ad priorem autem dilemmatis partem confirmandam utitur demonstratione per comparationem minoris: Nihil potest efficere in cœlos: Deus est supra omnes cœlos: ergo multo minus poterit Deum malo vel bono afficere.* 8 Viro] *transitio ad alteram partem dilemmatis: Mali vel boni afficiuntur pro malitia vel bonitate sua; quæ propositio hîc universè dicta fusiùs explicatur usque ad vers. 15.* 9 Freti magnitudine] *nimirum magnates, qui mox nominantur.* 10 Si non dicit] *id est, si homo oppressus ad Deum non revertitur, adductus ad fidem, naturæ, creatione, beneficiisque ordinariis & extraordinariis ejus; ac denique verbo: is profectò nihil egerit clamoribus vagis, ver. 12. ut Psalm. 18. 42. & Prover. 1. 28.* Nocte] *id est, etiam cùm nulla ad eum laudandum documenta circumfulgent, intus spiritus excitat ad laudes.* 11 Docet] *id est, ratione, scientia, & sapientia supra res alias creatas instruit. hæc totidem sunt argumenta ad exaggerandam stupiditatem hominum in calamitatibus torpentium.*
12 Ibi] *id est, in calamitate positi.* 13 Meram vanitatem] *summa illius propositionis quæ ab exemplis & eventis administrationis Dei confirmata est supra, vide a versu 8. Est autem hæc prius membrum comparationis a minore, cujus apodosis est sequente versu: Si (inquit) justo Dei judicio non exaudiuntur aut sublevantur iis, qui in æstu calamitatum evanescunt, neque suas cogitationes ad Deum evehunt; quanto minus exaudiêris, si protervè dixeris Deum nullam habere rationem tui; ac proinde velut in cœlum inspiens, omnem providentiam, autoritatem & administrationem ei blasphemè eripueris?* 14 Judica] *brevis hortatio a superioribus documentis; quâ Elihu primùm Ijobi conscientiam appellat, dicens; te ipsum judicem facio coram Deo, num ita se res habeat ut modo dicebam: deinde illum ad spem & fidem in Deum revocat. Est autem hoc membrum habendum in conclusionis loco, quæ confirmatur & amplificatur versibus sequentibus.* 15 Nihil istorum] *id est, neque rectè judicas, neque expectas a Deo, ut pium hominem decet.* Abundantiam] *id est, abundantissimam illam aleoq; infinitam misericordiam & munificentiam Dei, quem modo prædicavimus.* 16 Vanitate dilatat] *id est, vanissimè contra Deum quicquid sibi in buccam venit effutit; præstrictus malis præsentis gravitate.*

CAP-

CAPUT XXXVI.

Elihu proponit Ijobo omnipotentiam, bonitatem, justitiam, ac misericordiam Dei; iisq; confirmatis ab exemplis recentibus ac priscis, & ab operibus Dei ordinariis atq; extraordinariis, Ijobum excitat ad comparandam ignorationem & infirmitatem suam cum infinita notitia potentiaq; Dei, & revocat eum ad misericordiam gratuitam illius.

1 POSTREMO pergens Elihu, 'dixit:
2 'Sustine me paulisper, ut ostendam tibi: nam sunt adhuc pro Deo sermones.
3 Proferam sententiam meam 'e longinquo; & opifici meo tribuam justitiam.
4 Nam revera non *erunt* mendaces sermones mei: interger sententiis *ero* apud te.
5 'En Deus fortis validus est, nec tamen 'spernit: validus est, 'virtus [a] animi.
6 'Non servat vitam improbo; sed jus pauperum edit:
7 Non subtrahit a justo oculos suos, potius cum regibus solio *adest*; ut collocet 'illos in æternum atque exaltentur.
8 'Quòd si vincti compedibus, captivi detineantur funibus afflictionis,
9 Postquam indicavit eis opus eorum; & defectiones eorum invaluisset;
10 Et revelavit illis [b] in aurem hujusmodi 'eruditione; indicens ut revertantur ab iniquitate:
11 Si auscultent & colant *eum*; consumunt dies suos in bono, & annos suos in *rebus* amœnis.
12 Sin autem non auscultaverint, missili transmittuntur: & exspirant in ignoratione.
13 Hypocritarum verò ex [c] animo, *qui* apponunt iram; nec voceferantur cùm vincivit eos:
14 Moritur 'cum juventa illa 'anima eorum: & vita eorum cum illis 'meritoriis.
15 'Liberat afflictum in afflictione ejus; & revelat oppressione eis in aurem.
16 'Sic etiam averterat te ab ore angustiæ, 'in latitudinem cui non suberat pressura: & [d] ferculum mensæ tuæ plenum erat pinguedine.
17 Dum 'judicium improbi compleres: judicium & jus obtinerent.
18 Cùm 'æstuans ira *obvenit*, *cave* ne 'avertat te explosione; & magnum pretium redemptionis 'ne abducat te.
19 An æstimabit nobilitatem tuam? non lectissimum aurum; ne *quidem* omnia 'fortificarent vires.
20 'Ne aspires ad illam 'noctem, qua abeunt populi *in* locum suum.
21 'Cave tibi, ne respicias ad vanitatem; ut hoc eligas præ afflictione.
22 'En Deus fortis 'extollit virtute sua: quis sicut ipse docet?
23 Quis commisit ei viam ejus? quis dicit, operaris iniquitatem?
24 'Recordare ut amplifices 'opus ejus; 'quod contemplati sunt mortales.
25 *Quod* omnes homines viderunt; 'mortalis intuetur e longinquo, *& dicas*:
26 'En Deus fortis ita amplius est ut non cognoscamus; cujus annorum numero non est perveſtigatio.
27 Nam 'subtrahit stillas aquarum, *quæ* fundebant pluviam ad 'calamitatem ejus;
28 Cum fluerent superiores nubes: stillarent 'super homines multos.
29 'Si etiam consideret *homo* 'extensiones densarum nubium, 'fragores in 'tugurio illius.
30 En 'extendit 'super eum lucem suam; & 'radices maris tegit:
31 'Cùm illis judicaturus est populos; *aut* daturus cibum [e] abundè.
32 'Manibus obtegit lucem; & interdicit 'ipsi propter 'intercedentem:
33 Indicans in 'eum benevolentiam suam 'in pecora, etiam in proventum *terræ*.
34 Etiam 'ad hoc trepidat [f] animus meus: & subsilit e loco suo.

[a] Heb. *cordis.*
[b] Heb. *revelat aurem eorum: sic vers.* 15.
[c] Heb. *corde.*
[d] Heb. *descensus, id est, quod deponebatur in mensam.*
[e] Heb. *ad mediplicandum.*
[f] Heb. *ex meum.*

CAPUT XXXVII.

1 'AUDITE [a] diligenter conjunctam commotione vocem ejus, & 'loquelam ex ore ejus prodeuntem.
2 Sub omnes cœlos dirigit eam, & 'lucem suam ad [b] oras terræ.
3 Post 'eam rugit sonus, tonat voce excellentiæ suæ: 'neque differt illa, quum audienda est vox ejus.
4 Tonans Deus fortis voce sua *facit* [c] mirabiliter: facit *res* adeo magnas ut non possimus cognoscere.
5 Cùm nivi edixit, esto in terra, aut imbri, *ac* pluviæ: mox imber pluviæq; roboris ejus *adsunt*.
6 'Manum cujusque hominis 'obsignat; ut recognoscat omnes [d] operarios suos.
7 Tum ingreditur bestia in latibulum: & in antris suis degit.
8 'E suo penetrali prodit turbo: & a 'dispergentibus frigus.
9 [e] A flatu suo Deus fortis edit glaciem: & 'latitudinem aquarum [f] coarctat.
10 Etiam *pro* irrigatione 'fatigat densam nubem; dispergit nubem 'lucis suæ.
11 Denique ipse *Deus* 'per vicissitudines 'versat secum sapientia consilia sua de opere 'istorum, quodcunque præcipit istis *faciendum* in superficie orbis, in terra.
12 Sive ad flagellum, sive ad terram suam; sive ad faciendum beneficentiam, [h] efficit ut 'præstò sit.
13 'Auribus percipe istud Ijob, consiste & considera mirabilia Dei fortis.
14 Nostine cùm disponit Deus de illis, ut 'splendeat lux nubis suæ?
15 Nostine 'de libramentis densæ nubis, mirabilia *Dei* perfecti scientiis,
16 Quibus vestimenta tua 'calent 'a meridie; quum 'tranquilla est terra?
17 *An* expanderes cum eo *cælos* 'junctos superioribus nubibus; 'firmos, 'ut speculum fusum?

[a] Heb. *audiendo.*
[b] Heb. *alas.*
[c] Heb. *mirabilibus.*
[d] Heb. *viros operis sui.*
[e] Heb. *a flatu Dei fortis edit & antecedens pro se & suo relativo: ut Gen. 9.6.*
[f] Heb. *in angustum redigit.*
[g] Heb. *versat se in sapientibus consilium suis humanum dictum.*
[h] Heb. *facit invenire ipsum.*
[i] Heb. *ad superiora nubes.*

18 'No-

18 'Notum fac nobis quid diceremus ei? non possumus instruere *sermones* propter 'tenebras.
19 'An in acta referetur ei, si loquar? an' diceret quis? at absorberetur.
20 'Jam enim non respiciunt *homines* 'lucem cùm nitida est in superioribus nubibus, quas ventus transiens purgabit;
21 'Per aquilonem k aurea lux advenit: in Deo reverenda *est magu* gloria.
22 'Omnipotens quem non assequimur, amplus est virtute: 'sed judicio & magnitudine justitiæ non affligit.
23 'Idcirco reverentur eum mortales: 'non respectat ullos sapientes l animo.

k Heb. *auri* lux, *repetitū ex superiore versu.*
l Heb. *corde,*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus orationis summæ partes sunt quatuor: Exordium, usque ad vers. 5. Propositio asserens potentissimam, sapientissimam, justissimamq; administrationem Dei, a 5. ver usque ad 15. Confirmatio, inde usque ad ver. 22. Cap. 37. & conclusio.* 2 Sustine] *Exordio audientiam facit a persona Dei, cujus causam agit, a causæ antiquitate & jure, & a fide personæ suæ.* 3 Elonginquo] *id est, prout res fuit non tantùm inde a seculis, verùm etiam ante omnia secula.* 5 En Deus fortis] *propositio asserens studium Dei in administrandis rebus, adversus murmura quæ Ijobo ex infirmitate carnis excidérant. Quasi dicat, omnipotens quidem est; sed non ut superbus tyrannus, qui potentia sua abutatur ut infirmos proterat.* Spernit] *quenquam; sed omnium rationem habet, ut sequentibus explicatur.* Virtus animi] *id est, non tantùm ipse est validus; sed etiam infirmis & languentibus mortalium animis solus ipse virtutem præstat.* 6 Non servat] *ἐμφασις propositionis a diversitate subjectorum: nam malis, (inquit) & bonis potenter, justè, & sapienter præsidet, eventúsq; eorum moderatur.* 7 Illos] *justos quosque & pauperes.* 8 Quòd si] *Amplificatio ab ordine judiciorum Dei: primum in eos qui resipiscunt a malo, usq; ad ver. 12; deinde in contumaces & palam obnitentes Deo, ver. 12. ac postremo in hypocritas, ver. 13. & 14.* 10 Eruditione] *id est, afflictione carceris, qua Deus erudit suos providentia sua: sic Psalm. 94. 12. 14.* Anima eorum] *i. ipsi.* Cum juventa illa] *id est, æquè morientur & pari judicio Dei conterentur. atque juveniles illi animi, qui protervè obnituntur Deo, & palàm ad omne flagitium projecti sunt: nam horum meminerat ver. 12.* Meritoriis] *synecdoche pro flagitiosis omnibus.* 15 Liberat, &c.] *Transitio ad confirmationem per anaphoram sive repetitionem summariam illius membri in propositione quod ad causam Ijobi pertinet, ut habetur vers. 7. & accommodatur in sequentibus.* 16 Sic etiam] *primus confirmationis locus a persona Ijobi, quòd mirificam illam administrationem Dei ipse expertus esset, his duobus versibus: unde oritur locus doctrinæ, a ver. 18. usque ad 22.* In latitudinem] *descriptio allegorica præcedentis felicitatis Ijobi.* 17 Judicium improbi compleres] *id est, justè de causa ejus statueres.* 18 Æstuans ira] *i. gravissimum Dei judicium insensi in te: prius documentum sive dehortatio a vana fiducia, ver. 18. & 19.* Avertat explosione] *id est, ne Deus explodat te, si ita in ipsum inveharu.* Ne abducat] *id est, ne confidas fore cùm semel te explodet Deus, ut ullo pretio gratiam ejus de integro tibi concilies; ut copiosiùs sequens versus ostendit.* 19 Fortificarent] *id est, tuerentur tene explodereris a Deo.* 20 Ne aspires] *posterius documentum. sive dehortatio desperratione.* Nocte] *id est, mortem quam omnes oppetunt, & tu jam toties dixisti tibi imminere, & teipsum ultrò ad eam aspirare.* 21 Cave tibi] *summa utriusque dehortationis superioris, a vanitate utriusque studii. ita transitur ad secundum confirmationis locum.* 22 En Deus fortis] *secundus locus confirmationis a natura, documentis, & operibus Dei; quorum dignitas commendatur primum a forma, quòd nemo docere possit operibus ut Deus, hoc versu; deinde a jure, quòd operum suorum leges a nemine accipit, aut jure reprehendi potest, versu sequente.* Extollit] *videlicet documenta & vias suas, ut sequentia ostendunt.* 24 Recordare] *amplificatio secundi istius loci, primùm a singulari opere Dei, extra ordinem naturæ facto temporibus Noachi, usque ad ver. 29. deinde ab aliis tum ordinariis, tum extraordinariis, hoc & sequente capite.* Opus ejus] *diluvii, ut nominatim explicabit inde a ver. 27.* Quod contemplati] *id est, totum genus humanum expertum est.* 25 Mortalis] *id est, nos memoria nostra jam olim gestum recordamur.* 26 En Deus fortis] *id est, incomprehensibilis & sempiternus. Sunt autem hæc per hypotyposin dicta, ut eo melius animus Ijobi ad suspiciendum Deum adducatur.* 27 Subtrahit] *id est, aquas in nubibus suo loco continet. ne in orbem terrarum perrumpant, ut olim fecerunt, sic ostendit ne mundo quidem inesse æternitatem; sed Deo soli, qui pro arbitrio suo cum rebus creatis eam communicat.* Calamitatem ejus] *id est, diluvium quod immisit terris.* 28 Super homines] *omnes excepto Noacho cum familia. hoc autem argumentum ex verbis Eliphaz supra 22. 15. & sequentibus de industria resumit Elihu, ut operum Dei admirabilitatem asserat: non (ut ille) ad perterrefaciendum Ijobum; sed potius ad confirmandum in fide & expectatione, quamvis adversantibus malis, exemplo Noachi, cujus postea recordatur, vers. 32.* 29 Si etiam] *secundū amplificationis argumentum ab instauratione naturæ quam diluvium interverterat, & perpetua administratione Dei.* Extensiones] *id est, densas nubes extensas in aëre: hypallage.* Fragores] *ventorum luctantium & aërem perstrantium.* Tugurio] *id est, in nubibus, ut Psal. 18. 12.* 30 Extendit super eum] *id est, serenum cœlum efficit ventis dispellentibus nubes.* Semper eum] *hominem, id est, supra nos.* Radices maris] *i. terram, cui incumbunt maria, imbribus humectat & obtegit sic per hysteroſin ostendit effecta nubium, ventorumq; de quibus superiore versu.* 31 Cum illis] *id est, cùm visum est ipsi, aut judiciis exercere homines, aut beneficiis cumulare, ut infrà 37. 12.* 32 Manibus obtegit] *id est, modò tenebras efficit, quasi obductā manu; modo restituit lucem, velut abductā manu ad suorum preces.* Ipsi] *manui videlicet, ne amplius lucem obtegat.* Intercedentem] *Noachum diluvii tempore, & pios Noachi exemplo accedentes Deum.* 33 Eum] *pium intercedentem, colentem Dei.* 34 Ad hoc] *i. ad considerationem istius administrationis Dei, cujus meminit inde a vers. 29 ut indicat repetitio particulæ Etiam: quam ob rem versum hunc cum superioribus conjunximus.*

IN CAPUT XXXVII.

1 Audite]

1 Audite] *tertium argumentum a tonitruis, fulgetris, pluviis, turbine, ventis, grandine, glacie, usque ad ver.* 19. Loquelam] *allegoria tonitru in scripturis frequens.* 2 Lucem] *fulgura, lucida ut infrà* 38. 24. 3 Eam] *lucem, id est, fulgetrum: nam priùs videtur coruscatio, quàm exaudiatur sonus.* Neque differt] *id est, fulgetra, tonitruum prænuntia exhibet* μείωσιν. *non differt, id est, præmittit.* 6 Minum] *id est, immissis eiusmodi tempestatibus efficit ut homines domum ab opere suo fugiant; ubi dominus licet per otium operas suas recognoscere.* Obsignat] *id est, præcludit ne operetur, tanquam sigillo impositio: metaphora.* 8 E suo penetrali] *id est, e nubis depressæ specu, ut loquitur Plin lib. 2. cap. 48.* Dispergentibus] *nempe ventis Aquilonaribus, qui nubes dissipant & frigus efficiunt, infrà ver. 21.* 9 Latitudinem aquarum] *id est, ex aquis longè se diffundentibus condensat grandinem.* 10 Fatigat] *huc illuc impellendo: metaphora a rebus animatis.* Lucis suæ] *id est, a cujus medio emicant fulgetrorum rimæ, de quibus suprà ver. 2.* 11 Denique ipse] *summa tertii argumenti: ubi ostendit Elihu totam istam administrationem unicæ Dei sapientiæ acceptam fieri oportere.* Per vicissitudines] *quas rebus humanis exhibet, modò hoc, modò illud efficiendo.* Istorum] μετάφορα, *de quibus locutus est inde a principio capitis.* 12 Sive ad flagellum] *sines superioris administrationis tres: quorum duo extremi homines propriè attingunt, quos Deus vel meritis supplicijs afficit; vel benignitate sua misericorditer prosequitur; medius universè ad res omnes creatas pertinet, quas liberum est ipsi pro jure & autoritate sua afficere bono vel malo.* Præstò sit] *unum quodque illorum.* 13 Auribus percipe] *quartum argumentum a compellatione conscientiæ Ijobi, ut eam serio cum Dei sapientia comparet; ac prorsus agnoscat tenuitatem suam, usque ad vers. 22. hujus autem tenuitatis duo sunt loci præcipui; unus, a notitia & intelligentia Ijobi, usque ad ver. 17. alter, ab impotentia, ver 17.* 14 Splendeat lux] *id est, coruscatio & fulgetrum emicent.* 15 De libramentis] *id est, potésne judicare de admirabili opere Dei, quo nubes velut æquilibrio ab omnibus cœli partibus consistentes, ac nullis ventis perflantibus agitatæ, tantum æstum a sole concipiunt, ut homines præsocari videantur?* 16 Calent] *id est, ita incalescunt, ut quamvis exilia tibi sint onori.* A meridie] *id est, a sole meridiano.* Tranquilla] *a ventis, & omni aëris agitatione, unde magis fidis & fervet calor.* 17 An expanderes] *id est, quid posses præstare in creatione, si redintegranda esset?* Firmos] *id est, firmiores quàm hæc inferiora sint.* Ut speculum] *id est, pellucidos.* 18 Notum fac] *redit ad compellandum conscientiam Ijobi, atque ita dehortatur ne amplius obloquatur Deo, argumento per hypothesin sumpto a persona sua. Quasi dicat, patronum optasti; ego spondi fidem meam ad justificandum te, si qui l posset, suprà 33. 32. sed non video omnibus expensis quid præstare possim.* Tenebras] *mentu.* 19 An in acta] *id est, putásne fieri posse ut vadetur mecum, & causæ istius cognitionem suscipi jubeat?* Diceret] *id est, causa experiretur contra illum.* 29 Jam enim] *confirmatio superioris propositionis per comparationem minoris: nemo potest (inquit) adversis oculis nitidum solem contueri; quis ergo ferat præsentiam majestatis Dei?* Lucem] κατ' ἐξοχὴν, *id est, solem: qui ex eo quoque Ægyptiis appellatur orus.* 21 Per Aquilonem] *id est, Aquilonares ventos, qui dispellunt nubes, ut suprà vers. 8.* 22 Omnipotens] *conclusio orationem (ut rhetores vocant) efficiens* κυκλοδρόμον. *nam paulùm mutatis vocibus repetit eandem propositionem quæ habetur suprà 36. 5.* Sed] *id est, quamvis sit potentissimus; tamen homines a se creatos tanti facit, ut non utatur omnipotentia sua adeos summo jure ac pro merito ipsorum affligendos.* 23 Idcirco] *nimirum quòd potentissimus Deus omni a judicia temperat sua misericordia: alterum membrum conclusionis de officio bonorum in Deum misericordem, ad quod Ijobum generali hoc documento provocat.* Non respectat] *hoc est, non propter illos aut propter ullam præstantiam quæ insit in illis; sed propter nomen suum, etiam sapientissimorum inter homines miseretur; sive (uno verbo) ad se, non ad illos respicit, cùm misericordia utitur in Filio dilectionis suæ.*

CAPUT XXXVIII.

Deus Ijobum increpans, ac velut in aciem provocans, evincit de sapientia, potentia & bonitate sua argumentis creationis & administrationis universæ, atque singularis in res creatas omnes, cœlo, aëre, terra, mari, & abysso: quam ob rem Ijob interrogatus a Deo, cedit autoritati ejus, & se inferiorem causa confitetur.

1 TANDEM respondit Jehova Ijobo e turbine, dicens:
2 Quis iste est, qui obtenebrat consilium sermonibus insciè?
3 Accinge nunc ut vir lumbos tuos; & *quod* interrogabo te, notum facito mihi.
4 Ubinam eras cùm fundarem terram? indica, si novisti intelligentiam.
5 Quis disposuit mensuras ejus; quando-quidem scitus es? aut quis extendit in ea regulam?
6 Cui rei bases ejus demersæ incumbunt? aut quis jecit lapidem angularem ejus,
7 Cùm canerent simul stellæ matutinæ; & cuncti vociferati sunt omnes filii Dei?
8 Aut *quis* occlusit valvis mare; cùm eruperet *tanquam* e vulva exiens?
9 Cùm ponerem nubem indumentum ejus: & caliginem cunabula ejus?
10 Cùm diffregi pro eo *terram* decreto meo: & apposui vectem & valvas:
11 Dicens, hucusque venies & ne procedito: & hic opponit se *littus* superbiæ fluctuum tuorum.
12 An unquam præcepisti matutino temporis notum fecisti auroræ locum suum, a Heb. *a diebus tuis.* *sup. 27. 6.*
13 Ut carperet bora terræ; cùm excutiuntur improbi ex ea? b Heb. *ala.*
14 (Mutat se ea sicut argilla sigillaris: & fiunt se velut indumenta *ejus.*)
15 Ut prohiberetur ab improbis lux eorum: & brachium elatum frangeretur?
16 Pervenistine usq; ad profunditates maris; aut in penetrali abyssi inambulasti?
17 An revelatæ sunt tibi portæ mortis; aut portas umbræ lethalis vidisti?
18 Considerastine usque ad latitudines terræ? indica, si nosti eam totam.
19 Quanam via *iturus* habitat lux: & tenebrarum ubi *est* locus?

20 Cùm

20 'Cùm perceperis horum unumquodque
'usq; ad terminum suum; & cùm intellexeris
'semitas domus ejus:
21 Noveris te 'jam tum natum fuisse; & numero dies tuos esse multos.
22 'Perveniſtine ad thesauros nivis? aut *in* thesauros grandinis inspectionem habes?
23 'Quæ cohibeo 'ad tempus angustiæ: ad diem conflictus & belli.
24 'Quænam est via, *quæ* in partes dissilit 'lux; dispergente Euro super terram?
25 Quis dividit 'inundationi aquæ ductum? & viam nimbo [c] sonoro?
[c] Heb. vacuum
26 Demittendo pluviam in terram vacuam viro; in desertum in quo non *est* homo:
27 Ut satiet vastatum & pervastatum *locum*; efferatque productionem teneræ herbæ.
28 'Estne pluviæ 'pater? aut quis genuit guttas roris?
29 E cujus utero egressa est glacies: aut pruinã cœli quis genuit?
30 'Tanquam lapide aquas abscondentes se: cùm superficies abyssi concrescit?
31 An 'constringes delicias Pleiadum; aut 'lora Orionis dissolves?
32 Educésne 'remotiora signa *quodque* tempore suo? aut Arcturum 'cum filiis suis duces?
33 An cognoscis de statutis cœli; 'an disponere potes dominatum ejus in terra?
34 An tollere potes ad densam nubem vocem tuam; ut affluentia aquarum 'tegat te?
35 An emittere potes fulgura ut abeant: an dicent tibi, ecce nos?
36 'Quis indidisset præcordiis sapientiam? aut quis dedisset menti intelligentiam?
37 Quis 'sapphirinas efficit nubes sapientia? & 'utres cœli quis prosternat,
38 'Perfundendo pulverem ista effusione; ut glebæ conglutinentur?

CAPUT XXXIX.

1 'AN venari potes immanibus leonibus prædam; ut catervam juvenum leonum explere potes:
2 Cùm incurvant se in antris suis; considentin tugurio ad insidias?
[a] Heb. *in aticum.* [b] Heb. *propter non cibum*
3 Quis comparat 'corvis [a] escam ipsorum, cùm pulli eorum ad *Deum* fortem 'vociferantur; aberrantibus [b] penuria cibi?
4 'Possisne 'noscere tempus quo pariunt rupicapræ? *quo* enituntur cervæ, observes?
5 Numeres menses *quos* complent? noscas tempes partus earum?
6 Ut 'incurvent sese, pullos suos edendo 'dissecent se: 'dolores suos emittant?
7 'Revalescant nati earum, crescant per agrũ: egressi non revertantur ad eas?
8 'Quis dimisit ferum animal liberum: & 'lora onagri quis solvit?
9 Cui dispositi campestria *pro* domo ejus; & *pro* habitaculis ejus salsuginosam terram.
10 Ridet multitudinem urbis: nam fragores exactoris non exaudit.
[c] Heb. *exploratum montium.*
11 [c] Exploratum in montibus est pascuum ejus: & post omnem viriditatem inquirit.
12 An volet unicornis servire tibi? pernoctabitne ad præsepia tua?
[d] Heb. *perticã, funiculus: nam fulcum, pro sulco: ita porro in arationis partes.*
13 An ligares unicornem ad [d] arationem denso sune ejus? occarétne convalles post te?
14 An fides ei, quia multa est vis ejus: aut relinquas ei laborem tuum?
15 Credésne ei relaturum esse sementem tuã: & *in* aream tuam collecturum?
16 'Alámne pavonum exultabundam; an pennam iconiæ, aut struthiocamelo *dares*.
17 Qui relinquit terræ ova sua: & in puluere calefacit ea:
[e] Heb. *torrefacit pullos.* [f] Heb. *per manum ejus.*
18 Oblitus pedem compressurum esse illud; & bestiam agrestem proculcaturam illud.
19 *Deus* [e] 'torrefaciens excludit pullos ejus [f] aliena operâ: propter vanitatem laboris ejus
[g] Heb. *non pavore. i. sollicitudine.* [h] Heb. *fecit ut oblivisceretur.*
20 Quia [h] destituit eam Deus sapientia: neque impertitus est ei istam intelligentiam.
21 Quo tempore in excelsum extollit se; 'ridet equum & sessorem ejus.
22 'Darésne equo robur? an indueres collum ejus 'tonitru?
23 An tremefaceres eum sicut locustam? gloriam ronchi ejus terrore?
24 Fodiunt *pedes* in convalle, & lætatur præ virtute; prodiens obviam armis.
25 Ridet pavorem, neque consternatur; neque revertitur metu gladii,
26 Contra se sonante pharetra; splendente hasta & lancea.
27 In fremitu & commotione fodit terram: neque consistit firmus, cùm sonus tubæ *editur*:
28 Ad sonum tubę dicit, Ha ha he, cum e longinquo odoratur bellum; tonitru principũ & vociferationem.
29 An ex intelligentia tua pennis utitur accipiter? 'pandit alas suas versus austrum?
[i] Heb. *secundum os.*
30 An [i] ad præstitutum tuum 'altum petit aquila? an certè attollit nidum suum?
31 Rupem inhabitat & immoratur; in scopulo rupis & munitione:
32 Unde perveſtigat cibum; in longinquum oculis ejus intuentibus.
33 Etiam pulli ejus sorbent sanguinem; & ubi sunt confossi, ibi est.
34 'Deinde respondens Jehova Ijobo, dixit:
35 'Satísne? contra omnipotentem contumacem esse *quenquam*? 'increpator Dei respondeat ad istud.
36 Itaque respondens Ijob Jehovæ, dixit:
37 'En, vilis sum, 'quid respondarem tibi? 'manum meam appono ad os meum.
38 Semel locutus sum; sed non respondebo: aut iterum; sed non pergam.

ANNOTATIO

1 E turbine] *Item ad majestatem sibi & verbo suo comparandam; tum ad de primendum & humiliandum animum Ijobi, ut Ezech. 1.4.* Dicens] *Hujus orationis partes sunt, Exordium, 2. & 3. vers. Confutatio, usque ad capitis 39. vers. 34: & conclusio dialogistica.* 2 Quis iste est] *Exordii locus prior ἀπὸ τοῦ προσώπου διαβολῆς, id est, ab Ijobi quis sermonem habuerat, reprehensione: cujus reprehensionis argumenta*

gumenta ſunt duo; unum quodin toto ſermone ſuo imperuè & ſine conſilio ſenſa animi ſui effundit; alterum, quod etiam conſilium Dei obſcurare nititur. 3 Accinge] *alter locus exordii, propoſitio ſive provocatio Iobi ad ſermones conferendos: quod toties antè poſtulaverat: agedum Iobe, (inquit Deus) ſi potes, accinge, id eſt, compara & confirma te: metaphora a certaminibus corporeis.* 4 Ubinam &c.] *Confutatio ſermonum Iobi quibus adverſus Deum contenderat, erotematicè Iobo proponitur, ut copia dicendi ſacta reſpondeat. Sunt autem tria confutationis argumenta: primùm, a comparatione æternitatis Dei cum breviſſimo ac recente Iobi tempore, quo uſus erat Eliphaz, ſuprà 15.7. ſed ratione diverſiſſima; ſecundum, a tenuitate notitiæ & ſcientiæ Iobi, hoc verſu: tertium a comparatione operum Dei cum Iobi infirmitate, cæteris verſibus.* 5 Quis diſpoſuit] *tertium genus argumentorum ab operibus, partim creationis & adminiſtrationis univerſæ, toto hoc capite: partim ſingularis adminiſtrationis animantium, capite ſequente. Hic autem primus locus eſt a creatione & conſtitutione terræ, uſque ad verſum 7. metaphoricè enuntiatus a comparatione architecturæ.* Quandoquidem ſcitis] *Ironia.* 7 Cùm canerent] *Secundus locus in πλαγίᾳ adductus occaſione præcedentis loci, a creatione corporum & ſpirituum cæleſtium; vide ſuprà 37.3.* Matutinæ] *id eſt lucidæ.* Cui vociferati ſunt] *id eſt, cujus laudes prædicarunt ſuæ & aliorum creationis nomine.* Filii Dei] *id eſt angeli, ut ſuprà 1.6.* 8 Aut quis occluſit] *tertius locus a creatione & conſtitutione aquarum.* Valvis] *de quibus infrà 10. & 11. verſu.* Cùm erumperet] *uno momento ad mandatum Dei & ex theſauro potentiæ ejus, ut fœtus ex utero.* 9 Cùm ponerem] *id eſt, mare alias aquis, tanquam veſtitu & faſciis partum, circumtegerem: elegans allegoria.* 10 Diffregi] *id eſt, alveos ejus, velut cunas, exaravi & circummunivi.* 12 An unquam] *quartus locus, a conſtitutione lucis & tenebrarum.* 13 Carperet] *id eſt, exoriens totam terram perluſtraret: ſynecdoche.*

Cùm excutiantur] *deſcriptio lucis ab effectu, hoc & ſequente verſu. Improbi autem matutino dicuntur propterea excuti, quod fugiant lucem: unde antegreſſa illa proceſſit allegoria, ſuprà 34.25.* 14 Mutat ſe] *id eſt, novam faciem induit, quæ priùs per noctem tota fuerat atra.* Sigillaris] *id eſt, ſicut argilla ſigulo, ſuis operibus, coloribus, cælaturiſq; variis, ſic terra multiplicibus bonis exornata conſpicitur.* Siſtunt ſe] *id eſt, fructus terram veſtientes ſe oculis noſtris exhibent.* 15 Ut prohiberetur] *a fine. quaſi dicat, an ſi unquam fuerunt coercendi mali, potuiſti vel tantillum accellerare lucem, ut deprehenſos, luce ſint, id eſt, vita, rebus q; omnibus, quorum nomine illuſtres habentur, eos ſpoliares?* 16 Peryeniſtine] *quintus locus ab amplitudine per humanam artem imperveſtigabili, primùm quidem maris, his duobus verſibus; deinde terræ, verſ. 18. poſtremò cœli, verſ. 19.* 17 Portæ mortis] *profundiſſimæ abyſſi illius, in quas natura hominum viva penetrare non poteſt: vide ſimile ſuprà 28.3.* 20 Cum perceperis &c.] *Ironica conceſſio, profectæ a ſponſione quæ habetur ſuprà ver. 3. ſic Feſchahh, 29.16. & infrà 40 9.* Uſque ad terminum] *id eſt, planè, & ſine exceptione.* Semitas domus] *id eſt, quibus in ſtationem ejus perveniatur.* 21 Jam tum] *videlicet cùm fundata eſt terra, cæteraq; effecta a quæ ſuprà dixit Deus.* 22 Perveniſtine] *hactenus argumenta creationis, ſequuntur alia ab operibus adminiſtrationis, ut ſuprà ver. 5. obſervatum eſt. primus autem locus eſt a procellis ſingularibus, uſq; ad verſ. 28. Perveniſtine, inquit, id eſt, habèsne adminiſtrationem & curator iſtorum inſtitutus es? metaphora ſumpta a quæſtoribus erariis.* 23 Quæ cohibeo] *id eſt, quorum procurationem adminiſtrationemq; reſervavi mihi.* Ad tempus angustiæ] *id eſt, ad quodcunque tempus mihi viſum fuerit: ſynecdoche. nominatim autem calamitatum meminit, ut oſtendat ſibi præſentiſſima eſſe inſtrumenta, quibus contumaces retundit.* 24 Quænam eſt] *id eſt, qua ratione fiunt coruſcationes, fulgura, procellæ, ventorum concertationes, niſi per me?* Lux] *vide ſuprà 37.2.* 25 Inundationi] *id eſt, quis fecit ut procelloſa nubes e cœlo exundans, modò huc modò illuc erumpat, tanquam a certis aquæductuum emiſſariis? ſimili argumento utitur Hhamos, 4.7. & 8.* 28 Eſtne] *ſecundus locus ab eo adminiſtrationis genere quod magis ordinarium eſt in natura rerum: ut ſunt pluvia & ros, hoc verſu: gelu, pruina, & frigus, duobus ſequentibus: tempeſtates anni per ſuæ ſigna diſtributæ, 31.32. & 33. & ſic deinceps.* Pater] *præter me, & ſic deinceps.* 30 Tanquam lapide] *id eſt, glaciem lapideſcentem.* 31 Conſtringes] *id eſt, cohibebis Pleiadas, ne vernent & ſuas delicias proferant: vide ſuprà 9.9.* Lora Orionis] *id eſt, quaſi ductarios funes illius adimes, quibus imbres, tempeſtates, ac frigora ſolet ſecum advehere?* 32 Remotiora ſigna] *id eſt, meridiana, ab aſpectu noſtro magis remota.* Cum filiis] *id eſt, ſignis borealibus* 33 An diſponere] *id eſt, an cœli curſum & effecta in inferiora moderari potes? quæ inſtituerat Deus Gen. 1.14. & ſequentibus.* 34 Tegat te] *id eſt, tibi miniſtret irrigationem, cùm & quantum voles.* 36 Quis indidiſſet] *id eſt, unde habuiſſes iſta?* 37 Sapphirinas efficit] *id eſt, quis adeo ſerenat cœlum, ut ſpeciem reddat ſapphiri?* Utres] *id eſt, nubes, velut in utres digeſtas exonerat?* 38 Perfundendo] *id eſt, terram, cùm pulverulenta eſt ab ariditate, immiſſis pluviis fermentando?*

IN CAPUT XXXIX.

1 An venari potes] *tertia argumentatio, ab adminiſtratione ſingulari animantium terreſtrium & volatilium. Eſt autem in his verbis primum exemplum generis voraciſſimi & famelici, leonum in quadrupedibus, & corvorum in volatilibus; de ratione ſubminiſtrandi eis alimentum.* 3 Corvis] *ſuæ, & pullorum cauſa ſollicitis.* Vociferantur] *id eſt, in ſuo nido crocitant, Deum ſuo modo inclamantes.* 4 Poſsisne] *ſecundum exemplum, a cura & adminiſtratione partus, ſylveſtrium maximè & perniciſſimorum animantium.* Noſcere tempus] *id eſt, partum iſtarum moderari ſuo tempore? ut ſuprà 38.33. ſic ſequentia omnia verba per ſynecdochen pro eo quod eſt totam adminiſtrationem earum obtinere.* 6 Incurvent ſeſe] *ad partum. quaſi dicat, tùne efficis ut cervæ, quæ alioquin egerrimè eſſent paritura, commodiùs pariant? nam ante partum purgantur herba quadam quæ ſeſelis dicitur, facilioreq; ita utentes utero, inquit Plin. lib 8. cap. 32.* Diſſecent ſe] *id eſt, dilatent naturalia: ſynecdoche.* Dolores ſuos emittant] *id eſt, doloribus partus liberentur ejecto involucro partus, aro & ſeſeli depaſtæ: Ariſtoteles lib. 9. de hiſtoria animalium, cap. 5. & Plinius ibidem.* 7 Revaleſcant] *ab anguſtiis & difficultatibus partu*

partus, quibus fœcti sunt. 8 Quis dimisit] *tertium exemplum commune ferarum omnium, ab immanitate earum naturæ quam solus moderatur Deus; quo in genere duo singularia exempla adducit, onagri, usque ad ver. 12. & unicornu, usque ad ver. 16.* Lora] *id est, quis indidit ei ferociam & impatientiam jugi?* 16 Alámne] *quartum exemplum, ab ornatu volatilium, & provida administratione stolidissimorum animalium, a struthiocamelo exemplo, usque ad ver. 22.* 19 Torrefaciens] *id est, solis æstu fovet ova quæ struthiocamelus in arena posuerat, donec excludantur pulli.* 21 Ridet] *altitudine & celeritate. Aristoteles de partibus animalium lib. 4. in fine, & Plin. principio lib. 10. humanitus dictum, ut suprà vers. 10. sic deinceps.* 22 Daréne] *quintum exemplum a robore & nobilitate, primum equi, usque ad ver. 29. deinde accipitris & aquilæ.* Tonitru] *id est, hinnitu vehementissimo, quo a fremitu gravitate cum tonitru comparatur. est autem hic verbis elegantissima descriptio generosi equi, qualem Græci φρυαγμὸν vocant.* 29 Pandit alas] *id est, in Australem plagam avolat hyberno tempore, Plin. lib. 10. cap. 8.* 30 Altum petit] *exempla hæc aquilarum de variis earum generibus sunt accipienda: vide plin. lib. 10. cap. 3.* 34 Deinde] *Conclusio dialogistica, ut observatum est in ver. 1. 38.* 35 Satisne] *reprehensio quasi indignantis in Ijobum, duobus argumentis; a firmitate superiorum argumentorum quæ exposuit Deus, & a comparatione hominis cum Deo.* Increpator] *Concessio ejus quod petierat suprà 13. 22. qua Ijobum ad secundas agendas si volet, provocat; sed indefinitè, quasi dicat, quisquis fuerit.* 37 En, vilis sum] *Confessio Ijobi singularis ad superiorem propositionem Dei; non autem integra, ut fuit postea, infrà 42. 1. En (inquit) vilis sum: respicit ad secundum argumentum, seipsum cum Deo comparans:* κατ' ὑπέροχην. Quid responsarem] *subjectio ad primum argumentum, qua exponit Ijob se acquiescere superioribus dictis Dei.* Manum meam] *ut suprà 21, 5.*

CAPUT XL.

Deus Ijobum reprehendit, docens non satis esse ut desistat de causa, nisi gloriam omnem ipsi tribuat: propterea in superiore argumento pergens, justitiam & omnipotentiam sibi duobus illustrissimis exemplis vendicat.

1 Iterum respondens Jehova e turbine Ijobo, dixit:
2 'Accinge nunc ut vir lumbos tuos: quod interrogabo te, notum facito mihi.
3 'An etiam irritum facies judicium meum? condemnabis me, ut justus sis?
4 'Aut an brachium ut Dei fortis est tibi? & voce ut ipse intonabis?
5 'Orna *te* jam excellentia & sublimitate; gloriaque & decore indue te.
6 'Disperge indignationes iræ tuæ; & aspice quicquid est excellens, ac dejice illud.
7 Aspice quicquid est excellens, deprime illud: & contunde improbos ' loco suo.
8 'Absconde eos in ipso pulvere pariter; faciem eorum obliga in abscondito.
9 'Tunc etiam ego celebrabo te; quod servet te dextera tua.
10 'Jam ecce elephantem quem feci 'tecum: qui 'fœnum ut bos comedit:
11 Ecce jam, inquam, vis ejus ' in lumbis ejus *est*: & robur ejus in [a] umbilico ventris ejus. [a] Heb. *in umbilicis.*
12 Arrigit ' caudam suam ' similem cedro: 'nervis testium ipsius in ramos abeuntibus.
13 'Ossa ejus sunt tubulis chalybeis; artus ejus vecti ferreo similes.
14 'Huic primario operi viarum Dei fortis; qui fecit ipsum, adhibuit gladium ipsius;
15 'Quamvis proventum montes proferant ei; & omnes bestiæ agri 'ludant ibidem.
16 Sub umbrosis cubat; in 'occulto arundinum & cœni:
17 Tegunt eum umbrosa, quodque umbra sua: cingunt ipsum salices torrentis.
18 En 'comprimit flumen, *ut* non festinet: confideret irrupturum esse Jardenem in os suum.
19 *An* 'in oculis ejus capiet eum *quisquam*: 'tendiculis perforabit nasum?

CAPUT. XLI.

1 'An extrahas balænam hamo; aut fune *quem* demerserit lingua ejus?
2 'An appones 'juncum naso ejus; aut 'spina perforabis maxillam ejus?
3 An multis utetur apud te deprecationibus? aut alloquetur te mollibus?
4 An panget fœdus tecum? assumes eam servum [a] perpetuum? [a] Heb. *seculi.*
5 Ludesne ea tanquam avicula? aut ligabis eam propuellis tuis?
6 'Apparábuntne convivium propter eam socii? 'dividentne eam inter mercatores?
7 'An implebis [b] harpagonibus cutem ejus? aut fuscina piscaria caput ejus? [b] Heb. *spinis.*
8 'Pone super eam manum tuam: 'memineris belli ne pergito.
9 En spes ejus *capiendæ* mendax est: an etiam ad aspectum ipsius *hominis* dejicietur?
10 Non est ferox, qui excitet eam: 'quis ergo est, *qui* sistat se coram me?
11 Quis prævenit me, & rependam? *quicquid* subest toti cœlo, meum est.
12 'Non silebo membra ejus; & sermonem de viribus, & gratia dispositionis ejus.
13 Quis 'retegit superficiem vestis ejus: cum [c] geminis habenis suis quis accedat? [c] Heb. *cum duplo habenarum.*
14 'Fores faciei ejus quis aperiat? circa dentes ejus est terror.
15 'Excellentia, viribus scutorum; circumclusa est 'sigillo arctissimo.
16 Unum alteri tam propè sunt; ut ventus non possit intervenire illis.
17 [d] Quodq; proximo suo cohærent; continentia sunt ita ut non sejungantur. [d] Heb. *vir cum fratre suo.*

18 [a] Sternutationibus ejus splendet lux; & quidem oculorum ejus, velut [a] palpebræ auroræ.
19 [a] Ex ore ejus *velut* tædis prodeuntibus; scintillis ignis proripientibus sese,
20 *Ita* e naribus ejus prodit fumus: [a] ut aheni ferventis & cortinæ:
21 *Quasi* halitus ejus carbones incenderet; & flamma ex ore ejus prodiret.
22 In collo ejus commoratur robur; & ante eam [a] exilit mœror.
23 [a] Membrorum carnis ejus cohærent; firma est in se, non dimovetur.
24 [a] Cor ejus firmum est ut lapis; firmum, inquam, ut fragmen [e] molæ.
25 Ab excellentia ejus timent fortes: [a] metu confractionum se purgant.
26 [a] Assequentis eam [a] gladius non consistet; hasta, telum, aut lorica.
27 Reputat ut paleam ferrum; ut lignum putre chalybem.
28 Non fugat eum [f] sagitta; in stipulam convertuntur ei lapides fundæ.
29 Ut stipula reputantur balistæ *lapides*; & ridet ad vibrationem lanceæ.
30 [a] Subduntur ei *ut* acumina testacea; substernit [a] excisum in luto.
31 [a] Fervefacit tanquam ollam profundum; & mare disponit ut mortarium unguentarii.
32 [a] Post se lucidam reddit semitam; putaret *videns* [g] abyssio canitiem esse.
33 Non sunt in pulvere [h] comparanda ei; quæ agant intrepidè.
34 Quicquid altum est, despicit; estque regina super omnes [i] feras.

[e] Heb. *inferiora molæ.*
[f] Heb. *filius arcus.*
[g] Heb. *abyssum canuisse esse.*
[h] Heb. *comparare se.*
[i] Heb. *filios feræ*; ut sup. 28.8.

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus secundæ responsionis argumentum cum priore commune est. Finis, ut Ijob ad ampliorem & integram prædicationem gloriæ Dei & infirmitatis suæ professionem adducatur. Partes verò sunt, Exordium, vers. 2. ὑπόθεσις sive propositio reprehensionis, à ver. 3. usq; ad 10. Et confirmatio a duobus singularibus exemplis a 10. vers. usq; ad finem cap. 41.* 2 Accinge, &c.] *Exordium, ut suprà 38. 3.* 3 An etiam] *Propositio reprehensionis Ijobi, quòd imperfectam adhuc confessionem edidisset: quam ob rem eo nomine illum reprehendit Deus, quòd planè sibi injuria fieret, nisi apertè Ijob rem totam confiteretur. Hoc autem dicet primùm ab absurdo, docens absurdè esse ut taceat Ijob, postquam innocentiam suam defendit, & de judicio Dei conquestus est: deinde ἐκ τῶν ἀδυνάτων, ver.* 4. Etiam irritum facies] *id est, nondum revocabis quod nuper de meo judicio expostulasti?* 4 Aut an] *secundum argumentum ab impossibili, per comparationem potentiæ Ijobi cum potentia Dei.* 5 Orna te] *amplificatio synchoretica sive (ut loquuntur) concessiva utriusq; superioris argumenti de justitia & potentia. q. d. expertre jam potentiam tuã, & justa judicia exerce (si potes) ea forma, majestate, atque efficacia qua exercet Deus: deniq; Deum age.* 6 Disperge] *id est, iram tuam gravissimam momento uno longè late q; in omnem præstantiam diffunde.* 7 Loco suo] *id est, ubicunque locorum sint ita ut non ipsi coram te hic sistantur; sed potentia tua pervadat, ut potentia Dei.* 8 Absconde, &c.] *id est, tolle omnes, & perpetua oblivione sepeli.* 9 Tunc] *ironia in suprà 38. 20.* 10 Jam ecce] *Confirmatio a duobus exemplis, primùm elephantis, usque ad finem capitis: deinde balenæ in mari, cap. 41.* Tecum] *id est, inter terrestria, ut tues.* Fœnum, &c.] *id est, rebus e terra nascentibus pascitur; non autẽ ut feræ, raptis; synecdoche.* 11 In lumbis] *id est, totus robustissimus est supernè & infernè.* 12 Caudam] *i. penem κατ' ἐυφημισμόν.* Similem cedro] *id est, ingentem, hyperbolè etsi non pro reliqui corporis magnitudine magna est, ut res ipsa docet.* Nervis testium] *id est, quâ semen a testibus, qui longiùs a cauda absunt, per cremasteras velut potensos ramos ad penem dimittitur: nam testes elephanto non foris conspicui sunt, sed intus circa renes conditi, teste Aristotele lib. 2. de historia animalium, cap. 1.* 13 Ossa ejus] *id est, sunt firmissima.* 14 Hunc primario] *id est, hoc tantum specimen admirabilium Dei operum armavit Deus manu sive proboscide, quasi gladio validissimo.* 15 Quamvis] *id est, terræ nascentibus pascatur, nec armis in aliorum animantium perniciem abutatur, ut quæ vescuntur rapto.* Ludant] *securæ ab eo.* 16 Occulto arundinum] *id est, rapas accolit plurimùm, ubi hæc crescunt: Aristoteles lib. 9. de historia animal cap. 46. & Plin. libro 8. cap. 10.* 18 Comprimit flumen] *id est, amnem in quo se abluit, præ mole corporis avertit & obsistit ei; quod sequentia per hyperbolen explicant.* 19 In oculis] *id est, apertè, ac non insidiis structis: vide Plin lib. 8. cap. 8. & 9. quibus insidiis capiantur.* Tendiculis] *i. hamis vel uncis in nasum injectis, ut sit piscibus ista transitio sit ad alterum genus aquaticum, de quo 41. cap.*

IN CAPUT XLI.

1 An extrahas] *secundum exemplum, ut observatum est suprà 40. 10. quo ait, An extrahas, id est, potèsne capere ut pisces alios?* 2 An appones] *id est, potèsne retinere captam?* Juncum] *id est, constringèsne incerto junco, ut ministros pisces?* Spina] *id est, unco piscatorio.* 6 Apparabúntne] *id est, an de captura ejus piscatores læti convivantur, eamq; sibi vendicare possint? hîc enim agitur de captura ab hominibus arte, labore, atque industria facta.* Divident] *id est, an tanquam redemptores, qui conducto piscatoribus pretio capturas in adversionem comparant, sibi hoc nomine gratulati sint capturam dividentes?* 7 An implebis] *id est, an injectis in cutem ejus confertim harpagonibus, poteris eam in lictus trahere?* 8 Pone] *ironica concessio.* Memineris] *dehortatio, ex diverso ironiæ respondens; cujus* [1] *tyrocinia & accommodatio ad præsentem causam, exponitur tribus versibus sequentibus.* 10 Quis ergo] *accommodationis argumenta sunt, a potentia, hoc versu; atque a justitia & jure, vers. 11.* 12 Non silebo] *regressio ad explicationem amplitudinis, quæ in balena est.* 13 Retegit superficiem] *i. quis potest illam e mari in siccum adducere, & nudam sistere coram hominibus? sic deinceps per gradationem.* Cum geminis] *id est, retectam*

retectam quis frænet? 14 Fores] *id est, maxillas ad inserendum frænum, quæ ita aperiuntur ut ingentes portarum valvæ.* 15 Excellentia] *id est, præstantissimus & durissimus squamis, quæ forma & usu sunt balanæ scutæ: hypallage rhetorum.* Sigillo arctissimo] *quod duo sequentes versus explicant.* 18 Sternutationibus] *id est, cùm natans anhelat, & obviarum undarum turbines volvit, tum retecti oculi illius ferè emicant.* Palpebræ auroræ] *hyperbole, quæ etiam frequens est versibus sequentibus: de hac autem venustissima translatione vide suprà 3.8.* 19 Ex ore ejus] *id est, tam ingentes flamos ore & naribus efflat, ut maximum intus incendium factum diceres.* 20 Ut aheni] *id est, ita in sublime nimbos efflat, ut ferveus olla aut cortina bullas.* 22 Exilit mœror] *id est, mœrore afficit omnes obvios, ac si de illo triumphum exultaret mœror effectus ab ipsa: humanitus dictum.* 23 Melandrya] *id est, caro ejus solida est, neque in melandrya sive partes assulatim dissilit, ut aliorum piscium caro. nam melandrya vocantur illa membra, cæsis quernis assulis simillima, Plin. lib. 9 cap. 15. sensus est, corpore & corde est validissima, hoc & sequente versu.* 24 Cor ejus] *id est fortis & intrepida est.* 25 Metu confractionum] *id est, metu periculi instantis horrore expiant animos & purificant se confitentes Deo, ac fidei ejus se committentes.* ἐφαρία *fortitudinis quam proposuerat superioribus versibus.* 26 Assequentis] ἐφαρία *sive amplificatio roboris quod proposuerat vers. 22. & 23. per hysteroſin.* Gladius] *hoc est, omnia arma conterentur, ac nihil præstabunt: hæc usque ad vers. 31.* 30 Subduntur] *id est, vibrati in eam lapides tanquam diffracta testa resiliunt, & in profundum abeunt.* Excisum] *id est, ferrum comminutum in profundum maris dejicit, ubi lutum est.* 31 Fervefacit] *id est, totum oceanum turbat; vide Plin. lib. 9 cap. 3. & 6.* 32 Post se] *id est, vestigia in spatium aliquantisper imprimit, tum quendam velut sulcum a tergo ducens, tum albentem spumam excitans vehemente agitatione sua.*

CAPUT XLII.

Ijob majestatem divinam & ignorantiam suam confessus, se docendum tradit Deo; & respiscentiam suam profitetur: qua probata, Deus alios reprehendit, reconciliationis viam ostendit, administro Ijobo; & huic omnibus modis benedicit.

1 RESPONDENS verò Ijob Jehovæ, dixit:

a Heb. neque averti ab se cogitationem, hypallage, ut Gen. 11.6.

2 [a]Novi te omnia posse: neque averti te posse a cogitatione *perficienda.*

3 Quis iste est, [a] *inquis*, qui occultat consilium inscitè? idcirco [a] indico me non intellexisse: [a] mirabilia sunt supra me, adeò ut nequeam cognoscere.

4 [a]Exaudi, quæso, dum ego eloquar: quod rogabo te, notum facito mihi.

5 [a]Auditione auris audieram de te: nunc autem oculus meus videt te.

6 [a]Idcirco aspernor [a]*illa*, atque pœnitet me; [a]in pulvere & cinere.

7 Fuit autem postquam elocutus esset Jehova verba ista apud Ijobum; ut ediceret Jehova Eliphazo Temanitæ, accensa est ira mea in te, & in duos amicos tuos, quia [a] non estis locuti de meretè, ut servus meus Ijob:

8 Quam ob rem nunc sumite vobis septem juvencos, septemq; arietes, & adite servum meum Ijobum [a] ut offerendum curetis holocaustum pro vobis, & servus meus Ijob oret pro vobis: nam verè [b] personam ejus accipiam; ut non afficiam vos [c] pœna flagitii, quia non estis locuti rectè de me, ut servus meus Ijob:

b Heb. *conum ejus sic vers. 9.*

c Heb. *stultitiam.*

9 Itaque abeuntes Eliphaz Temanites, & Bildad Schuchites, Tzophar Nahhamatites fecerunt quemadmodum edixerat ipsis Jehova: accepitq; Jehova personam [a] Ijobi.

10 Deinde Jehova restituit [d] [a] quod captum fuerat Ijobo, cùm orasset pro amicis suis: etiam auxit Jehova quicquid fuerat Ijobo, duplo.

d Heb. *captivitatem Ijobi.*

11 Et convenientes ad Deum omnes cognati ejus, & omnes cognatæ ejus, & omnes familiares ejus antea, comederunt cum eo cibum in domo ejus: & condolentes ei consolati sunt eum, de toto illo malo quod induxerat Jehova super eum: ac [a] dederunt ei quisque [a] numum unum, & quisque monile unum aureum.

12 [a]Jehova ergo benedixit fini Ijobi magis quàm principio ejus: nam fuerunt ei quatuordecim millia pecudum, & sex millia camelorum, & mille paria boum, mille eq; asinæ.

13 Fuerunt etiam ei septem filii & tres filiæ:

14 Quarum primæ indidit nomen Jemimæ nomen autem secundæ Ketzihhæ; & nomen tertiæ Keren-Happuc.

15 Neque inveniebantur fœminæ pulchræ, ut filiæ Jobi in tota illa regione; quibus dedit pater earum possessiones inter fratres earum.

16 Cumq; vixisset Ijob postea centum quadraginta annis; & vidisset filios suos, & [e] nepotes suos quatuor generationibus;

e Heb. *filios filiorum suorum.*

17 Mortuus est Ijob senex, & satur dierum.

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus responsionis partes sunt duæ, Propositio* ὁμολογητικὴ, *sive confessoria, & Petitio.* 2 Novi] *Propositionis istius partes sunt duæ; confessio omnipotentiæ & efficacitatis consiliorum Dei, vers. 2. & confessio ignorantiæ, cujus nunc demum Ijob se conscium agnoscit, ver. 3.* 3 Inquis] *suprà 38. 2. sic exponit tacitè se eum esse, qui obmurmuraverit Deo.* Indico me] *quasi dicat, fateor me peccasse, sed ignorans feci.* Mirabilia] *cogitationes & consilia tua, quæ non tantùm antehac, sed etiam nunc superant captum meum: ita viam sternit ad precationem sequentem.* 4 Exaudi] *Petitio, cujus partes sunt duæ; una, ut Deus hominem suæ infirmitatis conscium non aspernetur; altera, ut ignorantem & consulentem doceat.* 5 Auditione] *confirmatio petitionis duobus argumentis, a beneficio Dei erga supplicem, & a seria ejus respiscentia. beneficium autem Dei duobus gradibus exponitur, hoc versu, quòd Deus audiendum & videndum se ipsi præbuerit.* 6 Idcirco] *quia beneficium illud ante acceptum, cùm audivissem te prædicari; nunc demum altero cumulasti, quòd te præsentem exhibes.* Illa] *quæ videlicet cogitaveram & dixeram.* In pulvere] *id est, ex animo & studiosissimè: quod illis externis symbolis significabatur.* 7 Non estis]

estis] *id est, causam meam iniquè egistis, ut Ijob supra exposuerat cap.13.* 8 Ut offerendum] *id est, ut Ijob sacerdotis partibus defungatur pro vobis, sacrificio & precibus. sic Malchi-tzedek, & Abraham ante data lege. Gen.14. & 20.* 9 Ijobi] *sacerdotio fungentis; nomine Christi sacerdotis & victimæ sempiternæ nostræ, quem ista figurabant.* 10 Quod captum] *id est, incolumitatem corporis, bona, amicos, & liberos: quæ omnia fuerant adempta, ut sequentibus versibus exponitur.* Duplo] *id est, quamplurimùm: numerus finitus pro infinito.* 11 Dederunt] *id est, quasi redivivo atque de integro in pristinam illam dignitatem suam & autoritatem restituto, de quâ supra 29. honoraria obtulerunt, ut essent tum amicitiæ, tum obsequii symbola: sic enim viri principes munere salutabantur, ut 1. Schem.10. 37. & 2. Chron.17.5.* Numum] *vide Gen.33.19.* 12 Jehova] *Regressio ad sermonem interruptum, & propositionem κεφάλαιον enuntiatam supra ver.10.*

PSALMI.

Argumentum.

LIBER Psalmorum sacras cantiones continet, quæ in Ecclesia vetere fuerunt conscriptæ usque ad funesta tempora Antiochi: ac propterea est quædam velut epitome veteris testamenti, speculum gratiæ Dei, absolutaq; hominis totius anatome; qua exponuntur omnis generis documenta, de promissionibus operibusq; Dei gratiosis erga suos, severis in adversarios, & in omnes fidelibus: item de fide nostra in promissiones ejus, de obsequio, de infirmitatibus, patientia, constantia, & liberatione nostra in rebus adversis, de legitimo bonorum usu & gratiarum actione in rebus secundis, denique de toto officio nostro erga Deum, & fide illius erga nos in Christo: de quo elegantissimæ & illustrissimæ prophetiæ habentur passim ad consolationem & confirmationem Ecclesiæ.

PSALMUS. I.

Virorum bonorum vita describitur; denuntiaturq; eis felicitas: malis verò infelicitas ex judicio Dei.

1 BEATUS est vir ille, qui non ambulat in cõsilio improborũ, & viæ peccatorũ non insistit; ac non concessu derisorum non sedet:

2 'Si tamen in 'lege Jehovæ *est* oblectatio ejus; & de lege illius meditatur interdictu ac noctu.

3 'Erit enim ut arbor plantata ad rivos aquarum, quæ fructum suum edit tempore suo, foliumq; ejus non decidit: id est, quicquid faciet, prosperabitur.

4 'Non ita improbi *futuri sunt*: sed 'sicut gluma quam dispellit ventus.

5 'Idcirco non consistent improbi in 'illo judicio: aut peccatores in cœtu justorum.

6 'Nam 'agnoscit vehova viam justorum: & via improborum 'perit.

ANNOTATIO.

1 Beatus] *Psalmus est ἀνώμαλος, generis didascalici: cujus partes sunt Propositio duplex, & confirmatio, vers. ultimo. Prior propositio, tribus primis versibus, bonorum constitutionem explicat; posterior, vers. 4. & 5. improborum condítionem, per antithesin. Prioris ergo propositionis summma est, Bonos beatos esse, ideoq; sigillatim ostenditur tum qui sint boni, vers.1. & 2. tum quæ illorum felicitas, ver. 3. boni duobus modis describuntur; primùm κατ' ἀφαίρεσιν sive ἀναίρεσιν, quòd absint a malo; deinde κατ' θέσιν, quòd sanctimoniæ hæreant, ver.2. Hoc autem versu tres sunt κλίμακες, ad personas, formas, & actiones personarum pertinentes. In personis censentur improbi, animo; peccatores, vita; & derisores, in utroque omnibus modis obstirmati. Formæ sunt, consilium, animi; via, vitæ sive institutis & concessus, denotans habitudinem. Actiones verò, ambulare ad certum aliquem finem, quod est consilii; insistere viæ, consilio capto; & sedere ac conquiescere in consilio & actionibus malis, obstinatè, cùm vir aut sua ipsius malitia rapitur, aut aliena traducitur.*

2 Si tamen] *altera bonorum descriptio, velut per correctionem superiori juncta. quasi dicat, beatus qui abstinet a malo; si studet bono; id est, si vera, viva & ardente fide animum eò refert ut obsequatur Deo, cogitationes, operaq; conformans voluntati illius explicatæ Lege: ut Psalm. 34.15. & 37.27.* Lege] *id est, doctrina Dei, quæ sola est omnis boni regula.* 3 Erit] *secundum membrum propositionis, descriptio felicitatis quæ viris bonis adjudicatur, per comparationem arboris: nam tria pronuntur arboris attributa. 1. plantatio secundùm aquas; symbolum regenerationis & succi quem trahimus a Christo, nimirum justitiæ ejus habitantis in nobis. 2. fructuum productio; symbolum sanctificationis vitæ, ad gloriam Dei & commune bonum. 3. constans viriditas: symbolum perseverantiæ: quæ omnia exegeticè proponit Psalmes uno prosperandi verbo.* 4 Non ita] *Altera propositio superiori opposita, & per hysteroſin membrorum ei ex adverso respondens.* Sicut gluma] *radice, succo, fructu, omniq; viriditate carens: non autem ut arbor illa, ver.3.* 5 Idcirco] *Exegesis & accommodatio ejus quod dixerat de gluma, eam dispelli vento, ad improborum statum. quasi dicat, propterea quod sunt inanissimi,*

simi, privabuntur beatitate illa de qua ver. 1. Illo judicio] *in beato illo & benedicto statu qui ad judicantur justi, supra ver. 1, denique in consortio justorum coram Deo.* 6 Nam] *Confirmatio, sive ἀντίστροφος causarum explicatio, ex quibus superiora eventa bonis & malis sigillatim certa sunt.* Agnoscit] *id est, in rationes suas refert, probat, & curat Deus; ac proinde non perst bonorum via, sed eos in optatissimum salutis portum perducit in Christo.* Perit] *id est, quia eam non approbat Deus, perst via ipsorum cum ipsis, synecdoche.*

PSALMUS II.

Impiorum conatus in regnum Davidis & Christi; Dei securitas & judicium in illos, regnique institutio, amplitudo, firmitas, & effecta proponuntur: quam ob rem adversarii ad fidem & resipiscentiam revocantur; exitium reluctantibus denuntiatur, & obsequentibus salus.

1 QUARE tumultuantur gentes: & nationes meditantur inane;
2 Sistunt se reges terræ, & dominatores consultant simul; contra Jehovam, & contra Christum ejus?
3 Dicunt, disrumpamus vincula istorum; & projiciamus a nobis densos funes istorum.
4 Sedens in cœlis ridet; dominus subsannat eos.
5 Tunc alloquetur eos in ira sua; cum æstu suo perturbabit eos:
6 Dicens, atqui ego a inungens regem meum, præfeceram Tzijoni monti sanctitatis meæ.
7 Narrabo b ex decreto, Jehova dixit ad me, filius meus es: ego hodie genui te. b Heb. *ad decretum.*
8 Pete a me, & dabo gentes possessionem tuam: jus, inquam, possessionis tuæ fines terræ.
9 Confringes istos virga ferrea; ut vas figuli dissipabis eos.
10 Nunc ergo Reges, animadvertite, erudimini, judices terræ:
11 Colite Jehovam cum reverentia; & exultate cum tremore.
12 Osculamini filium ut non irascatur, & pereatis in via, si exarserit vel minimum ira ejus: beati omnes qui se recipiunt ad eum.

a Heb. *unxerim regem meum super Tzijonem.*

ANNOTATIO.

1 Quare] *Psalmus est ἀντίγραφος, ut superior, generis didascalici; quo thesis superioris psalmi tum ad Davidem & regnum ipsius accommodatur, velut Christi & Ecclesiæ typum; tum etiam propriè ad Christum & Ecclesiam. Partes autem illius sunt tres; Propositio, duobus versibus; Narratio, inde a vers. 3. & Conclusio in fine Psalmi. Ac Propositionis quidem illustratæ admirativæ interrogatione, summa est, mundum pugnare adversus regnum Dei; ex cujus circumstantiis admiratio illa profecta est. sic Act. 4. 25. ad regnum Christi accommodatur id quod prius in regno Davidis fuerat adumbratum, cùm a tam multis hostibus peteretur, 2. Schem. a 2. capite usque ad 10.* Inane] *id est, quod effectu suo carsurum est.* 2 Jehovam] *autem regni Davidis & Christi.* Christum] *id est, unctum; sive Davidem typum, sive Christum qui est typorum veritas.* 3 Dicunt] *secunda pars, narratio; ut diximus in versum 1. quæ continet hypophoram sive subjectionem ad precedentem interrogationem, de consilius & conatu improborum, hoc vers. deinde expositionem potentiæ operumq; Dei, versibus seq.* Vincula] *id est, servitutis jugum, quod nobis videtur grevissimum: ita sapit mundus.* 4 Sedens] *narratio posterior, cujus partes sunt duæ: una, potentia Dei, qua ostenditur Deum nihil de istis conspirationibus laborare, ver. 4 sed suo tempore omnes istos gigantes conturbaturum, vers. 5. & 6. Secunda, misericordiæ & gratiæ, eum interea temporis Regis sui & Prophetæ opera voluntatem suam explicaturum, usque ad vers. 10. Hîc autem studiosè observanda est elegantissima personarum, loci, actionum, & operationum comparatio: nam unus Deus, regius, sedens, ridens, & subsannans, tumultuantibus, meditantibus & consultantibus; & cœli terræ opponuntur.* Ridet] *humanitus dictum, ut sequentia.* 5 Tunc] *id est, simul castigabit opere & verbo, qui pradicato ante verbo parere noluerint, & a suis inanibus consiliis discedere: tunc autem, id est, eo ipso momento quod decreto suo præfinivit Deus; cùm illi obstinatè nitentur vincula ipsius disrumpere, & Deo fuerit visum conturbare ipsos.* 6 Atqui] *Exprobratio castigantis Dei. quasi ducat, hunc elegeram, & vos eum impiè oppugnastis.* Tzijoni] *sedi regni Davidis, & typo Ecclesiæ Christi: nam hoc tum de Davide dici potest, 1. Schem. 16. 14. tum de Christo, Eph. 1. 20. & sequentibus.* Monti sanctitatis] *Davidem quidem illi aspectabili qui erat Jerusalemis; Christum verò monti Tzijoni, & civitati Dei vivi, ac Jerusalemis cœlestibus, Heb. 12. 22.* 7 Narrabo] *id est, sideliter prophetam agam, & exponam voluntatem Dei de persona regis, hoc versu; de regno, vers. 8. & de potentia ac effectis ejus, vers 9. Est autem hîc secunda narrationis pars, qua universaliter Christi & legatorum ejus operâ improbi revocantur ad Deum, antequam exerat potentiam suam illis perdendis.* Filius meus] *id est, adoptatus in vocationem & administrationem regni Dei; quod & typicè ad Davidem, & perfectè ad Christum accommodari debet; ut Act. 13. 33. Heb. 1. 5. & 5. 5.* Hodie] *cùm a Schemuele David unctus est, 1. Schem. 16. 14. & cùm Christus primogenitus in orbem terrarum inductus est, Heb. 1. 6.* Genui] *Davidem, cum singulari Dei spiritu donatus vir alius factus est, ibidem: Christum, cùm in orbem venit, 1. Tim. 3. 16.* 8 Gentes] *quæ finibus quidem terræ promisse in lege continebantur; sed angustum illud regnū typus fuit regni universalis Christi: nam horū complementum legitur 2. Schem. a principio usque ad cap. 12. de Christo verò, Johan. 3. 35.* 9 Istos] *de quibus in principio psalmi: complementum in Davide, 2. Schem ibidem; in Christo, Psalm. 110. & 1. Cor. 15. Est autem hîc unus tantùm effectus regni Davidis & Christi, qui ad præsentem causam pertinet; alter verò omittitur, bonorum salus, expressa in fine Psalmi.* 10 Nunc ergo] *Tertia pars psalmi, conclusio hortatoria a superioribus documentis, exponens officium hominum, & officii istius causas, vers. 12. Nunc ergo, inquit, dum tempus est, antequàm adveniat Christus cum virga ferrea, & Deus ipse vos conturbet in furore suo; duo ista officia præstate, audientiam, & cultum ex fide.* Reges] *& populi: synecdoche.* 12 Osculamini] *id est, fidem date illi ad superiora hæc officia præstanda: vide Gen. 41. 40.* Filium] *Christum,*

Christum, ut supra vers. 7. qui superiore versu Jehova dictus est. Ut non irascatur] *causae duae vitatio mali, quod versatur in indignatione filii & hominum perditione; atque felicitas.* In via] *amplificatio a circumstantia, quòd in medio cursu consumentur, nedum ut pertingant metam consiliorum suorum.* Beati] *Epiphonema, alteram causam felicitatis nostrae exponens, videlicet synceram fidem in Deum.*

PSALMUS III.

David de gravitate afflictionum conquerens, fidem suam natura Dei experientiâq; confirmat: itaq; Deum orat pro salute sua & populi.

d PSALMUS *Davidis, cùm fugeret metu Abschalomi filii sui.*
2 'Jehova, quàm multi sunt hostes mei, multi insurgentes contra me!
3 Multi dicentes de anima mea, non est ulla salus isti in Deo. 'Sela.
4 'At tu Jehova scutum es circa me; gloria mea, & extollens caput meum.
5 'Voce mea ad Jehovam clamanti, respondit mihi e 'monte sanctitatis suae. Sela.
6 Ego 'cubui & dormivi, experrectus sum; quia Jehova sustentabat me.
7 'Non timebo a myriadibus populi; quae circumstantes posuerint castra contra me.
8 'Surge Jehova, serva me Deus mi, qui percussisti omnes inimicos meos 'ad maxillam; dentes improborum confregisti.
9 Jehovę est ipsa salus; super 'populum tuum sit benedictio tua. Sela.

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Inscriptio occasionem psalmi & argumentum ostendit. occasio exponitur 2. Schem. 15. usque ad 20. cap. Psalmus argumento est ἐυκτικὸς, ex tribus partibus constans; Expostulatione, Narratione, & Petitione.* 2 Jehova] *Expostulatio sive querimonia, malorum obsidentium, vers. 2. & 3. cujus modus anaphorâ & homœoteleutis, καὶ τιμητικῶ λόγω illustre est.* 3 Sela] *Patheticae huic admirationi, qua psaltes numerum & gravitatem hostium, contumelias in se, & blasphemias in Deum indignissimas expressarat, subjungit Sela, velut notam attentionis animi, & contenti soni.* 4 At tu Jehova] *altera pars, narratio, continens fiduciae professionem ab officio Dei erga suos; quòd inermibus est scutum, ignominiosis gloria, & postratis autor ut se ipsos erigant, (in quorum numero propheta se posuit) & gloriationem, vers. 7.* 5 Voce mea] *Confirmatio superiorum fiduciae, ab anteacta experientia.* Monte sanctitatis] *id est, e suo sacrario, & cœlesti & terrestri: vide psal. 2. 6.* 6 Cubui] *videlicet securus ab hostibus.* 7 Non timebo] *id est, ita fido ut nihil timeam: gloriatio fidei elegantissima, ut infrà 27. 1. & sequentibus: secundus narrationis locus.* 8 Surge] *Petitio duplex, pro salute regis, & pro salute populi, nixa duobus argumentis: unum est singularium liberationum quas a Deo perceperat David, hoc versu; alterum natura Dei quòd solus est omnis salutis autor.* Ad maxillam] *id est, ita contudisti, ut omnem nocendi facultatem eis ademeris, & ignominia in os affecerit.* 9 Populum tuum] *etiam qui imprudenter ad Abschalomum deserverat.*

PSALMUS IIII.

David orans, adversarios reprehendit improbitatis vanitatisq; nomine: eosq; probata causa ad fidem & resipiscentiam revocat: postremò Deum orat ut se dirigat verbo & spiritu.

a Heb. *præfecto in pulsatilibus, id est* ψαλμοῖς.

1 a MAGISTRO *symphoniae fidium, psalmus Davidis.*
2 'Invocantem me exaudi, Deus justitiae meae; in angustia 'dilatasti mihi *locum*: gratiam fac mihi, & audi orationem meam.
3 'Filii virorum, quousque gloria mea ignominiae *futura est*, dilecturi estis inanitatem; quaesituri mendacium? Sela.
4 'Cognoscite potius separasse Jehovam sibi eum 'quem 'benignitate prosequitur: Jehova exauditurus est, cùm inclamavero eum.

b Heb. *dicite in corde vestro.*

5 Commovemini, & ne peccetis: b cogitate cum animo vestro, 'in cubili vestro, & c desistite. Sela.
6 Sacrificate 'sacrificia justitiae: & fiduciam habete in Jehova.
7 'Multi dicunt, *o si* quis efficiat ut videamus bonum: 'attolle super nos lucem faciei tuae Jehova.
8 'Indideris lætitiam d animo meo; majorem 'quàm temporis *quo* frumentum illorum & mustum illorum aucta sunt.
9 'In pace simul cubabo & dormiam; cùm tu Jehova solus in tuto collocaveris me.

e Heb. *sistite. sc. 1. Schem. 149.*

d Heb. *cordis mei.*

ANNOTATIO.

1 Magistro] *Inscriptio usum Psalmi, genus, & autorem indicat. Tempus etsi hîc non exprimitur, videtur tamen ex argumento ad persecutiones Schaülis referendum esse. Psalmus est ἐυκτικὸς & διὰ κοπαλικὸς, ex tribus partibus, id est, exordio, doctrina, & prece constans.* Magistro] *id est, symphoniaco a Davide traditus ut ad fides in sacris caneretur: nam instrumentorum musicorum alia sunt* ψαλμικὰ, *alia verò* πνευματικὰ, *ut annotavimus in Gen. 4. 21.* 2 Invocantem] *prima pars psalmi, exordium; quo exaudiri, gratiam impetrare, & liberari expetit duobus argumentis: primùm ab officio Dei, quem justa suae causae judicem justissimum appellat; deinde ab experientia praeterita.* Dilatasti] *id est, liberasti ex anguistia: metaphora.* 3 Filii virorum] *altera pars psalmi didascalica, ad malos pertinens usque ad vers. 7. quibus proponuntur duo documentorum genera: nam primùm evincuntur mali sui, vers. 3; deinde revocantur ad bonum, usq; ad vers. 7.* Quid autem dicit, filii virorum, *id est, vos qui freti autoritate regis insolesci-*

soleſcitis adverſus me, & viri vobis videmini: ſic per apoſtrophen cum magnifica fidei gloriatione reprehendas eos duobus nominibus, tum quòd gloriam ipſi a Deo prænuntiatam nefariè volebant in ignominiam tradere; tum quòd nihil erant conſecuturi ſuis conſiliis, adeò confidebat veritati Dei, quam ſtatum prædicat. 4 Cognoſcite] *revocatio improborum ad bonam frugem triplex oſtenditur: primùm in mente & intelligentia, ut cognoſcant æquitatem hujus cauſæ, quam teſtatur Deus, verſ. 4; ſecundo in animo & voluntate, ut perculſi acquieſcant voluntati Dei, verſ. 5; tertio in vita, ut obedientiæ fructus proferant, ver. 6.* Quem benignitate] *id eſt me, ut regem quem deſignavit ſtatuat.* 5 In cubili veſtro] *id eſt, etiam quo tempore & loco ſoletis voes quietis componere, voluntatu Dei ſenſu aſſicimini.* 6 Sacrificia juſtitiæ] *id eſt, recto animo & ritu legitimo, ut Pſalmo 51. 21.* 7 Multi dicunt] *Tertia pars Pſalmi, petitio illuſtrata per cò parationem ſtudiis improborum vagi; qui bonum quidem univerſè & bruta quadam ratione deſiderant, ſed falluntur in ſingulari definitione ejus.* Attolle] *ſummæ petitionis pia neceſſariæ dum in hac vita per ſpeciem ambulant: eſt enim bonum noſtrum Deus; lux verò divini vultus nobis eſt dux viæ, qua itur ad ipſum bonum.* 8 Indideris] *Ampliſicatio petitionis ab effectu lætitiæ, hoc verſu; & ſecuritatis, ſequente.* quaſi dicat, *ſi tantùm lucem faciei tuæ extuleris, omnino recreaveris me.* Quàm temporis] *id eſt, multo uberiorem, quàm ſoleat celebrari temporibus meſſis & vindemiæ: vide Jeſchalhjæ 9. 3. Judicum 9. 27. & alibi frequenter.* 9 In pace] *ut ſuprà Pſal. 3. 5. & 6.*

PSALMUS V.

David Deum ſupplicans oſtendit ſe fretum teſtimonio conſcientiæ, & certum de adverſariorum injuria, reverentur Dei beneficentiam implorare: ac ita demum conſtitutus, petit ſe a Deo regi, adverſarios Deo rebellantes retundi, & Eccleſiæ ſubminiſtrari laudationis argumentum.

1 'MAGISTRO *ſymphoniæ ad* 'pneumatica inſtrumenta, *Pſalmus Davidis.*

2 'Dicta mea auribus percipe, Jehova; conſidera meditationem meam:

3 Attende voci clamoris mei, rex mi & Deus mi; nam ad te oro.

4 'Jehova 'mane auditurus es vocem meam: mane diſpoſiturus ſum apud te *ſermonem*, & ſpeculaturus.

5 'Nam non es, o Deus fortis, ſtudioſus improbitatis; non diverſatur *apud* te malum.

6 Non conſiſtunt inſani e regione oculorum tuorum: odiſti omnes operarios iniquitatis.

7 Perdis loquentes mendacium: [a] virum ſanguinarium & doloſum abominatur Jehova.

8 Ego autem pro amplitudine benegnitatis tuæ ingrediar 'domum tuam: incurvabo me verſus templum ſanctitatis tuæ cum reverentia tui.

9 'Jehova, deduc me per juſtitiam tuam propter 'obſervatores meos: dirige ante me 'viam tuam.

10 'Nam non *eſt* in ore 'ullius rectum, 'intimum eorum ærumnæ; 'ſepulchrum apertum guttur eorum: lingua ſua doloſè blandiuntur.

11 'Hos reos perage Deus, decidant a conſiliis ſuis: propter amplitudinem defectionum eorum depelle eos, 'quia rebellant in te.

12 'Cõtrà lætẽtur omnes ſerecipientes ad te, in ſeculum canant dum proteges eos: & exultent in te amantes nominis tui.

13 'Quia tu benedicis juſto, Jehova: tanquam clypeo benevolentiæ circunteges eum.

[a] Heb. ſanguinum & dolis.

ANNOTATIO.

1 Magiſtro] *Quod ad inſcriptionem, vide ſuprà 4. 1. Pſalmus eſt ἰυκτικὸς, Exordio, Propoſitione, & Petitione conſtans.* Pneumatica inſtrumenta] *Hebræus Nechiloth dicuntur ea muſicorum inſtrumentorum genera, quæ tubulata ſunt atque excavata; cujuſmodi fuerunt ſacerdotum tubæ & Leviticum buccinæ; quod genus inſtrumentorum quia ſonum edit immiſſo vento, pneumaticum appellatur: Hebraeus verò Nechilà, id eſt, perforatum, per contractionem pro Nechilla, mutata vocali brevi in longam. vide ſuprà in Pſalmo 4. 1.* 2 Dicta mea] *Exordium audientiam faciens tum a perſona Dei, propter naturam, officium & promiſſiones ejus; tum a perſona ſupplicis.* 4 Jehova] *Propoſitio fiduciæ, ex qua fore dicit ut Deum accedat, ſollicitet precibus, & obſervet effecta promiſſionum Dei; cujus fiduciæ argumenta ſequentibus quatuor verſibus exponuntur.* Manè auditurus] *id eſt, tempeſtivè facſam ut audias me, non deſinam.* 5 Nam non] *Confirmatio fiduciæ duobus argumentis: primùm a perſona adverſariorum, quorum improbitatem ſtatuit Deo exoſam eſſe, tribus verſibus; deinde a perſona ſua, quòd fretus eſt benignitate Dei, & cum reverentia accedit, verſu 8.* 8 Domum tuam] *id eſt, atrium domus; ſinecdoche. vide Nechemiæ 6. 11. in annotatione.* 9 Jehova] *Petitio continens membra tria, de David, de improbis, & de Eccleſia tota. Primi autem ſumma eſt, ut Deum ducem habeat in via ipſius per omnem juſtitiam: finis ſummus, gloria Dei.* Obſervatores] *tam improbos, de quibus duobus ſequentibus verſibus; quàm probos & pios, de quibus verſibus ultimis.* Viam tuam] *id eſt juſtitiæ tuæ, quàm præſcribis verbo tuo: prima petitio pro perſona ſua.* 10 Nam non eſt] *ſingularis explicatio illius finis propter quem ſe commiſit Deo ſuperiore verſu.* Ullius] *eorum quos commemoravit 5. & 6. verſibus: videlicet niſi tuo Spiritu deduxeris per juſtitiam tuam, & direxeris ante ipſum vitam tuam: quod propterea petit, præcedente verſu.* Intimum eorum] *id eſt, toti intus ærumnas alienas machinantur.* Sepulchrum apertum] *id eſt, nihil loquuntur aut ſpirant niſi cædes, ſanguinem, atque exitium. Hunc autem locum ex hypotheſi ad theſin optimè accommodat Paulus, cum habeat rationem naturæ humanæ deſtitutæ benignitate Dei, Rom. 3. 13. ut modo oſtendimus.* 11 Hos reos] *Secunda petitio in perſonam adverſariorum.* Quia rebellant] *quaſi dicat, non propter me, ſed propter te ipſum.* 12 Contrà lætentur] *Tertia petitio, pro Eccleſiæ totius ædificatione.* 13 Quia tu] *ſtola gia laudis quam Eccleſia tribuit Deo, a ſempiterna benedictione & beneficentia ejus, ex gratuita ipſius benevolentia in futurum perſeveratura.*

PSALMUS VI.

David ægrotus iram Dei flagellumq́ deprecatur, miſericordiam implorat, & ſalutem petit: quę deinde certa fide percipiens adverſus inimicos de attentione & beneficentia Dei inſperata gloriatur.

1 MAGISTRO ſymphoniæ fidium, ad [a]gravem ſymphoniam; pſalmus Davidis.
2 [a]Jehova, ne in ira tua [a]reprehendas me; neque in æſtu tuo caſtiges me.
3 Gratiam fac mihi Jehova, [a]quia languidus ſum: cura me Jehova; quia conturbata ſunt oſſa mea,
4 Et anima mea conturbata eſt valde: tu ergo Jehova [a]quouſque?
5 [a]Revertere Jehova, [a]eripe animam meam: ſerva me [a]propter benignitatem tuam.
6 [a]Nam non eſt in ipſa morte recordatio tui: in ſepulchro quis celebrare tte?
7 [a]Defatigor in gemitu meo, [a]facio ut natet totam noctem lectus meus: lachrymis meis ſpõdam meam liquefacio.
8 Contabeſcit præ indignatione oculus meus; conſeneſcit [a]propter omnes hoſtes meos.
9 [a]Recedite a me omnes [a]operarii iniquitatis: nam audit Jehova vocem fletus mei:
10 Audit Jehova deprecationem meam; Jehova orationem meam ſuſcipit.
11 Erubeſcant & conturbentur valde omnes inimici mei: [a]revertantur erubeſcentes [a]momento.

ANNOTATIO.

1 Gravem ſymphoniam] *vide* 1. *Chron.* 15.21. 2 Jehova] *Pſalmus eſt* ἐυκτικὸς *cujus petitio ſeptem primis verſibus; exultatio verò fidei, tribus ultimis continetur. Petitionis partes ſunt duæ, ut ver.* 10. *indicat, ſuis cauſis junctæ: deprecatio mali, hoc eſt, iræ & flagellorum Dei, uſque ad verſ.* 5. *& petitio liberationis atque ſalutis, uſq; ad ver.* 9. Reprehendas] *nempe verberando.* 3 Quia languidus] *ratio deprecationis a conſtitutione perſonæ ſuæ, quam per gradationem amplificat.* 4 Quouſque] *caſtigas & a me averſus manes? apoſtopeſis.* 5 Revertere] ἀνθρωποπαθὲς *dictum, altera petitionis pars, ut obſervatum eſt in verſu* 2. Eripe] *a morte præſentiſſima, ut verſus ſequens oſtendit.* Propter benignitatem] *prima petitionis cauſa a natura Dei & benignis promiſſionibus, quæ non niſi a viventibus piis celebrari poſſunt.* 6 Nam] *confirmatio cauſæ a gloria Dei, quæ recordatione & celebratione nominis ejus illuſtratur. quaſi dicat, ſi moriar, non potero amplius in vivis prædicare nomen tuum: ſic pſal.* 30.10. *&* 88.11. *&* 115.17. *&* 118.17. *& Jeſchahhjæ* 38.18. 7 Defatigor] *ſecunda cauſa a perſona ſupplicu.* Facio ut natet] *id eſt, me & lectum meum demergo lachrymis, hyperbole: ſicut & ſequentes loquendi forma, quæ exprimunt grævitatem mali.* 8 Propter omnes hoſtes] *qui hoſtili animo calamitates meas obſervant, & triumphant de me: ſic tranſitur ad alteram hujus Pſalmi partem.* 9 Recedite] *Apoſtrophe ad inimicos, qua David fidei gloriationem & veritatem Dei illis omnibus opponit. quod autem ait, Recedite, ſpe deluſos eſſe illos intelligit.* Operarii iniquitatis] *id eſt, hypocritæ, prout deſcribuntur pſal.* 41.7. *& ſequent.* 11 Revertantur erubeſcentes] *qui me fuerant cum lętitia inviſuri, ſi labefactari ſe viſſes me.* Momento] *id eſt, videntes præter expectationenem me divina ope reſtitutum; prout Deus velut ad jactum oculi ſuos liberare ſolet.*

PSALMUS VII.

David perfidè accuſatus, liberationem exoptat a Deo; profeßus fidem & teſtificationem conſcientiæ ſuæ, mala quæ in ſe ſtruebantur averti petit: poſtremò in fidei gloriatione confirmatus pronuntiat improborum exitium, & Dei laudem a piis prædicatum iri.

1 [a]ODE varia Davidis: quam cecinit Jehova [a]ad verba Cuſchi [a]Binjaminitæ.
2 [a]Jehova Deus mi, [a]ad te recipio me: ſerva me ab omnibus perſequentibus me, & libera me:
3 Ut non abripiat tanquam leo [b]meipſum; dilacerans, nemine liberante.
4 [a]Jehova Deus mi, ſi feci iſtud: ſi eſt iniquitas *iſta* [a]in manibus meis:
5 Si intuli malum mecum colenti pacem: ([a]quia eripui hoſtiliter inſequentem me immeritò)
6 Perſequatur inimicus me ipſum & aſſequatur, conculcetque in terra [a]vitam meam: & [a]faciat gloria mea in pulvere habitet. Sela.
7 [a]Surge Jehova in ira tua, extolle te propter indignationes hoſtium meorum; & evigilans *attende* ad me, *qui* [a]judicium præcipis.
8 [a]Cúmque cœtus nationum circumdet te; propter eum [a]in altum revertere.
9 [a]Jehova jus dicit populis: judica me Jehova; ſecundum [a]juſtitiam meam & ſecundum integritatem meam *pronuntia* de me.
10 [a]Deficiat quæſo malum improborum, ut ſtabilias juſtum: [a]prout explorator es [c]animorũ & renum Deus juſte. c Heb. reſ.
11 [a]Scutum meum in Deo *conſiſtit*; qui ſervat rectos corde,
12 Deo *inquam* judice juſto; & Deo forti [a]cõmovente illos quotidie.
13 [a]Si non [a]convertatur *improbus*, gladium ſuum acuat; arcum ſuum tendat, & dirigat ipſum:
14 Et ſibi comparatis armis lethiferis; ſagittas ſuas [a]perſequentibus paret:
15 [a]Ecce parturierit moleſtiam; aut conceperit laborem, ut pariat [a]mendacium:
16 Ciſternam foderit & excavaverit eam: [a]cadet tandem in foueam *quam* paraverit.
17 Redibit moleſtia ejus in caput ejus: & ſuper verticem ejus injuria ejus deſcendet.
18 [a]Celebrabo Jehovam ſecundum juſtitiam ejus; & pſallam nomen Jehovæ excelſum *eſſe*.

a Heb. *ode erratica, id eſt, multiplex & conſtans ex vario carminum genere, ubi plures ſtrophæ (quas recentiores vocãt) juſtas efficiunt periodos: ſic Chabakuk.* 3.1.
b Heb. *animam meam: ſic ver.* 6.

ANNOTATIO.

1 Ad verba Cuſchi] *Etſi hujus alibi mentio nominat im non habetur; non dubium eſt tamen, quin hic ex Schaũ-*

Schaülis comitatu fuerit, & gravis alicujus criminis Davidem; insimulaverit falso: cujusmodi est illud quod inficiatur David, 1. Schem. 24. 10: quæ falsa delatio huic psalmo occasionem dedit. Binjaminitæ] *nam gentiles Schaülis primas in regno obtinebant, 1. Schem. 22. 7.* 2 Jehova] *Psalmus est mixtus,* ἐυκτικὸς *& διὸ* ἀσκαλικὸς, *continens ardentissimam orationem, usque ad vers. 11. & confirmationem prophetica eorum quæ Dei dispensatione fuerant eventura, usque ad finem. Petitionis autem partes sunt duæ; una, de liberatione sui, usque ad ver. 10. altera, de eversione mali, vers. 10.* Ad te recipio] *primum instrumentum orationis, fides in Deum; cujus adjunctum salus & conservatio nostri, sequente versu ostenditur.* 4 Jehova Deus] *Secundum instrumentum petitionis, testimonium conscientiæ, quòd nullius maleficii est sibi cõscius in ea causa cujus nomine apud Schaülem fuerat accusatus. Tractatur autem ista propositio per* ὑποτυπὴν σχῆμα, *duobus modis: nam primum est thesis sive explicatio anteactæ vitæ, duobus versibus: deinde hypothesis pœnæ, cui se ipsum dedit si comperiatur illius criminationis reus, ver. 6.* In manibus meis] *id est in me: synecdoche.* 5 Quin eripui] *Amplificatio a contrario, cujus veritatem vide 1. Schem. 24. 6. & sequentibus, & 26. 9.* 6 Vitam meam] *id est, me vivum.* Faciat] *id est, ignominiosa morte & sepultura afficiat.* 7 Surge Jehova] *repetitio orationis; qua transitur ad petitionis causas ut iniqui cohibeantur, innocentes defendantur, & Dei gloria promoveatur: qui tres fines per hysteroſin Hhebræis perfamiliarem sequentibus ver. exponuntur.* Judicium præcipis] *id est, summe & justissime judex.* 8 Cumq; cœtus] *Amplificatur finis gloriæ Dei a circumstantiis. quasi dicat, cùm hoc tempus sit maximè juri dicendo accommodum, quo tanta est Israëlitarum expectatio; non tantùm mihi, sed etiam gloriæ tuæ & illorum ædificationi consule.* In altum revertere] *id est, conscende solium judicaturus.* 9 Jehova] *secundus finis petitionis, argumento per thesin ducto ab officio Dei, quod nominatim ad personam suam & causam singularem accommodat.* Justitiam] *id est, innocentiam in hac causa, ut professus est supra vers. 4. & 5.* 10 Deficiat quæso] *tertius finis petitionis, ut Deus maleficia convellat; sive servatis adhuc, sive perditis improbis: quam unam rationem esse docet stabiliendi justi.* Prout] *Confirmatio a natura Dei omniscia, & officio ejus.* Animorum & renum] *id est, cogitationum & cupiditatum.* 11 Scutum] *altera pars psalmi, propheticè explicans usum fidei & consequentia ejus. De usu autem fidei his duobus versibus agitur, nimirum quod se committens Deo salutem recipit, & quodimproborum cruciatus a Deo immissis observat.* 12 Commovente] *id est, justissimè eos exagitante atq; divexante: nam respicit David ad interminationem Dei Deut. 28. 25.* 13 Si non convertatur] *alterum membrum confirmationis propheticæ de rebus consequentibus fidem in Deum: docet enim psaltes primùm quid eventurum sit improbis, usque ad vers. 18. deinde quid pii facturi sint, vers. 18. In statu improborum & eventu describendo tres proponuntur allegoriæ; una militiæ, altera partus, tertia foveæ: ad significandas vires, consilia, & fraudes quibus uti solent.* Convertatur] *id est, consilium institutũ non mutet; sed ita pergat ut sequentia explicant.* 14 Persequentibus] *satellitibus & administris nequitiæ suæ.* 15 Ecce parturierit] *Amplificatio superioris conditionalis propositionis* κατ' ὑπόθεσιν, *quasi rem præsentem oculis subjiceret; consilia, conatus, & effecta allegoricè repræsentans.* Mendacium] *id est, id quod fallet eum expectatione ipsius.* 16 Cadet] *id est, sua tandem arte, suis armis, suis conatibus corruet; quod ipse de Schaüle nominatim dicit, 1. Schem. 26. 10. sic infrà 11. 3.* 17 Descendet] *Quasi dicat, cœlitus immittetur.* 18. Celebrabo] *altera consequentia fidei, ut observatum est supra vers. 13.*

PSALMUS VIII.

David extollit majestatem Dei ab operibus in cœlo & in terra, maximè verò in homine tum creato tum instaurato per Christum.

1 MAGISTRO *symphoniæ ad* [a] *Gittæa instrumenta, Psalmus Davidis.*

2 [b] Jehova domine noster, quàm magnificum *est* nomen tuum in tota terra: qui [c] ponis decus tuum [d] supra cœlos.

3 [e] Ab ore infantium & lactentium [f] fundas robur *illius*; [g] propter hostes tuos, faciendo ut cesset inimicus & ultor sui.

4 Quum respicio cœlos tuos, [h] opus digitorum tuorum; lunam & stellas quas statuisti:

5 [i] Quid *est* mortalis, ut [k] memor sis ejus? aut filius hominis, ut visites eum?

6 Nam [l] fecisti eum paulò minorem angelis: & gloria ac decore coronasti eum.

7 Dominum eum præfecisti operibus manuum tuarum: omnia posuisti sub pedibus [m] ejus:

8 Greges & armenta quotquot sunt: & etiam bestias agrestes:

9 Aves cœlorum & pisces maris: quod permeat semitas marium.

10 Jehova domine noster, quàm magnificũ est nomen tuum in tota terra.

[a] Heb. *ad Gittæum* e vallegumeni frequens.
[b] Heb. *Jehova noster.*
[c] Heb. *posuisti.*
[d] Heb. *super.*
[e] Heb. *ex ore.*
[f] Heb. *fundasti.*
[g] Heb. *ob causam.*
[h] Heb. *opera.*
[i] Heb. *homo.*
[k] Heb. *memor es.*
[l] Heb. *fecisti eum parum minus.*
[m] Heb. *ejus.*

ANNOTATIO.

1 Gittæa instrumenta] *id est, quibus utebantur posteri Jeduthunis tertiæ musicorum classis, ex quorum gente erat Hhobed Edom Gittæus & familia ejus. 1. Chro. 16. 38. Dicuntur autem Gittæa, quia penes hanc familiam Gittæam asservabantur, & ab ea suo tempore pro ministerio sacro fratribus musicis subministrabantur, ut docet locorum comparatio 1. Chron. 9. 28. & 26. 20. cum sequentibus.* 2 Jehova] *psalmus est* ἐυκτικὸς, *formæ* κυκλοτερῆς, *constans ex propositione & argumentis laudis. Propositio laudis est ver. 2. & ultimo, conjuncta exclamatione & admiratione; qua ostendit in cœlo & in terra Deum sese laudabilem exhibere; quæ duo subjecta, terræ & cœli, hoc versu per prolepsin dicta duobus sequentibus explicantur.* Supra cœlos] *id est, in finitus es majestate & gloria.* 3 Ab ore] *altera pars, proposito argumentorum ex quibus laudandus est Deus: cujus loci sunt duo, unus ab ipsius administratione, hoc versu; altera rebus creatis: maximè verò ab homine, non tantùm prout creatus est; sed etiam reparatus in Christo, sequentibus. Hîc autem*

autem ab exemplo rerum (quarum hæc alioqui videtur infirmissima, illa ἀδύνατος) ostenditur quantopere Deus sit commendabilis. quasi dicat, inde a tenuissimo illo exordio humanæ vitæ, etiam in perpusillis & recèn natis infantibus usque ad exitum hujus vitæ gloria Dei semper illustratur (sicut argumentatur Christus Matth. 21. 16.) & in rebellib. quoq; potentissimè perficitur. Fundas] *quasi dicat, jam inde fundamenta jacis agnoscendi & prædicandi robustissimi decoris tui.* Propter hostes tuos] *evincendos, oraq; eorum obthuranda, ut sequentia explicant.* 4 Opus digitorum] *id est, elaborati ssimum & planè divinum: humanitus dictum.* 5 Quid est mortalis] *tertius locus de conditione hominis, quam argumento esse docet ad prædicandam gloriam Dei, duobus modis; primùm a tenuitate hominis si spectabitur in se ipso: deinde ab amplitudine beneficiorum Dei quibus ornatur. Tenuitatem aspectabilem ostendit per comparationē corporum cœlestium, quæ neque generationi neque corruptioni sunt obnoxia, ut homo est ab orbe condito; amplitudinem verò per comparationem spirituum cœlestium & autoritatem, primùm quidem Christo in spiritu corporaq; omnia attributam; deinde verò ab hominibus participatam per Christum in hæc inferiora omnia: vide Heb. 2. 6. & sequentibus.* Memor sis] *ut quatuor versus sequentes explicant.* 6 Fecisti] *id est, præstantiam illi propè angelicam cœlestemq; contulisti in hac vita.* 7 Ejus] *prioris Adami in creatione, Gen. 1. 26. & sequentibus; & posterioris, 1. Cor. 15. 27. & Heb. 2. 8.*

PSALMUS IX.

David de occiso Goljatho & fusis Philischtæis gratias agit Deo, majestatem, officium operaq; ejus celebrat, & pios ad celebrandum hortatur: deinde exponit formam precationis, quam tunc temporis fideles habuerunt pro salute sua & inimicorum dejectione.

[a] Heb. *illius qui inter: vide* 1. *Schem.* 17. 4.

1 MAGISTRO *symphoniæ, de morte* [a] *illius duellatoris; psalmus Davidis.*

[b] Heb. *corde.*

2 [b] Celebrabo Jehovam ex toto animo meo, enarrabo omnia mirabilia tua.

3 Lætabor & exultabo in te; psallam nomini tuo excelso, *dicens:*

[c] Heb. *revertendo.*

4 [c] Revertentes inimici mei retrorsum, corruunt & pereunt a facie tua.

[d] Heb. *justitiæ.*

5 Nam exercuisti judicium meum & causam meam; [d] sedisti in solio, judex justè.

[e] Heb *in seculum & æternum.*

6 Increpasti gentes, perdidisti improbum; nomen istorum delevisti in [e] secula temiterna.

7 O inimice, absolutæ *ne* sunt vastitates in æternum? an civitates extirpasti? periit memoria ipsorum, *perierunt* ipsi.

8 At Jehova in seculum permanet; comparans ad judicium solium suum:

[f] Heb *in justitia, in rectitudinibus.*

9 Ut ipse judicet orbem [f] justè; jus dicat nationibus rectissimè:

10 Et sit Jehova editus locus attrito; editus, *inquam*, locus temporibus *quibus est* in angustia.

11 Itaque fiduciam habebunt in te agnoscentes nomen tuum: quia non derelinquis quærentes te Jehova.

12 Psallite Jehovæ inhabitanti Tzijonem; nuntiate in populis actiones ejus.

13 Nam qui reposcit cædes, horum recordatur: non obliviscitur clamoris pauperum,

14 *Clamantium,* gratiam fac mihi Jehova, respice afflictionem meam ab osoribus meis; exaltans me e portis mortis:

15 Ut enarrem universam laudem tuam in portis filiæ Tzijonis: exultem in salute tua, *dicens:*

16 Demersæ sunt gentes in foveam *quam* fecerant; adrete quod absconderant captus est pes earum.

17 Innotuit Jehova judicio *quod* exercuit: opere manuum suarum irretitus est improbus; [g] meditandum Sela.

[g] Heb. *meditationis.*

18 Revertantur improbi ad sepulchrum usq; omnes gentes oblitæ Dei.

19 Non enim in æternum oblivioni tradendus est egens: expectatio pauperum *non* peritura est in perpetuum.

20 Surge Jehova, ne roboret se mortalis: judicentur gentes coram facie tua.

[b] Heb. *appone timorem illi.*

21 [b] Incute Jehova timorem eis: experiantur gentes se mortales esse, Sela.

ANNOTATIO.

1 Illius duellatoris] *Goljathi, de quo* 1. *Schem* 17. 2 Celebrabo] *Psalmus est ἐπαινετικὸς sive laudativus, duabus partibus constans. Prima est, laudatio singularis prophetæ, usque ad vers.* 12. *Secunda, hortatio ad omnes fideles pertinens, ut Deum prophetæ exemplo celebrent vers.* 12 & 13: *cui subjicitur forma orationis, qua utuntur pii ad opem Dei consequendam, & obtinendum istud laudationis argumentum, usque ad finem psalmi. Continent autem singulæ partes suas causas. Itaque primæ hujus membra sunt duo; propositio laudationis, usque ad vers.* 5. & *Confirmatio, inde usque ad* 12. 4 Revertentes] *Formula laudis, quam se prædicaturum profitetur psalmes.* 5 Nam] *confirmatio summæ propositionis ab isto singulari Dei beneficio contra Philischtæos.* Sedisti in solio] *id est, judicem egisti; humanitus dictum.* 6 Gentes] *Philischtæos, ut si sententiam ferendo fudisses eos.* Improbum] *Goljathum.* Istorum] *qui in ista acie occubuerunt.* 7 O inimice] *Sarcasmus, quo ostendit quam irrita fuerunt Philischtæorum consilia. quasi dicat, perditionem aliis interminabantur; ipsi verò eam subiverunt. Est autem hic ἐπιτροπὴ propositionis per hunc sarcasmum & subjectam ei apodosin.* Periit] *apodosis per antithesin elegantissimam.* 8 At Jehova] *secundum membrum antitheseos, quo a superiore hypothesi psalmes transit ad thesin de natura, officio, & operibus Dei.* In seculum permanet] *id est, natura æternus est, ac nunquā interiturus, ut sunt hostes.* Comparans] *id est, officio judex justissimus.* 9 Ut ipse] *id est, ut opere præstet quicquid judicaverit, perdendo aut servando ex calamitatibus.* 10 Editus locus] *id est, arx & propugnaculum: metaphora, ut* 2. *Schē.* 22. 3. 11 Itaque] *conclusio laudationis singularis, a fide ingenerata in animis piorū propter bona illa quæ in superioribus explicavit, ad secundā partē μεταβατικὴν.* 12 Psallite] *secunda pars, hortatio. ut observatū est sup. ver.* 2. 13 Nam qui] *Cōfirmatio hortamēti a benignitate Dei.*

Qui

Qui repoſcit]*id eſt, Deus juſtiſſimus & cædium vindex.* Horum]*pauperum & afflictorum, qui mox nominantur.* 14 Clamantium]*forma orationis, ut obſervatum eſt ſupra verſ. 2. tum pro ſalute piorum ad gloriam Dei, uſque ad verſ. 18. tum pro confuſione hominum Deo & Eccleſiæ adverſantium, ad finem uſque.* Portis mortis]*id eſt, ab hac certiſſima aliàquin morte & præſentiſſima efferens me: pars igitur prior petitionis hoc verſu continetur; finis verò ſequentibus uſq; ad verſ. 18.* 15 Portis filiæ Tzijonis]*id eſt, intra Eccleſiam; quæ filia Tzijonis propterea dicitur, quòd Deus ibi ſuam ſedem & convẽtus Eccleſiæ deſtinaverit.* 16 Demerſa ſunt]*ut ſupra 7. 16.* 18 Revertantur]*altera pars petitionis adverſus hoſtes, uſque ad finem.* Oblitæ Dei]*id eſt, quæ omiſſa Dei recordatione opprimunt egentes, de quibus verſ. ſeq. ſynecdoche.* 19 Nam]*ætiologia petitionis ab æquo & bono conveniente cum naturâ Dei.* 20 Surge]*Amplificatio proximè præcedentis petitionis a modo quos adhibiturus eſt Deus in infirmandis, judicandis, & conſternandis adverſariis; denique mortalibus, ſi opus eſt, afficiendis morte.*

PSALMUS X.

Eccleſia ſe deſtitui ope Dei; & ab improbis opprimi expoſtulans, malum animum, maledicta, maleficia & blaſphemias improborum explicat; bonorumq; perpeſſiones oſtendit. Idcirco Deum ſollicitat ut nominis ſui rationem habens ſuorumq; miſertus improbos contundat & pios liberet.

1 QVARE Jehova abſiſtis in longinquo? te occultas temporibus *quibus ſumus* in anguſtia?

2 Superbia ſua improbus perſequitur pauperem: *hi* deprehenduntur cogitationibus quas comminiſcuntur *illi.*

a Heb. *dentem.* 3 Nam laudat *illa* improbus pro deſyderio animi ſui, & quęſtuoſus a prædicat, irritat Jehovam.

4 Improbus iſte pro elatione vultus ſui non inquirit; non *eſſe* Deum, *ſunt* omnes cogitationes ejus.

5 Manent viæ ejus quocunque tempore, altè abſunt judicia tua a conſpectu ejus: quicunque ſunt hoſtes ejus, efflat in eos.

b Heb. *in corde ſuo: ſic infra verſ. 11, & 13.* 6 Dicit cum b animo ſuo, non dimovebor; c ulla ætate qui non *verſabor* in malo.

c Heb. *ætate & ætate.* 7 Execratione os ejus plenum eſt, fraudibuſque & dolo; ſubeſt linguæ ejus moleſtia & labor.

d Heb. *in infoditis eſt, inſidiarum loci.* 8 Conſidet inſpecu villarum, in latebris, occiſurus innocentem: oculi ejus contra inopem delitescunt.

9 Inſidiatur in latibulo, ſicut leo in tugurio ſuo, inſidiatur ad rapiendum pauperem: rapit pauperem trahendo eum in rete ſuum.

10 Atterit ſe, incurvat ſe: donec deciderit in robuſta ejus *membra* cœtus contritorum:

11 Dicens cum animo ſuo, oblitus eſt Deus fortis; abſcondit faciem ſuam, non reſpicit e unquam. e Heb. *in æternitatem.*

12 Surge Jehova, Deus fortis attolle manum tuam: ne obliviſcaris pauperum.

13 Quam ob rem irritans improbus Deum diceret cum animo ſuo; te non inquiſiturum? *Sup. verſ. 4.*

14 Reſpicis, quin tu moleſtiam & indignationem intueris ad reddendum manu tua: f *quam* tuæ fidei committit inops; pupilli tu es adjutor. f Heb. *ſuper te derelinquit*

15 Frange brachium improbi: & pravi improbitatem repoſce, *donec* non invenias.

g Heb. *in ſeculum & æternum: ut ſupra 9. 6.* 16 O Jehova rex in g ſecula ſempiterna, pereunt gentes *ſingulæ* e terra ſua.

17 Deſyderium manſuetorum exaudiviſti Jehova: confirma animum horum: adverte aurem tuam:

18 Vindicando pupillum & attritum, ut non pergat amplius violentiam afferre mortalis, e terra.

ANNOTATIO.

1 Quare]*Pſalmus eſt ἀνωτέρω προσωποποιΐας generis ἐνιστικὸς, ex duobus partibus conſtans; propoſitione querimoniæ & difficultatum quibuſcum fideles conflictantur, uſque ad verſ 12. & Petione, uſque ad finem. Querimoniæ duo ſunt loci, unus de Deo, quòd opem differat, verſ. 1. alter de improbis, quòd bonos afficiant malis, verſ. 2.* Abſiſtis]*id eſt, ita opem differs ut ſi procul abeſſes a nobis: humanitus dictum, ut ſequentia.* 2 Deprehenduntur]*id eſt, inopinantes oppremuntur.* 3 Nam laudat] *ἐργασία poſterioris illius partis quæ in querimonia dicta eſt, de improborum injuria: cujus duo gradus proleptice ponuntur hoc verſu; ſequentibus verò ſigillatim explicantur uſque ad verſ. 12. Primus eſt ἀνάδειξις & gratulatio ſui ipſius cum animo ſuo, atque Thraſonica de maleficiis apud alios gloriatio. Secundus, contumacia in Deum atque blaſphemia.* Illa]*facta & cogitationes, de quibus verſ. 2.* 4 Improbus iſte] *Explicatio ſecundi membri per hyſteroſin, Hebræorum more.* Vultus ſui]*id eſt, animi, quem indicat vultus: ſynecdoche.* Manent]*id eſt, quæcunque tempora incidant, quaſi immotus ſecundis rebus utitur, non experitur gravitatem judiciorum Dei, unde glorioſè alios ludificatur. explicatio primi gradus uſque ad verſ. 11. in qua docetur quo modo improbi conſtituti ſunt, primùm animo hoc & ſequente verſu, deinde ſermone verſ. 7. poſtremò opere, tribus ſequentibus.* Viæ ejus] *id eſt, inſtitutum & ratio vivendi ejus.* 7 Subeſt linguæ] *vide infrà Pſalmo 66. 17.* Moleſtia & labor] *quem videlicet afferat alteri.* 8 Villarum]*id eſt, locorum infrequentium: per ſynecdochen.* 11 Dicens cum animo] *repetitio ſecundi & ſummi gradus nequitiæ, de quo ſupra in fine ver. 3. & 4. ut eo veluti aculeo infixo, vehementiùs tranſeatur ad petitionem.* 12 Surge Jehova]*Petitio, ut obſervatum eſt in ver. 1. quæ poſt adducta argumenta membratim repetitur, verſ. 15. & ſequentibus.* 13 Quam ob rem] *primum argumentum petitionis, a gloria Dei pergraviſſimam contentionem enuntiatum de reprimendis majorum blaſphemiis in Deum.* 14 Reſpicis] *ſecundum argumentum ab officio & natura Dei odio habentis & ulciſcentis malũ contra quam dicunt improbi ſupra ver. 11. neq; cognoſcere, neq; repoſciturum eſſe Deũ.* Quam tuæ fidei] *tertium argumentũ a fide piorũ*

in

in Deum. 15 Frange]*regressio ad petitionem;cujus capita sunt duo,dissipatio improborum hoc versu;& miserorum liberatio ver.*17.*&* 18. Brachium]*id est, omnia violentiæ instrumenta, ut exarmatum judices.* 16 O Jehova]*Exclamatio pathetica ad conciliandam misericordiam, duobus argumentis:unum est a funesta perditione bonorum quos perdunt improbi: alterum, ab officio Dei quod semper habuit, & antea ad usum bonorum supplicantium exercuit.* Gentes]*id est,cœtus populi tui.* 17 Confirma]*secundum petitionis membrum,ut observatum est suprà in ver.*15.

PSALMUS XI.

David contumeliis & persecutionibus affectus,gravissimè inimicos reprehendit, ruinam consiliorum sibi adversantium prænuntiat:Deum judicem cognoscere,probare,& tandem judicaturum esse singulos,ostendit ex æquo & bono.

1 MAGISTRO *symphoniæ,* [a] Ode *Davidis:* [b] Ad Jehovam me recepi; quo modo dicitis animæ meæ, [c] emigra e [d] monte vestro [e]*velut* avicula?

[c] *vel,emigrate,id est,tu cum tuis hominibus.*

2 Nam ecce isti improbi [f]tendunt arcum, aptant sagittas suas nervo: ad jaculandum in caligine contra rectos corde.

3 Atqui istis propositis destruentur: [g]justus *enim* quid operatus est?

4 [h]Jehova [i]in templo sanctitatis suæ *est*, Jehovæ solium est in cœlis: [k]oculi ejus vident, [l]palpebræ ejus [m]explorant filios hominum.

5 Jehova justum [n] explorat; improbum autem & amantem violentiæ odit animus ejus.

6 [o]Depluet super improbos prunas, ignem, & sulphur: [p] ventusq; vario prestere conjunctus [q]portio poculi eorum *erit.*

[p] Heb. *venti presterum.*

7 [r]Sed justus Jehova justitias [s]diligit: rectum [t] videt vultus ejus.

ANNOTATIO.

1 Ode]*Quia non distinguit inscriptio utrum Psalmus fuerit an canticum; vocem utrique generi communem adhibemus. Ode est διδασκαλικὴ,continens primùm ἀγῶνα sive contentionem adversùs improbos, Schaülem (ut verisimile est) & ejus asseclas,usque ad ver.*4.*deinde prophetiam sive prædicationem divinæ administrationis in bonos & malos.* Ad Jehovam]*contentionis prius argumentum a fiducia sui in Deum; cui opponit ex adverso Psaltes tum amarulentas & blasphemas inimicorum contumelias, ut* 1. *Schem.*26 19:*tum conatus impios & fraudulentos,ver.*2.*de quibus* 1.*Schem.a* 18.*usque ad finem.* Monte vestro]*id est,in quem vos recipitis tanquam in domicilium vestrum aut securitatis locum: sic enim accuratissimè persequebatur eos Schaül.vide* 1.*Sch.*24.3.*&* 2.*Sch.*17.9. Velut avicula]*id est,quam velocissimè.* 2 Tendunt arcum]*id est comparant arma & dolos contra me & meos.* 3 Atqui]*secundum argumentū contentionis ab eventu,quo prædixit David consilia, artibus & conatibus suis ipsorum omnes adversarios esse ruituros:metaphora a structuris.* Justus e.]*ætiologia superioris argumenti a conscientia justitiæ & innocentiæ suæ in hac causa.* 4 Jehova]*altera pars odes,prædicatio eventus quē superiore versu dixerat,ideoq; hoc& sequentibus post omnem contentionem copiosè explicat eventū piis salutarem ab infinita majestate,cognitione,administratione,justitia,& operatione ejus.* In tēplo sanctitatis]*id est,in cœlis,ut sequentia exegeticè ostendunt.quasi dicat,judex cœlestis est.primus gradationis locus ab usu forensi.* Oculi ejus]*id est, cognoscit de omnibus: secundus gradationis locus.* Palpebræ]*id est oculi, metonymicè.* Explorant]*id est,dum cognoscit de hominibus,diligenter omnia excutit; quod sequente versu per antithesin exponitur.* 5 Explorat]*castiganda quem amat,ut ostendit oppositio improborum, ad quorum eventa describenda transit per occasionem* ἀντιθέτως, ὕστερον πρότερον. 6 Depluet]*id est.horrifica judicia exercebit, quæ ab externis casibus describuntur: tertius gradationis locus.* Ventus vario prestere conjunctus]*id est, procellosissimus & omnia conflagrans; cujusmodi esse turbinem quem presterem vocant, testatur Plin.lib.*2.*cap.*48. Portio poculi]*id est,tantum judicium exhausturi sunt, ut intus & extrà, corpore & animo conflagrent, experientes gravitatem judiciorum Dei:sic in scripturis metaphoricè designatur beneficiorum,castigationum, ultionumq; mensura,quam suo judicio unicuique demensus immittit Deus.* 7 Sed]*regressio ad sermonem de bonis,qui fuerat cœptus vers.*5. Diligit]*cùm explorando cognovit de justo homine:ut contrà improbos odisse dicitur ver.*5. Videt]*id est,rationem illius habet,& singularem ejus curam gerit; non autem ut improbos,aversatur & perdit.*

PSALMUS XII.

David aulicorum calumniis impudentissimis pressus,opem Dei implorat: adducta promissione ejus fidem suam confirmat,& salutem petit.

1 [u] MAGISTRO *symphoniæ ad gravem symphoniam, Psalmus Davidis.*

2 [x]Serva Jehova.[y]nam defuit beneficus: nam defecerunt veraces ex filiis hominum.

3 Vanum loquuntur [a]alter cum altero: labiis [b]blandis,duplici animo loquuntur.

[a] Heb. *vir cū proximo suo.* [b] Heb. *labia blanditiarum corde & corde*

4 [z]Excindat Jehova omnia labia blanda; linguam eloquentem grandia.

5 Eorum qui dicunt, lingua nostra [a]prævalebimus, labia nostra,penes nos [b]sunt: quis esset [c]dominus nobis?

6 [d]Propter vastationem pauperum, propter exclamationem egentium mox exurgam,dicit Jehova: [e]locabo in salute, [f]laqueum tendat ei.

7 Dicta Jehovæ dicta [g] pura sunt: *ut* argentum purgatum in catino terræ, defæcatum [h]septies.

8 [i]Tu Jehova serva eos: custodi eorum quēque a [k]generatione ista in seculum;

9 *In qua* circumquaq; improbi [l]obambulant: quasi extolleretur crapula in filiis hominum.

ANNOTATIO.

1 Magistro]*De hac inscriptione vide suprà in Psal.*6. 2 Serva]*Psalmus est* ἰκετικὸς, *constans petitione,*

Petitionē, usque ad ver. 6. Propositione doctrinæ ad confirmandum orationem fidei, ver. 6. & 7. & postremò conclusione petitoria, unde psalmi initium fecerat. Petitionis membra sunt duo: postulatum unum de salute, ver. 2. & 3; alterum, de exitio improborum: utrique postulato suæ conjunctæ sunt causæ. Nam desiit] *etiologia a persona adversariorum. neque sunt, inquit, qui mihi beneficiant; neque sunt qui fidem præstent, cùm se mihi beneficturos simularunt.* 4 Excindat] *alterum postulatum non ex affectu carnis; sed ductu spiritus Dei pronuntiatum adversus homines flagitiosissimos, Schaülis (ut credibile est) aulicos, mendaciorum contra Davidem concinnatores.* 5 Prævaleamus] *ad Davidem evertendum. hic autem per gradationem numerus, illorum malitiam describit.* Dominus] *qui impediat ne labiis ut amur pro arbitratu nostro. sic propter vos Dei & hominum curam omnem abjiciunt, modò Schaüli assententur.* 6 Propter] *altera pars, Propositio didascalica; cujus membra sunt duo, promissio Dei erga bonos hoc versu; & confirmatio fidei nostræ in promissiones Dei, sequente.* Locabo] *pauperem & calamitosum.* Laqueum tendat] *concessio ironica. quasi dicat, omnem lapidem contra justum moveat improbus; servabo tamen.* 7 Pura] *non ut illa assentatorum, impurissima & insanissima.* Septies] *id est, optimè & sæpe: numerus finitus pro infinito, ut Prover. 6. 31.* 8 Tu Jehova] *Conclusio petitoria accommodans thesin ad se & suos.* Generatione istâ] *improborum, quam descripsit ver. 2. 3. & sequentibus.* 9 Obambulant] *id est, ita circumcursant & circumvolitant ad vocendum bonis, ut si crapula cerebrum eorum occupasset, & dementasset eos: elegans comparatio eorum quorum animus studiis nefariis rapitur, cum ebrius & ex crapula petulantibus.*

PSALMUS XIII.

David de opis divinæ dilatione, infirmitate suæ, & inimicorum importunitate expostulans, Deum orat pro salute sua, & inimicorum confusione, ad glorificandum eum.

1 MAGISTRO *symphoniæ Psalmus Davidis.*

2 [a]Quousq; Jehova? [b]obliviscereris mei in æternum? quousque abscondes faciem tuam a me?

3 Quousque [a b]congeram consilia in animum meum, mœrorem in cor meum totum diem? quousque attollet se inimicus meus contra me?

4 [b]Intuere, exaudi me Jehova Deus mi: [b]illustra oculos meos; ut [b] non [b]dormiam *dormitione mortis:*

5 Ut non dicat inimicus meus, prævalui ei: hostes mei exultent, si dimotus fuero.

6 [b]Ego verò in benignitate tua fiduciam habeo, exultet animus meus in salute tua: canam Jehovæ, quòd bono affecerit me.

[a] Heb. pone.

ANNOTATIO.

3 Quousque] *Psalmus ἰυχτικὸς, Propositione querelæ, & Petitione constans. Querelæ loci sunt tres; primus a persona Dei, tanquam deserentis, vers. 2; secundus, a persona calamitosi, tanquam luctantis cum sui infirmitatibus; tertius, a persona inimicorum, ver. 3. Quousque autem, subaudi, non intueberis? apposiopesis.* Obliviscereris] *humanitus dictum, sicut sequentia; ut suprà 10. 1.* 3 Congeram consilia] *id est, fluctuabo consiliis pro calamitatum quibus afficior varietate & multitudine; ita in dubio est animus.* 4 Intuere] *petitio tribus gradibus querimoniæ respondens, qui habentur suprà 2. ver.* Illustra oculos meos] *elata super me luce faciei tuæ, ut suprà 4. 7. quam Deus abscondisse dicitur, ver. 2.* Non dormiam] *ætiologia sive explicatio causarum, quibus ad petitionē adducitur: harum prima est a persona sua, hoc versu; secunda, a persona inimici, ver. 5; tertia, a persona Dei, cujus gloriam hoc pacto prorogatum iri profitetur, ver. 6.* Dormiam dormitione] *periphrasis mortis, metaphorica.* 6 Ego verò] *id est, nomen tuum prædicabo ex animo, cujus prædicationis duo ponuntur argumenta; fiducia in Deum ad futurum tempus, & beneficia a Deo anti collata.*

PSALMUS XIIII.

David populi Israëlis vitium & impietatem a Dei & conscientiæ ipsorum testificatione, & vanitate studii illorum ostendit; fretus & promissionibus Dei, futuram liberationem lætitiāq; prædicat a sola illius misericordia.

1 MAGISTRO *symphoniæ,* [b]Ode *Davidis:* Dicit stultus [a]cum animo suo; non *est* Deus: [b]corrumpunt, abominandam *quoq;* actionem perpetrant, non *est* qui faciat bonum.

2 [b]Jehova e cœlis prospectat super filios hominum; ut videat an sit intellegens, requirens Deum.

3 Unusquisq; [b]recessit, pariter [b]putidi facti sūt: non *est* qui faciat bonum, non *est* vel unus.

4 [b]An ignari essent omnes operarii iniquitatis: [b]exedentes populum meum *quasi* edant panem, Jehovam non invocantes?

5 Ibidem expavescunt pavore: [b]quia Deus adest generationi justæ.

6 [b]Consilium pauperis pudefacturi essetis: sed Jehova est receptus ejus.

7 [b]O si quis det e [b]Tzijone salutem Israëlis: cùm reduxerit Jehova [b]reducem turbam populi sui; exultabit Jahhakob, lætabitur Israël.

[a] Heb. in corde suo.

ANNOTATIO.

1 Ode] *vide annota, psal. 11. 1. Psalmus est, ὅ ἐστι ᾠδικὸς, constans ex Propositione, Contestatione adversus improbos, & Conclusione prophetica. Propositio est, populum Judaicum Schaüle duce non secus furere adversus Davidem quàm si nullus Deus esset; prout hæc fuit constitutio mundi omnibus temporibus, ut interpretatur Apostolus. Rom. 3.* Stultus] *id est, ratione sua abutens ad insaniam: ut a natura homo est donec per Spiritum Dei revocetur.* Corrumpunt] *Confirmatio propositionis petitur primùm a testimonio operum quæ*

illi committunt aut omittunt, hoc versu; deinde a testimonio Dei, duobus sequentibus; postremò verò a testificatione propriæ ipsorum conscientiæ, qui summus est locus contestationis, cujus ante meminimus. 2 Jehova] *explicatio testimonis divini sumpta a judiciorum forma; prospectat, videt, cognoscit tanquam judex, hoc versu, & quæstione habita deprehendit id quod sequente versu dicitur.* 3 Recessit] *a Deo, neque requisivit eum.* Putridi facti sunt] *tanùm abest ut res a Deo oblatas velut odorari possint atque percipere: nam hoc ex adverso opponitur ei quod dixerat superiore versu, an sit intelligens.* 4 An ignari] *tertius confirmationis locus, ut dictum est suprà ver. 1. quasi dicat, fieri non potest, quin ita transigentes vitam sint sibi malè conscii, hoc versu, ac proinde etiam tum & eodem loco ubi se in maleficiis occupant, terroribus conscientiæ agitentur, versu sequente.* Exedentes] *id est, in bonos injurii, & in Deum impii; quod synecdochicè duabus loquendi formis ostenditur.* 5 Quia Deus adest] *id est, quia Deus justorum causa conscientiam improborum, velint nolint, exstimulat.* 6 Consilium] *Contestatio, a propheta fidelium nomine facta adversus improbos per apostrophen: quasi dicat, non stat per vos quo minus pauperes confundatur, habetis voluntatis & facultatis plus satis; sed unicum est impedimentum vobis e cœlo, & nobis salutare perfugium.* 7 O si quis] *Conclusio prophetica ex superiore contestatione nascens; cujus partes sunt duæ, optatum, & prophetica gloriatio de futura liberatione.* Tzijone] *id est, habitaculo Dei.* Reducem turbam] *id est, me & meos e terra promissa exulantes: vide complementum in regno Davidis 1. Chron. 12. 38. & sequentibus. Verissimum verò complementum in regno Christi docetur Evangelio.*

PSALMUS XV.

David ostendit vera Ecclesiæ præsentis & sempiternæ membra ex integritate vitæ, justitia, & veritate innotescere.

1 Psalmus *Davidis.* [a]Jehova quis commoraturus est in tentorio tuo? quis habitaturus in monte sanctitatis tuæ?
2 [a]Qui ambulat [a]integrè exercétq; justitiam: ac loquitur veritatem, *prout est* in [b]animo suo:
3 [a]Non obtrectat lingua sua, [a]non afficit proximum suum malo; & [a]opprobrium non infert in propinquum suum:
4 [a]In cujus oculis contemptus est [c]reprobus; timentes verò Jehovæ honorat: juratus [d]in damnum suum; non tamen mutat.
5 [a]Pecuniam suam non exponit fœnori, & munus pro innocente non accipit: [a]qui facit ista, non dimovebitur in seculum.

[a] Heb. *integer.*
[b] Heb. *corde*
[c] Heb. *spretus.*
[d] Heb. *ad res*
[e] Heb. *faciendum sibi.*

ANNOTATIO.

1 Jehova] *Psalmus est διδασκαλικὸς, formæ διαλογικῆς, quæstione & responso constans. Quæstio est quis in tentorio, id est Ecclesia aspectabili, sit commoraturus dum peregrinamur a domino, & quis in Ecclesia catholica & cœlesti in sempiternum habitaturus, denique futurus germanum utriusque membrum. De hac quæstione Deus salutis author consulitur, ut ostendat Psaltes responsum quod subjicitur esse omni exceptione majus.* 2 Qui ambulat] *responsum a signis, quibus homo hominè suo modo & aliquatenus potest internoscere. Proponuntur autem signa tria, Integritas, Innocentia, & Veritas; quæ tria respondent tribus illis capitibus novo homini attributis, Eph. 4. 24. sequentibus autem versibus κατ' ὑστέρησιν, sive ordine præposterо ex Hebræorum consuetudine explicantur.* 3 Non obtrectat] *Explicatio veritatis ab exemplo uno, synecdochicè.* Non afficit] *Explicatio innocentiæ sive justitiæ.* Opprobrium] *dictu, aut factu.* 4 In cujus oculis] *explicatio integritatis: reprobos reprobat, & probos probat; non assentatur cuiquam; nec sibi quidem indulget; ita timore Dei in officio continetur: atque hic postremus locus sequente versu amplificatur duobus aliis exemplis; quia doctrina est inprimis παράδοξος: primùm, Non esse propter damnum abstinendum a beneficiis; deinde, Non esse beneficiendum expectatione commodi.* 5 Pecuniam] *id est, sive ex beneficio commodet, sive ex officio judicet, sui emolumenti rationem abjicit; & proximum juvat charitate, non utilitate ductus.* Qui facit ista] *Conclusio a promissionibus Dei.*

PSALMUS XVI.

David Deum orat ut se ab omni idololatria purum conservet; & idololatrarum miseria expositа bona sua in Deo prædicat: eumq; celebrat tum præsentium bonorum nomine, justitiæ, & sanctificationis per spiritum, tum etiam venturorum, nimirum resurrectionis Christi & omnium priorum per Christum, ac vitæ æternæ.

1 Insignis Ode *Davidis.* [a]Serva me, Deus fortis; [a]nam me recipio ad te:
2 [a]Dicis Jehovæ, *o anima mea*, dominus meus es: [a]bonum a me non *pervenit* ad te.
3 [a]Sanctis qui in terra sunt & magnificis; in quibus tota oblectatio mea est.
4 [a]Mulciplicant dolores suos, *qui* [a]alienum dotant: [a]non libabo libamina eorum ex sanguine; [a]neque assumam nomina eorum in labiis meis.
5 [a]Jehova *est* [a]portio prædii mei, & poculi mei: [a]tu sustentas sortem meam.
6 [a]Funiculi acciderunt mihi in amœnis; etiam possessio mea elegans est pro me.
7 Benedicam Jehovæ qui [a]consulit mihi; [a]etiam per noctes, erudientibus me renibus meis.
8 Propono mihi Jehovam jugiter: quia a dextera mea *est*, [a]non dimovebor.
9 Idcirco lætatur [a]animus meus, & exultat [b]gloria mea: etiam caro mea habitat securè:
10 [a]Quia non es dereliqturus animam meam in sepulchro: non permissurus es què benignitate prosequeris [a]videre corruptionem.
11 Facturus es [a]ut experiar semitam vitæ: satietatem gaudiorum ante faciem tuam, amœnitatem ad dexteram tuam, in æternum.

[a] Heb. *ea*

ANNOTATIO.

1 Serva me] *Ode est generis mixti, partim ἐυκτικὴ, partim ἐυχαριστικὴ. Petitionis usque ad ver. 5. summa ut est, Deus prophetam servet integrum ab omni labe idololatriæ, prout causæ quas adducit, aperiè ostendunt.*

dunt. Nam]*ætiologia sive explicatio causarum, ex quibus servari petit. Prima est à fide sua in Deum, hoc versu; & principio sequentis: secunda ab officio ipsius erga proximos, duobus sequentibus; tertia, ab exemplo idololatrarum, ver. 4.* 2 Dicis]*secunda causa ab officio; qua exponit David se conservationem a Deo petere, quæ vult officium facere; primùm erga Deum, agnoscendo & profitendo ex animo dominii suum; deinde erga bonos, benefactis & exemplis studiosè adjuvando; quod ad ampliorum confirmationem enuntiat per apostrophen ad animam suam, quasi dicat, testis est spiritus Dei in spiritu meo me ad præstanda hæc officia; non autem carnali studio conservationem petere.* Bonum]*quasi dicat, quandoquidem nullum aliud officium tibi præstare possum quàm professionem & prædicationem juris tui & dominatus in me; saltem hoc ex animo faciam: tu quoque vicissim serva me, ut sanctis possim præstare quod erit penes me.* 3 Sanctis]*quasi dicat, serva me, ut sanctus prosim: nam quæ interjecta sunt, id est, secunda ver. 1. pars, & totus secundus ver. speciem habent hyperbati.* 4 Multiplicant]*Tertia causa ab exemplo idololatrarum, a quibus videtur ad idololatriam provocatus esse durante exilio suo, ut innuit expostulatio ejus cum Schaüle 1. Schem 26. 19. quasi dicat, nihil proficiunt idololatriæ; nam animos superstitione tripudia implent, & exhauriunt domos.* Alienum dotant]*id est, alieno Deo ac potius idolo se velut matrimonio copulantes, non accipiunt; sed conferunt dotem mox in nihilum abituram.* Non libabo]*id est, neque deos illegitimos, neque illegitimè colam; ut gentes quæ sanguine libant contra legem: Levitici. 3. 17.* Neque assumam]*vide Exodi. 23. 13. Sunt autem hæc per antithesin posita, ut commodius transeatur ad alteram partem: quasi dicat, non colam illos; sed harebo soli Deo: nam Jehova est, &c.* 5 Jehova est]*altera pars eucharistica, ut ostendit ver. 7. Incipit autem eam per oppositionem sui boni cum idololatrarum damnis, quasi dicat, illi amittunt omnia; at ego omnia possideo, quia possideo Jehovam creatorem & conservatorem omnium.* Portio prædii]*i. vita mea, per synecdochen; ad illos verò idololatras nihil attinet.* Tu sustentas]*id est, non mihi servandam committis sortem meam; sed ipse mihi conservas virtute tua, 1. Pet. 1. 4. & 5. Apostrophe.* 6 Funiculi]*amplificatio ab amœnitate beneficiorum Dei, qua gradatione illustratur antithesis fidelium cum idololatris. Nam idololatris (inquit) nihil accedit superstitione; pios auget religio: illis etiam quod habent deperit; his conservatur datum: illis dolores multiplices & infiniti; his amœnitates obveniunt. De funiculis autem vide Deut. 32. 9.* 7 Benedicam]*Propositio eucharistica a conscientia beneficiorum Dei, quam duobus versibus suprà per antithesin attigit, & sequentibus copiosè explicat, primùm a bonis præsentibus, usque ad finem sequentis versus: deinde a futuris, usque ad finem.* Qui consulit]*id est, spiritu suo me docet: primum beneficium.* Etiam per noctes]*id est, & ita quidem consulit ut spiritu ejus in me habitet, qui omni etiam quietis tempore intimas meas voluntates & studia dirigit; quorum sedem rursus scriptura tribuit, ut suprà 7. 10. gradatio, quam sequens versus amplificat.* 8 Non dimovebor]*transitio ad beneficia futura, de quibus primùm gloriatur fides, sequente versu: deinde proponit singularem eorum explicationem, duobus reliquis.* 9 Gloria mea]*id est, anima mea, ut Gene. 49. 6. & infrà 30. 13.* 10 Quia non es]*id est, excitabis me ex pulvere in resurrectione mortuorum, atque etiam me in semine meo, id est, Christum meum non patieris experiri corruptionem in sepulchro: quia ipse est resurrectio & vita; ac proinde autor resurrectionis meæ & piorum omnium: vide Act. 2. 25. & sequentibus.* Videre]*id est, experiri: metaphora a sensu ad alterum.* 11 Ut experiar]*id est, ut expertus & amensus viam istius vitæ, vita illa lætissima, amœnissima, & sempiterna coram te perfruar: sic duo ponit ventura beneficia quæ animo præceperat David, resurrectionem carnis, & vitam æternam.*

PSALMUS XVII.

David ab inimicis pressus justitiam causæ, vitæ innocentiam, & simplicitatem suam profitetur: ita fretus bonitate Dei servari se ab inimicis & inimicos conturbari petit, ut bonorum suorum quibus confidebant instabilitatem experirentur, & ipse veritatem Dei.

1 ORATIO *Davidis*. Exaudi Jehova [a] justitiam, attende ad clamorem meum; aurem præbe orationi meæ, absque [a] labiis [b] dolosis,

2 A facie tua [a] judicium meum prodeat: oculi tui [a] videant recta.

3 Cùm exploraveris [b] animum meum, visitaveris [a] nocte, [a] probaveris me, non [a] invenies; *quod* cogito, non transgreditur os meum.

4 Quòd ad opera humana; ex verbo labiorum tuorum, ego [a] observo semitas [a] effractoris:

5 Continendo gressus meos in [a] orbitis tuis; ne dimoveantur pedes mei.

6 [a] Ego invoco te, quia exaudis me Deus fortis: inclina aurem tuam ad me, ausculta sermonem meum.

7 [a] Separa benignitates tuas, ô qui servas recipientes se ad dexteram tuam ab insurgentibus.

8 [a] Serva me [a] tanquam nigrum pupillæ oculi; [a] umbrâ alarum tuarum absconde me:

9 Propter improbos qui vastant me; inimicos meos [c] capitales *qui* cingunt me:

10 [a] Adipem suum [d] obe sant; ore suo loquuntur superbè:

11 [a] Gressum nostrum nunc circundant nobis: [a] oculos suos adjiciunt ut declinemus in terram.

12 Similitudo cujusque est tanquam leonis appetentis rapere; & velut juvenis leonis residentis in latibulis.

13 [a] Surge Jehova, anticipa faciem ejus; prosterne eum, [a] eripe animam meam gladio tuo ab improbo:

14 Ab hominibus *eripe* manu tua Jehova, ab hominibus [a] e mundo, [a] quorum portio *est* in hac vita, quorum ventrem imples [a] recondito *thesauro* tuo: [a] satiantur filii, & relinquunt excellentiam suam infantibus suis.

15 [a] Ego injustitia videam vultum tuum: [a] satiabor [e] cùm expergiscar [a] similitudine tua.

[a] Heb. *doli.*
[b] Heb. *tur.*
[c] Heb. *in ænimam, id est vitam.*
[d] Heb. *occludunt, id est, obstipant.*
[e] Heb. *in expergiscendo.*

ANNOTATIO.

1 Oratio]*Hujus odes argumentum inscriptione ipsa ostenditur. Partes sunt duæ; Exordium, usque*

ad ver. 7. & petitio, ad finem usque. Exordii quo audientiam facit duo sunt argumenta; unum a persona sua, usque ad ver. 6; alterum a persona Dei, ver. 6. A persona sua audientiam implorans hu locu utitur; justitia causæ, ver. 2. simplicitate animi, & orationis suæ, ver. 3; & integritate studii sui in vita informãda, ver. 4. & 5. quæ omnia prolepticè duabus vocibus justitiæ, & labiorum fraude vacantium continentur, ver. 1. Justitiam] *id est, justam causam meam accipe.* Labiis dolosis] *id est, quæ non conveniant cum cogitatione, ver.* 3. 2 Judicium] *id est, sententia & judicati executio.* Videant] *id est, demonstrent se videre & probare æquitatem meam.* 3 Nocte] *qua solet plurimùm Deus animos hominum ab actionibus humanis evocatos sollicitare & admonere voluntatis suæ, ut Ijobi* 4. 13. Probaveris] *quasi metallum conflans.* Invenies] *sub dolum, de quo ver.* 1. 4 Observo semitas] *ne incedam per illas.* Effractoris] *id est, hominis præfracta audacia omne jus perrumpentis.* 5 Orbitis tuis] *id est, quas designasti verbo tuo.* 6 Ego invoco] *alterum argumentum a persona Dei, & facili attentione ejus ad preces servorũ suorum; quæ experientia spem ingenerabat & confirmabat in animo Davidis.* 7 Separa] *Petitio generalis, hoc versu: cujus membra sunt duo; unum, ut Deus servo suo beneficiat; alterum, ut obsistat adversariis propter illum: universè autem utrunq; petitur hac loquendi forma, separa benignitates tuas, quasi dicat, hactenus ita egisti nobiscum, ut si benignitates tuæ promiscuæ essent omnibus, ac potius ad illos pertinerent: jam tempus est ut secernas benignitatem & quos benignitate prosequeris, vindices q; ab istorum abusu.* 8 Serva me] *prior petitionis locus pro salute sua.* Tanquam nigrum] *id est, studiosissimè, ut homo solet pupillam oculi sui: sic Deut.* 32. 10. Umbra alarum] *id est, protege me, ut exponitur Ruth,* 2. 12, *humanitus dictum.* 10 Adipem suum obesant] *i. præpingues sunt, & desideriis suis omnibus circumfluunt: sic amplificat calamitates suas a comparatione adversariorum, quòd bene se habeant, arroganter loquantur, & inhumanè vivant insectantes bonos, duobus versibus sequentibus.* 11 Gressum nostrum] *i. observant me & meos.* Oculos suos] *i. hoc unum spectant ut ruamus.* 13 Surge Jehova] *altera pars petitionis adversus improbos.* Eripe] *regressio a priorem petitionem, quasi dicat, illos dejice, ut eripias me.* 14 E mundo] *i. qui sunt mundani, mundum spirant & sapiunt; neque ad regnum Dei pertinent.* Quorum portio] *hoc est, nihil cum altera vita commune habent; sed hanc esse putant seginarium suum.* Recondito thesauro] *i. opimis rebus: metonymia.* Satiantur] *id est, diuturna felicitate abutuntur, prout est benignitas & patientia Dei.* 15 Ego] *Conclusio petitionis bimembris, ad vitam præsentem & futuram spectans,* In justitia] *id est, hic mihi satis est, modò sententia tua & re ipsa demonstratus justus, faciei tuæ luce perfruar, de qua suprà* 4. 7. & 16. 11. Satiabor] *quasi dicat, non indignè fero illos hic præsentibus beneficiis satiari atque infercirs; per me licet: ego in venturorum bonorum certissima fiducia conquiesco.* Cùm expergiscar] *id est, resurgam e mortuis, quos obdormire dicit scriptura usque ad secundum adventum Christi,* Similitudine tua] *i. videbo te perfectissimè sicuti es, & similis ero tibi, cùm patefactus fuerit Christus glorioso adventu suo: vide* 1. *Joan.* 3. 2.

PSALMUS XVIII.

Eodem argumento est cum 2. *Schem.* 22.

1 MAGISTRO *symphoniæ, servi Jehovæ Davidis: qui elocutus est Jehovæ verba cantici hujus, quæ die eripueras Jehova eum e manu omnium inimicorũ ipsius, ut e manu Schaülis:*

2 *Et dixit*; ex Intimis visceribus diligam te, Jehova, firmitas mea.

3 Jehova, petra mea, & propugnaculum meum, & liberator meus: Deus fortis meus, rupes mea ad quem me recipiam, clypeus meus, & cornu salutis meæ, editus locus meus.

4 Laudatum invocans Jehovam, ab inimicis meis servor.

5 Circumdantibus me doloribus mortis; & torrentibus *hominum* nequam perterrentibus me:

6 Doloribus sepulchri circumeuntibus me; occurrentibus mihi tendiculis mortis.

7 In ipsa angustia mea, invoco Jehovam, & ad Deum meum vociferor: *qui* exaudit e templo suo vocem meam, & vociferatio mea coram eo pervenit ad aures ejus.

8 Et concutitur ac movetur terra, fundamentaque montium commoventur; concutiuntur autem, cùm *ira* accenditur ei:

9 *Cùm* ascendit fumus per nasum ejus, & ignis ex ore ejus consumens: prunæ ardent ab eo:

10 Et dimittens cœlum descendit; cum caligine sub pedibus suis:

11 Et insidens Cherubinis volat, volitatque super alas venti.

12 Disponit tenebras latibulum suum, circa se tugurium suum: [a] tenebrosas aquas, densitates superiorum nubium. [a] Heb. tenebras aquæ.

13 A splendore *qui est* ante eum nubes ejus densæ transeunt: grando & prunæ igneæ.

14 Tonante in cœlis Jehova, & excelso edente vocem suam, grando & prunæ igneæ:

15 Ita emittens sagittas suas, dispergit illos; & fulgura jaculans fundit illos.

16 Conspiciuntur etiam imi alvei aquarum, & revelantur fundamenta orbis habitabilis; increpatione tua Jehova, flatu spiritus nasi tui.

17 Mittens ex edito assumit me, extrahit me ex aquis multis:

18 Eripit me ab inimico meo valentiore; & ab osoribus meis, cùm robustiores sunt me.

19 *Cùm* occurrunt mihi in [b] tempore calamitatis meæ; tum *est* Jehova prosciptone mihi: [b] Heb. die fracturæ.

20 Et educit me in latum; liberat me, quia delectatur me.

21 Tribuit mihi Jehova secundum justitiam meam; secundum puritatem manuũ mearum restituit mihi.

22 Cùm observo vias Jehovæ, neque improbè averto me a Deo meo;

23 Sed omnia judicia ejus in conspectu meo sunt; & statuta ejus non amoveo a me:

24 Denique cùm sum integer coram eo; & caveo mihi [c] ne iniquè agam: [c] Heb. ab iniquitate mea.

25 Restituit Jehova mihi secundum justitiam meam; secundum puritatem manuum mearum coram

coram oculis suis.
26 Cum benigno benignum te exhibes; cum viro integro integrum te exhibes;
27 Cum puro purum te præbes: at cum perverso eluctaris:
28 Quia tu populum afflictum servas; oculos verò elatos dejicis:
29 Quin imò tu illustras lucernam meam: Jehova Deus meus splendentes efficit tenebras meas.
30 Per te enim transcurro turmam; & per Deum meum transilio murum.
31 Hujus Dei fortis integra *est* via; sermo Jehovæ purgatissimus *est*: clypeus est omnibus qui se recipiunt ad eum.
32 Nam quis *est* Deus præter Jehovam? & quis rupes præterquam Deus noster?
33 Hic Deus fortis *est* qui accingit me robore, & reddit integram viam meam:
34 Disponens pedes meos tanquam cervarū; ut in excelsis meis statuat me:
35 Docens manus meas prælium; adeò ut frangatur arcus chalybeus brachiis meis.
36 Nam das mihi clypeum salutis tuæ, dexteraq; tua sustentat me; & māsuetudo tua adauget me.
37 Dilatas gressui meo locum meum; neque vacillant malleoli pedum meorum.
38 Persequor inimicos meos, & assequor eos: neque revertor donec consumam eos.
39 Frango eos adeò ut non possint exurgere; cadentes sub pedibus meis.
40 Accinges enim me robore ad bellum; prosternis insurgentes in me sub me.
41 Et inimicorum meorum exponis mihi cervicem; ut osores meos excindam.
42 Vociferantur, sed non est qui servet; ad Jehovam, sed non exaudit eos.
43 Itaque contundo eos tanquam pulverem coram vento; ut lutum platearum frio eos.
44 Liberas me a contentionibus populi: disponis me in caput gentium, populus quem non noveram serviunt mihi:
45 Ad auditionem auris obediunt mihi; alienigenæ [d]mendaciter se dedunt mihi:
46 Alienigenæ decidunt, & horrescunt e conclavibus suis.
47 Vivit Jehova, & benedicta rupes mea: quapropter exaltetur Deus salutis meæ,
48 Deus ille fortis qui præstat ultiones mihi; & adducit populos subter me:
49 Liberans me ab inimicis meis: etiam supra insurgentes in me exaltasti me; a viro [e]violento eripuisti me.
50 Idcirco celebrabo te in gentibus, Jehova; & nomini tuo psallam:
51 *Dicens, ipse* magnificam præstat [f] salutem omnimodam regi suo: & exercet benignitatem erga unctum suum; erga Davidem & erga semen ejus usque in seculum.

[d] Heb. *mentiuntur mihi.*
[e] Heb. *violentiæ.*
[f] Heb. *salutes Regi.*

ANNOTATIO.

1 Servi Jehovæ] *id est, qui vita & regno decessurus rationem vitæ, fidei, & administrationis suæ reddidit Deo, ut fidelem servum oportuit: sic contrà cùm regnum aditurus esset, elegante Psalmo se Dei servum fore professus est, & se totum commisit administrationi & bonæ voluntati Dei, infrà Psal. 36.* 2 Et Dixit] *de toto hoc Psalmo vide 2. Schem. 22. est autem hîc propositio contenta versibus tribus.*

PSALMUS XIX.

David expositis documentis quæ Deus exhibet tum in rebus creatis, tum in sancto verbo suo, Deum orat ut peccata ipsi condonet, deducat in sanctificationem spiritus, & ipsum acceptum habeat in Christo.

1 Magistro symphoniæ, [a]*Psalmus Davidis.*
2 Cœli enarrant gloriam Dei fortis, & opus manuum ejus indicat expansum eorum.
3 [a]Dies ad diem [a]eructat [a]sermonem; & nox ad noctem ostendit scientiam.
4 [a]Non *est* sermo, neque *sunt* verba: sine *his tamen* intelligitur vox eorum.
5 [a]In totam terram [a]prodeunte delineatione eorum, simul *prodierunt* in extremitatem orbis habitabilis sermones eorum; [a]*ex quo* Soli dispositum tentorium in eis.
6 Nam est [a]tanquam sponsus prodiens e thalamo suo; [a]lætabundus tanquam robustus decurrit viam.
7 Ab extremitate cœlorum exortus ejus, & revolutio ejus ad extremitates eorum *est*: nec *est* quod absondatur a calore ejus.
8 [a]Doctrina Jehovæ integra *est*, restituens animam: testimonium Jehovæ verax, sapientiam afferens imperito.
9 Mandata Jehovæ *sunt* recta, lætificantia [b][a]animum: præceptum Jehovę purum, illustrās oculos:
10 Reverentia Jehovę munda, [a]consistens in sempiternum: judicia Jehovæ *sunt* ipsa [a]veritas, justa sunt pariter:
11 Desideratissima [a] *desiderabiliora* sunt auro, & quidem auro purgatissimo quamplurimo: ac dulciora melle, & quidem [c][a]acœto melle.
12 [a]Tum *me* servum tuum, commonefactum istis; in quorum observatione *est* emolumentum magnum:
13 (*Nam* errores quis intelligat?) me, *inquā*, ab occultis absolve:
14 Tum [a]a contumaciis subtrahe servum tuū, ne dominentur in me; [a]tunc integer & insons ero a defectione magna.
15 [d]Sint accepti [a]sermones oris mei, & meditatio animi mei coram te: Jehova [a]rupes mea & [a]redemptor mi.

[a] Heb. *Lætatur tanquam robustus, curret.*
[b] Heb. *cor: ut versu.* 15.
[c] Heb. *destillatione favorum.*
[d] Heb. *in benevolentia: ut Levitici.* 22. 20.

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est generis mixti, partim διδασκαλικὸς, partimq; εὐκτικὸς. Sunt autem partes illius duæ. Propositio doctrinæ, usque ad vers. 12, & conclusio petitoria, inde ad finem usque. Doctrinæ summa est; Dei gloriam omnibus modis prædicari, tum a rebus creatis ex naturæ ordine, usque ad vers. 8; tum a verbo Dei ex dispensatione gratiæ, usque ad ver. 12. Quia autem cœlum & quæ in cœlo sunt; ut expansum, secundo versu; dies & nox, ver. 3; sol. ver. 5. & sequent. illustrissimū exhibent divinæ gloriæ documentū: id-*

circò de cœlo tantùm & cœlestibus rebus hîc agit psaltes. 3 Dies ad diem]*id est, dies diei alteri superveniens; ut hodiernus hesterno, crastinus hodierno: sic de nocte.* Eructat]*id est, indesinenter profundit, ut fons perennis aquas profundit largiter: metaphora.* Sermonem]*de Dei gloria suo modo: elegans prosopopœia, quam duo versus sequentes explicant.* 4 Non est sermo]*Occupatio, qua propheta emollit superiorem prosopopœiam, & docet intelligentiâ ejus: non loquuntur quidem ut homines; sed tamen (inquit) velut loquites a nobis intelliguntur: sic Rom. 1. 20.* 5 In totā terram]*amplificatio a tempore: non est novum (inquit) hoc documenti genus; sed inde ab initio creationis omnia præconio illorum personant.* Prodeunte]*id est, cùm eos delineavit Deus secundo creationis die, Gen. 1. 6. & seq.* Ex quo]*quarto creationis die, Gen. 1. 16.* 6 Tanquam sponsus]*id est, inde a creatione ornatissimus, indefessus, ac velocissimè percurrit demensum suam, atque efficacissimè calore suo afficit omnia.* 8 Doctrina]*alterum genus documentorum, ut observatum est in ver. 1. commendatur autem hoc genus a duobus locis: primùm a natura ipsius; quòd documentum hoc integrum, verax, rectum, q. est, &c. deinde ab effectis erga pios, quòd singula effecta suam convenientiam habeant cum prioribus attributis singulis de natura verbi. Integra est doctrina; ac proinde animos reintegrat, ac sic deinceps.* 9 Animum]*qui totus perturbatus est, dum de statuitur rectè.* 10 Consistens]*ac proinde homines pios & reverentes Dei in eandem imaginem transformans a gloria in gloriam per spiritum domini, ut in sempiternum consistant.* Veritas, justa]*ac proinde verè hominibus justitiam afferunt qua ad sempiternam illam vitam pervenitur.* 11 Desiderabiliora]*duobus illis nominibus, & quod ipsa bona sint, & quòd afferunt bonum.* Acœto melle]*id est, maximè laudabili, quod per se fluat, & non sicut suo velut cubili; sed ultro e favo stillat ut mustum vel oleum; quod genus propriè acœton appellari docet Plinius lib. 11. cap. 15.* 12 Tum me]*Conclusio petitoria ab occasione superioris doctrinæ, & studio consequendi boni quod illa explicat. Sunt autem remissionis capita tria; primum, liberatio a peccatis per errorem commissi, his duobus ver: Secundū, conservatio piorum in obsequio Dei & sanctificatione, ver. 14: tertiū, acceptio personæ per Christum, qui primus est aditus ad remissionem peccatorum & sanctificationem, quas postulaverat superioribus versibus.* 13 Nam errores]*Occupatio, qua ostendit David se peccata sua, si novisset, fuisse expositurum Deo ad impetrandam veniam: sed humanum esse errare, & ignorare errorem suum.* 14 A contumaciis]*id est, ne quando sim contumax; quasi dicat, deduc & contine me in obsequio tuo.* Tunc]*cùm hæc duo fuero consecutus, remissionem peccatorum, & sanctificationem vitæ.* 15 Sermones oris]*id est, ego ipse cum orationibus & cogitationibus meis.* Rupes mea]*vide Deut. 32. 4.* Redemptor]*in Christo, qui servat populum suum a peccatis suis.*

PSALMUS XX.

Ecclesia regi in expeditionem proficiscenti bene precatur suo & regis sui nomine; fiduciam suam in Deum prædicat; & fausto eventu gloriosè præmuntiato, res suas Christo Deo commendat.

1 MAGISTRO *symphoniæ, psalmus Davidis.*

2 [a] Exaudiat te Jehova [a] tempore angustiæ; te in edito colloceat [a] nomen Dei Jahhakobi:

3 Mittat auxilium tuum [a] e sancto, & [a] e Tzijone fulciat te.

4 [a] Odoretur omnia munera tua, & holocaustum tuum in cinerem redigat. Sela.

5 Det tibi ex [b] animo tuo, & totum tuum cōsilium impleat.

6 [a] Canamus de salute tua, & in nomine Dei nostri [a] vexillis utamur: impleat Jehova omnes petitiones tuas.

7 [a] Jam agnosco Jehovam servare [a] unctum suum, exaudire eum e cœlis sanctitatis suæ; [c] summa fortitudine, salute dexteræ suæ.

8 [a] Hi curruum, & illi equorum; nos verò nominis Jehovæ Dei nostri [a] recordamur.

9 Illi incurvant se & [a] cadunt; nos verò surgimus & consistimus.

10 [a] Jehova serva; [a] rex ipse exaudiet nos, quo tempore invocabimus.

[a] Heb. *in die: synecdoche: sic infrà ver. ultimo.*

[b] Heb. *corde.*

[c] Heb. *potentiarum.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis]*Psalmus est συντιθὸς, tribus partibus constans; petitione, usq; ad ver. 7. confirmatione, usque ad 10. & conclusione. petitionu loci sunt duo: unus, quo petit populus & precatur salutem regi, usque ad ver. 6. Alter, quo precatur ei salutem, pacem, & lætitiam populi, ver. 6.* 2 Exaudiat te]*prolepsis. sive propositio generalis totius petitionis: cujus membra sunt duo: unum, ut Deus personam accipiat & preces exaudiat, quod explicatur versu 4. Alterum, ut benevolentiam suam opere testetur, regem supra omnia peccula evehens, quod explicatur ver. 3. per ὑστέρσιν.* Nomen Dei]*id est, Deus nominatissimus & laudatus, ut suprà vocavit psal. 18. 4. Hypallage.* 3 E sancto]*id est, e cœlis sanctitatis suæ, ut infrà vers. 7.* E Tzijone]*id est, sede aspectabili ipsius in ecclesia.* 4 Odoretur]*id est, te & preces tuas gratè accipiat: Synecdoche a signo.* 6 Canamus]*petitionis pars altera, ut observatum est supra in vers. 1.* Vexillis utamur]*id est, ex conflictu & victoria ab hostibus triumphemus: synecdoche.* 7 Jam agnosco]*Confirmatio, sive prædicatio gloriosa ecclesiæ velut jam petitionem adeptæ, qua ostendit se planè de felice eventu in Deo securam esse.* Unctum suum]*id est regem, suprà 2. 2.* 8 Hi curruum]*ἐτερασία superiorum prædicationis per ἀντίθεσιν sive comparationem fiduciæ fidelium cum fiducia infidelium hoc versu: & eventus utrorumque, vers. sequente.* Recordamur]*id est, in unica ejus recordatione acquiescimus.* 9 Cadunt]*id est, ex casu prostrati jacent, ut docet oppositum consistendi verbum.* 10 Jehova]*Conclusio, summatim precationem fiduciamque Ecclesiæ repetens.* Rex ipse]*Christus, qui idem est Jehova salutis autor.*

PSALMUS XXI.

Psaltes Deo gratulans de beneficiis ejus, enarrat summatim quæ ipse acceperit ad vitam, salutem, & gloriam

viam præſentem & ſempiternam pertinentia: exitium adverſariorum prædicat: & Deum orat ut procuret porrò gloriam ſuam.

1 MAGISTRO *Symphoniæ, 'pſalmus Davidis.*
2 'Jehova, de robore tuo lætatur rex;
& de ſalute tua quàm exultat valde!
3 'Deſiderium [a]animi ejus das ei, & pronuntiatum labiorum ejus non avertis. Sela.
4 'Imò 'prævenis eum 'benedictionibus boni, 'imponis capiti ejus coronam auri purgatiſſimi.
5 Vitam petiit abs te, dediſti ei; *etiam* longitudinem dierum in ſeculum & ſempiternum.
6 'Magna eſt gloria ejus per ſalutem tuam: decus & majeſtatem poſuiſti in eo.
7 'Nam diſpoſuiſti illi benedictiones in ſempiternum, lætificaſti eum lætitia a facie tua.
8 Quoniam ipſe rex confidit Jehovæ, ideo fretus benignitate excelſi non dimovebitur.
9 [b]'Aſſequitur manus tua omnes inimicos tuos, dextera tua aſſequitur oſores tuos.
10 'Diſponis eos *ut* fornacem ignis tempore feciei iratæ tuæ; Jehova ira ſua abſorbet eos; quaſi conſumat eos ignis.
11 Fructum eorum e terra perdis, & ſemen eorum e filiis hominum:
12 'Quoniam intenderunt tibi malum; commenti ſunt cogitationem, non poſſunt *perficere.*
13 'Nam ponis eos *velut* [c]tumulum; nervis tuis [d]aptatas *ſagittas* jacularis contra faciem eorum.
14 'Exaltare Jehova robore tuo; cantemus & pſallamus fortitudinem tuam.

[a] Heb. cordis ejus.
[b] Heb. *invenit: ſic paulo infrà eodem verſ.*
[c] Heb. *humerũ. id eſt, aggerem, quem dorſum ſimiliter vocat Vergilius.*
[d] Heb. *aptas contra faciẽt ſyllepſis. ut Exod. verſ. 25.2.*

ANNOTATIO.

1 Pſalmus Davidis] *Pſalmus eſt, σωϊκὸς, id eſt, gratulatorius, conſtans ex propoſitione ver. 2. narratione cauſarum ad gratulationem pertinentium, uſque ad ver. 14. & concluſione, ver. ultimo.* 2 Jehova] *propoſitio gratulationis duobus nominibus; roboris divini, & ſalutis quam robur divinum præſtat.* 3 Deſiderium] *narratio operum, quibus robur ſuum & ſalutem præſtabat Deus. Sunt autem gradus illius tres: unus, quòd res optatas dedit, hoc verſ; alter, quòd ſupra optata dedit, uſq; ad ver. 9; tertius, quòd adverſarios perdit, inde uſque ad ver. ultimum.* 4 Imò] *alter gradus beneficentiæ Dei prolepticè hoc verſ. enuntiatus: nam duæ ponuntur illius partes; bona vitæ ex benedictione Dei proficiſcentia, ut explicantur ſequente ver. & gloria atque amplitudo, quam explicat ver. 6.* Prævenis] *id eſt, nihil tale cogitanti, nedum optanti exhibes: ut oſtenditur. 1. Sche. 16.* Benedictionibus boni] *id eſt, optimis: ἀὐξησις* Imponis] *id eſt, commitis regnum amplisſimum & glorioſiſſimum in populo Dei, ver. 6. ſyneedoche.* 6 Magna eſt] *id eſt, duplicem gloriam tribuiſti ei, tum quia ſalutem contuliſti & liberationem ab omni calamitate, tum quia in ſummum majeſtatis faſtigium evexiſti: ſic enim totius anteactæ vitæ, acceptorumq; a Deo beneficiorum recordatur David.* 7 Nam diſpoſuiſti] *amplificatio beneficiorum Dei, a circumſtantia temporis: in quibus ſe ipſum confirmat propheta primùm a revelatione Dei, 2. Schem. 7 deinde a fide ſua promiſſiones amplectente, ver. 8.* 9 Aſſequitur] *tertius narrationis locus ordinarius Dei judicium in adverſarios explicans hic verbis propriis; figuratis verò, in ver. ſequentibus.* 10 Diſponis] *id eſt, perſonas, facultates, & poſteritatem convellis, his duobus ver.* 12 Quoniam] *αἰτιολογία, judiciorum Dei, quæ improbis eventura prædicavit, a nefariis conatibus & conſiliis eorum.* 13 Nam ponis] *Elegans allegoria: qua improborum corpora cum aggere, facies cum ſcopo aggeri infixo comparantur: ſic Ijobi 16. 12. & Lamentat. 3. 12.* 14 Exaltare] *Concluſio petitoria pro gloria Dei, & ſalute lætitiaq; populi ad gloriam ejus.*

PSALMUS XXII.

Pſaltes anguſtias primùm & perpeſſiones infinitas Chriſti explicat, quibus ad ardentiſſimam invocationem eum ex fide recurrentem fuiſſe exauditum teſtatur: deinde prophetiam, ſacerdotium, & regnum illius ſempiternum atque univerſale ad eccleſiam totam perventurum docet.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ* [a]'*ad diluculum, pſalmus Davidis.*
2 'Mi Deus fortis, mi Deus fortis,
'quare dereliquiſti me; longinquus a ſalute mea, a verbis 'rugitus mei?
3 Deus mi, *quare* invocantem me interdiu non exaudis, & noctu; neque *eſt* 'ſilentium mihi?
4 'Atqui ſanctus es, permanens, [b]perfecta laus Iſraëlis:
5 Tibi confiſi ſunt majores noſtri: confiſi ſunt, & liberaſti eos.
6 Ad te clamaverunt, & erepti ſunt; tibi confiſi ſunt, 'nec puduit eos.
7 'At ego 'ſum vermis, ac non vir: opprobrium hominum, & contemptus [c]populo.
8 Omnes videntes me ſubſannant me; 'diducunt labium, 'movent caput.
9 Devolvit ſe ad Jehovam *(inquiunt)* liberet eum: eripiat eum, quandoquidem delectatur eo.
10 'Cùm tu ſis qui eduxiſti me ex utero, faciens ut confiderem ad ubera matris meæ;
11 'In te rejectus ſim ex vulva, inde ab utero matris meæ Deus fortis meus ſis:
12 'Ne procul abſis a me; dum anguſtia propinqua eſt, 'cùm non ſit adjutor.
13 'Circundant me 'juvenci multi; robuſti *juvenci* 'Baſchanis cingunt me.
14 Dilatant contra me os ſuum, *tanquam* leo rapiens & rugiens.
15 'Sicut aqua effundor, & diſparant ſe omnia oſſa mea: eſt cor meum ſimile ceræ; liquefit in [d]viſceribus meis.
16 Areſcit ut teſta vis mea, & lingua mea adhæret faucibus meis; & in pulvere [e]lethali collocas me.
17 Nam circundederunt me canes, cœtus maleficorum circumvenerunt me; 'foderunt manus meas & pedes meos.
18 'Enumerare poſſem omnia oſſa mea: ipſi 'in-

[a] Heb. *ad virtutem auroræ.*
[b] Heb. *laudes Iſraëlis.*
[c] Heb. *populi.*
[d] Heb. *in medio viſcerum meorum.*
[e] Heb. *mortis.*

'intuentur, reſpiciunt in me.

Mat.27.35. 19 Partiuntur veſtimenta mea inter ſe,& pro indumento meo projiciunt ſortem.

20 'Tu ergo, Jehova, ne procul abſis: virtus mea,ad auxilium meum feſtina.

[f] Heb. *emanu canis:ut Gen.9.ver.5.*

21 Eripe a gladio animam meam, [f] a cane 'unicam meam.

22 Serva me ab ore leonis, & a cornibus unicornium, exaudiens me.

23 'Enarrabo nomen tuum fratribus meis: in media congregatione laudabo te:

24 'Dicens, timentes Jehovæ laudate eum, totum ſemen Jahhakobi honorate eum: & timete ab eo totum ſemen Jiſraëlis.

25 'Quia non ſpernit, neq; abominatur afflictionem afflicti, neq; abſcondit faciem ſuam ab eo; ſed cùm vociferatur ad ipſum, exaudit.

26 'De te laus mea *erit* in congregatione multa: vota mea perſolvam coram reverentibus eum.

27 'Comedent' manſueti,& ſaturabuntur; laudabunt Jehovam quærentes eum:'vivet animus veſter in ſempiternum.

28 Recordabuntur & convertentur ad Jehovam 'omnes fines terræ; & incurvabunt ſe coram te omnes familiæ gentium:

29 Quoniam' Jehovæ eſt regnum ipſum, & dominium habet in gentes.

30 'Comedentes incurvabunt ſeſe omnes 'pingues terræ,coram eo procumbent quicunque deſcendunt in pulverem: & 'qui animam ſuam non potuit in vita conſervare.

31 Horum ſemen' colet eum,' accenſebitur domino in quaque ætate.

32 Advenientes annuntiabunt juſtitiam ejus, populo naſcituro,' ipſum facere *eam.*

ANNOTATIO.

1 Ad diluculum] *Has voces multifariam redditas, ita accipimus pro diluculo; quia eo demum tempore aurora virtutem ſuam exerit. Nam quòd plerique initium cantionis eſſe exiſtimant, non ſatis videtur cum argumento hujus pſalmi & cum gravitate ac honeſtate eccleſiæ convenire, ut adhibeantur ludicri & populares cantus. Senſus igitur eſt, pſalmũ hunc ſacerdotibus & Levitis fuiſſe traditum, ut ſingulo quoque mane in eccleſia quam primùm aurora erumperet, caneretur; prout moris erat ſacerdotibus & Levitis ex lege ſymphoniam exercere, 1. Chron.9.33. & 23.4. & 29: ſic voluit Deus eccleſiam veterem ſingulis diebus recolere fiduciam de expectatione Chriſti, cujus perpeſſionum & regni viticinium hoc pſalmo continetur.*

Pſalmus Davidis] *Pſalmus eſt generis mixti,* ἐυκτικὸς καὶ ἐυχαριςικὸς: *cujus argumentum, etſi aliqua ex parte & certis tantum verſibus ad Davidem accommodari poteſt: tamen non dubitamus propriè ad Chriſtum pertinere, de quo David per ſpiritum Dei prophetavit. Conſtat itaque hic pſalmus ex duabus partibus; precatione, quæ conjunctas habet perpeſſiones Chriſti, uſque ad ver. 23. & gratiarum actione, ſive prædicatione beneficiorum Dei & regni ad Chriſtum perventuri, inde ad finem uſque. Nam his duabus partibus, nimirum perpeſſione & gloria, tota Evangelii doctrina continetur: ut docetur 1. Pet. 1.11.* 2 Mi deus fortis] *Exordium petitionis per exclamationem patheticam, his duobus verſibus, quibus exprimitur virtus fidei adverſus infirmitatem carnis graviſſimè concertantis, & animum ad Deum ſuperata carne & difficultatibus ejus erigentis. Nam fidei opus eſt, Deum noſtrum in mediis procellis cernere, invocare, & invocando perſtare: carnis verò opus & infirmitatis, de abſentia Dei conqueri.* Quare dereliquiſtime] *in iſtis calamitatibus non acceleras ad ſalutem meam, neque exaudis me? ut ſequentia exegiticè docent: nam Chriſto adverſus pœnas præſentes & æternas ex peccatis noſtris dimicante, quaſi latebat Deus, neque vires ſuas exerebat natura divina ejus.* Rugitus] *id eſt, clamoris vehementiſſimi: metaphora.* 3 Silentium] *id eſt, quies ab iſtis calamitatibus; quibus preſſi clamamus, & ſilemus liberati: ſynecdoche.* 4 Atqui ſanctus es] *Propoſitio continens duo membra, cauſas poſtulati, uſque ad ver. 12. & poſtulatum ipſum, verſ. 12. & 20. & duobus ſequentibus. Cauſarum tria ſunt genera. unum eſt a perſona Dei; ſecundum, a perſona adverſariorum; tertium, a perſona ſupplicis. A perſona Dei ponuntur duo argumentorum genera, his 3. verſibus. Prius ex natura ejus, quòd ſanctus, ſempiternus, & laudatiſſimus eſt: poſterius ex officio ejus erga ſuos & eorum exemplo, quòd laus eſt, fiducia, liberator, & ſervator populi ſui.* 6 Nec puduit eos] *quaſi deluſos expectatione: ſed potius gloriosè ſupra omnes calamitates evecti ſunt: Litotes.* 7 At ego ſum] *Alterum argumentum a perſona adverſariorum, hominem miſerum indigniſſimè exagitantium, contumeliis, & ſannis ludificantium, atq; blaſphemius tribus ver.* Sum vermis] *id eſt, non pluris apud illos ſio; ut ſequentia oſtendunt.* 8 Diducunt labium] *id eſt, per ludibrium buccas inflant: ſimile eſt Ijobi. 16.10.* Movent caput] *vide 2. Reg. 19.21. & Matth.27.39. & ſequentibus.* 10 Cum tu ſis] *tertiũ argumentum a perſona ſua; quo adducit non meritum ſuum. ſed antè accepta Dei beneficia inde ab utero.* 11 Inte rejectus] *id eſt, totus tuus, & commiſſus curæ fideiq; tuæ ex fœdere tuo: cujus ſumma ſequentibus verbis continetur: ut Gene.17.7. & 8.* 12 Ne procul abſis] *ſumma petitionis, quæ fuſiùs poſteà repetitur ver. 20. & ſequentibus. Eſt autem hæc petitio admodum pathetica per antitheſin contrariorum. nam Deum ſalutarem & longinquum angustiæ propinquæ opponit; quaſi dicat, indignum eſſet te procul abeſſe, qui ſolus fides & ſalus noſtra es: affectionem verò ſemper in propinquo ſinere.* Cum non ſit adjutor] *ullus præter te.* 13 Circundant me] ἐργασία *ſuperiorum argumentorum, a perſona adverſariorum & ſua.* Juvenci] *id eſt, inimici robuſti & ferocientes, qui allegoricè beſtiarum nominibus deſcribuntur.* Baſchanis] *i. præpingues & obeſi, ut inveni in Baſchane paſti: vide Deut.32.14.* 15 Sicut aqua] *altera pars* ἐργασίας *a perſona ſua. ubi hyperbolicè exponit calamitates ſuas corpore, animo, & ſingulis eorum partibus intas. quaſi dicat: caro, adeoq; oſſa, cor, viriditas, lingua, totus denique, contabeſco.* 17 Foderunt] *Etſi in vulgatis exemplaribus habentur verba, quæ ſonant tanquam leo manus meas: tamen ad hanc lectionem quam ſervamus, non tantùm argumentationis ordine & ſimplicitate conſtructionis adducimur, Græcorumq; exemplo? ſed etiam duplice Maſſoritarum teſtimonio: Nam teſtantur in bona librorum emendatiorum parte ſcriptum fuiſſe, Caru, quod eſt foderunt: & qui alteram lectionem habent, docent eam non eſſe, accipiendam in ordinaria ſignificatione: quam ob rem Chaldæus paraphraſtes utrãq; interpretationem conjunxit; quaſi dicas, foderunt vel*

vel pertuderunt manus pedesq; meos, ut leo dentibus solet pertundere. 18 Enumerare possem] *præmacie.* Intuentur] *i. tamen siccis & fixis oculis respiciunt in me gaudentes de malo meo.* 20 Tu ergo] *Petitio, cujus partes sunt ut Deus adsit, hoc vers. ut liberet a malo, ver. sequente, & plenam salutem bonumq; consecutus, ver.* 22. 21 Unicam] *id est, solitariam vitam meam adjutore omni destitutam: ut expostulavit supra ver.* 12. 23 Enarrabo] ἐυχαριστία *altera pars psalmi, ut ductum est in ver.* 1. *cujus partes sunt, professio publica beneficii a Deo accepti in Ecclesia, cum hortatione: deinde prophetia de regno Christi, inde a ver.* 27. *de hoc autem versu vide Heb.* 2. 12. 24 Dicens] *hortatio ad ecclesiam, alterum professionis membrum ad propheticum Christi officium pertinens.* 25 Quia non spernit] ἀπολογία *a beneficio Dei tum singulari erga Christum, quando inclamavit patrem, ut supra, & Heb.* 5. 7. *tum communi erga membra ejus.* 26 De te] *transitio ad alteram* ἐυχαριστίας *partem, per repetitionem ejusdem laudis, cujus meminerat supra ver.* 23. *a sacerdotio Christi.* 27 Comedent] *prophetica explicatio regni ad Christum pertinentis: cujus tria capita prolepticè ponuntur hoc ver. educatio fidelium, laus Dei, & vita æterna. Ponitur autem laudatio Dei inter præsens tempus educationis, & futurum æternæ vitæ: quia ad utrumque communiter pertinet.* Mansueti] *id est, pii, qui domita & abdicata feritate naturæ suæ recordantur Dei & se ad ipsum convertunt, sequente ver.* Vivet animus] *apostrophe ad mansuetos emphatica.* 28 Omnes fines] *id est, incolæ totius terræ ad extremos usque terminos: metonymia, ut supra* 2. 8. *sic ostenditur regnum Christi non finibus Judææ circumscriptum, sed universale fore.* 29 Jehovæ] *vide accommodationem hujus argumenti, Rom.* 3. 29. 30 Comedentes] *id est, cujuslibet conditionis homines, magni & parvi, divites & pauperes, &c. fruentur educatione, quæ prima fuit pars prolepseos supra.* 27. *vide usum ejus argumenti* 1. *Timoth.* 2. *in principio.* Pingues terræ] *id est, secundis rebus fruentes, prosperantes: periphrasis.* Qui animam] *id est, qui ita premuntur adversis, ut spirare amplius non possint.* 31 Colet eum] *secundum membrum prolepseos, supra* 27. Accensebitur] *id est, populo Dei ascribetur, ut copiosius exponitur psal.* 87. 32 Ipsum facere eam] *id est, autorem esse omnis justitiæ, tum illius qua justificat impium in misericordia, tum etiam illius qua in judicio damnat.*

PSALMUS XXIII.

Propheta Deum pastorem suum agnoscens, & se vicissim illius ovem; officia illius erga se prædicat, & de futuro animum suum confirmat.

1 PSALMUS *Davidis.* Jehova pastor meus *est*, non possum egere.

2 In caulis [a]herbidis facit ut recubem, secundum aquas [b] lenes deducit me.

3 Animam meam quietem efficit, ducit me per orbitas justitiæ: propter nomen suum.

4 Etiamsi ambularem per vallem lethalis umbræ, non timerem malum, quia tu mecum es: virga tua & pedum tuum ipsa consolantur me.

5 Instruis coram me mensam e regione hostium meorum: [c] delibutum reddis unguento caput meum, poculum meum exuberans.

6 Utique bonum & benignitas prosequentur me omnibus diebus vitæ meæ: & quietus ero in domo Jehovæ, [d] quandiu longa erunt tempora.

[a] Heb. *tenera herba.*
[b] Heb. *quietas.*
[c] Heb. *pinguet.*
[d] Heb. *in longitudinem dierum.*

ANNOTATIO

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est didascalicus, quo Psaltes exponit fiduciam suam in benignitatem Dei, & finem illius, duobus modis: primùm per narrationem allegoricam, usq; ad versum* 5. *Deinde per* ἀναγωγὴν *sive accommodationem allegoriæ ad personam suam, duobus reliquis.* Jehova] *propositio allegoriæ, qua Deus cum pastore, fidelis cum ove comparatur. Explicatur vero hæc allegoria primùm simpliciter, enumeratis partibus quæ ad officium boni pastoris pertinent, duobus vers. deinde per hypothesin, vers.* 4. 2 In caulis] *id est, non tantùm almoniam copiosè, sed etiam quietem mollissimam & opportunissimam concedit.* Secundum aquas] *id est, commoditatem potus & refrigerii exhibet. quasi dicat, meæ vitæ, quieti, & amœnitati consulit.* 3 Animam meam] *id est, me languentem mea infirmitate labefactatum, & planè confectum instaurat: regenerationis symbolum.* Ducit me] *id est, facit ut sine metu serviam ipsi cum sanctitate & justitia in conspectu ipsius: Luc.* 1. 74. 4 Etiamsi ambularem] *hypothesis, ut observatum est supra in ver.* 1. *quasi dicat, etiamsi ignorantia vel infirmitate mea ab ipso & ipsius grege aberrarem, in ipso tamen securus sum. vide Joan.* 10. 28. *promissionem Dei huic securitati respondentem.* Virga tua & pedum] *id est, ductus spiritus tui ex præscripto verbi quasi virga me agit, & quasi pedo inhibet.* 5 Instruis] ἀναγωγὴ, *ut observatum est in ver.* 1. *cujus partes sunt duæ: una, explicatio beneficiorum præsentium, hoc ver.; altera, futurorum cùm in præsente, tùm in futura vita, sequente ver. Præsentia autem metaphoricè exponit, docens se tàm largiter & lautè a Deo curari, ut rebus omnibus circumfluat tùm ad necessitatem, tùm ad ornamentum suum pertinentibus. Nam oleo & unguentis ferè delibuti erant veteres, elegantiæ atque venustatis, non necessitatis causa: ut Matth.* 6. 17. *&* 2. *Schem.* 12. 20. *quam ob rem qui in luctu erant, ab unguentis abstinebant, ut* 2. *Schem.* 14. 3. 6 Utique] *altera pars, securitas de futuro: ut modò diximus.*

PSALMUS XXIIII.

Propheta regno Dei universali in res creatas exposito, singulare regnum in ecclesia (cujus notas apponit) explicat; & eam ad honorificè convenienterq; excipiendum regem Christum adhortatur.

2 DAVIDIS *Psalmus.* Jehovæ *est* terra & quod [a] implet eam; orbis habitabilis & habitantes in eo.

2 Nam ipse super maria fundavit illam, & super flumina stabilivit illam.

3 Quis ascensurus est in montem Jehovæ?

[a] Heb. *plenitudo ejus.*

& quis ſtaturus eſt in loco ſanctitatis ejus?
b Heb. *corde.* 4 [a] Innocens manibus & purus [b] animo; qui non effert ad vanitatem animam ſuam, neque jurat ad fraudem:
5 Is reportat benedictionem a Jehova, & juſtitiam a Deo ſalutis ſuæ.
6 Hęc eſt generatio requirentium eum: quærentium, [a] faciem tuam, [b] *generatio* Jahhakobi. Sela
7 [a] Attollite portæ capita veſtra, & attollite vos [a] oſtia ſeculi; ut ingrediatur rex glorię.
8 [a] Quis *eſt* iſte rex gloriæ? Jehova robuſtiſſimus & potentiſſimus; Jehova potentiſſimus [c] bellator.
c Heb. *fortis.* 9 [a] Attollite portę capita veſtra: attollite, inquam, oſtia ſeculi, ut ingrediatur rex gloriæ.
10 Quis *eſt* iſte rex gloriæ? Jehova exercituum: is *eſt* rex gloriæ. Sela.

ANNOTATIO.

1 Pſalmus] *Pſalmus eſt didaſcalicus, regnum Chriſti explicans duobus modis: primùm a ſubditis ejus, uſq; ad ver. 7; deinde ab adventu ejus in regnum ſuum, inde ad finem uſq;. Subditorum ponuntur duo genera: unum, naturâ & creationis jure ad Deum pertinentium, ver. 1. & 2: Alterum, domeſticorum ejus, quos beneficio gratiæ ſuæ & redemptionis recipit ad ſe, ver. ſeq.* Jehovæ eſt terra] *id eſt, res omnes creatæ ad ipſum pertinent, ac proinde eorum ſunt etiam quos Deus ad ſe recipit in Chriſto; ſive uti illis, ſive non uti commodum videatur: ſic accommodat Apoſtolus 1. Cor. 10. 25. & 28.* 2 Nam ipſe] *ἀπολογία a creationis, ſuſtentationis, & adminiſtrationis jure.* Super maria] *id eſt, ita ſtatuit eam, ut depulſis in ſuos alveos maribus & fluentis, ſuprà extet ad commodam habitationem noſtram. Quamobrem pſal. 104. baſes terræ vocantur ac velut ſtaturinæ, quibus laterę ejus circumquaque fulciuntur.* 3 Quis aſcenſurus] *tranſitio ad alterum ſubditorum genus, quod dialogiſticè exponitur, ut pſal. 15. quaſi dicat, Etſi omnia ſint Jehovæ; tamen non omnia, ac ne omnes quidem homines apud Jehovam permanſuri ſunt. Quis ergo aſcender, &c.* 4 Innocens manibus] *ſubjecto, ſive reſponſio ad quæſtionem proximam de notis domeſticorum Dei: quarum genera ſunt tria; primùm integritas vitę, animi, cogitationum, & ſermonum, hoc ver. deinde teſtificatio Dei, ver. ſeq. & poſtremò profeſſio & ſtudium ipſorum ad obtundum Deum, ver. 6.* 6 Faciem tuam] *apoſtrophe ad Deū.* Generatio Jahhakobi] *1. quæ non ſecundum carnem cenſetur in poſteris Jahhakobi; ſed qui filii ſunt promiſſionis ex fide, ut Rom. 9. 6. & ſeq. & Galat. 6. 16.* 7 Attollite] *altera pars pſalmi dialogiſtica de adventante rege Chriſto; qua per proſopopœiam admonentur pii, ut ſe comparent ad excipiendum eum: nam eccleſia templum Dei eſt; & fidelium ſingulorum animus, allegoricè eſt porta qua intromittitur Chriſtus: ut Apocal. 3. 20. ideoq; jubentur animos ab iſtis rebus terrenis avocatos ſurſum erigere.* Oſtia ſec.] *i. aterna Dei templa æternæ eccleſię, & univerſalis membra.* 8 Quis eſt iſte rex] *quæſtio fidelium de perſona regis, non repellentium quidem; ſed ad majorem ſui confirmationem percunctantium; quibus ita reſpondetur, ut deſignetur Chriſtus a natura & effectu ſuis: a natura, quòd Jehova, id eſt, Deus ſempiternus, robuſtiſſimus, & potentiſſimus bellator eſt, hoc ver.; ab effectu verò, quod omnibus bellum ſpirituale ſuo adverſus ſatanā, tum noſtro adverſus omnia victor eſt, quòd exercitus omnes pro arbitrio ſuo agit, & poſtremò quòd gloriam ex natura & rebus geſtis ſibi ac ſuis conſequitur.* 9 Attollite] *repetitionis finem vide in Gen. 41. 32.*

PSALMUS XXV.

David graviter oppreſſus ab adverſariis, benignè a Deo doceri & peccata calamitatum cauſas condonari petit: ſeipſum in horum expectatione, fretus Dei bonitate & teſtimonio fidei ſuæ, confirmat: ac poſtremò ſibi totiq; eccleſiæ poſtulat liberationem a malo.

1 [a] Ode Davidis, [a] Ad te, Jehova, animam meam attollo.
2 Deus mi, in te confido, ne erubeſcam: ne exultent inimici mei de me.
3 Etiam ulli expectantes te, ne erubeſcant: erubeſcant qui perfidè agunt immeritò.
4 [a] Vias tuas, Jehova, notas fac mihi; ſemitas tuas doce me.
5 Fac ut incedam [a] per veritatem tuam, & doce me; nam tu es Deus ſalutis meæ, te expecto totum diem.
6 [a] Recordare miſerationum tuarum Jehova, & benignitatum tuarum: eas a ſeculo eſſe.
7 [a] Peccatorum pueritiæ meæ & defectionū mearū ne recorderis: pro benignitate tua recordare mei tu, propter bonitatē tuā, Jehova.
8 [a] Bonus & rectus Jehova *eſt*, idcirco docet [a] peccatores viam.
a Heb. *injuria.* 9 Facit ut incedant manſueti [a] ex jure, & docet manſuetos viam ſuam.
10 Omnes ſemitæ Jehovæ [a] benignitas & fides *ſunt*, cuſtodientibus fœdus ejus & teſtimonia ejus.
11 [a] Propter nomen tuum, Jehova, etiam condonabis iniquitatem meam: quamvis magna ſit.
12 [a] Qualis futurus eſt vir ille qui reveretur Jehovam, docentem ipſum quam viam eligat?
13 [a] Anima ejus in bono commorabitur, & ſemen ejus hæreditariò poſſidebit terram:
14 Arcanum Jehovæ reverentibus ipſum, & fœdus ſuum faciet ut experiantur illi.
15 [a] Oculi mei jugiter ad Jehovam reſpiciunt; quia ipſe educit e reti pedes meos.
16 [a] Reſpice ad me, & gratiām fac mihi; quia [a] ſolitarius & pauper ſum.
17 Oppreſſiones [b] animi mei [a] dilatant ſe: ab anguſtiis meis deduc me:
b Heb. *arcta mei.* 18 Aſpice afflictionem meam & laborem meum; & condona omnia peccata mea.
19 [a] Aſpice inimicos meos, ut augentur; & odio violento oderunt me.
20 Serva animam meam & eripe me, ne erubeſcam; [a] quia recipio me ad te.
21 [a] Integritas & rectum cuſtodiant me; quia expecto te.
22 Redime Deus, Iſraëlem ab omnibus oppreſſionibus ejus.

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode eſt ἰυκτικὸ: cujus ſinguli verſus fere principio ſuo alphabeticum Hebræorum ordinem retinent.*

retinent. Constat autem ex tribus partibus; Petitione, usque ad ver. 8. Confirmatione, usque ad ver. 18 Conclusione petitoriâ, inde ad finem usque. Ad te, Jehova] petitio suis causis conjuncta, duo capita sicmatim continet: demonstrationem communicationemq; boni, ver. 4. & sequentibus; deinde abolitionem mali peccatorumq; nostrorum, ut personæ acceptæ sint ver. 7. Causarum genera ponuntur tria, ut observatum est suprà in psalmo 13. Prima est a persona supplicis & bonorum omnium: secunda, a persona adversariorum, ver. 1. 2. & 3: tertia, a persona Dei, ver. 6. 7. & 8. 4 Vias tuas] quibus me vis incedere: primum petitionis caput. 5 Per veritatem tuam] id est, prout verax es, fideliter & constanter præstans promissiones tuas. Argumentum a natura Dei. 6 Recordare misericordiæ] id est, quia misericordia erga tuos usus es inde ab orbe condito, eadem erga me utere: argumentum ab exemplo. 7 Peccatorum] secundum petitionis caput; remissio peccatorum. 8 Bonus & rectus] Secunda pars psalmi; confirmatio a natura Dei, operibusq; erga electos. Peccatores] quos justificet in Christo secundum electionem gratiæ, ubi mansueti effecti sunt: ut suprà psal. 22. 27. 10. Benignitas] i. benignissimæ & constantissimæ auxesis. 11 Propter nomen tuum] accommodatio superiorum thesium, perinde ac si confirmatus ex ea Davidis animus statueret idem in se ipso præstari: sic respondet argumento quo usus fuerat suprà ver. 6. 12 Qualis] alter confirmationis locus dialogistice enuntiatus, ab effectu promissionum Dei, nimirum timentes Dei ex fœdere bonum consecuturos, & ulapturos è malo. unde sequitur accommodatio singularis ad personam Davidis, ver. 15. 13 Anima ejus] id est, omnium bonorum spiritualium & corporalium hæres futurus est, ad suam & suorum utilitatem, ex consilio & fœdere Dei. 15 Oculi] Transitio ad petitionem & conclusionem Psal. 16 Respice ad me] Conclusio petitoria, cujus partes duæ sunt; una, petitio singularis pro persona supplicis; altera, petitio publica pro corpore ecclesiæ, ver. ultimo. Solitarius] i. aliena ope destitutus, ut psalm. 22. 12. 17 Dilatarunt se] i. tam latè occupant; ut animus quasi præfocetur: primum argumentum a persona suæ calamitatibus. 19 Aspice inimicos] secundum argumentum a persona inimicorum. 20 Quia recipio] fretus promissionibus Dei: tertium argumentum a fide sua integerrima in promissiones Dei, hoc & sequente ver. 21 Integritas & rectum] fidei meæ. quasi dicat, promissiones tuæ, quibus totus recumbo fide.

PSALMUS XXVI.

David ab hostibus pressus ad Deum judicem confugit, fidem suam & vitæ innocentiam probat: ideoq; liberari ab angustiis & gratiam consequi expetit, ad glorificandum Deum.

1 'ODE Davidis. Judicem meum age Jehova: 'quoniam ego in integritate mea ambulo, & Jehovæ confido, me non vacillaturum.

2 'Proba me Jehova & tenta me, exanima 'renes meos & [a] animum meum.

3 'Nam benignitas tua coram oculis meis est, & continenter ambulo in veritate tua:

4 'Non sedeo cum hominibus [b] vanis, & cum [c] 'dissimulatis non convenio:

5 Odi congregationem maleficorum, & cū improbis non sedeo:

6 ' Lavo in innocentia manus meas, & 'circumeo altare tuum Jehova;

7 Personando voce gratiarum actionis, & narrando omnia mirabilia tua.

8 'Jehova, diligo habitaculum domus tuæ; & locum, tabernaculum gloriæ tuæ.

9 'Ne aggreges 'penes peccatores animā meā, & penes viros [d] sanguinarios vitam meam:

10 'Quorum in manibus sceleus, 'quorum dextera plena est muneribus.

11 At ego in integritate mea ambulo: redime me, & gratiam fac mihi.

12 'Pede meo consistente in plano, in congregationibus benedicam Jehovæ.

[a] Heb. cor.
[b] Heb. vanitatem.
[c] Heb. abscondito.
[d] Heb. sanguinum.

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode est ἐυκρινὴς, constans tribus partibus; propositione juris sui, usq; ad ver. 9; petitione, ad ultimum usq; &; & conclusione, ver ult. Propositionis partes sunt, exordiū, quo secum agi postulat in causa sua ex judicorū formula. ver. 1. & 2. & narratio causarū quibus ad postulatū hoc adducitur, quod utrūq; ver. 1. per prolapsin continetur.* Quoniā ego] *summa causarū proleptica, ex quibus ad Dei judiciū confugit, integritas vitæ, & fides in Deū, quæ postea explicantur inde a ver. 3. 2. Proba me] i. judicem te facio, & appello testem: introspice, & penitus cognosce de causa mea: metaphora ab aurificibus.* Renes] *ut sup. 7. 10. 3* Nā benig.] *Narratio. quia David tum animū suum erga Deū, tum vitæ rationem exponit, ut sup. ver. 1. quæ duo deinceps per ὑπόφασιν, hoc est inverso ordine, explicantur.* 4 Non sedeo] *explicatio secundæ partis de vita sua xατ' ἀναίρεσιν & θέσιν, ut psal. 1. cùm primo loco inficiatur David se mālè versari, duobus versibus; deinde confirmat se vitā bene transigere.* Dissimulatis] *i. multiplicibus, Proteis, & sese in omne maleficium facies vertentibus.* 6 Lavo] *professio vitæ, tū ratione conversationis humanæ, tum etiā officiorū ac pietatis in Deum coram ecclesia. Est autē lavare manus suas in innocentia, purissimè cum hominibus conversari, ut Ijobi 9. 30* Circumeo altare] *i. te colo, agnosco, & prædico in Ecclesynec.* 8 Jehova] *Explicatio prioris partis de fide & studio animi sui in Deū.* 9 Ne aggr.] *petitio duabus partib. cōstans, quarū una est, ne Deus sinat servū suum improbis exponi & involvi malo: altera, ut gratiā faciat, & exhibeat nominis sui benedicendi argumentum, vers. duobus ultimis.* Penes peccat.] *hoc est, vitam meam ne patiare venire in facultatem illorum.* 10 Quorum in manibus] *Amplificatio primùm a persona adversariorum suorum, hoc ver. deinde a persona sua. principio sequentis.* Quorum dextera] *hoc est, qui & malefici sunt, & ad omne maleficium sui commodi causa paratissimi.* 12 Pede meo consistente] *id est, cùm non amplius in lubrico & salebroso loco importunitate hostium cogar consistere, sed beneficentia tua liberatus fuero ab his angustiis & meliore loco positus; tum demum benedicam Jehovæ. Conclusio votiva.*

PSALMUS XXVII.

David vim suæ in Deum fiduciæ adversus omnia pericula prædicans, quia ab Ecclesia aspectabili abesse persecutionibus cogebatur, se eadem fide consolatur: Dei gratiam, opem, documenta, ductum, & liberationem petit: ac postremò se & ecclesiam ad confirmandos in Deo animos hortatur.

1 'ODE

1 'ODE *Davidis*. 'Jehova 'lux mea & ſalus mea *eſt*, a quo timerem? Jehova robur vitæ meæ *eſt*, a quo expaveſcerem?

2 'Belligerantibus contra me maleficis 'ad exedendum carnem meam; hoſtes mei & inimici mei [a] mihi *cedunt*, ipſi corruunt & concidunt.

3 'Si metarentur contra me caſtra: non timeret [b] animus meus: ſi inſurgeret contra me bellum, 'in [c] his ego ſecurus eſſem.

4 'Unum petii a Jehova, id ipſum requiro: 'ut conſideam in domo Jehovæ omnibus diebus vitæ meæ, 'ad videndum amœnitatem Jehovæ, & inquirendũ in templo ejus.

5 'Sed abſcondit me in tugurio ſuo, [d] tempore adverſitatis; abdit me in abdito tentorii ſui, in rupem attollit me.

6 Ideo jam 'extollitur caput meum ſupra inimicos meos, circumſtantes me: ut ſacrificem in tentorio ejus, ſacrificia clangoris, canam & pſallam Jehovæ.

7 [e] 'Audi Jehova me voce mea clamantem: gratiamque fac mihi, exaudiens me.

8 'Tuum *illud*, [f] requirite faciem meam, [f] cogitat animus meus: faciem tuum, Jehova, requiro.

9 'Ne abſcondas faciem tuam a me, ne avertas in ira ſervum tuum: auxilium meum fuiſti, ne deſeras me, neque derelinquas me, Deus ſalutis meæ.

10 'Nam pater meus, & mater mea derelinquunt me, quamobrem Jehova recipiat me.

11 Doce me, Jehova, viam tuam, & 'deduc me per ſemitam planã, 'propter obſervantes me.

12 Ne tradas me [g] deſyderio hoſtium meorum: 'nam conſiſterent contra me teſtes mendaces, & qui ſpirat violentiam.

13 Niſi crederem me [h] fruiturum 'bonitate Jehovæ, 'in terra viventium.

14 'Expecta Jehovam, confirmare, & fortificabit animum tuum: itaque expecta Jehovam.

[a] Heb. *mihi ſunt.*
[b] Heb. *cor meum: ſic ver. 8. & ultimo.*
[c] Heb. *in hoc.*
[d] Heb. *die malã.*
[e] Heb. *clama.*
[f] Heb. *dicit cor meum.*
[g] Heb. *animã.*
[h] Heb. *videre.*

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode eſt generis mixti, ἐξ ἀσματικῆς καὶ ἐνοπτικῆς, tribus partibus conſtans: prima eſt propoſitio fiduciæ in Deum, uſque ad verſ. 7; ſecunda, petitio, uſque ad ver. ultimum, & poſtrema, concluſio hortatoria.* Jehova lux mea] *propoſitio fiduciæ duo membra continens; prius, beneficium Dei erga fideles; poſterius, indubitatam in Deum ſecuritatem ex fide, quæ eſt effectus alterius.* Lux mea & ſalus mea] *id eſt, liberator meus ab adverſitatibus (quas ſcriptura ferè tenebras vocat) & ſalutis autor omniſq; boni.* 2 Belligerantibus] ἐργασία *propoſitionis præcedentis, ab auctæ experientia, hoc verſ. unde naſcitur gloriosa illa fiduciæ prædicatio, verſ. ſequentibus.* Ad exedendum] *id eſt, me inhumaniſſimè ferarumq; more conſumendum.* 3 Si metarentur] *ſummus fiduciæ prædicandæ locus per hypotheſin ſive conditionalem orationem.* In his] *id eſt, in mediis caſtris, exercitibus &c. ſi illis circumcluderer: ut pſal. 3.* 4 Unum petii] *Occupatio. quaſi dicat, omnia quidem in Deo percipio fide, mirificas liberationes, & ſalutem maximam: hoc verò videtur fiduciæ meæ adverſari, quòd deſtituor aſpectabili præſentia ejus, quam tantopere deſideravi & etiam nunc deſidero, ut cultu ejus libero ac legitimo uti poſſim.* Ut conſideam] *ac non ita errare & vagari compellar.* Ad videndum] *id eſt, ad percipiendum ſancta & auguſta illius dona, & ad conſulendum eum, quæ duo ſunt piorum officia in eccleſia.* 5 Sed abſcondit] *Reſponſio ad occupationẽ præcedentem duobus argumentis: hoc (inquit) non efficit quo minùs fiducia mea ſibi conſtet. Primùm enim beneficia ejus, nimirum liberationes maximas & honores ab eo percipio, hoc verſ. deinde. quamvis hæc omnia non faciant, tamen fide & animo illius cultus ſum particeps, a quo videor longiſſime abeſſe: & de futuro ſum certò perſuaſus me tandem aliquando re ipſa & coram fore participem, ſequente verſ.* 6 Extollitur caput meum] *id eſt, gloriosè prædico adverſus hoſtes, velint nolint, me ſacrificaturum & cultorum Deum.* 7 Audi] *ſecunda pars pſalmi, Oratio; cujus membra ſunt tria: exordium audientiam faciens, hoc verſ; propoſitio, verſic. ſequente; & petitio, reliquis uſque ad verſ. ultimum.* 8 Tuum illud] *propoſitio, qua mandatum Dei & officium ſuum ex mandato agnoſcit profitetúrq; pſaltes. Eſt autem hîc ὑπόφασις, quam perſpicuitatis cauſa mutavimus.* Requirite faciem meam] *id eſt, in rebus dubiis conſulite, & in adverſis invocate: ſic Deut. 4. 29.* 9 Ne abſcondas] *Petitio Davidis, cujus membra ſunt tria: primum deprecatio, ne abjiciatur ab eo, hoc ver; ſecundum, precatio, ut receptus doceatur & deducatur a Deo, duobus ſequentibus; tertium, altera deprecatio, ut ſaltem ſi nondum liberationis tempus adveniat, non exonatur adverſariorum libidini, verſ. 12. & 13. Sunt autem hæc pleráq; humanitus attributa Deo.* 10 Nã pater] *id eſt, omnes qui naturæ & amicitiæ iure deberent & vellent mihi opem ferre, præ tyrannide nimia me coguntur deſerere, ut ſupra 25. 16.* 11 Deduc me in viam planam] *id eſt, in libertatem vindica me: metaphora, ut ſupra 26. 12.* Propter obſervantes me] *vide ſuprà pſal. 5. 9.* 12 Nam conſiſterent] *id eſt, non corruerent & conciderent, ut dixit ſuprà verſ. 2. ſed voti ſui compotes efficerentur vel ſua fraude vel vi; niſi fiducia certa in te recumberem: argumentum a perſona adverſariorum & ſua.* 13 Bonitate] *id eſt, bonis a te promiſſis.* In terra viventium] *id eſt, in hac ipſa vita, ut pſal. 116. 9.* 14 Expecta] *Concluſio, qua ſe & alios hortatur David ad ſpem & fidem in Deo collocandam, & promiſſionem confirmat.*

PSALMUS XXVIII.

David a perditiſſimis adverſariis preſſus, Deum orat pro ſalute ſua & illorum exitio: ſalute accepta, Deum celebrat ſuo & eccleſiæ nomine: ac poſtremò eccleſiæ toti bene precatur.

1 'ODE *Davidis*. Te, Jehova, inclamo, 'rupes mea, 'ne ſurdum agas erga me: ut non 'ſi mutus eris erga me, 'conſimilis fiam deſcendentibus in [a] ſepulchrum.

2 Audi vocem deprecationum mearum: dum vociferor ad te; dum attollo manus meas 'ad adytum ſanctitatis tuæ.

3 'Ne trahas me penes improbos, & penes operarios iniquitatis; 'loquentes pacem cum proximis ſuis, malitia *obſtinente* in [b] animo eorũ.

4 'Da

[a] Heb. *ciſternam.*
[b] Heb. *verba ſic infrà ver. 7.*

4 'Da illis secundum opus ipsorum, & secundum malignitatem actionum ipsorum: secundum opus manuum ipsorum da eis, redde retributionem suam eis.
5 'Quia non animadvertunt ad opera Jehovæ, & ad factum manuum ejus: 'destructurus est eos, non autem extructurus eos.
6 'Benedictus sit Jehova, qui exaudivit vocem deprecationum mearum;
7 Jehova robur meum & scutum meum; cui confidente animo meo, adjuvor: idcirco exultat animus meus, ut cantico meo celebrem eum.
8 Jehova robur 'istis, & confirmatio maximè [c]salutaris 'uncti sui est.
9 'Serva populum tuum, & benedic 'possessioni tuæ: pasce eque eos ac extolle eos usque in seculum.

[c] Heb. *salutum.*

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode est generis mixti,* ἐυκτικὴ καὶ εὐχαριστικὴ. *oratio continetur quinque primis vers. laudatio verò, sequentibus tribus; cui postremò subjicitur conclusio petitoria. orationis partes sunt duæ; una pro salute sua, tribus vers. altera pro exitio adversariorum, vers. quatuor.* Rupes mea] *ut Deut. 32.4. argumentum ab officio & promissionibus Dei.* Ne surdum agas] *id est, ne abjicias aut negligas: humanitus dictum.* Si mutus] *id est, si non respondeas.* Consimilis] *id est, succumbam & peream: periphrasis mortuorum. sic deprecatur a persona sua.* 2 Ad adytum] *id est, ad cœlum; ubi est sanctuarium quod fixit dominus, & non homo, Heb. 8.2.* 3 Ne trahas me] *id est, ne inducas me in potestatem illorum, aut sinas quasi mancipium ab illis rapi, ut suprà psalm. 26.9. & 27.12.* Loquentes pacem] *ut de Schaüle legimus 1. Schem. 24.17. & 26.17. & sequentibus.* 4 Da istis] *altera pars orationis, imprecatio adversus illos quos descripsit superiore ver. nimirum improbos, qui opere, sermone, & animo depravati, obfirmati, & Deo infensi sunt. quasi dicat, justitiam tuam in illis exerce.* 5 Quia non] ἀπιστολία *imprecationis per comparationem illorum injustitiæ cum justitia Dei; isti (inquit) testimonio suæ ipsorum conscientiæ rei sunt, quòd animum ad opera Dei omnia, & nominatim singulare illud erga me electionis meæ, minimè advertunt. Quam ob rem non potest Deus non perdere judicii sui, qui non erudituntur documentis. Ego verò absit ut benedicam, cui maledixit Jehova. vide 1. Schem. 2.25. in annotat.* Destructurus est eos] *id est, justum est eos perdere, & re ipsa perdet: metaphora ab ædificiis.* 6 Benedictus] *laudatio primùm a singulari beneficio Dei erga prophetam, duobus vers. deinde a publico erga totam Ecclesiam in Christo, ver. 8.* 8 Istis] *populariter meis, idest. Ecclesiæ Dei.* Uncti sui] *Christi, in quo tota salus consistit cùm Davidis, qui fuit illius typus; tum totius ecclesiæ.* 9 Serva] *Conclusio, qua Ecclesia Deo servanda, augenda, & benedicenda modis omnibus commendatur.* Possessioni tuæ] *id est, populo: vide Deut. 9.29.*

PSALMUS. XXIX.

Propheta pios hortatur ad prædicandas Dei laudes, cùm propter documenta naturæ ac nominatim tonitruum, tum propter documenta gratiæ, quam cum ecclesia sua communicat verbo.

1 'PSALMUS *Davidis.* Cedite Jehovæ, 'filii fortium; cedite Jehovæ gloriam & robur.
2 Cedite Jehovæ 'gloriam nominis ejus, incurvate vos Jehovæ *residenti* 'in decoro sanctitatis.
3 'Vox Jehovæ 'supra aquas; *vox* Dei fortis [a]glorioſi intonat, vox Jehovæ supra aquas multas.
4 Vox Jehovæ [b]potenter, vox Jehovæ decorè.
5 'Vox Jehovæ confringit 'cedros, perfringit etiam Jehova cedros Libani:
6 Et 'facit ut exiliant ſicut vitulus; Libanus & 'Schirjon, ut [c] pullus Unicornium.
7 Vox Jehovæ 'cædit flammas ignis.
8 Vox Jehovæ dolore afficit 'desertum, dolore afficit Jehova 'desertum Kadeschi.
9 Vox Jehovæ 'facit ut pariant cervæ, & 'denudat ſylvas: 'verùm in templo ſuo [d]eloquitur totam gloriam ſuam.
10 'Jehova 'in diluvio ſedebat, & ſedet Jehova rex in ſeculum.
11 Jehova robur populo ſuo dat, Jehova 'benedicit populo ſuo pace ſua.

[a] Heb. *gloriæ.*
[b] Heb. *cum virtute, cum decore.*
[c] Heb. *filius.*
[d] Heb. *totam ipſius eloquitur gloriam: ὑστέρησις.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *psalmus est, ἐπαινετικὸς, id est, laudativus, constans hortatione ad laudem, & argumentis laudis.* Filii fortium] *id est, etiam generosissimi & potentissimi quique, ac proinde omnes: synecdoche.* 2 Gloriam nominis] *id est, nominatissimam & celeberrimam, qualis convenit majestate ejus.* In decoro sanctitatis] *i. in sanctuario magnifico: sic 1. Chron. 16.29.* 3 Vox Jehovæ] *secunda pars, argumenta laudis, quorum genera sunt duo; alia communia, quæ palàm omnibus rebus creatis offeruntur, usque ad finem ver. 9. alia verò singularia erga ecclesiam Dei. Argumentorum autem communium unum tantùm genus exempli causa ponitur, ut ab eo cætera cognoscantur: nimirum tonitru, cujus natura ostenditur, primùm a vehementia, vers. 3. & 4. deinde ab effectu, usq; ad ver. 9.* Supra aquas] *i. vehementia fragores, plausus, & strepitus omnes, quantumvis magnos superat. Frequens est autem in scripturis fremitum aquarum comparari cum sono vehementissimo, ut Jechezkel. 1.24. & 43.2. sic accipiendum esse ostendit vers. sequens.* 5 Vox Jehovæ] *altera descriptio tonitru ad effectus, quòd omnia validissima frangit, stabilia commovet, denique omnia perhorrefacit arbitratu Dei autoris sui.* Cedros] *procerissimas, crassissimas & maximè durabiles.* 6 Facit ut exiliant] *id est, movet montes, quamvis firmissimos.* Schirjon] *vide Deut. 3.8. & 9.* 7 Cædit] *id est, coruscationes, fulgetra, fulgura, dissipat.* 8 Desertum] *id est, feras in deserto versantes; metonymia.* Desertum Kadeschi] *id est, animalia quantumvis horrifica; cujusmodi fuisse in hoc deserto legitur, Deut. 8.15.* 9 Facit ut pareant] *id est, cervas, quantumvis præ angustia utantur difficiliore partu, cogit abortire: vide Jobi 39.4. & sequentibus.* Denudat sylvas] *scilicet, quæ crepidè antra sua latibula petunt, ut scribit Virgilius 1. Georg. nam ut de arboribus capiantur, impedit ver.* 5. Verùm in templo suo] *secundum genus argumentorum laudis, ut observatum est suprà in ver.*

ver. 3. quaſi dicat, hæc quidem glorioſa ſunt; ſed tamen particulæ ſunt duntaxat illius gloriæ quam Deus expleat in eccleſia ſua, non tantùm opere externo, ſed etiam prædicatione verbi. 10 Jehova] *ſumma explicatio gloriæ, quam Deus teſtatur eccleſiæ; primùm a ſempiterna majeſtate ejus, hoc ver. deinde a beneficentiſſima communicatione cum eccleſia, verſ. ſequente.* In diluvio ſedebat] *id eſt, jam tum regnabat, cùm diluvium effectus eſt ſuper terram, Gen. 6. & 7.* 11 Benedicit populo ſuo] *id eſt, pacem ſuam largitur ſuo verbo & communicatione ſpiritus, ac proinde tranquillitatem confert.*

PSALMUS XXX.

David ex fuga reverſus, & domum ſuam a ſceleribus Abſchalomi repurgans, Deum celebrat beneficii erga ſe ſingularis nomine, pios ad laudes Dei prædicandas hortatur; calamitates, inſtaurationemq; ſui factam a Deo narrat, eisq; votum laudis exhibet.

1 'PSALMUS *Davidis,* 'canticum dedicationis domus illius.

2 'Extollam te Jehova; quoniam [a] evexiſti me, neque lætitia affeciſti inimicos meos de me.

3 Jehova Deus mi: 'vociferantem ad te, 'curaſti me:

4 Jehova, eduxiſti e ſepulchro animam meam, conſervans me vivum, ne deſcenderem in [b] ſepulchrum.

5 'Pſallite Jehovæ, quos ipſe benignitate proſequitur; & celebrate 'ad memoriam ſanctitatis ejus.

6 'Cùm momento fuit in ira ſua, vita *adeſt* benevolentia ejus: veſpere facit ut diverſetur fletus, mane verò *adeſt* cantus.

7 'Nam ego dicebam in' tranquillitate mea, non dimovebor in ſeculum.

8 'Jehova, benevolentiâ tua conſtitueras in monte meo robur; 'te abſcondente faciem tuam, fui conturbatus.

9 'Ad te, Jehova, clamavi; & [c] Jehovam deprecatus ſum, *dicens*,

10 'Quid lucri *erit* 'in ſanguine meo, 'cùm deſcendam in foveam? an celebrabit te 'pulvis? nuntiabitne veritatem tuam?

11 Audi Jehova, & gratiam fac mihi; Jehova, eſto adjutor mihi:

12 Convertiſti 'planctum meum 'in choream mihi; 'ſolviſti cilicium meum, & accinxiſti me lætitia:

13 Ut pſallat tibi 'gloria, ac non conticeſcat. 'Jehova, Deus mi, in ſeculum celebrabo te.

[a] Heb. *hauſiſti me*: metaphora a puteis & ſpecubus, quo reſpicit finis verſ. 4.

[b] Heb. *ciſternam*: ut ſuprà 28. 1.

[c] Heb. *ad dominum*, ut alias exemplaribus legitur.

ANNOTATIO.

1 Pſalmus Davidis] *Pſalmus eſt* ἐπαινετικὸς, *tribus partibus conſtans; propoſitione ſingulari laudis, a verſ. 2. ad 5. publica hortatione ad laudes ejus in eccleſia; inde ad verſ. ultimum; & concluſione.* Canticum] *id eſt, quod cecinit David, cùm repeteret ac redintegraret conſecrationem domus ſuæ, quæ inceſtis nefariisq; Abſchalomi ſceleribus fuerat contaminata, 2. Schem. 16. 22. nam mortis erat, ut novis ædificiis exſtructis adhiberentur cæremoniæ ad purganda & ſanctificanda loca pro inhabitantium uſu: ut Deutero. 20. 5. & Nechemiæ 12. quam rationem a Davide fuiſſe ſervatam pro repurganda domo, non obſcurè indicatur 2. Schem. 20. 3. cur vero ad hoc potius tempus & hanc domum referamus, docet argumentum ipſum & contextus pſalmi. Eſt autem in hoc verſ. verborum* ἐμφοκὴ, *quam ad evidentiam ſuſtulimus.* 2 Extollam te] *propoſitio ſingularis laudis, a beneficio liberationis maximæ accepta a Deo, quam per congeriem amplificat David.* 3 Vociferantem ad te] *ut docetur 2. Schem. 15. 32.* Curaſti me] *id eſt, remedium attuliſti malis meis; metaphora.* 5 Pſallite] *hortatio, ut annotatum eſt in verſ. 1. cujus argumenta ſequentibus exponuntur; primùm ab ordinaria adminiſtratione Dei erga ſuos, verſ. 6. deinde a ſingulari exemplo ſuo, reliquis verſ.* Ad memoriam] *id eſt, ut ſanctitatis ejus ſempiterna ſit memoria in eccleſia.*

6 Cùm momento] *quaſi dicat, ita eſt a natura, ut quamvis propter peccata noſtra nobis ſuccenſeat; tamen illico benevolentiâ exerens, nos ad vitam revocet in peccatis noſtris alioquin morituros: quod argumentum ſequentia verba illuſtrant allegoricè.* 7 Nam ego dicebam] *alterum argumentum a ſingulari exemplo ſuo, quod propheta enarrat paucis.* Tranquillitate mea] *id eſt, cùm tranquillè deſidèrem Jeruſchalaimis, 2. Schem. 11. 1. & 1. Chron. 21.* 8 Jehova] *id eſt, tu confirmaveras regnum meum, quod ego non cogitabam demens: epiphonema; quo interpretatur illud, in tranquillitate mea, ſuperiore verſ.* Te abſcondente] *id eſt, cùm primùm te avertiſti a me; ut per Nathanem denuntiaverat 2. Schem. 12. 10. & ſequentibus.* 9 Ad te Jehova clamavi] *ut docet hiſtoria 2. Schem. 15. 32.* 10 Quid lucri] *ſumma orationis quam habuit David duobus verſ. comprehenſa; cujus partes ſunt duæ, exordium ab inutilis, hoc verſ. & petitio, verſ. ſequente.* In ſanguine meo] *id eſt, ſi occidar.* Cùm deſcendam] *id eſt, ſepeliar; periphraſis: ut ſuprà verſ. 4.* Pulvis] *id eſt, homo in pulverem redactus; metonymia: vide ſuprà 6. 6.* 12 Planctum meum] *de quo vide 2. Schemuel. 15. 30.* In choream] *id eſt, in maximum gaudium: hyperbole.* Solviſti cilicium] *id eſt, ſuſtuliſti luctum & lætitiam attuliſti: Synecdoche a ſignis.* 13 Gloria] *id eſt, anima, ut ſuprà 16. 9.* Jehova Deus mi] *Concluſio epiphonematica.*

PSALMUS XXXI.

David graviſſima aliqua calamitate preſſus, Deum orat pro ſalute ſua, adducens fidem ſuam in miſericordiam Dei, & miſeriæ ſuæ gravitatem indignitatemq; explicans: adverſarios impiis exitum imprecatur: deinde quaſi liberatione parta Deum laudat publicorum privatorumq; beneficiorum nomine, & pios omnes hortatur ad diligendum conſtanter & colendum Deum.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ,* 'Pſalmus *Davidis.*

2 'Ad te, Jehova, 'me recipio, ne erubeſcam in ſeculum: 'juſtitiâ tua libera me.

3 'Inclina ad me aurem tuam, citò eripe me: eſto mihi [a] rupes robuſta, locus munitiſſimus

[a] Heb. *in rupem roboris, in locum munitionum.*

mus ad servandum me.
4 Nam petra mea & munitio mea es; itaque propter nomen tuum [a] agita me & [a] deducito me.
5 Educito me e reti quod absconderunt adversum me: quia tu robur meum es.
6 In manum tuam depono spiritum meū: [a] redemisti me, Jehova, Deus fortis, [b] verax.
7 [a] Odi eos [a] qui observant vanitates [c] vanissimas: nam ego in Jehova confido,
8 Me exultaturum & lætaturum benignitate tua: quia aspexeris afflictionem meam, agnoveris angustias animæ meæ:
9 Ac non tradideris me in manum inimici; sed [a] statueris in lato pedes meos.
10 Gratiam fac mihi, Jehova: [a] nam angustia est mihi, [a] contabescit præ indignatione oculus meus, [a] anima mea, & venter meus.
11 Nam deficit mœrore vita mea, & anni mei gemitu: labefactatur [d] iniquitate quam patior virtus mea, etiam ossa mea contabescunt.
12 Apud omnes hostes meos sum probro, & apud vicinos meos valde, pavoriq; notis meis: aspicientes me foris, evagantur a me.
13 Oblivione sepelior ab animo, ut mortuus: [a] sum ut instrumentum perditum.
14 Nam audio infamiam a [e] multis, metum circumquaque; consultando simul adversus me, de intercipienda anima mea cogitant.
15 [a] Ego verò in te confido, Jehova; dicens, [a] Deus meus es.
16 [a] In manu tua [a] tempora mea sunt; eripe me e manu inimicorum meorum, & a persequentibus me.
17 [a] Fac ut luceat facies tua super servum tuum, serva me benignitate tua.
18 [a] Jehova, ne erubescam, quandoquidem invoco te: erubescant [a] improbi, excindantur descensiri in sepulchrum.
19 Muta, reddantur labia [f] mendacia; quæ loquuntur contra justum, [g] superbè cum elatione & contemptu.
20 [a] Quam multa est bonitas tua, quam recondis reverentibus te; operaris erga recipientes se ad te, coram filiis hominum!
21 [a] Abdis eos in abdito præsentiæ tuæ, ab elationibus virorum: abscondis eos in tugurio a contentione linguarum.
22 [a] Benedictus sit Jehova, quia mirificā reddit benignitatem suam erga me, ut in civitate munita *collocans me.*
23 [a] Ego quidem dixeram in festinatione mea, excisus sum a conspectu oculorum tuorum: Veruntamen audisti vocem deprecationum mearum, cùm vociferarer ad te.
24 [a] Diligite Jehovam omnes quos benignitate prosequitur; [a] fideles custodientem Jehovā, & rependentem [h] in reliquos, facientem res magnificas.
25 Confirmamini, [a] & fortificabit animum vestrum, omnes qui speratis in Jehovam.

[b] Heb. *veritatem.*
[c] Heb. *vanitatem, sive nihil.*
[d] Heb. *iniquitate mea.*
[e] Heb. *multorum.*
[f] Heb. *mendacii.*
[g] Heb. *durū: ut* 1. *Schem.* 2. 3.
[h] Heb. *in residuum.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est generis mixti, ἐυκτικὸς, εὐχαριστικὸς, καὶ διδασκαλικὸς: ac proinde constans ex tribus partibus: precatione, usque ad vers. 20. laudatione, usque ad vers. 24. & conclusione; dodascalica, duobus ultimis.* 2 Ad te Jehova] *prima pars psalmi, precatio: cujus partes sunt duæ, una pro salute supplicu, usque ad vers. 18. altera pro adversariorum exitio, vers. 18. & sequente: ut suprà psalm. 28. In hac autem priore precatione argumenta ducuntur tum a persona Dei: qui duo loci prolepticè hoc vers. positi per ὑστέρησιν sequentibus explicantur.* Me recipio] *prior locus a fiducia personæ suæ.* Justitia tua] *posterior locus, a natura & officio Dei.* 3 Inclina] *ἀγωνία precationis, argumento ducto a persona Dei, usque ad vers. 7.* 4 Agito me] *præsens & præmonstrans viam.* Deducito me] *Sensim & accommodè ad infirmitatem meam, ut fœtæ pecudes duci solent: ut Jeschahh. 40. 11.* 6 Redemisti me] *Confirmatio ab anteacta experientia.* Verax] *id est, qui semper idem es ac tibi constas; proinde neque promissam rem, neque anteactam mutaturus es.* 7 Odi] *alter locus precationis a persona sua, ut observatum est suprà in vers. 2. cujus duo ponuntur argumenta. unū, quòd integro animo & fide est in Deum, usque ad vers. 10. alterum, quòd gravissimè & indignissimè affligitur, usq; ad ver. 15.* Qui observant] *i. fiduciā habent in caducis rebus, & se ad illas recipiunt.* 9 Statueris in lato] *ut suprà psalm.* 4. 2. & 18. 20. 10 Nam angustia] *ab indignissimis suis calamitatibus precationem amplificat, ut observatum est in vers. 7. Ostendit enim primùm exhauriri vitam, hoc & sequente ver. Deinde se ignominia obrui, duobus sequentibus; ac postremò omnibus modis consternari, ver. 14.* Contabescit] *ut suprà psal. 6. ver. 8.* Anima mea] *id est, totus animo & corpore.* 13 Sum ut instrumentum] *id est, nulla est cura aut memoria mei.* 15 Ego verò] *regressio ad priorem partem argumenti, quæ fuerat interrupta inde a ver. 10. quasi dicat, indignum est novas miserias accumulari misero; sed fideli & credenti in te, indignius: sic concludit precationem de salute sua, repetitis summatim argumentis a fide suā & a persona Dei, ut tribus vers.* Deus meus es] *a fœdere locus.* 16 In manu tua] *locus a potentia. fœderis promissionumq; effectrice.* Tempora mea] *id est, terminus & status vitæ meæ: quam eb rem ne sinas ab isto vitam aut statum prosperum admi.* 17 Fac ut luceat] *vide suprà* 4. 7. 18 Jehova] *transitio ad secundam precationem, ut observatum est suprà in ver. 2.* Improbi] *a Deo, a bono & æquo alieni, ut suprà psal. 28. 3.* 20 Quàm multa] *secunda pars psalmi, laudatio gratiæ beneficiorumq; Dei, primùm κατὰ θεότητα, hoc ver. & sequente, deinde κατὰ ἀνθρωπότητα & singulare exemplum personæ suæ, ver. 22. & 23. Est autem hoc loco gravissimum epiphonema, quo ostendit psaltes thesauros Dei infinitos alios asservari pro, alios palam communicari, hoc ver. alios denique clam in ipsorum animis æterna virtute ejus obsignari, & cùm opus est exhiberi.* 21 Abdis eos] *i. non tantùm ornas bonis, sed etiam conservas a malo.* 22 Benedictus] *laudatio singularis: ut dictum est in ver. 20.* 23 Ego quidem] *amplificatio laudationis singularis ab infirmitate sua labascente propter calamitatum magnitudinem: ad me (inquit) & ad infirmitatē meam non respexit Deus; sed ad benignitatem & misericordiam suam.* 24 Diligite Jehovam] *Conclusio hortatoria ad amorem Dei, hoc vers. & confirmationem fidei amoris q; erga illum, vers. seq.* Fideles custodientem] *ἀντιλογία cur amore prosequi debeamus Deum, ab operibus illius erga bonos, contra improbos, & in omnes magnificis.* 25 Et fortificabit] *ἀντιλογία hortationis, a promissionibus Dei.*

PSAL-

PSALMUS XXXII.

Psaltes beatitatem piorum in remissione peccatorum prædicat, & experientia sua confirmat: deinde fideles informat in fide, invocatione, & obedientia; propositaq; administratione Dei in bonos & malos, illos hortatur ad gaudium in spiritu.

[a] Heb. *levatus à defectione, peccatum, synecdoche.*

1 DAVIDIS [1] Ode *didascalica*. [2] Beatus [a] levatus a defectione, cujus tectum est peccatum.

2 Beatus homo, cui non imputat Jehova iniquitatem, & cujus spiritui non inest dolus.

3 [3] Cùm [3] silerem, [3] inveterascebant ossa mea; [3] in rugitu meo toto die.

4 Nam interdiu & noctu gravis erat super me manus tua; [4] convertebatur præstantissimus humor meus in siccitates æstivas. Sela.

5 Peccatum meum notum faciam tibi, & iniquitatem meam non tegam (inquiebam) Confitebor defectiones meas Jehovæ; & tu sustulisti [b] [3] pœnam peccati mei. Sela.

6 [3] Propter hoc oraturus est te, quemcunque benignitate prosequeris [3] quo [c] tempore obvenerit: [3] (in inundatione aquarum multarum, ad eum [3] non pertingent tantùm) *dicens:*

7 [3] Tu latibulum es mihi, ab angustia custodito me: cantionibus liberationis circumdato me: Sela.

8 [3] Erudiam te & docebo te qua via ambulaturus sis; consilium dabo, *attento* in te oculo meo.

9 [3] Ne estote ut equus, ut mulus, [d] expertes intelligentiæ: cujus os fræno & habena constringendum *est*, [3] ne appropinquet ad te.

10 [3] Magni dolores *sunt* improbo: qui autem fiduciam habet in Jehova, benignitas circumdat eum.

11 [3] Lætamini in Jehova, & exultate justi; & cantate omnes recti [e] animo.

[b] Heb. *iniquitatem.*
[c] Heb. *tempore obvenienti.*
[d] Heb. *non intelligere.*
[e] Heb. *corde.*

ANNOTATIO.

1 Ode didascalica] *Istius odes summæ partes sunt tres: prima est propositio beneficiorum Dei sua confirmatione juncta, usque ad vers. 6. secunda, propositio officii nostri, usque ad vers. 10. postrema, conclusio hortatoria, duobus ultimis vers.* Beatus] γνώμη: *cujus summa est, beatitatem hominis positam esse in remissione peccatorum & imputatione justitiæ Christi, cujus effectus est sanctificatio, sub finem vers. 2. justificatio autem tribus modis declaratur, primùm quòd peccata tolluntur adeò ut non sint; deinde quòd tegantur ita, ut ne peccatorum quidem vestigia & sordes appareant, hoc vers. postremò, quòd ea non imputet Deus cum semel sustulit delevitq; sed tantùm justitiam in Christo.* 3 Cum silerem] *Confirmatio ab experientia singulari: cujus partes duas enarrat psaltes; una est, dum continuis apud me peccatum meum, Dei manus pressit me gravissimè; altera, cum primùm reject in Deum atque confessus sum peccata mea, hanc gratiam Deo expertus sum.* Silerem] *id est, non enuntiarem, sed dissimularem peccata mea.* Inveterascebant ossa mea] *id est, totus conficiebar animo, nihil erat in me tam firmum, quod non atter eretur manu Dei: metaphora.* In rugitu meo] *id est, tantisper dum non adverti ad peccata mea; sed tanquam fera rationis expers, præsente adversitatum sensu abreptus sum, & belluinos potiùs quàm humanos gemitus & querimonias fudi.* 4 Convertebatur] *id est, viriditas mea exarescebat tota, & exhauriebar viribus: metaphora.* 5 Pœnam peccati] *id est, peccatum & pœnam: respicit enim ad propositionem vers. 1. peccata tolli, & illis quibus tolluntur bene esse.* 6 Propter hoc] *altera propositio de officio nostro, cujus partes pronuntur duæ; prior est invocatio fidei, his duobus vers. posterior, obsequium & attentio ad voluntatem Dei, ver. 8. & 9. propter hoc (inquit) quòd tuis te talem exhibes, ac nominatim mihi; fideles hæc duo officia præstituri sunt; orationem fidei, & obedientiam.* Quo tempore obvenerit] *quædam velut inundatio calamitatum; cujus mox meminit.* In inundatione] *id est, procellis & fluctibus calamitatum vehementissimis, ut supra 18. 17. & psalm. 69. passim. Est autem hæc præstantissima promissio Dei erga pios officio suo defungentes; cujus verba aliquantum invertimus, quia obscurior est ἐμπλοκὴ in Hhebræo textu.* Non pertingent tantùm] *id est, ne pertingent quidem; adeò firma est Charitas Dei erga nos in Christo, Rom. 8. 35.* 7 Tu latibulum es mihi] *id est, tu unus es perfugium meum: formula orationis fidelium in calamitatibus.* 8 Erudiam te] *apostrophe ad fidelem quemque: secundum propositionis membrum, ut observetur est suprà in vers. 6.* 9 Ne estote] *id est, ne obstupescite & obbrutescite ad exercitationes Dei: sed animos vestros sedulò advertite, ut cognoscatu administrationem ejus; ne frænos potentiæ suæ cogatur adhibere ad edomandam feritatem vestram.* Ne appropinquet] *ore suo, ne mordeat noceátve tibi.* 10 Magni dolores sunt] *Conclusio; cujus partes sunt, διήγημα sive causa ex administratione Dei, hoc vers., & hortatio, ad pacem & lætitiam spiritu, vers. seq. Causam sic exponit propheta: magnis doloribus afficitur improbus, & eò quidem majoribus, quod nullum habet sensum benignitatis Dei; fidelem verò etiam in magnis doloribus benignitas Dei circumdat atque consolatur.* 11 Lætamini] *hortatio a superiore causa.*

PSALMUS XXXIII.

Psaltes laudationem Dei commendat a mirificis operibus illius ex ordine vel extra ordinem naturæ factis; nominatim verò contra infideles & erga fideles, quorum causa singularem Dei providentiam adhiberi in hoc mundo prædicat: postremò Ecclesia fiduciam suam in illum profitetur, sibi exoptat benignitatem illius.

1 [1] CANTATE justi in Jehova; rectos decet laudatio.

2 Celebrate Jehovam cithara; nablio & decachordo psallite ei.

[a] Heb. *benefacite pulsando.*

3 Canite ei [3] canticum novum, [a] optimè pulsate cum clangore.

4 [3] Quia rectum est verbum Jehovæ, & omne opus ejus [b] constans:

[b] Heb. *in veritate sive constantia.*

5 Amat justitiam & [3] judicium: benignitate Jehovæ plena est terra.

6 [3] Verbo Jehovæ cœli facti sunt, & [3] spiritu oris ejus totus [3] exercitus eorum.

7 Congerit quasi cumulum aquas maris, disponit in thesauris [3] abyssos.

8 [3] Time-

8 [a]Timeanta Jehova omnes *incolæ* terræ: ab ipso metuant omnes habitatores orbis.
9 Nam ipso dicente *est quicquid est*: ipso præcipiente exiſtit.
10 Jehova irritum facit conſilium gentium, infringit cogitationes populorum.
11 Conſilium verò Jehovæ in ſeculum conſiſtit; cogitationes [c] animi ejus in ætate ſingulas.
12 [a]Beata gens illa, cujus Jehova [a] Deus *eſt*: populus *quem* elegit in poſſeſſionem ſibi.
13 [a]E cœlis intuetur Jehova, videt omnes filios hominis.
14 [a]E loco habitationis ſuę, proſpicit in omnes habitatores terræ:
15 Formator pariter cordis eorum, animadvertens ad omnia opera eorum.
16 Non *eſt* rex qui ſervetur multitudine copiarum, potens non eripitur multitudine virium:
17 [d]Mendax *eſt* equus ad ſalutem, & multitudine robori ſui non liberat *ſeſſorem*. [d] Heb. *mendacium.*
18 [a]Ecce oculus Jehovæ *attendis* ad timentes ſui, ad expectantes benignitatem ipſius:
19 Ut eripiat a morte animam, eorum & vivos conſervet eos [a] in fame.
20 Anima noſtra præſtolatur Jehovam: auxilium noſtrum & ſcutum noſtrum *eſt*.
21 Nam in eo lætatur [e] animus noſter, quia [a] nomini [f] ſancto ejus confidimus. [e] Heb. *cor.* [f] Heb. *ſanctitatis ejus.*
22 Sit benignitas tua, Jehova, ſuper nos; prout expectamus te.

[c] Heb. *cordis ejus in ætatem & ætatem.*

ANNOTATIO.

1 Cantate] *Pſalmus eſt ἀντίγραφος, ex parte ἀναστικὸς, & ex parte ὑμνητικὸς: itaque tribus partibus conſtat; laudatione, tribus primis verſ. narratione ſive propoſitione argumentorum laudis, inde a verſ. 4. uſq; ad 20. & concluſione petitoria.* 3 Canticum novum] *i. quod non antiquatur, ſeneſcit aut evaneſcit, ſed perpetuo in eccleſia viget, dum perpetua Dei erga ſe beneficia percipit in Chriſto: prout ſequentia oſtendit.* 4 Quia rectum] *altera pars: propoſitio ſive narratio argumentorum ad laudes Dei pertinentium ab ordinaria adminiſtratione ejus verbo, & opere; quæ duo ſunt ordinaria documenta juſtitiæ, judicii, & benignitatis ejus: quæ omnia proleptice his duobus verſ. poſita, deinde copioſè explicantur, primùm a creatione & adminiſtratione ordinis naturalis, ver. 6. & 7. deinde ab adminiſtratione quæ utitur extra ordinem, contra improbos, & erga eccleſiam ſuam, uſque ad verſ. 20.* 5 Judicium] *id eſt, executionem juſtitiæ adverſus improbos, ut oſtendit benignitatis antitheton; ac proinde exequitur ipſe: nam quodcunque vult, facit pſalm. 115. 3.* 6 Verbo Jehovæ] *ab opere creationis & conſervationis, ut obſervatum eſt in ver. 4.* Spiritu oris] *ut Ijobi 15. 30.* Exercitus] *ut Gen. 2. 1.* 7 Abyſſos] *i. aquas profundas in ſuis alveis.* 8 Timeant] *tranſitio ad ſecundum genus argumentationis ab extraordinaria adminiſtratione Dei; primùm univerſè 9. verſ. deinde ſingillatim, tum in omnium conſilia præter ipſius voluntatem irrita. ver. 10. & 11. tum erga eccleſiam ſuam, ver. 12.* 12 Beata] *epiphonema de felicitate eccleſiæ, quæ cum ſuperioribus Dei operibus comparata eſt magnificentiſſima.* Deus eſt] *vide Gen. 17. 7.* 13 E cœlis] *ἐφαναφὴ proximi epiphonematis, a ſollicita attentione & adminiſtratione Dei, quæ humanitus deſcribitur hu duobus verſ. deinde accommodatur ad ſingulos homines, conſilia, & facta eorum, tam improborum, ver. 16. & ſequente. quam bonorum & timentium Dei, ver. 18. & 19.* 14 E loco habitationis] *i. e cœlo, ut 1. Reg. 8. ver. 30. & 43.* 17 Mendax eſt equus] *id eſt, fallens fiduciam & expectationem ſeſſoris.* 18 Ecce] *alter locus de providentia Dei erga pios, quaſi per hypotypoſin.* 19 In fame] *id eſt, in quovis periculo. ſynecdoche exemplorum omnium ſub appellatione unius; quo modo ferè totus hic pſalmus accipiendus eſt.* 20 Anima noſtra] *Concluſio, cujus partes ſunt duæ; profeſſio fiduciæ noſtræ in Deum & gloriationis, duobus ver. & petitio gratiæ, ver. ultimo.* 21 Nomini ſancto] *i. ei nominatiſſimo Deo atque ſanctiſſimo: hypallage Rhetorum.*

PSALMUS XXXIIII.

David ex præſentiſſimo periculo, in quod ſe infirmitate conjecerat, divinitus liberatus Deum celebrat, & eccleſiam ad celebrandum propoſito ſuo argumento hortatur: deinde doctrinam de officio noſtro ait ex eo providentiam Dei, veritatem atque conſtantiam in nobis ſervandis a malo, redimendiſq; explicat.

1 [a]ODE *Davidis, cùm mutaſſet* [a] *ſpeciem ſuam coram* [a] *Abimeleco; eoq; ipſum* [a] *expellente, abiret.*
2 [a]Benedicam Jehovæ omni tempore; jugiter laus ejus *erit* in ore meo.
3 In Jehova jactabit ſe anima mea; audient manſueti, & lætabuntur;
4 [a]*Dicens*: magnificate Jehovam mecum, & extollamus nomen ejus pariter.
5 [a]Quæſivi Jehovam: & exaudivit me; ac ex omnibus [a] pavoribus meis eripuit me.
6 Qui intuentur in eum & confluunt; vultus eorum [a] ne erubeſcant; *ſed dicant*.
7 [a]Iſte pauper invocavit, & Jehova exaudivit; ac ab omnibus anguſtiis ejus ſervavit eum.
8 [b]Caſtra metantur Angeli Jehovæ circa timentes ejus, & eripit eos.
9 [a]Guſtate & videte bonum eſſe Jehovam: beatus vir ille, *qui* ſe recipit ad eum.
10 Timete Jehovam ſancti ejus: quia non *eſt* penuria timentibus eum.
11 [a]Juvenes leones pauperantur atque eſuriunt: quærentes autem Jehovam, non indigent ullo bono.
12 [c]Agite [a]filii, auſcultate mihi: reverentiam Jehovæ docebo vos. [c] Heb. *venite.*
13 [a]Quis *eſt* vir ille, qui [a] delectatur vita; amat dies, *amat* frui bonis?
14 [a]Cuſtodi linguam tuam a malo, & labia tua ne loquantur fraudem.
15 Recede a malo, & fac bonum: require pacem, & ſectare eam.
16 [a]Oculi Jehovæ ad juſtos, & aures ejus ad vociferationem eorum *attendunt*:
17 Irata *verò* facies Jehovę ad facientes malum, ut excindat e terra memoriam eorum.
18 [a]Clamantes *illos* Jehova audit, & ex omnibus anguſtiis ipſorum eripit illos.
19 [a]Propinquus *eſt* Jehova [a] fractis [d] animo: & contritos ſpiritu ſervat. [d] Heb. *corde.*
20 Multæ *ſunt* afflictiones juſti; ſed ex omnibus

[a] Heb. 11 [a] Heb. *ſuam ſuam.*

[b] Heb. *caſtra metatur angelus circa timentes.*

bus illis eripit eum Jehova,
21 Servans omnia ossa ejus; [a]unum ex illis nõ frangitur.
22 [a]At morte afficit improbum afflictio: & osores justi [c]disperdentur.
23 [a]Redimit Jehova animam servorum suorũ; ita ut non disperdantur ulli recipientes se ad eum.

[a]Heb. vastatur, ut infrà sequitur ver.

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode est secunda alphabetica ex ordine Hhebræorum, generis mixti,* ἐπαινετικὴ διδασκαλική. *Occasio illius conscribendæ exponitur ver.1. partes sunt tres: exordium 2.& 3.vers. propositio laudativa, usque ad vers.9.& doctrinæ loci, inde ad finem usque.* Abimeleco] *vide 1. Schem.21.11. in annot.* Expellente] *per servos suos, quibus in mandatis dedit, ibidem vers.15.* Abiret] *in terram Jehudæ: ut ostenditur 1.Schem.22.1.* 2 Benedicam] *Exordium laudativum ex abrupto, quo exponit Davidem se omni tempore ex animo palam in ecclesia celebraturum Deum.* 4 Dicens, magnificate] *propositio hortatoria ad laudationem Dei; primùm a singulari experientia sua, deinde a communi fidelium omnium.* 5 Quæsivi Jehovam] *narratio brevis exempli sui, quo ostendit se non simulatione stultitiæ, sed solo Dei quem invocavit beneficio liberatum esse.* Pavoribus] *de quibus 1.Schem.21.13.* 6 Ne erubescant] *magnificare Jehovam & extollere nomen ejus, prout ego simulans stultitiam feci, sed potiùs audentibus animis prædicent:* μίμησις. 7 Iste pauper] *prædicatio beneficentiæ Dei a singulari exemplo, quod ipse David proponit Ecclesiæ verbis quasi dicat, quid fecerat miser? primùm occupatus metu, suæ salutis causa se ad populum perditum receperat, & conjecerat in præsentissimum periculum (nam istæ effugia non probari Deo, docuit propheta Gad 1.Schem.22.5.) deinde cultum Dei dissimulaverat simulata stultitia; sed eò major fuit misericordia domini erga eum, quòd abjecta infirmitatis ejus ratione, exaudivit eum. Sic seipsum proponit in exemplum toti ecclesiæ, & præst omnibus verba ad ædificationem illius.* 8 Castra metantur] *transitio ab hypothesi ad thesin: quasi dicat ecclesia, iste miser non humanitus, sed divino præsidio ex istu periculi servatus est: certum est igitur, pios præsidio Dei & angelorum castris circumvallatos & munitos esse; ut alia scripturæ exempla docent: Gen.32.1.& 2.Reg.6.17.& alibi passim.* 9 Gustate] *tertia pars odes, continens duos doctrinæ locos; quorum unus est de officio nostro erga Deum, usque ad ver.16. alter, de beneficio Dei erga nos, inde ad finem usque. Officii autem nostri genera ponuntur quatuor: primum est, ut exceptis & visis bonis atque exemplis ejus cognoscamus eum, hoc vers; secundum, ut cognitum timeamus, duobus sequentibus: tertium, ut timentes audiamus voluntatem ejus, ver.12; postremum, ut auditæ voluntati ejus obsequamur; quibus singulis partibus suæ promissiones prophetice adjunguntur. Ait igitur David, Gustate & videte, id est percipite re ipsa, & cognoscite exemplis: metaphora.* 11 Juvenes leones] *amplificatio superioris promissi per comparationem: quasi dicat, quicunque viribus suis freti atque præsidentes non respiciunt ad Deum, miserè pereunt: fideles verò non item.* 12 Filii] *Dei videlicet, domestici ecclesiæ, & discipuli prophetarum in ædificatione ecclesiæ laborantium: sic amico elogio animos illorum dociles efficit atque benevolos.* 13 Quis est] *transitio ad quartum doctrinæ caput per interrogationem, ubi inverso ordine promissionem primo loco ponit, ut ad obsequium (quod explicatur duobus sequentibus ver.) commodiùs fideles adducat.* Delectatur vita] *id est, cupit bene beatéq; vivere, cùm in præsente, tum in futura vita.* 14 Custodi] *obsequi leges verbo, operibus, & animis datæ, primùm κατ' ἀναίρεσιν, ne quid obeatur mali; deinde κατὰ θέσιν, ut fiat & procuretur quod bonum honestumq; est coram Deo atque hominibus.* 16 Oculi Jehovæ] *alter doctrinæ locus de administratione Dei, continens membra duo: usum beneficii ejus erga bonos, alterum de supplicits improborum: quæ duo per prolepsin hus duobus ver. enuntiata, in sequentibus explicantur.* 18 Clamantes illos] ἔξήγησις *ver.16. resumptis verbis hypotheseos, quæ habentur suprà ver.7.* 19 Propinquus est Jehova] *majestate, virtute, atque auxilio, sive per se, sive per res creatas.* Fractis animo] *id est, calamitatum magnitudine confectis, & propè animam agentibus.* 21 Unum ex illis non frangitur] *sine ejus voluntate: vide Matth.10.29.& sequentibus.* 22 At morte] ἔξήγησις *ver.17.* 23 Redimit] *Conclusio ad confirmationem & consolationem piorum.*

PSALMUS XXXV.

David Dei fidem implorans pro adversariorum exitio & salute sua, injurias indignissimè acceptas, & perfidiosissimam illorum hypocrisin explicat; servari a Deo petit contra fraudulentos illorum conatus, Deumq; appellat testem & judicem improbitatis illorum & innocentiæ suæ, ad gloriam ipsius & publicum ecclesiæ bonum.

1 [a]ODE *Davidis.* Contende Jehova, adversùs contendentes mecum; impugna impugnantes me.
2 [a]Prehende scutum aut clypeum; ac surge in auxilium meum.
3 Et exere hastam, & præclude persequentibus me: dic animæ meæ, salus tua sum.
4 Pudefiant & rubore perfundantur, quærentes animam meam: agantur retrorsum, & erubescant machinantes malum meum.
5 Sint [a]sicut gluma coram vento, angelo Jehovæ impellente:
6 Sic via eorum [a]tenebrosa & lubricissima; & angelus Jehovæ persequatur eos.
7 [a]Quandoquidem immeritò [b]abscondunt mihi rete suum, immeritò fodiunt foveam contra animam meam:
8 [a]Eveniat ei vastatio nescienti, ut rete ipsius quod abscondit, capiat eum: in vastatione decidat in [a]illam.
9 [a]Sic anima mea exultet in Jehova, gaudeat in salute ejus:
10 [a]Omnia ossa mea dicant; Jehova, quis est par tibi: eripiens pauperem a valentiore eo, pauperem, inquam, & egentem a diripiente eum?
11 [a]Insurgunt testes injurii, quæ ignoro repetunt a me:
12 Rependunt mihi malum pro bono, [a]orbitatem animæ meæ:
13 [a]Quamvis ego, ægrotantibus illis, *utens pro veste mea* [a]cilicio; affligerem jejunio animam

[a]Heb. *tenebræ & lubricitates.*
[b]Heb. *absconderunt.*

[a]Sensum mihi fecerat rete suum, immeritò fodiunt foveam, &c.

mam meam,& oratio mea [a]in sinum meum rediret:

14 Tanquam *ad* proximum, tanquam *ad* fratrem mihi continenter [b] itarem; tanquam lugens matrem atratus curvarem me.

15 [c]Cùm verò claudico, [d] lætantur congregantes se: [e]congregant se apud me loripides, ut non [f]animadvertam; [g]lacerant, ac [h]non silent.

16 [i]Inter hypocritas *facetos* sanniones faces; [k]frendentes contra me dentibus suis.

17 [l]Domine, quandiu aspicies? [m] reduc animam meam [n]a vastationibus eorum, a juvenibus leonibus [o]unicam meam:

18 Celebrem te in congregatione multa, in populo [p]frequenti laudem te.

19 Ne lætentur de me, qui mihi sunt inimici [q]falsis de causis: qui oderunt me immeritò, ne [r]nictent oculo.

20 [s]Non enim pacem loquuntur: sed contra quietos terræ res [t] fraudulentissimas excogitant:

21 Et [u]dilatant contra me os suum; dicentes, euge, euge, [x]videt oculus noster.

22 Vides Jehova, [y]ne sileas; domine, ne longè absis a me.

23 Evigila & expergiscere ad judicium meum: Deus mi & domine mi, ad contentionem meam.

24 Judica me secundum justitiam tuam Jehova, Deus mi; & ne lætentur de me.

25 Ne dicant [z] cum animo suo, euge, anima nostra; [a]ne dicant, absorbuimus eum.

26 Pudefiant & erubescant simul, gaudentes de malo meo: induantur pudore & ignominia, qui magnificant *se* contra me.

27 [b]Cantabunt & lætabuntur, qui delectantur [c]justitia mea; dicentque jugiter; magnificetur Jehova; qui delectatur pace servi sui:

28 Et lingua mea [d] enuntiabit justitiam tuam, toto die laudem tuam.

[a] Heb. *in corde suo.*

[b] Heb. *meditabitur.*

[c] Heb. *inter hypocritas facetiæ sanniones faciem similis constructio est Iudic 20. 17. & Jesaiæ 19.11.*

[d] Heb. *vanitas.*

[e] Heb. *falsitatis.*

[f] Heb. *fraudem.*

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode est ἰυκτικὴ, constans ex quatuor partibus: exordio abrupto, sive petitione pathetica, usq; ad ver. 11; propositione sive narratione malorũ suorũ, inde usq; ad ver. 17; petitione, usq; ad 27. & conclusione, duobus ultimis. Petitionu autem abruptæ, unde exordiũ ducitur, mẽbra ponuntur duo; unũ, κατηγορικὸν in adversarios, ver. 1. alterum, ἰυκτικὸν pro sespso, ver. 2. quæ duo deinde exornat usque ad vers. 9. posteà verò amplificat a supremo fine, qui est gloria & laudatio Dei, usque ad 11.* 2 Prehende scutum] *humanitus dicta.* 5 Sicut gluma] *ut suprà Psal. 1. ver. 4.* 7 Quandoquidem immeritò] *ἀντιλογία imprecationis ab atrocitate peccati adversariorum; qua ostendit David se hîc minimè indulgere pertubationibus animi sui, sed omnia justitiæ Dei tribuere. Est autem in hoc ver. obscurissima verborum ἐμπλοκὴ, quam perspicuitatis causa mutavimus.* Abscondunt mihi rete suum] *id est, moliuntur contra me omnibus artibus: metaphora, ut suprà psal. 7. & 9.* 8 Eveniat ei] *id est, eorum cuique: syllepsis Hhebræorum.* Illam] *foveam, quam fodisse dicuntur ver. præcedente.* 9 Sic anima mea] *summus finis petitionu, ut observatum est suprà in ver. 1.* 10 Omnia ossa mea dicant] *id est, omnibus viribus meis dicam: hyperbole, ut Iob. 31.20. & infrà 51.10.* 11 Insurgunt] *secunda pars, propositio sive narratio querelæ suæ: cujus loci summi sunt tres; primus, quòd injuriam gravissimam patitur, hoc ver. secundus, quòd indignissimè patitur, ut qui adversarius omnibus modis benefecerit, usq; ad vers. 15. tertius, quòd per fraudem & ludibrium exagitatur cum simulatione per fidissima, ver. 15. & 16. Videtur autem de illis hominibus intelligere, qui ipsum falsis criminationibus apud Schaũlem onerabant; quorum fit mentio 1. Schem. 24.10. & 26.19.* 12 Orbitatem animæ meæ] *id est, efficiunt ut tanquam orbus vel potius orphanus a Dei patrũ mei cultu, ab ecclesia, patriâq; absim; ut idem conqueritur 1. Schem. 26.19.* 13 Quamvis ego] *cùm nondum percepissem desperatam illorum malitiam, & reprobationem a Deo.* Cilicio] *vide in Gen. 37.34.* In sinũ meũ] *id est, orationem pro illis frequentarem, & sæpius repeterem, quasi in sinu gestans.* 14 Itarem] *invisens ad consolandum eos.* 15 Cùm verò claudico] *id est, cùm magnitudine rerum adversarium nutare & propè corruere video: metaphora a rebus corporeis.* Lætantur congregantes] *id est, dum conveniunt inter se ut invisant me. Lætitiam magnam agitant.* Congregant se] *id est, cùm ad me venitur, similiter dolentes agunt, quasi eodem malo afficerentur mecum, simulatione miseriæ (ut Augustinus loquitur) non compassione misericordiæ.* Animadvertam] *hypocrisin & fraudem suam.* Lacerant] *vestimenta sua, ut si meus dolor afficeret illos gravissimè: unde Gen. 37.34.* Non silent] *id est, omnia complent planctibus, & bonos consolatores agunt. Hujusmodi autem fuisse multos ἐναμφοτερίζοντας, desultorios, & omnia facientes ad gratiam omnium partium, qui modò Schaũli subservirent, modò subblandirentur Davidi; apparet ex ipsius Davidis verbis, 1. Chron. 12.17. & ex Kehhilæorum & Ziphæorum exemplo 1. Schem. 23. & 26.* 16 Inter hypocritas] *id est, cùm a me profectis sunt ad congerrones suos.* Frẽdentes] *id est, furentes ex ira gravissima: synecdoche.* 17 Domine] *tertia pars odes, petitio, argumento planè cum prima parte conveniens: nam & imprecatur inimicis Deum implorans, & bene precatur sibi.* Quandiu aspicies] *tantùm, ac non judicium exercebis?* Reduc] *id est, fac ut revertar ad publicum tuum cultum & patriam meam, quæ per illorum importunitatem carere cogor: nam respicis his verbis ad querimoniam, qua usus est sup. vers. 12.* A vastationibus] *id est, ne vastet ab illis, atque dilacerer.* Unicam meam] *vide suprà 22.21.* 19 Nictent oculo] *id est, amarulenter ludificentur me: synecdoche.* 20 Non enim] *confirmatio petitionis ab injuria adversariorum, tum publica contra omnes pios, hoc vers. tum singulari contra prophetam, sequente vers. Quam ob rem Deum nominatim appellat testem, ver. 22.* 21 Dilatant] *i. per ludibrium exagitant: ut Iobi 16.10. & Jesaiæ 57.8.* Videt oculus noster] *videlicet malum quod exoptavimus: ἐνεργείᾳ mali per euphemismum, in hoc genere loquendi frequens: ut Psalm. 54.9. & 59.11. & 118.7.* 22 Ne sileas] *id est, ne quiescas; sed compares te ad faciendum judicium: humanitus dicta, his duobus vers.* 25 Ne dicant] *ampliùs, ut dixisse leguntur suprà ver. 21.* 27 Cantabunt] *Conclusio a rebus consequentibus, nimirum lætitia Ecclesiæ, gloria Dei, & prædicatione ejus: in qua duo genera recensentur, laus bonorum omnium, hoc ver. & privata Davidis, ver. sequente.* Justitia mea] *id est, assertione quam fecerũ, justæ causæ meæ.*

PSALMUS XXXVI.

David regnum populi Dei aditurus, Deum celebrat a beneficentiſſima adminiſtratione ejus erga impios & contumaces, erga res omnes creatas, & erga eccleſiam ſuam: deinde precatur Deum pro ſalute & proſperitate populi Dei & ſua.

1 MAGISTRO ſymphoniæ: [1]Ode [1]ſervi Jehovæ, Davidis.

[a] Heb. *in medio.*

2 [1]Dictum defectionis ad improbum, [a]in intimo cordis mei eſt; coram cujus oculis non *eſt* pavor Dei,

3 Quum [1]abblanditur ei in oculis ejus; [1]*ſibi* inveniendam eſſe iniquitatem ſuam, [1]*quæ* odio habenda *eſſet*.

[b] Heb. *vanitatis & dolis.*

4 Verba oris ejus [b] vana & doloſa *ſunt*: [1]deſinit erudire ad benefaciendum.

5 Vanitatem cogitat in cubili ſuo, inſiſtit viæ [1]non bonæ: [1]malum non ſpernit.

6 [1]Jehova, [a]in cœlis *eſt* benignitas tua; fides tua uſque ad ſuperiores nubes:

[c] Heb. *Dei fortis: vide Gen.* 30.8.

7 Juſtitia tua inſtar montium [c] maximorum; judicia tua *inſtar* abyſſi magnæ: homines & jumenta conſervas, Jehova.

8 [1]Quàm pretioſa *eſt* benignitas tua, Deus; cùm filii hominum [a]ad umbram alarum tuarum ſeſe recipiunt.

9 [1]Uberrimè explentur pinguedine domus tuæ, & de torrente deliciarum tuarum bibendũ das eis.

10 [1]Quandoquidem penes te *eſt* [1]fons vitæ, [a]in luce tua [d] fruamur luce.

[d] Heb. *videmus lucem: ſyncdoche frequens, ut pſalm.* 34.13

11 Protende benignitatem tuam erga cognoſcentes te, & juſtitiam tuam erga rectos [e] animo.

[e] Heb. *cordis.*

12 [1]Ne aggrediatur me pes [f] ſuperbi, & manus improborũ, ne inducat me ad aberrandum eò.

[f] Heb. *viri ſuperbiæ.*

13 Ubi cadunt operarii iniquitatis, ita impulſi ut non poſſint ſurgere.

ANNOTATIO.

1 Ode] *Ode eſt generis mixti, ἐπαινετικὴ καὶ ἰκετικὴ, conſtans duabus partibus; laudatione Dei, uſque ad verſ.* 10. *& precatione, a verſ.* 10. *ad finem uſque.* Servi Jehovæ] *i.in vocatione & adminiſtratione regni Deo ſervituri; ac proinde fidem & miſericordiam ejus implorantis, ut regnum ſanctè adm. noſtrare poſſet; vide ſup in pſal.* 18. 1. 2 Dictum] *prior pars pſalmi laudativa, triã laudationis argumenta continet: primum eſt ab aquanimitate, diuturnaq; patientia & beneficentia Dei erga impios, a* 2. *verſ. ad* 6. *uſque; ſecundum, a continuatione beneficæ adminiſtrationis ejus in rebus omnibus creatis, verſ.* 6. *&* 7. *tertium, a ſingularibus illius beneficiis erga eccleſiam, ver.* 8. *&* 9. *Beneficentia autem Dei erga impios amplificatur a contumaciſſima illorum rebellione; primùm factis atque conatibus, verſ.* 3. *deinde verbis, verſ.* 4. *& poſtremò conſiliis & cogitationibus, verſ.* 5. *quæ omnia ex uno tanquam genere deriuantur, nimirum vacuitate a timore Dei, quæ ideo proleptìcè ponitur verſ.* 2. Dictum defectionis] *id eſt, quòd a defectione ſemel incepta video animum improbi indies magis ac magis ſollicitari ad novas defectiones & ſcelera, id animo meo inſidet. Videtur enim David ab exemplo Schaũli, quem ſpiritus malus quotidie in nova ſcelera compellebat, impiorum conditionem deſcribere: vide* 1. *Chronic.* 10. 13. In intimo cordis] *id eſt, me afficit graviſſimè, & animum meum tanquam gladius tranſverberat.* 3 Abblanditur ei] *id eſt, blande atque inaũdienter optata illi ſubminiſtrat.* Sibi inveniendam eſſe] *id eſt, omnibus modis videndum eſſe atque procurandum, ut nefariè adipiſcatur nefaria deſyderia ſua: quas artes Schaũl adverſus Davidem adhibuiſſe legitur,* 1. *Schem in ſe a* 18. *cap.* Quæ odio habenda eſſet] *id eſt, quam odiſſet, ſi ſaperet, omnéſque boni odiſſe debent.* 4 Deſinit erudire] *id eſt, a bono abſtinens, nihil docet niſi malefacta: ſcilicet, ut ſequente verſ.* 5 Non bonæ] *id eſt, ut quamq; videt peſſimam, pergit in ea.* Malum non ſpernit] *id eſt, nihil mali omittit quin factis illud, ſed ſtudioſiſſimè amplectitur.* 6 Jehova] *Secundum argumentum laudationis, ut obſervatum eſt in verſ.* 2. *per apoſtrophen ad Deum.* In cœlis] *id eſt, Summæ, profundiſſimæ, adeoq; infinitæ ſunt benignitas, veritas, juſtitia judiciaq; tua; quæ amplitudo metaphoricis comparationibus exponitur ad humanum ſenſum accommodis.* 8 Quàm pretioſa] *tertium argumentum laudationis, ut obſervatum eſt verſ.* 2. *per exclamationem ex admiratione profectam, cujus ſubjectio habetur ſequente verſ.* Ad umbram alarum] *ut ſuprà* 17. 8. 9 Uberrimè] *id eſt, omnem victum, neceſſitatem, & amœnitatem cùm præſentis, tum venturæ vitæ ſubminiſtras credentibus in te: allegoriæ.* 10 Quandoquidem] *altera pars pſalmi, precatio; tum publica pro toto regno & eccleſia Chriſti, duobus verſ. tum privata pro David in adminiſtratione regni ſui Deo ſervire cogitantis* 2. *ſumsit: publicæ autem precationis tria ſunt poſtulata, lucis, benignitatis, & juſtitiæ.* Fons vitæ] *id eſt, inexhauſta plenitudo atque perfectio, quæ fideles perfundis pro demenſo voluntatis tuæ: ſic permanet in allegoria, ver.* 10 *ad precationem tranſiens.* In luce tua fruamur] *id eſt, gloriosis & illuſtribus bonis tuis; vel præſente & futura proſperitate, cujus cauſas & antecedentia petit, ſequente vero nimirum miſericordiam Dei, & juſtitiam ex miſericordia collatam.* 12 Ne aggrediatur me] *precatio ſingularis, ut diximus verſ.* 10. *qua ita deprecatur malum, ut ex contrario intelligatur optare conſtantiam in bono.* 13 Ubi cadunt] *id eſt, in eam inſaniam, de qua ver.* 2. *& ſequentibus: ac proinde in funeſtum & ſempiternum exitium.*

PSALMUS XXXVII.

David pios a maleficorum invidentia ad fidem & ſecuritatem in Deo revocans, elegantiſſimis promiſſionibus utrorumq; ſtatum per comparationem explicat; illorum infauſtam vitam & mortem, horum veram felicem eſſe oſtendens providentia & adminiſtratione Dei etiam in medio calamitatibus: quamobrem pios hortatur ad fugiendum malum, colendum bonum, & amplectendas fide promiſſiones de ipſorum bono & improborum exitio.

1 Ode

א ODE *Davidis.* 1 Ne accendaris ira propter maleficos; ne invideas facientibus iniquitatem:
2 Nam [a]ſicut fœnum citò ſuccidentur, & ſicut viriditas teneræ herbæ decident.
3 [a]Confide in Jehova & [a]fac bonum: inhabita terram, & [a]paſcere fide:
4 [a]Et oblecta te in Jehova, qui dabit tibi petitiones [a] animi tui.
[a] Heb. cordis.
5 [a] Devolve ſuper Jehovam viam tuam, & confide in eo; [a]nam ipſe efficiet;
6 Proferens tanquam lucem juſtitiam tuam, & jus tuum tanquam meridiem.
[b] Heb. ſile.
7 [b]Acquieſce Jehovæ, & continenter expecta eum: ne accendaris ira propter proſperantem via ſua, propter virum efficientem cogitata.
8 Abſiſte ab ira, & derelinque æſtuantem ira; ne accendaris ira, ſaltem ad malefaciendum.
9 [a] Nam malefici excindentur; dum expectantes Jehovam, ipſi hæreditariò poſſidebunt terram:
10 Et adhuc paululum, planè non erit improbus: quòd ſi conſideraveris locum ejus; [a] non extabit:
11 Manſueti verò hæreditariò poſſidebunt terram, & oblectabunt ſe [a] in multitudine pacis.
12 [a]Cogitante improbo contra juſtũ, & frendente adverſus eum dentibus ſuis,
13 Dominus ridet eum; quia videt advenire [a] diem ſuum.
[c] Heb. aperuerunt, vel ſalverunt.
14 [c]Gladium eduxerint improbi, & tetenderint arcum ſuum; ad dejiciendum pauperem & egentem, ad mactandum rectos viâ:
15 Gladius eorum intrabit in cor eorum, & arcus eorum confringentur.
16 [a]Bonum *eſt* parum cui q̃; juſto, plus quàm copia *ſua* [a]improbis multis.
17 Nam [a] brachia improborum confringuntur. [a]Suſtinet autem juſtos Jehova.
18 [a]Agnoſcit Jehova [a] tempora integrorum; adeò ut poſſeſſio eorum in ſeculum futura ſit:
19 Non erubeſcant tempore malo, ſed diebus famis ſaturentur:
[d] Heb. pretioſum agnorii.
20 [a]Dum improbi pereunt & inimici Jehovæ, ut quæ pretioſa ſunt in agnis: *ut hæc* conſumuntur ipſo fumo, conſumuntur *iſti.*
21 [a] Mutuò accipit improbus, ſed non poteſt reddere: juſtus verò gratiam facit & donat:
22 [a]Quia benedicti ab illo, hæreditariò poſſidebunt terram: maledicti verò ab illo excindentur.
23 [a] A Jehova greſſus viri ſtatuuntur, cujus delectatur viâ.
24 Cùm cadit, [a]non dejicitur; quia Jehova ſuſtentat manum ejus.
25 [a] Puer fui, etiam conſenui; neque vidi juſtum ita derelictum, ut ſemen ejus quæreret panem.
26 Toto die gratiam facit & mutuat, tamen ſemen ejus in benedictione *eſt.*
27 [a]Recede a malo, & fac bonum: ſic [a]habita in ſeculum:
28 [a]Nam Jehova amat jus, neque derelinquit quos benevolentiâ proſequitur, in ſeculum cõſervantur: ſemen vero improborum excinditur.
29 [a]Juſti hæreditariò poſſidebunt terram, & habitabunt [a]in æternum ſuper eam.
30 Juſti *cujus* os meditatur ſapientiam, & cujus lingua loquitur jus,
31 In cujus animo *eſt* lex dei ſui, nullus greſſuum ejus [a]labaſcit.
32 [a]Speculante improbo adverſus juſtum, & quærente morte illum afficere,
33 Jehova non derelinquit illum in manu iſtius; [a]neque ſinit eum condemnari, cùm judicatur.
34 [a]Attende ad Jehovam, & obſerva viam ejus: tum extollet te ad hæreditariò poſſidendum terram, [e] excidium improborum videbis.
[e] Heb. excindi.
35 [a]Vidi improbum [f] magna vi erumpentem; & ſeſe explicantem, [a]tanquam arbor indigena virens:
[f] Heb. violẽtum, & ſeſe nudantem.
36 Deinde præteriit, & ecce non *erat* ampliùs: nam quæſivi eum, ſed non inventus eſt.
37 [a]Obſerva integrum, & aſpice rectum; finem iſtius viri eſſe pacem:
38 Defectores verò perdi pariter, finem improborum excindi;
39 [a]Nam ſalus juſtorum a Jehova *eſt*, robur eorum *eſt* tempore anguſtiæ.
40 Et adjuvat eos Jehova, ac liberat eos: liberat eos ab improbis ac ſervat eos, quia recipiunt ſe ad ipſum.

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode eſt didaſcalica alterni ferè verſibus alphabeticum literarum ordinem continens. Conſtat autem ex tribus partibus; propoſitione officii noſtri, inde a ver. 1. uſque ad 7. confirmatione ſive exornatione propoſitionis, a ver. 7. uſque ad 27. poſtremò concluſione hortatoria ad officium noſtrum & certam fiduciam promiſſionum Dei, ad finem uſque. Propoſitionis membra ſunt duo, interdictum adjuncta commiſeratione, ver. 1. & 2. & mandatum cum promiſſione uſque ad ver. 7.* Ne accendaris ira] *id eſt, ne indignè feras proſperitatem illorum præſentem.* 2 Sicut fœnum] *id eſt, neque ipſi perdurant, neque ipſorũ felicitas.* 3 Confide in Jehova] *mandatum ex adverſo dehortationi ſive interdicto ſuperiori reſpondens, cujus partes ſunt duæ: una, ut animum & cogitationes avertendo a conſuetudine oculorum, ſola fide reſpiciamus in Deum, cujus fructus hoc ver. & tribus ſequentibus exponuntur; altera, ut acquieſcamus cum ſilentio voluntati Dei, in principio ver. 7.* Fac bonum] *primus fructus fidei, bene inſtituta vita & conformata voluntati divinæ; cujus vitæ modus eſt ut paſcamur fide; adjunctum verò, promiſſio Dei ad præſentem vitam & habitationem terræ ſanctæ pertinens, quæ fuerunt olim ſymbola cœleſtis vitæ & hæreditatis: ut pietas promiſſionem habet vitæ præſentis ac futuræ, 1. Tim. 4. 8* Paſcere fide] *id eſt, ex fide vive; non ex rebus præſentibus vitam quærens, ut improbi faciunt, ut Chabakuk 2. 4.* 4 Et oblecta] *ſecundus fructus fidei, oblectatio fidei in Deo ſolo acquieſcens.* 5 Devolve ſuper Jehovam] *id eſt, te vitam tuam, & totas rationes tuas illius fidei committe. Ita ſummatim comprehendit quæcunque ad fidem pertinent.* Nam ipſe efficiet] *quæcunq; facto opus fuerint: ſumma promiſſionum quas fides percipit, ſequente verſ. per ſimilitudinem illuſtrata.* 7 Acquieſce Jehovæ] *ſecunda pars pſalmi, confirmatio ſive exor-*

exornatio superiorum documentorum; ad quam transitur brevi repetitione illorum, inverso ordine: nam 3. dei & spei doctrina, priore loco; dehortatio verò posteriore ponitur, hoc vers. & exegeticè amplificatur, seq.

9 Nam malefici] *ἀιτιολογία documentorum: primus confirmationis locus ab eventu, quæ per antitheſin inter ſe comparantur; nimirum exitio improborum, ver.10. & bonorum conſervatione, ver.11. quæ hîc prolepticè poſita ſunt.* 10 Non extabit] *proui ipſe ab experientia ſua confirmat, infrà ver.36.* 11 In multitudine pacis] *poſt moleſtias ab improbis perceptas atque ſuperatas, ut ſequentia explicant.* 12 Cogitante improbo] *ſecundus confirmationis locus a providentia & ſapientiſſima adminiſtratione Dei, quæ dum tolerat improbum, ridere tamen dicitur ſequente ver. & dum vult, judicium perficit, alibi ver.* 13 Diem ſuum] *quo placet Deo improbos gladio ipſorum jugulare, & ſervare probos, ut duo ſequentes ver. oſtendunt.* 16 Bonum eſt parum] *Tertius confirmationis locus a conſtitutione præſente animi & conſcientia utrorumq; : nam per comparationem oſtendit David, non poſſe tam parum eſſe juſto quin animo poſſideat omnia; quia ipſi adeſt majeſtas, cura, promiſſio, efficacitas, & benedictio Dei, 3. ver. ſequentibus: contrà verò improbi nihil tantopere ſupereſſe, ut ipſorum animi poſſint in eo conquieſcere.* Improbis multis] *id eſt, plus percipit boni juſtus unicus, quam omnes ſimul improbi ex cunctis ſuis facultatibus.* 17 Brachia] *id eſt, omnes illorum facultates, in quibus ſuum robur putant conſiſtere.* Suſtinet] *id eſt, quantumvis infirmos & tenues conſervat.* 18 Agnoſcit] *ut ſuprà 1.6.* Tempora] *ſive ſecunda, ſive adverſa: omnium rationem habet, ſequente ver.* 20 Dum] *id eſt, dum contabeſcunt fame & emaciantur, ut liqueſit infumatum tenellorum agnorum pingue, licèt non fuerit propiùs ad ignem admotum: ſimilis ſtudo elegans. Eſt autem hîc & duobus ſequentibus ver. explicatio ejus quod dixerat ver.18. ab exemplo fumi; quod peræquè ad alias omnes calamitates ex analogia accommodandum eſt.* 21 Mutuo accipit] *ad levandam famem.* 22 Quia benedicti] *ἀιτιολογία iſtius loci à benedictione Dei, ut obſervatum eſt in ver. 16.* 23 A Jehova] *exegeſis prioris membri quod in ſuperiore ætiologia ponitur, a benevolentia & beneficentia Dei; qui etiam labentes ex infirmitate ſuos gratioſè ſuſtinet, 2. ver.* 24 Non dejicitur] *ita ut dejectus maneat, 2. Cor. 4. 9. ut improbi contra in perpetuum dicuntur dejici; Ezech. 32. 4.* 25 Puer fui] *quartus confirmationis locus ab exemplo & experientia, quaſi dicat, ex quo tempore vivo, non animadverti Dei flagella in viris bonis permanere adeò ut ad poſteros uſque deriventur; ſed obſervavi ſemper eſſe temporarias caſtigationes ejus: huic negationi ſubjicitur contraria affirmatio ſequente ver. vide pſalm. 72. 4.*

27 Recede a malo] *Concluſio hortatoria ad obedientiam & fidem: obedientiæ aſcribuntur duo capita reſipiſcentiæ; mortificatio veteris hominis, & excitatio novi in juſtitia & ſanctitate vera: fidei verò aſcribitur promiſſio, fidelem virum jam jam velut in præſentiæ & perpetuæ vitæ ac hæreditatis poſſeſſionem mittens; cujus propoſitionis exornatio atque confirmatio uſque ad finem oſtenditur.* Habita in ſeculum] *vide Gen. 20. 7.* 28 Nam Jehova] *Confirmatio bimembris, reſpiciens ad duo ſuperiora capita reſipiſcentiæ, a conſilio & ordinatione judiciorum Dei: nam (inquit) bonis bene eſt a Deo, & malis peſſimè.* 29 Juſti hæreditariò] *exornatio proximè præcedentis confirmationis: in qua primùm bonorum ſtatus exponitur, uſque ad ver. 35. deinde verò improborum, uſque ad 37. quæ duo capita ſummatim & per anacephalæoſin repetita ver. 37. & 38. concluduntur a prædicatione ſalutis & beneficentiæ Dei.* In æternum] *id eſt, non tam præſentis ſymboli ratione, quàm æternæ vitæ: etſi quod ad vitam præſentem attinet, ſequentia docent juſtum & permanſurum beneficio Dei, ver. 30, & 31. & ab omnibus offenſis conſervatum iri, ver. 32 & 33.* 31 Labaſcit] *id eſt, ſtat firmus: metaphora.* 32 Speculante] *amplificatio ab improborum ſtudio adverſante bonorum felicitati, ut obſervatum eſt in ver. 29.* 33 Neque linit eum condemnari] *id eſt, mirificè liberat ad confirmandam veritatem ſuam, & probandam innocentiam illius, cùm opus eſt.* 34 Attende ad Jehovam] *hortatio ad juſtum, μεταβατικὴ ſive tranſitiva ad alterum confirmationis membrum de improborum ſtatu, ut dictum eſt ſuprà ver. 29.* 35 Vidi improbum] *Expoſitio allegorica ſtatus improborum.* Tanquam arbor] *id eſt, nativa arbor ſive voluntaria, quam ſponte produxit tellus: nam hoc genus arborum eſſe valentius eò quod arte vel cultura provenit, ipſa natura docet.* 37 Obſerva integrum] *ἀναφωνηματικῶς, ut obſervatum eſt ſuprà, ver. 29.* 39 Nam ſalus] *ἀιτιολογία ſuperioris demonſtrationis ἀντιστρόφου: nam cauſam quidem felicitatis bonorum explicat, ſalutem, opem, & liberationem a Deo; ſed infelicitatis quæ improbos manet, narrationem reticet, quæ a contrario facilè colligitur.*

PSALMUS XXXVIII.

David ex divina voluntate preſſus malo graviſſimo, peccata ſua confitetur; de infirmitate animi & corporis ſui, deſolatione ab amicis & inimicorum improbitate conqueritur: quibus omiſſis, ad Deum ſe convertit, & repetitis ſummatim cauſis opem Dei implorat ac ſalutem petit.

1 PSALMUS *Davidis ad recordandum.*
2 Jehova, ne in fervente ira tua arguas me; aut in æſtu iræ tuæ caſtiges me.
3 Nam ſagittæ tuæ [a] *altè* infixæ ſunt in me, & demiſiſti ſuper me manum tuam.
4 Non *eſt* integritas in carne mea, propter deteſtationem tuam: non *eſt* pax in oſſibus meis propter peccatum meum.
5 Nam iniquitates meæ [b] tranſcendunt caput meum; ut onus [c] grave, graviores ſunt quàm perferre queam.
6 [d] Putruerunt, contabuerunt livores mei; propter ſtultitiam meam.
7 Diſtorqueor, incurvor pervalde; toto die atratus pergo;
8 Quia ilia mea plena ſunt vilitate, adeò ut non *ſit* ulla integritas in carne mea.
9 Debilitatus & attritus ſum [e] pervalde, rugio præ fremitu [f] animi mei.
10 Domine, coram te totum deſiderium meum *eſt*; & ſuſpirium meum a te non eſt abſconditum.
11 Cor meum palpitat, derelinquit me virtus mea; & lux oculorum meorum, [g] etiam ipſi non *ſunt* penes me.
12 Amici mei & proximi mei [h] e regione plagæ meæ ſubſiſtunt, & propinqui mei e longinquo abſiſtunt.
13 Tendunt verò laqueos, qui quærunt animam meam: & qui requirunt malum meum, loquun-

[a] Heb. *demiſſæ ſunt.*
[b] Heb. *graves ſunt præ me.*
[c] Heb. *aſſum valdè.*
[d] Heb. *corrupti.*
[e] Heb.

quuntur [a]ærumnas, & dolos toto die meditantur:
14 [b]Quos ego tanquam surdus non audio, & tanquam mutus non aperiens os suum;
15 Sed sum tanquam is qui non audit, & in cujus ore non *sunt* argumenta:
16 [c]Quia te Jehova expecto; *ut* tu exaudias, Domine Deus mi:
17 [d]Quia dico, *videndum* ut non lætentur de me; nutante pede meo, contra me magnificent se;
18 [e]Si ego ad claudicationem comparatus fuero, & dolor meus fuerit coram me jugiter.
19 [f]Quandoquidem iniquitatem meam indico, sollicitus sum de peccato meo:
20 Inimici autem mei vivi roborantur, & multiplicantur qui oderunt me [g]falsis de causis.
21 Et reddentes malum pro bono, adversantur mihi; [h]eò quòd sector bonum;
22 [i]Ne derelinquas me, Jehova: Deus mi, ne longè absis a me.
23 Festina ad auxilium meum, Domine salus mea.

[g] Heb. *falsitatis, ut sup.* 35.19.

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est* ἐυκτικὸς, *exordio, narratione, & conclusione constans.* Ad recordandum] *id est, memoriam statuendam malis sui, & liberationis acceptæ a Deo. quod genus Psalmorum docendi causa vocare possumus* ἀπομνημονευματικὸν. 2 Jehova] *exordium sive petitio ex abrupto, qua iram Dei & flagella deprecatur David.* 3 Nam] ἀιτιολογία *petitionis, sive narratio tribus partibus constans: prima est a persona Dei, de calamitatibus quas ipse infligit, usq; ad ver.10. secunda, a persona sua, explicatio infirmitatis suæ, ver.10. & 11. tertia, a persona circumstantium, inde usque ad ver.19.* Sagittæ tuæ] *id est, plagæ: meta, hora. Est autem hoc & sequente ver. gradatio apprimè necessaria; qua David a flagellis (quorum asperitatem sentiebat) assurgit ad sensum iræ & detestationis Dei: inde verò devenit ad detestationis causam, nimirum peccatum suum.* 5 Iniquitates meæ] *id est, peccata & eorum pœnæ; synecdoche: nam hic exornatio est quærimoniæ, quæ usus est proximè præcedente ver.* Transcendunt caput meum] *id est, tanquam exundantes, aquæ demerguntme: metaphora ab aquis: ut psal.* 42.8. & 88.17. & 124.4. & 5. *ut altera quæ proximè sequitur, ab oneribus translata est.* 6 Putruerunt] *Singularis explicatio plagarum de quibus supra in genere expostulaverat. Credibile est autem fuisse gravissimum aliquem dolorem, acutissimum, multiplicem, & diuturnum: etsi quod genus fuerit mali, non meminimus in scriptura legere: nisi forte hæc quispiam allegoricè malit accipere.* 10 Domine] *alter narrationis locus de affectione sua, cujus testem appellat Deum.* 11 Etiam ipsi non] *id est, videntur jamjam me deficere gravitate mali.* 12 Amici mei] *tertius narrationis locus, de ratione qua circumstantes erga ipsum utebantur; sive amici, hoc ver. sive inimici, sequente ver. ac postremò ipse erga omnes, ver.14. & 15.* E regione plagę meæ] *præ horrore detrectantes accedere; simile vide Ijobi.*19. 13 Ærumnas] *quibus amplius afficiant me.* 14 Quos ego] *id est, dissimula & fero patienter, ut fidelem decet, ver.16.* 16 Quia te Jehova] ἀπολογία *silentii, primum a fide sua in Deum, hoc ver. deinde ab improbitate adversariorum, duobus ver. sequentibus.* 17 Quia dico] *secunda causa silentii: quasi dicat, mihi cum Deo res est in istu calamitatibus; non autem cum istu canibus & porcis; apud quos si quid dicerem, omnia in ludibrium verterent: & si quid secus quàm opto paterer malumque meum continuaretur, ipsum Dei nomen in malo meo blasphemarent.* 18 Si ego] *hoc est, si non desineret malum: exegesis metaphoræ qua modò usus est, nutante pede meo.* 19 Quandoquidē] *Conclusio petitoria, cujus partes sunt duæ: causarum, tribus ver. & postulatorum, duobus ultimis. causæ ponūtur duæ; una, a persona sua, quòd seipsum sistit coram Deo, & peccatum suum ex animo confitetur ad glorificandum Deum: altera, a persona inimicorum, injusto odio & immeritis maleficiis in Davidē prosequentium, duobus sequent.* 22 Ne derelinquas me] *Postulatum duplex, deprecationis, hoc vers. & precationis oppositæ, vers. ultimo.*

PSALMUS XXXIX.

David explicato consilio bene & patienter transigendæ vitæ suæ, agnoscit se repentè oppressam ab institutō aberrasse & obmurmurasse Deo: ita seipsum corrigens deprecatur peccata & supplicia sua; & misericordiam in præsens calamitate sibi exhiberi postulat.

1 [a]Magistro *symphoniæ*, [b]*Jeduthuni*; [c]*Psalmus Davidis.*
2 [d]Dixeram; observabo [e]vias meas, ne peccem lingua mea: servabo circa os meum [f]capistrum, [g]tantisper dum improbus *erit* corā me.
3 Obmutueram [h]taciturnus, [i]silebam *etiam* a bono; [k]cum dolor meus incrudesceret.
4 [l]Incalescente verò [m]animo meo in me, in meditatione mea exardescente igne; [n]locutus sum lingua mea, [o]*dicens*;
5 [p]Fac ut experiar, Jehova, finem meum: [q]nam mensura dierum meorū, quid est? experiar quàm durabilis sum.
6 Ecce, [r]palmares dispositi dies meos, & tempus meum ut nihil *est* coram te: [s]profectò omnimoda vanitas omnis homo *est*, [t]*quantumvis* constitutus. Sela.
7 Profectò [u]per imaginem præterit quisque, profectò in vanum [x]perstrepunt: congregat *quispiam*, sed nescit quis recepturus sit ea.
8 [y]Sed jam quid expecto domine? spes mea in te *est*.
9 [z]Ab omnibus defectionibus meis eripe me, [aa]probro [bb]stultis ne exponas me.
10 [cc]Obmutesco, non aperio os meum; quia tu fecisti.
11 [dd]Remove a me plagam tuam, [ee]a conflictu manus tuæ ego deficio.
12 [ff]Cùm *in* reprehensionibus [gg]pro iniquitate castigares quempiam, [hh]dissolveres sicut tineam [ii]quod inest ei desiderabile: profectò [kk]vanitas *est* omnis homo. Sela.
13 [ll]Audio rationem meam, Jehova, & clamorem meum; aurem adverte ad lachrymas meas, ne surdum agas: [mm]quia peregrinus sum coram te, inquilinus ut omnes majores mei.
14 [nn]Desiste a me, ut recreem me; [oo]cùm nondū abeo, ut non amplius adsim.

[a] Heb. *taciturnitate.*
[b] Heb. *corde meo in medio mei.*
[c] Heb. *palmarum.*
[d] Heb. *probrum stulti ne ponas.*
[e] Heb. *desyderabile ejus.*

ANNOTATIO.

1 Jeduthuni] *id est, genti Jeduthunis & illius classi: vide 1. Chron. 25. 3.* Psalmus Davidis] *Psalmus est, κατ' ἐξοχὴν μικτικὸς, ut præcedens, generis ἐυκτικῆς, cujus partes sunt duæ: una est narratio loco exordii, a vers. 2. ad 5. altera, precatio, ad finem usque. Videtur autem hic psalmus ex contextu & argumento de eo tempore scriptus esse, quo David in summas angustias conjuratione Abschalomi conjectus est.* 2 Dixeram] *narratio continens primùm explicationem animi & consilii sui, ver. 2. deinde vitæ suæ cum proposito anteà conformatæ, ver. 3. postremò prætermissionem & aberrationem a proposito præ gravitate mali, ver. 4.* Vias meas] *id est, vitam totam.* Capistrum] *metaphora a jumentis ferocioribus.* Tantisper] *quotiescunque Deo videbitur improborum operâ me exercere.* 3 Silebam etiam a bono] *id est, me bonæ quidem & justæ defensionis meæ recordabar apud illos; sed missa faciebam omnia & patienter perferebam: vide exemplum 2. Schem. 16. 5. & sequentibus.* Cùm dolor meus] *id est, mea calamitas ingravesceret novis accedentibus malis.* 4 Incalescente] *id est, cùm me sensi obrui malorum magnitudine; quorum causa animi meus cum gravissimo æstu conflictatus est, & vehementissimè perturbatus; prout demonstravit cùm Tziba adveniens Iherum Mephiboschetum falso accusavit appetitu regni, 2. Schem. 16. 1.* Locutus sum] *vitæ præsentis tædio.* Diceus] *Petitionis quæ sequentibus vers. continetur, partes sunt duæ: una immodesta ex animi perturbatione nascens, qua exoptat mortem præsentem, tribus ver. altera, correctio qua veluti respiscens se committit Deo inde a ver. 8. ad finem usque.* 5 Fac ut experiar] *id est, moriar: periphrasis mortis pathetica, ad tædium vitæ ostendendum.* Nam mensura] *ἀντιλογία petitionis, quæ sequentibus versibus exponitur.* 6 Palmares] *id est, non longiores quàm sit hominis palmus: hyperbolica metaphora, quam sequentia verba per gradationem explicant. Est autem hic prior locus exegesis a quantitate vitæ; posterior locus, a qualitate & consequentibus ejus, traditur sequente versu.* Profectò] *ὑποφορὰ generalem vitæ nostræ constitutionem explicans, ab exemplo Davidis.* Quantumvis constitutus] *id est, firmus & fixus in hac vita: prout David superatus undique hostibus in celebri & potente regno esse videbatur, cùm orta est ista conjuratio.* 7 Per imaginem] *id est, species est evanida: vide 1. Corinth. 7. 31. & infrà 73. 20.* Pertrepunt] *homines studio rerum hujus vitæ traducti, quasi dicat, laboravi, cucurri, & sudavi frustrà, & regnum opesq; tantas comparavi: sic expostulat, quia Abschalomum videbat furere, & Mephibosehetum, credebat conaturum; ac proinde incertus erat utrum successorem esset habiturus, an alium quemquam.* 8 Sed jam] *altera pars petitionis, ad quam transitur correctione, quasi dicat, hei mihi, quid dico? quid mortem expeto? tempus est, ut animum meum avocem ab istis carnalibus cogitationibus, & me per fidem & spem veram committam domino: hinc sequitur alter petitionis locus a vers. 9. ad finem.* 9 Abominibus defectionibus] *petitio respiscentis prophetæ, duo membra continens: unum est deprecatio de liberatione a peccatis & eorum pœnis, usque ad vers. 13. alterum de impetranda gratia & instauratione sui, tribus reliquis.* Stultis] *vide Psal. 14. 1.* 10 Obmutesco] *id est, agnosco te justum autorem hujus castigationis meæ, & judicii tui acquiesco: confessio.* 11 Remove] *deprecatio optimè subjecta confessioni, quæ copiosiùs exponitur quod suprà petierat ver. 9.* A conflictu] *ἀντιλογία deprecationis ab imbecillitate sua.* 12 Cùm] *amplificatio ἀντιλογίας a communi hominum sorte, quorum nullus, si cum gravitate judicii divini se ipsum comparabit, eam firmitatem habet qua perferre possit, sed contrà est inanissimus. vide de hoc argumento in Ijobo multa.* Pro iniquitate] *id est, prout peccato fueris meritus.* Dissolveres] *sicut tineam] quæ solo tactu teritur, ut Ijobi. 4. 19.* Vanitas] *ὑποφορὰ, ut suprà ver. 6. sed diverso argumento: hic enim ostendit psaltes non posse ab homine (adeò vanus est) unicum Dei judicium tolerari.* 13 Audi] *secundum membrum petitionis, ut observatum est suprà in ver. 9.* Quia peregrinus sum] *id est, quandoquidem (prout est sors communis omnium mortalium) non possum diu in præsente vita consistere, & peregrinari a te; ac proinde tibi misericordiâ exercendi erga miserum peregrinum oblata est occasio: sic 1. Chron. 29. 15. & Psal. 119. 19. sic accipiendum esse ostendit finis versus sequentis.* 14 Desiste a me] *gravius & diutiùs affligendo.* Cùm nondum abeo] *id est, antequam moriar, in vitam hanc nunquam reversurus: sic Ijobi 10. 21. & sequente.*

PSALMUS XL.

David ab anteacta experientia privata & publica, a fœdere gratuito Dei, & a studioso obsequio suo seipsum in fide confirmans, gratiam & liberationem a Deo petit, improborum ruinam, bonorumq; consolationem ad gloriam Dei.

1 MAGISTRO *symphoniæ, Davidis Psalmus.*

2 [a] Constanter expectavi Jehovam, qui inclinans ad me audivit vociferationem meam.

3 Et educens me [b] e lacu tumultuoso, e luto cœnoso; [c] statuit super petram pedes meos, [d] firmavit gressus meos:

4 Denique indidit ori meo [e] canticum novum, laudationem Deo nostro: videntes multi revebuntur, & confident in Jehova.

5 [f] Beatus est vir ille, qui ponit [g] in Jehova fiduciam suam; neque respicit ad superbos aut declinantes ad mendacium.

6 Multa præstas tu Jehova, Deus mi, mirabilia tua & cogitationes tuas erga nos: [h] non possunt disponi tè recenseri apud te; si indicare velim & eloqui, numerosiora sunt [i] quàm ut enarremus.

7 [k] Sacrificio & munere non delectatus, [l] aures perfodisti mihi: holocaustum & [m] oblationem pro peccato non petens:

8 [n] Tum dixi, ecce venio: [o] in volumine libri scriptum est de me.

9 [p] Facere voluntatem tuam, Deus mi, delector: & lex tua est [q] in visceribus meis.

10 Prædico justitiam in congregatione multa: ecce labia mea non cohibeo, Jehova, tu nosti.

11 Justitiam tuam non tego [r] in animo meo; fidem tuam & salutem tuam dico: non celo benig-

[a] Heb. *expectando expectavi.*
[b] Heb. *e lacu tumultus, & e luto cœni.*
[c] Heb. *Jehovam fiduciã suam.*
[d] Heb. *nihil recensetur.*
[e] Heb. *pro narranda.*
[f] Heb. *pectus tum ut Levit. 4. 3.*
[g] Heb. *in medio cordis mei.*
[h] Heb. *in medio cordis mei.*

benignitatem tuam & veritatem tuam congregationi multæ.
12 [a]Tu Jehova ne cohibeas miſerationes tuas a me: benignitas tua & veritas tua jugiter cuſtodiant me.
13 Nam circundantia invadunt me mala[a] innumerabilia: aſſequuntur me [b]iniquitates meæ, adeò ut nequeam diſpiſcere, numeroſiores ſunt capillis capitis mei [b]animus etiam meus derelinquit me.
14 [a]Velis Jehova, eripere me; Jehova, ad auxilium meum feſtina.
15 [a]Pudefiant & rubore perfundantur pariter quærentes animam meam ad perdendum eam; agantur retrorſum & ignominia afficiantur, qui delectantur malo meo.
16 Deſolentur pro mercede [a] pudoris ſui; [a]qui dicunt de me, euge, euge.
17 Gaudeant & lætentur in te omnes quærentes te, *ac* dicant jugiter, magnificetur Jehova, amantes ſalutis tuæ
18 [a]Cùm ego ſim pauper & egens, Dominus cogitet de me: auxilium meum & liberator meus es; Deus mi ne tardes.

a Heb. aſſequi eum eſſe nequeunt. b Heb. cor.

ANNOTATIO.

1 Pſalmus] *Pſalmus eſt* ἐνκτικὸς, *conſtans ex duabus partibus: una eſt propoſitio argumentorum ex quibus in fide confirmatur ad invocandum Deum, uſque ad ver. 12. altera, petitio liberationis & ſalutis, ad finem uſque.* 2 Conſtanter expectavi] *propoſitio argumentationum fidem confirmantium triplex hoc loco ponitur ante petitionem: primùm enim ponuntur magnifica creatoris & gubernatoris opera; tum ſingularia erga Davidem, tribus verſibus; tum publica erga omnes pios, ver. 5. & 6. Deinde proponitur fœdus Dei nobiſcum in Chriſto redemptore noſtro, ver. 7. & 8. Poſtremò proponitur obſequium fidei, quo animi piorum velut ſigillo confirmantur de fœdere ad ipſos pertinente, inde uſque ad ver. 12.* 3 E lacu tumultuoſo] *procellis & fluctibus vehementiſſimarum calamitatum; quæ metaphoricè cum procelloſo & profundo lacu, ac tenace luto comparantur.* Statuit ſuper petram] *id eſt, poſuit me loco firmiſſimo, ut qui e profundo educti rupem conſcendunt in littore, tuti ab omnibus procellis.* Firmavit greſſus] *id eſt, me ex incerto & paluſtri ſolo eduxit in firmo collocavit: duplex membrorum antitheſis.* 4 Canticum novum] *vide ſuprà 33. 3. ſunt autem hoc verſu adjuncta duo illius liberationis, quam conſequebatur David; nimirum laus Dei, & eccleſiæ ædificatio: ſic ad alteram partem hujus propoſitionis tranſitio eſt.* 5 Beatus] *altera pars propoſitionis, de publicis Dei beneficiis erga bonos; quorum indicia ponuntur tria, fides, humilitas, & veritas.* 7 Sacrificio & munere] *ſecundus locus argumentationis a fœdere Dei; cujus partes ſunt, Deum habere nos acceptos ſibi ſervos, hoc ver. & nos ſiſtere coram illo ad ſerviendum ipſi, ver. ſequente. utriuſque verò partis eſt interpres & effector Chriſtus. Malach. 3. 1. & Heb. 10. 5.* Aures perfodiſti mihi] *id eſt, me ſervum tuum acceptum habens in perpetuum, ad obedientiam comparaſti atque obſignaſti; ut olim ſervi auris ſibula perforabatur ad januam heri ſui: Exod. 21. 6. & ſequent. Hæc autem de membris Chriſti univerſè dicta alius verbis accommodantur Chriſto, eò quòd noſtra causâ formam accepit ſervi: quam ob rem Apoſtolus Heb. 10. 5. non dicit ut de Chriſtianis dicitur, aurem profodiſti; ſed corpus aptaſti: vide copioſius de toto argumento hujus loci Jeſcha. 1. & Jirmejæ 7.* 8 Tum dixi] *cum ſervum tuum effeciſti me, & aures perfodiſti mihi.* In volumine libri] *in lege, in qua ſervus ex fœdere accepto præſcribitur ut ſerviant in ſeculum: Exod. 21. 6.* 9 Facere voluntatem] *tertia propoſitio argumentationum ab obſequio Davidis, mente, ſtudio ſive animo, ſermone, & opere: quæ omnia David de ſe non propter ſe, ſed propter Chriſtum prædicat, cujus fide ſanctificantur juſti.* In viſceribus meis] *id eſt, in animo: metonymia.* 12 Tu Jehova] *altera pars Pſalm. petitio illata ex ſuperioribus argumentorum locis: quæ eam ipſam miſericordiam, benignitatem, & veritatem implorat David, quam ſuperioribus verſibus prædicaverat. Eſt autem hoc verſu prolepſis ſive propoſitio generalis optati, & illius ἀντιστροφὴ ſequente verſu; quæ duo minutatim ad finem uſque exponuntur.* 13 Iniquitates meæ] *id eſt, iniquitatis pœnæ: ut Gen. 4. 13.* 14 Velis] *explicatio poſtulati quo uſus eſt ver. 12. continens tria petitionis capita: unum, pro liberatione ſupplicii, hoc verſu; ſecundum, pro confuſione improborum, duobus ſequentibus; tertium, pro bonorum exhilaratione: quæ omnia ſpectant ad ſummum illum finem, ut magnificetur Deus, ver. 17.* 15 Pudefiant] *vide ſuprà pſalm. 28. 4. & 35. 4.* 16 Pudoris ſui] *id eſt, vitæ pudendæ ſuæ.* Qui dicunt de me] *id eſt, lætantur de malo meo.* 18 Cùm ego] *Concluſio petitionis, a miſera conditione ſua, & officio Dei.*

PSALMUS XLI.

David in rebus propè deſperatis beatitatem eorum prædicat, qui miſericordiam de afflictis capiunt; ſe in afflictione confugientem ad Deum iniquiſſimè a multis tractatum expoſtulat, & liberationem a Deo petit pro defungenda ſua adminiſtratione, confirmanda fide, & celebrando Deo.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ.* [a] *Pſalmus David.*
2 [a]Beatus qui attendit ad [illegible]uatum; [a]dicens, tempore mali liberabit eum
3 Jehova ſervabit eum & vitæ reſtituet eum, beatus reddetur in terra; item, ne tradas eum [a]deſiderio inimicorum ejus:
4 Jehova [a]ſuſtentet eũ, *qui decumbit* in [a]ſponda languoris: [a]totum cubatum ejus [a]ex morbo ejus mutato.
5 [a]Me dicente, Jehova, gratiam fac mihi, [a]ſana animam meam; quia peccavi tibi:
6 [a]Inimici mei dicebant malum de me; quando morietur, & perierit nomen ejus?
7 [a]Quòd ſi quis veniebat ut inviſeret, mendacium loquebatur [b]animus ejus, [a]congregabat iniquitatem ſibi: egreſſus foras, eloquebatur.
8 Simul contra me muſſitabant omnes oſores mei; contra me cogitabant quod *eſſet* malo mihi, *dicentes*:
9 Res nequiſſima tenaciter inhæret ei, & q decumbit [c]non amplius exurget.
10 Etiam [d]vir colens pacem mecum, in quo confidebam, comedens cibum meum; [a]ſuſtulit adverſum me calcem.

a Heb. animæ. ut Pſal. 27. 12.
b Heb. cor.
c Heb. non adjicit exurgere.
d Heb. vir pacis meæ.

11 'At tu Jehova, gratiam fac mihi, & exuscita me; 'ut rependam illis.
12 'Ut hac re experiar 'quòd delectaris me, 'cum non clanget inimicus meus de me;
13 'Sed ego *clangam, cùm* in integritate mea sustentabis me; & restitues me coram te in seculum, *dicens*,
14 Benedictus Jehova Deus Jisraëlis, a seculo usque in seculum; Amen, iterum Amen.

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est generis mixti, ἠθικὸς καὶ ἐπαινετικὸς, constans ex partibus tribus; exordio, a versu 2. ad 5. propositione sive narratione, a ver. 5. ad 11. & petitione, reliquis versibus. Etsi autem hic psalmus non incommodè ex verborum proprietate ad tempus alicujus invaletudinis referri potest, de qua nos aliquid in scriptura legere non meminimus: videtur tamen potius allegoricè David descripsisse agritudinem animi sui, qua affectus est, cùm adventaret Abschalom ipsum de regno depulsurus.* 2 Beatus] *Exordium ex γνώμῃ: id est, a sententia gravi; qua ostendit Psaltes beatos esse misericordes, & eorum officium duobus modis explicat: unus est misericors prædicatio promissionis divinæ erga afflictos, ver. 2. & parte versus tertii: alter, oratio pro illis coram Deo, reliqua parte ver. 3. & ver. 4.* 4 Sustentet] *id est, fulciat & confirmet.* Sponda languoris] *id est, qui rebus adversis postratus jacet.* Totum cubatum] *apostrophe ad Deum, qua utuntur emphaticè boni ad virum attenuatum attendentes.* Ex morbo ejus] *id est, agritudine animi, prout David exemplo suo docet, sequente versu.* 5 Me dicente] *propositio sive narratio tum ejus quod faciebat David in calamitatibus, hoc versu; tum eorum quæ adversarii contra eum faciebant, versibus sequentibus.* Sana animam meam] *id est, libera me ex hac agritudine, & peccato meo causa agritudinis.* 6 Inimici mei] *altera pars narrationis, de inimicorum optatu, factu simulatu adversi consilii præjudicii, atque transfugii, & rebellionibus, usque ad versum 11.* 7 Quòd si quis] *vide supra 35. 15.* Congregabat] *id est, cogitabat cum animo suo, & fabricabatur.* 10 Vir colens pacem] *id est, mihi intimus & conjunctissimus, nimirum (ut verisimile est) Achitophel: sic psalm. 55. 14. & sequentibus. Hæc autem typicè in Davide (qui figura fuit Christi) gesta, propriè accommodantur Judæ, Joan. 13. 18.* Sustulit adversum me calcem] *i. conatus est me proculcare & pedibus terere; ut calcitrones & refractarii equi calcibus solent petere: metaphora, vide 2. Schem. 16. 17.* 11 At tu Jehova] *petitio, tertia pars psalmi: cujus summa est, ut instauretur David per gratiam Dei, quæ est unica efficiens causa instaurationis; fines verò sequentibus verbis exponuntur.* Ut rependam illis] *i. ut omnes de quibus antè locutus sum, pro justitia tua (cujus me constituisti administrum) remunerari possum, tuendo populum tuum, & iniquos coërcendo: primus petitionis finis.* 12 Ut hac re experiar] *secundus petitionis finis a conservatione sui ipsius.* Quòd delectaris me] *nam turpis illa ejectione Davidis e regno, in dubium vocabatur ipsius autoritas & administratio, ut ipse David agnoscit 2. Schem. 15. 25. & 26.* Cùm non clanget] *id est, non triumphabit victor; synecdoche.* 13 Sed ego clangam] *tertius finis, prædicatio gloriæ & beneficentiæ Dei.*

PSALMUS XLII.

David exulans a populo Dei, ardentissimum studium observandi cultus Dei in ecclesia explicat: se ipsum consolatur spe: de perturbationibus animi sui, miseriarum quas perferebat gravitate, & adversariorum blasphemiis conqueritur, ac postremò animum suum ad spem & fidem in Deum excitat.

1 'MAGISTRO *symphoniæ in posterùm Korachi, 'ode didascalica.*
2 'Sicut cervus glocitat ad alveos aquarum, sic anima mea 'glocitat ad te, Deus:
3 'Sitiens *est* anima mea Dei, Dei fortis viventis, *dicens*: quando accedam, ut appaream in cõspectu Dei?
4 'Sunt mihi lachrymæ meæ cibo interdiu & noctu; [a] dum dicitur ad me quotidie, ubi *est* Deus tuus?
5 Hæc recordans 'effundo in me animam meam: me solitum esse transire in turba, gradiri *cum* illis usque ad domum Dei cum voce cantus & laudationis, multitudine feriante.
6 'Quid dejicis te, anima mea, & perstrepis in me? spera in Deo: nam adhuc celebraturus sum 'eum, & [b] salutem omnimodam faciei ejus.
7 'Deus mi, in me anima mea dejicit se; 'propterea recordor tui 'e terra Jardenis, & Chermonitarum, e monte exiguo.
8 'Utcunque abyssus abyssum inclamet ad sonum 'emissariorum tuorum, omnes irrumpentes fluctus tui & undæ tuæ super me transeant;
9 'Interdiu mandaturus est Jehova benignitatem suam, & noctu canticum suum [c] ad me, oratione mea ad Deum fortem vitæ meæ.
10 'Dicens Deo forti 'petræ meæ, quare oblivisceris mei? quare atratus incedo propter oppressionem inimici?
11 'Sica invadunt ossa mea, probro afficientes me hostes mei; dum dicunt ad me quotidie, ubi *est* Deus tuus?
12 'Quid dejicis te, anima mea, & quid perstrepis in me? spera in Deo: nam adhuc celebraturus sum eum, omnimodam 'salutem faciei meæ, & Deum meum.

[a] Heb. *in dicendo.*
[b] Heb. *salutes faciei ejus: ut infrà vers. 12.*
[c] Heb. *apud.*

ANNOTATIO.

1 Magistro symphoniæ] *id est, Hemani filio Joëlis filii Schemuëlis, 1. Chron. 6. 33. nam hujus fuit tertia classis Musicorum in sacro ministerio. 1. Chron. 25. 5.* Ode didascalica] *ut supra 32. 1. hujus odes qua David suo exemplo certamen piorum docet, partes sunt duæ: una, qua expostulat de exilio suo & absentia ab ecclesia Dei, usque ad versum 7. altera, qua expostulat de calamitatibus quæ sibi tantoperè afflictio ab inimicis importantur: utraque verò conclusionem habet amœbæam.* 2 Sicut cervus] *propositio universalis*

salis studii quo ad Deum ferebatur Dauid, illustrata per comparationem cervi; qui tum omni tempore consuevit ad aquas decurrere, cùm anhelus est; tum maximè ineunte Autumno, quo tempore propter æstum est situ impatientissimus: vide Aristot. lib. 6. de historia animalium cap. 29. Glocitat] *id est, exclamans accurrit: metaphorica accommodatio similitudinis.* 3 Sitiens est anima mea] *prior propositio continens partes duas, querimoniam, usque ad versum 6. & consolationem adversus querimoniam, vers. 6. querimoniæ autem summa est, propheta ægrè ferre quod non possit Deum accedere ex præscripto legis, Exod. 23. 17. loci amplificationis duo; unus a convicio & probris impiorum, versiculo 4. alter, a præteritorum conventuum recordatione, versiculo 5.* 4 Sunt mihi lachrymæ] *id est, tantùm fascor lachrymis, ut Psalmo 80. 6.* 5 Effundo in me animam] *id est, liquefio & cantabesco: ut Iobi 30. 16.* 6 Quid dejiciste] *conclusio propositionis præcedentis consolatoria ad animam; cujus partes sunt reprehensio sive correctio fluctuantis animæ, & consolatio.* Eum & salutem] *id est, tuum celebrabo ipsum, tum salutaria ipsius erga nos beneficia prædicabo: sic gloriatur Dauid in fide, repentè emergens ex superiore certamine.* 7 Deus mi] *altera pars psalmi, ut observatum est suprà in vers. 1. Expostulat autem David cum Deo de infirmitate animæ suæ, tribus argumentis: primùm est (ut suprà) ab exilio suo, hoc vers. secundum, a miseriis novis indies ad exilium ipsius accedentibus, sequente vers. 3. tertium a contumeliosis in Deum blasphemis, ver. 10 & 11. quibus singulis suæ consolationes accommodatè proponuntur.* Propterea] *quòd neque usquam alibi, neque in me ipso anima mea potest conquiescere: primus consolationis locus.* E terra] *id est, ubicunque locorum exulare cogar in terminis Israëlitarum, quos hîc ex ordine numerantur: ab oriente, ubi erat Jarden ab Aquilone, quæ desinitur Chermone monte & Libano; & a meridie, quæ montana Judææ terminant. Nam hæc cum Libano monte & Chermone comparata, in exiguis tantùm collibus numerantur.* 8 Utcunque] *metaphorica afflictionum descriptio ab exundante nimborum & procellarum vi.* Emissariorum] *id est, canalium, tuborum, & salientium, e quibus aquæ deorsum ruunt præcipites.* 9 Interdiu] *alter consolationis locus secundo calamitatum generi respondens, a Dei fide in præstandis promissis, & ab orationibus nostris.* 10 Dicens Deo forti] *Summa orationis quam professus est psaltes habiturum se coram Deo.* Petræ meæ] *tuto perfugio meo, ut suprà 40. 3.* 11 Sica invadunt] *tertius locus querimoniæ, ut observatum est suprà in ver. 7. quasi dicat, blasphemias in Deum evomunt, & perinde faciunt ac si me gladii confoderent: adeo indignè blasphemias perfero.* 12 Quid dejicis] *Conclusio, ut suprà ver. 6.* Salutem faciei meæ] *id est, qui coram & re ipsa mihi autor est omnis salutis ex gratuito fœdere, quo se fore mihi Deum confirmavit: ut 2. Schem. 7. 29.*

PSALMUS XLIII.

David ab adversariis pressus vi & fraude, a Deo petit liberationem ex fœdere ad glorificandum eum, & in spe confirmat animum suum.

1 VINDICA me Deus, & [a] suscipe contentionem meam a gente [b] non benigna, ja viro [b] doloso & iniquo libera me.

2 [b] Nam tu es Deus roboris mei: quare rejiceres me? quare atratus continenter irem propter oppressionem inimici?

3 [b] Mitte lucem tuam & veritatem tuam; ipse deducant me: adducant me in montem [b] sanctitatis tuæ, [b] & in tabernacula tua:

4 Ut accedens ad altare Dei, ad Deum fortem [c] autorem lætissimæ exultationis meæ; celebrem te cithara, ô Deus, Deus mi.

5 [b] Quid dejicis te, anima mea, & quid perstrepis in me? spera in Deo; nam adhuc celebraturus sum eum, [d] omnimodam salutem faciei meæ, & Deum meum.

[a] Heb. commode contentionem meã. [b] Heb. doli & iniquitatis.

[c] Heb. *lætitiam exultationis meæ.*

[d] Heb. *salutes faciei meæ: ut sup. 42. 6.*

ANNOTATIO.

1 Vindica me] *Ode est ejusdem generis & argumenti cum superiore, ac velut illius epitome: continens petitionem, ver. 1. exornationem petitionis, usque ad ver. 5. & conclusionem ver. 5.* Non benigna] *id est, maligna; quod de administris Schaülis dici credibile est, ut sequentia verba de Schaüle.* 2 Nam tu es] *exornatio petitionis primùm a fœdere officioq; Dei; deinde a genere petitionis, quod nihil petat alienum a fœdere, hoc & sequente versu; postremò a fine, ut omnis gloria tribuatur Deo, ver. 4.* 3 Mitte lucem tuam] *id est, fœderis tui documenta exhibe, dispellens tenebras miseriæ meæ, servans fidem, & reducens me in ecclesiam tuam.* Sanctitatis tuæ] *id est, ubi arca residet, symbolum præsentiæ tuæ sanctissimæ: erat autem tunc temporis Kirjath-Jehbarimus, ex qua a Philischtæis remissa fuerat, 1. Schem. 6. 22.* Et in tabernacula tua] *id est, ubicunque locorum tentorium tibi fuerit fixum: his enim temporibus duo fuerunt loca in quibus ordinarius Dei cultus conservabatur, donec templum a Schelomone extructum est: 2. Chron. 1. unus locus fuit tabernaculo legali quod extruxerat Mosche, primùm Nobi, deinde Gibbhone, 1. Schem. 21. & 1. Reg. 3. alter verò arcæ in oppido Kirjath-Jehbarimorum, donec a Davide deportata est in civitatem suam, 1. Chron. 15. & 16. Quamobrem hîc tabernaculorum plurali numero mentionem facit.* 5 Quid dejicis] *Conclusio hortatoria, ut suprà 42. 12.*

PSALMUS XLIIII.

Ecclesia majorum documentis, fœdere Dei, & studio quo tenetur Deus amplificandæ gloriæ suæ confirmata, gravissimè expostulat cum Deo de suis calamitatibus; integritate animi & vitæ suæ freta probat se eas perpeti pro nomine Dei: & postremò opem illius implorat pro salute sua.

1 MAGISTRO symphoniæ in posteris Korachi: [a] ode didascalica.

2 [a] O Deus, auribus nostris audivimus; majores nostri narraverunt nobis *quod* opus operatus sis temporibus eorũ, temporibus [a] priscis:

3 Te manu tua gentes expulisse, & [a] plantasse ipsos: malo affecisse nationes, & propagasse ipsos.

4 [a] Non enim gladio suo hæreditariò possederunt terram, & brachium eorum non dedit salutem eis: sed dextera tua, brachiumque tuum

[a] Heb. antiquitatis.

tuum & ' lux faciei tuæ; quia eras benevolus eis.
5 'Tu ipse es rex meus, ô Deus: ' præcipe
c Heb. *salutum, ut sup.* 42.6. *Deus* c omnimodæ salutis Jahhakobi.
6 Per te ' hostes nostros cornu feriemus: per nomen tuum conculcaremus insurgentes in nos:
7 Nam arcui meo non confideo, aut gladio meo non servaturo me.
8 ' Cùm servaveris nos ab hostibus nostris, & osores nostros pudefeceris;
9 Deum laudantes toto die, nomen tuum in seculum celebrabimus, Sela.
10 ' Atqui rejecisti & ignominia affecisti nos, ' quòd non procesteris cum exercitibus nostris.
11 Fecisti ut retrò cederemus ab hoste, & osores nostri diripiunt sibi.
d Heb. *cibi.* e Heb. *pro nos opibus.* 12 Tradidisti nos ut pecudes d ' cibarias, & in gentes ' sparsisti nos.
13 ' Vendidisti populum tuum e pro re vili, & non auxisti *rem* pretiis eorum.
14 Exposuisti nos probro vicinis nostris, sannæ & ludificationi circumstantibus nos.
15 Posuisti nos parabolam in gentibus, ' agitationem capitis in nationibus.
16 Toto die ignominia mea observatur mihi, & pudor faciei meæ obtegit me;
17 'Propter vocem probro afficientis, & blasphemi; propter inimicum & ultorem sui.
18 'Totum hoc evenit nobis; nec tamen oblivisc imur tui, neque mendaciter agimus contra fœdus tuum.
f Heb. *cor nostrum: ita infrà* 22. 19 ' Non agitur retrorsum f animus noster, aut declinat gressus noster a semita sua:
20 'Quamvis contriveris nos *conjectos* in locum cetorum, & obtexeris nos lethali umbra.
21 'Si obliti fuissemus nominis Dei nostri, aut expandissemus manus nostras ' ad Deum fortem extraneum:
22 Nónne Deus pervestigasset istud? cùm ipse cognoscat abscondita animi.
23 'Sed propter te occidimur quotidie; æstimamur ut pecudes g mactandæ.
g Heb. *mactationis.* 24 'Evigila, quare dormires Domine? expergiscere, ne rejicias in æternum.
25 Quare faciem tuã absconderes? ' obliviscereris afflictionis nostræ & oppressionis nostræ?
26 ' Nam dejecta est in pulverem vita nostra, adhæret terræ venter noster.
27 Surge ' *ad* justum auxilium nobis, & redime nos propter benignitatem tuam.

ANNOTATIO.

1 Ode didascalica] *id est, tradita ecclesiæ ad docendum eam de afflictionibus & legitimo usu earum, cùm immittuntur a Deo: nam videtur hæc ode aut scripta fuisse a Davide recordatione eorum temporum quibus Israëlitæ a Philistæis vexabantur inde a diebus Schimschonis ad Davidem usque, ut ecclesia ab antecedente exemplo præcaveret sibi, & ad afflictiones se compararet; aut ab aliquo vate Dei tempore captivitatis Babylonicæ, ut hac precationis formula uterentur pii. Est autem ode ad docendum quidem tradita, ut ostendit inscriptio; sed tamen genere* συντακτικῶ, *constans ex tribus partibus, Exordio, a ver. 2. ad 10. propositione, a ver 10. ad 24. & conclusione petitoria.* 2 O Deus] *Exordii quo utuntur pii ad conciliandam sibi misericordiam, loci sunt tres: unus ab antecessu Dei operibus quæ pii se audisse percepisse profitentur per fidem, usque ad ver. 5. alter, a fœdere sempiterno & officio Dei, cujus conscios & participes se prædicant sancti, a ver. 5. ad 8. tertius, a gloria Dei, ver. 8. & 9.* 3 Plantasse] *vide Exod. 15. 17. Propagasse ipsos] tum gentis incremento, tum amplificatione sedis: metaphora, ut Psal. 80. 9.* 4 Non enim] ἀπολογία *sive confirmatio propositionis præcedentis, per contentionem: qua docet psaltes non ipsorum, sed Dei virtutem omnia præstitisse ex mera ipsius benevolentia: vide Exod. 15. 13. & sequentibus: item 23. 27. & Jehosch. 24. 12.* Lux faciei tuæ] *id est, illustris præsentia tua, qua præivisti & præluxisti eis: hypallage.* 5 Tu ipse es] *alter locus a fœdere & officio Dei, ut dictum est in ver. 2.* Præcipe] *idem quod a majoribus nostris audivimus: nimirum ut nos confirmemur, & hostes infirmentur. quasi dicat, stas per te qui dictum ac factum potes eadem opera exhibere.* 6 Hostes feriremus] *si tantùm præcesseris: metaphora a feris pugnantibus, ut Deut. 33. 17.* 8 Cum servaveris] *tertius locus a prædicatione gloriæ Dei in Ecclesia ejus.* 10 Atqui rejecisti] *quasi dicat, tantùm abest ut res a majoribus auditas nobis in præsentia præstes, te Deum nostrum ostendas, & gloriæ tuæ consulas, ut contrà jactêre omnia videantur. Altera pars psalmi, propositio: cujus partes sunt duæ, expostulatio malorum acceptorum & perpessionum ecclesiæ, usque ad ver. 17. & professio fidei animi, sui in Deum integri per medias calamitates, a ver. 18. ad 24.* Quod non procesteris] *id est, non adfueris & adjuveris nos: quod sequentium versuum narratione confirmatur.* 12 Cibarias] *id est, quæ mox mactandæ & cibo futuræ sunt, ut infr. 23.* Sparsisti nos] *vide 1. Sch. 14. 22.* 13 Vendidisti] *id est, gratis alienasti nos & sine emolumento tuo; humanitus dictum a re forensi.* 15 Agitationem capitis] *vide, 2. Reg. 19. 21.* 17 Propter vocem] *id est, duobus modis excruciamur; primùm propter gloriam Dei, quam impii protervè blasphemant: deinde propter mala nostra, quibus inhumaniter obruimur.* 18 Totum hoc evenit] *secunda pars propositionis, professio integritatis suæ erga Deum in gravissimis afflictionibus, ut observatum est in ver. 10. Sunt autem duo integritatis quam profitentur capita proleptice expressa hoc versu; ipsos non oblivisci Dei, & non mendaciter agere in fœdus illius: quæ utraq; inficiatio seq. ver. per* ὑπόφασιν *exornatur; deinde affirmatio contraria ex adverso subjicitur ver. 21.* 19 Non agitur retrorsùm] *confirmatio posterioris membri, duobus ver. ab integritate animi operumq; suorum, quæ synecdochicè a propheta describuntur.* 20 Quamvis] *id est, nos velut in mare profundissimum & abyssum calamitatum demersos: metaphoræ.* 21 Si obliti] *confirmatio prioris membri prolepseos qua usus est ver. 18. a testificatione conscientiæ suæ & justitiæ Dei.* Ad Deum fortem] *i. quantumvis fortitudinis nomine apud cultores suos commendatum.* 23 Sed propterte] *confirmatio causæ perpessionum suarum, nimirum martyrium gloriosum pro Christo: vide Rom. 8. 36.* 24 Evigila] *conclusio petitoria, qua propheta humanitus implorat opem Dei per gradationem, ut evigilet, exurgat, opem ferat, & liberet, versu ultimo: quæ petitiones suis deprecationibus, interrogationibus, & querelis exornantur.* 25 Obliviscereris] *id est, non demonstrares te recordari nostri.* 26 Nam dejecta] *id est, proximè absumus a morte: hyperbole.* 27 Ad justum auxilium] *id est, quantum nobis opus est, ut ex hisce calamitatibus liberemur.*

PSALMUS XLV.

Pſaltes typo connubii Schelomonis cum filia Parhhonis utens, nuptias Chriſti cum eccleſia celebrat: utrumq́ elegantiæ, officii, gloriæ, & fructuum ex matrimonio ſpiritualis venturorum nomine commendat: & publica laudatione canticum terminat.

1 MAGISTRO ſymphoniæ in poſterù Korachs ad[a] hexachorda, [a] didaſcalicum[a] canticum [a] amicarum.

2 [a] Ebullit [b] animus meus verbum bonum; dicturus ſum ego poëmata mea de rege; lingua mea [b] ſtylo, *ut* ſcriba promptus.

3 [a] Multò pulchrior effectus es filiis hominum: infuſa eſt gratia labiis tuis, [a] propterea benedixit tibi Deus in ſeculum.

4 [a] Accinge gladium tuum ſuper femur, [a] ô robuſte; [a] *gladium* gloriæ tuæ & decoris tui.

5 Et decore tuo [a] [c] proſperè equita propter negotium [a] veritatis & [a] [d] manſuetæ juſtitiæ: ut [a] doceat *de* te res reverendas dextera tua.

6 Sagittis tuis acutis [a] *infixis* cordi inimicorum regis; populi ſub te conſidant.

7 [a] Solium tuum, ô Deus, in ſeculum & ſempiternum: ſceptrum [e] rectum, ſcriptum regni tui.

8 Dilexiſti juſtitiam, & odiſti improbitatem; [a] propterea unxit te Deus, Deus tuus [a] oleo gaudii præ [a] conſortibus tuis,

9 [a] Myrrha & ſantalis, [f] caſiaq́ omnia veſtimenta tua *proderunt* [g] e templis [g] eburneis, [a] præ iis qui lætificant te.

10 [a] Filiæ regum inter [h] [a] charas tuas: collocata eſt conjunx ad dexteram tuam cum inſigni auro Ophirio.

11 [a] Audi filia, ac vide, & inclina aurem tuam: obliviſcereq́ue populi tui & domus [i] paternæ tuæ:

12 Et delectabitur rex pulchritudine tua: cumq́ue ſit dominus tuus, incurva te ei.

13 [a] Tunc filię Tyri, divites populi, cum munere faciem tuam precabuntur.

14 Tota honorata filia regis intrò, [a] fundis aureis veſtita.

15 Cum phrygianis deportatur ad regem, [a] virgines poſt eam amicæ ejus adducuntur ad te.

16 Deportantur cum [k] ſumma lætitia & exultatione, intrant in palatium regis.

17 [a] Loco parentum tuorum erunt fili tui: præpones eos [a] principes in tota terra.

18 [a] Memorabo nomen tuum [l] in unaquaque ætate; [a] idcirco populi celebrabunt te in ſeculum & ſempiternum.

[a] Heb. *dilectorum.* [b] Heb. *cor meum.* [c] Heb. *proſperare equitando ſuper verbum veritatis.* 1. Schem. [d] Heb. *manſuetudinis juſtitiæ.* [e] Heb. *rectitudinis.* [f] Heb. *caſia.* [g] Heb. *eburis.* [h] Heb. *pretioſas.* [i] Heb. *patris tui.* [k] Heb. *cum lætitiis.* [l] Heb. *in omni ætate & ætate.*

ANNOTATIO.

1 Hexachorda] *Vox Hhebræa varia quidem eſt ſignificatione, ſed origine certa: deducitur enim ab altera voce Hhebraica quæ ſignificat ſex, ut docet Kimchi: quam ob rem tam de inſtrumentis hexachordis, quam de floribus liliorum dicitur; quia hu ſena ſunt folia, & illis chordæ ſenæ. Nos verò ex ambigua voce eam interpretationem elegimus, quæ rebus magis convenit.* Didaſcalicum] *id eſt, traditum eccleſiæ ad docendum & informandum eam de ſacro ſanctò conjugio Chriſti.* Canticum amicarum] *id eſt, epithalamium, quod paranymphæ cecinerunt Schelomoni cum filiam Parhhonis duceret. Eſt autem hoc canticum epithalamium, ut diximus, generis laudativi, typicè quidem de Schelomone dictum; ſed propriè ad magnum illud myſterium conjugii quod Chriſtus cum Eccleſia iniit, pertinens: ut pluribus locis oſtendetur. Ejus partes ſunt quatuor; exordium, verſu 2. laudatio ſponſi, a verſu 3. ad 10. laudatio ſponſæ, a verſu 10. ad 18. & concluſio, verſu 18.* Amicarum] *id eſt, quas amore ſuo ad nuptias invitavit, & ſibi amore conjunxit: vide infrà verſu 10.* 2 Ebullit] *Exordium, ut vocant, floridum: quo pii præponunt ſe exuno, ore, manibuſq́, omnia effecturos quæ ad celebrandum conjuges & conjugium ſacrum pertinebunt.*

3 Multò pulchrior] *Secunda pars pſalmi, laudatio ſponſi; quæ tenuiſſima ex parte Schelomoni competit, omnibus verò numeris Chriſto accommodanda eſt. ſunt autem hujus laudationis loci, commendatio elegantiæ, vultus, & ſermonis, hoc verſu. hortatio a potentia magnifica, ad adminiſtrationem regni, tribus ſequentibus: & majeſtatis gloriæq́, ſempiternæ prædicatio, verſu 7. 8. & 9. quorum omnium ortus eſt a patre, qui filium unxit & dedit ei ſpiritum ſine menſura, Joan. 3. 34. Quamob rem etſi hæc in ſpeciem Chriſto minimè videretur adſiſſe dum in forma ſervi ambulavit; non dubium eſt tamen quin propria ſint illius: prout docetur Evangelio quædam in ipſo conſummata eſſe & alia in dies conſummari.* Propterea] *mirarium ut omnes elegantia gratiáque ſuperares, ac potiùs in omnibus autor eſſes elegantiæ & gratiæ.* 4 Accinge gladium] *id eſt, arma tua regia. quæ in Schelomone fuerunt carnalia, in Chriſto verò gladius eſt ſpiritualis: verbi procedentis ex ore ipſius, de quo Jeſcha. 11. 4. Heb. 4. 12. & Apoc. 1. 16.* O robuſte] *epitheton Chriſti, cui omnis poteſtas data eſt in cœlo & in terra: & cujus armis omnes munitiones ſubvertimus, ratiocinationes, omnemq́ ſublimitatem quæ extollitur adverſus cognitionem Dei, &c. 2. Corinth. 10. 4. & ſequentibus.* Gladium gloriæ] *id eſt, gloriosiſſima arma majeſtatis tuæ: hypallage.* 5 Proſperè equita] *id eſt, exequere adminiſtrationem tuam tua inſtructus dono: ideoq́ regia hæc adminiſtratio ſequentibus verbis exponetur; tum erga bonos, hoc verſu, tum etiam contra improbos, verſu ſequente metaphora a forma principum terrenorum.* Veritatis] *i. veræ religionis quæ imprimis eſt a vero principe procuranda.* Manſuetæ juſtitiæ] *id eſt, juſtæ adminiſtrationis erga tuos; manſuetudine, id eſt, æquitate & clementia facilis temperatæ.* Doceat] *id eſt, commonſtret omnibus & probet adminiſtrationem tuam, quæ tibi apud omnes reverentiam conciliet.* 6 Infixis] ὑστεροπρότερον *verborum perſpicuitatis cauſa mutavimus: ut Jehoſchuahhæ 24. 25. & infra verſu 13. Sunt autem hæc omnia typicè dicta de evangelica adminiſtratione Chriſti; quæ alia eſt odor vitæ ad vitam, alia verò mortis ad mortem, 2. Corinth. 2. 15. & 16.* 7 Solium tuum] *majeſtatu, juſtitiæ, & gloriæ divinæ in Chriſto deſcripto ex donis & vocatione Dei: nã hæc ad Schelomonem minimè pertinere, tum ipſa verborum ſeries oſtendit, tum Apoſtolus ad Hebræos. 1. 8. 8.* Propterea] *id eſt, in hunc finem plenitudinem ſpiritus acceperiſti, ut iſta præſtes, & ex plenitudine tua omnes accipiamus gratiam pro gratia, Joannis 1. 16.* Oleo gaudii] *id eſt, unctione ſpiritus, per quem regnum Dei eſt juſtitia, & pax, & gaudium in Chriſto: Rom. 14. 17. hæc typicè de Schelomone dicta & ex parte*

facta,

factæ, ut docetur 1. Regum plenũ in Christo complementum habent. Oleum autem synecdochicè pro unguento accipimus, ut ferè fit in scriptura: cujus unguenti descriptio attingitur sequente versu. Consortibus tuis] *id est, Christianis, qui tui & dignitatis tuæ participes fiunt per fidem.* 9 Myrrha] *id est, unguento confecto ex istis præstantissimis & odoratissimis generibus aromatum.* Præ iis qui lætificant te] *id est, odoratior es, & odoratiora vestimenta tua, quam sit odor eorum qui comitantur te, & se nuptiis tuis adjungentes, prædicant te atque exhilarant. Sunt autem illi Christiani, quibus ait Joannes; amicus Sponsi qui stat & audit eum, gaudio gaudet propter vocem Sponsi, Joannis 3.29.* 10 Filiæ regum] *tertia pars psalmi pertinens ad ecclesiam sponsam Christi, cujus fuit typus filia Parhhonis quæ Schelomoni nupsit. Sunt autem tria similiter hujus laudationis capita: primum est, commendatio ipsius reginæ & comitatus ejus, hoc versu; secundum, hortatio ad officium conjugale, fidem, obsequium & honorem exhibendum Christo, versu 11. & 12; tertium, gloriæ adjunctæ & consequentis prædicatio, cæteris versibus.* Charas tuas] *id est, quæ sola tua charitate complexus, ad nuptias invitasti, & cooptasti in comitatum pretiosissimum Sponsæ tuæ; ut amicas vocavit suprà versu 1.* 11 Audi filia] *hortatio, ut dictum est versu præcedente.* 13 Tunc] *tertium laudationis caput; prædicatio gloriæ quam ecclesia in Christo perceptura est; primùm præsentis, velut in ipso nuptiarum tempore, usque ad versum 16. deinde eventuræ ex conjugio Christi, nempe innumeram quod plurimos & potentissimos liberos ipsi genitura est, versu 17.* 14 Fundis aureis] *id est, vestimentis, quæ fundis ex auro & insitivis gemmis circumfulgebunt: omnia (ut sæpè jam diximus) allegorica.* 15 Virgines post eam] *apostrophe ad sponsam; qua celebratur gloriosus adventus Sponsæ; & fructus ex ea perventuri ad Christum prænuntiantur, sequente versu.* 17 Loco parentum *vide Feschia. 49. & 60. quasi dicat, nunquam desitura est, sed perpetuò mansura generatio tua.* Principes] *i. consortes cœlestis regni, & reges in Christo. Apoc. 1. 6. Nam hæc non possunt de Schelomone accipi; qui unicum filium habuit regem, & quidem lacerati regni.* 18 Memorabo] *id est, statuam monumenta laudis tuæ quæ semper in ecclesia durent: conclusio.* Idcirco] *quia his monumentis fuerint informati de gloria nominis tui: ut suprà. 22. 23.*

PSALMUS XLVI.

Psaltes Dei beneficentiam erga pios, & piorum in rebus adversissimis fidem in Deum prædicat, ex præsentia & operibus Dei: ideóque gentes provocat ad cognoscendum ex operibus Deum: & fiducia prædicationis concludit canticum.

1 MAGISTRO *symphoniæ in posterùm Korachi* [a] *ad acutam symphoniam,* [a] *canticum.*

2 [a]Deus nobis *est* receptus & robur, auxilium in angustiis [a]præsentissimum.

3 Idcirco non timeremus, [a]si commutaretur terra *locum*; aut si dimoverentur montes *depulsi* [b]in ima maria:

4 Fremerent, lutosæ fierent aquæ [c] cujusque illorũ; cõmoverentur montes elatione ejus. Sela.

5 [a]Flumen, rivi ejus, lætificant [a] civitatem Dei; [a]sanctissimum, *cætera* [a]habitacula excelsi.

6 Deus in medio illius, non dimovetur; adjuvat illam Deus [a]ab appetente manè.

7 Frementibus gentibus, moventibus se regnis; edit vocem suam, [a]liquefit terra.

8 [a]Jehova exercituũ nobiscum *est*, locus editus nobis Deus Jahhakobi. Sela.

9 [d][a]Agite, videte opera Jehovæ; [a]ut disponat desolationes in terra, [d]Heb. vs. 10.

10 Faciens ut cessent bella usque ad extremitatem terræ; arcum perfringat & truncet hastam, currus comburat igne.

11 [a]*Dicens*: desistite & agnoscite me esse Deum; me exaltatum iri [a]in gentibus, exaltatum iri in terra.

12 [a]Jehova exercituum nobiscum *est*, locus editus nobis Deus Jahhakobi. Sela.

[a] Heb. *præsens valde.*
[b] Heb. *in cor marium.*
[c] Heb. *ejus.*

ANNOTATIO.

1 Ad acutam symphoniam] *vide 1. Chron. 15. 20.* Canticum] *canticum est didascalicum ex duabus partibus constans, propositione, cum exornatione propositionis, usque ad ver. 9. & hortatione, ad finem usque.* 2 Deus nobis] *propositio continens capita duo; unum, præsentissimæ Dei beneficentiæ erga nos, hoc versu: alterum, fides nostræ in eum constantissimæ, ver. 3. & 4.* 3 Si commutaretur] *Concessio hyperbolica, quam sequentia verba explicant ad demonstrandam gloriosam πληροφορίαν fidei. quasi dicat, ne his quidem rebus percellar fretus præsentia Dei; tantùm abest ut me perterrefaciant omnia finitimorum bella, de quibus 2. Schem. 8. & 1. Chron. 18.* 4 Lutosæ fierent] *gravi agitatione fluctuum, & terræ cum mari conturbatione.* 5 Flumen] *id est, populus Dei urbem & Judæam totam incolens, quantumvis reluctante & invito mundo, tam certa fiducia conquiescit in Deo, ut flumine hoc contentus sit & perexiguu rivu ad defensionem sui. Est autem hoc flumen Kidron ex Guchone superiore & inferiore, ex Schiloacho, aliuq; rivulis profluens, & ambiens dimidium urbis: ut ex plurimorum locorum inter se comparatione constat.* Civitatem Dei] *id est, Jeruschalaim, quò veniebant cives & populares Dei ad sacros cœtus.* Sanctissimum] *id est Tzijonẽ, quo fuerat importata arca.* Habitacula] *id est, regionem totam, quam Deus sibi vindicavit, populoq; suo habitandam dedit.* 6 Ab appetente manè *id est, opportunissimè, cùm primùm opus est: sic Exod. 14. 17.* 7 Liquefit terra] *id est, incolæ terræ diffluunt ad solam illius vocem.* 8 Jehova exercituum] *summa gloriosæ prædicationis fidei, concludens priorem partem: quæ iisdem planè verbis alteram quoque concludit in fine Cantici.* 9 Agite] *altera pars Cantici, hortatio ad omnes, ut opus Dei observent, duobus versibus: desinunt maledicere, & agnoscant Deum ab operibus, ver. 11. ac postremo fideles prædicantes audiant.* Ut disponat desolationes] *fusis & perditis inimicis.* 11 Dicens: desistite] *prosopopœia; qua ostendit Psaltes cùm judicia ista exequitur Deus, perinde esse atque si palam clamaret & pronuntiaret documenta suæ naturæ, majestatis, & gloriæ.* In gentibus] *invitis aut volentibus: invitas quidem perdendo, obsequentes verò servando ad gloriam meam.* 12 Jehova exercituum] *conclusio ut suprà versu 8.*

PSALMUS

PSALMUS XLVII.

Ecclesiæ Judæorum hortatur gentes ad gratulandum Christo & prædicandum eum: primùm a communi ipsarum vocatione ad Evangelium, deinde a potentissima regni Christi administratione & gloria.

1 MAGISTRO *symphoniæ in posteris Korachi,* a *psalmus.*

2 a Omnes populi a plaudite manu, a Heb. cantus clangite Deo voce a canora.

3 a Nam Jehova excelsus reverendus, rex magnus *est* super totam terram.

4 a Cogit in caulam populos a in locum nostrum, nationesque in locum pedum nostrorum.

5 a Seligit a nobis possessionem nostram, a excellentiam Jahhakobi quem diligit. Sela.

6 a Ascendit Deus a cum clangore, Jehova cum sono buccinæ.

7 Psallite Deo, psallite: psallite regi nostro, psallite.

8 a Nam rex totius terræ *est* Deus: psallite psalmo a didascalico.

9 Regnat Deus super gentes; Deus a insidens solio sanctitatis suæ.

10 a Voluntarii populorum congregantur: populus Dei Abrahami, a quia Dei *sunt* b protectiones terræ; valde excellit. b Heb. *scuta.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est didascalicus in genere laudativo, continens partes duas; unam, qua hortatur gentes ut Christo adventanti gratulentur, & regnum suum statuenti in nobis prædicatione Evangelii, usque ad versum 6. alteram, qua hortatur ut Christo exaltato in majestatem regni psallant & confidant, inde ad finem usque.* 2 Omnes populi] *propositio prior hortatoria; cujus argumenta tribus versibus sequentibus exponuntur.* Plaudite manu] *id est, læti & hilares adventanti Christo quibuscunque signis potestis gratulamini: simile vide Nachum. 3. versu ultimo.* 3 Nam Jehova] *ἀιτιολογία hortationis a natura officioq; Christi, hoc versu, & effectu regni ejus, duobus sequentibus. Est autem hic Jehova Christus, cui omnis potestas data est in cœlo & in terra.* 4 Cogit in caulam] *primus effectus regni Christi; vocatio gentium in communionem gratiæ ac velut in Judæorum caulam, ut fiat unum ovile & unus pastor, Joan. 10. ver. 16. soluto sepio intergerini parietis, & utriusq; in unum corpore reconciliatis Deo per crucem, Ephes. 2. 14. prout fuerat a Noacho prædictum Gene. 9. 27. sic autem accipiendum esse hoc verbum, docent probatissimi Hebræorum scriptores, R. Jehuda, & Abenhhezra.* In locum nostrum] *id est, in caulam nostram, ut simus unum ovile.* 5 Seligit nobis] *secundus effectus regni Christi; quod etsi hic in unum ovile cogimur, tamen ille longè melius nobis prospicit, comparans hereditatem incorruptam, quæ nec contaminari potest, nec marcescere, nobis servatam in cœlis, 1. Pet. 1. 4.* Nobis] *& Judæis & gentibus, qui gratulantur Christo.* Excellentiam Jahhakobi] *id est, omnia illa excellentissima promissa & dona, quæ Jahhakobo facta sunt, ut perveniant ad totum Israëlem Dei.* 6 Ascendit Deus] *transitio ad alteram propositionem, ab occasione gloriæ in quam Christus ascendit tradito evangelio.* Cum clangore] *id est, gloriosissimè, ut victor triumphans: prout explicat Apostolus ad Colossos. 2. 15. humanitus dicta.* 8 Nam rex] *ἀιτιολογία hortationis a regno universali Christi; cujus descriptio subjicitur tum a majestate ipsius, sequente versu; tum a fidelium se illi sistentium obsequio, versiculo 10.* Didascalico] *ut sup. 32. 1. quasi dicat, quo informetur alii altos de regno ipsius, & officio vestro.* 9 Insidens solio] *ad dexteram patris.* 10 Voluntarii populorum] *id est, quicunque ex populis se subjiciunt ei voluntariè.* Quia Dei sunt] *causa cur pii ad Christum confugiant duæ: potentissima administratio regni, & summa ejus gloria.*

PSALMUS XLVIII.

Psalmi Deum celebrat & gratias ei agit de salute in Jehudæos collata; pericula præcedentia explicat: fidem piorum confirmat liberationis acceptæ nomine: & ecclesiam hortatur ad recognoscendam veritatem promissionum Dei.

1 a CANTICUM & *psalmus, posteris Korachi.*

2 a Magnus est Iehova, & laudatus valde, a Heb. pol. civitate Dei nostri, monte sanctitatis ejus. drimodo vatio.

3 a a Ornamentum a tractus, gaudium totius terræ *est* a mons Tzijonis, a latera Aquilonis, a urbs regis magni.

4 a Deus in palatiis ejus, agnoscitur pro loco edito.

5 a Cùm ecce a reges convenerunt, a progressi sunt pariter:

6 Ipsi a viderunt, a similiter admirati sunt; a conturbati sunt, accelerarunt *abitum.*

7 a Tremor prehendit eos illic, dolor ut parturientis. b Heb. vento Orientali.

8 b a Euro perfringis naves Oceani.

9 Quemadmodum a audiveramus, ita vidimus in civitate Jehovæ exercituum, in civitate Dei nostri; Deus stabilit eam usque in seculum. Sela.

10 a Cogitamus ô Deus, benignitatem tuam in medio templo tuo:

11 a Sicut nomen tuum, ô Deus, sic laudem tuam *esse* usque ad extremitates terræ: justitiæ plenam esse dexteram tuam.

12 Lætetur mons Tzijonis, exultent filiæ Judæ propter a judicia tua.

13 a Circuite Tzijonem, & cingite eam; numerate turres ejus:

14 Apponite c animum vestrum ad prænunitionem, attollite *oculos ad* palatia ejus; a ut enarretis generationi posteræ. c Heb *cor vestrum.*

15 Hunc Deum, Deum nostrum esse a in seculum & sempiternum; ipsum deducturum nos usque ad mortem.

ANNO-

ANNOTATIO

1 Canticum & Pſalmus] *id eſt, Cantio quæ ſimul voce & inſtrumentis ad ſymphoniam canebatur: ſic enim hanc & ſimiles pſalmorum inſcriptiones accipimus, in quibus legitur canticum pſalmus, aut e converſo pſalmus canticum. Eſt autem hic pſalmus generis* ἐπινικιτικὸς καὶ εὐχαριστικὸς, *continens primùm propoſitionem laudandi Deum, uſq; ad ver. 5. deinde confirmationem propoſitionis per narrationem acceptæ liberationis uſq; ad verſ. 10. poſtremo profeſſionem certæ in Deum fiduciæ & glorioſam prædicationem illius, ad finem uſq;. Videtur vero occaſionem hujus pſalmi canendi dediſſe liberatio divinitus facta, cùm ceſſi una nocte ab Angelo centum octoginta quinque millibus Aſſyriorum rex Sancherib obſidionem ſolvit, & ſe trepidus recepit ad ſuos: nam multa quæ hoc pſalmo dicuntur, per magnam affinitatem habent cum illa hiſtoria, de qua 2. Reg. 18. & 2. Chron. 32.* 2 Magnus eſt Jehova] *propoſitio laudativa, primùm majeſtatis Dei a ſingulari beneficio ejus in populum ſuum & civitatem obſeſſam, hoc verſu: deinde Jeruſchalaimorum, quo velut inſtrumento ſuos ſervavit Deus, verſu. 3. & 4.* In civitate Dei noſtri] *ubi Deus celebratur ex lege, id eſt, Jeruſchalaimis, quæ vindicans ab hoſte Deus ſalute data magnificaverat ſeſe.* 3 Ornamentum] *ideſt, hic locus is eſt quo liberantur a malo, & ornantur bonis omnibus, ac recreantur Jehudæi, ſoluta obſidione.* Tractus] *totius Jehudææ, ut ſequentibus verbis exponitur: nam antè Jehudæi metu Sancheribi adventantis ſe Jeruſchalaima receperant.* Mons Tzijonis] *id eſt,* ἀκρόπολις *ſive propugnaculum Jebuſi in Tzijone ſitum, quod civitas Davidis dictum eſt, 2. Schem. 5. 7. ſynecdoche.* Latera Aquilonis] *id eſt, templum impoſitum monti Moriæ in ſumma Tzijonis parte, Aquilonem verſus.* Urbs regis magni] *id eſt, tota Jeruſchalaima, quæ Metropolis fuit regni Davidici, & typus eccleſiæ quæ eſt regnum Dei: vide Matth. 5. 35.* 4 Deus in palatiis] *id eſt, ut regio tota ornatur urbe, ſic urbs ornatur Deo; qui commune eſt perfugium utriuſque, urbis & regionis.* 5 Cùm ecce] *ſecunda pars pſalmi, narratio primùm rerum geſtarum, uſque ad verſ. 9. deinde documentorum & fidei ex rebus geſtis confirmatæ, verſ. 9.* Reges] *id eſt, principes Sancheribo duce, 2. Reg. 18. 24.* Progreſſi ſunt pariter] *ut deſcribitur Jeſaiæ, 10. inde a verſ. 18.* 6 Viderunt] *ſtragem divinitus editam, ut antè dictum eſt.* Similiter admirati ſunt] *videntes uno mane omnia cadavera mortuorum, 2. Reg. 19. 35.* Conturbati ſunt] *re novitate & magnitudine attoniti reverſi ſunt cum pudore vultus, 2. Chron. 32. 21.* 7 Tremor prehendit] *conſternationis ex repentina clade deſcriptio, illuſtrata duobus ſimilibus parturientis, & naufragi.* 8 Euro perfringis] *apoſtrophe ad Deum epiphonematica; quo oſtendit pſaltes quàm facilè res hominum firmiſſimæ a Deo perrumpantur.* 9 Audiveramus] *tum ab exemplo & documentis majorum, tum prædictione ſingulari Jeſchahhiæ, 2. Reg. 19. 20.* 10 Cogitamus] *tertia pars pſalmi, continens primùm profeſſionem gratæ recordationis beneficiorum quæ Eccleſia accepit a Deo, hoc verſu & ſequente; deinde hortationem ad eccleſiam, ut lætetur, recognoſcat, & prædicit beneficia Dei præterita, præſentia, & futura.* 11 Sicut nomen tuum] *id eſt, ut naturæ & majeſtate infinitus es, ſic etiam laudem tuam infinitam eſſe, & commendationem nominis.* 12 Judicia tua] *in ulciſcendis adverſariis, & ſervandis nobis: quod poſterius membrum per hypotypoſin ſequentibus verſibus exponitur.* 13 Circuite Tzijonem] *id eſt, luſtrate muros & recognoſcite, ſi fortè vel tantillum labefactati ſunt: ſic oſtenditur complementum promiſſionis quam Propheta denuntiaverat, 2. Reg. 19. 32.* 14 Ut enarretis] *ſinus hortationis, prædicatio gloriæ Dei.* 15 In ſeculum & ſempiternum] *id eſt, inde a diebus priſcis fœdus inſitum ſervare, & populo ſuo ſalutem præſtare. vide 2. Reg. 19. 25.*

PSALMUS XLIX.

Pſaltes comparatis ad audientiam animis piorum, fiduciam ſuam in Deum prædicat, & ſecuritatem de reſurrectione carnis ac vita æterna: vanitatem eorum qui aliis rebus confidunt earum rerum incertitudine hominumq; exitio explicat: ac poſtremò pios ab illorum exemplo dehortatus, ad ſuis imitationem vocat.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ in poſteris Korachi,* [a] *Pſalmus.*

2 [a] Audite hoc omnes populi: auribus percipite omnes habitatores mundi:

3 Tum nati *plebeio* homine, tum nati *præſtante* viro: ſimul dives & egens.

4 Os meum locuturum eſt [a] variam ſapientiam, & meditatio animi mei multiplicem prudentiam.

5 [a] Inclinans ad parabolam aurem meam, pandam in cithara [a] ænigma meum.

6 [a] Cur timerem [b] temporibus mali, [a] *ut* iniquitas [c] veſtigiorum meorum circundet me?

7 [a] Eorum qui confidunt in opulentia ſua, & in multitudine divitiarum ſuarum gloriantur;

8 Fratrem [d] nullo modo redimere poteſt quiſquam, non dare Deo redemptoram ejus.

9 (Eſt enim cara redemptio vitæ eorum: [a] imo ceſſat in ſeculum)

10 Ut vivat adhuc in æternum, non [e] experiatur corruptionem.

11 [a] Quamvis videat; [a] ſapientes moriuntur; ſimul ſtultus & brutus periunt, ac derelinquunt aliis opulentiam ſuam:

12 [f] [a] Animus *eſt* illis domos ſuas in ſeculum, habitacula ſua in quamque generationem; vocare de nominibus ſuis per terras.

13 [a] Neque homo *qui* in honore eſt, [g] commoraturus eſt; [a] ſimilis fit jumentis, [a] *quæ* intereunt.

14 [a] Hæc cùm ſit via iſtorum; expectatio *eſt* eis, & [h] poſteri eorum [a] os eorum approbant, Sela.

15 Tanquam pecudes, *ubi* in ſepulchro [i] diſpoſiti fuerint, mors depaſcet eos, [a] donec dominentur eis recti [a] illo mane: & [a] formam eorum [k] conſumat [a] infernus *receptam* [a] ex habitaculo [l] ejus.

16 [a] Enimvero Deus [a] redempturus eſt animam meam a [m] ſepulchro, nam recepturus eſt me, Sela.

17 [a] Ne timeto cùm dives evaſerit quiſpiam; cùm aucta fuerit gloria [n] domeſtica ejus:

18 (Non enim in morte ſua aſſumpturus eſt illius quicquam, non diſcenſura eſt poſt eum gloria ejus.)

19 Cùm [a] animæ ſuæ in vita ſua benedicet; & [a] celebrabuntte, ſi [a] benefacias tibi.

20 [a] Ut

[a] Heb. *ſapientias, & meditatio cordis mei intelligentias.*
[b] Heb. *dieb.*
[c] Heb. *calcaneorum.*
[d] Heb. *nõ redimendo redimet.*
[e] Heb. *videat: ſynecdoche.*

[f] Heb. *in medio ſui domi ſuæ in ſeculum, habitacula ſua in etatem & etatem vocant, &c.*
[g] Heb. *pernoctabit.*
[h] Heb. *poſt eos.*
[i] Heb. *diſponuntur, ut ſubi. 7. 3.*
[k] Heb. *conſummendo.*
[l] Heb. *quod erat ei.*
[m] Heb. *a manu ſepulchri.*
[n] Heb. *domus ejus.*

20 'Ut perveniat usque ad ætatem majorum ejus, in æternum tamen non sunt fruituri 'luce.

21 Homo *qui est* in pretio, neque est intelligens; similis sit jumentis *quæ* intereunt.

ANNOTATIO

1 Psalmus] *Psalmus est* δὶς ἀσκαλικὸς, *tres partes continens; exordium, usque ad vers.* 6. *propositionem elegantissimam securitatis ex fide, a vers.* 6. *ad* 17. *& conclusionem hortatoriam ad omnes pios Prophetæ exemplo, inde ad finem usque.* 2 Audite] *Exordium audientiam faciens; primùm a persona auditorum, ad quos hujus psalmi documenta ex æquo pertinent, vers.* 2. *&* 3. *deinde a materia sive argumento; quod duobus nominibus commendatur, tum a natura ipsius, quod sapientiæ argumentum est & intelligentiæ, vers.* 4. *tum etiam a forma vers.* 5. 5 Inclinans] *id est, attendens sollicitè, ad eamq; audiendam & percipiendam me ipsum vobiscum fideliter comparans, & ex me ipso exemplum statuens, vers.* 6. *quod genus scriptionis vocatur parabola.* Ænigma] *id est, insignem sententiam allegoricam: nam allegoriam sive perspicuam sive obscuriorem, ænigma Hebræi vocant: cujusmodi est vers.* 13. *&* 21. 6 Cur timerem] *altera pars psalmi propositio Christianæ fiduciæ & securitatis in Deo adversùs omnia mala præsentis & futuræ vitæ per interrogationem, cujus subjectio sive responsio habetur vers.* 15. *&* 16. *Amplificat autem gloriosam hanc fiduciæ suæ prædicationem Psaltes primùm interrogatione hac, quam modo diximus; deinde comparatione humanæ illius fiduciæ, quæ aut in opulentia, aut in honoribus, aut in gloria, aut in vitæ luxu, ac non in Deo collocatur: quorum omnium tum præsentem instabilitatem docet, tum etiam miserum eorum qui illis confidunt exitium; ac proinde statuit sibi nihil metuendum esse, ut qui rebus istis incertis miserisq; omissis conquiescat in Deo.* Ut iniquitas] *id est, ut ex infirmitate vitæ meæ in qua incedo circumveniar calamitatibus, & malè sit mihi: allegoria.* 7 Eorum] *Exornatio superiorum fiduciæ per antithesin contrariorum studiorum, quibus hæc vita traducitur: ut dictum est superiore versu. Est autem primum studium, opulentia, usque ad vers.* 11.

9 Imò cessat] *id est, nunquam potest persolvi Deo: correctio.* 11 Quamvis videat] *secundum studium, gloria & celebritas nominis.* Sapientes moriuntur] *prosopopœia; qua hominem* κατ' ἐξοχὴν *inducit psaltes agnoscentem cum animo suo instabilitatem hujus vitæ & opulentiæ.* 12 Animus] *id est, gloriam conciliare nomini suo student magnificis operibus hîc illîc extructis.* 13 Neque homo] *id est, non amplius utilitatis accipiet ex honoribus suis, quàm superiores ex opibus: & ne una quidem nocte potest per honores suos consistere.* Similis sit jumentis] *vide Ecclesiastæ* 3. 19. Quæ intereunt] *id est, pecoribus morticinis, quæ nullius sunt usus nisi ut projiciantur.* 14 Hæc cum sit] *id est, quæ cùm ita sint; cùm neq; opulentia, neq; honores, aut gloria cultoribus suis sint adjumento; tamen adeò desipiunt ipsi & ipsorum posteri, ut expectationem suam in illis collocent: amplificatio stultitiæ ab infelice eventu, quem exponit sequente versu.* Os eorum] *id est, sententiam & verba.* 15 Donec dominentur] *in Christo, cujus regni participes futuri sunt recti.* Illo mane] *quo resurgent pii quasi ex nocte sepulchri: cùm videlicet sol justitiæ orietur Christus secundo adventu suo: Malachi.* 3. 20. Formam] *id est, materiam hanc corpoream & aspectabilem, de integro animæ suæ adunatam.* Infernus] *vox Hhebræa stationem quamlibet mortuorum in universum notat permultis scripturæ locis: ideoq; modò ad sepulchrum, modò ad infernum sanctorum, modò ad utrumq; simul pro ratione locorum accommodanda est: nos verò hîc ita accepimus ut argumento, ordini judiciorum Dei, & sequenti antithesi convenientius esse judicavimus.* Ex habitaculo] *id est, sepulchro, communi corporum humanorum sede usque ad diem resurrectionis: sic Ijobi* 30. 23. 16 Enimvero] *subjectio sive responsio ad securam illam & confidentem interrogationem, quæ habetur suprà vers.* 6. Redempturus sit] *hoc est, daturus mihi resurrectionem carnis, & vitam æternam in Jesu Christo; qui meus est vindex a corruptione sepulchri, & inferni damnatione.* 17 Ne timeto] *Conclusio hortatoria ad omnes pios ex superiore hypothesi sive exemplo singulari Psalmis: cujus summa est, non esse ferendum ut impiorum exemplis aut sollicitationibus abducamur; sed fidei & operibus ejus incumbendum: sumptis argumentis primùm a vanitate & incerto rerum quibus confiditur; deinde ab instabilitate & exitio personarum, versu ultimo. Est autem πίστωσις in istis verbis, ne timeto: vide suprà in vers.* 6. 19 Animæ suæ] *id est, sibi gratulabitur, indulgebit genio, & negliget Deum: ut Deut.* 29. 19. Celebrabunt] *id est, utcunque Dei jura cognoscant; non soliùm contrà faciunt, sed etiam facientibus patrocinantur & favent: Enallage numerorum frequens: vide Rom.* 1. 32. Benefacias tibi] *id est, indulgeas.* 20 Ut perveniat] *id est, utcunque vivat quàm diutissimè.* Luce] *vitæ æternæ; sed in opacitate tenebrisq; secundæ mortis permansuri.*

PSALMUS L.

Psaltes Deum Tzijone habitantem a natura, majestate, gloria, operibus, & verbo maximè commendans, ecclesiam a Deo collectam docet rationem colendi eum foris cæremoniis, & intus spiritu: improbos verò suæ improbitatis evincens palàm arguit, & ad bonam frugem revocat minis & promissionibus illius.

1 Psalmus 'Asaphi. 'Deus fortis, Deus, Jehova 'elocutus erat; 'cum inclamasset terram, ab ortu solis usque ad occasum ejus.

2 E Tzijone 'perfectissimæ pulchritudinis loco, Deus 'illuxit.

3 ('Veniat Deus noster, & ne surdum agat)' ignis ante ipsum consumit & circa ipsum, procellosus valde.

4 'Inclamat cœlos, supernè '& terram; ad 'jus dicendum populo suo, *dicens:*

5 'Congregate mihi 'quos benignitate prosecutus sum, 'qui iterant 'fœdus mecum per sacrificium.

6 'Jam indicarunt cœli justitiam ejus, Deum judicem esse. Sela.

7 'Audi populo mi, *inquit*, & eloquar; Jisraël, & contestabor te: 'Deus Deus tuus sim.

8 'Non propter sacrificia tua arguam te, ut holocausta tua 'sint coram me jugiter.

9 'Non accipiam e domo tua juvencum, e caulis tuis hircos:

10 'Cum mea sit omnis bestia sylvestris, jumenta in montibus mille,

11 Ag-

[a] Heb. perfectione pulchritudinis. [b] Heb. fœdus meum.

11 Agnoſcam omnes volucres montium, denique animalia agreſtia ſint penes me.
12 Si eſurirem, non dicerem tibi: nam mea eſt terra habitabilis, & plenitudo ejus.
13 An veſcor carne robuſtorum *juvencorum*, aut ſanguinem hircorum bibo?
14 [a] Sacrifica Deo laudem, & redde excelſo vota tua:
15 Atque invoca me tempore anguſtiæ; eripiam te, ut honore afficias me.
16 [b] Improbo autem dicit Deus; Quid tua ut enarres decreta mea, & aſſumas fœdus meum in ore tuo:
17 [c] Cùm tu oderis diſciplinam, & projeceris verba mea poſtte?
18 [d] Simulac vides furem, acquieſcis ei; & cum adulteris eſt portio tua:
19 Os tuum [e] adhibes ad malum, & lingua tua concinnas dolum:
20 Sedens fratri tuo obloqueris, in [f] filium matris tuæ edis infamiam.
21 Hæc te faciente, quia [g] agebam ſurdum, cogitas [h] me prorſus eſſe ſimilem tui: arguo te, & [i] ordine objicio oculis tuis.
22 [k] Animadvertite jam hoc oblivioſi Dei; ne rapiam, nec ſit qui eripiat.
23 [l] Qui ſacrificat laudem, honore afficit me: & [m] qui diſponit viam, [n] faciam ut is fruatur ſalute Dei.

[e] Heb. mittis in malum.
[d] Heb. me eſſe ſcundo eſſe.
[e] Heb. ordino in oculis tuis.
[f] Heb. faciam ut videat.

ANNOTATIO.

1 Pſalmus] *Pſalmus eſt diduſcalicus, conſtans ex duabus partibus; narratione prophetica, uſque ad ver. 7. & propoſitione doctrinæ, ad finem uſque.* Aſapho] *id eſt, ipſi aut poſteris ejus traditus: vide* 1. *Chronicorum* 25.2. Deus fortis] *narratio hæc prophetica vice exordii ſungitur ad conciliandam fidem & autoritatem ſequentibus documentis: continet autem duas partes univerſè; unam, qua proponit adventum Dei Tzijonem, duobus verſibus; alteram, qua formam & uſum adventus explicat, uſque ad verſum 7. utraque verò pars certis argumentis confirmatur: videtur enim hic pſalmus a Davide tum demum conſcriptus eſſe, cùm Angelus Dei apparuit Davidi, & locum habitationis Dei deſignavit,* 1. *Chronicorum* 21.18. & 22.4. *poſtquam triennii fame & triduana peſte Iſraëlitæ afflicti ſunt,* 2. *Schem.* 21. & 24. Vocatus erat] *id eſt, promiſerat, Deut.* 12.5. & *ſequentibus. quaſi dicat, nunc demum præſtat, quod populo ſuo præſignificaverat lege.* Cùm inclamaſſet] *id eſt, tradidiſſet legem, quam tradendo commovit terram: Exodi.* 19.18. & *Hhebræ.* 12.26. 2 Perfectiſſimæ pulchritudinis loco] *id eſt, quem locum Deus perfectiſſimis & abſolutiſſimis ornamentis temporariis & æternis decoravit; & cujus amore ſedata eſt ira Dei, quia in eo fuit Chriſti & eccleſiæ typus: ſic ſupra* 48.3. Illuceſcit] *id eſt, gratioſam ſuam lucem exhibet demonſtrato ſuæ habitationis loco: ſic allegoricè oſtendit gratiam Dei reſtitutam eſſe, poſt illas tenebras & calamitates ſuperiorum temporum: ſic Deuteronomii.* 33.2 3 Veniat] *oratio epiphonematica eccleſiæ, inſerta narrationi παρεγγες, ut Pſal.* 132.8. *qua petit eccleſia, quandoquidem jam lux Dei Tzijone exoriri cœpit, ut dignetur ipſe perficere quod cœpit ſuorum bono, adeſſe eis, & exaudire eos: ita tranſitur ad alteram narrationis partem, ubi prophetice exponit pſalites primùm formam gloriosam adventus Dei, hoc verſu deinde uſum illius, ſequentibus.* Ignis ante ipſum] *forma adventantis majeſtatis Dei, allegoricè tranſlata ad eo tempore quo tradidit legem;* Exodi.19. *quod genus ſcribendi prophetæ frequentare ſolent: ut Chabakuk* 3. *quaſi dicat, circumfulgeat gloria & potentia ad perdendum adverſarios, & illuſtrandum ſuos.* 4 Inclamat] *id eſt, autoritate verbi ſui illis, velut præconibus, teſtibus & adminiſtris utitur judiciorum ſuorum: ſic exponit uſum ſive effectu adventus Dei.* Jus dicendum] *quod exponitur infrà, inde a verſ.* 7. 5 Congregate mihi] *proſopopœia, qua cœli & terra jubentur populum Deo ſiſtere.* Quos benignitate] *id eſt, Iſraëlitas, quos Deus prævenit beneficiis,* Deuteronomii 4. Qui iceranr] *id eſt, mecum in fœdus convenerant aſperſi ſanguine ſacrificii,* Exodi 24. 6 Jam indicarunt] *Confirmatio ſuperioris narrationis a præſente experientia. quaſi dicat, quis dubitet Deum adventare & Tzijone habitationem ſuam ſtatuere; cùm utrumq; judicio & documentis cœleſtibus confirmetur? judicio quidem famis & peſtilentiæ; documentis verò angeli, per prophetam Gadem deſignantis domicilium Dei.* 7 Audi populo mi] *Altera pars pſalmi, propoſitio documentorum: quæ ut priùs lege fuerant præſtituta; ita hoc tempore erant ampliùs ſanciendæ & religioſiùs obſervandæ, deſignato ad cultum loco,* Deut. 12. *ſunt autem documentorum genera duo: unum, ad fideles pertinens, de cultu cæremoniali & vero, qui erat exhibendus Deo, uſque ad verſ.* 16. *alterum, ad improbos, inde a verſ.* 16. *Eſt autem hic verſus quoddam velut exordium ad ſequentia documenta, a fœdere mutuo Dei, & populi.* Deus Deus tuus] *id eſt, perſta in fide & fœdere meo: hæc ſumma mandatorum Dei & officii noſtri, cujus duæ partes ſequuntur; una, cæremonialis umbratilis & temporarii uſque ad ver.* 14. *altera ſpiritualis, veri, & æterni, ver.* 14. & 15.
8 Non propter ſacrificia] *id eſt, non tantoperè laboro aut inſenſus tibi futurus ſum cæremoniarum nomine, quàm ſi frangatur veritas fœderis: hoc enim* κατὰ προσδοκίαν *accipientium eſt, ut interpretatur propheta,* 1. *Schem* 15.22. Sint] *id eſt, mihi quotidie ex lege offerantur.* 9 Non accipiam] *aut propter ipſa ſacrificia, aut propter me; ſed veritatem ſacrificiorum accipio in Chriſto; hic enim oſtendit Deus, ſacrificia & cæremonias neque ſimpliciter aut per ſe ad cultum Dei & ſalutem neceſſarias eſſe, neque ſemperduraturas; ſed tantùm quatenus præſignabant Chriſtum; donec plenitudo gratiæ & veritatis exhiberetur in eo.* 10 Cùm mea ſit] *ἐξήγησις ſive confirmatio ſuperioris propoſitionis; qua confirmat Deum ſe non ſuæ nec ipſorum cauſa egere ſacrificiis; primùm a jure dominii ſui & adminiſtrationis in res omnes creatas, duobus verſibus; deinde a natura ſua, quæ ſola eſt omnipotens & αὐτάρκης, verſ.* 12. 13. 14 Sacrifica] *altera pars officii noſtri, ut obſervatum eſt ſupra in ver.* 7. *cujus membra ſunt duo; gratiarum actio, & profeſſio accepti a Deo beneficii, hoc verſu; deinde invocatio in rebus adverſis: quibus officiis ſuæ promiſſiones conjunctæ ſunt. Sunt autem hæc officiorum genera ſpiritualia, expreſſa allegoricè a cæremoniis legis.*
16 Improbo autem] *Secundum documentorum genus ad improbos pertinens; in quo tria proleptici reprehenduntur, ipſorum ſermones animo operibus adverſantes, opera improba in univerſum, & animus impius, hoc verſu: quæ poſtea minutatim oſtenduntur uſque ad verſ.* 21. *deinde verò minis & promiſſionibus revocantur ipſi, in fine pſalmi.* 17 Cùm tu oderis] *id eſt, animo & factis adverſeris.*

18 Simulac

18 Simúlac vides furem] *Confirmatio reprehensionis prolepticæ qua usus est Deus, ab exemplis anteactæ vitæ, hoc versu; maledicentiæ, duobus sequentibus; & impuri animi, vers. 21.* κατ' ὑποστολὴν. 20 Filium matris] *id est, germanum fratrem; utcunque magna sit vis sanguinis & necessitudinis à naturâ.* 21 Agebam surdum] *id est, copiosa benignitate, tolerantia, atque benitate dissimulabam malefacta tua, & ultionem differebam: vide Rom. 2. 3. & sequentibus.* Ordine objicio] *id est, malefacta tua oppono in ore, & obtrudo invito ac reluctanti tibi, sta ut inficiari non possis.* 22 Animadvertite] *secundus locus; revocatio improborum ad respiscentiam, tum minis appositis, hoc versu; tum promissionibus, sequente: ut hæ ad bonum alliciant, illæ deterreant a malo.* 23 Qui sacrificat laudem] *id est, vir bonus, de quo suprà vers. 14.* Qui disponit viam] *id est, observat & rectè instituit vitam suam.*

PSALMUS LI.

David audita reprehensione & comminatione Dei; ipsius gratiam, peccatorum suorum remissionem, & sui instaurationem petit; ut duce spiritu sancto suæ ipsius sanctificationi, aliorum institutioni, & Dei gloriæ possit incumbere: deinde orat pro salute totius populi, ac postremò votum de se ipsis consecrandis Deo & gratiis agendis numquam omnes boni.

1 MAgistro symphoniæ, psalmus Davidis:

2 *Cùm venisset ad eum Nathan propheta, postquam congressus fuisset cum Bath-Schebahha.*

3 Gratiam fac mihi, ô Deus, secundum benignitatem tuam; secundum amplitudinem miserationum tuarum, dele defectiones meas.

4 [a] Multum ablue me ab iniquitate mea, & a peccato meo munda me:

5 Nam defectiones meas ego agnosco, & peccatum meum obversatur mihi jugiter.

6 Tibi, tibi soli peccaveram, & quod malum videtur in oculis tuis feceram: *agnosco*, ut justificeris [b] in sermonibus tuis, purus sis [c] quando tu judicas.

7 En, in iniquitate formatus sum, & in peccato fovit me mater mea.

8 En, veritate delectaris in renibus: & in occulto sapientiam notam feceras mihi.

9 Expiato me musco, ut mundus sim; abluito me, ut præ nive albescam.

10 Facito ut audiam gaudium & lætitiam, exultent ossa *quæ* contriveris.

11 Absconde iratam faciem tuam a peccatis meis, & omnes iniquitates meas dele.

12 [d] Animum mundum crea mihi Deus, & spiritum firmum renova [e] intra me.

13 Ne abjicias me a facie tua, & spiritum [f] sanctum tuum ne recipias a me.

14 Redde mihi gaudium salutis tui, & spiritu ingenuitatis sustentes me.

15 Docebo defectores vias tuas, ut peccatores ad te convertantur.

16 Libera me [g] a sanguine, ô Deus, Deus salutis meæ: cantet lingua mea justitiam tuam.

17 Domine labia mea aperias, ut os meum annuntiet laudem tuam.

18 Nam non delectaris sacrificio; ut dem: holocaustum non vis.

19 Sacrificia Dei *sunt* spiritus fractus; animum fractum & contritum, ô Deus non spernis.

20 Benefac pro voluntate tua Tzijoni, ædifica muros Jerusalaimorum.

21 Tunc delectaberis sacrificiis justitiæ, holocausto, & prorsus consumendo: tunc offerent super altare tuum juvencos.

[a] Heb. *multiplica abluere*: ut Gen. 12. 8.

[b] Heb. *in loquitio tuo.*

[c] Heb. *in judicari tuo.*

[d] Heb. *cor.*

[e] Heb. *in medio mei.*

[f] Heb. *sanctitatis tuæ.*

[g] Heb. *a sanguinibus.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est συντριτὸς, constans ex duabus partibus; petitione singulari a vers. 3. ad 20. & petitione communi pro Ecclesiæ bono; quarum petitionum occasio exponitur secundo vers. & 2. Schem. 11. & 12.* 3 Gratiam fac mihi] *Hujus petitionis, quæ singularis modo ad Davidem respicit, loci sunt duo; unus est postulatorum, alter causarum quibus David ad hæc postulanda adductus est, postulata singillatim apponuntur singulis causis; causæ vero sunt tres. prima est a persona supplicis, usque ad vers. 11. nimirum liberatio a peccato, & salutis communicatio: secunda est a persona aliorum, id est, ecclesiæ ædificatio, inde usque ad vers. 16. tertia est gloria Dei, inde ad vers. 20. usque. Continet autem hæc prima petitio capita tria: primùm gratiam Dei, ut efficientem causam: secundo abolitionem peccati, quæ allegoricus formis ex lege desumptis figuratur, his duobus vers. & post causæ explicationem amplificatur, vers. 9. tertio lætitiam & pacem in spiritu ex duobus illis beneficiis consequentem vers. 10.* 5 Nam defectiones meas] *prima postulati causa, ut dictum est in vers. 3, nimirum confessio peccati ex seria & constante animi resipiscentia proficiscens.* Agnosco] *id est, me his modis defecisse a te quos per Nathanem prophetam denuntiasti mihi, confiteor hic coram te & propheta tuo, atque adeò coram tota ecclesia palam. hoc psalmo exarato.* Obversatur mihi] *id est, urget me conscientia peccati mei.* 6 Tibi, tibi soli peccaveram] *id est, ita spreveram verbum tuum faciendo quod malum videtur in oculis tuis. 2. Schem. 12. 9. ut tu solus tamen conscius esses malefacti mei, ibidem vers. 12.* Et quod malum videtur] *uxorem proximi adulterando, maritum gladio infidelium occidendo, populum Dei exponendo, illam ducendo, denique peccatis meis tam diu indormiscendo.* Ut justificeris in sermonibus] *id est, ut elucescat hac confessione mea & manifestum sit, quàm justè hoc nomine me reprehendas per prophetam tuum, & quàm sanctè judicia mihi denunties ac denuntiata exequaris: hæc verba a singulari Davidis causa ad generalem thesin optimè Paulus accommodat, Rom. 3. 4.* 7 En] *amplificatio confessionis de peccato a tota anteacta vita inde ab utero. quasi dicat, quid verò hæc tantùm maleficia confiterer coram Deo, & liberationem ab eo peterem? imò verò inde ab ortu meo reus sum primùm quidem peccati originalis, hoc vers. deinde etiam operum illius peccati habitantis in me, effectorum contra naturam, voluntatem, & legem tuam quam declarasti mihi, sequente vers. a quibus omnibus peccatis mundari expeto per misericordiam tuam. Sic psalm. 119.*

67.& Cant.1.6. In iniquitate]*id eſt,iniquitatis & peccati reus ſum in utero formatus & fotus:hæc enim non ad formam conceptus,formationis,& fœtus; ſed ad fœtus conſtitutionem pertinent.* 8 Veritate]*id eſt,vera & ſyncera voluntate ſequendi tuis: nam voluntatis & cupiditatum ſedes in ſcriptura rembus ferè tribuitur, ut ſapientiæ & intelligentiæ ſedes cordis:ſic integritatem ſingularum animæ partium quam Deus imperat,opponit corruptioni ſuæ,quam ſuperiore verſu confeſſus eſt.* 9 Expiato me muſco] *id eſt,aſpergito me ſanguine æterni illius ſacrificii Chriſti,quod figurabatur lege, Levit.14.7.& Num.19.18.ſynecdoche.* 10 Facito ut audiam]*tertium membrum poſtulati primi, ut obſervatum eſt ſuprà verſ.3.* Exultent oſſa]*ego ipſe exultem,quem tu ſeveriſſimè alteris tum conſcientia graviſſimis peccati mei,tum horrore judiciorum quæ denuntias mihi.* 11 Abſconde] *iteratio poſtulati primùm de abolendo peccato, hoc verſ.ſecundo de gratia Dei communicanda, cujus effecta ſunt inſtauratio & confirmatio noſtri, inſtrumentum verò communicatio ſpiritus; poſtremò de lætitia & pace in ſpiritu,ut obſervatum eſt ſuprà in ver.3. Cauſa autem ſecunda verſ.15.exponitur.* 12 Animum mundum]*a peccatu,quæ abjecturus & deleturus es.* Spiritum firmum]*id eſt,conſtantem, qui non dimoveatur in poſterum ab obſequio tuo.* 14 Spiritu ingenuitatis]*id eſt,quo ingenuè ſentiam & præducem me eſſe filium Dei, & in libertate ſpiritus ambulem: quamobrem idem ſpiritus adoptionis dicitur, Rom.8.15.* 15 Docebo] *ſecunda cauſa: proximorum ædificatio.* 16 A ſanguine]*id eſt,ſupplicijs capitalibus, quæ ego ipſe meis ſceleribus ſum promeritus.* Cantet linguamea]*tertia cauſa; gloria Dei,promovenda duobus modis,prædicatione hîc & ſequente verſu, & ſanctificatione animi ſtudioſa, obſequio,quo ſiſtunt pij corpora ſua hoſtiam vivam, ſanctam,& acceptam Deo,Rom.12.1.* 17 Labia mea aperias] *id eſt,his beneficijs des materiam novam laudandi nominis tui: ut pſal.40.4.* 18 Non delectaris]*id eſt,non ſunt animantium ſacrificia in quibus conquieſcit animus tuus; ſed noſtræ ipſorum hoſtiæ in Chriſto.* 19 Sacrificia] *id eſt, hoc unum eſt inſtar ſacrificiorum omnium,imò longè ſuperat.* Dei] *id eſt,accepta Deo,ut ſequentia explicant.* Spiritus fractus]*id eſt,velut comminutus & dejectus ſuæ infirmitatis & indignitatis conſcientia.* Non ſpernis]*id eſt,æquiſſimo animo accipis:* μέτωσις. 20 Benefac]*altera pars pſalmi,concluſio a petitione boni publici; cujus rationem David neglexerat, cùm peccato ſuo provocaret Deum & populum ejus gladio inimicorum exponeret: quod allegoricè cum labe murorum comparatur,quia fideles ſunt lapides vivi in domo Dei,1.Pet.2.5.* 21 Tunc delectaberis]*altera pars concluſionis,votum de legitimis & acceptis Deo ſacrificijs offerendis: quæ tunc quidem pro ritu cæremoniarum legalium offerebantur, nunc verò ſpiritu exhibentur in Chriſto.* Sacrificijs juſtitiæ]*vide pſal.4.6.*

PSALMUS LII.

David Doëgum accuſatorem reprehendit ſcelerati facinoris animi, & mendaciorum nomine: Dei judicia denuntiat: Eccleſiæ gratulationem prædicat: & fide gloriatur ſe benignitate Dei fretum,tandem aliquando in Eccleſia officia fidei præſtiturum Deo.

1 *Magistro ſymphoniæ,* ode *didaſcalica Davidis.*

2 Cùm veniens Doëg Adomæus nunciaſſet Schaüli, & dixiſſet ei;adivit David domum Achimeleci.

1.Schem.22.9.

3 *Quid te jactas in malo, ô potens? benignitas Dei fortis omni die perdurat.*

4 Ærumnas excogitatas [a] depromis lingua tuâ; *ſimilis eſt novaculæ acutæ, ô artifex doli.*

a Heb.*excogitas linguæ tuæ.*

5 Diligis malum potius quàm bonum; *mendacium quàm loqui juſtitiam.* Sela.

6 *Dilexiſti omnia verba* [b] *pernicioſa, linguam doloſam.*

b Heb.*pernitiei,linguam doli.*

7 Etiam Deus fortis *demoliturus eſt te in æternum, abripiet te, & avellet te a tentorio; eradicabit*q; te e terra viventium Sela.

8 *Quod videntes juſti, reverebuntur;& de iſto ridebunt,dicentes:*

9 Ecce virum illum, qui non poſuerat Deum robur ſuum;ſed confidebat amplitudini divitiarum ſuarum, roborabat ſe in ſubſtantia ſua.

10 *Ego verò ut oliva virens in domo Dei (confido benignitati Dei)in ſeculum & ſempiternum;*

11 *Celebrabo te in ſeculum coram eis quos benignitate proſequeris, cum feceris iſta:* & expectabo nomen tuum, quia bonus es.

ANNOTATIO.

1 Ode didaſcalica]*conſtat ex tribus partibus;reprehenſione & comminatione adverſus Doëgum,uſque ad verſ.8 prædicatione lætitiæ quam pij percepturi ſunt ex judicio Dei,ad 10.uſque; ac poſtremo gloriatione fidei,quam animo præcipiebat David,cùm nondum ex calamitatibus emerſiſſet,duobus ultimis: occaſio explicatur ſecundo verſu.* 3 Quid te jactas]*prima pars;increpatio, continet primùm reprehenſionem, tribus verſibus; deinde verò denuntiationem juſti judicij Dei,verſ.6.& 7.Reprehenſionis loci ſunt tres; pertinax maleficentia,hoc verſu:cogitatio,& ſermo,verſ.4.& 5.* Benignitas Dei fortis] *amplificatio pervicaciæ qua utebatur Doëg, a comparatione perſonæ & conſiliorum Dei. quaſi dicat, fruſtra laboras, utcunque gloriaris; nam neque tu Deum expugnare potes, utcunque potens ſis; neque tua improbitas benignitatem Dei perrumpere.* 4 Similis eſt]*ita ſaucias & occidis linguâ, ut culter raſorius ſecat: ſimilitudo elegans, qua exprobrat David occaſionem ſtragis, de qua 1.Schem.22.16.& ſequentibus.* 5 Mendatium] *nam Schaüli graviter conquerenti de ſervis ſuis, quaſi conjurati cum Davide eſſent, aſſentans Doëg indicavit Achimelecum eſſe ex eorum numero.* 6 Dilexiſti]*comminationis causa paraſceva-ſtica ad juſtitiam venturi judicij aſſerendam; quod multis ſimilitudinibus exponitur ſequente verſu.* 7 Demoliturus eſt]*quamvis excelsè & firmè extructus tibi videaris.* Abripiet te] *ut candentem prunam e medio tollunt artifices, ne ilamnum afferat; ſecunda metaphora.* Avellet te] *id eſt,amovebit, & quaſi paxillum reprobum te refiget Deus; ne amplius Schaüli miniſtrare & ipſius domum adjuvare poſſis.*

possis: tertia metaphora. 8 Quod videntes] *altera pars psalmi, ut observatum est in ver.1.* Reverebuntur] *id est, reverentiam Deum colent.* 10 Ego verò] *conclusio a gloriatione fidei, qua utitur David ostendens se in medijs calamitatibus securum esse certa spe salutis suæ: cujus nomine policetur se omnia officia fidei exhibiturum Deo.* Oliva virens] *id est, florens & fructum præstantem profereus in Ecclesia, ubi quæ nunc exulare cogor.* 11 Celebrabo te] *prius officium fidei; laudare Deum secundis rebus* Coram eis] *id est, palàm in Ecclesia: ὑπόμνημα verborum evidentiæ causa mutavimus.* Et expectabo] *alterum officium fidei, sperare in Deo cùm res adversæ obveniunt.*

PSALMUS LIII.

Eodem est argumento cum psalmo.14.

1 MAGISTRO symphoniæ [a] *ad pneumaticum instrumentum,* [a] ode *didascalica Davidis.*

2 Dixit stultus cum animo suo, non *est* Deus: corrumpunt, & abominandam perpetrant iniquitatem: non *est* qui faciat bonum.

3 Deus e cœlis prospectat super filios hominum; ut videat an sit intelligens requirens Deum.

4 Quicunque est, retrocessit, pariter putidi facti sunt: non *est* qui faciat bonum, non *est* vel unus.

5 An ignari essent operarii iniquitatis, exedentes populum meum *quasi* edant panem; Deum non invocantes?

6 Ibi expavescunt pavore, [a] *ubi* non *est* pavor: quia Deus [a] dissipat ossa *cujusque* castra habentis [a] contrate: [a] pudefacis, quia Deus spernit eos.

7 O si quis det e Tzijone [b] omnimodam salutem Jisraëlis: cùm reduxerit Jehova reducem turbam populi sui, exultabit Jahhakob, lætabitur Jisraël.

[a] Heb. *tibi.*

[b] Heb. *salutes.*

ANNOTATIO.

1 Ad pneumaticum] *vide suprà* 5.1. Ode didascalica] *vide suprà psal.14. qui ut idem est argumento, ita etiam plurima ex parte cum hoc verbis consonat.* 6 Ubi non est pavor] *id est, ubi nulla apparet expavescendi causa, quasi dicat a Deo nihil metuunt, ab hominibus metuuntur, & tamen suis terroribus & conscientiæ stimulo agitantur.* Dissipat ossa] *id est, penetrat & pertingit usque ad intimas illorum partes, & valentissimas disfringit.* Contra te] *apostrophe ad populum Dei.* Pudefacis] *eos qui populum Dei fuissent pudefacturi: ut psal.14.*

PSALMUS LIIII.

David a Ziphæis proditus Deum orat pro salute sua, & sceleratorum exitio: deinde promittit se accepto hoc beneficio, amplius culturum & prædicaturum Deum.

1 MAGISTRO symphoniæ [a] *fidium,* [a] ode *didascalica Davidis:*

2 *Cùm venientes Ziphæi dixissent Schaüli, an non David latitat apud nos?*

3 [a] Deus propter nomen tuum serva me, & fortitudine tua causam meam age.

4 Deus audi orationem meam, aurem adverte ad sermones oris mei.

5 [a] Nam [a] exteri insurgunt in me, & violenti quærunt [b] vitam meam; non proponunt Deum sibi. Sela.

6 [a] Ecce, Deus adjuvat me: Dominus [a] *est* inter eos qui sustentant vitam meam.

7 [a] Reddat istud malum [a] observatoribus meis, [a] per veritatem tuam succide eos.

8 [c] [a] Liberaliter sacrificabo tibi; celebrabo nomen tuum Jehova, quia bonus es, *dicens:*

9 [a] Ipsum ab omni angustia liberasse me, ut *eam* in inimicis meis videret oculus meus.

[a] Heb. *in psalmis: ut psal.4.1 1.Schem. 23. 19.*

[b] Heb. *animas: sic ver. proxim. sequent.*

[c] Heb. *in liberalitate.*

ANNOTATIO.

1 Ode didascalica] *id est, ad documentum ecclesiæ proposita. Est autem generis συντικῶς, constans ex duabus partibus; petitione usque ad ver.8. & conclusione votiva, duobus ultimis: occasio autem indicatur secundo versu.* 3 Deus] *hujus precationis capita sunt duo: unum, pro salute supplicu, his duobus versibus; alterum, pro supplicio adversariorum, vers.7. quibus precationis capitibus interseruntur causæ.* 5 Nam] *prior causa precationis a persona adversariorum.* Exteri] *id est, qui utcunque Jisraëlitæ sint secundum carnem & professionem externam, operibus tamen ostendunt se a Deo, a religione, & ab omni humanitate alienos esse; prout sequentia verba docent.* 6 Ecce] *secunda precationis causa, fides Davidis præsentissima in veritatem promissionum Dei; quam deinde eventus ipse a Deo confirmavit, cùm Schaül fuit per nuntium revocatus, 1.Schem. 23.27.* Est inter] *id est adsistit mihi, & comitatui meo.* 7 Reddat] *secundum precationis caput in adversarios.* Observatoribus meis] *id est, omnes qui me observant ut malefaciant mihi.* Per veritatem tuam] *id est, fidem & constantiam in præstandis promissionibus tuis atque judiciis.* 8 Liberaliter] *conclusio votiva agnoscendi Dei, & prædicandi beneficia ejus.* 9 Ipsum ab omni angustia] *prout hæc duo capita in precatione continentur, suprà vers.3. & 7.*

PSALMUS LV.

David orta Abschalomi conspiratione, Deum orat pro salute sua & adversariorum ruina ac confusione: deinde sepsum de utriusq; rei eventu confirmat, partim a fide sua & experientia beneficiorum Dei; partim ab aliorum impietate & inhumanitate: postremò se & omnes suo exemplo confirmat.

1 MAGISTRO *symphoniæ* [1] *fidium,* [*] ode *didascalicæ Davidis.*

2 [*] Auribus percipe, ô Deus, orationem meam, & ne abscondas te a deprecatione mea.

3 Attende ad me, & exaudi me, [*] plango in meditatione mea & perstrepo;

4 Propter vocem inimici, propter angorem improbi: quia avertunt in me iniquitatem, & [b] irati intestino odio prosequuntur me.

5 [c] Animus meus dolet in me, & terrores mortis acciderunt mihi:

6 Timor & tremor invadit me, & obtegit me horror:

7 [*] Adeò ut dicam, ô si quis daret mihi alam velut columbæ; evolarem ubi habitare possem.

8 Ecce, quàm [d] longissimè evagere, commorarer in deserto. Sela.

9 Maturarem effugium mihi; [*] a vento [e] rapidissimo, a turbine.

10 [f] [*] Perde, Domine, divide linguam eorum; [*] nam video violentiam & contentionem in civitate.

11 Interdiu & noctu circundant eam *versantes* in muris ejus, iniquitas que & perversitas in medio ejus *sunt*.

12 Ærumnæ *sunt* in medio ejus, & non recedunt a platea ejus fraus & dolus.

13 [*] Non enim [*] inimicus probro afficit me, quod [g] ferrem: non odor meus adversum me se attollit, a quo me absconderem.

14 [*] Sed tu mortalis [h] par mihi, [*] dux meus & familiaris meus,

15 Qui pariter dulce inibamus [i] consilium, in domum Dei ibamus cum frequentia.

16 [*] Decipiet mors [k] invadens eos, descendêt in sepulchrum vivi, nam mala sunt in commoratione ipsorum, in medio ipsorum.

17 Ego Deum inclamabo, & Jehova servabit me.

18 [*] Vespere & mane atq; meridie meditabor & perstrepam; donec audiverit vocem meam.

19 [*] Redemit [l] vitam meam a bello *illato* mihi, *collocans* in pace: [*] dum contra multos [m] *pauci* essent mecum.

20 Audiet Deus fortis, & [*] contestabitur istos; [*] ut qui permanet in æternum, Sela: quibus non *sunt* [*] mutationes, neque timent Deum:

21 *Quorum quisq;* extendit manus suas in [n] colentes pacem secum, [*] profanat fœdus suum.

22 Cujus blanda sunt, [o] butyrina verba, dum [p] bellum infidet animo ejus: cujus molliora sunt verba oleo, quamvis *sint* [*] stricti gladii.

23 [*] Rejice in Jehovam *quicquid* dat tibi, & ipse sustentabit te: non permittet unquam justo ut dimoveatur.

24 [*] Tu itaque Deus, detrudes istos in [*] puteum corruptionis: homines [q] sanguinarii & dolosi non perducent ad dimidium dies suos: ego verò confidam tibi.

[a] Heb. *in pulsationibus: ut suprà 4. & 5.*

[b] Heb. *in ira.*

[c] Heb. *cor meum dolet in medio mei.*

[d] Heb. *elongarē vagari.*

[e] Heb *profectionis, id est quo omnia dispelluntur & quæsi prosi cjcuntur ipsius impetu.*

[f] Heb. *absorbe.*

[*] Heb. *super fidium symphoniam.*

[*] Heb. *audi.*

[*] Heb. *audi.*

[*] Heb. *audi.*

[g] Heb. *ferret.*

[*] Heb. *audi.*

[h] Heb. *meus.*

[i] Heb. *secretum.*

[*] Heb. *audi.*

[k] Heb. *super eos.*

[*] Heb. *audi.*

[l] Heb. *anima meam.*

[m] *Ecclesiæ contrarium, ut Gen. 18.*

[*] Heb. *audi.*

[n] Heb. *pacis eius.*

[o] Heb. *butyrina oris.*

[p] Heb. *cordis: ut supra ver. 5.*

[*] Heb. *audi.*

[q] Heb *sanguinum & dolo.*

ANNOTATIO

1 *Ode* didascalica] *constat ex duabus partibus universè. prior est forma orationis quam habuit, cùm filio Abschalomo insita est conspiratio & primùm commota, usque ad ver. 6. posterior est doctrina prophetica quam ipse adhibuit ad consolationem suam & documentum ecclesiæ, ad finem usque.* 2 Auribus percipe] *oratio bipertita est: primùm enim agit de persona sua, usque ad versum 10. deinde verò de persona inimicorum usque ad 16. & utrique parti suas adjungit causas.* 3 Plango] *causarum explicatio, quæ respiciunt partim ad mala quæ inferebant adversarii, vers. sequente; partim ad humanam imbecillitatem ipsius, ver. 5. & sequentibus.* 7 Adeò ut dicam] *amplificatio calamitatis ab optato hypothetico, quod sequentibus versibus exornatur.* 9 A vento] *id est, a repentino hoc & vehementissimo motu.* 10 Perde Domine] *secundum membrum orationis, imprecatio contra inimicos, figurata duobus judiciis; uno Dathanis & Abirami quos absorbuit terra, Numer. 16. altero, priscorum qui turrim Babelis volebant extruere, quasi dicat, extermina ipsos, aut consilia eorum pro sapientia tua.* Nam video] *causa imprecationis; primùm a communi improbitate quæ indignissimè invalescebat in civitate sancta, duobus versibus sequentibus; deinde a singulari perfidia & ingrato Achitophelis animo, tribus reliquis.* 13 Non enim inimicus] *confirmatio improbitatis publicæ quam modo dixit, a summo auctore & moderatore conspirationis: cujus indignum facinus exaggerat gravissima antithesi, hîc & duobus sequentibus versibus.* Inimicus] *id est, qui justas, aut apertas inimicitias exercuisse contra me.* Ferrem] *leniter & aquo animo.* 14 Sed tu] *apostrophe ad Achitophelem, indignitatem rei amplificans.* Dux meus] *id est, princeps consilii mei.* 16 Decipiet mors] *altera pars psalmi prophetica, exponens improborum exitium & salutem bonorum: quæ duo per prolepsin posita hoc & sequente versu, post copiosiùs explicantur. Est autem* Decipiet *metaphoræ dictum, pro eo quod est* Inopinantes opprimet, & fraudabit *consilio.* Nam mala sunt] *id est, tum plenè sunt ipsi, tum undique circumfluunt malitia & maleficus.* 18 Vespere & mane] *amplificatio suæ erga Deum officii a circumstantia temporis formata, & assiduitate precum quasi dicat, nunquam cessabo importunus esse synecdoche.* 19 Redemit] *confirmatio superiorum officii & perseverantiæ erga Deum ab anteacta experientia.* Dum contra multos] *ut 1. Schem. 30.* 20 Contestabitur istos] *transitio ad priorem partem prolepseos, de qua supra vers. 16.* Ut qui permanet] *id est, qui natura, consilio, judicioq; æternus est, & semper sui similis.* Mutationes] *id est, qui nullo facto ad bonam frugem revocari possunt: adeò obduruerunt in contemptu Dei: ita describit illos primùm ab obstinata impietate, hoc vers. deinde ab inhumanitate, sequente vers. postremò a perversissima hypocrisi & vultuoso animo vers. 22.*

21 Profanat fœdus suum] *id est, frangit, cùm primùm videtur commodum.* 22 Stricti gladii] *id est, lethalia verba metaphora.* 23 Rejice in Jehovam] *conclusio hortatoria, qua ostendit psalmi usum fidei, quæcunque eveniunt accepta ferentis Deo & illius administrationi committentis; prout secura est de promissione ejus, quæ continetur altera parte versus.* 24 Tu itaque] *accommodatio superiorum theseos ad præsentem causam, qua ostendit David se jam animo, per fidem præcipere ruinam adversariorum, & salutem suam.* Puteum corruptionis] *id est, in sepulchrum: periphrasis.*

PSALMUS LVI.

David a Schaulis persecutionibus veniens in Pelisthæorum manus, Deum orat pro salute suæ fidei suæ & innocentiæ nomine, & pro adversariorum exitio: fidem suam in Deum prædicat: & ei laudem tribuit de acceptis promissionibus, quarum complementum expectabat.

1 MA-

1 Schem. 11.

1 MAGISTRO *symphoniæ, de* anima *vim patiente a manipulo longinquorum,* [a] *insignu* ode *Davidu: cùm prehenderent eum Pelischtæi Gathi.*

2 [a] Gratiam fac mihi, Deus: nam [a] anhelus persequitur me mortalis; toto die oppugnator opprimit me.

3 Anhelant observatores mei toto die: quia potentiores *sunt,* [a] propugnatores *sint* mihi: ô excelse.

4 [a] *Qua* die timebo, ego in te confidam.

5 In Deo laudabo [a] verbum ejus; in Deo confidam, non timebo quid faciat [a] caro mihi.

6 [a] Toto die [a] rebus meis dolorem afferunt, contra me omnes cogitationes eorum ad malum *spectant.*

7 Conveniunt, delitescunt ipsi; vestigia mea observant, ut qui expetunt [a] vitam meam.

8 [a] Pro iniquitate parito eis, ira populos dejice Deus.

9 [b] Vagationes meas in numerato habes: tu [a] pone quamque lachrymam meam in utre tuo; an non *essent* [c] in numerato tibi.

10 Tunc revertentur inimici mei retrorsum, qua die clamabo; hoc scio, Deum *affore* mihi.

11 [a] In Deo laudabo verbum, in Jehova laudabo verbum.

12 In Deo confido, non timebo quid faciat homo mihi.

13 [a] Mecum *erunt* ô Deus vota tua; persolvam gratiarum actiones tibi.

14 [a] Cùm eripias animam meam a morte, an non pedes meos a lapsu *eripueris*; ad continenter ambulandum coram Deo in luce hujus vitæ?

1 Schem. 21. 11.

[a] Heb. *animam.*

[b] Heb. *vagari meum.*

[c] Heb. *in numeratione tua.*

ANNOTATIO.

1 Vim patiente] *Hanc inscriptionem multùm modùm ab interpretibus acceptam esse constat: sed quia non meminimus alibi præfigi sacru cantionibus titulos (ut vocant) allegoricos, & videtur incommodum inscriptiones ipsis argumentu obscuriores adhibere; placuit magu has voces simpliciter interpretari, prout ad argumentum psalmi, accommodatius visum est. Nam etsi primam vocem ferè columbam interpretati sunt; certum est tamen esse alteram quoque propriam & naturalem significationem ejusdem vocis, prout interpretati sumus, ut Tzephanjæ 3.1. Sensu igitur est, hunc psalmum formam orationis esse omnibus piis traditam, quicunque procul a suis versantes injuriam ab externa patiuntur; qua conditione erat David cùm prehenderent eum Pelischtæi.* Insignis ode] *ut psalm.16.1. Est autem ode* שיר *canticum, constans ex duabus partibus, precationis & laudis, constructu ordine Amœbæo, & conclusione æiologica, versu ultimo.* 2 Gratiam fac mihi] *prima pars odes pro gratia & salute a calamitatibus consequenda, cujus partes sunt precatio, duobus vers. & laudatio, vers.4.& 5 precationu membra duo; postulatum & causa.* Anhelus] *tum Schaül & administri ejus, a quibus fugiebat David; tum Pelischtæi, ad quos confugerat.* 3 Propugnatores sint mihi] *hunc locum licet vulgò aliter redditum, sic interpretamur, tum propter Hhebraicam distinctionem, tum propter consecutionem verbi pugnare; quod in hac consecutione semper significat propugnare; oppugnare verò nunquam: ut rectè admonet Aben-Hhezra.* 4 Qua die] *prædicativo fideiconstantiu omnis tempore, quæ est sequentiu laudationis argumentum.* 5 Verbum ejus] *id est, promissionem. quasi dicat, quamvis non illico exorem promissionis complementum; tamen peræquè in Deo gloriari possum, fretus promissionibus ejus.* Caro] *id est ullus homo: ut infrà vers.12.& Jeschahhjæ 31, 3.* 6 Toto die] *secunda pars odes, imprecatio adversùs hostes, quæ continetur vers. 8. Circummununtur autem duabus causis: una est ab adversariorum improbitate, vers.6.& 7. Secunda, a fiducia supplicii in benevolentiam & promissionem Dei, vers.9.& 10.* Rebus meis dolorem afferunt] *id est, res meas efficiunt molestas mihi.* 8 Pro iniquitate parito] *id est, facito ut ipsis laboriosa & arumnosa sit sua iniquitas: nam istos labores, iniquitatis pœnas, modò parere dicitur Deus ut illorum autor, modò improbus ipse, qui sibi sua improbitate generat malum: ut psalm.7.15. sic accipitur idem verbum Micæ 6.14.* 9 Pone lachrymam meam] *id est, ne patiaris inaniter in terram decidere: humanitus dictum.* 11 In Deo] *Gloriosa fidei prædicatio: ut suprà vers.5. amplificata per congeriem.* 13 Mecum erunt] *id est, non tantùm celebrabo verbis, sed etiam re ipsa quemlibet voluntarium & legitimum cultum præstabo.* 14 Cùm eripias] *conclusio æiologica superiorum: qua ostendit psaltes se hæc officia præstiturum merito, quia pii e manu inimicorum suorum liberantur, ut sine metu serviant Deo cum sanctitate & justitia in ipsius conspectu, cunctos dies vitæ suæ, Luc.1.74.*

PSALMUS LVII.

David Schaülem fugiens, gratiam & salutem a Deo petit, fidem suam in Deum præsitetur, exponit adversariorum improbitatem, & propter gloriam Dei judicia ejus confici postulat ad salutem suam, illorumq; exitium.

1 MAGISTRO *symphoniæ;* [a] *ne perdas, Davidu ode insignu: cum fugeret metu Schaülu* [a] *in speluncam.*

2 [a] Gratim fac mihi, Deus, gratiam fac mihi: [a] nam ad te se recipit anima mea; & [a] ad umbram alarum tuarum me recepturus sum, donec transierint ærumnæ.

3 Invocabo Deum excelsum, Deum fortem perficientem erga me.

4 Mittet e cœlis ut servet me, afficiens eum probro qui me anhelus persequitur: Sela: Mittet Deus benignitatem suam, & veritatem suam.

5 [a] Ego inter [a] immanes leones *sum,* jaceo *inter* incendiarios; *inter* [b] homines, quorum dentes hastæ *sunt* & sagittæ, & quorũ lingua *est* gladius acutus.

6 [a] Exaltare supra cœlos, ô Deus; super totam terram gloria tua.

7 [a] Rete aptaverant gressibus meis, [a] curvaverat animam meam; *quam* foderant ante me fossã, [a] cadunt in eam. Sela.

8 [a] Erecto [c] animo meo, ô Deus; erecto animo

[a] Heb. *anima mea: ut Numer.23.14.*

[b] Heb. *filios hominis.*

[c] Heb. *corde. Psal.108.2.*

mo meo, canam & psallam, decens:
9 Evigila gloria mea: evigila nablium & cithara; expergefaciam *inde ab* aurora,
10 Celebrans te in populis Domine, psallens te in nationibus:
11 Magnam esse usque ad cœlos benignitatem tuam, & ad superiores usque nubes, veritatem tuam.
12 Exaltare supra cœlos, ô Deus; super totam terram gloria tua.

ANNOTATIO.

1 Ne perdas] *his verbis summa petitionis exponitur quæ psalmo hoc modo inscriptis continetur: hoc est, genus psalmi est ἀντίρρητον, sive (ut ita loquamur) deprecationis mortis & perditionis, quæ tunc temporis Davidi imminere videbatur: sic etiam psalmus sequentibus.* In speluncam] *quæ erat in deserto Hhengedi 1. Schem. 24. Sunt autem hinus odes partes in universum duæ; petitio, vers. 2. & petitionis argumenta, quibus suo loco subjicitur Amœbæus versus summum petitionis finem explicans vers. 6. & ultimo.* 2 Gratiam hac mihi petitio vehementissima, qua ostendit David fontem liberationum & salutis nostræ. Nam ad te] *primum petitionis argumentum a fide in Deum, hoc versu; & oratione fidei, versu sequente: ex quibus oritur certa illa prædicatio venturæ liberationis suæ & judicii in adversarios, ver. 4.* Ad umbram alarum] *id est, & nunc confido, & semper confidam: metaphora a pullis sub matre delitescentibus donec malum transiverit.* 5 Ego inter] *exaggeratio petitionis ab immanitate periculi quo circumcludebatur David: quamobrem cruentos adversariorum animos, consilia, & conatus elegantissimis comparationibus explicat.* Immanes leones] *Schaülem, & copias ejus furentes adversus Davidem.* Incendiarios] *id est, ardelionis aulicos, qui regis animum irritabant in flammabantque mendaciis: ut ipse apud Schaülem expostulat, 1. Schem. 24.* 6 Exaltare] *versus Amœbæus, exponens summum petitionis finem, nimirum gloriam Dei conjunctam salute supplicis.* 7 Rete] *secundum argumentum petitionis a fraude, vi, & improbitate adversariorum: ad quas respiciens David ruinam illorum prædicat. Sunt autem omnes hæ descriptiones allegoricæ, ut alibi sæpe.* Curvaverat] *Schaül cum suis, quasi dicat, me jam retibus ita constrinxerat, ut viderer mox corruturus esse.* Cadunt in eam] *id est, ipsi justo Dei judicio implicantur eo quo putabant me ruiturum præcipitem: sic psalm. 7 sub finem.* 8 Erecto animo meo] *tertium petitionis argumentum a summo fine, qui est gloria Dei & illius prædicatio. Erectum autem animum vocat per antithesin, quem Deus restituit e laqueo quorum violentia se vinctum valum fuisse confitetur est David superiore versu.* 9 Evigila] *forma laudationis continens exordium prosopopœiæ cum hoc versu; propositionem, sequente; & confirmationem, ver. 11.* Gloria mea] *ut supra 16. 9.* Expergefaciam] *id est, adeo cantu meo personabit orbis, ut populos excitem, quos nominat sequente versu.* 12 Exaltare] *versus Amœbæus, ut supra vers. 6.*

PSALMUS LVIII.

David aulicos innocentiam ipsius apud Schaülem nefariè traducentes increpat injustitiæ, improbitatis, & pertinaciæ nomine: gravissima Dei judicia imprecatur illis, venturaq; confirmat: ac postremò piorum lætitiam, pacem, & salutem conjunctam gloriæ Dei prædicat.

1 MAGISTRO symphoniæ, ne perdas; Davidis ode insignis.
2 An revera, ô manipule, justitiam loquimini? quæ recti sunt judicatis, filii hominis?
3 Quin etiam ex animo iniquitates operamini; in hac terra violentiam manuum vestrarum appenditis.
4 Abalienant se improbi inde a vulva, aberrant inde ab utero loquentes mendacium.
5 Venenum est illis simile veneno serpentis, sicuti aspidis surdæ obturantis aurem suam,
6 Quæ non auscultat voci mussitantium; utentis incantationibus peritissimi:
7 O Deus, destrue dentes eorum in ore ipsorum; molares juvenum leonum demolire, Jehova.
8 Liquefiant sicut aqua, continenter abeant: ejus qui tendit *ad jaculandum* sagittas suas, tanquam in spicas abeant sagittæ.
9 Sicut limax liquescens abeat quisque; ut abortus mulieris, ut qui non viderunt solem.
10 Cùm nondum sentient *homines* spinas vestras; spinas cynosbati: quo vividior erit, eo magis æstuante ira procellet quemque.
11 Lætabitur justus, cùm viderit ultionem; pedes suos lavabit in sanguine improbi.
12 Dicetque homo, utique est fructus justo, utique est Deus, est judex in terra.

a Heb. *eorde.*
b Heb. *secundum similitudinem veneni, &c.*
c Heb. *abeant sicut Gen. 11. 3.*
d Heb. *non.*
e Heb. *judicans terram Psalm. 94. 2.*

ANNOTATIO.

1 Ne perdas] *ut supra psalm. 57.* Odæ insignis] *hujus odes scopus est ἀντίρρητικὸς, sibos deprecatus David periculum quod sibi a Schaüle & assectis ejus impendere videbatur. Partes sunt tres; prima est reprehensio & objurgatio adversariorum, usque ad ver. 7. secunda, imprecatio contra viros illos præfractos & obfirmatos in sua improbitate, usque ad vers. 10. tertia, conclusio a fine judiciorum Dei, tribus versibus ultimis.* 2 An revera] *objurgationis adversariorum loci sunt duo: prior est inficiatio, hoc versu, qua ipsorum conscientiam appellans David, negat inesse boni quidquam illorum animis; posterior, affirmatio & explicatio malæ illorum mentis, consilii, & facti, versib. seq.* O manipule] *id est, aulicorum cœtus in David m conspirans: qui cùm Schaüli a consiliis essent, justum, æquum, & bonum procurare debuerant.* 3 Quin etiam] *transitio ad alteram objurgationis partem per correctionem.* Appenditis] *id est, nullam rectitudinis mentionem fecerat superiore versiculo: sed omnia librata atq; ponderata ad usum violentiæ vestræ.* 4 Abalienant se] *amplificatio malitiæ & improbitatis quam superiore versu exprobravit principium a naturali & ingenita illorum corruptione, quæ posita est in alienatione & aberratione a Deo, hoc versu: in se ab obstinato illorum studio se ipsos confirmandi in malo & avertendi a bono, duobus sequentibus.*
5 Venenum] *allegorica improbitatis obfirmatæ descriptio, ut Deut. 32. 33.* Sicuti aspidis] *hoc est, quorum*

querimmala ſunt incurabilia, præterquam ſi confeſtim partes contactæ amputentur, ut loquitur Plinius lib. 8. cap. 23. Surdæ] *id eſt, calidè agentis adverſus incantamenta, ut ſequentia exponunt: nam aurem utramque ab ea obturari, alteram in terram defigendo, alteram extrema ſui parte contegendo atque occludendo, teſtes ſunt in hunc locum Hieronymus, Auguſtinus, Caſſiodorus, & alii.* 6 Muſſitantium] *id eſt, carmina ſua ſubmiſſè enuntiantium ad incantandum eam; quod ſtudium carminum ne quis hoc loco a Davide comprobari putet, ipſis interdictis verbis diſertè utitur quæ poſuit Deus Deut. 18. 11. Nam ſæpe numero iſti Hebræa appellatione nominantur conſociantes ſocietatem, quia diaboli ſocietatem ad artes ſuas adhibent.* 7 O Deus] *ſecunda pars pſalmi; imprecatio, ut obſervatum eſt in verſum 1 quæ tota allegoriis deſcribitur.* Deſtrue] *id eſt, omnia quibus offendunt media illis adime, ſive illis cominus offendant, hoc verſ. & initio ſequentis: ſive eminus, vt in fine ſequentis verſus ponitur; primus imprecationis locus.* 8 Liquenant] *dentibus nimirum comminuti, ut ſuperiore verſu.* Ejus qui tendit] *id eſt, qui ſemper comparatus eſt & inſtructus armis ad jaculandum contra rectos corde, ut pſal. 11. 2.* Tanquam in ſpicas] *id eſt, inepta ad nocendum & irrita efficiantur tela eorum, perinde atque ſi ſpicas tritici adhiberet ſpiculorum loco: verbum enim Hebraeum, quod hac conjugatione hic tantùm legitur, ita accipimus, referentes ad conjugatam vocem quæ legitur Deut. 23. 25.* 9 Sicut limax] *alter imprecationis locus in perſonas ipſas, duobus verſ.* Liqueſcens] *quo tempore nimirum e concha egreditur; tum enim hebeteſcit exſpiratq; detracta teſta, ut docet Ariſtoteles lib. 5. de hiſtoria animalium, cap. 32.* Ut abortus mulieris] *vide Iobi 3. 15.* 10 Cùm nondum] *concluſio prophetica, tum judicium Dei adverſus improbos, hoc verſ. tum rerum conſequentium, nimirum lætitiæ & pacis per Spiritum ad Eccleſiam Dei ex judæis ejus perventuræ, duobus ſequentibus.* Nondum ſentient] *id eſt, ſtatim a principio, antequam poſſerint nocere graviter: apoſtrophe ad improbos.* Spinas cynosbati] *id eſt, ſummè aculeatas & noxias, quaſi dicat, antequam a vobis experiantur mala.* Quo vividior] *id eſt, quo acrior & paratior erit ad malefaciendum improbus.* 11 Lætabitur] *alterum membrum concluſionis de lætitia, ſalute & pace eccleſiæ, ac prædicatione majeſtatis & gloriæ Dei.* Pedes ſuos lavabit] *id eſt, proculcabit eos & triumphabit victor in Chriſto: hyperbole. vide Malachi ultimo, de argumento hujus & ſequentis verſus.*

PSALMUS LIX.

David ab adminiſtris Schaülis circumventus, liberationem a Deo petit, tum ſuæ fidei & innocentiæ, tum improbitatis adverſariorum nomine, quorum improbitate deſcripta, illis imprecatur quod ad gloriam Dei ſuturum erat, & ſe Dei laudes grato animo prædicaturum profitetur.

1 MAGISTRO ſymphoniæ, [a] ne perdas, Davidi [b] ode inſignis; cùm miſiſſet Schaül [c] & obſervarunt domum illius, ut morte afficerent illum.

a 1. Sam. 19. 11.

2 [a] Libera me ab inimicis meis, Deus mi; ſuperrigentes ſe contra me, extolle me.

3 Libera me ab operariis iniquitatis, & ab hominibus ſanguinariis ſerva me.

4 [a] Nam ecce inſidiantur [b] vitæ meæ, conveniunt contra me robuſti; nulla defectione mea, nullóque peccato meo, Jehova.

a Heb. animæ meæ.

5 Nulla iniquitate *mea* concurrunt, & comparant ſe: [a] evigila *venturus* obviam mihi, & reſpice.

6 [a] Tu ergo Jehova, Deus exercituum, Deus Iſraëlis, expergiſcere [b] ad viſitandum, [c] gentes iſtas: ne gratiam facias ullis [d] perfidè agentibus iniquitatem. Sela.

a Heb. pervigila.

7 [a] Revertuntur veſpere, [b] ganniunt ut canis; & circundant civitatem.

b Heb. proferunt.

8 Ecce, [a] eructant ore ſuo, gladios [b] *adhibent* ad labia ſua, ſed [c] quis audit? *inquiunt.*

9 [a] At tu Jehova ridebis eos, ſubſannabis omnes iſtas gentes.

10 [a] Robur obtinente illo, te obſervabo; nam Deus *eſt* editus locus meus.

11 Deus benignitatis meæ præveniet me: Deus faciet ut videam in obſervatoribus meis.

12 [a] Ne occidas eos, ut non obliviſcantur populares mei: exagita eos virtute tua, & dejice eos, clypeus noſter Domine.

c Heb. *populus meus: Sylleptice.*

13 [a] Peccatum oris ſui, verbum labiorum ſuorum, comprehenſi ſuperbia ſua; tum [b] præ execratione, tum præ macie enarrent.

14 [a] Conſume æſtu, conſume, donec non ſint *amplius*; ut ſciant Deum dominari in Jahhakobo, uſque ad fines terræ. Sela.

15 [a] Qui revertuntur veſpere, ganniunt ut canis; & circundant civitatem,

16 Seipſos exagitent [a] ad comedendum; [b] cum non fuerint ſaturati, tum cubentur pernoctare.

17 [a] Ego verò canam robur tuum & cantabo in unum quodque mane benignitatem tuam: te fuiſſe locum editum mihi & perfugium *quo* die *fuit* angultia mihi.

18 [a] Me roborato, tibi pſallam; Deum eſſe locũ editum meum, Deum benignitatis meæ.

ANNOTATIO.

1 Ne perdas] *ut ſuprà pſal. 57. 1.* Ode inſignis] *ode eſt, ἀπευκτικὴ, qua deprecatur David imminens ſibi a Schaüle malum: conſtat autẽ ex trib. partibus. propoſitione ſumma poſtulati ſui, verſ. 2. & 3 narratione cauſarum poſtulati, quibus ſubinde petitio interſeritur pro ſe & contra adverſarios, uſque ad ver. 17. & concluſione euchariſtica, duobus ultimis.* 2 Libera me] *petitio duobus verſibus ut modò dictum eſt.* 4 Nam ecce] *narratio, ſive cauſarum explicatio ex quibus liberationem petebat David: ſunt autem duæ, una a perſona ſimplicis propter innocentiam ipſius, his duobus verſibus; altera a perſona adverſariorum, ſequentibus.* 5 Evigila] *humanitus dictum. id eſt, demonſtra potentiam tuam, ut qui evigilat, reſpicit, & c. concluſio prioris ætiologiæ a precatione.* 6 Tu ergo Jehova] *tranſitio ad poſteriorem ætiologiam, quaſi continuata precatione, per imprecationem in adverſarios.* Deus exercituum] *id eſt. potentia inſtructiſſime, & fœdere conjunctiſſime.* Ad viſitandum] *vide Geneſ. 21. 1.* Gentes iſtas] *id eſt. copias Schaülis, quæ eodem animo Davidem perſequebantur, quo gentes alienæ a populo Dei ſuſtinere ſi-*

iſſent. Perſidè agentibus] *id eſt*, 'qui Deum cultu & Davidem honore proſequi ſimulantes, perfidè ei perpetrabant quæ ſequentibus verſibus duobus exegeticè deſcribuntur. 7 Revertuntur] *id eſt, diſcutiuntur ſuprà verſ.* 5. *metalepſis.* Ganniunt ut canis] *id eſt, frendunt inter ſe, & ſe ipſos ad lacerandum me comparant.* 8 Eructant ore ſuo] *id eſt, evomunt & profundunt inter ſe ſermones neſarios.* Adhibent] *id eſt, præter minas etiam arma capiunt ad efficiendos conatus ſuos.* Quis audit] *verba ſcilicet, aut conatus percipit: ſynecdoche frequens. ſive (ut Donatus vocat) metalepſis.* 9 At tu Jehova] *regreſſio ad imprecationem, quæ eſt inde a verſ.* 12. *ad eam autem tranſitur primùm per affirmationem antitheticam, id eſt, ex adverſo reſpondentem impiæ inimicorum confidentiæ, hoc modò: Quis audit? inquiunt. at tu non tantùm audis, verùm etiam aulita & perſpecta vides, hoc verſu: deinde per confirmationem fidei ſuæ & expectationis ſuæ in Deo, duobus ſequentibus.* 10 Robur] *id eſt, tantiſper dum Schaûl potitur rerum.* 11 Ut videam] *nimirum quomodo præveniat obſervatores meos quos reprimat, dum prævenit atque protegit me.* 12 Ne occidas eos] *illicò aut eodem momento; ut ratio proximè ſequens, & antitheta imprecatio oſtendunt: ſic alludit hac imprecatione ad ſententiam quam Deus in Kajinum tulit, Geneſ.* 4. 11. & 12. 13 Peccatum] *id eſt, invitis, ut Kajino, extorqueatur confeſſio nequitiæ ſuæ præ horrore & gravitate judiciorum tuorum, quandoquidem ſponte nolunt reſipiſcere.* Præ execratione] *qua perſequeris eos uſq; ad maciem, & quidem tantam ut corpora eorum contabeſcentia doceant eos confeſſionem peccati ſui.* 14 Conſume] *tandem ſcilicet, poſtquam exegeris, dejeceris, emaciaveris, & confeſſionem invitis expreſſeris.* 15 Qui revertuntur] *ſumma repetitio imprecationis, poſito verſu Amœbæo, quis idem eſt cum verſu* 7. 16 Ad comedendum] *id eſt, in quærendo cibo.* Cùm non fuerint] *id eſt, fruſtra quærant cibum illi, & jejuni indormire compellantur.* 17 Ego verò] *Concluſio ἐυχαριστικὴ, ut dictum eſt ſuprà in verſ.* 1. 18 Me roborato] *antitheton verſ.* 10. *ſuprà.*

PSALMUS LX.

Dævid Syrorum exercitu cæſo Deum contra Edomæos implorat, de prioribus Judæorum calamitatibus expoſtulans: & promiſſis Dei, operibuq; expenſis, ac fide confirmata, exercitum ad ſtrenuè agendum hortatur fretum promiſſionibus Dei.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ,* 'in hexachordis 'teſtimonium, 'ode *inſignis Davidis, ad docendum:*

2 *Cùm certaret contra Syros* [a] *Meſopotamienſes, & contra Syros Tzobæ; &* 'reverſus *Joab percuſſiſſet Edomæos in valle Salis* 'duodecies *mille.*

3 'O Deus, 'rejeceras nos, diſruperas nos; iratus fueras, 'reſtitue te nobis.

4 'Commoveras terram, 'diffregeras eam; cura fragmenta ejus, nam 'vacillat.

5 Feceras ut [b] ſentiret populus tuus *rem* duram, 'dederas bibendum nobis *tanquam* vinum horrorem.

6 'Dediſti timentibus te vexillum, [c] quo tantur; 'propter veritatem. Sela.

7 'Ut liberentur dilecti tui; ſerva dextera tua, & exaudi me.

8 Deus locutus eſt per ſanctitatem ſuam, 'exultabo: [d] in partem obtineo: 'Schecemum, & cõvallem Succotharum metior:

9 Meus Gilhhad, & meus Menaſche, Ephraimque, 'robur capitis mei; 'Jehudah legis lator meus.

10 'Moab [e] pollubrum meum; ſupra Edomæum 'projiciam calceum meum: contra me, Palæſtina, clangentem age.

11 'Quis deduceret me in civitatem munitam? quis duceret me Edomæam uſque?

12 An non tu, Deus, qui rejeceras nos; ut non procederes, Deus, inter exercitus noſtros?

13 Cedò nobis auxilium *tuum*, ab hoſte: alioqui vanitas *eſt* [f] auxiliatio humana.

14 'In Deo faciamus [g] ſtrenuè, & ipſe conculcabit hoſtes noſtros.

[a] Heb. *duorum fluviorum: vide Gen.* 24. 10 2. *Schem.* 8. 13. 1. *Chron.* 18. 12.

[b] Heb. *videre: ſynecdoche.*

[c] Heb. *ad vexillandum.*

[d] Heb. *partiar. pſal.* 108.

[e] Heb. *ollæ lotionis meæ.*

[f] Heb. *ſalus, ut accipitur* 2. *Schem.* 10. 18.

[g] Heb. *virtutem.*

ANNOTATIO.

1 In hexachordis] *vide ſuprà* 45. 1. Teſtimonium] *id eſt, cantio teſtificans eccleſiæ toti fidem Davidis, & beneficium victoriæ perceptum a Deo; qua etiam occaſione poſtea ad docendum tradita eſſe dicitur.* Ode inſignis] *ode eſt ᾠδὴ τακτικὴ, conſtans ex tribus partibus; expoſtulatione, a verſ.* 3. *uſque ad* 7, *petitione a verſ.* 7. *ad* 14. *& concluſione hortatoria, verſ. ultimo.* 2 Reverſus Joab] *a cæde Syrorum,* 2. *Schem.* 8. 13. Duodecies mille] *poſtquam Abiſchai frater Joabi prima acie adductâ percuſſiſſet Edomæorum ſex millia; quam victoriam Joab perſecutus duodecim millia occidit, qui hîc numerantur. Ex hu enim numeris collectu aſſurgit numerus octodecim millium, quis illis locu recenſetur.* 3 O Deus] *propoſitio ſumma totius pſalmi, continens expoſtulationem & petitionem, duobus verſ. e quibus expoſtulatio copioſius deinde ponitur, uſque ad verſ.* 7. *petitio verò, ſequentibus.* Rejeceras nos] *id eſt, defenſionem noſtri, exponens nos voluntati inimicorum: vide totum librum Judic. &* 1. *Schem.* Reſtitue te nobis] *defenſorem, qui ſub duxiſti te.* 4 Commoveras terram] *id eſt, populum tuum externis bellis exagitaveras.* Diffregeras eam] *id eſt, ſeditionibus & civilibus diſcordiis diviſum inter ſe populum vexaveras, ut docet hiſtoria* 2. *Schem. a primo capite ad* 4. Vacillat] *id eſt, nutat, & mox ruitura videtur antè acceptarum calamitum nomine.* 5 Dederas bibendum] *id eſt, tremore nos inebriaveras.* Dediſti timentibus te vexillum] *id eſt, populum tuum quem antè afflixeras, tum luce promiſſionum tuarum, tum etiam operi victoria hac recente contra Syros edita ducendum recepiſti, quaſi præeunte vexillo tuo: ſic arreptæ occaſionem ſumens expoſtulationem terminat, ut ad petitionem porrò benefaciendi commodiùs tranſeatur.* Propter veritatem] *id eſt, promiſſionum tuarum conſtantiam & fidem.* 7 Ut liberentur] *altera pars pſalmi, petitio, quæ proleptice hoc verſ. poſita in ſequentibus confirmatur, uſque ad verſ.* 13. *deinde repetitur eodem verſu. ſunt autem iſtius petitionis argumenta tria; primum eſt a perſona eorum quibus exoptatur ſalus, hoc verſu; ſecundum, promiſſione Dei, tribus ſequentibus; tertium, ab omnipotentia*

ejus,

ejus, quæ solæ promissiones præstari possunt, versu 11. & duobus sequentibus. 8 Exultabo] id est, triumphaturus sum de hostibus meis in populo meo: quamobrem primùm populum suum recenset gloriosè, duobus versibus deinde victoriam sibi policetur. Schecemum] cu Jardenem, ut convallis Succotharum est trans Jardenem sita. 9 Robur capitis mei] id est, potentia regni mei, est utraq; hæc tribus ex Josepho orta: attingit enim metaphoram a cornutis animantibus, qua usus est Moses benedicens Menasseh & Ephraimo, Deut. 33. 17. Jehudahh legis lator meus] id est, jus administrationis & autoritatem obtinens in populo Dei, prout perfectissimè completum est in Christo, quem olim adumbrabant typi: sic aliudst ad prophetiam Genes. 49. 10. 10 Moab pollubrum meum] id est, adeo despectus & abjectus est mihi, ut eum liberè despumgam quasi testam; & si quos voluero servare, ad sordidissima ministeria cogam: vide 2. Schem. 8. 2. Projiciam calceum meum] id est, audaciter conculcabo: Synecdoche. Palæstina] apostrophe ironica: qua exprobrat David antiquam Philistæorum insolentiam, qui contra Israëlitas inde a temporibus Schamschonis ferociverant: vide Judic. 16. & 1. Schem. 4. & 28. sic etiam Saul. 15. 11 Quis] numerum alius præter Deum, qui promisit, & solus est omnipotens ad hæc præstanda? sic accipiendum esse demonstrat versus sequens. 14 In Deo] conclusio hortatoria ad exercitum, quasi jam conclamatu armis in procinctu esset ad conserendum manu cum hoste: ut loquitur Joab 1. Chron. 19. 13.

PSALMUS LXI.

David Rex in extremam regionem pulsus auxilium Dei implorat antè acceptorum beneficiorum nomine, regnum Christi promovere & ampliari petit, deinde gratum animum policetur Deo.

1 MAGISTRO symphoniæ [a] fidium, [a] ode Davidis.

2 [a] Audi, Deus, clamorem meum; attende orationi meæ.

3 [a] Ab extremitate terræ te invocabo, cùm obruitur [b] animus meus; [a] in rupem quæ sit editior me deducito me:

4 [a] Nam fuisti receptus mihi, turris robusta [c] adversus inimicum.

5 [a] Commorabor in tentorio tuo per sæcula; [a] recipiam me in occultum alarum tuarum. Sela.

6 Cum tu, Deus, auscultaveris votis meis, dederis hæreditatem *suam* reverentibus nomen tuum.

7 [a] Dies diebus regis superaddito, anni ejus *sint* ut [d] multarum generationum.

8 Maneat in sæculum coram Deo; [a] benignitatem & fidem præpara, *quæ* custodiant eum.

9 [a] Sic psallam nomini tuo in perpetuum, rependendo vota mea [e] quotidie.

[a] Heb. in pul sueve fidium.
[b] Heb. cor.
[c] Heb. a facie inimici.
[d] Heb. generationis & generationis.
[e] Heb. die die.

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] de est ἐυκτικὴ, ex tribus partibus constans; petitione singulari pro persona supplicis, usque ad ver. 6. petitione publica pro Christo & regno ipsius a Davide adumbrato, usque ad ver. 9. & conclusione votiva, ver. 9. videtur autem hujus odes occasionem dedisse Davidis fuga a conspiratione Abschalomi, 2. Schem. 15. & 16. 2 Audi Deus] prioris petitionis exordium, quæ summatim proponitur vers. 3. 3 Ab extremitate terræ] nam trajecto Jardene fugerat Machanajimam ad fines Israëlis, 2 Schē 17. 24. In rupem] i. e vehito me in tutum; unde inimicos possim despicere. 4 Nam fuisti] ἀιτιολογία petitionis ab antecedente experientia. 5 Commorabor] brevis conclusio petitionis, a voto sidei atque obsequii. Recipiam] vide Ruth. 2. 12. 6 Cùm tu] altera pars, petitio publica comprehensa ver. 7. & 8. postquam argumentum illius petitionis ab antecedentibus beneficiis Dei erga suos expositum est, hoc versu. quasi dicat, hæc duo pignora de regno Christi jam nobis data sunt, numerum exauditio precum, & hæreditas: quamobrem perge benefacere in Christo, &c. 7 Dies diebus] i. largire vitam æternam & benedictionum æternitatem per Christum, regnumq; ejus in sempiternum continua: ut sequens ver. explicat: primùm petitionis caput. 8 Benignitatem & fidem] hoc est, effice ut regnum sit justissimum, & his duabus rebus instructissimum, quæ pertinent ad officium regis, Proverb. 20. 28. secundum petitionis caput. 9 Sic psallam] conclusio votiva, ut dictum est in versum 1.

PSALMUS LXII.

David oppressus fiduciam in Deum prædicat, officiumq; Dei erga se inimicos reprehendit: se ipsum ecclesiamque exemplo suo confirmat: & omnes a fiducia rerum vanarum revocat ad Deum, & confirmat autoritate verbi ejus.

1 MAGISTRO symphoniæ [a] in Jedithune, [a] psalmus Davidis.

2 [a] Tantummodo in Deo [a] conquiescit anima mea: ab eo salus mea *est*.

3 Tantummodo ipse rupes mea *est* & salus mea; locus editus meus, non dimovebor *motione* [a] magna.

4 [a] Quousque [b] machinantes ærumnas [a] in virum, [a] occidemini vos omnes [a] quousque eritis tamiles muro pando, maceriæ, impulsæ?

5 Tantummodo de [a] excellentia ejus consilia ineunt depellendi *eum*, delectantur mendacio: ore suo benedicunt, [c] intra se verò maledicunt. Sela.

6 [a] Tantummodo in Deo conquiesce anima mea; nam ab eo *est* expectatio mea.

7 [a] Tantummodo ipse rupes mea *est* & salus mea: locus meus editus, non dimovebor.

8 In Deo *est* salus mea & gloria mea; rupes [d] robusta mea, receptus meus *est* in Deo.

6 [a] Confidite ei omni tempore, ô populi, effundite coram eo [e] animum vestrum: Deus receptui nobis *est*. Sela.

10 [a] Tantummodo vanitas *sunt* nati plebeio homine, mendacium *sunt* nati præstante viro: [a] jancibus illi simul impositi, ascensuri *essent* supra

[a] Heb. silens esi: Synecdoche.
[b] Heb. machinabimini ærumnas in virum, occidemini: similè est. 1. Schem. 2. 3.
[c] Heb. ex me dio sui.
[d] Heb. robo ris mei
[e] Heb. cor: sic infra, ver. 11.

pra vanitatem.
11 'Ne confidatis opressioni, & rapina ne evanescatis; opulenti si abundet, ne apponatis animum.
12 'Semel locutus est Deus, 'bis idem audivi robur esse Dei.
13 'Et tuam *esse* Domine benignitatem, tu repensurum cuique secundum opus suum.

ANNOTATIO.

1 In Jeduthune] *vide psalm. 39. 1.* Psalmus] *psalmus est διδασκαλικὸς, ex quatuor partibus constans: Exordio, versu 2. & 3. reprehensione, ver. 4. & 5. doctrina a ver. 6. ad 12. & confirmatione doctrinæ, duobus ultimis.* 2 Tantummodo] *exordium ex abrupto continens propositionem fiduciæ; de qua gloriatur David adversus omnes difficultates quasi repentè emergens ex illarum violentia: nam hic psalmus videtur conscriptus, quo tempore Davidem per emissarios suos persequebatur Schaül.* 3 Magna] *id est, quæ planè corruam, ut 1. Cor. 10. 13.* 4 Quousque] *reprehensio administrorum nequitiæ Schaulis per apostrophen, quæ simplice narratione illustratur, sequente versu.* In virum] *id est, in me*: Enallage personæ. Occidemini] *id est, livore & nequitia vestra ipsorum consumemini; ut murus pandus atq; dissiliens sua ipsius mole corruit, aut nullo negotio dejicitur, sic accipiendum esse comparatio ostendit. simile vide Jeschahh. 30 13.* 5 Excellentia ejus] *scilicet viri Davidis: de hac autem excellentia vide 1. Sche. 18.* 6 Tantummodo] *tertia pars, continens duo documentorum genera; unum ad pios pertinens, ut in fide pergant; alterum ad improbos, ut a prava confidentia avocentur. Documenta fidei duorum sunt generum; unum singulare ad Davidem ipsum pertinens, tribus vers. alterum commune totius ecclesiæ a Davidis exemplo, ver. 9.* 7 Tantummodo] *vide versum 2. & 3. nam hi duo versus Amœbæi sunt.* 9 Confidite ei] *soli nimirum, ac non ullis homini, ver. sequente.* 10 Tantummodo] *ἀντιλογία cur non sit in ullo homine fiducia collocanda: quæ docet manifestiò in superiore versu hanc orationem antithetam desiderari, non esse fidendum homini: cujusmodi ἀναπαιστόστοιχα multa in scripturis extant.* Lancibus illi] *i. si ex æquo librari possent, inventrentur omnes homines nihilo leviores. Est autem in vocibus Hhebraicis synchysis poëtica, quam evidentiæ causa suo ordine reposuimus.* 11 Ne confidatis] *secundum genus documentorum ad improbos Schaülis administros pertinens & ad omnes universè, ne animi illorū in varia hujus mundi studia traducti, diffluant.* 12 Semel locutus est] *Confirmatio superiorum documentorum ab autoritate verbi Dei; qua Deus proponitur nobis potens, misericors, & justus ad ea perficienda quæ suprà dicta sunt.* Bis idem audivi] *hoc est, sæpius docuit me & confirmavit Deus.*

PSALMUS LXIII.

David desiderium suum revisendæ gloriæ aspectabilis Dei in ecclesia exponit, & expostulat cum Deo: seipsum præsente Dei gratia consolatur, & inimicorum suorum exitum prædicat ac lætitiam suam.

1 'Psalmus *Davidis cùm esset 'in deserto Jehudæ.*
2 'O Deus, Deus fortis meus es, tempestivè requiro te; 'sitiens est tui anima mea, arescit ad te *spectans* caro mea, 'in terra sicca & 'fessa sine aquis:
3 'Ad videndum 'robur tuum & 'gloriam tuam' sicut [a] in loco sancto videbam te:
4 (Nam benignitas tua melior est vita) 'ut labia mea laudent te.
5 Sic benedicam tibi in vita mea, in nomine tuo 'attollam manus meas:
6 Quasi adipe & pinguedine saturabitur anima mea, & labiis [b] canoris laudabit *te* os meum.
7 'Cùm recordor tui 'super strata mea, 'in vigiliis meditor de te:
8 Te fuisse summo auxilio mihi, ita ut 'in umbra alarum tuarum canerem:
9 *Cùm* [c] adhærescens anima mea sequitur te, sustentat me dextera tua.
10 'Quamobrem isti *qui* [d] vastationem quærunt animæ meæ, 'pervenient ad imas partes terræ.
11 'Facient ut diffluat eorum quisque [e] per gladium, 'portio vulpium futuri sunt.
12 'Rex verò ipse lætabitur in Deo, gloriabitur 'quisquis jurat per eum, cùm 'obturabitur os loquentium mendacium.

[a] Heb. *in sanctitate.*
[b] Heb. *cantionum.*
[c] Heb. *adhæsit anima mea post te.*
[d] Heb. *ad vastationem quæris animam meam.*
[e] Heb. *per manus gladii.* ἁγιασμὸς γρ.

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est generis mixti, ὑμνητικὸς καὶ διδασκαλικὸς, constans ex tribus partibus; petitione ardentissima, usque ad ver. 7. narratione auxilii divini quod jam tuum cum animo suo sentiebat David, inde ad ver. 10. & prophetia seu prædicatione gloriosa rerum eventurarum ipsi & adversariis, ad finem usque.* In deserto Jehudæ] *1. Schem. 23. 14. & 15.* 2 O Deus] *prima hæc pars, petitio ut David liceat tranquillè versari in Ecclesia Dei, duobus potissimum argumentis nititur: unum est a natura & officio Dei; alterum a difficultatibus & studio Davidu, quæ summatim hoc vers. posita in sequentibus ampliscantur, versibus quatuor.* Sitiens est] *vide suprà psalm. 42. 2. & 3.* In terra sicca] *id est, in deserto horrido, & summus angustiis.* Fessa] *id est, quasi fatiscente præ ariditate lumia: metaphora ab animantibus.* 3 Ad videndum] *ὑπόφωσιν evidentiæ causa transposuimus, quæ alioqui futura fuisset obscurior.* Robur tuum] *vide 1. Chron. 16. 11.* Gloriam tuam] *i. tabernaculi tui, & ministerii Ecclesiastici.* Sicut in loco sancto] *primus amplificationis locus a commemoratione antè observati cultus, a quo se arceri indignatur David.* 4 Ut labia mea] *secundus amplificationis locus a fine: finis autem duplex ponitur: unus est gloria & cultus Dei, hîc & sequente versu; alter, pax & lætitia supplicu, versu 6.* 5 Attollam manus meas] *id est, invocabo te: synecdoche.* 7 Cùm recordor] *altera pars, narratio; qua se ipsum consolatur David, hoc modo: etsi nunc adeò sitiens tui avertor importunitate adversariorum ab adeundo te: hoc tamen interea temporis consolatur me, quod recordor tui semper*

per, hoc versu; antè acceptа beneficia commemoro, sequente versu; denique animo tibi adhæresco, & tu vi-ctrix confirmas me, vers. 9. Super strata mea] *id est, in tam multis stationibus, ad quas cogor exul me recipere.* In vigiliis] *id est, per noctem, quam per certas vigilias distribuebant veteres: ut Marci 13.35.* 8 In umbra alarum] *id est, in tuto & securo loco, sub defensione tua: metaphora a pullis pipientibus sub alis matrum.* 10 Quamobrem] *tertia pars, prophetia eventorum, quæ tum improbis, duobus versibus; deinde etiam piis ad regnum Christi pertinentibus eventura sunt, versiculo 11.* Pervenient ad] *id est, morientur in terram corruentes. Sic prædicit duobus versibus David cladem Israëlitarum, de qua 1. Sched. 31.* 11 Facient] *Pelischtæi.* Portio vulpium] *id est, insepulti jacebunt in montibus, ut bestiis pascant.* 12 Rex verò ipse] *id est, qui tum regnaturus est. sic mod. ibi de se ipso per Enallagen loquitur.* Quisquis jurat per eum] *id est, Deum ex animo profitetur & colit: synecdoche, ut videre est Deut. 6.13.* Obturabitur] *id est, finis impositus fuerit calumniis: nam alii morte abrepti, alii pudore confusi futuri erant.*

PSALMUS LXIIII.

David Deum implorans salutem petit: de adversariorum violentia & fraude conqueritur; postremò confirmatus fide, exitium improborum divinitus eventurum, & bonorum pacem prænuntiat.

1 MAgistro *symphoniæ,* [1]*psalmus Davidis.*

2 [1]Audi, ô Deus, vocem meam dum meditor; a pavore [1]inimici custodi vitam meam.

3 Absconde me ab arcano *consilio* maleficorum, a tumultuatione operantium iniquitatem,

4 [1]Qui exacuunt sicut gladium linguam suam; intendunt *ut* sagittam suam, verbum [1]amarulentum,

5 Jaculis petendo ex latebris [1]integrum; repentè jaculis petunt eum, [1]neque timent:

6 [1]Confirmant sibi rem malam; narrant de abscondendis laqueis; [1]dicunt, Quis videret [1]illos?

7 Perscrutantur iniquitates; [1]conficimur [a]iis quæ calidissimè sunt perscrutati: adeò intimum [1]viri & cor profundum *est.* [a] Heb. *perscrutatione perscrutata.*

8 [1]Sed ubi jaculis petierit eos Deus, a [1]sagitta repentina fuerint plagæ eorum,

9 [1]Fecerintq; ut ipsa lingua sua in seipsos impingant: vagi se in fugam dabunt [1]quisquis viderit eos.

10 Quicunq; autem homines [1]reverentur, cùm nuntiaverint opus Dei, & factum ejus intelligèdum proposuerint:

11 Lætabitur justus in Jehova, & recipiet se ad eum; denique gloriabuntur omnes recti [b]animo. [b] Heb. *corde.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est ejusdem generis cum superiore, constans petitione, usque ad versum 8. & doctrina prophetica eventus ad finem usque.* 2 Audi ô Deus] *petitio liberationis & salutis, duobus versibus continetur: deinde verò subjicitur illius amplificatio a persona, vi, fraude, & conatibus inimicorum, usque ad versum 8.* Inimici] *id est, quem affert mihi inimicus.* 4 Qui exacuunt] *amplificatio a persona inimicorum tota allegorica, qua aulicas criminationes cum armis castrensibus comparat: ut psal. 5. & 11. & 57.5.* Amarulentum] *id est, virulentum atque venenatum: metaphora a sagittis.* 5 Integrum] *sic nominatim probat innocentiam suam & se comparat cum adversariis, quos maleficos & operarios iniquitatis nominavit versu 3.* Neque timent] *nullo timore, nulla reverentia Dei abducuntur, nulla humanitatis lege.* 6 Confirmant sibi] *id est, vias apertas, & cuniculos agunt.* Dicunt] *rebus instructis & comparatis ad dolum, gloriantur non posse integrum effugere: quod etiam amplificatur sequente versu.* Illos] *laqueos.* 7 Conficimur] *id est, ut ipsorum judicio, non possumus artes tam subdolas perspicere, nedum effugere; sic etiam agnoscimus non esse positum in facultate nostra, ut mala quæ nobis comparant, possimus operâ nostrâ effugere, aut industria cognoscere. Hoc autem verbum ita accipiendum esse ostendit tum series argumentorum, tum etiam loci consimiles, Numeror. 17.28. Lament. 3.22.* Viri] *sive Schaülis nominatim sive universè omnium; nam utrumque verum est: vide Jirmejæ 17.9.* 8 Sed ubi] *prophetia ad consolationem piorum apposita, qua explicat David primùm quod improbis eventurum est, duobus versibus: deinde quod bonis, ver. 10. & 11.* Sagitta repentina] *ut judicia Dei sunt velocissima, & præsentissima illius manus: sic pergit prophetare in allegoria, ostendens Deum multò validiùs usurum armis suis contra illos, quàm illi contra Davidem possint.* 9 Fecerintq;] *id est, se suo gladio jugulaverint, & sibi ipsis creaverint malum.* Quisquis] *improbus: ut ostendit antithesis versus 11. sic infrà 66.20.* 10 Reverentur] *Deum exercentem judicia sua.*

PSALMUS LXV.

David Dei laudem prædicat, tum propter spirituales ejus benedictiones cum Ecclesia communicatas in Christo, tum propter temporarias & aspectabiles; universè quidem in orbem terrarum, sed maximè omnium in habitationem populi sui e cœlo diffusas.

1 MAgistro *symphoniæ* [1]*Psalmus, Davidis canticum.*

2 [1]Tibi *debetur* [a]sedata expectatio ac laus, ô Deus, *qui es* Tzijone; & tibi rependendum est votum. [a] Heb. *silentium, vel ut ita dicamus) conquiescentia.*

3 O qui exaudis orationem, usque ad te omnis [1]caro [b]ventura est. [b] Heb. *veniens: plesis.*

4 [c]Res iniquas quæ prævaluerant mihi, defectiones nostras tu expias. [c] Heb. *res iniquitatum.*

5 Beatus *quem* elegis, & [1]admoves, *qui* inhabitat atria tua: saturamur [1]bono domus tuæ, [d]rebus sanctis templi tui. [d] Heb. *sancto templi tui.*

6 [1]Res reverendas injustitia proloqueris nobis, ô Deus salutis nostræ; [1]fiducia omnium extremitatum terræ & maris longinquarum.

7 [1]Sta-

7 [a]Stabiliens montes virtute sua, accinctus potentia.
8 Compescens strepitum marium, strepitum fluctuum eorum, & fremitum nationum.
9 [a]Qui facis ut canant exortus matutinos & vespertinos, incolæ extremitatum reverentes a signis tuis.
10 [a]Visitas hanc terram & appetis eam, plurimum ditas eam: [a]rivo Dei pleno aquæ; paras frumentū illorum, cùm ita præparaveris eam.
11 Porcas ejus irrigando, deprimendo liras ejus; imbribus dissolvis eam, germini ejus benedicis.
12 [a]Coronas annum bonitatis tuæ, & [a]orbitæ tuę stillant pinguedinem:
13 Stillant in caulas deserti, & exultatione colles accinguntur.
14 Vestiuntur pascua gregibus, & convalles obteguntur tritico; clangentes agunt, ac etiam canunt.

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est ἐπαινετικὸς sive laudativus, constans ex tribus partibus. prima est laudatio a beneficiis Dei singularibus in Ecclesiam suam, usque ad vers. 7. secunda a communi rerum creatarum administratione, usque ad vers. 10. tertia a singulari benedictione in sedem populi sui, inde ad finem usque. Videtur autem hic psalmus a Davide conscriptus esse, postquam populo fame & pestilentia liberato exoratus est Jehova terræ, & cohibita plaga a Israële, 2. Schem. 21. 14. & 24. 25.* 2 Tibi debetur] *propositio laudationis ab officio ecclesiæ, cujus partes ponuntur duæ; una, ut in Deo conquiescant & ipsum adeant per fidem; altera, ut gratias agant & habeant beneficiorum acceptorum nomine: quæ omnia typicè proponuntur ex usu legis.* 3 Caro] *id est homo, ut Genes. 6. 12.* 4 Res iniquas] *explicatio argumentorū laudis; quorum genera sunt hæc, remissio peccatorum hoc versu; reconciliatio per verbum Dei in Ecclesia, benedictioq; vers. sequente; & continuum benedictionum incrementum verbo Dei atque operibus, vers. 6.*
5 Admoves] *id est, ex electione tua adjungis tibi & Ecclesiæ.* Bono domus tuæ] *id est, omni spirituali benedictione.* 6 Res reverendas] *id est, augustissimas promissiones in futurum, comprehensas verbo tuo.* Fiducia] *transitio ad alteram partem, de communi rerum creatarum administratione.* 7 Stabiliens montes] *altera pars de administratione communi; primùm terræ & maris ordinaria & extra ordinem, duobus versibus; deinde rerum cœlestium, vers. 9. quæ omnia in oculis omnium exposita sunt ad fidem & laudem comparandam Deo, vers. 9.* 9 Qui facis] *id est, qui totos dies a principio ad finem consumis in docendis hominibus laudem tuam: hunc autem versum ex poëtica synchysi paulo obscuriorem transpositis membris declaravimus.* 10 Visitas hanc terram] *tertius locus a singularibus Dei beneficiis in domicilium & habitationem suorum, quæ beneficia elegantissimis figuris exponuntur. Est autem visitare humanitus dictum, pro eo quod est præstare rem quam promiserat Deus, Deut. 11. 10. & sequentibus: vide Genes. 21. 1.* Rivo] *id est, optima pluvia & abundante, divinitus a Deo immissa.* Illorum] *de quibus versu 4. 5. & 6. Est autem hæc species benedictionis synecdochicè omnibus accommodanda, quas percipimus a Deo ad præsentem vitam.* 12 Coronas] *id est, facis ut annus unus aliis præstet, quemadmodum rex præstat popularibus.* Orbitæ tuæ] *id est, quacunque placet tibi ambulare ad exercendum benedictiones tuas: hyperbolæ elegantissimæ, hîc & duobus sequentibus versibus.*

PSALMUS LXVI.

Psaltes ad Dei laudes & gloriam prædicandam populos hortatur ab exemplis scripturæ, & ab opere administrationis tum communis erga omnes, tum singularis erga ecclesiam ipsius; ac postremò exemplo sua Dei laudationem confirmat.

1 MAgistro *symphoniæ*, [a]*canticum* & *Psalmus*. [a]Clangite Deo, omnes *incolæ* terræ.
2 Psallite gloriam nominis ejus, [a]apponite gloriam laudi ejus.
3 Dicite Deo, quàm reverendus *es* factis tuis: propter amplitudinem roboris tui [a]mendaciter se dedunt tibi inimici tui.
4 Omnes *incolæ* terræ incurvent se tibi, & psallant tibi; psallant nomini tuo. Sela.
5 [a]Venite & videte opera Dei; reverendus *est* actione erga filios hominis.
6 Convertit mare in aridam; per flumen transiverunt pedes, illic lætati sumus in eo.
7 Dominatur potentia sua in seculum, [a]oculi ejus gentes speculantur: qui rebelles sunt [a]ne efferantur apud se ipsos. Sela.
8 [a]Benedicite populi, Deo nostro, & [a]facite ut resonet vox laudis ejus:
9 Qui [a]restituit animam nostram in vitam, [a]neque permittit dimoveri pedes nostros.
10 [a]Postquam [a]probasti nos Deus, conflasti nos ut conflatur argentum;
11 [a]Induxisti nos in rete ipsum, [a]imposuisti cingulam *asiuariam* lumbis nostris:
12 [a]Fecisti ut insideret mortalis, *evadens* in caput nostrum, [a]ingressi simus per ignem & per aquam; tandem eduxisti nos ad hanc [a]saturitatem.
13 [a]Ingrediens domum tuam cum holocaustis, [a]rependam tibi vota mea,
14 Quæ [b]*nuncupaverint* aperta labia mea, & elocutum fuerit os meum in angustia mea.
15 [a]Holocausta [c]pinguium arietum offeram tibi cum suffitu: parabo boves cum hircis. Sela.
16 [a]Agite, audite, quicunque timetis Deum, ut enarrem quæ fecit animæ meæ.
17 Eum ore meo inclamavi, & quidem [a]elato *eo quod* subest linguæ meæ.
18 [a]Ad iniquitatem si spectassem [d]animo meo, non exaudivisset Dominus.
19 At certè exaudivit Deus, attendit ad vocem orationis meæ.
20 [a]Benedictus *est* Deus; qui non avertit orationem meam [e]*a se*, & benignitatem suam a me.

Exod. 14. 21 & sequentibus. Jehoschubhæ 3. 14. & sequentibus. [a] Heb. *facite audire vocē.*

[b] Heb. *aperuerunt labia mea.* [c] Heb. *medullatorum.*

[d] Heb. *corde.*

[e] *Ecclesiasticus 35. 4.*

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Canticum & pſalmus]*Vide ſuprà 48.1. Pſalmus, eſt* ἐπαινετικὸς *&* εὐχαριστικὸς, *conſtans, ex tribus partibus; propoſitione publica laudis Dei in Eccleſia, uſque ad verſum 13. confirmatione ab exemplo ſingulari ſupplicii, inde uſque ad verſum 20. & concluſione, verſu 20. Videtur autem hic Pſalmus a Davide conſcriptus eſſe, poſtquam Iſraëlitæ ab immani Peliſchteorum tyrannide liberati ſunt, & ipſe a perſecutionibus.* Clangite]*propoſitio hortatoria ad laudandum Deum & promulgandum gloriam Chriſti in tota terra, uſque ad verſ. 5. nititur duobus argumentis: unum eſt ab operibus antea deſignatis in Eccleſia ejus, verſis 6. alterum ab autoritate, potentia & operibus ejus in exteros, verſu 7.* 2 Apponite] *id eſt, laudate & glorificate eum; cujus laudationis forma exponitur verſu 3. prædicandæ verò gloriæ, verſis 4.* 3 Mendaciter ſe dedunt]*ut 2. Sch. 22.45. & ſup. 18.45.* 5 Venite]*explicatio argumenti ii ad gloriam & laudem Dei pertinentium: quæ univerſè hoc ver. poſita, in duo genera dividuntur, verſibus ſequentibus erga populum Dei, ver. 6. & erga omnes, ver. 7.* 7 Oculi ejus]*ut pſalm. 11.4.* Ne alterantur] *nimirum amplius, ſed potius Deum laudent atque glorificent.* 8 Benedicite]*ſumma repetitio hortamenti ad laudandum Deum, qua tranſitur ad* ἐπιτασίαν *prioris argumenti quod poſitum eſt ver. 6. ubi oſtendit pſalmiſta, ſi uſquam apparet beneficentia Dei in populum ſuum, eam illuſtrem eſſe in liberationibus, & eo quidem illuſtriorem quo graviora ſunt mala uſque ad ver. 13.* 9 Reſtituit]*i. redimit a morte, lethalibuſque periculis.* Neque permittit]*ut ſupra 55.23.* 10 Poſtquam probaſti nos]*exegeſis allegorica malorum & liberationis acceptæ, quæ ſummatim propoſuerat ver. 9.* Probaſti nos]*prima allegoria a metallo probatis & fuſis ad ignem.* 11 Induxiſti nos]*ſecunda allegoria a venatione ſive aucupio.* Impoſuiſti]*tertia, a jumentis, quibus clitellæ ſub axillaribus loris alligantur per tranſverſum corpus: ſynecdoche, pro eo quod eſt clitellas & grave onus afflictionum injeciſti nobis.* 12 Feciſti ut inſideret]*id eſt, indigniſſimo cuique ſubjectiſti nos; ſic attinxit commationem Dei quæ habetur Deut. 28.43. & 44.* Ingreſſi ſumus]*id eſt, omnia quamvis duriſſima ſubivimus; proverbiale dictum: quarta allegoria.* Saturitatem] *id eſt, hanc bonorum copiam ex tanta inopia.* 13 Ingrediens domum tuam] *Confirmatio ſuperioris propoſitionis ab exemplo ſingulari, duas partes ſimiliter continens; laudationem Dei, tribus ver. & narrationem argumentorum laudis, inde a verſu 16.* Rependam tibi vota]*i. colam te legitimè.* 15 Holocauſta]*poëticam verborum ſynchyſin evidentiæ cauſa fugimus, quemadmodum etiam in ſequente verſu.* 16 Agite]*narratio argumentorum laudis, ut obſervatum eſt in verſum 13.* 17 Elato]*i. erecto ad ipſum animo: eſt autem hic elegans periphraſis cordis, ut ſuprà pſalm. 10.7.* 18 Ad iniquitatem] *exegeſis proximè præcedentis membri, pſalmen libero a rebus iniquis & vanis animo Deum adiiſſe, ac proinde gratiosè exauditum eſſe: vide Jacobi 4.3. & ſequentibus.* 20 Benedictus]*concluſio* εὐχαριστικὴ, *ut dictum eſt in verſum primum.*

PSALMUS LXVII.

Eccleſia regnum Dei in Jehudæis operari, ad gentes propagari, & adminiſtratione, benedictionibuſq; Spiritualibus & corporalibus declarari petit.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ* [a] *fidium, Pſalmus & canticum.*

2 Deus gratiam faciat nobis & benedicat nobis, [b] illuſtret faciem ſuam erga nos. Sela.

3 [b] Cognoſcentes in terra [c] viam tuam, in omnibus gentibus ſalutem tuam.

4 Celebrent te populi Deus, celebrent te populi omnes.

5 Lætentur & cantent nationes; cùm [d] judicabis populos [e] rectè, & nationes ipſas in terra deduces. Sela:

6 [f] Celebrent te populi, Deus; celebrent te populi omnes.

7 Terra dante proventum ſuum; benedicat nobis Deus, Deus noſter.

8 Benedicat nobis Deus, & revereantur eum omnes fines terræ.

[a] Heb. *in pulſationibus.*

[b] Heb. *cognoſcendo.*

[c] Heb. *rectitudine.*

ANNOTATIO.

1 Pſalmus]*Pſalmus eſt* εὐκτικὸς, *quo eccleſia poſtulat adventum regni Dei in Chriſto: ſunt autem poſtulata tria; primum, ut Deus beneficiat populo quem jam ſibi comparaverat, verſu 2. Secundum, ut iſdem beneficiis ſpiritualibus populos alios proſequatur & ducat, a ver. 3. ad ver. 6. Tertium, ut omnibus etiam in præſente vita benedicat, tanquam populo uni & adunato per Chriſtum, ad gloriam ipſius: qui ſummus eſt omnium poſtulatorum finis.* 2 Illuſtret faciam ſuam]*vide pſalm. 4.7.* 3 Viam tuam, ſalutem tuam]*id eſt, opus & adminiſtrationem tuam, ſalutaremq; gratiam omnibus hominibus; ut Paulus vocat Tit. 2.11.* 5 Judicabis, deduces]*i. regem & paſtorem ages omnium: hæc autem ad Chriſtum pertinere res ipſa loquitur.* 6 Celebrent]*verſis Amœbæus idem cum ver. 4. initium faciens poſtulati tertii, ut obſervatum eſt in verſum 1.*

PSALMUS LXVIII.

Dævid propoſita Dei magnificentia, pios ad laudes illius hortatur ab officio illius, ab exemplis beneficiorum quæ majores acceperant, & a fiducia in qua ſanctos omnes oportuit exemplo, factis, & præſentia ejus confirmari, maximè verò aſcenſu Chriſti in cælos, cujus virtute præſtantur promiſſiones Dei erga ſuos, & inimicæ in adverſarios: itaque populum Dei & exteros iterum ad laudes hortatus, concludit ab explicatione eauſarum ex quibus laudem promeretur Deus.

MAGIS-

1 MAGISTRO *symphoniæ, Davidis* ' *psalmus & canticum.*

2 'Surgente Deo ' dispersguntur inimici ejus,& fugiunt infesti osores ejus a conspectu ejus.

[a] Heb. *a facie ignis.*

3 'Quasi impellas fumum, impellis *eos*; ut liquefit cera [a] ab igne, pereunt improbi a conspectu Dei.

4 'Justi verò lætantes exultant coram Deo; & gaudent in lætitia.

5 'Cantate Deo,psallite nomini ejus; extollite eum qui 'insidet amœnitatibus ' de nomine ejus Jah, ac exultate coram eo.

6 Pater pupillorum & defensor viduarum *est*, Deus ' in habitaculo sanctitatis suæ.

[b] Heb. *ariditatem. Exodi.19.*

7 Deus ' collocat solitarios in familia, ' educit vinctos compedibus: at rebelles ' inhabitant [b] locum aridissimum.

8 'O Deus cùm procederes coram populo tuo; cùm gradereris per solitudinem: Sela:

9 'Terra movebatur, etiam cœli distillabant a præsentia Dei; ipse Sinai, a præsentia Dei,Dei Jisraëlis.

[c] Heb *liberalitatum.*

10 'Pluviam [c] liberalissimam stillabas, Deus; possessionem tuam,eamque ' defessam tu instaurabas.

[d] Heb. *caterva tua habitabant.*

11 Tui [d] catervatim habitabant in ea; te parante per bonitatem tuam 'pauperi illi, ô Deus.

12 Dominus dabat sermonem; earum quæ annuntiabant, exercitus *erat* magnus *dicentium*,

13 Reges exercituum fugiunt,fugiunt: & 'quę commoratur domi, partitur spolia.

14 'Etiamsi ' jacueritis inter duas strues lapideas, ' *eritis similes* alis columbæ, ' tectæ argento, *aut* cujus alæ *sunt* ex fulvo auro effosso.

15 ' Cùm ' expanderet omnipotens reges in hac *terra*,' nivius eris ' in Tzalmone,

[e] Heb *Dei: ut Genes.*30. 8.

16 'Monte [e] maximo,monte Baschanis;monte [f] ' frequente gibbis,monte Baschanis.

[f] Heb. *gibborum.*

17 ' Quare dejiceretis vos,montes frequentes gibbis? hæc montana desiderat Deus ad sedem suam,etiam Jehova inhabitabit in æternum.

18 Curruum Dei duæ *sunt* myriades, multa millia angelorum: dominus cum illis *est*, 'Dominus Sinai in sanctuario *habitans.*

[g] Heb. *accepisti dona: verbi eclipsis conjugati, ut*

19 'Ascendens ' in sublime, ' captivam fecisti captivorum multitudinem, [g] accipiens dedisti dona hominibus; etiam ' rebelles ' habitando *captivos tenes*,' Jah Deus.

Exod.25.8 quomodo accipiendum esse docet vers. sequens & Apost. ad Ephe.4.8.

20 ' Benedictus dominus, *qui* [h] quotidie onerat nos *dono*; Deus ille fortis salus nostra. Sela.

[h] Heb. *die die, ut Gen. 39.10.*

21 Deus ille fortis nobis *est* Deus fortis, [i] ad salutem omnimodam: & Jehovæ Domino *sunt* ' exitus contra ipsam mortem.

[i] Heb. *ad salutes.*

22 'Tantummodo Deus frangit caput inimicorum suorum, verticem ' comatum continenter ambulantis in reatibus suis.

23 'Dixerat Dominus, ex Baschane reduco, reduco ' ex profunditatibus maris,

[k] Heb. *ut frigat pedem: eclipsis verbi consequentis recepta in scriptura loci quorum planum est a natura sensus ut Exod.15. 18.*

24 [k] Ut frangens immergas pedem tuum; linguam canum tuorum, in sanguine *fluente* ab inimicis, ab unoquoque eorum.

25 '*Cùm* viderunt incessus tuos, o Deus; incessus Dei fortis mei, regis mei, *qui est*, in sanctuario;

26 ' Præcedebant cantores, pòst fidicines;inter puellas tympana pulsantes.

27 ' In congregationibus benedicite Deo Domino,'*qui estis* ex caturigine Jisraëlis.

28 'Illic *sit* ' Binjamin parvus & dominator eorum,principes Jehudæ & cœtus eorũ, principes Zebulunis,principes Naphtali.

29 'Præcepit Deus tuus robustũ esse te;corrobora,ôDeus,' quod operatus es in nobis.

30 E templo tuo 'propter Jeruschalaima;tibi afferent ' reges donarium.

[l] Heb. *arundinu.*

31 Perde catervam 'l arundiferam,cœtum' robustorum juvencorum cum vitulis populorum, 'sing ẽtem subjicere se cum fragminibus argenti;qui dissipat populos qui bellis delectantur.

[m] Heb. *facit ut currus manus sua, hoc est dare, ut Græci interpretantur Plin. lib. 35. cap.14. Metonymia.*

32 'Veniat magnates ex Ægypto, Æthiopia [m] celeriter transmittat manuum suarum *donum* ad Deum.

33 'Regna terræ cantate Deo;psallite domino, Sela:

[n] Heb. *antiquorum.*

34 'Insidenti ' cœlis cœlorum [n] antiquorum en,edit vocem suam,vocem robustam.

35 'Tribuite robur Deo: cujus excellentia est super Jisraëlem,& cujus robor in superioribus nubibus.

36 'Formidabilis es,ô Deus,'e sanctuariis tuis Deus fortis Jisraëlis ipse dat robur & vires huic populo: benedictus *sit* Deus.

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est, ἐπαινετικὸς sive laudativus, constans ex partibus quinque; exordio, a vers. 2. ad 5. propositione hortatoria ad laudem, a versu 5. ad 8. confirmatione, a versu 8. ad 25. oratione, a vers. 25. ad 33. & postremò conclusione laudativa, inde ad finem usque. Videtur autem hic Psalmus a Davide conscriptus esse, cùm regno constituto, Pelischtæis superatis, & domitis Jebusæis, arcam Dei deportaturus esset Jeruschalaima. 2. Schem. 6. & 1. Chron. 13. quam ob rem eundem versum adhibet ad translationem arcæ mutatis tantùm personis, quem adhibuerat Mosche cùm arca proficiscitura esset; Num. 10. 35.* 2 Surgente Deo] *Exordium a loco communi de effectu præsentiæ Dei, tum in adversarios, duobus versibus; tum erga pios & morigeros, versu* 4. Dispersguntur] *prior effectus præsentiæ Dei in adversarios, quod fundantur, & fugantur cùm primùm se exerit Deus: ut Pelischtæorum exemplo ostenditur, 2. Schem. 5.* 3 Quasi] *posterior effectus in adversarios, nimirum præceps & præsentissimus illorum interitus, illustratus duplici similitudine; evanescentis fumi, & contabescentis ceræ.* 4 Justi verò] *alterum membrum exordii, de fructu præsentiæ Dei erga pios.* 5 Cantate Deo] *propositio hortatoria ad laudationem Dei, duobus nominibus; primùm a majestate & natura ejus, hoc versu; deinde ab officiis, duobus sequentibus.* Insidet amœnitatibus] *id est, omnia possidet amœnissima, nullis perturbationibus aut angoribus infestus est, ac proinde est omnis amœnitatis autor.* De nomine ejus Jah] *i. de natura ejus sempiterna, per se existente, & quæ alia dat esse: nam hoc proprie significatur appellatione Jah & Jehova; quæ duæ inter se conjugatæ sunt, & ex eadem radice procedentes: vide Exo. 6. 2. in annot.* 6 In habitaculo] *i. tum in cœlo, ubi majestas ipsius habitat; tum in Jisraële, ubi præsentiã suam aspectabilẽ constituit Deus, quasi dicat, non opus habet mutare locum, aut laborare ad præstanda officia sua: nam ubicunq; locorum est, semper amœnissates colet, & voluntatẽ suam*

suam nullo negotio perficit. 7 Collocat]*i. auget liberis, qui sine liberis vivebant: ut psal.* 113. 9. Educit]*ut psal.* 107. & 146. Inhabitant]*i. destituti benedictione Dei arescunt, & in perpetuis calamitatibus versantur: synecdoche, unum genus arumnarum exprimens omnium loco.* 8 O Deus] *tertia pars psalmi, confirmatio; qua ostendit Psaltes quàm vera sit superior propositio laudis, primùm ab exemplo majorum quibus gratiosè benefecit Deus, tum in profectione tota ab Ægypto, ver.* 8 *&* 9. *tum in possessione terræ ver.* 10. & 11. *tum denique in hostium deturbatione, ver.* 12. & 13. *Secundo a documentis præsentiæ & operum Dei, a versu* 14. *usque ad* 23. *postremò a verbo & promissionibus Dei, quibus freti pii debent supra omnia adversa gloriari, inde usque ad versum* 25. 9 Terra movebatur] *id est, res omnes creatæ cedebant tibi populum tuum deducenti ut ostendit historia inde ab Exodi* 7. *usque ad* 20. 10 Pluviam liberalissimam]*vide Deut.* 11. 11. *secundus exemplorum locus de benedictione Dei in terram, hoc versu; & in habitatores ejus, sequente versiculo.* Defessam]*ex siccitate, aliove incommodo.* 11 Pauperi] *id est, populo tuo, ut sup. nominavit versu* 8. *sic autem vocat populum, ad amplificandum misericordiam Dei, qui Israelitas pauperibus majoribus ortos, Deut.* 26. *& recens ex summa paupertate Ægypti prodeuntes voluit duntaxat gloriari de misericordia sua: tertius exemplorum locus, ut observatum est in ver.* 8.

12 Earum quæ annuntiabant]*ut moris erat in populo Dei ἐπινίκια a choreis puellarum cani, & Deo gratias agi, Exod.* 15. 20. *Judic.* 5. 11. *&* 11. 36. *&* 1. *Schem.* 18. 5. 13 Quę commoratur domi]*i. mulieres ipsæ imbelles, ut Judic.* 5. 24. 14 Etiamsi jacueritis] *transitio ad secundum laudationis argumentum: quo docet psaltes etsi permagnum est, quòd Israelitæ ab exemplis majorum confirmantur ipsos a calamitatibus liberatum iri, & illustrem gloriam adepturos; tamen hanc confirmationem adhuc majorem accedere quòd Deum sibi præsentem esse vident, & coram eadem opera experiuntur quæ ab exemplo majorum didicerant: quæ propositio proleptice hoc versu enuntiata, sequent. exponitur.* Jacueritis inter] *i. in summis angustiis, sordibus, & squalore vixeritis: metaphora a calonibus & lixis castrensibus, qui a ventorum & cœli injuria utcunq; se defendunt noctu delitescêdo inter lapides focarios, ac proinde omnem in partem fuligine & atrore maculantur.* Eritis similes]*i. splendebitis tamen & circumfulgebitis, atque ab omni atrore vindicabimini, tum præsentia Dei sanctificante vos, quatuor versibus sequentibus; tum operibus maximis quæ Deus effecturus & demonstraturus est in Christo, a ver.* 19. *ad* 23. Tectæ argento]*id est, alæ nitidissimæ, quasi deargentatæ aut deauratæ essent.* 15 Cùm expanderit]*ἐγκαινία sive exornatio superioris propositionis apræsentia Dei, & comitatu angelorum, ver.* 18. *judicia ejus perficientium: quam præsentiam tum ex operibus quæ postea explicantur, inde a versu* 19. *tum ex symbolo aspectabili ecclesiæ dato demonstrabat Deus.* Expanderet]*i. fuderit fugatos aut cæsos.* Niveus eris]*id est, nihilominus quisque vestrum ex strage inimicorum rediens per totam terram circumfulgebit puritate & gloria: altera allegoria, idem significans quod dictum est superiore versu.* In Tzalmone] *id est, in meditullio terræ, ubi situs est mons Tzalmon cis Jardenem. Judic.* 9. 48. *vide* 1. *Reg.* 12. 1. *synecdoche.* 16 Monte maximo] *i. in parte ulteriore trans Jardenem, ubi sita sunt Basanis montes, & amplissimum tractum obtinent.* Frequente Gibbis] *id est, constante ex multis jugis & collibus.* 17 Quare dejiceretis] *apostrophe prosopopœtica ad montes & terram totam Cenahhanæ, cujus dignitas explicatur a benevolentia, præsentia, & documentis Dei, hoc versu, & a gloria ministrorum ejus, versu sequente.* 18 Dominus Sinai] *id est, idem Dominus qui se patribus in monte Sinai patefecit.* 19 Ascendens] *secundus locus exornationis ab operibus Dei, quorum potentissima demonstratio fuit in resurrectione Christi, & ascensu ad cœlos: nam hujus effecta sunt duorum generum prolepticè hoc versu posita; unus effectus est in adversarios, quòd captivi ducuntur tenentúrque catenis potentiæ Dei; alter verò, erga pios & populares Christi, quibus eum habitat & quos donis ornat Deus. hic autem posterior effectus duobus versibus proximè sequentibus exponitur, ὕστερον πρότερον; prior verò, versu.* 22 In sublime]*id est, in cœlum, ut interpretatur Paulus.* Captivam fecisti] *i. mundum, carnem, peccatum, mortem, & satanam subegisti: vide Colloss.* 2. 12. *&* 15. *sequentibus.* Rebelles]*id est, eos qui licet victi sint, tamen oppugnant opus tuum & ecclesiæ adversantur.* Habitando]*id est, divina majestate tua Ecclesiam inhabitando in æternum, ut supra ver.* 17. Jah Deus]*i. ô Jehova Christe.* 20 Benedictus Dominus] *epiphonema pertinens ad secundum effectum ascensus Christi in cœlos, ut dictum est præcedente versu: nam illius fructus inde a principio pertinuit ad Ecclesiam Dei.* 21 Exitus]*id est, liberationes ab ipsa morte & rebus deploratissimis tots populo suo præstat.* 22 Tantummodo]*id est, non suos, sed reprobos tantùm peccatis adhærentes perdit.* Comatum]*i. horrentem coma, ferociam hominis testante: ut Ijobi* 5. 5. 23 Dixerat dominus] *tertius confirmationis locus a verbo & promissionibus Dei, cujus veritatem majores fuerant experti & agnoscentes celebraverant: vide Num.* 21. 27. *& sequent. & Deut.* 2. *&* 3. Ex profunditatibus]*ut dixerat Exod.* 14. 16. 24 Frangens] *caput inimicorum suorum, ut sup. ver.* 22. 25 Cùm viderunt incessus tuos]*i. administrationem tuam, prout prædixeras, omnes ætates expertæ sunt: transitio ad quartam partem psalmi ab exemplo majorum, qui accepto singulari aliquo beneficio Dei gratias agebant & in futurum bene precabantur.* 26 Præcedebant]*id est, singuli suo ordine celebrabant publicè & orabant Deum: ut Exo.* 15. *Num.* 21. *Judic.* 5. *&c.* 27 In congregationibus] *prima pars orationis, ἰυχαριστία hoc versu; & quidem publico conventu indicto, ut exponitur sequente ver.* Qui estis] *i. Israelitæ omnes: periphrasis.* 28 Illic sit]*id est, omnes summi & infimi propinqui & longinqui adsint, ut hoc officium exhibeant Deo: oratio asyndeton.* Binjamin parvus] *quasi dicat, etsi tribus Binjaminu paucitate sua impedire videtur, ac fortasse etiam domestico adhuc in domum Davidu odio (de quo* 1. *Chron.* 12. 29.) *ne censeatur in tribubus; tamen oportet me hunc honorem illi tribuere, ut prima vocetur ad hunc conventum sacrum. erat autem parva tribus cæterarum comparatione inde a tempore cladis ad Gibbhæam acceptæ, ut agnoscit Schaül* 1. *Schem.* 9. 21. *deinde etiam attrita bellis quæ contra regnum Davidu gesserat.* 29 Præcepit Deus] *transitio ad alterum orationis membrum occasione sumpta a præcepto Dei: sunt autem precationis tres partes; prima, ut ipse det robur quod imperat, & benefaciat suis, duobus ver. secunda, ut adversarios edomet, ver.* 31. *tertia ut exteros advocet in communionem regni sui, ver* 32. Quod operatus es]*i. beneficia quæ in majores nostros & in nos contulisti.* 30 Propter Jeruschalaima] *id est, electionem gratuitam & fœdus initum cum Ecclesia tua, quæ vera est Jerusalem mater omnium nostrum, Galat.* 4. 16. Reges]*id est, ego & successores*

cessores mei gratissimo animo agnoscamus te. 31 Arundiferam]*id est, armatam sagittis; synecdoche: nam sagittæ olim fiebant ex arundinibus, ut arundinem pro sagitta dixit Virgil. Æneid.7.* Robustorum juvencorum]*id est, ferocientium ducum & militum: allegoria, ut psalm. 22.13. de iis qui palàm male faciunt.* Fingentem subjicere se]*id est, hypocritam: nam hæc duo sunt genera inimicorum Dei.* 32 Veniant]*tertius precationis locus, ut observatum est in versum 29. de amplitudine regni Christi.* 33 Regna terræ]*conclusio hortatoria ad eandem Dei, per apostrophen ad omnes gentes vocatas in Christo.* 34 Insidenti]*primus locus laudis a majestate Dei operibus & verbo testata.* Cœlis cœlorum]*ut 1 Reg. 8.27* Antiquorum]*id est, ab omni antiquitate, ex quo cœli sunt.* 35 Tribuite robur]*secundus locus laudis, a beneficâ administratione rerum creatarum in cœlo & in terra.* 36 Formidabilis]*tertius locus laudis a singulari ipsius communicatione cum ecclesia sua.* E sanctuariis tuis]*id est, cœlesti & terrestri, quod est cœlestis illius symbolum.*

PSALMUS LXIX.

David figura Christi gravissimè conquestus de injuriis & perpessionibus quas indignè pertulit, & de adversariorum scelere; Deum orat pro salute sua, & inimicorum exitio: ac postremò his rebus confectis, Dei Laudes a se, ab ecclesia, omnibusq; rebus creatis prædicatum iri docet.

1 MAGISTRO *symphoniæ* [a] *ad hexachorda,* [b] *Davidis* ode.

2 [a] Serva me Deus, quia [a] perveniunt aquæ usque ad animam.

[a] Heb. *profunditatis.*

3 Demergor in cœnum [a] profundissimum, ubi non *est* consistendi locus: ingredior profunditates aquarum, & fluentus inundans abripit me.

4 Fatigor clamando, exsiccatur guttur meum; deficiunt oculi mei sperantis in Deum meum.

5 [a] Cùm plures sunt quàm capilli capitis mei qui oderunt me immeritò, potentiores sunt qui conantur me succidere, qui mihi sunt inimici injuriâ; tunc quod non rapui, [a] rependere cogor.

6 [a] O Deus, tu novisti [a] stultitiam meam, & reatus mei non sunt celati tibi.

7 [a] Ne erubescant de me expectantes te, domine Jehova exercituum; ne rubore suffundantur mea causa qui quærunt te, Deus Israëlis.

8 [a] Nam propter te sustineo opprobrium, operit ignominia faciem meam.

9 Extraneus effectus sum fratribus meis, & alienus filiis matris meæ.

Joan.2.17. 10 Quia zelus domus tuæ exedit me, & opprobria probris afficientium te accidunt mihi.

11 [a] Cùm flens *affligo* jejunio animam meam, tum hoc vertitur [b] in summum probrum mihi.

[b] Heb. *in probra.*

12 [a] Cùm statuo vestimentum meum cilicium, tum sum illis in parabolam,

[c] Heb. *in pulsationes.*

13 [a] *Qui* confabulantur de me sedentes in porta; & [c] in odas lyricas bibentibus potum in ebriantem.

14 [a] De me itaque, oratio mea ad te *est hæc,* Jehova, [a] tempus *est* benevolentiæ: Deus, pro amplitudine benignitatis tuæ exaudi me, pro fide [d] salutari tua.

[d] Heb. *salutis tuæ.*

15 [a] Eripe me e luto, & ne immergar; eripiar ab osoribus meis, ut a profunditatibus aquarum,

16 Ne inundans abripiat me fluentum aquarum, neq; absorbeat me profundum: & ne præcludet mihi [a] puteus os suum.

17 [a] Exaudi me Jehova, quia bona *est* benignitas tua: secundum amplitudinem miserationum tuarum respice ad me.

18 Et ne abscondas faciem tuam a servo tuo; quia est angustia mihi; festina, exaudi me,

19 Appropinqua ad animam meam; vindica eam, [a] propter inimicos meos redime me.

20 [a] Tu nosti opprobrium meum, pudoremq; meum, & ignominiam meam: coram te sunt omnes hostes mei.

21 Opprobrium frangit [e] animum meum, adeò ut afficiar ægritudine: cumque expecto qui condoleat, nemo adest; aut consolatores, tamen non invenio.

[e] Heb. *cor.*

22 Quin potius dant pro alimento meo [a] amarorem; & in siti mea bibendum dant mihi [f] acetum.

[f] Heb. *vinum vinaceum.* *Matth.27. 34. Marc.15.23 Joan.19.29*

23 [a] Sit [a] mensa eorum ante eos pro laqueo, & pro tendicula [a] ad retributiones,

24 Obtenebrentur oculi eorum, ut non videant: & fac ut lumbi eorum jugiter nutent.

25 Effunde super eos indignationem tuam, & æstus iræ tuæ assequatur eos.

[g] Heb. *fiat stellum eorum.*

26 [g] Sint castella eorum desolata, in tentoriis eorum ne sit habitator:

27 [a] Quia [a] quem tu percussisti persequuntur, & secundum dolorem confossorum tuorũ [a] narrationes contexunt.

28 [a] Appone [h] pœnam ad pœnam iniquitatis eorum, & [a] ne veniant in justitiam tuam.

[h] Heb. *da iniquitatem super iniquitatem.* *Gen.4.13.*

29 [a] Deleantur de libro viventium, & cum justis ne conscribantur.

30 [a] Ego pauper & dolens; cum salus tua, Deus, in edito collocaverit me,

31 Laudabo nomen Dei cantico, & magnificabo eum gratiarum actione,

32 Quæ melior videbitur Jehovæ; bove, juvenco, cornuto, *aut* ungulam scissam habente [a] *quoquam.*

33 Quod ubi viderint mansueti, lætabuntur; & [a] revivisset animus vester, ô quærentes Deum:

34 Quòd attendat ad egentes Jehova, & vinctos suos non spernat.

35 [a] Laudabunt eum cœli & terra, maria, & quicquid repit in eis:

36 Quia Deus servat [a] Tzionem, & instaurat civitates Jehudæ: ut habitent ibi, & hæreditariò possideant eam *terram:*

37 [i] [a] Posteri, inquam, servorum ejus possideant eam; & amantes nominis ejus habitent in ea.

[i] Heb. *semen.*

ANNOTATIO.

1 Ad hexachorda]*vide in psalm. 45.1.* Davidis ode]*ode est duntaxat, continens petitionem versûs 2. usque ad 30. & conclusionem laudativam, inde ad finem usque. videtur autem David, velut typus Christi a Deo*

Deo datus, hanc odem scripsisse ipsius Christi & ecclesiæ nomine: prout evangelica historia commonstrat, & Apostoli accommodant. 2 Serva me] *prolepsis sive propositio universalis eorum quæ petuntur a Deo, continens postulatum, & postulati causam allegoricam. Exornatur autem hæc propositio, usq; ad ver. 30. idq; duobus capitibus; unum est, precatio pro salute suppliciis, a versu 2. ad 20. alterum, imprecatio in adversarios, usque ad 30. quorum utrique adhibentur suæ causæ.* Perveniunt aquæ] *id est, versor in gravi discrimine vitæ: quæ allegoria duobus sequentibus versibus amplificatur ab omnibus circumstantiis ex quibus homines mergi solent. Prima postulati causa, a persona supplicis.* 5 Cùm plures] *accommodatio allegoriæ. q. d. antea tantisper dum non fuerunt ipsorum consilia constituta, & conventus habitus ad ea perficienda, dissimularunt, neque intentarunt quidquam: jam verò hæc est hora illa quam observarunt ipsi, & potestas tenebrarum: vide Matth. 26. 55. & Luc. 22. 53. Altera postulati causa, a persona adversariorum.* Rependere cogor] *morte, qua est persolutum pretium pro peccatis mundi: quæ uno rapiendi verbo synecdochicè designantur.* 6 O Deus] *tertia postulati causa, a conscientia Dei.* Stultitiam meam] *id est, qua me onerant & criminantur adversarii: sic etiam reatus mei mox appellantur, hoc versu: quasi dicat, tu mihi es horum meorum criminum omnium testis, quæ objiciuntur mihi.* 7 Ne erubescant] *summa postulati causa, gloria Dei in confirmatione fidelium omnium.* 8 Nam propter te] *Amplificatio postremæ causæ, primùm per explicationem & professionem studii sui erga Deum; quod etsi indignè premebatur, infractum tamen permanere docet, tribus versibus; deinde per antithesin improbitatis adversariorum cum officio ipsius erga Deum, ver. 11. 12. & 13.* 11 Cùm flens affligo] *alterum membrum exornationis per antithesin, ut modò dictum est.* 12 Cùm statuo vestimentum] *id est, compono me ad dolorem & luctum: synecdoche.* 13 Qui] *id est, traducor omnibus modis in publicis & privatis consessibus, seriis & ludicris, sobriis & ebriis, denique apud omnes ludibrio sum.* 14 De me itaque] *hactenus causæ: nunc sequitur petitio salutis, quam secundo versu summatim attigerat, usq; ad ver. 20.* Tempus est benevolentiæ] *id est, tempus est jam ut benevolentia tua tutaris erga me, & ostendas eam.* 15 Eripe me] *petitio respiciens ad querimoniam versu secundo & tertii, versibus duobus.* 16 Puteus] *id est, vorago profundissima sine crepidine & effugio ullo: allegoria.* 17 Exaudi me] *accommodatio allegoriæ vehementissimæ, continens petitiones duas, quæ duobus sequentibus versibus præposteto ordine explicantur.* 19 Propter inimicos meos] *id est, ut redemptu & victor triumphem ac exultem de inimicis meis: sic transitur ad imprecationem, alteram orationis partem.* 20 Tu nosti] *secunda pars petitionis, imprecatio: ad quam venitur repetita paucis querimonia de probro & calamitate sua, tribus versibus.* 23 Sit mensa] *sequitur post querimoniam imprecatio, usque ad versum 30. cujus partes sunt duæ; una, in vitam præsentem, usque ad versum 26. altera, in futuram. Maledictionu autem præsentis duo sunt genera: unum, in ipsas personas, tribus versibus; alterum, in ipsas habitationes & facultates earum, versic. 26. quæ petitiones ex adverso respondent querimoniis superioribus inverso ordine.* Mensa eorum] *qui amarore aluerunt me, &c.* Ad retributiones] *hoc est, ut talionu pœnam luant: sic interpretandam esse hanc vocem (quæ nusquam alibi plurali numero substantivè legitur) evincit Apostolus ad Rom. 11. 9.* 27 Quia quem tu percussisti] *transitio ad alterum orationis membrum; præfixa ætiologia hoc versu, ab infidelitate, injustitia, & inhumanitate hostium.* Quem tu percussisti] *sic Christus percussus Dei appellatur Jeschahh. 53. 4.* Narrationes contexunt] *id est, sermone illos ludificantur, & eò quidem atrocius, quò durius illos a te tractari vident: quod Christo & pios accidisse omnes historiæ testantur.* 28 Appone pœnam ad pœnam] *id est, affice eos æterna pœna, quasi alteram superaddas alteri: humanitus dictum de pœnis æternis quas infligit Deus, prout sequentia docent.* Ne veniant in justitiam] *id est, ne accenseantur justis, ut sequens versus explicat humanitus.* 29 Deleantur] *ut Exod. 32. 32.* 30 Ego pauper] *Conclusio laudativa, continens primùm propositionem laudu, usque ad versum 36. deinde ætiologiam, duobus ultimis: laudationis autem tria sunt membra; unum a supplice liberato, tribus versibus; secundum, ab ecclesia, versu 33. & sequente; tertium, a toto mundo, ver. 35.* 32 Quoquam] *id est, ullius animalis quamvis legitimo sacrificio.* 33 Revivisset] *id est, qui jam amplitudine calamitatu meæ confusus prosternebatur, quasi recepta vita exultabit.* 35 Laudabunt eũ] *numerum suo modo, cùm instaurabitur per Christum Ecclesia: vide Rom. 8. prosopopœia.* 36 Tzijonem] *id est, Ecclesiam, cujus typus olim fuit Tzijon, & Judæa tota.* 37 Posteri] *id est Israël Dei, & veræ Ecclesiæ membra.*

PSALMUS LXX.

Argumentum est idem cum fine Psalmi 40.

1 MAGISTRO symphoniæ, ode Davidis ad recordandum.

2 Deus ad eripiendum me; Jehova, ad auxilium meum festina.

3 Pudefiant & rubore perfundantur quærentes animam meam: agantur retrorsum & ignominia afficiantur qui delectantur malo meo.

4 Retrocedant pro mercede pudoris sui, qui dicunt euge, euge.

5 Gaudeant & lætentur in te omnes quærentes te; ac dicant jugiter, magnificetur Deus, amantes salutis tuæ.

6 Cùm ego sim pauper & egens, ô Deus, festina mea causa: auxilium meum & liberator meus es; Jehova, ne tardes.

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *ode est ἰυκτικὴ, eodem planè argumento & iisdem propè vocibus cum psalmo 40. a versu 14. ad finem usque.* Ad recordandum] *vide Psalmo 38. 1.*

PSALMUS LXXI.

Psaltes fidem suam in Deum professus servari ab inimicis petit, & Deum a munifica natura ejus, promis-

sionibus, operibus anteactis, gloriâq; solicitans adversarium imprecatur malè: officium suum erga Deum liberatione accepta profitetur, & de ea cum animo suo confirmatus securè spondet se gratias actурum Deo.

1 'ADte, Jehova, me recipio; ne erubescam in seculum.

2 'Justitiâ tuâ eripe me & libera me; inclina ad me aurem tuam, ac serva me.

Psal. 31.

3 Esto mihi [a] rupes quam inhabitem, quo veniam jugiter; 'præceptum posuisti de servando me, quia petra mea & munitio mea es.

[a] Heb. *in rupem habitaculi.*

4 'Deus mi, libera me e manu improbi; e manu [b] iniquè & præfractè agentis.

[b] Heb. *iniquè agentis & præfractis.*

5 Nam tu es expectatio mea, domine Jehova; fiducia mea a puericia mea.

6 'Tibi innitor inde ab utero; a visceribus matris meæ tu abripuisti me: 'in te *est* laus mea jugiter.

7 'Tanquam ostentum fui multis; adeò es mihi receptus robustus.

8 'Impleatur os meum laude tua, toto die gloriâ tuâ.

9 'Ne abjicias me tempore senectutis: cùm deficit virtus mea, ne derelinquas me:

10 Quia loquuntur inimici mei de me, qui observantes animam meam 'consultant simul:

11 Dicendo, Deus dereliquit eum, persequimini & prehendite eum; dum nemo *est* qui eripiat.

12 Deus, ne longè abesto a me; Deus mi, ad auxilium meum festina.

13 Pudeantur, deficiant adversantes animæ meæ; operiantur opprobrio & ignominia quærentes malum meum.

14 'Ego verò jugiter in expectatione sum, de tota laude tua; & perrecturus sum.

15 Os meum narraturum est justitiam tuam, quotidie salutem tuam: quamvis ignorem 'numeros *ejus*:

16 Aggressus [c] omnimodam fortitudinem Domini Jehovæ; commemorabo justitiam tuam solius.

[c] Heb. *fortitudines.*

17 Deus, 'docuisti me a puericia mea, & hucusque indicavi mirabilia tua.

18 Quare etiam tantisper dum [d] senex & canus sum, Deus, ne derelinquas me; donec indicavero 'brachium tuum *huic* generationi, omni venturæ *generationi* fortitudinem tuam.

[d] Heb. *senectus & canities est.*

19 Nam justitia tua Deus, in altum usque *assurgit*: quia facis res magnas; Deus quis est par tibi?

20 Quia postquam feci sti [e] ut experirer angustias magnas & malas; [f] rursus vitæ restituis me, & ex abyssis terræ rursus facis ut ascendam.

[e] Heb. *fecisti ut viderem.* [f] Heb. *revertens vivificabis me, & rursus facies ut ascendam.*

21 Auges magnitudinem meam, & 'divertens consolaris me:

22 'Etiam ego celebraturus sum te instrumento nablii, fidem tuam Deus mi: psallam tibi cithara, ô sancte Israëlis.

23 Cantabunt labia mea, quando psallam tibi, & anima mea quam redemeris,

24 Etiam lingua mea quotidie enuntiabit justitiam tuam: quòd erubuerint, quòd pudore perfusi fuerint quærentes malum meum.

ANNOTATIO.

1 Ad te Jehova] *ode est ἀναπτυκτικὸς, generis ἐνστικῶν, constans ex duabus partibus: prior est petitio, usque ad versum 22. posterior, votum laudis & gratiarum actionis, inde ad finem usque. Petitionis autem summa est, ut Deus servet supplicem: quæ petitio per prolepsin enuntiata, versu 1, suis inde argumentis amplificatur: primùm est a natura, promissionibus, operibus, & gloria Dei, usque ad ver. 9. secundùm, a persona adversariorum, inde usque ad ver. 14. tertium, a persona supplicis, inde usque ad ver. 22. videtur autem hunc psalmum scripsisse David, jam senex, cùm fugeret ab Abschalamo filio; aut multis hujusmodi ver. non obscurè indicatur.* 2 Justitiâ tuâ] *primus locus a natura Dei justa & gratiosa.* 3 Præceptum posuisti] *secundus locus a verbo & promissionibus Dei quas amplectitur fides, duobus ver. proximè sequentibus.* 4 Deus mi] *transitio ad tertium locum, quis est ab operibus singularibus Dei erga Davidem, & anteacta ejus fide atque experientia. Fit autem hæc transitio per repetitionem postulati, de quo ver. 1.* 6 Tibi innitor] *id est, tu sustentas me inde a conceptu atque ortu meo.* In te est laus mea] *id est, nulla pars vitæ meæ vacat tuo beneficio, ac proinde tota ad laudem tuam pertinet: transitio ad quartum locum a gloria Dei.* 7 Tanquam ostentum] *id est, tanta fide & virtute protexisti me, ut exemplo meo quod ipsis ostendisti, multi adducti sint ad credendum tibi. Hanc enim propriam esse vocis Hebraæ significationem arguunt omnes scripturæ loci, ubi personis tribuitur.* 8 Impleatur os] *ita mihi benefac, ut nihil in ore geram præterquam beneficia tua, laudandi tui argumenta.* 9 Ne abjicias] *repetitio postulati cum amplificatione a persona supplicis: qua ratione transitur ad secundum argumentorum genus de persona adversariorum: in quo primùm imprecatem illorum exponit, deinde imprecatur ver. 13.* 10 Consultant] *vide 1. Schem. 16. & 17.* 14 Ego verò] *tertium argumentum postulati a persona supplicis; in quo profitetur psaltes primùm spem suam præsentem & fidem in Deum, deinde officium in futurum pollicetur de laudibus Dei prædicandis, postremò ab anteacta experientia & accepti documento ac beneficio Dei postulatum salutis suæ repetit, a versu 17. usque ad 22.* De tota laude tua] *id est, quandoquidem jam laudis argumenta dedisti mihi, & certa quasi particula illius aspersisti me, liberando me ex urbe, & Achitophelis consilium evertendo; confido te effecturum ut tota tua laus in plena mea instauratione demonstratur.* 15 Numeros ejus] *vide psal. 40. 6. Est autem in his verbis modesta correctio. quasi dicat, non laborem inenarrabiles, non pro ipsarum amplitudine, sed pro tenui facultate mea: aggrediens saltem versu sequente, & fideliter expendens quæ docueris me, versu 17.* 17 Docuisti me] *postremus locus a rebus antè gestis: quarum genera ponuntur duo, documenta de verbo & spiritu, hoc versu; & opera, versu 19. & sequentibus* 18 Brachium tuum] *id est, opus maximum & valentissimum: ut sequentia exegeticè ostendunt.* 21 Diverte ns] *supple ad me: humanitus dictum.* 22 Etiam ego] *conclusio votiva laudis omnimodæ, & gratiarum actionis ex animo & corpore.*

PSALMUS LXXII.

David moriturus Deum orat ut Schelomoni spiritum justitiæ tribuat, legitimamq; administrationem & hæc-

Benedictionem suam: deinde justa administratione & benedictione Schelomonis ac Christi elegantissimis versibus celebrata, benedicit Deo.

1 PRO *Schelomone,* O Deus, judicia tua regi da, & justitiam tuam filio regis.
2 Judicet populum tuum [a] juste, & pauperes tuos jure.
3 Proferant [1] montes [1] pacem populo, & colles propter justitiam.
4 [1] Vindicabit pauperes populi; servabit [1] filios egentis, conteret verò oppressorem.
5 Reverebuntur te [b] quandiu erit sol; & dum erit luna in generationem æternam.
6 Ut cùm descendit pluvia super sectam herbam; cùm imbres, irrigatio terræ;
7 Florebit temporibus ejus justus; & amplitudo pacis, [1] donec non sit luna:
8 Et dominabitur [1] a [c] mari uno ad alterum, & a flumine [d] quaquà *sunt* fines terræ.
9 Coram eo incurvabunt se [e] barbari, & inimici ejus [1] pulverem lingent.
10 [1] Reges oceani *accolæ* & insulani munus reddent, reges [1] Schebæ & Sebæ donarium offerent:
11 Denique incurvabant se ei omnes reges, omnes gentes servient ei.
12 Quoniam eripiet egentem vociferantem, & pauperem cui non fuerit adjutor;
13 Parcet attenuato & egenti, animasque egentium servabit;
14 A dolo & a violentia vendicabit animam eorum: adeò pretiosus *est* sanguis eorum in oculis ejus.
15 Ideò [1] quandiu vivet, [1] dabit ei de auro Schebæ; & orabit [1] pro eo jugiter, toto die benedicet ei.
16 [1] *Ubi* fuerit pugillus tritici in terra, [1] in vertice montium, [1] commovebit se ut Libanus fructus ejus; & florebunt [f] cives ut herbæ terræ.
17 [1] Erit nomen ejus in seculum, durante [g] sole *sobolescet* nomen ejus; & benedicentes sibi in eo, omnes gentes beatum prædicabunt eum.
18 [1] Benedictus *sit* Jehova Deus; Deus Jisraëlis; qui facit mirabilia solus:
19 Et benedictum nomen gloriæ ejus in seculum: [1] impleaturque gloria ejus tota terra; Amẽ, iterum [1] Amen.
20 [1] Finiuntur orationes Davidis filii Jischai.

[a] Heb. *in justitia.*
[b] Heb. *cum sole, & ante lunam, generationi generationum.*
[c] Heb. *a mari usque ad mare.*
[d] Heb. *usque ad fines terræ.*
[e] Heb. *siccæ, id est, sitientes deserti incolæ, ægrotis atque infirmis.*
[f] Heb. *e civitate.*
[g] Heb. *ante solem: ut supra, vers. 5.*

ANNOTATIO.

1 Pro Schelomone] *ode est ἰωνικὴ, qua moriturus David Schelomonem filium regem institutum commendat Deo, & illius specie (prout Schelomo typus fuit Christi) regnum Dei in Christo venturum optat & prædicat. Quamobrem hæc ode ex tribus partibus constat: prima est petitio, tribus primis versibus; secunda est prophetica regni Schelomonis ac potius Christi descriptio, a versu 4. usque ad 17. tertia, laudatio, ad finem usque.* O Deus] *hujus petitionis tria sunt capita: primum, ut Deus Spiritu justitiæ Schelomonem instruat ad officium perfungendum, prout petit Schelomo. 1. Reg. 3. secundum, usu justitiæ a Deo collatæ, versu 2. tertium, fructus benedictionis Dei ex administrata justitia ad ipsum & ad totum regnum perventuri, ver. 3.* 3 Montes] *id est, totum regnum montibus abundans: synecdoche.* Pacem] *id est, omnimodam benedictionem, ut pacis nomen ferè ab Hhebræis accipitur.* 4 Vindicabit] *prophetica explicatio regni Christi (quod Schelomonis regno per figuratum est) per exornationem duorum capitum quæ in petitione posita sunt, numirum administratæ justitiæ, & fructus ex ea perventuri. justitiæ autem duæ sunt partes, bonorum defensio, & improborum ultio: fructus gradibus quatuor distinguitur; primus est timoris & reverentiæ Dei, versu 5. secundus, incrementi & ædificationis ecclesiæ, versu 6. & 7. tertius, propagationis regni per vocationem gentium & voluntarium illarum obsequium versu 8. & sequentibus; quartus, infinitæ benedictionis ad subditos, & gloriæ ad regem perventuræ, inde a versu 12.* Filios egentis] *id est, quos diuturnis calamitatibus pressit, ac veluti hæreditariis: vide psalm. 37. 25.* 7 Donec non sit luna] *id est, in perpetuum: vide Gene. 49. 26. annot.* 8 A mari uno usque ad alterum] *id est, Schelomo quidem a mari mediterraneo ad mortuum, & ab Euphrate usque qua protenditur terminus descriptus Exod. 23. Num. 34. Deut. 11. & alibi, ut completum fuisse legitur 1. Reg. 4. 20. Christus verò in universo mundo.* 9 Pulverem lingent] *id est, pone se in terram prosternent, in signum fidei, reverentiæ, atque obsequii.* 10 Reges oceani] *vide 1. Reg. 4. 33. & toto decimo capite, quomodo hæc figuratè Schelomoni ex parte contigerint: quæ hodie implentur in Christo, ut sequens versus explicat.* Schebæ & Sebæ] *vide Genes. 10. 7.* 15 Quandiu vivet] *quisque eorum quos redimerit & vendicaverit.* Dabit ei de auro Schebæ] *id est, ultrò ex tota facultate sua præstabit debitum officium atque obsequium: quod munerum collatione olim significabatur synecdochicè, ut 1. Schem. 10. 27.* Pro eo] *id est, pro salute ejus, & bono totius regni.* 16 Ubi fuerit] *hoc est, nihil erit tam exiguum, quod non augeatur vel multiplicetur in immensum per benedictionem Dei.* In vertice montium] *id est, etiam in loco incommodissimo.* Commovebit se ut Libanus] *id est, mutuo conflictu perstrepet copiosa seges, ut arbores Libani; hyperbole.* 17 Erit nomen ejus] *hoc est, tum ipse in sempiternum vivet, tum de nomine suo filios Dei & Christianos a se ductos gignet; qui nomini ipsius benedicant, & sibi de hac sua prærogativa gratulentur: nam hæc in speciem tantùm Schelomoni evenerunt.* 18 Benedictus sit Jehova] *Conclusio laudativa.* 19 Impleaturque gloria ejus] *id est, sanctificato nomine ejus adveniat regnum ejus.* 20 Finiuntur] *id est, hanc ultimam orationem moribundus habuit. vide 2. Schem. 23. 1.*

PSALMUS LXXIII.

Psaltes post spirituale certamen erumpens in commendationem bonitatis Dei, exponit ægritudinem animi sui & bonorum, qua afficiuntur cùm propter secundos improborum successus, tum propter calamitates suas: deinde rationem sui expediendi ostendens, incertum improborum statum certumque exitium proponit: postremò tanquam respiscens se totum credit Deo, & illi hæsurum profitetur.

1 PSALMUS *Asapho.* Atqui bonus *est* Jsraëli Deus, puris [a] animo.

[a] Heb. *corde: ut vers.* 7. *&* *vers.* 13. *&sic deinceps.*

2 'Equidem quod ad me, penè 'declinaverant pedes mei; nihil ferè aberat quin 'effunderentur gressus mei.

3 Cùm invideremi insanientibus, prosperitatem improborum aspicerem.

4 'Nam non *sunt* nexus usque ad mortem eorum, 'sed pingue *est* robur eorum.

5 In labore mortalium non sunt, & cum *reliquis* hominibus non afficiuntur plagis.

6 Idcirco cingit eos 'torques superbiæ, operit *velut* ornamentum violentia eos.

7 Emicat præ pinguedine uterque oculus eorum, 'superant cogitationes animi.

8 'Tabi fici sunt, & loquuntur malignè oppressionem: & 'e sublimi loquuntur.

9 'Opponunt cœlis os suum, & lingua eorũ pervadit terram.

10 'Ideoq; redit populus ejus huc, 'cũ aquæ pleni *poculi* exprimuntur ipsis,

11 'Ut dicant, quomodo cognosceret Deus fortis? aut esset notitia in excelso?

[b] Heb. *seculi.*

12 Ecce istos improbos, ut tranquilli [b] *in* seculo augeant vires.

13 Utique inaniter purifico animum meum, & 'lavo in munditia manus meas:

14 Cùm sim plaga affectus quotidie, & castigatio mea *præstò sit* omnibus matutinis.

[c] Heb. *sicut hæc.*

15 'Si dixerim, 'narrabo [c] talia, 'ecce generationem filiorum tuorum; perfidus fuero,

16 Si cogitem cognoscere hoc, [d] laboriosum *visum* est in oculis meis:

[d] Heb. *labor.*

17 Donec 'ingressus essem in sanctuaria Dei fortis, animadvertissem 'finem istorum.

18 'Utique in lubricis ponis eos, dejicis eos in vastitates.

19 Quomodo [e] abeunt in desolationem quasi momento; desinunt, consumuntur 'terroribus?

[e] Heb. *fiunt.*

20 'Tanquam somnium, postquam evigilavit *quispiam?* domine, 'cùm [f] expergisceris 'imaginem eorum contemnis.

[f] Heb. *vel si expergefiam, istos videlicet.*

21 'Cùm exacerbatur animus meus, & in renibus meis me ipsum exacuebam,

22 'Tum eram brutus, qui ignorarem: *velut* jumenta eram apud te.

23 'Itaque ego jugiter futurus sum tecum; 'prehendisti manum dexteram meam.

24 'Consilio tuo deduc me, ut postmodum in gloriam recipias me.

25 Quis *esset* mihi in cœlis *præter* [g] *tei* & præter te nullo delector in terra.

[g] Heb. *apud.*

26 'Deficiente carne mea & animo meo; rupes animi mei & portio mea Deus *est* in seculum.

27 Nam ecce longinqui [h] a te pereunt, exscindis [i] qui cunq; adulterando *deficit* a te.

[h] Heb. *ab.*

[i] Heb. *abscondentem se.*

28 De me itaque, propinquum esse Deo mihi bonum *est*; pono in Domino Jehova receptum meum, ut enarrem omnia operatua.

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est didascalicus, continens propositionem voluntatis Dei erga suos, versu.* 1. *confirmationem ab experientia prophetæ & piorum hominum, a versu* 2. *usque ad ver.* 23. *& conclusionem, inde ad finem usque. De hac autem inscriptione vide psalm.* 50. 1. Atqui bonus est] *propositio ex abrupto, qua prophetæ per paralepsin (quæ in scriptura frequentissima est) certamina carnis sua & Spiritus retuens, & quasi repentè ex difficultatibus eorum emergens, conclusionem proponit tantùm; affirmans utcunque calamitates urgeant, tamen Dei bonitatem semper esse præsentissimam bonis.* 2 Equidem] *confirmatio propositionis per narrationem certaminis quod subeunt pii, usque ad vers.* 15. *& eventu quem ingruunt Deus, inde ad* 23. *Certaminis autem ponuntur duo genera: unum singulare prophetæ, qui carnem suam fatetur prosperitati improborum, suis calamitatibus non satis acquievisse, usque ad versum* 10. *alterum commune piorum, versibus sequentibus.* Declinaverant pedes] *id est, pregravatus carnis infirmitatibus animus propè aberraverat ab officio: metaphora.* Effunderentur gressus mei] *id est, diffluerem velut aqua, ne insisterem viis quas præscripsit Deus.* 4 Nam non sunt] *prior locus ætiologiæ a continua improborum prosperitate, usque ad versum* 10. *Est autem in his verbis elegantissima translatio ad exprimendos secundos improborum casus a textorum telis, quasi dicat, quum primum vitam suam orsi sunt, perpetuo cursu eam sine mora vel impedimento usque ad extremum vitæ actum peragunt, ut cùm ex æquabili vel modo stamine & trama tela contexitur.* Sed pingue] *id est, non sunt ut exilia fragilia fila, quæ subinde sit opus veligare nodis; sed sunt velut robusta, crassa, æqua, & valentia fila, quæ ad finem usque illæsa percurrunt telam præsentis vitæ: hac metaphora sequentibus versibus exponitur: cui similem vide Jeschahh.* 38. 10. *&* 14. 6 Torques superbiæ] *id est, superba sua violentia, facta gloriæ sibi & ornamento vertunt.* 7 Superant] *id est, secundis etiam rebus utuntur supra quam ipsi cogitaverant.* 8 Tabifici sunt] *id est, facto & sermone sunt exitiosi aliis, quasi eos consumant tabe.* E sublimi] *proverbiale loquendi genus.* 9 Opponunt cœlis os suum] *id est, licenter & impunè in Deum blasphemias eructant, & inhumanum genus contumelias: metonymia.* 10 Ideóque] *Secundus locus ætiologiæ a communi piorum sensu.* Cùm aquæ] *id est, cùm non tantùm indignam improborum felicitatem observant, sed suas etiam calamitates quasi amaras potiones indies sibi comparari videant.* 11 Ut dicant] *attoniti rerum gravitate & confirmitate carnis, quasi in dubium vocantes providentiam & administrationem Dei.* 13 Lavo in munditia] *ut suprà* 26. 6. 15 Si dixerim] *altera pars psalmi incipiens a disceptatione dilemmatica; qua docet psaltes quam rationem tandem secutus sit ad eventus bonorum malorumque cognoscendos, postquam exploravit has duas judicandi vias quæ duobus hisce versibus continentur: nam hoc versu ostendit quantopere ipsum caro solicitaverit ut judicaret de piis ex re præsente, quod mundus solet facere; sequente verò docet quomodo misso sensu carnis, & spiritus sui tenuitate agnita adductus sit ad consulendum Deum: hæc autem sunt μεταλεκτικὰ ad alteram orationis partem de eventu.* Narrabo talia] *id est, res secundas improborum, & contra bonorum adversas.* Ecce generationem] *prosopopœia tronica adversus Deum, qua proterviam improborum expeuit Psaltes ludificantium Deum in sanctis ejus: quæ ex adverso respondet propositioni versus* 12. 17 Ingressus essem] *id est, contulissem me ad doctrinam cœlestem percipiendam, quæ in locis sacris & prophetarum scholis tradebatur: sic enim Davidem a Shaule Najothias ad Schemuelem fugisse,*

gisse, ubi conventus prophetarum habebatur, legimus 1 *Schem.* 19. 18. Finem istorum] *id est, exitum quem improbi tribuit Deus observassem.* 18 Utique] *propositio metaphorica status & eventus improborum, quam duo sequentes ver. illustrant.* 19 Terroribus] *vide Ijobi* 18. 20 Tanquam somnium] *id est, ipsi cum felicitate sua evanescunt.* Cùm expergiscéris] *id est, incipis exercere vim tuam ad efficiendum justitiam tuam: humanitus dictum; ut psalm.* 35. 23. Imaginem eorum] *id est eos ipsos, qui non amplius sunt quàm umbra imaginaria, ut psalm.* 39. 7. 21 Cùm exacerbatur] *Confessio peccati in priore illa cogitatione & voluntate hærentis, ad excitandum studium suum & amplificandam gloriam Dei, versibus sequentibus.* 22 Tum eram] *id est, non magis sapiebam in rebus istis quàm pecudes.* 23 Itaque ego] *Conclusio, qua propheta beneficium Dei agnoscens primùm se illi regendum & ducendum tradit, sequente versu; deinde summam Dei majestatem cum infirmitate sua comparans, bonorumq́ eventa cum improborum exitiis, se hæsurum Deo perpetuò profitetur ad gloriam ipsius.* Prehendisti manum dexteram] *id est, in lubrico hujus vitæ labentem sustinuisti doctrina & operibus tuis, ver.* 17. 24 Consilio tuo] *non autem ex sententia animi mei.* 26 Deficiente carne mea] *id est, quæcunque meæ angustiæ corporis aut animæ urant.* 27 Nam ecce] *Confirmatio gloriationis piorum in Deo, a contrario improborum eventu, quam suprà docuit.*

PSALMUS LXXIIII.

Ecclesia gravissimis calamitatibus ab Antiocho oppressa expostulat cum Deo de suis perpessionibus; scelera hostium proponit: & Deum tamdiu cessare conquesta fœderis ipsius, magnificiorumq́ operum recordatur, indignissimorumq́ in Deum facinorum quæ hostes perpetraverant: idcirco Deum pro salute sua, gloria nominis ipsius, & hostium confusione supplicat.

1 'O Deus didascalica, 'Asapho. 'Quare Deus 'rejicis in æternum? 'fumare pergit ira tua in gregem pastus tui?

2 'Recordare cœtus tui; te acquisivisse [a] antea, vendicasse tribum possessionis tuæ; montem Tzijonis hunc *esse in* quo habitabas.

3 'Attolle pedes tuos ad vastitates 'æternas, *ad* omnia mala *quæ* facit inimicus 'in loco sancto.

4 'Rugientes hostes tui in medio synagogarum tuarum, 'posuerunt insignia sua [b] *pro* insignibus.

5 [c] Nobilis habitus est *eorum qui*, 'prout efferebat sursum [d] contra implexa ligna secures.

6 'Etiam nunc sculpturas ejus simul, vecte & tuditibus tundunt.

7 [e] Immiserunt ignem in 'sanctuaria tua *dejicientes* in terram; prophanarunt tabernaculum nominis tui.

8 Dixerunt 'cum animo suo, vim inferamus eis pariter: incenderunt omnes synagogas Dei fortis *dejicientes* in terram.

9 'Insignia nostra non videmus; non *est* amplius propheta, neque *est* apud nos qui sciat usque quò.

10 'Quousque ô Deus, probro afficiet hostis? irritabit inimicus nomen tuum in æternum?

11 Quare avertis manum tuam, '& *quidem* dexteram tuam? 'e medio sinus tui cohibe.

12 'Atqui Deus 'rex meus *est* jam olim, operans [g] omnimodam salutem in medio terræ.

13 Tu disrupisti robore tuo mare, perfregisti capita 'cetorum in aquis.

14 Tu conquassasti capita 'balænæ, dedisti 'cibum ipsi populo [h] per deserta *proficiscenti*.

15 Tu 'fidisti fontem & 'torrentem; tu 'arefacis fluvios validos.

16 Tuus *est* dies, etiam tua nox: tu parasti 'lumen *hujus* & solem.

17 Tu statuisti omnes terminos terræ: ipsam æstatem & hyemem tu formasti.

18 'Recordare *saltem* hujus; [i] inimicum probro afficere, ô Jehova, & populum stultum irritare nomen tuum.

19 'Ne tradas *isti* catervæ [k] vitam 'turturis tuæ; catervæ pauperum tuorum ne obliviscaris in æternum.

20 Intuêre in fœdus: 'nam repleta sunt obscurissima loca terræ, caulæ *sunt* violentiq.

21 Qui attritus est, ne redeat 'confusus; pauper & egens laudent nomen tuum.

22 Surge, ô Deus, [l] age causam tuam; recordare opprobrii tui *quo afficeris* a stulto quotidie.

23 Ne obliviscaris vocis hostium tuorum; strepitus insurgentium in te, [m] augescentis jugiter.

[a] Heb. *antiquo.*
[b] Heb. *in signa.*
[c] Heb. *cognitus est.*
[d] Heb. *contra implexum lignum.*
[e] Heb. *miserunt in igne sanctuarium tuum: polluerunt usque ad terram.*
[f] Heb. *in corde suo.*
[g] Heb. *salutes.*
[h] Heb. *desertorum.*
[i] Heb. *inimicus probro afficit. &c.*
[k] Heb. *animam.*
[l] Heb. *contende contentionem tuam.*
[m] Heb. *ascendentium.*

ANNOTATIO

1 Ode didascalica] *id est in perpetuum Ecclesiæ documentum tradita, ut psalm.* 44. 1. *Est autem hæc ode generis* χαλιασιῶ ἐ συνθετῶ, *continens partes tres; Exordium sive propositionem, vers.* 1. 2. & 3. *narrationem, a vers.* 4. *ad* 10. & *petitionem, inde ad finem usque.* Asapho] *ut psal.* 50. 1. *Videtur autem hanc odem Ecclesia Deo cecinisse, quo tempore Antiochus populum Dei durissima tyrannide pressit, & omnem cultum Dei nefariè prophanavit.* Quare Deus] *exordium sive propositio proleptica, constans ex duabus partibus; expostulatione cum Deo, versu* 1. & *petitione, duobus sequentibus: quæ duæ partes exordii reliquo psalmo exornantur.* Rejicis] *id est, nobis adesse & gratificari desinis tam diu & sine intermissione.* Fumare pergit] *id est, ardet: synecdoche metaphorica.* 2 Recordare] *id est, demonstra opere te non oblitum esse Ecclesiæ regni; & religiosi loci, quem antea præsentia tua instituto ó sanctificaveras.* 3 Attolle pedes] *id est, accurre; humanitus dictum.* Æternas] *id est, indesinentes & perpetuò durantes, sine intercapedine: ut ver.* 1. In loco sancto] *id est, in templo, urbe, & regione sancta: quomodo accipiendum esse docebunt sequentia.* 4 Rugientes] *narratio explicans expostulationem versus primi, primùm a maleficiis tyrannicis ad versariorum, usque ad vers.* 9. *deinde a privatione singularium beneficiorum Dei, vers.* 9. Posuerunt insignia] *id est, omnia signa cultus sacri a Deo instituta, publica & privata, in templo, urbe, agro, regione tota, & in hominibus ipsis sustulerunt; ut sua trophæa, idola, statuas, prophanos cultus, præputium, & omnia illegitima exercitia in populum Dei inveherent: de his videndi sunt libri Machabæorum, & Josephus de antiquitatibus Judaicis lib.* 12. 5 Prout efferebat] *quo vehementiùs intestina opera sæva*

o ligno affabrefacta & coagmentata dissipabat. hunc versum ita reddendum esse Hiebraicæ voces, accentus, & contextus ipse docent. 6 Etiam nunc] *amplificatio a circumstantia temporis. quasi dicat, ne hoc quidem hominibus istis est satis, quòd disjecta & disturbata sunt omnia: conquirunt rudera quæ vetitibus impellant, & minutas particulas quas malleus comminuant; adeo altè infixum hæret odium cultus tui, & religionis nostræ.* 7 Sanctuaria tua] *id est, loca sacra, synagogas, scholas, & si quæ sunt ejusmodi: ut sequente versu exponitur.* 9 Insignia nostra] *id est, omnia illa prisca testimonia & documenta cæremoniarum, quarum pædagogio nos antea instituebat Deus. Hoc primùm est beneficium ademptum, cui subnectuntur duo alia; unum ordinariæ prædicationis verbi; alterum, singularu prophetæ, qua extra ordinem consolabantur populum prophetæ per singulares revelationes spiritus.* 10 Quousque ô Deus] *altera pars psalmi, continens primùm expostulationem cum Deo, duobus versibus: deinde patheticam propositionem causarum ex quibus Deus ad misericordiam provocatur, a ver. 12 ad 19. ac postremò petitionem gratiæ & liberationis, reliquis versibus. Expostulationu autem partes sunt duæ: una, quod blasphematur Deus, hoc versu; altera, quòd ipso cessante opprimuntur pii, sequente versu.* 11 Et quidem dexteram] *id est, liberatricem & pios sustentantem: nam hoc benignum Dei opus erga suos in scripturis fere dexteræ attribuitur humanitus.* E medio] *id est, ne sinito amplius otiosam esse; sed velut eductam exerce in adjumentum nostrum: humanitus dictum, ut de pigro dicitur Proverb. 19 24. & 26. 15.* 12 Atqui Deus] *propositio argumentorum quibus provocatur Deus ad misericordiam, a constantia primùm naturæ ejus foederisq; gratuiti; deinde operum ejus tum singularium quæ extra ordinem Deus populo suo præstitit, tribus sequentibus; tum eorum quæ ex ordine naturæ perguni, ver. 16. & 17.* Rex meus] *id est, curat me ab æterno, recipiens me in fidem & clientelam suam.* 13 Cetorum] *sive crocodilorum, ut Jecheskelis 29. 3. id est, monarchorum, magnatum & ducum, quorum operam adhibuit Parhho ad persequendum Israelitas. vide Exod. 15. 4.* 14 Balænæ] *id est, Parhhonu, quem cum copiis obtrivit mare: sic Jeschahh. 27. 3.* Cibum] *id est, man & coturnices, de quibus Exodi. 16. & Numeror. 11. hunc autem locum ita accipiendum esse ostendit ipsa verborum series cum historia comparata: similem constructionem vide Jehoschh. 15. 19. & Judic. 1. 15.* 15 Fidisti fontem] *id est, petram & rupem, ut manaret fontem: frequens synecdoche a fine, ut vulgo coquere panem, molere farinam dicimus, ex Jeschahhiæ 44. 14. & 47. 2.* Torrentem] *id est, aquam multam, ut biberet cœtus & jumenta ejus. Num 20. 11.* Arefacis] *id est, ut spacium aridum effecisti ad transitum populi tui per Jardenem, quo tempore Jarden superabat omnes ripas suas. Sic elicit psaltes thesin ex hypothesi sive exemplo singulari, ut commodiùs ad alterum genus operum transeat.* 16 Lumen hujus] *id est, Lunam cum stellis.* 18 Recordare] *postremus commiserationis locus, ab indignitate blasphemiarum quas in Deum torquent inimici. quasi dicat, ut taceamus gratiosum fœdus tuum nobiscum & opera admirabilia; saltem hoc esto, ut nomen tuum vindicetur ab inimicis tuis.* 19 Ne tradas] *petitio tripertita, pro ratione causarum quæ modò adductæ sunt: quæ primùm salutem Ecclesiæ, tribus versibus; deinde gloriam nominis Dei; ac postremo compressionem impiorum postulat.* Turturis] *id est, Ecclesiæ tuæ inermis, imbellis, simplicis, & mitis, prout columba est: adeoq; turtur, qui minimus censetur in columbarum genere, teste Aristotele lib. 5. de historia animalium, cap. 13.* 20 Nam repleta sunt] *id est, nihil est tam abstrusum atque reconditum, quo non pervaserit istiorum violentia.* 21 Confusus] *id est, repulsam a te ferens.*

PSALMUS LXXV.

David accepto nuntio de Abneri cæde, a novis dissidiis metuens Deum orat, ut propter nomen suum misereatur populi; officiumq; suum erga Deum & populum sibi conciliatum profeßus, Deum orat ut pergat regnum ipsi tradere, in quo Deo servire & populum justè gubernare possit.

1 'Magistro symphoniæ, 'ne perdas; psalmus 'Asaphi, & 'canticum.

2 Celebramus te Deus, celebramus: 'nam propinquum nomen tuum, enarrant mirabilia tua.

3 'Cùm excepero 'conventum, ego [a] rectissimè judicabo.

4 'Solutas terræ omnium q; habitatorum ejus, ego aptabo 'columnas, Sela.

5 'Dicens insanientibus, ne insaniatis: & improbis 'ne attollatis cornu.

6 Ne attollatis 'contra excelsum cornu vestrum; ne loquamini 'collo duro.

7 'Non enim ab exortu aut ab occasu, neque [b] 'a deserto est [b] exaltatio:

8 'Sed Deus judex; hunc deprimit, & illum extollit.

9 'Nam poculum in manu Jehovæ, & virum turbidum est, plenum mixtione, ex quo fundit: veruntamen fæces ejus 'quas expresserint, bibent omnes improbi terræ.

10 'Ego itaque annuntiem in seculum, psallam Deo 'Jahhakobi:

11 Et omnia cornua improborum 'succidam; 'exaltentur cornua justi.

[a] Heb. *vectibus.*

[b] Heb. *deserto.*

ANNOTATIO.

1 Ne perdas] *vide suprà psal. 57. 1. id est, psalmus est ἐπιτιτικὸς, sive (ut ita dicamus) deprecativus, quo deprecatur David funesta illa & exitialia bella quæ inter ipsum & domum Schaülis gesta fuerant, videns utrinque populum misèrè perditum iri, nisi Deus pro misericordia sua provideret. Hunc enim psalmum ad ea tempora pertinere nominatim ostendit versus quartus, quibus Abner ad Davidem profectus regnum Israëlis obtulerat ipsi; & Joab totum consilium nefario suo scelere ita conturbaverat, ut a gravioribus bellis metus esset, 2. Schem. 3. Constat autem ex duabus partibus: prima est propositio locorum ex quibus Dei misericordia imploratur, a versu. 2. ad 10. secunda, petitio, duobus ultimis.* Asaphi] *ut psalm. 50. 1.* Canticum] *ut psalm. 48. 1.* 2 Celebramus te] *prior pars psalmi, propositio locorum ad conciliandam misericordiam pertinentium. Sunt autem duo loci; unus, a confessione beneficiorum præsentium & præteritorum Dei, hoc versu: alter a professione studii sui in præstando officio*

erga

erga Deum & regnum universum, versibus sequentibus. Nam propinquum] id est, multa nobis suppeditasti publica & privata argumenta celebrandi nominis tui, ex quibus cognoscimus te nobis adesse etiam hu turbulentis & calamitosis temporibus: in his enim miraculis Dei non respicit propriè David ad priscæ jam olim in populo factæ; sed partim ad singularia Dei opera erga ipsum, cùm profligus esset, restitutus, evectus, & in regno unus tribus conservatus contra vim cæterarum, partim ad publica erga suum regnum.

3 Cùm excepero] secundus locus comparandæ misericordiæ, professio officii quod se præstiturum pollicetur David quasi dicat, ne suas, ô Deus, Judæos & Israëlitas amplius motus inter se bellis confici, aut consilium de habendo Israëlitarum omnium conventu (quod jam Abnero autore initum est) abrumpi; sed propter nomen tuum & veritatem tuam esse, ut Israëlitæ in hoc consilio pergant, & ego meu partibus coram te defungi possim. Conventum] in quem Israëlitæ suadente Abnero consenserant, 2 Schem. 3. 17. & qui postmodum Chebronæ habitus est, 2. Schem. 5. ubi Israëlitas honorificentissimè fuisse a Rege exceptos legimus 1. Chronic. 11. 3. & 12. 23. ad finem usque. 4 Solutas terræ] id est statum regni & ecclesiæ dissipatum per has diuturnas clades & dissensiones instaurabo: metaphora, quæ sequentibus exponitur. 5 Dicens] id est, propositio Dei judiciis avocans a via ipsorum mala. Ne attollatis] id est, ne insolescatis & ferociatis thrasonicè: metaphora a petulcis animantibus. 6 Contra excelsum] quo autore rex fuit institutus, 2. Schem. 3. 18. & hic conventus inductus est. Collo duro] id est, reluctante & renitente adversus voluntatem Dei: metaphora ad animantium refractarium & impatientibus jugi. 7 Non enim] ratio assertionis præcedentis, ne cornua efferant contra excelsum adversarii vers. 6. Non est (inquit) hoc regnum a mundo, sed a Deo profectum. A deserto] id est, septentrione aut meridie: nam utrinque Judæa claudatur deserto. 8 Sed] vide 2. Schem. 3. 1. 9 Nam poculum] occupatio. quasi dicat, fateor quidem me non sine gravi damno meo & meorum huc usque evectum esse, ut calamitates bonis æquè ac malis communes sint: sed tamen (utcunq; turbulenta sint & periculosa omnia) quam malè cedat improbis, ex parte res præsentes commonstrant, & eandem exitus adversariorum funestus ostendet. hæc allegoricè. poculi appellatione figurantur, quod suis quidem bibendum, improbis vero epotandum præbet Deus; ut Jeschahhje 51. Jirmejæ 25. & alibi. Quas exprimserint] id est, quas ipsi sua impuritate, gravitate, & pertinacia sibi comparaverint. 10 Ego itaque] altera pars psalmi, petitio per paralepsin: nam perinde est ac si diceret David, ne perdas, ô Deus, sed potius rationem ineas qua tuis Israëlitæ conserventur, ut annuntiem, psallam &c. Jahhakobi] id est, Israëlu, qui populus unus est ad Dei unici fœdus & cultum vocatus; prout etiam designavit Elija 1. Reg. 18. 31. 11 Succidam] id est exarmem improbos, & ita mutilem ut se in posterum contra te efferre nequeant. Exaltentur] id est confirmentur justi, ut erecto capite Deum colere & in regno tranquillè versari possint. Sic 1. Schem. 2. 1.

PSALMUS LXXVI.

Psaltes Deum celebrans de præsentia ipsius & magnifico opere adversus Assyrios, potentium iræ ejus ad exequendam voluntatem ipsius ostendit, & omnes ad Deum colendum hortatur.

1 Hebr. in psal. secundum: in psal. 41.

MAGISTRO symphoniæ a Sidium: b psalmus c Asapho & canticum.

2 Nobilis est in Jehuda Deus, in Jisraële magnum nomen ejus:

3 Cujus tugurium est d Schalemi, & habitaculum Tzijone.

4 Ibi e confregit b coruscos arcus; scutum, gladium que, & bellum. Sela.

5 f Illustris factus es, magnificus; g ex montibus direptionis.

6 h Dederunt se in prædam robusti c animo, i dormitaverunt somnum suum: k adeò ut non invenerint ulli viri bellatores manus suas.

7 Præ l increpatione tua, ô Deus Jahhakobi; consopitus est & currus & equus.

8 m Tu, tu inquam, formidabilis es: n ecquis consisteret coram te, ex quo irasceris?

9 o Ubi e cœlis facis ut audiatur sententia: terra timet, & quieta fidit;

10 Cùm surgit ad judicium Deus, ad servandum omnes mansuetos terræ. Sela.

11 Cùm p æstus hominum celebrat te, q residuum æstuum cingis.

12 r Vovete & vota reddite Jehovæ Deo vestro; quicunque circumstant illū, s afferant munus illi formidabili,

13 Qui t vindemiat spiritum antecessorum, formidabilis regibus terræ.

2 Hebr. prunas, vel scintillas ærei, id est, pro minutissimis scintillis, sive granis ærei.

3 Hebr. carde.

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est generis* ὐχαριστικῦ, *constans ex partibus quatuor: prima est exordium, generatim proponens argumenta laudationis Dei, vers. 2. & 3. secunda est narratio, a vers. 4. ad 8. tertia est propositio doctrinæ ad ecclesiam pervenientis ex narratione, inde ad vers. 12. quarta, conclusio hortatoria. Videtur autem hic psalmus, ut etiam psal. 48. ad tempora Chizkijæ referendus esse, quibus copiarum Sancheribi pars magna cælestis interfecta est: 2. Reg. 19. 2. Chron. 32. & Jeschahh. 37.* Asapho] *ut psalmo* 50. 1.

2 Nobilis est] *Exordium, ut observatum est in vers. 1. proponens duo argumenta laudationis Dei; a mirificis operibus ejus quibus se ipsum nobilitavit, ut narratur inde a vers. 4. & a singulari ipsius præsentia atque habitatione Jeruschalaimi, vers. 3.* 3 Schalemi] *vide Gen. 14. 18.* 4 Ibi] *id est, apud Jeruschalaima & Tzijonem, quæ Sancherib obsidebat: narratio.* Confregit] *id est, hostes ita cæcidit, ut nullis militaribus armis uti possent; his vitam adimens, illis frangens animum; perinde atque si omnia ipsorum arma dissiluissent: metonymia.* Coruscos] *amplificatio* ἀσυνδέτου. *quasi dicat, potentissimum, instructissimum, & accuratissimum exercitum: synecdoche.* 5 Illustris factus es] ἀποστροφὴ *ad Deum, inceptam narrationem illustrans.* Ex montibus] *id est, nobilitata est majestas tua ex eo maximè, quòd Assyriorum castra vicinos montes occupantia diripienda tradidisti nobis, prout sequens versus explicat.* 6 Dederunt se] *superstites ex clade, qui mane deserverunt castra & fuga se proripuerunt.* Dormitaverunt] *cæsi ab angelo.* Adeò ut non invenerint] *his prostratis, illæ se in pedes conjicientibus: vide 2. Reg.*

19.32. *quomodo nihil planè adversus Jeruschalaima tentare potuerint; quod hic dicitur invenire manum suam,* τοῦ ἐπιχειρεῖν. 7 Increpatione tua] *id est, potente verbo tuo, & nullo negotio: prout denunciaverat Jeschahhja 2. Reg. 19. 20. & sequ.* Et currus & equus] *id est, quisquis valebat robore, antecessor, & princeps in castris regis Assyriæ, 2. Chron. 32. 21. hi enim maximè curribus & equis vehi solent: synecdoche.* 8 Tu, tu inquam] *transitio ad propositionem didascalicam per epiphonema.* Ecquis consisteret] *communis locus de imbecillitate rerum creatarum adversus iratum creatorem suum, ad quem transitur ex superiorum hypotheseos argumento.* 9 Ubi e cœlis] ἔκπληξις *propositionis ab exemplo totius terræ: quod metaphoricè exponit psaltes, Deum cum judice terreno comparans, duobus versibus.* 11 Æstus hominum] *id est, cùm æstuantes & insolentes adversus te homines coërcentur judicio tuo; ac proinde materiam præbent celebrandi tui. hic primus usus sententiæ Dei, de qua ver. 9.* Residuum æstuum] *id est, cùm vallas & munis populum tuum, quem ex hostilium tuorum æstu reservasti: respicis enim ad prophetiam quæ habetur 2. Reg. 19. 30. alter usus sententiæ Dei, bonorum salus.* 12 Vovete] *conclusio hortatoria, ut observatum est in vers. 1.* Afferant munus] *ut Chizkijæ temporibus factum est, 2. Chron. 32. 23.* 13 Vindemiat spiritum] *id est, propter suos potentibus vitam momento & nullo negotio admit, 2. Chronic. 32. 21.*

PSALMUS LXXVII.

Psaltes Ecclesiam docet quomodo in extremis rerum difficultatibus implorat fidem Dei; certamen carnis exponit in dubium vocantis benignitatem Dei, & victoriam spiritus adversus carnem, se ipsum a naturâ, promissionibus, operibusq; Dei confirmantis.

1 MAgistro *symphoniæ, præfecto* posteris *Jeduthunis, cum Asapho, psalmus.*

2 Vox mea ad Deum *fertur*, cùm exclamo; vox mea ad Deum, ut aurem advertat ad me.

a Heb. *die; synecdoche: sic infrà ver. 6.*

3 In tempore angustiæ meæ dominum requiro: manu mea nocte perfusa, & non intermittente: renuente consolationem admittere anima mea.

4 Recordor Dei, cùm fluctuando perstrepo: meditor, cùm obruit se spiritus meus. Sela.

b Heb. *vigilias oculorum meorum: hypallage.*

5 Cùm tenes b vigiles oculos meos; concutior, ita ut non possim eloqui.

6 Reputo tempora inde ab antiquitate, annos *superiorum* seculorum.

c Heb. *corde.*

7 Recordor musicæ pulsationis meæ nocte: cùm c animo meo meditor, & perscrutatur spiritus meus, *dicens*:

8 An in secula repelleret dominus, aut non pergeret bene velle amplius?

d Heb. *in generationem & generationem.*

9 An deficeret in æternum benignitas ejus? desineret sermo d in quamque generationem?

10 An oblitus esset gratiam facere Deus fortis? an occluderet irâ miserationes suas? Sela.

11 Tandem dico; infirmare me istud, mutatam esse dexteram excelsi?

e Heb. *tuæ.*

12 Imo recordabor actionum Jah: quin recordabor inde ab antiquitate e quodque mirabilium tuorum:

13 Et meditabor de unoquoque opere tuo; de actionibus tuis confabulabor, *dicens*;

14 O Deus, in sanctitate via tua *est*; quis Deus fortis magnus *est* ut Deus?

15 Tu, ô Deus fortis mirificè; ostendisti in populis robur tuum.

16 Vindicasti brachio populum tuum; posteros Jahhakobi, etiam Josephum. Sela.

17 Videntes te aquæ, Deus, videntes te aquæ, formidarunt: etiam commotæ sunt abyssi.

18 Exundarunt aquas nubes, sonum ediderunt superiores nubes: etiam lapilli tui pervaserunt.

f Heb. *in tonitru.*

19 Sonante tonitru tuo in isto orbe, illustrarunt fulgura terram habitabilem: commota est & tremuit terra.

20 Per mare viâ tuâ, & semitâ tuâ per aquas amplas (nam vestigia tua non sunt cognita)

g Heb. *per manum Moschis & Aharonis.*

21 Duxisti ut gregem populum tuum, g Moschis & Aharonis operâ.

ANNOTATIO.

1 Jeduthunis] *de quo suprà psal. 39. 1. & 1. Chron. 25. 2. & 3.* Psalmus] *Psalmus est didascalicus: quo propheta ostendit primùm quanta certamina subeat animus suus, cùm premitur calamitatibus; deinde quibus modis & argumentis erigatur, ut Ecclesiam suo exemplo doceat. Prior pars continetur a vers. 2. ad 11. posterior, inde ad finem usque.* 2 Cùm exclamo] *id est, cùm pressus afflictionibus fidem alienam implorare cogor. Propositio generalis, quam reliquo psalmo exornat propheta ab antecedentibus, explicans primùm afflictiones suas gravissimas, usque ad vers. 6. deinde conflictationem animi, usque ad vers. 11. ac postremò confirmationem quasi redeuntis ad se & respiscentis animi, ad finem usque. Ex quibus omnibus assurgit hæc propositio: cùm affligor & conflictatur animus meus; recordatione fœderis, operumq; Dei revocor ad ipsum implorandum unum.* 3 Tempore angustiæ] ἔκτασις *sive exornatio propositionem superiorem confirmans per enarrationem trium illorum capitum quæ modo dicta sunt, numerum afflictionum, certaminis spiritualis, & respiscentiæ.* Manu mea] *id est, præ afflictionum gravitate madentibus ex continua lachrimatione manibus meis; sive precando conferantur, sive adhibeantur ad abstergendos oculos.* 4 Fluctuando] *id est, cùm incertus animus huc illuc impellitur, & quasi undis agitatus querulas voces emittit: metaphora.* 5 Tenes vigi.] *i. ita affligis ut non possim dormire.* 6 Tempora] *i. administrationem superiorum temporum, ut sequentia docent, sive universalem, hoc versu, sive singularem, sequente.* 7 Musicæ pulsationis] *i. antè acceptorum beneficiorum, quibus dies nocte sq. excitabar ad celebrandum te: synecdoche.* 8 An in secula] *hypotyposis conflictantis animi cum gravissimis & difficillimis necessitatibus, ac velut disceptantis de fide & constantia Dei, tribus versibus.* 9 Sermo] *id est, promissio quam fecit suis.* 11 Tandem dico] *altera hypotyposis respiscentis & se ipsum reprehendentis animi, quasi discat, quid? Egòne cùm seriem omnium temporum memoriæ repetens agnoscam perpetuum cursum beneficentiæ Dei & vitam meam antea-*

actam recoleret sententiam fuisse perpetuam erga me benignitatem ipsius; nunc demum cederem? & tum naturæ Dei, tum promissionum, operumque oblivisceret, ubi semel manum suam mutat, hoc est, rationem administrandi mei? non patiar me infirmari hoc pacto, neque animo abjecto cedam præsentibus castigationibus: elegantissima aposiopesis indignabundum animum exprimens. 12 Recordabor] *subjectio officii, quod præstare debet piorum animus, ubi rediens ad se confirmari cupit: nimirum ut opera Dei memoria colligat ad reverendum se, prout explicantur ad finem usque.* 14 In sanctitate] *id est, administratio tua est sanctissima, potentissima, & summè admirabilis; cujus potentiam omnes populi experti sunt, versu sequente; nominatim verò populus tuus sensit ad liberationem & salutem suam, usque ad finem psal.* 15 In populis] *a quibus, per quos, & ad quos deduxisti servos tuos: ut docet historia Moschi in libro Gen. a cap. 11. ad finem usque.* 16 Brachio] *id est, robore: humanitus dictum.* Posteros Jahhakobi] *ex Ægypto, ut habetur Exod. 12.* Etiam Josephum] *id est, regnum Israëlitarum ipsum, quod atrocissimis peccatis adeò te provocavit, ut jam planè a gratia tua & restitutionis exciderit: sic accipitur Hiobadiæ 18. Zecharia. 10. 6. & alibi: sic commendat psaltes communia & singularia beneficia Dei.* 17 Videntes te aquæ] *periphrastica descriptio transitus per mare rubrum: in qua per prosopopœiam docet psaltes quid mare, quid cœlum, & terra fecerint ad imperium Dei:* Commotæ sunt abyssi] *id est, profundum mare, discedens atq; dividens se, ut iter tuum sterneretur populo tuo, vers. 20.* 18 Exundarunt] *vide Exod. 14. 24.* Sonum ediderunt] *id est, perstrepebant nimbi & grandines.* 19 In isto orbe] *id est, regione aëris.* 20 Via tua] *id est, quæ tibi soli patet, ac familiaris est: ut sequentia verba inclusa parenthesi explicant.* Cognita] *id est, explorata & sentata ab ullo homine.*

PSALMUS LXXVIII.

Psaltes populum Jehudæorum revocans ad cognoscendum & prædicandum Deum, proponit documenta primùm quidem verba, deinde verò operum quæ perfecit Deus inde ab exitu ex Ægypto: itaque propositis paternis beneficiis & flagellis Dei ega populum suum, judicium, in adversarios gravissimos, ac nominatim in cõtumaces Israëlitas, pios confirmat de æternitate sacerdotii & regni in tribu Jehuda.

1 ODE *didascalica, Asapho.* Auribus percipe, populemi, doctrinam meam; inclinate aurem vestram ad sermones oris mei.

2 Aperiam per parabolam os meum, eructabo occulta inde a prisco *tempore;*

a Heb. ab expugnatione.

3 Quæ audivimus ac novimus, ut majores nostri narraverunt nobis.

4 Non celabimus filios eorum, generationem posteram: narraturos laudes Jehovæ, roburq; ejus, & mirabilia ejus quæ fecit.

b Heb. narrãtes: præsens pro tempore perfecto, ut accipiendum esse docet vers. 5. Deut. 4. & 6. 7.

5 Nam statuit testimonium in Jahhakobo, & legem posuit in Israële; quæ præcepit majoribus nostris nota facere filiis ipsorum:

6 Ut sciant generatio postera, filii nascituri: surgentesque, enarrent filiis suis:

7 Et ponant in deo spem suam, neque obliviscantur actionum Dei fortis; sed præcepta ejus custodiant;

8 Nec sint ut majores eorum, generatio cõtumax & rebellis; generatio quæ non comparavit animum suum, & cujus spiritus non fuit constans erga Deum fortem:

c Heb. cor: sic deinceps.

9 Ut posteri Ephrajimi armati jaculantes arcu, *qui* verterunt *terga* tempore prælii:

10 Quia nõ servaverũt fœdus Dei, & in lege ejus renuerunt ambulare;

11 Obliti actionũ ejus, & mirabilium ejus quę ostenderat ipsis.

12 Coram majoribus eorum fecerat mirabilia; in terra Ægypti, agro d Tanitico.

d Heb. Tsohan: vide Num. 13. 22. Esai. 19. 11. & 30. 4.

13 Diffiderat mare ut traduceret eos, statuens aquas tanquam acervum:

14 Deduxeratq; eos nube interdiu, & totam noctem e lucente igne.

e Heb. luce ignis. Exod. 13. 21.

15 Fiderat rupes in deserto, ut potum præberet in abyssis plurimum,

16 Educens fluenta e petra, & demittens tãquam flumina aquas.

Exod. 17. 6. & Numer. 20. 11.

17 Perrexerunt tamen adhuc peccare in eum, exacerbando excelsum in ipsa *terra* sicca.

18 Et tentantes Deum fortem cum animo suo, petendo cibum pro desiderio animi sui;

19 Ac obloquentes contra Deum dixerunt, an posset Deus fortis instruere mensam in hoc deserto?

20 En ita percussit rupem, ut fluxerint aquæ, & torrentes exundaverint. an etiam cibum posset dare, an pararet carnem populo suo?

21 Idcirco audiens Jehova, excandnerat: & ignis succensus erat in Jahhakobum, ac etiam ira arserat in Israëlem:

f Heb. *ascenderat: ut infrà vers. 31. synecdochicè dictum, quia accenso igne ascendit flãma: vide Exod. 25. 37. Exod. 16. 14.*

22 Quia non crediderant in Deum, neq; confisi erant in salutem ejus:

23 Quamvis præcepisset superioribus nubibus supernè, & januas cœlorum aperuisset,

24 Depluentq; super eos Man ad comedendum, frumentum cœlorum daret illis,

25 Panem robustissimorum comederet quisque: viaticum mitteret eis ad saturitatem.

26 Impellens Eurum in cœlis, & inducens robore suo Austrum,

27 Cùm depluisset super eos carnem tanquam pulverem, & sicut arenam marium volucres aëratas;

28 Dejiciens intra castra sua, circa tabernacula sua;

29 Et comedẽtes saturati essent valdè, & quod concupiverant illi attulisset illis:

30 Nondum alienati erant a concupiscentia sua, adhuc cibus eorum in ore eorum *erat:*

g Heb. *concupiscentiam illorum.*

31 Cùm ira Dei ardens in eos, interficeret e pinguissimis eorum, & juvenes Israëlis prosterneret.

32 Post totum hoc peccaverunt amplius, neq; crediderunt propter mirabilia ejus.

33 Quamobrem consumebat vanitate dies illorum, & annos illorum terrore.

34 Cùm occidebat eos, sirequirebant eum, & conversi manè quærebant Deum fortem,

35 Recordantes Deum fuisse rupem suam, & Deum fortem excelsum vindicem suum;

36 Quamvis conarentur eum decipere ore suo, & lingua sua mentirentur ei,

37 Et animus ipsorum non esset comparatus erga eum, neq; constantes essent in fœdere ejus;

38 Tamen ille misericors expiabat iniquitatem, ita ut non perderet; & h plurimùm averte-

h Heb. *multiplicabat avertere.*

vertebat iram suam, neque excitabat totum æstum suum,
39 Recordans 'carnem eos esse, ventum abeuntem qui non revertitur.
40 'Quoties exacerbaverunt eum in deserto? dolore affecerunt eum in solitudine?
41 Qui 'subinde tentarunt Deum fortem, & sanctum Jisraëlis 'circumscripserunt,
42 Immemores manus ejus, diei quo redemerat ipsos ab hoste:
43 Quo disposuit in Ægypto signa sua, & prodigia sua in agro Tanitico:
44 Cùm mutavit in sanguinem rivos eorum, fluentaq; eorum ne bibere possent:
45 Immisit in eos colluviem animalium quæ consumeret eos, ac ranas quæ perderent eos:
46 Et dedit brucho proventum eorum, ac laborem eorum locustæ:
47 'Occidit grandine 'vites eorum, & sycomoros eorum 'igni qui quacunq; insidebat consumeret:
48 Dedidit etiam eidem grandini bruta eorum, & pecora eorum prunis ignitis:
49 Immisit in eos æstum iræ suæ, excandescentiam, indignationem que, & angustiam; 'mittendo 'nuntios malorum:
50 'Libravit iter ad iram suam, non cohibuit a morte 'vitam illorum: & bestias eorum pesti dedidit:
51 Et percussit omne primogenitum in Ægypto, principium virium in tentoriis 'posterorum Chamii:
52 Et transtulit tanquam pecudes populum suum, direxitque eos tanquam gregem per desertum:
53 Et deducens eos securè ita ut non metuerent, 'postquàm inimicos eorum operuisset mare,
54 Adduxit eos in 'terminum sanctitatis suæ, 'montem hunc quem acquisivit dextera ejus,
55 Expellens a facie eorum gentes, facienscq; ut 'acciderent funiculo possessionis: & habitarent in tentoriis earum tribus Jisraëlis.
56 Attamen tentarunt & exacerbarunt Deum excelsum, & testimonia ejus non observarunt:
57 Sed aversi perfidè egerunt, 'ut majores eorum: 'conversi sunt, ut arcus 'm fallax.
58 Nam provocarunt eum per excelsa sua, & per sculptilia sua ad zolotypiam concitarunt eum.
59 Quod 'audiens Deus exanduit, sprevitque valde Jisraëlem:
60 Adeò ut deserens tabernaculum Schiluntis, tentorium *quod* collocaverat inter homines:
61 Traderet in captivitatem 'robur suum, & gloriam suam in manum hostis:
62 Dederetque gladio populum suum; ita in possessionem suam exanduerat:
63 Juvenes ejus absumeret 'ignis, & virgines ejus 'non laudarentur:
64 Sacerdotes ejus gladio concíderent, & viduæ ejus 'non flerent.
65 Deinde 'evigilavit Dominus 'qui *visu fuerat* tanquam dormiens sicut robustus, 'cantillans ex vino.
66 Et percussit hostes suos retrò, 'opprobrium 'perpetuum indidit eis.
67 'Tandem sprevit 'tentorium Josephi, & tribum Ephrajimi non elegit.
68 'Eligens verò tribum Jehudæ, montem Tzijonis quę diligat,
69 'Ut terram *quam* 'constituit in seculum; zdificavit simile excelsis *palatiis* sanctuarium suum.
70 Eligenscq; Davidem servum suum, & assumens eum ex caulis gregis:
71 P A tergo fœtarum duxit eum, ad pascendum Jahhakobum populum suum & Jisraëlem possessionem suam:
72 Qui pavit eos pro integritate animi sui, & q summa 'prudentia manuum suarum deduxit eos.

f Heb. *reversi sunt & tetarunt.*
Exod. 7 23.
Exod 8.24.
Exod. 8.6.
Exod. 10. 13.
Exod. 9. 23.
k Heb. *missu nuntiorum: sed hoc fuisset ambiguum.*
Exodi. 96.
l Heb. *animam.*
Exod. 11 & 12.
Exod. 15.13.
Num 21. & Jehosch. 12.
Judic. 1. & 3.
m Heb. *fallacia.* Deut. 32. & 21.
1. Schem. 4
1. Schem. 5.
n Heb. *fortitudo, vel robur suum, id est, filios suos a primitivo ad incolarum.* Psal. 16.
o Heb. *fundavit.*
p Heb. *perpetuum.*
1. Schem. 6.
2. Schem. 7.
q Heb. *in integritate.*

ANNOTATIO.

1 Ode didascalica] *hujus odes summæ partes sunt quatuor: Exordium, quatuor primis versibus; propositio, inde ad ver. 12. narratio administrationis Dei & improbitatis populi inde ad vers. 68. & conclusio ab explicatione præsentis status populi, inde ad finem usque. Videtur autem hæc ode a rege Chizkija aut propheta Jeschahhja, aliove sub illa tempora fuisse scripta, quibus regnum Jisraëlis intercidit, 2. Reg. 17.* Auribus percipe] *Exordium audientiam faciens primùm ab officio personarum, hoc vers. desinit a genere documentorum quæ propositurus est psaltes, quòd posita sunt in mysterio, vers. 2. quod vetera, vers. 3, & quòd ad gloriam Dei pertinentia, vers. 4.* 2 Per parabolam] *id est, exempla: quorum alia sunt historica & vera, ut hoc psalmo; alia ficta, sed tamen ad docendum apposita; alia denique ex communi usu depromptæ, etsi singularem aliquam historiam minimè attingunt, ut Matth. 13. & in Evangeliis passim. Est autem aperire os suum, initium dicendi facere.* Eructabo] *id est, copiosè fundam: metaphora a fontibus.* Occulta] *id est, documenta quæ sub exemplis latent: nam hic versu prolepticè complectitur argumentum psalmi, nimirum exempla in quibus est Narrationis summa, & exemplorum documenta, quæ propositione continentur.* 5 Nam statuit] *propositio documentorum Dei, usque ad vers. 8. & exemplorum ad confirmanda documenta pertinentium, usque ad vers. 12.* Testimonium] *id est, circumcisionem & cæremonias: quibus doctrinam de suo fœdere & populi officio, id est, legem & evangelium, suis testificabatur & obsignabat Deus.* 8 Nec sint ut majores] *quorum historia continetur in narratione, infrà a vers. 12. ad 59.* 9 Ut posteri Ephrajimi] *id est, regnum Jisraëlis: quod synecdochicè Ephrajimi nomine significari solet, quia regnum Jisraëlis ab ea tribu cœpit, quæ ex tempore principatum in decem tribubus obtinuit: sic apud prophetas passim. Hujus autem historia habetur infrà a vers. 59. ad 68.* Armati] *id est, instructissimi peritia rebusq; militaribus, sive ad defendendum se sive ad lædendum: synecdoche.* Qui verterunt terga] *id est, fusi & cæsi sunt, prout Hoschéahh prædixerat sub finem capitis 10. & Hhamos 7. 17.* 10 Quia non servaverunt] *vide 2. Reg. 17. 7. & sequentibus.* 12 Coram majoribus] *narratio elegantissima operum mirabilium Dei & beneficiorum ejus; quæ per antithesin cum ingratis Jisraëlitarum factis comparata amplificant horum impietatem, & æquitatem judiciorum Dei. Sunt autem ista opera quibus amplificatur populi improbitas, duobus temporibus distincta: primùm est, cùm in Ægypto versati sunt & in profectione, usque ad vers. 54. secundum, cùm*

cùm missi sunt in possessionem terræ & eam obtinuerunt, inde ad vers. 68. Prioris autem temporis duplicia sunt opera: unum, singularis beneficentiæ Dei erga suos, usque ad vers. 42. alterum, mirabilium judiciorum in adversarios, versibus sequentibus. Miracula] id est, mirabilia opera, de quibus a primo capite Exodi usque ad 14. 23 Præcepisset] id est, præcepto suo effecisset ut nubes distillarent man. Aperuisset] id est, maxima copia profudisset: metaphora. 24 Frumentum] id est, semen, præbens usum sumenti: vide Num. 11.8. 25 Panem robustissimorum] id est, angelorum; quem non asstores, aut humana opera; sed ipsi cœlites angeli administri voluntatis Dei suppeditabant. Sic dicuntur angeli; quia potentiam suam aliquatenus cum eis communicat Deus, quem scriptura passim robustum Israëlis vocat. 26 Eurum, Austrum] id est, eum ventum qui intermedius est inter orientem & meridiem, quem Eurũ propriè appellari docet Vitruvius lib. 1. 28 Castra sua] id est, quæ sibi vindicabat, & in quibus habitabat prospiciens populo suo: exaggeratio criminis Israëlitarum. 30 Nondum alienati] i. adhuc se explebant carnibus quas concupiverant post elapsum mensem, de quo Num. 11.20. 31 Epinguissimis] id est, quibusq; robustissimi & valentissimi corpore: quos non dubium est eò insolentius firma sui corporis constitutione abusos extulisse se contra Deum; ut exprobrat Moseh Deut. 32.15. 32 Peccaverunt amplius] murmurando adversus Deum, Num. 14. & 16. & 17. 33 Consumebat] ut denuntiatum est Num. 14.28. & sequentibus. 36 Conarentur] i. hypocritas agerent coram Deo. 39 Carnem eos esse] i. mortales esse a natura ut omnis caro est, & evanidos instabilesq; ut ventus. 40 Quoties] exclamatio pathetica: quasi dicat, quis fando possit enarrare tot rebelliones, quibus provocarunt Deum? vide Num. 14.22. 41 Circumscripserunt] i. tantum sibi arrogarunt, ut infinitam Dei potentiam arbitratu suo definirent & quasi terminos ei circumdarent; modò hæc ab illo præstanda esse affirmantes ex sententia animi sui, modo negantes illa præstari posse: quod genus exempla in libris Moschis recensentur multa. 47 Occidit] id est, corrupit & omnino perdidit: metaphora. Vites] id est, omnem proventum terræ & plantas quaslibet, sativas, insativas, humiles, altas, teneras, & agrestes, ac valentissimas: synecdoche. Igni qui quacunque] sic interpretamur Hhebræam vocem compositam; adductâ tum illius etymo, tum comparatione sequentis versus, & verborum Moschis Exod. 9.23 & 24. 49 Nuntios malorum] id est, Moschem & Abharonem; per quos tum superiores plagæ, tum aliæ quæ hîc indignationis &c. nomine comprehenduntur, Ægyptiis prænuntiatæ atque immissæ sunt. 50 Libravit] id est, iter profundendæ iræ suæ super Ægyptios quasi ad libram perpendit, injustam illorum contumaciam compensans justitia Dei judicii: elegans metaphora. 51 Posterorum Chami] id est, Ægyptiorum, originem ducentium a maledicto Chamo: Gen. 9. & 10. a quo & Ægyptum usque ad sua tempora Ægyptiorum lingua Cham fuisse dictam testatur Hieronymus in Gen. & Chemmin oppidum in Thebaide magnum templo Persei celebre nominat Herodotus lib. 2. 54 Terminum] id est, determinatum ab ipso tabernaculum, per synecdochen. Montem hunc] ut Exod 15.17. 55 Acciderent funiculo possessionis] id est, cederent in possessionem populo Dei: vide Deut. 32.8. & 9. 57 Ut majores eorum] qui ex Ægypto exiverant, & perfidè in Deum egerant, ut suprà dictum est. Conversi sunt] id est, licet prius sua hypocrisi præse ferebant fidem & utilitatem aliquam; tamen momento efficiebantur inutiles: ut cùm arcus repentè aliquo pacto corruptus fallit expectationem sagittarii, sic Hoschee. 7.16. 59 Audiens] id est, cognoscens humanitus dictum. 61 Robur, &c.] id est, arcam: vide 1. Chro. 16.11. 63 Ignis] in quo Deus, id est, gladius Pelischtæorum consumens. Non laud.] manerent innuptæ; ac proinde illaudatæ epithalamiis, quæ solebant decantare paranymphi ad laudes sponsi & sponsæ, ut psalm 45. Jirmejæ 7.34. & 16.9. & 25.10. 64 Non flerent] sed præ gravitate mœroris illico extinguerentur: aut narratur de uxore Pinchasi, 1. Schem. 4.19. 65 Evigilavit] i. post temporariam cessationem (quæ cum dormitione ferè comparatur) opus tandem aggressus est in adversarios: humanitus dictum. Qui visus fuerat] i. quem Pelischtæi tum desidere & ab omni opere vacare cogitabant, sive dormientem sive vigilem. Nam hæc ex judicio Pelischtæorum dicta historia docet, cùm ita statuerent secum: hic Deus magnificentissimus est, 1. Schem. 4.8. Quid ergo causæ est cur nunc cesset a magnificis suis operibus, nisi quòd nunc demum dormit & se ex anteacto labore recreat: aut si vigil est, vino obruitur & in præsentia sui non est compos? Cantillans] i. nihil agens, sed tantùm a vino actus. sic idololatræ res ridiculas affingunt Deo. 66 Opprobrium perpetuum] cùm Dagonem prostravisset atque confregisset; unde invaluit mos apud Pelischtæos ut non calcent limen insevum in æde Dagonis: quæ superstitio ipsis probro fuit, 1. Schem. 5.5. 67 Tandem] id est, postquam multa ab Israëlitis perpessus, & multa ipsorum causa in adversarios executus, multis modis divexavit eos, neque tamen resipuerunt ad ferulas ejus; eò postremò deventum est, ut regnum Israëlis pessundaret: ut dictum est suprà vers. 9. Tentorium Josephi, &c.] id est, abjecit regionem & regnum Israëlitarum. 68 Eligens verò] conclusio a beneficio Dei erga Jehudæos; in quorum regione tum sacerdotium & cultum suum, vers. 68. & 69. tum etiam regnum stabilivit & servavit Deus, versibus sequentibus. 69 Ut terram] ὑς ἐφύτευσεν verborum ad evidentiam mutavimus, ut 1. Schem. 20.16. 72 Prudentia manuum] id est, prudentissima administratione; nam manus metonymicè pro opera & administratione accipitur passim.

PSALMUS LXXIX.

Psaltes narrat mala gravissima quæ populus Dei ab Antiocho perpessus est: impiis justam Dei vindictam imprecatur: & Deum pro remissione peccatorum Ecclesiæ, ope & liberatione solicitat ad gloriam ipsius, confusionem impiorum, & fidelium bonum.

1 PSALMUS Asapho. O Deus, ingressæ sunt gentes in possessionem tuam, polluerunt templum sanctitatis tuæ; disposuerunt Jeruschalaimam in cumulos.

2 Dederunt cadaver servorum tuorum cibo volucribus cœli; carnem eorum quos benignitate prosequebaris, bestiis terræ.

3 Effuderunt sanguinem eorum velut aquam circa Jeruschalaimam, nec erat qui sepeliret.

4 Sumus opprobrio vicinis nostris, sannæ & ludificationi circumstantibus nos. Psal. 44.14.

5 Quousque Jehova? irasceris in æternum? arde-

ardebit velut ignis zelus tuus?

6 'Effunde æſtum tuum in eas gentes ' quæ non agnoſcunt te; & ſuper regna quæ nomen tuum non invocant.

7 Non *conſumptor* conſumpſit Jahhakobum, & habitaculum ejus deſolaverunt.

8 ' Ne recorderis adverſus nos ' iniquitates præcedentium *temporum*: feſtinanter 'præveniant nos miſerationes tuæ; nam attenuati ſumus valde.

9 Auxiliare nobis Deus ſalutis noſtræ propter honorem nominis tui; & eripe nos, expiationemq; fac de peccatis noſtris propter nomẽ tuum.

10 Cur dicturæ eſſent iſtæ gentes, ubinam *eſt* Deus iſtorum? ' innoteſcat in iſtis gentibus ante oculos noſtros, ultione ſanguinis ſervorũ tuorum effuſi.

11 Perveniat ante faciem tuam gemitus vinc̃i, 'pro magnitudine brachii tui 'fac ut reliqui ſint [a] qui jam traduntur morti.

12 'Redde ergo vicinis noſtris ' ſeptuplo 'in ſinũm ipſorum quo affecerunt te, Domine.

13 Nos autem populus tuus & grex paſtus tui celebremus te in ſeculum, [b] in quamque generationem enarremus laudem tuam.

[a] Heb. *filii mortis*: ſic infrà *Pſal.* 102. 21.

[b] Heb. *in generationem & generationem.*

ANNOTATIO.

1 Pſalmus] *Pſalmus eſt* κατ' ἐξοχὴν, *conſtans ex tribus partibus; narratione pathetica, uſque ad verſ. 5. petitione, uſque ad verſ. 12. & concluſione petitoria. Videtur autem hic pſalmus ad Antiochi tempora pertinere, quibus optimè conveniunt ſingulæ narrationis partes.* In poſſeſſionem tuam] *id eſt, in terram Cenahhanæe, ut appellatur Exo. 15. 17.* Polluerunt] *ſpoliando, funeſtando, & omnia prophana impiaq; munera obeundo: ut ſcribitur 1. Machab. 1. & apud Joſeph. antiquitat. Judaic. 12. cap. 7.* Diſpoſuerunt] *ſecundo congreſſu, cùm præfectus Antiochi fraude in urbem irrupiſſet. 1. Machab. 1. 30. & ſequentibus.*

2 Servorum tuorum] *qui conſtantes erant in obſervatione legis tuæ contra impii regis edictum. 1. Machab. 1. 39. & 60.* 5 Quouſque Jehova] *altera pars pſalmi, continens primùm expoſtulationem cum Deo, hoc verſ. deinde certa petitionum capita ſuis cauſis conjuncta, in ſequentibus.* 6 Effunde] *petitio; cujus loci ſunt duo: unus, contra adverſarios & impios, duobus verſibus; alter, pro defenſione & ſalute piorum, inde a verſ. 8.* Quæ non agnoſcunt] *imprecationis cauſa duplex; pertinax ignoratio Dei, hoc verſ. & maleficia in Eccleſiam, ſequente.* 8 Ne recorderis] *alterum petitionis membrum, precatio pro eccleſia; cujus partes ſunt, ut Deus peccata condonet per miſericordiam velut calamitatum cauſas, hoc verſ. deinde ut opem & ſalutem afferat, tribus de cauſis: prima eſt gloria nominis ejus, verſ. 9. ſecunda, blaſphemiarum in Deum & maleficiorum in Eccleſiam coërcitio. verſ. 10. tertia, afflictorum inclamantium Deum commiſeratio, verſ. 11.* Iniquitates præcedentium] *id eſt, quas nos & majores noſtri antehac perpetravimus.* Præveniant] *antequam oneri ærumnarum noſtrarum ſuccumbamus.* 10 Innoteſcat] *ſi, palàm fiat gentibus, idq; viventibus, videntibus & præſentibus nobis, te non abeſſe; ſed tuis præſentem eſſe.* 11 Pro magnitudine] *id eſt, ampliſſima adeoq; infinita virtute tua: humanitus dictum.* Fac ut reliqui ſint] *id eſt, tuos jam jam in præſentiſſimis mortis anguſtiis verſantes reſerva.* 12 Redde ergo] *Concluſio ſummam petitionis continens, nimirum imprecationem contra improbos, & precem pro ſalute & lætitia bonorum.* Septuplo] *vide Gen. 4. 15.* In ſinum] *i, prolixè & cumulatè; ut quæ ſine numero dantur, in gremium profundi ſolent: metaphora, ut Jeſchahh. 65. 6. & 7. & Jirmejæ 32. 18.*

PSALMUS LXXX.

Eccleſia in deportatione ab hoſtibus preſſa Deum ſollicitat de præſtando officio ipſius: perpeſſiones ſuas exponit: præterita Dei beneficia comparat cum indignitate malorum præſentium: & liberationem ſalutemq; a Deo petit ad gloriam ipſius.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ* 'ad hexachorda; 'pſalmus 'teſtimonii *Aſapho.*

2 'O paſtor 'Iſraëlis auribus percipe; ductor 'Joſephi tanquam gregis, 'inſidens Cerubinis 'illuceſce.

3 Coram 'Ephrajimo, Binjamineque, & Menaſche 'excita potentiam tuam; & veni ad plenam ſalutem *afferendam* nobis.

4 O Deus, 'reſtitue nos, & 'fac ut luceat facies tua; ita ſervabimur.

5 'Jehova Deus exercituum, quouſque fumaturus es contra orationem populi tui?

6 Cibas eos 'pane lachrymarum, & bibendũ præbes eis de lachrymis 'trientali.

7 'Exponis nos contentioni vicinis noſtris, & inimici noſtri ſubſannant [a] *nos.*

8 O Deus exercituum reſtitue nos, & fac ut luceat facies tua; ita ſervabimur.

9 'Vitem ex Ægypto tranſtuleras; expuleras gentes ut planta res eam.

10 ' Expediveras ante eam, feceraſque ut [b] agerat radices ſuas & 'impleret terram,

11 Operirentur m ntes umbrâ ejus, & palmitum ejus cedri [c] maximæ.

12 'Emittebat ramos ſuos uſque ad mare, & ad flumen teneros ramos ſuos.

13 Quare 'perrupiſti macerias ejus, adeò ut carpant eam omnes [d] viatores,

14 'Suffodiat eam 'porcus ſylveſtris, & animal agreſte depaſcat eam?

15 O Deus exercituum, 'revertere 'jam, intuere ' e cœlis & reſpice: ac ' viſita vitem hanc,

16 Et 'ſurculum quem plantaverat dextera tua; ſaltem *reſpice* 'ad [e] propaginem *quam* fortificaveras tibi,

17 Incenſam igne, 'ſucciſam: ab increpatione faciei tuę 'percunt.

18 'Adſit manus tua [f] 'viris deteræ tuæ, filiis hominis quos fortificaſti tibi.

19 'Non enim retrocedimus a te; in vita conſerva nos, ut nomen tuum invocemus.

20 Jehova, Deus exercituum reſtitue nos, fac ut luceat facies tua; ita ſervabimur.

[a] Heb. *ſubſannant* nos *ſibi: pleonaſmus uſitatus. Exod. 15. 17.*

[b] Heb *radicavet radices Pſal. 44. 3.*

[c] Heb. *Dei fortis: ſic Pſal. 36. 7.*

[d] Heb. *non ſemitæ tuæ.*

[e] Heb. *filium: ut Gen. 49. 22.*

[f] Heb. *virum: Enallage, ut apparet ex verſ. ſequenti.*

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Ad hexachorda] *Vide suprà in psal.* 45.1. & 60.1. Psalmus] *psalmus est* ἐυκτικὸς, *distinctus in tres partes. Amœbæo versu terminatas: quarum prima est propositio summa petitionis, a versu* 2. *ad* 5. *secunda, expostulatio de perpessionibus Ecclesiæ, a vers.* 5. *ad* 15. *tertia, pathetica petitio salutis a comparatione anteà acceptorum beneficiorum cum præsentibus perpessionibus, inde ad finem usque. Videtur autem hic psalmus scriptus fuisse temporibus deportationis Babylonicæ: ut partim historiæ comparatio cum hoc psalmo, partim verba commonstrant Chaldaismum quendam redolentia.* Testimonii] *id est, quo Ecclesia supplicans testificabatur fidem suam in Deum de promissa liberatione post annos septuaginta, Jirmejæ* 29. 10. 2 Opastor] *Exordium sive petitio summa audientiæ, gratiæ, beneficentiæ, & salutis, a persona Dei, & præterita administratione ejus, quæ pastoris allegoria designatur. quasi dicat, tu qui olim liberasti, pavisti, & deduxisti populum tuum, & Ecclesiæ tradidisti cultum tuum, ac proinde eadem semper officia obtines liberandi tuos, & instaurandi cultus tui, age, auribus percipe, &c.* Jisraëlis] *id est, tuorum omnium.* Josephi] *vide suprà* 77.16. Inundens Cerubinis] *id est, qui nobis responsa dandi, nos regendi, & tuendi cultum aspectabilem tuum munus in te recepisti, atque præstitisti, Exodi* 25.8. & 22. & *Numeror.* 7.89. Illucesce] *ut Deut.* 33.2. 3 Ephrajimo] *id est, reliquis Ephrajmi & aliarum tribuum quæ regno Jehudæ adhærentes in tuo cultu permanserunt: prout factum esse post reditum a deportatione Babylonicæ legitur* 1. *Chronic.* 9.3. Excita] *id est, velut torpescentem vel dormientem excre.* 4 Restitue nos] *in sede nostra, & cultu tuo.* Fac ut luceat] *ut suprà psalm.* 4.7. 5 Jehova] *altera pars psalmi, expostulatio gravissima, tam Dei humanitus diversis allegoriis exprimens.* 6 Pane lachrymarum] *ut suprà* 42.4 Triental] *id est, non communem cyathum, aut mensuram calamitatum; sed magna pocula atque insolita afflictionum epotanda præbes. Est enim triens sive triental tertia pars sextarii, quatuor cyathos communes capiens.* 7 Exponis nos] *id est, facis ut vicini omnes, quibuscum pax & amicitia colenda fuerat, perpetuis rixis & contentionibus exagitent reliquias nostras, quæ in Jehudæa commoratæ sunt: de quibus* 2. *Reg.* 25.15. & *Jirmejæ inde a* 37. *capite.* 9 Vitem] *Tertia pars psalmi continens primùm commiserationis locos duos; unum, a præteritis jam olim Dei beneficiis, quatuor versibus; alterum, a præsentibus calamitatibus, versu* 13 & 14. *deinde petitionem, ad finem usque. Est autem tota commiseratio allegorica a similitudine vitis: quam similitudinem scriptura frequentat plurimùm, ut interpretatur Jeschahhja* 5.7. 10 Expediveras] *ut exponitur Exodi* 23.28. & *Jehosch.* 24. 12. Impleret terram] *id est numero, magnitudine, & gloria præstaret: hyperbole.* 12 Emittebat ramos] *id est, vim suam atque dominatum regni protendebat in omnes terminos quos destruveras: vide sup.* 72.8. 13 Perrupisti macerias ejus] *id est, sustulisti manum tuam qua circummunitebatur; ut manus tua Deus, Deut* 32.17. & *Jeschahh.* 5.5. 14 Suffodiat] *id est, rostro prorutat terram, & effodiat quod absconditum est sub ea: nam verbum est compositum Chaldæum potius quàm Hhebræum origine, quod significat rem absconditam, ut thesaurum, effodere.* Porcus sylvestris] *id est, impurissimæ gentes atque ferissimæ ab imo ad summum perdant radicitus.* 15 Revertere jam] *petitio, qua Ecclesia opem Dei implorat humanitus.* Jam] *cùm propè est, ut pereamus funditus, infrà vers.* 17. E cœlis] *quandoquidem aspectabilis tua præsentia sublata est; cujus recordatione anteà nominabatur insidens Cerubinis.* Visita] *ut Gen.* 21.1. 16 Surculum] *id est, totum corpus populi, quod priùs deportatum ex Ægypto collocaveras in terra tua.* Ad propaginem] *id est, regnum Jehudæ, quod singularibus promissionibus & beneficiis confirmasti in Christo, & devinxisti tibi.* 17 Succisam] *id est, eversam flamma & ferro.* Pereunt] *tum Jisraëlitæ omnes, tum Judæi ipsi.* 18 Adsit] *exegesis superiorum allegoriæ.* Viris dexteræ] *id est, tibi adeo charis, ut dexteram tuam ad eos ducendum & regendum semper adhibueris; non autem alium cuiquam commiseris.* 19 Non enim retrocedimus a te] *ætiologia superiorum dictî, quos confirmasti tibi. quasi dicat, nos tui sumus, antehac a te & nunc etiam confirmati. cujus rei documentum exhibemus tibi, constantiam nostræ fidei atque officii.*

PSALMUS LXXXI.

Psaltes Jisraëlitas ad liberum Dei cultum exhortans, magnificæ ejus operæ in exitu ex Ægypto proponit, & doctrinam mandatorum promissionumq; legis: deinde populum inofficiosæ vitæ reprehendens, revocat ad seriam respiscentiam perceptionemq; beneficiorum Dei.

1 MAgistro *symphoniæ* [a] *ad Gittæa instrumenta* [a] *ode, Asapho.*

2 [a] Cantate Deo robori nostro, vociferamini Deo Jahhakobi.

3 Sumite [a] psalmodica instrumenta; & apponite tympanum, cytharam amœnam cùm nablio.

4 Clangite in novilunio buccina, [b] stativis quibusque feriis, diebus festis nostris.

5 [a] Nam statutum in Jisraële est, ritus a Deo Jahhakobi:

6 [a] Qui testimonium [a] in [c] Josepho imposuit ipsum; [a] cùm proceffisset contra terram Ægypti, ubi [a] sermonem ignotum audiebam.

7 [a] Amovi, *inquit*, [a] ab onere humerum ejus; manus ejus a [a] lacusculo *intritæ* [c] abierunt,

8 Cùm in anguftia illa exclamares, liberavi te: [a] exaudivi te [a] in latebris tonitru: [a] probavi te [a] *usque* ad aquas Meribæ. Sela.

9 [a] Audi populemi, & conteftabor te ô Jisraël; si auscultaveris mihi,

10 *Si* non erit in te Deus fortis extraneus, neque incurvabis te Deo forti alienigenæ:

11 [a] Ego sum Jehova Deus tuus, qui feci ut ascenderes e terra Ægypti; [a] dilata os tuum, & [a] impleturus sum illud.

12 Sed [a] non auscultavit populus meus voci meæ, & Jisraël non acquievit mihi.

13 Quapropter [a] dimisi eos; peregunt ex [f] sententia animi sui, abeant cum consiliis suis.

14 [a] O si populus meus auscultasset mihi, *si* Jisraëlitæ in viis meis ambulassent;

15 Vel

[a] Heb. *psalmodiam.* [b] Heb. *statiua nostra, seu ad feftos nostros.* [c] Enallage numeri. [a] Heb. *Jehosephum*: ejus tribus. [a] Heb. *labium non intellexi.* [a] Heb. *transvertam.*

[f] Heb. *in aspectus cordis sui ut Deut.* 29.19.

15 Vel momento inimicos eorum depressissem, [a]cùm in hostes eorum convertissem manum meam.

[g] Heb. *mentiti fuissent ei ejus psalm.* 18.45. & 66. 3.

16 Osores Jehovæ [g] mendaciter se dedissent ei, & [b]futurum fuisset tempus istorum in seculum.

17 Denique [c]cibaret eum adipe tritici, [d]etiam ex rupe melle satiarem te.

ANNOTATIO.

1 Ad Gittæa instrumenta] *vide psalm.* 8.1. Ode] *ode generis est didascalici, continens primùm exordium sive hortationem ad populum, a versu.* 2. *ad* 5. *deinde narrationem etiologicam, inde usque ad versum* 14. *postremò conclusionem, qua Deus populum revocat ad resipiscentiam & expectationem promissorum ejus, ad finem usque. Videtur autem hæc ode post tempora Judicum conscripta esse, cùm a Schemuele aut Davide cultus Dei instauratus est.* 2 Cantate] *id est, omnibus modis celebrate, in omni conventu sacro.* 5 Nam statutum] *narratio etiologica, sive exponens causam præcedentis exhortationis, hoc versu & sequente. Duæ sunt (inquit) causæ, ex quibus per sabbatha, neomenias, solennitates his modis colendus est Deus, Exodi* 23. *& Numeror.* 28. *&* 29. *una est, operum ipsius ad confusionem hostium & liberationem nostram, usque ad vers.* 9. *altera, doctrinæ continentis mandata legis & promissiones Evangelii, versibus sequentibus.* 6 Qui testimonium] *exegesis præcedentium verborum, numerum ritu a Deo Jabbakobi.* In Josepho] *id est, in toto Israële, cujus terminos orientem & occidentem versus obtinebat Menasche e posteris Josephi; Jehosch.* 17. *synecdoche.* Cùm processisset] *id est, Ægyptios terra & mari profligasset, & populum adduxisset Maram usque, Exodi.* 15.23. Sermonem ignotum audiebam] *id est, peregrinum eram: periphrasis.* 7 Amovi, inquit] *recensio prioris causæ cur celebrandus sit Deus: de qua a primo capite Exodi usque ad* 17. Ab onere] *id est, a durissima servitute, de qua Exodi* 1. *&* 6. Lacusculo intritæ] *id est, sordidissimis quibusque ministeriis; synecdochicè: non enim tantùm struebant ædificia, lateres coquebant, & similia obibant munera; sed etiam stramen conquirere, & intritæ lacusculos sive labella bajulare humeris cogebantur, sordidissimo ministerio: quod Hhebraica hac voce significari testatur Abben-Hhezra.* 8 Exaudivi te] *invocante Moscheo, Exodi* 14.15. In latebris] *id est, columna illa nubis (quæ profecta a conspectu Israëlitarum stabat a tergo eorum inter utraque castra) intonante adversus Ægyptios, Exodi* 14.24. Probavi te] *ut Exodi* 15.25. Usque ad aquas Meribæ] *de quibus Exodi.* 17. *quasi dicat, pertuli mores tuos atque exploravi, usque dum venisti ad montem Chorebum; ad quem ex aquis Meribæ profectus accepisti legem; versibus sequentibus.* 9 Audi populemi] *altera causa, nimirum doctrina quam Deus proposuit lege; prout summatim exposuerat ad fontes amaros, Exodi* 15.26.

11 Ego sum Jehova] *affirmatio sermonis quem habet Deus ad populum suum, ab æternitate, fœdere, & operibus suis erga populum. quasi dicat, tam certè ac verè hæc promissa mea completurus sum, quàm me certum est Jehovam Deum tuum esse, ac eduxisse te, &c.* Dilata os tuum] *id est, tantùm pleno ore, plena fiducia, atque libertate, etiam importunè pete.* Impleturus sum] *id est, et petitiones tuas præstiturus, & cantica laudu inditurus ori tuo ex perceptis beneficiis.* 12 Non auscultavit] *tum in deserto ambulans, tum in regione Cenahhaneæ habitans; ut historia Judicum commonstrat.* 13 Dimisi eos] *vide Judic.* 2. *&* 10. *versu* 11. *& sequentibus.* 14 O si] *conclusio, qua Deus ἀνθρωποπαθῶς populum revocat ad resipiscentiam & perceptionem bonorum suorum, ut Deut.* 32.29. *& Jeschahhiæ* 48.18. 15 Cùm in hostes] *id est, sola adversione manus deturbassem eos.* 16 Futurum fuisset tempus] *id est, ista populi felicitas & hostium depressio futura fuisset perpetua.* 17 Cibaret eum] *supple tempus, id est, singuli anni opimum crassumq; triticum ei subministrassent: similem metaphoram vide Deut.* 32.14. Etiam ex rupe] *Deut.* 32.13.

PSALMUS LXXXII.

Psaltes Deum judiciis præesse docet: judices improbos reprehendit, & ad officiii revocat ab infortunato totius reipublicæ & ipsorum exitu; judiciaq; commendat Deo.

[a] Heb. *Deos, i. vicarios Dei in administrando jure: ut Exodi.* 22.28.

1 Psalmus *Asaphe.* Deus astat [b]in cœtu Dei fortis, inter [a] magistratus judicat.

[b] Heb. *iniquitatem.*

2 [c]Quousque judicabitis [b]iniquè, & [c]personam improborum suscipietis? Sela.

[c] Heb. *facie: ut Deut.* 1 17. *Exod.* 3 6.

3 Judicate *secundum* [d]tenuem & pupillum, afflictum & pauperem justum pronuntiate:

4 Liberate tenuem & egentem, [e]e manu improborum eripite.

5 [f]Ignorantibus & non animadvertentibus, in tenebris continenter ambulantibus illis; [g]dimoventur omnia fundamenta terræ.

6 [h]Ego dico; [i]Dii *quidem* estis, & [k]filii excelsi vos omnes:

7 *At* certè [l]ut plebeius homo morituri estis, etiam sicut unus aliorum principum casuri estis.

8 [m]Surge, ô Deus, judica terram: [n]tu enim possessionem habes *judiciorum* in omnibus gentibus.

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *psalmus est didascalicus, constans ex doctrina vers.* 1. *reprehensione, usque ad versum* 8. *& precatione ad Deum, versu ultimo. Est autem doctrinæ locus de præsentia Dei in omni concessu judicum tum admonitionis ad judices, tum precationis sequentis fundamentum.* In cœtu Dei fortis] *id est, in omni consessu judicum, ut ipsorum judicum dominus, & judiciorum autor, Deut.* 1.17. *&* 2. *Chronic.* 19. 6. 2 Quousque] *hujus reprehensionis ad judices loci sunt tres: primus est increpatio corruptionis in judicando, hoc versu; secundus, contraria hortatio ad bene judicandum, duobus sequentibus; tertius, propositio eventuum qui ex corruptis judiciis consequuntur tum in republica, vers.* 5. *tum in privatis judicum personis, versu* 6. *&* 7. 3 Tenuem] *id est, qui præ tenuitate neque facultatem nocendi habet, neq; defendendi*

di sui; sed improbitate aliena opprimitur, versu sequente. 5 Ignorantibus] *prior eventus perversorum judiciorum, ruinæ respublicæ: cujus modos tres proponit psaltes; primus est, ignorantia judicum in jure; secundus, incuria & oscitantia, in cognoscendo causis; tertius (qui generalis est) studiosus tenebrarum amor, cæco judicio, nulla prælucente aut verbi Dei, aut rationis ad pietatem & humanitatem face. Dimoventur] id est, pessundantur & ruunt omnia.* 6 Ego dico] *alter eventus; mors communis, & præceps casus corruptorum judicum in ruinam æternam: quam tamen præmollit psaltes humili præfatione, & concessione honorifica gradus in quem a Deo evecti sunt.* Dii quidem estis] *id est, Dei sermo ad vos factus est, ut exerceatis judicia ipsius; 2. Chronic. 19. 6. sic interpretatur Christus Joannis 10. 34. & 35.* Filii excelsi] *id est, quasi hæredes, succedentes in partem aliquam judiciariæ autoritatis ipsius; quam vobis attribuit, ut parentes principes liberis.* 7 Ut plebeius homo] *id est, non tantùm cadetis communi morte, sed etiam celebri & singulari aliqua, ut Jeschahh. 14. 10.* 8 Surge Deus] *conclusio peritoria, ut Deus jus dicat in terra; quæ alioquin præ judiciorum constupratione tota videtur collapsura, vers. 5.* Tu enim] *ut Gen. 18. 25.*

PSALMUS LXXXIII.

Psaltes de inimicorum injuriis in populum Dei & impietatem Deum conquestus, gravissimè ipsis exitium imprecatur ad gloriam Dei.

1 CANTICUM & [a]Psalmus, Asapho.
2 [a]O Deus, [a]ne agas silentium; ne surdum agas, neq; quiescas, ô Deus fortis.
3 [a]Nam ecce inimici tui perstrepunt, & oderes tui extollunt caput.
4 Contra populum tuum callidè ineunt [b]cõsilium, & consultant contra [a]abditos tuos,
5 Dicentes, agite excindamus [a]istos, [a]ne sint gens; ut non memoretur nomẽ Jisraelis amplius.
6 Nam consilium inierunt [c] animis paribus, contra se fœdus pepigerunt.
7 [a]Tentoria Edomæorum & [a]Jischmahhelitarum, Moabitę & [a]Hagareni,
8 [a]Gebalitæ, Hhammonitæq;, & Hhamalekitæ; Palestini cum habitatoribus Tyri;
9 Etiam Assyrius [a]adjunxit te istis, sunt brachium [a]posteris Loti. Sela.
10 [a]Fac istis ut Midjanitis; ut Siseræ, ut Jabini in torrente Kischonis:
11 Qui exciſi fuerunt [a]ad Hhẽ-dorum, facti sunt ſtmus terræ.
12 Redige ipsos ingenuos istorum ut Hhorebum, & ut Zeebum; ut Zebachum, & Tzalmunnahhum, omnes Toparchas istorum,
13 Qui dicunt, hæreditariò possideamus nobis habitacula Dei.
14 Deus mi, pone eos [a] velut rotam; ut stipulam coram vento.
15 Ut ignis exurit sylvam, & ut flamma accendit montes,
16 Ita prosequere eos procella tua, & turbine tuo conturba eos.
17 Reple faciem eorum [d]ignominia; [a]ut [e]requiratur nomen tuum, ô Jehova.
18 Pudore perfundantur, & conturbentur usque in seculum; erubescant q́ue & pereant:
19 Ut [f]cognoscatur, te, cui soli nomen *est* Jehova; excelsum esse supra totam terram.

1 Heb. *ne sis silentium tibi.*
b Heb. *arcanum.*
c Heb. *corde pariter.*
Judic. 4. & 6. 7. & 8.
Judi. 4. & 5.
Judi. 7. & 8.
d Heb. *levitate.*
e Heb. *requirant: verbum personæ tertiæ pro imperſonali, ut vers. ultimo.*
f Heb. *cognoscant, ut supra, vers. 17.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est ἰυκτικὸς, continens exordium, versu 2. propositionem sive narrationem earum rerum de quibus expostulat psaltes, a versu 3. ad 10. & imprecationem, ad finem usque. Videtur autem hic psalmus aut a rege Chizkija, aut ab aliquo propheta temporibus ipsius conscriptus esse; cùm Sancherib tam propria ambitione, quàm finitimarum gentium (quæ ipsi parebant) sollicitatione adductus cum maximis copiis repentè Jehudeam invaſit: 2. Reg. 18. & 19.* 2 O Deus] *exordium ad faciendam audientiam humanitus ductum.* 3 Nam ecce] *propositio continens duo expostulationis capita; unum, de animo infenso & pessimis consiliis contra populum Dei, usque ad vers. 6. alterum, de impietate blasphema & contumeliosa in Deum ipsum, vers. 6. quibus expostulationis partibus subjicitur recensio gentium quæ criminibus istis tenebantur, usque ad vers. 10.* Extollunt caput] *id est, omni metu posito, & audentibus animis erigunt se ad scelera sua perpetranda.* 4 Abditos tuos] *id est, quos recondi penes te, velut pretiosum peculium tuum, Exod. 19. 5. ac proinde tutos ab omni injuria & inviolatos servas sub umbra alarum tuarum, supra 17. 8. & 27. 5.* 5 Istos] *Judæos, in quibus adhuc Jisraëlis nomen conservatur.* Ne sint gens] *id est, ne amplius efficiant populum unum: sicut decem tribubus fuerat factum, & prædixerat Jeschahhja 7. 8.* 7 Tentoria] *id est, Scenitæ Arabes in tentoriis commorantes; aut potius milites degentes in tentoriis ex usu castrensi: hypallage.* Jischmahhelitarum] *qui in potestatem Jisraëlitarum non venerant; sed animo infesto in eos ferebantur.* Hagareni] *qui partim Schaülis, partim Jarobhami secundi temporibus venerant in potestatem Jisraëlitarum, 1. Chronic. 5.* 8 Gebalitæ] *sive Giblei vicini Tzidoniis, de quibus 1. Reg. 5. 18.* 9 Adjunxit se] *id est, recens susceptit easdem inimicitias, quas finitimi omnes superioribus temporibus continenter gesserant.* Posteris Loti] *id est, Hhammonitas & Moabitas confirmat, qui prius fuerant imbecilliores quàm ut nobis damnum afferre possent: ut docent historiæ Asa & Jehoschaphati, 2. Chronic. 14. & 20.* 10 Fac istis] *tertia pars, imprecatio.* 11 Ad Hhen-dorum] *prope Tabhanacum & aquas Megidduntii, Judic. 5. 19.* 14 Velut rotam]. *i. fac ut ipsi tanquam rotati in præceps ferantur, & sua ipsorum volubilitate ac instabilitate decidant de consiliis suis.* 17 Ut requiratur] *summus finis precationis, nimirum gloria Dei: quæ posita est tum in invocatione, hoc versu; tum in agnitione æternitatis, majestatis, & potentiæ ejus, versu 19.*

PSALMUS LXXXIIII.

Psaltes a sacris cœtibus exulans desiderium suum exponit: piorum in Ecclesia conversantium felicitatem explicat; Deumq́ precatur ut misericordia utatur ad reducendum se, atque in gratia confirmandum.

1 MAGISTRO *symphoniæ ad Gittæa instrumenta posteris Korachi,* 'Psalmus.
2 'Quàm amabilia *sunt* tabernacula tua, ô Jehova exercituum.
3 'Desiderio afficitur, etiámque deficit anima mea *veniendi* ad atria Jehovæ: cor meum & caro mea exclamant *veniendi* ad Deum fortem viventem,
4 'Ad altaria tua, Jehova exercituum, rex mi & Deus mi: 'etiam passer invenit domum, & hirundo nidum sibi, *in* quo ponat pullos suos.
5 'Beati' qui inhabitant domum tuam, perpetuò laudant te. Sela.
6 'Beatus homo, cui facultas *est* in te semitarum *quas habent pii* in [a] animo suo.
7 'Beati *qui* transeuntes per vallem mori fontem constituunt eum, *quos* etiam 'benedictionum operit pluvia.
8 Pergunt 'ab acie ad aciem, 'compâret quisque apud Deum 'Tzijone.
9 'Jehova Deus exercituum, audi orationem meam; auribus percipe ô Deus Jahhakobi. Sela.
10 O scutum nostrum, aspice, ô Deus; & intuere faciem 'Christi tui.
11 'Nam melior *est* dies *una* in atriis tuis, 'quàm mille: eligo frequentare 'limen in domo Dei mei, magis quàm habitare 'in tentoriis improbitatis:
12 Quia 'sol & scutum *est* Jehova Deus, gratiam & gloriam dat Jehova: 'non cohibet bonum *ab* 'ambulantibus in integritate.
13 'O Jehova exercituum; beatus homo, qui fiduciam habet in te.

[a] Heb. *corde.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est* ἐυτυκὸς, *Davidi (ut verisimile est) propter Schaülis tyrannidem exulanti: continens primùm patheticam propositionem desiderii quo afficiebatur David, usque ad vers. 9. deinde petitionem, usque ad 13. ac postremò conclusionem epiphonematicam, vers. 13.* 2 Quàm amabilia] *exclamatio pathetica de laudibus ecclesiæ aspectabilis: quam in sequentibus propositionis versibus explicat primùm a singulari conscientia sua, vers. 3. & 4. deinde a publico piorum in ea versantium exemplo, usque ad vers. 9.*
3 Desiderio afficitur] *propositio singularis sensus, quem habebat David in animo suo, verborum coacervatione & hyperbole exponens gravitatem παθους.* 4 Ad altaria] *ὑπόμνησις verborum in hu libru frequentem perspicuitatis causa mutavimus.* Etiam passer] *argumentum a comparatione minoris: passeribus (inquit) hirundinibúsque niduli in domibus humanis conceduntur, etsi nihil ad homines attinent; mi autem, qui servus sum tuus & membrum Ecclesiæ tuæ, quantò indignius est a domo tua exulare?* 5 Beati] *posterior pars propositionis a communi piorum exemplo, quorum felicitas in domo, extra domum in itinere, etiam cùm res adversæ obveniunt, prædicatur.* Qui inhabitant] *ut sacerdotes & Levitæ sacrorum administri.* 6 Beatus] *id est, ô felices eos, quibus aditus in Ecclesiam, ut mihi, non interclusus est; sed per te patet liberè.* 7 Beati] *id est, felices illos, qui etsi difficiliore itinere utuntur, tamen ad Ecclesiam Dei pervenire possunt: nam si cogantur siticulosa (ut erat vallis mori, 2. Schem. 5. 23. 24.) peragrare, nihilominus recreantur consideratione fontis divini, ad quem contendunt: & similiter quamvis pluvioso cœlo, lætantur tamen, quia liberè possunt Deum accedere. quasi dicat, mihi non esset grave etiam Libycas solitudines peragrare, aut subire imbres vehementissimos, modò Deum adire possem.* Benedictionum pluvia] *id est, quæ ferè immittitur ad communicandam cum terra benedictionem Dei, & fœcundat eam.* 8 Ab acie ad aciem] *id est, a cœtu uno sacro ad alterum quotidiè abeunt, ad exercendum publicè totum cultum Dei: metaphora a re militari.* Compâret quisque] *ex lege Exod. 23. 17.* Tzijone] *ubi tum cultus Dei fuerat institutus, cùm psalmum hunc exararet David, & præcedentis suæ calamitatis documentum traderet Ecclesiæ Dei.* 9 Jehova Deus] *altera pars psalmi, precatio, duob. ver. cui subjungitur sua explicatio causarum, ver. 11. & 12.* 10 Christi tui]. *i. cùm meam faciem misertus mei, quem unxisti regem, 1. Schem. 16. tum filii tui æterni, quem unxisti prophetam, sacerdotem & regem piorum omnium, & in quo existit hujus regni typici veritas.* 11 Nam melior est] *causa precationis, fructus & lætitia ad pios qui in Ecclesia commorantur perveniens; cujus fons est Deus pro misericordia sua erga eos beneficus, sequente versu.* Quàm mille] *supple in tentoriis improbitatis, quod ἀπὸ κοινοῦ repetendum est ex fine versus.* Limen in domo] *id est, versari in Ecclesia, si necdochicè, & ire de cœtu in cœtum, suprà vers. 8.* In tentoriis improbitatis] *id est. extra Ecclesiam, ubi nulla est sanctimonia & bonitas.* 12 Sol & scutum] *id est, autor illustrium bonorum & gloriæ, ac omnis mali propulsator, ut sequentia verba explicant.* Non cohibet bonum] *sed arcet, propulsat atque defendit a malo, tanquam scutum.* Ambulantibus in integritate] *i. qui non tantùm versantur in cœtu Ecclesiæ, sed re ipsa ex Ecclesia sunt.* 13 O Jehova] *conclusio epiphonematica, ut dictum est in ver. 1. qua statuit utcunq; miserè ejectus sit, aut in posterũ per Dei voluntatem agitandus, se tamen, etsi absentem corpore, animo tamen & fide præsentem, cum Deo & cum Ecclesia communicaturum: ut suprà psal. 42. & 43.*

PSALMUS LXXXV.

Psaltes ab exemplo præcedentis liberationis cum Deo expostulans, Deum orat pro liberatione Ecclesiæ: deinde se ipsum ad verbum Dei audiendum revocans pios consolatur, cùm proximæ liberationis spe, tum alterius æternæ per adventum Christi ad Ecclesiam pertinentis.

1 MAGISTRO *symphoniæ in posteris Korachi,* 'psalmus.
2 'Benevolus fueras, ô Jehova, terræ tuæ: reduxeras turbam captivam Jahhakobi.
3 Condonaveras iniquitatem populi tui, texeras omne peccatum eorum. Sela.
4 Receperas omnem excandescentiam tuam; averteras, quò minus æstuaret, iram tuam.
5 Revertere *ad* nos, ô Deus salutis nostræ; & irritam fac indignationem tuam contra nos.
6 An in seculum irascereris contra nos, protraheres iram tuam [a] in quamque generationem?
7 An non tu [b] reversus, vitæ restitueres nos, ut 'populus tuus lætentur in te.
8 'Ostende

[a] Heb. *in generationes & generationem.*
[b] Heb. *reversus vivificares nos.*

8 'Ostende nobis, Jehova, benignitatem tuam: & salutem tuam da nobis.
9 'Audiam quid loquatur Deus ille fortis Jehova; nam eloquitur 'pacem erga populum suum, & erga eos quos benignitate prosequitur: sed ne revertantur 'ad stultitiam.
10 'Utique 'propinqua est timentibus eum salus ejus, 'habitatura est gloria in terra nostra.
11 'Benignitas & fides occurrent inter se, justitia & pax osculabuntur se.
12 'Fides 'e terra 'germinabit, & 'justitia e cœlis prospectabit.
13 'Etiam Jehova dabit 'quod bonum est, ut terra nostra edat proventum suum,
14 'Faciens ut justitia præat sibi, 'dum 'conferet ad iter pedes suos.

e Heb. ponet.

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *psalmus est generis mixti, συκτικὸς καὶ διδασκαλικὸς: itaque duæ sunt partes illius; una est precatio, usque ad ver. 9. altera verò, prophetia de instauratione gloriosissima per Christum: in cujus adventum Ecclesia calamitosa & gravissima tyrannide Antiochi pressa videtur se totam rejecisse, ex prophetia Danielis de regno Christi.* 2 Benevolus] *precationis (quæ prior pars est psalmi) membra sunt duo: primum est argumentum ab exemplo anteactæ administrationis Dei, ut flectatur ad misericordiam, tribus versibus; posterius verò, petitio misericordiæ & salutis, quatuor sequentibus. Est autem hoc exemplum liberationis Judæorum a captivitate Babylonica, ver. 2. cujus causa constituitur in Deo solo condonante peccata, vers. 3. & iram dimittente, ver. 4. prout Hhezra & Nechemja suis orationibus in Ecclesia professi sunt.*
5 Revertere ad nos] *precatio qua implorat Ecclesia præsentiam, misericordiam, gratiam, benignitatem, & salutem Dei, inserto altero argumento a natura Dei tarda ad iram & proclivi ad misericordiam, ver. 6. & 7. Hæc autem verba* revertere ad nos, *exemplo Chaldæi paraphrastæ ita reddidimus; ut accipienda esse ostendat ver. 7. nam hoc genus ellipseos est frequentissimum.* 7 Populus tuus] *id est, ut tuis sit bonum, & tibi gloria: qui duo fines conjuncti sunt.* 8 Ostende] *id est, re ipsa præsta, ut docet altera pars versus.* 9 Audiam] *altera pars psalmi didascalica, in qua propheta primùm se ipsum ac populum Dei ad officium revocat omissis querimoniis, hoc ver. deinde promissiones Dei elegantissimis verbis & figuris explicat, reliquis versibus. Est autem officium duplex: unum, ut a sensu carnis exposulantis de miseria sua avocentur pii ad audiendas promissiones & consolationes Dei; alterum, ne immorigerá sua vita ipsi intercludant sibi consequendarum promissionum viam. Est itaque hoc principium correctio quædam, quasi dicat, quid conquerori aut quid loquor? quin potius mihi auscultandum est quid loquatur Deus.* Pacem] *id est, omne bonum & prosperitatem terminatis calamitatibus: ut pollicitus erat Deus, Dan. 8. 14. & Dan. 9.* Ad stultitiam] *id est, idololatriam & alia scelera, in quæ solicitabat Antiochus.* 10 Utique] *explicatio prosperitatis, quam per prophetas denuntiatam fideles audiebant.* Propinqua est] *quasi dicat, mox futurum est ut ab horrenda ista tyrannide liberemur extincto Antiocho, Dan. 8. 14. quæ liberatio tessera quædam & particula futura est æternæ illius ac gloriosæ liberationis & salutis, quam conferet Christus: quamobrem ad eam transitur sequentibus verbis.* Timentibus eum] *qui non convertentur ad stultitiam, superiore ver.* Habitatura est] *i. futurum est ut Deus præsentia sua glorificet Ecclesiam; quam terra olim figurabat, ubi Ecclesia erat. Hæc autem gloria cujusmodi sit, exponunt sequen.* 11 Benignitas & fides] *superiori gloriæ explicatio primùm quidem spiritualis, duobus versibus; deinde temporalis, ver. 13. sunt autem in hac spirituali gloria binæ relationes: una, benignitatis dei ad fidem hominum benignitatem & gratiam ejus obviis ulnis excipientium: altera, justitiæ Dei ad pacem hominum sive tranquillitatem conscientiæ per fidem, Rom. 5. 1. quæ vera sunt efficta unici mediatoris Christi.* 12 Fides] *cum pace per fidem in Christum, synecdoche.* E terra] *id est, ex animis piorum: metonymia.* Germinabit] *id est, se exeret, & fructum pacis afferet.* Justitia] *proficiscens ex benignitate Dei: synecdoche, ut antè.* 13 Etiam Jehova] *summa promissionum: Jehova (inquit) temporales omnes ac spirituales promissiones exhibebit.* Quod bonum est] *id est, quantum ex usu erit Ecclesiæ Dei.* 14 Faciens ut justitia] *id est, non temporales illas benedictiones tantùm communicabit; sed etiam spirituales, dum procedet regnum Christi, & erit thronus justitiæ, (ut appellat David psalm. 45.) in hoc mundo.* Dum conferet] *id est, dum veniet ad instituendum regnum Christi; & nos fide incedemus in regno Christi habitantis & inambulantis in nobis, usque ad consummationem seculi: humanitus ductum.*

PSALMUS LXXXVI.

David in suis calamitatibus Deum invocans, suam imbecillitatem, fœdus cum Deo, & fidem in Deum profitetur: salutem ab eo petit propter naturam, gratiam, & gloriam ejus: & postremò de inimicis conquestus requirit aliquam significationem boni & consolationem a malo.

1 'ORATIO *Davidis.*' Inclina Jehova, aurem tuam, exaudi me: nam pauper & egens sum.
2 Serva animam meam, nam is sum quem benignitate prosequeris: serva tuum servum, tu Deus mi, fiduciam habentem in te.
3 Gratiam fac mihi Domine; quia te inclamo toto die.
4 Lætifica animam servi sui: quia ad te, domine, animam meam attollo.
5 'Tu enim Domine bonus es & [a] condonans, multusque benignitate omnibus invocantibus te.

a Heb. condonatur.

6 'Auribus percipe, Jehova, orationem meam; & attende ad vocem deprecationum mearum.
7 Tempore angustiæ meæ invoco te, quia exaudis me.
8 Non *est* par tibi inter illos Deos, ô Domine; neque *sunt* paria operibus tuis *opera.*
9 'Omnes gentes quas *eu* affici venientes, incurvant se coram te domine: & honorem habent nomini tuo:
10 Quia magnus es atque mirificus, tu Deus solus es.
11 'Doce me, Jehova, viam tuam, pergam in veri-

veritate tua; [a]aduna [b]animum meum ad timendum nomen tuum.

12 Celebrabo te domine, Deus mi, ex toto animo meo; & honore prosequar nomen tuum in seculum:

13 Cùm benignitate tua magna erga me, eripueris animam meam a [a]sepulchro imo.

14 [a]O Deus, superbi insurgunt contra me, & cœtus violentorum quærunt [c]vitam meam; qui non proponunt te sibi.

15 [a]Tu autem, domine, deus fortis, misericors, & gratiosus es; longanimis, & multus benignitate ac fide.

16 Respice ad me, & gratiam fac mihi; da robur tuum servo tuo, & serva [a]filium ancillæ tuæ.

17 [a]Effice erga me signum [d]quod bono sit; ut videntes osores mei pudore profundantur, cùm tu Jehova adjuveris me & consolatus fueris me.

[b] Heb. *cor meum: sic sequente vers.*

[c] Heb. *animam meam.*

[d] Heb. *in bonum.*

ANNOTATIO.

1 Oratio] *id est, orationis forma, quam David præscripsit pijs, ut in grauibus rerum difficultatibus uterentur. Quamobrem nullam adhibuit circumscriptionem temporum, personarum, aut locorum, ut alibi fecit; sed iis tantùm argumentis utitur quæ fidelibus omnibus conuenire possunt. Constat autem psalmus ex quatuor partibus, prout tres sunt argumentorum loci: prima est petitio salutis a persona supplicu, usque ad ver. 6. secunda est petitio eadem a persona Dei, usque ad vers. 14. tertia, a persona aduersariorum, vers. 14. postrema, conclusio petitionis tres locos coacervans ad consequendam misericordiam, versu. 15. & sequentibus, ad finem usque.* Inclina Jehova] *primus petitionis locus a persona supplicu: ubi exponit psaltes Deo imbecillitatem & miseriam suam, hoc ver. benignitatem Dei secum communicatam ex gratia & fœdere ejus, cultum, fidem q., secundo versu: constantem invocationem, versu 3. & spem firmam, vers. 4. quorum omnium fundamentum est natura Dei. vers. 5.* 5 Tu enim] *ætiologia superioris professionis a natura Dei; quæ est μεταλαπτικὴ sive transitiva ad alterum argumentorum genus.* 6 Auribus percipe] *secundus orationis locus a persona Dei, ubi fiduciam suam confirmat David, Deumque supplicat primùm a natura ejus, hoc versu; deinde a singulari experientia sua, versu 7. tertiò ab operibus quibus Deus extollit se suprà omne quod ducitur Deus, & omnes homines, a versu 8. ad 11. postremò a gloria ipsius, quæ piorum ductu & salute conjuncta est, a vers. 11. ad 14.* 9 Omnes gentes] *id est, adeò supra omnes homines te evehu magnificè, ut ipsæ cogantur profiteri & gloriam tibi cedere; prout etiam infideles, infestæ gentes & inimicæ Deo fecisse leguntur, Genesis 20. Exodi 8. & sequentibus, 1. Schem. 6. & alius locus.* 11 Doce me] *id est, doctrina, ductu, & virtute tua ita me regito, ut glorificem te.* Aduna] *id est, effice ut cor meum ab aliis omnibus timoribus & curis liberatum unum sit, id est, totum solidumq; permaneat in timore tuo, ac non suspensum hæreat: ut Hoschæ. 11. 7.* 13 Sepulchro imo] *summis & profundissimis periculis: metaphora.* 14 O Deus] *tertia pars, a persona aduersariorum, ut obseruatum est in vers. 1.* 15 Tu autem domine] *conclusio misericordiam imploransa persona Dei; hoc versu; supplicis, sequente; & inimicorum, ultimo.* 16 Filium ancillæ tuæ] *id est, vernam tuum, in fœdere tuo a parentibus genitum atque educatum, domesticum Ecclesiæ tuæ, ut psalm. 116. 16.* 17 Effice erga me signum] *id est, facto & opere significa, ac demonstra tibi curæ esse bonum meum, iis modis qui exponuntur in fine versus.*

PSALMUS LXXXVII.

Psaltes Ecclesiæ, Dei laudes prædicat, a præsentia & beneficiis Dei erga illam, futuraq; gentium vocatione.

1 [a]Posteris Korachi, [a]*psalmus & canticum.* [a]Fundationem suam [a]inter montes sanctitatis.

2 [a]Deligit Jehova portas Tzijonis; [a]suprà quàm ulla tabernacula Jahhakobi.

3 [a]Honorificentissima *sunt* quæcunque prædicantur de te, ô civitas dei. Sela.

4 [a]Memoro [b]Ægyptium, & Babylonium, apud [a]nocentes me; ecce, Palestinum, & Tyrium cum Æthiope, [a]hunc genitum esse ibidem:

5 [a]Ideo de Tzijone fore ut dicatur, hic & ille vir genitus est in ea; ipsumque [a]stabiliturum eam [a]excelsum:

6 Jehovam annumeraturum conscribendo populos, hic genitus est ibidem. Sela.

7 [a]Quapropter [a]canunt æquè ac [c]exultant, omnes fontes vitæ meæ de te.

[a] Heb. *honorabilia prædicatur.*

[b] Heb. *Rahab & Babelem, &c. metonymicè: sic accipitur Rahab, Jeschahhjæ. 51. 9. & infrà 89. 11.*

[c] Heb. *circas ducunt, vel tripudiant omnes fontes mei.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est ἐπαινετικὸς sive laudativus, constans ex propositione laudis universe, usque ad ver. ultimum; & conclusione, ver. ultimo.* Fundationem suam] *propositio laudis hoc psalmo continetur duplex; prior est a persona Dei, Ecclesiam præsentia sua & beneficiis honestantis, usque ad ver. 4. posterior, a persona eorum qui in Ecclesia conversaturi sunt; quia Judæi accensuri sunt gentes Ecclesiæ suæ, & Deus cooptaturus, ut fiat unum ovile sub pastore uno, a vers. 4. ad ultimum. Per fundationem autem Dei intelligit psaltes Ecclesiam, quam Deus secundum æternum decretum suum & beneplacitum voluntatis suæ fundavit in Christo.* Inter montes sanctitatis] *id est, quam fundavit in Cenahhanæa, montosa regione sanctificata ad habitationem suam & populi sui, ut Exodi 15. 13. & 17.* 2 Diligit] *id est, singulari quodam modo suæ dilectionis erga Ecclesiam in hoc loco significationē exhibet: ut cùm sacrificandus esset Jitzchak, Gene. 22. cùm extensurus esset manum suam Angelus contra Jeruschalaima, 2 Schem. 24. 16. denique cùm præsentia, verbo, & opere ostendit se locum illum elegisse ad habitationem suam, donec advenit tempus quo neq; in monte, neq; Jeruschalaimis adorandus esset Deus, Joan. 4. 21.* Suprà quàm] *ut ipse Deus explicat Deut. 12. 5.*

12.5. & sequentibus. 3 Honorificentissima sunt] *id est, nihil honorificum non prædicatur de te, & nihil prædicatur de te quin sit honorificentissimum.* 4 Memoro] *altera propositio laudu, ut observatum est in vers.1. quasi dicat, maximum quidem est, Deum huic Ecclesiæ adesse, eam fundasse, eam diligere, in ea coli, eamq; omni honore prosequi: sed amplius adhuc afficior, quoties cogito Deum pro decreto suo immutabili efficturum, ut hæc tua bona & honores quæ nunc angustiu finibus terminantur, ad omnes gentes perveniant ut generentur in Christo, hoc vers. Ecclesiæ accenseantur, vers. sequente; ac proinde eorum nomina in cœlis ut in terra conscripta habeantur, vers.6.* Noscentes] *id est, familiares meos & cives ejusdem Ecclesiæ.* Hunc genitum esse] *id est, jam prædestinatum & præfinitum esse, ut fiat Dei & Ecclesiæ filius regeneratione spiritus per fidem Christi, quod sequentis vers. exegesis ostendit.* 5 Ideo de Tzijone] *id est, fore ut gentiles in Ecclesia Christi agnoscantur, & Deus adoptatis gentibus per Christum Ecclesiam servet; quæ aliosqui per Judæorum incredulitatem, & urbis ac templi excidium intercidisse videretur.* Stabiliturum]. *in statu conservaturum, & confirmaturum, ut portæ inferorum non prævaleant ei.* Excelsum] *Christum, in cujus manum omnia dedit pater: qui idem est Jehova. sequente vers.* 7 Quapropter] *conclusio prædicans allegoricè laudes Ecclesiæ, superiorum bonorum nomine.* Canunt æquè ac exultant] *id est, quicquid in me vitæ est conspirat quodammodo, ut concentum quendam & quasi harmoniam symphonicam edat tuarium laudum, & gloria illa ac exultatione gestiat.*

PSALMUS LXXXVIII.

Psales formam dat fidelis cuique Deum accedendi in privatis malis: itaque exponens mala & mortem suam præsentissimam, expostulas cum Deo: propter gloriam ejus in vita servari petis: & propter malorum gravitatem urget sibi liberationem dari.

1 CANTICUM & psalmus in posteris Korachi, magistro symphoniæ, ad pneumaticum instrumentum canendus: didascalicus Hemanis Ezrachitæ.

2 O Jehova, Deus salutis meæ; interdiu clamo, & noctu coram te.

3 Veniat in conspectum tuum oratio mea, inclina aurem tuam ad clamorem meum.

4 Nam saturata est malis anima mea, & vita mea ad sepulchrum pertingit.

5 Reputor cum descendentibus in [a] sepulchrum, sum similis viro [b] quem deficit virtus.

6 Reputor inter mortuos, [c] semotus; ut confossi, jacentes in sepulchro, quorum non recordaris amplius, qui manu tua excisi sunt.

7 Ponis me in [d] sepulchro omnium [e] infimo; in tenebrosissimis, in profundis locis.

8 Super me incumbit æstus tuus; adeò omnibus irrumpentibus tuis fluctibus affligis. Sela.

9 Procul amoves notos meos a me, proponis me in [e] summam abominationem eis; inclusus sum ita ut non possim evadere.

10 Oculus meus mœret præ afflictione; invoco te Jehova totum diem, pando ad te manus meas.

11 An mortuis efficies opus mirabile? aut expertes vitæ exurgent celebraturi te? Sela.

12 An enarraretur in sepulchro benignitas tua? fides tua in perditione?

13 An cognosceretur in tenebris mirabile opus tuum, & justitia tua in terra oblivionis?

14 Atqui ego ad te, Jehova, vociferor; & uno quoque mane oratio mea prævenit te.

15 Quare ô Jehova, abjicis [f] me? abscondis faciem tuam a me?

16 Pauper sum & moribundus a concussione, perferens terrores tuos animi pendeo.

17 Super me transeuntibus æstibus tuis, conturbationes tuæ rescindunt me,

18 Circundantes me sicut aquæ toto die; cingentes me pariter.

19 Procul amoves a me amicum & socium, notis meis *sum* tenebroso loco.

[a] Heb. cisternam, ut sup. 28.1.
[b] Heb. nulla virtute.
[c] Heb. immunis, id est, nihil commune habens cum cæteris.
[d] Heb. in cisterna inferiorum locorum.
[e] Heb. abominationes.
[f] Heb. animam meam: synecdoche.

ANNOTATIO.

1 Canticum & psalmus] *Hic psalmus etsi dicitur didascalicus, hoc est, in perpetuum Ecclesiæ documentum traditus, ut suprà psal.42.1. propriè tamen est* Χειλασικὸς, *quo psaltes cum Deo expostulat de gravissimis suis calamitatibus: tria enim summatim continet. primum est exordium, quo audientiam facit, vers.2. & 3. secundum, propositio pathetica calamitatum ipsius, inde usque ad vers.11. tertium, expostulatio cum Deo, ad finem usque. Videntur autem hic psalmus & sequens conscripti esse a duobus fratribus, quorum fit mentio 1. Reg.4.30. & 1. Chronic.2.6. ut Ecclesia formulas haberet expostulationum, quibus uteretur cùm in privata aliqua & singulari difficultate, hoc psalmo; tum in publicis afflictionibus & eversione reipublicæ, psalmo sequè: nam hi viri sapientes instructi spiritu Dei prævideruntt, & prævisi mali documenta iis serus consignarunt ad præmonendam & armandam Ecclesiam.* Ad pneumaticum] *vide in psalm.5.1.*

2 O Jehova] *Exordium, ut dictum est in vers.1.* 4 Nam saturata est] *propositio calamitatum de quibus conqueritur psaltes per prolepsin, hoc versu: quarum una est, quòd jam in morte versatur, prout amplificat tribus versib. sequent. altera, quòd obruitur malis gravissimis ex quibus mortem præsentem videat, versu 8. & duobus sequentibus. Nam hæ duæ partes proleptice hoc versu positæ, per* ὑστέρον Hebræis familiarem in verso ordine exponuntur. 6 Semotus] *nimirum ab omni hominum consortio & communicatione, ac nihil commune cum aliis habens; ut qui laborant ex elephantiasi primùm extra castra ex lege, Levit.14. deinde extra urbes in insulas & semotas domos relegabantur, ut 2. Reg.15.5. & 2. Chronic.26.21. quod genus hominum hac ratione civis iste mortuum dici potest.* 8 Super me] *alterum membrum* ὑστεροτέρου, *de afflictionibus minitantibus præsentem mortem: quarum loci sunt tres, a persona Dei, hoc vers. amicorum, sequente; & ipsius supplicis, vers.10.* 11 An mortuis efficies] *tertia pars psalmi, expostulatio cum Deo ad liberationem consequendam duobus argumentis: prius est ab eventu; fore ſi moriatur ut gloriam Dei minimè prædicet, cui omninò consultum vult Deus, tribus versibus; posterius, a fide sua præsente, & prædicatione gloriæ Dei etiam in gravissimis tentationibus, ad finem usque.* Aut expertes vitæ] *vide suprà psal.6.6.* 14 Atqui ego] *secundus locus expostulationis, ut dictum est in vers.11.* 15 Quare ô Jehova] *contentio brevis expostulationi inserta, hoc ver.* 16 Pauper sum] *re-*

gressio ad expostulationem; qua ostendit psaltes omninò tempus esse ut sui misereatur Deus, per repetitionem earundem calamitatum quas narraverat suprà, vers. 8. 9. & 10. 19 Notis meis sum tenebroso] id est, sum incognitus; adeo jam illis sepultus esse videor in profundis malorum tenebris; ut suprà vocaverat, vers. 7.

PSALMUS LXXXIX.

Psaltes benignitatem fidémque Dei cùm in rebus omnibus creatis, tum in Ecclesia testificatam celebrat: dignitatem Ecclesiæ, quæ est regnum Dei, & promissiones regno toti ac regi factas commemorat; deinde contraria eventa & adversitates quas Ecclesia perferebat proponens, expostulat cum Deo; liberationem & instaurationem petit, ac tum demum benedicit Deo.

1 [a] DIDASCALICA ode, Ethani Ezrachitæ.

2 [a] Benignitates Jehovæ in sæculum canam, in [a] quamque generationem notam faciam [a] fidem tuam ore meo.

3 Nam [b] statuo fore ut in sæculum benignitas [a] ædificetur; in cœlis ipsis stabilias fidem tuam, *qua dixisti*,

4 Pepigi fœdus cum electo meo, [a] juravi David servo meo:

5 [a] Usque in sæculum me stabiliturum semen tuum, & ædificaturum in quamque generationem solium tuum. Sela.

6 [a] Quapropter celebrant [a] cœli mirabile *opus* tuum, Jehova; etiam fidem tuam [a] in congregatione sanctorum.

7 Quis enim [a] in superiore nube par æstimetur Jehovæ? assimiletur Jehovæ inter [a] filios fortium?

8 Deus fortis *est* formidabilis in consilio sanctorum plurimùm, & reverendus supra omnia quæ circunstant eum.

9 O Jehova, Deus exercituum, quis *est* par tibi robustus Jah? [a] nam fides tua circunvestit te.

10 Tu dominaris in superbiam maris; cùm attollunt se fluctus ejus, tu reprimis eos.

[c] Heb. *Rahab*, *ut suprà* 87. 4. *Exod.* 14 & 15.

11 Tu contrivisti tanquam confossum [c] Ægyptium: brachio roboris tui dispersisti inimicos tuos.

12 Tui *sunt* cœli, etiam tua *est* terra; orbem habitabilem & ea quæ ipsum implent, tu fundasti.

[d] Heb. *dextera* plaga: *ut Exo.* 26. 18.

13 Aquilo & [d] Auster quos tu creasti, [a] Tabor & Chermon de nomine tuo cantant.

14 Tibi brachium *est* cum potentia; robusta *est* manus tua, elata dextera tua.

15 Justitia & judicium habitaculo solii tui; benignitas & fides præeunt faciei tuæ.

16 [a] Beatus *est* populus, [a] qui agnoscunt clangorem; [a] qui in luce faciei tuæ pergunt, Jehova,

17 In nomine tuo exultant toto die, & in justitia tua attollunt se:

18 Nam decus roboris eorum es, & pro benevolentia tua attollitur [a] cornu nostrum.

19 Jehovæ enim *est* [a] scutum nostrum, & sancti Israëlis rex noster.

20 [a] Tunc allocutus per visionem eum [a] quem benignitate prosequebaris; dixisti, disposui [a] auxilium contra robustum, extuli electum e populo.

[e] Heb. *sanctitatu meæ*. *2. Schem.* 7.

21 [a] Inveni Davidem servum meum, oleo [e] sancto meo unxi eum;

22 Qui cum manus mea sit stabilis, etiam brachium meum fortificet eum.

[f] Heb. *filius iniquitatis*.

23 Non aget exactorem inimicus contra eum, & [f] deditus iniquitati non affliget eum:

24 Sed contundam a facie ejus hostes ejus, & osores ejus plaga afficiam.

25 Adeò fides mea & benignitas mea affuturæ est ei, ut in nomine meo extollatur cornu ejus.

26 Nam [a] imponam [a] mari manum ejus, & [a] flumini bus dexteram ejus.

27 [a] Ipse inclamabit me, tu pater mi; mi Deus fortis, & rupes salutis meæ:

28 Etiam ego [a] primogenitum constituam eũ, excelsum supra reges terræ.

29 In sæculum servabo ei benignitatem meam, & fœdus meum fidum erit ei.

30 Disponamque in æternum [a] semen ejus, & solium ejus [a] ut *sunt* dies cœlorum.

31 [a] Si dereliquerint filii ejus legem meam, & in judiciis meis non ambulaverint:

32 Si statuta mea prophanaverint, & præcepta mea non observaverint;

33 Visitabo quidem virga defectionem eorũ, & plagis iniquitatem eorum: *2. Schem.* 7. 14.

34 Sed benignitatem meam non irritam faciam ab eo, neque mentiar contra fidem meam.

35 Non prophanabo fœdus meum, & pronũtiatum labiorum meorum non mutabo.

36 Semel juravi per sanctitatem meam, David non mentiar:

37 [a] Semen ejus in sæculum fore, & [a] solium ejus ut solem coram me:

38 Ut luna stabile fore in sæculum: & [a] ut [g] testes in superiore nube fideles. Sela.

[g] Heb. *testis fidelis in nube*.

39 [a] At tu abjecisti, & sprevisti: excanduisti contra [a] unctum tuum.

40 Detestatus es fœdus servi tui, prophanasti *dejicens* in terram coronamentum ejus.

41 Dirupisti omnes macerias ejus: exposuisti munitiones ejus contritioni.

[h] Heb. *prætereuntes viam*. *ut sup. hoc*

42 Diripuerunt eum omnes [h] viatores, est probro vicinis suis.

43 [a] Extulisti dexteram hostium ejus, lætificasti omnes inimicos ejus.

44 Etiam retudisti acumen gladii ejus, neque stabiliviſti eum in bello.

45 Fecisti ut cesset nitor ejus, & solium ejus in terram detrusisti.

46 Curtasti [a] dies adolescentiæ ejus, operuisti eum pudore. Sela.

47 [a] Quousque Jehova? absconde te in æternum? ardebit tanquam ignis æstus tuus?

[i] Heb. *cujus temporis*.

48 [a] Recordare mei, [i] quàm temporarius sim, quorsum in vanum creasses omnes filios hominis?

[k] Heb. *videbit sic psal.* 34. 13.

49 Quis vir ita vivat ut non [k] experiatur mortem, eripiat se ipsum a sepulchro? Sela.

50 Ubi *sunt* benignitates illæ pristinę Domine, quas juraveras David per fidem tuam?

51 Recordare, Domine, opprobrii servorum tuorum: me [a] gestare in sinu meo *opprobrium* omnium maximorum populorum,

52 Quo

51 Quo affecerunt inimici tui Jehova; quo affecerunt [a]vestigia Christi tui. 53 [a]Benedictus sit Jehova in seculum; Amen, iterumq; Amen.

ANNOTATIO.

1 Didascalica ode] *de occasione hujus odes vide sup. in psal.* 88. *Est autem hæc ode documentum insigne Ecclesiæ tum ad celebrandam benignitatem Dei, tum ad implorandam illius misericordiam in rebus adversis. Quamobrem tres summæ partes statuendæ sunt hujus odes: prima est laudatio Dei ab operibus & fœdere ejus, usq; ad ver.* 39. *secunda est expostulatio petitione conjuncta, usq; ad ver.* 53. *postrema, conclusio epiphonematica a laudibus Dei, ver. ult.* 2 Benignitates] *propositio summa primæ partis de celebrando Deo, quatuor ver. continetur: ea est, benignitatem Dei cùm in rebus omnibus creatu perspici, ver.* 3. *tum maximè in regno Davidi, id est, in Christo & Ecclesia, ver.* 4. & 5. *hæc ita prolepticè posita, sigillatim deinde confirmantur usque ad expostulationis locum: primùm quidem benignitas & fides Dei in rebus creatis, ad ver.* 6. *usque ad* 16. *deinde verò benignitas & fides in Ecclesiam, inde ad ver.* 39. Fidem tuam] *id est, veritatem & constantiam in omnibus rebus tuis.* 3 Ædificetur] *id est, semel in rerum creatione & structura demonstrata promoveatur & pergat, quantisper durabunt sæcula.* 4 Juravi] *ad confirmationem fœderis, ut infrà ver.* 50. & *psal.* 132. 11. 5 Usq; in seculum] *duæ promissionis partes, hæredum & hæreditatis regiæ: ut factæ fuerant Abrahamo, Gene.* 15. 6 Quapropter] *exornatio prioris partis nimirum laudis quam Deus sibi a rebus omnibus creatis comparavit.* Cœli] & *cœlites, quos per synecdochen intelligendos esse docent tres sequentes ver.* In congregatione sanctorum] *id est, testificantur Ecclesiæ, & documento sunt.* 7 In superiori nube] *i. in cœlis: sic infrà ver.* 38. Filios fortium] *id est, potentissimos terræ; ut suprà ver.* 29. 1. & *Jecheſk.* 17. 13. & 32. 21. 9 Nam fides tua] *id est, undequaque exornaris veritate & constantia operum tuorum.* 13 Tabor] *ad occidentem spectans, & Chermon ad orientem, Deut.* 3. 8. *Jehosc.* 19 22. 16 Beatus est] *altera exornatio secundæ partis in propositione positæ, ut dictum est in ver. secundum: qua propheta docet primùm generatim quæ sit benignitas Dei erga Ecclesiam suam, usque ad ver.* 20. *deinde verò nominatim erga regem, quàm benignæ datæ sint promissiones in Christo, inde ad ver.* 20. Qui agnoscunt clangorem] *id est, qui signa a te velut imperatore proficiscentia, & verbum tuum audiunt. ut Num.* 23. 25. Qui in luce faciei tuæ] *i. te præeuntem opere sequuntur, & præludentem verbo.* 18 Cornu nostrum] *ut* 1. *Schem.* 2. 1. & *infrà* 25. 19 Scutum nostrum] *id est, defensio & protectio nostra a malis.* 20 Tunc allocutus] *explicatio singularis benignitatis Dei erga regem, ut observatum est in ver.* 16. *qua exponit psaltes, primùm quæ futura sit gloria regni tum temporaris tum spiritualis, usque ad ver.* 27. *deinde quæ veritas & constantia regni in Christo, ver.* 27. & *tribus sequen. postremò quæ ratio erga temporarium regnum propter Christum sit servanda a Deo, inde a ver.* 31. Quem benignitate prosequebaris] *Schemuelem prophetam,* 1. *Sche.* 16. Auxilium contra robustum] *id est, regem, qui vindicet populum a potentibus inimicis: ut postulaverant Israëlitæ,* 1. *Schem.* 8. *sub finem.* 21 Inveni] *i. prospexi,* 1. *Schem.* 16. 2. 26 Imponam mari] *ut promiserat Deus Exod.* 23. 31. & *completum legitur* 2. *Sche.* 8. & 10. Mari] *rubro & mediterraneo.* Fluminibus] *Euphrati, Jardeni, Paludi Serbonidi, &c.* 27 Ipse inclamabit] *Secundum membrum de veritate regni in Christo, a mutuis & respondentibus inter se officiis Christi erga Deum patrem, hoc ver. & patris erga Christum, tribus sequentibus. nam hæc universè & plenè ad Christum pertinent: tenuiter verò, tanquam suis typis, regibus aliis accommodari possunt.* 28 Primogenitum] *id est, caput & principem summum Ecclesiæ meæ, adeoq; omnis creaturæ: ut sequentia verba exponunt.* 30 Semen ejus] *spirituale, id est, filios Dei genitos per sanctificationem spiritus, Heb.* 2. 10. & *sequentibus.* Ut sunt dies cœlorum] *id est, in æternum: periphrasis.* 31 Si dereliquerint] *tertium membrum de ratione quam servaturus est Deus in filios infirmos suos, ut dictum est in ver.* 20. 37 Semen ejus] *id est, Ecclesiam genitam incorrupto semine verbi. ut ver.* 30. Solium ejus] *id est, regnum, synecdochicè.* 38 Ut testes] *i. æquè duraturum esse atque aspectabilia omnia in cœlo documenta, de quibus infrà Psalm.* 97. 6. 39 At tu abjecisti] *altera pars psalmi expostulationem continens, usque ad ver.* 47. & *petitionem patheticam, usque ad* 53. Unctum tuum] *id est, regem e domo Davidis: nam hic Psalmus in monumentum datus est Ecclesiæ prophetico spiritu, ut suo tempore caneretur Deo: cujusmodi fuit tempus deportationis Babylonicæ.* 48 Extulisti dexteram] *id est, superiores effecisti inimicos.* 46 Dies adolescentiæ] *quibus floreret & quasi adolescens augeri debuerat ex promissione tua.* 47 Quousque Jehova] *transitio ad expostulationem ad petitionem, per figuram quam Rhetores* ἐκτένειαν *sive contentionem vocant, hoc versiculo.* 48 Recordare mei] *petitio misericordiæ & instaurationis: primùm a persona supplicum, qui ita vanitatem suam agnoscunt ut se tamen profiteantur esse creaturas Dei; duobus versibus: Deinde a persona Dei testificantis benignitatem suam opere, fœdere, atque juramento. versiculo.* 50. *postremò a persona inimicorum, duobus sequentibus,* 51 Gestare in sinu] *id est, patienter dissimulare atque abscondere.* 52 Vestigia Christi tui] *i. signa omnia atque documenta Christi habitantis & inambulantis in nobis, sive præteriti ad prophetiam, sacerdotii, regnum, & cultum Dei pertinentia; sive præsentia quibus Christus nos consolatur verbo: sive futura de promissionibus adventus ejus.* 53 Benedictus sit Jehova] *conclusio epiphonematica a laudibus Dei quas utrobique secundis & adversis rebus præcanere debet Ecclesia.*

PSALMUS XC.

Moschen gratiam Dei ex sempiterno decreto ejus in sanctos celebrans, exponit tum instabilitatem vitæ humanæ, tum miseriam Israëlitarum quos Deus morti adjudicaverat: ideoq; precatur Deum, ut populi suum renovans ducat ipsum in omni sanctimonia, & gloriam suam demonstret in ductu & sanctificatione populi sui.

[a]Heb. in generatione & generationem.

1 [a]Oratio Moschis [a]viri Dei. [a]O Domine: cui [a]habitaculum fuisti nobis, [a]in quaque generatione. 2 Cùm nondum montes editi essent, aut formasses terram orbemq; habitabilem, ideniq; inde a seculo & usq; in seculum tu Deus fortis es.

3 'Redigis mortalem eò usque ut sit contritus: dicens, 'revertimini filii hominum.
4 'Nam mille annos si prætereat, *sunt* in oculis tuis ut dies hesternus; & *ut* vigilia [b] nocturna.
5 'Inundatione abripis eos, somnus sunt: ipso mane *sunt* ut fœnum transiens,
6 Ipso mane quo effloruit transiens, ipso vespere excisus atque exarescens.
7 'At consumimur ira tua, & tuo æstu conturbamur.
8 'Proponis iniquitates nostras tibi, occulta nostra lumina faciei tuæ.
9 'Nam omnes dies nostri divertunt' excandescentia tua; 'consumimus annos nostros, 'limi les sermoni *sunt*.
10 'In diebus ipsis annorum nostrorum *sunt* septuageni anni, aut (ut *simus* [c] valentissimi) octogeni anni; etiam excellentissimum eorum

[b] Heb. *in nocte.*

[c] Heb. *in fortitudinibus.*

[d] 'Laborioſum *est* & molestum: 'cùm abierit avolamus illicò.
11 'Quis agnoscit robur iræ tuæ, aut excandescentiæ tuæ 'secundum timorem tuum?
12 'Numerare dies nostros 'ita doce *nos*; ut 'inducamus [e] animum sapientem.
13 Revertere Jehova, quousque? & 'pœnitea te propter servos tuos.
14 Satia nos uno quoque mane benignitate tua, ut cantemus & lætemur omnibus diebus nostris.
15 Lætifica nos, ut dies *multos* 'afflixisti nos; annis *multis* [f] experti sumus malum.
16 'Perspicuum sit erga servos tuos opus tuum, & decor tuus in filiis eorum.
17 'Deniq; adsit amœnitas Jehovæ Dei nostri nobis, & opus manuum nostrarum institue in nobis; ipsum, inquam, opus manuum nostrarum institue.

[d] Heb. *labor & molestia.*

[e] Heb. *cor sapientiæ.*

[f] Heb. *vidimus.*

ANNOTATIO.

1 Oratio Moschis] *Hujus orationis partes sunt tres: prima est exordium benevolentiam captans a persona Dei, duobus versibus; secunda, narratio administrationis illius, & conditionis nostræ a versu 3. ad 12. tertia, precatio, inde ad finem usque. Videtur autem Mosche populo Dei orationem hanc conscripsisse, cùm reversis exploratoribus, Num. 13. 25. populus obmurmurasset Deo, & Deus sententiam mortu dixisset majoribus viginti annis; ut hoc saltem haberent ederentq; documentum respiscentiæ suæ, & saluti suæ abjectæ prospicerent.* Viri Dei] *ut Deut. 33. 1.* O Domine] *Exordium a persona Dei: cujus primùm mirificam administrationem & gratiam erga suos adducit inde ab orbe condito, hoc versu: deinde æternum decretum sive consilium ex beneplacito voluntatis ipsius ad laudem gratiæ ipsius gloriosissimæ, versu 2.* Habitaculum] *id est, qui facis ut securè habitemus freti protectione tua, Deut. 33. 27.* 3 Redigis] *secunda pars orationis, narratio: in qua exponit Mosche primùm communem omnium hominum mortalitatem, usque ad ver. 7 deinde præsentem Judæorum calamitatem, qui provocata indignatione Dei addicti fuerant morti, Numer. 14. a ver. 7. ad 12. postremò confessionem ignorantiæ & stuporis populi, quodammodo veluti tertiam etiam tum cùm vexaretur indignatione Dei, versu 11. Est autem hic περιφραστικὸν, pro eo quod est, solo verbo tuo facis ut moriatur homo.* Revertimini] *corpore in terram, animo ad Deum qui dedit illum, Gene. 3. 19. & Ecclesiast. 12. 7.* 4 Nam mille annos] *amplificatio propositionis, de mortalitate nostra, ab hypothesi; cujusmodi est Ecclesiast. 6. 6. Est autem in hoc versu* ἐμφασὶς *verborum, sive (ut grammatici vocant) synchysis, quam nos ad evidentiam mutavimus.* 5 Inundatione] *explicatio fragilitatis humanæ a similibus; quæ tum potentem Dei manum, tum vanitatem nostram explicant familiarissimè.* 7 At consumimur] *altera pars narrationis, qua expostulat propheta cum Deo de singulari illo judicio, Num. 14 quasi dicat, non ita nobiscum agitur ut cum cæteris hominibus; sed multo gravius agitur ira tua, hoc versu; & de peccatu nostris, versu sequente.* 8 Proponis] *id est, jacularis in nos tela indignationis tuæ, propter peccata quibus & intus & extrà defluimus.* 6 Nam omnes dies] ἐγκλησία *expostulationis a decreto Dei, & executione illius, quæ jam tum cœperat ob oculos Israëlitarum versari sublatis autoribus murmurationis, Num. 14. 36.* Excandescentia] *de qua ver. 7.* Consumimus an.] *peccatu nostris, de quibus ver. 8.* Similes ser.] *i. dicto celerius effluunt, manentq; irrevocabiles.* 10 In dieb.] *i. ordinariè non ultrà vivitur.* Laborioſum est & mo.] *omnibus quidem propter instabilitatem vitæ & conditionis ipsorum, Judæo verò hoc tempore propter pœnas, errores, vagationes, & probrosam mortem, in quas divinitus damnati fuerant, Num. 14. 28. & sequentibus.* Cùm abierit] *excellentissimum videlicet diorum, quod modò nominavit.* 11 Quis agnoscit] *tertia pars narrationis, confessio, qua fit iter ad precationem sequentem. quasi dicat, utcunque tamen judicia tua exerceas, nemo expergiscitur & se ad resipiscentiam comparat.* Secundum timorem tuum] *id est, quem tu doces nos, & injicis animis, signis, atque operibus: nam his modis Deum injecisse timorem sui docetur, Num. 14. & sequent.* 12 Numerare] *tertia pars psalmi, petitio; cujus partes sunt duæ; una, ut Deus misertus populi animum ipsius informet in notitia infirmitatis suæ, duobus; ver. altera, ut bonis prosequatur, lætitiam ei afferat, & hoc pacto glorificet nomen suum, ad finem usque.* Ita doce] *id est, secundùm timorem tuum, de quo versu præcedente.* Inducamus animum] *ne despiamus, ut aniè fecimus.* 13 Pœniteat te] *ut Gene. 6. 6.* 15 Afflixisti nos] *in Ægypto, ut docetur Exod. a 1. cap. ad 12.* 16 Perspicuum fit] *summus petitionis finis, gloria Dei.* 17 Denique] *summa totius petitionis, continens superiores fines; ut Deus gloriam suam procuret in suis, & suos vicissim ad gloriam ipsius promovendam comparet.*

PSALMUS XCI.

Psaltes fiduciam suam quam collocavit in Deo statuens piis in exemplum, eos hortatur ut certa fide recumbant in Deo: defensionem prænuntiat ab omni malo: ac postremò Dei verbis omnia bona præsentia & futura pollicetur.

1 'Considenti in latibulo excelsi, in umbra omnipotentis continenter pernoctanti.
2 Dico, in Jehova *est* receptus meus, & propugnaculum meum; Deus meus *est*, cui confido.
3 'Quandoquidem ipse erepturus est te a laqueo

laqueo aucupantis, a peste [a] ærumnosissima;
4 'Ala sua protecturus te, cùm sub alas ipsius te receperis; clipeus & 'parma est 'fides ipsius;
5 'Ne timeto 'a pavore nocturno, a sagitta volitante interdiu:
6 A peste in caligine pervadente, a lue vastante in meridie.
7 Cadentibus ab *altero* latere tuo mille, & decies mille a dextera tua; ad te non accedet:
8 'Tantùm oculis tuis intueberis, & retributionem improborum videbis.
9 Cùm tu Jehovam, qui receptus meus est; excelsum statueris 'habitaculum tuum;
10 Non dabitur occasio ut attingat te malum, & plaga non appropinquabit ad tentorium tuum.
11 'Nam angelis suis præcipiet de te, ut conservent te 'in omnibus viis tuis:
12 Ambabus palmis sustineant te, ne offendas ad lapidem pedem tuum.
13 Super ferocem leonem & aspidem 'incedes, 'conculcabis juvenem leonem & draconem.
14 'Quia in me (*inquit Deus*) amore propender, ideo liberabo eum; 'in edito collocabo eum, quia agnoscit nomen meum:
15 Simulac invocaverit me, exaudiam eum; ipsi adero in angustia: eripiam eum, & honore afficiam eum:
16 Longitudine dierum satiabo eum, denique efficiam tu [b] fruatur salute mea.

[a] Heb. *erumnarum.*

[b] Heb. *videat*

ANNOTATIO.

1 Confidenti] *Hic psal. (quem Judæi Mosi tribus esse existimant) est didascalicus, continens partes duas: unam, qua psaltes exemplo suo ostendit fidem esse habendam in Deo, & omne bonum ab ipso expectandum, usq; ad ver. 14. alteram, qua Deus loquens superiorem prædicationem beneficiorum confirmat in eos qui ipsum colunt, inde ad finem usq. Sunt autem hoc psalmo voces emphaticotatæ, ad fidem priorum & beneficia Dei exaggeranda, ut quod in ipso limine dicit psaltes pium considere & pernoctare apud Deum. quasi dicat, diem noctem q; in Deo conquiescere fide, nec q; de ullo humano casu laborare; ut pulli sub alis matrum secure latere solent.* 2 Dicto] *id est, prædico & confirmo ab exemplo meo.* 3 Quandoquidem ipse] *accommodatio exempli sui ad fideles: qua ostendit psaltes tantùm ipsis videndum esse ut confidant Deo, ac proinde fore ut non tantùm liberentur a malo, verum etiam spernant & triumphent de malo.* A laqueo] *i. ab omni periculo quod tibi creabitur.* 4 Ala tua protecturus] *i. defender te ab omni malo, ut explicatur usq; ad ver. 14.* Parma] *vel septum, aut munimentum ambiens & circumtegens ab hostium injuria: nam sic accipi non minus cõmodè hanc vocem posse ostendit etymologia.* Fides ipsius] *i. constantia veritatis q; promissionum, quæ summatim comprehenduntur tribus posterioribus ver.* 5 Ne timeto] *sed confidee, prout psaltes in seipso confidentiæ exemplum statuit, sup. ver. 2.* A pavore nocturno] *i. ab ullis apertis, occultis, internis, externis, corporeis, aut spiritualibus malis, ullo unquam tempore: sic ver. seq.* 8 Tantùm oculis] *non autem senties ea incommoda, quibus alios ante oculos tuos, ad latera tua videbis opprimi. 9* Habitaculum] *ut sup. 90. 1.* 11 Nam angelis suis] *i. non tantùm ipse operabitur ad salutem tuam; sed etiam, cùm opus erit, cælites administros suos adhibebit ad conservandum te.* In omnibus viis tuis] *ambulantis, considentis, pernoctantis, & conquiescentis in Deo pro vocatione tua: hæc dissimulabat diabolus, cùm sollicitaret Christum, Matth. 4. 6.* 13 Incedes] *nimirũ sine damno & offensa: ut Jeschahhja simile prædicat de regno Christi cap. 11. 6. & seq. & Hosch. 2. 18.* Conculcabis] *i. superata omnia mala contemnes, & triumphabis de illis: similes promissiones vide Mat. 16. 18.* 14 Quia in me] *altera pars psalmi, promissiones Dei continens in nomine ipsius, quarum fidem commendaverat psaltes suprà ver. 4.* In edito collocabo] *id est, supra omne periculum eveham.*

PSALMUS XCII.

Ecclesia seipsam comparans ad laudandum Deum opera ejus admiratur, repentinos improborum quamvis florentissimorum casus, & suam salutem honoremq; a Deo acceptum narrat: ac postremo æternam fidelium Dei servorum felicitatem prædicit ad laudandum Deum.

1 'PSALMUS & *canticum*, 'in diem sabbathi.
2 'Bonum est celebrare Jehovam; & psallere nomini tuo, ô excelse;
3 Annuntiare uno quoque mane benignitatem tuam, & fidem tuam quibusq; noctibus,
4 Ad decachordum & ad nablium, ad [a] citharam cum meditatione.
5 'Quia lætitia afficis me Jehova opere tuo, de factis manuum tuarum cantabo.
6 'Quàm magna sunt facta tua, Jehova; valde profundæ sunt cogitationes tuæ.
7 'Vir brutus non agnoscit, & stultus non animadvertit istud,
8 'Cùm germinant improbi velut herba, florentq; omnes operarii iniquitatis; *fieri* ut perdantur usque in æternum:
9 Te autem ô excelse, in seculum *esse* Jehovam.
10 'Nam ecce inimici tui Jehova, nam ecce inimici tui pereunt; [b] 'dissiliunt omnes operarii iniquitatis:
11 'Attollis verò tanquam monocerotis cornu meum, 'perfundendo me oleo virente:
12 Illa intuente oculo meo in 'observatoribus meis; de insurgentibus contra me maleficis, audientibus auribus meis.
13 'Justus ut palma germinabit, ut cedrus in Libano crescet.
14 Plantati in domo Jehovæ, in atriis Dei nostri germina profundent.
15 'Adhuc abundabunt in canitie, pingues & virentes erunt,
16 Ad annuntiandum rectum esse Jehovam rupem meam, neque *esse* ullam iniquitatem in eo.

[a] Heb. *ad meditationem cum cithara: ingallage.*

[b] Heb. *dispărant se.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est ἐπιγενικὸς, continens primùm propositionem laudationis Dei, usque ad ver. 5. deinde narrationem operum ejus quibus sibi laudem comparat Deus, inde ad vers. 13. postremò prophetiam de felicitate bonorum, ad finem usque.* In diem sabbathi] *id est, concinendus in ecclesia die sabbathi, quo habebatur convocatio sancta.* 2 Bonum est celebrare] *propositio, laudandum esse Jehovam de beni-*

gnitate ipſius erga bonos, & fide tum in promiſſis, tum in miniſ præſtandis; & propterea omnibus modis efferendum. 5 Quia lætitia] *altera pars pſalmi, narratio ætiologica, id eſt, explicans cauſas quarum nomine celebrandus eſt Deus. Eſt autem hoc ver. totius narrationis argumentum ſummatim poſitum: quod primùm exornatur duobus ver. deinde ſigillatim exponitur, quinque ſequentibus.* 6 Quam magna] *prior exornationis ſive amplificationis locus per exclamationem; opera & conſilia Dei eſſe altiſſima & profundiſſima, atque adeò infinita.* 7 Vir brutus] *poſterior amplificationis locus, adminiſtrationem Dei adeò mirificam eſſe, ut eam non comprehendat mundus.* 8 Cùm germinant] *narrationis partes duæ: una, de inſtabilitate improborum; quis utcunque floreant, juſto Dei judicio & ſua ipſorum improbitate deturbantur, hoc ver. altera, Deum naturæ, conſilio, operibus q. ſemper ſibi conſtare, tam ad perdendum improbos, quàm ad ſervandum bonos: ut ſequentes verſus demonſtrant.* 10 Nam ecce] *confirmatio ſuperioris dicti a præſente & quotidiana experientia.* Diſſiliunt] *id eſt, diſſringuntur, & veluti comminuti in fragmenta abeunt.* 11 Attollis verò] *id eſt, auges me maximis, conſtantibus, & infracto viribus, ut Num. 23.26.* Perfundendo me] *id eſt, me viribus & gratia inſtructum in ſuper ornando; ut pſal. 23.5.* 12 Obſervatoribus meis] *inimicis, atque maleficis, ut pſal. 5.9.* 13 Juſtus] *concluſio a doctrina prophetica de proſperitate piorum, argumento ſumpto a conſtantia Dei, ver. 9. & experientia adminiſtrationis ejus, quæ modo expoſita eſt. Eſt autem elegans allegoria, qua pii cum arboribus præſtantiſſimis, Eccleſia ſive templum Dei cum Libano & plantario amœniſſimo feraciſſimoq; comparatur.* 15 Adhuc] *id eſt, quantumvis veteres non veteraſcent; ſed fructus a Deo acceptos in æternum proferent, vegetati & virentes per ſpatium illius: qui fructus ſequente verſu exponitur, nimirum prædicatio gloriæ Dei conſtantiſſima.*

PSALMUS XCIII.

Pſaltes amplitudinem regni Chriſti & potentiam celebrat, ab univerſali rerum creatarum, & ſingulari æternâque Eccleſiæ adminiſtratione.

1 'JEHOVA regnat, celſitate indutus; indutus Jehova, robore ſe accingit: etiam 'ſtabilitur orbis habitabilis, ne dimoveatur.

[a] Heb. *ante tunc. i. ante ullum certũ & finitum tempus, de quo vox illa, tunc, ab homine enuntiari poſſet: ut Prover. 8. 22.*

2 Stabile *eſt* 'ſolium tuum [a]ante ullum tempus, ante ſeculum tu *regnas*.

3 'Utut attollant flumina, ô Jehova, attollant flumina ſonum ſuum; attollant flumina fragorem ſuum:

4 Sonis aquarum multarum, magnificis fluctibus irrumpentibus maris; magnificentior eſt in alto Jehova.

5 'Teſtimonia tua firma *ſunt* valde: domui tuæ decora ſanctitas, ô Jehova, in longitudinem dierum *eſt*.

ANNOTATIO.

1 Jehova regnat] *Ode eſt ἐπαναστικὴ continens Laudes regni Chriſti (qui idem eſt Jehova, Rex inſtitutus a patre) a celſitate & robore ejus, quæ hoc verſu univerſè dicta, confirmantur tribus documentis: primum eſt, a creatione & conſervatione mundi, altera parte hujus verſus; ſecundum, ab adminiſtratione potentiſſima & magnificentiſſima, tribus ſequentibus; tertium, a ſingulari ipſius ratione erga Eccleſiam, verſu ultimo. Eſt autem tota hæc explicatio de regno Chriſti allegorica, ſumpta ab ordine humano locutionibus.* Stabilitur] *ab ipſo conditus & conſtitutus conſervatur.* 2 Solium tuum] *id eſt, regnum & adminiſtratio ejus: metonymia.* 3 Utut] *exornatio magnificæ adminiſtrationis Chriſti per coparationem aquarum. quaſi dicat, nulla flumina, nulla maria, ac ne diluvium quidem ipſum furentium ſupernè & infernè aquarum tam ſunt magnifica, quàm magnificus es in adminiſtratione tua.* 5 Teſtimonia tua] *id eſt, ſingularis illa ratio, qua tuam præſentiam & benevolentiam Eccleſiæ teſtatam facis: ſive ſalutari verbo, quod ſceptrum Chriſti appellatur; ſive opere ſanctificationis æternæ, quam Deus cum Eccleſia communicat in Chriſto.*

PSALMUS XCIIII.

David cum ſuis a perfido Schaülis comitatu vexatus, Deum orat ut manum adhibeat ad ulciſcendos improbos: improbitatem, maleficia, & blaſphemias narrat; improbos objurgat dementiæ ipſorum nomine: & bonos ab eventu quem Deus utriſque largiturus eſt, a promiſſionibus ejus, & a ſuo ipſius exemplo conſolatur.

1 'O FORTIS 'Deus ultionum Jehova, ô Deus fortis ultionum 'illuceſce.

[a] Heb. *fac ut revertatur retributio ſuper ſuperbos.*

2 Attollere ô 'judex terræ, [a] redde retributionem ſuperbis.

[b] Heb. *durũ: ut 1. Schem. 2.3.*

3 'Quouſque improbi ô Jehova, quouſque improbi exultabunt?

4 Eructantes loquentur [b] ſuperbè, ſeſe prædicabunt omnes operarii iniquitatis?

5 Populum tuum conterent, & poſſeſſionem tuam affligent?

6 Viduam & peregrinum interficient, ac pupillos occident;

7 Dicentes, non reſpicit Jah; neque animadvertit Deus Jahhakobi?

8 'Animadvertite, ô 'brutiſſimi in populo: & ſtultiſſimi, quando intelligentes eritis?

9 'An plantator auris, an non audiat? aut formator oculi, an non intueatur?

10 An caſtigator gentium, an non reprehendat? qui docet homines ſcientiam, *an non cognoſceret.*

11 'Jehova cognoſcit cogitationes hominum, [c] eſſe vanitatem ipſam.

[c] Heb. *quòd ipſa ſint vanitas: propè ſim. ac Gen. 1.2.*

12 'Beatus ille vir quem 'caſtigas Jah, & quem ex lege tua doces,

[d] Heb. *malis.*

13 'Ad præſtandum qui etem ei a diebus [d] adverſitatis, 'dum foditur improbo fovea.

14 'Non enim deſerit Jehova populum ſuum, & poſſeſſionem ſuam non derelinquit;

15 'Sed uſq; ad juſtitiam revertetur judicium, & poſt illud 'omnes recti corde.

16 'Quis ſurrecturus fuiſſet pro me contra maleficos? quis ſe ipſum ſtitiſſet pro me contra operarios iniquitatis?

[e] Heb. *anima mea.*

17 Niſi Jehova pleno auxilio fuiſſet mihi, parum abeſt quin 'habitaſſet in loco ſilentii [e] vita mea.

18 Cùm dico, dimovetur pes meus; benigni-

tas

tas tua, ô Jehova, sustentat me.
19 Cùm multæ sunt cogitationes meæ apud me, 'consolationes tuæ oblectant animam meam.
20 'An consociaretur tibi solium 'ærumnarum, 'formantis molestiam 'præter statutum,
21 Turmatim convenientium contra animam justi, & sanguinem innoxium condemnantium?
22 'Imò est Jehova mihi pro edito loco, & Deus meus pro rupe receptus mei:
23 Is convertit contra eos iniquitatem ipsorum, & 'malitia ipsorum excindit ipsos; excindit ipsos Jehova, Deus noster.

ANNOTATIO.

1 O fortis Deus] *Ode est generis mixti,* ἐυκτικὴ καὶ διδασκαλικὴ. *Itaque summæ illius partes sunt duæ: una, precatio, ut Deus ulciscens improbos suis consulat, usque ad vers. 8. altera verò, doctrina prophetica eaque ad improbos atque ad bonos pertinens, inde ad finem usque. Precationis autem partes sunt duæ: una est petitio, duob. versibus; altera, querimonia enarrans petitionis causas, sequentibus quinque. Petitionis summa est, ut Deus se glorificet conservando suos & improbos ulciscendo; cujus argumenta ducuntur a naturæ potentissima & justissima, officio, operibus & ipsius.* Deus ultionum] *id est, qui unusquisque ultionis autor atque effector es, Deut. 32. 35.* Illucesce] *ut Deut. 33. 2.* 2 Judex terræ] *ut Gen. 18. 25. psal. 82. 8. & infra ver. 10.* 3 Quousque] *secundum precationis membrum, querimonia de insolentia improborum thrasonica inter se, duobus versibus: de maleficiis contra innocentes, ver. 5. & 6. & de blasphemis sermonibus in Deum. vers. 7.* 8 Animadvertite] *altera pars psalmi, partim ἐπιτιμητικὴ, id est, reprehensionem severissimam continens improborum, usque ad ver. 12. partim verò παρακλητικὴ, id est, spectans ad consolationem & confirmationem piorum, ad finem usq. Continet autem hæc reprehensio objurgationem, hoc ver. & redargutionem, sequentibus.* Brutissimi] *sic compellat impios gravissimis nominibus, propter miseram & dementem illorum conditionem, judicium q. per versissimum, quod redargutur versibus sequentibus. ut sup. 92. 7.* 9 An plantator] *redargutio ἐξ ἀτόπου, id est, ex absurdo, quasi dicat, adeò absurdum est Deo (qui visum auditumq. dedit hominibus) visum & auditum adimere, ut qui hoc sentiant, penitus mente captos & brutissimos esse oporteat: simili argumento utitur Deus Exodi 4. 11.* 11 Jehova cognoscit] *subjectio, qua propheta utitur ad superiorem argumentationem contra impios. Est autem ea accipienda synecdochicè, ut omnibus membris præcedentibus respondeat, quasi dicat, audit, videt, corrigit, cognoscit; & tamen vanitatè istam audiens, videns & cognoscens, dissimulat, donec tempus justitiæ constituerit, de quo ver. seq.* 12 Beatus ille vir] *transitio ad consolationem bonorum per epiphonema, hoc ver. & sequente. Continet autem hic consolationis locus primùm descriptionem eventus qui bonos & malos consequuturus est, his duobus versibus; secundò confirmationem, tum a fide promissionum & veritate Dei, ver. 14. & 15. tum ab exemplo suo, inde ad finem usque.* Castigas] *id est, affligis & flagellas etiam impiorum opera, quam exposuit suprà vers. 5. & 6.* 13 Ad præstandum] *id est, tandem aliquando a calamitatibus liberandum; quia temporariæ sunt ac non perpetuæ afflictiones ejus, ut explicatur psal. 37.* Dum foditur] *id est, comparatur & struitur ultio quam Deus inflicturus est iis qui affligunt bonos, postquam perfecta est & absoluta illorum iniquitas: vide 2. Thess. 1. 5. & sequentibus.* 14 Non enim] *primus confirmationis locus, a fide & veritate fœderis promissionumq. Dei.* 15 Sed usque] *id est, judicium Dei (quod in hoc seculo magis exercet bonos quàm improbos, & cujus principia tantùm in hac vita ducuntur) tandem ad plenam & constantissimam justitiam perducetur, ut suum cuique jus tribuatur: affligentibus afflictio, afflictis verò regnum Dei, pro quo patiuntur.* Omnes recti corde] *nimirum revertentur, id est, instaurabuntur post judicium Dei constitutum: sive hîc liberati a malis, quod propheta respicit; sive in futuro seculo omnibus bonis cumulati in Christo.* 16 Quis surrecturus] *alter confirmationis locus ab exemplo suo: quo ostendit psaltes actum fuisse de se, nisi succurrisset Deus; ita desperatus erat & abjectus ab omnibus.* 17 Habitasset in loco silentii] *id est, mortuus fuissem & sepultus: periphrasis. vocatur autem sepulchrum locus silentii a propheta, quia sepultu adempta est omnis facultas celebrandi Deum, hîc, & psal. 115. 17. vide suprà 6. 6.* 19 Consolationes tuæ] *id est, quas ego per spiritum tuum percipio ex naturæ & verbo tuo: prout has consolationes sequentes versus ostendunt.* 25 An consociaretur] *id est, an justus judex totius terræ non faceret judicium, sed injustitiam ferret: ut Gen 18. 25 sic consolabatur se propheta a natura Dei.* Ærumnarum] *id est, tyrannicum, ærumnas alijs afferens immeritò, ut sequentia docent.* Formantis] *id est, fingentis, comminiscentis, atque perpetrantis: metaphora.* Præter statutum] *id est, contra jura & leges.* 22 Imò] *contraria affirmatio ex adverso respondens contentioni superiori, qua statuit psaltes sibi esse constantem consolationem in Deo protegente suos, hoc vers. & adversarios profligante, ver. ultimo.* 23 Malitia ipsorum] *id est, retorquet in ipsos malum ipsorum, ut suprà dixerat ver. 2.*

PSALMUS XCV.

David Ecclesiam ad cultum & obsequium Dei hortatur, a fœdere inito cum Deo, & majorum exemplis.

1 'AGITE, cantemus Jehovæ; clangamus rupi salutis nostræ.
2 Eamus ante faciem ejus cum gratiarum actione, cum psalmis clangamus ei.
3 Nam Deus fortis magnus est Jehova; & rex magnus 'supra omnes Deos:
4 'In cujus manu sunt ima vestigia terræ, penes quem sunt vires montium:
5 Cujus est ipsum mare, ut qui fecit illud; & arida, quam manus ejus formarunt.
6 Venite, incurvemus nos & procumbamus; flectamus genua coram Jehova qui fecit nos.
7 'Cùm ipse sit Deus noster, nos verò populus pastus ejus, & grex [a]ductus ejus; hodie si vocem ejus audieritis,
8 Ne obduretis [b] animum vestrum, ut [c] in contentione; ut [c] die tentationis in deserto:
9 Ubi tentaverunt me majores vestri; probaverunt me, etiam [c] experti sunt opus meum.
10 Quadraginta annis 'fastidio habui generatio-

Heb. 3. & 4.
[a] Heb. *manus, metonymia.*
[b] Heb. *cor: ut infrà. ver. 10*
[c] Heb. *viderunt.*

rationem *illam*; dicens populus sunt errabundi animo, & sunt ignorantes viarum mearum.

11 Quibus juravi in ira mea, eos non ingressuros [a] in requiem meam. [a] Num.14.

ANNOTATIO.

1 Agite] *Ode est ἐπαινετικὴ, continens exhortationem ad laudem Dei promovendam primùm cultu, usque ad vers.7. deinde verò obsequio, inde ad finem usque. Cultum exponit psaltes ver.1.2. & 6. causam verò interserit a natura, officio, operibusq; Dei, tribus mediis versibus. Hunc autem psalmum a Davide conscriptũ esse confirmat Apostolus, Heb.4.7.* 3 Supra omnes Deos] *id est, supra omne quod dicitur Deus, ut suprà psal.86.8.* 4 In cujus manu] *id est, quia omnia, quamvis abditissima & valentissima, regit arbitratu suo.* 7 Cùm ipse sit] *altera pars psalmi, qua spiritui Dei hortatur populum ad obsequium, primùm a sœdere officioq; mutuo, hoc vers. deinde a majorum exemplo, sequentibus.* 8 In contentione] *id est, ut semper majores vestri obfirmato animo contenderunt adversus Deum, tentarunt, & probarunt illum in deserto: quemadmodum sequentia verba exegeticè docent, & legitur Num.14.22.* Die tentationis] *id est, toto tempore, quo versantes in deserto nihil nisi tentarunt Deum: sic probrosè totum profectionis tempus tentationem nominat.* 10 Fastidio habui] *i.ut fastidiosos exagitavi variis erroribus, supplicijsq; & morte affeci, Num.14.33.* 11 In requiem meam] *ubi Jehoschuahh eorum posteros collocavit post annos quadraginta: cujus specie David reliquam esse aliam requiem populo Dei figuravit, Heb.4.8. & 9.*

PSALMUS XCVI.

Psaltes Ecclesiam gentium cum Judæis hortatur ad laudationem Dei; tum creationis & administrationis potentissimæ nomine, tum regni sempiterni, in cujus possessionem missus est adventu suo Filius per voluntatem patris.

1 [a] Canite Jehovæ [a] canticum novum, canite Jehovæ tota terra. 1.Chronic. 16.23.

2 Canite Jehovæ, benedicite nomini ejus; prædicate de die in diem salutem ejus.

3 Narrate in gentibus honorem ejus, in omnibus populis mirabilia ejus,

4 Magnum Jehovam & laudatum valde, reverendum esse supra omnes Deos.

5 Nam omnes dii populorum *sunt* idola, Jehova verò cœlos fecit.

6 Gloria & decor coram eo, robur & ornatus in sanctuario ejus *sunt*.

7 Cedite Jehovæ familiæ populorum, cedite Jehovæ honorem & robur.

8 Cedite Jehovæ honorem nominis ejus; asferte munus, & venite ad atria ejus.

9 Incurvate vos Jehovæ in decore sanctitatis, formidate a conspectu ejus tota terra.

10 Dicite in gentibus, Jehova regnat, etiam stabilietur orbis habitabilis, ne dimoveatur: judicaturus est populos [a] rectissimè. [a] Heb. in rectitudinibus.

11 Lætabuntur cœli, & exultabit terra; perstrepet mare, & [b] quę ipsum implent. [b] Heb. plaudat eius.

12 Exultabit ager & quicquid *est* in eo, tunc cantabunt omnes arbores sylvæ:

13 Ante [a] faciem Jehovæ cùm venerit, nam venit [a] ad judicandum terram: judicaturus est orbem habitabilem per justitiam, & populos per fidem suam. [a] Heb. gaudebunt coram.

ANNOTATIO.

1 Canite] *canticum est Davidis ἐπαινετικὸν, continens primùm exhortationem ad laudes Dei, versibus quatuor: deinde argumenta laudis tum a præsentibus beneficiis, a vers. 5. ad 10. tum a futuris, quæ prophetice de regno Christi prædixit David. Hoc autem canticum cecinerunt. Israelitę paucis vocibus immutatis, cùm arca inferretur Jeruschalaimæ, 1. Chron. 16. quod psaltes universè ad omnes gentes accommodat, postquam ad regnum Christi vocatæ sunt.* Canticum novum] *ut suprà 33.3.* 13 Faciem Jehovæ] *Christi venientis in mundum.* Ad judicandum terram] *id est, administrandum, & judicii partes defungendum in ea.*

PSALMUS XCVII.

David prophetans regnum Christi, magnificentiam illius explicat, eversionem idololatriæ & superstitionum omnium, lætitiamq; & bonum fidelium obsequentium Deo: quos idcirco ad obsequium & laudem Dei provocat.

1 [a] Jehova regnat, exultet terra, lætentur regiones [a] plurimæ.

2 [a] Nubes & caligo circumstant eum, [a] justitia & judicium locum solii ejus.

3 Ignis ante eum procedit, & inflammat circumquaque hostes ejus.

4 [a] Perlustrant fulgura ejus orbem habitabilem, videns formidat terra.

5 Montes ut cera liquefiunt a præsentia Jehovæ, a præsentia Domini totius terræ.

6 [a] Indicant cœli justitiam ejus, adeò ut videant omnes populi honorem ejus.

7 [a] Pudore suffundantur omnes colentes sculptile, qui se jactant de [a] idolis; incurvate vos ei omnes dii.

8 [a] Audiens lętatur [a] Tzijon; exultantq; filiæ Jehudæ propter judicia tua, ô Jehova.

9 Tu enim es Jehova excelsus supra omnem terram, valde [a] elatus es [a] supra omnes Deos.

10 [a] Amantes Jehovæ, odio habete malum: [a] servans animas suorum quos benignitate prosequitur, e manu improborum eripit eos.

11 [a] Lux [a] sata est justo, & rectis [a] animo lætitia. [a] Heb. corde.

12 Lætamini justi in Jehova, & celebrate eum ad memoriam sanctitatis ejus.

ANNOTATIO.

1 Jehova regnat] *Psalmus est propheticus de regno Christi: in quo primùm amplitudo & magnificentia regni describitur, usque ad versum 7. deinde usus illius exponitur tum contra regnum satanæ, ver.7. tum er-*

ad Ecclesiam Dei, usque ad ver. 10. & postremò concluditur exhortatione fidelium ad obsequium & laudem, reliquis versibus. Est enim hic Jehova Christus, ad cujus expectationem Ecclesia vetus his psalmis excitata est: ut primus versus summatim docet. Plurimæ] *id est, omnes, quibus imperaturus est Christus: synecdoche.*

1 Nubes & caligo] *descriptio regni Christi, cujus mentionem fecerat psaltes in principio versus primi. Est autem descriptio tota figurata, qua ostendit psaltes nihil esse in terra aut in cœlo quod non obsequatur & testimonium exhibeat regnanti Christo, idq; longè gloriosius quàm olim factum sit cùm lex traderetur, Exod. 19. & Deut. 4. & 5. Aut enim nubes & caligo, id est, inaccessus est & incomprehensibilis præ gloria.* Justitia & judicium] *id est, justissimus est in suos, & in adversarios, versu sequente.* 4 Perlustrant] *id est, potentissimus est, adeò ut nihil quamvis firmum coram eo possit consistere, duobus versibus.* 6 Indicant] *id est, gloriosissimus est, cujus gloriæ & justitiæ speculæ evidentissimæ relucent in cœlis, & omnium populorum oculis sunt expositæ, ut fiant inexcusabiles: ut psalm. 19. 2.* 7 Pudore suffundantur] *altera pars psalmi, de usu magnificentissimi illius regni quod modo prædicavit psaltes; primùm quidem in idololatras, & idola ipsa, adversus quæ gloriosa apostrophe prophetæ utitur, hoc versu; deinde in Ecclesiam Dei, sequentibus.* Idolis] *vide Levit. 19. 4.* 8 Audiens] *secundus locus de usu regni Christi in Ecclesia: est autem duplex; primus, pax & gaudium in spiritu per auditionem verbi; secundus agnitio judiciorum & justissimæ administrationis ejus.* Tzijon] *id est, Ecclesia a te recreatur verbo & opere sic psalm. 48. 12.* 9 Elatus es] *judicii tui, de quibus versu 8.* Supra omnes Deos] *ut suprà 95. 3.* 10 Amantes Jehovæ] *conclusio hortatoria ad sectandum bonum, fugiendum malum, & Deum autorem boni celebrandum.* Servans animas] *ætiologia superioris documenti a promissionibus vitæ præsentis & futuræ, duobus versib.* 11 Lux] *vide Esther 8. 16.* Sata est] *id est, reposita, & latens velut semen mandatum terræ; sed suo tempore proditura.*

PSALMUS XCVIII.

Psaltes Judæos, gentes, & res omnes creatas hortatur, ut gratulentur Christo de inimicis triumphanti.

1 PSALMUS. Cantate Jehovæ canticum novum, quia mirabilia fecit: [a] salutem attulit ei Dextera ipsius, & brachium sanctitatis ipsius.

2 [a] Notam fecit Jehova salutem suam, ante oculos ipsarum gentium revelavit justitiam suã.

3 [a] Recordatus est benignitatis suæ, & suæ fidei erga domum Jisraëlis: vident omnes fines terræ salutem Dei nostri.

4 [a] Clangite Jehovæ tota terra, [a] fragore edito cantate & psallite.

5 Psallite Jehovæ cithara, cithara & [b] psalmodia.

6 Tubis & sono buccinæ clangite coram rege Jehova.

7 Perstrepat mare, & quæ [c] implent ipsum, orbis habitabilis & habitantes in eo.

8 Flumina complodant manu, pariter montes cantent,

9 Coram Jehova, quia advenit [a] ad judicandum terram; judicaturus est orbem habitabilem [d] justè, & populos [e] rectissimè.

[a] Heb. *fregerunt edite & cantate.*

[b] Heb. *voce psalmi.*

[c] Heb. *plenitudo ipsius: ut sup. 96. 11*

[d] Heb. *in justitia.*

[e] Heb. *in rectitudinibus: ut suprà. 96. 10.*

ANNOTATIO.

1 Psal.] *Psalmus est propheticus de Christo rege, qui devicta carne, mundo, peccato, morte, & satanæ triumphavit. Est autem ἐπινικιὸς constans primùm narratione magnificentiæ ejus, vers. 2. & 3. deinde hortatione ut res omnes creatæ applaudant triumphanti Christo, a ver. 4. ad finem; quæ duo summatim proponuntur ver. 1.* Canticum novum] *ut suprà 33. 3.* Salutem attulit] *i. vicit inimicos suos virtute sua: humanitus dictum. vide Jesaiahh. 59. 16. & 63. 5.* 2 Notam fecit] *i. salutem suam omnibus gentibus gratiosè promulgavit.* 3 Recordatus est] *id est, demonstravit se recordari promissionis factæ Abrahamo, Gen. 22. 18. ut Gen. 8. 1.* 4 Clangite] *altera pars psal. hortatio ad laudem, scatens hyperbolis & allegoriis ad amplitudinem gaudii adumbrandam.* 9 Ad judicandum] *ut sup. 96. 13.*

PSALMUS XCIX.

Psaltes infinitam potentiam Christi regis nostri, justitiam, & gratiam in omnes gentes prædicat: ab exemplo majorum constantem eam fore docet: ac proinde omnes hortatur ad colendum & prædicandum regem.

1 JEHOVA regnat [a] commoveantur populi: [a] insidens Cerubinis *regnat*, [a] nutet terra.

2 [a] *Regnat* Jehova Tzijone magnus, etiam altus *est* supra omnes populos.

3 Celebrent nomen tuum magnum & reverendum, *quia* sanctum est.

4 [a] *Tu* quoq; [a] [b] robustissime rex, judicium amans: tu, *inquam*, constituis [b] quod est rectissimum, judicium & justitiam [a] in Jahhakobo tu perficis.

5 Exaltate Jehovam Deum nostrum, & incurvate vos ad [a] scabellum pedum ejus; *quia* sanctus est.

6 [a] Moschem & Aharonem cum sacerdotibus ipsius, Schemuelemque cum invocantibus nomen ipsius; inclmantes Jehovam, ipse illicò exaudivit eos:

7 In columna nubis allocutus est eos: observantes testimonia ipsius, & statutum *quod* dederat eis.

8 [a] Jehova Deus noster, tu exaudivisti eos: Deus fortis condonans fuisti eis, etiam cùm ultionem sumeres de actionibus eorum.

9 Exaltate Jehovam Deum nostrum, & incurvate vos ad montem sanctitatis ejus: quia sanctus *est* Jehova Deus noster.

[a] Heb. *robur regni pal-lat.*

[b] Heb. *rectitudines.*

Exod. 29. & 32. Num. 17. 11. 1. Schem. 12. 20.

ANNOTATIO.

1 Jehova regnat] *Ode est ἐπινικιὸς continens hortationem ad laudes Dei, Amœbæis tribus clausulæ repetitam, a tribus argumentis: primum est ab amplitudine & potentia infinita regni, tribus primis versibus; secundum, a beneficentia, justitia, & gratia in populum Dei collata per Christum, duobus versibus; tertium ab exemplo majorum, inde ad finem usque.* Commoveantur] *id est, serio timore perculsi comparentur ad Christum*

Christum regem suum agnoscendum. Insidens Cerubinis] *id est, ille ipse Deus qui Israëlitis præsentem se aspectabilem fecit, & responsa dedit, Exod. 25. 22. sic proleptice hoc ver. comprehendit psaltes duo sequentia documenta.* Nutet terra] *id est, contremiscat a præsentia ejus. quasi dicat, res omnes creatæ, animatæ, atque inanimæ perculsæ præsentia ejus exhibeant ei summam reverentiam.* 2 Regnat Jehova] *id est, nunc demum Christus demonstrat se tam gentium, quàm Judæorum regem esse.* 4 Tu quoque] *secundus locus a beneficentia, ut dictum est in ver. primum.* Robustissime rex] *id est, qui es robur ipsissimum, & de tuo regibus servuq; tuis suppeditas robur.* In Jahhakobo] *id est, in Ecclesia tua, quæ olim definiebatur Jahhakobi sive Israëlis nomine.* 5 Scabellum pedum ejus] *id est, ad solum usq; vel pavimentum templi, quod cuntur esse tanquam impositi pedes Jehovæ insidentis Cerubinis; ut 1. Chronic. 28. 2.* 6 Moschem & Aharonem] *tertius locus ab exemplo; quo ostendit psaltes merstò ab Ecclesia Catholica Christum regem prædicandum esse per comparationem minoris, hoc modo: si intercedente Moyse & sacerdotio Levitico Deus populum Israëlis prosecutus est summis beneficiis, exaudiens eos, alloquens, condonans, & parcens in gravissimis offensionibus: quanto magis prædicandum est regnum Christi filii & hæredis in domo Dei, qui sacerdotio æterno nos conciliavit patri? Hoc autem genus argumentationis in Epistola ad Hebræos copiosè exponitur.* 8 Jehova Deus noster] *emphatica apostrophe ad Deum; qua propheta ostendit cum populi misertum esse pro veritate fœderis sui, mera sua gratia.*

PSALMUS C.

Psaltes Ecclesiam ad laudes Dei hortatur propter gratuitam electionem, vocationem, & beneficentiam constantem ipsius.

1 'PSALMUS *pro gratiarum actione.* Clangite Jehovæ 'omnes *incolæ* terræ.
2 Colite Jehovam cum lætitia, venite in conspectum ejus cum cantu.
3 Agnoscite Jehovam esse Deum, ipsum effeciſſe nos ('non autem nos ipsos) populum suum & gregem pastus sui.
4 Ingredimini portas ejus cum gratiarum actione, atria ejus cum laude: gratias agite ei, benedicite nomini ejus.
5 Nam bonus est Jehova, in seculum est benignitas ejus, & usque ad 'generationem quamque 'fides ejus.

'Heb. generationem & generationem

ANNOTATIO

1 Psalmus] *Psalmus hic eucharisticus hortatur Ecclesiam ad colendum & prædicandum Deum, duobus argumentis: unum est gratuita electio & vocatio nostra in communionem fœderis cum Deo, usque ad ver. 3. alterum est perpetuus & constans beneficiorum fructus, ex quo vocationu divinæ facti sumus participes, ver. 4. & 5.* Omnes incolæ terræ] *tam gentes, quàm Judæi: ut interpretatur Apostolus ad Rom. 15.* 3 Esse Deum] *id est, autorem fœderis & dominum nostrum.* Non autem nos ipsos] *id est, nos nulla justitiâ nostrâ, aut recto animo dignitatem hanc nobis comparasse; sed ex gratuita ipsius benevolentia factum esse ut simus ipsi filii. vide Deut. 7. 7. & 9. 4. & sequentibus.* 5 Fides] *id est, constantia ad bonitatem & benignitatem communicandam cum Ecclesia.*

PSALMUS CI.

David rex factus Deo spondet se procuraturum sanctificationem suam, consilii, comitatus sui, totius regni, & Ecclesiæ.

1 'DAVIDIS *psalmus.* 'Benignitatem & jus canam: tibi, ô Jehova, psallam.
2 'Animadvertam 'viâ integrâ, quando 'venturus sis ad me: continenter ambulabo in integritate [a]animi mei, [b]'intra domum meã.
3 Non proponam mihi ob oculos rem nefariam: [c]factum 'declinantium odi, non adhærebit mihi.
4 'Animus perversus recedet a me; malum non agnoscam.
5 'Linguâ lædentem clàm proximum suum, 'ipsum excindam: elatum oculis, & [d]tumentem animo, ipsum non potero *ferre.*
6 'Oculi mei *attendent* ad veraces terræ, ut confideant mecum: ambulans via integra, is ministrabit mihi.
7 Non habitabit intra domum meam faciens dolum, loquens mendacia non stabilietur coram oculis meis.
8 'Singulis matutinis excindam omnes improbos terræ, ad rescindendum a civitate Jehovæ omnes operarios iniquitatis.

[a] Heb. *cordis: sic vers. 4. 5.*
[b] Heb. *in medio domus: sic infrà ver. 7.*
[c] Heb *facere: infinitivus pro nomine.*
[d] Heb. *cordis.*

ANNOTATIO.

1 Davidis Psalmus] *Psalmus est didascalicus, quo David in regno constitutus Deo solenniter vovet se officio suo fideliter defuncturum: constat itaque duabus partibus; exordio, quo profitetur David se hoc solenni cantico obstrictum iri ad præstandum officium suum, ver. 1. deinde narratione, sive expositione singularu officii quod promittit Deo, ad finem usque. Videtur autem hic psalmus a Davide non ante susceptum regnum conscriptus esse, sed postquam rex confirmatus est; quo tempore ea constituit quæ ad cultum Dei & civilem administrationem pertinebant.* Benignitatem & jus] *id est, duo hæc me procuraturum spondeo Domino, tum ut benignitas a me populariibus meis prosit, tum ut jus adversus improbos exerceatur: qua duæ sunt verorum principum laudes: vide 2. Schem. 9. 1.* 2 Animadvertam] *narratio, sive expositio officii quod David vovebat Domino, constans ex tribus partibus: prima est de instituto & vita ipsius regis, a vers. 2. ad 5. secunda, de institutq regalis consilii, comitatus, & ministerii, a vers. 5. ad 8. tertia, de castigatione improborum, & purgatione totius regni per severam observationem disciplinæ civilis & Ecclesiasticæ, vers. 8.* Via integra] *id est, quàm integerrimè potero.* Venturus sis ad me] *id est, me recepturus ad te ex hac vita, aut alioqui rationem exacturus administrationis meæ. quasi dicat, semper attendam ad finem meum, ut*

ut cautè & religiosè ambulem. Intra domum] *i. etiam clàm intra privatos parietes.* 3 Declinantium] *a via rectâ, cujus meminit superiore versu.* 4 Animus perversus] *i. dabo operam ut deponam veterem hominem cum concupiscentiis ejus, & quod semel deposuero amplius non invadat me.* 5 Lingua lædentem] *id est, maledicos atq; maleficos depellam a me: secunda pars.* 6 Oculi mei] *i. bonos consiliarios atque administros sollicitè adhibebo.* 8 Singulis matutinis] *tertia pars: id est, indesinenter regnum, regiam, Ecclesiamq; purgabo a malo.*

PSALMUS CII.

Ecclesia in captivitate dm versata Deum supplicat: suas calamitates, ærumnasq; proponit; se ipsam confirmat recordatione naturæ & promissionum Dei, quarum complementum præducat fore in adventu Christi, & communi vocatione gentium itaque Deum orat ut suæ naturæ, promissionis, & gloriæ recordatus Ecclesiam conservet, eiq; benedicat in æternum.

1 ORATIO *pro paupere, cùm obruitur, anteꝛ Jehovam effundente meditationem suam.*

2 Jehova, audi orationem meam; & vociferatio mea ad te perveniat.

3 Ne abscondas faciem tuam a me, quo die *est* angustia mihi: inclina ad me aurem tuam, quo die inclamo; a festinanter exaudi me.

a Heb. festinanter exaudi.

4 Nam consumuntur ut fumus dies mei, & ossa mea ut focus exardescunt.

5 Percussum tanquam herba exaresc it cor meum; quia obliviscor comedere cibum meum.

6 Præ voce gemitus mei, adhæresc it os meum carni meæ.

7 Similis sum plateæ deserti; sum tanquam bubo vastitatum.

b Heb. assiduus sum ut sim sicut passer.

8 b Assiduè sum similis passeri, solitario in tecto.

9 Toto die probro afficiunt me inimici mei; insanientes contra me, per me jurant.

10 Nam cinerem tanquam panem comedo, & potiones meas cùm fletu misceo,

11 Propter indignationem tuam, & fervorem iram tuam: quia sustulisti me, & abjecisti me.

12 Dies mei similes sunt umbræ inclinatæ: & ego sicut herba exarui.

c Heb. in generationem & generationem.

13 Tu autem Jehova in seculum permanes, & recordatio tui c in quamque generationem.

d Heb. surgens misereberis.

14 Tu d surgens misereberis Tzijonis: quia tempus est faciendi gratiam ei, quia advenit statum tempus,

15 Quo delectentur servi tui lapidibus ejus, & pulveri ejus gratiam faciant.

16 Ut revereantur gentes nomen Jehovæ, & omnes reges terræ honorem tuum;

17 Cùm ædificans Jehova Tzijonem, apparuerit in honore suo,

18 Respexerit ad orationem nudatissimi, & non spreverit orationem eorum.

19 Conscribatur hoc in generationem posteram, ut populus recreatus, laudet Jah:

20 Quòd prospectaverit ex alto *loco* sanctitatis suæ, Jehova e cœlis in terram intuitus sit,

e Heb. filios, mortis: ut psal. 79. 11.

21 Ad exaudiendum suspirium vincti, ad solvendum e eos qui jam traduntur morti;

22 Ut enarrent Tzijone nomen Jehovæ, & laudem ejus Jeruschalaimis:

23 Congregantibus se populis simul, & regnis ad colendum Jehovam.

24 *Qui* affligens hac via vires meas, curtat dies meos.

f Heb. in medio dierum meorum.

25 Dico *itaque*, mi Deus fortis, ne auferas me f mediis diebus meis: g per generationem æternam *sunt* anni tui:

g Heb. & generationem & generationem.

26 Antè *quam* terram fundasses, & opus manuum tuarum *esset* cœli.

27 Ista peritura sunt, tu autem permanes; ista, inquam, omnia ut vestimentum veterascent, ut indumentum mutabis ea atque mutabuntur.

28 Tu verò idem es, & anni tui non finiuntur.

29 Filii servorum tuorum habitent, & semen eorum stabiliatur coram te.

ANNOTATIO.

1 Oratio] *hujus orationis (quam Danielem aut alium prophetam scripsisse sub finem deportationis Babylonicæ verisimile est) partes sunt quatuor: prima est exordium auditoriam faciens, vers. 2. & 3. secunda, expostulatio sive narratio mali quo obruebatur Israël, usque ad vers. 13. tertia, propositio argumentorum quibus confirmatur animus ad sollicitandum & expectandum Deum, inde usque ad vers. 25. postrema, conclusio petitoria, ad finem usque.* Pro paupere] *nimirum populo Israëlis solitario, nudo, vincto, & versante in morte præsentissima apud Babylonios.* Obruitur] *ut psal. 61. 3.* 2 Jehova] *exordium, ut modò dictum est.* 4 Nam] *expostulatio, sive narratio malorum quæ perpetiebatur populus: sunt autem illius tres loci; primus a vanitate & imbecillitate ipsius, tribus versibus; secundus, ab improbitate aliorum miseros perfidè destituentium, tribus alteris; tertius, ab ira & plagis inflictis a Deo, a vers. 10. ad 13.* 5 Obliviscor] *id est, tam graviter premor angustiis; ut non recordetur animus, sed fastidiat cibum.* 6 Præ voce gemitus] *id est, diuturnitate malorum clamorumq; emacior atque exhaurior: sic Ijobi 19. 20.* 7 Similis sum] *id est, ab omnibus relictus sum, duobus versibus; & omnibus exosus, vers. 9.* 9 Per me jurant] *id est, faciunt de nomine meo juramenti & execrationis formulam: sic Num. 5. 27. & Jeschahh. 65. 15.* 10 Cinerem tanquam panem] *id est, in terram dejectus sim miser: hyperbole noëmatica.* 11 Quia sustulisti me] *id est, gravissimè & valentissimè abjecisti me: ut cùm non molli remisso q; brachio, sed elato aliquid vibratur aut deorqueatur in terram.* metaphora. 12 Umbræ inclinatæ] *id est, propè est ut occidam, quemadmodum occidente sole maximæ sunt umbræ & inclinatissimæ.* 13 Tu autem Jehova] *tertia pars psalmi, propositio argumentorum quibus fideles confirmantur & adducuntur ad invocandum Deum. Sunt autem argumenta duo; unum, a naturâ Dei constante; alterum, a gloriâ ejus:*

quæ

quæ duo prolepticè hoc versu posita in sequentibus ex ordine explicantur. 14 Tu surgens] *explicatio prioris argumenti a constante tum natura Dei qua est misericors, tum promissionibus quas quotè sectas populo de restitutione post annos septuaginta, Jurmejæ 25. & 29. 10. postremò a fine, ut innotescat Deus; vers.* 16. *& sequentibus.* 15 Quo delectentur] *id est, quo populus tuus expectatione sua fruatur, & terram (quæ nunc desolata jacet) antiquo honori cultuíq; restituat.* Lapidibus] *id est, structura redintegrata: synecdoche.* Gratiam faciant] *id est, deserant terram & quasi lugentem recreent: prosopopœia.* 16 Ut revereantur] *finis petitionis, gloriæ Dei illustratio; quæ tenuiter quidem effecta est in restitutione populi; sed perfectè adventu Christi, vocatione gentium, & instauratione Ecclesiæ catholicæ absoluta: quo sequentia omnia pertinent.* 17 Jehova] *Christus, ut infrà vers. 23.* 18 Nudatissimi] *id est, deserti ab omnibus, abjecti, & egeni u populi. hanc vocem propter antecedentia & sequentia, ipsumq; vocis etymon sic visum est accipere.* Non ipreverit] *id est acceperit: litotes.* 19 Conscribatur] *explicatio posteriorum argumentorum a gloria Dei, quæ tenuibus illis principiis fuit in Ecclesiam Christi diffundenda. præsit restitutio populi ex deportatione Babylonica figura fuit & documentum restitutionis per Christum.* In generationem posteram] *id est, ad utilitatem & documentum Ecclesiæ Christi, cujus dies ultimi sive posteri appellantur, ut Jesebahh. 2. 2. & Hebr. 1. 1.* Populus recreatus] *id est Ecclesia instaurata, restituaq; a Christo.* 22 Tzijone] *id est, in Ecclesia: vide psalm. 2. 6.* 23 Congregantibus] *id est, Ecclesia, sive cœtu fidelium ex omnibus gentibus convocato, adunatoq; per Christum: cujus sanguine ex utrisque factum est unum corpus, Ephes. 2 13. & 14.* Jehovam] *id est, Christum liberatorem suum, de quo vers. 20. & 21.* 24 Qui affligens] *id est, qui idem nunc ad tempus autor est præsentis calamitatis meæ, qua jamjam videor moriturus.* Hac via] *id est, hac ratione ac modo.* 25 Dico itaque] *ultima pars psalmi, continens deprecationē præsentis mali, hoc versu; & precationem sempiterni boni, vers. ultimo: ducto argumento a constante natura Dei, de quo suprà vers. 13. & sequentibus.* Ne auferas me] *id est, ne sinas me evanescere; sed promisericordia tua gratiam fac mihi, ut suprà vers. 14. sic compellat Ecclesia Christum servatorem suum.* Mediis diebus] *id est, casu præpropero & præveniente nos, antequam tempus præstitutum promissionum tuarum venerit; ut suprà vers. 14.* Per generationem] *id est, tu sempiternus es, ac proinde filios in æternum gignis: humanitus dictum.* 26 Antequam] *explicatio sive exornatio æternitatis Dei a comparatione rerum creatarum; sive in præteritum tempus, quo Deus omnes res creatas præcessisse dicitur, hoc versu, sive in futurum, quo dicitur permansurus illis pereuntibus, duobus sequentibus.* 29 Filii servorum tuorum] *id est, vera & germana Ecclesiæ tuæ membra conserventur in æternum virtute tua, & tibi cura sint.*

PSALMUS CIII.

Dævid seipsum ad benedicendum Deo excitans recenset gratiam illius erga se, & erga Ecclesiam totam verbo, operibusq; testatam, ac postremò erga res omnes creatas potente ipsius regno demonstratam: ideoq; res omnes creatas in cœlo & in terra invitat ad Dei laudes secum prædicandas.

1 ODE *Davidis.* Benedic anima mea Jehovæ, & omnia intestina mea nomini sanctitatis ejus.

2 Benedic anima mea Jehovę, & ne oblivi-
a Heb. *omnium.* scaris a ullius beneficiorum ejus:

3 Qui condonat omnes iniquitates tuas, qui medetur omnibus morbis tuis:

4 Qui vendicat a fovea vitam tuam, qui circumtegit te benignitate & miserationibus.

b Heb. *renovas te.* 5 Quo satiante bonis quibusque os tuum; b servas te recentem tanquam aquila, *tanquam* pueritia tua.

c Heb. *justitias. Exo. 34. 6. Nechemiæ. 9. 17. & psal. 86. 15.* 6 Facit c quæ justa sunt Jehova, & judicia omnibus oppressis.

7 Notas facit vias suas Moschi, posteris Jisraëlis actiones suas.

8 Misericors & gratiosus Jehova; longanimis, & multus benignitate,

9 Non in æternum litigat, neque in seculum iram asservat;

10 Non secundum peccata nostra facit nobis, neque secundum iniquitates nostras refert nobis;

11 Sed quàm alti sunt cœli supra terram, prævalet benignitas ejus erga timentes eum:

12 Quàm longè abest oriens ab occidente, longè amovet a nobis defectiones nostras.

13 Ut misereatur pater filiorum, misereatur Jehova timentium ipsum.

d Heb. *non agnoscit ipsum amplius locus sui: nam pro ipsa voce ponunt amplius.* 14 Nam ipse novit figmentum nostrum, memor pulverem nos esse.

15 Ipsius mortalis similes fœno dies esse; sicut flos agri, sic florere *ipsum.*

16 Quum ventus pervadit ipsum, mox non esse, d neque agnosci ipsum amplius a loco suo.

17 At benignitas Jehovæ inde a seculo usque in seculum *est* erga timentes ipsum, & justitia ejus erga filios filiorum:

Deut. 7 Gen. 17 18 Erga observantes fœdus ipsius, & erga memores mandatorum ejus ad faciendum ea.

19 Jehova in cœlis stabilivit solium suum, & regnum ipsius in omnia dominium habet.

20 Benedicite Jehovę, angeli ejus; valentissimi robore, efficientes verbum ejus, auscultantes voci verbi ejus.

21 Benedicite Jehovæ omnes exercitus ejus, ministri ejus facientes placitum ejus.

22 Benedicite Jehovæ omnia opera ejus in omnibus locis dominationis ejus; benedic anima mea Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode est ἐπαναφικὸν, genere (ut vocant) κοκλοτδὲς, continens exordium sive propositionem laudis, duobus versibus; narrationem argumentorum ad laudem Dei pertinentium, a versu 3. ad 20. & conclusionem hortatoriam ad laudes Dei prædicandas, in fine. Sunt autem quatuor sequentes Psalmi certo consilio adjuncti, ut uno contextu haberet Ecclesia laudationum Dei argumenta, tum ordinaria erga*

Ecclesiam,

Ecclesiam, hoc Psal. & res omnes creatas, Psal. 104. tum extraordinaria, sive erga Ecclesiam beneficiorum cessationumq; nomine, Psalm. 105. & 106 sive erga omnes, Psalmo 107. 2 Benedic anima mea] *exordium, quo seipsum excitat, hortaturq; propheta ad benedicendum Deo ex toto corde, toto animo, totisq; viribus.* Beneficiorum] *quæ totidem sunt argumenta laudu sequentibus exposita sic transitur ad narrationem sive recensionem beneficiorum Dei.* 3 Qui condonat] *narratio sive recensio beneficiorum Dei, primùm singularium erga prophetam ipsum, tribus versibus; deinde communium erga Ecclesiam totam, a vers. 6. ad 19. postremò, universalium erga res omnes creatas, vers. 19.* 5 Quo satiante] *id est, qui animum tuum ita alit & fovet beneficiis, ut semper sit vegetus & recens, infractuq; permaneat ab omnibus incommodis. Quamobrem hæc firma piorum constitutio cum vegeta aquilarum senectute comparatur; quæ a natura sunt vivacissimæ, & amplius adhuc victuræ essent (adeò sunt vegeto corpore) nisi superius rostrum illarum aduncum senio succrescens curvitate sua rostrum inferius constringeret, unde fit ut aquilæ conficiantur media: vide Aristot. lib. 9. de historia animalium cap. 32. & Plinium lib. 10. cap. 3.* Pueritia tua] *id est, ita recentem servas, ut si de integro natus & puer factus esses: simile est eodem pertinens, Judic. 5. 21.*

6 Facit quę] *alter locus beneficiorum communiter ad Ecclesiam pertinentium; cujus partes sunt benefacta, hoc vers. & documenta, sequente versu.* Quæ justa sunt] *vide suprà psalm. 97. 2.* 8 Misericors] *explicatio actionum Dei quas modò nominavit; maximè verò gratiæ & misericordiæ erga Ecclesiam, qua Deus dicitur remittere iram, pœnas, & peccata; & omnia nobis paternè condonare, misertus nostri & suæ gloriæ rationem habens, hæc usque ad vers. 19.* 9 Non in æternum] *explicatio gratiæ Dei, quam superiore vers. dixerat.* Iram asservat] *similem locutionem vide Levit. 19. 18. & Nachum 1. 2.* 11 Quàm alti sunt cœli] *elegantes simulitudines duæ a rebus aspectabilibus sumptæ, ad amplificandum Dei gratiam & misericordiam. quasi dicat, altior est illa, latior, & profundior quàm totus mundus, qua suos bonis cumulat & abercet malis.* 13 Ut miseretur] *explicatio misericordiæ, quam nominaverat psaltes vers. 8. a comparatione patris.* 14 Nam ipse novit] *ætiologia misericordiæ Dei erga nos, continens causas duas; notitiam miseriæ nostræ, tribus versibus; & constantem ipsius naturam in benignitate, justitiaq; conferenda ex fœdere cum Ecclesia inito per Christum, vers. 17. & 18.* Figmentum] *id est, quasi figulinam & fragilem constitutionem nostram, ut sequentibus exponitur.* 16 Neque agnosci] *ut Jobi 7. 10.* 19 Jehova] *tertium argumentorum genus ad laudem Dei pertinentium, nimirum dominatus ejus universalis in cœlo & in terra.* 20 Benedicite Jehovæ] *Conclusio, qua provocat ad laudes Dei primùm res omnes creatas, duobus versibus; deinde omnia facta ejus, & postremo suum ipsius animum, versu ultimo.* 21 Exercitus ejus] *ut Genes. 2. 1.* Ministri ejus facientes] *id est, quæcunque res creatæ vos comparati ad placita ejus exequenda, sive animatæ, sive inanimæ, ut psalm. sequente vers. 4.* 22 Omnia opera ejus] *id est personæ, res, facta, quæcunque creavit aut facit, omnia Dei laudes vestris modis & facultatibus testatus facite.*

PSALMUS CIIII.

Psaltes seipsum ad Deum laudandum concitans, enarrat argumenta laudis ejus a rebus creatis: itaque ordinem creationis cœli & terræ, & dispositionem ex parte attingens; administrationem rerum dispositarum a Deo & usum earum quem creaturæ percipiunt in aëre, terra, & mari, omniumq; conservationem a Deo factam exponit: postremò omnia secum ad prædicandas Dei laudes hortatur, & contrà venientibus malè precatur.

1 BENEDIC anima mea Jehovæ. Jehova Deus mi, magnus es valde; magnificentiam & decorem induisti,

Gen. 1. 3. 2 Amiciens te luce tanquam panno, extendens cœlos tanquam aulæum.

ibid. vers. 6. 3 Qui contignat aquis cœnacula sua; qui disponit densas nubes in vehiculum suum, qui itat super alas venti.

Ebr. 1. 7. 4 Qui facit angelos suos ventos, ministros suos ignem flammantem.

5 Fundavit terram super bases ejus, ne dimoveretur in seculum & perpetuum.

Gen. 1. 2. 6 Abyssо ut indumento operueras eam, supra montes stantibus aquis:

idem. ver. 6. 7 Ex increpatione tua diffugerunt, a voce tonitru tui acceleraverunt *fugam.*

8 Conscenderunt *per* montes, descenderunt *per* convalles; in locum quem fundaveras ipsis.

9 Terminum opposuisti, ne transeant; ne revertantur ad operiendum terram.

10 Qui emittis fontes per valles, *ut* inter montes ambulent,

11 Potum præbeant omnibus animantibus agri, frangant onagri sitim suam,

12 Juxta illos volatilia cœli habitent, e medio frondium edentia vocem.

13 Qui irrigat montes e cœnaculis suis, ut a fructu operum tuorum satietur terra.

14 Faciens ut germinet fœnum ad jumenti, & herba ad hominis [a] usum; ut depromant cibũ e terra:

15 Qui vino lætificat cor mortalis, [b] nitidam efficit faciem oleo; & cibo cor mortalis fulcit:

16 Satiantur arbores Jehovæ, cedri Libani quas plantavit:

17 (Ubi aviculę nidificent) abietes domicilia ciconiæ,

18 Montes excelsissimi [c] rupicaprarum, petrę [d] montanorum murium perfugium.

19 [e] Statuit lunam in stata tempora, solem agnoscentem occasum suum.

20 Disponis tenebras, ut sit nox: qua erepunt omnia animantia sylvę;

21 Juvenes leones rugientes ad prædam, & quidem quærendo a Deo forti escam suam.

22 Exorto sole recipiunt se, & in lustris suis recubant:

23 Prodit homo ad opus suum, & ad culturã suam usque ad vesperam.

24 Quàm ampla sunt opera tua, ô Jehova! *quàm* ea omnia [f] sapienter feciſti! quàm plena est terra possessione tua!

a Heb. *ministerium.*

b Heb. *nitidam efficiendo.*

c Heb. *rupicaprarum.*

d Heb. *montanis muribus*

e Heb. *fecit,*

f Heb. *in sapientia.*

25 'In ipso mari magno & ᵍ spatioso; illic reptilia sunt atque innumera, animantia parva cum magnis.
26 Illic naves ambulant; 'balæna quam formasti, ludendo in eo.
27 'Omnia ista inte expectationem habent, ut des escam ipsorum tempore suo;
28 Te dante ipsis colligunt, aperiente manum tuam satiantur bono:
29 Abscondente faciem tuam conturbantur, recipiente spiritum eorum expirant, & in pulverem suum revertuntur:
30 Emittente spiritum tuum 'recreantur: de nique renovas faciem terræ.
31 'Sit honor Jehovæ in seculum, 'lætetur Jehova in operibus suis:
32 Quo intuente terram, tremit illa; attingente ipsos montes, fumant.
33 Canam Jehovæ in vita mea, psallam Deo meo quantisper ero.
34 'Suavis erit de eo meditatio mea, ego lætabor in Jehova.
35 Deficiant peccatores a terra, & improbi amplius non sint: benedic anima mea Jehovæ, halelu-jah.

ᵍ Heb. *lato spatiũ.*

ANNOTATIO.

1 Benedic anima mea] *Ode est ἀνώνυμος, quam non dubitamus a Davide conscriptam esse, & superiori ode de industria conjunctam, velut cohærentem argumento. Constat autem ex tribus summatim partibus: prima est exordium sive propositio totius argumenti, vers. 1. secunda, narratio argumentorum ad laudẽ Dei pertinentium a naturæ constitutione & conservatione, a vers. 2. ad 31. tertia, conclusio a benedictione Dei, inde ad finem usque. Sunt autem hujus exordii membra duo; unum, quo seipsum comparat psaltes; alterum, quo orationem ad Deum dirigit, & proponit magificentiam ejus ab operibus, quibus quasi speciosis ornamentis dicitur circumvestiri Deus.* Induisti] *humanitus dictum: ut sequentia ferè omnia attributa Deo.* 2 Amiciens] *narratio naturalium argumentorum ad Dei laudes pertinentium; non singillatim quidem omnia explicans; sed generatim & certis exemplis complectens documenta gloriæ Dei. Sunt autem ea aut creationis, cujus exponuntur opera tribus primis diebus effecta a Deo, usque ad vers. 10. aut ordinariæ administrationis in cœlo, terra, & mari, inde usque ad vers. 27. aut denique conservationis, usque ad versum 31. In operibus porrò creationis recensentur primùm res superiores, usque ad vers. 5. deinde inferiores, de terra & aqua, usque ad 10. quibus omnibus ornari Deus dicitur humanitus, tanquam rex magnificus intus & foris omnibus instructus quæ ad cultum regalem pertinent, & stipatus valentissimo satellitio.* 3 Cœnacula sua] *id est, regionem aërii, velut in cœnacula nubibus distinctam.* Alas venti] *ut suprà psalm. 18. 11. & Jeschabh 19. 1.* 4 Qui facit] *id est, ventis & igne utitur nuntiis, administrisque voluntatis & judiciorum suorum; adeò ut angelorum quoque appellationem jure obtineant.* Ignem flammantem] *id est, coruscationes, fulgura, & similia ætherea.* 5 In seculum] *id est, tantisper dum seculum duraturum est, immota maneat; cùm alia levitate sua huc illuc deferantur.* 7 Increpatione] *id est, mandato Dei velut intonante, quod habetur Gen. 1. 6.* 8 Conscenderunt] *id est, dictum ac factum est: cùm primùm mandavit Deus, præcipites aquæ in suas stationes devenerunt, neque obstiterunt adversi montes, convalles, aut aliud quidquam, quin mandato Dei confestim obtemperarent.* 9 Terminum opposuisti] *ut Ijobi 38. 10. & Jirmejæ 5. 22. hoc autem de ordine naturæ accipiendam est: nam diluvium extra ordinem accidit: Genes 7.* 10 Qui emittis] *transitio ad secundum narrationis locum, de administratione ordinaria Dei: ubi agitur de usu primùm aquarum inferiorum & superiorum, usque ad vers. 19. deinde diei & noctis, a vers. 19. ad 25. & postremo maris, vers. 25. & 26.* 13 Qui irrigat] *hactenus de aqua fontana: nunc de aqua pluvia, & nubium distillatione.* Cœnaculis suis] *de quibus suprà vers. 3.* Uta fructu] *id est, ut homines & animantia singula comedant de fructibus terræ, quos tuum opus suppeditat: metonymia. sic accipiendum esse sequentes versus commonstrant, in quibus primùm de voluntariis & insativis plantis, vers. 14. postea de sativis & cultura hominis provenientibus, vers. 15. denique de omnibus universè agitur usque ad vers. 19.* 15 Qui vino] *id est, qui gratiosè largitur hominibus non tantùm vitam, sed etiam subsidia vitæ quælibet: sive necessaria, ut panis est, sive utilia, ut vinum, sive jucunda & ad ornatum voluptatemq; pertinentia, ut sunt unguenta ex oleo.* 16 Satiantur] *id est, cujus opere aluntur abundè insativæ plantæ, non ab hominibus, sed a Deo positæ & cultæ: quod genus plantarum eas ferè superat amplitudine quæ seruntur arte.* 17 Abietes] *Hebraicam hysteroſin & pleonasmum relativi cum antecedente in hoc sermone frequentissimum evidentiæ causa sustulimus.* 18 Montes excelsissimi] *id est, cujus opere etiam asperrima & horrentia loca satiantur.* 19 Statuit lunam] *id est, lunam & solem disponit, ut noctis & diei instrumenta essent: quorum usus in sequentibus explicatur, usque ad vers. 25.* In stata tempora] *de quibus Genes. 1. 14.* 21 Rugientes] *id est, rugitu suo tanquam voce escam exoptantes a Deo; quod sequens epexegesis ostendit.* 24 Quàm ampla sunt] *exclamatio conjuncta admirationi; in quam propheta irrumpit, postquam observavit usus tam mirificos administrationis Dei. Eam autem commendat tribus nominibus, a potentia maxima, sapientia, & innumerabilitate operum Dei.* Possessione tua] *id est, rebus quas possides & regis, ut possessor justus.*
25 In ipso mari] *tertia pars administrationis Dei, spectans mare & quæ sunt in eo: ut observatum est suprà vers. 10.* 26 Balæna] *vide Ijobi. 41.* 27 Omnia esta] *terrestria, aëria, & aquatilia: tertius narrationis locus de rerum conservatione, ut dictum est in vers. 10.* 30 Recreantur] *id est, propagatione seminis quasi de integro creantur, & renovantur rerum creatarum formæ.* 31 Sit honor Jehovæ] *conclusio a laudatione Dei, cujus tria sunt membra; primum est, generalis provocatio rerum creatarum ad laudem tribuendum Deo, duobus versibus: secundum, singularis professio laudis quam suo nomine psaltes attribuit Deo, vers. 33. & 34. ultimum, improborum excidium, eorumq; omnium qui Dei laudibus adversantur, vers. ultimo: quæ tria claudunter hortatione eadem quæ habetur in principio psalmi.*
Lætetur Jehova] *id est, res omnes creatæ ita laborent in promovendo honore Dei, ut ipsis delectetur Deus: & revereantur potentiam ejus; quæ aliosqui solo intuitu vel contactu perderet etiam valentissimas ipsarum, nisi honorarent Deum; sequente versu.* 34 Suavis erit] *id est, ex animo lætissimo & alacerrimo hono-*

honorem ei tribuam, adductus suavitate ipsius & beneficiorum quæ ab ipso accipimus: ad hanc interpretationem nos adducit sequentis membri comparatio. 35 Halelu-jah] *id est, laudate Jah: sed Hhebræas voces quia olim in vetere Ecclesia & Apostolorum scriptis servata sunt, similiter servare placuit: ut Apocalyps. 19. vers. 1, 3. & sequentibus.*

PSALMUS CV.

David hortatur Ecclesiam Dei ad celebrandum & colendum ipsum, tum propter gratuitum fœdus cum ipsis a Deo initum, tum propter singularia illa Dei beneficia quæ ab ipso populus accepit, inde a fœdere cum Abrahamo iusto. Quamobrem illius summatim & ordine expositis, docet omnia accepta esse ferenda gratuitæ promissioni Dei, & agnoscenda sancto ac fideli obsequio.

1 'Celebrate Jehovam, proclamate nomen ejus; notas facite in populis actiones ejus.

2 Canite ei, psallite ei; confabulamini de omnibus mirabilibus ejus.

3 Laudibus vos efferte in nomine [a] sancto ejus, lætetur [b] animus quærentium Jehovam.

4 Requirite Jehovam & robur ejus; quærite faciem ejus jugiter.

5 Recordamini 'mirabilium ejus quæ fecit; prodigiorum ejus, & judiciotum oris ejus,

6 O semen Abrahami servi ejus, ô electi ejus filii Jahhakobi.

7 'Hic *est* Jehova Deus noster, in tota terra judicia ejus *sunt*.

8 Recordatur in seculum fœderis sui, verbi *quod* præcepit in millegenerationes,

9 Quod pepigit cum Abrahamo, & juramẽti sui *præstitis* Jitzchako,

10 Quod præstitit Jahhakobo in statutum, Jisraëli *in* fœdus [c] perpetuum:

11 Dicendo, tibi daturus sum terram Cenahani; funiculum possessionis vestræ.

12 'Quamvis essent homines [d] pauci, planè pauci & inquilini in ea,

13 Itarentque a gente in gentem, a regno in populum alium:

14 Non permisit [e] cuiquam opprimere eos, etiã reprehendit propter eos reges,

15 Ne attingitote (*inquiens*) unctos meos, & prophetas meos ne afficitote malo.

16 Cùm 'advocans famem super terram, omnem 'scipionem panis fregit;

17 Miserat ante eos virum præstantem; *qui* [f] ad servitutem venditus erat, Josephum:

18 Cujus pedem afflixerunt 'compede, ferrum subivit ipse,

19 Usq; ad tempus quo erat adventurum 'verbum ipsius: 'sermo Jehovæ probavit eum:

20 Mittens rex expediri jussit eum, & dominator populorum idem solvit eum.

21 Præposuit eum dominum familiæ suæ, & dominatorem in totam possessionem suam:

22 'Ut vinciret principes ejus ex animo suo, & seniores ejus 'informaret.

23 Deinde venit Jisraël in Ægyptum, & Jahhakob peregrinatus est in regione 'Chami.

24 Ubi cùm fecisset Deus ut fœtificaret populus suus valde, & potentiorem eum effecisset hostibus suis;

25 'Mutavit [h] animum istorum ut odio haberent populum suum; ut machinarentur contra servos suos.

26 Misit Moschem servum suum, Aharonem quem elegerat:

27 Qui proposuerunt 'apud eos verba signorum ejus, & prodigiorum in regione Chami.

28 Misit tenebras, & obtenebrarunt eam; 'neque rebellarunt *signa* contra verbum ejus.

29 Mutaverat aquas illorum in sanguinem, & morte affecerat pisces eorum.

30 Abundè produxerat terra illorum ranas, invadentes penetralia 'regum illorum.

31 Simulac edixit, advenerat colluvies animalium; pediculi in totum terminum eorum.

32 Reddiderat pluvias eorum grandinem, ignem [i] maximè flammantem in regione illorum:

33 Quibus percussit vites illorum, & ficus illorum; confregitque arbores termini illorum.

34 Simulac edixit, advenerat locusta; & melolontha, eaque innumera:

35 Quæ comedit omnem herbam regionis eorum, comeditq; fructum terræ illorum.

36 Tandem percussit omne primogenitum in regione illorum, 'principium omnis potentiæ illorum.

37 Tum eduxit eos cum argento & auro, 'nec fuit in tribubus ejus qui labaret.

38 Lætati sunt Ægyptii cùm exirent hi, quia irruerat pavor horum super ipsos.

39 Expandit nubem pro tegumento, & ignẽ ad illustrandum noctem.

40 Petente *populo*, adduxit coturnices; & pane cœlorum satiavit eos.

41 Aperuit rupem, & effluxerunt aquæ; ambulantes 'per siticulosa *loca*, *ut* fluvius.

42 Quia recordabatur verbi sanctitatis suæ, cum Abrahamo servo suo *habiti*;

43 Ideo eduxit populum suum cum gaudio, cum cantu electos suos.

44 Deditq; eis regiones gentium, qui 'labore nationum hæreditariò possident:

45 Ut observent statuta ejus, & leges ejus custodiant. Halelu-jah.

[a] Heb. *sanctitatis ejus.* [b] Heb. *cor.* [c] Heb. *seculi.* [d] Heb. *numeri sunt* Gen. 34. 30. [e] Heb. *homini.* [f] Heb. *in servum.* [h] Heb. *cor.* [i] Heb. *flammarum.*

1. Chronic. 16. 8.
Gen. 26. 3. & 28. 13. & 35. 11.
Gen. 13. 15. & 15. 7.
Gen. 13. & 16. & 31.
Gen. 41.
Gen. 37. & 45. 5. & 7. & 50. 20.
Gen. 41. 14.
Iudem. ver. 40.
Gen. 46.
Exod. 1. 7. & sequentib.
Exod. 10. 21.
Exod. 7. 23.
Exod. 8. 6.
Exod. 8. 17. & 24.
Exodi. 9. 23.
Exod. 10. 13.
Exod. 12. 29.
Exod. 12. 35.
Exod. 11. 8.
& 12. 38. & seq.
Exod. 13. 21.
Exod. 16.
Exod. 17. 6. & Num. 20 11.
Gen. 15. 13.
Exodi. 15. & Num. 33. 3.
Num. 20. & 21.
Deut. 31. 13. & seq.

ANNOTATIO.

1 Celebrate] *ode est*, ἐπινίκιον, *continens exordium, sive propositionem hortatoriam ad celebrandum & colendum Deum, usque ad vers. 7. deinde narrationem causarum singulari modo ad Ecclesiam pertinentium. Quamobrem hic psalmus a Davide appositè duobus præcedentibus adjunctus est, ut apparet ex 1. Chron. 16.* 5 Mirabilium ejus] *prolepsis, id est, propositio summa sequentis narrationis.* 7 Hic est Jehova] *narratio causarum ex quibus Ecclesia provocatur ad laudandum & colendum Deum. Sunt autem in universum duæ; una est fœdus ipsius gratuitum cum Ecclesia; altera, mirabilis administratio ex fœdere:*

quæ duo summatim hoc versu posita ex ordine postea tractantur: fœdus quidem, a vers. 8. ad 12. administratio verò, inde ad finem usque. 11 Funiculum] *vide Deut. 32. 9.* 12 Quamvis essent] *altera pars narrationis de mirifica administratione Dei, ad quam transit propheta per occupationem hanc, duobus versibus. Sunt autem tres narrationis partes; prima, de rebus mirificè a Deo gestis ante profectionem in Ægyptum, usque ad vers. 16. secunda de rebus in Ægypto gestis, inde usque ad versum. 37. postrema, de rebus gestis post exitum ex Ægypto.* 16 Advocans] *id est, efficiens potenti verbo: humanitus dictum, ut 2. Reg. 8. 1. secunda pars narrationis, ut dictum est in versum 12.* Scipionem panis fregit] *ut Levit. 26. 26.* 18 Compede] *tanquam criminis capitalis fuisset reus: vide Gene. 39. 20.* 19 Verbum ipsius] *Dei videlicet, qui Josepho per somnia revelaverat ea quæ ipsi erant eventura, Gene. 37. 7. & 9.* Sermo Jehovæ] *id est, Jehova ex consilio arcano & voluntate sua exploravit his modis fidem ejus in servitute & carcere, ut metalla in catino probari solent: hypallage.* 22 Ut vinciret] *id est, ut summus in regno esset, & secundum a rege regiam potestatem obtinens, Gene. 41. 40. & 44.* Informaret] *ut factum est Gene. 41. 33. & sequentibus.* 23 Chami] *ut suprà 78. 51. & infrà vers. 27.* 25 Mutavit animum eorum] *id est, fecit ut rex & Ægyptii novi existerent, qui non agnoscerent Josephum: de hoc autem loquendi genere vide Exod. 4. 19.* 27 Apud eos] *tum Israëlitas, tum Ægyptios, Exod. 5. & sequent.* 28 Neque rebellarunt] *id est, non fuerunt irrita, sed planè ut Moses dicebat effecta sunt.* 30 Regum] *id est, regis, & procerum regni.* 36 Principium omnis potentiæ] *ut Gen. 49. 3. & psal. 78. 51.* 37 Nec fuit] *quasi dicat, omnes incolumes ex Ægypto egressi sunt, liberi ab omnibus non tantùm externis, sed etiam internis impedimentis; quemadmodum Deus promissione sua declaraverat Exod. 11. 7. quò etiam pertinent verba promissionis quæ postea redintegrata est ad fontes amaros: Exod. 15. 26.* 41 Per siticulosa loca] *id est, per deserta Sinu & Tzinn.* 44 Laborem nationum] *ut promittitur Deut. 10. & 11.*

PSALMUS CVI.

Ecclesia ad Deum laudandum omneis excitans, tenuitatem humanam confitetur non tantùm imparem esse celebrando Deo verbis & operibus, sed etiam peccatis suis gloriam Dei convellere: quapropter confessa peccata sua majorum exempla adducit, quibus multa contra fœdus iniquè perpetrata Deus semper condonavit pro fœdere & misericordia sua: & salutem precata, atque in ea confirmata benedicit Deo.

1 Halelu-jah. Celebrate Jehovam, quia bonus est; quia in seculum benignitas ejus.

2 Quis eloquatur [a] summam potentiam Jehovæ, [b] efferat totam laudem ejus?

3 O beatos qui observarent [c] rationem *hanc*, qui exerceret justitiam quovis tempore.

4 [c] Recordare mei Jehova, [c] pro [d] benevolentia qua prosequeris populum tuum; [c] visita me salute tua:

5 [d] Ut fruar bono electorum tuorum, ut lætet lætitia gentis tuæ; ut me laudibus efferam cum possessione tua.

6 Peccavimus cum majoribus nostris: iniquè fecimus, improbè egimus.

7 [e] Majores nostri in Ægypto non intellexerant [e] mirabilia tua, non recordati fuerant amplitudinis [e] benignitatum tuarum; sed [e] occasionem dederant mutandi *eas* ad mare, [e] ingressuri mare algosum.

8 Attamen servavit eos propter nomen suum, ut notam faceret potentiam suam.

9 Cumque ipso increpante mare algosum, exsiccatum esset; deduxit eos [e] per ejus abyssos, quasi *per* desertum.

10 Ita servans eos a manu osoris, vindicavit eos a manu inimici;

11 Operuerunt verò aquæ hostes eorum, unus ex illis non est relictus superstes.

12 [e] Quamvis credidissent verbis ejus, cecinissent laudem ejus;

13 [f] Festinanter obliti sunt operum ejus, [e] non perdurarunt ad consilium ejus:

14 Sed ducti concupiscentia in deserto, tentaverunt Deum fortem in solitudine:

15 Adeò ut tradens illis [g] quod petebant, [e] immitteret maciem [h] in illos ipsos.

16 Postea invidentibus Moschi in castris, Aharoni [e] sancto Jehovæ;

17 Aperiens se terra deglutivit Dathanem, & operuit cœtum Abirami:

18 Exardescensque ignis [e] in cœtum illorum, flamma incendit improbos.

19 Fecerunt vitulum Chorebi, & incurvaverunt se fusili:

20 Et mutantes [e] honorem suum, in [e] formam bovis comedentis herbam,

21 Obliti sunt Dei fortis servatoris ipsorum; qui fecerat *res* magnas in Ægypto,

22 Mirabilia [e] in regione Chami, terribilia ad mare algosum.

23 Quamobrem dixerat se perditurum eos; nisi Mosche electus ipsius [e] cōstitisset in irruptione illa coram ipso, ad avertendum æstum ipsius, ne perderet.

24 Spreverunt quoque [e] terram [k] desiderabilem, non credentes verbo ejus:

25 Et murmurantes in tentoriis suis, non auscultarunt [e] voci Jehovæ.

26 Quapropter [e] sublata manu sua juravit eis, se [e] dejecturum eos in ipso deserto,

27 Etiam dejecturum [e] semen eorum in gentibus, & dispersurum eos in regionibus.

28 Præterea copulaverunt se etiam cum idolo Pehhoris, & comederunt sacrificia [e] mortuorum;

29 Adeò provocantes *Deum* ad indignationem factis suis, ut irrumperet in eos plaga:

30 Donec consistente Pinchaso & judicium exercente; coërcita esset plaga illa;

31 Quod reputatum est ei ad justitiam, per [l] quamque generationem usque in seculum.

32 Item ferventem iræ concitarunt ad aquas contentionis; ita ut [e] malè fuerit Moschi propter ipsos:

33 Cùm exacerbantibus illis spiritum [e] ipsius, pronuntiasset labiis suis *exacerbationem suam.*

34 Non perdiderunt populos illos, de quibus [e] edixerat Jehova ipsis:

35 Sed

[a] Heb. *potentias.*
[b] Heb. *faciat ut audiatur.*
[c] Heb. *benevolentia populi tui.*
[d] Heb. *ut videam bonū: ut psal. 34. 13.*
[e] Heb. *in mare algæ* ituri.
Exo. 14. 31. & Exod. 15. Exod. 15. 24.
[f] Heb *festinarunt, obliti sunt. Num. 11.*
[g] Heb. *petitionem eorū.*
[h] Heb. *in animam eorū. Num. 16.*
[k] Heb. *desiderii.*
Num. 13. & 14.
Num. 25.
[l] Heb. *generationem & generationem Numer. 20.*
Judic. 2. initio vers. 11.

Judic. 2. & 3. 35 Sed commiscentes se cum illis gentibus, didicerunt opera earum;
36 Coluerunt que terricula earum, quæ ipsis fuerunt in tendiculam.
37 Nam sacrificaverunt filios suos, filiasq; suas dæmonibus:
38 Et effuderunt sanguinem innoxium, sanguinem filiorum suorum, filiarumque suarum quas sacrificabant, terriculis Cenahhanæorum; adeò ut contaminata esset terra istis [m] cædibus.
[m] Heb. sanguinibus.
39 Et polluerunt se operibus suis; actionibus suis, scortantes.
40 Quapropter accensus ira Jehova in populum suum; abominatus est possessionem suam:
Judic. 2. 14. & Judic. 3. & sequentib. 41 Adeò ut traderet eos in manum gentium, ut dominarentur in eos osores eorum:
42 Et opprimentibus ipsos inimicis suis, deprimerent se sub manu eorum.
43 Multoties eripuit eos; [n] quamvis ipsi exacerbassent eum consilio suo, & attenuati essent propter iniquitatem suam;
44 Respiciens ad angustiam [n] eorum, audito clamore eorum.
[n] Heb. eis.
45 Et recordantem pro eis [o] fœderis sui; [o] pœnituit ipsum pro amplitudine benignitatum suarum:
46 Adeò ut [o] conciliaret illis misericordiam coram omnibus qui captivos detinebant eos.
[o] Heb. daret eos miserti. cordiæ: hypallage sic. Gen. 43. 14. 1. Chronic. 16. 35.
47 Serva nos Jehova, Deus noster, & congrega nos [p] ex istis gentibus; ad celebrandum nomen sanctum tuum, & laudationibus commendandum nos in laude tua.
48 Benedictus Jehova Deus Jisraëlis, inde a seculo usque in seculum: & dicat totus populus, Amen, halelu-jah.

ANNOTATIO.

1 Halelu-jah] *Ode est inscriptio, quemadmodum hoc principium ostendit. Constat autem ex partibus quatuor: prima est, exordium hortans ad celebrandum Deum, vers. 1. secunda, propositio imbecillitatis humanæ, quæ neque verbis neque operibus Deum pro merito celebrare potest; sed Deum glorificat confessione infirmitatis suæ, ut loquitur Apostolus 2. Corinth. 12 9. Hanc rationem psalles servat a versu 2. ad 7. tertia est, narratio indignissimorum facinorum quæ majores perpetraverant, & beneficentiæ Dei erga homines ingratos, a versu 7. usque ad 47. quarta, conclusio postulatoria & laudativa, duobus ultimis versibus. 2 Quis] propositio ac velut correctio superioris exhortationis. quasi dicat psalles, quid ergo? an Deus ab homine convenienter laudari potest? essent profectò beati, si qui præstarent; sed, heu, plurimùm absumus ab eo conveniente celebrando; qui neque lingua valemus, neque vitæ integritate comparati sumus ad eum condignè celebrandum, versu 2. & 3. Quamobrem nullum melius celebrandi eum argumentum datur, quam si imploremus misericordiam ejus, versu 4. & 5. & confiteamur peccata nostra, versu 6. 3 Rationem hanc] ore prædicandi & celebrandi Deum.* Exerceret justitiam] *id est, vitam suam componeret, velut spectatum aliquod simulachrum & documentum laudis ejus constans atque perpetuum.* 4 Recordare mei] *ut Genes. 8. 1.* Pro benevolentia] *id est gratuita misericordia, qua duceris in populum tuum, & antehac in majores nostros ductus es; prout sequens narratio explicat: simile argumentum est supra psalm. 85. 2.* Visita me] *ut Gen. 21. 1.* 7 Majores nostri] *narratio, explicans alteram confessionis partem de peccatis majorum, & misericordia Dei condonante peccata, injustosq; beneficiis prosequente. Sunt autem hujus narrationis exempla multa: e quibus hoc primum est de rebellione in deserto & transitu maris rubri, usque ad vers. 12.* Mirabilia tua] *opera quæ inde a creatione Deum fecisse audiverant.* Benignitatum tuarum] *quas inde a tempore vocati Abrahami exercueras in populum tuum, ac nominatim in Ægypto coram oculis ipsorum: de quibus actum est superiore psalmo.* Occasionem dederant] *id est, quantum in ipsis erat, salutem captam indignitate sua abruperant. vide Exodi 14. 10. & sequentibus.* 9 Per ejus abyssos] *id est, inter duas aquarum congeries, quæ Jisraëlitis cesserunt, ac si locus a natura siticulosus fuisset: vide Exodi 15. 5.* 12 Quamvis] *transitio ad alia exempla indignitatis Jisraëlitarum, quæ per congeriem exponuntur ad illustrandam beneficentiam constantem Dei.* 13 Non perdurarunt] *sed obmurmurarunt ea re adhuc recentissima, Exodi 15. 24.* 15 Immitteret maciem] *id est, emaciaret eorum corpora qui concupiverant carnem, & morte afficeret: litotes.* 16 Sancto Jehovæ] *id est, quem sanctificavit Deus ad obeundum sacerdotium suum, & sanctum esse reipsa demonstravit: Num. 16. 5. & 7.* 18 In cœtum illorum] *Korachi, & aliorum qui admoverant thus: Num. 16. 35. & 17. 10.* 20 Honorem suum] *id est, Deum, quo nudati omnem ignominiam apud inimicos fuerant subituri: Exodi 32. 25.* 22 In regione Chami] *ut suprà 78. 51.* 23 Constitisset] *id est, interfuisset deprecans iram Dei, & populum labefactatum reconciliasset Deo: metaphora a re castrensi, sic Jechezkel 13. 5. & infrà vers. 30.* 24 Terram desiderabilem] *spiritualium benedictionum temporalium q; nomine, Deut. 8. 7. & 11. 10.* 25 Voci Jehovæ] *id est, mandato ejus, quod habetur Deut. 1. 21.* 26 Sublata manu sua] *ut Gene. 14. 22.* Dejecturum eos] *ut factum esse legimus Deut. 2. 13. & sequentibus.* 27 Semen eorum] *id est, filios erroribus, captivitate, & cædibus afflicturum, Num. 14. 33. & Jechezkelis 20. 23. quomodo completum esse legimus Num. 14. 45. & 21. 1. & Deut. 1. 44. & 2. 13.* 28 Mortuorum] *id est, eorum vita exercitium, Num 25. 2.* 32 Malè fuerit] *id est, eorum occasione ab ingressu terræ promissæ exclusus sit Moschi, ut ipse conqueritur Deut. 1. 37. & 4. 21.* 33 Ipsius] *Moschus indignatione abrepti, Num. 20. 10. Est autem hic ellipsis conjugati, ut Genes. 18. 21.* 34 Edixerat] *Deut. 7. 2. & sequentibus.* 36 Tericula] *ut 1. Schem. 31. 9.* In tendiculam] *ut prænuntiaverat Deus Exod. 23. 33.* 37 Sacrificaverunt filios] *contrà quàm præceperat Deus Levit. 20. 2. & Deut. 12. 31. & 18. 10.* Dæmonibus] *ut Deut. 32. 17.* 38 Contaminata esset] *prout sanguine contaminari dicitur, Num. 35. 33.* 39 Scortantes] *id est, misso conjugali erga Deum officio, quidvis aliud potius quàm Deum pro libito animi sui amplectentes; quod vetuerat Deus. Num. 15. 39.* 43 Quamvis ipsi] *occupatio duarum objectionum: atqui impii erant, & ad paucitatem redacti attenuatiq; ab hostibus: quibus respondet psalles; liberatio igitur ipsorum non ab ipsis, sed a Deo nostro est.* 45 Fœderis sui] *id est, duobus nominibus beneficii populo, propter misericordiam suam infinitam, & propter fidem veritatem q; promissionum suarum*

ex fiedere. Pœnituit] *ut Genes.6.6. humanitus dictum.* 47 Serva nos] *conclusio continens partes duas; petitionem beneficentiæ Dei gratiosæ a majorum exemplo, hoc versu; & laudationem Dei solennem in Ecclesia, vers.48.* Ex istis gentibus] *apud quas multi Israëlitarum profugi, captivi, aut inquilini fuerant, donec regnum ad Davidem pervenit: ut factum fuisse constat ex historia Judicū, & Schaūlis: nam hos versus Davidis esse ostenditur 1.Chron.16.*

PSALMUS CVII.

Psaltes bonitatem & benignitatem Dei celebrat ab exemplis exulum in regionibus exteris errantium, captivorum, ægrotantium, eorum qui in mari jactantur, deniq; mutationum omnium quæ singulis regionibus & personis usu venium providentia ejus: & omnes ad laudes Dei hortatus, hominum vecordiam admiratur magnifica Dei opera non animadvertentium.

1 CELEBRATE Jehovam, quoniam bonus *est*; quoniam in seculum benignitas ejus.

2 Prædicent redempti Jehovæ, quos redemit [a] ab angustia,

[a] Heb. *a manu angustiæ.*

3 *Quos* ex regionibus congregavit; ab oriente, & ab occidente; ab Aquilone, & [a] a mari:

4 *Qui* errarunt per desertum, per [a] solitudinem viæ; civitatem [b] habitabilem non invenientes:

[a] Heb. *habitationis: sic dunceps.*

5 Famelici, etiam sitibundi; in quibus animus ipsorum sese [a] obruebat:

6 Cùm clamantes ad Jehovam in oppressione ipsorum, ex angustiis ipsorum eripuerit ipsos,

7 Et deduxerit ipsos per viam rectam, ut pervenirent ad civitatem habitabilem:

8 Celebrent [a] apud Jehovam benignitatem ejus; & mirabilia ejus [a] apud filios hominum;

9 [a] Eum satiare animam appetentem, & animam famelicam explere bono.

10 [a] Qui desident in tenebris & lethali umbra, vincti afflictione & ferro;

11 [a] Quia dederunt occasionem mutandi sermones Dei fortis, & [a] consilium excelsi spreverunt;

12 Quorum deprimit ista molestia animum; *qui* labant, nemine adjuvante:

13 Cùm clamantes ad Jehovam in oppressione ipsorum, ab angustiis ipsorum servaverit ipsos,

14 Eduxerit ipsos ex tenebris & umbra lethali, vincula ipsorum diruperit:

15 Celebrent apud Jehovam benignitatem ejus, & mirabilia ejus apud filios hominum;

16 [a] Eum frangere valvas chalybeas, & vectes ferreos succidere.

17 [a] Stulti *qui* propter viam defectionis suæ, & propter iniquitates suas afflictantur,

18 Quorum animus omnem cibum abominatur, qui pertingunt usque ad [a] portas mortis:

19 Cùm clamantes ad Jehovam in oppressione ipsorum, ab angustiis ipsorum servaverit ipsos,

20 [a] Mittens verbum suum curaverit ipsos, & [a] liberaverit a foveis ipsorum:

21 Celebrent apud Jehovam benignitatem ejus, & mirabilia ejus apud filios hominum;

22 Et sacrificantes sacrificia gratiarum actionis, enarrent opera ejus cum cantu.

23 [a] Qui descendunt in mare navibus, exercentes artem in aquis amplis;

24 Ipsi *qui* vident opera Jehovæ, admirabilia ejus in profundo:

25 Quemadmodum edicens constituat ventum procellosum, qui attollat fluctus illius:

26 *Quemadmodum* [a] ascendant ad cœlos, descendant ad abyssos; [a] anima ipsorum malo se ipsam dissolvat,

27 [c] Titubent, sese moveant tanquam ebrius; & tota peritia eorum [a] absorbeatur:

[c] Heb. *trepident.*

28 Cùm clamantes ad Jehovam in oppressione ipsorum, ex angustiis ipsorum eduxerit ipsos,

29 Restituerit procellam [d] malaciæ, silentibus fluctibus illarum *aquarum*,

[d] Heb. *malaciæ, vel silentium.*

30 Et lætantes ipsos, postquam conticuerant *fluctus*; deduxerit ad portum [e] optatum:

[e] Heb. *desiderii, vel desiderata ipsorum.*

31 Celebrent apud Jehovam benignitatem ejus, & mirabilia ejus apud filios hominum.

32 Exaltent eŋ; eum in congregatione populi, & in consessu seniorum laudent eum.

33 [a] Redigit [a] flumina in desertum, & processus aquarum in siticulosum solum:

34 Terram [f] fructuosam in salsuginosam, propter malitiam habitantium in ea,

[f] Heb. *fœcundam.*

35 [a] Redigit desertum in stagnum aquarum, & terram siccaneam in processus aquarum;

36 Efficiens ut habitent ibi famelici, & constituant civitatem habitabilem,

37 Et consitis agris ac plantatis vineis, comparent [g] proventum fructuosum.

[g] Heb. *fœcundum proventu ipsulæ.*

38 Qui ita benedicit eis, ut multiplicentur valde, & jumenta eorum [a] non minuit.

39 Ut [a] *contrà* minuuntur atque incurvantur, præ coarctatione mali & mœrore;

40 Cùm effundens contemptum super ingenuos, facit ut errent per inamitatem aviam:

41 Collocátque in edito egentem ab afflictione, & [a] disponit tanquam gregem familias.

42 [a] Videant recti & lætentur; omnis verò [a] nequitia obdat os suum.

43 Quotus quisque sapiens est qui observet ista, ut animadvertamur benignitates Jehovæ?

ANNOTATIO.

1 Celebrate Jehovam] *Ode est ἐπαινετικὴ, constans ex propositione laudis, versu 1. narrationibus quinque ad laudis argumenta pertinentibus, quas Amœbæi versus fere terminant, a vers.2. ad 42. & conclus-*

clusione, duobus versibus ultimis. Est autem hic psalmus quatuor superioribus nominatim adjunctus, ut extraordinarium genus operum, quæ Deus exercet in omnes homines, ad laudem ipsius facere cognoscatur, ut dictum est supra in psalmum 103. 2 Prædicent] *prima narratio de vagis, & in regione extera cum summo vitæ discrimine peregrinantibus, usque ad vers.* 10. 3 Amari] *id est, a meridiano tractu, ubi situm est mare rubrum, & sinus Avalites.* 4 Solitudinem viæ] *id est, in viam, ubi semita nulla est.* 5 Obruebat] *ut psal.* 77.4. 8 Apud Jehovam] *id est, privatim ex animo suo.* Apud filios hominum] *id est, palàm & publicè.* 9 Eum fatiare] *id est, thesim sive doctrinam universalem de beneficentia Dei in calamitosos profiteantur, ab hypothesi vel singulari exemplo & experientia sua: sic deinceps.* 10 Qui desident] *secunda narratio, de captivis quos aliena vincula constringunt, ut suorum peccatorum pœnæ inflictæ a Deo.* 11 Quia dederunt] *id est, quia fuerunt immorigeri Deo, ac proinde benignitatem ipsius a se averterunt; cujus promissiones ad pios & obsequentes pertinent.* Consilium excelsi] *de ipsis beneficio prosequendis, si morem gererent.* 16 Eum frangere] *id est, ab arctissimis vinculis & carceribus sonticu liberationem dare.* 17 Stulti] *tertia narratio, de iis qui decumbunt gravissimè propter peccata sua.* 18 Portas mortis] *ut psal.* 9.14. 20 Mittens verbum] *id est, suo jussu.* Liberaverit a foveis] *id est, morte præsentissima & sepulchro ipsis jam comparato: sic enim accipiendum esse cvincit contextus hujus hyperboles; quo modo accipitur Lament.* 4.20. 23 Qui descendunt] *quarta narratio de nautis, vectoribus, & omnibus per mare negotiantibus.* 26 Ascendant ad cœlos] *tum fluctus maris, tum navigantes ipsi qui jactantur fluctibus: gravissimæ hyperbolæ.* Anima ipsorum] *id est, nausea, & jactatione adeò vomant, ut animam illico acturi videantur; quasi cum vomitione liquescens profunderetur.* 27 Absorbeatur] *id est, exhauriatur, nesciant quid amplius facto sit opus, & omnibus tentatu de modo salutis desperent humanitus.* 33 Redigit flumina] *quinta narratio, de agrorum & personarum mutationibus effectu a Deo; quæ per antithesin illustrate sunt singulæ.* Flumina in desertum] *id est, agros in steriles & siccos, duobus versibus.* 35 Redigit] *id est, contrà ex agris sterilibus efficit uberrimos & habitationi commodissimos, vers. seq.* 38 Non minuit] *id est, auges: litotes.* 39 Contrà] *supple cùm maledicit eis: nam ellipsis est contraria; ut Gen.* 18.19. 41 Disponit tanquam gregem] *id est, multiplicat familias egentium, & fœcundat tanquam greges.* 42 Videant recti] *conclusio psalmi, cujus partes sunt duæ; una, de officio omnium quib. cernenda proponuntur opera Dei magnifica; tum bonorum, ut iis recreentur; tum improborum, ut confundantur & obstupescant illis, hoc vers. altera verò, brevis expostulatio de stupore & oscitantia omnium hominum vel sapientissimorum, qui in tot, tantis, & tam frequentibus miraculis, documentis q; bonitatis & benignitatis Dei dicuntur cæcutire, seq. vers.* Nequitia obdat] *ut Ijobi* 5.16.

PSALMUS CVIII.

Davidingressu administrationem regni & de hostibus debellandis cogitans, Deo gloriam ipsius commendat in benignitate & fide præstanda; promissiones ejus commemorat, auxilium implorat, & se eodem duce ad opus accingit.

1 CANTICUM & *Psalmus Davidis.*

Psal. 57.8. 2 Erecto [a]animo meo, ô Deus; canam & psallam, etiam [a]gloria mea.

[a]Heb. corde.

3 Evigila nablium & cithara: expergefaciens *inde ab* aurora,

4 Celebrabo te in populis, Jehova; & psallam tibi in nationibus.

5 Magnam esse supra cœlos benignitatem tuam, & ad superiores usque nubes veritatem tuã.

6 Exaltare supra cœlos, ô Deus; & super totam terram gloria tua:

Psal. 60.7. 7 Ut liberentur dilecti tui; serva dextera tua, & exaudi me.

8 Deus locutus est per sanctitatem suam; exultabo, in partem obtineo Schecemum, & convallem Succotharum metior:

9 Meus Gilhhad, meus Menasches; & Ephrajim robur capitis mei, Jehuda legislator meus *est.*

10 Moab pollubrum meum; supra Edomæum projiciam calceum meum; contra Palæstinam [a]clangentem agam.

11 Quis deduceret me *in* civitatem munitam? quis duceret me Edomæam usque?

12 An non *tu*, ô Deus, *qui* rejeceras nos; ut non procederes, ô Deus, inter exercitus nostros?

13 Cedò nobis auxilium *tuum* ab hoste; alioquin vanitas est auxiliatio humana.

14 In Deo faciamus strenuè, & ipse proculcabit hostes nostros.

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Psalmus est ἐυκτικὸς, continens partem psalmi* 57. *partem* 60. *Constat autem exordio votivo, quo spondet psaltes se celebraturum Deum, usque ad vers.* 6. *deinde petitione, vers.* 6. & 7. *tertiò confirmatione a promissionibus Dei, a vers.* 8. *ad* 11. *postremò conclusione petitoria, inde ad finem usque.* 2 Gloria mea] *id est, animo meo, ut exponitur psalmo* 57.9. *quasi dicat, quicquid est in me gloriosum, gloriabitur in Deo.* 10 Clangentem agam] *id est triumphabo victor: quod altero psalmo per sarcasmum Pelischæis exprobraverat.*

PSALMUS CIX.

Davidimprobissimis malevolorum calumniis traductus apud regem, expostulat cũ Deo illarum nomine: calumniatoribus, eorum familiis, nomini, & saluti malè precatur propter obstirmatam illorum malitiam: Deum orat pro salute sua ad gloriam ipsius: qua accepta, se benignitatem Dei celebraturum profitetur.

1 MAGISTRO *symphoniæ*, [a]*Davidis psalmus.* [b]O Deus laudis meæ, [c]ne surdum agas.

[a]Heb. doli. 2 Nam [a]os improbi & os [a]dolosum contra me aperuerunt se, oblocuta sunt mihi lingua mendace:

[b]Heb. odii. 3 Et verbis [b]odiosis circumvenerunt me, oppugnantia me immeritò.

4 Adversati sunt mihi loco dilectionis meæ, [a]qua eram *in* oratione;
5 Reponentes mihi malum pro bono, & odium pro dilectione mea.
6 [a]Præfice illi improbum, qui adversans [a] in sistat ad dexteram illius;
7 [c]Cùm in jus venerit, abeat [d]damnatus; & oratio illius [a]illi sit [e]crimini:
8 Sint dies illius [a]pauci, curationem illius accipiat alter:
9 Sint filii illius pupilli, & uxor illius vidua:
10 Et continenter [f]vagantes filii illius, mendicent quærantque *stipem* [a] e locis desolatis suis:
11 [a]Illaqueet fœnerator quicquid *est* illi, & diripiant extranei laborem illius:
12 Ne sit illi [a]qui protendat benignitatem, neque sit qui gratiam faciat pupillis illius:
13 Sit posteritas illius [g] excidio addicta, in generatione altera deleatur nomen eorum:
14 [a]In memoria sit iniquitas majorum illius apud Jehovam, & peccatum matris illius ne deleatur:
15 Sint coram Jehova jugiter, ut excindat e terra memoriam eorum.
16 [a]Propterea quòd [a]non est recordatus exercere benignitatem; sed persecutus est virũ pauperem, egentemque, & affectum ægritudine [h] animi, ad afficiendum morte;
17 [a]Et [i]optavit ut maledictio obveniret ei; neque oblectatus est benedictione; sed *ut* procul esset ab eo,
18 [a]Ut indueretur maledictione velut chlamyde suâ; & ingrederetur velut aqua intra eum, & velut oleum in ossa ejus:
19 [a]Adsit illi, tanquam panno amiciat se; & pro zona jugiter se accingat ea.
20 [a]Hoc *esto* [k] præmium adversantium mihi a Jehova, & obloquentium malum contra animã meam.
21 [a]Tu autem, ô Jehova domine, exerce *benignitatem* erga me propter nomen tuum; quia bona *est* benignitas tua, eripe me.
22 [a]Nam pauper & egens sum, & cor meum confossum est in medio mei:
23 [a]Ut umbra cùm declinat, abire cogor; [a]exagitor ut locusta:
24 Genua mea labant præ jejunio, & caro mea emaciatur [l]exhausta pinguedine:
25 Insuper probro sum illis, videntes me [a]moventes caput suum.
26 [a]Auxiliare mihi, ô Jehova Deus mi; serva me pro benignitate tua:
27 Ut agnoscant manum tuam hanc esse, te Jehovam fecisse hoc:
28 Utut maledicant ipsi, tu benedicito: qui insurrexerunt erubescant, ut servus tuus lætetur.
29 Induantur adversarii mei ignominia, & amiciant se tanquam pallio pudore suo.
30 [a]Celebrabo Jehovam valde ore meo, & in medio multorum laudabo eum;
31 Quòd assistat ad dexteram egentis, ut conservet ab illis qui abjudicant [m]vitam illi.

[a] Heb. *cùm judicabitur*.
[d] Heb. *improbus, metalepsis*.
[e] Heb. *peccato*.
[f] Heb. *vagando vagentur filii ejus, & mendicent*.
[g] Heb. *ad excindendum: simile vide Num.* 24.22
[h] Heb. *cordis*.
[i] Heb. *amavit maledictionem ut eveniret: tralectio*.
[k] Heb. *opus, i. operis præmium: sive merces: metonymia*.
[l] Heb. *a pinguedine*.
[m] Heb. *animam ejus*.

ANNOTATIO.

1 Davidis Psalmus] *Psalmus est ἐυκτικὸς; quem videtur David Deo cecinisse, cùm sub finem regni Schaülu animadverteret omnia esse perdita: ut consimilibus verbis utitur Schaüdem alloquens, 1. Schem. 26. 19. Sunt autem hujus psalmi partes quatuor; prima est exordium sive propositio summa totius causæ, usque ad versum 6. secunda, imprecatio in adversarios ab omni pietate & humanitate alienissimos, inde usque ad vers. 21. tertia, precatio supplicis pro salute sua, usque ad vers. 26. postrema, conclusio, reliqui versibus.* O Deus] *exordium audientiam faciens a persona Dei, in quo laudem suam totam consistere exponit psaltes, hoc versu; a persona adversariorum & sua, quatuor sequentibus.* Ne surdum agas] *ut psalm. 28. 1.* 2 Os improbi] *vide 1. Schem. 24. 10. & 26. 19.* 4 Qua eram in oratione] *id est, pro ipsis concipiebam preces, ut Psalm. 35. 13.* 6 Præfice illi] *secundus locus, imprecatio, qua malè precatur David tum ipsi adversario, tribus versibus; tum familiæ, duobus vers. tum etiam bonis, honoribus, & nomini illorum omnium coram hominibus, vers. 11. 12. & 13. & salutis coram Deo, vers. 14. & 15. de quo orationum genere vide Psalm. 28. 4. & 5. sensus autem est, durissimo dominatu atque tyrannici eum servum effice.* Insistat ad dexteram] *id est, indesinenter observet, urgeat, coërcet.* 7 Illi sit crimini] *id est, quo magis se crimine liberare defendendo aut deprecando conabitur, eo se amplius oneret.* 8 Pauci] *id est, pauciores quàm ex naturæ lege; ut factum est in Juda, cui sequentia verba accommodantur Actor. 1. 20.* 10 Elocis desolatis] *id est, eversa domo & familia sua.* 11 Illaqueet] *id est, ad se avertat & intercipiat, velut retibus, bona eorum.* 12 Qui protendat benignitatem] *id est, qui aut dexteram porrigat in adjumentum ipsius, aut antè porrectam adhibere pergat: metaphora.* 14 In memoria sit] *id est, Deus peccata illius semper sibi proponat in æternum puniendi: humanitus dictum.* 16 Propterea] *amplificatio superioris imprecationis in παραβολὴν, id est, per comparationem malæ mentis, mali animi & maleficiorum, quibus in viros bonos certo consilio & deliberata malitia utebantur, cum pœnæ quas ipsi infligia Deo petit, ut pœna sit par noxiæ; usque ad versum 20.* Non est recordatus] *id est, de industria oblitus est, & omisit benefacere.* 17 Et optavit] *id est, toto studio incubuit ut bona averterentur a viris bonis, & mala obvenirent eos: sic accipiendum esse hunc locum docent ipsa tempora verborum.* 18 Ut indueretur] *id est, ut omnibus malis corporalibus & spiritualibus omni ex parte involutus perfunderetur, obrueretur, & submergeretur: elegantissimæ allegoriæ.* 19 Adsit illi] *maledictio videlicet quam in viros bonos procuravit, ut involvat & constringat ipsum.* 20 Hoc esto præmium] *summa imprecationis, qua David sui mentionem faciens transitum parat ad sequentem locum.* 21 Tu autem ô Jehova] *tertia pars, precatio: qua David Deum orat pro salute sua, primùm a natura, fœdere, & gloria ipsius, hoc versu; deinde a persona sua, quatuor sequentibus.* 22 Nam pauper] *secunda causa a calamitatibus ipsius, quasi dicat, miserrimus sum & omni ope destitutus; in superà in genere dixerat, vers. 16.* 23 Ut umbra] *id est, quàm velocissimè.* Exagitor] *id est, discurrere cogor propter diligentissimam pervestigationem & persecutionem hostium meorum, ut locusta dissipari: sic enim fecisse Davidem docetur 1. Schem. 23. 26.* 25 Movent caput] *vide 2. Reg. 19. 21.*

26 Aux-

26 Auxiliare mihi] *concluſio continens primùm anacephalæoſin totius orationis præcedentis; ubi inverſo ordine David Deum orat pro ſalute ſua ad gloriam ipſius, tribus verſibus; & pro confuſione adverſariorum, verſ. 29. deinde profeſſione utitur ſua erga Deum officii & gratæ animi, duobus verſibus ultimis.*

30 Celebrabo] *altera pars concluſionis, profeſſio adminiſtrationis glorioſæ Dei, ad fidem piorum confirmandum.*

PSALMUS CX.

David de vocatione Chriſti Domini noſtri ad regnum ſpirituale in Eccleſia & ad æternum ſacerdotium prophetat: deinde proponit potentiſſimam victoriam de inimicis Chriſti; & triumphum ejus.

1 'DAVIDIS *Pſalmus.*' [a] Dixit Jehova 'Domino meo,' ſede ad dexteram meam; donec' diſpoſuero inimicos tuos [b] in ſcabellum pedum tuorum.

2 'Scipionem [c] robuſtum tuum emiſſurus eſt Jehova 'Tzijune, *dicens* 'dominare in medio inimicorum tuorum.

3 Populus tuus *aderit* [d] maximè omnium voluntarius 'die copiarum tuarum: in decoris *loco* ſanctitatis 'inde ab utero,' ab aurora, tibi *aderit*' ros juventæ tuæ.

4 Juravit Jehova, & non pœnitebit *eum*; tu *es* ſacerdos in ſeculum' ſecundum ordinem Malcitzedeki.

5 'Domine,' *qui ſedet* ad dexteram tuam; 'frangens die iræ tuæ 'reges,

6 Judicium exercebit in gentes;' complens corporibus, frangens caput, in regionibus 'plurimis.

7 'De torrente in via bibet; idcirco' attollet caput.

a He. dictum.
b Heb. ſcabellum ad pedum tuorum. anaſtrophe.
c Heb. roboris tui.
d He. voluntarium populus.

ANNOTATIC.

1 Davidis pſalmus] *Pſalmus eſt propheticus de regno & ſacerdotio Chriſti; ac proinde didaſcalicus, conſtans ex duabus partibus: una eſt propoſitio officiorum quæ Deus pater comiſit filio, uſque ad ver. 5. altera eſt propoſitio eorum quæ Chriſtus effecturus eſt pro officio ſuo, inde ad finem uſque.* Dixit Jehova] *propoſitionis de officio Chriſti in hoc quidem pſalmo membra ſunt duo; unum, de regno ipſius, tribus verſibus; alterum de ſacerdotio, ver. 4. In regni autem explicatione tria proponit pſalmes: vocationem æternam a Deo patre in regiam adminiſtrationem & gloriam, hoc verſ. adminiſtrationem univerſalem & potentiſſimam per ſpiritum & prophetiam ſive doctrinam Evangelii, invitis hoſtibus, verſicul. 2. & fideliſſimum ac ſtudioſiſſimum ſubditorum Chriſti obſequium verſiculo 3.* Domino meo] *Meſſiæ ſive Chriſto, Deo æterno cum patre & ſpiritu ſancto, qui homo factus in temporum plenitudine, etiam Davidis ipſius eſt dominus ex creationis & redemptionis jure, Matth. 22. 43. & alibi.* Sede ad dexteram] *hoc eſt, ſummam a me honorem imperiumq; obtine, ſupra omne imperium ac poteſtatem collocatus, & c. Epheſ. 1. 20. humanitus dictum: hoc enim ſigno reges honeſtare eos ſolent quos honoribus ſummis proſequuntur, ut 1. Reg. 2. 19. & pſalm. 45. 10.* Diſpoſuero] *id eſt, ſubjecero pedibus tuis; quod explicatur copioſè 1. Corinth. 15. 23. & ſequentibus.* 2 Scipionem] *id eſt verbum evangelii, quod eſt potentia Dei in ſalutem omni credenti. Rom. 1. 16. & ſpiritualis armatura, divinitus valida ad ſubverſionem munitionum & omnis ſublimitatis quæ extollitur adverſus cognitionem Dei, & c. 2. Corinth. 10. 4. & ſequentibus.* Tzijone] *id eſt, ex Eccleſia Judæorum per totum orbem terrarum ſceptrum regni ſui Evangelium tranſmiſſurus, Jeſchaiah. 2. 3. & Mic. 4. 2.* Dominare] *potente verbo & ſpiritu Eccleſiam in medio hoſtibus alente, & in hoſtes efficaciter dominante, Heb. 4. 12.* 3 Die copiarum tuarum] *id eſt temporibus Evangelii; quibus tuorum aciem ducturus, & inimicos debellaturus es, donec eos confeceris ſpiritu oris tui & illuſtri adventu tuo aboleveris. Hos enim temporibus militans Eccleſia eſſe dicitur ex ſcripturæ teſtimonio, & documentis patrum.* In decoris locis] *id eſt, in Eccleſia tua; quæ appellatur templum ſanctum Domino: allegoria ſumpta a figuris veteris Eccleſiæ; ut pſal. 29. 2.* Inde ab utero] *id eſt, quum primùm per ſpiritum tuum ſemine incorrupto verbi regenerati fuerint in Eccleſia tua, & revelatus fuerit in ipſis Dei filius: ut loquitur Apoſtolus Galat. 1. 16.* Ab aurora] *id eſt, diligentiſſimè ſiſtent ſe tibi: quæ diligentia ferè in ſcriptura hac temporis circumſtantia notari ſolent: ut Ijobi 8. 5. pſalm. 78. 34. proverb. 7. 15. & alibi.* Ros juventæ tuæ] *id eſt, innumera multitudo electorum comparebit in Eccleſia tua, tanquam ſtillans ros e cœlo, & ſub auroram depluens.* 4 Juravit Jehova] *alterum propoſitionis membrum de ſacerdotio Chriſti, de quo legenda Epiſtola ad Heb. inde a cap. 4.* Secundum ordinem Malcitzedeki] *id eſt, veritatem & complementum exhibens illius ſacerdotii, quod in Malcitzedeko figuratum eſt, nam ſive hiſtoriæ formam ordinemq; ſpectes; ita narratur quaſi ſine patre, ſine matre, ſine genere eſſet, ſine initio dierum & fine vitæ: ut hoc pacto ſacerdotii Chriſti repræſentaretur æternitas: ſive rem ipſam ſpectes; non fuit ſacerdos ſecundum ordinem Aharonii, generis Levitici, ex lege mandati carnalis; ſed Abrahamum ipſum & quodamodo Levin decimavit, figuratus ſacerdotum alium qui factus eſt ſacerdos ex vi indiſſolubilis vitæ, & jurejurando adhibito, Heb. 7.* 5 Domine, qui ſedet] *altera pars pſalmi de effectu potentiſſimæ adminiſtrationis Chriſti regis noſtri; continens victoriam reportatam de omnibus inimicis: quæ allegoricè humano bello, ſtrage inimicorum, & victoru perſequentis exultatiq; geſtu figuratur. Enuntiatur autem converſa ad Deum oratione, ad confirmandam prophetiæ hujus veritatem.* Qui ſedet] *id eſt rex Chriſtus, de quo verſu 1.* Frangens] *ut pſalm. 29.* Reges] *id eſt, omnem ſublimitatem quæ extollitur adverſus cognitionem Dei. 2. Corinth. 10. 5.* 6 Complens corporibus] *id eſt, adverſarios omnes ad unum malè perdens; & ſatanæ adminiſtros, ſatanamq; ipſum (quimortis imperium obtinet conterens ſub pedibus noſtris, Rom. 16. 20.* Plurimis] *id eſt omnibus: ut pſal. 97. 1.* 7 De torrente] *id eſt, victoriam conſtantiſſimè perſequetur, quemadmodum ſtrenui duces ne cibo quidem aut potui indulgent, cùm fuſos hoſtes proſequuntur.* Attollet caput] *id eſt, victoriam plenam conſecutus gloriabitur atq; triumphabit; quam Deus pater filio promiſerat ſuprà, verſu 1.*

PSALMUS CXI.

Psaltes Ecclesiam suo exemplo hortatus ad laudationes Dei, amplitudinem operum ejus erga Israëlitas, & sancti fœderis proponit: deinde recordatus officii quod a suis stipulatur Deus, omnes provocat ad reverentiam & laudationem ejus.

1 [a] HALELU-JAH. Celebrabo Jehovam ex toto [a] animo, [a] in consilio rectorum & cœtu;

2 [a] Magna opera Jehovæ, [b] expósita omnibus qui delectantur illis,

3 [c] Gloriosum & decorum opus ejus, & justitiam ejus, permanentem in æternum.

4 [a] Memoriam [a] comparavit mirabilibus suis, gratiosus & misericors Jehova.

5 [a] Escam dedit timentibus se, recordatus [a] in seculum fœderis sui.

6 [a] Vim operum suorum indicavit populo suo, dando eis possessionem gentium.

7 Opera manuum ejus *sunt* [a] veritatis & [a] judicii [e] constantia omnia mandata ejus;

8 Fulta in æternum, in seculum; facta [d] fideliter & rectè.

9 [a] Redemptionem mittens populo suo, præcepit in seculum fœdus suum; sanctum & reverendum *haberi* nomen suum.

10 [e] [a] Caput sapientiæ *est* reverentia Jehovæ, [f] successus optimus omnibus [a] facientibus ista: laus ejus permanet in æternum.

[a] Heb. *corde.*

[b] Heb *quæsita, id est, adeo prompta ut ea quærere amplius non sit opus: metalepsis, sicut Jeschahh.* 65 1.

[c] Heb. *gloriæ & decoris. Exodi.* 16.

[d] Heb. *cum fide & recta.*

[e] Heb. *præceptum.*

[f] Heb. *semper datione bona ut accipiam Prover.* 3. 4. *& aliis, ubi boni nomen adjunctis est.*

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *Psalmus est* ἐπαινετικὸς, *constans exordio sive propositione laudis Dei, tribus versibus; narratione factorum ejus erga Ecclesiam, a ver.* 4. *ad ultimum; & conclusione, vers. ultimo. Hic porrò psalmus & sequens ad notandam dignitatem ipsius & levandam memoriam, ordine alphabetico conscriptus est. Ex ordine autem partes sunt, hortatio ad laudes Dei quæ propheta utitur ab exemplo suo, ver.* 1. *& propositio summa rerum ad laudes ejus pertinentium, duobus sequen.* In consilio rectorum] *id est, privatim & publicè in Ecclesia.* 2 Magna] *epitheta quatuor operum Dei laudabilium his duobus versibus continentur: quibus ex adverso sigillatim respondent narrationis membra, vers.* 4. *&* 5. 4 Memoriam compar.] *altera pars psalmi, narratio rerum divinitus collatarum in Ecclesiam Israëlitarum, usque ad ver.* 9. *& reciproci Israëlitarum erga ipsum officii, ut laudetur & sanctificetur Deus, ver.* 9. Comparavit] *id est, memorabilia opera & judicia exercuit, cùm liberaret populum ex Ægypto.* 5 Escam dedit] *id est, aluit populum quadraginta annis in deserto. Quamobrem Propheta alimentum deserti, & portionem singulis attributam proprio nomine appellavit prædam.* In seculum] *id est, perpetuò ad fœdus suum respiciens; non ad indignissima illorum murmura & rebelliones, quibus provocabant ipsum.* 6 Vim operum] *quæ duobus sequen. versibus exponitur.* 7 Veritatis] *erga pios qui veritatem amplectuntur.* Judicii] *in adversarios.* Constantia] *id est, stata, firma, quæ neque ab ipso revocantur, neque ab ullo subterfugi possunt.* 9 Redemptionem mittens] *id est, cùm Israëlitas tam mirificè liberaret (ut suprà dictum est) hoc officium erga se restipulatus est Deus: ut observatum est in ver.* 4. 10 Caput sapientiæ] *conclusio, per ὑστέρωσιν continens duas narrationis partes: unam, de officio nostro ut revereamur Deum, freti promissione Dei fore ut secundet nos benedictionibus; alteram de laudibus Dei in sempiternum prædicandis, quibus psalmus incipitur & claudítur. Est autem caput sapientiæ non tantùm fons aut principium, sed primaria & summa sapientia: vide Deut.* 4. 6. Facientibus ista] *nimirum quæ mandavit & stipulatus est Deus, & quæ hoc psalmo fuerunt exposita.*

PSALMUS CXII.

Psaltes pios hortatur ad laudationem Dei, propter felicitatem omnimodam quam largitur bonis.

1 [a] HALELU-JAH. [a] Beatus [a] quisquis reveretur Jehovam, in mandatis ejus delectatur valde.

2 [a] Potens in terra *est* semen ejus, generationi rectorum [a] benedicitur.

3 Opes & divitiæ in domo ejus, & [a] justitia ejus permanet in æternum.

4 [b] [a] Micat in tenebris lux justorum: gratiosus *est*, misericors & justus.

5 Bonus quisque gratiosè largitur, & mutuò dat; moderatur res suas [a] ex officio.

6 [a] Quia [a] in seculum non dimovetur, in memoria [c] perpetua *est* justus.

7 A [d] rumore malo non timet, erecto [e] animo suo confisus Jehovæ:

8 Fultus animo suo non timet, [a] donec videat *malum* in hostibus suis.

9 [a] Dispergit, dat egentibus; justitia ejus permanet in æternum: [a] cornu ejus elevatur honore.

10 Improbus autem videns indignatur, dentibus suis frendens contabescit; [a] desiderium improborum perit.

[a] Heb. *virtus infrà.*

[b] Heb. *oritur in tenebris lux quæ est rectis.*

[c] Heb. *semen.*

[d] Heb. *auditione mala.*

[e] Hebraïce *sic vers. 2. Cor. 9. 9.*

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *psalmus est genere quidem* ἐπαινετικὸς, *ut hoc principium ostendit; sed tamen versatur totus in narratione felicitatis quam pii divinitus consequuntur. Constat itaque primùm hortatione ad laudem, his duabus vocibus; deinde narratione illius felicitatis, usque ad ver.* 9. *ac postremò antithesi infelicitatis quæ conficiuntur improbis, ver.* 9. *& ultimo.* Beatus] *prolepsis, id est, propositio summa narrationis, exponens notas viri boni, numirum reverentiam Dei & verbi ipsius; deinde una voce summatim felicitatem denuntians, quæ in sequentibus explicatur.* 2 Potens] *explicatio felicitatis piorum, cujus partes a propheta tres constituuntur; prima est, felicitas totius familiæ domestica, duobus versibus; secunda, domesticæ felicitatis cum exteris communicatio, vers.* 4. *&* 5. *tertia, constans animi securitas ab omni

ni malo, vers. 6. 7. & 8. Constituitur autem hæc prima felicitas in genere, honore, opibus, & vitæ, ut Abrahamo fuerat factum Gen. 11. 34. Benedicitur] a Deo atque hominibus. 3 Justitia ejus] id est, justæ vitæ sanctæq; præmia. metonymia. 4 Micat in tenebris] id est, ita circumfluit domi fecundis rebus (quæ lucis nomine in scriptura ferè appellantur) ut in alios calamitatibus pressos gratiosè, misericorditer, & justè profundat de benedictionibus suis. 5 Ex officio] tum erga domesticos, tum erga exteros: quod officium luculenter exponit Paulus 2 Corinth. 8. & 9. 6 Quia in seculum] ætiologia, sive explicatio causæ cur in medio calamitatibus prosperentur sancti; ut dictum est vers. 4. qua ratione transitur ad tertium felicitatis locum. In seculum non dimovetur] id est, dimovetur quidem; sed non in perpetuum hæret, dejicitur q; calamitatibus, ut loquitur Apostolus 2. Corinth. 4. 8. & 6. 8. & sequentibus. 8 Donec videat] id est, metuit tunc quidem metuit sibi a malo, cùm impendentes undique hostes ipsi minitantur malè; ac proinde multò minus metuit, cùm illos in suum ipsorum malum dejectos videt: id est, nunquam metuit. 9 Dispergit] conclusio narrationis, continens hoc versu summam anacephalæosin felicitatis justorum quæ modo dicta est, & antitheſin infelicitatis improbis obventuræ, versu sequen. Cornu] id est, caput, ut 1. Schem. 2. 1. 10 Desiderium] id ist, improbæ cogitationes, consilia, labores, & conatus in bonos irriti fient a Deo: ut Psalm. 146. 4.

PSALMUS CXIII.

David Ecclesiam Dei suo exemplo provocat ad laudationem ejus propter majestatem, providentiam, & administrationem mirificam ac gloriosam ejus.

1 'Halelu-jah. Laudate servi Jehovæ, laudate nomen Jehovæ.
2 'Sit nomen 'Jehovæ benedictum, [a] deinceps usque in seculum:
3 Ab ortu solis usque ad occasum ejus, *sit* laudatum nomen Jehovæ.
4 'Elatus supra omnes gentes Jehova *est*, supra ipsos cœlos gloria illius.
5 'Quis *est* par Jehovæ Deo nostro? [b] qui 'altissimè habitat:
6 [c] Qui in infimis perspicit, in cœlis & in terra;
7 'Erigens pulvere tenuem, e sterquiliniis elevans egentem,
8 Faciendo 'ut consideat cum ingenuis, cum ingenuis populi sui:
9 Faciens ut [d] quæ sterilis erat in familia, sedeat mater liberorum læta. Halelu-Jah.

[a] Heb. *ex nunc & usque.*
[b] Heb. *qui exaltat habitando: vide* Gen. 12. 8.
[c] Heb. *qui infimè demittit respiciendo.*
[d] Heb. *sterilis familiæ: 1. Schem. 2. 5.*

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *Psalmus hic ἐπαναπτικὸς primùm hortationem ad laudandum Deum, hoc versu; deinde laudationem, duobus sequentib. ac postremo laudationis argumenta reliquis continet. Videtur autem David hunc psalmum exaraſſe, cùm divinitus regnum accepisset, & publicum hoc beneficium cum domestico in Channam beneficio comparans canticum hoc cum illo confirmasse, quod habetur 1. Schem. 2.* 2 Sit nomen] *laudatio Dei amplificata circumstantiis temporis & loci. quasi dicat, in tempus infinitum infinitu locus.* 4 Elatus] *laudationis argumenta duûm generum; prius est, ab ipsa majestate Dei, hoc versu; posterius, ab operibus, inde ad finem usque.* 5 Quis est par] *transitio ad commendationem operum Dei per interrogationem: ubi explicantur infinitas providentiæ, potentiæq; ejus, duobus versibus; & operum admirabilitas, reliqui.* Altissimè habitat] *numerum in cœlis, vers. sequent.* 7 Erigens] *ut 1. Schem. 2. 8. vide 2. Schem. 7. 8.* 8 Ut consideat] *id est, ut principatum obtineat: synecdoche.*

PSALMUS CXIIII.

Propheta narrat admirabilem consternationem rerum creatarum in adventu Dei cum populo suo, causamq; consternationis petens, eas respondentes fingit, & omnem potentiam, gloriamq; Deo tribuentes.

1 'Exeunte Jisraële ex Ægypto, familia Jahhakobi a populo peregrini sermonis:
2 'Fuit Jehuda sanctitatis illius, Jisraël dominiorum illius.
3 Ipsum mare 'videns profugit, ipse Jarden divertit retrorsum.
4 Ipsi 'montes subsiliereunt velut arietes, colles, ut [a] subrumæ pecudes.
5 'Quid tibi *erat* ô mare, cur fugeres; 'ô Jarden, diverteres retrorsum;
6 O montes, cur subsiliretis velut arietes; colles, velut subrumæ pecudes?
7 'A præsentia Domini [b] 'intremo ego terra, a præsentia Dei Jahhakobi:
8 'Qui mutat ipsum rupem *in* stagnum aquarum, saxum in fontem aquarum.

Exod. 14. Josuæ 3. 14. Exod. 19. 18.
[a] Heb. *filii gregis, sicut vers. 6.*
[b] Heb. *parturiētis more indolescere me: infinitam pro finito tempore.*

ANNOTATIO

1 Exeunte] *Psalmus est didascalicus, continens narrationem, quatuor versibus; & dialogismum, totidem versibus, petitum ex narrationis argumento.* 2 Fuit Jehuda] *id est, Jisraëlitæ fuerunt populus Dei, & alle vicissim Jisraëlitarum Deus, Exodi. 6. 6. & 16. 6.* 3 Videns] *id est, sentiens suo modo: prosopopœia.* 4 Montes] *id est, juga montana Sinai.* 5 Quid tibi erat] *dialogismus, quo per prosopopœiam mare, Jardenem, montesq; interrogat psaltes, duobus versibus: ad quam interrogationem responsum subjicitur, duobus alteris.* 7 A præsentia] *responsio prosopopœtica terræ; cujus appellatione etiam aquæ synecdochicè continentur.* Intremo] *id est, & tum ob præsentiam ejus intremui: & semper ejus præsentia ita efficiat, ut non possim ad ejus adventum non intermiscere.* 8 Qui mutat ipsum rupem] *id est, e rupe educit ipsos fontes: hyperbole, qua amplificat David historiam quæ legitur Exodi 17. 6. & Num. 20. 11. & sequentibus.*

PSALMUS CXV.

Ecclesia servari a Deo petit propter gloriam ipsius, & idololatrias perdi; singulos ad fidem hortatur, promissiones accommodat, & laudes Dei in hac vita se prædicaturam spondet.

1 'NON propter nos Jehova, non propter nos; sed nomini tuo 'da honorem propter benignitatem tuam, propter fidem tuam.

2 Quare 'dicerent gentes, ubi *est* nunc Deus istorum?

3 'Atqui Deus noster in ipsis cœlis *est*, quicquid placet facit.

*Psal.*135.15. 4 'Terriculis illarum argenteis & aureis, operi manuum humanarum,

5 Os *est* eis, sed non loquuntur; oculi *sunt* eis, sed non vident:

6 Aures *sunt* eis, sed non audint; nasus *est* eis, sed non odorantur:

7 Manus eis, sed non palpant; pedes eis, sed non ambulant, non mutiunt gutture suo.

8 'Similes illis sunt qui faciunt illa, quisquis confidit illis.

9 'Jisraël confide Jehovæ, 'auxilium horum & scutum horum est.

10 *Vos* 'e familia Aharonis confidite Jehovæ, auxilium horum & scutum horum est.

11 'Timentes Jehovam confidite Jehovæ, auxilium horum & scutum horum est.

12 Jehova 'recordatus nostri 'benedicet: benedicet familiæ Jisraëlis benedicet familiæ Aharonis:

13 Benedicet timentibus Jehovam, parvulis simul ac magnis,

[a] Heb. *adjicet Jehova super vos, &c. sc.* Deut. 1. 11.

14 [a] Augebit Jehova vos, vos & filios vestros.

15 Benedicti eritis Jehovæ, 'qui fecit cœlos & terram.

16 Ipsi cœli, cœli sunt Jehovæ; terram autem *quam* dedit filiis hominum.

17 'Non qui mortui sunt laudant Jah, neque quicunque descendunt in 'locum silentii.

18 'Sed nos benedicemus Jah, deinceps usque in seculum, Halelu-jah.

ANNOTATIO.

1 Non propter nos] *Psalmus est generis mixti, continens primùm petitionem ut gloriam suam vindicet Deus, usque ad vers. 9. deinde prophetica documenta a vers. 9. ad 17. ac postremò conclusionem laudativam. Quem psalmum videtur conscripsisse David, cùm suscepto regno hostes populi debellaturus esset, aut singulare aliquod periculum impendêre ab idololatris videretur.* Da honorem] *id est, effice quicquid novisti nomini tuo fore honorificum, non propter nos; sed propter naturam tuam, promissionesq; fœderu.* Est autem hoc loco prolepsis sive petitionis summa; *ut Deus suis beneficiat tanquam ipsorum Deus, & avertens inimicorum ludibria omnipotentia sua, inimicos Dei & populi sui confundat, vers. 8.* 2 Dicerent] *nimirum si desereres nos & illorum manibus exponeres. quasi dicat, ludificarentur nos, & blasphemarent te. hæc est explicatio superioris causæ ex absurdo.* 3 Atqui Deus noster] *subjectio ad absurdam istam blasphemamq; ludificationem hostium; quæ primùm Deus verus asseritur, hoc vers. deinde dii falsi non cum ipso, sed ne cum ipsis quidem hominibus aut ullo animalculo docentur comparandi esse, usque ad vers. 8. neque a cultoribus eorum amplius quàm ab idolis ipsis metuendum.* In ipsis cœlis est] *id est supra omnia, majestate potentia, & opere omni loco in omnibus efficiente placita ipsius.* 4 Terriculis] *ut 1. Schemuel. 31. 9.* ἀντέγκλημα *sive recriminatio & translatio criminis quod idololatræ objiciunt Deo, in idola ipsa; cujus recriminationis argumenta sunt hæc: primùm ab effectu, quòd nihil sunt nisi dolorifica, & molesta superstitione animos humanos torquentia, non consolantia & servantia, ut Deus est: deinde a materia, quòd (ut sint pretiosissima) tamen res sint terrestres atque inanimæ, Deus verò incorporeus in cœlo habitat: vertio, ab origine, quòd manus humanæ ea pepererunt, cùm Deus æternus contrà atque increatus nutu suo creaverit omnia: postremò quòd otiosa sunt, nulla vitæ facultate prædita; sed potius ludicra tantùm viventium simulachra; Deus autem quicquid placet facit.* 8 Similes illis sunt] *quasi dicat, enervantur, adimunturq; idolorum autoribus cultoribusq; animi & sensus ipsi, ne gloriæ tuæ obsistere aut populo nocere possint.* 9 Jisraël] *secundus locus psalmi, quo propheta vios ad fidem hortatur in Deum propter promissiones & opera ejus, tribus versibus; deinde promissiones sigillatim populo Dei accommodat usque ad vers. 17.*

Auxilium horum] *nimirum confidentium Jehovæ.* 10 E familia Ahar.] *id est, Sacerdotes & Levitæ, qui sacerdotibus donati erant. Numer. 18. & sequent.* 11 Timentes Jehovam] *ex quacunque gente ad cognitionem & cultum Dei veniatis.* 12 Recordatus nostri] *id est, qui semper re ipsa demonstrat se rationem habere nostri ex fœdere.* Benedicet] *promissio universè dicta, quæ deinceps singulis membris accommodatur eodem ordine qui servatur tribus precedentibus versibus.* 15 Qui fecit cœlos & terram] *id est, cujus benedictio plenissima est; cùm idem sit autor, conservator, & Dominus cœlorum suorum, & terræ quam attribuit nobis.* 17 Non qui mortui sunt] *conclusio laudativa qua exponit Psaltes, quòd non morimur, id gloriæ Dei tribuendum esse; ac proinde vitam in gloria Dei esse occupandam; ut psal. 6. 6.* Locum silentii] *ut psalm. 94. 17.* 18 Sed nos] *viventes nimirum atque liberati, quemadmodum antè petierat.*

PSALMUS CXVI.

David deducta arca Dei Jerusalaima, in Ecclesia amorem suum erga Deum profitetur beneficiorum acceptorum nomine: pericula sua, fidem, & infirmitatem narrat; salutem Dei omnibus modis prædicat; ac postremò petit in eadem salute servari, ut Deum amplius prædicet.

[a] Heb. *diligo: nam exaudit Jehova: trajectio.*

1 [a]'DILIGO Jehovam; nam exaudit vocem meam, deprecationes meas.

2 'Nam inclinavit aurem suam mihi, cùm in 'diebus meis invocârem ipsum,

3 Et 'circundantibus me doloribus mortis, angoribusq; sepulchri obvenientibus mihi; angustiam & mœrorem inveniens,

4 Nomen Jehovæ invocarem, *dicendo*; 'obsecro

fecro Jehova, libera animam meam.
5 [a]Gratiosus Jehova & justus; Deus, inquam, noster [b] misericors,
6 Servans [c] simplices Jehova; [e] cùm attenuatus sum, mihi confert salutem.
7 [d]Redi anima mea in requiem tuam; cùm Jehova beneficus sit erga te.
8 [d]Quandoquidem eripuisti [d] [d]me ipsum a morte; oculos meos a lachrymis, pedem meum a lapsu:
9 [d]Continenter ambulabo coram Jehova, in [d]regionibus viventium.
10 [d]Credidi cùm hæc loquerer, ego fatus fueram [e] super modum.
11 Ego dixeram [f] [d] accelerando, [d]omnis homo est mendax.
12 [d]Quid rependerem Jehovæ [i] omnia beneficia ejus [g] superant me.
13 [d]Poculum [h] [d]omnis salutis [i] acceptum exhibebo, & nomen Jehovæ prædicabo.
14 Vota mea Jehovæ rependens, [k] mox [d]coram toto populo ejus, *dicendo:*
15 [d]Pretiosa *est* in oculis Jehovæ, mors intentata iis quos ipse benignitate prosequitur.
16 Obsecro Jehova, cum ego *sim* servus tuus, sim servus tuus, [d]filius ancillæ tuæ; solveris vincula mea, *pretiosa sit vita mea.*
17 [d]Tibi sacrificabo sacrificium gratiarum actionis, & nomen Jehovæ prædicabo:
18 Vota mea Jehovæ persolvam, mox coram toto populo ejus,
19 [l]In atriis domus Jehovæ, in medio vestri Jerusalaima. Halelu-Jah.

a Heb. misereri.
b Heb. in attenuare meo.
c Heb. anima mea.
d Heb. valde.
e Heb. in accelerare meo.
f Heb. omnis homo mendax.
g Heb. sunt *supra me.*
h Heb. *salutem.*
i Heb. *sumam.*
k Heb. *coram mox toto:* σύγχυσις, *ut vers.* 18.

ANNOTATIO.

1 Diligo Jehovam] *Psalmus est didascalicus: in quo David ad regnum evectus contexit primùm exordium, ver. 1. secundo narrationem fidei suæ & amoris erga Deum ab exemplo anteactæ vitæ suæ, usque ad ver. 12. deinde propositionem consilii sui de omni officio ac pietate erga Deum exercenda in Ecclesia, tum præteritorum beneficiorum, tum futurorum nomine; inde ad finem usque: quæ in exordio per prolepsin omnia proponuntur, ver. 1.* 2 Nam inclinavit] *narratio, secunda pars psalmi, qua prophetia explicat secundum membrum exordii inverso ordine, narrans beneficia Dei erga se in angustiis quibus premebatur, duobus versibus; & constitutionem animi sui in ipsis angustiis, versibus seq.* Diebus meis] *afflictionis meæ; ut sequens versus explicat: sic infrà psalm. 137. 7. & Lament. 1. 21.* 3 Circundantibus me] *ut 2. Schem. 22. 5. & 6. & psalm. 18.* 4 Obsecro Jehova] *secunda pars narrationis; qua propheta docet quæ fuerit animi sui constitutio in calamitate suâ. Tria autem narrantur in hac constitutione; primùm orationis summa, hoc ver. deinde fides & fidei argumenta, usque ad versum 10. ac postremò infirmitas & perturbatio humana animi, ver. 10. & 11.* 5 Gratiosus] *explicatio fidei illius certissimæ, qua David ad Deum orandum adductus est: ubi primùm naturam officiumque Dei erga fideles omnes & seipsum nominatim explicat ad confirmandum se, duobus versibus; deinde animum suum confirmat ab acceptis beneficiis, in spe salutis & præsentis vitæ, tribus sequen. postremò hanc orationem & expectationem, fructus esse fidei suæ ostendit, principio ver. 10.* 6 Simplices] *qui humanis consiliis destituuntur, ab iis abstinent, animoq; simplice se committunt Deo.* 7 Redi anima mea] *id est, ne amplius esto perturbata, sed conquiescito in Deo propter naturam & beneficentiam ejus.* 8 Quandoquidem] *confirmatio beneficentiæ Dei ab anteacta experientia, quæ enumeratur per Apostrophen ad Deum, ut sit emphaticotera.* Me ipsum] *id est, non tantùm mortem, verùm etiam dolores & impedimenta avertisti a me, quæ dolorem finissent allatura: gradatio.* 9 Continenter ambulabo] *id est, non pericbo ab hoc periculo; sed pro certo habeo me superstitem evasurum, ad gloriam Dei in hac vita procurandam.* Regionibus viventium] *id est, terra: periphrasis.* 10 Credidi, cùm hæc loquerer] *id est, tum demum vigebat & triumphabat fides in animo meo, cùm Deum hac oratione, & me ipsum his argumentis compellarem, quæ modò dicta sunt. Sic transit ad tertium locum, quo confitetur infirmitatem suæ carnis repudiantem promissiones Dei, nisi Spiritus Dei fidem sustentasset in spiritu ejus.* 11 Accelerando] *id est, cùm præceps raperer in perturbationes carnis; ut accipitur psal. 31. 23.* Omnes homo mendax] *id est, nunc demum video Schemuelem non Dei spiritu prophetice, sed suo sensu humanitus ac mendaciter locutum esse, cùm me ad regnum Israëlis indicaret perventurum esse. sic David ex infirmitate non Deum quidem apertè, sed Schemuelem perstringebat; quasi Dei voluntatem non satis exploraſſet Schemuel, & transiliisset modum votationis suæ.* 12 Quid rependerem] *tertia pars psalmi, propositio consilii, cujus consultatio hoc versu habetur, definitio verò sequentibus.* 13 Poculum] *definitio hujus consultationis duas partes continet: unam, officii præsentis, duobus versibus; alteram, futuri, ad finem usque. Ac officiis quidem leges ponuntur istæ; præsentis publica professio nominis Dei, & beneficiorum ejus in Ecclesia, duobus versibus; futuræ verò, oratio, qua fideles se in reliquam vitam committunt Deo, vers. 15. & 16. ut eadem officia persolvant Deo; quod Propheta facit tribus ver. ultimis. Sensus est, holocaustis & eucharisticis oblatis Deo, epulum sacrum populo faciam ad recordationem multifariæ salutis quam percepi a Deo: ut narratur feciſſe. 1. Chron. 16. 1. & sequentibus.* Omnis salutis] *id est gratiarum actionis de omni salute quam Deus in me contulit.* 14 Coram toto populo] *id est, omnibus Israëlitis, quos congregaverat Jerusalaima ad deducendum arcam Jehovæ, 1. Chron. 15. 3.* 15 Pretiosa est] *id est, Deus meo exemplo demonstravit quàm sibi sit chara vita fidelium, qui meam toties, tot modis, tantis, viribus appetitam conservavit. Est autem hic oratio continens petitionem duobus versibus; & votum, reliqui.* 16 Filius ancillæ tuæ] *vide suprà psal. 86. 16.* 17 Tibi sacrificabo] *id est, agnoscam & profitebor te.* 19 In atriis domus Jehovæ] *id est, in Ecclesia.*

PSALMUS CXVII.

Psaltes hortatur gentes, ut regnum Christi celebrent.

1 LAU-

1 Laudate Jehovam omnes gentes, laudationibus commendate eum omnes nationes:

Rom.15.11.

2 Quia invaleſcit erga nos benignitas ejus, & fides Jehovæ in ſeculum. Halelu-Jah.

ANNOTATIO.

1 Laudate] *Ode eſt, προτρεπτικὴ, provocans omnes gentes ad agnoſcendum regnum Chriſti, propter benignitatem, & veritatem, ac conſtantiam promiſſionum ejus, quæ ex meræ ipſius benignitate profectæ ſunt.*

PSALMUS CXVIII.

David typus Chriſti: Eccleſiam ad Dei laudes prædicandas hortatus, a ſuo exemplo commendat liberationes ejus & ſuam ipſius fidem, eum tum ſuis, tum Eccleſiæ totius verbis celebrat: figurat Eccleſiam eumtem in templum, gratias agentem Deo, precantem in futurum, & ſacerdotes Eccleſiæ benedicentes, ſacrificia imperantes, omnes denique Deum laudibus efferentes.

1 Celebrate Jehovam, quia bonus *eſt*, quia in ſeculum benignitas ejus.

2 Dicat nunc Jiſraël, eſſe in ſeculum benignitatem ejus.

3 Dicant nunc [a] qui ſunt ex [a] familia Aharonis, eſſe in ſeculum benignitatem ejus.

4 Dicant nunc timentes Jehovæ, eſſe in ſeculum benignitatem ejus.

5 [a] Ex ipſo angore invocavi Jah, reſpondens *collocavit* me in lato Jah.

6 Jehova *adeſt* mihi, non timebo: quid faceret mihi homo?

7 [a] Jehova adeſt mihi cum auxiliatoribus meis: ideo ego [a] deſpicio oſores meos.

8 Melius *eſt* recipere ſe ad Jehovam, quàm fiduciam habere in ullo homine.

9 Melius *eſt* recipere ſe ad Jehovam, quàm fiduciam habere [a] in ingenuis.

10 [a] Omnes gentes circundederant me, [b] ſed in nomine Jehovæ enervavi eas.

11 [c] Etiam atque etiam circumdederant me; ſed in nomine Jehovæ enervavi eas.

12 Circumdederant [a] tanquam apes, extinctæ ſunt ut [a] ignis ſpinarum: nam in nomine Jehovæ enervavi eas.

13 [d] [a] Graviter impuleras me ut caderem, ſed Jehova auxilio fuit mihi.

14 Robur meum & carmen Jah, is fuit mihi ſaluti.

15 [a] Vox cantus & ſalutis *eſt* [a] in tentoriis juſtorum; *dicens*, dextera Jehovæ agit ſtrenuè:

16 Dextera Jehovæ elata, dextera Jehovæ agit ſtrenuè.

17 [a] Non moriar; ſed vivam, ut enarrem opera Jah.

18 [e] [a] Severè caſtigavit me Jah; ſed morti non tradidit me.

19 [a] Aperite mihi [a] portas juſtitiæ, *ut* ingreſſus per eas celebrem Jah;

20 Hanc ipſam portam ad Jehovam, per quam juſti intrant.

21 [a] Celebrabo te; [a] quia exaudiens me, fuiſti mihi ſaluti.

22 [a] Quem lapidem [a] ſpreverant ſtructores, is eſt in [a] caput anguli.

23 A Jehova eſt [a] hic, eſtq; mirabilis in oculis noſtris.

24 Hac ipſa die [a] effecit Jehova; exultemus & lætemur in ea.

25 Obſecro Jehova, ſerva nunc; obſecro Jehova; proſpera nunc.

26 [a] Benedictus *eſt* qui venit in nomine Jehovæ; benedicimus vobis [a] e domo Jehovæ,

27 Dei fortis Jehovæ, [a] qui illuſtravit nos; ligate ſacrificia feſti funibus, [a] uſque ad cornua altaris.

28 [a] Deus fortis meus es, ideo celebrabo te; Deus meus, exaltabo te.

29 Celebrate Jehovam, quia bonus *eſt*: quia in ſeculum benignitas ejus.

a Heb. *familia.*

b Heb. *in nomine Jehovæ ſed, &c. ſic duob. ver. ſeq. trajectio.*

c Heb. *circũdederãt me etiam circundederant me.*

d Heb. *impellendo impuleras.*

Exod.15.2.

e Heb. *tradendo tradidit.*

ANNOTATIO.

1 Celebrate Jehovam] *Ode eſt, προτρεπτικὴ, continens exordium προκελευστικὸν ad laudes tribuendas Deo, quatuor verſibus: propoſitionem argumentorum ad laudes Dei pertinentium a ſingulari exemplo Prophetæ, a ver. 5. ad 15. narrationem gratulationis mutuæ inter Eccleſiam & advenientem regem, inde uſq; ad verſum 27. poſtremò concluſionem laudativam convenientem cum principio pſalmi, duobus ultimis. Videtur autem David Pſalmum hunc conſcripſiſſe, cùm ſuperatis aliis gentibus a poſtrema ſua expeditione in Hhammonitas reverteretur, 2. Sche. 12. 26. & ſeq.* 3 Familia Aharonis] *vide ſuprà pſalm. 115. 10.* 5 Ex ipſo] *ſecunda pars, propoſitio exempli ſui ſingularis cujus in ſumma duo ſunt loci; unus, de liberationibus præteritis, hoc verſu: alter, de fide & conſtantia Dei, ac præſtantiſſima fiducia Davidis in promiſſiones illius; qui loci per prolepſin his duobus ver. poſiti, deinceps explicantur.* 7 Jehova adeſt mihi] *ἐργασία ſecundi loci prolepſeos de divina fide & prophetæ fiducia, tribus verſibus: cujuſmodi fiducia prædicatur pſal. 3. & 27. & alibi.* Deſpicio] *id eſt, ſecurus, ac non trepidus in eos reſpicio.* 9 In ingenuis] *id eſt, etiam in potentibus multis gradatio.* 10 Omnes gentes] *ἐργασία prioris loci prolepſeos de liberationibus a Deo acceptis, per ὑστεροσιν Hhebræis frequentiſſimam; continens brevem narrationem impetuum quos ab hoſtibus perſulit, & victoriarum quas ipſi attulit gratioſè Deus, uſque ad verſum 15.* 12 Tanquam apes] *id eſt, pluribus ac confertis agminibus circumquaque: ut Deut. 1. 44.* Ignis ſpinarum] *id eſt, quàm ocyſſimè velut in ſummum abierunt, & inanes effecti ſunt: ut Eccleſiaſt. 7. 6.* 13 Graviter] *apoſtrophe ad hoſtem unumquemque: in qua David tum ſuæ victoriæ ſuæ explicat, quòd ab hoſtibus graviſſimè laceſſitus eſſet; tum ſalutem Dei opponit irritis omnium conatibus.* 15 Vox cantus] *tertia pars pſalmi, narratio mutuæ gratulationis privatim ad adventum regis, quatuor verſibus; & publicè in Eccleſia reliqui.* In tentoriis juſtorum] *id eſt, in urbe populi Dei, & habitationibus Iiſraëlitarum gratulantium Deo & regi.* 17 Non moriar] *ut conſpiraverant hoſtes; quemadmodum ipſe de Peliſchtæis docet pſalm. 9. 7.* 18 Severè

verè castigavit] *quasi dicat, Dei quidem consilium fuit, ut me inimicorum operæ castigarent; sed inimicorum contrà ut profligarent me, quod non permisit Deus: sic Jeschabh.10.6.& 7.& Zecar.1.15.* 19 Aperite mihi] *altera pars gratulationis publicæ in Ecclesia: cujus partes sunt, aditus in domum Dei, duobus versibus; oratio Ecclesiæ ad Deum, ad ver. 26. & postremò oratio Dei ad regem & populum per sacerdotes suos, vers.27.& 28.* Portas justitiæ] *id est, domus Dei, quam soli ingrediuntur justi Deum justissimum adorantes, ut sequens versus exponit.* 21 Celebrabo te] *oratio populi, constans ex prædicatione beneficiorum Dei, tribus versibus; & precatione, vers.25.* Quia exaudiens me] *primum beneficium singulare: ut supra ver.5.* 22 Quem lapidem] *secundum beneficium publicum pertinens ad regem, hoc versu; totumq; regnum, sequent. quod typicè in Davidis persona stabilitum, perfectè & absolutè institutum est in Christo & in Ecclesia: ut ipse Christus accommodat, Matth.21.42. & alibi. Lapis enim est typicus David, cui vetus Ecclesia tanquam lapidi diatono sive frontato incubuit: verus autem lapis Christus, in quo totum ædificium congruenter coagmentatum crescit, ut sit templum sanctum domino; Ephes.2.20.* Spreverant structores] *id est, proceres in populo Dei, tum Schaulus temporibus, tum etiam Ischboschetis; si Davidem respicamus: sin autem Christum, sacerdotes & alii omnes, qui ex officio extiruere Ecclesiam, non destruere debuerant.* Caput anguli] *id est, firmamentum sive fundamentum totius Ecclesiæ coagmentatæ in Christo, prout figuratè Juda & Israël coaluerant in Davide.* 23 Hic] *videlicet angulus, id est, constructio & coagmentatio Ecclesiæ.* 24 Effecit] *nimirum salutem regi & regno, ut coalescerent & firmè constringerentur.* 26 Benedictus est] *tertia pars gratulationis, ut observatum est in versum 19. continens sacerdotum verba omnibus benedicentium ex officio, Deut.10.8. & sacrificia imperantium.* E domo Jehovæ] *id est, a Jehova, quem vestro nomine accedimus, & cujus nomine benedictionem vobis denuntiamus depromptam ex thesauro ipsius, Num.6.27.* 27 Qui illustravit] *id est, perfudit nos hac prospera & gloriosa victoria: sic enim lux apud Hhebræos prosperitatem & lætitiam sonat: ut Esther.8.16.* Usque ad cornua altaris] *id est, in toto atrio confertim: nam ulteriùs transire populo nefas erat* 28 Deus fortis] *conclusio a laudatione Dei singulari & publica, quæ adhibebatur cùm ista eucharisteria offerentur Deo.*

PSALMUS CXIX.

David in gravissimo suo exilio se ipsum hoc psalmo consolans, felicitatem piorum in studio, fide, & obsequio voluntatis Dei positam esse docet: ideoq; in notitia illius, studio, fide, & obsequio informari a Deo petit; & ab omnibus impedimentis suæ carnis, peccati, mundi, satanæ, hostiumq; omnium conservari: ac postremo sibi de tota anteacta vita, & æquitate in causa bene conscius, Deo seipsum & reliquæ vitæ suæ administrationem commendat ad gloriam ipsius & salutem suam.

Aleph

1 'Beati Integri 'viâ, qui ambulant in lege Jehovæ:

2 Beati custodientes testimonia ejus, ex [a] toto animo quærentes eum:

3 Qui etiam non operantur iniquitatem, sed in viis ejus ambulant.

4 Quas tu præcepisti mandatis tuis, observari valde.

5 'Utinam 'comparentur viæ meæ, ad observandum statuta tua.

6 Tunc non erubescam, cùm 'intueor in omnia præcepta tua:

7 Sed celebrabo te [b] recto animo, discendo jura justitiæ tuæ:

8 Statuta tua observabo 'admodum, 'ne derelinquas me.

Beth

9 [c] 'Quomodo 'purificabit 'puer semitam suam? observando *eam* secundum verbũ tuum.

10 'Ex toto animo meo 'quæro te, ne finas me errare 'a præceptis tuis.

11 In animo meo recondo sermonem tuum, ut non peccem [d] in te.

12 Tu benedicte Jehova, doce me statuta tua.

13 'Labiis meis recenseo omnia jura oris tui:

14 De via testimoniorum tuorum gaudeo, ut de omnibus opibus:

15 De mandatis tuis meditor, & intueor semitas tuas:

16 In statutis tuis me ipsum oblecto, non oblivisc̃or verbi tui.

Gimel

17 'Beneficium confer in servum tuum; *ut* dum vivo, observem verbum tuum.

18 Retege oculos 'meos, ut intuear mirabilia ex lege tua.

19 'Peregrinante me in hac terra, ne abscondas a me præcepta tua.

20 *Nam* [e] comminuor ipse, ob desiderium erga jura tua omni tempore.

21 'Tu qui perdis superbos, maledictos; qui errant a præceptis tuis,

22 Devolve a me opprobrium & contemptũ, 'quia testimonia tua custodio:

23 'Etiam confidentibus principibus, de me sermones frequentantibus; servus tuus meditatur 'de statutis tuis:

24 Etiam testimonia tua oblectationes meæ *sunt*, [f] consiliarii mei.

Daleth

25 'Adhæret pulveri [g] vita mea: vivum serva me secundum verbum tuum.

26 'Vias meas recensentem exaudivisti me; doce me statuta tua,

27 Fac ut viam mandatorum tuorum intelligã, ut mediter de mirabilibus tuis.

28 'Stillat anima mea præ mœstitia, erige me secundum verbum tuum.

29 'Viam falsitatis amove a me, & legem tuam gratiosè largire mihi.

30 Viam veritatis *quam* eligo, judiciorum tuorum *quę* propono *mihi*.

31 Inhæreo testimonijs tuis Jehova, 'ne finas me erubescere.

32 Viam præceptorum tuorum percurram, cùm 'dilataveris animum meum.

He

33 'Doce me, Jehova, viam statutorum thorũ; quam custodiam 'in finem *usque*.

34 Fac ut intelligam, ut custodiam legem tuã; observemq; eam ex toto animo.

35 Fac ut incedam itinere præceptorum tuorum; nam eo delector.

36 Flecte

[a] Heb. *corde*: *sic deinceps.*

[b] Heb. *rectitudine cordis.*

[c] Heb. *in quo.*

[d] Heb. *sibi.*

[e] He. *comminuitur anima mea.*

[f] Heb. *homines consilii mei.*

[g] Heb. *anima mea.*

36 Flecte animum meum ad statuta tua, ᵉ neque *sinas* deflecti ad quæstum.
37 ᵉ Averte oculos meos, ne ᵉ respiciant vanum; in viis tuis fac ut vivam.
38 Præsta servo tuo sermonem tuum, qui addictus est reverentiæ tui.
39 Averte ᵉ opprobrium meum, quod reformido; quia jura tua bona sunt.
40 ᵉ Ecce desidero mandata tua, in justitia tua fac ut vivam.

VAV

41 ᵉ Cumque obvenerint mihi ᵉ benignitates tuæ Jehova; salus tua secundum sermonem tuum:
42 Respondebo probro afficienti me ᵉ rem; quia fiduciam habeo in verbo tuo.
43 Sed ne abripe ab ore meo verbum ʰ ᵉ verum admodum: quandoquidem jura tua expecto:
44 Et observabo legem tuam jugiter, in seculum & sempiternum:
45 Continenterq; ambulabo ᵉ in ipsa latitudine, quia mandata tua quæro:
46 Et loquar de testimoniis tuis coram regibus, neque erubescam.
47 Et me oblectans in præceptis tuis, quæ diligo,
48 ᵉ Attollam manus meas ad præcepta tua quæ diligo, & meditabor de statutis tuis.

ʰ Heb. *veritatis admodum.*

ZAJIN

49 ᵉ Recordare verbi cum servo tuo *habiti*, de quo spem fecisti mihi.
50 ᵉ Hæc est consolatio mea in afflictione mea: sermonem tuum vivificare me;
51 Superbis deridentibus me admodum, a lege tua me non declinare:
52 Recordari judiciorum tuorum inde a seculo Jehova, & meipsum consolari:
53 ᵉ Prestere prehendente me ab improbis, desertoribus legis tuæ,
54 Psallendi argumenta esse mihi statuta tua, ᵉ in loco peregrinationum mearum;
55 Recordari me noctu nominis tui Jehova, & observare legem tuam.
56 Hæc *consolatio* est mihi, me mandata tua custodire.

CHETH

57 ᵉ Portio mea *es* Jehova, ᵉ dico; observando verba tua.
58 ᵉ Deprecor faciem tuam ex toto animo, ᵉ gratiam fac mihi secundum sermonem tuum:
59 ᵉ Reputo vias meas, ut ᵉ referam pedes meos ad testimonia tua.
60 Festino ac non cunctor, observare mandata tua.
61 Turbis improborum dispoliantibus me; legis tuæ non obliviscor.
62 Media nocte surgo ad celebrandum te propter jura justitiæ tuæ.
63 Socius sum omnibus qui reverentur te, & observantibus mandata tua.
64 ᵉ Benignitatis tuæ, ô Jehova, plena est terra; statuta tua doce me.

TETH

65 ᵉ Bono affecisti servum tuum Jehova, secundum verbum tuum.
66 Præstantiam rationis & scientiæ doce me; nam præceptis tuis credo.
67 ᵉ Cùm nondum loquerer, ego errabam: nunc autem sermonem tuum ᵉ observo.
68 Bonus es & beneficus, doce me statuta tua.
69 ᵉ Concinnantibus contra me falsitatem superbis, ego ex toto animo custodio mandata tua.
70 ᵉ Obesatur quasi adipe cor illorum, ego lege tua oblecto me.
71 Bono mihi fuit me affligi, ut discerem statuta tua.
72 Melior *est* mihi lex oris tui, multis millibus *nummûm* aureorum & argenteorum.

JOD

73 ᵉ Manus tuæ fecerunt me & aptaverunt me: redde me intelligentem, ut discam præcepta tua.
74 Timentes tui videant me & lætentur, quòd in verbo tuo expectationem habeam.
75 Agnosco Jehova, ⁱ justa esse judicia tua; & te ᵉ in fide afflixisse me.
76 Adsit jam benignitas tua, ut consoletur me secundum sermonem tuum *habitum* cum servo tuo.
77 Obveniant mihi misericordiæ tuæ ut vivam: quia lex tua *est*ᵏ omnis oblectatio mea.
78 Erubescant superbi, quòd ˡ falsis de causis pervertant me; meditante me de mandatis tuis.
79 ᵉ Convertantur ad me timentes tui, & cognoscentes testimonia tua.
80 Erit animus meus integer in statutis tuis, ut ᵉ non erubescam.

ⁱ Heb. *justitiam.*
ᵏ Heb. *statuere meas fecit.* 92.
ˡ Heb. *falsitatis.* vers. 86.

CAPH

81 ᵉ Consumitur *desiderio* salutis tuæ anima mea, in verbo tuo expectationem habeo.
82 Consumuntur oculi mei *desiderio* sermonis tui; dicendo, Quando consolaberis me?
83 Quamvis sim ᵉ similis utri ad fumum: statutorum tuorum non oblitus sum.
84 Quanti erunt ᵉ dies servi tui? quando exercebis in persequentes me judicium?
85 Fodiunt mihi superbi fossas, ᵐ qui se non conformant legi tuæ.
86 Omnia præcepta tua *sunt ipsa* veritas: falsis de causis persequuntur me, auxiliare mihi.
87 Propemodum consumpserunt me *dejectum* in terram: quamvis ego non dereliquerim mandata tua.
88 Pro benignitate tua vivum serva me, ut observem testimonium oris tui.

ᵐ Heb. *qui non sunt secundum legem tuam.*

LAMED

89 ᵉ In seculum ô Jehova, verbum tuum ᵉ consistit in cœlis:
90 ⁿ In unaquaque generatione fides tua: cùm statueres terram, illa constabat.
91 Ad ᵉ judicia tua perstant hodie, quia illa omnia sunt servi tui.
92 Nisi lex tua esset omnis oblectatio mea, ᵒ jam diu periissem in afflictione mea.
93 In seculum non obliviscar mandatorum tuorum: nam illis vivum conservas me.
94 ᵉ Tuus sum, conserva me; quia mandata tua quæro.
95 ᵉ Me expectantibus improbis ad perdendum me, testimonia tua considero.
96 Omni ᵉ perfectioni video esse finem: ᵉ latum verò *esse* mandatum tuum valde.

ⁿ Heb. *in generationem & generationem.*
ᵒ Heb. *tunc.*

MEM

MEM

97 'Quàm diligo legem tuam, toto die eſt meditatio mea.
98 Inimicis meis ſapientiorem 'me reddit præceptis tuis: nam in ſeculum adeſt mihi.
99 Omnibus doctoribus meis intelligentior fio; quia teſtimonia tua meditatio mea ſunt.
100 Senibus prudentior ſum, quia mandata tua cuſtodio.
101 Ab omni 'ſemita mali cohibeo pedes meos, ut obſervem verbum tuum.
102 A judiciis tuis non recedo, quia tu doces me.
103 Quàm ſuavia ſunt palato meo *judicia* ſermonis tui: ſuaviora melle ori meo.
104 Mandatis tuis prudens ſum: idcirco odi omnem ſemitam falſitatis.

NUN

105 'Lucerna pedi meo verbum tuum *eſt*, & lux itineri meo.
106 Juravi quod præſtabo, me obſervaturum jura juſtitiæ tuæ.
107 Afflictus ſum admodum; Jehova, vivum conſerva me ſecundum verbum tuum.
108 'Voluntarias oblationes oris mei accepta quæſo Jehova, & jura tua doce me.
109 'Anima mea in manu mea jugiter *verſatur*, tamen legis tuę non obliviſcor:
110 Ponentibus improbis laqueum mihi, a mandatis tuis non aberro.
111 Poſſideo teſtimonia tua in ſeculum; quia gaudium animi mei ſunt.
112 Inclino animum meum ad faciendum ſtatuta tua; in ſeculum, 'in finem uſque.

SAMEC

113 'Cogitationes *alias* odi, legem autem tuam diligo.
114 Latebra mea & ſcutum meum es, in verbo tuo expectationem habeo.
115 Recedite a me malefici, ut cuſtodiam præcepta Dei mei.
116 Suſtenta me ſecundum ſermonem tuum, ut vivam; neque pudefacias me ab expectatione mea.
117 Suffulci me ut ſalvus ſim, & reſpiciam ad ſtatuta tua jugiter.
118 Conculcas omnes errantes a ſtatutis tuis: quia 'falſus eſt dolus eorum.
119 'Tanquam ſcoriæ, facis ut ceſſent omnes improbi terræ; 'idcirco diligo teſtimonia tua.
120 Horret pavore tui caro mea; adeò a judiciis tuis 'timeo.

HHAJIN

121 'Exerceo 'judicium & juſtitiam: ne permittas me oppreſſoribus meis.
122 'Obi vadimonium pro ſervo tuo in bonum; ne opprimant me ſuperbi.
123 Oculi mei conſumuntur *deſiderio* ſalutis tuæ, & ſermonis P juſti tui.
124 Fac erga ſervum tuum ſecundum benignitatem tuam, & ſtatuta tua doce me.
125 Servus tuus ſum, prudentem me redde; ut cognoſcam teſtimonia tua.
126 Tempus eſt ut faciat Jehova; 'irritam faciunt legem tuam.
127 'Propterea amplius diligo præcepta tua, quàm aurum & quidem aurum purgatiſſimum,
128 Propterea *quòd* omnia mandata de omnibus q recta agnoſco, omnem ſemitam falſitatis odi.

q Heb. *rectificco.*

PE

129 'Mirabilia *ſunt* teſtimonia tua: idcirco cuſtodit ea anima mea.
130 r Aditus verborum tuorum illuminat, prudentiâ inſtruit ſimplices.
131 'Os meum diſtendo, & anhelo: quia præceptorum tuorum cupidus ſum.
132 'Reſpice ad me, & gratiam fac mihi; prout *eſt* jus erga amantes nomen tuum.
133 'Pedes meos inſtitue in ſermone tuo, & 'ne ſinas dominari in me ullam iniquitatem.
134 Redime me ab oppreſſione hominum, ut obſervem mandata tua.
135 Fac ut præluceat facies tua ſervo tuo, & doce me ſtatuta tua.
136 'Rivi aquarum deſcendunt *ex* oculis meis, propter *eos qui* non obſervant legem tuam.

r Heb. *janua.*

TZADE

137 'Juſtus es Jehova, & rectus judiciis tuis.
138 Præcepiſti ſ juſta teſtimonia tua, & fidelia valde.
139 Conficit me zelus meus, quòd 'obliviſcantur verbi tui 'hoſtes mei.
140 Purgatus *eſt* ſermo tuus valde; quapropter ſervus tuus diligit ipſum.
141 Parvus ego & contemptus *diligo*; mandatorum tuorum non obliviſcor.
142 Juſtitiæ tuæ juſtitiæ t perpetuæ, & legis tuæ u veracis.
143 Oppreſſione & anguſtia obvenientibus mihi, præcepta tua *ſunt* oblectationes meæ.
144 Juſtitia teſtimoniorum tuorum *eſt* in ſeculum: prudentem me effice ut vivam.

ſ Heb. *juſtitiam teſtimoniorum tuorũ & fidem: hypallage.*
t Heb. *in ſeculum.*
u Heb. *veritatis.*

KOPH

145 'Invocantem ex toto animo exaudi me Jehova, *ut* ſtatuta tua cuſtodiam.
146 Invocantem te ſerva me, *ut* obſervem teſtimonia tua.
147 Veniens ante *te* in ipſo crepuſculo ut vociferer, in verbo tuo ſpem habeo.
148 Præveniunt oculi mei excubias, ad meditandum de ſermone tuo.
149 Voci meæ auſculta ſecundum benignitatem tuam, Jehova: ſecundum judicia tua vivum conſerva me.
150 Appropinquantibus ſectatoribus ſceleris, *qui* a lege tua longè abſunt;
151 Propinquus es Jehova, & omnia præcepta tua *ſunt* ipſa veritas.
152 Pridem novi de teſtimoniis tuis, te 'in ſeculum fundaſſe ea.

RESCH

153 'Reſpice afflictionem meam, & libera me: quia legis tuę non obliviſcor.
154 x Suſcipe cauſam meam, & vindica me: pro ſermone tuo vivum conſerva me.
155 *Ita ut* y procul ſit ab 'improbis ſalus: quia ſtatuta tua non quæruntur.
156 Miſerationes tuæ amplæ ſunt Jehova, ſecundum judicia tua vivum conſerva me.
157 Ut multi ſint perſequentes me & hoſtes mei, a teſtimoniis tuis non declino.
158 Simulac video perfidè agentes, faſtidio

x He. *contende contentionem meam.*
y Heb. *procul ab eſſendo ab improbis ſalutem.*

'Heb. *juſtitiæ tuæ.*

me ipsum torqueo: quòd sermonem tuum non observent.
159 Vide me, mandata tua me diligere, Jehova; secundum benignitatem tuam vivum conserva me.
[a] Heb. *caput sive præstantia verbi tui: hypallage, ut Exod.* 30.23
160 [a] Præstantissimum verbum tuum *est* ipsa veritas: & in seculum *est* quodque judicium [a] justum tuum.

SCHIN

[a] Heb. *justitiæ tuæ.*
161 [a] Principibus persequentibus me immeritò, [a] a verbo tuo pavet animus meus.
162 Gaudeo de sermone tuo, ut qui invenit prædam amplam:
163 Falsitatem odi & abominor, legem tuam diligo.
164 [a] Septies quotidie laudo te, [a] de judiciis justis tuis:
165 Pacem multam esse diligentibus legem tuam, neque esse eis [a] offendiculum.
166 Expecto salutem tuam Jehova, & præcepta tua facio.
167 Observat anima mea testimonia tua, diligoque ea valde.
168 Observo mandata tua ac testimonia tua; quia [a] omnes viæ meæ coram te sunt.

TAV

169 [a] Appropinquet clamor meus ante faciem tuam, Jehova; secundum verbum tuum prudentem redde me.
170 Perveniat deprecatio mea ante faciem tuam; secundum sermonem tuum eripe me.
171 Eructabunt labia mea laudem, cùm docueris me statuta tua.
172 Cantabit lingua mea sermonem tuum, omnia præcepta tua [b] justissima esse.
[b] Heb. *justitiam.*
173 Adsit manus tua ad auxiliandum mihi; quia mandata tua [a] eligo:
174 Desidero salutem tuam Jehova, & lex tua *est* [c] omnis oblectatio mea.
[c] Heb. *oblectationes meæ.*
175 Vivat anima mea, ut laudet te; & judicia tua auxilientur mihi.
176 [a] Erro ut pecus [a] quæ perit, [a] require servum tuum: [a] nam præceptorum tuorum non obliviscor.

ANNOTATIO.

ALEPH. 1 Beati] *Psalmus est generis mixti, continens promiscua documenta & preces in singulis octoadibus; quæ ordine alphabetico a Davide conscriptæ sunt ad insignem Psalmi doctrinam notandam, & faciliùs memoria complectendam: ut observatum est suprà Psal.* 111.1. *Continet autem hæc prima octoas integrum totius Psalmi argumentum, nimirum thesin sive propositionem generalem de felicitate bonorum obsequium Deo, quatuor versibus; deinde hypothesin sive accommodationem singularem ad personam supplicis, quatuor cæteris.* Viæ] *id est, instituto vitæ, cùm illa præceptis Dei conformatur tum animo, sequente versu; tum factis, versu* 3. *sic etiam infrà iter & semita appellatur.* 5 Utinam] *transitio ad hypothesin; in qua psaltes primùm voto se commendat Deo, hoc versu; deinde constantiam, gratias, & obsequium spondet, sequentibus.* Comparentur] *id est, providentiâ tuâ disponantur omnia quæ ad vitam meam bene instituendam pertinent, hoc versu; & ego ipse conserver a te, ver.* 8. 6 Intuebor in omnia] *id est, recognoscam & tenebo illa, edoctus a te.* 8 Admodum] *id est, quantum & quantisper in me facultas erit: verborum autem ἐμπλοκὴν, evidentiæ causa mutavimus.*

BETH. Ne derelinquas me] *id est, adsis & custodias; ut dictum est in versum* 5. *litotes.* 9 Quomodo purificabit] *hac secunda octoade primùm διαλογιστικῶς Propheta exponit summam superioris thesis, ver.* 9. *deinde rationes vitæ suæ comparat cum hac regula, & committit Deo.* Purificabit] *id est, vitam beneficio Dei purgatam per remissionem peccatorum, vindicare a novis peccati sordibus & puram servare poterit.* Puer] *id est, filius & servus Dei, quisquis est.* 10 Ex toto animo] *propositio instituti singularis, quo propheta usus est in animo suo informando: quod beatorum attributum est, suprà versu* 2. *Duo itaq; continet; petitionem a Deo, ut servi sui studia promoveat, & narrationem studii sui.* Quæro te] *secundum verbum tuum, quod partim accepi & recondita in animo meo, ver.* 11. *partim amplius doceri peto, ver.* 12. A præceptis tuis] *quâ viâ tu quærendus & consequendus es.* 13 Labiis meis] *altera pars octoadis, expositio studii, qua David ostendit*

GIMEL. *se boni & fidelis discipuli officium facere.* 17 Beneficium] *tertia octoas est ἰυκτικὴ, in qua per prolepsin beneficentia Dei imploratur, ver.* 17. *deinde partes ejus duæ nominatim petuntur; una, ut Deus ab infirmitatibus & impedimentis naturæ inhærentibus liberet, tribus versibus; altera, ut liberet ab adventitiis malis, quibus piorum animos oppugnat mundus, quatuor versibus.* 18 Meos] *id est, mentis meæ. quasi dicat, explica me ex ignorantione mea.* 19 Peregrinante me] *id est, quandiu vivo peregrè a Domino,* 2. *Corinth.* 5.6. 21 Tu qui perdis superbos] *altera pars octoadis, petitio, ut Deus servum suum a contumeliosis liberet, & adversus mundi impetus confirmet: quam petitionem confirmat psaltes argumento a justitia Dei, hoc ver. quasi dicat, tu semper justè persundasti superbos, & tibi constas in judicio tuis; jam itaque mihi hoc ipsum beneficium præsta.* 22 Quia testimonia] *id est, quibus eo nomine ab aliis afficior, quia testimonia tua, &c.* 23 Etiam] *amplificatio superioris petitionis a constante ipsius officio*

DALETH. *erga legem Dei.* De statutis tuis] *nimirum neglecto fortiter ipsorum probro & contemptu.* 25 Adhæret] *id est, dejectus & prostratus sum calamitatibus: metaphora. Est autem quarta octoas ἰυκτικὴ, qua psaltes primùm precatur se illustrari & regi verbo Deo: quatuor versibus; deinde adversantia verbo Dei, deprecatur. Precatur autem argumentis sumptis a præsente malo, hoc versu; a præcedentibus Dei beneficiis, sequente; postremò a studio animi sui flagrantissimo, ver.* 27. & 28. 26 Vias meas] *id est, cùm me, calamitates meas, animum meum, & vitæ institutum exponens, tuæ fidei committerem.* 28 Stillat] *id est, velut liquefacta contubescit, adeò in lachrymas effundor: hyperbole.* 29 Viam falsitatis] *id est, ignorationem veræ doctrinæ quæ mihi a natura hæret, lege tua per gratiam adime, his duobus versibus; & libera infirmitate vitæ, ut in veræ doctrinæ fide & prompto obsequio ambulem; duobus aliis.* 31 Ne finas me erubescere] *id est, eò infirmitatis prolabi atque desidere, ut mihi probrosa sit vita mea.* 32 Dilataveris] *id est, angustum & tenuem spiritum meum ampliaveris, & donorum tuorum capacem effeceris,*

HE. *propter quorum tenuitatem nunc mœrore conficitur: sic vocatur amplitudo animi,* 1. *Reg.* 4.28. 33 Doce me] *quinta*

quinta ogdoas in superiore petitione pergens; qua primùm institui & informari petit in bono, quatuor versibus; deinde impedimenta deprecatur, reliquis quatuor. In finem usque] id est, tota vita: sic infra ver. 112. 36 Neque finas deflecti] transitio ad deprecationem sequentem, proposita una specie quæ maximè familiaris est, ut consequatur ad genus proximè sequente versu. 37 Averte oculos meos] id est, studia animi mei avoca ab iis rebus quæ hominibus videntur expetendæ & suspiciendæ, duobus versibus: & ab omni maleficio libera. quasi dicat, rege & confirma animum, vitamq; meam. Respiciant] id est, ad res vanas se convertant, alid. efti a voluntate tua. 39 Opprobrium] id est, malum quod bono juri tuo adversatur, ac proinde jam nactus; deinceps verò probrosum mihi futurum esset: ut supra dixit ver. 31. 40 Eccè] conclusio summa petitionis, qua transitur ad votum sequentis ogdoadis. 41 Cùmq; obvenerint] sexta ogdoas est ἐπαγγελτικὴ, id est, promissionem continens sive votum grati animi erga Deum, acceptorum beneficiorum nomine. Constat autem professio hæc primùm libera declaratione apud adversarios per spiritum Dei, vers. 41. & 42. deinde vitæ integritate & protestatione apud omnes, tribus sequentibus; ac postremo sancto ac pio usu apud Deum cum animo suo, ver. 47. & 48. Benignitates tuæ] quas ego supra petii, & tu promisisti. 42 Rem] id est, non dissimulabo; sed ita planè ut se res habuerit eloquar. 43 Verum admodum] id est, verissimum: periphrasis. 45 In ipsa latitudine] id est, magna, & regia, sive consularis via: metaphora. 48 Attollam] id est, avidè manum admovens excipiam, evolvam, & pervestigabo mandata tua: metaphora. 49 Recordare] septima ogdoas primùm petitionem gratiæ Dei continet, ver. 49. deinde documentum & expositionem animi sui constantis, septem reliquis. De hoc autem recordandi verbo vide Gen. 8. 1. 50 Hæc est consolatio] narratio animi consolationem percipientis tum ex promissionibus Dei pios confirmantibus, consolantibus, & recreantibus, 6 versibus; tum ex testimonio bonæ conscientiæ. 53 Prestere] id est, celerrima gravissimaq; procella, metaphora: vide Psal. 11. 6. 54 In loco peregrinationum] id est, ubicunque locorum versor in terra; periphrasis terræ: vide Genes. 47. 9. 57 Portio mea es] octava hæc ogdoas tertium consolationis locum explicat; nimirum orationem animi freti promissionibus Dei, & adjusis gratiam in sua infirmitate consequentis. Continet itaq; primùm petitionem gratiæ fundatam promissione Dei, hoc & sequente versu; deinde explicationem & accommodationem duarum partium quæ promissione continentur, nimirum professionem officii quod a nobis stipulatur Deus, a vers. 59. ad 64. & petitionem beneficii promissi, ver. 64. Dico] id est, recolo te dixisse, ego sum Deus tuus; continenter ambula coram me, &c. Gen. 17. 1. 58 Deprecor] conscius videlicet imbecillitatis meæ. Gratiam fac] id est, trasla promissionem propter verbum tuum in Christo, non habitatione infirmitatis meæ. 59 Reputo vias] id est, contendo ad præstandam stipulationem tuam pro tenuitate mea: sic explicatur secunda pars versus primi, versibus quinque. Referam pedes] i. redeam ad obsequium tuum, abs quo natura defecerat; deponamq; veterem hominem cum concupiscentiis ejus, & novum induam. 64 Benignitatis tuæ] petitio, ut Deus tenuitatis misertus promissionem præstet; ad quam adhibetur argumentum a beneficentia Dei in res omnes creatas. 65 Bono affecisti] octava ogdoas similiter ἐυκτικὴ, continet petitionem documentorum Dei, primùm ab anteacta ipsius beneficentia erga supplicem, hoc versu; deinde a persona supplicis fidem offerentis & indignitatem suam confitentis, duobus sequentibus, tertio a natura Dei, ver. 68. postremò a bona conscientia, reliquis versibus. 67 Cùm nondum loquerer] id est, inde ab ortu meo sum peccator, alienus a lege tua, & filius iræ; sed fide teneo promissiones tuas in animo meo: sic Psalmo 51. 7. Observo] nimirum animo; ut Gen 37. 11. 69 Concinnantibus] explicatio bonæ conscientiæ, quæ non tantùm immota est a calamitatibus, hoc & sequente versu; verùm etiam per illas auxit in notitia & studio voluntatis Dei, duobus reliquis. 70 Obsevatur] id est, magis ac magis indies induratur: metaphora: sic Jeschahh. 9. 10. 73 Manus tuæ] decima ogdoade similiter ἐυκτικὴ, David institui a Deo petit, primùm propter gloriam Dei, quæ tum in salute creaturæ rationalis statura est coram omnibus bonis, duobus versibus; tum in præstatione promissionum ejus, ver. 75. & 76. secundò a persona sua, vers. 77 tertiò a persona adversariorum, vers. 78. postremò a persona bonorum, vers. 79. quæ omnia deinde promissione animi grati concluduntur. 75 Intide] id est, justè, ac non præter verbum tuum. 79 Convertantur ad me] id est, adjungant se mihi, cognita & demonstrata per judicia tua æquitate causæ meæ: sic Jobi 6. 29. 80 Non erubescam] quod eveniet, si a statutis tuis recedetem: ut supra vers. 31. & psalm. 44. 22. 81 Consumitur] undecima ogdoade David opem Dei & salutem petit; primùm a persona sua, tribus versibus; deinde a persona Dei & adversariorum, quorum improbitatem cum justitia Dei & innocentia sua comparat: versibus quatuor: postremò a voto grati animi, versu 88. 83 Similis] id est, arefactus, exhaustus viriditate, & quasi consectus, atque in rugas abiens. 84 Dies servi tui] id est, hoc tempus calamitosum quo premitur servus tuus, quàm diu est durarum? vide supra psalm. 116. 2. 89 In seculum] duodecima ogdoade David salutem a Deo petit duobus argumentis. prius est a natura Dei, constantiaq; & efficacitate verbi ejus, usque ad versum 94. posterius a persona sua, reliquis. Efficacitatem verbi Dei explicat primùm universè, a generali cæli & terræ creatione, & administratione, hoc & sequent. versu; deinde a singulari & extraordinaria, vers. 91. postremò a sua ipsius experientia. Consistit] id est, constans & firmum permanet. 91 Judicia tua] præstanda nimirum atque exequenda. 94 Tuus sum] secundus locus, sive argumentatio petitionis: ut dictum est in versum 89. 95 Me expectantibus] id est ita constanter quæro atque consulo, ut nullis inimicorum tentamentis avocer, addictus majestate verbi tui: in quo omnia invenio amplissima & perfectionis infinitæ, quantum vis gravibus premar angustiis, versu sequente. 96 Perfectioni] videlicet rerum creatarum. Latum] ita ut finis illius videri non possit, id est, infinitum; μέτρον. 97 Quàm diligo] decima tertia ogdoade, David occasione sumpta ab amplitudine verbi quam modò commendaverat, rapitur in deas exclamationes; quibus celebrat amorem suum erga verbum Dei, primùm propter præstantiam scientiæ & intelligentiæ quam suprà omnes est consecutus ex meditatione & studio illius, quatuor versibus; deinde propter præstantiam usus quem percepit ex verbo, cæteris. 98 Me reddit] lex tua informans in præceptis tuis. 101 Semitam malì] ut suprà ver. 1. 105 Lucerna] decima quarta ogdoade, David ad petitionem regreditur salutis & gratiæ, vers. 107. & sequent. ad

VAV. ZAJIN. CHETH. TET. JOD. CAPH. LAMED. MEM. NUN.

quam consequendam adhibet argumenta tria; unum, promissionis Dei & efficacitatù per spiritum, demonstratæ verbo, hoc versu: alterum, studii sui & animi constantissimi ad obsequendum Deo, sequent. versu; tertium, miserię suæ, vers. 107. qui loci deinde copiosiùs exponuntur vers. 109. & sequentibus. 108 Voluntarias oblationes *id est, orationes meas & gratiarum actiones. quasi dicat, serva me propter laudem tuam, quam salute accepta celebrabo: syllepsis, sive noëma.* 109 Anima mea] *id est, quamvis ego versor in præsentissimo periculo: sic 1. Schem. 28. 21. & Iobi 13. 14.* 112 In finem usque] *vide suprà vers. 33.*

SAMEC. 113 Cogitationes] *decimaquinta ogdoade David pergens in petitione, opem Dei salutemq; implorat, ver. 116. & sequente: ideoq; primùm studium suum exponit Deo, & adversariis objicit, tribus primis versibus: deinde sespsum confirmat a judiciis Dei; severis quidem in malitiosos: gratiosis verò erga eos qui se ipsos dijudicant, ne cum mundo condemnentur, tribus ultimis versibus ogdoadis.* 118 Falsus est] *hoc est, inanus, vana est hypocrisis, quæ suos ipsius concinnatores frustratur.* 119 Tanquam scorię] *id est, verbo tuo, & afflictionibus, judiciisq; tanquam igne, consumu & abjicis: sic Jeschahh. 1. 25. & Maleaci. 3. 3.* Idcirco] *quia latebra & scutum es diligentibus te, improborum verò justus judex.* 120 Timeo] *quasi dicat, non quidem a præsentia tua metuo, ut Adam Gen. 3. nam contrà, illam mihi adesse expeto; sed ab infirmitate mea ne provocem judicia tua: sic ponitur elegans ἀπανόρθωσις eorum quæ suprà dixerat,*

HHAJIN. *horret pavore tui.* 121 Exerceo] *decima sexta ogdoade, quæ tota est ἰκετικὴ, David postulat primùm servari a malo, duobus versibus; deinde affici bono & institus verbo, tribus sequen. idq; tum a persona sua, cujus obsequium, fidem, & studium explicat sparsim, tum a persona Dei & adversariorum, vers. 126.* Judicium &] *id est, æquo & bono faciendo operam do: quo testimonio confirmatur animus meus de electione & vocatione mea.* 122 Obi vadimonium] *id est, compâre, & te ipsum sistè coram adversariis meis, suscipiens causam meam metaphora ab usu forensi.* 126 Irritam faciunt] *eò audaciæ proruperunt adversarii mei, ut non tantum contra me, sed contra verbum ipsum tuum apertè veniant, & illud labefactare itent.* 127 Propterea] *ætiologia cur David informari petat in cognitione legis: numerum quòd legem bonam & sanctam esse novit; se autem ultrò diligere bonum, & malum odisse profitetur.* 129 Mirabilia] *decimaseptima ogdoas continet primùm professionem studii erga doctrinam Dei, tribus versibus: deinde petitionem, quatuor versibus; postremò expostulationem de adversariis contra legem venientibus, vers. 136. studii autem causæ affiruntur duæ; una, admirabilitas legis; altera, efficacitas, de qua psalmo 19.*

PE. 131 Os meum distendo] *id est, omnibus nervis contendo ut aßequar: metaphora ab anhelis & fessis viatoribus.* 132 Respice ad me] *petitio gratiæ, hoc versu: cujus triplex effectus sequentibus demonstratur; informatio vitæ, versiculo sequente; liberatio ab angustiis, vers. 134. & documenta verbi per spiritum, vers. 135.* 133 Pedes meos] *id est, rationem vitæ meæ: metaphora.* Ne finas dominari] *id est, me a viis tuis abducendo in me eam dominium obtinere: etsi volentibus nobis facere bonum adjacet malum, & peccatum habitat in carne nostra: vide Rom. 7.* 136 Rivi aquarum] *id est, effundor in lachrymas, non tantùm mea, sed etiam improborum causa quorum misereor, ut infrà vers. 139. & omnium maximè legis tuæ causa, quam violari fero indignissimè.*

TZADE. 137 Justus es] *decimaoctava ogdoade David viam vitæ ex verbo docceri petit, a justitia, integritate, fide, constantia, & utilitate verbi.* 139 Obliviscantur] *id est, non agnoscant.* Hostes mei] *rex Schaül, proceres, & magnates regni, quibuscum se ut parvum, tenuem, &*

KOPH. *contemptum comparat, duobus versibus sequentibus.* 145 Invocantem] *decimanona ogdoade David salutem a Deo petit primùm a persona sua, quæ obsequium spondet, duobus versibus; & præsens studium explicat, duobus alteris; deinde a persona Dei benignissima, præsentissima, constantissimaq; in verbo suo, versibus quatuor reliquis.* 152 In seculum] *id est, constituisse ut sint æterna: nam hic versus exegeticè finem superiorum explicat.*

RESCH. 153 Respice] *vigesima ogdoade David salutem petit primùm a persona sua, æquitate causæ, & æquitatis studio, duobus versibus, quæ causa amplificatur per comparationem adversariorum, vers. 155. deinde a persona Dei, cujus misericordia, benignitate, & fide judiciorum fretus, se constanter salutem expectare testatur, quinque reliquis.* 155 Improbis] *id est, adversariis*

SCHIN. *causam iniquam agentibus.* 160 Ipsa veritas] *id est, certissimum est, fidelissimum, & constantissimum: ut sequentia explicant.* 161 Principibus] *vicesimaprima ogdoade David primùm constitutionem animi sui erga Deum & verbum ejus explicat; qua continentur metus, oblectatio, amor, laus, & expectatio, sex versibus: deinde vitæ conformatio atque obsequium.* A verbo tuo] *non autem a principibus abstterretur.* 164 Septies] *id est, sæpenumero: numerus finitus pro infinito, ut Levit. 26. 18.* De judiciis] *quorum summa sequent. versu continetur.* 165 Offendiculum] *quod ipsis pacem adimat.*

TAV. 168 Omnes vię meæ] *id est, tu vides, agnoscis, instituis, & curas vitam meam.* 169 Appropinquet] *ultima ogdoade David doceri, juvari, & servari a Deo petit, primùm propter gloriam Dei, usque ad versum 173. deinde propter fidem suam in promissiones Dei, ver. 173. & sequent. postremò concludit psalmum generali petitione opis Dei ad gloriam ipsius & salutem suam, duobus ver. ultimis.* 173 Eligo] *nimirum præ rebus omnibus.* 176 Erro ut pecus] *id est, incerta sede huc & illuc vagari cogor.* Quæperit] *id est, quæ procul a grege & pastore suo vagatur errabunda; ut sequentia verba ostendunt.* Require] *ut pastor amissam pecudem: ut Luc. 15. 4.* Prœceptorum tuorum] *id est, audio vocem tuam, ut ovis tua; Joan. 10. 3. & sequentibus.*

PSALMUS CXX.

David rex narrat liberationem acceptam divinitus a suis calamitatibus: orationemq; commemorat qua apud Deum conquestus est tum de calumniis, tum de persecutionibus & exilio, quæ ipsi fuerant perferenda.

[a] Heb. *excellentiarum: sic psalmis 14. sequen.*

1 [a] CANTICUM *excellentissimum.* Ad Jehovam in maxima angustia mea clamavi, & exaudivit me.

2 [a] Jehova, eripe [b] me [c] a labio [c] falso, a lingua dolosa.

3 [a] Quid datura est tibi, quidve adjectura tibi

[b] Heb. *animam meam.*
[c] Heb. *super.*

tibi linguæ dolosæ?
4 *Verba* [a] *similia* sagittis robusti acutis, comparanda [a] prunis juniperorum?
5 [a] Hei mihi, quia peregrinor [d] tam diu, [a] habito [e] tanquam scenitæ [a] Kedareni.
6 Plurimum [f] habitasse videtur sibi anima mea, apud [a] osorem pacis.
7 [a] Ego pacem *diligo*: at cùm loquor, ipsi ad bellum *conclamant*.

[a] Heb. *protractione temporis, id est, jam longo & continuo exilio.* [d] Heb. *cum mentione.* Kedar: *hypallage.* [f] Heb. *habitavit sibi: pleonasmus, ut Genes.* 11. 33.

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est generis lyrici, continens narrationem, vers.* 1. *& orationem, sequentibus. narrat autem David quomodo conflictans cum gravissimis difficultatibus in exilio suo Deum inclamaverit, & fuerit exauditus: ex quo apparet psalmum hunc a Davide jam evecto ad regnum conscriptum esse.* 2 Jehova] *hujus orationis partes sunt, petitio ad Deum, hoc versu; reprehensio adversariorum Davidem calumniis obruentium, duobus sequen. & postremo flebilu expostulatio, tribus ultimis.* A labio] *id est, sermonibus improborum Davidem apud regem Schaülem traducentium, ut ipse cum Schaüle expostulat,* 1. *Schem.* 24. & 26. 3 Quid datura est] *id est, quid proderit tibi: apostrophe.* 4 Similia sagittis] *id est, maximè lethalia, & præsentissimam mortem afferentia, adeoq; obvium quicquid est conflagrantia.* Prunis juniperorum] *quæ dicuntur esse ardentissimæ & vivacissimæ: quemadmodum Hieronymus scribit Fabiolæ mansione decimaquinta.* 5 Hei mihi] *expostulatio de ingrata habitatione, quod extra regionem promissam habitare cogeretur, hoc versu, & de tolerantia eorum ad quos se recipiebat, sive in Cenahhanæa, sive in regionibus exteris: duobus sequent.* Habito tanquam] *id est, indesinenter vagari & errare cogor, ut incolæ Arabiæ desertæ & Petræ faciunt: sic autem accipere præpositionem Cum, magis placuit; tum quod nusquam legitur David in tantis, tam frequentibus, & variis errationibus ad regiones illas profugisse, tum quia sic accipitur alibi locis: ut Ijobi* 3. 13. *& Psalm.* 143. 7. Kedareni] *sic Lampridius vocat, Plinius Kedræos in Arabia Petræa, a Kedare Jischmaëlis filio, cujus fit mentio Gene.* 25. 13. 6 Osorem pacis] *id est, homines infensos mihi: enallage numeri.* 7 Ego pacem] *exegesis superiorum versuum. Est autem hîc ellipsis contrarii, ut Gen.* 18. 19.

PSALMUS CXXI.

David conflictum animi sui in periculis exponens, ad Deum conversa oratione se committit ei, & confirmat in fide promissionum ejus.

1 [a] Canticum [a] *excellentissimum.* [a] Attollerémne oculos meos ad istos montes? unde veniret auxilium meum?
2 [a] Auxilium meum *sit* a Jehova, qui fecit cœlos & terram.
3 [a] Ne permittat [b] [a] dimoveri pedem tuum, ne [a] dormitet [a] custos tuus.
4 [a] Ecce non dormitat, neque dormit custos Jisraëlis.
5 Jehova custos tuus; Jehova, umbra tua [a] est ad manum dexteram tuam.
6 Interdiu sol non percutiet te, aut luna noctu.
7 Jehova servabit te ab omni malo, servabit animam tuam.
8 Jehova servabit [c] [a] processum tuum & reditum tuum, ex hoc tempore usque in seculum.

[a] Heb. *excellentiarum: ut psalm. sacrum.* [b] Heb. *dimovendi.* [c] Heb. *procedere tuum, & venire tuum.*

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est didasc alicum, continens propositiones tres: prima est disceptatio animi conflictantis cum multis calamitatibus, ver.* 1. *secunda, oratio animi ex disceptatione sua emergentis, & ad fidem in Deum se se erigentis, ver.* 2. *& 3. tertia est confirmatio erecti animi a promissionibus Dei, ver.* 4. *& sequent.* Attollerémne] *i. frustra huc illuc circumspectarem ad consequendam opem: nam rationem habet Cenahhanæa, quæ mons tosa est; ut dictum est, Exod.* 15. 17. 2 Auxilium meum] *oratio superantis certamen animi, qua David se committit Deo propter naturam, opera, & officium ejus ex gratuita promissione in Christo.* 3 Ne permittat] *explicatio auxilii divini, quod David per apostrophen precatione sibi accommodat.* Dimoveri pedem tuum] *id est, titubare, labi, vel corruere te: synecdoche.* Dormitet] *id est, tantillum cesset ab auxilio tuo: humanitus dictum, ut sequentia.* Custos tuus] *Deus, ex promissione ad quam transitur seq. versu.* 4 Ecce] *promissionis Dei explicatio: qua docetur primùm præsentissima illius efficacitas, duobus ver. deinde constantissima, reliquis.* 5 Est ad manum dexteram tuam] *ut psal.* 16. 8. 8 Processum tuum, &c.] *id est, omnes occupationes tuas: ut Num,* 27. 17.

[a] Heb. *excellentiarum: ut psal.* 120. [b] Heb. *de dictionibus mihi.* [c] Heb. *constituentes sunt: qua locutione utuntur in agendo frequentatio: ut Gen.* 4. 17. [d] Heb. *constantissima.* [e] Heb. *planè civitas cui coagmentatio est pariter.* [f] Heb. *testimonium ad Jisraëlis: ut supra ad psal* 110. 1.

PSALMUS CXXII.

David ecclesiæ studiis & officioso cultu Dei recreatus, lætitiam suam prædicat: urbi, Ecclesiæ, & regni totius statum commendat: omnibus bene precatur, & omnia bona a se spondet.

1 [a] Canticum [a] *excellentissimum Davidis.*
[a] Lætor [b] de eo quod dicitur mihi, domum Jehovæ adeamus:
2 *Quod* [c] consistunt pedes nostri intra portas vestras, ô Jeruschalaima:
3 [a] Jeruschalaima [d] [a] optimè constructa, [e] civitas [a] quæ planè coagmentata est inter se pariter:
4 Quò ascendunt tribus, [a] tribus Jah, [f] [a] ad testimonium Jisraëlitarum; ut celebrent nomen Jehovæ:
5 Quia ibi considunt [a] throni juris, throni [a] domus Davidis.
6 [a] Expetite [a] pacem Jeruschalaimorum, *dicentes*; tranquilli sint amantes tui:
7 Sit pax in præmunitione tua, tranquillitas in palatiis tuis.
8 Propter fratres meos & amicos meos; eloquor nunc, pax *sit* in te.
9 Propter domum Jehovæ Dei nostri, [g] procurabo bonum tibi.

[g] Heb. *requiram.*

ANNOTATIO

1 Canticum] *Canticum est ωιδη υμνικὸν sive gratulatorium; quo David arca Dei recepta in civitatem su-*

am, & Ecclesia constituta, gratulatur sibi & Ecclesiæ toti de hac benedictione Dei: itaque primùm proponit lætitiam suam & illius causas, usque ad ver. 6. deinde omnes cohortatus bene precatur Ecclesiæ, & suum officium erga illam constanter profitetur, ad finem usque. Lætor] *propositio lætitiæ quæ utitur David duas habet causas; una est studium quod suo tempore in fidelibus animadvertit, hoc versu; altera, effectus illius studii, cultus Dei assiduus, ver. seq.* 3 Jeruschalaima] *ergasia, sive exornatio superiorum causarum ad lætitiæ amplificationem, a laudibus civitatis, hoc versu; Ecclesiæ, ver. seq. & regni tum spiritualis tum terreni, ver. 5.* Optimè constructa] *ut ostenditur 2. Schem. 5. 9. & 1. Chron. 11. 8.* Quæ planè coagmentata est] *i. non ut antehac structura oppidorum, religione, & administratione differens, (nam tria fuerant oppida; religio verò & administratio duplex, populi Dei & Jebusæorum) sed omnibus modis coagmentata, junctis oppidis, hoc versu; religione animorum, sequente; & singulari administratione, ver. 5.* 4 Tribus Jah] *i. tribus populi Dei.* Ad testimonium] *i. ad arcam testimonii, de qua Exod. 25. 21. & 22.* 5 Throni juris] *id est, juridica omnia administratio tum Ecclesiastica, tum civilis; prout mandaverat Deus, Deut. 17. 8. & sequentibus.* Domus Davidis] *id est, regni Davidis, cujus complementum Christus.* 6 Expetite] *altera pars Psalmi, qua primùm omnes cohortatur David ad conferenda vota, duobus versibus: deinde nominatim ipse idem officium pollicetur Ecclesiæ & Deo, in fine.* Pacem Jeruschalaimorum] *id est, privatam, publicam, intus & foris; ut sequentes locutiones ostendunt.*

PSALMUS CXXIII.

Ecclesia gravissimè oppressa se ad Deum erigit, gratiam ejus implorat, & hostibus Dei malè precatur.

1 'CANTICUM [a] *excellentissimum.* Ad te attollo oculos meos, ô *tu* 'qui sedes in cœlis.

2 Ecce ut oculi servorum *spectant* 'ad manū dominorum suorum, ut oculi ancillę ad manum heræ suæ: ita oculi nostri ad Jehovam Deum nostrum, 'donec gratiam fecerit nobis.

3 Gratiam fac nobis Jehova, gratiam fac nobis; quia satis *est*, saturi sumus contemptu,

4 Plurimum [b] satura sibi videtur anima nostra: 'istâ sannâ *saturentur* ipsi 'tranquilli, iste contemptus *obveniat* superbis.

[a] Heb. *excellentiarum: ut supr.* 120.

[b] Heb. *satura est sibi: sic sup.* 120. 6.

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est ἐυκτικὸν, continens propositionem duobus versibus; & petitionem duobus, propositione ostendit Psaltes, quomodo & quantisper sit adiuturus Deum: petitione verò postulat primùm gratiam Ecclesiæ fieri, vers. 3. deinde irrumnas impiis hostibus Dei & Ecclesiæ imponi, vers. 4.* Qui sedes in cœlis] *id est, Deus omnipotens: periphrasis.* 2 Ad manum] *id est, opem & auxilium; non dubitantes de fide, adjumento, & defensione illorum.* Donec gratiam] *id est, continenter atque importunè: ut Luce 18. in principio.* 4 Ista sannâ] *imprecatio: alterum petitionis membrum: ut psalmo 79. 6. sic autem accipiendum esse hunc locum voces & distinctiones apertè clamant.* Tranquilli] *id est, qui præsenti suæ tranquillitati confidentes ea abutuntur, & ludificantur nos superbè in calamitatibus nostris.*

PSALMUS CXXIIII.

Ecclesia mirificas Dei liberationes a conatibus mundi prædicans, benedicit Deo, & se in posterum de ope illius confirmat.

1 'CANTICUM [a] *excellentissimum Davidis.* [b] Nisi Jehova ad fuisset nobis, dicat nunc 'Jisraël;

2 Nisi Jehova adfuisset nobis, cùm insurgerent contra nos homines;

3 'Tunc vivos obsorbuissent nos, exardescente ira eorum in nos,

4 Tunc illæ aquæ inundassent nos, torrens [c] superavisset nos:

5 Tunc superavisset nos *torrens*, aquæ superbissimæ.

6 Benedictus Jehova, qui non exposuit nos prędę dentibus eorum.

7 Anima nostra ut avicula erepta est a laqueo aucupantium, laqueo effracto nos erepti sumus.

8 Auxilium nostrum in nomine Jehovæ, qui fecit cœlos & terram. Psal. 121. 2.

[a] Heb. *excellentiarum: ut supra*, 120.

[b] Heb. *nisi Jehova quòd adfuisset: trajectio: sic vers. seq.*

[c] Heb. *transisset super animam nostram: sic sequente ver.*

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est didascalicum, quo David Ecclesiæ totius nomine omnium ætatum, primùm narrat mirificas liberationes effectas a Deo, versibus quinque; deinde benedicit Deo propter liberationes suas, ver. 6. & 7. postremò concludit prædicatione gratiæ & operis Dei constantissimè, ver. ultimo.* Jisraël] *id est, populus Dei: ut ad Galatas 6. 16.* 3 Tunc vivos] *hyperbolæ allegoricæ.*

PSALMUS CXXV.

Psaltes stabilitatem Ecclesiæ prædicat, & instabilitatem afflictionum ejus: deinde Deum orat pro sanctificatione illius, & prosperitate, improbis ejectis.

1 'CANTICUM [a] *excellentissimum.* Qui confidunt Jehovę; 'similes sunt monti Tzijonis: *qui* non dimovetur, in seculum permanet.

2 Ut Jeruschalaima montes circumstant, ita Jehova 'circumstat populum suum; ex hoc tempore usque in seculum.

3 'Nam 'non quiescet virga 'improbitatis, super 'sortem justorum, 'ut non extendant justi ad ullam iniquitatem manus suas.

4 'Benefac Jehova bonis, & rectis ex [b] animis suis:

5 'Qui autem inclinant *animos suos* ad itinera tortuosa sua, [c] amandet eos Jehova cum operariis iniquitatis; 'pax *sit* super Jisraëlem.

[a] Heb. *excellentiarum: ut supra Psal.* 120.

[b] Heb. *cordibus.*

[c] Heb. *faciet ut abeant illi*

AN-

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum eſt mixtum; partim didaſcalicum ad conſolationem Eccleſiæ, tribus verſibus; partim uvrixòv, duobus ultimis.* Qui confidunt] *prioris partis didaſcalicæ loci ſunt duo; unus, de firmitate Eccleſiæ, quæ fundata eſſe dicitur & circummunita virtute Dei ſempiterna, duobus verſibus; alter, de inſtabilitate improborum, ſi quando videtur Deo Eccleſiam ſuam per illos caſtigare, ver. 3.* Similes ſunt monti] *id eſt, ædificati ſunt ſuper petram, quam nullæ procellæ ac ne inferorum quidem portæ ſuperabunt: Matth. 7. 24. & 16. 18.* 2 Circumſtat] *id eſt, circumquaque protegit: ut ſuprà Pſalm. 5. 13. & 34. 8. & 91. & Zecar. 2. 9.* 3 Nam] *occupatio ad objectionem, atque videmus Eccleſiam malis perſæpe expoſitam: eſt quidem expoſita, inquit Pſaltes; ſed tanquam ad momentum, ita ut ipſis calamitatibus fundamentum & defenſio piorum efficiatur illuſtrior.* Non quieſcit] *id eſt, non permanet; ſed paulo momento tranſfertur, & liberantur boni 1. Corinth. 10. 13. Hoc autem e contrario ſibi arrogantes improbos, & refellentem Deum inducit Joſchabhja 28. 15. & ſequentibus.* Improbitatis] *id eſt, improborum, hypocritarum, a quibus & propter quos Eccleſia Dei ferè exercetur, & quorum meminit Pſaltes, verſ. 5.* Sortem juſtorum] *id eſt, Eccleſiam, & hæreditatem piorum.* Ut non extendant] *id eſt, ut poſſint ſufferre, pietate & ſanctimonia integra: prout loquitur Paulus 1. Corinth. 10. 13.* 4 Benefac] *petitio, altera pars pſalmi.* 5 Qui autem inclinant] *id eſt, hypocritas in Eccleſia verſantes. quaſi dicat, Eccleſiam ſuam ſanctificet & purget ab omni malo: quo genere imprecationis uſus eſt ſuprà pſal. 123.* Amandet] *id eſt, ejectos ex Eccleſia malè perdat: ut Matth. 21. 41. & Luca 12. 46.* Pax ſit] *id eſt, ut bene ſit Eccleſiæ bonorum, ſublatis improbis.*

PSALMUS CXXVI.

Eccleſia admirabilem ſibi & gentibus liberationem ſuam a Deo factam prædicat, eandemq; optat ab illo perfici.

1 CANTICUM [a] *excellentiſſimum.* Cùm reduceret Jehova multitudinē captivorū Tzijonis, [b] eramus velut qui ſomniant.

2 Tunc [c] impletum eſt riſu os noſtrum, & lingua noſtra cantu: [b] cùm dicerentur inter gentes, [c] magnifica Jehova efficit erga iſtos.

3 Magnifica Jehova efficit erga nos, ſumus læti.

4 [d] Reduc Jehova, multitudinem captivorum noſtrorum; tanquam fluenta *reducens* in regionem ſiccam.

5 [e] Qui ſeminarunt cum lachrymis, cum cantu metent.

6 *Qui* portans [f] acquiſitum ſemen, [g] continenter ibat flendo, [h] omnino redeat cum cantu, reportans manipulos ſuos.

[a] Heb. *excellentiarum: ut ſuprà 120.*
[b] Heb. *eramus dicentes: ut Jobi 7. 3.*
[c] Heb. *magnificat Jehova efficiendo: ſic verſ. ſeq. vide Gen. 12. 3.*
[d] Heb. *reduc captivitatem.*
[e] Heb. *ſeminantes.*
[f] Heb. *acquiſitionem ſeminis.*
[g] Heb. *eundo ibat & flendo.*
[h] Heb. *redeundo redeas.*

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Hujus canticiſ (quod temporibus Cyri factum eſſe videtur promulgato illius edicto de reverſione Judæorum) partes ſunt duæ; narratio, tribus verſ. & precatio ut Deus reditum ſecundet, tribus reliquis.* Cùm reduceret] *in narratione magnificatur opus Dei, duobus argumentis: primum eſt ab inſpirato & incredibili liberationis modo, quem prius admirati ſunt quàm agnoſcerent pii, verſ. 1. deinde a communi populorum teſtificatione, ver. 2. ex quibus conficitur glorioſa illa lætitia & prædicatio Judæorum verſ. 3.* Tzijonis] *id eſt, Eccleſiæ Judæorum: ſynecdoche.* Eramus velut] *id eſt, videbamur nobis ſomniare; tanta fuit liberationis admirabilitas: & vix dum nobis perſuaſimus, donec vidimus gentes prædicare magnificam liberationem noſtram, & nobis miniſtrare: Hebræ 1.* 2 Impletum eſt] *id eſt, confirmati & exhilarati ſumus; ut exponit verſ. 3. ſynecdoche.* 4 Reduc Jehova] *petitio, ut Deus captam liberationem perficiat: quæ duabus allegoriis elegantibus exprimitur.* Tanquam fluenta] *comparatio; qua propheta gratiam Dei liberantis cum fluentis, populum verò cum terra ſiticuloſa comparat; & gratia Dei irrigari petit quam nemo poſſit avertere.* 5 Qui ſeminarunt] *altera allegoria, qua populus in captivitatem abductus agentibus agricolis & ſemen ad alimoniam ſuam neceſſarium terræ committentibus comparatur; rediens vero lætis meſſoribus ex copioſa meſſe.* 6 Acquiſitum ſemen] *id eſt, aliunde comparatum precæ vel pretio: ſic notatur egentiſſimus agricolæ, & cum populo captivo comparatur.*

PSALMUS CXXVII.

Pſaltes nihil poſſe aut comparari, aut conſervari ac ne genus quidem propagari, docet ſine benedictione Dei; ac proinde omnia ab illo expectanda eſſe.

1 CANTICUM [a] *excellentiſſimū pro Schelomone.* Niſi Jehova [b] ædificet domum, fruſtra laborent ædificatores ejus de ea: niſi Jehova cuſtodiat civitatem, fruſtra ſedulus ſit cuſtos:

2 Fruſtra *ſint* vobis [b] qui ſummo diluculo ſurgant, qui tardè ſedeant, qui [b] veſcantur cibo dolorum: [b] ita dat [b] dilecto ſuo ſomnum.

3 [b] Ecce poſſeſſio [b] Jehovæ *ſunt* filii: merces *eſt* fructus ventris.

4 [b] Ut ſagittæ ad manum robuſti, ita ſunt [c] pueri.

5 Beatus vir ille qui [b] impleverit pharetram ſuam illis: [b] non erubeſcent, ſed [b] periment inimicos in porta ipſorum.

[a] Heb. *excellentiarum: ut ſuprà 120*
[b] Heb. *dilucu lentes ſurgere, tardantes ſedere.*
[c] Heb. *filii pueritiæ: periphraſis.*

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est didascalicum, quod videtur David paulò ante mortem suam pro Schelomone filio conscripsisse: ut perpetuum hoc haberet documentum fidei in toto administratione suâ: continet itaque documenta duo; unum, de privata & publica rerum administratione, duobus versibus: alterum, de singulari generis propagatione tribus reliquis: quæ omnia David a Dei benedictione expectanda docet. Quamobrem nos reddidimus pro Schelomone: ut Psalm. 72. 1.* Ædificet domum] *id est benedictione verbi sui adsit ædificantibus.* 2 Qui summo diluculo] *id est, operarii vel custodes laborio sissimi, qui nullo pacto suę quietis aut cibo indulgeant; sed omnes nervos diligentissimè contendant & indefinenter ad perficiendum munus suum.* Vescantur] *id est, qui ne cibum quidem capiant tranquillè, animo a labore, solicitudine, & metu vacuo.* Ita dat] ἀνάπαυσις *brevissima, ac propterea obscurior; sensus est, Deus ædificat & custodit tutissimè, quemadmodum dictum est, quietemq; liberam ab omnibus impedimentis concedit ei quem diligit, & qui de dilectione ejus confirmatus se committit ei.* Dilecto suo] *paronomasia ad alterum Schelomonis nomen, de quo 2. Schem. 12. 25.* 3 Ecce possessio] *alterum membrum, ut dictum est in vers. 1.* Jehovæ] *id est, data a Jehova, ut posteà appellatur merces: sic Genes. 15. 1. Sunt autem in hoc loco tres benedictionis gradus: generationis, hoc versu: educationis trigeniæ atque morigeræ, seq. versu; & fructus qui ex liberis bene institutis percipitur, versu ultimo.* 4 Ut sagittæ] *id est, pueri bene instituti sunt optimum patris familias instrumentum. ut sagittæ tersæ sunt aptæ instrumenta militi.* 5 Impleverit pharetram] *id est, se tuis liberis instruxeris: allegoria.* Non erubescent] *id est, non cedent inimicis, sed superabunt ipsos, & possidebunt portam inimicorum suorum: ut promittitur Gen. 22. 17.* Periment] *ut hoc verbum ita interpretemur, postulat ratio allegoriæ, constructio, & simile exemplum 2. Chron. 29. 10.*

PSALMUS CXXVIII.

Psaltes piorum felicitatem proposita, demonstrat quàm grato animo sit percipienda benedictio Dei publica in Ecclesiam, & privata in pios singulos.

[a] Heb. *excellentiarum: ut suprà Psal. 120.*
[b] Heb. *vescêris: sync. doche*

1 [a] Canticum excellentissimum, Beatus quisque timens Jehovæ, qui ambulat in viis ejus.
2 Labore enim manuum tuarum [b] fruêris: beatus eris, & bene erit tibi.
3 Uxor tua ut vitis fructifera [a] ad latera domus tuæ, filii tui [a] ut plantæ olearum; circunstabunt mensam tuam.
4 [a] Ecce, cùm ita benedicatur vir timens Jehovę:
5 Benedicit tibi Jehova [a] e Tzijone: [c] fruere igitur bono Jeruschalaim omnibus diebus vitæ tuæ,
6 Et [a] respice natos filiis tuis; [a] pax est super Jisraëlem.

[c] Hebraice: *gaudebis.*

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est didascalicum, quo Psaltes primùm generatim benedictionem Dei erga pios prædicat, tribus versibus: deinde specialim quasi in rem præsentem ducit fideles singulos, a præsente sua & Ecclesiæ experientia, tribus reliquis.* 3 Ad latera] *id est, ut pergulana vitis, quæ ad macerium apposita sit fructuosior, ita fœcundabitur uxor benedictione Dei.* Ut plantæ olearum] *id est, virides & semper frondentes augescent.* 4 Ecce] *altera pars, qua excitantur pii ad recognoscendas & percipiendas benedictiones Dei, tum publicas Ecclesiæ, sequent. versu tum singulares erga se, vers. 6.* 5 E Tzijone] *id est, ab Ecclesia in qua habitat, benedictione perfundens Ecclesiam & te ipsum in Ecclesia.* 6 Respice natos] *id est, singularem Dei benedictionem percipe erga familiam tuam, vitæ longævæ, & fœcundæ prolis.* Pax est] *Concelebratio epiphonematica.*

PSALMUS CXXIX.

Ecclesia sibi in præsenti sæculo afflictiones a mundo & liberationes a Deo prædicat: funestumq; adversariorum exitium.

[a] Heb. *excellentiarum: ut suprà. 120.*

1 [a] Canticum excellentissimum. [b] Multum affecerunt me angustiis inde a pueritia mea, [b] dicat nunc Jisraël:
2 Multùm affecerunt me angustiis inde [b] a pueritia mea [b] etiam non prævaluerunt mihi.
3 Super tergum meum araverunt [a] aratores, [b] produxerunt quamque strigarum suarum.
4 Jehova justus, [b] truncavit [b] densos funes improborum.
5 [b] Erubescent & agentur retrorsum, omnes osores Tzijonis.
6 Erunt tanquam fœnum tectorum, quod [a] antè quàm extrahat fœniseca falcem, exaruit:
7 [b] Quo non implet manum suam messor, aut lacertum suum, qui manipulos facit:
8 Neque dicent qui transeunt; benedictio Jehovæ adsit vobis, benedicimus vobis in nomine Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est didascalicum; quo Ecclesia docet, primùm se gravissimè ab hostibus oppressam, a Deo liberatam esse, quatuor versibus; deinde hostium & improborum omnium ruinam prædicat, reliquis versibus.* Multum] *prior pars cantici exponens mala Ecclesiæ trib. vers. & liberationem, ver. 4.* Dicat nunc] *i. agnoscat semper & prædicet salutem suam, & ruinam adversariorum, nimirum tantisper dù præsens tempus durat.* 2 A pueritia] *i. ab orbe condito, cùm cœpit Ecclesia esse: quæ allegoricè cum homine uno comparatur, hìc, & cum arvo, vers. 3.* 3 Aratores] *id est, hostes, quibus Deus tanquam admini-*

ministriu utitur ad sarriendum, arandum, & colendum Ecclesiam suam. Produxerunt] *id est, nullam partem agri Dei inexcultam reliquerint, quin summo labore effoderent.* 4 Truncavit] *id est, quamvis valida & firma consilia conatus, opera illorum, idq; nullo negotio dissecat, cùm opus est, ad asserendam justitiam suam.* Densos funes] *quibus aratrum trahebant in dorso Ecclesiæ: sic perstat ut allegoriæ.* 5 Erubescent] *secunda pars cantici de funesto adversariorum casu, duobus versibus; jejunitate sive sterilitate illorum ex maledictione Dei, vers. 7. & contemptu, versu ultimo: quo omnia similiter allegoriæ a re rustica sumpta exprimuntur.* 6 Antè quàm extrahat] *id est, statim exaresci, non expectato tempore fanescii: allegoria prior fœni sive graminis; ut Iſobi 8.12.* 7 Quo non implet] *posterior allegoria a segetibus.*

PSALMUS CXXX.

Psaltes sibi maximas liberationes obtigisse narrat invocanti Deum, ideoq; se Deo confidere: & Ecclesiam ad fiduciam eandem hortatur promissionibus.

a Heb. excellentiarum: ut supra, 120.

1 CANTICUM a *excellentissimum.* Ex profunditatibus b inclamavi te Jehova, *dicens:*
2 b Domine, auscultà vocimeæ: sint aures tuæ intentæ ad vocem deprecationum mearum.
3 b Si iniquitates observaveris, Jah; Domine, quis possit consistere?
4 b Sed apud te *est* condonatio, b ut reverenter colaris.
5 b Expectavi Jehovam, expectavit anima mea: b etiam in verbo ejus expectationem habeo.
6 b Animus meus erga dominum *studiosior est,* quàm excubiarum erga matutinum, b excubantium ad matutinum usque.
7 b Expectationem habeat Jisraël in Jehova; quia apud Jehovam *est* benignitas, & plurimum apud eum c redemptionis:
8 Et ipse redimet b Jisraëlem, ab omnibus iniquitatibus ejus.

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est didascalicum, quo Propheta primùm historiam suam narrat, sex versibus; deinde Ecclesiam informat in fide ab exemplo suo, duobus ultimis. In historia autem sua primùm res anteactas exponit, versibus quatuor; deinde præsentem constitutionem animi sui a præcedentibus experimentis, vers. 5. & 6. Quamobrem hic psalmus apposissimè superiori subjectus videtur.* Profunditatibus.] *id est, profundissimis & immanibus periculis: metaphora ab aquis; ut Psalm. 69. 2. & 3.* Inclamavi te] *vide similem planè narrationem Psal. 116.* 2 Domine] *summa orationis quam habuit Psaltes in afflictionibus; cujus partes sunt duæ, petitio salutis, hoc versu: & causa petitionis, duobus sequentibus.* 3 Si iniquitates] *ætiologia petitionis, quasi dicat, benefac nobis non propter nos, hoc vers. sed propter gloriam tuam, vers. sequentibus.* 4 Sed apud te est] *id est, habeto rationem gloriæ tuæ, quæ versatur tum in fide & veritate promissionum tuarum, tum in cultu ejus; quæ duo planè intercidissent, si iniquitates nostras observaret Deus; & nos judicio suo perderet.* Ut reverenter] *id est, ut condonatione tua conserventur qui te colant: sententia paralepsis, ut vers. seq.* 5 Expectavi Jehovam] *& expectationem meam consecutus sum: paralepsis sic transitur ad alteram narrationis partem de præsente Prophetæ animo, quasi dicat, experientia mea effecit spem, quæ nunquam pudefaciet me: Rom. 5. 4. & 5.* Etiam] *nimirum ut antè habui, & beneficia inde consecutus sum.* 6 Animus meus] *id est, magis desidero frui Deo, quam ulli exhibiteres matutino, utcunque vigiliis defessi.* Excubantium] *id est, perpetuarum excubiarum, quibus nemo successerit; sed quæ per totam noctem vigilaverint.* 7 Expectationem] *secunda pars cantici, continens documentum fidei in Deum, hoc versu; & promissionem confidentibus; sequente versu.* Redemptionis] *profluentis ex benignitate ejus.* 8 Jisraëlem] *qui expectationem suam in Jehova habuerit.*

PSALMUS CXXXI.

David demissum suum animum simplicémque professus, Ecclesiam ad humilitatem, simplicitatémque cohortatur.

a Heb. excellentiarum: ut supra psal. 120. b Heb. cor. c Heb. mira. bilia præ me.

1 CANTICUM a *excellentissimum Davidis.* Jehova, c non fuit altus b animus meus, neq; elati oculi mei; ac non aggressus sum res magnas aut c arduas suprà quàm cõveniat mihi.
2 An non composui & sedavi animum meum, similis depulso a lacte apud matrem suam, similis depulso a lacte apud me *fuit* animus meus.
3 b Expectationem habeat Jisraël in Jehova, ex hoc tempore usque in seculum.

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est didascalicum quo Psaltes primùm animi sui simplicitatem exponit, duobus versibus; deinde Ecclesiam hortatur ad imitationem sui, versu 3.* Non fuit altus.] *i. neque animo, neque signo, neque facto aspiravi ad regnum & Schaülis eversionem, aut aliud quidquam ingens ex me ipso tentavi; sed certa fiducia recubui in te, & acquievi voluntati tuæ.* 3 Expectationem habeat] *id est, meo exemplo nunquam alat ingentes spiritus; sed a divina voluntate pendeat.*

PSALMUS CXXXII.

David arcam Dei ducturus Jerusalaima solicitudinem suam, votum, officiúmque exponit Deo: orat ut Deus veniat in civitatem suam, & regno, sacerdotio, populóque benefaciat: ideoq; promissiones antè a Deo factas adducit

1 CANTICUM [a] excellentissimum. [1] Memor esto, Jehova, Davidis; [b] cum tota [1] afflictione ejus:

2 [1] Juravit Jehovæ, vovisse ampliſſimo [1] Deo Jahhakobi, dicendo:

3 Diſpeream, ſi ingrediar tentorium [1] domus meæ, ſi conſcendam ſpondam [1] ſtratorum meorum;

4 [1] Si dem ſomnum ſuum oculis meis, palpebris meis dormitationem:

5 Donec invenero locum pro Jehova, locum tabernaculorum pro ampliſſimo Deo Jahhakobi.

6 [1] Ecce audiveramus [1] eã fuiſſe [1] in Ephrateæ regione, inveneramus eam in agris [1] Jahharis:

7 [1] Accedimus ad tabernacula ejus, incurvamus nos ante ſcabellum pedum ejus.

8 [1] Surge Jehova, aditurus requiem tuam; tu & arca roboris tui.

9 [1] Sacerdotes tui induantur juſtitia, & quos benignè accipis cantent.

10 [1] Propter Davidem ſervum, ne avertas [1] faciem uncti tui.

11 [1] Juravit Jehova Davidi [1] veritatem, a qua non avertet ſe, dicens; De fructu ventris tui ponam in ſolio tuo. 2. Schem. 7. 12.

12 Si obſervaverint filii tui fœdus meum & teſtimonia mea ſingula quæ docebo eos; etiam filii illorum uſque in ſempiternum ſeſſuri ſunt in ſolio tuo. 1. Reg. 2. 4. & 2. Chron. 6. 16.

13 Nam elegit Jehova Tzijonem, expetivit pro habitatione ſua, dicens:

14 Hæc eſt requies mea uſque in ſempiternum; hîc habitaturus ſum, quia hoc expetiveram. Pſal. 78. 68.

15 [1] Viatico ejus [c] affatim benedicam, egentes ejus ſaturabo cibo:

16 Sacerdotes ſque ejus induam ſalute, & quos in ea benignè accipio, [d] omnino cantabunt illi.

17 Ibi efficiam ut [1] germinet cornu Davidis, ubi aptavi [1] lucernam uncto meo.

18 Inimicos ejus induam [1] pudore; ſuper ipſum verò [1] florebit coronamentum ejus.

[a] Heb. excellentiarum: ut ſupr. 120.
[b] Heb. cum toto afflictu ejus.
[c] Heb. benedicendo benedicam.
[d] Heb. cantando cantabunt.

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum eſt* ἐυκτικὸν *conſtans ex partibus duabus: una eſt oratio ſive petitio, uſque ad verſ. 11. altera eſt ætiologia petitionis exponens promiſſiones Dei, inde ad finem uſque. Videtur autem hic Pſalmus conſcriptus fuiſſe, cùm arca ex domo Hhobededomi deducenda eſſet Jeruſchalaima: 1. Chronic. 15.* Memor eſto] *id eſt, demonſtra te meminiſſe & reſpicere ad Davidem, ſtudiumq; animi ejus contentiſſimum approbare, præſtando petitionem ejus: ut Geneſ. 8. 1. Eſt autem hîc prolepſis ſive generalis petitionis propoſitio, cujus duæ partes in ſequentibus per ὑπόφασιν explicantur.* Afflictione ejus] *id eſt, anxia animi ſolicitudine, quæ deinceps exponitur uſque ad verſum. 6.* 2 Juraſſe Jehovæ] *expoſitio afflictionis, ut modò dictum eſt. quaſi dicat, ego ſemper verſor in eadem ſolicitudine quam habebam antequam in Hhuzzam irrumperes, nimirum, ut arca fœderis adducatur ad me: & quod prius tibi jurejurando adhibito voveram, idem votum adhuc integrum perſtare ſentio; etſi me jam prius hoc deſiderio afflictum, amplius aliquantiſper tua irruptione in Hhuzzam conturbaſti atque afflixiſti. 2. Schem. 6. & 1. Chronic. 13.* Deo Jahhakobi] *cujus ſimule votum benedictione tua comprobaſti, Gen. 28.* 3 Domus meæ] *quam recens ædificandam curarus in civitate Davidis: ut oſtenditur 2. Schem. 5. 9. & 1. Chronic. 15. 1. Nam non fuit adeò arrogans David, ut voto ſuo ſe legem putaret poſſe Deo præſcribere, ut quamprimùm veniret arbitratu ipſius; neque adeò temerarius, ut ſponderet ſe ſub duo habitaturum, non cubaturum, & noctes inſomnes ductinum donec apportaretur arca; quod opus fuit multorum dierum: ſed religio fuit illi migrare in novum domicilium ſuum, niſi priùs, Deus ibidem ſuam ſedem conſtituiſſet. Similis poſtea religio illi fuit, cùm de templo ædificando cogitaret; ut teſtantur ipſius ad Nathanem verba, 2. Schem. 7. 2.* Stratorum meorum] *quæ in novo domicilio comparata ſunt.* 4 Si dem] *nimirum in mea domo.* 6 Ecce] ἐμφασία *ſive exornatio alterius membri prolepſeos: in qua David primùm narrat officium ſuum præteritum, hoc verſu; & præſens, ſequente; deinde exponit petitionem ſuam, tribus verſibus.* Eam] *nimirum arcam, quæ nominatur infrà verſ. 8. Relativum ante ſuum antecedens, ut alibi.* In Ephratæa] *id eſt, Schilunie, in tribu Ephraimi; ubi aſſervata eſt inde a temporibus Jahoſchuhhæ, uſque ad obitum Hhelis ſacerdotis, dum a Peliſchtæis capta eſt, 1. Schem. 4. 11.* Jahharis] *ſive ſilvæ, id eſt, in urbe Jahharimorum, quæ in loco plano & ſylvoſo ſita eſt, quamobrem a ſylvis dicta eſt Kirjath-Jehharim, id eſt, urbs ſylvarum; a planitie verò dicitur Bahhal, vel Bahhala, vel Kirjath-bahhal, atque etiam Bahhales Jehudæ, id eſt, plana loca; hîc verò agri ſive campi.* 7 Accedimus] *in domum Hhobed-Edomi, ubi relicta fuerat arca, cùm David judicio Dei in Hhuzzam exercitu fuiſſet conſternatus; 2. Schem. 6. 10. & 1. Chronic. 13. 13.* 8 Surge Jehova] *petitio, de qua vide 2. Chronic. 6. 41. Continet autem hæc petitio precationem pro domicilio Dei, & piorum ſanctificatione, duobus verſibus; & deprecationem iræ quam in priore deductione fuerant experti, verſ. 10.* 9 Sacerdotes tui] *id eſt, adminiſtri ſacrorum, qui ſe ſanctificarunt ritè, ampliùs ſanctificentur a te: ſic accommodat ad ſingularem hanc profectionem promiſſum illud Dei de quo infrà verſ. 16. confer cum 1. Chron. 15.* Quos benignè accipis] *id eſt, populus tuus: 1. Chron. 15. 28.* 10 Propter Davidem] *id eſt, Chriſtum filium Davidis, qui ſubinde in Prophetis appellatur David: ut Hoſch. 3. 5.* Faciem uncti tui] *id eſt, meam, qui unctus ſum in Chriſto tuo per Schemuëlem ex mandato tuo, 1. Schem. 16. His autem verbis paratur tranſitus ad ſequentem ætiologiam; qua copioſè explicatur quod modò dictum eſt, propter Davidem ſervum tuum. quaſi dicat, propter quem juraſti, &c. quæ in ſequentibus verſ. apponuntur.* 11 Juravit] *altera pars cantici; explicatio promiſſionum, quibus freta fides ad orandum Deum ſuperioribus verbis adducta eſt.* Veritatem] *id eſt, promiſſionem firmiſſimam & conſtantiſſimam: ut ſequentia verba exponunt. Sunt autem hujus promiſſionis loci quatuor: gentis Davidicæ æternitas, duobus verſibus; urbis & regionis ſanctificatio ex præſentia Dei, verſ. 13. & duobus ſequen. ſacerdotum, verſ. 16. & regnum florentiſſimum, duobus ultimis.*
15 Viatico ejus] *id eſt, rebus neceſſariis ad præſentem vitam, quæ peregrinatio eſt a Domino.* 17 Germinet cornu] *id eſt, amplificentur & propagentur vires regni: metaphora ab animantibus quorum remota ſunt*

sunt cornua. Lucernam] *id est, ubi jam cœpi insistere dignitatem & splendorem regium. ut 2. Schem. 21.17. & 1. Reg. 11.36.* 18 Pudore] *id est, pudendo exitio, quod saluti opponitur, ver. 16.* Florebit] *id est, florens permanebit, nec marcescet unquam: metaphora, ut superiore versu.*

PSALMUS CXXXIII.

David communionem sanctorum celebrat; & elegantibus comparationibus figurat bona, amœnitatem & illius.

[a] Heb. excellentissimum: ut supr. 120.

1 Canticum [a] *excellentissimum Davidis.* Ecce quàm bonum & quàm amœnum est, habitare fratres etiam unà.
2 Est ut unguentum illud optimum superfusum capiti, descendens super barbam, barbam Aharonis; quod descendit usque ad oram vestium ejus.
3 Ut ros Chermonis, *ut* qui discendit super montes Tzijonis: nam illic mandat Jehova benedictionem suam, vitam usque in seculum.

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est dudascalicum; quo Propheta communionem sanctorum celebrat, a bonitate & amœnitate ejus.* Ecce] *propositio prolepticè continens duo epitheta communionis sanctorum, quæ per ὑστέρον Hebræis familiarem postea explicantur.* Fratres] *id est, filios Dei, Ecclesiæ membra, ejusdem doctrinæ & vitæ participes in Christo.* Etiam unà] *id est, etiam inter se communionem colere, ut Deus cum ipsis colet: est enim communio sanctorum duplex, cum Deo, & cum Ecclesia.* 2 Est ut] *expositio amœnitatis per comparationem, de qua vide Exodi 30.23. & sequentibus. quasi dicat, ut amœnum est oleo unctionis perfundi Aharonem totü, omniaq; vestimenta ejus, & omnibus circumstantibus odori esse: sta amœnum est corpus convenientium in nomine Dei, quos Deus certissimè sua persona ornat, & donis spiritus oderatissimis.* Vestium ejus] *de quibus Exodi 28.* 3 Ut ros Chermonis] *explicatio bonitatis; quæ primùm adumbratur duabus comparationibus, postea nudis verbis exponitur.* Chermonis] *quo ager Baschanis fertilis redditur.* Nam illic] *numerum ubi fratres habitant etiam unà, ver. 1.* Benedictionem suam] *id est, omne bonum cum remissione peccatorum, & vitam æternam.*

PSALMUS CXXXIIII.

Psaltes Ecclesiam totam hortatur ut benedicat Deo, adjunctis promissionibus.

[a] Heb. excellentissimum: ut supr. 120.

1 Canticum [a] *excellentissimum.* Ecce, benedicite Jehovæ omnes servi Jehovæ; qui perstatis in domo Jehovæ singulis noctibus.
2 Attolite manus vestras [b] sanctè, & benedicite Jehovæ.
3 Benedicet tibi Jehova e Tzijone, qui fecit cœlos & terram.

[b] Heb. *sanctitate.*

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est* ἐυχαριστικὸν, *continens primùm hortationem ad corpus Ecclesiæ ut benedicat Deo, duobus versibus; deinde promissionem, ultimo.* Ecce] *quasi dicat, cùm tuum, ô Ecclesia, corpus ita sit adunatum in Christo, & tantis benedictionibus cumulatum, ut superiore psalmo dictum est; agedum, benedicite Jehovæ, tum vos sacerdotes & Levitæ, hoc versu; tum populus totus, sequente.* Singulis noctibus] *id est, non tantùm interdiu, sed etiam nocte observatis observationes ejus; ut Num. 18.1. & sequent. & 1. Chron. 9.33.* 2 Attollite] *i. orate & gratias agite: hortatio ad Ecclesiam totam.* 3 Benedicet] *id est, perget ornare gratos animos vestros sua illa benedictione, de qua superiore Psalmo, ver. ultimo.*

PSALMUS CXXXV.

Psaltes Ecclesiam hortatur ad laudandum Deum, omnipotentiæ in res creatas & inimicos ipsos, bonitatisq; erga Ecclesiam nomine: quæ omnia per comparationem idolorum gravissimè amplificat.

Ubi laudate Jahve Psal. 104.35.

1 Halelu-jah. Laudate nomen Jehovæ, laudate servi Jehovæ.
2 Qui statis in domo Jehovæ, in atriis domus Dei nostri.
3 Laudate Jah, quia bonus *est* Jehova: psallite nomini ejus, quia amœnum *est*:
Exod. 19.5.
4 Quia Jahhakobum sibi elegit Jah, Jisraëlem in peculium suum.
5 Nam ego novi magnum esse Jehovam, & dominum nostrum superiorem omnibus diis.
[a] Hbe. quicquid placet Jehovæ, fecit: ut Gen. 9.6.
6 [a] Quicquid placet sibi, Jehova facit; in cœlis ac in terra, per maria & omnes abyssos.
7 Faciens ut ascendant vapores ab extremitate terræ; fulgura cum pluvia facit, depromit ventum e thesauris suis.
8 Qui percussit primogenita Ægypti, [b] tam hominum quàm jumentorum:
9 Cùm immisisset signa & prodigia in mediũ tui, Ægypte; contra Parhhonem & contra omnes servos ejus.
10 Qui percussit gentes amplas, & interfecit reges robustos:
11 Sichonem regem Emoræorum, & Hhogum regem Baschanis; omniaque regna Cenahhanæorum:
12 Et dedit terram eorum possessionem; possessionem Jisraëli populo suo.
13 O Jehova, nomen tuum *est* in seculum; Jehova, memoria tui in [c] quamque generationem.

[b] Heb. *ab homine usque ad jumenta: Exod. 12.29*
Deu. 2. & 3.
Jehosch. 12.
[c] Heb. *generationem & generationem*

tionem.
14 'Quòd ſi judicat Jehova populum ſuum, mox de ſervis ſuis pœnitet ipſum.
15 'Terriculis gentium argenteis & aureis, operi manum humanarum,
*Pſa.*115.4. 5.&.6. 16 Os illis *eſt*, ſed non loquuntur, oculi *ſunt* illis, ſed non vident:
17 Aures *ſunt* illis, ſed non audiunt; etiam non *eſt* ſpiritus in ore illorum.
18 Similes illis futuri ſunt qui faciunt illa, quiſquis confidit illis.
19 'Domus Jiſraëlis benedicite Jehovæ, domus Aharonis benedicite Jehovæ:
20 Domus Leviticæ *tribus* benedicite Jehovæ; timentes Jehovæ benedicite Jehovæ, dicendo:
21 Benedictus *ſit* Jehovae 'Tzijone, inhabitans Jeruſchalaimis. Halelu-Jah.

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *Ode eſt* ἐπαινετικὴ, *continens primùm exordium hortatorium ad laudationem Dei, tribus verſibus; deinde propoſitionem argumentorum ad laudes Dei pertinentium: a ver.* 3. *ad* 15. *poſtea exornationem a comparatione idolorum & idololatrarum, a ver.* 15. *ad* 19. *poſtremò concluſionem ejuſdem argumenti cum exordio, ad finem uſque.* 2 Qui ſtatis] *id eſt, ſacerdotes, Levitæ, & populus, quibus ſua atria erant: ut* 2. *Chron.* 4. 9. 3 Bonus eſt Jehova] *propoſitio ſumma argumentorum ad laudes Dei pertinentium: nimirum Deum natura ſua bonum & amœnum eſſe, hoc ver. talemq; ſe exhibere ſuis, verſu ſequente; potentiſſimum verò etiam exteris, ver.* 5. *quæ duo poſtea copioſiùs exponuntur per* ὑστεροπρότερον. 6 Quicquid placet] *explicatio poſterioris membri prolepſeos de omnipotentia Dei, tum in rebus omnibus creatis, duobus verſibus; tum in hoſtibus Dei & populi ipſius demonſtrata, a verſu* 8. *uſq; ad* 12. 7 Extremitate terræ] *una ad alteram.* E theſauris ſuis] *id eſt, ſpecubus & locis abditis, in quibus velut theſauris continet ventos Deus.* 12 Et dedit terram] *explicatio prioris membri de bonitate & amœnitate Dei erga populum ſuum; quæ non tantùm in hac tradıtione terræ poſita eſt, ſed in conſtante beneficentia, quam per exclamationem enuntiat Pſaltes, ſequente verſ.* 13 Memoria tua] *id eſt, documenta memoriæ tuæ, quæ tradu populo tuo.* 14 Quòd ſi] *id eſt, ſi juſto ſuo judicio interdum caſtigat: occupatio objectionis quæ fieri potuit, Deum non ſemper indulgere Eccleſiæ ſuæ, ſed graviter flagellare: cui objectioni reſpondetur, ſi non ſemper indulget, ac non ſemper verberat; ſed ſuorum miſertus ferulam abjicit, & paternè ſuos recipit, quaſi pœnituerit ipſum duriter cum illis egiſſe: humanitus dictum, ut Gen.*6.6. 15 Terriculis] *exornatio ſuperiorum documentorum a comparatione potentiæ Dei cum impotentia idolorum, tribus verſibus; & exitus bonorum cum exitu idololatrarum, ver.* 18. *de terriculis autem vide* 1. *Schem.* 31. 9. 19 Domus Jiſraëlis] *concluſio, ut dictum eſt ſuprà in ver.* 1. *ſingulos ordines nominatim hortans.* 21 Tzijone] *id eſt, ubi aſpectabilem præſentiam ſuam conſtituit, in Eccleſia.*

PSALMUS CXXXVI.

Pſaltes hortatur Eccleſiam ad prædicandas Dei laudes propter beneficentiſſimam naturam & majeſtatem ipſius, benignáque opera in creatione, adminiſtratione, & conſervatione rerum omnium, ac inprimis Eccleſiæ demonſtrata.

1' Celebrate Jehovam, quia bonus *eſt*; quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus.
2 Celebrate 'Deum deorum, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus.
3 Celebrate dominum dominorum, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus.
4 'Eum qui facit mirabilia magna ſolus, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus:
*Gen.*1. 5 Qui fecit cœlos 'intelligentiâ, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus.
6 Qui expandit terram 'ſuper aquas, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus.
7 Qui fecit lumina magna, quia in ſeculum *eſt* benignitatis ejus:
8 Solem ad dominium *obtinendum* interdiu, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus:
9 Lunam cum ſtellis ad dominia *obtinenda* noctu, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus.
Exod 12.29. *& ſequentibus.* 10 'Quia percuſſit Ægyptios in primogenitis illorum, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus:
11 Et eduxit Jiſraëlem e medio illorum, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus:
12 Manu robuſta & brachio extento, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus.
Exod. 41.21. 13 Qui ſecuit mare algoſum 'in ſegmenta, quia in ſeculum *eſt* benignitas eius:
14 Et tranſmiſſit Jiſraëlem per medium illius, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus:
15 Excuſſitque Parhhonem & copias illius in mare algoſum, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus.
Exod. 13. & ſequentibus *Numer.* 20. 21. 16 Qui duxit populum ſuum per deſertum, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus.
17 Qui percuſſit reges magnos, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus.
18 Et interfecit reges magnificos, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus:
19 Sichonem regem Emoræorum, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus:
20 Et Hhogum regem Baſchanis, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus.
21 Deditque terram 'iſtorum in poſſeſſionem, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus:
22 Poſſeſſionem Jiſraëli 'ſervo ſuo, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus.
23 'Qui in abjectione noſtra recordatur noſtri, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus:
24 Et aſſerit nos ab hoſtibus noſtris, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus.
25 Qui dat cibum 'omni carni, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus.
26 Celebrate Deum fortem cœlorum, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus.

ANNOTATIO.

1 Celebrate] *Ode eſt* ἐπαινετικὴ, *continens propoſitionem hortatoriam ad laudes Dei, primùm a natura & ſumma majeſtate ejus, tribus verſibus; ſecundò ab operibus admirabilibus, inde uſque ad ver.* 26. *& concluſionem*

sionem hortatoriam ejusdem argumenti cum principio. Est autẽ hæc ode ἀντίστροφος, sive singulos versus eadem clausula terminans; ut doceatur tum laudum nostrarum, tum operum Dei omnium fontem esse unicum benignitatem Dei: quod documentum quia perpetuum est, propterea hæc ode quotidie in vetere Ecclesia ab Levitis cantata est, 1. Chron. 16. 41. 2 Deum deorum] *vide Deut. 10. 17.* 4 Eum qui facit] *alterum membrum propositionis de laudatione Dei ab operibus ipsius: quæ hoc quidem vers. proleptice ponuntur; deinde verò distribuuntur in opera creationis, usque ad vers. 10. & opera administrationis, usque ad ultimum.* 5 Intelligentia] *id est, sapientissimè & intelligentissimè: sic Proverb. 3. 19.* 6 Super aquas] *ut suprà Psal. 24. 2.* 10 Qui percussit] *alterum genus operum ad laudem Dei pertinentium, nimirum benigna ipsius administratio, tum singularis contra inimicos Ecclesiæ suæ, & erga Ecclesiam ipsam, extra ordinem & ordinarie, usque ad vers. 25. tum universalis erga omnes propter benignitatem ipsius, vers. 25.* 13 In segmenta] *utrinque disparato mari, Exodi. 14. 22.* 21 Istorum] *& Cenahhanæorum omnium; ut dictum est superiore psal. ver. 10. & 11. synecdoche.* 22 Servo suo] *id est, quem in fidem suam recepit, ut sibi serviat.* 23 Qui in abjectione] *transitio ad ordinariam administrationem Dei beneficentissimam, tum erga Ecclesiam, duobus versibus; tum erga creaturas omnes, vers. 25.* 25 Omni carni] *& rebus creatis omnibus consulit, synecdochicè.*

PSALMUS CXXXVII.

Sacerdotes & Levitæ captivi ad sacras cantiones cantandas sollicitati, ostendunt a se bona fide fieri non posse: in luctu suo constanter permanent, Edomæis & Babyloniis severissimum Dei judicium imprecantur atque denuntiant.

1 AD [a]flumina Babyloniæ [a]ibi sedentes, etiam *atque etiam* flevimus; cùm recordaremur Tzijonis:

2 Ad salices [a]in ea, suspendimus [a] citharas nostras:

3 [a]Quamvis ibidem peterent a nobis [b] cantiones lætas qui captivos abducebant nos, & qui [c]contumulaverant nos, *dicentes*; canite nobis de [c]canticis Tzijonis.

4 [a]Quomodo fuissemus cantaturi [a] canticum Jehovæ, [a]in solo alienigenarum?

5 [a]Si obliviscar vestri, ô Jeruschalaima; [a]obliviscatur *sui* dextera mea.

6 [a]Adhæreat lingua mea palato meo, si non [a] recorder tui: si non [d] [a]revocem ad Jeruschalaima caput lætitiæ meæ.

7 [a]Recordare Jehova, [a] contra [e] Edomæos [a]diei Jeruschalaimorum: qui dicebant; [a]nudate, nudate, quantisper fundamentũ ejus *erit* in ea.

8 [f]Gens Babylonica vastanda; beatus *sit*, qui rependet tibi maleficium tuum quo affecisti nos:

9 Beatus, qui [a]prehendet; & dissipabit parvulos tuos allidens ad petram.

[a] Heb. *in medio ejus.*
[b] Heb. *verba cantici, & contumulatores nostri* verba lætitiæ.
[c] Heb. *cantico nallage numeri.*
[d] He. *faciam ut ascendant Jeruschalaima ad caput*: *hypallage.*
[e] Heb. *filios Edomi.*
[f] Heb. *filia Babyloniæ vastata, id est, quæ certissimè vastabitur.*

ANNOTATIO.

1 Ad flumina] *Canticum est generis mixti, didascalicum, & συμπικὸν, cujus partes sunt tres: prima est narratio ludificationis quæ hostes in Israëlitas captivos utebantur, tribus versibus; secunda, confirmatio facti piorum in gravibus illu tentationibus, vers. 4. 5. & 6. postrema, imprecatio & interminatio judiciorum Dei, tribus ultimis.* Flumina Babyloniæ] *id est, monarchiæ Babylonicæ: nam Judæi non in solam Babyloniam propriè dictam abducti sunt, sed dispersi in ditionem Babylonicam: ut ex Jechezkele, Danjele, & Hhezra constat evidentissimè.* Ibi sedentes] *id est, ad vada consistentes, donec trajecissent omnes.* 2 Citharas nostras] *id est, instrumenta musica nostra abjecimus, & omne canendi studium: synecdoche. Hinc autem videntur Psalmum hunc pii sacerdotes Levitæ conscripsisse, ad institutionem & confirmationem Ecclesiæ.* 3 Quamvis] *id est, ne illorum quidem autoritati paruimus quorum eramus mancipia, ut vel tantillum dissimulato luctu ipsis in ea re gratificaremur, & sacras cantiones prophano abusu contaminaremus.* Contumulaverant nos] *id est, & gentem nostram & habitationes nostras, urbémque & templum Dei nostri in funestum & miserabilem tumulum redegerant: ut psal. 79. 1. synecdoche. Sic autem Hhebræum nomen interpretamur adducti germano illius etymo, superioríque membri & totius argumenti consideratione.* 4 Quomodo fuissemus] *confirmatio facti piorum, cur suis hostibus morem non gesserint, cujus partes sunt, ætiologia, hoc versu; & κατάφρα sive devotio sui ipsorum, si ab officio suo discederent, duobus sequentibus.* Canticum Jehovæ] *prior ratio silentii piorum, a cantionum genere, quas sacras Deo esse agnoscunt; non autem prophanas, ad libidinem insimicorum Dei abutendas.* In solo alienigenarum] *secunda ratio, quasi dicat, non est hujus loci, neque temporis: nam cantica illa ad cultum Jehovæ in Ecclesia spectabili pertinentia fuerunt tantùm in terra quam sanctificaverat decantanda.* 5 Si obliviscar] *alterum membrum confirmationis, nimirum devotio, quasi dicat, dispeream si fecero; absit a me tam indignum facinus, ut quasi oblitus vestri cantica lætitiæ canam.* Obliviscatur sui] *id est, fiat abalienata atque emortua, potius quàm ut canam: metaphora.* 6 Adhæreat] *id est, potius exarescat quàm ut cãtet istorum arbitratu: qua in re perinde facerem, ac si Tzijonis & Jeruschalaimorum oblivisceret.* Recorder tui] *id est, perpetuo luctu meam de te recordationem testatam faciam.* Revocem] *id est, totam & perfectam lætitiam meam constituam in recordatione urbis, & spe restitutionis illius: alibi nusquam lætitiæ argumentum inveniam.* 7 Recordare] *tertia pars odes respiciens adversarios, & continens primùm imprecationem, hoc vers. deinde propheticam denuntiationem gravissimæ illorum ruinæ.* Contra Edomæos] *ut psal. 79. 12. horum autem insanam debacchationem in templum, urbem, & populum Dei vide Jirmeiæ 49. 7. & Jechezk. 25. 12. prædictionem verò ruinæ ipsorum ibidem, & Lament. 4. 21.* Diei] *calamitosi quo eversa sunt: psal. 116. 2.* Nudate] *id est, subruite ad ima fundamenta usque; ne fundamentorum quidem vestigia relinquite: in Edomæos autem contrariam denuntiationem vide Maleachi. 1. 3.* 8 Gens Babylonica] *prophetica denuntiatio ruinæ Babylonicæ, cum exclamatione bene optantis illu per quos*

quos ruina Babyloniorum erat eventura: de quo Jeschahh.13.& Jirmejæ 50.& 51. 9 Prehender] *id est, qui se verissimè in te judicia Dei exercebit pro atrocitate maleficiorum tuorum: ut Jeschahh.13.16.*

PSALMUS CXXXVIII.

David Deum celebrat propter benignum verbum & opera ejus erga se: a gentibus suo exemplo celebratum iri docet, ac postremò se committit Deo.

1 ODE *Davidi.* Celebrabo te ex toto [a] animo meo, [b] coram potestatibus psallam tibi.

2 Incurvabo me versus templum sanctitatis tuæ, & celebrabo nomen tuum, propter benignitatem tuam & propter fidem tuam: quamvis magnifices supra totum nomen tuum, sermonem tuum.

3 In quo die clamavi, eodem exaudivisti me; fecisti ut efferret me ex animo robur.

4 Celebrabunt te Jehova, omnes reges terræ; cùm audierint sermones oris tui:

5 Et canent de viis Jehovæ, magnam esse gloriam Jehovæ:

6 Quamvis elatus sit Jehova, tamen depressum aspicere; quamvis altus, e longinquo pernoscere.

7 Si ambulo in media angustia, vivum conservas me: in faciem inimicorum meorum extendis manum tuam, & servat me dextera tua.

8 Jehova perficiat pro me: Jehova benignitas tua in seculum est; ab operibus manuum tuarum ne desistas.

[a] Heb. *corde.*
[b] Heb. *diis.*

ANNOTATIO.

1 Ode] *Ode est generis mixti,* ἐπαινετικὴ καὶ ἐυκτική: *constat itaque duabus partibus; laudatione Dei usque ad vers.7.& petitione, duobus ultimis. Laudatio autem duplex est; una, singularis a Davide, tribus versibus; altera, communis omnium gentium quæ ad Christi regnum vocandæ erant, inde ad vers.7.* Coram potestatibus] *id est, publicè, ne apud ullos quidem proceres dissimulabo: ut psal.107.32.& 119.passim: quomodo accipiendum esse docet ver.4.* 2 Propter benignitatem] *ut suprà psal.115.1.* Quamvis] *correctio, ut suprà psal.71.15. quasi dicat, etsi longè ampliora sunt quæ denuntias & præstas verbo tuo, quàm ut ab hominibus vel nominari possint, aut tu eorum nomine conveniente celebrari.* 3 Quo die] *confirmatio ab exemplo suo.* Fecisti ut efferret] *i. confirmasti & roborasti me.* 4 Celebrabunt te] *altera pars laudationis, ut dictum est in vers.primum.* Sermones oris tui] *id est, duobus nominibus laudabunt te, de verbo tuo, hîc; & de administratione ex verbo, sequente versu: ut 2.Chron.2.12.& sequentibus.* 6 Aspicere] *non otiosè, sed cum efficacitate; id est, omnino ejus rationem habere: sic sequentia.* 7 Si ambulo] *transitio ad petitionem, cujus argumentum hoc loco ponitur unum, ab antecacta Dei beneficentia hîc; alterum, sequente versu, a natura Dei constante in beneficiis.* In faciem] *ad est, velut sinistrâ illos percutis, cùm me conservas dexterâ: ut psal.3.8.* 8 Manuum tuarum] *sinistræ nimirum in propulsandis hostibus, & dexteræ in conservando me.*

PSALMUS CXXXIX.

David se totum & omni ex parte Deo perspectum esse agnoscens, profitetur studium suum adhærendi Deo & fugiendi a malo; ac postremò ad confirmandam hanc professionem suam, si opus erit, se amplius probandum committit Deo.

1 MAGISTRO *symphoniæ, Davidis psalmus.* Jehova, perscrutatus me & cognoscis.

2 Tu cognoscis sedere meum & surgere meum, intelligis cogitationem meam e longinquo.

3 Iter meum & accubitum meum circumplecteris, & omnium viarum mearum peritus es:

4 Cùm nondum *est* sermo in lingua mea, en, ô Jehova, nosti ipsum totum:

5 Retrò & antè obsides me, & imponis mihi manum tuam.

6 Mirabilior *est* scientia *tua* quàm ut fallam, edita est, non possum prævalere illi.

7 Quò irem a spiritu tuo? aut quò a facie tua fugerem?

8 Si scanderem cœlos, illic es; aut stratum ponerem in sepulchro, ecce ades.

9 Si assumerem alas auroræ, habitaturus in extremitate maris;

10 Etiam illuc manus tua deduceret me, & prehenderet me dextera tua.

11 Sin autem dicerem; utique tenebræ velut crepusculo obvolvent me: atqui nox lux *est* circa me:

12 Ne tenebræ quidem ita obtenebrare possunt quin tu pervideas: sed nox ut dies illustrat, perinde *sunt* tenebræ atque ipsa lux.

13 Tu enim possides renes meos, ex quo obtegebas me in utero matris meæ.

14 Celebro te, eò quòd suspiciendis operibus *estis* in admirationem traducor: *celebro* mirabilia opera tua, quàm maximè novit animus meus.

15 Non celata *est* vis mea tibi; ex quo factus sum in abdito, artificiosè confectus, velut in imis partibus terræ.

16 Membra mea vident oculi tui, & in libro tuo hæc omnia scripta sunt; ex quibus diebus formabantur, cùm nondum ullum ex eis extaret.

17 Quamobrem apud me, ô quàm pretiosæ sunt cogitationes tuæ; Deus fortis; quàm numerosæ sunt summæ earum!

18 Narrarem illas, *sed* arena plures sunt: invigilo ut adhuc sim tecum.

19 Quòd si interempturus es, ô Deus, improbum; & viros sanguinarios, Recedite a me

20 Qui dicunt tibi sceleratè; qui extollunt se vanè inimicos tuos.

21 An non osores tuos, ô Jehova, odio habeo? & de insurgentibus in te fastidio me ipsum torqueo?

22 Perfecto odio odi illos? inimicorum loco sunt

[a] Heb. *assuefactus es.*
[b] Heb. *præ me: simile vide inf. ver.12*
[c] Heb. *obtenebrarent præ te.*
[d] Heb. *reverendis.*
[e] Heb. *valde.*
[f] Heb. *in scelus.*
[g] Heb. *in vanitate.*
[h] Heb. *perfectum odium.*

co sunt mihi?
23 [a]Perveſtiga me Deus fortis, & cognoſce animum meum; proba me, & cognoſce cogitationes meas.
24 Denique vidi [i] an ego ingrediar via moleſta tibi: & deduc me [k] via perpetua.

[a] Heb. *an via moleſtiæ in me ſit: lyppallage: pro eo quod eſt: an ego ſim in via moleſtiæ.*
[k] Heb. *ſeculi.*

ANNOTATIO.

1 Davidis psalmus] *Psalmus eſt propriè ὑμνικὸς, quem oratienis μέγαθος & figurarum poëticarum frequentatio reddit obſcuriorem. Conſtat autem ſummatim ex tribus partibus: prima eſt quædam veluti advocatio teſtificationi Dei, qua David ſe hominum calumniis obrutum, ſaltem a Deo pernoſci & probari docet, uſque ad ver. 14. ſecunda, explicatio animi ſui, inde uſque ad verſ. 23. tertia, petitio, ut amplius, ſi opus eſt, ipſum probet Deus & dirigat, duobus ultimis.* Perveſtigas me] *id eſt, explicata eſt tibi penitus; & perſpecta funditus conſcientia mea: metaphora. Eſt autem hæc propoſitio, quæ ſequentibus verſibus elegantiſſimè exornatur.* 2 Sedere meum] *id eſt, ſive ſedeam, ſive ſurgam, ſive quid agam corpore, ſive animo verſem, intus & extrà totus tibi perſpectus ſum.* E longinquo] *id eſt, longè antequàm animo inſederit meo, ut oſtendit ver. 4.* 5 Retrò & antè] *id eſt, omni ex parte me circumtenes, antrorſum, retrorſum, ſupernè, infernè, dextroſum, ſiniſtroſum: ſynecdoche, ut quinque verſibus ſequentibus exponitur.* 7 Quò irem] *explicatio ſcientiæ Dei mirificæ a duabus circumſtantiis; loci, his quatuor verſibus; & temporu, ver. 11. & ſequen.* 11 Nox lux eſt] *quaſi dicat, mihi quidem & rebus creatis obſcura & cæca; nox eſt tibi verò omnia ſunt perſpecta, nuda, & patentia oculis tuis: Heb. 4. 13.* 13 Tu enim] *ætiologia ſuperioris profeſſionis ſive proteſtationis, a ſingulari hominis genitura per mirificam adminiſtrationem Dei. quaſi dicat, meritò omnia iſta tibi perſpecta ſunt; quia ea non tantùm creatione tibi comparaſti ſingula, verùm etiam adhuc creationis & redemptionis jure poſſides.* Renes meos] *id eſt, quicquid in me latet: ſynecdoche.* Ex quo obtegebas] *id eſt, inde a conceptu meo.* 14 Celebro te] *ſecunda pars pſalmi: qua pſaltes explicat ſtudium animi ſui, tum in celebranda Dei beneficentia erga ſe, uſque ad ver. 17. tum in præſtando obſequio, & voluntate ipſius confirmanda voluntati Dei, a verſ. 17. uſque ad verſ. 23.* Eò quòd] *ſic oſtendit Pſaltes ſe tranſire ad ſecundum hunc locum, ſumpta occaſione ex ſuperiore argumento.* Quàm maximè] *id eſt, ex toto animo & faculsate mea, quam tu inde ab ortu meo optimè cognoſcis, duobus ſeq. verſibus.* 15 Non cælata eſt] *quaſi dicat, te ipſum teeſtis abhibeo hujus integritatis meæ, quæ incumbo in laudationem tuam; ut qui me inde a principio noveris.* Vis mea] *quam totam occupari in laudibus tuis dixi, ſuperiore verſu.* In abdito] *matris utero.* Velut in imis partibus] *id eſt, mirificentiſſimè, & ſupra omnem humanam faculsatem & artificium.* 16 Maſſam meam] *id eſt, quicquid eſt in me, expoſitum eſt ac velut deſcriptum in oculis tuis.* Cùm nondum] *id eſt, non tantùm cùm cæperunt eſſe noviſti ea, verùm etiam antequàm eſſent. quaſi dicat, ab æterno cognoviſti providentia tua.* 17 Quamobrem] *alterum membrum propoſitionis; in qua David oſtendit ſe his beneficiis adductum initi ut ſe totum ſtudioſè committat Deo, amando quod Deus amat, duobus verſibus: & abhorrendo ab iis quæ odit Deus, ver. 19. & ſequentibus.* Quam numeroſæ] *ut pſalm. 40. 6.* 18 Invigilo] *id eſt, dies noctesq; operam do, ut quemadmodum hactenus, ſic etiam in poſterum continenter adhæream tibi.* 19 Quòd ſi] *altera explicatio ſtudii in eos a quibus abhorret Deus; ut dictum eſt ver. 17. quaſi dicat, ſi tu iſtos impuros tantoperè odiſti, ut eos juſtò judicio tandem perditurus ſis, prout tua eſt vindicta, Deut. 32. 35. ſaltem vides me obſequentem juſtitiæ tuæ odiſſe illos, fugere, & fugere, prout eſt mei officii.* Recedite a me] *verba ſunt impiorum & maleficorum hominum, qui Deum & viros bonos abjiciunt a ſe: quamobrem hæc verba cum principio ſequentis verſus conjungenda ſunt: ut ſimile habetur 2. Chron. 30. 18. & 19.* 20 Tibi] *& tui, odio tui.* Extollunt vanè] *id eſt, non ſolùm mala faciunt, ſed etiam facientibus patrocinantur, Rom. 1. 32.* 23 Perveſtiga] *petitio; ut dictum eſt ſuprà in verſum primum. quaſi dicat, tu iſtorum teſtis es, ego verò tuus ſum: propterea ſi opus eſt, ecce me paratum ad ſubeundum probationes tuas: ut ſuprà pſalm. 26.* 24 Via perpetua] *id eſt, conſtante in obſequio tuo.*

PSALMUS CXL.

David Deum ſupplicat pro liberatione ſua; impios adverſarios male precatur: & ſeipſum confirmat in fiducia certa juſtitiæ ſalutiſq; Dei.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ,* [a] *pſalmus Davidis.*
2 Libera me, Jehova, [a] ab hominibus malis; [a] a viris [a] violentiſſimis cuſtodi me:
3 [a]Qui cogitant mala cum [b] animo, quotidie conveniunt [a] *ad* bella:
4 [a]Exacuunt linguam ſuam [a] ſimilem ſerpentis, venenum [a] aſpidis tubeſt labiis eorum. Sela.
5 Serva me Jehova a manibus improborum, a viris violentiſſimis cuſtodi me: qui cogitant [a] impellere pedes meos.
6 [a]Abſcondentibus ſuperbis laqueum mihi, funeſque pandentibus rete ad orbitam, tendiculas ponentibus mihi; Sela.
7 Dixit Jehovæ, Deus fortis meus es; auribus percipe Jehova vocem deprecationum mearum.
8 Jehova Domine, robur ſalutis meæ; obtexiſti [c] caput meum [c] tempore pugnæ.
9 [a]Ne concedas, Jehova, [d] quæ concupit improbus; ſceleratam cogitationem ejus ne provehas, ne efferant ſe. Sela.
10 [a]Venenum circumdantium me, moleſtia [a]labiorum ipſorum obtegat eos.
11 [a]Demittantur ſuper eos prunæ; in ignem dejiciat eos, in ſcrobes *unde* non ſurgant.
12 Vir [e] maledicus ne ſtabiliatur in terra; viri violenti malum [f] venando impellat ipſum, quò fuerat impulſurus me.
13 [a]Novi acturum eſſe Jehovam cauſam affli-cti, ejus egentium.
14 Utique juſti celebrabunt nomen tuum, cõſidebunt recti in conſpectu tuo.

[a] Heb. *violenti.*
[b] Heb. *corde.*
[c] Heb. *die armorum: metonymia.*
[d] Heb. *concupita improbi.*
[e] Heb. *lingua: metonymia.*
[f] Heb. *venetur ipſum ad impreſſiones.*

ANNOTA-

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est* ἐυκτικὸς, *constans ex duabus partibus, petitione, duodecim versibus; & conclusione animum supplicis confirmante de beneficentia Dei, duobus ultimis. Petitionis loci sunt duo; unus, quo precatur David pro salute sua, novem versibus: alter, quo adversarius malè precatur, tribus reliquis.* 2 Ab hominibus] *prima petitionis causa, a persona adversariorum injustam causam agentium & injustissimè.* A viris violentissimis] *Schaüle & administris ipsius, vi & fraude Davidem persequentibus, quemadmodum deinceps explicat.* 3 Qui cogitant] *id est, qui omne malum fabricantur mihi apertè & clàm, animo consilioq́, hoc versu, sermone, & opere, ver. 4. & sequentibus: sic amplificat petitionu causam a persona adversariorum, quod non tantùm causam iniquam agunt, verùm etiam rationibus iniquissimis.* Ad bella] *ut suprà psalm. 120. 7.* 4 Exacuunt] *id est, cominus & eminus vibrant in me virus suum.* Similem serpentis] *id est, venenatam, ut vipera.* Pryados] *id est, aspidis illius, quæ suo loco stans venenum suum procul exspuit.* 5 Impellere pedes meos] *id est, dejicere me: metaphora.* 6 Abscondentibus] *secunda petitionis causa, a fide supplicis in Deum, antecàcta experientia veritatis Dei erga ipsum mirificas liberationes præstantu, tribus versibus. Sunt autem hoc versu metaphoræ ab aucupibus & venatoribus.* 8 Caput meum] *i. me, tanquam galea & scuto.* 9 Ne concedas] *conclusio superioris petitionis, cujus postremus sinu transitura parat ad imprecationem sequentem.* 10 Venenum] *imprecatio, ut dictum est suprà in ver. 1. qua David perstans in superioribus allegoriis ea ipsa mala quæ cudunt adversarii in ipsos retorquere petit; quamobrem nos Hebræam vocem, habita superioris allegoriæ & proximè sequentium verborum ratione, venenum potius quàm caput interpretati sumus, ut Deut. 32. 33.* Labiorum] *id est, quam afferunt ipsorum labia.* 11 Demittantur] *id est, conflagrent, & corruant.* 12 Venando impellat] *id est, malum consilium ipsorum sit consilioribus ipsis pessimum.* 13 Novi] *conclusio* παραλογικὴ, *ut suprà diximus, a salute justorum & gloria Dei quæ salute justorum conjuncta est.*

PSALMUS CXLI.

David tribulibus suis mandato Schaülis ipsum prosequentibus, opem Dei implorat: improbitatem eorum persecutionis suæ exponit, fidemq́ suam: quibus nominibus servari a Deo petit.

1 PSALMUS *Davidis*. O Jehova inclamo te, festina ad me; auribus percipe vocem meam, cùm invoco te.

2 Statuatur oratio mea, *ut* suffitus coram te; elatio manuum mearum, *ut* munus vespertinum.

3 Compone Jehova, observa os meum [a] custodiens moderare quicquid efferunt labia mea.

4 Ne sinas inclinari [b] animum meum ad rem malam, ad agitandum actiones per improbitatem cum [c] itrenuis operariis iniquitatis: etiam ne inescer rebus amœnis eorum.

5 Retundat me justus, benignitas *erit*; & corripiat me, unguentum *erit* [d] præstantissimum; ne irritum faciat a capite meo: quo amplius *fecerit*, eo *amplius* oratio mea *erit* in malis eorum.

6 At dimovent se per latera petrarum judices istorum, quamvis intelligant sermones meos amœnos esse.

7 Quasi dilaceret quis & dissinderet in terra; disperguntur ossa nostra, *trudenda* in os sepulchri.

8 Sed ad te Jehova domine, *respicuunt* oculi mei; ad te recipio me, ne nudes animam meam.

9 Serva me a laqueo *quem* tetenderunt mihi, & tendiculis operantium iniquitatem.

10 Cadant in retia jacula quisque sua improbi; unà ego dum transiturus sum.

[a] Heb. *custodi super hauritre labiorum meorum.*
[b] Heb. *cor.*
[c] Heb. *viris.*
[d] Heb. *caput: ut Exod. 30. 23.*
[e] Heb. *a muliebus laqueo.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est* ἐυκτικὸς, *continens exordium, duobus versibus; & petitionem, reliquis: quem videtur conscripsisse David de tempore fugæ suæ, cum ex mandato Schaülis observaretur a tribulibus suis in montibus Hhenzedi, 1. Schem. 24.* 2 Statuatur] *id est, ita sit accepta tibi, ut legitimæ illæ cæremoniæ, de quibus Exodi 29. & 30.* Elatio manuum] *i. supplicatio: synecdochicè.* 3 Compone Jehova] *hujus petitionis partes sunt duæ; prima est precatio pro ductu & salute sua, usq́ ad ver. 10. secunda, imprecatio ver ult. Precationis autem quæ componendi verbo prolepticè continetur, partes sunt duæ; una, ut Deus sermonem, & animum supplicis componat, hìc & ver. sequente, eaq́ prudentia informet, qua sibi ab omni maleficio caveat dum saluti suæ cupit consulere; altera, ut ipsum conservet a malo, ver. 9.* Moderare] *id est, sermones meos rege; ne quid temerè profundam, aut adversarii mei subdolè aliquid hauriant ex imprudentia animi.* 4 Ne sinas] *id est, confirma me adversus mala & bona; ne ad dexteram aut sinistram traducar minis vel alectamentis.* 5 Retundat] *ætiologia prior petitionis a persona adversariorum per elegantissimam hypothesin. q. d. si justus me persequeretur, & justa de causa affligeret; ferrem, & orarem pro illa, hoc versu; sed isti conscii cum animo suo æquitatis meæ, & velint nolint optimè convicti, insidiantur mihi, ver. sequente: adò ut penè rumpamur afflictionibus, ver. 7.* Benignitas erit] *id est, ducam pro maximo beneficio.* Ne irritum faciat] *id est, ne desinat unquam odoratissimis suis reprehensionibus & jucundissimis me aspergere.* In malis eorum] *id est, quæcunque mala feram ab eis, non exacerbabunt animum meum; sed potius efficient ut gratis precibus eos commendem Deo.* 6 Dimovent se] *ἀπὸ τοῦ τέλους præcedentis hypotheseos, ut dictum est ver. 5. q. d. utcunque redarguat eos ipsorum conscientia, & doceat æquitatem causæ meæ; tamen omnes angustias & fauces montium observant ut insidientur mihi.* Petrarum] *id est, arduarum rupium, in quibus habitacula sua statuebat David.* Istorum] *id est, non tantùm plebis populares*

ex

ex Ziphæis, Mahhonitis, & cæteris; ſed etiam primores quique certatim Schaŭli miniſtrantes. Sermones meos] *id eſt, me ne verbo quidem ullum offendere, ſed gratificari quàm poſſum maximè.* 7 Quaſi diſſecaret] *id eſt, jam tanta vi me & meos circumſtant, & in nos omnes involaturi ſunt; ut mox diffringendi & membratim diſcerpendi ſimus illorum impetu niſi tu, ô Deus, ſuccurreris; quod diſcrimen elegantiſſima ſimilitudine lignariorum adumbratur.* 8 Sed ad te] *altera ætiologia petitionis, a fide ſua in Deum & promiſſiones ejus.* Ne nudes] *ad eſt, ne deſtituas defenſione & ſalute tua: metaphora.* 9 Serva me] *ſecunda pars petitionis: ut obſervatum eſt in ver.* 3. 10 Cadant] *id eſt, ipſi ſuis artibus capiantur; ego verò ſecum, duce te prætergrediar incolumis: metaphora a piſcibus.* Retia jacula] *vide in Jeſchahh.* 19.8.

PSALMUS CXLII.

David a Schaŭle & comitatu ejus circumcluſus, Deum orat pro ſalute ſua, ad gloriam ipſius in Eccleſia prædicandam.

1 Schem. 24. 1 ODE didaſcalica *David*: cùm eſſet in ſpelunca, oratio.

2 Voce mea ad Jehovam clamo: voce mea apud Jehovam deprecor.

3 Effundo coram eo mediationem meam, angustiam meam coram eo indico.

4 Cùm obrueret ſe in me ſpiritus meus, tu es tu agnoviſti ſemitam meam: *cùm* quocunque itinere pergerem, abderent laqueum mihi.

5 Intuere ad dexteram & reſpice *ad ſiniſtram*; ut non *eſt* mihi qui recognoſcat *me*: periit effugium a me, non *eſt* qui curet vitam meam. a Heb. *quærat animæ meæ.*

6 Clamo ad te Jehova, dicens; tu es receptus meus, portio mea in terra viventium.

7 Attende ad clamorem meum, nam attenuatus ſum valde: eripe me a perſequentibus me, quia fortiores ſunt me.

8 Educ e clauſtro b vitam meam ad celebrandum nomen tuum; me cingent juſti, cùm beneficium contuleris in me. b Heb. *animam: ut ver.* 5.

ANNOTATIO.

1 Ode didaſcalica] *ut pſal.* 44.1 Oratio] *hujus orationis partes ſunt duæ, exordium audientiam faciens, ver.* 2. & 3. & *petitio, reliquis verſibus.* 3 Effundo] *ut ſuprà* 102. 1. 4 Cùm obrueret ſe] *hujus petitionis ſumma eſt ut ſervetur David, diſtincta tribus cauſis: prima eſt ab officio Dei, quod antè ſervo ſuo præſtiterat ad ſalutem ipſius, hoc verſu; ſecunda, a perſona ſupplicis in extremis rerũ difficultatibus erigentis ſe ad Deum fide, tribus ſeq. tertia eſt a fine, gloria Dei ver. ultimo.* Obrueret ſe] *ut ſuprà pſal.* 77. 4. Agnoviſti] *ut pſalm* 1.6. Quocunque itinere] *ubique inſidiarentur mihi: periphraſis.* 5 Intuere] *ſecundus petitionis locus, ut dictum eſt ſuperiore ver. Eſt autem hîc ellipſis oppoſiti. q.d. obſerva ab omnibus partibus, & animadverte me omni ope deſtitutum eſſe.* 6 In terra viventium] *id eſt, in hac ipſa vita, ut pſal.* 27.13. 8 Educ] *tertius locus: ut obſervatum eſt ver.* 4. E clauſtro] *i. præſentiſſimo hoc periculo quo circumcluſus ſum in hac ſpecu, circumſtantibus inimicis.* Me cingent] *i. conveniet circa me frequens juſtorum corona, ut me audiat prædicantem nomen tuum, & mecum prædicet.*

PSALMUS CXLIII.

David Deum implorans, indignitatem ſuam confitetur; injuriam ſibi factam in hac cauſa narrat & anguſtias animi ſui: ac propterea a Deo ſervari & inſtitui petit, inimicos verò perdi ad gloriam ipſius.

1 PSALMUS *Davidis*. O Jehova, audi orationem meam, aures adhibe ad deprecationes meas; pro fide tua exaudi me, pro juſtitia tua.

2 At ne congrediaris judicio cum ſervo tuo; nam non eſſet juſtus coram te ullus vivens.

3 Perſequitur enim inimicus animam meam; atterit *dejiciens* in terram catervam meam: facit ut reſideam in tenebricoſis *locis*; *ſumus* quaſi a Heb. *ſeculi.* mortui a olim:

4 Adeò ut obruat ſe in me ſpiritus meus; in medio mei deſolatus videatur ſibi animus meus.

b Heb. *dierũ ab antiquitate.* 5 Recordans b dierum Priſcorum, meditans totum opus tuum; factum manuum tuarum recolens,

6 Pando manus meas ad te; anima mea, ut terra ſeſſa, *ſitiente* tui, Sela,

7 Dicens: Feſtina, exaudi me Jehova, conſumitur ſpiritus meus; ne abſcondas faciem tuam a me. nam conſimilis fio deſcendentibus in c ſepulchrum. c Heb. *ciſternam: ut pſa.* 28.1.

8 Fac ut audiam mane benignitatem tuam, quia in te fiduciam habeo: notam fac mihi viam qua ambulaturus ſum, quia ad te attollo animum meum.

9 Eripe me ab inimicis meis, Jehova: apud te d tectum contineo *illum*. d Heb. *tego.*

10 Doce me facere placitum tuum, quia tu Deus meus es: tuo ſpiritu bono deduc me quaſi per terram planam.

11 Propter nomen tuum Jehova, vivum conſerva me; propter juſtitiam tuam educ ex anguſtia animam meam:

12 Et propter benignitatem tuam excinde inimicos meos; & perde omnes affligentes animam meam; quia ego *ſum* ſervus tuus.

ANNOTATIO.

1 Pſalmus] *Pſalmus eſt* ἰυκτικὸς, *continens exordium, duobus verſibus: poſtulationem, quatuor ſeq. & petitionem, inde ad finem uſque.* Pro fide tua] *id eſt, propter promiſſiones gratioſas, juſtamq; naturam tuam, qua æquam cauſam iniquitate vindicas.* 2 At ne congrediaris] *elegans deprecatio ex adverſo reſpondens ſuperiori poſtulationi, ne reſpiciat Deus ad indignitatem perſonæ; ſed ad juſtitiam ſuam quæ perſonam quamlibet in æquis cauſis ſe defenſuram recipit. q.d. juſtitiam tuam imploro, ut ſuſcipiat defendendam æquitatem cauſæ meæ; mihi verò, ut perſonæ cuiquam, agnoſco juſtitiam nullam ineſſe, ſi comparanda ſit cum Deo: ſatis eſt cauſam meam cum iſtorum cauſa comparari; juſtitiam Dei imploro, non meam aſſero:*

atque ita imploro, ut æquitatem causæ meæ (quia ipsius causa est) defendi ab ipso velim; ac proinde me ad probandam causam conservari. Non esset justus] *si congrederetur judicio cum ipso.* 3 Persequitur enim] *expostulatio, sive narratio injuriarum ab hostibus acceptarum, hoc versu; calamitatu in quam devenit supplicis animus, seq versu; & studii ad Deum contendentis, ver. 5. & 6.* Atterit] *id est, non tantùm me, sed totum comitatum meum humiliámq; exagitat: ut 1. Schem. historia factum fuisse ostendat, & ipse conquestus est supra psalm. 141. 7.* Ut rediem] *ego cum meis.* Sumus quasi mor.] *i. cogimur in tenebrosis specubus versari, & lucem fugere inimicorum importunitate.* 4 Obruat se] *ut sup. 77. 4. 5* Recordans] *i. me in fide confirmans a præcedentibus exemplis.* 6 Fessa] *ut supra psal. 6. 3. 2.* 7 Festina] *hujus petitionis partes sunt duæ; precatio usque ad ver. 12. & imprecatio, ver. 12. Precationis summa est, ut Deus Davidem exaudiat, hoc versu; eumq; liberet a malo, & in formæ deinceps in obsequio suo, seq. ver. tribus: causæ duæ; una, a persona supplicis; altera, a gloria Dei cum salute servi sui conjuncta, ver. 11.* Consimilis sio] *nimirum si faciem tuam absconderis.* 8 Fac ut audiam] *id est, verbo & opere præsta: synecdoche. Est autem in hoc versu prolepsis sive petitio duplex, cujus duo membra ex ordine seq. ver. exponuntur.* 9 Tectum contineo] *id est, depono apud te conservandum animum meum: ut psalm. 31. 6.* 10 Per terram planam] *id est, sine offensa tui, aut cujusquam.* 11 Propter nomen tuum] *i. prædicationem nominis tui; ut psal. 142. 8.* 12 Benignitatem tuam] *ega me servum tuum: imprecatio pertinens ad promissionem Dei, Gen. 11. 35.*

PSALMUS CXLIIII.

David prædicata Dei erga se & humanum genus beneficentia, hostibus malè precatur; sibi totiq; regno salutem & benedictionem omnimodam exoptat: & commendat felicitatem populi Dei.

1 'Ode Davidis. 'Benedictus *sit* Jehova rupes mea; qui docet manus meas præliúm, digitos meos bellum:

2 'Benignitas mea & propugnaculum meum, editus locus meus & liberator meus, *assistens* mihi; scutum meum, ad quem me recipio, qui substernit populos mihi.

3 'Jehova, quid *est* homo ut agnoscas eum? filius mortalis, ut ratio nem habeas ejus?

4 'Homo, vanitati similis *est*; dies ejus *sunt* ut 'umbra prætereuntis.

5 'Jehova, 'inclina cœlos tuos & descende: tange 'istos montes, & 'fument:

6 [a] 'Immitte fulgur, & disperge eos; emitte sagittas tuas, & funde eos:

7 Extende manum tuam ex alto: libera me & eripe me 'ex aquis multis, e manu alienigenarum,

8 'Quorum os loquitur vanum, & quorum dextera *est* dextera falsitatis.

9 'Deus, 'canticum novum canam tibi; nablio, decachordo psallam tibi,

10 'Danti salutem regibus, liberanti Davidé servum suum a gladio [b] maleficó.

11 'Libera me, & eripe me e manu alienigenarum, quorum os loquitur vanum, & quorum dextera *est* dextera falsitatis:

12 'Ut filii nostri tanquam plantæ bene educatæ in [c] tenera ætate sua; filiæq; nostræ sicut 'antarii lapides 'excisi, 'sint structura templi:

13 [d] 'Promptuaria nostra plena proferát [e] juge alimentum: pecudes nostræ millenis pariant, myriadibus auctæ *sint* in chortibus nostris,

14 'Bovesq; nostri [f] præpingues; 'nulla irruptio, nullaque eruptio, denique nulla *sit* querela in plateis nostris.

15 Beatus ille populus cui ita *est*; beatus ergo populus, cujus Jehova *est* Deus.

[a] Heb. *fulgura fulgur.*

[b] Heb. mali vel malo.

[c] Heb. in juventute sua.

[d] Heb. angularia: sic vocantur cella & promptuaria, a situ.

[e] Heb. ab alimento in alimentum.

[f] Heb. pinguiter onusti.

[g] Heb. exitus.

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode est generis mixti, δι' ἀσκελιῶν καὶ ἐνοπλίων: quam videtur conscripsisse David, postquam ad regni fastigium evectus victorias aliquas consecutus esset, cùm hostes exteri in ditionem ipsius irruperant. sive Philistæi, 2. Schem. 5. sive alii, de quibus 2. Schem. 8. Constat itaque ex tribus partibus; exordio laudativo, usque ad ver. 5. petitione, usque ad 15. & conclusione epiphonematica, ver. ultimo.* Benedictus sit] *Exordii partes sunt duæ; prior est laudatio Dei a singularibus erga Davidem & regnum ipsius beneficiis, duobus versibus: posterior, amplificatio a publica & communi hominum miseria, ad quorum habendam curam se demittit Deus; ver. 3. & 4. ut 2. Schem. 7. 18. & 19.* 2 Benignitas mea] *id est, fons benignitatis qua perfruor.* 3 Jehova] *exclamatio erotematica, amplificans beneficentiam Dei per comparationem majestatis ejus cum indignitate hominis.* 4 Homo] *subjectio ad præcedentem interrogationem.* Umbra prætereunti] *i. prætervolantis avis, ut Ijobi 14. 3. vel si cui magis placet, umbra prætereuntis.* 5 Jehova] *petitionis duæ sunt duo: primus est imprecatio adversus hostes, duobus versibus: secundus, postulatio liberationis, a ver. 7. ad 14.* Inclina] *ut 2. Schem. 22. 10. humanitus dictum.* Istos montes] *i. hostes potentissimos; quod genus allegoriæ apud prophetas est frequentissimum.* Fument] *id est, in fumos abeant.* 6 Immitte fulgur] *i. tuos cœlestibus armis, potentiaq; prosterne: humanitus dicta.* 7 Ex aquis multis] *i. erumpentibus torrentibus hominum nequam, ut psal. 18. 5. & 124. 4. quod sequentium verborum epexegesis commonstrat.* 8 Quorum os] *prima causa petitionis, ab adversariorum improbitate.* 9 Deus] *secunda causa, a prædicatione gloriæ Dei.* Canticum novum] *ut supra 33. 3.* 10 Danti salutem] *argumentum cantici, narratio communium & singularium beneficiorum.* 11 Libera me] *διαφορὰ petitionis, qua usus erat supra ver. 7. & 8. ut commodiùs transeattur ad tertiam petitionis causam.* 12 Ut filii] *tertia petitionis causa, bonum populi Dei.* Antarii lapides] *id est, angulares, frontati, sive (ut Græci vocant) diatoni, ex quibus duplex murus dicitur.* Excisi] *id est, ornati, culti, & affabrefacti.* Sint structura templi] *i. ædificentur, & coagmentati assurgant in templum sanctum domino, Ephes. 2. 21.* 13 Promptuaria nostra] *id est, sit benedictio tua in bona temporaria nostra.* 14 Bovesque nostri] *similiter millenis pariant, &c. sic interpretandum esse distinctiones ostendunt.* Nulla irruptio] *id est, nihil mali invadat, nihil boni evadat, & nihil insit triste; sed jucunda*

da omnia. 10 Beatus] *conclusio epiphonematica: qua statuit psaltes, si beati habentur qui benedictiones hujusmodi possident, omnino beatos esse quos possidens Deum benedictionum fontem.*

PSALMUS CXLV.

David se ipsum & res omnes creatas ad Dei laudes prædicandas excitans, celebrat magnificam potentiam, & justissimam bonitatem illius, quam erga omnes exhibet.

1 'LAUDATIO *Davidis.* 'Exaltabo te Deus mi, Rex; & benedicam nomini tuo in sæculum & sempiternum.
2 Quotidie benedicam tibi, & laudabo nomen tuum in sæculum & sempiternum:
3 Magnum esse Jehovam & laudandum valde, imò magnitudini ejus 'non esse pervestigationem.
4 'Generatio generationi laudibus commendet opera tua, prout [a] omnimodam potentiam tuam 'indicant;
5 Decorem gloriæ majestatis tuæ; & res mirabiles tuas, 'quæ eloquar:
6 Et robur mirabilium tuorum prædicent: & quamq; magnitudinum tuarum *quam* enarrabo:
7 Memoriam amplæ bonitatis tuæ 'eructent, & justitiam tuam cantent:
8 'Gratiosum & misericordem Jehovam *esse*, longanimem & magnum benignitate,
9 Bonum *esse* Jehovam omnibus, & misericordiam ejus in omnibus operibus ejus.
10 'Celebrent te Jehova omnia opera tua, & quos benignitate prosequeris benedicant tibi:
11 Gloriam regni tui prædicent, & potentiam tuam eloquantur;
12 Ut notas faciant filiis hominum potentias ejus, & gloriam decoremque regni ejus.
13 'Regnum tuum, regnum *est* omnium seculorum; & dominium tuum [b] in unamquamq; generationem.
14 Sustentat Jehova 'omnes cadentes, & erigit omnes incurvatos.
15 Oculi omnium ad te spectant, quibus tu das escam suam tempore suo:
16 Aperis manum tuam, & saturas [c] quicquid vivit ex beneplacito.
17 Justus Jehova in omnibus viis suis *est*, & benignus in omnibus operibus suis.
18 Propinquus *est* Jehova omnibus invocantibus ipsum, omnibus qui invocant ipsum fide.
19 Placitum timentium se efficit, & vociferationem eorum audiens salutem dat eis.
20 Servat Jehova omnes amantes ipsum, omnes verò improbos perdit.
21 'Laudationem Jehovæ eloquatur os meum: & benedicat omnis caro nomini sancto ejus, in sæculum & sempiternum.

[a] Heb. *positiones tuas.*
[b] Heb. *in omnem generationem & generationem.* *Psa.* 104. 27
[c] Heb. *omne vivens.*

ANNOTATIO.

1 Laudatio Davidis] *hujus laudationis partes sunt quatuor: prima est professio singularis laudis quam David attributurus est Deo, tribus versibus; secunda, provocatio omnium temporum, rerum creatarum, factorumq; ad promulgandas communi opera laudes Dei, inde usque ad vers.* 13. *tertia, propositio argumentorum ad laudes Dei pertinentium, a vers.* 13. *ad* 21. *postrema, conclusio, versu ultimo. Est autem hic Psalmus alphabetico ordine conscriptus, excepto versu uno: vide suprà psal.* 111. 1. Exaltabo] *exordium, cujus duo versus sunt antistrophi.* 3 Non esse pervestigationem] *ut Jobi* 5. 9. 4 Generatio] *secunda pars, provocatio etatum omnium ad laudandum Deum ab operibus ejus: quæ proleptice hoc versu posita, duobus nominibus commendantur, nimirum glorioſæ potentiæ, ver.* 5. *&* 6. *& bonitatis justissimæ, ver.* 7. *postea verò per hysteroſin Hhebræorum in sequentibus illustrantur magnificis appellationibus, usque ad versum* 13. Indicant] *nimirum facta tua: ut psal.* 19. 5 Quas eloquar] *infrà hoc psalmo inde a versu* 12. 7 Eructent] *ut psal.* 19. 3. 8 Gratiosum] *summa propositio justissimæ bonitatis Dei, quam tenentur res creatæ omnes celebrare; ut dictum est in vers.* 4. 10 Celebrent te] *altera propositio glorioſæ potentiæ Dei celebrandæ a rebus creatis: ut suprà vers.* 4. 13 Regnum tuum] *tertia pars, propositio rerum ad laudes Dei pertinentium, quarum, ut suprà, duo sunt capita; unum glorioſæ potentiæ quam Deus omnibus exhibet, hic duobus versibus; alterum justæ bonitatis, a vers.* 15. *ad* 20. *quo versu summatim, velut corollario, continetur bonitatis & potentiæ Dei prædicatio.* 14 Omnes cadentes] *quos sustentandos novit pro bonitate sua, sine qua nemo sustentatur, erigitur; &c.* 21 Laudationem] *conclusio hortatoria; qua se & omnes provocat Psaltes ad laudandum Deum, ut in exordio.*

PSALMUS CXLVI.

Psaltes se & pios hortatus ad laudes Dei ipsi soli asserendas, eum laudat singularium erga pios beneficiorum, creationis, conservationis, administrationisq; rerum omnium, & regni æterni nomine.

1 'HALELU-JAH. Lauda anima mea Jehovam.
2 Laudabo Jehovam in vita mea; psallam Deo meo, [a] quandiu futurus sum.
3 Ne fiduciam habetote 'in ingenuis; in *ullo* filio hominum, penes quem nulla *est* salus.
4 Exit spiritus ejus, revertitur in terram suam: 'die eodem pereunt cogitationes ejus.
5 'Beatus, [b] cui auxilio *est* Deus fortis Jahhakobi, cujus expectatio *est* in Jehova Deo suo:
6 Qui fecit cœlos & terram, mare & quicquid *est* in eis; qui conservat *ea* [c] constanter in seculum:
7 'Qui exercet judicium erga oppressos; dat cibum famelicis, Jehova solvit vinctos:
8 Jehova aperit *oculos* cæcorum, Jehova erigit incurvatos, Jehova amat justos:
9 'Jehova servat peregrinos, pupillum & viduam statuminat; viam verò improborum subvertit.
10 Regnabit Jehova in seculum: Deus tuus, ô Tzijon, [d] in unamquamque generationem. Halelu-Jah.

[a] Heb. *in vita mea ego.*
[b] Heb. *in cujus auxilio, &c.*
[c] Heb. *in veritate.*
[d] Heb. *generationem & generationem.*

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *Ode est ἐπαινετικὴ, continens primùm hortationem & propositionem laudis divinæ,*

quatuor versibus; deinde argumenta illius laudis, inde ad finem usque. Hortationi autem (quæ primo versu continentur) opponitur insignis dehortatio, ne fiducia, adeoq; fiduciæ & laudis argumenta constituantur in ullo homine, ver. 3. & 4. 3 In ingenuis] *id est, ne in potentissimo quidem; quorum vanitatem ostendit a nascendi sorte, ab imbecillitate vitæ, a moriendi necessitate, & repentino consiliorum casu.* 4 Die eodem] *quo sunt inita; id est, repentè momento uno concidunt.* 5 Beatus] *propositio argumentorum laudis Dei, quorum genera sunt tria: primum est singularis conscientia beneficiorum ejus erga nos per fidem, hoc versu; secundum, creatio, & rerum creatarum administratio præsens, ordinaria, & extra ordinem, quatuor sequentibus; tertium, æternitas regni, ejus in Ecclesia, vers. ultimo.* 7 Qui exercet judicium] *id est, qui succurrit singulis, prout opus est: quo sequentia omnia exempla pertinent.*

PSALMUS CXLVII.

Psaltes Ecclesiam hortatur ad prædicandum nomen Dei propter liberationes, beneficiaq; ejus erga ipsam, & propter constantiam operum & verbi.

1 'Laudate Jah, 'quia bonum *est* psallere Deo nostro: quia amœnum *est*, decens *est* laudatio.

2 'Ædificator Jerusalaimorum Jehova, 'depulsos [a] Jisraëlitas congregat:

[a] Heb. *Jisraëlis.*

3 'Qui sanat fractos [b] animo, velut obligans in doloribus eorum.

[b] Heb. *corde.*

4 'Supputans numerum stellarum, quotquot sunt 'nominibus vocans,

5 Magnus *est* dominus noster, & multus viribus; [c] cujus intelligentia est innumerabilis.

[c] Heb. *intelligentiæ ejus non est numerus.*

6 Staturninat mansuetos Jehova, deprimit improbos in terram usque.

7 'Acclamate Jehovæ gratiarum actione, psallite Deo nostro cithara:

8 'Qui obtegit cœlos densis nubibus; qui comparat terræ pluviam, qui facit ut proferant montes fœnum:

9 Dat jumentis cibum suum, [d] 'pullis corvorum qui [e] crocitant.

[d] Heb. *filiis.* [e] Heb. *clamant.*

10 'Non potentia equi delectatur, non crura præstantis viri acccipit;

11 *Sed* acceptos habet Jehova timentes sui, qui expectationem suam habent in benignitate ipsius.

12 'Laudibus commendate, Jerusalaima, Jehovam; lauda Deum tuum, ô Tzijon:

13 Nam 'confirmat vectes portarum tuarum, benedicit filiis tuis in medio tui:

14 Disponens termino tuo pacem, 'adipe tritici satiat te:

15 Quo emittente sermonem suum in terram, [f] quàm celerimè excurrit 'verbum ejus:

[f] Heb. *usque celeritatem.*

16 Qui edit nivem 'sicut lanam, pruinam quasi cinerem dispergit:

17 Dejicit 'gelu suum tanquam frusta, coram frigore ejus quis consistat?

18 Emittens verbum suum, liquefacit ista: simulac efflat ventum suum, effluunt aquæ.

19 'Indicat verba sua Jahhakobo, statuta sua & jura sua Jisraëli.

20 Non fecit ita ulli genti; ideoq; 'jura ista non noverunt. Halelu-Jah.

ANNOTATIO.

1 Laudate Jah] *Ode est παραινετικὴ, Ecclesiam hortans ad laudationem Dei a factis illius, communiter quidem erga omnes; sed imprimis erga Ecclesiam. Constat itaque hic psalmus primùm exordio celeustico ad laudationem Dei, ver. 1. deinde propositione & narratione rerum ad laudes ejus pertinentium, a ver. 2. ad 19. & conclusione, duobus ultimis.* Quia bonum est] *de his duabus causis vide psal. 133. 1.* 2 Ædificator] *hujus propositionis pro ratione argumentorum laudis, tres sunt partes; primum argumentum est de liberatione suorum a malo, usque ad vers. 7. secundum, e beneficentia & gratiosa ipsius administratione, inde ad vers. 12. tertium, de conservatione in bono & forma istius administrationis quam solo verbo præstat, inde ad vers. 19. Est autem ædificator Ecclesiæ Deus, quia illius autor, fundator, curator, & architectus est.* Depulsos Jisraëlitas] *id est, electos suos, quibus promissio facta est Deut. 30. 4.* 3 Qui sanat] *ex promissione Exod. 15. 26.* 4 Supputans] *id est, Deus ille qui sedet in cœlis, qui omnia pervolvit vel minutissima, & qui omnibus imperat etiam in ipsis cœlis, hic verè magnus est: sic amplificat Psaltes potentiam & providentiam Dei quam adhibet ad liberationem Ecclesiæ, ab exemplo rerum cœlestium.* Nominibus vocans] *id est, nominatim imperans cuique pro autoritate & potentia sua, ut Jeschahh. 40. 26.* 7 Acclamate] *secundus locus propositionis, ut dictum est in vers. 2. quo transitur repetita hortatione ad laudem Dei.* 8 Qui obtegit] *id est, quia omnia sapienter ordinat, ut rebus creatis benefaciat: gradatio, quam secutus est Hoscheahh. 2. 21. & 22.* 9 Pullis corvorum] *vide Ijobi 39. 3.* 10 Non potentia] *id est, hanc beneficentiam exercet Deus, non propter dignitatem ullam rerum creatarum; sed propter se & ecclesiam suam.* 12 Laudibus] *tertius locus de confirmatione & conservatione piorum in bono: quò transitur repetita hortatione, ut suprà ver. 7.* 13 Confirmat] *id est, munit ab omni malo.* 14 Adipe tritici] *vide Deut. 32. 14.* 15 Verbum ejus] *id est, res, quam edixit verbo, illicò efficitur: ut psal. 33. 9 quod sequente exemplo illustratur tribus versibus.* 16 Sicut lanam] *id est, lanæ persimilem colore, levitate, & forma: quamobrem velleræ nivis a Virgilio nominantur in Georgicis: sic sequentia.* 17 Gelu suum] *id est, grandines.* 19 Indicat verba] *conclusio Ecclesiam hortans ad laudandum Deum, pro singulari thesauro verbi, quem cum illa gratiosè communicavit Deus.* 20 Jura ista] *quæ Deus docuit verbo, & quorum nomine laudandus est ab Ecclesia.*

PSALMUS CXLVIII.

Psaltes res omnes creatas a summo ad imum hortatur ut Deum celebrent, propter majestatem ipsius, & beneficentiam erga Ecclesiam.

1 'Halelu-jah. Laudate Jehovam [a] cœlites; laudate eum in excelsis.

[a] Heb. *e cœlis*

2 Laudate eum omnes angeli ejus, laudate eum omnes exercitus ejus.

3 Lau-

3 Laudate eum sol & luna, ludate eum omnes stellæ [b] lucidæ.
4 Laudate eum [a] cœli cœlorum, & [a] aquæ quę supra hoc cœlum *sunt*.
5 Laudent nomen Jehovæ [a] quę ipso præcipiente illico creata sunt.
6 Quæ stabilivit in sempiternum, in seculum; *quibus* decretum dedit quod nullum transgrediatur.
7 Laudate Jehovam [c] [a] terrestria; cete, & omnes abyssi:
8 Ignis, & grando, nix, & exhalatio; ventus [d] procellosus efficiens verbum ejus:
9 Ipsi montes, & omnes colles; arbores [e] fructiferæ omnésque cedri:
10 Ipsæ bestiæ, & omnia jumenta; reptilia & aves [f] alatæ.
11 Reges terræ omnésque nationes; principes & omnes judices terræ.
12 Juvenes etiamq; virgines; senes cũ pueris,
13 [a] Laudent nomen Jehovæ: quia editum *est* nomen ejus solius, decor ejus supra terram & cœlum:
14 Et [a] effert cornu populi sui, laudem omnium quos benignè accipit; Jisraëlitarum, populi propinqui sibi. Halelu-Jah.

[b] Heb. *lucis.*
[c] Heb. *e terra: ut supra ver. 1.*
[d] Heb. *procella.*
[e] Heb. *fructus.*
[f] Heb. *alæ.*

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *Ode est* ἐπαινετικὴ, *continens hortationem ad res omnes creatas ut celebrent Deum, primùm cœlestes, usque ad ver. 7. deinde terrestres, inde usque ad ver. 13. ac postremò causas explicat, duobus ver.* 4 Cœli cœlorum] *ut* 1. Reg. 8. 27. Aquę] *id est, nubes in expanso collocatæ.* Gen. 1. 5 Quæ ipso] *id est, creaturæ cœlestes & administræ voluntatis ejus: periphrasis, qua Psaltes utitur ad majestatem Dei, verbi, operúmque ejus administrandam, & jus in creaturas omnes asserendum.* 7 Terrestria] *id est, inferiora omnia, etiam aquatica, & aërea; synecdochicè.* 13 Laudent nomen] *transitio ad laudationis causas: quarum una est ab ipsa majestate Dei, hoc versu; altera, a singularibus ipsius operibus in Ecclesia sua; cujus restitutionem res omnes creatæ expectant exerto capite, & Angeli ipsi cupiunt introspicere: Rom.* 8. 19. *&* 1. *Petri* 1. 12. 14 Effert cornu] *id est, evehit Ecclesiam suam in maximum robur & gloriam per Christum.*

PSALMUS CXLIX.

Psaltes Ecclesiam hortatur ut Deum collaudet, propter benevolentiam & salutem ab eo acceptam, deniq; propter verbum ipsius potentissimum Ecclesiæ traditum.

1 [a] Halelu-Jah. Cantate Jehovę cantícum novum; laudem ejus in [a] congregatione eorum quos benignè accipit.
2 Lætetur Jisraël in [a] eo qui fecit ipsum, filii Tzijonis exultent in [a] rege suo.
3 Laudent nomen ejus [a] tibia; tympano & cithara psallant ei:
4 Quia benevolus *est* Jehova erga populum suum, ornat mansuetos salute.
5 [a] Gestiant benignè accepti præ gloria, [a] cantent in cubilibus suis;
6 [b] [a] Ea quibus exaltat *ipsos* Deus fortis, *cantent* gutture suo; & gladium [c] bipennem inditum manu ipsorum,
7 [a] Ad exercendum vindictam in gentes, increpationes in nationibus:
8 Ad vinciendum reges eorum catenis, & honoratos eorum compedibus ferreis:
9 Ad exercendum in eos [a] jus scriptum; [a] *quod* decus est omnibus iis quos benignè accipit. Halelu-Jah.

[a] He. *faciem-tabi ipsum: ut Jjobi.* 35. 10.
[b] Heb. *exaltantia Dei fortis.*
[c] Heb. *quadrum.*

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *Ode est* ἐπαινετικὴ, *constans ex duabus partibus; quarum priore hortatur Ecclesiam ut Deum laudet propter gratiam & pacem salutarem ab eo acceptam, usque ad ver.* 5. *posteriore verò hortatur ad laudationem propter gloriosam communicationem efficaciamq; verbi, inde ad finem usque.* Canticum novum] *ut psalm.* 33. 3. Congregatione] *id est, in Ecclesia: periphrasis: sic etiam accipiuntur sequentia.* 2 Rege suo] *Christo, cujus typus erat David.* 3 Tibia] *id est, quibuscunque modis fieri potest ab ipsis legitimè. ut psal.* 81. 3. 5 Gestiant] *altera hortatio, ut observatum est in ver.* 1. Cantent] *id est, dies noctesq; in laudationibus perstent.* 6 Ea quibus] *id est, omnia beneficia quibus singulariter ac supra omnes populos ipsum evexit Deus: ut suprà Psalm.* 148. 14. *nominatim verò verbum; quigladius est oris ipsius, ad eos usus pertinens qui deinceps explicantur: ut* 2. *Thess.* 2. 8. *Hebræ.* 4. 12. *& Apoc.* 1. 16. 7 Ad exercendum] *vide* 2. *Cor.* 10. 4. *& seq. hæ autem allegoricè loquendi formulæ pertinentes ad spiritualis gladii efficacitatem, summatim exponuntur ver. ultimo.* 9 Jus scriptum] *id est, prout continentur in scriptura sacra sine adjectione, diminutione aut mutatione ulla: ut Deut.* 12. 32. *&* 29. 29. Quod decus] *ut Deut.* 4. 6. *& sequentibus.*

PSALMUS CL.

Psaltes Ecclesiam hortatur ut Deum omnibus modis laudet, propter sanctitatem, potentiam, & magnificentiam ejus.

1 [a] Halelu-Jah. Laudate Deum fortem de sanctitate ejus, Laudate eum de [a] expanso robore ejus.
2 Laudate eum de [b] [a] omnimoda potentia ejus, laudate eum [a] secundum amplitudinem [c] maximam ejus.
3 Laudate eum [a] clangore buccinæ, laudate eum nablio & cithara.
4 Laudate eum tympano & tibia: laudate eum hydraulis & organo.

[a] Heb. *expansoris: hypallage. Rhetorum.*
[b] Heb. *potentiis.*
[c] Heb. *magnitudinis ejus: hypallage: ut ver.* 1.

5 Laudate eum cymbalis [d] sonoris, laudate eum [e] sistris.

6 [f] Tota ipsa anima laudet Jah. Halelu-Jah.

[d] Heb. *auditionis.*
[e] Heb. *cymbalis clangoru, id est, sistris vel crotalis.*

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *Ode est ἐπαινετικὴ, ac velut conclusio totius libri, continens hortamentum ad laudationem Dei in Ecclesia: in quo primùm exponuntur causæ laudationis, duobus versibus; deinde laudationis genera, reliqui.* Expanso robore] *id est, quòd robur ad omnes res creatas diffunditur; in quo sunt, moventur, & vivunt.* 2 Omnimoda potentia] *id est potentissimis illius factis & singulari administratione.* Secundum] *transitio ad secundam partem de laudationis formâ.* 3 Clangore buccinæ.] *id est, omnibus modis: ut sup. 149. 3.* 6 Tota ipsa] *i. singuli ex tota anima suâ spirent laudationem Dei: synecdoche.*

FINIS PSALMORUM.

PROVERBIA

ARGUMENTUM.

LIBER Proverbiorum sacra ethica Christianaq; continet, id est, præcepta moralia de sanctorum officiis erga Deum & homines, pro ratione pietatis quam Deus præstituit, æquitatisq; & humanitatis quam lex naturæ adumbravit in nobis, & Deus expressit verbo: quarum illa novem primis capitibus, hæ verò cæteris ex ordine continentur.

CAPUT I.

Schelomo exposito usu libri, docet sapientiam in reverentia Dei & studio ejus versari; ad eam homines provocat; & dehortatur a studiis omnibus & allectamentis contrariis, tum propter naturæ legem, tum propter verbum Dei, quod in obsequentibus minas gravissimas, obsequentibus verò pacem denunciat.

1 [a] PROVERBIA [a] Schelomonis filii Davidis, regis Jisraëlitarum:

2 [a] Ad sciendum sapientiam & eruditionem, ad intelligendum dicta [a] prudentiæ:

3 [a] Ad percipiendum eruditionem intelligentiæ, justitiæ juriſque & [a] omnis recti:

4 Ad dandum [a] fatuis astutiam, [a] puero scientiam & solertiam:

5 [a] *Quibus* auditis sapiens adjiciat [b] disciplinam, & intelligens industria consilia comparet:

6 Ad [c] docendum [a] proverbium & interpretationem, verba sapientum & [a] ænigmata eorum.

7 [a] Reverentia Jehovæ *est* caput scientiæ: sapientiam ac eruditionem stulti spernunt.

8 [a] Audi, [a] filii mi, eruditionem patris tui, [a] neque deseras doctrinam matris tuæ:

9 [a] Nam [a] abjectio [d] gratiosa erunt capiti tuo, & torques faucibus tuis.

10 [a] Fili mi, [a] si pellicere volent te peccatores; [a] ne acquiescito.

11 Si dixerint, [a] veni nobiscum; insidiemur sanguini, abscondamus nos contra innocentem [a] impunè:

12 [a] Absorbebimus eos velut sepulchrum vivos, & integros ut descendentes in [e] fossam:

13 [a] Omnem substantiam pretiosam [f] consequemur, implebimus domos nostras spoliis:

14 [a] Sortem tuam conjicies inter nos: [a] marsupium idem esto nobis omnibus:

15 Fili mi, [a] ne ambulato via *communi* cum illis, cohibe pedem tuum a semita illorum.

16 [a] Quia pedibus suis ad malum concurrunt, & festinant ad effundendum sanguinem:

17 [a] Frustra enim panditur rete, [a] ante oculos omnis [g] alitis:

18 [a] Præterea ipsi in sanguinem suum insidiantur; *quod* abscondunt se, in animas ipsorum *est.*

19 [a] Ita *se habent* [a] cœtus [a] omnium [h] deditorum quæstui; *quæstus* animam eorum [i] qui diditi sunt ipsi, intercipit.

20 [k] [a] Summa sapientia [a] foris [a] recantat, in plateis edit vocem suam:

21 [a] In summo turbarum proclamat; [a] ad fores portarum, in civitate quaque fermones suos eloquitur, *dicens:*

22 [a] Quousque ô fatui amabitis fatuitatem; & derisores derisionem delectabunt sibi: & stolidi odio habebunt scientiam?

23 Revertimini ad correctionem meam: ecce, eructabo vobis spiritum meum, nota faciam verba mea vobis.

24 [a] Quandoquidem invito & renuitis, extendo manum meam & nemo advertit;

25 Sed [l] [a] abstrahitis vos ab omni consilio meo, & correctioni meæ non acquiescitis:

26 Ego quoq; in calamitate vestra [a] ridebo, subsannabo cùm advenerit [m] id quod expavescitis:

27 Cùm advenerit tanquam [a] fremebunda vastatio id quod expavescitis, & calamitas vestra tanquam turbo adventaverit; cùm irruerint in vos oppressio & angustia.

28 Tunc invocabunt me, sed non exaudiam; [a] mane quærent me, sed non invenient me:

29 Propterea quòd oderunt scientiam, & reverentiam Jehovæ non elegerunt;

30 Non acquieverunt consilio meo, contemnentes omnem correctionem meam.

31 [a] Sic [a] comedent de fructu viæ suæ, & ex cõsiliis suis saturabuntur.

32 [a] Nam

[a] Heb. *rectitudinum.*
[b] Heb. *perceptionem: sic deinceps.*
[c] Heb. *faciẽdum intelligere.*
[d] Heb. *gratia.*
[e] Heb. *cisternam.*
[f] Heb. *invenimus: sic hoc libro passim.*
[g] Heb. *domicilio.*
[h] Heb. *mortuos quæstui.*
[i] Heb. *animorum ejus.*
[k] Heb. *sapientia foris recantat.*
[l] Heb. *abstrahitis omne consilium meum a vobis: hyperbolæ: ut infra 4. 15.*
[m] Heb. *quasi vastatio vestra: sic seq. vers.*

32 'Nam quies fatuorum interficiet eos, & tranquillitas ſtolidorum perdet eos.

33 'Qui verò auſcultat mihi habitabit ſecurè, id eſt, tranquillus 'a pavore mali.

ANNOTATIO.

1 Proverbia] *id eſt, ſententiæ, verba, ſive dicta graviter & paucis concinnata, quæ in omnium animis hærere, & in ore verſari debent, denique ſpeculum eſſe totius vitæ & adminiſtrationis noſtræ. Quamobrem non incommodè etiam potuiſſent redda ſententiæ: ſed quia bene convenit proverbiorum appellatio, ſi latè accipias; propterea communem hanc vocem retinuimus. Sunt autem in hoc libro duo proverbiorum ſive ſententiarum genera: unum, commune totius vitæ noſtræ, quo informamur quomodo oporteat nos conſtitutos eſſe & affectos erga ſapientiam cœleſtem, atque ex ea componere vitam noſtram, novem capitibus; alterum, ſingulare ſive documenta complectens ſingularia pro ratione perſonarum, animorum, dictorum, factorum, aliarumq; circumſtantiarum, inde a capite 10. ad finem uſque. Hujus porrò capitis ſummæ partes ſunt duæ: prima ἐπιγραφὴ ſive inſcriptio, 6. verſibus: altera, propoſitio documentorum ad pios pertinentium. Inſcriptione docentur duo: quis autor ſit, hoc verſu; & quis finis totius operis, 5 ſequentibus.* Schelomonis] *id eſt, quæ elocutus eſt Schelomo, alii verò diverſis temporibus ſelecta ex pluribus in hunc librum retulerunt, tanquam magis ad Eccleſiæ inſtitutionem pertinentia, prout innuitur infrà 25.1. & 30.1 & 31. ac videtur quidem prima hæc pars a Schelomone ita ut eſt fuiſſe conſcripta, uſque ad caput 10. altera verò deinde collecta. Quamobrem alienum eſt de tempore quo hic liber ſcriptus eſt laborare.* 2 Ad ſciendum] *ſecunda pars inſcriptionis, de uſu libri. Eſt autem duplex illius uſus, proleptice hoc loco poſitus; prior, ſapientia, id eſt, abſoluta, conſtans, & efficax rerum divinarum, humanarumq; ſcientia, qui finis eſt præcipuus; poſterior, eruditio, hoc eſt, hominis qui a natura rudis eſt & imperitus, revocatio a ruditate ſua, & informatio ad ſapientiam: qui duo fines per ὑστέρωσιν Hebræis familiarem in ſequentibus verſibus explicantur.* Prudentiæ] *id eſt dicta, quibus prudens efficiatur homo, ad comparandam & conſervandã eruditionem & ſapientiam.* 3 Ad percipiendum] *expoſitio ſecundæ partis prolepſeos, qua exponitur officium tum diſcipulorum, hoc verſu; tum docentium, ſequente.* 4 Fatuis] *id eſt, inſipientibus, imperitis, quorum animus tanquam puerorum præ imperitia hùc illùc momento traduci poteſt.* Puero] *inconſiderato: ut Epheſ. 4. 14.* 5 Quibus] *expoſitio prioris partis prolepſeos: qua oſtendit hoc libro non imperitos tantùm eruditi, ſed etiam ſapientes augeri ac confirmari, hoc verſu; atque alios informari, ſequente verſu.* 6 Proverbium] *id eſt, gravia ſapientum dicta: ut prioris membri in hoc verſu poſterius exegeticum eſt.* Ænigmata] *ut Pſalm. 49. 5.* 7 Reverentia] *propoſitio, ſummam & argumentum continens novem priorum capitum. Omnis, inquit, ſcientia noſtra quam ad ſapientiam & eruditionem ſpectare diximus, duobus capitibus continetur: unum eſt, & quidem primarium, reverentia Dei, quæ ſumma eſt ſapientia, & adytus ad omnem ſapientiam: alterum, prudentia ſive informatio vitæ noſtræ ad ſapientiam & eruditionem propter reverentiam Dei, abs qua velut fonte proſluunt ſapientiæ & eruditionis rivi. Hæc ut ita accipiamus, facit antitheſis a Schelomone in hoc libro frequentata, cujus membra ferè ſunt ἀνταπόδοτα. quaſi dicat, fons & caput ſcientiæ eſt reverentia Jehovæ, rami verò ſive rivi manantes ex eo ſunt ſapientiæ & eruditionis ſtudium; ſtulti autem rivos eruditionis & ſapientiæ ſpernunt, quia non agnoſcunt fontem neque reverentur. Ex hac propoſitione ſumma proſluant omnes hortationis & dehortationis loci, qui poſteà ſequuntur. Nam ſapientiæ quidem traduntur documenta quatuor cap. primo, prudentiæ verò ad comparandam & tenendam ſapientiam cap. 5. & ſequente; ac tum demum confirmatio apponitur capit. 7. 8. & 9.* 8 Audi fili mi] *primum documentum eruditionis & ſapientiæ, cam a nobis audiendam & tenendam eſſe: quod hic duobus capitibus exponitur. Ac primùm quidem prolepticè hoc verſu, eruditio & ſapientiæ doctrina commendatur; deinde verò per ὑστέρωσιν tractantur copiosè tam eruditio ſive revocatio a malo, toto hoc capite inde a verſu 10. quàm provocatio ad ſapientiam, capite 2.* Fili] *ut Pſalm. 34. 12. Hunc autem gratioſiſſimæ appellationi reſpondent parentum nomina, id eſt, patris & matris, quæ Deo & ſibi tribuis Schelomo.* Neque deſeras] *ſed conſtantiſſimè teneas.* 9 Nam adjectio] *ætiologia hortationis, quæ copiosè ſecundo capite explicatur: cujus hortationis argumentum hi duo verſus continent.* Adjectio] *ornatioſus. Deo & hominibus, infrà 3.4. Reſpicit autem ad puerorum ſtudia; qui ut vario ornatu, muneribus, liberaliter adducuntur, ſic homines promiſſionibus Dei.* 10 Fili mi] *explicatio ſecundæ partis prolepſeos, nimirum eruditionis & avocamenti a malo, uſque ad verſum 16. cujus argumenta ſunt duo; unum, ab ipſius naturæ documentis, uſque ad verſum 20. alterum, a documentis ſapientiæ æternæ Dei per verbum, inde uſque ad finem capitis.* Si pellicere] *prout quatuor verſibus proximè ſequentibus exponitur.* Ne acquieſcito] *id eſt, nullo pacto aſſentitor, neque aurem advertito: ut exponitur ver. 15.* 11 Veni nobiſcum] *familiaris proſopopœia, qua commodiſſimè figuratur maleficorum improbitas alienam vitam bonâ, ſibi arrogantium, tum fraude, hoc verſu; tum apertis viribus, verſu ſequente.* Impunè] *id eſt, nemine percipiente aut pœnas repoſcente a nobis: adeò arroganter Deo & hominibus obloquuntur impii: ſic autem accipitur hæc particula Iobi 9. 17. & infrà 23. 29.* 12 Abſorbebimus] *ebraſonica hyperbole.* 13 Omnem ſubſtantiam] *ſuaſionis locus, a ſpecie utilis.* 14 Sortem tuam] *id eſt, partem communis prædæ noſtræ tibi recipies ſorte nobiſcum ex æquo: ſumpta locutio a legitima negotiatorum ſocietate.* Marſupium] *id eſt, agedum, ineamus hanc ſocietatem: ſic concluditur hortatione illorum ſermo.* 15 Ne ambulato] *id eſt, ne te conſociato palam, aut clàm.* 16 Quia pedibus] *primum naturæ argumentum a juſto, quod inter homines coli poſtulat humanitas. quaſi dicat, injuſti ſunt; te autem natura vetat injuſtum eſſe.* 17 Fruſtra] *ſecundum argumentum ab incerto. quaſi dicat, utcunque ſibi videantur eſſe certi de potiunda præda; tamen non magis confirmare poſſunt ſe effecturos conſilia ſua, quàm aucceps ſe capturum aves prætervolantes & obſervantes retia.* Ante oculos] *id eſt, quæ retia tum homines plerumque obſervant, tum Deus hominum cuſtos ſemper.* 18 Præterea] *tertium argumentum a funeſto ipſorum exitio, quod ſibi comparant ipſi malo ſuo: ut Pſal. 7. 13. & ſequentibus, ac alibi paſſim.*

19 Ita ſe habent] *concluſio ſuperiorum argumentorum per affirmationem ſimplicem.* Cœtus] *id eſt, ſocie-*

tates & corpora (ut jureconſulti vocant) convenientium: ut Gen. 37.25. Omnium] *quaſi dicat, nemo illorum evolare aut effugere exitium poteſt, & inevitabile eſt judicium Dei: antitheſis elegans cum verſ. 17.* 20 Summa ſapientia] *ſecundum genus documentorum, ut obſervatum eſt in verſ. 10. in quo Schelomo per proſopopœiam inducit ſapientiam Dei homines accedentem & proponentem conſilium Dei, uſque ad finem capitis. Eſt autem Chriſtus ſumma hæc ſapientia, de qua hîc & capite 8. agitur, ipſiſſima Dei ſapientiſſimi ſapientia, in qua reconditi ſunt omnes theſauri ſapientiæ, & intelligentiæ, & per quam ſapientiæ rivi in homines diffunduntur verbo. Quamobrem bonoris cauſa plurali numero dicitur ſapientiæ, quaſi dicas, tota ſapientia, & omnis ſapientiæ auctor.* Foris] *id eſt, ubiq; & palam, quod ſequentia continent.* Recantat] *id eſt, ſubinde & indeſinenter proclamat.* 21 In ſummo] *id eſt, ex edito loco, ubicunque maxima eſt frequentia: ſumpta locutio a concionum ritu.* Ad fores portarum] *vide Gen. 34.20.* 22 Quouſque] *hujus orationis partes ſunt tres: revocatio ad reſipiſcentiam, duobus verſibus; denuntiatio in futurum, a ver. 24. uſque ad 31. & concluſio ſummam complectens judiciorum Dei, duobus ultimis. Reſipiſcentiæ autem locus continet increpationem mali, hoc verſu; & hortationem ad amplectendum promiſſum bonum, ſeq. verſu* 24 Quandoquidem] *ſecunda pars, denuntiatio contra cerebroſos contemnentes ſapientiam Dei: cujus cauſa duobus verſibus continetur, minæ ſequentibus.* 25 Abſtrahitis vos] *id eſt, rebellionis veſtræ abjectus conſilium, quod vobis propono ad ſalutem veſtram: ſic infrà 4.15.* 26 Ridebo] *id eſt, non curabo vos: ut Pſal. 2. ver. 4. humanitus dicta.* 27 Fremebunda vaſtatio] *id eſt, furens nimbus aut grando maxima vi irrumpens ſubito. Significat enim hæc vox repentinam & frementem rupturam rei cujuſlibet, quicquid obvium eſt perrumpentis atque devaſtantis: ut Iobi. 30.14. & Jecheziel. 38.9.* 28 Mane quærent] *id eſt, diligentiſſimè & indeſinenter, quaſi dicat, inde ab aurora.* 31 Sic] *meritum neglecti & derelicti a me.* Comedent] *id eſt, malum quod ſeverunt metent ad ſatietatem: metaphora, ut infra 22.8.* 32 Nam] *concluſio exponens ſummam judiciorum Dei contra improbos, hoc verſu; & erga bonos per antitheſin, ſequente verſu: qua docet Deus exitium improborum ab ipſis eſſe: ut Hoſche. 13.8.* Quies] *id eſt, conſtans & pervicax illorum reſidentia in malo, in quo ſibi allubeſcunt & omnem proſperitatem pollicentur: ut Jirmeiæ. 48.11. & Tzephanjæ 1.12.* 33 Qui verò] *altera pars antitheſeos, μεταβατικὴ ſive tranſitiva ad hortationem ſequentis capitis.* A pavore] *non autem tantùm a malo: adeò confirmabitur illorum animus promiſſionibus, & defendetur virtute Dei.*

CAPUT II.

Schelomo hortatur ad reverentiam Dei, fidem, & ſanctificationem, adductis promiſſionibus ejus de bono & ſalute noſtra, ac liberatione ab omni malo.

1 'Fili mi, ſi 'acceperis dicta mea, & præcepta mea reconderis apud te,
2 *Si* attendendo ad ſapientiam aures tuas, inclinaveris animum tuum ad intelligentiam:
3 Quin etiam 'ſi prudentiam inclamaveris, ad intelligentiam ediderís vocem tuam;
4 Si quæſieris eam velut argentum, & tanquam abditos theſauros ſcrutatus fueris eam:
5 'Tunc intelliges 'reverentiam Jehovæ, & 'agnitionem Dei [a] conſequeris.
6 Nam Jehova dat ſapientiam, ex ore ejus ſcientia & intelligentia *procedit*:
7 'Repoſitum habet pro rectis [b] quicquid revera eſt; ſcutum pro ambulantibus [c] integrè,
8 Cuſtodiendo itinera juris: & viam eorum quos benignè accepit conſervat.
9 'Tunc intelliges juſtitiam, & jus; & [d] quicquid rectum eſt, 'omnem orbitam bonam:
10 'Cùm venerit ſapientia in animum tuum, [e] & ſcientia menti tuæ amœna erit:
11 'Solertia obſervabit te, intelligentia cuſtodiet te,
12 Eripiendo te 'a via mali, a [f] viris loquentibus perverſitates,
13 Qui derelinquunt 'itinera recti, ut ambulent per vias 'tenebrarum,
14 Qui lętantur faciendo malum, exultant in perverſitatibus [g] peſſimis,
15 Qui itineribus ſuis perverſi ſunt, & præfracti orbitis ſuis:
16 Eripiendo te [a] muliere extranea, ab alienigena quæ [h] dictis ſuis blanditur,
17 Quæ derelinquit 'ducem adoleſcentiæ ſuæ, & 'fœderis Dei ſui obliviſcitur:
18 (Nam 'propendet ad mortem domus ejus, & ad 'expertes vitæ orbitæ ejus;
19 Quicunque adeunt eam, non revertuntur, 'neque aſſequuntur itinera vitæ)
20 'Ut ambules per viam bonorum, & itinera juſtorum obſerves.
21 'Nam recti 'inhabitabunt terram, & integri reliqui fient in ea:
22 Improbi verò e terra excindentur, & perfidè agentes avellentur ex ea.

[a] Heb. *invenies: ut ſup. 1.13.*
[b] Heb. *eſſentiam.*
[c] Heb. *integritatis.*
[d] Heb. *rectitudines: ut ſuprà 1.3.*
[e] Heb. *& ſcire animæ tuæ amœnum erit.*
[f] Heb. *viri loquentes.*
[g] Heb. *malo.*
[h] Heb. *dicta ſua blanda.*

ANNOTATIO.

1 Fili mi] *Hoc toto capite proponit Schelomo hortamentum ſive provocationem ad bonum, quam alteram eſſe partem documenti priorus diximus ſuprà capite 1. ver. 8. Sunt autem hujus hortationis partes ſummè tres: prima hypothetica ſive conditionalis propoſitio officii noſtri, verſibus quatuor; ſecunda, expoſitio ſalutarium promiſſionum, quas obſequentibus denuntiat & præſtat dominus, inde uſque ad verſum 21. tertia, concluſi, duobus verſibus ultimis.* Si acceperis] *conditio κλιμακοειδὴς in qua gradatim aſſurgit Schelomo per ſingulas partes officii noſtri: ut doctrinam percipiamus, perceptam teneamus, hoc verſu, & amplius percipiendæ tenendæq; operam demus diligente attentione, ſequente verſu, precibus, verſu 3. & labore omni, ſtudio, atque induſtria, verſu. 4.* 3 Si prudentiam] *id eſt, Deum adieris caſtè pro conſequenda prudentia, ut Schelomo feciſſe legitur 1. Regum 3.6. & ſequentibus, & faciendum docet Jacobus 1.5. ſic enim accipiendum eſſe oſtenditur verſu 6.* 5 Tunc intelliges] *expoſitio promiſſionum, quæ certiſſimè conjunctæ ſunt pietati quam modò delineavit Schelomo. Sunt autem promiſſiones duplices, aliæ in communicatione bonorum poſitæ, uſque ad verſum 11. aliæ in propulſatione mali, uſque ad 21. Rurſum bonorum communi-*

communicatio duplex promittitur. primùm reverentiæ & fidei in Deum, quæ caput eſt ſapientiæ noſtræ, & ſuas promiſſiones habet, uſque ad verſ. 9. prolepticè hoc verſu contentas: deinde obſequii & ſanctimoniæ per fidem, inde ad ver. 12. Reverentiam Jehovæ] a quo acceperis, & amplius deinceps ſperabis te accepturum: prius membrum prolepſeos, quod explicatur ver. 6. Agnitionem Dei] *id eſt, hac fide & reverentia præditus experieris te agnoſci a Deo; ſecundum membrum prolepſeos, quod exponitur verſ. 7. & 8.* 7 Repoſitum habet] *id eſt, adeò agnoſcit Deus & curat rectos, ut omnibus in dies augeat illos, & virtute ſervet.* 9 Tunc intelliges] *alterum genus promiſſi boni, ut obſervatum eſt in verſ. 5.* Omnem orbitam] *id eſt, rationem bene & ſanctè inſtituendæ vitæ.* 10 Cùm venerit] *id eſt, cùm ſuperiorem promiſſionem & doctrinam acceperis de reverentia Dei, hac poſteriore abundabis.* 11 Solertia] *alterum promiſſionum genus de propulſatione malorum omnium ſpiritualium & corporalium, quæ aliàs impendent bonis tum per maleficia, tum per allectamenta: quorum illa viro, uſque ad verſ. 16. hæc mulieri tropicè attribuuntur, quaſi dicat, Deus te ea ſolertia & intelligentia inſtruet, qua tibi caveas ipſe a malis omnibus: quæ tamen vitam tuam malè labefactare tentant, ut ſceleratæ ganeones & meretrices provocant lubricum adoleſcentiæ.* 12 A via mali] *id eſt, depravata vita, in quam naturæ infirmitate laberis, & improborum ductu facilè provocaris.* 13 Itinera recti] *id eſt, illuſtria & ſpectata, quæ lucem amant, neque arguuntur ab ea: ut loquitur Apoſtolus Epheſ. 5. 13.* Tenebrarum] *id eſt, obliquas, ac proinde lucifugas: ut ad Rom. 13. 12.* 17 Ducem] *id eſt, juſtum maritum ſuum: periphraſis.* Fœderis Dei] *id eſt, conjugalis pacti inter ipſos conventi autore Deo: ut Maleachi 2. 14.* 18 Propendet] *id eſt, lethalis eſt & perniciosa: periphraſis.* Expertes vitæ] *id eſt, mortuos & ſepultos: ut Pſal. 88. 11.* 19 Neque aſſequuntur] *id eſt, non revertuntur, aut in vitam redeunt: periphraſis.* 20 Ut ambules] *id eſt, vitam bene inſtituas: antithetis ad ſuperiora reſpiciens, qua munitur ad concluſionem vita.* 21 Nam recti] *concluſio aſſerens juſtitiam judiciorum Dei, duobus membris antithetis: ut ſuprà 1. 32. & 33.* Inhabitabunt] *ut Pſalm. 37. 29.*

CAPUT III.

Schelomo pios ad reverentiam Dei, fidem, & obſequium, ac ſui abnegationem vocat elegantiſſimis promiſſionibus: & confirmatu illu autoritate Dei, ab omnibus mundi iſtius avocamentis dehortatur propoſitæ veritate judiciorum Dei.

1 'FILI mi, doctrinæ meæ ne obliviſcaris; ſed præcepta mea cuſtodiat [a] animus tuus:

[a] Heb. cor: ſic deinceps.

2 Nam longitudinem dierum [b] annoſam & vitam, cum pace adjicient tibi.

[b] Heb. annoſus vitæ.

3 'Benignitas & fides ne derelinquant te; 'alliga eas faucibus tuis, inſcribe eas tabulæ cordis tui:

4 'Ita [c] conſequere gratiam, & [d] ſucceſſum optimum; ante oculos Dei & hominum.

[c] Heb. invenies ver. 13. [d] Heb. ſecundationem bonam: ut pſal. 111. 10. 1. Chronic. 28. 9.

5 'Fiduciam habe in Jehova ex toto animo tuo; intelligentiæ verò 'tuæ ne innitito.

6 In omnibus viis tuis agnoſce eum, & ipſe diriget itinera tua.

7 'Ne eſto ſapiens [e] judicio tuo; reverere Jehovam, & recede a malo.

[e] Hbe. in oculis tuis, ut Levit. 13. 5.

8 [f] Saluare *id* erit umbilico tuo, & 'irrigatio oſſibus tuis.

[f] Heb. ſanatio. Malach. 3. 10. & ſecundabus. Heb. 12. 5. Apocalyp. 3. 19.

9 Honora Jehovam de ſubſtantia tua, & 'de præcipuo totius proventus tui:

10 Ita implebuntur horrea tua ſaturitate, & muſto lacus torcularii tui perrumpent.

11 Eruditionem Jehovæ, fili mi, ne ſpernito, neque tædeat te correctionis ejus:

12 Nam quem diligit Jehova corrigit; & quidem ut pater filium, *cui* bene vult.

13 'Beatus homo *qui* conſequitur ſapientiam, & homo 'qui provehit intelligentiam:

Pſal. 19.

14 Melior enim *eſt* negotiatio ejus negotiatione argenti, & auro effoſſo proventus ejus:

15 Pretioſior *eſt* carbunculis, & omnia oblectamenta tua non poſſunt æquari ei.

16 'Longitudo dierum in dextera ejus *eſt*, in ſiniſtra ejus divitiæ & honor:

17 Viæ ejus viæ *ſunt* amœnitatis; & omnes ſemitæ ejus, pacis:

18 'Arbor vitæ eſt prehendentibus eam, denique tenentium eam beatur *quiſque*.

19 'Jehova ſapientiâ fundavit terram, ſtatuit cœlos intelligentiâ:

20 Scientia ejus 'abyſſi diffiſſæ ſunt, & ſuperiores nubes deſtillant rorem.

21 Fili mi, ne decedant ab oculis tuis, cuſtodi 8 eam quæ verè eſt *ſapientia*, & ſolertiam.

8 Heb. eſſentiam: ut ſuprà. 2. 7. Pſal. 19. 11.

22 'Eruntque vita animæ tuæ, & gratia 'faucibus tuis:

23 'Tunc obibis ſecurè viam tuam, & pedem tuum non offendes:

24 Cùm cubabis, non expaveſces; ſed cubanti tuavis erit ſomnus tuus.

25 Ne timeto 'a pavore repentino; & a vaſtatione improborum, ut adveniat:

26 Nam Jehova aderit fiduciæ tuæ, & 'ſervabit pedem tuum a captura.

27 'Ne cohibeto bonum [h] ab eis qui opus habent, 'cùm eſt in poteſtate manus tuæ efficere *illud*:

h Heb. a dominis ejus, nimirum cohibiti boni: cujus dominum illum efficit neceſſitate, & te diſpenſatorem Deus: quamobrem hæc beneficia in ſcripturis appellantur juſtitia, ut infrà 11. 18. & Daniel. 3. in fine, & 2. Corin. 8. 9. Pſal. 37. 21.

28 'Ne dicito proximo tuo, abi, deinde revertere, cras enim daturus ſum: cùm fuerit penes te.

29 Ne fabricator contra proximum tuum rem malam, qui confidet ſecurè tecum:

30 'Ne contendito cum ullo homine immeritò, niſi attecerit te malo.

31 Ne invideto ulli violento, neque eligito ullas vias ejus:

32 'Nam abominationi *eſt* Jehovæ præfractus; apud rectos autem 'arcanum ejus *eſt*.

33 'Execratio Jehovæ incumbit domui improbi, at habitaculum juſtorum benedicitur.

34 'Quandoquidem deriſores ipſe 'deridet, manſuetis autem dat 'gratiam:

35 Honorem ſapientes 'poſſident; ſtolidos verò 'tollit ignominia.

ANNOTATIO.

1 Fili mi] *Secundum documentum sapientiæ hoc capite continetur: quo Schelomo docet primùm veram legem omnis sapientiæ positam esse in Dei reverentia, fide, atque obsequio, abnegatis sensibus & studiis carnis nostræ, usque ad versum 13. deinde bonorum promissiones adducit, quæ ad nos ex illa fiducia in Deum perveniunt, inde usque ad versum 27. postremo studia contraria reprehendit & ab illis dehortatur proposita justitia judiciorum Dei, ad finem usque. Est autem his duobus versibus primus commune exordium horum documentorum quæ diximus, hortationum promissionumq; summam complectens.* 2 Cum pace] *id est, omnis generis prosperitate, ut alibi passim.* 3 Benignitas] *propositio summa documenti. quasi dicat, ne commutas incuria aut oblivione tua, ut benignitas & fides, quas tecum voluit communicatas Deus, dimoveantur a te: quod sequentia verba adumbrant allegoris.* Alliga] *id est, sermone & animo eas continenter recole, ut obsequaris opere: ut Exod. 13. 9.* 4 Ita consequere] *propositio summa bonorum ad nos pervenientium, prout deinceps exponuntur inde a versu 17. Sunt autem illa duûm generum: gratia apud Deum, & prosperitas coram hominibus.* 5 Fiduciam habe] *expositio prioris propositionis quæ posita est vers. 3. ubi ostendit Schelomo ad benignitatem Dei fidémque continendam tria nobis opus esse: primùm, ut nos ipsos abnegantes adhibeamus fidem integram in Deum, agnitionem, reverentiam, atque obsequium animo gratissimo, usque adversum 9. secundum, ut rebus prosperis bene utamur ad honorem ejus, vers. 9 & 10; tertium, ut rebus quoque adversis bene utentes, in officio nostro informemur & crucem feramus patienter vers. 11. & 12.* Tuæ] *id est, humanæ, sive carnis, de qua Rom. 8. 5. & sequentibus.* 8 Salutare] *promissio synecdochica; pro eo quod est, intus & foris, corpore & animo ejus optimè affecti. Est autem hæc promissio allegorica, qua pii in Ecclesia fidei cum infantibus in utero matrum versantibus comparantur: nam ut illis (inquit) alimentum submittitur umbilico ad intimas etiam partes confirmandas, sic pii in Ecclesia fide, agnitione, reverentia, & obsequio Dei pascuntur atque educantur.* Irrigatio] *id est, robur tuum, ut medulla quæ confirmat ossa; sine quo ne id quidem quod in te est valentissimum, posset quicquam: sic Ijobi 21. 24.* 9 De præcipuo] *ut Maleachi 1. 7. & sequentibus.* 13 Beatus] *secunda pars, prædicans felicitatem eorum qui documenta fidei & reverentiæ Dei perceperunt, primùm ab earum præstantia, vers. 14. & 15. deinde ab adjunctis & consequentibus, inde ad versum 19. quibus subjicitur confirmatio ab autore tum hujus sapientiæ, tum bonorum omnium ad sapientiam hanc pertinentium, usque ad versum 27.* Qui provehit] *id est, promovet apud se, & proficit in intelligentia.* 16 Longitudo dierum] *id est, omnia bona adjuncta habet, & veluti ambabus manibus largitur.* 18 Arbor vitæ] *id est, certissimum symbolum æternæ vitæ, quàm homo prius sibi abjudicaverat neglecta reverentia Dei atque obsequio, Genes. 3.* 19 Jehova] *confirmatio superiorum documentorum & promissionum ab autore: qui ut cœlum, terram, & res omnes creavit, ordinavit, conservat, atque administrat; ita eâdem sapientia in nobis promissa sua effecturus est, ut observatum est in versum 13. Quapropter summatim superiores hortationes repetuntur, & confirmationis locis inseruntur, vers. 21. & 25.* 20 Abyssi dirumpuntur] *id est, fontes & flumina ex intimis terræ specubus & spiraculis manant, quasi diffindat se terra: metonymia, abyssi aquarum pro faucibus aquam manantibus.* 22 Eruntque vitæ] *id est, verba hæc semina erunt & alimenta vitæ æternæ atque suavissimæ: auxesis, qua verbum Dei summè vivificum ac suavissimum credentibus, dicitur esse ipsa vita & gratia.* Faucibus] *id est, toti homini: metaphora a gustu.* 23 Tunc obibis] *id est, prosperè conficies quicquid agendum erit, & confectis rebus securè conquiesces: allegoria.* 25 A pavore] *id est, ut ullum malum quod expavescimus eveniat tibi, aut certè opprimat cùm per voluntatem Dei evenerit: ut infrà 24. 16.* 26 Servabit] *ne intercipiaris, aut captus constringaris hæreásq; in malis.* 27 Ne cohibeto] *postremus locus, quo hominem a studio contrariis avocat Schelomo, ut in fide & reverentia Dei possit incedere. quasi dicat, si rectè in Deum credere ipsumq; revereri cupis, cave tibi ne in proximum (quod secunda tabula prohibetur) pecces, sive opere officium quod præstare possis recusando, duobus versibus; sive consiliis & verbis offendendo, vers. 29. & 30. sive animum ad æmulationem & imitationem improborum provocando, vers. 31. quibus modis omnibus violatur fides in Deum & reverentia.* Cùm est in potestate] *id est, cùm potes illis commodè benefacere.* 28 Ne dicito] *id est, ne differto beneficentiam.* 30 Ne contendito] *sive privatis jurgiis, sive litibus in jure.* 32 Nam abominationi] *ætiologia superiorum documentorum, a justitia Dei & judiciorum ejus.* Arcanum ejus] *id est, intima & familiarissima benevolentiæ communicatio, prout sequentis versus membra antitheta ostendunt.* 33 Execratio] *id est, maledictio, de qua Maleach. 2.* 34 Quandoquidem] *conclusio ab omnipotentia & justitia Dei, hoc versu; astruens justitiam judiciorum ejus, seq versu.* Deridet] *id est, ludificatur & ipsorum expectationem frustratur.* Gratiam] *id est, quicquid ipsis gratum est & suave.* 35 Possident] *id est, constanter obtinent.* Tollit] *id est, mœstos ipsos, & ipsorum expectationem abripit.*

CAPUT IIII.

Schelomo præcedentia timoris Dei, fidei, resipiscentiæ, & abnegationis nostri documenta confirmat ab exemplo suo: & ad sapientiam hortatus, suavissimis promissionibus revocat ab omni improborum consortio, rerumq; malarum communicatione.

1 AUDITE filii eruditionem patris, & attendite ad cognoscendum prudentiam:
2 Nam disciplinam bonam trado vobis; doctrinam meam ne derelinquite.
3 Cùm filius essem apud patrem meum, tener & unicus coram matre mea;
4 Docens ille me dicebat mihi; retineat verba mea animus tuus; observans præcepta mea vive.
5 Acquire sapientiam, acquire prudentiam; ne obliviscitor, neque declinato a sermonibus oris mei.

6 Ne

6 Ne derelinquito illam, & conſervabit te; dilige illam, & cuſtodiet te.
7 'Quæ caput eſt ſapientiæ, *eam* acquire ſapientiam; & 'tota acquiſitione tua acquire prudentiam.
8 Extolle eam, & exaltabit te; 'honorabit te, cùm amplexaberis eam.
9 Indet capiti tuo 'adjectionem gratiæ, coronam [b] ornatiſſimam tradet tibi.
10 Audi fili mi, & percipe ſermones meos: ita multiplicabuntur tibi anni vitæ.
11 Viam ſapientiæ doceo te, deduco te per orbitas rectas.
12 'Cùm ambulabis, nihil arctabit greſſum tuum: etiamſi cucurreris, non offendes.
13 Prehende eruditionem illius, ne deſiſtito; cuſtodi illam, quia eſt 'vita tua.
14 'Iter improborum ne ingrediatur, neque incedito per viam malorum.
15 [c] Abſtrahe te ab ea, ne tranſito per eam; declina ab ea, & præteri.
16 'Nam non dormiunt *illi*, niſi malefecerint; & eripitur ſomnus illorum, niſi fecerint ut impingat *quiſpiam*:
17 Quia veſcuntur cibo improbitatis, & vinũ [d] omnimodæ violentiæ bibunt.
18 'Iter enim juſtorum 'ſimile *eſt* luci ſplendidæ, [e] pergenti lucere; adeò ut *eorum quiſque ſit* 'ſtabilis die:
19 Via *verò* improborum 'ſimilis *eſt* caligini; 'neſciunt in quid impacturi ſint.
20 'Fili mi, ad verba mea attende; ad ſermones meos inclina aurem tuam.
21 Ne efficiant *illi* ut recedant ab oculis tuis, ſerva hæc [f] in animo tuo:
22 Nam *verba* vitæ ſunt iis qui conſequuntur ipſa, & toti [g] carni cujuſque eorum [h] ſalutaria.
23 'Supra omnem obſervationem 'cuſtodi cor tuum, 'nam [i] ex eo prodeunt actiones vitæ.
24 Remove abs te perverſitatem oris, & pravitatem labiorum procul amove abs te.
25 Oculi tui 'e regione intueantur, & palpebræ tuæ [k] pectent recta coram te.
26 Expende orbitam pedis tui, ut omnes viæ tuæ ſtabiles ſint:
27 'Ne declinato dextrorſum aut ſiniſtrorſum, amove pedem tuum a malo.

b Heb. *ornamentis.*
c Heb. *abſtrahe te eam a te: ut ſupra 1.15*
d Heb. *violentiarum.*
e Heb. *pergenti & lucente uſque ad ſtabilem diei.*
f Heb. *in medio cordis tui.*
g Heb. *carni ejus: ſyllepſis: ut verſ. 18.*
h Heb. *curationis verba.*
i Heb. *ex eo ſunt egreſſiones vitæ.*
k Heb. *dirigant* intueri: *vide Geneſ. 12.8.*

ANNOTATIO.

1 Audite filii] *Hujus capitis partes ſunt tres: prima, exordium attentas, dociles & benevolos lectores faciens, tum a genere doctrinæ, tum ab autoris exemplo, quatuor verſibus; ſecunda, hortatio ad ſapientiam, a verſ. 5. uſq; ad 14. tertia, dehortatio a communicatione cum improbis & converſatione prava, inde ad finem uſque.* 2 Nam diſciplinam] *prior locus a genere doctrinæ, quod & bona eſt ipſa, & bonum afferat percipientibus.* 3 Cùm filius] *poſterior locus ab exemplo ſuo.* Unicus] *id eſt, unicè dilectus & ſingulari ſtudio inſtitutus: nam alioqui plures fuerunt filii Davidis ex eadem matre: 1 Chro. 3.5.* 4 Docens ille] *nam huic officio erga filium, Davidem minimè deeſſe tum pietate illius evincitur, tum etiam confirmatur 1. Chron 28.* Retineat] *prolepſis ſive propoſitio ſumma ſequentium documentorum, continens præcepta & promiſſiones, quæ deinceps ſuo ordine explicantur.* Vive] *id eſt, vita & promiſſionibus illius fruere: ut Gen. 20.7.* 5 Acquire] *ſecunda pars: in qua proponuntur ſummatim hortationes & promiſſiones capitis primi & ſecundi, de ſapientia & prudentia acquirenda, tenenda, amplianda, honoranda, & omnibus modis proſequenda: ut expoſitum eſt principio capitis ſecundi.* 7 Quæ caput eſt] *id eſt, reverentiam Jehovæ: ut ſuprà 1.7.* Tota acquiſitione] *id eſt, omnia quæ habes, ſi opus eſt, exponito illius comparandæ cauſa: ut Matth. 13.44.* 8 Honorabit te] *ex promiſſione 1. Schem. 2.30.* 9 Adjectionem gratiæ] *ut ſuprà 1.9.* 12 Cùm ambulabis] *id eſt, omnino proſperaberis, neque dejiciêris ullis adverſis rebus: ut Pſal. 1.3. & 91.11. & ſequentibus.* 13 Vita tua] *id eſt, adminiſtra & dux ad vitam: ἀύξησις.* 14 Iter improborum] *tertia pars, complectens duo interdicta eorum genera: unum, ne ſit communicatio cum hominibus improbis, uſque ad verſum 20. alterum, ne ſit communicatio cum rebus malis, ad finem uſque: quod genus documentorum propoſitum eſt ſuprà cap. 1. & 3.* 16 Nam non] *id eſt, ut homo jejuno ſtomacho vix poteſt indormiſcere, ſed ſubinde excitatur fame: ita ſunt iſti, qui maleficia cibo & potu anteponunt, ac proinde nunquam conquieſcunt niſi ipſa perpetraverint maleficia, aut alios ad ea perpetranda adduxerint.* 18 Iter enim] *aetiologia præcedentis dehortationis ex antitheſi ſive comparatione beatitudinis bonorum cum improborum, infelicitate: unde apparet dehortationem eſſe ἀναγκαίαν.* quaſi dicat, *ne ingrediaris via improborum; ſed juſtis adjungere: Iter enim juſtorum, &c.* Simile eſt luci] *id eſt, tota illorum vita illuſtris eſt, & abundat bonis: ut Pſal. 97.11. & 2. Schem. 23.4.* Pergenti lucere] *id eſt, nunquam occidenti: ut Joſchabh. 60.20.* Stabilis] *id eſt, nunquam concidat, ſed ſemper luce Dei præeunte erectus ambulet: ſic accipiendum eſſe docet ſequentis verſus membrum quod huic reſpondet.* 19 Similis eſt caligini] *id eſt, denſiſſimis, malis, velut tenebris, circumfuſa eſt; quas nulla arte poſſunt effugere, quin juſto Dei judicio corruant.* Neſciunt] *tantum abeſt ut cavere poſſint, ut ne evertere judicia Dei.* 20 Fili mi] *transitio ad alterum dehortationis genus, ut dictum eſt verſ. 14. cujus exordium tribus verſibus continetur.* 23 Supra omnem obſervationem] *hujus documenti ἀναπόδοτον, ſive dehortantis a malo partes ſunt quatuor: prima, ut animus ſit integer & purus a malo, hoc verſu; ſecunda, ut ſermones puri, ſequente; tertia, ut oculi & ſynecdochicè ſenſus omnes animorum adminiſtri contendentes ſint, verſiculo 25. quarta, ut conatus & actiones omnes, quas fere pedibus ſcriptura tribuit, verſ. 26.* Cuſtodi cor tuum] *id eſt, obſerva, proba, expurga ab inſito malo, & ab adventitio abſtine; quam ſtudioſè fons a purgamentis & ſordibus conſervatur, ut ex lege 12. tabularum Romanos obſervaſſe ſcribit Frontinus lib. 2.* Nam ex eo] *id eſt, ut fons eſt vivendi, ita etiam bene vivendi fontem oportet eſſe, a proinde ſartum tectum ſervari ab omni malo: vide Matt. 15.18. & ſequentibus.* 25 E regione] *id eſt, recta ſpectent; nihil pravè, aut obliquè aut denique inconſtanter: quod ad alios quoq; ſenſus pertinere ſuprà monuimus.* Eſt autem allegoricum dicendi genus a viatoribus aut curſoribus, quorum oculos non diſcurſare oportet, ſed ad iter ſuum ſollicitè attendere. 27 Ne declinato] *concluſio ſuperiorum documentorum, quaſi dicat, in omnibus rectum te exhibe & obſervanti ſimum itineris quod præſcripſit Deus, Deut. 4.2. & 5.32.*

CAP-

CAPUT V.

Schelomo pios ad prudentiam hortans, à vocat a voluptatis carnalis libidinisq; ſtudio: præſentiſſima damna exponit quæ eam conſequuntur: hortatur ad bona ſanctè utenda, & amandam caſtè colendamq; uxorem; maximè propter cognitionem & judicia Dei.

1 a FIli mi, ad ſapientiam meam attende, ad intelligentiam meam inclina aurem tuam:

a Heb. *ſolertias.*

2 Ut obſerves a omnimodam ſolertiam, & ſcientiam labia tua cuſtodiant.

3 Quamvis favum ſtillent labia extraneæ, & mollius oleo *ſtillet* palatum ejus:

b Heb: *ſecabitur.*

4 Attamen b poſterius ejus amarum *eſt* ut abſinthium; acutum ut gladius bipennis:

5 Pedes ejus deſcendunt *ad* mortem, *ad* ſepulchrum greſſus ejus pertinent.

c Heb. *cùm non noſcis.*

6 Iter vitæ ne expendas, moventur orbitæ ejus c te imprudente.

7 Nunc itaque filii auſcultate mihi, & ne recedite a ſermonibus oris mei:

8 Procul facito ab illa iter tuum, & ne appropinquato ad oſtium domus illius:

d Heb. *virtute tua.*

9 Ut non cedas aliis decorem tuum, & annos tuos crudeli:

e Heb. *in fine tuo.*

10 Ut non ſatientur extranei d facultatibus tuis, & labores tui maneant in domo alieni:

11 Gemaſque e tandem, conſumpta carne tua & corpore tuo,

f Heb. *cor meum.*

12 Ac dicas, quomodo odi eruditionem, & correctionem ſprevit f animus meus,

13 Neque auſcultavi voci doctorum meorum, & ad docentes me non inclinavi aurem meam?

g Heb. *plane parum abeſt quin verſe. &c.*

14 g Fermè verſor in omni malo, in medio congregationis & cœtus.

15 Bibe aquam e ciſterna tua, & fluenta e medio putei tui.

16 Spargant ſe fontes tui fòras, in plateis rivi aquarum:

b Heb. *ſui tibi.*

17 Sint tibi b ſeorſim, ac non extranei tecum:

18 Erit ſcaturigo tua benedicta, & lætare de uxore adoleſcentiæ tuæ.

i Heb. *amorum, & capreæ gratia.*

19 Sit cerva i amiciſſima, & rupicapra gratioſa: ubera ipſius uberent te omni tempore, in amore ejus errato jugiter.

20 Et quare errares fili mi cum extranea, & amplecteris pectus alienæ?

21 Cùm coram oculis Jehovæ viæ cujuſque *ſint*, & omnes orbitas ejus expendat?

22 Iniquitates ſuæ capient ipſum, improbum inquam iſtum; & funibus peccati ſui tenebitur:

k Heb. *in amplitudine.*

23 Ipſe morietur k expers eruditionis, & in amplitudine ſtultitiæ ſuæ oberrabit.

ANNOTATIO.

1 Fili mi] *Hoc capite & ſequente Schelomo proponit documenta prudentiæ, quæ ad comparandum & tenendum ſapientiam pertinent: itaque primùm hoc capite hominem prudentia inſtruit adverſus illecebras voluptatis ad quam homo à natura proclivis eſt. Sunt autem hujus capitis partes præcipuè tres: exordium, uſque ad verſum 8. propoſitio documenti prudentiſſimi, inde ad verſum 20. & confirmatio, ad finem uſque.* 2 Ut obſerves] *id eſt, ut prudentia utaris in adminiſtratione ſermonibuſque tuis.* 3 Quamvis] *hæc verba oſtendunt ſuperiori præcepto ſuum interdictum opponendum eſſe, hoc modo: attende ad me, at non ad verba ſimulata & mellita exteræ: cujus dehortationis cauſæ redduntur poſt hujus verſus anticipationem, nimirum quod alsena eſt a piis natura, animo, religione, & vita, hoc verſu; deinde quòd eventus perditionis ex ea conſequuturus eſt, duobus ſequent. tertiò quod conſilio fraudulento utitur, verſ. 6.* 4 Poſterius ejus] *id quod poſtea conſequitur ex ejus communicatione: ſic alludit ad corporis conſtitutionem, quaſi mulier ſit a fronte ornata, a tergo verò teterrima.* 5 Ad ſepulchrum] *id eſt, tam propinqui ſunt ruinæ quos abducit illa, quam ii quorum pedes jam oram ſepulchri attingunt.* 6 Iter vitæ] *id eſt, toto conſilio callide provideri ne ad vitam reſpectes, aut animadvertas fraudes ſuas.* Moventur orbitæ] *id eſt, agilitate & volubilitate ſumma temperantur omnes actiones ejus momentu ſingulis ad deſcipiendum: metaphora ab aurigis.* 8 Procul facito] *propoſitio documenti prudentiſſimi, diſtincta duobus membris: unum eſt, hoc malum longè fugiendum eſſe, uſque ad verſum 15. alterum, bonum prudenter utendum, inde ad 20. In fuga autem mali ponitur præceptum, hoc verſu: & cauſæ, ſequentibus.* 9 Ut non cedas] *cauſæ fugiendi mali ponuntur quatuor, & quidem a rebus humanis ſumptæ, amiſſio honoris, vitæ, bonorum, duobus verſibus; & ſera nimis reſipiſcentia omnibus amiſſis, verſu. 11. & ſequentibus: divinæ verò cauſæ in fine capitis continentur.* Cedas aliis] *id eſt, honorem tuum proſtituas coram omnibus etiam exteris,* Crudeli] *id eſt, marito, fratribus, agnatis, aut rivalibus; qui omni excuſatione aut redemptione objectam ei ſevituri eſſent: ut copioſiùs exponitur infrà 6. ſub finem.* 10 Labores tui] *id eſt, facultates labore partæ: metonymia.* 11 Et corpore] *id eſt, etiam toto exeſo ad oſſa & medullas uſque: ὑπερβολικῶς.* 12 Ac dicas] *mimeſis, ſive hypotypoſis miſeri reſipiſcentis ſerò.* 14 In medio] *id eſt palam, effectum omnium miſerrimum.* 15 Bibe aquam] *altera pars prudentis documenti, de utendo bono; cujus membra ſunt duo ex adverſo ſuperioribus reſpondentia; unum, potius providendum eſſe pio, ut bonis omnibus bene utatur & augeſcat benedictionibus Dei, uſque ad verſum 18. alterum, ut caſtè & continenter cum uxore vivat, ſi cupit in his benedictionibus confirmari, inde ad 20. Boni autem uſus allegoricè cum aquis comparatus conſtituitur in privata utilitate, hoc verſu; & benefica cum aliis communicatione, verſu ſequente.* 16 Fontes tui] *id eſt, ſalientes aquæ ex fonte tuo, ut ſequens membrum explicat.* 17 Sint tibi ſeorſim] *id eſt, ne committas, ut libidine abductus fòras dilapides bona tua, & in exteros tranſfundi ſinas.* 18 Erit ſcaturigo] *id eſt, afflues benedictionibus Dei, quibus utaris & benefacias alus.* Sed lætare] *id eſt, tantum uxore tua alacri animo contentus eſto: ſecundum membrum documenti, ut dictum eſt in verſ. 15.* 19 Sit cerva] *id eſt, quemadmodum cervus poſt Arcturi ſydus eſt cervæ amantiſſimus, illam perſequitur, illa*

illa se explet, & cum illa insanus oberrat, aut caprea mas fœminam; ita studium tuum adhibeto ad uxorem tuam: elegantissima allegoria. Est autem in his verbis eclipsis relati; ut Levit. 21. 4. pro eo quod est, sit uxor tibi, ut cerva cervo: de quorum natura vide Aristot. lib. 6. de historia animalium capit. 29. & Plin. lib. 8. cap. 32. 20 Et quare] *confirmatio superiorum documentorum: primùm a cognitione Dei, sequente versu, deinde a judicio justissimis, duobus ultimis.* Pectus alienæ] *supple, ac non conquesceres in uxore tua.* 22 Iniquitates suæ] *id est, ipse se suus maleficiis incubans parit malum suum, & sibi restem facit.* 23 In amplitudine] *id est, pœnas luet peccatorum suorum, & nunquam consequetur bonum, sed vivus hærebit in perpetua morte.*

CAPUT VI.

Schelomo in documentis prudentiæ pergens, dehortatur pios ab inofficiosis & imprudentibus officiis, pigritia, & maleficis: atque ad contraria studia excitans, concludit hæc documenta generali exhortatione a consequentibus bonis erga morigeros, & eventuris malis in eos qui contrà venerint.

1 'Fili mi, si 'spopondisti pro amico tuo;
'complosisti extraneo manum tuam:
2 'Illaqueasti te sermonibus oris tui, captus es sermonibus oris tui.
3 Fac istud 'jam, fili mi, & 'eripe te, quandoquidem 'convenisti in manum proximi tui: age subjice te, & [a] interpella proximum tuum.
4 Ne concedito somnum oculis tuis, aut dormitationem palpebris tuis.
5 Eripe te ut caprea e manu *venatoris*, & sicut avis e manu aucupis.
6 'Abi ad formicam, ô piger; aspice 'vias ejus, & sape.
7 'Cùm non sit illi ductor, moderator, aut dominator;
8 Comparat æstate cibum suum, comportat per messem escam suam.
9 Quousque piger jacebis? quando surges a somno tuo?
10 [b] 'Pauculis somnis, pauculis dormitationibus, paucula complicatione manuum, cubando;
11 Interea advenit 'tanquam viator expeditus paupertas tua, & egestas tua tanquam [c] vir clypeatus.
12 'Homo nequam, vir nihili, 'ambulat [d] perverso ore.
13 'Nictat oculis suis; verba facit pedibus suis, docet digitis suis:
14 [e] Omnimoda perversitate insidente [f] animo suo, fabricatur omne malum omni tempore; cõtentiones immittit.
15 Idcirco repentè 'adveniet calamitas ejus; ita subitò diffringetur, ut non sit curatio.
16 'Sex ista odit Jehova, imò septem abominationi *sunt* animæ ejus:
17 Oculi elati, lingua [g] fallax; manusque effundentes sanguinem innocentem:
18 Animus qui fabricatur cogitationes [h] iniquas: pedes [i] festinanter currentes ad malum:
19 Constans mendacia testis falsus, denique immittens contentiones 'inter fratres.
20 'Custodi, fili mi, præceptum patris tui; neq; deserito doctrinam matris tuæ: *Supr. 1. 8.*
21 Alliga ea cordi tuo jugiter, annecte ea faucibus tuis. *Supr. 3. 3.*
22 Quocunque itabis, *illa* deducet te; cùm cubabis, observabit te: cùm experrectus fueris, illa confabulabitur tecum;
23 ('Nam lucerna præceptum est, & doctrina lux; viaq; vitæ correctiones [k] erudientes)
24 'Ad servandum te a muliere [l] maleficâ, a blanditia linguæ alienæ.
25 'Ne desiderato pulchritudinem ejus cum animo tuo, neque capiat te palpebris suis:
26 'Nam propter mulierem meretricem *deventur* usque ad frustum panis: etiam 'uxor viri animam pretiosam 'venatur.
27 'An accepturus esset quisquam ignem in sinum suum, & vestes ejus non adurerentur?
28 An ambulaturus esset quisquam super prunas, & pedes ejus non cremarentur?
29 Ita *est* qui congreditur cum uxore proximi sui: 'non relinquetur impunis quisquis tetigerit eam.
30 'Non [m] afficitur contemptu fur; qui furatur ad explendum animum suum, cùm esurit:
31 Sed deprehensus, rependit 'septies: 'qualibet substantia domus suæ reddit.
32 'Adulterans *autem* mulierem *est* [n] demens: 'perditurus [o] se ipsum, ipse faciat istud.
33 'Plagam & ignominiam [p] consequetur, probrum q; ejus non delebitur:
34 'Nam zelotypiæ *inest* æstus viri; ideo nõ utitur clementia 'die ultionis:
35 Non habet rationem ullius redemptionis; neque acquiescit, quamvis [q] multa adhibeas munera.

[a] Heb. *dominum age in proximum, tuum: ut Jesaiæ 3. 5.*
[b] Heb. *pauco somnorum, pauco dormitationum, paucocomplicationis.*
[c] Heb. *vir clypei.*
[d] Heb. *perversitate oris.*
[e] Heb. *everso labio.*
[f] Heb. *corde: fit idem ac per.*
[g] Heb. *falsitatis.*
[h] Heb. *miquatis.*
[i] Heb. *festinantes currẽdo.*
[k] Heb. *eruditionis.*
[l] Heb. *mali.*
[m] Heb. *contemnunt: ut Ijobi 7. 3.*
[n] Heb. *defectus corde, ut infrà 7. 7.*
[o] Heb. *animam suam.*
[p] Heb. *invenies.*
[q] Heb. *multiplices munus.*

ANNOTATIO.

1 Fili mi] *Schelomo hoc capite proponit tria documenta prudentiæ in administratione nostra: primum est, de imprudentibus & inconsideratis officiis, usque ad versum 6. secundum, de omissis & neglectis officiis, usque ad 12. tertium, de nequitia a justo officiis suis discedente, usque ad 20. postremò hæc prudentiæ documenta concludit hortatione ab adjunctis & consequentibus bonis; contrariaq; dehortatione propter eventura mala, inde ad finem usque. Est autem primum hoc documentum de fugiendis in officiosis officiis, proprium* ἀλληγορικόν, *qui non observata facultate sua & officio erga suos, aliis imprudenter officiosi esse cupiunt: quod fidejussorum specie hoc loco intelligendum est.* Spopondisti] *id est fidejussisti pro altero. quasi dicat, ne temerè fidejubeto; aut si fidejusseris, mox fidem liberato: nam ut planè non fidejubeatur pro ullo non vetat Schelomo; cùm hoc & bonorum exemplis confirmetur Gen. 42. 37. & 43. 9. & doceatur Ecclesiast. 29. 19.* Complosisti] *id est, jungens dexteram dedisti fidem: synecdoche.* 2 Illaqueasti te] *id est, imprudens tibi laqueum pernitiosum induisti.* 3 Jam] *id est, quàm primùm: ut duo sequentes versus explicant.* Eripe te.]

te]*duobus modis qui sequuntur: te submittendo ei cui dedisti fidem, & eum urgendo pro quo fidejusseras.* Convenisti in manum]*id est, manus complosione conventionem inisti cum amico ut fidejuberes pro eo: ut ver. 1. sic convenire in fœdus, firmejæ 34. 10.* Interpella]*urge ut fidem tuam liberet.* 6 Abi ad formicam]*secundum documentum, de fugienda officiorum negligentia; quò transitur occasione sumpta a proximo mandato fidei illico liberandæ, quasi dicat, ne putes tibi tantum otii esse a rebus tuis, ut alienas levitate cures, aut illis deceptus indormiscas: sed respice ad te, abi, &c.* Vias ejus] *rationes agendi singulares; de quibus plura Aristot. lib. 9. de historia animalium cap. 38. & Plin. lib. 11. cap. 30.* 7 Cùm non sit]*id est, non habeant ex suo numero qui præsit sibi, & suas actiones dispescat atque moderetur; sed æquabilitatem inter se colant in rebus & officiis: ut Aristoteles ipse narrat lib. 1. de historia animal. cap. 1.*

10 Pauculis]*id est, tantisper dum pauculam quietem sumus, ut tu quidem dicis: concessio ironica.* 11 Tanquam viator] *id est, involat in te citius cogitatione tua; & quidem tanta vi, ut nulla facultas illius propulsanda tibi superfutura sit.* 12 Homo nequam]*tertium documentum de fugienda nequitia: quæ descripta usque ad versum 15. denuntiatur infelix exitus illius, vers. 15. & Dei odium, vers. 16. & sequentibus.* Ambulat]*id est, totus perversus est sermone, corpore, & animo: ac perversitati omnium hominum omnino incumbit.* 13 Nictat oculis]*id est, nihil rotundè eloquitur, omnia sua corporis membra ad fallitatem componit: ut infrà 10. 10.* 15 Adveniet calamitas]*ut suprà 1. 27.* 16 Sex ista] *veluti ad nequitiam, cujus suprà meminit, pertinentia.* 17 Oculi elati] *id est, superbus, synecdochicè a signo: sic deinceps mendax, sanguinarius, fraudulentus, maleficus, perjurus testu, rixarum autor: ut de Paulo illo legitur apud Ammianum lib. 14. qui propterea catena dicebatur.* 19 Interfiatres] *id est, etiam inter conjunctissimos.* 20 Custodi]*conclusio documentorum prudentiæ, continens primùm hortationem propter bonum nostrum, usque ad vers. 25. deinde verò dehortationem a rebus contrariis propter malum, ad finem usque.* 23 Nam lucerna]*id est, cœlestia hæc documenta præluceant credentibus, & via sint ad vitam æternam: ut Psalm 19. 9. & 119. 105.* 24 Ad servandum te]*id est, continendum ne aut voluptate carnali abripiaris, aut aliis malis quæ hoc capite proposita sunt synecdochicè. quasi dicat, hæc prudentia te ab illecebris voluptatis & omnibus impedimentis officii tui integrum servabit.* 25 Ne delinquat] *alterum membrum conclusionis; ut dictum est in versum 20.* 26 Nam propter] *causa dehortationis; scortatio (inquit) & bona & vitam exhaurit: quæ prolepticè dicta sequentibus exornantur: sic infrà 29. 3.* Uxor viri] *id est, juncta viro, sive maritata; ideoq; adultera.* Venatur] *id est, venatione intercipit: ut Jechezkel. 13. 18.* 27 An accepturus] *exornatio superioris ætiologiæ primùm a similitudine ignis; ut Ijobi 31. 12. his tribus versibus; deinde a comparatione furti cum adulterio, versu 30. & sequentibus.* 29 Non relinquetur] *id est, neque jura humana effugiet, neque judicium Dei, qui scortatores & adulteros damnabit, Heb. 13. 4.* 30 Non afficitur]*comparatio exaggerans indignitatem adulterii a consequentibus malis, hoc modo: furi qui egestati suæ consulit furto, neque vita nec bonor adimitur: ne tum quidem cum furti tenetur manifestò, aut sæpius in factum recidit; sed satis est justo rei ablatæ domino, ut redhibeat rem suam ex lege; honorem verò & vitam ejus minimè persequitur: adulteri autem conditio planè diversa est: nam petitur illius vita, honor, &c. publico & privato jure, si vel semel evincatur adulteri, & res viro aut agnatis vindictibus innotuerit.* 31 Septies] *id est, sæpius, quoties peccaverit ut Psalm. 12. 7.* Qualibet substr.] *sita cum domino rei furtivè paciscitur & componit; ut quicquid in facultate sua habet, res aut personas, offerat ad compensandum damnum arbitratu ejus, bonorem autem vitamq; integram servat.* 32 Adulterans] *ἀπόδοσις sive accommodatio elegans comparationis, quæ prolepticè hoc versu posita sequentibus exornatur.* Perditurus] *venustissima concessio ad puerum informandum accommodata. q. d. si salutem cupis, ne facto istud: sinito eos facere qui omni animi impetu incumbunt in perditionem sui, facultatum, honoris, vitæ, omnium denique quibus in hac vita fuissent usuri.*

33 Plagam]*id est, ipsum corpus adulteri plagis exponetur, & vita ignominiæ perpetuæ.* 34 Nam zelotypiæ]*id est, ipsum adulterum peret vir aut vindex quilibet, ac non acquiescet pretio: ut suprà 5. 9.* Die ultionis]*id est, cùm primùm oblata est ulciscendi ratio: ac proinde non sinitur adulter sæpius relabi in scelus, quod de fure dixerat suprà ver. 31.*

CAPUT VII.

Scheloma hortationes ad sapientiam & prudentiam confirmat, adducta experientia, quam observavit, in conditione miserorum lenocinii voluptatis inservientium, & funesto illorum exitu.

supr. 2 1.

1 'FILI mi, observa sermones meos; & præcepta mea reconde apud te:

ut supr. 4. 4.

2 Observans præcepta mea vive, doctrinamque meam ut 'pupillam oculorum tuorum.

supr. 3. 3.

3 'Alliga ea digitis tuis, inscribe ea tabulæ cordis tui:

4 'Dic sapientiæ, soror mea es, & affinem prudentiam voca;

[a] Hc. *sermones suos molliente: ut supr. 2. 16.*

5 Ut servet te a muliere extera, ab aliena [a] sermonibus suis 'blandiente.

[b] Heb. *defectum corde: ut supr. 6. 32*

6 'Nam per fenestram domus meæ, ex fenestella prospectans,

7 Vidi inter fatuos, animadverti inter filios puerum [b] dementem:

8 *Qui* transiens per vicum juxta angulum illius, 'via ad domum illius gradiebatur.

9 'Crepusculo, vespere diei, [c] nigra nocte, & caliginosa *animadverti*,

10 Cùm ecce mulier *processit* obviam ei; ornatu meretricio, & [d] circumspecta animo.

11 ('Quæ 'strepera est & 'contumax, 'in cujus domo non [e] hærent pedes ejus:

12 [f] Modò foris, modò in plateis; aut 'prope quemque angulum insidiatur)

13 Et prehendens eum osculata est eum; 'obfirmans q; vultum suum, dixit ei,

14 'Sacrificia eucharistica apud me *sunt*, hodie reddidi vota mea:

15 Idcirco prodii obviam tibi, studiosè quærendo faciem tuam, commodè invenio te.

16 'Cadurcis instruxi spondam meam; [g] varia*m* emblematis, [h] linteis 'Ægypti.

17 Suffivi cubile meum; myrrha, santalis, & cinna

[c] Heb. *in tenebrositate noctis & caligine.*

[d] Heb. *calliditate cordis.*

[e] Heb. *habitant, ut supra.*

[f] Heb. *vaga foris, vocatur in, &c.*

[g] Heb. *sponsalia segmentorum, i. segmentata, sive textilia.*

[h] Heb. *funiculo, id est, filo: meminit supra.*

cinnamomo.
18 [a] Age, inebriemur ubertim amoribus ad matutinum usque; nos ipsos exhilaremus amatoriis.
19 Nam [a] non *est* vir domi suæ, abiit via [i] longinqua:
20 Loculum pecuniæ accepit in manum suam: die statuto redibit domum suam.
21 Flexit eum multitudine [b] disciplinæ suæ, [k] blanditia labiorum suorum impulit eum.
22 [a] Sequitur eam subitò, tanquam bos ad mactationem abit, [a] & velut [l] compeditus ad [a] eruditionem stultorum,
23 Donec [a] disfecet [m] culter jecur ipsius, quemadmodum festinat avis ad laqueum, nesciens contra vitam suam illum esse.
24 [a] Itaque nunc filii, auscultate mihi; & attendite ad sermones oris mei.
25 Ne declinato ad vias illius [n] animus tuus, ne abberrato in semitas illius:
26 Nam multos confossos dejecit, & numerosi *sunt* omnes interfecti ab illa.
27 Viæ ad sepulchrum *sunt viæ ad* domum ejus, descendentes ad [a] penetralia mortis.

[i] Heb. *versus longinquum.*
[k] Heb. *mollitie.*
[l] Heb. *compedis.*
[m] Heb. *divisorium: communis sagittarii & aliorum punctim ferientium armorum appellatio: ut Jecheck.* 21. 26.
[n] Heb. *cor.*

ANNOTATIO.

1 Fili mi] *Hîs tribus capitibus adhibet Schelomo confirmationem documentorum sapientiæ & prudentiæ, quæ hactenus posita sunt. Est autem confirmatio duplex; una, ab exemplo, quod ipse confirmat testimonio suo, hoc capite; altera, a testimonio Dei & sapientiæ ipsius æternæ, duobus sequentibus. Itaque hujus capitis partes sunt tres; prima, exordium, usque ad vers. 6. secunda, narratio, usque ad 24. postrema, conclusio cum peroratione sive dehortatoria, ejusdem cum exordio argumenti, reliquis versibus.* 2 Pupillam] *id est, studiosissimè: ut Psal.* 17. 8. 3 Alliga] *id est, continenter exerce, & recole: vide Exod.* 13. 9. 4 Dic sapientiæ] *id est, sapientiam prudenti: ámque germanè colito, & adjungito te ei quàm familiarissimè: metaphora.* 5 Blandiente] *ut suprà* 5. 3. *& 4. Hæc autem synecdochicè de omni voluptaria & depravata vita intelligenda sunt.* 6 Nam] *narratio elegantissima, ut dictum est in versum* 1. 8 Via ad] *contrà quàm præcepit suprà* 5. 8. 9 Crepusculo] *ideſt, observavi toto noctu tempore: periphrasis κατὰ μετωνυμίαν.* 10 Circumspecta animo] *id est, assiduè circumspiciens omnes artes occultandæ fraudis suæ, ut ineſcet imprudentes: ut suprà* 5. 6. 11 Quæ strepera] *παρέκβασις sive digressio ab instituta narratione, describens meretricem ad præmuniendos adolescentes.* Strepera] *id est, loquax, verbis circumfluens ad persuadendum accommodatis: ut infrà ver.* 21. Contumax] *id est Deo, legibus naturæ, honestati, & mariti immorigera.* In cujus] *id est, vaga contra officium honestæ matronæ: Judic.* 5. 24. *& Tit.* 2. 5. 12 Propè] *vide Gen.* 31. 14. *&* 15. 13 Obfirmans] *impurè atque impudicè perfricta fronte Deo hominibusq; mentiens: ut sequentis mimeseos verba docent.* 14 Sacrificia] *verba invitantis blandè, duobus versibus: appellat autem sacrificia synecdochicè, quod apud se habet de sacrificiis reliquum, ex lege sacrificantibus attributum.* 16 Cadurcis] *verba pellicientis a cœna adolescentem ut apud se maneat, præsentium lectisterniorum commoditate, 2. versibus.* Ægypti] *id est, e lino Ægyptio xylino, omnibus candore mollitiáq; præferendo: ut loquitur Plinius lib.* 18. *cap.* 1. 18 Age] *verba abducentis in scelus adolescentem,* 3. *versibus.* 19 Non est vir] *confirmatio securitatis ad licentiùs perpetrandum scelus, a diuturna absentia viri ex longa profectione: quæ duobus signis ostenditur. seq. versu, numero pecuniæ, & diei certæ ad reditum conditione.* 21 Disciplinæ suæ] *ut suprà ver.* 11. *Nam illa artifex lenociniorum comparatur magistræ, tyrunculus verò quicunque fidem adhibent illius magisterio: ut ver. sequente.* 22 Sequitur eam] *id est, demens tum ab illa trahitur in exitium suum, tum ipse ultrò ineſcatus advolat: quæ duo elegantissimo comparationibus exornantur.* Et velut comped.] *gradatio allegorica. q. d. imprudens cùm meretricem sequitur, non animadvertit se lanienam ingredi, & ingressum catenis compeditisq; obligari, ut ligantur boves lanandi: id est, se subire judicium capitale a Deo atque hominibus, quod nullo pacto possit effugere: ut suprà* 5. *&* 6. Eruditionem stult.] *id est, pœnam, qua demum serò sapiunt stulti: periphrasis supplicii.* 23 Dissecet culter] *id est, viam aperiat effundendo sanguini, ut cùm mactatur bos.* 24 Itaque nunc] *conclusio: ut dictum est suprà in versum* 1. *revocans a voluptatibus, metu exitii.* 27 Penetralia mortis] *id est, mortem æternam, ab qua revocari non possunt gradus: metaphora.*

CAPUT VIII.

Schelomo documenta sapientiæ & prudentiæ confirmat testimonio cœlesti sapientiæ æternæ Dei: quæ omnes homines invitans ad se, naturam suam potentissimam & beneficentissimam exponit credentibus in se, eáq; confirmata ab essentia sua sempiterna atque operibus, homines ad sui studium provocat.

1 [a] Nonne sapientia [a] clamat, & intelligentia edit vocem suam,
2 In fastigio editorum locorum; per viam; in loco multarum semitarum consistens,
3 Ad latus portarum, in [a] aditu urbis; in ingressu ostiorum; recantant? dicendo,
4 [a] Vos, ô viri præstantes, inclamo; & vox mea *plebeios* filios hominum.
5 Intelligite fatui astutiam, & stolidi [b] animum advertite.
6 Audite, nam [c] præstantia eloquar; & apertura labiorum meorum *eloquar* recta.
7 [a] Nam veritatem meditatam efferet palatum meum, & [d] abominationi labiis meis *est efferre* [a] improbitatem.
8 [a] Justi *sunt* omnes sermones oris mei, nihil *est* in eis contortum aut perversum.
9 Omnes *sunt* obvii prudenti, & recti iis qui consequuntur scientiam.
10 Accipite eruditionem meam, ac non pecuniam; & scientiam potius quàm *aurum* electissimum.
11 Nam melior *est* sapientia carbunculis, & omnia oblectamenta non possunt æquari ei.
12 [a] Ego [a] *sum* sapientia, [e] [a] cohæreo astutiæ; & [a]

[a] Heb. *ars.*
[b] Heb. *cor.*
[c] Heb. *verba æquitatis.*
[d] Heb. *abominatio labiorum meorum.*
[e] Heb. *in justitia.*
supr. 3. 15.
[i] Heb. *inhabito astutiam: ut supr.* 7. 11.

& ſcientiam ſ ſummæ ſolertiæ h præſentem habeo,
13 'Reverentiam Jehovæ, odium mali: faſtum & elationem, viamque mali, denique os 'perverſitatibus deditum odi.
14 'Meum eſt conſilium, 'k & k quicquid eſt; l mea eſt prudentia, meum robur.
15 'Per me' reges regnant, & dominatores decernunt juſtitiam.
16 Per me principes gerunt principatum; & ingenui, omnes judices terræ.
17 'Ego amantes mei amo, & ſtudioſè quærentes me inveniunt me.
18 Divitiæ & honor penes me ſunt, ſubſtantia m perdurans & juſtitia.
19 Melior eſt 'fructus meus auro effoſſo, & quidem purgatiſſimo; & proventus meus argento lectiſſimo.
20 Per iter juſtitiæ deduco, n per medias ſemitas juris;
21 Efficiendo ut poſſideant amantes mei 'id quod eſt, denique theſauros eorum impleo.
22 'Jehova 'poſſidebat me principio viæ ſuæ; ante opera ſua, o ante ullum tempus.
23 'Ante ſeculum inuncta fui; 'ante principium, ante primordia terræ.
24 'Cùm nullæ eſſent abyſſi, edita eram; cùm nulli eſſent fontes p graves aquis.
25 Cùm nondum factum eſſet ut montes demerſi incumberent *terræ*, ante colles edita eram.
26 Adhuc non fecerat terram, aut ruras 'imò principium, 'pulveres orbis habitabilis.
27 'Cùm aptaret cœlos, 'ibi eram; cùm ſtatueret ambitum in ſuperficie abyſſi,
28 Cùm 'fortificaret ſuperiores nubes ſupernè, cùm roboraret fontes abyſſi,
29 Cùm imponeret mari ſtatutum ſuum, & aquis ne tranſgrediantur *præſtitutum* oris ipſius; cùm 'ſtatueret fundamenta terræ.
30 'Cùm itaque ſim apud eum, 'q educans, & ſim 'deliciæ r quotidianę; lætificans 'coram eo omni tempore,
31 Et lætificans in orbe habitabili 'terram ejus, 'atque deliciis meis filios hominum:
32 'Nunc filii auſcultate mihi: beati enim *ſunt qui* vias meas obſervant.
33 Audite eruditionem, & ſapite; & ne *eam* abſtrahite.
34 Beatus homo qui auſcultat mihi, 'ſedulò inſiſtendo foribus meis quotidie, obſervando poſtes oſtiorum meorum.
35 Nam p qui conſequitur me, conſequitur vitam, 'quò provehit benevolentia a Jehova.
36 At 'qui peccat in me, vim facit animæ ſuæ: omnes 'oſores mei amant mortem.

g Heb. *ſolertiarum.*
h Heb. *invento.*
i Heb. *eversionum.*
k Heb. *eſſentia.*
l Heb. *ego prudentia: rectum pro obliquo, ut Geneſ. 27. 36. & Zecar. 7. 5.*
m Heb. *antiqua. i. æterna: ut Dan. 7. 9. & ſequentibus.*
n Heb. *per mediũ ſemitarũ.*
o Heb. *ante tunc: ut Pſal. 93. 2.*
p Heb. *gravitates aquarum.*
q Heb. *adducendo.*
r Heb. *die ſingulo, 34. ver.*
s Heb. *invenientes, ſervantes eam, ut infra 11. 1.*

ANNOTATIO.

1 Nónne] *tranſitio ad alterum confirmationis locum, de quo ſuprà 7. 1. per antithęſin æterna ſapientia Dei & cœleſtium documentorum ejus, cum procaciſſima meretrice & illius lenociniis. Continentur autem hoc capite duo; nimirum brevis narratio velut ſubjiciens oculis noſtris occurſantem Dei ſapientiam, tribus verſibus: deinde ſacram illius concionem, ad finem uſque capitis.* Clamat] *i. palàm prædicat, & nos invitat ad ſe fiducia & libertate ſumma: non autem meretriciis ſuſurris, tempore veſpertino, clàm, abſtrufis locis pueros imperitos doloſè ſollicitat: quæ omnia ſequentium verſuum oppoſitione illuſtrantur. q. d. quid illam ſceleratam auditis admurmurantem? &c. cùm ſe ipſam tã clara voce & illuſtribus documentis exponat Dei ſapientia?* 3 Recantant] *ſapientia nimirum & intelligentia: ut ſuprà 1. 20.* 4 Vos ô viri] *ſacra hæc concio continet partes quatuor: exordium, uſque ad verſ. 12. propoſitionem dignitatis, efficacitatis, & utilitatis ſuæ, inde ad 22. confirmationem ab autoritate ſua ſempiterna & divina, uſque ad 30. & concluſionem, a verſ. 30. ad finem uſque. Exordio autem hominum omnis generis attentionem, docilitatem, & benevolentiam captat tum a perſona auditorum, uſque ad verſum 7. tum a natura præſtante doctrina ſuæ, ſequentibus.* Viri præſtant.] *ut Pſal. 49. 3. huic autem perſonarum diſtributioni accommodatur doctrina per ὑ ς ἑρστεσιν, duobus ſequentibus verſibus.* 7 Nam] *alter locus exordii a genere doctrinæ; quod vera eſt, juſta, recta, facilis, pretioſiſſima, & jucundiſſima.* Improbitatem] *id eſt, res falſas, quibus improbi delectantur.* 12 Ego] *ſecunda pars concionis, propoſitio, qua exponit Dei ſapientia primùm naturam ſuam, tribus verſibus; deinde opera & effecta, a verſ. 15. uſque ad 22.* Sum ſapient.] *id eſt, quòd vos ad me revoco, non injuria facio: nam ego ea ſum ſine qua nemo ſapit; ſed in qua & per quam ſapientes ſunt & efficiuntur quicunque ſapiunt. Hæc autem non de verbo ſonante aut ſcripto, atque tranſeunte; ſed de æterno illo Dei ſermone Chriſto accipienda ſunt, qui Dei potentia ac ſapientia eſt, & factus eſt nobis a Deo ſapientia, 1. Corinth. 1. 24. & 30.* Cohæreo aſtut.] *id eſt, ſum prudentiſſima: periphraſis, humanitus dicta.* 13 Reverentiam] *id eſt, ſum juſtiſſima.* 14 Meum eſt] *id eſt, ſum conſultiſſima in capiendis, & potentiſſima in efficiendis conſiliis.* Et quicquid eſt] *nimirum ex conſilio; id eſt, conſiliorum effectus & complementum: ſic tranſitur ad alterum propoſitionis membrum.* 15 Per me] *alterum propoſitionis membrum de operibus & effectis: quo exponit Dei ſapientia omnem communicationem autoritatis, gratiæ, bonorum, gloriæ, juſtitiæ, ſanctificationis, & vitæ æternæ ab ipſa proficiſci.* Reges regnant] *i. a me eſt omnis autoritas, duobus verſibus, ut Daniel. 2. 21. & Rom. 13. 1.* 17 Ego] *i. a me eſt gratia Dei erga amantes me, Joan. 14. 21.* 19 Fructus meus] *i. quem ego cum amantibus mei communico, habitans in eis & ambulans juſtitiâ mea. Sunt enim hi fructus in vitâ quidem præſente remiſſio peccatorum & ſanctificatio, ver. 20. in futura verò, æterna plenitudo bonorum omnium in communione Dei, ver. 21.* 21 Id quod eſt] *i. quod nunquam eſſe deſinit.* 22 Jehova] *tertia pars concionis; nimirum confirmatio, tum a natura hujus ſapientiæ Dei, quòd Deus eſt unus æternus cum patre & ſpiritu ſancto, uſque ad ver. 27. tum ab operibus, quòd omnia cum patre creavit, conſervat, atq; adminiſtrat, Joan. 1. & 5. 17. Coloſ. 1. 16.* Poſſidebat me] *i. eram apud Deum jam tũ, cùm creationis rerum omnium impreſſurus eſſet veſtigia majeſtatis ſuæ, Joan. 1. 1. quod ſequens gradatio amplificat.* 23 Ante ſeculũ] *i. in officio meo inſtitutus ſempiterno decreto Dei, ut Prophetam, Sacerdotem, & regem agam, ſimq; Eccleſiæ caput: quo nomine Meſſias ſive Chriſtus metonymicè appellatur.* Ante princep.] *nimirum viæ illius, ut præcedente verſu.* 24 Cùm nullæ] *i. ab æterno genitus ſum, quod docetur his tribus verſibus.*

versibus. 26 Imò princip.] *i.ne quidem cœperat: similis gradatio, ac ver.* 22. Pulveres] *i.ne pulverem quidem aut massam creaverat, ex quo effictus & formatus est orbis.* 27 Cùm aptaret] *alterum membrum confirmationis ab operibus in cœlo, aëre, aquis, & terra ut dictum est in ver.* 22. Ibi eram] *i. unà eram atque operabar, Joan.* 1. 3. 28 Fortificaret] *i. potente verbo constitueret nubes, ut quasi doliis utribusq; continentur firmæ.* 29 Statuerit fundamen.] *id est, fundaret ut immota sit: per phasis.* 30 Cùm itaque] *ultima concionis pars, conclusio; continens primùm anacephalæosin superiorum, duobus versibus; deinde hortationem ad percipiendam sapientiam, reliquis.* Educans] *id est, res creatas conservans, ac nominatim Ecclesiam alens verbo & spiritu, in vita præsente & futura.* Delicię quotidianæ] *id est, cùm sim veritas & vita æterna tum suavissima in Deo, tum etiam jucundissima in æternum hominibus credentibus in me: quod universè dictum postea accommodatur futuræ vitæ, hoc versu; & præsenti, seq. ver.* Coram eo] *id est, homines perfundens lætitia planè divina, cùm in cœlis perfectè possessuri sint sanctatem gaudiorum, & percepturi ante faciem ejus per magnificam communionem Christi. Psal.* 16. 11. 31 Terram ejus] *id est, rebus omnibus creatis, quæ in hac terra sunt, benedicens.* Atque deliciis] *id est, humanum genus suavissimis benedictionibus corporalibus, spiritualibusq; perfundens; imprimis vero Ecclesiam, ut corpus suum, cujus servator est Christus.* 32 Nunc filii] *hortatio, alterum conclusionis membrum; qua sapientia homines ad se salutaribus promissionibus advocat, & damnosis interminationibus deterret a malo.* 34 Sedulò insist.] *id est, toto animo & tota mente requirendo me: metaphora a clientibus fores patronorum obsidentibus.* 35 Qui consequitur] *id est, ego sum vita, Joan.* 11. 25. *Ac proinde quot quot me acceperint, nempe qui credunt in nomen meum, dat eis hanc dignitatem Deus per Christum, ut filii Dei sint, Joan.* 1. 12. Quò provehit] *id est, quam non ipsius virtus consequitur, sed gratia Dei & benevolentia salutaris elargitur.* 36 Qui peccat in me] *id est, qui peccatu oppugnat me, itaque se alienat a benevolentia Dei: sic respondet hic versus superiori per antithesin.* Oderes mei] *qui non oderunt se ipsos, & omnia propter me; sed magis quærunt quæ sua sunt, quàm quæ sunt Christi.*

CAPUT IX.

Schelomo sapientiæ Dei opus potentissimum in Ecclesia, doctrinam & eventa ex oper doctrinaq; ejus consequentia comparat cum opere, doctrina, & eventis insipientiæ.

1 SUMMA sapientia ædificavit domum suam, excisis columnis suis septem.
2 Mactavit animalia sua; miscuit vinum suum, etiam instruxit mensam suam:
3 Et missis puellis suis; invitat super pinnas, & loca excelsa urbis,
4 Dicens isti; quisquis fatuus, divertito huc, quisquis est demens.
5 Venite, viscimini cibo meo, & bibite de vino quod miscui.
6 Relinquite fatuos, & vivite; incedentes per viam prudentię.
7 Qui erudit derisorem, recipit sibi ignominiam: & qui corripit improbum, recipit convitium sibi.
8 Ne corripito derisorem, ut non odio prosequatur te; corripe sapientem, & amabit te.
9 Da sapienti, ut sapiat amplius: notum fac justo, ut augeat disciplinam,
10 Principium sapientiæ reverentiam Jehovæ, & agnitionem sanctorum *principium* prudentiæ.
11 Nam per me multiplicabuntur dies tui, & adjicientur tibi anni vitæ.
12 Si sapias, sapies tibi: sin derisor eris, solus reportabis.
13 Mulier stolida strepera est: & fatua, etsi nescit quicquam,
14 Tamen sedet ad ostium domus suæ; super solium, in locis excelsis urbis.
15 Ad avocandum viatores, qui *etiam* rectà eunt itineribus suis.
16 Et dicit isti, quisquis fatuus, divertito huc, & quisquis est demens.
17 Aquæ furtivæ suaves *quidem* sunt, & cibus latebrarum amœnus;
18 Sed ignorat ille expertes vitę illic esse, in profundissimo sepulchro invitatos ab eo.

a Heb. sapientia sapientarum: ut supra 1. 10.
b Heb. mactationem suam: synecdoche.
c Heb. defectus cordis.
d Heb. vitium suum. Matth. 7. 6.
e Heb. adjicient tibi annos: ut Jobh. 7. 3.
f Heb. stolliditatis.
g Heb. fatuitatis.
h Heb. transeuntes viam, qui dirigunt itinera sua.
i Heb. in profunditatib. sepulchri.
k Heb. ejus.

ANNOTATIO.

1 Summa sapientia] *Hujus capitis (quo velut quidam superiorum epilogus continetur) summæ partes sunt duæ ex adverso inter se respondentes: una, de cœlesti sapientia, usque ad versum* 13. *altera de humana insipientia, quæ cum muliere comparatur, inde ad finem usque. Divinæ autem sapientia locus tres partes continet: unam, de opere illius, duobus versibus; alteram, de verbo humanum genus invitante ad communionem eorum quæ præparavit Christus sapientia Dei accedentibus ipsum fide, usque ad versum* 7. *tertiam, de usu verbi communicati a Christo, qui hominibus indicitur, inde ad* 13. Domum suam] *spiritualem videlicet Ecclesiam, quam hic incohat Christus, in cœlis perficit.* Excisis columnis] *id est, fundavit, stabilivit, & ornavit eam absolutissimè: hæc allegoricè de sacra domo Dei dicta, sicut epulæ sequentis versu, vitam æternam & gloriam figurant, quam in ea sancti perceptur i sunt.* Septem] *id est, quam absolutissimè: nam numerus septenarius in operibus Dei perfectionem notat.* 3 Et missis] *altera pars, de invitatione per administros verbi, qui cum puellis pudicis & molestis comparantur accommodatè ad allegoriam, ut eò sit illustrior antithesis illius desperatæ Thaidis, de qua ver.* 13. Super pinnas] *id est, palam & ubique, in ambitu, foro, plateis oppidi.* 4 Dicens isti] *qui mox principio concionis nominatur: hic enim evidentiæ causa verborum ἰμπλοκὴν evolvimus. Est autem hujus brevissimæ concionis ac potius invitationis summa proposita in respiscentia, cujus partes duæ: una, invitatio ad convictum sapientiæ, & constantem fructum bonorum ejus: altera, dehortatio, his tribus versibus.* Quisquis fatuus] *hanc ipsam invitandi formam adhibet insipientia, infrà ver.* 16. *sed sequentibus discrepat.* 5 Cibo meo] *id est, quem dedit mihi pater communicandum vobiscum, non autem furtivo illo, de quo infrà dicit.* 7 Qui erudit] *tertia pars, de industria ab autore interposita ad explicandam superiorem invitationem; qua docetur quæ*

perſonæ omittendæ & quæ vocandæ ſint, uſque ad verſum 10. *quid docendæ, ver.*10. *& quis eventus ex hac invitatione & alimento verbi conſecuturus, ver.*11. *&* 12. Deriſorem] *id eſt, hominem deſperatæ ſalutis, qui oblatrat & obgrunnit verbo ſalutari, ac nefariè ludificatur.* Ignominiam] *exemplum vide Matt.* 11.16. 8 Sapientem] *id eſt, qui animo ita eſt comparato, ut non derideat, ſed audiat ſapientiam & ſe in ea informari ſinat: ut definitur infrà* 10.8. 10 Principium ſapientiæ] *ſumma doctrina cœleſtis duas partes continens; officium reverentiæ erga Deum, & communionis cum ſanctis, quæ ſignificatur agnitionis nomine. Vocatur autem utrumque principium ſapientiæ & prudentiæ, quia hîc in nobis inchoantur verbo, neque antè abſolventur quàm Prophetia ceſſet in nobis, & ſimus in cœleſtibus cum Chriſto.* Agnitionem] *conjunctam ſtudio atque officiis: ut ſuprà* 2.5. 12 Tibi] *id eſt bono tuo.* Reportabis] *nimirum deriſionem. q.d. tua ludificatio non illi (ut putas) fraudi erit qui ſaluti tuæ conſultum volui; ſed in te ipſum judicio Dei retorquebitur.* 13 Mulier ſtolida] *ſecunda pars capitis ſuperiori oppoſita, quæ exponuntur inſipientiæ opera, tribus verſibus; invitatio, ver.* 16. *& eventus conſectarius, duobus verſibus ultimis.* Strepera] *ut ſuprà* 7.11. 14 Ad oſtium] *id eſt, ut fœris meretrix impudentiſſimè & procaciſſimè inſidiatur & perducit imprudentes; ita inſipientia ſtat in propatulo expoſita, & plurimos abducit, multosq; etiam rectà ad ſapientiam tendentes inverecundè ſollicitat.* 16 Quiſquis fatuus] *invitatio ſimilis in ſpeciem ei quæ habetur ſuprà ver.* 4. *ſed abducens tamen a via ſapientiæ.* 17 Aquæ furtivæ] *expoſitio eventus quem conſequuntur ii qui auſultant inſipientiæ. Eſt autem duplex; unus ſuavitatis ad breve tempus ſenſum hominum titillantis; alter perditionis & mortis æternæ: ut Ijobi* 20. 5. *& ſequentibus.* Furtivæ] *id eſt, non juſtè, ſed præter leges Dei & ſapientiæ (in qua, per quam, & propter quam omnia facta ſunt) ex perturbatione carnis comparatæ. Hoc autem fit duobus modis; ſive quis rebus quas ſibi conceſſit Deus abutatur præter voluntatem illius, ſive alienis animum ſuum explicat: ut vulgò dictum eſt; dulcia eſſe poma cùm abeſt cuſtos.* Latebrarum] *id eſt, qui in latebris editur, ne malum redarguatur a luce: vide Rom.*13.12. *& Epheſ.*5.13. 18 Expertes vitæ] *id eſt, jam in morte verſari cùm illam adeunt, & quamvis vivant mortuos eſſe: ut loquitur Apoſtolus* 1. *Timoth.*5.6. Invitatos ab ea] *& acquieſcentes invitanti. Synecdoche.*

CAPUT X.

Schelomo pios omnes inſtituens tanquam filios, bona honorémque illis obvenire docet benedictione Dei. Quamobrem informans eos in omni pietate & officio, docet obſequium integritatem animi, charitatem, prudentiam, beneficentiam, & modeſtiam in correctionibus tum adhibendis, tum recipiendis: ac poſtremò divinas benedictiones illis denuntiat, & ſigillatim quæcunque de bonis prædicantur, illuſtrat in improborum comparatione.

1 PROVERBIA Schelomonis. Filius ſapiens lętitia afficit [a] patrem, filius verò ſtolidus [a] mœſtitię *eſt* matri ſuæ.

2 [a] Non proſunt [a] theſauri improbitatis, [a] ſed juſtitia eripit a morte.

3 [a] Non ſinit eſurire Jehova animam juſti, [a] ſubſtantiam verò improborum depellit.

4 Pauper *fit* [a] qui agit [b] manu doloſa: manus autem [a] ſedulorum ditat *ipſos*.

5 [a] Comportat in æſtate [a] filius intelligens: [a] ſomno ſopitus *eſt* in meſſe [a] filius pudefaciens.

6 [a] Benedictiones *adſunt* [a] capiti juſti, at os improborum [a] obtegit violentia.

7 [a] Memoria juſti *eſt* [c] benedicta, nomen autem improborum [a] putridum eſt.

8 [a] Sapiens [d] animo [a] accipit præcepta, ſtultus verò [a] labiis ſe ipſum conturbat.

9 Qui ambulat in integritate, ambulat [a] ſecurè; qui autem pervertit vias ſuas, [e] documento erit:

10 [a] Qui nictans oculo [a] dat moleſtiam; & ſtultus labiis ſe ipſum conturbat.

11 [a] Scaturigo vitæ *perfundit* os juſti: at os improborum obtegit violentia.

12 [a] Odium excitat [a] contentiones: omnes verò defectiones [a] obtegit charitas.

13 [a] Labiis prudentis adeſt præſens ſapientia, ut virga tergo [a] [f] dementis.

14 Sapientes [a] recondunt [a] ſcientiam: [a] ôri autem ſtulti contritio propinqua *eſt*.

15 [a] Subſtantia divitis *eſt* [a] *tanquam* urbs munita ejus: contritioni *eſt* tenuibus paupertas eorum.

16 [a] [g] Quod opere ſuo comparat juſtus, *comparat* in vitam: proventus improbi [a] in peccatum.

17 [a] Iter ad vitam *eſt* ſervantis eruditionem: derelinquentis verò correptionem *iter* errorem affert:

18 [a] Qui tegit odium, *viri* labiis fallacibus; & qui profert infamiam, *id* eſt, ſtolidi.

19 [a] Multitudine verborum non ceſſabit defectio: ſed [a] cohibet labia ſua intelligens.

20 [a] *Velut* argentum lectiſſimum *eſt* lingua juſti, [a] animus improborum perparvi *eſt*.

21 Labia juſti paſcunt multos, ſtulti verò [h] dementiâ [a] moriuntur.

22 [a] Benedictio Jehovæ ipſa ditat, [a] neque addit moleſtiam ſecum.

23 [a] Prout ludus *fuerit* ſtolido facere ſcelus; & *exercere* ſapientiam ſ viro intelligenti:

24 Quod [i] formidat improbus, id eveniet ei; [k] quod autem deſiderant juſti, dabit *Deus*:

25 Ut tanquam tranſeunte turbine [a] non *exiſtet* improbus: [a] juſto verò ſit fundamentum [l] perpetuum.

26 [a] Ut acetum [a] dentibus, & velut fumus [a] oculis; ita *eſt* [a] piger [a] mittentibus ipſum.

27 [a] Reverentia Jehovæ adjicit dies, anni verò improborum decurtantur.

28 Spes juſtorum [a] *eſt* lætitiæ, expectatio verò improborum [a] perit.

29 [a] Robori *eſt* cuique integro [a] via Jehovæ, contritioni verò operariis iniquitatis.

30 Juſtus [m] nunquam dimovetur, improbi verò [a] non inhabitabunt terram.

31 [a] Os juſti [a] abundè profert ſapientiam: a lingua verò [n] perverſitatum reſciſſa eſt.

32 Labia juſti [a] experientur benevolentiam, os verò improborum pœnam [o] perverſitatum.

a Heb. *mœſtitia matris ſuæ.*

b Heb. *manus dolis.*

c Heb. *in benedictionem.*

d Heb. *corde; ſic deinceps.*

e Heb. *documentum fiet, ut ſuprà. ver.*8. *ut ſuprà. ver.*6.

1. *Petr.*4.8.

f Heb. *deſectis corde.*

g Heb. *opus juſti, opus in vitam.*

h Heb. *defectu cordis.*

i Heb. *ſuo timore.*

k Heb. *deſiderium ipſorum.*

l Heb. *ſeculi.*

*Pſal.*34.

m Heb. *in ſeculum non.*

n Heb. *everſiones.*

o Heb. *everſiones mendacii.*

ANNO

ANNOTATIO.

1 Proverbia] *id est, sententiæ ethicæ ad vitæ morúmque informationem, omniáque pietatis officia pertinentes. Dicuntur autem Schelomonis, quia ex variis illius scriptis concinnatæ sunt: ut diximus suprà in principium capitis primi. Continentur verò hoc capite triæ documentorum genera: primum, de bonis perventientibus ad filios pios in Deum & parentes suos, usque ad versum 8. secundum, de officiis illorum, usque ad versum 22. tertium, de causa istarum benedictionum piis obvenientium & contrà, ad finem usque: quæ tria proleptice ac distinctè tribus primis versibus hujus capitis exponuntur.* Patrem] *id est, parentes, synecdochicè; ut etiam in sequente membro.* 2 Non prosunt] *adversus mala irruentia & invadentem mortem, Psalm. 49.* Thesauri improbitatis] *id est, quicquid improbus improbitate collectum possit objicere ad liberationem sui.* Sed justitia] *etiam sine thesauris ullis omnia mala superat, & efficit ut ne ipsa quidem mors justo sit noxia.* 3 Non finit] *αἴτιον superioris versus: hæc (inquit) non homines quidem efficiunt; sed moderatur Deus, qui non sinit, &c.* Substantiam] *aut illam, aut illius usum, aut benedictionem suam adimendo: quarum rationum primam subjicit sequenti versu.* 4 Qui agit] *periphrasis improbi, qui segnis in officio suo res alienas malis artibus tentat avertere.* Sedulorum] *id est, qui sedulo satagunt rerum suarum, & ab alienis abstinent.* 5 Comportat] *id est, comparat facultates & vitæ consulit, dum tempestivum est.* Filius intelligens] *ac proinde sua intelligentia præcavens sibi & suis a pudenda paupertate.* Summo sopitus] *id est, deses, non amplius agens quàm si alto somno dormiret, cùm agendi est tempus.* Filius pudefaciens] *id est, sibi & suis pudorem afferans insipientia sua.* 6 Benedictiones] *id est, omnia bonorum genera divinitus ipsi tribuuntur, & memoriæ ipsius; versu sequente.* Capiti] *id est justo, synecdochicè: sed quia omne munus bonum donúmque perfectum supernè descendit a patre luminum, Jacobi 1.17. propterea capitis potius meminit; quod primum perfunditur, optimè percipit, & ex quo ad cætera membra derivatur bonum.* Obtegit] *id est, obstruit & obthurat, adeò ut sua ipsius violentia præfocetur.* 7 Memoria justi] *id est, grata est, suavis, & odora justorum absentium, aut mortuorum recordatio.* Putridum est] *id est, ingratum & exosum, ut quæ putriditate sua fatent.* 8 Sapiens animo] *secundum documentum de officiis pii & bene morati filii tum erga Deum & parentes, usque ad versum 12. tum erga omnes exteros.* Accipit præcepta] *id est, animo composito admittit, & re obsequitur.* Labiis] *id est, cujus animus incompositus labia commovet ad obmurmurandum præceptis.* Conturbat]*id est, obloquendo & præcepta rejiciendo sibi ipsi malum affert: ut sequens versus ostendit.* 9 Securè] *confirmatus de benevolentia Dei, & parentum erga se.* Documento erit]*castigationibus suis, quæ in exemplum aliis statuentur.* 10 Qui nictans] *exegesis proximè præcedentis membri: perversos (inquit Schelomo) cùm dico, duo improborum genera intelligo; unum, hypocritarum & coram quibus ad oculum se obsequi fingentium, clàm verò omnia ludificantium; quod malum παροιμιωδῶς nictatione oculorum figuratur, ut suprà 6. 13. alterum protervorum, apertè præceptis datis resistentium: vide similem consecutionem infrà versu 18.* Dat molestiam] *id est, parentes maximis molestiarum molibus exercet, dum officiosum simulat; ac longè gravioribus quàm si apertè insaniret.* 11 Scaturigo vitæ] *id est, perennis vita, metaphoricè.* 12 Odium excitat] *hactenus de piis; nunc de bonis officiis agitur, ut observatum est in versum 8. Sunt autem hæc duplicia, ac amica conversatione cum proximis, animo, verbo, & opere, usque ad versum 17. & de mutua correctione ac institutione, usque ad 22.* Contentiones] *id est, convitia & contentiosas exprobrationes peccatorum ab humanitatis charitatisque officio alienissimas.* Obtegit] *id est, non promulgat; sed aut dissimulat quicquid bona fide & conscientia potest, aut corrigit compassione misericordiæ, ex mandato Dei, Levitici 19.17.* 13 Labiis] *id est, sapienter ponderat, & fucit verbæ sua.* Dementis] *qui imprudenter effutit quicquid in buccam venit.* 14 Reconduntur]*id est, recondi tam habent, quam depromant ore ubi opus est: ut Matth. 12.35.* Scientiam] *conjunctam suo fructu, nimirum salute ipsius & eorum qui audiunt.* Ori autem] *id est, metonymicè, sermonibus. quasi dicat, tanta est inscientia stulti, ut vix possit vel semel hiscere, quin profundat ore suo voces aut in jugulum ipsius redituras, aut aliis obstaturas.* 15 Substantia] *nunc de officiis operæ præstandis agitur: ut dictum est in versum 12.* Tanquam urbs] *præsidium & munitio est, qua se & alios communicatu beneficiis defendit a malo.* 16 Quod operè] *confirmatio superioris propositionis a consilio justi bona comparantis: ut Ephes. 4.28.* In vitam] *id est, ad necessitates suas & aliorum vitæ.* In peccatum] *id est, non ut necessitati, sed ut voluptati, aut depravatæ suis studiis inserviat.* 17 Iter ad vitam] *altera pars de recipiendis documentis & correctionibus a proximo, versibus quinque. hoc (inquit) vitæ institutum, & ratio hujus sapientiæ monitis conformata, salutare est exemplum & documentum ad vitam; ut contrà immorigeri exemplum atque documentum ævocat a vita.* 18 Qui tegit]*exegesis præcedentis membri, quæ exponit Schelomo duo illorum genera qui correctionem derelinquunt: ut suprà ver. 10. nimirum hypocritas, & refractarios stolidos.* 19 Multitudine verborum]*id est, neuter istorum liber est a peccato, quæcunque excusationes fucti aut simulationes præ se ferat; cùm non acquiescit reprehensionibus ut desinat male facere.* Cohibet] *id est, non obmurmurat, sed acquiescit reprehensioni, edoctúsque, factum suum damnat.* 20 Velut argentum] *hæ duæ sententiæ ponuntur hortationis loco ad sanctè accipiendas reprehensiones, doctrinæ (inquit) virorum bonorum & præstantissima est, hoc versu; & utilissima atque salutaris, sequente.* Animus improborum] *nimirum sermone ipsorum explicatus nihili faciendus est.* 21 Moriuntur]*tantum abest ut alios pascant.* 22 Benedictio Jehovæ]*tertium documentum de causa eorum quæ suprà exposita sunt: hæc (inquit) omnia contingunt divinitus, ut suprà versu 3.* Neque addit molestiam] *id est, perfectissimè ditat, procul ab omnibus molestiis quæ improbis comparatæ sunt, versibus sequentibus.* 23 Prout ludus] *id est, prout ex animo fecerint bonum aut malum, ita Deus*

reddet ſ. cundum opera ipſorum, Rom. 2. 6. 25 Non extet] *id eſt pereat: ut deinceps exponitur inde a ver. 27. iſta antitheſis.* Juſto verò ſit] *ut Matth. 7. 24. & 16. 18.* 26 Ut acetum] *ſecundum improborum genus, qui non malum quidem perpetrant, ſed omittunt faciendum bonum. Eſt autem membrum ἀναλλατόδοτον. quaſi dicat, ut facienti ſcelus, ſuum ſcelus reponitur; ita etiam deſerenti officium ſuum, & maleſtiam afferenti aliis reſtituetur ſua moleſtia.* Dentibus] *quos acuti vis habetat.* Oculis] *quos infeſtat fumus, moleſtiaq; afficit.* Piger] *id eſt, qui ſquis deſerit officium ſuum, ſynecdochicè.* Mittentibus ipſum] *non tantùm ad legationem, ſed etiam ad omne opus & officium ipſius.* 27 Reverentia] *bonos a maleficiis abſtrahens, & in officiis continens, contrà quàm faciunt improbi.* 28 Eſt lętitię] *nimirum quia eſt ad vitam, verſibus ſequentibus.* Perit] *ac proinde triſtiſſima eſt, verſibus ſequentibus.* 29 Robori] *adverſus omne malum & contritionem.* Via Jehovæ] *id eſt, adminiſtratio.* 30 Non inhabitabunt] *in ſeculum ſcilicet, ſed brevi excindentur.* 31 Os juſti] *hu duobus verſibus Schelomo ſuperiora documenta contrahens exponit tum duo vitæ ſermonúmque genera, hoc ver. 1 tum eventa, ſequente.* 32 Experientur] *id eſt, fructum percipient, hi benevolentiæ Dei, illi perv. rſitatis ſuæ.*

CAPUT XI.

Schelomo documenta proponit de ſimplicitate, modeſtia, integritate, juſtitiâq; hominum in privatis & publicis rebus: item de prudentia in ſermonibus habenda & dijudicandis, conſiliiſq; & officiis præſtandis, de honore mulieris, de beneficentia viros mulieresq; decente, de domeſtica adminiſtratione, ac poſtremo de documentorum & caſtigationum uſu.

1 LANCES [a] doloſę abominationi *ſunt* Jehovę: pondus verò integrum acceptum *eſt* ei.

2 [b]Advenienti ſuperbiæ evenit ignominia: apud modeſtos autem *eſt* ſapientia.

3 Integritas rectorum [b] deducit eos: at perverſitas perfidioſorum [b]devaſtat eos.

4 [b]Non prodeſt ſubſtantia die excandeſcentię: juſtitia autem eripit a morte.

5 Juſtitia integri [b] dirigit viam ejus, at improbitate ſua concidit improbus.

6 Juſtitia juſtorum eripit ipſos, at [b] ærumnâ *ſuâ* perfidioſi capiuntur.

7 Cùm moritur homo improbus, perit expectatio; etiam [b]ipes [c] valentiſſima perit.

8 Juſtus ex anguſtia liberatur, & devenit improbus in locum ejus.

9 [b] Ore hypocrita corrumpit proximum ſuum: at [b]ſcientiâ, juſti liberantur.

10 [b]De bono juſtorum, & cùm pereunt improbi, [b]exultat urbs cantu.

11 Benedictione rectorum effertur urbs: ore autem improborum deſtruitur.

12 [b]Spernente proximum ſuum [d] demente, vir [e] prudentiſſimus ſurdum agit.

13 [b] Ambulans *cum* detractione revelat arcanum: at fidus [d] animo tegit rem.

14 Ubi non *ſunt* prudentia conſilia, corruit populus; ſalus autem *eſt* in [b]amplitudine conſiliarii.

15 [f]Omnino confringitur, qui [b] ſpondet pro extraneo: [b]qui autem odit complodentes, ſecurus *eſt*.

16 [b] Mulier [g] gratioſa continet honorem, ut [h] potentiores continent divitias.

17 Beneficus *eſt* [i]ſibi ipſi [b]vir benignus, [b]turbat autem carnem ſuam crudelis.

18 [b]Improbus [k] comparat præmium [b]falſum, ſerentis verò juſtitiam merces *eſt* fida:

19 [l] Probè adhærens juſtitiæ *ſeris* ad vitam; ſectans verò malum, ad mortem ſuam.

20 [m] Abominationi *ſunt* Jehovæ perverſi [n] animo: accepti verò ei integri viâ.

21 [b][o] Conjunctis operis non conſequitur impunitatem malus, [b] ſemen verò juſtorum liberat ſe.

22 Velut monile aureum ad roſtrum porci, *eſt* mulier pulchra & averſans rationem.

23 Deſiderio juſtorum tantummodo bonum, expectationi improborum *provenit* [b] excandeſcentia.

24 Eſt qui diſpergens, tamen augetur amplius; ſed qui cohibet ſe a recto, tantummodo [b] ad egeſtatem.

25 P [b] Animus beneficus pinguis efficitur; & qui ubertim communicat, idem amplius [q] profundet.

26 Comprimentem triticum, execrabuntur [r] populares: benedictio autem *incumbet* capiti venum dantis.

27 Studioſè quærens bonum *aliis*, [b]conquirit benevolentiam: quærenti verò malum, ipſi eventurum eſt.

28 Qui confidit in divitiis ſuis, ipſe [b] decidet; at [b] tanquam ramus juſti efflorescent.

29 [b] Qui conturbat domum ſuam, [b] poſſidebit ventum; [b] & ſtultus, ſervus *efficietur* ſapienti animo.

30 Fructus juſti [b] *eſt fructus* arboris vitę, cùm diſciplinâ imbuit animas ſapiens.

31 En juſtum, in terra hac [b] reponditur *ei*: quãto magis improbo & peccatori?

32 [b] Qui amat eruditionem, amat ſcientiam: qui verò odit correptionem, brutus *eſt*.

[a] Heb. *doli, abominatio Jehovæ: & lapis integer, beneplacitu ejus: ſic infrà. ver. 20. Levit. 19. 35 Deut. 25. 13.*

[b] Heb. *multarum virtũ.*

[c] Heb. *defectu cordis.*

[d] Heb. *prudentiarum.*

[e] Heb. *ſpiritu*

[f] He. *confringendo confringitur.*

[g] Heb. *gratiæ*

[h] Heb *violẽti*

[i] Heb. *animæ ſuæ vir benignus.*

[k] Heb. *facit opus falſitatis: ſic Levit. 19. 13.*

[l] Heb. *probus juſtitiæ: ſimilem conſtructionem vide ſuprà ver. 4. 18.*

[m] Heb. *abominatio ſuprà ver. 1.*

[n] Heb. *corde beneplacentes ejus.*

[o] Heb. *manus ad manum: ut infrà 16. 5*

[p] Heb. *manus beneficiorum*

[q] Heb. *ipſum.*

[r] Heb. *populus.*

[s] Heb. *turbat.*

ANNOTATIO.

2 Advenienti] *id eſt, ſuperbia parit ignominiam autori ſuo: modeſtia verò ſapit, & ſibi ab ignominia præcavet.* 3 Deducit eos] *per totam hanc vitam, uſque in tranquilliſſimum ſecuritatis portum; prout ſequentia explicant uſque ad verſum 9.* Devaſtat] *id eſt, proſtigat & perdit.* 4 Non prodeſt] *quin revaſtetur ab excandeſcentia & invadente morte: ut ſuprà 10. 2.* 5 Dirigit viam] *id eſt, erectum conſervat in via.* 6 Ærumna ſua] *i. qua alios onerant perfidè.* 7 Spes valentiſſ.] *i. judicio ipſius firmiſſima & fulta maximis viribus.* 9 Ore] *i. falſis & ſimulatis verbis alios eodem perducit, quo devenit ipſe.* Scientia]

entia] *id est, cognitione falsitatis & cautione prudente se ipsos a corruptione servant.* 10 De bono] *verborum ἐμφαντικὸν, quæ est in contextu Hebraico, evidentiæ causa mutavimus.* Exultat] *propter bona ab illo pervenientia ad cives, & ab ipsis mala, sequen. versu.* 12 Spernente] *id est, contemptim onerante contumeliis, & rodente calumniis: ut seq. versu.* 13 Ambulans cum] *ut Levitici 19.16.* 14 Amplitudine] *id est, in consiliario amplo, prudentibus consiliis, variisq; instructissimo.* 15 Spondet pro] *id est, fidem suam interponit negotiis alienis.* Qui autem odit] *id est, qui tanquam odisse, improbat eorum levitatem qui perrectis dexteris temere fidejubent, suprà 6.1.* 16 Mulier gratiosa] *id est, quæ prædita reverentia Dei ornatur occulto illo cordis homine, sito incorruptione lenis & quieti spiritus, qui est coram Deo pretiosus, & apud omnes bonos gratiosus, infrà 31.30. & 1. Petri 3.4.* 17 Vir benignus] *qui alios benefacit: ut contrà crudelis, qui a benefaciendo abstinet.* Turbat carnem] *id est, se ipsum damno afficit, naturæ & humanitatis leges abjiciens: ut duo sequentes versus explicant.* 18 Improbus] *nimirum crudelis iste, superiore versu.* Falsum] *tum quia fallit ipsum quicquid præmis loco expectavit, tum quia longè diversum præmium consequitur, ver. 19.* Justitiam] *id est, beneficium: ut suprà observatum est. 3.27.* 21 Conjunctis operis] *id est, licet contendat omnes nervos, omnes machinas admoveat, omnia adjumenta comparet.* Semen] *id est non tantùm ipse, sed etiam posteri liberantur. quasi dicat, iste ascitis multis se unum nequit liberare, hujus verò causa bene est multis.* 22 Velut monile] *id est, tam decet insanam pulchritudo, quàm monile suem.* 23 Excandescentia] *id est, malum quo ringantur atque excandescant: synecdoche.* 24 Ad egestat.] *id est, non potest non maledici & fieri egens avaritia ipsius.* 25 Animus beneficus] *id est, quisquis ex animo benefacit, amplius Dei benedictione ditabitur: metaphora, ut Judic 3.29.* Profundet] *id est, novis bonis quæ profundat, a Deo cumulabitur.* 27 Conquirit benevolentiam] *id est, eam sibi conciliat apud Deum & homines: sic concludit superiorem sermonem de beneficentia.* 28 Decidet] *ut folium marcidum, aut puridus ramus.* Tanquam ramus] *virescens, frondescens, florescens, &c. sic accipitur Nechem. 8.16.* 29 Qui conturbat] *stulta administratione sua.* Possidebit ventum] *id est, faciet ut sua possessio in ventos abeat, sitq; totus vacuus, quasi dicat, aërem tantùm habebit.* Et stultus] *id est, imo ne ipsum quidem possidebit: debebit animam, quod aiunt.* 30 Est fructus arboris vitæ] *id est, vivificus est doctrina sua.* 31 Rependitur ei] *id est, castigatur a Deo in hac vita peccatorum nomine: sic accipitur 1. Petri 4.17.* 32 Qui amat] *id est, justus, qui castigationibus Dei acquiescit, gratias de illis agit, eisque excitatur ad sapiendum magis ac magis: ut Psal. 94.12.*

CAPUT XII.

Bonis benevolentia Dei, malis judicium denuntiatur: mulierum conditio, cogitationum & sermonum fructus; misericordiæ, sedulitatis, justitiæ, humilitatis, veritatis, integritatisque, & contrà exitus proponuntur, quem attribuit Deus: & explicata prudentium hominum, diligentium, justorumque ratione, æterna illorum vita prælicatur.

1 a BONUM provehit benevolentia a Jehova: at virum b sceleratum condemnat.
2 c Non stabilitur homo improbitate, d radix autem justorum non dimovetur.
3 e Uxor f strenua g corona est mariti sui; sed tanquam h putredo in ossibus ejus est i ea quæ pudefacit.
4 Cogitationes justorum *sunt* k justę; astuta consilia improborum, l dolosa.
5 Verba improborum m insidiantur sanguini; os autem rectorum eripit n illos.
6 Evertunt se improbi ita ut non sint: familia autem justorum stabit.
7 Pro ratione intellectus sui o laudabitur vir: sed perversus p animo erit contemptui.
8 Melior *est* qui agnoscit se vilem & servum habet, eo qui se extollit honore & deficitur cibo.
9 Curat justus vitam jumenti sui: miserationes autem improborum sunt q *miserationes* crudelis:
10 Qui colit tellurem suam, satiatur cibo; qui verò sectatur r vana, *est* s demens.
11 Desiderat improbus præsidium t malorum, sed radix justorum dat *illud*.
12 u In defectione labiorum *est* tendicula mali, at x egreditur ab angustia justus.
13 Ex fructu y oris *sui* vir satiatur bonus, z etiam retributionem operum suorum homo recipit sibi.
14 Via stulti recta *videtur* in oculis ipsius; at qui auscultat consilio, sapiens est.
15 Stulti ipsius indignatio eodem die agnoscitur, a tegit verò ignominiam astutus.
16 Efflat veritatem qui indicat quod b justum est, testis autem falsissimus efflat c dolum.
17 Est qui pronuntiat similia d transfodienti gladio; at lingua sapientum, medicinę.
18 Labium e verax stabilitur in æternum; f donec momentum transigam, lingua g falsa.
19 h Dolus *recidit* in cor fabricantium malum; in consiliarios autem pacis, lætitia.
20 i h Non abjicietur justus in ullâ molestiam, improbi autem pleni erunt malo.
21 Abominationi *sunt* Jehovæ labia k fallacia; qui autem agunt l fideliter, accepti sunt ei.
22 Homo callidus m tegit scientiam, animus autem stolidorum proclamat stultitiam.
23 Manus sedulorum dominabitur, n dolosa autem erit o tributaria.
24 Sollicita anxietas in animo viri p deprimit illam, res autem bona q lętificat illam.
25 Excellentior *est* proximo suo justus, at via improborum r seducit eos.
26 s Non assabit t dolosus quod venando ceperit, substantia autem hominis prętiosa sedulus fruitur.
27 In itinere justitię *est* vita, & via semitæ ejus u immortalis est.

a Sup. 8.35. b Heb. *sceleratum.*
c Heb. *robur.*
d Heb. *jurii.* e Heb. *dolí.* f Heb. *insidiam: infinitivus pro præsente: sic evertere se proximè seq. versu.* g Heb. *corde: sc. dein cepi.* h Heb. *vacua.* i Heb. *defectu corde. Supr 10.14. infrà 18.7.* k Heb. *oris veri satiatur bonus, & retributionem manuum hominis reducit. vide Genes. 9.6.*

l Heb. *falsitatem.* m He. *transfossionibus gladii: hypallage.* n Heb. *veritatis.* o Heb. *falsitatis.* p Heb. *non objicietur in justum ulla molestia: hypallage.* q Heb. *falsitatis.* r Heb. *fidem benevolentiæ ejus: ut supr. 11.1. supr. 10 4.* s Heb. *doli.* t Heb. *in tributum.* u Heb. *vir dolis, venationem suam* x Heb. *non mors.*

ANNOTATIO.

2 Non ſtabilitur] *ſed eradicatur; quomodo accipiendum eſſe docet antitheſis.* Radix] *id eſt, juſtitia ipſorum radicata in Chriſto per benevolentiam Dei: ſic infrà 11.* 3 Uxor ſtrenua] *qualis deſcribitur infrà capite ultimo.* Corona] *id eſt, decus & gloria; ut 1. Corinth. 11. 7.* Putredo] *id eſt, malum tabeſcitum, exedens & conſumens virum.* Ea quæ] *id eſt malè morata, quæ ſuis eſt pudori.* 5 Illos] *quorum ſanguini inſidiantur improbi.* 7 Laudabitur] *id eſt, tandem laudem conſequetur, ita diſpenſante Deo: hujus rei exemplum ſeq. verſu apponitur.* 9 Miſerationes crudelis] *id eſt, planè nullæ.* 10 Vana] *id eſt, inutilia & alicna a fructione & conditione ſua, ut ex priore membro colligitur.* 11 Malorum] *id eſt, adverſus mala, quaſi dicat, vellet quidem ſtabiliri & defendi ab omni malo; ſed mane eſt deſiderium ejus: ut ſuprà ver. 2.* 12 In defectione] *id eſt, injuſtus ſuis ipſius verbis ſibi mortem parat, & omnem anguſtiam.* Egreditur] *id eſt, aut cavet ab anguſtia juſtè expenſo ſermone ſuo, aut ſe, cùm inciderit, ab ea liberat: ut ſeq. ver.* 13 Etiam] *amplificatio, qua tranſitur a ſermone ad opera, ſeq. ver.* 15 Tegit] *id eſt, cohibet ſe ab indignatione, quæ ipſi futura eſſet ignominioſa.* 18 Donec momentum] *id eſt, falſi non amplius momento durant, ſeq. verſu.* 19 Dolus] *id eſt, ipſi ſuo dolo interimuntur, quod triſtitiam ad ferè graviſſimam.* 20 Non abjicietur] *id eſt, quæcunque moleſtia obtingat ei, non permanebit abjectus in ea, ſuprà ver. 12.* 22 Tegit ſcientiam] *id eſt, tectam & reconditam penes ſe habet, neque effundit temerè.* 24 Deprimit illam] *id eſt, manum ſuam de qua in præcedente verſu) remiſſam & ſegnem efficit metus ſollicitus de futuro malo.* Lętificat] *id eſt, alacrem & promptam efficit fructus præſentis boni.* 25 Seducit eos] *cùm ſe anteponant juſtis & excellentiores eſſe judicent, idque ut verſu ſeq. docetur) falliſſimè.* 26 Non aſſabit] *id eſt, inter os & oſſam multa illi accident incommoda, & impedimenta fruendi boni quod capiaverat.* 27 Immortalis] *ſimilem vocis compoſitionem vide infrà 30. 31.*

CAPUT XIII.

Diſciplinæ ſtudioſis, bonis, modeſtis, diligentibus, veracibus, & integris ſuæ promiſſiones apponuntur, & contrà: divitiarum commoda & incommoda, uſus ſapiens & conſultus, & ratio eas comparandi exponitur: ſpei, doctrinæ, ſapientiæ, prudentiæq; effectæ; item veritatis, & diſciplinæ, converſationiſque conſequentia oſtenduntur; & bonus virus opes, liberos, vitamq; bene inſtituentibus bona denuntiantur, improbis q; mala.

1 FILIUS ſapiens *auſcultat* eruditioni patris; at [a] deriſor ne ulli *quidem* auſcultat increpationi.

2 [a] Fructu oris ſui quiſque fruitur bonus, anima verò perfidioſorum *fructu* [b] violentiæ.

3 Qui [c] cuſtodit os ſuum, conſervat [d] ſe ipſum: qui [e] divaricat labia ſua, contritio *eveniet* ei.

4 [f] Deſiderio permovetur anima ipſius pigri, ſed nihil aderit: anima verò ſedulorum [g] efficietur pinguis.

5 Rem [h] falſam [i] odit juſtus, [k] improbum verò *illa* reddit fœtidum atque pudefacit.

6 Juſtitia cuſtodit integrum viâ, improbitas verò [l] pervertit [m] peccatorem.

7 Eſt qui dives ſe jactat cùm deſint omnia; item qui pauperem ſe fingit, cui ſubſtantia *eſt* ampla.

8 [n] Redemptura vitę viri ſunt divitię ſuę: at pauper non audit increpationem.

9 [o] Lux juſtorum [p] clara erit; at lucerna improborum extinguetur.

10 [q] Merâ ſuperbiâ *vir* edit jurgium, at penes conſultos *eſt* [r] ſapientia.

11 Subſtantia [s] ex vanitate, diminuetur: qui autem congregat [t] manu, augebit *eam*.

12 Spes protracta ægrum efficit [u] animum: [x] arbor autem *eſt* vitæ, deſiderium adveniens.

13 Contemptor [y] verbi, corrumpetur ille: qui autem reveretur præceptum, ipſe donatur pace.

14 Doctrina ſapientis *eſt* [z] ſcaturigo vitę, ad recedendum a tendiculis mortis.

15 [aa] Succeſſum bonum dat [bb] gratia, via autem perfidioſorum *eſt* aſpera.

16 Omnis aſtatus agit ſcientiâ, ſtolidus autem pandit ſtultitiam.

17 Nuntius [cc] improbus incidit in malum; legatus autem [dd] optimæ fidei, [ee] medicinam facit.

18 Paupertas & ignominia *erit* [ff] abſtrahenti ſe ab eruditione: qui autem ſervat correptionem, [gg] honorabitur.

19 [hh] Deſiderium effectum ſuave erit animę *hujus*, at [ii] abominationi *eſt* ſtolidis recedere a malo.

20 Qui ambulat cum ſapientibus, ſapientiôr fiet: qui verò ſe conſociat ſtolidis, efficietur pejor.

21 Peccatores inſectatur malum, juſtos autem compenſat bonum.

22 Bonus poſſeſſionem tradit [kk] nepotibus, ſuntque reconditæ juſto opes peccatoris.

23 [ll] Multus *eſt* cibus novellantibus pauperibus: ſed eſt qui conſumit ſe [mm] inertiâ.

24 Qui cohibet virgam ſuam, odit filium ſuum: qui autem amat eum, tempeſtivè imbuit eum eruditione.

25 [nn] Juſtus comedit ad ſatietatem animę ſuę; venter autem improborum eget.

a Heb. *de fructu oris viri comedit bonus: ut ſuprà 12. 13.*
b Heb. *animam ſuam.*
c Heb. *falſitatus.*
d Heb. *peccati virum.*
e Heb. *lætabitur.*
f Heb. *tantùm in ſuperbia.*
g Heb. *cor.*
h *Schem, 20. 30.*
i Heb. *ſimilitudinem in manus Pſal. 111. 10. & ſuprà 14.*
k Heb. *abſtrahentis.*
l Heb. *ſubvertit.*
m Heb. *ad ſtultitiam.*
n Heb. *allocutio bonis eruditionem ſic: ut ſup. 12. 5.*
o Heb. *ſplendebit.*
p Heb. *ſuccenſa.*
q Heb. *tantùm.*
r Heb. *ſapientia.*
s Heb. *ab inanitate.*
t Heb. *manipulatim.*
u Heb. *animam.*
x Heb. *lignum officii.*
y Heb. *verbum.*
z *Pſal. 37. 16.*
aa Heb. *ſuccenſum.*
bb Heb. *dabit.*
cc Heb. *impius.*
dd Heb. *fidelis.*
ee Heb. *ſanitatem.*
ff Heb. *abſtrahenti.*
gg Heb. *honorificabitur.*
hh Heb. *ſuccenſum.*
ii Heb. *ſtultis.*
kk Heb. *filiis filiorum.*
ll Heb. *multitudo cibi.*
mm Heb. *abſque judicio.*
nn Heb. *juſtus comedens ad ſuccenſum animæ ſuæ.*

ANNOTATIO.

1 Deriſor] *Stultè ludificans ſapientiæ documenta: ut opponitur ſapienti. ſuprà 9. 7. & 8. & 12.* 2 Violentiæ] *ut Gen. 6. 11.* 3 Cuſtodit] *ne videlicet extra metas officii ſui excurrat, aut divagetur ſermone.* Divaricat] *id eſt, diſtendat quodammodo & proſtituit os ſuum ad ſermones quoſlibet, ut impiorum ſcortum præter officium ſuum: metaphora a pedibus ſcorti; Jechezk. 16. 25.* 4 Deſiderio] *id eſt, tantummodo deſiderat; nec quicquam amplius: ac proinde nihil ex omnibus coacervatis deſiderio conſequitur. verborum ſ, πλοκὴν ad perſpicuitatem trajecimus.* Efficietur pinguis] *id eſt, ſuprà quam optat, commu-*

(ditatur.

labitur bonis: ut suprà 11.25. 5 Odit justus] *velut fœtidam & pœnitem aversatur.* Improbum] *id est, at contra improbus tantopere diligit & amplexatur falsitatem; ut malit putridus esse & exosus omnibus bonis, quàm ab ea discedere.* 6 Pervertit] *id est, eversum perdit.* 8 Redemptura] *id est, divitiæ, æquè ac paupertas, sua habent commoda, atque incommoda: nam ut divitibus ad vitam hanc commodæ sunt divitiæ, & pauperibus paupertas incommoda; sic contra illæ divitibus sunt incommodæ, quia plurima creant ab aliis pericula possessori suo: paupertas verò commoda saltem eo nomine, quòd animus liber est ab invidorum insidiantium metu, & cantat vacuus coram latrone viator.* 9 Lux justorum] *id est, justis vita gloria, & gaudio in æternum perfruentur: pro eo quod est, justi in luce sua lætabuntur: ut Psal.* 97.11. 10 Mera superbia] *id est, inconsulto & ferociente animo.* Sapientia] *industriè cavens ab accendendis, inflammandis aut fovendis jurgiis.* 11 Evanitate] *i. qui bisunque vanis rationibus, aut falsis, nefariisve comparata.* Manu] *id est, justo labore suo: metonymia.* 12 Arbor autem] *id est, proprium medicamentum, & salutare animo ægro ex desiderio.* 13 Verbi] *nimirum divini, quod postea præceptum & doctrinam vocat.* 14 Scaturigo] *id est, perennis vita: ut suprà* 10.11. 15 Gratia] *id est, reverentia Dei & sapientia gratiosa: ut suprà* 11.16. 17 Improbus] *id est, infidus aut pœnas infaciatis, & sibi nocet.* Medicinam facit] *id est, sibi & aliis prodest, cùm rei veritatem exponit, & bona fide facit officium suum.* 18 Honorabitur] *id est, divitiis & honore florebit.* 19 Desiderium] *id est, hic qui correctionem recipit; fructum tranquillum justitiæ percipiet, & desideriorum suorum: Heb.* 12.11. Abominationi est] *id est, fugit stolidus castigationes, & abhorret ab earum usu; ac proinde non explebitur desiderio suo; sed paupertate & ignominia obruetur. Oratio ævulsa ex loco, quales multas hoc libro invenire diximus suprà* 1.7. 23 Multus est cibus] *id est, non potest non abundare pauper, cùm sedulus est, & si vel in horrentibus locis colendis occupat: divitem verò sua exedit inertia, cujus bona hoc pacto ad justum transferuntur.* 25 Justus] *id est, justo, qui ex fide vivit, semper est satis; improbo verò nunquam.*

CAPUT XIIII.

Mulieris officium, rectè, modestiæ, diligentiæ, veritatis, studii ad sapientiam tenendam consequendæ, & conversationum leges, judiciique in probandis institutis vitæ, adhibita prudentia, exponuntur: personarum proportionum acceptio damnatur; labor, sapientia, veritas, & reverentia Dei commendatur, stultitiæ dedecus, & earum inter se officia humanitatis, justitiæ, & prudentis obsequii prædicantur.

1 SAPIENTUM fœminarum *quæque* ædificat domum suam; stulta autem manibus suis destruit eam.

2 Qui ambulat [a] rectè, reveretur Jehovam: præpeditus verò viis suis, spernit eum.

3 Ori stulti inest [*] baculus superbiæ; labia verò sapientum [*] conservant ipsos.

4 Cùm desunt [*] boves, [*] præsepe mundum est; amplitudo autem proventuum, *est* viribus bovis.

5 Testis [b] optimæ fidei non mentitur, efflat autem mendacia testis [c] falsus.

6 Quærenti derisori sapientiam, ea non extat; scientia autem, prudenti [*] facilis est.

7 Abi a conspectu viri stolidi, & [d] *quem* nosti non esse præditum verbis scientiæ.

8 Sapientia astuti *est* advertere ad viam suam; stultitia autem stolidorum, ad dolum.

9 [*] Stultos conciliat reatus; inter rectos autem, [*] quod acceptum est *conciliationem facit.*

10 [e] Animus agnoscit [f] suam ipsius amaritudinem; & in lætitia ipsius non intermiscet se [*] extraneum *quicquam.*

11 Domus improborum perdetur: tentorium autem rectorum florebit.

12 Est via *quæ* recta *videtur* in conspectu virorum, cujus finis *est* [*] viarum ad mortem.

13 Etiam ex risu dolet animus: & [g] tandem lætitia *sit* mœror.

14 Viis suis satiabitur *vir* averso animo, *absistit* autem [h] a consortio ejus vir bonus.

15 Fatuus credit omnibus rebus, astutus autem advertit ad gressum suum.

16 Sapiens timens recedit a malo; stolidus verò [*] infert se, adeòque præfidens est.

17 [i] Præceps irâ efficit stultitiam, sed [k] viro circumspectissimo *est* odio.

18 Possident fatui [*] stultitiam, astuti autem [*] coronamentum texunt scientiæ.

19 Incurvant se mali coram bonis, & improbi ad portas justi.

20 Etiam proximo ipsius odio est pauper, amici autem divitis multi *sunt.*

21 Contemptui proximo suo futurus est [*] peccator *iste*: qui autem gratiam facit pauperibus, ô beatum illum.

22 Nónne [*] errant qui fabricant malum? benignitas verò & fides *est* fabricantium bonum.

23 In omni [*] labore *est* emolumentum; at [l] in verbo labiorum tantùm, egestas *est.*

24 [*] Corona sapientum *sunt* divitiæ ipsorum, stultitia stolidorum stultitia *manet.*

25 Liberat animas testis [m] verax, [*] conflat autem mendacia [n] dolosus.

26 In reverentia Jehovæ *est* fiducia [o] valida, qui [*] filiis suis esse solet receptui.

27 Reverentia Jehovæ *est* scaturigo vitæ, ad recedendum a tendiculis mortis.

28 In multitudine populi *est* decor regis; at defectu nationis contritio dominatoris *advenit.*

29 [p] Tardus ad iram abundat intelligentia: [q] præceps autem animo excitat stultitiam.

30 [*] Vita carnium *est* animus sanans; putredo verò ossium, invidentia.

31 Qui opprimit tenuem, probro afficit [*] opificem ejus: hunc autem honorat, qui gratiam facit egenti.

32 In malum suum impellit se improbus; [*] recipit se etiam in morte sua justus.

33 In animo prudentis requiescit sapientia: *quæ* autem *est* [r] in stolidis *stolliditas*, [*] se cognoscendam exhibet.

34 Justitia exaltat gentem, [s] probro autem *est* nationibus peccatum.

35 Benevolentia regis erga servum intelligentem; excandescentia autem ejus erit contra [*] pudefacientem.

[a] Heb. *in rectitudinem sua.*
[b] Heb. *fiducia.*
[c] Heb. *falsitatis, supr.* 12.16. *supr.* 3.34.
[d] Heb. *non nosti labiorum scientiæ.*
[e] Heb. *cor: sic deinceps.*
[f] Heb. *amaritudines.*
[g] Heb. *finis ejus.*
[h] Heb. *a juxta eum.*
[i] Heb. *brevis irarum.*
[k] Heb. *vir cogitationum.*
[l] Heb. *verbi labiorum tantùm egestatis est: hyperbolice.*
[m] Heb. *veritatis.*
[n] Heb. *dolis.*
[o] Heb. *roboris. Supr.* 13.14.
[p] Heb. *longus irarum.*
[q] Heb. *brevis spiritu, attollit. supr. vers.* 17.
[r] Heb. *in medio stultorum.*
[s] Heb. *probrum nationum.*

ANNOTATIO.

1 Sapientum] *Quæ Deum timent, & domesticas suas occupationes curant in sanctificatione & modestia.* Ædificat]*id est, servat & auget familiam: translatio a structoribus.* 2 Qui ambulat] *id est, ex genere vitæ, veluti fructibus, homo cognoscitur, utrum pius sit an impius.* 3 Baculus superbiæ] *id est, sermones arroganti ssimi, quos velut baculos ferulásque audientibus subministrat, ut cædatur ipse.* Conservant] *quia sapientes modum & prudentiam sermonibus suis adhibent, ne sibi aut ulli sint damno.* 4 Boves] *aratores videlicet; domiti & assuefacti culturæ: synecdoche, pro operariis omnibus.* Præsepe mundum] *id est, omnia vacua, & necdochicè: ut Hhamos 4.6.* 6 Facilis] *inventus, ut quæ se omnibus exhibet, suprà 1.20. & 8.1.* 9 Stultos conciliat] *id est, improborum animos conjungit scelerum communicatio.* Quod accept.] *id est, quicquid Deo & rectis hominibus probatur, hoc rectos alios cum aliis conciliare solet.* 10 Animus] *ἀπὸ τοῦ superioris sententiæ: malefici maleficos amant, & recti rectos; nam ita est comparatus singulorum animus, ut probet omnia, quæ grata sunt adjungat sibi, & quæ ingrata amaráque sunt refugiat.* Extraneum]*id est, alienum, abs quo abhorret animus.* 12 Viarum ad] *ut ostendunt duo sequentes versus.* 16 Infert se]*nimirum in malum, quod sequentis versus exemplum commonstrat.* 18 Stultitiam] *id est, fructum stultitiæ suæ recipiunt, metonymicè: de quo seq. versu.* Coronamentum]*id est, scientiæ suæ fructum gloriosissimum consequuntur.* 21 Peccatur iste]*qui pauperem odit, & colit divitem.* 22 Errant]*id est, absunt ab itinere vitæ, ad quam benignitas & veritas Dei ducit.* 23 Labore] *id est, sedula occupatione hominis ad functionem suam.* Verbo labiorum]*id est, ubi quiescunt cætera membra ab operibus suis; & lingua tantùm occupatur, estque actuosissima strepitu inani suo.* 24 Corona]*id est, ornamento sunt divitiæ ad sapientiam accedentes: stultorum verò posse ssorum stultitiam nulla ex parte minuunt.* 25 Conflat] *ut animas perdat.* 26 Filiis suis] *quos genuit in Christo semine incorrupto verbi, ut in sui reverentia ambulent.* 30 Vita carnium] *id est, vir animo humano atque benefico (qui propterea metaphoricè sanans appellatur) toto corpore bene habet, lætus vitam transigit, & alios lætificat: invidæ verò tormentum ne valent ssimas quidem partes corporis integras relinquit; sed eas tabefacit, corrumpit, putriditate infestat, & fœtidum omnium judicio totum hominem reddit.* 31 Opificem]*id est, Deum: vide Matth. 25.35. & seq.* 32 Recipit se] *a malo, adeò ut ne mors quidem ipsa sit ipsi mala.* 33 Se cognoscendam] *id est, diu dissimulari non potest: est autem hic ellipsis contrarii: ut Gen. 18.19.* 35 Pudefacientem]*ut suprà 10.5.*

CAPUT XV.

Leges sermonum qui inter homines habentur, & bona ex legitimo illorum usu consequentia, Dei judicium de bonis & malis, stultorum fastidium in documentis boni & tota sorte sua: iracundiæ, pigritiæ, stultitiæ, imprudentiæ, carnalium studiorum, superbiæ, avaritiæ, temeritatis in homines & in Deum, immodestiæ, ergà doctrinam animi, & contrà, consequentia explicantur.

1 RESPONSIO mollis avertit æstum iræ: verbum autem [a] molestum excitat iram.
2 Lingua sapientum bonam profert scientiam: os autem stolidorum eructat stultitiam.
3 In omni loco oculi Jehovæ *sunt*, speculantes malos & bonos.
4 Curatio linguæ, [a] arboris vitæ *est*: [a] perversitas autem ex ea, *velut* confractio a vento.
5 Stultus *est qui* spernit eruditionem patris sui; qui autem observat corruptionem, valde astutus *est*.
6 In domo justi robur *est* magnum: quod autem ad proventum improbi, [a] conturbatur.
7 Labia sapientum spargunt scientiam: [b] animus autem stolidorum, [c] quod abest a recto.
8 [a] Sacrificium improborum, abominationi *est* Jehovæ; oratio autem rectorum, [d] accepta *est* ei.
9 Abominationi *est* Jehovæ via improbi; eum autem qui sectatur justitiam, diligit.
10 [a] Eruditio *videtur* mala derelinquenti iter; qui odit correptionem, morietur.
11 Sepulchrum & perditio coram Jehova *sunt*, quantò magis [e] animi hominum?
12 Non diligit [a] derisor corripientem se, sapientes non adit.
13 Animus lætus bene afficit [a] vultum: & dolore animi [a] spiritus frangitur.
14 Animus prudentis quærit scientiam: os autem stolidorum pascitur stultitia.
15 Omnes dies [a] pauperis, mali *sunt*: [f] læti autem animo, *sunt* [a] convivium jugè.
16 Melius *est* parum cum [a] reverentia Jehovæ, quàm thesaurus amplus [a] ubi *est* vexatio.
17 Melius *est* cibarium oleris ubi *est* dilectio, quàm bovis saginati ubi *est* odium.
18 Vir [g] iracundus miscet contentionem, longanimis autem sedat litem.
19 Via [a] pigri *est* velut [a] sepimentum spinosum: iter autem rectorum [a] aggestum *est*.
20 Filius sapiens lætificat patrem, stolidus autem homo spernit matrem suam.
21 Stultitia, lętitię est [b] dementi; at [i] vir intelligens rectè ambulaturus est.
22 [k] Irritæ fiunt cogitationes, cùm deest [i] consilium: at in amplitudine consiliariorum assurgit *cogitatio*.
23 [a] Lętitia huic viro est *ex* sermone oris sui: nam res tempore suo, ô quàm bona *est*!
24 Iter vitę [a] sursum *est* intelligenti, ut recedat [a] a sepulchro deorsum.
25 Domum superborum [a] evellit Jehova, constituit autem terminum [a] viduæ.
26 Abominationi *sunt* Jehovæ cogitationes mali; mundorum autem aurem *sermones, sunt* sermones amœni.
27 Conturbat domum suam, qui [m] deditus est quæstui; qui verò odit dona, victurus est.
28 Animus justi meditatur ad loquendum: os autem improborum [a] eructat mala.
29 [a] Procul abest Jehova ab improbis, orationem autem justorum exaudit.
30 [a] Ut lumen oculorum lætificat animum, *ita* audi-

[a] Heb. *mobilitia.*
[b] Heb. *cor: sic deinceps.*
[c] Heb. *non rectum.*
[d] Heb *benevolentia ejus.*
[e] Heb. *corda filiorum hominum.*
[f] Heb. *boni corde.*
[g] Heb. *longanimis vir.*
[h] Heb. *defectionis.*
[i] Heb. *vir intelligentiæ diriget ambulare.*
[k] Heb. *irritas facit cogitationes: infinitivus positus modo Hebræo.*
[l] Heb. *erunt.*
[m] Heb. *qui stultus quæstus: supra 11.14. 19.*

auditio bona pinguefacit ossa.
31 Auris auscultans correptioni vitæ, [a] inter sapientes commorabitur.
32 Qui [b] abstrahit se ab eruditione, spernit animam suam: qui autem auscultat correptioni, possidet animam.
33 [c] *Anteit* reverentiam Jehovæ eruditio sapientiæ, & ante honorem abjectio.

[a] Heb. in medio sapientum.
[b] Heb. abjicit eruditionem.
[c] Supr. 3.16.

ANNOTATIO.

1 Responsio] *quatuor primi versus de oratione sermonis nostri, docent primùm quæ consequantur ex hominum sermone, hoc versu: deinde quæ sit sermonis habendi ratio, nimirum ut adhibeatur scientia, ver. 2. & reverentia Dei omnia pernoscentis, ver. 3. ac postremò bona & mala consequentia illustrantur comparationibus ver. 4.* 4 Arboris vitæ] *id est, medicina salutaris atque vivifica.* Perversitas] *id est, cùm lingua perversè agit, subitas & vehementissimas calamitates affert.* 6 Conturbatur] *videlicet nullo negotio, adeò infirmus est.* 8 Sacrificium] *id est, quantumvis solennis & sumptuosa cultus divini ostentatio: cui simplex justorum oratio comparatur.* 10 Eruditio] *distributio improborum qui abominationi sunt Jehovæ, superiore versu; alii (inquit) apertè eruditionem fugiunt, & viam justam: alii verò odium animo dissimulant, & illudunt hominibus specie cultus Dei; sed penitissimas illorum cogitationes perspicit Deus, seq. versu.* 12 Derisor] *ut suprà 3.34. id est, contemptor Dei doctrinam odit, doleòque pariter doctrinæ nomine.* 13 Vultum] *id est, totum hominem, synecdochicè.* Spiritus frangitur] *id est, veluti anhelus & suspiriosus efficitur homo, & respiratio ipsius quasi interscinditur.* 15 Pauperis] *id est, hominis sua sorte minimè contenti, ut sequentia ostendunt.* Convivium juge] *id est, tam sunt jucundi dies homini quiescenti in sua sorte, quam si semper lautissimis epulis aleretur.* 16 Reverentia] *animum hominis tranquillante.* Ubi est vexatio] *id est ubi possessor animo fluctuat atque incertus est, quia destituitur reverentia Dei.* 19 Pigri] *qui pigratur officium facere, & rectum colere.* Sepimentum] *id est, ita lenta est atque difficilis, ac si tota spinosa & salebrosa esset.* Aggestum] *id est, facillimum & commodissimum, velut instrato aggere.* 23 Lætitia] *id est, vir iste sapiens & consiliis amplissimis plurimùm recreatur & gratulatur sibi, cùm videt consilia sua bene cecidisse, & prout dixerat evenisse.* 24 Sursum] *id est, in cœlis vita est, ac proindè cogitat de cœlestibus, & ad cœlestia tendit: Philip. 3.20. & Coloss. 3.1.* A sepulchro] *id est, a morte quam studium harum rerum terrestrium esset allaturum.* 25 Evellit] *id est, funditus & radicitus perdit.* Viduæ] *id est, humilium abjectorum, synecdochicè.* 28 Eructat] *temerè incogitat atque profundit.* 29 Procul abest] *id est, non exaudit: humanitus ductum.* 30 Ut] *id est, quemadmodum oculus rerum bonarum aspectu hominem totum afficit, ita etiam auris rerum bonarum salutariumque auditu, de quibus sequentes versus.* 13 Inter sapientes] *id est, in salute erit, quam sapientibus attribuit Deus.* 33 Anteit] *id est, antequam vir sapientiam obtineat & reverentia Dei ducatur, quæ caput est sapientiæ; eum erudiri oportet in documentis sapientiæ.* Et ante honor.] *id est, ordo idem est fructuum qui ex eruditione & reverentia Dei percipiuntur: nam eruditioni abjectio & humilitas; sapientiæ verò & reverentiæ Dei conjunctus est summus honor, quo Deus sui timentes prosequitur.*

CAPUT XVI.

Singularis Dei administratio scientiâ, prædicatur, propter quam homines ad fidem & obsequium ejus revocantur: reverentibus ipsum gratia & pax, superbis ruina denuntiatur: etiam reges quacunque auctoritate sint ad idem officium provocantur: sapientiæ, justitiæ, modestiæ, studii in verbo Dei, eloquentiæ, fidelis, & divinæ fructus exponuntur: cogitationum nostrarum sermonumq; alienorum probatio docetur, venerandæ senectutis auctoritas, & hominis animum suum cohibentis virtus commendatur: postremò abdicata fortuna omnia eventa tribuuntur Deo.

1 PENES hominem *sunt* [a] acies *cogitationum* [b] animi, sed a Jehova *est* sermo linguæ.
2 Ut omnibus [b] viis *suis* vir purus videatur in oculis suis; tamen [c] perpendit spiritus Jehova.
3 [d] Devolve in Jehovam [e] facta tua, [f] cogitationes tuas; & comparabuntur.
4 [g] Omnes operatus est Jehova propter se, etiam [h] improbum ad diem mali.
5 Abominationi *est* Jehovæ omnis altus animo; [i] conjunctis operis non consequitur impunitatem.
6 [k] Benignitate & veritate expiatur iniquitas: quamobrem [l] reverentiâ Jehovæ, recede a malo.
7 Cùm benevolentia prosequitur Jehova vias alicujus, etiam inimicos ejus pacatos reddit ei.
8 [m] Melius *est* parum cum justitia, quam [n] amplissimus proventus cum injuria.
9 Animus hominis excogitat viam suam, sed Jehova statuit gressum ejus.
10 [o] Sagacitas in *sideat* labiis regis, in judicio ne prevaricetur os ejus.
11 [p] Scapus & lances judicii Jehovæ *sunt*, opus ejus *sunt* omnia [q] pondera loculi.
12 Abominationi *sit* regibus committere improbitatem: nam justitiâ stabilitur solium.
13 [r] Accepta *sunto* regibus labia justa; & loquentem recta, rex diligito.
14 *In* æstuante ira regis *sunt* [s] nuntii mortis: sed vir sapiens expiabit eam.
15 [t] In lucida facie regis vita *est*, cujus benevolentia *est* [u] velut densæ nubes pluviæ serotinæ.
16 Comparare sapientiam, ô quàm melius *est* auro effosso; & comparare prudentiam, optatius argento.
17 [x] Agger rectorum *est* recedere a malo; conservat [y] sepsum, [z] qui custodit viam suam.
18 Ante confractionem superbia, & ante lapsum [a] alti *sunt* spiritus.
19 Melius *est* [b] submissum esse spiritu cum mansuetis, quàm [c] partiri spolium cum superbis.
20 Qui attendit [d] ad verbum, consequitur bonum;

[a] Heb. ordinatio.
[b] Heb. omnes viæ viri puri coram oculis ejus. Gen. 9.6. Ps. 147.5.
[c] Heb. ponderat spiritus.
[d] Ps. 37.5.
[e] Heb. facta tua.
[f] Heb. cogitationes tuæ.
[g] Heb. omnia propter responsum. Jer. 10. 23.
[h] Heb. malum.
[i] Heb. manu in manum: non innocens non erit impunitate. Exod. 34.7. Num. 14.18. Deut. 5.9. Nah. 1.3.
[k] Heb. expiabitur iniquitas.
[l] Supr. 3.7.
[m] Supr. 15.16. 17.1.
[n] Heb. amplitudo proventuum. Jer. 22. 13.
[o] Heb. divinatio.
[p] Heb. pondus & lances judicii Jehovæ.
[q] Heb. lapides: metonymicè.
[r] Heb. benevolentia regum, labia justitiæ.
[s] Heb. in luce faciei.
[t] Supr. 3.14.
[u] Heb. animam suam.
[x] Heb. animam suam.
[y] He. altitudo. spiritus. supr. 11.2.

num; & qui confidit Jehovæ, 6 beatum illum *l*
21 Sapiens animo vocandus est prudens, *suavitas autem labiorum addit disciplinam.*
22 *Scaturigo vitæ est intelligentia* k *possidentis ipsam: at eruditio stultorum, scaturigo stultitiæ*
23 Animus sapientis intelligenter moderatur os suum, & per labia sua addit disciplinam.
24 *Ut favus mellis sunt sermones amœni; res dulcis animę, & sanans* l *ossa.*
25 Est via *quæ videtur* recta in conspectu hominis, cujus finis *est* viarum ad mortem.
26 m *Ipse molestus molestiam affert sibi. nam reflectitur in ipsum os ejus.*
27 *Vir nequam* effodit malum; cujus labiis insidet, velut ignis adurens.
28 Vir n perversitatibus deditus immittit contentionem, & susurro disjungit ducem.
29 Vir violentus pellicit proximum suum, ut deducat eum p viâ iniquâ:
30 Connivens oculis suis dum cogitat res perversas; confidens q sermones suos, perficit malum.
31 Corona r ornatissima est canities, quæ invia justitiæ invenitur.
32 Melior est longanimis robusto; & qui dominatur s in animum suum, eo qui capit civitatem.
33 In gremium conjicitur sors: a Jehova autem est tota ratio ejus.

k He. *domini ipsius, id est, intelligentia: simile su. 1.17 supr. 13. 14.*
l Heb. *os. sup. 14. 12.*
m Heb. *anima molesti.*
n Heb. *perversitatum.*
o Heb. *violentus.*
p Heb. *mala.*
q Heb. *labia sua, secretum.*
r Heb. *ornatus.*
s Heb. *in spiritum suum.*

ANNOTATIO.

1 Acies cogitat.] *id est, innumeras quidem cogitationes homo versat animo; sed ne hiscere quidem potest, aut movere linguam sine dispositione Dei.* 2 Perpendit] *id est, quasi numero & pondere pernovit omnia, ut qui potentior est corde nostro. 1. Ioan. 3. 20.* 3 Devolve in] *documentum ex superioribus: quasi dicat, cùm extra ipsum nulla sit operatio, & nulla cogitatio quamvis abstrusa eum fugere possit, vide ut te committas ei.* Facta tua] *de quibus ver. 2.* Cogitationes] *de quibus ver. 1.* 4 Omnes operatus] *ætiologia præcedentium a creatione sine, cujus ipse Deus in singulis rationem habet, & a nobis rationem haberi par est: summus est (inquit) creationis finis, gloria Dei; quæ optimè lucet atque explicatur tum in salute æterna vasorum misericordiæ, tum in perditione vasorum iræ destinatorum exitio, Rom. 9. 22.* 6 Benignitate] *miserentis Dei, ut patris benignissimi.* Reverentia] *ut studiosus filius fugit offensam patris.* 10 Sagacitas] *id est, consultissima prudentia in rebus dijudicandis, præcavendis, & veluti addivinandis: nam vox Hebræa media est sive anceps, quæ non tantùm in malam partem accipitur, sed etiam in bonam, hîc & Jeschæhh. 3. 3. vide Jechezk. 13. 5.* 11 Scapus] *ætiologia superioris præcepti, quòd judicium Dei ac non hominum est, Deuteron. 1. 17. & 2. Chronicorum 19. 6. judicii autem accuratissimam observationem figurat enumeratu trutinæ partibus.* 14 Nuntii mortis] *id est, omnia tum minitantur mortem.* 15 In lucida facie] *id est, cùm placido & sereno vultu, jucundóque respicit.* Velut densa nubes] *id est, non tantum vitam servat, sed etiam omnibus bona ad saturitatem cumulat.* 17 Agger] *id est, velut in loco circummunito, ac gesto, tuto, edítoque versantur, qui cavent a malo: metaphora.* Qui custodit] *id est, qui se continet in isto aggere.* 19 Submissum esse] *id est, humiliter se gerere, ut qui ab hoste victi & subjugum missi sunt.* Partiri spolium] *id est, insolescere, séque elatè gerere, ut cùm milites victoria parta partiuntur prædam.* 20 Ad verbum] *Dei, ut sequente membro ostenditur.* 21 Suavitas] *id est, facundia sive eloquentia per magna est ad prudentiam accessio, quò alios in prudentia vir bonus & sapiens informare possit.* 22 Scaturigo vitæ] *id est, intelligentia subsidio eloquentiæ adjecto exposita, vitam conservat suis discipulis, & contrà.* Stultitiæ] *ac proinde mortis.* 24 Vt favus] *id est, sermones pii sunt jucundi, utiles, & necessarii animæ, & corpori.* 26 Ipse molestus] *id est, qui res molestas aut temerè, aut improbè eloquitur.* Os ejus] *id est, molestus sermo in ipsum recidit, metonymicè.* 27 Vir nequam] *id est, malignus & maledicus.* Effodit] *id est, omnibus artibus pervestigat viam perficiendi mali: metaphora a cuniculario.* 28 Susurro] *id est, emissarius, explorator, qui captat rumores quos auribus amicorum insusurret ad inflammandas lites.* Disjungit] *supple ab amico, pro eo quod est dissensiones excitat: eclipsis relati: ut Levit. 21. 4.* Ducem] *id est, principem amicitiæ, amicum summum: ut infrà 17. 9 & Psal. 55. 14.* 29 Vir violentus] *id est, omnes juris, æqui & boni, leges perfringens: quo sensu violentia ferè accipitur, ut Gene. 6. 11.* 30 Connivens] *descriptio improbi, de quo superiore versu, a signo oculorũ & a sermone; quos accommodare dicitur ad consilia sua pessima, donec perfecerit.* Confidens] *id est, non apertè explicans consilium suum: sed dolosè ea tantùm in medium afferens, quæ ad perducendos homines judicat profutura, & studiosè amputans contraria.* 31 Quæ in via] *id est, quæ piè & justè vitam transigit; non autem omnis canities promiscuè.* 33 In gremium] *id est, nihil est tam fortuitum judicio hominum, quàm cùm sors in gremium aut urnam conjicitur; fortuitus enim videtur eventus sortis: attamen ne sors quidem ipsa casu fortuitò contingit; sed Deus infinita providentia sua quicquid sorte accidit, sigillatim disponit.* Tota ratio] *id est, singularis singularum rerum dispensatio, quam infinita Dei providentia in infinitum rebus omnibus adhibet, singulariter.*

CAPVT. XVII.

Pacis & prudentiæ bonum Deo probatæ explicatur; malignitas & contemptus pauperum condemnatur; propagatio generis, dignitas incorrupta, charitatis officia reprehensionum effecta. evitatio stultorum, maleficorum, rixosorum, injustorum, & insipientium, certorum amicorum comparatio, litigiosorum, perverso-imque declinatio; malum generis depravati, tristitiæ, corruptionis, temeritatis, injustæq; reprehensionis, & molestiæ bonum enarrantur.

1 MELIOR est buccea *cibi* sicci, quàm est tranquillitas; quâ domus plena mactatis animalib. [a], in qua *sit* contentio.
2 Servus intelligens dominatur in filium pudefacientem, & inter fratres partitur possessionem.

sup. 15. 17. [a] Heb. *mactationibus contentionis.*

3 Fuso-

3 [a]Fusorium vas argento *adhibetur*, & catinus auro: qui autem probat corda, *est* Jehova.
4 Maleficus attendit ad [b] sermonem molestum, [c]fallax aurem advertit ad linguam [d] æruminosam.
5 Qui subsannat pauperem, probro afficit opificem ejus; qui delectatur calamitate, [e] non impunis erit.
6 Corona senum *sunt* [f] nepotes, & ornamentum filiorum *sunt* patres ipsorum.
7 [g]Ingratus *est* stultoꝫ sermo excellentiæ, multò magis ingenuo sermo [h] vanus.
8 [i]Velut [i] gemma gratissima, *est* munus in oculis [k] dediti ei; [g] quocunque spectet, prosperatur.
9 [g]Qui tegit defectionem, quærit dilectionem: qui verò [g] renovat rem, disjungit [g] ducem.
10 Urit increpatio prudentem, magis quàm si [l] percutias stolidum centies.
11 Tantùm rebellionem quærit malus: tandem [g] nuntius crudelis mittetur in eum.
12 [g]Occurrat ursa orba in virum, ac non stolidus in stultitia sua.
13 Qui reddit malum pro bono, non amovetur malum a domo illius.
14 [g]Laxat aquas, *qui est* caput contentionis: quare antequam [g] sese immiscеat, litem ipsam desere.
15 Qui [m] absolvit improbum, & qui [n] condemnat justum; abominationi Jehovæ *sunt* æquè ambo.
16 [g]Ecquare pretium *est* in manu stolidi: cùm ad possidendum sapientiam animus desit *illi*?
17 Omni tempore diligit, qui amicus est; & frater in angustia [g] enascitur.
18 Homo [o] demens [g] complodit manum, spondens sponsionem [g] ante amicum suum.
19 [g] Diligit defectionem, qui diligit jurgium: [p] [g] ampliat januam illius, qui quærit fracturam.
20 Perversus animo non [q] consequetur bonum, & versutus lingua sua incidit in malum.
21 Qui gignit stolidum, *gignit* ad mœrorē sibi; neque lætaturus est pater stulti.
22 Animus lætus [g] bene medicinam facit, spiritus autem fractus exsiccat [g] ossa.
23 Munus e sinu [g] improbus accipit, ad pervertendum itinera juris.
24 [g] Adest faciei prudentis sapientia, [g] oculi autem stolidi *vagantur* ad extremitatem terræ.
25 Indignationi *est* patri suo filius stolidus, & amaritudini genitrici suæ.
26 Mulctare etiam justum, non *est* bonum: percutere ingenuos, præter rectum *est*.
27 Cohibet sermones suos [r] vir scitus; & [s] frigidus *est* spiritu, [t] vir intelligens.
28 Etiam stultus [t] quietè consistens, sapiens reputatur; obturans labia sua, prudens.

[a] Heb. *babitū molestiæ.*
[b] Heb. *vir falsitatis.*
[c] Heb. *attendit.*
[d] Heb. *æruginosam. sup.* 14. 31.
[e] Heb. *non innocens erit: Exod.* 20. 7.
[f] Heb. *filii filiorum.*
[g] Heb. *Labiū: sic deinceps.*
[h] Heb. *falsitatis.*
[i] Heb. *lapis gratiæ.*
[k] Heb. *domini sui: sic sup.* 29.
[l] Heb. *percutient.*
[m] Heb. *justificat.*
[n] Heb. *improbat.*
[o] Heb. *defectus corde.*
[p] Hc. *exaltat.*
[q] Heb. *invenies.*
[r] Heb. *scientiam.*
[s] Heb. *intelligentiæ.*
[t] Heb. *silentii Exod.* 14. 14.

ANNOTATIO.

[a] Plena mactatis] *id est, lautissimarum epularum locus, ac vino abundantium, quo invalescente contentiones fervent.* 2 Servus intell.] *id est, prudentia infimos extollit, summos vero dejicit imprudentia.* Pudefacientem] *ut suprà* 10. 5. Inter fratres] *id est, hæreditatem cum fratribus adit, filii pudefacientis loco.* 3 Fusorium vas] *id est, omnia probant homines arte, præterquam hominum mentes; quas unus Deus scrutatur: Jirnejæ* 17. 9. *&* 10. 7 Ingratus est] *si homo nihili (inquit) elegantes sermones & libero homine dignos iniquè ferre solet; quantò magis vir ingenuo & liberali animo sermones illiberales & vanos odisse debet?* 8 Velut gemma] *id est, munus corruptionis in constuprandis judiciis gratiosissimum est apud avaros judices; ac proinde facit, ut qui judicia corrumpit, optatum suum consequatur.* Quocunque] *id est, ad quemcunque finem munus corruptionis oblatum sit, is successit ex sententia animi.* 9 Qui tegit] *id est, qui defectiones & offensas partium inter ipsas dissimulat, is optimus est amicitiarum conservator & conciliator.* Renovat] *id est, recordando refricat & offensiones instaurat.* Ducem] *ut suprà* 16. 28. 11 Nuntius crudelis] *id est, carnifex, aut quisquis est administer judiciorum Dei in stultum non respiscentem plagis.* 12 Occurrat] *id est, satius fuerit in hoc quàm in illud incidere; degravitate autem periculi ab ursis vide* 2 *Schem.* 17. 8. *& Hosch.* 13. 8. 14 Laxat aquas] *id est perinde facit ac si ora flaccorum & emissaria reseraret, quibus exundet aqua, & abripiat quosque obvios: neque de integro obturandi & coërcendi aquas facultatem habet.* Se se immiscеat] *id est, fundatur, & exundet latius, quasi dicat, principiis obsta.* 16 Ecquare] *quasi dicat, nihil prodest stulto, imò miserum est manibus plenis esse, & animo nullo, aut planè vacuo: indignus est bonis, qui dedignatur sapientiam.* 17 Enascitur] *id est, emergit vis amicitiæ illius germanæ, quæ prius secundis rebus non fuerat explorata.* 18 Complodit] *ut suprà* 6. 1. *&* 11. 15. Ante amicum] *id est, levissimè, non expectans dum rogetur ab amico sua ut fidejubeat.* 19 Diligit] *id est, autor contentionum & inflammator rixosus diligit omne malum, cùm nullum malum non oriatur ex contentionibus.* Ampliat] *id est, quo majus procurat ut dissaluantur & discrumpantur amicitiæ contentionibus excitatis, eò majorem januam requitiæ & defectioni aperit.* 22 Bene medicinam] *id est, bene afficit hominem totum, adeò salubris est.* Ossa] *id est, etiam intima & valentissima corrumpit.* 23 Improbus] *sive litigator dans munus depromptum e sinu suo, sive judex accipiens.* 24 Adest faciei] *id est, ipse vultus sapientis constans & placidus index est sapientiæ.* Oculi] *id est, oculi ipsi stultorum inconstantes & vagi sunt, adeò ut animorum instabilitatem indicent, & vacuitatem sapientiæ.* 27 Frigidus] *id est, moderatus, continens, sedatus animo, qui non præceps exardescit in iram; sed ab æstu animi prudenter cavet.*

CAPUT XVIII.

Obstinatorum notæ, improbitatis fructus & sapientia, judiciorum æquitas in sermonibus & prudentia, susurronum pigrorumque damna, fiduciæ in deum fructus, confidentiæ in diviias & temeritatis effectus, patientiæ & prudentiæ bona maximè in contentionibus, linguæ usus, piæ uxoris utilitas, divitum pauperumq; ratio, & amicitiæ necessitas exponuntur.

1 [a]PRO desiderio quærit [a] cerebrosus, [b] omnibus quæ sunt [b] immiscet se.
2 Non delectatur [c] stolidus intelligentia, sed [c] iis quæ existunt in animo ipsius.

[a] Heb. *dissaluit se.*
[b] Heb. *in omnē essentia.*
[c] Heb. *revelantibus secreta suo: infinitus vus proparticipio.*

3 Ad-

3 Adveniente improbro advenit etiam contemptus, & cum [d] ignominioso probrum.
4 *Velut* aquæ profundæ *sunt* verba ore viri præstantis *enuntiata*; torrens eructans, *est* [e] scaturigo sapientiæ.
5 Accipere [e] personam improbi non *est* bonum, pervertere justum in judicio.
6 [f] Sermones stolidi ineunt contentionem, & os ejus [g] contusiones advocat.
7 Os stolidi contritioni *est* ei, & labia ejus tendicula [g] vitæ ejus.
8 [h] Verba susurronis similia *sunt verbis* eorum qui sæpenumero contusi sunt: attamen ea descendunt [h] in penetralia ventris.
9 Etiam se gerens remisse in opere suo, [h] frater est [h] disperdenti.
10 Turris [i] robusta *est*, nomen Jehovæ; quò accurrens justus, in edito collocatur.
11 Substantia divitis *est tanquam* urbs [k] munita ejus, & tanquam murus editus in cogitatione ipsius.
12 Ante confractionem attollit se animus viri, anteit verò honorem abjectio.
13 Respondenti [l] aliquid, cùm nondum audierit: *id* [m] stultum *est* ei & ignominiosum.
14 Spiritus viri [n] sustentat ægritudinem ipsius, spiritum autem fractum quis attollat?
15 Animus prudentis [o] possidet scientiam, & auris sapientum [o] quærit scientiam.
16 Donum hominis [a] [o] in lato collocat eum, & ante faciem magnatum adducit eum.
17 [p] Justus *videtur* qui primus est in lite sua; donec adveniente proximo ejus, perveniget illum judex.
18 Contentiones [o] submovet sors, & inter robustos dirimit.
19 [r] Frater defectione provocatus *firmior est* urbe munita, & contentiones *horum sunt* ut vectis arcis.
20 Fructu oris [p] cujusque satiatur venter ejus pro ventu labiorum suorum *quisq;* satiatur.
21 Mors & vita *sunt* [q] in potestate linguæ: [r] prout *quisq;* amat uti ea, comedet fructum ejus.
22 [r] Consequitur bonum, qui consequitur uxorem; ut provehit benevolentia a Jehova.
23 Supplicationes eloquitur pauper, dives autem loquitur dura.
24 [r] Viro cui sunt amici, colenda *est* amicitia: [r] Est enim amicus conjunctior fratre,

Sup. 21.2.
[d] Heb. *viro ignominiæ.*
Sup. 13.14.
[e] Heb. *vultum.*
Deut. 1.17.
[f] Heb. *labia.*
[g] Heb. *animæ.*
[h] Heb. *domino disperditionis.*
[i] Heb. *roboris Psa.* 61.4. *& 91.14.*
sup. 10.15.
[k] Heb. *roboris sup.* 16.18. *& 15.33.*
[l] Heb. *verbum sive rem.*
[m] Heb. *stultitia est ei & ignominia.*
[a] Heb. *dilatat eum.*
[n] Heb. *sustentat.*
[o] Heb. *capere facit.*
[p] Heb. *virt. sup.* 12.13. *& 13.2.*
[q] Heb. *in manu. Infr.* 15.14.
[r] Heb. *vere amicorum.*

ANNOTATIO.

1 Pro desiderio] *id est, vir ἀνθάδης pervicax, in sensu animi sui conquiescens, aliena consilia spernens, secq; ab omnium consortio & communicatione subducens, denique nihil non fastidiens præ se, nihil procurat nisi prolibito.* Immiscet se] *nimirum pro desiderio rebus æquè alienis ac suis.* 2 Stolidus] *minimum cerebrosus iste, & pervicax.* Iis quæ exiltunt] *id est, omnibus quæ ipsi veniunt in mentem.* 4 Scaturigo] *id est, os sapientis profundens & communicas largè sapientiam.* 6 Contusiones] *id est, sibi accersit malum: ut seq. versu.* 8 Verba susurronis] *id est, susurro apud eos quorum perniciem machinatur, se quàm maximè abjicit, Deum & homines testatur, fidem implorat, & omnibus nervis contendit ut abjectissimus esse videatur ad tegendas fraudes suas, & conciliandam fidem: ut Psalm.* 10.10 In penetralia] *id est, cor ipsum transfigunt.* 9 Frater est] *id est, alter bonorum dissipator est: propè tantumdem facit, quantum helluones, nepotes, & patrimoniorum decoctores.* 14 Sustentat] *id est erectum conservat, & consolatur in afflictionibus ejus.* 15 Possidet] *id est, sta obtinet, ut eam sibi adimi non sinat ulla ægritudine aut malo.* Quærit scient.] *si ea amplius opus habet ad sustentandum se.* 16 In lato colloc.] *id est, liberat eum ab angustia, & evehit.* 17 Justus] *id est, qui primus causam ad judices defert, justam causa videtur agere, donec audiatur adversarius & de lite cognoscatur; aut, si nulla sese offert cognoscendi ratio, sors litigantes dirimat, seq. versu.* 19 Frater] *id est, fratrum offensorii iræ sunt acerbissimæ & violentissimæ: quæ non citius domari possint, quam expugnari munita oppida; aut citius frangi, quam vectes validissimi.* 21 Prout quisque] *id est, ut severit, ita metet: maledicentia quidem mortem, vitam verò bonus usus linguæ.* 22 Consequitur bonum] *videlicet cùm inde a creatione non fuerit bonum hominem esse solum, Gen.* 2 18. *ordinem autem verborum evidentiæ causa invertimus.* 24 Est enim amicus] *id est, inveniuntur amici, qui plus quam fraternas amicitias colant: ut suprà* 17.17.

CAPUT XIX.

Integritatis laus, inconsideratæ vitæ reprehensio, divitiarum pretium, & paupertatis usus, falsitatis, elationis q; in stolidis & servis indignitas, clementia, regia autoritas, domestica mala a liberis & uxore obvenientia, pigritia, obedientia, misericordia, liberorum institutio, cogitationum a Deo præstatio, benificentia, reverentia Dei integra, fatuorum informandorum ratio, filiorum institutio, falsorum q; testium malitia & pœna exponuntur.

1 MELIOR est pauper ambulans [a] integrè, [a] *divite* perverso labiis suis qui *quidem* est stolidus.
2 [a] Æquè [b] cujus non dignoscit animus quod non est bonum, ac præceps pedibus peccat:
3 Stultitia hominis pervertit viam ipsius, & [a] adversus Jehovam indignatur [c] animus ejus.
4 Substantia addit amicos multos, tenuis autem ab amico suo disjungitur.
5 Testis falsitatum non impunis erit, & conflator mendaciorum non proripiet se.
6 Multi precantur faciem ingenui, & quisque amicus adhæret viro [d] munifico.
7 Omnes fratres, pauperis odio habent eum; [a] etiam qui amicus ejus *est*, *singuli* procul absunt ab eo; [a] persequenti verbis, non adsunt.
8 [a] Possidet animum, qui diligit [e] se ipsum, observat intelligentiam ad [f] consequendum bonum.
9 Testis falsitatum non erit impunis, & conflator mendaciorum peribit.
10 [a] Non decet stolidum oblectatio, multò minus servum

[a] Heb. *integritate sua.*
[b] Heb. *in ignorare animam non bonum.*
[c] Heb. *corrigit deum eeps. suprà.* 14.20. *Infr. vers.* 9.
[d] Heb. *largi.*
[e] Heb. *animam suam.*
[f] Heb. *invenientem. supr. ver.* 5. *Inf.* 30.32

servum dominari in principes.
11 Intellectus hominis [g] longanimem efficit eum; & ornamento est ei, [h] præterire defectionem.
12 [h] Vt rugitus leonis juvenis, est indignatio regis; ut ros autem super herbam, benevolentia ejus.
13 [k] Ærumnarum causa est patri suo filius stolidus, [h] & stilla continua jurgia mulieris.
14 Domus & substantia possessio est [i] patria, [h] a Jehova autem est uxor intelligens.
15 [h] Deditæ pigritiæ, quæ injicit altum soporem; & dolosa anima esuriet.
16 Qui observat præceptum, servat [k] seipsum; qui spernit vias suas [h] supplicio affectus moritur.
17 [h] Mutuat Jehovæ, qui gratiosè largitur tenui; & beneficium ipsius rependet ipsi.
18 Castiga filium tuum, dum est spes; & [l] ad perniciem ejus ne condonato animus tuus:
19 [h] Magnus esto irarum æstu, condonando mulctam: dicens te, si eripias, deinde amplius [m] mulctaturum.
20 Auscultа consilio, & accipe eruditionem; ut sapias [n] tandem.
21 Multæ cogitationes insunt animo cujusq; sed consilium Jehovæ ipsum stabit.
22 [h] Quod summè [o] desideret homo, est benignitas ipsius: at melior est pauper [h] viro mendace.
23 Reverentia Jehovæ [p] vitalis est: [h] nam satur præditus ea commoratur, nec visitatur malo,
24 Abditam habet piger manum suam [h] in sua manica, etiam ad os non reducit eam.
25 [h] Si derisorem percutias, fatuus fiet astutus: & corripiendo prudentem, intelliget scientiam.
26 [h] Devastat patrem, fugat matrem; filius [h] pudefaciens, & afficiens probris:
27 [h] Desine, fili mi, ut auscultes eruditioni, aberrare a sermonibus scientiæ.
28 Testis nequam deridet jus: [h] adeò os improborum absorbet iniquitas:
29 Parata sunt in derisores istos judicia, & contusiones tergo stolidorum.

[g] Heb. prolonget iram ejus. Sup. 16. 32. Sup. 16. 14. & 15.
[h] Heb. erumnæ. Sup. 17. 25. Infr. 27. 15.
[i] Heb. patrui. Sup. 18. 22. Supra 10. 4. & 5. & 13. 4
[k] Heb. animam suam.
[l] Heb. ad morte afficere eum: inquit eum pro nomine.
[m] Heb. additurum mulctam.
[n] Heb. in extremitate tua Supr. 16. 1. & 9.
[o] Heb. desiderium hominis.
[p] Heb. ad vitam. Infrà 26. 15

ANNOTATIO.

1 Divite] *Eclipsis contrarii supplenda ex comparatione membri oppositi: vide Gene. 18. 19.* 2 Æquè] *id est, quemadmodum sibi malè consulit qui non respicit ad pedes, ut discernat iter commodum ab incommodo; ita etiam peccat, qui animo inconsiderato fertur non secernens bonum a malo: cujus inconsiderati animi consequentia exponitur ver. sequente.* 3 Adversus Jehovam] *id est, non sibi, sed Deo attribuit casum suum; ut qui inconsiderate offendit, arguit lapidem.* 7 Etiam qui] *id est, qui non ederunt quidem: sed tamen amicitiæ, quam verbis ostendunt, fructum nullum egenti afferunt: gradatio, ut Ijobi 6. 15 & seq. & 19. 12. & seq.* Persequenti verbis] *id est, quantumvis illos verbis & precibus sollicitet.* 8 Possidet animum] *id est, pauper & afflictus si amat salutem suam, non propterea animū abjicit, sed patienter possidet animam suam, Luc. 21. 19* 10 Non decet] *id est, stolido conveniunt flagra, supra 10. 13. & servitus servo. non autem deliciarum copiæ, aut dominatio; quibus uti nesciunt.* 11 Præterire defectionem] *nimirum eum aut dissimulari bona fide potest, aut ex usu & necessitate futurum est: quo argumento exempla Davidis proponuntur 2. Schem. 3. 39. & 16. 10.* 12 Ut rugitus] *id est, lethalis est illius indignatio, & vitalis benevolentia* 13 Et Stilla] *id est, virum familiam, exedit rixosa mulier, ut stillicidium lapidem.* 14 A Jehova] *singulari modo.* 15 Dedita pigritiæ] *id est, & pigri cessantes ab officio, & fraudulenti contra officium venientes judicio Dei punientur.* 16 Supplicio affectus] *hoc verbum, quia scriptura compositum est, ita visum est reddere* 17 Mutuat Jehovæ] *id est, Jehova beneficium pauperi collatum, fert acceptum sibi.* 19 Magnus esto] *id est, quod si videbitur condonare pœnas meritas filio, salutem increpa gravissimè, & indignationem præ te fer in peccatum ejus, addita interminatione hac; te si eripias, id est, absolvas ab hac pœna merita, eò gravius denuncio hoc nomine castigaturum, cùm in peccatum recideris; ut Deus fecit Exodi. 32. 34* 22 Quod summè] *id est, nihil est tantoperè expetendum homini, imprimis devito, quàm ut ex animo beneficiat.* Viro mendace] *id est, divite beneficentiam denegante paupertatis specie, aut non ex animo conferente.* 23 Nam satur] *id est, vitam præsentem & fatuam agit beatissimè: ut Psal. 34, 10. & supra 14. 26.* 24 In sua] *id est, piger ne tum quidem cùm opus est maximè, manum exerit extra os manicæ suæ, ut operi admoveat; sed illam adeò studiosè in ea continet, ut etiam cibum in os suum inseri patienter ferat. Manicam autem reddidimus a forma gabatæ, cujus nomen per translationim videtur manicis accommodari ironicè, hic & infrà 26. 15.* 25 Si derisorem] *id est, duobus modis instituuntur fatui ab alieno exemplo verberibus improborum, & verbis docum: nisi q. bonorum.* 26 Devastat] *id est filius sceleratus parentes evertit bonis; & eorum animos ita avertit a se, ut fugiant & exhorrescant ipsum.* Pudefaciens] *vide supra 10. 5.* 27 Desine *id est, totum te dedito doctrinæ sanctæ; ac propterea animum & cogitationem avocato a rerum sermonumq; malorum consuetudine.* 28 Adeò os] *id est, quod iste ludificatur jus, certa malitia facit; quæ ipsum totum possidet, ac velut absorbet sermones ejus, ut nihil nisi iniquitatem crepent eructentq. Quamobrem illorum supplicium sequente versu exponitur.*

CAPUT XX.

Ebriosorum, iras graves concitantium, pigrorumq; vitia exponuntur: improborum probitatem sermone, & opere externo fingentium hypocrisis repudiatur; simplicitas coram Deo & hominibus commendatur; pigritiæ, falsitatis in commercio, temeritatis, malitiæq; damna, prudentium consiliorum usus, impietatis in parentes, subitarum opum, ultionis, falsitatis, ignorantiæ Dei, sacrilegii, malæ à Deo & hominum judicio obvenientia, juventutis & senectutis ornamentum, improborumq; fremi ostenduntur.

1 [h] DERISOR est vinum, tumultuosus potus inebrians: ideò quisquis oberrat in eo, non sapit.
2 Vt rugitus leonis juvenis, est terror regis; in quem excanduerit, peccaverit [a] in vitam suam.

[a] Heb. animæ suæ.
2. [b] Ho- *Sup. 19. 12.*

3 [b]Honorificum viro *est* superſedere a lite: quiſquis autem ſtultus *eſt*, immiſcebit ſe.
4 *Qui* propter hyemem piger, non arat; mendicabit in æſtate, [c]cùm nihil *aderit*.
5 [c] Ut aquæ profundæ, conſilium *eſt* in [e]animo viri; attamen vir [d]intelligens haurit illud.
6 [c] Maxima pars hominum, prædicat quiſque benignitatem ſuam: virum autem [c]uſquequaque [f]veracem quis inveniat?
7 Continenter ambulans in integritate ſua juſtus, *beatus eſt* ſi beati filii ejus poſt eum.
8 Rex [c]inſidens ſolio judiciali, ventilat in [c]oculis ſuis omne malum.
9 Quis dicere poſſit, purificavi animum meum, mundus ſum a peccato meo?
10 [g]Diverſa pondera, diverſæque menſuræ; abominationi *ſunt* Jehovæ æquè utraque.
11 [c] Actionibus ſuis præbeat ſe cognoſcendum etiam puer, an purum & an rectum *ſit* opus ejus.
12 [c]Aurem audientem & oculum videntem, Jehova fecit æquè utrumque.
13 Ne diligito ſomnum, ut non efficiaris pauper; [c]aperi oculos tuos, ſatiare cibo.
14 [h][c]Peſſimum *eſt*, ait emptor, ſed cùm [i]digreſſus fuerit, tum ſe ipſum laudat:
15 Eſt aurum & copia carbunculorum *pretioſa*: at inſtrumentum [k]pretioſiſſimum *eſt* labiorum ſcientiæ.
16 [c] Cape veſtem ejus, qui ſpopondit *pro* extraneo; & pro aliena *ſpondentem*, pignerare eum.
17 [c]Suavis *eſt* viro cibus falſitatis; ſed poſtea impletur os ejus ſcrupis.
18 Cogitationibus in conſilio confirmator, & prudentibus conſiliis gere bellum.
19 [c] Revelanti arcanum, qui ambulat cum detractione; & ei qui ſeducitur labiis ſuis, ne admiſceto te.
20 Maledicentis patri ſuo aut matri ſuæ, [c]extinguetur lucerna [l]in nigris tenebris.
21 Poſſeſſioni acceleratæ in principio, etiam fini illius non benedicetur.
22 [c]Ne dicas, rependam malum; [c]expecta Jehovam, & ſervabit te.
23 Abominationi *ſunt* Jehovæ [m]diverſa pondera; & lances [n]doloſæ non *ſunt* res bona.
24 A Jehova *ſunt* greſſus viri: [c]homo autem quid intelligit viæ illius?
25 [c] Tendicula *eſt* homini deglutire ſacrum, & [c]poſt vota requirere.
26 [c]Ventilat improbos rex ſapiens, poſtquam [c]convertit in eos rotam.
27 [c] *Velut* lucerna Jehovæ eſt anima hominis, *qua* perveſtigat omnia penetralia ventris.
28 [c]Benignitas & fides cuſtodiunt regem, & ſuſtentat benignitate ſolium ſuum.
29 [o]Ornamento juvenibus *ſunt* vires ipſorum, & [p] decori ſenibus canities.
30 [q][c]Strigiles *ſunt* pro malo livores, vulnus, & plagæ *pervadentes* penetralia ventris.

[b] Heb. *honor.*
[c] Heb. *corde: ſic deinceps.*
[d] Heb. *intelligentiæ.*
[e] Heb. *multitudo hominū.*
[f] Heb. *fidelitatum.*
1. *Reg.* 8. 46.
[g] Heb. *lapis: & lapis.*
Deut. 25. 13. & 14. *Sup.* 11. 1. & 16 11.
Sup. 6. 9. & *ſeq* & 19. 15
[h] Heb. *malii mali: vide.*
Gene. 9. 25.
[i] Heb. *digreſſus ſibi: ut Gen.* 11. 33.
[k] Heb. *pretii.*
Supr. 11. 15.
[l] Heb. *in nigredine tenebrarum.*
Levit. 19. 35.
[m] Heb. *lapis & lapis: ut ſup.* verſ. 10.
[n] Heb. *dolo.*
Pſal. 37. 23. *Supr.* 16. 9.
Sup. verſ. 5.
[o] Heb. *ornamentum juvenum.*
[p] Heb. *decus, ſenum.*
[q] Heb. *abſtergo.*

ANNOTATIO.

1 Deriſor eſt] *Id eſt, vinum ita ludificatur vinolentos, ut deriſores & tumultuoſi fiant; itaq; apud alios præbeant ſe ſe ridiculos.* 4 Cùm nihil] *id eſt, cùm ſe egentem videt, & vacuitatem ſolam reportat pigritiæ fructum.* 5 Ut aquæ] *id eſt, adeò profundæ ſunt hominis cogitationes, ut nemo noverit eas niſi Spiritus hominis quieſt in ipſo.* 1. *Corinth.* 2. 11. *ſed eas tamen rimatur, obſervat, recognoſcit, & exploratur prudens, infrà verſ.* 27. 6 Uſquequaque veracem] *id eſt, qui quantum de ſe prædicat, tantundem bona fide præſtet.* 8 Inſidens ſolio] *id eſt, jus dicens exequitur: ſynecdoche.* Oculis ſuis] *id eſt, inſpectionem faciens ipſe, cognitionem habens, judicium ferens, & judicatum fieri curans, ſynecdochicè.* 11 Actionibus ſuis] *id eſt, nemo unquam ſit hypocrita, aliúdve lingua aut opere ſimulet, & aliud geſtet animo; ſed inde a pueritia ſe totum ad veritatem & ſimplicitatem componat.* 12 Aurem] *ætiologia ſuperioris verſus: veritas & ſimplicitas (inquit) colenda eſt animo & ſenſibus. nam Deus homini animum & ſenſus indidit, ac proinde cognoſcit eos penitus: ut Pſalmo* 94. 7. *& ſequentibus.* 13 Aperi oculos] *id eſt, invigila rebus tuis, & bene erit tibi.* 14 Peſſimum eſt] *id eſt, emptor ut mercesminore comparet, linguam verſat & commaculat mendaciis dicens, peſſimum eſt tanti fuiſſe te mercem tuam; & tantiſper (quod aiunt) aginatur dum merces auferat; profectus verò ſibi mercatum ſuum gratulatur: ſed utcunque pretioſas merces comparaverit, nihil eſt labiis ſcitu & ſanctis pretioſius, ſequent. verſu. Similiter autem de venditore dicendum eſt: qui itidem ut emptor, res ſuas pluris faciendo pretium oblatum averſatur dicens, hui, tantam rem tam parvi fecere? quamobrem ſequent. verſu utrumque membrum apponitur, & aurum quo emptor merces comparat, & gemmæ quas venditor pretio accepto tradit.* 16 Cape veſtem] *id eſt, ab eo qui leviter ſe immiſcet negotiis alienis, & fidem ſuam interponit temerè, ne metuito pignus exigere: nam ſi temerarius eſt in rebus ſuis, non ſapit in tuis: quod vulgo dici ſolet, Qui ſibi ipſi non ſapit, nec aliis ſapit: vide ſuprà* 11. 15. *neque pugnat documentum hîc cum mandato Dei, Exodi.* 22. 26. *nam illic agitur de paupere fratre propter difficultates ſuas domeſticas mutuante, hîc autē de ſponſore temerario: qui ſi pauper eſt, non poteſt creditoribus ſatisfacere, ac proinde ſponſio illius accepta eſſe vide infrà* 22. 26.
17 Sua vis eſt] *id eſt, primùm, quidē delectat virum falſitatis, fructus ſed poſtea damnoſus eſt & exitialis: ut ſup.* 9. 17. *& ſeq. &* 14. 12. 19 Revelanti] *id eſt, conſilia ini cum ſapientibus: cave a malitioſis detractoribus, & ab imperitis futilibuſq; viris.* 20 Extinguetur lucerna] *id eſt, omni proſperitate privabitur, planè maledictus erit in hac & futura vita.* 21 Acceleratæ] *id eſt, celeriter comparatæ: nam non poſſunt opes celeriter, niſi ex vanitate comparari.* 22 Ne dicas] *id eſt, abſtine ab omni vindicta, & vindictæ ſtudio.* Expecta Jehovam] *id eſt, vindictam committi Deo, dicenti, mea eſt ultio: Deut.* 32. 35. 24 Homo autem] *id eſt, etſi Deus ſinguli hominum paſſibus actionibuſq; moderatur; tamen infinita eſt hominis ignorantia, cum non intelligat, & oſcitantia, cùm non animadvertat mutuam & ſingularem adminiſtrationem illius.* 25 Tendicula eſt] *id eſt, laqueos mortis ſibi induit quiſquis Deum offendit, res ipſius aut ſacras aut conſecrandæ avertendo, id eſt, tollendo quod jam illius eſt, aut quod illi debetur retinendo.* Poſt vota] *id eſt, laborem in eo conſumere, ut retineantur res votivæ & promiſſæ Deo; Deut.* 23. 21. *& ſeq.*

seq. 26 Ventilat improbos] *id est, bonus rex improbos ferre non potest; sed quàm diligentissimè persequitur atq; exterminat, ut bonus colonus paleam & acus disjungit a tritico.* Convertit in eos] *id est, excussit, velut currente rota discutiuntur grana a paleis in triturationè: de hac trituræ forma vide Jeschahh. 28. sub finem.* 27 Velut lucerna] *id est, Deus in hominis animo accendit lucem, qua res penitissimas introspicat: ac proinde regis sapientu animo præluces ut recognoscat improbos, terat, & ventilet: vide infrà 25. 2.* 28 Benignitas & fides] *vide Psal. 101.* 30 Strigiles] *id est, mali gravissimus pœnis sunt coërcendi & in officio continendi: ut equus strigosis destringendis & cogendu refractariis strigiles, calcaria, & alia ejusmodi adhibentur: ut supra. 10. 13.*

CAPUT XXI.

Potentissima Dei administratio justissimaq; inconsiderati animi, malè partarum opum, improbitatis, inconstantiæ etiam muliebris, invidiæq; damna; documentorum & judiciorum usus, inhumanitatis pœna, donorum vis, injustitiæ, luxus, muliebrium contentionum mala cum justi administratione comparata fructibusq; justitiæ & sapientiæ: superborum, pigrorum, improborum, mendacium, perversorumq; eventa proponuntur, & omnia sapientissimo, prudentissimoq; consilio Dei tribuuntur.

1 [a] UT scapha in rivis aquarum, [a] animus regis est in manu Jehovæ; quocunq; vult, inclinat eum,

2 Ut unaquaque viâ *suâ* vir rectus *videatur* in oculis ipsius; tamen perpendit animos Jehovæ.

3 [b] Exercere justitiam & jus, magis dilectum est Jehovæ quàm sacrificium:

4 [c] Elatio *verò* oculorum, & amplitudo animi; [d] aratio *denique* improborum, [e] peccatum est.

5 Cogitationes seduli, tantùm emolumento sunt: omnes autem præcipitis, tantùm ad egestatem.

6 [f] Comportati thesauri lingua falsitatis, *ut* vanitas [g] impelluntur: [h] *qui quærunt*, quærunt mortem.

7 [i] Vastitas improborum diversabitur *apud* ipsos, quia renunt exercere jus.

8 Quisquis [k] viâ *suâ* volubilis *est*, is [l] alienus *est*: purus autem, cujus rectum *est* opus.

9 Melius est habitare [m] in angulo tecti, quàm *cum* muliere contentiosa, [n] & domo consociari.

10 Animus improbi [o] desiderat malum, non gratiosus videtur in oculis ejus próximus ipsius.

11 Cùm mulctatur derisor, resipiscit fatuus; & cum intelligentia imbuitur sapiens, percipit scientiam.

12 [p] Intelligentia imbuit justum a domo improbi, qui pervertit improbos in ipsorum malum.

13 Qui obturat aurem suam a clamore tenuis; etiam ipse clamabit, sed non exaudietur.

14 Donum in abdito, evertit iram; & munus [q] in sinu, æstum iræ vehementem.

15 Lætitiæ *est* justo facere jus, contritioni verò operariis iniquitatis.

16 Homo aberrans a via intelligentiæ, [r] in cœtu vitæ expertium [s] quiescet.

17 [t] Vir egens *erit*, [u] qui amat lætitiam; qui amat vinum & [x] ungentum, non erit dives.

18 [y] Redemptio pro justo erit improbus, & loco rectorum perfidus.

19 Melius est habitare in terra deserti, quàm *cum* muliere contentiosa & indignabunda,

20 [z] Thesaurus desideratissimus & unguentum *est* in habitaculo sapientis: stolidus autem homo absorbet illud.

21 Qui sectatur justitiam & benignitatem; consequetur vitam, justitiam, & honorem.

22 [a] Civitatem potentium conscendit sapiens, ac dejicit robur fiduciæ ejus.

23 Qui observat os suum & linguam suam, conservat ab angustiis animam suam.

24 [b] Superbi, contumacis derisoris nomen est illi; qui exercet excandescentiâ *suâ* superbiam.

25 Desiderium pigri [c] morte afficit eum; quia renuunt manus ejus facere *quidquam*.

26 Totum diem [d] afficitur [e] desiderio; justus verò dat, [f] neque cohibet *manum*.

27 Sacrificium improborum abominationi *est*; quanto magis, [g] cùm sceleratè offert illud?

28 [h] Testis mendaciorum peribit; vir autem [i] qui auscultat, [k] in æternum loquetur.

29 [l] Obfirmat vir improbus faciem suam; rectus autem, ipse aprat viam quamque suam.

30 Nulla *est* sapientia, nullaque intelligentia, & nullum consilium; [m] ex adverso Jehovæ.

31 Equus aptatur ad diem prælii, sed Jehovæ *est* ipsa salus.

[a] Heb. *cor: fluenta.*
[b] *supr.* 16. 2.
[c] Heb *efferri oculorum, &c. insolitia pro nomina.*
[d] *Sup.* 10. 4. & 13. 4.
[e] Heb. *opus thesaurorum.*
[f] *Supra.* 10. 2. & 13. 11.
[g] Heb. *volubilis est via vari, eclipsis: ut Gen. 9. 6.*
[h] Heb. *usque domo consociamus.*
[i] *Sup.* 19. 13.
[k] *Supr.* 19. 25.
[l] *Jer.* 17. 8. & 48. 10.
[m] *supr.* 19. 3.
[n] *supr.* 25. 24.
[o] *supr.* 13. 4.
[p] *supr.* 15. 8.
[q] *supr.* 19. 5.
[r] *Psal.* 3. 9. & 33. 17.
[s] He. *ægestatis*
[t] He. *oleum, ut vers.* 20.
[u] *supr.* 18. 21.
[x] Heb *desiderat desiderio.*

ANNOTATIO.

1 Ut scapha] *id est, est quidem animus omnium hominum gubernaculum; quo, velut naves in mediis aquis, reguntur corpora & actiones nostræ: tamen ne ipsorum quidem regum animus ex se ipso movetur, impellitur, inhibetur quæ; sed Deus in singulorum animis velut clavum tenet. Est autem hoc loco eclipsis relativi: ut sup. 5. 19.* 3 Exercere] *id est, mavult Deus obedientiam quàm sacrificium, 1. Schem. 15. 22. & Jeschahh. 1. 10. & sequent. Hoschæ. 6. 6. & Miceæ 6. superciliosa verò, insolens, & pharisaica improborum justitia est abominationi, sequente versu.* 4 Aratio] *id est, quicquid exarare & perficere improbi operibus suis moliuntur.* Peccatum] *ac proinde sunt exosæ Jehovæ: noëma.* 6 Comportati] *id est, malè parta malè dilabuntur, & suos autores perdunt: ut sequente versu.* Qui quærunt] *eclipsis verbi per ἀπόδοσιν repetendi in scripturis frequens, ut suprà 17. 21. & infrà 25. 8.* 7 Vastitas] *id est, ipsi vastabuntur, peribuntq; malo suo cum thesauri sui.* 8 Alienus est] *supple a puritate, de qua sequentibus.*

tibus verbis ſic Jacobi 1.8. 9 In angulo] *id eſt, loco importuniſſimo ſubdio; ubi ſolis, ventorum, pluviæ, omnibus denique cœli injuriis ſis expoſitus.* 10 Deſiderat] *id eſt, flagrat invidia, & omnibus malè cupit præterquàm ſibi.* 12 Intelligentia] *id eſt, Deus judicia ſua per ſe aut per adminiſtros ſuos perficiendo in improbis, informat bonos.* 14 Donum] *oblatum, & acceptum.* In ſinu] *ut ſuprà 17.23.* 16 In cœtu vitæ] *id eſt, corruet ad mortem, in qua ſiſtere gradum & in æternum manere compelletur.* Quieſcet] *nimirum a ſua aberratione, conſtrictus vinculo mortis.* 17 Qui amat] *id eſt, quiſquis ſibariſſat, gento indulget, & luxui: ut duo exempla ſequentia docent.* 18 Redemptio] *id eſt, in malum quod juſtis comparatur, improbi decidunt; & quaſi juſtorum redemptura eſſent, obtruduntur malo: ut ſuprà 11.8. juſti verò ab anguſtiis liberantur.* 20 Theſaurus] *id eſt ſapiens bona & ornamenta ſibi abundè comparat, & conſervat parta; quæ ſtolidus contra abligurit.* 22 Civitatem] *id eſt, præſtat & ſuperat ſapientia robur: ut Eccleſiaſtæ 9.14. & duobus ſeq.* 24 Superbi] *id eſt, qui ſuperbè fa.it; dignus eſt cui publica ſuperbiæ nota inuratur. Hanc autem interpretationem, ex fide antiquiſſimi codicis manu ſcripti de bibliotheca Illuſtriſſimi Principis Palatini Electoris amplexi ſumus.* 25 Morte afficit] *quia non advenit; ut dicitur ſuprà 20.4. contrà enim arbor eſt vitæ deſiderium advenies; ſuprà 13.12.* 26 Deſiderio] *tantum abeſt ut bona aliis largiri poſſit.* Neque cohibet] *nimirum ab opere, ut piger facit: ac proinde comparat in dies quod det labore ſuo: ut Epheſ. 4.28.* 27 Cùm ſceleratè] *id eſt, ſcelerato animo, ut Balbham, Num. 23. & rationibus ſceleratis interdictiſq; a Deo; ut Maleaci 1.* 28 Teſtis mendac.] *id eſt, qui temerè mendacia pro teſtimonio dicit, & res incompertas inaudita aſque effictas* Qui auſcultat] *id eſt, auritus teſtis, etiamque oculatus; denique quiſquis res compertas cognitaſque teſtatur, ſynecdochicè.* In æternum] *id eſt, omni tempore & loco ſecurè teſtari poteſt: figuratum dicendi genus, & hyperbolicum; ut Horatius, Serviet æternum qui parvo neſciet uti.* 29 Obſtimat vir] *id eſt, improbus obſtinatè libidinem ſuam, non officium curat, & pudorem omnem abjicit: contrà verò rectus officio incumbit, neglectiſque omnibus ſtudiis & perturbationibus carnis honori ſuo conſulit: metaphora a viatoribus, quorum illi tumultuariè oberrant, hi verò circumſpiciunt & comparant iter ſuum.* 30 Ex adverſo] *id eſt, quæ cum ſapientia intelligentia, cōſilióve Dei comparari poſſint, aut ei obſiſtere: ut ſequentis verſus exemplo demonſtratur.*

CAPUT XXII.

Fama prædicatur non opibus, ſed prudentia & timore Dei comparata juventutis inſtitutio, divitiarum uſus, ſuperbiæ abdicatio, ſimplicitatis & gratiæ cura, inertiæ & ſcortationis malum, puerilis diſciplinæ bonum, & mala ex avaritiæ ſtudio proventia exponuntur: deinde propoſita nova doctrinæ commendatione ſubjiciuntur interdicta de non opprimendis infirmioribus, non adjungendis ſibi iracundis, non exhibenda temeritate, neque movendo termino; ſed diligentia ad legitimum opus adhibenda.

1 OPTATIUS eſt [a] nomen divitiis amplis, argento & auro gratia melior.

2 [a] Dives & pauper inter ſe occurrunt, efficiente hos omnes Jehova.

3 Aſtutus prævidens malum abſcondit ſe, fatui autem [a] tranſeuntes mulctantur.

4 Præmium [a] manſuetudinis, reverentiæq; Jehovæ ſunt divitiæ & honoris, & vitæ.

5 [a] Aculei, laquei ſunt in via perverſi: qui obſervat animam ſuam, procul erit ab eis.

[a] Heb. *ſecundum os.*

6 Inſtrue quemque puerum [a] pro ratione viæ ipſius; etiam cùm ſenuerit, non recedet ab illa.

7 [a] Dives in pauperes dominatur: & ſervus fit, qui mutuatur [a] viro mutuante.

Iſobi. 4.8.

8 [a] Qui ſeminat iniquitatem, meret moleſtiam: & [a] virgâ excandeſcentiæ ſuæ deficiet.

9 [a] Bonus oculus, ipſe benedicetur; qui dederit de pane ſuo tenui,

10 [a] Ejiciendo deriſorem, ſimul exibit contentio; ceſſante autem litigio, etiam ignominia ceſſabit.

[b] Heb. *cordis: ſic deinceps.*

11 [a] Qui amat munditiem [b] animi; cujus ineſt labiis gratia, ejus amicus *eſt* rex.

12 Oculi Jehovæ cuſtodiunt [a] ſcientiam, [l] pervertit autem res perfidioſi.

Sup. 15. 19.

13 [a] Dicit piger, leo foris *eſt*, in medio platearum occiderer.

Sup. 7.25. & ſequenti.

14 Ut foſſa profunda, *eſt* os extraneārum; qui deteſtationi *eſt* Jehovæ, corruet illûc.

Sup. 13.24. & 19.18.

15 Stultitiam alligatam [a] animo pueri, eam virga eruditionis amovebit procul ab ipſo.

16 [a] Qui opprimit tenuem, ut amplificet [c] rem ſuam & qui dat diviti, tantum ad egeſtatem deveniet.

[c] Heb. *ſui.*

17 [a] Inclina aurem tuam, & auſcultа verbis ſapientum; & [d] animum tuum adhibe ad ſcientiam meam:

[d] Heb. *cor tuum.*

18 Nam amœnum erit, ſi ſervaveris hæc [a] in ventre tuo; *ſi* comparentur pariter in labiis tuis:

19 [e] *Si* fuerit in Jehova fiducia tua; & quòd notum facio tibi hodie, etiam tu *feceris.*

[e] Heb. *ſuper Jehovam,* [f] Heb. *dicam verba: ſimil ſuprà 8.6.*

20 Nonne ſcripſi tibi [f] præſtantiſſima *documenta, conſilia* in conſiliis & ſcientia,

21 Notum faciendo tibi quod certum eſt, ſermones [g] veraces; [a] ut referas ſermonibus veritatem, miſſuris ad te?

[g] Heb. *veritatis.*

22 [a] Ne diripias tenuem, eò quòd tenuis ſit; neque conteras pauperem [a] in porta.

23 Nam Jehova agit cauſam eorum, & rapiet rapientium eos animam.

[b] Heb. *dominantem.*

24 Ne colas amicitiam cum [b] iracundo, & cum [i] furibundo ne congrediaris:

[i] Heb. *viro eſtuum.*

25 Ut non diſcas itinera ejus, & aſſumas tendiculam [k] tibi ipſi.

Sup. 15. 18.

[k] Heb. *animæ tuæ.*

26 Ne ſis ex complodentibus manu, ex ſpondentibus debita:

Sup. 6.1. & 11.15.

27 [a] Si non ſit tibi [l] quod reddas, quare acciperet cubile tuum [m] a te?

[l] Heb. *ad reddendum.* [m] Heb. *a ſubte.*

28 Ne moveto terminum [n] antiquum, quem aptarunt majores tui.

[n] Heb. *ſemitam. Deut. 19.14.*

29 Vidiſti virum diligentem in opere ſuo? ante reges [a] conſiſtet, non conſiſtet ante obſcuros.

ANNO.

ANNOTATIO.

1 Nomen] *id est, fama & gloria, ut Ecclesiastæ 7. 1.* 2 Dives] *ἐγκαίνια superiorũ documenti: non est (inquit) bonum constans in divitiis, aut malum in paupertate positum; commeant semper, ac veluti viatores, divites in pauperum locum, pauperesq; in divitum bona transeunt, autore & dispensatore Deo: sed prudentia, mansuetudo, & reverentia Dei, duobus seq. vers. nomen & gloriam comparas, quæ omnibus illis caducis divitiis longè anteponenda est.* 3 Transeuntes] *id est, temerè & imprudenter quocunque rapit animus sese inferentes, itaque subeuntes mala.* 5 Aculei] *antithesis superioris versus: ut prudentibus, mansuetu, reverentibúsque Jehovam sunt opulentissimi honores & vita; sic contrà perversos confodiunt durissimi infamiæ aculei, & mortis laques strangulant justo Dei judicio.* 6 Pro ratione viæ] *id est, omnino prous ad vitam pie, juste, honeste, & legitimè transigendam informandus est, in iis rebus quæ ad Dei cultum, hominum societatem, singularia q; officia pertinent.* 7 Dives] *cujus duo genera exponuntur vers. 8. & 9.* 8 Qui seminat] *id est, ut sementis, ita est messis.* Virga excand.] *id est, ut arroganté suæ indignationis flagellavit pauperes, ita flagellabitur, & consumetur flabello iræ Dei, quod sibi improbitate suâ accersiverit.* 9 Bonus oculo] *id est, misericors atque beneficus.* 10 Ejiciendo] *id est, derisore præsente lætitia excitantur ad ignominiam; absente verò cessant.* 11 Qui amat] *id est, hujusmodi hominem etiam reges studiosè adjungunt sibi, non ut derisorem ejiciunt: quin etiam Deus ipse curat eum studiosissimè, seq. versu.* 12 Scientiam] *id est, scitam puritatem cordis, & gratiam labiorum.* 13 Dicit] *id est, laborem fugit, pigritiam q; fovet quibuscunque modis, & defendit eam.* 16 Qui opprimit] *id est, æque peccant qui ex impotentiorum detrimento sua emolumenta captant, & qui beneficia quæ in pauperes jure fiussent collaturi evertunt ut ad divites transferant: proinde utrisque maledicturus est Deus.* 17 Inclina] *hortatio ad documenta hæc percipienda, a suavitate & utilitate eorum, vers. 18. & 19. & a præstantia, vers. 20. & 21.* 18 In ventre] *id est, in animo vel corde: metonymia.* 21 Ut referas] *id est, ut consulentibus te responsa certa & vera dare possis.* 22 Ne diripias] *sequentia documenta binis aut pluribus versibus ferè continentur usque ad caput 25. quia singulis suæ causæ, aut eventa subnectuntur.* In porta] *id est, in judicio specie juris.* 27 Si non sit] *quasi dicat, qui pro alieno debitis spondet, se divitem, aut certè solvendo esse profitetur: quamobrem cùm ad diem solutionis ventum est, non potest se defendere exceptione legis Exordii 22. 26. sed sponsione minimè prestita ita condemnatur, quasi possit ac nolit facere: quid ergo (inquit) adeò temerarius esses? vide suprà 20. 16.* 29 Consistet] *id est, dignus est qui consistat; atq; etiam in pretio erit per benedictionem Dei.*

CAPUT XXIII.

Modestiæ apud principes adhibendæ, avaritiæ, & avarorum convictus fugiendi. stultorum conversationis omittendæ præcepta: termini non movendi, disciplinæ tradendæ & accipiendæ, zelus sancti amplectendi, sapientia colenda, commeßationes fugiendi, parentum colendorum & obsequio recreandorum, & meretricis aversandæ documenta proponuntur: ac postremò ebrietatis forma effectaq; traduntur.

1 [a] Quando sedebis ad vescendum cum dominante, [a] diligenter considera [a] quid propositurus sis tibi:
2 Alioquin [a] inderes cultellum faucibus tuis, si [b] præditus appetentia esses.
3 Ne afficiaris desiderio cupediarum ejus: est enim [c] cibus [c] mendax.
4 Ne fatiges te ut ditescas; a [a] prudentia tua desiste.
5 An facies ut iavolent oculi tui in eas? illico non sunt: nam [d] omnino comparant sibi alas; ut aquila avolat cœlum versus, *avolant.*
6 Ne vescitor cibo [e] maligni oculo, neq; afficitor desiderio cupediarum ejus:
7 Nam [e] ut æstimat *te* cum animo suo, ita ille *cibus tibi æstimandus est:* comede & bibe, dicet tibi; sed animus ejus, [e] non adhæret tibi:
8 Bucceam tuam quam comederis, [e] ipsam evomito, [e] ubi corruperis, res tuæ *erunt* amœnissimæ.
9 [f] Audiente stolido ne loquaris; nam spernet *te* cum prudentia dictorum tuorum.
10 Ne moveas terminum [g] antiquum, & agros [g] pupillorum ne invadas:
11 Nam vindex eorum fortis, ipse aget causã illorum contra te.
12 [h] Adhibe ad eruditionem animum tuum, & aures tuas ad sermones scientiæ.
13 Ne subtrahas a puero castigationem: cùm percusseris eum virgâ, non morietur;
14 Tu virgâ percutito eum: & animam ejus a sepulchro eripies.
15 Fili mi, si sapit animus tuus; lætabitur animus meus, etiam ego *lætabor;*
16 Et [e] exultabunt renes mei, loquentibus labiis tuis recta.
17 Ne æmuletur animus tuus peccatores, sed [i] reverentes Jehovæ toto die:
18 [e] Cùm enim sit [k] merces, utique expectatio tua non succidétur.
19 Auscultra tu fili mi, & sape: ac incede hâc viâ *ex* animo tuo.
20 Ne sis ex ebriosis vino, ex [l] commessatoribus *ingurgitantibus* carne sese:
21 Nam ebriosus & comessator pauper fiet, & [m] pannunculos induit [a] dormitatio.
22 Auscultra patri tuo qui genuit, te; neque contemnas, cùm senuerit, matrem tuam:
23 Veritatem compara; [a] ac non vendito; sapientiæ, eruditionisq;, & prudentiæ.
24 [n] Valde exultat pater [a] justi, genitor sapientis lætatur de eo.
25 Lætetur pater tuus & mater tua, exultétque genitrix tua.
26 Cedò, fili mi, animum tuum mihi; & oculi tui [e] vias meas studiosè custodiant:
27 Nam fossa [a] profunda meretrix *est*, & puteus angustus aliena:
28 Etiam ipsa ut prædator insidiatur, & perfidos inter homines adjicit.
29 [e] Cui væ? cui ehu? cui contentiones? cui

[a] Heb. *considerando considera id quod ante te.* [b] Heb. *domina anima.* [c] Heb. *mendacium.* [d] Heb. *faciendo faciunt.* [e] Heb. *cor non tecum.* [f] Heb. *in auribus stulti.* Matth. 7. 6. Sup. 22. 28. [g] Heb. *seculi.* Sup. 22. 23. [h] Heb. *adhibe.* sup. 13. 14. & 19. 18. & 22. 15. *suprà* 10. 1. *i* Heb. *viros reverentiæ Jehovæ.* [k] Heb. *finis metonymicè.* [l] Heb. *comessatoribus carnis sibi.* [m] Heb. *lacerit* sup. 19. 15. *supr.* 1. 8. [n] Heb. *exultando exultat,* *supr.* 2. *supr.* 22. 14.

Jeschahh. 5. 22.
[o] Heb. *dat.*
[p] Heb. *oculum vide Levit.* 13. 5.
[q] Heb. *stat ad rectitudines: sic Cantic.* 6. 19.
[r] Heb. *sine suo.*

loquacitas? cui vulnera impunè? cui rubor oculorum *est*?
30 Immorantibus apud vinum, euntibus ad investigandum [o] *vinum* mistum.
31 Ne respicito vinum, cùm rubescit: cùm [o] exhibet in poculo [p] colorem suum, [q] continenter movetur rectissimè:
32 [r] Tandem velut serpens mordebit, & ut vipera pungit:
33 [s] Oculi tui respicient alienas, & animus tuus eloquetur perversitates:
34 Et eris ut qui jacet [t] in medio mari, & ut qui jacet [u] in corona carchesii.
35 [x] Percutientibus me, *inquies, alii*ũ non ægrotavi, tundentibus me non sensi: quando expergiscar, pergam, requiram istud amplius.

Ephes. 5. 18.
[t] Heb. *in corde maris.*

ANNOTATIO.

1 Quando sedebis] *id est, cum principibus summisq; viris agens, judicium & prudentiam adhibeto, ne animum tuum temperes: nam hoc a convictus ratione ad omnem conversationem accommodandum est* ἀναλόγως. Quid propositurus] *id est, quem cibum sumpturus.* 2 Inderes cultell.] *id est, ipse tibi creares periculum mortis intemperantia tua.* 3 Cibus mendax] *id est, cupediæ aulicæ suos homines decipiunt, quia convictus aulicus & gratia est instabilis.* 4 Prudentia tua] *videlicet hæc carnali; quæ potiùs est dissidentia, cùm homo rapitur discrescendi studio.* 6 Maligni oculi] *id est, sordidi, præparci, & illiberalis viri, cui opponitur bonus oculus, suprà* 22. 9. 7 Ut æstimat te] *id est, pluris facit cibum suum quàm te ipsum, ut sequentia hoc versu ostendunt: quamobrem vicissim oportet cibum illius nihili abs te fieri, ac potiùs tibi fastidiosum esse, sequent. versu.* 8 Ipsam evomito] *id est, quàm celerrimè compensato; & deinceps abilla, velut infesta & fastidiosa, abstineto: hyperbole.* Ubi corruperis] *id est, simulac depulerù q; te istum convictum & conversationem, carebis isto tædio & vi ves lætissimè: metaphora a re medica, in qua usus est* ἰματικὸν, *id est, vomitum concitantium, ad levandum stomachum.* 10 Pupillorum] *i. infirmiorũ omnium, sinecdochicè.* 16 Exultabunt] *i. ex intimo animi affectu exultabo: nam renibus voluntatis sedem scriptura tribuit.* 18 Cùm enim] *id est, cùm certissimum & constantissimum præmium sit a Deo reverentibus se repositum, te quoq; fiducia eadem fretum convenit in sancto zelo pergere.* 21 Dormitatio] *ex crapula & ingluvie videlicet.* 23 Ac non vend.] *i. nullo pretio, nullave ex causa abalienato a te veram sapientiam, &c.* 26 Vias meas] *id est, quas ego doceo te: verbum autem Hhebræum studiosè custodire interpretati sumus composita significatione, quia in scriptura compositum est ex volendi & custodiendi verbo.* 27 Profunda] *id est, malum est lubricum, & vix evitabile iis qui semel in illud barathrum & angustias abrepti sunt.* 29 Cui] *quæstio ænigmatica, cujus subjectio habetur ver. sequente; & documentum inde eruitur, reliquis vers. sensus est ænigmatis; quisnam est vir idem quaritabundus, suspiriosus, rixator, loquax, plagis abundans, & rubicundus?* 30 Vinum mistum] *id est, infusum quod bibatur, & temperatum ex regiona usu: ut suprà* 9. 2. *&* 5. 31 Continenter movet.] *id est. speciem ambulantis in poculo exhibet, & fervet sua generositate atque exilit, quæ rectissima sunt generosi viri indicia.* 32 Ut vipera] *etymo sive notatione vocu adductis sic interpretamur: quia vipera non parit ova, ut alii serpentes; sed catulos justos excludit: quod indicatur hac appellatione.* 33 Oculi tui] *id est, impudicus, impurus, & perversus omnibus modis efficieris, si te dedas vino: ut proverbio dici solet. sine Cerere & Bacchо friget Venus.* 34 In corona] *sive galea (ut Ammianus vocat) ubi maxima sentitur maris agitatio.* 35 Percutientibus] *id est, & eò quidem misseriorem te efficiet ebrietas, quòd tibi ipse de stupore corporis & animi gratulaberis; & (quod longè pejus est) te ipsum de industria provocabis ad continuandam & augendam lasciviam tuam.*

CAPUT XXIIII.

Maleficiorum aversatio, sapientiæ procuratio & usus, diligentia in difficultatibus alienis levandis & sapientia comparanda imperatur: afflictionum nostrarum modus, alienarum commiseratio, maleficorum instabilitas, reverentia Dei & magistratus, effectaq; reverentiæ tum publica tum privata erga nostros & exteros exponuntur: ac postremò pigri conditio figuratur.

[a] Heb. *viros mali supr.* 23. 17.
[b] Heb. *cor sic deinceps.*

1 NE æmulator [a] malignos, neque desidera-to esse cum eis:
2 Nam vastationem meditatur [b] animus eorum, & molestiam labia eorum proloquuntur.
3 [c] Sapientiâ ædificator domus, & intelligentia stabilitor.
4 [d] Et scientiâ penetralia implebuntur, omni substantia pretiosa & amœna.
5 Vir sapens *est* cum robore, & virum scientem fortificat virtus:
6 Nam prudentibus consiliis geres [e] tibi bellum, & salutem *comparabis* amplitudine consiliariorum.
7 [f] *Nimis* altæ *sunt* stulto sapientiæ: [g] in porta non aperit os suum.
8 [h] Cogitantem malefacere, ipsum [i] scelestissimum vocant.
9 [k] Scelus [l] stulti *est* damnabile; abominandũ verò hominis derisoris.
10 [m] *Si* remisse te geras, tempore angustiæ [n] angusta *erit* virtus tua.
11 Eripe [o] raptos ad mortem; nam a declinantibus ad necem an cohiberes te?
12 [p] Si dicas, en, ignoramus hoc: nónne expédens animos ipse intelliget, & [q] qui custodit animam tuam ipse cognoscet, & reddet cuique secundum opus ipsius?
13 Comede fili mi, [r] mel, quia bonum est; & favum, dulcem palato tuo:
14 Ita cognoscito sapientiam *fore* animæ tuæ: si assecutus fueris; utiq; erit [s] merces, & expectatio tua non excindetur.
15 Ne insidiator, ô improbe, habitaculo justi; ne devastato accubitum ejus:
16 Nam *ut* septies [t] cadat justus, [u] exurgit tamẽ: improbi verò corruunt [x] malo.
17 Cùm cadit inimicus tuus: ne lætator; cum & corruit, ne exultato animus tuus:
18 [y] Ut aspicientis Jehovæ in oculis non videa-

[c] Heb. *domum scelerum.*
[d] Heb. *hominis stultitiæ, peccatum.*
Sup. 11. 14 & 15. 22. & 20. 18.
[e] Heb. *fenus sup.* 13. 22.
sup. 17. 5.
[f] Heb. *ne videat Jehova, & malum sit in oculis ejus.*

videatur malum, & convertat ab eo iram suam.
19 Ne accendaris irâ propter maleficos, ne invideas improbis:
20 Nam non erit finis malo, sed lucerna improborum extinguetur.
21 Reverere Jehovam, fili mi, & regem; cum variis ne commisceto te:
22 Nam repentè consurget calamitas eorum, & oppressionem istorum amborum quis novit?
23 Etiam hæc & sapientes pertinent; agnoscere personam in judicio non est bonum.
24 Dicentem improbo, justus es; execrabuntur populi, detestabuntur nationes:
25 Corripientibus verò erit amœnitas, & obveniet eis benedictio cujusq; boni:
26 Labia osculabitur, ejus qui respondet verba recta.
27 Apta foris opus tuum, & para illud in agro tibi: postea etiam extrues domum tuam.
28 Ne sis testis temerè contra proximum tuum, aut fatuum agito labiis tuis:
29 Ne dicito, quemadmodum fecit mihi, ita faciam ei; reddam isti viro secundum opus ipsius.
30 Juxta agrum viri pigri transivi, & juxta vineam hominis dementis:
31 Ecce autem, assurrexerant in eo toto chamæleones: tegebatur superficies ejus urticis; & macera ejus lapidea destructa erat.
32 Quod videns ego, appositi animum meum; respiciens percepi eruditionem.
33 Pauculis somnis, pauculis dormitationibus, paucula complicatione manuum cubando,
34 Interea advenit, *ut* viator expeditus, paupertas tua; & egestas tua, tanquam vir clypeatus.

Sap.23.17. Supr.23.9. He. vulium. Deu.1.17. Supr.16.13. h Heb. *defecti corde.* i Heb. *ascenderat ille totus chamæleonibus: hypallage.* k Heb. *lapidum.* Supr.6.10. & 11. l Heb. *clypeus.*

ANNOTATIO.

3 Sapientia] *Antithesis superiorum versuum, ad quam demonstrandam imperativo utimur.* 4 Et scient.] *id est, cùm scienter administrabitur domus, omne genus benedictionum obtinebit.* 6 Tibi] *id est, bono tuo.* 7 Nimis altæ] *id est, non potest sapientiam stultus pertingere, quæ tamen prudenti facilis est, suprà 14.6.* In porta] *id est, in publicum consessum minimè vocatur, aut vocatus obmutescit stultitiæ suæ nomine.* 8 Cogitantem] *id est, qui verò incumbit maleficiis, publico judicio & communi consensu condemnatur.* 9 Scelus stulti] *conclusio duorum præcedentium versuum: longè iniquius ferri quæ à derisoribus & contemptoribus æqui boni, perpetrantur, quàm ea quæ stulti committunt: quia illa omnibus abominationi sunt; hæc verò etsi reprobantur, tamen non judicantur tantæ atrocitatis esse. sic accipi vocem peccati ostendit antithesis; ut & peccatoris nomen, 1. Reg. 1.21.* 10 Si remisse] *id est, nisi sedulo & proximos tuos adjuveris, duobus versibus sequentibus; & tibi consulueris in comparanda sapientia, ver. 13. & 14. tandem pessimè futurum est tibi: quapropter age, incumbe documentis quæ sequuntur.* Angusta erit] *id est, quicquid virtutis habere tibi videberis, enarrabitur, eritq; nihili cùm pervadet calamitas.* 11 Raptos] *id est, iniquè oppressos.* 12 Si dicas] *quasi dicas, ne putes tibi excusationem fore segnitiæ tuæ, obductis causis ignorantiæ aut infirmitatis, quasi aut nesciveris pessimè cum illo agi, aut rationem juvandi illos atque liberandi minimè tenueris: nam Deus judex ejusmodi est, qui perpendat intima corda, optimè cognoscat, & justissimè judicaturus sit.* Qui custodit] *a malo videlicet, quo devenit proximus tuus; tu autem ab eo liberaris, ut oppressis opitulaveris: sic Esteræ 4.13. & 14.* 13 Mel] *nimirum sapientiæ, de qua seq. versu.* 16 Cadat] *in afflictiones scilicet, insidiante & procurante te.* Exsurgit] *id est, restituitur, & redintegratur a malo.* Malo] *id est, vel unico malo deficiunt dispereuntq;: cum multis ac propè infinitis non frangatur justus, Iobi 5.12. & sequentibus.* 21 Cum variis] *id est, variantibus ac perfringentibus Dei suorumq; Principum mandata, denique deficientibus vita sua immorigeræ a reverentia Dei & regis.* 22 Nam repentè] *ætiologia documenti de reverentia, primùm a malo contravenientibus accessuro, hoc versu; deinde a sapientum exemplo, versu sequente.* Oppressionem] *id est, momentum, quo futurum est ut ista duo hominum genera opprimantur.* 23 Etiam hæc] *id est, nam etiam sapientes reverenter Deum & regem colunt.* Agnoscere person.] *regressio ad præceptum ver. 21. quæ exponitur fructus ususq; legitimus reverentiæ Dei & regis, tum in publicis officiis usque ad vers. 27. tum in privatis.* 25 Cujusque boni] *id est ab omnibus viris bonis.* 26 Labia osculabitur] *i. omnes boni colent te, & sponte se subjicient tibi: vide Gen. 41.40.* Qui respondet] *id est, qui justè judicat.* 27 Apta] *id est, primùm prospice & cura res necessarias, ut sunt quæ foris afferuntur domum: deinde per commoditatem licebit colere domum tuam, & rebus non ita necessariis incumbere: quemadmodum de apibus narrat Plin. lib 11. cap. 10.* 28 Fatuum agito] *huic verbo quod licenter a nomine ductum est & sine exemplo, novam interpretationem tribuimus; pro eo quod est, neque publicè neque privatim ita desipito, aut otium habeto a rebus tuis, ut in proximum tuum inveharis verbo, hoc & seq. versu.* 30 Juxta] *Apologus, spectans ad documentum versus 27.*

CAPUT XXV.

Officium regis in suos, & horum in regem exponitur, litigiorum modus & sermonum, reprehensionumq; commodè & modestè faciendarum & accipiendarum: usus amicitiæ, veritasq; officiorum erga amicos, & inimicos: fugiendi detractionis & rixæ leges, boni sermonis fructus, adversitatum bonis eventientium a scelerato indignitas, danique vanitas hominum honori suo vellificantium, & effrænatorum propositur.

1 Etiam hæc proverbia Schelomonis *sunt* quæ contulerunt homines Chizkijæ regis Jehudæ.
2 Honor Dei *est* abscondere rem, honor autem regum pervestigare rem.
3 Ut cœlo altitudine, terræq; profunditate; ita animo regum non *sit* pervestigatio.
4 Ut auferendo scorias ab argento, prodit conflatori vas.
5 *Ita* auferendo improbum a conspectu regis,

Supr.20.8.

Luc. 14. 10. regis, ſtabilitur juſtitia ſolium ejus.
a Heb. *dicere tibi* magiſtrum aulę, *aſcende huc, quàm deprimere te.*
b Heb. *in fine ejus.*
c Heb. *litem tuam litiga.*
d Heb. *non revertatur.*
e Heb. *ſecundum modos ſuos.*
ſup. 13. 17.
Infr. verſ. 25
f Heb. *falſitatis: ſic ver.* 18.
ſupr. 15. 1.
g Heb. *oſſis virum.*
Inf. verſ. 27.
h Heb. *comedere: infinitivus pro præſente. ut Pſa.* 8. 2.
i Heb. *pretioſum habe.*

6 a Ne arrogato tibi decorem coram rege, & 7 in loco magnatum ne ſtato:
Nam melius eſt a dici tibi, aſcende huc, quàm deprimi te coram ingenuo: a quod vident oculi tui.
8 Ne prodito ad litigandum a feſtinanter: ut non quod facturus eſſes, b o a tandem *fiat tibi*; a afficiente ignominia te proximo tuo.
9 c b Cauſam tuam age cum proximo tuo; ſed 10 arcanum alterius ne retegito:
a Ne probro afficiat te qui audit, & infamia tua ſit d irrevocabilis.
11 a *Velut* mala aurea cum figuris argenteis, *eſt* verbum dictum e c commodè.
12 a *Velut* monile aureum, & ornamentum ex inſigni auro; *eſt* reprehenſor a ſapiens apud aurem auſcultantem.
13 a Ut frigus nivale tempore meſſis, *eſt* legatus fidus mittentibus ipſum: nam a animam dominorum ſuorum reſtituit.
14 a *Velut* vapores & ventus, quibus non *adeſt* pluvia: *eſt* vir qui ſe jactat de dono f falſo.
15 Longanimitate pellicitur ductor, & lingua mollis frangit g a oſſeum.
16 a Mel inveniens h comedis quod ſatis eſt tibi, ne ſaturatus illo evomas illud:
17 a Studioſè contine pedem tuum a domo proximi tui, ne ſaturatus tui odio habeat te.
18 a Ut marculus, gladiúſque, ac ſagitta acuta; *eſt* vir teſtans contra proximum ſuum teſtimonium falſum.
19 a Ut dens fractus, & pes luxatus; *eſt* fiducia k in perfidum die angustiæ.
20 a Ut qui l imponit *ſibi* veſtem tempore frigoris, aut acetum nitro; ita *eſt* qui canit cantica apud animum malè affectum.
21 a Si eſuriat oſor tuus, ciba eum pane; & ſi ſitiat, da ei bibendam aquam:
22 a Nam *velut* prunas coacervabis ſuper caput ejus, & Jehova rependet tibi.
23 a Ut m cæcias gignit pluviam, ita vultum indignabundum lingua n ſimulantis.
24 Melius eſt habitare in angulo tecti; quàm *cum* muliere contentioſa, & domo conſociari.
25 Ut aquæ frigidæ erga animam feſſam, ita auditio bona e terra longinqua *eſt*.
26 a Ut fons calcibus conturbatus, aut ſcaturigo corrupta; *eſt* juſtus qui dimovetur coram improbo.
27 Comedere mellis plurimum, non eſt bonum; ita perveſtigare honorem ſuum, o inoneſtum.
28 Ut civitas diſrupta abſque muro; ita *eſt* cuicunque non *eſt* imperium in ſpiritum ſuum.

k Heb. *perfidi*
l Heb. *ornat ſe veſte. &c.*
Exod. 23. 5. *Rom.* 12. 20.
m Heb. *ventus Aquilonis.*
n Heb. *viri abſconſionis.*
ſupr. 19. 13. & 21. 9. *Sup. verſ.* 24.
ſup. verſ. 16.
o Heb. *non honor.*
ſupr. 16. 32.

ANNOTATIO.

1 Etiam hæc] *Vide ſuprà* 1. 1. Quæ contulerunt] *id eſt, ex variis ſcriptis decerpta in unum corpus redegerunt, ac fortaſſe ex actu publicis & commentariis rerum geſtarum Schelomonis: prout ſequentia apophthegmata bona ex parte ad ethicam & civilem adminiſtrationem pertinentia videntur oſtendere.* 2 Honor] *id eſt, gloria Dei eò maximè illuſtris eſt, quòd inſcrutabilia ſunt judicia, viæ imperveſtigabiles, incognita mens & conſilium ejus, Rom.* 11. 33. *ſed contrà Regi nihil eſt tam honorificum, quàm omnia penitus introſpicere, de ſingulis rebus cognoſcere, & in lucem proferre quæcunq; ad regiam dignitatis cognitionem pertinent, quæ quanta ſit docetur ver. ſequente.* Perveſtigare] *& notam facere ſententiam ſuam judicando juſtè.* 3 Ut] *explicatio ſuperioris documenti de officio regis, quaſi dicat, infinita quodammodo eſſe debet regis ſolicitudo & imperveſtigabilis de cognoſcendis & ſapienter adminiſtrandis rebus: neque magis ab ullo homine definiri aut circumſcribi poteſt terminus verè regalis animi in perveſtigandis rebus, quàm cæli altitudo, aut profunditas terræ comprehendi.* 6 Ne arrogato] *hactenus de officio Principis: jam de officio ſubditorum in principes, & aliorum in alios. Hîc autem datur præceptum modeſtiæ: ut ſuprà* 23. 1. 7 Quod vident oculi] *id eſt. quod te communis experientia, & quotidiana exempla docent.* 8 Feſtinanter] *id eſt, inconſideratè litem ſuſcipiendo, vel agendo.* Tandem fiat] *ex lege Deut.* 19. *ſub finem. Eſt autem hîc eclipſis ejuſdem verbi, ut ſuprà* 21. 6. Afficiente] *id eſt, cùm te ignominioſæ calumniæ evicerit, rerumq; peregerit.* 9 Cauſam tuam] *id eſt, pro eo ac poſtes, abſtineto a proximo in jus vocando: fraternè illum accedito, cum eo rem perficito, & bonori ipſius conſulito. Matth.* 5. 25. *&* 18. 15. 10 Ne probro] *id eſt, ne tibi ipſi ignominioſum ſit, & proximo tuo: tibi quidem, quod ſummo jure ac potius ſumma injuria proximum proſequens diceris inexorabilis & implacabilis: proximo verò, quod eadem opera afficietur infamia diuturna: quorum utrumque eſt ab humanitate alienum.* 11 Velut mala] *id eſt, pretioſiſſimum eſt ac jucundiſſimum: quemadmodum pretioſa ſunt opera ex auro & argento, figuris venuſtis & toris guttiſq; intercurſantibus diſtincta.* Commodè] *ideſt, apte, habita temporis, loci, hominumq; ratione: ut Cicero lib* 1. *de oratore definit.* 12 Velut] *exemplum ſuperiorum documenti a ſpecie reprehenſionum.* Sapiens] *id eſt, prudens, conſideratus, ac non meptus, ut ibidem Tullius loquitur.* 12 Ut frigus] *id eſt, tam ſuavis eſt legatus hujuſmodi, quam nivarium colum vel ſaccus æſtivo tempore ad refrigerandum adhibitus potui: quo veteres in regionibus illis calidioribus fuiſſe uſos hiſtoria omnes teſtantur.* Animam domin.] *quæ expectatione nunti, velut gravis æſtu, priùs confici videbatur.* 14 Velut] *id eſt, jactator chreſtologus, qui montes auri & argenti pollicetur & nihil efficit (ut ille Antiochus ἀλάζων propterea nominatus) eſt velut nubes ſine aquis: ut loquitur in Epiſtola Judæ verſ.* 12. 15 Oſſeum] *ideſt, duriſſimum & rigidiſſimum: ut Gene.* 49. 14. *Hujus autem rei exempla habentur Judic.* 8. *&* 1. *Schem.* 25. 16 Mel inveniens] *documentum de legitimo uſu amicitiæ per comparationem mellis: docet enim utriuſque uſum ſuavem ac mellitum eſſe, abuſum verò iniquitatis.* 18 Ut marculus] *ideſt, omnibus modis pernicioſiſſimus eſt: ut exemplum eſt.* 1. Reg. 21. 19 Ut dens] *id eſt, amicus incertus in re incerta cernitur: ut dens fractus aut pes eliſus, cùm edendum vel incedendum eſt.* 20 Ut qui] *id eſt, triſtitiam diſſolvit cantus, ut veſtes diſcutiunt frigus, & acetum diſſolvit nitrum; & quidem diſſolvit omnium maximè, quia eſt frigidiſſimum: hanc enim eſſe naturam nitri (quod terræ quoddam opificium eſt: ſucco calore condenſatum) docet Ariſtoteles lib.* 4. *meteorum, caput* 6. *&* 7. *muſicæ verò*

verò harmoniæ (quemadmodum etiam vini infrà 31.) usum istum esse docent exempla Schaülis 1. Schem. 16. 24. Elischahbi, 2. Reg. 3. 15. & Darii regis, Danielis, 6. 19. 21 Si] id est, benefac ei qui odio prosequitur te: Matth. 5. 44. 22 Nam velut] id est, benefaciens inimico, duo præstabis: primùm beneficio vinces illius malum; deinde si non ipse, saltem seres domino: quibus ex rebus hæc consecutura sunt: tum quòd beneficia tua illi velut prunæ candentes videbuntur, sive ipse revocet sive obfirmet se; tum quòd Deus copiosam messem rependet tibi. Sic accommodandæ esse hujus beneficentiæ consilia cum eventu ostendit membrorum inter se comparatio: nam priore beneficii consilium exponitur, eventus Deo relinquitur, ac propterea reticetur, posteriore verò eventus ponitur, & reticetur consilium piorum. Est autem illud, ut gratè ferant domino: etiamsi non esset ulla remunerationis, aut vitæ æternæ expectatio. 23 Ut cæcias] hunc ventum, quia Judeam perflat a superiore Assyriæ parte, quam scriptura Aquilonalem vocat, ita interpretamur; etsi ventus hic proprie inter Aquilonem & orientem situs est: nam scriptura non ita accuratè duodecim, sexdecim, aut triginta duos (ut nautæ) ventos observat; sed cœlum ventosq; in regiones duntaxat quatuor distinguere contenta est. Hanc porrò cæciæ naturam esse ut obliquè feratur, nubilisq; & pluviosus sit, docet Aristoteles lib. 2. meteoron cap. 6. unde proverbium, Ut cœcias nubes. 26 Ut fons] id est, indignissimum est justum ab improbo perturbari, quemadmodum amœnum fontem corrumpi fertur iniquissimè: prout cavebatur duodecim tabulis, teste Frontino de aquæ ductibus lib. 2.

CAPUT XXVI.

Inhonora stultorum conditio, inanis maledictio, supplicii in stultum & reprehensionis leges, ejusdem importunitas & imprudentia; arrogantis, pigri, turbulenti, fallacis, susurronis, & inimicis fingentis amicum conditio exponitur, cautio imperatur, supplicium q; denuntiatur.

1 UT nix æstati, & ut pluvia messi; ita non convenit stulto honor.

2 Ut avicula errando, ut hirundo volitando; ita maledictio [a] immerita non adventura est.

3 Ut flagellum *adhibetur* equo, frænum asino; ita virga tergo stolidorum.

4 [a] Ne respondeto stolido secundum stultitiam ejus, [a] ne adæqueris ei tu quoque.

5 [a] Responde stolido secundū stultitiam ejus, ne sit sapiens in oculis suis.

6 [a] Quasi detruncet pedes *nuntio*; [b] ita violentiæ pœnam ebibet, qui mittit verba [c] per stolidum.

7 [a] Tollite [d] cothurnos a claudo, & sententiam *quæ est* in ore stolidorum:

8 [a] Ut qui applicat lapidem balistæ; ita qui præbet stolido honorem. *facit.*

9 [a] Ut spina veniens in manum ebrii, ita *est* sententia in ore stolidorum:

10 Ut plurimùm dolore afficit omnes *ebrius*; ita [a] mercedem dans *sibi* stolidus, etiam mercedē dat transeuntibus.

11 [a] Ut canis redit ad vomitum suum, ita stolidus iterat stultitiam suam.

12 Vidisti virum sapientem in oculis suis? expectatio *est* de stolido *melior* quàm de illo.

13 Dicit piger, immanis leo *est* in via; leo *est* inter plateas:

14 Ut janua circumagitur in cardine suo, ita piger in lecto suo:

15 Abditam habet piger manum suam in sua manica, defetiscitur reducendo eam ad os suum:

16 Sapientior videtur piger in oculis suis, quàm [a] septem [f] revocantes ad rationem *ipsum.*

17 [a] Prehendit aures canis, qui transiens excandescit in lite non sua.

18 [a] Ut insaniens, qui jaculatur [g] malleolos, sagittas, & [h] lethalia:

19 Ita *est* quisquis decipit proximum suum; & dicit nónne ridebam?

20 Ut deficientibus lignis extinguitur ignis; ita cùm non *est* susurro, silet contentio.

21 Ut carbo ad prunas, & ligna ad ignem; ita vir contentiosus *est* ad accendendum litem.

22 Verba susurronis similia sunt *verbis* eorum qui sæpenumero contusi sunt; attamen ea descendunt in penetralia ventris.

23 [a] Ut [i] argenti scoria obducta teste, *ita* sunt labia prosequentia, & animus malus

24 Labiis suis alium se simulat osor, cùm in medio sui disponit dolum.

25 [a] Quando gratiosam præbebit vocem suam, ne fidito ei: nam [a] septem abominationes insunt animo ejus.

26 [a] Tegitur odium deceptione, sed revelabitur malitia ejus [a] in congregatione.

27 Qui fodit foveam, in eam decidet; & [a] qui devolvit lapidem, in ipsum revertetur *lapis.*

28 *Vir* lingua fallace odit [k] quos attriturus est, & ore [l] blando perficit impulsionem.

a Heb. *gratis.*
Sup. 10. 13.
b Heb. *violentiam.*
c Heb. *per manū stolidi.*
d Heb. *crura, pro cruribus ornamentis, metonymicè.*
e Heb. *ut ligat, id est, qui prævenit lapidem alligatum quem habet in impostura: precedo, id est, auferè infinitus profunto sepore.*
Sup. 22. 13.
Sup. 19. 24.
f Heb. *reducentes rationem.*
g Heb *scintillarum* tela
h Heb. *mortis* instrumenta
Sup. 22. 20.
Sup. 18. 8.
i Heb. *argentum scoriarū:* hypallage.
Psal. 7. 16.
k Heb. *atterendos suos.*
l Heb. *molli.*

ANNOTATIO.

2 Non adventura] *id est, in aërem abibit, ac non incidet in eum cui immeritò maledicitur.* 4 Ne respondeto] *id est, prudentiam adhibeto in sermonibus cum stulto; & diligenter observato tum quid, quando, quomodo respondeas, tum etiam quando non respondeas.* Ne adæqueris] *id est, imiteris stultitiam ejus, & æquè stolidus habearis.* 5 Responde] *altera sententia antithetos, quando sit respondendum stulto: cui adhærent sequentia documenta; de sermonibus illi minimè committendis, & retundenda ipsius arrogantia, adimendis q; cothurnis quorum nomine gloriatur.* 6 Quasi detruncet] *id est, tam sibi iniuriam facit qui stolido sermones perferendos committit, quàm qui truncat nuntium. Nam neque stultus mandata, neque fractis cruribus iter institutum conficit.* 7 Tollite] *id est, ut loripedem rectè derident cothurnos induentem quibus ineptus est, & personam sive larvam abutenti detrahunt; ita etiam retegendus est, ac multò minus ferendus stolidus in superbo sermone suo; quemille*

vel maximè ridiculum, tamen tot sententiis quot verbis abundare putat. 8 Ut qui]*id est, qui stolidi personæ aut verbo honorem habet ind. bitum, gladium porrigit manus furiosi, & ei quodammodo arma subministrat ad nocendum, eúmque confirmat in malo: perinde ac si quis lapidem aut missile quodvis gravissimum imponeret tormento illius qui temerè ejaculaturus esset.* 9 Ut spina]*i. non melius utuntur stultus verbis, quàm ebrius spinis; qui & se ipsum, & quosque obvios vino mentem abripiente ulcerat: quod sequens versus explicat.* 10 Mercedem dans]*id est plagas, quæ præmia sunt stultitiæ suæ, non tantùm sibi ipsi infligit; sed etiam eadem præmia cum aliis communicare cupit, quamvis immerentibus, ac nihil tale cogitantibus.* 11 Ut canis]*q.d. neque tamen, ut Phryx, sapit plagis; sed eòdem stultitiæ subinde recidit: simile vide 2. Pet. 2. 22.* 16 Septem]*id est plurimi: numerus finitus pro infinito, ut suprà 24. 16.* 17 Prehendit]*id est, malum accersit sibi, ut qui canem auribus prehensum irritat ad mordendum se.* 18 Ut insaniens]*id est, non majoris faciendus est vir fallax & circumveniens amicum suum specie ludicra, quàm vir furiosus planè.* 23 Ut argenti]*id est, inimicus animo speciem amici officiosi præ se ferens, simulatæ testæ deargentatæ scoria.* 25 Quando]*lex de cautione a perfidiosis.* Septem]*ut suprà vers. 16.* 26 Tegitur]*hactenus de maleficiis & cautione: nunc de pœna ad fallaces perventura.* In congregatione]*id est, palàm & publicè.* 27 Qui devolvit] *sursùm versus videlicet, ac velut in adversum montem.*

CAPUT XXVII.

Præsidentiis gloriationis & stultorum indignationis malum; piæ amicorum reprehensionis usus, saturitatis & inconstantiæ damna, amicorum usus, siltorum officium, prudentis & imprudentis comparatio, assentatoris malum rixosæq; mulieris, consuetudinis & officiorum usus, humani vultus & animi instabilitas, stultitiæ vis indomita, & frugalitatis in re domestica præstantia exponitur.

1 NE glorieris de die crastino, quia nescis quid pariturus sit dies.
Jacobi 4. 13 & seq.
2 Laudet te *os* extranei, non autem os tuum; alieni, non autem labia tua.
3 Gravitas lapidi *est*, & pondus arenæ; sed indignatio stulti [a]gravior *est* duobus illis.
4 [a]Crudelitas æstuanti iræ *illius est* & exundatio iræ: & quis consistat coram invidia *illius?*
5 Melior *est* correptio manifesta, amore [a]occulto.
Psal. 141. 4. & 5.
6 [a]Fidelia *sunt* vulnera amici: [a]deprecanda verò oscula osoris.
7 Anima saturæ calcat favum; animæ verò famelicæ omne amarum dulce *est*.
8 [a]Ut avicula *quæ* errat a nido suo; ita *est* vir qui errat a loco suo.
9 Ut unguentum & suffitus lætificat animũ: ita [a]dulcedo amici sui *quemque*, magis quàm consilium [a]proprium.
[a] Heb. *animæ suæ.*
10 Amicum tuum & amicum paternum tuum ne derelinquito, [a]domumq; fratris tui ne ingreditor tempore calamitatis tuæ: melior est vicinus [a]propinquus fratre longinquo.
11 Sapè fili mi, & [a]lætifica animum meum: ut [a]respondere possim ei qui exprobraturus esset mihi rem *aliquam.*
Supr. 22. 3.
12 Astutus prævidens malum abscondit se; fatui transeuntes mulctantur.
Supr. 20. 16.
13 Cape vestem ejus qui spopondit *pro* extraneo, & pro aliena spondentem pignerare eum.
14 [a]Ei qui benedicit amico suo voce magna manè, tempestivè surgendo; maledictio imputabitur ei.
15 Stilla continua tempore imbris vehementissimi, & mulier [b]contentiosa æquæ sunt inter se.
Sup. 19. 13. [b] Heb. *contentiosa.*
16 [a]Absconditum eam *quisque* absconderit ventum: ut unguentum dexteræ ipsius [a]proclamat, *proclamabit illa.*
17 [a]Ut ferrum ferro acuit *vir*, ita virum [a]acuit facies amici sui.
18 Ut qui custodit ficum, comedet fructum ejus; ita qui observat dominum suum honorabitur.
19 Ut in aquis facies faciei obversatur, ita [c]animus hominis unius alteri.
[c] Heb. *cor hominis homini manifestabit eos.*
20 Ut sepulchrum & perditio non satiantur; ita oculi hominis non satiantur.
21 [a]Fusorium vas argento, & catinum auro; denique *adhibet* vir *rem quamque* ex [d]præscripto laudationis ejus:
[d] Heb. *ore.*
22 *Sed* si contunderes stultum in mortario [e]cum mola pistillo, non recederet ab eo stultitia ejus.
[e] Heb. *in medio molarum.*
23 [a]Diligenter cognosce præsentes pecudes tuas, appone animum tuum ad greges:
[f] Heb. *cognoscendo cognosce faciem pecudis.*
24 [a]Nam num *est* in seculum robur, & an coronamentum futurum est in [g]quamque generationem?
[g] Heb. *generationem & generationem.*
25 [a]Simulac prodiit fœnum, & conspicua est tenera herba; colliguntor herbæ montium.
26 Agni erunt ad vestitum tuum, & [a]pretium agri hirci:
[a] Heb. *capitum.*
27 Insuper quantum satis erit lactis [b]caprini ad cibum tuum; ad cibum familiæ tuæ, & [i]victui puellis tuis.
[b] Heb. *caprarum.* [i] Heb. *vitæ.*

ANNOTATIO.

3 Gravior est]*id est, minus ferri potest: ut sequens vers. exponit.* 4 Crudelitas]*q.d. omnia illius studia neque modum neque finem habent, donec ipsum autorem perimant: Ijobi 5. 2.* 5 Occulto]*id est otioso, cessante ab amicitiæ officiis.* 6 Fidelia sunt]*id est, tutum est, ac proinde expetendum, ut amicus ab amico reprehendatur etiam gravissimè: quod hyperbolicè significatur vulnerum appellatione.* Deprecanda] *quia sunt infida & ad perniciem spectantia: ut habentur Joabi exempla 2. Schem. 3. 27. & 20. 9.* 8 Ut avicula]*id est, qui temerè sedes mutat, & conditioni suæ non acquiescit, sed nova consilia suscipit non benè explorata voluntate Dei & vocatione sua; is non magis sapit aut constat sibi quàm avicula.* 9 Du'cedo]*id est, suavis consiliorum communicatio: sic accommodavi dulcedinis vocem consilium in scriptura receptum est: ut Psal. 55. 15.* 10 Domumque fratris]*videlicet potiùs quàm amici domum, qui*

omni tempore diligit: ut suprà 17.17. & 18. 24 Propinquus]*id est, qui præstò semper est & velut ad manum, ut difficultates tuas sublevet.* 11 Lætifica]*sapientiâ animi tui & prudentiâ instituens in bonestate vitam: quibus modis liberi sint parentibus lætitiæ & honori: suprà 10.1. & 23.24. & sequentibus.* Respondeam]*id est, tua ipsius vita confirmem, quàm bene functus sim officio parentis boni.* 14 Ei qui] *id est, assentator callax, qui officia sua singulis momentis singit & prædicat, maledictus est: hîc enim assentatio uno simulati officii genere discribitur synecdochicè.* 16 Abscondentium]*id est, nulla ratione potest cohiberi malum istud, aut ignominia contineri, quin pervagetur in aures omnium; citius ventum pugno detuneris, aut odorem unguenti compresseris, ne ad alios perferatur, quàm ignominiam hanc averteris ne latè diffundatur.* Proclamat]*id est, tanta vi se prodit, ac si quis clamet: metaphora. Est autem hîc eclipsis ejusdem verbi, ut suprà 21.6.* 17 Ut ferrum]*id est, amicus amici consuetudine præsentiáque informatur, augescitq; ac veluti acuitur.* Acuit]*metaphora similitudinem accommodans, cujus habetur affinis altera, Gen. 4.22.* 19 Ut in aquis]*id est, animus quidem hominis inducatur vultui: sed tamen ita multiplex est & instabilis vultus, ut tantùm quodammodo internoscere possit alter animum alterius; quemadmodum in aqua fluctuante atque instabilis imago faciei humanæ varia & contortis modis tantùm effingitur.* 20 Oculi hominis]*id est, concupiscentia oculorum, sive animus oculo utens administratis: synecdoche:* 12 Fusorium vas]*hic versus cum sequente conjungendus est hoc sensu: est suis singulis rebus & instrumentis usu, suaq; ad usum adhibendi ratio: purgantur aurum & argentum suis modis, omnia denique humana arte suo justo & laudato usui aptantur; sed stultum purgandi, aptandi, informandiq; nulla ratio est.* 23 Diligenter cognosce]*id est, rei tuæ familiari atque domesticæ industriam diligentiam adhibeto coram.* 24 Nam num]*id est, putarèsne opes tuas tibi velut affixas esse, neque posse amitti unquam a facultate tua? imò verò lubricæ sunt & fluxæ, quantumvis magnæ atque gloriosæ: propterea convenit te diligentiam in conservandis illis & administrandis adhibere, idq; coràm; non autem segniter in aliena opera conquiescere.* 25 Simulac]*exemplum præceptorum domesticorum a re rustica, cujus fructus seq. versibus exponitur.* 26 Pretium agri]*id est, copiosissimè sobolescent, atque adeò suppeditabunt pretium comparandi agri & amplificandæ possessiones tuas.*

CAPUT XXVIII.

Conscientiæ effectus; improborum publica & privata instabilitas judiciáque perversa; integritatis in paupertate & obsequii fructus, usuræ, improbitatis, arrogantia, & affinis administrationis eventa; respiscentiæ & timoris Dei commodum; tyrannidis conditio, homicidarum aversatio, frugalitatis & diligentiæ studium benedictionibus junctum; corrupti judicii, subitarum divitiarum, filii contumacis, præsidentis viri, maleficiorumq; eventa in privata & publica administratione exponuntur, & contrà.

1 FUGIUNT improbus *quisque*, nemine
Levit. 26.17 & 36. & Deut. 28.7. & 25. persequente: justi autem *sunt* similes juveni leoni confidenti.

2 [a] Ubi defectione laborat regio, multi *sunt* principes ejus: ubi autem homo *est* prudens & peritus, ita prorogat *principatum Princeps.*

[a] Heb. *in defectione regionis.*

3 Vir pauper qui opprimit tenues, *similis est* pluviæ everrenti, adeò ut desit cibus.

4 Qui derelinquunt legem, laudant improbos: at qui observant legem, [b] miscent *prælia* cum illis.

[b] Heb. *mali.*

5 Homines [b] dediti malo non animadvertunt jus; quærentes autem Jehovam animadvertunt omnia.

[c] Heb. *in integritate sua, quàm perversus duobus viis.* suprà 13.22

6 Melior est pauper ambulans [c] integrè; quàm perversus [d] viarum alterâ, quamvis sit dives.

7 Qui custodit [d] legem, filius est prudens; qui autem se consociat comessatoribus, ignominia afficit patrem suum.

8 Qui auget substantiam suam usura & fœnore, gratiosè largituro tenuibus congregavit eam.

9 Qui avertit aurem suam ab audienda lege, etiam oratio ejus abominationi *est.*

suprà 16.27. & prov. 11.10. [d] Hic *surgendo, autem improbos: sc. infrà. vers. ultimo.*

10 Qui seducit rectos in viam malam, in [d] fovea sua ipse decidet; integri verò possidebunt bonum.

11 Sapiens videtur in oculis suis vir dives, sed tenuis prudens [d] perscrutatur eum.

12 [d] Exultantibus justis amplus est ornatus; [e] erectis autem improbis pervestigatur homo.

13 Qui tegit defectiones suas, non prosperabitur; qui verò fatetur & derelinquit, afficietur misericordia.

14 Beatus homo, qui admodum [d] pavet jugiter; qui autem obdurat animum suum, ruet in malum. *sup. 14.16.*

15 [d] Ut leo rugiens & ursus discursans, *est* dominator improbus in populum tenuem.

16 Antecessor carens [e] omni intelligentia, & multus oppressionibus [d] *decurtabit*: qui autem odit quæstum, prolongabit dies. [e] Heb. *intelligentiis.*

17 [d] Homo oppressus propter sanguinem [f] hominis; ad foveam usque fugiat, ne sustentanto eum. [f] Heb. *animæ*

18 [d] Qui ambulat integrè, servator: qui verò perversus est [g] altera viarum, corruat [h] in ea. *sup. 24.11.* [g] Heb. *duabus viis: ut supr. ver. 6.*

19 Qui colit tellurem suam, satiatur cibo: qui verò sectatur *homines* vanos, satiatur paupertate. [h] Heb. *in una supr. 12.10.*

20 Vir [i] optimæ fidei amplus *est* benedictionibus; at præceps ad ditescendum non erit impunis. [i] Heb. *fidelitatum. supr. 20.21.*

21 Agnoscere [k] personam non est bonum: [d] nam propter bucceam panis deficeret vir. [k] Heb. *vultûs supr. 18.5.*

22 Accelerat ad substantiam *parandam* vir [d] malignus oculo, sed ignorat inopiam obventuram sibi. & 24.23. *supr. 20.21.*

23 Qui corripit hominem [d] ut [l] sequatur me; gratiam consequetur potiùs, quàm [m] qui [b] landitur linguâ. [l] Heb. *post me.* [m] Heb. *qui mollit linguam: ut supra. 2.16.*

24 Qui [d] diripiens patrem suum, aut matrem suam dicit, non *est* defectio; socius est viro [n] interfectori. [n] Heb. *corruptoris: Exod. 12.23. suprà. 18.10.*

25 [o] Amplus animo suo, miscet contentionem: qui autem confidit Jehovæ, pinguis efficietur. [o] Heb. *latus.*

26 Qui confidit [p] animo suo, est stolidus; qui [p] Heb. *cordi*

q Heb. *in sapientia.*

autem ambulat q sapienter, is eripiet se.
27 Ei qui dat pauperi, non erit egestas; occultans verò [r] oculos suos, amplus erit maledictionibus.
28 Erectis improbis abscondit se homo; sed pereuntibus illis augentur justi.

supra.xxix.

ANNOTATIO.

2 Ubi defectione] *sensus est; cùm in Republica aut reges principésq; viri, aut populus, aut utrique simul desciscunt ab officio suo; frequentes mutationes oriuntur: sed ubi aut utrique simul in officio permanent, aut ab una tantùm parte, principum populariúmve, unus aliquis vir prudens & peritus sua autoritate utrosque aut certè partem alteram moderatur, status manet diuturnior. Exemplum vide 2. Schem. 20. 16. & sequentibus.* 4 Miscent prælia] *id est, non tantùm damnant, sed etiam re ipsa obluctantur.* 5 Quærentes] *id est, spirituales judicant omnia, 1. Corinth. 2. 15.* 6 Viarum altera] *id est, dextera, aut sinistra; sive ea quæ per excessum discedit ab integritate, sive ea quæ per defectum aberrat; ut omnis virtus duobus extremis vitiis circumclusa est: sic infrà ver. 18. viarum nomen accipitur synecdochicè.* 7 Legem] *id est, Dei parentúmque doctrinam, quos obsequio suo honorat: ut suprà 10. 1.* 10 Foveam suam] *nimirum quam ipse alijs paravit; ac proinde bonum, quod ab alijs avertere tentabat, minimè obtinebit.* 11 Perscrutatur eum] *non ex specie tantùm judicat, ut dives facit; sed etiam ex doctrina Dei insipientiam divitijs præsidentis optimè potest cognoscere. q.d. dives non se ipsum, sed res suas scrutatur; & se ex illis æstimat: prudens verò, etiam si pauper sit, & se ipsum scrutatur & divitem.* 12 Exultantibus] *id est, ubi imperium est penes justos, beati sunt omnes, & omni ornamentorum genere cumulati: dominantibus autem improbis nemo res suas securè possidet, aut ipse securus est; sed vi & fraude etiam res penitissimæ perquiruntur, ut prædæ sint improbis: vide ver. ultimo.* 14 Pavet] *i. serio pavore ad confessionem peccati sui, & ad fugam ac resipiscentiam illius semper abdicitur: ut dixerat versu precedente, ex quo hic pavor circumscribendus est.* 15 Ut leo] *id est, tyrannus in populum tenuem infirmumq; grassans, leones & ursos feritate sua superat.* 16 Decurtabit] *eclipsis contrarij, ut dictum est, Genes. 18. 19.* 17 Homo] *id est, nemo homicidæ miseretur, aut privatè publicéve foveto: ut Genes. 9. 6. & Exod. 21. 14.* 18 Qui ambulat] *exornatio superiorùm præcepti per antithesin.* 21 Nam propter] *id est, qui semel in judicio fines integritatis transilit, postea nulla reverentia aut honestate retinetur: sed corrumpere judicia non dubitat spe levissimi emolumenti.* 22 Malignus oculo] *ut suprà 23. 6.* 23 Ut sequatur me] *i. documenta Dei, quæ ego trado.* 24 Diripiens patrem] *id est, filius contumax, qui parentum facultates intervertens reprehensiones ludificatur, tam reus est capitalis criminis quàm si homicida esset. Deuter. 21. 18.* 25 Amplus animo] *i. qui suis, ac non Jehovæ fidit, suscipiet rixas, quibus tandem conficietur: pius verò tonquiescens in Deo, ditatur Dei benedictionibus; vide suprà 11. 25.* 27 Oculos suos] *nimirum a paupere.*

CAPUT XXIX.

Contumaciam ruina, publicæ & privatæ administrationis effecta; corruptionis, assentationis, defectionis, negligentiæ in judicijs, ludificationis, stultitiæ, inhumanitatis, stoliditatis, inclinationis ad res falsas, & contrà eventa exponuntur: integritatis verò fides, correctionis privatæ & publicæ fructus; indulgentiæ, iracundiæ, superbiæ, maleficij perpetrati, aut dissimulati, infidelitatis, impietatis, & contrà effecta ostenduntur.

a Heb. *vir correptionum*

1 [a] VIR qui sæpius correptus obdurat cervicem, repente confringetur ita ut non *sit* curatio.
2 Cùm augentur justi, lætatur populus: cùm autem dominatur improbus, suspirat populus.
3 Vir amans sapientiam, lætificat patrem suum; qui autem consociat se meretricibus [s] perdit substantiam.
4 Rex judicio stabilit regionem, [b] vir autem oblatis muneribus serviens destruit eam.
5 Vir qui blanditur amico suo, [t] rete pandit contra pedes ejus.
6 [u] Defectioni cujusque inest [c] tristis tendicula; justus autem cantat & lætus est.
7 Cognoscit justus causam tenuium, improbus [w] non animadvertit ut cognoscat.
8 Homines [d] derisores [e] inflammant urbem: at sapientes avertunt iram.
9 [x] Vir sapiens qui disceptat cum viro stulto; sive commoveatur, sive rideat, nulla tamen *est* quies.
10 Homines sanguinarij [y] oderunt integrum: recti autem quærunt [f] ipsum.
11 Totum spiritum suum profert stolidus: at sapiens [g] ponè reprimit [z] eum.
12 Dominatoris attendentis verbo falsitatis, omnes ministri *sunt* improbi.
13 [h] Rudis & industrij *qui* inter se occurunt, illuminat oculos amborum Jehova.
14 Regis qui judicat [i] fideliter tenues, ipsius solium in perpetuum stabilitur.
15 Virga & correptio dat sapientiam, at puer permissus *sibi* pudefacit matrem suam.
16 [k] Cùm crescunt improbi, crescit defectio: justi verò casum eorum vident.
17 Castiga filium tuum, & quietem afferet tibi; dabit etiam delicias animæ tuæ.
18 Cùm non *est* [l] visio, nudatur populus: qui autem observat legem, ô beatum illum.
19 [m] Verbis non castigatur servus, qui intelligens tamen non respondet.
20 Vidisti virum præcipitem verbis suis? expectatio *est* de stolido *melior* quàm de illo.
21 [n] Qui delicatè educat a pueritia servum suũ [k] tandem erit orbus liberis.
22 [l] Iracundus miscet contentionem: & [m] furibundus multus *est* defectione.
23 Elatio hominis deprimit eum, depressum autem spiritu sustentat honor.
24 [o] Qui partitur cum fure, odit se ipsum, & qui execrationem audiens: non indicat.
25 [p] Tre-

c Heb. *malæ: ut Gene. 40. 7.*
d Heb. *dirisiones.*
e Heb. *sufflat* i. *sufflando inflammant, synecdochicè.*
f Heb. *animam ejus: sic infrà 24.*
g Heb. *in posteriore.*
suprà. 14. 33. & 15. 2.
suprà. 11. 10. & 28. 28.
supr. 10. 1. & 15. 20.
b Heb. *vir oblationum.*

b Heb. *pauperum virorum industriorum*
i Heb. *in fide*
sup. 20. 28. & 25. 5.
supr. 13. 24. & 22. 15. & 23. 13. & 14. Psal. 91. 8. Malach. 3. vers. 19. & sequentib.
sup. vers. 15. supr. 26. 12.
k Heb. *in fine suo.*
supr. 15. 18.
l Heb. *vir ira*
m Heb. *dominus ejus ire.*
suprà 15. 13. & 18. 2. Luc. 14. 11.

25 [n] Trepidus homo *sibi* ponit tendiculam: qui autem confidit Jehovæ, in edito collocatur.
26 [o] Multi quærunt faciem dominantis: verùm a Jehova *est* jus [p] uniuscujusque.
27 Abominationi *est* justis vir [q] iniquus, & abominationi improbo rectus via.

[n] Heb. trepidare hominem: hypallage.
[o] Heb. viri.
[p] Heb. iniquitatis.

ANNOTATIO.

3 Perdit substantiam] *Id est, se & facultates omnes, synecdochicè; ac proinde tristitiam parentibus affert: suprà 5.9. & sequentibus.* 5 Rete pandit] *id est, perinde facit ac si insidiaretur vitæ: ut Jeschahh. 3. 11.* 9 Defectione cujusque] *id est, suum cuique peccatum tandem malum & tristitiam affert: qui autem sibi bene sunt conscii & justitiam colunt, pacem & gaudium possident.* 7 Non animadvertit] *id est, negligit.* 9 Vir sapiens] *id est, quocunque modo sapiens conetur stultum corrigere, nihil efficit tamen; sed ille inquieto animo permanet.* Commoveatur] *sapiens videlicet, hoc est severè, aut jocosè agat, nihil amplius præstat.* 10 Oderunt] *ideoq; aversantur; cùm recti contrà requirant, quia amant, ut eum adjungant sibi.* 11 Eum] *nimirum animum suum. i. continet quicquid habet in animo, ut suo tempore & loco proferat.* 13 Rudis &] *id est, duo sunt in hac vita hominum genera, alii rudes, imperiti & idiotæ sunt, ac velut pauperes animi facultatibus; alii verò callidi & fraudulenti: cumq; & humanæ societatis & privatorum negotiorum ratio postulet ut inter se occurrant; videndum est utrique ut coram Deo gerant res suas, & integrè ambulent; qui idem vitam utrique contulit, & adhuc præsentem lucem commodat.* 16 Cùm crescunt] *expositio quomodo filius sibi permissus pudefaciat parentes: malitia enim (inquit) cum ætate crescit, si flagro non expellitur: unde consequitur defectio, & postremò ruina miserabilis.* 18 Visio] *id est, doctrinæ Dei ex lege & prophetis prædicatio.* 19 Verbis] *utiliter, hoc est, nuda verborum castigatione non emendatur servus surdum agens, ac proinde hero non obsequens.* 21 Qui delicatè] *id est, qui servo indulget, dominum comparat sibi & familiæ suæ: qui tandem vel ipsos liberos extrudat miserè, aut etiam enecet. Hanc interpretationem ex R. Jehuda aliis prætulimus: cujus exemplum est in Jarobhamo, & compluribus regibus Jisraëlis.* 24 Qui partitur] *id est, in se ipsam injurius est, non tantùm qui commutit scelus, verùm etiam qui commissum dissimulat: vide Levit. 5.1.* 25 Trepidus homo] *id est, non securus de benevolentia Dei: vide suprà 28.14.* 26 Multi quærunt] *id est, meritò quidem adeuntur judices, sed in primis adeundus est Deus, in cujus manu est animus regis, suprà 21.1.*

CAPUT XXX.

Agur piorum fidem in Christum & abnegationem sui proponit ex verbo Dei: precationem adhibet de iis rebus quæ ad animum & corpus pertinent: detractione interdicit, reproborum genera explicat: deinde species insatiabiles, incognitas, hominibus intollerabiles, sapientes, & invictas in exemplum proponit: omnesq; ad humilitatem & modestiam hortatur.

1 [a] Verborum Aguris filii Jake [b] comportatio: [c] dictum viri de Ithiele, [d] de Ithiele inquam & Ucale *sit*.
2 [e] Nam brutus sum [f] ex *quo* vir *sum*, nec *est* intelligentia [g] hominis mihi:
3 Neque didici sapientiam, aut [h] scientiam sanctorum novi.
4 [i] Quis ascendat cœlos & descendat? quis colligat ventum pugillis suis? quis liget aquas suo pallio? quis stabiliat ullos fines terræ? [k] quod *est* nomen hujus, & quod nomen filii ipsius? si noveris?
5 [l] Totus sermo Dei purgatissimus *est*, scutum est recipientibus se ad ipsum.
6 Ne adjicito ad verba ejus; ut non corripiat te, [m] néve mendax esto.
7 [n] Duo peto abs te: ne prohibeas a me, [o] tantisper dum vivo.
8 [p] Vanitatem & rem [q] mendacem longè amove a me: [r] paupertatem aut divitias ne des mihi; ale me cibo demensi mei:
9 Ne [s] saturatus ementiar ac dicam; quis *est* Jehova? néve pauper factus furer, denique [t] abutar nomine Dei mei.
10 [u] Ne [v] infimules servum apud dominum suum, [w] ne maledicat tibi, & reus peragaris.
11 [x] Generatio *est quæ vel* patri suo maledicit, & matri suæ non benedicit:
12 Generatio munda in oculis suis, quamvis [y] a sorde sua non sit abluta:
13 Generatio cujus oculi quàm elati sunt, & cujus palpebræ extollunt sese:
14 Generatio cujus dentes *sunt* gladii, & cujus molares cultri, ad consumendum pauperes e terra, & egentes ab hominibus.
15 Præter hirudinem [z] *cui* duo sunt [aa] rami, [bb] præbe præbe; tria sunt insatiabilia, *imò* quatuor non dicentia ohe:
16 Sepulchrum, & [cc] occlusa vulva; terra non satiatur aquis, & ignis non dicit ohe.
17 [dd] Oculum qui subsannat patrem, aut spernit obedientiam matris; effodient corvi vallis, aut comedent eum [ee] juvenes aquilæ.
18 Tria ista occulta a me, imò quatuor hęc non novi:
19 Viam aquilę in cœlo, viam serpentis in rupe; viam navis in alto mari, & viam viri in [ff] virgine.
20 Ita *est* via mulieris scortantis: [gg] comedit, deinde abstergit os suum; tum dicit, non sum operata iniquitatem.
21 Sub tribus commovetur terra; imò sub quatuor, [hh] *quæ* non potest ferre:
22 Sub servo, cùm regnat; & stulto cùm satur est cibo:
23 Sub exosa, cùm maritatur; denique *sub* ancilla, cùm hæres efficitur herę suæ.
24 Quatuor ista parva terræ; tamen sunt sapientia, apprimè sapientia:
25 Formicæ populus [ii] infirmus; quæ comparant æstate cibum suum:
26 [kk] Mures montani, populus invalidus; disponunt in petra domum suam:
27 Rex non *est* [ll] locustis, tamen procedunt confertæ omnes:
28 [mm] Aranea [nn] manibus prehendit, quæ *est* in palatiis [oo] regalibus.
29 Tria ista [pp] bene procedunt, imò quatuor bene

[a] Heb. filiæ, ut Genes. 49 22.
[b] Heb. occlusio vulvæ.
[c] Heb. filii aquilæ.
[d] Heb. non robustus. Supr. 6.6.
[e] Heb. locustæ, tamen procedit, &c. Enallage numeri.
[f] Heb. regis.
[g] Heb. bene facunt proceſſum, bene facunt ambulando.

[a] Heb. trepidare hominem: hypallage.
[b] Heb. mendacii.
[c] Heb. cùm nondum turior.
[d] Heb. lingua effundat.
[e] Heb. ab excremento, seu sterc. Supr. 12.17.
[f] Heb. prehendam nomen. Deut. 8.10. & seq. & 32 15. & seq.
[g] Heb. ab excremento, seu sterc. Supr. 12.17.
[h] Heb. prehendam nomen. Deut. 8.10. & seq. & 32 15. & seq.
[i] Heb. ab excremento, seu sterc. Supr. 12.17.
[k] Heb. locustæ, tamen procedit, &c. Enallage numeri.
[l] Heb. regis.
[m] Heb. bene facunt proceſſum, bene facunt ambulando.

bene ambulant.
30 Vetus leo robustissimus inter bestias, qui non retrogreditur metu cujusquam.
31 [a]Accinctus lumbis *equus*, aut caper: & rex, [a]in quem nemo insurgit.
32 [a]Si stultus fuisti efferendo te, sive cogitasti, manum ori imponito:
33 [a]Nam ut pressura lactis educit butyrum, & pressura nasi educit sanguinem; ita pressura irarum educit litem.

[a] Heb. *non surgere contra ipsum.*

ANNOTATIO.

1 Verborum] *Hoc caput non esse Schelomonis evincunt inscriptio, scribendi forma, & petitio ipsa, ver. 7. & sequentibus. Hac enim inscriptione docetur autor fuisse Agur filius Jake, cujus mentionem alibi in scriptura fieri non meminimus. Est autem proverbium Schelomonis hoc caput adjunctum propter argumenti similitudinem, & brevitatem ipsius.* Comportatio] *id est, collecta documentorum, quæ ex Agur verbis decerpta sunt & coacervata: ut infrà 31.1. quod Hhebræa voce, ut polysema est, planè significatur eadem ratione qua verbum alterum est adhibitum suprà 25.1. Continentur autem hoc capite documenta primùm spiritualis vitæ, usque ad vers. 7. deinde præsentis, usque ad 10. ac postremò miscella documenta & observationes.* Dictum viri] *i.hoc est sententia, tum Agur is Propheta, tum virorum omnium qui aguntur spiritu Dei, quam debent constituere apud se, de expectatione Christi & salutis suæ.* De Ithiele] *id est Christo Deo, qui nobis præsens est, & per quem omnia possumus: nam Ithiel vox est composita ex tribus partibus, quasi dicas, mecum Deus fortis, ut Hhimmanuel, Jeschahh. 7.14. Ucal vero similiter nomen est factum a verbo quod significat posse: ut his duabus appellationibus monerentur pii de sui sanctificatione per Dei præsentiam & potentiam instituenda in Christo: prout quinque sequentibus versibus exponitur. Tantùm hoc observandum est ex vocali brevi & puncto quod Grammatici vocant Dagheſch confectam esse vocalem longam in prima syllaba prioris vocabuli. Repetitionis porrò causa non obscura est, nimirum amplior declaratio præcedentis nominis, hoc modo: Ac meritò quidem pii in Christo gloriari debent, tum quia idem est Deus & homo, adunata hypostaticè natura Dei cum natura nostra in ipso; tum quia omnis potestas data est ipsi in cælo & terra ad perficiendam salutem nostram. Hæc prior est documenti spiritualis confirmatio a persona Christi. Sunt autem hujus spiritualis documenti partes duæ: una, de summa salutis nostræ, quam singuli fideles debent extra se in Christo ponere, usque ad versum 5. altera, de ratione illius salutis participandæ verbo, ver. 5. & 6.* 2 Nam] *altera confirmatio superioris propositionis a natura nostra: quia a natura nihil scimus eorum quæ ad salutem pertinent, duobus versibus; & nihil possumus extra Christum, ver. 4.* Ex quo virsum] *id est, inde ab ortu meo.* Hominis] *id est, quæ primùm sunt in homine antequam obbrutescerent, ac proinde in homine inesse debuerat.* 3 Scientiam sanctor.] *id est, salutis & vitæ æternæ, quo soli sancti perveniunt.* 4 Quis] *supple alius quàm Ithiel. Jam confirmat ab imbecillitate nostra quasi dicat, neque scimus viam salutis, neque possumus ex nobis ipsis cognoscere: nam salutis fons apud Deum est suprà omnes cœlos; non potest autem quisquam cœlos conscendere, ut cognoscat viam salutis nostræ, & descendens ad nos afferat: deinde subjungitur his verbis gradatio elegantissima ad evincendam infirmitatem nostram: quid dico (inquit) nemunem in cœlos ascendere? imò ne ventos quidem in aëre, ac ne aquas quidem inferiores gubernare, postremò ne terræ quidem ipsius quamcalcamus, finem tantillum stabilire posse: qui ergo ascenderet homo & expiscaretur voluntatem Dei? & quis alius hæc faceret nisi Ithiel & Ucal, id est, Christus omnipotens, propheta, Sacerdos, & Rex noster: vide Joan. 3.13.* Quod est nomen] *quasi dicat, exponi vel de nomine saltem, id est, levissimè, a natura possis eum cognoscere, qui hæc omnia præstat in rebus creatis, & in nobis quoque præstiturus est; qui & autor sit salutis quam expectamus, & eam de cœlis ad nos asferat: hæc vero non naturæ sunt bona, sed gratiæ munera: caro & sanguis non revelavit ista, sed pater quis est in cœlis, Matthæi 16.17. nemo novit filium nisi pater, neq; patrem agnoscit quisquam nisi filius, & cui voluerit filius revelare. Matthæi 11.27.* 5 Totus sermo] *altera pars documenti spiritualis de ratione salutis consequendæ: in qua spectantur duo; unum a Deo, nimirum verbum salutis, & efficacitas Spiritus, hoc ver. alterum a nobis, nimirum fides & obsequium integrum, versu sequente.* 6 Néve mendax] *id est, ne minuito, aut mutato de veritate illius illius quicquam; quod mendacii est.* 7 Duo] *ad vitam spiritualem & corporalem pertinentia, assumq; ejus legitimum; ut ostendunt duo sequentes versus: sic orare nos docuit Christus altera parte orationis suæ, postquam preces exposuit ad gloriam Dei pertinentes; ut hactenus propheta regnum Dei in nobis explicavit.* 8 Vanitatem] *id est, remitte nobis peccata nostra, & ne nos inducas in tentationem; sed libera nos a malo.* Mendacem] *id est, alienam a verbo veritatis: ut suprà vers. 6.* Paupertatem] *quod dixit Christus, panem nostrum quotidianum, &c.* 9 Saturatus] *ut Deut. 8.10.* 10 Ne insimules] *id est, pacem & amicitiam cum quibusq; vel tenuissimis colito, & concordiam inter omnes foveto.* Ne maledicat] *id est, Deum imploret contra te, qui miserorum patronus est & vindex: Exod. 22.23.* 11 Generatio est] *sequentes sententiæ ferè sunt tetracoli. Hac autem prima quatuor improborum genera describuntur: pervicaces, hypocritæ, superbi & calumniatores inhumani.* 15 Cui duo sunt rami] *id est, quæ bisulcam habet linguam itaque binis ramis sanguinem indesinenter fugit, ex quibus etiam præciso ore veluti siphonibus defluit sanguis, ut loquitur Plinius lib. 32. cap. 10.* Præbe] *id est, indesinenter sugentes & sanguinem attrahentes, tam aperto studio quasi loquerentur.* 16 Occlusa] *videlicet ne concipiat q. d. quę semen injectum minimè continet.* 17 Oculum] *id est, filium immorigerum, aut parentibus iniquum in malam rem condemnabit Deus.* 19 Virgine] *id est, lupa perfricta frontis, quæ se post maleficium virginem impudenter asserit & pro intacta venditat: quomodo accipiendum esse sequens versus ostendit.* 20 Comedit] *id est, perpetrato maleficio ita se obfirmat quasi integra esset a viro: euphemismus res obscenas honestus verbis exprimens.* 21 Quæ non potest] *nimirum quin commoveatur. quasi dicat, quatuor hæc sunt apud homines intolerabilia.* 26 Mures montani] *quos Græci chœrogylios sive arctomyas vocant, quibus abundare Syriam testatur Hieronymus ad Suniam & Fretelam. Hujus sententiam nunc demum amplectimur, & reponendam esse judicamus Levit. 11. & Deut. 14. pro eo quod diximus cuniculum: idque maximè hac ratione adducti, quòd cuniculum leporini generis esse omnes videmus, & arenosa potius loca*

quam

quidem petrosa perfodere. 18 Aranea] *de cujus solertia vide Plinium lib.* 11. *cap.* 24. Manibus] *id est, pedibus, quibus utrinque ita constituti sunt ut patula hominum manus ad tractanda fila, & escamentis usui deprehendendam.* 31 Accinctus lumbis] *id est, equus edoctus militiam, sternax, pugnax, & generosus, de quo Ijobi* 39.22. *& sequentibus. Hanc autem interpretationem etymo vocis & argumento adducti alii præstulimus.* In quem] *vide suprà* 12.27. 32 Si stultus] *sensus est; ista quæ modo diximus si efferant per nos licet: sed virum Dei nolo altum loqui aut sapere.* Manum] *id est, continete sermones tuos: proverbiale dictum, ut Ijobi* 29.9. 33 Nam] *id est, stulto sermone tuo litem accenderes, & tibi malum accerseres.*

CAPUT XXXI.

Rex docetur cavere a mulieribus & a vino, justitiamq; diligenter colere: deinde instituitur ut bonam uxorem a Deo expetat, & encomium illius describitur.

1 VERBORUM Lemuelis regis [a] comportatio, quibus eruditverat ipsum [a] mater ipsius.

2 [a]Quid *dicam*, fili mi? & quid fili uteri mei? & quid fili [a]votorum meorum?

Deut. 17. 17. 3 [a]Ne dedito fœminis robur tuum, & vias tuas [a]facientibus ut deleantur reges.

4 Absit regibus, ô Lemoël, absit regibus [a]bibere vinum; & dominatoribus desiderium potus inebriantis:

5 Ut non cùm biberit obliviscatur statuti, & mutet jus [a] ullorum afflictorum.

[a] Heb. *filiorum afflictionum.*

6 [a]Date potum inebriantem perituro, & vinum amaris animo:

7 Bibat ut obliviscatur [a]paupertatis suæ; & molestiæ suæ non sit memor amplius.

8 [a]Aperi os tuum [a]pro muto, in causa omnium [b] qui jam traduntur excidio.

[b] Heb. *filiorum excidii; simile Psal.* 79.11.

9 Aperi os tuum, judica [c] justè; causam age pauperis & egentis.

[c] Heb. *justitiam.*

10 [a] Fœminam [d] strenuam quis inveniet, cùm [e] longè superet carbunculos pretium ejus?

[d] Heb. *roboris.* [e] He. *longinquum est carbunculus.*

11 [a]Confidit ei [f] animus mariti ejus, & [a]spolia non deficiunt.

[f] Heb. *cor.* [a] Heb. *non indigebit.*

12 [a]Afficit eum bono, non autem malo; omnibus diebus vitæ suæ.

13 [a]Quærit [a]lanam aut lina, conficitq; pro voluntate manuum suarum.

14 Est similis navibus [g] negotiatoriis, e longinquo advehit cibum suum.

[g] Heb. *mercatoris.*

15 Et surgens dum adhuc nox *est*; dat [h] escam domui suæ, & pensum puellis suis.

[h] Heb. *præda: ut Psal.* 111.5.

16 Cogitat agrum, [a]& accipit eum; [a]de fructu manuum suarum plantat vineam.

17 [a] Accingit robore lumbos suos, & confirmat brachia sua.

18 Ipsius gustantis bonum esse mercimonium suum [a]non extinguitur nocte lucerna.

19 Manus suas immittit ad verticulum, & manus ejus tenent fusum.

20 [a]Volam suam pandit pauperi, & manus suas extendit egenti.

21 Non timet familiæ suæ a nive: nam tota familia ipsius vestitur [i] penulis duplicibus.

22 Cadurca parat sibi, xylinum & purpureum *est* vestimentum ipsius.

23 [a]Notus est in portis maritus ejus, considens cum senioribus regionis.

24 Sindonem conficit ac vendit, & cingulum *quod* tradit negotiatori.

25 [a]Robur & decor *est* vestitus ejus, & [a]ridet [k] ad tempora sequentia.

26 Os suum aperit [l] sapienter, & doctrina benignitatis insidet lingua ejus.

27 Speculatur [m] rationes familiæ suæ, cibumque pigritiæ non comedit.

28 [a] Assurgentes filii ejus beatam prædicant eam, maritus ejus similiter laudat eam,

29 *Dicens*: [a] multæ [n] fœminæ fecerunt strenuè tu verò [o] superas omnes illas.

30 [p] Fallax *est* gratia & vana pulchritudo, mulier reverentia Jehovæ *prædita*, ipsa laudem comparat sibi.

31 [a] Date ei de fructu manuum ejus, & laudent eam [a]in portis facta ejus.

[i] Heb. *diploidibus, quas Latini notarunt appellatione lenæ.*

[k] Heb. *ad diem posterum: synecdoche.*

[l] Heb. *in sapientia.*

[m] He. *ambulationes.*

[n] Heb. *filiæ.*

[o] Heb. *ascendis supr. omnes eas.*

[p] Heb. *falsitas gratiæ, & vanitas pulchritudo.* 1. *Pet.* 3.3. *& sequentib.*

ANNOTATIO.

1 Verborum Lemuelis] *id est, quæ Schelomo prius ad se a matre habita monimenta literarum tradidit, cùm rex esset: nam etsi mutatum est Schelomonis nomen, & servatis tantùm literis posterioribus nomē alterū a matre inditum, tamē non dubium est quin illa auditis promissionibus Dei Schelomoni puero, hoc nomine fœlicè gratulata sit, eumq; informarit in futura administratione regni. Formatum est autem nomen Lemuel sive Lemoël ver.* 4. *a blanda matre per aphæresin primæ literæ de nomine Schelomonis, & adjectionem nominis El quod est Deus fortis, significatq; Lemuel eum qui Dei fortis est.* Comportatio] *ut suprà* 30.1. Mater ipsius] *Bathschebahh certior facta de institutione Dei, ut manifestum est ex* 1. *Reg.* 1.13. *Continentur autem his verbis primùm Exordium* 2. *versus; deinde genera documentorum duo; unum, de administratione publica & rebus eò pertinentibus, usque ad vers.* 10. *alterum œconomicum, inde ad finem usque.*

2 Quid dicam] *exordium ex ἀπορίας, id est, a dubitatione; quæ sermonis qui mox subjicitur, gravitatem demonstrat evidentissimè.* Votorum meorum] *id est, pro quo non desino nuncupare vota Deo, quem unicè diligo.* 3 Ne dedito] *prius genus documentorum πολιτικῶν continens partes duas; unam, eorum a quibus cavendum est, quinque versibus; alteram, eorum quæ sunt præstanda in tota administratione, vers.* 8. *&* 9. Facientibus] *id est, fœminis, quarum causa sæpe domus, oppida, & regna universa deleta sunt.* 4 Bibere vinum] *a vide & voluptarie, ut sequens membrum ostendit, & ætiologia versus proximi.* 6 Date] *id est, ei qui præ anxietate & amaritudine animum propè est ut pereat, vinum dandum esset ut exhilaretur animo & obsit nemini, si quando dari oporteret: concessio duobus versibus.* 7 Paupertatis] *id est, mali, synecdochicè.* 8 Aperi] *altera pars documentorum πολιτικῶν ut dictum est in versum* 3. Pro muto] *qui suam causam agere & se defendere*

fendere non audet vel. potest: synecdoche. Qui jam traduntur] *id est, miseros versantes in præsentissimo vitæ discrimine justè vindicato, ut sequens versus imperat.* 10 Fœminam] *altera pars documentorum, continens encomium mulieris alphabetico ordine exaratum: quo videtur Bathschebahh Schelomonem filium præmonuisse, tum ut studiosè observaret quam sibi uxorem adjuncturus esset, tum ut sollicitè rem suam commendaret Deo & assidus precibus piam uxorem oraret, quam sola benevolentia Jehovæ offerre potest, non autem homo sua industria consequi: suprà 18.22. & 19.14. Sunt autem hujus encomii partes tres: exordium, hoc versu, propositio sive descriptio strenuæ mulieris, usque ad vers. 29. & conclusio, inde ad finem usque.* 11 Confidit] *descriptio mulieris strenuæ a corpore & spiritu: corporalis administratio continet duo membra; unum, officii erga virum suum, alterum erga familiam totam: quæ duo prolepticè hoc versu posita sequentibus exponuntur usque ad versum 25.* Spolia non defic.] *id est, tam circumfluit bonis omnibus familia ejus quàm milites spoliis expugnata urbe, aut hoste superato.* 12 Afficit eum] *de officio in virum.* 13 Quærit lanam] *de officio domestico in familiam totam.* Lanam] *id est, materiam quamlibet opificii, in quo se familia exerceat.* 16 Et accipit] *id est, dato pretio comparat, quem colat.* De fructu] *id est, ex lucro manibus facto.* 17 Accingit] *i. ut alii pensum tribuit, sic ipsa quoque est in opere.* 18 Non extinguitur] *id est, vigilantiam & diligentiam adhibet operi.* 20 Volam suam] *id est, de fructu laboru sui cum egentibus liberaliter communicat.* 23 Notus est] *id est, studium ipsius perspicitur etiam in ornamentis viri decoris & convenientibus dignitati ejus: sic enim accipiendum esse versum hunc commonstrant antecedentia & consequentia.* 25 Robur ut decor] *alter locus encomii de constitutione animi sermonumq́, & ratione quam mulier sancta servat tota vita sua.* Ridet] *hoc est, nihil est anxia aut solicita de rebus venturis, sed freta bona conscientia se comparat in omnem eventum, & ab imminentibus malis, adeoq́ morte securæ est: quæ securitas ferè ridendi verbo exprimitur: ut Ijobi 39.10. & 25.* 28 Assurgentes] *id est, sapiente hac administratione sua laudem sibi comparat, quæ sequentibus versibus conclusionis loco proponitur.* 29 Multæ] *conclusio laudativa, ut dictum est suprà in vers. 10. Sunt autem laudationis loci sumpti a comparatione, primùm administrationis aliarum mulierum, hoc versu; deinde ipsarum personarum inter se, versu sequente.* 31 Date ei] *id est, tribuite ei laudem quam officiis suis promeretur.* In portis] *id est, palam, & publica consensione omnium.*

ECCLESIASTES.

Argumentum.

LIBER Ecclesiastæ professionem continet qua Schelomo ductus spiritu Dei voluit coram Ecclesia eius testificari seriam resipiscentiam suam, & instituere omnes in via veritatis. Propterea exponit primùm rationem studiorum suorum & institutæ vitæ; deinde observationem omnium earum occupationum quibus se homines dedunt, & impias cogitationes quibus se implicant; ac postremò multiplicem administrationem tum inconstantissimorum hominum, tum Dei sapientissimi: quæ omnia (hac una excepta administratione Dei) omnino vanitatis damnat, administrationem Dei asserit, homines ad publica privatáque humanitatis officia & pietatis revocat, mortem & iudicium Dei rebellantibus denunciat, & in officio confirmat pios.

CAPUT I.

Sapiens omnia humani studii laborisq́ vanitatem in hac vita summam esse docet, tum propter hominum ipsorum, tum propter rerum vanitatem de quibus laborant: & ab experientia sua hoc argumentum confirmat de iis rebus quæ in scientia & cognitione positæ sunt.

1 VERBA [a] Ecclesiastis filii Davidis, regis, Jerusalaimis.

2 Vanitas [b] vanissima, inquit Ecclesiastes, vanitas vanissima; [c] ista omnia sunt vanitas.

3 Quid emolumenti *est* homini; ex toto labore suo quo laborat, [d] sub sole?

4 [e] Generatio una abit, & altera advenit: [f] quamvis terra in seculum permaneat;

5 Ortúsque sol, postquam occiderit sol; iterum [g] ad locum suum aspiret, [h] ubi oriatur:

6 [i] Properet ad meridiem, & circumeat ad Aquilonem, [k] conversatione sua circumiens properet [l] acer, & secundum circuitus suos revertatur acer:

7 Omnia flumina properent ad mare, nec tamen mare impleatur; [m] quocunque loci flumina properant, eodem [n] revertantur [o] properè.

8 [p] Singulę res istę [q] fatigantur, [r] non posset quisquam eloqui; non satiaretur oculus videndo, neq; impleretur auris auditu.

9 [s] Id quod fuit, idem *est* quod futurum est, & id quod fit idem *est* quod fiet, neque *est* quidquam novi sub sole.

10 [t] Est aliquid *de* quo dicitur, aspice hoc, novum est; *quod* jam fuit per secula, [u] quod fuit ante nos.

11 Non *est* memoria de prioribus: etiámque de

[a] Heb. animę *Ecclesiasticæ: sic deinceps.*
[b] Heb. *vanitatum vide Genes. 9.25 sic deinceps.*
[c] Heb. *generatio abit & generatio advenit.*
[d] Heb. *oriatur ipse sibi.*
[e] Heb. *circũiens circumvens.*
[f] Heb. *spiritus: ut Plin. lib. 2. cap. 5. vocat.*
[g] Heb. *properando.*
[h] Heb. *ad eum locum.*
[i] Heb. *spiritus: ut Plin. lib. 2. cap. 5. vocat.*
[k] Heb. *properando.*
[l] Heb. *ad eum locum.*
[m] Heb. *spiritus: ut Plin. lib. 2. cap. 5. vocat.*
[n] Heb. *properando.*
[o] Heb. *ad eum locum.*
[p] Heb. *spiritus: ut Plin. lib. 2. cap. 5. vocat.*
[q] Heb. *properando.*
[r] Heb. *ad eum locum.*
[s] Heb. *spiritus: ut Plin. lib. 2. cap. 5. vocat.*
[t] Heb. *properando.*
[u] Heb. *ad eum locum.*

de posterioribus quæ futura sunt, non erit de ipsis memoria apud *illos* qui erunt in posterum.

12 [a]Ego Ecclesiastes, [a]cùm essem rex super Israëlem Jeruschalaimis;

13 [a]Applicans animum meum ad disquirendũ & ad explorandum sapientiam de omni [a]eo quod fit sub cœlis (hæc est occupatio [a]mala quam dedit Deus filiis hominum, ut occuparent se in ea)

14 Vidi omnia facta quæ fiunt sub sole; quòd ecce, ista omnia *sint* [a]vanitas & afflictio spiritus:

15 [a]Perversum non posse corrigi, & defectum non posse [i] in numerum venire.

16 [a]Locutus ego cum [k] animo meo dicendo; ecce, ego amplificavi & adjeci sapientiam supra omnes qui præfuerunt ante me Jeruschalaimis, & animus meus [l] percepit multum sapientiæ & scientiæ.

17 Adjeci quoque animũ meum ad cognoscendum [a]sapientiam, & scientiam [m] omnis insaniæ & stoliditatis; cognovi [a]etiam hoc esse afflictionem spiritus.

[i] Heb. *numerari.*
[k] Heb. *cordi: sic deinceps.*
[l] Heb. *vidit.*
[m] Heb. *insaniarum.*

ANNOTATIO.

1 Verba] *Totus hic liber didascalicus est, constans ex duobus potissimùm documentis: unum est, de vanitate studiorum omnium mundi, quibus homo se addicit, naturæ duce; alterum, de stabilitate pietatis & reverentiæ Dei supra omnem mundum: quod posterius pluribus locis hîc illic inculcatum copiosè tandem sub finem libri explicatur. Præfigitur autem toti huic operi inscriptio, qua Schelomo consilium suum in hac scriptione, tempus, & locum explicat. Nam cùm se ipsum animam, id est personam, Ecclesiasticam nominat; operè consilium & tempus definiuntur, quo hæc verba ab ipso fuerunt habita: consilium quidem, ut abjurato fœdere atram vitam suam inde a defectione (de qua 1. Reg. 11. pessimè traducam, ut resipiscentiam profiteretur, & solenni hoc scripto reconciliatus haberetur cum Deo & cum Ecclesia, abs qua fuerat abstentus, ut loquuntur patres: tempus verò, quia hæc a Schelomone tum demum scripta sunt, cùm a Deo reprehensus esset, & resipisceret, ætate jam provecta, & comparata rerum tam multarum quæ hoc libro continentur longa experientia; ut observatum est 2. Chronico. 11. 17. Cùm autem nomina Jeruschalaima, Ecclesiam Dei intelligit, in qua tum hos sermones habuit, & cui traditos in sempiternam memoriam literis consignavit. Quamobrem sive Ecclesiasten interpretemur, id est, sermonem in Ecclesia habentem, ut pœnitentes faciant; sive Ecclesiasticum, id est, de integro Ecclesiæ adunatum; non magni interest: quia duo hæc conjuncta sunt inter se, pœnitere in Ecclesia, & in eam recipi. / Illa autem studiorum humanorum vanitas tractatur primùm γενικῶς, propositis rebus quæ tum in cognitione, tum in usu versantur, duobus primis capitibus; deinde verò κατὰ μέρος, id est, particulatim sive membratim, ab exemplis singularibus ad scientiam & usum pertinentibus, inde a cap. 3. Cæterùm hujus capitis reliquæ partes sunt tres: prima est, propositio summa de vanitate, vers. 2. & 3. quæ etiam repetitur in conclusione libri; secunda, confirmatio propositionis a nostra ipsorum vanitate & studiorum nostrorum, a ver. 4. ad 12. tertia, confirmatio a singulari ipsius Schelomonis observatione & experientia; quæ reliquo hoc capite studio scientiæ, deinceps verò aliis capitibus studio aliarum rerum accommodatur.* 2 Ista omnia] *de quibus deinceps acturus est in hoc argumento.* 3 Sub sole] *id est, in hac vita, quid est quod homo suo labore possit efficere?* 4 Generatio] *subjectio ad præcedentem quæstionem. quasi dicat, nihil profectò emolumenti humanitus potest homini accedere duabus de causis: una, a natura hominis, cùm ipse homo vanitati subjectus sit & celerrimè decedat, quatuor versibus; imo quamvis non decederet, tenuior tamen est quàm ut ea ipsa quibus operam dat vel absolutè eloqui, vel mente possit comprehendere, vers. 8. altera, a natura rerum in quibus occupatur homo, vers. 8. & sequent.* Quamvis] *amplificatio vanitatis humanæ per comparationem aliarum rerum quæ in natura sunt; quarum hæ perstant, aliæ verò etsi ad tempus disparent, tamen in statum suum pristinum revertuntur perpetua sua conversatione. quasi dicat, homo rerum omnium res vanissima est: nam neque immotus permanet, ut terra; sed momento deficit: neque postquam semel abiit revertitur, ut alia faciunt de quibus tribus sequent. sed semel mortuus ad vitam hanc nunquam revertitur.* In seculum] *hominis vani comparatione: hoc enim κατ' ἐξοχὴν non simpliciter est accipiendum, ut apparet ex Psalm. 102. 27. & 2. Pet. 3. 10.* 5 Ad locum suum] *id est, ad orientem: periphrasis, vide Psalm. 19. 6. & 7.* 6 Properet] *id est, perpetuo motu agitetur, & per cunctas res meabilis toto quo mundo confertus ultrò citrò commeet: ut loquitur Plinius lib. 2. cap. 5. & 38.* 7 Quocunque loci] *id est, aquæ in mare profluentes iterum ad eadem principia remeant; sive nubibus liquore egresso in sublime, & ex sede aëris coacto in liquorem genitu (ut ex Aristotele legendum est apud Plinium lib. 2. cap. 42.) sive aquis se mutuo implexu jungentibus terræ, & per venas illius discurrentibus, siphonumq; modo emicantibus: qua ratione manifestum est quare tot fluminum quotidiano accessu miseria non crescant, finésve suos transileant: ut loquitur idem Plin. lib. 2. cap. 65.* Revertantur] *a mari in quod influunt.* 8 Singuli res] *nimirum in quibus laborat homo sub sole: altera causa vanitatis, ut observatum est in vers. 4.* Fatigantur] *perpetua sua agitatione, ac proinde sua infirmitate in vanitatem abeunt, vers. 2. metalepsis.* Non posset] *id est, prius emoriatur homo & ipse vanitati tedat, quàm possit rerum istarum vanitatem sermone complecti, sensibus percipere, aut mente comprehendere.* 9 Id quod fuit] *exornatio superioris documenti de fatigatione & vanitate rerum omnium; tum a naturali earum corruptione, generatione, mutatione, ortu, & interitu, duobus versibus; tum a perpetua earum oblivione vers. 11. Sensus est: res istæ, facta, & eventa eadem sunt quidem specie tenus; sed mutantur in diei individua (ut vocant) singularia: sive ut paucis dicamus, omnia sunt eadem specie, sed differente numero, factis & eventis variis.* 10 Est aliquid] *id est, nihil est, quantumvis videatur novum, & inauditum sit, quod non semper fuerit antehac, aut certè aliquo tempore præcedente.*

12 Ego Ecclesiastes] *tertia pars confirmatio singularis, ut observatum est supra in vers. 1. sub finem.* Cùm essem rex] *ac proinde potentia, opibus, & facultate plus valerem quàm alii omnes ad ista exploranda: ut ipse loquitur infrà 2. 7. & 12.* Ponuntur autem deinceps singularia capita earum rerum quas Schelomo se observasse & explorasse confitetur, ad confirmandum locum de rerum istarum omnium vanitate. Quamobrem nos ea suo quæq; loco notabimus. 13 Applicans] *primum caput observa-*

obſervationum Schelomonis, de rebus ſcientia & cognitione comprehenſis, hiſtoricis atque Ethicis. Hiſtoricarum autem genera duo ponuntur, phyſica ſive naturalis hiſtoria, & geſta: incubus (inquit) comparande cognitioni rerum naturalium & geſtarum; ſed deprehendi tandem, ut res ipſas, ita earum cognitionem vanam eſſe, homini laboriоſam, & ad regnum cœlorum inutilem. Eo quod fuit] *ſive naturæ ordine productum, ut 1. Reg. 3. & 4. ſive extra ordinem a Deo aut rebus creatis effectum.* Mala] *id eſt, laboriоſa & moleſta, ut poſtea interpretatur, verſ. 14.* 14 Iſta omnia] *tum res, factaq; ipſa, tum accurata iſtorum perveſtigatio naturæ duce, ac non præeunte verbo Dei & percipiente fide.* Vanitas] *duo de hiſ rebus earumq; ſcientia hoc loco prædicantur: unum, quòd ipſæ per ſe vanæ ſunt, neque ſalutem nobis regnumq; cœlorum afferunt; alterum, quòd magis animos humanos torquent & affligunt: quorum prius verſ. ſequens. poſterius verſ. 16. & 17. explicatur.* 15 Perverſum] *i. totam hanc peritiam & perveſtigationem rerum adeò vanam eſſe, ut ne minimam rem quidem contortam corrigere, aut perditam repræſentare poſſit; nedum cœleſtem vitam ſubminiſtrare.* 16 Locutus] *tranſitio a phyſica ad obſervationem ethicam, de qua hoc & ſequente verſu.* 17 Sapientiam] *id eſt, ethicam ſive moralem doctrinam, quæ in ſapientia vitam informat, & de ſtultitia monet, eamq; fugiendam docet: periphraſis diſciplinæ moralis.* Etiam] *ut de hiſtorica notitia dictum verſ. 14.*

CAPUT. II.

Sapiens vanitatem rerum humanarum docet ab incerto illarum uſu, quem ſe expertum fuiſſe confitetur: itaq; oſtendit primùm vanitatem lætitiæ quam ex uſu vel maximarum commoditatum perceperat; deinde humanę illius ſapientiæ cum ſtultitia comparatę; ac poſtremò imbecillitatem hominis in bono ſuo fruendo, aut transferendo pro voluntate ſua; quia omnia pendent ex œconomia Dei.

1 'DEINDE quia multitudini ſapientiæ ineſt multum indignationis; & qui auget ſcientiam, auget dolorem:

[a] Heb. *cord: ſic deinceps.* [b] Heb. *cum lætitia: & vide bonum.* [c] He. *ut protraherem in vinum.* [d] Heb. *ut prehenderem.*

2 Dixi ego cum [a] animo meo, agedum, 'miſcebo *vinum* [b] lætè; fruere igitur bono: ſed ecce, etiam illud *eſt* vanitas.

3 Deriſu 'dico, 'inſanus eſt; & de lętitia, 'ecquid facit?

4 Exploravi animo meo, ut [c] continuarem potationem in carne mea (ſidq; 'animum meum ducens in ſapientia ipſa) & [d] amplecterer 'ſtoliditatem: 'uſq; dum vidi 'utrum *hoc* bonum ſit filiis hominum, quod facturi ſint ſub cœlis numero dierum vitæ ſuæ.

[e] Heb. *magnificavi opera mea.* [f] Heb. *cujuſque fructus.* [g] Heb. *pullulans arboribus.*

5 [e] Maxima opera feci; ædificavi mihi domos, plantavi mihi vineas:

6 Paravi mihi hortos & pomaria; in quibus conſevi arbores [f] quaſque fructiferas:

7 Paravi mihi piſcinas aquarum, ad irriganum illis nemus [g] ferax arborum:

8 Comparavi ſervos & ancillas, & vernæ fuerunt mihi; etiam poſſeſſio armentorum & gregum multa fuit mihi præ omnibus qui fuerunt ante me Jeruſchalaimis:

[h] Heb. *& ſymphonias.*

9 Congeſſi mihi etiam argentum & aurum, & peculium regum ac provinciarum; comparavi mihi cantores & cantatrices, deniq; delicias filiorum hominis, 'ſymphoniam [h] & quidem omnimodam:

10 Ita magnus fui & auxi *iſta* plus quàm ullus qui fuerit ante me Jeruſchalaimis; etiam 'ſapientia mea perſtante mihi.

[i] Heb. *fuiſſet pars mea.* [k] Heb. *laboraveram faciendo.* [l] Heb. *inſanias.* [m] Heb. *veniret poſt.* [n] Heb. *fecerunt: perſonale pro impерſonali: ut Ijobi. 7. 3.*

11 Cùm autem quicquid expetiverant oculi mei non ſepoſuiſſem ab eis, non cohibuiſſem animum meum ab ulla lætitia; ſed animus meus lætaretur ex omni labore meo, & hoc [i] ceſſiſſet in partem meam ex omni labore meo:

12 Reſpexi ego ad omnia opera mea quæ fecerant manus meæ; & ad laborem quem [k] laboriosè feceram: ecce autem, iſta omnia *ſunt* vanitas & affliction ſpiritus; 'ut non *eſt* emolumentum ſub ſole.

13 'Quamobrem converti me ego ut aſpicerem ſapientiam, & [l] omnem inſaniam ac ſtoliditatem. ('quid enim *facturus eſſet* homo qui [m] ſequeretur eum regem? id quod jam [n] factum eſt.)

14 'Vidi quidem ego eſſe emolumentum ſapientiæ præ ſtoliditate, ut *eſt* emolumentum 'lucis præ tenebris:

15 'Sapientem ipſum, *ut* cui *ſunt* oculi in capite; 'ſtolidum autem in tenebris ambulare: ſed agnovi ſimiliter ego eventum eundem evenire omnibus iſtis.

16 Propterea 'dixi ego cum animo meo; 'ſecundum eventum ſtolidi etiam mihi, mihi eventurum eſt: cur ergo ſapuero ego 'tum amplius? & dixi cum animo meo hoc quoque eſſe vanitatem.

[o] Heb. *ipſe ſapiens cum ſtolido.*

17 'Nam non erit memoria tum [o] ſapientis tum ſtolidi in ſeculum; quandoquidem quę jam ſunt, diebus adventuris ea omnia oblivioni traduntur: 'ecquì moritur ſapiens ipſe cum ſtolido?

18 Itaque odi hanc vitam; quia malum videretur mihi hoc opus quod fit ſub ſole: nam hæc omnia *ſunt* vanitas & afflictio ſpiritus.

19 'Odi etiam ego omnem laborem meum, quem ego elaboro ſub ſole; 'quòd relicturus ſum eum homini qui futurus eſt poſt me:

[p] Heb. *ſapiens ro comparando.*

20 'Et quis ſcit utrum ſapiens futurus ſit an ſtolidus, qui dominaturus eſt in omnem laborem meum quem elaboravero & quem [p] ſapienter comparavero ſub ſole? etiam hoc vanitas *eſt*.

21 Quapropter ego averti me, 'deſtituendo ſpe animum meum; de iſto omni labore quem elaboravi ſub ſole:

22 'Siquidem eſt homo cujus labor *confectus ſit* ſapientia, ſcientiaq; & æquitate; homini autem qui non laboraverit in illo, tradit illum *in* partem ipſius: hoc quoque vanitas *eſt*, & malum magnum.

23 Nam quid ſupereſt illi homini ex omni labore ſuo & ex affliction animi ſui, qua ille laboravit ſub ſole?

[q] Heb. *videat anima ſua bonum.* [r] Heb. *comedet.* [s] Heb. *feſtinare fruendo.*

24 Cùm omnibus diebus illius adfuerint dolores, & indignatio occupationi ejus; ne nocte quidem quieverit animus ejus? etiam hoc vanitas *eſt*.

25 'Non *eſt* bonum penes hominem; ut comedat, bibat, efficiatque ut [q] animus ſuus fruatur bono ex labore ſuo: etiam hoc vidi ego 'a manu Dei ipſius eſſe.

26 ('Nam quis [r] frueretur *eo*, & quis [s] conſeſtim

festim frueretur præterquam egoſ)
27 Homini enim qui bonus *videtur* in conſpectu ipſius, *Deus* dat ſapientiam & ſcientiam cum lætitia: peccatori autem dat occupationem ad congregandum & ad congerendum, ut tradat et qui bonus *videbitur* in conſpectu ſuo. Etiam illud vanitas *eſt*, & afflictio ſpiritus.

t Heb. *Dei ipſius* antecedens pro ſe & relativo ſuo.

ANNOTATIO.

1 Deinde quia] *Hunc verſum, quia tranſitum facit a ſcientia & cognitione animi ad uſum corporĕ animoq; communem, a ſupertore capite ad ſequdum tranſtulimus. Senſus enim eſt: cùm animadverterem non hiſtoricam ſcientiam modo, ſed ethicam quoque humanitus nunquam hominem explere, ſed ſi tota vita nihil velit aliud agere (ut ait Tullius li. 3. de oratore) ipſa tractatione & quæſitione quotidie ex ſe gigni aliquid quod cum deſiderioſa delectatione veſtigetur, & agitatione rerum ſit infinita cognitio, laborem alium ex alio nectens, aut denig; faſtidium afferens; tum retuli me ad obſervationem commoditatum omnium quæ ad hanc vitam pertinere videbantur, & exploravi ſi quid tandem earum uſus præſtaret homini. Sunt autem hujus capitis membra tria: unum eſt, de uſu commoditatum ad hanc vitam pertinentium, uſque ad verſ. 13 alterum, de uſu ſapientiæ ad vitam tranſigendam pertinentis, inde uſque ad verſ. 19. tertium, de jure ſive facultate percipiendi ex ſe bona & commoda hujus vitæ, aut ea in alios arbitratu ſuo tranſferendi, ad finem uſque.* 2 Miſcebo vinum] *verba hominis ſe ipſum ad hilariter agendam vitam cohortantis. Ponitur autem unum genus commoditatis, quo homines hilarantur: ſed ſynecdochicè comprehenduntur omnia, de quibus deinceps agitur ſuo ordine. Hic enim conſilium, deinde factum, verſ. 4. & ſequentibus; poſtremò eventus verſ. 11. & 12. proponitur: quæ omnia proleptice hi duo verſus continent: quem ordinem Schelomo ferè in ſequentibus obſervavit, priore loco rei veritatem, poſteriore judicium carnis explicando, ut infrà 3. 17.* 3 Dico] *id eſt, nunc demum ſtatuo, humano riſui lætitiæq; expenſa quæ de rebus iſtis percipitur.* Inſanus eſt] *id eſt, hominem malè ſanum arguit: metonymia.* Ecquid facit] *hoc eſt, quid emolumenti affert tandem?* 4 Animum meum] *id eſt, cùm nondum defeciſſem a reverentia Jehovæ, quæ caput eſt ſapientiæ; ſed me ipſum adhuc in cultu illius externo continerem: ſic infrà verſ. 10. Senſus eſt, adhuc integro ſtatu religionis & reipublicæ, ſivi me delabi in iſtas delicias, uſque ita ineſcari ut paulatim in Dei & mei ipſius oblivionem traducerer.* Stoliditatem] *id eſt, inirem hanc ſtoltdam viam & rationem vivendi voluptariam.* Uſque dum vidi] *id eſt, re ipſa ſenſi, facilǒq; ex me periculo fui ad reſipiſcentiam provocatus.* Utrum hoc] *ſupple, an verò ut deducant & regant animum ſuum via ipſa ſapientiæ in timore Dei.* 9 Symphoniam] *id eſt, muſicam harmoniam quamque vocis, ſoni, aut utriuſq;, & omne genus melodiæ: nam vox Hhebræa de qua tantopere interpretes laborarunt, ſignificat propriè vaſtationem: & quia ea eſt natura melodiæ, ut ex vocibus paribus diſparibuſq; item; ſonus ſimilibus & contrariis conficiatur ipſa; in quorum mixtura & temperatione alterum ab altero ita frangitur at veluti vaſtatur, ut ex omnibus concinnum aſſurgat μέλος concordiáque diſcors (ut Ovidius loquitur) propterea huic muſicæ commoditati nomen vaſtationis inditum eſt.*
10 Sapientia mea] *ut ſuprà verſ. 4.* 12 Ut non eſt emolum.] *id eſt, ut nullum eſſe iſtorum emolumentum confirmavimus ſuprà 1. 3.* 13 Quamobrem] *tranſitio ad uſum & eventum ſapientiæ mundanæ ac ſtultitiæ, quem ſecundum locum eſſe dximus ſuprà in verſum 1.* Quid enim] *occupatio, qua explicat Schelomo emphaſin pronominis, quo ſuprà uſus eſt dicens, converti me ego, & ubiq; ferè utitur. Dixerit quiſpiam, quid ergo? tùne facere potes judicium de rebus omnibus, vanitatemque earum evincere a tua unius experientia? falleris, neque enim novifti res omnes, neque potuiſti noſſe. Reſpondet, ego verò novi & potui noſcere: quia tantus ſum rex, ut omnes alios tum ſcientia, tum facultate ſuperarim. Quamobrem quiſquis amplius laboraverit in rebus explorandis & cognoſcendis, is actum (quod aiunt) egerit; nedum aquaverit me, aut aliqua cognitione vel facultate anteverit.* 14 Vidi quidem] *conceſſio elegans, de dignitate ſapientiæ præ ſtultitia in hac vita.* Lucis præ] *id eſt, videntis præ cæco, aut viſus præ cæcitate, quo modo accipiendum eſſe docet verſus ſeq.* 15 Sapientem] *id eſt, ut in viro oculato ipſius oculi tanquam ſpeculatores, & in capite tanquam in arce mirificè ad uſus neceſſarios & facti & collocati altiſſimum locum obtinent, ex quo plurima conſpicientes fungantur ſuo munere, (ut loquitur Cicero lib. 2. de natura Deorum) ita ſapienti viro ſuæ eſt ſapientiæ; qua circumſpicit multa, res bonas adhibet, & fugit contrarias.* Stolidum autem] *ut cæcum, ſine judicio & ſapientiæ luce vitam hanc tranſigere.* 16 Dixi ego] *nimirum ex ſapientia mundana, & ſpecie rerum quæ huic vitæ eveniunt judicans.* Secundum eventum] *id eſt, æquè moriuntur utriq;.* Tum] *id eſt, cùm mors invaderet me, quid profuerit mihi ſapuiſſe, iſta humana ſapientia?* 17 Nam] *confirmatio proximè præcedentis propoſitionis: nam (inquit) non tantùm mortè evaneſcit iſta ſapientia, ſed etiam memoria illius obliteratur tempore.* Ecqui] *epiphonema, tanquam indignè ferentis communem illum & perſpectum omnibus eventum mortis, qua ſapiens ipſe, ſapientia, & memoria ipſius intercidit: quæ indignatio amplificatur ſequente verſu.* 19 Odi etiam] *tertius locus de jure aut facultate percipiendi transferendive commoda hujus vitæ arbitratu noſtro: ut dictum eſt in verſum 1.* Quod relicturus] *id eſt, non poſſum ipſe toto frui.* 20 Et quis] *alterum incommodum, quod bona quæ relinquit homo non poteſt tranſferre ex animi ſui ſententia. Hæc autem duo mala proleptice hîc duobus verſibus poſita, per ὕστερον πρότερον ſequentibus explicantur.* 21 Deſtituendo ſpe] *id eſt, ſpem abjiciendo facultatis iſtius conſequendæ: nam utrumǒ revera Schelomo expertus eſt, cùm & de Rechabithamo incertus eſſet quod genus vitæ ſequeretur, & de bona regni parte avertenda intermination̄e audiviſſet, 1. Reg. 11.* 22 Siquidem eſt homo] *amplificatio indignationis & adjectionis animi, a comparatione plebei hominis cujuſq;. Non mirum eſt (inquit) ſi hanc vitam acerbam puto; cùm nemo vel tenuiſſimus ſit æquo animo perlaturus, ut bona ſua ad exterum tranſferantur.* 25 Non eſt bonum] ἐργασία *alterius partis prolepſeos, quæ poſita eſt ſuprà verſ. 19. de impotentia hominis ad utendum fruendum ex ſe bonum.* A manu Dei ipſius] *ut homo utatur fruatur bono ex animi ſui ſententia.*
26 Nam quis] *ſimilis occupatio, ut ſuprà verſ. 13. quaſi dicat, Ego verò hoc poſſum confirmare. ſi quiſquam poteſt; quis alios & commodorum abundantia & facultate ſupero, diligentiaque mea comparavi.*

27 Sapi-

27 Sapientiam] *ad comparandum bona.* Cum lætitia] *id est, læto & hilari eorum usu.* Peccatori] *id est, homini quem improbat, aut quem ut improbum his molestiis exagitare placuerit.* Etiam illud] *animum tantopere insudare acquirendis bonis, quibus neque uti ipse possis, neque ex libito refundere: conclusio sermonis, ut suprà vers. 24.*

CAPUT III.

Schelomo ex temporis conversionibus confirmans rerum omnium instabilitatem & variationem, profectam ex sapientissima Dei administratione homines occupantu & adreverentiam sui revocantis; docet id ipsum ab exteris exemplis eorum qui inhumanè opprimunt & qui opprimuntur: & disceptationes quas sensus carnis ex ista administratione dictare solet homini, graphicè exprimit.

1 CUIQUE sua *est* tempestas, & tempus cuiq; voluntati sub cœlis:

2 Tempus pariendi & tempus moriendi, tempus plantandi & tempus extirpandi *quod sunt* plantatum:

3 Tempus occidendi & tempus curandi, tempus rumpendi & tempus ædificandi:

4 Tempus flendi & tempus ridendi, tempus plangendi & tempus saltandi:

5 Tempus projiciendi lapides, & tempus congerendi lapides, tempus amplectendi & tempus longè recedendi [a] ab amplexu:

[a] He. *ab amplexando.*

6 Tempus acquirendi & tempus perdendi, tempus servandi & tempus abjiciendi:

7 Tempus lacerandi & tempus consuendi, tempus silendi & tempus loquendi:

8 Tempus amandi & tempus odio habendi, tempus belli & tempus pacis.

9 Quid emolumenti *est* ei qui facit, in eo in quo ipse laborat?

10 Vidi hanc *esse* occupationem, quam dedit Deus filiis hominum ut occupent se in ea:

suprà, c. 13.

11 *Ipsum* unumquodque facere pulchrum suo tempore; etiam [b] quamdiu seculum est proponere [c] animo illorum (excepto eo quod non assequitur homo) opus quod facit ipse Deus; a principio usque ad finem.

[b] Heb. *cum ipso seculo.*

[c] Heb. *cordi: sic deinceps.*

12 Novi non esse bonum penes illos; nisi ut lætetur *quisque*, & ut faciat bonum in vita sua:

supr. c. 2. 25.

13 Quin etiam quicunque homo comedit & bibit fruiturque bono ex toto labore suo, *id* donum Dei esse.

14 Novi quicquid facit Deus, id esse [d] semper; ad illud nihil posse addi, & de illo nihil posse detrahi: Deumque ipsum facere, ut timeant *homines* a facie ipsius:

[d] Heb. *in seculum.*

15 Id quod fuit jam esse, & quod futurum est jam fuisse: Deum ipsum denique repetere inter se [e] consequentia.

[e] Heb. *consequens: enallage numeri.*

16 Nam adhuc respiciens sub sole; loco juris ibi improbitatem, loco inquam justitiæ ibi improbitatem esse:

17 Dixi ego cum animo meo, justum & improbum ipsum judicaturus est Deus; quia tempus *quidem* est cuique voluntati; sed [f] qui præest toti isti facto, ibidem est.

[f] Heb. *qui super totum hoc factum ibi.*

18 Dixeram ego cum animo meo secundum rationem [g] humanam, cùm declararet eos ipse Deus; & viderem hos bestias esse illis:

[g] Heb. *filiorum hominis: sic infr. ver. 21.*

19 Eventum filiorum hominis similem esse eventui ipsius bestiæ, & eventum eundem illis esse; ut moritur hæc, ita mori illum; & spiritum eundem omnibus ipsis esse: itaque præstantiam hominis præ bestiis nullam esse, sed omnia ista esse vanitatem:

20 Horum unumquodque ire in locum eundem; unumquodq; esse ex pulvere, & unumquodque redire in pulverem.

21 Quis animadvertit spiritum humanum qui ascenderit sursum, & spiritum bestiæ qui descenderit infra terram?

22 Quapropter [h] videbatur mihi nihil esse bonum, quàm ut lætaretur homo in operibus suis, eò quòd ea sit pars ejus: quis enim adducat eum ut videat id quod futurum est post ipsum?

[h] Heb. *vidi bonum.*

23 Sed [i] rursus ego cùm viderem omnes oppressos qui afficiuntur sub sole (nam ecce lachrymæ eorum qui opprimuntur, quibus nullus est consolator, aut *evadendi* e manu opprimentium se virtus; quibus denique nullus *est* consolator)

[i] Heb. *rursus ego & vidi.*

24 Laudabam primùm ego mortuos ipsos qui jam sunt mortui, præ vivis qui vivunt adhuc:

25 Sed melius visum est postea utrisque hactenus non fuisse, non [k] expertum esse factum istud pessimum quod fit sub sole.

[k] Heb. *vidit.*

[l] Heb. *facti sui.*

26 Videbam enim ego omnem laborem & omnem æquitatem [l] factorum suorum ipsam esse invidiæ homini a proximo suo. Etiam hoc vanitas *est*, & afflictio spiritus.

ANNOTATIO.

1 Cuiq;] *Hactenus Schelomo de sua ipsius & singulari experientia in cognitione usuq; rerum humanarum: nunc autem transiturus ad observationem factorum & eventorum quæ percepit in alus, transitum parat posita sententia hac generali; qua tum præcedentem doctrinam confirmat, tum sequentium fundamenta jacit. Sensus enim est, nihil mirum esse, quòd & omnem scientiam humanam & usum istius mundi in vanitate posuerit; quia ut fluunt semper & volvuntur ac revolvuntur perpetua conversione tempora, ita etiam res omnes, consilia, facta, & eventa, denique omnia quæ sunt in tempore instabilitati temporis subjecta sunt; ideoq; semper fieri ut unum pereat, alterum succedat pereunti, & omnia suis vicibus eveniant. Non enim his verbis docet quid sit ex jure fieri, aut mitti; sed quid fiat in rerum natura, & quid eveniat. Cuiq; autem, numerum res, personæ, facto, & eventui in toto hoc mundo.* Voluntati] *id est studio & consilio, quod de quacunq; re, persona, facto, aut eventu initum est. quasi dicat, omnia intus & foris corpore & animo instabilitati temporum subjecta sunt: unus deus supra cœlos sempiternam stabilitatem ubiq; obtinet.* 2 Tempus pariendi] *id est, tempus quo paritur, & sic deinceps.* 3 Rumpendi] *quo destruitur diruiturq; quod ædificatum fuerat.* 9 Quid emolumenti] *conclusio ex superiore propositione, confirmans quod dictum est*

eſt ſup.1.3.*Rerum(inquit)inſtabilium inſtabile eſt,adeoq; nullum emolumentum: Iſta autem omnia ſunt inſtabilia:itaq; rerum iſtarum emolumentum ad neminem,quantumvis contendat:pervenire potest.quod ut melius intelligatur,utitur Schelomo commoratione,uſque ad verſ.16.* 10 Vidi] *hujus commorationis partes ſunt tres,binis verſib.diſtinctæ:prima eſt,Deum omnes iſtas res hominiex hibere, & mutationibus præeſſe juſtiſſima adminiſtratione & convenientiſſima;ſecunda,hominem non amplius poſſe uti aut perciſere, quam videtur Deo;tertia,hanc æternam eſſe legem adminiſtrationis Dei,quam nemo queat infringere; & quidem propter finem ſanctiſſimum.* 11 Pulchrum]*id eſt,bonum,decorum,& omnibus numeris conveniens,denique pro modo juſtiſſimæ ſapientiæ ſuæ tum gloriæ ipſius,tum peccatu noſtris vanitatiq; reſpondens.*Etiam] *ampliſicatio,qua oſtendit Deum non nunc demum adminiſtratione iſta ſed ſemper omni memoria uſum & uſurum eſſe.* Excepto eo]*id eſt,præter illud genus operum,quæ hominis captum ſuperant, & quod Deus ſibi aſſervat in arcano conſilio ſuo.* Opus]*in quo occupent ſe,ut præcedente verſ.* Aprincipio] *ſeculi,id eſt,in æternum,quàm diu ſeculum eſt.* 12 Ut lætetur]*id eſt,alacriter conquieſcat in iis quæ exhibet Deus,& vitam tranquillè juſteq; agat.* 14 Id eſſe]*nunquam ſecus eſſe quàm placuit Deo.* Timeant]*revereri & pendere a nutu ipſius diſcant; quod prius abjecit homo,& quo omnibus modis miſericorditer a Deo revocatur.* 15 Repetere]*id eſt,efficere adminiſtratione ſua,ut res aliæ aliis ſuccedant, & per vices revertantur,quaſi in orbem agerentur.Locutio ſumpta a ſphæra cæleſti, quæ moderatur tempora. quaſi dicat,facit ut ita revolvantur quæ ſunt in tempore,quemadmodum tempus ipſum, quod ea continet, revolvitur.* 16 Nam adhuc]*jam venit Schelomo ad confirmationem vanitatis & inſtabilitatis univerſi,ab obſervatione exemplorum quæ percipit foris.Eſt autem in hoc capite primum exterorum exemplorum genus de opprimentibus & oppreſſis. In quo exemplo explicando primùm exponit Schelomo factum,hoc verſu;deinde verum judicium de eo,ſequente verſu;ac poſtremò judicium ex ſenſu carnis profectum,uſque ad finem capitis:quem ordinem a Schelomone teneri monuimus ſuprà 2.2.* Loco juris]*id eſt, pro juſtitia in mundo injuſtitiam coli.* Ibi]*ſub ſole,in præſente ſeculo.* 17 Dixi]*id eſt,poſtremò ſtatui & concluſi cum animo meo;poſtquam emerſi ex illis diſceptationibus carnis, quæ deinceps exponuntur.* Tempus quidem eſt]*id eſt,habent quidem injuſti ſuum tempus, quo animos ſuos injuria expleant; ſed alterum tempus ſuccedet, & jam jam Deus præſens de illorum violentia cognoſcit:ſic exponendum eſſe locum hunc cõmonſtrat alter infrà 5.8.* 18 Dixeram]*narratio carnalis diſceptationis atque judicii, tum de opprimentibus,uſque ad verſ.23.tum de oppreſſis,inde ad finem uſque.* Declararet] *id eſt,faceret ut innoteſceret mihi,perſpectaq; eſſet illorum violentia.* Hos beſtias eſſe]*id eſt,involare & urruere beſtiarum more,ut verent illos: quod proverbio dicitur,homo homini lupus.* 19 Eventum]*quaſi dicat,ex factorum ſimilitudine ſimilem utriſque eventum eſſe ſtatuebam, eandem mortem, eademq; mortis conſequentia.*
21 Quis animad.]*ironica confutatio, qua utitur caro adverſus piam doctrinam de differentia inter animas & eventa ex morte.quaſi dicat,audio quidem neſcio quid ſuſurrari de ſubſtantia animæ humanæ,cœleſtem eam eſſe,& morte ad cœlos tranſcendere; beſtiarum contrà animam terrenam quandam facultatem eſſe corporibus ita adhærentem,ut ſine ſuo ipſius interitu anima beſtiæ nunquam a ſuo corpore ſeparetur: ſed quis horum alterum,aut utrumq;,vidit? certum eſt ex communibus factis & eventis quæ ante oculos ſunt, idẽ de utroq; judicium facere.* 22 Quàm ut lætaretur]*in hac vita; ac nihil de futura vita ſolicitus eſſet, quam boni prædicant.* Quis enim]*etiologia cur non judicet caro curandam eſſe ſibi futuram vitam,ſed abutendum præſentibus: nam (inquit) unde proficiſceretur hæc vita? quo autore ad hominem perveniret? aut qui certò eam cognoſceret? ut ſuperiore verſu.* 23 Sed rurſus]*hunc verſum & ſequentes, quia ad ſuperius argumentum & ſpeciem planè pertinent (ut oſtendimus ſuprà in verſ. 16.) hoc capite concluſimus. Senſus autem eſt, Schelomonem animadvertiſſe fieri non poſſe ut homo perpetuo curſu rerum ſecundarum in hac vita utatur,hoc verſ.ac proinde in aliam ſententiam adductum eſſe,tribus ſeq.* Nam ecce] *hypotypoſis,qua exprimit Schelomo præſentes omnibus ætatibus & graviſſimas calamitates; quaſi omnes homines in rem præſentem vocans.* 24 Laudabam]*id eſt,mortem anteponebam vitæ.* 25 Utriſque] *nimirum vita,& morte.* 26 Videbam enim]*etiologia, cur meliorem conditionem ejus qui nunquam fuerit,caro exiſtimet: nam (inquit) cùm duo ſint ſtudia a natura indita;unum,ut lætetur homo:alterum, ut faciat bonum in vita ſua,ſuprà verſ.12.vidi neutrum hominis integrum aut ſalutare eſſe; ſed invidiam homini conciliari utriuſq; nomine: tanta eſt aliorum in alios inhumanitas.* Hoc] *id eſt,totum hoc ſtudium, totaq; diſceptatio & judicium carnis,de quo inde a verſ.18.*

CAPUT IIII.

Schelomo rerum omnium inſtabilitatem vanitatẽmq; confirmat ab exemplo pigrorum,avarorum a ſocietate hominum abſtinentium,& regum in ſua imprudentia obſirmatorum,ac denique regnorum omnium.

1 'STOLIDUS 'complicat manus ſuas, & 'conſumit carnem ſuam,*dicens*,

2 'Meliorem eſſe [b] plenam volam quietis, plenis pugnis moleſtiæ & afflictionis ſpiritus:

3 'Sed [c] rurſus ego vidi *hoc eſſe* vanitatem ſub ſole.

4 'Eſt unus *aliquis* cui deeſt ſecundus, cui tũ filius tum 'frater deeſt; 'nec tamen *eſt* finis omni labori ejus, 'etiam oculus ejus non ſatiatur divitiis;*ut dicat*,Eccui ego laboro, quòd deſtituo animam meam bono? etiam hoc vanitas & occupatio [d] mala *eſt*.

5 'Meliores *ſunt* duo quàm unus;quia eſt ipſis præmium bonum ex labore ſuo;

6 'Nam ſi cadant, eorum unus erigit ſocium ſuum; 'væ autem illi, unico illi qui ceciderit, cùm non adſit ſecundus ad erigendum illum.

7 Etiam ſive cubent duo, [e] concaleſcunt ili, unicus autem quomodo incaleſceret?

8 Sive fortior ſit altero unus quiſpiam, ipſi ambo obſiſtent ei: 'denique filum triplicatum non citò abrumpitur.

9 'Melior *eſt* puer indigus & ſapiens; rege ſene & ſtolido, 'qui neſcit admoneri amplius.

10 'Nam *ille* e [f] vinculis prodit ad regnandum: 'cùm *hic* etiam in regno ſuo naſcatur pauper.

11 'Vidi

[a] Heb. *comedit.*
[b] Heb. *plenitudinem volæ quietis, plenitudine pugnorum, &c.*
[c] Heb. *reverſus ſum ego & vidi ut ſuprà.* 3.23.
[d] Heb. *mali.*
[e] Heb. *caleſcet illis.*
[f] Heb. *domo vinctorum.*

11 [a] Vidi omnes viventes qui ambulant sub sole, [g] adjungentes se puero illi [a] secundo qui staturus est loco hujus:

12 [a] Non esse finem ulli populo; [h] [a] de ullo qui præsit ipsis etiam posteros non lætaturos esse: nam [a] hoc quoque vanitas est & afflictio spiritus.

[g] Heb. *cum puero illo.*

[h] Heb *ad ullum qui sit ante ipsos, etiam posteros non lætaturos de eo.*

ANNOTATIO.

1 Stolidus] *Secundum exemplorum exterorum genus, ad confirmandam vanitatem, quam prædicavit, pertinens. Est autem hoc genus de vanitate & malis quæ non aliunde accedunt, ut in superiore genere; sed quæ ab ipsis hominibus in se proficiscuntur: quo in genere tria exempla ponuntur hoc capite: primum est de stolido & desidioso, tribus versibus; secundū, de avaro & sordido, qui sine ulla causa aut specie justi sinbiat quæstui, suo magno malo, a vers. 4. usque ad 9. tertium, de rege aut quibusvis potentioribus, qui stultis animi sui studiis abducuntur: quæ duo posteriora exempla elegantissimè illustrantur per comparationem contrarii.* Complicat] *ut Prover. 6. 10. & 24. 33.* Carnem tuam] *id est, se ipsum, cùm tandem exhauriatur sine.* 2 Meliorem] *id est, statuit sibi melius esse ut possideat parum (ita enim neq; se fatigat ipse rebus comparandus, neque earum nomine ab aliis fatigatur) quam ut multum obtineat se ipse conficiendo, aut malum ab aliis accersendo. quasi dicat, piger longè melius secum agi existimat, quàm cum iis qui se ipsos labore cruciant, aut rerum partarum nomine ab aliis cruciantur: deniq; omnium maximè se putat sapere, Proverb. 26. 16.*

3 Sed rursus] *id est, ut studia illa mea & actiones, de quibus capite 2. exemplaq; opprimentium & oppressorum, de quibus capite 3. vanitati annumeravi: sic etiam rursus pigritiam agnovi vanam esse.* 4 Est unus] *secundum exemplum, videlicet avari: ut dictum est in vers. 1.* Frater] *id est, cognatus, gentilis, vel necessarius aliquis.* Etiam oculus] *id est, ne tum quidem expleretur animus ejus, si tantum possideret quantum cernit oculo.* 5 Meliores] *exornatio superioris documenti de vanitate avaritiæ istius μισανθρώπου, a contrario; per contentionem fructuum qui ex sociali vita percipiuntur, & damnorum ex solitaria, quasi dicat, melius cum illo agitur, meliusq; illo quam his succedit.* 6 Nam si cadant] *expositio præmii quod modò dictum est, ab exemplis corporeis; quæ synecdochicè omnibus fructibus accommodanda sunt sociali vitæ.* Væ] *non imprecantis, sed malum eventurum denuntiantis verba.* 8 Denique filum] *id est, imò valentiores erunt, quò plures inter se operas consociaverint: proverbiale dictum.* 9 Melior est] *tertium exemplum, ut diximus in vers. 1. quod similiter exornatur per comparationem contrarii.* Qui nescit] *id est, obfirmato & pervicace in stoliditate sua; cui ex adverso sapiens opponitur, cujus proprium est in sapientiæ monitis proficere, ut Prover. 1. 5. & 10. 8.* 10 Nam ille] *ætiologia duplex: prior est a constitutione personarum de quibus agitur, hoc ver; posterior a constitutione popularium, ver. 12.* Cum hic] *id est, cùm utcunq; a natura hæres videatur regni, tamen inde ab ortu suo pauper sit primùm quidem mente & consilio, deinde etiam re ipsa; ut qui inopia consilii in paupertatem maximam detrudatur: sic enim pauperū appellationem menti quoque attribuit Schelomo Proverb. 29. 13.* 11 Vidi] *hypotyposis rerum novarum & mutationis subitæ in regno imprudenter administrato; quasi subjiciat oculis dementem senem deturbatum de solio, sufferctumq; puerum.* Secundo] *id est, qui secundus regnat, ut sequentium verborum epexegesis docet.* 12 Non esse finem] *id est, populares & subditos nunquam sua sorte contentos esse, ac ne sapienti quidem regi plurimùm acquiescere: propterea non esse mirum si malè insipientibus accidat.* De ullo] *quasi dicat, non in præsentia tantùm populum inconstantem esse, sed etiam semper futurum.* Hoc quoque] *nimirum regnare ipsum, & plurimum auctoritate posse.*

CAPUT V.

Schelomo rationem docet qua homines sibi a superiorum vanitatum studiis cavere possint, nimirum reverentia Dei, sanctisq; cogitationibus de providentia & administratione ejus: deinde vanitatem explicat quæ possessioni ipsorum fructum terræ inest, usumq; docet a natura nobis attributum.

1 [a] OBSERVA pedem utrumq; tuum [a] cùm adis domum ipsius Dei, ut [a] propiùs sis [a] ad audiendum potius quàm *ad* dandum *donarium* stolidorum *aut* sacrificium: nam hi nō advertunt [a] se facere malum.

2 Ne acceleres ore tuo, & animus tuus ne festinet [a] proferre quicquam coram ipso Deo; [a] nam Deus ipse in cœlis *est*, tu autem super terram; [a] idcirco sunto verba tua pauca:

3 [a] Quia ut prodit somnium multa occupatione, ita [a] vox stolidi multitudine verborum.

4 Cùm nuncupaveris votum Deo, ne differto persolvere illud; nam [b] non oblectatur stolidis: id quod voveris, persolve.

5 Melius est ut non voveas, quàm ut voveas ac non persolvas.

6 [a] Ne permittito ori tuo ut peccato obstringat [a] carnem tuam; & ne dicito [a] coram angelo illo [a] errorem istud esse: ([a] ecquid efferveſceret Deus ipse propter vocem tuam, & perderet opus manuum tuarum?

7 [a] Nam ut multitudini somniorum vanitates, ita verbis multis inerunt) sed [a] Deum ipsum reverere.

8 [a] Si oppressionem pauperis, [c] interversionemque juris ac justitiæ videris in ipsa provincia; ne mireris [a] de ista voluntate: nam [a] altus superior alto observat, [a] imò [d] altissimus superior istis.

9 [a] Jam [a] emolumentum terræ pro omnibus *est*; [a] *pro* rege *emolumentum* agri culti.

10 Qui amat pecuniam, [a] non satiatur pecunia; & qui amat ullam multitudinem *quæ* non *sit* proventus: etiam hoc vanitas est.

11 [a] Cùm multum est bonum istud, multi sunt qui comedunt ipsum: quid ergo commodi domino ejus obvenit præter aspectum oculorum ipsius?

12 [a] Dulcis *est* somnus illius qui servit, sive parum sive multum comederit: [a] saturitas autem ipsius divitis non permittit ei ut dormiat.

13 [a] Est malum [c] efferens ægritudinem *quod* vidi sub sole: divitiæ quæ asservantur domino suo

[a] Heb. *propinquus ad audiendum.*

[b] Heb. *non est oblectatio in stolidis. Deut. 23 21 Proverb. 20. 25.*

[c] Heb. *rectum.*

[d] Heb. *abit: plurale pro singulari superlativo, mysterium S. Triados notans, ut Josh. 24. 19.*

[e] He. *agrum: metonymice sic infra vers. 16.*

ſuo in malum ipſius,

14 Aut pereunt divitiæ illæ in occupatione [f] mala; ita ut *quem* genuit filium, non *habeat* in manu ſua quicquam.

15 Quemadmodum prodiit ex utero matris ſuæ, nudus [g] iterum abit ut venerat: & quicquam non reportat labore ſuo, quod deferat in manu ſuam.

16 Quamobrem etiam hoc malum eſt afferens ægritudinem; omnino prout venit, ita abit: ecquid emolumenti eſt ei, quòd laboraverit vento,

17 Etiámque omnibus diebus ſuis in tenebris comederit; id eſt, indignatione multa, & ægritudine ſua, & ferventeira?

18 Ecce quod vidi ego, [h] bonum pulchrum eſſe comedere ac bibere, & [i] frui bono ex toto labore ſuo quo laborat ſub ſole numero dierum vitæ ſuæ, quos dat ei ipſe Deus: nam ea *eſt* pars ejus.

19 Etiam cuicunque homini dedit ipſe Deus divitias & facultates, & cui copiam fecit comedendi ex illis & percipiendi partem ſuam, ac lætandi de labore ſuo: hoc donum Dei eſſe.

20 Quòd ſi non multum, recordetur diebus vitæ ſuæ Deum ipſum [k] annuere lætitiæ animi ipſius.

[f] Heb. *mali*: ut ſupra 4.4

[g] Heb. *revertitur abeundo*

[h] Heb. *bonū quòd pulchrū ſit. trajectio.*

[i] Heb. *videre bonum.*

[k] Heb *teſtimonium perhibere lætitiæ cordis.*

ANNOTATIO.

1 Obſerva] *Hujus capitis documenta ſunt duo: unum eſt de officio noſtro erga Deum & proximos, quod Schelomo de induſtria iſtis generibus vanitatu ſubjicit, de quibus hactenus, veluti certiſſimum pharmacum adverſus illa, per digreſſionem, a verſ. 1. uſque ad 9. ſecundum eſt explicatio tertii exterorum exemplorum generis, de vanitate bonorum quæ etiam legitima via ab hominibus comparantur, ad uſum præſentis vitæ pertinentium, inde uſque ad finem capitis. Sunt autem in digreſſione hac duo capita: de reverentia quam exhibere nos convenit Deo, quinque verſibus; & de judiciis ſermonibus q, noſtris temperandis coram Deo & hominibus, tribus ſeq. Quod autem hîc dicat, obſerva, &c. perinde eſt quaſi dicat, neque tibi de ſapientia tua, neque de rebus tuis, neque de potentia tua ad alios opprimendos, neque de ſufficientia (ut ita dicamus) tui ipſius præ aliis tibi gratulator (nam hæc quatuor vanitatis genera in ſuperioribus capitibus ex ordine poſita ſunt) ſed quicquid eſt penes te, Deo acceptum fer to, ipſum quam reverentiſſimè adito, audito, colito, atque honorato.* Cùm adis domum] *quod tibi omnino faciendum eſt, ſi ſapias & noris bona tua.* Ad audiendum] *id eſt, obſequendum legi Dei quæ in domo ipſius exponitur. quaſi dicat, Vide ut te ipſum potius tradas ei, quàm ſacrificia: ſic 1. Schem. 15. 22.* Se facere malum] *ut dictum eſt ſacrificium improborum eſſe abominationi Jehovæ, Proverb. 15. 8. & 21. 27.* 2 Proferre quicquam] *ſive petendo a Deo, ſive promittendo; ne agas inconſideratè.* Nam Deus] *id eſt, ſummus & infinitus eſt; ac proinde nihil abjectiſſima tenuitas noſtra ad ampliſſimam majeſtatem ejus.* Idcirco] *ut commodius tibi caveas a feſtinatione & offenſa ejus: vide Matth. 6. 7.* 3 Quia ut prodit] *id eſt, ut multitudo occupationum ſomnium creat, ita multitudo verborum non poteſt ſtultis aliquid non gignere atque profundere.* Vox ſtolidi] *id eſt, ſermo ſtultus, quali utuntur ſtolidi peccatores.* 6 Ne permittito] *id eſt, neque verbo, neque cogitatione obtrectes adminiſtrationi Dei; quaſi res per fortunam aut imprudentem adminiſtrationem accidant: ſecundum documentum, ut diximus in verſum 1.* Carnem tuam] *id eſt, te ipſum: ſynecdoche.* Coram angelo illo] *nimirum Chriſto, de quo Exod. 23. 20. & ſequentibus. quaſi dicat, ne quidem in corde tuo dicito, cujus cognitor eſt Chriſtus angelus fœderis, Malach. 3. 1.* Errorem iſtud eſſe] *quo arguntur iſta de quibus verſ. 8.* Ecquid efferveſceret] *ut interminatus eſt Deus ibidem, Exod. 23. 21.* 7 Nam ut multitudini] *ætiologia non abſimilis ei quam adhibuit in ſuperiore documento, verſ. 3. nihil (inquit) proderunt excuſationes apud Deum. ſi ita offenderis; neque majoris fient quàm ſomnia vaniſſima: Proverb. 10. 19.* Deum ipſum] *nimirum illum angelum, ſervatorem & ducem populi ſui.* 8 Si oppreſſionem] *hîc nominatim occurrit Schelomo vanitati, quàm expreſſit cap. 3. & 4. & confirmat pios.* De iſta voluntate] *id eſt, improbo hominum ſtudio.* Altus] *Deus qui in cœlis eſt, ſuprà verſ. 2. & omnem altitudinem humanam numeris omnibus excellit.* Imò altiſſimus] *cujus infinita eſt altitudo, omnia obſervans velut infinitis oculis: ut figuratur Jechezkel. 1. 18. & 10. 12. & Zecarjæ 3. 9. & 4. 10.*

9 Jam] ἀνάκρισις *ſive regreſſio ad inſtitutum ſermonem de vanitate rerum omnium. Eſt autem hîc tertium exemplum exterum, quo tranſitur per comparationem bonorum inter ſe. quaſi dicat, hæc ergo eſt bonorum omnium quæ ab homine comparantur vanitas: cúmque horum bonorum duo ſint genera; alia quæ ex ſe ad vitam quodammodo conferunt, ut proventus terræ; alia, quæ non ipſam quidem vitam adjuvant, ſed illorum ſunt adminicula; quod de bonorum vanitate diximus, ad utrumq; genus pertinet: utriuſque enim ſtudium & poſſeſſio, vanitatis eſt.* Emolumentum terræ] *contentio ſive comparatio horum bonorum inter ſe, 2. verſibus: nullum, inquit, bonum quod fortuitum vocant, tam eſt homini neceſſarium quàm fructus terræ, ſine quo ne reges quidem ipſi vivere poſſent: de altero non vivitur.* Pro rege] *hanc interpretationem ut germanam & convenientem optimè, amplexi ſumus, quam confirmant diſtinctiones veteris codicis manu ſcripti ex bibliotheca Illuſtriſſimi Principis Electoris Palatini.* 10 Non ſatiatur] *non poteſt ex pecunia ipſa ſine permutatione tolerare vitam ſuam.* 11 Cùm multum] *id eſt, etiam iſtius boni, de quo nunc agitur, ut tritici, vini, & ſimilium, copia magna poſſeſſori vana eſt; ac non tantùm pecuniæ, de qua ſuperiore verſ.* 12 Dulcis eſt] *ampliſicatio. quaſi dicat, non modò inutilis eſt, ſed etiam moleſta; adeò ut melius ſit ſervo quàm domino, & quieſcat ſuavius.* Saturitas] *id eſt, copia illa maxima qua abundat & circumfluit: ſic accipitur Proverb. 3. 10.* 13 Eſt malum] ἐξαγγελία, *exornatio, ſive ſingularis explicatio vanitatis, de qua modò dictum eſt. Hanc autem ſic explicat proœpticè: hoc bonum quod non tantùm vanum, ſed ægrum quoque eſſe diximus, vanitatis evincitur duobus modis: Nam aut ipſum domino ſuo ruinam affert, aut repentè manibus domini viventis videntiſque elabitur. Quæ duo membra prolepſeos his duobus verſibus poſita, exponuntur per ὕστερον πρότερον hoc & ſequente capite.* In malum ipſius] *ut exponitur capite ſequente.* 14 In occupatione] *id eſt, quamvis ille contendat laboriosiſſimè in conſervando & augendo bono.* Ita ut] *id eſt, ipſe cum poſterus*

pauper sit; quo modo amplificatur istius hominis calamitas. 16 Laboraverit vento]*id est, frustrà opes labore cumulaverit, quæ momento quasi ingruentibus ventis dissipentur: proverbialis loquendi forma, qua vanitatem istius boni explicat, ut etiam molestiam seq. versu.* 18 Ecce quod vidi] *propositio judicii quod fecit Schelomo de usu istius boni, expensa ejus (sicut aliorum antèà) vanitate: simile est suprà 3.22.* 20 Quòd si non multum]*supple, est illud quod dederit Deus; ex superiore versu.* Recordetur]*id est, hoc saltem statuat, Deum sibi gratiosum esse; & utcunq; tenuia sint bona quæ ab illo accipit, tamen ad explendum lætitia animum hominis satis esse: quia natura paucis contenta est, adjuncta vero pietate quæstum maximum habet, 1. Timot. 6. 6. & sequentibus.*

CAPUT VI.

Schelomo pergens in explicanda vanitate istorum bonorum, demonstrat eam tum ex eo quòd non semper pennes eundem dominum permanent, sed hâc illâc commeant; tum etiam quòd neque dominum suum, neq; si a vanitate vindicant: denique nihilo faciunt meliorem quemquam.

1 [a] EST malum quod vidi sub sole, idque maximum super homines:
2 Viro cui dederit Deus ipse divitias, facultatesque, & honorem, & cujus animus non destituatur ulla re qua delectetur, cùm huic non facit copiam Deus ipse fruendi re illa, sed vir alienus fruitur illa: hoc vanitatem & ægritudinem pessimam esse.
3 Si gignat quis centenos *liberos*, & annis multis vivat; quamvis multi sint dies annorum ejus, si anima ejus non satietur bono illo, adeoq; sepultura non sit ei; [a] dico, meliorem esse eo abortivum.
4 [a] Nam in vanitate venit, & in tenebris ambulat, ac in tenebris nomen illius obtegitur.
5 *Hic* etiam solem non vidit, neq; expertus est; [a] tolerabilius est huic quàm illi.
6 [a] Etiam si vivat bis mille annos, & bono non fruatur; nónne in locum eundem hi omnes abeunt?
7 [a] Ut omnis labor hominis [a] obveniat ori ipsius, etiam [b] desiderium ejus non expletur.
8 [a] Nam quid amplius est sapienti, quàm stolido ipsi? quid ad pauperem fruens, [a] dum ambulant coram viventibus?
9 [a] Melior est, *inquies*, [a] inspectio oculorum, quàm [c] cursus desiderii: etiam hoc vanitas est & afflictio spiritus.
10 [a] Quicquid sit, [a] jam inditum est nomen ejus, & cognitum eum esse hominem; neque posse contendere cum [a] eo qui valentior est ipso.
11 Cùm adsunt res multæ, multiplicant vanitatem; quid amplius isti homini *est*?
12 Nam quis novit quod bonum est homini in hac vita numero dierum vitæ [d] vanissimæ suæ, quos transigit velut umbram? [e] quis *est* qui indicaturus sit homini [f] id quod [a] instat ipsi post-hac sub sole?

[a] Heb. *quies hoc præ illo.*

[b] Heb. *anima: ut Psal. 27. 12. & infrà vers. 9.*

[c] Heb. *inanima.*

[d] Heb. *vanitatis suæ.*

[e] Heb. *qui qui: v. s. ipsos; in celeritate sermonis frequens.*

[f] Heb. *id quod est post ipsum.*

ANNOTATIO.

1 Est malum]*Explicatio prioris membri prolepseos, quæ posita est sup. 5. 13. de bonis istis quæ domino suo ruinam quodammodo afferunt, usq; ad vers. 7. Sunt autem hujus capitis duæ partes; una, explicatio ista membris prolepticis; alter, conclusio superioris membri de hoc vanitatis genere, per concessionem elegantissimam, a vers. 7. ad finem usq;.* 3 Dico]*ex ratione carnis; ut Iyobi 3.* 4 Nam]*confirmatio judicii quod modò dictum est, per comparationem status in quo uterque versatur, tum vir ille liberis & annis abundans, hoc versum abortivus, vers. sequent.* In vanitate]*id est, vanus est illius ortus, progressus, & interitus, miseriisq; cumulatus; quæ tenebrarum nomine significantur.* 5 Etiam solem non vidit]*id est, abortivus in ipso ortu finem miseriarum fecit, quæ communes sunt hominum sub sole.* 6 Etiam si] *amplificatio per gradationem hypotheticam vitæ quàm longissimæ.* Hi omnes] *nimirum hic bis millenarius, annosus, & abortivus, de quibus modò dictum est.* 7 Ut omnis labor] *altera pars capitis qua concludit Schelomo superiorem sermonem de bonorum istorum vanitate, hoc modo: bona hæc quæ dicuntur fortuita, non tantùm instabilia sunt, ut duobus capitibus demonstravimus; sed etiam infirma, adeò ut nunquam animum humanum expleant.* Obveniat ori]*id est, velut sponte ingerat se in os, & laboranti commodissimè succedat ex animi sententia: synecdoche.* 8 Nam]*confirmatio proximè præcedentis dictis, de infirmitate bonorum ad sedanda hominum desideria, per enumerationē: videamus, inquit, sapientes, stolidos, pauperes, abundantes; quid tandem amplius reportant, obsecro?* Dum ambulant]*id est, in hac vita: periphrasis.* 9 Melior est]*hic versus dramaticè responsionem carnis subjicit, & Schelomonis judicium, quod sequentibus versib. confirmatur.* Inspectio oculor.]*id est, rei præsentis fructus atq; perceptio, quam alii præ aliis consequuntur: synecdoche.* 10 Quicquid sit]*confirmatio judicii quod modò pronuntiavit Schelomo, qua gravissimè confutat illam malam rerum æstimationem. Esto sanè, inquit, hoc habeat amplius: primùm non eò minus est homo vanitati humanæ obnoxius, de qua suprà capite 1. neq; se ab ea vanitate potest eximere, hoc vers. deinde quæcunque comparat, ipsa vana sunt, & vanitatem adjiciunt possessoribus, vers. sequent. postremò non ita valet homo inducio a natura sua, aut tantum consecutus est experientia, ut certò possit statuere quid sibi aut in præsentia sit bonum, aut in posterum sit futurum stabile, vers. ultimo.* Jam inditum]*id est, homo dicitur & est; a quo humani nihil est alienum.* Eo qui valent.]*id est, Deo, quo autore vanitati ipse cum rebus creatis subjectus est. Rom. 8. 20.* 12 Instat ipsi]*id est, mox ipsi eventurum est, velut jam a tergo imminens.*

CAPUT VII.

Schelomo bonis præsentibus famam famæ mortem anteponit, velut morientibus & vivis utilem: itaq; homines ad sapientiam, reverentiam, & obsequium administrationis Dei per abnegationem sui & ad charitatem

tem hortatur, opinionem suæ sapientiæ damnat, & infinitam esse hominis malitiam, maximè verò mulierú scelestæ, ostendit.

1 MELIOR est *homini* fama [f] unguento optimo; [f]sed dies mortis die [f]quo ille nascitur.

2 [f]Melius est adire [f]locum luctus, quàm adire locum conviviß; eò quòd ille [f]est finis omnium hominum: [f]qui autem vivit, inditurus est

a Heb. *cordi*: *sic deinceps.* illud [a] animo suo.

3 [f]Melior est indignatio risu, quia [b] tristitiâ

b Heb. *malo.* vultus melior efficitur animus.

4 Animus sapientum [f]*erit* in loco luctus: animus autem stolidorum in loco lætitiæ.

5 Melius est audire increpationem sapientis, quàm ut quis audiat canticum stolidorum:

c Heb. *vox.* 6 [f]Nam ut [c] crepitus spinarum sub olla, ita *est* risus stolidi: etiam hoc vanitas est.

7 [f]Cùm oppressio adigat ad insaniam sapientem, & perdat animum donatio,

8 Melior est finis rei [f]principio ejus: melior est [f]longanimis quàm elatus animo.

d Heb. *ne perturbetu in spiritu tuo indigneris.* 9 [d] [f]Ne perturbatè spiritu tuo [f]indigneris: nam [f]indignatio in sinu stolidorum residit.

10 Ne dixeris, quid *est* cur dies priores fuerint meliores istis? nam non ex sapientia rogares super hoc.

11 [f]Bona est sapientia cum possessione, & emolumento aspicientibus solem:

12 Nam *alii* in umbra sapientiæ, *alii* in umbra pecuniæ sunt; sed *majoris* emoluenti scientia est, sapientiam vivum conservare [e] possessorem suum.

e Heb. *dominus suus:* 13 [f]Respice opus ipsius Dei: nam quis possit corrigere id quod perverterit?

f Heb. *in die boni: sic paulo post.* 14 [f][g]Tempore boni versare in bono, tempore autem mali [g] utere: [f]etiam hoc ex adverso illius facit Deus ipse, [h] ea ratione ut non possit

g Heb. *respice* h Heb. *secundum rationē.* assequi homo [i] eorum quæ instant sibi quicquam.

i Heb. *post se.* 15 [f]Ista omnia vidi diebus vanitatis meæ; esse justum qui pereat in justitia sua, & esse improbum qui prolonget *dies* in malitia sua.

k Heb. *multum: sic versus seq.* 16 [f]Ne esto justus [k] nimium, neque sapere tibi videtor amplius: quare [f] desolationem tibi accerseres?

17 Ne [f]improbus sis nimium, neque sis stolidus; quare morereris [l] ante tempus tuum? l Heb. *in non tempore tuo.*

18 [f]Melius est ut prehendas [f]hoc, quin etiam ab hoc [f]ne remittas manum tuam: reverentem Dei [f]exire ex omnibus istis.

19 Hæc sapientia robur confert sapienti, magis quàm decem dominatores qui sunt in eadem civitate:

20 [f]Quamvis homo nemo sit justus in terra, qui faciat bonum, ac non peccet.

21 [f]Etiam ad omnia verba quę [m] dicuntur, ne adhibeto animum tuum: cùm [f] non debeas audire *vel* servum tuum maledicentem tibi: m Heb. *dicunt, forma impersonali.*

22 [f] Nam etiam [n] multoties conscius est animus tuus, te quoque maledixisse aliis. n Heb. *vicibus multis.*

23 [f]Omnia illa probavi [f]insapientia: [f]cùm dicerem, sapio, ipsa longinqua erat a me.

24 [f]Longinquissimum quicquid fuit *semper*, & quàm profundissimum quis inveniat?

25 [f]Converti me ego, id que *ex* animo meo, ad sciendum & ad explorandum & quærendū sapientiam, & ratiocinium *ejus*: similiter [f]cognoscendum improbitatem stoliditatis, stoliditatis inquam & [o] omnis insaniæ: o Heb. *insaniarum.*

26 [f]Inveni autē ego [f]amarius *quiddam* morte, nimirum [f] fœminam illam cujus in animo *sunt* retia, & plagæ, [f]cujus in manibus vincti: [f]qui bonus *videtur* coram Deo ipso, liberatur ea; peccator verò capitur ea.

27 Vide, hoc inveni (inquit Ecclesiastes) [p] semel atque iterum *quærendo* [f] assequi ratiocinium: p Heb. *una vice ad alteram.*

28 (Quo amplius quærit anima mea *ratiocinium*, tamen non assequi: hominis *quidem* unius *cujusq;* ex mille assequi; at fœminæ [q] omnibus istis instructæ [f]non assequi) q Heb. *cum omnibus istis.*

29 [f]Solummodo vide hoc *quod* invenio, Deum ipsum feciſſe hominem rectum, ipsos autem [f]quærere ratiocinia plurima.

30 [f]Quis est par illi sapienti? aut quis noscenti interpretationem rei? sapientia hominis [f]ita illustrat faciem ejus, ut firmitas vultus ejus [f]duplicetur.

ANNOTATIO.

1 Melior est] *Schelomo exposita bonorum ad vitam præsentem pertinentium vanitate, nunc demum incipit eam gradatim demonstrare per aliarum rerum comparationem. Sunt autem eæ tres, quæ ex ordine istis rebus anteponuntur: prima est fama, quàm leviter tantùm perstringit Schelomo, hoc versu; tum quia in hominum opinione tantùm posita est, tum quia incerta propter hominum instabilitatem, quorum fama vix ante mortem certa nominari potest: secunda est mors, quæ non tantùm morientibus finem imponit vanitatis, sed etiam vivis documentum est ad sapientiam, a versu 1. usque ad 9 tertia vero & suprema est sapientia in rebus præsentibus & ordinatione Dei conquiescens, & ab omni fastidiosa operum Dei hominumq; perveſtigatione abstinens, inde ad versum 23. quæ omnia tandem concluduntur confirmatione a Schelomonis ipsius experientia & observatione, inde ad finem capitis.* Unguento optimo] *id est, amplissimis & gratissimis bonis corporeis, synecdochicè.* Sed dies mortis] *secundus gradationis locus, quasi dicat, melior est mors ipsa bonis præsentibus, & fama: nam fama vanitatis consolationem aliquam afferre potest, mors autem vanitatem adimit: & fama quidem ad mortem usque instabilis est; morte autem si qua fama est, constans efficitur.* Quo ille nascit.] *id est, nativitatis & vitæ totius ex quo natus est; per syllepsin in scripturis frequentatam.* 2 Melius est] *explicatio proximè præcedentis membri de præstantia mortis, a duobus locis: prior est a persona astantium, qui documentum vitæ hauriunt ex morte, usque ad vers. 7. posterior a persona ipsorum morientium, quorum instabilis & varius volubilisq; status morte adimitur, vers. 7. & 8.* Locum luctus] *id est. sepulchretum. funus, rogum, aut similia.* Est finis] *id est, ultimus actus & exitus istius vitæ: hæc prior causa ad morientes pertinens.* Quia autem] *hæc posterior causa, quæ per ὑστερον πρότερον proximè explicatur.* 3 Melior est] *id est, utilius futurum est homini ut versetur cum tristibus, lugentibusq;, ac velut dolore indignabundis, quàm cum iis qui læto animo & exporrecta fronte agitant hilaria.* 4 Brit] *id est. studiosè persequetur versabiturq; cum calamitosis, ut indies possit proficere.*

ficere. 6 Nam ut] id est, risus est instabilis, ut ignis e spinis subjectus ollæ: in quo exultare quidem videtur flamma, sed consumptis spinis illico extinguitur. 7 Cum oppressio] explicatio alterius causæ prolepseos, quæ prior posita est suprà vers. 2. Sensus autem est, cùm homo tanta feratur inconstantia, ac ne sapientes quidem sibi cavere in hac vita possint, quin perturbentur & corrumpantur ipsorum animi amore, odio, spe, metu, &c. optabiliorem ipsis esse mortem, quam lubricam hanc & fallacem vitam. 8 Principio ejus] cui plerumq; in rebus humanis non respondet finis. Longanimis] qui sapienter animoq; patiente semper observat finem; non autem elato animo præceps abripitur in præjudicia sua. Sic paratur transitus ad sequentia documenta sapientiæ. 9 Ne perturbatè] documenta hæc sapientiæ duas partes continent; unam, ut composito & tranquillo animo acquiescamus voluntati & administrationi Dei, usque ad vers. 21. alteram, ut aliena facta, dictáve non inquiramus curiosè, vers. 21. & 22. Indigneris] de præsente administratione, ut sequens versus ostendit. Indignatio in sinu] id est, stolido sunt animo, qui ita indignantur. 11 Bona est sapient.] id est, ne fiducia possessionis tuæ efferaris eo usque ut obloquaris Deo; sed sapientiam adhibe, quæ te ita recreatura est, ut viatorem solis æstu confectum reficit umbra. 13 Respice] id est, agnosce & acquiesce in eo quod exhibet Deus. 14 Tempore] id est, utere secundis & adversis rebus prout dabit Deus; neque de venturo tempore laborato. Etiam hoc] id est, Deus omnia bona & mala compensat, & librat justissimè trutina sapientiæ suæ; idq; arcano consilio suo & ratione, quam non potest quisquam mortalium investigare & consequi. 15 Ita omnia vidi] quasi dicat, hæc eadem fuerunt mihi videnda & ferenda; quæ alioqui judicio meo visa fuissent indignissima, nisi animum ad providentiam Dei advertissem. 16 Ne esto] id est, temperato judicia tua, ne aut plus æquo tibi tribuas, quod capitale est; aut plus æquo te abjicias, quod desperantis est. Desolationem] id est, fastus & arrogantiæ tuæ rueres in perniciem præceps. 17 Improbus sis] nimirum judicio tuo, ut superiore versu, cujus hic est antithetos. 18 Melius est] supple quàm ut te extollas, aut abjicias. Hoc] documentum videlicet quod mox subjicitur. Ne remittas] id est, firmissimè teneto, amplexator, neque latum unguem a documento hoc discedito. Exire] id est, liberum esse immunemq; ab omnibus istiis vanis cogitationibus, ac proinde opus esse ut incumbas reverentiæ Dei, cujus fructus duobus versibus proximis exponuntur, & sermonis totius conclusionem efficiunt, versu ultimo. 20 Quamvis] occupatio, qua diluit Schelomo objectionem peccatoris timidantis propter peccata sua: tua est, inquit, infirmitas; sed virtus Dei perficitur in infirmitate tua, si reverentiæ ejus adhæseris, & nitaris veritate ejus. 21 Etiam] altera pars documenti, de qua diximus in versum 9. Non debeas] sed dissimulare ex prudentiæ & charitatis lege. 22 Nam etiam] ætiologia a testificatione nostræ ipsorum conscientiæ, ut Galat. 6. 1. 23 Omnia illa] confirmatio vanitatis quam rebus omnibus sub sole attribuit Schelomo, primùm a singulari ipsius experientia, duobus versibus; deinde a communium exemplorum observatione, inde ad finem usque. In sapientia] id est, cùm nondum planè in apostasiam ruissem: ut suprà 2. 4. & 10. Cùm dicerem] id est, cùm mihi viderer ita sapere, ut nihil fugeret cognitionem meam; tum longius abfui a sapientia quàm opinione conceperam. 24 Longinquissimum] ætiologia, qua exponit Schelomo cur tam procul abfuerit a sapientia. Non est, inquit, humanarum virium consequi res remotissimas, abstrusissimas, & quasi in profundo mersas; nihil autem est tam remotum ab homine quàm sapientia, Iobs 28. & Proverb. 2. 6. 25 Convertime] secundus confirmationis locus, ab observatione de aliis facta. Docet enim Schelomo se ab opinione sapientiæ sua traductum esse ad expendendam pariter aliorum sive stultitiam, quasi animo potuisset modum comprehendere, & utriusque rationes secum subducere. Cognoscendum improb.] id est, ineundum & consequendum ratiocinium ejus: quemadmodum dixit de sapientia. Sunt enim analogica duo hæc contraria membra prolepseos, quæ deinceps per ὕστερον πρότερον explicantur; improbitatis quidem, versibus 4. proximis. sapientiæ verò ratiocinium, vers. ultimo. 26 Inveni autem] explicatio ratiocinii facti de improbitate, ut modò dictum est. Putabam (inquit) me summam aliquam ac velut finem improbitatis consecuturum esse ratiocinando, sed infinitam eam esse deprehendi in isto genere. Amarius quiddam] id est amarissimum, magis metuendum & fugiendum quàm mors ipsa sit. Fœminam illam] id est, mulierem nequam, animo & corpore spirantem, molientem, & perpetrantem omnia malorum genera. Retia & plagæ] id est, dolos, artes, & technas omnis generis ad venandum, insidiandum, decipiendum, & necandum homines, tanquam feras, volucres, aut pisces. Cujus in manibus] id est, quæ miseros homines captivos agit, traducit, & præbet ostentui triumphans de illis. Qui bonus videtur] q.d. absq; ea nemo sine singulari ope, gratiaq; Dei integrum se servare possit; adeo vafra est lenocinatorum malorumq; artifex. 27 Assequi ratiocinium] vide licet improbitatis, quæ est in impura ista muliere. 28 Non assequi] id est, planè videre improbitatem mulierum istarum infinitam esse. 29 Solummodo] conclusio istius ratiocinii de improbitate q. demissa hac infinita quæstione de æstimanda hominum, mulierumq; improbitate; concluditur tandem certissimè, satis esse homini ut prioris suæ conditionis bonum Deo acceptum referat: malum verò, ac potius infinitas rationes mali quibus implicatus est, fateatur a se ipso proficisci, deploret, abdicétq; ut Deum tandem ad priorem statum recuperare dum adeat. Quærere ratiocinia] id est, misso ratiocinio recti quod Deus indiderat & mandaverat ipsi, infinita alia ratiocinia, cogitationes, studiaq; suscepisse. 30 Quis est par] alterum membrum prolepseos, quo ostendit Schelomo definitam quidem esse sapientiam reverentia Dei, suprà ver. 18. sed dignitatem & bonum illius infinitum esse: ut dictum est vers. eodem & sequente. Ita illustrat faciem] id est, ipsum gloriosum & illustrem reddit, synecdochicè. Duplicetur] id est, in dies augescat, confirmeturq; , & in imaginem rectissimi Dei transformetur ex gloria in gloriam, sicut a domini spiritu, 2. Corinth. 3. 18.

CAPUT VIII.

Schelomo exposito civili popularium in magistratus officio, totius civilis administrationis vanitatem ostendit ex abusu tyrannico administrantium; quibus mortem & judicium, bonis verò liberationem & præmium denuntiat: ac postremò sententiam carnis cum divino hoc testimonio comparat.

1 EGO

1 EGo *video* [a] præstitutum regis observandum esse: [a] sed pro ratione juramenti Dei.

2 [a] Ne [b] perturbatè [a] a facie ejus abito, ne persistito [a] in re mala: nam [a] quicquid volet, facturus est.

3 [a] Ubicunque verbum regis est, *ibi* dominatio: ecquis dicat ei, quid facis?

4 [a] Qui observat præceptum, non experitur rem malam: [a] tempus enim ac rationem novit [c] animus sapientis.

5 Nam [a] cuique voluntati est tempus & ratio: [a] sed malum hominis multum incumbit ei,

6 [a] Qui non agnoscit id quod futurũ est; nam quomodo futurum sit, quis indicet isti?

7 [a] Nullus homo dominatur spiritui suo [a] ut contineat spiritum suum; nullâque est dominatio in die [e] mortis, nullum que missile [e] in isto prælio: [d] denique non liberat [d] conflictatio [e] utentem ipsa.

8 [f] In tota hac re vidi, cùm adhiberem animum meum ad omne opus quod fit sub sole; tempus *interdum esse*, quo dominatur homo in hominem [e] malo suo.

9 Nam ita *dominatos* animadverti improbos [g] sepeliri, postquam decesserunt; postquam e [a] loco sancti abierunt, oblivioni tradi in ea civitate in qua sic fecerunt: [a] etiam illud vanitatem esse.

10 [a] Quia nullum efficitur decretum, [h] compensatio istius mali citò: idcirco [i] provehit animus hominum eò audaciæ illos, ut faciant malum.

11 [a] Quamvis peccatori facienti malum centies, etiam prorogaret Deus *dies*: quin etiam novi ego fore bonum timentibus Dei, qui timuerint a facie ejus:

12 Bonum autem non fore improbo, neque prorogaturum esse dies [a] similes umbræ; illi qui non timet a facie Dei ipsius.

13 [a] Est vanitas quæ fit super terram, quòd sunt justi quibus obtingit secundum opus improborum, & sunt improbi quibus obtingit secundum opus justorum: [a] dixeram, hoc quoque *esse* vanitatem.

14 Quapropter laudaveram ego lætitiam; nullum esse bonum homini sub sole, nisi ut comedat ac bibat & lætetur: hoc enim adjacere ipsi ex labore suo diebus vitæ suæ, quos dat ei Deus sub sole.

[a] Heb. *os*: ut Exod. 17. 1.
[b] Heb. *perturbem, a facie ejus abeas*: ut 1. Schem. 2 3
[c] Heb. *cor*: sic deinceps.
[d] Heb. *evanescit, sive imputridus.*
[e] Heb. *dominatus suus.*
[f] Heb. *cum intuitus.*
[g] Heb. *sepultos.*
[h] He. *factum, pro compensatione factũ* metonymia.
[i] He. *plenum est cor filiorũ hominis in ipsis: ut Esther.* 7. 5.

ANNOTATIO.

1 Ego video] *Schelomo sumpta occasione ex tertio documento præcedentis capitis, vanitatem rerum hujus mundi demonstrat ab instabilis & incerta administratione ejus, hoc & sequente capite: qui quartus est locus vanitatis a Schelomone in rebus exteris observatus. Istius enim administrationis genera sunt duo: unum, ab hominibus, hoc capite; alterum a Deo, sequente: quod utrumque genus ita varium est, ut nihil certum de eo humanitus ab ullo homine definiri possit. Porrò in hoc capite continentur duo: unum, de officio hominum civiliter inter se conversantium, usque ad versum 8. alterum, de eo quod fit, idq; ferè præter officium, ac de factorum eventu, inde ad finem usque. Est autem in hoc versu 1. summa propositio humani officii erga potestates superiores, quæ sequentibus versibus ad bonos & malos accommodatur. Eclipsin verò ex versu 8. velut huic loco accommodatiorem, supplevimus.* Sed pro ratione] *moderatio obsequii quod homines debent potestatibus: parendum est, inquit, sed non nisi bona fide & conscientia: quia non est potestas nisi a Deo; ac proinde jus non habet homines ab obsequio avocandi, quod Deus a suis jurejurando exigit, & illi fide data se exhibituros receperunt.* 2 Ne perturbatè] *exornatio superioris documenti, continens primùm mandatum obsequii, duobus versibus; deinde eventum ad bonos & malos perventurum, reliquis.* A facie ejus abito] *id est, ne ab obsequio illius subducito te animo perturbato.* In re mala] *id est, perturbatione & rebellione.* Quicquid volet] *id est, ageret tecum arbitratu suo, sive jure, sive injuria: ut sequens versus ostendit.* 3 Ubicunque verbum] *hoc est, verbi sui autoritate plurimum efficit; tuum verò quid efficeret apud regem? quid prodesset litigare cum rege?* 4 Qui observat] *accommodatio ad bonos obsequentes magistratui.* Tempus enim] *nimirum tum obsequendi, tum dissimulandi, tum ab obsequio discedendi.* 5 Cuique voluntati] *supple efficiendæ legitimè.* Sed malum hominis] *accommodatio ad malos, qua ostendit improbis illis Schelomo eventurũ malè, qui indicantur sequente versu.* 6 Qui non agnoscit] *id est, qui insipiens est, neque judicio utitur ad obsequendum potestati.* Nam quomodo] *id est, quis ex insipiente facere possit sapientem?* 7 Nullus homo] *expositio mali quod insipientibus & inobsequentibus denuntiatum est suprà vers. 5. nemo est, inquit, tanta authoritate, dignitate, potentia, vel armis, agilitate denique industriaque præditus, qui labore ullo & contentione vindictam regis eluctari possit & frangere, sive sua, sive alterorum opera.* Ut contineat] *id est, vitam suam conservet: ut sequentibus explicatur.* Mortis] *quam rex mandaverit.* In isto prælio] *quod rex in rebellem aggressus fuerit.* Denique non liberat] *id est, inane est quicquid tentat & molitur ad depellendam mortem.* 8 In tota hac re] *nimirum tota hac civili administratione magistratuum & popularium. Est autem hîc altera pars capitis, de eo quod fit ex vanitate præter jus, ut observatum est in versum 1. Continentur autem in hac parte duo: unum est, rectum judicium de prava administratione ex testimonio Spiritus Dei, usque ad versum 13. alterum est judicium depravatum carnis, vers. reliquis: quem ordinem a Schelomone servari monuimus, suprà n. 2. 1.* Malo suo] *id est improbè, ita ut poste a consequatur præmium mali sui: ut sequentibus exponitur.* 9 Loco sancti] *id est, e magistratu, & judiciali solio; quæ functio & sedes Dei est, Deuter. 1. 17. & 2. Chronic. 19. 6.* Etiam illud] *dominium ipsorum tyranni cum.* 10 Quia nullum effic.] *gravissima sententia, qua exponitur causa tum hominum improborum audaciæ, hoc versu; tum bonorum liberationis, & mali quod improbi tandem perpessuri sunt, duobus sequent. q. d. eò abuntur improbi in maleficiis, quòd vindictam tardam esse vident, ac propterea sibi impunitatẽ pollicentur: ut Psalmo 50. 21.* 11 Quãvis] *amplificatio gravissima hujus sententiæ, per hypothesin εἰς ὑπερβολὴν.* 12 Similes umbræ] *ut Ijobi 8. 9. & alibi passim.* 13 Est vanitas] *propositio sententiæ carnis, ut observatum est suprà vers. 8.* Dixeram] *vide suprà 3. 18. & sequentibus.*

CAPUT IX.

Schelomo tranſiens ad obſervationem adminiſtrationis Dei, docet eam humanas mentes ſuperare: carnales de ea cogitationes explicat quæ hominibus ſpiritus Dei luce carentibus obverſantur; quòd eventa omnia non tantùm perſonarum, ſed etiam conatuum, & conſiliorum impiè caſui & fortunæ tribuant, & ad ſcelera ſua abutantur iſta cogitatione.

[a] Heb. *cor: ſic deinceps.*

1 Cùm autem adhiberem [a] animum meum ad cognoſcendum [1] ſapientiam, & ad perſpiciendum ipſum negotiũ quod fit ſuper terram; [1] ſi etiam interdiu & noctu ſõnum

[b] Heb. *videat*

oculis ſuis quiſpiam non [b] percipiat.

2 Animadverti tòtum opus Dei, non poſſe hominem aſſequi illud opus quod fit ſub ſole; quamuis [c] laborioſè homo quærat, non tamen aſſecuturum eſſe: quin etiam ſi cogitet ſapientiſſimus cognoſcere, non tamen poſſe aſſequi.

[c] Heb. *laboret homo quærendo.*

3 [1] Veruntamen [1] totum hoc videbam animo meo ([1] quanquam declarat totum hoc [1] juſtos & ſapientes, factáque eorum [1] in manu Dei ipſius eſſe; [d] cum re amata, tum exoſa [1] non uti homines, [1] *non* eſſe earum ullam [e] expoſitam ipſis)

[d] Heb. *tum amorem, tum odium neſcire homines: amor pro re amata metonymicè ut infrà ver. 8.*

[e] Heb. *ante eos ut Gen. 13. 9.*

4 [1] His omnibus, quemadmodum reliquis omnibus *evenire*, eventum eundem eſſe juſto & improbo, bono ſive mundo & immundo; tam [1] ſacrificanti quàm ei qui non ſacrificat, ita bono ſicut peccatori, juranti quemadmodum juramentum reverenti:

5 Hoc peſſimum eſſe in omnibus quę fiunt ſub ſole, quòd eventus idem ſit omnibus; [1] quin etiam animum filiorum hominum *qui* expletus fuerit malo, & quorum animo *inſederit* omnis inſania [f] quandiu vixerunt, itidem [1] poſtea *concedere* ad alios mortuos.

[f] Heb. *vita ipſorum.*

6 [1] Nam uter ſit qui eligatur, in tota hac vita [1] adeſt fiducia: quin [1] cani viventi eſt melius, quàm leoni mortuo.

7 [1] [1] Viventes enim ſciunt [1] ſe morituros eſſe; mortuos autem neſcire quicquam, nec eſſe amplius eis [1] mercedem, cùm oblivioni tradita fuerit [1] memoria eorum:

[g] Heb. *amorem eorum, tum odium eorum, tum zelum eorum: ut ſuprà ver. 3.*

8 Tum [g] rem amatam eis, tum exoſam eis, tum deſideratam eis jam periiſſe; & partem nullam eſſe eis amplius [h] unquam in ulla re quæ fit ſub ſole.

[h] Heb. *in ſeculum.*

9 [1] Agedum, comede cum lætitia cibum tuum, & bibe animo hilari vinum tuum; [i] [k] quandocunque benevolè proſequitur Deus ille facta tua.

[i] Heb. *cùm jũ*

10 Omni tempore [1] ſunto veſtimenta tua [k] nitida, & unguentum infuſum capiti tuo ne deficito.

[k] Heb. *albæ.*

11 Fruere vita cum uxore quam amas, omnibus diebus vitę vaniſſimæ tuę, quam *uxorem* dedit tibi *Deus* ſub ſole, omnibus diebus vaniſſimis tuis; cùm hoc ſit pars tua in vita & in labore tuo quo laboras ſub ſole.

12 Quicquid aſſequitur manus tua ut facias pro facultate tua, fac: nam nullum *eſt* opus, aut ratiocinium, aut ſcientia, ſapientiáve in ſepulchro quò iturus es.

13 [1] Convertens me animadvertebam ſub ſole non eſſe levium curſum, neque robuſtorum prælium, nec etiam ſapientum cibum, neque etiam prudentum divitias, neque etiam ſcitorum gratiam; ſed tempus & caſum accidere omnibus his:

14 Etiam neſcire hominem [1] tempus ſuum, ſicut neſciunt piſces qui capiuntur reti [1] malo, & *ut neſciunt* aves quæ capiuntur laqueo; ſicut iſta, retiri filios hominis tempore mali, cùm irruit in eos repentè.

15 [1] Etiam hanc animadvertebam ſapientiam ſub ſole, quæ magna *eſt* [1] apud me;

16 [1] Civitatem quandam parvam in qua homines pauci erant; cùm veniens contra eam rex magnus circumſideret, & extrueret contra eam munitiones magnas;

17 Invenit in ea virum indigum ſapientem, qui liberavit [1] ipſe civitatem iſtam ſapientia ſua, nec tamen quiſquam recordatus eſt viri indigi illius.

18 Dico autem ego, meliorem eſſe ſapientiam robore; quamvis ſapientia illius indigi deſpiciatur, & verba ejus non audiantur:

19 Verba ſapientum [l] [1] ſubmiſſorum audienda eſſe, potius quàm [1] clamorem dominantis cum ſtolidis ſuis:

[l] Heb. *cum quiet.*

20 Meliorem eſſe ſapientiam armis bellicis; [1] aberrantem verò unum perdere boni plurimum:

21 *Ut* muſcarum [m] mortuarum *una* [n] efficit ut fœtorem eructet unguentum pigmentarii; *ſimiliter* pretioſum [o] nomine ſapientiæ & gloriæ *virum, fœtidum efficere* ſtoliditatis parum:

[m] Heb. *mortuæ.*

[n] Heb. *efficit ut fœtus & eructet.*

[o] Heb. *à ſapientia & gloria.*

22 [1] Animum ſapientis adeſſe dexteræ ipſius, [1] animum verò ſtolidi ſiniſtræ ipſius.

23 [1] Nam etiam in ipſa via cùm ſtolidus ambulat; animus ejus eſt demens, & prædicat omnibus ſtolidum ſe eſſe.

ANNOTATIO.

1 Cùm autem] *duos hoſce verſus omnino ad ſequentia pertinere res ipſa loquitur: nam hoc demum loco Schelomo tranſitionem facit ab humana adminiſtrationis genus quod ſupra bovines eſt, & illud inductionibus explicat, hoc capite; quemadmodum indicavimus ſupra 8. 1. Hoc autem capite tria iſtius adminiſtrationis exempla percurrit Schelomo: primum eſt, de eventu perſonarum omnium, uſque ad verſum 13. ſecundum, de eventu factorum atque conatuum, verſ. 13. & 14. tertium, de eventu conſiliorum, inde ad finem uſque: quibus omnibus inductionis locis præponitur commune exordium, duobus verſibus, omnia quæ hîc adminiſtrantur vindicans & aſſerens Dei œconomiæ; prout ordinem hunc a Schelomone obſervari monuimus ſuprà 2. 2. & alibi.* Sapientiam] *id eſt, peritiam totius hujus adminiſtrationis.* Si etiam] *id eſt, etiamſi aciem oculorum & animi ſui contendat indeſinenter his obſervandis & comprehendendis ratione: quod poſterius membrum ſequente verſu ex ordine illuſtratur, ut verſus ille eſt hujus exegeticus.* 3 Veruntamen] *primus inductionis locus, exponens judicium carnis de adminiſtratione Dei*

ergo

erga personas ipsas, ut diximus in ver. 1. Totum hoc] quod sequent. exponitur usque ad 13. Quan-quam] ἐπιφώνησις sive correctio elegantissima totius judicii carnalis, quo fecit transitionem Schelomo, quasi dicat, quæcunque dico me animo meo indidisse, & deinceps expositurus sum; nolo ita accipi quasi nunc demum esse in ea sententia, & dissertationem istarum rerum abjudicarem Deo: absit, imò verò furor est hominem contra sentire quàm res ipsæ loquantur manifestò: nihil enim vel tantillum aut personis (de quibus usque ad versum 13.) aut factis (de quibus deinceps) evenit, quin ipsæ personæ, res, facta testentur singula quæque nutu & voluntate Dei gubernari, penes hominem nihil esse. Justos & sapient.] similiter-que injustos & insipientes cum factis ipsorum: eclipsis contrarii, de qua diximus Genes. 18. 19. Nam ita accipiendum esse ostendit antitheses sequent. versu. In manu Dei] id est, cognosci, curari, & gubernari a Deo. Non uti] numerum per se, sua ipsorum facultate, & arbitratu suo. hanc autem esse significationem Hhebraici verbi permulti loci indicant: ut Ijobi 38. 33. & 39. 4. Non esse] eclipsin negationis ἀπὸ κοινοῦ repetimus de superiore membro: ut psalm. 9. 19. & alibi passim. 4 His omnibus] justis & sapientibus, facti isque eorum. Sacrificanti] id est, pio & impio, colenti Deum & non colenti, synecdochicè. 5 Quin enim animum] amplificatio indignationis, a comparatione eventus eorum qui indignissimè totam vitam suam in impietate & inhumanitate transegerunt. Postea] quam ita vixerint, planè cum alio omnibus æquari morte. 6 Nam] ætiologia atheorum, ex consimili specie eventus humani confirmantium animas cum corporibus emori, cujus partes sunt duæ: una, fructum nullum cui homo jure possit considere, nisi in hac vita, percipi posse; altera, nihil mortuis superesse, ac proinde quidvis vel obscurissimum & tenuissimum anteponendum esse nobilissimorum animantium cadaveribus. Uter sit] id est, sive justus, sive injustus probetur tibi, cujus vitam, studia, & facta imiteris: tamen (inquiunt Epicurei) neutrum genus vitæ aliam expectationem boni, præterquam præsentis, habere potest. Adest fiducia] id est, præsentia sunt bona quibus homo confidenter utatur, ac non futurorum expectatione se ipsum lactet. Cani viventi] proverbiale dictum, quo Epicurei vitam solent morti honestæ, quamvis turpissimam, anteferre. 7 Viventes enim] confirmatio proximè præcedentis dicti, melius esse vivo quàm mortuo. Viventes enim, inquit, noscunt, utuntur, & percipiunt fructum præsentis vitæ: mortui planè nihil horum. Se morituros esse] ac proinde sibi hodie vivendum putant, dicentes, comedamus, bibamus, nam cras moriemur: Jeschahh. 22. 13. & 1. Corinth. 15. 32. quod exponitur copiosè ver. 9. & sequentibus. Mercedem] id est, fructum rerum quibus confidunt, superiore versu. Memoria eorum] cum ipsis, id est, cùm mortui fuerint: periphrasis mortis. 9 Agedum] mimesis, vel imitatio & effictio documentorum quæ ex sua illa notitia colligunt Epicurei, ut dictum est in versum 7. Quandocunque] id est, quamdiu facultatem habes, sive sit a Deo illo quem isti prædicant, sive aliunde: ironicus sermo. 10 Sunto veltimenta] id est, curato te molliter: synecdoche. 13 Convertens me] secundus locus inductionis de eventu factorum quem animalis homo attribuit casui: ut observatum est suprà in versum 1. Quod autem dicit (convertens me) noëmaticum est q.d. cùm autem viderem non esse positum in hominum facultate, ut ipsi de se statuant arbitratu suo; converti animum & cogitationem meam ad observationem factorum singularium, de quorum eventu ex sensu carnis hoc modo judicabam. 14 Tempus suum] id est, calamitatis suæ. Malo] id est, calamitoso & damnoso sibi. 15 Etiam hanc] tertius inductionis locus de humanorum consiliorum eventu: ut diximus in versum 1. quo ostendit sapientum consilia reipublicæ salutaria apud multos parvum honorem consequi; imprudentia & stolida perpetua ignominiam: ac propterea statuit non pendere consiliorum eventum ab hominum facultate. Apud me] ut apud omnes sanos, qui ferè sunt pauci. 16 Civitatem quandam] parabola sive exemplum de consiliorum usu. 17 Ipse] solus, ac non alius. 19 Submissorum] id est, infimorum, qui submisse solent apud dominatores agere, adeoq; (ut proverbio dicitur) bolitorum. Clamorem dominantis] id est, clamorem stolidi dominatoris, & cunctorum administrorum ejus. 20 Aberrantem] i. unum aliquem sapientem aberrantem a consilio sapientiæ perdere consilia, res, facta, & honorem ipsum, ac existimationem, sequent. versu. 22 Animum sapientis] id est, sapientem nihil nisi cogitatè agere, & cum animo suo priùs expendere quàm dexteram ad opus admoveat. Animum verò stolidi] id est, stolidum incogitate ferri, & rationem ac, sapientiam a se depellere; ut quæ aversantur homines ferè sinistra depelluntur: metaphoricæ locutiones a gladiatoribus sumptæ, qui dextera adversarios petunt, sinistra depellunt atque protegunt se. 23 Nam etiam] confirmatio membri posterioris antitheti: stolidus, inquit, non tantùm sapientiam a se populsavit; sed ipso vultu, gressu, & signis omnibus clamat stoliditatem suam. Hos autem tres versus, quia cum superioribus omnino cohærent, in idem caput includimus.

CAPUT X.

Schelomo formam docet modestiæ qua homines uti erga potentiores debent, & illius utilitates explicat: deinde administrationis bonæ & malæ eventa prædicat ac postremò subditos ad sanctè cogitandum, quoad ejus fieri potest, de potentioribus hortatur.

[a] Heb. ascendit.

1 [a]Cùm spiritus ejus qui dominatur [a] se effert contra te, [b] locum tuum ne deseri-to: [c] nam *vir* [b] sanans sedat peccata magna.

2 [b]Est malum *quod* vidi sub sole, [c] secundum errorem qui procedit a facie imperantis:

3 Poni [b]ipsam stoliditatem in *dignitatibus* celsis & amplis; [c]divites verò in ipsa abjectione sidere.

4 Vidi servos insidentes equis, principes autem euntes tanquam servos super terram.

5 [a]Qui fodit fossam, in eam cadit; & qui perrumpit maceriam, mordet eum serpens:

[b] Heb. *facit.*

6 Qui amover lapides, dolore afficitur eis; qui findit ligna, periclitabitur eis.

[c] Heb. *dirigendo.*

7 [a]Si postquam hebetaverit ferrum, is [b] aciem non exacuat, sed [c]vires intendat: at emolumento [c] ad dirigendum *est* sapientia.

[d] Heb. *in non incantatione.*

8 [a]Si momorderit serpens [d] nondum adhibita incantatione, tum nullum est emolumentum *incantationis* [e] tenenti verba ejus.

[e] Heb. *domino linguæ illius.*

9 [a]Verba oris sapientis sunt [f] gratiosa, la-

[f] Heb. *verba gratiæ.*

biis verò g *suis* stolidus f absorbet se:
10 Initium verborum oris ejus, stoliditatis est; & finis *verborum* oris ejus, insaniæ pessimæ.
11 Ut stolidus ipse multis utatur verbis: nescit iste homo quid sit *quod dicat*, aut f quid futurum sit postea; quis indicaret ei?
12 Labor stolidorum fatigat ipsorum quemq; ut qui nesciat f ire in civitatem.
13 f Hei tibi regio, cujus rex puer *est*; & cujus principes f mane comedunt.
14 O te beatam regionem, cujus rex f natus *est* clarissimis; & cujus principes suo tempore comedunt, ad robur, non autem ad compotationem.
15 f Pigritiâ f ambarum attenuatur contignatio, & demissione manuum peristillat domus;
16 f Cùm ad lætitiam parant convivium, & vinum lætificat viventes; pecuniaque ipsa f facit ut ista omnia respondeant.
17 f Ne quidem in conscientia tua regi maledicito, & in conclavibus cubilis tui ne maledicito diviti: f nam *vel* avis cœlorum perferret vocem illam, & h ales indicaret verbum.

g Heb. *stolidi: ut Gene. 9. 6.*

h Heb. *anus alarum.*

ANNOTATIO.

1 Cùm spiritus] *Schelomo duobus postremis generibus vanitatis, quæ ex ordine fuerunt exposita capite 8. & 9. sua veluti pharmaca salutaria, & documenta ponit eodem ordine, hoc & sequente capite: ac primùm quidem hoc capite (quod octavo capiti respondet) agitur de civili administratione; sunt & illius documenta tria: primum est, de modestia & submissione animi prudenter apud principes colenda, usque ad ver. 13. secundum, de eventu humanæ administrationis, usque ad ultimum; tertium, de reprimendis etiam cogitationibus quæ interdum homini super forma administrationis obversantur, ver. ultimo.* Locum tuum] *id est, modestè in statione tua te contineto, neque rebellato, ut suprà 8. 2. sed potius omnes artes ad curandum sanandumq; spiritum ejus adhibeto: quod membrum antitheton supplendum est ex sequente etiologia.* Nam vir sanans] *istius documenti causæ exponuntur tres: prima, his verbis, sanari principem & a magnis peccatis revocari; secunda, præcaveri & declinari malum alioqui subdito ipsi eventurum, atque inevitabile, a ver. 2. ad 9. tertia, bonam gratiam recuperari & reconciliatam retineri, ver. 9. quæ tria oppositione stolidi illustrantur, inde ad versum 13.* Sanans] *nimirum spiritum regis abjectione sua.* 2 Est malum] *secundum ἀντίθετον de ante vertendo malo; quod postea plurimis atque elegantissimis comparationibus exprimitur.* Secundum errorem] *id est, prout delirant reges & errant humanis suis infirmitatibus, modò hoc modò illud decernentes.* 3 Ipsam stollidit.] *id est, homines (ut ita dicamus) stoliditate stolidiores emphasis.* Divites] *nimirum omni generi sapientiæ, ut membrum oppositum docet: sic enim contrà accipitur pauperis nomen, Prover. 29. 13.* 5 Qui fodit] *explicatio mali quod hominis creat immodestia & imprudentia, quatuor similitudinibus.* 7 Si postquam] *id est, si imprudenter & inconsideratè fodiat, subruat, tollat, findat q, tanquam non curato ferro quod fuerit hebetatum, sinedochicè: nam hæc conditio etsi de proxima tantùm similitudine ad verbum dicitur, communicanda est tamen cum superioribus.* Vires intendat] *id est, præsumens se vi effecturum, consumat in eo laborem suum. Sensus horum similium est: videmus ista opera ab hominibus non effici inconsiderata vi, sed arte atque industria: quanto minus vi perrumpat homo spiritum dominatoris inflammatum?* 8 Si momorderit] *amplificatio istius mali ex imprudentia proficiscentis, quod est immedicabile, & frustra labor in recuperanda, gratia consumitur, ut inania sunt admorso incantatori intempestiva q, sua incantamenta.* 9 Verba] *ἀντίθετον tertium, ut diximus in versum 1. quod illustrat stolidorum antithesis subsequens.* Absorbet se] *id est perdit, ut tres versus exponunt: quibus gradatim ostenditur ipsum neque apud alios sapere, neque se intelligere, neque labore proficere, aut consequi aliud nisi fatizationem sui ipsius.* 11 Quid futurum] *nimirum quod dicat. q. d. neque principium, neque finem in dicendo suæ orationis videt.* 12 Ire in civitat] *id est, vel movere pedem rectè, & urbis suæ viam cognoscere, quam etiam addiscunt cæci.* 13 Hei tibi] *secunda pars, docens eventum quem regiones ex principum administratione consequuntur.* Mane comedunt] *i. intempestivè, ad luxum, non ad confirmationem sui; ex sequente versu.* 14 Natus est clarissimis] *i. bene institutus est & informatus in administratione regni.* 15 Pigritia] *comparatio rei privatæ cum publica. quasi dicat, nulla domus secundatur, ubi manus ad opus necessarium non adhibentur, sed ad luxum vitámq; perditam: quanto minus respublica, in qua principes profusi & ad omne scelus libidinemq; projecti sunt?* Ambarum] *quæ non curant mederi stillidicio tigna comminuenti.* 16 Cùm ad lætit.] *i. cùm omnia in luxum profusa sint.* Facit ut ista omnia] *i. comparat ista omnia pretio suo: verbum enim accipimus in tertia conjugatione, ut Ijobi 20 3.* 17 Ne quidem] *tertium documentum, ut suprà diximus.* Nam vel avis] *ratio hyperbolica, pro eo quod est, principes & potentiores sunt auritissimi: vix quicquam fit aut dicitur, quod ipsorum cognitionem fugiat.*

CAPUT XI.

Schelomo hominem ad beneficentiam fidémq; in promissiones Dei hortatur, asserit infinitam administrationem ejus; cui obsecundare oporteat: ac postremò negligentes ad cogitationem mortis, vanitatisque præsentis revocat.

a Heb. *secundum faciem aquarum.*

1 f Projice f panem tuum f a secundum aquas; nam multiplicantibus diebus inventurus es eum.
2 f Da partem septem, aut etiam octo; f cùm nescias quid futurum sit mali super terram.
3 f Cùm repletæ densæ nubes pluvia, super terram b minutim demiserint *eam*, sive deciderit planta f ad meridiem, sive ad Aquilonem: quo loco ceciderit planta f ibi futura est.
4 f Qui observat ventum, non seminabit; & qui respicit ad densas nubes, non metet.
5 f Quemadmodum ignoras f quæ *sit* via venti, ut *ignoras* f quæ *via* ossium in utero gravidæ: ita ignoras opus ipsius Dei, qua *via* faciat hæc omnia:
6 f Mane sere semen tuum, & vespere ne remit-

b Heb. *friaverint demittendo. i. asperserint: simile verbum est Psal. 18.*

mittito manum tuam : nam ignoras quidnam rectum ſit, hócne, an illud, an verò ambo hæc una bona ſint.

7 [a]Eſt quidem dulcis hæc lux, & bonum hiſce oculis aſpicere hunc ſolem:

8 Sed ſi annos multos vivens homo in eis omnibus lætetur; attamen [c]recordari eum oportet [a]dies tenebrarum; quamvis *illi* multi ſint, quicquid evenit vanitatem eſſe.

[c] Heb. *recordabitur.*

ANNOTATIO.

1 Projice] *ad poſtremum vanitatis genus, quo animalis homo oppugnat adminiſtrationem Dei (ut capite 9. diximus) Schelomo ſuum adhibet* ἀντίδοτον *& ſalutare documentum, de officio corporis & animi noſtri: corporis quidem per beneficentiam & communicationem eleemoſynæ; animi vero, per fiduciam certam in Deum promiſſione ſque & operatione ejus. Sunt itaque hujus capitis partes duæ: una, quia utrumque officium conjunctim explicat, beneficentiæ & fidei, uſque ad verſ. 7. altera, qua hominem ab hujus vitæ amore fiduciaque revocat, & viam ſternit ad ſequentis capitis documenta.* Panem] *id eſt, ſemen, ex quo fit panis: ut Pſal. 104. 15. quæ ſynecdochica appellatio a ſtine in ſcripturis frequentiſſima eſt.* Secundum aquas] *id eſt, in locis irriguis, ac proinde feracibus benedictionis; quo modo accipitur Jeſchahh. 32. 20. ſenſus eſt, quemadmodum bonus agricola loca irrigua conſerit certa cum fiducia & expectatione benedictionum Dei; ſic te in hac vita memento agricolam eſſe & operarium Dei, ut omnibus benefacias & de tuo communices; pro certo habens illud, Jehovæ ſeri quod beneſit, & irrigari benedictione ejus: ut Proverb. 19. 17. & Jeſchahh. 58. 7. & ſeq.* Multiplicantibus] *id eſt, ſuccedente tempore, quo meſſis advenit.* 2 Da partem] *id eſt, diſtribue quàm plurimis potes: ut Pſal. 112. 9. eſt autem hic numerus finitus pro infinito; ut Micæ. 5. 5* Cùm neſcias] *id eſt cùm omnia iſta incertiſſima ſint, & omnibus momentis infeſta malis quàm plurimis: ut Lucæ. 16. 9. ac proinde fac ut bene colloces, quod ſeq. verſu docetur.* 3 Cùm] *promiſſio pergens in eadem allegoria, qua oſtenditur non poſſe melius collocari bona quàm apud homines beneficentiâ: nam (inquit) ut ſementem benedictione aſpergit Deus, & ſator eam ibidem recipit cum fœnore, id ipſum quoque conſtat fore in beneficentia tua.* Ad meridiē] *id eſt, omnibus promiſcuè benefac; nam idem dicitur allegoricè quod ſcribit Paulus Gal. 6. 10.* Ibi futura eſt] *nimirum tibi, id eſt, certiſſimè recepturus es miſerica Dei œconomia.* 4 Qui obſervat] *occupatio allegoria. q. d. ne diffidentia utitor ut manum a benefaciendo retrahas, néve has aut illas excuſationes obtendas, ignavos ruſticos imitando; qui dum hoc aut illa cauſantur, juſtum ſementis meſſiſq; tempus ſinunt effugere; ſed Dei adminiſtrationi confidens, fac quicquid facto opus eſt, duobus ſequent. verſ.* 5 Quemadmodum ignoras] *expoſitio admirabilitatis quæ eſt in operibus Dei, ab exemplo duarum rerum quæ hominibus quotidie obverſantur, venti in aëre, & fœtus in utero.* Quę ſit via] *id eſt, unde veniat, quo tendat, & quàm diu: ut Joan. 3. 8.* Quæ via oſſium] *id eſt, quæ ratio fingendi & confirmandi fœtus.* 6 Mane] *id eſt, omni tempore benefacito, quantiſper tempus eſt: ut Joan. 9. 4.* 7 Eſt quidem] *ſecunda pars, occupatio: qua reſponſionem ignavorum hominum refellit Schelomo: dices, inquit, quorſum ego tam diu laborarem? ſuavius eſt, in rebus præſentibus conquieſcere, & ſibi indulgere: reſpondet, ſiper aliquot annos ſuave eſſet, adeoq; tota vita a mœrore immunis ageretur; duo tamen cogitanda ſunt; unum, mortem aliquando eſſe obeundam: alterum, ea ipſa quæ huic vitæ conceduntur, eſſe vaniſſima.* 8 Dies tenebrarum] *id eſt, mortem, periphraſticè.*

CAPUT XII.

Schelomo hominem ſibi preſidentem compellans ad cogitationem Dei, ſenii, mortiſq; revocat; & totum opus concludit a confirmatione vanitatis rerum iſtarum omnium, atque hortatione ad ſtudia ſalutaria in reverentia, obſequio & ſpe Dei adventus, humanumq; genus judicaturi adventu ſuo.

1 LÆTARE, juvenis, in juventa tua; & [a]exhilaret te animus tuus diebus juventutis tuæ; deniq; perge in viis [b]animi tui & aſpectibus occulorum tuorum: [b]ſed cognoſce fore, ut propter omnia hæc adducat te Deus ipſe in judicium.

2 [b]Amove ergo [b]indignationem ab animo tuo, & averte malum a carne tua: [b]nam juventa, ut [c]ortus ipſe, [b]eſt vanitas:

3 [b]Et recordare creatoris tui diebus juventutis tuæ; [b]tantiſper dum non adveniunt [b]dies ipſius mali, & pertingunt anni [b]quibus dicas, non *eſt* mihi in iſtis delectatio:

4 [b]Tantiſper, dum non obtenebreſcit ſol, & lux, lunáque ac ſtellæ; [b]neque recurrunt denſæ nubes poſt pluviam:

5 Quo tempore commovebuntur [b]cuſtodes illi domus, & pervertent ſeſe [d]valentes robore; & intermittent [b]molitrices illæ cùm [e]mandent, & [b]obtenebreſcent illi qui ſpectant per ſpeculas:

6 Occludentúrque valvæ foro, dejecta [f]ſonora molitione: [b]& ſurget ad vocem aviculæ, [b]deprimenturque g omnia canora:

7 [b]Etiam are alta timebunt, & contritionibus in via; & [b]efflorescentem amygdalum, & pinguefacientem ſe locuſtam, [b]irritam faciet *animus* iſte appetens: [b]cùm abit homo in locum ſeculi ſui, circumituris in platea lugentibus:

8 [b]Tantiſper dum non procul amovetur [b]funis argenteus, & excurrit [b]orbis aureus; [b]& frangitur hydria ad ſcatebram, diſrumpiturque [b]rota ad ciſternam,

9 Redeunte ipſo [b]pulvere in terram quemadmodum fuerat, ſpiritu autem redeunte ad Deum qui dederat illum.

10 [b]Vanitas [h]vaniſſima, inquit Eccleſiaſtes: omnia hæc *ſunt* vanitas.

11 [b]Quamobrem potius ([b]cùm fuerit Eccleſiaſtes ſapiens; præterea docuerit ſcientiam populum, & appendens, ſcrutatuſque concinnaverit ſententias multas:

12 Quęſiverit Eccleſiaſtes [i]aſſequi verba delectabilia; & ſingula ſcripta rectè, [b]verba fidelia,

13 Verba

[a] Heb. *benefacias tibi tor tuum.*
[b] Heb. *cordis tui: ſic deinceps.*
[c] Heb. *aurora ortus.*
[d] Heb. *homines roboris.*
[e] Heb. *minuunt.*
[f] Heb. *ſono molitionis: hypallage.*
[g] Heb. *omnes filiæ cantici.*
[h] Heb. *vanitatum: ut ſupr. 1. 2.*
[i] Heb. *invenire verba delectationis, & ſcriptum rectitudine, verba veritatis.*

13 Verba sapientum [a] similia aculeis, & similia [a] clavis [a] infixis [k] ad cautas; tradita [a] a pastore eodem)

14 [a] Potius inquam, [a] ex istis, fili mi, admonitus esto: faciendi libros multos nullus est finis, & lectio multorum [l] fatigationi est carni.

15 [m] [a] Summa rei est, his omnibus auditis, DEUM IPSUM REVERERE, ET PRAECEPTA EJUS OBSERVA: QUIA HOC EST [a] TOTUM HOMINIS.

16 Nam [a] omne opus Deus ipse adducet in judiciū cū omni re occulta, sive bonum sive malum,

[k] Heb. *dominus collectionum, i. locis in quæ congregatur pecus.*

[l] Heb. *fatigatio carnis.*

[m] Heb. *finis.*

ANNOTATIO.

1 Lætare juvenis] *Hujus capitis duæ sunt partes: prior est conclusio proximè præcedentis loci de administratione Dei, usque ad versum 10. posterior, conclusio totius operis, ad studium, reverentiam, & obsequium Dei homines excitans, inde ad finem usque. Sunt autem in hac priore parte conjuncta documenta duo, quæ hoc ver. prolepticè continentur: unum, de præsente officio nostro; alterum, de eventu mortis & judicii quod facturus est Deus: quorum prius membrum hoc versu enuntiatur, per concessionem ironicam ad juvenem fretum bona ætate sua, & in rebus istis exultantem.* Sed cognosce] *correctio alterum documentum exponens juveni, ad revocandum eum a consuetudine animi sui & sensuum, de quibus modò locutus est ironicè.* 2 Amove ergo] *expositio prioris documenti, qua sapiens juvenem ad bonam frugem revocat ab utili.* Indignationem] *id est, peccatum quo indignatio Dei accersitur, metonymia. quasi dicat, animo & corpore tuo peccatum, quod Deo invisum & tibi damnosum est, studiosè aversator.* Nam] *occupatio: quia accipere potest juvenis indignum esse ut ea ætate careat juventutis bonis; respondet Schelomo, non posse de juventute melius judicium fieri, quàm tum a principio ipsius, hoc versu, tum ab exitu, sequentibus.* Est vanitas] *id est, instabilis est & momento evanescens.* 3 Et recordare] *id est, studio tuo & obsequio testificator te etiam in lubrica illa ætate duci recordatione & reverentia Dei: hæc enim sola recordatio viros bonos facit.* Tantisper dum] *altera confirmatio vanitatis quæ in juventute est, ab intertitu illius primum senio, deinde morte: quorum utrumq; deinceps figuratur elegantissimè.* Dies ipsius mali] *id est, dies senectutis, quæ propterea veteribus ætas mala dicta est, ut pluribus ostendit Nonius Marcellus: qua eadem ratione juventutem Cicero bonam ætatem vocat, libro de senectute.* Quibus dicas] *id est, morosi & difficiles anni, quales ferè in senectute sunt.* 4 Tantisper dum] *id est, dum adhuc es juvenis, & frueris ætate bona. Est enim in his verbis periphrasis allegorica senectutis: qua docet sapiens senes interdiu, noctu, ideoque sine intermissione, cum difficultatibus perpetuis conflictari; quas scriptura solet cum tenebris, prosperitatem verò cum luce comparare.* Neque recurrunt] *id est, neque calamitates subinde succedant aliæ aliis, ut in senectute sit. Hæc autem senectutis incommoda universè dicta, hoc versu & superioris fine, minutatim sequentibus explicantur.* 5 Custodes] *id est, brachia quæ ad totius corporis custodiam data sunt, sive adhibendis bonis, sive propulsandis malis; & quibus tu juvenis fretus tantopere gloriaris.* Valentes robore] *id est, tua illa crura, quibus rectè & firmè ingrederis.* Molitrices] *id est, dentes illi tui, quibus sirenuè comminuis cibum hebetabuntur, ita ut subinde recurrentibus doloribus cogaris ægrè & lentè mandere.* Obtenebrescent] *oculi.* 6 Occludenturque] *id est, morosissimus eris, ita ut neque foris neque domi ullam delectationem capere possis, aut ex rebus quamvis jucundissimis recreari. Propterea dicit occlusum iri valvas foro, pro eo quod est, a foro abstinere & a frequentia, ubi delectationem juventus percipit.* Sonora mollitione] *id est, valente illa manducatione (qua in juventute uteris) amissa, & prostrata cibi appetentia.* Et surget] *id est, vel aviculæ unius garritu excitabitur, & cantum illius morosè fastidiet.* Deprimenturque] *id est, nullam cantionem aut musicam symphoniam (quæ alioqui animos humanos solet afficere. Proverb. 25. 20.) grato animo accipiet, sed jubebit omnia conticescere: vide historiam Barzillai 2. Schem. 19. 32. & seq.* 7 Etiam are] *id est, incedentes metuent ne in lapillum extuberantem offendant: nullum erit tam æquabile solum, ubi non metuant ab offensione & attritu pedis.* Efflorescentem] *id est, ne vere quidem ipso (quo arbores & animalia omnia lætari quodammodo & gestire videntur) ipsius fastidium avertetur; sed omnia verni temporis beneficia nihili faciet: hîc enim describitur ver ab unius arboris & animalculi exemplo, per synecdochen.* Irritam faciet] *id est, abhorrebit tuus iste animus; qui nunc istarum rerum, delectationúmq; est cupidissimus.* Cùm abit] *id est, cùm jam versatur in ætate decrepita, propediem moriturus, & a propinquis efferendus funere.* 8 Tantisper dum] *id est, dum adhuc commodum est & integrum; antequam tibi Deus indignatus adimat tum ornamenta in quibus exultas, tum subsidia vitæ, hoc ver. adeoq; vitam ipsam, ver. sequente.* Funis argenteus] *id est, instrumenta argentea, ut sunt catenæ, lora, cingula, & similia.* Orbis aureus] *ut sunt annuli, bullæ, monilia, & cætera ejus generis.* Et frangitur] *id est, abrumpuntur commoditates tuæ ad hanc vitam pertinentes: quod synecdochicè exemplo unio figuratur.* Rota] *qua vertente haustrum in cisternam inducitur educiturq;, quando profunda est. q. d. neque propinquis bonis, neque remotis utendi facultatem habiturus es.* 9 Pulvere] *id est, humano corpore: ut Genes. 3. 19.* 10 Vanitas vanit.] *conclusio hæc totius operis duas partes continet: unam, qua rerum omnium quæ in hac vita sunt vanitatem (ut antè) asserit, hoc versu; alteram, qua homines ad studium veritatis, reverentiam Dei, obsequium voluntatis ejus, & judicii venturi expectationem revocat.* 11 Quamobrem] *cùm ista omnia sint, vanitas, ac proinde studium eorum vanissimum: est enim hîc transitio ad alterum documentum, ut homines vanitate missa dedant se studiis melioribus.* Cùm fuerit] *hyperbaton, quo anticipat Schelomo objectionem eorum, qui responsuri essent se minimè teneri ut autori habeant fidem. Proponit enim Schelomo causas, cur doctrina ipsius sit accipienda: prima, quod sapientia fuerit imbutus a Deo, ut doceret populum Dei, hoc versu; deinde, quòd in ea sapientia cognoscenda, consequendaq; laboraverit, tum sua ipsius experientia, ver. 12. tum aliorum documentis, maximè verò ductu ipso & autoritate Dei, ver. 13.* 12 Verba fidelia] *id est, certissima fide amplectenda: quorum usus & autoritas seq. ver. demonstratur.* 13 Similia aculeis] *primus usus verbi Dei, ut stimulis agantur pii, & a naturali sua segnitie ad officium incitentur.* Clavis] *secundus usus, ut pii ad officium adducti in ea contineantur; circumcluso certo velut pagulo verbi Dei in Ecclesia ejus.* Infixi] *i. qui palos in terram depactos cum cratibus conjunctos tenent; ut ferè faciunt opilliones in caulis suis ambulatoriis.*

bulatorijs. A pastore eodem] *Christo Joan 10. cujus unius verbum omnibus seculis in Ecclesia est audiendū.* 14 Potius] *rogressio ad institutam hortationem, quæ interrupta fuerat inde a principio versus undecimi.* Ex istis] *ad est, hisce documentis meis instruitor potius, quàm ut incumbas cognoscendæ & explorandæ vanitati, quæ inest altis studijs omnibus, ut seq. verba commonstrant.* 15 Summa rei est] *hactenus de studiorum genere: nunc explicatur summa veri & salutaris studij, hoc & seq. versu.* Totum hominis] *id est, totum in quo homo se occupare debet, & sine quo totus homo nihil est nisi vanitas.* 16 Omne opus] *idest, omnia facta, dicta, & cogitationes, quamvis occultissimas: cùm omnia sint nuda & patentia oculis ejus, Heb. 4. 13. & summo illo die ante omnium oculos aperiendi libri.*

LIBER CANTICORUM.

ARGUMENTUM.

LIBER Cantici, quem Schelomo conscripsit διατυπώτως, *exponit rationem spiritualium sponsaliorum, quę placuit Christo inire cum Ecclesia in terris versante. Itaque declarat primùm sermones ultrò citroq; habitos in contrahendis sponsalibus, deinde mutui amoris gravitatem & officia convenientia inter amantes verbo & facto gratulantes. Postea quia amor ille gratiosè cōciliatus mera benevolentia sponsi, non rarò ab Ecclesia in terris imprudenter sponsum suum offendente prætermittitur, laborans Ecclesia de recuperanda sponsi discedentis gratia curatur a sponso, & de constantissima ipsius benevolentia confirmatur: ita communi opera se ad beatissimū illum nuptiarum diem comparant. Postremò quia non potuit matura esse Ecclesia nisi accedente gentium plenitudine, postquam de ea sermo habitus est, canticum totum mutua professione studii inter sponsum & sponsam, officiiq; concluditur.*

CAPUT I.

Ecclesia studio sponsi abrepta amplexum ejus expetit, odoratum nomen ejus commendat, & laudaturam vovet: ab indignitate sua se purgat, & sponsum advocat: quam sponsus edoctus ornat factis & promissionibus: itaque gratulantes inter se celebrant alter alterum, & bona, habitationemq; communem suam per communionem spiritus.

1 [a] ANTICUM canticorum, quod *est* Schelomonis.

2 [b] Heb. præ vino. [1] Osculetur me osculis oris sui: [a] nam [a] boni *sunt* amores tui, [2] meliores [a] vino.

3 [a] Ad odoratum ungenta tua *sunt* optima; *velut* unguentum, diffusum nomen tuum; idcircò puellæ diligunt te.

4 [a] Trahe me, post te [a] curremus: cùm introduxerit me [a] rex ipse [a] in conclavia sua, exultabimus & lætabimur in te, commemorabimus amores tuos meliores vino; [a] recta *commemorabunt* diligentes te.

5 [b] Heb. filiæ Jerusalem. [a] Nigra sim, at decora sum, [b] ô Jerosolymitanæ: [a] similis *sim* Scenitis Kederenis, *at* [a] similis *sum inhabitantibus* aulæa Schelomonis.

6 [c] Heb. tentoriū Kedar. [d] Heb. vineam meam quā mihi. [a] Ne respiciatis ad me, [a] quòd sim subnigra, [a] quòd contuitus sit me sol: [a] *quòd* filii matris meę [a] accensi ira contra me [a] dispoſuerint me custodem vinearum aliarum, [d] quòd vineam meam mihi non custodiverim.

7 [a] Indica mihi, *tu* quem diligit anima mea, ubi nam pascas, ubi nam cures recubare *gregem* [a] meridie: [a] cur enim essem quasi extendens tentorium apud greges [a] sociorum tuorum?

8 [e] Heb. ignoras tibi pulcherrima. [f] Heb. egredere tibi ab eundo in vestigiis. [g] Heb. cum curribus. QUANDOQUIDEM [e] ignoras, ô pulcherrima fœminarum; [f] egredere ne insistas vestigiis illius gregis, & pasce [a] capellas tuas [a] supra tabernacula aliorum [a] pastorum.

9 [a] Equitio [g] juncto curribus Parhhonis [a] comparo te amica mea.

10 Decore sunt genæ tuæ *velut* [a] lineis lapillorum, collum tuum *velut* torquibus.

11 [a] Lineas aureas faciemus tibi, cum punctis argenteis.

12 [a] INTEREA dum rex [a] in accubitu suo *est*, [a] nardinum edit odorem suum.

13 [a] *Ut* fasciculus myrrhinus [a] inter ubera mea commorans, *est* amicus meus mihi.

14 Ut bacca [a] cypri in plantariis [a] Hhen-gedi, amicus meus *est* mihi.

15 [a] ECCE pulchra es amica mea, ecce pulchra es: oculi tui *sunt* [a] columbini.

16 [a] ECCE te, pulcher es dilecte mi, etiam amœnus; etiam sponda nostra est [a] virens.

17 [a] Tigna domorum nostrarum sunt e cedris [a] ambulacra nostra e brutis.

ANNOTATIO.

1 Canticum cantic.] *id est, summum & præstantissimum, vide Gene. 9. 25. Est autem hæc generalis totius libri inscriptio, libri argumentum scriptoremq; exponens. Argumentum est epithalamium excellentissimum sive connubiale canticum, quo Schelomo decantavit sacram illam, augustissimam, & beatissimam despōsationem conjunctionemq; Christi cum Ecclesia, quam æternus ipsius amor erga Ecclesiam conciliavit, & continet, beneficentiaq; promovet, donec tandem Christus jam Ecclesiæ desponsatus secundo adven-*

tu

tu ſuo ſacrum illud conjugium perficiat coagmentato & adunato totius Eccleſiæ corpore, ut ſit Deus omnia in omnibus. Scriptor eſt Schelomo; quem non dubium eſt animo & cogitatione res omnes humanas & ſuum ipſius conjugium cum filia Pharaonis longè tranſcendiſſe: etſi ubique propriè typicè de ſancta illa communione locutus eſt. Scriptum eſt dramaticum, in quo colloquentes inter ſe perſonæ introducuntur, ſponſus ſponſa, & amici, amicæq; utriuſque, huic connubio gratulantes. Cæterùm toto hoc capite exponuntur duo: unum eſt Eccleſiæ ad Chriſtum aſpirantis & Chriſti amicè eam advocantis colloquium, ſpecie amantium quæ diutius ferre non poſſunt abſentiam alter alterius, uſque ad verſ. 9. alterum, mutua de bonis ipſorum inter ſe gratulatio, inde ad finem uſque. 2 Oſculetur] hujus amantium provocationis membra ſunt duo; Eccleſiæ flagrantis amore Chriſti, uſque ad ver. 8. & Chriſti reſpondentis, Eccleſiæq; demonſrantis viam perveniendi ad congreſſum ſuum, ver. 8. Sermo autem Eccleſiæ primùm pathetice ſtudium ipſius exponit erga ſponſum, uſque ad verſum 5. deinde apud amicas ſe purgat, quod invenuſtior, eoq; ſponſo indigna videatur, ver. 5. & 6. poſtremò ardenter ſponſum inclamat: quæ omnia frequentibus apoſtrophis conſcripta grave amantis pathos affectionémq; animi repræſentant. Suntq; prima hæc optantis Eccleſiæ verba cum animo ſuo: utinam me, inquit, ſponſus ille meus Chriſtus præſens amplectatur, & junctus permaneat mihi, me nunquam deſerat; ſed amantiſſima ſua conjunctione in æternum proſequatur.

Nam boni] apoſtrophe pathetica ad ſponſum, qua Eccleſia exponit cauſas optati ſui: nimirum quòd ex ipſo mirificam ſuavitatem percipiat, etiam tum cùm peregrinamur ab ipſo, duobus verſibus; & quòd eò fidelius atque animoſius ſponſum prædicatura ſit, ver. 4. Boni] i. ſuaves atque ſalutares. Vino] i. convivio lautiſſimo & inſtructiſſimo, ſynecdochicè. 3 Ad odoratum] i. odoratiſſimus es, & odoratiſſima vel nominis tui recordatio, omnibus unguentis antecellens: ac propterea non tantùm mihi, ſed amicis quoque meis dilectiſſima. 4 Trahe me] id eſt, infirmiſſimæ mihi vires tuas adhibe pro gratuito amore tuo, cùm nemo ad te venire poſſit niſi trahatur divinitus, Joan 6.44. Curremus] ego & puellæ meæ, miniſtereo meo, & virtute tua: quòd proximè ſequentia verba oſtendunt. Rex] Chriſtus dominus a patre conſtitutus & regia poteſtate invictaq; præditus. In conclavia ſua] in quibus omnes ſuos theſauros Chriſtus aſſervat ſponſæ, q.d, quò amplius bona domus ſuæ luſtraverit mecum, mihiq; velut ſponſæ crediderit ea; eò meliùs incumbemus laudationi ejus ego & amicæ meæ. Recta commemorabunt] id eſt, non meæ tantùm amicæ, ſed amici etiam tui ſanctiſſimum hunc noſtrum & rectiſſimum amorem uno ore prædicabunt. 5 Nigra ſum] occupatio duplex, qua ſe purgat Eccleſia apud amicas ſuas, id eſt, ſingularia ipſius membra quæ ſe indies adjungunt Eccleſiæ, hoc modo: ſcio quidem adverſariorum probra & criminationes quibus obruor perventuras eſſe ad aures veſtras: ſed neque ſum mihi conſcia, ut iſti exprobrant; neque vos oportet eò animum advertere, ut a conſortio ſponſæ abducamini. Præterea vos quòque fortaſſe locum dantes infirmitati veſtræ exiſtimabitis me indignam eſſe quæ conveniam in manum tanti regis; quòd partim afflictionibus, partim peccatis afflictionum cauſis veluti torrefacta atque exuſta ſum: ſed quoties ego animum adverto ad blandam illam compellationem ſponſi, qua utitur infrà verſ. 9. & ſequentibus, quam idem jam nunc teſtificatur ſpiritu ſuo in conſcientia mea; omnino ſtatuo me neque afflictionibus neque peccatis meis ab ipſo avertendam eſſe, imò verò gratam & jucundam fore ei; cùm ipſe me purget ornétque lavacro regenerationis per verbum ſuum. Similis ſim] quaſi dicat, oblatrent iſti me tam nigram & invenuſtam eſſe quàm ullus Æthiops. Eſt autem in his verbis elegans metonymia, qua non obſervata locus videtur obſcurior. Similis ſum inhabitant.] id eſt, ſum ornatiſſima & venuſtiſſima: ne Schelomo quidem cum univerſa gloria ſua, aut comitatus ejus in aulæis degens tam gratioſus eſt quàm ego ſum: vide 1. Reg. 10. 6 Ne reſpiciatis ad me] ſed ad Chriſtum ſponſum meum gratioſè me compellantem, & ſuis bonis ornantem: altera occupatio, ut modò diximus. Quòd ſim ſubnigra] id eſt, velut infuſcata afflictionibus & peccatis, quæ figurantur verbo ſequentibus. Quòd contuitus] id eſt, quòd oppreſſione vel perſecutione, tanquam ſole torrefacta ſim; ut Matthæi 13. 6. accipitur ſolis appellatio. Quòd filii] id eſt, peccatum originale ſive innatum mecum inde ab utero, & in me habitans; cujus vi tum ad committendum malum, tum ad omittendum officium abrepta ſum: vide Pſal. 51.7. Accenſa ira] id eſt, peccatum augeſcens & ſe ipſum inflammans, ut fieret ſummè peccans per legem acceptam a Deo: vide Rom. 7. Diſpoſuerint me] id eſt, quod peccatum peccans me ad colenda & obſervanda opera carnis tenebrarumq; pertraxerit, & nunc etiam detineat plus ſatis; quod planè eſt tum ab officio meo, tum a lege mentis meæ alienum, Rom. 7.22. Hæc autem omnia ruſtica allegoria exponuntur, ad declarandam amplius indignitatem peccati habitantis in nobis, & præſtantiam vocationis noſtræ. Quòd vineam meam] id eſt, quòd ob officio meo, quamvis utili atque ſalutari, diſceſerim. 7 Indica mihi] apoſtrophe Eccleſiæ ad ſponſum, q.d. ne putetis me aut abſentis criminationibus, aut mea ipſius indignitate abſterreri, quò minus accedam ſponſum: ego jam ad illum converto orationem meam; inclamabo vobis præſentibus, & reſpondebit mihi. Sunt autem hæc verba Eccleſiæ inclamantis allegorica; quibus Chriſtum cum paſtore comparat ovili ſuo cibum commodum & quietem proſpiciente, ut pſal. 23. Itaque oſtendit quàm beata ſit conditio eorum qui ſequuntur Chriſtum, & contrà quàm miſera conditione uteretur, quàm diu in peccato vixit. Meridie] quo tempore ne mihi quidem capere quietem licet, niſi veniam ad te. Cur enim eſſem] ætiologia petitionis a ſtudio ardentiſſimo Eccleſiæ: nolo, inquit, vel ad tempus cum iſtis converſari, ac ne quidem præ me ferre quaſi apud iſtos equo animo agere poſſem; quo fortaſſe, niſi maturè reſponderes, mea infirmitate prolaberer. Quid enim aut honoris tibi, aut emolumenti mihi inde accederet? quapropter peto ut jam nunc indices. Sociorum tuorum] i. paſtorum externorum, qui nihil te attinent, ſed tantùm communicant tecum paſtoris ſpecie & appellatione. 8 Quandoquidem] reſponſum Chriſti ad Eccleſiam, ut obſervatum eſt, 2. verſu. continet autem hoc reſponſum per ὑποφορὰν primùm ſententiam ſponſi de prima quæſtione verſus 7. in hoc verſu: deinde benignam teſtificationem animi ſui propenſiſſimi beneficiorumq; erga Eccleſiam; ut confirmet Chriſtus occupationem qua Eccleſia uſa eſt verſu 5. & 6. & tranſitionem faciat ad gratulationem illam mutuam, in qua ſecundum hujus capitis membrum conſtituimus. Ignoras] id eſt, nondum planè cognoſcis, ſed ex parte tantùm: ac propterea amplius informari cupis. Egredere] id eſt, ne tantorum ponito cum iſtis, quod proximè dixiſti, neque illis ratione ulla adhæreto. Sic reſpondet ſecundæ quæſtionis parti. Capellas] fidelium gregem.

Supra

Supra tabernacula] *id est, pios supra hunc mundum evehe, & cœlestis doctrinæ alimento pasce.* Pastorum] *quos Ecclesia socios propterea vocaverat, ver.7.* 9 Equitio juncto] *transitio ad secundum locum gratulationis mutuæ: ut observatum est in vers.2. in qua primùm ternis versibus inter se gratulantur, deinde singulus: ac postremò quasi symphonia sua communis donaus præstantiam concinunt ambo, versu ultimo. Prædicat autem Christus in Ecclesia dona sua, Ecclesia verò bona in Christo residentia & adsequenda.* Comparo] *id est, similem efficio virtute spiritus, & verbo asero te longè amplius præstare cæteris ornamento atque dignitate, quàm Parthorum equitatum cæteris: quod beneficium ab amore sponsi in sponsam profectum, his tribus versibus explicatur: a dignitate personarum, præsentium ornamentorum, & amplius etiam eventurorum ex promissione: quæ omnia similitudine regii equitatus illustrantur.* 10 Lineis Lapillorum] *quæ orientalium equitatui ferè adhibebantur: ut Judic.8.24. quasi dicat, quemadmodum in regali equitatu illo curules equi aureas habent ornatas gemmis, & tomices, id est, coliaria pretiosissimazita jam pretiosè instructa es.* 11 Lineas aureas] *id est, etsi jam ornatissima es, amplius te ornabimus tamen; hoc enim beneficium est patris, filii, & spiritus sancti: ideoq; plurali verbo utitur.* 12 Interea] *reciproca laudatio, quam Ecclesia canit Christo propter suavissimum odorem ejus, qui ad ipsam pervenit verbo & administratione spiritus.* In accubitu suo] *id est, in cœlum, diùm Ecclesia peregrinatur a domino.* Nardinum] *id est, perfundor odoribus suavissimis, tribus versibus; quanto magis cùm patefacta vita mea revelabor cum ipso in gloria? Coloss.3.4..* 13 Ut fasciculus] ἐμπλοκὴν *verborum ad evidentiam trajecimus, hîc & sequente versu.* Interubera] *ut serta & coronaria odoramenta eo loco a puellis gestari solent.* 14 Cypri] *vide Plinium lib. 12. cap.24.* Hhen-gedi] *vide Genes.14. 7.* 15 Ecce pulchra es] *conclusio sponsi gratulabunda.* Columbini] *gratioli, simplices, & casti, ut columbarum sunt.* 16 Ecce te] *gratulatio sponsæ, a pulchritudine sponsi, & liberorum procreatione.* Virens] *id est, fructuosa, synecdochicè.* 17 Tigna domor.] *conclusio symphoniaca sponsi & sponsæ, domum suam concelebrantium a pretio & commoditate summa.* Ambulachra] *id est, paradromides, sive ambulationes continentes, quibus sponsus & sponsa invisunt inter se. Brutas autem arbores interpretamur, secuti vocem Hhebraicam, quam adhuc sua ætate servatam fuisse ostendit Plinius libro 12.cap.17.*

CAPUT. II.

Sponsus dignitatem suam & sponsæ prædicat: cui sponsa vicissim respondens eum laudat, eiq; fert uccepta omnia bona sua: officia ejus erga se convivio figurat, summumq; suum amorem in eum deliquio: deinde sponsi adventum ad se, vocationem suam, & promissiones amplissimas exponit quę in Ecclesia percipiuntur Evangelii prædicatione: ideoq; de communione ejus gloriatur, & præsentiam expetit usque ad promissionum complementum secundo adventu ejus.

1 EGO *sum* [a] rosa Scharonis, lilium convallium.

2 [a] Ut lilium inter spinas, ita *est* amica mea inter filias.

3 [a] Ut malus inter arbores sylvæ, [a] ita *est* amicus meus inter filios: in umbra ejus summè desidero [a] ut sedeam; nam fructus ejus dulcis *est* palato meo.

4 [a] Introduxit me in locum [a] convivii, [b] [a] habens pro vexillo amorem erga me.

5 [a] Fulcite me [a] lagenis istis, [c] sustentate me [a] istis malis: [a] nam ægra amore sum.

6 [a] Sinistra ejus *est* subter caput meum, & dextra ejus amplectitur me.

7 [a] Adjuro vos [d] Jerosolymitanæ, [a] *emanete* cum capreis, aut cum cervis agrine excitate, neque expergefacite [a] hunc amorem, [a] usque dum voluerit.

8 [a] Vox dilecti mei *est*, ecce illum, advenit, [a] saliens super istos montes, subsultans super istos colles,

9 Similis dilectus meus capreæ, aut hinnulo cervorum; [a] ecce illum stantem post parietem nostrum, prospicientem e fenestris, [e] [a] emicantem ex clathris.

10 [a] Proloquens amicus meus dixit mihi; [f] surge amica mea, pulchra mea, & veni.

11 [a] Nam ecce, hyems transiit; pluvia præteriit, & abiit.

12 Florentia conspiciuntur in terra; tempus minuritionis advenit, & vox turturis auditur in terra nostra.

13 Ficus ipsa protulit grossulos suos, & vites ipsæ primâ uvâ edunt odorem: surge amica mea, pulchra mea, & veni.

14 [a] Columba mea *degens* in fissuris istis petræ, in latibulo [h] prærupto, [a] ostende mihi aspectus tuos, fac ut audiam vocem tuam: [a] nam vox tua suavis *est*, & aspectus tuus decens.

15 [a] Prehendite nobis vulpes, [i] [a] vulpeculas corrumpentes vineas; dum vineæ nostræ [k] efferunt uvam primam.

16 [a] Dilectus meus meus *est*; & ego illius, [a] qui pascit in liliis.

17 Donec aspiraverit [a] dies ille, & fugerint [a] umbræ istæ: [a] revertere, similis esto, dilecte mi, capreæ aut hinnulo cervorum *currenti* [a] in montibus disparatis.

[a] Heb. *vini.*
[b] Heb. *& vexillum ejus erga me amore.*
[c] Heb. *substernite mihi*
[d] Heb. *filiæ Jeruschalaimorum.*
[e] Heb. *effossum.*
[f] Heb. *surge tibi, veni tibi: pleonasmus: ut Gene. 12.13. & sic infrà ver seq. & 13.*
[g] Heb. *alias sili.*
[h] Heb. *præcipitii.*
[i] Heb. *vulpes parvas,*
[k] Heb. *sunt uva prima.*

ANNOTATIO.

1 Ego sum] *Hujus capitis partes in universum duæ sunt: una est, vox sponsi se ipsum & sponsam suam prædicantis, duobus versibus; altera, oratio sponsæ prædicantis sponsum, beneficia ejus narrantis atque invocantis ipsum, usque ad finem. Prædicatio autem sponsi continet primùm explicationem allegoricam præstantissimæ & suavissimæ virtutis ejus omnibus teetatæ, inprimis verò Ecclesiæ per communicationem spiritus, hoc versu: deinde dignitatis quę ab ipso ad Ecclesiam totam pervenit, sequent. vers.* Rosa Scharon.] *id est, odoratissima, ut rosa locis apricis gaudet, estq; odoratior: vide 1.Chronicorum 27. 29. idem judicium de sequente epitheto.* 2 Ut lilium] *id est, tam superat Ecclesia alios omnes cœtus dignitate atque præstantia, quàm lilium spinas: cæteri omnes sunt spinæ, si cum Ecclesia comparantur.* 3 Ut malus] *hæc oratio sponsæ continet primùm propositionem dignitatis sponsi & studii Ecclesiæ erga ipsum, hoc versu, deinde narrat mutui illius inter se amoris officia, usque ad versum 16. ac postremò fructum istius*

amoris

amoris perpetuum a sponso petit, duobus versibus ultimis. Ita est] *mirum fructuosissimus atq; suavissimus umbra & fructibus, ut verba sequentia explicant.* Ut sedeam] *id est, permaneam in ipso, & ipse in me; quod duo ultimi versus exponunt.* 4 Introduxit me] *narratio hæc allegorica singularis duo Christi erga Ecclesiam officia depingit: unum, vitæ & salutis allatæ, sub specie convivii & curationis, usq; ad ver. 8. alterum, voluptatis, pacis, & bonorum omnium ad ipsam pervenientium. Specie veri temporis, verum & vernantium, & se quodammodo coram Ecclesia sistentium ad ministerium ejus, inde usq; ad ver. 16.* Habens] *i. unico suo amore erga me, velut insigni ob oculos posito, animum meum ad se pertrahens; ut milites a duce convocantur & continentur sub signis. Sic autem hunc locum distinximus addicti aliquot veterum exemplarium fide.* 5 Fulcite me] *Ecclesiæ ad amicas verba, æstuantis amore Christi & in medio convivio velut deliquii animi ex amore patientis. Sunt autem illius in hac infirmitate adjumenta duo: unum, amicarum, ministrantium de bonis sponsi. i. prophetarum, apostolorum, & servorum Dei, hoc ver. alterius sponsi ipsius Christi, qui unus efficaciter curat Ecclesiam, seq; versu.* Uvis lag.] *i. salutari potu sponsi mei.* Uvis mal.] *pomis odoratis e pensu Christi: ut languentibus odoramenta ad nares apponi solent.* Nam] *i. non desino æstuare, donec perfectè fruar congressu sponsi mei in cœlesti gloria.* 6 Sinistra] *i. sponsus ipse manum utramq; admovet ad sustentandum me in hac infirmitate mea, & in expectatione futuri illius beatissimi congressus sua virtute sustinet. Est autem hæc sustentandi forma sumpta ab antiqua ratione accumbendi in convivio: prout veteres accumbentes, non sedentes (ut hodie) epulabantur.* 7 Adjuro] *verba sponsæ per apostrophen ad amicas, velut requiescentes in ulnis sponsi sui: quibus monet eas, ne Christo conquiescenti in amplexu ipsius ulla ratione molestiæ sint. Hæc autem sponsæ potius quàm sponsi verba esse statuimus; tum quia sponsi non est adjurare, sed jubere pro imperio; tum quia sequentes locos omnes, qui hoc ipso argumento sunt, a sponsa pronuntiari constat; tum etiam denique, quia veterum honestas postulabat ut sponsa amicas suas compellaret, non autem sponsus: quam honestatem alibi in toto hoc libro observat Schelomo; ut contra sponsus imperat suis amicis, infrà ver. 15.* Emanete] *i. foris versamini, ne interturbetis aut negotium facessatis sponso. Nam hoc toto capite ita loquitur sponsa, quasi convivium in prædio rustico haberetur.* Hunc amor.] *i. sponsum quem amo unicè: metonymia.* Usq; dũ] *i. unquam. q. d. ab omni illius offensa, & provocatione vel levissima abstinete.* 8 Vox dilect.] *alter locus narrationis de voluptate, pace, & omnibus bonis, ad quæ perlustranda & jam jam ex parte percipienda sponsus advocat sponsam suam, ut dictum est in versum 4. cujus loci partes sunt duæ, quas Christus verbo suo in Ecclesia perficit: una est, quòd Ecclesiæ bona exhibet, & velut ex hibernis peccati tempestatibus liberatam recreat, usq; ad ver. 15. altere, quòd per amicos administros suos depellit mala, ver. 15. Hæc autem omnia venustissimè figurantur, quasi sponsus quiescente sponsa rus profectus esset, & illa jam ad sponsi redeuntis vocem excitaretur, & exultaret gaudio.* Saliens] *i. quàm ocyssimè, ut sequentia ver. declarat comparatio.* 9 Ecce il.] *q. d. ecce dicto celerius jam astat mihi, est præsentissimus: verba autem hæc sponsæ gradatim explicant mirificum opus Christi erga se; cujus primùm vocem audit, deinde venientem prospicit, & postremò illico præsentem videt.* Emicant.] *i. florentissimo, jucundissimoq; conspectu se exhibentem mihi, metaphora a floridis arboribus, quibus cum Christus est comparatus, sup. ver. 3.* 10 Proloquens] *prosopopœia sponsi Ecclesiam suam invitantis, non quidem ad plenum & absolutum fructum bonorum omnium, quæ asservantur in cœlo; sed ad omnia illa certissima venturi fructus documenta & pignora, quæ verbo & opere per spiritum æternum cum Ecclesia voluit communicata Christus.* 11 Nam ecce] *exornatio vocationis sponsæ, qua modo usu est Christus, a comparatione temporis præcedentis vocationem, & subsequentis: præcedens tempus, inquit, totum hybernum fuit atq; procellosum, quo aliena fuit a vocatione & in peccatis jacens: hoc verò ex quo vocata es totum est virens, florens, germinans, jucundum, suave, atque fructuosum; denique animum tuum & sensus omnes amœnissimè expleturum.* 14 Columba mea] *i. pulcherrima, integerrima, & castissima amica mea, quæ ante jacta fundamenta mundi in sempiterno decreto ac electione Dei tanquam in rupe inaccessa & immota, delituisti, nunc etiam delitescis, & in æternum ibidem conquietura es: alterum genus allegoriæ, quo Christus compellat sponsam ad fruenda bona quę in præsentia exhibet vocatione sua.* Ostende mihi] *id est, accede ad me, conversare mecum, confabulare, ambula continenter mecum, & esto integra.* Nam vox tua] *id est, tu enim Deo accepta es per gratuitam electionem ejus, interventu Christi.* 15 Prehendite] *apostrophe sponsi ad amicos: qua interea dum fruitur sponsæ colloquio, jubet amicos operam dare, ut omnia tollant quæ hæredi tati Ecclesię essent obstura, sive doctrinæ sive morum improbitate.* Vulpeculas] *quasi dicat, ne minimis quidem parcite: omne malum, & occasionem, speciemq; mali amovete.* 16 Dilectus meus] *conclusio superioris narrationis; qua Ecclesia primùm gloriatur de præstantissima sua communione cum Christo; deinde præsentiam illius exoptat toto curriculo hujus vitæ, donec perfectè cum ipso adunata sit in cœlis.* Qui pascit] *id est qui in satietate gaudiorum & amœnitatibus ad dexteram suam alis suos, ut pastor optimus: Psalm. 23.* 17 Dies ille] *gloriosi adventus tui, quo revelabitur Ecclesia perfectè assumpta in communionem tuam, & bonis tuis omnibus gloriosè perfruetur.* Umbræ istæ] *quæ tantisper officiæ sunt, dum Ecclesia versatur in hoc mundo.* Revertere] *id est, cura ut mihi adsis quàm velocissimè, neque a me latum unquem discedas.* In montibus disparatis] *id est, Gilbhadis, quos fluvius Jarden a reliqua Judea disparat: ut 2. Schem. 2. 29. Horum autem montium potius quàm aliorum in Judea meminit, quia summa in illis fuit prestantia & commoditas venationis; cùm nondum fuisset occupata Chamath & domus ædificata in saltu Libani, quo tempore ista a Schelomone conscripta sunt.*

CAPUT III.

Ecclesia exponit studium suum maximum amplius prehendendi in dies & obtinendi sponsi: deinde quia de gloria sponsi confirmata est, ostendit sibi honestius & utilius esse ut hîc non detineat sponsum, sed conscendentem in thalamum suum cœlestem prosequatur.

1 'IN cubili meo per noctes quærens eũ quem amat anima mea; quærens eum, cum 'non invenissem eum, *dixi,*

2 'Jam surgam, & obibo civitatem, pervicos & perplateas quæram eum quem diligit anima mea; sed quærens eum 'non inveni eum.

3 'Invenientibus me custodibus 'qui obeunt civitatem *dixi, an* eum quem diligit anima mea

mea vidiſtis?

4 Paululum præteriveram ab illis, cùm inveni eum quem diligit anima mea: prehendi eum, 'non ſitura eum uſque dum introduxero eum in domum 'matris meæ, & in conclave genitricis meæ.

5 'Adjuro vos Jeroſolymitanæ, *emanete* cum capreis, aut cum cervis agri: ne excitate, neque expergefacite hunc amorem, uſque dum voluerit.

a Heb. aſcendens. b Heb. elationibus fumi.

6 'Quænam *eſt* illa[a] 'quæ aſcenderet ex deſerto, velut *ſuffumigata*[b] excitatis fumis; ſuffumigata myrrha & thure, præſtantiore quàm omnis pulviſculus aromatarii?

7 'Ecce lectus ejus *præſtantior eſt* eo qui eſt Schelomoni, quem circumſtant ſexaginta potentes e potentibus Iſraëlis,

8 Omnes [c]ſtringentes gladium, edocti bellum; quiſque *accinctus* gladio ſuo ſuper femur ſuum, a pavore ſingulis noctibus:

c Heb. *prehendentes.*

9 'Thoro *quem* paravit ſibi rex Schelomo, ex lignis Libani;

10 Cujus columnas fecit argenteas, cujus ſtratum aureum, cujus ſtragula purpurea; cujus [d]interiora *quaſi* pavimentata amore, 'a puellis [e]Jeroſolymitanis,

d Heb. *medium pavimentatum.* e Heb. *Jeruſchalaimorũ.*

11 'Prodite, & ſpectate puellæ Tzijonis regem Schelomonem; cum corona quam [f]curavit ei mater ejus die ſponſaliorum ejus, & die lætitiæ [g]animi ejus.

f Heb. *coronavit.* g Heb. *cordis.*

ANNOTATIO.

1 In cubili] *Hujus narrationis partes ſunt duæ: una eſt, qua Eccleſia exponit ſuum ſtudium prehendendi Chriſtum atque poſſidendi, uſque ad verſum 6. altera, qua veluti ſe ipſam corrigens cupit prehendi ab ipſo & manere apud ipſum, inde ad finem uſque. Prioris autem ſumma eſt, eccleſiam interdiu, noctu, domi, foris, in urbe, in agro, ubivis denique flagrare deſiderio Chriſti, & in eo conquieſcere.* Non inveniſſem] *id eſt, non ſatis perciperem eum præſentem pro deſiderio meo: nam ad ſenſum noſtrum & eccleſiæ ipſius interdum videtur abeſſe Chriſtus; aut non adeſſe propè; etſi re ipſa eſt præſentiſſimus.* 2 Jam ſurgam] *hæc omnia allegoricè humanitùs dicta ſunt, pro eo quod eſt, quæram ex toto ſtudio & tota facultate mea.* Non inveni] *ſatis ex ſententia animi mei, ut ſuprà verſu 1.* 3 Invenientibus me] *continuatio allegoriæ, pro eo quod eſt: in quoſcunque incidebam, etiam præfectos cuſtodiæ publicæ, non diſſimulabam, neque me pudebat Chriſti; ſed palam exponebam me ejus amore languentem eſſe, ut dixerat ſuprà 2.5.* Qui obeunt civitat.] *id eſt, circitores, qui ſingulas excubias recognoſcunt de nocte.* 4 Non ſitura] *quaſi dicat, & quidem prehendi eo animo ut divertat ad me, & permaneat apud me donec dies ille aſpiraverit de quo ſuprà 2.17.* Matris meæ] *vide infrà 7.6.* 5 Adjuro vos] *propoſitio Eccleſiæ obtinentis ſponſi conſortium, ne qua illi fiat moleſtia, ut ſuprà 2.7.* Quænam eſt] *nimirum præter me? altera pars, qua Eccleſia veluti ſermonem corrigens quo uſa fuerat verſu 4. luſtratis bonis ſponſi ſui dicit; quid? an facerem ut ille apud me diveterat, ac non ego potius laborarem ut conveniam in domum ipſius? cui omnia ſunt inſtructiſſima ordo atiſſimaq́, & thalamus ipſe longè glorioſior omni gloria Schelomonis. Quam ob rem gloriam hanc Chriſti, & ipſius ſpiritualis thalami, ubi Eccleſia conquieſcit cum Chriſto, commendat allegoricè tum ab odore, hoc verſu; tum a ſecuritate, preſio, & ornatu, ſequentibus.* Quæ aſcenderet] *id eſt, certa fide extra ſe & ſuprà totum mundum inaniſſimum pietatis efferretur ad Chriſtum, ſuavitate odorum ipſius & ornamentorum delectata?* 7 Ecce] *amplificatio dignitatis quæ ineſt cubili Chriſti & Eccleſiæ, per comparationem cubilis Schelomonis, quæ ſe ipſam Eccleſia ad officium excitat.* 9 Thoro] *id eſt, thalamo conjugali, virente (ut dixit ſuprà 1.16.) atque fœcundo: nam hoc proprie Hhebraica voce deſignatur.* 10 A puellis] *id eſt, quæ omnia plumario opere & phrygionico acu pinxerunt Jeroſolymitanæ.* 11 Prodite] *id eſt, obſervate & animadvertite: planè videbitis gloriam hanc Schelomonis nihil eſſe ad ſponſi mei gloriam.*

CAPUT IIII.

Chriſtus Eccleſiæ perfectionem laudat: & velut amore illius abreptus poſt quam exclamavit, celebrat ſuavitatem ſermonum, ornamentorum, fidei, officiorum, & fructuum ejus. Quamobrem Eccleſia agnoſcens quicquid boni habet, a Chriſto in ſe perfectum eſſe, amplius ipſum celebrat, & ſibi adeſſe petit ac benefacere: quod Chriſtus ex parte annuit.

1 'ECCE pulchra es, amica mea, ecce pulchra es, 'oculi tui columbini præ 'crine tuo: pilus tuus, 'ut gregis caprarum 'quæ detondent de monte Gilhhadis.

2 Dentes tui ſimiles gregi 'æquarum *pecudum*, cùm aſcendunt ex lavacro; 'quæ omnes[a] e gemelliparis *ſunt* in quibus 'nulla *eſt* orba:

a Heb. *gemelliparium.*

3 Velut filum dibaphum labia tua, & ſermo tuus decens 'velut fragmen malogranati; 'utrumque temporum tuorum præ crine tuo.

4 'Simile turri Davidis collum tuum, ædificatæ ad 'armaria: de qua millena ſcuta pendent, omnes umbones 'potentum:

5 'Duo ubera tua ſimilia *ſunt* duobus hinnulis gemellis capreæ, 'paſcentibus inter lilia.

6 Donec aſpiraverit 'dies ille, & fugerint iſtæ umbræ; b 'ibo ad montem hunc myrrhæ & collem thuris.

b Heb. *ibo mihi: ut Gen. 11, 33.*

7 'Tota pulchra, amica mea (id eſt, 'vitio nullo exiſtente in te.)

8 'Mecum inde a Libano, 'ô ſponſa, mecum inde a Libano venies; contemplaberis a vertice Amani, a vertice 'Scheniris & Chermonis, e luſtris leonum, e montibus pardorum.

9 'Rapis animum meum, ſoror mea ſponſa: rapis animum meum uno *aſpectu* oculorum tuorum, uno torque 'a faucibus tuis.

c Heb. *a collulis tuis.* ὑποκορισικῶς

10 Quàm pulchri *ſunt* amores tui, ſoror mea ſponſa, quàm boni ſunt amores tui, 'præſtantiores vino; & odor unguentorum tuorum præſtantior omnibus aromatis:

11 'Favum ſtillant labia tua, ô ſponſa, mel & lac ſubſunt linguæ tuæ; & odor veſtium tuarum *eſt* velut odor Libani.

12 'Ut hortus clauſus es, ſoror mea ſponſa: ut 'ſcaturigo clauſa, fons obſignatus.

13 'Propagines tuæ *ſunt* mali punicæ, tanquam pomarii: cum fructu rerum pretioſarum, 'cypri cum nardis,

14 Nardus & crocus, calamus odoratus, & cinnamo-

[d] Heb. *thuris*

cinnamomum, cum omnigenis arboribus [d] thuriferis; myrrha & [e] santali, cum omnibus [f] præstantissimis aromatum.

15 [g] O FONS hortorum, putee aquarum [h] viventium; & fluentium suprà quàm Libani,

16 [i] Evigila Aquilo, & veni Auster, [k] perfla hortum meum, [l] perfluant *aquæ* aromata ejus: [m] veniat amicus meus in hortum suum, [n] ut comedat fructum rerum pretiosarum suarum.

17 [o] INGRESSUS hortum meum, soror mea sponsa, [p] decerpo myrrham meam cum aromatibus meis: comedo favum meum cum melle meo, bibo vinũ meum cum lacte meo: comedite amici; bibite & inebriamini dilecti.

ANNOTATIO.

1 Ecce] *Hoc toto capite continentur duo: unum est responsum Christi Ecclesiam sponsam suam celebrantis, usque ad versum 15. alterum est oratio Ecclesiæ omnia bona sua ferentis accepta Christo, & præsentissimam illius opem porrò implorantis cum responsione Christi, tribus versibus ultimis. Christi autem responsum continet primùm descriptionem singularem & allegoricam membrorum Ecclesiæ, usque ad vers. 6. deinde verò Christus amorem suum ergà Ecclesiam, & promissiones officiaq; amoris explicat: postremò ad laudes Ecclesiæ revertitur, inde a vers. 9.* Oculi tui] *descriptio singularis pulchritudinis, quam generatim Ecclesiæ inesse modo dixit, ab enumeratione partium: vide suprà 1.15.* Crine tuo] *id est, crine tuo modestè & pudicè composito, & reducto procul ab oculis; non autem projecto & lascivè extuberante, quod impudicarum est.* Ut gregis] *id est, comptissimus & nitidissimus, prout est in capris bene pastis & curatis.* Quæ detondent] *id est, virgulta decerpunt loco sibi opportunissimo.* 2 Æquarum pecudum] *dentium laus triplex significatur: prima est, omnium inter se æqualitas; secunda, nitor; tertia, perfectus & absolutus numerus duobus ordinibus dentium inter se respondentibus.* Quæ omnes e gemellip.] *id est, tam similes inter se & convenientes superior dens quisque cum infertore suo, quàm ferè convenit inter gemellos; quemadmodum etiam utitur infrà ver. 5. in comparatione uberum.* Nulla est orba] *i. nullus dens desideratur in suo ordine, ut cùm gemelli parè ovi cuique sui adsint agni.* 3 Velut filum] *pro eo quod est, labia sunt tibi parva atque rubentia.* Velut fragmen] *i. roseo colore est.* Utrumq; temporum] *cum genis subjacentibus, quæ pari & conveniente robore decoratæ sunt: synecdoche.* 4 Simile] *i. collo es rectissimo, venustissimo, & rebus pretiosis instructissimo; sicut est turris illa eminentissima Jeruschalaimorum, quæ a Davide extructa fuit inclyto Miktzoahh pro armamentario, ad atrium custodiæ: vide Nechem. 3.19. & 25.* Armaria] *ubi appendebantur arma acuta, polita, atque comparata ad usus necessarios: quod compositio vocis Hebrææ sonat, & sequentia verba interpretantur.* Potentum] *i. ducum imperium habentium in regis copias; ut 2. Schem. 23. & Nechemiæ. 3.16.* 5 Duo ubera] *i. sunt simillima inter se & plenissima, quasi binnuli optimo loco pasti. Hæc autem omnia hactenus de venustate & elegantia Ecclesiæ dicta, universè denotant eam esse absolutissimam & perfectissimam, ut concluditur vers. 7. neque dubium est quin idem de omnibus membris inde ab uberibus usq; ad imos talos analogicè sit intelligendum: præterea non dubitamus, quin ut singulis membris Ecclesiæ suæ sunt functiones, ita singularia hæc membrorum attributa sigillatim accommodari possint: sed non fuit consilium nostrum in illis excutiendis minutatim operam consumere; ne aut pauciora quàm debeamus asseramus, aut plura ingrediamur quàm promissimus.* Pascentibus inter lilia] *vide suprà 2.16.* 6 Dies ille] *quo consummabuntur nuptiæ: vide suprà 2.17. Continentur autem his tribus versibus promissiones Christi respondentes ad postulata Ecclesiæ, suprà 3. Pollicetur enim Christus primùm præsentiam suam in Ecclesia quamdiu peregrinamur a domino, deinde illo tempore transacto pollicetur se perducturum Ecclesiam in domum suam, vers. 8. & 9.* Ibo ad montem] *id est, Hierusalem cœlestem in cœlum, ubi jam recepti sunt amici qui me colunt, & quorum officia mihi sunt odoratissima.* 7 Tota pulchra] *altera promissio sanctificationis per spiritum, hoc ver. & vitæ æternæ, sequente.* Vitio nullo] *q. d. cùm effecero ut ab omni peccato & labe peccati liberata summam tuam pulchritudinem perfectionemq; consequaris, & te hoc pacto ad beatum illum nuptiarum diem comparavero; tum demum te assumpturus sum.* 8 Mecum] *id est, totam te colligam, nemo peribit ex manibus meis; sed ex omnibus tuis finibus quamvis remotissimis recipiam te, & a periculosissima ferissimaq; hujus mundi colluvie vindicabo.* O sponsa] *hîc primùm nomine isto appellatur, ratione diei illius beatissimi qui nuptias a sponso dictus est: quemadmodum etiam soror sequente ver. intimæ necessitudinis & germanitatis nomine.* Scheniris] *vide Deut. 3.9. Schenirem autem hîc propriè vocat Chermonii partem quam Emoræi obtinuerant.* 9 Rapis] *regressio pathetica ad laudes Ecclesiæ specie hominis in amorem summum exardescentis: qua simul atq; Christus gravissimis acclamationibus adumbravit amorem suum, duobus versibus figuratè exponit suavitatem orationis ornamentorum fidei, officiorum, & fructuum ejus, usque ad versum decimum quintum.* 10 Præstantiores vino] *ut supra Ecclesia prædicaverat de sponso 1.2.* 11 Favum] *hoc est, mellitissima est oratio tua, & odor jucundissimus.* 12 Ut hortus clausus] *id est, optima fide castam conservas te mihi, & tuos fructus integros; qui fructus allegoricè duobus sequentibus versibus exponuntur.* Scaturigo] *id est, conceptaculum salutaris ullius doctrinæ, qua omnes mei agri sive horti partes, areolæ, & planta irrigantur; & quod nemini extero pervium est, quia nemo ingreditur illuc nisi per me.* 13 Propagines] *id est, plantæ omnes tuæ sunt pretiosissimæ.* Cypri] *vide suprà 1.14.* 14 Santali] *ut Numerorum 24.6.* Præstantissimis aromat.] *vide Exod. 30.23.* 15 O fons] *altera pars capitis, qua Ecclesia modestissimè accipiens quæ ipsi attribuit Christus suprà vers. 12. & sequentibus, attendit ipsum omnis boni autorem esse, & amplius benedici petit præsentia ejus, quasi dicat, quid ergo, ô Christe quo alio nomine significare possim, infinitos illos thesauros sapientiæ & intelligentiæ, plenitudinemq; deitatis quæ in te habitat corporaliter? quòd scaturiginem & fontem me vocas, agnosco me fontis ipsum præstare meis: verùm tu illes cui fontu, putei, aquarum perennium, aëris, omnis denique vitæ & salutis nomen attribuendum est: imò verò tu fons ille es, ego tantùm rigo ex fonte tuo; tu puteus ex quo haurio, tu aqua perennis, tu aër vivificus; ego cibum, potum, omnia denique de manu tua dono accipio: quamobrem peto ut porrò imploranti fidem tuam adjumento sis præsentia tua.* Viventium & fluent.] *id est, perennium & abundantissimarum: quibus verbis figuratur infinita omnibus numeris beneficentia Christi.* 16 Evigila Aquilo] *id est, tu, qui aëris usum præstas ad fœcundandum hortum tuum, & veluti ventorum percussu aërem purgas, tempestates serenas & pluviosas efficis pro commoditate horti tui.* Perfla hortum] *id est, quæso perflando*

stando efficit quod mihi ex usu esse videtur: petitio accommodata ad posteriorem comparationem ventorum cum Christo, per ὑστέρησιν. Perfluant aquæ aromata] *nimirum aquæ illæ viventes tui fontis & putei, de quo versu 15. petitio respiciens ad priorem comparationem: utraq; autem proximis verbis nudè explicatur.* Veniat amicus meus] *id est, accedat & habitet in me, ut promiserat Christus suprà versu 6.* Ut comedat] *id est, ut cum sponsa sua convivetur, quod illa desideraverat suprà 3. 4. nam hîc quoque, ut in cœlis, hortus tuus est, ait illa.* 17 Ingressus hort.] *excusatio sponsi, cur non statim & omnino votis Ecclesiæ respondeat, nimirum quòd adhuc ipsi tempus est residendi in cœlis cum myriadibus angelorum & spiritibus justorum consecratorum, donec advenerit justus nuptiarum dies.* Decerpo] *id est, comparo sanctis locum, & transeuntes ad me excipio amantissimè in cœlesti gloriæ. Hunc autem versum ad superiora pertinere res ipsa loquitur.*

CAPUT V.

Ecclesia, Christi a se discessum suis peccatis acceptum ferens, offensionem suam narrat & pœnas meritas: opem piorum omnium implorat ad studium suum erga ipsum communi opera exponendum: sponsum describit & locum quo recepit se, ac seipsam in fide confirmat.

1 EGO dormivi, licet animo meo vigilante; cùm voci dilecti mei pulsantis, [a]aperi mihi soror mea, amica mea, columba mea, integra mea; nam [b] caput meum oppletum est rore, capilli mei aspersionibus [c] nocturnis;

[b] Heb. *mollii.*

2 [a]*Respondi*, exui tunicam meam, quomodo induerem eam? lavi pedes meos, quomodo inquinarem eos?

3 [a]Dilectus meus demittebat manum suam [a] a foramine, cùm [a] visceribus meis frementibus in me,

4 Surrexi ego ad aperiendum dilecto meo; [a]& manus meæ stillarunt [b] myrrhinum, digitique mei myrrhinum liquidum [a] in manubriis ferę.

[b] Heb. *myrrhem, & digiti mei myrrhem transeuntem: metonymia.*

5 [a]Aperui ego dilecto meo, sed dilectus meus subducens se præterierat: exanimata sum propter [c] colloquium ejus: quæsivi eum, sed nõ inveni eum; inclamavi eum, sed non respondit mihi.

[a] Heb. *loqui.*

6 [a]Invenientes me custodes qui obeunt civitatem percusserunt me, vulnerarunt me; abstulerunt carbasum meum a me custodes murorum.

7 [a]Adjuro vos [d] Jerosolymitanę; si inveniatis dilectum meum, [a]quid indicaretis ei? ægram amore me esse.

[d] Heb. *filiæ Jerusalaimorum: sic infrà. ver. 15.*

8 [a]Qui d *est* dilecto tuo præ *alio* dilecto, ô pulcherrima [e] fœminarum? quid *est* dilecto tuo præ *alio* dilecto, quòd ita adjuras nos?

[e] Heb. *inter fœminas.*

9 [a]Dilectus meus [f] candore & rubore, [a]vexillarius est [a] myriade.

[f] Heb. *candido & rubente colore.*

10 Caput ejus, [a]insigne aurum, purgatissimũ; capilli ejus crispi, nigri ut corvus:

11 Oculi ejus [a]ut columbarum, [a]juxta alveos aquarum; [a]loti in ipso lacte, [a]siti insitione:

12 Genæ ejus [a] similes areolæ [g] aromaticæ, adultis plantis [h] unguentariis; labia ejus [a]hliis stillantia [i] myrrhinum liquidum.

[g] Heb. *aromatis.*
[h] Heb. *unguentorum.*

13 [a]Manibus ejus *insunt* orbes aurei insiti beryllo thalassio: [a]*est* visceribus ejus nitor eboris tecti sapphiris.

[i] Heb. *myrrham transeuntem: ut suprà. ver. 4.*

14 Crura ejus *sunt* columnæ marmoreæ innixæ [a] stylobatis auri purgatissimi; aspectus ejus ut Libanicarum, lectissimus ut cedrorum illius.

15 [a]Palatum ejus [k] dulcissimum *est*, deniq; [a]totus *est* [l] desideratissimus: hic *est* dilectus meus, & hic amicus meus, ô Jerosolymitanæ.

[k] Heb. *dulcedines.*
[l] Heb. *desiderabilis.*

16 [a]Quo abiit dilectus tuus, ô pulcherrima fœminarum? quò se vertit dilectus tuus, ut quæramus eum tecum?

17 Dilectus meus [m] descendens abiit [a]in hortum suum, ad areolas [n] aromaticas; [a] ut pascat in hortis, colligátque lilia.

[m] Heb. *descendit.*
[n] Heb. *aromatis.*

18 [a]Ego sum dilecti mei, & dilectus meus meus *est*, qui pascit in liliis.

ANNOTATIO.

1 Ego dormivi] *Hujus capitis, quod dramaticum est, summæ partes sunt duæ: una est, lamentatio Ecclesiæ se ipsam incusantis de officio non satis diligenter convenienterq; ita sponsum præstito, usq; ad versum 7. altera est confabulatio sponsæ cum puellis amicis suis; quibus consulentibus Ecclesia respondit de conditione sponsi sui, habitatione, & mutua inter ipsos communicatione, inde ad finem usque.* Dormivi] *id est, torpebam sanè velut somno oppressa fide, minimè verò extincta. Continet autem hæc narratio primum confessionem delicti, quatuor versibus; deinde calamitatum quæ ex delicto evenerunt, duobus sequentibus.* Aperi mihi] *sermo Christi ad Ecclesiam accedentis, cujus commemoratione Ecclesia amplificat indignitatem facti sui: tam blandè (inquit) compellavit me, tam gratiosè, tam honorificè, denique tam sollicitè, quam si sua res, ac non potius mea ageretur.* Caput meum] *id est, nullum malum aut incommodũ defugi, quam susceperim propter te.* 2 Respondi] *id est, disceptavi cum animo meo, titubavi fide, & præpedita infirmitate mea ita sum cunctata, quasi non potuissem sine frigoris damno, aut sordium incommodo aperire fores: denique stulta pluris feci tam exiguum incommodum in fungendo officio meo, quàm tot mala & incommoda, quæ sponsus propter me voluntariè susceperat.* 3 Dilectus meus] *id est, hoc responso audito desistebat, & recipiebat se: humanitus dicta.* A foramine] *nimirum seræ, quo aperiuntur fores.* Visceribus meis] *id est, pœnitentia adducta, & resipiscens cum animo meo.*

4 Et manus meæ] *secundus locus pertinens ad amplificandam indignitatem, nimirum quòd Christus foribus vestigia odorata adventus sui nihilominus impressit, ut excitaret & afficeret segnem Ecclesiam. quasi dicat, ita perfudit fores meas copiosè benedictione sua & odore Evangelii, ut illarum ipsarum tactu persuaderer, & revocaver ad cogitationem indigni facinoris mei.* In manubriis] *id est, quod sponsus eò insiderat sua injecta manu.* 5 Aperui] *explicatio malorum quæ segnescenti Ecclesiæ comparata sunt: quorum primum est quòd sponsus se ad tempus subducit; secundum, quòd Ecclesia veluti examinatur propter culpam*

suam discendente sponso, nec statim se iterum exhibente, hoc versu tertium, quòd eo absente multa mala Ecclesiæ laboranti obveniant, seq. vers. 6 Invenientes me]. *i. omnes infesti fuerunt mihi, etiam illi a quibus fueram custodienda: ut suprà* 3.3. 7 Adjuro vos] *altera pars capitis, dialogismus Ecclesiæ cum puellis amicis suis, ut suprà* 2.7. *qua postquam confessa est Ecclesia ardentissimum amorem suum, occasionem capiunt puellæ rogandi Ecclesiam primùm de sponso versu* 8. *& seq. respondetur: deinde verò de loco, vers.* 16. *ad quæ sigillatim Ecclesia respondet.* Quid indicaretis] *quasi dicat, neque ego vos celo amorem meum, neque a vobis celari peto: sed potius libenter exponi a vobis, & renuntiari dilecto meo.* 8 Quid est] *prior quæstio, quid sit in sponso singulare quod tanti faciat Ecclesia.* 9 Dilectus meus] *descriptio sponsi allegorica, qui primùm a vivo colore describitur hoc vers. deinde a singulari membrorum enumeratione.* Vexillarius est] *i. præ omnibus nativo succo, & colore temperatissimo ac convenienti instructus est. quæ sunt indicia firmissimæ valetudinis: metaphora a re militari.* 10 Insigne aurum] *pretiosissimum & splendidissimum.* 11 Columbarum] *ut suprà* 1.15. Juxta alveos] *id est, columbarum lautissimarum: periphrasis.* Loti] *id est, quorum album est lacteum, & nitens albedine.* Siti] *id est, tam convenientes & apti sui foraminibus, ut insitivæ gemmæ in annulorum palu.* 12 Similes areolæ] *id est, florentes barba convenientissima & odoratissima.* Liliis] *id est, odoratissima, & tam decorè eminentia quam liliorum labra.* 13 Manibus ejus] *insunt ei omnia pretiosissima & splendidissima.* Est visceribus ejus] *hoc est. pectus ejus, adeoq; corpus totum cultum est pretiosissimè & convenientissimè metonymia.* 14 Stylobatis] *id est pedibus, qui stylobatarum usum tibiis exhibent.* 15 Palatum ejus] *id est, sermo: metonymicè.* Totus est desiderat.] *ut psalm.* 45.3. 16 Quò abiit] *secunda quæstio puellarum, ut diximus in versum* 7. 17 Descendens abiit] *figurata est locutio genere eclypseos synecdochico, quod frequentari in scripturis sæpè monuimus. Utitur autem hoc genere loquendi sponsa, rationem habens puellarum quibuscum agebat; quia omni ex parte declivia erant Jeruschalaimæ: itaque ad hortos suos venientes oportebat descendere.* In hortum suum] *de quo suprà* 4.6. *&* 17. Ut pascat] *i. convivetur, quod dixerat suprà* 4.17. 18 Ego sum dilecti mei] *conclusio epiphonematica totius sermonis ad puellas, similis ei quæ habetur suprà* 2.16. *qua profitetur Ecclesia se, quicquid accidat aut dicatur, studio constante esse erga sponsum suum, & de illius erga se studio magis ac magis confirmari; atq; hoc pacto alis & accendit desiderium suum. Hos autem tres postremos versus quia cum superiore argumento & nihil cum sequentibus commune habent, in hoc caput retulimus.*

CAPUT VI.

Christus perhibens studio Ecclesiæ suæ testimonium, prædicat pulchritudinem spiritualem ejus spectatam & confessam omnibus: desiderium nuptiarum quo tenetur explicat; eamq; confirmat primùm vocatione, deinde bonorum quæ ipsi credidit celebratione, ac postremò promissione præsentiæ ac beneficentiæ suæ erga illam usque ad optatissimum nuptiarum diem.

1 [a]PULCHRA es, amica mea, [b]ut Tirtza; decora [c]ut Jeruschalaima; [d]terrifica, ut vexillationes.

Supr. 4.9.

2 [e]Adverte oculos tuos ex adverso mei, [f]ut illi efferant me: [g]pilus tuus *est* ut gregis caprarũ, quæ detondet e Gilhhade.

3 Dentes tui similes gregi ovium, cùm ascendunt e lavacro; quæ omnes *sunt* e gemelliparis, in quibus nulla orba est:

4 Velut fragmen malogranati utrumq; temporum tuorum *est*, præ crine tuo.

[a] Heb. *puellarum non* sit *numerus.*

5 [a]Ut sexaginta *sint* reginæ & octoginta cõcubinæ, [a] puellæq; innumeræ:

6 [b]Unicam illam columbam meam, integrã meam, unicam illam [c]apud matrem suam, puram illam apud genetricem suam; simulac viderint puellæ, beatam prædicabunt, reginæ & concubinæ laudabunt *dicentes*:

[b] Heb. *putationis vel tonsionis: quia innuente vere purgantur & colliguntur, & aptantur pomaria ad commoditatẽ fructuum.*

7 [a]Quæ *est* illa spectata velut aurora, pulchra ut luna, pura ut sol, terrifica ut vexillationes?

8 [a]Ad hortos [b] putatos descenderam ad inspiciendum virentes plantas vallis; ad inspiciendum [c] an floresceret vitis, geminarent mali punicæ.

[c] Heb. *id est, reddita perfectissima, ex consilio Dei & vocatione.*

9 [a]Nondum percipientem [b]hæc, animus meus [c]imposuit me curribus populi mei ingenui, *ut dicerem*,

10 [a] Revertere, revertere, ô [c] Schulammitis; revertere, revertere, [b]ut spectemus te. [c]Quid spectatis in illa Schulammitide? [c]velut chorũ Machanajimorum.

11 [a]O quàm pulchri sunt pedes tui cum istis calceis, [b]filia ingenui! [c]ambitus femorum tuorũ *sunt* velut monilia, opus manuum artificis:

supr. 4.1.

[a] Heb. *cum artificio facti.*

12 Umbilicus tuus *velut* crater rotundissimus; [a]ne deficiat illius mixtio: *sed* venter tuus *sit* [b]ut acervus tritici sepitus liliis.

[a] Heb. *sium multorum.*

13 Duo ubera tua similia *sunt* duobus hinnulis, gemellis capreæ:

14 Collum tuum simile turri [a] eburneæ, oculi tui [b]piscinis [d] artificiosissimis ad portam [e] frequentissimam: nasus tuus similis [f] turri Libani spectanti [f] versus Damascum.

[f] Heb. *facies Damasci.*

[g] Heb. *ad amum, ad retinendes ut Prov. 25.13.*

15 [a]Quod *in* capite tuo impositum est tibi, simile *est* coccineo, & vitta capitis tui similis *est* purpuræ: [a]Rex alligaretur suis ambulacris.

Est autem pius nomen eorum eadem causa cum patrona littera per apocopen: ut 2. Reg. 11.19. & Psal. 144. 2. & infra 7.6.

16 [a]Quàm pulchra es & quàm amœna, ô amor, in deliciis istis.

17 [a]Illa statura tua similis *est* palmæ, & [b]ubera tua botris.

18 [a]Dico, [a]conscendam palmam, prehendam palmites ejus: [a]erunt q; jam ubera tua sicut botri vitis, & odor nasi tui sicut poma;

19 Palatúmq; tuum [a] ut vinum *odoris* optimi, [b] movens se amantissimè rectissimèq; [b] efficiens ut loquantur labia dormientium.

ANNOTATIO.

1 Pulchra es] *Hujus capitis (quo anxiam ac velut discurrentem Ecclesiam confirmat sponsus) tres sunt præcipuæ partes: prima est, qua sponsus laborantem & ingemiscentem de culpa sua sponsam consolatur, & confirmat si ita tam acceptam esse, quàm antè unquam fuerit, usque ad versum* 8. *secunda est, qua sponsus narrat desiderium suum de conficiendis nuptiis, versu* 8, *tertia, qua animum suum studiumq; erga ecclesiam exponit, donec advenerit nuptiarum dies, a versu* 9. *ad finem usque. Quod autem dicit, pulchra es, ita accipiendum est:*

est: ne existimes, ô sponsa, excidisse decorem illum tuum, aut me ab amicitia tua defecisse propter præcedens incommodum: non sum ita fastidiosus, ut istius nevi nomine te deformatam judicem: eum tu jam satis ablusti lachrymis & resipiscentia tua: quamobrem quod dixeram suprà 4.2. & sequentibus, idem etiam nunc confirmo, speciem tuam mihi esse acceptissimam. Ut Tirtza] oppidum amœnissimum in finibus Israëlitarum ad Euphratem situm, ubi propterea disrupto regno Jarobbham constituit regiam, ut legitur 1. Reg. 14. 17. Ut Jeruschalaima] olim longè clarissima urbium orientis, ut ait Plinius lib. 5. cap. 14. Terribilis] id est, in expugnata virtute & fide, ut infrà versu 7. 2 Adverte] confirmantis & erigentis verba. quasi dicat, jubeo te bono animo esse, & fide certa ad me respicere. Hæc autem verba ita accipimus, quia vox Hhebræa communem avertendi & advertendi significationem habet: hæc autē ex versu 10. comprobatur. Utilli efferant] id est, ut consolationem & gloriam percipiam ex fide tua: nam Christus ex dolore Ecclesiæ contristatur, lætitia verò pariter afficitur. Pilus tuus] id est, constans est pulchritudo tua, de qua suprà 4. neque ulla infirmitate tua potest emarcescere, quia posita est tota in gratia & virtute mea. 5 Ut sexaginta] amplificatio pulchritudinis Ecclesiæ per hypothesin amplissimam: etiamsi multæ reginæ, concubinæq; & innumerus comitatus esset; non tantùm non adæquarent te; sed etiam ipsæ ultrò palmam tibi cederent, tribus versibus. 6 Unicam illam] electam ex omnibus populis, & mihi charissimam. Apud matrem suam] id est, quæ dum adhuc in terra hæret necdum convenit in domum sponsi sui, omnino adhæret matri suæ, Jerusalem cœlesti: atque hoc pacto circumfulget tanta gloria, ut apud mundum sit in admiratione propter dona & præstantiam spiritualem suam: ut Deut. 4.6. vide infrà 7.6. 7 Quæ est] confessio amplitudinis quæ est in Ecclesia, per gradationem elegantissimam. 8 Ad hortos] secunda pars, qua sponsus Ecclesiam consolans ostendit se non fastidio aut indignatione discessisse; sed potius ingente studio quo tenebatur perficiendi sanctissimas illas nuptias profectum esse, ut de tempore illarum cognosceret. Quod autem hortum putatum hoc loco reddimus, eo adducimur ipsius Hhebræi nominis notatione, & sequentium verborum convenientia: nam nucem quidem interpretantur Hhebræi, quia non invenitur alibi, ne quid non dicerent; sed nulla fuit causa cur hortus nucum potius quàm pomorum diceretur, & hoc pacto a nativa radicis significatione discederent. An floresceret] id est, adventaret tempus indictum nuptiis, cujus hæc fuerunt indicia; ut ostendit sponsa infrà 7.3. quam eandem rationem servavit Christus Matth. 24.32. 9 Nondum] tertia pars, qua exponit sponsus quid consilii ceperit, postquam animadvertit nondum advenisse tempus illud speratum nuptiarum. Hæc] nimirum florescere vitem, germinare malum punicam, & tempus adventare. Imposuit me] id est, fecit ut quàm celerrimè consilium caperem recurrendi ad te cum amicis & comitatu meo, qui populus ingenuus est & voluntarius: ut Psal. 110.3. 10 Revertere] hic sermo Christi ad Ecclesiam tria complectitur; primum, vocationem Ecclesiæ, hoc versu; deinde descriptionem formæ & elegantiæ, inde ad 18. postremò promissionem de præstandis officiis erga amicam, donec nuptiæ consummentur, duobus ultimis. Vocatio autem hîc repræsentatur specie hominis e longinquo contendentis voce, quàm potest maximè: ut errantem revocet verbo. Ut spectemus te] ego & amici, superiore versu. Quid spectatis] apostrophe ad amicos; quos interrogando excitat sponsus, ut amplitudinis gloriæ, quæ in Ecclesia est, spectatores sint & testes. Velut chorum] subjectio, sive amicorum ad sponsum, sive (quod magu probamus) ipsius sponsi ad quæstionem suam: videtis, inquit, quàm gloriosa & quàm spectato fortiq; comitatu stipata sit Ecclesia. Planè cùm hanc turbam occurrentem mihi conspicio; videre mihi videor lætum illum diem, quo Israëlitæ revertentes ad Davidem maximo gaudio & lætitia omnium exceperunt eum Machanajimis, & gratiosè ab eo excepti sunt: vide historiam 2. Schem. 19. Potest quidem Hhebraica vox reddi appellativè: verùm hoc cum Schelomonis scopo & superioribus exemplis convenientius esse judicamus. 11 O quàm pulchri sunt] gratulatio sponsi ad sponsam propiùs accedentem, continens descriptionem illius ab imo ad summum, usque ad versum 16. Filia ingenui] id est, puella nobilissima & generosissima. Ambitus femor.] periphrasis cinguli, quod sponsæ gestare solent quàm maximè pretiosum. 12 Ne deficiat] pathetica amantis exclamatio, accommodata similitudini crateris: quasi dicat, utinam nunquam macrescas, vel exhauriaris. Ut acervus tritici] id est, fructuosissimus sit pariter, & odoratissimus. 14 Eburnea] i. albissimæ & nitidissimæ. Piscinis artific.] id est, lucidissimis atque clarissimis; ut sunt piscinæ Jerosolymitanæ, quæ omnes secundum portam gregis factæ sunt. Dicitur autem porta gregis frequentissima, quia illa una simul aditum patefaciebat ad tria Jeruschalaimorum oppida, & ad templum ipsum domumq; Davidis, in eaq; habebatur forum maximum, ut observatum est Nechemiæ 3.1. Turri Libani] ædificatæ in domo saltus Libani, de qua 1. Reg. 7.2. 15 Quod incapite] id est, mitra tua, ejusq; redimicula. Rex alligatur] quasi dicat, nullus est rex tanta gloria præditus, qui aspectu tuæ istius gloriæ expleri possit; sed confixus & stupens ad aspectum ejus perpetuo videndi tui desyderio tanquam vinctus teneretur: tanti gloriam tuam præsua & totius mundi gloria faceret. 16 Quàm pulchra] regressio ad exclamationem patheticam versu undecimi, concludens summam esse pulchritudinem sponsæ, ex superiore enumeratione partium: & tu (inquit) pulchra es, & ornamenta tua. 17 Illa statura tua] id est, corpore es valentissimo atque rectissimo. Ubera tua] quasi dicat, mammas gerit venustissimas atque firmissimas, ut sunt botri densi acinis. 18 Dico] tertius locus sermonis Christi, ut diximus vers. 10. continens tum promissionem officiorum quæ Christus Ecclesiæ interea exhibiturus est, tum effectorum quæ ipse Christus ex Ecclesia percepturus. Est autem nomina in hoc verbo, pro eo quod est, promitto tibi, & quod promitto perficiam. Conscendam palmam] id est, versabor tecum, purgabo te, & singulares fructus recognoscam ac percipiam ex te; quemadmodum in palmis curantur palmites, qui ex ramis palmarum prodeuntes, flores germinaq; ad fructum proferunt: de palmis earumq; palmitibus vide Plinium libro 13. cap. 4. Eruntq; jam] altera pars promissionis, de effectis præsentiæ & benignitatis Christi erga Ecclesiam suam: hac mea præsentia, inquit, jam jam futurum est ut vegeta sis tota, odora, grata, & omnibus qui ad te accedent salutaris facundiâ tuâ: quæ omnia humanitus uberibus, vultui, & palato certa comparationibus tribuuntur. 19 Ut vinum] id est, odoratissimum, suavissimum, & sopitos sensus excitans puræ administratione verbi. Efficiens ut loquantur] hyperbolica locutio, si spectes simplicitatem; sed tamen verissima, si prædicationem Evangelii (quod est verbum vitæ & incorruptum salutis semen) consideremus.

CAPUT VII.

Ecclesia a vulito sponsi erga se studio, se committit eis: vicissim quærit signa futurarum nuptiarum, earúmq; diem exoptat: amicas officii admonet: ardentissimum suum amorem in sponsum exponit, & ab illo in perpetuum redamari petit.

1 EGo dilecti mei *sum*, quandoquidem erga me *est* appetitus ejus.

2 Age, dilecte mi, prodeamus rus; pernoctemus ad cypros.

3 Surgentes adeamus vineas, videamus an floreat vitis, an aperiat se prima uva, germinẽt mali punicæ: ubi datura sum amores meos tibi;

4 Amabiles istos flores edentes odorem, & secundum ostia nostra omnes pretiosos fructus, recentes simul ac veteres: *quos* dilecte mi, repono tibi.

5 O *si* quis daret te ut fratrem *esse* mihi, sugentem ubera matris meæ: inveniens te foris oscularer te, etiam non contemnerer ego.

6 Deducerem te, introducerem te in domum matris meæ, quæ docet me: bibendum darem tibi de vino aromatite, de succo malogranatorum.

7 Sinistra ejus sub capite meo, & dextera ejus amplexante me,

8 Adjuro vos Jerosolymitanæ; quid excitaretis, aut quid expergefaceretis hunc amorem, usque dum voluerit?

9 Quæ *est* illa quæ ascendat ex ipso deserto, associatura se dilecto suo? sub ipsa malo expergefacio te, ubi enixa est te mater tua, ubi enixa est *quæ* peperit te.

10 Impone me ut figillum animo tuo, ut figillum brachio tuo: nam fortis *est* ut mors amor, durus ut sepulchrũ zelus, prunæ ejus prunæ *sunt*, ignis & flammæ divinæ.

11 Aquæ multæ non possent extinguere hunc amorem, ne flumina quidem inundarent eum; si daret quis omnem substantiam domus suæ pro hoc amore, planè contemneretur.

a Heb. *surgamus ad vineas.*

b He. *etiã nõ contemnerent me.*

c Heb. *filiæ Jerusalem.*

d Heb. *cor.*

e Heb. *nimirũ contemnerent eum.*

ANNOTATIO.

1 Ego dilecti mei] *Ecclesia his duobus capitibus pro facultate sua Christo par pari referens, studium suum flagrantissimum explicat erga optatissimum illum nuptiarum diem. Quamobrem hoc capite continentur duo: primùm enim Ecclesia universè animum suum erga sponsum explicat, versu 1. deinde (quia hujus Ecclesiæ subjacentis Christo membra sunt duo, plenitudinis Iehudæorum, & plenitudinis gentium omnium) exponit vetus Ecclesia se jam tum fuisse in maxima expectatione sponsi, & officia sua exhibere, ad finem usque capitis: de altera autem quæ posita est in plenitudine omnium gentium, agetur sequent. capite.* Quandoquidem] *id est, quandoquidem tantum est studium dilecti mei erga me, ut me aversantem dilexerit prior, aberrantem revocaverit, offendenti condonaverit, certatim; sua beneficia in me contulerit, se denique ipsum mihi tradiderit, quod superiore capite ostendit; non possum non esse illius. Hæc verba totius Ecclesiæ adjungentis se Christo Capiti suo.* 2 Age] *his verbis Ecclesia vetus (quæ jam tum florebat Schelomonis temporibus) per Apostrophen sponsum suum invitat primùm ad observandum communi studio tempus venturum connubii, duobus versibus: quia hæc semper fuit certissima piorum nota, ut multis locis exponit Apostolus: deinde bona sua omnia addicit sponso, vers. 4. ac prostremò se ipsam præ gravitate amoris sui, inde ad finem usque.* Prodeamus rus] *quasi dicat, soli, quæso, solus & seorsim a me studium in cognoscendo optato illo tempore consumere, ut suprà dixisti 6.8 sed communem operam eo conferamus, cùm æquè studiosa sim matrimonii istius consequendi.* Pernoctemus] *quasi dicat, nolo amplius imparata offendi, ut suprà 5. tædet me & pudet oscitationis meæ: meum est vigilare secum, & noctes æquè ac dies observare signa glorioſi adventus tui.* Ad cypros] *cogniturí videlicet an floreant, ut sequente versu: vide suprà 6.8.* 3 Ubi datura] *id est, quo tempore & quibus signis certissimè percipietur instare nuptiarum diem, quo perfecto amore perfectè adunabimur Christo.* 4 Amabiles] *secunda pars orationis sponsæ, qua sua omnia addicit Christo; & nominatim ostendit se interea temporis omnia munera, flores, odoramenta, sertaq; coronaria comparare in nuptiarum diem.* Secundum ostia] *id est, etiam ea quibus vestibula domorum & aditus insterni solent diebus nuptialibus.* 5 O si quis] *tertia pars, in qua primùm optatum suum exponit Ecclesia, duobus versibus; deinde socias admonet ne sibi cum sponso versanti impedimento sint, vers. 7. & 8. postremò vehementiam sui amoris ostendit cum petitione.* Ut fratrem] *id est, germanum mihi esse atque domesticum, ut jam jam tuo amplexu & colloquio frui possem quam familiarissimè.* Etiam non] *id est, libera esset tot ludificationibus & contumeliis, quibus tantisper impii me exagitant dum dies ille advenerit.* 6 Deducerem te] *id est, hic ipse dies nuptiarum esset: persphrasis.* Matris meæ] *i. universalis Ecclesiæ: quæ tota assurgens in corpus unum, ut virgo casta, sistetur domino gloriosa, Ephe. 5.27. Hoc autem ut melius intelligatur, sita habendum est: Hebræi unum aliquod totum appellant patrẽ vel matrẽ, partes verò nominãt filios vel filias. Ecclesia autem in scriptura utroque modo considerandæ est, nimirũ aut universè, aut ex parte. Universalis autem Ecclesia similiter cõsiderátur duobus modis: nam modò continetur Ecclesiæ nomine Christus cum electis suis omnibus, quæ propterea mater quoque sponsi appellatur ver. 9. & Ecclesia soror, sup. 4.9. & infrà 8.1. modò electi tantùm, ut hoc loco, sup. 3.4. & 6.6. & aliis consimilibus (quæ eadẽ distinctio in Novo quoque Testamento servatur, ubi Ecclesia cũ capite suo ferè appellatur Christus, 1. Cor. 12.12. & Ephes. 3.4. id est, Christus, ut patres dixerunt, mysticus: seorsim verò a Christo, appellatur Ecclesia Christi aut corpus ipsius) Ex parte verò quoties consideratur Ecclesia, aut temporibus distinguitur, aut locis: a temporibus summa distinctio est, ut altera ducatur vetus ante adventum Christi; altera nova, ex quo Christus disjecta maceria effecit ovile unum. Utraque autem Christi soror est, velut ejusdem matris filia ex electione Dei.* Quæ docet me] *i. instituit & informat in omni pietate, officióque maximè erga te.* Bibendum darem] *i. exciperem te hilarissimè: metaphora a convivio.* 7 Sinistra ejus] *apostrophe ad socias, qua informantur quàm religiosè cavere sibi debeant ab omni offensione sponsi, ut suprà 3.5.* 9 Quæ est illa] *expositio summi amoris quo Ecclesia prosequitur sponsum,*

ſum per comparationem: an fuit (inquit illa) unquam ſponſa, quæ tantos labores perferret, tantaq́ pericula ſuſciperet ad conſequendum dilectum ſuum? Hæc igitur ſunt illa pignora meæ voluntatis erga te, quou fide ſuperavi omnes difficultates, ut pervenirem uſque in domicilium tuum cœleſte, de quo Heb.12.22. Aſcendat ex ipſo deſerto]*i. veterem hominem deponat, abnegans ſe & mundum ipſum totum, qui deſertum & ſolitudo in ſcriptura dicitur: ut Jeſ.Habb 40. 3.* Sub ipſa malo]*i. in ipſa Jeruſalem cœleſti, ac velut in cunu & cubili tuo.* Mater tua]*vide ſuprà in verſum 6.* 10 Impone me]*petitio patheticè interjecta illi expoſitioni amoris quæ cœpta eſt ſuperiore verſu. q.d. Eccleſia, viciſſim ferto me in animo tuo, in oculis, in manibus, &c. ut monilia pectori, & annuli digitu apponuntur.* Durus]*i. vehementiſſimus, invictiſſimus, & ardentiſſimus: ut ſequentis verſus comparationes oſtendunt.* Flammæ divinæ]*i. maximæ, quam Deus potentiſſima ſua luce ſpiritus in perpetuum duraturam accendit.* 11 Aquæ multæ]*i. adeò firmus eſt amor, ut neque vi ulla, neq́ fraude & promiſſionibus expugnari poſſit.*

CAPUT VIII.

Eccleſia vetus deliberat de vocatione gentium, & partem lætitiæ ſuæ collocat in cooptatione ejus: Chriſtus ſtudium ſuum unicum erga Eccleſiam exponit, & prædicari ab ea cupit: quod accipiens Eccleſia, viciſſim præſentiam & opem illius implorat.

1 'SOROR 'nobis *eſt* 'parva, cui nondum *ſunt* ubera: 'quid faciemus ſorori noſtræ 'die quo ſermo fiet de ea?

2 'Cùm murus fuerit *ædificandus*, ædificabimus in eo 'palatium argenteum: cùm autem jam erit *munienda*, circummuniemus eam tabulato cedrino.

3 'Me exiſtente *velut* muro, & uberibus meis velut turribus; tunc fuero in oculis ejus 'propè conſecuta pacem.

4 'VINEA eſt Schelomoni in [a] loco ferace: locat vineam ſuam cuſtodibus, quiſque affert pro fructu ejus [a] millenos *ſiclos* argenti.

5 Vineæ quę mea *eſt*, 'apud me *permanent*; milleni illi 'tui Schelomo, etiam ducenteni *ſicli* cuſtodientium fructum ejus.

6 'O quæ habitas 'in iſtis hortis, [b] 'ſociis attendentibus ad vocem tuam prædica me.

7 [c] 'ACCURRE, dilecte mi, '& [d] ſimilis eſto capreæ aut hinnulo cervorum, *qui verſaru* in montibus aromatum.

[a] Heb. *domino multi reddi-tus vini.*

[b] Heb. *ſocias attendentes ad vocem tuam fac audire me.*

[c] Heb. *fuge.*

[d] Heb. *ſimilis eſto tibi.*

ANNOTATIO.

1 Soror nobis eſt]*Hujus capitis loci ſunt tres: primus, quo Eccleſia vetus agit de cooptatione gentium in eandem gratiam & conditionem per Chriſtum, tribus verſibus; ſecundus, quo Chriſtus ſuum erga Eccleſiam utramq́ commune ſtudium exponit, tribus alteris; poſtremus, quo Eccleſia præſens implorat ſponſi fidem & ſe committit ei, ver. ult. Cur autem Eccleſiam hanc noſtram ex gentibus collectam ſororem nominet vide, ſupra 7.6.* Nobis]*i. mihi & tibi, ó ſponſe.* Parva]*videlicet immatura ante plenitudinem temporum: Gal. 4. quod ſequentium verborum epexegeſis docet.* Quid faciemus]*cùm ego adminiſtrando, tum etiam tu dando efficaciter incrementum, & augendo benedictionibus.* Die quo]*i. cùm myſterium illud ſacri connubii a temporibus æternis tacitum, ex imperio æterni Dei omnibus gentibus declarabitur; ut fide adjungantur tibi: ut Rom.16.25.* 2 Cùm murus]*ſubjectio ad præcedentem quæſtionem, qua inter ſe ſtatuunt Chriſtus & Eccleſia quid ſint facturi in illa temporum plenitudine, per novam allegoriam, duobus ver. ſenſus eſt, quo tempore cooptabitur Eccleſia gentium (quę anguſtus Jeruſchalaimorum finibus præ multitudine capi non poterit, Jeſcha.49.20, & Zecarjæ 2.8.) erit inducenda nova civitatis forma, & diruto muro mediano meo novus quaſi murus & novæ portæ ad ampliandam civitatem curandæ: quapropter nos communem operam in hac Eccleſiæ ædificatione conſumemus. Significatur enim civitas appellatione muri & portæ ſynecdochicè ut alibi in ſcriptura paſſim.* Palatium]*i. regiam pretioſiſſimam, & magnificentiſſimam, ut ſit domus magni regis, prout vocatur pſal.48.3.* 3 Me exiſtente]*i. cùm ego adunato gentium cœtu in civitatem unam cum illo coaluero, tum bonam partem deſiderii mei fuero conſecuta: nam propè erit tempus, quo in communionem perfectam pacis recipiar adventu ſponſi, ut nuptiæ conſummentur.* Propè conſecuta pacem]*i. non procul abero ab illa tranquillitate animi & felicitate, de quæ nunc laboro tantopere: jam videbor mihi in limine ejus verſari: nam illi dies ultimi paſſim appellantur.* 4 Vinea eſt]*ſecundus locus, oratio ſponſi; qua primùm oſtendit quàm pretioſa ſit ipſi Eccleſia per comparationem vineæ, duob verſib; deinde ipſam ad prædicationem ſui Evangelii excitat, ver. 6. Eſt autem hoc comparationu argumentum: ne rex quidem ipſe (ut vineam habeat feraciſſimam vini generoſiſſimi) eam aut ipſe poteſt colere, aut totum illius fructum percipere; ſed colendam aliis locat, & aliquid iis de proventu tenetur attribuere, hoc verſu: Ego verò, inquit ſponſus, neque aliis colendam loco, neque mihi quicquam de ea detrahi ſinam; adeò ſum illius zelotypus; ſed oculi mei ſemper verſantur in ea, verſu ſeq.* Millenos ſiclos]*i. permagnum quidem fructum reddit Schelomoni (numerus certus pro incerto) ſed aliquam ſibi reſervat partem, utpote ducentenos ſicios. Eſt enim hæc oratio* ἀντανακλαστικὴ, *cujus membrum poſterius recipiendum eſt ex ſeq. ver.* 5 Apud me perma.]*videlicet fructus, ſi illius ne tantillum quidem alienari ſino, aut aliena voluntate adminiſtrari.* Tui]*i. quos tu ex vinea tua percipis, eos ego ipſe conficio ex vinea mea, & amplius multo: apoſtrophe ſponſi gloriosa ad Schelomonem.* 6 O quæ habitas]*apoſtrophe ad Eccleſiam verſantem in terris & peregrinantem a domino, ut dictum eſt in verſum 4.* In iſtis hortis]*id eſt, ſingulis Eccleſiis, quas ſtudio ſingulari Chriſtus ipſe excolit.* Sociis]*id eſt, coram omnibus hominibus in terra converſantibus, qui vivere nolent ut porci & canes; ſed doctrinæ ſalutari animum advertere.* 7 Accurre]*concluſio, qua Eccleſia accipiens mandatum ſponſi de prædicando ipſius nomine, præſentiam ipſius implorat ad ducendum atque regendum ſe. q.d. certum eſt mihi facere quod jubes; ſed tu ipſe adeſto & dato quę jubes. promiſſaq́ perficere glorioſo adventu tuo feſtinato.* Et ſimilis eſto]*ut ſuprà 2.17.* In montibus aromat.]*id eſt, in cœlis, ut ſuprà 4. 6. ſimilis concluſio, ut Apoc.22.20. etiam veni Domine Jeſu. Amen.*

TERTIAE PARTIS BIBLIORUM FINIS.

πάντοτε δόξα Θεῷ.

BIBLIORVM

PARS QUARTA,

id est,

PROPHETICI LIBRI OM-

nes, numero xvi. Latini recèns ex Hebræo facti, brevibuſque Scholiis ad verborum interpretationem rerumq; methodum pertinentibus illuſtrati ab IMMANUELE TREMELLIO & FRANCISCO JUNIO.

LONDINI,
Typis Henrici Middletoni.
M.D.LXXXI.

AUTORES IIII TOMI.

Jeſchahhja
Jirmeja
Jechezkel
Danijel
Hoſchehha
Joël
Hhamos
Hhobadja
Jona
Mica
Nachum
Chabakkuk
Tzephanja
Chaggai
Zecarja
Maleaci.

ILLUSTRISSIMO PRINCIPI ET POTENTISSIMO DOMINO, DOMINO GVILHELMO, LANDGRAVIO HASSIAE, Comiti in Catzenelbogen, Dietz, Zigenheim, & Nidda, &c.

Gratiam & pacem a Deo Patre & Domino Jesu Christo.

ANNUS *jam sextus agitur*, PRINCEPS *Illustrissime, ex quo in novam Testamenti veteris translationem Deo autore & duce incubuimus. Cujus laboris & lucubrationis nostræ specimen aliquod in publicum edidimus; ut nostram in Deum fidem, in Ecclesiam officium, in omnes studium probaremus: aut testatum certè faceremus animum Christianum nostrum, si qui fortè Censores tam duri ac morosi offenderentur, qui improbare possent quod per Christum confidimus Domino probatum esse. Neq; verò dubitamus quin illius laboris nostri qui in lucem jam antè prodiit partem aliquam delibaverit C. T. & pro ea pietate ac peritia quam gratiosè voluit communicatam Dominus, interpretationem nostram cum præcedentibus aliis comparaverit. Ac illa quidem interpretatione nonnihil adjumenti pro modulo nostro afferre viris bonis omnino voluimus: attulisse & agnoscunt quidam, & nos citra jactationem omnem confidimus in Domino; etsi non quantum debetur rerum cœlestium & divinarum amplitudini: sed quantum tenuitas nostra ad rei tantæ illustrationem potuit optima fide, non mediocri diligentia, reverentiaq; maxima comportare. Planè quid præstiterimus & novit Dominus, & boni permulti sentiunt, & T.C. facillimè potest judicare in hoc scriptorum genere exercitatissima:* ἐμέθεν δ' ἐπίλοιπος μάρτυρες σοφώτεροι, *ut ait Pindarus. Cùm autem bonam elaboratæ illius nostræ lucubrationis partem princeps Illustrissimus piæ memoriæ* FRIDERICUS PALATINUS *Elector, partemq; illustrissimus illustrissimi parentis filius* D. JOANNES CASIMIRUS *Comes Palatinus, &c. sibi vindicaverint, quæ ipsorum dicatæ nominibus in conspectum publicum pervenerunt, ut subeuntes judicium bonorum omnium Ecclesiam Christi utilitate aliqua, & pios illos Principes honore afficeremus quem deberi a nobis agnoscimus: noluimus profectò, nec verò bona fide potuimus committere, ut in hoc opere nostro ac potius cultura Domini reticeretur nomen T. C. amplissimum. Te itaq; Princeps Illustrissime, T.C. secundum Deum appellamus, ut studium illud nostrum, operam, laborem, atq; industriam fideliter in hoc argumento consumptam accipias humanitate tua, judicio probes, veritate colas, & religione tueavis. Hoc enim consilium nostrum, hæc summa voluntatis nostræ, ut Dei gloria illustretur accessione laboris nostri, ædificetur Ecclesia illius, pietas T. C. & fides in cultu Dei & veritatis sanctæ pervestigatione occupata apud omnes homines prædicetur, ac nostrum denique in T.C. studium officiumq; constantissimum innotescat. Quòd si ea humanitate quam T.C. omnibus solet exhibere hoc munus nostrum, nostrum autem? imò verò Dei opt. max. acceperit, exemplo tuo futurum novimus atq; confidimus ut veritatem quam sine cujusquam præjudicio, sine offensione, sine contentione, & sine animi (ita nos Deus amet) abalienatione exponimus, eodem animo sanctè ac religiosè amplexentur quicunque hos libros a nobis quàm accuratissimè fieri potuit recognitos & quàm simplicissimè illustratos attigerint. Nihil hic necesse est de horum librorum autoritate & argumento agere, eaq; apud T. C. apud viros bonos, apud Ecclesiam sanctam prædicare: quorum dignitas, autoritas & majestas piis omnibus,*

& argumentum quoque T.C. eſt perſpectiſſimum. Noſtram operam ut magnopere commendemus vetat pudor, impedit officium noſtrum, & avertit præſtantiſſima illa rerum divinarum humanarumq; notitia quam T.C. jam diu literarum ſacrarum auditione, lectione, meditatione, & oratione adepta eſt. Formam & præcedentes libri oſtendunt, & T.C. optimè omnium pervidebit. Quanquam in hoc opere non injuria poßumus confirmare, amplius aliquid in legentium oculis emicaturum eße quàm in præcedentibus libris fuerit cognitum. Nam primùm accuratè verba ſimplicia & conjuncta expendimus Prophetarum omnium, eorumq; ſenſum pro eo ac fieri potuit interpretando expreſſimus: deinde verò intellectum. ſi quando opus eſſe videbatur, breviter aperuimus: tum ſeriem argumentorum, methodumq; concionum certam (hanc enim apprimè in his libris ducimus eße neceſſariam) certis compendiis explicavimus: denique omnia a nobis in hac cauſa eadem fide facta ſunt qua nos animas noſtras Deo & patri Domini noſtri Jeſu Chriſti committimus, exertoq; capite jucundiſſimum & optatiſſimum illius Domini & ſervatoris noſtri adventum expectamus. Quę cùm ita ſint, petimus humillimè a T.C. ut noſtrum hoc officium pio humanoq; ſtudio (prout facturam confidimus) accipiat & probet: deinde a piis omnibus, ut autoritate Dei opt. max. exemplo T.C. ſuaq; ipſorum pietate & humanitate adducti ita de officio noſtro ſentiant & de labore judicent, ut pietatis in Deum (cui ſervimus ſpiritu mentis noſtræ) charitatis erga fratres in Chriſto ſingularis, & communis in omnes humanitatis legibus præcipiitur.

Illuſtriſſime PRINCEPS, Deum oramus & patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti, a quo omnis bona donatio proſluit, ut T.C. diutiſſimè ſervet incolumem, tibi adſit, te ſuo ſpiritu regat, & confirmet ad omne opus bonum, ac omni benedictionum genere exornet cumulatiſſimè. AMEN.

T. C.

Servi addictiſſimi,

Immanuel Tremellius,
Franciſcus Junius.

JESCHAHHJA.

ARGUMENTUM.

LIBER Jeschahhjæ Prophetæ omnia prophetiarum genera complectitur quæ ad verum legis divinę usum demonstrandum pertinent, nimirum doctrinas, redargutiones, hortationes, reprehensiones, & consolationes omnimodas; quas voluit spiritus Dei & privatim & publicè tum ad tempora ipsius, tum ad sequentia, tum denique ad ultima (quibus exhibitus est Christus) exponere Ecclesiæ ad ædificationem ipsius. Quamobrem optimè in duo prophetiarum genera distribuitur; quorum aliæ veteres sive legales dicantur, aliæ novæ & Evangelicę. Ac veteres quidem hîc illîc Evangelicis promissionibus conspersę sunt, quia omnes prophetiæ quotquot sunt ab orbe condito complementum suum habent in Christo, per Christum, & propter Christum: sed tamen non incommodè in tres classes distingui possunt. Prima est earum quæ ipsi Judææ fu erunt indictę usque ad cap. 13. secunda earum quę exteris Judęorum hostibus in gratiam Ecclesiæ denuntiatę sunt etiámque ipsi Israëlitarum regno, usque ad caput 29. tertia, earum quæ Judæis excidium per Babylonios venturum, captivitatem, & mala gravissima prædixerunt, adhibitis suis de regno Christi consolationibus, usque ad caput 40. Nam tria capita historica a capite 37. usque ad finem, fuerint posita, suo loco ostenditur. Evangelicæ verò prophetię partim liberationem a captivitate Babylonica, velut symbolum spiritualis liberationis nostræ, exponunt novem capitibus: deinde ad veritatem ipsam & complementum promissionum venientes, Ecclesiam Christianam informant de electione & consilio Dei, de gratuito fœdere, de perpessionibus & gloria futura Christi, de prædicatione Evangelii, de vocatione gentium, & de communicatione beneficiorum Dei omnium cum Ecclesia Christi, ad gloriam Dei & salutem æternam illius.

CAPUT I.

Propheta contestatus cœlos & terram, verbis Dei expostulat de ingrato animo apostasiaq; populi: obdurationem exprobrat adversus multas & gravissimas calamitates quas fuerat perpessus, hypocrisin illius redarguit, exhortatur ad resipiscentiam adjectis promissionibus, scelestam optimatum vitam reprehendit; ac postremò judicium omnibus durum, bonu salutare, improbisq; exitio sum denuntiat.

1 VISIO Jeschahhjæ filii Amotzi, quam vidit de Jehuda & Jeruschalaimis; a temporibus Huzzijæ, Jothami, Achazi, Jechizkijæ, regum Jehudæ.

2 'Audite cœli, & auribus percipe tera; nam 'Jehova loquitur: 'filios educavi & extuli, ipsi autem 'defecerunt a me.

3 'Agnoscit bos possessorem suum, & asinus præsepe b domini sui: Israël 'non agnoscit, populus meus non animadvertit.

4 'Ah, gens peccatrix, populus c gravissimus iniquitate, semen d maleficentissimum, filii corruptores: 'dereliquerunt Jehovam, sprevérunt sanctum Israëlis, adverterunt se retrorsum.

5 'Quamobrem ultro percutimini amplius, augetis apostasiam? 'totum' caput 'confectum est eadem ægritudine, & totum cor languidum.

6 'A planta pedis usque ad caput non est in isto *corpore* integritas; *sed* vulnus, & livor, ac plaga e saniosa: *quæ* neque comprimuntur, neque alligantur, *quarum* denique nulla emollitur oleo.

7 'Regio vestra desolata fuit, 'civitates vestræ exustæ igne: terram ipsam vestram coram vobis, 'extranei consumpserunt; 'quin etiam ita desolata est, ut *soles* subversione extraneorum;

8 'Et reliqua facta est filia Tzijonis, ut tugurium in vinea, ut tegillum in cucumerario; 'ut civitas obsessa.

9 'Nisi Jehova exercituum reliquos fecisset nobis superstites, utcunque paucos; ut Sedomum essemus, Hhamorę similes essemus.

10 'Audite verbum Jehovæ, 'ductores Sedomi: auribus percipite 'doctrinam Dei nostri, populo Hhamoræ.

11 'Quorsum mihi multitudo sacrificiorum vestrorum, dicit Jehova? 'Satur sum holocaustis arietum, & adipe pinguium: & sanguine ju-

a Heb. *de filiis.*
b Heb. *domini sui.*
c Heb. *gravitatis iniquitatis.*
d Heb. *maleficiorum.*
e He. *humida.*

vencorum, ignorumque & hircorum non delector.

12 Quòd advenitis [a] ut compareatis [a] in conspectu meo; quis quæsivit hoc a manu vestra, ut [a] conculcetis atria mea?

13 Ne pergitote offerre [a] munus vanitatis, suffitus abominationi *est* mihi: novilunio, & sabbatho convocare convocationem (non possum *ferre* iniquitatem) denique [a] interdicti die;

14 [a] Novilunia vestra, & statas ferias vestras [a] odit anima mea: sunt mihi [f] laborioſæ, defessus sum ferendo.

15 Propterea [a] expandentibus vobis manus vestras, occulto oculos meos a vobis; etiam cùm utimini multa oratione, non exaudio: [a] manus vestræ [g] cædibus plenæ sunt.

16 [a] Lavate vos, purificate vos, amovete malignitatem actionum vestrarum [a] ex adverso oculorum meorum; desinite malefacere.

17 [a] Discite benefacere, quærite [a] jus; erigite oppressum, jus dicite pupillo, suscipite causam viduæ.

18 [a] Venite [a] jam, & [a] disceptemus, inquit Jehova: [a] si fuerint peccata vestra [a] velut dibapha, [a] tanquam nix exalbescent; si rubra fuerint velut coccineum, similia lanæ erunt.

19 Si acquieſcetis ut audiatis, bono hujus terræ [a] fruemini.

20 Sin autem renuatis atque rebelletis, [a] gladio consumemini: nam [a] os Jehovæ locutum est.

21 [a] Quomodo effecta est meretrix urbs fidelis? & pleniſſima jure, in qua justitia [a] pernoctabat, ea nunc homicidarum *plena est*?

22 [a] Argentum tuum [h] abiit in scorias, merum tuum inspurcatum est aqua.

23 Principes tui contumaces & [a] socii furum; unusquisque [a] amat munus, & sectatur retributiones: pupillo non dicunt jus, & causa viduæ non pervenit ad eos.

24 Propterea dictum [a] domini Jehovæ exercituum, robusti *Dei* Israëlis: Eheu, [a] consolationem capiam, de hostibus meis, & ultionem sumam de inimicis meis.

25 [a] Nam referam manum meam contra te, [a] ut defecem [i] sua purgatione scorias tuas: & amovebo [k] totum stannum tuum:

26 [a] Restituámque [a] judices tuos sicut primùm, consiliarios tuos sicut principio; postmodum [l] [a] vocaberis civitas justa, urbs fidelis:

27 [a] Tzijon [a] judicio redimetur, & [a] reduces ejus [a] justitia.

28 [m] [a] Fragmenta autem defectorum & peccatorum pariter; ac derelinquentium Jehovam, [a] deficient:

29 [a] Nam pudefient propter [a] lucos quos [a] desiderastis, & erubescetis propter hortos quos [a] elegistis.

30 [a] Cùm eritis similes quercui defluenti folio suo; & similes horto, cui nulla est aqua.

31 [a] Eritque fortissimus quisque velut stuppa, & opus ejus velut scintilla; [a] ardebuntque ambo pariter, adeò ut nullus possit extinguere.

f Heb. *labori*:

g Heb. *sanguinibus*.

h Heb. *ef.*

i Heb. *secundum suam purgationem.*

k Heb. *stannum.*

l Heb. *vocabitur tibi civitas justitiæ.*

m Heb. *fragmentum, segregatio.*

ANNOTATIO.

1 Visio] *Continentur hoc versu libri totius* ἐπιγραφὴ *sive inscriptio generalis: qua autor, genus, & argumentum scripti, tempusq; exponuntur. Autor, ac potius scriptor nominatur Jeschahhja; de cujus parente etsi nihil certi ex scripturæ cognoscere possumus, non dubium est tamen quin Jeschahhja propheta fuerit summa autoritate, ut ex 2. Reg. 19. & 2. Chronic. 32. 32. & tota ipsius prophetia constat. Genus scripti demonstratur visionis nomine: est enim visio, omnis doctrina divinitus revelata; quia Deus, quibuscunque visum est revelare, res ipsas quodammodo videndas & spectandas oculis servorum suorum exhibet ad obsignandam earum certitudinem, ut idem Propheta periphrasticè exponit infrà 2. 1. & describit cap. 6. Argumentum est de consilio, voluntate, & administratione Dei ad populum ipsius pertinente & Ecclesiam totam Christi, de qua luculentissimè Jeschahhja concionatus est. Nam etsi hîc illîc prophetiæ de populo regnisque exteris inserte sunt, Assyriis, Babyloniis, Ægyptiis, Moabitis, Hhammonitis, Edomæis, Palestinis, Tyriis, Tzidonis, Samaritanis, Græcis, Romanis, omnibus denique impiis Ecclesiæ Dei adversantibus; tamen hæc omnia propterea de Jehuda & Jeruschalaimo dicuntur enuntiari, quia ad historiam Ecclesiæ pertinent, cujus tam interfuit adversarios Dei & suos pessundari potentia regni Dei, quàm se ab illorum impetu & tyrannide vindicari. Tempus quo prophetavit, quàm fuerit diuturnum, ex nomine quatuor regum satis indicatur: nam (ut missum faciamus quod a Judæis traditur Prophetam hunc imperio Menasſehu serra dissectum esse, & vestigiis tantùm scripturæ sacræ insistamus) si ab ultimo Huzzijæ regis anno, infrà 6. 1. dicamus prophetasse, usque ad 15. Jechizkijæ, quo Babylonios legatos ad eum missos fuisse est credibile, 2. Reg. 20 12. non potuit minus annis quadraginta quinque prophetasse amplius utrum prophetaverit (quod tamen vero similius est) nihil possimus certo statuere. Duo hîc nobis dicenda restant: unum, de universo ordine prophetiarum; alterum, de quinque primis capitibus hujus prophetiæ. Ad ordinem quod attinet, certum est neque prophetas, neque sacerdotes (per quos prophetiæ in sacrarium relatæ sunt) semper habuisse temporum rationem; sed tamen si capitum seriem observabimus usq; ad 40. comperiemus ferè sua tempora prophetiis attributa esse ex ordine: inde ad finem usq;, non illud fortè quo prophetiæ dictæ sunt; sed argumenti ipsius tempus observatum esse: nam primùm de instauratione veteris Ecclesiæ agitur, usque ad caput 49. deinde verò de plena restitutione Ecclesiæ per Christum, ad finem usque. Prima autem hæc capita quinque continent purorum & simplicium documentorum summam, quibus Propheta conatus est Ecclesiam bene instituere antè quàm obsignaretur divinitus illius populi obcecatio. cap. 6.* 2 Audite cœli] *hujus capitis partes sunt quinque: prima est propositio, qua Deus expostulat de ingratissimo populo ergà se, usque ad versum 5. secunda est redargutio, a ver. 5. usque ad ver. 16. tertia est exhortatio conjuncta promissionibus & minis, inde usq; ad 21. quarta reprehensio impuræ illorum vitæ, usq; ad 24. ult. conclusio prænuntians gravitatem Judæorum Dei certa misericordia temperatam, inde ad finem usq;. Hujus autem propositionis exordium est patheticum, ut Deut. 32. 1. quo Propheta cœlum, terramq; contestatur, quasi afficiantur verbo Dei; cùm populus neque verbo, neq; beneficiis, ac ne brutorum quidem exemplo revocaretur ad officii sui, duobus ver. quibus subjicitur gravissima indignantis exclamatio ver. 4. Jehova loquitur] ad cujus vocem ipsa elementa, inanimaq; omnia percelluntur, & obsequuntur voluntati Dei.* Filios] *summa expostulationis: istos adoptavi (inquit Deus) pro meis, adoptatos educavi,* edu-

eduxens ornavi & in amplissimam dignitatem evexi. Defecerunt] *atque etiamnum deficiunt, alienati & permanent.* 3 Agnoscit] *amplificatio per comparationem brutorum animantium.* Non agnoscit] *videlicet me, dominumq; suum aversatur.* 4 Ah gens] *exclamatio pathetica, ut diximus in versum 2. continens gradationem elegantissimam ad exaggerandum peccatum Israëlitarum; quòd ita in peccatu vivant, ut amplitudine eorum prægraventur, ut velut patriis & avitis hæreant pertinacissimè, denique omnibus nervis contendant ut peccatorum moles amplius accumulent.* Dereliquerunt] *apostrophe, qua justissimam causam istius exclamationis exponit Deus a sceleribus populi; quæ similiter gradatim tribus verbis ostenduntur, & exaggerantur a natura & gratia Dei quę illis innotuerat. Reliquerunt me, inquit, revocantem spreverunt, & oppositi sunt cervicem: ut ipse Jechizkija ex Jeschahhjæ verbis docet, 2. Chron. 29. 6.* 5 Quamobrem] *secunda pars, ut diximus in versum 2. qua primùm statuitur summus redargutionis sequentis & reprehensionis locus, hoc versu: deinde verò sigillatim exponitur. Increpationis summa est: non potui apud me continere vos beneficus: qui sit ut ne castigationibus quidem asperrimis quas experti estis revocemini ad bonam frugem; sed potius certatim exardescatis in apostasiam? Hæc duo posteà ordine explicantur: afflictiones, usque ad versum 10. apostasia verò ad 16.* Totum caput] *ἐργασία, allegoricè ostendens castigationes Judæorum per comparationem corporis humani, quæ comparatio apud Jeschahhjam est frequens.* Caput] *id est, tota administratio politica & Ecclesiastica infirmata est; & quod maximè in populo firmum esse debet, idipsum est tenuissimum.* 6 A planta pedis] *id est, in toto regno nihil est integrum: scatent vulneribus, livore, & pure omnia; atque ejusmodi quæ neque gravibus medicamentis curari, neque suavibus unguentis mitigari possint.* 7 Regio vestra] *explicatio superioris allegoriæ, docens quàm miser antè fueris status procerum & populi in regno Judæorum.* Civitates vestræ] *videlicet invadente Chazaële Rege Syriæ, & Joascho rege Israëlitarum, 2. Reg. 12. & 14. & 2. Chron. 25.* Extranei] *Chazaël Rex Syriæ temporibus Joaschi, 2. Reg. 12. 18. & Joasch rex Israëlis temporibus Amatziæ, 2. Reg. 14. & 2. Chron. 25.* Quin etiam] *id est, neque tantùm externis bellis, sed etiam intestinis motibus ab ipsis domesticis attrita est; idq; tam graviter quam fuissent facturi extranei. hoc enim primùm a Hhathalja cœptum est, 2. Reg. 11. deinde perfectum a conjuratis contra Joaschum & Amatziam, 2. Reg. 12. & sequentibus & 2. Chronico. 24. & 25.* 8 Et reliqua facta] *id est, totum regnum Judææ ita exhaustum & expilatum est; ut elapso vindemiæ custodiæve tempore tuguriola custodum (ubi instrumenta rustica asservantur) exportari solent: quod fecerunt partim Chazaël, partim stipendarii Israëlitæ, partim verò Joasch rex Israëlitarum; ut iisdem capitibus, quę modò dicta sunt, exponitur.* Ut civitas obsessa] *cujus aditus, & exitus aut invius, aut periculosissimus est. q. d. omnes regni partes, omniaq; itinera diligentissimè fuerunt obsessa; cùm bellum non tantùm externum, sed etiam internum fluctuavit.* 9 Nisi Jehova] *amplificatio peccati Judæorum a misericordia Dei, viam sternens ad exprobrationem apostasiæ Judæorum: acceptum, inquit, ferendum est summę benignitati Dei, quòd non absumpti sumus, ut Lament. 3. 22. nam nisi Deus, qui exercitus illos contra nos armaverat propter peccata nostra, sui nominis rationem habuisset: jam diu de nobis actum esset, ut de Sedomo & Hhamora olim, Gen. 19. Hic autem locus nominatim quidem a propheta de suis temporibus dictus est: sed universè tamen ad omnia tempora pertinet, quibus Ecclesia tenetur confiteri indignitatem suam, & misericordiam Dei ex gratuita electione ejus: ut Rom. 9. 29.* 10 Audite] *exprobratio apostasiæ Judæorum, ut dictum est suprà in versum 5. quos propterea gravissimè & sigillatim contestatur, hoc versu.* Ductores Sedomi] *id est, malitia atque sceleribus cum Sodomitis comparandi: quibus propterea non immeritò gravissimum excidium importasset Deus, nisi fuisset misertus nostri propter nomen suum.* Doctrinam] *quæ sequentibus verbis exponitur, nimirum de improbitate vestra, officio impositorum, & constantia judiciorum promissionumq; Dei.* 11 Quorsum] *occupatio gravissima, ut Psalmo. 50. quæ anticipat propheta objectionem Judæorum: quo jure (dixeris quispiam) apostatas, Sedomitas, & Hhamoræos nos vocas, qui sacrificia, templum Dei, solennitates omnes, & cultum externum lege institutum tam studiosè observamus? imò verò, inquit Propheta, quid ista ad apostatas pertinent? aut quid istis apud Deum se effecturos putant? Non ista, sed homines ipsos sibi sanctificari jubet Deus, & homines istis (ut vocant) meritis præsidentes aversatur.* Satur sum] *id est, fastidio, ἀηδονούμενος.* 12 Ut compareatis] *ex formula legis quæ habetur Exod. 23. 17. & 34. 23.* In conspectu meo] *id est, non tantùm corpore, sed etiam animo integro sistatis vos & exhibeatis mihi.* Conculcetis] *tantùm; non autem animum vestrum sistatis atque offeratis mihi: quod idem propheta objicit infrà 29. 13.* 13 Munus vanitatis] *id est, quod vanum est apud me, imò verò abominationi est, intollerabile est, ut Proverb. 15. 8. & 21. 27. gradatio, quę similiter repetitur sequente versu.* Non possum ferre] *hanc videlicet iniquitatem apostasiæ & animi per hypocrisin cultum Dei simulantis: pathetica parenthesis, evidentissimè exprimens affectum indignabundi & aversantis animi.* Interdicti die] *id est, quocunque die ab omni opere servili cessavistis ex interdicto, sive feriæ essent legitimæ, sive indictivæ, ut Joëlis 1. 14.* 14 Novilunia] *de quibus Num. 28. & 29.* Odit anima] *id est, odi ex animo; ἀνθρωποπαθῶς, ut sequentia.* 15 Expandentibus vobis] *id est, in vestris difficultatibus inclamantes aversori; ut qui non tantùm indigni estis, sed etiam imparati, illoti & cruentis manibus accedatis.* Manus vestræ] *mirum quas expanditis me versus. q. d. vos adhuc madetis sanguine & cædibus, omniq; peccatorum genere circumfluitis, cùm accedatis me: quamobrem non est cur speretis exaudiri a me, nisi vos ipsos ab ista impuritate repurgetis; quod sequentes versus docent: synecdoche.* 16 Lavate vos] *tertia pars, exhortatio, conjuncta suis promissionibus & minis, ver. 18. & duobus sequent. Exhortationis autem summa est, primùm seria resipiscentia abstinens a malo, hoc versu; & se in bono occupans, sequente: deinde blanda provocatio ad æquam disceptationem causæ, versiculo 18. Est autem primum hoc verbum metaphoricum, resipiciens ad cruentatas manus, quas modo exprobraverat.* Ex adverso oculorum] *id est, ex animo & corpore vestro, palàm & clàm: quia omnia penitus introspicit Deus.* 17 Discite] *id est, colite disciplinam, & exercitia beneficentiæ.* Jus] *i. singuli privatim & publicè quicquid est officii vestri recognoscite; quod prolepticè dictum posteà minutatim accommodatur officiis misericordiæ.* 18 Venite jam] *secundum exhortationis membrum; ut si Judæi nondum resipiscere a peccatis didicerunt, saltem ex æquo disceptantem*

Deum & rationes blandè ineuntem cum ipsis audiant; vicissim si quid causæ habent, proferant ipsi, tantisper dum placet Deo a Judicu[m] partibus abstinere. Jam] *quandoquidem nondum resipiscitu.* Disceptemus] *id est, amicè: & ex æquo inter nos de causa conferamus, ut alter alterum patienter audiat; prout fit partibus inter se litigantibus & conferentibus ad transigendam causam: quod genus contestationi adhibet Deus ad frangendam aut evuncendam hominum improbitatem, & testandam patientiam ac misericordiam suam, ut Jirmejæ 2. & Micæ 6.* Si fuerint] *quasi dicat, confirmo sore, si tantum aurem accommodabitis, ut verò sensu justitiæ meæ & peccati vestri efficiamini; & promitto me aboliturum peccata vestra pro misericordia mea.* Velut dibapha] *id est, gravissima & atrocissima: comparatio est a colore sanguinis, cujus dixerat plenas manus esse.* Tanquam nix] *id est, ablutis peccatis fictis albis, & puris: hypallage. Est autem eadem metaphora, Psalm. 51. 9.* 19 Fruemini] *non autem fruentur & consument extranei: ut suprà ver. 7.* 20 Gladio consumemini] *vos ipsi, ac non tantùm terra vestra exhaurietur: prout actum esse postea temporibus Achazi legimus, 2 Chron. 28.* Os Jehovæ] *in lege sua, Levit. 26. & Deut. 28.* 21 Quomodo] *quarta pars reprehensio; quam tum demum adhibet Deus, cùm Judæi neque ad resipiscentiam adducti sint, neque ad æquam illam disceptationem oblatam a Deo. suprà 18. Est autem tota hæc reprehensio pathetica per comparationem temporum inter se: priùs (inquit) fideliter audiebant, sapiebant, officium & jus colebant, aut denique resipiscebant moniti: nunc autem ut procacissima meretrix, aut sceleratissimus quispiam homicida, resipiscentiam fugiunt perfricta fronte; monentem Deum non audiunt, ac potius prophetas revocantes mulctant; ut de Joascho & Amatzia legimus, 2. Chronic. 24. 20. & 25. 15.* Pernoctabat] *id est, dies noctesq; colebatur.* 22 Argentum tuum] *allegoria exponens universam optimatum corruptionem & omnium ordinum, quam sequens ver. exponit: sic Jechezkel. 22. 18. & 19.* 23 Socii furum] *probatis, & participatis furtis: ut Hoschæ. 6. 9.* Amat munus] *ut Exod. 23. 8. & Deut. 16. 19.* 24 Propterea] *ultima pars: qua Deus ostendit se invitum tandem eò pertrahi, ut immorigeros ac ne audientes quidem & præfractos Judæos, tanquam hostes conjuratos, verberet, hoc versu: quorum verberum usus & effecta sequentibus exponuntur.* Domini] *qui se priùs non tantùm ut patrem, sed etiam ut æqualem Judæis stiterat, versu 18. nunc autem judicis partes assumit, quas æterna potentia sua exequatur in contemptores sui fœderis gratuiti; quò spectant omnia hæc Dei epitheta.* Consolationem capiam] *humanitus dictum; ac si Deus ex offensis acceptis contristaretur, & levamen ex ultionibus perciperet.* 25 Nam referam] *expositio allegorica judicis & ultionis, quam sumpturum se dixit Deus, superiore versu: subduxeram, inquit, ferulas meas, de quibus suprà versu 5. & sequentibus; sed eas, & graviores eis repetam atque importabo.* Ut defæcem] *id est, ut manu mea, tanquam artifex, eos qui improbi sunt a probis separem, refundendo totam rempublicam velut adulterinum nummum: sic Jirmejæ 9. 7. & Maleaci. 3. 3. atque hîc generalis est afflictionum effectus, quas denuntiat Deus propter duplicem usum qui desenceps exponitur.* 26 Restituamque] *prior usus, instauratio & reformatio totius reipub atque Ecclesiæ, disparatis improbis, duobus versibus.* Judices tuos] *id est, summatum ordines, ad quos utraque administratio pertinet, & quibus corruptu non potest totus etiam privatorum status non esse corruptissimus.* Vocaberis] *id est, re ipsa eris, & dicteris, agnoscerisq; ea quæ antè fuisti, suprà ver. 21.* 27 Tzijon] *brevis occupatio; qua propheta docet nihil esse quod sibi propterea Ecclesia arroget, aut homines ulli: nam totum illud opus a Deo esse, qui judicio suo bonos disparat a malis, & servat propter justitiam suam.* Judicio] *illo quod denuntiavit versu.* 25. Reduces] *id est, quicunque a peccatis suis revertentur ad Deum vivum, abductis judiciorum sensu & exemplis ad resipiscentiam.* Justitia] *qua Deus justissimè præstat bona omnia quæ promisit verbo, ut Psalm. 51. 16.* 28 Fragmenta] *secundus usus contra improbos, qui hoc versu per eandem allegoriam metallorum enuntiatus, sequentibus explicatur: nam fragmenta vocat particulas & rejectamenta scoriæ, quibuscum improbi comparantur.* Deficient] *id est, conflagrabunt omnino, & gravitate ignis divini consumentur.* 29 Nam pudef.] *etiologia a vanitate idolorum, quibus confidunt improbi: consumentur, inquit; nam non poterunt dii ipsorum juvare ipsos.* Lucos] *dis illorum consecratos; prout legimus Hhuzziæ & aliorum temporibus excelsa non amota fuisse, 2. Reg. 15. 4. & 16. 4.* Defideraſtis] *apostrophe ad populum, gravius exprimens ipsius idolomaniam; cujusmodi Apostrophæ leguntur in Prophetis passim.* Elegistis] *non acquiescentes loco quem elegi. Deut. 12. 5. & 2. Chronic. 6. 6.* 30 Cùm eritis] *id est, infelicissimè marcescetis & exarescetis; ut illas ipsas arbores & excelsa videtis marcescere, in quibus idola colitis. Exponit enim propheta hu duobus versibus rationem qua Deus improbos perditurus est: primùm, inquit, sua ipsorum infirmitate peribunt, hoc versu; deinde qui volent robore experiri cum Deo, suo robore se conficient ipsi, sequente versu.* 31 Eritque] *id est, quisquis robore fretus reluctabitur, suo ipsius labore incendetur & conflagrabit, ut stuppa igne.* Ardebuntque] *id est, perabit ipse cum opere suo, & sua ipsius gladio jugulabitur.*

CAPUT II.

Propheta perspiciens obfirmatum populi animum, provocat eum ad zelotypiam prænuntiata vocatione, fide, officiò, gentium: eum increpat vanitatis, avaritiæ, & idololatriæ nomine: gravissima Dei judicia interminatur eventura in idola, & in populum, ac nominatim summos, infimos, viros & mulieres propter peccata ipsorum: pios verò & resipiscentes consolatur enuntiatis promissionibus de adventu Christi, in quo prædicit gloriosam fore Ecclesiam, percepta sanctitate & vita ejus, remissione peccatorum & defensione singulari.

1 [a] Heb. *vidit.* [b] Heb. *in extremitate dierum.*

[a] VERBUM quod [a] visione percepit Jeschahhja filius Amotzi, [b] de Jehuda & Jeruschalaimis.

2 [b] Erit ergo [b] ultimis temporibus, [b] ubi constitutus fuerit mons domus Jehovæ in vertice aliorum montium, & elatus supra colles; ut confluant ad eum omnes gentes:

3 [b] Eantque populi multi dicentes; venite, ut ascendamus in montem Jehovæ, in domum Dei Jahhakobi, ut doceat nos de viis suis, & ambulemus in itineribus ejus: [b] nam Tzijone prodit doctrina, & verbum Jehovæ Jeruschalaimis:

4 [b] Qui

4 'Qui judicem aget inter gentes, & corripiet populos multos: ut tundant gladios suos in ligones, & hastas suas in falces; non attollat c gens una in alteram gladium, 'neque discant amplius bellum.

5 'Domus Jahhakobi, d agite, ambulemus in luce Jehovæ.

6 'Quandoquidem 'deseris populum tuum, domum Jahhakobi; 'quia pleni sunt ab oriente malis, & præstigiatores sunt ut Pelischtæi: deniquе 'natis alienigenarum acquiescunt;

7 'Et repleta est terra illius argento & auro, & e infinitis thesauris; repletaque est terra illius equis, & infinitis curribus;

8 'Repleta est etiam terra illius idolis; operi manuum suarum quisq; incurvant se, illi quod fecerunt digiti ipsius;

9 'Et se deprimit plebeius homo, seque demittit vir præstans: 'propterea ne parcito istis.

10 'Ingredere in aliquam rupem, & abscondete in ipso pulvere; propter pavorem Jehovæ, & propter decorem excellentiæ ejus:

11 'Oculis f altis homo demittetur, & deprimetur altitudo hominum: editusque erit Jehova solus 'die illa:

12 Cùm dies erit Jehovæ exercituum contra omnem 'superbum & excelsum; & contra omnem elatum, 'ut demittatur,

13 Et 'contra omnes cedros Libani celsissimas & elatissimas, & contra omnia 'robora Baschanis,

14 Et contra omnes montes celsissimos, & contra omnes colles elatissimos,

15 Et contra omnem turrim altam, & contra omnem murum munitum,

16 Et contra omnes 'naves oceani, & contra omnes imagines g desideratissimas:

17 Tunc deprimetur h altus homo, & demittetur celsitudo hominum: editusque erit Jehova solus die illo:

18 'Idolorumque *celsitudo* penitus 'transmeabit;

19 Cùm 'venient in speluncas rupium & in hiatus pulveris: propter pavorem Jehovæ & propter decorem excellentiæ ejus, cùm surget ad violenter exagitandum hanc terram.

20 'Tempore illo abjiciet homo 'idola argentea sua & idola aurea sua; quæ fecerunt quisque sibi ad incurvandum se *illu*, 'talpis & vespertilionibus.

21 Ingrediendo in cavernas rupium & in scopulos petrarum; propter pavorem Jehovæ & propter decorem excellentiæ ejus, cùm surget ad violenter exagitandum hanc terram.

c Heb. *gens in gentem.*
d Heb. *venite & ambulemus.*
e Heb. *non est finis thesauris illius: & non est finis curribus illius.*
f Heb. *altitudinis.*
g Heb. *desiderii.*
h Heb. *altitudinis homo.*

CAPUT III.

1 'ABSTINETE vos ab ipso homine, 'cui halitus *est* in naso ipsius: nam 'qua in re æstimandus esset?

2 'Nam ecce dominus ille Jehova exercituũ amoturus est Jeruschalaimis & a Jehuda 'scipionem & bacillum; omnem scipionem 'panis, & omnem scipionem aquæ.

3 'Potentem & bellatorem; judicem & prophetam, 'sagacemque ac 'senem:

4 Præfectum quinquagenis, & a honorabilem; consiliariúmque ac b peritum artificem; & intelligentem eloquentiæ.

5 'Daturus autem sum (*inquit*) pueros principes eorum, qui facinorosè dominentur in eos.

6 Ita opprimet in populo c alter alterum, quisque proximum suum: superbient puer in senem, & vilis in honoratum.

7 'Si prehendat quis 'fratrem suum e domo paterna sua, *dicens*, 'vestis est tibi, ductor esto nobis; 'ut ruina ista sub manu tua sit:

8 dJurabit die illo dicendo, 'non essem obligaturus, 'etiam domi meæ non *est* panis neque vestis: ne ponatis me ductorem populi:

9 'Cùm corruerint Jeruschalaima & Jehuda eciderit: 'quia lingua eorum & actiones eorũ sunt adversus Jehovam, ad exacerbandum oculos 'gloriæ illius.

10 'Obfirmatio vultus eorum testatur contra ipsos, cùm peccatum suum 'sicut Sedom enuntient, non celent: 'væ animo ipsorum, quia afficiunt se ipsos malo.

11 'Dicite justo, bene esse; nam fructu actionum suarum fruituros esse.

12 'Væ, 'improbo malè est: nam retributio manuum ipsius est futura ipsi.

13 'Populum meum opprimentium, quisque 'est parvulus, & fœminæ dominium exercent in eum: Populemi, 'qui ducunt te, seducunt; & viam itinerum tuorum 'tegunt.

14 'Sistit se ad litigandum Jehova, qui constitit ad judicandum populos:

15 Jehova ad judicium advenit contra 'seniores populi sui & principes ejus; 'at vos depavistis hanc vineam, rapina pauperis *est* in domibus vestris.

16 Quid vobis *est*, quòd conteritis populum meum; & faciem pauperum commolitis? dictum domini Jehovę exercituum.

17 'Præterea ait Jehova; eò quòd 'altæ sunt filiæ Tzijonis, & ambulant e 'extento gutture, & 'nutantes oculis: f continenter minutis passibus incedunt, pedibúsque suis 'compeditas agunt:

18 Idcirco scabie afficiet dominus 'verticem filiarum Tzijonis, & Jehova 'pudendum earũ nudabit.

19 Tempore illo amovebit dominus ornamentum istud 'perisicelidum; 'ocellatáque opera, & 'lunulas,

20 Myrothecidia, 'catellásq;, & 'bracteolas.

21 Tiaras, & armillas, redimiculáq; g 'bucculáque '& amuleta.

22 Annulos, & h 'monilia naso impendentia.

23 'Syntheses vestium, & amicula, & ventralia, & 'aciaria,

24 Speculáque, & 'sindones, & mitras, & carbasa,

25 Erítque 'loco aromatis *ut* existat 'tabes, & loco cinguli 'dissolutio, & loco operis i pexi 'calvitium, & loco 'segmentatæ cicladis cinctus cilicii; 'ustio loco pulchritudinis.

26 'Homines tui gladio cadent, etiam k potentes tui bello.

27 Quamobrem mærentibus & lugentibus 'portis illius; cùm 'expurgata 'desidebit in terra,

28 'Prehendent septem mulieres virum eundem tempore illo, dicendo; cibum nostrum comedemus, & vestimentum nostrum induemus: tantummodo l' vocemur de nomine tuo, 'auferprobum nostrum.

a Heb. *elatæ facie.*
b Heb. *sapientem artificii.*
c Heb. *vir virum.*
d Heb. *tollet manum: sprache doch: vide Gen. 14. 22.*
e Heb. *extentæ guttur.*
f Heb. *cundo & parvulas agendo incedunt.*
g Heb. *domos animæ.*
h Heb. *monilia nasi.*
i Heb. *continentis, id est ita pexi ut continens esse videatur.*
k Heb. *viri potentiæ tuæ.*
l Heb. *invocetur nomen tuum super nos.*

CAPUT IIII.

1 [a] TEMPORE illo erit [1] germen Jehovæ gloriæ & honori; & [2] fructus ipſe terræ excellentiæ & ornamento [b] [3] ſuperſtitibus Iſraëlis.

2 [1] Erit enim *ut* qui relictus fuerit Tzijone, & reſiduus Jeruſchalaimis, ſanctus [c] dicatur; [2] quiſquis adſcriptus fuerit illi vitæ Jeruſchalaimis:

3 [1] Cùm laverit Dominus excrementum filiarum Tzijonis, & [d] cædes Jeruſchalaimorum abluerit e medio ipſorum; [2] ſpiritu judicii & ſpiritu ſublationis.

4 [1] Creabit que Jehova ſuper unumquodq; habitaculum montis Tzijonis, id eſt, ſuper [2] convocationes ejus, [3] nubem interdiu, fumumque, & ſplendorem ignemq; [e] flammantem noctu: nam [4] ſuper totam gloriam *erit* protectio: [e] Heb. flamme.

5 [1] Cujus *protectionis* tugurium erit umbraculo interdiu ab æſtu, & receptui atque latibulo ab inundatione & a pluvia.

[a] Heb. *die.*
[b] Heb. *evaſioni.*
[c] Heb. *dicatur ei, impersonaliter: ut ſuprà. 1. 26.*
[d] Heb. *ſanguines.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hanc inſcriptionem ad tria capita pertinere conſtat, quibus Jeſchahhja ſecundò Judæos docet voluntatem & judicia Dei, prioſq; erigit promiſſionibus. Videtur autem huic concioni habendæ data eſſe occaſio a pervicacia Judæorum, quos ſuperior concio nihil affecerat. Quamobrem ut eos qui neque bonis allici, neque malis abſterreri a peccando poterant, alieno exemplo provocaret; proponit Jeſchahhja primùm doctrinam de Evangelica vocatione gentium, tribus verſibus: deinde Judæos ab exemplo illius prophetia provocat, verſu 5. & ne iniquè eos provocare videatur, graviſſimam peccatorum enuntiationem adhibet, a verſu 6. ad 9. tertiò evictu peccati, interminatur judicia Dei ſeveriſſima in populum, & idola, a verſ. 9. ad 19. quæ judicia poſtea exornantur ſigillatim uſque ad caput 4. poſtremò concludit ſuam concionem elegantiſſima conſolatione piorum a promiſſionibus Dei, capite 4.* De Jehuda] *nam quod vocatio gentium in ipſo limine poſita eſt, propter Judæos fiebat; ut hoc pacto, ſi fieri poſſet, adducerentur ad reſipiſcentiam: ut Deuteronom. 32. 21. & Rom. 10. 19.* 2 Erit ergo] *quaſi dicat, quandoquidem ſuperiore concione nihil effectum eſt apud vos, ſed permanetis in peccato, propterea gentes aſſumet Deus: paralepſis in ſcripturis uſitatiſſima.* Ultimis temporibus] *nimirum Chriſti adventu, & doctrina Evangelii, qua tandem revelatum eſt & explicatum totum conſilium Dei in Chriſto.* Ubi conſtitutus] *id eſt, ubi Eccleſia Dei prædicatione verbi ipſius velut ſpectanda exhibebitur & cognoſcenda in oculis omnium: allegoria, qua comparat Propheta Eccleſiam Dei civitati in monte omnium editiſſimo poſitæ; unde fax Evangelii totum orbem & ipſas montium anguſtias perluſtrare poſſit, ac proinde omnibus innotescere.* 3 Eantque] *id eſt, accedant fide per charitatem operante ad Deum colendum, audiendum, & obſequendum ei in Eccleſia.* Nam] *ætiologia cur gentes ad Eccleſiam tantùm ſibi confluendum eſſe profiteantur: nam (inquiunt) nuſquam alibi doctrina verbumq; Dei ſalutare exaudiri poteſt: tantùm in Eccleſia eſt, & abea in pios omnes derivatur, prout illa eſt columna & ſtabilimentum veritatis, 1. Timoth. 3. 15. vide in verſum 6.* 4 Qui judicem] *id eſt, omnes inter ſe quamvis alieniſſimas conciliabit, adductas ad unum Deum, unam fidem, unum baptiſma, unum corpus, & unum ſpiritum, id eſt, Eccleſiam unam, & vocatas in unam ſpem vocationis ſuæ: Epheſ. 4. 4. quo argumento ſtudebunt ſervare unitatem ſpiritus per vinculum pacis: quod hîc allegoricè pro temporum ratione Jeſchahhja prænuntiat.* Neque diſcant] *ſed ſtudeant paci, Epheſ. 4. 3.* 5 Domus Jahhak.] *ſecunda pars, exhortatio, Judæos revocans a vitiis ſuis prævis ad bene utendam præſentem lucem, ut Joan. 12. 35. cui ex adverſo reſpondet dehortatio infrà 3. 1.*

6 Quandoquidem] *reprehenſio ætiologica, ſive cauſam explicans tum ſuperiorum prophetiæ de vocatione gentium, tum hortationis proximæ ad Judæos; qua docet Propheta utrumque cauſam eſſe poſitam in ſceleribus illorum, & indignatione Dei ipſos propter ſcelera reprobante: vide Rom. 9. & 10. & 11. Enumeratur autem hic locus per apoſtrophen ad Deum, velut certiſſimum teſtem & vindicem ſcelerum quæ inſitiabantur Judæi, ad exaggerandam reprehenſionem.* Deſeris] *id eſt, jam jam præſto es, ac velut in procinctu, ut abjicias populum tuum; quod flagellis tuis (de quibus ſuprà capite 1.) ex parte oſtendiſti.* Quia pleni ſunt] *quaſi dicat, ex omnibus populus finitimis & circumſtantibus omne genus ſcelerum hauſerunt ſtudioſiſſimè, & in regione ſua accumularunt: nam Syros & Meſopotamienſes (quos ne ſurius artibus abundaſſe vel una hiſtoria Bilhhami docet) ab oriente eſſe, & Peliſchtæos ab occidente docet propheta infrà 9. 12.*

Natis alienigen.] *id eſt, non acquieſcunt doctrinæ & verbo Dei, quod gentes amplexaturæ ſunt, ſuprà ver. 3. ſed extera omnia præferunt ſimplicitati divinæ legis.* 7 Et repleta] *id eſt, exterorum ſtudiis abducti non dant operam regno Dei; ſed pecuniæ, opibuſq;, & humanis viribus.* 8 Repleta eſt] *id eſt, exteris ſtudiis abrepti, & locupletati, ſua abundantia in dedecus Dei & idololatriam abuntur: ut Hoſche 2. 8.* 9 Et ſe] *id eſt, omnes ſunt idololatræ, tum infima tum ſumma conditione homines.* Propterea] *epiphonema patheticum, quo Propheta exardeſcens zelo gloriæ Dei judicium ipſius ſeveriſſimum in idololatras imprecatur, qui non acquieverint domui Jahhakobi, & ſe ad lucem Jehovæ converterint.* 10 Ingredere] *tertius locus, interminatio graviſſimorum judiciorum Dei in Judæos pertinaces, & idola ipſorum. Sunt autem hujus interminationis partes duæ: una eſt prolepſis ſive propoſitio ſummæ iſtorum judiciorum, uſque ad verſum 20. altera eſt ἐξεργαϛία ſive exornatio prolepſeos, explicans copioſiùs ſingula ipſius membra, ὕστερον πρότερον: primùm enim judicium idolis denuntiatur, uſque ad finem capitis; deinde hominibus, capite 3. Incipit autem hæc comminatio a vehementiſſima apoſtrophe ad populum; cùm Propheta per Sarcaſmum, ſuperbum & præſidentem populum exagitat certiſſima fiducia judiciorum Dei. quaſi dicat effuge (ſi potes) manum horrendam Dei, aut terribilem conſpectum ejus; ſed non ſuccedet: ut oſtendit ſubjectio ſequentis verſus.* 11 Oculis altis] *ſubjectio ſuperiorem Sarcaſmum explicans, & conatus humani vanitatem: ut infrà 8. 10.* Die illa] *id eſt, tempore illo, quod octo ſequentibus verſibus exponitur: videlicet cùm in homines judicia exercebit, uſque ad verſum 17. & in idola ipſa, verſ. 18.* 12 Superbum] epithe-

epitheton eorum qui verbo Dei non acquieſcentes extera ſtudia conquirunt, mundo hærent, & idola antefonunt Deo, quod ſuprà exprobravit Propheta a verſ. 6. Ut demittatur] *pront confirmatur verſ.* 17. 13 Contra omnes cedros] *id eſt, homines quamvis valentiſſimos, munitiſſimos, &c. quæ allegoricè quatuor verſibus ſubjiciuntur.* Robora] *ut ſuprà 1.30.* 16 Naves oceani]*id eſt, homines opulentiſſimos & ornatiſſimos, allegoricè.* 18 Idolorumque] *altera pars divini judicii, ut dictum eſt in verſum 11.* Tremineabit] *id eſt, mutabitur planè & abolebitur illorum dignitas, in quam falſa hominum opinione evecta ſunt.* 19 Vement]*idololatræ fugientes a judiciis Dei, abjectis idolis ſuis, ut ſeq. verſus exponit.* 20 Tempore illo]ἐγγασία *ſive exornatio poſterioris membri prolepſeos, de perditione idolorum; ut obſervavimus in verſum 10.* Idola argentea]*quæ uſum hominum ſuperſtitioſorum afficiunt dignitate ſua.* Talpis & veſperr.]*q.d. cæcis & luſcitioſis, nihil aut parvum videntibus: trivia lepida.*

IN CAPUT III.

1 Abſtinet: vos] *tranſitio ad ſecundum locum prolepſeos de judicio Dei in homines contumaces, per dehortationem ex adverſo reſpondentem hortationi quæ propoſita eſt ſuprà 2.5. quaſi dicat, Deo adhærereſcite, & totpendete ab ipſo, non ab hominibus.* Cui halitus] *id eſt, qui infirmiſſimus eſt, cujus vita eſt fumus, ac proinde nulla ex parte eſt cum Deo omnipotente comparandus.* Qua in re] *quæſidicat, quid eſt homo? quid eſt hominis aut quid in eſſe poteſt tantùm, quod non intereat ex ſe, aut amittatur per voluntatem Dei momento uno? ſic poſita theſi deinceps tranſit Jeſchahhja ad hypotheſin, & Judæis hoc dictū accommodat toto capite.* 2 Nam ecce] *exornatio prioris membri prolepſeos judicium, Dei hominibus accommodans, ut dictum eſt ſuprà 2.10. Docet enim propheta judicium Dei longè latéque Judææ totam pervaſurum, ſummos, infimos, viros, & mulieres, bona, & corpora: viros quidem; uſque ad verſum 17. mulieres verò, inde ad finem uſque; poſtquam de bonis & rerum omnium poſſeſſione ac uſu actum eſt, hoc verſu. Hæc autem judicia non uno tantùm certo tempore effecta ſunt, cùm ea jam inde a ſuis temporibus cæpiſſe Prophita docuerit ſuprà 1.5. & ſequentibus; ſed ad tempora omnia conſequentia pertineni, quibus omnia hæc mala mutationéſque Judæi perpeſſi ſunt, uſque ad plenum rejectionis tempus.* Scipionem] *id eſt, quicquid pertinet ad vitam hominum ſuſtentandam, & magnum, & parvum: metaphora.* Panis] *id eſt, cibi & potus, ſynecdochicè.* 3 Potentem] *denuntiatio continens tum judicium divinum in perſonas; cujus genera ſunt hæc, amotio perſonarum aptarum, duobus verſibus; inſtitutio ineptarum ad adminiſtrationem, & ἀταξία illius conſequens, verſ. 5. & 6. & ἀναρχία, verſu. 7. & 8. tum confirmationem juſti illius judicii, verſ. 10. & ſequentibus.* Sagacemque] *vide in Proverb. 16.10.* Senem] *judicio, aç non ætate tantùm: quomodo pueri poſtea ſunt accipiendi, verſ. 5. & 13.* 5 Daturus] *ineptorum regum & principum inſtitutio, efficiens ἀταξίαν ſequentis verſus ut diximus verſu 3.* 7 Si prehend.] ἀναρχία, *tertius maledictionis locus: ut diximus verſ. 3.* Fratrem ſuum]*ad quem ex lege deferendus erat principatus. Deut. 17.15. & qui eodem jure fratres ſuos tenebatur vindicare multò magis in publicis calamitatibus, ſi facultate inſtructus eſſet, quàm in privatis, quarum præceptum habetur Levit. 25.* Veſtis]*id eſt, facultate ampliore inſtructus ex ſynecdoche.* Ut ruina iſta]*id eſt, ut manum admoveas ad labem reipublicæ noſtræ curandam & inſtaurandam: metaphora a ſtructoribus, qui collectis ruderibus faciunt opus redivivum.* 8 Jurabit] *id eſt, ejurabit magiſtratu, adductā imbecillitate & tenuitate ſua. quaſi dicat, neminem invenient Judæi qui defenſionem ipſorum in ſe velit recipere: ita a Deo abjecti, ab exteris preſſi, & a ſe ipſis confecti erunt mutuis inter ſe diſſidiis & ſeditionibus.* Non eſſem obligat.]*id eſt, non poſſem curare aut ſanare vulnera veſtra: metaphora a re medica.* Etiam domi meæ]*id eſt, ne meis quidem difficultatibus domeſticis poſſem conſulere; quanto minus ſuſcipere veſtras?* 9 Cùm corruerint]*id eſt, cùm ſtatus publicus ſemel labefactatus fuerit: prout factum eſt in primis inde a temporibus Alexandri magni.* Quia lingua]*ætiologia a blaſphemiis Judæorum & peccatis in Deum: qua tranſitus comparatur ad confirmationem denuntiati illius judicii.* Gloriæ]*id eſt, Dei illius, qui & in ſe ipſo glorioſus eſt, & glorificandus a nobis, atque adeò ſe in improbis glorificaturus.* 10 Obſirmatio] *confirmatio juſti illius judicii Dei quod propheta denuntiavit, a Judæorum obduratione in peccatis: quorum proinde damnationem ſtatam eſſe docet: primùm a naturali judicio & conſenſu omnium, bonis bene eſſe oportere, & malis malè, tribus verſibus; deinde a juſtitia Dei jam jam adverſus populum diſceptantis opere & verbo, verſ. 13. & tribus ſequen.* Sicut Sedom.] *id eſt palàm, pertinaciſſimè & impudentiſſimè, ut de Sedomitis dicitur Geneſ. 13.13. & 19.5.* Væ animo ipſorum]*q.d. non poſſunt iſtis non evenire mala, qui in mala ultrò projecti ſunt, & ſibi fabricantur mala.* 11 Dicite juſto]*amplificatio proximè præcedentis ſententiæ a contrario, qua Jeſchahhja reprehendit ſecuritatem Judæorum ſecunda omnia ſibi pollicentium: ne dicatis, inquit, vobis bene fore, qui injuſti eſtis; nihil ad vos pertinent promiſſiones juſtis factæ; ſed eas potius juſto concedite: vide Deut. 29. 18. & 19.* 12 Væ]*exclamatio pathetica denuntiantis graviſſimas calamitates exitiumq; injuſto populo.* Improbo malè eſt] *utcunque ſibi de rebus præſentibus gratuletur.* 13 Populum meum]*ſecundu confirmationis locus a juſtitia Dei: in quo propheta primùm introducit Deum exponentem populo ſuo indigniſſimam adminiſtrationem publicam civilem & Eccleſiaſticam, ſingularemq; depravationem omnium, hoc verſu; deinde pertinaces, obſirmatoſq; conteſtantem, tribus verſibus ſeq.* Eſt parvulus]*conſilio, judicioq; ut ſuprà verſ. 5 q.d. non magis ſapiens, conſilio, judicio, & adminiſtratione valens, quàm parvulus; aut ſuarum cupiditatum potens, quàm mulier.* Qui dicunt te]*id eſt, ſacerdotes & Levitæ, quorum officium eſſet ducere te in lege & luce Jehovæ: ut Deut. 17.9. & 33.10.* Tegunt] *id eſt, celant te doctrinam legis, in qua tibi eundum eſſet, neque recedendum dextrorſum aut ſiniſtrorſum, Deut. 5.38. ſic accipitur hoc verbum Numeror. 4.20.* 14 Siſtit ſe] *deſcriptio Dei comparentis ad conteſtationem Judæorum, ſumpta a re forenſi: Judex, inquit, totius terræ (ut vocat Abraham Geneſ. 18. 25.) jam præſtò eſt,*

ut

ut contendat cum populo. Hinc autem incipit secundus locus, nimirum contestationù, ut diximus superiore versu. 15 Seniores] *officio & dignitate, quamvis re ipsa cum pueris & mulieribus comparandi.* At vos] *Dei contestantis verba per paralepsin. q.d. vestrum erat seniorum, & verorum principum munere perfungi: (de quo Exodi 18. & Deut. 1.) non autem puerorum modo, aut mulierum insolescere: at vos, &c. Continet autem hæc contestatio crimina duo, vim factam alienis bonis, hoc versu; & injuriam personis, sequenti versu.* 17 Præterea] *secundus locus judiciorum Dei contra mulieres, ut diximus suprà in versum 2. in quo exponuntur primùm causa, mollities effœmmatissima quæ indicium est infiniti luxus, ut ostenditur Deut. 28. 56. deinde judicia trium generum: quòd delicias suas amittent, versibus septem sequent. quòd malis gravissimis, durissimisq; afficientur, vers. 25. & quòd sus erigendæ facultatem nullam neque viri neque mulieres deinceps consequentur, tribus ultimis.* Altæ sunt] *id est, elatæ animo, quod sequentibus signu ostenditur.* Extento gutture] *id est, exerto, ut erectu cervicibus ostentent frontem.* Nutantes oculis] *id est, suis nictationibus lasciviam suam facientes palàm.* Minutis passibus] *i. minutum & numerosè passus conserunt, ut natare potiùs summa terra quàm ambulare videantur.* Compeditas agunt] *id est, leges numerorum & gressuum modulos observant, ut in saltationibus cinædi faciunt: quasi compedes semper obtinerent, quibus ad modificandos asturconum & tolutariorum gressu utuntur veterinarii, donec modulo aptæ factæ sint: prout hodie videmus fieri, cùm muli aut equi tolutim incedere docentur.* 18 Verticem] *quem superbè extollunt, & ornant mollissimè.* Pudendum earum] *ac non tantùm pedes, quos suis modulis & sua arte dissimulabant incedentes.* 19 Periscelidum] *id est ornamentorum crurulium quibus ad pedes alligatu discebant modificare gressus, ut diximus superiore versu.* Ocellataque] *ut sunt reticula, & quæcunque raro textu confecta sunt, ut sint translucida; impudicarum ornamenta.* Lunulas] *ut Judic. 8. 21.* 20 Catellasq;] *pendentes de collo, aut pro cingulis impositas.* Bracteolas] *sive roramenta auri & argenti, ut Capitolinus vocat in Aelio Vero, id est, tenuia veluti foliorum segmenta ex auro vel argento, quæ vestibus ita appenduntur, ut quasi stellæ in oculis micent continuo motu: unde nomen apud Hhebræos habent.* 21 Bucculas] *id est, superba illa aulicarum instrumenta, quibus os suum contegunt velut pastomidibus: est enim os meatus animæ sive anhelitus, cujus obex propterea Hhebræis domus animæ appellatur.* Et amuleta] *Hhebræa vox ab incantando & excantando dicitur: quod cum ea criminatione convenit, qua Propheta usus est suprà 2. 6. quamobrem amuleta visum est reddere.* 22 Monilia nasò imp.] *id est, fronti imposita, cujusmodi ferè baccata gestari solent.* 23 Syntheses vestium] *id est, multiplicem mundum muliebrem vestimentorum, ad varietatem & mutationem frequentem.* Aciaria] *sive (ut Græci vocant) βραχίδονήκας, quibus acus & acicula in figi aut includi solent.* 24 Sindones] *id est, suppara e lino Ægyptiaco: quamobrem etiam Tyriæ sindones veteribus poëtis dictæ sunt.* 25 Loco aromatis] *id est, unguentorum, & odoramentorum quibus diffluunt.* Tabes] *tum loco mollis unguenti corpora illarum infestans, tum aërem fœtore corrumpens odoramentorum loco.* Dissolutio] *nimirum cinguli, ita ut laceræ sint mulieres, nudæ, atque turpes.* Calvitium] *id est, deformitas summa: quia coma mulieri est gloriæ, 1. Corinth. 11. 15. q. d. tam graves erunt erumnæ & calamitates publicæ privatæq;, ut puellæ comam sibi avellant præluctu, & ultrò gloriam suam & ornamentum a se abjiciant.* Segmentatæ cycladis] *hanc interpretationem ipsa nominis Hhebraici notatio nobis subministrat. Est enim compositum ex nomine frustum sive segmentum significante, & altero significante orbem sive rotunditatem: quamobrem intelligimus hac voce, illa mulierum luxuriosarum ornamenta, quæ cùm induenda sunt, a capite primùm inseruntur, & demissa inde suprà femora ita constringuntur in speciem cinguli, ut tota cyclas, id est, segmentatus ille orbis ad imos usque talos dependeat ex angusto latus, & ima sui parte velut quoddam tintinnabulum spatium amplissimum circumscribens; quod genus vestimentorum novum non esse, ex Græcis autoribus constat.* Ustio] *id est, pro eo quod colebant faciem suam venustatis causa & a solis cœliq; injuriis studiosè defendebant, trahentur & rapientur foras ab hostibus, retectæq; soli exponentur atque torrefient.* 26 Homines tui] *secundum judiciorum genus, ut observatum est suprà in versum 17. per apostrophen ad Tzijonem.* 27 Portis] *id est, finibus omnibus Judææ, synecdochicè.* Expurgata] *id est, exhausta incolis & bonis, dirutaq; ædificiis; quo modo affecta terra lugere dicitur per prosopopœiam.* Desidebit in terra] *nimirum Tzijon lugens calamitatem suam; πρόσωπον ποιητικὸν: ab usu lugentium, qui solebant in terra sedere atque recumbere, ut 2. Schemu. 12. 16. Ijobi 1. 20. & 2. 13.* 28 Prehendent] *id est, tanta erit penuria virorum, tanta desolatio mulierum, ut ne unus quidem vir in septenas familias inventri possit. Amplificatur autem hæc desolatio tribus conditionibus iniquissimis: una, quòd mulieres ambitura sint & prehensuræ virum; altera, quòd victum & res omnes necessarias ipsi oblaturæ, quod proprié virorum officium est: tertia, quòd plures contra jus, morem, & ingenium in virum unum consensuræ.* Vocemur] *id est, ducemur, maritus esto nobis.* Aufer] *id est, fac ut liberos suscipiamus ex te: nam probrosa olim erat ἀτεκνία.*

IN CAPUT IIII.

4 1 Tempore illo] *conclusio totius concionis, ut observatum est suprà 2. 1. continens duo promissionum genera; unum de justitia, sanctificatione, redemptione, & gloria, quam Ecclesia percipit in Christo, usque ad versum 4. alterum, de æterna fide & defensione ejus, duobus sequentibus. Tempus autem illud intelligendum est, quo Christus judicia antè denuntiata effecit, & suo adventu populum suum purgavit, infrà ver. 3.* Germen Jehovæ] *id est, Christus Jehova, infrà vers. 4. qui interim suo regno Dei propemodum, excitatus est a Deo patre & submissus, velut germen e radice repullulans. alii pro Ecclesia repullulante accipiunt ex reliquiis Israëlis, hoc sensu; Ecclesia ereliquiis Israëlis collecta erit ornatissima; alii pro donis spiritualibus quæ Jehova in Ecclesiam profundit: sed cùm proprium apud Prophetam nomen Ecclesiæ sit Israël aut reliquiæ Israëlis, hoc versu, & sequent. præterea gratiæ sive dona Dei evidentissimis verbis exprimantur, deinde hoc proprium sit attributum Christi, quod deinceps procedente tempore copiosiùs*

pioſius expoſuit idem Propheta infrà 11. cujus ſummam hoc caput continet; interpretationem hanc aliis præſtulimus. deniq; ipſa quoque verborum conſecutio ſimplicius ita conſtruitur, quaſi dixerit, erit germen Jehovæ reliquiis Iſraëlis, id eſt, germinabunt a Jehova: dona verò nuſquam ſic appellantur, ſed Chriſtus ipſe hanc appellationem & cognatas obtinet infrà 11.1. Jirmejæ 23.5. & 33.15. Zecarjæ. 3.8. & 6.12. Fructus ipſe] *epitheton Chriſti, qui ex radice penè mortua ſuboleſcens, cum ſurculo comparatur qui e terra enaſcitur, quod infrà cap. 11. copioſiùs exponitur.* Superſtitibus] *id eſt, Eccleſia.* 2 Erit enim] *expoſitio rationum, quibus Chriſtus gloriam collaturus eſt in Eccleſiam ſuam. Sunt autem duæ; Juſtitia & ſanctitas illius quæ efficitur noſtra ad vitam æternam, hoc verſu; & remiſſio peccatorum atque abolitio, ver. ſequente.* Quiſquis adſcriptus] *id eſt, ordinatus ad vitam æternam ex decreto Dei: ut loquitur Lucas Act.* 13.48. 3 Cùm laverit] *id eſt, malum ex Eccleſia ſuſtulerit, tum palcam exurendo igne inextinguibili, tum ſuorum peccata ventilando atque perpurgando ſpiritu ſancto & igne: ut Joannes prædicabat Matth.* 3. *& alibi.* Spiritu judicii] *id eſt, ſpiritu divino ſuo, qui unus omnia ſcrutatur,* 1. *Corinth.* 2.10. *ac proinde ſolus juſtiſſimo judicio omne malum tollit e populo Dei: quamobrem ignis in ſcripturis appellatur ab officio ſuo.* 4 Creabitque] *alterum genus gloriæ, nimirum fides & defenſio æterna quam obtinemus in Chriſto, ne unquam de vita, cui adſcripti ſumus, decidamus; ſed ſine metu e manu inimicorum noſtrorum liberati ſerviamus ipſi cum ſanctitate & juſtitia in ipſius conſpectu cunctos dies vitæ noſtræ, Lucæ* 1.74. Convocationes] *id eſt, ſingulos cœtus Eccleſiaſticos, qui omnes ad Trijonem ſpiritualem pertinent.* Nubem interdiu] *allegoria reſpiciens ad ſignum illud aſpectabile præſentiæ Dei quod præbuit Iſraëlitis proficiſcentibus ex Ægypto, Exodi* 13.21. *pro eo quod eſt, dux erit & defenſor Eccleſiarum ſingularum, quæ undequaque confluent ad cœleſtem Jeruſalem.* Super totam gloriam] *decoremq; excellentiam, & ornatum præſtitum Eccleſiis, ſuprà verſ.* 1. *Senſus eſt, proteget in Eccleſiis ſuis glorioſum ornatum ſuum, & dona ſua propter nomen ſuum conſervabit.* Protectio] *alludit ad tegmina quibus totum opus tabernaculi contectum erat, quod exponit ſequente verſu.* 5 Cujus protect.] *id eſt, quemadmodum tabernaculum olim circumtectum erat ab omnibus cœli injuriis, ita unaquæque Eccleſia (prout tabernaculum eſt & templum ſanctum Domino) planè circummunietur adverſus omnia mala ſtudio providentiaq; Dei.*

CAPUT V.

Propheta per vineæ parabolam diſceptat verbis Dei cum Eccleſia Judæorum; beneficia illius ingratumq; iſtorum animum exponit: peccata ex avaritia, luxu, certaq; malitia ab ipſis perpetrata exprobrat: maledictionem & ultionem ſuam ſingulis denuntiat: præcedentes calamitates uſdem peccatis tribuit, & graviſſimas a Chaldæis venturas prædicit.

1 ACCINAM nunc 'dilecto meo canticum dilecti mei, ' de vinea ipſius: 'vinea eſt dilecto meo [a] 'in clivo uberrimo,

2 'Quam circummunivit, & elapidavit, conſevitque generoſis vitibus, & extruxit turrim in ea, ac etiam torcular excidit in ea: ſed cùm expectaſſet ut ederet uvas, edidit labruſcas.

3 'Nunc autem habitatores Jeruſchalaimorũ, imò viri Jehudę ſinguli; 'judicate quæſo inter me[b] & vineam meam,

4 Quid faciendum amplius fuerit vineæ meæ quod non fecerim in ea? Quamobrem cùm expectaſſem ut ederet uvas, edidit labruſcas?

5 'Jam itaque, notũ faciam nunc vobis quid facturus ſim vineæ meæ; amovebo ſepem ejus ut ſit depaſtioni, diſrumpam maceriam ejus ut ſit conculcationi:

6 Et exponam eam deſolationi; non putabitur, neque reſarrietur, ſed aſſurget ſentis & vepres: inſuper nubibus interdicam, ne demittant in eam pluviam.

7 'Cùm vinea Jehovæ exercituum ſit domus Iſraëlis, & viri Jehudæ planta deliciarum ejus: & quamvis expectaverit 'officium, ecce 'pertinacia; juſtitiam *expectaverit*, ecce autem 'clamor;

8 'Væ conjungentibus domum domui, agrum agro[c] adhibentibus; 'donec nihil *amplius* ſit loci, & efficiamini habitatores vos ſoli in media 'hac terra.

9 [d] 'Me audiente, Jehova exercituum *juravit*: *ne vivam*, niſi domus multæ deſolationi ſint, magnæ & præſtantes; adeò ut nullus ſit futurus habitator.

10 Quindecim jugera 'vinearum reddent 'bathum unicum, & ſementis 'cori reddet 'epham.

11 'Væ ſurgentibus ſummo mane, *ut* potum inebriantem ſectentur; prorogantibus ad crepuſculum uſque, *ut* vinum incendat ipſos.

12 In quorum conviviis eſt cithara ac nablium, tympanum, tibiáque ac vinum: 'opus autem Jehovę non intuentur & factum manuum ejus non conſiderant.

13 'Idcirco 'migrat populus meus, [e] quòd 'expers ſit ſcientiæ: & [f] honoratiſſimi ejus homines *ſunt* 'famelici, ac multitudo ejus aret ſiti:

14 Idcirco 'dilatat ſepulchrum [g] ſe ipſum, & diſtendit os ſuum [h] in immenſum: ut deſcendat 'decor illius & multitudo illius cum 'tumultuatione ſua, & qui exultat 'in illa.

15 'Ita deprimitur homo plebeius, & demittitur vir præſtans; oculíque celſorum deprimuntur:

16 Et exaltatur Jehova exercituum judicio ſuo, & Deus fortis ſanctiſſimus ſanctificatur juſtitia:

17 Ut paſcant 'agni pro more ſuo, & vaſtitatibus pinguium 'advenæ fruantur.

18 'Vę 'trahentibus iniquitatem funibus vanitatis; & veluti denſo fune plauſtri, peccatum:

19 Dicentibus, feſtinet, acceleret opus ſuum, ut videamus; & appropinquans adveniat conſilium ſancti Iſraëlitarum, ut experiamur.

20 Væ dicentibus de malo bonum eſſe, & de bono malum: ſtatuentibus tenebras pro luce, & lucem pro tenebris; ſtatuentibus amarum pro dulci, & dulce pro amaro.

21 Væ ſapientibus [i] judicio ſuo, & coram facie ſua intelligentibus.

22 Væ valentibus potare vinum, & [k] ſtrenuis ad miſcendum potum inebriantem:

23 [l] Ab-

[a] Heb. *in cornu filio olei. id eſt oleoſo ac pingui: metaphora.*

[b] Heb. *& inter vineam.*

[c] Heb. *admoventibus.*

[d] Heb. *in auribus meis.*

[e] He. *ex non ſcientia.*

[f] Heb. *honoris ejus homines.*

[g] Heb. *animam ſuam.*

[h] Heb. *ad non modum.*

[i] Heb. *in oculis ſuis: ut Proverb.* 3.7

[k] Heb. *viris roboris.*

23 [l]Absolventibus improbum propter munus; & justitiam justorum [m] abjudicantibus ab unoquoque eorum.

24 'Idcirco ut absumit stipulam 'lingua ignis, & torridum gramen flamma deficit; 'radici istorum quasi tabes inerit, & flos istorum ut pulvisculus abibit: Quia contemnunt doctrinam Jehovæ exercituum, & sermonem sancti Jisraëlitarum spernunt.

25 'Propterea accensus est ira Jehova in populum suum, & extendens manum contra eum, percussit eum ' adeò ut commoti fuissent ipsi montes, fuitq; 'cadaver istorum succisum in mediis plateis: his omnibus non est aversa ira ejus, sed adhuc 'manus ejus extenta.

26 Nam cùm attolleus vexillum ad ' gentes e longinquo, & sibilans advocaverit ad se ab extremo terræ : ecce cito velox adveniet

27 'Nullus *erit* fessus, nullusque impingens in eo, 'non dormitabit neque dormiet; etiam 'non solvetur zona lumborum ejus, neque avelletur corrigia calceamentorum ejus:

28 Cujus sagittæ *erunt* acutissimæ, & omnes arcus ejus intentis; ungulæ equorum ejus 'simules rupi reputabuntur, & rotæ *currum* ejus 'similes turbini:

29 'Rugitus ei ut immanis leonis : rugiétsque ut juvenes leones fremet , & prehendet prædam, salvamque deportabit, & nemo eripiet.

30 Fremet enim 'in ipsum ' tempore illo, quasi 'fremitu maris: ' utut ipse contentissimè intueatur in terram, tamen ecce tenebræ, *id est*, 'angustia simulatque 'illuxerit; 'mox obtenebratus fuerit effusis *fluctibus* ejus.

l Heb. *Justificantibus.*
m Heb. *amoventibus ab eo.*

ANNOTATIO.

1 Accinam] *Hujus capitis (quod Jeschahhjæ carmine cecinit ad exemplum Moschis Deut. 32.) summa partes sunt quatuor : prima est propositio, priore parte hujus versus; secunda, narratio, usque ad versum 7. tertia, denuntiatio generalis justorum judiciorum Dei in populum ingratum & rebellantem Deo, inde usque ad vers. 25. quarta, singularis accommodatio judiciorum Dei præteritorum futurorumq; ad præsentem causam, inde ad finem usque. Etsi autem hoc caput nulla inscriptione a præcedentibus distinguitur; tamen quia summatim argumentum continet duarum concionum præcedentium, seorsim visum est ponere, velut concionem disparatam.* Dilecto meo] *id est, Christo sponso Ecclesiæ, cujus amicus & administer sum.*

1 De vinea ipsius] *summa totius argumenti allegorica.* Vinea est] *narratio continens expositionem rei,* 2 *hoc versu: factorum, sequente; & consilii, quatuor sequentibus.* In clivo] *q.d. quàm commodissimè, & convenientissimè quò etiam spectat prior pars seq. ver.* 2 Quam circummunivit] *narratio facti duplicis; nimirum curæ quam adhibuit Christus in informanda, servanda, augenda, & perficienda vetere Ecclesia; & indignitatis qua Ecclesia vetus provocavit Christum.* 3 Nunc autem] *expositio consilii divinis castigandis Judæis: qua primùm ex argumento superioris parabolæ ipsos adigit ad damnandum factum ipsorum, & probandum suum, duobus versibus (qua ratione Nathan apud Davidem usus est 2. Schem. 12.) deinde sententiam suam judicium, denuntiat, vers. 5. & 6.* Judicate] *q.d. appello conscientiam vestram, vos ipsi cognoscite, & bona fide statuite, per utrum steterit quominus fructum dignum conditione sua protulerit: si vel tantillum meritò a me desiderabitur, ego præstabo: sed cùm partibus meis planè perfunctus sim; quid superest nisi ut vinea in culpa dicatur esse?* 5 Jam itaque] *expositio sententiæ aut judicii allegorica, ut diximus in versum 3. pro eo quod est, abjiciam studium illius, nudabo præsidio, bonis, & ornamentis meis, exponamq; omnibus injuriis.* 7 Cùm vinea] *transitio ad tertiam partem, quam diximus esse generalem denuntiationem judiciorum Dei, per accommodationem præcedentis allegoriæ ad Judæos; qui hoc versu beneficiorum Dei & improbitatis suæ evincuntur, deinde pro ratione peccatorum verberantur denuntiatione parium judiciorum Dei, & peccatis respondentium.* Officium] *id est, ut missa nativa sua conditione (quæ sterilis est & malarum duntaxat rerum ferax) facerent officium suum.* Pertinacia] *nimirum in vetere homine & corruptione naturali, quæ amplificatur demonstrandi particula.* Clamor] *vide Genes. 18. 20.* 8 Væ] *hujus denuntiationis loci sunt tres, quibus singulis continentur exprobratio peccati, & convenientis pœnæ interminatio: primus locus est avaritiæ sordidissimæ, usque ad versum 11. secundus, intemperantissimi luxus, inde usque ad versum 18. tertius, malitiæ, & obfirmationis in malo, usque ad versum 25.* Donec] *quasi dic. quorum avaritia adeò est insatiabilis, ut ne tum quidem satis habitura, sint cùm nihil amplius supererit acquirendum, & totam terram sola omnibus expulsis possederint arbitratu suo. Hunc locum adducti distinctionibus Hebraicis sic interpretamur.* Hac terra] *cujus possessiones neque vendendæ, neque acquirendæ erant lege mancipii, Levit. 25. 23. & Numerorum 36. 7. Hoc enim indecorum est publicis status depravatissimi, ut* 1. Reg. 21. 9 Me audiente] *hactenus peccatum; sequitur conveniens pœna juramento Dei confirmata, ac proinde inevitabilis: quam se non ex opinione tantùm, aut communibus minis comprehensis lege cognovisse docet propheta; sed ex singulari revelatione Dei, prout manifestum est ex singulari illa denuntiatione quæ ponitur sub finem capitis. Sunt autem duo denuntiationu membra, ut in exprobratione; unum in prædia urbana, hoc versu; alterum, in rustica, versu sequente.* 10 Bathum] *id est, amphoram Atticam : vide* 1. Reg. 7. 26. Cori] *vide Levit. 27. 16.* Epham] *vide Exodi 16. 37.* 11 Væ] *secundus locus denuntiationis, ut dictum est in versum* 8. 12 Opus autem] *id est, nihil respiciunt, nihil audiunt, nihil denique sapiunt nisi luxum suum; & ad nihil eorum quæ facit Deus animum aut sensus advertunt: sic Hhamos 6. 6. & sequentibus.* 13 Idcirco] *hic subjicitur peccatis interminatio, ut suprà.* Migrat] *id est, pergunt Judæi summi & infimi cum isdem calamitatibus conflictari, quæ cœperunt Joaschi & Amatziæ temporibus, ut ipse ostenderat suprà 1. 5. & sequentibus, & repetit infra vers. 25. Sunt autem calamitates istæ, exilii, mortis, & abjectionis omnimodæ, tribus versibus.* Expers] *id est, nulla præditus cognitione, aut animadversione factorum Dei; sed brutus est, ut loquitur David Psalm. 92. 7.* Famelici] *pro eo quod cibo & potu luxuriosissimè abusi sunt.* 14 Dilatat] *prosopopœia, qua insatiabilem conditionem sepulchri comparat cum luxu Judæorum insatiabili.* Decor illius] *id est, summi & infimi, patricii & plebeii; hypallage: sic enim accipiendam esse ostendit præcedens versus.* Tumultuatione] *id est, strepitu illo, qui in comessationibus & perdito luxu personare solet.* In illa] *videlicet*

delicet urbe & regione tota. 15 Ita]*id est, hu judiciis domantur improbi quicunque sint, hoc versu;* Des gloria asseritur, versu seq. & pius prospicitur, vers. 17. 17 Agni] *quibus comparantur pii in scriptura passim.* Advenæ] *pii restituti in possessione terræ quam improbi occupaverant, & inimici exhauserant; ut suprà dixit Propheta.* 18 Væ trahent.]*tertius denuntiationis locus adversus malitiam & obfirmationem Judæorum. Sunt autem hic genera malitiæ plura: primum est studium accumulandi peccata, quo utuntur ii qui ludificantur Deum, duobus versibus; secundum, confusio justi & injusti, & communis omnium perversitas, ver. 20. tertium, præsidens sui existimatio, ver. 21. quartum, afflictata totius naturæ & sensuum omnium conturbatio ad stabiliendum malum, & convellendum bonum, ver. 22. & 23.* Trahentibus iniquit.] *i. nihil agitantibus nisi malum omni studio suo: allegoria.* 19 Festinet] *verba ludificantium Deum, & irrisorum qui in suis ipsorum cupiditatibus incedunt, ut vocantur 2. Petri 3. 3.*

24 Ideirco]*exprobrata hactenus malitia, Propheta venit ad denuntiationem pœnæ: qua offendit contumaces istos (qui sibi tam graves visi sunt ad exuendam pietatem & humanitatem) fore aptissimos incendio, atque levissimos, nullo negotio judicio Dei consumantur.* Lingua ignis] *id est, extrema flamma in speciem linguæ se ipsam protendens: metaphora.* Radici istorum] *id est, ab imo ad summum desperdentur, extirpabuntur, consumentur radicitus.* 25 Propterea] *quarta pars, singularis explicatio judiciorum* 4
Dei adversus Judæos, tum eorum quæ priùs fuerant perpessi, ut Joaschi & Amatziæ temporibus, de quibus suprà diximus, & hoc versu agitur: tum eorum quæ in posterum erant perpessuri ab Assyrio, Chaldæo, finitimis q. omnibus, versibus sequent. Adeò ut commoti]*id est, gravissimè percussit, & tantu malis affecit, ut ipsi montes fuissent sursum deorsum abituri, si Deus in eos tantam indignationem deonerare voluisset: sic per comparationem duarities plus quàm saxea populo exprobratur.* Cadaver istorum] *tam bellis exteris, quàm civilibus: quia exteris Jeruschalaima bis capta sunt, primùm a Syro, 2. Chronic. 24. 23. deinde a Joascho rege Israëlitarum, 2 Reg. 14. & 2. Chronic. 25. civilibus verò, occisi sunt reges ipsi, & occisores mulctati.* Manus ejus]*vexillo sublato accersens hostes, & judicia sua exequens.* 26 Gentes]*Syrorum, Assyriorum, Ægyptiorum, & Chaldæorum, quos excitavit Deus ut perficerent judicium ipsius, tanquam datu signu militaribus.* 27 Nullus erit fessus] *exaggeratio interminationis per descriptionem exercitus cujusq. qui in Judæam erat irrupturus, primùm a constitutione militum, armorum, equorum, & omnium ad militiam pertinentium, duobus versibus; deinde ab opere ipsorum effectisq., duobus reliquis.* Non dormitabit]*id est, non aget segniter: sed ipsas potius noctes in obsidione occupabit: ut Jer. 6. 5.* Non solvetur] *id est, indesinenter in armis erit, & sine impedimento in expeditione perget.* 28 Similes rupi]*id est, infractæ atque durissimæ, quæ nullo itinere atterantur.* Similes turbini] *id est, velocissimæ, ocyores Euro.* 29 Rugitus] *altera pars descriptionis, exponens mala quæ efficiet exercitus: nimirum quòd sola voce consternabit, fremitu superabit, vi depopulabitur & deportabit prædam, denique omnem sui eripiendi facultatem oppressis adimet.* 30 In ipsum] *nimirum qui se aut populum eripere conatus fuerit e manu Chaldæorum: prout factum est, in posteris Joschijæ, & iis qui Gedaljam interfecerunt ut in Ægyptum transfugerent, 2. Reg. tribus ultimus, & 2. Chronic. ultimo, & Jirmejæ 41. & sequentibus.* Tempore illo]*quoties rebellionem moliretur.* Fremitu maris]*id est, gravissimo & horrendo; prout sequentia verba exponunt allegoricè.* Utut ipse content.] *allegoria, qua Propheta irritos Judæorum conatus explicat per comparationem hominum qui jactantur alto: quemadmodum enim (inquit) qui fluctibus agitantur, litus quàm studiosissimè prospectant, & lucis ipsius aut phari alicujus aspectu recreantur; ita Judæi liberationem exoptantes minimis quibusque occasionibus in spem libertatis erigentur: sed frustrà.* Angustia]*epexegesis tenebrarum.* Illuxerit] *id est, lux aliqua, aut spes libertatis vindicandæ affulserit, & animos suos Judæi ad eam recuperandam erexerint: prout frequentibus rebellionibus factum est.* Mox obtenebr.]*id est, ut qui jactatur fluctibus, illicò lucis quam viderat conspectu orbatur, ingruentibus illu subinde & profundo immergentibus: ita Judæi decidentes expectatione sua novis Chaldæorum copiis subinde atterentur, recursantibus in eorum cervices fluctibus, & allidentibus ipsos. Hanc interpretationem cùm penitus introspeximus, aliis omnibus præferimus: sic Jirmeja. 8. 15.*

CAPUT VI.

Propheta Deum conspicit in solio, stipatum satellitio suo ad judicandum Judæos: cujus verbum prædicantibus angelis terra contremiscit, & ipse exterretur: deinde per signum ab Angelo adhibitum infirmitate liberatus mittitur a Deo, atque confirmatur, ut populo duritiem exprobret, obsignet, & augeat prædicationem verbi, donec novem ferulis correptus decima tandem in exitium abeat.

ANNO quo mortuus est rex Hhuzzija, tum vidi dominum insidentem solio celso & elato; cujus fimbriæ complebant templum ipsum:

2 Seraphim astantes supernè *erant* eis; senis alis unusquisque, quarum binis tegebat faciem suam, & binis tegebat pedes suos, ac binis volabat:

3 Et clamans alter ad alterum dicebat, sanctus, sanctus, sanctus *est* Jehova exercituum: implenda fuerat tota hæc terra gloria ejus.

4 Tum commoti sunt postes liminum a voce inclamante, & domus ipsa impleta est fumo.

5 Quamobrem dixi, Hei mihi, quòd exscindor; quia vir pollutus labiis sum, & in medio populi polluti labiis habito: cùm regem illum Jehovam exercituum viderint oculi mei.

6 Sed advolans ad me unus ex istis Seraphim habens in manu sua prunam, *quam* forcipibus sumpserat ab altari,

7 Admovit ori meo dicens, ecce, attingit hoc labia tua: jam amovetur iniquitas tua, & peccatum tuum expiatur.

8 Deinde audivi vocem Domini, dicentis: quem missurus sum? & quis iturus est nobis? cui dixi, En ego, mitte me.

9 Tum.

c Heb. *audiendo.*
d Heb. *videndo.*

9 [a]Tum dixit, i, & dicito populo isti: [c]audite continenter, [a]at ne intelligatis; & [d]videte continenter, neque cognoscatis.
10 [a]Fac ut [a]pingueſcat cor populi iſtius, & [a]aures ejus ingraveſcant, oculique ejus conniveant, [a]ne videat oculis ſuis, & auribus ſuis audiat, & corde ſuo intelligat, [a]convertenſque ſanet ſe.
11 [a]Dicenti autem mihi, [a]quouſque domine? dixit: [a]uſque dum valtatis civitatibus adeò ut nullus ſit habitator, & domibus adeò ut nullus ſit homo, etiam ipſa regio vaſtata ſit deſolatione:
12 Et procul amovente Jehova hominem quemque, [a]maxima ſit ipſa dereliƈtio [e] in iſta terra.
13 [a]Nam adhuc in ea *erit* decima *dereliƈtio*, & [f]rurſus [a]erit depaſtioni: [a]ſicut quercubus illis & ſicut roboribus quæ ſunt ad *portam* injeƈtus [a]ſtatumen eſt, *ita* ſemine ſanƈto ſtatumen ejus eſt.

e Heb. *in medio iſtius terræ.*
f Heb. *rurſus tetur in ſe.*

ANNOTATIO.

1 Anno] *nunc demum eſt hoc capite ſecundum tempus, quo Jeſchahhjæ prophetavit. Cùm enim prius temporibus Hhuzzijæ regis populum ad bonam frugem revocaſſet promiſſionibus & minis; nunc demum populi obſtirmationem & excæcationem denuntiat, ut obſervavimus ſupra, 1.1. quo magis admiranda eſſe harum prophetiarum autoritas, cùm obduratio hæc populi & tot flagella quæ deinde fuerunt perpeſſuri, tot antè annis fuerint prænuntiata: nam Jotham ſexdecim annis regnavit tranquillè, Achaz hoc tempore quaſi puer quadriennis erat; veruntamen Propheta deſinit eas calamitates quæ deinceps inde a temporibus Achazi erant Judæam pervaſuræ. Continentur autem hoc capite tria: primum eſt magnifica adumbratio majeſtatis Dei, quamque verſibus: ſecundum, expoſitio vocationis a Deo, & autoritatis officio Prophetæ imperati, inde ad verſum 11. tertium, prophetia graviſſimorum malorum quæ Judæis erant eventura juſto judicio Dei tribus verſibus ultimis. Exponitur verò præſtantia majeſtatis Dei primùm a conſtitutione ipſius, hoc verſu; deinde a perſona angelorum cæleſtium, duobus ſequentibus; proſtremò ab Eccleſia in terris verſante, verſ. 4. & 5.* Quo mortuus] *id eſt, quo rex Jotham regnare cæpit: ſic autem potius deſinit quàm a Jothami regno, quia Jotham vivo adhuc parente regnum adminiſtraverat, 2. Reg. 15. 5. itaque hac locutione omnem dubitationem tollit.* Dominum] *Jeſum Chriſtum, ſermonem æternum Patris, cui Deus omne judicium dedit, ut interpretatur Joannes* 12. 41. Inſidentem ſolio] *ut regem judicemq; potentiſſimum & magnificentiſſimum effƈtum a Patre.* Cujus fimbriæ] *id eſt, glorioſiſſimum & ſanƈtiſſimum. Nam gloria diſpanſis illis fimbriis, id eſt, regalis ornatu ſynecdochicè, ſanƈtitas verò habitatione templi deſignatur: ut poſtea declarant Seraphim, ex quorum verbis interpretamur hoc viſionis genus.* 2 Seraphim] *id eſt, electi angeli e cœlo, urentes tanquam ignis, ac proinde purgaturi bonos per vocationem Dei, & conſumpturi malos: nam viſiones quas Deus exhibet, ad rerum ſuarum argumenta accommodandas eſſe pro certo habemus: propterea Deum cum judice, angeloſque flammantes cum ſatellitibus comparari. Eſt autem hic ſecundus locus illuſtrans majeſtatem Dei a perſona factiſq; angelorum, hoc verſu; & a confeſſione ac prædicatione ipſorum, verſu ſeq.* Supernè] *id eſt, in eodem loco, celſo, & elato, ubi inſpexi ſolium Dei.* Tegebat] *dans omnem gloriam Deo, & hoc ſigno publicè teſtans a ſua tenuitate non poſſe ferri aſpectum infiniti ſplendoris, gloriæ, & majeſtatis Dei.* Tegebat pedes] *quaſi hominum infirmitati conſulens, qui ad aſpectum emicantis illius ſcintillæ ſive particulæ quam angeli de gloria divina conſecuti ſunt, planè deficerent.* Volabat] *id eſt, quam celerrimè ad juſſa Dei omnipotentia capeſſenda expeditus erat.* 3 Clamans] *id eſt, uno ore conclamantes & hymnum Deo concinentes: numerum poſtquam decretum Dei acceptum eſt de iis exequendis quæ deinceps narrantur: paralepſis in ſcripturis ad vitandas repetitiones frequens.* Dicebat] *brevis hymnus iſte quem angeli dixerunt domino, accepto decreto de judiciis ipſius contra Jehudæos, continet duas partes; unam, qua ſanƈtitatem Dei infinitatem ipſi viiſque ipſius omnibus & judiciis ineſſe in ſempiternum aſſerunt; quod genus affirmationis triplice ejuſdem vocis enuntiatione oſtenditur, ut Jechezkel. 21. 27. quaſi dicas, omnino omnium ſanƈtiſſimus eſt Deus, & ſanƈtificandus ab omnibus: alteram, qua juſtitiam confirmant illius judicii, quod Prophetæ huic erant indicturi, & per ipſum populo denuntiaturi, q. d. oportuerat populum hunc ſanƈtificare gloriam Dei ſui, prout receperat Exod. 19. 8. & 24. 3.* Hæc terra] *que Dei eſt, peculiari quodam jure, & in qua coram habitat.* 4 Tum commoti] *id eſt, templum ipſum & res inanimæ audito Angelorum clamore cohorruerunt; poſtquam evƈti ſunt Judæi, & percepta ſeveritas judiciorum Dei in illos.* Fumo] *ſigno præſentiæ Dei exardeſcentis in juſtiſſimam ultionem Judæorum, ut alibi præſentiam ſuam teſtatus eſt nube ad gratiam & pacem teſtificandam populo, 1. Reg. 8. 10.* 5 Quamobrem] *conſpecto Deo, & audito ab angelis decreto ejus.* Hei mihi] *vide Geneſ. 16. 13.* Pollutus labiis] *id eſt, qui ne verbo quidem rite ſanƈtificavi gloriam Dei, neque adhuc comparatus ſum aut aptus ad ſanƈtificandum eam: ſynecdoche.* 6 Sed advolans] *ſecunda pars de vocatione Prophetæ; in qua docetur, primùm quomodo ad vocationem ſuam comparatus atque vocatus ſit: deinde quorſum aut ad quod prophetandi genus. Ratio comparandi ſive informandi Prophetæ eſt duplex; una, quòd abſumptæ & amotæ ſunt infirmitates ejus, duobus verſiculis; altera, quòd ſanƈtio nominatim fuit ipſi impoſita, verſ. 8.* Unus ex iſtis] *adminiſter voluntatis Dei ad confirmandum Prophetam, ut ſequentia oſtendunt: nam non ampliùs hic verbo & ſacramento in Propheta efficit per ſe ipſum, quàm miniſtri Dei in Eccleſia: ſed unus eſt ſpiritus qui operatur omnia in omnibus.* Prunam] *id eſt, igniculum virtutis donorumq; ſpiritus Dei, ad repurgandum, illuſtrandum, & confirmandum me.* Ab altari] *figura Chriſti, ex cujus plenitudine haurimus omnes per ſpiritum ipſius.* 7 Ecce] *demonſtratio, qua angelus ad ſacramentum adhibita oſtendit tam certum eſſe donum Dei intrinſecus, quàm extrinſecus eſt ſignum.* Attingit hoc] *ſic Jirmejæ 1. 9. & Daniel, 10. 16.* Iniquitas tua] *id eſt, tuus ille metus & pollutio labiorum de qua conqueſtus es, ut fortiſſimus ſis impoſterum in tua hac functione contra Jſraëlitas: non enim hîc primùm Jeſchahhja vocatur ad prophetandi munus; ſed denuo confirmatur propter gravitatem ſequentis prophetiæ, ne perſpectu difficultatibus animum abjiceret; ut Jechezkel perſæpè factum eſt.* 8 Deinde] *poſtquam me confirmavit Deus.* Quem] *videlicet hominem; quia viſum eſt Deo hos theſauros ſuos in teſtaceis vaſculis collocare, ut ejus virtutis præſtantia*

stantia sit Dei, & non ex nobis, 2. Corinth. 4. 7. Nobis] *nam consilium est Dei Patris, filii, & spiritus sancti: ut Genes.* 1. 26. 9 Tum dixit] *usus Prophetiæ quam Jeschahhjæ imperavit Deus & sequentibus omnibus, usque in adventum Christi; nimirum ut auditione verbi (quod pii odorantur ad vitam) impii obdurentur, & ipsis fiat odor mortis ad mortem suo ipsorum vitio: quamobrem eadem ratione a Christo atque Apostolis duo hi versus permulsis locis contra Judæos adducuntur.* Audite continenter] *imperandi modus in hac prophetia tum sanctam Prophetarum audaciam in prophetando demonstrat. quasi dicat, audite ô scelerati, velitis nolitis, verbum Dei judicis: tum præsentissimam veritatem & efficaciam verbi; quod ita verberat impiorum aures ut animus obstupescat: prout in Judæis factum est, donec planè se ipsos resciderunt a Christo.* At ne intelligatis] *quasi dicat, quandoquidem vitio corruptæ & depravatæ voluntatis vestræ verbum Dei non emendavit vos, sed potius attonitos hactenus reddidit; & nunc quoque perstatis in ista depravatione voluntatu vestræ: fiat sententia Dei judicis severissimi, ut quisquis non habet, aut cui non est datum nosse mysteria regni cœlorum, etiam quod habet tollatur abeo; ac proinde vos non magis resipiscatis aut percipiatis verbum ejus quàm desperati sontes, qui nullis judicum documentis, promissionibus, minis, evictionibusque ad officium suum adducuntur, sed potius vos ipsos adversus omnia obfirmetis, versu sequent. Nam quæcunque hîc ducuntur, ad formam judicialem pertinent; quasi Deus sceleratos populi animos tum verbo tum flagellis non edomares, sed ipsi se adversus judicem & omnia flagella obfirmarent.* 10 Fac] *amplificatio. q. d. effice prædicatione verbi & denuntiatione judiciorum meorum, ut non tantùm contineat se in eodem statu malitiæ, non intelligendo; sed ut omnibus modis augescat malitia ipsius irritata verbo, omnibusque modis obfirmetur: ut de Parbhone legimus, & idem Propheta repetit infrà* 29. Pingueſcat] *id est, obesum reddatur, occalleſcat, & obduretur magis ac magis: metaphora a rebus corporeis, in quibus omne pingue sensu expers esse consentiunt Physici.* Aures ejus] *id est, quemadmodum qui tonitru gravissimè percelluntur, eorum auditus & visu hebetatur; ita in dies isti obstupefiant in tonante verbo meo.* Ne videat] *finis obdurationis, nimirum perditio contumacium corpore & animo: qui finis singulis superioris obnuntiationis partibus ex adverso respondet ordine præposterо.* Convertensque] *id est, conversione sua recipiat sanitatem corporis & animi, & a peccatis supplicioque peccatorum suorum liberetur.* 11 Dicenti autem] *tertia pars de gravissimo malo in Judæos eventuris, quæ Deus occasione sumpta a quæstione Prophetæ deinceps explicat.* Quousque] *nimirum ego & Prophetæ omnes tui continenter clamabimus sine fructu, & refractarios rebelles que obfirmabimus verbo?* Usque dum] *id est, usque ad excidium totius regni, & desolationem terræ, Babylonicorum operâ.* 12 Maxima sit] *id est, desolatio eveniat qualis antea nunquam fuit: de qua in fine Regum, Chronicorumque, & apud Firmejam multa.* 13 Nam adhuc] *exegesis verborum præcedentium, (maxima sit derelictio, &c.) qua ostendit Propheta se plurimas adhuc desolationes immissurum esse, antequam maximam hanc per Chaldæos importet: decies, inquit, per hostes exteros populum hunc flagellaturus sum; decima verò oppressione maximè derelinquetur, & deportabitur per Chaldæos. Fuerunt nempe Judæi cæsi & oppressi primùm a Syris, temporibus Achazi, 2. Chronic. 28. deinde sub Chizkija bis, 2. Reg. 18. sub Menasche semel, 2. Chronic. 33. sub Joschija semel, 2. Chronic. 35. sub Joachazo semel, sub Jehojakimo bis, sub Jehojacine semel, sub Tzidkija semel 2. Reg. ultimo, & 2. Chronic. ultimo: qua postrema clade accepta missus est Nebuzar-Adan præfectus satellitum ad exhauriendum Judæam, 2. Reg. 25. 11. & regio per multos annos desolata.* Erit depastioni] *id est, absumetur, metaphoricè: ut Numer. 24. 22.* Sicut quercubus] *ætiologia cur Deus non sit populum celeriter, neque omnino perditurus: nimirum quòd habet rationem Christi & corporis electorum ipsi coalescentium per fidem in populo, qui cuncti & singuli dicuntur sanctitatis semen. Explicatur autem hoc familiari similitudine & ob oculos omnium posita: videtis, inquit, aggestum illud iter, quo a domo regis in templum pergitur, quercetо hinc inde confirmatum esse, & arbores terram quæ alioqui ruitura esset continere firmitate sua: idem vobis statuendum est de reliquiis bonorum quæ inter vos habitant: nam justo Dei judicio deturbaremini illicò, & periretis funditus, nisi suorum rationem haberet Deus: ut suprà* 1. 9. *De hoc autem aggesto itinere vide* 1. Reg. 10. 5. & 2. Reg. 12. 21. & 1. Chron. 26. 16. Statumen est] *nimirum terræ injectæ sive aggeri, quem statuminant & continent utrinque arbores depactæ in aggeris latеribus.*

CAPUT VII.

Propheta regi Achazo de conspiratione Syrorum & Israëlitarum consternato liberationem ipsius & excidium illorum denuntiat: diffidenti dat optionem signi, quodcunque voluerit: impiè repudiantem increpat, exprobratáque abjectionem fœderis Dei in Christo cum Ecclesia instituti: signum liberationis exitiique illius quod denuntiaverat, in puero suo statuit; ac postremò Achazo familiæ, & regno severissima judicia Dei prænuntiat propter infidelitatem & rebellionem ejus.

2 Reg. 16. 5. 1 Fuit autem temporibus Achazi, filii Jothami, filii Hhuzzijæ regis Jehudæ, ascendente Retzine rege Syriæ, & Pekacho filio Remaljæ rege Jisraëlis Jeruschalaima, ad oppugnandum ea (quæ tamen non potuit expugnare)

2 Ut nuntiaretur [a] domui Davidis, dicendo, [b] acquieſcit Syria [c] cum Ephrajimo; & commovetur [a] animus illius, animusque populi illius, sicut commoventur arbores sylvæ propter ventum.

[a] Heb. *cor: sic dimceps.*

3 Quapropter edixit Jehóva Jeschahhjæ, prodi jam obviam Achazo, tu & [a] Schear-jaschub filius tuus; [b] in extremum aquæ ductum piscinæ [c] superioris ad aggerem agri fullonici.

4 [a] Ubi indices ei, cave tibi ut sis quietus, ne timeto, & cor tuum ne molleſcat, propter duas [a] caudas titionum fumigantium istas; propter [c] accensam iram Retzinis cum Syris, & filii Remaljæ:

5 [a] Propterea quòd init consilium contra te Syrus malum; [a] Ephrajim & [a] filius Remaljæ, dicendo;

6 Ascendamus contra Jehudæam, ut [d] fatigemus eam, & [e] dissectam adjungamus eam nobis:

[b] Heb. *in extremitatem aquæ ductus.*

[c] Heb. *accessionem iræ.*

[d] Heb. *tadio afficiamus.*

[e] He. *dissecemus eam ad nos.*

bis: aut præficiamus Regem in ea 'filium Tabeelis.

7 Ita ait Jehova Deus, non exiſtet, neque extabit *illud*.

8 'Nam 'caput Syriæ Damaſcus, & caput Damaſci Retzin; deinde 'intra ſexaginta quinque annos atteretur Ephrajim, f 'ut non ſit populus,

9 Cum capite Ephrajimi Schomrone; & capite Schomronis 'filio Remaljæ. 'An non creditis? quòd 'non confirmamini.

10 'Quamobrem perrexit Jehova edicere Achazo, dicendo:

11 Pete tibi 'ſignum a Jehova Deo tuo; g 'e profundis pete, aut ex rebus altiſſimis.

12 Dicente autem Achazo, 'non petam, neque tentabo Jehovam:

13 'Dixit *Propheta*, Audite jam 'domus Davidis: 'an parva res *eſt* præ vobis, fatigare 'homines quòd etiam fatigatis Deum 'meum?

14 'Idcircò 'dat dominus ipſe vobis 'ſignum: 'Ecce 'virgo illa concipiet & pariet filium: '& vocabis, *ô virgo*, nomen ejus 'Hhimmanuelem.

15 'Butyrum & mel 'comedet, 'ut ſciat hic *puer* ſpernere malum & eligere bonum:

16 Quin etiam cùm nondum noverit hic puer ſpernere malum & eligere bonum; 'relinquetur illa terra, cujus cauſa tædet te, h a duobus regibus ſuis.

17 'Faciet Jehova ut veniant contra te, & contra populum tuum, & contra domum i paternam tuam tempora qualia non venerunt, 'ex qua die receſſit Ephrajim a Jehuda; per 'Regem Aſſyriæ.

18 'Erit enim 'die illa, ſibilante Jehova ad 'muſcas quæ ſunt in extremitate rivorum Ægypti; & ad 'apes quæ ſunt in regione Aſſyriæ:

19 'Ut venientes conquieſcant omnes in vallibus deſertorum locorum, & in projecturis petrarum; & in omnibus 'virgultis, ac in omnibus laudatis arboribus.

20 Tempore illo 'abradet Dominus novacula iſta 'mercenaria, k 'transfluviali, Rege Aſſyriæ, l 'pilum capitis & pedum; etiamque barbam ipſam conſumet.

21 'Eritque tempore illo, *ut* qui aſſervaverit buculam m armentariam, & duas pecudes,

22 Erit, inquam, 'ut præ copia n præbiti lactis comedat butyrum: 'nam butyrum & mel comedere poterit quiſquis reliquus fuerit in media hac terra.

23 'Erit etiam tempore illo, *ut* ſit omnis locus 'ubi ſunt mille vites, millenûm *ſiclorum* argenti; ſit *inquam* in ſenticetum & in vepretum:

24 'Sagittis & arcu *inſtructu* venturus ſit eò; cum o ſentibus & vepribus obſita erit tota hæc terra.

25 In omnes verò illos montes 'qui farculo ſarriendi fuiſſent, 'non adveniet eò timor ſentiũ & veprium: ſed erit *locus* p 'quo emittatur bos, & quem conculcet parva pecus.

f Heb. *populo*

g Heb. *profundum fac petendo. aut exalta ſurſum: vide Geneſ.* 12.8.

h Heb. *a facie duorum regũ ipſius*

i Heb. *patris*

k Heb. *in gremio trans fluvii.*

l Heb. *capillum & pilum pedum*

m Heb. *armenta.*

n Heb. *fœcundas lac.*

o Heb. *ſpina & tribulus.*

p Heb. *ad emittendum bovem, & ad conculcandum parvipecus.*

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *nunc demum pervenitur ad tempus tertium, quo Jeſchahhja prophetavit, nimirum Achazo rege. Continet autem hoc caput primùm narrationem diffidentiæ & infidelitatis Achazi contra promiſſiones annuntiatas, ſignumq; oblatum Dei; deinde ſummam ſententiæ Dei, quæ denuntiatur tum in Reges inimicos, tum in ipſum infidelem populum Judæorum; quæ duo capita judiciorum Dei per viſionem explicantur.* 2 Domus Davidis] *id eſt, Regi, proceribuſq; regni.* Acquieſcit] *id eſt, Retzini regi Syriæ convenit cum Pekacho rege Iſraëlitarum, ut oppugnent te communi opera.* Cum Ephrajimo] *id eſt, Iſraëlitis, quorum potentiſſima & præcipua tribus erat Ephrajim, & primus rex Ephraimi: ſynecdoche.* 3 Schear-jaſchub] *hoc nomen etſi proprium eſt, non eſt tamen fortuitò aut imprudenter puero inditum; ſed certo conſilio, ad ſignificandam miſericordiam Dei reducendis & ſervandis reliquiis. Eſt enim Schear-jaſchub (ſi verbum de verbo reddas) reliquum revertetur: qua appellatione ſignum dedit Jeſchahhja tum liberationis illius æternæ qua reliquiæ ſalvæ factæ ſunt, ſupra* 1.9. & 4.2. & *infrà* 10.21. *tum liberationum ſingularium, quas reſpiſcentibus pollicebatur Deus, cùm Judæi undiquaque cæderentur & in captivitatem raperentur, ut hiſtoria docet* 2. Chronic. 28. *Jubet autem hoc loco Deus Schear-jaſchubum puerum cum Propheta Regem accedere, ut promiſſiones Dei eo certius ac vehementius definirentur ad confirmandum Regem, infrà verſ.* 15. & *ſequentibus.* In extremum aquæ] *id eſt, extra urbem ex adverſo regiæ, ubi ſpatiatur Achaz: vide* 2. *Regem* 18.17. Superioris] *id eſt, quæ a ſuperiore Gichone murum ſupremum urbis ambiente efficitur: ſic appellatur comparata cum inferiore, de qua infrà* 22.9. 4 Ubi indices] *prioris hujus ſermonis quem Jeſchahhja cum Achazo habuit, primus locus eſt hortationis, hoc verſu: ſecundus, denuntiationis, qua Deus ſua liberationem, hoſtibus excidium prædicit, uſque ad ver.* 9. *tertius, reprehenſionis propter diſſidentiam Achazi, verſ.* 9. Caudas titionum] *id eſt, a torribus extremis, quos ego jam tantis calamitatibus incendi ut penè exuſti ſint, ac nihil amplius niſi fumigare poſſint: & qui propediem omnino exurentur, ut ſequentibus propheta explicat. Reſpicit enim Deus ad præterita bella quibus regna Syriæ & Iſraëlis attrita fuerant: Syriæ quidem, a Joaſcho filio Joachazi* 2. *Reg.* 13.25. *Iſraëlis verò, inteſtinis conſpirationibus, & bello,* 2. *Reg.* 15. *& utriuſque adventu Pulis Regis Aſſyriæ,* 2. *Reg.* 15.19. & 1. *Chronic.* 5.26. 5 Propterea quod] *ſecundus locus, quo Deus primùm cauſam judiciorum exponit, nimirum neſaria conſilia Syrorum cum Iſraëlitis, duobus verſibus; deinde ſententiam pronuntiat, tribus.* Ephrajim] *id eſt, Iſraëlitæ, ut ſupra verſu* 2. Filius Remaljæ] *Pekach, cujus nomen ad indignitatem retinetur.* 6 Filium Tabeelis] *id eſt, certum aliquem Syrum hoc nomine dictum: nam Tabeel ſive Tabrimmon Syrorum eſt appellatio, qui Rimmonem colebant pro Deo.* 8 Nam] *hanc prophetiam ſuis terminis a Jeſchahhja circumſcribi pro more certum eſt; ſed in accommodatione temporum variant ſententiæ: quamobrem nos duas illarum probatiores lectoribus afferemus. In ſummâ quidem conſentiunt omnes exitium regno utrique denuntiari; ſed tempus plerique ex antecedente Hhamoſi prophetia petunt in fine capitis ſeptimi, hoc modo: Hhamos biennio prophetavit ante terræ motum, quem Zecarja* 14.5. *temporibus Hhiskijæ contigiſſe ducei, Judæi eodem anno putant quo*

quo rex Hhuzzijja sacrificandi munere sibi arrogato percussus est lepra, (fuit autem is annus vigesimus quartus regni Hhuzzijæ) itaque hoc modo supputant: a vigesimo secundo Hhuzzijæ ad ultimum sunt triginta anni, Jothami quindecim, Achazi quatuordecim, Chizkijæ sex: ita conficiuntur anni sexaginta quinque, intra quos regnum Syriæ primùm, deinde regnum Jisraëlitarum deletum est. Nos autem alterum hanc magis probamus ut in hac prophetia non antecedentium temporum, sed sequentium ratio ex prophetarum usu habeatur. Nam Jeschahhja his verbis ostendit primùm regnum Syriæ mox excisum iri, & regem moriturum, quod ad summum quarto post anno necesse est evenisse: ut ponamus hæc a propheta dici primo ipso Achazi anno: deinde a Syrorum clade usque ad plenam Jisraëlitarum deportationem, aut abipso tempore hujus prophetiæ, fore ut effluant sexaginta quinque anni. Quamvis enim sexto anno Chizkijæ regnum Jisraëlis fuerit abolitum; tamen non statim Jisraël destitit esse populus, cùm pars tantùm aliqua illius deportata esset: verùm omnino populus ese tum demum destitit, cùm per Esar-chaddonem filium Sancheribi novæ colonæ introductæ sunt, & Jisraëlitæ omnes in servitutem rapti: quod ipsi Samaritani exponunt, Hhezræ 4. 2. Quamobrem sertem temporum ita statuimus: a quarto Achazi anno, quo regnum Syriæ intercidit, ad finem sunt anni undecim, Chizkijæ viginti novem: ita anno Menaschis regnantis vigesimo quinto fuerit ultima illa Jisraëlitarum transmigratio: sin autem a Prophetiæ tempore inceperis, dicetur res incidisse in annum vigesimum primum aut vigesimum secundum Menaschis, quo fortè tempore Menasche captivus in Babyloniam abductus est. Caput Syriæ] id est, civitas mater sive metropolis, nimirum attenditur: vide 2. Reg. 16. 9. sic sequente versu. Intra sexaginta] id est, temporibus Menaschis, quibus Esar-chaddon deportavit totas reliquias Jisraëlis: sive in sexagesimo quintus annus fuerit ab hac prophetia, sive ab exitio Syriæ, quod quarto post anno ad summum gestum est. Ut non sit populus] id est, totus ita atteretur ut rempublicam nullam omnino habeat: hoc autem tum demum accidit cùm reliquiæ deportatæ sunt; non autem cùm a Schalman-esere devicti tantùm ex parte fuerunt deportati: quod factum est post annos quasi novemdecim ab hac prophetia; a quo tempore usque ad deportationem ab Esar-Chaddone factam interceserunt anni fermè quadraginta sex, quibus adhuc suæ fuerunt Jisraëlitis Respublicæ, utcunque tenues. 9 Filio Remaljæ] quem quarto post anno ad summum interfecit Hhoscheahh, 2. Reg. 15. 30. An non creditis? reprehensio diffidentiæ Achazi: quam propterea Jeschahhjæ objecit, quòd Achazum animadverteret perstare in sua illa trepidatione, cujus facta est mentio suprà versu 2. Non confirmamini] nimirum hac promissione Dei, sed potius in vestra trepidatione pergitis. Sic visum est hunc locum potius accipere quam ut vulgò redditur, tum propter nativam vocum significationem, tum etiam propter antecedentia & consequentia, quibus interpretationem hanc melius cohærere omnes vident. 10 Quamobrem] cùm nudo verbo non confirmaretur rex, tum placuit Deo adhibere signum ad infidelitatem Achazi evincendam. 11 Signum] quo confirmeris de hac liberatione & salute quam Deus se promittit effecturum, si quidem non confirmaris verbo. E profundis] quasi dicat, optio tibi datur ut e cœlo, aut e terra, aut unde vis petas: nam hoc quoque Deus offert, & præstiturum pollicetur. 12 Non petam] indignantis verba, quibus Achaz primùm consilium Prophetæ de petendo signo recusat accipere, deinde promissionem superiorem totam ludificatur, hoc modo: putásne me adeò despere ista Jehovæ, quem præsidas, periculum faciam, committendo ipsi exitum istius belli gravissimi, & in ista opinione fidei, quam a me postulas, vecordia tabescendo? non faciam (inquit) oportet me alia via mihi prospicere. Hunc locum sic interpretamur propter sequentia, & summam illam impietatem Achazi inde a principio regni, quæ exponitur 2. Chronicorum 28. 19. & sequentibus. 13 Dixit propheta] hujus sermonis partes sunt tres: prima est reprehensio, hoc versu, & sequente: secunda, promissionis erga pios confirmatio, duobus sequentibus: tertia, castigationum & judiciorum Dei quæ Regi & Judæis infidelibus ventura erant denuntiatio, ver. 17. & sequentibus. 2 Domus Davidis] exaggeratio impietatis Achazi, quasi dicat, ô ingratissimi, degeneres a Davide patre, in Deum impii, & immemores promissionum beneficiorum & maximorum ejus. An parva] ut Numer. 16. 9. Homines] id est, facitisne tam parvi hoc malum, quod omnibus per scelera & improbitatem vestram estis molestissimi, ac nominatim mihi, cujus prophetiam tam protervè repudiatis; ut etiam audeatis jam in Deum ipsum invehi arrogantissimè, quasi aut nolit, aut non amplius possit promissa efficere? Meum] cui hæreo & servio, ac non amplius tuum: ut suprà dixerat versu 11. 14 Idcirco] ætiologia superioris reprehensionis, amplificans indignissimam Achazi infidelitatem ab æterna benevolentia Dei, quam Ecclesia inde ab orbe condito perceperat ex fœdere illius: quî potestis (inquit Propheta) tam impiè Deo obsistere, cùm ipse benignissimè jam olim semen mulieris, Abrahami filium Davidis, promiserit, ut in eo promissiones omnes etiam singulares rate sint? 2. Corinth. 1. 9. Atqui idcirco signum hoc toti Ecclesiæ, ac nominatim familiæ vestræ dedit, ut credatis omnibus universalibus & singularibus, publicis privatisque promissionibus ejus, ac non infidelitate ipsum fatigetis: nam qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum, qui non etiam cum eo omnia nobis gratificabitur? Rom. 8. 32. Dat] id est, ut Ecclesiæ suæ jam olim exhibuit verbo, ita etiamnum vobis & regno vestro, in quo est Ecclesia ipsius, gratiosè offert: sic enim accipitur dandi vel edendi verbum Deut. 13. 1. & alibi. Signum] id est, miraculosum documentum, ac fundamentum fœderis omnium promissionum ejus. Ecce] demonstrandi particula tum rei certitudinem ostendit, tum attentionem perpetuam a piis adhibendam docet cæteris rebus omissis. Virgo illa] cujus semen conteret caput serpentis, jam olim a Deo promissa, & a patribus expectata: nimirum Maria, ut interpretatur Angelus Matth. 1. 22. Et vocabis] id est, vocare poteris, & re ipsa agnosces atque testaberis: apostrophe ad matrem. Hhimmanuelem] id est, nobiscum Deum fortem: nam sermo caro factus est, &c. Joan. 1. 14. 15 Butyrum & mel] confirmatio promissionis Dei erga pios de ea liberatione quam Jeschahhja prædicaverat suprà vers. 7. & 8. a præsente signo Schear-jaschubi pueri, quem propterea Deus adduci mandaverat ver. 3. quasi dicat Propheta, etsi infidelitate sua depellit a se domus Davidis beneficentiam Dei, non est tamen cur ego aut piorum quisquam dubitemus de hac ventura liberatione: ego verò hoc filio meo spondere ausim, & prout imperavit Deus puerum in signum liberationis nostræ & excidii istorum statuere, ut ipse meminit infrà 8. 18. Est itaque sententia hujus versus: ne puer quidem hic damnum accipiet ab ipsis regibus; sed vivet invitis illis, educabitur, & grandescet: ac proinde hoc signo regnum Judæ de conservatione sua confirmatum esto. deinde subjungitur amplificatio, sequen. ver. imò

verò, inquit, jam reges isti perierint, antequam hic puer incipiat sapere. Quamobrem evidentiæ causa nominativum, qui in seq. ver. expressus est ὑποζευγματικῶς, in hoc versu repetivimus, pro certo habentes hoc simplicissimum esse consilium Jeschahhjæ. Comedet] *id est, non destituetur commodis hujus vitæ per ipsos Reges, sed ut par vitulo molliter nutrietur.* Ut sciat] *id est, ut educatus adolescat, qua ætate discriminant adulti inter bonum & malum: noëmatica periphrasis, ut sequen. ver.* 16 Relinquetur] *id est, tollentur morte e regnis suis, 2. Reg. 15. 30. & 16. 9. nam uterque intra quartum Achazi annum periit.* Illa terra] *Syriæ, & Israëlis.* 17 Faciet Jehova] *tertia pars, denuntiatio pœnarum quas Deus sumpturus erat de infidelibus, ut diximus in versum 13. quæ hic per prolepsin dictæ sequentibus exponuntur.* Ex qua die] *id est, a defectione Israëlitarum, de qua 1. Reg. 12.* Regem Assyriæ] *cui tu, non Jehovæ confidis; ut suprà dixerat Achaz ver. 12.* 18 Erit enim] *expositio singularis prolepseos primum a factis hostium, usque ad ver. 22. deinde ab eventu, ad finem usque cap.* Die illa] *qua Deus te & familiam paternam tuam judicaturus est, nimirum temporibus tuis. filiis tui.* Muscas] *id est, hostes numerosissimos & velocissimos Ægypti accolas, tum Philischæos sub Achazo, Edomæosque, 2. Chron. 28. 17. & 28. tum Æthiopas sub Chizkia, 2. Reg. 19. 9.* Apes] *id est, confertissimos, potentissimos, velocissimos, & militari disciplina instructos Assyrios: allegoriæ.* 19 Ut venientes] *id est, oppida & agros occupabunt.* Virgultis] *vocem Hebræam sic interpretamur hoc loco & infrà 55. 13. propter ipsius etymon.* 20 Abradet] *id est, expilabit & exhaurtet omnia in regno tuo: altera allegoria.* Mercenaria] *id est, quam mercede conduxisti, obstringens te & regnum tuum fide data Assyrio, & pensitationem exhibens, 2. Reg. 16. 7. & 8.* Transfluviali] *id est, quæ trans Euphratem est.* Pilum capitis] *id est, omnia a summo ad imum; nihil relinquet intactum in toto regno, quod allegoricè cum corpore comparatur.* 21 Erit-que] *amplificatio calamitatis Judæorum ab eventu superiorum calamitatum, ut diximus in versum 18. sunt autem hæc summatim duo; hominum infrequentia, hus duobus versibus; & regionis totius horriditas, tribus reliquis.* 22 Ut præ copia] *id est, ut abundet lacte propter raritatem inhabitantium, ideoq; solus laboret de butyro comedendo & occupando lacte.* Nam butyrum] *i. tanta erit penuria habitatorum, ut ad eos alendos ea tantùm futura sint plus satis, quæ ultrò provenient in horrente inculta, terra.* 23 Erit etiam] *alter effectus, ut diximus in versum 21.* Ubi sunt mille] *i. locus uberrimus, cultissimus, & pretiosissimus horrescet.* 24 Sagittis] *id est, & quidem adeo horrebit locus, ut feris tantùm propè sit pervius, atque ita abundet illis, ut nemini tutum sit ingredi nisi armata manu. Respicit enim ad interminationem legis Levit. 26. 22.* 25 Qui sarculo] *id est, incultos: periphrasis.* Non adveniet eò] *id est, non defugietur locus illius qui nunc planè videtur horridus; sed utcunque nunc horreat, præ aliis locis amenissimus tum videbitur: tam gravis & acerba futura est Dei in regionem hanc maledictio.* Quò emittitur] *id est, totius regionis pascuosissimus & feracissimus habebitur.*

CAPUT VIII.

Prophetæ aspectabili symbolo docet judicia Dei in Syros, Israëlitas, & Judæos quoque infidelitatis, obstirmationis, & alienationis a Deo nomine; deinde verò consolatur pios, ostendens non fore perpetua calamitates per benevolentiam Dei, cujus periculum jam antea persepè fecerant, sed ipsos Assyrios (quorum facta & consilia reprehenduntur gravissimè) vindictam a Deo severissimam certa ratione, loco, & tempore perpessuros: inprimis verò fundamentum consolationum proponit in Christo, cujus gentem, dona, officia, effectaq; in res omnes creatas, in bonos, & malos ad promovendum regnum suum exponit. Ac postremò hujus infinitæ beneficentiæ nomine Ecclesiam Christi docet laudem ejus de malis depulsis & perceptis bono.

1 'Dixit autem Jehova mihi, 'sume tibi 'volumen magnum; 'cum Maher-schalal-chasch-bazo, & scribe in eo 'stylo [a] humano.

2 'Quamobrem [b] adhibui mihi 'testes 'fidos, Uriam sacerdotem & Zecarjam filium Jeberechiæ:

3 ('Cùm enim accessissem ad 'prophetissam, conceperat pepereratque filium) & dixit Jehova mihi, voca nomen hujus 'Maher-Schalal-Chasch-bazum:

4 Nam 'cùm nondum noverit hic puer proferre, pater mi, aut mater mea: 'asportabit opulentiam Damasci, & prædam Schomronis 'servus Regis Assyriæ.

5 'Deinde perrexit Jehova alloqui me amplius dicendo:

6 'Propterea quòd sprevit 'populus iste 'aquas Schiloachi 'euntes sensim; '& gaudium est apud Retzinem & filium Remaljæ:

7 Idcircò inquam, ecce Dominus faciet ut ascendant 'contra istos aquę 'illius fluminis fortissimæ & amplissimæ, Rex Assyriæ, & omnis 'gloria ejus: qui 'ascendens supra omnes alveos suos, ibitq; super omnes ripas suas,

8 'Permeabit Jehudam, inundabit, ac transibit, 'usque ad collum pertinget. [d] implebunt que passæ alæ illius latitudinem 'terræ tuæ, 'ô Hhimmanuel.

9 'Consociamini, ô 'populi, & 'conterimini; 'aurem que præbete quotquot estis in locis longinquis terræ: accingimini & conterimini, accingimini & conterimini.

10 Inite consilium, & irritum fiet: loquimini verbum, & non existet; 'sed Hhimmanuelis.

11 'Nam ita edixit Jehova mihi 'adhibita confirmatione manus; cùm erudiret me non eundum via populi istius, dicendo:

12 'Ne dicatis, conjuratio; in quibuscunque 'dicit populus iste conjuratio: & 'timore istius ne timeatis, neque expaviscendum dicatis.

13 Jehovam exercituum ipsum 'sanctificate; & [e] ipse sit timori vobis, idemque sit pavori vobis;

14 Et erit sanctificationi 'vobis: in lapidem autem allisionis & in rupem offentionis 'ambabus domibus Israëlis, in laqueum & in tendiculam habitatori Jerusalaimorum:

15 'In quæ offendant multi; & cadentes confringatur, aut irretiti capiantur.

16 'Liga 'contestationem: 'consigna legem inter discipulos meos.

17 'Nam præstolans Jehovam, 'qui abscondit faciem suam a domo Jahhakobi; & expectans

[a] Heb. *mortalis.*
[b] Heb. *contestatus sum vobis.*
[c] Heb. *qui est coram rege: periphrasis servorum, militum, atque satellitum.*
[d] Heb. *replebunt expansiones alarum illius plenitudinem terræ tuæ.*
[e] Heb. *ipse sit timor vester, & faciem expavescatis.*

stans eum;
18 'Ecce ego & nati quos dedit mihi Jehova, in signa & in ostenta apud Jisraëlitas *sumus*; a Jehova exercituum habitante in monte Tzijonis.
19 'Cùm enim edicunt vobis, consulite 'Pythones aut ariolos, 'qui pipiunt & qui mussitant: nónne populus Deum suum consulit, pro viventibus 'mortuos *consulendo*?
20 Adversus legem & adversus contestationem, an non obloquuntur 'in sententiam istam 'cuicunque nulla est 8 lucis scintilla?
21 'Quapropter peragrabit 'illam 'difficultatibus pressus atque famelicus: eritque cùm esurierit & 'efferbuerit, ut maledicat 'Regi suo & 'Deo suo, sive suspiciat 'sursum;
22 Sive 'in terram intueatur: quia ecce 'oppressio & tenebræ, 'obscurato angustia & caligine impulso *aderunt*.

f Heb. *secundum verbum istud.*
g He. *aurora.*

CAPUT IX.

1 'Sed 'non obscurabitur quæ affecta fuerit angustia, cùm 'tempus hoc prius 'levius affecerit 'terram Zebulunis & terram Naphtali, & 'posterius illud affecerit gravius: 'via maris, secundum Jardenem, 'Galilæa b populosa,
2 'Populus ejus qui 'ambulant in tenebris, 'videbunt lucem magnam: super considentes in terra umbræ lethalis lux splendebit.
3 'Amplificans 'hanc gentem, non magnificasti lætitiam: 'lætati sunt coram te quasi lætitia *quæ agitatur* in messe, cùm exultarunt partientes prædam;
4 'Cùm jugum oneris illius & virgam humeri illius, sceptrum opprimentis illum cōtrivisti; 'ut die Midjanitarum,
5 'Quando tota conflictatio, *id est*, confligēs *quisque* in concussu, etiam vestimentum volutatum in c cædibus; quasi d abiit in exustionem, pabulum ignis.
6 'Sed 'puer nascitur us est nobis, 'filius dabitur nobis, 'cujus humero adsit principatus ipse: cujus nomen vocat 'Jehova, 'admirabilem, 'consiliarium, Deum fortem robustissimum, 'Patrem æternitatis, 'Principem pacis.
7 Amplitudini illius principatus, & paci nullus erit finis, in solio Davidis & in regno ejus, stabiliendo illud & fulciendo illud jure & justitia: ab isto tempore in seculum usque, 'zelus Jehovæ exercituum facturus est istud.
8 'Verbum misit Dominus 'Jahhakobo, & accidit Jisraëli;
9 Ut cognoscerent 'populus iste totus, 'Ephrajim, & habitator Schomronis; *qui* elatione & e insolentia animi dicunt,
10 f'Lateritia opera ceciderunt, sed lapide cæso extruemus; sycomori excisæ sunt, sed cedros sufficiemus.
11 'Sed cùm 'in editum sustulerit Jehova hostes Retzinis contra ipsum, etiam inimicos 'hujus 'commiscebit;
12 Syros 8 ab oriente, & Pelischtæos ab occidente, ut devorent Jisraëlem 'toto ore: his omnibus non avertetur ira ejus, sed adhuc manus ejus *erit* extenta;
13 Quia hic populus non fuerit reversus usque ad ipsum percussorem suum, & Jehovam exercituum non requisierint.
14 'Exscindet enim Jehova ex Jisraële 'caput & caudam; ramum, etiam juncum die eodem:
15 (Senex & h honorabilis is *est* caput: propheta verò docens falsitatem est cauda)
16 'Quòd fuerint ductores populi hujus seductores; & qui ducuntur in eo, obtecti.
17 Idcirco de juvenibus ejus 'non lætabitur Dominus, & pupillorum ejus ac viduarum ejus non miserebitur, quia totus est hypocrita & maleficus, & os omne loquitur flagitia: omnibus his non avertetur ira ejus, sed adhuc manus ejus erit extenta.
18 'Nam exardescet improbitas velut ignis *qui* sentes ac vepres absumit; & incendet perplexa *ligna* sylvæ, adeò ut 'in minutissimum pulverem abeant i elato fumo.
19 Præ excandescentia Jehovæ exercituum 'obscurabitur *populus* terræ: eritque iste populus quasi pabulum ignis, nemo in fratrem suum clementia utetur.
20 Nam 'ut scindat ad dexteram, tamen esuriet; & comedat ad sinistram, tamen non saturabuntur: singuli 'carnem brachii sui comedent;
21 Menasche Ephrajimum, & Ephrajim Menaschem; 'simul isti contra Jehudam: omnibus his non avertetur ira ejus, sed adhuc manus ejus erit extenta.

a Heb. *non erit obscuratio ei cui fuerit angustiatum, sicut consulit.*
b Heb. *gentium.*
c Heb. *sanguinibus.*
d Heb. *fuit.*
e Heb. *magnitudine cordis.* *dicut infrà* 10.12.
f Heb. *lateres.*
8 Heb. *ab oriente, & Pelischtæos a posteriore: vide Deut.* 11.24.
h Heb. *elatus facie, ut supr.* 3.4.
i Heb. *elatione fumi.*

CAPUT X.

1 'Væ 'decernentibus decreta iniqua, & scribentibus molestiam *quam illi* præscripserint:
2 Ad evertendum de causa tenues, & ad rapiendum jus pauperum populi mei; ut sint viduæ prædæ ipsis, & pupillos diripiant.
3 'Ecquid facturi essetis die visitationis & vastationis e longinquo adventuræ? ad quem confugeretis pro auxilio? aut 'ubi relinqueretis gloriam vestram?
4 'Absque me incurvaretur 'infra vinctum, & infra interfectos caderent: 'omnibus illis non averteretur ira ejus, sed adhuc manus ejus extenta esset.
5 'Væ Assyrio 'virgæ iræ meæ; 'quamvis 'baculus sit in manu ipsorum indignationis meæ,
6 Et 'in gentem hypocrytam immittens ipsū, contra populum a in quem excandui dem mandata ipsi; ut 'prædetur prædam, & ut diripiat rapinam, denique ut disponat illum conculcationi, tanquam lutum platearum.
7 'Nam ipse non ita b sibi proponit, & c animus ejus non ita cogitat; sed perdere d ex sententia animi sui, & exscindere gentes e non paucas:
8 Nam dicit, nónne 'principes mei pariter reges *sunt*?
9 'Nónne ut 'Carcemisch *est* 'Calno? nónne ut 'Arpad, 'Chamath? an non ut Damascus,

a Heb. *excūde sectæ meæ.*
b Heb. *imaginatur: ut Judic.* 20.5.
c Heb. *cor: sic deinceps.*
d Heb. *ex corde suo.*
e *vel non parvas.*

Schomron?
10 Quemadmodum assecuta est manus mea regna [t] idolorum suorum, quorum sculptilia [u] præstabant *diis* Jeruschalaimorum & Schomronis:
11 An non quemadmodum feci Schomroni & idolis ejus, ita facturus essem Jeruschalaimis & [v] terriculis eorum?
12 [w] Atqui futurum est, [x] cùm perfecerit Dominus totum opus suum in monte Tzijonis & Jeruschalaimis; animadvertam in [y] fructum [g] insolentis animi regis Assyriæ, & in ornatum elationem[q] oculorum ejus.
13 [z] Quia dixerit, virtute manus meæ feci, & sapientia mea, quòd prudentia instructus sim; ideò amovi terminos populorum, etiam [a] instructissimos eorum deprædatus sum & dejeci, ut potentissimus, habitatores:
14 [b] Imò assecuta est tanquam nidum manus mea *nidum* opulentiæ populorum, & quasi recuperem ova derelicta, totam terram ego recepi: neque est qui [c] agitet alam, aut [d] aperiat os, aut [e] pipiat.
15 [f] An gloriabitur securis [g] contra cædentem ipsa? an se magnificabit serra contra agitatorem suum? cùm agitant virgam, *an magnificab.* se contra eos qui tollunt ipsam cùm attollunt baculum, *an* non lignum *est*?
16 [h] Idcirco [i] immittet Dominus ipse Jehova exercituum, in [k] pingues ejus [l] maciem: & in [m] loco gloriæ ejus ardebit [n] ardor similis ardori ignis.
17 Erit enim [o] lux Jisraëlis pro igne, & sanctus illius pro flamma; quæ incendet & consumet [p] vepres ejus & sentes ejus [q] eodem die;
18 [r] Gloriamque sylvæ ejus, & arvorum ejus, & [s] spiritu & carne absumet: eritque [t] cùm dissolvetur profugus;
19 Denique [u] reliqua ligna sylvæ illius [i] pauca erunt, adeò ut puer scribere possit ea.
20 [v] Erit autem tempore illo, ut non pergat ultra reliquum Jisraëlis, & qui evadet in domo Jahhakobi, inniti [w] percussore suo; sed innitetur [x] Jehova sancto Jisraëlis [k] fideliter.
21 [y] Reliquum revertetur, reliquum Jahhakobi ad Deum fortem robustissimum,
22 [z] Nam si fuerit populus tuus Jisraël *numero*, sicut arena maris, reliquum revertetur ex eo) [a] consummationem præcisam [b] inundaturum justitiâ:
23 Nam consummationem & quidem [c] præcisam, Dominus Jehova exercituum facturus est in medio totius terræ hujus.
24 [d] Idcirco ita ait Dominus Jehova exercituum; ne timeto, populi mi habitator Tzijonis, ab Assyrio: [e] virga sua percutiet te, sed [f] baculum suum efferet pro te [l] ratione Ægypti:
25 Nam adhuc pauxillum [m] *tempore*, [n] consummata indignatione, [o] tum ira mea incumbet consumptioni istorum.
26 [p] Excitabit enim contra istum Jehova exercituum flagellum, percussionem similem Midjanitarum ad rupem Hhorebi, & similem [q] baculo suo prope mare, & tollet istum ratione Ægypti.
27 Et erit tempore illo ut amoveatur onus ejus ab humero tuo, & jugum ejus a collo tuo: imò destruetur jugum [r] propter oleum.
28 [s] *Cùm* pervenerit [t] Hhajanam regionem versus transierit [u] Migrone; [v] Micmaschi deposuerit [m] impedimenta sua:
29 Trajecerint [w] transitum, [x] Gebahhi in diversorium diverterint; trepidaverit Rama, Gibhha Schaulis fugerit:
30 [y] Claram ede vocem tuam filia [z] Gallimorũ; fac ut audiatur [a] Lajischum usque, ô paupercula Hanathoth:
31 Cùm migraverit Madmena: habitatores Gebimorum se confirmaverint *ad migrandum:*
32 [b] Adhuc ipso die *quo* Nobi stabit; [c] agitaverit manum suam contra montem filiæ Tzijonis, collem Jeruschalaimorum:
33 [d] Ecce, Dominus Jehova exercituum colluctaturus est [e] ramum violenter; adeò ut proceri statura excindantur, & alti deprimantur;
34 Et circumputabit perplexa sylvæ ferro suo: denique [f] Libanus ipse per [g] magnificum casurus est.

[t] Heb. quodque *idoli sui.*
[g] Heb. *magnitudinis cordis: ut suprà 9.9*
[h] Heb. *ab anima usque ad carnem.*
[i] Heb. *numeri, id est, facilè numerabi lia: ut Gen. 34.30.*
[k] Heb. *in fide.*

CAPUT XI.

1 [l] Nam prodibit [m] virgula e [n] trunco succisso Jischai, & surculus e radicibus ejus efflorescet,
2 Super quo quiescet [o] spiritus Jehovæ, spiritus sapientiæ & intelligẽtiæ, spirit [p] cõsilii & potentiæ, spiritus scientiæ & reverentiæ Jehovæ:
3 [q] Cujus [a] odoratus erit conjunctus [r] reverentia Jehovæ: non autem [s] ad aspectum oculorum suorum judicabit, neque ad auditum aurium suarum corripiet.
4 Sed vindicabit justè tenues, & corripiet ex æquo [t] mansuetos terræ: percutiet verò terram [u] virga oris sui, & spiritu labiorum suorum morte afficiet improbum.
5 Erit enim justitia, cingulum lumborum ipsius; & fides ipsa, cingulum feminum ipsius.
6 [v] Quapropter [w] commorabitur lupus cum agno, & pardus cum hœdo recubabit; vitulusque & juvenis leo, ac *pecus* pingue simul erunt, & puer parvulus ducet ea.
7 Et vacca ursaque compascentibus, simul recubabunt catuli earum; & leo sicut bos [x] comedet stramen:
8 Et oblectabit lactentem super foramen aspis, & super specum viperæ depulsus a lacte manum suam injiciet.
9 Non afficient malo, neque corrumpent [y] in toto monte sanctitatis meæ: quia plena erit terra hæc scientiâ Jehovæ, [z] velut aquis [b] alveum maris operientibus.
10 [a] Erit etiã tẽpore illo ut ad eũ qui e radice Jischai stabit in signum populorum, gentes [c] consulturæ veniant; & sit [d] requies ejus [e] gloriosa.
11 *Erit enim* tempore illo, ut adhibeat Dominus [f] secundò manum suam ut acquirat reliquum populum suum; qui reliquus fuerit ab Assyria, & ab Ægypto, & a [g] Patroso, & ab Æthiopia, & a [h] Hhelamo, & a [i] Schinhhare, & a [k] Chamatha, & a regionibus [e] maritimis:
12 Et sublato signo gentibus recipiat [l] depulsos Jisraëlitarum, & dispersa *membra* Jehudæ congreget ex quatuor [f] oris terræ:
13 Et amota invidentia Ephrajimi, hostibusque Jehudæ excisis; Ephrajim non invideat Jehudæ, & Jehuda non agat hostiliter contra Ephraji-

[l] Heb. *virga.*
[m] Heb. *virga.*
[n] Heb. *stirpe.*
[o] Heb. *requiescet.*
[p] Heb. *consilii.*
[q] Heb. *odorari.*
[r] Heb. *timor.*
[s] Heb. *ad auditum aurium.*
[t] Heb. *mansuetos.*
[u] Heb. *virga.*
[v] Heb. *Psal. 45.4. & 5.5.*
[w] Heb. *habitabit.*
[x] Heb. *comedet.*
[y] Heb. *non nocebunt.*
[z] Heb. *sicut aquæ.*
[a] Heb. *Et erit.*
[b] Heb. *alveus.*
[c] Heb. *consulturi.*
[d] Heb. *quies.*
[e] Heb. *gloria.*
[f] Heb. *secundò.*
[g] Heb. *maris.*
[h] Heb. *alii.*

Ephrajimum:
14 Sed involent in humerum Philistæorum
g ad occidentem, una diripiant h populos orientis: in i Edomæos & Moabitas immittant manum suam, & Hhammonitæ obediant eis:
15 Etiam devovebit anathemati Jehova k finum maris Ægypti, & agitabit manum suam contra ipsum flumen, ea inflante vento ipsius: percutiénsque ipsum flumen per septem fluenta, efficiet ut conculcet ea calceis populus suus.
16 Erit enim agger reliquo populo suo, qui reliquus fuerit ex Assyria; quemadmodum fuit Jisraëli, quo tempore ascendit e terra Ægypti.

g Heb. ad mare
h Heb. filios Orientis.
i Heb. Edomæi & Moabita immissio manus ipsorum, & filii Hhammonis obedientia eorum.
k Heb. linguam. Exod. 15.2.

CAPUT XII.

1 Jtaque dices tempore illo, celebrabo te Jehova, quia iratus fuisti mihi; sed aversa ira tua consolaris me.
2 Ecce Deus fortis salus mea est; confidam ac non expavescam: non robur meum & carmen est Jah Jehova, qui fuit mihi saluti.
3 Cumque hauseritis aquas cum gaudio, e fontibus hujus salutis;
4 Dicetis tempore illo; Celebrate Jehovam, proclamate nomen ejus, notas facite in populis actiones ejus: commemorate editum esse nomen ejus:
5 Psallite Jehovæ, quoniam a excellenter fecit: notum fiat istud in tota terra.
6 Claram ede vocem, & canta quæ habitas Tzijone: magnum esse in medio tui sanctum Jisraëlis.

Psal. 105.1.

a Heb. excellentiam.

IN CAPUT VIII.

1 Edixit] *Superiori prophetiæ, quæ privatim Achazo & domui Davidis prænuntiata est, optimè concio hæc ad populum subjicitur: quæ etsi longa est, commodè tamen in quatuor partes distribui potest. Prima est prolepsis sive propositio summæ totius concionis, quatuor primis versibus: secunda est denuntiatio tum maleficiorum populi, tum judiciorum Dei in populum maleficum, usque ad finem capitis: tertia est consolatio priorum uberrima, tribus seq. capitibus: ultima est conclusio* ἐυχαριστικὴ, *duodecimo capite. Sunt autem in hac prolepsi partes duæ prudenter distinguendæ: una est, signi aspectabilis quod Jeschahhja statuit in filio suo; altera verbi, quod non tantùm prædicat, verùm etiam testibus adhibitis conscribit, ut sit Judæis testimonio.* Volumen magnum] *tum quia permagna est prophetia quæ in volumen fuit referenda, tum quia grandibus literis fuit exaranda; ut apud omnes testimonio esset.* Cum Maher.] *id est, cum filiolo tuo recens edito, quem in signum hujus prophetiæ daturus es, ut Schear-jaschubum, suprà cap. 7. Est autem in his verbis* ἐμφασὶς *a nobis ad evidentiam commutata, qua non perspecta hic locus fuit adhuc multis quæstionibus & difficultatibus involutus.* Stylo humano] *id est, quo efformatas literas quivis hominum etiam rudissimus possit cognoscere, & prophetiam legendo percurrere; ut Chabakuk 2.2.* 2 Quamobrem] *nimirum ut filio nomen imperatum a Deo imponerem coram Ecclesia, & hoc signo adducerer ad prophetiam hanc prædicandam, literarúmque monumentis obsignandam.* Testes] *id est, viros nominatim advocatos, ut testarentur nomen illud filio meo impositum in Ecclesia, cum circumcideretur: nam eo tempore indita fuisse olim a parentibus nomina constat ex Gene. 21.3. & 4. & Lucæ 1.59. & 2.21. Atque ex hoc ritu profectum esse illum nostrum constat, quo certi homines speciatim, maximè verò calamitosis temporibus (ut ista futura erant) adhibentur testes accessus ad Christum & ad Ecclesiam per baptismum, & nominis baptismo inditi: ex quo ritu Prophetæ occasionem sumpsit, ut testes filii sui ad alterum hoc singulare testimonium adhiberet.* Fidos] *id est, fide dignos atque idoneos, quorum autoritas & testimonium permagni futurum erat in populo: nam alioqui ad probitatem & integritatem fidei in Deum non spectat Propheta, cùm Uriæ perfidia satis nota sit ex historia Achazi, quæ postea evenit, 2. Reg. 16. 10. & sequentibus.* 3 Cùm enim] *hæc historicè (ut narrantur) accipimus.* Prophetissam] *id est, uxorem meam.* Maher-schalal] *id est, accelerando prædam festinat diripiens, nimirum Assyriorum exercitus: ut sequens versus explicat. Est autem hoc ipsum nomen per anticipationem positum, suprà vers. 1. quo Deus promissionem domui Davidis factam nunc demum voluit in filio Prophetæ coram Ecclesia obsignare. Quamobrem etiam* ἐμφατικὰ *verba in hoc quidem nomine sunt ad celeritatem summam melius exprimendam, vide Gene. 41.32.* 4 Cùm rondum] *id est, ante annum, aut breve aliquod tempus simile: periphrasis maximè familiaris.* Asportabit] *id est, deprædabitur Syros & Jisraëlitas: quod gestum est quarto Achazi anno, 2. Reg. 16. 9.* 5 Deinde] *transitio ad secundam hujus concionis partem; qua Jeschahhja judicia Dei denuntiat in Syros, Jisraëlitas, & Judæos; quæ insanis nomine fuerant præsignificata.* 6 Propterea quòd] *hujus denuntiationis partes sunt duæ; exprobatio scelerum quibus populi isti tenebantur, hoc versu; altera, judiciorum quibus illos erat visitaturus Deus, duob. seq. quod utrumq; caput deinceps exornatur, usque ad finem hujus capitis.* Populus iste] *Judæus.* Aquas Schiloachi] *is. istis definitionibus suis non fuit contentus, neque acquievit promissioni Dei ultrò pollicentis se datum salutem ipsi unica virtute sua; sed copias exteras & arma strepentia conduxit ad depellendum hostem: synecdoche in scripturis frequens, ut Psal. 46.* Euntes sen.] *i. nihil crepantes, aut præ se ferentes magnum, quod infideles æstimant: lentum enim & quasi serpentem fuisse Schiloachi fluxum ostendimus Nechemiæ. 2.13* Et gaudium est] *id est, Syri & Jisraëlita a ultrò delectantur malo vestro, ac petulanter vos infestant ipsi minimè lacessiti, ut expressit suprà 7.6.* 7 Contra istos] *Syros & Jisraëlitas, quo consilio Achaz illius operam conduxerat.* Illius fluminis] *Euphratis, quem allegoricè accipit pro Assyrio exercitu: quod sequentium verborum exegesis docet.* Gloria ejus] *id est, copiæ de quibus gloriatur, infrà cap. 10.* Ascendens] *id est, transiliens omnes pacti conventi leges, allegoricè.* 8 Permeabit] *tum superstite adhuc Achazo per expilationes barbaras, 2. Reg. 16. 18. & 2. Chronic. 28. 20; tum regnante Chizkija filio, 2. Reg. 18.* Usque ad collum] *id est, usque ad Jeruschalaima, in quibus erat caput regni: allegoria regnum comparans cum humano corpore, ut infrà 30. 28. vide Deut. 33. 12. ut 2. Reg. 18. & 2. Chronic. 32. ostenditur.* Implebunt que] *id est, Judæam totam occupabunt.* Terræ tuæ] *g. d. quæ neque illius est, neq; istorum; sed quam in tibi vindicasti, & planè absque te perituram ab illo vindicaturus es.* ô Hhimmanuel]

nuel] *id est Christe, fili Davidis, rex Judæorum, suprà 7.14.* 9 Consociamini] *superiori denuntiationi suæ exornatio subjicitur: qua primùm, ut antè, populi peccata exponit, usque ad versum 21. deinde ventura judicia, in fine capitis: quæ duo per apostrophen sarcasticam his duobus versibus objiciuntur populo, q.d. agite quidlibet, confirmate vos fœderibus, consiliis, armis, auxiliis, & si quid est hujusmodi: id tantùm efficietur quod placebit Deo.* Populi] *Syri cum Israëlitis, & Assyrii cum Judæis.* Conterimini] *ex decreto Dei; quod propterea enuntiat Jeschahhja imperandi modo.* Auremque præbete] *ita ut cognito judicio ipsius celebris efficiatur Deus, & munera Regi Jechizkjæ offerantur: quod legimus factum 2. Chro. 32.23.* 10 Sed Hhimmanuelis] *id est, hoc verbum fiet, quod pronuntiatur per me Himmanuelu Christi administrum.* 11 Nam ita edixit] *hujus exornationis qua peccata judicaq; proponuntur, prior pars exprobrat populo tria peccatorum genera; quæ eadem reprehenduntur in Schaule, 1. Chronic. 10. 13 primum est infidelitas maxima, præsidia sibi extra Deum comparans, usque ad versum 16. secundum, obfirmatio pertinacissima, versu 16. & duobus sequentibus; tertium atque gravissimum, dæmonum consultatio, vers. 19. & 20.* Adhibita confirmat.] *id est, me ipsum confirmans adversus populum & omnia adversa per promissionem, & virtutem suam, quemadmodum ostenditur sequente versu: sic 1. Schem. 23. 16.* 12 Ne dicatis] *id est, neque animo consentiatis, neque verbo conveniat vobis cum hoc infideli populo. hîc enim exponitur primum peccati genus, ut diximus proximè præcedente versu, nimirum infidelitas publica Judæorum non acquiescentium aquis Schiloachi, sed aliena auxilia fœderaq; Deo neglecto procurantium: quod studium Deus conjurationem vocat, ut eo magis ab illo servos suos deterreat: neque populum totum dehortatur (cujus obfirmationem docet infrà ver. 16. & seq. sed tantùm Prophetam cum piis & electis e populo, ad quos sermonem habet.* Dicit populus iste] *statuit fœderatos sibi esse adjungendos, quorum ope ab exteris incommodis defendatur.* Timore istius] *infidelis timore; qualis timor ista percellit istum, ut promissa Dei repudiet, conciliet q; in fœdus conjuratos.* 13 Sanctificate] *credendo promissionibus ejus, & fiduciam vestram in eum liberè ostendendo: ut Numer. 20. 12.* 14 Vobis] *eclipsis, quæ ex antitheto membro facilè percipitur.* Ambabus domibus] *Israëlitarum Pekacho, & Judæorum Achazo parentium. Est autem hîc explicatio veri effectus Christi contra infideles, ut infrà 28. 16.* 15 In quæ] *exegesis superiorum simultudinum, lapidis, & laquei.* 16 Liga] *secundus exprobrationis locus de obfirmatione Judæorum, ut diximus suprà in versum 11. quem similiter enuntiat Deus Prophetæ & piis coram toto populo, ut testatum faciat pervicacem esse illorum obdurationem; ac proinde neque prophetiæ, neque legem ipsam ad illos amplius pertinere; sed ad credentes tantùm* θεοδιδάκτους. Contestationem] *id est, prophetiam hanc & volumen tuum (de quo suprà ver. 1.) involve, ne amplius sit in oculis istorum, quandoquidem ut infideles ludificantur eam.* Consigna legem] *id est, eam annuntia, committe, & crede illu quos nosti doctos a Deo esse, ut infrà 54. 13.* 17 Nam præstolans] *confirmatio decreti Dei contra obstinationem Judæorum, a signis præsentibus & præteritis quæ Propheta dederat ex mandato Dei, ut oculorum aspectu infidelis populus magis afficeretur.* Qui abscondit faciem] *id est, se verbumque suum subtrahit, & me volumen jubet complicare atque recipere.* 18 Ecce ego] *id est, propterea quòd populus iste jam adeò occalluit ut nihil proficiat auditione legis atque Prophetarum, imperavit Deus ut istorum oculis signa exhiberem judiciorum suorum, in me & in liberis meis: ac primùm quidem in Schear-jaschubo, capite 7. quo signo denuntiavi gravissimam ultionem populo, adeò ut reliquiæ tantùm ad salutem perventuræ sint: deinde in hoc puerulo Maher-schalal-chaschbazo, quo signo ostendi maximam fore direptionem istarum gentium: ac postremò in me, cùm voluminis complicatione & legis apud credentes consignatione demonstravit populo hunc ipsum a Deo derelictum esse.* Quod judicium Dei cùm a prophetis typicè tantùm designari potuerit, a Christo verò (ut Prophetarum principe) exhibitum sit & re ipsa in Ecclesia præstitum; non mirum est si Apostolus hunc typum per analogen ad suam æternam veritatem accommodat, Heb. 2. 13. 19 Cùm enim] *transitio ad tertium peccatorum genus per ætiologiam, hoc modo: meritò sanè populus iste a Jehova deseritur, & signis de gravissimis calamitatibus præmonetur. Nam non tantùm infidelitate alienam opem implorat, non tantùm se ipse in peccatis obfirmat, & aversatur Deū; sed diabolo operam dat, & pios in idem scelus sollicitat, ut seducantur si fieri potest. Hoc autem Propheta exprimit sermone converso ad pios, ut eos instituat de atrocitate istius criminis, & confirmet in bono.* Pythones] *id est, magos aut divinos quoslibet synecdochichè.* Qui pipiunt] *amplificatio indigna facinoris populi a vanitate istarum divinationum, quam ipsa forma arguit: non sunt, inquit, isti seductores tanta facultate præditi, ut aut ore aperto claraq; voce enuntient, aut verbis planis explicent quæ dicenda forent, sicut nos prophetæ judicia Dei palam voce quàm maxima planisq; verbis prædicimus: sed in ventre suo, aut imis faucibus ita pipiunt, ut pulli nondum exclusi suo putamine; aut si quid voce efferunt, ita illud mussant, ut Sibilla ex tripode: quam eandem rationem Propheta explicat infrà 29. 4. & historici passim.* Nonne populus] *dehortationis suæ causas duas Propheta affert; unam ex absurdo, non esse hominis communicationem ullam cum Deo, qui mortuos consulat; alteram, rationem istam consulendi mortuos & a lege ac prophetis aberrandi, gentium earum esse quæ ignorant Deum: Deut. 18. 9. & seq.* Mortuos] *id est, eos qui rebus mortuis ad divinationem abutuntur.* 20 Cuicunque] *id est, quisquis planè ignorat Deum.* 21 Quapropter] *conclusio secundæ hujus partis a summa descriptione judiciorum Dei, ut dictum est in ver. 9. tam miseri, inquit, futuri sunt, ut neque in cœlo neq; in terra ipsis ostendatur salus ulla, spes salutis, aut consolatio.* Illam] *terram Israël.* Difficultatibus pressus] *impius quisque Judæus, & Israëlita.* Efferbuerit] *præindignatione & desperatione.* Regi suo] *cujus opera videlicet fuisset servandus ab hostibus & difficultatibus rerum, ac liberandus in terra.* Deo suo] *cui confidebat, sentiens se frustra corrisum esse.* Surrum] *ad Deum suum.* 22 In terram] *ad regem suum.* ὑστέρησις. Oppressio] *gradatio; pro eo quod est, erit calamitas, & vacuitas ab omni luce, aut spe ex calamitatibus evadendi.* Obscuratio] *id est, versante in densissimis & confertissimis nuiseriis, atque exagitato ab illu magu ac magis; quod compleri cœptum est inde a temporibus istis, bellis subinde emergentibus.*

IN CAPUT IX.

1 Sed non obscurab.] *tertia pars concionis, consolatio; qua pii ex Jehuda & Israële confirman-*

tur,

ter adversùm futuras calamitates. Sunt autem hujus consolationis universè argumenta tria: primum est ab instabilitate prædictarum afflictionum, ne forte defetiscantur piorum animi, toto hoc capite, & versibus quatuor primis sequentis capitis; secundum est, a misero casu excidiosq; ipsorum hostium, qui populum Dei malis affecerint, sequente capite inde a ver. 5. tertium & summum est a promissione regni Christi, in quo fons inest liberationum omnium singularium, cap. 11. Quod autem ad primum hunc consolationis locum, observandum est proponi in genere consolationem totam, duobus primis versibus, non fore nimirum perpetuas illas oppressiones quibus erat populus Dei castigandus: deinde confirmatur hic consolationis locus a benevolentia Dei erga populum suum propter venturum Christum, usquè ad versum quintum. Non obscurabitur] id est, postquam multa incommoda fuerit perpessa terra promissa tota, non semper manebit in illis, ac velut perpetuis tenebris obruetur; sed liberabitur tandem Ecclesia per adventum Christi. Tempus hoc] nimirum quo nox Tilgath-Pileser rex Assyriæ ab Achazo conductus Israëlitas erat invasurus, 2. Reg. 15.29. Levius afflecerit] quàm sequens tempus afflecturum est: nam pars tantùm Israëlis deportata, & terra occupata est, ibidem. Terram Zebulunis] id est, Israëlitas, per synecdochen: sed horum potissimùm fit mentio, quia ab hu cœpit tum calamitas per Assyrios, tum liberatio per prædicationem Evangelii Christi, seq. ver. Posterius illud] quo Schalman-eser totum Israëlem invasurus erat, occupaturus, & deportaturus, 2. Reg. 17. Viâ maris] sequitur definitio certissima liberationis per Christum: qua propheta exponit exortum ac veluti primam lucem Evangelii ibi cœpturam esse nominatim, ubi cœperat calamitas; & locum verbis apertissimis circumscribit, prout accommodat Matthæus 4.15. His enim verbis definitur inferior Galilæa, non autem superior, ut plerique existimant: quæ secundum Jardenem protenditur, ad mare Tyberiadis sive lacum Genezareth adjacet, & feracissima regio est, sestè Mosche Deut. 33.23. ac proindè populosissima. Galilæa populosa] quod plerique appellationem hanc tribuunt superiori Galilææ, quia gentibus est contermina, habet quidem speciem; sed locutio exemplo caret: præterea a circumstantiis abest quæ modò posita sunt: ac postremò discedit ab interpretatione Matthæi. Nam has omnes circumstantias nobis quidem constat non ad superiorem, sed ad inferiorem Galilæam pertinere. Fefellit quidem illos nomen gentium: sed nos amphibologiam interpretatione nostra sustulimus. 2 Populus] id est, Zebulunitæ & Naphtalitæ. Ambulant in tenebris] id est, non tantùm corporalibus, sed etiam spiritualibus malis, velut densis tenebris, obruuntur. Videbunt] id est, incipient videre atque percipere lucem liberationis suæ, unde cæteri etiam Israëlitarum partibus affulgebit: nam in partibus illis primùm prædicavit Christus, lucem suam cum hominibus communicans, & ibi fecit prima miracula. 3 Amplificans] promissionis præcedentis de liberatione & salute populi causa nunc demum exponitur κ) σύγκρισιν, ut diximus in versum 1. Est autem hæc σύγκρισις sive comparatio instituta inter superiorem administrationem quæ præcessit adventum Christi, & illam quæ est in regno ipsius: tota inquit, superior administratio varia fuit secundis, adversis, lætis, tristibus, duris, facilibus, turbulentis, quietis, omnibus denique rebus instabilibus; adeò ut ne magnificentissimæ quidem victoriæ suo luctu vacaverint: sed regni hujus quod susceperus est Christus, eoq; Ecclesiam suam illustraturus, in eo pax futura est sempiterna: hujus comparationis prius membrum tribus versibus continetur, posterius versibus 6. & 7. Hanc gentem] q.d. cùm populum tuum insigni aliquo bono, victoria, aut honore auxisti, lætitiam tamen stabilem minimè præstitisti. Lætati sunt] id est, nullam lætitiam consecuti sunt ἀκωλύτ κ) ἀναμαχητ, sine sudore & sanguine; sed permagno illis constitit: nam ardui labores lætitiam brevem anteiverunt, ut sudores messem; & pugnæ graves spolia, hoc versu: quod duobus sequentibus exornatur. 4 Cùm jugum] id est, quoties liberavisti populum tuum ab exterorum tyrannide, quæ metaphoris duabus figuratur. Ut die Midjanit.] quo divinæ victoria a Israëlitis reportatæ est; quam etiam propter nobilitatem in exemplum propheta iterum adducit infrà 10.26. 5 Quando tota] id est, quo die tota Midjanitarum castra, divinitus inter se commissa, tanquam igne accenso, cum rebus suis omnibus consumpta sunt: etiam hujus victoriæ, inquit, suæ fuerunt difficultates; & lætitia quam inde percepit populus, non longo intervallo mutata est. In concussu] id est, repentino motu, quem inter ipsos Midjanitas excitavit Deus, ut obverterent gladium alter in alterum. 6 Sed] altera pars συγκρίσεως, ut dictum est in versum 3. Puer] Jesus Christus, is de quo propheta verat supra 7.14. Etsi puerum fortasse altera etiam de causa nominavit, nimirum ut tenuitatem & infirmitatem quæ illi in speciem futura erat ostenderet, ut Zecariæ 9.9. qua ratione amplius hæc comparatio illustratur. Filius] Dei videlicet, qui solus vocavit nomen illius cùm illum nobis traderet. Cujus humero] id est, cui nullum jugum unquam imponi possit, sed qui obtineat amplissimum & constantissimum imperium: ut accipitur infrà 22.22. Hoc enim membrum est antitheton jugi illius & virgæ, quæ humero populi incubuisse dicitur suprà ver. 4. Hujus autem regni conditionem deinceps explicat primùm a vocatione Dei, hoc versu; deinde ab effectis, versu sequente. Jehova] æternus pater æterni filii: nam Deus solus hæc nomina magnifica potest & dare & accipere; ut ipse dicit infrà 42.8. & 48.11. Admirabilem] tum naturæ ipsius, tum operibus universis, atque imprimis ergà Ecclesiam explicatis: est enim Deus qui facit mirabilia solus, Psal. 72.18. & 136.4. Consiliarium] ut Proverb. 8.14. Patrem æternitatis] qui ipse sempiternus est, & idem in omnibus æternitatis autor. Principem pacis] id est, autorem & effectorem pacis nostræ omnes in uno corpore reconciliantem Deo per crucem, peremptis inimicitiis per eam: Ephes. 2.16. ut sine metu e manu inimicorum nostrorum liberati serviamus ipsi, Lucæ 1.74. 7 Zelus] id est, hæc Deus Pater in Christo effecturus est propter nomen suum. 8 Verbum] exornatio præcedentis consolationis a circumscriptione prophetica eorum temporum quibus judicia Dei fuit perpessurus populus, donec per zelotypiam Dei missus est Christus ad liberationem ejus; sumpta occasione a verbis proximè præcedentibus. Continentur autem hac exornatione tria: primùm est, narratio misericordiæ Dei, a peccatis populum revocantis verbo, tribus versibus; secundum, prophetica narratio judiciorum, quæ ita eventura erant immorigeris verbo ut minimè perderentur pro meritis ipsorum, usque ad caput 10. tertium, narratio beneficentiæ Dei propter se ipsum servantis reliquias ex populo tam immorigero, versibus quatuor sequentis capitis. Jahhakobo] id est, toti populo, Judæis & Israëlitis. 9 Populus ille] Judæorum. Ephrajim] id est, Israëlitæ, per synecdochen. 10 Lateritia opera] proverbiale dicendi genus, quo pervicaces in Deum utuntur. q. d. utcunq;

nos miſerè attriverit Deus, tamen vel ipſo invito res noſtras magnificentiùs inſtaurabimus, & ſuperabimus judicia ejus, reſarciemus ſq; virtute noſtra. ſic Malachi 1.4. 11 Sed cùm] *transitio a verbo ad judicia Dei, quia verbo prævidet Propheta non fore ut reſipiſcat populus. Eſt itaque in hac continuatione ſermonis paralepſis. q.d. ſed quandoquidem fruſtra Dominus immiſit verbum, jam audiamus verbera quibus uſurus eſt. Tres autem illorum gradus pro ratione temporum a propheta ſtatuuntur: primus, adventu Tiglat-Puleſeri, tribus hu verſibus; ſecundus, adventu Schalman-eſeri utroque, a verſ. 14 ad 18. tertius, adventu Sancherib & Eſar-Chaddonu in Chizkijam & Menaſchem, a verſ. 18. ad finem capitis.* In editum] *i. ſuperiores effecerit Aſſyrios, 2. Reg. 16. 9.* Hujus] *Iſraëlis.* Commiſcebit] *i. faciet ut promiſcuè omni ex parte convolent operam dantes Aſſyrio, ut verſus ſeq. oſtendit.* 12 Toto ore] *i. ferarum more inhumaniſſimè conſumendo, & nulla ratione parcendo.* 14 Exſcindet enim] *per Schalman-eſerem, 2. Reg. 17. atque hic ſecundus eſt judiciorum gradus, ut diximus ver. 11.* Caput & caudam] *i. a ſummo ad imum, a præſtantiſſimo ad abjectiſſimum: metaphoræ ab animantibus & plantis, quas ſequens verſus explicat.* 16 Quòd fuerint] *ætiologia a communi corruptione omnium, ut ſuprà 3. 3.* 17 Non lætabitur] *ſed velut invitus ſupplicium ſumet de omnibus.* 18 Nam exard.] *tertius gradus judiciorũ, quòd populus non tantùm opprimetur Aſſyriorum dominatu Sancheribo & Eſar-Chaddone rege, ſed etiam ſua ipſius operâ magis ac magis labefactabitur; prout non dubium eſt hos in alios fuiſſe tyrannidis Aſſyriorum adminiſtros, quod malum hoc verſu allegoricè enuntiatum ſequentibus exponitur.* In minutiſſimum] *i. ſuo ipſorum igne in pulverem & fumum abeant.* 19 Obſcurabitur] *i. opprimetur adverſitatibus, ut ſuprà ver. 1.* 20 Utſcindat] *i. licet populus undequaque ſtudeat adipiſci victum, & hic illic conquirat, erit ſemper egentiſſimus.* Carnem brachii] *id eſt, propinquos & neceſſarios ſuos: auxeſis.* 21 Simul iſti] *ut credibile eſt feciſſe, cùm Sancherib Chizkijam oppugnavit, & Eſar-Chaddon Menaſchem deportavit. Sic enim hoſtes operâ eorum quo, bello ſuperaverunt abuti multis exemplis conſtat, ut 1. Schem. 14. 22.*

IN CAPUT X.

1 Væ decernentibus] *tertius exornationis locus, quo narratur primùm gravitas ſcelerum, quibus Iſraëlitæ tenebantur & maledictionem Dei ſibi accerſebant (quod ſpectat ad amplificandam Dei miſericordiam) duobus verſibus; deinde miſericordia Dei ſuccurrentis inopibus ad gloriam ſuam, duobus alteru.* Decernentibus] *i. tum autoribus maleficiorum, tum etiam adminiſtru.* 3 Ecquid] *nimirum ſine me, ſeq. ver. q.d. nónne peccatis veſtris ipſi concideretis, deſtituti omni ope, & tota gloria veſtra ſpoliati, niſi miſereret me veſtri: elegans conteſtatio ad amplificandam Dei miſericordiam erga electos.* Ubi relinquetis] *i. cujus fidei committetis? ubi deponeretis aſſervandam?* 4 Abſque me] *i. niſi ratione ducerer nominis & veritatis meæ.* Infra vinctum] *i. fieret omnium longè miſerrimus, mancipio abjectiſſimo aut cadaveri putri minimè comparandus.* Omnibus illis] *i. nec dum conquieſceret ira ejus morte, ſed præcipitaret in damnationem æternam.* 5 Væ Aſſyrio] *ſecundus locus conſolationis, a miſero exitio eorum qui populum afflixerint, ut diximus ſuprà 9. 1. Sunt autè hujus denuntiationis contra Aſſyrios tres partes: prima eſt propoſitio ſumma judicii & maledictiones Dei contra Aſſyrium, duobus verſibus: ſecunda narratio conſiliorum & factorum Aſſyrii quibus ſibi creabit malum, a ver. 7. ad 16. tertia, narratio prophetica tum judicii quod adhibiturus eſt Deus pro liberatione populi, uſque ad ver. 28. tum expeditionis totius, itineris, loci, & temporis, quo ſuum illud judicium effecturus eſt Deus, inde ad finem capitis.* Virgæ iræ] *id eſt, quo, tanquam virga, iram meam ſum in Iſraëlitas profuſurus.* Quamvis] *occupatio, qua anticipat Deus objectionem hanc: atqui ſi virga tua ſunt, quo jure illis maledici poteſt? reſpondet Deus, quamvis utar ipſius operâ, & per injuſtos adminiſtros juſtiſſimè & ſapientiſſimè conſilium meum exequar; tamen non continuò immunes a maledictione putandi ſunt. Nam bene foret illis, ſi quo conſilio utitur Deus in adminiſtrandis judiciis ſuis, eodem illi in exequendis ducerentur: verùm alius eſt planè eorum animus: ſic paratur tranſitus ad narrationem verſus 7.* Baculus ſit] *id eſt, ipſi, velut baculo vel fuſte cædentes Iſraëlem, exerceant indignationem meam.* 6 In gentem] *Iſraëlis, & Judæ.* Prædetur prædam] *quòd propheta ſignificaverat ſuprà 8. 3.* 7 Nam ipſe] *narratio ætiologica, ut modò diximus, qua exponit Propheta primùm glorioſum conſilium invadentis, quinque verſibus; deinde ſuperbiſſimam gloriationem ex victoria, ver. 12. & duobus ſeq. ac poſtremò conteſtationem adjicit ad excutiendam inanem confidentiam ejus, verſu 15.* 8 Principes] *id eſt, duces ſervientes mihi: ut 2. Reg. 18. 24. exponit Rabſchake.* 9 Nónne] *i. nónne hanc adæquavi illi, utcunque fuerit potens?* Carſemiſch] *de quo 2. Chro. 35. 20.* Calno] *ſive Calne, de qua Gen. 10. 10.* Arpad] *de quo 2. Reg 18. 34.* Chamath] *vide Gen. 10. 18.* 10 Præſtabant] *dignitate, facultate, numero, & ſi quid eſt ejuſmodi quod cenſent idololatræ.* 11 Terriculis] *vide 1. Schem. 31. 9.* 12 Atqui] *repetitio denuntiationis, μεταβατικὴ ad narrationem ſuperbæ gloriationis ex victoria, ut diximus in ver. 7.* Cùm perfecerit] *id eſt, caſtigationem inſtitutam abſolverit, tempore Chizkijæ obſeſſis Jeruſchalaimis.* Fructum inſ.] *i. inſolentiſſimam jactationem, quam oſtendunt proximè ſeq. ver.* 13 Quia dix.] *confer hos verſus cum 2. Reg. 18. & 19. & infrà 36.* Inſtructiſſ.] *terminos videlicet, id eſt, regiones potentiſſimas & munitiſſimas. Eſt autem in tota hac verborum ſerie gradatio elegantiſſima.* 14 Imò] *thraſonica allegoria, qua Aſſyrius omnia ſibi arrogat, & hoſtes comparat cum aviculis abjectiſſimis.* Agitet alam] *ad evolandum aut involandum.* Aperiat os] *ad impetendum me.* Pipiat] *ad implorandam opem, aut expoſtulationem faciendam.* 15 An gloriabitur] *conteſtatio, ut diximus ver. 7. qua Deus Aſſyrium contrà evincit imbecillitatis ipſius; ſe cum artifice, illum cum inſtrumento comparans.* Contra cedentẽ] *ut Aſſyrius contra Deum extulit vocem ſuam, ſicut idem propheta loquitur 2. Reg. 19. 22.* An non lig.] *i. nulla facultate præditum ad movendum ſe, aut efficiendum quicquam.* 16 Idcirco] *tertia pars, narratio Prophetica bimembis, ut ductum eſt ſuprà in ver. 5. Continet autem hoc prius membrum narrationem judicii contra Aſſyrios, quatuor verſibus; & uſus ex judicio hoc ad populum perventuri, ver. 20. uſque ad 28.* Immittet Dominus] *qua nocte percuſſit angelus Jehovæ in caſtris Aſſyriorum centum octoginta millia, 2. Reg. 19. 35. & 2. Chron. 32. 21.* Pingues] *i. potentes: ſic Judic. 3. 29. & Pſal. 78. 31.* Maciem] *i. luem repentè ipſos conſumentem macie.* Loco gloriæ] *i. ubi gloria Dei habitat ante mœnia Jeruſchalaimorum.*

Ardor]

Ardor]*i.lues ardentiſſima conſeſtim Aſſyrios tabefaciens.* 17 Lux Iſraëlis] *Deus Iſraëlitas illuſtrans & ſanctificans.* Vepres ejus]*Aſſyrios, quibus ut ſentibus vepribusq́ cohorrebat terra.* Eodem die]*eadem nocte, quæ pars eſt diei: ſynecdoche.* 18 Gloriam]*i.omnes valentes robore, de quibus gloriatur,*2.*Chro.*32. Cùm diſſolvetur] *cùm rex ipſe profugus, & quidem contentiſſimè ſe proripiens fuga, quaſi perſequente igne conſumetur a filiis cæſus: ut factum eſſe legimus in libris Regum, & Chron. ibidem.* 19 Reliqua ligna]*i.ſuperſtites Aſſyrii: pergit enim in allegoria.* 20 Erit autem] *explicatio uſus ad populum perventuri ex præcedente judicio & liberatione, nimirum fidei & reſipiſcentiæ.* Percuſſore ſuo] *i.Aſſyrio; virga percutiente ipſum, baculo indignationis Dei, ſuprà ver.*5. Jehova] *qui verus eſt percuſſionis autor, virgam ſuam in percuſſionibus occupans, ut ſuprà* 9.13. 21 Reliquum revertetur]*expoſitio nominis Schear-Jaſchub, quo ſuprà uſus eſt* 7.3. 22 Nam ſi fuerit]*ætiologia promiſſionis Dei erga reliquias, ab æterno conſilio & potentia ejus, ut accommodat Apoſtolus Rom.*9. 27. Conſummationem præciſam]*qui ſolus Deus fortis potentiſſimus per juſtitiam ſuam & propter veritatem ſuam id præciſè conſummaturus eſt quod ab æterno definiverit, ut ſequens verſus explicat.* Inundaturum] *i.plenè effecturum, ita ut nullo conſilio, nulla vi, non amplius quam exundans amnis, ſiſti aut impediri poſſit; etſi primùm in ſpeciem aquula ians ſenſim videbatur, ſuprà* 8.6. 23 Præciſam] *i.præcisè ut decrevit beneplacito voluntatis ſuæ.* 24 Idcirco]*apoſtrophe ad populum, ſummam ſuperiorum judiciorum continens ad confirmandum ipſum, quatuor verſibus.* Virga ſua]*i.ita agitabit te Deus per Aſſyrium, ut per Ægyptium olim majores tuos.* Baculum ſuum efferet] *Jehova ad defenſionem & liberationem tui, ut cùm Moſche baculum juſſus eſt protendere ad ſecandum mare.Exo.*14.16. 25 Conſummata indig.] *mea ſcilicet, qua excandui in te, quemadmodum dixit ſuprà ver.*5.*&* 6. Tum ira mea] *ut effectum eſt die illo cujus meminit ſuprà, ver.*17. 26 Excitabit enim]*i.momento illos ita perdet per noctis unius ſpatium, ut Midjanitas & Ægyptios olim.* Baculo ſuo]*quem protendi mare verſus a Moſche imperavit Deus, Exodi* 14.26. 27 Propter oleum] *i.propter Chriſtum liberaberis, in quo quieſcit ſpiritus Jehovæ, quia unxit eum infrà* 61.1. *eſt autem hoc propterea poſitum, ut tranſitio comparetur ad tertium conſolationis locum, cap.*11. *quod totum hujus promiſſionis eſt exegeticum.* 28 Cùm pervenerit] *alterum narrationis membrum, quo Propheta expeditionem totam Aſſyrii, iter, tempuſq́, & locum circumſcribit, quo judicium hoc effecturus eſt Deus, ad finem uſque.* Hhajanam]*i.agrum Hhaji, quod antè everſum fuerat, Jehoſchua.* 8. Migrone]*de quo* 1.*Schem.*14.3. Micmaſchi]*de quo* 1.*Schem.*13.2. 29 Tranſitum]*de quo* 1.*Schem.*14.1. Gebahhi]*erat enim Gebahh a meridie, contra alterum ſcopulum ex adverſo Micmaſchi,* 1.*Schem.*14.6. 30 Claram ede]*apoſtrophe quaſi in rem præſentem ventum eſſet, deſcribens miſerabilem & altiſſimum ejulatum.* Gallimorum] *in tribu Binjaminis, ut alia omnia, præter Lajeſchum, uſq́ ad verſ.*32. Lajiſchum uſque]*i.ad ſummum uſque terminum & remotiſſimum terræ: vide Judic.*18. 32 Adhuc ipſo] *i.cum vix dum Nobo profectus, ad murum acceſſerit.* Agitaverit] *i.cùm primùm caſtris poſitis ad Jeruſchalaima, bellum Jeruſchalaimis denuntiaverit, nec dum fuerit jaculatus ſagittam, aut miſſilia diffuderit,* 2.*Reg.*19.32. 33 Ecce]*i.tunc temporis Deus Aſſyrios profligabit: quod eadem allegoria ſylvæ a Propheta figuratur.* Ramum]*i.procerem quemque.* 34 Libanus]*i.quamvis elatiſſimi & numeroſiſſimi: allegoria.* Per magnificum]*Deum utentem angelis operæ; aut etiam angelum potentia Dei armatum: nam propterea etiam angeli robuſtiſſimi appellantur. Pſal.*78.25. *item q́ virtutes, & poteſtates, potentiæ, imperia, dominia q́, Epheſ.*1.21.*&* Coloſ.1.16.

IN CAPUT XI.

1 Nam prodibit] *tertius locus conſolationis, ut dictum eſt ſuprà* 9.1. *a promiſſione regni Chriſti, qui finis & cauſa eſt liberationum omnium generalium ſingulariumq́, corporalium & ſpiritualium. Sunt verò in hoc conſolationis loco deſcriptiones duæ: una eſt perſonæ, officiorumq́ Chriſti, quinq́ primis verſibus; altera effectorum, inde ad finem uſque. Hoc autem verſu allegoricè prænuntiatur Chriſtus, & ſtatus ſtirpis regiæ ex qua naſciturus erat, ut illuſtrior ſit comparatio beneficentiæ Dei cum judicio proximè præcedente, quod per allegoriam ejuſdem generis eſt adumbratum.* Virgula] *id eſt, humilis in ſpeciem & abjectus Chriſtus, ut obſervatum eſt ſuprà* 9.6. Trunco ſucciſo] *id eſt, regia ſtirpe Davidis, quæ tum principatum omnem amiſerit, & extincta tota videbitur. In ſumma, hoc verſu gens ipſa Chriſti, adeoq́ Chriſtus deſcribitur; dona in Chriſtum collata, verſu ſequente; regia verò adminiſtratio & officium ejus ſanctiſſimum, tribus aliis.* 2 Spiritus Jehovæ] *id eſt, virtus & dona infinita ſpiritus, quæ ſequente accumulatione a Propheta deſignantur.* 3 Cujus odorat.] *id eſt, qui non infirmè, ſenſuum, atque humanitus ſingula odorabitur, & cognoſcet in ſpeciem; ſed rectò judicio penitus omnia cognoſcens judicabit.* Reverentia Jehovæ] *& reliquis donis ſpiritus quæ modo dicta ſunt, ſynecdochice: ſic enim Hhebræi ſolent ab ultimo per ὑ στερον incipere.* Ad aſpectum] *ſine notitia & cæteris donis.* 4 Virga oris] *id eſt, verbo potente ſuo.* 6 Quapropter]*altera pars conſolationis, ab effectis Chriſti quæ ad nos pervenient regno ipſius. Sunt autem hæc effectorum genera, primùm, pacis in univerſitate conſervatio, uſque ad verſ.*10. *ſecundum, electorum convocatio & adunatio, uſque ad verſ.*14. *tertium, adverſariorum edomatio ad commoditatem & uſum ſuorum, inde ad finem. Primum hoc porrò effectorum genus totum eſt hyperbolicum: ut infrà* 65.25. Commorabitur lup.]*i.potentiſſimi, ferociſſimi, & damnoſiſſimi quiq́ ad Eccleſiam adducentur domiti potentia Chriſti; ac ne trepidi quidè pueruli ſibi ab illis amplius metuent.* 7 Comedit ſtramen]*i.non amplius in homines graſſabitur, ſed communi pabulo utetur creatione inſtituto, ut Gen.*1.30. *pro eo quod eſt, inſtaurabuntur omnia.* 9 In toto monte ſancti.] *i.in eccleſia nihil erit damnoſum; ſed diligentibus Deum omnia conferent ad bonum, qui ex propoſito ipſius vocati fuerint, Rom.*8.28. Velut aquis]*q.d.erit in Eccleſia mare immenſum cognitionis Dei, ut etiam prophetatur infra* 54. 13.*&* *Jir.*31.34. 10 Erit etiam] *ſecundam genus effectorum, ut diximus in ver.*6. *ſumptum ex prophetia Jahhakobi Geneſ.*49.10. Requies ejus] *id eſt, Eccleſia, domus Dei, in qua requieſcit Chriſtus, ut Pſalm.*132.14. 11 Secundò] *ut primò fecerat, cùm liberaret ex Ægypto.* Patroſo]*vide Gen.* 10. 14. Hhelamo] *Gen.*10.22. Schinhhare] *Gen.*10.10. Chamatha] *Gen.*10.18. 12 Depulſos Iſr.]

ex

ex promissione, Deut. 30.4. 14 Involent] *i. mutuas operas præstent, & communes vires uno consensu adhibeant ad subjugandos & domandos hostes regni spiritualis Christi: ut olim in adipiscenda possessione terræ (quæ symbolum erat spiritualis regni) a Deo fuerat imperatum, Judic. 1.* 15 Ipsum flumen] *Nilum Ægypti.* Ea inflante] *numerum fluenta Nili (quæ mox nominantur) & ipsum mare. q. d. ita accumulante aquas vento ipsius, ut omnia cedant & se accommodent ad salutem populi Dei, quemadmodum fuerat olim factum, Exod. 14. & Jehosch. 3.* 3 Septem fluenta] *ostiis suis septem irrumpentia in mare.* 16 Ex Assyria] *& Babylone, quia regnum utrumq; coaluit postea in eandem Monarchiam: quod genus senecdoches receptum in scriptura est, ut Hhezræ 6.22. hæc autem allegoricè discuntur ad figurandam liberationem spiritualem per Christum, cujus aliæ omnes fuerunt typi atque particulæ.*

IN CAPUT XII.

1 Itaque] *Conclusio laudativa totius concionis (ut dictum est suprà 8.1.) continet duo laudationis genera pro duabus partibus salutis acceptæ a Deo per Christum: unum est liberationis a malo, duobus versibus: alterum, infinitæ beneficentiæ quam in Christo percipiunt credentes, versibus quatuor reliquis.* Consolaris me] *verbo & opere.* 2 Ecce] *propositio fiduciæ in Deum ad futurum tempus, propter naturam, officium, gratiamq; Dei, & experientiam anteactam ejus.* 3 Cumque hauserit] *transitio ad alterum laudationu genus, ex profusis in Ecclesiam beneficiis Christi salutaribus.* 4 Celebrate Jehovam] *laudatio Dei a majestate, operibusq; ejus, & singularibus in Ecclesiam beneficiis.*

CAPUT XIII.

Deus per Prophetam Babyloniis (qui populum erant deportaturi) ruinam denuntians, primùm classicum canit, deinde luctum Babyloniis imperat: formam funestissimi judicii sui & personas administras explicat, vastationem Babyloniæ, & liberationem populi: quæ ut melius memoriæ mandari a populo possit, Propheta canticum præscribit, quo horrendum Dei judicium in Babyloniam figuratè explicat, deinde verbis Dei ipsius continuas calamitates Babyloniis denuntiat, & juramento exemplq; confirmat atq; omnipotentia ejus.

a Heb. *onus Babeli.*

1 a ONEROSA prophetia in Babylonios quam vidit Jeschahhja filius Amotzi.
2 b Super montem eminentem attollite vexillum, efferte vocem ad illos: agitate manum; ut ingrediantur portas ingenuorum.
3 c Ego præcepi sanctificatis meis; etiam vocavi potentes meos ad iram meam *exequendam*, exultantes *in* excellentia mea.
4 d Vox multitudinis in istis montibus *auditur ad* similitudinem populi ampli: vox tumultuosa, regna gentium congregatarum, Jehova exercituum lustrat exercitum bellicum.
5 Veniunt e terra longinqua, ab extremitate cœlorum, Jehova & instrumenta indignationis suæ, ad corrumpendum totam istam terram.
6 e Ejulate, nam propinquus *est* dies Jehovæ; cùm vastatio ab omnipotente advenerit.
7 Idcirco omnes manus remissæ erunt, & omne cor humanum colliquescet,
8 Et conturbabunt, tormina & dolores corripient *eos*, sicut parturiens indolescent; quisque de proximo suo admiratione rapientur, *quod sit* facies inflammatissima facies eorum.
9 f Ecce, dies Jehovæ advenit, fævus & excandescentiâ & accensâ irâ; ad disponendum istam terram in desolationem, ut peccatores ejus perdat ex ea.
10 g Nam stellæ cœlorum & sydera eorũ non facient ut luceat lux sua; tenebrosus erit sol ab exortu suo, & luna splendidam non edet lucem suam.
11 h Et animadvertam in orbis habitabilis malitiam & in improborum iniquitatem; faciamque ut cessetet fastus superborum, elationẽque violentorum dejiciam.
12 i Faciam ut pretiosior sit mortalis auro purgatissimo, & homo insigni auro Ophirino:
13 k Idcirco cœlos commoveo, & concutitur terra e loco suo; in excandescentia Jehovæ exercituum, & quo die accenditur ira ejus.
14 l Nam erit ut caprea depulsa, & ut pecus, nullo colligente: quisque ad populum suum spectabunt, & quisque in terram suam fugient:
15 Quicunque inventus fuerit transfodietur, etiam omnis decrepitus cadet isto gladio:
16 m Et parvuli eorum illidentur ante oculos eorum; diripientur domus eorum, & fœminæ eorum vitiabuntur.
17 n Ecce ego excito contra istos Medum; qui argentum non æstimabunt, & ipso auro non delectabuntur:
18 Sed *ipsorum* arcus pueros allident; & fructus ventris non miserebuntur, filiolis non parcet oculus eorum.
19 o Eritque Babylon, ornamentum regnorum, ornatus excellentiæ Chaldæorum; similis subversioni, qua Deus subvertit Sedomum & Hhamoram.
20 p Non considebit in æternum, neq; habitabit in generationem quamque: neque figet tentorium ibi Arabs; & pastores non facient ut recubent ibi *greges*:
21 Sed recubabunt illic fera, & implebunt domos eorum noxia animalia: habitabuntque illic ululæ, & scopes saltabunt illic:
22 Clamabitq; q terrificum animal in viduatis palatiis ipsius, & r serpens in templis voluptariis; propinquum autem est ut adveniat tempus ejus, & dies ejus non protrahentur.

b Heb. *in improbos iniquitatem ipsorũ.*

c Heb. *facies flammarum.*

d Heb. *vasa.*

e Heb. *belle.*

b Heb. *tumultus.*

a Heb. *onus Babeli.*

CAPUT XIIII.

1 s NAM miserebitur Jehova Jahhakobi, & eliget rursùs Jisraëlitas quos reponat in terra ipsorum; adjungétque se advena ipsis, & associabunt se domui Jahhakobi.
2 t Nam accipient ipsos populos, adducéntque eos in locum suum, & constituent se possessores eorum u Jisraëlitæ in terra Jehovæ, x ut

g Heb. *& in die accensionis iræ ejus.*
h Heb. *fabricatio Dei* Sodomam; *in nomina quæ Hebræus verborum sensu constructioni obtexuit.*
Gen. 19.
i Heb. *generationem & generationem.*
k Heb. *deducta, id est, & terrificatum.*
l Heb. *facies ejus ab ejulatu, dolorem & malum instabus ejus: est enim participium.*
m Heb. *filia ululæ, ut Levit. 11. 16.*
n Heb. *draco, id est omnis serpentis genus: vide Exod. 7. 12.*
o Heb. *voluptatis.*
a Heb. *domus Josephi.*

[b] Heb. *in servon & ancillas.*

[b] ut servi sint & ancillæ; & captivos ducent eos qui captivis abusi fuerint ipsis, dominabunturque in exactores suos.

3 [a] Et erit, quo die requiem præstiterit Jehova tibi a dolore tuo & a commotione tua; ac a servitute dura illa [c] quæ exercita fuerit in te;

[c] Heb. *qua servitum fuerit de te: sic Deut.* 21. 23

4 Ut proferas [a] parabolam hanc de rege Babyloniæ, ac dicas; [a] quomodo cessavit [a] exactor, cessavit [a] aurea?

5 [a] Fregit Jehova [a] baculum improborum, sceptrum dominantium.

6 [a] Percutientis populos excandescentia plaga [a] est [d] immota: dominans [e] iracundè gentibus agitatur percutione, *quam* non [a] cohibebit.

[d] Heb. *sine cessatione.*

[e] Heb. *in ira sua.*

7 [a] Quiescit, tranquilla est [a] tota terra; fragorem edunt cantu.

8 [a] Etiam [a] abietes lætantur de te, cedri [a] Libani, *dicentes*; ex quo occubuisti, non ascendit ullus cæsor contra nos.

9 [a] Sepulchrum infernè commotum est tua causa, ad occurrendum advenienti tibi, excitat tibi expertes vitæ, omnes duces terræ: facit ut surgant e soliis suis omnes Reges gentium;

10 Qui omnes alloquentes te [a] dicant; [a] etiam tu infirmatus es sicut nos? nobis similis factus es?

11 [a] Deducitur in sepulchrum fastus tuus, strepitus nabliorum tuorum; [a] substernitur tibi lumbricus, & obtegit te vermis.

12 Quomodo decidisti [a] de cœlis [a] Lucifer, [a] nate Aurora? [a] succisus es usque in terram? [a] debilis es supra gentes?

[f] Heb. *in corde suo,*

13 [a] At tu dicebas [f] cum animo tuo, [a] in cœlos ascendam supra stellas Dei fortis, exaltabo solium meum: & [a] sedebo in monte conventus [a] in lateribus Aquilonis:

14 Ascendam supra excelsa nubis densæ, me æquabo excelso.

15 [a] Veruntamen in sepulchrum dejiciendum, ad latera foveæ,

16 Videntes te considerabunt te, in te advertent *dicentes*: hiccine vir ille est qui commovebat terram, qui concutiebat regna?

17 Disponebat orbem habitabilem sicut desertum, & civitates ejus destruebat; vinctos suos non solvebat *reversuros* domum?

18 [a] Omnes Reges gentium, quotquot sunt; occubuerunt [g] [a] gloriosè quisque domi suæ:

[g] Heb. *in gloria.*

19 Tu verò abjiceris [a] e sepulchro tuo, [a] ut surculus abominandus, *ut* vestimentum interfectorum, [h] onustorum crebris ictibus gladii: *ut* descendentes ad lapides foveæ, ut cadaver proculcatum.

[h] Heb. *onustorum gladio*

20 Non adunaris illis in sepultura, quia terram tuam corrupisti, populum tuum interfecisti; non prædicabitur in seculum [a] semen maleficorum.

21 [a] Parate filiis ejus mactationem propter [a] iniquitatem majorum ipsorum; ne surgentes hæreditariò possideant terram, & impleant faciem orbis habitabilis civitatibus.

22 Nam insurgens contra eos, dictum Jehovæ exercituum; [a] excisurus sum Babyloniæ nomen, & residuum, filium & nepotem, dictum Jehovæ:

23 [a] Et disponam eam [i] ut sit hæreditaria possessio [a] anatariæ, & stagna aquarum; everram & eam everriculo perditionis, dictum Jehovæ exercituum.

[i] Heb. *in hæreditariam possessionem.*

24 [a] Juravit Jehova exercituum dicendo: [a] *mentiar*, nisi quemadmodum [k] proposui mihi, ita fuerit, & quemadmodum consilium inivi, illud extiterit:

[k] Heb. *imaginatus sum.*

25 [a] Cùm frangendo Assyrium in terra mea, super montes meos proculcavero eum; ut amoveatur ab istis jugum ejus, & onus ejus ab humero [a] istius amoveatur.

26 [a] Hoc illud consilium est, quod initum fuit contra totam [a] illam terram; & hæc illa manus extensa contra omnes [a] istas gentes.

27 [a] Nam Jehova exercituum iniunte consilium, ecquis irritum faciat? & manum ejus extentam, ecquis avertat?

ANNOTATIO.

1 Onerosa] *Cùm propheta suprà capite* 5. *&* 6. *sub finem, non obscurè maximam cladem Judæis, eversionemq; regni per Chaldæos futuram prænuntiasset, populum, tempus, expeditionemq; futuram ita circumscribens, ut non posset de ea dubitari: nunc demum his duobus capitibus populum Dei consolatur duobus argumentis, nimirum narratione prophetica judicii quo Deus Babylonios perditurus est, hoc capite; & narratione restitutionis populi, in qua sit Deum celebraturus & judicium in Babylonios decantaturus, sequente capite. In narratione autem hujus capitis (ut nihil de inscriptione dicamus, versu* 1.) *tria ex ordine rerum gestarum exponuntur: primùm est proclamatio, qua Medi ad arma, Babylonii ad flebilem ejulatum provocantur, usq; ad vers.* 9. *secundum est narratio malorum, quæ Babylonii divinitus & humanitus perpessuri sunt, inde ad ver.* 19. *tertium, eventus ex illa clade a Medo accepta consecuturus, ad finem usque. Quamobrem hujus prophetiæ & aliis ejusdem argumentis optimè attributa est oneris sive oneroſæ prophetiæ appellatio.* 2 Super montem] *tota hæc proclamatio per hypotyposin scripta, quasi jam in rem præsentem ventum esset, primùm ex autoritate Dei Medos armat, qui disertè nominantur infrà ver.* 17. *& bellicam rationem apparatumq; describit elegantissimè, versibus quatuor: deinde maximam consternationem Babylonii imperat, ver.* 6. *& duob. seq.* Montem eminentem] *nam inde solent dari bellorum tumultuumve significationes in montesis regionibus & insulis: cujusmodi est Medorum regio, in qua prædicit fore ut arma conclamentur: sic infrà* 18. 3. Efferte vocem] *id est, propinquos voce, & longinquos significatione ad arma convocate.* Ingrediantur portas] *id est, invadant & occupent terminos Babyloniorum, qui ex aliena præda erant locupletissimi.* 3 Ego præcepi] *ætiologia superioris proclamationis, a divino & arcano instinctu Dei.* Sanctificatis] *id est, Medos & Persis, quos ego destinavi atq; comparavi ad exequendum judicium meum.* Vocavi po.] *id est, potentia instruxi, & excellentia, atque exultabunda alacritate, quæ milites fortes decet.* 4 Vox multitud.] *id est, convenunt milites frequentia maxima, & Jehova tanquam imperator congregatos lustrat.* 5 Ab extremitate] *i. locus quàm longinquissimus: emphatica hyperbole.* Totam istam] *Babyloniam.* 6 Ejulate] *altera pars proclamationis ad Babylonios, ut diximus in ver.* 2. 7 Omnes manus] *id est, infirmabuntur Babylonii & corpore & animo: vide Danielis.* 5. 8 Admiratione rapientur] *cogitantes se prius ingenuos strenuosq; fuisse, & Medis aliisq; gentibus imperasse; jam verò ignavia torpere, & in miseram servitutem rapi ignominiosissimè.* Facies inflam.] *id est, perfusa rubore & confusione maxima.*

maxima. 9 Ecce] *ſecunda pars narrationis, ut diximus in verſum ſecundum, ſimiliter per hypotypoſin calamitates Babyloniorum explicans.* Sævus & excan.] *id eſt, quo Deus excandeſcens & accenſus ira ſeviet in Babylonios.* Diſponendum iſtam ter.] *hoc enim maximè factum eſt cùm Cyrus Euphratem derivavit, & in varias paludes diſtraxit per bonam partem Babyloniæ: prout evidentiùs exponitur infrà.14.23.* 10 Nam ſtellæ] *explicatio ſingularis interminationis quæ poſita eſt ſuperiore verſu: cœli (inquit) & terra omnibus adverſabuntur, uſque ad verſ.14. & Medi non parcent cuiquam, inde ad ver.19.* Stellæ] *quæ alioqui in Chaldæa ſunt evidentiſſimæ propter patentia camporum æquora (ut ait Cicero lib. 1. de divinatione) & nubium raritatem. Eſt autem allegoria, ad ſignificandum graviſſimas calamitates, in prophetis frequens. Stellam porrò a ſydere hoc loco diſtinguit propheta, ut Græci aſtera & aſtrum: nimirum ut ſtella ſive aſter ſit ſingulare aliquid ſydus verò vel aſtrum ſit quiddam ex pluribus ſtellis coagmentatum, cujuſmodi ſunt ſigna aſtronomiæ.* 12 Faciem] *id eſt, Medorum Perſarumq; animos Babyloniam invadentium ita inflammabo, ut omnibus modis ſuperbos iſtos & violentos perſequantur, neque ullo pretio hùc adduci poſſint ut parcant illorum vitæ, ut dicitur infrà ver.17. quod non dubium eſt tum demum evenîſſe, cùm occupata eſt Babylonia, & rex Belchatzar interemptus Danjel.5.* 13 Idcirco] *brevis ætiologia, qua Deus hypotheſin judicii ſui venturi in Babylonios confirmat theſi: idcircò (inquit) id eſt, propter malitiam, inquit atem, fuſtum, & violentiam, non poſſum non excandeſcere & accendi, quam cœlum & terra ipſa perhorreſcunt, & (cùm opus eſt) commoventur ad teſtificanda & præſtanda judicia mea: quod ut fieret evidentius, hunc verſum parentheſi incluſimus.* 14 Nam erit] *ἐμφασις comminationis quæ poſita eſt ver. 12. nullo (inquit) pretio ſuperbi iſti redimentur: nam fugientes illos perſequentur Medi, hoc verſu: inventos confodient; & antequam confodiant, omnes contumelias atrociſſimas facient vivis illis atq; videntibus, verſibus duobus ſequen.* Nullo colligente] *id eſt, neq; ullus vel ex gentilibus & neceſſariis ipſorum (ut ſequentia verba explicant) audebit iſtorum quenquam in domum ſuam recipere.* 16 Parvuli eorum] *vide Pſal. 137.9.* 17 Ecce ego] *concluſio ſuperiorum interminationis, in qua judicium graviſſimum & gentem nominatim deſinit; quam ſuprà obſcurè indicâverat ver.2. & tribus ſequentibus.* Medum] *id eſt, Darium Medum cum copiis ſuis, & auxiliaribus generi Cyri Perſarum regis.* 19 Eritq;] *tertia pars narrationis, ut diximus ſuprà in ver.1. exponens miſerabilem deſolationem, vaſtitatemq; Babyloniæ: quæ non tota uno tempore exhauſta eſt; ſed tamen eò redacta tandem, ut tantùm duraret ibi Jovis Beli templum Veſpaſiani temporibus: vide Plin.lib.6.nat.hiſt.cap.26.* Ornamentum] *hoc per appoſitionem legenda ſunt. q.d. quæ nunc caput eſt Chaldaicarum gentium, & ſummam claritatem obtinet in toto orbe, ut ait Plinius ibidem.* 20 Non conſidebit] *id eſt, ita vaſtabitur, ut neque ſuis incolis futura ſit commoda ad habitationem vel commorationem, neque exteris egentiſſimis; ac ne pecudibus quidem, cùm planè diruta fuerit, ad paſcuum. Primùm enim bellis variis attrita eſt, deinde oppreſſa regulorum poſt Alexandri magni mortem tyrannide, ac poſtremò exhauſta vicinitate Seleuciæ, quam propterea Nicator rex condidit intra lapidem nonageſimum.* Arabs] *id eſt, Nomades ſcenitæ, & Attali latrones, Babyloniæ confines.* 21 Scopes] *aves deformes motu ſatyrico, olim inauſpicatæ, vocè incondita, quarum meminit Homerus Odyſſ.5. Latini etiam aſiones vocant, Galli ſua appellatione dominas: quæ avis eſt imitatrix, ac paraſita, & quodam genere ſaltatrix, ut loquitur Plinius lib.10.natur.hiſt.cap.23. Quamobrem nos habita ratione proximè præcedentis membri, & hujus adjuncti verbi maluimus ſic interpretari; quàm adſatyros, faunos, tragepanades, aut ejuſmodi portenta accommodare.* 22 Terrificum animal] *id eſt, draco: nam Propheta primùm de quadrupedibus, tum de volucribus egit, ſuperiore verſu; nunc de reptilium genere.* Tempus ejus] *quo incipient hæc mala invadere Babyloniam: cœperunt autem illa poſt ducentos fermè annos quàm hæc a Propheta fuerunt prænuntiata.* Dies ejus] *quibus florebit regnum Babyloniæ, & in Judæos deportatos tyrannidem exercebit. q.d. non durabit diu illorum gloria, aut veſtra calamitas: qui finis eſt μεταβατικὸς, ad narrationem ſequentem.*

IN CAPUT XIIII.

1 Nam miſerebitur] *altera pars narrationis, in qua exponitur primùm cauſa & forma inſtaurationis & amplificationis Eccleſiæ, duobus verſibus; deinde uſus promiſſionis Dei perceptæ in Eccleſia, a ver.3. adfinem uſque.* Eliget rurſus] *id eſt, gentem, quæ in ſpeciem fuerat rejecta & alieno dominatui expoſita, perinde recipiet quaſi de integro electa foret: humanitus dictum.* Adjungetq;] *promiſſio vocationis gentium per Chriſtum, in quo demum conſummata eſt inſtauratio in plenitudine Judæorum & gentium, ut tatus Iſraël ſervetur, Rom.11.* 2 Nam accip.] *allegorica figuratio regni ſpiritualis Chriſti, in quo fideles ſervi & ancillæ comparantur Domino miniſterio verbi, ut prædixit Joël 2.29. infideles verò velut mancipia abjectiſſima cogantur in ordinem, & ſubjiciuntur potentiæ Chriſti & Eccleſiæ ejus.* 3 Et erit] *ſecundus locus de uſu proximè præcedentium beneficiorum Dei, cùm ab Eccleſia fuerint percepta, ut diximus in ver.1. Eſt autem hic uſus, prædicatio judiciorum & veritatis Dei, quam præſcribit Eccleſiæ propheta ad finem uſque capitis.* 4 Parabolam] *id eſt, cantionem quæ in ore ſit omnium; ut Numer.21.27. Sunt autem hujus cantionis ſive prædicationis quæ imperatur Eccleſiæ, partes quinque: prima eſt propoſitio ſummæ ruinæ Babylonicæ a judicio Dei, tribus verſibus; ſecunda, narratio ſarcaſtica, qua res omnes creatæ etiam mortuæ utuntur ad ludificandum Babyloniam, a verſ.7. uſque ad 18. tertia, narratio prophetica judiciorum quæ Deus amplius in Babyloniam exerciturus eſt, uſque ad ver.24. quarta, confirmatio a promiſſione, juramento, & exemplis judiciorum Dei, verſ.24. & ſequentibus; ultima, concluſio, duobus reliquis.* Quomodo] *propoſitio διαλογιστικὴ, qua per admirationem videntur omnes querere, qui potuerit fieri ut rex tantus & tantum regnum unica nocte intercideret.* Exactor] *tyrannus ſævus.* Aurea] *Chaldaica vox ad perſtringendam Chaldaicæ monarchiæ ſuperbiam ex fiducia opum maximarum conflatam: quo ſpectat deſcriptio illa Danjelis 2. & 3.* 5 Fregit] *ὑποφορὰ ſive ſubjectio ad præcedentem admirationem, duobus verſibus exponens quis, quo, quantòque malo affecerit Babylonios, & quamobrem.* Baculum] *id eſt, durum imperium, quaſi exerceretur in belluas: allegoria.* 6 Percutientis] *id*

id eſt, Babylonii, qui percutiebat & vexabat populos indigniſſimè; ut exempla multa apud Danijelem oſtendunt. Eſt immota] *id eſt, plagam iſtam neque amoturus eſt Deus (qui inflixit) unquam, neque ullus effecturus potentia ſua ut amoveatur a Babylonijs.* Iracundè] *id eſt, ira intoleranda iracundia, quæ etiam ad vexandos hominibus imperabat, & de omnium vita conſcientiaq; tyrannicè ſtatuebat, ut apud Danijelem videre eſt.* Cohibebit] *ipſe, aut alius quiſpiam.* 7 Quieſcit] *altera pars cantionis, ut diximus in verſ. 4. qua per proſopopœiam res omnes & viventes & ſenſus vitæq; expertes inducit Prophetæ lætitiam agitantes de funeſto caſu Babyloniæ; primùm quidem totam terram, hoc verſu; deinde arbores, ſequente verſu; poſtremò verò mortuos, inde ad verſum 18.* Tota terra] *id eſt, habitatores terræ, metonymicè.* 8 Etiam] *amplificatio a rebus ſenſu carentibus, quibus hyperbolicos exultatio & ſermo tribuitur ex tranquillitate ſenſu.* Abietes] *ex quibus terra & mari magnifica opera conſtruebantur ad Regum Babyloniorum libidinem.* Libani] *cui reges Babyloniæ ac deinde Perſidis præficiebant ſaltuarios; ut Nechemiæ 2.8.* 9 Sepulchrum] *ultimus proſopopœiæ locus (ut obſervatum eſt verſ. 7.) quo ſepulchrum, velut dux mortuorum, ſuas omnes copias excitat, ut Babylonium collapſum alloquatur, & velut indignum qui ſepeliatur ſecum, repudient a conſortio ſuo.* 10 Dicant] *hujus ſermonis fictæ partes ſunt duæ: una eſt qua faſtum immaniſſimum Babylonii per contentionem exaggerant, uſque ad verſum 15. altera, qua etiam honore & beneficio ſepulturæ illum indignum judicant & abjiciunt a ſe, verſibus reliquis.* Etiam tu] *ironicus ſermo per admirationem, tribus verſibus, qui deinde amplificatur per comparationem præſidentis animi & gloriationis qua fuerant uſi Reges Babylonij, ver. 13. & 14.*

11 Deducitur] *id eſt, cares omni honore ſepulturæ, juſtaq; ipſa (quæ tibi ut potentiſſimo Regi ſuerant ſolvenda) velut ſepulta jacent, neque adhibeantur tibi. Hoc enim non dubium eſt evenijſe, ex hiſtoria quæ habetur Danijelis 5.* Subſternitur tibi] *id eſt, cares omni pollinctura, conditura; aromatica quæ Regibus adhiberi ſolet, vermibus & putredini omni ex parte expoſitus.* 12 De cœlis] *id eſt, ex ſumma illa velut cæleſti luce & dignitate tua: allegoria dignitatem ſummam figurans commodiſſimè.* Lucifer] *ſtella prævenies ſolem & ante matutinum exoriens magnitudine alia ſydera exſuperans, & claritatis tantæ ut unius hujus ſtellæ radius (præter ſolem & lunam) umbras reddantur: quam alij Veneris, alij Iſidis, alij Junonis, alij matris Deûm appellavêre: ut oſtendit Plinius lib. 2. cap. 8. natur. hiſtor. Quamobrem allegoricè ad figurandam dignitatem Babylonij hæc appellatio ipſi attributa eſt.* Nate auroræ] *id eſt, velut alumnus & comes auroræ, ut pulli hærentes lateribus matrum apud Hhebræos nominantur, quemadmodum obſervatum eſt Geneſ. 18.7.* Succiſus es] *altera allegoria, a ſimilitudine arboris cujus nulla extent veſtigia: quæ allegoria ſimiliter de Nebucad nezare dicitur Danijel. 3.* Debilis] *id eſt, magis dejectus juſto judicio Dei quàm unquam gens ulla fuerit: nam aliorum quidem imperiorum, poſtquam everſa ſunt, ſua ſuperfuerunt veſtigia: hujus verò ne ipſum quidem nomen aut tenuiſſima imperii particula manſit. Ita his verbis ineſt gradatio, cujus cauſa verbum Hhebræum accipimus ἀπὸ κοινοῦ, ut Ijobi 14.11.* 13 At tu dicebas] *alterum membrum contentionis, exprobrans gloriationem Babylonio. quaſi dicat, ubi nunc eſt illa gloriatio tua quæ tu dicebas, cœleſtem quandam dignitatem obtinebo? quod ſequentibus verbis proponit thraſonica illa regis gloriatio.* In cœlos aſcend.] *id eſt, ſedem, dignitatem, imperium, poteſtatemq; divinam mihi vindicabo; quod finis ſequentis verſus explicat.* Sedebo in monte] *id eſt, Dei ipſius ſedem occupabo, & eundem mihi aſſumam honorem qui attributus eſt Deo in monte Tzijonis a Judæa gente.* In lateribus Aquil.] *ad quæ ſpectat mons Tzijon, ſi cum ſitu Jeruſchalaimorum comparatur.* 15 Veruntamen] *altera pars ſermonis, ut oſtendimus in verſum 10. qua exponunt mortui ne volentibus quidem Medis & Perſis ſepelire Babylonium, paſſuros eſſe mortuos; ſed cum recognitum conſenſu uno e numero ſuo ejecturos, propter intolerandam ejus tyrannidem.* 18 Omnes reges] *tertia pars, prophetica narratio graviſſimorum judiciorum Dei, tum veluti præſentium quæ Judæi erant viſuri in regem Babyloniæ, tribus verſibus; tum deinceps amplius eventurorum, verſ. 21. & ſequentibus.* Gloriosè] *id eſt, non ita turpiter ut tu.* 19 E ſepulchro tuo] *id eſt, in quo alioqui fuiſſes ſepeliendus.* Ut furculus] *triplex ſimilitudo evidentiſſimè hoc loco deſcribit abjectiſſimum ſtatum Babylonii: prima eſt putris furculi; ſecunda, veſtimenti undequaque proſciſſi & fœdati ſanguine; tertia, cadaveris, quod ita negligitur liberè proculcetur omnium pedibus, & ne tum quidem ſepeliatur cùm fovea præſto ſit; ſed jacens ad cippum aut monumentum ſoveæ deſeratur.*

20 Semen maleficorum] *id eſt, tuum: ſic tranſitur ad ſequentem narrationis partem.* 21 Parate] *alter locus narrationis, quo oſtendit Propheta non ſemel tantùm perditum iri Babyloniam, ſed ſæpius etiam in poſterùm, donec tota deſerta ſit: quamobrem ad majorem emphaſim primùm certi velut miniſtri, adminiſtri judiciorum Dei accerſantur, & mandatum accipiunt: ut ſuprà 13. 2. & ſequentibus; deinde judicium exponit Deus quod ipſe effecturus eſt duobus ſequentibus. Fuerunt autem iſti adminiſtri judiciorum Dei tum Medi & Perſæ, tum etiam Macedones, Characeni, Attali latrones, Parthi, & alij de quibus ſparſim in hiſtoriis habetur mentio.* Iniquitatem major.] *id eſt, ſimilem omnino ei quam fecerant majores, ut ſolent accumulare iniquitates quoſcunque abdicavit Deus: ſic 2. Reg 24.5. Hanc interpretationem comprobant verba proximè ſequentia. quaſi dicat, æquè atque majores ſui viribus ſuis abuterentur ſuâque amplitudine, niſi hoc facto caveretur.* 22 Exciſurus] *iſtarum copiarum, quas modo accerſivi, operâ.* 23 Diſponam eam] *id eſt, deſertiſſimam efficiam & paluſtrem totam: quod factum eſſe magis ac magis, ex quo tempore Euphrates derivatus eſt Cyri & Orcheënorum operâ, ipſe Ptolemæus teſtis eſt.* Anatariæ] *Aquilæ vitam agentis circa lacus; quam Græci Morphnon & Percnon vocant, alij Plancum, de qua Plinius lib. 10. natur. hiſtor. cap. 3. nam hæc interpretatio magis cum hoc loco videtur convenire; & vocis etymologia, ſimiliumq; locorum comparatione confirmatur: infrà 34.11. & Tzephanjæ 2.14.* 24 Juravit] *confirmatio ſuperiorum interminationum in Babyloniam, primùm a juramento Dei, hoc verſu; deinde ab exemplo judicii præcedentis contra Aſſyrios, ſequente verſu.* Mentiar] *eclipſis in juramentis frequens, ut Numerorum 14. 35.* 25 Cùm frang.] *prophetica definitio temporis, quo in Babylonios judicia ſua exercuturus eſt Deus; nimirum poſtquam perfecerit interminationem quam prius Aſſyrio denunciaverat, cap. 10. 26. & 27. ſic*

prio-

priorem illam eversionem Assyriorum monarchiæ tanquam signum proponit hujus longo pòst intervallo eventuræ, ut apud Jirmejam exempla leguntur quamplurima. Istius] *populi mei.* 26 Hoc illud cons.] *conclusio, ut dictum est suprà in versum* 4. Illam terram] *Babyloniam.* Istius gentes] *Babylonias, & parentes imperio Babylonico.* 27 Nam Jehova] *ætiologia ab ineluctabili Dei omnipotentia: quali utitur Persa quidam apud Herodotum in Calliope verbis elegantissimis.*

CAPUT XV.

Propheta Pelischtæù bonam partem Judææ iniquè possidentibus excidium luctuosum denuntiat operâ Regis Chizkijæ: itaque populum Dei confirmat, & instituit Regem.

1 QUO anno mortuus est rex Achaz, fuit [a] oneroſa prophetia hæc.

[a] Heb. *onus.*

2 [a] Ne lætator, tu Palæstina tota, [a] quòd confracta fuerit virga [a] percutientis te: nam [a] e radice serpentis prodit [a] vipera, etiam fructus illius prester volans.

3 Deinceps pascent [a] primogeniti tenuium, & egentes securè cubabunt: cùm [a] enecavero fame radicē tuam & residuũ tuum [a] interfecerit.

4 [a] Ejula porta, exclama civitas, diffluere te Palæstinam totam: nam [a] ab Aquilone [a] ut fumus advenit, [a] neque ullus se subductus est in cœtibus ejus.

5 [a] Quid ergo responsurus est legatis [a] gentis? [a] Jehovam fundasse Tzijonem, ut in eam se recipiant pauperes populi sui.

ANNOTATIO.

1 Quo anno] *id est, cùm Chizkija solus regnare cœpit: nunc demum incipit tempus quartum Prophetiarum Jeschahhjæ, numerum quas Chizkija regnante prophetavit. Quamobrem ut hoc caput cùm precedente jungatur, neque temporum ratio ferre potest, neque argumentum. Sunt autem hujus capitis partes istæ, inscriptio, ver.1. denuntiatio instantis mali in Pelischtæos, tribus versibus; & conclusio ab explicatione causæ, ver.ultimo.* Oneroſa prophet.] *ut suprà 13.1.* 2 Ne lætator] *etsi hæc denuntiatio ad emphasim compellat Pelischtæos, non dubium est tamen quin ad confirmandam regis novi Judæorumq; fiduciam hoc modo fuerit enuntiata. q.d. non est, quod vos, ô Judæi, animum porrò abjiciatis & cedatu potentiæ Pelischtæorum: quin potius bono animo estote: nam hoc ego confidenter Pelischtæis denuntio, non esse cur lætentur amplius de victoria sua, de præda, de oppidis captu, 2.Chronic.28.18.* Quòd confracta] *id est, quòd inde a temporibus Hhuzzijæ liberum vobis fuerit per ignaviam Achazi in Judæam involare, depopulari, occupare, conturbare omnia sine ullo impedimento.* Percutientis te] *id est, Hhuzzijæ, qui Pelischtæos affecit malis gravissimis. 2.Chron.26.6.* E radice serp.] *id est e stirpe Hhuzzijæ, qui vos momordit graviter ut serpens: allegoria.* Vipera] *id est, rex Chizkija, qui vos admorsurus est gravius, imò gravissimis & immedicabilibus malis summa alacritate affecturus: quod sequens gradatio docet. Nam inde a temporibus Chizkijæ Pelischtæos per se tentasse quidquam non meminimus legere.* 3 Primogeniti] *id est, tenuissimi Judæi & summè attenuati attritique calamitatibus, in hoc suo Rege velut pastore conquiescent, & fruentur bono: vide Ijobi 18.13.* Enecavero fame] *id est fame & bello, parentes & liberos, magnos & parvos consumpsero, & cùm turres ipsas custodum, tum civitates munitas evertero: quod factum est opera Chizkijæ 2.Reg.18.8.* Interfecerit] *Chizkija.* 4 Ejula] *explicatio summi illius excidii quod modò attigerat, per prosopopœiam.* Ab Aquilone] *id est, ex Judæa, quæ ratione Pelischtæ ad Aquilonem sita est.* Ut fumus] *id est, tanta celeritate, vi, & acrimonia, ut non magis obsistere Pelischtæi possint Chizkijæ, quàm venienti fumo & omnia rimanti diligentissimè: & quem ignis iræ meæ accensus excitabit & impellet in vos.* Neque ullus] *id est, non mollescent, aut frangentur animi Judæorum Chizkijæ ministrantium in exequendis Dei judiciis, sed procedent cuncti alacerrimè.* 5 Quid ergo] *conclusio, qua propheta Regem novum informat, quid qua fiducia sit Pelischtæorum legatis responsurus.* Gentis] *Pelischtææ.* Jehovam fundasse] *id est, ostendet Rex nihil ad se pertinere quid Pelischtæi obtendant, quid possint, quid ve possideant in Judæa, sed se fretum promissionibus & potentia Dei procuraturum sedulò, ut miseri sui populi sedes recuperentur, & tota Judæa sarta tecta conservetur.*

CAPUT XVI.

Propheta Moabitis gravissimas calamitates luctumq; maximum prænuntiat: æquas conditiones a Deo oblatas ipsis in regno Davidis commemorat: insolentiam illorum exprobrat: ultionem Dei describit, & præfinit tempus illius.

1 [a] ONEROSA prophetia Moabi. Cùm noctu vastata fuerit [a] Hhar-Moabitarum, excisa fuerit; cùm noctu vastata fuerit [a] Kir-Moabitarum, excisa fuerit:

2 [a] Ascendet [a] Bajithum, & [a] Dibonem, [a] Bamothas cum fletu: super [a] Nebunte & super [a] Medeba Moab ejulabit; [a] in omnibus capitibus ejus calvitium *erit*, omnis barba excisa.

3 In compitis ejus accingentur cilicio: super tecta ejus & in plateis ejus quisque ejulabit, descensurus cum fletu suo.

4 Et exclamabit [a] Cheschbon, Elhhaléque; [a] Jahatzum usque audietur vox eorum: propterea expediti Moabi vociferabuntur; [b] vitę suæ tædebit ipsum, *dicendo*:

[b] Heb. *anima sua mala videbitur ipsi.*

5 [a] Animus meus Moabum inclamat, [a] claſuras ejus, [a] Tzohharem usque, *quasi* [a] vitula trima: [a] quoniam [a] per clivum Luchithę cum fletu ascendit, quoniam via, Choronajimorum clamore [d] fragoso [a] boant.

[b] Heb. *cor meum.* [c] He. *vectes ejus.* [d] He. *fractionis, vel fregoris.*

6 Nam aquæ [a] Nimrimorum [a] desolatæ erunt: [a] exaresćet enim fœnum, deficiet tenera herba, viriditas non erit.

[e] Heb. *reliquum eorum.*

7 Idcirco [a] residuum fecerit: at [e] quæcunque recondiderint, [a] in vallem Arabum exportabunt ea.

8 Nam [a] circuibit exclamatio illa terminum Moabi; [a] ad confluentes usque ejulatus ejus, etiam

etiam 'Beer-Elima ejulatus ejus;
9 Quòd 'aquæ Dimonis plenæ sanguine futuræ sint, cùm 'disponam in Dimone additamenta: 'evadentibus verò Moabitis 'leonem, & residuo terræ.
10 'Mittite 'agnum Dominatoris terræ, 'a Petra ad desertum usque; 'ad Montem filiæ Tzijonis.
11 'Alioqui erit *Moab* quemadmodum avis vaga, nidus dimissus: 'erunt & Moabitides ad vada Arnonis.
12 'Ini consilium, fac judicium, dispone 'tanquam noctis, umbram tuam ipso meridie: absconde propulsos, vagantem ne prodito.
13 Commorentur apud te 'propulsi mei; ô Moab, esto latibulum ipsis a conspectu vastatoris: 'nam 'desinet qui premat, deficiet vastator, consumentur calcatores singuli e terra:
14 Et stabilietur 'benignitate solium, cui insideat [b] constanter in tentorio Davidis; 'judex & procurans jus, & promptus ad justitiam.
15 'Verùm audivimus superbiam Moabi, fastuosum esse admodum: *ut* 'fastus ejus & superbia ejus, & excandescentia ejus, non ita fient mendacia ejus.
16 'Idcirco ejulabit Moabita ad Moabitam, unusquisque ejulabit, 'de fundamentis Kir-charesethæ effabimini, 'veruntamen contrita sunt.
17 Quinetiam vites Cheschbonis elanguent, vitis 'Sibmæ; 'Domini gentium 'retundunt lectissimas plantas ejus, 'Jahhzerem usque attingunt, errant per desertum: propagines ejus evelluntur, 'trajiciunt mare.
18 Idcirco defleo fletum Jahhzeris, vitem Sibmæ; irrigo te lachryma mea, ô Cheschbon & Elhhale: quoniam de æstivis fructibus tuis, & de messe tua 'celeusma concidit,
19 Et intercepta est lætitia & exultatio ex arvis, & in vineis non cantatur, non agitatur vociferatio: vinum in lacubus non calcat calcator, 'celeusma facio ut cesset.
20 Idcirco 'viscera mea propter Moabum, tanquam cithara perstrepunt; & interanea mea propter Kir-Cheresum.
21 'Itaq; erit ut perspicuum sit fatigari Moabum in excelso suo, cùm veniens 'ad sanctuarium suum deprecatum, nihil tamen potuerit.
22 Illud est verbum quod locutus fuerat Jehova ad Moabum 'inde ab illo tempore.
23 Nunc verò loquitur Jehova dicendo, 'intra tres annos, ut sunt anni mercenarii, vilis reddetur gloria Moabi cum tota sua multitudine maxima: ita ut residuum sit parvum, minus pusillo, invalidum.

Heb. evasio-nes Moabitarum.

Heb. filiæ Moabi.

Heb. in veritate.

ANNOTATIO.

1 Onerosa propher.] *Vide suprà* 13.1. *Hujus prophetiæ partes præcipuæ sunt tres: prima est propositio calamitatum luctuosissimarum quæ Moabitis erant eventuræ, usque ad versum* 10. *secunda est contestatio exprobrans beneficia a Deo oblata, ingratumque Moabitarum animum, quo denuntiatas calamitates sibi accersiverunt, inde ad versum* 22. *tertia, conclusio circumscribens tempus quo Deus suam illam sententiam erat executurus, duobus versibus ultimis. In hac autem propositione describuntur cladis initia, duabus summis civitatibus per Schalman-eferem excisis, versu* 1. *luctus gravissimus totam regionem pervadens, usque ad versum* 6. *& causæ ex quibus Moabitæ in tantum luctum compellentur: nimirum horriditas regionis totius, versu* 6. *commeatus qui supererat repentina consumptio, versu* 7. *miserabilis incolarum fuga, versu* 8. *& horrenda strages, versu* 9. Hhar] *ut Numer.* 21.28. *metropolis Moabitarum in agro ejusdem nominis.* Kir-Moabitarum] *id est, kir-cheres sive kir-charesethi, ut nominatur infrà ver.* 16. *&* 20. *quod enim vulgò interpretes confundunt cum kiro, cujus fit mentio* 2. *Regum* 16. 9. *planè absurdum est; cùm illud Medorum sit, hoc verò distinctionis causa kir-Moabitarum appelletur, aut kir-cheres, id est solus, qui fortasse ibi colebatur.*
2 Ascendet] *id est, huc illúc circumcursabit incertus, Deos & homines imploraus frustra.* Bajithum] *oppidum ab insigni idololatria dictum κατ' ἐξοχήν, quod alibi dicitur Behhon, Bahhal-Mehhon, & Beth-bahhal-Mehhon Numer.* 32.3. *&* 38. *& Jehoseh.* 13.17. *in finibus Rëubenitarum,* 1. *Chro.* 5.8. Dibonem] *Rëubenitis attributum, Jehosch.* 13.17. Bamothas] *sive Bamoth-bahhalem, id est, excelsa Bahhalis, ut Jehoschu ibidem.* Nebunte] *similiter Rëubenitarum, Numer.* 32.38. Medeba] *Medava Ptolemæo, termino Rëubenitarum, Numer.* 21.30. *& Jehoschu.* 31.16. In omnibus capitibus] *id est, capillum vellent barbamq; præ luctu, quod moris fuisse infidelibus ostendit Mosche Levit.* 19.27. *&* 21.5. *& Deuteron.* 14.1. 4 Cheschbon] *hæc oppida similiter fuerant Rëubenitis attributa, Numer.* 32.37. *& Jehoschu.* 13.17. Jahatzum] *id est, usque ad ultimos fines: locus est insignis clade Sichonis, Numer.* 21.23. *& Merauitarum habitatione, Jehoschu.* 21.36. 5 Animus meus] *prosopopœia emphatica strenuorum Moabitarum, tentantium populares suos profugientes confirmare. quasi dicat, inclamo ex animo & contendo quàm maxima voce possum, ut fugientes revocem: sed frustra.* Clausuras ejus] *id est, munitiones limitaneas, quibus aditus & exitus regionum præcluduntur tanquam vectibus: quamobrem Hhebræi vectes vocant, græci ὀχυρὰς quasi ὀχυρους, Latini clausuras sive clasuras; unde Suidas κλειστουρὰς appellationem sumpsit, & transformavit in Græcam vocem quæ significat clavem termini.* Tzohharem] *de qua Gene.* 19.22. *sensus est, tam magna voce contendo (inquit strenuus Moabita) ut mea vox ipsos Moabitarum terminos & lacum Asphaltitem prætervolans Judæam quoque personet, quæ terminatur Tzohhare.* Vitula trima] *comparatio elegans ad explicandam vim maximam contentionemque vocis. quasi dicat, non clamo, sed boo ac velut intono, ut Moabitarum popularium meorum luctum frangam, & animos confirmem: nam certum est juvencam insuetam jugo, minimè effœtam, ac proinde feraciorem, graviores boatus & valentiores edere; cujusmodi ferè est triennis.* Quoniam] *ætiologia contentionis inclamando, quæ modò dicta est: planè (inquit) mihi summa vi boandum est; cùm hîc omnia summo luctu personent; proinde vix nisi adhibito clamore summo, ac ne vix quidem exaudiri possim.* Per clivum] *id est, montes & valles ejulatibus ipsorum reboant, ab uno termino ad alterum: nam ascensus Luchith Judæam spectabat, descensu verò Choronajimorum (ut nominatur Jirmejæ* 48.5.) *in altera parte ex adverso erat.* Boant] *hîc Propheta verbo fictio utitur & παχορρώνυμῳ, ad repræsentandam inconditam tumultuantium vocem.* 6 Nimrimorum] *rivorum confluentium ad Nimram sive Beth-Nimram in Gaditarum agro, Numer.* 32.3. & 36. *Hi autem propterea hîc nominantur, quòd vallem Moabitarum rigant, ubi sita est Nimra attri-*

buta Gaditis, Jehoschuahh. 13. 27. Desolatæ erunt] *id est, exhaurientur, arescent.* Exarescit enim] *id est, ipsa convallis, ut ut sit irrigua, tota erit sterilis: quod elegantissima gradatione describit Propheta.* 7 Residuum fecerit] *concessio ironica, quasi dicat Propheta, comportent illis commeatum arbitratu suo, & de cibario sibi prospiciant per me licet: non efficient tamen hiæc iudicia Dei.* In vallem] *id est, invadentes agrum & occupantes Assyrii, omnia promptuaria vestra exhaurient, & ad finitimos Arabas Assyrio regi fœderatos spolia asservanda devehent: nam propter hoc officium aliaq; hujusmodi immunes fuisse Arabas ante meminimus ex Herodoto lib. 3.* Vallem] *autem idcirco nominat, quia ex Moabitarum agro in Arabiam deserta ibatur per descensum Choronaimorum, in montibus quos Ptolemæus vocat Alsadamos.* 8 Circuibit] *id est, pervadet agrum totum in oras usque extimas.* Ad confluentes] *fluminis Arnonis, quibus definitur terminus Moabitarum, Numer. 21. 15. Hanc vocem, quam alii propriam faciunt, appellativè accipimus.* Beer-Elima] *id est, puteum potentum, a principibus Israelitarum effossum: sic appellatur locus de quo Numer. 21. 16. & sequentibus, communi Moabitarum appellatione, qui principes, Elim, id est potentes, vocant, ut Exodi 15. 15.* 9 Aquæ Dimonis] *hi verbis alludit Jeschahhja ad historiam illam quæ legitur 2. Reg. 3. quasi dicat, quemadmodum temporibus Jehoschaphati rivus ille, qui a via Edomæa influere tum primùm cœpit in agrum Moabitarum, non tantùm sanguinis specie rubuit, quæ Moabitæ decepti sunt; verùm etiam ipsorum sanguine auctus est; ita quoque deinceps fluctibus suis & eo amplius.* Videtur enim Dimon nomen esse illius rivi, de quo ternis castris bibendum dederat Deus in illa expeditione, impositum ex eo quòd totus rivus eodem die sanguine Moabitarum infectus est, & sanguineus Moabitis visus. Est enim Dimon, si interpretemur, sanguineus: quo spectat allusio in verbis Prophetæ, quam Latinis verbis assequi non possumus. Disponam] *id est, pergam sanguinem Moabitarum fundere, & amplius fundam: nam utrumque hoc designant Hhebræi, addendi sive pergendi verbo.* Evadentibus] *id est, faciam ut Moabitarum quicunque fugerint extra terminos suos, aut in iis remanserint, sint unguibus dentibusq; ferarum expositi: ut de Israelitis dicitur 2. Reg. 17. 25.* Leonem] *id est, fera animantia, synecdochicè.* 10 Mittite agnum] *altera pars prophetiæ, ut diximus in vers. 1. qua propheta compellatur Moabitas exponens primùm leges & conditiones quibus Moabitarum reliquiæ a Davide fuerant conservatæ, & in fidem clientelamq; receptæ, ut verbo uno attingitur, 2. Schem. 8. 2. deinde indignitatem ipsorum superbiam exprobrat, vers. 15. ac postremo sententiam dicit severissimam probata justitia Dei, usq; ad versum 22. Sunt autem hæ leges trium generum: prima, de præstando tributo imperato, hoc versu; secunda, de officiis omnibus regi populoq; Dei præstandis, versu 12. & 13. tertia, de fide in promissiones Dei, & reciproca Dei regiq; in ipsos beneficentia, usque ad versum 15.* Agnum] *id est, agniorum numerum imperatum, sylleptice; qui primùm Davidi & Schelomoni pensitatus est, deinde lacerato regno cessit Israelitis, ut apparet ex 2. Reg. 1. 1. & 3. 4. quamobrem hoc loco nominatur agnus dominatoris terræ, id est, regis Judææ, qui ex jure & autoritate Dei supremus erat illorum Dominus.* A petra] *id est, universi mittite, ex omnibus finibus vestris, qui a meridie agro Edomæorum, a septentrione desertis Jardenis terminantur. Fuit enim Petra sive Jokteel Edomæorum metropolis, 2. Reg. 14. 7.* Ad montem] *Jerusalaimam ad Regem.* 11 Alioqui] *nisi pareant Moabitæ dominatui Davidis, fugabuntur, deportabuntur, & funesta omnia patientur.* Erunt Moabit.] *id est, extra suos terminos deportabuntur.* 12 Ini consilium] *id est, vade ne amplius Israelitis & populo Dei afflictis desis; sed consilio & modis quibuscunque poteris adjuves, & desistas ab antiqua inhumanitate tuâ, ut Deut. 23. 4. nominatim reprehenditur.* Tanquam noctis] *id est, esto illis securum perfugium, & jucundum refrigerium a meridiano æstu.* 13 Populi mei] *id est, e populo meo.* Nam] *rursus totum exponens promissiones Dei accipiendas fide; quarum partes sunt hæ, liberatio a malo, hoc versu; & præstatio omnis boni in regno Davidis per Christum, sequenti versu.* Desinet] *id est, cessabit hostis afflictionem populi mei.* 14 Benignitate] *qua Deus prosequitur domum Davidis in Christo.* Judex] *cum Christi typus, tum Christus absolutissima exprorum veritas.* 15 Verùm] *secunda pars contestationis, ut diximus in versum 10.* Fastus ejus] *id est, utcunque turgeat, nihilominus planè de mendace jactatione sua decidet.* 16 Idcirco] *tertia pars contestationis, sententiæ dictio.* De fundamentis] *quæ sola ex omnibus Moabitarum oppidis vetustis erant, nec fuerant eversa, trium regum expeditione, 2 Regum 3.* Verùm tamen] *paralepsis in pathetico sermone frequens: cognatamus (inquiunt Moabitæ) tam bene hoc tempore constitutum esse Kir nostrum atque olim fuerit, cùm a tribus regibus oppugnaretur: sed mendax fuit fiducia nostra: nam & oppidum corruit, hoc versu; & totus ager exhaustus est: quod per prosopopœiam lugentium deinceps proponitur, usque ad versum vicesimum primum.* 17 Sibmæ] *Reubenitis attributæ, Numer. 32. 38.* Domini gentium] *id est, gentes exteræ imperium occupantes.* Retundunt] *id est, identidem calcant & atterunt.* Jahhzerem] *oppidum Maraitis assignatum ex tribu Gadi, Jehoschu. 21. 39.* Trajiciunt mare] *id est, selectæ in alias regiones deportantur. Hac autem specie vinearum synecdochicè comprehenduntur omnia facultatum & possessionum genera, quia vitibus maximè præstabat Moabi regio.* 18 Celeusma] *id est, vox clamantium, & agitantium hilaria ex messe & fructibus percepta.* 19 Celeusma fac. &c.] *id est, non possum ferre luctum potius quam lætitiam impero.* 20 Viscera mea] *id est, ego ex intimis visceribus meis conturbatus, ut cithara verberata & pulsata, sonitum luctus mei ad populares meos effero.* 21 Itaque erit] *id est, desolatio Moabitarum omnibus exposita erit, non tantùm de hominibus, sed etiam de diis suis desperantium.* Ad sanctuarium] *id est, templum idolorum suorum.* 22 Illud est verbum] *conclusio continens primùm definitionem temporis ex quo facta est cum Moabitis contestatio, qua præcesserit inde a versu 10. deinde illius temporis intra quod Deus judicium antè denuntiatum efficturus est, sequente versu.* Inde abillo tem.] *ex quo Moabitæ venerant in potestatem Davidis. 2. Schem. 8.* 23 Intra tres annos] *ab hac prophetia, quam principio regni Chizkijæ denuntiatam esse judicamus ex mitio præcedentis capitis: nam quod alii tres hosce annos putant incipere ex quo Samaria cœpit obsideri, id est, ex anno quarto Chizkijæ, præter morem scripturarum est. Persellit autem eos, quòd existimabant Schalmanesercem tum demum in Moabitas involasse, cùm Samariam expugnasset: nos autem vobis in hac sententia sumus agrum Moab tantùm abillo occupatum esse cùm ad oppugnandam Samariam veniret, ne quid a tergo relinqueret quod sibi damno sum esset*

aut

aut copiis suis. Ut sunt anni mercenarii] *id est, præcisè ad illud tempus quod præfixit Deus, cui neque addetur neque diminuetur quicquam: sic infrà 21.16.*

CAPUT XVII.

Propheta Syriæ & Israëlitici exitium denuntians gravissimum, officium ipsorum exponit in perpessionibus, obstinationem narrat, & propterea omnia ipsorum bona Assyriis adjudicat ex autoritate Dei, ipsos verò excidio & infinitis calamitatibus.

1 PROPHETIA [a] onerosa [b] Damasci. Ecce Damascus amovebitur [b] ne sit civitas; eritque [c] acervus ruinæ.

2 Derelictæ [d] civitates Hharohheris; progregibus erunt, ubi recubantes nemo [e] exterreat:

3 Desinet enim munitio ab Ephrajimo, & regnum a Damasco, ac residua Syria: [f] sicut gloria [g] Israëlitarum erunt, dictum Jehovæ exercituum.

4 [h] Erit autem tempore illo; *quo* attenuabitur gloria Jahhakobi, & pingue carnis ejus emaciabitur,

5 [i] Erit inquam, perinde ac si colligeret [k] messor segetem, & brachium ejus spicas demeteret: deniq; erit ut qui legit spicas [l] in convalle Rephaimorum.

6 Tantùm relinquetur in eo racematio, ut cùm [m] stringitur olea, duæ trésve baccæ in vertice sunmi rami: quatuor *aut* quinque in ramis ipsius fructiferæ, dictum Jehovæ Dei Israëlis.

7 [n] Tempore illo oportet respicere hominem ad opificem suum, & oculos ejus ad sanctum Israëlis spectare.

8 Non autem respicere ad ista altaria, ad opus manuum ipsius; & quod fecerunt digiti ipsius, non spectare, aut lucos, aut subdiales statuas.

9 [o] Sed [p] tempore illo erunt civitates [q] robustæ ejus similes [r] derelicto virgulto summoq; ramo, quas dereliquerint *Assyrii*, [s] propter filios Israëlis: denique erit desolatio:

10 [t] Quia oblita es Dei [u] salutis tuæ, & rupis munitionis tuæ non es recordata: idcirco [x] *ut ut* plantaveris plantas [y] amœnissimas, etiam palmite [z] extraneo conseveris ipsum;

11 Quo die plantasti curaveris ut adolescat, etiam mane ipso feceris ut semen tuum efflorescat: [aa] acervus messis erit [bb] die [cc] ægritudinis & doloris mortiferi.

[a] Heb. *onus ut supr. 13.1.*
[b] Heb. *a civitate.*
[c] Heb. *filiorum Israëlis.*
[d] Heb. *vir missi.*
[e] Heb. *strictura olea.*
[f] Heb. *roboris ejus ut derelictio virgulti.*
[g] Heb. *amœnorum* fructuum.
[h] Heb. *extranei.*
[i] Heb. *agræ plagæ.*

ANNOTATIO.

1 Prophetia] *Etsi Propheta hoc capite non Damascenis tantùm, sed Israëlitis etiam (quibuscum fœdere junctis erant) Dei judicium denuntiat; non dubium est tamen quin ad Damascenos plurimum pertineat: quia Prophetæ consilium fuit Damasci ruinam per comparationem Israëlis confirmare: quasi dicat, non esse cur Damascenis meliora sperent, cùm ne suis quidem Israëlitis amplius sit parciturus Deus. Continentur itaq; hoc capite primùm propositio summa eventuri judicii in utrosq; tribus versibus: deinde enarratio illius judicii, tribus sequent. postea confirmatio a peccatis illorum, tribus aliis; denique conclusio summatim superiora complectens, duobus ultimis. Quod autem ad tempus attinet quo hæc prophetia completa est, non obscurum est ex verbis Prophetæ, versu 4. nam Israëlitæ priores expugnati sunt, 2. Reg. 17. deinde verò Syri (qui consilia cum Israëlitis rebellantibus communicaverant) eadem opera cum illis deportati; quod per synecdochen ex 2. Reg. 17. intelligendum est. Capta quidem fuerat Damascus a Tiglath-Pilesere ante annos aliquot, & Syria occupata, 2. Reg. 16. 9. sed tum demum diruta est per Schalman-Eserem, & incolæ deportatim Kirũ, cùm Israëlis regnum eversum est: quod sexto fermè quintóve anno post hanc prophetiam accidit.* Damasci] *& Israëlis sylleptice. sed nominatim Damasci prophetia appellatur tum propter eam causam quàm suprà attigimus; tum quia Damasci ruina posteriori fuit, ac proinde priorem complectitur.* Acervus ruinæ] *id est, rudatum.*

2 Civitates Hharohh.] *id est, totus tractus trans Jardenem (qui suis incolis Reubenitis, Gaditis, & Manasshitis per Tiglath-Pilesserem exhaustus est, 2. Reg. 15.29. & 1. Chron. 5.26. propter defectiones quidem Damasci & Israëlis conturbatur, commeantibus & remeantibus Assyriorum copiis, adeò ut miseris incolis non sit integrum in agro suo pascere; sed adveniens Schalman-Asar sibi consulet de spendio vestro, ne amplius copiæ transmittendæ sint, nam munitiones evertet & rebelles deprortabit. Sic fiet ut regio trans Jardenem (quæ intermedia est) liberata milite liberè depascatur, ut est alioqui pascuosissima, Numer. 32.* Exterreat] *ut nunc exterretur frequente milite.* 3 Sicut gloria] *id est, ut regnum & munitiones Israëlitu, denique omnia de quibus gloriantur eripientur ipsis, idem quoque Damasco accidet.*

4 Erit autem] *ἐγγαστρίως propositionis (ut suprà diximus) per similitudines evidentissimas.* 5 Erit inquam] *id est, accuratissimè Israëlitas & Syros metet ac colliget Assyrius, quos deportet in regionem suam.* In convalle] *prope Jerusschalaim, Jehosch. 15.8. nam similitudine populari Propheta utitur.*

9 Racematio] *id est, perexiguus incolarum numerus; quem tamen ipsum deportavit postea Esar-chaddon, ut jam antè observavimus in caput 9.* 7 Tempore illo] *confirmatio denuntiati istius judicii ab obduratione populorum quibus interminatur Deus.* 9 Sed tempore illo] *nimirum cùm adventante hoste non respicient ad Deum, sed potius ad idola sua, quæ tum Syris & Israëlitis communia erant.* Derelicto virgulto] *id est, reliquiæ Syrorum & Israëlitarum erunt abjectissimæ; ut cùm putato ligno tenuia virgulta cremiaq; brevissima omittuntur a lignatoribus.* Propter filios] *his verbis utitur Propheta, respiciens ad consilium Dei, qui totum Israëlem noluerat Assyrio tradere, sed partem conservaverat, ut tempus ipsis ad respiscendum concederet.* 10 Quia] *conclusio per apostrophen ad Israëlitas, quibus suum peccatum exprobratur, & pœna indicitur.* Salutis tuæ] *id est, qui te semper atque adeò a recente illo periculo cujus modò memini, servavit integram atque confirmavit.* Ut ut plantaveris] *id est, regionem tuam colueris & studiosissimè confirmaveris, ut certum ex ea fructum percipias.* Extraneo] *id est, exquisitissimo; ut exotica serè non nisi pretiosa afferuntur.* 11 Acervus messis] *id est, quicquid, quocunque studio, & quantacunque copia præparaveris, adventu Assyriorum momento uno consumetur; tanquam si numerosa castra nanciscerentur parvulum acervum tritici, unde tolerarent vitam.* Die ægritudinis] *id est, obsidionis, vastationis, & ruinæ tuæ per Assyrium.*

CAPUT XVIII.

Prophetæ gentium quæ Sancheribo operam daturæ erant in obsidione Jeruschalaimorum, excidium prædicit, similiterq; Æthiopum: & studium Dei erga Judæos explicans, maximam hostium cladem figurat, gratiarum ipsi a populo agendarum argumentum.

1 'Væ 'multitudini populorū amplorum, *qui* sicut perstrepere solent maria, perstrepunt; & tumultuantibus nationibus, *quæ* tumultuatione qualis est aquarum validarum tumultuantur;

2 *Multitudini* nationum secundum tumultuationem aquarum multarum tumultuantium; nam 'increpabit ipsam ita ut fugiat [a] quàm longissimè: & agitabitur 'ut gluma montium coram vento, & ut rota coram turbine.

3 Tempore vespertino, 'ecce terror; cùm nondum *illuxerit* manè 'nemo aderit. 'Hæc *est* pars proculcantium nos, & sors diripientium nos.

4 'Vę terræ [b] 'umbrosæ oris, 'quę *est* 'secundum flumina Æthiopiæ:

5 'Mittenti 'per mare legatos, & 'instrumentis scirpeis per superficiem aquarum, *dicendo*: 'ite nuntii 'leves ad gentem 'distractam & 'depilatam, ad populum 'formidabilem ex eo loco atque ulterius: gentem 'omnibus [d] delineantem & conculcantem, 'inquientes 'flumina spernere terram ejus.

6 'Omnes incolæ orbis habitabilis, & habitatores terræ: 'cùm attollam vexillum montium, videbitis; & cùm clangam tuba, audietis.

7 Nam ita ait Jehova ad me, 'quiesco, sed 'intueor in locum meum: 'ut æstum serenum super olus, ut densum torem in æstu messis, *bum esse*.

8 'Nam ante messem cùm perfecta gemma & omphacio educto exsiliit flos; ut exscindit flagella suis falcibus, & 'sarmenta amovet amputatque *vimitor*.

9 'Ita derelinquentur 'pariter volucribus montium & bestiis terræ; 'ut æstatem transigant cum hoc volucres, & omnes bestiæ terræ cum hoc hyement.

10 Tempore illo 'adducetur munus Jehovę exercituum *de* populo distracto & depilato, de populo inquam formidabili ex eo loco atque ulterius; gente omnibus delineante & conculcante, cujus spreverant flumina terram ad locum nominis Jehovę exercituum, *ad* montem Tsjonis.

[a] Heb. *ultra longinquum & persecutionem patietur.*

[b] Heb. *umbræ alarum.*

[c] Heb. *a transitu.*

[d] Heb. *lineæ lineæ & conculcationis: sic versu 10.*

ANNOTATIO.

1 Væ] *Etsi huic capiti nulla apposita est inscriptio, tamen non dubitamus quin de Assyriis & Æthiopibus sit accipiendum; cùm ita planè postulet gentium factorum, judiciorúmque descriptio, quæ prophetæ titur. Sunt itaque hujus capitis partes præcipuæ tres: prima est prophetia contra populos Sancheribo militantes, tribus vers. secunda prophetia contra Æthiopas; quam certo consilio Deus per anticipationem inseri hoc loco voluit, ne fortè Judæi cogitarent fore ut per illum ab Assyrio liberarentur, duobus ver. tertia est narratio, quâ Deus sibi unicè vendicat liberationem populi sui, ultionémque de hostibus, & sibi accepta hæc ferri postulat, inde ad finem usque.* Multitudini] *id est, multis illis populis qui in Assyriorum castra convenerant, ut Sancheribo militarent, cum bellico apparatu maximo: quod Propheta figurat eadem similitudine quam adhibuerat supra 8.7.* 2 Increpabit] *id est, cohibebit subitò, ut verbo cohibet mare, quod increpatione scriptura designare solet: ut Psal. 106.9.* Ut gluma] *vide Psal. 83.14.* 3 Ecce terror] *missio v. angelo Jehovæ, 2. Regum 19.35. & 2. Chron. 32.21. & infrà 37.* Nemo aderit] *cæsis centum octoginta quinque millibus, & aliis fuga dilapsis, ibidem.* Hæc est pars] *epiphonema ad populum Dei.* 4 Væ terræ] *altera pars, prophetiæ in Æthiopas, ut diximus in versu 1.* Umbrosæ oris] *id est, cujus oræ montibus maximis & opacissimis circumclusæ sunt, quales undique ad mare rubrum esse testatur Strabo libro Geographicorum ultimo.* Secundum flumina] *i. Æthiopiæ sub Ægypto, quæ duobus fluminibus maximis alluitur, & profundit Nilum: vide Strabonem lib. 17. & Plin. nat. hist. lib. 5. ca. 9. Æthiopiam autem sub Ægypto in scripturis quoties nominamus, Meroën quoque intelligimus ubi regnabat Candace, prout ab Elephantina & Syene incipere docet Herodotus in Euterpe: quamvis alioqui Geographi inter Ægyptum & Æthiopiam seorsim Meroën collocent.* 5 Mittenti] *nimirum regi Tirhakæ, qui absente Sancheribo indixit bellum Assyriæ per legatos, & acie instructa tentavit invadere, 2. Reg. 19.9.* Per mare] *rubrum videlicet, sinumq; Arabicum, & Persicum.* Instrumentis scirpeis] *id est, naviculis e scirpo, junco, aut papyro contextis; qualibus Ægyptii, Æthiopesq; propter Catadupos, Cataractas, & periculosa vada utebantur, tum quod leviores essent, tum quòd adversis fluctibus scopulisq; (quibus Nilus abundat) cederent, ac non dissilirent aut frangerentur sicut lignum: vide Plinium lib. 6. capite 22.* Ite] *verba regis Tirhakæ legationem mittentis in Assyriam ut eam bello lacesseret, quibus exponit singulas causas consilii & instituti sui.* Leves] *id est, legationem vestram obite quàm velocissimè, ut repentè involem imparata regione, & absente rege.* Distractam] *dispersam hùc illùc, & multis locis occupatam.* Depilatam] *id est, exhaustam suo milite.* Formidabilem] *quæ omnibus nationibus terrori est ob, & trans regionem suam.* Omnibus delineant.] *id est, quæ omnibus aliis jus dare arrogat, imperare illis arbitratu suo & pedibus illas iniquissimè terere.* Inquientes] *summa legationis, Æthiopem nihil morari neque curare minas Assyrii, & quàm parvi faciat omnes illius vires re ipsa ostensurum esse.* Flumina] *id est, Æthiopas accolas fluminum, de quibus superiore versu.* 6 Omnes incolę] *tertia pars, prophetica narratio, qua Deus primùm revocat omnes ab manibus istis judiciis, ut solum opus ipsius exspectent, hoc versu: deinde sibi asserit defensionem, securitatémque populi sui, & adversariorum excidium, tribus sequent. ac postremò gratias sibi agendas prænuntiat, versu ultimo.* Cùm attollam] *id est, cùm bellum Assyriis suo tempore inferam: humanitus dictum synecdochicè: nam signum prorè signata de more ponitur.* 7 Quiesco] *id est, in præsentia supersedeo ab efficiendo judicio, tanquam otiosus spectator.* Intueor] *id est, populo meo & sedi meæ prospicio tamen.* Ut æstum] *id est, animadverto Assyrium hunc planè adversum esse populo & sedi meæ; atqui ita damnosum ut torrens æstus oleribus, aut densæ nubes irroranțes messem, cùm æstus tempestivus esset.* 8 Nam] *expositio promissionis quo modo usus est Deus, se intueri in sedem suam, per simil. tudinem vinitoris luxuriantia vitis flagella cæcun-*

tu, ut commodiùs maturetur vitis, & pascatur alimento suo. sunt autem hujus similitudinis membra avertendo, quorum prius, supplet ea quæ desiderantur in posteriore, ut contrà posterius ea quæ priori desunt. Sarmenta] *quæ relinquit humi; non autem curat ut vitem, ex sequente versu.* 9 Ita] *nimirum exciso Assyrii & amoto per angelum Dei, 2. Regum 19. 35.* Pariter] *æquè ac Æthiops, de quo versu 4. & 5.* Ut æstatem] *id est, ut annum integrum pascantur illis præ occisorum copia.* 10 Adducetur] *id est, munera de spoliis Assyriorum, qui tam magnifici fuerunt, magnifica offerentur Deo. ut factum olim fuisse post insignes victorias legimus, Numer. 31. & 2. Schem. 8. 11.*

CAPUT XIX.

Deus per Prophetam civiles motus & tyrannidem paulò post Ægyptios oppressuram denuntiat: Regem & consiliarios compellat ac ludificatur: graviora etiam in futurum prædicit, donec Ægyptus edometur; ac postremò vocationem illorum, omniumq; aliarum gentium proponit ad communionem cum Deo & Ecclesia ipsius in regno Christi.

1 PROPHETIA [a] oneros Ægypti. Ecce Jehova [b] insidens densæ nubi levi, invasurus est Ægyptum, [c] adeò ut commoveantur idola Ægyptia conspectu ejus, & cor Ægyptiorum colliquescat in medio ipsorum.

2 [d] Nam commiscebo, *inquit*, [e] Ægyptios inter se, ut pugnent quisque contra fratrem suum, & quisq; contra amicum suum; civitas contra civitatem, regnum contra regnum.

3 Et [f] exhausto spiritu Ægypti in medio ipsius, ubi [g] consilium ejus absorpsero; consulent [h] sua idola, & præstigiatores, pythonesque, & ariolos:

4 [i] Et concludam Ægyptios in manum [k] dominorum [l] durè dominantium; donec [m] Rex rigidus dominetur in eos, dictum Domini Jehovæ exercituum.

5 [n] Nam deperdent aquas [o] ne influant in mare, adeò ut [p] fluvius siccetur & arescat:

6 [q] Et retrò abjicientes flumina, exhaurient & siccabunt rivos [r] ductos aggeribus: [s] arundo & alga languebunt:

7 [t] Papyri juxta rivos, in [u] ora rivorum: & omnis sementis rivorum [x] arescet, depelletur nec erit amplius:

8 [y] Et mœrebunt [z] piscatores, lugebuntque omnes qui projiciunt in rivos hamum: & qui expandunt [aa] retejaculum in superficie aquarum, languebunt:

9 Et [bb] erubescent opifices [cc] lineorum, generosorumq; & textores [dd] alborum *operum*.

10 [ee] Denique erunt [ff] propositis ipsius contriti; [gg] omnes faciētes [hh] excipulū, stagnaq; [ii] voluptaria.

11 [kk] Enimverò stulti sunt Principes [ll] Tzohhanis; sapientum & consiliariorum Parhhonis, consilium obbrutescet: [mm] quomodo dicetis [nn] Parhhoni, filius sapientum sum, filius [oo] regum [pp] antiquissimorum.

12 Ubi sunt [qq] illi [rr] ubinam sapientes tui [ss] qui indicent jam tibi [tt] cognoscant igitur quid consilii ceperit Jehova exercituum contra Ægyptum.

13 [uu] Stultè agent [xx] Principes Tzohhanis, decipientur Principes [yy] Nophi: seducent Ægyptum [zz] *usque ad* [aaa] extremitatem tribuum illius.

14 [bbb] Jehova miscente in medio ejus spiritum [ccc] perturbatissimum; [ddd] facient ut erret Ægyptus in omni opere suo, sicut oberrat ebrius in vomitu suo:

15 [eee] Neque existet in Ægypto opus; *nihil* quod faciat [fff] caput aut cauda, ramus aut juncus.

16 Tempore illo erit Ægyptus similis mulieribus: trepidabit enim & pavebit propter agitationem manus Jehovæ exercituum, quam agitabit contra ipsam.

17 [ggg] Eritq; terra Jehudæ Ægypto titubationi; quicunq; mentionem fecerit ejus apud se, pavebit: propter consilium Jehovæ exercituum, quod capturus est contra eam.

18 [hhh] Tempore illo erunt [iii] quinque civitates in terra Ægypti loquentes [kkk] sermone Cenahhanæo, & juratæ Jehovæ exercituum: [lll] civitas destructionis dicetur unaquæque.

19 Tempore illo [mmm] erit Jehovæ altare in media terra Ægypti, & [nnn] statua juxta terminum ejus Jehovæ:

20 [ooo] Eritque in signum & testimonium de Jehova exercituum in terra Ægypti; cùm inclamant Jehovam propter oppressores, immittere eis servatorem & magnatem qui eripiat eos.

21 Ita innotescet Jehova Ægyptiis, agnoscentque Ægyptii Jehovam tempore illo: & colent sacrificio & munere, & voventes votum Jehovæ pendent.

22 [ppp] Si plaga afficiet Jehova Ægyptum, [qqq] plagis afficit & sanat: cùm conversi fuerunt usque ad Jehovam, & exoratus fuerit eis, sanabit eos.

23 Tempore illo erit [rrr] agger [sss] ex Ægypto in Assyriam, qua commeent Assyrii in Ægyptum, & Ægyptii in Assyriam: ut colant Ægyptii cum Assyriis.

24 Tempore illo erit [ttt] Jisraëlitarum gens tertia Ægyptiæ & Assyriæ: [uuu] *denique* benedictio in medio *populo* terræ.

25 Cui benedicturus est Jehova exercituum, dicendo: benedictus populus meus Ægyptius, & opus manuum mearum Assyrius, & possessio mea Jisraëliticus.

[a] Heb. *onus*: ut *supr.* 13. 1.

[b] Heb. *Ægyptios cum Ægyptiis.*

[c] Heb. *durus cujusque.*

[d] Heb. *a mari.*

[e] Heb. *defossiones, id est, quas possident aggeres*; chomata Ulpiano vocat.

[f] Heb. *ora.*

[g] Heb. *Lino-rum.*

[h] Heb. *desiderii.*

[i] Heb. *antiquarii.*

[k] Heb. *angulum*: ut *Judic.* 20. 2.

[l] Heb. *perversitatum.*

[m] Heb. *labios* ut *Gen.* 11. 1.

[n] Heb. *plagæ afficiendo & sanando.*

[o] Heb. *Jisraël.*

ANNOTATIO.

1 Prophetia] *Hujus capitis, quo Propheta populum Dei consolatur a judiciis ipsius contra Ægyptios & vocatione gentium ad regnum Christi, duæ sunt partes summæ: prior est judiciorum, usque ad versum 18. posterior promissionum, ad finem usque. Judiciorum autem descriptio tribus membris constat: primum est de civilibus motibus quibus paulò post quassanda erat Ægyptus, usque ad versum 11. secundum reprehensionem sarcasticam continet totius administrationis, duobus ver. tertium denuntiationem graviorum adhuc judiciorum Dei in posterum, donec se ad Deum converterint, inde ad versum 18.* Ecce Jehova] *particula demonstrandi emphasim habet, qua Propheta res paulò post futuras, velut præsentes, digito commonstrat: regnabat enim hoc tempore in Ægypto Sethon sacerdos Vulcani vir stolidus, ut refert Herodotus in Euterpe: quo mortuo sequentia omnia, prout a Propheta fuerant denuntiata, evenerunt. Continet autem hic versus prolep-*

sin, id est, propositionem summam totius hujus prophetiæ. Insidens] *synecdoche anthropopathica, quasi Deus quam velocissimè in nubibus accurreret, ut Psal. 18. 10. & sequent. Hoc autem nominatim Ægypto denunciat Propheta, quia illi nubes hujusmodi habebant pro inauspicatissimis; cùm Ægyptius nubibus minimè infesta sit.* Adeò ut commoveantur] *finis judiciorum Dei, pertinens ad secundam partem capitis; nimirum ut idola omnia & homines Deo cedant; illa planè labefactata; hi verò dejecti animi, ut ad Deum vivum convertantur.* 2 Nam commiscebo] *id est, civiles motus & gravissimos excitabo; quod factum est, cùm Sethone mortuo duodecim reguli tyrannidem in Ægypto occuparunt, magnifica opera confecerunt miserum populum opprimendo, Psammetichum unum de suo numero expulerunt, & ab eo postea vicissim expulsi sunt, donec solus regnum obtineret, quo tyrannicè abusus est, ut multis narrant Herodotus & Diodorus Siculus.* 3 Exhausto spiritu] *id est, Ægypto veluti exanimata tantis civilibus bellis: hyperbole ex comparatione humani corporis.* Consilium ejus] *id est, ita exagitavere, ut nesciant quò se vertant, aut quid consilii capiant.* Sua idola] *id est, dæmonia quæ ipsis responsum dabant, maximè verò idolum Latonæ, in oppido quod vocatur Butum contra ostium Nili Sebennyticum, de quo Herodotus ibidem: ubi etiam exponit varias istorum regulorum consultationes.* 4 Et concludam] *id est, constrictos tenebo Ægyptios & obsessos bellis civilibus, regulorumque suorum tyrannide, ut illi suos pisces in vivariis tenent: elegantissima descriptio tyrannidis.* Dominorum] *nimirum duodecim tyrannorum, qui Sethoni successerunt.* Rex rigidus] *Psammetichus, qui tandem solus obtinuit tyrannidem.* 5 Nam deperdent] *id est, omnia opera naturæ miseri sui populi operâ oppugnabunt, & aquas Nili avertent vel ad siccitatem usque, ut stagnum Mœrios cum suis Pyramidibus & Labyrintho perficiant, adducti sola libidine animi sui: vide Herodotum ibidem.* Fluvius] *Nilus, divortio facto in stagnum Mœrios.* 6 Et retrò abjicientes] *id est, non curantes publicam utilitatem, quam Ægyptus tota percipit ex derivato Nilo; sed veluti a tergo ponentes, ut indulgeant suis voluptatibus.* Arundo] *palustres herbæ & frutices in ripa Nili nascentes: synecdoche. Hu autem verbis & tribus versibus sequentibus exponuntur damna per ventura ad Ægyptios ex derivatione Nili in stagnum Mœrios, & alia voluptaria.* 7 Papyri] *hanc vocem plerique pro virentibus rebus accipiunt ex inepta accommodatione loci alterius: sed nos tum notatione & forma vocis, tum antitheto in altera parte hujus ver. posito adducimur, ut interpretemur βύβλος sive papyrum. Nam vocis etymon & forma accedit ad alterum nomen, quo significatur cutis; quia papyrus Nili in multas cutes sive coria & plagas (ut artifices vocant) dissecabatur arte: vox verò antitheta ostendit hoc loco agi de rebus instrumentis quas producit Nilus, cujusmodi esse papyrum (ut carentem semine) testatur Plinius lib. 13. naturalis historiæ, cap. 11. Accedit huc, quod papyrus una fuit ex præcipuis opibus Ægypti; quarum detrimenta commemorantem Prophetam non est credibile papyri oblitum fuisse, qui algam & juncum nominaverit.* Arescit] *gradatio elegantissima, qua ex ordine ostenditur ut perrecturum sit judicium Dei in Ægyptiorum damna.* 8 Et mœrebunt] *exhaustis videlicet rivis, vivariis, & piscinis suis.* Piscatores] *summi opifices Ægypti, & apprimè necessariam artem exercentes; quia Ægyptus plurimùm piscibus vescebatur superstitiosè a multis carnibus abstinens, & quia noxia animalia quibus abundat Nilus venabantur: ut docent historici.* Retejaculum] *sic verumus ex Plauto illud retis genus quod Herodotus lib. 2. vocat ἀμφίβληστρον. Est enim retejaculum accipiendum non pro illis permagnis plagis quibus utuntur piscatores multi, neque pro funda aut cuorriculo, sed pro minoribus illis plagis, quas piscator in superficiem aquarum projiciens revolvit & retrahit ad se peridromo aut reste, piscibus involutis: hoc enim genus esse ex eo demonstrat Herodotus, quòd eos qui in paludibus habitant singulos narrat sua habere retia, quæ per diem adhibeant piscibus capiendis, per noctem verò circumdandis cubilibus adversus culices conopæorum loco: atque ex hac usu probabile est hæc retia apud Hhebræos nomen sortita esse, ab atrore culicum per noctem retibus istu insidentium.* 9 Erubescent] *id est, inopia materiæ, quam inopiam isti efficerent derivato Nilo, sua expectatione delusi omnes artifices cessabunt ab istis suis opificiis, quorum mercibus olim Ægyptus commendabatur, teste Plinio lib. 18. cap. 1.* Alborum] *ex lino, byssо, xylino, aliisque rebus pretiosis quas profert Ægyptus, ut Esthræ 1. 6.* 10 Denique] *conclusio, incommoda summatim exponens tempore pacis ad Ægyptios pervenura, de quibus inde a ver. 5. actum est.* Misit (inquit) *populus (ut paucis absolvam) non aberit, sed a suis hominibus indignè occupabitur in officiis vanissimis & laboriosissimis, prout Israelitas antè occuparant.* Propositis ipsius] *id est, consiliis, quæ Ægyptus ipsa, sive ipsi Principes Ægypti sibi proposuerint, quasi dicat, suis cædentur virgis.* Omnes facientes] *id est, Ægyptii, quibus reges tanquam mancipiis & abjectis operis durissimè abutentur.* Excipulum] *id est canalem, & instrumenta omnia eò pertinentia, ut excepta Nili aqua in stagnum Mœrios duceretur, & dedisceretur de eo arbitratu Regum. Erat enim stagnum ter mille sexcentorum stadiorum in ambitum, quinquaginta passuum justorum altitudine.*

11 Enimverò] *secundus locus, σαρκασμὸς, ut diximus in ver. 1.* Tzohhanis] *vide Numero. 13. 22.* Quomodo dicatis] *apostrophe ad consiliarios & adulatores aulicos, quos reprehendit tum mendacii adulationis nomine, hoc versu; tum ignorationis, versu sequente.* Parhhoni] *Sethoni (ut diximus in versum 1.) Regi contempto & stolido.* Filius sapientum] *id est, quidam velut alumnus sapientiæ, quæ permansit apud majores meos.* Regum antiquissimorum] *nam sacerdotes Ægyptii jactabant a primo rege ad Sethonem progenies hominum fuisse trecentas quadraginta unam, id est, duravisse regnum decies mille trecentos quadraginta annos.* 12 Illi] *nimirum reges majores tui; apostrophe ad Regem.* Qui indicent] *id est, consilia bona proponant tibi & prospiciant regno, ut fidos consiliarios & viros bonos decet.* Cognoscant igitur] *transitio ad sequentem locum, quasi dicat, veniant saltem, & attendant ad ea quæ amplius sum denuntiaturus.* 13 Stultè agent] *tertius locus, ut diximus in versum 1. quo exponit Prophetæ primùm conturbationem summatim populi, & totius regni a præsentibus malis, tribus versibus: deinde consternationem & metum ab aliis opinione præceptis, ver. 16. & 17.* Principes] *quorum divulsis consiliis dissipatum fuit regnum: ut supra diximus.* Nophi] *id est Memphæos, quod oppidum fuit summum Æthiopiam versus impositum Nilo conditum a rege Mene, clarum amplitudine sua, pyramidibus, & monumentis Regum: quod idem appellatur Moph. Hosch. 9. 6. a monte propinquo Mophi, cujus meminit Herodotus lib. 2. Principes autem hoc pacto distribuit, eò quòd hi duo summi conventus in Ægypto essent; unus, mare media-*

terra-

terræ eum; alter, Æthiopicum versus. Usque ad extremitatem] *id est, usquequaque conturbabuntur, nullus erit nomos liber ab istorum insania.* 14 Jehova miscente] *id est, fundente in illos efficacitatem erroris; quem velut medicatum poculum exhaurient, ut summatim animi, judicia, consilia, pervertantur: metaphora.* Facient] *id est, insania sua miserum populum in tantas angustias conjicient, ut neque bono animo in opus incumbere possit, neque consilium capere. Nam inde a Psammetticho regnum Ægypti continenter infestum fuit maximis calamitatibus.* 15 Neque existet] *id est, nihil ad exitum perducetur, sive instituerint summi, sive infimi; adeò erunt perturbata omnia. Hoc autem effectum esse vel ex eo liquet, quod Psammetichum in obsidenda Azoto fuisse occupatum per annos viginti octo narrat Herodotus in Euterpe.* Caput aut cauda] *vide supra 9.14.* 17 Eritque] *id est, non tantùm a Deo, verùm etiam a populo ejus sibi metuent, & solâ recordatione afficientur graviter: sic alludit Propheta ad terrorem Ægyptiorum, Exod. 14.25.* 18 Tempore illo] *secunda pars capitis, de vocatione gentium: in qua duæ partes explicantur; prior de communicatione cum Deo, usque ad versum 23, posterior, de communicatione cum Ecclesia quæ delectatur Deus, tribus ultimis. Tempus autem illud intelligit, quo gentes serio metu Dei percussæ committent se illi, illum alloquentur ut populus ipsius, & fidem dabunt illi: quod synecdochicè Ægypti nomine designatur, quemadmodum Ægypti & Assyriæ, infrà versu 23.* Quinque] *id est certæ, quæ certo definitæ sunt in consilio Dei ad vitam æternam: numerus finitus pro infinito.* Civitas destructionis] *id est servata, educta ex destructione, ereptaq; divinitus: quasi dicas reliquias civitatum; ut reliquias populi nominavit supra 1.9. & 10.21. simile genus constructionis vide infrà 25.6.* 19 Erit Jehovæ altare] *id est, coletur Deus: synecdoche.* Statua] *id est, monimentum & professio publica quam Ægyptii statuent ad testandam fidem, & communionem suam cum Deo & Ecclesia ejus, & ad agnoscendam grato animo misericordiam Dei, servantis reliquias ex beneplacito voluntatis suæ, quibus nominibus Israëlitæ olim posuerant monumenta Jehosch. 4. & 22. sic accipiendum esse versus sequentes docent.* 20 Eritque] *id est, his modis ostendent se naturâ, officio, & operibus Dei ita confirmatos esse de salute suâ, ut in maximis angustiis glorientur de fide in Deum, & spe certa liberationem ab eo expectent.* 22 Si plaga] *id est, communicabit cum eis promissiones factas David. 2. Schem. 7.14.* Plagis afficit] *id est, hoc ipsum est officium atque autoritas: ut 1. Schem. 2.6. ac proinde præstabit suis, ut sequentia docent.* 23 Agger] *id est, communio spiritualis & Ecclesiastica: quæ allegoricè humanis communicationibus figuratur.* Ex Ægypto] *id est, communio hæc erit posterorum Chami cum Japheti posteris, & utrorumque cum Israëlitis ex genere Schemi; ut prædixerat Noach, Genes. 9.27.* 24 Denique benedictio] *id est, omnes populi totius terræ benedictione perfundentur in Christo.*

CAPUT XX.

Prophetæ signo dato denuntiat cladem Ægyptiorum atque Æthiopum; qua ostendit fore ut Philistæi consternati abjiciant omnem spem liberationis ab illis expectatæ.

1 ANNO quo venit [a] Tarthan [b] Aschdodum, misente eum Sargone Rege Assyriæ; quo oppugnavit Aschdodum, & cepit ipsum:

2 Tempore illo locutus est Jehova [c] per Jeschahhjam filium Amotzi, edicendo: abi, & solve istud [d] cilicium a lumbis tuis, & calceamentum tuum extrahe de pede tuo: cùm fecisset ita, incedens [e] nudus & discalceatus,

3 [f] locutus, inquam, est Jehova; quemadmodum incedit cervus meus Jeschahhja nudus & discalceatus; [g] tertium signum & ostentum contra Ægyptios & contra Æthiopas:

4 Ita abducet rex Assyriæ captivam multitudinem Ægyptiorum, & deportandam turbam Æthiopum [h] puerorum & senum, nudam & discalceatam; etiam denudatos nate, *in* probrum [i] Ægyptiorum.

5 Ita [k] perterrefacti erubescent; ab Æthiopibus expectatione suâ, & ab Ægyptiis gloriatione suâ.

6 Et dicit incola [l] regionis istius tempore illo; Ecce, ita habet expectatio nostra, quò confugiebamus ad auxilium, ut eriperemur a conspectu regis Assyriæ: & quomodò evademus [m] nos?

[a] Heb per manum Jesahhjæ filii.
[b] Heb. trium vel tertii eunuchorum: nam receptum est cardinalia promotionibus ab Hebræis accipi.

ANNOTATIO.

1 Anno] *Hujus capitis, quod brevitate sua obscurum, variis interpretationibus amplius obscuratum est, tres sunt præcipuæ partes: notatio temporis, versu 1. signum a Propheta ex Dei mandato exhibitum, versu 2. & prophetica signi explicatio, cæteris versibus. Summa est fore ut Ægyptiorum Æthiopumque copiæ intra triennium fusæ veniant in potestatem Assyriorum: ac proinde frustra Philistæos auxilium & liberationem ab illis expectaturos.* Est igitur hic annus, sententia nostra, duodecimus regni Chizkiæ; quo Sancherib rex Assyriæ, qui hic nominatur Sargon, pergebat occupare civitates munitas Jehudæ; ex quibus una erat Aschdod; tum propterea quod Jehudæ attribuitur, Jeboschæ. 15. 47. quam propterea quod Chizkias prius illud cum Palæstina reliqua occupaverat, 2. Regum 18.8. & supra 15. Tarthan] *unus e principibus Sancheribi, de quo 2. Regum 18.17.* Aschdodum] *Azotum vulgò, clarum idolo Dagonis, 1. Schem. 5.2. Satrapiæ Philistæorum, Jeboschæ 13.3. & urbis amplitudine præstantiâ, quam celebrat Herodotus lib. 2.* 2 Cilicium] *id est, villosum vestimentum tuum, quo ferè utebantur Prophetæ, ut apparet ex Zecarja 13.4.* Nudus] *id est, nudatus veste suâ prophetica, synecdochicè: ut 1. Schem. 19.24. nam hæc ita gesta esse adeò aperte ipsa verba docent & signum flagitat; ut planè sit alienum visionem tantùm hoc quidem loco statuere. Quamobrem hoc ita factum fuisse intelligimus; Prophetam exuta toga induisatum fuisse; denique ad eum modum compositum quo solent esse qui in captivitatem rapiuntur; ut rei cum signo conveniat.* 3 Elocutus] *nunc demum apponitur prophetica signi explicatio: qua continentur historia illius victoriæ quam consecutus est Sancherib contra Ægyptios & Æthiopas, & historia desperationis Philischtæorum, post quam viderint captivos abduci eos a quibus liberationem expectaverant, binis versibus.* Tertii anni] *id est, signum est tertio anno post hanc prophetiam fore ut fundantur, cadantur & captivæ fiant Ægyptiorum & Æthiopum copiæ, quas dicturus est Tarthak: ut per occasionem attigerat supra 18.4. Nam etsi*

Ægyptiorum in castris nulla sit mentio; tamen cùm illorum res magis quàm Æthiopum ageretur, inter se fœderati essent, & Sethon rex Ægyptiorum esset ignavissimus (quæ Herodotus in Euterpe docet) nihil mirum est si copiæ omnes Æthiopi credite sunt. 4 Puerorum] *nimirum eorum qui duce Tirhaka in aciem processerant extra fines suos: pueros enim pro administris & gregario milite; senes verò pro hominibus consilio & autoritate valentibus hoc loco accipimus.* Ægyptiorum] *Æthiopumq; synecdochicè.* 5 Perterrefacti] *Aschdodæi & Philischtæi reliqui, ut seq. versu.* 6 Regionis istius] *Philischtææ: nam quod alii ad Judæam referri placet, nobis minimè probatur: tum quia ab ista expectatione Chizkija erat alienissimus, tum quia vocem Hhebraicam qua propheta utitur Judææ accommodari nusquam meminimus.* Nos] *nimirum soli sine aliorum auxilio: fuerant enim Philischtæi omnino debilitati a Chizkija, supra 15. & amplius exhausti hac sua recente clade, invadentibus Assyrius & occupantibus.*

CAPUT XXI.

Propheta gravissimum populi dolorem in deportatione Babylonica exprimens, consolatur eum ab excidio regni Babylonici per Medos & Persas, & signo de eo confirmatur: deinde Edomæis ruinam, nisi respiscant; ac postremò incolis Arabiæ Petræa miserrimam fugam & cladem prænuntiat.

a Heb. *onus: ut supr.* 13. 1. *& inf.* 12. *&* 13.

1 [a] ONEROSA prophetia [e] deserti maris; [f] sicut [b] turbo vehementissimus in Austrum permeando, [g] a deserto eventura, [h] e regione formidabili.

b Heb. *turbines.*

2 [i] Visio dura nuntiatur mihi; [k] Perfidus iste perfidè agit, & vastator iste vastat; [l] Ascende Hhelam, obside [m] Madai; totus gemitus [n] hujus faciam ut cesset, *dicentis:*

3 [o] Idcirco implentur lumbi mei ægritudine; tormina corripiunt me quasi tormina parturientis: cõtorqueor ex auditu, conturbor ex visu,

4 Errat animus meus, horror perterrefacit me; [p] crepusculum [c] desideratissimum mihi disponit mihi in trepidationem.

c Heb. *desyderii mei.*

d Heb. *speculatio.*

5 [q] Instrue mensam, [r] speculetur [d] speculator, comede, bibe: [s] surgite ô Principes, [t] ungite scutũ.

6 [u] Nam ita edixit Dominus mihi: Abi, [x] constitue speculatorem, quod viderit indicet.

e Heb. *currum par equitum, sic Ilepsis: ut 2. Reg. 6. 17. & infr. vers. 9.*

7 Cùm itaque [y] vidisset [e] currus, [z] duplices equites, currus asinorum, & currus camelorum: & attendisset [f] attentè, attentissimè:

f Heb. *attentione, multitudine attentionis.*

8 [aa] Clamavit, *ut* leo; In specula, Domine, ego consistam jugiter interdiu, & in observatione mea ego perstabo totis noctibus.

9 [bb] Interea ecce jam ingressi erant currus virorum, duplices equites: tunc [cc] elocutus est dicens, [dd] cecidit, cecidit Babylon, & omnes sculptiles [ee] Deos ejus [ff] perfringens *dejecit* in terram.

10 [gg] O tritura mea, & [h] edite in area mea: quod audivi ex Jehova exercituum Deo Jisraëlis, annuntio vobis.

g Heb. *fi tranæ.*

11 [ii] Prophetia onerosa Dumæ: Ad me [kk] clamat [ll] e Sehhire; [mm] vigil quid [nn] de nocte, vigil quid loquitur?

12 Dicit vigil; [oo] advenerat mane, [pp] sed etiam nox *advenit*: [qq] si quæsituri estis, quærite, revertimini, venite.

13 [rr] Prophetia onerosa [ss] in Arabiam: [tt] Per sylvas, in Arabia pernoctabitis, ô cœtus commeantes [uu] Dedanęorum.

14 [xx] Obviam sitienti venientes [yy] afferant aquas; incolæ regionis Themæ, cibo suo præveniant [zz] evagantem:

15 Cùm propter [aaa] gladios evagabuntur; propter gladium [bbb] extensum, & propter arcum tensum, denique propter gravitatem belli.

16 [ccc] Sic enim ait Dominus ad me: intra annum, [ddd] ut sunt anni mercenarii, tum deficiet tota gloria [eee] Kedaris:

17 Et reliquus numerus jaculatorum, potentes Kedareni diminuentur: quoniam Jehova Deus Jisraëlis locutus est.

ANNOTATIO.

1 Onerosa] *Etsi hoc caput secundum varias prophetias fuit dividendum; tamen tum propter duarum posteriorum brevitatem conjunctas retinuimus, tum etiam ne capitum numerus augeretur. Sunt itaque hic prophetiæ tres: prima in Babyloniam, 10. versibus; secunda in Edomæam, ver. 11. & 12. tertia, in Arabiam reliquam, ad finem usque. Primæ autem prophetiæ partes in universum duæ sunt, una, qua hostes regni Babylonici a Deo provocantur in Babyloniam, usque ad versum 6. altera, qua eventus & funestus Babylonis casus exponitur, usque ad versum 10. quæ propheta deinde concludit apostrophe ad populum elegantissima, versu 10.* Deserti maris] *id est, Babyloniæ: sic enim appellatur obscuriore nomine Babylonia & Chaldæa tota, tum propter ingentes paludes & lacus Chaldaicos, in quibus altera pars Euphratis Babylonem & Ctesiphontem permeans consumitur, ut scribit Plinius lib. 5. nat. histor. cap. 26. tum etiam propter statum, in quo fuisse erat Babylon cùm a Cyro obsessa est. Nam mare ingens sive palus trecentorum viginti stadiorum in latitudinem operâ Nitocris reginæ septentrionem versus effecta fuerat, & regio quoque supra Babylonem versus pagum nomine Ardericam, in quamplurimos anfractus deducto Euphrate deserta facta, ut scribit Herodotus in Clio: quæ regionis forma propheticè hu: verbis præfigurata est.* Sicut turbo] *id est, impetu & celeritate summa, quam sinuosus & tortuosus Euphrates minimè sit impediturus.* In Austrum] *id est, in Babylonem, quam Darius & Cyrus a latere septentrionis adorsi sunt.* A deserto] *id est, ab ea parte quam Nitocris situato Euphrate & mari effosso desertam effecerat.* Regione formidabili] *videlicet Medis, abs qua jam antè Nitocris illa sibi metuens curaverat fieri maxima illa opera, quæ modo diximus.* 2 Visio dura] *quam onus sive onerosam prophetiam nominavit præcedente versu.* Perfidus iste] *hinc usque ad ver. 6. populo subministrat Propheta Dei verba, quibus in captivitate Babylonica confirmaretur de ruina Babylonis & liberatione sua: ac propterea advocat Deus illos quorum operâ erat utrumque effecturus. Causæ hic ponuntur duæ: una, impietas & improbitas Babyloniorum; altera, populi calamitas: quæ duo per ὑστεροτιν sequentibus explicantur. Perfidi enim & vastatoris appellatione Babylonius intelligitur in perfidiæ sua contra Deum & inhumanitate pergens: quemadmodum apud Danielem exemplis Nebucad-Nezaris & Belschatzaris ostenditur, a primo capite ad 6.* Ascende Hhelam] *id est, Persa synecdochicè est enim Hhelam incola Elymaidis ad Mediam: vide Gene. 10. 22.* Madai] *ut Genes. 10. 2. sic nominatim ostenduntur populi, quibus administris post annos amplius centum septuaginta erat usurus*

uſurus Deus, Dario Medo & Cyro Perſa ducibus, ad evertendum imperium Babylonicum. Huius] *nimirum Eccleſiæ indignè perferentis perfidiam & inhumanitatem iſtius, quam poſtea compellat verſu.* 10. *quaſi dicat, non poſſum amplius ferre iſtorum improbitatem, & hujus querimonias: tempus eſt hanc liberandi, & iſtum perdendi.* 3 Idcirco] *propter iſtorum perfidiam, inhumanitatem, & querimonias meas: verba Eccleſiæ gemitus ſuos exponentis allegoriis graviſſimis.* 4 Crepuſculum] *id eſt, ne ipſam quidem noctem, humanæ quieti attributam & mihi optatiſſimam, ſinit quietam eſſe: ſed nocles æquè ac dies abutitur me, ut duriſſimus dominus mancipio abjectiſſimo: cujus ſola recordatio ita animum meum afficit, ut totas etiam noctes coherreſcam.* 5 Inſtrue menſam] *hîc Deus ad denuntiationem revertens Babylonios ludum per conceſſionem vocat ad diem feſtum celebrandum, de quo Danjel. 5. deinde altera parte verſus Cyrum exercitat & claſſicum canit, ut Babylonem irrumpant.* Speculetur] *id eſt, genio tantùm indulgeto; ne laborato de cuſtodia Babylonis; qui volet ſolicitus eſto.* Quam iſta indefinita imperandi genera ſunt negligentium, ac ferè inutilia, *ut docet Xenophon* Κύρου παιδείας *a.* Surgite] *apoſtrophe, ad Darium & Cyrum Medorum & Perſarum duces.* Ungite ſcutum] *id eſt, arma veſtra comparate ad irruptionem: ſynecdoche.* 6 Nam ita] *altera pars hujus prophetiæ, qua Deus ſuperiorem denuntiationem viſione confirmat, & Babylonis excidium præfinit; quod ſupra obſcurius fecerat, capite* 13. & 14. Conſtitue ſpeculatorem] *id eſt, ut amplius confirmeris de prænuntiato excidio Babylonis ad liberationem populi, ac proinde alios in eadem expectatione confirmare poſſis; adhibe teſtem alterum, nimirum Prophetam aliquem ex diſcipulis tuis, qui res viſas ad te referat. Hîc autem propterea ſpeculator dicitur, quod officium eſſet populi, velut è ſpecula venturum in Babylonem judicium certa fiducia præcipere: quod ſtudium opponitur Babyloniorum oſcitantiæ, de qua præcedente verſu.* 7 Vidiſſet] *in viſione a Deo exhibita.* Currus] *ſigna hæc quæ videnda exhibuit Prophetæ Deus figuræ ſunt exercitus, quo Darius & Cyrus Babylonios expugnarunt. Cùm enim Babylonii (ut docent hiſtoriæ prophanæ, & nominatim recenſet Herodotus libro.* 1.) *equitatu valerent plurimùm, viſum eſt Dario & Cyro hac arte Babylonios aggredi, ut equus illorum camelos tantùm & mulos Perſicos objicerent; quorum illi equos aſpectu & odore deterrent, hi viribus ſunt valentiores & velociores: quod ſtratagema Cyrus jam antèà experientia didicerat, in prælio ad Sardes commiſſo contra Crœſum, ut ibidem refert Herodotus. Hoc autem naturale eſſe odium inter camelos & equos docent Ariſtot. de hiſtoria animalium, & Plin. lib.* 8. *cap.* 18. *Mulos verò orientales, viribus & celeritate præſtare, vel ex Abſchalomi hiſtoria conſtat, & ex Perſarum angariis. Etſi haud ſcimus an commodiùs mulorum nomen impedimentis tribuatur, cùm dimidius ferè exercitus in commeatu apportando occuparetur: quia deſerta erat regio ſupra Babylonem, totus ager operâ Babyloniorum exhauſtus, & in oppidum comportatus. Hæc ex Herodoto, Cteſia, & Diodoro Siculo.* Duplices equites] *id eſt, duos ordines equitum, horum ſuperne, illorum inferne ingredientium Babylonem.* 8 Clamavit] *id eſt, quàm maxima voce totum teſtatus eſt hanc attentionem ſuam, & ſtudium amplius attendendi poſterum ad ea quæ dicturus, facturus, aut demonſtraturus eſſet Dominus.* 9 Interea ecce] *id eſt eodem momento, cùm nondum abſolviſſet ſpeculator oſtendere ſtudium ſuum, jam illi ordines Babylonem irruperant ab utraque parte.* Elocutus eſt] *ſpeculator.* Cecidit] *repetitio, ſummæ lætitiæ & celeritatis ſignum: cujus lætitiæ rationes ſubjiciuntur, ab honore Dei, & liberatione Eccleſiæ.* Deos] *quos laudabat Belſchaizar, cùm ſacris vaſis convivans abuteretur in contemptum Dei, Danjel.* 5. 4. Perfringens] *nimirum Deus per Medos & Perſas.* 10 O tritura] *apoſtrophe ad Eccleſiam: cujus Propheta ſe membrum eſſe agnoſcens, docet Eccleſiam quantum ſit beneficium Dei revelantis conſilia ſua, & quantum ipſius ſtudium in informanda de illis Eccleſia: triturum autem & editum in area vocat populum Dei, qui in Babylonia quaſi in area fuerat triturandus atque ventilandus, ut cùm triturando eluma, & follibus ſuis utriculiſq; triticum educitur: quæ ſimilitudo in ſcripturis eſt frequentiſſima: ut infrà* 28. 27. 11 Prophetia oner.] *ſecunda hæc prophetia, quò brevior, eò eſt obſcurior. Nos ſententiam noſtram (ut ſimpliciſſima videtur) afferemus. Dumam pleriq; accipiunt (ynecdochicè pro Iſchmahhelitis, ab illo Duma cujus fit mentio Geneſ.* 25. 14. *Sed hoc improbamus duabus de cauſis maximè: una eſt, quòd Sehhir mons Edomæorum hîc nominatus eſt; altera, quòd Duma illa æquè ac Kedar ſequente Prophetia continetur. Dumam itaque accipimus pro Edomæa per aphæreſin, ut cùm Ram pro Aram, Paſdammim pro Epheſdammim, & ſimilia dicuntur: ac propterea duos hoſce verſus accommodamus Edomæis, hoc argumento: priore verſu Edomæi ludificantur ſtudium & attentionem pervigilem piorum, & minas Dei contemnunt; poſteriore verò Propheta eaſdem minas repetens docet judicia Dei inſtare, niſi mox reſipuerint; quæ deinde abſolutè & ſine ulla conditione denuntiantur infrà* 34. 5. Clamat] *Edomæus ridens.* Ex Sehhire] *monte Edomææ, Geneſ.* 36, & *Deut.* 2. Vigil] *id eſt Propheta, qui ſe cuſtodem eſſe gloriatur, & excubare pro ſalute populi, judiciaq; Dei explorare.* De nocte] *id eſt de calamitatibus, quas alii totiès cantarunt nobu eventuras eſſe.* 12 Advenerat mane] *id eſt, excuſſo jugo Iſraëlitarum e collo tuo (ut dicitur Geneſ.* 27. 42) *libertate, copia bonorum, ac proſperitate uſus es.* Sed etiam nox] *id eſt, altera tibi inſtat ab Aſſyrio calamitas, qua velut tenebris noctis obſcuraberis.* Si quæſituri] *Deum videlicet reſipiſcentiâ. quaſi dicat, ſi eſt vobis in animo, mox facite ut ad Deum convertamini, & ſtatum redite ab inſtituta via veſtra: quæ hortatio fraterna ad Edomæos emphaſin habet, poſitis verbis pluribus aſyndeta.* 13 Prophetia onerosa] *tertia hæc prophetia ſimiliter oſtendit quantam cladem Sancherib Arabibus Judææ conterminis allaturus ſit, poſtquam Peliſchtæos & alios circumjacentes debellaſſet, juſto Dei judicio: ac propterea primùm calamitatem deſcribit, tribus verſibus; deinde præfinit tempus, duobus ultimis.* In Arabiam] *Petræam videlicet, Judææ Ægyptoq; conterminam; quæ proinde ſæpius Æthiopibus & Ægyptiis operam ſuam commodaverat contra populum Dei, ac fortaſſe etiam Tirhake contra Sancheribum.* Per ſylvas] *id eſt, latebris metu Sancheribi.* Dedanæorum] *poſterorum Abrahami ex Ketura, Geneſ.* 25. 3. 14 Obviam] ἰφυσία *ab hiſtoria incolorum Arabiæ deſertæ, ubi ſita eſt Tema Iſchmahhelitarum, Geneſ.* 25. 15 *qua ſummam penuriam Petræis Arabibus ſolet oſtendere, cùm ab iis ipſis mendicaturi ſint victum, qui ex ſuo agro non poſſunt ſe ipſos alere.* Evagantem] *incolam Arabiæ Petrææ.* 15 Gladios] *id eſt, armatas Sancheribi copias.* Extenſum] *id eſt, pervadentem totam Arabiam.*

16 Sic enim] *confirmatio a tempore, ut antè diximus.* Ut sunt] *vide suprà 16.23.* Kedaris] *id est, Arabiæ Petræ synecdochicè: vide Psalm.120.5.*

CAPUT XXII.

Propheta Judæam ab Assyrio vastandam alloquens luctum venturum illius describit: Judæos reprehendit quòd mediis humanis, non deo confidant: se verissimam ultionem verbo Dei prænuntiat Respublicæ; & nominatim Schebnæ præfecto prætorio, quem deturbandum de autoritate sua, & alterum substituendum, post gravissimam reprehensionem pronuntiat.

a Heb. *onus: ut supr.* 13.1.

1 'PROPHETIA a onerosa 'vallis visionis. 'Quid tibi jam est, 'quod ascendis tota in tecta tua?

2 *Quòd* tumultuationibus plena, civitas strepera, ex ô urbs *antè* exultabunda? 'confossi tui non sunt confossi gladio, neque mortui bello?

3 'Quòd omnes ductores tui 'evagantes pariter, b'ita vincti sunt ut non utantur arcu: quicunque præsentes sunt tuorum, vincti pariter, 'a longinquo fugiunt?

b Heb. *vincti sunt ab arcu.*

4 'Propterea dico, 'respicite *aliorsum* a me, amaritudine afficiam *me* in isto fletu; ne urgeatis ut consolemini me, 'nimirum propter vastationem 'filiæ populi mei:

5 'Quia dies est 'vexationis, conculcationisque, & perplexitatis Domino Jehovæ exercituum, in valle visionis; 'dies destructionis muri, & 'vociferationis ad montana.

6 Et 'Hhelamita gestat pharetram, cum curribus hominum & equitibus: & 'Kir expromit clypeum.

7 'Eveniet enim 'lectissimis convallibus tuis, ut impleantur curribus; cum equitibus suis c continenter ponant *castra* 'ad portam:

c Heb. *ponendo ponant.*

8 Quia 'retegente *hoste* 'operimentum Jehudæ 'intueris quidē eo tempore in arma 'domus saltus,

9 'Et rimas civitatis Davidis considerastis multas esse, & colligitis aquas 'piscinæ 'inferioris,

10 Domósque Jeruschalimorum 'recensentes, diruitis 'domos quasdam ad muniendum murū.

11 Insuper 'conceptaculum facitis inter duos muros pro aquis 'piscinæ veteris; sed 'non intuemini 'in opificem illius, & formatorem ejus 'e longinquo *tempore* non animadvertitis:

12 'Cúmque 'vocaverit Dominus Jehova exercituum tempore illo; ad fletum, & ad planctum, & 'ad calvitium, & ad cincturam cilicii;

13 Ecce lętitiam & gaudium, occidendo boves, & jugulando pecudes, comedando carnes, bibendo vinum, *dicentium*; edamus & bibamus, 'cras enim morturi sumus.

14 'Atqui revelavit se, d me audiente, Jehova exercituum; ne *vivam*, si expietur ista iniquitas vobis, 'donec moriamini, iniquit Dominus Jehova exercituum.

d Heb. *in auribus meis: ut supra.*

15 'Ita ait Dominus Jehova exercituū; age, accede 'adjutorem istum, Schebnam, 'qui præest domui.

16 'Quid tibi hîc? & quis tibi hîc *est*? quòd excidisti tibi 'hîc sepulchrum: 'ô cędens in edito sepulchrum suum, ô statuens in petra habitaculum sibi.

17 'Ecce Jehova, 'qui contegit te integumēto 'quantum potest esse viri; & qui amicit te e bellè,

e Heb. *amicicndo.*

18 f'Egregiè volutabit te volutatione, *ut* pilam in regionem amplam spatiis: ibi morieris, ibiq; *desinent* curricula gloriæ tuæ; 'ô ignominia domus domini tui.

f Heb. *volutando volutabit te.*

19 Propulso te de statu tuo, *inquiens*, de statione tua destruet te.

20 'Erit autem 'die illa, ut vocem servum meum 'Eljakimum filium Chilkijæ:

21 Et 'induens eum tunica tua, baltheoque tuo confirmans eum, dominationem tuam tradam in manum ejus; ut sit 'loco patris habitatoribus Jeruschalaimorum, & domui Jehudæ:

22 'Et imponam clavem domus Davidi 'humero ejus: eo aperiente nemo claudet, & claudente nemo aperiet:

23 Et 'infigam eum velut paxillū in loco firmo, eritq; 'solio honori, & domui paternæ sue.

24 'Et appendent ei totam gloriam domus paternæ ipsius, 'prognati & editæ illa, 'omnia instrumenta *etiam* minima; 'tum instrumenta cratērum, tum omnia instrumenta utrium.

g Heb. *ab instrumento cratera usque ad ea.*

25 'Die illa, dictum Jehovæ exercituum, discedet paxillus iste infixus in loco firmo: & amputatus decidet, excindeturq; 'onus illud quod erat impositum ei; nam Jehova locutus est.

ANNOTATIO.

1 Prophetia] *Hujus capitis prophetia est duplex: una ad rempublicam totam pertinens, usque ad versum 15. altera, ad Schebnā præfectum prætorio, inde ad finem usque. Prioris autem prophetiæ partes sunt tres: prima est propositio dialogistica calamitatum & luctus Judæu omnibus eventuri; usque ad versum 7. secunda, propositio causarum quibus ad calamitatem istam importandam adducitur Deus, usque ad versum 14. tertia est conclusio qua sententiam fert Deus de immittendis in Judæam calamitatibus, vers. 14.* Vallis] *id est Judeæ; quæ a situ quidem vallis nominatur, quia montosa est; visionis verò, & quia Deus præsentiam suam quodammodo aspectabilem vivendi imque populo suo exhibebat, & quia sedes fuit prophetarum Dei, ad quam propriè olim prophetiæ tum aliæ omnes, tum hæc ipsa pertinuerunt: sic infrà vers. 5. Cæterùm quod interpretibus visum est priorem hanc prophetiam referre ad ea tempora, quibus Judæam totam occupavit Babylonius post annos amplius centum, nobis minimè placet: quia singula quæ hic dicuntur animadvertimus planè ad tempora Chizkijæ pertinere, & secunda prophetia hujus capitis confirmat.* Quid tibi] *dialogismus quo Propheta Judæam de calamitatum & luctus causa interrogat, tribus versibus: Judæa verò responsionem subjicit, tribus alteris.* Quòd ascendis] *i. comparas te ut publicè in oculo omnium testatum facias luctum ingentem tuum: nam ita publicè in tectis & plateis agitabatur luctus in malo publico, ut Firmeję 48.38.* 2 Confossi tui] *i. quòd homines tui non expectato adventu hostu, velut transfossi, exanimantur metu.* 3 Quòd omnes ducto.] *i. quòd omnes in fugam se dant, abjectis armis.* Evagantes] *id est, vagi hûc illûc discurrunt, & alii concurrunt Jeruschalaima, 2. Chronic. 32.3.* Ita vincti sunt] *i. oppressi metu ac velut constricti, ita ut arma capiendi non sit illis animus.* A longinquo]

ginquo] *id eſt, cùm adhuc procul abeſt hoſtis.* 4 Propterea] *reſponſio hæc Judææ primùm gravitatem luctus velut immedicabilis explicat; deinde cauſam, quæ paucis verbis expoſita in fine verſus, duobus ſequentibus explicatur.* Reſpicite alio-] *id eſt, ſinite me, aliis rebus incumbite quàm ut me conſolemini.* Nimirum propter] *ἀνάδοσις particulæ* propterea, *poſitę in principio verſus: quæ ut evidentior fieret, vocem* nimirum *interjecimus.* Filiæ populi] *id eſt, unius cujuſque oppidi in Judæa, quod Jeruſchalaimis velut matri pareret.* 5 Quia dies] *exornatio ſive explicatio præcedentis cauſæ a duobus locis nimirum a perſona Dei, hoc verſu; & a perſona inimicorum, verſu ſeq.* Vexationis] *id eſt, quo Judæa, vallis viſionis dicta, a Domino vexatur, conculcatur, &c.* Dies deſtructionis] *id eſt quo oppida Judææ tormentis bellicis deſtruuntur. hæc ut ita accipiamus adducimur tum evidentiâ loci, tum Hhebraicis diſtinctionibus.* Vociferationis] *id eſt, quo ſinguli cedentes hoſti perfugium vociferando in montanis quærunt.* 6 Hhelamita] *id eſt, Perſa ſynecdochicè, ut ſuprà 21.2.* Kir] *id eſt Medus, ſynecdochicè: vide 2. Reg. 16.9.* 7 Eveniet enim] *ſecunda pars, prophetica cauſarum propoſitio quibus Deus ſeverum hoc judicium exequitur.* Lectiſſimis] *id eſt agro tuo, quem prius depopulatus eſt, deinde eo ordine peragravit Sancherib, de quo ſuprà 10. 28. in ſecunda expeditione, cùm veniret ad obſidendum Jeruſchalaima.* Adportam] *munitas quaſque civitates Jehudæ obſideat diligentiſſimè, 2. Reg. 18.13.* 8 Retegente] *id eſt cùm fines tuos, aut civitates præſidiarias & loca limitanea ab inimicis invaduntur atq; expugnantur.* Operimentum] *id eſt, præmunitiones & propugnacula, metaphoricè.* Intueris quidem] *id eſt, animum appellis ad rationes humanas, quibus proſpicias defenſioni tuæ, quod non eſt ſimpliciter ex ſua ipſius natura damnandum: vide 2. Chronic. 32.* Domus ſaltus] *id eſt armamentario regio, ubi ex ſaltibus & ſylvis miſſilia omnia, tormenta, & machinæ omnes bellicæ cõparantur. Sic malumus hanc appellationem metonymicè accipere, quam referre ad domum ſaltus Libani a Schelomone extructam, 1. Reg. 7.2. & 10.17. & 21. quia hæc jam longo intervallo Judæorum eſſe deſierat.* 9 Et rimas] *vide 2. Chronic. 32. 5.* Piſcinæ] *id eſt, piſcinam novam factis ad confirmandum locum: itaque nominatur facta Nechem. 3.16. quia ex aqua fontium extra civitatem erat effecta, 2. Chron. 32.3. & 4.* Inferioris] *vide ſuprà 7.3.* 10 Recenſentes] *id eſt, luſtrantes numerum civium, & ſingulos ad munus ſummi bellicum comparantes.* Domos quaſdam] *ineptas videlicet & incommodas ad defenſionem muri, quæ ſtantes fuiſſent impediturę.* 11. Conceptaculum] *quò deduceretur aqua Gichonis ex ſuperiore alveo infernè ad occidentem civitatis Davidis, 2. Chronic. 32.30. & 2. Reg. 20.20.* Piſcinę veteris] *id eſt ſuperioris, ut ſuprà 7.3. quam efficiebat Gichon ex vetere porta profluens.* In opificem] *id eſt, Deum effectorem illius vexationis, conculcationis, & perplexitatis, de quibus ver. 5.* 12 Elonginquo] *id eſt, qui jam pridem conſilio ſuo admirabili præſtituit vobis & informavit illud malum.* 12 Cumque] *confirmatio præcedentis exprobrationis a ſigno: ad Deum (inquit) vos non reſpicere ſic probo; nam non reſpicitis ad opera ejus: luctuoſa fuerunt temporibus Achazi, & adhuc luctuoſa ſunt; vos autem ridetis, conteſſamini; &c.* Vocaverit] *judicii ſui in vos, & in Iſraëlitas fratres veſtros.* Ad calvitium] *id eſt, neque tantùm habendum doloremin animo veſtro; ſed etiam ſignis publicis & externis teſtando reſipiſcentiam veſtram. Nam etſi calvitium induci pro mortuo interdictum eſt lege (Levit. 19.27. & 28. & Deuter. 14.1.) tamen certum eſt in ſanctæ reſipiſcentia, cui nihil cum deſperatione commune eſt, calvitium probari atque imperari: ut Micæ 1.16.* 13 Cras enim] *id eſt, poſtmodum deſinemus eſſe: propterea, dum vita ſupereſt, voluptatibus nos expleamus: ſic 1. Corinth. 15.32. atheorum & perditorum hominum ſermo.* 14 Atqui] *concluſio hujus interminationis, ut diximus in verſum 1.* Donec moriamini] *id eſt, unquam: nam in hac vita locus eſt remiſſionis peccatorum & veræ reſipiſcentiæ; deinde verò mors ſola manet immorigeros, ut Chaldæus ipſe interpres obſervavit.* 15 Ita ait] *ſecunda hæc prophetia (quæ cum ſuperioris argumento planè conjuncta eſt, ut oſtendit adjutoris appellatio) duas partes continet: unam, denuntiationem judicii in Schebnam, uſque ad verſum 20. alteram, prophetiam de ſufficiendo in locum illius Eljakimo, verſ. ſequentibus.* Adjutorem] *id eſt, fautorem & magiſtrum impiorum iſtorum, quibus modo judicium denuntiatum eſt.* Qui præeſt domui] *id eſt, præfectum prætorio. Videtur autem hic Schebna ex hoc loco, & 2. Reg. 18: fuiſſe vetus præfectus prætorio inde a temporibus Achazi: quibus vetus illa vulpes in impietate & maleficiis conſeneſcens ita invaluit auctoritate, ut non potuerit quamprimum a Chizkija abdicari; ac proinde ipſius Chizkijæ temporibus impios & maleficos confirmaſſe, & reformationem publicam & privatam, eccleſiaſticam & politicam toto conatu impedivisſe: propterea cùm percepta fuit ipſius impietas a Rege, ex præfecto prætorio (ut hìc nominatur) ſcriba honorarius afflictus eſſe, velut emeritus ætatis nomine, 2. Reg. 18.18.* 16 Quid tibi hic] *id eſt, quam hæreditatem a parentibus tuis, aut quam agnationem habes Jeruſchalaimis, ut hìc tibi inſtituas ſepulchri locum? non meminiſti te hæreditatem planè nullam a parentibus habuiſſe? inopem, egentem fuiſſe, & terræ filium? hic primus locus eſt iſtius partis, nimirum reprehenſio graviſſima; cui ſubjicitur denuntiatio, tribus verſibus.* Hic] *in hac civitate, Jeruſchalaima.* O cędens] *id eſt, tu qui ſumma amplitudine & dignitate ſepulchrum tibi hìc curaſti excidendum.* 17 Ecce] *hæc denuntiatio venturam calamitatem Schebnæ proponit duplici ſimilitudine: una, pilæ quæ in longiſſimum projicitur, duobus verſibus; altera ad finem, ver. 19.* Qui contegit te] *id eſt, qui unus te in hoc faſtigium dignitatis evehit: dignitas enim ut ab inſignibus veſtimentis cognoſcitur, ita ſynecdochicè in ſcriptura deſignatur veſtimentorum appellatione, ut Gen. 41. 41. & ſequentibus. Hoc autem verbum Hhebraicum ex comparatione ſequentis membri ita reddimus, ſervata ſignificatione ſimplicis verbi quod legitur Nechem. 3.15.* Quantum poteſt] *id eſt, ampliſſimo: erat enim Schebna ſecundus a Rege.* 18 Egregiè] *id eſt procul arcebit & divexabit te: ſive in exilium fuerit actus a rege, ſive ab Aſſyriis interceptus, ſive ultrò ipſe e Judæa profectus, poſtquam & dignitate ſua & honoribus excidiſſet: nam horum nihil meminimus in ſcriptura definiri.* O ignominia] *id eſt, qui par pari non retuliſti, ſerviens Domino tuo regi; ſed omne genus ignominiæ domui illius inuſiſti, qui te omni genere honoris cohoneſtaverat.* 20 Erit autem] *altera pars, ut dictum eſt in verſum 15.* Die illa] *qua Deus ſententiam hanc contra Schebnam cœperit exequi.* Eljakimum] *de quo 2. Reg. 18.18. & 26.37.* 21 Induens eum] *vide ſupra verſ. 17* Loco partis] *ut Gen. 45.8.* 22 Et imponam] *id eſt, plenam adminiſtrationem regni ſecundo loco a rege committam ei, ut imperet, vetet, permittat, puniat, dimit-*

que efficiat quicquid justum fuerit, & cohibeat injustum: allegoria in scripturis frequens. Humero] *vide supra 9.6.* 23 Infigam eum] *id est, confirmabo eum indignitate ipsius, & stabiliam vehementissimè; ut erga omnes fungatur officio suo, & vicissim omnes ab ipso pendeant: vera descriptio pii magistratus hærentis promissionibus Dei, duobus versibus.* Solio] *id est Regi synecdochicè.* Domui pater.] *id est, Jehudæ, hîc & sequen. versu, ut nominaverat supra ver. 21.* 24 Et appendent] *officium bonorum populorum erga magistratum pium, figuratum eadem allegoria quæ capta est superiore versu.* Prognati] *i omnes viri & mulieres e Judæorum gente sine discrimine ætatis, sexus, &c. aut personarum acceptione.* Omnia instrument] *i. non tantùm homines curæ futuri sunt ipsi, & quidem homines tenuissimi; sed etiam minutissima ipsorum instrumenta, ne quam jacturam faciant ipsi, aut ab aliis damnum patiantur.* Tum instrumenta] *i. omnia instrumentorum genera sustentabit, & parva, cujusmodi sunt crateres; & magna, cujusmodi utres; quorum hi ad excipiendum, illi ad fundendum liquorem pertinent: species pro genere, synecdochicè.* 25 Die illa] ἀνάβασις *sive regressio* ἀντιθετος *ad sermonem de Schebna, concludens prophetiam hanc de scriptione allegorica judicii quod perpessurus erat Schebna, contrariis planè verbis quàm Eljakimo promisit Deus, versibus præcedentibus.* Onus illud] *i. quicunque pependerunt ab eo, & in eo conqueverunt.*

CAPUT XXIII.

Propheta promulgans luctum Tyriis & propter eos aliis gentibus; fastum illorum, consilium Dei in dejiciendo fastu, & sententiam ejus explicat; exemplo confirmat; tempora judiciorum circumscribit per Nebucadnetzarem & Alexandrum Magnum: & postremò illu promittit vocationem ad regnum Christi per gratuitam Dei misericordiam.

1 'PROPHETIA oneroſa Tyri: 'Ejulate 'naves Oceani; 'vaſtatam eſſe [a] 'a domeſticis, 'ab advenis, a 'regione Cittæorum, revelatur in illam.

2 'Silete habitatores 'inſulæ; tu *quam* mercatores Tzidonis pervagantes mare, implent:

3 'Cujus proventus aquis multis *eſt* 'ſemen Schichoris, 'meſſis rivi *Ægyptiaci*: & quæ es mercatus gentium.

4 'Erubeſce Tzidon; quia loquitur 'mari 'munitio maris, dicendo: 'non parturio, neque pario, neque educo juvenes, *aut* tollo virgines.

5 Quemadmodum 'rumore de Ægypto, 'intremant æquè rumore Tyri.

6 'Tranſite per Oceanum, ejulate habitatores 'inſulæ.

7 'Hæccine vobis exultabunda *videretur*; cujus pedes a diebus [b] præcedentibus, præcedente ſtatu ipſius ducunt eam ad 'peregrinandum procul.

8 'Quis cepit conſilium hoc contra Tyrum illã 'coronariam? cujus mercatores erant principes, cujus negotiatores honoratiſſimi terræ.

9 Jehova exercituum conſilium illud cepit; ad [c] fœdandum faſtum omnis gloræ, ad elevandum omnes honoratiſſimos terræ.

10 'Remea in terram tuam, ſimilis rivo: [d] navis Oceani, 'nulla eſt zona amplius.

11 'Manum ſuam extendit ſuper mare, commovet regna. Jehova præcipit 'contra Cenahhaneni perdere munitiones iſtius,

12 Dicens, non perges amplius exultare: ô oppreſſa 'virgo filia Tzidonis, ad Cittæos ſurge, tranſi, etiam illic non erit quies tibi.

13 'En terram Chaldæorum; 'ipſe populus illius non eſt, Aſſyrius 'fundavit eam pro barbaris: 'erexerant exploratorias ſpeculas ſuas, exciraverant palatia illius; *Aſſyrius* diſpoſuit illam 'in ruinam.

14 'Ejulate naves Oceani, quia vaſtatur munitio veſtra.

15 'Erit autem tempore illo, cùm 'oblivioni tradita fuerit Tyrus 'ſeptuaginta annis, ſecundum dies 'e regni unius: *ut* 'exactis ſeptuaginta annis 'ſit Tyro ſimile canticum meretricio.

16 'Sume citharam, circui civitatem, ô meretrix oblivioni tradita: 'optimè pulſa, utere quàm plurimo cantico, ut renovetur memoria tui.

17 'Sed erit ut exactis 'ſeptuaginta annis 'reviſat Jehova Tyrum, quæ reverſa fuerit ad quæſtum ſuum: 'deinde ſcortabitur cum omnibus regnis regionis, in ſuperficie terræ.

18 'Tandem erit merx ejus, & quæſtus ejus [g] ſanctificatus Jehovæ; 'non reponetur in theſaurum neque recondetur: 'ſed pro habitatoribus [h] expoſita Jehovæ erit merx ejus, 'ad comedendum in ſaturitatem & ad tegumentum validum.

[a] Heb. *a domus, ab adventus* viris.
[b] Heb. *antiquitatis.*
[c] Heb. *profanandum.*
[d] Heb. *filia.*
[e] Heb. *mys: ut apud Danielem ſepe.*
[f] Heb. *bene fac pulſando, multiplica canticum.*
[g] Heb. *ſanctitas.*
[h] Heb. *cum Jehova ut Gen. 13.*

ANNOTATIO.

1 Prophetia] *Hæc prophetia ad conſolationem populi, contra Tyrios prænuntiata fuit iis temporibus, quibus ſtare Tyrus & inexpugnabilis eſſe videbatur: nam præter naturam loci munitiſſimam celeberrima victoria acceſſerat contra Schalmam-Eſeris & Phœnicum claſſem, ut ex Menandro Tyrio Joſephus narrat ſub finem libri 9. antiquitatum Judaicarum. Cùm itaque Tyrii naturæ loci, induſtriæ, opibuſq; ſuis confiderent, & omnibus eo nomine invicti eſſe putarentur, in prepinquos Iſraëlitas & alios ferocirent, nihil denique non arrogarent ſibi; declarat hoc capite Propheta non eſſe cur alii habitationem Tyri expectant, aut ipſi de ea ſibi gratulentur, novas enim indies illis calamitates exorturas. Continentur itaque hoc capite documenta quatuor: primùm eſt, denuntiatio luctus pro ea lætitia quæ tum agitabatur, uſque ad verſum 8. ſecundum, explicatio cauſæ ex qua hic luctus Tyriis importatus eſt, inde ad verſum 15. tertium, prophetia ſingularis tempora ex ordine circumſcribens quibus erat 'affligenda Tyrus, uſque ad 18. ultimum, prophetia de vocatione illius ad gratiam Dei & ſui ſanctificationem, verſu ultimo.* Ejulate] *exordium ex abrupto per prolepſin, quo ad luctum provocantur omnes Tyrii, & alii victum querentes Tyria navigatione; & cauſæ ponuntur, quas Propheta deinceps explicat.* Naves] *id eſt nauicularii, & mercatores ex navigatione facientes quæſtum, metonymicè: ut infrà ver. 10. & 14.* Vaſtatam eſſe] *i. vaſtandam, ut ſequentia omnia prophetice.* Hîc autem propenuntur tria vaſtationis tempora per congericm, quæ ſingula ex antiqua hiſtoria conſtant evidentiſſimè. A domeſticis] *i. ſervis Tyriorum, qui cùm attritas dominorum vires animadverterent, conſpiratione facta omnè liberum populum cum dominis interfecerunt. Rempublicã inva-*

iuvos ferunt, & Stratonem fecerunt regem, ut scribit Justinus lib. 18. Ab advenis] *Chaldæis sive Babyloniis, autore Nebucadnetzare, qui Tyrum annos tredecim obsessam expugnarunt: vide Jirm.* 47. *Jechezkel.* 26. *& seq. & Josephum lib.* 1. *contra Apionem Alexandrinum.* Regione Citteor.] *id est, Cilicia, unde profectus Alexander Macedo irrupit in Orientalem tractum: vide Gene.* 10. 4. 2 Silete] *id est, missam facite istam exultationem vestram (de qua ver.* 7.) *& a commercio vestris, præpediti luctu quiescite. Hîc enim promulgatur luctus (ut antè diximus) Tyriis, duobus versibus; & commeantibus Tyrum omnibus, in seq.* Insulæ] *Tyri, quæ insula fuit, donec Alexandri Magni operibus continens effecta est.* 3 Cujus proventus] *id est, quæ proventum colligis ex alieno agro tuis navigationibus.* Semen Schichor.] *id est linum Ægypti, quæ synecdochicè a termino suo appellatur: vide Jehoschu.* 13. 3. Messis] *id est, triticum quo abundat Ægyptus, irrigata rivis e Nilo ductis; ut dictum est suprà* 19. 4 Erubescet Tzidon] *apostrophe ad Tzidonem, quæ fuit quodammodo parens Tyri: nam Tzidonii a rege Ascalaniorum expugnati, (ut Justinus ibidem ait) navibus appulsi Tyrum urbem condiderunt. quasi dicat, antehac quidem gloriata es de isto felice partu; jam verò alia sunt tempora, quibus Tyrus orba & ἀτέκνος futura est.* Mari] *id est, omnibus e mari appellentibus ad se, metonymicè.* Munitio maris] *id est Tyrus, periphrasis.* Non parturio] *id est, jam meus orbata sum, & inopia aliis imposterum comparandis, ac velut gignendis: allegorica expostulatio.* 5 Rumore de Ægypt.] *cùm audientes populi judicium Dei contra Ægyptios, commoti sunt, dolore correpti, turbati, tremefacti, & diffluxerunt irruente super ipsos pavore magno, ut narrat Mosche Exodi* 15. 14. *& seq.* Intremant] *populi perculsi judicio Dei contra Tyrum.* 6 Tranlite] *hypotyposis elegantissima præcedentis luctus; qua Prophetæ primùm Tyrios migrare & vagari jubet per maria incertis sedibus (nam etiam hujusmodi occasionibus Tyrii novas sedes comparârunt, & Carthaginem, Leptin, Uticam, & Gades condiderunt) deinde sermone ad alias gentes converso Tyrum per ludibrium traducit, sequente versu* Insulæ] *Tyri: ut suprà versu* 2.

2 Hęccine vobis] *sarcasmus, ex comparatione præsentis abjectionis cum antecedente fastu & gloria.* Peregrinandum procul] *id est, quærendas peregrinas sedes, de quibus modò diximus.* 8 Quis] *secunda pars, de autore & causa luctus Tyriorum.* Coronariam] *id est, quæ non tantùm ipsa regina erat, sed etiam gignebat quodammodo reges, & mercatores suos opibus coronabat; ut sequentia verba explicant.* 10 Rema.] *apostrophe ad mercatores exteros, illustrans gravitatem mali Tyriis eventuri.* Similis rivo] *id est indesinenter & citò, ut rivus a natura fertur secundo alveo.* Nulla est zona] *id est, planè infirmata est Tyrus, nullæ sunt amplius vires illi, nulla latera, quibus accingatur aut se ipsam confirmet: ut Ijobi* 12. 21. 11 Manum suam] *explicatio consilii quod Jehova cepisse contra Tyrum dicitur. Sunt autem hæc Prophetæ verba, dicentis; Tyrii Tzidone orti, ac proinde Cenahhanæorum reliquiæ, nunc mare obtinent arbitratu suo, & omnia regna vicina commovent victo Schalman-esere atque Phœnicibus; & his victoriis partis omnes sibi cæsuros existimant. sed aliud visum est Jehovæ.* Contra Cenahh.] *id est Cenahhanæos, qui adhuc supersunt, Tyri, Tzidone, & cæteris locis.* 12 Virgo filia] *id est, Tyre a Tzidonium condita, ut meminimus in versum* 4. Cittæos] *Cil cas: ut versu* 1. 13 En] *confirmatio prophetiæ, exemplo Babylonici regni quod Sancheribi majores occupaverant atque everterant; ut apparet ex* 2. *Regum* 17. 24. *&* 30. *&* 19. 12. *cui argumento inest comparatio a majore.* Ipse populus] *id est, jam nulla est ipsorum respublica, sed devenit in potestatem alterius.* Fundavit] *id est, statuit in ea colonos barbaros, regioni incognitos.* Erexerant] *Babylonii, sese omnibus modis confirmantes.* In ruinam] *id est, everti tot am regionem.* 14 Ejulate] *a tribus præcedentis exempli, concludens hanc partem verbis primi versus. Hæc autem prædictio de tempore Nebucadnetzaris accipienda est; qua transit Propheta ad singularem temporum descriptionem, quam suprà diximus.* 15 Erit autem] *tertia pars exponens statum Tiri, qui fuit primùm septuaginta annis a vastatione effecta per Babylonios, hoc versu: deinde a tempore Cyri ad Alexandrum usque Macedonem; quæ spatia definiuntur ipsis temporibus historiæ Judæorum (ut ex scriptura commonstrabimus) usque ad versum ultimum.* Oblivioni tradita] *id est, neglecta & nullo pretio habita.* Septuaginta annis] *deportationis Babylonicæ a Nebucadnetzare ad Cyrum usque.* Regni unius] *nimirum Babylonici.* Exactis] *id est, ineunte regno Persico; cùm Cyrus regnare cœpit, qui alienus erat ab odio illo hæreditario, quo prosequebantur Tyrum Babylonii propter obsidionem diuturnã, cujus antè ex Josephomeminimus.* Sit Tyro] *id est, resorescens Tyrus opibus, ad se pelliciat iterum mercatores suos; ut ex parte cognoscitur ex Hbezræ* 3. 7. 16 Sume citharam] *apostrophe ad Tyrum, qua propheta oculis subjicit florentem statum & luxuriantem Tyri, ex quo cœpit assurgere ineunte regno Persico: nimirum per annos centum viginti fermè, quibus stetit regnum Persarum.* 17 Sed erit] *explicatio secundæ calamitatis importatæ ab Alexandro Magno.* Septuaginta annis] *ab instauratione videlicet Jeruschalaimorum, ut indicatur in Chronico libri Nechemiæ. Cur autem his annis spatia Tyriis definiat, hæ rationes adduci possunt; quòd hæc Judæis scripta sint; & quòd communis mox prædicanda fuit vocatio Tyriorum ad regnum Christi, de quo versu ultimo.* Revisat] *id est, secundo rescindet per Alexandrum.* Deinde] *id est, ne iterato quidem judicio revertetur in bonam frugem: scribit enim Justinus Tyrios Alexandri auspicus conditos parsimonia & labore quærendi citò convaluisse.* 18 Tandem] *ultimum documentum de vocatione piorum ad regnum Dei, ut diximus in versum* 1. *cui simile est suprà* 19. 18. *& seq.* Non reponetur] *id est, tam seria erat Tyriorum resipiscentia, ut non amplius studeant coacervandis opibus; sed omnia liberali animo sanctificent & conferant in usum quem præscribit Deus, & exponit Propheta sequente membro.* Sed pro habitat.] *id est, omnes possessiones ac facultates suas consecrantes Deo dispertient Ecclesiæ, prout cuique opus erit, & nullus erit egens inter eos: vide Actor.* 2. 44. *& sequent. &* 4. 34. *& sequent.* Ad comedendum] *id est, ad justum alimentum & amictum, quibus contenti sumpti,* 1. *Tim.* 6. 8.

CAPUT XXIIII.

Propheta summam contrahens judiciorum omnium quæ suprà denuntiaverat, residui servati per electionem Dei latissimè explicat, & celebrem gratiarum actionem de improbis deturbatis & salute in bonos collata: deinde formam exponit judiciorum, quibus adversarios perditurus & suos traducturus est in admirationem Dei: tum præscripta laudatione qua Ecclesia suam firmitatem in Deo, & fidem in illum operaq; illius

præsti-

prædicat, Prophetæ informat tandem populum de officio ipsius in medijs calamitatibus; adversariorum exitium cum verberibus piorum comparat; gratiam Dei asserit, & de futura liberatione confirmat.

1 Ecce Jehova exhausturus est terram, & exinaniturus eam; & pervertens superficiem ejus dispersurus est habitatores ejus.

2 Eritque perinde populo ac præsidi, perinde servo ac domino suo, perinde ancillæ ac heræ suæ; perinde emptori ac venditori, perinde mutuo danti atque mutuo accipienti, perinde fœnore accipienti ac ei qui fœnerat ipsi.

a Heb. *exhauriendo exhaurietur, & diripiendo diripietur.*

3 a Planè exhaurietur terra, & planè diripietur; quia Jehova locutus est sermonem hunc.

4 Lugebit, cõcidet terra; languebit, concidet orbis habitabilis: languebunt b celsi populorum terræ.

b Heb. *celsitudo populi terræ.*

5 Etiam hæc terra contaminata est sub habitatoribus suis; quia transgrediuntur leges, mutant decretum, irritum faciunt fœdus c perpetuum.

c Heb. *seculi.*

6 Idcirco execratio consumet terram, & desolabuntur habitantes in ea: idcirco exardescent habitatores terræ, & reliqui fient mortales perpauci.

d Heb. *corde.*

7 Lugebit mustum, languebit vitis; suspirabunt omnes læti d animo.

8 Cessabit gaudium tympanorum, desinet strepitus exultantium; cessabit gaudiũ citharæ:

9 Cum cantico non bibent vinum, amarescet potus inebrians bibentibus ipsum:

e Heb. *inanitatis.*

10 Confringetur urbs e inanis futura; claudetur omnis domus, f ne *quisquam* ingrediatur.

f Heb. *ab ingrediendo.*

11 Querela erit super ipso vino in plateis; advesperascet omnis lætitia, emigrabit gaudium terræ:

12 Reliquum factum in civitate, desolatione; & vastitate atteretur porta.

13 Quando ita fuerit in medio terræ inter populos istos, similes g olivis destrictæ oleæ, similes racemis cùm finita est vindemia.

g Heb. *fricamento olivæ.*

14 Hi efferentes vocem suam cantabunt propter excellentiam Jehovæ; claram vocem edent inde a mari, *dicentes,*

15 Idcirco in ipsis ignibus glorificate Jehovam: in insulis maris, nomen Jehovæ Dei Jisraëlis.

16 Ab ora terræ psalmos audiveramus, decorem *fuisse* justo; jam autem dico, macies est mihi, macies est mihi; Hei mihi: perfidi perfidè agunt, & perfidia quidem h perfidissima perfidè agunt.

h Heb. *perfidorum.*

17 Pavor, & fovea, & laqueus i imminent tibi, ô habitator terræ.

i Heb. *super te.*

18 Erit enim *ut* fugiens k ab audito pavore incidat in ipsam foveam; & qui ascendet e medio ipsius foveæ, capiatur laqueo: nam cataractæ ex alto aperientur, & concutientur fundamenta terræ.

k Heb. *a voce pavoris.*

19 l Omnino confringet se terra, omnino dissumpet se terra; omnino nutabit terra.

l Heb. *confringendo confringet, dissumpendo dissumpet, & se sequentia: ut supra ver. 3.*

20 Omnino commovebitur terra tanquam ebrius, & evagabitur ut tegillum; & ingravescente super eam defectione ipsius, ita cadet ut non surgat amplius.

21 Et erit tempore illo, animadvertente Jehova in exercitum excelsi cujusq; cum ipso excelso; & in omnes Reges terræ cum terra ipsorum:

m Heb. *collectis, vinctis per foveam.*

22 Ut colligantur m collecti, vincti in foveã, & occludantur in claustro; & post n multos dies desiderentur.

n Heb. *multitudinem dierum.*

23 Denique pudebit ipsam Iunam, & erubescet sol ipse: cùm regnabit Jehova exercituum in monte Tzijonis & Jeruschalaimis, & coram senioribus suis *erit* o glorioſus, *dicentibus,*

o Heb. *gloria.*

CAPUT XXV.

1 Jehova Deus meus es, exalto te, celebro nomen tuum, quia fecisti mirum: consilia a lõginquo *tempore prædicta* fides *sũt*, veritas.

2 Nam disposuisti ex civitate acervum, *ex* urbe munita ruinam: palatium extraneorum ex civitate, in seculum non ædificabitur.

3 Idcirco honorabunt te populus fortis, urbs gentium formidabilium reverebuntur te:

4 Quòd fueris munitio tenui, munitio egenti, cùm aliqua angustia esset ei; receptus ab inũdatione, umbra ab æstu, cùm spiritus violentorum similis esset

a Heb. *inundationi muri.*

a inundationi labefacturæ murum:

5 Sicut æstum in siccitate, tumultuationem extraneorũ depressoris; æstum, *inquam*, umbrâ densa, *qui* propagini violentorum respondebat.

b Heb. *fæciũ: quod genus locutionis explicant sequentia: simile vide suprà 19. 18.*

6 Faciet autem Jehova exercituum omnib populis in monte hoc convivium *rerum* pinguium, convivium b *vini* defæcati; pinguium *inquam* saginariorum, *vini* fæcibus expurgatis:

7 Et absorbebit in monte hoc c speciem istius veli obvelantis omnes populos, & istius operimenti obducti super omnes gentes:

c Heb. *faciem.*

8 Absorbebit ipsam mortem in victoriam, & absterget Dominus Jehova lachrymas ab omnibus faciebus; & opprobrium populi sui amovebit a tota terra (nam Jehova locutus est)

9 Ut dicat tempore illo; ecce Deus noster hic *est*, expectamus eum & servat nos: hic *est* Jehova quem expectamus, exultabimus, & lætabimur de salute ejus.

10 Nam quiescet manus Jehovæ in monte hoc: triturabitur verò Moab in loco suo, ut trituratur palea ad stercorationem.

11 Expandet enim manus suas in medio ejus, sicut expãdere solet natator ad natãdũ; & demittet superbiam ejus, d cataractis manuum suarũ:

d Heb. *cum cataractis.*

12 Ita munitionem editumq; locum murorum tuorum deprimet, demittet; deturbabit in terram, usque in pulverem.

CAPUT XXVI.

1 Tempore illo cantabitur canticum hoc in regione Jehudæ: civitas a fortis est nobis, salutem disponit muris & præmunitioni *Deus, dicendo,*

a Heb. *roboris.*

2 Aperite portas, & ingrediatur gens justa conservans b omnem fidem.

b Heb. *fides.*

3 c Cogitationi innitenti custodis d continuam pacem, cùm tibi confidit.

c Heb. *firmamento.*

d Heb. *pacem pacis.*

4 Confidite Jehovæ usque in sempiternum: nam in Jah Jehova rupes seculorum est:

5 Sed deprimit habitatores *loci* alti, urbem editam: dejicit eam, dejicit eam usque in terram

ram destruxerit eam usque in pulverem:
6 Ut conculcet eam pes; pedes pauperis, vestigia tenuium.
7 'Iter justo e 'rebus æquissimis, recto orbitam justi libras.
8 'Etiam f in itinere judiciorum tuorum, Jehova, expectamus te; ad nomen tuum & ad memoriam tui fertur desiderium animæ:
9 Animo meo desidero te per noctem; etiam spiritu meo qui est in me, tempestivè quæro te: 'nam cùm judicia tua extant in terra, justitiam 'discunt incolæ orbis habitabilis:
10 'Cùm gratia fit improbo, non discit justitiam: 'in terra g æquissima iniquè agit, & non considerat celsitudinem Jehovæ.
11 'Jehova, 'cùm exaltatur manus tua, non vident; videbunt erubescentes h zelum erga populi: quin etiam ignis ipsos hostes tuos consumet.
12 'Jehova, dispones pacem nobis: nam etiam 'omnes i res nostras confecisti nobis.
13 'Jehova Deus noster, imperabant nobis

e Heb. rectitudinibus.
f Heb. æquitatum.
g Heb. Zelū populi.
h Heb. facta nostra, passiv. pro eo quod est, quæ facta sunt nobis.

domini 'præter te: tantùm per te 'recordamur nominis tui.
14 'Hi mortui non revivisc ent; expertes vitæ non resurgent: propterea visitans perdidisti eos, & profligasti omnē memoriam eorum.
15 'Adjecisti huic genti Jehova, *vitam*; adjiciens huic genti glorificas te: *genti quam* procul amoveras *ad* omnes extremitates terræ.
16 Jehova, in ipsa angustia visitaverunt te: fuderunt 'submissam orationem, castigatione tua *premente* ipsos.
17 Ut prægnans k propinqua partui, dolet, exclamat in doloribus suis; ita fuimus a conspectu tuo, Jehova:
18 Gravidi fuimus, doluimus, quasi 'pareremus ventum: l salutem ullam non fuissemus effecturi terræ, neque casuri fuissent incolæ orbis habitabilis.
19 'Revivisc unt mortui tui, m cadavera quæq; mea resurgunt: 'expergiscimi, *inquis*, & cantate qui inhabitatis pulverem; 'nam ros olerum ros tuus est, postquā in terrā expertes vitæ dejecisti.

i Heb. *appropinquans ad parturiendum.*
k Heb. *salutes.*
l Heb. *cadaver meum.*

CAPUT XXVII.

1 'AGE populemi, 'intra in conclavia tua, & occlude fores tuas tibi: latita quasi exiguo momento, donec præterierit indignatio.
2 'Nam ecce Jehova proditurus est 'e loco suo, ad animadvertendum iniquitatem habitatoris terræ in eum; & retteget terra a cædes suas, neque obteget ultrà interfectos suos.
3 Tempore illo animadvertet Jehova 'gladio suo durissimo, maximoque & validissimo, 'in balænam b serpentem oblongum, & in balænam serpentem tortuosum; & interficiet draconem qui est in mari.
4 'Die illa, vineam 'rubentis meri, acclamate ei.
5 'Ego Jehova sum custoditurus eam, momētis irrigaturus eam; ne quis invisat eam, noctes dies que custoditurus sum eam.
6 'Æstus non est mihi: qui c induxerit me 'lente & vepre ad prælium, *hunc* cautè ingrediens 'eam succendam ex æ 'æquo simul:
7 'Sin prehendet robur meum facturus pacem mecum; 'pacem fecerit mecum.
8 Ut 'advenientes Jahhakobi posteri radicentur facient, efflorescet, & germinabit Israël; denique implebunt superficiem orbis habitabilis proventu.
9 d An ut percussit 'percussorem ejus, percussit eum? an ut interfecti sunt 'interfecti illius, interficiuntur?
10 e 'Moderate 'emittendo eum contendis cum eo: 'illum aufert spiritu suo duro, 'quasi tempore Euri.
11 'Idcirco hac re expiatur iniquitas Jahhakobi, & hic est totus fructus ut amoveat peccatum ejus; 'cùm disponet omnes lapides altaris ut lapides calcis dissipatos, 'nec consistent luci aut subdiales statuæ:
12 'Sed *illius* civitas munita erit solitaria, caula dissecta, & derelicta velut desertum; 'ubi pascebat vitulus, & ubi recubabat, etiam absumet ramos ejus.
13 A re facto ramo ejus, frangentur *ramusculi*, 'mulieres venientes incendent illum: quia nō est f populus ulla intelligentia præditus; idcirco non miseretur ejus, qui fecit eum; & qui formavit eum, non facit gratiam ei.
14 'Erit aut em 'tempore illo, excutiente Jehova inde 'a fluxu illius fluminis usque ad torrentem Ægypti; ut vos 'colligamini g 'ligillatim, ô Israëlitæ.
15 Erit que tempore illo, 'quando clangetur buccina magna, ut veniant qui perierant in terra Assyriæ, & qui depulsi fuerant in terram Ægypti; & incurvent se Jehovæ in monte sancto Jerusalem.

e Heb. *in medio: metaphora.*
f Heb. *populus intelligentiarum.*
g Heb. *ad unum unum.*

ANNOTATIO.

1 Ecce Jehova] *Quatuor hæc capita propterea unà conjunximus, quòd unius sunt concionis; ut narratio & series argumentationum ostendet. Sunt autem hujus concionis tres præcipuæ partes: prima est, narratio prophetica judiciorum quæ Deus in gratiam populi sui effecturus erat (ut Propheta denuntiavit capitibus antecedentibus, quibus hæc concio velut colophon fuit imposita) usque ad versum 6. capitis 25. secunda pars est, narratio prophetica formæ quam Deus adhibiturus erat in judiciis exequendis ad Ecclesiæ bonum & consolationem, inde ad finem capitis 26. tertia, est institutio populi in retinendo officio suo, & amplectendis promissionibus Dei, quæ exponuntur inde ad finem capitis 27. In prima autem propositione continentur tria: narratio judiciorum Dei contra peccatores duodecim versibus, & gratiæ ejus erga Ecclesiam, usque ad vers. 16. deinde confirmatio denuntiati illius judicii, usque ad finem capitis; & postremò usus illius, nimirum predicatio gloriæ Dei in Ecclesia, quinque primis versibus capitis vigesimi quinti.* Exhausturus] *tum habitatoribus, ut sex primi versus ostendunt; tum rebus omnibus, sex aliis vers. quæ duo his verbis prolepticè continentur.* Terram] *id est, singulas illius regiones, sic verberibus castigaturus quamque.* Pervertent] *averterent, agens sursum deorsum omnia; tum ad personas, tum ad res ipsorum pertinentia: ut sequens versus demonstrat.* 2 Erit que] *id est, omnes personarum omnium ordines confundentur calamitatibus aquè summos ac infimos opprimentibus.* Præsidi] *vide Gen 41.45. Nosenim hoc quidem loco hanc significationem malumus, quam vulgarē illā sacerdotis, propter antitheton.* 3 Exhauriētur] *ut dixerat de Ægypto sup. 19.3.* Diripietur] *ut sup. 8.3. & 10.6. & 11.14. & 18.3.* 4 Lugeb.] *ut sup. 3.27. & 19.8.*

Conci-

Concidet] *ut prædixerat ſuprà 1.30.* Languebit] *ut ſuprà 16.17.& 19.8.* Celſi populõr.] *ut interminatus fuerat ſuprà 2.11.& ſequentibus,& 3.1.& 9.14.* 5 Etiam hæc terra] *ætiologia, à peccatis hominum aſſerens juſtitiam Dei; quam propheta amplificat per comparationem Judæorum, ſeq. verſu; ut ad alterum judiciorum genus tranſeatur. ſimile vide Numer.35.33.* Leges] *naturales & politicas, ad publica & privata hominum officia pertinentes.* Decretum] *poſitum in cæremoniis & externo Dei cultu.* Fœdus perpetuum] *cum Abrahamo initum circumciſione, Gen.17. & redintegratum in traditione legis, Exod.24.* 6 Execratio] *videlicet cui ſe Iſraëlitæ ipſi devoverunt ſi tranſgrederentur leges, mutarent decretum, irritumq; facerent fœdus perpetuum: Exod.24.& Deut.29.10.& ſequentibus. nam hoc prius membrum ad Iſraëlitas reſpicit, de quibus nominatim dixerat poſteriore loco.* Idcirco] *nimirum propterea quòd gentes tranſgrediuntur legem, cujus opus ſcriptum geſtant in cordibus ſuis, una teſtimonii reddente ipſorum conſcientia,&c. Rom.2.15. Nam hoc poſterius membrum per ὑστέρησιν de aliis gentibus eſt accipiendum, quarum Propheta meminerat priore loco.* Exardeſcent] *id eſt, incendio iræ Dei conflagrabunt, ut ſuprà 9.18.& 10.16.* 7 Lugebit muſtum] *altera pars prolepſeos, de qua ver.1. expreſſa proſopopœia vehementiſſimis.* Languebit vitis] *ut ſuprà 16.17.* 8 Tympanorum] *de quibus ſuprà 5.12.* 9 Non bibent] *i. non convivabuntur pergræcando.* Amareſcet] *i. ingratus erit, adeò obruentur calamitatibus: metaphora.* 10 Confringetur] *ut de Babylone & Tyro dictum eſt ſuprà 13.& 23.* 11 Querela erit] *ut ſuprà 16.16.* Adveſperaſcet] *i. occidet, ut ſol ineunte veſpera, & terminabitur luctu: metaphora.* 12 Reliquum factum] *i. denique nihil omnino integrum relinquetur.* 13 Quando] *ſecundus locus narrationis de gratia Dei erga Eccleſiam, ut monuimus verſu 1. quo continentur primùm explicatio ſalutis percipiendæ à Deo, hoc verſu; deinde profeſſio illius, & gentium omnium provocatio ad percipiendam & agnoſcendam illam, duobus ſeq.* Ita fuerit] *i. judicia Dei perfecta fuerint.* Similes olivis] *i. illi qui ſecundum electionem gratiæ reſidui facti fuerint, & ſervati à Deo: ut ſuprà 17.6.& 9.* 14 Inde à mari] *i. ubicunque fuerint in omnibus finibus terræ.* 15 Idcirco] *genus ſive formula profeſſionis, qua boni à Deo ſervati hortantur alii alios, propter probationem ſive experimentum mirificæ liberationis ſuæ; qua ſpem in ſe ipſis confirmãt, & in aliis exemplo doctrinâq; excitant: ſpes autem non pudefacit, Rom.5.5.* In ipſis iguib.] *i. vos qui adhuc verſamini in mediis tribulationibus, exemplo noſtro ſecuri de liberatione veſtra, gaudete ſpe, in afflictione tolerantes, Rom.12.12.* In inſulis maris] *i. quicunque, quocunque loco, & inter quoſcunque ſitis.* 16 Ab ora] *confirmatio judiciorum quæ modò prædicta ſunt, primùm à peccatis præſentibus perſidiáque populi, in quam non poteſt ira Dei non revelari e cœlo, tribus verſib. deinde à fide exterarum rerum in cœlo & terra, in exequendis & teſtificandis Dei judiciis, ad finem uſque capitis. Sunt autem prima hæc verba emphatica, quibus Propheta amplificat indignitatem præſentem à comparatione priſcæ dignitatis quæ in populo Dei emicuerat; ut Pſal.44.* Pſalmos] *i. beneficia Dei quæ Pſalmorum ſunt argumenta, & prædicationis illorum: ſynecdoche.* Juſto] *i. populo Dei alieno à præſente perfidia, & amplectenti juſtitiam Dei per fidem Chriſti.* Jam autem] *expoſtulatio graviſſima abundans anaphoris, homœoteleutis, antonomaſia, metaphoris, gradationibus, & comparationibus patheticis; quibus exaggerat Propheta tum peccata, hoc verſu tum peccatorum pœnas, ſequentibus, uſque ad verſum ult.* Macies eſt] *id eſt, mœrore à rebus ſtu indeſinenter contabeſco.* 18 Nam cataractæ] *id eſt, communis erit cœli & terræ conſpiratio ad efficienda judicia Dei. Sunt autem hæc verba deſumpta ex Moſche Gene.7.11. per allegoriam; & ex Davide Pſal.18.8.* 19 Omnino confringet] *i. peſſundabuntur & ruent omnia: quod hîc exaggeratur congerie verborum.* 20 Ipſius] *i. habitatorum, metonymicè, ut ſeq. verſu.* 21 Animadvertente Jehova] *i. Reges & ſubditos, ſummos & infimos puniente, ut dixerat ſuprà ver.2.* 22 Ut colligantur] *i. captivi teneantur potentia Dei quicunque adverſantur ipſi: metaphora a regno humano ad regnum ſpirituale Dei.* Poſt multos dies] *id eſt, longo intervallo non extollant ſe adverſus Deum, neque extent inimici ejus. Hoc autem propriè ſignificari viſitandi verbo in hac conjugatione cùm abſolutè ponitur, exempla omnia confirmant.* 23 Denique] *i. nulla planè lux ſive gloria lunæ aut ſolis ipſius futura eſt, ſi cum Dei regnantis in Eccleſia luce comparabitur; puderet ipſos, ſi cum Deo committendi eſſent: proſopopœia hypothetica.* Erit glorioſus] *tum gloria ſua operumq; ſuorum maximè, tum ſanctorum prædicatione: ad quam hæc verba ſunt πολεοκαλυπτικὰ.*

IN CAPUT XXV.

1 Jehova] *Tertius locus propoſitionis præcedentis, de uſu judiciorum Dei. Eſt autem uſus illorum in Eccleſia, prædicatio gloriæ Dei, quæ habetur his quinque verſibus: in quibus primùm gloria Dei prædicatur, & cauſæ illius proleptice ponuntur hoc verſu; deinde cauſæ proponuntur duæ: una eſt, judiciorum in hoſtes Eccleſiæ, ver.2. altera, beneficiorum in Eccleſiam, verſibus ſequentibus.* Conſilia] *id eſt, promiſſiones & mina, quas ab æterno decretas ad conſilio tuo prædixiſti ſuo tempore, nunc demum fideliſſimè atque verſſimè completæ ſunt.* 2 Nam] *exornatio præcedentis ætiologiæ, qua docet Propheta complementum minarum, hoc ver. & promiſſionum, ver.4.& 4. ut antè diximus.* Palatium] *i. ita everti ſti & ſubruiſti oppidum, ut ne ab exteris quidem advenis ex totius oppidi ruderibus unica domus excitari poſſit.* 3 Idcirco] *ἀναφορὰ ſive repetitio laudationis, tranſitum comparans ad ſequentem cauſam.* 4 Receptus] *exornatio beneficentiæ Dei fideiq; erga pios duabus comparationibus; quæ poſtea his duobus verſibus ordine exponuntur.* Cum ſpiritus] *ἐμφασία prioris comparationis, qua hoſtes Eccleſiæ cum aquis inundantibus, Deus verò cum receptu & perfugii loco comparatur.* 5 Sicut æſtum] *ἐμφασία ſecundæ comparationis, qua tumultatio extraneorum cum æſtu ficciſſimo, & Dei protectio erga ſuos cum denſiſſima umbra comparatur.* Qui propagini] *id eſt, qui æſtus impiis obiis erat optatiſſimus atque gratiſſimus: quia illi, dum torrentur pii calamitatibus, ſe valde augeri judicant, & tanquam luxuriare ſuas propagines: pergit enim Propheta in allegoria.* 6 Faciet autem] *ſecunda hæc prophetiæ formam exponit tum judiciorum quibus propter Chriſtum uſurus eſt Deus, hoc capite; tum laudum quibus Eccleſia prædicatura eſt beneficentiam illam Dei, cap. ſequente. Forma autem judiciorum eſt duplex: una, ut inimicæ gentes amicè ad ſacrum Chriſti epulum & communionem provocentur verbo, uſque ad ver.10. altera, ut contumaces qui extolluntur adverſus cognitionem Dei profligentur, ver.10.& ſeq.*

In mon-

In monte hoc]*cujus meminit suprà 24.23. ut etiam prædixerat suprà 2.2.* Convivium rerum]*i. opimum & munificentissimum, quod exhibetur sanctis prædicatione Evangelii & virtute spiritus Christi: allegoria res spirituales figurans corporeis: ut Matth.22. & Luc.14.* 7 Absorbebit]*enarratio beneficiorum quæ populi in convivio Christi percepturi sunt: primum est, vindicari illos ab excæcatione, & quasi sublato velamine donari cognitione Dei, hoc versu; ut ostendit Paulus 2 Corinth.3. secundum est, domita potestate mortis donari vita æterna, 1.Corinth.15.54. tertium, donari gaudio & pace per spiritum sanctum, Rom. 14.17. & Apocalyp.21.4. ex quibus consequitur effectus, ver. 9. nimirum constantissima beneficii divini prædicatio.* 8 In victoriam]*id est, ita ut in sempiternum devicta & prostrata jaceat, neque amplius in beatos illos convivas Christi dominetur.* 9 Ecce Deus noster]*elegantissima prædicatio illius pacis a Deo, & gaudii per spiritum sanctum, de quibus modò diximus.* 10 Nam quiescet]*ætiologia superioris prophetiæ a præsentia Dei benigna in Ecclesia; qua transitio comparatur ad alteram speciem judiciorum ejus contra præfractos atque contumaces, ut diximus in versum 6.* Moab] *id est, contumax quisque & perversus hostis Dei & Ecclesiæ, synecdochicè, ut infrà 31.8.* In loco suo]*id est, ubicunque fuerit.* Ad literationem]*i. abjectissima palea, quæ nullum alium usum præstat quàm ut ea stercorentur agri.* 11 Expandet enim]*altera comparatio venustissima ad explicandum judicium Dei contra inimicos suos; pro eo quod est, omnia subjiciet sibi.* Superbiam ejus]*de qua suprà 16.15.* Cataractis]*id est, amplissimis & valentissimis manibus suis, quibus superbiam rebellium ita compressurus est ut obicibus & cataractis coërcentur aquæ. Hanc interpretationem, quia optimè cum allegoria convenit, aliis præferimus.* 12 Ita] *apostrophe ad Moabum, & omnes homines adversantes Deo, quòs docet ad ferulam ipsius ita diffluxuros ut aqua diffluit; sicut dicitur Exod.15.15.*

IN CAPUT XXVI.

1 Tempore illo]*exposita prophetia de beneficiis Dei erga Ecclesiam, subjicitur pars altera de prædicatione Ecclesiæ; cujusmodi ordinem jam ante observavimus principio capitis præcedentis. Sunt autem in hoc cantico partes quatuor: prima est, exordium prædicans firmitatem Ecclesiæ in Deo, versibus 2.3. secunda, propositio Ecclesiæ omnes ad se & ad Deum jubentis accedere per fidem, usque ad versum 7. tertia, confirmatio ab operibus Dei, inde ad versum 19. postrema verò, conclusio, versu 19.* In regione Jehudæ] *id est, in Ecclesia, quæ olim ea regione circumscripta & figurata erat.* Civitas fortis] *id est. Ecclesia, in qua nos versamur, est potentissima; quippe quæ munita est præsentia & præsidio Dei.* Salutem disponit] *id est, in salute quam dedit servat, adeò ut ne ipsæ quidem inferorum portæ prævaleant adversus eam: Matthei 16.18.* 2 Aperite] *amplificatio superioris prædicationis, a forma gratiosissima quam observat Deus; tum servos suos & administros Ecclesiæ informando, ut patefiant januæ Evangelii ministerio ipsorum, tum justos & pios in Ecclesiam intromittendo.* Justa] *nimirum ex fide in Christum qui justificat impium, ut sequentia verba docent exegeticè.* 3 Cogitationi] *transitio ad secundam partem, videlicet propositionem; qua Ecclesia omnes ad Deum provocat in Christo, sumpta occasione ex præcedentibus Dei verbis: quæ primùm epiphonemate confirmat, hoc versu; deinde omnes jubet eandem fidem in Deum adhibere ad percipiendam salutem, usque ad versum 7. Est autem cogitationis nomen synecdochicè accipiendum, pro viro qui tota cogitatione & toto animo confidenter nititur Deo per fidem in Christum, ut fine versus explicatur.* 4 Confidite] *propositio Ecclesiæ omnes ad fidem hortantis a natura, promissione, & operibus Dei, ut modo diximus.* Rupes] *ut Deut.32.4. id est, immotæ arx & propugnaculum fidelium: quod illustratur antithesi sequentis versus.* 5 Habitatores loci] *id est, omnem sublimitatem quæ extollitur adversus cognitionem Dei, 2.Corinth.10.5.* Dejicit eam] *id est, certissimè & indesinenter dejicit: nam hic est usus ἀνακαινώσεως, ut suprà ver. 3.* 7 Iter justo] *tertia pars, narratio confirmans hortationem præcedentem ab operibus Dei: quorum asseritur primùm justitia & æquitas summa, usque ad versum 11. deinde veritas, usque ad 19.* Justo] *illis qui definitus est suprà ver.2. &* 3. Rebus æquissimis]*id est, facis ut omnia fidelibus tuis succedant æquissimè, & utramq; lancem secundarum & adversarum rerum justiùs quàm ulla aurificis statêra moderaris: quod dictum similiter amplificatur repetitione, ut antè vidimus.* 8 Etiam]*accommodatio, qua Ecclesia superiorem thesin de administratione Dei confidit ad se pertinere, & eam a se expeti docet, ut Dei justitiam magis, ac magis agnoscat ex ipsius operibus.* In itinere] *id est, tantisper dum in hac vita versamur, & exercemur judiciis tuis.* 9 Nam]*ætiologia præcedentis propositionis & optati a depravatione carnis nostræ; quæ adeò fera & indomita est etiam in filiis Dei, ut retundi non possit & justitiam illius discere, nisi crebris gravibusq; ferulis revocetur: ac proinde in reliquo mundo longè ferocior est, cùm neque gratiosis verbis, neque verberibus corrigatur; sed tantùm evincatur, velit nolit, ut fiat inexcusabilis.* Discunt] *pios quidem ad salutem docentibus calamitatibus justitiam Dei, impios verò convincentibus; ut Jud.3.2.* 10 Cùm gratia] *ὑπαγωγὴ superioris dicti ex antithesi diversæ administrationis: verè, inquit, judicia tua opus est adhiberi, si voles ut ad ea animum advertat mundus: nam quò magis certat beneficentia tua cum improbitate illius, eò amplius obliviscitur tui & præsidit sibi.* In terra æquiss.] *id est, quò æquiorem te in ipsum, lenioremq; & mitiorem exhibes, eò fit sceleratior.* 11 Jehova]*altera pars narrationis, qua Ecclesia asserit veritatem judiciorum Dei prolepticè, tum in improbos, hoc versu; tum erga pios, sequente: quæ postea pluribus exponuntur elegantissimè, usque ad versum 19.* Cùm exaltatur] *id est, non consyderant celsitudinem tuam (quod dixit superiore versu) sed experientur tandem suo magno malo: sic asseritur cum veritate justitia judiciorum Dei, & cum noxia comparatur pœna.* 12 Jehova] *secundum membrum prolepseos, quo Ecclesia docet improbis velut stipula conflagrantibus, Ecclesiam utcunque ferventem adversis rebus, tanquã in olla, manu Dei conservatã esse; & porrò statuit conservatã iri ex anteacta Dei administratione.* Omnes res]*id est, quæcunq; adhuc nobis evenerunt. sive cùm alii insolenter cruciarunt nos (de quibus agitur duobus versibus proximè sequentibus) sive cùm servasti & liberasti nos misericorditer.* 13 Jehova Deus]*exornatio superioris dicti, Deum confecisse res omnes Ecclesiæ: quæ per antithesin hic confitetur se ita prossam fuisse mundi tyrannide, ut neque per illum lucerit facere mentionem Dei, neque ipsa per se potuerit;*

ac proinde per Deum solum effectum esse, ut Ecclesiæ suæ facultas restitueretur ad laudandum illum. Præterte] *qui tum illegitimè dominium occupabant in populum Dei, tum eo perinde abutebantur ac si Deus nō immisisset ipsos, denique nihil minus quàm de consilio ipsius cogitabant, ut dictum est suprà 10.5. & sequen.* Recordamur] *i. superstites sumus, ut celebremus te in æternum liberati metu omnium inimicorum, versu sequente.* 14 Hi mortui] *id est, domini isti & tyranni non amplius impedient nos, quin celebremus te: alludit enim his verbis & sequentibus ad genus illud liberationis quo usus est Deus cùm educeret populum ex Ægypto, Exodi 14. & 15.* 15 Adjecisti] *amplificatio superiorum narrationis de veritate judiciorum Dei in Ecclesiam admirabilium, a circumstantiis: primùm enim, inquit, erant depulsi in terras extimas, hoc versu; deinde summus angustiis & doloribus pressi, duobus sequen. tertiò planè perditi & mortui, nisi majestas tua succurrisset, versu 18. & 19. & tamen (ait Ecclesia) eadem opera gloriæ tuæ consuluisti, & salutimeæ.*
16 Submisiam orat.] *ut solent qui demissi sunt & dejecti castigationibus cum lachrymis submisse deprecari.* 18 Pareremus ventum] *id est, nihil unquam possemus parere, sed perpetuis torminum vemorumq; inter se in utero colluctantium cruciatibus constringeremur.* Salutem ullam] *exegesis verborum proximè præcedentium. q. d. Ecclesia, non fuisset mihi ex me facultas aut virtus pariendi, aut præstandi quicquam ad servandum meos, aut deturbandum adversarios: sed utrumque penes Deum est, qui præstat utrumq; verbo, sequente versu.* 19 Revivisc unt] *id est, instaurantur, & ex calamitatibus, tanquam ex morte, redviva membra Ecclesiæ servantur verbo illo potente tuo. Est autem hîc conclusio cantici, qua Ecclesia singulare Dei beneficium prædicans sibi de mirifica hac salute gratulatur.* Expergiscimini] *prosopopœia, qua Deus inducitur populum suum ex angustiis, velut e sepulchro, excitans ad gloriam suam.* Nam ros olerum] *etiologia a potentia verbi Dei. verbum Dei (inquit Ecclesia) cum cœlesti rore, fideles dejecti malu cum semine in terram projecto, corrupto & moriente comparantur: quemadmodum autem ros e corrupto semine excitat herbam, sta verbū Dei restituit pios cum putri semine comparatos.*

IN CAPUT XXVII.

1 Age populē] *ultima pars prophetiæ per apostrophen ad populum Dei; qua instituitur populus de officio suo, & promissionibus Dei erga se: quorum illud, hoc versu continetur; hæ verò, reliquo capite: hæ autem partim positæ sunt in profligandis adversarius, versu 2. & 3. partim in ornandis, curandis, educandis, purgandis, & colligendis Israelitis, inde ad finem.* Intra] *id est, recipe te ad Dei protectionem fide, & in statione in qua ipse te collocaverit firma patientia in spe & silentio conquiesce, neque istiu calamitatibus quę terras pervasuræ sunt dimovetor. Respicit autem propheta his verbis ad formam liberationis ex Ægypto, qua interdixerat Deus ne exiret ullos e porta domus suæ, qua nocte processurus erat ad percutiendum Ægyptum, Exod. 12. 22.* 2 Nam ecce] *prior promissionum locus, ultio de adversariis, ut Exod. 12. 23.* E loco suo] *id est, e cœlis, unde revelatur ira Dei in omnem impietatem & injustitiam hominum, Rom. 1. 18.* 3 Gladio suo] *i. infinita potentia sua & potente verbo: humanitus dictum.* In balsnam] *i. in sublimitatem omnem spiritualem & corporalem, quæ extulerit se adversus Deum vi, fraude, vel utroq; simul: quæ omnia allegoricè his appellationibus figurantur.* In mari] *id est, in fluctuante hujus seculi æstuario.* 4 Die illa] *secundus promissionum locus, propositio summa beati status in quo Ecclesia futura est & sibi gratulatura in Domino: quæ deinceps exponitur suis gradibus a cura & attentione Dei erga illam, ut qui solus est autor & effector beatitudinis.* Rubentis meri] *id est, feracem vini generosissimi, quod in scripturis ferè a rubore commendari solet: ut Gen. 49. 12. & Proverb. 23. 31. allegoria contraria illi qua Propheta usus est suprà 5. 2.* 5 Ego Jehova] *pergit in eadem allegoria vineæ, ut suprà 5. ubi contrariæ minæ similibus verbis exponuntur.* 6 Æstus non est] *occupatio illius objectionis quam poterant Judæi ex argumento superiorum prophetiarum adducere: quid? dixerit quispiam, nihil nisi gravissimas & severissimas minas prophetiæ tuæ denuntiant, incursiones, depopulationes, cædes ab Assyriu, Ægyptiis, & Babyloniis: ecquando igitur tempus istius promissionis quam modo significas futurum esset? hanc objectionem anticipat Deus per prophetam: ne putetis, inquit, me iracundum esse, morosum, atque difficilem: non est in me, sed in vobis culpa istarum calamitatum: ego vos fugientes revoco, accedentes obviis ulnis amplector, & cupientes pace dono. Quamobrem non est quod dubitetis de fide & misericordia mea: si pergatis in improbitate, pergam in judicus; sin autem pacem quæratis, jam exposita est omnibus quærentibus eam: hæc est complexio duorum versuum.* Sente & vepre] *id est, obfirmata malitia & peccatis suis, allegoricè: ut suprà 5.* Eam] *vineam videlicet, id est, Ecclesiam, in qua perfidi, hypocritæ, & contumaces se extulerint adversus Deum.* Simul] *videlicet eos omnes qui Deum ad prælium indignis suis facinoribus provocaverint.* 7 Sin prehendet] *altera pars dilemmatis, promissio erga fideles prehendentes Deum fide, & conquiescentes in robore ejus.* Pacem fecerit] *id est, illico facta fuerit, cùm fidem & resipiscentiam suam exponet: sic regreditur Propheta ad promissionem cœptam.* 8 Advenientes] *regressio ad promissionem, quam præcedens occuparat interruperat; qua Propheta continuat allegoriam vineæ.* 9 Anut percussit] *amplificatio beneficentiæ Dei, quam promissionibus significaverat; a fine castigationum quibus in Ecclesiam utitur, quæ illustrantur per comparationem earum quas in suos inimicos adhibet Deus. Hæc autem antithesis hoc versu posita per interrogationem explicatur subjectione elegantissima, quatuor versibus sequen.*
Percussorem ejus] *id est, inimicum a quo populus Dei infestatur: de quibus castigationibus dictum est inde a capite 13. suprà.* Interfecti illius] *id est, homines, e percussoribus & inimicis populi, quos Deus curavit interfici.* 10 Moderatè] *subjectio ad quæstionem præcedentem: qua Propheta primùm moderatè castigationum explicat in populum & in adversarios Dei prolepticè, hoc versu; deinde usu proposito exornat, tribus sequentibus.* Emittendo eum] *e terra promissa in miseram servitutem, sub Assyriis & Babyloniis.*
Illum] *hostem suum, percussorem populi sui.* Quasi tempore] *id est, abripit & convellit radicitus.*
11 Idcirco] *amplificatio gratiæ Dei in castigationibus populi sui, a fine aut usu earum; nimirum ut purgetur populus a peccatis suis.* Cùm disponet] *i. ex animo tollet abolebitq; omnia quæ adversantur gloriæ Dei, ut passim imperatur lege.* Nec consistent] *i. evertentur & cædentur.* 12 Sed illius] *alterum membrū*

pro-

prolepseos de castigationibus Dei in adversarios, quæ dicuntur fore gravissimæ, & humanis rebus describuntur. Ubi pascebat] *id est, omnia sursum & deorsũ perdet ab humili herba ad summas arbores.* 13 Mulieres] *id est, etiam imbecilla mulierum manu consumentur; adeò ejectæ futuræ sunt.* 14 Erit autem] *summa promissionum de restitutione populi; quæ est veluti quædam conclusio totius prophetiæ, & signum primum aditus ad promissiones reliquas quæ antè dictæ sunt.* Tempore illo] *quo Deus inimicos ita consumpserit, ut Babylone factum est.* A fluxu] *id est, ab Euphratis alveo usque ad Schichorem Ægypti torrentem, de quo Jehosch. 13. 3.* Colligamini] *id est, eruamini & educamini e media illa veluti area, in quæ populos per Cyrum est triturarus Deus.* Sigillatim] *ut etiam prophetat Jirmeja 3. 14. & Jechezk. 39. 28.* 15 Quando clangetur] *id est, promulgabitur mandato Cyri per totum regnum ipsius, 2. Chronic. 36. 22. & Hhezræ 1. 1.*

CAPUT XXVIII.

Propheta regno Jisraëlis propter fastuosum & præsidentem animum ruinam denuntiat: Judæis salutem promittit: & quia hos in illorum scelera prolapsos esse cognoverat, ea gravissimè exprobrat, indocilitatem evincit, improbitatem illudentem Deo increpat, & exitium perstantibus in ea severissimum prædicit: at postremò credentes & resipiscentes confirmat de mirifica Dei administratione.

1 Væ [a] coronæ fastus, ebriosis Ephrajimi, [a] cujus ornatus decor *est* flos caducæ *plantæ*; [a] eis [a] qui præsunt [a] valli [b] pinguissimæ, obtusis vino.

[a] Heb. *qui sunt in capite vallis jux infrà ver. 4.* [b] Heb. *pinguedinum.*

2 [a] Ecce [a] robustus & fortis Domino, similis inundationi grandinis turbini [c] exitiali; similis inundationi aquarum validarum exundantium, dejiciet in terram [a] manu.

[c] Heb. *exitii.*

3 Pedibus conculcabuntur; corona fastus, ebriosi Ephrajimi.

4 Tum erit turba florum caducæ *plantæ*, decor ornatus illius quisquis præest valli pinguissimæ; [a] ut fructus præcox cùm nondum est æstas

[d] Heb. *videns*

quem ubi videt [d] quispiam dum adhuc est in manu sua, deglutit.

5 [a] Tempore illo erit Jehova exercituum [a] pro corona decoris & pro diademate ornatus, reliquo populo suo:

6 [a] Et pro spiritu judicii; [a] ei qui præsidet judicio, [a] & [e] potentibus regerentibus bellum in portam.

[e] Heb. *virtutis.*

7 [a] Veruntamen etiam isti vino errant, & potu inebriante oberrant: [a] præses ac Propheta errant potu inebriante, absorbentur a vino: oberrant præ potu inebriante, errant in functione videntis, titubant in judicatione:

8 Nam omnes [a] mensæ plenæ sunt vomitu & excremento, [a] non *superest* locus.

9 [a] Quem doceret scientiam, & cui proponeret intelligendum documentum? depulsis a lacte, avulsis ab uberibus?

10 [a] Cùm [a] præceptum præcepto, præceptum præcepto, delineatio delineationi, delineatio delineationi; pauculum hîc, pauculum illîc *fuerit additum:*

11 [a] Cùm [f] peregrino sermone & lingua exotica allocutus sit populum istum:

[f] Heb. *vidisti labia. peregrina: quia vulgò peregrinus sermo non intellectus ludibrio est.*

12 [a] Cùm dixerit eis, hæc *est* ipsa requies, [a] quietem tribuite lasso, & hæc est respiratio; & noluerint auscultare:

13 [a] Sed fuerit eis verbum Jehovæ, præceptum præcepto, præceptum præcepto, delineatio delineationi, delineatio delineationi, pauculum hîc pauculum illîc; ut pergegerent, & corruentes retrorsum confringerentur & irretiti caperentur;

[g] Heb. *irrisores.*

14 [a] Idcircò audite verbum Jehovæ, viri [g] irrisores; dominatores populi hujus qui *est* Jeruschalaimis.

15 Quoniam dicitis; [a] pepigimus fœdus cum morte, & cum sepulchro [a] egimus cautum: [a] flagellum inundantis cùm transibit, non obveniet nobis; quia [a] disponimus fallaciam receptum nostrum, & in mendacio abscondimus nos.

16 [a] Idcirco ita ait Dominus Jehova; [a] ecce ego [h] fundamentum posui in Tzijone lapidem: [a] lapidem probationis, [a] angularem, pretiosum, [a] fundationem [i] fundatissimam; qui credit, [a] non præfestinabit.

[h] Heb. *fundator lapidis.* [i] Heb. *fundationis.*

17 [a] Disponam enim judicium ad lineam, & justitiam ad perpendiculum; [a] ut excernat grando receptum fallaciæ, & [k] latibulo *suo* aquæ inundent.

[k] Heb. *latibulo aquarum inundent: ut Gen. 9. 6.*

18 Tum abolebitur fœdus vestrum cum morte, & cautio vestra cum sepulchro non stabit; flagellum inundantis cùm pertransibit, tum eritis ei conculcationi.

19 [a] Ex quo transiverit, intercipiet vos; nam [l] quolibet mane pertransibit interdiu & noctu: [a] erit que tantummodo commotioni, [m] cùm proponet intelligendum documentum.

[l] Heb. *in mane mane.* [m] Heb. *proponendo.*

20 [a] Nam [a] brevius erit stratum quàm ut protendat se; & stragula angusta, cùm [a] colliget *se cubans.*

21 Nam [a] sicut in monte Peratzimorum exurget Jehova; sicut *in* valle [a] ad Gibhhonem irascetur: ad faciendum factum suum, extraneum factum suum, ad operandum opus suum, [a] alienum opus suum.

22 [a] Nunc itaque ne pergatis ludificari, [a] ut non confirmẽtur vincula vestra: nam [a] consummationem & quidem [a] præcisam audivi a Domino Jehova exercituum contra totam hanc terram.

23 Aures adhibete & audite vocem meam, attendite, & audite sermonem meum.

24 [a] An totum diem arat arator ad seminandũ? sulcat & occat terram suam?

25 An non cùm æquavit superficiem ejus, & sparsit melanthium, cyminumque disperset; aut disposuit triticum præstans, vel hordeum insigne, vel speltam *in* termino suo;

26 Deinde [a] colligat illud [a] ad eam rationem, *quam* Deus ejus docet eum?

27 [a] Nam non tribula triturabitur melanthium, aut rota plaustri super cyminum versabitur; sed baculo excutitur melanthium, & cyminum virga.

[n] Heb. *triturandi triturat.*

28 [a] Panis verò [a] comminuitur: [a] non tamen in perpetuum [n] pergit triturare ipsum, aut qua-

tit rota plaustri sui, neque equitibus suis comminuit ipsum.

29 Etiam hoc a Jehova exercituum prodiit, qui mirificus est consilio, magnificus re ipsa.

ANNOTATIO.

1 Vę coronæ] *Hujus capitis duæ sunt præcipuæ partes: una, de regno Israëlitarum, quod in exemplum Judæis proponitur versibus quatuor; altera, de regno Judæorum, a ver. 5. ad finem usque. Tractatur autem prior hæc pars per similitudines elegantissimas, & comparationem singulorum judiciorum Dei cum peccatis Israëlitarum, quæ prolepticè exposita sunt hoc versu.* Coronæ saltus] *id est, superbissimo regno Israëlitarum; ut Hosch. 5. 5. & 7. 10. & infrà ver. 3.* Cujus ornatus] *id est, qui momento defluxuri sunt, ut flos marcescentis herbæ: nam statim hoc regnum labefactatum est per Schalman-eserem anno sexto Chizkijæ, 2. Reg. 18. 10.* Eis qui præsunt] *id est, principibus opulentissimi regni, ac proinde luxu propter summas opes diffluentis.* Valli pinguissimæ] *id est, agro Israëlitarum, qui tanquam vallis subjacet Libano, estq; uberrimus: ut ostendunt Jahhakob & Moschè Gen. 49. & Deut. 33.* 2 Ecce robustus] *singularis explicatio maledictionis, a persona Assyrii quem Deus erat in Israëlitas immissurus, & a malorum gravitate quæ erant perpessuri.* Robustus] *nimirum Schalmaneser Assyrius cum copiis, administer judiciorum Dei contra Israëlitas.* Manu] *videlicet una. quasi dicat, nullo negotio: nam regnum totum intra triennium occupatum est.* 4 Ut fructus] *id est, velocissimè decerpetur, & avidissimè consumetur, ut sequentia verba explicant: nam una expeditione regnum Israëlitarum delesum est; non autem sæpius restitutum, ut regno Jehudæorum fecerunt Babylonii.* 5 Tempore illo] *secundus locus prophetiæ de regno Jehudæ, ut diximus in versum 1. Sunt autem hujus prophetiæ partes quatuor: prima, est promissio salutis in Judæa permansuræ, cùm profligabitur Israël, duobus versibus: secunda, querela de peccatis Judæorum, & contestatio, inde ad versum 14. tertia, denuntiatio judiciorum Dei in futurum, usque ad versum 22. postrema, conclusio a doctrina & usu superiorum omnium, ad finem usque. Tempus autem illud intelligit quo fuerunt Israëlitæ profligati, & Judæi servati incolumes.* Pro corona] *id est, erit gloria, decus, & ornamentum Judæorum.* 6 Et pro spiritu] *id est, autor erit effectorq; judiciorum, quæ in Judæa pacis & belli tempore fuerint opus.* Et qui prælid.] *id est Regi, & omnibus militiam forensem exercentibus.* Et potentibus] *i. ducibus, militibusq; hostem non tantùm propulsantibus, sed etiam invadentibus terminos illius, ut 2. Reg. 18. 8.* 7 Verumtamen] *secunda pars prophetiæ, ut diximus in ver. 5. continens primùm querimoniam de indignitate Judæorum, ver. 7. & 8. deinde contestationem, usq; ad vers. 14.* Præses] *ut Gen. 41. 45. nam interpretationem hanc alteri præferimus propter finem versus, quam huc pertinere non dubitamus.* 8 Non superest] *videlicet purus a sordibus & immunditie ipsorum.* 9 Quem doceret] *contestatio contra Jehudæos per occupationem: dicetis fortasse (inquit propheta) vos non ita absorberia vino, & in peccatis sepultos esse, quin adhuc possitis percipere spiritum judicii a Domino; imò vos spiritum illum obtinere; sed frustra illud obtenditis: nam primùm non magis valetis sensu ad percipienda documenta judiciorum Dei quàm pueruli, sensu infantes estis, hoc versu; deinde verò non estis infantes malitia, sed securæ, derisores, & contemptores Dei, versu decimoquarto.* 10 Cùm præceptum] *ἐπαναφὰ proximè præcedentis criminationis in Judæos de infantia & inscientia illorum, quatuor versibus: sic enim agitur Propheta, neque puerilia rudimenta domesticorum, & minutissimæ accuratissimaq; præceptiones & institutiones a Deo propositæ, neque extraneorum duricies profuit ad vos informandos, neque paternum imperium, tribus versibus: sed his omnibus tanquam pueruli abusi estis in perniciem vestram versiculo 13, ecquis vestrùm ergo est quem doceat Deus?* Præceptum præc.] *alludit propheta ad viam illam facilem qua informantur pueri, quibus præceptiones subinde dantur & inculcantur, & manus ad scriptionem ducitur, denique documenta singularum rerum singulis propè momentis quàm facillimè fieri potest traduntur eis: quod officium per prophetas a Deo factum esse constat, ut 2. Chronic. 36. 15.* 11 Cùm] *quasi dicat, cùm Deus pueros facilibus & obviis domesticorum suorum documentis non credentes, per extraneos in Judæam introductos exercuerit & castigaverit; quod sæpius factum fuisse commonstrant sacræ historiæ: secundum ad infidelitatem evincendam argumentum, ut loquitur Paulus 1. Corinth. 14.* 12 Cùm dixerit] *tertium argumentum ad evincendam infidelitatem. quasi dicat, cùm Judæi ab extraneis vexati atque agitia animadverint Deum sibi redintegrantem promissiones suas, nisi per ipsos staret quo minus eas obtinerent: ut 2. Reg. 21. 8. & 9.* Quietem tribuite] *id est, siquidem lassi estis & cruciatibus magnis fatigati; videte ut quietem hanc obtineatis observando præcepta mea.* 13 Sed fuerit] *id est, ac potius omnia illa documenta Dei (quæ hùc synecdochicè intelligenda sunt) Judæorum improbitate in ruinam ipsorum conversa sint: ut infidelibus Evangelium & omnia quæ Deus exhibet per se salutaria, odori sunt mortis ad mortem per ipsorum vitium: 2. Cor. 2. 16.* 14 Idcirco] *tertia pars, denuntiatio judiciorum Dei: in qua propheta Judæos primùm omnem excusationis speciem adimit, exprobrans impietatem summam & ludificationem Dei, duobus vers. postea judicium severissimum prædicit.* 15 Pepigimus fœdus] *id est, nos ab omni malo summa securitate vivimus: thrasonicæ hyperbolæ.* Egimus cautum] *id est, tantum nobis prospeximus, quantum viri cauti & prudentis est prospicere.* Flagellum inundantis] *id est, malum repentè invadentis Dei, ut torrentes solent irrumpere: duplex allegoria, qua propheta usus est ad servandam antonomasiam.* Disponimus] *id est, ut moles & obices opponuntur aquis irrumpentibus, ita nos adversus ista mala quæ interminatur nobis, sagacissimè prospeximus, velut objectis aggeribus: quos tu fallacia nomine & mendacii appelles licet, nos tamen illis freti in securitate vivimus.* 16 Idcirco] *jam sequitur denuntiatio judicii, ut in versum 14. dictum est: qua exponitur primùm quæ sit causa & fundamentum omnium judiciorum Dei, nimirum Christus, qui unus salutis piorum & exitii infidelium effector est, hoc versu; deinde quæ forma judiciorum in derisores istos futura sit, versibus sequent.* Ecce ego] *emphatica exprobratio adversus incredulos ineptæ particulæ demonstrandi & toti huic orationi. quasi dicat, ego ab æterno posui fundamentum Ecclesiæ Christum, eumdem vobis exposui & Ecclesiæ toti, ut fide adhærentes ei non traduceremini præcipites ad amplectenda studia & judicia carnis vestræ: sed fide in ipsum (quæ est demonstratio rerum futurarum) patienter expectaretis opus*

Dei

Dei: jam verò cùm omisso Christo, abjectáq; fide festinetis ad res præsentes, quæ amantes sui omnino confisuræ sunt; propterea disponam, &c. ut versu sequente. Lapidem] *Christum, ut Psalm.* 118. 22. Probationis] *id est, electum, veluti probatissimum; quomodo interpretatur* 1. Petri 2. 6. Angularem] *ut Psalm.* 118. *ibidem.* Fundationem] *id est, cui omnes qui superstructi fuerint, non poterunt concuti, neq; vel ab ipsis inferorum portis superari, Matth.* 7. 24. & 16. 18. Non præfestinabit] *id est, ex impatientia & infidelitate ad res præsentes non confugiet, ut fecit Achaz supra* 7. & *vos quoque, o irrisores, facitis, qui malu'tis cum morte & sepulchro pacisci quàm pendere ex promissionibus Dei: quod vobis in confusionem extitumq; cessurum est. Quamobrem hoc verbum per metalepsin a Græcis redditum est* κατασχυνθῇ *vel* καταισωθήσεται, *Rom.* 9. 33. & 1. Pet. 2. 6. 17 Disponam] *descriptio judiciorum Dei, illustrata per antithesin peccatorum, quibus suæ comparantur pœnæ a justitia Dei sapientissima: atque hujus veritatem propterea Deus metaphoricè appellat lineæ & perpendiculi nominibus.* Ut excernat] *id est, ut quicquid struxistis (velut straminea casa arenæ imposita) repentino Dei judicio ut grandine corrumpatur, & torrentium impetu abripiatur: allegoriæ, ut Matth.* 7. *ibidem. Excernere autem quod dicit, accipiendum est de illu quasi ramentu populi sui; quæ non tantùm eversurum scopis, ut antea, sed etiam pala minatur ejecturum e medio suorum: quod Hhebræum verbum significat.* 19 Ex quo] *id est, ubi cœperit in vos irrumpere, non desinet donec pereatis e via.* Eritque tantummodo] *id est, neque tantùm gravitate operis Dei commovebimini in exitium vestrum, verùm etiam verbo, quod nunc petulanter ludificamini: denique consternabimini omnibus testimoniis præsentiæ Dei, a quo abhorrebitis tanquam judice severissimo. hæc ut ita accipiamus facit comparatio ver.* 9. 20 Nam brevius erit] ὑπαγωγὴ *proximè præcedentis denuntiationis, Deum pertransiturum interdiu & noctu, Judæosq; gravitatem judiciorum experturos, quod per* ὑστέρησιν *exponitur: primùm enim nocturnæ angustiæ, hoc versu; postea diurnæ versu sequent. ab exemplo demonstrantur.* Brevius erit] *id est, infernè, supernè, nulla denique ex parte poterit se a Dei flagellis tegere.* Colliget se] *id est, corpus suum in arctum contrahet.* 21 Sicut in monte] *id est, ita vos ex improviso opprimet citra humanam artem, ut olim Pelischtæos, 2. Schem.* 5. 22. & *seq.* & 1. *Chron.* 14. 13. Ad Gibhhonem] *percussit enim Pelischtæos Deus inde a Gibhhone Gezerum usque, 2. Schem.* 5. 25. & 1. *Chron.* 14. 16. Alienum] *id est, insolens & summè admirabile.* 22 Nunc itaque] *quarta pars, conclusio, ut diximus in vers.* 5. *cujus in universum loci sunt duo: prior, quo revocat Judæorum reliquias ad resipiscentiam, ut sibi præcaveant a malo, duobus versibus; posterior, quo Dei administrationem & veritatem asserit ut tempestivè resipiscant, ver.* 24. & *sequentibus.* Ut non con.] *id est, non constringamini valentioribus vinculu potentiæ Dei, ac proinde vincti non permaneatis, donec ex ardescente igne iræ Dei consumamini. q. d. peccatis vincula hominum confirmantur, solvuntur resipiscentia: videte ergo ut resipiscatis maturè.* Consummationem] *ut suprà* 10. 22. & 23. Præcisam] *nisi resipiscatis, ut modò dictum est: nam hæ promissiones & minæ hypotheticæ sunt ex lege.* 24 An totum diem] *secundus conclusionis locus; quo propheta administrationem & veritatem Dei asserit per comparationem agricolæ; ut illusores humano exemplo evincat suo tempore judicium Dei eventurum, & pios confirmet in expectatione ejus: sua sunt (inquit propheta) rebus omnibus agendis tempora, novandi, arandi, occandi, æquandi, serendi, metendi, colligandi, & excernendi grani, & suæ rationes singulis; quæ omnia agricolarum prudentia discernit a Deo indita: quæ ergo posset Deus autor prudentiæ vacare prudentia in administratione sua? populum suum quodammodo novavit, aravit, occavit, &c. jam verò audivi tempus messis impendere, quod vocatur consummatio præcisa, ver.* 22. *ne itaque ampliùs ludificemini.* 26 Colligat] *id est, ex eis demessis manipulos efficit, circumpositis vinculu, de quibus diximus in ver.* 22. Ad eam rationem] *id est, ut manipulu illis suis faciat quod Deus lege naturæ faciendum docuit; videlicet excutiendo granum suis modis, acusq; & stipulam ab eo excernendo; ut grana recondantur, & paleæ consumantur.* 27 Nam non] *his duo versus velut per parenthesin inserti sunt, exegetici illius rationis quam proximè Propheta nominavit. Rationem hanc (inquit) Deus indidit agricolu, ut leviora & teneriora semina leviùs, graviora fortioraq; graviùs excutiantur.* 28 Panis] *id est, triticum ex quo panis conficitur, metonymicè. ut Ecclesiast.* 11. 1. Comminuitur] *nimirum tribula, rota plaustri, & equitibus, ut sequentia verba ostendunt: quod genus excutiendi frumenti in partibus illis & Italia tota usitatum esse constat. Vide Varronem lib.* 1. *de re rustica ca.* 43. Non tamen] *alterum exemplum prudentissimæ administrationis Dei; consolandis bonis: ut non semper ferit beneficia, ita etiam non semper triturat & affligit malis. His autem verbis observandum est reticeri alteram partem exempli, de judicio Dei adversus improbos: quod modestissimum loquendi genus docet quàm sanctè Propheta de Judæis cogitaverit, quos ad resipiscentiam provocabat.* 29 Etiam hoc] *hac eadem prudentia utitur Deus in momentis temporum & rationibus observandis; ut bonos beneficiis & afflictionibus perducat ad perceptionem quietis suæ, & improbos perdat.*

CAPUT XXIX.

Propheta urbi & templo Dei excidium a Babyloniis denuntiat propter ignorantiam, obstirmationem, & hypocrisin Judæorum: quas ubi comprobavit, primùm in subdolas mentes venturum judicium prædicit, & pios excipit: postea verò in contumaces, quia regnante Tzidkija auxilium ab Ægyptiis imploratum, prophetarumq; monita neglecta sunt: quapropter in utrumq; hominum genus venturam severitatem judiciorum Dei per Babylonios prædicit: reliquiæ verò de salute & gloria promissa exemplo Sancheribi confirmantur, & de hostium profligatione: postremò concio hortatione ad resipiscentiam & promissis concluditur.

1 'VÆ 'Arieli, Arieli; in urbem 'castra metaturus est Davidis: 'adjicite annum ad annum, [a] sacrificiis festorum capita excecent.

[a] Heb. *festis: ut Exod.* 23. 18.

2 'Attamen angustabo Arielem; eritque 'mœror & mœstitia, 'cùm erit mihi *urbs* ut Ariel.

3 'Nam castra metabor 'pilata acie contra te; & obsidens te statione, erigam contra te obsidionalia munimenta:

4 Adeò ut dejecta, 'e terra loquaris, & e pulvere muſſitet ſermo tuus; 'ſitq; quaſi pythonis e terra, vox tua, & e pulvere ſermo tuus pipiat.

5 Nam erit 'ut pulviſculus tenuis multitudo extraneorum tuorum; & 'velut gluma tranſiens multitudo violentorum, adeò erit in momento repentè.

6 A Jehova exercituum 'viſitabitur 'tonitru, & terræ motu, ſonoque magno; turbine, & procella, flammâque ignis conſumentis.

7 ' Erit enim tanquam ſomniaret viſo nocturno multitudo omnium iſtarum gentium, quæ militaturæ ſunt contra Arielem, & ſinguli militaturi contra eam munitionemq; ejus, & anguſtaturi eam:

8 Erit, inquam, ' ac ſi ſomniaret famelicus quòd ecce comedit; cùm autem expergiſcitur, vacua eſt anima ejus; aut quaſi ſomniaret ſitiens quòd ecce bibit; expergefactus autem ecce laſſus eſt, & anima ejus appetit; ita erit multitudo omnium iſtarum gentium quæ militaturæ ſunt contra montem Tzijonis.

9 'Cunctantur, quin 'admiramini; 'delicias agunt, quin 'vociferamini: 'inebriantur, at non vino; vacillant, non autem inebriante potu.

10 Sed ' perfudit vos Jehova ſpiritu ſoporis alti, & obſtipavit oculos veſtros; cum prophetis etiam primorum veſtrorum prudentiſſimorum *oculos* obtexit.

11 Ideo eſt vobis viſio iſtorum omnium ſimilis verbis literarum obſignatarum, [b] quæ ſidentur 'ſcienti literas, dicendo, lege quæſo hoc; dicet, non poſſum, quia obſignatum eſt.

12 Sin autem dentur literæ 'ei qui neſcit literas, dicendo, lege quæſo hoc, dicet, neſcio literas.

13 'Dixit enim Dominus, 'propterea quòd appropinquans populus iſte, ore ſuo & labiis ſuis honorant me; cor autem ſuum procul amovet a me: eſtq; reverentia eorum erga me, [c] quã præcepto hominum edocti ſunt:

14 Idcirco ecce ego perfecturus ſum res mirificas agere cum populo iſto [d] continenter, & admirabiles: & peribit ſapientia ſapientũ ejus, prudentiáq; prudentum ejus 'ſeſe abdet.

15 'Væ 'abdentibus in profundum a Jehova conſilium; qui exiſtente 'in tenebris opere ſuo quoque dicunt, 'quis videt nos? & quis animadvertit nos?

16 'Res inverti a vobis an ſicut lutum figuli reputandum eſt? 'cùm 'dicet opificium de opifice ſuo non fecit me, etiam figmentum 'dicet de fictore ſuo, non intelligit.

17 'An non adhuc pauliſper, *tempore* perpuſillo; etiam convertetur Libanus in arvum, & arvum pro ſylva reputabitur?

18 'Et audient die illa ſurdi iſti 'verba literarum, & 'ex caligine atque e tenebris oculi cæcorum videbunt:

19 'Et cumulabunt manſueti in Jehova lætitiam, egentiſſimiq; hominum in ſancto Iſraëlis exultabunt:

20 Quod deſierit violentus, defecerítq; deriſor; & exciſi fuerint quicunque ſedulò obſervant vanitatem,

21 Peccati reum peragentes hominem 'propter verbum, & corripienti in porta ponentes tendiculum; denique pervertentes ſua inanitate juſtum.

22 'Idcirco ita ait Jehova de domo Jahhakobi, 'qui redemit Abrahamum: 'non jam erubeſcet 'Jahhakob, neque jam facies ejus expalleſcet:

23 Sed cùm videbit nátos ſuos, ' opificium manuum mearum in medio ſui, ſanctificantes nomen meum; tum 'ſanctificabunt ſanctum Jahhakobi, & Deum Iſraëlis expaveſcendũ prædicabunt:

24 Ut cognoſcant ''errabundi ſpiritu prudentiam, & 'ſuſurrones diſcant doctrinam.

[b] Heb. *quaſi dentur imperſonaliter dicti.*

[c] Heb. *præcepto hominum edocti ſunt.*

[d] Heb. *res mirificas facio, & mirum.*

[e] Heb. *profundantis ut abderet.*

[f] Heb. *verte.*

CAPUT XXX.

1 'VÆ 'filiis contumacibus, dictum Jehovæ, ad agitandum 'conſilium, at non ex me; & ad [a] 'obducendum tegumentum, at non ſpiritus mei: ut adjiciant peccatum peccato:

2 ' Proficiſcentibus ut deſcendant in Ægyptum, cùm os meum 'non conſuluerunt; ut roborentur robore Parhhonis, & recipiant ſe in 'umbram Ægypti.

3 'Nam erit vobis robur Parhhonis pudori, & receptus iſte in umbram Ægypti ignominiæ.

4 Cùm fuerint 'Tzohhane principes 'iſtius, & legati iſtius 'Chaneſum pervenerint:

5 'Omnes pudefaciet 'per populum, non profuturos illis; non adjumento, neq; emolumento; ſed pudori, etiámq; probro *futuris ſunt.*

6 ' Onus 'jumentis Auſtralibus; 'in terram 'oppreſſionis & anguſtiæ, 'ad *eos* ex quibus immanis leo, juveniſq; leo, vipera, & preſter volãs *proditurus eſt*, deportabunt humero aſinorũ opes ſuas, & gibbo camelorum theſauros ſuos, 'ad populum *qui* non proderunt.

7 ' Nam Ægyptii in vanum & inaniter adjuvabunt: idcirco proclamo 'de hoc, 'fortitudinem ipſis fore ut maneant.

8 'Nunc veni, inſcribe hoc tabulæ apud eos, & in libro exara ipſum; 'ut ſit [b] temporibus ſequentibus in ſempiternum, uſq; in ſeculum.

9 Nam populus [c] rebellis eſt, filii mendaces; filii qui nolunt audire legem Jehovæ:

10 Qui edicunt videntibus, ne videatis; & prudentibus, ne provideatis nobis recta: loquimini nobis blanda, providete illuſiones:

11 Recedite a via, deducite ab itinere; facite 'ut ceſſet a facie noſtra ſanctus Iſraëlis.

12 Idcirco ita ait ſanctus Iſraëlis; quandoquidẽ ſpernitis verbũ hoc: confiditis autẽ fraudi & [d] præfactæ vitæ, ac inuitimini ea:

13 Idcirco erit vobis iniquitas iſta, ' ſimilis rupturæ cadentis *muri* [e] *quæ* ventrem faciebat in muro edito: cujus repentè in momento advenit fractura.

14 'Franget autem eam quaſi fractura utris figulorum contuſi, non parcet: adeò ut non inveniatur in contuſione ejus teſta ad capiendum ignem e fóco, aut ad depromendum aquas e lacuna.

15 ' Ita enim dicit Dominus Jehova ſanctus Iſraëlis, 'reverſione & deſcenſu ſervabimini; in tranquillitate, & fiducia erit potentia veſtra: ſed non acquieſcetis,

16 Dicentes, 'nequaquam, ſed 'inſidentes equo fugiemus, idcirco fugietis: at levi jumento vehemur: idcirco leviores erunt qui perſequentur vos.

[a] Heb. *tegendam tegumento.*

[b] Heb. *die poſt venturo*

[c] Heb. *rebellionis.*

[d] Heb. *præfractæ.*

[e] Heb. *tumentis.*

17 'Mille

17 'Mille hominum ab increpatione unius, ab increpatione quinque fugietis *omnes*: donec 'reliqui fiatis similes cippo 'in vertice hujus montis; & similes vexillo in hoc colle.
18 'Idcirco autem 'exspectabit Jehova gratiam facere vobis, & idcirco elaturus est se ad miserendum vestri; 'quia Deus juris *est* Jehova, beati omnes qui exspectant eum.
19 'Nam populus Tzijone habitabit, Jeruschalaimis: 'porrò non flebis, omnino gratiam faciet tibi ad vocem clamoris tui; simul ac audierit, exaudiet te.
20 'Dabit quidem vobis Dominus panem angustiæ, & aquas oppressionis: sed non inc ludetur angulo amplius ullus docentium te; quin oculi tui videbunt doctores tuos:
21 Et aures tuæ audient verbum a tergo tuo, dicentium: hæc illa *est* via, incedite per eam, 'sive dexteram aut cùm sinistram petetis:
22 'Et polluetis tectorium sculptilium argenti tui, & amictum fusilis ex auro tuo: 'separabis ea, ut laborantem ex mensibus; apage, dices eorum cuique:
23 'Tum dabit pluviam sementis tuæ qua conseveris terram, adeò ut panis, proventus terræ sit uber & pinguis: depascent pecora tua die illa pascuum latum.
24 'Boves etiam, & asselli colentes tellurem farraginem meram comedent; quæ ventilata fuerit vanno & ventilabro.
25 'Erunt que super omnem montem altum & super omnem collem elatum, rivi, processus aquarum; 'tempore cædis magnæ, cùm ceciderint 'turres.
26 'Et erit lux ipsa lunæ sicut lux solis, lux autem solis erit septupla, ut lux septem dierum; 'quo die obligaverit Jehova fracturam populi sui, & fractionem plagæ illius curaverit.
27 'Ecce 'nomen Jehovæ venit 'e longinquo, 'ardens ira sua & gravitate incendii: cujus labia erant plena indignatione, & lingua ut ignis cõsumens:
28 Et spiritus ejus tanquam torrens inundans 'eum qui ad collum dividebat; agitando 'gentes agitatione 'vanitatis, 'fecit ut errent 'fræno impositio maxillis populorum.
29 'Illud canticum est vobis, 'ut noctis qua sanctificatur festum: & 'lætitia [h] animi, qualis est euntis cum tibia, ut veniat in montem Jehovæ ad rupem Jisraëlis:
30 'Feciſſe Jehovam ut exaudiatur decor vocis suę, & 'descensum brachii sui demonstrasse, indignatione iræ, '& flamma ignis consumentis; dispersione & inundatione ac lapide grandinis:
31 Cùm voce Jehovæ contritus est Assyrius, 'qui virga 'solitus erat percutere.
32 'Sic erit [i] omnis locus quà transibit 'virga fundatissima, cui imposuerit Jehova eam, 'cum tympanis & cum citharis; quando [k] 'bellorum agitationem ipsam expugnaverit.
33 'Etenim paratus est [l] jam antè 'exitii locus, hic etiam ipsi regi constitutus est, 'profundissimum, latissimum fecit *Jehova*: 'pyrę ejus, ignis, & lignorum multum *est*, flatus Jehovæ quasi torrente sulphuris incendit eam.

[1] Heb. *mille unum.*
[g] Heb. *flendo non flebis, gratiam faciendo gratiam faciet tibi.*
[h] Heb. *cordis*
[i] Heb. *omnia transitus virgæ fundationis.*
[k] Heb. *bella agitationis: hypallage.*
[l] Heb. *ab hesterno die: synecdoche. ut Geneſis 31.2*

CAPUT XXXI.

1 'VÆ descendentibus in Ægyptum ad auxilium, & *qui* innituntur equis; qui confidunt curribus cùm multi sunt, & equitibus cùm sunt numerosi valde; neque respiciunt ad sanctum Jisraëlis, & Jehovam non requirunt.
2 'Atqui ipse etiam sapiens est, qui cùm infert malum, verba sua non finit amoveri: sed insurgit in domum 'maleficorum, & 'in auxilium operantium iniquitatem.
3 Ægyptius verò homo *est*, non autem Deus fortis; & equi eorum caro, non autem spiritus: quare Jehova extendente manum suam corruet adjutor, & cadet adjutus, pariterque hi omnes deficient.
4 'Sed ita ait Jehova ad me; 'quemadmodum rugiens leo & juvenis leo ad prædam suam, cùm vocatur contra eum multitudo pastorum, a voce eorum non terretur, & a strepitu eorum non demittit se: ita descensurus est Jehova exercituum ad militandum 'pro monte Tzijonis, & pro colle ejus.
5 'Sicut aves volucres, sic proteget Jehova exercituum Jeruschalaima; protegendo etiam eripiet, 'transeundo etiam liberabit.
6 'Revertimini ad eum, [a] quem summa apostasia provocant filii Jisraëlis.
7 'Cùm die illa spernent quisque idola argentea sua, & idola aurea sua; quod faciũt vobis manus vestræ, peccatum *denique*:
8 'Tum cadet 'Assyrius gladio 'non virili, & gladius non humanus consumet eum; & fugâ consulet sibi [b] metu gladii, juvenesque ejus & lectissimi ejus [c] tributarii erunt.
9 Nam 'petra ejus præ formidine [d] evanescet, & conterentur 'præ signo principes ejus; dictũ Jehovæ, 'cui 'ignis *est* Tzijone, & 'furnus Jeruschalaimis.

[1] *supra 30.1. & seq.*
[a] Heb. *in quẽ profundant apostasiam sive profundam faciunt. supra 30.22.*
[b] Heb. *a facie.*
[c] Heb. *tributo.*
[d] Heb. *transibit.*

ANNOTATIO.

1 Væ] *Hujus concionis, quam tribus hisce capitibus centineri judicamus, quatuor sunt in universum partes: prima est denuntiatio summa judiciorum in totum regnum & populum Judæorum, quæ per Babylonios erat effecturus Deus, usque ad versum 15. secunda & tertia sunt prioris denuntiationis partes, quibus judicium illud universè pronuntiatum duobus modis accommodat pro personarum ratione: secunda enim pars est denuntiatio contra hypocritas, a versu 15. hujus capitis ad finem usque: tertia verò, contrà desertores Dei manifestos, capite 30. quarta est conclusio, 'populum ad bonam frugem revocans, capite 31. Primæ autem denuntiationis partes sunt duæ: propositio, usque ad versum 9. & narratio causarum ex quibus hoc judicium eventurum est, usque ad versum 15. Hoc enim væ, non est imprecantis, sed prænuntiantis vocabulum, quo Propheta excidium tum ipsius templi, tum civitatis ostendit.*

Arieli] *id est, altari, ac proinde templo synecdochicè; est autem. Ariel vox composita, significans de verbo ad verbum leonem Dei fortis: quo nomine intelligitur ἰσχάρα sive focus ingentis illius altaris ærei, de quo 2. Chron.*

2.Chronic.4.1.quia velut immanis leo holocausta allata consumebat igne perpetuo, cujus mentio est in fine hujus prophetiæ infrà 31.9.sic etiam accipitur Jechezk.43.15. & 16. Est autem in priore hujus versûs membro prolepsis sive propositio summa utriusque calamitatis, quam sequentia verba ex ordine interpretantur. Castra metat.] Deus per Babylonios, temporibus Tzidkijæ, 2.Reg.& 2.Chronic. ultimis cap. Adjicite] apostrophe ad obsessos, qua Propheta ostendit diuturnam fore obsidionem, & inutilem Judæorum laborem in defendenda urbe, atque adeò irritum externum cultum Dei quem adhibuerint: nam obsidio illa duravit triennio, 2.Reg.25.4.& Jirmejæ 52. 2 Attamen]id est, neque viribus vestris, quas ad propulsandos Chaldæos occupabitis, neque sacrificiis quibus vos iram meam amolituros præsumetis, impediar quo minus in summas angustias templum meum, urbémque vestram, & vos ipsos redigam. Mœror &] id est, summa & incredibilis anxietas. Cùm erit]id est, cùm urbem æque atque templum perdam. 3 Nam castra]ἐπαοιδὴ superioris denuntiationis, usque ad versum 9. Pilata acie] ut Ijobi 15.24.harum autem minarum complementum vide 2.Reg.25.4. 4 E terra loquar.]id est, humillimè, & submississimè, ut ii faciunt qui corpore & animo abjecti sunt. Sit que quasi]vide suprà 8.19. 5 Ut pulviculus] id est, erit multitudo numerosissima: nam omnes copias Nebucadnetzar adduxit. Velut gluma]id est, promptissima erit & velocissima ad exequenda sine mora judicia mea. 6 Visitabitur] urbs Davidis vitiscet. Tornitru &]id est, fragosis, repentinis, vehementibus, immedicabilibúsque plagis: quæ hac verborum congerie allegoricè designantur. 7 Erit enim]aetiologia proximè præcedentis congeriei, quæ gravissimas calamitates Propheta designavit: non est mirum, inquit, si Chaldæi in vos intonaturi sunt, &c. nam rapientur odio contra vos insaturabili, neque satis habebunt unquam vos crudelissimè & inhumanissimè contumelsu, plagis, cædibus, incendiisque confecisse: quod genus odii sævissimi & inexplebilis duabus somniantium figuris illustratur. 7 Ac si somniaret]id est, semper ardentissimè esuries (ut ita loquamur) & sitiet malis afficere te, neque adhuc allatis gravissimis malis acquiescet: quam rabiem optimè describit Jirmeja in Lamentationibus. 9 Cunctantur] narratio, ut diximus in vers.1.qua exponuntur excidii prædicti causæ duæ: una est stupor & cæcitas populi Judæorum, versibus quatuor; altera, obdurationis a Deo sententia, vers. 13. & 14. In his autem verbis (quorum allusiones sunt elegantissimæ) est contestatio, qua Propheta primùm omnibus palam facit stuporem populi, deinde per apostrophen ad populum ipsius officium ostendit, quod si saperet facturus esset. Hæc ita accipienda esse distinctiones docent, quæ extant in manuscriptis exemplaribus nostris. Cunctantur, inquit, nimirum respicere & credere monitis servorum Dei. Admiramini] id est, rapti in admirationem Deo vos tradite, & glorificate ipsum. Delicias agunt] id est, genio indulgent & cupiditatibus. Vociferamini]ad Deum videlicet, missis deliciis & omni luxu implorantes misericordiam ejus, & tempestivè judicia prævertentes. Inebriantur] Judæorum animi studiis occupati, ne accipiant Prophetarum verba: metaphoræ. 10 Perfudit vos]id est, Deus obstruxit animum & oculos vestros justo judicio suo; allegoria. Cum prophetis]id est, non tantùm plebeios, sed etiam utriusque ordinis, civilis & Ecclesiastici, curatores soporavit: quod sequente similitudine illustratur. 11 Scienti literas] periphrasis peritorum, ut prophetæ atque primores sunt. 12 Ei qui nescit] periphrasis imperiti & illiterati vulgi. 13 Dixit enim] altera pars narrationis, nimirum sententia obdurationis a Deo; exponens tantùm & judicium ejus. Propterea quòd] duæ judiciorum causæ; una hypocrisis, altera superbia non acquiescens præceptis Dei, sed humana anteponens. 14 Sese abdet] id est, non amplius extabit, peribit, ut modò dixit: metaphora. 15 Væ abdent.] secundus hic concionis locus explicat unum peccati genus, cujus causa in populum judicium denuntiatum est, nimirum hypocrisin, ut diximus in versum 1. Sunt autem tres hujus loci partes: prima est propositio summa judicii in hypocritas, hoc versu; secunda, confirmatio per redargutionem, a versu 16.ad 22.tertia, piorum consolatio, inde ad finem capitis. Abdentibus in] id est, iis qui omnem industriam consumunt in consiliis capiendis, quæ etiam Deum ipsum fugere videantur; adeò sua hypocrisi conantur celare Deum, & putant notitiam ejus posse subterfugere; ut sequentia verba explicant. In tenebris] id est, in abditissimo occultè institutis, & sententia ipsorum imperscrutabilibus consiliis. Quis videt nos] quasi dicat, ne Deus quidem ipse videt. 16 Res inverti]confirmatio per redargutionem ἐξ ἀντιθέτου a persona ipsorum, & persona Dei: prius enim argumentum est; putatisne vobis esse tam facile factu ut evertatis consilia Dei, & rebus omnibus ut animi arbitratu vestro, quàm facile est figulo tractare lutum atque transformare? hoc versu: posterius autem, mio verò hoc unius Dei est, atque ita se habere facto experiemini, vers seq. Cùm dicet] hypothesis ironica sive concessio, qua in ludibrium traducit Deus hypocritarum arrogantiam: mirum est, inquit, vos ita desipere, ut ne ipsa quidem naturæ principia cognoscatis: prius enim opus negabit opificem suum, aut factum infectum erit, quàm consilia & cogitationes vestræ fugiant cognitionem meam; nedum ut minimam meorum consiliorum partem labefactent. Dicet] i.dicere poterit: nam potentialis est (ut vocant) significatio. 17 An non] altera pars antitheseos, qua Deus, contra quàm putabant hypocritæ, potentiam suam asserit. quasi dicat, meum est momento dejicere elatos, & exaltare humiles: quod per allegoriam hoc versu dictum, in sequentibus ab effectu illustratur. 18 Et audient]effectus interminationis de cædendo Libano, que ferè elati & insolentes homines figurantur: tamgraviter (inquit Deus) percutiam illos, ut velint nolint cogantur audire, videre, & sentire modis omnibus judicia mea; ad quorum denuntiationes agebant surdos, & cæcutiebant ad signa. Verba liter.]de quibus suprà vers.11.& 12. Ex caligine]in quam se putaverant profundissimè abditos esse a Jehova, suprà vers.15. 19 Et cumulabunt] effectus promissionis de arvo in sylvam attollendo, vers.17. 21 Propter verbum]id est, suscepta offensione etiam levissima de causa, aut planè nulla. 22 Idcirco] tertia pars, consolatio reliquiarum, a promissionibus Dei malum arcentu ab Ecclesia, eamq; servantis, & informantis. Qui redemit] id est, adductus sola sua & gratuita misericordia, qua Abrahamum servavit, ex idololatria liberans, & posterorum salutem spopondit ei. Non jam]id est, cùm prædictum opus effecero. Jahhakob] id est, Ecclesia, quæ hactenus abundavit filiis degeneribus, ac propterea probris affecta est atque deformata. 23 Opificium manuum] id est, regenitos spiritu meo, quomodo accipit Paulus Ephes.2.10. Sanctificabunt] Ecclesia cum filiis suis.

furiis. 24 Errabundi] *id est, miseri homines seducti a via veritatis, ac proinde huc illuc impulsi variis doctrinarum ventis.* Susurrones] *qui prius prophetis obstrepuerant, eorumq; monita sulerunt indignissimè, discant conticescere & placidè accipere sermonem Dei.*

IN CAPUT XXX.

1 Væ] *tertius hic concionis locus, qui hoc toto capite exponitur, alterum genus peccati explicat quo populus in se accersivit judicia Dei, nimirum defectionem. Constat autem ex quatuor partibus: prima est propositio & denuntiatio summa contra defectores, usque ad versum 8. secunda, narratio mandati quod Propheta accepit a Deo denuntiandum populo, inde usque ad vers. 15. tertia, contestatio gravissima cum populo, usque ad versum 27. postrema, confirmatio ab exemplo Assyriorum, ad finem usque capitis.* Filiis contumacibus] *id est, Judæis, qui regnante Tzidkija contumaciæ majorum suæ cumularunt, obdurantes cervicem suam, & animum obfirmantes, &c. 2. Chron. 36. 13. cujus contumaciæ insigne documentum fuit rebellio in Nebucadnetzarem contra fidem datam & prophetarum monita, & consociatio cum Ægyptiis, de qua hic agitur & Jirmejæ 37. & Jechezk 17.* Consilium] *de rebellione in Babylonium, & fœdere cum Ægyptio.* Non ex me] *cujus videlicet dicuntur filii: sic amplificatur criminis atrocitas.* Obducendum tegumentum] *id est, asciscendam sibi protectionem defensionemq; aliam, quam spiritus Dei, nimirum eam quæ sequentibus 6. versibus exponitur; idq; tam occultè, ut non prius de ea Nebucadnetzar cognoverit quam copias in Judæam immisisset: ac propterea recipere eas coactus est inopinato adventu Ægyptii, Jirmejæ 37. 11.* 2 Proficiscentibus] *id est, euntibus in Ægyptum, ut fœdus jungant & consequantur auxiliares copias.* Non consuluerunt] *quin potius nuntios meos subsannarunt & spreverunt verba mea, 2. Chron. 36. 16 μυκτοις.* Umbram Ægypti] *ad fruendum protectione ejus, ut modo dixit, & figuratur Jechezk. 17. 7.* 3 Nam erit] *ἐγγαια sive exornatio denuntiationis præcedentis, quinque versibus.* 4 Tzohhane] *vide Numeror. 13. 22. hæc autem historia habetur Jechezk. 17. ut ante diximus.* Ilius] *regis Jehudæ, nimirum Tzidkijæ.* Chanesum] *id est, Daphnas Pelusias (ut Herodotus vocat libro 2.) quæ cæteris scripturæ locis appellantur Tachpenes de nomine illius reginæ quæ memoratur 1. Reg. 11. 19. quæ etiam Tachpanches Jirmejæ 43. 7. Obiter tamen observandum est corruptum esse Herodoti locum tum in Græco contextu, tum in Latina interpretatione, ubi hoc modo legendum est, ἐπὶ Ψαμμητίχου βασιλέως φυλακαὶ κατὶς ησαν ἐπὶ Ελεφαντίνη πόλι πρὸς Αἰθίοπων, ἡ ἐν Δάφνησι τῆσι Πηλουσίηισι ἄλλαι πρὸς Ἀραβίων ἡ Ἀσσυρίων, ἡ τε κοιλὰς.* Hujus interpretationis nostræ autorem secuti sumus Jonathanem Chaldæum. 5 Omnes pudef.] *nempe rex Judæorum: id est, hac defectione sua & Ægyptiorum societate ruinam pudendam omnibus suis popularibus afferet.* Per populum] *id est, Ægyptios, quibus ipsis potius confusioni & damno futura erant; ut sequentia ostendunt, & docet Jirmeja 2. 36.* 6 Onus] *amplificatio, per antithesin sive comparationem studii & numerum ad Ægyptios transmissorum, cum malis quibus Judæos ipsos affecturi sunt & beneficia illorum, compensaturi. Hæc autem verba non facere insignem novæ alicujus prophetiæ tam perspicuè verborum series commonstrat & interpretatio nostra, ut pluribus non sit opus.* Jumentis Austr.] *id est, camelis Arabiæ & asinis, quemadmodum sequentia docent.* In terram] *id est, Ægyptum, ad cujus nomen alludit Hebræum oppressionis vocabulum.* Oppressionis &] *id est, quæ tantum opprimi & in angustias cogi ex more, non adjuvari Judæi possunt.* Ad eos] *id est, Ægyptios. Judæi tam mortiferos quam sunt leones, viperæ &c.* Ad populum] *ut suprà ver. 5.* 7 Nam Ægypt.] *vide Jirmejæ 37. 7.* De hoc] *consilio & instituto Judæorum ad legationem mittendam.* Fortitudinem ipsis] *id est, si fortes & salvis esse volunt, ne legationem in Ægyptum mittant.* 8 Nunc] *secunda pars hujus loci, nimirum narratio, ut diximus in ver. 1. cujus membra sunt duo: unum, obsignatio prophetiæ propter incredulitatem populi, quatuor versibus: cujus generis obsignationem adhibuerat Moschе ex præcepto Dei, Deut. 31. 19. & seq. alterum, summa Prophetiæ de exitio populi, usque ad ver. 15.* Ut sit] *ut Deut. 31. 19.* 11 Ut cesset] *id est, desinat nos per prophetas obtundere.* 13 Similis rupt.] *id est, proinde facilis hac iniquitate vestra, ac si vectibus aut malleu jam inclinantem murum vestræ reipublicæ momento detrudere is in cervices vestras: sic Psal. 62. 4.* 14 Franget] *id est, & quidem franget minutissimè, ut Jirmejæ. 19. 11. amplificatio.* 15 Ita enim] *tertia pars hujus loci, contestatio; qua propheta primùm contumaciam populi cum Dei mandato comparat, hoc versu, & sequentu parte; deinde gravissimas calamitates prænuntiat, tribus sequentibus; ac postremò piorum animos consolatur erigitq; amplissimis promissionibus, usque ad versum 27.* Reversione] *id est, si tranquillus & sedatis animis certa fide conquiescentes in Deo, non autem Ægyptios implorantes (ut suprà versu 7.) ad Chaldæorum regem, cui vos Deus tradidit, revertamini atque descendatis. ut Jirmejæ 38. 17. & sequen.* 16 Nequaquam] *id est, nolumus reverti; sed potius omnia tentare, ut illorum effugiamus manus: vide Jirmejæ ibidem.* Insidentes equo] *vide historiam 2. Reg. & 2. Chron. ultimis cap. & Jirmejæ 39. & 52.* 17 Mille hominum] *confer cum Jirmejæ 37. 10. ex decreto Dei Levit. 26. 8. & Deut. 32. 30.* Reliqui fiatis] *i. reliquiæ ex vobis servatæ per electionem gratuitam parvo numero, spectandæ proponantur in oculis omnium gentium, ad colligendam Ecclesiam Dei, ut sup. 2. 2.* In vertice] *in Ecclesia versantes, quæ Tzijone monte figuratur.* 18 Idcirco] *tum ut vos perdat, tum ut reliquias ex vobis servet.* Expectabit] *i. differet, donec judicium de impiis fuerit executus.* Quia Deus] *id est, propter se utrumq; effecturus est.* Beati omnes] *et iphonema μετάβατικὸν ad alterum locum de consolatione piorum* 19 Nam populus] *consolatio a promissionibus Dei primùm de restitutione Ecclesiæ, hoc versum; tum de incorrupto Dei cultu, tribus sequentibus; postremò de benedictionibus Dei in terra & cœlo, ver. 23. & sequent.* 20 Dabit quidem] *occupatio, ne offenderentur piorum animi malorum sensu quæ inciderunt post restitutionem: docet enim Deus se quidem castigaturum esse virga hominum, sed nunquam suos relicturum esse orphanos, quin a doctoribus & ministris Dei assiduè corrigantur, informentur, &c.* 21 Cùm dexteram aut] *id est, cùm aberrabitis a recta via; aut aliquantum deflectetis.* 22 Et polluetis] *id est, abhorrebitis ab iis omnibus quæ cultui divino adversantur.*

Spirabit ea] *id est, abjicies & abstinebis studiosissimè, velut a re turpissima & impurissima.* 23 Tum dabit] *id est, Dens tibi sic hoc modo colenti benedicet.* 23 Boves etiam] *id est, adeò abundabitis proventu terræ, ut etiam optimus & pinguissimus cibo jumentis esse possit: hyperbole.* 25 Eruntque] *id est, irrigua erunt omnia, etiam quæ natura fuerint aridissima.* Tempore cædis] *id est, cùm Deus Ecclesiam suam repurgaverit cæsis hypocritis & contumacibus, in quos antè invectus est.* Turres] *ut suprà 2.15.* 26 Lux erit] *illustrissima erunt & glorioſissima omnia in restitutione Ecclesiæ: hyperbole.* Quo die] *cùm Ecclesiam ex inimicis & ab alienatu membru laborantem admota manu, tanquà chirurgus, curaverit metaphora.* 27 Ecce] *postrema pars hujus loci, confirmatio prophetiæ ab exemplo Assyriorum quod exponitur versibus quinque, tum verò ad prophetiam accommodatur duobus ultimis.* In exemplo autem proponuntur duo: *primum est mirificum judicium Dei contra Assyrios, duobus versibus; alterum fructus inde pervenientes cùm ad Judæos exultantes, tum verò ad Deum ipsum, cujus beneficium & gloria perpetuo cantico celebratur.* Nomen Jehovæ] *id est, majestas Dei nominatissima.* E longinquo] *id est, quando judicio non tantùm Assyriorum, sed Judæorum quoque, ac denique carnis, procul a Judæa abesse videbatur, ut hos liberaret illosque perderet: concessio.* Ardens ira] *id est, zelotypus pro defensione & liberatione Ecclesiæ suæ, ac proinde armis potentissimis instructus ad præstanda judicia sua, quæ allegoricè & humanitus tribuuntur Deo.* 28 Eum qui] *id est, Assyrium, qui jamdiu rerum omnium potiri videbatur, omnibus occupatis præter Jeruschalaim: vide suprà 8.8.* Gentes] *ex quibus constatus erat Assyriorum exercitus.* Vanitatis] *id est tanta agitatione, ut illi in vanitatem abeant.* Fecit ut errent] *id est, ita populabitur ut palantes reliquiæ revertereutur in regionem suam.* Fræno] *vide 2. Reg. 19. 28. & infra 37.* 29 Illud canticum] *id est, hoc tanto beneficio habetis quod lætemini, & unde glorificetis Deum.* Ut noctis] *id est, tam celebre & lætum, quam est principium festorum solennium, quæ a nocte incipiebant ex lege.* Lætitia] *vide psalm. 42. 5. & 84. 5. & sequent.* Lætitiæ istius exempla. 30 Fecisse] *argumentum cantici prædicantis beneficium Dei erga Ecclesiam suam, duobus versibus.* Descensum brachii] *id est, tanquàm homo exerto & vibrato brachio, virium suarum documentum insigne contra Assyrios edidisse.* Et flamma] *his quatuor comparationibus effecta ira Dei qua profligati sunt Assyrii, optimè describuntur, perinde ac si igne fuissent consumpti, in minutissima frusta (quod suprà dixit versu 14.) dissilivissent, torrentibus abrepti & mersi, aut grandine attriti essent: essi utrum angelus Dei biremis ad versus Assyrios usus fuerit, an verò hæc dicantur δὶ ἀπροσδόκητα, non possumus confirmare.* 31 Qui virga] *ut suprà 10. 5. & 24.* Solitus erat] *nam multoties Israëlem afflixerant Pul, Tiglath-pileser, Schalman-eser & Sancherib, de quib. 2. Reg. 15. & seq.* 32 Sic erit] *ἀπὸ σοὶς sive accommodatio exemplis ad argumentum hujus prophetiæ, quæ docet Propheta populum quidem Dei ab hostibus mala perpessurum, ut castigetur paterna dispensatione; sed tamen semper illius fore exitum lætum a Deo, hostibus verò ingratissimum.* Virga fundatiſſ.] *id est, certissima ex Dei decreto immutabili, super quo fundata est; ac prorsus immota, ut nulla arte evitabilis.* Cum tympanis] *id est, redditur lætissima & exhilarabitur liberatione Dei: synecdoche ab usu veterum, cujus exempla sunt Exod 15. 20. & 1. Schem 18. 5. & Psalm. 68. 26.* Bellorum] *id est, hostes, quorum suos agitat operâ, profligaverit.* 33 Etenim] *exornatio proximè præcedentis membri de adversariorum expugnatione, cujus formæ allegoricè describitur.* Exitii] *hic singularem vocem adhibet ad notandum singulare judicium quo in regem Babyloniæ erat usurus Deus: nam deducitur a nomine Topheth, qui locus fuit amplus (unde nomen habet) ab idololatriis celebratus, ut ex Jeremiæ 7. & 19. constat: quemadmodum etiam ante hæc tempora filios ab Achazo Rege in eodem loco fuisse exustos legimus 2. Chron. 28. 3.* Cùm itaque impurissima illa sacrificia palàm fierent ad portam Jeruschalaimorum maximæ pompæ atque apparatu, Propheta illustrissimum Babyloniirregis exitium magnificentissimè efficiendum in oculis Ecclesiæ ipsius nominat conjugata & affini vocè, quò etiam spectant singula illa descriptionis verba sequentia. Profundissimum latiſſ.] *exegesis magnifica loci quem Propheta modò nominavit, ut ostendat convenientia fore Dei judicia cum personis: vide suprà 14. nam quòd illic Propheta prædicit fore ut Babylonius sepulchro cum aliis non capiatur, hîc altera locutione ostendit.* Pyræ ejus] *sic pergit in allegoria a comparatione eorum qui in valle Hinnomi comburebantur, adhibitis rebus quæ hîc ducuntur ad incendium, & conflagrationem illorum.*

IN CAPUT XXXI.

1 Væ] *Ultima pars concionis, conclusio, hoc capite continetur; cujus partes sunt duæ: una est prophetia præcedentis repetitio summa, usque ad versum 6. altera, exhortatio ad resipiscentiam promissionibus conjuncta, ad finem usque. Repetitionis porrò duo sunt loci: minæ contra Judæos & Ægyptios, tribus versibus; & promissiones erga Ecclesiam, ver. 4. & 5.* 2 Atqui] *ἀνταναίκλασις, qua refringit Propheta vanam Judæorum, Ægyptiorumq; confidentiam per comparationem sapientiæ & potentiæ Dei: esto sanè, inquit, sint sapientes, sint potentes Ægyptii: jam verò multoties fecerunt periculum quàm facilè ipsorum sapientiam & potentiam deludat & evertat Deus, ut legimus Exodi 1. & sequent. Quamobrem non dubium est quin idem porrò sit facturus ad vindicandam gloriam suam.* Maleficorum] *quos, filios contumaces & populum rebellem nominavit, suprà 30. 1. & 9.* In auxilium] *id est, in Ægyptios opitulantes, Judæis.* 4 Sed] *Occupatio, qua temperat Propheta proximè præcedentes minas; cadent quidem (inquit) adjutor Ægyptius, & Judæus adjutus Babyloniorum operâ; sed reliquias servabo & liberabo e manibus illorum: ut copiosè promisit suprà 30. 19. & sequentibus.* Quemadmodum rugiens] *id est, planè imperterritus a numero potentiaque hostium Ecclesiam infestantium.* Pro monte Tzijonis] *id est, Ecclesia, synecdochicè.* 5 Sicut aves] *nimirum protegunt nidum suum, ita Deus Ecclesiam suam perget protegere, protegendo eripere, &c. gradatio. Est autem hîc eclipsis relati nominis, ut Levit. 21. 4.* Transeundo] *quasi dicat, nocte una, sicut in Ægypto factum est, Exodi 12. 29. nam simili modo ejectum est, Babyloniorum regnum ad liberationem populi, Danijel. 5. 30.* 6 Revertimini] *alter conclusionis locus, reliquias populi exhortans ad resipiscentiam, hoc versu; tum promissiones subnectens.* 7 Cùm

Cùm die illa] *expoſitio promiſſionum in reſipiſcentes, quorum reſipiſcentia deſcribitur hoc verſu* περιφραστικῶς. 8 Tum cadet] *id eſt, quando reconciliatus fuerit Deus cum reſipiſcente Eccleſia, omnia ſuccedent optimè: Deus enim ipſe Eccleſiam ſuam protegens victoriam tribuet ab omnibus hoſtibus, eorum ſpoliis locupletabit Eccleſiam, denique cumulabit benedictionibus: quæ promiſſio ſynecdochicè ab exemplo recentis victoriæ contra Aſſyrium (quo uno potentiſſimo hoſte fuerat tunc infeſtata Eccleſia) deſcribitur.* Aſſyrius] *id eſt, quiſquis, ut Aſſyrius fuerit hoſtis Eccleſiæ: ſynecdoche, ut ſuprà 25.10.* Non virili] *ſed divino, id eſt, ſpiritu Dei, ut Zecariæ 4.6.* Tributarii erunt] *id eſt, Eccleſiæ miniſtrabunt & ſervient: ut Pſal. 72.8. & ſequentibus. hinc autem apparet non propriè hoc quidem loco agi de cade exercitus Aſſyriorum regnante Chizkia (quia tunc temporis minimè effectum eſt, ut ulli Aſſyriorum ſierent tributarii) ſed victoriam Eccleſiæ in regno Chriſti cum illa victoria comparatam, numeris omnibus illi anteferri. quaſi dicat, & illud fiet, & multo amplius.* 9 Petra ejus] *id eſt, receptus ejus, cui confidit tanquam firmiſſimo munimento regni, deji&ietur, & habitatorès diffluent formidine.* Præ ſigno] *id eſt, meta ſigni aut vexilli, quod contra ipſos Deus erexerit; ut Exodi 17.15.* Cui ignis eſt] *his attributis Dei ſummas cauſas attingit Propheta prædictæ adminiſtrationis: Deus (inquit) in Eccleſia ſua habitat, & in ea depoſuit quicquid tum ad cultum ſuum, tum ad ultionem de hoſtibus ſumendam pertinet: ac prinde quicunque in Eccleſiam inveheuntur & Dei cultum labefactare volunt, ſe ipſos tanquam in furnum ardentem, ingerunt in iram Dei: ut dictum eſt ſuprà 30.30. & 33.* Ignis] *ad colendum Deum ſacrificiis.* Furnus] *ad conſumendos adverſarios Dei & Eccleſiæ.*

CAPUT XXXII.

Propheta adminiſtrationem regni Chriſti ad doctrinæ, veritate, & ſimplicitate commendans, pioſq; ad certam illius expectationem erigens, deſolationem totius Judææ antegreſſuram prænuntiat, ut populares reſipiſcerent: deinde fructus & effecta regni Chriſti in Eccleſia prædicans concludit ſermonem æternæ beatitudini promiſſione.

1 'EN juſtè regnaturus eſt 'Rex, & 'principes jure principatum gerent:
2 Et erit 'vir tanquam abſconſio *a* vento, & latibulum ab inundatione: ut rivi aquarum in arido loco, ut umbra petræ ingentis in 'terra feſſa *ex ſiti*.
3 'Neque connivebunt oculi videntium, ſed aures audientium auſcultabunt:
4 [a] Animuſque inconſideratorum intelliget ſcientiam, & lingua balborum [b] expeditè eloquetur *verba* explanata.
5 'Neque flagitioſo amplius indetur nomen ingenui, & tenax non dicerur liberalis:
6 Sed flagitioſus *dicetur* flagitium eloquens, 'cujus animus efficit iniquitatem; exercendo hypocriſin, & proloquendo in Deum 'errorem, exhauriendo animam famelici, & potum ſitientis ſubtrahendo.
7 Et tenacis 'inſtrumenta mala *dicentur*; 'qui ſcelerata conſilia init ad perdendum humiles ſermonibus falſitatis, etiam cùm egens eloquitur jus.
8 Ingenuus verò, qui ingenua conſilia init; & qui rebus ingenuis inſiſtit.
9 'Fœminæ 'tranquillæ 'ſurgite, audite vocem meam: filiæ confidentes auribus percipite ſermonem meum.
10 [c] 'Annis multis continentibus commovebimi, ô confidentes: quia 'defecerit vindemia, collectio non provenerit.
11 Trepidate ô tranquillæ, commovemini ô confidentes; 'exuite atque nudate vos, denique accingimini lumbis.
12 'Propter ubera plangant; propter agros [d] deſideratiſſimos, propter vitem fructiferam.
13 In terra populi mei ſpina ſentica aſſurget: 'uſtio in omnibus domibus lætis, *in* urbe exultabunda.
14 Nam 'palatium deſeretur, 'ſtrepitus civitatis derelinquetur: 'clivus & exploratoria ſpecula erit proſpeluncis 'uſque in ſeculum, gaudio onagris, paſcuo gregibus:
15 'Donec infundatur ſuper nos 'ſpiritus de excelſo; & 'redigatur deſertum in arvum, & 'arvum pro ſylva reputetur:
16 'Habitetque in deſerto illo judicium, & juſtitia in arvo reſideat.
17 Tunc erit opus juſtitiæ pax; effectus, inquam, juſtitiæ tranquillitas & ſecuritas uſque in ſeculum:
18 Nam reſidebit populus meus in caula pacis; & in habitaculis [e] ſecuriſſimis, atque in locis ad quietem tranquilliſſimis;
19 'Ut ut petat grandinis caſus ſylvam, & depreſſione deprimatur civitas.
20 'O vos beatos, qui ſeveritis 'ſecundum omnes aquas; 'qui immiſeritis *eò* pedem bovis & aſini.

[a] Heb. *cor præcipitum: ſic deinceps.* [b] Heb. *feſtinabit loqui nuda.*

[c] Heb. *annis dierum ſuper annum: de anno & menſe dierum, vide Gen. 29.14.*

[d] Heb. *deſyderii.*

[e] Heb. *ſecuritatum.*

ANNOTATIO.

1 En juſte] *Hujus prophetiæ, quam propheta ſcripſit ad conſolationem Eccleſiæ per regnum Chriſti, partes præcipuæ ſunt quatuor: prima eſt hypotypoſis ſive propoſitio, oculis piorum ſubjiciens conſtitutionem illius regni, uſque ad verſum 9. ſecunda eſt hortatio populi ad præ eventuras calamitates eventuras ante illius regni conſtitutionem, uſque ad verſum 15. tertia, deſcriptio bonorum, quæ percepturi fuerunt pii ex regno Chriſti, uſque ad verſum 20, ubi eſt concluſio epiphonematica. Sunt autè in hypotypoſi illius regni obſervanda duo: unum eſt ſalutaris adminiſtratio, duobus verſibus: alterum, vera inſtitutio & ſimplicitas in publica & privata adminiſtratione omnium, verſibus ſequentibus.* Rex] *Chriſtus: nam de Chizkia aut alio ullo accipere alienum eſſe a vero tum ſequentes promiſſiones oſtendunt, tum verò antecedentium calamitatum deſcriptio: quam propheta in hoc capite poſuit de induſtria, ut ſuperiorum eſſet corollarium.* Principes] *id eſt, adminiſtri regis & Eccleſiæ ſanctè miniſtrabunt; allegoria ab humano regno.* 2 Vir] *homo Chriſtus, ſpes & perfugium noſtrum, mala depellet a ſuis, & bona conferet; quæ figurantur ſuis comparationibus, hoc verſu.* Terra feſta] *ut Pſalm. 63.2.* 3 Neque connivebunt] *expoſitio veræ inſtitutionis in Eccleſia per Chriſtum, hoc verſu quidem allegorica, ſequente verò plana. quaſi dicat,*

cat, omnes erunt edocti a Deo veritatem, infrà 54.13. Est autem hoc versu oppositio ἀντιπροσωπικὴ *sive ecl*ſ*is contrariorum, hoc modo; neque connivebunt oculi, neque obſurdeſcent aures; ſed videbunt oculi, & aures, &c.* 5 Neque flagitᵃ] *expoſitio ſimplicitatis ex certiſſima veri notitia profectæ: verè, inquit, diſcernent ſpiritus, & verè ac ſine hypocriſi agent quoſcunque Chriſtus inſtituerit; ac proinde malum malum, & bonum bonum appellant.* 6 Cujus animus] *exegeſis flagitioſi, qui deſignatur ab animo, verbis, & factis in Deum, atque in homines.* Errorem] *id eſt, quicquid aberrat a veritate ejus.* 7 Inſtrumenta] *idest, non tantùm ipſe malus judicabitur; ſed etiam omnia quibus utetur ingrata omnibus & faſtidioſa erunt, tanquam maculata contagione peccati: quamobrem hac alluſione emphaticè Propheta uſus eſt, cujus lepos in vertendo periit.* Qui ſcelerata] *exegeſis tenacis, quòd falſitate corradit omnia & ne egentiſſimo quidem ulli parcit in cauſa juſtiſſima.* 9 Fœminæ tranquillæ] *ſecunda pars, qua regnum Judæorum ſinguläq; civitates ejus provocantur ad reſipiſcentiam, ut antevertant judicia ſeveriſſima, quæ antè denuntiaverat Deus, & hìc ſummatim complectitur.* Tranquillæ] *idest, civitates diffluentes luxu, & nihil malis jam ſentientes, aut in poſterum præcaventes animo; ſed otio torpentes.* Surgite] *ut verbum Dei accipiatis reverenter; vide in Gen. 49.33.* 10 Annis multis] *ſeptuaginta deportationis, & alias etiam conſequentibus: ut oſtendit præfinitio temporis verſ. 15. & 15.* Detecerit vind.] *id eſt, terra exſolverit ſabbatha ſua, ut prædixerat Deus Levit. 26.34. & 43.* 11 Exulite] *nimirum ordinariis veſtibus, ut lugubres induatis, & cilicio accingamini. quo etiam modo hortatur Joël 1.13.* 12 Propter ubera] *id eſt, eſtote in luctu graviſſimo, ac ne infantes quidem ſugentes ubera ab eo liberate: ut Jonæ 3.5. & ſeq.* 13 Uſtio] *ſic accipimus hanc vocem, ut ſuprà 3.25. adducti fide hiſtoriæ 2. Reg. 25.12. & 2. Chron. 36.19. & Nechemiæ 1.3. & 2.3.* 14 Palatium] *domus regis ſuccenſa igne.* Strepitus] *vel multitudo, ut Lament. 1.1.* Clivus] *de quo 2. Chron. 27.3. & Nechem. 3.26. ubi erat turris magna & prominentiſſima (quam ab uſu vocabant ſpeculatoriam) teſte Nechemia ibidem: Joſephus a ſitu Ophlam vocat propter Hhebræam clivi appellationem, lib. 6. de bello Judaico. cap. 6.* Uſque in ſeculum] *id eſt, diu, per longum tempus: nam tempus calamitatum definitur ſeq. verſu.* 15 Donec] *tertia pars, in qua deſcribuntur bona piis eventura cùm extiterit plenitudo temporum. Sunt autem duo bonorum genera proleptice hoc uerſu poſita: unum, eſt communicatio ſpiritus & virtutis Dei in Chriſto; alterum, effectus ſanctæ hujus communicationis, bonis ſalutaris, & improbis capitalis.* Spiritus] *qui propter effecta proximè ſequentia appellatur ſpiritus judicii & ſpiritus ſublationis, ſup. 4.3.* Redigatur deſert.] *i. pius, qui priùs horridus eſſe videbatur, ſit tanquam excultus ager fructum ferens Domino.* Arvum pro] *i. impius elatus, qui prius videbatur eſſe cultiſſimus, horreſcat; quod nudè dixerat verſu. 5. & ſeq. ſic ſup. 29.17.* 16 Habitetq;] ἐγκατοίκια, *ſive exornatio effectorum ſpiritus Dei in ſanctis: erunt, inquit, fructus ſpiritus in arvo, id eſt, Eccleſia Dei, juſtitia, pax, & gaudium: ut Rom. 14.17.* 19 Ut ut perat] *i. quamvis totus mundus alioqui inhorreſcat malis, hi tamen ab omnibus immunes conſervabuntur. Deſcribitur autem mundus* κατ' ἐξοχὴν, *cùm ſylvam & civitatem Propheta nominat. q. d. ut ut perdantur omnia in urbe & ruri: ſic etiam piorum ſecuritatem commendat Propheta Pſal. 46.* 20 O vos beatos] *concluſio epiphonematica, qua Propheta pios cum beatiſſimis agricolis comparat qui agrum optimum coluerint, propter venturam meſſem.* Secundum omnes] *id eſt, locis tam irriguis ut eſt Eccleſia Dei; vide in Eccleſiaſt. 11.1.* Qui immiſeritis] *i. colueritis immiſſo bove, &c. periphraſis culturæ.*

CAPUT XXXIII.

Hac concione Propheta prædicaturus magnificentiam regni Chriſti, primùm univerſè adverſarii Dei exitium & pium ſalutem pronuntiat: deinde argumentis a natura gratiæ Dei, & Aſſyriorum exemplo petitis confirmat juſtos de fide & defenſione Dei, de ſtabilitate regni Chriſti, & amplitudine Eccleſiæ ejus: poſtea gentibus adverſis excidium earúmq; regionibus horrendam vaſtitatem prædicit; quorum judiciorum nomine poſtremò res omnes docet recreatum iri, itaq; ad inſtaurationem Eccleſiæ conſpiraturas, ut regnum Chriſti ex omnibus gentibus ad ipſum converſis conſtituatur per redemptionem ejus.

1 Væ tibi vaſtator,[a] qui ipſe non vaſtaris; & tibi perfide, [a] contra quem non agitur perfidè: [a] cùm deſieris *eſſe* vaſtator, vaſtaberis; cùm abſolveris perfidè agere, perfidè agetur contra te.

2 [a] Jehova, gratiam fac nobis, te expectamus: eſto brachium [a] horum ſingulis matutinis, etiam ſalus noſtra tempore angustiæ:

3 [b] [a] A [a] ſonoro ſtrepitu pervagantur populi, ab exaltatione tua diſperguntur gentes:

4 [a] Et colligitur præda veſtra, [a] collecta bruchi; [c] diſcurtione qualis eſt [a] praſocuridum diſcurſantis in eam.

5 [a] Editus eſt Jehova, nam habitat altum; [a] implet Tzijonem judicio & juſtitia.

6 [a] Eſt itaque firmitas temporis tui, robur [d] omnis ſalutis, [e] ſapere te & noſſe: reverentia Jehovæ eſt theſaurus ejus.

7 [a] En [f] valentiſſimi horum clamaverant foris; [a] legati pacis amare fleverant:

8 [a] Deſolati erant aggeres, ceſſaverat [g] viator; [a] irritum fecerat fœdus, [a] ſpreverat civitates, non habebat rationem *ullius* mortalis;

9 [a] Lugebat, languebat terra, pudebat Libanum, languebat; erat [a] Scharon quaſi ſolitudo, rudebatque [a] Baſchan & arvum:

10 [a] Nunc ſurgam, dixit Jehova; nunc [a] exaltabor, nunc extollam me.

11 [a] Concipitis torridum gramen, parietis ſtipulam; ſpiritus veſter, eſt ignis conſupturus vos.

12 [a] Ita fuerunt populi *velut* indusi [h] fornacibus calcariis: *ut* ſpinæ ſuccifæ, igne exuſti ſunt.

13 [a] Audite [a] longinqui quod feci, & agnoſcite propinqui potentiam meam.

14 [a] Expaverant Tzijone peccatores, corripuerat tremor hypocritas: quis diverſabitur, *aiebant*, ex nobis [a] *cum* igne conſumente? quis diverſabitur ex nobis *cum* [i] ardoribus perpetuis?

15 [a] Qui ambulat [k] juſtiſſimè, & qui loquitur [l] rectiſſimè: qui ſpernit lucrum ex fraudibus, qui excutit manus ſuas ne teneat munus, qui occludit aurem ſuam ne audiat [m] cædes, & obſtipat oculos ſuos ne videant malum.

16 [a] Hic *velut* altiſſima loca habitabit, *ut* propugna-

[a] Heb. *cùm perfide non egerint contra te: tertia plurals impersonaliter: ſic in fine verſus*
[b] Heb. *a ſono ſtrepitus, hypallage.*
[c] Heb. *ſecundum diſcurſionem locuſtarum.*
[d] Heb. *ſalutis*
[e] Heb. *ſapientia* tua *& ſcientia.*
[f] Heb. *Ereel, quod dicitur Ariel. 2. Sche. 23.20.*
[g] Heb. *tranſiens viæ vere.*
[h] Heb. *cum inſtitutione calcariis ſimile ſentichulis, 11.8. & 13.6.*
[i] Heb. *ſemb.*
[k] Heb. *juſtitias.*
[l] Heb. *rectitudinibus.*
[m] Heb. *ſanguinis.*

pugnacula petrarum, ' locum editum ejus; ' panis ejus dabitur, aquæ ejus ſtatæ *erunt*:
17 'Regem in pulchritudine ſua videbunt oculi tui, ſpectabunt terram [a] longinquiſſimam:
18 [o] 'Animus tuus ' meditabitur terrorem; *dicens*, ' ubi eſt 'legiſperitus? ubi ' penſator? ubi 'cenſor turrium?
19 Populum robore præditum ' non videbis; populum [p] profundioris ſermonis quàm ut intelligatur, [q] peregrinæ linguæ, ac [r] non intellectæ.
20 'Aſpice Tzijonem, urbem conventuum noſtrorum: oculi tui videant Jeruſchalaima, ' caulam tranquillam, tentorium *quod* non diſſipabitur, cujus paxillorum nullus recedit in æternum, neque ulli funes ejus diſrumpentur:
21 'Sed ibi magnificus Jehova erit nobis loco fluviorum, rivorumq; amplorum ſpatiis: 'non itura eſt in eo [s] claſſis impulſa remis, neque navis magnifica pervaſura eum:
22 Nam Jehova vindex noſter, Jehova legiſlator noſter; Jehova Rex noſter, ipſe ſervabit nos.
23 ' Deſerent rudentes tuos: cùm nondum confirmaverint erectum malum ſuum, non expanderint velum, tunc dividetur præda ſpolii permulti, ' claudi diripient prædam.
24 'Neque dicet habitator, ægrotus ſum: populus habitans in ea, levatus *erit* ab iniquitate.

[a] Heb. *longinquitatum.*
[o] Heb. *cor tuum.*
[p] Heb. *profunditatum labii præ audire.*
[q] Heb. *ridiculum linguæ, ut ſupra* 28.11.
[r] Heb. *cujus non eſt intelligentia.*
[s] Heb. *claſſis remi.*

CAPUT XXXIIII.

1 ' ACCEDITE **gentes** ad audiendum, & nationes attendite; audiat terra, & quæ implent eam, orbis habitabilis, & quæcunque progignuntur in eo.
2 'Nam fervens ira *eſt* Jehovæ contra omnes gentes, & æſtuans ira contra omnem exercitum earum: internecioni devovebit eas, tradet eas mactationi:
3 Et confoſſi earum projicientur, cadaverumque earum aſcendet fœtor: & 'colliqueſcent mõtes ex ſanguine eorum:
4 'Etiam contabeſcet totus exercitus cœlorum, convolventurque tanquam liber cœli; & totus exercitus eorum decidet ut decidit foliũ vite, & ut deciduus fructus e ficu.
5 'Nam inebriatus eſt in cœlis gladius meus: ecce 'ſuper Edomæos deſcendet in judicium, & 'ſuper [a] populum quem devovi internecioni.
6 'Gladius Jehovæ implebitur ' ſanguine, pinguefiet adipe, ſanguine agnorum & hircorum, adipe renum arietum: cùm ſacrificium erit Jehovæ 'Botzræ, & mactatio magna in terra Edomæorum.
7 Deſcendent quoque 'unicornes cum eis, & juvenci cum robuſtis *tauris*; 'adeò ut inebrietur terra eorum ſanguine, & pulvis eorum, adipe pinguefiat:
8 Cùm dies ultionis Jehovæ, annus retributionum ' ob cauſam Tzijonis *erit*.
9 'Itaque mutabuntur torrentes ejus in picem, & pulvis ejus in ſulphur; eritque terra ejus propice ardente.
10 Noctu & interdiu non extinguetur, in ſeculum aſcendet fumus ejus: a generatione in generationem vaſtata manebit, [b] in ſempiternum nemo tranſibit per eam:
11 Sed hæreditariò poſſidebunt eam 'platea, & ' anataria, noctuaque, & corvus inhabitabunt eam: ' & extendet ſuper eam lineam deformationis, & lapides inanitatis:
12 ' Clariſſimos ejus ad regnum vocabunt, ſed nemo erit ibi; & omnes principes ejus futuri ſunt nihil.
13 Et aſſurget in palatiis ejus ſpinarum multitudo, chamæleon, & ſpina in munitionibus ejus: eritq; caula draconum, atrium ululis:
14 Et [c] concurrent 'fera animalia cum terrifico, & ſcops proximo ſuo acclamabit: tantùm ibi reſidet ſtrix, invenietque ſibi quietis locum:
15 Ibi nidificabit 'merula, & ponet; cumq; 'eruperit, colliget ad umbram ſuam: tantùm ibi congregabuntur milvi [c] alter cum altero.
16 'Quærite ex 'libro Jehovæ, & legite; unum ex his non defuturum eſt, unum alterum non deſiderabunt: nam 'os meum eſt quod præcipit, & ſpiritu ſuo idem congregabit ea.
17 'Nam cùm projecerit illis ſortem, & manu ſua diſtribuerit illis ad amuſſim; uſque in ſeculum hæreditariò poſſidebunt illam, per [d] generationem quamque habitabunt in illa.

[a] Heb. *populum enathematis mei.*
[b] Heb. *in æternitatem æternitatum.*
[c] Heb. *mulier ad ſociam ſuam: ſic verſus ſequente.*
[d] Heb. *generationem & generationem.*

CAPUT XXXV.

1 ' LÆTABUNTUR ' de his ' deſertum & ſolitarius locus; & exultabit ſolitudo, ac florebit tanquam roſa:
2 [a] Magis ac magis florebit, & exultabit etiam exultatione *ſua* & cantu: gloria Libani dabitur ei, decor ' arvi & Scharonis; iſta videbunt gloriam Jehovæ, decorem Dei noſtri, & *dicent*,
3 'Confirmate manus remiſſas, & genua labantia fortificate:
4 Dicite [b] inconſideratis animo; confirmamini, ne timeatis: ecce Deus veſter, ultio advenit, retributio Dei, ipſe advenit ſervaturus vos.
5 'Tunc aperient ſe oculi ' cæcorum, & aures 'ſurdorum patefient:
6 Tunc 'ſaliet claudus velut cervus, & cantabit lingua 'muti: 'erupiſſe in deſerto aquas, & torrentes in ſolitudine:
7 Abiiſſe torridum locum in ſtagnum, & ſiticuloſum in ſcaturigines aquarum; in caula draconum, ' cubili cujuſque, ' gramen eſſe cum arundine & junco.
8 'Et erit illic ' agger & via, quæ via ſanctitatis vocabitur, qua non tranſibit ' pollutus, ſed erit 'iſtorum: [c] viator, ne ſtulti quidem poterunt deerrare.
9 Non erit ibi 'leo, & [d] violenta ulla fera non conſcendet eam, non invenietur ibi: ſed ambulabunt *ea* vindicati:
10 Et redempti Jehovæ revertentur, ' pervenientque Tzijonem 'cum cantu, & lætitia [e] perpetua ſuper caput ſuum: gaudium & lætitiam aſſequentur, ' fugient q; mœror & gemitus.

[a] Heb. *florendo florebit.*
[b] Heb. *præcipitibus corde: ut ſupr.* 32.4
[c] Heb. *incedens via.*
[d] Heb. *volenta ferarum.*
[e] Heb. *ſeculi.*

ANNOTA-

ANNOTATIO.

1 Væ tibi] *Hæc concio comprehensa tribus capitibus, a Propheta de industria fuit objecta superioribus omnibus; quia nunc demum singularia judicia omnia omittuntur, ut transeatur ad justam constitutionem regni Christi, quod post judicia illa omnia erat adventurum: Sunt autem in hac concione summatim quatuor partes: prima est prolepsis, sive propositio, universe malis malum, & bonis bonum denuntians, versibus quatuor: secunda est propositio sive explicatio secundæ partis prolepseos per ὑστερολογίαν Hhebræis familiarem, toto hoc capite: tertia est explicatio prioris partis prolepseos, toto capite 34. postrema est conclusio, exponens gloriam regni Christi, piorumq; gloriationem ex constitutione ejus, capite 35. Hæc autem prolepsi primùm mala improbis prædicuntur, ver. 1. deinde bona invocantibus Deum per fidem, tribus sequentibus: nam quæ hoc loco dicitur, non ad certam aliquam & singularem gentem referimus; sed ad omnes reluctantes Deo, & Ecclesiam ejus vi ac fraudibus infestantes.* Qui ipse] *id est, qui præsentibus commodis, & divitiis beneficentiæ ac patientiæ Dei abuteris, ut alios non lacessitus circumvenias.* Cùm desieris] *id est, cùm mensuram scelerum tuorum ad saturitatem impleveris, & cumulaveris.* 2 Jehova] *alterum membrum prolepseos exponens fidelium preces, hoc versu; & consecutura bona, duobus seq.* Horum] *id est, tuorum defensio te expectantium. sic Ecclesia pro singulis precatur, & singuli pro Ecclesia tota.* 3 A sonoro] *explicatio bonorum quæ in salute percipiunt pii: unum est, liberatio a malis, hoc versu; alterum, omnis boni perceptio, versu seq.* Sonoro strepitu] *id est, vel solo auditu judicii adventantis tui perduntur: quæ verba elegantissimè opponit Propheta præcedentibus, esto brachium horum singulis matutinis, etiam salus, &c.* 4 Et colligitur] *i. & vos, ô pii, de hostibus triumphatis, eorúmque spoliis locupletamini: apostrophe gratulatoria ad pios, quam Propheta conficit ex accumulatione & observatione omnium judiciorum Dei inde a temporibus Abrahami, prout in scriptura leguntur.* Collecta bruchi] *id, est, prædæ vobis erit quicquid sibi comparavit hostis, qui tanquam bruchus & locusta depopulatur omnia.* Prasocuridum] *id est, locustarum viriditatem terræ exedentium, quæ Græcis dicuntur hoc nomine ab effectu: sic Hhamos. 7. 1.* 5 Editus est Jehova] *secundus hic locus expositionem continens secundæ partis prolepseos, ut antè diximus, explicat primùm argumenta propositionis, usque ad versum 13. deinde documenta fidei & sanctimoniæ ad obtinendas promissiones, usque ad versum 20. postremò per hypotyposin ostendit promissionum fructum, ad finem usque capitis. Argumenta autem ducuntur a natura & fœdere Dei, hoc versu; a fide nostra & pietate in Deum, ver. sequente; postremò ab operibus, ac nominatim a recente exemplo rei gestæ contra Assyrios, versibus sequen.* Implet Tzijonem] *id est, præsens est ex fœdere cum Ecclesia inito, ut judicet improbos, & justitiam in suis exerceat.* 6 Est itaque] *sensus est, neque vita stabilis, neque firma salus potest cuiquam contingere, nisi per fidem quæ in sapientia scientiaq; certa versatur; & nisi thesaurum pietatis reconditum possideat in bona conscientia, qua repulsa non potest non fieri naufragium fidei, 1. Timoth. 1. 19.* 7 En valentissimi] *tertium argumentum, ut diximus ver. 5. exponens historiam calamitatis Judæorum ver. 7. 8. & 9. & mirificæ liberationis a Deo, tribus seq. quo exemplo voluit Propheta Judæos ita confirmare, quasi in rem præsentem adduxisset manu.* Valentissimi horum] *id est præfecti Judæorum, missi a rege Chizkija ut audirent legationem Rab-schakæ. 2. Reg. 18. 37.* Legati pacis] *id est, qui bellum refugiebant, & pacem factam cum Assyrio servari & coli postulabant.* 8 Desolati erant] *id est, eversa omnis commeandi ratio, obsessis per Assyrium itineribus: quod genus calamitatis similiter narrat Debora Judic. 5. 6.* Irritum fecerat] *Sancherib accepta pecunia, 2. Reg. 18. 17.* Spreverat civitates] *tum destruendo, tum etiam gloriando, 2. Reg. 18. 33. & 19. 12.* 9 Lugebat] *i. miserrima erant omnia atque miseranda: metaphora prosopopœetica.* Scharon] *vide 1. Chron. 5. 16.* Baschan &] *id est, pascua & arva, synecdochicè, ut infrà 35. 2.* 10 Nunc surgam] *altera pars narrationis, ut dictum est ver. 7. qua consilium Dei, objurgatio improborum, & profligatio docentur, tribus versibus.* Exaltabor] *opere mirifico: humanitus dicta.* 11 Concipitis] *increpatio allegorica, qua Deus Assyriorum consilia & conatus cremio, animos verò igni ardenti comparat, quæ unà consumi solent.* 12 Ita fuerunt] *eventus Assyriorum descriptus allegoricè, prout narratur 2. Reg. 19.* 13 Audite] *ex superioribus argumentis profluunt duo illi propositionum rivi de quibus in versum 1. prior, vocans pios ad fidem & sanctimoniam, hoc capite; posterior, judicium improbis denuntians, capite seq. Hujus autem propositionis exordium hoc versu continetur: documenta, sex versibus seq. ac postremò hypotyposis, ut diximus in versum 5.* Longinqui prop.] *id est, omnes, ex Judæis & gentibus.* 14 Expaverant] *propositio de fide & sanctimonia piorum, occasione sumpta a dubitatione & incredulitate hypocritarum, qui instruente obsidionem Sancheribo diffidebant promissionibus Dei, & perfidiam suam obvelabant specie quadam reverentiæ; quasi tenuitatem suam ex animo cognovissent indignam esse quæ accederet infinitam majestatem Dei: cujusmodi exemplum in Achazo vidimus suprà 7. 12.* Cum igne consumente] *sic abutitur hypocrisis apertu Dei verbo, Deut. 4. 24. quasi dicerent, frustra expectaretur liberatio a Sancheribo; quia oblita est Judæa fœderis Jehovæ, & fecit sibi sculptile: quamobrem nihil amplius a Deo expectandum est quàm ut consumat nos, quia ignis consumens Deus zelotes est; ac proinde stat sententia ejus de ulciscendis peccatis, non autem de instaurando fœdere & continuando nobiscum.* Ardoribus perp.] *i. quis subsistat ad constantissima judicia ejus? quæ non possunt ab hominibus expugnari: vide sup. 10. 16. hæc enim verba sunt desperantium de salute, quam Deus per servos suos promiserat.* 15 Qui ambulat] *subjectio adversans superiori: hypocritarum desperationi; qua Deus pios & justos (quorum definitio hoc versu continetur) confirmat in expectatione promissorum Dei.* 16 Hic] *promissa quæ justo sunt his quatuor versibus, continent liberationem a malis & malorum metu, bonorúmq; omnium communicationem, quam privatè & publicè in Ecclesia pii percepturi sunt.* Lo-cum editum] *Tzijonem, Ecclesiam Dei.* Panis ejus] *id est, omnibus vitæ ejus commodis a Deo constitutis: synecdoche.* 17 Regem] *id est, non amplius squalentem & luctuosum videbis Regem, aut regionem occupatam; sed gloria magnificentissima abundavit Rex, & inimicos superabit, quorum sedes quamvis longinquus te vidente adjunget sibi. Hoc autem typicè quidem in Chizkija factum est, 2. Chron. 32. 23. sed perfectum & consummatum in Christo.* 18 Animus tuus] *id est, nihil metues amplius; sed habebit*

bit delectationem ſecura præteritorum malorum recordatio, adeò ut liberè queas ludificari omnia conſilia, rationes, conatus, & turbas hoſtium inſenſorum tibi. atque huc ſpectavit Paulus 1.Cor.1.20. Meditabitur] non ſollicitus, ſed exultabundus. Ubi eſt] hic ſermo eſt priorum, qui ad Eccleſiam ſe recipientes & freti præſidio Dei ſecurè hoſtibus inſultant: quod his interrogationibus Propheta facit. quaſi dicat, ſi quid eſt in rebus humanis ad bellum rectè gerendum opus, hæc profectò ſunt; conſilia a peritis, pecuniæ penſatoribus ſive quæſtoribus, munitiones a cenſoribus & tribunis militaribus, robur denique & copia militum: ſed ubi ſunt iſta omnia? ſi fortè poſſunt Deo obſiſtere: evanuerunt jam olim; & in perpetuum; ut liquefit cera ab igne, ita peribunt improbi conſpectu Dei, Pſal.68.3. Legiſperitus] videlicet caſtrenſis ſive militaru. Penſator] queſtor præfectus ærario militari. Cenſor turrium] id eſt, tribunus præfectus cenſendi & curandis machinis, tormentis, munitionibus & bellicis, ſi necdochicè. 19 Non videbis] id eſt, nulla pacto experieris, ac ne videbis quidem. 20 Aſpice] hypotypoſis confirmans promiſſiones præcedentes, qua proponuntur oculis piorum duo; præſtantia Eccleſiæ propter Deum habitantem & inſidentem in ea, tribus verſibus; & fructus ad ſingulos perventuri, duobus ultimis. Caulam tranq.] allegoria duplex, Eccleſiæ quidem infirmitatem & tenuitatem proponens, ſed ita ut eò amplius commendetur Dei erga illam beneficentia. 21 Sed ibi] hoc eſt, quemadmodum Meſopotamia fluviis circumquaque firmata eſt, Euphrate & Tigri, & ſicut Ægyptus Nilo in omnes partes deducto; ſic Deus, imò valentius multò Eccleſiam firmaturus eſt, & futurus pro rivo ampliſſimo, ut ſit Eccleſia extra omnem telı jactum: ſimiliter alibi Deus igneum murum ſe fore præducit Eccleſiæ ſuæ, Zecarjæ 2.8.& 9. Non itura] id eſt, non perferet rem ullam adverſantem nobis; ſed potius judicio ſuo perdet & immerget, ſicut olim Ægyptios: μύθος.

23 Deſerent] apoſtrophe glorioſa ad claſſem inimicorum, qui Eccleſiam cogitant invadere: illi, inquit Propheta, primo impetu a Deo conſternati cum animis abjicient omnia, & præda erunt Eccleſiæ. Claudi] id eſt, etiam tenuiſſimi quique nullo negotio depopulabuntur illos; adeo offendunt imperatos a rebus omnibus: proverbium facilitatem rei quæ agitur indicans, ut 2.Schem.5.6. 24 Neque dicet] id eſt, omnes incolumitate & pacem obtinebunt per remiſſionem peccatorum, juſtificati fide in Chriſtum Jeſum Regem & ſervatorem noſtrum.

IN CAPUT XXXIIII.

1 Accedite] Nunc demum venit Propheta ad priorem partem prolepſeos, de qua diximus ſuprà 33.1. nimirum ad propoſitionem judicii divini improbis eventuri. Sunt autem hujus propoſitionis tres partes: prima eſt exordium, hoc verſu, quemadmodum in ſuperiore quoque propoſitione fuiſſe oſtendimus, ſuprà 33.13. ſecunda eſt narratio judiciorum futurorum a Deo, uſque ad verſum 16. tertia eſt confirmatio, duobus ultimis. Eſt autem exordium hoc patheticum, quo Propheta res omnes creatas provocat, ut afficiantur gravitate judiciorum Dei, quemadmodum fecerat ſuprà 1.2. 2 Nam fervens] narratio hæc judiciorum Dei duas partes continet convenientes exordio: unam, de judicio Dei contra homines improbos, uſque ad verſum 9. alteram, de effectu judiciorum in terram ipſam, & res creatas omnes, inde ad verſum 16. 3 Colliqueſcent montes] hyperbole elegantiſſima optimè exprimens ſeveritatem judiciorum Dei, ut ſequente verſu. quaſi dicat, cœlum, & terra exhorreſcent tam atroces pœnas quas Deus ſumpturus eſt de inimicis ſuis, ut ſuprà 13.10. 4 Etiam contabeſcet] ſimilem planè hyperbolen, atque hinc deſumptam vide Apoca.6. 12.& ſeq. 5 Nam inebriatus eſt] ætiologia a decreto Dei, pro eo quod eſt, res jámque in cœlis concluſa atque confecta eſt: fixum eſt decretum, & immutabile. Inebriari autem dicitur gladius metaphoricè, id eſt, rubere & circumfluere ſanguine, ut Jirmejæ 46.10. Super Edomæos] hos primo loco Propheta nominat tum quia ex propinquitate erant notiſſimi, tum quia Jehudæis ab omni memoria hoſtes fuerant infenſiſſimi, ut Pſalm.137.7. Hhamos 1.11. Hhobadjæ 10.& ſeq. Lament.4.21. Jechezk.25.12.& ſup.21. 11. Super populum] id eſt, ſuper alios omnes excidio deſtinatos. 6 Gladius Jehovæ] altera deſcriptio judiciorum Dei: qua oſtendit quam gratum ſibi futurum eſt cùm inimicos Eccleſiæ proſtigabit; a ſimilitudine ſacrificiorum, quæ ipſi odora fuerunt olim in Eccleſia per Chriſtum. Sanguine] quaſi dicat, conſumam eos planè: nam ſanguis & adeps in ſacrificiis (quibuſcum improbi comparantur) ſolebant conſumi Jehovæ, Levit.3.16.& 17. Botzræ] quam Ptolemæus Boſtram vocat, in Edomæa. 7 Unicornes] id eſt, etiam indomiti & potentiſſimi quique potentia Dei mittentur ſub jugum: nam unicornium natura indomita eſſe dicitur, ut Jobi 39.12.& ſeq. Adeò ut] hyperbole, ut ſuprà 3.& 4. id eſt, copioſè perfundatur. 8 Ob cauſam Tzijo.] id eſt, propter Eccleſiam. 9 Itaque] altera pars narrationis, ut diximus in verſum 2. de effectu Dei terrificis; quorum duo in univerſum ponuntur capita: unum, fore turras incendio, duobus ver. alterum, fore horridas, deſertas, & ſolitarias tantùm beſtiis habitabiles. 11 Platea] vide Levit.11.18. Anataria] vide ſuprà 14.23. Et extendet] id eſt, quiſquis inſtaurare conabitur, ſruſtrà conſumet operam: ita Deus materiam adimet adificandi, & res adificatas deſtruet, Maleachi 1.4. 12 Clariſſimos ejus] id eſt, non potuerunt inſtaurare regnum amiſſis regibus, neque domos ſuas de integro extruere. Verborum autem ἐμπλοκὴν, quæ verſio hoc ineſt, ad evidentiam tranſpoſuimus. 14 Fera animalia] vide ſuprà 13.21. 15 Merula] avis ſolitaria (unde Merulam dictam volunt Grammatici) aſſultim incedens, qui ſaliendi uſus apud Hhebræos avi nomen dedit. Ponet] ova ſua. Eruperit] id eſt, excluſa fuerit pullities, quæ per eclipſin hoc loco intelligitur. 16 Quærite] confirmatio ſuperiorum denuntiationum ab eventu, quo veritatem ſermonis ſui examinandam & probandam Deus exhibet, ut Deuter.18.22. Libro Jehovæ] id eſt, libro prophetarum, quas Jehova edit per prophetas ſuos actos ipſius ſpiritu. Os meum eſt] id eſt, dixi, & præſtabo dictum verbo potentiſſimo. 17 Nam cùm] id eſt, ex quo ſemel regiones iſtas ferè habitandas aſſignaverit, nunquam deſinet maledictio ejus regionibus pronuntiata: aſſignationem autem propheta figurat duobus modis, ſorte & funibus, qui modi tunc in uſu erant: ut terra tribubus ſorte, & agri funibus in familias diſtributi ſunt, Numer.26.54.& Jehoſch.18.

IN CAPUT XXXV.

1 Lætabuntur] Concluſio totius concionis, ut dictum eſt ſuprà 33.1. qua Propheta partim hyperbolicis

orationibus, partim puris atque ſimplicibus præſtantiam illius regni explicat quod conſummatur in Chriſto. Sunt autem hyperbolæ duorum generum: prius eſt de rebus creatis rationis expertibus; poſterius, de hominibus. Cæterus rebus creatis tribuuntur duo hyperbolicè: unum eſt ſenſus cum effectis ſuis, alterum eſt ſermo ad homines habitus, quatuor verſibus primis. quaſi dicat, geſtient quodammodo omnia, & gloriam Dei prædicabunt in Chriſto. De his] *tum liberatione bonorum, capite* 33. *tum judicio in hoſtes Eccleſiæ, capite* 34. Deſertum] *id eſt, etiam loca quæ videntur omnium ineptiſſima.* 2 Arvi] *ut ſuprà* 33.9. 3 Confirmate] *id eſt, alii alios docete, jubete bono animo eſſe, & ſalutaribus monitis adjuvate: metaphoræ; ut Ijobi* 4.3. *quæ verſu ſequente exponuntur.* 5 Tunc aperient ſe] *alterum genus hyperboles: quod tamen ex parte, quoties viſum eſt, in corporibus præſtabat Chriſtus, & in animis ſuorum quotidie præſtat.* Cæcorum] *ut Matth.* 9.27. & 11.5. & 12.22. & 20.30. & 21.14. & *Joann.* 9. Surdorum] *ut Matth* 11.5. & *Marci* 7.32. 6 Saliet] *ut Matth.* 11.5. & 15.30. & 21.14. *Joan.* 5. & *Actor.* 3.1. & 8.7. & 14.8. Muti] *ut Matth.* 9.32. & 12.22. & 15.30. Erupiſſe] *argumenta cantus fidelium, omnia inſtaurata & reſtituta eſſe in Chriſto: quod figuratè hoc & ſequente verſu exponitur.* 7 Cubili cujuſque] *id eſt, in locis etiam abditiſſimis & inculti ſſimis: ſic accipiendum eſſe hunc locum Hhebraicæ diſtinctiones docent.* Gramen eſſe] *id eſt, locum qui fuerat aridiſſimus (qualem dracones expetunt) ulſginoſum effectum eſſe.* 8 Et erit illic] *ſecunda pars concluſionis, qua tum Eccleſiæ acceſſus, duobus verſibus; tum fructus, verſu ultimo exponuntur: ſumpta allegoria a conſtitutione priſcæ illius Eccleſiæ, quæ erat Tzijone.* Agger &] *id eſt, aggeſta & excelſa via: hypallage, ſive potius ἓν διὰ δύο, ut Grammatici dixerunt.* Pollutus] *id eſt, infidelis, aut ſceleratus ullus.* Iſtorum] *nimirum quorum oculi & aures apertæ, crura correcta, & linguæ explicatæ fuerint beneficio Chriſti ad prædicandum Deum, id eſt, quos ille vindicaverit atque redemerit, ut ſequentia docent.* 9 Leo] *id eſt, inimicus ullus Dei, aut Eccleſiæ damnoſus.* 10 Pervenient] *id eſt, recipientur in Eccleſiam, & ingredientur in ea.* Cum cantu] *ut ſolebant qui feſtis anniverſariis proficiſcebantur Jeruſchalaima, ut annotavimus ſuprà* 30.29. Perpetua] *ac proinde illam priſcæ Eccleſiæ lætitiam numeris omnibus ſuperante.* Fugientque mœr.] *id eſt, & quidem conſtantiſſimum aſſequentur gaudium, nullóq; pacto mutabile.*

CAPUT XXXVI.

Eodem eſt argumento, & propè iiſdem verbis cum 2. *Reg.* 18.

2. *Reg.* 18.13 1 Fuerat enim decimo quarto anno regis Chizkijæ, ut aſcendens Sancherib rex Aſſyriæ contra omnes civitates Jehudæ munitas, occuparet eas.

2. *Reg.* 18.17 2 Miſit autem rex Aſſyriæ Rab-ſchaken Laciſcho Jeruſchalaima, ad regem Chizkijam, cum copiis numeroſis: qui ſubſtitit ad aquæ ductum piſcinæ ſuperioris, *qui eſt* in aggere agri fullonis.

3 Et egreſſus eſt ad eum Eljakim filius Chilkijæ qui præerat domui; cum Schebna ſcriba, & Joacho filio Aſaphi a memoria.

4 Ad quos dixit Rab-ſchake, dicite jam ad Chizkijam; ſic ait rex maximus rex Aſſyriæ, quæ *eſt* fiducia iſta qua confidis?

5 Dixero (veruntamen verba futilia) *adeſſe* conſilium & fortitudinem ad bellum; nunc cui confidis quòd rebellas contra me?

6 Ecce fiduciam habueris in ſcipione arundinis iſtius quaſſatæ iſto, in Ægyptio; quo ſi quis innixus fuerit, intrans volam ejus perforabit eam: ita *eſt* Parhho Rex Ægypti omnibus fiduciam habentibus in ipſo.

7 Quòd ſi dixeris ad me, in Jehova Deo noſtro fiduciam habemus: an non is *eſt* cujus abſtulit Chizkija excelſa & altaria, edicens Jehudæ & Jeruſchailamis, coram altari hoc iucurvate vos?

8 Sed nunc miſceto quæſo bellum cum Domino meo Rege Aſſyriæ: & dabo tibi bis mille equos, ſi poteris ſuppeditare qui equitent eos pro te.

9 Quomodo ergo averteres faciem ducis unius e ſervis domini mei minimis? ſed fiduciam tuam habes in Ægyptio, propter currus & propter equites.

10 At nunc an abſque Jehova aſcendi contra regionem hanc ad perdendum eam? Jehova edixit mihi, aſcende in regionem iſtam, & perde eam.

11 Dixit verò Eljakim, Schebnaque, & Joach ad Rab-ſchaken, alloquere quæſo ſervos tuos Syrè intelligimus enim: neque alloquitor nos Judaicè, audiente hoc populo qui eſt ſuper murum.

12 Sed dixit Rabſchake, an ad dominum tuum, aut ad te miſit me Dominus meus; ut loquerer verba hæc? nónne ad homines iſtos qui deſident ſuper murum, ut comedant excrementa ſua, & bibant lotium ſuum vobiſcum?

13 Itaque ſubſiſtens Rab-ſchake exclamavit voce magna Judaicè, & dixit; audite verba Regis maximi, Regis Aſſyriæ.

14 Ita ait Rex: ne vos decipiat Chizkija: non enim poterit eripere vos.

15 Neque adducat vos Chizkija ut fiduciam habeatis in Jehova, dicendo; certò eripiet nos Jehova: non tradetur civitas hæc in manum Regis Aſſyriæ.

16 Ne auſcultetis Chizkijæ: nam ſic ait Rex Aſſyriæ, tranſigite mecum munere, & prodite ad me; ſic comedite quiſque *fructum* vitis ſuę, & quiſque *fructum* ficus ſuæ, ac bibite quiſque aquas ciſternæ ſuæ:

17 Uſque dum veniens aſſumam vos *deducendos* in terram ſimilem terrę veſtræ; terram frumenti & muſti *feracem*, terram *abundantem* pane & vineis:

18 Ne fortè ſeducat vos Chizkija dicendo; Jehova eripiet nos: an eripuerunt dii gentium quiſque terram ſuam e manu Regis Aſſyriæ?

19 Ubi *ſunt* dii Chamathæ, & Arpadi? ubi dii Tzepharvajimorum? quin etiam eripuerúnt*ne* Schomronem e manu mea?

20 Qui ſunt inter omnes deos regionum iſtarum, qui eripuerint regionem ſuam e manu mea: ut eripiat Jehova Jeruſchalaima e manu mea?

21 Obti-

21 Obticuerunt autem, neque reſponderunt ei quicquam: præceptum enim Regis fuerat edicentis; ne reſpondeatis.
22 Venit itaque Eljakim filius Chilkijæ qui præerat domui, Schebnaque ſcriba, & Joach filius Aſaphi a memoria, ad Chizkijam lacerisveſtibus: & indicaverunt ei verba Rabſchakis.

ANNOTATIO.

1 Fuerat enim] *Hoc caput & tria ſequentia in hunc locum incerta ſunt, non tantùm ad lucem ſuperioribus prophetiis affirendam, ut a Jeſchahhja conſcripta ſunt; verùm etiam quia commodè ad proximè præcedentis prophetiæ interpretationem pertinent. Nam hac hiſtoria geſta, & mirifica liberatione accepta divinitus, occaſio prophetæ data eſt prophetandi de regno Chriſti; & ex gloria Chizkijæ ac totius regni, ampliſicandi gloriam Chriſti & Eccleſiæ, quæ tribus præcedentibus capitibus fuit explicata.* 5 Dixero] *conceſſio ironica. quaſi dicat, ut dem te virum eſſe valentem conſilio & fortitudine; certum eſt tamen te unum nihil præſtare contra regem tam potentem poſſe. Hinc conficitur altera pars, cui ergo confidis? an Ægyptio an Deo? &c.*

CAPUT XXXVII.

Eodem eſt argumento cum 2. Reg. 19.

1 Fuit autem cùm audiret Rex Chizkija, ut laceraret veſtimenta ſua; & tegens ſe cilicio ingrederetur domum Jehovæ:
2 Et mitteret Eljakimum qui præerat domui, & Schebnam ſcribam, ac ſeniores ſacerdotum, tectos ciliciis; ad Jeſchahhjam filium Amotzi prophetam.
3 Qui dixerunt ad eum, ſic ait Chizkija, dies anguſtiæ, & increpationis, irritationiſque eſt dies hic; cùm venerint filii uſque ad os matricis, & vis non adſit ad partum.
4 Utinam audiat Jehova Deus tuus verba Rabſchakis, quem miſit Rex Aſſyriæ dominus ejus ad afficiendum probro Deum viventem, & arguat hujuſmodi verba quæ audierit Jehova Deus tuus: itaque effer precationem pro hoc reſiduo quod præſens eſt.
5 Cùm itaque veniſſent ſervi Regis Chizkijæ ad Jeſchahhjam,
6 Dixit ad eos Jeſchahhja, ſic dicitote ad dominum veſtrum: ſic ait Jehova, ne timeto propter verba iſta quæ audiviſti, quibus blaſphemarunt pueri Regis Aſſyriæ me.
7 Ecce ego indam ei ſpiritum, ut audito rumore revertatur in terram ſuam: tandem dejiciam eum gladio in terra ejus.
8 Itaque reverſus Rabſchake invenit Regem Aſſyriæ oppugnantem Libnam: audiverat enim eum profectum eſſe Laciſcho.
9 Audiens autem de Tirhhaka Rege Cuſchi, dicentes, procedit ut pugnet contra te: audiens, inquam, miſit nuntios ad Chizkijam, edicendo:
10 Sic alloquimini Chizkijam Regem Jehudæ, dicendo, ne decipiat te Deus tuus, in quo tu fiduciam habes, dicendo; non tradentur Jeruſchalaima in manum Regis Aſſyriæ.
11 Ecce tu audiviſti quid fecerint Reges Aſſyriæ omnibus aliis regionibus, internecioni devovendo incolas earum: & tu eripereris?
12 An eripuerunt eas dii gentium, quas perdiderunt majores mei? Gozanem, & Haranem? & Retzephum, & Hhedenitas qui ſunt Telaſſari?
13 Ubi eſt Rex Chamathæ, & Rex Arpadi? & Rex civitatis illius Tzepharvajimorum, Henahhi, & Hhivæ?
14 Cumque accepiſſet Chizkija literas e manu nuntiorum, & legiſſet illud; aſcendens *in* domum Jehovæ, explicavit illud Chizkija coram Jehova.
15 Et precatus eſt Chizkija Jehovam, dicendo:
16 Jehova exercituum, Deus Jiſraëlis, inſidens Cerubinis, tu es Deus ille ſolus, omnibus regnis terræ; tu feciſti cœlum & terram.
17 Inclina, Jehova, aurem tuam & audi, aperi, Jehova, oculos tuos & vide; audi, inquam, omnia verba Sancheribi, qui miſit ad probro afficiendum Deum viventem.
18 Verum eſt, Jehova: vaſtaverunt reges Aſſyriæ omnes [a] gentes illas, & regionem illarum:
19 Et tradiderunt deos illarum igni; quia dii non erant, ſed opus manuum hominis, lignum aut lapis, ideo perdiderunt eos.
20 Nunc itaque Jehova Deus noſter, ſerva nos e manu illius; ut cognoſcant omnia regna terræ, te Jehovam ſolum eſſe.
21 Tum miſit Jeſchahhja filius Amotzi ad Chizkijam, qui diceret: ſic ait Jehova Deus Jiſraëlis, quòd precatus es me contra Sancheribum Regem Aſſyriæ:
22 Hoc eſt verbum quo edicit Jehova *reſponderi* ei: contemnit te, ſubſannat te virgo filia Tzijonis, poſt te caput movet filia Jeruſchalaimorum.
23 Quem probro affeciſti ac blaſphemaſti? & contra quem extuliſti vocem? utique attollis *in* ſublime oculos tuos contra ſanctum Jiſraëlis.
24 Per ſervos tuos probro affeciſti Dominum, cùm diceres, multitudine curruum meorum ego aſcendi ſummitatem montium, latera Libani: & ſuccidam proceras cedros ejus, lectiſſimas abietes ejus; ingrediar etiam [b] celſiſſimam extremitatem ejus, ſylvas, arva ejus.
25 Ego effodio ut bibam aquas; nam exſicco planta pedum meorum omnes rivos locorum obſeſſorum.
26 An non audiviſti inde a longinquo tempore, me id facere? & a diebus priſcis formare illud? nunc adduco illud, ut ſis ad deturbandum in acervos vaſtos civitates munitas.
27 Ideo habitatores earum contracti manu, territiſunt & erubuerunt; fuerunt *ut* herba agri, ut holeracea herba tenera, *ut* fœnum tectorum, & ager tactus uredine antequam in culmum aſſurgat.
28 Utique ſeſſionem tuam, & profectionem tuam, & inceſſum tuum novi; etiam furorem tuum contra me.
29 Quoniam tu furis contra me, & tumultuatio tua aſcendit ad aures meas; ideo ponam hamum meum in naſo tuo, & frænum meum inter

[a] Heb. *terras, metonymicè.*
[b] Heb. *celſitudinem extremitatis ejus.*

inter labia tua, ac perducam te viâ illâ per quam veniſti.
30 Illud autem eſto tibi hujus *rei* ſignum, comedere vos anno uno ſponte natum, & anno altero ſponte renatum: anno demum tertio ſerite & metite, ac plantate vineas, & comedite fructũ earum:
31 Nam reſiduum domus Jehudæ, quod relictũ fuerit, rurſus radicabitur infernè; & proferet fructum ſupernè;
32 Cùm Jeruſchalaimis prodibit reliquum, & reſiduum e monte Tzijonis: zelus Jehovæ exercituum facturus eſt iſtud.
33 Propterea ſic ait Jehova de Rege Aſſyriæ, non eſt ingreſſurus in civitatem hanc, neque jaculaturus huc ſagittam, neque oppoſiturus ei ſcutum; neque diffundet contra eam miſſilia catapultaria.
34 Viâ qua venerit, eâdem revertetur: in civitatem verò hanc non ingredietur, dictum Jehovæ.
35 Nam protegam civitatem hanc ad ſervandum eam, propter me & propter Davidem ſervum meum.
36 Itaque prodiens angelus Jehovæ percuſſit in caſtris Aſſyriorum cẽtum octoginta quinque millia: cumque ſurrexiſſent manè, ecce omnia illa erant cadavera mortuorum.
37 Quare profectus abivit, & reverſus eſt Sancherib Rex Aſſyriæ; conſeditq; Nineves.
38 Ubi fuit, ipſo ſe incurvante *in* æde Niſroci Dei ſui, ut Adramelech, & Schareetzer filii ejus percuterent eum gladio, ipſi verò protiperent ſe in terram Ararati: & regnavit Eſar-Chaddon filius ejus pro eo.

CAPUT XXXVIII.

Eodem eſt argumento cum principio 2. Reg. 20. Inſeritur autem ode Chizkijæ, quæ ægritudinem & perturbationem animi ſui in morbo, orationemq; ad Deum exponit; beneficium acceptum narrat: fidem in Deum profitetur; & gratias ei immortales ſpondet.

2. Reg. 20.

1 DIEBUS illis ægrotavit Chizkija lethaliter: ad quem veniens Jeſchahhja filius Amotzi Propheta dixit ad eum, ſic ait Jehova; da præcepta familiæ tuæ, nam tu brevi moriturus es, ac non vives.
2 Quapropter advertens Chizkija faciem ſuam ad parietem, oravit Jehovam.
3 Et dixit; obſecro Jehova, recordare jam me continenter ambulaſſe coram te fideliter & animo integro, & quod bonum videtur in oculis tuis feciſſe: flevitq; Chizkija fletu magno.
4 Tum fuit ſermo Jehovæ ad Jeſchahhjam, edicendo:
5 Abi, & dicito ad Chizkijam; ſic ait Jehova Deus Davidis patris tui: audivi precationem tuam, vidi lachrymas tuas, ecce ego addam diebus tuis quindecim annos:
6 Et e manu regis Aſſyriæ eripiam te, & civitatem hanc; protegamq; civitatem hanc.
7 Atque hoc tibi eſto ſignum a Jehova, facturum eſſe Jehovam rẽ iſtam quam locutus eſt.
8 Ecce ego reducturus ſum umbram graduum illorum, quæ deſcendit [f] gradibus Achazi, cum ſole retrorſum decem gradibus: & reverſus eſt ſol decem gradibus, iiſdem gradibus quibus deſcenderat.
9 [f] Scriptum Chizkijæ regis Jehudæ; cùm ægrotaſſet, & [a] revaluiſſet ex ægritudine ſua.
10 [f] Ego dicebam, [b] reſciſſis diebus meis [f] aditurus ſum portas ſepulchri; privor [f] reſiduo annorum meorum.
11 Dicebam, [f] non ſum viſurus Jah Jah in terra viventium: non intuebor hominem amplius inter habitatores mundi.
12 [c] [f] Habitatio mea tranſfertur, & tranſportatur a me, tanquam tentorium paſtorale: [d] excidium perdu xi, ut textor *ſtamen*, vitam meam; [f] a peniculis reſecturus eſt me; [f] a die uſq; ad noctem [d] perempturus es me.
13 Proponebam, [f] dum mane erat, tanquam leonem, ita fracturum eſſe *Deum* omnia oſſa mea; a die uſq; ad noctem te perempturũ eſſe me.
14 [f] Ut grus *aut* hirundo, ita pipiebam: gemebam ut columba, *dicens*: attolluntur oculi mei in ſublime, ô Domine, [f] oppreſſio *ſit* mihi, pertexe me.
15 [f] Quod eloquebar, [f] ſtatim prædixit mihi, idemq; fecit: [f] progredior omnibus annis vitæ meæ ultra amaritudinem animæ meæ.
16 [f] Domine, per [f] hæc [e] vivitur: etiam his [f] ſingulis ineſt vita ſpiritus mei, his facis ut revaleſcam, & vivum [f] conſervas me.
17 Ecce [f] ad pacem *advênit* amara mihi amaritudo; ſed tu propenſus amore *eduxiſti* animã meam a fovea [g] exedente, quia [f] abjeciſti poſt tergum tuum omnia peccata mea.
18 [f] Non enim ſepulchrum celebrat te, *aut* mors laudat te: non habent expectationem in fide tua [f] qui deſcendunt in [h] ſepulchrum.
19 Vivens, vivens, ipſe celebrabit te ut ego hodie: pater filiis notam faciẽt fidem tuam.
20 [f] Jehova *præſtò eſt* ad ſervandum me; ideo odas lyricas meas pulſabimus omnibus diebus vitæ noſtræ in domo Jehovæ.
21 Edixerat enim Jeſchahhja: [i] ſumatur palatha ficuum, & appingatur ulceri, & revaleſcet.
22 Et dixerat Chizkija; quod eſt ſignum, me aſcenſururum eſſe in domum Jehovæ?

[a] Heb. *vivere: ut Numer.* 21. 8.
[b] Heb. *in reſciſſione dierum meorum.*
[c] Heb. *habitare meum.*
[d] Heb. *abſcindere.*
[e] Heb. *ſuper ea vivitur.*
[f] Heb. *ſuper eam vivendo.*
[g] Heb. *conſumptionem.*
[h] Heb. *in ſtamen.*
[i] Heb. *ſumat & appingat ut ſupra ver. 16. 2. Reg. 20. 7.*

ANNOTATIO.

8 Gradibus Achazi] *id eſt, qui gradus deſcripti ſunt in ſolario Achazi.* 9 Scriptum] *hæc inſcriptio argumentum ſequentis cantici exponit: primum enim docet Chizkija quid ſecum Deus egerit, & ipſe rum Deo quo tempore decumbebat, uſque ad verſ. 15. deinde ſanitatem a Deo receptam narrat, fideinq; in ipſum & immortales gratias profitetur, ad finem uſque cantici.* 10 Ego dicebam] *prior hac narrationis pars exponit tum expoſtulationem Chizkijæ cum animo ſuo, quia intempeſtivam eſſe mortem ſentiebat apud ſe, & habendæ prolis deſiderio ex promiſſione Dei tenebatur, quatuor verſibus; deinde poſtulatum a Deo, ver. 14.* Aditurus ſum] *id eſt, ſi res ita ſe habet ut Prophetæ denuntiavit, præpropere me oportet mori: periphraſis mortis.* Reſiduo annor.] *i. annis quæ mihi ſupererant agendis ex naturæ lege.* 11 Non ſum viſurus] *quaſi dicat, ergo tum a fructu præſentiæ Dei aſpectabilis in populo ſuo, tum a communione Eccleſiæ viventium ſubtrahar; quæ duo efficiunt ut mihi vita jucunda ſit.* 12 Habitatio mea] *id eſt,*

eſt, vita mihi adimitur: quod duplice comparatione figuratur, hoc verſu, texturii & telæ. Ad excidium] *id eſt, quemadmodum textor eousque perducit telam, donec ſit tempus ſtaminis præcidendi, quod involutum eſt jugo; ſic ego pertexui vitam meam.* A peniculis] *ſic pergit Chizkija in textoris ſimilitudine: cùm pertexuerim, inquit, vitam meam, jam advenit tempus quo Deus a peniculis ſive peniculamento ſuo diſſecturus eſt telam vitæ meæ, id eſt, finem illius effecturus: ſunt enim peniculi ſive peniculamenta telæ extrema ſtaminis quæ textor circumvolvit jugo, nec poteſt cum reliqua tela propter brevitatem ſtaminis reliqui percurrere, ac propterea ab ea ſolet reſecare. Hhebræum autem vocabulum ita accipimus adducti ſimili loco Cantic. 6. 15. ubi accipitur pro vitta ſive loro cincinnos capitis diſcriminante, ad quam rationem peniculi telæ a textoribus componi ſolent.* A die uſque] *id eſt, hoc ipſo die, antequam nox advenerit: ut verſu ſequente apoſtrophe ad Deum.* 13 Dum mane] *id eſt, ipſo die, quemadmodum interpretantur ſequentia.* 14 Ut grus] *hic verſus conſtitutionem animi poſtulantis exponit ſimilitudinibus, & poſtulati ſummam: nimirum ita corpore & animo infirmatum fuiſſe Chizkijam, ut vix poſſet proloqui, ac proinde ſupplicaſſe paucis.* Oppreſſio fit] *i. hic morbus me conficit, & intempeſtivè opprimit, antequam decurrerim ſtadium vitæ meæ; & ita intricat quodammodo, ut tela vitæ meæ (quæ adhuc ſupereſt pertexenda) nequeat perfici: quamobrem tu ipſe pertexe me, id eſt, effice ut juſtum vitæ ſpatium percurram. fretus potentia tua. Hæc ita accipienda eſſe oſtendit ſeries allegoriæ. Verbum autem Hhebræum quod alii interpretantur ſidejubere, alii dirigere, alii recreare, nos pertexendi ſignificatione accipimus, a conjugato nomine ſubtegmen ſive tramam ſignificante, Levit. 13. 50. & ſequent.* 15 Quod eloquebar] *altera pars narrationis, continens profeſſionem beneficii a Deo accepti, tribus verſibus; & gratiarum actionem ad gloriam Dei, tribus reliquis.* Statim] *Jeſchahhjam nondum egreſſum ex atrio medſano præmittens ad me, 2. Reg. 20. 4.* Progredior] *id eſt, nunc ſupervivo illi amaritudini.* 16 Domine] *apoſtrophe ad Deum, qua Chizkija theſin ſive propoſitionem universalem de virtute verbi operumq; Dei (ex quibus vita conſtat omnibus hominibus) accommodat ſuæ hypotheſi.* Hæc] *quæ dicit & facit.* Singulis illis]. *i. non aliunde vivo quàm ex verbo procedente ab ore tuo, Deut. 8. 3.* 17 Ad pacem] *id eſt, poſtquam mihi & toti regno meo pacem tribueras ab Aſſyrio & omnibus inimicis meis, ſtatim in morbum graviſſimum incidi.* Abjeciſti poſt tergum] *id eſt, texiſti & condonaſti ea quorum nomine affligebar: humanitus dictum.* 18 Non enim] *ætiologia reſtitutionis vitæ & remiſſionis peccatorum, nimirum gloria Dei: ut Pſal. 6. 6.* Qui deſcendunt] *id eſt, corpora ſepulta.* 20 Jehova] *concluſio a profeſſione fidei & laudationis Dei.*

CAPUT XXXIX.

Eodem eſt argumento cum fine 2. Reg. 20.

1 TEMPORE illo miſit Merodac Baladan filius Baladanis Rex Babyloniæ literas cum munere ad Chizkijam; audiverat enim ægrotaſſe, & confirmatum eſſe.

2 Quibuſcum lætatus Chizkija, oſtendit eis totum gazophylacium ſuum, argentum, & aurum, & aromata, atq; oleum præſtantiſſimum, totamq; domum vaſorum ſuorum, deniq; quicquid inveniebatur in theſauris ſuis: non fuit quidquam quod non oſtentaret eis Chizkija, in domo ſua, & in tota ditione ſua.

3 Quapropter ingreſſus Jeſchahhja Propheta ad Regem Chizkijam; dixit ad eum, quid dixerunt homines illi? & unde venerunt ad te? cui dixit Chizkija, e terra longinqua venerunt ad me, Babylone.

4 Iterum dicenti; quid viderunt domi tuæ? dixit Chizkija, quicquid eſt domi meæ viderũt, non fuit quicquam quod non oſtenderim eis in theſauris meis.

5 Tum dixit Jeſchahhja ad Chizkijam, audi verbum Jehovæ exercituum:

6 Ecce, dies venturi ſunt, quibus deportabitur quicquid eſt domi tuæ, & quod reconderunt majores tui uſque in diem hunc, in Babyloniam: non relinquetur quidquam, ait Jehova.

7 De filiis etiam tuis qui prodibunt ex te, quos geniturus es, aſſument; ut ſint aulici in palatio Regis Babyloniæ.

8 Dixit verò Chizkija ad Jeſchahhjam, bonum eſt verbum Jehovæ quod locutus es; præterea dixit, quandoquidem futura eſt pax & ſtabilitas diebus meis, *bonum eſt.*

CAPUT XL.

Deus promulgans conſolationes Evangelii prædicit duo teſtimonia illius; unum Joannis Baptiſtæ, alterum Apoſtolorum & ſervorum Chriſti reſipiſcentium & fidem in Chriſtum prædicantium: & quia labefactata eo tempore videbatur Eccleſia, infirmos animos confirmat, tum a potentia Deus homines & Deos omnes ſuperante, tum a ſingularibus in Abrahamum & Eccleſiam totam beneficiis: itaque promiſſiones ampliſſimas renovans, idololatras & idola omni facultate nuda eſſe docet, eam ſibi arrogat, & in Chriſto promittit explicatum iri.

1 CONSOLAMINI, conſolamini populum meum; dicit Deus veſter;

2 Loquimini [a] quæ ſunt cordi Jeruſchalaimis, & prædicate eis, completum eſſe tẽpus præfinitum eorum, exſolutam eſſe iniquitatem eorum; ea accepiſſe e manu Jehovæ [b] duplũ pro omnibus peccatis ſuis.

3 'Voce clamantis, 'in deſerto parate viam Jehovæ; adæquate in ſolitudine aggerem Deo noſtro,

4 'Omnis vallis attolletur, & omnis mons colliſq; deprimentur, &. [c] abibit quod curvum eſt in planum, & ſalebroſa in convallem.

5 Ut reveletur gloria Jehovæ, & videant omnis caropariter os Jehovę locutum eſſe.

6 'Vox dicens, prædica, etiam dicit quid prædicaturus ſim, omnem carnem eſſe gramen, etiam omnem ' benignitatem ejus ſimilem eſſe flori agri.

7 Exareſcit gramen, decidit flos, cùm ſpiri-

[a] Heb. *ad cor Jeruſchalaimorum: ut Geneſ. 34. 3.*
[b] Heb. *duplicia.*
[c] Heb. *eris.*

tus Jehovę perflat ipsum ; utique gramen est populus.
8 Exaresćit gramen, decidit flos; [a] at verbum Dei nostri permanet in seculum.
9 [a] Montem altum [d] consćende, ô quæ evangelizas Tzijoni, attolle [e] potenter vocem tuam quæ evangelizas Jerusćhalaimis: attolle, ne timeto, dic civitatibus Jehudę: ecce [a] Deus vester.
10 [a] Ecce Dominus Jehova contra robustum venturus est, & brachium ejus dominaturum est in illum: ecce [a] merces illius apud ipsum est, & opus illius coram ipso.
11 Velut pastor gregem suum pascet, in brachium suum congregabit agnellos, & in sinu suo portabit, fœtas ducet commodè.
12 [a] Quis mensus est [a] pugillo suo aquas, & cœlos spithama expendit, aut complexus est trientali pulverem terræ: & ponderavit statera montes, & colles lancibus?
13 Quis expendit spiritum Jehovę ? ut vir a consiliis ei docuit eum?
14 Cum quo communicavit consilium ut instrueret se, doceretque se iter judicii: doceret, inquam, se scientiam, & viam [f] summæ prudentiæ notam faceret sibi?
15 En, gentes tanquam gutta e situla, & tanquam [a] flos pulvisculi *in* lancibus reputantur: en, insulas ut rem minutissimam [a] dispositurus esset.
16 Etiam Libanus [a] non sufficeret ad comburendum, & animalia ejus non sufficerent holocausto.
17 Omnes gentes velut nihil sunt coram eo, minus nihilo & inanitate reputantur ei.
18 [a] Cui ergo assimilabitis Deum fortem, & quam similitudinem comparabitis ei?
19 Sculptile [a] tegit artifex, & aurifex auro obducit illud: & [a] catenas argenteas conflat.
20 [g] [a] Qui ita indigus est ut non habeat quod offerat, lignum non putrescens eligit: artificem peritum quærit sibi ad parandum sculptile, *quod* non dimoveatur.
21 [a] An non cognoscitis? an non auditis? an non indicatur a principio vobis? an non intelligitis *unde* a fundamentis terræ,
22 [a] Eum qui insidet ambitui terræ, cui habitatores ejus sunt velut locustę: qui extendit velut conopæum cœlos, & distendit eos sicut tentorium ad habitationem,
23 Qui disponit dominatores in nihilum, judices terræ sicut rem inanem efficit?
24 [a] Neque plantantur, neque seruntur, neque radicatur in terra succisus truncus eorum: quia vel insufflante eo in illos exsiccantur: ac turbo quasi stipulam tollit eos.
25 [a] Cui ergo assimilaretis me, aut æqualis essem? ait sanctus.
26 [a] Attollite in sublime oculos vestros, & videte quis creaverit ista, producens numero suo exercitum ipsorum: omnibus istis [a] indiderit nomen præ amplitudine virium, prout fortis est robore, *adeò ut* quidquam [a] non desit.
27 [a] Quare diceres Jahhakob & loquereris Jisraël: [a] absćondita est via mea a Jehova, & a Deo meo causa mea præterit?
28 An non novisti? nónne audivisti Deum æternum Jehovam, creatorem extremitatũ terræ [a] non defetisci, neq; defatigari? nulla *est* perveśtigatio prudentiæ ejus.
29 Dat defesso virtutem, & defecto viribus robur copiosè suppeditat.
30 [a] Defetiscuntur quidem pueri & defatigantur, & juvenes [b] prorsus impingunt:
31 At expectans Jehovã [a] mutant vires, [a] ascendunt [i] pennis velut aquilæ: currunt, neque defatigantur; pergunt, nec defetiscuntur.

[a] Heb. *ascende tibi: vide Genes.* 11. 33.
[e] Heb. *in potentia.*
[f] Heb. *prudentiarum.*
[g] Heb. *indigus oblationis: consćiuś ê formã, ut in libris nostris manu scriptis legitur.*
[b] Heb *impingendo impingunt.*
[i] Heb. *pennis.*

IN CAPUT XLI.

1 [a] SILENTES accedite me insulæ, & nationes [a] mutent vires: accedant, tunc loquentur, pariter ad judicium appropinquabimus.
2 [a] Quem excitaverat ab oriente *Deus*, [a] [b] justè vocans eum [c] ad vestigia sua: exposuit [d] ei gentes, & fecit ut in Reges dominaretur, reddidit similes pulveri gladio ejus, similes stipulæ impulsæ arcui ejus.
3 Persecutus illos pervasit [e] incolumis, [a] itinere *quo* pedibus suis non venerat.
4 Quis operatus est & fecit *illud*? [a] quis vocat generationes inde a principio? [a] ego Jehova primum *quodque*, etiam ultima ego idem *operor, facio, & voco.*
5 [a] Videntes insulæ timent, extrema terræ trepidant: [a] appropinquant & conveniunt.
6 Quisque proximo suo auxiliantur, & fratri suo dicit confirmare.
7 Et confirmat faber lignarius aurifabrum, [f] malleator eum qui tundit incudem: dicit deferrumine, bonum est, & firmat illud clavis *ut* non moveatur.
8 [a] At tu, Jisraël serve mi, tu Jahhakob quem elegi: semen Abrahami, amici mei:
9 Tu quem prehendi [a] ab extremitatibus terræ, & [a] a selectis ejus evocavi te; dicens tibi, servus meus es, elegi te, neque sperno te:
10 [a] Ne timeto, quia tecum sum; ne stupeto, quia ego sum Deus tuus: fortifico te, etiam auxilior tibi, etiam sustento te dextera [g] [a] justa mea.
11 En, erubescent, & ignominia perfundentur quicunque exardescunt contra te; erunt tanquam nihil, & peribunt [b] adversarii tui.
12 Quærens eos non invenies eos: [i] qui concertant tecum, erunt tanquam nihil, & tanquam nihilum homines [k] oppugnantes te.
13 [a] Cùm ego Jehova Deus tuus, prehendam dexteram tuam; qui edico tibi, ne timeto, ego auxilier tibi.
14 Ne timeto, [a] vermicule Jahhakobi, [l] Jisraëlitarum: ego auxilior tibi, dictum Jehovæ, & redemptoris tui sancti Jisraëlis.
15 [a] Ecce dispositurus sum te in tribulam stylis recentibus [m] [a] bipennem: trituribis montes, comminuesque, & colles tanquam glumam dispones:
16 Ventilabis eos, & ventus auferet eos, ac turbo dispergit eos: [a] tu verò exultabis in Jehova, in sancto Jisraëlis gloriaberis.
17 Ipsos pauperes egentesque ipsos, qui quærunt aquas & nullæ adsunt, quorum lingua siti deficit; ego Jehova exauditurus sum, Deus Jisraëlis non dereliqturus sum eos.
18 [a] Aperiam in locis eminentibus flumina, & in medio convallium fonte; disponam desertum in stagnum aquarum, & terram solitariam in processus aquarum.

19 Ponam

[a] Heb *silete ad me.*
[b] Heb. *justitia.*
[c] Heb. *ad pedem suum.*
[d] Heb. *coram eo: ut Gen.* 13. 9.
[e] Heb. *pace.*
[f] Heb. *lævãs, vel lævigans malleo.*
[g] Heb. *justitiæ meæ.*
[b] Heb. *homines contentionis tuæ.*
[i] Heb. *homines concertationis tuæ.*
[k] Heb. *bellī tui.*
[l] Heb. *hominum Jisraëlis.*
[m] Heb. *dominã cyparon, ut Psal.* 149. 6.

19 Ponam in deserto cedrum, lectissimam cedrum, myrtumq; & arborem oleosam: ponam in solitudine abietem, tædam, [a] arboresque opacas pariter:

[a] Heb. appo-nant: ut Jud. 19. 30.

20 Ut videant & cognoscant, & [n] adhibeant se ut intelligant pariter; manum Jehovæ facere istud, & sanctum Israëlis creare ipsum.

21 [b] Producite causam vestram, ait Jehova; admovete firmamēta vestra, ait Rex Jahhakobi.

22 [b] Proponant & indicent nobis ea quæ obventura sunt: [b] priora quænam sunt indicatę, ut

[o] Heb. cor.

[o] apponamus animum nostrum, & cognoscamus [b] finem eorum, aut eventura pronuntiate nobis.

23 [b] Indicate istorum signa inposterum, ut cognoscamus vos esse Deos; [b] etiam benefacite aut malefacite, ut obstupescamus videntes pariter.

24 En vos minus quā nihil estis, & opus vestrū minus nihilo: [p] Nominabilis *qui* eligit vos.

[p] He. *abominationis ver.*

25 [b] Excitaturus sum [a] ab Aquilone qui veniat, ab ortu solis qui invocet nomen meum; qui veniens [b] proculcet antistites tanquam lutum, & tanquam figulus cœnum.

26 [b] Quis indicavit inde a principio, ut cognosceremus, aut inde ab antiquitate, ut diceremus, [b] justus est? neque ullus est qui indicet, neque ullus qui prænuntiet, neque ullus qui audiat sermones vestros.

27 [b] Primarium Tzijoni, *in quo*, ecce, ecce ista; & Jerusalaimis evangelizantem dabo.

28 [b] Nam cùm respicio, nullus est vir, etiam ex istis nullus est consultus; ut cùm interrogo eos, respondeant [q] quidquam.

29 En hi omnes sunt vanitas, nihil sunt opera eorum; ventus & inanitas fusilia eorum.

[q] Heb. *verbum.*

ANNOTATIO.

1 Consolamini] *Horum capitum quæ conjungimus unicam concionem esse ipsa argumentationum series ostendit manifestissimè. Sunt autem hujus concionis quatuor præcipuæ partes: prima est propositio beneficii evangelici, usque ad ver. 12. secunda est confirmatio promissionum Evangelicarum luculentissima, usque ad ver. 10. sequentis capitis: cui adhæret repetitio & exornatio earundem promissionum inde ad ver. 21. tertia est confutatio idolatrarum & eorum omnium qui non acquiescunt in Deo, ver. 21. & quatuor seq. postrema est conclusio de integro asserens promissiones Dei, a ver. 26. ad finem usq. Propositionis verò pars est proleptica, universè evangelii beneficia prænuntians, duobus primis versib. pars verò distinctè prædicationem evangelii accommodat primùm Joannis Baptistæ præcursori Christi, ver. 3. & duobus sequentib. deinde apostolis omnibus & ministris Evangelii, a ver. 6. ad 12. quæ omnia cùm ad consolationem Ecclesiæ olim labefactatæ & jacentis pertinuerint, & mirificentissimè a Deo uno impetu præter expectationem omnium fuerint præstita; propterea Deus vehementiam & celeritatem facti ex abrupto indicat per repetitionem: cujus repetitionis in scriptura usum vide Gen. 41. 32.* 2 Duplum] *i. plus satis pœnas luisse ad Dei judicium, ut infrà 61. 7. & Jirm. 16. 18. Deum non amplius meritas ab illa pœnas reposcere, atq; ita contentum esse iis quas Christus vas & sponsor Ecclesiæ pertulit, quasi Ecclesia ipsa luisset pœnarum duplum, remissionis peccatorū, & reconciliationis cum Deo nomine: atq; hæc duo sunt officia promissionum Evangelii, remissio peccatorum, & reconciliatio in Christo, quæ sequentibus versibus circumscribuntur prædicatione Joannis Baptistæ, & sequentium servorum Dei.* 3 Voce cla.] *hæc verba autore Christo & Evangelistis omnibus de Joan. Bap. accipienda sunt, cujus exponitur primùm prædicationis summa, hoc versu; deinde effecta, versu sequente; ac postremò finis summus, ver. 5. nam quod alii placet ad reversionem ex deportatione pertinere, minimè probatur nobis; tum propter autoritatem eorum quos modò diximus, tum etiam propter verborum proprietatem, quæ non nisi coactè ad reditum populi possunt accommodari, cùm potiùs respiciant adventantem Deum.* In deserto] *hoc ita distinguendum esse ostendit Hhebræa distinctio, & comparatio sequentis membri: neq; dubitamus quin eadem distinctio servanda fuerit in Novo Testamento: sunt autem hæc allegoricè dicta de fide in adventantem Christum, & de resipiscentia.* 4 Omnes vall.] *id est, ex omni hominum genere multos convertet ad Dominum Deum ipsorum, & c. ut paret Domino populum instructum; qui cum agro aut itinere comparari solet: vide Luc. 1. 16. & 17. & 76. & 3. 3. & seq.* 6 Vox dicens] *altera pars prædicationis, ut dictum est in ver. 1. qua exponuntur primùm vocatio apostolorum ministrorumq; Dei ab ipso; secundò donum quod nunquam a vocatione divellit Deus; tertiò summa prædicationis, ut de Joanne Baptista dictum est. Continet autem prædicatio Evangelica primùm doctrinam pœnitentiæ, qua homo totus prosternitur ut salutem extra se quærat, tribus versibus; deinde doctrinam fidei in Christum & promissiones ejus, tribus versibus alteris.* Benignitatem] *id est, quicquid benignissimè in eam contulit Deus ad naturę ornamentum & bonum. Nam hæc verba hominem animalem spectant, prout in ipso est, ac non regenitum spiritu sanctificationis in Christo.* 8 At verbum] *quasi dicat, hoc unum semen incorruptum est & immortale, quod potest servare animas hominum, ut dicitur 1. Pet. 1. 23. & Jacob. 1. 21. sic comparatur transitus ad seq. locum de fide in Christum & in verbum ejus.* 9 Montem al.] *adhortatio ad Ecclesiam, ut palàm, intrepidè, & cum libertate summa promulget adventum Christi, doctrinamq; fidei.* Deus vest.] *Christus adveniens, qui postea dicitur Dominus Jehova.* 10 Ecce] *promissionum in aduentu Christi, quas pii amplectuntur fide, partes exponuntur duæ: una, potentissima operatio in adversarios, hoc versu; altera, lenissimus piorum ductus, cura, & administratio, ver. seq.* Merces] *i. proculdubiò rependet peccata ejus, quæ omnia sunt exposita in oculis ejus.* 12 Quis men.] *confirmatio promissionum proximè præcedentium, ut dictum est in ver. 1. petitur a duob. locis, nimirum a comparatione rerum creatarum cum ipso creatore, quarum natura, vis, opus, efficacitas, &c. demonstrantur nihil ad Deum accedere, usq; ad ver. 18. unde eruuntur certi doctrinæ loci, usq; ad finem capitis: deinde ab enarratione operum singularium Dei in Abrahamum & Ecclesiam totam, capite seq. usque ad ver. 10. ex qua enarratione nascitur repetitio earundem promissionum & amplificatio, usq; ad ver. 21. Sunt autem comparationis argumenta tria: primum est, ab omnipotentia Dei in creatione & sustentatione rerum omnium demonstrata, hoc versu; secundum ab omnimoda sapientia, duob. seq. tertium a majestate infinita, ver. 15. 16. & 17.* Pugillo] *hac voce & seq. alius exponit Prophetæ quàm sit facile Deo res omnes creatas sustentare & regere, ut quæcunque promisit nullo negotio & reb. omnib. sibi ministrantibus exequatur. q. d. quemadmodum res minimas his exiguis modis & instrumentis homines capiunt, tractant, & appendunt; ita Deo tam facile, adeoq; facilius est hanc universitatem rerum & singulas ejus partes minimo ne-*

gotio regere arbitratu suo. 15 Flos pul.] id est, minutissimum illud quod lancibus hærere solet prætenuitate sua, adeò leve est naturæ suæ. Dispositurus] nimirum si placeret tanta est majestas ipsius, quod duo sequent. versus amplificant. 16 Non suf.] videlicet si litandum esset ipsi pro amplitudine majestatis ipsius. 18 Cui ergo] præcedenti confirmationis loco, ut diximus in ver. 12 subjiciuntur documenta duo, prout legitima concionis forma postulat: prius documentum pertinet ad idololatras; positum partim in reprehensione studii quo Deum idolis suis conantur effingere frustra, tribus versibus; partim in redargutione insipientiæ ipsorum, quinque versibus; partim in hortatione ad veram cognitionem Dei, ver. 26. posterius verò documentum ad Ecclesiam pertinet; in quo partim reprehenditur dissidentiæ suæ, ver. 27. partim ad certam fiduciam revocatur, ad finem usque capitis. 19 Tegit] pingendo suis coloribus, vestiendo, &c. ut materia incerta sit, & superstitione magis afficiat animos. Catenas] quibus vinctum idolum stare possit. 20 Qui ita] amplificatio vanissimi illius studii ab exemplo egentium; qui cùm non habent quod offerant, quo tegant, aut ornent idola sua, lignum firmius a carie eligunt: atque hoc pacto evincuntur omnes vanitatis quæ in idolis est; cùm hoc superiorum (utcunque compta & culta fuerint) infirmitatem videat; illi verò qui ditiores sunt damnent tenuitatem hujus, & suorum idolorum inanitatem pigmentis suis tectam faciant. 21 An non] redargutio elegantissima, ut diximus in ver. 18. 22 Eum qui] id est, Deum periphrasticè: sed propterea circumlocutio adhibetur, & hanc congeriem operum mirabilium Dei necesse fuit exponere, ut plana essent hujus redargutionis argumenta tum ab ordinaria administratione, hoc ver. tum a singulari quæ præter naturæ ordinem evenit, duobus sequentibus. 24 Neque plant.] ἐργασία allegorica a plantarum & seminum similitudine, exponens id quod modò Propheta dixerat, Deum disponere in nihilum, & sicut inanitatem efficere dominatores. 25 Cui ergo] conclusio redargutionis, ut supra ver. 18. 26 Attollite] hortatio didascalica, ut diximus in ver. 18. de agnoscendo Deo tum ex creatione hujus universitatis, tum ex imperio summo. Indiderit] id est, nominatum imperet: ut Psal. 147. 4. Non defit] quin sistat se coram vocante, & ipsi pareat. 27 Quare] alter documentorum locus spectans Eccle. ut ver. 18. ostendimus. Abscondita] id est, Deus nullam amplius habet rationem mei, nec porro curat me: sic anticipat propheta infidas populi querimonias, in quas plerique delapsi sunt ante adventum Christi propter diuturnas & graves calamitates suas; quarum nomine dixerat supra, consolamini, &c. 28 Non def.] id est, quemadmodum non desinit gubernare extremitates terræ, ita non desinere ipsi, aut cessare a curatione Eccl. suæ. 30 Defetisc.] ἐργασία superioris dicti per antithesin luculentissimam: ruunt quidem, inquit Propheta, quicunque aut imprudentia tanquam pueri non respiciunt ad Deum, aut præsidentia tanquam juvenes feroces ipsum negligunt: sed bene est illis qui expectant Deum. 31 Mutant] videlicet in melius, id est, augescunt & confirmantur. Ascendunt] id est, quàm celerrimè ex difficultatibus evolant; & quemadmodum aquilæ contento in cælum volatu superant omnes alites, ita omnia transcendunt freti benignitate Dei: sic Ijobi. 11. 17.

IN CAPUT XLI.

1 Silentes] secundus confirmationis locus, ut diximus suprà in 40. 12. a singularib. Dei beneficiis in Abrahamum & Ecclesiam totam, nunc demum a Propheta demonstratur, & præmunitur suo exordio. Primùm enim Deus exteros omnes populos contestatur, qui suo malo sæpiùs Dei fidem in Ecclesiam fuerant experti, hoc ver. deinde narrat sua beneficia in Abrahamum, usque ad ver. 4. utemque in Ecclesiam, ver. 4. & seq. ita expositis promissionum evangelicarum argumentis ad eas explicandas Propheta regreditur, ver. 10. & seq. Mutent vi.] i. se confirment quibuscunque modis poterunt, ut fiat inter nos contestatio. 2 Quem excit.] id est, Abrahamum, de cujus vocatione Gen. 11. 33. & Jehosch. 24. 3. Justè vo.] id est, justissimè & efficacissimè regens pro vocatione sua, cujus lex habetur Gen. 17. 1. continenter ambula coram me, & esto integer. Gentes] de quibus Gen. 14. 3 Itinere] videlicet Damascum usque, & Chobam, Gen. 14. 15. 4 Quis vo.] id est, quis non dico Abrahamo tantùm, sed omnibus in universum imperat; sic enim accipitur vocandi verbum, ut suprà 40. 26. Ego Je.] quasi dicat, totum est a me: nihil planè a principio ad finem usque geritur sine me, qui sensus ut planior sit, ecliptica verba ex hoc ipso versu expressimus. 5 Videntes] exornatio beneficentissimæ administrationis Dei in Ecclesiam per antithesin: qua docet propheta idololatras operibus Dei consternari, indurariq, nec ab idolis tamen juvari posse, tribus versibus; Ecclesiam verò operibus illius & sermone Dei confirmari, ver. 8. & 9. Appropinquant] id est, magis ac magis alienati a Deo vero confugiunt frequentes ad idola sua, hoc ver. se obfirmant, seq. ver. & studiosissimè in dies superstitiones novas excogitant, ut a terroribus quos Deus injicit liberentur terriculorum suorum operâ. 8 Attu] ἀπὸ σοις antithesis, de quo diximus in ver. 5. transitum comparans ad sequentem narrationem promissionum Dei. 9 Ab ext.] id est, ab extrema usque Ægypto, ut narratur in lib. Exod. Aselectis] id est, e potestate Regum potentissimorum, qui tum in Ægypto fuerunt. 10 Ne timeto] hortatio ad fidem constantem a promissionibus Dei, quarum partes sunt duæ: prior est præsentiæ & virtutis Dei ad servandum populum, hoc ver. posterior, omnipotentiæ ad perdendos adversarios, duobus versibus quæ duo prolepticè posita deinde per ὑστέρησιν explicantur. Justa mea] id est, quæ justitiæ tuæ vindex futura est, & ultrix illorum injustitiæ. 13 Cùm ego] ἐπεξεργασία præcedentis hortationis & promissionum Dei: hortationis quidem, duobus versibus; promissionum verò, seq. 14 Vermicule] id est, qui in pulvere prostratus jaces afflictionum gravitate, ut Psal. 22. 7. 15 Ecce] exornatio allegorica posterioris membri prolepseos, de excidio adversariorum Dei & Ecclesiæ, duob. ver. ut suprà vers. 11. & 12. Bipennem] i. stylorum pinnas utrimq; habentem, ut quamcunque in partem vertaris adversarios teras. Montes] i. hostes quamvis elatissimos & potentissimos perdes, utcunq; verniculus esse videaris. 16 Tu verò] transitio ad prius membrum prolepseos, de quo ver. 10. exponens singularem Dei beneficentiam erga Ecclesiam, usque ad ver. 21. elegantissimis allegoriis rerum omnium ad præsens vitæ commoda pertinentium. 18 Aperiam] i. irrigabo & fœcundabo terram siccaneam, idq; etiam permutato (si opus erit) naturæ ordine. 19 Arbores q;] Hhebræam vocem quæ nusquam alibi legitur sic interpretantur, propter etymon conjugatæ vocis, quæ significatur lucus. 21 Producite] tertia concionis pars, confutat. o, primùm adversarios provocat sarcasmo, hoc versu; deinde tum ipsorum hominum, tum idolorum quibus

quibus confidunt vanitatem arguit, tribus vers. ac postremò majestatem Dei asserit, versu 25. 22 Proponant] *primum vanitatis argumentum, quòd idola & idolorum cultores res futuras, ac ne mox quidem futuras, certò possint prædicere.* Priora] *i. quamprimùm eventura.* Finem eorum] *id est, ultimum eventum ex prioribus illo consequentem.* 23 Indicate] *secundum argumentum, quòd ne præsignificare quidem illi res venturas possint.* Etiam benefacite] *tertium argumentum, quod nihil planè boni malive queant efficere: ex quibus conficitur doctrina sequentis versus.* 25 Excitaturus sum] *antithesis potentiæ Dei, qua prædicit & interminatur subversionem regni tenebrarum per Ecclesiam Christi, ex omnibus orbis terrarum partibus adunatam ad invocandum nomen ejus.* Ab aquilone] *& meridie; similiter ab ortu & occasu, est enim eclipsis contrariorum in hac loquendi forma, ut Gen. 18. 19.* Proculcet] *Hhebraicam verborum ἰμετωνυμίαν hoc loco perspicuitatis ergò mutavimus.* 26 Quis indicavit] *conclusio totius sermonis, qua Deus summatim superiorem antithesin his duobus versibus repetens sibi omnem gloriam assumit omnia in Christo prædicendi, præsignificandi, & efficiendi arbitratu suo; deinde ἀντιλογικῶς totam gloriam omnibus idolis hominibusq; adimit, duobus ultimis.* Quis ergo, nimirum ex istis diis, aut hominibus. Justus est] *id est, non injustè, sed meritò sibi hanc gloriam arrogat.* 27 Primarium] *alterum membrum antithescos, quo demonstrat Deus se omnia ea præstare in exhibitione Christi quæ modò dicta sunt, quia idem est sapientia Dei, & potentia Dei ad salutem credentium: Non efficiuntur, inquit, neque prædicantur hæc ulla virtute aut scientia hominum; sed is demum unus effecturus & prædicaturus est cui donavero. Est autem ille Christus primarius sive caput Ecclesiæ, plenus gratiæ & veritatis, de cujus plenitudine perenni ac præsentissima haustura sunt omnes, & in quo eccè istarum prophetiarum omnium inveniuntur complementum: hanc (inquit Deus) dabo Ecclesiæ potentem dictu & factu, ut efficiat res prophetiis pronuntiatas, & prophetias evangelicas committat suis ad ædificationem Ecclesiæ, evangelizaturus per ipsos, & futurus cum ipsis usque ad consummationem seculi. Hunc locum ut ita accipiamus cogunt distinctiones Hhebraicæ, ipsa argumentatio, & prophetiæ sequentis comparatio.* 28 Nam cùm] *ætiologia præcedentis promissionis de Christo, qua confirmat Deus se gratiosè propterea mittere filium in mundum, quòd nemo ex diis aut hominibus prophetare possit per se; nedum salutem sibi comparare, aut præstare alteri.*

CAPUT XLII.

Dei personam, administrationem, vocationemq; Christi præfigurat, & Ecclesiæ catholicæ gratias: causas adventus Christi exponit, hostium profligationem & suorum liberationem; populum inobsequentem reprehendit, & ex accepta plagis evincit injustitiæ: deinde ad expectationem salutis suæ propter se ipsum revocans, promissiones singulares facit fidelibus instaurationis in Christo: quas tandem confirmat autoritate sua, & Christi Ecclesiæq; testimonio.

1 'EN 'servus meus, quem sustento, electus meus, quem benignè accipit anima mea: 'indam spiritum meum ipsi, 'judicium gentibus proferet.

2 'Non vociferabitur, neque attollet se; neque faciet ut audiatur foris vox sua.

3 ' Arundinem quassatam non franget, & [a] bellychnium ipsum fumigans non extinguet 'ad veritatem proferet judicium.

4 'Non faciet ut fumiget, neq; quassabit, donec disponat in terra judicium: & in doctrina ejus 'regiones expectationem habebunt.

5 'Sic ait Deus ille fortis Jehova, creator cœlorum, & qui extendit eos, qui expandit terrã & res prognatas ex ea; qui indit animam populo agenti in ea, & spiritũ ambulãtibus in ea:

6 Ego Jehova vocavi te [b] justè, ' ut confirmem manum tuam: & custodiens te tradam te 'in fœdus populi, in 'lucem gentium:

7 'Ad aperiendum oculos cæcos; ' ad educendum clausto vinctum, e [c] carcere sedentes in tenebris.

8 'Ego sum Jehova, illud est nomen meum; & gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam sculptilibus.

9 'Priora ecce evenerunt: & nova ego indico; cùm nondum exoriuntur, ' pronuntio vobis.

10 'Cantate Iehovæ canticum novum, *canticum* laudis ejus ab extremo terræ; qui descenditis in mare, & in *flumina* [d] implentia illud, insulæ & habitatores earum:

11 Attollant *vocem* desertum & civitates ejus, villæ *quas* inhabitat 'Kedar: canant 'habitatores petræ, e vertice montium vociferentur:

12 'e Tribuant Jehovæ gloriam, & laudem ejus in regionibus indicent.

13 'Jehova velut robustus prodibit, ut vir [f] bellicosissimus evigilans 'zelo: clanget, etiam 'barriet, contra hostes suos potenter se geret.

14 *Dicens:* 'silui 8 jam olim, surdum egi, continui me: ut parturiens clamabo, desolabo, exhauriamque pariter:

15 ' Vastabo montes & colles, omnemque herbam eorum arefaciam; & disponam flumina in regiones, & stagna arefaciam:

16 Ut deducam cæcos per viam *quam* non noverant, semitis quas ignorabant agam eos; disponam tenebras coram eis in lucem, & obliqua in planitiem: hæ sunt res *quas* faciam eis, neque derelinquam eos.

17 Avertentur retrorsum, suffundentur pudore qui confidunt sculptili; qui dicunt fusili, vos estis dii nostri.

18 'O surdi, audite; & ô cæci, intuemini ad videndum.

19 Quis est cæcus nisi 'servus meus? & surdus sicut 'nuntius meus quem mitto? quis cæcus ut 'donatus pace, cæcus inquam, ut servus Jehovæ?

20 'Videndo multa tamen non observas, aperiendo aures tamen non audit.

21 'Jehova delectabatur *ipso* propter justitiam suam; magnificabat doctrinã, & 'reddebat magnificum.

22 At ipse est populus direptus & proculcatus; [h] 'illaqueant juvenes quotquot sunt, & in carceribus abdũtur: sunt prædæ, nemine eripiente; conculcationi, nemine dicente, restitue.

23 'Quis inter vos auribus percipit hoc? at-

[a] Heb. *linum, μετωνυμικῶς ut infrà 43. 4.*

[b] Heb. *injustitia.*

[c] Heb. *domo custodiæ: ut 1 Regum 22. 27. & infrà ver. 22.*

[d] Heb. *plenitudinem ejus.*

[e] Heb. *ponãt.*

[f] Heb. *bellorum.*

[g] Heb. *a seculo: ut Genes. 6. 4.*

[h] Heb. *illaqueando.*

tendit, ut auscultret in posterum?
24 Quis exponit proculcationi Jahhakobum & Jisraëlem diripientibus? nónne Jehova? hic est cui peccavimus; non enim acquieverunt ut in viis ejus ambularent, neque auscultaverunt legi ejus.
25 Quapropter [a] effudit super illum æstu iram suam, & [a] robur belli: sed etsi inflammat eum circumquaque, non animadvertit; & si incendit eum, tamen non reponit in [i] animo.
26 [a] Nunc verò sic ait Jehova creator tuus ô Jahhakob, & formator tuus ô Jisraël: ne time, nam vindicavi te; [a] vocavi te nomine tuo; meus es.
27 Cùm transis per aquas, tibi adsum; & per flumina, ne inundent te; cùm ambulas per ignē, non ureris, & flamma non incendit te.
28 Nam ego Jehova Deus tuus sanctus Jisraëlis servator tuus sum: [a] dedi in redemptionem tui Ægyptum, Æthiopiam & Sebam loco tui.
29 [a] Ex quo pretiosus visus es in oculis meis, honoratus fuisti, quia ego dilexi te: & subjeci homines tibi, & nationes [k] desiderio tuo.
30 Ne timeto; nam tibi adsum: ab oriente reducam semen tuum, & ab occidente congregabo te.
31 Edicam Aquiloni, redde; & meridiei, ne cohibeto: reduc filios meos e longinquo, & filias meas ab extremitate terræ;
32 Omnem qui vocatur de nomine meo, [a] quem ad gloriam meam creavi; quem formavi, etiámque feci:
33 [l] Produc populū [a] cæcum cui sunt oculi, & surdos quibus sunt aures.
34 [a] Omnes gentes congregentur pariter & colligantur nationes; quis in illis indicaret istud? [a] vel priora pronuntiēt nobis: edant testes suos [a] ut justificentur, aut audiant [a] & dicant verum est.
35 [a] Vos testes mei estis, dictum Jehovę, & [a] servus meus quem elegi, ut sciatis & credatis mihi, intelligatisque me ipsum esse: [a] ante me non esse [m] formatum a Deo forti, & post me nō futurum *quidquam*.
36 Ego, ego sum Jehova; & nullus est præter me servator.
37 Ego indico, & servo, & prænuntio, non autem ullus in vobis alienus *Deus*; & vos testes mei *estis*, dictum Jehovæ, me Deum fortem esse.
38 Etiam [n] antequam esset dies, ego ille sum; & nemo e manu mea eripit: cùm operor, [a] quis avertat illam?

i Heb. *corde.*
k Heb. *animæ tuæ ut psal.* 27. 12.
l Heb. *producere.*
m Heb. *formatum Dei fortis.*
n Heb. *ante diem.*

ANNOTATIO.

1 En servus meus] *Concionem hanc commodè præcedenti conjunctam esse ex eo apparet, quòd exponit præcedentis conclusionis argumentum de Christo capite Ecclesiæ & authore prophetarum omnium, ut proximè nominatus est versu 27. Continet autem hæc concio primùm propositionem officiorum Christi ex vocatione Dei patris erga Ecclesiam, & vicissim Ecclesiæ in ipsum, usque ad ver. 13. deinde narrationem prosopopœeticam operum quæ Deus effecturus est in Christo, usque ad versum 18. tertiò reprehensionem populi, usque ad versum 26. postea consolationem a promissionibus miserentis Dei, inde ad versum 34. postremò confirmationem, ad finem usque. Quamobrem ut hæc concionis forma & series argumentorum evidentior esset, partem illam quæ vulgò in caput sequens relata est a versu 26. cum superioribus conjunximus. Sunt autem in propositione membra tria: primum, quo exponitur gratiosa Christi administratio atque salutaris, versibus quatuor; secundum, quo exponitur vocatio a Deo ad illam administrationem, versibus quinque sequentibus; tertium, de mutuo Ecclesiæ officio erga ipsum, tribus reliquis.* Servus meus] *Christus, qui se exinanivit ipse forma servi accepta, similis hominibus factus &c. Philip. 2. 7 sic 1. Chron. 17. 19.* Indam spiritum] *ut suprà 11. 2. & Joan. 3. 34.* Judicium gent.] *id est, spiritu instructus siñe mensura Prophetam agat, sacerdotem, & regem: sed ea forma & efficacitate quæ deinceps explicatur.* 2 Non vociferabitur] *id est, spiritu lenitatis administrabit, in humilitate & misericordia: ut Zecarjæ 9. 9.* 3 Arundinem quass.] *id est, infirmis misericorditer consulet, nutantes in pietate confirmans, & præditos scintilla pietatis aliqua veluti moribunda fovens & excitans: quam in sententiam hic locus adducitur Matth. 12. 17. allegoriæ.* Ad veritatem] *id est, non falso odorabitur, cognoscet, atque judicabit ad aspectum oculorum suorum, vel auditum aurium; sed ex veritate administrabit omnia, ut suprà 11. 3.* 4 Non faciet] *id est, nunquam erit offensioni: nam quibus est offendiculo, eos non offendit ipse, sed ipsi offendunt vitiositate sua: ut suprà 8. 15.* Regiones] *id est, gentes vocatæ ad Evangelium adventu Christi, ut suprà 2. 2. & sequent.*
5 Sic ait] *secundum membrum de vocatione Christi, ut antè dictum est: quam præmunit Deus argumentis a mirifica creatione, conservatione, & administratione rerum omnium, hoc ver.* 6 Ut confirmem] *id est, tibi adsim in tota administratione tua, ut Joan. 5. 19. & sequentibus.* In fœdus pop.] *id est, ut sis angelus fœderis, Maleaci 3. 1. & electos omnes in uno corpore reconciles Deo per crucem, peremptis inimicitiis per eam, veniens & evangelizes pacem omnibus, Ephes. 2. 16. sic distinguuntur officia Christi, sacerdotium, atque Prophetia, quorum effecta per ὑστεροπρωτα sequente versu exponuntur.* Lucem gent.] *ut infrà 49. 6. & Luc. 2. 32.* 7 Ad aperiendum] *ut suprà 35. 5.* Ad educendum] *ut suprà 9. 2. & infrà 61. 1.* 8 Ego sum Jehova] *confirmatio præcedentis instituti de Christo, primùm a natura vocantis & mandantis Dei, gloriamq; suam sibi soli asserentis in Christo, ut qui Deus est unicus cum Patre & spiritu sancto, hoc versu; deinde a veritate antegressorum operum quæ denuntiaverat Deus; quo argumento se effecturum confirmat quicquid prænuntiavit, versu sequente.* 9 Priora] *i. prophetata prius in nomine meo.* Pronuntio vobis] *ac proinde tã certò eventura sunt quàm evenerunt priora: oratio ἐναντιοδρομος.* 10 Cantate] *hortatio Ecclesiæ ad mutuum officium gratiarum actionis & prædicationis Dei.* Canticum novum] *ut Psalm. 33. 3.* 11 Kedar] *vide Psal. 120. 5.* Habitatores petræ] *id est, etiam ferissimi homines, omnium q; maximè barbari, a pietate ac humanitate alieni, ad quos perventurum est beneficium Christi.* 13 Jehova] *secunda pars, numirum narratio prosopopœetica operum Dei in Christo (ut suprà diximus) tum erga suos, tum in adversarios: quæ duo prolepticè hoc versu posita deinde ὑστεροπροτερως præposcero ordine explicantur.* Zelo] *id est, studio zelotypiæ, quo afficitur Deus propter Ecclesiam suam.*

Barriet]

Barriet]*id est, horrenda voce inclamabit, ut olim feciſſe Romanos milites narrat Vegetius cùm iniretur prælium ad hoſtes conſternandos.* 14 Silui]*humanitus dicta per gradationem: quibus oſtendit Deus & patientia ſuæ magnitudinem, & judiciorum gravitatem fracta patientia; quæ judicia non tantùm homines, ſed res ipſorum omnes diſcutit pervaſura, ad teſtandam indignationem ejus & zelum erga Eccleſiam, ſequenti verſu.* 15 Vaſtabo]*id eſt, potius ordinem naturæ evertam, & cœlum miſcebo terræ, quam Eccleſiam deſeram. Sunt autem hæ omnes minæ promiſſioneſq; allegoricæ ex prophetiarum uſu.* 18 O ſurdi]*tertia pars, nimirum reprehenſio populi cæcutientis & obſurdeſcentis ad opera monitaq; Dei, ad quam tranſitus paratur exclamatione, hoc verſu. Sunt autem in hac reprehenſione primùm exprobratio cæcitatis, verſu 19. & ſeq. deinde confirmatio a juſtiſſima adminiſtratione Dei, uſque ad ver. 26.* 19 Servus meus]*nimirum populus Judæorum liberatus ex Ægypto & e manu hoſtium ſuorum, ut ſerviret Deo, ut ſuprà 41.8.* Nuntius meus]*id eſt, ſicut Sacerdotes & Levitæ mei, inſtituti docerent Iſraëlem judicia & legem Dei, Deut. 33.10. & Maleac. 2.7.* Donatus pace]*id eſt populus, quicum Deus fœdus æternæ pacis & omnis benedictionis iniverat.* 20 Videndo]*hæ frequentes apoſtrophæ augent pathos.* 21 Jehova]*confirmatio cæcitatis ſurditatisq; Judæorum a præſentibus Dei judicis juſti, caſtigationibus; cujus peccati indignitas ab antegreſſa Dei benignitate amplificatur, hoc verſu.* Reddebat]*opere: nam triplex gradus dignitatis ponitur a Deo in populum collatæ, videlicet amoris, colloquii, & operis.* 22 Illaqueant].*i. hoſtes, quibuſcunque per iram Dei exponuntur Judæi, etiam fortiſſimos illorum quoſque captivos ducunt.*

23 Quis inter vos]*apoſtrophe ad populum pathetica: q.d quis veſtrùm tam gravia monita accipit, aut his verberibus reſipiſcit? cæci ergo, & ſurdi eſtis, ac ſenſus expertes.* 25 Effudit]*elegans ſignificatio miſericordiæ divinæ in ipſa judiciorum executione. Æſtu quidem (Propheta inquit) afficitur Deus propter peccata noſtra; ſed tamen æſtum illum ſiccum ita moderatur, ut illius particula tantùm nos aſperzat, quæ ira dicitur: itaque non conſumit nos æſtu, ſed ita demonſtratione revocat hoſtes verò contrà, ut infrà 66.15.* Robur belli]*id eſt, bella vehementiſſima: hypallage.* 26 Nunc verò]*quarta pars concionis, nimirum conſolatio a promiſſionibus Dei: quæ confirmantur a natura ejus, ab opere creationis, a vocatione populi, & a ſingulis exemplis beneficentiæ Dei erga vocatum aſciſcumq; populum: quæ omnia proleptice hoc verſu poſita ſequentibus exponuntur.* Vocavi te]*id eſt, illo vindictæ ſingulare dominium mihi in te comparavi (ut ſuprà 50.2.) ac proinde peculiaris ratione meus es: ut Exod. 19.5.* 28 Dedi in redemp.]*his verbis Deus ſe ſervatorem eſſe populi confirmat, primùm a recente exemplo de quo ſuprà cap. 18. deinde generali liberationum omnium commemoratione, ſeq; verſu Eſt autem exemplum recens Regis Tirhakæ, qui Sancheribo Judæam infeſtante cum maximis copiis adventavit Ægyptiorum atque Æthiopum: atque ita devenimus in Judæorum locum (ut loquitur Sapiens Proverb. 11.8.) ipſe fuſus eſt, & Judæi liberati ac prorſus de quodammodo Judæis redemptioni fuit.* 29 Ex quo]*quaſi dicat, demque ex qua mihi fuiſti peculium, præ omnibus aliis populis honore & dominatione valuiſti propter amorem meum erga te.* 32 Quem ad glor.]*gradatio elegans, qua Deus ordinè ſuæ benignitatis in electos explicat: quia primùm inde a creatione inſtituit illos ad gloriam ſuam ex propoſito æterno bonæ voluntatis ſuæ, deinde eos vocat & juſtificat, reformatq; ſpiritu regenerationis, ac poſtremò ornat & glorificat, ut ait Apoſtolus Rom. 8.29. hoc autem ſignificari faciendi verbo ſæpius oſtendimus; ut Deut. 32.6.* 33 Cæcum cui ſunt]*id eſt populum Dei, qui ex cæco & ſurdo per gratiam Dei oculatus & auritus factus eſt.* 34 Omnes gentes]*ultima pars confirmatio ſuperiorum omnium, primùm per comparationem Dei loquentis cum gentibus obloquentibus Deo, hoc verſu; deinde a ſanctiſſimo teſtimonio Chriſti & Eccleſiæ, ſequent. verſu: ex quibus aſſeritur categoricè majeſtas & veritas Dei ad præſtandum ea quæ dixit, tribus verſibus ultimis. Tractatur autem prius argumentum per conceſſionem ſive provocationem ironicè: cujuſmodi leguntur in ſcripturis paſſim.* Vel priora]*ut ſuprà 41.22.* Ut juſtificentur]*ut ſuprà 41.26.* Et dicant]*id eſt, cedant veritati Dei.* 35 Vos teſtes]*apoſtrophe ad pios, qui adunati Chriſto membra ſunt Eccleſiæ.* Servus meus]*Chriſtus, ut ſuprà verſu 1.* Ante me]*id eſt, omnia per me fieri & ſine me nihil fieri eorum quæ fiunt, neque futurum eſſe unquam.* 38 Quis avertat]*vide ſuprà 14.27.*

CAPUT XLIII.

Deus Babylonici regni excidium prædicit, & mirificam liberationem populi ad gloriam ſuam: peccata populo exprobrat, ut omni præſidentia ſpoliet ipſum, & ſibi arroget liberationis laudem: ac poſtremò inſtaurationem Eccleſiæ catholicæ promittit in Chriſto.

1 SIC ait Jehova vindex veſter, ſanctus Iſraëlis: [a]propter vos miſſurus ſum in Babyloniã, & dejecturus vectes omnes, Chaldæoſq; cum navibus [b]celebérrimis ipſorum.

[a]Heb. *cantus ipſorum.*

2 Ego Jehova ſum ſanctus veſter, creator Iſraëlis rex veſter.

3 Sic ait Jehova [c]qui edit in mari viam, & in aquis validis ſemitam,

4 [d]Qui educit currus, & equos, copias & robur; pariter jacebũt, non reſurgent, exſpirabũt, ut [e]bellychnium extinguentur.

[b]Heb. *linum: ut ſupra 42. 3.*

5 [f]Ne recordemini priorum, & antiqua ne conſideretis:

6 Ecce ego faciurus ſum rem novam; jam exorietur, an non noſcetis illam? etiam diſponam in deſerto viam, in ſolitudine flumina.

7 [g]Honorabit me beſtia agri, dracones, & [h]ululæ; cùm poſuero in deſerto aquas, flumina in ſolitudine, ad præbendum potum populo meo, electo meo.

[c]Heb. *filiæ ululæ: ut Levit. 11.16.*

8 [i]Populus quem formavi mihi, laudem meam enarrabunt.

9 [k]Nam me non invocas Jahhakob, cùm laboras apud me Iſraël:

10 [l]Non offers mihi parvam pecudem holocauſtorum tuorum, & ſacrificiis tuis non honoras me: non premo te ut ſervias munere, neque fatigo te thure.

11 Non comparas mihi pecuniã calamum odoratum, & adipe ſacrificiorum tuorũ non ſatigas me: quia [m]ſervitute premis me propter peccata tua, fatigas me iniquitatibus tuis.

12 Ego, ego ipſe deleo defectiones tuas propter me, & peccatorum tuorum non recordor.

13 [a]Revoca in memoriam mihi, disceptemus una; enarra tu, ut justificeris:
14 [b]Pater tuus primus peccaverit, & interventores tui defecerint a me.
15 Proinde essem prophanaturus principes [d] sacros; & expositurus anathemati Jahhakobum, & Jisraëlem contumeliis.
16 [c]Jam verò audi Jahhakob serve mi, & Jisraël quem elegi.
17 Sic ait Jehova qui fecit te, & formavit te ex utero, adjuvaturus te; ne timeto, serve mi Jahhakob, & Jeschurun quem elegi:
18 Nam effundam [a]aquas super sitientem, & fluenta super aridam; effundam spiritum meum super [a]semen tuum, & benedictionem meam super prognatos tuos.
19 Et efflorescent velut inter gramen, velut salices *inquam* secundùm processus aquarum.
20 [c]Hic dicet, Jehovæ sum, & iste vocabit *se* de nomine Jahhakobi: ille verò scribet manu sua, *suum* Jehovæ, & de nomine Jisraëlis cognominabit se.

[d] Heb. *sanctitatis.*

ANNOTATIO.

1 Sic ait] *Hanc concionem ita componendam esse ut fecimus, res ipsa loquitur: Estque tota quoddam veluti argumentum breve sequentium capitum. Duo enim summatim continet, quæ copiosiùs deinceps exponuntur; casum regni Babylonici, duobus primis versibus; & liberationem populi, reliquo capite.* Propter vos] *id est, ut vos gratiosè liberem & instaurem.* Vectes] *id est, munimenta omnia, synecdochicè ut 1. Schem. 23. 7.* Celeberrimis] *id est, quas ipsi celebrant viribus earum præsidentes, & quarum nomine apud alios decantantur Babyloniorum vires. Nam etsi Babylonia Euphrate, Tigri, Basilio, Naharsaraso, Narraga, & fluviis multis alius, canalibúsque irrigua erat, quibus maxima erat navigandi per Babyloniam commoditas; tamen ipsa quoque navigandi facultas utendarum, navium a Cyro adempta est in expugnatione Babylonis, ut demonstratum est suprà 21.* 2 Ego Jehova] *confirmatio a natura Dei, officio & beneficio.* 3 Sic ait Jehova] *altera pars capitis: qua Deus primùm liberationem populi profligatu Chaldæis ad gloriam suam promittit, usque ad versum 9. deinde populum hypocriseos nomine reprehendit, ut quisquis gloriatur glorietur in domino, usque ad versum 16. ac postremò plenam restitutionem prædicit in Christo ad finem usque capitis.* Qui edit] *id est, qui in via loca mirificè reddit perviа, non tantùm Ecclesiæ suæ, ut eam liberet omnipotentia sua (quemadmodum olim factum est in mari rubro, & in Jardene, Exod. 14. & Jehoschu 3.) sed etiam iis quorum operam Deus adhibet ad vindicandam Ecclesiam, ut Cyro Euphrates factus est pervius ad occupandam Babylonem ab utraque parte oppidi. Herodotus lib. 1.* 4 Qui educit] *id est, duces Chaldæorum singulos cum Rege.* 5 Ne recordemini] *expositio usus justi & finis beneficiorum Dei, nimirum gloriæ ipsius in Ecclesia prædicatio. Hoc autem interdictum non simpliciter, sed κατά τι accipiendum est. quasi dicat, etsi præcedentes liberationes vobis in perpetuum celebrandæ sunt, ut deliberatione in Ægypto præcipitur Exodi 12. & 13. tamen tanta erit novi hujus beneficii dignitas, ut huic uni maximè prædicationis vobis sit incumbendum: ut Jirmejæ 16. 14. & 15.*
6 Etiam] *id est, quemadmodum olim populo viam paravi per avias solitudines, & de viatico prospexi in locis aridissimis; ita etiam facturus sum.* 7 Honorabit me] *videlicet in populo meo. quasi dicat, nullo damno afficiet meos; sed reverentia prosequentes eum ut cedent ei, aut servient: respicit enim ad historiam exitus ex Ægypto, qua noxia animalia populo cesserunt, Deut 8. 15. alia verò fuerunt cibo, ut Exodi. 16. 14.* 8 Quem formavi mihi] *id est, qui sunt opus meum, conditi in Christo Jesu ad opera bona quæ præparavit ut versentur in eis, Ephes. 2. 10.* 9 Nam me] *etiologia honoris quem sibi attribuit Deus præcipit, ab improbitate populi, cui exprobratur sua hypocrisis, tribus versibus, & a natura ac fœdere Dei efficace in nobis per remissionem peccatorum, versu 12. quæ duo postea per contestationem confirmantur, usque ad versum 16.* Invocas] *id est colis, synecdochicè: ut Genes. 4. 26. simulem exprobrationem vide suprà 1. 11. & sequentibus.* Apud me] *id est, ante faciem meam, ut docuit ibidem versu 12.* 10 Non offers mihi] *sed dæmonibus: quia sacrificium improbi est abominationi Jehovæ, Proverb. 15. 8. vide Deut. 32. 17.* 11 Servitute premis] *id est, me ipsum angis, mihique molestus es: dictum ἀνθρωποπαθῶς: ut suprà 1. 14.* 13 Revoca in memoriam] *contestatio συγχωρητική, ad confirmandum superius documentum de gratuita peccatorum remissione in Christo. quasi dicat, profer justitiam tuam si qua fortè est, & si oblivisco ejus.* 14 Pater tuus] *subjectio ad præcedentem contestationem: si ad disceptationem (inquit Deus) causæ veniatur, inveneris non tantùm peccasse in me, sed etiam inde a conceptu peccator esse, ut patres tui; neque tibi ullum esse qui ritè intercedere tua causa possit: adeò omnes ordines tui, omnésque ætates corruptæ sunt.* Interven.] *i. Sacerdotes & Levitæ ipsi, quorum interventus sacer institutus est a Deo. Nu. 3. Nam distribuuntur Jisraëlita, hoc versu, in ordinem popularem & sacrum; & suæ pœnæ utrique ordini capax apprime denuntiantur. seq. versu, quæ fuissent eventuræ nisi ad gloriam suam respexisset Deus.* 16 Jam verò] *postremus locus exponens promissiones restitutionis in Christo ex fœdere æternóque decreto Dei.* 17 Jeschurun] *vide Deut. 32. 15.* 18 Aquas] *id est, spiritum & benedictionem omnimodam in Christo copiosè largiar, quemadmodum hæc allegoria sequente membro exponitur.* Semen tuum] *id est, Ecclesiæ filios ex Judæis & gentibus adunatos & genitos in Christo ut apparet ex versu 20.* 20 Hic dicet] *id est, profitebuntur singuli se filios esse Dei & Ecclesiæ, ut Psal. 87.*

CAPUT XLIIII.

Deus mirificam liberationem populi e Babyloniæ promissurus, fidem suam asserit & promissionum certitudinem, partim ab æternitate sua constantique operum & sermonis sui suprà Deos; & rescreatus omni, partim a fœdere gratuito & beneficiis ex fœdere in populum suum collatis: deinde ad promissiones venens Cyrum nominat, vocationem & facta ejus prophetat que per ipsum ad gloriam suam effecturus erat: Babyloniorum blasphemias retundit, & omnia effecturum docet quæ ad regnum Christi videri pertinere; nominatim

tim verò idola Babyloniorum exagitat, ex quorum clade ſuos confirmat de curatione ſua, officii admonet, atque redarguit: & ſimiliter Babyloniis ruinam præmuntiat propter ipſorum inhumanitatem erga populum Dei, blaſphemam & magicam præſidentiam, luxumq́ perditiſſimum: quorum omnium factorum gloriam Deus ſibi arrogans, populum ſuum perverſitatis increpat, promiſſiones ſuas confirmat, & concludit ab explicatione ſtudii ſui erga populum, brevi q́ promiſſorum repetitione.

1 SIC ait Jehova Rex Jiſraëlis & vindex ejus, Jehova exercituum; *ego ſum* primus & ego ultimus, ac præter me nullus *eſt* Deus.

2 Quis ergo ut ego prædicat, & indicat iſtud, aut ordinat iſtud mihi ex quo diſpoſui populum [a] æternum? ut [b] ſigna & quæ eventura ſunt [b] indicentur illis?

3 Ne paveatis, neque timeatis; an non inde ab eo tempore pronuntiavi tibi ac indicavi, & vos teſtes mei eſtis? an eſt Deus præter me? utique nulla *eſt* rupes, nullam novi.

4 Formatores ſculptilis omnes ſunt rei inanis *formatores*, & deſiderabilia eorum non poſſunt prodeſſe: ac teſtes iſtorum ſunt ipſa; non vident, neque cognoſcunt, ut erubeſcant.

5 Qui format Deum fortem, & ſculptile fundit, [c] ad nullam utilitatem *fundit*.

6 En omnes ſe conſociantes ei erubeſcent, & fabri ipſi magis quàm homines *ulli:* congregent ſe omnes, conſiſtant, pavebunt, erubeſcent unà.

7 Faber [d] ferrarius *cum* norma & operatur prunis & malleis format illud: cùm operatur illud brachio [e] robuſto ſuo, etiam eſurit & nullis *eſt* viribus; non bibens aquam defetiſcitur.

8 Faber [f] lignarius extendit regulam, delineat ipſum amuſſi, aptat illud in angulos ſuos, aut circino formæ illud: deinq́ facit illud ad ſtructuram viri, ſecundum ornatum humanum, ut deſideat domi.

9 Cædendo ſibi cedros cùm ſumpſit cupreſſum & robur, aut quæ fortificat ſe inter arbores ſylvæ; *aut cujus* plantavarit ſurculum, & pluvia educaverit:

10 Tunc eſt homini ad comburendum, qui ſumit ex eis ut caleſiat, etiã accendit furnum ut coquat panem; etiam operatur Deum fortem cui incurvat ſe, aptat ipſam in ſculptile ante quod procumbit.

11 Partem ejus exuſſit igni, ad partem ejus carnes comedit, aſſat aſſum, & ſatiatur; etiam caleſit, dicitq́ue, euge, concalui, vidi ignem:

12 Reſiduum autem ejus in Deum fortem aptat exculpendo illud; procumbit coram eo, incurvatq́ue ſe, & deprecatur ipſum dicens, eripe me, nam Deus fortis meus es.

13 Non norunt, neque animadverunt; [g] illud obdutere oculos ipſorum, [g] ne videant, & corda ipſorum, ne intelligant.

14 Neque revocat ad [h] animum ſuum, neque ſcientia neque prudentia *ineſt* ut dicat; partem iſtius exuſſi igne, etiam q́ue coxi ad prunas iſtius panem, aſſavi carnem quam comedo: & reliquum iſtius in rem abominandam aptavero? ante [i] id quod provenit ex arbore, procubuero?

15 Paſcens cinere animum [k] illuſum averſit; adeò ut non eripiat [k] ſe ipſum; neque dicat, an non falſitas *eſt* ad dexteram meam?

16 Recordare horum Jahhakob, & Jiſraël, cùm ſervus meus ſis; formavi te, ſervus meus es, Jiſraël non tradêris oblivioni [l] a me.

17 Deleo ut denſa nubes defectiones tuas, & velut nubes peccata tua; revertere ad me, nam vendico te.

18 Cantate cœli, facere Jehovam *hæc*, clangite [m] terræ; fragorem edite montes cantu, ſylva, & quæcunque arbor eſt in ea: vendicare Jehovam Jahhakobum, & in Jiſraële gloriari.

19 Sic ait Jehova vindex tuus, & formator tuus ex utero: ego Jehova facio omnia, extendo cœlos ſolus, expando terram per me ipſum:

20 *Is ſum* qui irrita facturus eſt ſigna mendacium, & ex divinis ſtultos effecturus: reducturus ſapientes retrorſum, & ſcientiam eorum in fatuaturus:

21 Præſtiturus verbum ſervi ſui, & conſilium nuntiorum ejus abſoluturus: qui dico de Jeruſchalaimis, habitabuntur, & de civitatibus Jehudæ, ædificabuntur, & *qua* vaſtitates iſtius exſecturus ſum:

22 Qui edicturus ſum ipſi profundo, exſiccare; & flumina tua arefacturus:

23 Edicturus [n] Cyro paſtori meo, ut omnem delectationem meam perficiat; utq́ue edicat Jeruſchalaimis, reædificantor, & templo, fundator.

CAPUT XLV.

1 SIC ait Jehova unctо ſuo Cyro, cujus confirmaturus ſum dexteram ad ſternendum coram eo gentes, ut lumbos regum diſſolvam; ad aperiendum coram eo valvas, ut portæ non occludantur:

2 Ego tibi præiturus ſum, & in æqualia æquaturus; valvas chalybeas fracturus & vectes ferreos ſuccifturus:

3 Daturuſq́ue tibi theſauros [a] abſtruſiſſimos, & repoſitas opes [b] abditiſſimas: ut cognoſcas me Jehovam, [c] qui voco te nominatim, Deum Jiſraëlis eſſe.

4 Propter ſervum meum Jahhakobum, & Jiſraëlem electum meum; propterea me vocaſſe te de nomine tuo, cognominaſſe, te quamvis ignores me.

5 Ego Jehova & nullus præterea, præter me nullus Deus: accingo te, quamvis ignores me:

6 Ut cognoſcant ab ortu Solis & ab occaſu ejus, nullum eſſe præter me; me Jehovam eſſe, & nullum præterea:

7 Formantem lucem & creantem tenebras, facientem [d] pacem, & creantem malum; me Jehovam facere omnia iſta.

8 Deſtillate cœli ſupernè, & ſuperiores nubes fluant juſtitiã: aperiat ſe terra, & *terreſtria* edant fructum ſalutis, juſtitia q́ue efflorefcat ſimul, me Jehova patrante illud.

9 Væ litiganti cum fictore ſuo, teſtæ cum *aliis* teſtis [d] terreis: an dicturum eſt lutum fictori ſuo, quid facturus eſſes, cùm [e] ad opus illud tuum nullæ ſint manus?

10 Væ

[a] Heb. *ſeculi.* [b] Heb. *indicent, ſumpti impersonaliter ut Ijobi. 7. 3.*

[c] Heb. *ad nũ prodeſſe.*

[d] Heb. *ferri.* [e] Heb. *roboris ſui.* [f] Heb. *ligni rum.*

[g] Heb. *avidendo, ab intelligendo.* [h] Heb. *cor: ſic deinceps.*

[i] Heb. *provẽtum arboris.* [k] Heb. *animam ſuam.*

[l] Heb. *mihi.*

[m] Heb. *Coreſcho: ſic deinceps.*

[a] Heb. *tenebrarum.* [b] Heb. *latebrarum.* [c] Heb. *qui voco nomine tuo.*

[d] Heb. *terræ.* [e] Hc. *opus tuũ non ſint manus ad iſtud:* ἰμπλοκὴ *verborum Hhebræis receptain concurſu relativi cum antecedente.*

10 Væ illi qui dicit patri, 'quid geniturus es? & fœminæ, quid paritura es?
11 'Sic ait Jehova sanctus Jisraëlis, & formator ejus: 'istorum signa petite a me, 'de filiis meis & de 'opere manuum mearum interdicite mihi.
12 'Ego feci terram, & hominem super eam creavi; ego manibus meis extendentibus cœlos, omni quoque exercitui eorum præcepta dedi.
13 Ego excitaturus sum 'illum 'juste, & omnes vias ejus æquaturus: ipse 'reædificaturus est civitatem meam, & deportatos meos remissurus non pretio neque munere, ait Jehova exercituum.
14 'Sic ait Jehova, 'labor Ægypti, & merx Æthiopiæ, Sabæorumq; 'procerorum ad te transibunt & tua erunt, 'te sequentur, g compediti transibunt: tibique incurvabunt se, te deprecabuntur *dicentes*, tantùm in te *est*, Deus fortis, & nullus *est* præterea, nusquam præterea Deus.
15 Utique tu Deus fortis 'abdens te, Deus Jisraëlis servator es.
16 'Erubuerunt, etiamque ignominia affecti sunt omnes isti; pariter abiverunt cum ignominia fabri imaginum.
17 Jisraël servatur per Jehovam salute h æterna: non erubescetis, neque ignominiosi reddemini i in sempiterna secula.
18 'Nam sic ait Jehova creator cœlorum, ille ipse Deus formator terræ & opifex ejus, idem stabiliens eam, 'qui non ad inanitatem creavit eam, *sed* ad inhabitandum formavit eam: ego *sum* Jehova, & nullus præterea.
19 'Non etiam loquor, *non* in loco terræ k tenebrosæ; 'non edico semini Jahhakobi, inaniter quærite me: ego Jehova eloquor justitiam, indico recta.
20 'Congregamini & advenite, appropinquate unà, qui evasistis ex gentibus; 'qui ignari erant gestantes lignum sculptilis sui, & deprecantes l pro Deo forti non valentem servare:
21 'Indicate & admovete, etiam consilium m ineatur unà: quis pronuntiavit hoc a n priscis diebus, ab eo tempore indicavit istud? an non ego Jehova, nullusque amplius Deus præter me, Deus fortis, justus & servator? nullus præterquam ego.
22 Respicite ad me, ut servemini omnes fines terræ: nam ego *sum* Deus fortis, & nullus præterea.
23 'Per me juravi, prodiit ex ore meo o justè verbum, quod non revocabitur; mihi incurvatum iri omne genu, juraturam omnem linguam.
24 'Tantummodo in Jehova, de me inquiet, p omnis justitia & robur *est*: 'ad ipsum veniat congressurus, at erubescent; quicunque exardescunt contra eum, *erubescent*.
25 In Jehova justificabuntur, & gloriabuntur totum 'semen Jisraëlis.

f Heb. *hominum mensuræ ut Num.* 13. 32.
g Heb. *in compedibus.*
h Heb. *seculorum.*
i Heb. *usque in secula æternitatis.*
k Heb. *tenebrarum.*
l Heb. *Deum fortem.*
m Heb. *ineant simul.*
n Heb. *ab eo tempore, ex quo fuit.*
o Heb. *justa.*
p Heb. *justitia.*

CAPUT XLVI.

1 'PROCUBUIT 'Bel, 'reflexus est 'Deus vaticinus, fuerunt terricula eorum *imposita* 'bestiæ & jumento, gestamina vestra onerata, oneri sunt 'defessæ.
2 Reflexi sunt, procubuerunt pariter, neque potuerunt *Babylonii* eripere onus: sed a ipsimet in captivitatem abiverunt.
3 'Ascultate mihi domus Jahhakobi, totumque residuum domus Jisraëlis; 'qui bajulamini inde ab utero, qui gestamini inde a vulva:
4 Et usque ad senium ego ipse, & usque ad canitiem ego portaturus sum; ego feci & ego gestabo, ego inquam, portaturus sum & erepturus.
5 'Cui assimularetis me & æquaretis; aut compararetis me ut similes essemus?
6 'Qui prodigunt aurum e marsupio, & argentum 'scapo appendunt; mercede conducunt conflatorem qui faciat *ex* eo Deum fortem, cui procumbentes etiam incurvent sese:
7 Gestant eum humero, portant eum, deinde collocant eum in sede sua, ubi stat, e loco suo non recedit; etiamsi *quis* clamet ad eum, non exaudit, ab angustia ipsius non servat ipsum.
8 'Recordamini hujus, & præbete vos viros; revocate, ô defectores, in b animum,
9 Recordamini priorum inde a seculo; me esse Deum fortem, & nullum præterea *Deum esse*, & neminem parem mihi:
10 Indicantem a principio finem, & ab antiquitate quæ nondum facta sunt: dicente *me*, cõsilium meum stare, & omnem delectationem meam facere me.
11 Voco 'ab oriente 'volucrem, e terra longinqua c effectorem consilii mei: & locutus sum, & adducam istud; formavi, & faciam istud.
12 'Auscultate mihi robusti animo, qui longinqui estis a justitia.
13 'Admoveo justitiam meam, non longinqua est; sed salutem meam 'non retardabit: nam disponam in Tzijone salutem, Jisraëli 'ornatum meum.

a Heb. *anima ipsorum in captivitatem abivit.*
b Heb. *revocate: sic versu.* 8.
c Heb. *virum consilii mei.*

CAPUT XLVII.

1 'DESCENDE, ac sede in pulvere, 'virgo filia Babylonis; sede humi, 'defecta solio filia Chaldæorum: nam 'non perges b vocari tenera & delicata.
2 'Accipe molas, & mole farinam; 'retege crines tuos, 'denuda vestigium, retege crus, transi flumina.
3 'Retegetur nuditas tua, etiam videbitur turpitudo tua: ultionem sumam, neque c feram obstare quenquam mihi,
4 'Inquit vindex noster Jehova exercituum nomine suo, sanctus Jisraëlis:
5 Sede silens, & ingredere in 'tenebras filia Chaldeorum: nam non perges vocari domina regnorum.
6 'Efferbueram 'contra populum meum, prophanaveram possessionem meam, & tradideram eos in manum tuam: non exhibuisti eis misericordiam, super senem aggravasti jugum tuum valde.
7 Et dixisti, in seculum ero domina: unquam non reposuisti hæc in d animo tuo, non recordata es 'finem illius.
8 Nunc itaque audi hoc voluptaria desidens securè

a Heb. *nullo solio.*
b Heb. *vocabunt te: sic versu.* 5.
c Heb. *occurram homini: hypallage pro eo quod est, occurres mihi homo.*
d Heb. *cordi: sic deinceps.*

securè, dicens cum animo suo, 'Ego *sum*, & nulla præter me amplius: 'non sedebo 'vidua, neque experiar 'orbitatem.

9 'Imò venient tibi duo ista momento die eodem, orbitas & viduitas: 'planè supervenient tibi cum multitudine præstigiarum tuarum, 'cum fortitudine incantationum tuarum 'maxima.

10 'Quia confisa es malitiæ tuæ dicens, 'nullus videt me: 'sapientia tua & scientia tua ipsa pervertit te, ut diceres cum animo tuo, ego *sum*, & nulla præter me amplius:

11 Idcirco superveniet tibi malum cujus ignoras 'ortum, & obruet te æ umna quam non poteris 'expiare; denique superveniet tibi repentè vastitas quam ignoras.

12 'Sta jam cum 'incantationibus tuis & cum multitudine præstigiarum tuarum in quibus laborasti a pueritia tua; si fortè possis proficere, si fortè præbebis te fortem.

13 'Defetisceris multitudine consiliorum tuorum: stent jam [h] astrologi, qui contemplantur stellas, qui notas faciunt in menses *prædictiones* suas; & servent te ab iis quæ superventura sunt tibi.

14 'Ecce sunt tanquam stipula, ignis comburit eos, non eripiunt [i] se ipsos e flamma: 'nullus superest carbo ad calescendum, *nedum* ignis ad sedendum ex adverso ejus.

15 'Ita sunt tibi quibus *cum* laborasti: negotiatores tui a pueritia tua, singuli in [k] partes suas aberrant, nemo servat te.

e Heb. *secundum integritatem suam.* f Heb. *valde.*

g Heb. *aurora: sic ludificatur astrologos.*

h Heb. *observatores cœlorum.*

i Heb. *animam suam e manu flammæ.*

k Heb. *transitium suum: id est, quocunque permeare possunt ut vitæ suæ consulant.*

CAPUT XLVIII.

12 AUDITE hoc domus Jahhakobi, qui vocant se 'de nomine Jisraëlis, & 'ex aquis Jehudę prodierunt; 'qui jurant per nomen Jehovæ, & Dei Jisraëlis mentionem faciunt, non [a] fideliter neque justè:

2 Quamvis a civitate sancta se vocent, & Deo Jisraëlis 'innitantur; cujus nomen est Jehova exercituum.

3 'Quę priora 'inde ab eo tempore indicaveram, & ex ore meo prodeuntia pronuntiaverã; 'repentè effeci, atque evenerunt.

4 'Ex præscientia mea erat te durum esse; & nervum ferreum esse cervicem tuam, 'frontęque tuam chalybæam:

5 Quapropter indicavi tibi ex eo tempore, cùm nondùm eveniret pronuntiavi tibi; 'ne diceres, terriculum meum fecit ista, & sculptile meum aut fusile meum præcepit ista.

6 Audiveras, 'respice totum hoc; & vos 'an non indicabitis? 'pronuntio tibi 'nova [b] ex hoc tempore & recondita, quæ ignoraste,

7 Quæ 'nunc creantur, non autem ab eo tẽpore; & quæ ante diem *hunc* non audivisti, ut non dicas, ecce noveram ea,

8 *Quorum* nihil audivisti, neq; novisti, neque ab illo tempore 'aperuit aurem tuam. 'Quamvis noverim te [c] omnino acturum esse perfidè, & defectorem ex utero vocari te:

9 Propter nomen meum [d] longanimis ero, & *propter* laudem meam refrænabo *iram* contra te; ut non excindam te.

10 Ecce conflabo te, 'non autem cum argento; selectum efficiam te catino afflictionis.

11 Propter me, propter me faciam: nam quomodo prophanaretur 'illud? & gloriam meam 'alteri non dabo.

12 'Auscultа mihi Jahhakob, & Jisraël 'vocate a me: Ego ipse sum primus, etiam sum ultimus.

13 Etiam manus mea fundavit terram, & [e] dexterę meæ palmus expendit cœlos: me vocante ea, 'consistunt pariter.

14 Congregamini vos omnes, & audite: quis 'ex illis indicat ista, Jehova diligens hunc facturus est dilectationem suam in Babylonem & brachium ejus in Chaldeos?

15 Ego, ego locutus sum, etiam 'vocavi eum; adducturus sum eum, & secundabit viam suam.

16 'Accedite ad me, audite istud, 'non a principio in occulto locutus sum; ex quo tempore fuit hoc, 'ibi sum: nunc enim Dominus Jehova mittit me, & 'spiritus ejus.

17 'Sic ait Jehova, vindex tuus sanctus Jisraëlis; 'ego Jehova Deus tuus doceo te proficere, deduco te via *qua* ambules.

18 'O si attendisses ad præceptа mea: ita 'fuisset tanquam flumen pax tua, & justitia tua 'ut fluctus maris:

19 Et fuisset velut arena semen tuum, & prognati e viscеribus tuis ut scrupi illius; 'non *tamen* excindetur, neque perdetur nomen ejus a conspectu meo. *Gen. 22. 17.*

20 'Exite a Babylonia, 'fugite a Chaldæis, 'voce [f] canora indicate, pronuntiate hoc, proferte hoc usque ad extremitatem terræ: dicite, vindicavit Jehova servum suum Jahhakobum.

21 'Neque sitiunt, *cùm* per vastitates deducit eos; aquas e rupe profundit eis: quasi findat rupem ut fluant aquæ.

22 'Nulla est pax, inquit Jehova, improbis.

a Heb. *in fide, atque in justitia.*

b Heb. *a nùc.*

c Heb. *perfidè agendo perfidè acturum.*

d Heb. *prolongabo iram meam.*

e Heb. *dextera mea palmavit, ut ita dicamus.*

f Heb. *canus.*

ANNOTATIO.

1 Sic ait] *Concionem hanc ab hoc loco incipiendam esse tum præcedentis concionis verba ostendunt, tum hujus argumentum: nam cùm in præcedente concione duæ summatim partes essent expositæ, de reversione populi e Babylonia, & de instauratione regni per Christum; jam Propheta priorem partem aggreditur, & capitibus quinque explicat, quæ propterea in concionem unam copulavimus. Sunt autem hujus concionis (ut eam in pauca membra dividamus) summæ partes quatuor: prima est exordium, toto hoc capite; secunda, narratio prophetica rerum gerendarum ex decreto Dei, tribus capitibus usque ad versum 12. capitis 48; tertia, confirmatio, inde ad versum 16. deinde conclusio, ad finem usque. Exordium autem quod hoc capite diximus contineri, sumit Deus a persona sua, fidem suam asserens, & populum suum confirmans de suis promissionibus, duobus argumentis: unum est, ab æterna, omnipotente, & constantissima natura sua, operum suorum, & sermonis sui, usque ad versum 16. alterum est a fœdere & effectis ejus, inde ad finem usque capitis. Prius autem argumentum propositum summatim versu 1. illustratur sequentibus per* συγκρισιν *sive comparationem veri Dei cum falsis.* Ego sum primus] *id est, natura sempiternus,*

ac

ac proinde dictis & factis conſtantiſſimus, & aliorum omnium principia atque exitus in manu habens.
2 Quis ergo] *antitheſis, qua Deus ex antegreſſa propoſitione ſibi uni aſſerit facultatem & officium prophetandi in Eccleſia, aliiſque omnibus abjudicat.* Populum æter.] *id eſt Eccleſiam, quam ab æterno elegit Deus, ſuóque tempore vocavit, ut in æternum ſanctificet.* Signa] *vide ſupra 41. 22. & 23.* 3 Ab eo tempore] *nimirum ex quo diſpoſuis populum æternum.* Rupes] *ut Deuteron. 32. 4. hæc autem toties a prophetis inculcantur, ut populus Dei adverſus Babyloniorum idola firmo eſſet ſecuró que animo; quemadmodum etiam facit Jirmeja 10.* 4 Formatores] ἐργασία *proximè præcedentis antitheſeos, qua confirmavit Deus nullum eſſe Deum & nullam rupem præter ſe: nam cætera, inquit, idola ſunt, quæ nullam utilitatem, ſed confuſionem juſtam cultoribus afferunt, hoc verſu: cujus utrumque membrum ſingulis verſibus deinde exponitur.* Ac teſtes] *id eſt, idola ipſa teſtantur & clamant in ipſorum idololatrarum animis ſe nihil eſſe, cùm nullo ſenſu aut intellectu ſint prædita: quod unum ſatu eſſet ad perfundendos pudore idololatras.* 6 Se conſociantes] *id eſt, qui adhærent illis, & quaſi ſpirituali conjugio cum illis copulantur: ut Numer. 25. 3.* Magis quàm homi.] *ex interminatione Dei Exod. 20. 5.* Congregent ſe] *conceſſio idololatras graviter provocans, infauſtúmque exitum omnibus prænuntians.* 7 Faber ferrar.] *confirmatio præcedentium propoſitionum; quarum una eſt, idola ad nullam utilitatem eſſe, & probatur uſque ad verſum 13. altera, confuſionem afferri ab illis in cultores ipſorum, quæ probatur verſu 13. & duobus ſequent. Inutilia autem eſſe probantur, ab operariis, inſtrumentis, materia, & uſu illius, ipſorúmque impotentia.* Cùm operatur] *id eſt, etiam in iſto opere ſentit laſſitudinem; neque a Deo quem cudit ſublevatur, neque reſcitur, niſi ſumptis alimentis quæ Deus verus ſubminiſtrat.* 9 Aut quæ fort.] *id eſt, ſive arborem voluntariam cædat quæ ſponte naſcitur, ſive plantatam & cultam humana arte; materia illa, quæcunque tandem ſit, in varios & planè differentes uſus conſumitur; ac proinde nihil divinum habet, niſi quantum affingit hominis voluntas & ſuperſtitio.*
13 Non norunt] *confirmatio alterius propoſitionis, ut diximus in verſum 7. nimirum idola confuſionis eſſe ſuis cultoribus; primùm enim excæcantur idolis ſuis ipſorum oculi & corda, duobus verſibus; deinde etiam in dies obfirmantur ad ſuam ipſorum perditionem, verſu 15.* Illud obducere] *id eſt, idolum in animis hominum quoddam velut tectorium & verum eſſe ad obcæcandos idolatras, non autem ſpeculum ad cernendum Deum.* 15 Paſcens cinere] *id eſt, luctificus Deus, nihil niſi luctum & mala omnia importans cultoribus: periphraſis idoli. Nam cinerem pro luctu & miſeriis luctuoſis accipi omnibus notum eſt; ut Pſalmo 102. 10. & infrà 61. 3.* Illuſum] *id eſt, qui jam idolorum velo captus & excæcatus eſt.* Avertit] *id eſt, magis ac magis ſeducit, & tranſverſum rapit: alter gradus confuſionis, ut diximus in verſum 13.* Non eripiat] *id eſt, præceps ruat in perditionem ſuam, ac ne cogitare quidem de ſalute velit, aut falſitatem cui adhæret agnoſcere.* Eſt ad] *id eſt, in falſitatem incumbo, cùm do operam idololatriæ: ut Eccleſi. 9. 12.* 16 Recor.] *tranſitio ad alterum hujus exordii argumentum, in quo Deus Judæos propoſito idololatrarum exemplo ad fœdus ſuum revocat, quod a ſe integrum perſtare oſtendit. Primùm itaque fœdus ſuum proponit populo, & res omnes creatas conteſtatur de veritate ejus, tribus verſibus; deinde fœderu effecta futura, a verſu 19. ad finem uſque.* Non traderis] *etſi oblitus mei peccaviſti in me: quamobrem ſequitur proximè prædicatio remiſſionis peccatorum gratuitæ: ſic infrà 49. 15.* 17 Ut denſa nubes] *nimirum delet & abluit ſordes quæ in terra ſunt, cùm pluviam profudit in terram: eclipſis relati, ut Levit. 21. 4. & Proverb. 5. 19.* Nam vendico] *quaſi dicat, meliùs agetur tecum quàm cum idolorum cultoribus; quibus nulla utilitas, nullæ vindiciæ, nulla ſalus, ſed totus luctus eſt ab idolis ſuis.* 18 Cantate] *conteſtatio, ut diximus in verſum 16.* 19 Sic ait Jehova] *tranſitio ad effecta fœderis, ut diximus in verſum 16. qua Deus ab exemplo creationis, & adminiſtrationis rerum omnium, hoc verſu, confirmat ſe promiſſiones effecturum, quæ ſummatim proponuntur quatuor verſibus ſequentibus.* 20 Is ſum] *propoſitio ſumma totius ſequentis narrationis; primùm de ſapientiſſimis Babyloniorum conſiliis adimendis, & verbo Dei uxius præſtando, duobus verſibus; poſteà de modo & inſtrumento quod Deus erat adhibiturus ad judicia ſua, duobus verſibus ultimis: quæ duo per ὑπόθεσιν exponuntur, inſtrumenti quidem ratio capite 45; judicia verò, ſequentibus.* Signa mendacium] *de quibus infrà 47. 10. & ſequentibus.* 21 Servi ſui] *id eſt, Chriſti, cujus ſpiritu acti Prophetæ locuti ſunt, 2. Petri. 1. 21.* Nuntiorum ejus] *id eſt, Prophetarum, quorum opera Chriſtus utitur ad nuntiandam voluntatem ſuam.* 22 Qui edicturus ſum] *id eſt, Babyloniam paluſtrem, in qua Judæi demerſi quodammodo & ſepulti erant futuri, ita comparaturus, ut commodè ex ea liberentur Judæi, & ipſi hoſtes in eam perrumpant: nam Judæos commodiſſimè ex Babylonia reverſos eſſe hiſtoriæ Hhezræ & Nechemiæ docent, Cyrum verò ſiccato Euphrate Babylonem irrupiſſe ex Prophetis & hiſtoriis ante confirmavimus.* 23 Cyro] *primo Perſarum Regi, cujus nomen de induſtria exprimi voluit Deus, ut hoc ſigno Eccleſia amplius confirmaretur de veritate ſermonis Dei: quemadmodum factum fuerat de Joſchija 1. Reg. 13. 3. nam a tempore hujus Prophetiæ quo enuntiata eſt, uſque ad complementum ejus (ut ab ultimo Chizkijæ anno numeremus) fuerunt minimum anni 170.* Paſtori meo] *id eſt, paſtoris officium facturo erga populum meum, liberando, remittendo, curando, fovendo, omnia denique præſtando quæ fuerint opus.* Utque edicat] *quemadmodum narratur 2. Chron. 36. 22. & 23. & Hhezræ 1. Eſt autem totus hic verſus adnarrationem μεταβατικός.*

IN CAPUT XLV.

1 Sic ait] *Secunda pars concionis, quam propheticam narrationem eſſe diximus ſuprà in caput 44. nunc demum incipit: in qua Deus mirificam ſuam adminiſtrationem prædicit in perdendis Babyloniis, & ſervandis ſuis. Sunt autem hujus narrationis duæ partes: una eſt proleptis ſive propoſitio & narratio, brevis rerum gerendarum, cauſarum, & conſiliorum Dei, hoc capite: altera eſt ἐργασία, id eſt, exornatio ſive explicatio fuſior hujus narrationis in ſequentibus capitibus. Hujus ergo capitis tria ſunt membra: primum, de nomine, vocatione, & rebus gerendis a Cyro, tribus verſibus; ſecundum, de cauſis iſtius adminiſtrationis, in-*

de

de ad verſum 14. tertium, de conſilio promovendi hùs rationibus & ſuo tempore inſtaurandi regni per Chriſtum, inde ad finem uſque: e quibus primum membrum fuſiùs explicatur capit. 46. & 47. ſecundum capite 48. ad tertium tota reliqua prophetia pertinet, quam non dubium eſt permultis vicibus prophetatam eſſe. Unctos ſuo] id eſt, vocato & inſtituto divinitus ad perficiendam voluntatem Dei, quæ mox ſubjicitur: metonymia eſt ſigni pro re ſignificata, ex Judæorum uſu: ut 1. Reg. 19. 15. Cujus confirmat.] id eſt, cui non ſolùm vocatio, ſed etiam donum a Deo obventurum eſt, ut præſtet hæc mandata Dei, quaſi dicat, cui affecturus ſum, ut Reges & regiones ſubjuget; quemadmodum fuiſſe factum docent hiſtoriæ: ſynecdoche. 2 Inæqualia] id eſt, difficultates omnes ita ſublaturus, ut nullo negotio etiam potentiſſimas regiones perdomes. 3 Ut cognoſcas] tranſitio ad explicationem cauſarum, ex quibus Deus ad hæc judicia per Cyrum efficienda adducitur; quarum una eſt, ut agnoſcatur Deus, & fides ipſius ſtudiúmque in populum ſuum, tum a Cyro, hoc & ſequen. verſu, tum a gentibus, verſibus 3. ſequentibus; tum a rebus creatis omnibus, ver. 8. altera, ut Babyloniorum blaſphema & ſcelerata vita caſtigetur, a ver. 9. ad 14. Hujus autem agnitionis exemplum extat 2. Chron. 36. 23. & Hhezræ 1. 2. nimirum qualis in viro ignorante Dei eſſe poteſt, non autem ſalutaru: ut ſine duorum ſequentium verſuum confirmatur. 4 Cognominaſte] nam proprium illi nomen, teſte Herodoto & Juſtino, fuit Spaco, id eſt, canis, Medorum lingua, a cane qua expoſitum infantem lactaverat, Coreſch vero cognomen fuit honorificum a Perſis inditum, quod ſonat Dominum. 7 Pacem] id eſt, omne bonum & proſperitatem; cujus contrarium eſt malum, quod proximo membro nominatur. 8 Deſtillate] provocatio rerum creatarum omnium ad teſtificandum & prædicandum ſalutare juſtúmque Dei opus, & quibuſcunque modis poterunt miniſtrandum eis: quæ omnia enuntiantur allegoricè. 6 Væ litiganti] tranſitio ad alteram cauſam judiciorum Dei, nimirum nequitiam Babyloniorum: cujus primùm indignitas conjunctâ maledictione, hu duobus verſibus exponitur, perinde eſſe ac ſi figmentum in figulum, aut ſemen genitale in parentes efferretur: deinde potentia Dei aſſeritur adverſus illorum blaſphemias, uſque adverſum 14. Teſtæ] id eſt, qui utcunque alat ingentes animos, tamen æquè teſta eſt fragilis ad voluntatem figuli atque altera quævis: de hoc faſtu vide Danjel. 5. An dicturum eſt] ſimile argumentum contra Aſſyrium vide ſuprà 10. 15. Quid facturus eſſes] i. non poteris facere quod dicis: te invito permanebimus, neque Judæi iſti erpientur nobis. Cùm ad opus] i. cùm vires te deficiant, & ſis imbecillior quàm ut præſtes ea quæ prænuntia viſti de noſtra eversione, iſtorúmq; liberatione. 10 Quid geniturus] quaſi dicat, laboras fruſtra: penes me eſt poteſtas rerum conficiendarum, non autem penes te. 11 Sic ait Jehova] aſſertio potentiæ Dei: ut diximus in verſum 9. Iſtorum ſigna] objectio ironica in Babylonios: agite, inquit Deus, negate iſta ſi quidem vultis, aut ſi poteſtis impedite: ſed tamen ſigna præſentia jam ſatis evincunt dictorum meorum veritatem, ſequent. verſus opus autem meum, cui obſiſtitis, vobis invitis ſuo tempore conſummabo, verſu 13. De filiis meis] Judæi liberandi. Opere manuum] id eſt, toto eo quod me denuntiavi per Cyrum effecturum eſſe. 12 Ego feci] dicta confirmat Deus a ſignis & elementis rerum naturalium inanimarúmque. 13 Illum] Cyrum, cujus antè memini ver. 1. Juſtè] id eſt, prout juſtitiæ mea denuntiat peccatis veſtris, & juſtè effectura eſt ad meorum liberationem. Rædificaturus] ut ſuprà 44. 23. Non pretio] id eſt gratis, non tantùm non accipiens munus ad dimittendum populum, ſed ipſe ultrò offerens liberationem & munera, Hhezræ 1. vide infrà 52. 3. 14 Sic ait] tertium membrum, ut diximus in verſum 1. quo Deus oſtendit conſilium ſuum: ſe non alium ad finem iſta effecturum eſſe, quàm ut promoveat hoc pacto & inſtauret regnum ſuum tempore ſuo per Chriſtum, qui fundamentum eſt & finis prophetiarum omnium. Quamobrem prædicuntur duo: primùm, gentes hu principia adducturi ırs ad colendum & prædicandum Deum, quatuor verſibus; ſecundum, Deum ullas ultrò vocaturum, auctúrum eſſe, & confirmaturum in notitia & fide in Chriſtum, a ver. 18. ad finem uſq;. Labor Ægypti] de quo 1. Reg. 10. 28. Procerorum] id eſt, potentiſſimorum agro & mercibus: fuerunt enim Sabæi propter thuris & odorum merces clariſſimi, ad utraque maria porrecti hu gentibus, Perſicum & Rubrum, teſte Plinio lib. 6. natur. hiſtor. capite 28. Te ſequentur] id eſt, adjungent ſe, & ſubmittent Chriſto in Eccleſia. 15 Abdens te] id eſt, qui a temporibus æternis reticuiſti apud gentes myſterium tuum, nunc verò feciſti manifeſtum, & per ſcripturas ad obedientiam fidei omnibus gentibus declaraſti, ut ait Apoſtolus Roman. 16. 25. & qui præterea non adumbras te imaginibus, aut ſpeciem eſſentiæ tuæ communicas, ſed inviſibilis permanes. Hæc duo interpretationis membra conjungenda eſſe ex ſeq. verbis colligimus. 16 Erubruerunt] exornatio præcedentis dicti a ſpectato judicio ejus, per anthitheſin ultionis in idololatras & Babylonios ipſos, ſalutiſq; communicatæ cum populo. 18 Nam ſic ait] alterum membrum promiſſionis ex conſilio Dei, ut ſuprà diximus verſu 14. quo Deus confirmat ſe gentes ad ipſum confluentes æterna benedictione & ſalute donaturum eſſe, quam in fine ſuperioris verſus penes Iſraëlem eſſe confitebantur. Qui non ad] id eſt, qui non vult profligatis hoſtibus & idolis terram deſertam eſſe, ſed habitari a ſuis; ac proinde ſtatuet gentes cum Judæis in Eccleſiâ cooptare. Hæc autem dicuntur allegoricè, comparatione ſumpta a rebus belliciis. 19 Non clam] id eſt, nunc demum me ſermonem & beneficia mea expono palàm, contra quàm ſuprà dixerant gentes verſu 15. Non edico] id eſt, non fruſtra voco Eccleſiam meam, ſed ad juſtitiam & vitam æternam; ut ſequentia docent. 20 Congregamini] prænuntiatio luculentiſſima vocationis gentium ad Evangelium Chriſti, tribus verſibus: cui ſubjungitur confirmatio a juramento Dei patefacti in Chriſto filio ſuo, tribus verſibus ultimis. Qui ignari erant] id eſt, qui prius alieni erant a Deo & promiſſionibus ejus, Epheſ. 2. 12. 21 Indicate] id eſt, nuntiate, & vocate alis alios, convenite, & conſilia inite fidei & reſipiſcentiæ, quæ duo ponuntur hoc & ſequent. verſu. 23 Per me juravi] confirmatio a juramento, ut dictum eſt verſu 20. qua Chriſtus primùm aſſerit auctoritatem ſuam, hoc verſu; deinde totam ab Eccleſia ſibi attributum & delatum ırs docet, duobus ſequentibus: quo ſenſu accipiendum eſſe locum hunc docet Apoſtolus Roman. 14. 11. & Philip. 2. 10. 24 Tantummodo] prædicatio Eccleſiæ gloriantis in Chriſto, quam Chriſtus de ſe futuram dixit. Ad ipſum veniat] provocatio gloriosa in hoſtes: quaſi dicat Eccleſia, agedum, veniant, ſiquis pugna experiri cum Chriſto volent. 25 Semel Iſraëlis] id eſt, Eccleſia Dei ex omnibus gentibus adunata.

IN CAPUT XLVI.

1 Procubuit]ἐξεργασία, *id eſt, exornatio narrationis, quæ procedente capite facta eſt, nunc demum incipit, ut diximus ſuprà 45. 1. ac primùm quidem exornantur res geſtæ, duobus capitibus; deinde verò cauſa iſtarum, capite 48. Res autem geſtæ in duo judiciorum genera dividuntur: narrantur enim judæis Dei effecta contra idola, hoc capite; deinde contra Babylonios ipſos idololatras, capite ſequente. & ſingulis iſtu narrationis partibus ſuus uſus ſuaq; doctrina ſubnectitur. Sunt itaque hujus capitis partes duæ: una eſt narratio: (ut modò diximus) duobus verſibus comprehenſa; altera eſt doctrina ad populum Dei, erute ex narratione præcedente, toto capite.* Bel] *nomen eſt idoli, quod unum in pretio fuit apud Aſſyrios, Perſas, & Babylonios: alii Saturnum eſſe volunt filium Oceani; alii Jovem (unde Jupiter Belus appellatur Plinio libro 6. natur. hiſtor. capite 26.) alii denique Solem: quod magis probamus, quia Solem ab Aſſyriis, Perſis, & Babyloniis pro Deo ſummo habitum eſſe, & igni tanquam illius particulæ cultum exhibitum omnes hiſtoriæ teſtantur: unde factum eſt ut temporibus Joſchijæ equi, currus, & cultus Solis eſſent dicati Jeruſchalaimis, ſuperſtitione invecta per Aſſyrios, 2. Reg. 23. 11. Dicitur autem Bel illarum gentium ſermone tanquam dominus, pro eo quod dicunt Hhebræi Bahhal.* Reflexus eſt] *hac loquendi forma non dubium eſt quin Propheta ad fatidica illa oracula reſpexerit, quæ religionis ſpecie edebantur: nam ſtabant proceræ ſtatuæ, ſacerdotes verò ex tripode aut alio inſtrumento, veluti Deum a tergo conſulentes, reſponſa dabant: jam verò, inquit Propheta, illi reflexi & complicati ſunt, adempta; facultas ampliùs edendi oracula.* Deus vaticinus]*vocem qua Propheta utitur appellativè accipimus pro idolis omnibus quæ ſuperſtitioſi conſulebant, a verbo aquè Babyloniis atque Hhebræis uſitato, quod ſignificat Prophetare.* Beſtiæ & jumento]*nimirum deportanda in Perſidem veluti captiva, ut præda eſſent, poſt expugnatam Babylonem: enallage numeri, ut in fine verſus.* Deteſtæ] *nimirum beſtiæ & jumento in Perſidem exportanti. Erant enim aureæ, pretioſæ; & gravia mulcta; ut conſtat ex Danijele 3.*

3 Aſcultate]*ſecunda hæc pars didaſcalica, ſumpta occaſione ex præcedente hiſtoria Judæos inſtituit, primùm fideles & pios, uſque ad verſum 8. deinde infirmos Judæorum, item; impios, & hypocritas, ad finem uſque. Eſt autem utriuſque loci commune exordium hu duobus verſibus, in quibus Deus per antitheſin ſinguluria ſua officia in populum ſuum explicat, oſtendens, quàm procul ab idolorum conditione abſit, quæ niſi a ſuis ferantur & erspiantur pereunt.* Qui bajulamini]*id eſt, quos ego bajulo, quemadmodum portat quis filium ſuum, Deuteronomi. 1. 31. & tanquam Aquila aſſumens porto vos ſuper alas meas, Exodi 19. 4. & Deuteronom. 32. 11.* 5 Cui aſſimilaretis]*primus doctrinæ locus, quo præmonentur pii ut ſibi priudenter & ſanctè a falſis Babyloniorum commentis & ſuperſtitionibus caveant, obſervantes naturam Dei optimi maximi atque in ipſos beneficentiſſimi. Simile vide ſuprà 40. 18. & 25.* 6 Qui prodigunt]*amplificatio a comparatione idolorum cum majeſtate Dei (ut ſuprà ibidem) & officiorum quæ idololatræ coguntur diis ſuis inutilibus exhibere, cum illis officiis quæ cultoribus ſuis facit Deus, hoc & ſequent. verſu.* Scapo]*id eſt, trutina, ſynecdochicè: eſt enim ſcapus trutinæ pars ex qua dependent lances.* 8 Recordamini]*ſecundus doctrinæ locus ad Judæos infirmos, aut ignorantes Dei, ut conſimiliter imbuti vera notitia Dei, ſi qua infirmitate cedentes Babyloniorum tyrannidi cultum Dei veri dimiſerint, ſaltem hu duobus argumentis ad bonam frugem revocentur: primùm documentis rerum creatarum & operum præteritorum Dei, verſu 9. & 10. deinde præſentiſſima liberatione quam per Cyrum promiſit Deus, & juſto tempore effecit, verſu 11.* 11 Aboriente]*id eſt Perſide.* Volucrem]*id eſt, Cyrum, ducem expeditiſſimum, qui tam leviter difficultates omnes ſuperaturus eſt quàm ſi prætervolet.* 12 Aſcultate]*tertius doctrinæ locus ad impios & hypocritas, quibus denuntiat Deus ſe propter nomen ſuum effecturum promiſſiones ſuas, & juſtitiam adhibiturum ad ſalutem Eccleſiæ ſuæ & ipſorum confuſionem.*

13 Admoveo]*id eſt, vos inviti & fugientes, experiemini tamen juſtitiam meam.* Non retardabit]*id eſt, præciſè complebit ſuo tempore juſtitiam meam; neque impedietur nequitiâ veſtrâ, aut in ſupplicio de vobis ſumendo ita occupabitur ut gratiæ ſalutaris opus avertat.* Ornatum meum] *ut ſuprà 44. 18.*

IN CAPUT XLVII.

1 Deſcende]*Altera pars narrationis propheticæ contra Babylonios idololatras (ut diximus ſuprà 46. 1. hoc toto capite continetur. Sunt itaque hujus (ut antè diximus) partes duæ: una, qua judicia Dei graviſſima in Babylonios exponuntur, verſibus quinque; altera, qua cum Babyloniis conteſtatur de ſuorum judiciorum cauſis, reliquo capite.* Virgo] *id eſt, Babylonia tota ſive Chaldæa, cujus monarchia corpori virginis comparatur, quia videbatur ſibi indomita, & erat in ſummo luxu delicijſque perdita.* Non perges]*ſed mancipium erit abjectiſſimum, duobus verſibus ſequentibus.* 2 Accipe molas]*id eſt, abi in piſtrinum & mole, ut mancipium turpiſſimum & abjectiſſimum: vide Exodi 11. 5.* Retege crines] *id eſt, luge capillis paſſis: ſynecdoche.* Denuda veſtigium]*id eſt, omiſſis ſoccis & mollibus calceamentis, ad triſtiſſimum iter te compara: quo etiam ſpectant verba ſequentia: vide ſuprà 20. 2.* 3 Retegetur] *id eſt, pro eo quòd molliſſimè & lautiſſimè induſtite, in miſeriam tantam detruderis atque paupertatem, ut ne pudenda quidem de tuo poſſis contegere.* 4 Inquit] *eclipſis, ut 1. Reg. 20. 34.* 5 Tenebras] *id eſt, ſummas anguſtias, ignominiamq; maximam; cujus nomine deſideratur ea ipſa in tenebris delitescere.* 6 Efferbueram]*altera pars capitis, conteſtatio; qua propheta ſuorum judiciorum cauſas evincit fuiſſe in Babyloniis ipſis, primùm propter arrogantiſſimam inhumanitatem ipſorum uſque ad verſum 10. deinde propter blaſphemam præſidentiam ſuæ magiæ & incantationum, inde ad verſum 15. poſtremò propter intollerabilem faſtum animo conceptum ex infinitis opibus, verſu ultimo: quibus ſingulis peccatis ſua mine judiciaq; attexuntur.* Contra popul.]*idem argumentum vide Zecarjæ 1. 15.* 7 Finem illius] *nimirum poſſeſſionis meæ, de qua verſu 6. q. d. non obſervaſti quem finem calamitatum Deus præſtare ſoleat & præſtiturus ſit Eccleſiæ ſuæ: ut Deuteronom. 8. 16.* 8 Ego ſum]*q. d. catera præ me nihil ſunt: ſic verſu*

10.

10 Non ſedebo] *id eſt, Regem & regnum florentiſſimum perpetuò habitura ſum.* Viduæ] *Regi, tanquam marito.* Orbitatem] *a civibus & populariibus, aut ſubjectu regno, veluti filiis.* 9 Imo evenient] *prænuntiatio judicii, de quo Danijel. 5. verſ. ultimo.* Cum fortitudine] *id eſt, neque te defendent iſta: tranſitio ad ſecundam cauſam.* 10 Quia confiſa] *ſecunda cauſa, ut diximus in verſum 6. nimirum blaſphema & contumelioſa in Deum perſuaſio de magicis incantationibus & ſcientia tota Babyloniorum; cujus crimen, hoc verſu; pœna, verſu ſequente exponitur: deinde amplificatur utrumq; ſarcaſmo elegantiſſimo, tribus verſibus.* Nullus videt] *q. d. ne Deus quidem novit rationes meas.* Sapientia] *ea nimirum quæ exagitatur verſu 12. & ſequent.* 11 Expiare] *id eſt, avertere incantationibus tuis: ſic ludificatur magos.* 12 Sta jam] *ſarcaſmus gravis in Babylonios, ut diximus in verſum 10.* Incantationibus] *vide Pſalm. 58. 6.* 13 Defetiſceris] *ironica oratio. q. d. fruſtra laboras ut te ipſam confirmes tuâ induſtriâ, niſi ſapientiſſimos quoſque doctorum tuorum adhibueris, ut conſulant tibi: agedum, experiantur illi.* Et ſervent te] ἐμφλοκὴν *verborum, quæ in contexu Hhebræo implicata ſunt, tranſtulimus ad evidentiam.* 14 Ecce] *emphatica demonſtratio vanitatis quæ eſt in omnibus Chaldæis & mathematicis, quibus eventurum Propheta oſtendit ut ab igne ipſo, quem pro Deo habebant, conſumantur.* Nullus ſupereſt carbo] *id eſt, planè abſumuntur ipſi, & Deus ipſorum cum ipſis extinguitur.* 15 Ita ſunt] *tertia cauſa, ut diximus in verſum 6. ad quam tranſitur ejuſdem pœnæ accommodatione ad ſummas opes Babyloniorum, & luxum profuſiſſimum.*

IN CAPUT XLVIII.

1 Audite] *Hoc capite (quemadmodum diximus ſuprà 45. 1.) continentur tria: primum eſt expoſitio alterius membri quod in narratione poſitum eſt ſuprà 45. 4. de cauſa iſtorum judiciorum Dei, uſque ad ver. 12. ſecundum eſt confirmatio narrationis, a ver. 12. ad 16. tertium, concluſio, ad finem uſque, ut ſuprà diximus in principium capitis 44. Summa autem cauſa judiciorum Dei per conteſtationem explicatur, qua Deus populum evincens improbitatis, duobus primis verſibus, per comparationem exemplorum antecedentium, uſque ad verſum 6. oſtendit ſe nulla dignitate populi, ver. 7. & 8. ſed ſua unius gloria adductum eſſe ut populum affligat, & ex afflictione liberet juſtitiâ ſuâ, uſque ad verſum 12.* De nomine Jiſraël.] *idem argumentum ad exprobrationem populi vide copioſè explicatum Hoſch. 12. & 13.* Ex aquis] *id eſt, qui ex Jahhakobo, tanquam ex fonte promanarunt: ut Deuteronom. 33. 28. & Pſalm. 68. 27.* Qui jurant] *id eſt, qui non eſtis integri erga Deum veſtrum: ſic Jirmejæ 5. 2.* 2 Innitantur] *id eſt, ſe niti glorientur.* 3 Quæ priora] *comparatio rerum antegeſtarum prædictarumq; quæ Deus utitur hu quatuor verſibus, tota eò ſpectat ut demonſtret ſibi fuiſſe quidem perſpectam improbitatem populi, ſed gratu propter gloriam ſuam immeritis etiam & averſantibus beneficia ſua prædixiſſe, & ſuo tempore contuliſſe: deinde verò ſequitur accommodatio, qua confirmat Deus ſe nunc eandem rationem ſequi ob eandem cauſam.* Inde ab eo tempore] *ex quo domus es Jahhakobi, & vocas te de nomine Jiſraëlis.* Repentè] *id eſt, ſimul atque viſum eſt, etiam nullis præcedentibus mediis, aut adverſantibus.* 4 Ex præſcientia] *ut teſtatur Exod. 32. 9. & Deuteronom. 31. 27. & 32. toto capite.* 5 Ne diceres] *id eſt, ne res jam olim prædictas & ſuo tempore præſtitas attribueres diis novis, quia e propinquo adveniunt & recens ſunt factis, ut Deuteronom. 32. 17.* 6 Reſpice] *id eſt, animadverte ut re ipſa effecta ſint quæcunque audiveras ex me, & nihil prædictorum meorum excideri; ut Joſh. 22. 3. & 1. Schem. 3. 19.* An non indicabitis] *id eſt, an diſſimulabitis ea omnia quæ in vos fuerunt collata? neque certa fide amplectemini prædictiones meas, quibus vos teſtimonium oportuit perhibere ab antecacta experientia? ut ſuprà 42. 35.* Pronuntio] *tranſitio ad accommodationem exemplorum, de qua in verſum 3.* Nova] *nimirum de captivitate per Babylonios, excidio Babyloniorum, & liberatione tua per Cyrum.* 7 Nunc creantur] *id eſt, nunc primùm in lucem eduntur, pateſiuntq; admirabiliter; ut exponunt verba ſequentia.* 8 Aperuit aurem] *id eſt, perveniens ad aures tuas penetravit.* Quamvis] *prophetiæ ſummam incipit Jeſchahhja ab occupatione. quaſi dicat, non eſt quod metuas ut non præſtem ea quæ antè dicta ſunt propter duritiem tuam: nam propter me effecturus ſum, ſequente verſu.* 10 Non autem cum arg.] *id eſt, non agam ſummo jure tecum; quia ſi ab omni ſcoria, ut argentum, expurgandus eſſes, totus diſperires.* 11 Illud] *nomen meum, de quo verſu 9.* Alteri non dabo] *id eſt, non ſinam eripi mihi; aut aliò a me transferri.* 12 Auſcultа] *tertia concionis pars, confirmatio; qua primùm Deus a perſonæ ſuæ operumq; amplitudine prophetiam obſignat, quatuor verſibus; deinde Propheta fidem ſuam in ſua vocatione & adminiſtratione teſtatam facit, verſu 16.* Vocate a me] *id eſt, qui vocari populus meus, ut ſuprà ver. 1. & 2.* 13 Conſiſtunt pariter] *id eſt, ſe ſiſtunt ad exequenda judicia mea, ut Pſalm. 119. 91.* 14 Ex illis] *diis videlicet, de quibus verſu 5.* 15 Vocavi eum] *Cyrum, de quo ſuprà 45. 1.* 16 Accedite] *prophetiæ verba, confirmantis fidem ſuam quam adhibuerat ad enuntiandum verbum Dei, & diligentiam ad audiendum ex Deo, prout vocatus fuerat.* Non a principio] *id eſt, ex quo fuit verbi Dei ad me, non diſſimulavi, ſed palàm concionatus ſum.* Ibi ſum] *nimirum in ea tanquam ſpecula ubi me collocavit Deus, ut verbum ab ipſo audiam, & ad vos referam, ut ſuprà 21. 8. & 10.* Spiritus ejus] *Dei Patris & Filii, cum Patre & filio unus æternus Deus, quo uno actu olim homines ſancti locuti ſunt, 2. Petri 1. 21.* 17 Sic ait Jehova] *ultima concionis pars, id eſt, concluſio: Deus primùm officia ſua univerſè in Jiſraëlitas commemorans, hoc verſu, per hypotheſin ſummas benedictiones exponit eventuras Judæis ſi paruiſſent ipſi, ver. 18. & 19. deinde ſummatim repetit res antè promiſſas propter nomen ſuum, de beneficentia erga ſuos, & hoſtium ſtatu miſerrimo, tribus verſibus ultimis.* Ego Jehova] *quaſi dicat, præſto quod mearum eſt partium.* 18 O ſi attend.] *ſimile vide Deuteron. 32. 29.* Fuiſſet tanquam] *id eſt, nunquam deſiſſent fluere, ſed omnia bona ſe ultrò dediſſent tibi.* Ut fluctus maris] *id eſt, continenter perrexiſſet, ut fluctus excipiunt alii alios.* 19 Non tamen] *tranſitio ad ſummam promiſſionum, ſimili argumento atque uſu eſt ſuprà ver. 8. & 9.* 20 Exite] *prophetica hortatio, quaſi in rem præſentem Judæos adducens, & præmonens de liberatione ventura.* Fugite] *ne communicent Babyloniis judicio percatu, & circumveniamini ira*

Dei, quæ denuntiatur illis ver. ultimo: ut Jirmejæ 51.6. & 45. similis causa adducitur Gene.19.15. Voce canora] *quod fruimini beneficio Dei, & fruentes animo grato prædicate.* 21 Neque sitiunt] *id est, æquè admirabiliter illis de viatico prospicit, atque olim prospexit majoribus ex Ægypto exeuntibus: vide Hhezræ 1.* 22 Nulla est pax] *ac proinde ne copulemini cum illis, aut consortium habeatis; sed fugite, ut suprà: vide infrà 57.21.*

CAPUT XLIX.

Christus ad Judæos missus, postquam de illorum contumacia apud Deum Patrem conquestus est, mittitur ad Gentes, & narrat promissiones Evangelicas primùm sibi factas de reconciliatione, justitia, vita, & gloria per ipsum comparanda: deinde factas Ecclesiæ de benevolentia, beneficiisq; Dei in ipsam, & propagatione ipsius in gentibus, in victo Satana & omnibus adversariis, per Evangelium.

1 Auscultate insulæ mihi, & attendite nationes [e] de longinquo: Jehova inde ab utero [e] vocaverat me, e visceribus matris meæ [e] memoriam constituerat nominis mei.

2 [e] Et disposuit os meum veluti gladium acutum, in umbra manus suæ abscondens me: & disposuit me in [e] sagittam nitidam, in pharetra sua abscondens me.

3 Dixerat mihi, [e] servus meus es; [e] Jisraël *est* de quo per te gloriaturus sum:

4 Ego verò dixi, [a] [e] fruſtra laboro, inaniter & vanè vires meas consumo: [e] veruntamen officium meum penes Jehovam *est*, & opus meum penes Deum meum.

5 [e] Nunc autem dicit Jehova, qui [e] formaverat me inde ab utero, [b] ut serviam ipsi; [c] ut reducam Jahhakobum ad ipsum, cùm Jisraël [e] non reciperetur: [e] quia gloriosus sum in oculis Jehovæ, & Deus meus est robur meum.

6 Dicit inquam; [e] levior *videris* quàm ut sis mihi servus ad erigendum tribus Jahhakobi, & custoditos [d] Jisraëlitas reducendum? atqui constitui te [e] in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremitatem terræ.

7 [e] Sic ait Jehova vindex [e] Jisraëlis, sanctus ejus; [e] ei quem contemnit [c] quisque, *quem* abominatur gens, servo [e] dominantium Reges videntes assurgent, principesque incurvabunt sese: propter Jehovam [e] qui fidelis *est*, sanctum Jisraëlis qui elegit te.

8 [e] Sic ait Jehova, [e] tempore [f] accepto exaudiam te, & in die salutis auxiliabor tibi; & custodiens te, disponam te in [e] fœdus populi, ad confirmandum [e] terram, ad efficiendum ut possideat possessiones desolatas:

9 Dicendo [e] vinctis, exite; iis qui sunt in tenebris, revelamini: [e] per vias pascent, & in omnibus clivis pascuum eorum erit.

10 Non esurient neque sitient, neque feriet eos æstus aut sol: nam qui miseretur eorum ducet eos, & secundum scaturigines aquarum deducet eos.

11 Et disponam omnes montes meos [g] ut sint pervii, & *in* aggeribus meis [e] emineant.

12 Ecce isti e longinquo venient: ecce quoque illi ab Aquilone & [h] ab occasu, denique isti [e] a terra Sinæorum.

13 [e] Cantate cœli, & exulta terra, & fragorem edite montes cantu: quia consolatus est Jehova populum suum, & pauperum suorum misertus.

14 [e] Quòd si dicat Tzijon, dereliquit me Jehova; & Dominus oblitus est mei:

15 [e] An oblivisci potest mulier fœtus sui, ut non misereatur filii uteri sui? [e] etiam hæ oblivisci possint; tamen ego non obliviscar tui.

16 En [e] in manibus sculpsi te: muri tui e regione mei *versantur* jugiter.

17 Festinabunt [e] filii tui: destructores tui & vastatores tui *ex* te exibunt.

18 Attolle circumquaque oculos tuos, & vide, isti omnes congregantes se accedunt tibi: ut vivo ego, dictum Jehovæ, istis omnibus tanquam ornamento vestieris, circumligabis eos *tibi* tanquam sponsa. *infrà 60.4.*

19 [e] Cum vastitates *erunt* tuæ, & desolationes tuæ, & terra [i] destructa tua; qua jam angustaberis præ habitatoribus, procul profectis eis [e] qui absorbebant te:

20 Adhuc dicent [k] te audiente [e] filii orbitatis tuæ; angustus est mihi hic locus, retrocede mihi ut habitare possim:

21 Adeò ut dicas cum [l] animo tuo, quis genuit mihi istos, cùm fuerim orba & solitaria? hùc illùc migrans ac [m] fugitiva *sui*, & istos quis educavit? en ego relicta fui sola, isti ubinam fuerunt?

22 [e] Sic ait Dominus Jehova, ecce sustollam ad gentes [e] manum meam, & ad populos efferam vexillum meum; ut afferant filios tuos lacerto, & filiæ tuæ super humerum portentur:

23 Et erunt reges nutritii tui, & fœminæ principes eorum [n] nutrices tuæ vultu in terram *demisso* [e] incurvabunt se tibi, [e] pulverem; pedum tuorum lingent: ut experiaris me esse Jehovam, non erubescere eos qui expectant me.

24 [e] An auferretur a robusto captura? an etiam captiva turba [e] justi eriperetur?

25 Quin sic ait [e] Jehova, imò turba captiva robusti auferetur, & captura [e] violenti eripietur: nam adversus contendentes tecum ego contendam, & filios tuos ego servabo:

26 [e] Efficiam; ut comedant oppressores tui suam ipsorum carnem, & velut musto sanguine suo inebrientur; ut agnoscant [e] omnis caro, me Jehovam esse servatorem tuum, & vindicem tuum, robustum *Deum* Jahhakobi.

[a] Heb. *in vacuum laboro, alii inanitatè & vanitatè.*
[b] Heb. *in servum sibi.*
[c] Heb. *ad reducendum.*
[d] Heb. *Jisraëlis.*
[e] Heb. *anima.*
[f] Heb. *acceptionis, vel benevolentiæ.*
[g] Heb. *in viam.*
[h] Heb. *amari.*
[i] Heb. *destructionis tua.*
[k] Heb. *in auribus tuis.*
[l] Heb. *corde.*
[m] Heb. *vaga.*
[n] Heb. *lactantes.*

ANNOTATIO.

1 Auscultate] *Cùm Propheta inde a capite 40. duos consolationis locos sibi proposuerit explicandos, unum de reversione Judæorum ex captivitate Babylonica, alterum de instauratione Ecclesiæ per Christum, nunc demum incipit Propheta speciatim hunc secundum locum exponere, & in eo argumento pergit ad finem usque Prophetiæ. Hoc autem caput quædam est veluti præfatio, ac potius summum argumentum eorum*

rum quæ sequuntur omnium: nam primùm Christus per prophetam omnes nationes vocans, sibi conciliat autoritatem a narratione vocationis suæ, 6. versibus; deinde promissiones sibi & Ecclesiæ factas, ad finem usq; capitis: in quibus argumentis duobus tota prophetia reliqua consumitur. Ac in vocatione quidem explicatur vocatio Christi a Deo patre ad sanctam illam sanctionem Mediatoris inter Deum & Ecclesiam ipsius, duob. ver. deinde ostenditur ex quibus Ecclesia sit vocanda per Christum ver. quatuor. Elonginquo] i. quamvis longè absitis usque ad extremas terras. Vocaverat me] i. vocavit ab æterno, ac proinde jam vocaverat cùm in utero matris conciperer. Est enim Christus semen illud benedictum, in quo salus ab æterno constituta Ecclesiæ, & promissiones salutis factæ sunt, Galat. 3. 16. idq; ex vocatione Dei patris, Hebr. 5. 4 & 5. Memoriam constit.] ut Gen. 3. 15. 2 Et disposuit] i. armavit me verbo suo efficacissimo, quod cum gladio & sagitta acutissima coparatur, adjunctis promissionibus de defensione mei & ministerii: vide Ephe. 6. 17. Heb. 4. 12. & Apocalyps. 1. 16. Sagittam] ut Psal. 45. 6. 3 Servus meus es] ut suprà 42. 1. Jisrael est] i. jubeo te primùm Jisraëli proponere verbum gloriosum meum, & in Jehudæis primùm gloriam meam explicare: ut Matthæi 10. 6. & 15. 24. Actor. 13. 46. & 28. 25. & sequent. 4 Frustra laboro] i. non audit, neque accipit verbum Jisraël. Veruntamen] amplificatio indignitatis a testimonio conscientiæ; & Dei ipsius in conscientia: ego, inquit Christus, totas vires meas consumpsi in Judæis informandis; Deus Pater testis est, & testificatur conscientiæ meæ, qui solus officium & opus meum optimè cognovit. 5 Nunc autem] videlicet cùm omnibus meis viribus apud Judæos consumptis expertus est illorum contumaciam Deus. Formaverat me] id est, æterno decreto suo comparaverat, ut suprà ver. 1. Non reciperet se] ad Deum vocantem Judæos per Evangelium Christi. Quia gloriosus] i. quia Pater amat filium, & omnia tradidit in manus illius; non autem eum contemnit, quod perversi Judæi faciunt: ac proinde non vult ferre ut ministerium filii sui inutile sit atque inglorium: sicut parabola ostenditur Matth. 22. 6 Levior videris] Judæis videlicet, ut explicat sequens versus. Custoditos] i. quos ego singulari studio custodiveram hactenus, veluti peculium præ omnibus aliis populis, & tanquam pupillam oculi: Deuter. 32. 10. In lucem gentium] i. ut perfundas omnes gentes illustratione tui Evangelii, ut suprà 42. 6. vide Actor. 13. 46. 7 Sic ait Jehova] altera pars capitis, propositio nimirum Evangelicarum promissionum, primùm erga Christum, usq; ad ver. 14. deinde erga Ecclesiam in Christo, ad finem usq; : quæ duo membra prolepticè hoc versu continentur. Jisraëlis] id est, electorum Dei. Et quem] id est, Christo, quem quisque ex Judæorum gente spernis, abominatur, ac velut in durissimam servitutem cogit. Dominantium] Judæorum videlicet, qui sibi dominatum confingebant etiam in servitute gravissima, & libertatem sibi asserebant, ut Joan. 8. 33. Qui fidelis est] id est, verax & constans in promissis præstandis, ut 1. Corinth. 1. 9. 8 Sic ait Jehova] explicatio prioris promissi in Christum; nimirum fore ut in Christo habeatur reconciliatio ex fœdere, hoc versu; remissio peccatorum & liberatio, sequente versu; omnis benedictio depellens mala, & bona conferens, vers. 10. & 11. mirifica electorum ad ipsum concursatio, vers. 12. denique rerum creatarum omnium gratulatio, ver. 13. Tempore accepto] quo benevolentia & salus Dei promulgata est per Evangelium, 2. Corinth. 6. 2. Fœdus populi] id est, ut sis reconciliationi ex fœdere: sic Danijel. 9. vers. ultimo. Terram] id est, Ecclesiam, & illius habitationem, synecdochicè. 9 Vinctis] ut suprà 42. 7. Per vias pascent] id est, ubique occurrent ipsis benedictiones Dei, hîc & versibus duobus sequentibus: quæ benedictiones allegoricè figurantur, sumptis similibus a tempore liberationis Ægyptiacæ. 11 Emineant] nimirum quos Christus e vinculis satanæ & potestate tenebrarum extraxerit. 12 A terra Sinæor.] id est, meridiem versus, quam in partem Sinæi terminum Judææ constituebant, Gene. 10. 17. desertumq; Sinis, & mons Sinai spectabant, Exod. 16. 2. 13 Cantate cœli] id est, vos res omnes creatæ gratulamini Christo, & filiis Dei vindicatis in libertatem gloriæ, Roman. 8. 19. & sequentibus. 14 Quòd si dicat] transitio ad alterum promissionum Evangelicarum caput, quæ sunt de studio Dei erga Ecclesiam, usque ad versum 17. & de propagatione & multiplicatione illius, usque ad finem. Transitur autem per occupationem. 15 An oblivisci] responsio ad præcedentem occupationem a comparatione minoris. Etiam hæ] hypothesis ad amplificandum studium Dei in Ecclesia. 16 In manibus] id est, semper obversaris mihi, & nunquam desino curare te; ut Psalm. 121. 4. humanitus dictum. 17 Filii tui] id est, qui tibi gignentur in Christo per semen incorruptum verbi: jam enim hoc versu transitur ad multiplicationem Ecclesiæ, quæ illustratur per hypotyposin, seq. versu; deinde exornatur, tribus. 19 Cùm] id est, quando terra tota quæ nunc vastata est, &c. occupabis, tamen tanta futura est multitudo filiorum Dei, ut vix possit capere omnes terra: hyperbole. Qui absorbebant] id est, vastatoribus tuis, ut suprà ver. 17. vide Psal. 124. 3. 20 Filii orbitatis tuæ] id est, gentiles, qui tibi agnascentur cùm Judæa orbata fueris. 22 Sic ait] ὑποφορὰ sive subjectio, qua Deus respondet præcedenti admirationi Ecclesiæ, & docet se ex quavis gente illi conciliaturum liberos, alumnos, &c. Manum meam] cum vexillo Evangelii, quod est potentia Dei ad salutem cuivis credenti; Rom. 1. 16. hæc autem omnia allegoricè dicuntur de amplificatione regni spiritualis Christi, ut Prophetæ solent. 23 Incurvabunt se tibi] id est, honorem exhibebunt Christo in te habitanti velut capiti tuo (ut Psalm. 72.) & te in Christo honorabunt. Pulveremq;] ut Psal. 72. 9. 24 An auferretur] inquient gentes & prædones omnes expilantes Ecclesiam, quorum sermonem anticipat Deus. q. d. ludificantur hostes Ecclesiæ promissiones meas duobus argumentis; tum quòd sibi numeris omnibus videntur valentiores esse, tum quòd justo bello Ecclesiam sibi subjectam & mancipatam putant, ut suprà 45. 9. & sequent. sed ad hæc argumenta respondetur versibus seq. Justi] mancipii & possessoris: nam etsi Deus populum suum & filios suos vocet, tamen hoc semper sibi arrogant adversarii, ut justis sint illorum domini: sic duobus argumentis utuntur, potentiæ suæ, & juris. 25 Jehova] Deus eternus, ac proinde infinitè omnes hostes superans potentia sua: sic respondetur priori objectionis argumento. Violenti] ac proinde non justi domini, quod hostes de se prædicant: responsio ad posterius argumentum. Hæc autem responsionis membra deinceps exornantur, hoc & seq. versu. 26 Efficiamque] id est, committam ipsos inter se, ut talionis pœnas inferam ipsis, & quemadmodum carnem & sanguinem tuum exhauserunt, sic etiam alii ab aliis consumantur. Omnis caro] id est, omnes homines, etiam impii & adversarii.

CAPUT L.

Chriſtus Judæorum Eccleſiam ſibi adverſantem objurgans oſtendit Deum nihilominus fœdus ſuum erga ipſam integrum conſervaſſe potentia ſua, ac proinde ſe a Patre vocatum atque miſſum eſſe ut eam conſtanter vocet ad reſipiſcentiam: itaq; contumacibus denuntiato gravi judicio, reſipiſcentes confirmat de gratia Dei ex fœdere, & gentium exemplo provocat ad fidem & patientiam: deinde Eccleſiam feſſam afflictionibus & invocantem ſe confirmat Deus, & conſolatur promiſſionibus perficiendis in adventu ſuo.

1 'SIc ait Jehova, 'ubi *eſt* libellus [a] repudii matris veſtræ quo dimiſerim eam? aut quis *eſt* ex creditoribus meis cui vendiderim vos? en 'iniquitatibus veſtris venditis vos, & defectionibus veſtris dimittitur 'mater veſtra.

2 Quamobrem cùm venio, nemo adeſt? cùm voco, nemo reſpondet? [b]'an ullo modo brevior eſt manus mea [c] quàm ut redimat? & an nullę ſunt in me vires ad eripiendum? 'en increpatione mea 'exſicco mare, 'diſpono flumina *in* deſertum, fœtet multitudo piſcium eorum 'mortua ſiti, eò quòd deſit aqua:

3 'Induo cœlos atrore, velut cilicium pono operimentum eorum.

4 'Dominus Jehova dedit mihi linguam [d] eruditiſſimam, ut ſciam [e] tempeſtivè eloqui 'deſſo verbum: 'excitat [f] unoquoque manè, 'excitat mihi aurem ad audiendum 'ut *audiuntur* eruditiſſimi.

5 Dominus Jehova 'aperit mihi aurem; & ego non rebello, retrorſum non averto me.

6 'Corpus meum expono 'percuſſoribus, & malas meas depilantibus; faciem meam non abſcondo a contumeliis & ſputo.

7 Quia Dominus Jehova auxiliatur mihi, ideo 'non afficit me ignominia: ideirco 'compono faciem meam tanquam ſilicem, quia novi fore ut non pudefiam.

8 Propinquus eſt qui juſtificat me, 'quis contendat mecum? conſiſtamus unà: quis [g] experiatur jure contra me? accedat ad me.

9 En, Dominus Jehova auxiliaturus eſt mihi, quis eſt condemnaturus me? en; omnes iſti ut pannus veteraſcent, tinea conſumet eos.

10 'Quis eſt inter vos timens Jehovæ, auſcultans voci 'ſervi ejus? qui ambulat 'in tenebris, cui nullus eſt ſplendor, confidat nomini Jehovæ, & innitatur Deo ſuo.

11 'En vos omnes accedentes ignem, circumcingentes malleolis: 'ite in focum ignis veſtri, & in malleolos quos ſuccendiſtis; e manu mea eſt 'hoc vobis, in dolore jacebitis.

[a] Heb. *abſciſſionis ut Deut. 24. 1.*
[b] Heb. *abbreviando abbreviata eſt.*
[c] Heb. *redemptione.*
[d] Heb. *eruditorum.*
[e] Heb. *tempeſtivare, ut ita dicamus.*
[f] Heb *ſingulo mane ſingulo mane.*
[g] Heb. *Dominus cauſæ meæ.*

CAPUT LI.

1 'AUſcultate mihi ſectatores juſtitiæ, quærentes Jehovam; intuemini in 'rupem *unde* exciſi eſtis, & in cavum [a] foveæ *unde* effoſſi eſtis.

2 Intuemini in Abrahamum patrem veſtrum, & in Saram quæ peperit vos: cùm unicum evocans eum benedixerim ei, & multiplicaverim eum.

3 'Nam conſolabitur Jehova Tzijonem, cõſolabitur omnes vaſtitates ejus, & diſponet deſertum ejus tanquam 'Hhedenem & ſolitudinem ejus tanquam hortum Jehovæ: gaudium & lætitia invenietur in illo, gratiarum actio & vox [b] pſalmodica.

4 'Attendite ad me populę mi, & natio mea ad me aurem advertite: nam doctrina a me prodibit, & jus meum in lucem populorum [c] collocabo.

5 'Propinqua *eſt* juſtitia mea, prodibit ſalus mea, & brachia mea populos judicabunt: in me inſulæ expectationem habebunt, & brachium meum expectabunt.

6 'Attollite in cœlum oculos veſtros, & intuemini in terram deorſum; cœlos velut fumum evanituros eſſe, & terram ut pannum veteraturam, habitatoreſque ejus ſimiliter morituros: ſalus verò mea in ſeculum erit, & juſtitia mea non atteretur.

7 'Auſcultate mihi qui agnoſcitis juſtitiam, populę in quorum [d] animo doctrina mea *eſt*; ne timeatote probrum mortalis, & præ contumeliis iſtorum ne conſternamini.

8 Nam quaſi pannum exedet eos tinea, & tanquam lanam exedet eos blatta: juſtitia autem mea in ſeculum erit, & ſalus mea [e] in omnes generationes.

9 'Evigila, evigila, indue robur, brachium Jehovæ; evigila ut diebus [f] priſcis: *in* generationes æternas: an non tu illud es quod conſcidit [g] Ægyptum, *quod* dolore affecit 'balænam?

10 An non tu illud es quod exſiccavit mare, aquas abyſſi magnæ: quod diſpoſuit profunditates maris *ut eſſent* via qua tranſirent vindicati?

11 'Ita redempti Jehovæ revertantur, & ingrediantur Tzijonem cum cantu, lætitiaq; [h] perpetua ſuper caput ſuum: gaudium & lętitiam aſſequantur, fugiant mœror & gemitus.

12 'Ego ego ipſe ſum conſolator veſter: 'quæ es tu quòd timeas a mortali morituro, & a filio hominis *qui ut* fœnum reddetur:

13 Quòd obliviſcaris Jehovę opificis tui, qui extendit cœlos & fundavit terram, paveasque jugiter quotidie propter æſtum ejus qui anguſtia afficit, 'quaſi comparet ſe ad perdendum? & 'ubi *eſt* æſtus ejus qui afficit anguſtia?

14 [i] Feſtinanter educet peregrè vinctũ, *qui* ſolvendus eſt: non morietur in iſta fovea, neque deficietur pane ſuo.

15 'Atqui ego ſum Jehova Deus tuus, qui 'diſrumpo mare cujus fremunt fluctus: Jehova exercituum nomen *eſt* ipſi.

16 Qui indidi verba mea ori tuo, umbra manus meæ tegens te; 'me plantaturum cœlos, & fundaturum terram, & dicturum Tzijoni populus meus es.

17 'Expergiſcere, expergiſcere, ſurge *urbs* Jeruſchalaim orum; 'quę bibiſti a manu Jehovæ poculum æſtus ejus, 'craſſamentum, poculum [k] horrificentiſſimum bibiſti, exſuxiſti.

18 'Nemo ducebat eam ex omnibus filiis quos pepererat, & nemo prehendebat manum ejus ex omnibus filiis quos educaverat.

19 'Duo

[a] Heb. *ciſternæ. Geneſ. 11, & ſeq.*
[b] Heb. *pſalmodiæ.*
[c] Heb. *faciam ut quieſcat.*
[d] Heb. *corde.*
[e] Heb. *in generationem generationum.*
[f] Heb. *antiquitatis, generationes ſeculorum.*
[g] Heb. *Rahab. ut Pſal. 87. 4. Eſai. 7. & ſeq.*
[h] Heb. *ſeculi.*
[i] Heb. *feſtinabit: ut ibid. 22. 9.*
[k] Heb. *horrificentiſſimum vers. 22.*

19 [a]Duo ista obvenerunt tibi; [a] quis condoleret tibi? vastatio & contritio, fames que & gladius, [a] per quem consolarer te?
20 Filii tui defecti animo jacent in capite omnium platearum, ut bubalus [a] irretitus; pleni æstu Jehovæ, increpationi Dei tui.
21 [a]Idcirco audi jam hoc, ô afflicta; & ebria, non autem ex vino.
22 Sic ait Dominus tuus Jehova, & Deus tuus, causam acturus populi sui: ecce recipio de manu tua poculum horrificentissimum, cassamentum, poculum æstus mei; non perges bibere illud amplius:
23 Sed ponam illud in manu affligentium te, [a] qui dicebant animæ tuæ, abjice te, ut transeamus: quibus exponebas tanquam humum corpus tuum, & tanquam plateam transeuntibus.

[a] Heb. retiū.

ANNOTATIO.

1 Sic ait Jehova] *tota hæc concio (quemadmodum superiore capite diximus de sequentibus prophetiis omnibus) ad explicationem pertinet illius dicti quo utebatur Christus versu 4. Sunt autem partes illius quatuor: prima est contestatio, qua Christus in Judæos utitur usque ad versum 10. secunda, propositio reliquias Judæorum vocans ad resipiscentiam ut salvæ fiant, inde ad versum 9. sequentis capitis: tertia, oratio reliquarum quæ solicitè expectaverant adventum Christi, usque ad versum 12. postrema, responsio Dei accipientis orationem Ecclesiæ, & promissa sua de integro confirmantis, inde ad finem usque. In hac porrò contestatione Christus Judæos evincit per complexionem, hoc modo: aut per te factum est ut te dimitterem, aut per me: per me autem minimè factum est; cùm neque officium meum, neque potentiam, neque voluntatem meritò desiderare possis: sequitur ergo hoc per te effectum esse propter peccata tua: quod posterius complexionis membrum sive dilemmatis, versu primo & parte secundâ; prius verò sequentibus reliquis exponitur.* Ubi est libellus] *ut evidentior sit hæc argumentatio, ita conjungenda est cum sequente versu. miror me, ait Christus, cùm ad meos venio, a meis non recipi. Quid verò causæ est cur neque venientem admittatis me, neque respondeatis advocanti? an ego unquam dimisi, aut alienavi vos? neutrum profectò probabitis: sed quòd ista discessionem facitis a me, id planè acceptum ferendum est improbitati vestræ. Neutrum probaturos esse Judæos confirmat Deus ex ritu usitato legis: alienantur, inquit, ex lege liberi a patria potestate, cùm aut repudiatur mater propter adulteria cum adulterino semine, ut Hosche. 2. aut venduntur propter paupertatem liberi, ut Exodi 21.7. horum autem neutrum factum, &c.* Iniquitatibus vestris] *id est, iniquè facitis, estisq; in me & in vos ipsos injurii; in me, quia jus meum erga vos mihi adhuc servavi integrum; in vos autem, quia ipsi vobis abjudicatis libertatem filiorum Dei: ut si quis miser filius familias nulla necessitate pressus, & omnibus bonis a patre abundans, se ipsum certa malitia venderet.* Mater vestra] *id est Ecclesia Judæorum: sic enim totum corpus in scriptura solere appellari ostendimus Cantic. 7.6.* 2 An ullo modo] *quasi dicat, sensistisne ullo pacto minutam esse aut potentiam meam; aut voluntatem erga vos? potentiam confirmat duobus versibus; de voluntate deinceps agit.* En increp.] *confirmatio potentiæ a priscis quibusdam exemplis; ad quæ iterum præstanda, cùm opus fuerit, tam potentem se esse confirmat Deus quàm olim fuit.* Exsico] *ut Exodi 14.* Dispono] *ut Jehosch. 3.* Mortua] ἐμπλοκὴν *verborum evidentiæ causa transponimus.* 3 Induo] *ut Exodi 10.* Velut cilicium] *comparatio cœli atri & lugubris cum atratis & lugentibus; quomodo fuit cœlum Ægyptiis luctificum, cùm nubes procederet inter castra Ægyptiorum & Israëlitarum, Exodi 14. 20.* 4 Dominus Jehova] *confirmatio alterius partis, nimirum benevolentiæ Dei erga Ecclesiam Judæorum, ut diximus in versu 2. Deus, inquit Christus, tantopere vos amat ut jam mittat filium suum instructum rebus omnibus ad salutem vestram pertinentibus, spiritu & verbo, quod Pater suppeditat Filio, & Filius ab ipso accipit, hoc versu; obsequio, sequente versu; patientia, versu 6. & constantia fidei, versu 7. qua armatus Christus audacter lacessit omnes adversarios, versu 8. & 9.* Defessio] *ut Matth. 11. 28.* Excitat unoquoque] *id est, indesinenter me informat spiritu; non autem per momenta, ut omnes prophetas alios.* Ut audiuntur] *id est, ad studiosissimè & diligentissimè audiendum.* 5 Aperit mihi aurem] *id est, ad obsequium informat me, ut quæ audivi a Patre hæc loquar vobis, Joan. 8.26. & exequar voluntatem ejus qui misit me, perficiamq; opus ipsius, Joan. 4.34.* 6 Corpus meum] *id est, in obsequio ejus qui misit me perstito patientissimè, exinanio me, & submitto in omnia mala etiam iniquissima, factus obediens usque ad mortem crucis, Philip. 2.7. & 8.* Percussoribus] *ut Joan. 19.* 7 Non afficit] *id est, totam, quanta quanta est, nihili facio.* Compono faciem] *id est, obfirmo me adversus omnes injurias: simile est Jirmejæ 1.18. & Jechezk. 3.8.* 8 Quis contendat] *ut Joan. 8. 46. Hoc autem eodem argumento Paulus, ut strenuus miles & imitator Christi, utitur & utendum docet, Rom. 8. 33. & sequent.* 10 Quis est] *altera parte concionis, id est, propositione, Christus primùm universè Ecclesiam Judæorum vocat ad fidem in verbum suum & resipiscentiam, hoc versu; deinde seorsim quasi distributa in duas classes Ecclesia, tum impios compellat, sequente versu; tum resipiscentes consolatur, principio capitis sequentis.* Servi ejus] *id est, vocis meæ, qui sum servus Dei, ut suprà 42.1.* In tenebris] *tum Pharisaicæ ignorantiæ in qua perierant oves Israëlis, tum calamitatum omnium, ut suprà 9.2.* 11 En vos *prius membrum propositionis: quo Christus primùm superbos illos Pharisæorum spiritus totamq; penè Ecclesiam Judæorum evincit impietatis, quod in tenebris illis spiritualibus se sibi accensuros lucem putaverint, & humanas traditiones tanquam malleolos comportaverint, neglecta luce verbi Dei & face Evangelii quam offerebat Christus; deinde sententiam fert condemnationis, ut Joan. 9.41.* Ite in focum] *quasi dicat, cum non acquiescatis igni sacro, pergitote in prophano vestro; sed pericluri tamen, ut filii Aharonis, Levit. 10.2. sic obsignat Christus primùm obdurationem & excæcationem eorum, deinde æternam condemnationem.* Hoc] *nimirum excæcatio ad graviorem condemnationem, ut Matth. 13.14.*

IN CAPUT. LI.

1 Auscultate] *Posterius membrum propositionis, quo Christus resipiscentes Judæorum reliquias consolatur*

latur & confirmat, propoſitis argumentis primùm ſpei, fidei & certæ in gratiam Dei, uſque ad verſum 7. deinde patientiæ, ver. 7. & 8. Ad ſpem autem & fidem comparat, partim recordatione Abrahami & Saræ, ac proinde promiſſionum fœderis ad ipſos natura pertinentium, tribus verſibus; partim exemplo gentium, quo Jehudæos provocat Deus ut percipiant efficaciam Evangelii, uſque ad verſum 6. partim a præſtantia beneficiorum ſuorum, ver. 6. Rupem] *id eſt, Abrahamum & Saram, ut ſequente verſu exegeſis oſtendit. Eſt autem hoc dictum allegoricè, ſumptum a latomia ſive lapicidina unde effodiuntur & eruuntur lapides, quemadmodum Propheta allegoriam fontis adhibuit ſuprà 48. 1. Hæc autem allegoria hîc propterea ponitur, quòd magis cum argumento convenit: nam ſic argumentatur Chriſtus, promitto me conſolaturum & inſtauraturum Eccleſiam, utcunque vaſtata ſit ac penè nulla, verſu 3. hoc autem ut facilius credatis, cogitate vos ex iis parentibus ortos eſſe qui nunquam genuiſſent liberos, niſi Deus potente verbo, tanquam malleo e rupe lapides, excidiſſet; ac proinde vos, qui in eodem fœdere eſtis, eandem virtutem Dei ejuſdem experturos.* 3 Nam] *ætiologia, cur debeant pii reſpicere ad promiſſiones factas Abrahamo & ad hiſtoriam ejus: nam, inquit, ſi eò reſpicietis, eandem ſalutem conſequimini, quæ allegoricè figuratur, hoc verſu.* Hhedenem] *de quo Gene. 2. 8.* 4 Attendite] *ſecundum argumentum, quo Chriſtus Judæorum Eccleſiam ad fidem hortatur, æmulatione & exemplo gentium, ut Deuteronom. 32. 21.* 5 Propinqua eſt] *id eſt, jam propè eſt, cum juſtitiâ meâ ſalutarem doctrinam meam, id eſt, Evangelium, communicabo cum gentibus, & illæ acceptur æ ſunt.* 6 Attollite] *tertium argumentum ad conciliandam fidem, a præſtantia beneficiorum quæ promittit Deus: quæ beneficia amplificantur comparatione rerum creatarum omnium.* 7 Auſcultate mihi] *ſecundum documentum, ad patientiam adverſus momentaneas afflictiones & ſcandalum Evangelii Chriſti, ne Judæi boni & timentes Dei propterea animum abjicerent.* 9 Evigila] *tertia pars, oratio reliquiarum Eccleſiæ exoptantium adventum Chriſti & declarationem Evangelii ad ſalutem ſuam: quod optatum Eccleſia ab exemplis antegreſſis beneficentiæ Dei confirmat, hoc & ſequente verſu.* Balænam] *vide Pſalm. 74. 13. & 14. ubi habetur idem orationis genus.* 11 Ita redempti] *finis petitionis, Eccleſiæ ſalus, quæ iiſdem verbis fuerat promiſſa, ſuprà 35. 10.* 12 Ego ego] *ultima pars, nimirum Dei reſponſio ad querimonias ſanctarum reliquiarum Iſraëlis adventum Meſſiæ expectantium; qua Deus eas conſolatur, primùm confirmando a præſente metu per comparationem imbecillitatis hoſtium cum Eccleſiæ dignitate, & omnipotentia ſua, verſu 12. & 13. deinde a promiſſionibus reſtitutionis, verſu decimoquarto: quibus poſtremò ſubjicitur ſua exornatio, uſque ad finem capitis.* Quæ es tu] *objurgatio lenis, qua Eccleſiam quaſi labantem in tenebris revocat, tum ad agnitionem dignitatis ad quam electa & vocata fuerat a Deo, hoc verſu, tum ad recordationem majeſtatis Dei, verſu ſequente: quorum neutrum oſtendit Deus ab adverſariis labefactari poſſe. quaſi dicat, quid times? quam potius cogitas conditionem tuam, hoſtiumque tuorum, & recordatione Dei conſolare te?* 13 Quaſi comparet ſe] *id eſt, quaſi jam gladium ſtrictum moveat ſingulis vibraturus eſſet in cervices tuas.* Ubi eſt æſtus] *id eſt, etſi gladius ſtrictus eſt in manibus ejus; quando percepiſti adverſarium agere omnia pro ſuo ore ſuo, neque potentia mea cohiberi?* 15 Atqui] *exornatio ſuperioris reprehenſionis, qua Deus eadem confirmationis argumenta amplificans a potentia ſua, & dignitate Eccleſiæ, ex fœdere & promiſſionibus ejus, verſu 15. & 16. excitat Eccleſiam adſpem præſentiſſimam liberationis ſuæ, & ultionis de adverſariis, verſu 17. & ſequent.* Diſrumpo mare] *id eſt, nihil non poſſum ad liberandam Eccleſiam & proſtigandos hoſtes: alludit ad liberationes Ægypti.* 16 Me plantaturum] *id eſt, me inſtauraturum eſſe omnia per Chriſtum pro Eccleſia mea, ut copioſius promittitur infrà 65. 17. & 66. 22.* 17 Expergiſcere] *hypotypoſis promiſſionum Dei de ſalute Eccleſiæ & hoſtium internecione, amplificata per antitheſin præcedentium Eccleſiæ calamitatum.* Quæ bibiſti] *id eſt, afflictiones graviſſimas perpeſſa es: allegoria, ut Pſalm. 75. 9. & 80. 6. & alibi paſſim.* Craſſamentum] *ſic interpretamur vocem Hhebræam; quia ipſa notatio vocis oſtendit id tantùm ſignificari, quod craſſum & feculentum eſt, atque ex liquidis potionibus excerni ſolet, colari aut alio modo auferri: crapulam etiam appellat Plinius.* 18 Nemo deducebat] *id eſt, ab omnibus deſerta erat, cum ebria eſſet calamitoſo poculo.* 19 Duo iſta] *nimirum vaſtatio ex gladio, & contritio ex fame, quæ duo per ὑσὶρωσιν inter ſe componuntur.* Quis condoleret] *nimirum hominum, præterquàm ego? ait Chriſtus, quandoquidem ab exteris afflicta, a tuis deſerta es.* Per quem] *alium præter me: reſpicit enim ad illud quod antè dexerat, ego ego ipſe ſum conſolator veſter, verſu 12.* 20. Irretitus] *ac proinde omnino impos ſui.* 21 Idcirco] *alterum membrum antitheſeos, cujus meminimus in verſum 17.* 23 Qui dicebant] *id eſt, qui inſolenter & thraſonicè conculcabant te.*

CAPUT LII.

Deus Eccleſiam Judæorum excitat ut ſe componat in adventum Chriſti, per quem oſtendit ſibi eſſe in animo eam liberare: liberationis cauſas exponit, gloriam ſuam, & jus in Eccleſiam, gratuitamque benevolentiam: tum rationem ſalutis ſuæ explicans proponit ſummam doctrinæ Evangelicæ de fide & reſipiſcentia, quam doctrinam percipientes oſtendit ſervatum iri perpeſſionibus & gloria conſequente Chriſti.

1 'EVIGILA, evigila, 'indue robur tuum, ô Tzijon: 'indue veſtes ornatus tui Jeruſchalaimorum civitas [a] ſancta. nam 'non [b] perget invadere te amplius 'præputiatus & immundus.

2 Excute te ipſam e' pulvere, ſurge, ſede *urbs* Jeruſchalaimorum: [c] explica te e' vinculis colli tui, ô captiva filia Tzijonis.

3 'Nam ſic ait Jehova, 'gratis vendidiſtis vos: & [d] ſine pecunia vendicabimini.

4 'Nam ſic ait Dominus Jehova, 'in Ægyptum deſcenderat populus meus [e] olim 'ad peregrinandum illic: 'Aſſyrius quoque 'pro nihilo oppreſſit eum.

5 'Nunc autem, quid mihi hîc *eſt*? dictum Jehovæ: 'nam captus eſt populus meus gratis; 'dominatores ipſius ejulant, dictum Jehovæ; & jugiter quotidie nomen meum irritatur.

6 Idcirco experietur populus meus 'nomen meum: idcirco, *inquam*, illo ipſo die 'me illum qui

[a] Heb. *ſanctitatis.*
[b] Heb. *invadet.*
[c] Heb. *ſolve te.*
[d] Heb. *non argento.*
[e] Heb. *principio.*

qui loquitur, ecce adesse.
7 'Quàm decentes sunt 'super istos montes pedes evangelizantis, pronuntiantis pacem, evangelizantis bonum, pronuntiantis salutem: dicentis Tzijoni, regnat Deus tuus!
8 Vocem speculatores tui, attollunt 'vocem, pariter cantant: sed 'oculis suis videre coràm, cùm 'reducit Jehova Tzijonem.
9 'Fragorem edite, cantate pariter 'vastitates Jerusalaimorum: quia consolatur Jehova populum suum, vendicat Jerusalaima:
10 'Nudat Jehova brachium sanctitatis suę ante oculos omnium gentium, ut videant omnes fines terræ salutem Dei nostri.
11 Discedite, discedite, exite 'illinc, immundũ ne attingitote: exite e medio istius; purgate vos 'portantes vasa Jehovæ.
12 Nam 'non festinatione exibitis, neque fuga proficiscemini: quia 'præiturus est vobis Jehova, & 'extrema acies vestra erit Deus Jisraëlis.
13 'Ecce prosperabitur 'servus meus; extolletur, & elevabitur, & altus erit valde,
14 Cùm obstupuerint 'de te multi, dicentes: adeò corruptum esse præ ullo aspectum istius, & formam istius præ filiis hominum.
15 'Ita persperget 'stupore gentes multas, propter eum 'obdent Reges os suum: quando 'quod non narratum fuerat eis, 'videbunt, & quod non audierant animadvertent,

fHeb. vocem speculatorũ tuorum, ut docent distinctiones.
gHeb. oculo ad oculum videre, id est, coniunctissimè, evidentissimè, ut Numer. 14. 14.
hHeb. colligens vos: videtur Numer. 10. 25.

ANNOTATIO.

1 Evigila] *Postquam Deus reliquias Judæorum promissionibus consolatus est, nunc demum per Prophetam veluti in rem præsentem adducit, hoc capite; & Ecclesiam ad præsentem Christum Evangeliumq; ipsius percipiendum hortatur. Sunt itaque hujus capitis duæ partes: prima est hortatio ad excipiendum grato animo Christum, & salutem ejus ex consilio quod cepit Deus de Ecclesia liberanda per Christum, usque ad versum 7. secunda, descriptio Ecclesiæ qualis fuit in adventu Christi, a persona ministrorum ejus & ministerio.* Indue robur] *id est, confirma animum, quem abjecisse videbaris, suprà 51.9.* Indue vestes] *id est, depone luctum, & ad lætitiam te compara in adventum sponsi tui.* Non perget] *id est, jam tibi affertur salus sempiterna, vacua omnibus incommodis.* Præputiatus &] *id est, quisquis adversatur sanctitati aut saluti tuæ, synecdochicè a ritibus legis.* 2 Pulvere] *id est, luctu, qui agitabatur in pulvere: ut Ijobi 1.20. & 2.8. & 12.* Vinculis colli] *id est, servitute spirituali: ut Lucæ 1.74.* 3 Nam sic ait] *ætiologia lætitiæ, a consilio Dei quod mox efficiendum prædicatur.* Gratis] *id est, ego qui sum Dominus vester nullum pretium accepi cùm venderemini, ut Psalm. 44. 13. & suprà 50. 1. ac proinde rem venditam meo jure recepturus sum.* 4 Nam sic ait] *explicatio consilii, quod Deus paucis proposuit, præcedente versu.* In Ægyptum] *oratio ἀπὸ κοινοῦ τόπος, cujus utraque pars terna membra complectitur, hoc modo; in Ægyptum venit populus, Ægyptius de nihilo oppressit, ego oppressum liberavi, de Assyrio itidem, in Babyloniam abductus est, de nihilo oppressit Babylonius, & similiter liberavi: quorum exemplorum subjicitur accommodatio sequente versu.* Ad peregrinandum] *ut Gen. 47.4.* Assyrius] *id est, Babylonius, qui idem fuit Rex Assyriorum: nam etiam Babylonia omnium historicorum consensu olim habita est pars Assyriæ.* Pro nihilo] *id est gratis, sine pretio (ut dixit præcedente versu) illo tanquam suo mancipio abusus est.* 5 Nunc autem] *accommodatio exemplorum antecedentium ad conditionem Judæorum miserè servientium satanæ & peccato cum adventaret Christus: nihil amplius, inquit, mihi accessit ex ista Judæorum alienatione, quàm ex superioribus: quamobrem cùm non vendiderim eos, aut nullum venditionis pretium acceperim, meos esse confirmo, & pro meis vendicaturus sum, hoc & sequente versu.* Nam captus] *exornatio præcedentis dicti, nihil amplius inde obvenire Deo, per antithesin: primùm enim, inquit, nihil accepi; deinde verò, quod est indignius, non tantùm non accepi, sed injurias patior in servis meis; atque adeò blasphemiæ in me ipsum, quod est omnium indignissimum.* Dominatores] *id est, illi ipsi in quos autoritatem contuleram ut præessent populo meo imperio doctrinali, ii gravissimè affligunturi, & servitutem cum cæteris serviunt.* 6 Nomen meum] *in Christo æterno æterni Patris filio, ut Exodi. 23.21.* Me illum] *id est Christum, sermonem Dei patris, qui Deus est patefactus in carne.* 7 Quàm decentes] *secunda pars capitis, qua prophetæ rationem describit mirificæ liberationis quam consecutura est Ecclesia in Christo. Sunt autem istius rationis duæ partes summæ, quæ prolepticè hoc versu continentur: una est prædicatio Evangelii de regno Dei, quę deinde exponitur usque ad versum 13. altera est ipsa constitutio regni in persona Christi quę annuntiatur Evangelio, tribus versibus ultimis. Transitur verò ad sermonem hunc ex abrupto, perinde atque si piis considentibus in summis tenebris lux repentè exoriretur, & conspicui fierent ministri Evangelii, ut suprà 9.2.* Super istos montes] *id est, Judææ montosæ, ut Exodi 15.17.* 8 Reducit] *id est, Christus instaurat Ecclesiam, allegoricè.* 9 Fragorem edite] *forma prædicationis, qua usuri sunt præcones Evangelii in ipsa adventu Christi: cujus duo sunt capita: unum est gloriatio fidei amplectentis beneficium Christi & omnem gloriam tribuentis Deo, duobus versibus: alterum est seria respiscentia & sanctificatio nostri ipsorum secura in Domino, versu 11. & 12.* Vastitates] *id est, ô Ecclesia Dei, quæ priùs vastata miserè & labefactata fuisti.* 10 Nudat] *id est, tanquam explicato brachio opus suum ergà Ecclesiam efficit: metaphora ab opificibus in aliquid seriò incumbentibus.* 11 Illinc] *nimirum e vastitatibus, de quibus suprà ver. 9. quasi dicat, eripite vos respiscentia e tantis malis in quibus adhuc versati estis, & sanctificationi vestræ incumbite.* Portantes vasa] *id est, Christiani omnes, quorum est regnum sacerdotale, qui sunt domus spiritualis, sacerdotium sanctum ad offerendum spirituales hostias acceptas Deo per Christum, 1.Petr. 2.5. & Apocalypseos 1.6.* 12 Non festinatione] *id est, cum triumpho provehemini e servitute ista in gloriam filiorum Dei: μείωσις.* Præiturus] *id est, ducturus; & omni ex parte conservaturus, quasi primam aciem & postremam ageret: metaphora a re castrensi, qua gloriam liberationis in Christo omnibus modis præferendam docet Ægyptiacæ.* 13 Ecce] *altera pars, de constitutione regni in persona ipsa Christi; qua exponit Deus finem quidem illius fore infinitam gloriam, sed præituras perpessiones & abjectionem maximam, 1.Pet. 1.11. sequente versu: ex quibus sequetur maxima piorum omnium admiratio, versu ultimo.* Servus meus] *Christus, ut suprà 42.1.* 14 De te] *apostrophe ad Christum.* 15 Ita] *nimirum ex comparatione tantæ abjectionis &*

gloriæ Chriſti, & bonorum quæ hoc pacto nobis afferuntur admiratione. Obdem] *id eſt, non obloquentur, ſed ſilentium præſtabunt, dociles ad prædicationem Evangelii, ut Ijobi. 29. 9.* Quod non narrat.] *id eſt, Evangelium, quod a temporibus æternis tacitum fuerat inter gentes, Rom. 16. 25.* Videbunt] *id eſt, percipient oculis fidei.*

CAPUT LIII.

Propheta Eccleſiæ Judæorum objicit quòd precedenti Evangelica prædicationi fidem non habeat: ac propterea hiſtoriam Chriſti elegantiſſimè explicans agnoſcit duo quidem eſſe in Chriſto quorum nomine offenſa eſt vetus Eccleſia, nempe infirmitatem Chriſti, & ſcandalum crucis; ſed adverſus has offenſionis cauſas Eccleſiam præmunit, docens Chriſtum & infirmitates & crucem ipſam ſubiviſſe propter nos, ac proinde vitam æternam ingreſſurum eſſe, & nobis benefacturum donec in eandem vitam perveniamus.

[a] Heb *auditioni.*

1 'QUIS credit [a] prædicationi noſtræ: & 'brachium Jehovæ in quo revelatur?

[b] Heb. *aſcendit.*

2 [b] 'Aſſurgit quidem 'ut tenera planta coram 'illo, & tanquam radix e terra ſolitaria: non eſt forma ei neque decor; & quando 'intuemur eum, non *ineſt* aſpectus cur deſideremus eum.

[c] Heb. *deſitus virorum, vir dolorum, & cognitus morbi.*

3 Contemptus & [c] abjectiſſimus virorum, doloribus affectus, & 'familiaris morbo; & quaſi 'abſcondens faciem a nobis, contemptus ita ut non æſtimemus illum.

[d] Heb. *Dei.*

4 'Veruntamen 'morbos noſtros ipſe pertulit, & dolores ipſos noſtros bajulavit: quamvis nos æſtimemus 'eum plaga affectum, percuſſum [d] a Deo, & afflictum.

5 'Nam ipſe dolore afficitur ex defectionibus noſtris, atteritur ex iniquitatibus noſtris; caſtigatio 'pacis noſtræ imponitur ei, & livore ejus ſit curatio nobis.

6 Omnes nos, ut ovis erravimus, quiſque in viam ſuam nos convertimus; & Jehova facit ut incurrat in eum [e] pœna omnium noſtrûm.

[e] Heb. *iniquitas.*

7 'Exigitur *pœna*, & ipſe affligitur, neq; aperit os ſuum; ut parva pecus ad mactationem ducitur, & velut ovis coram tonſoribus ſuis obmuteſcit: neque aperit os ſuum.

8 'Per coarctationem & per judicium tollitur; at 'generationem ejus quis enarraturus eſt? 'nam exſcinditur *quidem* e terra viventium, 'ex defectione populi mei plaga eſt ipſi:

[f] Heb. *mortis ſuæ.*

9 Qui *populus* expoſuit 'improbis 'ſepulchrum ipſius, & 'diviti in [f] mortem ſuam: 'eò quòd non fecit violentiam, neque eſt dolus in ore ipſius:

[g] Heb. *ſe remittum animæ ipſius mortis.*

10 'At Jehova delectatus conterere ipſum, morbo affecit *dicens*; quandoquidem 'exponit [g] ſe ipſe ſacrificium pro reatu, 'videbit ſemen, prolongabit dies: & delectatio Jehovæ [h] per eum proſperabitur.

[h] Heb. *per manum ejus.*

[i] Heb. *ani-mam ſuam ut ſuperius ver. & ſeq.*

11 'Exemptum moleſtia [i] ſeipſum videns ſatiabitur, cognitione ſui 'juſtificabit juſtus ſervus meus multos: quorum iniquitates ipſe bajulaverit.

12 'Idcirco partem dabo ei pro multis, ut cum juſtis partiatur prædam: pro eo quod profudit in mortem ſe ipſum, & cum defectoribus annumeratus eſt, & ipſe peccatum multorum perferens pro defectoribus interceſſit.

ANNOTATIO.

1 Quis credit] *Poſtquam propheta ſummam Evangelicæ prædicationis de regno Chriſti advenientis explicavit; nunc oſtendit quomodo Evangelium Chriſti Judæis ſint ſcandalo, & ſcandalum illud anticipat, exponens hiſtoriam perpeſſionum Chriſti & conſecuturæ gloriæ. Sunt itaque hujus capitis partes duæ: una eſt anticipatio, qua Propheta per admirationem traducit Judæorum incredulitatem, prædicationem Evangelii quæ præceſſit abdicantium, verſu 1. altera, qua incredulitatis cauſas & remedia explicat per narrationem hiſtoriæ Chriſti, & conſilii quod Deus inivit de Chriſto & Eccleſia ejus.* Brachium Jehovæ] *id eſt, Evangelium, potentia Dei ad ſalutem credentibus, quod tectum eſt iis qui pereunt; ut ait Apoſtolus 2. Corinth. 4. 3.* 2 Aſſurgit] *ſuperiori anticipationi ſubjicit reſponſionem Propheta; ut Judæos præmoneret totamq; Eccleſiam, ne unquam de Chriſto ex ſpecie judicium facerent, ſed partim cauſas perpeſſionum, partim eventa obſervarent. Sunt ergo hujus reſponſionis præcipui loci duo: unus, quo opponit ſcandalo infirmitatis Chriſti facta potentiæ ejus miraculoſiſſima, ver. 3. & 4. & ſcandalo perpeſſionum Chriſti, vitioſitatem noſtram, cujus nomine Chriſtus ſpondebat in judicio Dei, uſque ad ver. 8. alter, quo comparat cum aſpectabili infirmitate & ignominia Chriſti certiſſimam juſtiſſimamq; liberationem & gloriam ejus ex conſilio Dei ad commune bonum totius Eccleſiæ, inde ad finem. Priore autem loco tenuitas, infirmitas & contemptus Chriſti exponitur, duobus verſibus: cauſa verò, in verſu 4. & ſeq. quaſi dicat, verum quidem eſt omnia iſta quorum aſpectu offendimini in Chriſto magna eſſe humanitus; ſed quicquid infirmum eſt in ipſo, a nobis eſt, a nobis ſuſcepit: & noſtra cauſa perlaturus eſt: quamobrem iniquum eſt nos de eo offendi qui fidejubet pro offenſis noſtris, eaſq; præſtat.* Ut tenera planta] *ut ſuprà 11. 1.* Illo] *nimirum qui non credit prædicationi, ſed Chriſti ſpeciem ita obſervat ut offendat in eum, tanquam lapidem alliſionis & rupem offenſionis, ut ſuprà 8. 14.* Intuemur eum] *ſecundum carnem.* 3 Familiaris morbo] *id eſt, continenter verſans in difficultatibus rerum, & omni infirmitate humana, excepto peccato.* Abſcondens faciem] *id eſt, quaſi leproſus, ab hominum conſortio ſeparatus, & faciem obvelans, ex lege Levit. 13. 45.* 4 Veruntamen] *remedium ſcandali quod percipitur ex infirmitate Chriſti, hîc exponitur, ut diximus in ver. 2. quòd in ea tamen infirmitate ediderit palam mirifica majeſtatis divinæ documenta curandis hominibus.* Morbos noſtros] *id eſt, omnes infirmitates noſtras; ut exponitur Matth. 8. 17.* Eum] *non autem nos in ipſo.* 5 Nam ipſe] *προλαμβανει præcedentia dicta, propter nos Chriſtum affici, duobus modis; primùm quòd peccata noſtra tollit, deinde quòd pax noſtra eſt, & nos reconciliat Deo per crucem ipſius, Epheſ. 2. 14.* Pacis noſtræ] *id eſt, pacem nobis conciliaturæ cum Deo, & proſperitatem omnem comparaturæ, quas alioqui amiſeramus, ut ſequen. verſu exponitur.* 7 Exigitur pœna] *videlicet iniquitatum noſtrarum omnium, ut proximè dictum eſt.* 8 Per coarctationem] *alterum membrum reſponſionis, quod per prolepſin hoc verſu poſitum, ſequentibus ordine exponitur: quaſi dicat propheta, verum quidem eſt vos non tantum*

infirmi-

infirmitate illa offendi quæ videtur in Christo, verùm etiam maximè ignominioso judicio & morte ipsius: sed non satis est ad præsentem istius constitutionem respicere; quin potius introspiciendus est eventus ille gloriosus ex consilio Dei, qui exponitur inde a vers. 10. Nam coarctationis nomine omnes angustiæ, injuriæ, contumeliæ, verbera, mala denique omnia intelligenda sunt, quæ tum a Judæis, tum agentibus perpessis est. Generationem] *id est, æternitatem, sive tempus quo perduraturus est Christus: nam his verbis inest antithesis. Est quidem sublatus, inquit Propheta; sed ab hac mortali vita in immortalem transmissus, nec jam mortis potest, aut mors ultrà ei dominabitur.* Nam excind.] *exornatio præcedentis antitheseos, cujus prius membrum, hoc & sequente versu; posterius, tribus ultimis exponitur.* Ex defectione] *id est, per improbitatem Judæorum, qui deficientes a Deo ex definito consilio & providentia ejus prodiderunt & abnegarunt Christum in conspectu Pilati; ut loquitur Petrus Act.or.2.23. & 3.13. hæc ut ita accipiamus efficit sequentis vers. comparatio.* 9 Improbis] *id est gentibus, quæ olim improborum nomine solebant designari, ut Act.2.23. quemadmodum etiam gentiles dicuntur peccatores Galat.2.15.* Sepulchrum] *id est crucifigendum, trucidandum, & sepeliendum ipsum, synecdochicè.* Diviti] *id est, Pontio Pilato præsidi Judææ, idque in mortem suam, id est, ea lege ut sanguis ipsius super populum & super filios ejus recideret & reposceretur a Deo, si quidem in re peccatum esset: ut Matth.27.25. quamobrem etiam Propheta mortes dixit plurali numero.* Eò quòd] *id est, quia non poterant ferre justitiam, integritatem, & simplicitatem factorum & dictorum ejus: ut Christus ipse Judæis objicit Joan.10.32.* 10 At Jehova] *exornatio alterius partis prolepseos, de qua vers.8.* Exponit] *ut Galat.2.20.* Sacrificium] *ut 2.Corinth.5.21. & 1.Pet.2.24.* Videbit semen] *id est filios Dei, quos genituras est in Ecclesia semine incorrupto verbi.* 11 Exemptum] *id est, cùm declaratus filius Dei per resurrectionem ex mortuis ascendet in cœlos, tum ipse perfectissima gloria & bonis cumulabitur sedens ad dextram Dei patris omnipotentis, tum in alios profundet dona sua, ut ostendit Paulus Ephes.4.7. & sequen. sic Psalm.16.* Justificabit] *ut Rom.3.26.* 12 Idcirco] *nimirum ut plenam salutem Ecclesiæ comparare posset, delendo peccata in cruce, & justitiam cum suis communicando. Est autem hic alterum argumentum amplificans gloriam Christi; quod ut efficiat ea quæ antè dicta sunt, Deus Pater illum omnibus donis instructurus est quæ fuerint opus.*

CAPUT LIIII.

Propheta exposita Christi historia orationem convertit ad Ecclesiam ejus, docens fructus quos ab eo perceptura est: itaque promissiones Evangelicas prophetico figuris explicat, de propagatione & universitate Ecclesiæ, peccatorum remissione, reconciliatione & gratia, gloriaq; & salute æterna in Christo.

Galat.4.27. 1 CANTA sterilis *quæ* non parit, fragorem ede cantu, & claram ede vocem *quæ* non dolet: nam plures *futuri sunt* filii desolatæ quàm filii conjugatæ, ait Jehova.

2 Dilata locum tentorii tui, & aulæa habitaculorum tuorum, [a] extendantur, ne cohibeto: prolonga funes tuos, & clavos tuos confirma.

[a] Heb. *extendant: impersonaliter.*

3 Nam dextrorsum & sinistrorsum prorumpes: & semen tuum gentes hæreditariò possidebit, ac civitates desolatas efficient habitabiles.

4 Ne timeto, quia non erubesces; & ne ignominia confusa esto, quia non pudebit te: sed verecundiæ adolescentiæ tuæ oblivisceris, & probri viduitatis tuæ non recordaberis amplius.

[b] Heb. *conjuges tui factores tui: de sancta trinitate dictum.*

5 Nam [b] conjunx tuus *erit* opifex tuus, cujus nomen Jehova exercituum: & vindex tuus sanctus Israëlis, Deus totius terræ, vocabitur.

[c] Heb. *spiritu.*

6 Nam ut uxorem derelictam & dolentem [c] animo revocat te Jehova: & uxorem adolescentiæ, quamvis spreta sis, ait Deus tuus.

[d] Heb. *seculi. Genes.8.21. & 9.9. & sequent.*

7 Ad momentum parvum dereliqueram te, sed miserationibus magnis congregabo te.

8 Paululo fervore absconderam faciem meam momento a te: sed benignitate [d] sempiterna misereor tui, ait vindex tuus Jehova.

9 Nam ut aquæ Noachi hoc mihi *est*, qui juravi non transituras aquas Noachi amplius super terram: sic juro, fore ut non effervescã contra te, & non increpem te.

10 Quamvis hi montes recederent, & hi colles dimoverentur: attamen benignitas mea a te non recedet, & fœdus pacis meæ non dimovebitur, ait miserator tuus Jehova.

11 O afflicta, procellis agitata, consolatione destituta: ecce ego collocaturus sum cum [e] ornamẽto lapides tuos, & fundaturus te sapphiris.

[e] Heb. *fuco: ut 1.Chron. 29.2.*

12 Et disponam pyropo specularia tua, & portas tuas lapidibus carbunculi; denique totũ terminum tuum lapidibus [f] delectantibus.

[f] Heb. *delectationis.*

13 Et omnes filii tui [g] docti erunt a Jehova, ait plaque pax filiorum tuorum.

[g] Heb. *edoctĩ Jehovæ: Joan.6.45.*

14 Justitia stabilieris: procul esto, ab oppressione, quia non timebis; & a terrore, quia non appropinquabit ad te.

[h] He. *en habitando habitabit nullus.*

15 [h] En, nullus omnino habitabit a me; qui habitans apud te, in te irruat.

16 En ego creavi fabrum sufflantem in igne prunarum, & proferentem instrumentum ad opus suum; similiter ego creavi interfectorem ad perdendum.

17 Nullum instrumentum formatum contra te prosperabitur, & omnem linguam insurgentem contra te in jus condemnabis: hæc est possessio servorum Jehovæ, quorum justitia est ex me; dictum Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Canta] *Explicatis perpessionibus & gloria consequenti Christi: nunc demum Propheta ad Ecclesiam Christianam sermonem habet: ut quæ filios Dei in Christo esset genitura; quia Christus Ecclesiæ veteri sive Judæorum synagogæ erat scandalo, ut superiore capite dictum est; ac proinde hæc filios ex carne tantùm, non ex promissione gignebat Deo. Sunt autem in hoc capite tres promissiones Evangelicæ, quæ fiunt Ecclesiæ: prima est, de multiplicatione & propagatione Ecclesiæ per totum orbem terrarum, tribus versibus; secunda*

eſt de redintegrando Dei fœdere in remiſſionem peccatorum, & gratuitam reconciliationem vel gratiam æternam, uſque ad verſum 11. *tertia eſt de tradenda gloria & ſalute cum hoſtium excidio conjuncta, ad finem uſque.* Sterilis] *id eſt, ſublimis Jeruſalem, Eccleſia libera, mater omnium noſtrûm, quæ non ſecundum carnem gignit, ſed ſecundum ſpiritum ex fœdere & promiſſionibus in Chriſto. Sic autem appellatur Eccleſia Chriſtiana reſpectu Eccleſiæ veteru, quę uſque ad tempora Chriſti fuerat conjugata Deo, & filios ſecundum carnem genuerat.* Deſolatæ] *id eſt, Eccleſiæ illius ſterilis, quæ in adventu Chriſti deſolata erat & deſtituta liberis, ut ſuprà dixerat* 51.18. Conjugata] *id eſt veteris Eccleſiæ, cui ſe Deus ſacro connubio junxerat, ut indicatur infrà verſ.* 5. *&* 6. 2 Dilata] *id eſt, ex Eccleſia ſingulari Judææ fies catholica ſive univerſalis: allegoria, quam ſequens verſus explicat.* 4 Ne timeto] *ſecundus promiſſionum Evangelicarum locus, de peccatorum remiſſione, hoc verſ. reconciliatione, duobus ſequent. & gratia æterna, a verſu* 7. *ad* 11. 5 Deus totius terrę] *ac non Judæorum tantùm, ut dicebatur priùs.* 6 Uxorem derelictam] *videlicet quæ jam longo intervallo non gignebat ex promiſſione filios, ſed tanquam ſterilis ſperneba-tur a ſynagoga, ut verſ.* 1. Spreta ſis] *ex ſterilitate, quæ olim probroſa habebatur.* 7 Magnis] *id eſt æternis, ut exponitur ſequente verſu.* 8 Abſconderam faciem] *id eſt, ſterilem & deſolatam reliqueram te: humanitus pergit in allegoria.* 9 Super terram] *totam videlicet, ad perdendum omnia.* 11 O afflicta] *tertius promiſſionum locus de gloria & ſalute Eccleſiæ, quæ per allegorias & hyperbolas exprimuntur.* 12 Pyropo] *Hhebræam vocem adducti notatione ipſius ſic interpretamur hoc loco, & Jechezk.* 27.16. 13 Et omnes] *vide ſuprà* 11.9. 14 Ab oppreſſione] *id eſt, ab omni oppreſſionis metu abeſto animus tuus.* 15 Nullus omnino] *id eſt, neque ego ipſe anguſtia ſum affecturus te, neque alios perpeſturus; ſed impediturus potentiâ meâ. quæ deinceps confirmatur. ſimuli argumento ſe ipſum confirmat Chriſtus in ſua functione, ſuprà* 51.7. *& ſequent.* 16 En ego] *confirmatio præcedentis promiſſionis a potentia Dei in res omnes, ex creationis & adminiſtrationis jure.* 17 Nullum inſtr.] *id eſt, nemo factis aut dictis poterit nocere tibi; ſed in omnibus plus quàm victrix futura es per Chriſtum qui diligit te, Rom.* 8.37. Hæc eſt poſſeſſio] *epiphonema prophetiam claudens, & promiſſiones omnes aſſerens unicæ Dei beneficentiæ.*

CAPUT LV.

Chriſtus per Prophetam gentes omnes affectas ſuæ vanitatis conſcientia vocat ad fidē in Deum & veram reſipiſcentiam: hortatur ut doctrinam Evangelis religiosè imbibant: & amplis promiſſionibus allicit.

1 [a]HEUS [b]quiſquis ſitit, venite ad iſtas aquas, [b]& cui nulla eſt pecunia [c] venite, comparate & comedite: venite inquam, comparate abſque pecunia & abſque pretio vinum & lac.

2 [b]Cur expenditis pecuniam pro nullo cibo, & laborem veſtrum [a] pro re minimè ſatiatura? [b] auſcultate continenter mihi, & comedite bonum, atque oblectet ſe hac pinguedine anima veſtra.

3 Inclinate aurem veſtram, & venite ad me, audite ut vivat anima veſtra: & pangam vobiſcum fœdus [c] perpetuum, benignitates [b] Davidis [b] certiſſimas.

4 [b]En teſtem nationum conſtituo eum; [b] anteceſſorem, & præceptorem nationum.

5 En gentem quam non agnoveras vocabis, & gens quæ non agnoverāt te [d] ad te accurrent: propter Jehovam Deum tuum, & propter ſanctum Jiſraëlis, cùm [b] ornaverit te.

6 [b]Requirite Jehovam, [d] [b] cùm præſtò eſt; invocate eum, cùm eſt propinquus.

7 Derelinquat improbus viam ſuam, & vir iniquus cogitationes ſuas: revertatúrque ad Jehovam ut miſereatur ipſius; & ad Deum noſtrum, quia [c] plurimùm condonat.

8 [b]Non enim cogitationes meæ *ſunt ut* cogitationes veſtræ, neq; *ut* viæ veſtræ viæ meæ: dictum Jehovæ:

9 Sed *ut* alti ſunt cœli ſupra terram; ita altæ ſunt viæ meæ ſupra vias veſtras, & cogitationes meæ ſupra cogitationes veſtras.

10 [b] Nam cùm deſcendit pluvia aut nix de cœlo, rurſus illûc non revertitur, ſed inebriat terram ipſam, facitque ut pariat ipſa & producat; ut edat ſemen ſatori, & panem comedenti.

11 [b]Sic eſto verbum meum quod egreſſum fuerit ex ore meo, non re vertatur ad me vacuum; ſed faciat [b] id quo delector, & proſperetur [b] id quod emiſero.

12 [b]Nam cum lætitia egrediemini, & cum pace deducemini: ipſi montes & colles fragorem edent coram vobis cantu, & omnes arbores agri complodent manum.

13 Loco [b] virgulti aſſurget abies, loco [b] paliuri aſſurget myrtus: [b] ut ſit Jehovæ in nomen, in ſignum perpetuum *quod* non exſcindetur.

[a] Heb. *pro non ad ſaturitatem.*
[b] Heb. *auſcultate auſcultando.*
[c] Heb. *ſeculi: ſic verſ.* 13.
[d] Heb. *cùm invenitur ipſe.*
[c] Heb. *multiplicat condonando: vide Genſ.* 12.1.

ANNOTATIO.

1 Heus] *Poſt generales promiſſiones factas Eccleſiæ catholicę per Chriſtum, ſuperiore capite; nunc demum Chriſtus ſigillatim regenerandos quoſque Eccleſiæ filios provocat primùm ad fidem, uſque ad verſum* 6. *deinde ad reſipiſcentiam, uſque ad verſ.* 10. *ac poſtremò commendans prædicationem Evangelii, promiſſiones ampliſſimas facit ſingulis ipſum aditurîs fide & reſipiſcentia, ad finem uſque.* Quiſquis ſitit] *id eſt, quiſquis ſuæ ariditatis conſcientia preſſus expetit beneficia Dei ad ſpiritualem vitam pertinentia: quæ omnia allegoricè aquarum, vini, lactis, panum, boni, ſaturitatis, & pinguedinis nomine deſignantur, hoc & ſequente verſu: ſic Matth.* 5.6. *& Joan.* 7.37. Et cui] *id eſt, qui non tantùm vita cœleſti, cujus nunc ſitientes eſtis, a natura deſtituimini; ſed etiam omnibus rationibus omnino caretis quibus cœleſtis vita comparari poſſit: nam gratuita ſunt prius omnibus donum & vocatio Dei.* Venite] *per fidem, cui gratis confertur donum Dei.* 2 Cur expend.] *reprehenſio cauſam explicans vocationis præcedentis, nimirum quòd omnes extra Eccleſiam Dei operam conſumant in rebus infructuoſis & fallacibus, quibus allegoricè res bonæ & pingues opponuntur.* 3 Davidis] *id eſt, ea ipſa beneficia quæ olim fœdere*

dere meo Davidi promiseram in Christo. 2. Schem. 7. Certissimas] *id est, firmissimas & constantissimas; prout fuerunt excitato Christo a mortuis, qui non amplius reversurus est in sepulchrum, sed in seculum beatitudinem suam Ecclesiæ præsaturus; Actor. 13. 34.* 4 En] παράβασις *sive digressio duobus versibus, qua Deus Pater filios suos cooptans in Ecclesiam Evangelio Christi, confirmat primum vocationem Christi in animis eorum omnium qui ab ipso vocantur, hoc vers. deinde vero sanctionem, qua Christus Ecclesiam ex gentibus promiscuè dicitur collecturus efficacitate spiritus, sequent. vers.* Antecessorem] *id est, Regem & Prophetam.* 5 Ad te accur.] *ut suprà 2. 2. & sequent.* Ornaverit te] *id est, declaraverit te filium suum per resurrectionem a mortuis, assumpserit in cælos, & glorificaverit; ut cæptum est complere die Pentecostes, Actor. 2.* 6 Requirite] *alter locus de vocatione ad resipiscentiam, ut dictum est in vers. 1.* Cum præstò est] *id est, se vobis facilem & benignum exhibet: humanius dictum.* 8 Non enim] *etiologia, cur Deus homines revocet a viis & cogitationibus ipsorum, hoc & sequenta versu, explicans duo verba proximè præcedentia, quòd plurimum condonet Deus. Nam (inquit Deus) etsi facta & cogitationes vestræ videntur in infinitum peccati affines esse, tamen angustiora sunt illa & humiliora facta & cogitationibus meis, quibus sum condonaturus peccata vestra: ego statui, & præstabo efficiamq; ut infinitas peccatorum vestrorum, si resipiscetis, infinitis modis a misericordia mea superetur: non est infinitas peccati vestri comparanda cum infinitate misericordiæ & condonationis meæ: sic Psalm. 103. 10. & 11.* 10 Nam] *tertius locus commendans prædicationem Evangelii a magnificentissimis Dei promissionibus in Ecclesiam, quas Deus explicat similitudine pluviæ & nivis in terram decidentis, hoc versu: deinde verò Ecclesiæ accommodat, sequentibus. De hac autem similitudine vide Matth. 13. 3. & sequentib. & Hebr. 6. 7. & sequent.* 11 Sic esto] *id est, vos videtote ut sitis bona terra: experimini vos ipsos, & augescite in sensu benedictionum Evangelii.* Id quo delector] *id est, fructum acceptum Deo, qui fructus est spiritus & vitæ, Rom. 8. 13. & 14.* Id quod emisero] *id est verbum meum: periphrasis.* 12 Nam] *promissiones allegoricæ Lætitiæ & pacis in spiritu, quæ exornantur elegantissimis hyperbolis, ut Psal. 72. & 96. & sequent.* 13 Virgulti] *ut suprà 7. 19.* Paliuri] *Hhebræam vocem ex etymo sic placuit reddere, quia composita est ex duabus vocibus, quarum una spinam, altera oppressionem & exitium significat, quasi dicas spinam exitualem. Est enim spinis paliurus acutus, ut ait Virgil. Eclog.* Ut sit Jehovæ] *id est, ut de hoc verbo Evangelii, & benedictionibus illud consequentibus celebretur & sanctificetur nomen Dei magni ac magni.*

CAPUT LVI.

Deus doctrinam Evangelii de fide & resipiscentia per prophetam ad omnes gentes docet perventuram esse, sine distinctione personarum: deinde Judæos gravissimum judicium prænuntiat propter sceleratam doctorum avaritiam & luxum, popularium oscitantiam, omniumq; ordinum idololatriam, & consociationem cum improbis: quæ crimina postquàm objecit gravissimè, tandem promittit se ne his quidem causis addactum iri ut summo jure cum ipsis agat, sed lugentium prædicit se misertorum, & improbos dejecturum ad stabilendum regnum suum.

1 Sic ait Jehova, [b]observate jus, & exercete justitiam: nam [a] proximè salus mea ventura est, & justitia mea revelanda.

2 Beatus [b]mortalis *qui* fecerit illam, & filius hominis *qui* prehenderit illam; [b]observans sabbathum ne prophanet illud, & observans manũ suam ne faciat ullum malum.

3 [b]Neque loquatur alienigena qui se adjungit Jehovæ, dicendo, [b] omnino discrevit me Jehova a populo suo: neque dicat eunuchus, en ego sum [b]lignum aridum.

4 [b]Nam ita ait Jehova de eunuchis, qui [b]observaverint sabbatha mea, & elegerint id quo delector; apprehenderintq; fœdus meum:

5 Etiam daturus sum eis in domo mea & intra muros meos spatium & nomen [b]melius quàm filiorum aut filiarum; nomen [c] perpetuum daturus sum eorum cuiq;, quod non excindetur.

6 [b]Alienigenas verò qui adjũxerint se Jehovæ ad ministrandum ei, & ad diligendum nomen Jehovæ, ut sint ei servi; quisquis observaverit sabbathum ne prophanet illud, & apprehendentes fœdus meum;

7 Adducam ipsos quoque ad [b]montem sanctitatis meę; & lętificabo eos in domo orationis meæ; [b]holocausta eorum & sacrificia eorum [d] accepta erunt in altari meo: nam domus mea domus orationis vocabitur [b]omnibus populis.

8 Dictum Domini Jehovæ [b]congregantis dejectos Israëlis; *illos* amplius aggregaturus sum ei, ad aggregatos ejus.

[a] Heb. *propinqua est salus mea ad veniendum, & justitia mea ad revelari*: ut Gen. 12. 8.
[b] Heb. *discernendo discrevit.*
[c] Heb. *seculi.*
[d] Heb. *in benevolentiam erunt. Matthæi 21. 13.*

CAPUT LVII.

1 Omnes [b]bestiæ [a] agrestes venite ad comedendum, omnes bestiæ [b] sylvestres.

2 [b]Speculatores istius ęęci, quotquot sunt non agnoscunt, quotquot sunt canes *sunt* muti, non possunt latrare; indormiscunt, jacent, amant dormitationem.

3 Et isti canes [c] avidissimi non norunt [b]saturitatem; propterea ipsi pascunt se, nesciunt [b]docere: quotquot sunt, ad viam suam se convertunt, quisque ad lucrum suum ab extremitate illius *una ad alteram.*

4 [b]*Aut dicunt*, venite, sumam vinum, & ingurgitabimus nos potu inebriante: eritque similis huic dies crastinus, *imò* major, excellentior valde.

5 [b]Justus perit, & nemo homo reponit in [d] animo: homines inquam [e] benigni recipiuntur nemine advertente, [f] ante adventum [b]ipsius mali recipi justum;

6 Ingredi [b]pacem, requiescere [b]*in* cubilibus suis; quisquis ambulat in æquitate sua.

7 [b]At vos [b]appropinquate huc, filii præstigiatricis; semen adulteri, quod scortaris.

8 [b]Con-

[a] Heb. *agri.*
[b] Heb. *in sylva.*
[b] Heb. *robusti animæ, id est, desiderio, ut Psal. 27. 12.*
[d] Heb. *corde.*
[e] Heb. *benignitatis.*
[f] Heb. *ante faciem: ut Genes. 36. 6.*

8 'Contra quem oblectatis vos? contra quem 'dilatatis os, 'protrahitis linguam? an non estis nati 'defectione, semen 'g'faltum,

[g] Heb. *falsitatis.*

9 *Eorum* 'qui incalnerunt in lucis, sub 'omni arbore virente; jugulantes natos ipsos in torrentibus, sub scopulis petrarum?

10 'Inter læves lapillos torrentis pars tua *est*, illi ipsi sors tua sunt: 'etiam in illis fundis libamen, offers munus; 'an super istis consolationem caperem?

11 In monte alto & elato ponis cubile tuum, etiam illuc ascendis ad [h] faciendum sacrificium:

[h] Heb *sacrificandum sacrificium.*

12 Etiam 'post ostium postemque ponis monimentum tuum, cùm a me retectura te ascendis, dilatas cubile tuum, cædens tibi amplius *cubile* quàm 'illorum sit, amas concubitum illorum, spatium *amplius* prospicis:

[i] Heb oleo.

13 Et contemplata *mittu* 'ad regem 'cum [i] unguentis, & auges pigmenta tua: mittis inquam legatos tuos in longinquum usque, & 'demittis te usque in sepulchrum.

14 'Amplitudine viæ tuæ fatigata non dixisti, animum abjicio: 'catervam manus tuæ invenisti, idcirco non ægrotas.

15 'Et a quo sollicita timuisses ut mentireris, cùm me non recorderis, non reponas in [k] animo tuo? 'an non me tacente, quemadmodum [l] olim, etiam me non metueres?

[k] Heb. *corde.* [l] Heb. *a seculo.*

16 Ego indicabo 'justitiam tuam, & facta tua 'quę non profutura sunt tibi.

17 'Cùm clamveris, eripiant te 'congregationes tuæ; atqui eas omnes tollet ventus, intercipiet vanitas: 'qui verò recipit se ad me, 'possidebit terram, & hæreditariò obtinebit montem sanctitatis meę.

18 Et dicet, 'aggerate, aggerate; comparate viam; tollite offendiculum e via populi mei.

19 'Nam sic ait sublimis & elatus, inhabitans æternitatem, cujus nomen *est* sanctus, 'qui *in* sublimi & sancto habito: etiam 'cum eo qui attritus est demissusque spiritu *habito*, ut vivum conservem spiritum demissorum, & vivum conservem [m] animum contritorum.

[m] Heb. *ut sic ver.* 21.

20 Nam in seculum non contendam, neque in æternum effervescam: nam spiritus a conspectu meo 'obrueretur, & animæ *quas* ego feci.

21 Propter iniquitatem 'quæstus ejus efferbui & percussi eum; 'abscondendo me, inquam, efferbui, quia ibat aversus per viam animi sui.

22 'Vias ejus video, sed curabo eum: & deducã eum, reddamque consolationes ei, id est, 'lugẽtibus ejus;

23 'Creans proventum labiorũ; [n] 'summã pacem, 'longinquo & propinquo, inquit Jehova, ut curem eum.

[n] Heb. *pacem pacem.*

24 'Improbi verò *erunt* 'ut mare 'propulsum: nam quiescere non potest, & aquæ ejus expellunt 'cœnum & lutum:

25 *Ita* nulla est pax, inquit Deus meus, improbis.

Supr. 48. 22.

ANNOTATIO.

1 Sic ait Jehova] *Hujus concionis (qua cõtinetur summa doctrinæ Evangelicæ) partes præcipuæ sũt tres: prima est propositio doctrinæ Evangelii de fide & resipiscentia, ad omnes homines sine discrimine pertinentis, toto hoc capite; secunda est contestatio sive reprehensio adversus Judæos qui inde a temporibus Jeschahhjæ usque ad tempora adventus Christi contumaces Deo fuisse evincuntur, a versu 1. capitis 57. usque ad versum 17. postrema est narratio tum promissionum Dei erga bonos, tum judiciorum in improbos, inde ad finem usque.* Observate jus] *id est, resipiscite; nam propinquum est regnum cœlorum: ut Matth. 3. 2. & 4. 17.* 2 Mortalis] *id est, quisquis sit, sive Judæus, sive alienigena, ut deinceps exponitur.* Observans sabbathum] *id est, colens pietatem in Deum (cujus documenta & exercitamenta amplius observabantur in sabbatho) & officium in proximos; ac proinde doctrina & vita se conformans voluntati Dei: sic versu 4.* 3 Neque loquatur] *occupatio qua ostendit Propheta non esse cur ex legali ritu (Deut. 23.) sibi metuant ulli ut cooptari possint in populum Dei, quia ritus illi in regno Christi dicuntur perituri.* Lignum aridum] *id est, minimè pertinens ad corpus populi, quod comparatur cum arbore virente in domo Dei per benedictionem ejus, ut Psal. 92. 13. & sequentibus.* 4 Nam ita ait] *explicatio promissionum Dei, quæ superioris occupationis partibus respondet per ὑπόφασιν.* Observaverint] *id est, sanctitati doctrinæ & vitæ operam dederint ex fœdere, ut versu 2.* 5 Melius quàm] *id est perpetuum, quod non excindetur in seculum; cùm tamen generatio filiorum filiarumq; excinda possit. sic accipiendum ostendunt verba sequentia.* 6 Alienigenas] *alterum membrum responsionis ad occupationem versus tertii.* 7 Montem] *id est Ecclesiam, ut suprà 2. 2.* Holocausta eorum] *id est, spirituales hostiæ, de quibus Rom. 12. 1. nam hæc allegoricè dicuntur a figuris legalibus.* Omnibus populis] *id est, omnibus promiscuè patebit, & cuivis genti, ut in eam recipiantur omnes sine acceptione personarum; ut Marci 11. 17.* 8 Congregantis depulsos] *ex promissione Deut. 30. 4.* Amplius aggreg.] *id est, alias oves in hanc caulam cum meo hoc grege adducturus, Joan. 10. 16. & Ephes. 2. 13. & sequent.*

IN CAPUT LVII.

1 Omnes bestię] *Secunda pars concionis, qua exponit Propheta cur depulsos Israëlis modò nominaverit; nimirum quia Deus justo judicio suo gentes inimicissimas & ferocissimas contra populum erat accersiturus, Assyrios, Babylonios, Græcos, Syros, Ægyptios, & Romanos, qui Judæam infestarent atque consumerent, hoc vers. deinde causas horrendi istius judicii per contestationem proponit, usque ad versum 17.* Bestiæ] *id est, gentes quas modò nominavimus; sumpta allegoria a grege & feris gregem infestantibus, ut alibi a vite, Psalm. 80. 9. & suprà 5. 7.* 2 Speculatores] *hæc contestatio (quæ est superioris interminationis ἀντίτυπον) exponit primùm oscitantiam & perfidiam ministrorum Ecclesiæ, tribus versibus; deinde populi totius negligentiã justos, vers. 5. & 6. postremò his nominibus Deus utrumque ordinem Ecclesiasticum & popularem objurgat, inde a ver. 7.* 3 Saturitatem] *nimirum quæstus & avaritiæ suæ, ut finis versus indicat. quasi dic. quærunt avidissimè quæ sua sunt, non autem quæ sunt Christi: ius fe-*

cher-

chezk.34.& Jirmejæ 23. Docere]*id est, pascere populares pabulo sacro verbi Dei.* 4 Aut dicunt] *id est, alii avaritia æstuant, alii perduntur luxu.* 5 Justus perit] *altera pars divitum de ostitantia populi, ut diximus vers.2.* Ipsius mali]*quale denuntiavit Deus suprà ver.1. sic de Chanoco dicitur, Sapient.4.10.& de Abrahamo, Genes.15.15.& de Chizkija, 2.Reg.20.18.& 19.& de Joschija, 2.Reg.22.20.* 6 Pacem] *apud Deum, relictus quacunq; ratione agitationibus mundi.* In cubilibus suis] *id est, in sepulchris, quæ sunt corporibus nostris cubilia usque ad resurrectionis diem.* 7 At vos] *objurgatio, ut diximus vers.2. quæ Deus Judæis omnibus antiquam & a parentibus traductam improbitatem exprobrat, cùm matrem prostigiatricem, patrem adulterum, & ipsorum quemque scortatorem vocat.* Appropinquate]*nimirum ad contestationem causæ & judicium, ut suprà 41.1.* 8 Contra quem] *contestatio confirmans duo crimina objecta præcedente versu; primùm quidem parentum, hoc & sequente versu; deinde verò ipsorum, ver.10.& seq. q.d. nónne contra me spectant hæc omnia, & in me sunt contumeliosa?* Dilatatis os]*ut Psal.22.14.& 35.21.* Protrahitis linguam]*ad ludibrium & contumeliam.* Defectione]*id est, maxime impura quæ defecit a me.* Falsum]*id est, patre adultero: ut superiore versu.* 9 Qui incaluer.]*numirum in sua scortatione spirituali, servientes dæmonibus, ac non Deo.* Omni arbore] *prout fælium fuisse a temporibus Achazi legimus, 2.Reg.16.3.& 4.* 10 Inter læves] *altera pars contestationis, ut dictum est ver.8. q.d & tu ambulas nunc quoque in peccatis parentum tuorum; ista est hæreditas tua, peccati illorum æmulatio omnibus in locis; in torrentibus sub scopulis petrarum, hoc vers. & in excelsis palàm, vers. sequente; etiam in domo mea, vers.12. nec dum tibi satis est, vers.13.& 14.* Etiam]*videlicet ut major sis tui.* An super istis]*indignantis exclamatio pathetica. q.d. an unquam possem conquiescere, nisi scelera tua & contumelias in me illatas ulciscerer?* 12 Post ostium]*ubi verba suæ legis inscribi mandaverat Deus, Deut.6.9.& 11.20.* Illorum] *videlicet parentum, id est, parentes superas peccatorum gravitate & multitudine.* 13 Ad regem] *Assyriæ Tiglathpeleserum, 2.Reg.16.7.* Cum unguentis]*id est, omnibus modis te comparans ut impurissimum scortum, & alliciens exteros qui scortentur tecum etiam oblatu muneribus, ut ibidem scriptum est: sic Jechezk.16.33.* Demittis te] *ut cùm dixit Achaz, servus tuus & filius tuus sim, 2.Reg. ibidem: elegantissima hyperbole.* 14 Amplitudine] *id est, pertinacissimi fastûs nefariæ voluntatis tuæ, ita ut nullum laborem subterfugeres ad conciliandos amatores tuos.* Catervam manus tuæ]*id est, Assyrios tibi conciliasti, qui tibi sunt ad manum judicio tuo.*
15 Et a quo]*conclusio præcedentis contestationis. q.d. quid plura? scortum es impudentissimum, quòd neminem vereris, a nemine tibi metuis; sed palam pervicacissimè gloriaris in scortatione tua, ut suprà 3.10.* An non]*q.d. nónne etiam porrò pergeres, si dissimularem ampliùs & reticerem impuritatem tuam? vide Eccles.8.10.* 16 Justitiam tuam]*antiphrasis ironica.* Quæ non profut.]*id est, non potuerunt servare te, ut exponitur principio sequentis versus.* 17 Cùm clamaveris] *concessio ironica, transitum comparans ad posteriorem contionis partem, de funesto improborum casu & bonorum salute: quæ duæ partes κατὰ πρόλη ψιν enuntiatæ his duobus versibus exornantur posteà & copiosius exponuntur per ὑ ποτύπωσιν, ad finem usque capitis.* Congregationes tuæ]*de quibus suprà vers.14.* Qui verò] *non autem tu cum omnibus cæteris & congregationibus tuis.* Possidebit terram] *id est, tam ipse benedictiones meas (quarum symbola sunt terra & mons Tzijonis) obtinebit, hoc vers. tum etiam ut alii commodè obtineant procurabit.* 18 Aggerate]*id est, adhibete quæcunque commoda sunt ad promovendam Ecclesiam, & removete incommoda: allegoria, ut suprà 40.3.& 4.* 19 Nam sic ait]*exornatio antecedentis prolepseos, qua Deus confirmat se utrumque effecturum potentia sua, ut serventur electi, usque ad versum 24.& improbi malè pereant, duobus ultimis.* Qui in sublimi] *id est, qui e cœlis revelo, & suo tempore revelaturus sum amplius sanctitatem & potentiam meam, tum super humilitatem piorum, de quibus proximè; tum super infidelitatem & injustitiam impiorum, Rom.1.18.* Cum eo]*id est, et a sum humanitus dictum.* 20 Obruerentur]*ut Psalm.61.3.& 102.1.* 21 Quæstus ejus]*de quo suprà ver.3.* Abscondendo me] *humanitus dictum, ut Psal.10.1.* 22 Vias ejus]*q.d. novi quidem totam vitam eorum impuram esse, sed tamen propter me curaturus sum.* Lugentibus]*ut Matth.5.4.* 23 Creans prov.]*id est, efficiens magnificentissimè & potentissimè, ut consolationes (quæ περιστατικῶς proventus labiorum, id est sermonis Dei, appellantur) locum in pios habeant.* Summam pacem]*id est, perpetuam & constantissimam quietem ab antecedentibus malis facta reconciliatione per Christum: nam regnum Dei est justitia & pax & gaudium per spiritum sanctum. Rom.14.17.* Longinquo &]*id est, æquè alienigenis ac Judæis ipsis; ut suprà 56.3. Actor.2 39.& Ephes.2.17.* 24 Improbi verò]*alterum membrum prolepseos, ut diximus in versum 19.* Ut mare propul.]*id est, nullam habebunt pacem, ut seq. versu exponitur.* Propulsum]*videlicet vento, flatibus, externis, & fluxu ac refluxu suo, tanquam euripus. Nam hæc duo ad descriptionem improborum pertinent, quia tum ipsi per se, tum adventitio impulsu agitantur.* Cœnum &]*id est, impurissima omnia & ingrata Deo improbi egerunt, ut cœnum ejiciatur exagitato mari, quo magis a Deo sollicitantur ad resipiscentiam immissis calamitatum procellis.*

CAPUT LVIII.

Propheta accepto Dei mandato Judæorum hypocrisin reprehendit, legitimumq; jejuniorum usum explicat, & promissiones adducit ipsis eventuras si pietatem in Deum & officia in proximum coluissent: deinde quod non obtenerint promissiones, in causa fuisse ostendit non imbecillitatem Dei, sed Judæorum scelera: quæ postquam Propheta suo & populorum nomine confessus est, promittit nihilominus fore ut Deus in Christo profecti nomen suum adversarios suos profliget salutem Ecclesiæ conferat, eamq; regat spiritu & verbo.

1 'EXCLAMA 'gutture, ne cohibeto, 'tãquam buccina extolle vocem tuam: & indica populo meo 'defectionem ipsorũ, & domui Jahhakobi peccata ipsorum:

2 'Ut ut me [a] quotidie 'requirãt & scientia viarum mearum delectentur: velut gens quæ justitiã facit, & jus Dei sui non derelinquit; rogẽt me jura justitiæ, 'accessu Dei delectentur.

[a] Heb. *die die.*

3 'Quare

3 'Quare dum jejunamus, *dicis*ti, non reſpicis? dum affligimus animam noſtram, non agnoſcis: 'en, quo die jejunatis, [b] præſtatis id 'quod delectat, ut omnes 'labores veſtros exigatis.

4 En ad contentionem & jurgium jejunatis, & ad percutiendum pugno [c] improbiſſimo; non jejunatis, [d] (prout ſunt hæc tempora) 'ut efferatis in excelſum vocem veſtram.

5 'An hujuſmodi eſſet jejunium quod eligo, dies quo affligit homo animam ſuam? an incurvare ut juncum caput ſuum? an *ut quis* 'cilicium ac cinerem *ſibi* ſternat? an hujuſmodi vocabis jejunium, & diem [e] acceptum Jehovæ?

6 Nónne hoc eſt jejunium quod eligo, ut ſolvatis 'nexus improbitatis, diſſolvatis 'faſces [f] loris *vinctos*: ac dimittatis conquaſſatos *ut ſint* liberi, & omne lorum diſrumpatis?

7 Nónne ut partiaris eſurienti panem tuum, & pauperes [g] ejectos introducas domum? cùm videris nudum, ut tegas eum; & 'a carne tua non abſcondas te?

8 'Tunc erumpet velut aurora 'lux tua, & ſanitas tua protinus effloreſcet, & anteibit te 'juſtitia tua, gloria Jehovæ [h] extremum agmen tuum aget.

9 Tunc invocantem te Jehova exaudiet, voci ſerenti dicet, ecce me; 'ſi amoveris [i] ab animo tuo lorum, [k] porrectionem 'digiti, & elocutionem vanitatis;

10 'Exprompſeris verò famelico animum tuum, & animam afflictam ſatiaveris: tum exórietur 'in tenebris lux tua, & in caligine tua tãquam meridiana *lux*;

11 Nam ducet te Jehova jugiter, & ſatiabit in [l] ſumma ariditate animum tuum, oſſaq; tua expedita reddet: eris q; tanquam hortus irriguus, & velut ſcatebra aquarum, cujus nó fallunt aquæ:

12 'Ædificabunt q; ex te *geniti* deſolationes [m] antiquas, fundamenta [n] per multas generationes *jacentia* eriges: deniq; [o] vocaberis inſtaurator ruinæ, reſtitutor ſemitarũ in habitationẽ.

13 Si averteris a ſabbatho pedem tuum, ne facias 'id 'quo delectaris die [p] ſancto meo; & vocaveris ſabbathum delicias, ſanctum Jehovæ, honoratum, honoraveriſq; ipſum non exercendo vias tuas, non præſtando id quo delectaris, aut loquendo verbum:

14 Tunc oblectantem te in Jehova, 'vehamte ſupra excelſa terræ: & faciam [q] ut fruaris poſſeſſione Jahhakobi patris tui, 'quia os Jehovæ loquitur.

CAPUT LIX.

1 'EN non eſt brevior manus Jehovæ quàm ut ſerver, neque gravior auris ejus quàm ut audiat:

2 Sed iniquitates veſtræ 'diſterminant inter vos [a] & Deũ veſtrum; & peccata veſtra faciunt ut occultet faciem a vobis, ne exaudiat.

3 Nam manus veſtræ contaminatæ ſunt ſanguine, & digiti veſtri iniquitate: labia veſtra loquuntur falſum, lingua veſtra perverſitatem loquitur.

4 Nemo eſt, 'qui clamet pro juſtitia, & nemo qui diſceptet pro fide: *quiſque* [b] confidit rei inani, & loquitur vanum, 'concipit laborem, & parit mendacium.

5 'Ova aſpidis excludunt, & 'telas aranei texunt: qui comedit ex ovis eorum, morietur; etiam qui aſpergitur, 'quaſi irrumpat vipera.

6 'Telæ illorum non erunt pro panno, neque operient ſe factis ſuis: facta illorum ſunt facta [c] iniqua, & opus violentiæ *eſt* in manibus eorum.

7 'Pedibus ſuis ad malum concurrunt, & feſtinant ad fundendum ſanguinem innoxium: cogitationes eorum ſunt cogitationes iniquæ, vaſtitas & contritio in 'aggeribus illorum *eſt*.

8 'Viam pacis ignorant, & nullum *eſt* jus in orbitis illorum: ſemitas ſuas depravant 'iſtis, cuique incedenti [d] per aliquam earum; *hic* 'expers eſt pacis.

9 'Idcirco procul exiſtente jure a nobis, & 'non aſſequente nos juſtitia, dum expectamus lucem ecce 'tenebræ, [e] ſummum ſplendorem *expectantes* in ſumma caligine ambulamus.

10 'Palpamus velut cæci parietem, velut defecti oculis palpamus *inquam*; offendimus ipſo meridie tãquam intempeſta nocte, in rebus pinguiſſimis ſimiles mortuis *ſumus*:

11 Fremimus ſicut urſi quotquot ſumus, & velut columbæ [f] continenter gemimus: expectamus 'jus, ſed nullum adeſt; ſalutem, ſed procul abeſt a nobis.

12 Nam multiplicatę ſunt defectiones noſtræ coram te, & peccatorum noſtrorum quodque teſtatur contra nos: defectiones enim noſtræ ſunt penes nos, & iniquitates noſtræ; agnoſcimus iſta:

13 *Nempe nos* deficere, & mentiri in Jehovã, & avertere nos [g] a ſequendo Deo noſtro; loqui oppreſſionem & apoſtaſiam, concipere & meditari ex [h] animo verba [i] falſa.

14 Sic averſum eſt retrorſum jus, & juſtitiæ longinquo conſiſtit: quia corruit in platea veritas, & æquitas 'non poteſt incedere.

15 Imò eſt ipſa veritas ſublata, & qui recedit a malo 'facit ut inſanus habeatur; 'quod videt Jehova, & malum 'videtur in oculis ejus, nullum eſſe jus.

16 'Cùm itaque vidit nullum eſſe virum, & obſtupuit nullum eſſe 'interventorem; ſalutem attulit 'ei 'brachium ipſius; & 'juſtitia ipſius, hæc fulcivit eum:

17 Nam 'induit juſtitiam 'quaſi loricam, & 'galeam ſalutis capiti ſuo; induit inquam, veſtium ultionis indumentum, & amicivit ſe zelo quaſi pallio.

18 Planè ſecundum facta, planè ſecundum *ea* rependet, æſtum hoſtibus ſuis, retributionem inimicis ſuis; 'inſulis ipſis retributionem rependet:

19 Ut revereantur inde ab occaſu nomen Jehovæ, & inde ab ortu ſolis gloriam ejus: cùm invadentem 'tanquam fluvium hoſtem, ſpiritus Jehovæ *ſtans* contra eum fugaverit;

20. Et advenerit 'Tzijoni vindex; & [k] converſis a defectione in Jahhakobo, dictum Jehovæ.

21 'De me autem, hoc *erit* fœdus meum cum iſtis, ait Jehova; ſpiritus meus qui eſt in te, & verba mea quæ poſui in ore tuo: non recedent ex ore tuo, aut ex ore ſeminis tui, aut ex ore ſeminis ſeminis tui, ait Jehova, [l] ex hoc tempore uſque in ſeculum.

ANNO.

[b] Heb. *invenitis delectationem; ſic ver.* 13.
[c] Heb. *improbitatis.*
[d] Heb. *ut eſt hæc dies, ut audire faciatis.*
[e] Heb. *benevolentiæ.*
[f] Heb. *lori.*
[g] He. *rebellatos, id eſt, expulſos ac ſi rebelles eſſent.*
[h] Heb. *colliget te: ut Numer.* 10. 25. *& ſuprà* 52. 12.
ſuprà 52.
[a] Heb. *& inter Deum.*
[b] Heb. *confidere ſuper inanitate. & loqui vanum, concipere laborem, & parere, infinitus pro finito modo.*
[c] Heb. *iniquitatis: ſic ſeq. verſu.*
[d] Heb. *per eam.*
[e] Heb. *ſplendores in caliginibus.*
[f] Heb. *gemendo.*
[i] Heb. *a medio tui.*
[k] Heb. *porrigere digitum & loquela mutacem.*
[l] Heb. *ſumma ariditate.*
[m] Heb. *ſeculi.*
[n] Heb. *generationis: & generationem.*
[o] Heb. *vocabitur reſtaurans.*
[p] Heb. *ſanctitatis mea.*
[q] Heb. *ut equites.*
[g] Heb. *ad Deum noſtrum.*
[h] Heb. *cor.*
[i] Heb. *falſitatis.*
[k] Heb. *converſis deſectionis.*
[l] Heb. *ex nunc.*

ANNOTATIO.

1 Exclama] *Hujus concionis (quæ Propheta pergit explicare indignissima Judæorũ facta & cõparare cũ infinita Dei misericordia) summæ partes sunt quatuor: exordium, paucis complectens concionis argumentum, duobus versibus; propositio gravissimæ contestationis inter Deum & populum, reliquo capite; confirmatio juncta confutatione, capite 59. usque ad versum 21. & conclusio a promissione magnificentissima, versu ultimo. Est autem exordium sumptum a mandato Dei, quo Propheta instructum se & armatum esse, adeoque impulsum ostendit, ut cum malitia Judæorum certet.* Gutture] *videlicet toto, pro eo quod est, plenis faucibus, quàm maxima voce poteris contende: ut illud (ne cohibeto) quod proximè sequitur ostendit.* Tanquam bucc.] *id est, supra modum: quibus verbis melius significatur tum servorum Dei audacia, tum populi sordidas obstrmata.* Defectionem] *quæ describitur inde a versu 3.* 2 Utut me] *id est, quamvis hypocritæ sint, & viros bonos simulent externa specie.* Requirant] *in speciem videlicet: sic reliqua hoc vers.* Accessu Dei] *id est, templo, in quo sedem collocaverat Deus.* 3 Quare] *propositio summi argumenti a populo objecti per expostulationem, cujus nomine deinceps cum eo contestatur Deus. Est autem argumentum a præsumptione meritorum, ut fuit illius Pharisæi apud Lucam 18. 9. & sequentibus.* En quo die] *responsio Dei ad expostulationem populi duo complectitur: primùm redargutionem hypocriseos popularis, usque ad versum 8. deinde confirmationem promissionum Dei erga αὐτοκράτορας, inde ad finem capitis. Populi autem peccata veluti digitis commonstrantur, primùm quod jejuniorum dies consumunt in maleficiis, deinde quod ne jejunia quidem ipsa ad suum usum conferunt, hoc & sequente versu.* Quod delectat] *id est, verum vestrarum eo commodiùs & diligentiùs satagitis, quod magis vos delectat, quàm ullus cibus aut potus; tanta flagratis avaritia, ut supra 57. 3.* Labores vestros] *ut Proverb. 5. 10.* 4 Ut effectis] *quæ germana est causa cur jejunium Deus instituerat, Levitici 16. 29. & 23. 27.* 5 An hujusmodi] *exornatio præcedentis redargutionis a definitione jejunii, tribus versibus.* Cilicium accin.] *simulato luctu, ut Ijobi 2. 8. & 42.* 6 Nexus inprob.] *id est, fratres vestros vobis improbissimè nexui dedistis, & in servitutem tractos contra legem, Levit. 25. 39. & Deut. 15. sic Nechem. 5. 2.* Fasces loris] *id est, sarcinas gravissimas, quibus supra modum oneratis fratres vestros. Nam quo graviores sunt sarcinæ, eo validiùs compinguntur loris: sic interdicitur inhumanitate per synecdochen, ut contrà sequente versu imperatur humanitas.* 7 A carne tua] *id est, fratre tuo: sic Nechem. 5. 5.* 8 Tunc erumpet] *altera pars, nimirum confirmatio promissionum Dei (ut diximus versum 3.) hypothetica sive conditionalis. si populus integrè proximis benefaceret, usque ad versum 13. & Deum coleret, ver. 13. & 14.* Lux tua] *id est, pax & prosperitas gloriosa, ut Esther. 8. 16.* Justitia tua] *id est, Christus justitia nostra, Jirmejæ 23. 6. & 33. 15. vide supra 52. 12.* 9 Si amoveris] *id est, si animo, opere, & sermone averseberis inhumanitatem, & ab ea abstinebis.* Digiti] *id est, manus ad ullum opus improbum, aut etiam extremi digiti ἐμφατικῶς.* 10 Exprompseris] *id est, ex animo liberaliter, hilariterq; communicaveris cum difficultatibus illius.* In tenebris] *id est, nulla tanta adversitatum caligo futura est, quin tu pace & lætitia in Domino veluti luce perfruaris, quam duo sequentes versus exponunt.* 12 Ædificabunt q;] *id est, omnia per te & tuos quasi recreabuntur, utcunque fuerint conturbata.* 14 Veham te] *ut Deuter. 32. 13.* Quia os Jehovæ] *ætiologia promissionum omnium a persona Dei, transitionem comparans ad confutationem sequentem.*

IN CAPUT LIX.

1 Ennon est] *Tertia pars concionis, nimirum confirmatio redargutionis promissionumq; præcedentium: qua Propheta primùm potentiam Dei & voluntatem asserens, vers. 1. peccata, ut calamitatum causas populo exprobrat, usque ad versum 9. deinde cùm suo ipsius, tum populi totius nomine confitetur illa coram Deo, usque ad versum 16. postremò confirmat Deum potentia sua propter se promissiones suas nihilominus effecturum in Christo, usque ad versum ultimum.* 2 Disterminant] *velut interjectus paries, ut Jechezkel. 43. 8.* 4 Qui clamet pro] *id est, causam justam agendam suscipiat, aut propugnet fidem.* Concipit] *ut Psal. 7. 15.* 5 Ova aspidis] *allegoriæ vehementissimæ, ad figurandam malitiam animorum, & vanitatem operum atque pernicicm.* Telas aranei] *ut Ijobi 8. 14. & 15.* Quasi irrumpat] *gradatio elegantissima. quasi dicat, etiam cui aspergunturguttæ ejusmodi venenatorum operum, is perinde afficitur ac si repentè in ipsum vipera irrueret: tanta inest vis malo.* 6 Telæ illorum] *id est, utcũque alius damnosi fuerint, nihil tamen utilitatis ad ipsos perventurum est.* 7 Pedibus suis] *hæc verba non tantùm ad Judæos istius temporis pertinuisse ostendit Apostolus, Rom. 3. 15. & sequentib. sed etiam ad omnes homines, quatenus deficiuntur gloria Dei & considerantur extra Christum. Quapropter etiam Propheta ipse cum populo suo communiter peccata sua confitetur, vers. 9 & sequentibus.* Aggeribus] *id est, vias aggestis ipsorum studio.* 8 Viam pacis] *id est, neque apud se, neque cum aliis sciunt pacem colere, ut supra 57. 21.* Istis] *nimirum singulis obviam incedentibus, ut sequentium verborum exegesis docet.* Expers est pacis] *id est, per istorum importunitatem nemo degit in pace & prosperitate, ut sequens confessio peccatorum ostendit.* 9 Idcircò] *secunda confirmationis pars; qua propheta & populus confitentur justitiam castigantis Dei, & peccata sua, ut dictum est in versum 1.* Non assequente] *nimirum quamvis nos ea sit persecutus misericors Deus.* Tenebræ] *id est, omnis adversitas, ut contrà lucis nomine prosperitatem significare diximus, supra 58. 8.* 10 Palpamus] *id est, ita conturbati sumus justo Dei judicio, ut ne præsentibus quidem commodis iisq; amplissimis sentiamus uti.* 11 Jus] *nimirum a Domino, qui populi sui salutem curæ sibi futuram promisit.* 14 Non potest inced.] *nimirum per plateam, id est, quia ne in publico quidem veritatem & æquitatem colimus, ut sequens versus confirmat.* 15 Facit ut justatus] *id est, propinat se deridendum omnibus cum suo justitiæ & æquitatis studio; adeò corrupta sunt tempora. ut 2. Reg. 9. 11. & Sapient. 5. 4.* Quod videt] *conclusio confessionis ἀναπαιδότικε.*

q. d. ac

q.d. ac proinde nos ita servè castigat Deus. 16 Cùm itaque] *tertium confirmationis membrum, quo Deus misero populo & peccata sua confitenti (ut antè vidimus) asserit se nihilominus præstiturũ promissiones suas, ut dictum est in versum* 1. *Itaque primùm Dei potentiam velut armatam figurat hymnistus, duobus versibus; deinde effecta, nimirum publica ipsius judicia in adversarios, & conservationem Ecclesiæ, tribus sequentibus.* Interventorem] *id est, hominem ullum pium, qui posset intercedere ad servandam Ecclesiam, nisi idem fuisset Deus.* Ei] *nimirum viro qui neq; se ipsum poterat sistere coram Deo, neq; pro altero intercedere; sed jam erat in peccatis mortuus, Ephes.* 2. 1. Brachium] *1. Christus, potentia Dei, & sapientia Dei, 1. Cor.* 1. 24. Justitia ipsius] *idem Christus, qui factus est nobis sapientia a Deo, justitia, & sanctificatio, & redemptio, 1. Cor.* 1 30. 17 Induit] *videlicet Christus interventor noster, regnum satanæ potestatémq; tenebrarum debellaturus.* Quasi loricam] *ut Ephes.* 6. 14. Galeam salutis] *ut Ephes.* 6. 17. *&* 1. *Thessa.* 5. 8. 18 Insulis ipsis] *id est, omnibus ad unum rependet, etiam longinquissimis.* 19 Tanquam fluvium] *id est, exundantem summo impetu contra Ecclesiam ipsius non tantùm sistentis suo spiritu; sed etiam perdomuerit, atque expulerit. Comparatio aquarum exundantium cum hostibus Ecclesiæ; ut Psal.* 124. 20 Tzijoni] *id est Ecclesiæ, ut sequentia sonant.* 21 De me autem] *conclusio ab elegantissima promissione spiritus Dei & Christi, mansuri in æternum cum Ecclesia ejus, & docturi omnia quæ dixit Christus, Joan.* 14. 16. *&* 26. *& capitibus seq.*

CAPUT LX.

Propheta Ecclesiam (ad cujus salutem Christus gratuitæ misericordiæ a patre missus est) primùm exitat ut lucem Evangelii diffundat per orbem terrarum: deinde ostendit quàm numerosa potensq; futura sit accessione gentium: & postremò promissiones explicat de salute, prosperitate, & gloria æterna quam Deus collaturus est in Ecclesiam per Christum.

1 'SURGE, 'luce, quandoquidem advênit 'lux tua: & 'gloria Jehovæ super te orta est.

2 (Nam ecce 'tenebræ operiunt terram, & caligo nationes) ut super te 'oriatur Jehova, & gloria ejus super te conspicua sit;

3 Ut accedant gentes ad lucem tuam, & Reges ad splendorem [a] exortum tibi.

[a] Heb. *ortus tius.* *supra* 49. 18.

4 'Attolle circumquaque oculos tuos & aspice; omnes isti congregantes se accedunt tibi: filii tui e longinquo adveniunt, & filiæ tuę ad latus [b] 'tanquam a nutriciis apportantur.

[b] Heb. *nutricantur.*

5 'Tunc timebis, 'deinde confluës; expavescet quidem, sed 'dilatabitur cor tuum: quando 'mutabitur erga te fremitus maris', copiæ gentium accedent tibi.

6 Agmen camelorum 'operiet te, dromades Midjanis & 'Hhephæ, omnes 'e Scheba venient; aurum & thus afferent, laudesque Jehovæ prædicabunt:

7 Omnes greges 'iKedaris congregabuntur ad te, arietes 'Nebajothi ministrabunt tibi: [c] ascendentes altare meum accepti erunt, ita domum ornatus mei ornabo.

[c] Heb. *ascendent in benevolentia altare meum.*

8 ('Cujus *essent* isti qui 'ut densa nubes convolant, & velut columbæ ad 'fenestras suas?)

9 'Nam me insulæ expectabunt, & classes Oceani 'inprimis, ut adducant filios tuos e longinquo, argentum suum & aurum suum secum; ad nomen Jehovæ Dei tui, & ad sanctum Jisraëlis, quando 'ornabit te.

10 Et ædificabũt alienigenæ muros tuos, & Reges eorum ministrabunt tibi; 'cùm fervore meo percussero te, & benevolentia mea miserebor tui.

[d] Heb. *aperient.*

11 Nam [d] 'apertas tenebunt portas tuas jugiter interdiu & noctu, non occludentur: ut introducant ad te copias gentium, etiam Regibus earũ adductis.

12 'Nam gens ipsa & regnum quæ non servient tibi peribunt; & hæ gentes 'penitus desolabuntur.

'Heb. *desolando desolabuntur.*

13 'Gloria Libani ad te perveniet, abies, tæda, arboresque opacæ pariter; ad ornandum 'locum sanctuarii mei, ut locum pedum meorum honestem.

14 Et adibunt te 'demissè filii affligentium te, & incurvabunt se ad plantas pedum tuorum quicunque spernebant te; atque vocabunt te civitatem Jehovæ, Tzijonem sancti Jisraëlis.

'Heb. *demittendo.*

15 'Pro eo quòd fuisti derelicta & exosa, adeò ut nullus pertranseret; contrà [g] disponam tibi excellentiam perpetuã, gaudium [h] cujusque generationis.

[g] Heb. *disponam te in excellentiam sæculi hyperbolice.*

[h] Heb. *generationem generum.*

16 Nam suges lac gentium, & mammas Regum suges; ut experiaris me Jehovam esse servatorem tuum, & vindicem tuum *Deum* robustũ Jahhakobi.

17 Pro ære adducam aurum, & pro ferro adducam argentum, & pro lignis æs, ac pro lapidibus ferrum: & imponam 'tibi præfectos pacis, exactoresque justitię tibi.

[i] Heb. *præfectum tuum pacis, & exactorem tuum justitiæ.*

18 Non audietur ampliùs violẽtia in terra tua, vastatio aut contritio in terminis tuis; sed prædicabis salutem *in* muris tuis, & *in* portis tuis laudem.

19 Non erit tibi ampliùs sol in lucem diurnam & quod ad splendorem lunæ, non illustrabit te: sed erit tibi Jehova luci [k] perpetuæ, & Deus tuus ornamento tibi.

[k] Heb. *sicut supra vers.* 19. *Apocal.* 21. 23.

20 Non occidet ampliùs 'sol tuus, & luna tua non recipiet se: nam Jehova tibi erit luci perpetuæ; itaque completi erunt dies luctus tui:

21 Et populares tui quotquot erunt justi, in seculum hęreditariò possidebunt terram, 'ut surculus 'plantarum mearum, opere manũ mearum, glorietur.

22 'Parvus erit in millenos, & exiguus in gentem numerosam: ego Jehova tempore suo 'accelerabo istud.

ANNOTATIO.

1 Surge] *Postquam Deus se unum autorem salutis Ecclesiæ fore confirmavit propter gloriam suam, præcedente capite; nunc demum Ecclesiam comparata hac salute excitat, ut Dei beneficia erga se agnoscat, & su-*

& iis in ſempiternum perfruatur. Sunt itaque hujus capitis tres partes in univerſum: prima, qua Deus Eccleſiam ad lucem Evangelii perfundendam excitat, tribus verſibus; ſecunda, qua narrat vocationem efficacem, miniſterium, & officia gentium ad Eccleſiam confluentium, a ver. 4. ad 15. tertia, qua narrantur beneficia qua Deus ipſe in Eccleſiam ex Judæis & gentibus adunatam collaturus eſt, inde ad finem uſq. Luce] *id eſt, lucernam ſive facem Evangelii qua tu illuſtrata es, gentibus præfer.* Lux tua] *Chriſtus, qui idem lux vera eſt, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum, Joan. 1. 9.* Gloria Jehovæ] *id eſt, glorioſum miniſterium Evangelii per Chriſtum, ut oſtendit Apoſtolus 2. Cor 3. 7. & ſequentibus & 4. 4.*

2 Tenebræ operiunt] *id eſt, adhuc gentes ſedent in tenebris ignorationis Dei.* Oriatur] *id eſt, hic exortus perluſtret gentes alias illuſtratione Evangelii Chriſti, ut ſuprà 2. 2. & ſequent.* 4 Attolle] *ſecunda pars, ut diximus in verſum 1. qua Deus per hypotypoſin demonſtrat quantus repentè futurus ſit fructus prædicationis Evangelii; nimirum quòd concurſuræ ſunt gentes infinito numero, verſ. 4. & 5. Deum in Eccleſia culturæ & ei miniſtraturæ, inde ad verſum 15.* Tanquam a nutr.] *ut ſuprà 49. 22.* 5 Tunc timebis] *amplificatio elegantiſſima ad figurandum maximam concurſationem gentium ab eo quod ferè evenit humanitus: quemadmodum, inquit, ſi quis repentè maximas turbas concurſantes viderit, primùm commovetur animus illius, deinde agnitis illis confirmatur; ita futurum eſt ut commoveatis præ multitudine hominum ſe adunantium tibi, & obſtupeſcat animus tuus admiratione, ut Actor. 10. 45.* Deinde] *i. depoſito tandem timore, viciſſim populis concurſantibus occurres, officioſè gratulatura atque excepturæ, ut Actor. 10. 45. & 11. 1. & ſeq.* Dilatabitur] *lætitia & charitate erga illos, ut 2. Cor. 6. 11. & 7. 3.* Mutabitur] *i. quando gentes, quæ prius tanquam furens mare perniciem tibi minari videbantur, mutatis animis accedent tibi: ut ſequentia verba explicant.* 6 Operiet te] *i. terram tuam: ſunt autem hæc omnia allegoricè dicta ratione Judææ, ubi tum ſtabat Eccleſia.* Hhephæ] *populus inter Midjanitas, dicti a primo Midjanis filio, Gen. 25. 4.* E Scheba] *vide Gen. 10. 7.* 7 Kedaris] *vide Pſal. 120. 5.* Nebajothi] *qui Nabathæis in Arabia petræa nomen dedit, primogeniti Iſchmahhelis, Gen. 25. 13.* 8 Cujus eſſent] *nimirum alterius præter meſſic enim antecedentium & conſequentium ratio poſtulat hæc verba accipi per occupationem, qua Deus confirmat promiſſiones ſuas de multiplicatione Eccleſiæ.* Ut denſa nubes] *id eſt, confertis agminibus, atque leviſſimè: nam levitas nubium eſt propria; ut ſuprà 19. 1.* Feneſtras ſuas] *id eſt, columbarii ſui: nam columbæ quæ naturæ ſociales ſunt, cum piis, & columbarium cum Eccleſia comparatur.* 9 Nam me inſ.] *exornatio præcedentis promiſſionis, ver. 7. qua allegoricè demonſtrat Deus primùm pios omnes opera conſumpturos, in ornanda Eccleſia, duobus verſibus; deinde Eccleſiam viciſſim omnibus apertam fore, verſ. 11. poſtremò hoſtium alios judicio Dei perituros, ver. 12. alios verò Deo ſe tandem & Eccleſiæ ipſius ſubmiſſuros, utcunque fuerint magnifici, ver. 13. & 14.* Inprimis] *id eſt, primùm quidem in me habebunt fidem; deinde verò propter me in ornanda Eccleſia mea laborabunt, & quidem ornanda perſonis, ac rebus ſuis omnibus pro facultate ſua.* Ornabit te] *præſentia ſua, & ſanctificatione ſpiritus per verbum.*

10 Cum fervore] *ut ſuprà 54. 8. & 57. 20.* 11 Apertas tenebunt] *nimirum miniſtri Eccleſiæ, quorum opera Deus utitur ut ſingulis horis animæ lucrifiant Chriſto, & intromittantur in Eccleſiã.* 12 Nã gens ipſa] *anticipatio objectionis quæ oritur ex præcedente verſu: at periculum eſt (dixerit quiſpiam) ne hoſtes Eccleſiæ eo facilius in ipſam involent: minimè verò, inquit Propheta. nam aut peribunt illi divinitus, hoc ver. aut ſub jugum miſſi miniſtrabunt tibi.* 13 Gloria Libani] *id eſt, per iſtos, tanquàm mancipia & ſerviles operas, præſtabuntur tibi miniſteria omnia quæ opus erunt ad excolendam ſc. allegoria ſumpta a Nechhmais, ſervis Schelomonis, & aliis quorum fit mentio libro 1. Reg. & in libris Hhezræ & Nechemiæ.* Locum ſanctuarii] *id eſt, templum meum, quod eſt Eccleſia.* 15 Pro eo quòd] *tertia pars, exponens beneficia quibus Deus ipſe Catholicam Eccleſiam ſuam proſecuturus eſt, ut diximus in verſum 1. quæ beneficia generatim promiſſa, hoc ver. ſequentibus exornantur.* 20 Sol tuus] *id eſt, proſperitas tua illuſtrior luce ipſa Solis & Lunæ, quam allatura eſt tibi perpetua præſentia Domini; ut altera pars verſus indicat.* 21 Ut ſurculus] *id eſt Chriſtus, cui tanquam ſurculo e ſtirpe Davidis, ſuprà 11. 1. inſita ſunt Eccleſiæ membra a Domino.* Plantarum] *id eſt, piorum Eccleſiæ membrorum, qui tanquam malleoli aut taleæ inoculantur aut emplaſtrantur in Chriſto per ſpiritum, ut ſit Eccleſia una glorioſa in ipſo: ſic infrà 61. 3.* 22 Parvus] *explicatio præcedentis allegoriæ, fore ut quemadmodum inoculata planta in ramos plurimos diffunditur admirabili Dei operatione, ſic piorum etiam minimus in infinitum propagetur.* Accelerabo] *id eſt, efficiam ut quàm celerrimè Chriſtiana Eccleſia propagetur.*

CAPUT LXI.

Chriſtus prædicans plenitudinem ſpiritus a Patre acceptam & vocationem ſuam, exponit beneficentiſſimas ſuas operationes in Eccleſiam, fore ut omnia ſervant Eccleſiæ, & Eccleſia Deo ex novo fœdere: quapropter de adminiſtratione ſua gratulans Deo & Patri, oſtendit ſe ornaturum eſſe Eccleſiam ſponſam ſuam juſtitia, vita, & gloria æterna; eandemque ſalutem ab adminiſtris ſuis prædicari verbo, & opere procurari mandat.

Luæ. 4. 18. 1 [a] Spiritus Domini Jehovæ *eſt* ſuper me: [a] eò quòd unxit Jehova me ad evangelizandum manſuetis, miſit me [a] ad obligandum fractos [a] animo, ad proclamandum captivis libertatem, & vinctis aperturam ergaſtuli,

[a] Heb. corde.

2 Ad proclamandum annum [b] acceptum Jehovæ, & diem ultionis Dei noſtri; ad conſolandum omnes lugentes:

[b] Heb. benevolentiæ.

3 Ad *conſolationem* adhibendam lugentibus Tzijonis, ad dandum eis ornatum loco [a] cineris, unguentum gaudii loco luctus, amictum laudis loco ſpiritus [a] contracti; ut vocentur illi [a] quercus juſtitiæ, [a] ut planta Jehovæ glorietur:

4 [a] Ut ædificent deſolationes [c] antiquas, ſolitudines priſcas reſtituant; renovéntque civitates [d] deſolatas, ſolitudines [e] multarum generationum.

[c] Heb. ſeculi: ſic verſ. 7. & 8.
[d] Heb. deſolationis.
[e] Heb. generationis & generationis.

5 [a] Nam adſtantes extranei paſcent greges veſtros; & alienigenæ agricolæ *erunt* veſtri, & vinitores veſtri.

[f] Heb. dicetur vobis.

6 Vos verò ſacerdotes Jehovæ vocabimini, miniſtri Dei noſtri [f] dicemini; [a] opibus gentium fruemini, & gloria earum ſummè efferetis vos.

7 Loco pudoris veſtri [a] dupli, & ignominiæ *quam* cantabant [a]horum portionem *eſſe*, idcirco in terra illarum [a] duplum hæreditariò poſſidebunt, lætitia perpetua his futura eſt.

8 [a]Quia ego Jehova [a]amo jus, odi rapinam conjunctam [b]holocauſto; ideo [a] diſponam opus eorum in veritate, & fœdus perpetuum pangam eis.

9 [a]Et innoteſcet in gentibus ſemen eorum, & prognati eorum [g] inter populos; omnes videntes eos agnoſcent eos, eſſe ſemen *eos* benedicit Jehova. [g]Heb. *in medio populorū.*

CAPUT LXII.

[a]Heb. *gaudendo gaudeo.*

1 [a]OMNINO gaudeo in Jehova, exultat anima mea in Deo meo; quia induit me veſtibus ſalutis, pallio juſtitiæ amicivit [a]me: tanquam ſponſum *qui* adminiſtrat [a]ornatum, & veluti ſponſam ornantem ſe inſtrumentis ſuis.

2 [a]Nam ut terra profert germen ſuum, & ſicut hortus ſata ſua producit; ita [a]Dominus Jehova producturus eſt juſtitiam, & laudē coram omnibus gentibus.

3 Propter Tzijonem non tacebo, & propter Jeruſchalaima non quieſcam: [a]donec prodeat ut ſplendor juſtitiæ ejus, & ſalus ejus ut lampas ardeat.

4 Videbunt enim gentes juſtitiam tuam, & omnes Reges gloriam tuam; & indetur tibi [a]nomen novum, quod os Jehovæ præfixerit;

[b]Heb. *cum corona ornatus.*

5 [a]Cùm eris [b]coronata ornatu manu Jehovæ, & cidari [c] regia manu Dei tui.

[c]Heb. *regni.*

6 [d]Non diceris amplius derelicta; & terra tua non dicetur amplius deſolata: ſed [e]tu vocaberis deliciæ meæ, & terra tua maritata; quia delectabitur Jehova te, & terra tua maritabitur:

[d]Heb. *non dicetur tibi, &c.*

[e]Heb. *tibi vocabitur chephtzibah id eſt oblectatio mea in ipſa.*

7 Ut cùm ducit juvenis virginem, *cùm uxores* tibi ducunt filii tui, gaudio, inquam, ſponſi cum ſponſa gaudebit tecum Deus tuus.

8 [a]Super muros tuos, *urbs* Jeruſchalaimorū, præficio [a]cuſtodes, toto die & tota nocte jugiter nō tacituros: [a]qui commemoratis Jehovam, ne *eſto* ſilentium vobis;

9 Et ne permittatis ſilentium eſſe [f]de illo; donec ſtabiliat, & donec diſponat [f] Jeruſchalaimis laudem in terra:

[f]Heb. *Jeruſchalama.*

10 [a]*Sed dicite*; juravit Jehova per dexteram ſuam, & per brachium roboris ſui; non dabo frumentum tuum amplius cibo inimicis tuis, neque bibent alienigenæ muſtum tuum, in quo laboraveris:

11 Sed colligentes illud comedent illud, ut laudent Jehovam, & congregantes hoc bibent ipſum [a]in atriis ſanctitatis meæ.

12 Tranſite, tranſite [a] in portas, [a]parate viam populi; aggerate, aggerate aggerem, amovete lapides, attollite vexillum ad populos.

13 [a]Ecce Jehova pronuntiat ad extremum uſque terræ, dicite [a]filiæ Tzijonis, ecce [a]ſalus tua advenit: ecce [a]merces hujus penes ipſum, & operæ pretium hujus ante ipſum eſt:

14 Ut vocent [a]hos populum, ſanctum, vindicatos Jehovæ; & tu voceris [a]requiſita, civitas non derelicta.

ANNOTATIO.

1 Spiritus Domini] *Hac concione, quam Chriſtus per Prophetam habuit, exponuntur tria: primum eſt, quæ fuerint dona & quæ vocatio Chriſti, verſibus quatuor primis hujus capitis; ſecundum, quæ operatio, reliquo hoc capite; tertium, quæ functio ſive adminiſtratio ad præſtandum operationes ſuas ex dono & vocatione Dei, toto capite 62. quæ tria ab uno & eodem ſpiritu præſtari docet Apoſtolus 1. Corinth. 12. 4. & ſequent. in (hriſto quidem abſolutiſſimè, ut qui ſpiritum ſine menſura acceperit; in aliis verò, pro demenſo donationu Dei. Hæc autem de Chriſti perſona eſſe, non de alio Propheta ullo, res ipſa commonſtrant meridie clariùs. Nam hic verbum, ſpiritus Domini eſt ſuper me, plenitudinem ſpiritus ſibi aſſerit, ex qua acciperent omnes. Joan 1. 16. illis verò, eò quòd unxit, &c. vocationem plenam ſimiliter arrogat ſibi, qua ſingulares aliorum omnium vocationes nituntur, ut ipſe Chriſtus docuit Math. 28. 18.* Eò quòd unxit] *quaſi dicat, non me inermem, aut imparatum a rebus neceſſariis mittit Deus; ſed ut mitteret, priùs inſtruxit ſpiritus plenitudine. Eſt enim ungendi verbum hîc ſumptum metonymicè, ut Pſalm. 45. 8. & alibi ſæpè.* Ad obligandum] *id eſt, ad curandum mortales, liberandum, & reconciliandum Deo: quò ſpectant omnes illæ allegoricæ loquendi formæ quæ mox ſequuntur.* 3 Cineris] *id eſt luctus, metonymicè a ſigno: ut ſuprà 58. 5.* Contracti] *id eſt, qui præ conſcientia malorum ſuorum anguſtus atque abjectus eſt; ut contrà cùm liberatur ex anguſtiis animus, dicitur dilatari: vide Pſal. 119. 32.* Quercus juſtitiæ] *id eſt, tanquam arbores, in Chriſto inſiti firmè radicentur per fidem; & in juſtitia ac ſanctificatione ſpiritus ambulantes per Chriſtum, in Eccleſia pro plantis Dei habeantur; & ab exteris quoque prædicentur, fructuum quos protulerint nomine: ut 1. Timoth. 3. 7.* Ut planta] *quæ in Chriſtum, tanquam in truncum educatus ex ſurculo, inſerit inſita a Deo: ut ſuprà 60. 21.* 4 Vt ædificent] *a inſtaurent Eccleſiam Dei, allegoricè.* 5 Nam adſtant.] *ſecunda pars captûs de operatione (hriſti in Eccleſia. numerum fore ut hoſtes ipſi miniſtrent Eccleſiæ, & Eccleſia miniſtret Deo; ac proinde omnia bonorum genera benedictione Dei conſequatur: ſic 1. Cor. 3. 22.* 6 Opibus gentium] *primum benedictionis genus, numerum jus, & autoritas Eccleſiæ vindicata per Chriſtum in res omnes creatas; quæ per antitheſin miſeri, & ignominioſi ſtatus præcedentis illuſtratur, ſequente verſu.* 7 Dupli] *id eſt, quo plus ſatis perfuſi eſtis: ſic blandè parcit Deus Eccleſiæ ſuæ, & honorificè loquitur; ut ſuprà 40. 2.* Horum portionem] *id eſt, Judæorum, qui tum erant Eccleſia Dei: apoſtrophe a ſecunda perſona ad tertiam.* Duplum] *id eſt abundè, plus ſatis: numerus finitus pro infinito.* 8 Quia ego] *ſecundum benedictionum genus, fore ut Deus fœdus perpetuum in Chriſto ineat cum Eccleſia, & omiſſis cæremoniis legis cultum ſpiritualem & verum inſtituat in Eccleſia ſua; adeóque inſcribat utrumque, fœdus inquam & cultum ſpiritualem, in cordibus populi ſui: ut Hebr. 8. ex Jirmejæ loco exponitur.* Amo jus] *ac proinde non poſſum amare Eccleſiam injuſtam, ſervientem Deo*

non

non novitate ſpiritus, ſed vetuſtate literæ. Holo.] *i. veteri legi, ac cæremoniis, ſynecdochicè, & toti miniſterio literæ, quod miniſterium mortis & condemnationis appellatur, 2. Corinth. 3. 7. & ſeq.* Diſponam] *i. renovabo ſpiritum mentis eorum, & induam eis novum hominum, qui ſecundum Deum conditus eſt ad juſtitiam & ſanctimoniam veram, Epheſ. 4. 23. ut me colant in ſpiritu & veritate, Joan. 4. 23.* 9 Et inno.] *tertium benedictionis genus, nimirum gloria Eccleſiæ per ſanctificationem ſpiritus: etſi intergerini parietis ſeptum ſolutum erit, & lex cæremonialis per carnem Chriſti abolita, ut ait Paulus Epheſ. 2. 14.*

IN CAPUT LXII.

1 Omnino gaudeo] *Tertia pars, de adminiſtratione (ut antè diximus) in qua Chriſtus velut exultabundus gratulatur Deo de beneficio in ſe & in Eccleſiam ſuâ ſponſam collato per prolepſin, hoc verſu; deinde ſpeciatim adminiſtrationem explicat, primùm ſuam ipſius erga Eccleſiam, uſque ad verſum 8. deinde miniſtrorum Eccleſiæ, quibus dat mandata ſua, inde ad finem uſque.* Me] *Chriſtum videlicet myſticum, hoc eſt, primùm Prophetam illum noſtrum, Sacerdotem, & Regem pleniſſimè; deinde Eccleſiam totam per ipſum: ut ſequentia verba explicant.* Ornatum] *juſtitiæ & vitæ, quam Chriſtus ſponſus exhibet Eccleſiæ.* 2 Nam ut] *prior pars adminiſtrationis, qua Chriſtus erga Eccleſiam utitur, duabus partibus continetur; nimirum quòd Deus per Chriſtum juſtitiam daturus eſt Eccleſiæ, deinde quòd laudem & gloriam ampliſſimam; quæ duo proleptice hoc verſu poſita, ſequentibus exornantur.* Dominus Jehova] *id eſt Chriſtus, æternus Deus cum Patre & Spiritu Sancto, per ſpiritum ſuum intus ſecundum divinam naturam operans, & per verbum ſuum, quod ſecundum naturam humanam prædicavit, ſequente verſu.* 3 Donec] *i. donec totum opus ſalutis fuerit conſummatum.* 4 Nomen novum] *nimirum quod explicatur verſu 6.* 5 Cùm eris] *id eſt, quando Chriſtus Deus & ſervator tuus te adjunget ſibi, & coronam atque ornamentum ſuum tibi impoſuerit: ut ſuprà ver. 1.* 8 Super muros tuos] *altera pars adminiſtrationis Chriſti, per ſervos ſuos in Eccleſiam: qua primùm jubentur uſque ad conſummationem ſeculi prædicare promiſſiones Dei juramento confirmatas, quatuor verſibus; deinde Eccleſiam totam ex Jehudæis & gentibus tum diſciplina ſancta, tum Evangelii promulgatione colligere; ut Matth. 28. 18. & ſequent.* Cuſtodes] *id eſt, paſtores & doctores, allegoricè.* Qui commemoratis] *apoſtrophe ad ſervos Chriſti, continens mandatum adminiſtrationis ipſorum.* 9 De illo] *Chriſto, Jehova, quem commemoratu.* 10 Sed dicite] *eclipſis contrarii, ut Gen. 18. 19. Eſt autem hic ſumma Evangelii, ſalus ab omnibus inimicis, & vita, gloriaq; æterna.* 11 In atriis] *id eſt, coram Deo, gratias ei agentes tanquam Sacerdotes Jehovæ, ut ſuprà 61. 6. alludit ad legalem ritum Levit. 6.* 12 In portas] *i. per totam ditionem, quàm latè patet Eccleſia.* Parate viam] *id eſt, ſingulu membris Chriſti & Eccleſiæ proſpicite pro facultate veſtra, venientes adjuvando, dormientes excitando, nihil cogitantes & ignorantes accerſendo, & ſi quæ ſunt hujuſmodi: allegoricè.* 13 Ecce Jehova] *confirmatio præcedentis propoſitionis, a continuis documentis quæ Chriſtus Eccleſiæ ſuæ ubique locorum tradit per ſpiritum ſuum, quo operatur omnia in omnibus.* Filiæ Tzijon.] *id eſt Eccleſiæ, genita per doctrinam quæ Tzijone profecta eſt, ut ſuprà 2. 3.* Salus tua] *id eſt, Chriſtus ſalutis autor.* Merces hujus] *id eſt, jam re ipſa obtinet mercedem ſuam pro operibus & perpeſſionibus ſuis, nimirum ſalutem Eccleſiæ quam redemit ſanguine ſuo.* 14 Hos] *i. filios tuos, ô Eccleſia: nam verba ſunt doctorum Eccleſiam compellantium, & ſervatos quaſi digito commonſtrantium.* Requiſita] *tum a Chriſto redempta, tum ab electu omnibus, a quibus relicta videbatur, ut ſuprà 49. & 60.*

CAPUT LXIII.

Eccleſia Judæorum ſermonem inſtituens cum adveniente Chriſto, cognoſcit ex ipſo quis ſit, & quàm magnificè de hoſtibus triumphet & ſuos conſervet: ac propterea repentè adducta ad celebrandum præteritam illius beneficentiam qua populum ex Ægypto liberaverat, orat Chriſtum ut propter Dei fœdus & gloriam, ac propter blaſphemam & inhumanam impietatem hoſtium Eccleſiæ, placeat miſericordiam de ea capere, & gratu ſalutem afferre; & quamvis peccatis conſcia, Deo ſe exhibet, profitetur reſipiſcentiam, ſalutemq; ſuorum poſtulat: quapropter Chriſtus a ſe Eccleſiam ex gentibus collectum iri reſpondet, ſe ultionem de Judæis ſumpturum eſſe, & reliquias ſervaturum: Judæóſq; conteſtatus fert ſententiam condemnationis adverſus impios, & pios promiſſionibus magnificis regenerationis, lætitiæ, vitæ, proſperitatis, & omnimodæ benedictionis conſolatur.

[a] Heb. *fermentatus*: metaphora a maſſa inſperſa.

1 [a]QUIS hic eſt veniens [a] ex Edomæa [a]madefactus veſtibus [a]Botzræ, iſte [a]decorus veſte ſua, [a]peregrè agens amplitudine virium ſuarum? [a]ego qui loquor juſtè, ſufficiens ad ſervandum.

2 [a]Quare rubidus es veſtibus tuis, & veſtimenta tua ut calcantis in torcularis lacu?

3 [a]Torcular calcavi ſolus; nam ex populis nullus vir *potuit certare* mecum; ſed calcavi eos ira mea, & conculcavi eos æſtu meo: ita inſperſus eſt *ſanguis* [b] cujuſque robuſtiſſimi illorum veſtimentis meis, & omnes veſtes meas contaminavi;

[b] Heb. *robur illorum*: ut verſ. 6.

4 [a]Quando dies ultionis ex [c] animo meo, & [a]annus vendicandorum meorum venit.

[c] Heb. *corde.*

5 Cùm autem intuerer [a] nullum eſſe adjutorem, & obſtupeſcerem quòd nemo fulciret; [a] ſalutem attulit mihi [a] brachium meum, & æſtus meus ipſe fulcivit me:

6 Ita calcavi populos ira mea, & [a] inebriavi eos æſtu meo; denique dejeci in terram robuſtiſſimum quemque eorum.

7 [a]Benignitates Jehovæ commemorabo, laudes Jehovæ, planè pro omnibus quæ contulit nobis Jehova: & amplitudinem bonitatis erga domum Iſraëlis, quam contulit eis ſecundum miſericordiam ſuam & ſecundum amplitudinem benignitatum ſuarum.

8 [a]Nam [a] dixit; utique populus meus ſunt, filii [a]non mendaciter acturi: ideo fuit illis ſervator.

9 In omni [a] anguſtia eorum [a] non affecit *eos* anguſtia: ſed [a] Angelus faciei ejus ſervavit eos; dilectione ſua & clementia ſua ipſe vindi-

cavit eos; & ' imponens eos sibi bajulavit eos omnibus diebus seculi.
10 Nam ipsis rebellantibus, & ' dolore afficientibus 'spiritum sanctitatis ejus; 'mutabatur quidem ipsis in inimicum, ipse repugnabat eis:
[d]Heb. *seculi.* 11 Sed recordabatur dierum [d] priscorum, Moschis, populi sui, *dicens:* ' ubi *esset* qui eduxit istos e mari cum 'pastore gregis sui? ubi *esset* qui posuit in medio istius 'spiritum sanctitatis suæ?
Exod. 14.
12 Qui deduxit *istos,* ' ad dexteram Moschis *existens*, brachio onatus sui? qui diffidit aquas propter istos, ut compararet sibi nomen [e] perpetuum?
[e]Heb. *seculi.*
13 Qui egit istos per abyssos; tanquam equū per desertum, *adeò ut* non impegerint?
14 'Ut jumentum in convalle descendens, spiritus Jehovæ quietè egit eum: 'ita duxisti populum tuū, ad comparandū tibi nomen ornatus.

CAPUT LXIIII.

1' INTUERE e cœlis, & vide 'ex habitaculo sanctitatis tuæ, & ornatus tui: ubi est
[a]Heb. *& potentiæ tuæ.* 'zelus tuus, [a] & maxima potentia tua? ' fremitúsne viscerum tuorum & misericordiæ tuæ erga me continerent sese?
2 'Tu enim pater noster es; ' quamvis Abraham nesciret nos, & Jisraël non agniturus esset nos: tu Jehova pater noster es, vindici nostro a seculo nomen est tibi.
3 Quare sineres aberrare nos, Jehova, ' a viis
[b]Heb. *cor.* tuis? ' torrefaciens obdurares [b] animum nostrum a reverentia tui? ' revertere propter ' servos tuos, tribus possessionis tuæ.
4 'Ad minimum usque hæreditariò possident populum sanctitatis tuæ, hostes nostri conculcant sanctuarium tuum.
[c]Heb. *a seculo non dominatus es.* 5 'Sumus *illis*; [c] nunquam dominatus es istos, neque invocatum est nomen tuum super istos: 'utinam ' lacerans cœlos descenderes, a facie tua 'montes diffluerent,
[d]Heb. *aquas bullat.* 6 'Quemadmodum conflagrante igne cremia, [d] aquarum bullas excitat ignis, ut notum faceres nomen tuum hostibus tuis; a facie tua gentes contremiscant.
[e]Heb. *non audiverunt, non perceperunt auribus.* 7 Faciens terribilia ' *quæ* non expectassemus; *utinam* descendas, a facie tua montes diffluant.
8 'Et inde a seculo [e] inaudita, auribus minimè percepta; *quæ* oculus non vidit, ô Deus, præter te, *Deus* comparet præstolanti ipsum.
9 'Occurris gaudenti, & exercenti justitiam, *qui* in viis tuis memores sunt tui: en tu effervescis cùm peccamus; si [f] perpetuò 'in illis *stetissemus*, servati fuissemus.
[f]Heb. *seculo.*
10 Sed sumus ' ut immundus omnes nos, & sicut panniculus [g] abjectissimus omnes justitiæ nostræ; diffluimusque velut folium omnes nos, & iniquitates nostræ ut ventus auferunt nos:
[g]Heb. *remotionum.*
11 'Nec ullus est qui invocet nomen tuum, excitans se ad ' prehendendum te; cùm absconditi faciem tuam a nobis, & dissolvis nos [h] per iniquitates nostras.
[h]Heb. *manu iniquitatum nostrarum.*
12 'Jam verò Jehova, pater noster es: nos *quidem* lutum sumus, tu verò fictor noster es, & opus manus tuę sumus omnes.
13 Ne efferveſcas Jehova [i] quamplurimùm, neque in æternum recorderis iniquitatis: en intuere quæso, nos omnes sumus populus tuus.
[i]Heb. *ne valde: sic versuli.*
14 Civitates sanctitatis tuæ sunt desertum: Tzijon est desertū, est Jeruschalaimis desolatio.
15 Domus sanctitatis nostræ, & ornatus nostri, *in* qua laudarunt te majores nostri, est *exposita* conflagrationi ignis; & una quæq; rerum desideratarum nostrarum est vastationi.
16 An ' propter illas contineres te Jehova? sileres, & affligeres nos quàmplurimum?

CAPUT LXV.

[a]Heb. *quæsitus: ut Psal.* XII. 2. *Rom.* 10. 20.
1' EXPOSITUS sum eis qui non interrogabant, inventus sum ab eis qui nō quærebant me; dixi, ecce me, ecce me, ' ad gentem *quæ* non vocatur de nomine meo.
2 'Expanderam manus meas toto die ad populum rebellem; qui ambulant via non bona,
[b]Heb. *post.* [b] sequendo cogitationes suas:
[c]Heb. *in faciem meam: ut Jjobi.* I. 11.
3 *Ad* populum qui provocant me [c] in os jugiter; sacrificantes ' in hortis, & adolentes in
[d]Heb. *lateribus.* [d] lateritiis:
4 'Qui sedent ad sepulchra, & ' apud ' custodita pernoctant; ' qui comedunt carnes [e] porcinas, & fragmen *carnium* abominandarum *ex* instrumentis suis:
[e]Heb. *porci.*
[f]Heb. *ad te.* 5 'Qui dicunt appropinqua [f] ad tuos, ne attingito me, quia sanctior sum te: 'istis fumus *est* in naso meo, ignis ardens toto die.
6 'Ecce scriptum est coram me: non tacebo, nisi rependero, atque rependero ' in sinum eorum,
7 Iniquitates vestras, & iniquitates patrum vestrorum pariter, ait Jehova, qui adoleverunt in istis montibus, & in istis collibus probro affecerunt, me; quapropter remetiens opus eorum ' primùm *rogeram* in sinum eorum.
[g]Heb. *invenitur.* 8 Sic ait Jehova; ut cui [g] præstò est mustum in botro, is dicit, ne perdito istum, quia benedictio est in eo: ita facturus sum propter servos meos; ne perdam istos omnes,
9 Nam excipiam Jahhakobo semē, & e Jehuda hæredē 'montium meorū: & possidebūt hæreditatem istā electi mei, & servi mei habitabūt istic.
10 Eritq; ' Scharonitis regio caula gregum, & 'convallis Hhacoris cubile armentis pro populo meo, qui requisierint me.
11 'Vos verò desertores Jehovæ, 'qui obliviscimini montis sanctitatis meæ; ' qui instruitis turmæ illi mensam, quiq; impletis [h] numeris illis libamen:
[h]He. *numeris illi. sed numeri plurales tantùm hæc significatum dicuntur.*
12 [i] Tradam quoq; numeros vestros gladio, omnes vos mactationi succumbetis, eò quòd clamanti mihi non respondistis, & loquentem non audivistis: sed feciſtis quod malum videtur in oculis meis, & id quo non delector elegistis.
[i]Heb. *enumeratio vos: paronomasia.*
13 'Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce servi mei comedent, vos autem esurietis: ecce servi mei bibent, vos autem sitietis: ecce servi mei lætabuntur, vos autem erubescetis.
[k]Heb. *bonitate cordis.*
14 Ecce servi mei canent præ [k] hilaritate animi; vos autem clamabitis præ dolore [l] animi, & præ contritione spiritus ejulabitis:
[l]Heb. *cordis: sic infr. vers.* 15
15 Et dimittetis nomen vestrum *ut sit* execrationi electis meis, cùm morte affecerit te Dominus

nus Jehova; servis verò suis indet nomen aliud:
16 Ut qui sibi benedicturus est in terra, benedicat sibi per Deum firmi, & juraturus in terra juret per Deum firmi: cùm oblivioni traditæ fuerint hæ angustiæ priores, & cùm absconditæ fuerint ab oculis meis.
17 Nam ecce ego creaturus sum cœlos novos, & terram novam; neque commemorabuntur hæc priora, neque venient in animum.
18 Sed gaudete & exultate in sempiternum, quos ego recreo: nam ecce ego recreo *urbem* Jeruschalaimorum exultatione, & populum ejus gaudio.
19 Et exultāte me de Jeruschalaimis, & gaudēte de populo meo; non audietur in ea amplius vox fletus, aut vox clamoris.
20 Non existet illinc amplius infantulus [m] ætate, aut senex, cujus non impleat dies *Deus*: nā puer, natus centum annos morietur; peccator autem, *etiam* natus centum annos maledictus erit.
21 Et ædificantes domos inhabitabunt eas; & plantantes vineas, comedent fructum earum.
22 Non ædificabunt & alius inhabitabit, non plantabunt & alius comedet: sed ut sunt dies arboris, dies erunt populi mei, & opus manuum suarum deterent electi mei.
23 Non laborabunt inaniter, neque gignent ad conturbationem: nam semen benedictorum Jehovę erunt, & prognati eorum cū ipsis.
24 Eritq; nondū clamātibus ut ego respondeā: adhuc ipsis loquentibus, ut ego exaudiam.
25 Lupus & agnus pascentur unà, & leo ut bos comedet stramen, serpenti autem pulvis erit cibo: non malefacient, neq; corrumpent in toto monte sanctitatis meæ, ait Jehova.

[m] Heb. dieb.

ANNOTATIO.

1 Quis hic est] *Tota hæc Prophetia (in qua tria capita conjungenda esse putavimus) est* διάλογισμὸς, *ac proinde tribus quæstionibus respondetur, continetur. Quæstiones proponit Ecclesia Judæorum, responsa Christus. Prima quæstione Ecclesia Christum tanquam ex improviso adventurum & hostes suos delescentem non agnoscens, quærit quis ille sit, & cognoscit ex Christo, hoc versu: secunda, cruentatas illius vestes admirans quærit illius rei causam, vers. 2. cui respondet Christus, versibus quatuor: tertia denique Ecclesia repentè adducta partim in admirationem antegressorum Dei operum, reliquo capite; partimque in metum ex peccatorum suorum conscientia, implorat misericordiam Christi, toto capite sequente; cui respondet Christus, capite 65.* Ex Edomæa] *id est, ex regione hostium Ecclesiæ, synecdochicè. Edomæa autem potius quàm alia ulla regio nominatur, tum propinquitatis, tum gravissimæ ac hæreditariæ hostilitatis nomine: ut Psalm. 137. & Lament. 4. 21.* Madefactus] *non tam sudore suo quàm hostium sanguine, ut secunda quæstione explicatur.* Botzra] *Edomæorum metropoli, ut suprà 34. 6.* Decorus] *id est, cujus decorem & gloriam ex ipsius veste sanguine conspersa, & reportatam victoriam cognoscimus.* Peregrè agens] *id est, peragrans & pervadens; securè omnes hostium regiones, non alienis copiis aut collecta manu, sed sola potentia sua.* Ego qui loquor] *responsum Christi, quo se verum Ecclesiæ Prophetam, sacerdotem, & Regem profitetur.* 2 Quare rubidus] *secunda quæstio.* 3 Torcular] *responsum Christi ad quæstionem accommodatam, allegoricè explicat victoriam Christi de hostibus, ut suam Ecclesiam potenter servet. Hanc autem victoriam commendat duobus modis: primùm, quòd nemo hostium tam fortis fuit qui posset ipsi obsistere, duobus versibus; deinde quòd solus eam comparaverit nemine adjuvante, duobus alteris: quæ duo prolepticè his tribus primis verbis exposuit.* 4 Quando dies] *i. cùm exoptata mihi plenitudo temporum advenit; ut vocat Paulus Galat. 4. 4.* Annus vendicandorum] *id est, verus ille jubileus, quem legalis ritus figuraverat, Levit. 25. & 27.* 5 Nullum esse] *id est, ne Ecclesiam quidem ipsam ad salutem suam & liberationem ab hostibus conferre aliquid posse.* Salutem attulit mihi] *id est, Ecclesiæ meæ, quæ est corpus Christi & complementum ejus qui omnia implet in omnibus, Ephes. 1. 23.* Brachium] *id est, sola virtus mea, & zelus Jehovæ; suprà 8.* 6 Inebriavi] *id est, magna pocula atq; insolita afflictionum & iræ meæ e potanda præbui: ut Psal. 75. 9. & sup. 51. 22.* 7 Benignitates] *hæc tertia pars, Ecclesia admirans magnificentiam præsentem Christi orat ipsum pro salute sua, usq; ad caput 65. Hujus autem orationis partes sunt quatuor: prima est exordium, quo Ecclesia Deum adducit ad continuandam promissionum veritatem, & confirmat se ipsam in expectatione earum, per laudativam narrationem anteactæ Dei beneficentiæ, toto hoc capite: secunda, est propositio postulati, principio capitis sequentis usque ad versum 9. tertia est confirmatio postulati, tribus versibus: quarta, conclusio, a versu 12. ad finem.* 8 Nam dixit] *narratio benignitatis & beneficentiæ Dei erga populum, hoc versu: quæ deinde amplificatur ab ingratis populi factis, & Dei constantia in benignitate præstanda propter gloriam suam, versu sequente. atque hæc duo reliquis exornantur.* Dixit] *id est, humanitus secum reputavit, tanquam bonus parens bene sperans de liberorum fide atque obsequio.* Non mendaciter] *quasi dicat, non erunt tam impii atque impudentes ut degenerent a me: humanitus dictum.* 9 Angustia] *id est, qua ii Deum indignissimè affecerunt: humanitus dictum, ut seq. versu.* Non affecit eos] *id est, non malum, sed bonum rependit pro malo.* Angelus] *id est, Christus mediator Dei & hominum, de quo Exodi. 23. 20. Propterea autem Angelus faciei appellatur, tum quia tanquam sacerdos æternus ministrat coram facie Dei & intercedit pro nobis, atque adeò est in sinu patris, Joan. 1. 18. tum quia nobis est a Patre imago Dei invisibilis, Colos. 1. 15. quem qui vidit, vidit Patrem, Joan. 14. 9.* Imponens eos sibi] *ut Exod 19. 4. & Deut. 32. 11. & suprà 46. 4.* 10 Dolore afficient] *ut Psalm. 78. 40.* Spiritum sanctit.] *quem ex communicatis ipsius donis agnoscebant: nam qui repugnant e luce verbi Dei & spiritus accensa in conscientia ipsius aliquid perpetrat, is spiritum dicitur extinguere, 1. Thessa. 5. 19 spiritus mentiri, Actor. 5. 3. & dolore eum afficere: ut hoc loco. Est autem hæc tota narratio imprimis evidens (si qua in vetere Testamento) ad confirmandam doctrinam Christianam de uno Deo & tribus personis.* Mutabatur] *id est, certabat contra ipsorum improbitatem, & reprimebat afflictionibus, tanquam si fuisset hostis: humanitus dictum, ut Psal. 18. 27.* 11 Ubi esset] *prosopopœia summè pathetica, qua figuratur Deus disceptans cum animo suo, & se ad misericordiam revocans propter gloriam suam; quo argumento utebatur*

Moſche, Exod. 32.11. q.d. ubi amplius videretur gloria Dei? ubi extaret ſublato populo ipſius? Paſtore] *i. Moſche.* Spiritum ſanctit.] *i. Deum ipſum, Patrem & filium præſentem in ſpiritu ſancto, quem illi quodāmodo extinguebant, ut dictum eſt verſu. 10.* 12 Ad dexteram] *i. Moſchem quaſi manu ducens, & dexteram illius agens ad perficiendum opus ſuum.* 14 Ut jumentum] *id eſt, leniter & commodè duxit, ut ſolet jumentum duci in deſcenſu montis ardui.* Ita duxiſti] *apoſtrophe ad Deum, μεταβατικὴ ad ſecundam orationis partem.*

IN CAPUT LXIIII.

1 Intuere] *Altera pars orationis, nimirum propoſitio poſtulati, ut diximus ſuprà in verſum 7. præcedentis capitis; qua Eccleſia ſalutem a Chriſto petit, primùm propter fœdus cum ipſa initum, officia, jam olim promiſſa & præſtita Eccleſiæ, tribus verſibus; deinde propter intolerantiam hoſtium Deo & Eccleſiæ adverſantium, verſu 4. & 5. quibus cauſis expoſitis, poſtulatum quod fuerat cœptum verſ. 1. copioſè explicatur, uſque ad verſum 6.* Ex habitaculo] *id eſt, e cœlis, periphraſticè.* Zelus tuus] *majoribus noſtris opere demonſtratus ad ſervandum ipſos. quaſi dicat, jam non extat, nuſquam apparet amplius: humanitus dictum.* Fremitúſne] *id eſt, nunquàm ne velut pœnitentia adductus miſereberis mei? metonymicè: ſic Cantic. 5.3.*

2 Tu enim] *prior cauſa poſtulati, ut diximus verſu præcedente, a fœdere Dei conſtantiſſimo.* Quamvis] *occupatio brevis: atqui (dixerit quiſpiam) Deus pater eſt Abrahami & Iſraëlis ambulantium coram ſe, vos autem planè a fœdere diſceſſiſtis, & majorum veſtigia in fide reverentiaque Dei ambulantium ita omiſiſtis, ut ne ipſe quidem Abraham aut Iſraël (ſi in vivis eſſent) vos pro filios agnoſcerent, Deut. 32.5. reſpondent; fatemur quidem nos ita depravatos eſſe vitioſitate noſtra ut indigni ſimus qui Dei, Abrahami, vel Iſraëlis filii appellemur; ſed nitimur ſolo Dei fœdere gratuito, quod ſcimus eſſe conſtantiſſimum, ut Deus ipſe eſt. ſic perſtringitur brevi argumentum illud quod poſtea adjicitur verſu 9. & duobus ſequentibus.* 3 A viis tuis] *id eſt, obſequio, fide, & cultu tuo, quem obſervari vetant adverſarii, & tua gloria flagitat.* Torrefaciens] *miſera ſervitute, qua ſervitur ſatanæ, peccato, & omnibus inimicis Dei, tanquam in fornace ferri: ex qua incommodorum conſuetudine ferè exuitur pietas, & induitur obduratio.* Revertere] *id eſt, tanquam reverſus, tuos a ſuis erroribus revoca: humanitus dictum.* Servos tuos] *id eſt, propter gratiam & fœdus tuum, quo nos tibi ſervos gratuitò comparaſti.* 4 Ad minimum] *ſecunda cauſa, ut diximus in verſum 1.* 5 Sumus illi] *videlicet in quos dominaris, & ſuper quos invocatur nomen tuum: nam hæc zeugmaticè petenda ſunt ex ſequente membro.* Utinam] *regreſſio ad poſtulatum expoſitu argumentu ejus, quod elegantiſſimo comparationibus illuſtratur. Sunt autem hujus poſtulati duo capita: unum, adverſus hoſtes Dei & Eccleſiæ, uſque ad verſum 8. alterum pro Eccleſia, ut doctrina Evangelii afferretur per (hriſtum, verſ. 8.* Lacerans] *humanitus dicta.* Montes] *ut Judic. 5.5.* 6 Quemadmodum] *elegans comparatio montium diffluentium cum aquis ferventibus in olla ad liculentum ignemque allegoria in fine verſus exponitur.* 7 Quæ non expect.] *id eſt, omnem hominum cogitationem ſuperantia, quæ ne in mentem quidem hominis aſcenderunt, ut 1. Corinth. 2.9.* 8 Et inde a ſeculo] *id eſt, myſteria Evangelii revelata per ſpiritum, in quę deſiderant angeli introſpicere; ut interpretantur Apoſtoli. 1. Corinth. 2.9. & 1. Petri 1.12.* 9 Occurris] *tertia pars orationis, nimirum confirmatio poſtulati, ut dictum eſt in verſ. 7. capitis præcedentis, qua Eccleſia primùm miſericordiam Dei erga reſipiſcentes & juſtitiæ ſtudioſos explicat: deinde peccata ſua confitetur; qua in confeſſione ſincera poſita ſunt initia reſipiſcentiæ, ut oſtendit David Pſalm. 32.5. quæ duo prolepticè hoc verſu ponuntur; poſtea verò exornatur peccatorum confeſſio, verſ. 10. & 11. ex qua poſtremò concluſio efficitur implorans miſericordiam Dei erga reſipiſcentem Eccleſiam, ad finem uſque. Eſt autem occurrendi verbum humanitus attributum Deo.* Gaudenti &] *id eſt, ei qui cum gaudio incumbit juſtitiæ.* In illis] *nimirum viis Dei, quarum meminit priore membro. Eſt autem in his verbis elegans hypotheſis, cui adverſativa confeſſio ſubjicitur.* 10 Ut immundus] *id eſt, peccatis noſtris, tanquam lepræ ſordibus, ab ipſius Dei hominumque conſortio ſeparati: vide Leviticī 13.45.* 11 Nec ullus eſt] *id eſt, ac ne tuis quidem ferulis cæſi reſipuimus: exaggeratio.* Prehendendum] *id eſt conſequendum, ut loquitur Apoſtolus Philip. 3.12.* 12 Jam verò] *concluſio ex antecedentibus confecta: ut dictum eſt in verſ. 9.* 16 Propter illas] *nimirum iniquitates noſtras, de quibus ſuprà. quaſi dicat, indignum eſſet te magis ad peccata noſtra reſpicere quàm ad gloriam tuam in liberatione Eccleſiæ poſitam.*

IN CAPUT LXV.

1 Expoſitus] *Ad antecedentem Eccleſiæ poſtulationem hoc capite reſpondet Chriſtus: ut diximus ſuprà in 63.1. Sunt autem hujus reſponſi tres ſummatim partes: prima eſt narratio vocationis Eccleſiæ ex gentibus & Judæorum caſtigatorum reliquis, uſque ad verſum 11. ſecunda, conteſtatio Judæorum, inde ad verſ. 18. tertia, concluſio a magnificis Dei promiſſionibus in filios ſuos, ad finem uſque capitis.* Ad gentem] *id eſt, gentibus, quæ prius alienæ fuerunt a republica Iſraëlis, extraneæ a pactis promiſſionis, &c. Epheſ. 2.12.* 2 Expanderam] *ſecundus narrationis locus, quo Deus exponit primùm improbitatem Judæorum, verſ. quatuor, & ultiones ſuas verſ. 6. & 7. deinde vocationem reliquiarum ſecundum electionem gratiæ, tribus ſequent. Eſt autem expandere manus humanitus attributum Deo, pro eo quod eſt invitare & vocare ad ſe.* 3 In hortis] *id eſt, pomariis & lucis, quos idolis conſecraverant: ut ſuprà 1.29.* Lateritiis] *id eſt altaribus ſuis ſtructilibus, omiſſo altari Dei.* 4 Sedent ad ſepulch.] *id eſt, necromantias, de quibus Deut. 18.11. & ſup. 8.19.* Cuſtodita] *nempe idola: quæ ita per contemptum vocantur, propterea quòd ipſa non cuſtodiunt cultores ſuos, ſed cuſtodibus habent opus: ut ſuprà 46. contrà quàm ſe facere Deus prædicat Deut. 32.10.* Qui comedunt] *contra legem Levit. 11. & Deut. 14.* 5 Qui dicunt] *id eſt, arrogantes & faſtuoſos hypocritas, quibus etiam integerrimi Prophetæ & germana Eccleſiæ membra præ ipſis ſordent.* Iſtis] *id eſt, contra iſtos exarſit ira mea.* 6 Ecce ſcriptum eſt] *id eſt, mihi eſt compertiſſimum, neque unquam excidet e memoria mea: ut Deut. 32.34.* In ſinum] *vide Pſal. 79.*

12.

12. 7 Primum] *id est, in quo inde a principio tum ipsi, tum majores ipsorum sese occupârunt; quo modo Petrus vanam conservationem vocat* πατροπαράδοτον, *1. Petr. 1. 18.* 8 Sic ait Jehova] *jam transit Christus ad exceptionem reliquiarum, tribus ver.* 9 Montium meorum] *ut Exod. 15. 17.* 10 Scharonitis] *vide 1. Chron. 5. 16. & 27. 29.* Convallis Hhacoris] *id est, Jerichuntina, per synecdochen, de qua Josh. 7. 26. & Hosch. 2. 15. hæc in regno Judæ, illa verò in regno Israëlis: ut significetur illa futura regnorum conglutinatio, de qua Hosch. 1. 11. Jechez. 37. 24. & alibi.* 11 Vos verò] *secunda pars responsi, nimirum contestatio & sententia condemnationis adversus Judæos degeneres, hoc & sequen. ver. quæ deinde exornantur elegantissima antitheti promissionum erga bonas reliquias, & denuntiationum in istos, usque ad ver.* 18. Qui oblivisci mini] *i. tanquam obliti negligitis, neq; accenditis.* Qui instruitis] *sic loquitur Propheta per contemptum, idola velut digito exerto commonstrans.* Numeris illis] *quibus velut exercitibus cœlum, terra, & aqua instructa sunt, ut Gen. 2. 1. nam illis servitur contra præceptum Dei, Exodi. 20. 4.* 13 Idcirco] *exornatio antecedentis sententiæ; ut diximus in versum 11.* 15 Nomen illud] *quam nunc obtineant, videlicet quod exprimitur seq. versu: sic suprà 62. 4. & seq.* 16 Firmi] *i. populi sancti, qui fundatus & radicatus in Deo immotus permanebit, ac ne portæ inferorum quidem prævalebunt ei.* 17 Ego creaturus] *i. omnia instauraturus sum in Christo: ut suprà 25. 8.* 18 Sed gaudete] *conclusio responsionis Christi a promissis amplissimis, per apostrophen ad pios: quibus regeneratio prædicuntur lætitia, hoc & sequent. versu, vita, versu 20. pax & prosperitas, tribus seq. id q. per efficatiatē providentiæ Dei, ver. 24 quę omnia exornantur communi hyperbole, versu ultimo.* 19 Gaudente] *ut Deut. 28. 63. & suprà 62. 6. & 7.* 20 Natus] *id est, justum vitæ spatium decurret sine impedimento ullo.* Maledictus erit] *id est, quo magis longæva utetur vita, eò majores maledictiones experietur.* 22 Non ædificabunt] *contrà quam impiis denuntiat Deus, Deut. 28. 30. & seq.* Ut sunt dies arb.] *id est, robusti atque diuturni, ut Psal. 52. 10. & 92. 13.* 23 Non laborabunt] *quod impiis interminatur Deus, Levit. 26. 16. & Deut ibidem.* Ad conturbationem] *id est, ut conturbatis rebus omnibus tradantur populo extraneo, & abeant in captivitatem, Deut. 28. 32. & 41.* 24 Nondum clam.] *novit enim Pater cœlestis nos indigere his omnibus antequam oremus, Matth. 6. 32.* 25 Lupus & agnus] *vide suprà 11. 6. id est, nihil damnosum esse poterit Ecclesiæ, ut Hosch. 2. 18. & Marci. 16. 18.*

CAPUT LXVI.

Deus externam sanctimoniam hypocritarum abdicans, ostendit se in humilibus habitare: itaque Ecclesiam Judæorum confirmans adversus hypocritarum fastum, multiplicationem perpetuam ei pollicetur, Judæos & gentes hortatur ad lætitiam ex fructu operum ipsius: quibus se impios perditurum, gentes in communionem Ecclesiæ & cultus sui vocaturum, denique æternum triumphum de hostibus comparaturum ipsis pollicetur.

1 SIC ait Jehova, cœlum ipsum solium meum *est*, & terra scabellum pedum meorum. *1. Reg. 8. 27. Actorum. 7. 49.* 'ubinam *esset* domus quam ædificaretis mihi? & ubinam locus quieti meæ?

2 Atqui, omnia ista fecit manus mea, & *per eam* existunt omnia ista, dictum Jehovæ: sed in hunc intueor, in pauperem & contritum spiritu, ac trepidantem ad verba mea.

3 'Qui jugulat bovem, *ac si* 'percuteret virū; qui mactat parvam pecudem, *ac si* decollaret 'canem; qui offert munus, *ac si* 'sanguinem porci; qui adolet thus, *ac si* [a] muneraretur idolum: etiam isti 'eligunt vias suas, & abominationibus suis anima eorum delectatur:

4 Etiam ego 'eligam propter facinora eorum, & inducam [b] quæ formidant eis; eo quòd mihi vocanti nemo responderit, loquenti non auscultaverint: nam fecerunt quod malum *videtur* in oculis meis, & id quo non delector elegerunt.

5 'Audite verbum Jehovæ qui trepidatis ad verbum ejus; dicunt 'fratres vestri, osores vestri, 'procul arcentes vos, 'propter nomen meum, honoratur Jehova: sed 'ubi conspicuus erit in lætitia vestra, isti erubescent,

6 'Voce tumultuosa e civitate, voce e templo; voce Jehovæ, rependente retributionem inimicis suis.

7 'Cùm nondum parturiet, pepererit: cùm nondum invadet dolor eam, jam 'posuerit marē.

8 'Quis audivit rem hujusmodi? quis vidit talia? an efficeretur ut pariat 'terra die uno? an gigneretur gens vice una? quòd parturit, simulque parit 'Tzijon filios suos.

9 'An ego aperirem os matricis, & non generem? ait Jehova: an ego qui gigno, 'amplius occluderem?, ait Deus tuus.

10 'Lætamini cum *urbe* Jeruschalaimorum, & exultate in ea omnes amantes eam; gaudete cum ea gaudio 'quicunque lugebatis de ea:

11 Ut sugatis & saturemini ubere consolationum ejus; ut exprimatis & delicias agatis e splēdore gloriæ ejus.

12 'Nam ita ait Jehova, ecce ego extensurus sum ad eam 'tanquam fluvium pacem, & velut torrentem inundantem gloriam gentium, quam sugatis: ad latus portabimini, & super genua oblectabimini. *Suprà. 49. 22. & 60. 4.*

13 Ut quispiam quem mater 'sua consolatur; sic ego consolaturus sum vos, & Jeruschalaimis consolatione perfundemini.

14 Quod cùm videbitis, gaudebit [c] animus vester, & 'ossa vestra ut herba tenera refloreſcent; 'agnoscetur manus Jehovæ erga servos suos, & indignatio contra inimicos suos. [c] Heb. *cor.*

15 'Nam ecce Jehova 'cum igne venturus est, & curribus suis similibus turbini; ad reddendum cum 'æstu iram suam, & increpationē suam cum flammis [d] ardentibus. [d] Heb. *ignis.*

16 Jehova enim igne disceptaturus est, & gladio suo contra omnem carnem: & 'multiplicabuntur confossi Jehovæ.

17 'Qui sanctificant se, & qui mundant se 'in hortis, [e] sequentes *alter* alterum palàm; qui comedunt carnem porci, & rei abominabilis, murisque: pariter consumentur, dictum Jehovæ. [e] Heb. *post unum in medio ipso.*

18 'De me autem, 'cùm [f] factorum erga hos cogitationumq; erga hos *quæque* adveniet, congregando omnes gentes & linguas: quæ veni- [f] Heb. *facto-rum horum & cogitationum horum.*

[a] Heb. *benedictionem offert vanitati.*
[b] Heb. *formidines.*

entes viſuræ ſunt gloriam meam;
19 'Ponam in his ſignum, & mittam ex his qui 'evaſerint ad gentes 'in Oceanum, 'Pulem, & 'ludum 'jaculantes arcu, 'Tubalem & Javanem: regiones longinquiſſimas, quæ non audiverant ſ famam meam, neque viderant gloriam meam, ut indicent gloriam meam in gentibus.
20 Et adducent omnes 'fratres veſtros ex omnibus gentibus muneri Jehovæ, equis, & curribus, & pilentis, muliſque, ac veredariis, ad montem ſanctitatis meæ Jeruſchalaima, ait Jehova; quemadmodum offerunt h Jiſraëlitæ munus inſtrumento mundo in domum Jehovæ.
21 Atque etiam 'ex iſtis aſſumam in ſacerdotes & Levitas, ait Jehova.
22 Nam quemadmodum 'cœli illi novi & terra ipſa nova quam ego facturus ſum, 'conſtitura ſunt coram me, dictum Jehovæ: ita conſtiturum eſt ſemen veſtrum & nomen veſtrum.
23 'Erítque de novilunio [i] in novilunium alterum, & de ſabbatho in ſabbathum alterum; ut veniat omnis caro ad incurvandum ſe coram me, ait Jehova.
24 Et egreſſi videbunt cadavera hominum illorum qui defecerunt, a me: nam vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur, eruntque nauſeæ omni carni.

ſ Heb. *auditionem.*

h Heb. *filiis Jiſraëla.*

[i] Heb. *in novilunii ſuum, & ſic ſequentia.*

ANNOTATIO.

1 Sic ait] *Hujus concionis (qua propheta exitium veteris ſynagogæ & Chriſtianæ Eccleſia conſtitutionem explicat) quatuor ſunt capita: primum eſt conteſtatio Judæorum & hypocritarum, quibus tum ipſorum ſcelus & ſupplicium, tum humilium reliquiarum ſalus prænuntiatur, verſ. quatuor: ſecundum eſt propoſitio ad ſanctas Judæorum reliquias, qua de hypocritarum caſu & liberorum in Eccleſia gignendorum promiſſionibus confirmantur, inde ad ver.10. tertium eſt hortatio ad amicos Eccleſiæ, ut lætentur cum ea & benedictiones Dei participent ad gloriam ipſius, uſque ad verſum 15. poſtremum eſt narratio benedictionum quas effecturum ſe Deus promiſerat, inde ad finem uſque.* Ubinam eſſet] *quaſi dicat, putaretiſne, ô hypocrita, me excelſiſſimum in manufactu templis habitare? Actor. 7.48. & 17.24. ac proinde iſto templo capi & includi infinitam majeſtatem meam? non eſt illa mea habitatio iuſta; ſed in animo pauperum & contritorum ſpiritu, ibi unanimiter habitaturus & ambulaturus ſum, 2.Corinth.6.16.* 2 In hunc intueor] *id eſt, his demum ſunt vera templa mea: nam alioqui ſtructura illa templi aſpectabilis deſtituta veris ſervis Dei templiſq; illius viventibus, erat ingrata Deo: quamobrem utrumque conjunxit Schelomo dicens; ut ſint oculi tui aperti erga domum hanc, auſcultando orationi qua oravit ſervus tuus, &c.1. Reg. 8. 29. & ſequen.*
3 Qui jugulat] *in templo videlicet ex ritu externo legis; ſed non objecto & contrito animo, ac trepidante ad verba Dei, ut ſuprà 1. & 58.* Percuteret virum] *id eſt, homicidium perpetraret, quaſi dicat, non magis mihi acceptus eſt, quàm qui ſceleratè cædem perpetrat contra legem.* Canem] *id eſt, animal ineptum ſacrificiis, ſynecdochicè.* Sanguinem porci] *nam utroque interdicitur lege, ſanguine, & ſue: cùm munera e ſimila, oleo, & vino, non autem ex ſanguine fierent, Levit. 2. ſus verò neque in publico Dei cultu, neque in privato uſu permiſſa eſſet, Levit.11.7.* Eligunt] *non autem in iis inſiſtunt quas ego elegi.* 4 Eligam] *id eſt, delectum habebo, & exquiſitas pœnas immittam eis.* 5 Audite] *ſecunda pars, propoſitio ad reliquias Judæorum ſanctas, ut obſervavimus in ver.1.* Fratres veſtri] *qui in propatulo Judæi ſunt ſecundum literam & carnem, ſed revera Judæis germanis inimici.* Procul arcentes] *ut ſuprà 65.5.* Propter nomen meum] *faſtuoſorum hypocritarum verba, qui Deum inglorium & inhonoratum fore jactant, niſi ab ipſu coleretur, aliorum cultum præ ſuo nihili faciunt, & Deum perinde ſibi obſtrictum putant, ac ſi in ære ipſorum eſſet. Hæc autem ita fuiſſe accipienda clarè diſtinctiones docent.* Ubi conſpicuus] *id eſt, cùm gloriam ſuam explicaverit illuſtratione Evangelii ad lætitiam veſtram & totius Eccleſiæ, de qua infrà ver.10.* 6 Voce tumultuoſa] *i. Evangelio, ad cujus auditionem, quaſi tumultus invadentis, turbatur mundus (ut Matth.2.3.) quia prædicatio illius in iis qui pereunt eſt odor mortis ad mortem; poſtquam Deus hujus ſeculi excæcavit eorum mentes, ne irradiet eos lumen Evangelii gloriæ Chriſti, 2. Corinth.2.16. & 4.4.* 7 Cùm nondum] *ſecundus locus propoſitionis, de gignendis mirificè Eccleſia liberis: ut ſuprà 49. 18. & ſeq. & 60.4. Erit, inquit Deus, hic Eccleſiæ partus longè glorioſior & admirabilior quàm Hebræarum in Ægypto, Exodi.1.19.* Poſuerit] *id eſt, ediderit: ut de mercula dictum eſt ſuprà 34.15.* 8 Quis audivit] *exaggeratio mirifici operis Dei in genitura Eccleſiæ, per comparationem.* Terra] *id eſt, populus metonymicè.* Tzijon] *id eſt, Eccleſia.* 9 An Ego] *ſubjectio ad interrogationem præcedentem, qua Deus totum genituræ opus in Eccleſia ſibi arrogat, & porrò facturum pollicetur, per comparationem genituræ naturalis: ego, inquit, qui aliis ſum gignendi autor, an non ipſe gignerem nunc & in ſeculum arbitratu meo?* Amplius occlud.] *id eſt, deinceps non propagarem Eccleſiam, committendo ei ſemen incorruptum verbi?* 10 Lætamini] *tertium concionis caput ad Judæos, & gentes amicas Eccleſiæ quæ priùs fuerant illi inimicæ, ut diximus in verſum 1. continens hortationem, duobus ver. & ætiologiam, tribus.* Quicunque lugebatis] *id eſt, piæ Judæorum reliquiæ bene cupientes Eccleſiæ: nam ex his duobus coagulata eſt Eccleſia Chriſti: ac propterea ſeorſim ſui fines proponuntur ὕστερον πρότερον, ſequen. verſu.* 12 Nam] *ætiologia ab ampliſſimis Dei promiſſionibus erga Eccleſiam & omnes amantes ejus.* Tanquam fluvium] *vide ſuprà 48.18.* 14 Oſſa veſtra] *id eſt, vos qui tam miſerè, poſtratâ & ſepultâ malis Eccleſia, jacetis velut arida putridaq; oſſa per terram, divinitus inſtaurabimini: ut Jechezk.37.* Et agnoſcetur] *tranſitio ad narrationem ſequentem, propoſitis duabus illius partibus, quæ deinde per ὑστεροτυ explicantur.* 15 Nam ecce] *ultima pars concionis, narratio operum Dei in Eccleſia: quorum unum eſt indignatio Dei contra hypocritas, tribus verſibus: alterum, Eccleſiæ multiplicatio & dignitas, in ſequen.* Cum igne] *cujus meminit Joan. Matth.3.12. ſic perſtringitur allegoricè vehementia, celeritas, & gloria judiciorum Dei, hoc & ſeq. ver.* Æſtu] *vide ſuprà 42.25.* 16 Multiplicabuntur] *id eſt, infiniti erunt, quos Deus conficiet ſuo potente verbo, & ſpiritu oris ſui.* 17 Qui ſanctificant ſe] *explicatio hoſtium, quos confoſturus eſt Dominus: nimirum qui cultum divinum idolis exhibent, & vitam inſtituunt contra legem.* In hortis] de

de quibus suprà 1.29. & 65.3. 18 De me autem] *altera pars narrationis, de operibus Dei erga servos suos; ut diximus vers.14. & 15. in quibus numerantur istæ, vocatio gentium in Ecclesiam ministerio sanctarum reliquiarum ex Judæis, tribus vers. communis & æqua illorum dignitas in ministerio Dei, tribus alterius & Ecclesiæ totius de hostibus triumphus, vers. ultimo.* Cùm factorum] *id est, cùm plenitudo temporum advenerit, qua effecturus sum ea quæ cogitavi & statui in consilio meo, & vocaturus gentes in Ecclesiam.* 19 Ponam in his] *id est, signabo servos meos intus virtute spiritus, & administrationem ipsorum signis fidei confirmabo, Marci 16.17. & 20.* Qui evaserint] *id est Judæorum reliquias.* In Oceanum] *id est, mari æquè ac terra ad Evangelium provocabo, ut exempli gratia nationes aliquot deinde nominantur.* Pulem] *id est, Cyrenas sive Pentapolim & ulteriorem Africam, ubi regnavit Aphulla ab Agathocle Siculo circumventus, corruptè Ophellas apud Justin. lib. 22.* Ludum] *vide Genes. 10.22.* Jaculantes] *ut Jirmejæ 46.9.* Tubalem] *vide Gen. 10.2.* 20 Fratres vestros] *non quidem genitos secundum carnem (ut suprà vers. 5.) sed à Deo genitos spiritu per fidem.* 21 Ex istis] *videlicet gentibus, quæ in munus oblatæ fuerint Jehovæ.* 22 Cœli illi novi] *de quibus suprà 65.17.* Constitutra sunt] *ac pronde ministratura mihi in seculum ad bonum Ecclesiæ.* 23 Eritq; de] *id est, Ecclesia indesinenter colet me, non autem anniversariis ritibus ex veteri lege: vide in Hhamos 8.5.*

JIRMEJA.

ARGUMENTUM.

LIBER Jirmejæ Prophetæ duo genera documentorum complectitur, prophetica atque historicà. Ac prophetica quidem (prout omnium prophetarum istud commune est) verum legis divinæ usum demonstrant doctrina, redargutionibus, & cæteris: nominatim verò versantur in acerbissimis & gravissimis reprehensionibus suorum temporum, & denuntiationibus judiciorum Dei quæ paulò pòst effecta sunt: deinde verò in consolationibus Ecclesiæ afflictissimæ, tum adductis promissionibus amplissimis de regno Christi; tum etiam prædictionibus singularium alquot judiciorum quæ in hostes Ecclesiæ erant eventura, capite 46. & sequentibus. Historica verò quæ in hunc librum passim inserta sunt, ad comprobationem prophetiarum evidentiamq; pertinent. Prophetavit autem Jirmeja in Judæa & in Aegypto Judæis omnibus, inde a decimo tertio anno Joschijæ, minimùm annos quadraginta tres; ut demus primo ipso anno quo in Aegyptum translatus est, ipsum desiisse. Nam Joschijæ annos novendecim prophetavit, deinde viginti duos Jehojakimi & Tzidkijæ: hoc deportato Nebuzar-adan in Judæa mansit in sequentem annum: quo profecto, cæperunt civiles illi motus quos Jirmeja ipse perscripsit, capite 40. & sequentibus. postmodum verò in Aegyptum deportatus est, atque in ea prophetavit cap. 43. & 44. quæ quidem omnia unius anni gesta dici non possunt.

CAPUT I.

Jirmeja vocationem suam ex consilio æterno Dei, excusationesq; suas exponit: deinde repetitum Dei mandatum cum promissionibus & signis ad prophetiæ argumentum pertinentibus narrat, ac postremò summam prophetiarum de Judæorum eversione, & sui confirmationem in officio suo adversus Judæos obstinatos explicat.

1 VERBA Jirmejæ filii [a] Chilkijæ; ex sacerdotibus qui erant Hhanathothis in terra Binjaminis.

2 [a] Ad quem fuit verbum Jehovæ [a] temporibus Joschijæ filii Amonis Regis Jehudæ, decimo tertio anno quo regnabat:

3 *Fuit* etiam temporibus Jehojakimi filii Joschijæ regis Jehudæ, donec absolveretur undecimus annus Tzidkijæ filii Joschiæ regis Jehudæ: donec deportarentur [b] Jeruschalaimitæ mense quinto.

4 [a] Fuit igitur verbum Jehovæ ad me, dicendo,

5 Cùm nondum formavissem te in utero, [a] agnovi te; & cùm nondum prodiisses ex vulva, sanctificavi te: Prophetam ipsis gentibus constitui te.

6 Me autem dicente, [a] ahah Domine Jehova, ecce nescio loqui; [a] sed puer sum:

7 Edixit Jehova mihi, ne dicito, puer sum: sed ad quæcunque misero te, ito; & quæcunq; præcepero tibi, loquitor.

8 Ne timeto ab istis; nam adsum tibi ad eripiendum te, dictum Jehovæ.

9 Et extendens Jehova manum suam [a] tetigit os meum; dixitq; Jehova ad me, ecce indo verba mea ori tuo.

10 Vide, [a] præficio te hodierno die [a] gentibus ipsis & regnis, [a] ad extirpandum, & ad demoliendum, & ad perdendum, & ad destruendum; ad ædificandum, & ad plantandum.

11 Deinde fuit verbum Jehovæ ad me dicendo: quid vides Jirmeja? cui dixi, baculum amygdali video.

12 Tum dixit Jehova ad me, [c] bene vides: [d] ut

[a] Heb. diebus.

2. Reg. 25.11 [b] Heb. Jeruschalaimæ, metonymicè.

[c] Heb. benefeciſti videndo: vide. Genes. 12.8.

[d] ut citò amygdalus floret, incumbiturus ſum in verbum meum ut efficiam ipſum.

13 Poſtea fuit verbum Jehovæ ad me ſecundò, dicendo, quid vides? cui dixi, [a] ollam ferventem video, cujus [a] facies [e] verſus Aquilonem eſt.

14 [a] Tum dixit Jehova ad me, [a] ab Aquilone [f] erumpet [a] iſtud malum ſuper omnes habitatores hujus terræ:

15 Nam ecce ego evocaturus ſum omnes familias, regna Aquilonis, dictum Jehovæ; ut venientes [a] ponant quiſque ſolium ſuum ad oſtium portarum Jeruſchalaimorum, & contra omnes muros iſtius *urbis* circumquaque & contra omnes civitates Jehudæ.

16 [a] Quamobrem [a] elocuturus ſum jura mea contra iſtos propter totam malitiam eorum; qua dereliquerunt me, & adoleverunt diis alienis, & incurvaverunt ſe operi manuum ſuarum.

17 Tu itaque [a] accinge lumbos tuos, & ſurgens eloquere apud eos quicquid ego præcepero tibi: [g] ne conſternator attritus conſpectu illorum, ut non conteram te in conſpectu ipſorum.

18 Ego enim [a] ecce pono te hodie velut civitatem munitam, & velut columnam ferream, muroſq; aheneos toti huic terræ; regibus Jehudæ, principibus ejus, ſacerdotibus ejus, & populo hujus terræ:

19 Qui oppugnabunt te, ſed non prævalebunt tibi: nam adſum tibi, dictum Jehovæ, ad eripiendum te.

[d] Heb. *amygdalaturus ſum, ut ita dicamus.*
[e] Heb. *a facie Aquilonis.*
[f] Heb. *aperietur ſe.*
[g] Heb. *ne arreptor a facie eorum.*

ANNOTATIO.

1 Verba Jirmejæ] *Hoc capite continentur duo, generalis totius libri inſcriptio, tribus verſibus; & ſingularis narratio vocationis qua Jirmejam in functione prophetica conſtituit Deus, reliqua parte capitu. Quamobrem Propheta in univerſum appellavit verba ſive res, quia non tantùm documenta prophetica, verùm etiã hiſtoricæ narrationes hoc libro continentur quæ a Jirmeja conſcriptæ ſunt.* Chilkijæ] *non illius filii Schalłumi & ſacerdotis ſummi qui legem reperit, 2. Reg. 22. 8. nam ille Jeruſchalaimus, ut ſummus ſacerdos, habitabat; ſed alterius cujuſpiam ex aliis ſacerdotibus qui Hhanathothus habitavit: quò relegatum fuiſſe Ebjatharem e genere Ithamaris, cùm abdicaretur ſacerdotio, legimus 1. Reg. 2. 26. Quamobrem non dicit Jirmeja, ſacerdotis ſummi, ſed ex ſacerdotibus, &c.* 2 Ad quem] *id eſt, quem Deus prophetare juſſit annos quadraginta unum, & amplius: nam a decimo tertio anno Joſchijæ ad undecimum Tzidkijæ anni ſunt 41. deinde verò in Ægypto; aliquantam temporis prophetavit, infrà 43. & 44.* 4 Fuit igitur] *hæc altera pars capitis narrat primùm vocationem Jirmejæ a Deo, uſque ad verſ. 8. deinde promiſſionem quæ cum vocatione ſemper conjuncta eſt, verſ. 8, tertio donum, ver. 9. poſtremò adminiſtrationem & operationem ex dono, verſ. 10. quæ omnia deinde adhibitis ſignis confirmata, verſ. 11. & 13. ampliùs explicantur, reliquo capite.* 5 Agnovi te] *id eſt, certo conſilio deſtinavi & ſanctificavi ad hoc munusut de ſe loquitur Apoſtolus Galat. 1. 15.* 6 Ahah] *excuſatio qualis fuit illa Moſchis Exod. 6. 11. & 7. 3.* Sed puer ſum] *id eſt, ad verba tua proloquenda infantiſſimus, & præſtanda infirmiſſimus, ut explicat ſequens Dei confutatio.* 9 Tetigit os meum] *ut hoc ſacramento & verbo Prophetam inſtitueret & confirmaret: ſic Jeſchahh. 6. 6. & 7.* 10 Præficio te] *nimirum Prophetam, ut ſuprà ver. 5.* Gentibus ipſis] *exteris, ac non Judæis tantùm.* Ad extirp.] *i. ut alios ruinam, alios incolumitatem prædicatione verbi a me teſtatam facias: ſic enim adminiſtri Dei in ſcripturis paſſim id dicuntur facere, quod Deus verbo ipſorum prædicit & præſtat: quemadmodum Moſchem Deus alloquitur ſingulis ferè mandatis contra Parhhonem, & Ægyptum, Exod. 7. & ſeq. & Jeſchahh. 6. 10.* 12 Ut citò Amygd.] *id eſt matutè admodum: nam amygdalus hyeme concipit exoriente Aquila, floret prima omnium menſe Januario, Martio verò pomum maturat: ut ait Plinius lib. 16. cap. 25. unde illam Hhebræi a maturandi celeritate nominarunt.* 13 Ollam fervent.] *figuram Judææ, in qua futurum erat ut Judæi tanquam carnes ferverent calamitatibus; ut Jechezk. 11.* Facies] *id eſt, pars anterior obverſa igni.* 14 Tum dixit] *hæc exornatione Deus primùm Prophetiarum ſummam exponit, duobus verſibus; deinde vocationem Jirmejæ & conſilium ſuum, duobus alteris: ac poſtremò prophetam in vocatione confirmat, ut ſuprà ver. 8.* Ab Aquilone] *id eſt, a Babyloniis, & aliis gentibus operam navantibus Babylonio, quæ ad Aquilonem ſpectant: ut ſequens verſus explicat.* Iſtud malum] *vehemente igne figuratam, quod ſigillatim deinceps a propheta prænuntiatum atque conſcriptum eſt.* 15 Ponant quiſque] *vide complementum 2. Reg. 24. 4. & 12. & 25. 4. & infrà 52.* 16 Quamobrem] *propoſitio clementis conſilii, de præmonendo adhuc & revocando in bonam frugem populo ante ultimum excidium: quemadmodum etiam publico ordine ex autoritate Regis Joſchijæ effectum eſt, ac proinde malitia Judæorum amplius obſignata, ut narratur 2. Chronic. 36. 14. & ſequent.* Elocuturus ſum] *per te, Jechezkelem, Tzephanjam, Cheldam, & alios prophetas ſervos meos.* 17 Accinge lumbos tuos] *id eſt, compara te ad perfungendum officium tuum: metaphora a viatoribus.* 18 Ecce pono te] *id eſt, confirmo te in hac functione tua, ut ſies firmus contra obfirmationem iſtorum, & infractus atque immotus permaneas.*

CAPUT II.

Deus animum populi ſibi concilians commemoratione anteactæ benignitatis & fœderis ſui conteſtatur Judæos, docens a ſe nihil mali, ſed omnia bona in ipſos profecta eſſe; ipſos verò contra & majores arguit improbitatis & injuriæ maximæ: quam confirmat Deus exemplis gentium, rerum inanimarum atteſtatione, antegreſſis ſupplicüs, & infami illorum defectione a Deo, tranſitioq; ad exteros homines & Deos: quapropter pœnas indicit juſtas pervicaciæ ipſorum injuſtiſſimæ, poſt oblatam denuò miſericordiam.

1 [a] ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 [a] Abi & proclama [a] audientibus Jeruſchalaimanis dicendo; ſic ait Jehova, [a] recordor tibi benignitatis [a] adoleſcentiæ tuæ, amoris ſponſalium tuorum; [b] te proſecuta me per deſertum, per terram non ſatam.

3 [a] Sanctitatem fuiſſe Jiſraëlem Jehovæ, [a] primitias proventus ejus: [a] quotquot comedebant illũ, reos fuiſſe, malũ eveniſſe eis, dictũ Jehovæ.

4 Audite verbum Jehovæ, domus Jahhakobi; & omnes familiæ domus Jiſraëlis.

5 Sic

[a] Heb. *in auribus Jeruſchalamorũ.*
[b] Heb. *cunte te poſt me: ſic deinceps.*

5 Sic ait Jehova, 'quid invenerunt patres vestri in me iniquitatis, quòd longè abscesserunt a me, & secuti vanitatem 'evanuerunt,
6 Adeò ut 'ne dicerent quidem, ubi est Jehova, qui eduxit nos e terra Ægypti; qui fecit ut incederemus per desertum, per terram campestrem & 'c 'sepulchralem, per terram siccam & umbræ lethalis, per terram quam non pertransibat quisquam, & ubi nullus habitabat homo?
7 Quòd postquam introduxi vos in 'terram arvorum, ad fruendum fructu ejus & bono ejus; ingressi polluistis terram meam, & possessionem meam exposuistis abominationi?
8 *Quod* sacerdotes non dixerunt, ubi est Jehova? & qui tractant legem non agnoverunt me, ac pastores defecerunt a me: denique Prophetæ ipsi prophetarunt per Bahhalem, & 'd inutilia secuti sunt?
9 Idcirco 'adhuc contendo vobiscum, dictũ Jehovæ; etiam 'cum 'e nepotibus vestris contendam.
10 'Nam peragrate regiones 'Cittæorum, & videte; aut ad 'Kedarem mittite & animadvertite valde: videte inquam an fuerit quid hujusmodi;
11 An mutaverit gens deos, quamvis illi non *sint* dii: at populus meus mutavit 'gloriam suam in *idolum* inutile.
12 'Obstupescite cœli de hac re; & horrescite, desolemini valde, dictum Jehovæ.
13 Nam duo mala fecit populus meus: me dereliquerunt scaturiginem aquarum 'f perennũ, ut effoderent sibi cisternas, cisternas fractas, quæ non capiunt aquas.
14 'An servus Jisraël, an 'g verna est? quamobrem est prædæ?
15 Contra eum rugiunt juvenes leones, edunt vocem suam: & exponunt terram ejus desolationi, civitates ejus succenduntur, ut nullus inhabitet?
16 'Etiam Nophæi & Daphnæi 'depascunt te vertice?
17 An non hoc facis tibi; dum derelinquis Jehovam Deum tuum, quo tempore ducit te 'via sua?
18 'Nunc enim, 'quid tibi est in via Ægypti, bibendo aquas 'Schichoris? aut quid tibi in via Assyriæ, bibendo aquas fluminis *Euphratu*?
19 'Erudiat te malitia tua, & aversiones tuę corripiant te; agnosce inquam & vide 'malum & *quidem* amarum esse quòd derelinquis Jehovam Deum tuum: non enim pavor mei incessit te, dictum Domini Jehovæ exercituum.
20 'Quamvis 'h jam olim fregerim jugum tuum, disruperim vincula tua, ideoq; dixeris, 'non servitura sum; tamen 'super omnem collem altũ, & super omnem arborem virentem tu peragras 'scortans.
21 'Atqui ego te plantaveram vitem generosam, totum semen 'i 'fidele, quomodo ergo 'mutata es mihi in degeneres palmites vitis alienæ?
22 'Nam ut abluas te nitro, & 'k plurimum adhibeas tibi smegmatis; obducat se auro insigni iniquitas tua coram me, dictum Domini Jehovę:
23 Quomodo dictura esses, non pollui me, Bahhalimos secuta non sum? vide viam tuam 'in ista valle, agnosce quid feceris, ô 'dromas velox, 'ô 'l quæ corrigia notat vias suas.
24 'Onager fœmina *est*, assueta 'deserto, quę pro desiderio animæ suę 'haurit ventum, 'cujus occasionem quis revocet? 'omnes quærentes istam non fatigantur, mensibus ejus invenient eam.
25 *Dicenti* enim, 'cohibe pedem tuum ne discalceetur, & guttur tuum a siti: dicis, animus abjiceretur? nequaquam: nam amo *deos* exteros, & eos secutura sum.
26 'Tanquam pudore furis cùm deprehenditur, ita 'pudefacient domum Jisraëlis; ipsos, Reges ipsorum, Principes ipsorum, Sacerdotesque ipsorum, & Prophetas ipsorum:
27 Qui dicunt ligno, pater meus es, & lapidi, tu peperisti me; quia obverterunt mihi cervicẽ, non autem faciem: 'tempore verò mali sui dicunt, surge & serva nos.
28 At ubi sunt dii tui quos fecisti tibi? 'surgant, si sunt servaturi te tempore mali tui: nam *pro* numero civitatum tuarum sunt dii tui, Jehuda.
29 'Quare contenditis mecum? vos omnes defecistis a me, dictum Jehovæ.
30 In vanum percussi filios vestros, eruditionem non acceperunt: 'consumpsit gladius vester Prophetas vestros, tanquam leo interfector.
31 O generatio, vos animadvertite verbum Jehovæ. 'an *ut* desertum fui Jisraëli? an terra caliginosissima? quamobrem dicunt populus meus, dominamur, non sumus venturi amplius ad te?
32 An obliviscitur virgo ornatus sui? sponsa eorum quæ alligat sibi? at populus meus obliti sunt mei diebus 'm innumeris.
33 'Quid bonam prædicas viam tuam, quærendo 'n quod amas? 'idcircò etiam malas ipsas docuisti vias tuas.
34 'Etiam in alis vestium tuarum inveniuntur sanguis animarum egentium, *sanguis* innocentium; 'non effossione, invenio hæc, sed super omnes istas *alas*.
35 Attamen dicis; quia innocens sum, utiq; aversa est ira ejus a me: ecce ego disceptaturus sum tecum, eò quòd dicas, non peccavi.
36 'Quid curritas adeò, mutando viam tuam? etiam 'ab Ægyptio erubesces, quemadmodum erubuisti 'ab Assyrio.
37 Etiam ab illo prodibis 'manibus impositis capiti tuo: nam spernit Jehova fiducias tuas, 'ut non secunderis in eis,
38 'Dicendo, 'si dimiserit quis uxorem suã, & illa profecta ab eo 'o nupserit viro alteri, 'an reverteretur ad eam rursus? nónne 'p omnino cõtaminaretur terra illa? tu verò quamvis scortata sis cum amicis multis, tamen 'revertereris ad me, dictum Jehovæ.
39 Attolle oculos tuos ad eminentia loca, & vide ubi non fuisti vitiata; juxta vias 'sedisti illis, 'tanquam Arabs in deserto: & contaminasti terram scortatione tua & malitia tua:
40 Et quamvis cohiberentur imbres, serotinaq; pluvia non esset: frons mulieris scortantis fuit tibi, renuisti pudore suffundi.
41 An non 'saltem ab hoc tempore inclamabis me, pater mi; tu dux adolescentiæ meæ?
42 An 'assevaturus est *Deus* iram in seculum? an observaturus in æternum? 'ecce loqueris & perficis ista mala quantum potes.

ANNO-

---

c Heb. *fossæ.*
Judic. 2. 10. *& seq.*
d Heb. *quæ non prosunt: sic vers.* 11.
e Heb. *filios filiorum vestrorum.*
f Heb. *viventum.*
g Heb. *natus domi.*
h Heb. *a seculo.*
i Heb. *firmitatis, sive veritatis.*
k Heb. *multiplices tibi smegma.*
l Heb. *corrigians, ut ita dicamus.*
m Heb. *nullo numero.*
n Heb. *amorem.*
o Heb. *fuerit viri alterius.*
p Heb. *contaminando cõtaminaretur.*
Deut. 24. 1.

ANNOTATIO.

1 Et fuit verbum] *Hujus concionis (quæ temporibus Joſchijæ videtur fuiſſe habita) partes præcipuæ ſunt tres: prima eſt exordium, verſ. 2. & duobus ſequent. ſecunda eſt conteſtatio, uſque ad ver. 36. tertia, ſententiæ dictio, ad finem uſque.* 2 Abi] *hic verbus, ut in ſeq. omnibus prophetis, auctoritatem ſibi conciliat Propheta a mandato Dei.* Recordor] *exordium hoc Deus adhibet ut audientiam faciat apud populum recordatione præteritorum ſuorum beneficiorum, & conſtantiæ ſuæ miſericordiæ ex fœdere: quibus nominibus ſe adhuc eò adduci oſtendit, ut populum ſuum per adminiſtros verbis ſollicitet, ut diximus ſup. 1. 16.* Adoleſcentiæ tuæ] *id eſt, qua te adoleſcentem amplexus ſum, cùm ex Ægypto educerem te: ſic ſequentia ὑπαλλαγικῶς.* 3 Sanctitatem] *ut Exodi 19. 6.* Primitias] *id eſt, qui ſanctus fuit Domino ex omnibus populis terræ, ut primitiæ ex omnibus fructibus agri ſunt ſanctæ; prout interpretatur Deus Exod. 19. 5.* Quotquot comedebant] *id eſt, quemadmodum qui ſacrum proventum intervertit, reus ſit & pœnas luit ex lege, Levit. 5. 21. ita reos peractos eſſe & pœnas pependiſſe inimicos ejus; ut Ægyptios, Hhamalekitas, Sichonem, Hhogum, Midjanitas, Cenahhanæos, &c.* 5 Quid invenerunt] *conteſtatio hæc, qua graviſſimè in populum ſuum totum Deus invehitur, duas partes in univerſum continet: unam, qua Deus conteſtatur, verſibus 4. ſe planè innocentem eſſe, neque ullam cauſam præbuiſſe maleficiis Judæorum; quæ deinde evincuntur certis argumentis, uſque ad verſum 29. alteram, qua conteſtatur ſe e contrario omni benignitate Judæos proſecutum eſſe, inde ad verſum 36.* Evanuerunt] *ut Rom. 1. 21.* 6 Ne dicerent quidem] *id eſt, omnem Dei beneficiorum ejus memoriam abjicerent.* Sepulchralem] *id eſt, in qua humanitus non potuiſſetis vivere: ut Deut. 8. 15.* 7 Terram arvor.] *Cenahhanæam promiſſam.* 9 Adhuc contendo] *nimirum ut antea contendi per Prophetas ſervos meos.* Cum nepot.] *poſtremò videlicet: nam Joſchijæ nepotes & filii poſt conteſtationes multas cum ipſis & toto populo tandè deportati ſunt.* 10 Nam peragr.] *confirmatio præcedentis objectionis maleficiorum, ex quatuor potiſſimùm argumentis petitur: primum eſt ab exemplo & comparatione gentium exterarum, his quatuor verſibus; ſecundum a ſupplicijs quæ immittit Deus judex juſtiſſimus, verſibus quatuor alteris: tertium, a demonſtratione præſentis mali & ſubjectione ante oculos, quod Judæi etiam tum auxilia hominum deorumq; alienorum omiſſo Jehova procurarent, a verſ. 18. ad 25. poſtremum, ab inanitate idolorum cum Deo comparata, uſque ad verſum 29. Eſt autem hujus argumenti ſumma, gentes non ita dijs ſuis infidas eſſe, ut Judæi vero Deo: quod tum ipſorum conſcientiæ cognoſcendum & videndum committit, duobus verſibus; tum auget communi rerum creatarum teſtificatione per emphaticam exclamationem, verſ. 12. & 13. ut Deut. 32. 1. & Jeſchahh. 1. 2.* Cittæorum] *vide Num. 24. 24.* Kedarem] *vide Pſalm. 120. 5.* 11 Gloriam ſuam] *ut Pſalm 106. 20.* 12 Obſtupeſcite] *exclamatio pathetica, ut diximus in verſ. 10.* 14 An ſervus] *ſecundum argumentum a flagellis Dei, ut diximus in verſ. 10. ad quod tranſitur per admirationem. Eſtne hic populus ſervus? inquit Propheta; qui tractatur ſervorum more; non autem amplius ut filius Dei, aut ut puella libera ipſi conjugata.* Eſt præda] *id eſt, non amplius a Deo Patre in libertatem aſſeritur; ſed duræ ſervituti mancipatur, ut fuerat factum temporibus Menaſchis, 2. Reg. 21. & 2. Chron. 33.* 16 Etiam Noph.] *id eſt, non tantùm Aſſyrijs & Babylonijs, ſed Ægyptijs quoque ſunt expoſitis: ſunt enim Noph & Daphne Ægypti oppida, de quibus vide Jeſchahh. 19. 13. & 30. 4. hoc autem ad amplificationem ponitur, quia tunc Ægyptij adhuc infirmiores erant; videlicet attriti partim bellis exteris ab Aſſyrio & Babylonio, partim civilibus, ut dictum eſt Jeſchahh. 19.* Depaſcunt te vert.] *id eſt, utcunque infirmi ſunt, tamen ſummam partem liberè infeſtant, id eſt, oram tribus Judæ meridianam: nam regio vel populus totus corpori comparatur: ut Deut. 33. 12.* 17 Via ſua] *id eſt, in qua mandavit ut ſequaris ipſum: ſic comparatur tranſitus ad argumentum tertium, per viæ illorum antitheſin.* 18 Nunc enim] *tertium argumentum, a rebus præſentibus: quòd Judæi fiduciam partim in hominibus exteris collocarent, duobus verſibus; partim in idolis, verſu 20. & ſeq.* Quid tibi eſt] *nempe commodi ex adjunctione iſtorum.* Schichoris] *vide Jehoſchuhh. 13. 3.* 19 Erudiat te] *id eſt, ex ipſis malitiæ tuæ fructibus ſaltem diſce ſapere: ut Judic. 3. 1. & 2.* Malum &] *id eſt, hoc malum tuum eſſe graviſſimum, ac proinde tibi eſſe iſtius amoris cauſam ex te ipſo: ut Ijobi 20. 11. & ſequent.* 20 Quamvis] *altera pars argumenti tertii, nimirum Judæos immemores beneficiorum Dei inde ab Ægypto, & ſponſionum factarum Deo, ad idola perfidè deſciviſſe: quæ duo deinceps exornantur ab aſſiduitate & obfirmatione illorum, uſque ad verſum 26.* Non ſervitura ſum] *domino alteri, idolis Exod. 19. 15. & 24. 3. & Jehoſcb. 24. 21.* Super omnem collem] *ut Jeſch. 57. 9.* Scortans] *ſcortatione ſpirituali cum idolis, cui maledicit Deus Exod. 20. 5.* 21 Atqui ego] *exprobratio allegorica poſſeſſionis traditæ, ad amplificationem perfidiæ: ut Exod. 15. 17. Pſalm. 44. 3. & 80. 9. & Jeſch. 5. 2.* Fidele] *id eſt, quod non facilè poſſet amoveri, ſed fide perſtaret immotum ex promiſſione: cujus reſpectu Deus fidelis appellatur, Deut. 32. 4. & Judæi contrà eſſe dicuntur filii in quibus non eſt fides, ibidem verſu 20.* Mutata es] *ut Deut. 32. 20. & 32.* 22 Nam] *amplificatio criminis ſuperioris per ὑπόθεσιν, a comparatione adulteræ. quaſi dicat, lava, munda, orna, compara te utcunque voles, hoc verſ. non poteſt tamen celari ulla ex parte tua impuritas; quæ non tantùm mihi perſpecta eſt, ſequente verſu, ſed etiam omnibus adeò manifeſta, ut ne ulli quidem imperitiſſimo ſit magnopere laborandum in ea videnda atque evincenda, verſ. 24.* 23 In iſta valle] *tum valle Hinnomi, de qua Jehoſch. 15. 8. & infrà 19. tum aliis vallibus, in quibus ad torrentes ſacrificabatur, Jeſchahh. 57. 9. & 10.* Dromas velox] *id eſt, quæ velociſſimè ad idololatriam abriperis præceps, velocius dromade.* O quæ corrigia] *id eſt, ſcortum adeò effœtum præ aſſiduitate ſceleris, ut quocunque te vertas, terram velut corrigiis & reſtibus tuarum ſordium coinquines.* 24 Onager fœm.] *altera comparatio, vehementiſſimum ſtudium ſcortationis, & libidinem impotentiſſimam, obfirmationemq; denotans.* Deſerto] *cui comparantur loca idololatriæ deſtinata.* Haurit ventum] *id eſt, libero cœlo fruitur, non quæſcit uno loco, ſed hùc illùc diſcurſas liberè: ut Ijobi 39. 8.* Cujus occaſ.] *id eſt, quam nemo oblata veneris occaſione ab ea impedire poteſt: ita fervet & liberè ſe ipſam ad libidinem projicit; ut Jechez. 16. 24.* Omnes quærentes iſtam] *id eſt, ſi quis adulteram iſtam quærere inſtitueret, nullo negotio inventurus eſſet; quia extant ſingulis paſſibus veſtigia ſordium illius,*

tanquam

tanquam mulieris ex menſium profluvio laborantis: ſic accipitur vocabulum menſium Hoſche. 5.7. 25 Cohibe] *verba revocantis & per euphemiſmum ſceleſta adulteria reprehendentis: nam pedis appellatione crura & pudenda ſignificari ſolent; ut Jechez. 16.25. quaſi dicat, ne amplius te ipſam ita proſtituto; ſed animum tuum ſitientem nefariæ iſtius libidinis ab inſaturabili iſta veneris ſitis cohibeto.* 26 Tanquam pudore] *quartum argumentum, ab inanitate & inutilitate exterorum Deorum, de quibus præcedente verſu.* Pudefacient] *idola videlicet cultores ſuos: ut Jeſchahh. 44.6. & 15.* 27 Tempore verò] *ut Judi. 10.10.* 28 Surgant] *ſarcaſmus, ut Deut. 32.37. Judic. 10.14. & Hoſche. 13.10.*

29 Quare contenditis] *altera pars conteſtationis, ut dictum eſt ſuprà verſ. 5. qua Deus de obduratione Judæorum conquerens, duobus verſibus beneficentiam ſuam commemorat, & comparat cum ingrato Judæorum animo, uſq; ad verſum* 36. 30 Conſumpſit glad.] *id eſt, homicidæ fuiſtis Prophetarum: ut Aſæ, Joaſchi, & Menaſchæ temporibus antè fuerat factum, quod exprobrat Chriſtus, Matth. 23. 24. & ſequentibus.* 31 An ut deſertum] *id eſt, cùm ego deduxi te ex Ægypto per deſertum, an durus erga te fui atque difficilis, ut ea ipſa terra qua tu ambulabas? imò verò nónne te ut ſponſam modis omnibus exornavi etiam in deſerto ipſo? jam verò cùm in poſſeſſionem terræ feracis perveniſti, cur tibi dominium arrogas, & me dominum tuum repudias.* 33 Quid bonam præd.] *id eſt, cur adeò es impudens ut te juſtifices? cùm tamen vitam tuam conſumas in conciliandis amatoribus, & explenda tantùm tua libidine?* Idcirco] *id eſt, hac tua impudentia qua omnes ſuperas, etiam improbiſſimos doces improbitatem: quamobrem hæc impudentia veluti digito commonſtratur, ver. 34. & 35.* 34 Etiam in] *id eſt, nihil eſt in te aut circa te non commaculatum ſanguine: omnia teſtificantur adverſus te.* Non effoſſione] *id eſt, non ſunt clam peccata tua, ut perveſtigatione ſit opus; palam ſunt, omnium oculis expoſita.* 36 Quid curritas adeò] *id eſt, quid cauſæ eſt cur te conjungas Ægyptio, & deſicias a Babylonio (in cujus manus Menaſche fuerat traditus) atque fiduciam tuam ita in Ægyptio colloces, 1 Achaz antea collocaverat in Aſſyrio? 2. Reg. 16.7. Nam etſi hoc diſertè in ſcripturu legi non meminimus; non dubium eſt tamen quin hoc fœdus cum Ægyptio aut per Menaſchem poſtliminio reverſum, aut per improbum Amonem fuerit initum: ac propterea Neco exponit Joſchijæ ſe non adventare ut bellum gerat adverſus ipſum, 2. Chron. 35.21. Hunc autem* 3 *incipit ultima pars, nimirum ſententiæ dictio: qua continetur expoſitio pœnarum quas Judæi erant luituri, hù duobus verſibus; & earum cauſa, ſequentibus.* Ab Ægyptio] *quis Joſchijam interfecit, Joachazum cepit, & Judæos a Babylonio minimè liberavit.* Ab Aſſyrio] *ut exponitur 2. Chron. 28.20. & ſequent.*

37 Manibus impoſ.] *id eſt, in luctu graviſſimo; ut ferè lugebant mulieres, 2. Schem. 13.19.* Ut non ſecunderis] *ſed contrà propter perfidiam tuam in Deum & in Babylonium exſcindaris: hiptote.* 38 Dicendo] *hæc verba a præcedentibus divelli eſt iniquiſſimum: pendent enim ab eo quod proximè dixit propheta, reſpuit Jehova fiducias tuas, & illius dicti cauſam deinceps explicat. Eſt autem ea ab oblata Dei miſericordia hypothetice, hoc modo: ſi poſt tot ſcelera jam reſipiſceres & revertereris ad me, adhuc mihi acceptæ eſſes, hoc ver. ſed perrexiſti in peccatis tuis, ſeq. ver. neque ullis ferulis ad me revocari potuiſti, ver. 40. deniq; ne nunc quidem reſipiſcis, ſed omnibus viribus contendis ad malum, duobus ultimis.* Si dimiſerit] *argumentum a comparatione legalis exempli.* An reverteretur] *id eſt, an revertentem illam reciperet?* Revertereris] *id eſt, reciperem te.* 39 Sediſti illis] *id eſt, ſedens præſtolata es meretricum more: ut Gen. 38.14.* Tanquam Arabs] *id eſt, prædo, ex graſſationibus vivens, & vias obſervans: ut Jeſch. 13.20.* 41 Saltem ab] *id eſt, nunc demum ſaltem reſipiſcens coles me, & adhæreſces mihi.* 42 Aſſervaturus eſt] *nimirum ſi reſipueris, nónne condonaturus eſſes? ut Pſal. 103.9. & infrà 3.7.* Ecce] *de monſtratione hac Deus omnem culpam futuri mali in Judæis eſſe arguit, & ſe omni officio erga ipſos perfunctum eſſe confirmat.*

CAPUT III.

Propheta per ſimilitudinem ſororum, Iſraëlu improbitatem & Jehudæ contumaciam exponit: Judæos ad fidem & reſipiſcentiam hortatur, tum propter fœdus & promiſſiones Dei amplíſſimas, ſi invocabunt ipſum & vitam corrigent, tum propter ventura mala niſi reſipiſcant: quæ mala poſtquam Propheta vehementiſſimè figuravit, confirmat eventura eſſe propter peccata totius populi; cujus conſcientiam appellat, & judicem conſtituit juſtitiæ Dei: tum ad eos orationem convertens qui leniùs cum populo agendum judicabant: ipſos & res creatas omnes provocat in teſtimonium malignæ obſtirmationis ordinum omnium & hypocriſeos, quas non poſſe non caſtigari a Deo oſtendit: poſtremò Deus Prophetæ functionem acerbam confirmat, & propheta functionem accipiens judicium Dei ſeveriſſimum proponit, de populi reprobatione.

1 DIxit autem Jehova ad me [a] temporibus Joſchijæ regis, vidiſtine quid fecerit [b] averſa Jiſraël? [c] profecta eſt illa ſuper omnem montem altum, & ſub omnem arborem virentem, ubi ſcortata es.

2 Cumque dicerem poſtquam feciſſet omnia hæc, ad me revertatur, non eſt reverſa; videntē [a] hoc perfida ſoror ejus Jehuda.

3 Itaque [a] viſum eſt mihi omnibus de cauſis quibus adulterata eſt averſa Jiſraël, [a] dimittere eam, & dare libellum [b] repudii ei: nec tamen timuit perfida Jehuda ſoror ejus, ſed abiens ipſa ſcortata eſt quoque.

4 Fuitq; præ [c] famoſa ſcortatione ſua ut [c] contaminaret terram: nam adulterabatur cum [c] lapide & cum ligno.

5 [a] Nec tamen [c] toto hoc reverſa eſt ad me perfida ſoror illius Jehuda ex toto [d] animo ſuo; ſed [e] falſo, dictum Jehovæ.

6 Quapropter dixit Jehova ad me, [a] juſtificat [f] ſe ipſam averſa Jiſraël; magis quàm perfida Jehuda.

7 [a] Abi & proclama verba hæc [a] verſus Aquilonem, dicens, revertere averſa Jiſraël, dictum Jehovæ: non faciam ut irruat facies mea irata in vos. nam benignus ſum, dictum Jehovæ, non aſſervo *iram* in ſeculum.

8 Tantummodo agnoſce iniquitatem tuam, te a Jehova Deo tuo defeciſſe: nam [g] ſparſim iniviſti vias tuas ad exteros ſub omni arbore virente, & voci meę vos non auſcultaſtis, dictum Jehovæ.

9 [a] Revertimini filii averſantes, dictum Jehovæ, nam ego conjugio junctus ſum vobis: &

[a] Heb. *viditne*: ut Deut. 12. 13.
[b] Heb. *abſciſſionis ejus*: ut Deut. 24. 1.
[c] Heb. *voce ſcortationis ſuæ.*

[d] Heb. *corde.*
[e] Heb. *in falſitate.*
[f] Heb. *animã ſuam.*

& [f]recipiam vos, unum ex civitate, & binos ex familia, ut adducam vos Tzijonem.

[h]Heb. *secundum cor meũ.*

10 [f]Ubi daturus sum vobis pastores [h] ex sententia animi mei, qui pascent vos scientia & intelligentia.

11 Eritque cùm augescetis & fœtificabitis in hac terra temporibus illis, dictum Jehovæ, ut [f]non dicant amplius, arca fœderis Jehovæ, neque [i] veniat in animum: neque recordabuntur ejus, neque recensebunt, nedum ut [k] magnificetur ampliùs.

[i]Heb. *ascendat super cor.*
[k]Heb. *fiat, ut Deut. 32.6*

12 Tempore illo vocabunt [f]urbem Jeruschalaimorum *urbem* soli Jehovæ, & congregabuntur eò omnes gentes ad nomen Jehovæ, Jeruschalaima: neque [l] sequentur amplius sententiam animi sui mali.

[l]Heb. *ibunt amplius post aspectum cordis sui.*

13 Temporibus illis euntes domus Jehudæ cum domo Jisraëlis; venient pariter [f] e terra Aquilonis in terram, quam possidendam tradidit majoribus vestris.

14 [f]Nam ego indicens quomodo repositurus essem te inter filios, & daturus tibi terram [m] desideratam, possessionem [n] decoram, exercituum gentium; [f]dico, [f]pater mi invocato me, & [o] a me sequendo ne avertas te.

[m]Heb. *desiderii.*
[n]Heb. *decorès.*
[o]Heb. *post me.*

15 [f]Utique perfidè descivit [f]uxor ab amico suo; utique perfidè egistis in me domus Jisraël, dictum Jehovæ.

16 Vox [f]in locis eminentibus audiatur, fletus, deprecationes [p] Jisraëlitarum; quia perverterunt viam suam, obliti sunt Jehovæ Dei sui, *dicentes*,

[p]Heb. *filiorũ Jisraëlis.*

17 Revertimini filii aversantes, curabo aversiones vestras: *vox inquam audiatur,* [f]ecce nos accedimus te, quia tu es Jehova Deus noster.

18 Utique falsò [f]a collibus, multitudine montium *expectatur*: utique in Jehova Deo nostro *est* salus Jisraëlis.

19 Nam [f]pudendum istud consumpsit laborem patrum nostrorum [f]a pueritia nostra; greges eorum, & armenta eorũ, filios eorum, & filias earũ.

20 Jacemus in pudore nostro, & operit nos ignominia nostra: quia Jehovæ Deo nostro peccavimus nos & patres nostri a pueritia nostra usque in hodiernum diem, neque auscultavimus voci Jehovæ Dei nostri.

CAPUT IIII.

1 [f]SI reversurus es Jisraël, dictum Jehovæ, ad me revertere: nam si amovebis abominationes tuas a facie mea, & [f] non vagaberis,

[a]Heb. *in veritate, in jure, & in justitia.*

2 Si jurabis, vivit Jehova, [a] verè, ritè, & justè; etiam [f] benedicent sibi in ipso *Jisraële* gentes, & in ipso laudabunt sese.

3 [f]Nam sic ait Jehova viris Jehudæ, & Jeruschalaimanis; novellate vobis novale, & ne setis in spinis:

4 [f]Circumcidite vos Jehovæ, & amovete præputia [b] animi vestri, viri Jehudæ, & habitatores Jeruschalaimorum: ne prodiens tanquam ignis æstus meus ita ardeat ut nullus extinguat, propter malitiam actionum vestrarum.

[b]Heb. *cordis: sic deinceps.*

5 [f]Indicate in Jehuda, & Jeruschalaimis pronuntiate ac dicite, clangite tuba in terra: convocate inquam, [c] cogite multitudinem, & dicite, [f] congregamini, & ingrediamur in civitates [d] munitas:

[c]Heb. *implete.*
[d]Heb. *munitionis.*

6 [f]Attollite vexillum Tzijone, confirmate, ne consistite: nam malum ego adducturus sum [f]ab Aquilone, & contritionem magnam.

7 [f]Ascendit leo ex [f] perplexo vepreto suo, & interfector gentium proficiscitur, prodit e loco suo; ut exponat terram tuam desolationi: *&* civitates tuæ destruantur, ita ut nemo inhabitet.

8 [f]Propterea accingite cilicia, plangite & ejulate: quia non est aversus æstus iræ Jehovæ a nobis.

9 [f]Erit enim die illo, dictum Jehovæ, ut pereat animus Regis, & animus Principum; obstupescant; Sacerdotes, & Prophetæ mirentur;

10 Et dicam, aha Domine Jehova, utique [e] plane dicêris seduxisse populum hunc, & Jeruschalaima, [f] dicendo pax erit vobis: [f] cùm pertigerit gladius usque ad animam.

[e]Heb. *seducẽdo seduxeris.*

11 [f]Tempore illo (dicendum est populo huic & Jeruschalaimis,) [f] ventus nitidus [f] locorum eminentium in deserto, [g] viâ ad filiam populi mei; [f]non ad ventilandũ neque ad purgandum,

[g]Heb. *via filiæ.*

12 Plenus ventus, [f]fortior istis adveniet mihi: [f]nunc etiam ego eloquor [f] jura eis.

13 Ecce tanquam nubes ascendit, & [f] tanquam turbo currus ejus, leviores sunt aquilis equi ejus: [f] væ nobis quia vastati sumus.

14 [f]Ablue a malo cor tuum, Jeruschalaima, ut serveris: quousque pernoctabit *illud* [s] in animo tuo, cogitationis vanitatis tuæ?

[s]Heb. *in medio tui.*

15 [f]Nam vox indicat majorem quàm Danis, & pronuntiat vanitatem majorem quàm montis Ephrajimi.

16 [f]Commemorate [f] istis gentibus, ecce pronuntiate Jeruschalaimis; custodes adveniunt e terra longinqua, [f] eduncque contra civitates Jehudæ vocem suam.

17 Ut qui observant [f] agros, sunt contra eam circumquaque; quia mihi rebellis fuit, dictum Jehovæ.

18 [f]Via tua & actiones tuæ faciunt ista tibi: hoc mali tui est, quòd amarus sit, quòd pertingat in cor tuum.

19 [f]Viscera mea, viscera mea, doleo, [h] præcordia mea, fremit mihi cor meum, non possum silere: nam [f] sonum buccinæ audis anima mea, clangorem belli,

[h]Heb. *parietes cordis mei.*

20 [f]Contritionem super contritionem proclamari, quia vastanda est tota hæc terra: repentè vastabuntur tentoria [f] mea, momento aulæa mea.

21 [f]Quousque visurus sum vexillum? auditurus sonum buccinæ?

22 [f]Quoad stultus erit populus meus, *quoad* me non agnoscent, *quoad* filii stolidi erunt, neque intelligentes erunt: *quoad* sapientes erunt ad malefaciendũ, & benefaciendi ignorantes.

23 [f]Cùm respicio terram, ecce [f] res inanis est & vacua: sin autem cœlos, [f]nulla est lux eorum.

24 Si respicio istos montes, ecce [f]commoventur: & omnes isti colles levissimè movent se.

25 Si aspicio, ecce nullus est homo: etiam omnes aves cœlorum evagantur.

26 Si aspicio, ecce arva ipsa sunt desertum: & omnes civitates istius dejectæ sunt propter Jehovam, propter æstum iræ ejus.

27 [f]Nam sic ait Jehova, desolata futura est tota hæc terra: [f]sed consummationem nondum fecero.

28 Ad

28 Ad hæc [a]lugebit terra, & [a]atrati erunt cœli supernè; eò quòd locutus sum, cogitavi, neque pœnitet me, neque avertam me ab eo.

29 A sono equitum & jaculantium arcu [l]fugient omnes oppidani: [a]venient in ipsas nubes, & in petras ascendent, omnis civitas derelinquetur, & nemo habitator in eis *erit*.

30 [a]Tu autem *rezio populi* vastandi, quid facis quòd induis te dibapho, quòd ornas te ornatu aureo, quòd laceras [a]fuco oculos tuos? in vanum reddis te pulchram: respuunt te amasii, [a]animam tuam quærunt.

31 Nam vocem quasi parturientis audio, angustiam similem [a]primiparæ, vocem filiæ Tzijonis subinde anhelantis, pandentis manus suas, dicendo; væ jam mihi, [a]quòd fessa fuerit anima mea *quærendo* interfectores.

[l]Heb. *fugiet tota civitas: metonymia.*

CAPUT V.

1 [a]PERCURRITE plateas urbis Jeruschalaimorum, & videte jam atque cognoscite & disquirite in plateis ejus; an inveniatis virum, an sit qui exerceat jus, requirat fidem, & condonabo [a]illi.

2 Sed cùm vivit Jehova dicunt, [a]hoc pacto falsò jurant.

3 [a]O Jehova, oculi tui an non *spectarent* ad fidem? [a]percutis eos, sed non dolent; consumis eos, renuunt accipere eruditionem: reddunt faciem suam obfirmatiorem petra, renuunt converti.

4 Quamobrem ego dicebam, utique tenues *sunt* isti: stulte agunt, quia [a]ignorant viam Jehovæ, jus Dei sui.

5 [b]Ibo ad magnates ipsos, ut alloquar eos; nam ipsi norunt viam Jehovæ, jus Dei sui: at ipsi pariter fregerunt [a]jugum, diruperunt vincula.

6 [a]Idcirco percutiet eos [a]leo e sylva, [a]lupus [c]vespertinus vastabit eos, [a]pardus observabit ad civitates eorum, quisquis egredietur ex eis, discerpetur: quia plurimę sunt defectiones eorum, numerosæ aversiones eorum.

7 [a]Ubi est huic *urbi unde* condonem tibi? [a]filii tui derelinquunt me, & jurant per [d]eos qui nō sunt dii: simulac satiavi eos adulterantur, & in domum meretricis turmatim conveniunt.

8 Ut equi passi sunt cùm mane surgunt: quisque ad uxorem proximi sui adhinniunt.

9 An propter ista non visitarem? dictum Jehovę: & an de gente hujusmodi non sumeret ultionem anima mea?

10 [a]*Dicens*, Ascendite in muros ejus, ac perdite, & [a]consummationem ne facitote: [a]amovete pinnas ejus, quia isti non *sunt* Jehovę.

11 Nam [e]omnino perfidè egerunt contra me; domus Jisraëlis, & domus Jehudæ, dictum Jehovæ.

12 Ementiuntur Jehovam, & dicunt, [a]non *ita* est: neque eventurum est nobis malum, & gladium & famem non [f]experturi sumus:

13 Et isti prophetæ [g]abibunt in ventum, & verbum nullum est in eis: [a]ita fiet ipsis.

14 [a]Idcirco sic ait Jehova Deus exercituum, eò quòd loquimini verbum istud, ecce ego redditurus sum verba mea in ore [a]tuo velut ignē; populum autem hunc *velut* ligna quę illic consumat.

15 Ecce ego adducturus sum contra vos [a]gētem e longinquo, ô domus Jisraëlis, dictum Jehovæ: *quæ* gens robusta est, gens [h][a]antiquissima est, gens cujus ignorabis linguam neque intelliges quid loquetur:

16 Cujus pharetra [a]velut sepulchrum apertum, omnes erunt potentes.

17 Et comedet messem tuam, & cibum tuum, *quem* comedissent filii tui & filiæ tuæ, comedet greges tuos & armenta tua, comedet vites tuas & ficos tuas: depauperabit civitates munitas tuas gladio, quibus tu confidis.

18 Sed ne temporibus quidem illis, dictum Jehovæ; fecero vobiscum [a]consummationem.

19 Nam erit cùm dicetis, propter quid facit Jehova Deus noster nobis omnia ista? ut dicas ad eos: quemadmodū dereliquistis me, & servivistis diis alieniginarum in terra vestra ita serviturì estis exteris in terra non vestra.

20 [a]Indicate hoc in domo Jahhakobi; & pronuntiate ipsum in Jehuda, dicendo,

21 Audite jam hoc, populę stolide & excors: [a]quibus oculi sunt & non vident, quibus aures sunt & non audiunt:

22 [a]An me non reverebimini? dictum Jehovæ, an a facie mea non contremiscetis? qui disposui arenam terminum mari, statuto [i]perpetuo, quod non transgredietur: quamvis incutiant se, non tamen prævalent; quamvis fremant fluctus ejus, non tamen transgrediuntur illud.

23 At populo isti *est* [k]animus contumax & rebellis: [a]ut recesserunt, pergunt:

24 [a]Neque dicunt cum animo suo, revereamur jam Jehovam Deum nostrum, qui dat pluviam tempestivam & serotinam tempore suo: [a]septimanas, [a]statuta messis servat nobis.

25 Iniquitates vestræ avertunt ista, & peccata vestra cohibent bonum hoc a vobis.

26 [a]Nam [l]præstò sunt in populo meo improbi: *quisque* [a]contemplatur [m]ut tendentes aucupes, statuunt perditionis instrumenta, homines capiunt.

27 Ut cavea plena avibus, ita domus eorum plenæ sunt [a]dolo: [a]propterea magni & divites sunt,

28 Pingues, nitidi sunt; etiam [a]transcendunt [n]res malas, causam non judicant, causam pupilli, tamen prosperantur: & jus egentium non judicant.

29 [a]An propter ista non visitarem? [a]dictum Jehovæ: an de gente hujusmodi non sumeret ultionem anima mea?

30 [a]Res stupenda & horrenda fit in terra hac:

31 Prophetæ ipsi prophetant [o]falsò, & sacerdotes [a]dominatum exercent [p]horum operâ, & populus meus ita amant: quid autem [a]facturi essetis [q]tandem?

[a]Heb. *perfidè egerunt.*

[f]Heb. *videbitis:* u *Psal.* 34. 11.

[g]Heb. *erunt vento.*

[h]Heb. *a seculo.*

[i]Heb. *seculi.*

[k]Heb. *cor: sic vers. seq.*

[l]Heb. *inveniuntur.*

[m]Heb. *secundum tendere.*

[n]Heb. *res malas.*

[o]Heb. *in falsitate.*

[p]Heb. *per manus horū.*

[q]Heb. *in extremitate hujus.*

CAPUT VI.

1 [a]CONGREGATE vos [a]Binjaminitæ e medio Jeruschalaimorum, & [a]Tekohhi clangite buccina, & [a]Bethceremum versus extollite [a]incendium: quia malum prosp-

prospectatur ab [f]Aquilone, & contritio magna.
2 [g]Decoræ & delicatæ assimilaveram filiam Tzijonis:
3 Ad eam venturi sunt [h]pastores cum gregibus suis, fixuri adversus eam tentoria circumquaque: depasturi quiq; spatium suum.
4 [a]*Comparate contra eam bellum, surgite & ascendamus* [i]ipso meridie: [k]væ nobis, quia abiit dies, quia inclinarunt umbræ vespertinæ.
5 [l]Surgite & ascendamus ipsa nocte; & perdamus palatia ejus.
6 [m]Nam sic ait Jehova exercituum, cædite ligna, & diffundite contra Jeruschalaima [b] missilia catapultaria; hęc ipsa civitas visitanda est, [c]quanta quanta est oppressio est in medio ejus.
7 Sicut manat puteus aquas suas, ita manat illa malitiam suam; violentia & vastatio auditur in ea, ante faciem meam jugiter, ægritudo & percussio.
8 Erudire, ô urbs Jeruschalaimorum, ut non [n]luxetur anima mea a te; ut non reddam te desolatam, terram non inhabitatam.
9 Sic ait Jehova exercituum, [d] prorsus racemabunt tanquam vitis reliquias Jisraëlis: [o]*dicens ses, refer manum tuam, ut vindemiator cum* qualis.
10 [p]Quos alloquar & contestabor ut audiant? ecce [q]præputiata est auris eorum, adeò ut non possint attendere: ecce verbum Jehovę est eis [e] probrosum, non delectantur eo.
11 Quamobrem [r] æstu Jehovæ plenus sum, defessus sum continendo, effundendus est super parvulum foris, & super cœtum juvenum pariter: quin etiam vir cum fœmina capientur, senex cum [f] decrepito.
12 Et devolventur domus eorum ad alienos, agri & uxores pariter: cùm extendam manum meam super habitatores istius terræ, dictum Jehovæ.
13 Nam a minimo eorum usque ad maximũ eorum quisquis est [g] deditus est quæstui; etiam a Propheta usque ad Sacerdotem, quisquis est agit falsò.
14 Nam curant contritionem filiæ populi mei [h] [s]ecundum curationem mali leviculi, dicendo, pax pax: etsi nulla est pax.
15 [t]Fecerúntne ut erubescerent cùm abominationem fecerunt? neque [u]*illi* [i] prorsus erubescunt, neque ignominia afficere sciunt [x]*isti:* idcirco cadent cum illis cadentibus, tempore quo visitabo illos corruent, ait Jehova.
16 [y]Sic dicente Jehova, [z]state secundum vias & aspicite, ac interrogate de semitis [k] antiquis; quænam sit via boni, & ambulate per eam, ita invenietis requiem animæ vestræ: dixerunt, non ambulabimus.
17 Me constituente etiam super vos [aa]speculatores, dicendo, [bb]attendite ad sonum tubæ: dixerunt, non attendemus.
18 [cc]Idcirco audite ô gentes, & agnosce ô cœtus, [dd]quæ insint istis.
19 Audi ô terra, ecce ego adducturus sum malum in populum istum, [ee] fructum cogitationum ipsorum; quia ad verba mea non attendunt, & ipsam quoque legem meam spreverunt.
20 Quorsum mihi thus e Scheba advenit, & calamus odoratus, præstantissimus e terra loginqua? [l]holocausta vestra non sunt [m]accepta, & sacrificia vestra non sunt suavia mihi.
21 Idcirco sic ait Jehova, ecce ego dispositurus sum populo huic [ff]offendicula, in quæ offendant [gg]patres & filii pariter, vicinus, & amicus ejus, pereántque.
22 Sic ait Jehova, ecce populus venturus est [hh]e terra Aquilonis; & gens magna excitabitur e lateribus terræ;
23 Ar cum & hastram vexillarem tenebunt, crudelis erit quisque, neque miserebuntur: vox eorum quasi mare fremet, & equis vehentur, gens instructa ut vir ad bellum contra te, ô filia Tzijonis.
24 [ii]Audientibus nobis rumorem ejus, remittentur manus [kk] nostræ; angustia prehendet nos, dolor tanquam parturientis.
25 Ne exitote in agrum, & via ipsa ne pergitote; quia gladius inimico est, formido circumquaque.
26 O filia populi mei, accinge cilicium, voluta te in cinere, luctum unigeniti [n] age, planctum [o] amarissimum; nam repentè venturus est vastator contra nos.
27 [ll]In exploratoria specula constitui te apud populum meum, *in* munitione; ut cognoscas & explores viam eorum.
28 Omnes sunt [p] contumacium contumaciissimi, ambulantes *cum* detractione, [q] chalybei & ferrei: omnes corruptores sunt:
29 [mm]Exaresćit follis, igne consumitur plumbum: in vanum [r] pergit conflare [nn]*conflator*, nam mala avelli non possunt.
30 [oo]Argentum reprobum [s] vocabuntur illi, quia reprobat Jehova illos.

[a] Heb. *sanctificate.*
[b] Heb. *catapultam: metonymia: ut 2. Reg. 19. 32*
[c] Heb. *tota ipsa.*
[d] Heb. *racemando.*
[e] Heb. *probro.*
[f] Heb. *pleno dierum.*
[g] Heb. *quæstuosus est quæstus.*
[h] Heb. *secundum leviculum.*
[i] Heb. *erubescendo.*
[k] Heb. *fecit.*
[l] Jesaiæ 33. 11.
[m] Heb. *beneplacitum.*
[n] Heb. *age tu bi: pleonasmus.*
[o] Heb. *amaritudinum.*
[p] Heb. *contumaces contumacium. vide Genes. 9. 25.*
[q] Heb. *æs & ferrum.*
[r] Heb. *conflans conflando.*
[s] Heb. *vocabunt illos: personatio: ut Ioh. 7. 3.*

ANNOTATIO.

2 Dixit] *Hujus concionis (quæ Deus in universum peccata contumacissima Judæis exprobrat, supplicia, denuntiat per Babylonios adventura) partes sunt quinque: prima est narratio peccati, cujus Israëlita & Judæi rei erant coram Deo, usque ad versum 7. secunda est hortatio ad resipiscentiam & fidem suis argumentis confirmata, inde usque ad caput 5. tertia, est confirmatio peccati & supplicium quæ antè fuerant dicta, inde usque ad versum 10. capitis 6. quarta est confutatio eorum qui negabant ita præcisè desperandum esse de populo & denuntianda judicia Dei, usque ad versum 27. postrema est conclusio summatim continens Prophetæ confirmationem in functione sua, ad finem usque. Narratio autem quam primo loco statuimus, per antithesin Israëlitarum Judæ contumaciam & obstinationem ostendit, quinque versibus: ac propterea Israëlitas Judæis anteponit, versu 6. & minus injustos pronuntiat.* Temporibus Josch.] *id est, iis ipsis temporibus quibus Judæi recuperata lege, instaurato Dei cultu, & fœdere redintegrato cum Deo, secum optimè actum hac externa specie judicabant. Nam etsi ad mandatum Joschijæ Ecclesia instaurata est, tamen non dubium est quin repetito fœdere Judæorum perfidia magis fuerit aucta evictaq; ut versu 3. & 5. Propheta exponit. Quamobrem eb eo ipso tempore quo fœdus redintegraverat cum Judæis Dominus, id est, ab anno 13. Joschijæ, peccatum Judæorum incipit Jechezkel. 4. 6.* Aversa] *videlicet a Deo, quicum fœdus iniverat & conjugio spirituali juncta fuerat, infrà versu 9. allegoria in scripturis frequens.* Profecta] *minirum ex quo cœpit corrumpi animus Schelomonis, 1. Reg. 11. 4. inde ab eo tempore scortata est cum idolis suis,*

fuis, ut tu Jehuda hactenus scortata es. 2 Hoc] *nimirum aversionem scortationemq; Israëlitarum, & revocationem meam.* 3 Dimittere eam]*id est, abjicere a me, exterisque tradere, ut factum legimus 2.Reg.17.& 18.* 4 Contaminaret]*ut adulterio terra contaminari dicitur, Deuteron.24.4.* Lapide] *id est, idolis lapideis & ligneis, metonymicè.* 5 Nec tamen] *id est, tota hæc fœderis & cultus Dei redintegratio per Joschiyam effecta, mera fuit hypocrisis in Judæorum populo.* Toto hoc] *exemplo videlicet aversionis Israëlitarum, & severissimi supplicii quod de aversa Israële sumpsit Deus.* 6 Justificat]*hoc est, justior est, aut potius minus injusta, ut exposuimus suprà in versum 1. sic Jechezk.16.51.& 23 11. dictum* קטה. 7 Abi]*secundæ pars concionis Judæos & Israelitas hortatur ad resipiscentiam* 2 *& fidem, hoc & sequent. versu, duobus argumentis: primùm a fœdere & promissionibus restituendæ & ampliandæ Ecclesiæ, usque ad versum 14. quibus subnectitur sua resipiscentiæ forma, usque ad versum 5. capitis 4. deinde a prophetica venturorum malorum denuntiatione nisi resipiscant, usque ad caput 5.* Versus Aquilonem]*q.d. hoc signo demonstra a te non tantùm Judæos revocari, sed etiam Israëlitas; qui in Mediam & Assyriam fuerant deportati Aquilonem versus. 2.Reg.17.6.* 8 Sparsim inivisti]*id est, non uni tantùm idolo adjunxisti te, sed omnes vias & semitas pervestigasti, ut cum singulis adulterari posses.* 9 Revertimini]*prius argumentum hortationis, a fœdere conjugali & promissionibus Dei, ut diximus in versum 7.* Recipiam vos]*id est, residuum vestri conservabo secundum electionem gratiæ, & intromittam in Ecclesiam meam, tum ex Judæis & Israëlitis, tribus versibus; tum ex gentibus omnibus ad Ecclesiam agglutinatu per fidem & resipiscentiam cum Judæorum reliquiis, ver.12.& 13.* 10 Ubi daturus]*ut copiosiùs promittitur infrà 23.& Jechezk.34. Sunt autem hæ promissiones accipiendæ de regno spirituali Christi, ut sequens versus ostendit.* 11 Non dicant ampl.]*id est, non amplius glorientur de externis symbolis, aut nitantur cæremoniis; sed veri adoratores adorent Deum spiritu & veritate, quales Pater quærit qui ipsum adorent, Joan.4.23. Est autem in his verbis gradatio elegans; non gloriabuntur ac ne recordabuntur quidem: quorum verborum epexegesis sequente membro continetur.* 12 Urbem Jerusch.] *id est, Ecclesiam, quam tum figurabant Jeruschalaima.* 13 Et terra Aquilonis]*id est, e loco suæ captivitatis, qua figurata est spiritualis illa captivitas unde eripiuntur filii Dei per Christum, & vindicantur in libertatem suam, atq; in Ecclesia collocantur, quam terra promissa adumbrabat.* 14 Nam ego] *ætiologia superiorum promissionis ergà resipiscentes, a decreto Dei gratioso & immutabili erga filios suos: quorùm resipiscentia informatur primùm sanctis precibus ad Deum, toto hoc capite; deinde emendatione vitæ, quatuor primis versibus seq. capitis: quæ duo prolepticè hoc versu proponuntur.* Dico] *id est, non aliam viam promissionum consequendarum expono tibi, quàm orationem fidei & resipiscentiam.* Pater mi]*q.d. etsi indigna es quæ voceris filia, tamen freta veritate & constantia mea me agnoscito tibi patrem in æternum esse.* 15 Utique]*exornatio prioris membri prolepseos; ut Israël evictus perfidiæ suæ, hoc versu, inclamet Deum revocantem se, versibus sequent.* Uxor ab amico suo]*id est, domus Israëlis a Deo, ut sequentia explicant.* 16 In locis eminentibus]*id est, palàm vox illa audiatur confessionis vestræ, quæ exponitur a secunda parte versus 17. ad finem usque capitis.* 17 Ecce nos] *hujus confessionis & orationis qua Israëlitæ sistunt se Domino, partes sunt duæ: una, quæ ad Deum convertuntur, hu primis vocibus; altera, qua causas enarrant quibus se committunt Deo. Sunt autem illæ primùm a natura & fœdere gratioso Dei, hoc versu: deinde ab effectu ejus, quæ per antithesin idololatriæ amplificantur, duobus sequen. postremò ab impotentia piorum, qui se in peccatis jacere & sepultos esse agnoscunt, ac proinde se minimè posse erigere sentiunt nisi Deus ipsorum misereatur, versu ultimo.* 18 A collibus] *id est, idolis quæ in montibus colebantur: metonymia.* 19 Pudendum] *id est idolum, ut infrà 11.13.& Hosche.9.10.* A pueritia nostra]*id est, nunquam destitit nobis obesse, atque rebus nostris.*

IN CAPUT IIII.

2 Si reversurus]*Altera pars resipiscentiæ, de emendatione vitæ, ut diximus suprà 3.14. Est autem hæc concessio vehementissima ad flectendos animos; pro eo quod est, si unquam debes (ut vulgus loquitur) te convertere, aut si unquam futurum est ut convertaris, quæso jam convertaris ad me.* Non vagaberis]*id est, vias quàm plurimas sparsim non inveries, ut dixit suprà 3.8. sed in me uno acquieveris.* 2 Benedicent]*ex promissione Genes.22.18.* 3 Nam sic ait] *ætiologia præcedentis hortationis ad resipiscentiam & emendationem vitæ (quæ primùm allegoria hoc versu; deinde typo circumcisionis figuratur, sequen. vers.) propter mala gravissima impendentia eis divinitus qui abnuerint resipiscere: ita comparatur transitus ad secundum hortationis argumentum. (comparatur enim Judæorum populus cum agro jam diu inculto & spinis horrente, resipiscentia verò cum novatione & runcatione spinarum, ut Hosch.10.12.* 4 Circumcidite] *ut Deut.10.16.* 5 Indicate]*secundum hortationis argumentum, a prophetica malorum denuntiatione quæ obfirmatis erant eventura: quo in argumento continentur tria; primùm, denuntiatio, usque ad versum 14. deinde hortatio hypothetica, si volent Judæi prænuntiata mala declinare, inde ad versum 19. postremò pathetica exornatio per hypotyposin, usque ad cap.5. Sunt autem hoc loco Dei verba denuntiantis trepidationem Judæis ab hostis violentia, tribus versibus: stuporem, ver.9.& 10.& hostium violentiam, vers.11.& duobus seq.* Congregamini]*verba Judæorum inter se, in munita loca metu hostis se recipientium.* 6 Attollite]*id est, conclamate arma, synecdochicè.* Ab aquilone]*ut suprà 1.14.* 7 Ascendit leo] *id est, Chaldæus potentissimus & ferocissimus: ut Jescha.5.29.* Perplexo vepr.] *id est, e denso latibulo perrumpit, etsi jam minimè cernitur.* 8 Propterea] *brevis repetitio hortationis ad resipiscentiam & tempestivum luctum (quem ciliciis scriptura depingit synecdochicè) propter iram Dei & stuporem omnibus obventurum ab hostium violentia.* 9 Erit enim] *quemadmodum fuisse gestum sacra historia narrat 2.Regum, & 2.Chronic. ultimis capitibus, & copiosè infrà 39.& 52. Sunt autem hujus stuporis duo genera: unus est infidelium proprius, ut stupeant attoniti & confundantur judiciis Dei, hoc versu; alter fidelium, ut in tanta rerum conturbatione de nulla re sint tantoperè soliciti quàm de gloria & veritate Dei, quæ ab improbis ita oppugnari solet ac si Deus ipse Ecclesiam suam fefellisset: atque hoc suo ipsius exemplo demonstrat Propheta, versu sequente.* 10 Dicendo]*per pseudo-prophetas videlicet; qui cùm Sa-*

tanæ miniſtrarent, perversè tamen obtendebant nomen Dei, infrà 6.14.& 7.4.& 10.& 23.1. Cùm pertigerit]*id eſt, cùm Deus exequens ſeverum judicium ſuum vos morti tradet.* 11 Tempore illo] *narratio prophetica violentæ irruptionis Chaldæorum in Judæam; quæ Propheta per antitheſin everſis præcedentia pſeudoprophetarum verba, & veritatem Dei ex eo aſſerit, quòd diſertè ventura mala prænuntiaſſet Deus: quod genus argumentationis ſæpius uſurpatur apud Feſchabbjam capite 40.& ſequentibus octo.* Ventus nitidus]*id eſt Babylonius, qui tanquam ventus vehementiſſimus tollet everteté, omnia: allegoria.* Locorum eminent.]*id eſt, qualis loca eminentia in patentibus latuq; campis expoſita ſolet percellere: ſic oſtendit Propheta nihil fore quod Chaldæorum impetum remoretur.* Non ad ventilandum]*ſed ad perdendum videlicet: eccliptis contrarii, ut Geneſ.18.19.* 12 Fortior iſtis] *id eſt, qui abripiet iſtos omnes, quorum meminerat ſuprà verſ.9.& 11.* Mihi]*id eſt, qui perficiat mandatum & voluntatem meam: quamobrem Nebucadnetzar ſervus Dei appellatur, infrà 25.9 & 27.6.* Nunc etiam ego]*verba Prophetæ, quibus oſtendit ſe fideliter prænuntiare populo judicia quæ Deus imperavit verbis præcedentibus.* Jura] *quæ Deus dedit ſuperioribus verbis, & Propheta exponit ſeq. verſ. pergens in eadem allegoria.* 13 Tanquam turbo]*ut Feſchabb.5.28.* Væ nobis] *Prophetæ verba, communem Judæorum calamitatem deplorantis.* 14 Ablue] *hortatio ad reſipiſcentiam, ut diximus ſuprà in verſum 5. conjuncta primùm conteſtatione, hoc & ſeq. verſu; tum denuntiatione infeſti adventu Babyloniorum, duobus ſeq. ac poſtremò malitiæ Judæorum incuſatione, verſ.18.* 15 Num vox]*exornatio præcedentis dicti de cogitationibus vanitatu Judæorum: clamare nimirum iniquitatem ipſorum pluſquam Iſraëlitarum, quorum fines Dane & Ephrajemo terminabantur, ubi idola ſua collocaverant, 1.Reg.12.29. ſimile eſt ſuprà 3.6.* 16 Commemorate] *denuntiatio adventus Babyloniorum in Judæam obfirmatam, ut diximus ſuprà verſ.14.* Iſtis gentibus]*id eſt, Judæis, ut ſequens membrum oſtendit.* Cuſtodes] *qui videlicet obſervant agros, ſeq. verſu, ne quid effugiat aut eripiatur ſibi.* Edunt que] *id eſt, invadunt cum barritu militari, ſynecdochicè. Dicuntur autem hi duo verſus allegoricè a ſimilitudine venatorum, qui concæde facta in ambitum ſylvæ omnes tranſitus obſervant, ne feræ vociferatione facta conſternatæ & perterritæ effugiant in patentes campos.* 17 Agros]*id eſt, agrorum aditus, ne erumpant e ſylvis feræ.* 18 Via tua] *incuſatio Judæorum, ut diximus in verſum 14. qua docet Propheta quòd hoſtis tam infeſtus eſt, & quòd morte ipſos mulctaturus eſt, id ſuis ipſorum peccatis acceptum ferendum eſſe, propter quæ Deus Chaldæus ipſos, ut feras venatoribus, expoſuerit.* 19 Viſcera mea]*exornatio pathetica præcedentis denuntiationis, primùm per hypotypoſin Prophetæ deplorantis calamitates populi, tribus verſibus, & maleficia calamitatum cauſas, uſque ad verſ.27. deinde judicium Dei ad lucſus ſui confirmationem repetentis, ad finem uſque capitis. Quamobrem ad exprimendam hujus χατλαεμοῦ vehementiam initium fit per congeriem, & eorundem verborum repetitionem, ut ferè lugentes facunt.* Sonum buccinæ]*id eſt, denuntiationem belli ſpiritu Dei afflatam intelligit.* 20 Contritionem ſuper]*id eſt, novas ſubinde clades alias aliis ſuccedere uſque ad deletionem regni: prout factum eſſe inde a temporibus Joſchiæ legimus, 2.Reg.24.& 25.* Mea] *id eſt, populi mei habitationes, ſynecdochicè: ſic infrà 6.24.* 21 Quouſque]*interrogatio lugubris, viam faciens ad maleficiorum hypotypoſin.* 22 Quoad]*ſubjectio ad præcedentem interrogationem, exponens peccata ſupplicia q; populi, quæ enumeratione ſingulari demonſtrantur quatuor verſibus ſeq.* 23 Cùm reſpicio]*id eſt, omnia horrent peccatis ubique; ac proinde tam ſevera Dei judicia in regionem hanc propter peccata immittentur, ut omnia Judæa futura ſint luctuoſiſſima: quod hyperbolis eleganiſſimis Propheta narrat verſibus quatuor.* Res inanis eſt]*cùm priùs affluerent lacte & melle, dum ambularent coram Deo: Exodi 3.8.* Nulla eſt lux]*id eſt, velut atri ac lugubres erant: ut Feſch.50.3.* 24 Commoventur] *abhorrentia peccatis, & ſeveris Dei judiciis, ac proinde decutientes habitatores ſuos, ut ſequens verſus indicat.* 27 Nam ſic ait]*confirmatio præcedentis hypotypoſeos a decreto Dei irrevocabili, quemadmodum Deus jam antè per Chuldam prophetiſſam dixerat, 2.Reg.22.14. Sunt autem hujus confirmationis partes duæ: una, qua Deus graviſſimum judicium enuntiat, tribus verſibus; altera, qua per apoſtrophen Judæorum fiduciam inanem excutit, duobus ultimis.* Sed conſum.]*i.e. non dum conſummavero iram & judicium meum, cùm terram deſolavero; ſed deſolatam perdiu continebo, ut permaneat in luctu longiſſimo, ſeq. verſ. ſecundum legis interminationem, Levit.26.34.& 43.* 28 Lugebit]*id eſt, deſolata manebit, allegoricè.* Atrati] *ut ſuprà ver.23. nam priùs inſignis erat & illuſtris terra, cùm oculis Jehovæ curarent eam, Deut.11.12.* 29 Venient in ipſas nubes]*i.e. in loca præalta & ardua, ut conſulant vitæ ſuæ: hyperbolæ.* 30 Tu autem]*apoſtrophe ad Judæam, quæ cum ſcorto impudentiſſimo comparatur, mangonio ſuo & lenociniis pelliciente amatores ſuos.* Fuco]*ut de Izebela dicitur 2.Reg.9 30.* Animam tuam] *id eſt, vitam, ut alibi paſſim.* 31 Primiparæ] *nam a natura difficiliores eſſe primos quoſq; partus inter medicos convenit.* Quòd feſſa fuerit]*id eſt, quòd ad laſſitudinem uſque maximam diſcurraverim, ut amatores conciliarem mihi, & pro amatoribus interfectores compara verim. Nam ita allegoricè Judæi confitentur ſe perniciem ſibi juſto Dei judicio accerſivisſe ab iis, quorum operam ſibi jucundam fore ſperaverant: ut de Aſſyrio narrat Feſchabbja 8.7.*

IN CAPUT V.

3 1 Percurrite]*Tertia pars concionis, nimirum confirmatio tum peccati quod Judæis Propheta exprobret, verſibus quinq; tum ſupplicii denuntiati, ver.6. quæ duo primùm exornantur per conteſtationem, uſq; ad ver. 20. deinde amplificantur, uſq; ad ver.10. ſeq capitis. Exprobratur autè peccatum Judæorum primùm ex eo quòd nemo juſtus in illis inveniri poſſit, etſi unius cauſa Deus ſe urbis totius miſeriturum eſſe polliceatur, duob. verſ. deinde ex eo quòd ſeriulis non corriguntur, ſed obdurantur magis, ver.3. poſtremò quòd ne ipſi quidē præfecti & adminiſtratores populi reſipiſcerent, ſed januam omnis licentiæ ſibi totiq; populo aperirent.* Illi] *nimirum urbi propter juſtum illum, ut Gen.18.23.& ſeq.* 3 O Jehova]*apoſtrophe ad Deum, velut teſtē, cognitorē, & judicē obfirmationis populi.* Percutis eos] *i.e. infideles ſunt; & quò magis verberas, eò magis in perfidia obfirmantur.* 4 Iſti] *nimirum qui venuunt accipere eruditionem, & obfirmant ſeſe. Tenues enim hic accipiuntur pro vulgo & plebe infima: ut 2.Reg.24.16.& 25.15.& infrà 40.7.* Ignorant] *imperiti ſunt: pera-*

periphraſis: ſic Joan.7.49. 5 Jugum] *Dei, legis, & omnis diſciplinæ.* 6 Idcirco] *brevis pœnæ inſtantis denuntiatio, ſcatet allegoriis.* Leo] *ut ſuprà* 4.7. Lupus veſp.] *i. hoſtis veteratorius, quis ſimilis eſt lupo jam diu exercitato in præda veſpere comparanda, ut ferè ſolent, Pſal.*104.20. *ſic Chabakuk.*1.8. & *Tzephan.*3.3. Pardus] *cujus proprium eſt insidere condenſis arborum, occultari earum ramis, & in præteruntia deſilire, ut narrat Plinius lib.*10. *natur. hiſtor. cap.*73. *ſic Hoſch.*13.7. 7 Ubi eſt] *exornatio duarum præcedentium confirmationis partium, ut diximus verſ.*1. *confirmat iis Judæorum peccata per conteſtationem, uſque ad verſum* 14. *tum ſupplicia divinitus infligenda, uſque ad verſum* 20. *quibus duabus partibus deinde ſua ſigillatim ampliſicatio ſubjungitur. Incipit autem hæc conteſtatio ab eodem argumento quod propoſuerat Deus, verſu.*1. *condonarem (inquit) ſi quiſquam aut quicquam eſſet quare ad condonandum adducerer: ſed ubi eſt? q. d. nuſquam eſt in tota civitate ſanctâ.* Filii tui] *id eſt, omnes deficiunt a Deo, in idolis gloriantur, & in ſpirituali atque corporali ſcortatione volutantur.* 10 Dicens] *brevis deſcriptio judicii ex mandato Dei per Chaldæos exequendi, ut habetur* 2. *Reg.*24. & 25. Conſummationem] *id eſt, ſed ne hu quidem rebus geſtis exiſtimate vos conſummaviſſe judicia mea: adhuc plura vobis & mihi reſtabunt facienda, ut ſuprà* 4.27. & *infrà ver.*18. Amovete pinnas] *id eſt, diruite muros, ut* 2. *Reg.*25. 13. & *Nechem.*1.3. & 2.3. 12 Non ita eſt] *ut Jehova per Prophetas docet: vide* 2. *Chron.*36.15. 13 Ita fiet] *id eſt, potiùs hæc mala in ipſos recident, & nos malè mulctabimus ipſos: prout denuntiant nobis, ipſos gladio perdemus & fame: ſic tentatum fuiſſe in Jirmejam, legimus infrà* 11. & 18. & 20. & 26. & 37. & *ſeq.* 14 Idcirco] *exornatio ſuppliciorum, ut diximus in verſibus* 7. *quæ Deus primùm Prophetam inſtruit & armat potente verbo, ut liberè judicia pronuntiet, hoc verſu; deinde judicia illa explicat, quinque ſequentib.* Tuo] *apoſtrophe ad Jirmejam, qui prænuntians verbo calamitates populi illud facere dicitur quod Deus præſtat opere, verſibus ſeq. ſic Jechezk.*24.5. & 9. *vide ſuprà* 1.10. 15 Gentem e longinquo] *ut Jeſch.*5.26. *ex lege Deut.*28.49. Antiquiſſima] *id eſt, cujus monarchia & Reſpublica tam olim fuit rerumpublicarum princeps: vide Geneſ.*10.10. 16 Velut ſepulchrum apert.] *id eſt, multos conficiet & conſumet ſagittis e pharetra, metonymicè.* 18 Conſummationem] *ut ſupra verſ.* 10. 20 Indicate] *jam ſequitur ampliſicatio duorum præcedentium locorum confirmationis, ut diximus verſ.*7. *primùm enim conteſtatio peccati Judæorum illuſtratur, hoc toto capite; deinde judiciorum prænuntiatio, verſibus novem capitis ſeq.* 21 Quibus oculi ſunt] *ut Jeſchahh.*42.18. & 33. 22 An me] *primum conteſtationis argumentum, increpans obſirmationem Judæorum ab exemplo admirabilis operis Dei, qui arenâ coërcet immanes fluctus maris.* 23 Ut receſſerunt] *id eſt, nulla re coërcentur, cum decretum Dei arenâ coërceat fluctus maris ingentiſſimos.* 24 Neque dicunt] *ſecundum conteſtationis argumentum: neque revocantur (inquit Deus) ſingularibus erga ipſos beneficiis.* Septimanas] *id eſt, annos illos intermiſſionis terræ, quibus ſingularem benedictionem Deus promiſerat, Levit.*25.20. & *ſequent.* Statuta] *quæ ipſe promiſit in meſſem, Levit.*26.4. & 10. 26 Nam præſtò ſunt] *deſcriptio iniquitatis Judæorum, quam neque exemplo omnipotentiæ, neque beneficentia Dei corrigi Propheta demoſtravit, tribus verſibus.* Contemplatur] *deſcriptio allegorica obſirmatæ & accuratiſſimæ malitiæ populi, hoc & ſequent. verſu, cui ſimilis eſt Proverb.*1.17. 27 Dolo] *id eſt, rebus dolo partis.* Propterea] *id eſt, neque tantùm non efficiuntur conſcientia mali, ſed etiam ex illis augeſcunt, in illis gloriantur, ditantur, pinguefcunt, &c.* 28 Tranſcendunt] *id eſt, expertes ſunt omnis mali: non ſunt nexus eis uſque ad mortem eorum, &c. ut Pſal.*73.4. & *ſequent.* 29 An propter iſta] *regreſſio ad conteſtationis verba, ſuprà verſ.* 9. 30 Res ſtupenda] *videlicet quæ exponitur ſeq. verſ.* 31 Dominatum exerc.] *id eſt, dominos agunt in hereditatem Domini, ut dicitur* 1. *Petr.*5. 3. *idque miniſterio pſeudoprophetarum, quos ſacerdotes ad conciliandam ſibi auctoritatem ſubmittebant.* Facturi] *videlicet niſi reprimeremini ſupplicio, quæ mox denuntiantur.*

IN CAPUT VI.

1 Congregate vos] *Ampliſicatio alterius partis in confirmatione poſitæ: qua Propheta veluti bellicum canens maximas clades Judæu prænuntiat, uſque ad verſum* 10. Binjaminitæ] *id eſt, Judæi omnes ſynecdochicè: ſed Binjaminitæ probroſè vocantur appellari propter ſcelus Gibhhæ, de quo Judic.*19. & *ſeq. ut Hoſch.*9.9. & 10.9. *q. d. ſcelerati adulteri: quomodo vocantur principes Sedomi & populus Hhamoræ, Jeſchahh.*1.10. E medio] *id eſt, excurrite in fines veſtros ad repentinam hoſtilis adventus ſignificationem.* Tekohhi] *quod oppidum erat Jehudæ, ut apparet ex* 1. *Chron.*2.24. & 4.5. & 11.28. Beth-ceremum] *in Binjamine, ut colligitur ex Nechem.*3.14. Incendium] *id eſt, ignis ſignificationem, ut Plinius nominat: Græci appellât φρυκτὸς, & ſpeculatorias turres φρυκτώρια.* Aquilone] *ut ſuprà* 1.14. *vide ſuprà* 4.6. & 20. 2 Decoræ] *id eſt pace, & bonis omnibus, gloriâque Judæam exornaveram, & ſaturaveram: ut ſuprà* 5.7. & 24. *ſed ea ipſa ornamenta hoſtes adverſus Judæam provocatura ſunt, ut prædixerat Jeſchahhja Chizkijæ,* 2. *Reg.*20.17. 3 Paſtores] *id eſt Reges, Principes, & duces cum copiis: ſic infra* 12.10. 4 Comparate] *ethopœia, qua Propheta verba Regum & ducum exprimit ſtudio & celeritate inter ſe contendentium, ut certatim invadant Jeruſchalaima.* Ipſo meridie] *id eſt, quàm primùm, antequam inclinet dies.* Væ nobis] *indignantium verba, quòd non maturè ſatis ex ſententia animi ſui impreſſionem fecerint.* 5 Surgite] *q. d. noctes potius inſomnes ducamus, quàm ut obſidionem & everſionem Jeruſchalaimorum differamus: ut Jeſchahh.*5.27. 6 Nam ſic ait] *confirmatio præcedentis denuntiationis a decreto Dei, quo primùm hoſtes provocantur, deinde cauſa juſtitiam Dei aſſerens exponitur, hoc & ſeq. verſu: tum pathetice Judæa ad reſipiſcentiam revocatur, verſ.* 8. *ac poſtremo judicium deſtinatum pronuntiatur, verſ.*7. 8 Luxetur] *id eſt, tanquam luxatum aut eliſum membrum diſcedat abs te, & tu abſcindaris ab illa tanquam abalienatum membrum: metaphora optimè communionem Dei cum fidelibus explicans: ut Jechezk.*23.17. 9 Dicentes refer.] *id eſt, ſubinde revertentes ad ſpolia Judææ exportanda, donec tota fuerit exhauſta. Nam ſæpius & per partes Judæa expilata eſt: ut narratur infrà* 52.28. & *ſequentibus.* 10 Quos alloquar] *quarta pars concionis, nimirum confutatio vanæ Judæorum præſidentiæ (qui negabant ita præcisè deſperandum de populo, & denuntianda judicia Dei) a*

malitia & obfirmatione illorum adversus verbum ejus, usque ad versum 18. *deinde ab hypocrisi & simulatione externa cultus, versu* 20. *quibus malis suæ pœnæ denuntiantur, versib. seq. Exponitur autem illa malitia ab enumeratione partium: duæ sunt (inquit) Judæorum partes, popularis & Ecclesiastica: ut suprà* 5.31. *popularis obstinatio deplorata est, hoc versu; ac proinde maledicta, duobus sequentt. ecclesiastica verò eo deterior est, quòd non tantùm Prophetæ & Sacerdotes ipsi obfirmantur, sed alios etiam obdurant falsis promissionibus, tribus seq. Quamobrem rebellio utrusque ordinis tandem conluditur, versf.* 16. & 17. Præputiata est] *id est, occlusa & obstructa, veluti obducta cute aut adipe, atq; obstipata, ne accipiat verbum Dei: nã præputium Hhebræis accipitur pro re quavis putandæ resecandæque: ut Levit.* 19.23. 11 Æstu Jehovæ] *id est, verbis prophetici gravissimam Dei indignationem testificantibus; ut suprà* 4.19. 14 Secundũ] *id est, ut curantur affectus vel palpatione leviculi puerorum casus, cùm tamen gravissima sint & mortifera mala populi.* 15 Fecerúntne] *id est, an unquam Prophetæ isti populum reprehenderunt maleficiorum nomine?* Illi] *populares.* Isti] *Sacerdotes & Prophetæ, quibus hæc curæ fuerat mandata, Levitici* 10. *sic infrà* 8.9. 16 Sic dicente] *summa præcedentis rebellionis explicatio qualis fuit in populo, hoc versu; & in Prophetis ac Sacerdotibus, versu seq.* State] *secundum vias] id est, non tantùm ex privata, sed etiam ex publica majorum administratione & vitæ genere observate, atque cognoscite quod vitæ genus sit vobis amplectendum, ut securam porrò agatis vitam: allegoria.* 17 Speculatores] *Sacerdotes & Prophetas tum ordinarios, tum extraordinem: sic Jeschahh.* 57.2. Attendite] *videlicet quem significetis & pronuntietis populo: ut Jechezk.* 3.2. & 33.7. 18 Idcirco] *altera pars confutationis, qua Deus prefractos Judæos omissos faciens, gentes omnes & terram ipsam contestatur, duobus versib. hypocrisin redarguit, ver.* 20. & *sententiam fert exitii, ver.* 21. *quam sequentib. explicat.* Quæ insint] *id est, peccata quorum isti peragantur rei, & sententiam meam.* 19 Fructum] *ut Proverb.* 1.31. 21 Offendicula] *id est, instrumenta exitialia ruinæ, quæ exponuntur duobus versseq.* Patres &] *ut suprà ver.* 11. *id est, omnes promiscuè, synecdochicè.* 22 E terra Aquil.] *ut suprà* 1.14. 24 Audientibus nobis] *exornatio præcedentis interminationis a consternatione, vastatione, & luctu Judæorum gravissimo, tribus versibus.* Nostræ] *id est Judæorum: in quorum numero modestè se ipsum comprehendit Propheta per synecdochen.* 27 In exploratoria] *conclusio totius concionis: qua primùm Deus Prophetam confirmat in functione sua, hoc ver. deinde Propheta, tanquam rebus cognitis & exploratis, summam totius concionis repetit de improbitate & reprobatione populi: similem allegoriam vide Jeschahh.* 21.6. & *seq.* 29 Exaresc it] *ἰρμηνεία præcedentis dicti, Judæos in se ipsis ferreos & chalybeos esse, & adjuncta sibi omnia corrumpere: verè (inquit Propheta) sunt ferrum & chalybs; non autem argentum, ut videri volunt: nam tantùm abest ut mala, tanquam scoriæ, ab ipsis disparentur, ut contrà non magis fundi & conflari possint quàm ferrum aut chalybs: imò potius exsiccantur Æoli pylæ, contrahuntur & exinaniuntur folles, plumbiumque totum (quod ad commoditatem fusuræ adhiberi solet) omnino evanescit, quàm ut liquari possint ad purgationem sui.* Conflator] *sive Deus opifex summus, sive administri ipsius.* 30 Argentum reprob.] *appellatio συγχωρητικὴ sive per concessionem dicta, argentum, inquit, dici volunt: dicantur sanè; sed reprobos tamen esse, & reprobatos a Deo artifice sapientissimo cognoscent omnes.*

CAPUT VII.

PROPHETA Judæos a prava conversatione revocans, ad respiscentiam & veram in Deum unum fiem hortatur promissionum ab ipso acceptarum nomine: illorum peccata contestatur, & certissimas pœnas denuntiat: stuporem, obfirmationem & præsumptionem arguit, judicii sui Dei ventura explicat: propter quæ sese ad luctum convertens, populum suum deflet: abesse ab illo desiderat, ne peccata illorum horrenda, judicia videre cogatur: manent illorum fiduciam in legem, & Prophetarum delinimenta evincit: a rebellione ipsorum: luctum vehementissimum omnibus indicit: ac postremo consolatus bonos, fore prænuntiat ut Judæi uno cum reliquis gentibus judicio divinitus retundantur.

1 VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova, edicendo,

2 Sta a in porta domus Jehovæ, ut proclames ibi verbum hoc: & dicito, audite verbũ Jehovæ omnes Jehudæi, qui intratis per portas has ad incurvandum vos Jehovæ.

3 a sic ait Jehova exercituum Deus Jisraelis, b bonas efficite vias vestras, & actiones vestras: tum faciam ut habitetis in loco hoc.

4 a Ne habitote fiduciam vestram in rebus b falsis, dicendo: c templi Jehovæ, templi Jehovæ, templi Jehovæ ista sunt:

5 Sed omnino bonas efficitote vias vestras & actiones vestras; sed omnino exercitote jus inter virum unum b & alterum.

6 Peregrinum, pupillum, & viduam ne opprimitote, & sanguinem innoxium ne effunditote in loco hoc: denique c Deos alienos ne prosequimini malo vestro:

7 Et faciam ut habitetis in loco hoc, in terra quam tradidi majoribus vestris; inde a seculo usque in seculum.

8 a Ecce vos habetis fiduciam vestram in verbis falsis, d minimè profuturis.

9 An furando, occidendo & adulterando, jurandoque falsò, & adolendo Bahhali; deniq; sequendo deos alienos quos non novistis,

10 Etiam venietis & stabitis coram me in domo hac c quæ vocatur de nomine meo, & dicetis, a eripimur e ut perficiatis omnes abominationes istas.

11 An spelunca effractorum esse videtur domus hæc in oculis vestris, quæ vocatur de nomine meo? a etiam ego ecce prospexi, dictum Jehovæ.

12 a Nam ite jam in locum meum qui erat Schilunte, ubi feceram ut habitaret nomen meum primùm; & videte id quod feci ei propter malitiam populi mei Jisraëlis.

13 Itaque nunc eò quòd facitis omnia opera ista, dictum Jehovæ; & dum alloquor vos f inde a diluculo continenter non auditis, & inclamãti vos non respondetis:

14 Ideo facturus sum huic domui quæ vocatur de nomine meo, in qua vos confiditis, & huic loco quem dedi vobis & majoribus vestris; quemadmodum feci Schilunti:

15 Et abjiciam vos a facie mea; a quemadmodum

a Heb. *falsitatis: sic infrà ver.* 8.
b Heb. & *inter amicum & ejus.*
c Heb. *ne ite post Deos alienos in malum vobis: sic ver.* 9.
d Heb. *ad non prodesse: ut Jeschahh.* 44.5.
e Heb. *super qua vocatur nomen meũ: sic deinceps.*
f Heb. *mane surgendo & loquendo.*
1. *Schem.* 4.

dum abjeci omnes fratres veſtros, 'totum ſemen Ephrajimi.

16 'Tu ergo ne orato pro populo iſto, neque efferto pro iſtis clamorem & orationem, neque intercedito apud me: nam minimè eſſem exauditurus te.

17 'An minimè vides quid iſti faciant in civitatibus Jehudæ, etiam in plateis Jeruſchalaimorum?

18 'Ipſi filii colligunt ligna, eorumq; patres accendunt ignem, ac fœminę depſunt maſſam; ad faciendum 'lucunculos g 'rebus cœleſtibus, & libandum libamina diis alienis, ut irritent me.

19 'An contra me *eſt, quòd* iſti irritant? dictum Jehovæ; an non contra ipſos, propter pudorem faciei ipſorum?

20 Idcirco ſic ait Dominus Jehova, ecce ira mea & æſtus meus effundetur in locum hunc, ſuper homines, & ſuper jumenta, & ſuper arbores agri, ac ſuper fructum terræ; ardebitque ita ut non extinguatur.

21 'Sic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis: 'holocauſta veſtra adjicite ad ſacrificia veſtra, & comedite carnem *eorum*.

22 Nam 'non ſum locutus cum majoribus veſtris, neque præcepi eis quo die eduxi eos e terra Ægypti; de rebus holocauſti & ſacrificii:

23 Sed rem hanc præcepi eis, edicendo, auſcultate voci meæ, ut ſim vobis Deus, & vos ſitis mihi populus; & ambulate in tota via illa quam præcepi vobis, ut bene ſit vobis.

24 Non tamen auſcultarunt neque inclinarũt aurem ſuam, ſed ambularunt in conſiliis, in h ſententia animi ſui peſſimi; deniq; 'hæc *fuerũt* ipſis a tergo, non autem a fronte.

25 Inde e tempore quo exiverunt majores veſtri e terra Ægypti uſque ad diem hunc; cùm miſerim ad vos omnes ſervos meos prophetas quotidie i diluculo & continenter:

26 Non tamen auſcultaverunt mihi, neque inclinaverunt aurem ſuam; ſed obdurarunt cervicem ſuam, pejus fecerunt quàm majores ipſorum.

27 'Cùm loqueris ad iſtos omnia verba iſta, ſimiliter non auſcultant tibi, & cùm inclamas eos non reſpondent tibi.

28 'Quamobrem dicito ad eos, hæc *eſt* gens 'qui non auſcultant voci Jehovæ Dei ſui, neque accipiunt eruditionem; periit fides & exciſa eſt ex ore ipſorum.

29 'Tonde comam tuam, & abjice, & extolle 'in locis eminentibus lamentationem; quia ſpernit Jehova & deſerit generationem k in quam excandeſcit.

30 Quia fecerunt Jehudæi quod malum videtur in oculis meis, dictum Jehovæ; 'poſuerunt abominationes ſuas in hac domo quæ vocatur de nomine meo ad polluendum eam,

31 Et ædificaverunt excelſa 'Tophethi, quod *eſt* in 'valle filii Hinnomi, ad comburendum filios ſuos & filias ſuas igne; quod non præceperam, neque l ſubierat in animum meum:

32 Idcircò ecce dies venturi ſunt, dictum Jehovæ, cùm non dicetur ampliùs 'Topheth & vallis filii Hinnomi; ſed vallis interfectionis: nam etſi ſepelient Tophethi, tamen nullus *ſupererit* locus:

33 Sed erunt cadavera populi iſtius eſcæ volatilibus cœli & beſtiis terræ; nemine deterrente.

34 Ita faciam ut ceſſet ex civitatibus Jehudę, & ex plateis Jeruſchalaimorum vox gaudii & vox lętitiæ, 'vox ſponſi & vox ſponſæ: nam vaſtationi erit hæc terra.

CAPUT VIII.

1 TEMPORE illo, dictum Jehovę, 'depromentes oſſa regum Jehudæ & oſſa principum ejus, oſſaque Sacerdotum, & oſſa Prophetarum; denique oſſa habitantium Jeruſchalaimis, e ſepulchris ipſorum,

2 Expandent ea ſoli, & lunæ, totiq; exercitui cœlorum, 'quæ diligunt, & quæ colunt, & a quę ſequuntur, & quæ 'conſulunt, denique quibus incurvant ſe: non colligentur, neq; ſepelientur, pro fimo in ſuperficie terræ erunt:

3 Et optatior erit mors quàm vita toti reſiduo, iis qui reſidui erunt ex 'familia peſſima hac, in omnibus locis reſiduis quò depulero illos, dictum Jehovæ exercituum.

4 'Præterea dices ad eos, ſic ait Jehova, 'an ita cadunt ut non poſſint reſurgere? ſi converteretur, an non reverteretur 'Deus?

5 Cur averſus eſt populus hic, *urbs* Jeruſchalaimorum, averſione b pervicaciſſima? retinent dolum, renuunt converti.

6 Attendi & audivi, e prava loquuntur, nullum virum pœnitet malitiæ ſuæ ut dicat, quid feci? quiſque eorum converſus eſt in curſu ſuo, ut equus d præceps ruens in prælium.

7 'Etiam ciconia in cœlo novit ſtata tempora ſua, & turtur, grùſq; & hirundo obſervãt tempus adventus ſui: at populus meus non noverunt jus Jehovæ.

8 'Quomodo dicitis, ſapientes ſumus, & lex Jehovæ penes nos eſt? utique ecce ad falſitatem operatur ſtylus, *ad* falſitatem *operantur* legiſperiti.

9 'Fecerúntne ſapientes ut 'erubeſcerent, 'conſternatíne ſunt & capti? ecce verbum Jehovæ ſpernũt, eccujus rei ſapiętia ineſſet eis?

10 'Idcirco tradam uxores eorũ aliis, agros eorum poſſeſſuris hæreditariò: nam a minimo uſque ad maximum quiſquis eſt, e deditus eſt quæſtui, etiam a Propheta uſque ad Sacerdotẽ quiſquis eſt, agit f falſò.

11 Nam curant contritionem filiæ populi mei g ſecundum curationem mali leviculi, dicendo, pax, pax: etſi nulla *eſt* pax.

12 Fecerúntne ut erubeſcerent, cùm abominationem fecerunt? neque *illi* h prorſus erubeſcũt, neq; ignominia ſciunt affici: idcirco cadent cum illis cadentibus, i quo tempore viſitabo illos corruent, ait Jehova.

13 k'Omnino extirpabo eos, dictum Jehovæ; nullæ ſunt uvæ in iſta vite, nullique fici in iſta ficu, etiam ipſa folia deciderunt, & 'quæcunq; l adhibeo eis prætereunt.

14 Dicentes: quorſum nos 'deſidemus? congregamini, & ingrediamur civitates m munitas ut quieſcamus ibi: 'at Jehova Deus noſter quietos reddet nos, cùm dederit bibendum nobis n 'ſuccum cicutæ, quia peccavimus Jehovę.

g Heb. *operis cælorum: ſic opus pro re uſurpatur, Gen. 33. 14. ſic infrà 44. 17.*

Exod. 19. 5. & 24. 3.

h Heb. *aſperitu cordis: ut Deut. 29. 19.*

i Heb. *manè ſurgendo & mittendo: ut 2. Chron. 36. 15.*

k Heb. *excandeſcentiæ ſuæ.*

l Heb. *aſcenderat in cor.*

a Heb. *poſt quæ ambulat.*

b Heb. *æterna, ſive pervincente.*

c Heb. *non rectum.*

d Heb. *inundans.*

ſuprà 6. 15.

ſuprà 6. 13. & ſeq.

e Heb. *quæſtuoſus quæſtus.*

f Heb. *falſitatem.*

g Heb. *ſecundum leviculum: ut ſuprà 6. 14.*

h Heb. *erubeſcendo.*

i Heb. *tempore viſitationis illorum.*

k Heb. *recipiendo recipiam eos.*

l Heb. *addo. ſuprà 4. 5.*

m Heb. *munitionis.*

n Heb. *aquas.*

15 'Expectavimus pacem, ſed nihil *erit* boni; tempus curationis, ſed ecce *aderit* terror.
16 Inde 'audita Dane auditur ronchus equorum illius, a ſono hinnituum robuſtorum ejus contremiſcit tota terra; qui veniunt ut conſumant
o Heb. *plenitudinem ejus.* terram & o quæ implent eam, civitatem & qui habitant in ea.
17 'Nam ecce ego immittam vobis ſerpentes aſpides; contra quos nulla prodeſt muſſitatio, ut mordeant vos, dictum Jehovæ.
p Heb. *recreans me.* 18 pQuod me recreaturum eſſet eſt in mœrore, in me
q Heb. *cor meum.* q animus meus languidus eſt.
19 'Ecce ſonus vociferationis filiæ populi mei propter *advenas* terræ r longinquiſſimæ, *dicentis*, an Jehova minimè *eſt* Tzijone? an rex ejus minimè *eſt* in ea? cur irritaverũt me, *aut ille*, ſculptilibus ſuis, vanitatibus alienigenarum?
r Heb. *longinquitatum.*
20 'Præteriit meſſis, finita eſt æſtas; & nos nõ ſervamur.
s Heb. *aſcendat ſanitas filiæ: ut 2. Chron. 24. 13. & Nechem. 4. 7.*
21 Propter contritionem filiæ populi mei cõteror; atratus incedo, ſtupor corripit me.
22 'An 'opobalſami nihil *eſt* in Gilhhade? an medicus nullus *eſt* ibi? nam cur non ſ convaluit filia populi mei?

CAPUT IX.

1 OSI quis daret caput meum eſſe aquas, & oculum meum ſcaturiginem lachrymarum; ut deflerem interdiu & noctu conſoſſos filiæ populi mei.
2 O ſi quis poneret me in deſerto, in diverſorio viatorum, ut derelinquerem populũ meum, & abirem ab eis: 'nam omnes ſunt adulteri, 'interdicti *die* perfidè agunt:
a Heb. *fulſitatis.* 3 Et intendunt lingua ſua arcum ſuum a falſum, neque in fide invaleſcunt in terra; ſed de malo in malum procedunt, neq; agnoſcunt me, dictum Jehovæ.
b Heb. *ſupplantando.* 4 'Quiſque ab amico ſuo cavete, & ulli fratri ne confidite: nam omnis frater b omnino ſupplantat, & omnis amicus *cum* detractione ambulat:
5 Et quiſque amico ſuo illudunt, ac veritatẽ non loquuntur: docent linguam ſuam loqui falſum, perverſè agendo defetiſcuntur.
c Heb. *doli.* 6 Tua habitatio *eſt* in medio c dolo; 'pro dolo renuunt cognoſcere me, dictum Jehovæ.
7 'Idcirco ſic ait Jehova exercituum, ecce 'ego conflans eos probavi eos: 'ſed quomodo facturus ſum propter filiam populi mei?
8 Culter jugulans lingua eorum *eſt*, dolum loquitur: ore ſuo cum amico ſuo pacem eloquitur, at
d Heb. *in medio.* d in animo ſuo diſponit inſidias ſuas.
ſup. 5. 9. & 29. 9 An propter iſta non viſitarem eos? dictum Jehovæ; an de gente hujuſmodi non ſumeret ultionem anima mea?
10 'Propter hos montes 'extollam fletum & lamentum, & propter caulas 'deſerti lamentationem: nam 'accendentur adeò ut nullus tranſeat, neq; audiatur vox pecoris; e tam aves cœli quàm jumenta, evagabuntur, abibunt:
e Heb. *ab ave cœli & uſque adjumentum.* 11 Et diſponam Jeruſchalaima in acervos, luſtrum draconum; & civitates Jehudæ diſponam *in* deſolationem, adeò ut nullus inhabitet.
12 'Quis eſt vir ille ſapiens qui doceat iſtud, & id quod edixerit os Jehovæ ſibi indicet? propter quid pereat hæc terra, incendatur tanquã deſertum, adeò ut nullus pertranſeat?
f Heb. *eunt poſt aſpectum cordis ſui: & poſt Bahhal.* 13 Dicit enim Jehova, quia derelinquunt legẽ meam quam expoſueram eis; neq; auſcultant voci meæ, neque ambulant in illa;
14 Sed f ſequuntur ſententiam animi ſui; & Bahhalimos, quod docuerunt ipſos majores ipſorum:
15 Idcirco ſic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis: ecce ego cibaturus ſum iſtos, populum hunc 'abſinthio, & bibendum daturus eis gſucum cicutæ:
g Heb. *aquas: ut ſup. 8. 14.*
16 Nam diſpergam eos in gentes quas non noverunt ipſi aut patres ipſorum, mittámq; poſt eos gladium donec conſumpſero eos.
17 Sic ait Jehova exercituum, animadvertite; & vocate lamentatrices ut adveniãt; & ad h præficas mittite ut adveniant,
h Heb. *peritas*
18 Et i feſtinanter extollant de nobis lamentum; deſcendentibus lachrymis ex oculis noſtris, & ex palpebris noſtris fluentibus aquis.
i Heb. *feſtinent ut extollant.*
19 Nam k ſonorum lamentum auditur de Tzijone, quomodo vaſtamur? erubeſcimus valde, quia derelinquimus terram, quia dejiciunt *hoſtes* tabernacula noſtra.
k Heb. *ſonus lamenti.*
20 'Quin audite fœminæ verbum Jehovæ, & percipiat auris veſtra verbum oris ejus; ut doceatis filias veſtras lamentum, & l altera alteram *doceat* lamentationem.
l Heb. *fœmina amicam ſuam.*
21 Nam aſcendit mors ad feneſtras noſtras, ingreſſa eſt in palatia noſtra; ad exſcindendum parvulos e vicis, juvenes e plateis,
22 ('Eloquere, ſic *habet* dictum Jehovæ) & ceciderunt cadavera humana ut fimus in ſuperficie agri; & 'ut manipulus a tergo meſſoris, quæ nullus colliget.
23 'Sic ait Jehova, ne gloriator ſapiens in ſapientia ſua, neq; gloriator potens in potentia ſua, neq; gloriator dives in divitiis ſuis:
1. Cor. 1. 31. 2. Cor. 10. 17.
24 Sed in hoc glorietur qui gloriatur, ſe intelligere & cognoſcere me, me eſſe Jehovam exercentem 'benignitatem, jus, & juſtitiam in terra: quia iſtis delector, dictum Jehovæ.
25 Ecce dies venturi ſunt, dictum Jehovæ, quibus animadvertam in omnem 'circumciſum cum præputiato,
26 'In Ægyptios, & in Jehudæos, & in Edomæos, & in Hhammonitas, & in Moabitas, denique in omnes 'amputatos latere, qui habitant in deſerto: nam omnes iſtę gentes 'præputiatæ ſunt, etiam tota domus Jiſraëlis præputiati ſunt corde.

ANNOTATIO.

1 1 Verbum] *Hujus concionis (quæ eodem ferè eſt argumento quo ſuperiores duæ) partes ſunt quinque: prima eſt exordium per narrationem mandati a Deo accepti, duobus verſibus; ſecunda eſt propoſitio hortans ad reſipiſcentiam & fidem, promiſſione ſq; & minas denuntians, uſque ad verſum 17. tertia eſt confirmatio ſingularum propoſitionis partium, uſque ad verſum 12. capitis 9. quarta eſt confutatio in animum defenſionis quibus Judæi ſe purgare conabantur, inde ad verſum 23. poſtrema eſt concluſio bonis conſolationem affarens, & impiis omnibus promiſcuè judicium denuntians, ad finem.* 2 In porta] *atria maximi, quod etiam atrium populi appellatur.* 3 Sic ait] *ſecunda hæc pars, propoſitio, continet hortationem ad reſipiſcentiam & fidem*

& fidem veram, usque adversum 7. idque propter certissimas Dei promissiones, ver. 7. deinde a contrario contestatur peccata Judæorum, pœnasq; denuntiat irrevocabiles, inde ad 17. Bonas efficite] *propositio summa hortationis & promissi, quæ sequentibus quatuor versibus exponuntur.* 4 Ne hab.] *i. ne arrogetis promissiones vobis, tanquam si perpetuo hærerent vobis & sine conditione fuissent datæ: quod est falsissimū.* Templi Jehovæ] *id est, quid reprehendis, ô Propheta, in operibus nostris? aut cur constantissimas Dei promissiones in dubium vocas? de istis omnibus quæ tu adducis sumus adeo confirmati, ut nihil suprà. Nam opera hæc nostra nónne sunt templi Jehovæ, a Jehova imperata lege? promissiones verò nónne huic templo conjunctæ sunt? ac proinde nónne tam firmæ atque constantes sunt erga nos, quàm firmum est templum? hoc templum requies est Dei usque in sempiternum, Psal. 132. 14. Quamobrem pro certo habemus fidelem Deum propter templum suum conservaturum esse regionem nostram, & nos cultores suos.* 8 Ecce] *altera pars propositionis, qua propheta ex contrario primùm peccata redarguit & hypocrysin Judæorum, usque ad versum 11. deinde pœnas denuntiat gravissimas, sequentibus.* 10 Eripimur] *id est, tuti sumus ab omni periculo, nihil potest damno esse nobis, quia servat nos Deus quem colimus in templo suo.* Ut perficiatis] *id est, ut porrò ad maleficia vestra revertamini.* 11 Etiam] *id est, quandoquidem non pluris domum meam facitis quàm spelunçam latronum, jam prospexi quid mihi sit faciundum: ut sequentibus per prophetam explicat. Hîc enim transitio est ad judicia Dei denuntianda templo & populo: quæ duobus exemplis antè gestis illustrantur.* 12 Nam ite] *prius exemplum de abjectione templi, de quo 1. Schem. 4. Psal. 78, 60. & 132. 6.* 15 Quemadmodum abjeci] *secundum exemplum de abjectione populi, de quo 2. Reg. 17.* Totum semen] *id est, regnum Israëlitarum, synecdochicè: ut Jesch. 7. 8.* 16 Tu ergo] *id est, fixum & certum est decretum, quod neminu causa revocaturus sum.* 17 An minimè] *tertia pars concionis, nimirum confirmatio singularum antecedentium in propositione partium: qua primùm evincit Judæorum peccata, vers. 17. & 18. deinde justissimas pœnas statuit, duobus sequentibus: quarum partium sequitur ἐπιφώνησις, ad confirmationem usq;. Confirmatur autem peccatū, non amplius ab ipsa populi conscientia (ut altera concione factum est suprà 5. 1.) sed a prophetæ ipsius testimonio.* 18 Ipsi filii] *id est, omnes a summo ad infimum certatim exercent idololatriam.* Lucunculos] *vox Hhebræa peculiaris est hujus Prophetæ, qua significantur liba quædam ἐκτυπα, id est, certas formas expressas habentia pro ratione idolorum quibus erant offerenda: quod genus liborum Romani appellabant lucunics sive per diminutionem lucunculos a Lucumonibus Hetruscis maximis superstitionum artificibus.* Rebus] *de quibus copiosè infrà 8. 2.* 19 An cont.] *hoc est, non mihi, sed sibi suo facto maleficiunt ipsi, ut declarat seq. ver.* 21 Sic ait Jehova] *ἐπιφώνησις hæc confirmationis (ut diximus in ver. 17.) præcedentia Prophetæ verba exornat primùm explicatione peccatorum pœnarumq; usque ad versum 4. capitis 8. deinde amplificatione, usque ad 18. tertiò pathetica lamentatione Prophetæ, inde ad versum 12. capitis 9. Explicantur autem in hac prima parte peccata Judæorum tum majorum, usque ad versum 29. tum eorum qui temporibus Jirmejæ vixerunt, vers. 27. & 28. deinde subjiciuntur pœnæ quas se sumpturum interminatur Deus.* Holocausta vestra] *id est, abite cum sacrificiis & holocaustis vestris, & ea omnia ad usus vestros & comessationes traducite: ingrata sunt mihi; ut Jeschahh. 1. 13. & Hhamos 5.* 22 Non sum locutus] *videlicet solùm aut simpliciter: eclipsis, ut Gen. 32. 28. nam præceperat quidem Deus per Moschen, sed alio respectu; ac proinde alia magis observari voluerat.* 24 Hæc] *nimirum auscultare mihi, & inclinare aurem suam ad verba mea, &c. q. d. oculos confixerunt tantùm in externos ritus, hæc autem quæ præcipua sunt, tanquam a tergo reliquerunt; ut loquitur Christus Matth. 23.* 23. 27 Cùm loqueris] *alterum membrum explicationis peccatorum quibus Judæi tenebantur tempore Jirmejæ, ut majores sui.* 28 Quamobrem] *cùm neque majores, neque isti auscultent.* Qui non auscultant] *id est, gens ab omni pietate in Deum & officio erga homines aliena; ac proinde toti legi Dei immorigera.* 29 Tonde] *altera pars explicationis de pœnis divinitus eventuris; qua Deus Judæis luctum imperat, primùm quia deserturus est ipsos peccatorum causa, tribus versibus; deinde quia est omnes hostibus expositurus, qui neque vivis neque mortuis parcant, inde ad versum 4. sequent. capitis. Luctus autem synecdochicè tonsura & miserabilibus lamentis significatur; ut Ijobi 1. 20.* In locis] *ut suprà 3. 16.* 30 Posuerunt] *ut narratur 2. Reg. 21. 4. & 2. Chron. 33. 4.* 31 Tophethi] *vide Jeschahh. 30. 33.* Valle] *de qua Jehosch. 15. 8.* 32 Topheth] *id est, amplus & latus locus, Syriaca appellatione: quomodo accipiendum sequens antitheſis ostendit. Nam (inquit propheta) non erit spatiosus satus ut omnes sepeliendos capiat: propterea non amplius obtinebit antiquam suam appellationem.* 34 Vox sponsi &] *i. festivum ullum epithalamium: sic infrà 16. 9.*

IN CAPUT VIII.

1 Depromentes] *videlicet eversis omnium sepulchretis atque monumentis, ut indicatur 2. Chronic. 36. 19. cùm dicuntur Chaldæi omnia instrumenta desiderabilia perdidisse, & Nechem. 2. 3.* 2 Quæ diligunt] *id est, quibuscum scortantur, synecdochicè.* Consulunt] *sive res cœlestes observando, sive petendo oracula.* 3 Familia] *vide Levit. 20. 5.* 4 Præterea] *secundum ἐπιφώνησις locus, ut diximus suprà 7. 21. nimirum amplificatio tum peccati Judæorum, usque ad versum 10. tum pœnæ, inde ad 18. Amplificatur autem peccatum per comparationem misericordiæ Dei præsentissimæ, hoc versu; cum stupore & obstinatione Judæorum, tribus sequentibus, & cum fastuosa præsumptione, vers. 8. & 9.* An ita cad.] *i. præcipitantur quidē Judæi in ruinā suā gravissimè: sed quantus quantus sit casus, omnino major est Dei misericordia, qua erigerentur si resipiscentes ad ipsum sese converterent.* 7 Etiam ciconia] *argumentum amplificationis per comparationem volucrum remeantium & commeantium suis temporibus, cui similis est Jeschahh. 1. 3.* 8 Quomodo dicitis] *redargutio falsæ præsumptionis & confidentiæ ab effectu contrariis, ut Rom. 2. 17. & Jacob. 2. 16. & seq. Est autem hîc apostrophe ad sacerdotes, Prophetas, & doctores legis.* 9 Feceruntne] *id est, an ullum specimen fructūmve sapientiæ suæ in docendo & reducendo populo ediderunt?* Erubescerent] *populares, quos doctrina ipsorum mandaverat Deum vocari ad fidem & resipiscentiā.* Consternati] *authoritate Dei & legis videlicet, ut renuncient malo suo: nam hic primus est aditus, quo capti-*

væ dicuntur omnes cogitationes ad obediendum Christo, ut ostendit Apostolus 2. Cor. 10. 5. 16 Idcirco] *altera pars amplificationis de pœnis (ut diximus in versum 4.) qua in parte exponuntur duo: primùm quæ & quam graves pœnæ ipsos maneant pro peccatis suis, usque ad versum 16. deinde quomodo & per quos, ver. 16. & 17.* 13 Omnino extirpabo] *exornatio præcedentis interminationis per similitudinem plantæ inutilis, quam Deus velut bonus agricola eradicatum iri denunciat: ut Jeschahh. 5.* Quæcunque] *id est, nullam culturam a me admittunt; sed operam & expectationem agricolarum meorum ludificantur: ut suprà 5. 12.* 14 Desidemus] *videlicet expectantes Deum, & hærentes istis Prophetarum verbis.* At Jehova] *ironica responsio Prophetæ, qua ludificatur inanem Judæorum præsidentiam, hoc modo: certè quiescetis; sed longè aliter quàm existimatis: nam peribit animus Regis, animus & Principum: ut suprà 4. 9.* Succum cicutæ] *soporiferum videlicet, atque lethiferum. q. d. soporabit exponendos morti.* 15 Expecta] *ironia traducens Judæorum præsidentiam, neque pacem illis fore, neque spem recuperandæ pacis cùm adempta fuerit; sed fore cùm liberationem sperabunt, ut eo magis ingravescant mala: ut Jeschahh. 5. 30.*
16 A Dane] *id est, ab extremis finibus: hyperbole.* 17 Nam ecce] *comparatio ad exponendum implacabilem Chaldæorum animum & virulentissimum accommoda. De hac autem comparatione vide Psalm. 58. 6.* 18 Quod me] *tertius ἰμασίας locus, pathetica Prophetæ lamentatio: quæ primùm luctum suum & causas exponit prolepticè, quatuor versibus; deinde optatum, tribus; postremò causas luctus sui copiosè explicat, usque ad versum 12. capitis sequent. Est autem periphrasis animi in hu verbu, quod me recreaturum esset: nam animus lætus bene medicinam facit, Proverb. 17. 22.* 19 Ecce sonus] *causæ luctus ponuntur duæ: una quædam veluti discessio & separatio Dei a populo suo, de qua Ecclesia conqueritur; altera est peccatorum gravitas, quam Deus Judæis exprobrat per dialogismum, hoc versu: unde consequuntur publicæ calamitates, ver. 20. & prophetæ luctus, ver. 21.* 20 Præteriit messis] *videlicet a nobis. q. d. Judæorum Ecclesia, omnia commoda omnesq; eorum percipiendorum rationes nobis perierunt, & nos pariter pereuimus. Nam lætitia in scripturis tempore messis & vindemiæ (quæ in desinentem æstatem incidit) figurari solet: ut Psal. 4. 8. & Jeschahh. 9. 3.* 22 An opob.] *secundus lamentationis locus, continens optata tria: unum, ut curetur populus Judæorum, quod metaphoricè significatur rebus corporeis, hoc versu: alterum, ut propheta condignè pro atrocitate supplicii miserias popularium deflere possit, versu 1. seq. capitis: tertium, ut jam jam sibi liceret abesse per voluntatem Dei, ne tantarum calamitatum spectator esset, malorumq; præsentium, quæ deinde enarrantur a ver. 2.* Opobalsami] *vide Gen. 37. 25.*

IN CAPUT IX.

2 Nam omnes] *Ætiologia optatorum præcedentium a duabus causis; una est, indignissima & impurissima vita populi, usque ad versum 7. altera, pœna gravissima divinitus infligenda, inde ad versum 12.* Interdicti die] *exaggeratio perfidiæ a tempore: ne ipsis quidem diebus qui festi erant Domino, integram fidem conservasse.* 4 Quisque] *apostrophe ad populum suum πρὸς ἀνέγνειν: ut ver. 6.* 6 Pro dolo] *id est, malunt adhærere suo dolo, quàm eo omisso mihi se adjungere.* 7 Idcirco] *altera causa luctus; ut ostendimus ver. 2.* Ego conflans] *ut suprà 6. 29.* Sed] *id est, cùm videam me in vanum conflare, & ab istis malis avelli non posse (ut suprà ibidem) quid porrò faciendum est? hæc autem consultationis species summè est emphatica: ut Jeschahh. 5. 3.* 10 Propter hos montes] *id est, Judæam, quæ montosa est, Exod. 15. 17. & Deut. 11. 11.* Extollam] *id est, faciam ut extollantur lamenta.* Deseruit] *id est, planities pascuæ inter montes sitæ: ut Jehoschuhh. 15. 61.* Accendentur] *id est, planè desolabuntur, tanquam pervadente igne.* 12 Quis est] *quarta pars concionis, confutatio. atqui habemus (dicebant Judæi) legem & prophetas: non est peritura lex ex ore nostro: ut suprà 8. 8. & infrà 18. 18. habetis quidem, ait propheta: sed neq; Propheta est ullus qui eloquatur, hoc versu; neq; ullus in populo qui auscultet legi, duobus seq. ac proinde duo vobis restant: unum, ut pœnas pendatis Deo, ver. 15. & 16. alterum, ut præficas destentes mala vestra conducatu, quia ne vobis quidem lugendi tempus dabitur; usque ad versum 23. sic Jechezk. 24. 16. & sequentibus.* 15 Absinthio] *id est, rebus amarissimis tractabo: nam amaritudinem absinthio comparat scriptura, ut Proverb. 5. 4. infrà 23. 15. Lament. 3. 15, & 19. & Apocalyps. 8. 11.* 20 Quin] *amplificatio. q. d. non vacat diu aut longiùs excurrere ad concinendas præficas: agite, ó mulieres, ad planctum aliæ alias & puellas vestras informate, qui describitur duobus versibus proximis.* 22 Eloquere] *exaggeratio lamenti, cujus gravitatem sibi necessariò fuisse enuntiandam propheta docet ab iterato præcepto Dei: quod nos propterea parenthesi includimus. Sic autem præscribitur lamentum istud, ut olim a Mosche canticum jussu Dei, Deut. 31. 19. & sequentibus.* Ut manipul.] *id est confertim, per strues cadaverum quamplurimas.*
23 Sic ait] *conclusio bimembris, qua primùm revocantur pii a fiducia rerum omnium ad fidem in Deum ipsos consolaturam in maximis angustiis, duobus versibus; deinde impius judicium denuntiat, duobus ultimis.* 24 Benignitatem] *erga pios, & jus in impios: ut Psal. 101. 1. ex justitia quæ regula est utriusq;.* 25 Circumcisum] *id est, Judæos promiscuè cum alienigenis: prout per Regem Babyloniæ factum est, ut idem prophetat infrà 27. 6. & sequentibus.* 26 In Ægypt.] *quibus omnibus sigillatim suas calamitates prænuntiat, infrà 46. & sequentibus.* Amputatos lat.] *id est, Arabas, quos eodem modo propheta nominat infrà 25. 23. & 49. 32. de qua consuetudine ita ait Herodotus in Thalia: dicunt Arabes tonderi sui capillamenta comam, ut ipse Dionysius tonsu est: tondentur autem in subrotundam formam, circumradentes tempora.* Præputiatæ] *ut Deut. 10. 16. & suprà 4. 4.*

CAPUT X.

Prophetæ Judæos ab idololatria gentium revocat certis argumentis ad reverentiam Dei: stuporem illorum & dementiam in sequendis idolis Deo neglecto redarguit; & palàm gentibus prædicari jubet idolorum vanitatem, certa fiducia fœderis & beneficentiæ Dei: contumacibus clades a Babyloniis eventuras prænuntiat: postremò pii se sistentes Deo judicia ipsius æquo animo subeunt, & moderationem petunt ad gloriam Dei & salutem suam.

1 Audite

10 AUDITE hoc verbum quod eloquitur Jehova vobis, ô domus Jisraëlis:
2 'Sic ait Jehova, secundum 'viam Gentium istarum ne discitote, & 'a signis cœlorum ne consternemini, 'quia consternantur Gentes ab illis:
3 'Nam statuta ipsorum populorum *sunt*, 'vanitas *est*: 'cùm lignum ipsum ex sylva cæcidit, 'opus manuum artificis ad normam,
4 'Argento & auro pulchrum reddit ipsum; clavis & malleis confirmant ista, 'ut non[a] amittat.
5 'Tanquam palma 'opere continente sunt; ne loquuntur quidem, [b]' omnino portandi sunt, quia non possunt incedere: ne timetote ab istis, quia non affectura sunt malo, etiamque benefacere non *est* penes ipsa.
6 'Ex eo quòd nullus est par tibi, ô Jehova; *quod* maximus es, & maximum nomen tuum potentiâ,
7 Quis non revereatur te, 'Rex ipsarum Gentium? cùm in te conquiescat 'illa; cùm *maximus sis* in omnibus sapientibus Gentium & omni regno ipsarum, ex eo quòd nullus *est* par tibi.
8 'At[c] unà obbrutescunt & stolidi fiunt: eruditio 'vanitatum *eruditio* 'ligni est.
9 Argentum ductum ex Oceano advehitur, & aurum ex 'Uphazo, opus artificis & manuum conflatoris: hyacinthinum & purpureum vestimentum eorum, opus peritorum sunt omnia,
10 Jehova verò Deus [d]' verus *est* Deus [e]' vivens, & Rex [f]' sempiternus: a' cujus fervore commovetur terra, neq; sustinere possunt Gentes indignationem ejus.
11 (Sic dicitote illis, dii isti qui cœlos & terram non fecerunt; perituri sunt e terra, & e *regionibus* sub cœlo ipsi)
12 'Qui fecit terram virtute sua, stabiliit orbem habitabilem sapientia sua; & prudentia sua extendit cœlos,
13 Quo vocem suam edente fremitus aquarũ est in cœlis: qui effert vapores ab extremitate terræ; fulgura cum ipsa pluvia facit, & producit ventum e thesauris suis.
14 'Magis obbrutescit omnis homo; quàm ut animadvertat 'pudefacere omnem conflatorem sculptili: nam falsum est fusile ejus, nec spiritus est in *ullo* eorum.
15 Vanitas sunt, opus [g] aberrationis maximæ; [h]' quo tempore visitabuntur illi, peribunt *ipsa*.
16 'Non sicut istarum *est*, sed formator omnium est Jahhakobi portio; vicissim Jisraël tribus possessionis ipsius: Jehova exercituum nomen est ei.
17 'Recipe e terra 'mercem tuam, quæ habitas 'in munitione hac.
18 Nam ita ait Jehova, ecce ego funda ejaculaturus sum habitatores hujus terræ hac ipsa vice, & angustia affecturus sum eos, ut 'deprehendant *ista & dicant*,
19 'Hei mihi propter contritionem meam, ægerrima est plaga mea: 'ego autem dicebam, utiq; hic morbus est quem perferam.
20 Tentorium meum vastatum est & omnes funes mei diripti; filii mei exeunt a me adeò ut non extent ulli, nullus extendat amplius tentorium meum & erigat aulæa mea.
21 'Nam obbrutuerunt ipsi pastores & Jehovã non consuluerunt: idcirco non secundabuntur, & totus grex pascalis eorum dispergetur.
22 [k]' Sonorus rumor ecce advenit, & commotio magna e' terra Aquilonis; ad disponendum civitates Jehudæ *in* desolationem, lustrum draconum.
23 'Novi Jehova, non esse penes hominem viam ipsius; non esse penes virum ambulantem vel dirigere gressum suum.
24 Castiga me Jehova, veruntamen [l] modicè; ne *castiges* in ira tua, ut non comminuas me.
25 Effunde æstum tuum in eas Gentes quæ non agnoscunt te, & super familias quæ nomen tuũ non invocant; sed comedunt Jahhakobum, ac ita comedunt eum ut absumant eum, & caulam ejus desolant.

a Heb. *sinat exire.*
b Heb. *portando.*
c Heb. *in uno.*
d Heb. *veritatis.*
e Heb. *viventes: ut Jehos.* 24.19.
f Heb. *seculi.*
g Heb. *aberrationũ, sive seductionum.*
h Heb. *tempore visitationis illorum.*
k Heb. *sonus auditionis. suprà* 9.11.
l Heb. *in modo. Psal.* 79.6. & 7.

ANNOTATIO.

1 Audite] *Hujus concionis membra præcipua sunt quinque: primum est exordium simplicissimum, audientiam faciens ab autoritate Dei, & auditorum officio, ver.* 1. *secundum, propositio doctrinæ de contemnendis idolis, & reverendo Deo, a ver.* 2. *ad* 8. *tertium est redargutio Judæorum qui se implicaverant gentili idolatriæ, usque ad versum* 17. *quartum, prophetica venturæ cladis denuntiatio, usque ad versum* 23. *quintum, conclusio ab oratione quam Propheta habet coram Deo æquè bonorum omnium ac suo nomine, tribus versibus ultimis.* 2 Sic ait Jehova] *hujus propositionis capita sunt duo: unum, de idolis minimè curandis, versibus quatuor; alterum, de reverentia uni Deo habenda, ver.* 6. & 7. *Neglectus autem idolorũ duo continet, ut non detur illis opera, & non timeantur: quia timor & superstitio religionem idolorum solet efficere, hoc ver. causæ verò exponuntur, sequentibus.* Viam] *id est, ritus ad idololatriam pertinentes, & ad studia aliena ab honore Dei: quæ Gentes propinquæ per totam Syriam eò colebant studiosius, quò propiùs a luce Judæorum aberant.* A signis cœlorum] *quæ Gentes reverentur & colunt, habentes pro diis; ut suprà Judæis fuit exprobratum* 7.18. *Sensus est, duo sunt Gentibus Deorum genera: uni sunt ficti nuda cogitatione, alteri sunt quidem in rebus creatis, sed ab illis gentibus coluntur pro Deo. Vos autem ne ab illu quidem debetu metuere qui in maxima autoritate & existimatione sunt apud gentes, ut sunt corpora cœlestia.* Quia con.] *i. ne propterea timeatis ab illis, si istæ gentes ab illis stolidè sibi metuant.* 3 Nam statuta] *ætiologia superioris documenti, continens causas ex quibus contemnenda sunt idola. Est autem hæc prima ab efficiente causa: quid enim ex illis effecit deos, nisi stulta opinatio & institutum populorum?* Vanitas est] *secunda causa a natura idolorum & fine, quæ copiosiùs exponuntur infrà ver.* 14. & 15. *ut Jeschahh.* 44.4. Cùm lignum] *tertia causa a materia, ut Jeschahh.* 40.20. & 44.9. Opus manuum] *quarta causa ab instrumentis, ut Jeschahh. ibi. ver.* 7. & 8. 4 Argento &] *quinta causa a forma, quam ipse artifex adeò conscius est cum animo suo inanem & caducam esse, ut operam consumat plurimam ad idolum suum a deformatione, ruina, & perditione vindicandum, ut Jeschahh.* 40.19. & 44.7. Ut non amit.] *i. ut fictus ille Deus non sinat suum aurum & argentum emungi sibi.* 5 Tanquam palma] *sex-*

ta causa ab inutilitate ipsorum: nam rigidi sunt ut trunci, neque sibi utiles, neq; alsis: ut Jeschahh. 44. 5. Opere continente] *id est, ut stipites rigent.* Omnino] *ut Jeschahh. 46. 1. & 7.* 6 Ex eo quòd] *alterum caput propositionis de reverentia Dei, ut diximus in versum. 2.* 7 Rex ipsarum] *i. qui regnum & imperium semmum obtines in eas ipsas gentes quæ non agnoscunt te, eóque uteris ex sententia tua.* Illa] *potentia, cujus meminit superiore versu: nam his & sequentibus verbu per ὑστέρησιν verborũ ex usu Hhebræorum easdem causas reverentiæ Dei repetit, quæ positæ sunt præcedente versu.* 8 At unà] *tertia pars, ut diximus in versum 1. nimirum redargutio Judæorum in communem idololatriam cum gentibus delapsorum. quæ hoc versu generatim proposita, deinde per antithesin naturæ, operúmque Dei & idolorum confirmatur, usque ad versum 14. & tandem amplificatur antithesi effectorum erga cultores, ver. 14. & duobus sequen.* Unà] *id est, Judæi cum gentibus convenientes in eandem idololatriam.* Vanitatum] *id est, in omnem vanitatem homines seducens, ut ver. 15. & suprà 2. 5.* Ligni] *id est, idoli e ligno, metonymicè ad contemptum: et si per synecdochen comprehenduntur idola omnia.* 9 Uphazo] *id est, Ophiro, de quo 1. Reg. 9. 28. ut Danielis 10. 5.* 10 Verus] *non autem eruditionem tradens vanitatis, ut idola.* Vivens] *non mortuus & rigens, ut stipes.* Sempiternus] *non ex materia corrupta, & ab hominibus principia habens.* Cujus fervore] *id est, qui omnia agit, sursum deorsum vertit arbitratu suo; non autem artificum manu & voluntate agitur, aut portatur humeris.* 11 Sic dicitote] ἐφαγία *præcedentis antitheseos per Apostrophen ad Judæos; qua docet illos armatos fide certa in Deum verum, viventem, & sempiternum, potiùs debere non tantùm ab idolis abstinere, sed etiam gentes sermone ipsarum redarguere cum omni fiducia & libertate sanctâ; ut fecerunt tres illi, Daniel. 3. Quamobrem hic versus Syrico sermone conscriptus est.* 12 Qui fecit terram] *regressio ad commendationem Dei, primùm ab operibus creationis, hoc versu; deinde administrationis, versu sequente.* 14 Magis obbrutescit] *amplificatio præcedentis redargutionis a rebus consequentibus idololatriæ; nimirum quod homines dementes factis amplius dementantur, & ipso sensu communicarent: ut exponitur Jeschahhiæ 44. 13.* Pudefacere] *id est. sibi ab artifice afferri maximum pudoris, ignominiæ, & confusionis argumentum; cùm homo verus falso, animatus in animo honorem divinum habeat, hoc versu; vanitatem pro veritate amplectatur, aberrationem pro recto itinere, & mortem pro vita, sequente versu.* 15 Quo tempore] *id est, uno momento peribunt cum suis cultoribus, quando Judæos idololatras visitabit Deus: sic Jeschahh. 46.* 16 Non sicut] *epiphonema, quo propheta indignitatem idololatriæ qua Judæi cum gentibus communicabant summatim ostendit; a mutuo fœdere, quo Deus se populo, & populus Deo sese obstrinxerat. Longe præstantius, inquit, est jus Israëlitarum cum Deo: qui non idola gentium amplectuntur (quid enim Deo cum idolis?) non Solem, Lunam, aut cœlestia corpora, quæ usui cum illis obtinent, ut Deut. 4. 19. & 28. & 29. 26. sed Deum ipsum verum, viventem, & sempiternum possident.* 17 Recipe] *quarta pars, nimirum denuntiatio judicii divinitus in Judæam immittendi, quod perstrinxerat ver. 15. Continet autem hæc denuntiatio primùm præceptum allegoricum, ut Judæi consarcinent & convasent omnia, pro eo quod est, ut se ad fugam aut captivitatem comparent, ut Jechezk. 12. deinde planam, & apertã denuntiationem illius Judicii, versibus. seq.* Mercem tuam] *id est, pretiosas facultates tuas, & eas maximè de quibus suprà ver. 9. ironicè.* In munitione hac] *id est, Jeruschalaimis.* 18 Deprehendant] *id est, re ipsa experiantur id quod prædicenti per Prophetas mihi noluerunt credere.* 19 Hei mihi] *formula luctus quo usuros Judæos propheta narrat, duobus versibus.* Ego autem] *amplificatio luctus ab antegressa confidentia. quasi dicat, me miseram, quod prædicentibus jam olim minimè crediderim; sed si quod malum mihi obveniret, illud fore putaverim velut accessiunclam febriculæ, unde illico liberarer.*
21 Nam obbrut.] *ætiologia præcedentis denuntiationis; cujus ampla interpretatio petenda est ex duabus concionibus præcedentibus.* 22 Sonorus rumor] *hypotyposis ad exaggerationem Prophetiæ.* Terra Aquil.] *ut suprà 1. 14.* 23 Novi] *conclusio, qua Propheta animum suum exponit, & informat pios in eodem instituto, ut se totos committant Deo, & ipsum orent pro salute Ecclesiæ ad gloriam Dei. sensus est: Ego (inquit Propheta) & pii omnes sentientes mecum, credentes huic decreto tuo quod planè statuisti contra Judæam exequi, non præsumimus de virtute aut arte nostra, ut judicia tua possimus effugere, aut ab iis vel gressum unum & latum (quod aiunt) unguem discedere: sibi confidunt impii, ut suprà 8. 14. nos contrà nobis omnino diffidimus, hoc versu: sed quandoquidem stat sententia ut nos omnes castiges propter peccata nostra, non refugimus paternam castigationem tuam, ecce, sistimus nos tibi, facito quod bonum & æquum est in nobis; sed in justitia tua memor esto miserationum tuarum, pro gloria tua & infirmitate nostra temperans castigationes tuas, ver. 24. Quòd si æstus iræ tuæ profundendus est; ecce gentes, quæ neque gloriæ tuæ curam habent, neque populi tui miserentur, ver. ultimo: hæc illa est materia æstus iræ tuæ commodissima.*

CAPUT XI.

Deus Jirmejæ & sacerdotibus Hhanathothanis imperat ut fœdus legis exponant populo cum promissionibus & minis: Jirmeja solus mandato parens generale fœdus explicat, & popularibus suis accommodans primùm contestatur eos peccatorum nomine, deinde severissimum judicium pronuntiat: utrumq; verò confirmat partim Dei ipsius testificatione, partimq; sua experientia a suis ipsius civibus: tum prænuntiata illa clade se ipsum confirmans adversus præsentia scandala, præsumptionem Judæorum confutat proposito Dei consilio rigidissimo, & bonos promissis instaurandæ Ecclesiæ consolatur.

1 VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova, 2 edicendo,
Audite verba fœderis hujus; 2 quæ eloquamini viris Jehudæ & habitatoribus Jeruschalaimorum.
3 2 Dicito ergo ad illos, sic ait Jehova Deus Jisraëlis: maledictus vir ille qui non auscultaverit verbis fœderis hujus, *Deut. 27. 26.*
4 Quod præcepi majoribus vestris, quo 1 tempore eduxi eos e terra Ægypti ex catino ferri

1 Heb. *die:* 2 *synecdoche.*

Deut. 4. 20.

ferri, edicendo; auſcultate voci meæ, ut faciatis iſta omnino prout præcipio vobis: eritiſq; mihi in populum, & ego ero vobis Deus:

5 Ut præſtem juramentum quod juravi majoribus veſtris me daturum eis terram affluentem lacte & melle, prout eſt hodie: 'cui reſpondens dixi, Amen, Jehova.

6 'Deinde edixit mihi Jehova, proclama omnia verba iſta in civitatibus Jehudæ & in plateis Jeruſchalaimorum, dicendo; auſcultate verba fœderis hujus ut faciatis ea.

b Heb. *contestando.*

7 'Nam b omnino conteſtatus ſum majores veſtros, quo tempore evexi eos e terra Ægypti uſq; in diem hunc, c inde a diluculo continenter dicendo; auſcultate voci meæ:

c Heb. *manè surgendo & contestando.*

8 Non tamen auſcultarunt, neque inclinarunt aurem ſuam; ſed ambulaverunt quiſq, d ex ſententia animi ſui peſſimi: ideo adduxi ſuper eos omnia verba fœderis hujus quod præceperam facere, ac non fecerunt.

d Heb. *ex pravitate cordis sui: ut Deut. 29. 19.*

9 Dixit itaque Jehova ad me, 'præſtò eſt conjuratio in viris Jehudæ & habitatoribus Jeruſchalaimorum;

10 Averſi ſunt ſupra iniquitates majorum ſuorum priſcorum, qui renuerant auſcultare verbis meis, & ipſi ſequuntur deos alienos colendo eos; irritum fecerunt domus Jiſraëlis & domus Jehudę fœdus meum quod pepigeram cum majoribus ipſorum.

11 'Idcirco ſic ait Jehova, ecce ego adducturus ſum contra eos malum ex quo non poterunt exire: 'etiamſi inclamarent me, non exaudirem eos.

12 Tunc abeuntes civitates Jehudæ & habitatores Jeruſchalaimorum inclamabunt ipſos Deos quibus ipſi ſuffitū faciunt: ſed e omnino non ſervabunt ipſos tempore mali ipſorum:

e Heb. *servando non servabunt.*

13 Quamvis pro numero civitatum tuarum ſint dii tui, ô Jehuda; & pro numero platearum Jeruſchalaimorum diſpoſueritis altaria 'pudendo, altária ad ſuffitum faciendum Bahhali.

14 'Tu ergo ne orato pro populo iſto, neque efferto pro iſtis clamorem & orationem: nam minimè eſſem exauditurus quo tempore inclamarent ipſi propter malum ipſorum.

15 'Quid eſſet f amabile mihi domi meæ? 'an facere iſtam ſuum graviſſimū ſcelus? *quoſque* ampliſſimos? 'nam g carnes ſanctæ perierunt abs te: cùm *adeſt* malum tuum, tùm demum exultas.

f Heb. *pro amato mihi.*

g Heb. *caro sanctitatis transierunt.*

16 'Olivam virentem, 'pulchram fructus ſpecie vocaverat *te* Jehova nomine tuo: 'ad ſonum conflictus procellarum maximi incendet ignem præterea, cùm fregerint propagines ejus.

17 Nam Jehova exercituum qui plantaverat te, elocutus eſt contra te malum; propter malitiam domus Jiſraëlis & domus Jehudę quam exercuerunt inter ſe, ad provocandum me adolendo Bahhali.

18 'Ac Jehova quidem oſtendit mihi ita ut agnoſcerem: 'tum demonſtraviſti mihi actiones eorum,

19 Cùm eſſem 'velut agnus aut bos qui ducitur ad mactandum: nam ignorabam eos contra me inire cogitationes, *dicendo*; 'perdamus ligno pro cibo ejus, aut exſcindamus eum e terra viventium, ut nomen ejus non commemoretur amplius.

20 At ô Jehova exercituum judex h juſtiſſime, probator renum & cordis; viſurus ſum ultionem tuam de eis: nam tibi 'revelavi cauſam meam.

h Heb. *justitiæ Psal. 7. 10.*

21 'Idcircò ſic ait Jehova i de Hhanathothanis, quærentibus animam tuam, dicendo; ne vaticinator in nomine Jehovę, & non morieris manibus noſtris:

i Heb. *hominibus Hhanathotharum sic ver. 23.*

22 Idcirco *inquam* ſic ait Jehova exercituum, ecce ego animadverſurus ſum in iſtos: ipſi juvenes morientur gladio; filii eorum, & filiæ eorum morientur fame:

23 Et reſiduum non erit ipſis, cùm adducam malum in Hhanathothanos anno viſitationis eorum.

CAPUT XII.

1 'JUSTUS es Jehova, 'ſi contendere velim tecum: 'veruntamen judicia eloquar a tua, cur via improborum ſuccedat? cur tranquilli ſint b quicunque agunt perfidè?

a Heb. *penes te.*

b Heb. *omnes agentes perfidiam perfidam.*

2 Plantes eos, etiam radicentur? pergant, etiam edant fructum ii; quorum in ore propinquus es, ſed longinquus a renibus ipſorum?

c Heb. *ut sit tecum.*

3 'Nempe tu Jehova agnoſcis me, pervides me; ideo probas animum meum, c ut adhæreat tibi: 'avellendo iſtos ut oves *trahendas* ad mactationem, & præparando eos ad diem interfectionis,

4 'Quouſque *ait*, lugeret terra; & herba totius agri exareſceret? præ malitia habitantium in illa, deficerent ſingula jumenta & volatilia? 'quia dicunt, non videt finem noſtri.

5 'Quando cum peditibus curris, defatigant te; quomodo ergo miſceres te cum equis? 'etiam in terra d proſpera 'cui confidis, *defatigant te*; ecquî faceres in elatione Jardenis?

d Heb. *pacis.*

6 Quandoquidem etiam fratres tui & domeſtici patris tui, etiam ipſi perfidè agunt in te, ipſi quoque convocant poſt te multitudinem; ne credito iſtis, quamvis alloquantur te bonis *verbis.*

7 'Derelicturus ſum domum meam, deſerturus poſſeſſionem meam: traditurus e eam quam diligebat anima mea in manum inimicorum ipſius.

e Heb. *dilectionem animæ meæ: metonymia.*

8 'Eſt mihi poſſeſſio mea ſimilis leoni in ſylva, edit contra me vocem ſuam; idcirco odi eam.

9 Avis 'digitata eſt mea poſſeſſio mihi, 'ô aves, circumquaque in eam: agite, congregate omnes beſtias agri, facite ut veniant ad comedendum.

10 'Paſtores multi corrupturi ſunt vineam meam, conculcaturi portionem meam; redacturi portionem mihi f deſideratiſſimam in deſertū deſolatiſſimum.

f Heb. *desiderii mei in desertum desolationis.*

11 Diſpoſiturus eſt eam *quoſque* in deſolationem, lugebit per me deſolata; deſolabitur tota hæc terra, quia nemo eſt qui reponat in g animo.

g Heb. *corde. Jeſch. 57. 1.*

12 In omnes clivos per deſertum venturi ſunt vaſtatores: nam gladius Jehovæ conſumpturus eſt ab extremitate terrę h una ad alteram, nulla pax erit uili carni.

h Heb. *usque ad extremitatem terræ.*

13 'Cùm ſeminaverint triticum, ſpinas metent; cùm indoluerint laboribus, non proficient: nam erubeſcetis ex proventibus veſtris præ æſtu iræ Jehovæ.

14 'Sic

14 'Sic ait Jehova de omnibus vicinis meis malis, 'qui attingunt poſſeſſionem quam poſſidendam tradidi populo meo Jiſraël: ecce ego convulſurus ſum eos e terra ſua, cùm domum Jehudæ convellero e medio eorum.

15 Eritq; poſtquam convulſero illos, ut [i]rurſus miſereat me iſtorum; & reducam ipſorum quemque 'in poſſeſſionem ſuam, & quemque in terram ſuam.

16 Erit etiam ſi [k] omnino didicerint vias populi mei jurando per nomen meum, vivit Jehova, quemadmodum docuerunt populum meum jurare per Bahhalem; ut 'ædificentur in medio populi mei:

17 Quòd ſi non auſcultaverint, tum convellam gentem illam [l] continenter, & perdam; dictum Jehovæ.

[i] Heb. *revertar ut miſerear.*

[k] Heb. *diſcendo didicerint.*

[l] Heb. *convellendo, & perdendo.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus concionis (quæ eodem ferè argumento eſt cum ſuperioribus) capita ſunt quinque: primum eſt exordium, verſibus quinque; ſecundum, propoſitio, uſque ad verſum 15. tertium, confirmatio rerum in propoſitione enarratarum, ad finem uſque capitis. 11. quartum, confutatio ad eandem confirmationem pertinens, capite 12. uſque ad ver. 14. quintum, concluſio prophetica, inde ad finem uſque. Exordium autem facit audientiam primùm ab autoritate imperantis Dei, ver. 1. deinde a recordatione fœderis jam olim initi, ver. 2. poſtremò a denuntiatione pœnarum quas de ruptoribus ſui fœderis ſumpturus eſt Deus, & contrariarum promiſſionum erga obſequentes, tribus reliquis verſibus.* Edicendo] *tum ipſi Jirmejæ, tum Hhanathothanis gentilibus ipſius; qui ſacerdotes erant: ac proinde ex officio promulgare legem tenebantur.* 2 Quæ eloquamini] *videlicet vos, qui ſacerdotes eſtis, ut doceatis Jahhakobum judicia Dei, & Jiſraëlem legem ejus: Deuter. 33. 10.* 3 Dicito ergo] *tu & ſacerdotes ipſi, ſynecdochicè. Continet autem hoc mandatum theſin ſive propoſitionem generalem legis, qua maledictio immorigeris importatur, & promiſſiones obſequentibus.* 5 Cui reſpondens] *id eſt, ego ſolus acquievi vocationi & mandato Dei ad pronuntiandum doctrinam generalem legis, quod ſacerdotes præſtare tenebantur: ſic accipiendum eſſe commonſtrant ea quæ ſequuntur, verſu 18. & ſequentibus. Sacerdotes non tantùm recuſaſſe promulgationem fœderis,* 2 *ſed periculum etiam Jirmejæ intendiſſe.* 6 Deinde] *ſecunda hæc pars, quam propoſitionem appellavimus, continet primùm ſummam theſeos præcedentis, ſive univerſæ doctrinæ fœderis ex lege, hoc verſu; deinde conteſtationem Judæorum, uſque ad verſum 11. tertiò ſententiæ irrevocabilis dictionem, quatuor verſib.*

7 Nam omnino] *conteſtatio, ut modò diximus, totam Judæorum gentem reſpicit, primùm majores ipſos, hoc & ſequente verſu; deinde illud ipſum ſeculum in quo Propheta converſabatur, duobus alterù.* 9 Præſtò eſt conjur.] *id eſt, hæc generatio certiſſimè cum majoribus ſuis & inter ſe conjurata eſt quodammodo, ut ſe adverſus me obfirmarent: quod exponitur ſequente verſu.* 11 Idcirco] *tertius locus propoſitionis, ſententiæ dictio.* Etiamſi clamar.] *id eſt, decretum hoc meum futurum eſt irrevocabile, neque ipſorum cauſa mutabitur, neque tua, infrà ver. 14.* 13 Pudendo] *ut ſuprà 3. 19.* 14 Tu ergo] *vide ſuprà 7. 16.* 15 Quid eſſet] *tertia pars, confirmatio duarum præcedentium in conteſtatione partium, tum objurgationis acerbiſſimæ de peccatu ipſorum, tum ſententiæ latæ; primùm a juridica cognitione Dei, quæ falli non poteſt, uſque ad verſum 18. deinde ab ipſius Prophetæ teſtimonio contra Judæos omnes, & ſuos ipſius cives, inde a ver. 18.* An facere iſtam] *id eſt, an inceſta & impuriſſima iſta ſcortatio cum idolo mihi allubeſceret? cui ego ſemper fui infenſiſſimus, velut zelotes juris conjugalis mei. Nam rem ita habuiſſe, & omnes etiam ampliſſimos ruiſſe in idololatriam præcipites, conſtat ex hiſtoria Joſchijæ, item ſuprà 5. 4. & 5. & Jechezk. 8.* Nam carnes] *id eſt, nullum ſacrificium juſtum (quod ſynecdochicè carnis appellatione deſignatur) offerre potes ad abolenda peccata & conciliandum Deum; quia & impuræ es ipſa, ac proinde non potes non impurare oblationes tuas, Levit. 22. 25. & tua impuritate pertinaciſſimè delectaris.* 16 Olivam] *allegoria, qua propheta antegreſſam populi dignitatem exprobrat, & futuram calamitatem figurat elegantiſſimè.* Pulchram] *id eſt, pulcherrimè efflorescentem, quæ faciebat ſpem maximam ſui.* Adſonum] *futuræ calamitatis figuratio: erunt (inquit propheta) veluti concurſantes ventorum procellæ, quæ in hunc locum irruentes decutient flores tuos, perfringent ramos; id eſt, parvos & magnos trucidabunt; deinde oppidum ipſum tanquam arbor ſi truncum conſument igne: quæ quidem geſta eſſe oſtendunt ultima capita Regum, Chronicorum, & Jirmejæ.* 18 Ac Jehova] *alter locus confirmationis a teſtimonio Prophetæ: qui modeſtiſſimè oſtendit ſe non curioſè quidem perveſtigaſſe peccata populi ſui, tanquam ſi odio ſtudióve aliquo abduceretur; ſed cùm nihil ejuſmodi cogitaret, a Deo adductum eſſe ad notitiam improbitatis ſuorum popularium.* Tum demonſtraviſti] *apoſtrophe ad Deum emphatica, ut hoc pacto magis evincat populares ſuos ſe nihil dicere de ſuo, Deum ipſi autorem & teſtem eſſe.* 19 Velut agnus] *id eſt, ſimpliciſſimo animo obirem functionem meam (ut Chriſtus Apoſtolis præcepit Matth. 10. 16.) & mei contrà quærerent necem meam; ut ſequentia explicant.* Perdamus] *id eſt, enecemus eum fame, aut gladio, ut demonſtrat antitheſis pœnarum verſu 22. Eſt autem ironica locutio conjuratorum, qui lignum pro cibo nominant. quaſi dicant, includamus eum loco anguſto aut abſtruſo; ubi ſi volet comedere, ligna ipſa aut parietes comedat.* 20 Revelavi] *id eſt, revelatam committo.* 21 Idcirco] *denuntiatio pœnæ ſingularis in Hhanathothanos, tribus verſibus: quæ ſingulis improbi illorum conſilii partibus reſpondet.*

IN CAPUT XII.

1 Juſtus es] *Quarta concionis pars, confutatio: quidita vaticinaris, inquient, cùm illis bene ſit adhuc, & tibi malè? reſpondet propheta, neque hoc quod in præſentia eſt, neque illud quod prædico, alienum eſſe a juſtitia Dei: & res præſentes & futuras illa adminiſtrat, neque ab eo abjudicari poteſt juſtitia, ullius hominis quantumvis juſti operâ; ſed ipſe ſibi invitis omnibus eam vindicaturus eſt, ut Pſal. 51. 6.* Si contendere] *id eſt, ſi proſperitatem improborum, & meam bonorumq; calamitatem ægrè ferens tecum diſceptare audebit quiſquam: ut Ijobi. 8. 3. & 9. 2. & ſequentibus.* Veruntamen] *propoſita confeſſione de juſtitia Dei inexpugnabili, jam exponitur objectio duobus verſibus. quæ a Propheta ſolvitur verſ. 3. deinde exor-*

natur

natur ſequentibus. Eſt autem objectio averſatrix erroꝛ: cur improbi & hypocritæ proſperentur, inquit: reticetur enim contrarium membrum, cur juſti utantur rebus adverſis, ut oſtendit reſponſum ver. 3. 3 Nempe] *ſubjectio ad præcedentem objectionem, qua primum uſum adverſitatum in bonis explicat, deinde proſperitatum in improbis: nam (inquit) boni rebus adverſis agnoſcuntur & reſpiciuntur, id eſt, curantur a Deo, probantur ad tempus, & docentur adhærere Deo: improbis verò proſperè interea agentes ſaginantur, ut pecudes ad mactationem: ſic pſal. 94.13.* Avellendo] *id eſt, cum interea improbos alios momento abripis tanquam in lanienam è ſaginario, alios ad futura judicia comparas juſtiſſimè, prout illis afficere bonos cogitans, ſuprà 11. ver. 19.* 4 Quouſque] *ethopœia, qua propheta Dei conſilium explicat humanitus, quod paucis dixerat præcedente ver. Sunt autem hujus conſilii partes duæ: una, de cauſis; altera, de judiciis quæ toti Judææ pronuntiat Deus. Cauſæ ſunt totius regionis & omnium animantium horriditas propter atrocitatem ſcelerum, hoc ver. & bonorum omnium qui Deo curæ ſunt defatigatio, ver. 5. & 6.* Quia dicunt] *i. quia præfractè negant providentiam Dei, omnipotentem illius adminiſtrationem nihil ad ſe pertinere jactant, & prophetias ludificantur, tanquam ſi non eſſent ſibi eventura mala.* 5 Quando] *ſecunda cauſa, ut modo diximus: cujus hic eſt ſenſus, Judæi omnes nunc ita ſe habent, ac ſi caſtra adverſus Deum facerent & adverſus bonos. Quemadmodum autem in caſtris alii ſunt pedites, alii equites, quorum hi longè illis ſunt velociores; ita etiam in Judæorum cœtu alii ſunt omnium obſtinatiſſimi & velociſſimi ad maleficia, ut ſuprà 8.6. alii nondum tantopere obdurati aut apti ad ea perpetranda: ſed tamen tanta eſt illorum omnium pervicacia, ut ne minimum quidem calorem ſiſtere poſſis, aut ſuperare & revocare a malitia ad Deum. Quid ergo cum Jeroſolymitanis facias, qui maleficiorum autores ſunt obſtinatiſſimi, ſi apud tuos nihil efficis? qui ſtrunculi ſunt, ſi cum illis comparentur.* Etiam in terra] *ſenſus eſt, Judæa quodammodo in duo hominum genera diviſa eſt: quorum uni non ita exundant peccatis, ſed equiore (ut ita dicam) conditione ſunt: alteri præcipites exundant in omnia peccata & augeſcunt, ut cum Jarden fluvius diffunditur præter ripas ſuas: vide Jeboſch. 3.15.* Cui confidis] *id eſt, de qua bene ſpiras; ut cum Hhanathothanis fecit: nam ſequens verſus eſt hujus exegeticus.* 7 Derelicturus] *altera pars conſilii, de judiciis Judææ eventuris, ut diximus in verſum 4. quæ comprehenditur verſibus ſeptem.* 8 Eſt mihi poſſeſſio] *exornatio juſtitiæ Dei duobus comparationibus, leonis hoc ver. & avis rapacis, ſequente.* 9 Digitata] *id eſt, rapax uncis unguibus tanquam digitis in prædam involans: ſic vocat Plinius lib. 11. natur. hiſt. cap. 47.* O aves] *provocatio Chaldæorum & cæterarum gentium contra Judæos, per ὑποφοράν: nam Deus priore loco aves provocat contra digitatam avem, & poſteriore beſtias contra leonem, ſervatu comparationibus.* 10 Paſtores] *ut ſuprà 6.3.* 13 Cùm ſeminaver.] *ex interminatione Levit. 26. 16. & Deut. 28. 38.* 14 Sic ait Jehova] *concluſio, qua Deus primùm in ſumma judicium ſe effecturum eſſe de Judæis & gentibus promiſcuè denuntiat, hoc ver. ut ſuprà 9. 25. deinde bonos conſolatur promiſſa inſtauratione Eccleſiæ ex Judæis & gentibus converſis ad ipſum, tribus ultimis.* Qui attingunt] *id eſt, ſunt finitimi Judææ.* 15 In poſſeſſ.] *ſpiritualem videlicet, id eſt, Eccleſiam.* 16 Ædificentur] *id eſt, cooptentur in Eccleſiam per fidem.*

CAPUT XIII.

Deus typo cinguli propoſito ſua in populum beneficia, illius ingratum animum & maleficia, eventuram illi perditionem præfigurat: judicium a ſe graviſſimum in omnes pronuntiat: populares, Regem, Reginam ipſam ad humilitatem, fidem, & reſipiſcentiam revocat, ut prævertant caſum obminutiatum: proſtremò peccata & pertinaciam eorum conteſtatus fert ſententiam de publico Judæorum caſu.

1 SIC ait Jehova ad me, [a] abi, & compara tibi cingulum lineum, & impone illud lumbis tuis, in aquas autem ne infertò ipſum.

2 Itaque comparans cingulum, ex verbo Jehovæ impoſui lumbis meis.

3 Deinde fuit verbum Jehovæ ad me [b] iterum edicendo,

4 [c] Accipe iſtud cingulum quod comparaſti, quod impoſitum eſt lumbis tuis: & ſurge, abi ad Euphratem, & [d] abſconde illud ibi in projectura petræ.

5 Tum abiens abſcõdi ipſum ad Euphratem, quemadmodum præceperat Jehova mihi.

6 Fuit autem [e] exactis diebus multis, ut ederet Jehova mihi, ſurge, abi ad Euphratem, & recipe inde illud cingulum quod præceperam tibi ut abſconderes illic.

7 Quamobrem abiens ad Euphratem, cùm effodiſſem recepi cingulum illud e loco ipſo ubi abſconderam ipſum: ſed ecce [f] corruptum erat cingulum, non erat aptum ad rem ullam.

8 Tum fuit verbum Jehovæ ad me dicendo,

9 Sic ait Jehova, ita corrumpam faſtum Jehudæ & faſtum Jeruſchalaimorum maximum.

10 Populi iſtius peſſimi, qui renuunt auſcultare verbis meis, qui ambulant [g] ex ſententia animi ſui, & ſequuntur deos alienos colendo eos, & incurvando ſe eis: eritque ſimilis cingulo iſti quod non eſt aptum ad rem ullam.

11 Nam quemadmodum adhæret cingulum lumbis viri, ita feceram ut adhæreret mihi tota domus Iſraëlis & tota domus Jehudæ, dictum Jehovæ, ut eſſet mihi populus, & ad nomen, & ad laudem, & ad ornatum: ſed non auſcultarunt.

12 [h] Quapropter dicito ad eos verbum hoc, ſic ait Jehova Deus Iſraëlis, omnis [i] uter implendus eſt vino; quibus dicentibus ad te, [k] an verò ignoramus utrem implendum eſſe vino?

13 Dicito ad eos, ſic ait Jehova, ecce ego repleturus ſum omnes habitatores terræ hujus; etiam ipſos reges, qui inſident pro Davide in ſolio illius, & ſacerdotes, & prophetas, denique omnes habitatores Jeruſchalaimorum [l] ebrietate:

14 Et diſſipabo eos [m] unum cum altero, tum patres, tum filios pariter, dictum Jehovæ: non utar clementia, neque parcam, ne miſereborꝝ quin perdam eos,

15 [n] Audite & auribus percipite, ne exaltetis vos:

[a] Heb. *linteum.*

[b] Heb. *ſecundo.*

[c] Heb. *a fine dierum multorum.*

[d] Heb. *in abſcõditu cordis ſui, & ambulant poſt Deos.*

[e] Heb. *an noſcendo non noverimus.*

[f] Heb. *virum ad fratrem ſuum.*

vos: nam Jehova loquitur.
16 Cedite Jehovæ Deo veſtro gloriam, 'cùm nondum tenebras effecerit, & cùm nondum offenduntur pedes veſtri in g montibus cæcioribus intempeſta nocte: cùm expectantibus vobis lucem diſpoſuerit eam in umbram lethalem, redegerit in caliginem.
17 'Quòd ſi non aſcultabitis hoc, in latebris flebit anima mea propter ſuperbiam: & h valde lachrymabitur, deſcendent inquam ex oculo meo lachrymę, quia captivus abducendus eſt grex Jehovæ.
18 'Dic regi & 'Auguſtæ, k abjectiſſimè conſidite: nam deſcenſurus eſt principatus utriuſq; veſtrûm, corona ornatus veſtri.
19 'Civitates l Auſtrales occludêtur ita ut nullus apperire poſſit: deportabitur Jehuda tota, deportabitur 'civitas pacatorum.
20 'Suſtollite oculos veſtros, & reſpicite iſtos venientes ab Aquilone: ubi eſt 'grex ille qui traditus fuerat tibi? pecudes 'ornatus tui?
21 'Quid dictura es, cùm animadvertet in te? nam 'tu docuiſti iſtos ſupra te, duces, in capite eſſe: an non dolores corripient te, quales mulieris m parturientis?
22 Quòd ſi dicas cum a animo tuo, cur obventura ſunt mihi iſta? propter amplitudinem iniquitatis tuæ 'retegentur fimbriæ tuæ, violenter auferentur o ſoleę tuæ.
23 An mutare poteſt Æthiops cutem ſuam, aut 'pardus liventes maculas ſuas? etiam vos poſſetis bene facere, ô edocti malefacere.
24 'Ideo diſpergam eos velut ſtipulam 'prætereuntem, ad ventum 'deſerti.
25 Hæc ſors tua, portio p demenſa tibi a me, dictum Jehovæ; 'quæ oblita es mei, & fiduciâ habes in falſo.
26 Nam 'etiam ego denudaturus ſum te, ſimbriis tuis obductis faciei tuæ; ut videatur ignominia tua.
27 Adulteria tua, & hinnitus tuos, q ſceleſtam ſcortationem tuam ſupra colles in agro, vidi abominationes tuas: væ tibi, urbs Jeruſchalaimorum; num mundabis te? r poſt quàtum adhuc temporis?

g Heb. *montibus intempeſtæ noctis.*
h Heb. *lachrymando lachrymabitur.*
i Heb. *Dominæ.*
k Heb. *abjicite & ſedete.*
l Heb. *Auſtri.*
m Heb. *parturientis*
a Heb. *corde.*
o Heb. *veſtigia, metaph. mucè.*
p Heb. *menſuram tuam*
q Heb. *ſcelus ſcortationis tuæ.*
r Heb. *poſt quàm adhuc.*

ANNOTATIO.

1 Sic ait] *Hujus concionis, exitium Judæis ſimiliter denuntiantis, ſummæ partes ſunt tres: prima eſt propoſitio judicii, uſque ad verſum* 15. *ſecunda eſt hortatio ad omnes ordines ut auſcultent Deo, uſque ad verſum* 21. *tertia eſt confirmatio judicii propoſiti per conteſtationem, ad finem uſque. Propoſitionis autem membra ſunt duo: unum eſt typus cum ſuo exegemate* 11. *primus verſibus: ſecundum eſt allegoria conſimiliter explicata, ver.* 12. *& duobus ſeq.* Abi &] *in hoc typo repræſentat Propheta Deum, cingulum verò populum quem ſibi adjunxit Deus; ut exponitur ver.* 9. *& ſeq.* In aquas] *id eſt, hoc ſingulum tibi ſemper adhæreto, & ab omni humore quo ipſum corrupturus eſſet conſervato: typus curæ & beneficiorum Dei erga populum.* 4 Accipe] *hîc jam propheta typus eſſe populi ex parte incipit, ut oſtendat facto Judæorum accidiſſe ut corrumperentur ipſi; quia ad Emphratem profecti ſunt, ut Aſſyriorum copias ſibi adjungerent: prout exprobratur infrà ver.* 21. Abſconde] *typus Judæorum exiſtimantium ſe in umbra Aſſyriorum ſecurè delitescere.* 7 Corruprum erat] *ut Judæi corrupti fuerant Aſſyriorum contagio,* 2. *Reg.* 16. *& ſe corrumpendos ac perdendos exhibuerunt judicio Dei, ver.* 9. 12 Quapropter] *altera pars propoſitionis, allegoria: ut diximus in verſum* 1. Uter] *i. lagena figulina, per κατάχρησιν: ut Jeſchahh.* 30. 14. 13 Ebrietate] *id eſt, vehementiſſimis calamitatibus, quibus ita obruentur, ut non amplius ſciant quò ſe vertant quàm ebrii ſepulti vino: ſic Jeſchahh* 51. 17. *& ſequen.* 15 Audite] *ſecunda pars, hortatio ad humilitatem, fidem, & reſipiſcentiam, ut antevertatur ſeveriſſimum judicium illud Dei: quæ primùm populares admonentur, tribus verſibus, deinde Rex Reginaq;, tribus alteris.* 16 Cùm nondum] *id eſt, antequàm teterrimas illas calamitates importet, quæ cum tenebris ferè in ſcriptura comparantur; ut contrà cum luce proſperitas.* 17 Quòd ſi] *modeſtiſſima explicatio infelicitatis inobſequentibus ventura. quaſi dicat, vos omnino peribitis, & ego lugebo caſum veſtrum propter peccata veſtra.* 18 Dic Regi] *altera pars hortationis, ut diximus ver.* 15. 19 Civitates Auſtr.] *id eſt, oppida Ægypti, in quæ vos effugituros confidiſtis, non recipient vos; ſed occluſa permanebunt Chaldæorum metu.* Civitas pacator.] *id eſt, Jeruſalem, in qua pace perpetua & proſperitate uſuri vobis videmini: eſt autem alluſio ad nomen Jeruſchalaimorum.* 20 Suſtollite] *hypotypoſis emphatica.* Grex ille] *videlicet populus Jehovæ (ut ſuprà ver.* 17.) *cui tu paſtor datus es.* Ornatus tui] *nam in multitudine populi eſt decor Regis, Proverb.* 14. 28. 21 Quid dictura es] *ultima pars, conteſtatio confirmans judicia modò denuntiata primùm ab explicatione cauſarum, tribus verſibus, deinde ſententiæ dictione, quatuor ultimis. Sunt autem cauſæ tres: infidelium conſociatio & honor atque imperium illis attributum, hoc verſu; maleficiorum ab illis hauſtorum perpetratio, verſu ſeq. & obfirmatus atque impœnitens animus, ver.* 23. Tu docuiſti] *advocante videlicet Achazo* 2. *Reg.* 16. 7. 22 Retegentur] *id eſt, in captivitatem trahêris miſerrimè: nam hoc ſignificant hæ locutiones duæ per ſynecdochen, ut Jeſchahh.* 20. 23 Pardus] *epicœnè: nam mares non dicuntur varii, ſed fœminæ variæ, ut teſtis eſt Plinius lib.* 8. *natur. hiſt. cap.* 17. *paræmiæ.* 24 Ideò diſper.] *ſententiæ dictio; ut annotavimus in ver.* 21. Prætereuntem] *id eſt, leviſſimam, quæ non poteſt loco uno conſiſtere, ſed minimo vento huc illuc impellitur.* Deſerti] *id eſt, pleniſſimè, & ſine impedimento perſistentem, ut ſuprà* 4. 11. 25 Quæ oblita es] *id eſt, me negligens retexiſti, & proſtituiſti te aliis.* 26 Etiam] *videlicet quemadmodum oblita es mei, & fiduciam in aliis collocans denudaviſti te.* 27 Poſt quantum] *q. d. quod ſpacium amplius tibi concedi velles ut reſipiſceres a maleficiis tuis, cùm ſis pervicaciſſima? fruſtrà prorogaretur tempus: emphatica conteſtatio.*

CAPUT XIIII.

Deus per prophetam famem graviſſimam Judææ denuntiat: quamobrem Propheta videns illa malorum initia eſſe implorat Dei fidem & miſericordiam; cui reſpondet Deus ſe nulla cauſa decretum ſuum revocaturum eſſe; & transferente Jirmeja crimen in Pſeudoprophetas, tum his, tum popularibus ruinam denuntiat: tertiò deprecante Jirmeja, ampliùs decretum ſuum confirmat. Itaque Jirmeja ſolicitus de ſa-

ſalute Eccleſiæ & ad flebile lamentum converſus conſolationem à Deo accipit, & expoſita fide quam adhibuerat ad perfungendam vocationem ſuam, in functione porrò adverſus omnia mala confirmatur.

1 'VERBUM Jehovæ quod fuit ad Jirmejam, ſuper 'verbis cohibitionum.

2 'Lugebit Jehuda & 'portæ ejus elanguescent, atrati erunt *jacentes* humi: & querela Jeruſchalaimorum 'aſcendet.

3 Etiam magnifici eorum emittent 'minimos ſuos ad aquas: venientes ad foſſas non invenient aquas, revertentur ſuis vaſis vacuis, erubeſcent & pudore ſuffuſi 'operient caput ſuum.

4 Propter terram attritam, eò quòd non fuerit pluvia in terra; erubeſcentes agricolæ operient caput ſuum,

5 Quin etiam cerva in agro, quod pepererit derelinquet; quia non erit tenera herba.

6 Et onagri ſtantes in clivis, 'haurient ventum ut dracones, deficient oculi eorum: quia nulla erit herba.

7 'Quandoquidem iniquitates noſtræ teſtãtur contra nos, ô Jehova, fac propter nomen tuum: nam multæ ſunt averſiones noſtræ, tibi peccavimus.

8 'Oſpes Jiſraëlis, ſervator ejus tempore angustiæ: 'quare eſſes ut peregrinus in hac terra, & tanquam viator *qui* divertit ad pernoctandum?

9 Quare eſſes 'ut vir fariſcens; tanquam robuſtus non valens ſervare? atqui tu 'in medio noſtri *es* Jehova, & [a] de nomine tuo vocamur; ne relinquas nos.

10 'Sic ait Jehova de populo hoc, 'ita diligunt evagari, pedes ſuos non cohibent: ideò Jehova non accipit eos benevolè; nunc recordatur iniquitates eorum, & viſitat peccata eorum.

11 Deinde edixit Jehova mihi, 'ne orato pro populo iſto in bono.

12 Cùm jejunabunt, non exaudiam clamorem eorum, & cùm offerent holocauſtum & munus, non ſum benevolè accepturus ea; ſed gladio, & fame ac peſte ſum conſumpturus eos.

13 'Quamobrem dicente me, Aha, Domine Jehova, ecce iſti Prophetæ dicunt eis, non eſtis [b] experturi gladium, & fames non erit vobis: ſed pacem [c] firmam daturus ſum vobis in loco hoc:

14 'Dixit Jehova ad me, falſum Prophetæ iſti prophetant in nomine meo; non miſi eos, neque præcepi eis, neque allocutus ſum eos: viſione [d] falſa, & divinatione, ac re nihili, doloque [e] animi ſui iſti prophetas agunt vobis.

15 Idcirco ſic ait Jehova, quod ad Prophetas iſtos qui prophetant in nomine meo cùm ego non miſerim eos; ii ipſi qui dicunt gladius aut fames non erit in terra hac, gladio & fame deficient ii ipſi Prophetæ.

16 Populus autem iſte, quibus ipſi prophetant, erunt projecti in plateis Jeruſchalaimorum præ fame & gladio, nec ullus erit ſepeliens eis ipſos, uxores ipſorum, filioſque ipſorum, ac filias ipſorum; adeò effundam ſuper ipſos 'malitiam ipſorum.

17 Dicito itaque ad ipſos verbum hoc, [f] 'deſcendant ex oculis meis lachrymæ noctu & interdiu, & ne deſiſtant: nam contritione magna frangetur virgo filia populi mei, percuſſione ægra valde.

18 Si exeam in agrum, ibi ecce confoſſi gladio; ſin autem ingrediar civitatem, ibi ecce ægritudines famis: nam tum Propheta, tum Sacerdos 'nundinantur contra terram, '& non agnoſcunt.

19 'An [g] omnino ſpernis Jehudam? an Tzijonem 'faſtidit anima tua? quare percutis nos ita ut nulla ſuperſit nobis curatio? quare 'expectando pacem nullum adeſt bonum; & *expectando* tempus curationis, tantùm ecce terror?

20 Agnoſcimus Jehova, improbitatem noſtram, iniquitatem patrum noſtrorum; nos peccaſſe tibi.

21 Ne contemnito propter nomen tuum, ne vilipendito 'ſolium gloriæ tuæ: recordare, ne irritum facito fœdus tuum nobiſcum.

22 An ſunt inter 'vanitates gentium qui pluviam edant? & an [h] cœleſtes *dii* edunt imbres? 'nónne tu is es Jehova Deus noſter? ideò expectamus te, quia tu facis omnia iſta.

[a] Heb. *nomen tuum ſuper nos vocatur.*

[b] Heb. *viſuri.*

[c] Heb. *ſimitatis.*

[d] Heb. *falſitatis.*

[e] Heb. *cordis ſui.*

[f] Heb. *deſcēdāt oculi mei lachrymæ: hypallage emphatica.*

[g] Heb. *ſpernendo.*

[h] Heb. *cœli.*

CAPUT XV.

1 'SED dixit Jehova ad me: 'ſi inſtaret Moſche & Schemuel coram me, minimè eſſet animus meus erga populum iſtum: 'emitte a facie mea, & exeant.

2 Eſto verò, ſi dicant ad te, quò exibimus? ut dicas ad eos, ſic ait Jehova, qui ad mortem *exiturus eſt*, ad mortem *exito*; & qui ad gladium, ad gladium; & qui ad famem, ad famem; & qui ad captivitatem, ad captivitatem.

3 'Præficiam enim iſtis quatuor [a] genera, dictum Jehovæ, gladium ad interficiendum, & canes ad trahendum; & volatilia cœlorum, ac beſtias terræ ad comedendum & ad perdendum:

4 Et 'tradam eos in commotionem omnibus regnis terræ propter Menaſcheen filium Jechizkijæ regis Jehudæ, ob ea 'quæ fecit Jeruſchalaimis.

5 Nam quis uteretur clementia erga te, urbs Jeruſchalaimorum? aut quis condoleret tibi? aut quis accederet 'ad interrogandum de [b] proſperitate tua?

6 Tu deſeruiſti me, dictum Jehovæ, retrorſum abiviſti: ideò extendo manum meam contra te ut perdam te; defeſſus ſum 'pœnitendo.

7 Itaque 'ventilabo eos ventilabro 'in portis hujus terræ, orbabo, perdam populum meum: cùm a viis ſuis non revertantur.

8 Numeroſiores mihi erunt viduæ ejus quàm arena [c] marina: adducam contra eos, contra 'matres & juvenes vaſtatorem ipſo meridie; faciam ut irruat in eam repentè, civitatem inquã 'terroribus.

9 Elangueſcet 'quæ pariebat ſeptenos, efflabit animam ſuam, 'occidet ſol ejus dum adhuc futurus eſſet dies ipſorum: erubeſcet & pudebit eam, deniq; reſiduum iſtorum gladio exponam coram inimicis ipſorum, dictum Jehovæ.

10 'Hei mihi mater mea, quòd peperiſti me [d] in quem intendatur lis, & in quem intendatur

[a] Heb. *ſimitatis.*

[b] Heb. *pace.*

[c] Heb. *mariū.*

[d] Heb. *virum luis & viri contentionis toti, &c.*

tur contentio à tota hac terra: d non dedi mutuum, neque mutuò dederunt mihi; unusquisque maledicit mihi.

11 d Ait Jehova, an non e reſiduo tuo eſſet bene? an non interveni em pro te tempore mali & tempore angustiæ apud inimicum?

12 d An ferrum fracturum eſſet d ferrum f Aquilonare, & chalybem?

13 Opes tuas & theſauros tuos direptioni exponam d abſque pretio; idq; propter omnia peccata tua, & in omnibus terminis tuis.

14 Faciamq; ut tranſeas penes inimicos tuos, in terram *quam* ignoras: cum ignis accenſus ira mea in vos inflammatus fuerit.

15 d Tu noſti Jehova, recordare mei, & viſita me, ac ultionem ſume pro me de perſequentibus me; pro longanimitate tua d ne intercipito me: agnoſce me ferre propter te opprobrium.

16 d Cùm adfuerunt verba tua, g admiſi illa; fuitq; verbum tuum mihi gaudio & lætitiæ h animi mei: quandoquidem vocor de nomine tuo, ô Jehova Deus exercituum.

17 Non ſedi in concilio irriſorum, aut exultavi ex adverſo manus tuæ; ſolitarius ſedi: quia d indignatione repleviſti me.

18 Quare eſſet dolor meus k æternus? & plaga & percuſſio mea mortifera? ſi renueret curari, l omnino eſſes mihi d ſimilis fallaci, d aquis inſtabilibus.

19 d Idcirco ſic ait Jehova, quandoquidem d converteris prout converto te, coram me ſtas; quandoquidem inquam d educis rem pretioſam a vili, tanquam os meum es: d reverti debuerant iſti ad te, d non autem tu reverti ad eos.

20 d Ideo oppono te populo iſti pro muro æneo munitiſſimo, ut oppugnantes te non prævaleant tibi: quia tecum ſum ad ſervandum te & ad eripiendum te, dictum Jehovæ,

21 Eripiam enim te e manu malorum, & redimam te e manu violentorum.

e Heb. *reſiduum tuum eſſet in bonum.*
f Heb. *ab Aquilone.*
Infr. 17.3.
g Heb. *comedi, metaphoricè: ut Jeheze.* 3.11.
h Heb. *cordis: quia vocatur nomen tuum ſuper me.*
d Heb. *facies.*
k Heb. *æternitatis.*
l Heb. *exiſtendo eſſes. ut ſupra* 1.18. & 19.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus concionis argumentum totum ab ipſa inſcriptione quæ habetur ver.* 1. *facilè cognoſci poteſt: nam tota eſt* διαλογισικὴ, *continens ex parte deprecationes Prophetæ & piorum omnium, partimq; denuntiationes, & reſponſa Dei. Sunt itaque hujus concionis (ſi* ἐπιγραφὴν *ſive inſcriptionem excipias) partes ſex: prima eſt prophetica propoſitio eventuræ famis, uſque ad verſum* 7. *ſecunda eſt deprecatio Eccleſiæ, verſ.* 7. 8. & 9. *cui reſpondet Deus ac prophetæ nominatim, ſibi decretum eſſe irrevocabile cùm de immittenda fame, tum de aliis omnibus calamitatibus, verſ.* 10. & *duobus ſeq. tertia eſt deprecatio transferens crimen in prophetas ad populum excuſandum, ver.* 13. *cui reſpondet Deus ipſos æquè perituros, & luctum indicit Prophetæ ad ſignificandum populo decretum Dei, inde ad verſ.* 19. *quarta eſt deprecatio ſimiliter confitens peccata publica & miſericordiam implorans, ad finem uſque capitis; cui reſpondet Deus per confirmationem & amplificationem decreti ſui, primis verſibus* 9. *capitis* 15. *quinta eſt lugubris expoſtulatio Prophetæ, qui maximam peccantium contradictionem expertus conqueritur de difficultatibus adminiſtrationis ſuæ, ver.* 10. & *eum confirmat Deus, quatuor ſequentibus: ultima eſt oratio Prophetæ pro ſalute ſua omiſſo populo, verſ.* 15. & *tribus ſequen. cui omnia ſpondet Dominus, tribus verſibus ultimis.* ἀμφιλοκὴν *autem verborum, quam inſcriptio habet, mutavimus ad evidentiam.* Verbis cohibit.] *id eſt, deprecationibus, quas Propheta & boni fundebant coram Deo, ut amolirentur judicia Dei publicè denuntiata.* 2 Lugebit] *prima pars, denuntiatio famis vehementiſſimæ: quam denuntiationem factam eſſe temporibus Joſchijæ, ut præcedentes concionis omnes, minimè dubitamus. Nam integrum hujus concionis argumentum refertur in illud Joſchijæ tempus* 2. *Reg.* 23. 26. & *ſequentibus.* Portę ejus] *id eſt, incolæ totius Judææ, metonymicè.* Aſcendet] *id eſt, quam maxima voce edetur paſſim.* 3 Minimos ſuos] *id eſt, etiam eos ipſos qui miniſterio inepti ſunt propter ætatem imbecillam, preſſi aquarum inopia: ut de Achabo legimus,* 1. *Reg.* 18. 5. & *ſequentibus.* Operient] *ut* 2. *Schem.* 15. 30. 6 Haurient ventum] *id eſt, nihil habebunt unde famem aut ſitim expleant; ac proinde enecabuntur inopia cibi & potus, quam dracones, ſerpentes & venenata pleraque ferunt ſine graviore incommodo, modò libero cœlo perfruantur: ut narrant Ariſtotel. li.* 8. *de hiſtoria animalium, cap.* 4. & *Plin. lib.* 10. *natur. hiſt. cap.* 72. 7 Quandoquidem] *ſecunda pars, ut diximus in verſum* 1. *continens deprecationem, tribus verſib. & detectum Dei, tribus alteris. Deprecationis partes ſunt duæ, confeſſio, hoc verſ. & deprecationis argumenta a gloria Dei & promiſſionibus fœderis, duobus ſequentibus.* 8 Quare eſſes] *id eſt, quare negligeres adminiſtrationem noſtram, neque magis te immiſceres rebus noſtris quàm peregrinus in Republica aliena? quod tibi foret contumelioſum, ac ſi tantùm diverſaturus fuiſſes ad tempus, non autem permanſurus in ſeculum cum populo tuo ex promiſſione tua fide noſtra, & antegreſſa experientia.* 9 Ut vir fatiſc.] *ideſt, defeſſus præ anteactis laboribus; quaſi non poſſes ampliùs ſervare tuos, deminuto & fracto robore: nam hujus verbi epexegeſis ſequent. continetur.* In medio noſtri] *id eſt, Deus es conſtantiſſimus & ſemper idem in populo tuo: propterea nos gloriamur de te, colimus & profitemur te.* 10 Sic ait Jehova] *decretum Dei compenſantis errores ſpirituales populi ſuppliciis paribus, hoc verſu; & decreti immutabilitatem oſtendens, duobus ſequentibus.* Ita diligunt] *quaſi dicat, ipſi ſunt in cauſa, amant errare huc illuc & diſcurſare ad idola ſua: itaque faciam ut errent.* 11 Ne oratio] *ut ſupra* 7. 16. & 11. 14. *quaſi dicat, fruſtra tu & ipſi operam conſumpſeritis: ſtat ſententia.* 13 Quamobrem] *tertia pars continens deprecationem per tranſlationem criminis in Pſeudoprophetas, hoc verſ. & ampliorem explicationem decreti, quinque ſequentibus.* 14 Dixit Jehova] *hoc decreto primùm indicatur falſitas Prophetarum, hoc verſu; deinde tum ipſorum exitium, verſu ſequente; tum populi adhærentis ipſis, verſ.* 16. *poſtremò luctus prophetæ imperatur ut certiſſimam calamitatem præfiguret, verſ.* 17. & 18. *Complementum autem iſtorum habetur in fine* 2. *Reg.* & 2. *Chron.* & *Firmejæ.* 16 Malitiam] *ideſt, pœnas malitiæ ipſorum debitas.* 17 Deſcendant] *id eſt, jam verò me lugere oportet palàm, & deſſere miſerias veſtras.* 18 Nundinantur] *ut ſuprà* 5. 31. Et non agnoſcunt] *ideſt, populares terræ non vident exerceri nundinationem ſui, atque ita amant: ut ſuprà ibidem, & hîc verſ.* 10. 19 Annominno] *quarta pars, continens primùm deprecationem pro ſalute Eccleſiæ ad Dei gloriam, quatuor verſibus; deinde iteratam explicationem & confirmationem decreti irrevocabilis, verſib.* 9. *ſequentis capitis. Sunt autem*

tem in deprecatione primùm querimonia, hoc versu; deinde confessio peccati vers. 20. ut suprà vers. 7. postremò deprecatio ipsa propter gloriam Dei, duob. ultimis. Fastidit] *ex lege Levit. 26. 11.* Expectando pacem] *ut suprà 8. 15.* 21 Solium gloriæ tuæ] *id est, Judæam, quæ regnum Dei tum continebatur; synecdochicè.* 22 Vanitates] *id est, idola, quæ Judæi a gentibus colenda receperant, de quibus suprà 10. 2. ut Deut. 32. 21.* Nónne tu] *ut Psal. 147. 8. & Hoschæ. 2. 21. & Zacarjæ 10. 1.*

IN CAPUT XV.

1 Sed dixit] *Hoc responsum confirmat sententiam ante latam per concessionem, vers. 1. & categoricam denuntiationem, ver. 2. quæ sequentib. exornatur.* Si instaret Moschè] *hypothetica enuntiatio per conditionem impossibilem. quasi dicat, si duo isti viventes in medio istius populi essent, nihil efficerent apud me: ut Jechezk. 14. 14.* Emitte] *id est, prophetando denuntia ipsos a me repudiatos & rejectos esse.* 3 Præficiam] *exornatio præcedentis decreti, duobus versibus; quod deinde amplificatur per contestationem, vers. 5. & 6. & denuntiationem summæ calamitatis promiscuè omnes pervasuræ.* 4 Tradam] *ex lege Deuter. 28. 25.* Quæ fecit] *id est, quæ ut reciperentur & observarentur in Judæa autor fuit Menasche.* 5 Ad interrogandum te] *id est, salutandum te vel unico verbo: gradatio elegantissima.* 6 Pœnitendo] *ut Gene. 6. 6.* 7 Ventilabo] *ut Levit. 26. 33.* In portis] *id est, in omnibus terminis, synecdochicè.* 8 Matres &] *ut Gen. 32. 11.* Terroribus] *id est, terrificentissimè.* 9 Quæ pariebat] *id est, fœcunda mulier & valentissima, multorum futura mater: numerus certus pro incerto.* Occidet sol] *id est, momento mutabitur clarissima quæq; & illustrissima gloria in calamitates tenebrosissimas: sic enim lucem & tenebras a Prophetis accipi sæpè docuimus.* 10 Hei mihi] *quinta pars, lugubris expostulatio Prophetæ de difficultatibus administrationis suæ, hoc versu, de quibus ipsum consolatur & confirmat Deus, quatuor seq.* Non dedi mutuum] *id est, hæsi quàm simplicissimè functioni meæ, nihil præterea ego cum istis hominibus: ab omni occasione lucri quæ humanitus moveri potuisset, superfedi prudens: quod synecdochicè designatur hic mutui contractus nomine.* 11 Ait Jehova] *responsum Dei primùm confirmat Prophetam adversus inimicos omnes internos & externos, hoc & seq. vers. deinde prophetiam adversus Judæos, duobus alterum.* An non] *id est, istis qui residuum a se superstes fore putant, te verò extinctum iri interminantur, peribunt ipsi a Chaldæis; tu autem residuus eris, & beneficia ab illis accipies: ut narratur infrà 40. nam (inquit Deus) ego sum intercessurus, ut defendam te ab hoc populo qui inimicus est tibi, & gratiosum te apud Chaldæos reddam.* 12 An ferrum] *confirmatio præcedentis promissionis per comparationem: sunt isti ferrei (inquit Deus) sed ego qui intervenio pro te, sum tibi murus chalybeus: non est quod metuas ut frangaris ab istis hominibus.* Ferrum Aquil.] *id est, chalybem, ut sequens epexegesis docet: nam Chalybes populi sunt in Ponto ad Aquilonem siti, a quibus chalybs appellationem habet teste Virgilio lib. 2. Georg. & Strabone lib. 12. Geographic.* 13 Absque pretio] *ut Psalm. 44. 13.* 15 Tu nosti] *ultima pars, oratio; qua Propheta Deo se, suam fidem, & administrationem probans totum committit ipsi ad servandum ipsum, & adversarios judicandos, quatuor versibus; cui Deus spondet vicissim omnia salutaria, tribus ultimis.* Ne intercipito] *sed servato in functione mea: eclipsis contrarii; ut Genes. 18. 19.* 16 Cùm adfuerunt] *exornatio præcedentis propositionis, qua Propheta primùm fidem suam, obedientiam, & studium (de quo dixerat, tu nosti, præcedente vers.) exponit duobus versibus, deinde curari & servari petit suo & piorum nomine vers. 18.* 17 Indignatione] *adversus populum hunc in peccatis obfirmatum & rejectum a te: quam obrem se solitarium sedisse ait, ut Moschem fecisse legimus Exod. 33. 7. & ipse optavit suprà 9. 2.* 18 Similis fallaci] *cùm salutem & curam Ecclesiæ tuę in te receperis ab æterno.* Aquis instab.] *id est, torrentibus, qui momento coorti momento evanescunt: ut depinguntur Iobi 6. 15. & sequentibus. Nam contrà Deus fons appellatur salutis Ecclesiæ. Jeschahh. 12. 3.* 19 Idcirco] *responsum Dei probantis officium Jirmejæ, hoc vers. & confirmantis ab omnibus adversis, duobus seq.* Converteris prout] *id est, adhibes te ad ea quæ impero tibi, synecdochicè.* Coram me stas] *id est, ministras mihi, ut interpretatur Moschè Deut. 10. 8.* Educis] *id est, prophetando discernis quicquid bonum est a malo, & incorruptè ac sine acceptione personarum verum doces, & falsum abdicas, tanquam si ego ipse loquerer.* Reverti] *nimirum si vellent servari; quod planè negligunt perstantes in obfirmatione sua.* Non autem tu] *Pseudoprophetarum exemplo videlicet, qui ad illos revertentur aversi a me, & sua dicta illorum studiis accommodant: ut suprà 14. 14. & Micæ 2. 11.* 20 Ideo] *nempe quia non reverturis ad te, sed opponunt se ipsos tibi.*

CAPUT XVI.

Deus per Prophetam gravissimas calamitates populo denuntiaturus, typicè conjugio, liberorum procreatione, luctu, convivisq; interdicit: deinde Judæorum peccata contestatus & sententia lata, pios promissa redintegratione Ecclesiæ ex Judæorum reliquiis & gentibus consolatur: omnia confirmat a justitia, sententiaq; insinuata, & præsentia sua in Ecclesia: quamobrem Propheta oratione ad Deum conversa petit judicia ipsius effici, se a Deo curari, & veritatem prophetiarum suarum re ipsa asseri: ac postremò accepto Dei mandato summatim fœdus cum populo jam olim initum, promissiones, minasq; repetit.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, edicendo,

[a] Heb. accipito.

2 [a] Ne ducito tibi uxorem, neque sunto tibi filii aut filiæ in loco isto.

3 Nam sic ait Jehova de filiis & de filiabus natis in loco isto; & de matribus ipsorum quæ pepererint ipsos, & de patribus ipsorum qui genuerint ipsos in terra ista:

4 Mortibus [b] ægerrimis morituri sunt, non plangentur, neque sepelientur, pro fimo in superficie terræ erunt: & gladio ac fame deficient, eritq; cadaver eorum cibo volatilibus cœli & bestiis terræ.

[b] Heb. ægritudinum.

5 [a] Quin sic ait Jehova, ne ingreditur in domum designatoris, neque ito ad plangendum, neque condoleto eis: nam [a] recepi pacem meam

a populo iſto, dictum Jehovæ, benignitatem & miſerationes.

6 Cùm mortui fuerint magni & parvi in terra iſta, 'non ſepelientur, neque plangent eos; [c]neque cæſuram ſibi, neque calvitium inducet ſibi pro illis *quiſquam*:

7 'Neque impartientur *cibum* illis in luctu ad conſolandum ullum de mortuo; neque bibendum dabunt eis ex poculo conſolationum de patre ullius & de matre ullius eorum.

8 Denique in domum 'convivii ne ingreditor, ut aſſideas eis ad comedendum & ad bibendum:

9 Nam ſic ait Jehova exercituum Deus Iſraëlis; ecce ego facturus ſum ut ceſſet a loco iſto ante oculos veſtros & diebus veſtris, 'vox gaudii & vox lætitiæ, vox ſponſi & vox ſponſæ.

Suprà 5. 19. 10 'Eſto autem cùm indicaveris populo iſti omnia verba hæc; ſi dixerint ad te, propter quid elocutus eſt Jehova contra nos totum malum maximum iſtud? & quæ eſt iniquitas noſtra, aut quod peccatum noſtrum quo peccavimus Jehovæ Deo noſtro?

11 Ut dicas ad eos, eò quòd dereliquerunt majores veſtri me, dictum Jehovæ, & [d]ſecuti deos alienos coluerunt eos & incurvaverunt ſe eis: me autem dereliquerunt, & legem meam non obſervarunt:

12 Vos verò [e]pejus feciſtis quàm majores veſtri; nam ecce [f]ſequimini quiſq; ſententiam animi ſui peſſimi non auſcultando mihi:

13 Propterea ejiciam vos e terra iſta in terram quam ignoraſtis vos & majores veſtri, & coletis ibi Deos alienos interdiu & noctu; 'quamdiu non dedero vobis gratiam.

14 'Idcirco ecce dies venturi ſunt, dictum Jehovæ: quibus 'non dicetur amplius, vivit Jehova qui evexit Iſraëlitas e terra Ægypti:

15 Sed, vivit Jehova, qui evexit Iſraëlitas e terra Aquilonis & ex omnibus regionibus quò depulerat eos: poſtquam reduxero eos in terram ſuam quam dederam majoribus ipſorum.

16 'Ecce ego miſſurus ſum ad 'piſcatores multos, dictum Jehovæ, ut piſcentur eos; & poſtmodum miſſurus ſum ad multos 'venatores, ut venentur eos ex omni monte, & ex omni colle, etiam ex projecturis petrarum:

17 Quia oculi mei *advertunt* ad omnes vias eorum, non ſunt abſconditæ a facie mea; neque eſt abdita iniquitas eorum ex adverſo oculorum meorum.

18 Et rependam 'priùs 'duplum iniquitatis eorum & peccati eorum; eò quòd prophanaverint terram meam 'cadaveribus rerum deteſtabilium ſuarum, & 'abominationibus ſuis impleverint poſſeſſionem meam.

19 'Jehova robur 'meum & munitio mea, perfugium meum in die anguſtiæ: ad te gentes 'venient e finibus terræ ac dicent, utique 'falſum poſſidebant majores noſtri, vanitatem & [g]inutilia.

20 An facturus eſſet ſibi homo deos? atqui iſti 'non *ſunt* dii.

21 'Idcirco ecce ego faciens ut experiantur 'illi vice hac, demonſtrabo 'his manum meam & potentiam meam; ut cognoſcant nomen meum eſſe Jehovam.

[c] Heb. *neque cædetur, neq; calvabitur ipſis: impersonaliter.*

[d] Heb. *abeuntes poſt.*

[e] Heb. *malè egiſtis faciendo præ majoribus.*

[f] Heb. *itis poſt aſpectum cordis veſtri.*

Infrà 23. 7. & 8.

[g] Heb. *in quibus nihil iuvat.*

CAPUT XVII.

1 'PECCATUM Jehudæ ſcriptum eſt 'ſtylo ferri, & [a]ſcalpro 'lapidis perdiuturni, 'exaratum in tabula cordis eorum, ad cornua 'altarium veſtrorum:

2 'Cùm recordentur filii illorum altarium ſuorum, & lucorum ſuorum; ad arbores virentes, ad colles altiſſimos.

ſuprà 15. 13. 3 'Montem meum cum 'ipſo agro, copias tuas, omnes theſauros tuos direptioni exponam; *propter* excelſa tua, propter peccatum in omnibus terminis tuis:

4 Ita 'intermiſſionem facies tu, & *qui ſunt* apud te a poſſeſſione tua quam dederam tibi, faciamq; ut ſervias inimicis tuis in terra quam ignoras: nam ignem accendiſtis in ira mea, *qui* uſque 'in ſeculum inflammabitur.

5 'Sic ait Jehova, maledictus vir ille qui fiduciam habet in homine, & ſtatuit 'carnem brachium ſuum; a Jehova autem recedit [b]animus ejus.

6 Erit enim ſimilis 'nudatiſſimæ *arbori* in loco campeſtri, quæ non [c]ſentit cùm advenit 'bonum; quæ [d]ſita eſt *in* ſicciſſimis *locis* in deſerto, terra 'ſalſuginoſa & inhabitabili.

7 Benedictus vir ille qui fiduciam habet in Jehova, & cujus confidentia *eſt* Jehova:

8 Nam erit ſimilis arbori plantatæ ſecundum aquas, & ſecundum proceſſum aquarum mittenti radices ſuas, quæ non ſentit cùm advenit æſtus, ſed ſunt folia ejus virentia: & anno 'cohibitionis non eſt 'ſolicita, neque deſinit quin faciat fructum.

9 'Fraudulentum 'cor ipſum ſupra omnia, & mortiferum eſt; quis cognoſcat ipſum?

10 Ego Jehova ſcrutator cordis, probator renum; idq; ut dem cuiq; ſecundum vias ſuas, ſecundum fructum actionum ſuarum. *Pſal.* 7. 10.

11 'Ut perdix colligit ova ſed non [e]excludit, ita comparans divitias ſed injuria; 'mediis diebus ſuis derelinquet eas, [f]& tandem erit ſtultus.

12 'Solium gloriæ, *ſolium* excelſi inde a principio; *eſt* locus ſanctuarii 'noſtri.

13 'O expectatio Iſraëlis Jehova, omnes derelinquentes te erubeſcant: 'caſtigationes meæ in hac terra 'conſcribantur, quia dereliquerunt 'ſcaturiginem aquarum perennium Jehovam.

14 'Sana me Jehova & 'ſanabor, ſerva me & ſervabor; quia 'laus mea es.

15 Ecce iſti 'dicunt ad me, ubi *eſt* verbum Jehovæ? eveniat jam:

16 Atqui ego 'non urſi ne *eſſe* paſtor [g]obſequens tibi, & diem mortiferum non concupivi, tu noſti: quod prodiit ex labiis meis, coram facie tua eſt.

17 Ne ſis mihi 'terrori, 'receptus meus es in die mali.

18 Erubeſcant qui perſequuntur me, ne autè erubeſcam ego; terreantur iſti, ne autem terrear ego: adduc contra eos diem mali, [h]duplâ contritione frange eos.

19 'Sic edixit Jehova mihi, abi ut conſiſtas in porta [i]popularium iſtorum, per quam ingrediuntur reges Jehudæ, & per quam egrediuntur: atque in omnibus portis Jeruſchalaimorum:

20 Et dicito ad eos, audite verbum Jehovæ

Reges

[a] Heb. *ungula ſive ungue.*

[b] Heb. *cor.*

[c] Heb. *videt: ſic ver.* 8.

[d] Heb. *habitat.* *Pſal.* 1. 1.

[e] Heb. *parit.*

[f] Heb. *in fine ſua.*

[g] Heb. *poſt te.*

[h] Heb. *duplex contritura.*

[i] Heb. *filiorum populi.*

Reges Jehudæ, omnesq; Jehudæi; & omnes habitatores Jeruſchalaimorum, qui ingredimini per portas iſtas.

21 Sic ait Jehova, cavete [k] vobis ipſis: & [l] ne portetis onera die ſabbathi, aut inferatis ea in portas Jeruſchalaimorum:

22 Neque educatis onera e domibus veſtris die ſabbathi, neque ullum opus faciatis: ſed ſanctificate diem ſabbathi quemadmodum præceperam majoribus veſtris:

23 Qui non auſcultarunt, neque inclinarunt aurem ſuam; ſed obdurarunt cervicem ſuam, nō auſcultando neq; accipiendo eruditionem.

24 Erit enim ſi [l] omnino auſcultaveritis mihi, dictum Jehovæ, non inferendo onera in portas civitatis hujus die ſabbathi: & ſanctificando diem ſabbathi, ne faciatis in eo ullum opus;

25 [m] Ut ingrediantur per portas civitatis hujus Reges ac Principes ſedentes ſuper ſolium Davidis, vecti curribus & equis, ipſi, & Principes eorum, viri Jehudæ, & habitatores Jeruſchalaimorum: [n] conſiſtatque [o] civitas hæc in ſeculum:

26 Et veniant ex civitatibus Jehudæ, & ex locis circum Jeruſchalaima, tum e terra Binjaminis, [p] tum ex loco humili, & ex ipſo monte, atque ex Auſtrali plaga afferentes holocauſtum & ſacrificium munuſque cum thure: & adducentes [q] euchariſtica in domum Jehovæ.

27 Quòd ſi non auſcultaveritis mihi ut ſanctificetis diem ſabbathi, & non portetis onus ingrediendo in portas Jeruſchalaimorum die ſabbathi; utique accendam ignem [r] in portis ipſius, qui conſumet palatia Jeruſchalaimorum, & non extinguetur.

k Heb. *animabus veſtris.*

Exod. 20. 8. & 23. 12. & 31. 13.

l Heb. *auſcultando.*

m Heb. *conſideat.*

n Heb. *gratiarum actionem: ſynecdochicè.*

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus concionis, quæ eodem argumento eſt cum præcedentibus ſummę partes ſunt quatuor præter inſcriptionem verſ. 1. prima eſt propoſitio judiciorum Dei cum typo triplice, uſque ad verſ. 10 ſecunda eſt conteſtatio Judæorum de peccatu ipſorum, inſerta piorum conſolatione de inſtauranda Eccleſia, & judicii denuntiatione, uſque ad verſ. 5. capitis 17. tertia eſt confirmatio propoſitionum præcedentium, uſque ad verſum 19. poſtrema eſt concluſio a brevi repetitione fœderis, promiſſionumq;, & minarum comprehenſarum fœdere.* 2 Ne ducito] *hujus propoſitionis typi & partes ſunt tres: primus typus venturas calamitates exponit, tribus verſibus; ſecundus & tertius gravitatem earum amplificant, nimirum nullum fore conſolationis locum, a verſ. 5. ad 8. & nullam planè lætitiam. verſ. 8. & 9.* 5 Quin] *alter typus & pars propoſitionis, ut modò diximus: in quo Propheta gradatim funebres cæremonias & ordine perſequitur: prima eſt, ut qui in luctu ſunt, antequam efferatur funus, a deſignatoribus ſive magiſtris funebrium cæremoniarum informentur de cultu, amictu, ritu, ordine, & cæteris rebus ad compoſitum luctum pertinentibus, quos homines Tullius & Seneca deſignatores vocant; ſecunda eſt proſecutio funeris: tertia eſt lugentium conſolatio elato funere: quas partes Propheta perſequitur, verſibus ſequent.* Recepi] *id eſt, ſubtraxi & ademi.* 6 Non ſepelient.] *id eſt, nulla adhibebuntur deſignatorum documenta, tumultuariè fient omnia.* Neque cæſur.] *quam a gentibus acceptam Judæi obſervabant, contra legem, Levit. 19. & Deut. 14.* 7 Neque impart.] *id eſt, comites qui funus proſecuti fuerint, non conficient ſilicernium, id eſt, cœnam qua veteres funus executi utebantur ad conſolandos proximos & neceſſarios mortui. ſic Jechezk. 24. 17. & ſeq.* 8 Convivii] *videlicet ullius quod celebretur hilariter & feſtivè inter populares.* 9 Vox gaudii] *ut ſuprà 7. 34.* 10 Eſto autem] *ſecunda pars concionis (ut diximus in verſum 1.) qua Deus per prophetam primùm Judæos conteſtatur & ſententiam fert exilii, quatuor verſibus, deinde bonos promiſſionibus inſtaurandæ Eccleſiæ erigit, verſ. 14. & 15. ac poſtremò ſingulas hujus conteſtationis & promiſſionu partes exornat, ſeq.*
13 Quamdiu] *id eſt, toto tempore quo vos decrevi exulare, neque vobis conciliare gratiam apud dominos veſtros; ut factum eſt temporibus Cyri. Sunt autem hæc verba μεταϐατικὰ ad ſequentem promiſſionem.*
14 Idcirco] *nimirum quia tempus ſimiliter conſtitui quo gratiam ineatis apud Regem Cyrum, qui dominabitur vobis.* Non dicetur] *id eſt, majus erit poſtertus beneficium priore, ac proinde prioris recordationem obſcurabit. Nam beneficium hoc non ſimpliciter ad tempus reverſionis Cyro regnante pertinet; ſed ad totum illud tempus quod reverſionem eſt conſecutum, uſque in adventum Chriſti: ut perſtringit verſus ſequens, & copioſiùs explicant tres verſus ultimi, hoc capite.* 16 Ecce] *exornatio, ut diximus in verſum 10. primùm judicii efficiendi in Judæis quod verſ. 13. Deus denuntiaverat, comprehenſa tribus verſibus; deinde promiſſæ inſtaurationis, tribus alteris; ac poſtremò conteſtationis qua Deus ad ſeveram ſententiam ferendam adducitur, verſibus quatuor cap. ſequentis.* Piſcatores] *id eſt, Ægyptios verſantes in aquis & piſcationi deditos: ut narrat Jeſchahhja 19. nam Parhho Neco interfecit Joſchijam, Joachazum vinctũ abduxit, & regionis impoſuit mulctam præficiens Jehojakimum, 2. Reg. 23. 29. & ſequent.* Venatores] *Chaldæos ſive Babylonios, inde a temporibus Nimrodi celebres ab iſto venationis genere, id eſt, latrones maximos; vide Geneſ. 10. 8. & 9. complementum verò 2. Reg. 24. & 25. & infrà ultimo.* 18 Prius] *videlicet quàm dies illi veniant qui fuerunt promiſſi, verſ. 14. & 15.* Duplum iniquit.] *id eſt, pœnarum abunde: ut Jeſchahh. 40. 2.* Cadaveribus] *id eſt, humanis ſacrificiis, quibus ſe litare abominandis ſuis idolis exiſtimabant: ut infrà 19. & Jechezk. 16.* Abominationibus] *id eſt, idolis abominandis.*
19 Jehova] *apoſtrophe ad Deum, qua tranſit Propheta ad ſecundum exornationis locum de promiſſionibus magnificis reſtituendæ Eccleſiæ, tum ex piis Judæorum reliquiis, de quibus ſuprà verſ. 15. tum ex Gentibus ad Deum converſis per illuſtrationem Evangelii gloriæ Chriſti.* Meum] *& ſanctarum videlicet reliquiarum, quas ad ſalutem prædeſtinaveris ex populo meo.* Venient] *fide & reſipiſcentia.* Falſum] *confeſſio Gentium, quam confirmant ſequente verſu, de vanitate idololatriæ.* 20 Non ſunt dii] *re ipſa videlicet, etſi opinione ſunt: ſuprà 10. 3.* 21 Idcirco] *nimirum ut Gentes cum Judæorum reliquiis vocentur ad participationem gloriæ Dei.* Illi] *Judæi, executione ſententiæ meæ.* His] *gentibus convocandis ad fidem Evangelii.*

IN CAPUT XVII.

1 Peccatum] *Tertia pars exornationis de peccato Judæorum, duobus verſibus, & ſententia contra eos*

lata, duobus alteris, ut fuerant propoſita ſuprà 16.11. & ſequentibus. ſenſus eſt, peccatum adeò tenaciter hærere animis Judæorum, adeo firmè impreſſum eſſe, & ipſos adeo obduratos, ut deſperetur de ipſorum reſipiſcentia. Stylo ferri] *id eſt fortiſſimo, qualem eſſe oportet quo ferrum incidatur.* Lapidis p.] *ſcalpro valentiſſimo, quali opus eſt ad ſcalpendos lapides firmiſſimos, qui in æternitatem ſervantur, neque gelicidiorum tempeſtate, neque tactu ignis, neque aſpergininibus, neque alia ulla ratione facilè corrumpuntur: cujus generis Statonienſes lapides eſſe narrant Vitruvius lib. 2. de architectura cap. 7. & Plinius lib. 36. natur. hiſt. cap. 22. Nam ab hac firma & ſolida natura iſtius lapidis orta eſt Hinebræa appellatio, quaſi lapidem ſervabilem dicas: quod pleroſq; interpretes adduxit ut exponerent adamas.* Exaratum] *id eſt, ita impreſſum ut intimè hæreat, & foris ſit expoſitum, privatè & palam.* Altarium veſtror.] *apoſtrophe ad Judæos, idololatriam indigniſſimam exprobrans.* Cum record.] *confirmatio præcedentis dicti de obſtinatione Judæorum, ab ipſa puerorum teſtificatione; qui parentum idololatriam imbibentes nunquam Jehovæ, ſed idolorum ſemper recordantur: ut ſuprà 7.18.* 3 Montem meum] *Trſionem, ubi erat templum, de quo ſuprà 7.* Ipſo agro] *id eſt, Judæa tota.* 4 Intermiſſionem f.] *id eſt, ad tempus exulabis, & terra habebit intermiſſionem à te tuiſq; omnibus: alluſio ad legem Exod. 23.11. Deuteronom. 16. ex interminatione quæ eſt Levit. 26. 34. & ſequen.* In ſeculum] *id eſt, longum tempus, ut Exod. 21.6. fuit enim ſpatium annorum ſeptuaginta, infrà 25.11. & 29.10.* 5 Sic ait] *tertia pars, confirmatio præcedentium propoſitionum de improborum caſu & bonorum ſalute. Continet autem hæc confirmatio membra duo: primum eſt propoſitio juſtitiæ Dei in omnes, verſibus quatuor; ſecundum, exornatio, quatuor alteris; tertium eſt peroratio Prophetæ pro ſalute Eccleſiæ & ſua, verſ. 13. & 5. ſequentibus, juſtitiæ autem divinæ argumenta ſunt duo; unum contra improbos hoc & ſequente verſu; alterum erga bonos, verſ. 7. & 8. prout ſuperiore capite poſita fuerant in conteſtatione.* Carnem] *vide Jeſchahh. 31.1. & ſequent.* 6 Nudaciſſimæ] *vide Pſalm. 102.18. Hoc autem de arbore accipiendum eſſe tum adjuncta oſtendunt, tum antitheſis verſ. 8.* Bonum] *id eſt, imbrem, aut aliud aliquid tempeſtivum plantis & commodum.* Salſuginoſa] *id eſt, infructuoſa: ut oſtendit antitheſis Pſalm. 107. 34.* 8 Cohibitionis] *id eſt, quo cohibentur tempeſtates fructibus accommodæ, ſive imbres ſint e æſtus, ſive aliud impedimentum, tanquam vindemiam intempeſtivè proventuros fructus.* Solicita] *metaphoricè, ad ſignificandam fidei in viro bono πληροφοριαν.* 9 Fraudulentum] *ſecundum membrum, ut diximus in verſ. 5. quo tactim occupatur objectio: at qui unde fiet ſtata adminiſtratio, ut bonis bene ſit, & malis malè: cùm hominis improbi animus ita ſit multiplex, ut à nemine perviſtigari poſſit; bonorum verò expectatio nuſquam appareat? reſpondet Propheta, & improborum animos quantumvis tortuoſos novit & corrigit Deus, tribus verſ. & bonis certiſſimè proſpicit, verſ. 12. unde ſequitur precatio Prophetæ ad Deum, 6. verſ.* Cor ipſum] *videlicet hominis; cùm neque aliis notum eſſe poſſit, neque ipſum ſibi: adeò malitia, infirmitatibus q; abundat, & ignoratione: perſtringit autem Judæos qui fraudibus putabant Deum & Prophetas ejus aſſeſ ludificatum iri, cùm in idololatria pergerent, & Prophetis molirentur mortem.* 11 Ut perdix] *ſenſus eſt, quemadmodum perdicem videmus ova multa collectim ponere, ut ea foveat & excludat ſimul; perſæpe tamen accidere ut aut ipſa intercipiatur ab aucupe, aut ova franganiur à mare pruriente, aut à cuculo, denique aliquæ ratione impediatur ne collecta ova per juſtum tempus fovere poſſit ut excludantur pulli: ſic etiam accidit iniquis providentia Dei, ut dementes homines congeſtis ſuis theſauris ſpolientur tempeſtivè, & rebus partis abuti non poſſint pro expectatione ſua.* Mediis d.] *ut Pſalm. 102.25.* 12 Solium gloriæ] *altera pars reſponſionis, unde ſit bona: nimirum à Deo Rege glorioſo, excelſo, ſempiterno, & ſemper in Eccleſia verſante, bonis q; aſſiſtante.* Noſtri] *id eſt, prioum, ex quibus conſtituitur Eccleſia.* 13 O expectatio] *oratio brevis Prophetæ ſumpta occaſione ex præcedente verſu; qua Deum precatur ut inimicos ſuos perdendo gloriæ ſuæ conſulat, & Prophetæ ſuo; quæ duo proleptice hoc verſ. poſita in ſequentibus copioſius exponuntur.* Caſtigationes meæ] *id eſt, conciones quas ſcunque habui ad caſtigandum & reducendum populum hunc.* Conſcribantur] *id eſt, hic de præſente, & coram illo à te velut judice in acta referantur.* Scaturiginem] *ut ſuprà 2.13.* 14 Saname] *prior poſtulatis locis ſpectans ad ſecundum membrum proleſeos præcedentis verſ. per ὑποφορὰν Hhebræis frequentiſſimam. Petit enim Propheta ſibi à Deo proſpici, verſibus quatuor; deinde refundi adverſarios, verſ. 18. Petitionis autem quam fecit pro ſe ipſo, membra ſunt duo: unum, ut Deus ipſum magis ac magis ſanctificet, & conſervet ad gloriam ſuam, hoc verſu; alterum, ut Deus teſtimonium perhibeat functioni ipſius adverſus refractarios & illuſores Dei, tribus ſequent.* Sanabor] *videlicet amplius: prout fideles omnes dum in hac vita verſantur, laborant ex ſuis infirmitatibus, & Dei beneficio ab iis expitant liberari, quod figuratur Joan. 13.10.* Laus mea] *id eſt, certa fiducia gloriandi de te, apud omnes adverſarios; ad proinde me hærere in meis infirmitatibus, futurum eſſet tibi inglorium.* 15 Dicunt] *ut apud Jeſchahh. 5.18. & 19.* 16 Non urſi] *defenſio Prophetæ adverſus ludificationes contumaciſſimas, à vocatione Dei & functione ſua: quicquid mihi exprobrent (ait Propheta) tu laus mea & vindex meus es: nam primum vocatio mea eſt a te, cui ego malui obſequi quam ſubterfugiendo officium vitam mihi expetere a vocatione liberam; quæ quidem vita mihi futura fuiſſet mortifera, ut tu fueras interminatus ſuprà 1.17. & antea Jonæ exemplo oſtenderas: deinde functio mea, fideiq; & diligentia quam ad functionem adhibui, tibi ſunt perſpectiſſimæ: denique tum in vocatione, tum in functione explorata eſt tibi conſcientia mea.* 17 Terrori] *quem interminatus fueras ſubterfugienti vocationem tuam, ſuprà ibidem.* Receptus meus] *ex promiſſione, ſuprà 1.8. & 19. & 15.20.* 18 Dupla contr.] *ut ſuprà 16 18.* 19 Sic edixit] *ultima pars, concluſio a ſumma repetitione fœderis, uſque ad verſum 24. deinde conjunctarum promiſſionum, minarumq;, inde ad finem.* 21 Ne portetis] *id eſt, ne violetis cultum Dei, cujus documenta & exercitamenta proponebantur ſabbathis, ſynecdoche: ut Jeſchahh. 56.2. Nam eo die commodius ſibi ſuis rebus incumbere videbantur: ut Nechem. 13.15. & ſequen.* 25 Ut ingrediantur] *id eſt, ut regnum totum permaneat florentiſſimum.* 26 Tum ex loco] *id eſt, ex ſingulis partibus ad tribum Jehudæ pertinentibus; nam ita diſtribuitur ſors Jehudæ, Joſh. 15.* 27 In portis] *id eſt, in toto termino, ſynecdochicè.*

CAPUT

CAPUT XVIII.

Deus typo & sermone per Jirmejam Judæis suum jus & facultatem in ipsos exponit; & ad resipiscentiam hortatus contestatur ipsos impietatis nomine, judicium & venturũ denuntiat: postremò Propheta impium contra se consilium exponens, Dei fidem implorat ad defensionem sui, & pœnam adversariorum.

1 'VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova, edicendo,
2 Surge, & descendito in domum figuli; & ibi faciam ut audias verba mea.
3 Descendi itaque in domum figuli, ubi ecce is faciebat opus in suis 'sellis.
4 Cumq; corrumperetur vas illud quod ipse faciebat ex argilla, in manu figuli; [a] iterum fecit ex ea vas alterum, quemadmodum rectum visum est in oculis ipsius figuli facere.
5 Tum fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo;
6 'An sicut figulus iste non possem facere vobis, ô domus Jisraëlis? dictum Jehovę: ecce ut argilla in manu figuli, ita vos estis in manu mea, ô domus Jisraëlis.
7 'Cùm eloquar contra gentem & contra regnum, me convulsurum & demoliturum & perditurum momento:
8 Conversa gente illa a malo suo contra quam locutus fuero, 'pœnitebit quoque me ejus mali quod cogitaveram facere ei.
9 E contrario cùm loquar de Gente & regno, me ædificaturum & plantaturum momento:
10 Si fecerit quod malum *videtur* in oculis meis non auscultando voci meæ; vicissim pœnitebit me illius boni quo dixero me benefacturum ei.
11 Nunc itaque alloquere jam viros Jehudæ & habitatores Jeruschalaimorum, dicendo; sic ait Jehova, ecce ego 'fingo contra vos malum, & cogito contra vos cogitationem: revertimini jam quisque a via sua pessima, & bonas efficite vias vestras, actiones q; vestras.
12 'Dicunt autem, animum abjicimus *revertendi*: sed [b] cogitationes nostras sequamur, & quisque ex sententia animi sui pessimi faciamus.
13 'Idcirco sic ait Jehova, interrogate jam inter gentes 'quis audierit talia: rem fœdam valde fecit virgo Jisraëlis.
14 'An derelicturus esset *viator* præ rupe agrum? *præ* [c] nivoso Libano? an deserentur aquæ *præ* [d] insolenter frigidis fluentes?
15 Nam obliti sunt 'mei populus meus, vanitati adolent: & 'faciunt ut impingant inter se in viis suis, 'a semitis [e] perpetuis, 'eundo itineribus *multis*, via non aggesta:
16 Ut exponam terram eorum desolationi, sibilis perpetuis: quisquis transiturus est per eam obstupescat, & 'agitet caput suum,
17 *Velut* [f] Euro dispergam illos coram inimico; 'cervice, non autem facie *obversa* respiciam eos tempore calamitatis ipsorum.
18 'Præterea dicunt, [g] agite, cogitemus contra Jirmejam cogitationes; 'nam non est peritura lex a Sacerdote, & consiliũ a sapiente, & verbum a Propheta: agite, percutiamus eum 'propter istam linguam, & 'ne attendamus ad ulla verba ejus.
19 'Attende Jehova ad me, & audi vocem contendentium mecum.
20 'An rependendum est pro bono malũ, quòd fodiunt fossam [h] mihi? recordare me stetisse coram te, ut loquerer pro eis bonum, ad avertendum æstum tuum ab eis.
21 'Idcirco expone filios eorum fami, & fac ut diffluant [i] per gladium, sintq; uxores eorum orbę ac viduæ, & viri eorum [k] interfectione moriantur: juvenes eorum percutiantur gladio in prælio.
22 Audiatur clamore domibus eorum, cùm adduxeris contra eos turmam repentè: quia foderunt fossam ad capiendum me, & laqueos occultarunt pedibus meis.
23 Nam tu Jehova, nosti totum consilium eorũ contra me ad mortem; ne expiato iniquitatem eorum, & peccatum eorum a conspectu tuo ne deleto: sed [l] propellantur in offendiculum coram te, tempore iræ tuæ age contra eos.

[a] Heb. *reversus est & fecit.*
Suprà 7.3.
[b] Heb. *post cogitationes nostras eamus, & quisque aspectum cordis sui, &c.*
Suprà 2.18.
[c] Heb. *nive Libani: hyperbolice.*
[d] Heb. *extraneis frigidis: sic accipitur vox extranei Jeschah. 28. 21.*
[e] Heb. *seculi: sic ver. seq. Infrà 19. & 25.9.*
[f] Heb. *vento Orientali: ut Exod. 14. 21.*
[g] Heb. *venite, bis hoc ver.*
[h] Heb. *animæ meæ.*
[i] Heb. *per manus gladii: κατ' ἐξοχήν.*
[k] Heb. *sint interfecti mortis.*
[l] Heb. *sint propulsi.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus concionis præter inscriptionem versus 1. tres sunt in universum partes: prima est propositio omnipotentiæ Dei Judæos gubernantis, coërcentis, & justo judicio perdituræ, usque ad versum 12. secunda est contestatio ipsorum contumaciæ, usque ad versum 18. tertia est Prophetæ oratio propter nefariam illorum contra ipsum conspirationem, & Dei gloriam. Propositionis partes sunt, typus, usque ad vers. 5. & anagoge typi: usque ad 12.* 3 Sellis] *figularibus.* 6 An sicut] *anagoge, sive summa accommodatio typi: quæ deinde exornatur per thesin, versibus quatuor; & accommodatur hypothesi, vers. 11.* 7 Cum eloquar] ἐμπλοκὴν *verborum perspicuitatis causa, hîc & ver. 9. mutavimus.* 8 Pœnitebit] *ut Gen. 6. 6. De hoc autem argumento vide Jechezk. 3. & 33.* 11 Fingo] *videlicet ut argillam figulus: alludit enim ad præcedentem typum.* 12 Dicunt autem] *transitio ad secundam partem, de qua in versum 1. per narrationem Judæorum pervicaciæ Deo rebellantium & inter se animos contumaces confirmantium.* 13 Idcirco] *contestatio similis ei quæ habetur suprà 2. qua Propheta Judæorum improbitatem primùm evincit exemplo gentium, hoc versu; & duabus similitudinibus, vers. 14. & 15. deinde judicium eventurum confirmat, vers. 16. & 17.* Quis audierit] *nedum fecerit: emphasis, ut 1. Cor. 5. 1.* 14 An derelicturus] *sensus est; nullus est viator tam demens, qui asperum iter aut saxosum nivosumq; anteponat plano & facili: neque est homo qui aquas salubres postponat illis quæ aut nimio gelu, aut nimia frigiditate sua sunt periculosæ. Hunc versum sic accipiendum demonstrat ἀπόδοσις, sequentis ver. similia hæc duo per ὑστέρωσιν explicans.* 15 Mei] *qui sum scaturigo aquarum perennium, suprà 2. 13. & 17. 13.* Faciunt ut imp.] *ut suprà ostendit ver. 12.* A semitis] *id est, itinera plana & trita, quæ Deus proponit, deserentes.* Bundo itin.] *id est, vagando, ut faciunt idololatræ: periphrasis.* 16 Agitet caput] *id est, ludificetur & subsannet, ut 2. Reg. 19. 21.* 17 Cervice non] *id est, non dignabor vos respicere, ut qui misericordiam capiunt solent aspicere; sed aversus a vobis permanebo: humanitus dictum: sic Proverb. 1. 26.* 18 Præterea] *transitio ad tertiam partem, per narrationem improbi & præfracti Judæorum consilii adver-*

ſus Jirmejam: quæ occaſio fuit ut eo ampliùs ſe ipſum Deo committeret oratione ſequente. Nam non eſt] *id eſt, Pſeudopropheta eſt, non poſſunt quæ iſte prophetat evenire omnibus ordinibus quos conſtituit Deus: Eccleſia penes nos eſt, non poteſt Deus Eccleſiam ſuam & ordines quos in Eccleſia conſtituit perdere; ut ſuprà 5.12.* Propter iſtam lin.] *id eſt, quia audaciter res importunas, falſas, & odioſas lingua ſua effutit, & impudens Pſeudopropheta eſt.* Ne attend.] *id eſt, nihil accipiamus eorum quæ dicit, ne curemus aut quæcunque prophetat, aut quæcunque ad probationem ſui adducturus eſſet: nam indignus eſt, qui audiatur, jam plus ſatis auditus eſt, qui non aſſentitur noſtris ordinibus; ſed ab illis condemnatus eſt.* Quamobrem hoc ipſo *verbo in oratione Jirmeja utitur: non attendunt iſti (inquit) tu igitur Jehova attende, &c.* 19 Attende] *hæc oratio duas partes continet; unam, de Prophetæ bono; alteram, de adverſariorum ſupplicio: quæ duo proleptice notata hoc verſ. ſequentibus exponuntur.* 20 An repend.] *expoſitio prioris membri proleptica, qua oſtendit Propheta ſe indigniſſimè mala ab eis petiſſe quibus bene cupiverat feceratq.* 21 Idcirco] *expoſitio poſterioris membri: cujus poſtulata non ex ſtudio carnis, ſed ex teſtificatione ſpiritus Dei profecta ſunt, quis Prophetam tum de obſtinatiſſima illorum malitia, tum de judicio irrevocabili fecerat certiorem.*

CAPUT XIX.

Deus per Prophetam typo & ſermone Judææ toti cladem & everſionem ſummam prænuntiat: qua audita Paſchchur Jirmejam prehendit, in carcerem trudit, & poſtridiè injuriæ factæ nomine ſententiam de captivitate ſua ignominioſa & ſuorum omnium a Deo per Prophetam accipit: tum Jirmeja ad Deum converſus adducit vocationem ſuam, expoſtulat de ſuis perpeſſionibus, fidem Dei vocantis implorat in adverſarios, fiduciamq; certam præcipiens animo Deum ſuorum liberatorem & vindicem prædicari jubet.

1 'SIC ait Jehova, abi & compara 'lagenam figuli teſtaceam; [a] adhibens 'de ſenioribus populi, & de ſenioribus ſacerdotum.

[a] Heb. *& de ſenioribus.*

2 Deinde 'progreſſus in 'vallem filii Hinnomi, quæ *eſt* ad oſtium 'portæ [b] orientalis; proclamato 'ibi verba illa quæ edixero tibi.

[b] Heb. *ſolaris.*

3 'Et dicito, audite verbum Jehovæ reges Jehudæ, & habitatores Jeruſchalaimorum: ſic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis, ecce ego adducturus ſum malum contra locum hunc, quod quiſquis audiverit, 'tinnient aures ejus.

4 'Eò quòd dereliquerunt me, & 'alienum reddiderunt locum hunc, adolentes in eo diis alienis quos non noverunt ipſi, majoreſq; eorum, & Reges Jehudæ; ac impleverunt locum hunc ſanguine 'innocentum:

5 Et ædificaverunt excelſa Bahhalis ad comburendum filios ſuos igne, holocauſta Bahhali: quod non præceperam, neque locutus fueram, neque [c] venerat in animum mihi:

[c] Heb. *aſcenderat in cor meum.*

6 Idcirco, ecce dies venturi ſunt, dictum Jehovæ, cùm non vocabitur locus hic amplius 'Topheth, aut vallis filii Hinnomi; ſed vallis interfectionis.

Suprà 7. 32.

7 Nam exhauriam conſilium Jehudæ & Jeruſchalaimorum in 'loco hoc, faciens ut corruant gladio coram inimicis ſuis, & manu quærentium animam ipſorum: tradamq; cadaver eorum cibo volatilibus cœli, & beſtiis terræ:

8 Et exponam civitatem hanc deſolationi & ſibilo: quiſquis tranſibit prope eam, ſtupebit, & ſibilabit propter omnes plagas ejus.

Suprà 18.16

9 Faciamque ut comedant carnem filiorum ſuorum, & carnem filiarum ſuarum, & quiſque carnem amici ſui comedant; 'præ oppreſſione & præ anguſtia qua augent eos inimici eorum, & quærentes animam eorum.

10 'Deinde fangito ipſam lagenam, ante oculos illorum hominum qui ituri ſunt tecum.

11 Et dicito ad eos, ſic ait Jehova exercituum, ita frangam populum hunc & civitatem hanc, ut qui frangit vas figuli, 'quod non poteſt curari amplius: & Tophethi [d] ſepelientur, eò quòd nullus ſupererit locus ad ſepeliendum.

[d] Heb. *ſepelient: impero nalium.*

12 Ita facturus ſum loco iſti, dictum Jehovæ, & habitatoribus ejus; & redditurus civitatem iſtam ſimilem Tophetho.

13 Et erunt domus Jeruſchalaimorum, domuſq; Regum Jehudæ ut locus Tophethi; immundiſſimæ: omnes domus illæ ſuper quarum tecta adoleverint toti exercitui cœlorum, & libaverint libamina diis alienis.

14 Deinde reverſus Jirmeja Tophetho, quò miſerat ipſum Jehova ad prophetandum; ſubſtitit 'in atrio domus Jehovæ, dixitque ad totum populum,

15 Sic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis, ecce ego adducturus ſum cõtra civitatem hanc, & contra omnes civitates ejus totum illud malum quod elocutus ſum contra eam: quia obdurarunt cervicem ſuam, ut non auſcultarent verbis meis.

CAPUT XX.

1 'AUDIENS autem Paſchchur filius 'Imeris Sacerdos, qui erat 'præfectus anteceſſor in domo Jehovæ; Jirmejã prophetantem verba iſta,

2 Percuſſit Paſchchur Prophetam Jirmejam: poſuitque eum in 'cippo qui *erat* 'in porta Binjaminis ſumma, quæ *erat* ad domum Jehovæ.

3 Fuit autem poſtridie cùm eduxiſſet Paſchchur Jirmejam e cippo; ut 'diceret ad eum Jirmeja, non 'Paſchchurem vocat Jehova nomen tuum, ſed 'Magor-miſſabibum.

[a] Heb. *dicturus ſum te formidini: hypallage.*

4 Nam ſic ait Jehova, ecce ego [a] inditurus ſum tibi formidinem, tibi & omnibus amicis tuis, qui corruent gladio inimicorum ſuorum oculis tuis videntibus: cùm totum Jehudam tradam in manum Regis Babyloniç, qui deportabit eos in Babyloniam, & percutiet eos gladio:

5 Cùm tradam totum robor civitatis hujus, totumque laborem ejus, & quicquid ejus eſt pretioſum; denique omnes theſauros Regum Jehudæ tradam in manum inimicorum ipſorum, ut diripiant eos & capiant eos, & deducant eos in Babyloniam:

6 Tu quoq; Paſchchur & omnes [b] domeſtici tui abibitis in captivitatem; & Babylonem pervenies, ibi ibique morieris, & ibi ſepelieris, tu & omnes amantes tui quibus prophetaſti falſò.

[b] Heb. *habitatores domus tuæ.*

7 'Pellexiſti me Jehova, quando 'pellectus ſum;

ſum; fortior fuiſti me, & prævaluiſti: ſum deriſioni toto die, totus iſte *populus* ſubſannat me.

8 Nam [a]ex quo proloquor, [a]exclamo; violentiam & vaſtationem clamo: quia eſt verbum Jehovæ mihi probro & ludificationi totum diem.

9 [a]Si dicam, non commemorabo eum, neque loquar amplius nomine ejus: atqui [a]eſt in [c]animo meo quaſi ignis ardens incluſus oſſibus meis, & defeticor ſuſtinendo, nec poſſum amplius:

10 Quamvis audiam infamem ſermonem [a]multorum Magor-miſſabibi, [a]*dicentium*, indicate quod indicemus, omnis mortalis [d]qui pacem colere debebat mecum, obſervantium [a]claudicationem meam: fortaſſis pellicietur & prævalebimus, aut ſumemus ultionem noſtram de eo.

11 Atqui Jehova adeſt mihi ſimilis potenti formidabili: idcirco qui perſequuntur me impingent, neque prævalebunt, erubeſcent valde [e]cùm [a]non ſecundabuntur, cùm ignominia [c]perpetua non poterit tradi oblivioni.

12 [a]Itaque ò Jehova exercituum probans juſtum, inſpiciens renes & cor; videam ultionem tuam de iſtis, quia tibi revelavi cauſam meam. *Suprà* 11.20.

13 [a]Canite Jehovæ, laudate Jehovam: quia eripuit animam egentis e manu maleficorum, *dicentis*,

14 [a]Maledictus dies quo genitus fui, dies quo peperit me mater mea, ne ſit benedictus.

15 [a]Maledictus ille vir qui nuntiavit patri meo, dicendo, natus eſt tibi filius mas; [f]valde lætificavit eum:

16 Sitq; vir ille [a]ſimilis civitatibus quas evertit Jehova, neque pœnituit eum; [a]cùm audiviſſet clamorem manè, & vociferationem tempore meridiano:

17 Quòd non affecerit me morte, *egreſſum* ex vulva; aut fuerit mihi mater mea ſepulchrum meum, & vulva ejus *ut* gravidæ perpetuò.

18 Ecquare e vulva egreſſus ſum ut viderem moleſtiam ac mœrorem, & conſumerentur pudore dies mei?

[c] Heb. *corde.*

[d] Heb. *pacis mei.*

[e] Heb. *ſiculi. Infrà* 23.40.

[f] Heb. *lætificando.*

ANNOTATIO.

1 Sic ait Jehova] *Duo hæc capita, quia perpetuam narrationem continent, unà conjunximus. Continentur autem hac narratione tria potiſſimùm: primum eſt de prophetia quam ex mandato Dei typo & ſermone Judæis præſignificavit Jirmeja, toto hoc capite; ſecundum eſt de certamine quod ſervo Dei prophetanti fuit oblatum, & ſingulari denuntiatione Propheræ in adverſarios, 6. primus verſibus capitis 20. tertium eſt precatio inde ad finem uſque.* Lagenam] *ad typum qui exponitur infrà verſ.* 12. De ſenioribus] *id eſt, certos homines autoritate præditos ex utroq; ordine civili & Eccleſiaſtico tibi adjungito; ut in illis ſiſtas quodammodo totum Judææ corpus.* 2 Progreſſus] *numerum a ſuburbano figulorum vico, qui extra portam Orientalem ad vallem filiorum Hinnomi pertinebat: qui tractus erat argillaceus & figlinæ accommodus.* Vallem] *de qua Joſue ch.* 15.8. Portæ Orient.] *de qua Nechem.* 3.29. *nam eandem eſſe demonſtratur infrà ver.* 14. Ibi] *videlicet utroq; in valle Hinnomi & ad portam Orientalem, ut feciſſe poſtea videbimus.* 3 Et dicito] *hujus prophetiæ partes ſunt duæ: prophetia ipſa, uſque ad verſum* 10. *& typus, verſibus quatuor; Prophetiæ autem ſumma eſt hoc verſu; exornatio, ſequent.* Tinnient aur.] *vide* 1. *Schem.* 3.11. 4 Eò quòd] *exornatio continet primùm cauſas, duobus verſibus; deinde judicium & pœnas, verſ.* 6. *& ſequen.* Alienum reddid.] *id eſt, effecerunt peccatis ſuis ut non amplius agnoſcam pro meo.* Ingocentum] *quos ſacrificarunt Moleco, ſuprà* 7.31. *& proximè ſequent. verſu.* 6 Topheth] *vide Jeſchahh.* 30.33. 7 Loco hoc] *id eſt, urbe Jeruſchalaimorum & toto agro, ſynecdochicè.* 9 Præ oppreſſ.] *ex communatione, Deut.* 28.53. 10 Deinde frang.] *typus, ut diximus in verſum* 3. *cujus explicatio ſequentibus continetur.* 11 Quod non pot.] *id eſt, reſtitui in ſtatum priſtinum. Nunquam enim Judæorum regnum a deportationis tempore fuit redintegratum, & priſtinæ dignitati ac amplitudini reſtitutum.* 14 In atrio d.] *ad oſtium portæ Orientalis, de qua ver.* 2.

IN CAPUT XX.

1 Audiens] *Secunda pars, de certamine quod pro veritate Dei fuit ſubeundum Prophetæ, duobus verſibus; & ſingulari denuntiatione publicorum privatorumq; judiciorum Dei, quatuor ſequent.* Immeris] *ex decimaſexta Sacerdotum ſorte,* 1. *Chron.* 24.14. Præfectus antec.] *id eſt, ſecundus a Sacerdote ſummo, ut erat El-hhazar vivo Aharone patre, Num.* 4. 2 Cippo] *vide* 2. *Chron.* 16.10. In porta] *de qua* 2. *Chro.* 23.20. 3 Diceret] *ſingularis denuntiatio judicii divini in Paſchchurem, cum notatione certa formæ, temporis, & aliarum circumſtantiarum, ac cauſæ.* Paſchchurem] *id eſt, qui extendit pallorem; ſive efficit autoritate & violentia ut palleſcant homines undique & ab ipſo metuant: ſicut in Jirmeja opere demonſtraverat. Hoc vocis etymon amplectimur addu-Eli contrariæ appellationis antitheſi. Vox enim compoſita eſt ex duobus verbis, quorum prius diffundere eſt, ut Levit.* 13. *poſterius palleſcere, Jeſchahh.* 29.22. Magor-miſſ.] *id eſt. formidinem circumquaque, pro eo quod eſt, qui omnibus ex partibus formidine percelletur.* 7 Pellexiſti me] *tertia hæc pars duobus membris continetur, oratione, uſque ad verſum* 13. *& laudatione, inde ad finem uſque. In oratione verò primùm Propheta narrat neceſſitatem functionis ſuæ & adverſantium certamina, quatuor verſibus; deinde opem Dei præſentiſſimam, verſ.* 11. *ac poſtremò optatum, verſ.* 12. Pellectus] *ad ſuſcipiendam & obeundam functionem meam. quaſi dicat, tu unus mihi autor es vocationis meæ, & recuſanti vim quodammodo attuliſti, ſuprà* 1.17. *&* 17.16. 8 Ex quo proloq.] *id eſt, cœpi obire prophetandi munus.* Exclamo] *id eſt, infinitis ludificationibus, probris, contumeliis, & malis exagitor; quæ mihi clamores miſerabiles extorquent, faciuntq; ut expoſtulem tecum de violentia & vaſtatione quam moliuntur adverſum me: metalepſis.* 9 Si dicam] *id eſt, atque nunc etiam ſi impedimentis illis deterritus ſtatuerem ſupersedere a functione hac, non poſſem: tanta eſt vis verbi & vocationis tuæ, ut me oporteat in voces aut in ſermonem propheticum erumpere: ſic Ijobi* 32.18. *& ſeq.* Eſt in animo] *videlicet verbum Jehovæ, cujus meminit præcedente verſ.* Nec poſſum] *videlicet ſuſtinere aut inhibere verbum Dei.* 10 Multorum] *quæ ſequentibus verbis ſpeciatim exponuntur,*

nimirum Paſchchuri, Pſeudoprophetarum, amicorum, & inimicorum. Dicentium indic.] *periphraſis* Pſeudoprophetarum, *qui nunciantur cum populo dicentes, quid vultis prophetæ vobis? & proponitabimus: ut Micæ 2.11.* Claudicat.] *tum a functione, tum a vita mea, ut ſequentia verba docent. eandem metaphoram vide Pſal.35.15.& 38.18.* 11 Non ſecundabuntur] *id eſt, non ſuccedet quod optans adverſum me; ſed ipſi perpetua confuſione a Deo afficientur.* 12 Itaque] *oratio, ut antè dximus, ultionem petens de adverſarijs non ex carnali & privato ſtudio, ſed ex teſtificatione ſpiritus Dei, conſcientia decreti irrevocabilis contra Judæos, & divinæ gloriæ deſiderio in defendenda præſtandaq; veritate.* 13 Canite] *altera pars, laudatio Dei, ut diximus in verſum 7. quam Propheta prædicari jubet ex præcepta animo fiducia de liberatione ſua & piorum omnium, quos graviſſimæ calamitates opprimunt: quæ calamitates ſequentibus verſibus amplificantur per ethopœiam, tanquam ſi quis pius obſeſſus malis conturbaretur ne acquieſceret Deo, & ſermone inveheretur in diem nativitatis ſuæ. quaſi dicat, eum meritò celebrandum eſſe, qui bonos circumventos malis, nullum modum aut finem videntes calamitatum, ſed de exitu propè deſperantes liberat providentia omnipotentis, paternaq; benevolentia.* 14 Maledictus] *ethopœia pij circumventi malis graviſſima, cui ſimilis eſt Jobi 3.* 16 Similis civitatibus] *id eſt, malè perierit, ut civitates illæ, Geneſ.19.24.& ſequentibus.* Cùm audiviſſet] *id eſt, cùm noctu & interdiu, clàm & palàm, privatè publicèq; impudentiſſimam & projectiſſimam ad omnia peccata audaciam libidinemq; civium percepiſſet Deus: ut Deus ipſe teſtatur, & facta comprobant Geneſ.18.& 19. Sic enim accipitur clamoris vocabulum Geneſ.18.20.& 19.13.*

CAPUT XXI.

Tzidkija obſeſſis Jeruſchalaimis Prophetam conſulit: qui ad poſtulatum Regis reſpondens peſtem, famem, & gladium prænuntiat, expugnationemq; oppidi: quamobrem populo dat conſilium ut vitæ ſuæ proſpiciat deditione, & domui Regis nominatim ut ſibi conſulat reſipiſcentia.

1 'VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova; cùm miſiſſet ad ipſum Rex Tzidkija Paſchchurem 'filium Malcijæ, & Tzephanjam 'filium Mahhaſſejæ Sacerdotem, ut dicerent,

2 Conſule quæſo pro nobis Jehovam, quia Nebucad-retzar Rex Babyloniæ bellum gerit contra nos: fortè facturus eſt Jehova nobiſcum pro omnibus mirabilibus ſuis, ut aſcendat ille a nobis.

3 'Dixit autem Jirmeja ad eos: ſic dicitote ad Tzidkijam:

4 Sic ait Jehova Deus Jiſraëlis, ecce ego 'averſurus ſum inſtrumenta bellica quæ ſunt in manu veſtra, quibus pugnatis adverſus Regem Babyloniæ, & adverſus Chaldæos qui obſident vos extra murum, & recepturus illos [a] intra civitatem hanc.

5 'Nam præliaturus ſum ego vobiſcum manu extenta & brachio forti; idque ira & æſtu ac fervore magno,

6 Et percuſſurus habitatores civitatis hujus, tum homines, tum jumenta: peſte magna morientur.

7 'Poſtea autē, dictum Jehovæ, tradam Tzidkijam Regem Jehudæ, ſervos que ejus, & populum ipſum, id eſt, qui reſidui fuerint in civitate hac a peſte, a gladio, & a fame, in manum Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ, & in manum inimicorum ipſorum, ac in manum quærentium animam ipſorum: qui percutiet eos acie gladii, non parcet eis, neque clementia utetur, neque miſerebitur.

8 'Ad populum verò hunc dicito, ſic ait Jehova: ecce ego propono vobis 'viam vitæ, & viam mortis.

9 Qui deſidebit in civitate hac, morietur gladio, aut fame, aut peſte: qui autem egreſſus defecerit ad Chaldæos qui obſident vos, utiq; vivet, eritq; ipſi anima ſua 'loco ſpolii.

10 Nam opposui iratam faciem meam civitati huic in malum, ac non in bonum, dictum Jehovæ: in manum Regis Babyloniæ traditur, ut exurat eam igne.

11 'Quod autem ad domum Regis Jehudæ, audite verbum Jehovæ.

12 O domus Davidis, ſic ait Jehova, [b] exercete quolibet manè jus, & eripite eum qui [c] rapinam patitur e manu opprimentis: ne prodiens velut ignis æſtus meus ita ardeat ut nullus extinguat, propter malitiam actionum veſtrarum:

13 Ecce me contra te, 'ô quæ inſides 'iſti cōvalli, rupes iſtius planitiei, dictum Jehovæ: 'qui dicitis, quis deſcendet ad nos? aut quis intrabit in habitacula noſtra?

14 Nam animadvertam in vos ſecundū fructum actionum veſtrarum, dictum Jehovæ; & ſuccendam ignem 'in ſylva illius, qui conſumet omnia quæ circumſtant illam.

[a] Heb. *in medium civitatis hujus.*

[b] Heb. *judicate.*

[c] Heb. *rapti.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus capitis duæ ſunt partes: narratio occaſionis ex qua Prophetam Rex voluit conſuli, duobus ver. & prophetia, reliquis.* Filium Malcijæ] *e quinta ſacerdotum ſorte, 1.Chro.24.9.* Filium Mahhaſſi.] *e vigeſimaquarta ſacerdotum ſorte, 1.Chro.24.18.* 3 Dixit autem] *hujus prophetiæ partes in univerſum duæ ſunt: una, qua denuntiatur publica calamitas, uſque ad verſum 8. altera, qua conſilium datur, & domus regia populuſq; totus ad bonam frugem revocatur, propoſitis interminationibus, inde ad finem uſque. Calamitates autem prolepticè ſeq. verſu, in duo tempora diſtribuuntur: unum eſt, quam magna & multa incommoda Judæi perpeſſura ſint antequam oppidum capiatur, quod exponitur ver. 5. & 6. alterum eſt, quæ mala oppido capto conſecutura ſint, ut exponuntur verſ. 7.* 4 Averſurus ſum] *id eſt, reducturus a muris; quia nemo poterit iis uti ad defenſionem, multis gladio cadentibus, aliis peſte & inedia deficientibus: ut indicatur verſ. 6. & 7.* 5 Nam præliaturus] *nimirum peſte, fame & gladio: prius membrum prolepſeos.* 7 Poſtea autem] *ſecundum membrum prolepſeos, ut ſuprà diximus in verſ. 3. de calamitatibus Tzidkijæ & populo eventuris.* 8 Ad populum] *altera pars, continens duo conſiliorum genera: unum, deditionis, tribus verſ. alterum, juſtitiæ colendæ, verſ. 11. & ſequent.* Viam vitæ] *quæ exponitur ſequent. verſ.*

9 Loco

9 Loco ſpolii] *id eſt, ſaltem vitam incolumem reportabit pro deditionis pretio: ſic infrà 39.18. & 45.5.* 10 Oppoſui] *ut Levit. 17.10. & 20.5.* 11 Quod autem] *altera pars conſilii; quæ regnum amplius ſtare non poteſt judicio Dei, ut ſtirps regiæ ſaltem vitæ ſuæ conſulat reſipiſcentia.* 13 O quæ infides] *periphraſis propugnaculi Trijonis, quod appellatur civitas Davidis, 2. Schem. 5.9. Nam Trijonem ab omnibus partibus circumſtabant convalles, eratq; ab ortu planities, quam rupes ſive propugnaculum illud defendebat.* Iſti convalli] *quæ dicitur convallis Rephaimorum & vallis Hinnomi, ut continentes ſunt, Joſh. 15.8.* Qui dicitis] *videlicet præſidentes naturæ loci & munitionibus, ut Jebuſæi fecerant, 2. Schem. 5.6.* 14 In ſylva] *id eſt, in domo Jehovæ, & domo Regis, domibuſque magnatum, quæ ex pretioſa materia a ſylva Libani apportata fuerant extructæ: metonymia; ut Jeſchahh. 22.8. ſic accipimus adducti comparatione aliorum locorum, 2. Reg. 25.12. & 2. Chronic. 36.19. & infrà 22.7. & 52.13.*

CAPUT XXII.

Propheta ex Dei mandato Regem, Principes, & populum ad reſipiſcentiam hortatur promiſſionibus & minis: deinde obſervata omnium ordinum malitia, primùm Regibus ſingulis, Joachazo, Jehojakimo, & Jeconiæ ſuas calamitates prædicit; tum etiam omnibus principibus & magiſtratibus, adhibita tamen conſolatione de futura Eccleſiæ reſtitutione & amplificatione per Chriſtum: ac poſtremò tum pſeudoprophetas falſitatis redarguit, decipientes populum viſionum ſomniorumq; divinorum ſpecie; tum populares impietatis, ludificantes bonos Prophetas Dei: & ſeveriſſimum Dei judicium utriſque prænuntiat.

1 SIc ait Jehova, deſcende *in* domum Regis Jehudæ; ut eloquaris ibi verbum hoc;

2 Et dicito, audi verbum Jehovæ, Rex Jehudæ qui ſedes in ſolio Davidis; 'tu, ſervíque tui, & populus tuus, qui intratis per portas iſtas.

a Heb. *facite.* *Supra 21.12.* b Heb. *raptũ.*

3 'Sic ait Jehova; [a] exercete jus & juſtitiam, & eripite [b] eum qui rapinam patitur emanu oppreſſoris: & peregrino, pupillo, ac viduæ ne vim faciatis, ne violentia utamini, & ſanguinem innocentem ne effundatis in loco iſto.

c Heb. *faciendo.* *Supra 17.25*

4 Nam ſi [c] omnino feceritis rem hanc; utique ingredientur per portas domus hujus, Reges ſedentes pro Davide in ſolio ejus, vecti curribus aut equis, ipſe *Rex* cum ſervis ſuis & populo ſuo:

d Heb. *futurum.*

5 Sed ſi non auſcultaveritis verbis iſtis; per me juro, dictum Jehovæ, in vaſtitatem [d] abitura eſſe domum hanc.

6 'Nam ſic ait Jehova 'de domo Regis Jehudæ, 'velut Gilhhad tu mihi *fueras, ut* caput Libani; *mentiar*, niſi diſpoſuero te *ut* deſertum, ut civitates non habitabiles,

7 Et præparavero contra te perditores, quéque cum inſtrumentis ſuis: qui cædent lectiſſimas cedros tuas, ac dejicient in ignem.

e Heb. *vir ad amicum ſuũ.*

8 Itaque tranſeuntibus gentibus multis prope civitatem hanc; ſi dixerint [e] alter alteri, propter quid fecit Jehova ita civitati maximæ iſti?

9 Tum dicent, eò quòd dereliquerunt fœdus Jehovæ Dei ſui; & incurvantes ſe diis alienis coluerunt eos.

f Heb. *flendo.* g Heb. *nativitatis ſuæ.*

10 'Ne fleatis 'pro mortuo, neque condoleatis ei; 'omnino flete pro 'abeunte, quia non revertetur amplius ut videat ſolum [g] natale ſuum.

11 Nam ſic ait Jehova de 'Schallumo filio Joſchijæ Regis Jehudæ, qui regnabat loco Joſchijæ patris ſui, qui egreſſus eſt e loco hoc: non eſt reverſurus eodem amplius;

h Heb. *in non juſtitia.* i Heb. *in non jure.* k Heb. *opus.*

12 Sed in loco quò deportaverunt eum, illic moriturus eſt; ita terram hanc non videbit amplius.

13 'Vç 'ædificanti domum ſuam [h] injuſtitiâ, & cœnacula ſua [i] injuriâ; amici ſui 'ſervitutem exigenti gratis, '& [k] mercedem operis ejus non danti ei:

14 Qui dicit, ædificabo mihi domum [l] ampliſſimam, & cœnacula ſpatioſiſſima; & 'lacerat ſibi feneſtras meas & tectum [m] cedrinum, 'deinde pingit Indico.

l Heb. *menſurarum: ut Num. 13.32.* m Heb. *e cedro*

15 'An regnaturus es, quia tu 'miſces te cum iſta cedro? pater tuus an non 'comedit ac bibit? cùm exercuit jus & juſtitiam, tum bene fuit ei.

16 Cùm judicavit cauſam pauperis & egentis, tum bene fuit: 'an non illud eſt? hujus rei ſcientia eſt apud me, dictum Jehovæ,

n Heb. *cor.*

17 Minimè ſpectare oculos tuos & [n] animum tuum, niſi ad quæſtum tuum; & ad ſanguinem innocentem quem effundas, & ad fraudem, & ad concuſſionem quam perficias.

18 'Idcirco ſic ait Jehova de Jehojakimo filio Joſchijæ Regis Jehudæ, non 'plangent eum heu frater mi, aut heu ſoror: 'non plangent eum, heu domine, aut heu decus ejus:

19 'Sepultura aſini ſepelietur, tractus & projectus ultra 'portas Jeruſchalaimorum.

20 'Aſcende Libanum & clama, ac in Baſchane ede vocem tuam: clama etiam trans 'vada, cùm 'fracti fuerint omnes amatores tui.

21 Allocutus ſum te in ſumma tranquillitate tua, dixiſti, non auſcultabo: hæc via tua *eſt* a puerítia tua; nam non auſcultaſti voci meæ.

22 Omnes 'paſtores tuos 'depaſcet ventus, & 'amatores tui in captivitatem abibunt: tunc certè erubeſces, & rubore ſuffunderis propter omnem malitiam tuam.

o Heb. *gratæ erunt tibi.*

23 'O quæ deſides in Libano, quæ nidificas in ipſis cedris; quàm [o] gratulaberis tibi, cùm invadent te tormina, dolor tanquam parturientis.

24 'Ut vivo ego, dictum Jehovæ, etiamſi eſſet 'Conja filius Jehojakimi Regis Jehudæ 'ſigillum in manu dextera mea; tamen inde 'evellam te:

p Heb. *a quorum facie.*

25 Et tradam te in manum quærentium animam tuam, & in manum eorum [p] a quibus tu formidas; nempe in manum Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ, & in manum Chaldæorum.

26 Et ejiciam te, ac matrem tuam quæ peperit te, in terram alienam, ubi non fuiſtis nati: & ibi moriemini.

27 De terra verò ad quam iſti elaturi ſunt de-

q Heb. *animam: ut Pſal.* 27.12.

q deſiderium ſuum ut revertantur illûc; illûc non ſunt reverſuri.

28 'An ſimulachrum contemptum, quod diſpergitur, eſſet vir iſte Conja? an inſtrumentum in quo nulla *eſt* delectatio? cur ejecti eſſent ipſe & 'ſemen ipſius, & projecti in terram quam non norunt?

29 O terra, terra, terra, audi verbum Jehovæ.

30 Sic ait Jehova, 'ſcribite virum iſtum liberis carentem *fore*, virum non proſperaturum [r] unquam: imò non proſperabitur 'de ſemine ejus quiſquam ſeſſurus in ſolio Davidis, & dominaturus ampliùs in Jehudam.

r Heb. *diebus ſuis.*

CAPUT XXIII.

1 'VÆ paſtoribus qui perdunt & diſpergunt gregem paſcui mei, dictum Jehovæ.

2 Idcirco ſic ait Jehova Deus Iſraëlis contra iſtos paſtores 'qui paſcunt populum meum; vos diſpergitis oves meas & diſpellitis eas, non autem viſitatis eas: ecce ego animadverſurus ſum in vos malignitatem actionum veſtrarum, dictum Jehovæ.

3 'Deinde ego congregabo reſiduum 'ovium mearum ex omnibus regionibus quò diſpulerã eas, & reducam eas ad caulam ſuam; ubi 'fœtificabunt & augeſcent:

4 Conſtituamque ſuper eas paſtores, qui paſcent eas; ita ut non timeant ampliùs, neque conſternentur, neque 'deſiderentur, dictum Jehovæ.

5 Ecce dies venturi ſunt, dictum Jehovæ, quibus excitabo 'Davidi 'germen juſtum: qui regnabit rex, ſecundabiturque, ac exercebit jus & juſtitiam in terra.

6 Diebus ejus ſervabitur Jehuda, & Iſraël habitabit ſecurè: atque 'hoc nomen ejus eſt quo vocabit eum Jehova juſtitia noſtra.

Suprà 16.14

7 Idcirco ecce dies venturi ſunt, dictum Jehovæ; quibus non dicetur amplius, vivit Jehova, qui evexit [a] Iſraëlitas e terra Ægypti:

a Heb. *filios Iſraëlis.*

8 Sed vivit Jehova, qui evexit & qui deduxit ſemen domus Iſraëlis e terra Aquilonis & ex omnibus regionibus quò depuleram eos, cùm reſidebunt in terra ſua.

9 'Quod ad Prophetas ipſos, 'frangitur cor meum [b] in me, eliduntur omnia oſſa mea, 'ſum ut vir ebrius, & ſimilis viro quem ſuperat vinũ: 'propter Jehovam, & propter verba ſanctitatis ejus.

b Heb. *in medio mei.*

10 'Nam adulteris plena eſt hæc terra; nam propter execrationem luget hæc terra, areſcunt caulæ deſertæ eſtque concuſſio iſtorum peſſima, & potentia iſtorum [c] iniquiſſima:

c Heb. *non recta: pravæ eis*

11 Quia tam Propheta quàm Sacerdos contaminant *eam:* 'etiam domi meę invenio malitiam eorum, dictum Jehovæ.

d Heb. *lubricitatum.*

12 Idcirco erit via ſua ipſis [d] quaſi 'lubriciſſima cum caligine, in qua impellantur & cadant: cùm adduxero contra eos malum, anno viſitationis ipſorum, dictum Jehovæ.

13 'In Prophetis quidem Schomronis videram inſulſitatem; prophetabant 'per Bahhalem; & ſeducebant populum meum Iſraëlem:

14 At in Prophetis Jeruſchalaimorum video rem horrendam, adulterando & ambulando in falſitate; 'quòd confirmant etiam manus maleficorum, ut non revertantur ullus a malitia ſua: ſunt mihi omnes iſti ut 'Sedomi, & habitatores iſtius *urbis* ut *habitatores* Hhamoræ.

15 Idcirco ſic ait Jehova exercituum de iſtis Prophetis, ecce ego 'facturus ſum ut comedant iſti abſinthium, & facturus ut bibant iſti ſuccum cicutæ: quia a Prophetis Jeruſchalaimorum prodiit contaminatio in totam hanc terram.

16 Sic ait Jehova exercituum, ne auſcultetis verbis iſtorum Prophetarum qui prophetant vobis, vanos efficiunt iſti vos; viſionem [e] animi ſui eloquuntur, non ex ore Jehovæ.

e Heb. *cordis ſui: ſic deinceps.*

17 Dicunt [f] continenter iis qui ſpernunt me, loquutus eſt Jehova, pax erit vobis: & cuique ambulanti [g] ex ſententia animi ſui dicunt, non ſuperveniet vobis malum.

f Heb. *dicitis.*

g Heb. *in aſſe- ctu cordis ſui.*

18 Nam 'quis ſtetit in conſilio Jehovæ, & vidit vel audivit verbum ejus? quis attendit ad verbum ejus & audivit?

19 Ecce 'turbo Jehovæ æſtu proditurus eſt, ac turbo permanens: ſuper caput improborum permanebit.

Infrà 30.23

20 Non avertetur ira Jehovæ donec perfecerit, & donec præſtiterit cogitationes animi ſui: [h] tandem animadvertetis hoc 'animadverſione,

h Heb. *in extremitate dierum dicam.*

21 Me non mittente Prophetas iſtos, ipſos cucurriſſe; me non alloquente ipſos, prophetaſſe ipſos:

22 Quòd ſi 'ſtetiſſent in conſilio meo; utique pronuntiaturos fuiſſe verba mea populo meo, & revocaturos eos a via ſua mala, & a malignitate actionum ſuarum.

23 'An Deus e propinquo ſum ego? dictum Jehovæ; ac non Deus e longinquo?

24 An deliteſcere poteſt quiſquam in latebris, ut ego non videam ipſum? dictum Jehovę: an non cœlos & terram ego impleo? dictum Jehovæ.

Pſal. 139

25 'Audio quid dicant iſti Propheræ qui prophetant nomine meo falſum, dicendo; ſomniavi, ſomniavi.

26 'Quouſque tandem? an eſt *ſomnium* in animo iſtorum prophetarum qui prophetant falſum & imò ſunt Propheræ doli animi ſui:

27 Qui putant ſe facturos ut obliviſcatur populus meus nominis mei per ſomnia ſua, quæ enarrant quiſque amico ſuo: quemadmodum obliti fuerant patres eorum nominis mei 'per Bahhalem.

28 Propheta ille penes quem ſomnium eſt, enarret ſomnium; & penes quem eſt verbum meum, eloquatur verbum meum [i] verè: 'quid iſti paleę cum tritico? dictum Jehovæ.

i Heb. *veritatem.*

29 'An non ita verbum meum eſt ut ignis? dictum Jehovæ; & ſicut malleus efficiens ut diſſiliat petra?

30 'Idcirco ecce me contra iſtos Prophetas, dictum Jehovæ, qui 'ſuffurantur verba mea quiſque ab amico ſuo.

31 Ecce me contra Prophetas iſtos, dictum Jehovæ; qui [k] adhibent linguam ſuam 'ut dicant dictum.

k Heb. *accipiunt.*

32 Ecce me contra prophetantes ſomnia falſa, dictum Jehovæ, qui enarrantes ea ſeducunt populum meum falſitatibus ſuis, & 'rapiditate

piditate ſua: cùm ego non miſerim eos, neque præceperim eis, & omnino non profint populo huic, dictum Jehovæ.

33 Cùm itaque rogabit te populus hic, aut aliquis Propheta, aut ſacerdos, dicendo; quæ eſt oneroſa prophetia Jehovæ? tum dicito ad eos id quod eſt oneroſæ prophetię; nempe deſerturus ſum vos, dictum Jehovæ:

1 Heb. *onus*: ſic deinceps: ut *Jeſchahh.* 13.1.

34 Nam in prophetam illum, ac in Sacerdotem illum, & in ipſum populum qui dixerit, oneroſam prophetiam Jehovæ; utiq; animadvertam in virum illum & in domum illius.

35 Sic dicturi eſtis quiſque ad amicum ſuum & quiſque ad fratrem ſuum; quid reſpondit Jehova? aut, quid locutus eſt Jehova?

36 Onus autem Jehovæ ne commemorate amplius: nam ipſum onus futurum eſt cuique verbum ſuum, ſi perverteritis verba Dei viventis, Jehovæ exercituum Dei noſtri.

37 Sic dicturus es ad prophetam ipſum, quid reſpondit tibi Jehova, aut quid loquitur Jehova?

38 Sed quandoquidem oneroſam prophetiã Jehovæ dicitis, idcirco ſic ait Jehova, eò quòd dicitis verbum iſtud oneroſa prophetia Jehovę; quamvis miſerim ad vos qui dicant, ne dicatis, oneroſa prophetia Jehovę;

39 Idcirco ecce me, qui obliturus ſum veſtri continenter: nam deſeram vos, & civitatem quam dederã vobis & majoribus veſtris, abjectos a conſpectu meo:

m Heb. *oblivi-ſcendo.*

40 Et imponam vobis opprobrium perpetuum, ignominiamq; perpetuam; quæ non poterit tradi oblivioni.

n Heb. *opprobrium ſeculi, & ignominiã ſeculi.* *Supra* 20.11.

ANNOTATIO.

1 Sic ait] *Ab hoc capite ad finem uſque prophetiarum Jirmejæ non eſt obſervata temporum ratio in illis conſcribendis, tum quia liber qui primùm a Jirmeja conſcriptus fuerat, bona ex parte conſciſſus & exuſtus eſt, infrà 36. tum quia verſimile eſt ſequentes prophetias tumultuariè (ut erant tempora) a Jirmeja fuiſſe compoſitas. Videtur autem prophetia hæc in Jehojakimi tempora incidiſſe, cùm cæpiſſet ille regnare beneficio Regis Ægypti: ut narratur 2. Reg. 23. 34. Sunt verò in hac prophetia tres in univerſum partes: prima eſt exordium, duobus verſibus; ſecunda eſt theſis ſive propoſitio generalis petita ex lege, tribus ſequent. tertia eſt hypotheſis ſive propheția ſingularis præcedentem theſin ad omnes ordines accommodans, ad finem uſque ſeq. capitis.* 2 Tu ſervique] *prolepſis, ſive diſtributio ſumma ordinum regni, ad quos deinde Propheta in ſua hypotheſi ſigillatim orationem habet.* 3 Sic ait Jehova] *theſis ſummatim complectens documenta legis: mandata quidem & interdictæ synecdochicè, hoc verſu: promiſſiones, ver. 4. & minas, ver. 5.* 6 Nam ſic ait] *prophetica hæc hypotheſis (ut ſuprà attigimus) ſingularia Dei judicia prædicit ordinibus ſingulis eventura: ac primùm quidem univerſè toti regno, his quatuor verſibus; deinde verò minutatim regibus ipſis, toto hoc capito; tum principibus & totis ſtirpi regiæ, 8. primus verſibus: ſeq. capitis; poſtremò verò popularibus, ad finem uſque.* De domo] *id eſt, de regno toto, ut ſequentia oſtendunt.* Velut Gilhhad] *ſumma hæc denuntiatio proponit primùm judicium Dei ſeveriſſimum, duobus verſibus; deinde cauſas, duobus alteris. Exponitur autem judicium; & amplificatur allegoricè per comparationem præcedentis ſtatus, hoc modo: fuiſti mihi in tanto pretio ut celeberrimum te effecerim (inquit Dominus ad regnum Jehudæ) & tam frequens atque populoſum, quàm fuit unquam Gilhhad nobilibus ſuis emporiis celebre, oppidis frequentiſſimum, ac minutiſſimum; Gene. 37. 25. & Deut. 3. jam verò contra exhauriam te civitatibus & habitatoribus. Præterea inſtruxeram te & locupletaveram rebus optimis atque ampliſſimis, quarum præſtantia cedrorum Libanicarum amplitudinem longè ſuperabat: jam verò immiſſurus ſum quoſdam veluti putatores, qui omnem tuam dignitatem abripiant tibi, & perdant funditus ſine ſpe ulla reſtitutionis.* 10 Ne fleatis] *ſingularis hæc prædicatio judiciorum Dei eventurorum Regibus, tres partes continet: prima eſt de judicio in Joachazum ſive Jochananem, uſque ad ver. 13. ſecunda in Jehojakimum fratrem illius, uſque ad ver. 24. tertia, in Jeconjam filium Jehojakimi, uſque ad finem capitis.* Pro mortuo] *i. pro Joſchija qui in bello occubuerat q. d. non eſt cur Joſchijam defunctum lugeatis: bene conſultum eſt ipſi, ut non videret omnia mala quæ mox eventura ſunt, 2. Reg. 22. 20.* Prætereaque illum quidem deſiſte vobis vacabit per tempus, quia jam advenit novum luctûs argumentum. Nam Joachazi ita captivus abducitur, ut pro mortuo civiliter jam jam habendus ſit, & celebrandus luctus ipſius. Abeunte] *Joachazo videlicet in captivitatem 2. Reg. 23. 33.* 11 Schallumo] *i. Joachazo (videlicet 1. Chron. 3. 15.) cui fortè boni omnis cauſa hoc nomen a populo cùm ingereretur inditum eſt: etſi probabilius videtur Jirmejam hoc nomen Joachazo tribuere ironicè. quaſi dicat, hunc alterum fuiſſe Schallumum, qui non multo amplius regnum obtinuerit, quàm Schallum filius Jabeſchi præfuit Iſraëlitis 2. Reg. 15. 13.*

13 Væ ædif.] *ſecunda pars exponens copioſiùs judicium Dei in Jehojakimum, ut diximus ver. 10. qua primùm exponuntur cauſæ judicii, uſque ad verſum 18. deinde judicium ipſum deſcribitur, ad verſum 24. uſque. Cauſæ autem exponuntur primùm per theſin, quam ne ipſe quidem Jehojakim fuiſſet oppugnaturus, duobus verſibus, deinde per conteſtationem ſingularem Jehojakimi, ver. 15. & ſequent.* Ædificanti] *ut Jeſchahh. 5. 8. Eſt autem gradatio in hac theſi: quia primùm objicitur injuſta res alienæ occupatio, deinde alieni laboris abuſus ingratiſſimus, ac poſtremò rerum ſacrarum uſurpatio: quæ omnia ne Regibus quidem licere Propheta docet.* Servitutem exig.] *exemplo Ægyptiorum, quibuſcum fœdus perfidè junxerat, ut a Chaldæo deficeret.* Et mercedem] *contra legem Levit. 19. 13. & Deuteronom. 24. 14. & 15.* 14 Ceret ſibi] *id eſt, ad uſum ſuum.* Deinde pingit] *id eſt, rerum e domo mea amutarum loco obduxit colorem floridum Indici, ne fraus manifeſta ſit. Eſt enim Indicum floridi coloris genus, quod Hebræi vocant Schaſchar, hîc & Jechezk. 23. 14. a Saſiuri (ut vocat Plinius lib. 6. natur. hiſt. cap. 19.) Indiæ populis ultra Gangem a quibus exportatur. Arabes compoſita voce appellant Sarcim, q. d. Sar-canna quia in cannis naſcitur, ut teſtis eſt Dioſcorides lib. 5. cap. 67.* 15 An regnaturus] *conteſtatio ſingularis præcedentem theſin applicans Jehojakimo: quam Propheta exaggerat exemplo patris Joſchijæ, duobus verſibus. quaſi dicat, an his artibus regnum tuum ſtabilitum iri exiſtimas? quod in Deum contumelioſius eſt, hoc verſu; & in homines injuſtiſſimus, verſu 17. non ita ſe geſſit pater.* Miſces te] *id eſt, res ſacras admiſces tuis: hypallage.* Comeditne ac] *id eſt, proſperè potiturne eſt regno,*

gno, ſynecdochicè. 16 An non illud] *id eſt, nónne tu illa facis quæ antè dicta ſunt? nónne illorum criminum reus es? ut neges pertinaciſſimè, & omnes alii ignorent. ego certè optimè novi.* 18 Idcirco] *deſcriptio judicii, ut dictum eſt in ver. 13.* Plangent] *qui ſunt e ſtirpe regia, Regem aut Reginam deſiebunt.* Non plangent] *populares.* 19 Sepultura aſini] *i. inſepulta ſepultura, ut Cicero in Philip 1. vocat: quæ ſequentibus verbis explicatur.* Portas] *id eſt, terminos Judææ, ſynecdochicè.* 20 Aſcende] *ſarcaſmus ad famulam Jehojakimi; quo oſtendit Propheta ſive Libanum & Baſchanem verſus Aſſyrios inclamet ut ſuppetias ferant, ſive vada tranſineet ad inclamandos Ægyptios, omnia fore inutilia: ut narratur 2. Reg. 24. 9.* Vada] *Schichoris fluvii, paludis Sirbonidis, & Nili, ad Ægyptum pertinentia.* Fracti] *id eſt, Aſſyrii quidem domiti & ſub jugum Babyloniorum miſſi. Ægyptii verò attriti: ut modò diximus. Nam hi fuerunt amatores Judææ: ſicut meminit ſuprà 2. 36.* 22 Paſtores] *id eſt, Principes regni.* Depaſcet] *id eſt, abibunt illi in ventum.* Amatores tui] *id eſt, ſacerdotes & Prophetæ quibuſcum ſcortaris: ut exprobratur infrà 23. 9. & 10.* 23 O quæ deſides] *ironiæ, hanc partem judicii concludens ab infauſtis exitis comparatione cum præſente gloria.* 24 Ut vivo ego] *tertia pars, exponens judicium Dei in Jeconjam, ut diximus verſ. 10. quæ primùm ipſius, domuſq; totius calamitas prædicitur, verſibus quatuor: deinde ne ex ipſis quidem inpoſterum futurus Rex ullus prædicitur, tribus verſibus ultimis.* Conja] *id eſt, Jeconja per apheresin, qui etiam Jehojakin dictus eſt.* Sigillum] *id eſt, annulus ſignatorius; pro eo quod eſt, etiamſi fuiſſet Jeconja mihi chariſſimus, quem ſemper in oculo ferrem.* Evellam te] *ut narratur 2. Reg. 24. 14. & ſequent.* 28 An ſimulachrum] *interrogatio pathetica, tranſitum faciens ad alterum judiciorum genus de perdenda tota Jeconjæ ſtirpe: perinde ac ſi Judæi in admirationem adducti dicerent, non eſſe credibile fore ut ita perderetur totum genus regium: cui admirationi reſpondet Propheta per exclamationem, & terram teſtem adhibet fore ut tota hæc gens periret. Non poſt deportationem dominatus ad poſteros Davidis ex Nathane recidit, ut diximus 1. Chron. 3. 17.* Semen ipſius] *id eſt, gens ipſius tota ex ſemine Joſchijæ profecta.* 30 Scribite] *id eſt, referte in acta ſententiam hanc a Deo latam, & decretum irrevocabile.* De ſemine] *i. de hac gente, ut ver. 28. diximus, ex qua regnavit quidem Tzidkija, ſed minimè proſperatus eſt.*

IN CAPUT XXIII.

1 Væ paſtor.] *Secunda prædicatio judiciorum ſingularium (ut diximus in ver. 6. capitis præcedentis) adverſus regiam ſtirpem, Principes, & magiſtratus, duobus verſibus; cui graviſſima interminationi (quia non poterat complere niſi cum integra everſione regni) Propheta conſolationem ſubjicit promiſſa inſtauratione abſolutiſſima per Chriſtum, 6. verſibus ſeq.* 2 Qui paſcunt] *id eſt, quorum eſt paſcere, quemadmodùm Græci vocant ποιμένας λαῶν.* 3 Deinde] *promiſſio inſtaurationis Eccleſiæ, hoc ver. per Evangelium, ſeq. ver. ſub Epiſcopo ſummo & paſtore animarum noſtrarum Chriſto, ver. 5. ad juſtitiam & ſalutem noſtram, ver. 6. & ad Dei gloriam, ver. 7. & 8.* Ovium mearum] *non tantùm Jehudæ, ſed etiam Iſraëlis, ver. 6. ex quo manifeſtum eſt non eſſe hæc verba reſtringenda ad reverſionem e Babylonia, ſed liberationem ſpiritualem per Chriſtum hîc agi.* Fœtificabunt] *gignendo gentes in Chriſto prædicatione Evangelii.* 4 Deliderentur] *id eſt, deſit ulla ovis tradita in manum Chriſti, Joan. 10. 28. & 29.* 5 Davidi] *q. d. non autem ex vobis, ac ne ex Schelomone quidem; ſed ex Davide per Nathanis genus. Conſer ſingula hujus promiſſionis membra cum Jeſchahh. 11.* Germen] *id eſt, Chriſtum, qui tanquam ſurculus ex trunco intermortuo repullulaſcens germinavit juſtitiam ad ſalutem Eccleſiæ ſuæ: ſic infrà 33. 14. & Zecarjæ 3. 8. & 6. 12.* 6 Hoc nomen] *id eſt, Chriſtus Jehova qui juſtitia noſtra eſt, Eccleſiam ſuam vocabit ſalutis & ſecuritatis populum, ac reipſa ornabit his tantis beneficiis: ſic accipiendum eſſe oſtendit comparatio ſimilis loci infrà 33. 14. Eſt autem hic locus evidentiſſimus ad confirmandum naturam divinam, & beneficium Chriſti; ſicut humanam demonſtraverunt præcedentia verba.* 9 Quod ad] *tertia prædicatio ſingularium judiciorum Dei, ut diximus in verſum 6. capitis præcedentis, nimirum contra omnes ſubditos: qui diſtribuuntur in duos ordines, unum Eccleſiaſticum Prophetarum Sacerdotumq;, alterum popularem: Eccleſiaſtico ſua fit denuntiatio, uſque ad verſum 33. populari, ad finem uſque. In hac autem denuntiatione contra Eccleſiaſticos proponitur primùm ſumma totius argumenti, verſibus quatuor: deinde exornatio, ſequentibus.* Frangitur cor] *verba Prophetæ indignantis.* Sum ut vir ebrius] *id eſt, totus perturbatus ſum.* Propter Jehovam] *id eſt, ita afficior zelo Dei graviter, & ſtudio vindicandæ veritatis illius.* 10 Nam] *ætiologia: indigniſſimè fero (inquit) quia tota Judæa circumfluit malefitiis per Prophetas & Sacerdotes ipſos.* 11 Etiam domi meæ] *i. ne in æde quidem mea a ſceleribus ſuis abſtinent, ubi ſaltem eos oportuit aſſici mei præſentis reverentia: ut Jechezk. 8.* 12 Lubriciſſima] *ut Pſalm. 35. 6. elegans allegoria, ad ſignificandum malum inexpugnabile.* 13 In prophetis] *exornatio hæc ſententiæ præcedentis in Prophetas latæ duas partes continet, ex prophetarum diſtributione: prior eſt, de Prophetis jactantibus viſiones & oracula a Deo, uſque ad verſum 25. poſterior eſt de prophetis revelationes per ſomnia ſibi factas prædicantibus: quæ duo revelationis genera fuiſſe olim in Eccleſia oſtendit Deus, Numeror. 12. 6. In hoc autem membro primùm indignitas ſceleris per comparationem exponitur, duobus verſibus; & denuntiatur pœna, verſu 15. deinde populus de falſitate & judicio in ipſos venturo prænonetur, uſq; ad verſum 23. ac poſtremò confirmatur ab omnipræſentia & omniſcientia Dei, ut ita loquamur, verſ. 23. & 24.* Per Bahhalem] *quod videlicet fuit tolerabilius, quàm ſi prophetaſſent in nomine meo: quod iſti impiè perſidè, faciunt.* 14 Quòd confirmant] *id eſt, quòd etſi Dei jura cognoſcunt, eos qui talia faciunt dignos eſſe morte; non ſolùm ea faciunt ipſi, ſed etiam facientibus patrocinantur tum exemplis vitæ, tum nefariis documentis.* Sedomi] *ut Jeſchahh. 1. 9. & 10.* 15 Facturus ſum] *id eſt, enecabo eos amarulentiſſimis & graviſſimis mortis generibus, quorum amaror abſinthio, pernicies verò cicutæ ſucco figuratur: ut ſuprà 8. 14. & 9. 15.* 18 Quis ſtetit] *nimirum alius præter nos? eclipſis in hoc genere locutionis frequens, ut Proverb. 30. 3. Sic Jirmejæ & Prophetis boni qui præterea nos? fuerunt eodem tempore, ſuam ordinariam dignitatem & autoritatem objecerunt: ut ſuprà 7. & 8. & 18.* 18. *quod confirmat comparatio verſus 22.* 19 Turbo Jehovæ] *deſcriptio judicii, per compara-*

parationem illius de quo Geneſ.19.24. 20 Animadverſione] *id eſt,certiſſimè & evidentiſſimè.* 22 Steciſſent] *id eſt,ſi me conſuluiſſent,& ex ore meo acceptas prophetias voluiſſent proloqui,hæc bonorum Prophetarum officia fuiſſe facturos.* 23 An Deus] *confirmatio præcedentis denuntiationis a naturæ Dei(ut diximus in verſum 13.)qua Pſeudoprophetarum conſcientias tranſverberat: putatiſne(inquit Deus) humani aliquid de majeſtate mea? ſi exiſtimatis me velut longinquum & reſidentem in cælo res veſtras ignorare; at Deum me e longinquo eſſe veſter ipſorum animus teſtis eſt: ſin autem propinquum putatis certis latebris deludi poſſe, at ſcitis nullas eſſe adverſum me latebras, cùm cælos & terram impleam majeſtate mea: dilemma graviſſimum per comparationem humani ſtatus cum natura Dei.* 25 Audio quid dicant] *poſterior pars ſententiæ de Prophetis ſomnia venditantibus,ut diximus in verſum 13.quos primùm redarguit Deus,quatuor verſibus ſeq. deinde fert ſententiam tribus.* 26 Quouſque tandem] *redargutio hæc primùm negat ſomnia divina pſeudoprophetis obvenire, hoc ver.deinde conſilium ipſorum doloſum reprehendit, ſequente verſu; ac poſtremò docet nihil eis commune cum Prophetis aut cum verbo Dei eſſe,verſ. 28.& 29.* 27 Per Bahhalem] *id eſt,nomine Bahhalis;ut factum fuerat Achazi,Menaſſes, Ammonii,aliorúmque temporibus.* 28 Quid iſti paleæ] *id eſt,quid commune eſt iſtis pſeudoprophetis & doctrinæ eorum cum Prophetis doctrinæq; Dei? proverbiale dictum.* 29 An non] *amplificatio præcedentis argumenti a duplice comparatione: quid dico(ait Deus) nihil iſtorum paleæ cum tritico commune eſſe? imò verò hæc ſunt certiſſima verorum falſorúmq; Prophetarum,ac veri falſiq; verbi documenta, quod Propheta bonus tanquam aurifex igne, verbo Dei utitur in probandis & purgandis piis, ducendiſq; & informandis in omni opere bono; cùm alis contrà nundinentur dicentes, indicate quod indicemus vobis, ſuprà 20.10.Præterea Propheta bonus non cedit perverſorum & ſaxeorum hominum pertinaciæ;ſed verbo Dei tanquam malleo perfringit: iſti contrà obdurationem confirmant blandimentis ſuis.* 30 Idcirco] *ſententiæ latio, ut diximus in verſum 26. ἀναφορικὴν ad vehementiam.* Suffurantur] *id eſt, verbum meum ſibi cognitum, quo tanquam igne aut malleo deberent uti,ſacrilegè diſſimulant: primus gradus ſceleratæ prophetiæ.* 31 Ut dicant] *id eſt,ut commenta ſua pro dictis Jehovæ in populum diſſeminent; nam hoc tritum erat Prophetarum jam olim exordium: ſecundus gradus.* 32 Rapiditate ſua] *id eſt,volubilitate ſermonis & ſapientia humana verborum qua ferè eniſuntur præſtare qui rei veritate carent,ut fucum faciant imprudentibus: tertius gradus.* Non proſint] *ſed obſint: μείωσις, ut ſuprà verſ.10.* 33 Cùm itaque] *ſecundum membrum prædicationis tertiæ judiciorum Dei, ut diximus in verſum 9.quo Propheta toti populo ludificanti Prophetas Dei(ut dicitur 2.Chron.36.16.)graviſſimum judicium denuntiat ſummatim,duobus ver.deinde admonet,tribus ſequent.ac poſtremò ſententiam fert,tribus ultimis.* Quę eſt onerosa] *ironicum interrogandi genus, quo Jehudæi præfracti & minas Dei habentes pro fabulis exagitabant Prophetas ejus.* 34 Qui dixerit] *nempe ironicè & per ludibrium,ut modò demonſtravimus.* 35 Sic dicturi] *videlicet conſulentes ſerio,ac ſine ludibrio.* 36 Verbum ſuum] *id eſt, ſermo iſte ironicus, quo Jehovam & verbum ipſius ludificabitur,ipſi confiabit.e magno.* 39 Obliturus ſum] *humanitus dictum,cujus exegeſin ſequentia verba continent.*

CAPUT XXIIII.

Deus typis & ſermone inſtaurationem venturam Eccleſiæ tum Judæorum,tum etiam catholicæ; & novi Regis populiq; deportationem futuram prænuntiat.

2.Reg.24. 14.& ſeq.

1 VISIONEM oſtendit mihi Jehova; nempe ecce duo calathi ficuum compoſiti[a] ante templum Jehovæ: poſtquā deportaſſet Nebucad-retzar Rex Babyloniæ Jeconjam filium Jehojakimi Regis Jehudæ, Principes q; Jehudę, & fabros ipſos lignarios, ac fabros ferrarios Jeruſchalaimis, & abduxiſſet eos in Babyloniam.

[a] Heb. *ficus præcocium: hypallage.*

2 Calathus unus erat ficuum bonarum valde, quales ſunt [a] præcoces ficuum: & calathus alter ficuum malarum valde, quæ non poſſent comedi præ pravitate.

3 Dicenti autem Jehovæ ad me, quid tu vides Jirmeja? dixi, ficus: has bonas ficus, bonas valde; illas verò malas, malas valde, quæ non poſſunt comedi præ pravitate.

4 [a] Tum fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

5 Sic ait Jehova Deus Iſraëlis, ut ficus bonas iſtas; ita [a] agnoſcam [b] deportatos Jehudæos, quos emiſi ex loco hoc in terram Chaldæorum, in bonum:

[b] Heb. *deportationē Jehudæ: metonymice.*

6 Et [c] adjiciens oculos meos ad illos in bonum, reducam illos in terram hanc; ubi ædificabo illos, ac non demolar, & plantabo illos, ac non evellam.

[c] Heb *apponens.*

7 Nam [a] inditurus ſum illis cor ad cognoſcendum me, me eſſe Jehovam, eruntq; mihi [b] populus, & ego ero illis Deus: cùm reverſi fuerint ad me ex toto corde ſuo.

[a] Heb. *in populum, & ego ero illius in Deum.*

8 [a] Quemadmodum verò ficus iſtas malas quæ non poſſunt comedi præ pravitate: ([a] nam ſic ait Jehova) ita exponam Tzidkijam Regem Jehudæ, & Principes ejus, ac reſiduum Jeruſchalaimorum qui reſidui ſunt in terra hac, [a] etiam qui habitaverint in terra Ægypti:

9 Exponam, inquam, eos commotioni in malum apud omnia regna terræ; opprobrio, & parabolæ, dicterio, & maledictioni in omnibus locis quò depulero eos.

Deut.28.37 ſuprà 15.4.

10 Et mittam in eos gladium, famem, ac peſtem; donec conſumpti fuerint e terra quam dederam ipſis & majoribus ipſorum.

ANNOTATIO.

1 Viſionem] *Hujus prophetiæ tempus manifeſtum eſt ex verſ.1.partes verò duæ ſunt: una typica, tribus primis verſib.altera anagogica, typos quos Deus exhibuerat Prophetæ explicans, reliquo capite.* Ante templum] *velut in conſpectu domini juſti & judicis,qui poſtea ſententiam pro jure ſuo de illis laturus eſt.* 4 Tum fuit] *tranſitio ad anagogen,cujus partes (ut typi) ſunt duæ:una,promiſſionis erga pios deportatos, & uni-*

& universè totam Ecclesiam Christi: altera, comminationis in cæteros impios, qui deportandi erant & exagitandi infinitis cruciatibus, ternis versibus. 5 Agnoscam] *ex electione videlicet: atque hic primus gradus est beneficiorum Dei, quæ allegoricè sequentur. versus; deinde simpliciter & nudè vers. 7. proponuntur.* 7 Inditurus] *promissio evangelicæ: ut infrà 31.33.* 8 Quemadmodum] *id est, ut solent abjecti acerbæ ficus atque immaturæ, & omnium arbitrio exponi.* Nam sic ait] *parenthesis ad confirmationem dicti, quia hæc denuntiatio humanitus incredibilis esse videbatur, constituto per Nebucad-rezzarem novo Rege beneficiario.* Etiam qui] *id est, qui occiso Gedalja in Ægyptum sese receperint: ut narratur infrà 43. & 44.*

CAPUT XXV.

Propheta Dei verbis Regem & Judæos contestatur, quòd fuerint immorigeri mandatis ipsius ac propterea captivitatem annorum septuaginta prædicens eis, judicia quoque in alias gentes finitimas communiter eventura, & tandem in Babylonios prænuntiat: postremo sententiam fert Dei nomine de omnium illarum gentium ruina, & luctu funestissimo divinitus obventuro.

1 Verbum quod fuit ad Jirmejã contra [a] totum populum Jehudæ anno quarto Jehojakimi filii Joschijæ Regis Jehudæ ([a] qui annus *est* primus Nebucad-rezzaris Regis Babyloniæ)

2 Quod elocutus est Jirmeja Propheta; apud totum populum Jehudæ & apud omnes habitatores Jeruschalaimorum, dicendo,

3 [a] A decimotertio anno Joschijæ filii Amonis Regis Jehudæ usque in diem hunc (hic vicesimus tertius annus est) fuit verbum Jehovæ ad me; quod eloquutus sum vobis [a] inde a diluculo continenter, nec tamen auscultastis.

4 Misit etiam Jehova ad vos omnes servos suos Prophetas [b] inde a diluculo continenter, quibus non auscultastis (ac ne inclinastis *quidem* aurem vestram ut audiretis)

5 Qui dicerent, revertimini jam quisque a via sua mala, & a pravitate actionum vestrarum; ita manete in ea terra quam tradidit Jehova vobis & majoribus vestris; a seculo usque in seculum:

6 Et ne [c] prosequamini deos alienos colendo eos & incurvando vos eis; neque provocetis me opere manuum vestrarum, ut non malefaciam vobis.

7 Sed non auscultastis mihi, dictum Jehovæ: ut provocaretis me opere manuum vestrarum, malo [d] vestro.

8 [a] Idcirco sic ait Jehova exercituum, eò quòd non auscultastis verbis meis:

9 Ecce ego [a] missurus sum ut assumam omnes [e] nationes Aquilonis, dictum Jehovæ, *missurus* inquam ad Nebucad-rezzarem Regem Babyloniæ [a] servum meum, & adducturus illas contra terram hanc & contra habitatores ejus, atque contra omnes gentes ambientes; istas circumquaque: quas internecioni devovens exponam eas desolationi, & sibilo, ac vastitatibus [f] perpetuis:

10 Et faciam ut pereat ex eis vox gaudii, & vox lætitiæ, vox sponsi & vox sponsæ; [a] sonus molarum, & lux lucernæ:

11 Eritque tota terra ista vastationi, & desolationi: ac servient [a] gentes istæ Regi Babyloniæ septuaginta annis.

12 Deinde erit completis septuaginta annis, *ut* animadvertam in Regem Babyloniæ & in gentem illam, dictum Jehovæ, iniquitatem ipsorum, id est in terram Chaldæorum; [a] exponamque *gentem* illam desolationibus perpetuis:

13 Et adducam contra terram illam omnia verba mea quæ loquutus sum contra illã; quicquid scriptum est in libro isto, quod prophetavit Jirmeja contra omnes gentes.

14 Cùm [g] servitutem exegerint ab his ipsis quoq; gentibus amplis, & Regibus magnis, tum rependam eis secundum opus eorum, & secundũ factum manuum eorum.

15 [a] Nam sic edixit Jehova Deus Jisraëlis mihi, sume [a] poculũ istud vini, istud *poculum* æstus e manu mea: & [a] bibendum dato istud omnibus illis gentibus ad quas ego mitto te,

16 Ut bibant & concutiantur atque insaniant; propter gladium quem ego missurus sum inter eas.

17 Itaque sumpsi illud poculum e manu Jehovæ, ut bibendum darem omnibus istis gentibus ad quas mittebat me Jehova:

18 Jeruschalaimis, & civitatibus Judææ, regibusque ejus & principibus ejus; [a] tradendo eos vastitati, desolationi, sibilo, & maledictioni ipso hodierno die:

19 [a] Parhhoni Regi Ægypti & servis ejus, Principibusq; ejus & toti populo ejus:

20 Et toti isti [a] miscellaneę turbæ, id est, omnibus Regibus terræ [a] Hhutzi; & [a] omnibus regibus terræ Pelischtæorum, & Aschkeloni, & Hhazzę, Hhekronique, & [a] reliduo Aschdodi:

21 [a] Edomæis, & [a] Moabitis, & [a] Hhammonitis:

22 Et omnibus Regibus [a] Tyri, omnibusque Regibus Tzidonis; & omnibus Regibus [a] regionis illius quę est [h] secundum mare:

23 Item [a] Dedani, & Temæ, Buzoq; & omnib [a] amputatis latere;

24 Id est, omnibus Regibus [a] Arabiæ; & omnibus Regibus [a] miscellaneæ turbæ, habitantibus in deserto:

25 Item omnibus regibus [a] Zimræi, omnibusque Regibus [a] Hhelami & omnibus Regibus Mediæ:

26 Et omnibus Regibus Aquilonis, propinquis & remotis [i] uni cum altero, ac omnibus regnis cujusque regionis [a] quæ est ex adverso hujus terræ; denique Rex [a] Scheschaci [a] bibet post istos.

27 Et dices ad eos, sic ait Jehova exercituum, Deus Jisraëlis, bibite & inebriamini, [a] etiam vomite, ac cadite ita ut non surgatis: propter gladium quem ego immissurus sum inter vos.

28 Esto autem, si renuant accipere poculum e manu tua bibendum; ut dicas ad eos, sic ait Jehova exercituum, [k] omnino bibituri estis.

29 [a] Nam ecce in ea civitate [l] quæ de nomine meo

[a] Heb. *manè surgendo & loquendo: ut suprà 7.13.*
[b] Heb. *manè surgendo & mittendo: ut suprà 7.25.*
[c] Heb. *aliis post.*
[d] Heb. *vobis.*
[e] Heb. *familiæ.*
[f] Heb. *seculi: sic deinceps. suprà 7.34. & 16.9.*
[g] Heb. *servierint sibi per eos: ut Exod. 1.14.*
[h] Heb. *in transitu maris.*
[i] Heb. *vir cum fratre suo.*
[k] Heb. *bibendo.*
[l] Heb. *super quem vocatur nomen meum.*

meo vocatur, ego initium feci afficiendi malis; & vos [m] omnino impunes eſſetis? non eritis impunes; nam gladium ego proclamo contra omnes habitatores iſtius terræ, dictum Jehovæ exercituum.

30 [n] Tu itaq; prophetato ad illos omnia verba iſta: & dicito ad illos, Jehova ex alto [o] rugiet, & [p] ex habitatione ſanctitatis ſuæ edet vocem ſuam, [q] omnino rugiet in habitaculo ſuo, [r] celeuſma quale eſt calcantium efferret contra omnes habitatores iſtius terræ:

31 Pervadet ſtrepitus uſque ad extremitatem terræ, quia contentio eſt Jehovæ cum gentibus iſtis, diſceptat ipſe contra omnem carnem: improbos iſtos expoſiturus eſt gladio, dictum Jehovæ:

32 Sic ait Jehova exercituum, ecce afflictio proceſſura eſt de gente in gentem; & turbo magnus excitabitur e lateribus terræ:

33 Eruntq; confoſſi Jehovæ tempore illo [t] ab extremitate una terræ ad alteram: non plangentur, neq; recipientur, neq; ſepelientur, pro ſumo in ſuperficie terræ futuri ſunt.

34 Ejulate paſtores, & clamate, & volutate vos magnifici [u] pecuarii; quia completi ſunt dies veſtri ut mactemini: *dies* inquam diſperſionum veſtrarum, quibus cadetis, [x] ut ut litis vaſa deſiderabilia:

35 Peribitque perfugium a paſtoribus, & [y] ratio evadendi a magnificis pecuariis.

36 Vox [z] clamoris paſtorum, ejulatúsq; magnificorum pecuariorum *audietur*, quia vaſtaturus eſt Jehova paſcuum eorum:

37 Et ſuccidentur caulæ [a] utentes pace, propter æſtum iræ Jehovæ

38 *Æſtuantis*, ut juvenis leo [b] derelinquens tugurium ſuum: nam erit terra iſtorum deſolationi propter æſtum [c] *gladii* opprimentis, & propter æſtum iræ ipſius.

[m] Heb. *innocentes exiſtent de innocentes exiſteretis*: vide Exod. 20.7.

[n] Heb. *rugiendo rugiet.*

[o] Heb. *ab extremitate terræ uſq; ad extremitatem terræ.*

[p] Heb. *gregis*: ſic duobus ver. ſeq.

[q] Heb. *ad mactandum.*

[r] Heb. *ut vas deſiderii.*

[s] Heb *evaſio.*

[t] Heb. *clamoris.*

[u] Heb. *pacis.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus capitis ſummæ partes ſunt quatuor, præter inſcriptionem contentam duobus verſibus: conteſtatio, inde ad verſum* 8. *interminatio ventura malis, inde adverſum* 15. *typus, inde ad verſum* 30. *ac poſtremo ſententiæ latio, inde ad finem uſque.* Totum pop.] *& alios ſimiliter, per ſynecdochen, qui poſteà in hoc capute recenſentur.* Qui annus] *quemadmodum etiam apparet ex* 2. Reg. 24. 14. *&* 25. 11. *incidit autem hic primus Nebucadnezaris annus in deſinentem annum tertium Jehojakimi, & ineuntem quartum, ut conſtat ex Daniele* 1.1. 3 A decimo tertio] *conteſtatio, qua ſuum & aliorum Dei Prophetarum officium Jirmeja comparat cum rebellione Judæorum. De tempore autem vide ſuprà* 1.2. 8 Idcirco] *ſecunda pars, interminatio in Judæos æquè ac in omnes finitimos (ut ſuprà* 9.25.) *uſque ad ver.* 12. *deinde verò in Chaldæos ipſos ad conſolationem Eccleſiæ, ver.* 12. *& duobus ſeq.* 9 Mitturus] *id eſt, ſpiritu, velut nuntio tranſmiſſo, excitaturus: humanitus dictum.* Servum meum] *id eſt, effecturum voluntatem meam velut adminiſtrum, ut Cyrus appellatur illius paſtor, Jeſchahh.* 44. 23. 10 Sonus molar.] *id eſt, omnis commoditas victus, & vel minima proſperitas, quæ lucis nomine inſcripturis figuratur.*

11 Gentes iſtæ] *id eſt, Judæa cum aliis Gentibus, ſynecdochicè: ut copioſiùs explicatur infrà* 29. 10. *& ſequentibus.* 12 Exponamq;] *ut prædixerat Jeſchahhia* 13. *&* 14. *&* 21. *&* 47. *narraturq; geſtum, Daniel.* 5. 15 Nam ſic edixit] *tranſitio ad quartum locum de typo mandato divinitus; qui æticlogicus eſt eorum quæ modò Propheta dixit, fore ut Babylonius ſervitutem exigat non tantùm a Judæo, ſed etiam a gentibus Regibuſq; magnis.* Poculum] ut *Jeſchahh.* 51. 17. Bibendum dato] *nempe Prophetia; id eſt, bibiturus illas prophetato; vide ſuprà* 1.10. *ſic deinde illi Deus tradere quod prophetet, & ipſe viciſſim ſumere, ac bibendum dare dicitur, ver. ſequentibus.* 18 Tradendo] *id eſt, pronuntiando ſententiam excidii, quam contra Judæam jam tulit Dominus.* 16 Parhhoni] *ut copioſiùs exponitur infrà* 46. 20 Miſcellaneæ] *id eſt, varius populus, quorum nomina ſequentibus exponuntur; ſimes autem inter ipſos non tantùm conjuncti, ſed etiam confuſi erant & permixti dominatus.* Hhutzi] *vide Geneſ.*10. 23. Omnibus regibus] *id eſt, tum regibus, tum rebus publicis quæ in Peliſchtæa erant: vide infrà* 47. Reſiduo] *nam Aſchdodum ſive Azoton Pſammetichus pater Parhhonis Neconis annis viginti novem obſederat, itaque bona ex patre everterat Rempublicam, teſte Herodoto in Euterpe.* 21 Idumæis] *de quibus infrà* 49.7. *& ſequentibus.* Moabitis] *de quibus infrà* 48. Hhammonitis] *de quibus infrà* 49.1. 22 Tyri] *de quibus infrà* 47.4 Regionis] *id eſt, Syriæ ſuperioris, Peliſchtæis fœderatæ, infrà* 49. 23. 23 Dedani &] *gentibus Arabiæ petræa, de quibus infrà* 49.28. *Hoc autem Dedane & ſequentibus ſynecdochicè continentur poſteri plures Keturæ, Nachoris, & Iſchmahhelis. Nam Dedan filius eſt Keturæ, Gen.* 25.3. *Tema Iſchmahhelis, Gene.*25.15. *& Buz Nachoris. Gene.* 22.21. Amputatis lateribus] *vide ſuprà* 9. 26. 24 Arabiæ] *petrææ videlicet, ut docet ſequentium comparatio.* Miſcellaneæ] *id eſt, Arabum Scenitarum, Nomadum, Attalorum, aliorumq; ſine claſtris & civitatibus in Arabia deſerta degentium, ut ſcribitur infrà* 49.31. *& ſeq.* 25 Zimræi] *id eſt, incolarum felicis Arabiæ, ſynecdochicè. Sunt enim Zimræi ſive Zimranæi populi felicis Arabiæ, dicti a Zimrane; cujus mentio eſt Gene.* 25.2. *Zamaenos vocat Plinius lib.* 6. *natur. hiſtor. capite* 28. Hhelami] *vide Gene.* 10.22. *& infrà* 49. 34. 26 Uni cum altero] *id eſt promiſcuè, ut dictum eſt ſuprà* 9.25. Quæ eſt ex adverſo] *periphraſis circumjacentium & finitimarum regionum.* Schelchaci] *id eſt, Babyloniæ feſta agentis, ut ſcribitur Danielis* 5. *& apud Herodotum lib.* 2. *Eſt enim Scheſchac lingua Babylonica feſtum diem celebrans, & Schacefeſti dies, ut refert Athenæus lib.* 14. *ex Beroſo & Cteſia: Eſt autem hæc nominis mutatio referenda ad σιμπλοκὴν orationis, de qua Hermogenes tomo quarto de inventione: qua commutatione idcirco Propheta uſus eſt, quòd hac una appellatione vellet dum ipſum caſus Babylonici velut digito commonſtrare, hic & infrà* 51.41. *confer cum Jeſchahh.* 21.5. Bibet] *alludit ad convivium, de quo Daniel.* 5. 27 Etiam vomite] *id eſt, ita obrimmini poculo indignationis Dei, ut non tantùm cantur-bemini, ſed omnem facultatem vos exonerandi & vitam ipſam amittatis. Pergit enim propheta in typica ſua allegoria.* 29 Nam ecce] *elegans æticlogia, de qua vide* 1 Petri 4.17. *& ſequent. ſic Jechezk.*9.6. 30 Tu itaque] *ultima pars, ſententiæ latio, concludens præcedentem conteſtationem & typum: qua primùm terrores denuntiantur, duobus verſibus; deinde horrendæ ſtrages, luctuſq; funeſtiſſimas, verſibus ſeq.*

Rugiet]

Rugiet] *id est, ut leo in prædam visam incursurus, horrendum intonabit: nam tota hæc sententia est allegorica, Deum cum leone, Reges & principes cum pastoribus, populos cum gregibus, regiones cum pascuis & caulis comparans.* Ex habitatione] *id est, e cœlo.* Celeusina] *vide Jeschabb. 16. 18.* 38 Derelinquens *nimirum ut in prædam involet.* Gladii] *ut infrà 46. 16. & 50. 16.*

CAPUT XXVI.

Jirmeja ineunte Jehojakimi regno omnes ad resipiscentiam hortatur, & recusantibus judicium denunciat: ac propterea comprehensus a Sacerdotibus & Prophetis accusatur, publico judicio purgatur, & auctoritate Achikami a violentia Regis defenditur.

a PRINCIPIO regni Jehojakimi filii Joschijæ Regis Jehudæ, fuit verbum hoc a Jehova, edicendo,

2 Sic ait Jehova, sta in atrio domus Jehovæ, ut eloquaris apud omnes [b] civitates Jehudç venientes ad incurvandum se *in* domo Jehovæ, omnia verba quæ præcipio te eloqui eis: ne subtrahito verbum:

3 Si fortè auscultantes revertantur quisque a via sua mala; ut [c] pœniteat me mali quod ego cogito facere illis propter pravitatem actionum illorum.

4 Itaque dicito ad eos, [d] sic ait Jehova: nisi auscultaveritis mihi, ut ambuletis in lege mea quam proposui vobis,

5 Auscultando verbis servorum meorũ Prophetarum quos ego mitto ad vos, ut [a] inde a diluculo mittenti nondum auscultastis;

6 Utique reddam domum hanc similem Schilunti, & civitatem hanc tradam maledictioni apud omnes gentes terræ.

7 [e] Audiebant autem sacerdotes, ac Prophetæ, [f] totusque populus; Jirmejam proloquentem verba ista in domo Jehovæ.

8 Quare fuit cùm absolvisset Jirmeja proloqui quæcunque præceperat Jehova proloqui apud totum populum; ut prehenderent eum Sacerdotes, & Prophetæ, totusque populus ille, dicendo, [b] omnino moriturus es.

9 Cur prophetasti nomine Jehovæ, dicendo, similis Schilunti futura est domus hæc, & civitas hæc ita vastabitur, ut nullus sit habitator? congregabaturq; [g] totus populus ad Jirmejam *in* domum Jehovæ.

10 [h] Audientes autem principes Jehudæ res istas, ascenderunt e domo Regis *in* domum Jehovæ: & consederunt ad ostium portæ Jehovæ [i] recentioris.

11 Tum alloquuti sunt Sacerdotes, & Prophetæ [k] Principes illos, & omnes *seniores* populi, dicendo; [c] crimen capitale *est* in viro isto: nam prophetavit contra civitatem hanc, quemadmodum audivistis auribus vestris.

12 [l] Tum alloquutus est Jirmeja omnes illos Principes, totumq; populum, dicendo: Jehova misit me ad prophetandum contra domum hanc & contra civitatem hanc omnia verba quæ audivistis.

13 Nunc ergo bonas efficite vias vestras, & actiones vestras, & auscultate voci Jehovæ Dei vestri: & pœnitebit Jehovam istius mali quod eloquutus est contra vos.

14 De me autem, ecce me in manu vestra: facite mihi ut bonum & ut rectum *videtur* in oculis vestris.

15 Veruntamen [d] omnino scitote, si morte afficitis me, [e] sanguinem innocentem vos imponere vobis, & civitati huic, & habitatoribus ejus: nam [e] verè misit me Jehova ad vos, ad proloquendum [f] vobis audientibus omnia verba ista.

16 [g] Tunc dixerunt Principes illi, omnesque *seniores* populi ad Sacerdotes & ad prophetas; nullum est in viro hoc crimen capitale, cùm nonomine Jehovæ Dei nostri sit alloquutus nos.

17 Et surgentes: [g] quidam e senioribus terræ; alloquuti sunt totam congregationem populi, dicendo:

18 [h] Mica Moraschtires [b] prophetabat temporibus Chizkijæ regis Jehudæ, & alloquebatur totum populum Jehudæ, dicendo; sic ait Jehova exercituum, Tzijon *ut* ager arabitur, & urbs Jerüschalaimorum *in* cumulos erit, & mons hujus domus in excelsa [i] sylvosa.

19 An [k] omnino morte affecerunt illum [l] Chizkija Rex Jehudæ, & totus Jehuda? an non reveritus est Jehovam, & deprecatus est faciem Jehovæ, aque pœnituit Jehovam illius mali quod eloquutus fuerat contra eos? nos ergo facimus malum magnum contra [l] nos ipsos.

20 [m] Et quamvis etiam quidam prophetans nomine Jehovæ, Urija filius Schemahhjæ ex Kirjath-Jehharimis; prophetasset contra civitatem hanc & contra terram hanc omnino secundum verba Jirmejæ.

21 Cumq; audivisset Rex Jehojakim & omnes potentes ejus, omnesque principes verba ejus, [n] & quæsivisset Rex eum afficere morte (quod audiens Urija timuit, fugiensq; venit in Ægyptum:

22 Sed misit Rex Jehojakim quosdam in Ægyptum; Elnathanem filium Hhacboris, & [m] alios cum eo in Ægyptum,

23 Qui educentes Urijam ex Ægypto, reduxerunt eum ad Regem Jehojakimum) & percussissetque eum gladio; abjecissetque cadaver ejus in sepulchra [n] popularium:

24 Veruntamen [o] manus Achikami filii Schaphanis adfuit Jirmejæ, ut non traderet eum in manum populi ad morte afficiendum ipsum.

ANNOTATIO.

1 Principio] *Totum hoc caput est διηγηματικὸν, id est, narrativum: nam post observatam temporis circumstantiam ver. 1. narrantur quatuor: primum est prophetiæ argumentum, quam ex mandato Dei pronuntiavit Jirmeja, usque ad versum 7. secundum, criminatio, tribus versibus; tertium, istius contestatio, usq; ad versum 16. quartum, sententia Prophetam absolvens, conjuncta exequutione illius.* 2 Civitates] *id est cives, metonymicè.* 3 Pœniteat] *vide Gene. 6. 6.* 4 Sic ait Jehova] *summa Prophetiæ, nimirum*

a Heb. *manè surgendo & mittendo.*

b Heb. *moriendo.*

c Heb. *jus mortis viro isti: sic infrà ver. 16.*

rum hypothetica interminatio: ut suprà 7. cui ex adverso respondens premissio (quæ hîc reticetur) ponitur infrà ver. 13. 7 Audiebant] *secunda pars narrationis, de criminatione Jirmejæ.* Totus q; pop.] *quium videlicet in atrio erat: sic seq. versu.* 9 Totus populus] *reliquus videlicet qui per urbem erat.* 10 Audientes] *tertia pars narrationis, de litis contestatione: qua accusatur Jirmeja, ver. 11. & Propheta se ipsum defendit, versibus quatuor seq.* Recentiores] *i. supremæ, quam Rex Jotham curaverat ædificari, 2. Chron. 27. 3.* 11 Principes illos] *id est, totum consilium juste constitutum ex utroq; ordine: ut apparet ex ver. 17.* 12 Tum alloquutus] *defensio Jirmejæ juridicialis absoluta (ut vocant Rhetores) incipiens & concludens a vocatione Dei, & jure ab ipso factum asserens: quapropter promissionem hypotheticam proponit, ver. 13. & hypotheticam interminationem, duobus seq.* 15 Sanguinem innocent.] *i. vos vestra ipsorum culpa reos peragis injustissimæ & crudelissimæ cædu meæ.* 16 Tunc dixerunt] *sententia, cujus auctor exponitur tribus ver. seq. & exequutio, reliquis.* 18 Mica] *confirmatio sententiæ a præjudicato simili exempli.* 19 Chizkija &c.] *i. justum legitimumq; consilium ex regiis & popularibus: ut suprà ver. 11.* 20 Et quamvis] *narratio exequutionis sententiæ, & liberati justo judicio Jirmejæ, contra illegitimam Regis violentiam: cujus exemplum hu quatuor versibus continetur.* 21 Et, quæ livisset] *sine consilio legitimo re non quæsita, cognita, & legitimè judicata, denique sine ulla juris formula.* 23 Popularium] *i. contemptissima, & abjectissima: cujusmodi fuerunt quos Latini vocabant puticulos teste Varrone lib. 4. de lingua Lat.* 24 Manus] *i. autoritas & auxilium: fuerat enim Achikam jamdiu consiliarius in comitatu Regis Joschijæ, ac proinde plurimum autoritate poterat.*

CAPUT XXVII.

Deus per prophetam typo & sermone venturum Nebucadnetzaris dominatum prædicit in gentes omnes finitimas, & ipsis consulit: deinde Regem futurum Judæorum similiter admonet ut se dedat Babylonio & a Pseudoprophetis caveat: & omnes ordines ad temporarium Babylonis obsequium provocat adductis minis & promissionibus.

1 IN principio regni Jehojakimi filii Joschijæ regis Jehudæ; fuit verbum hoc ad Jirmejam a Jehova, edicendo,

2 Sic edixit Jehova mihi, compara tibi vincula & lora quæ indas collo tuo.

3 Deinde mittito illa ad Regem Edomæorum, & ad Regem Moabitarum, & ad regem
a Heb. filiorum Hhammonis. a Hhammonitarum, & ad regem Tyri, & ad Regem Tzidonis; b per legatos qui venturi sunt
b Heb. per manum legatorum. Jeruschalaima ad Tzidkijam Regem Jehudæ:

4 Et mandato illis ut dominis suis indicant: sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, sic indicitote dominis vestris:

5 Ego feci terram, homines, & jumenta quæ
c Jer. 32. 17. sunt in superficie terræ virtute mea maxima, & brachio meo extento: ideo trado illam cui rectum videtur in oculis meis.

Daniel 2. 6 Nunc itaque ego trado omnes regiones istas in manum Nebucad-netzaris Regis Babyloniæ servi mei: quin etiam bestias agri trado ei ut serviant ei.

d Heb. filio filii ejus. e Heb. filio ejus. 7 Servient autem ei omnes istæ gentes, filio ejus, & nepoti ejus, donec adveniat tempus terræ ipsius etiam illud, cùm servitutem exigent ab eo gentes amplæ & Reges magni.

f Heb. servient sibi per eum: ut Exod. 1. 14. & suprà 25. 14. 8 Erit igitur ut in gentem illam & in regnum illud quæ non servient ipsi Nebucad-netzari Regi Babyloniæ, & quæ non indet colum suum jugo Regis Babyloniæ; gladio & fame, ac peste animadvertam in gentem istam, dictum Jehovæ, donec consumpsero eas manu illius.

9 Vos ergo ne auscultetis Prophetis vestris, aut divinis vestris, aut somniis vestris, aut planetariis vestris, aut præstigiatoribus vestris; qui alloquuntur vos dicendo, non eritis servituri Regi Babyloniæ.

10 Nam falsum isti prophetant vobis; ut longè abducam vos a terra vestra, & cùm depulero vos pereatis.

11 Gentem verò illam quæ inducet collum suum in jugum Regis Babyloniæ, & serviet ei; ipsam utique relinquam in terra sua, dictum Jehovæ, ut colat eam & habitet in ea.

12 Etiam Tzidkijam Regem Jehudæ alloquutus sum secundum omnia verba ista, dicendo; inducite colla vestra in jugum Regis Babyloniæ, & servite ei populoque ejus; ita vivite.

13 Quare moreremini tu & populus tuus gladio, fame, & peste; quemadmodum eloquutus est Jehova de gente quæ non servierit Regi Babyloniæ?

14 Ne ergo auscultetis verbis istorum prophetarum qui alloquuntur vos, dicendo; non eritis servituri Regi Babyloniæ: nam falsum isti prophetant vobis,

15 (Non enim misi eos, dictum Jehovæ; sed ipsi prophetant nomine meo falsò) ut depellam vos, & pereatis vos & ipsi prophetæ qui prophetant vobis.

16 Etiam sacerdotes, & totum populum ipsum alloquutus sum, dicendo; sic ait Jehova, ne auscultetis verbis prophetarum vestrorum qui prophetant vobis, dicendo, ecce instrumenta domus Jehovæ redibuntur ex Babylonia jam
e Heb. celeritate. e nunc: nam falsum isti prophetant vobis.

17 Ne auscultetis eis, servite Regi Babyloniæ, ita vivite: quare esset civitas hæc f desolationi?
f Heb. desolatio. 18 Quòd si Prophetæ sunt, & si est verbum Jehovæ cum ipsis; intercedant, quæso, apud Jehovam exercituum, ut non veniant hęc instrumenta quę reliqua sunt in domo Jehovæ, domoque Regis Jehudæ, ac Jeruschalaimis in Babyloniam.

19 Nam sic ait Jehova exercituum; de istis
g Heb. reliquo instrumentorum. 2. Reg. 24. 14. & seq. columnis, & de isto lacu, ac de basibus, denique de g reliquis instrumentis quæ reliqua sunt in civitate hac,

20 Quę non accepit Nebucad-netzar Rex Babylonię, cùm deportaret Jeconjam filium Jehojakimi Regis Jehudæ Jeruschalaimis in Babyloniam; & omnes clarissimos Jehudæ & Jeruschalaimorum:

21 Nam, *inquam*, sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, de istis instrumentis; quæ reli-

2. Reg. 25. 16
2 Chro. 36.
18. & infrà
52.

qua sunt *in* domo Jehovæ, & in domo Regis Jehudæ, ac Jeruschalaimis:
22 In Babyloniam deferentur & illic erunt; usque *in* diem quo visitaturus sum hos, dictum Jehovæ, quo faciam ut ascendant hi, & reducam illa in locum hunc.

ANNOTATIO.

1 In principio] *Hujus prophetiæ (quæ inscriptionem suam habet ver. 1.) summæ partes sunt duæ: una est denuntiatio prophetica servitutis, quam servituræ erant finitimæ regna omnia Regi Babyloniæ, usque ad ver. 12. alteræ est prophetia didascalica ad populum Dei, inde ad finem usque.* Principio] *id est, ante annos undecim quam Tzidkijæ cœpisset regnare, revelata est divinitus prophetia hæc, & a Jirmeja obsignata; cùm nondum magnus ille Nebucad-netzar in Babylonia regnaret: ut ostenditur suprà 25. 1.* 2 Sic edixit] *prior hæc prophetiæ pars continet typum, duobus ver. & explicationem, sequentibus 6.* Compara tibi] *videlicet in tempus illud quo capturus erat Tzidkijæ regnare: sic enim auctoritas cõciliatur prophetiæ, & omnis malè de Prophetæ suspicandi occasio tollitur.* Indas] *videlicet illorum unum, ad figurandum regnum Tzidkijæ, ut apparet ex seq. cap.* 3 Illa] *nimirum alia ad reges exteros pertinentia.* Venturi] *& conspirationem junctõ fœdere inituri, de qua 2. Chron. 36. 13.* 5 Ego feci ter.] *thesis sive propositio generalis, exponens causam & fundamentum hypotheseos, quæ sequentibus versibus continetur. Est autem causa sumpta a creatione & jure Dei in res creatas omnes.* 6 Nunc itaque] *hypothesis continens primùm explicationem typi, tribus versib. deinde consilium, tribus alteris.* Regis Babyl.] *futuri post quadriennium, ut suprà 25. 1.* 7 Filioque ejus] *Evilmerodaco cujus mentio est 2. Reg. 25. 30. & infrà 52. 3.* Nepoti] *Bel-schatzari, de quo Daniel. 5. 1.* Tempus terræ] *id est, quo visitaturus sum terram, ut infrà ver. ultimo: nimirum post annos septuaginta, suprà 25. 12. & infrà 29. 10.* Gentes amplæ] *Persæ & Medi, de quibus Jeschahh. 21.* 9 Vos ergo] *propositio consilii, ut diximus ver. 6.* 12 Etiam Tzidkijam] *secunda pars Prophetæ, qua datur consilium, primùm Regi Judæorum, 4. ver. deinde sacerdotib. & populo toti, 3. ver. ac postremò ultima deportatio prænuntiatur reliquis ver.* 13 Quare moreremini] *ἄπαξ τρὶς præcedentis consilii, ad quod regreditur Propheta sequent. ver.* Eloquutus] *suprà ver. 8.* 16 Instrumenta] *quæ deportata fuerant in Babyloniam temporibus Jehojakimi & Jeconiæ, 2. Chron. 36. 7. & 10.* 18 Quòd si] *ἀντιπαράστασις, qua Propheta docet prophetas illos, si sunt servi Dei, non debere illius iram mendaciis suis cumulare, sed certissimè eventuram amoliri atque deprecari coram Deo: sic comparatur transitus ad prophetiam denuntiationem sequentem.* Si est verbum] *id est, si Deo sunt chari, & ullam cum eo communicationem habent.* 19 Columnis] *de quibus 1. Reg. 7.* 22 In diem] *de quo 2. Chron. 36. 22. & Hhezræ 1.*

CAPUT XXVIII.

Jirmeja præcedentem concionem typo & sermone Judæis significans, a Chananja reprehenditur: quem bona Judæus, finitimisq; gentibus, & mala Chaldæis ominantem Jirmeja redarguit, & protervè insurrunti ac lorum suum frangenti cedit; donec a Deo remissa prophetiam suam amplificat, & mortem Chananjæ prædicit, quam eventu comprobavit.

1 Cùm autem [a] fuisset *illud* ab anno illo, principio regni Tzidkiję regis Jehudę, ad annum usque *illius* quartum mense quinto; alloquutus est me Chananja filius Hhazzoris [b] Propheta qui erat Gibhhone, in domo Jehovæ, ante oculos sacerdotum & totius populi, dicendo,
2 Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, dicendo; [c] fregi jugum Regis Babyloniæ.
3 Intra biennium [d] justum ego reducturus sum in locum hunc omnia instrumenta domus Jehovæ; quę accepit Nebucad-netzar Rex Babyloniæ e loco hoc, & deduxit in Babyloniam:
4 Etiam Jeconjam filium Jehojakimi Regis Jehudæ, & [e] omnes deportatos Jehudæ qui venerunt in Babyloniam, ego reducturus sum in locum hunc, dictum Jehovæ: cùm fregero jugum Regis Babyloniæ.
5 Tum alloquens Jirmeja Propheta Chananjam Prophetam illũ; [f] ante oculos sacerdotum, & ante oculos totius populi, qui astabant in domo Jehovæ:
6 [g] Dixit Jirmeja Propheta, amen, ita faciat Jehova: præstet Jehova verba tua quę prophetasti, reducendo instrumenta domus Jehovæ, & omnes deportatos e Babylonia in locum hunc.
7 Verũ tamen audi quæso verbum hoc quod ego loquor; [h] te audiente, & audiente toto hoc populo.
8 [i] Prophetæ illi qui fuerunt ante me & ante te inde a sęculo; illi prophetaverunt contra regiones amplas & contra regna magna bellum, & afflictionem, *famũ*, & pestem:
9 Propheta ille qui prophetat pacem; cùm evenit verbum ipsius Prophetæ, cognoscitur ille Propheta esse quem misit Jehova [k] *vere*.
10 Tum capiens Chananja Prophetæ [l] lorum illud a collo Jirmeję Prophetę, fregit illud.
11 Et loquutus est Chananja ante oculos totius populi, dicendo; sic ait Jehova; ita frangam jugum Nebucad-netzaris Regis Babyloniæ intra biennium justum e collo omnium [m] istarum gentium; tum [n] abibat Jirmeja Propheta itinere suo.
12 Sed fuit verbum Jehovæ ad Jirmejam, postquam fregisset Chananja Propheta lorum illud e collo Jirmeję Prophetæ, edicendo,
13 Abi & alloquitor Chananjam, dicendo; sic ait Jehova, lora lignea fregisti, sed compara loco illorum lora ferrea.
14 Nam sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, jugum ferreum impositurus sum collo omnium gentium istarum, ut serviant Nebucad-netzari Regi Babyloniæ, & serviturę sunt ei: quin etiam bestias agri traditurus sum ei.
15 De-

a Heb. *dierum: ut Gen. 41. 1. sic infrà ver. 11.*

b Heb. *omnem deportationẽ: sic ver. 6.*

c Heb. *rumpam jugum.*

d Heb. *in quietem.*

15 Deinde dixit Jirmeja Propheta ad Chananjam prophetam; audi jam Chananja, non misit te Jehova, sed tu fecisti ut fiduciam poneret populus hic in falso.
16 Idcirco sic ait Jehova, ecce ego emissurus sum te a superficie terræ, hoc anno tu moriturus es; quia [a] apostasiam suasisti contra Jehovam.
17 Et mortuus est Chananja Propheta, anno illo, mense septimo.

ANNOTATIO.

1 Cùm autem] *Totum hoc caput narrativum est eorum quæ consecuta sunt ex præcedente prophetia. Narrat enim Jirmeja primùm contradictionem Chananjæ, versibus 4. & redargutionem suam, versibus 5. sequentibus: deinde contrarium typum a Chananja exhibitum cum sua interpretatione, vers. 10. & 11. & interminationem Dei a Jirmeja prænuntiatam, effectamq; a Deo, inde ad finem usque.* Fuisset illud] *id est, cùm typo & sermone, quam Deus imperaverat supra 27.3. voluntatem Dei judicium q. significare per rexissem per quadriennium. Nam particula Hhebraica tertio loco significationem accipit præpositionis usque: quo etiam modo interpretati sumus 1. Schem. 18.10. & alibi.* Propheta] *officio videlicet, quamvis re ipsa falsu esset: nam ex gente Sacerdotum erat ad quos pertinebat Gibbhon, Jehosch. 21.17.* 2 Fregi] *id est, in consilio meo constitutum est frangere.* 5 Ante oculos] *id est publicè, prout publicè peccaverat: quò spectat documentum Pauli 1. Tim. 5.20.* 6 Dixit Jirmeja] *hujus redargutionis duæ sunt partes; exordium a voto, captans auditorum benevolentiam, ac potiùs (ut Rhetores vocant) insinuatio, hoc & sequente versu; deinde confutatio, sequent.* 8 Prophetæ] *confutationis duo sunt argumenta: primum, quod populo improbissimo pacem & prosperitatem prædicat, id a lege & omnibus sanctorum Prophetarum testimoniis discrepare, ver. 8. deinde eventum ipsum esse commonstraturum quàm falsa sit Chananjæ prædicatio: quas duas pseudoprophetarum notas, a doctrina videlicet & ab eventu, docuit Mosche Deuteron. 13. & 18.20.* 10 Lorum illud] *quod ipsi supererat, ut figuraret jugum Babyloniorum Judæis imponendum, ut diximus supra 27.2.* 11 Iltarum gent.] *contra quas antè prophetasti.* Abibat] *contentionem fugiens videlicet, & consilium ædificationis (quæ inter rixandum nulla est) donec Deus opportunitatem exhiberet servo suo commodam ad ædificandum, ut fictum fuisse narratur sequente versu.* 16 Apostasiam] *ut Deut. 13.5. & infrà 29.32.*

CAPUT XXIX.

Propheta Judæos in deportatione Babylonica versantes literis admonet de officio in captivitate, de promissa in futurum liberationis tempore, & de calamitatibus eorum qui deportationem refugerint pseudoprophetarum mendacii: itaque orationem in pseudoprophetas convertens ipsos reprehendit, & funestum exitum singulis prænuntiat.

1 [a] HÆC autem sunt verba Epistolæ quam misit Jirmeja Propheta Jeruschalaimis; ad [a] reliquos seniores deportatos, & ad Sacerdotes, & ad Prophetas, atque ad totum populum; quem deportaverat Nebucad-netzar Jeruschalaimis in Babyloniam:
2 Postquam egressus esset Jeconja rex & Augusta, ac aulici principes Jehudæ ac Jeruschalaimorum; fabriq; lignarii, & fabri ferrarii Jeruschalaimis:
3 Per El-hhasam filium Schaphanis & Gemarjam filium Chilkijæ (quos mittebat Tzidkija Rex Jehudæ ad Nebucad-netzarem Regem Babyloniæ in Babyloniam) dicendo:
4 [a] Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis; [b] omnibus deportatis quos deportavi Jeruschalaimis in Babyloniam:
5 [a] Ædificate domos, & inhabitate: ac [c] conserite hortos, & vescimini fructu eorum.
6 Ducite uxores, & gignite filios ac filias; accipite etiam filiis vestris uxores, & filias vestras tradite viris ut pariant filios filiasque: & augescite istic, ac ne minuamini:
7 Denique quærite [d] prosperitatem istius [a] civitatis quò deportavi vos, & orate pro ea Jehovam; nam cum prosperitate ejus futura est vobis prosperitas.
8 Sic enim ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, [a] ne decipiant vos [a] prophetæ vestri qui sunt inter vos, & divini vestri; neq; auscultetis somniis vestris, [a] quæ vos ipsi curatis somniari:
9 Quia falsò isti prophetant vobis nomine meo: non misi eos, dictum Jehovæ.
10 [a] Sic enim ait Jehova; nam ubi implebuntur Babyloniæ septuaginta anni, visitabo vos: & præstabo erga vos verbum meum illud optimum, reducendo vos in locum hunc:
11 [a] Cùm ego agnovero *dandas vobis* cogitationes quas ego cogito de vobis, dictū Jehovæ, cogitationes [e] prosperitatis, non autem adversitatis; dandum vobis finem, [f] eumque expectatissimum.
12 [a] Cùm invocaveritis me ut abeatis, & oraveritis me, tum exaudiam vos:
13 Et quærentes me invenietis, cùm requisieritis me ex toto [g] animo vestro.
14 Præstò enim futurus sum vobis, dictum Jehovæ, & reducturus [h] captivos vestros, congregaturusque vos ex omnibus gentibus, & ex omnibus locis quò depulero vos, dictum Jehovæ: & reducturus vos in locum hunc unde deportavi vos:
15 [a] Cùm dixeritis, excitaverat nobis Jehova Prophetas *prophetantes*, [a] *eundum* in Babyloniam.
16 Nam sic ait Jehova de Rege qui sedet in solio Davidis, & de toto populo qui residet in civitate hac; fratribus vestris qui non egressi sunt vobiscum [a] in illa deportatione:
17 Sic ait, *inquam*, Jehova exercituum, ecce ego immissurus sum in hos gladium, famem, ac pestem: & expositurus sum eos tanquam ficus horrendas, quæ non possunt comedi præ pravitate.
18 Nam persequar eos gladio, fame, ac peste; & exponam eos commotioni apud omnia regna terræ, execrationi, & desolationi, sibilo, & opprobrio apud omnes gentes quò depulero eos:
19 Eò quòd non auscultant verbis meis, dictum Jehovæ; cùm mitto ad eos servos meos Prophetas [i] inde a diluculo continenter, ut non auscul-

[a] Heb. reliquum seniorū deportationis
2. Reg. 24. 14. & seq.
[b] Heb. sui deportationi quam, &c. sic deinceps.
[c] Heb. plantate: sic infrà 28.
[d] Heb. pacem: sic deinceps.
2. Chro. 32. 16.
e Heb. pacis, non autem mali.
f Heb. & expectationis.
g Heb. corde.
h Heb. captivitatem vestram.
Suprà 24.
i Heb. mane surgendo & mittendo: ut 2. Chro. 36. 15.

auſcultabatis, dictum Jehovæ.
20 'Vos itaque audite verbum Jehovæ; omnes deportati quos miſi Jeruſchalaimis in Babyloniam.
21 Sic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis de
k Achabo filio Kolajæ, & de Tzidkija filio Mahhaſejæ, qui prophetant vobis nomine meo falſum: ecce ego traditurus ſum eos in manum Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ, ut percutiat eos ante oculos veſtros:
l Heb. *maledictio: metonymia.* 22 Et ſumetur ab ipſis l maledictionis formula apud omnes deportatos Jehudæ qui ſunt in Babylonia, dicendo; diſponat te Jehova ut Tzidkijam, & ut Echabum, quos torrefecit Rex Babyloniæ igne:
23 Eò quòd commiſerunt flagitium in Jiſraële, adulterantes cum uxoribus amicorum ſuorum, & loquentes verbum nomine meo
m Heb. *falſitatis.* m falſum quod non præceperam eis: 'ego verò ſum iſtorū cognitor ac teſtis, dictum Jehovæ.
24 'Schemahhjam verò 'Nechelamæum alloquitor, dicendo,
25 'Sic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis, dicendo; eò quòd tu miſiſti nomine tuo literas ad totum populum qui eſt Jeruſchalaimis, & ad Tzephanjam filium Mahhaſejæ Sacerdotem, atque ad omnes ſacerdotes, 'dicendo,
26 'Jehova diſpoſuit te Sacerdotem in loco Jehojadahhi Sacerdotis cùm ſitis præfecti 'in domo Jehovæ contra omnem virum 'amentem & Prophetam agentem; ut ponas eum in cippo aut in n 'ſcapha:
n Heb. *ſugentis navisculo.* 27 Nunc ergo quare non increpaſti *ſaltem* Jirmejam Hhanathotanum, qui Prophetam agit vobis?
28 Quandoquidem miſit ad nos in Babyloniam, dicendo, longa eſt *captivitas*: ædificate domos, & inhabitate; ac conſerite hortos, & veſcimini fructu eorum. *ſuprà ver. 5.*
29 (Legerat enim Tzephanja Sacerdos literas iſtas, o audiente Jirmeja Propheta)
o Heb. *in auribus Jirmejæ Prophetæ.* 30 Fuit ergo verbum Jehovæ ad Jirmejam, edicendo,
31 Mitte ad omnes deportatos dicendo; ſic ait Jehova de Schemahhja Nechelamæo: eò quòd prophetat vobis Schemahhja, quamvis ego non miſerim ipſum, facitque ut fiduciam ponatis in falſo:
32 Idcirco ſic ait Jehova, ecce ego animadverſurus ſum in Schemahhjam Nechelamæum, & in ſemen ejus; non erit ei quiſquam qui habitet in medio populi hujus, neque videbit bonum quod ego facturus ſum populo meo, dictum Jehovæ: quia apoſtaſiam ſuaſit contra Jehovam.

ANNOTATIO.

1 Hæc autem] *Hujus capitis partes in vniverſum duæ ſunt: inſcriptio tribus verſibus; & epiſtola Prophetica, ad finem uſque.* 4 Sic ait] *hæc epiſtola (cujus inſcriptionem hic verſus continet) duo habet prophetiarum genera: unum commune & ad Judæos omnes ſpectans, uſque ad verſ. 20. alterum ſingulare contra Pſeudoprophetas & adverſarios Jirmejæ, ad finem uſque. Communis autem prophetiæ tres ſunt partes: prima qua Deus deportatos pedem in Babylonia figere jubet uſque, ad verſum 10. ſecunda, qua liberationem in ſuum tempus pollicetur in reſpiſcentibus, uſque ad verſum. 16. tertia, qua reliquis in Judæa conſiſtentibus aut alibi extra Babyloniam, infinita mala prænuntiat, verſ. 16. & tribus ſequentibus.* 5 Ædificate] *id eſt, ita inite rationes veſtras & vitam inſtituite, ut diu manſuri in Babylonia: ſynecdoche.* 7 Civitatis] *id eſt, totius regni Babylonici, ſynecdochicè.* 8 Ne decipiant] *videlicet prædicando mox futuram eſſe liberationem, ac proinde vos a veris prophetiis & juſtis actionibus quas indixi vobis avertendo,* Prophetę] *falſi, quorum duo ponuntur genera, ut totidem verorum Prophetarum ſunt, Numer. 12. nam Prophetæ boni ex viſionibus & ſomnis agunt, mali verò divinationibus & commentis ex animo ſomnia abutuntur.* Quæ vos ipſi] *exegeſis præcedentis dicti: verè, inquit, veſtra ſunt ſomnia: nam vos illa pretio redimitis, ut ſuprà 20.10.* 10 Sic enim] *ſecunda pars communis prophetiæ, confirmans monita præcedentia de ſede Babylonica colenda, & averſandis Pſeudoprophetis, a definito promiſſionis tempore, de quo ſuprà 25.12.* 11 Cùm ego cogn.] *id eſt, quando mihi viſum fuerit præſtare promiſſiones meas.* 12 Cùm invocav.] *ex promiſſione Levit. 26.40. & ſequent. & Deut. 30.1. & ſequent. cujus rei complementum extat Danielis 9. & in libris Hhezræ & Nechemiæ.* 15 Cùm dixeritis] *id eſt, cùm longis perpeſſionibus edocti fueritis gloriam tribuere Deo, & veritatem prophetiarum ejus confiteri, ut Daniel. 9.6. & 12.* Fundum in Bab.] *id eſt. ſubeundam eſſe captivitatem iis qui ſibi conſultum voluerint: ſic tranſitur ad ſequentem locum de graviſſimis eorum calamitatibus, qui ſpernentes Prophetarum monita dedere ſe recuſaverint, & ultrò ſubire captivitatem.* 16 In illa dep.] *de qua ſuprà ver. 2. Eſt autem hic pars tertia communis Prophetiæ, non eſſe expetendum ut qui in Babylonia ſunt in Judæam revertantur, quod Pſeudoprophetæ narrabant: nam peſſimè cum illis actum iri.* 20 Vos itaque] *ſecunda pars epiſtolę, cujus exordium, hoc verſu, exſpicit ad monitum quo utebatur ſuprà, ver. 8. Sunt autem in hac parte prophetiæ duæ: una, contra pſeudoprophetas, tribus verſibus ſequent. altera, contra quendam Prophetam ex proceribus adverſantem Jirmejæ, verſ. 24. & ſeq.* 23 Ego verò] *confirmatio judicii prænuntiati, a certiſſima notitia teſtimonioq; Dei.* 24 Schemahhjam] *altera Prophetia, ut diximus ver. 20.* Nechelamęum] *Hanc vocem patronymicam eſſe demonſtrat terminatio: ſed utrum a patre, an verò a patria ducatur incertum eſt. Nos ſuſpicamur hìc ineſſe paronomaſian, & Schemahhjam fieſſe Nachamæum, a Nachamo progenitore cujus mentio eſt, 1. Chronic. 4. 19. alluſiſſe verò Jirmejam per epentheſin unius literæ, ut perſtringeret illius ſtudium erga Pſeudoprophetarum ſomnia.* 25 Sic ait Jehova] *hæc prophetia duo continet: narrationem cauſæ, quinq; verſibus; & dictionem ſententiæ, tribus ultimis.* Dicendo] *id eſt, in hæc verba, aut in hanc ſententiam, quam tres verſus ſequentes exponunt.* 26 Jehova] *ſumma epiſtolæ, qua Schemahhja ſacerdotibus primùm exponit officium ipſorum, hoc ver. deinde reprehendit delictum, duobus ſequentibus. Quemadmodum (inquit) magnus ille Jehojadahhi ſacerdos vindex olim fuit Reipublicæ, 2. Reg. 11. & 2. Chron. 23. ita vos vindices ſanæ doctrinæ in Eccleſia conſtituit Deus. Exatenim Tzephanja ſacerdos ſecundarius, ut habetur 2. Reg. 25. 21.* Amentem] *ut 2. Reg. 9. 11. ſic a viris prophanis appellantur ſervi Dei.* Scapha] *Hhebraicam vocem, quæ nuſquam alibi legitur, penuria Latinitatis ita ſunus coacti reddere, ut neſarius iſte zelus gradatione aliquatenus explicetur. Eſt enim vox*

Hhebræa

Hhebræa compoſita, ſignificans genus illud cruciatus cujus meminit Plutarchus in Artoxerxe: compingebantur duæ ſcapha pari commenſu inter ſe reſpondẽtes, ita ut corpus hominis indutum quaſi in vagina eſſet. Quod genus cruciatus ſive ad cuſtodiam atrociſſimam, ſive ad quæſtionem, ſive ad necem offerretur vinctis, præbebatur illis mel temperatum lacte, & invitis etiam infundebatur in os unde vivrent, &c. quæ ibi Plutarchus copioſè narrat. Quamobrem Hhebræi ex forma cruciatus & victus una voce dixerunt naviculas ſugentis, quia homo in binas naviculas hoc pacto indutus alebatur ſuctu, & hac appellatione anguſtiſſimum quemque carcerem duriſſimumq; deſignarunt: qualis hodie videtur in muris quem Galli vocant caligam.

CAPUT XXX.

Propheta juſſus promiſſiones de inſtauranda Eccleſia conſcribere, primùm figurat malorum quibus Judæa opprimenda erat amplitudinem: deinde expoſita promiſſione pios hortatur ad fidem, docens Deum cùm in afflictionibus præſentem eſſe, tam fore magnificum in perdendis adverſariis, & liberandis ſervandiſq; ſuis: quamobrem promiſſione ſua magnificas de regno Chriſti prædicat ad Judæos & gentes perventuro; & quamvis futurum ſit ut Eccleſia in hoc ſeculo tum externis mundi incurſionibus, tum ſuis ipſius infirmitatibus infeſtetur; fideles tamen conſolatur a benedictionibus, ſtudioq; & fœdere Dei efficaciſſimo, & confirmat documentis & comparationibus.

1 VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova, dicendo,

2 Sic ait Jehova Deus Jiſraëlis, edicendo; ſcribe tibi omnia verba quibus alloquor te, in libro:

3 Quòd ecce dies venturi ſunt, dictum Jehovæ, cùm reducam captivam multitudinẽ populi mei Jiſraëlis & Jehudæ, ait Jehova; & me reducente eos in terram quam dederam majoribus ipſorum, poſſidebunt eam.

4 Hęc ergo ſunt verba quæ eloquutus eſt Jehova, de Jiſraële & de Jehuda.

5 Nam ſic ait Jehova, vocem trepidationis audimus; pavoris, nullius{q;}que pacis.

6 Interrogate jam, & videte an pariat mas: cur video unumquemque virum *ſtare* manibus ſuis *appoſitis* ad lumbos ſuos, velut puerperam, & converſos eſſe omnes vultus in ſpeciem morbi regii? *dicendo,*

7 Eheu, quia magnus eſt dies hic, adeò ut nullus fuerit par ei: ut ut tempus anguſtiæ *eſt* Jahhakobo, tamen ex eo ſervabitur.

8 Erit enim die illo, dictum Jehovæ exercituum, ut frangam jugum iſtius a collo tuo, & vincula tua diſrumpam; neque ſervitutem exigent ab ipſo amplius extranei:

9 Sed ſervient Jehovæ Deo ſuo, & Davidi Regi ſuo quem excitabo ipſis.

10 Tu ergo ne timeto, ſerve mi Jahhakob, dictum Jehovæ, neque conſternator Jiſraël: nã ecce ego ſervaturus ſum te e longinquo, & ſemen tuum e terra captivitatis ſuæ, ut reverſus Jahhakob quieſcat ac tranquillus ſit, nemine perterrefaciente.

11 Tibi enim adſum, dictum Jehovæ, ad ſervandum te: cùm faciam conſummationem in omnibus gentibus quò diſperſero te, veruntamen in te non facturus ſum conſummationem; ſed caſtigaturus ſum te modicè, non autem prorſus impunem relicturus te.

12 Nam ſic ait Jehova; mortifera *erit* confractio tua, ægerrima percuſſio tua.

13 Nemo adjudicabit cauſam tuam compreſſioni; curationes, emplaſtrum nullum proderit tibi.

14 Omnes amantes tui obliviſcentur tui, te non requirent: cùm plaga inimici percuſſero te, caſtigatione *inimici* ſævi; propterea quòd multa eſt iniquitas tua, numeroſa peccata tua.

15 Quid exclamares propter confractionem tuam, mortiferum eſſe dolorem tuum? propterea quòd multa eſt iniquitas tua, numeroſa ſunt peccata tua, facio iſta tibi.

16 Idcirco quicunq; conſumunt te conſumentur, & omnes prementes te quotquot ſunt in captivitatem abibunt: & erunt conculcantes te conculcationi, & omnes diripientes te exponam direptioni:

17 Cùm faciam ut ad juſtam conſtitutionem aſſurgas, & a percuſſionibus tuis curabo te, dictum Jehovæ: quia depulſam vocaverint te, *dicentes,* Tzijon iſta eſt, nemo requirit eam.

18 Sic ait Jehova, ecce ego reducam captivam turbam tentoriorum Jahhakobi, & tabernaculorum ejus miſerebor: ędificabiturq; civitas in aggere ſuo, & palatium pro ratione ſua conſiſtet.

19 Et prodibit ex eis *vox* gratiarum actionis & vox ridentium: cùm multiplicabo eos & non minuẽtur, amplificaboq; eos, & non exigui fient:

20 Eruntq; filii ejus ut olim, & cœtus ejus coram me ſtabilietur; animadvertam verò in omnes opprimentes eum:

21 Et erit magnificus ejus ex ipſo, & dominator ejus e medio ipſius prodibit, quem jubebo accedere ut appropinquet ad me: nam quis ille eſt qui ſpondeat cum animo ſuo ſe appropinquaturum ad me? dictum Jehovæ:

22 Denique eritis mihi populus, & ego ero vobis Deus.

23 Ecce turbo, Jehovæ æſtu proditurus eſt; turbo indeſinenter hoſpitans; ſuper caput improborum permanebit.

24 Non avertetur æſtuans ira Jehovæ, donec perfecerit & donec præſtiterit cogitationes animi ſui; tandem animadvertetis illud.

a Heb. *in morbum regium, ſive auriginem.*

b Heb. *ſervient ſibi per eum: ut Exod. 1.14.*

c Heb. *ad motum.*

d Heb. *innocentem declarando non declarabo te innocentem: vide Exo. 20.7.*

e Heb. *aſcendat ſanitas tibi: ut 2. Chro. 24.13.*

f Heb. *ſedebit*

g Heb. *corde: ſic ver. 24.*

Suprà 23.19

h Heb. *æſtus ire.*

i Heb. *in extremitate dierum.*

CAPUT XXXI.

1 TEMPORE illo, dictum Jehovæ? ero Deus omnibus familiis Jiſraëlis, & ipſi erunt mihi populus.

2 Sic ait Jehova, invenit gratiam in deſerto populus eorum qui ſuperſunt a gladio; Jiſraël, me eunte, ad collocandum eum.

3 A longinquo *tempore* Jehova apparebat mihi, *inquies*; imò dilectione perpetua diligo te, idcirco extendo *erga* te benignitatem.

4 Adhuc ædificaturus ſum te, ut ædifice-

a Heb. *ſeculi.*

ris, virgo Jisraëlis; adhuc ornabis te tympanis tuis, & procedes eum choro ludentium.

5 Adhuc conseres vineas in montibus Schomronis; plantabunt plantatores, & [b] soluti sacris vescentur.

6 Nam dies est futurus, quo clamabunt 'custodes in monte Ephrajimi; 'surgite, & ascendamus Tzijonem, ad Jehovam Deum nostrum.

7 Sic enim ait Jehova, cantate Jahhakobo lætitiam, & claram vocem edite [c] palàm ante ipsas gentes: pronuntiate, laudate, ac dicite, Serva Jehova populum tuum residuum Jisraëlis.

8 Ecce ego adducam 'eos e terra Aquilonis, & congregabo eos a lateribus terræ, inter ipsos 'cæcum, & claudum, gravidam, & puerperam pariter: congregatione magna revertentur huc.

9 'Cum fletu venientes & cum deprecationibus reducam eos; faciam ut eant 'secundum torrentes aquarum via recta, in qua non impingant: quia sum Jisraëli pater, & Ephrajim primogenitus meus est.

10 'Audite verbum Jehovæ, ô gentes, & annuntiate in regionibus e longinquo *sitis*; ac dicite, qui sparserat Jisraëlem congregat eum, & servat eum ut pastor gregem suum:

11 Quia redimit Jehova Jahhakobum, & vendicat eum e manu fortioris eo.

12 Tum 'venientes cantabunt in excelso Tzijonis, & confluent ad bonitatem Jehovæ, 'cum frumento, & cum musto, & cum oleo, & cum fœtibus gregis & armenti: eritque anima eorum similis horto irriguo, neq; pergent mœrere ampliùs.

13 Tunc lætabitur virgo in choro, juvenes ac senes pariter; cùm mutavero luctum eorum in gaudium, & consolatus fuero eos, ac lętificavero eos a mœstitia ipsorum:

14 Et irrigabo animam sacerdotum pinguedine; & populus meus bonitate mea saturabuntur, dictum Jehovæ.

15 'Sic ait Jehova, 'vox in Rama audita est, lamentum & fletus [d] multus amarissimus, 'Rachel deflet filios suos: renuit consolationem admittere de filiis suis, quia nullus superest.

16 'Sic ait Jehova, cohibe vocem tuam a fletu, & oculos tuos a lachrymis; quia 'est merces operi tuo, dictum Jehovæ; quòd reversuri sunt e terra inimici:

17 Est, inquam, expectatio [e] tandem tibi, dictum Jehovæ; fore ut revertantur filii 'ad terminum suum.

18 [f] 'Omnino audio 'Ephrajimum condolentem sibi, *dicendo*, 'castigasti me ut castigarer tanquam vitulus non assuetus: converte me ut convertar, quia tu es Jehova Deus meus.

19 Nam postquam conversus fuero, pœnitebit me; & postquam ostensum fuerit mihi, 'applaudam femori: erubesco, etiamque suffundor rubore, quòd feram opprobrium pueritiæ meæ.

20 'An filius charus mihi est Ephrajim? an natus [g] summæ oblectationis? *est*, nam ex quo 'loquutus sum contra eum, [h] omnino recordor ejus adhuc: idcirco 'perstrepunt viscera mea propter eum, [i] omnino miserebor ejus, dictum Jehovæ.

21 'Statue tibi 'hermas, dispone tibi 'pyramidas, adhibe animum tuum ad istum 'aggerem qua via ivisti: revertere, virgo Jisraëlis, revertere ad civitates tuas istas.

22 'Quousque pergeres subducere te, ô filia 'aversa? [l] nam patrat Jehova rem novam in terra, fœmina ambit virum.

23 'Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, adhuc dicturi sunt verbum hoc in terra Jehudæ & in civitatibus ejus, cùm reduxero multitudinem captivam earum: benedicat tibi Jehova, ô 'habitaculum justitię, mons sanctitatis.

24 Nam habitabunt in ipsa, Judæa, & omnibus civitatibus ejus pariter; 'agricolæ, & [k] pecuarii:

25 Cùm satiavero animam defessam, & omnem animam mœstam explevero.

26 'In hoc invigilo, & ipsi cio; etiam somnus meus suavis est mihi.

27 Ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ, quibus 'conseram domum Jisraëlis & domum Jehudæ semine hominum & semine jumentorum:

28 Et erit quemadmodum 'sedulus fui contra eos extirpando, & demoliendo, & destruendo, perdendoque, ac malis afficiendo; ita sedulus ero erga eos ædificando & plantando, dictum Jehovæ.

29 'Temporibus illis 'non dicent ampliùs, 'patres comederunt omphacen & dentes filiorum obstupescunt:

30 Sed quisque propter iniquitatem suam morietur: omnis hominis qui comederit omphacen, obstupescent dentes ipsius.

31 Ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ; quibus pangam cum domo Jisraëlis & cum domo Jehudæ fœdus novum:

32 'Non secundum illud 'fœdus quod pepigeram cum majoribus eorum, quo die prehendi manum eorum, ut educerem eos e terra Ægypti: nam ipsi irritum fecerunt fœdus meum, '& ego conjugio junctus mansissem eis? dictum Jehovæ.

33 Nam hoc illud est fœdus quod pangam cum domo Jisraëlis post dies hos, dictum Jehovæ; indam legem meam [l] menti eorum & 'cordi eorum inscribam eam, & ero eis Deus & ipsi erunt mihi populus.

34 'Non autem *solùm* docebunt ampliùs quisque amicum suum & quisque fratrem suum, dicendo, cognoscite Jehovam: nam quotquot erunt, cognoscent me a minimo eorum usque ad maximum eorum, dictum Jehovæ: me condonare iniquitatem ipsorum, & peccati ipsorum non recordari ampliùs.

35 'Sic ait Jehova, qui disponit solem ad lucem interdiu, statuta lunæ & stellarum ad lucem noctu; qui disrumpit mare & fremunt fluctus ejus, cui nomen *est* Jehova exercituum:

36 Si amovebuntur statuta ista a conspectu meo, dictum Jehovæ; etiam semen Jisraëlis cessabunt esse gens in conspectu meo omnibus diebus.

37 Sic ait Jehova, si poterunt mensurari cœli supernè, aut perveſtigari fundamenta terræ infernè; etiam ego spernam totum semen Jisraëlis propter omnia quæ fecerunt, dictum Jehovæ.

38 'Ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ; cùm ædificabitur Jehovæ civitas 'hęc a turri Chananeelis usque ad portam anguli:

39 Et procedet adhuc linea mensoria e regione

[b] Heb *profanabūt: ut Deut.* 20.6.

[c] Heb. *in capite ipsarum gentium.*

[d] Heb. *amaritudinum.*

[e] Heb. *ad extremum tuii.*

[f] Heb. *audiendo audivi.*

[g] Heb. *oblectationum.*

[h] Heb. *recordando recordor.*

[i] Heb. *miserendo misereb or.*

[k] Heb. *& qui proficiscuntur cum grege.*

[l] Heb. *in menti eorum.*

Jer. 32. 38.

Heb. 8. 8.

Gen. 1. 14. Jesch. 31. 35

gione illius versus [o] collem scabiosi, ac [p] declinet Gohham versus:
40 Et tota [q] convallis cadaverum ac cineris, cum omnibus agris illis, usque ad torrentem Kidronis ad angulum usque [r] portæ equorum Orientem versus, erit [m] sancta Jehovæ: non extirpabitur, neque destruetur amplius [n] unquam.

[m] Heb. *sanctitas.*
[n] Heb. *in seculum.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus prophetiæ (quæ capitibus duobus continetur & exegetica est illius quam perstrinxerat suprà 23. 3. & sequentibus) partes sunt in universum quinque: prima est inscriptio generalis, primis quatuor versibus; secunda est propositio tum miseriarum præsentium, tum venturæ liberationis & gloriæ filiorum Dei, usque ad versum 12. tertia est exornatio & prophetica enarratio singularum propositionis partium, usque ad versum 35. sequent. capitis: quarta est confirmatio, tribus versibus: postrema, conclusio typica, promissiones summatim repræsentans ad catholicam Ecclesiam perventuras, tribus versibus ultimis. Inscriptionis autem membra sunt hæc: Deum Prophetiæ autorem esse, hoc versu; mandare ut literis obsignetur, sequente versu; & summam prophetiæ spectare ad restitutionem Ecclesiæ, vers. 3. ut summatim concluditur vers. 4.* 3 Quòd] *summum argumentum totius prophetiæ, ut modò diximus.* 4 De Jisraële &] *id est, de toto populo suo, & Ecclesia Christi.* 5 Nam sic ait] *propositio hæc, quæ principium est prophetiæ, duabus partibus continetur: quarum una miserias populi Dei, dolorem, luctumq; explicat, tribus versibus; altera, liberationem mirificam salutem, & gloriam a Deo obventuram, in fine versus 7. & duobus sequentibus; ac tum demum de hortatione concluditur vers. 11. & 12.* Audimus] *hæc verba sunt Dei condolentis Ecclesiæ suæ, & se ipsum communicare cum afflictionibus illius paternè ostendentis. quasi dicat, verum quidem est omnia jam personare terroribus & adversa esse, hoc vers. frangi animos etiam fortissimos, sequente versu; & lugere omnes, vers. 7. sed longè alia ratio postea futura est.* 6 Interrogate jam] *elegans hypotyposis doloris acerbissimi, a forma parturientium.* Conversos esse] *id est, expalluisse, ac potius exhausto sanguine livescere tanquam mortui sint.* 7 Ut ut tempus] *transitio ad alterum propositionis locum, ut diximus in versum 5. de promissione salutis: cujus ratio, sequente versu; & usus, versu 9. explicatur.* 8 Istius] *videlicet quis te premit jugo.* 9 Davidi] *Christo, filio dilectionis Dei, ex semine Davidis: ut dixerat suprà 23. 5. sic Jecheẓk. 34. 23. & 37. 24.* 10 Tu ergo] *hortatio ad constantem fidem in Deum, ab antecedentibus propositionis argumentis per ὑστέρησιν, nimirum a liberatione & salute divinitus consequutura, hoc versu; & ab usu calamitatum, quibus impii judicantur, & castigantur boni, sequente versu.* 12 Nam sic ait] *tertia hæc pars propositionem explicat, primùm enarratione singularum illius partium, usque ad versum 23. deinde exornatione, sequentibus. In enarratione autem exponuntur primùm miseriæ & calamitates præsentes in Ecclesiam immittendæ justitia Dei, usque ad versum 16. deinde liberatio Ecclesiæ, & gloriosa instauratio per unicam Dei misericordiam in Christo, inde ad versum 23.* Mortifera erit] *nimirum humanitus. quasi dicat, gravissimè quidem affligêris, atque ita ut omnes desperent de restitutione tui, tribus versibus; sed ne exclames; quia ictus salutares, non lethales futuri sunt, vers. 15.* 13 Nemo] *allegoria ab arte chirurgica. quasi dicat, tam desperatum erit ulcus tuum, ut neque curationem, neque solamen adhibere quisquam possit, & vel amici tui ad recordationem tui perborrescant. Nam etiam Judæi captivi cum mortuorum ossibus comparantur, Jecheẓk. 37.* Compressioni] *id est, ut comprimatur ad suppurationem, sicut fit in vomicu.* 14 Plaga inimici] *id est, per inimicum Chaldæum, & tibi infensissimum, ac supra modum sævientem illata; quam tamen Deus potentia sua moderaturus est, ut castigationis autor; ex promissione versus undecimi.* 15 Quid exclamares] *respiciens ad servitium durissimam hostium, & miserias tuas; non autem ad justam administrationem meam.* Facio ista] *nempe ut ab illu te purgem igne afflictionum, veluti candente ferro, sive cauterio.* 16 Idcirco] *ut experiaris me ista facere ad purgationem tui, inquit, tum adversarios aliud spectantes perdam propter blasphemias & scelera ipsorum, duobus versibus; tum etiam liberabo te, sequentibus.* Consumuntte] *id est, student consumere; non autem curare, ut est consilii mei.* 17 Depulsam] *videlicet per ludibrium & blasphemam contumeliam.* Tzijon] *allusio ironica ex vocis ambiguo etymo, qua hostes Tzijonis nomen traducunt in contemptum, quasi significet arentem & desertum locum: quam ironiam sequentes voces confirmant.* 18 Sic ait Jehova] *promissio liberationis & instaurationis allegorica: nam etsi particula ejus aliqua exactiùs septuaginta annis fuit præstita, fuit tamen illud quædam veluti prolusio perfectæ liberationis in Christo; ad quam Prophetam respexisse sequentes versus docent manifestissimè.* In aggere suo] *qui definitur infrà tribus versibus ultimis sequentis capitis.* 19 Prodibit] *id est, offerentur sacrificia laudis, fructus labiorum per Christum, Hebr. 13. 15.* 21 Magnificus] *id est, Rex & dominator Christus, idemq; Sacerdos in æternum sistens nos Deo & Patri.* Jubebo accedere] *i. vocabo in sacerdotium: sic accipiendum esse docetur Psalm. 110. & infrà 33. sub finem.* Quis ille est] *id est, quis sibi ipsi sumat hunc honorem, nisi Christus vocatus a Deo, & factus Pontifex? Hebr. 5. 4. & seq.* 23 Ecce turbo] *exornatio, ut diximus in versum 12. illustrans præcedentia propositionis & enarrationis membra: ac primùm quidem futurum impiorum statum elegante allegoria, duob. versibus; deinde piorum ad Ecclesiam Dei pertinentium, versibus 35. sequentis capitis.* Indesinenter hosp.] *i. inimicos Dei & Ecclesiæ pervadens, & quasi hospitium ex hospitio quærens, donec singulos consumpserit.*

IN CAPUT XXXI.

1 Tempore illo] *secundus locus exornationis, quo primùm communio & benedictio Dei erga fideles proponitur, usque ad versum 15. deinde quædam incommoda diluuntur quæ non viderentur aliquo cum regno Christi consentire, inde ad versum. 23. ac postremò benedictiones Dei in Ecclesiam copiosiùs exponuntur,*

nuntur, versibus 13. sequentibus. In prima autem propositione duo beneficia continentur: unum, communionis cum Deo & fœderis ejus ex beneplacito æterno, tribus versibus; alterum, benedictionum ex fœdere, ver. 4. & 5. quas Deus opera piorum testatas facit tum inter ipsos in Ecclesia Judæorum, usque ad versum 12. tum etiam palàm & universè spectantibus audientibusq; gentibus, & ad Ecclesiam convocatu, inde ad versum 15. quæ omnia evincunt tempus illud de regno Christi accipiendum esse. 2 Invenit gratiam] argumentum promissionis præcedentis quo Deus ad liberandum Ecclesiam adducitur, a bene placito æterno & a steacta beneficentia: de cujus fide & constantia dubitantem quodammodo piorum animum Deus confirmat διαλογισμῷ, sequente versu. Eorum] id est, Judæorum & Israëlitarum; quia una vere ducuntur Israël sequente membro per epexegesin. 3 A longinquo] quasi dicant nutantes pii, olim quidem exercuit, sed jam refrixisse & obsoleta videtur Dei beneficentia. Imò] correctio dicti præcedentis: qua Deus infirmam piorum fidem statuminat. Benignitatem] quæ sequentibus continetur, nimirum ut benedictionibus perfundatur pius coram tota Ecclesia & gentibus omnibus. 4 Adhuc ædificaturus] promissiones allegoricæ (ut ante diximus) de instauratione a Deo, & gratiarum actione solenni ab Ecclesia, hoc versu, ac postremò de usu commoditatum omnium legitimo, versu sequente. 6 Custodes] id est, præcones Evangelii, episcopi gregu, & administri Christi. Surgite] Summa præconii Evangelici, quo primùm Judæorum populus vocatur ad Deum & Ecclesiam, hoc vers. & in fide salutis sug instituitur, tribus sequentibus; deinde gentes ipsæ ver. 10. & seq. 8 Eos] videlicet qui morem gerentes mandato meo laudabunt & precabuntur me. Cæcum & claudum] id est, ne minimum quidem, aut infirmissimum perire sinam de manu mea. 9 Cum fletu] id est, solicitos de salute sua ut dixerat ver. 7. Secundum torrentes] ut Psal. 23. 2. 10 Audite] altera pars præconii Evangelici, de vocatione gentium, ut diximus in ver. 6. 12 Venientes] electi videlicet ex Judæis & gentibus: quorum status allegoricè legalibus figuris exprimitur, & terrenis promissionibus. Cum frumento, &c.] id est, omnia grati animi testimonia perhibentes; ut olim fiebat eucharisticis. 15 Sic ait Jehova] expositæ prestantia regni Christi, ne quis existimet omnia in hoc seculo corpore & animo fore absolutissima, duas occupationes gravium incommodorum quæ fideles in regno Christi hîc experiuntur, Propheta diluit, ut diximus in vers. 1. prior est, externas tamen perpessiones in regno Christi non esse hîc desituras, sed fore ut statim a Christo nato furorem suum Satanas exerceat, tribus versibus: posterior est, etiam remansuram in piis suæ infirmitatis internæ conscientiam, quæ exponitur sequentibus. Prioris occupatio habetur hoc versu, solvitur duobus sequentibus; posterioris verò occupatio continetur ver. 18. & 19. solutio, tribus sequentibus. Vox in Rama] id est, in agro Ramæ, & toto Bethlehemi tractu: ut exponitur Matth. 2. 17. Rachel] elegans prosopopœia, quasi dicatur sepulchrum ani Rachel ipsa in sepulchro suo luxisse, & deflevisse stragem illam miserabilem quæ ab Herode fuit edita. Erat enim sepulchrum Rachelis Bethlehemum versus in confinio Jehudæ & Binjaminis, Gen. 35. 19. & 1. Schem 10. 2. 16 Sic ait Jehova] solutio præcedentis occupationis; utcunq; furat Satanas & sanctorum vitâ appetat, Ecclesiam tamen liberos novos indies habituram esse tum ex Israëlitis, tum ex cooptatis gentibus; qui in terram inimici latent, id est, in regno Satanæ & in potestate tenebrarum, donec revertantur ad Ecclesiam, vocati a Christo. Est merces] id est, non erit irritum tuum hoc studium erga liberos; sed ampliore beneficio a Deo compensabitur, quòd alii comparabuntur & se adjungent tibi. 17 Ad terminum] id est, in Ecclesiam: servatur enim priscus terræ promissæ typus qui adumbrabat Ecclesiam. 18 Omnino audio] secunda occupatio, ut diximus in versum 15. qua Deus primùm Ecclesiam perculsam suæ infirmitatis præsentu & malorum conscientia, & se ipsi committentem & orantem pro fide ac salute sua inducit per ethopœiam, duobus versibus; neque propterea a se abjicit testatur, sed potiùs se animo esse benevolo in eam, ver. 20. verbo docere eam, ver. 21. ac mirificè potentissimo suo opere amplificare, ver. 22. Ephrajimum] id est, Ecclesiam Christi ex Israëlitis collectam, synecdochicè. Castigasti me] hæc orationis formula tres partes continet: prima est confessio peccatorum & justitiæ Dei peccatores coërcentis & revocantis afflictionibus; secunda est petitio, ut Deus misericordia sua ex gratuito fœdere plenum usum fructumq; afflictionum præbeat Ecclesiæ, id est, veram fidem, resipiscentiam, & fructos dignos resipiscentia in suis ingeneret, hoc ver. tertia est professio tum efferendorum in posterum fructuum acceptis donis a Deo, tum præsentis zeli a præteritis peccatis & pœnis eorum abhorrentis, sequente versu. 19 Applaudam femori] ex animo dolens gravissimè: synecdoche a signo, ut Jechezk. 21. 17. 20 An filius] responsio ad præcedentem occupationem; quis putavet, inquit Dominus, Ecclesiam cum superioribus hu malis conflictantem mihi charam esse? sed tamen omnino chara est, &c. ut suprà vers. 18. exposuimus. Loquutus sum] id est, his malis afflixi eum immissis verbo meo. quasi dicat, in acerbissimis malis semper capio de eo misericordiam, ut Chabakkuk 3. 2. Perstrepunt] humanitus dictum, a comparatione terrestrium progenitorum. 21 Statue tibi] allegorica docendi ratio, qua Deus Ecclesiam veluti a se peregrinantem monet ut indicia & documenta ipsius animo observans ipsum sequatur liberationem præstiturum, tanquam cippis, dædalis, & aliis viarum monimentis positis. Hermas] id est, statuas & signa iter commonstrantia. Pyramidas] id est, obelos & columnas mucronatas sive fastigiatas, ut summi arborum rami, unde nomen habent. Aggerem] videlicet quo itum est ex Judæa in Assyriam: sed allegoricè accipiendus est provia totius Ecclesiæ, ut Jeschahh. 19. 23. 22 Quousque perg.] quasi dicat, procede in medium, neque pudore aut metu a sequenda vocatione mea deterreto: nam si pudet te tui ipsius, sum honori tibi: si metuis, sum virtus tua: ego recipio in me, & præbebo virtutem tibi plus quàm virilem ad salutem tuam. Aversa] id est, quæ a me abieras in perditionem tuam. Nam patrat] quasi dicat, vide ut confestim arripias occasionem oblatam: nam si Ecclesia Dei (quæ cum fœmina comparatur) te & Judæis propriis suis liberis caruerit propter aversionem vestram, non potest illa profectò orba permanere; sed tanquam vidua & (quemadmodum appellatur Jeschahh. 54. 1.) sterilis virum ambiet, & filios aliunde sibi comparabit filiusq;. 23 Sic ait] expositio benedictionum Dei, ut diximus suprà in vers. 1. Continentur autem in his benedictionibus primùm beneficia liberationis, habitationis, vitæ, commodorumq; omnium quæ promittit Deus, tribus versibus: deinde causa benedictionum, amor Dei efficacissimus, tribus alteris; tertiò instrumenta, nimirum justissima Dei administratio, vers. 29. & 30. & fœderis novi communicatio verbo & spiritu suo, ver. 31. & quatuor seq. Habitaculum] id est, Ecclesia, allegorice,

24 A-

24 Agricolæ &] *id eſt, optimi quique populares, ſimpliciſſimi, & utiliſſimi, ut probat Ariſtot. lib. 6. Polit. cap. 4.* 26 In hoc in vig.] *id eſt, oculus fero (quod aiunt) Eccleſiam: ut Feſchahh. 15. & 16. vigili & dormienti mihi ſemper obverſatur recordatio & ſtudium illius: humanius dictum.* *Eſt autem hic ſecundus promiſſionum locus, ut diximus in verſum 23.* 27 Conſeram] *id eſt, Eccleſiam, quæ prius inculta videbatur deſertaq́, multiplicabo veluti ſementem: metaphora.* 28 Sedulus fui] *ut figurâ venat Deus ſupra 24.* 29 Temporibus illis] *tertius promiſſionum locus, de forma & ratione qua Eccleſiam adminiſtraturus eſt Deus, ut diximus ſupra 23.* Non dicent] *id eſt, opere demonſtrabo juſtitiam meam, & a blaſphemis iſtorum conſiliis vindicabo ſic Jechezk. 18. 2.* Patres comederunt] *proverbiale dictum, pro eo quod eſt, majorum delicta luunt immerentes filii: ſic Judæi Deum injuſtitiæ criminabantur, ut ſibi juſtitiæ gloriam aſſererent.* 32 Non ſecundum] *ſed præſtantioribus promiſſis ſanctum in Chriſto, ut ſequentes verſus tres exponunt: quod pluribus oſtenditur 2. Corinth. 3. & Heb. 7. & tribus ſequent.* Fœdus] *ſcriptum in tabulis lapideis, ut docet promiſſionum ſequent. antitheſis.* Et ego] *indignantis Dei verba, quæ ad evidentiâ negatione categorica exprimit Apoſtolus Heb. 8. 9.* 33 Cordi eorum] *id eſt, non atramento, ſed ſpiritu Dei vivi; non in tabulis lapideis, ſed in carneis tabulis cordis exaratum: prout reperitur duplici proximè ſequent. capitibus, Jechezk. 36. & 2. Corinth. 3. 3.* 34 Non autem ſolum] *vide Feſchahh. 11. 9. id eſt, in priore fœdere docuerunt Moſche & Prophetæ litera tantummodo in poſteritate veteri erunt omnes docti a Deo, venient ad Chriſtum quos Pater traxerit, & unctionem habentes a ſancto illius ſpiritu cognoſcent omnia, Joan. 6. 44. 1. Corinth. 1. 7. & 2. 10. & ſeq. & 1. Joan. 2. 20.* *Eſt autem in hu verbu eclipſis apud Hhebræos frequens, ut obſervavimus Gen. 32. 28. & 1. Schem. 8. 7.* 35 Sic ait Jehova] *confirmatio, ut diximus in verſum. 1. a comparatione rerum creatarum, quas potius perituras confirmat Deus quàm ut jota unum promiſſionum ſuarum excidat.* 38 Ecce] *concluſio a repetitione promiſſionum typica.* A turri Chan.] *id eſt, tota ab extremitate una ad alteram.* *Perſequitur autem his & ſequentibus verbis juſtum ambitum Jeruſchalaimorum, incipiens a Meridiano latere, qua templum & Regia conjungebantur alteris Jeruſchalaimis ad portam Chananeelis, & inde procedens ad Orientem, ubi porta anguli communis erat terminus ab Oriente & Septentrione: vide Nechemiæ 3. 1. & 2. Reg. 14. 13.* 39 Collem ſcabioſi] *id eſt, collem in quo impuri aut immundi quacunque ſcabie, extra oppidum relegati ex lege, habebant ſuas habitationes: quapropter etiam in eam partem deducebantur vel plectendi morte, in loco qui dictus eſt Gulgolta, ſive calvariæ locus ut eſt in Evangelio.* *Terminat autem hic collis Jeruſchalaima ab Aquilone occaſum verſus.* Deflectet] *videlicet ab Aquilone Meridiem verſus, ubi terminus Occidentalis Jeruſchalaimorum eſt, habens a Septentrione collem ſcabioſi & a Meridie Gohham.* *Eſt autem Gohha arduus collis in parte exteriore civitatis Davidis, terminum ab occaſu & Meridie finiens: fortaſſe ſta dictus quòd aſcenſum haberet laborioſiſſimum.* 40 Convallis cadaverum] *id eſt, vallis Raphaæorum & filiorum Hinnomi, ubi ſacrificabantur liberi, & abibant in cineres: ut meminimus ſupra 7. 31. & alibi ſæpè.* *A Gohha autem incipit reflecti terminus ab Occidente in Meridiem.* Portæ equor.] *de qua vide Nechemiæ 3. 28.* *Ante hanc autem erat angulus civitatis Davidis, qui introrſum reflectebatur a Meridie Aquilonem verſus.*

CAPUT XXXII.

Propheta pro ratione typi imperati a Deo agrum comparat, & promiſſione reſtitutionis accepta cum Deo expoſtulat quòd non videretur præſens obſidio & propinqua occupatio captivitasq́, promiſſioni reſpondere: quamobrem Deus utrumque in ſe recipiens judicium mox futurum exponit, & promiſſiones affirmat conſequuturas ſuo loco.

1 VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova, anno decimo Tzidkijæ Regis Jehudæ: is eſt annus decimus octavus Nebucad-retzaris.

2 Tunc autem copiæ Regis Babyloniæ obſidebant Jeruſchalaima; & Jirmeja Propheta erat incluſus atrio cuſtodiæ quæ *erat* in domo Regis Jehudæ.

3 Nam incluſerat illum Tzidkija Rex Jehudæ, dicendo: cur prophetas dicendo? ſic ait Jehova, [a] ecce ego traditurus ſum civitatem hanc in manum Regis Babyloniæ ut capiat eam.

4 Etiam Tzidkija Rex Jehudæ non eripiet ſe e manu Chaldæorum, ſed [a] omnino tradetur in manum Regis Babyloniæ; & alloquetur os illius [b] eum in os, & oculi hujus oculos illius videbunt:

5 Deniq; in Babyloniam abducet Tzidkijã, ubi futurus eſt donec viſitem ipſum, dictum Jehovæ: quod pugnatis contra Chaldæos, non proſperabimini.

6 Dixit ergo Jirmeja: fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

7 [a] Ecce Chanameel filius Schallumi patrui tui venit ad te, dicturus; compara tibi agrum meum qui eſt ad Hhanathotas; nam [a] tuum *eſt* jus redempturæ ut compares.

8 Cùm ergo veniens ad me Chanameel filius patrui mei ſecundum verbum Jehovæ, ad atrium cuſtodiæ, indixiſſet mihi, compara quæſo agrum meum qui *eſt* ad Hhanathotas, qui *eſt* in terra Binjaminis, nam tuum eſt jus hæreditatis, & tuum redempturæ, compara tibi: & agnoviſſem verbum Jehovæ id eſſe:

9 Comparavi agrum illum a Chanameele filio patrui mei, qui *eſt* ad Hhanathotas; & appendi ei pecuniam, [c] ſeptendecem ſiclos argenti:

10 Et ſcribens in literis obſignavi, [d] adhibui teſtes; cùm appendiſſem pecuniam trutina.

11 Deinde ſumens literas emptionis; *tum* obſignatas [e] præcepti & ſtatutorum, tum [e] publicas;

12 Tradidi literas emptionis Baruco filio Nerijæ filii Machſejæ, ante oculos Chanameelis [f] patruelis mei, & ante oculos teſtium qui ſubſcripſerant literis emptionis: ante oculos omnium Jehudæorum qui reſidebant in atrio cuſtodiæ.

13 Et præcepi Baruco ante oculos eorum, dicendo,

14 Sic ait Jehova exercituum Deus Jiſraë-

1 Heb. *tradetur.* b Heb. *cum ore ejus.*

c Heb. *ſeptem ſiclos & decem argenti.* d Heb. *conteſtatus ſum: ut Feſcha. 8. 2. ſic deinceps.* e Heb. *patentes.* f Heb. *patrui.*

lis, ſume literas has, literas emptionis has, tum obſignatas, tum literas publicas haſce; & repone eas in vaſe teſtaceo, ut permaneant dies multos;

15 'Nam ſic ait Jehova exercituum Deus Iſraëlis; adhuc comparabuntur domus, & agri, vineæque in terra hac.

16 'Itaque oravi Jehovam; poſtquam dediſſem literas emptionis Baruco filio Nerijæ, dicendo,

17 'Eheu Domine Jehova, ecce tu feciſti cœlos, & terram virtute tua maxima, & brachio
Gen. 18. 14. tuo extento: 'nō poteſt ocultari g tibi ulla res:
g Heb. *a te: ſic infrà ver.* 27. 18 Exerces benignitatem in milleſimos, & rependis iniquitatem patrum 'in ſinum filiorum ipſorum poſt ipſos: Deus ille fortis, maximus, potentiſſimus, cujus nomen *eſt* Jehova exercituum,

19 Magnus conſilio, & amplus actione: cùm oculi tui aperti ſpectent in omnes vias hominū, ut des cuique ſecundum vias ipſius & ſecundū fructum actionum ipſius;

20 Qui diſponens ſigna & oſtenta in terra Ægypti, uſque in diem hunc; tum in Iſraële, tum
h Heb. *feciſti: ut Gen.* 12. 2. in reliquis hominibus h comparaſti tibi nomē, quale eſt hodierno die.

21 Nam eduxiſti populum tuum Iſraëlem e terra Ægypti; ſignis, & oſtentis, ac manu forti, brachioq; extento, & terrore magno,

22 Et dediſti eis terram hanc quam juraveras majoribus eorum te daturum eis; terram affluentem lacte & melle.

23 Sed quia ingreſſi & hæreditatiò poſſidentes eam non auſcultarunt voci tuę, & in lege tua non ambulaverunt, quæcunque præceperas eis facere non fecerunt: feciſti ut eveniret eis tota afflictio hæc.

24 Ecce miſſilia catapultaria venerunt in civitatem ad capiendum eam, & civitas traditur in manum Chaldæorum qui oppugnant eam, cum gladio, & fame, ac peſte: deniq; quod proloquutus es fit, ut ecce tu vides.

25 Interea tu edicis mihi, Domine Jehova, compara tibi agrum iſtum pecunia, & adhibe teſtes: cùm civitas ipſa traditur in manum Chaldæorum.

26 'Fuit verò verbum Jehovæ ad Jirmejam, dicendo,

Num. 16. 22. 27 Ecce ego ſum Jehova Deus omnis carnis: an mihi occultari poſſet ulla res?

28 Idcirco ſic ait Jehova; 'ecce ego trado civitatem hanc in manum Chaldæorum, & in manum Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ, ut capiat eam.

29 Et ingreſſi Chaldæi qui oppugnant civitatem hanc ſuccendant civitatem hanc igne, & comburant eam: adeoque domos ipſas, 'ſuper quarum tectis adoleverunt Bahhali, & libaverunt libamina diis alienis, ut provocarent me:

30 Quia fuerunt filii Iſraëlis & filii Jehudæ tantummodo facientes quod malum *videtur* in oculis meis inde a pueritia ſua: quia filii Iſraëlis tantummodo provocant me opere manuum ſuarum, dictum Jehovæ:

31 Quia in iram meam & in æſtum meum i incumbit civitas hæc, ex quo die ædificaverunt eam uſque in diem hunc; ut amoveam ipſam a facie mea:

i Heb. *in cumbit mihi: ſim. ira.*

32 Propter omnem malitiam filiorum Iſraëlis & filiorum Jehudæ, quam exercuerunt ad provocandum me ipſi, Reges eorum, Principes eorum, Sacerdotes eorum, & Prophetę eorum; cùm viri Jehudæ, tum habitatores Jeruſchalaimorum:

33 Qua 'obverterunt mihi cervicem, non autem faciem; & docenti eos k inde a diluculo cō-
k Heb. *mane ſurgendo & docendo.* tinenter minimè auſcultant ad percipiendum eruditionem;

34 Sed poſuerunt abominationes ſuas 'in domo l quæ vocatur de nomine meo, ad polluen-
l Heb. *ſuper quam vocatur nomen meum.* dum eam,

35 Et ædificaverunt excelſa Bahhali, quæ *ſunt* in valle filii Hinnomi, ad traducendum filios ſuos & filias ſuas 'Moleco; etſi non præceperā eis, neque m venerat in animum meum ut facerent abominationem hanc: ut ad peccandū inducerent Jehudam.

m Heb. *aſcenderat in cor.*

36 'Nunc, inquam, idcirco ſic ait Jehova Deus Iſraëlis; de civitate hac quam vos dicitis tradi in manum Regis Babyloniæ, gladio, & fame, ac peſte.

37 Ecce ego congregaturus ſum illos ex omnibus regionibus, quò depulero ipſos ira mea, & æſtu meo, ac fervore magno: & reducens eos in locum hunc facturus ſum ut habitent ſecurè:

38 Denique erunt mihi populus, & ego ero *Supra* 24. 7. ipſis Deus.

39 Indam enim illis cor unum & viam unam *Supra* 31. 1. ad reverendum me omnibus diebus; ad bonum ipſorum & filiorum ipſorum poſt ipſos:

40 Et pangam ipſis fœdus n perpetuum, fore n Heb. *ſeſ.* ut non avertam me a proſequendis ipſis, benefaciendo ipſis: & reverentiam mei indam o animo ipſorum, ut non recedant a me. o Heb. *ad.*

41 Ita gaudebo de ipſis benefaciendo ipſis; cùm plantavero ipſos in terra hac p firmè, ex p Heb. *in fi-* toto corde meo & ex tota anima mea. *mitate.*

42 Nam ſic ait Jehova, quēadmodum adduxero in populum hunc totum malum maximum iſtud; ita ego adducturus ſum ſuper eos totum hoc bonum quod ego q promitto ipſis. q Heb. *loquor ergà ipſos: ut Gen.* 18. 19.

43 'Tum comparabitur ager in terra hac; quā vos dicitis deſolatam eſſe adeò ut nullus inſit homo aut jumentum, traditam eſſe in manum Chaldæorum:

44 Agros pecunia comparabunt, & inſcribendo literis, & obſignando, atque adhibendo teſtes 'in terra Binjaminis, & in circumjacentibus locis Jeruſchalaima, ac in civitatibus Jehudæ, tum in civitatibus r montanis, r Heb. *montis.* tum in civitatibus humilis regionis, tum in civitatibus plagæ Auſtralis; cùm reduxero captivam multitudinem illorum, dictum Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus capitis partes ſunt quatuor: prima eſt inſcriptio, narrationem continens temporis & occaſionis hujus prophetiæ; quinque verſibus: ſecunda eſt propoſitio ſumma narrationis typicæ & promiſſionis Dei, uſque ad verſum* 16. *tertia eſt expoſtulatio Prophetæ cum Deo, uſque ad verſum* 26. *poſtrema confirmatio, inde ad finem uſque.* Is eſt annus] *vide ſupra* 25. 1. 3 Ecce ego] *vide complementum* 2. *Reg. & 2. Chron. ultimis capitibus, & infrà* 39. *&* 52. 7 Ecce] *ſecunda hæc pars, propoſitio, continet narra-*

narrationem typi divinitus imperati usque ad vers.15. deinde usum illius, ver.15. Tuum est jus] *ex lege Levit.25.32. & seq. Est autem in hoc verbo apostiopesis, qua retices Propheta mandatum Dei, ne idem bis repetendum esset.* 11 Præcepti] *id est, quibus literis obsignatus continebatur tum diserta narratio mandati quod Propheta a Deo acceperat, tum accurata descriptio singularum cautionum ad jura privata istius contractus pertinentium.* Publicas] *id est, fide publica confirmatas a magistratu, ad ratihabitionem privati contractus.* 15 Nam sic ait] *q.d. post tempus a Deo constitutum mihi futuræ sunt usui: est autem hic anagoge typi.* 16 Itaq;] *transitio ad tertiam partem, expostulationem, ut diximus in vers.1.* 17 Eheu] *expostulatio hæc duo continet; narrationem bonitatis & beneficentiæ Dei erga suos, usque ad versum 23. & expositionem præsentis ac futuri judicii contra Judæos, quod conqueritur Propheta non satis cum typo imperato convenire, ver.23. & duobus seq.* Non potest occul.] *q.d. fateor quidem (prout omnium scientiam obtines) te videre istud, sed ego plane non video quo pacto hæc se habitura sint.* 18 In sinum] *vide in Psa.79.12.* 26 Fuit verò] *transitio ad quartam partem, nimirum confirmationem præcedentis typi atque prophetiæ; qua Deus primùm jus & scientiam totius administrationis sibi arrogat, seq. versu; deinde judicium suum justissimum in Judæam asserit, usque ad vers.36. ac postremo promissiones confirmat a se nihilominus effectum iri.* 28 Ecce] *secunda hæc confirmationis pars est hyperbatica: nam cæpit Deus dicere, idcirco, id est, ut cognoscas me effecturum esse promissiones meas: quamobrem in regressione eadem particula, idcirco, repetitur sinito hyperbato, infrà ver.36.* 29 Super quarum tect.] *vide 2.Reg.23.12. & suprà 19.13.* 33 Obverterunt] *ut suprà 2.27.* 34 In domo] *ut suprà 23.11. vide 2.Reg.23.4.* 35 Molech] *vide Levit.18.21.* 36 Nunc inquam] *regressio ad promissionem cæptam suprà ver.28. cujus promissionis duæ sunt partes; una Evangelica, pertinens ad catholicam Ecclesiam Christi, usque ad versum 43. altera, singularis de reversione Judæorum, duobus ultimis.* 43 Tum] *id est, cùm incipiam præstare has promissiones meas.* 44 In terra] *id est, in toto regno Jehudæ, cujus fuerunt partes Binjamin & Jehuda. De hac autem distributione Jehudæ vide Jehoseh.15.*

CAPUT XXXIII.

Deus Ecclesiam ad erigendos animos hortatus, promissiones facit de ipsa liberanda, instauranda, ornandaq; pace & stabilitate æterna ad gloriam suam in Christo: & promissis suis confirmatis aliorum sententias, judiciaque contraria confutat naturæ documentis.

1 Fuit autem verbum Jehovæ ad Jirmejam, secundò; cùm ipse adhuc detineretur in atrio custodiæ, dicendo;

2 Sic ait Jehova facturus istud, Jehova formans istud ad stabiliendum ipsum; Jehova nomine.

3 Invoca me, & respondebo tibi; ac indicabo tibi magna & abstrusa, quæ non agnoscis.

4 Nam sic ait Jehova Deus Jisraëlis; de familiis civitatis hujus & de familiis Regum Jehudæ, demoliendis, *exponendis* in [a] missilia catapultaria & in gladium,

[a] Heb. *catapultas: ut 2. Reg.19.32.*

5 Venientibus ad pugnandum contra Chaldæos, imò ad explendum ipsas cadaveribus hominum quos percussero ira mea & æstu meo; & propter quorum omnem malitiam abscondi faciem meam a civitate hac:

[b] Heb. *faciens ei ascendere curationem: ut 2. Chro.24.13.*

6 Ecce ego [b] faciens ut assurgat ad justam constitutionem & sanitatem, curabo eos; & revelabo eis abundantiam pacis, [c] & quidem stabilissimæ.

[c] Heb. *& veritatis, vel fidei.*

7 Nam reducam captivam multitudinem Jehudæ, captivamq; multitudinem Jisraëlis; & ædificabo eos ut antea:

8 Et mundabo eos ab omni iniquitate ipsorum, qua peccaverint mihi; & condonabo omnes iniquitates ipsorum quibus peccaverint mihi, & quibus defecerint a me:

[d] Heb. *nomini gaudii: hypallage, pro gaudio nominatissimo.*

9 Quod erit mihi [d] celebri gaudio, laudi, & ornamento apud omnes gentes terræ; quæ audient totum hoc bonum quod ego facturus sum illis, & expavescentes commovebuntur ad totum illud bonum & ad totam illam pacem qua ego affecturus sum illam.

10 Sic ait Jehova, adhuc audietur in loco hoc, quem vos dicitis vastari adeò ut nullus insit homo, nullum q; jumentum; in civitatibus Jehudæ, & in plateis Jeruschalaimorum desolatis adeò ut nullus insit homo, nullus q; habitator, & nullum jumentum,

11 Vox gaudii, & vox lætitiæ, vox sponsi, & vox sponsæ, vox dicentium celebrate Jehovam exercituum, quia bonus *est* Jehova, quia in seculum *est* benignitas ejus, offerentium gratiarum actionem *in* domo Jehovæ: cùm reduxero captivam multitudinem hujus terræ ut antea, ait Jehova. *Suprà 7. 34.* *Psal.136.*

12 Sic ait Jehova exercituum, adhuc erit in loco hoc vastato adeò ut nullus insit homo [e] aut jumentum, & in omnibus civitatibus ejus; caula pastorum facientium ut accubent greges.

[e] Heb. *usq; ad jumentum.*

13 In civitatibus [f] montanis, in civitatibus humilis loci, & in civitatibus Australis plagæ, & in terra Binjaminis, ac in locis circumjacentibus Jeruschalaima, demiq; in civitatibus Jehudæ; adhuc transibunt greges [g] opera numerantis, ait Jehova.

[f] Heb. *montis.*

[g] Heb. *per manus.*

14 Ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ; cùm præstabo verbum istud optimũ quod proloquutus sum erga domum Jisraëlis, & erga domum Jehudæ.

15 Diebus illis & tempore illo faciam ut efflorescat Davidi germen justum; qui exercebit jus & justitiam in terra. *Suprà 23.5.*

16 Diebus illis servabitur Jehuda, & Jeruschalaimani habitabunt securè; atque hoc est quo vocabit eam *civitatem* Jehova justitia nostra.

17 Nam sic ait Jehova, non exscindetur Davidi vir sedens in solio domus Jisraëlis:

18 Etiam sacerdotibus Leviticis non exscindetur vir à conspectu mei; offerens holocaustum, & adolens munus, ac faciens sacrificium omnibus diebus.

19 Deinde fuit verbum Jehovæ ad Jirmejam, dicendo,

20 Sic ait Jehova, si irritum facere potes is fœdus *suprà 31.35.*

fœdus meum *de* die & fœdus meum *de* nocte; id-
que ut non sit diurnum tempus & nocturnum
tempore suo:
21 Etiam fœdus meum cum Davide servo
meo irritum fiet; ne sit ei filius regnans in so-
lio ejus, & cum Levitis sacerdotibus ministris
meis.
22 Ut non potest numerari exercitus cœlo-
rum, nec potest mensurari arena maris; ita auge-
bo 'semen Davidis servi mei, & Levitarum mi-
nistrantium mihi.
23 'Rursus fuit verbum Jehovæ ad Jirmejam,
dicendo,
24 An non animadvertis quid 'populus iste lo-
quantur? dicendo, duas istas familias quas ele-
gerat Jehova jam spernit ipsas: & populum me-
um 'contemnunt *illi*, adeò ut non *videatur esse*
ampliùs gens in conspectu illorum.
25 Sic ait Jehova, 'si non fœdus meum inter-
diu & noctu; *si* statuta cœli & terræ non dispo-
nam:
26 Etiam semen Jahhakobi & Davidis servi
mei spernam, ne sumam de semine ejus qui do-
minentur in semen Abrahami, Jischaki, & Jah-
hakobi; cùm reduxero multitudinem captivam
eorum, misertus ipsorum.

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *Hæc prophetia etsi eodem argumento cum superiore est, diversa tamen est tempore, ut inscriptio docet vers.1. Sunt autem partes illius quatuor: prima est exordium vers.2. & 3. secunda, propositio prophetiæ, inde ad vers.19. tertia, confirmatio, ad versum 23. usque; postrema, confutatio, reliqui.* 2 Sic ait] *hujus exordii (quo Deus propositionis sequentis fundamenta proponit) duo sunt loci: unus, a persona Dei promissiones præstituri ex naturæ & fœderis sui, hoc vers. alter a persona Judæorum, cùm fuerint comparati ad percipiendam sanctè liberationem suam, versu sequent.* Istud] *quod deinceps promissurus est.* Formans] *ut Jeschahh.46.11.* 3 Invocame] *secundus locus exordii per hortationem expressus.* Quæ non agn.] *id est, præ infirmitate non potes cernere, attendens ad præsentia mala, & illis velut caligine quadam excæcatus: ut ipse Jirmeja confessus fuerat suprà 32.17.* 4 Nam sic ait] *hujus propositionis primùm subjectum (ut ita dicamus) exponitur, duobus versibus; deinde promissio per prolepsin ver.6. quæ postea exornatur sequent.* 5 Venientibus] *videlicet consilio suo.* Imò ad expl.] *correctio, qua Deus consilio Judæorum opponit suum.* Propter quorum] ἰμπλοκην *Hhebraicis sermonis ad evidentiã transtulimus.* 6 Ecce] *prolepsis sive propositio summa promissionum sequentium, quæ allegoricè hoc vers. posita seq. explicatur. Sunt autem earum partes duæ; restitutionis, quæ exponitur tribus versibus; & fructuum ex restitutione eventurorum, usque ad vers.19. qui fructus hîc significantur pacis & stabilitatis nomine.* 7 Nam reduc.] *restitutionis promissæ partes ponuntur liberatio a peccatis & salus, duobus versibus, & finis sive usus illius, gloria Dei, vers.9.* 10 Sic ait] *prior liberationis fructus, ut diximus in vers.6. hîc primùm exornatur, quatuor versibus; & autor effectorq; illius Christus promittitur, vers.14. & 15. deinde posterior fructus, nimirum stabilitatis æternæ exponitur, ver. seq.* 13 Judææ] *id est, totius regni.* Numerantis] *pro ratione illa quam exposuimus Levit.27.32.* 14 Ecce] *promissio de Christo effectore bonorũ præcedentium, in quo omnes promissionis Dei sunt etiam & amen ad Dei gloriam, 2 Corinth.1.20.* 17 Nam sic ait] *altera pars promissionis de stabilitate regni, hoc vers. & sacerdotii, seq. versu: quæ duo in uno Christo concurrere demonstravimus suprà 30.21.* 18 Offerens] *id est, fungens sacerdotio, & perficiens ministerium totum a Levitarum gente figuratum.* 19 Deinde] *confirmatio præcedentis stabilitatis a documentis naturalibus, usque ad vers.23. tum in persona Christi, vers.20. & 21. tum in omnibus Ecclesiæ membris, vers.22.* 22 Semen Davidis] *id est, populos insitos in Christum Davidis filium qui fecit nos Reges & Sacerdotes Deo & Patri suo, 1.Petri 2.5. & Apocalyp. 1.6. & 5.10.* 23 Rursus] *confutatio ludificationum quibus utuntur hostes Ecclesiæ, & infirmi percelluntur, eodem argumento quo confirmatio.* 24 Populus iste] *infirmus videlicet, & abjiciens spem promissionum ex præsentibus malis.* Contemnunt illi] *hostes Ecclesiæ.* 25 Si non] *id est, potiùs aliquis fœdus meum de naturæ conservatione initum præstari a me impediverit, quàm ut sempiternam Ecclesiæ administrationem ex promisso mihi extorqueat.*

CAPUT XXXIIII.

Propheta ex Dei mandato exitium Regi Tzidkijæ prænuntiat: deinde cùm Judæi contra legem & singulare fœdus suum venissent, quo servos suos manu miserant, reprehendit illos gravissimè impii & inhumani facti, & compensationem maleficii a Deo Regi populoq; eventuram docet.

1 Verbum quod fuit ad Jirmejam a Jehova (cùm Nebucad-retzar Rex Babyloniæ & omnes copiæ ejus, omniáque regna terræ [a] in dominio ejus, omnes denique populi oppugnarent Jeruschalaima & omnes civitates eorum) dicendo,
2 Sic ait Jehova Deus Jisraëlis, abi, & al-
loquere Tzidkijam Regem Jehudæ: & indicito
ei, sic ait Jehova, ecce ego traditurus sum civi-
tatem hanc in manum Regis Babyloniæ, ut com-
burat eam igne:
3 Tu autem non eripies te e manu ejus, sed
omnino prehêdêris, & in manum ejus tradêris:
ita oculi tui oculos Regis Babyloniæ videbunt,
& os ejus [b] in os te alloquetur, ac in Babyloni-
am pervenies.
4 Veruntamen audi verbum Jehovæ, Tzid- *Suprà 32.4*
kija Rex Jehudæ: sic ait Jehova de te, non es
moriturus gladio:
5 'Cum pace moriturus es, & 'ustionibus
majorum tuorum, Regum præcedentium, qui
fuerunt ante te, similiter *ustiones odorum* com-
burent tibi, & *dicentes* heu Domine, plangent
te: nam verbum *hoc* ego loquutus sum, dictum
Jehovæ.
6 Itaque eloquutus est Jirmeja Propheta a-
pud Tzidkijam Regem Jehudæ, omnia verba ista
Jeruschalaimis,
7 Copiis Regis Babyloniæ oppugnantibus
Jeruschalaima, & omnes civitates Jehudæ re-
liquas,

[a] Heb. *dominis manus ejus.*
2.Reg.25.

[b] Heb. *os tuũ alloquetur.*

liquas, Laciſchum & Hhazekam: nam hæ reliquæ erant e civitatibus Jehudæ, civitates munitæ.

e Heb. *munitionis.*

8 'Verbum quod fuit ad Jirmejam a Jehova, poſtquam pepigiſſet Rex Tzidkija fœdus cum toto populo qui erat Jeruſchalaimis, de promulganda ipſis libertate;

9 Ut dimitteret quiſque ſervum ſuum & quiſque ancillam ſuam, Hhebræum Hhebræamque, liberos; ut non [d] exigeret ſervitutem ab ipſis, a Jehudæo fratre ſuo, quiſquam.

Exod. 21. 2.

d Heb. *ſervire ſibi per ipſos: ut Exo. 1. 14. ſic verſus ſeq.*

10 Et auſcultantes omnes Principes, totúsq; populus qui convenerant in fœdus, ut dimitteret quiſque ſervum ſuum, & quiſque ancillam ſuam liberos, ut non exigeret ſervitutem ab ipſis ampliùs; auſcultantes, inquam, dimiſiſſent:

11 [e] Iterum verò poſtea recepiſſent ſervos illos & ancillas, quos dimiſerant liberos; & ſubigerent eos in ſervos & in ancillas.

e Heb. *& reverterétur poſtea & reduceret.*

12 Fuit ergo verbum Jehovæ ad Jirmejam a Jehova, dicendo,

13 'Sic ait Jehova Deus Jiſraëlis; ego pepigeram fœdus cum majoribus veſtris qua die eduxi eos e terra Ægypti, e domo ſervorum, dicendo,

14 A fine ſeptem annorum dimittitote quiſque fratrem ſuum Hhebræum qui ſe vendiderit tibi; poſtquam ſerviverit tibi ſex annis, dimittito eum liberum abs te: ſed non auſcultarunt majores veſtri mihi, neque inclinarunt aurem ſuam.

Exod. 21. 2. Deut. 15. 12.

15 Reverſi quidem vos hodie feciſtis quod rectum videtur in oculis meis, promulgando libertatem quiſque amico ſuo; cùm pepigiſtis fœdus coram me in domo [f] quæ vocatur de nomine meo:

f Heb. *ſuper quam vocatur nomen meum.*

16 Sed [g] rurſus prophanaſtis nomen meum, recipientes quiſque ſervum ſuum, & quiſque ancillam ſuam, quos dimiſeratis liberos ad [h] deſiderium ſuum; quos ſubigitis ut ſint vobis ſervi & ancillæ.

g Heb. *reverſi eſtis & prophanaſtis.*

h Heb. *animam: ut Pſal. 27. 12.*

17 Idcirco ſic ait Jehova, vos non auſcultaſtis mihi, promulgando libertatem quiſque fratri ſuo & quiſque amico ſuo: ecce ego promulgo contra vos libertatem, dictum Jehovæ, gladio, peſti, & fami; & tradam vos commotioni apud omnia regna terræ.

18 Tradam enim homines iſtos qui tranſgreſſi ſunt fœdus meum, qui non præſtiterunt verba fœderis quod pepigerant coram me; 'cùm tranſiverunt inter dimidiatas partes ejus vituli quē diſſecuerant in duo:

19 *Nempe* principes Jehudæ, & principes Jeruſchalaimorum, aulicos, & ſacerdotes, totumque populum hujus terræ; qui tranſiverunt inter dimidiatas partes vituli illius:

20 Tradam, inquam, eos in manum inimicorū ipſorum, & in manum quærentium animam ipſorum; & erit cadaver ipſorum cibo volucribus cœlorum, & beſtiis terræ.

21 Etiam Tzidkijam Regem Jehudæ, & Principes ejus tradam in manum inimicorum ipſorum, & in manum quærentium animam ipſorum: in manum, inquam, copiarum Regis Babyloniæ, 'quæ [i] abiverunt a vobis.

i Heb. *aſcenderunt.*

22 Ecce ego præcepturus ſum, dictum Jehovæ, & revocaturus eos contra civitatem hanc ut oppugnent eam, & capientes eam comburant eam igne: & civitates Jehudæ ita exponam deſolationi ut nullus inſit habitator.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hoc caput duas prophetias continet: unam de Rege, uſque ad verſ. 8. alteram de regno toto, cæteris. In priore prophetia præter inſcriptionem verſ. 1. narrantur mandatum de pronuntiando eventu Tzidkijæ, verſib. quatuor, & obſequium Prophetæ, verſ. 6. & 7.* 5 Cum pace] *ideſt, naturali, non violenta morte.* Uſtionibus] *vide 2. Chron. 16. 14.* 8 Verbum] *in ſecunda hac prophetia narrantur primùm occaſio, verſibus 4. deinde verò denuntiatio ipſa, reliquis. Occaſio autem fuit hujuſmodi: obſidentibus Babylonii Jeruſchalaimæ, viſum eſt Judæis, ad deprecandum Deum & præſentem iram ipſius avertendam, promulgare libertatem ſervorum ex lege: cùm autem Babylonis adventante Ægyptio obſidionem ad tempus ſolviſſent, ut narratur infrà 37. 5. tum Judæi ad priſtinam ſuam nequitiam revertentes in ſervitutem iterum eos vindicarunt, quos publico judicio & fide publica liberaverant. Quamobrem Deus judicium ſuum comparat elegantiſſimè cum illorum maleficio.* 13 Sic ait] *hujus denuntiationis partes ſunt duæ: prior eſt conteſtatio, verſibus quatuor: poſterior, ſententiæ dictio, poſtquam Judæorum populus reus peractus eſt, ad finem uſque.* 18 Cùm tranſiver.] *ex antiquat fœdus junctarum formula: de qua Gen. 15. 17.* 21 Quæ abiverunt] *ſolventes obſidionem (ut diximus in verſ. 8.) ad obſiſtendum Ægyptio.*

CAPUT XXXV.

Deus propoſito Recabæorum exemplo Judæos conteſtatur, inobſequentem ipſorum animum redarguit, & Judæis mala quàm plurima, Recabæis bona prænuntiat.

1 'VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova; temporibus Jehojakimi filii Joſchijæ Regis Jehudæ, edicendo,

2 Abi ad 'familiam Recabæorum, & alloquutus eos adducito eos *ad* domum Jehovæ in unū cubiculorum; ut des bibendum eis vinum.

3 Itaq; aſſumens Jaazanjam filiū Jirmejæ filii Chabatzinjæ & fratres ejus, omnéſq; filios ejus; deniq; totam familiam Recabæorum,

4 Adduxi eos *ad* domum Jehovæ, in cubiculum filiorum Chananis filii Jigdaljæ 'viri Dei: quod *eſt* prope cubiculum 'Principum, quod *eſt* ſupra cubiculum Mahhaſejæ filii Schallumi obſervantis limen.

5 Cùmque propoſuiſſem coram filiis familiæ Recabæorum ſcyphos plenos vini, & pocula; dixi ad eos, bibite vinum:

6 Qui dixerunt, non ſumus bibituri vinum; nam Jonadab filius Recabi 'pater noſter 'interdixit nobis, dicendo, ne bibitote vinum, vos, aut filii veſtri [a] unquam:

a Heb. *uſque in ſeculum.*

7 Et domum ne ædificatote, & ſemen ne ſeritote, vineámque ne [b] conſeritote, neque eſto vobis: ſed 'in tentoriis habitetis omnibus diebus

b Heb. *plantare.*

bus veſtris, ut vivatis diebus multis in ſuperficie terræ, ubi inquilini eſtis.

8 Itaque auſcultantes voci Jonadabi filii Recabi patris noſtri in omnibus quæ præcepit nobis; ut non bibamus vinum omnibus diebus noſtris nos, uxores noſtræ, filii noſtri, & filiæ noſtræ,

9 Utq; non ædificemus domos ad habitationem noſtram; & vinea, aut ager, aut ſementis non ſit nobis;

10 Sed habitemus in tentoriis: auſcultantes, inquam, facimus omnino prout præcepit nobis Jonadab pater noſter.

11 [a]Fuit autem cùm aſcenderet Nabucad-rezzar Rex Babyloniæ in terram hanc, ut diceremus, [c]agite, ingrediamur Jeruſchalaima [d]metu copiarum Chaldæorum, & metu copiarum Syriæ: ita conſidemus Jeruſchalaimis.

[c] Heb. *venite & ingrediamur.*

[d] Heb. *a facie.*

12 [b] Tum fuit verbum Jehovæ ad Jirmejam, dicendo,

13 Sic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis, abi, & dicito viris Jehudæ, & habitatoribus Jeruſchalaimorum: [b]an non percepturi eſtis eruditionem, ut auſcultetis verbis meis? dictum Jehovæ.

14 Præſtatur *unumquodque* verborum Jonadabi filii Recabi, qui interdixerat filiis ſuis ne biberent vinum; non enim biberunt uſque in diem hunc, quia auſcultant præcepto patris ſui: ego autem alloquor vobis [e]inde a diluculo continenter, nec tamen auſcultatis mihi.

[e] Heb. *mane ſurgendo & loquendo.*

15 Cumque mitto ad vos omnes ſervos meos Prophetas [f]inde a diluculo continenter, dicendo, revertimini jam quiſque a via ſua peſſima, & bonas efficite actiones veſtras, neque [g]ſequamini deos alienos colendo eos, ita manetis in hac terra quam tradidi vobis & majoribus veſtris: non tamen inclinatis aurem veſtram, neq; auſcultatis mihi.

[f] Heb. *mane ſurgendo & mittendo.* 2. *Chron.* 36. 15.

[g] Heb. *ite poſt.*

16 [b] Quandoquidem præſtant filii Jonadabi filii Recabi præceptum patris ſui quod præcepit ipſis; populus verò iſte non auſcultat mihi;

17 [b]Idcirco ſic ait Jehova Deus exercituum, Deus Jiſraëlis, ecce ego adducturus ſum contra Jehudam, & contra omnes habitatores Jeruſchalaimorum totum illud malum quod proloquutus ſum contra eos: eò quòd mihi alloquenti ipſos non auſcultarunt, & revocanti ipſos non reſponderunt.

18 [b]Familiæ verò Recabæorum dixit Jirmeja; ſic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis; eò quòd auſcultatis præcepto Jonadabi patris veſtri: & obſervantes omnia præcepta ejus facitis omnino prout præcepit vobis;

19 Idcirco ſic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis; [b] non exſcindetur vir Jonadabo filio Recabi, qui ſtet coram me omnibus temporibus.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Prophetia hæc (cujus inſcriptio continetur verſ.1.) duas habet partes; typum, uſque ad verſ. 12. & anagogen ſive accommodationem prophetiam, reliqui.* 2 Familiam Recab.] *qui ortierant ex Kinæorum gente, ac proinde nullam poſſeſſionem ſibi attributam lege obtinebant; ſed victum comparabant ex publicis miniſteriis; vide 1. Chron. 2. 55.* 4 Viri Dei] *ut Deut. 33. 1. ſic commendatur pietas & ſanctio hujus ſacerdotis.* Principum] *id eſt, præfectorum templo.* 6 Pater noſter] *id eſt, celebris ille progenitor familiæ noſtræ timens Dei, cujus mentio eſt 2. Reg. 10. 15.* Interdixit] *ductus non humano conſilio tantùm, quo inquilinis modeſtia, ſobrietas, humilitas, q; inter cæteros maximè commendatur; ſed ſpiritu prophetico, quo eventuras Iſraëlitis omnibus calamitates præſignificabat.* 7 In tentoriis] *ut majores antea fecerant, Judic. 4. 17.* 11 Fuit autem] *occupatio: cur ergo, dixerit quiſpiam, in tentoriis modò non habitatis? reſpondent hoc a ſe non de induſtria, ſed ex neceſſitate fieri.* 12 Tum fuit] *tranſitio ad anagogen, ut diximus verſ. 1. Sunt autem illius partes duæ, conteſtatio, tribus verſibus ſeq. & ſententia dictio, 4. ultimis.* 13 An non] *propoſitio conteſtationis; quæ illuſtratur per comparationem minoris, id eſt, præcedentis exempli, ver. 14. & 15.* 16 Quandoquidem] *replicatio præcedentis conteſtationis, continens membra duo comparationis; de quibus deinceps ſententia fertur a Deo. ὕστερον πρότερον.* 17 Idcirco] *prior ſententiæ pars in Judæos, hoc ver.* 18 Familiæ verò] *poſterior ſententiæ pars de Recabæis, duobus verſibus.* 19 Non exſcind.] *id eſt, perpetua erit gens iſta coram me, ex prædictione Jonadabi ſuprà ver. 7. nam illos ex captivitate fuiſſe reduces oſtendit Hhezra 1. Chron. 2.*

CAPUT XXXVI.

Propheta ex mandato Dei volumen prophetiarum ſuarum per Baruchum ſcribi, & ſolenni die apud populum pronuntiari jubet: quo cognito, principes Baruchum advocant, legentem ex libro audiunt, & metu Regis admonent ut Jirmeja & ipſe deliteſcant: Rex verò audita parte voluminis, illud comburi jubet, Jirmejam q; & Baruchum capi: quamobrem Jirmeja a Deo ſervatus Regi, regnoq; mala prænuntiat, & volumen de integro conſcribi curat.

1 [a]FUIT autem [a]anno quarto Jehojakimi filii Joſchijæ Regis Jehudæ; fuit verbum hoc ad Jirmejam a Jehova, dicendo,

2 Sume tibi volumen libri, & ſcribito in eo omnia verba quæ proloquutus ſum tibi de Jiſraële, & de Jehuda, ac de omnibus gentibus; ex quo die alloquutus ſum te, a diebus Joſchijæ uſque in diem hunc:

3 Si fortè audiant domus Jehudæ totum illud malum quod ego cogito facere ipſis: ut revertantur quiſq; a via ſua peſſima, & condonem iniquitatem ipſorum & peccatum ipſorum.

4 Quamobrem vocavit Jirmeja Baruchum filium Nerijæ: ſcripſitq; Baruc ex ore Jirmejæ omnia verba Jehovæ, quæ eloquebatur ipſi *Jirmeja*, [a]in volumine libri.

5 [b]Deinde præcepit Jirmeja Baruco, dicendo; [b]ego detentus, non poſſum venire ad domum Jehovæ:

6 Quare ito tu & legito in hoc volumine, quod ſcripſiſti ex ore meo, verba Jehovæ, [a]audiente populo, in domo Jehovæ, [c]die jejunii: atque etiam audientibus omnibus Jehudæis, qui venerint ex civitatibus ſuis, legito illa:

[a] Heb. *in ſcribus populi: ſic deinceps.*

7 Si

7 Si fortè [b] procidant deprecantes ipsi coram Jehova, & revertantur quisq; a via sua pessima: nam magna est illa ira & æstus quo eloquutus est Jehova contra populum hunc.

[b] Heb. *procidat deprecatio eorum: hypallage Rhetorum.*

8 Et fecit Baruc filius Nerijæ omnino prout præceperat ipsi Jirmeja Propheta; legendo in eo libro verba Jehovæ *in* domo Jehovæ.

9 Fuit enim anno quinto Jehojakimi filii Joschijæ Regis Jehudæ, mense nono, [c] indicto jejunio coram Jehova toti populo Jeruschalaimis: cùm totus populus, venientes ex civitatibus Jehudæ essent Jeruschalaimis,

[c] Heb. *cùm indixissent jejunium, impersonaliter.*

10 Ut legeret Baruc in libro verba Jirmejæ *in* domo Jehovæ; in cubiculo Gemarjæ filii Schaphanis scribæ, in atrio superiore, ad ostium portæ domus Jehovæ [a] recentioris, audiente toto populo.

[a] Heb. *novi.*

11 [a] Cùm autem audivisset Mica filius Gemarjæ filii Schaphanis, omnia verba Jehovę ex illo libro;

[a] Heb. *Et factum est.*

12 Descendit in domum Regis ad cubiculum [d] jurisperiti, ubi ecce omnes principes considebant: Elischamahh jurisperitus, & Delaja filius Schemahhjæ, & [a] Elnathan filius Hhaceboris, & Gemarja filius Schaphanis, ac Tzidkija filius Chananjæ, omnes denique Principes:

[d] Heb. *scribæ: sic deinceps.*

13 Indicavitque ipsis Mica omnia verba quæ audiverat, cùm legeret Baruc in libro audiente populo.

14 Tum miserunt omnes Principes ad Baruc um [a] Jehu in filium Nethanję filii Schelemjæ filii Cuschi, qui ediceret, volumen illud in quo legisti audiente populo, ipsum accipe in manum tuam ac veni: accipiens itaq; Baruc filius Nerijæ volumen illud in manum suam venit ad illos:

[a] Heb. *Jehudi.*

15 Qui dixerunt ad eum, sede jam & lege illud nobis audientibus: legitque Baruc audientibus illis.

16 Fuit autem cùm audivissent omnia verba illa, ut [a] expavescentes alloquerentur alter alterum; & dicerent ad Barucum, [b] omnino indicabimus Regi omnia verba ista.

[a] Heb. *expavescerent vir ad amicum suum.*

[b] Heb. *indicando.*

17 Barucum autem interogaverunt, dicendo: indica jam nobis quomodo scripseris omnia verba illa ex ore illius:

18 Quibus dixit Baruc, ex ore suo pronuntiabat mihi omnia verba ista; & ego scribebam in libro atramento.

19 Tum edixerunt Principes Baruco: abi, abscondere tu & Jirmeja, & nullus nesciat ubi sitis.

20 Venerunt q; ad Regem in atrium, cùm volumen illud disposuissent in cubiculo Elischamahhi jurisperiti; & indicaverunt audiente Rege omnia verba ista.

21 Mittens itaque Rex Jehudin ad accipiendũ volumen illud, accepit illud e cubiculo Elischamahhi jurisperiti: legitque ipsum Jehudi audiente Rege & audientibus omnibus principibus qui adstabant Regi.

22 Rex autẽ sedebat in domo hyberna, mense nono; idque cum foco ante ipsum accenso.

23 Fuit ergo cùm legisset Jehudi tria [g] folia aut quatuor, *ut* lacerare illud [h] scalpro librario, & projiceret in ignem qui erat in foco; donec consumeretur totum volumen igne illo qui erat in foco.

[g] Heb. *valvas.*

[h] Heb. *novacula scribæ.*

24 [a] Non autem expaverunt, neque lacerarunt vestimenta sua; Rex, & omnes servi ejus, qui audiebant omnia verba illa.

[a] Heb. *Et non expaverunt.*

25 Quin etiam Elnathane, Delajaque, & Gemarja intercedentibus apud regem ne comburet volumen; non tamen auscultavit eis:

26 Imò præcepit Rex Jerachmeëli [a] filio Regis, & Serajæ filio Hhazrielis, & Schelemjæ filio Hhabdeelis, ut caperent Barucum scribam, & Jirmejam Prophetam; sed absconditeos Jehova.

[a] Heb. *Et præcepit.*

27 [a] Fuit autem verbum Jehovæ ad Jirmejam (postquam exussisset Rex volumen illud, & verba quæ scripserat Baruc ex ore Jirmejæ) edicendo,

[a] Heb. *Et factum est.*

28 [a] Iterum accipe tibi volumen alterum; & scribe in eo omnia verba priora, quæ erant in volumine illo priori quod exussit Jehojakim Rex Jehudæ.

[a] Heb. *revertere accipe.*

29 [a] De Jehojakimo autem Rege Jehudæ, dicito, sic ait Jehova: tu exussisti volumen illud dicens, quare scripsisti in eo, dicendo, [b] omnino venturus est Rex Babyloniæ, & perditurus terrã hanc, facturusq; ut cessent ex ea homines & jumenta?

[a] Heb. *Et de.*

[b] Heb. *veniendo.*

30 Idcirco sic ait Jehova de Jehojakimo Rege Jehudæ, non erit ei sedens in solio Davidis; & cadaver ejus erit projectum æstui [c] diurno, & gelu nocturno.

[c] Heb. *in die, & gelu in nocte.*

31 Nam animadvertam in eum, & in semen ejus, & in servos ejus iniquitatem ipsorum: & adducam contra eos, & contra habitatores Jeruschalaimorum, ac contra viros Jehudę totum illud malum quod [a] pronunciaveram eis; ac non auscultarunt.

[a] Heb. *loquebar eis.*

32 Itaque Jirmeja, accipiens volumen alterum tradidit ipsum Baruco filio Nerijæ scribæ, qui scripsit in eo ex ore Jirmejæ omnia verba libri quem exusserat Jehojakim Rex Jehudæ igne: & adhuc [m] addita sunt illis verba multa ejusmodi.

[m] Heb. *additum est, impersonaliter.*

ANNOTATIO.

21 Fuit autem] *Totum hoc caput Baruch continet, cujus historia tria maxima capita continet: primum est fides quam Jirmejæ & Baruc habuerunt adimplendam voluntatem Dei, 10. primus versibus: secundum contradictionum quæ a summatibus obvenerunt, & periculorum a Rege, usque ad ver. 27. tertium, sententiæ dictio in contravenientes, ad finem usque.* IV. Anno quarto] *videlicet sub finem illius, habitis duabus illu concionibus quæ positæ sunt supra 25. & 35. quod confirmatur infrà vers. 5. & 9.* 4 In volumine libri] *i. Libro plicatili, qua in cylindrum convolvebatur, ut erant priscorum libri: sic Psal. 40. 8.* 5 Deinde] *perscripto volumine: quid fuit anno quarto mense nono, ut ostendit ver. 9.* Ego detentus] *hujus detentionis causa ex ipsa præscriptis verbis in scriptura legi non manifestatur, tamen tres simul putamus in hoc tempus concurrisse. prima est interdictum Regis, qui principio Regni ediderat insignia impietatis & crudelitatis suæ documenta: supra 26. secunda fuit absentio (ut patres loquebantur) Ecclesiastica, qua putamus principes Sacerdotum Regi absentantes Jirmejam quodammodo excommunicasse, ne orationem amplius haberet ad populum aut templum accederet, adductos duabus illis prophetiis quas enuntiaverat anno quarto, supra 25. & 35. tertia est mandatum Dei, quo voluit Deus consulere Prophetæ suo, & absentiæ silentioq; illius* (quod

(quod improbi in beneficio ponebant) punire Ecclesiam Judæorum. 6 Die jejunii] *non imperati legis, sed conceptivi: ut apparet ex vers. 9.* 10 Recentioris] *vide supra 26.10.* 11 Cùm autem] *secunda pars narrationis, ut diximus in ver. 1.* 12 Jurisperiti] *nimirum Elischamahhi, qui mox nominatur. Erat autem ille quidem vir luci tecbor & moderator in consilio Regis & principum.* Hinathan] *de qua supra 26.22.* 14 Jehudin] *apparitorem Regis, ut ex sequentibus constat.* 16 Expavescentes] *id est, capita conferrent, affectis quodammodo & perculsi prophetiæ gravitate: ut demonstrant consilio suo, ver. 19.* 24 Non autem] *id est, ne paulùm quidem perculsi sunt, ut illi ver. 16.* 26 Filio Regis] *id est suo: quamobrem tota Jojakimi familiæ deinde maledicitur, infra ver. 30.* 27 Fuit autem] *tertia pars, ut diximus in ver. 1.* 29 De Jehojakimo] *hujus prophetiæ partes sunt, contestatio, hoc versu, & sententiæ latio, duobus sequentibus.* 31 Proloquebur] *eo volumine quod ab illis exustum est.*

CAPUT XXXVII.

Tzidkija Rex improbus, Chaldæis obsidentibus Jeruschalaima, cùm Ægyptios sibi adjunxisset, Deum a propheta pro communi salute orari jubet; Propheta verò sententiam judicii Chaldæi venturi pronuntiat: quamobrem soluta obsidione Jirmeja capitur, & æsus in carcerem durum a Principibus destruditur: ex quo liberatus a Rege, & secunda criminatione obrutus in duriorem alterum conjicitur: unde iterum pis cujusdam aulici opera eductus a Rege consulitur, & repetito eodem judicio contra Judæam in custodia conservatur.

2.Reg.25. 1 POSTEA regnavit Rex Tzidkija filius Joschijæ pro Conja filio Jehojakimi; quem constituit Regem Nebucad-retzar Rex Babyloniæ in terra Jehudæ.

2 Sed non auscultavit ipse, aut servi ejus, & populus terræ, verbis Jehovæ quæ loquebatur per Jirmejam Prophetam.

3 Miserat quidem Rex Tzidkija Jehucalem filium Schelemjæ, & Tzephanjam filium Maasejæ Sacerdotem ad Jirmejam Prophetam, qui dicerent; ora, quæso, pro nobis Jehovam Deum nostrum.

a Heb. *ingrederetur & egrederetur. vide Num. 27.21.*

4 Cùm Jirmeja a liberè a verfaretur in medio populi, nec dum posuissent eum in b carcere,

b Heb. *domo coercitionis: sic infrà ver. 15. & 18.*

5 Neque copiæ Parhhonis egrederentur ex Ægypto; (a)dientes Chaldæi qui obsidebãt Jeruschalaima famam de illis, abiyerunt a Jeruschalaimis.)

6 Fuit verò verbum Jehovæ ad Jirmejã Prophetam: ut diceret:

7 Sic ait Jehova Deus Jisraelis, sic dicitote ad Regem Jehudæ, qui misit vos ad me ad consulendum me: ecce copiæ Parhhonis quæ egressuræ sunt vobis in auxilium, revertentur in terram suam, in Ægyptum.

8 Et reverti Chaldæi oppugnabunt civitatem hanc, & capientes eam comburent eam igni.

c Heb. *animas vestras.*

d Heb. *abeundo.*

9 Sic ait Jehova, ne decipiatis c vos ipsos dicendo, d omnino abituri sunt a nobis isti Chaldæi: nam non sunt abituri.

10 Quin si percuteretis omnes copias Chaldæorum oppugnantium vos, & reliqui essent ex eis homines transfixi: quisque in tentorio suo exsurgerẽt, & combureret civitatem hanc igne.

11 Fuit autem cùm abduceretur copiæ Chaldæorum a Jeruschalaimis, propter copias Parhhonis,

12 Ut exiret Jirmeja Jeruschalaimis, profecturus in terram Binjaminis; ad delabendum inde, in medio populi:

13 Cumque esset in porta Binjaminis, ubi erat magister præfecturæ, nomine Jireija filius Schelemjæ filii Chananjæ; prehendit Jirmejam Prophetam, dicendo, ad Chaldæos tu deficis.

14 Cui dixit Jirmeja, falsum est, minimè deficio ad Chaldæos; non tamen auscultavit ei, sed prehendit Jireija Jirmejam, & abduxit eum ad Principes.

15 Tum effervescentes Principes contra Jirmejam percusserunt eum; & posuerunt eum e in vinculis in domo Jehonathanis scribæ: nam eam aptaverant pro carcere.

e Heb. *in loco vinculi.*

16 Cumque venisset Jirmeja f in foveam illam & in cellulas illius, mansit ibi Jirmeja diebus multis.

f Heb. *in locum fovee.*

17 Tandem mittens Rex Tzidkija recepit eum; & interrogavit eum Rex domi suæ g clàm, dicens: estne verbum a Jehova? cui dicens Jirmeja, est, amplius dixit, in manum Regis Babyloniæ tradêris.

g Heb. *in abdito.*

18 Deinde dixit Jirmeja ad Regem Tzidkijam: quid peccavi tibi, aut servis tuis, aut populo isti, quòd posuistis me in carcere isto?

19 Et ubi sunt Prophetæ vestri, qui prophetant vobis, dicendo; non est venturus Rex Babyloniæ contra vos & contra terram hanc?

20 Nunc ergo audi quæso, Domine mi Rex, h procido jam deprecans te; ne quæso jubeas me redire in domum Jehonathanis scribæ, ut non moriar ibi.

h Heb. *procido jam deprecans me coram te: supra 36.7.*

21 Quamobrem præcepit Rex Tzidkija ut i cõmitterent Jirmejam in atrio custodiæ, & darent ei tractam panis in diem ex vico pistorum, donec consumptus est omnis panis ex civitate: ita manebat Jirmeja in atrio custodiæ.

i Heb. *præcepit.*

CAPUT XXXVIII.

1 AUDIENS verò Schephatja filius Mattanis, & Gedalja filius Paschchuris & Jucal filius Schelemjæ, & Paschur filius Malcijæ, verba quibus Jirmeja alloquebatur totum populum, dicendo,

2 Sic ait Jehova, qui manserit in civitate hac, morietur gladio, fame, aut peste; qui autem exierit ad Chaldæos ut vivat, utique erit ipsi anima sua loco spolii, & vivet.

3 Sic ait Jehova, omnino tradetur civitas hæc in manum copiarum Regis Babyloniæ, quæ capient eam.

4 Dixerunt Principes ad Regem, morte afficiatur quæsumus vir iste, quandoquidem iste remissas reddit manus a bellatorum qui reliqui sunt in civitate hac, & manus totius populi; allo-

a Heb. *virum belli.*

alloquendo eos [b] in hanc ſententiam: nam vir iſte minimè quærit pacem populo huic, ſed malum.

[b] Heb. *ſecundum verba hæc.*

5 Quibus dixit Rex Tzidkija, ecce eſt in manu veſtra: nam minimè *is eſt* Rex *qui* poſſit contra vos quicquam.

6 Accipientes itaque Jirmejam [a] qui erat in atrio cuſtodiæ, conjecerunt eum in illam foveam *quæ erat* Malcijæ filii Regis, demittentes Jirmejam funibus: in fovea autē illa nulla erat aqua; ſed lutum, adeò ut immergeretur Jirmeja luto.

7 Sed cùm audiviſſet [a] Hhebed-melec Æthiops, vir aulicus qui erat in domo Regis, poſitum eſſe Jirmejam in illa fovea; [a] Rege ſedente in porta Binjamini,

8 Egreſſus Hhebed-melec e domo Regis, alloquutus eſt Regem, dicendo,

9 Domine mi Rex, malè fecerunt homines iſti in omnibus quæ fecerunt Jirmejæ Prophetæ, eò quòd conjecerunt eum in iſtam foveam: [a] qui moriturus fuerat [a] in loco ſuo propter famem, quia nihil eſt panis ampliùs in hac civitate.

10 Quapropter præcepit Rex Hhebed-meleco Æthiopi, dicendo, ſume ad manum tuam hinc triginta homines: ut educas Jirmejam Prophetam ex iſta fovea, cùm nondum moritur.

11 Tum ſumens Hhebed-melec homines illos ad manum ſuam, venit [a] in domum Regis, in locum ſubjacentem ærario unde ſumpſit veteramenta [c] abjecta, veteramenta inquam evanida: quæ demiſit ad Jirmejam in foveam illam funibus:

[c] Heb. *abjectorum, evanidorum ſic dicens.*

12 Et dixit Hhebed-melec Æthiops ad Jirmejam, pone jam veteramenta iſta abjecta evanidaque [d] ſub axillis tuis, ſubtus cum funibus: & fecit Jirmeja ita.

[d] Heb. *manuum tuarum.*

13 Sic trahentes Jirmejam funibus eduxerunt eum ex illa fovea, & manſit Jirmeja in atrio cuſtodiæ.

14 Deinde mittens Rex Tzidkija recepit Jirmejam Prophetam ad ſe, ad [a] ingreſſum principalem qui erat ad domum Jehovæ: & dixit Rex ad Jirmejam, peto ego abs te verbum, ne celato me illud.

15 [a] Dicente autem Jirmeja ad Tzidkijam, ſi indicem tibi, an non [e] certè morte afficies me? & ſi conſulam tibi, *an* non auſcultabis mihi?

[e] Heb. *morte afficiendo.*

16 Juravit Rex Tzidkija Jirmejæ [f] clàm, dicendo; vivens Jehova qui fecit nobis animam hanc *mihi adimat eam*, ſi morte affecero te, aut ſi tradidero te in manum hominum iſtorum qui quærunt animam tuam.

[f] Heb. *in abdito: ut ſuprà 37.17.*

17 Dixit itaque Jirmeja ad Tzidkijam, ſic ait Jehova Deus exercituum, Deus Iſraëlis; ſiſ omnino egreſſus fueris ad Principes Reges Babyloniæ, utique vivet anima tua, & civitas hæc non comburetur igne: ita vives tu & familia tua:

[g] Heb. *egrediendo.*

18 Sin autem non egrediaris ad Principes Regis Babyloniæ; utique tradetur civitas hæc in manum Chaldæorum qui comburent eam igne, tu verò non eripies te e manu eorum.

19 [a] Dicenti verò Regi Tzidkijæ ad Jirmejam; ego ſolicitè timeo Jehudæos qui deficiunt ad Chaldæos, ne tradant me in manum eorum, & ludificentur me:

20 Dixit Jirmeja, non ſunt tradituri: auſculta quæſo voci Jehovæ quam ego eloquor tibi, ut bene ſit tibi & vivat anima tua.

21 Quòd ſi tu renuas exire, hoc eſt verbum illud quod oſtendit mihi Jehova:

22 Quòd ecce omnes mulieres quæ reliquæ ſunt in domo Regis Jehudæ [a] deducētur ad principes Regis Babyloniæ; quamvis [a] dicant illæ incitaviſſe te & prævaluiſſe tibi viros [h] pacem colentes tecum, [a] demerſos eſſe in cœno pedes tuos, averſos retrorſum;

[h] Heb. *pacis tuæ.*

23 Tamen e manu eorum qui omnes uxores tuas filioſque tuos deducent ad Chaldæos, tu quoque non eripies tē: ſed manu Regis Babyloniæ prehenderis, & civitatem hanc comburet igne.

24 Tum edixit Tzidkija Jirmejæ; quiſquam neſciat verba iſta, ita non morieris.

25 Quòd ſi audientes Principes me loquutum eſſe tecum, venerint ad te, edixerintque tibi, indica jam nobis quid loquutus es apud Regem, ne celato nos, & te non affigiemus morte: quid item dixerit tibi Rex;

26 Tum [a] dicito ad eos, [i] procidens ego deprecatus ſum coram Rege; ut [a] non ſineret me redire in domum Jehonathanis ad moriendum ibi.

[i] Heb. *procidit deprecatio mea: ut ſuprà 36.7. & 37.20.*

27 Venientes autem omnes Principes ad Jirmejam interrogaverunt eum, qui nuntiavit eis omnino ſecundum verba iſta quæ præceperat Rex: ſic [k] ſilentes abſtinuerunt ab eo, cùm non fuiſſet auditum [a] verbum illud.

[k] Heb. *ſiluerunt ab eo.*

28 Manſitque Jirmeja in atrio cuſtodiæ uſque in diem quo capta ſunt Jeruſchalaima; ubi erat, cùm caperentur Jeruſchalaima.

ANNOTATIO.

1 Poſtea] *Duo hæc capita perpetuam hiſtoriam continent, quomodo Jirmeja exceptus fuerit Jeruſchalaimi toto Regis Tzidkijæ tempore.* 3 Miſerat quidem] *id eſt, Rex quidem ipſe primùm faciis eſſe viſus eſt, & Deum ſerio accedere, uſque ad ver.11. ſed evanuit totum illud ſpecioſum ſtudium præterito metu, & aulicis improbè in Jirmejam invehentibus, in quorum voluntatem Rex illicò traductus eſt, verſu 11. & 5. ſequentibus: cujus facilitatis ac potiùs ſocordiæ exempla deinceps ponuntur, hoc & ſequent. capite.*

5 Neque] *hanc negationem ἀπὸ κοινοῦ ex præcedente ver. repetendam fuiſſe docet argumentum: quod genus zeugmatis Hhebræus eſt uſitatiſſimum.* Nam audientes] *anticipatio narrationis, quæ ſuo loco habetur poſtea verſu 11.* 7 Ecce copię] *hîc Jirmeja pro deprecatione quam poſtulabat Rex ſententiam pronuntiat, & cauſam apertè oſtendit: nam (inquit Propheta) Rex ſucum Deo ſe facturum putat: ita accediis me quaſi reſipiſceret ſeriò, & certa fiducia in Deum unum recumberet: interea verba facitu: Rex enim de Ægyptiorum copiis adhibendis cogitat: quamobrem ſententia duobus membris continetur: unum eſt inanes fore auxiliares Ægyptiorum copias & re infecta abituras; alterum, Regem, populumq́, & regnum Judæorum per Chaldæos everſum iri.* 9 Non ſunt abit.] *videlicet omnino, ita ut dicitis: nam abiverunt quidem, infrà verſ.11. ſed paulò poſt redintegrarunt obſidionem cœptam.* 10 Quin ſi] *amplificatio per hypotheſin hyperbolicam, quæ oſtendit etiamſi Chaldæi circumvenirentur (ut adhibitis Ægyptiis*

fuĉturum ſe Tzidkija præſidebat) nihil tamen ex eo effectum iri. 12 In medio populi] *id eſt, Binjæ-ministarum & tribulium ſuorum in agros ſuos & poſſeſſiones obſidione ſoluta redeuntium.* 13 Ad Chaldæos] *quorum potentiam magnificè Propheta prædicaverat: ſic impius iſte perfidè diſſimulans odium prophetiarum, perfidiæ & transfugii Jirmejam criminatur: ut ſolent qui honeſtè videri volunt procurare turpia.* 16 Et in cellu.] *id eſt, de alia in aliam circumducentes reclusiſſent eum in penitiſſima, ubi vix ſontes niſi perduelles collocabantur.* 19 Et ubi ſunt] *quaſi dicat, age. ſi placet, compareant illi, ut prophetiarum comparatione apud æquos judices audita innoteſcat veritas: nam ſpiritus Prophetarum ſunt Prophetis ſubditi, 1. Cor. 14. 32. Ad hoc autem poſtulatum retinente Rege, Jirmeja ſaltem ſibi petit de aquiore loco proſpici, ſi negligitur cauſa veritatis.*

IN CAPUT XXXVIII.

1 Totum popul.] *Id eſt, Judæos omnes qui adibant ipſum in atrium cuſtodiæ.* 4 Minimè quærit] *animo perduellis eſt, ut fuerant criminati ſuperiore capite.* 6 Qui erat in atrio] *hæc verba de induſtria tranſpoſuimus, ut ἐμφασιν Hhebraici contextus illuſtris eſſet: hîc autem ars neſaria aulicorum obſervanda eſt, qui hominem addictum morti clàm tollendam putant, & carcere (qui ex omni jure ad cuſtodiam, non ad ſupplicium conſtitutus eſt) pro ſupplicio abutuntur.* 7 Hhebed-melec] *de quo infrà 39. 16.* Rege ſedente] *id eſt, in publico judicio, ubi Principes aliis non audebant cum Prophetæ experiri jure.* 9 Qui moriturus] *id eſt, debebat illis fuiſſe ſatis quòd Jirmeja communis hac fame eras moriturus, nec fuerat acceleranda mors illius infami carcere.* In loco ſuo] *id eſt, atrio cuſtodiæ, ubi locum & alimentum ejus Tzidkija conſtituerat, ſuprà 37. 21.* 11 In domum Regis] *ubi erat fovea Malcijæ filii Regis, de qua verſ. 6.* 14 Ingreſſum princip.] *id eſt, aſcenſum illum verſus repagula munitum, de quo 1. Reg. 10. 5. & 12. Eſt autem Hhebræa vox ambigua, quæ modo ſignificat tertium ordine, modo ducalem (ut ita dicamus) ſive adduces pertinentem: quos Hhebræi vocant tertios a Rege communi appellatione.* 15 Dicente] *his verbis annuit quidem Jirmeja ſe verbum Dei prolaturum eſſe; priùs tamen ſtipulatur duo: unum, vitam ſibi ſervari, quod Rex ſpondet ſequente verſu; alterum, conſilium ſuum accipi, cui rex non reſpondet: nam hæ interrogationes non ſemper affirmant apud Hhebræos, ſed etiam de re ipſa quærunt.* 19 Dicenti verò] *id eſt, excuſanti ſe quòd conſilium dedistionis non acciperet: quam excuſationem diluit propheta, ſequentibus.* 22 Deducentur] *videlicet cùm primùm Chaldæi irruperint Jeruſchalaima, & Tzidkija ſe in fugam vertet; nam illæ continuò oblatæ ſunt principibus ut quæſito de conſilio & factis Tzidkijæ haberetur.* Dicant] *id eſt, crimen totum defectionis a Chaldæis in conſiliarios tuos & fœderatos exteros tranſferant, ad excuſandum te.* Demerſos eſſe] *id eſt, per illos effectum eſſe, ut in hanc malorum abyſſum devenires, & a Chaldæis deficeres.* 26 Dicito ad eos] *hoc conſilium neque præcepit Rex, neque Jirmeja ſequitur falsò: nam in ipſo principio ſermonis ultrò citroq; habiti cavet ſibi Jirmeja poſtulaverat, ne aut morte afficeretur a Rege, aut adverſariis traderetur; & Rex. viciſſim ſponderat, ſuprà ver. 15. & 16. jam verò partem ſermonis explicat, partemq; retinet, quam exponi principibus futurum fuiſſet inutile & damnoſum.* Non ſineret] *id eſt, non ferret me trudi in moleſtiorem carcerem quàm ſit atrium cuſtodiæ, ſive domum Jehonathanis, de qua 37. 15. ſive Malcijæ, de qua ſuprà ver. 6. ſynecdoche.* 27 Silentes abſtinuer.] *id eſt, acquieverunt ut Jirmeja conſiſteret in atrio cuſtodiæ; obſervantes fortaſſe dum novam triminandi occaſionem poſſent arripere.* Verbum illud] *reliquum, quod fuerat habitum cum Rege.*

CAPUT XXXIX.

Jirmejæ priùs malè a ſuis exceptus, occupatis Jeruſchalaimis liberatur ab exteris, & honeſtè accipitur: ſimilterq; pio illis aulico per quem fuerat ſublevatus pronuntiat liberationem ab omnibus vitæ periculo.

2. *Reg.* 25. 4. 1 Anno nono Tzidkijæ Regis Jehudæ, menſe decimo; venit Nebucad-netzar Rex Babyloniæ cum omnibus ſuis copiis ad Jeruſchalaima, & obſederunt eo.

2 Undecimo anno Tzidkijæ, menſe quarto, nono *die* menſis; perrupta eſt civitas:

3 Et ingreſſi omnes Principes Regis Babyloniæ conſederũt in porta mediana; Nergal-ſchareetzar præfectus ærario ſacro, Sarſecim præfectus aulicus, Nergal-ſchareetzer præfectus [a] metationi caſtrorum, & omnes principes reliqui regis Babyloniæ.

[a] Heb. *& totum reliquũ principum.*

4 Fuit autem cùm videret eos Tzidkija Rex Jehudæ, & omnes bellatores, ut fugientes exirent noctu e civitate via horti Regis per portam *ſitam* inter duplicem murum; exivitque via campeſtrium.

5 Sed perſequentes copiæ Chaldæorum eos aſſequutæ ſunt Tzidkijam in campeſtribus Jerichuntis, & capientes eum deduxerunt eum ad Nebucad-retzarem Regem Babyloniæ Riblam in terrã Chamathæ; qui [b] tulit in eũ ſententiam.

[b] Heb. *loquutus eſt cum eo judicia.*

6 Nam jugulavit Rex Babyloniæ filios Tzidkijæ Riblæ ante oculos ejus, etiam omnes [c] claros Jehudæ jugulavit Rex Babyloniæ:

7 Tum oculos Tzidkiję excæcavit, & vinxit eum numellis chalybeis; ut deduceret eum in Babyloniam.

[c] Heb. *nobiles.*

8 Domum verò Regis, & [c] domos populi cõbuſſerunt Chaldæi igne; muroſq; Jeruſchalaimorum demoliti ſunt.

9 Deniq; reſiduum populi qui reliqui erant in civitate, & defectores qui defecerant ad ipſum, ac reſiduum populi qui reliqui erant; deportavit Nebuzar-adan præfectus ſatellitum in Babyloniam.

10 De populo verò tenuiſſimos quibus nihil erat quicquam, reliquit Nebuzar-adan præfectus ſatellitum in terra Jehudæ: quibus dedit vineas & agros die illo.

[d] Heb. *in manum Nebuzar-adani præfecti.*

11 Præceptum autem dederat Nebucad-retzar Rex Babyloniæ de Jirmeja; [d] Nebuzar-adani præfecto ſatellitum, edicendo,

[e] Heb. *pone oculos: tum ſuper eum.*

12 Accipe illum, & [e] oculos tuos adhibe illi, neque

neque afficito eum ullo malo; ſed quemadmodum indixerit tibi, ita fac cum eo.

13 Quapropter mittens Nebuzar-adan præfectus ſatellitum, & [f] Nebu-ſchazzeban præfectus aulicus, & Nergal-Schareetzer præfectus metationi caſtrorum; denique omnes præfecti Regis Babyloniæ,

14 Mittentes acceperunt Jirmejam ex atrio cuſtodiæ, [g] tradideruntq; eum [g] Gedaljæ filio Achikami filii Schaphanis, ut deduceret eum domum: ita manſit in medio populi.

15 Ad Jirmejam autem fuerat verbum Jehovæ; cùm eſſet detentus in atrio cuſtodiæ, dicendo,

16 Abi, & alloquitor [g] Hhebedmelecum Æthiopem, dicendo, ſic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis, ecce ego effecturus ſum ut eveniant verba mea contra civitatem hanc in malum, non autem in bonum: & erunt in conſpectu tuo die illo.

17 Sed eripiam te die illo, dictum Jehovæ; neque tradêris in manum [g] iſtorum hominum a quibus formidas.

18 Nam [g] [g] omnino liberabo te, & gladio non cades: eritq; tibi [h] vita tua ſpolii loco, quia fiduciam habuiſti in me, dictum Jehovæ.

[f] qui ſuprà Sarſecim ver. 3.

[g] Heb. liberando.

[h] Heb. anima tua.

ANNOTATIO.

1 Anno] *Hoc capite continentur duo, narratio graviſſimi judicii contra Judæos, & ſervati ex eo Jirmejæ, uſque ad ver. 15. & prophetia de Hhebed-melco ſervando, inde ad finem.* 3 In porta] *id eſt, jam uno ex oppidis occupato, propè eſſet ut in alterum ingrederentur, ubi porta mediana erat in mediano muro.* Præfectus ærar.] *qui hæc omnia nomina propria eſſe putant, falluntur ſententia noſtra, ut Hebraica diſtinctione confirmant: addiuntur enim propriis appellationibus officiorum nomina Babylonica, quæ nos ad evidentiam Latinis nominibus uſcunque accommodavimus: hi autem propterea nominantur, quòd fuerunt ſtrenui, & inter primos ordines primi irruperunt in Jeruſchalaima.* 6 Claros] *qui Tzidkijæ autores fuiſſe rebellionis putabantur, ſuprà 38.22.* 14 Tradiderunt] *ut narratur infrà 40.* Gedaljæ] *quem præfecit Judæu Rex Babyloniæ, 2. Reg. 25. 25. & deinceps.* 16 Hebedmelecum] *de quo ſuprà 38.7. & ſequentibus.* 17 Iſtorum hominum] *id eſt, auliſcorum principum Tzidkijæ, a quibus odium graviſſimum ſibi conciliaverat liberatione Jirmejæ.* 18 Omnino liberabo] *videlicet tum ab iſtis inſenſis tibi, tum ab externis hoſtibus.*

CAPUT XL.

Jirmeja ex vinculis & captivitate liberatur; duces ad Gedaljam præfectum adveniunt, & Jiſchmahhelis conſpirationem adverſus ipſum indicant: cujus conſpirationis indicium cùm Gedalja neglexiſſet, perfidiſſimè a Jiſchmahhele occiditur ipſe & omnes quos ſtare a partibus ipſius Jiſchmahhel judicavit, & reliqui capiuntur ad Hhammonitas deportandi: hunc malo Jochanan cum aliis ducibus obſiſtens Jiſchmahhelem fundit & fugat, profectionemq; in Ægyptum inſtituit cum reliquiis Judæorum: cujus profectionis conſilium volentes a Deo & Jirmeja comprobari, Jirmejam accedunt callidè, prohibentem & intermuntantem Dei verbum malè excipiunt, & cum Baruco Judæorumq; reliquis in Ægyptum trahunt: ubi Jirmeja prædicit fore ut a Babylonio Ægyptus occupetur.

1 [i] VERBUM illud quod fuerat ad Jirmejam a Jehova, poſtquam dimiſit eum Nebuzar-adan præfectus ſatellitum [i] Rama: recipiendo eum, cum *jam* eſſe vinctus catenis in medio omnis multitudinis deportandæ Jeruſchalaimis & e Jehudæa, qui deportabantur in Babyloniam.

2 Recepit ergo præfectus ſatellitum Jirmejam; dixitq; ad eum, Jehova Deus tuus proloquutus fuerat malum iſtud contra locum hunc:

3 Itaque adduxit & fecit Jehova quemadmodum proloquutus fuerat: quia peccaſtis Jehovæ, neque auſcultaſtis voci ejus, ideo [k] evenit vobis verbum illud.

4 Sed nunc ecce, ſolvo te hodie a catenis iſtis quæ ſunt ſuper manus tuas; ſi bonum *videtur* in oculis tuis venire mecum in Babyloniam, veni, & [l] adhibebo oculos meos in te; ſin autem malum *videtur* in oculis tuis venire mecum in Babyloniam, deſiſte: vide, tota hęc terra expoſita eſt [m] tibi; quò bonum rectumque *videtur* in oculis tuis abire, abi:

5 Aut [n] quia ille nondum revertitur, diverte ad Gedaljam filium Achikami filii Schaphanis, quem præficit Rex Babyloniæ civitatibus Jehudæ, & mane cum eo in medio populi; aut quocunque rectum *videtur* in oculis tuis abire, abi: deditque ei præfectus ſatellitum viaticum & munus, ac dimiſit eum.

6 Venit itaque Jirmeja ad Gedaljam filium Achikami [i] Mitzpam; & manſit cum eo in medio populi qui reliqui erant in terra.

7 Audientes autem omnes Principes copiarum qui erant in agro, ipſi & homines ipſorum, Regem Babyloniæ præfeciſſe Gedaljam filium Achikami regioni ipſi; & commiſiſſe ei viros ac mulieres, parvuloſque, idq; e tenui populo terræ, ex iis qui non deportabantur in Babyloniam, 2. Reg. 25. 26

8 Venerunt Mitzpam ad Gedaljam; & Jiſchmahhel filius Nethanjæ, & Jochanan, ac Jonathan filii Karechi, & Seraja filius Thanchumethi, filiiq; Hhephai Nethophatitæ, ac [d] Jezanja filius Mehhacatitæ, ipſi cum hominibus ſuis:

9 Quibus juravit Gedalja filius Achikami filii Schaphanis, & hominibus illorum, dicendo, ne timete quin ſerviatis Chaldæis: manete in iſta terra, & ſervite Regi Babyloniæ; ita bene erit vobis.

10 De me autem, ecce conſiſto Mitzpæ, ad [e] miniſtrandum Chaldæis qui veniunt ad nos: vos autem colligite vinum, [t] æſtivoſq; fructus, & oleum, ac reponite in vaſis veſtris, & manete in civitatibus veſtris quas occupaſtis.

11 Et etiam omnes Jehudæi qui erant apud Moabitas, & [g] Hhammonitas, & apud Edomæos, & qui erant in omnibus illis regionibus, audientes dediſſe Regem Babyloniæ reliquias Jehudęis; & præfeciſſe eis Gedaljam filium Achikami filii Schaphanis:

[i] Heb. fuit ut Gen. 14. 15.

[k] Heb. ponam oculum meum ſuper te: ut ſuprà 39. 12.

[l] Heb. coram te: ut Gen. 13. 9.

[m] qui etiam Joazanja. 2. Reg. 25. 26. de quo infrà 42. 1.

[n] Heb. ſtandũ coram Chaldæis: ut interpretatur loquutionem hanc Moſche Deut. 10. 8.

[t] Heb. æſtatem metonymicè: ſic ver. 12.

[g] Heb. filios Hhammonis: ſic ver. 14.

12 Reverſi ſunt omnes Jehudæi ex omnibus locis quò depulſi fuerant, ut venirent in terram Jehudæ, ad Gedaljam, Mitzpam: & collegerunt vini & æſtivorum fructuum multum valde.

13 Jochanan autem filius Karechi & omnes principes copiarum quæ fuerant in agro, venientes Mitzpam ad Gedaljam,

[h] Heb. *noſcendo.* [i] Heb. *anima: ut Gene. 37. 21. & ſeq. ver.*

14 Dixerunt ad eum, an [h] omnino noſti Bahhaliſum Regem Hhammonitarum mittere Jiſchmahhelem filium Nethanjæ ad percutiendum te [i] lethaliter? ſed non credidit eis Gedalja filius Achikami.

15 Quin Jochanane filio Karechi alloquente Gedaljam [k] clàm Mitzpæ, dicendo, eam quæſo, ut percutiam Jiſchmahhelem filium Nethanjæ, & nemo cognoſcet: quare percuteret te lethaliter, & diſpergerentur omnes Jehudæi qui congregati ſunt ad te, perirentque reliquiæ Jehudæ?

[k] Heb. *in ab-ſcondito.*

16 Dixit Gedalja filius Achikami ad Jochananem filium Karechi, ne feceris rem hanc: nam falſum loqueris contra Jiſchmahhelem.

CAPUT XLI.

2. Reg. 25. 23

1 FUIT ergo menſe ſeptimo, ut veniens Jiſchmahhel filius Nethanjæ filii Eliſchamahhi [a] e ſemine regio, & præfecti regii, id eſt decem viri, cum ipſo ad Gedaljam filium Achikami Mitzpam; comederunt ibi cibum unà Mitzpæ.

2 Deinde ſurgens Jiſchmahhel filius Nethanjæ, & decem illi viri qui erant cum ipſo, percuſſerunt Gedaljam filium Achikami filii Schaphanis gladio, ita morte affecit eum; quem præfecerat Rex Babyloniæ illi regioni.

3 Etiam omnes Jehudæos qui erant cum illo, cum Gedalja, Mitzpæ, atque ipſos Chaldæos qui præſentes erant illic; [a] bellatores percuſſit Jiſchmahhel.

[a] Heb. *viros belli: ſic infrà ver. 16.*

4 Fuit autem die ſecundo, ex quo morte affecerat Gedaljam: cùm *adhuc* nemo cognoſceret,

5 Ut venirent homines [a] Schecemo, Schilunte, & Schomrone, octoginta viri [a] raſi barba, & laceri veſtibus, ac incidentes ſe ſe; in quorum manu erat munus & thus, ut afferrent [a] in domum Jehovæ.

6 Et egreſſus eſt Jiſchmahhel filius Nethanjæ obviam eis Mitzpæ, [b] continenter procedens & [a] flens: fuit q; cùm occurriſſet eis, [a] ut diceret ad eos, venite ad Gedaljam filium Achikami.

[b] Heb. *iens eundo.*

7 Sed fuit cùm perveniſſent in medium civitatis; ut jugulans eos Jiſchmahhel filius Nethãjæ *projiceret* in medium foveæ, ipſe & viri qui erant cum ipſo.

8 Decem autem homines inventi ſunt inter illos, qui dixerunt ad Jiſchmahhelem, ne morte afficias nos, nam ſunt nobis abditi theſauri in quodam agro, tritici, & hordei, oleique, & mellis: ita deſtitit, & non affecit eos morte [c] inter fratres ipſorum.

[c] Heb. *in medio fratrum.*

9 Fovea autem quò projecit Jiſchmahhel omnia cadavera hominum illorum quos percuſſerat [d] ad latus Gedaljæ, ea eſt quam fecerat [a] Rex Aſa [e] metu Bahhaſchæ Regis Iſraëlis: eam replevit Jiſchmahhel filius Nethanjæ confoſſis.

[d] Heb. *ad manum.* [e] Heb. *a facie Bahhaſchæ.*

10 Et captivas fecit Jiſchmahhel totas reliquias populi qui erat Mitzpæ, [a] filias Regis, totum q; populum qui reliqui erant Mitzpæ, quibus præfecerat Nebuzar-adan præfectus ſatellitum Gedaljam filium Achikami: quos captivos ducens Jiſchmahhel filius Nethanjæ abibat tranſiturus ad [f] Hhammonitas.

[f] Heb. *filios Hhammonis: ſic infrà ver. 15.*

11 Sed audiens Jochanan filius Karechi & omnes principes copiarum qui erant cum eo, totum illud malum quod fecerat Jiſchmahhel filius Nethanję,

12 Acceptis omnibus ſuis hominibus abiverunt ad pugnandum contra Jiſchmahhelem filium Nethanjæ: quem invenerunt ad [a] aquas amplas quæ *ſunt* in Gibhhone.

13 Quare fuit cùm vidiſſet totus populus qui erat cum Jiſchmahhele Jochananem filium Karechi & omnes principes copiarum qui erant cũ eo; ut afficerentur lætitia;

14 Et divertentes totus ille populus quem captivum abducebat Jiſchmahhel Mitzpa, [g] rurſus venirent ad Jochananem filium Karechi:

[g] Heb. *reverterentur & redirent.*

15 Jiſchmahhel verò filius Nethanjæ eripiens ſe cum octo hominibus a conſpectu Jochananis, abiret ad Hhammonitas.

16 Accipiens itaque Jochanan filius Karechi, & omnes principes copiarum qui erant cum eo totas reliquias populi quẽ recuperavit a Jiſchmahhele filio Nethanjæ ex Mitzpa, poſtquam percuſſiſſet Gedaljam filium Achikamis; deducenſq; viros bellatores, fœminaſque ac parvulos, & eunuchos quos recuperavit, e Gibhhone;

17 Abiverunt, & conſederunt [a] in hoſpitio Cimhami quod eſt juxta Bethlechemum; ut proficiſcentes abirent in Ægyptum,

18 [h] Propter Chaldæos, quia timebant ab eis; eò quòd percuſſiſſet Jiſchmahhel filius Nethanjæ Gedaljam filium Achikami, quem præfecerat Rex Babyloniæ regioni.

[h] Heb. *a facie Chaldæorum, quia timebãt a facie eorum*

CAPUT XLII.

1 DEINDE appropinquantes omnes principes copiarum; & Jochanam filius Karechi, & Jezanja filius [a] Hoſchahhaję, totuſque populus a minimo uſque ad maximum,

[a] Heb. *procidat quæſo deprecatio noſtra a conſpectu tuo.*

2 Dixerunt ad Jirmejam Prophetam, [a] procidens, quæſo, deprecare nomine noſtro, & ora pro nobis Jehovam Deum tuum pro omnibus his reliquiis: nam relicti ſumus pauci ex multis, quemadmodum oculi tui vident nos *eſſe*:

3 Ut indicet nobis Jehova Deus tuus viam qua ambulemus, & rem quam facturi ſumus.

4 Ad quos dixit Jirmeja Propheta, auſculto, ecce oraturus ſum Jehovam Deum veſtrum ſecundum verba veſtra; eritque ut quodcunque verbum reſponderit Jehova vobis, indicem vobis, [a] non cohibebo a vobis verbum.

5 Viciſſim illi dixerunt ad Jirmejam, ſit Jehova inter nos [b] teſtis verus & fidus; niſi prorſus ſecundum verbum cujus *cauſa* miſerit te Jehova Deus tuus ad nos, ita fecerimus.

[b] Heb. *in veritatem & fidelem*

6 Sive bonum ſive malum *fuerit*, voci Jehovæ Dei noſtri cujus [a] *cauſa* mittimus te ad eum auſcultabimus; ut bene ſit nobis cùm auſcultaverimus voci Jehovæ Dei noſtri.

7 Fuit

7 Fuit autem exactis decem diebus, cùm fuiſſet verbum Jehovæ ad Jirmejam,
8 Ut convocaret Jochananem filium Karechi, & omnes principes copiarum qui erant cum eo; totumque populum a minimo uſque ad maximum,
9 Et diceret ad eos, ſic ait Jehova Deus Iſraëlis; ad quem miſiſtis me [c] ut procidens deprecarer eum nomine veſtro:
10 Si [d] reverſi manſeritis in terra hac, utique ædificabo vos ac non deſtruam, & plantabo vos ac non evellam: quia [e] pœnituerit me ejus mali quo afficio vos.
11 Ne timeat is [e] a Rege Babyloniæ, a quo vos timetis, ne timeatis ab eo, dictum Jehovæ: quia vobiſcum ſum ut ſervem vos, & ut eripiam vos e manu ejus.
12 Nam præſtabo vobis miſericordiam, ut miſereatur veſtri & reſtituat vos in terra veſtra.
13 Sed ſi dixeritis, non ſumus manſuri in terra hac; non auſcultando voci Jehovæ Dei veſtri;
14 *Et* dicendo, nequaquam, ſed terram Ægypti ingrediemur, ut non [f] experiamur bellum, & ſonum buccinæ non audiamus; [g] & cibi famem non patiamur, deniq; illic [e] habitemus:
15 Nunc ergo idcirco audite verbum Jehovæ reliquiæ Jehudæ; ſic ait Jehova exercituũ Deus Iſraëlis: ſi vos [h] omnino diſpoſueritis faciem veſtram ut ingrediamini Ægyptum, & ingreſſi fueritis ad commorandum ibi;
16 Utique futurum eſt ut gladius a quo timetis illic aſſequatur vos in terra Ægypti; & fames illa de qua ſoliciti eſtis illic [i] perſequatur vos in Ægypto, & ibi moriamini.
17 Ita erunt omnes homines qui diſpoſuerint faciem ſuam ut ingrediantur Ægyptum ad cõmorandum illic; morientur gladio, fame, ac peſte: neque erit eis ſuperſtes, aut qui evadat, propter malum illud quod ego adducam contra eos.
18 [e] Nam ſic ait Jehova exercituum Deus Iſraëlis, quemadmodum effuſa eſt ira mea & æſtus meus ſuper habitatores Jeruſchalaimorum, ita effundetur æſtus meus ſuper vos cùm ingreſſi fueritis Ægyptum; & eritis execrationi, & deſolationi, maledictioni; & opprobrio, neque videbitis amplius locum hunc.
19 [e] Alloquitur Jehova vos, ô reliquiæ Jehudæ, ne ingrediamini Ægyptum: [k] omnino ſcitote (nam conteſtor vos hodie)
20 [e] Quandoquidem [e] fefelliſtis animis veſtris, quòd miſiſtis me ad Jehovam Deum veſtrum, dicendo; ora pro nobis Jehovam Deum noſtrum, & omnino prout edixerit Jehova Deus noſter ita indica nobis, & facturi ſumus.
21 Cùm autem indico vobis hodie; non auſcultatis voci Jehovæ Dei veſtri, & omnibus quorum cauſa mittit me ad vos:
22 Nunc inquam omnino ſcitote vos gladio, fame, & peſte morituros; in loco quò placet vos ire ad commorandum ibi.

[c] Heb. *ut projicerem deprecationem veſtram coram eo.*
[d] Heb. *revertendo.*
[e] Heb. *a facie Regis: ſic deinceps.*
[f] Heb. *videamus.*
[g] Heb. *& ad cibum non eſuriamus.*
[h] Heb. *diſponendo.*
[i] Heb. *adhæreſcat poſt vos: ſic* 1. *Chro.* 10. 2.
[k] Heb. *ſciendo: ſic ver.* 22

CAPUT XLIII.

1 FUIT verò cùm abſolviſſet Jirmeja eloqui apud totum populum omnia verba Jehovæ Dei eorum, quorum *cauſa* miſerat ipſum Jehova Deus eorum ad eos; omnia verba illa:
2 Ut loqueretur [e] Hhazarja filius Hoſchahhjæ & Jochanan filius Karechi, omnesque homines illi ſuperbi; dicentes ad Jirmejam, falſum loqueris; non miſit te Jehova Deus noſter ad dicendum, ne ingrediamini Ægyptum ad commorandum illic:
3 Sed Baruc filius Nerijæ incitat te contra nos; ut tradat nos in manum Chaldæorum ad morte afficiendum nos, aut ad deportandum nos in Babyloniam.
4 Itaque non auſcultans Jochanan filius Karechi, omnesque Principes copiarum, & totus populus voci Jehovæ; ut maneret in terra Jehudæ,
5 Aſſumpſit Jochanan filius Karechi, & omnes principes copiarum; omnes reliquias Jehudæ quæ reverſæ erant ab omnibus gentibus quò depulſæ fuerant, ut commorarentur in terra Jehudæ:
6 Viros, & fœminas, parvuloſque, & filias Regis, & omnes animas quas reliquerat Nebuzar-adan præfectus ſatellitum cum Gedalja filio Achikami filii Schaphanis: Jirmejam quoque propheram, & Barucum filium Nerijæ:
7 Et profecti in terram Ægypti, quia non auſcultarunt voci Jehovæ; pervenerunt [a] Daphnas uſque.
8 [e] Fuit autem verbum Jehovæ ad Jirmejam Daphnis, edicendo,
9 Accipe in manum tuam lapides magnos, & abde eos in argilla [b] lateraria illius quæ *eſt* ad portam domus Parhhonis Daphnis; ante oculos hominum Jehudæorum:
10 Et dicito ad eos, ſic ait Jehova exercituum Deus Iſraëlis; ecce ego mittens aſſumam Nebucad-retzarem Regem Babyloniæ ſervum meum, & ponam ſolium ejus ſupra lapides iſtos quos abdidi, tendétque auguſtale ſuum ſuper eos:
11 Nam progreſſus percutiet terram Ægypti; *eum* [e] qui morti *addictus eſt* ad mortem *trahens*, & qui captivitati ad captivitatem, & qui gladio ad gladium:
12 Et ſuccendam ignem in domibus deorum Ægypti, ut comburat illas, & captivos deportet eos: & amiciet [e] terram Ægypti quemadmodum amicit paſtor veſtimentum ſuum, & exibit inde cum pace;
13 Poſtquam fregerit ſtatuas [c] Heliopoleos, quæ eſt in terra Ægypti; & domos deorum Ægypti combuſſerit igne.

[a] Heb. *Tachpancheſium: vide Jeſcha.* 30. 4.
[b] Heb. *in lateraria illa.*
[c] Heb. *domus ſolis.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hæc inſcriptio univerſè ad quatuor ſequentia capita pertinet, quæ ut communem habent inſcriptionem, ita perpetuam narrationem continent; quamobrem ea conjunximus. Tota autem narratio hæc res geſtas explicat ab eo tempore quo Nebuzar-adani mandata eſt provincia a Rege Babyloniæ, ut quicquid ſupererat conficiendum in Judæa conficeret autoritate Regis: ut narratur* 2. *Reg.* 25. 11. *& ſequentibus & ſup.* 39. 9. *Dicitur verò tota hæc narratio eſſe* verbum quod fuerat ad Jirmejam a Jehova, *quia hæc*

ipſa mala Deus jam olim per Jirmejam prædixerat, ut ſup.24.8.& alibi dicitur, & ipſe Nebu-zardan agnoſcit verſibus ſequentibus. quaſi dicat Propheta, his capitibus explicari complementum illius verbi, quod longo tempore antea ſignificaverat Deus, & Jirmeja prænuntiaverat. Rama] *quousque Nebuzar-adan imprudens Jirmejam ſiverat a ſuis trahi cum deportanda multitudine.* 5 Quia ille] *videlicet Gedalja, qui mox nominatur. Senſus eſt, ſi non placet mecum eſſe, præmiſi Gedaljam Mitzpam; qui in legatione ſua occupatus, ad me nondum reverſitur: ſi itaque videbitur, poteris te ad ipſum recipere.* 6 Mitzpam] *illam videlicet quæ erat Binjaminitarum, de qua Jehoſchuhh.18.26.ut ex ſequentibus hiſtoriis colligitur.*

IN CAPUT XLI.

1 Eſemine regio] *Sic paucis odii & conſpirationis cauſa oſtenditur, quòd hic regnum, & illi decem principatum in regno ſibi aſſerebant, indignumq; putabant novum hominem in adminiſtratione anteponi ſibi. Quamobrem non hos ſolos venisſe putandum eſt, ſed cum ſuo comitatu ſingulos, ut ex ſequente hiſtoria liquet.* 5 Schecemo] *i.e tribu Ephrajmi, unde proficiſcentibus in locum ſanctum iter erat per Mitzpã Binjaminitarum.* Raſi barba] *id eſt, exteno cultu teſtificantes luctum ſuum de calamitate publica, more a gentibus accepto, contra legẽ Levit.19.27.* In domum Jehovæ] *id eſt, locum ubi fuerat domus Dei, a Deo electum, Deut.12.11.* 6 Flens] *id eſt, perfidiſſimè eundem luctum ſimulans.* Ut diceret] *probans videlicet illorum animum, & tanquam poëticus ille Sinon expiſcans quo animo in Gedaljam eſſent.* 9 Rex Aſa] *qui ex lapidibus & ligno Ramæ ædificaviſſe Mitzpam legitur, 1.Reg.15.22.* 10 Filias Regis] *de quibus infrà 43.6.* 12 Aquas amplas] *id eſt, piſcinam magnam, de qua 2.Schem.2.13.* 17 In hoſpitio Cim.] *locus videtur fuiſſe Cimhamo filio (ut putatur) Barzillaii a Davide attributus de patrimonio ipſius, in tribu Jehudæ: vide 2.Schem.19.38.& ſequentibus.*

IN CAPUT XLII.

1 Hoſchahhjæ] *Qui erat Mahhacathita e tribu Jehudæ, poſteris Calebi, ſup.40.8.* 4 Non cohibebo] *id eſt, non reticebo, aut diſſimulabo quicquam eorum quæ Deus mihi ſignificaverit.* 10 Reverſi] *videlicet ab inſtituta profectione in Ægyptum, quam falſo diſſimulaverant coram Propheta: vide ſup.41.17 & infrà verſ.20.* Pœnituerit] *humanitus dictum, ut Gen.6.6. Sunt autem hujus prophetiæ partes duæ: prior dilemmatica, qua hypothetice Propheta conſilio Dei expoſito declarat, tum quid Deus manentibus promittat, his trib. verſib. tum quid interminetur proficiſcentibus in Ægyptum, uſque ad verſ.19 poſterior verò categorica, qua reprehendens Propheta ludificationem illorum & conſilium Deo immorigerum, denuntiat Dei verbo judicium ſeveriſſimum, ad finem uſque capitis.* 14 Habitemus] *non autem in diem commoremur, aut vagemur incertis ſedibus, ut hîcnobis propter Chaldæos faciundum eſſet.* 18 Nam ſic ait] *confirmatio minarum præcedentium a recente & domeſtico exemplo.* 19 Alloquitur Jehova] *alterum membri Prophetiæ, ut diximus in verſ.10. non a me, inquit, iſta profectio, ſed a Deo interdicitur: quamobrem proteſtor hodie rem vobis male ceſſuram eſſe, me autem ab omni culpa liberari hac proteſtatione mea.* 20 Quadoquidem] *hyperbatica cauſarum explicatio ex quibus ſententiam fert Dominus in reliquias Judæorum, duob. verſibus. Quamobrem illud,* omnino ſcitote, *quod habetur præcedente verſ. finito hyperbato repetitur verſ.ult.* Fefelliſtis] *me videlicet, non autem Deum, qui minimè omnium irideri poteſt, Galat.6.7. quaſi dicat, certo conſilio & deliberata malitia, cùm] imque proficiſcendi conſilium cepiſſetis, me ludificatiſtis; cùm inter ventorem adhibuiſtis apud Deum, omnia promiſiſtis; & nihil demum præſtitis, poſtquam omnibus meis partibus erga Deum atque vos ipſos defunctus ſum.*

IN CAPUT XLIII.

2 Hhazarja] *Qui primus videtur palàm Jirmejæ obſtitiſſe, & alios hærentes in priſtino conſilio ſuo confirmaſſe.* 8 Fuit autem] *hoc verbum duo continet: ſignum, ſeq.verſ. & prophetiam ſignificatam de occupatione Ægypti per Babylonium, verſib. reliquis.* 11 Qui morti addict.] *judicio Dei, per quem vocatus fuerat Babylonius, ut ſup.15.2.* 12 Terram Æg.] *id eſt, ſpolia terræ, metonymicos.* 13 Heliopolos] *oppidi in quo erat inſignis idololatria, teſte Herodoto lib.2. ex quo præfectura Heliopolitana dicta eſt, quã Hhebræi appellant On; vide Gen.41.45.*

CAPUT XLIIII.

PROPHETA Judæos in Ægypto commorantes ab exemplis præcedentibus experientiaq; deterri ut perro ſint idololatræ, & pergentibus ſeveriſſimũ judicium pronuntiat: deinde vero pertinaciter ludificantes exempla quæ Propheta adduxerat, a ſua ipſorum experientia illos redarguit; Dei juſtitiam aſſeris: ſententiam repetit, pios ſi qui ſunt revocat, prophetiamq; totam confirmat ſigno ab exitio regis Ægypti.

1 VERBUM quod fuit ad Jirmejam contra omnes Jehudæos habitantes in terra Ægypti; qui habitabãt Migdoli, & Daphnis, & Nophi, atq; in terra Pathroſi, dicendo,

2 Sic ait Jehova exercituum Deus Iſraelis, vos vidiſtis totum illud malum quod adduxi contra Jeruſchalaima, & contra omnes civitates Jehudæ; ut ecce ſunt vaſtitas hodierno die, ita ut nullus in eis habitet:

3 Propter malitiam illorum quam exercuerunt ad provocandum me; euntes ad adolendum, ad colendum deos alienos, quos non noverunt ipſi, vos, aut majores veſtri.

4 Quod cùm mitterem ad vos omnes ſervos meos prophetas inde a diluculo continenter, dicendo; ne jam faciatis rem abominabilem iſtam quam odi,

5 Non

a Heb. manè ſurgendo & mittendo: ut 2.Chra.36. 15.

b Heb. rem abominationis iſtius.

5 Non tamen auſcultarunt, neq; inclinarunt aurem ſuam ut reverterentur a malitia ſua; ne adolerent diis alienis.

6 Quapropter effuſus eſt æſtus meus & ira mea, exarſitq; in civitatibus Jehudæ, & in plateis Jeruſchalaimorum; adeò ut fuerint vaſtationi, & deſolationi, ut *ſunt* hodierno die.

7 'Nunc autem ſic ait Jehova Deus exercituum Deus Jiſraëlis, quare vos facitis malum maximum contra [e] vos ipſos, 'ut exſcindatis vobis virum & fœminam, parvulum & lactentem e medio Jehudæ; ut non reliquas faciatis vobis reliquias,

[e] Heb. *animas veſtras.*

8 Provocando me operibus manuum veſtrarum, adolendo diis alienis in terra Ægypti, quò venistis ad commorandum; ut exſcindatis vobis *reliquias*, & ut ſcitis maledictioni, & opprobrio apud omnes gentes terræ?

9 An obliti eſtis mala majorum veſtrorum, & mala Regum Jehudæ, & mala uxorum [d] cujuſque illorum, mala quæ veſtra, & mala uxorum veſtrarum; quæ fecerunt in terra Jehudæ, & in plateis Jeruſchalaimorum?

[d] Heb. *ipſius: ſilepſis.*

10 'Non attriti fuerant uſque in diem hunc, neque timuerant; neque ambulaverant in lege mea & in ſtatutis meis; quæ propono vobis, ut majoribus veſtris.

11 'Idcirco ſic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis, ecce ego diſpono faciem meam contra vos ad malum; nempe ut exſcindam omnes Jehudæos.

12 Tollam enim reliquias Jehudę, quæ diſpoſuerunt faciem ſuam ut ingrederentur terram Ægypti ad commorandum ibi, conſumenturque omnes, in terra Ægypti cadent; gladio, fame conſumentur a minimo uſque ad maximum, gladio ac fame morientur: eruntq; execrationi, & deſolationi, maledictionique, & opprobrio:

13 Et animadvertam in eos qui habitant in terra Ægypti; quemadmodum animadverti in Jeruſchalaima, gladio, fame, & peſte;

14 Adeò ut non ſit futurus qui evadat, & reſiduus reliquiis Jehudęorum, qui venerunt ut commorarentur illic in terram Ægypti; præter eos qui 'attollunt animam ſuam ut revertantur in terram Jehudę, revertantur inquam ad habitandum illic: nam non ſunt reverſuri 'niſi qui evaſerint.

15 'Reſponderunt autem Jirmejæ omnes viri illi qui ſciebant uxores ſuas adolere diis alienis, & omnes fœminæ ipſæ quæ aſtabant congregatione magna; totus denique populus habitantium in terra Ægypti, in Pathroſo, dicendo.

16 *In* verbo quod indixiſti nobis nomine Jehovæ, minimè ſumus auſcultaturi tibi.

17 Sed [e] omnino facturi 'quodcunque verbum prodierit ex ore noſtro, adolendo [f] rebus cœleſtibus, & libando eis libamina, quemadmodum fecimus nos, majoreſq; noſtri, Reges noſtri, ac principes noſtri in civitatib[y] Jehudæ & in plateis Jeruſchalaimorum: nam ſatiabamur cibo, & eramus ſhilares, ac malum non [h] experiebamur.

18 Ex quo verò deſiimus adolere rebus cœleſtibus, & libare eis libamina, eguimus omnibus: & gladio, ac fame conſumpti ſumus

19 Cum autem nos adolemus rebus cœleſtibus, & libamus eis libamina; an abſque præſtantibus viris noſtris facimus illis 'lucunculos, 'terriculorum cultum exhibendo eis, & libando eis libamina?

20 Alloquutus verò eſt Jirmeja totum populum illum; viros, & mulieres, totumq; populum qui reſponderant ei verbum, dicendo,

21 'An non illius ſuffitus quem adoleviſtis in civitatibus Jehudæ & in plateis Jeruſchalaimorum, vos, & majores veſtri, Reges veſtri, Principeſque veſtri, & populus terræ; illorum *ſuffituum* recordatus eſt Jehova, & *hoc* [i] venit in ejus animum?

[i] Heb. *aſcendit ſuper cor.*

22 Cumq; non poſſet Jehova ampliùs ferre propter malignitatem actionũ veſtrarum, propter abominationes quas feciſtis; fuit terra veſtra vaſtitati, & deſolationi, ac maledictioni abſq; ullo habitatore, ut eſt hodierno die.

23 Propterea quòd adoleviſtis & quòd peccaſtis Jehovæ, neque auſcultaſtis voci Jehovæ, ac in lege ejus, ſtatutiſque ejus & teſtimoniis ejus non ambulaſtis: propterea evenit vobis malum hoc, ut *eſt* hodierno die.

24 'Dixit præterea Jirmeja ad totum illum populum, & ad omnes illas mulieres: audite verbum Jehovæ omnes Jehudęi qui eſtis in terra Ægypti:

25 Sic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis, dicendo, 'ô vos cum fœminis veſtris, '& loquũtur iſtæ ore veſtro, & manibus veſtris impletis, dicendo, [k] omnino perfecturæ ſumus vota noſtra quæ vovimus, adolendo rebus cœleſtibus, & libando eis libamina: [l] 'omnino præſtant illæ vota veſtra, & omnino illæ perficiunt vota veſtra.

[k] Heb. *perficiendo perfecturæ: ſic paſſo infrà.*

[l] Heb. *præſtando.*

26 Idcirco audite verbum Jehovæ, omnes Jehudęi qui habitatis in terra Ægypti: ecce ego juro per nomen meum maximum, ait Jehova, 'pereat, ſi fuerit amplius nomen meum prædicatum ore ullius viri Jehudæ qui dicit, vivit dominus Jehova, in tota terra Ægypti.

27 Ecce ego [m] citò incubiturus ſum eis in malum, non autem in bonum: ut conſumantur omnes viri Jehudę qui ſunt in terra Ægypti gladio, ac fame, donec deficiant.

[m] Heb. *amygdalaturus: ut ſuprà 1.12.*

28 'Qui iraque evaſuri ſunt gladio, revertantur e terra Ægypti in terram Jehudæ, 'homines [n] pauci: nam experientur omnes reliquiæ Jehudæorum qui venerunt in terram Ægypti ut commorentur ibi, utrius verbum præſtabitur, meum an ipſorum.

[n] Heb. *numeri: ſic Gene. 34.30.*

29 'Hoc autem vobis eſto ſignum, dictum Jehovæ, me animadverſurum eſſe in vos in loco hoc; ut ſciatis [o] omnino præſtitum iri verba mea contra vos in malum:

[o] Heb. *ſtando ſtatura verba mea.*

30 Sic ait Jehova, ecce ego trado Parhhonem 'Chophrahhum Regem Ægypti in manũ inimicorum ipſius, & in manum quærentium animam ipſius: quemadmodnm tradidi Tzidkijam Regem Jehudæ in manum Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ inimici ejus, & quærentis animam ejus.

[f] Heb. *faciendo.*

[g] Heb. *operi rulorum: ut ſuprà 7.18. ſic deinceps.*

[h] Heb. *boni.*

[i] Heb. *videbamur.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus capitis partes omnino ſunt quatuor: inſcriptio ver. 1. Prophetia adverſus Judæos, verſib. 13. Judæorum reſponſum pertinax, uſque ad ver. 20. & prophetiæ amplificatio, ac confirmatio, ad*

finem uſque. Migdoli] *oppidi nomen in Nomo Heroopolitico, cujus mentio eſt Exod. 14.2.* Daphnis] *vide Jeſchahh. 30.4.* Nophi] *vide Jeſchahh. 19. 13.* Pathroſi] *vide Geneſ. 10.14.* 2 Sic ait] *hujus prophetiæ tria ſunt membra: primum eſt theſis ſive propoſitio generalis judiciorum Dei adverſus impietatem, ab antecedentibus exempli, uſque ad ver. 7. ſecundũ eſt libera in Judæos conteſtatio coràm a Propheta facta præſentis impietatis nomine, verſ. 4. ultimum eſt ſententiæ denuntiatio niſi reſipuerint, ver. 4.*
4 Vos] *id eſt, gentem veſtram.* 7 Nunc autem] *ſecundum membrum ſyllogiſmi prophetici; ut diximus in ver. 2.* Ut exſcindatis] *id eſt, impietate veſtra ſceleribuſque excidii cauſam vobis comparetis ipſis ſic verſis ſeq.* 10 Non attriti] *id eſt, (ut vulgò loquuntur) humiliati calamitatibus.* 11 Idcirco] *tertium membrum prophetiæ, concluſio ſyllogiſtica pœnam immorigeris denuntians.* 14 Attollunt anim.] *vide Deut. 24.15. Eſt autem in his verbis ἰμφασις, quam perſpicuitatis cauſa mutavimus ex comparatione verſus 28.* Niſi qui evaſ.] *id eſt, qui affectis ſtudio revulſendi terram ſuam, ab iſtis hominibus, qui obſtinentes Deo venerunt in Ægyptum, ſeſe explicaverint maturè.* 15 Reſponderunt] *tranſitio ad pertinax Judæorum reſponſum, exemplum quod Propheta adduxerat ſuo ipſorum exemplo & antecedente experientia deludentium.* 17 Quodcunque verb.] *id eſt, quicquid vovimus, ut exponit Propheta infrà ver. 25. Sunt enim hîc duo defenſionis loci: unus eſt a religione: jam enim (inquiunt) religioſa hæc officia vovimus, ſi incolumes in Ægyptum perduceremur, hoc ver. alter eſt ab auctoritate hominum; nam Principes noſtri (inquiunt) hanc religionem demandarunt nobis, ver. 19.* 19 Lucunculos] *vide ſuprà 7. 18.* Terriculorum cult.] *id eſt, tribuendo corporibus illis cœleſtibus cultum, quem imperiti idolatræ ex gentibus tribuunt ſuis ſomniis & diis excogitatis, qui non ſunt in natura rerum: vide ſuprà 10.2.* 21 An non] *confutatio præcedentis defenſionis: diſſimulavit quidem aliquamdiu ſuper Deus tempus ignorantiæ & impietatis veſtræ; ſed cùm non reſperetis, neque ille amplius ferre poſſet, neque vos impunè abire. Quamobrem tollerantiam & miſericordiam Dei, quæ vos ad reſipiſcentiam invitabat, iniquè ad probationem ſceleris veſtrorum pertrahitis, tribus verſibus. poſt hanc autem confutationem Propheta ſententiam Dei judicii repetit, uſq; ad ver. 29. ac poſtremò confirmat ſigno, duob. alt.* 24 Dixit] *repetitio ſententiæ, ut modò diximus.* 25 Ovos] *reprehenſio Judæorum, oſtendens ſententiæ quæ ſtatim fertur argumentum: quandoquidem (inquit) in vobis minus manum ſtetit, & eodem animo in eandem pertinaciam verborum factorumq; conſpiratis viri & mulieres, & mutuas inter vos operas præſtatis alacerrimè, idcirco, &c.* Et loquuntur] *id eſt, vos mulebres perturbationes interpretamini coram Deo & me, earumque comprobatores eſtis coram omnibus hominibus, cùm illarum vota niſi a vobis confirmarentur futura eſſent irrita ex lege, Num. 30. quamobrem Propheta conſciosillos nominaverat ſuprà ver. 15.* Omnino præſt.] *id eſt, jam non ſunt amplius mulierum vota duntaxat; ſed veſtra ipſorum ſiunt; & vos planè rei illorum eſtis ratihabitione & diſſimulatione veſtra.* 26 Peredt] *apoſiopeſis in juramentis frequens. quaſi dicat, mallem memoriam nominis mei planè intercidere, quàm ſordido iſtorum ore prædicari, hoc ver. ac proinde vos perditurus ſum qui in maleficio perſtiterint, duob. ſeq.* 28 Qui itaque] *concluſio ſententiæ, pro utcunque parvo ſint numero in officio confirmans, ut attigerat ſuprà ver. 14.* Hommes pauci] *id eſt, utcunque pauci ſint numero, ne dubitent in iter ſe dare, & reverti Deo autore & duce.* 29 Hoc autem] *confirmatio præſtituo ſigno.* 30 Chophrahhum] *qui Euſebio Vaphres, & Apries Herodoto li. 2. dicitur.* Inimicorum] *id eſt, Amaſis & Ægyptiorum qui cum Amaſi adverſus Regem ſuum conſpiraverant; nam ab illo captivus aſſervatus, & ab his tandem ſtrangulatus eſt: vide Herodotum libr. 2.*

CAPUT XLV.

Deus Baruchum auditis ſeverissimis minis & ſcripti ſui conſternatum reprehendit infirmitatis ipſum, & confirmat promiſſione vitæ.

1 VERBUM quo alloquutus eſt Jirmeja Propheta Baruchum filium Nerijæ; cùm ſcriberet verba iſta in libro ex ore Jirmejæ, anno quarto Jehojakimi filii Joſchijæ Regis Jehudæ, dicendo,

ſuprà 36.1.

2 Sic ait Jehova Deus Jiſraëlis de te, ô Baruc;

3 Dixiſti, eheu jam mihi, quia adjicit Jehova mœrorem dolori meo: laboro in gemitu meo & quietem non invenio.

4 Sic indicturus es ei, ſic ait Jehova, ecce quod ædificaveram ego deſtruo, & quod plantaveram ego evello: id eſt, totam hanc terram.

5 Et tu quæreres tibi res magnas? ne quæritonam ecce ego adducturus ſum malum ſuper omnem carnem, dictum Jehovæ; ſed dabo tibi animam tuam pro ſpolio in omnibus locis quò abiturus es.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hæc prophetia (cujus inſcriptio continetur ver. 1.) παραλυτικὸ eſt ſive conſolatoria, propterea quòd Baruc prophetias Jirmejæ exſcribens afficiebatur horrore judiciorum Dei, & de ſe ipſo erat plus æquo ſolicitus in firma quadam diffidentia: vide ſuprà 36.* 3 Dixiſti] *in hac conſolatione exponuntur luctus Baruci perterriti judiciorum gravitate, hoc ver; ſtabilitas Dei in exequendis ſuis judiciis contra populum ſuum, quæ vus ſummè ſit miſeveors, verſ. ſequente; & Baruci conſolatio a promiſſione, ver. ultimo.* Dolori meo] *percepto ex Joſchijæ morte, Joachazcaptivitate, regni oppreſſione, & omnium depravatione.* 4 Ecce] *argumentum a comparatione majoris: hæc omnia (inquit Deus) ego feceram, fundaveram, coluveram, ornaveram, & ſi quid eſt hujuſmodi; ac proinde non poſſum non affici miſericordia erga Rempub. teq; ipſum propter me: ſed cùm tanta ſit communis improbitas, ut invitus cogar omnia peſſundare; ne putes unquam te aut majore eſſem miſericordia ergares omnes quàm ego ſim, aut majore ſtudio tibi ipſi proſpicere quàm ego facturus ſum; ſed ex hoc communi incendio ſatu eſto quòd liberabo te.* 5 Quæreres tibi] *id eſt, magnificè tibi proſpectum velles, & in communibus procellis ac tempeſtatibus tanquam e par-*

e portu naufragium publicum proſpectare? Ne quærito] *id eſt, ſatis eſto quòd te e mediis procellis ereptum ſum, & vitam conſervaturum tibi; ut Deus Hhebedmeleco promiſerat ſupra 36.19. & ſeq.*

CAPUT XLVI.

Deus per Prophetam Ægyptiis cladem eventurum ad Euphratem prænuntiat: deinde Ægyptum poſt annos aliquot, utcunque tum floreret, prædicit a Nebucadnetzare occupatum iri, idque cum vaſtatione quæ non poterit niſi poſt annos quadraginta reſarciri: denique hoc argumento populum ſuum conſolatur.

1 'VERBUM Jehovæ, quod fuit ad Jirmejam Prophetam, contra gentes ipſas.

2 'De Ægyptiis. 'Contra copias Parhhonis Neconis Regis Ægypti, 'quæ fuerunt juxta flumen Euphratis ad 'Carcemiſchum; quas percuſſit Nebucad-retzar rex Babyloniæ, 'anno quarto Jehojakimi filii Joſchijæ Regis Jehudæ.

3 'Inſtruite vos clypeo & ſcuto, & appropinquate ad prælium:

4 'Jungite equos & aſcendite, ô equites, ac ſiſtite vos cum galeis; tergite ſpicula, induite loricas.

3 Heb. *ligate.*

5 'Cur video iſtos conſternatos, actos retrorſum, & potentes eorum concuſſos, atque ita fuga fugientes ut 'non obvertant faciem? formido eſt circumquaque, dictum Jehovæ:

6 Ne effugiat qui levis eſt, neque eripiat ſe qui potens eſt: verſus Aquilonem ad ripam fluminis Euphratis impingant & cadant.

7 'Quis hic *eſt qui*' ut rivus aſcendit; ut flumina, cujus commoventur aquæ?

8 Ægyptius *eſt qui* ut rivus aſcendit, & ut flumina commotis aquis: dicit enim, aſcendam, operiam terram, perdam civitatem & habitantes in ea;

b Heb. *inſanite, ſi currus.* c Heb. *prehendentes: ut Gen. 4. 21.*

9 'Aſcendite ô equi, & [b] inſano impetu agitamini ô currus; & prodeant potentes: Æthiopes, & 'Putæi [c] tractantes clypeum, & 'Ludæi tractantes & tendentes arcum.

10 Atqui dies illæ Domino Jehovæ exercituum dies *erit* ultionis, quo ultionē ſumet de hoſtibus ſuis, conſumetque gladius, & ſatiabitur, etiam inebriabitur ſanguine iſtorum: nam victima Domino Jehovæ exercituum *erit* in terra Aquilonis ad flumen Euphratis.

11 'Aſcende 'Gilhhadem, & accipe opobalſamum, virgo filia Ægypti: in vanum multas adhibes curationes, emplaſtrum nullum *proderit* tibi.

d Heb. *potentem in potentem.*

12 Audiunt gentes ignominiam tuam, & clamore tuo plena eſt terra: [d] 'potentes unum in alterum impingere, pariter cadere ambos.

13 'Verbum quod elocutus eſt Jehova Jirmejæ Prophetæ; 'de venturo Nebucad-retzare Rege Babyloniæ ad percutiendum terram Ægypti.

e Heb. *tibi.* f Heb. *amictus tuos.*

14 'Indicate in Ægypto, & promulgate 'Migdoli, promulgate etiam Nophi, & Daphnis: dicite, conſiſte & compara [e] te; ſed conſumpturus eſt gladius [f] te circumquaque.

15 Cur everritur *quiſque* robuſtorum tuorum? non conſiſtit, quia Jehova impellit eum.

16 'Plurimi erunt impingentes; etiam concidet & alter cum altero, & 'dicent, ſurge ut revertamur ad populum noſtrum, & ad [h] ſolum natale noſtrum, metu gladii iſtius opprimentis:

g Heb. *vir cum amico ſuo.* h Heb. *terram nativitatis noſtræ.*

17 Clamantes illic; Parhho Rex Ægypti [i] 'ſtreperus *eſt*, prætermittit conſtitutum tempus.

i Heb. Rex *ſtrepitus.*

18 'Ut vivo ego, dictum Regis illius cujus nomen *eſt* Jehova exercituum: 'quamvis ut Thabor in montes & ut Carmel in mare procedat, *tamen hæc futura ſunt.*

19 Inſtrumenta deportationis para tibi, ô 'de ſet filia Ægypti; Noph enim deſolationi erit, & ſuccendetur ita ut nemo habiter.

20 Ut 'vitula ſpecioſiſſima *eſt* Ægyptus: *ſed* excidium ab Aquilone [k] omnino venturum eſt.

k Heb. *venturum venturum eſt.*

21 Etiam mercenarii ejus in medio ejus ut vituli ſaginati; ſed etiam ipſi obvertent faciem, fugient pariter, non conſiſtent: cùm dies calamitatis eorum ſupervenerit eis, tempus viſitationis eorum.

22 Vox illius 'quaſi ſerpens ibit; quando copiis procedent, & cum ſecuribus venient ad eam, tanquam putatores arborum:

23 Cædent ſylvam ejus, dictū Jehovæ, 'quamvis non poſſit perveſtigari; quamvis plures ſint *arboribus* locuſtis, & nullus ſit eis numerus.

24 Erubeſcet filia Ægypti; tradetur in manū populi Aquilonis.

25 'Ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis: ecce ego animadverſurus ſum in 'nutricium No, id eſt, in Parhhonem, & in Ægyptum, & in Deos ejus, & in omnes regulos ejus: denique in Parhhonem, & in eos confidunt ei:

26 Et tradam eos in manum quærentium animam ipſorum, nempe in manum Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ & in manum ſervorum ejus: 'poſtmodum autem [l] 'habitabitur ut diebus [m] priſcis, dictum Jehovæ.

l Heb. *habitabit.* m Heb. *antiquitatis.*

27 'Tu autem ne timeto, ſerve mi Jahhakob, neque conſternator, ô Jiſraël; nam ecce ego ſervaturus ſum te e longinquo, & ſemen tuum e terra captivitatis ſuæ: reverſus ſq; Jahhakob quieſcet, ac tranquillus erit nemine deterrente.

28 Tu *inquam* ne timeto, ſerve mi Jahhakob, dictum Jehovæ; nam tibi adſum: nam faciam conſummationem in omnibus gentibus quò depulero te, tecum verò non ſum facturus conſummationem; ſed caſtigaturus tè modicè, non autem prorſus relicturus impunem.

Suprà 30.11.

ANNOTATIO.

1 Verbum Jeh.] *Hic verſus generalem inſcriptionem continet hujus capitis & ſequentium quinque, quibus Deus ſigillatim gentibus Judææ circumſtantibus judicia ſua prænuntiat. Totum vero hoc caput reliquum contra Ægyptios duas prophetias explicat; unam, contra copias Parhhonis Necoſu in Babyloniam irrumpentes, uſque ad ver. 13. alteram, in totam Ægyptum ipſam, inde ad ver. 27. ac poſtremò populum Dei conſolatur, duobus verſibus ultimis.* 2 De Ægyptiis] *Hæc hujus capitis inſcriptio eſt, quo duas clades Ægyptis prænuntiat, ut modò diximus.* Contra copias] *inſcriptio prioris Prophetiæ de priore clade, cujus circumſtantiæ hoc verſu accuratè obſervantur.* Quæ fuerunt] *hæc per anticipationem dicta ſunt: hæc enim antè prophetavit Jirmeja quam Ægyptius accideret.* Carcemiſchum] *vide 2. Chronic. 35.20.* Anno quarto] *qui primus eſt Nebucad-retzaris magni ſuprà 25.1. nam ſex iſta capita ſunt illius exegetica.*

Hoc autem anno quo primùm regnare cæpit Nebucad-rezzar, hæ prophetiæ rerum ab illo gerendarum Jirmejæ demonstratæ sunt. 3 Instruite] *hujus prophetæ (quæ tota ferè per hypotyposin ironicam describitur) occasio fuit, quòd Ægyptius ex victo Joschija, comparata Judæa & Syria, superatoq; Nebucad-nezzare priore plus æquo insolesceret: itaq; hîc proponuntur duo adversus Neconem instatum victoriis suis; unum est, quòd revocatur ad arma capienda meuntè regnum Nebucad-rezzare filio hoc & seq. versu; alterum, quòd clades ipsius prædicitur, ver. 5. & 6. quæ duæ partes reliquis exornantur.* 5 Cur video] *hypotyposis cladis, ut modò diximus) per interrogationem, cujus hypothesis est sub finem versus; nimirum in causa esse pavorem illum, cujus mandatum Dei verbis enuntiatur, seq. ver.* Non obver.] *videlicet ad resistendū hosti.* 7 Quis hic] *exornatio precedentis cladis, primùm ab insolentia suscipientis expeditionem Ægyptii cum auxiliaribus copiis, trib. ver. deinde a magnitudine cladis immedicabilis & ignominiosissima, trib. alterū.* Ut rivus] *id est, assurgit & exundat potentia summa, ut in Ægypto Nilus.* 9 Ascendite] *sarcasmus.* Putæi] *vide Gen. 10. 6.* Ludæi] *de quibus Gen. 10. 13.* 11 Ascende] *sarcasmus alter.* Gilhhadem] *ut sup. 8. 22. vide Gen. 37. 25.* 12 Potentes] *i. Ægyptii, qui se priùs invictos prædicabant, alios ab aliis cladi, dejici, & perdi fuga præcipite, quæ sibi volunt consulere.* 13 Verbum] *inscriptio secundæ prophetiæ, de qua diximus supra in ver. 1.* De venturo] *ut prædixerat supra 43. 8. & seq. & 44. 30.* 14 Indicate] *hujus prophetiæ partes in universum duæ sunt: una, propositio interminationis de Ægypto occupanda per Babylonium, hoc versu; altera, propositio causæ, seq versu: quæ duæ propositiones sequentibus explicantur.* Migdoli] *id est, in singulis finibus: nam Migdol erat ab oriente in termino Ægypti, Noph a Meridie, Daphnæ a septentrione: terminum Occidentii propterea missum facit, quòd illac non esset venturus Babylonius. De istu autem oppidis vide supra 44. 1.* 16 Plurimi erunt] *exornatio prioris propositionis, de clade Ægypti a Babylonio occupandæ, quam Propheta (ut viso oblatam divinitus) per præteritum tempus enuntiat prophetice, nos ad evidentiam futuro reddimus.* Dicent] *auxiliares & stipendiarii milites, de quibus infrà ver. 21.* 17 Streperus est] *id est, dat verba, res magnas pollicendo strepit, & promissis personat, sed justo tempore nihil efficit: sic auxiliares copiæ & Ægyptii abjicientes animum curam defensionis deserturi figurantur.* 18 Ut vivo ego] *confirmatio cladis prænunciatæ, a juramento Dei.* Quamvis] *id est, quamvis Ægyptus sita & natura loci videatur esse munitissima, & circumvallata montibus ac mari, non secus ac Tabor montibus circumcluditur, & Carmelus in mare projectus est; ac proinde sibi Ægyptius omnino confidat, ut dicitur infrà ver. 25. tamen has minas meas effecturus sum, & jamque impero ut se ipsam ad perpessiones earum comparet, versibus sequentibus.* 19 Deles] *id est, quæ jam tibi regina sedere videris, comparatis a Necone tam amplis victoriis & regionibus.* 20 Vitula] *amplificatio denuntiatæ cladis a comparatione præsentis gloriæ, hoc & seq. ver. cum ventura ignominia & ruina, tribus sequentibus.* 22 Quasi serpens] *id est, non amplius mugiet aut boabit immani strepitu, ut faciebat antea; sed humi serpet, nec magis audietur quàm serpentis incessus audiri solet: sic Jeschabh. 29. 4. Summa est, hactenus ferociviisti, & immanes boatus edidisti insolentiæ tuæ, ut de voce vitulæ trimæ legimus Jeschabh. 16. 5. & infrà 48. 34. sed advenientibus meis lanionibus e Chaldæa non audebis hiscere, ac vix spirare quidem: & quemadmodum vitula efferata per densa sylvas discurrit, sic etiam tu recipies te in paludes tuas, sed frustrà: ut sequent. versib. exponitur.* 23 Quamvis] *id est, utcunque frequens sit Ægyptus oppidis & munitionibus, ut sylva arboribus. Nam ipso Amasis tempore urbes in Ægypto fuisse mille & viginti legimus apud Herodotum sub finem lib. 2.* 25 Ait Jeh.] *conclusio summa precedentis interminationis.* Nutricium No] *id est, Alexandriam matrem & quasi nutriciam totius Ægypti, opum amplitudine & celebritate emporii: sic Nachum. 3. 8.* 26 Postmodum autem] *id est, post annos quadraginta quàm fuerit occupata, Jechezk. 29. 11. & seq.* Habitabitur] *id est, pristinam dignitatem recipiet, ut factum esse temporibus Amasis narrant historici. Etsi obiter hoc dicendum est, deceptum fuisse Herodotum & alios istu Ægyptiorum sacerdotum suas plagas gloriosè dissimulantium, quòd illos quadraginta annos in regno Amasis comprehendunt: qui tamen non antè regnavit, sed post illos 40. annos, ut ratio ipsa temporum ostendit: cùm idem Amasis regnante Cyro, & Cambyse proregem agente, Ægypto imperaverit, ex Herodoto li. 3.* 27 Tu autè] *consolatio ad populū Dei, ut diximus in ver. 1. æ judicio Dei in adversarios, & paterna administratione in populū suum.*

CAPUT XLVII.

Propheta Philistæis, Tyriis, Tzidoniis, & Syriæ totiusmaritimæ cladem luctuosissimam a Chaldæis præmuntiat obventuram justo judicio Dei.

1 Verbum Jehovæ quod fuit ad Jirmejam Prophetam contra Philistæos, cùm nondum Parhho percussisset Hhazzam.

2 Sic ait Jehova, ecce [a] aquæ ascendunt [b] ab Aquilone, & [a] evadunt in torrentem inundantem, ut inundent terram & quæ implent eam, civitatem & qui habitant in ea: itaque clamabunt homines, & ejulabit quisquis habitat in ea terra.

3 [b] A sonoro plausu ungularum fortium *equorum* ejus, a commotione curruum ejus, strepitu rotarum ejus; [c] non advertent faciem patres ad filios, præ remissione manuum:

4 Propter diem illum venturum, [c] quo vastaturus est omnes Philistæos, [d] excisurus Tyrum, & Tzidonem totúmque residuum auxiliare: cum vastaturus est Jehova Philistæos, reliquias [e] regionis Caphtoris.

5 Obveniet [f] calvitium Hhazzæ exscindetur Aschkelon, & reliquiæ [g] convallis eorum: [h] quousque induces tibi cæsuras?

6 *Dicens*: Eheu [i] gladie Jehovæ, usque quò non es requieturus? recipe te in vaginam tuam, quiesce & subsiste.

7 Quomodo requiescere? atqui Jehova præcepit ei: contra Aschkelonem, denique [k] contra portus maris, ibi constituit illum.

[a] Heb. *sunt.*

[b] Heb. *a sono plausus.*

[c] Heb. *ad vastandum.*

[d] Heb. *ad scindendum.*

ANNOTATIO.

1 Verbum Jehovæ] *Hujus prophetiæ inscriptio ver. 1. argumentum ejus, & tempus continet. Ac argu-*

mentum

mentum quidem est de clade luctuosa Philistæorum tempus verò quo prophetata est in dubio esse solet: nam alii quod hic dicitur de percussa Hhazza, post mortem Josiæ factum putant, redeunte Necone & de Syria capta triumphante: alii referunt ad annum illum 4. Jehojakimi, quo expeditionem suscepit contra novum Regem Nebucad-rezzarem magnum: alii ad tempora Tzidkijæ, cùm procedentibus obviam Chaldæorum copiis pedem referret in Ægyptum. Sed nobis nihil istorum probari potest. Nam cùm Necco temporibus Joschijæ Syriam totam occupaßet, ac postea infestante Babylonio liberè in agrum Carcemischi procederet obviam Babylonio (quo tempore Rex Joschija extinctus est) non est verisimile illum neglectis hostibus propinquis & qui præ foribus erant ad longinquos excurrisse, atque ad Syriam & regiones remotas occupandas imprudentissimè regnum Ægypti reliquisse, dum conterminos Philistæos haberet hostes. Quamobrem cùm Herodotus & Josephus testentur Syriam totam excepta Judæa a Necone fuisse occupatam, & inde a tempore Joschijæ usque ad magni Nebucad-rezzaris regnum Necco totaq; Ægyptus quæ è importatis exterorum spoliis triumpharet (ut dictum est præcedente capite) magis placet nobis Hhazzam in prima illa Necoui expeditione, superstite adhuc & florente Joschija fuisse captam, ac proinde prophetiam hanc tempore Joschijæ prophetatam. Nec obstat quòd caput præcedens posterius est tempore: nam in prophetia Jirmejæ temporibus seriem non observari liquet, ut annotavimus suprà 22.1. & alius locus: deinde verò has prophetias contra gentes non dubitamus confusè in finem libri conjectas esse. Prophetia autem summatim duo continet, narrationem prophetæam luctuosæ cladis quæ Philistæi totiq; Syriæ maritimæ erat obventura, usque ad versum 6: deinde causam ostendit διαλογισμὸς, duobus versibus ultimis. 2 Aquæ] id est, copiæ Babylonicorum potentissimæ, quæ cum aquis exundantibus fere comparantur: ut Jeschahh. 8.7. & Jechezk. 26. De hoc autem argumento vide Jechezk. 25. & sequent. Ab aquilone] ut suprà 1.14. 3 Non advertent] id est, adeò negligentur calamitate ut ne patres quidem de liberis solicite sint, sed tantùm cogitent de vita suâ: simile est Matth. 24.17. & sequent. 4 Tyrum] vide suprà 25.22. Regionis Capht.] vide Gen. 10. 14. 5 Calvitium] id est luctus, synecdochicè: ut Jeschahh. 3.25. Convallis] id est, regionis maritimæ in convalle sitæ. Quousque] apostrophe sarcastica Prophetæ ad Palæstinam, luctuum gentium ludificantis, de quo Levit. 19.28. 6 Gladie Jehovæ] id est, qui a Jehova immissus es. Est autem expostulatio hæc dicta humanitus ab iis qui non consulunt os Jehovæ, sed manum fugiunt. Quamobrem Propheta per apostrophen respondet seq. versu, primùm ad gladium, deinde ad Philistæos ipsos. 7 Contra portus] id est, regiones totas quæ sunt secundum mare, suprà 25.22.

CAPUT XLVIII.

PROPHETA Moabitis excidium per Chaldæos venturum pronuntiat propter ipsorum fastum, intolerantiam, & idolatriam, propter blasphemias in Deum, & contumelias in populum ejus, denique propter odium Chaldæorum infensissimum: ac eos postremò evangelica promissione consolatur.

CONTRA Moabum, Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis: væ [a] Nebunti, nam vastabitur: erubescent, capientur Kirjathaima: erubescet [b] *cervitas* [c] sita edito loco, & consternabitur.

2 Nulla erit amplius laus Moabi [d] de Cheschbone, cogitabunt contra eam malum, *dicentes:* agite, exscindamus eam [e] ne sit gens: etiam Madmen exsiendens, [f] te persequetur gladius.

3 Vox [g] clamosa inde a Choronajimis, [h] vastitatem & contritionem magnam:

4 Confractus est Moab, *dicentes* edent clamorem parvuli ejus.

5 Namolivum Luchithæ [i] continuus ascendet [k] fletus: nam in descensu Choronajimorum [l] hostes *fragosi* clamorem fragosum audient,

6 *Dicentium:* fugite, eripite [m] vos ipsos: & [n] estote ut nudatissima arbor in deserto.

7 [o] Nam eò quòd fiduciam habes [p] in rebus tuis, & in thesauris tuis; tu quoque capieris: & exibit [q] Cemosch in deportationem, Sacerdotes ejus, & Principes ejus pariter.

8 Cùm veniet vastator contra [r] unamquamque civitatem, non eripies te: sed peribit convallis, & perdetur planities, quia edicit Jehova:

9 [s] Date, inquit, [t] pennatam alam Moabo, ut ea utendo exeat: nam civitates ejus desolationi erunt, adeò ut nullus habitet in eis.

10 [u] Maledictus qui facit opus Jehovæ fraude, & maledictus qui cohibet gladium suum a sanguine.

11 [x] Tranquillus est Moab inde a puericia sua, & desidet super fæces suas, neque transfusus est de vase in vas, id est, in deportationem non abiit: propterea [y] mansit sapor ejus in eo, & odor ejus non est mutatus.

12 Idcirco ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ, cùm immittam ei [z] peregrinantes, qui peregrè agant eum: & [a] vasa ejus [b] depleant, ac utres eorum dissipent.

13 Tum erubescet Moab a Cemoscho, quemadmodum erubuerunt domus Jisraëlis a Bethele fiducia ipsorum.

14 [c] Quomodo dicitis, potentes fumus, & viri [d] strenui in bello?

15 Vastabitur Moab, & [e] civitatibus suis ascender, & [f] lectissimi juvenes ejus descendent ad mactationem: dictum Regis, cui nomen est Jehova exercituum.

16 Propinqua est calamitas Moabi eventura, & malum ejus festinat valde.

17 Condolete ei omnes circumstantes eum, & quicunque novistis nomen ejus: dicite, quomodo fractus est [g] baculus [h] robustissimus [i] virga [k] ornatissima?

18 Descende de gloria & sede [l] in sicco, ô dolens filia Dibonis: nam vastator Moabi ascendet contra te, corrumpet munitiones tuas.

19 Juxta viam consiste, & speculare habitatrix [m] Haroehheris: interroga fugientem *virum*, & fœminam eripientem se; dic, quid factum est?

20 Erubescit Moab, *inquiens*, quia contritus est, ejulate & clamate, indicate ad Arnonem vastari Moabum.

21 Nam judicium adveniet in [n] terram planitiei; in Cholonem, & in Jahatzam, & in [o] Mephhahtam,

22 Item in Dibonem, & in Nebunten; & in [p] Bethdiblathajima,

23 Et in Kiriathajima, & in Beth-gamulum, & in

[a] Heb. *sitio loci: ut verbi genus ostendit.*
[b] Heb. *post te ibit.*
[c] Heb. *clamoris: ut suprà 25.36.*
[d] Heb. *cum fletu ascendet fletum.*
[e] Heb. *hostes fragoris, clamorem fragoris.*
[f] Heb. *animas vestras.*
[g] Heb. *in operibus, id est, rebus a te comparatis.*
[h] Heb. *omnem civitatem & civitatem.*
[i] Heb. *pennã.*
[k] Heb. *pennatum dando.*
[l] Heb. *evacuent.*
[m] Heb. *roboris.*
[n] Heb. *dilectus juventutis.*
[o] Heb. *roboris.*
[p] Heb. *ornamentorum.*
[q] Heb. *in loco situs.*

& in [n]Beth-mehhonem,
24 Et in [n]Kerijothas, & in [n]Botzram; denique in omnes civitates terræ Moabi, longinquas & propinquas.
25 Succidetur [o]cornu Moabi; & brachium ejus frangetur, dictum Jehovæ.
26 [p]Inebriate eum, quia contra Jehovam magnificavit se: [p]ut plaudat Moab in vomitu suo, & sit risui ipse quoque.
27 [q]Nam an non risui tibi fuit Jisraël? [q] an inter fures inventus est? quòd cùm verba tua *facis*, de eo, [q]commoves te.
28 Relinquite civitates, & habitate in petra, ô incolæ Moabi: & estote similes columbæ nidificanti [r]in lateribus hiatus cavi.
29 Audivimus superbiam Moabi, fastuosum esse admodum; altitudinē ejus, & superbiam ejus, fastúmque ejus, & elationem [s]animi ejus.
30 Ego novi, dictum Jehovæ; [t]excandescentia ejus tamen non ita *efficiet*: mendacia ejus non ita efficient.
31 [u]Idcirco propter Moabitas ejulo, & propter Moabum totum clamo; propter homines Kir-heresi gemit *animus meus*.
32 [x]Supra fletum Jahhezeris defleo te, ô vitis Sibmæ, propagines tuæ trajicient mare, usque ad mare Jahhezeris pertingent; super æstivos fructus tuos & super vindemiam tuam vastator irruet:
33 Et intercipietur lætitia & exultatio ex arvis e terra Moabi: & vinum e lacubus faciam ut cesset, non calcabit celeustes; celeustę non erit celeusma.
34 Præ clamore Cheschbonis Elhhalen usque, Jahatzum usque edent vocem suam, a Tzohhare Choronajima usque, quasi vitula trima: nam etiam aquæ Nimrimorum [z]desolatissimæ erunt.
35 [a]Ita faciam ut cesset Moabo, dictum Jehovæ; qui offerat *in* excelso, & adoleat diis ipsius.
36 [b]Idcirco animus meus propter Moabum ut tibiæ perstrepet, & animus meus propter homines Kir-heresi ut tibiæ perstrepet: *idcirco* [b]*quamvis* residuum fecerit, peribunt *tamen*.
37 Nam [c]omni capiti calvitium erit, & omnis barba exsecta; in omnibus manibus cæsura, & super lumbos cilicium:
38 Super omnia [d]tecta Moabi, & in plateis ejus totus erit planctus; cùm fregero Moabum ut [d]instrumentum in quo nulla *est* delectatio, dictum Jehovæ.
39 Ejulabunt *dicentes*, quomodo contrita est? quomodo obvertit cervicem Moab pudendè? estq; Moab risui & consternationi apud omnes circumstantes ipsum?
40 [e]Nam sic ait Jehova, ecce [e] similis aquilæ involabit *hosti*; pandet alas suas in Moabum.
41 Capientur Kerijothæ, & unaquæque munitionum occupabitur: & erit animus potentum Moabi die illo, ut animus mulieris perpetientis tormina:
42 Et exscindetur Moab ne sit populus, quia contra Jehovam magnificavit *se*.
43 [f]Pavor, & fossa, ac laqueus imminet tibi, ô incola Moabi, dictum Jehovæ.
44 Qui effugerit [g]a pavore incidet in fossam, & qui ascenderit ex fossa capietur laqueo: cùm inveham in ipsum, in Moabum, annum visitationis ipsorum, dictum Jehovæ.
45 In umbra Cheschbonis stabant qui fugiebant a vi: sed ignis egredietur Cheschbone, & flamma e medio Sichonis, qui consumet latus Moabi, & verticē [x] eorum qui nihil nisi strepũt.
46 Væ tibi Moab, perieris est populus Cemoschi: nam rapientur filii tui in captivitatem, & filiæ tuæ in captivitatem.
47 Attamen reducam multitudinem captivam Moabi [y] ultimis temporibus, dictum Jehovæ: hactenus judicium Moabi.

[r] Heb. *in transitibus oris fossæ. Jescha.* 16.15.
[s] Heb. *cordis: sic deinceps.*
[t] Heb. *desolationes.*
[u] Heb. *a facie pavoris.*
[x] Heb. *filiorum strepitus.*
[y] Heb. *in extremitate dierum.*
Num. 21.28

ANNOTATIO.

1 Contra Moab.] *Hujus Prophetiæ (quæ Moabitis exitium a Babylonio eventurum prædicitur) partes universè sunt tres: prima est propositio, usque ad vers.* 11. *secunda, exornatio propositionis, ad ver.* 43. *usque: postrema, conclusio, reliquis versibus. In propositione autem continentur duo; denuntiatio cladis* 6. *versibus; & causæ, quinque sequentibus.* Nebuntī] *de hac civitate Moabitarum, & permultis sequentibus vide Jeschahh.* 16. *Quamobrem hîc ea tantùm explicabimus quæ apud Jeschahhjam non invenientur.* Kirjathajima] *civitas attributa Rèubenitis, deindè verò a Moabitis occupata, Jehosch.* 13.19. Civitas sita] *id est Bamothæ, sive Bamoth-bahhalis, quæ nominantur Jeschahhjæ* 16.2. 2 De Cheschbone] *alludit ferè Propheta ad singularum civitatum nomina, quod non satis commodè aliis linguis ostendi possit: ut verbi gratia, Cheschbon rationes significat: ais verò Propheta nullam fore amplius laudem Moabo de rationibus; sed futurum esse ut hostes longè diversas rationes ineant contra illum: sic etiam de Madmene & aliis compluribus.* Ne sit gens] *ut infrà ver.* 42. 3 Ovastitatem] *ethopœiæ elegantes, quibus luctum Moabitarum Propheta exprimit pervadentem a termino suo ad alterum, ut Jeschahh.* 16.5. *qui versus hos quatuor interpretatur.* 5 Fletus] *id est, Moabitæ effugiendo flentes: synecdoche.* Hostes fragosi] *id est, tantus erit Moabitarum ejulantium fragor, ut hostium ipsorum (qui ferè victoria insolescunt & tumultuantur in præda) strepitum fragorem, maximum superent.* 6 Estote ut nudatissima] *i. abjecti & contempti delitescite: vide de hac voce Psalm.* 102.18. 7 Nam eò quòd] *altera pars propositionis, causas exponens accommodatas judicio. Sunt autem ea tres: prima est præsidentia Moabitarum in ipsis & in idolis suis, hoc ver. secunda est ira Dei justissimum judicium denuntians, duobus seq. tertia est studium inimicorum acerbissimum accensum divinitus, ver.* 10. Cemoschī] *vide Num.* 21.29. 9 Date] *prosopopœia, qua Deus inevitabile judicium suum Moabitis denuntiat hyperbolica concessione. q.d. si alas haberent ad volandum, evolent; sed nullo pacto effugient: nam velut aquilæ futuri sunt ii qui persequentur eum.* 10 Maledictus] *verba Dei inflammantis hostes ad ultionem acerbissimam sumendam de Moabitis, & animo adeò infenso ut ipsi inter se cohorrentur in perniciem Moabitarum.* 11 Tranquillus est] *secunda pars prophetiæ, exornatio, qua singulæ propositionis causæ cum judiciis venturis comparatæ ordine explicantur: ac primùm quidem præsidentia insolentissima, usque ad ver.* 26. *deinde ira Dei, usque ad ver.* 40. *ac postremò hostium acerbitas, ad ver.* 43. *Præsidentia autem, quæ hoc ver. demonstratur comparatione elegantissima, argumenta ponuntur duo; ab ipsorum persona, hoc ver. & a fiducia in Deum ipsorum, ver.* 13. *quæ argumenta confi-*

confutat Propheta ver. 14. & ſeq. Manſit ſapor] *id eſt, ſibi conſtat in facultatibus: malitiaq; ſua, & rebus omnibus.* 12 Peregrinantes] *Chaldæos.* Vaſa] *quibus Moabitarum oppida figurantur.* 14 Quomodo dicitis] *conteſtatio, qua præſidentium Moabitarum Propheta exagitat adductu iudicio, quæ deinceps narrantur uſque ad ver. 26.* 17 Baculus] *i. regnum & potentia amplissima cui confidebant.* 19 Hharohher.] *vide Deut. 2. 35. & 3. 12.* 21 Terram plan.] *cujus oppida in ditione Moabitarum ſita ſeq. nominantur.* Mephahhatam] *attributam Rëubenitis in jure Levitarum, Joſh. 13. 18. & 21. 37.* 22 Bethdiblathajima] *ſive Diblathajima tantùm, de quibus Numeror. 33. 47.* 23 Bethmehhonem] *Bajithum vocat Jeſchahh. 16. 2.* 24 Kerijothas] *oppidum nobile, de quo Hhamos. 1. 17.* Botzram] *ſive Betzerum Rëubenitarum, attributum Meraritis, Joſh. 21. 36. deinde verò a Moabitis occupatum: aliis verò locus, Botzra Edomæorum eſt.* 25 Cornu] *ut 1. Schem. 2. 1.* 26 Inebriate] *ſecundus exornationis locus ab ira Dei, cujus effundendæ argumenta ponuntur duo: unum eſt inſolentia ipſorum contra Deum & populum ejus, quam Deus prædicit ſe judiciis retuſurum eſſe, uſque ad ver. 35. alterum eſt idololatria, uſque ad ver. 40 Dicit autem inebriate, ut dixerat ſuprà 25. 21.* Ut plaudat] *id eſt, plauſu totius corporis voluet ſe in ſuo vomitu, ex ebriorum more.* 27 Nam an non] *apoſtrophe ad Moabitas, exprobrans inſolentiam illorum in populum Dei.* An inter fures] *videlicet quod pudore furis populum meum afficis? ut Jobi 30. 5. & ſuprà 2. 26.* Commoves te] *id eſt, prorumpis in riſum, & impotentiſſimè cachinnaris.* 30 Excandeſcentia ejus] *id eſt, furat & rumpatur licet, ac mendaciter glorietur; plurimùm tamen aberit a ſuis rationibus.* 31 Idcirco] *amplificatio indictæ calamitatis a perſona Prophetæ: tanta, inquit, & tam inſperata calamitas Moabitis evëtura eſt, ut perhorreſcam totus ad cogitationem illius, & me miſereat ipſorum: ſic etiam in altero membro infrà ver. 36.* 32 Supra fletum] *id eſt, amplius defleo quàm olim deflevit Jeſchahhja 16. 18. Ac propterea in ſequentibus Jeſchahhjæ verba amplificat.* 35 Ita faciam] *alterum iræ divinæ argumentum, ut diximus in ver. 26.* 36 Idcirco] *id eſt, propter idololatriam quæ modò dicta eſt.* Quamvis] *vide Jeſchahh. 16. 7.* 37 Omni capiti] *id eſt, omnes prementur luctu acerbiſſimo: ſynecdoche.* 38 Tecta] *ubi idola coluerant, in propatulo.* Inſtrumentum] *ut ſuprà 22. 28.* 40 Nam ſic ait] *tertia pars exornationis, a perſona hoſtium, ut diximus ſuprà in ver. 11.* Similis aquilæ] *ut ſuprà 4. 13.* 43 Pavor] *concluſio, continens primùm ſummam judiciorum præcedentium, quatuor verſibus; deinde promiſſionem Evangelicam de vocatione ad regnum Chriſti, verſu ultimo. Similem autem huic verſum vide Jeſchahh. 24. 16.*

CAPUT XLIX.

Propheta ruinam Hhammonitis, Edomæis, Syrìs, Arabibuſq; a Nebucad-nezare eventuram prænuntiat: & confirmat altera clade proximè per Scythas regno Medorum eventura.

1 CONTRA [a] Hhammonitas. Sic ait Jehova, [a] an filii nulli ſunt Jiſraëli? an hæres nullus eſt ei? cur hæreditariò poſſidet Rex iſtorum [a] Gadem, & populus illius in civitatibus hujus habitat?

2 Idcirco ecce [a] dies venturi ſunt, dictum Jehovæ, cùm faciam ut audiatur contra [a] Rabbam Hhammonitarum clangor belli, ſitq́ue tumulus vaſtitatis, & [b] pagi ejus igne ſuccendantur: ita hæres erit Jiſraël hæredum ſuorum, ait Jehova.

3 Ejula [a] Cheſchbon, cùm vaſtata fuerit [a] Hhai; clamate pagi Rabbæ, accingite vos ciliciis, plangite, & curſitate per ſepta: nam Rex iſtorum in deportationem abibit, Sacerdotes ejus, & Principes ejus pariter.

4 Quid gloriaris de convallibus, affluente convalle tua, ô filia averſa? quę confidit in [a] theſauris ſuis, *dicens*; quis invaderet me?

5 Ecce ego immiſſurus ſum in te pavorem, dictum Domini Jehovę exercituum, ex omnibus locis circumſtantibus te; a cujus præſentia diſpellemini quiſq;, & nullus erit qui congreget errantem.

6 Veruntamen poſtea reducam captivam multitudinem Hhammonitarum, dictum Jehovæ.

7 [a] Contra Edomæos. Sic ait Jehova exercituum, an nulla *eſt* amplius [a] ſapientia in [a] Temane? periitne conſilium [c] a prudentibus, exolevit ſapientia eorum?

8 Fugite, ceſſet ut avertentes ſe [d] petant habitationes profundas) ô habitatores Dedanis: nam calamitatem Hheſavi adducturus ſum in eum, quo tempore viſitabo eum.

9 [a] Si vindemiatores advenirent tibi, nónne relinquerent racemos? ſi fures noctu, perderent [a] quod ſatis eſſet ipſis.

10 Atqui ego denudaturus ſum Hheſavum, retecturus abdita ejus, adeò ut ſeſe abſcondere non poſſit: vaſtabitur ſemen ejus, fratres q́; ejus, & vicini ejus, adeò ut nullus ſuperſit, *qui dicat*.

11 Relinque pupillos tuos, ego in vita conſervabo; & viduas tuas, mihi confidito.

12 [a] Nam ſic ait Jehova, ecce, quorum [a] nullum erat jus bibendi hoc poculum, ſi [e] omnino bibunt; tu autem ipſe [f] omnino eſſes impunis? non eris impunis, ſed omnino bibes.

13 [a] Nam per me juro, dictum Jehovæ, deſolationi, opprobrio, vaſtitati, & maledictioni fore Botzram: & omnes civitates ejus [g] abituras in vaſtitates [h] perpetuas.

14 [i] Rumorem audivi a Jehova, & legatum ad gentes miſſum; *dicentem*, congregate vos, & invadite eam, ac ſurgite ad prælium.

15 Nam ecce parvum diſpoſiturus ſum te inter gentes, contemptum inter homines.

16 [a] Horror tuus decipit te, ſuperbia animi tui, ô qui habitas in fiſſuris petræ, qui [k] carpis altitudinem collis: quamvis exaltares ut aquila nidũ tuum, inde dejicerem te, dictum Jehovæ:

17 Eritq́ue Edomęa deſolationi: quiſquis tranſibit juxta eam, [a] obſtupeſcet & ſibilabit propter omnes plagas ejus.

18 *Erit* ſicut ſubverſio Sedomi & Hhamorę ac [a] vicinorum ejus, ait Jehova: non habitabit ibi quiſquam, neque commorabitur in ea filius hominis.

19 [a] Ecce quaſi leo aſcendit [a] ſupra altitudinem

[a] Heb. *filios Hhammonis*: ſic deinceps.

[b] Heb. *filiæ*: ſic deinceps.

[a] Heb. *ab intelligentibus*, [a] Heb. *profuit dabunt habitare*: ſic infrà ver. 30. Hhabadja 5.

[c] Heb *bibendo ſic paulò poſt.*

[f] Heb. *impunis exiſtendo.*

[g] Heb. *futuras.*

[h] Heb. *ſeculi Hhabadjæ ver. 1.*

[i] Heb. *auditionem: ſic ver. 23.*

[k] Heb. *prahendis.*

nem Jardenis, contra habitaculum 'robuſtiſſimi; ſed [1] momentò fugabo eum ex hac terra, & eum qui electus eſt in hac præficiam: 'nam quis eſt par mihi? aut quis conteſtetur mecum? denique quiſnam eſt 'paſtor qui obſiſtat mihi?

20 'Idcirco audite conſilium Jehovæ, quod [m] iniit contra Edomæos, & cogitationes ejus quas cogitavit contra habitatores Temanis; *mentiar* niſi abjiciant eos 'minimi ex ipſo grege, niſi deſolet cum illis habitacula illorum.

21 Præ ſono caſus illorum commovebitur ipſa terra: 'præ clamore ad mare algoſum audietur vox illorum.

22 'Ecce velut aquila aſcendens *hoſtis* involabit, & pandet alas ſuas contra Botzram; eritque animus potentium Edomi die illo ſicut animus mulieris perpetientis tormina.

23 'Contra Damaſcum. Erubeſcet 'Chamath & Arpad, cùm rumorem malum audierint, diffluent: 'in ipſo mari ſolicitudo erit, quieſcere non poterit.

24 Remiſſa erit Damaſcus, fiet ut convertat ſe ad fugiendum, & 'horrorem febrilem prehendet: anguſtia cum doloribus corripiet eam, tanquam parturientem.

25 'Quomodo non relinqueretur civitas [n] laudatiſſima? urbs gaudii mei? *dicebat illa:*

26 Idcirco cadent juvenes ejus in plateis ejus: & omnes [o] bellatores ejus exſcindentur die illo; dictum Jehovæ exercituum:

27 Et ſuccendam ignem in muro Damaſci, qui conſumet palatia 'Benhadadi.

28 'Contra Kedarem, & contra regna Chatzoris, quæ percuſſurus eſt Nebucad-retzar Rex Babyloniæ, ſic ait Jehova: ſurgite, aſcendite contra Kedarem, & vaſtate [p] Orientales.

29 Tentoria eorum & greges eorum 'capient, aulæa eorum cum omnibus inſtrumentis ipſorũ, & camelos eorum ſument ſibi; & proclamabunt contra eos formidinem circumquaque.

30 'Fugite, emigrate valde, petite profundas habitationes, habitatores Chatzoris, dictum Jehovę: nam init contra vos Nebucad-retzar Rex Babyloniç conſilium, & cogitat contra vos cogitationem.

31 Surgite, aſcendite ad gentem tranquillam habitantem ſecurè, dictum Jehovæ; cui non ſunt valvæ neque vectis, ſoli habitant.

32 Et erunt cameli eorum prædæ, & multitudo pecorum ipſorum ſpolio, ſpargamq; eos in omnem ventum qui ſunt 'amputati latere: & ex omnibus partibus ejus *gentis* adducam calamitatem eorum, dictum Jehovę.

33 Ita erit Chatzor habitaculum draconum, [q] deſolatiſſima uſque in ſeculum; non habitabit ibi quiſquam, neque commorabitur in ea filius hominis.

34 'Verbum Jehovæ quod fuit ad Jirmejam Prophetam contra 'Hhelamum; in principio regni Tzidkijæ Regis Judæ, dicendo:

35 Sic ait Jehova exercituum, ecce ego fracturus ſum 'arcum Hhelamitarum; præcipuum potentię ipſorum.

36 Adducam enim contra Hhelamitas 'quatuor ventos a quatuor extremitatibus cœlorum, ſpargamq; eos in omnes ventos iſtos; adeò ut non ſit futura gens quò non perveniat *aliquis* depulſorum [r] e Hhelamo:

37 Et 'conſternatos reddam Hhelamitas coram inimicis ſuis & coram quærentibus animã ipſorum, adducens contra ipſos malum, cum æſtu iræ meę, dictum Jehovæ: & mittam poſt eos gladium donec conſumam eos.

38 Deinde reponam 'ſolium meum in Hhelamo; cùm perdidero inde 'Regem ac Principes, dictum Jehovę.

39 'Erit tandẽ ultimis temporibus; ut reducã multitudinem captivã Hhelami, dictum Jehovæ.

1 Heb. *momento agam ſuciam ut excurrat.*

m Heb. *conſuluit: ſic infra ver. 30.*

n Heb. *Laudis.*

o Heb. *viri belli.*

p Heb. *filios Orientis: ut 1. Reg. 4. 29.*

q Heb. *deſolatio.*

r Heb. *Hhelaim.*

ANNOTATIO.

1 Contra] *Hoc capite continentur quinque prophetiæ ſuis inſcriptionibus diſtinctę, pro ratione populorum adverſus quos fuerunt enuntiatæ. Hæc autem prima contra Hhammonitas tres partes continet: nam primùm de injuria populo ſuo facta cum Hhãmonitis conteſtatur Deus, ver. 1. & ſupplicium denuntiat, duob. ſequen. deinde conteſtatur inſolentiã fiduciæ nomine, & pœnam indicit peccato parem, ver. 4. & 5. poſtremò promiſſionem Evangelicam adhibet, ver. 6. ut ſuprà 48. 47.* An filii] *id eſt, an nulli ſunt amplius poſteri ex Jahhakobo, qui majoribus aut agnatis ſuis ſuccedant ex lege; quod Gadis ſortem obtines? aut etiam nõnne eſt Jehuda legitimus hæres ſortis ſuæ, quod tu infeſtas eum? 2. Reg. 24. 4.* Gadem] *id eſt, ſortem attributam Gadi, quam ſibi primùm Hhammonitæ vindicare voluerant, Judic. 11. deinde verò deportatis in Aſſyriam Reubenitis & Gaditis cum Pule aut Tiglath-pileeſere convenerunt de ea poſſidenda, magna tum aliorum Iſraëlitarum, tum Judæorum injuria.* 2 Dies venturi] *videlicet poſt everſum Judæorum regnum: vide Jechezk. 21. 33. & ſeq.* Rabbam] *civitatem Regiam Hhammonitarum, de qua Jehoſchuhh. 13. 25. & 2. Schem. 11. 1.* 3 Cheſchbon] *civitas Gaditarum, de qua Jehoſchuhh. 21. 39.* Hhai] *alterum Gaditarum oppidum trans Jardenem ſitum, ac proinde diſtinguendum ab eo cujus hiſtoria habetur Jehoſch. 7.* 4 Theſauris] *id eſt, opibus & commeatu abundantiſſimo.* 7 Contra Edom.] *ſecunda hęc prophetia tribus partibus continetur: primùm enim ſapientiam carnalem Edomęi Deus objicit, & interminatur de judicio graviſſimo ignominiaq; importanda, uſque ad verſum 16. deinde objicit præſidentiam propter munitionem loci, & ruinam denuntiat, uſque ad verſum 19. poſtremò injurias populo ſuo factas exprobrat, quarum nonune Deus ſe par pari relaturum dicit, inde ad ver. 23. Confer cum Jechezk. 25.* Sapientia] *cujus nomine Temanæi olim erant commendati, Hhobadjæ ver. 8.* Temane] *gente Edomæorum, denominata a Temane nepote Hheſavi ex Eliphazo, Geneſ. 36. 15. Etſi hac voce ſynecdochicè comprehenduntur omnes poſteri Hheſavi, ut voce Dedanũ poſteri Abrahami ex Ketura, proximè ſeq. verſu: ſic ſuprà 25. 23.* 8 Petant habit.] *id eſt, effugiant e montibus ſuis in latibula: ut Jeſchahh. 9. 19. & 21.* 9 Si vindemiat.] *amplificatio calamitatis prænuntiatæ per comparationem minoris, hoc & ſeq. verſibus duobus.* Quod ſatis eſſet] *ac non amplius dilapidarent.* 12 Nam ſic ait] *confirmatio a comparatione minoris, adducto exemplo judiciorum Dei in eos qui minus fuerant promeriti.* Nullum erat] *videlicet comparatione tui; dictum κατ' ἐξ.* 13 Nam per me] *alter confirmationis locus a juramento, hoc ver. & decreto lato, duobus ſequentibus.* 16 Horror tuus] *ſecundus locus, ut diximus ſuprà in ver. 7. intelligit autem horrentem Edomęorum regionem, præ aſperitate montium Choræorum: unde etiam*

etiam montes Sehhirú, id eſt horrentiu rigionis, videntur dicti. 17 Obſtupeſcet &] *vide* 1. *Reg.* 9. 8. 18 Vicinorum] *qui nominantur Deut.* 29. 23. 19 Ecce] *tertius locus, ut diximus in verſ.* 7. *quo oſtendit Deus quanto furore Edomæi indeſinenter Judæos infeſtáverint, & ipſe eos propulſans quanta potentia eletíos ſuos ſit reſtituturus, quod ſequentibus verſibus exornatur.* Supra altitudinem] *id eſt, amplius exundat quàm ſoleat Jarden: vide Jehoſchuhh.* 3. 15. *nam Edomæi ſemper Judæos atrociſſimè infeſtarunt.* Robuſtiſſimi] *id eſt Dei: periphraſis Judææ.* Nam quis eſt] *confirmatio a potentia Dei infinita & incomparabili.* Paſtor] *id eſt, Rex populos regens, ac velut paſcens autoritate ſua: ut ſupra* 23. 1. 20 Idcirco] *exornatio comminationis, quæ præceſſit verſ. proximo.* Minimi ex] *id eſt, infirmiſſimi & abjectiſſimi quique. quaſi dicat: ita frangam eos ut omnium etiam infimorum terantur pedibus: ut dixerat David Pſalm.* 60. 10. 21 Præ clamore] *id eſt, tanta erit vociferatio ut inde ad mare rubrum uſque, quamvis ſit remotum, audiatur.* 22 Ecce] *ut dixerat in Moabum ſupra* 48. 40. *&* 41. 23 Contra Damaſcum] *tertia hæc prophetia regno Damaſceno exitium prænuntiat paulo pòſt a Nebucad-retzare eventurum; duobus verſibus; deinde cauſam adducens a præſidentia & luxu illius. ver.* 25. *amplius confirmat, duobus reliquis.* Chamath] *de qua Gen.* 10. 18. *Num.* 13. 21. *& alibi paſſim. Arpad verò continet reliquam Syriæ partem ſupra regnum Chamathę: denique totum tractum qui monti Tauro & Amano ſubſternitur: quod nobis obſervandum fuerat in* 2. *Reg.* 18. 34. In ipſo mari] *id eſt Antaradus, & omnes maris inſulæ percelluntur.* 24 Horrorem febr.] *id eſt, veluti ex febre horrens trepidabit.* 25 Quomodo non] *id eſt, quis vellet, aut poſſet tam celebre oppidum pervertere?* 27 Benhadadi] *Regú Syriæ potentiſſimi, cujus mentio eſt* 1. *Reg.* 15. 18. *& ſequent. capitibus: ſic Hhamos* 1. 4. 28 Contra Kedar] *quarta hæc prophetia prædicit mala incolis Arabiæ petrææ & deſertæ eventura, quæ ſynecdochicè Kedaris & Chatzoris nominibus intelligenda ſunt. Sunt autem illius duæ partes: propoſitio ſumma hoſtium adventantium, & clades, duobus verſibus; & exornatio, reliquis. De Kedare autem vide Pſal.* 120. 5. *Chatzor verò in Arabia deſerta fuit, quò Chatzoritani a Jehoſchuhha fuſi ſeſe contulerunt: vide Jehoſch.* 11. 11. *& Judic.* 4. 2. 29 Capient] *Chaldæi, duce Nebucad-retzare.* 30 Fugite] *exornatio, ut diximus ver.* 28 *continens primùm hypotypoſin fugæ Arabum, & Chaldæorum irruptionis, duobus verſibus; deinde narrationem ruinæ Arabibus eventuræ, duobus alteris.* 32 Amputati latere] *vide ſupra* 9. 26. 34 Verbum Jehovæ] *poſtrema hæc prophetia (cujus inſcripto continetur hoc ver.) narrat primùm cladẽ Hhelamitarum, id eſt, totius Medorum regni, ſynecdochicè, verſibus tribus: deinde exponit promiſſiones, duobus ultimis.* Hhelamum] *hanc gentem dictam a filio Schemi, Gen.* 10. 22. *antè oſtendimus ſitam eſſe in confinio Medorum, Perſarumq; : Cùm autem paulò ante hæc tempora Phraortes Arjoci (quem Dejocem Herodotus vocat) filius Perſidem totam regno ſuo adjunxiſſet; non eſt dubium quin ſynecdochicè (ut modò docebamus) totum regnum Mediæ intelligendum ſit Hhelam: nomine. Quamobrem prædictionem hanc referimus ad illam hiſtoriam quæ a Scythu geſta eſt contra Medos, quo tempore Nebucad-retzar in Judæa & citerioribus regionibus erat occupatus. Scythæ enim temporibus Cyaxaris filii Phraortis totum Mediæ regnum loguntur occupaſſe, expilaſſe, & annis* 28. *egiſſe atque rapuiſſe omnia arbitratu ſuo; ut refert Herodotus, lib.* 1. *Sed quid ad hoc argumentum? inquies. Hæc prophetia ſuperioribus adjecta, eſt tanquam ſigillum, quo Eccleſia de veritate earum confirmaretur. Hoc enim Jirmejæ frequentiſſimum eſt, ut prophetias confirmet prophetiis, & res propinquiores adnibeat ad confirmandas eas quæ poſtea longiore intervallo eventuræ ſunt: cujuſmodi exempla vidimus ſupra* 20. *&* 28. *&* 44. *Ac propterea nominatim deſignatum eſt tempus quo hæc prophetia dicta eſt, quia paulo pòſt, & ante capta Jeruſchalaima (ut ratio temporum confirmat) hanc cladem acceperunt Medi.* 35 Arcum] *id eſt potentiam; ut ſequentia exponunt.* 36 Quatuor ventos] *id eſt, myſticos hoſtes, ex populis innumeris Boreæ accolis: quos omnes confuſè ſolebant veteres Sarmatarum & Scytharum appellatione deſignare, ut ex ipſis Geographis conſtat.* 37 Conſternatos red.] *id eſt, perculſos metu, & primo impetu fuſos ita frangam animis, ut ab hoſtibus Scythis agantur pro libidine, & præmantur ſervitute rigidiſſima.* 38 Solium meum] *id eſt, regnum Cyri ſervi mei, quem etiam unctum Dei Jeſchahhja nominat: vide Jeſchahh.* 44. *&* 45. *atque hæc prima promiſſio,* Regem] *Cyaxarem patrem Aſtyagu: nam illo extincto regnavit Aſtyages qui venit in Cyri manus. q. d. poſt Regem hunc, atqui ætatem hanc.* 39 Erit tandem] *altera promiſſio, videlicet Evangelica, qualem habuimus ſupra ver.* 6. *&* 48. 47.

CAPUT L.

Deus per Prophetam Babylonis judicium ſeveriſſimum denuntiat, & populum ſuum inſtituit confirmatq; promiſſionibus. Ac judicium quidem exponens copioſiſſimè, oſtendit Babylonios, ipſamq; Babylonẽ peſſundatum iri per Medos & Perſas, itinera, adventum, obſidionem, occupationem, & damna Babylonis futura præſcribit: populo verò ſpem facit recuperandæ eodem tempore liberationis: quæ duo confirmans a potentia ſua & ſolenni juramento, præſidentiam Babyloniorum confutat, ſuorumq; diffidentiam; ac poſtremò prophetiam anacephalæoſi & typo concludit.

1 VERBUM quod loquutus eſt Jehova contra Babylonem, & contra terram Chaldæorum: [a] per Jirmejam Prophetam,

[a] Heb. per manum Jirmejæ.

2 Indicate in gentibus, & pronuntiantes tollite vexillum, pronuntiate, ne celetis: dicite, capietur Babylon, erubeſcet Bel, conteretur Merodac; erubeſcent terricula illius, conterentur ſtercorei dii illius.

[b] Heb. ab homine uſq; ad jumentum.

3 Nam aſcendet contra illam gens ab Aquilone, quæ rediget terram illius in deſolationem adeò ut non ſit habitator in ea: [b] tam homines quàm jumenta emigrabunt, abibunt.

4 Diebus illis & tempore illo, dictum Jehovæ, veniant filii Jiſraëlis, ipſi cum filiis Jehudæ unà: [c] continenter flendo cant, & Jehovã Deum ſuum quærant:

[c] Heb. eundo & flendo ibunt.

5 De Tzijone interrogent, in via, illùc faciés eorum ſpectent: agedum dicant, & adjungãt ſe Jehovæ fœdere [d] perpetuo quod non tradatur oblivioni.

[d] Heb. ſeculi.

6 Grex ovium peruentium ſunt populus meus, paſtores eorum faciunt ut aberrent, per montes avertunt eos: de monte in collem abe-

abeunt obliti cubilis ſui.
7 Quicunque inveniunt eos comedunt eos, & hoſtes eorum dicunt, 'non erimus rei: eò quòd peccãt Jehovæ 'in caula juſtitiæ, 'ii quorum majoribus expectatio fuit Jehova.
8 Migrate e media Babylonia, & e terra Chaldæorũ exite; 'ut ſitis velut hirci ante gregem.
9 'Nam ecce ego excitaturus ſum & adductu-rus contra Babylonem congregationem 'gentium magnarum e terra Aquilonis, quæ diſponẽt *aces* contra illam, 'inde capietur: cujus ſagittarum, ut potentis e 'interficientis, nulla f reſiliet fruſtra:
e Heb. *orbantis.*
f Heb. *revertetur.*
10 Et erit *regio* Chaldæorum prædæ: omnes prędatores ejus ſatiabuntur, dictum Jehovæ.
11 'Cùm lætati fueritis, cùm exultaveritis, ô direptores poſſeſſionis meæ; cùm abundaveritis ut vitula herbilis, & claram vocem ediderit ut robuſti *juvenci*:
12 Erubeſcet 'mater veſtra valde, pudebit genitricem veſtram; *dicendo*, ecce 'poſtremum gentium, deſertum, ſiticuloſum & campeſtrem locum.
13 Præ fervore Jehovæ 'non habitabitur, ſed erit g deſolatiſſima tota: quiſquis tranſibit juxta Babylonem, obſtupeſcet, ſibilabitq; propter omnes plagas ejus.
g Heb. *deſolatio.*
14 'Diſponite contra Babylonem circũquaque, omnes tendentes arcum, jaculamini contra eam, ne parcatis ſagittæ; nam Jehovæ peccavit illa:
15 'Vociferamini contra eam circumquaq;, h 'junxit manum ſuam, cadant fundamenta ejus, deſtruantur muri ejus: cùm ultio Jehovæ ſit, ultionem ſumite de ea; quemadmodum fecit facite ei:
h Heb. *dedit.*
16 'Excidite ſatorem e Babylonia, & qui tractat falculam tempore meſſis, metu gladii oprimentis quiſque ad populum ſuum revertãt, & quiſque ad terram ſuam fugiant.
17 'Parva pecus diſperſa fuit Jiſraël, quam leones depulerunt: prior comedit eam 'Rex Aſſyriæ, hic autem poſterior 'oſſa ejus comminuit Nebucad-retzar Rex Babyloniæ.
18 Idcirco ſic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëli; ecce ego animadvertam in Regem Babyloniæ & in terram ejus; quemadmodum animadverti in Regem Aſſyriæ:
19 Et faciam ut revertatur Jiſraël ad caulam ſuam, & 'depaſcat Carmelum & Baſchanem; & in monte Ephrajimi atque Gilhhade ſatietur anima ejus.
20 Diebus illis & tempore illo, dictum Jehovæ, ſi quæratur iniquitas Jiſraëlis, nulla extabit, & peccata Jehudæ nulla invenientur: quia condonavero iis quos faciam reliquos.
21 'Contra terram hanc ipſam ' Meratajimis aſcende, & per 'habitatores Pekodi: devaſta & internecioni devove 'poſt eos, dictum Jehovæ; denique effice omnino prout præcipio tibi,
22 Sonum belli in iſta terra, & contritionem magnam.
23 'Quomodo ſuccideretur & confringeretur malleus totius terræ? quomodo eſſet ſtupori Babylonia in gentibus?
24 'Laqueum retendi tibi, & etiam capiêris, ô Babylon, i te imprudente: invenieris, etiamque deprehenderis, quia cum Jehova miſcuiſti *bellum.*
i Heb. *cùm tu neſcies.*
25 Aperuit Jehova k repoſitorium ſuum, & deprompſit inſtrumẽta indignationis ſuæ: quia opus hoc eſt Domini Jehovæ exercituum in terra Chaldæorum.
k Heb. *thesaurum.*
26 Convenite in eam ' ab extremo, aperite granaria ejus, contumulate eam quaſi acervos, & anathemati devovete eam; ne ſuperſint ei reliquiæ.
27 Gladio tollite omnes juvencos ejus, deſcendant ad mactationem: væ illis, cùm advenerit dies illorum, tempus viſitationis eorum;
28 'Vox fugientium & evadentium e terra Babyloniæ; ut indicet Tzijone ultionem Jehovæ Dei noſtri, ultionem 'templi ejus.
29 Promulgate convenire in Babyloniam ampliſſimos, omnes qui tendunt arcum; ponite caſtra contra eam circumquaque, ne ſit ei effugium, rependite ei ſecundum opus ejus, omnino prout fecit facite ei: nam contra Jehovam ſuperbivit, contra ſanctum Jiſraëlis.
30 Idcirco cadant juvenes ejus in plateis ejus: & omnes l bellatores ejus exſcindantur die illo, dictum Jehovæ.
l Heb. *viri belli.*
31 'Ecce me adverſum te, ô m ſuperbiſſime, dictum Domini Jehovæ exercituum: quia advenit dies tuus, tempus quo viſitem te,
m Heb. *ſuperbia: ſic ver. ſeq.*
32 Quo impingat ſuperbiſſimus, & corruat ita ut nemo ipſum erigat; & ſuccendam ignem in civitatibus ejus qui conſumet omnes ambitus ejus.
33 'Sic ait Jehova exercituum, opprimuntur filii Jiſraëlis & filiæ Jehudæ pariter: & quicunque captivos fecerunt eos detinent eos, renuunt eos dimittere.
34 Vindex eorum fortis, Jehova exercituum nomine, n omnino aget cauſam eorum: 'ut quietam reddat hanc terram, & commoveat habitatores Babyloniæ.
n Heb. *causã agendo agit.*
35 'Gladius *irruet* in Chaldæos, dictum Jehovæ, & in habitatores Babylonis; & in Principes ejus & in ſapientes ejus:
36 Gladius in 'mendaces ejus, ut defetiſcantur; gladius in potentes ejus, ut conterantur:
37 Gladius 'in equos ejus, & in currus ejus, & in totam miſcellaneam turbam quæ *eſt* in medio ejus, 'ut ſint velut fœminæ: gladius in 'theſauros ejus, ut diripiantur.
38 'Siccitas in aquas ejus, ut arefiant: 'quia terra ſculptilium eſt, & apud 'terricula 'inſanè agunt.
39 'Idcirco habitabunt 'fera cum terrificis, & manebunt in ea o ululæ; non conſidebit ampliùs uſque in æternum, neque habitabit uſque p in generationem quamque.
o Heb. *filii ululæ.*
p Heb. *in generationem & generationem. Jeſch. 34. 13*
40 Simili ſubverſione qua Deus ſubvertit Sedomũ & Hhamoram, & vicinos ejus, dictum Jehovæ; non habitabit ibi quiſquam, neq; commorabitur in ea filius hominis.
41 'Ecce populus venturus eſt 'ab Aquilone; & gens magna ac 'Reges ampli excitabuntur e lateribus terræ:
42 Arcum & lanceam tenebunt, crudeles erunt quiſque, neque utentur miſericordia, vox eorum ut mare fremet, & cum equis vehentur: inſtructus *quiſque* ut vir præſtans ad bellũ contra te, ô filia Babylonię.
43 Audientis Regis Babyloniæ q rumorem de eis illico, remittent ſe manus; anguſtia apprehendet eum, dolor tanquam parturientis.
q Heb. *auditionem eorum.*
ſuprà 49. 19. & 20. & 21.
44 Ecce quaſi leo aſcendit ſupra altitudinem Jardenis, contra habitaculum robuſtiſſimi; ſed r momen-

momento fugabo eum ex hac terra, & eum qui electus est in hac præficiam: nam quis est par mihi? aut quis contestetur mecum? deniq; quis-nam est pastor qui obsistat mihi?

45 Idcirco audite consilium Jehovæ quod [f] iniit contra Babyloniam, & cogitationes ejus quas cogitavit contra terram Chaldæorũ: *mentiar* nisi abjiciant eos minimi ex ipso grege, nisi desolet cum illis habitaculum.

46 Præsono occupatæ Babyloniæ commovebitur ipsa terra, & præ clamore in gentibus [g] audietur.

[a] momento fugabo eum ex hac terra, & eum qui electus est in hac præficiam: nam quis est par mihi? aut quis contestetur mecum? deniq; quis-nam est pastor qui obsistat mihi?

[f] Heb. consuluit.

[g] Heb. audietur.

CAPUT LI.

1 [a] SIC ait Jehova; ecce ego excitaturus sum contra Babyloniam, & contra eos qui inhabitant [a] meditullium insurgentium in me; [b] ventum corrumpentem:

2 Et immissurus sum contra Babyloniam ventilatores qui ventilabunt eam, & exhaurient terram ejus: cùm fuerint contra eam circumquaq; die mali.

3 [c] Contra [d] *eum qui* tendit tendat [e] sagittarius arcum suum, & contra *eum qui* extollit se lorica sua; neq; clementia utamini erga electos juvenes ejus, internecioni devovete totum exercitum ejus:

4 Ut cadant confossi in terra Chaldæorum, & transfixi in plateis ejus.

5 [f] Quia [g] non viduatus est Jisraël & Jehuda Deo suo, Jehova exercituum; quia terra istorum [h] plena est reatu a sancto Jisraëlis:

6 [i] Fugite e medio Babyloniæ & eripite quisque [k] seipsum, ne exscindamini in iniquitate ejus: cùm tempus ultionis erit Jehovæ, retributionem ipse rependet ei.

7 [l] Poculum aureum Babyloniæ [m] manu Jehovæ inebriavit totam terram; de vino ejus biberunt gentes, propterea insaniunt gentes.

8 Repentè cadet Babylon, & perfringetur: [n] ejulate apud eam, [o] sumentes adhibete [p] opobalsamum contra dolorem ejus, si fortè posset curari.

9 Quamvis curaremus Babylonem, *inquietis*, tamen non esset curata; derelinquite eam, & abeamus quisque in terram suam: nam [q] pertingit ad cœlos judicium ejus, & elatum est usque ad superiores nubes.

10 Protulit Jehova totam justitiam nostram, agite enarremus Tzijone opus Jehovæ Dei nostri.

11 [r] Purgate sagittas, cogite utentes umbonibus, excitat Jehova spiritum Regum Mediæ, quia contra Babyloniam cogitatio ejus est ut perdat eam: nam ultio Jehovæ *est*, [s] ultio templi ejus.

12 In muris Babylonis attollite vexillum, confirmate custodiam, statuite vigiles, comparate insidiatores: nam & cogitavit Jehova, & facturus est quod dixit contra habitatores Babylonis.

13 [t] O quæ habitas secundum aquas multas, ô ampla thesauris; advenit finis tuus, *pro* [u] mensura quæstus tui.

14 [x] Jurat Jehova exercituum per se ipsum: *mentiar* nisi te implebam [y] hominibus quasi melolonthis, qui canant de te celeusma:

15 *Jurat* qui fecit terram virtute sua; stabiliit orbem habitabilem sapientia sua, & prudentia sua extendit cœlos:

16 Quo vocem suam edente fremitus aquarũ est in cœlis, & qui effert vapores ab extremitate terræ; fulgura cum ipsa pluvia facit, & profert ventum e thesauris suis.

17 Magis obbrutescit omnis homo quàm ut animadvertat, pudefacere omnem conflatorẽ sculptili: nam falsum est fusile ejus, nec spiritus est in *ullo* eorum.

18 Vanitas sunt, opus maximæ aberrationis; quo tempore visitabuntur illi, peribunt *ipsi*.

19 Non sicut istarum est, sed formator omnium est Jahhakobi portio; vicissim ille est tribus possessionis ejus, Jehova exercituum nomen est ei.

20 [z] Cestra fuisti mihi, instrumenta bellica: ut dissiparem per te gentes, & perderem per te regna:

21 Ut dissiparem per te equũ cum sessore suo, & dissiparem per te currum cum sessore suo:

22 Ut dissiparem per te virum & mulierem; & dissiparem per te senem & puerum, dissiparẽque per te juvenem & virginem:

23 Ut dissiparem per te pastorem cum grege suo, & dissiparem per te agricolam cum [f] jumentis suis conjugatis; dissiparemque per te Principes, & antistites.

24 Jam rependam Babyloni, & omnibus habitatoribus *terræ* Chaldæorum, totum malum ipsorum quo affecerunt Tzijonem, ante oculos vestros: dictum Jehovæ.

25. [g] Ecce me contra te, ô [h] mons perditor, dictum Jehovæ, qui perdis totam terram: ut extendens manum meam contra te devolvam te ex ipsis petris, & disponam te in [g] montem ruderum ex incendio.

26 [i] Neque accipient ex te lapidem ad angulum, aut lapidem ad fundamenta: nam [k] desolatissimus in seculum eris, dictum Jehovæ.

27 [l] Attollite vexillum in terra, clangite buccina in gentibus, comparate contra istam gentes, promulgantes convocate contra istam regna [m] Ararati, [n] Minni, & [o] Aschcenazi: præficite cõtra istam [p] imperatorem, adducite equos [q] pares melolonthis hispidis.

28 Comparate contra istam gentes, [r] reges Medię, & Principes ejus, omnesq; antistites ejus; denique totam terram dominatus ejus:

29 [s] Et commota terra indolescet, cùm præstabitur contra Babyloniam *una quæque* cogitationum Jehovæ; ut redigat terram Babyloniæ in desolationem, quam nemo inhabitet.

30 [t] Desinent potentes Babyloniæ pugnare, desidebunt in munitionibus, peribit [u] potentia eorum, erunt velut fœminę: [x] accendent *hostes* habitacula ejus, confringentur [y] vectes ejus.

31 Cursor obviam cursori curret, & index obviam judici; ad indicandum Regi Babyloniæ captam esse civitatem ejus [z] ab extremitate:

32 [a] Et ipsos [b] angustos aditus occupatos esse, etiam [c] stagna *hostes* combussisse igne: viros autem [d] bellatores perturbatos esse.

33 [e] Nam sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, *qui* filiam ipsam Babyloniæ sicut aream [f] tempestivè solidat: adhuc paululum, tum adveniet [g] tempus messis ei.

34 Exedit me, quatit me Nebucad-rezar

[a] Heb. *cor.*

[b] Heb. *ventum corrumpentem.*

[c] Heb. *tendens arcum.*

[d] Heb. *eum qui.*

[e] Heb. *animam suam: sic deinceps.*

[f] Heb. *jugo suo.*

[g] Heb. *montem incendii.*

[h] Heb. *desolationes seculi: sic ver. 62.*

[i] Heb. *transitus: ut 1. Schẽ. 14. 1.*

[k] Heb. *belli.*

[l] Heb. *tempore calcat.*

Supra 10. 12

Rex Babyloniæ, ſtatuit me *ut* vas [m] inutile: deglutit me ut draco, implet ingluviem ſuam deliciis meis, diſpellit me:

35 [n] Injuria quæ fit mihi & carni meæ, in Babyloniam recidat, dicit habitatrix Tzijonis; & ſanguis meus in habitatores *terræ* Chaldæorũ, dicunt Jeruſchalaima.

36 'Idcirco ſic ait Jehova, ecce ego confecturus ſum cauſam tuam, & [o] ulturus ultionem tuam; ideo exſiccabo 'mare illius, tãquam ſi arefeciſſem ſcaturiginem illius.

37 Et [p] abibit Babylon in acervos, in habitaculum draconum; ſtuporem & ſibilum, adeò ut nemo inhabitet.

38 Pariter ut juvenes leones 'rugient, vociferabuntur ut catuli leonum,

39 Cùm incaleſcentibus illis 'diſponam potiones eorum, & inebriabo eos ut exultent; ſed dormient 'ſomno [q] perpetuo, neque expergiſcẽtur, dictum Jehovæ.

40 Deducam eos velut agnos ad mactandum, ut arietes cum hircis.

41 'Quomodo caperetur 'Scheſchac, & occuparetur laus totius terræ? quomodo eſſet deſolationi Babylon inter gentes?

42 'Quaſi aſcendat contra Babylonem 'ipſum mare, ſi emitu fluctuum ejus operiatur,

43 Erunt civitates ejus deſolationi, terra ſiticuloſa, & campeſtris; terra in cujus oppidis non habitabit ullus vir, neque tranſibit per eas filius hominis.

44 Animadvertam etiam contra Belum Babylone, & [r] extrahã 'quod deglutit ex ore ejus, neque confluent ad eum amplius gentes: etiam murus Babylonis corruet.

45 'Exite e medio ejus, populemi, & eripite quiſq; animam ſuam; ab æſtu iræ Jehovæ:

46 Et 'videte ne molleſcat [s] animus veſter, & timeatis propter rumorem qui audietur in ea terra; cùm advenerit 'anno uno rumor ille, & poſtea 'anno altero idem rumor violentiaq; in terram, deniq; dominator ſupra 'dominatorem.

47 Idcirco ecce dies venturi ſunt, cùm animadvertam in ſculptilia Babylonis; & tota terra ejus pudefiet, omneſque confoſſi ejus cadent in medio ejus:

48 Et 'cantabunt de Babylonia cœli & terra, & quæcunque ſunt in eis; cùm ab Aquilone venerit ad eam iſtorum vaſtatorum quiſque, dictum Jehovæ.

49 Et Babyloni cadendum eſt, ô confoſſi Iſraëlis: & cum Babylone caſuri ſunt confoſſi totius terræ illius.

50 'O qui evaſiſtis a gladio, abite, ne conſiſtatis: recordamini e longinquo Jehovæ, & Jeruſchalaima veniant in animum veſtrum,

51 'Erubeſcimus quòd audiamus opprobrium, operit ignominia faciem noſtram; quòd ingrediantur extranei in ſanctuaria domus Jehovæ.

52 Idcirco, ecce dies venturi ſunt, dictum Jehovæ; cùm animadvertam in ſculptilia illius, & in tota terra illius exclamabit confoſſus.

53 Etiamſi aſcenderet Babylon in cœlum, etiamſi muniret [t] 'altiſſimum robur ſuum; a me venturi ſunt vaſtatores in eam, dictum Jehovæ;

54 Vox [u] clamoſa a Babylone, & contritio magna a terra Chaldæorum:

55 Nam vaſtaturus eſt Jehova Babylonem, & perditurus ex ea *robur* cum voce magna; etiamſi fremant fluctus illorum ut aquę multæ, edatur ſtrepitus vocis illorum:

56 Cùm venerit contra eam, contra Babylonem vaſtator, capientur potentes ejus, conteretur quiſque arcuum ejus; quia Deus fortis retributionum Jehova [x] omnino rependet.

57 Inebriabo, *inquit*, principes ejus & ſapientes ejus, duces ejus, antiſtiteſque ejus, & potentes ejus; ut dormiant ſomno perpetuo ac non expergiſcantur; dictum Regis cui nomen eſt Jehova exercituum.

58 Sic ait Jehova exercituum, [y] murus utercque Babylonis 'latiſſimus [z] planè nudabitur, & portæ ejus 'altiſſimæ igne ſuccendentur, ita 'laboraverint populi pro inanitate & nationes pro igne, ac defatigatæ fuerint.

59 'Verbum quod præcepit Jirmeja Propheta Serajæ filio Neriję, filii Machaſejæ, cùm iret a Tzidkija Rege Jehudæ in Babyloniam anno quarto regni ejus: erat autem Seraja Princeps 'Menuchæ:

60 Poſtquam deſcripſiſſet Jirmeja totum malum quod eventurum erat contra Babylonem in libro uno; omnia verba hęc quæ ſunt ſcripta contra Babyloniam,

61 [a] Edixit ergo Jirmeja Serajæ, cùm veneris ad Babylonem, tum aſpiciens legito omnia verba hæc,

62 Ac 'dicito, ô Jehova, tu eloquutus es contra locum hunc te exciſurum eum, adeò ut non ſit in eo habitator [a] tam ex hominibus quàm ex jumentis; ſed deſolatiſſimum in ſeculum fore.

63 Deinde eſto cùm abſolveris legẽre libellum hunc; ut alligans ei lapidem, projicias eum in medium Euphratis:

64 Et dicas, ita ſubmergetur Babylon, & non exſurget [b] a malo quod ego inducturus ſum contra eam, 'quamvis defatigentur: hactenus 'verba Jirmejæ.

[m] Heb. *vacuum.*
[n] Heb *injuria mei, & carnis meæ, ſuper Babylonem: ut Gen.* 16. 5.
[o] Heb. *contendam contentionem.*
[p] Heb. *erit.*
[q] Heb. *ſeculi.*
[r] Heb. *deglutitum ipſius.*
Suprà 6.
[s] Heb. *cor: ſic deinceps.*
[t] Heb. *altitudinem roboris: hyperbolice.*
[u] Heb. *clamoris.*
[x] Heb. *rependendo rependet.* *ſuprà ver.* 39
[y] Heb. *muri.*
[z] Heb. *nudando.*
[a] Heb. *ab homine uſque ad jumentum.*
[b] Heb. *a malo ſenſus mali.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Inſcriptio hæc duorum capitum communis eſt; ac propterea ut commune eſt illorum argumentũ, ita conjunximus. Sunt autem hujus prophetiæ inſcriptione demptâ hoc verſu ſex in univerſum partes: prima eſt propoſitio ſumma ver.* 4. *ſecunda eſt propoſitionis enarratio, uſque ad ver.* 33. *tertia eſt confirmatio narrationem illuſtrans, inde uſque ad ver.* 41. *capitis.* 51. *quarta eſt confutatio, inde ad ver.* 50. *quinta concluſio, uſque ad ver.* 59. *poſtrema verò, typus a Deo adhibitus ad prophetiam illuſtrandam, ad finem uſque.*

2 Indicate] *prima hæc pars, prolepſis ſive propoſitio generalis totius argumenti, duobus membris continetur: unum eſt de ruina Babyloniorum, duobus verſib. alterum, de liberatione populi propter quam evertendi ſuerant Babylonii, duobus alteris. Utrumque autem propoſitionis membrum Propheta conſultò enuntiat Judæo (qui jam tum ex parte deportati fuerant, ut apparet ex ver.* 59. *cap.* 51.) *tum ad confirmandum eos in expectatione liberationis ſuæ, & in graviſſimis malis conſolandum; in quibus illos ſtantes & erectos fide jubet gloriose Babyloniorum exitium & ſuam ſalutem prædicare, & inter ſe informare: tum etiam ad bene utendum commodis*

meditate divinitus oblata hortatur. In gentibus]id eſt, fratribus noſtris, qui jam per varias gentes huc illuc diſperſi ſunt, ac proinde coràm nequeunt in cœtu noſtro inſtitui de his promiſſionibus Dei. Tollite vexillum]id eſt, fratres veſtros in cœtus & congregationes ſanctas convocate, tanquam elato vexillo verbi Dei, ad communicandas cum ipſis promiſſiones Dei vobis expoſitas: ſic enim pios clam temporibus angustiæ convenisse teſtantur hiſtoriæ ſacræ: ut annotavimus 2.Chronic.35.3. Mordecaus exemplum docet Eſter 4.& jubet Apoſtolus Heb.10.24.& ſeq. Bel]vide Joſchahh.46.1. Merodac.]id eſt, ad verbum, σωτηρ τοῦ χος ſive ſceptriferi, Chaldaica appellatione: nomen fuit apud Babylonios commune Dei ipſorum Beli, & Regum omnium, inde a Bele Regum ipſorum temporibus. Nos ut pro Belo accipiamus hoc quidem loco ab adjunctis adducimur, & maximè ſequentis membri comparatione: quaſi dicat Propheta, ut ſumnum illorum Deus erubeſcet conteretur, ſic etiam minorum gentium dii exemplo illius: metaphoræ. 3 Ab aquilone]id eſt, e Media, quæ magis Aquilonem ſpectat reſpectu Babyloniæ; & ex Aſſyria, qua iter fecit Cyrus venturus ad Babylonem expugnandam, infrà verſ.21. 4 Continenter]id eſt, flagrent tanto deſiderio reviſendi Eccleſiam Dei, ut neque flendi neque pergendi finem faciant donec ad locum exoptatiſſimum perveniant, ut amplificatur ſeq.verſu. Hæc autem per hortationem potiùs quàm per narrationem prophetican dicta ſtatuimus, tum ex præcedentis partis comparatione, tum ex complemento & veritate rei. Nam revera Deus edicto Cyri libertatem omnibus tribuit, & re ipſa mandavit ut Eccleſiam repeterent, Hhez.1.3. ſed quàm pauci juſtiſſimam conditionem oblatam amplexi ſint etiam ex optimatibus Jehudæ, hiſtoriæ omnes teſtantur; & ipſe Hhezra tum in libro ſuo, tum etiam 1.Chronic.4.21.& ſeq.manifeſtò docet. 5 Illuc facies]id eſt, nihil loquantur, ad nihil advertant aliud; ſed toti ferantur animo & corpore Tzijonem verſus; ſimiles loquutiones ſunt Gen.19.17.& 2.Reg.4.29.& Lucæ 10.4. 6 Grex ovium]ſecunda pars, enarratio propoſitionis, ut antè diximus: cujus prius membrum per ὑστεροτιν Hhebræis familiarem poſteriore loco inde a verſu 9.poſterius verò priore loco illuſtratur, his tribus verſibus. quorum duo allegoricè figurant miſerum ſtatum populi a domeſticorum fraudibus, hoc ver.exterorúmque oppreſſionibus & propriis peccatis, ſeq. verſu; ultimus ad diem illum prænuntiatum liberationis venturæ revocat. Paſtores]id eſt, principes & præfecti omnes ordinis utriuſque, Eccleſiaſtici atque politici. 7 Non erimus rei]id eſt, impunè facturi ſumus: vide ſuprà 2.3. In caula juſti.]id eſt, in Eccleſia Dei, cujus ſymbolum erat Judæa. Ii quorum majo.]id eſt, optimorum parentum degeneres filii, de quibus Deut.32. 8 Ut hircis velut] id eſt, exemplo veſtro præcatis etiam gentibus, eáſque ad Eccleſiam invitetis. 9 Nam ecce]ætiologia μεταθετικὴ ad priorem propoſitionis locum de judicio in Babylonios; quod duobus verſibus expoſitum, deinde exornatur primùm per apoſtrophen ad Babylonios, tribus verſibus: tum ad hoſtes Babyloniorum, tribus aliis; ac poſtremò amplificatur a cauſis, quibus ſuæ judicii venturi narrationes adhibentur, uſque ad verſ.33. Gentium ma.]id eſt Medorum, Perſarúmque, ut Joſchahh.21.2. Inde capietur]id eſt, a copiis inde ab Aquilone venientibus: nam ex Aſſyria in Babyloniam irruerunt, infrà 21. Interficientis]id eſt, ut ſagittarii perſtiſſimi, qui valentiſſimè transfigit vitales adverſarii partes prout optaverit. 11 Cùm lætati]apoſtrophe ad Babylonios, ut diximus in verſum 9. delicias illorum & perditum luxum hilariorum denotans, in quibus capta eſt Babylon, ut notavimus ſuprà 25.26. 12 Mater veſtra]id eſt, Babylon metropolis, ac velut totius regionis mater. Poſtremum gentium]quaſi dicat, hui, tam citò me, quæ primas obtinebam & regina ſedebam in gentibus, poſtremam omnium effectam eſſe, & horrere totam? proſopopœia. 13 Non habitabitur]id eſt, ex quo ſemel ruere cœperit, ut ædificium inclinans magis ac magis labefactabitur, donec tota corruerit. (cœpit enim hoc judicium per Darium Medum Cyrúmque primò, deinde per Darium Perſam promotum eſt, tum per Alexandrum Macedonem: ac poſtremò in ſolitudinem redacta vicinitate Seleuciæ conditæ intra nonageſimum lapidem a Seleuco Nicatore, teſte Plin.lib.6.natur. hiſt.cap.26. 14 Diſponite]apoſtrophe ad Medos & Perſas, ut diximus in verſum 9. 15 Vociferamini]elegantiſſima deſcriptio cauſæ propter quam Medi & Perſæ fuerunt infenſiſſimi Babyloni, & aliis alios provocarunt ad ſumendam ultionem de ea. Junxit man.]id eſt, fœderati fuerunt cum hoſte, & ſe ad (præſum Lydorum Regem juvandum comparaverunt: vide Levitici 5.21. Nam Belſchatzarem regem (quem Beroſus Neba-nidum, Herodotus Labynitum vocat) fuiſſe fœdere junctum Cræſo teſtatur Herodotus lib.1.ſic Jecheẓk.17.18.cui non abſimile eſt loquendi genus Ijobi 17.2. 16 Excidite]id eſt, ne agricolæ quidem (qui minimi ac ferè inermes & ſummè in republica ſunt neceſſarii) parcite: ſic figuratur excidium graviſſimum. Nam Babyloniam ipſam ne herbas quidem, ſed tantùm ſegetem copioſiſſimam habere teſtantur Herodotus ibidem, & Plinius lib.18.natur.hiſt.cap.17. 17 Parva pecus]amplificatio præcedentis propoſitionis, a cauſa propter quam Deus ad judicium hoc exercendum adducitur. Proponitur itaque cauſa ab inſolentia & tyrannide Babyloniorum in populum Dei, hoc verſ.deinde promiſſio ſit reſtitutionis populo, tribus verſ.ac poſtremò prophetice narratur excidium Babylonis, inde ad verſ.33. Rex Aſſyriæ] id eſt, Rege ſyllepticè qui decem tribus deportaverunt, de quibus 2.Reg.16.& 17.& 2.Chron.5. Oſſa ejus]id eſt, abſumpſit quicquid erat reliquum: elegans allegoria. 19 Depaſcat]i.fruatur ſuo. 21 Contra ter.]narratio prophetica, ut diximus in verſum 17. qua res gerendæ ex ordine exponuntur mandato Dei. Meratajimis] i.ex Aſſyria: nam in Aſſyria ſuperiore erant Mardi ab oppido Marde trans Tigrin, & cis Tigrin in Armenia Mardi ex adverſo Mardorũ Aſſyriæ (ut oſtendit Ptolemæus lib.5.Geographiæ cap.13.) a quibus dicebantur Martyeni montes (Manzyenos vocat Herodotus) Gyndem fluvium profundentes, ſuprà utroſque Mardos. Habitatores Pekodi]i.partis Aſſyriæ inferioris, quà Cyrus transvexit in Babyloniã: ſic autem videtur dicta hæc Aſſyriæ pars, hìc & Jecheẓk.23.23.eò quòd ſumma illic præfectura fuiſſet regni Aſſyriorum, & in ea Nineve everſa jam eo tempore. Poſt eos]i.poſtquam iſtos Aſſyriæ tractus occupaverit, tum omnia ferro & flamma conſumito: ſimiles loquutiones vide Deut.24.20.& 1.Schem.21.10. 23 Quomodo]occupatio, qua populum Cyrúmque confirmare voluit Deus, diluendo omnem difficultatis metum, verbis ſequentibus; tum ad Babyloniam ipſam, ver.24. tum ad Medos & Perſas, ſequentibus. 24 Laqueum tetendi]allegoria venuſtiſſima, qua Deus potentiſſimum illum malleum oſtendit ſibi non amplius fore quàm bubalum, ex ver.27. aut feram venaticam; ad quam capiendam omnia jam ſibi comparata eſſe docet.ſeq.verſu. 26 Ab extremo]i.etiam gentes longinquiſſimæ. 28 Vox fugientium]q.d.non

supererunt alii, quàm ii quos Deus misericordia sua servaverit ad celebrandum in Ecclesia nomen suum: Vide Jeschabh. 45. 24. & seq. Templi] *i. quam ultionem sumpserit pro salute Ecclesiæ suæ.* 31 Ecce me] *apostrophe ad Babylonium, ut cœperat suprà ver. 24.* 33 Sic ait] *tertia pars prophetiæ, ut diximus in vers. 1. confirmatio præcedentis narrationis, primùm a potentia Dei, cujus causæ, instrumenta, operarii, administri, & judiciorum, atque effectus describuntur, usque ad ver. 14. seq. capitis; deinde a juramento, vers. 14. & sequentibus.* 34 Vt quietam] *causæ sive fines judicii ponuntur duo: unus, liberatio & tranquillitas Ecclesiæ; alter, Babyloniorum supplicium: quæ per ὑστεροπρωτον deinceps explicantur.* 35 Gladius] ἐμφασία *finis qui posteriore loco dictus est, usque ad ver. 5. cap. seq.* 36 Mendaces] *i. astrologos & magos, quorum triplex quidem disciplina erat, ut ait Plinius, sed numerus infinitus.* 37 In equos ejus] *i. militare apparatum totum, de quo Herodotus lib. 1.* Ut tint velut fœm.] *prout factum est, postquam prælium cum Cyro adventante commisissent: ex quo tempore delituerunt Babylone, donec occupata est.* Thesauros] *non auri & argenti tantùm, sed commeatus militaris quem in permultos annos intrò comportaverant.* 38 Siccitas] *ut infrà 51. 32. vide rationem hujus rei totam apud Herodot. lib. 1.* Quia terra] *id est, quia deos colunt hujusmodi qui se ipsos nequeunt defendere, nedum cultores suos.* Terricula] *vide 1. Schem. 31. 9.* Insanè agunt] *ironia gravissima, per antitheſin sapientum cum factis & ritibus ac cæremoniis ipsorum.* 39 Idcirco] *enarratio effectorum, ut diximus in versum 33.* Fera cum ter.] *vide Jeschabh. 13. 21.* 41 Ecce] *enarratio instrumentorum & operariorum Dei, ad finem usq; capitis; quæ deinde illustratur similitudine, 4. primis versibus capitis sequentis.* Ab Aquilone] *ut suprà ver. 3.* Reges] *Darius Medus, & Cyrus Persa.* 46 Audietur] *videlicet sonus.*

IN CAPUT LI.

1 Sic ait] *exornatio præcedentis dicti per similitudinem venti & vintilatorum, ut diximus suprà in ver. 41.* Meditullium] *periphrasis Babylonis, tanquam Reginæ sedentis in medio inimicorum Dei Judæam infestantium.* Ventum corrump.] *elegans allegoria: pro eo quod est, quemadmodum venti quidam noxii & Typhones adurunt segetes; ita judicio meo tanquam vento Babylonios infirmaturus & enervaturus sum: prout dixerat futuros velut fœminas, suprà 50. 37. Ex quo alterum judicium consequitur, quòd ventilatores ipsos perdituri sint, sequente versu.* 3 Contra eum] *expositio præcedentis allegoriæ, qua Deus apertè mandat fieri judicatum suum, ut pronuntiaverat suprà 50. 9.* Eum qui tendit] *periphrasis Babylonis omnibus gentibus infesti.* 5 Quia non] ἐμφασία *finis prioris, qui positus est suprà 50. 34. ex qua conficitur hortatio sequentis vers.* Non viduatus est] *id est, non desertus est planè; sed Deus tanquam conjux ad tempus visus est discedere; qua occasione isti criminum multorum rei effecti sunt, insolescentes in sponsam Dei, ac proinde in ipsum peccantes gravissimè. Est autem hæc* ἐμφασία *prioris membri,* ὑστεροπρωτον, *quod diximus suprà 50. 34. in qua Ecclesia de præsidio Dei confirmata admonetur sui officii, usque ad vers. 11. deinde illuditur Babyloniæ, tribus sequentibus.* Plena est reatu] *contra quam dixerat suprà 5. 7.* 6 Fugite] *propositio consilii duo continet: primum, ut Ecclesia Deum vocantem sequatur, & sibi caveat, ne particeps sit malorum inevitabilium & eventurorum Babyloniæ, tribus ver. alterum, ut in eo judicio agnoscat vindicias sui, & præducet beneficium Dei, ver. 9. & 10.* Ne exscindamini] *prohibentis verba, pro eo quod est, ne committatis ut exscindamini.* 7 Poculum] *vide suprà 25. 15.* Manu] *id est, œconomia & dispensatione ejus.* 8 Ejulate] *elegans concessio ad quoscunque homines per hypothesin* εἰδωλοπαθειαν, *ut demonstratur seq. versu.* Opobalsamum] *vide Genes. 37. 25. & suprà 46. 11.* 9 Pertingit] *id est, summum est: metaphora.* 11 Purgate] *apostrophe ironica ad Babylonios, ut diximus in ver. 6.* Ultio templi] *ut suprà 50. 28.* 13 O quæ habitas] *id est, munitissima Babylon situ, & opibus instructissima: nam Babylonem per lus Euphrate, & fossis amplissimis circumductam fuisse testantur veteres.* 14 Jurat Jehova] *secundus locus confirmationis, ut diximus suprà in vers. 33. in quo primùm exornatur juramentum a magnifica descriptione majestatis Dei, usque ad vers. 20. deinde narrationis argumentum (quod hic juramento sancitur) amplificatur pluribus, usque ad ver. 41.* Hominibus] *hostium, Medorum, Persarumq; copiis.* Celeusma] *id est, epinicium devictis & proculcatis Babyloniis, ut suprà 25. 30.* 20 Cestra] *amplificatio hæc primùm universè exponit quid sit quod juramento confirmat Deus, nimirum Babylonium non fuisse authorem præteritorum judiciorum, sed instrumentum Dei, ut dixerat suprà vers. 7. & quid Babylonio effecturus sit docet, vers. 24. deinde minutatim exornat narrationis partes. Est autem* Cestra *apud Julium Pollucem non quivis malleus, ut ferè solet accipi, sed malleus verutus & res obvias penetrando perfringens, quo equites ferè ad pertundenda inimicorum arma uti solent. Nam hanc esse propriam Hhebraæ vocis significationem sequentia commonstrant, & ipsum etymon: quemadmodum in Græca dictione quam adhibuimus latinitatis inopia, cùm κέστρον cestrumq; similiter Græci & Latini vocent veruculum, quo encaustum faciunt artifices, tesseraſq;, & alia id genus; unde etiam Livius cestrosphendonas nominavit.* 25 Ecce me] *hypotypoſis, qua Deus venit ad amplificationem prænuntiati judicii, duobus versibus: cujus deinde instrumenta convocat, duobus alteris; formamq; explicat accuratissimè, ver. 29. & tribus sequentibus; ac postremò dialogisticè Ecclesiam expostulantem consolatur severissimi judicii hujus prophetia, usque ad ver. 41.* Mons perditor] *id est, Babylon, instar montis assurgens vastitate murorum & amplitudine: nam muri in crassitudinem quinquaginta, in altitudinem ducentos cubitos regios capiebant: teſtes Herodotus, Strabo, Plinius, Diodorus Siculus.* 26 Neque accipient ex te] *id est, nunquam reparabere ex opere redivivo, ut sequentia verba docent.* 27 Attollite] *apostrophe ad hostes, tanquam administros judiciorum Dei.* Ararati] *id est, Armeniæ majoris: ut Gen. 8. 4.* Minni] *i. Armeniæ minoris; quæ nomen suum habet compositum ex Aram, id est, Syria, & antiqua hac ipsius appellatione Minni. Nam Armeniam olim Syria fuisse comprehensam testis est Plinius lib. 5. natur. hiſt. cap. 12.* Aschenazi] *vide Gen. 10. 3. has autem regiones omnes, id est, Armeniam utramque & minorem Asiam, sinecdochicè notatam Aschenazi nomine, antè fuisse a Cyro occupatas quàm Babylonem invadere, testan-*

tur

tur omnes historiæ. Imperatorem] *videlicet exercitus: qui imperator in exercitum imperium habeat, & Darii Cyriq; mandata ad exercitum perferat. Vox enim est composita, perinde sonans atque si dixeris, instillationis & interpretationis Principem: sic Nachum. 3. 17.* Pares] *videlicet numero: ut suprà versiculo 14.* 28 Reges Mediæ] *id est, eos qui parent Medo.* 29 Et commota] *enarratio formæ qua judicia sua præstiturus est Deus, ut diximus in vers. 25.* 30 Desinent] *postquàm primo prælio fusi fuerint; ut annotavimus suprà 50. 37.* Potentia] *quam nunc plenis buccis jactant.* Accendent hostes] *videlicet cùm intra oppidum perruperint.* Vectes ejus] *id est, tum singularum habitaculorum quæ modò nominavit vectes, tum portarum minorum; quibus maceria aggeri ad Euphratem intus conjuncta de nocte occlusa erat: nam ita fuisse extructam Babylonem docet Herodotus lib. 1. & ita postulat narrationis series.* 31 Ab extre.] *utraque videlicet, quà in oppidum influit, & quà effluit Euphrates in utrumq; oppidum.* 32 Et ipsos] *id est, accessus intimos quibus ibatur a ripa Euphratis in utrumque oppidum.* Stagna] *id est, non tantùm ipsum Euphratis alveum tanquam igne arefactum esse, sed etiam stagnantes rivos ex eo ductos intra oppidum; quibus æquè ac muri interioris portis Medi & Persæ intrò venerunt.* 33 Nam sic ait] *transitio etiologica ad dialogismum, de quo suprà 25. Hæc (inquit propheta) quæ modò dixi effatus est Deus, & jamq; res omnes ad hæc præstanda comparat, ut peritus agricola tempestivè aream solidat ad triturationem.* Tempus messis] *id est, quo messis quæ intrò comportata est per administros Dei triturabitur.* 34 Ut vas inutile] *id est, ut testam, ex qua marmoratum structores faciunt ad incrustandum & solidandum areæ solum. Hic autem versus & sequens continent expostulationem Ecclesiæ: cujus exempla apud Danielem & Zecarjam extant.* 36 Idcirco] *responsum Dei ad antegressam expostulationem.* Mare] *id est, maximas aquas, ut Gen. 1. 10. vide suprà ver. 31. & 32.* 38 Rugient] *videlicet Babylonii, celebrantes festum insolentissimè quo die capti sunt, Danijel. 5. ut etiam annotat Herodotus.* 39 Disponam] *vide hæc apud Danielem ibidem.* Somno perpetuo] *id est, dormitione mortis, ut Psaltes nominat Psal. 13. 4.* 41 Quomodo caperetur] *quarta pars, confutatio, ut diximus suprà 50. 1. cujus loca sunt duo, unus, quo confutat fiduciam Babyloniorum, versibus quatuor; alter, quo refellit metum & diffidentiam piorum, eosq; confirmat promissionibus, usque ad ver. 50.* Scheschac] *vide suprà 25. 26.* 42 Quasi ascendat] *responsio ad objectionem præcedentis versus.* Ipsum mare] *id est, Euphrates ipse inde a mari Persico remeans in Babyloniam exundaret, quamvis illi confidant tantopere, ut suprà ver. 36.* 44 Quod deglutit] *id est, innumeras illas immanesq; oblationes quibus colitur, abripiam a templo ipsius: vide in historia Beli, & Herodotum lib. 1.* 45 Exite] *alter locus confutationis, per apostrophen ad populum Dei.* 46 Videte] *ellipsis, de qua Gen. 3. 22.* Anno uno] *nimirum quo nuntius allatus est de instituta & suscepta expeditione Cyri: nam priore anno cœpta expeditione, Cyrus in Assyria moratus est importunitate vadorum; maximè ad Gyndem fluvium.* Anno altero] *nimirum cùm alterum ver illuxit, quo ineunte Cyrus perrexit in Babyloniam, & violentiam adhibuit contra Babylonem: vide Herodotum ibidem.* Dominatorem] *Belschatzarem, qui eadem nocte trucidatus est qua fuit occupata Babylon, Danijel. 5.* 48 Cantabunt] *hyperbole.* 50 O qui evasistis] *conclusio prophetiæ, qua Deus primùm suos hortatur ad fidem & obsequium, duobus versibus; deinde judicium in Babylonios eventurum summatim repetit, usque ad ver. 59.* 51 Erubescimus] *q. d. pudeat vos Ecclesiam Dei incultam & desertam esse, a vobis adeo neglgi, & ab exteris propter peccata & ignaviam vestram proculcari; ac proinde resipiscentiam vestram coram Deo & Ecclesia his verbis testatam facite, Ecclesiamq; sanctitate doctrinæ & vitæ a maledictis & malefactis adversariorum vindicate.* 53 Altissimum] *id est, muros & munitiones suas ampliùs confirmaret: vide suprà 25.* 58 Latissimus] *vide suprà 25.* Altissimæ] *videlicet proportioni latitudinis & altitudini murorum respondentes. Hoc autem quando effectum sit, attigimus suprà 50. 13.* Laboraverint] *videlicet quicunque ædificationi, munimento, & exornationi Babylonis operam dederint.* 59 Verbum] *jam sequitur pars ultima, nimirum typus adhibitus ad confirmationem præcedentis prophetiæ, ut diximus suprà 50. 1.* Menuchæ] *qui tractus est in confinio Jehudæ & Danis, alibi Manachath dictus, aut etiam (quia tractus divisus erat inter Jehudam & Danem) plurali numero Menuchothæ; vide 1. Chron. 2. 52.* 62 Dicito] *oratio ad typum adjecta, qua accedente ex verbo Dei typus verè sacramentalis est.* 64 Quamvis defatigentur] *id est, quantumcunque laborem ad recollegendum se instaurandumq; consumpserint.* Verba] *præscripta a Jirmeja: nam sequens caput a Jirmeja minimè fuisse scriptum vel ex eo colligimus, quòd pertexit historiam usque ad regnum Evilmerodaci, totumq; tempus quo Rex Jehojacin supervixit; ac proinde statuimus ab aliquo viro Dei, aut Ecclesiæ consilio fuisse additum ad Jirmejæ scripta: ut scriptis Moschi factum est, Deut. 34.*

CAPUT LII.

Eodem est argumento cum 2. Reg. 25.

2. *leg.* 25. 1 NATUS unum & viginti annos Tzidkija cùm regnare inciperet, undecim annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Chamutal filia Jirmeję e Libna:

2 Qui fecit quod malum videtur in oculis Jehovæ, omnino prout fecerat Jehojakim.

3 Cúmque secundum iram Jehovæ fieret Jeruschalaimis & in Jehuda, adeò ut abjiceret eos a facie suâ; rebellante Tzidkija contra Regem Babyloniæ:

4 Fuit anno nono regni illius, mense decimo, decimo die mensis, ut adveniẽs Nebucad-retzar rex Babyloniæ, ipse & omnes copiæ ipsius cõtra Jeruschalaimam, castra facerent juxta ea; exstruentes contra ea propugnacula circumquaque.

5 Sic processit civitas in obsidione, usque ad undecimum annum Regis Tzidkijæ.

6 Mense quarto, nono *die* mensis, cùm invaluisset fames in civitate; adeò ut non esset panis populo regionis;

7 Et perrupta esset civitas, tum omnes [a] bellatores fugerunt & egressi sunt e civitate nocte, via portæ inter duplicem murum, quæ *erat* juxta hortum regis, Chaldæis civitatem obsidentibus circumquaque: & abiverunt via campestrium.

[a] Heb. *viri belli: sic deinceps.*

8 Sed perſequentes copiæ Chaldæorum regem, aſſequuti ſunt Tzidkijam in campeſtribus Jerichuntis; cum omnes copiæ ejus diſperſæ eſſent ab eo:

9 Et prehendentes Regem deduxerunt eum ad Regem Babyloniæ Riblam in terra Chamathæ: ubi [b] tulit de eo ſententias.

[b] Heb. *loquutus eſt cum eo judicia.*

10 Ex quibus jugulavit rex Babyloniæ filios Tzidkijæ ante oculos ejus; etiamq; omnes Principes Jehudæ jugulavit Riblæ:

11 Deinde oculos Tzidkijæ excæcavit, & cùm vinxiſſet eum numellis chalybeis deduxit eum Rex Babyloniæ in Babyloniam; & poſuit eum in loco aliquo præfecturarum uſque ad diem mortis ejus.

12 Deinde menſe quinto, decimo die menſis, ipſo decimo nono anno Regis Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ; poſtquam veniſſet Nebuzar-adan præfectus ſatellitum, qui [c] miniſtrabat Regi Babyloniæ, Jeruſchalaima,

[c] Heb. *ſtabat coram facie: vide interpretationem. Deut.* 10. 8. *& 2. Reg.* 25. 11.

13 Combuſſit domum Jehovæ, & domũ Regis, omnesq; domos Jeruſchalaimorum; id eſt, omnes domos magnatum combuſſit igne:

14 Et omnes muros Jeruſchalaimorum circũquaq;, deſtruxerunt omnes copiæ Chaldæorũ quæ *erant* cum præfecto ſatellitum.

15 E tenuibus populi, id eſt, reliquum populi, eos qui relicti fuerant in civitate, & defectores qui defecerant ad Regem Babyloniæ, & reliquum vulgi; deportavit Nebuzar-adan præfectus ſatellitum.

16 Tantùm e tenui populo terræ reliquos fecit Nebuzar-adan præfectus ſatellitum, [d] qui eſſent vinitores & qui agricolæ.

[d] Heb. *in vinitores & in agricolas.*

17 Præterea columnas æreas quæ *erant* domui Jehovæ, baleſque, & lacum æneum qui *erat* in domo Jehovæ fregerunt Chaldæi: deferentes totum æs eorum in Babyloniam:

18 Item ollas, & hamas, & inſtrumenta muſica, crateraſque & acerras, omniaq; inſtrumenta ærea quibus miniſtraverant acceperunt:

19 Etiamque pelves, & trullas, cum crateribus, & ollis, & lychnuchis, & acerris, ac ſcopulis; [e] quæcunque aurea, & quæcunque argentea accepit præfectus ſatellitum:

[e] Heb. *quæ auri auri, & quæ argenti argenti.* 1. *Reg.* 5. *&* 7.

20 Columnas duas, lacum unum, bovéſque duodecim æreos qui *erant* ſub baſibus, quæ paraverat Rex Schelomo pro domo Jehovæ; non fuit pondus æri eorum, omnium inſtrumentorum iſtorum.

2. *Reg.* 7. 15. 21 Columnis autem iſtis, octodecim cubitorum altitudo erat columnæ unicuique, & filum duodecim cubitorum circumdabat eam: denſitas autem ejus quatuor digitorum, cava erat:

22 Cui impoſita erat corona ærea, & altitudo coronæ unius quinque cubitorum, encarpus, & malogranata ad coronam circumquaque omnia ærea; & ſimilia erant columnæ ſecundæ, cum malogranatis:

23 Erántque malogranata nonaginta ſex in plagam quamque: omnia malogranata centena in encarpo circumquaque.

24 Item cepit præfectus ſatellitum Serajam Sacerdotem primarium, & Tzephanjam Sacerdotem ſecundarium; ac tres cuſtodes liminis.

25 E civitate verò cepit aulicum unũ qui fuerat præfectus bellatoribus, cum ſeptem viris ex [f] intimis Regis qui inventi ſunt in civitate, & ſcribam primarium exercitus qui exercitũ conſcribebat e populo terræ: ac ſexaginta viros e populo terræ qui inventi ſunt in civitate.

[f] Heb. *videntibus faciem Regis: ut* 2. *Reg.* 25. 21.

26 Hos ipſos captos Nebuzar-adan præfectus ſatellitũ, deduxit ad Regẽ Babyloniæ Riblam:

27 Quos percutiens Rex Babyloniæ, morte affecit Riblæ in terra Chamathæ: ſic migravit Jehuda a terra ſua.

28 Hic eſt populus quem deportavit Nebucad-retzar; anno ſeptimo, Jehudæi ter mille viginti tres:

29 Anno decimo octavo Nebucad-retzaris, deportavit Jeruſchalaimis animas octingentas triginta duas:

30 Anno viceſimo tertio Nebucad-retzaris deportavit Nebuzar-adan præfectus ſatellitum Jehudæos, animas ſeptingentas quadraginta quinq;: omnes animę quater mille ſexcẽtæ *ſunt.*

31 Poſtea fuit trigeſimo ſeptimo anno a deportatione Jehojacinis Regis Jehudæ, duodecimo menſe, vigeſimo quinto die menſis; ut efferret Evilmerodac Rex Babyloniæ anno quo regnare cœpit caput Jehojacinis regis Jehudæ, educens eum e carcere: 2. *Reg.* 25. 30

32 Cum quo locutus eſt bonis *verbis*; & poſuit ſolium ejus ſupra ſolium regum qui erant ſecum Babylone.

33 Et mutatis veſtimentis carceris ſui, comedebat cibum coram illo jugiter omnibus diebus vitæ ſuæ:

34 Nam cibarium ejus cibarium juge diſpoſitum fuit ei a rege Babyloniæ, [g] demenſum diei cujuſque in diem quemque uſq; ad diem mortis ejus, omnibus diebus vitæ ejus.

[g] Heb. *rem dati die ſuo.*

ANNOTATIO.

9 De eo] *Et domeſticũ ejus, per ſynecdochen quam ſequentia explicant.* 11 In loco aliquo] *ideſt, in certa aliqua cuſtodia: nam certis præfectis pro ratione criminum cuſtodiæ committi ſolent, ut apparet ex ipſa Jirmejæ hiſtoria ſuprà* 37. *&* 38. 12 Poſtquam veniſſ.] *nam ingreſſus eſt die ſeptimo Jeruſchalaima,* 2. *Reg.* 25. 11. *deinde vero comparatis per biduum rebus, decimo die cœpit mandata exequi.* 22 Quinque cubitorum] *vide* 1. *Reg.* 7. 16. 23 Nonaginta ſex] *exceptis angularibus quatuor: quæ ſi comprehenderis, efficientur centena ſingulis ordinibus,* 1. *Reg.* 7. 20. *&* 2. *Chron.* 4. 13. *ut verbis ſequentibus oſtenditur.* 25 Cum ſeptem] *id eſt, qui aulicus imperium in copias habens (quemadmodum etiam ſcriba cujus poſtea habetur mentio) comprehenditur numero horum ſeptem intimorum Regis: quapropter ubi nominatim excipiuntur ex hoc numero, quinque tantùm homines dicuntur capti,* 2. *Reg.* 25. 22. *ita hoc incluſivè (ut vulgò loquuntur) accipiendum eſt, illud verò excluſivè.* 28 Anno ſeptimo] *videlicet regni Nebucad-retzaris, quo deportatus eſt Jehojacin ſive Feconja: vide* 2. *Reg.* 24. 16. 29 Anno decimo oct.] *cùm expugnata ſunt Jeruſchalaima, & captus Tzidkija.* 30 Viceſimo tertio] *id eſt, quinto poſt anno quam urbs capta fuerat: nam occaſionem novam Judæi attulerunt ſuis illis motibus quos Jirmeja enarravit ſuprà.* 40. *& ſequentibus.*

LAMEN-

LAMENTATIONES Jirmejæ.

ARGUMENTUM.

LIBER Lamentationum querimonias lugubres continet de miserabili Iudeorum statu inde a morte Ioschijæ Regis: quo tanquam calamitatum omnium primordio Iirmeia adductus est ad deflendum præsentes & instantes Ecclesiæ regni, totius miserias. Quapropter ipse tum suo, tum piorum omnium nomine conqueritur de malis gravissimis acceptis, peccata publica privata, confitetur, omnes ad resipiscentiam, fidem, & orationem revocat, iram Dei deprecatur, gratiam petit, & misericordiam implorat ex fœdere.

CAPUT I.

Ecclesia Dei extincto Joschija, & Regno Judææ tributario effecto, at per Ægyptios divexato, de calamitatibus suu conqueritur; quas peccatis suis acceptas ferens, Deum orat pro remissione peccatorum & salute sua: deinde sermone ad Gentes converso ostendit omnia a Deo, non ab hominibus profecta esse; ipsarum fuisse ut afflicti populi misererentur; & propter mala ab eis illata Deum orat pro salute sua, earumq; excidio ad gloriam ipsius.

א 1 QUOMODO desidet [a] solitaria civitas amplissima populo, similis est viduæ? amplissima inter gentes, princeps inter provincias *quomodo* est [a] tributaria?

[a] Heb. *in tributum.*

ב 2 *Quomodo* [b] planè flet noctu, & lachrymæ ejus descendunt in maxillas ejus, nullo eam cõsolante ex omnibus amantibus ejus? omnes amici ejus perfidè agunt contra eam, [c] effecti in eam inimici?

[b] Heb. *splendo flet.*

[c] Heb. *sunt illi in inimicos.*

ג 3 *Quomodo* [d] migrat Jehuda præ afflictione & præ amplitudine servitutis, & ipsa residens in gentibus non invenit quietis locum? [d] quicunq; persequebantur eam, assequuntur eam [d] inter angustias?

ד 4 *Quomodo* [d] viæ Tzijonis lugent quòd nulli veniant ad solennitatem, omnes portæ ejus sunt desolatæ, Sacerdotes ejus gementes: virgines ejus mœstæ, & ipsa amaritudini est sibi?

ה 5 [d] Effecti sunt hostes ejus in caput, inimici ejus [d] tranquillè agunt, quia Jehova mœstitia afficit eam propter amplitudinem defectionum ejus: [d] parvuli ejus abeunt *in* captivitatem coram hoste.

ו 6 Et excedit e filia Tzijonis totus decor ejus: sunt principes ejus velut cervi non invenientes pascuum, abeuntes asque virtute coram persequente.

ז 7 Recordatur *urbs* Jeruschalaimorum diebus afflictionis suæ & ploratuum suorũ, omnes res suas desiderabiles, quæ adfuerant a diebus [d] prisci; cadente populo suo manu hostis, & nemine auxilium ferente sibi, cùm videntes eam hostes irrident [d] cessationes ejus.

[d] Heb. *antiquitatis.*

[e] Heb. *peccavit.*

ח 8 Peccatum [e] peccavit urbs Jeruschalaimorum, propterea [f] tanquam ex immunditia separata est: omnes qui honore afficiebant eam, vilipendunt eam, quia viderunt nuditatem ejus; etiam ipsa gemit, postquam [d] aversa est retrorsum.

[f] Heb. *est in separatam propter immunditiam.*

[g] Heb. *finem.*

ט 9 [d] Immunditiæ suæ in simbriis suis [g] mercedem *esse* nondum recordata, [d] descendit [h] mirabiliter, nemine consolante ipsam: respice Jehova afflictionem meam, quòd magnificet se inimicus,

[h] Heb. *miracula.*

י 10 Manum suam pandat hostis ad omnes res desiderabiles ipsius: quòd videat gentes ingredi [d] sanctuarium suum ipsa cui præcepisti, ne adveniunto in congregationem tibi:

כ 11 Totus populus suus gemant quærentes panem, exponant res suas desiderabiles pro cibo, ad [i] reficiendum se: respice Jehova & intuêre, me [k] vilipendi.

[i] Heb. *restituendum animam: sic ver.* 16. & 19.

[k] Heb. *esse vilem.*

ל 12 [d] Nihil ad vos, ô viatores omnes; intuemini & videte [d] an sit dolor par dolori meo, qui factus est mihi: quam afficit Jehova mœrore die æstus iræ suæ.

מ 13 E sublimi immittit ignem in ossa mea, [d] cui dominatur: pandit rete pedibus meis; [d] avertit me retrorsum, reddit me desolatam, toto die languidam.

נ 14 [d] Compactum est jugum defectionum mearum manu ejus, quibus contortis & ascendentibus super collum meum labefactat virtutem meam: tradit me dominus in manus *eorum a quibus* non possum exsurgere.

ס 15 Conculcat omnes robustos meos Dominus in medio mei, convocat contra me conventum ad frangẽdum juvenes meos: [d] torcular calcat Dominus virgini filiæ Jehudæ.

ע 16 Propter hæc ego fleo; [m] ex oculo meo, ex oculo meo descendit aqua; quia longè abest a me consolator qui reficiat me: sunt filii mei desolati, quia invaluit inimicus.

[m] Heb. *oculus meus, oculus meus descendit aquis: hypallage emphatica.*

פ 17 Quamvis pandat Tzijon manus suas, nemo consolatur eam, [d] præcepit Jehova de Jahhakobo qui circumstant ipsum hostes ipsius esse: [d] effecta est urbs Jeruschalaimorum ut separata propter immunditiam inter illos.

צ 18 Justus *est* Jehova, eò quòd contra [n] præstitutum ejus rebellavi: audite quæso omnes populi, & aspicite dolorem meum, virginum mearum, & juvenũ meorum abeuntium in captivitatem.

[n] Heb. *cor.*

ק 19 Me inclamantem [d] amantes meos ipsi [d] fefellerunt, [d] Sacerdotes mei & seniores mei

in ipſa civitate exſpirarunt: cùm quærerēt eſcā ſibi qua reficerent ſeipſos.

ז 20 Aſpice Jehova, nam anguſtia eſt mihi, viſcera mea lutulenta facta ſunt, verſatſe cor meum in medio mei, quia omnino rebellavi: foris orbat gladius, intus eſt planè mors.

ש 21 Audientium me in gemitu eſſe nemo conſolatur me, omnes inimici mei audito malo meo gaudent te id facere: adduces diem quem promulgaſti, ut ſint pares mihi.

22 Veniat tota malitia eorum in conſpectum tuum, & confice eis quemadmodum confeciſti mihi propter omnes defectiones meas: nam ampliſſimi ſunt gemitus mei, & cor meum languidiſſimum.

• Heb. rebellando.

ת

ANNOTATIO.

1 Quomodo] *Etſi hic Lamentationum liber non unam tantùm calamitatem Judæorum deflet; ſed multiplices quæ inde a Joſchijæ temporibus coortæ ſunt ſubinde uſque ad excidium totius regni, ac firmè populi: non dubium eſt tamen (ut autor eſt Hhezra 2.Chro.35.25.) quin occaſione mortis Joſchijæ a Propheta fuerit conſcriptus, & Eccleſiæ traditus. Nam cùm vidit Propheta (qui priùs prophetias de excidio regni audiverat, & ipſe prophetaverat per revelationes Dei) Joſchijam a Necone occiſum, ac proinde regnum delabi in fiduciam Regis Ægyptiorum, ut hiſtoria ſacra oſtendit; ex iſtis malorum graviſſimorum primordiis lamentū conſcripſit, quo tum res præſentes, tum etiam ſucceſſuras alias comprehendit: ut præmonita Eccleſia tunc reſipiſceret, aut ſaltem futuræ Eccleſiæ Dei reliquiæ poſt ictum in fide & veritate Dei magis confirmarentur, peccata confiterētur, ſibi renuntiarent, Deum caſtè accederent, juſtitiam ejus prædicarent, & implorarent miſericordiam. Sunt autem hujus capitis (quod alphabetico ordine conſcriptum eſt, ut ſequentia tria, ut de cauſis quas propoſuimus in Pſalmum 111.) ſummæ partes duæ: una eſt propoſitio malorum quibus Eccleſia obruta eſt; ver. 11. altera eſt conteſtatio adverſus hoſtes Eccleſiæ, uſque ad finem. Propoſitionis autem loci ſunt tres: primus eſt quæſtio ex præſentibus & impendentibus Eccleſiæ Judæorum calamitatibus, verſib. quatuor: ſecundus eſt hypophora ſive reſponſio, qua Eccleſia confitetur & ſtatuit malorum ſuorum cauſam in peccatis ſuis, quatuor alterū; tertius eſt precatio, tribus.* Solitaria] *exhauſta plurimùm civibus, amiſſo Rege optimo, qui regni quaſi maritus eſt & populorum quaſi pater.* Tributaria] *videlicet Regi Ægypti, per quem Joachaz deportatus eſt, mulcta imperata, canon inductus, & Jojakim Rex fiduciarius ſive beneficiarius inſtitutus, 2.Reg.23.& 24. & 2.Chron.36.* 2 Planè flet] *id eſt, tam acerba eſt calamitas, ut ne ipſum quidem tempus quietis in quiete poſſit tranſigere. Eſt autem pathetica gradatio, hoc verſu; tum hic, tum etiam in ſequent. plurimū obſervanda.* 3 Migrat] *i. cives & incolæ regni ſponte diffugiunt, pertæſi calamitatum & ſervitutis duriſſimæ, qua regnum totum opprimitur.* Quicunq; perſeq.] *finitimi, qui ſemper fuerunt Judæis hoſtes infenſiſſimi.* Inter anguſtias] *videlicet quaſi domeſticas in regno; & exteras apud finitimos.* 4 Viæ Tzijonis] *i. cultus Dei deſertus eſt & omnia luctifica: proſopopœia.* 5 Effecti ſunt] *reſponſio ad præcedentem quæſtionem lugubrem, ut diximus in ver.1. De hoc autem loquendi genere vide Deut.28.13.& 44.* Tranquillè agunt] *id eſt, commodè & nullo negotio Judæam vexant.* Parvuli ejus] *i. nemini parcitur planè aut ætatis cauſa, aut ſexus.* 7 Ceſſationes ejus] *ceſſare totum decorem illum qui nominatus eſt antè, nempe Principes, & omnes res deſiderabiles.* 8 Tanquam ex immund.] *id eſt, quia peccavit in Deum ſpiritualem ſuum conjugem, Deus abjecit illam & ſeparavit a ſe ex cæremonia legis, Levit.12.& 15. Hæc enim omnia dicuntur allegoricè, per comparationem mulieris impuræ.* Averſa eſt retr.] *id eſt, repulſam paſſa & ſeparata a Deo.*

9 Immunditiæ ſuæ] *tertius locus propoſitionis, quo Eccleſia priorum primùm agnoſcit juſtitiam Dei perſtantis in judiciis ſuis propter pertinaciam populi non advertentis ad immunditiam ſuam; deinde precatur tum ab afflictione ſua, tum ab inſolentia hoſtium, tum denique a gloria Dei, tribus verſibus.* Deſcendit] *i. decreſcit, & tanquam dejicitur de arce decoris ſui: nam viginti duobus annis a morte Joſchijæ regnum Jehudæ totum labefactatum eſt.* 10 Sanctuarium] *id eſt, terram ſanctam ſuam: ut Exod.15.17. ſenſus eſt, videt eos poſſe rerum omnium, quibus vel minimam adminiſtrationem in populo tuo non permiſeras lege, Deut.23.3.& ſeq.* 12 Nihil ad vos] *ſecunda hæc pars capitis, qua Eccleſia gentes conteſtata ſe commiſit Deo, duos locos ſummatim continet: unus eſt conteſtationis & מליצה ad permovendum gentes, flectendumq; ad miſericordiam, octo verſibus; alter eſt precationis, ut Deus gentes immiſericordes Eccleſiæ miſertus vicliſſim puniat, tribus ultimis. Priorū autem loci ſumma argumenta ſunt duo: unus eſt, non eſſe a gentibus, ſed a Deo ipſo calamitates Judæorum; ac proinde non poſſe illas jure ſibi in hac cauſa quidquam aſſumere, verſibus quatuor: alterum, potius debuiſſe gentes miſereri afflictorum, conſcientia judiciorum Dei æquè ſibi impendentium, quàm miſerias accumulare implorantibus miſericordiam, quatuor alterus: quæ duo ſummatim in principio hujus verſus proponuntur. quaſi dicat, ſtatuitis quidem cum animis veſtris hæc nihil vos attinere; ſed tamen, ſi ſapitis, attendite penitius, & animadvertite exemplo meo rem longè aliter habere quàm exiſtimatis.* An ſit dolor] *quaſi dicat, ex infinitate mali mei expendite non humanum opus eſſe, ſed flagellum Dei; ut exponunt tres ſequentes verſus allegoricè.* 13 Cui dominatur] *id eſt, cujus Dominus eſt & moderator Deus, ac non homines ulli: quod vobis ipſi tribuitis.* Avertit me] *id eſt, depellit me & dejicit a ſe in terrā, ut dicitur infrà 2.1.* 14 Compactum eſt] *ſecunda allegoria a comparatione jumenti ſubjugi: defectiones meæ (inquit) ſunt tanquam lora & vimina; hanc materiam aſſumit Deus, compingit, contorquet tanquam vincta vimina, & imponit cervicibus meis illarum jugum tam grave ut inſirmet vires meas.* 16 Torcular calcat] *tertia allegoria, cui ſimilis eſt Jeſchahh.63.3.* 17 Præcepit Jehova] *quaſi dicat, idque juſto judicio Dei, qui ſolus bene utitur malis.* Effecta eſt] *id eſt, abjecta ab omnibus, prout a Deo abjecta eſt, ſuprà verſu 8.* 19 Amantes meos] *id eſt, eos quibus amor mei & cura a Deo fuerat commiſſa: atq; hi deinde per epexegeſin nominantur.* Fefellerunt] *id eſt, non præſtiterunt expectationem meam: nam tantum abfuit ut mihi poſſent proſpicere, ut ne ſibi quidem ab exitio caverint.* Sacerdotes mei] *id eſt, curatores rei Eccleſiaſticæ apud Deum, atque politicæ apud homines, quorum conſilio oportet ſtare rempublicam.* 20 Aſpice] *oratio birembris, ut diximus in ver.12. pro ſalute Eccleſiæ, & adverſariorum excidio.* Lutulenta] *id eſt, ut mare procelloſum æſtuant, fluctuantq;, tanquam ſi vehementiſſimis fluctibus*

bus lutum excitarent: ſynecdoche allegorica elegantiſſima, cui ſimilem, etſi vario ſenſu, vide Jeſchahh. 57. 24. Hoc enim amplius eſt quàm ſi diceretur, fluctuant, aut ſtrepunt, ut alibi in ſcriptura legitur: ſic infra 2. 11. 21 Diem quem prom. *Inimicum prædictionibus Prophetarum adverſus gentes: cujuſmodi apud Jeſchahhjam & Jirmejam habentur multæ.*

CAPUT II.

PROPHETA lamentum facit de everſo populo, regno, cultu Dei, & regione tota: ac propterea commiſerationem ſuam explicans, gravitatem malorum & indignitatem amplificat: Judæoſq; tandem inſtituit quomodo ſint imploraturi Dei miſericordiam.

א 1 QUomodo[a] denſa obtegit nube iræ ſuæ Dominus filiam Tzijonis, dejicit e cœlis in terram ornatum Jiſraëlis? ac non recordatur ſcabelli pedum ſuorum die iræ ſuæ?

[a] Heb. *obnubilat ira ſua.*

ב 2 *Quomodo*[b] abſorbet Dominus non utens clementia omnia habitacula Jahhakobi, deſtruit excandeſcentia ſua munitiones filiæ Jehudæ, [b] deturbans in terram: [c] ut prophanum abjicit regnum cum principibus ipſius?

[b] Heb. *facit ut pertingat.* [c] Heb. *prophanat.*

ג 3 *Quomodo* ſuccidit æſtu iræ totum [d] cornu Jiſraëlis, adducens retrorſum dexteram ſuam [d] ne obſiſtat inimico; & exardeſcens in Jahhakobum, ut ignis [e] inflammatus conſumens circumquaque?

[d] Heb. *a facie inimici.* [e] Heb. *flamma.*

ד 4 *Quomodo* tendit arcum ſuum velut inimicus, conſtitutus dextera ſua velut hoſtis, ut interficiat omnes deſiderabiles oculo: in tentorio filiæ Tzijonis effundit, ut ignem, æſtum ſuum?

ה 5 *Quomodo* eſt Dominus ſimilis inimico, abſorbet Jiſraëlem, abſorbet omnia palatia ejus, perdit omnes munitiones ejus: & plurimum affert in filia Jehudæ mœroris & mœſtitiæ:

ו 6 Et [f] vi abripit ut horti ſepem ſuam, perdit locum conventus ſui; prorſus obliviſcitur Jehova [g] *habendi* Tzijone conventus, & ſabbathi, ac ſpernit indignatione iræ ſuæ Regem & Sacerdotem?

[f] Heb. *violenter.* [g] Heb. *ad habendum.*

ז 7 *Quomodo* rejicit Dominus altare ſuum, deteſtatur ſanctuarium ſuum, tradit in manum inimici, muros, palatia illius: vocem edunt *inimici* in domo Jehovæ, [h] ut die conventus?

[h] Heb. *ſicut.*

ח 8 *Quomodo* cogitat Jehova corrumpere muros filiæ Tzijonis, [i] extendit regulam, non retrahit manum ſuam quin abſorbeat; & luctum affert præmunitioni & muro, pariter [k] langueſcentibus?

[i] Heb. *extendit funiculum.* [k] Heb. *infirmantibus.*

ט 9 *Quomodo* demerguntur in terram portæ ejus, perdit & confringit vectes ejus: Rex ejus & Principes ejus ſunt inter gentes [l] ſine lege, etiam Prophetæ ejus; [m] non habent præſentem viſionem a Jehova?

[l] Heb. *non in lege.* [m] Heb. *non veniunt: ſic infrà ver. 16.*

י 10 *Quomodo* ſedentes humi conticeſcunt ſeniores filiæ Tzijonis, imponunt pulverem capiti ſuo, accingunt ciliciis; demittunt in terram caput ſuum virgines Jeruſchalaimorum?

כ 11 [n] Deficiunt lachrymis oculi mei, [o] lutulenta fiunt viſcera mea, effunditur in terram [p] jecur meum propter contritionem filiæ populi mei; dum obruitur [q] infans & lactens in plateis urbis,

[n] Heb. *Defecerunt.* [o] Heb. *turbata.* [p] Heb. *epar.* [q] Heb. *parvulus.*

ל 12 Matribus ſuis dicentes, ubi eſt frumentũ & vinum? dum obruunt ſe ſe ſimiles confoſſo in plateis civitatis, dum effundit ſeſe anima eorum in ſinum matrum ſuarum.

מ 13 [r] Quod teſtimonium afferrem tibi? quod exemplum darem tibi, ô filia Jeruſchalaimorũ? quid æquarem tibi ut conſoler te, ô virgo filia Tzijonis? nam magna eſt velut maris contritio tua, quis curaturus eſſet te?

[r] Heb. *Quid teſtificabor tibi?*

נ 14 [s] Prophetæ tui vident tibi vanum & inſulſum, neque retegunt iniquitatem tuam ad avertendum captivitatem tuam: ſed vident tibi oneroſas prophetias [t] rerum vanarum & ad depulſionem ſpectantium.

[s] Heb. *Vates tui.* [t] Heb. *vani & depulſionum.*

ס 15 [u] Plaudunt ſuper te manus ſuas omnes [x] viatores, [y] ſibilant & [z] movent caput ſuum contra filiam Jeruſchalaimorum: hæccine, *inquiunt*, civitas illa quam dicebant [a] perfectam pulchritudine, gaudium toti terræ?

[u] Heb. *Percutiunt.* [x] Heb. *transeuntes viam.* [y] Heb. *ſuſurrant.* [z] Heb. *commovent.* [a] Heb. *perfectionis.* *ſuprà 1. 12.*

פ 16 [b] Dilatant contra te os ſuum omnes inimici tui, ſibilant & [c] frendunt dentibus ſuis dicentes, abſorbuimus: utique hic dies ille eſt quem expectabamus, præſentem habemus, [d] fruimur.

[b] Heb. *Aperiunt.* [c] Heb. *ſtridunt.* [d] Heb. *videmus.*

צ 17 Facit Jehova quod cogitaverat, perficit ſermonem ſuum quem præceperat a diebus [e] priſcis, deſtruit non utens clementia: & lætificat contra te inimicum, extollit cornu hoſtium tuorum.

[e] Heb. *antiquitatis: ut ſuprà 1. 7.*

ק 18 [f] Clamat cor iſtorum [g] contra Dominum: ô mure filiæ Tzijonis, fac ut deſcendant tanquã torrens lachrymę interdiu ac noctu, ne permittas intermiſſionem tibi, ne deſiſtat pupilla oculi tui.

[f] Heb. *Clamavit.* [g] Heb. *ad.*

ר 19 Surge, vociferare [h] de nocte, in principio vigiliarum, effunde ut aquas cor tuum coram facie Domini: attolle ad eum manus tuas pro anima parvulorum tuorum qui obruuntur fame in capite omnium vicorum, *dicens*:

[h] Heb. *in noctibus.*

ש 20 [i] Reſpice Jehova & intuêre [k] quibus operaris ita: comedereñe mulieres fructum ſuum, parvulos palmares? interficíne in ſanctuario Domini Sacerdotem & Prophetam?

[i] Heb. *Vide.* [k] Heb. *cui.*

ת 21 Jacent humi in vicis puer ut ſenex, virgines meę ut juvenes mei cadunt gladio: interfecis die iræ tuæ, mactas non utens clementia.

22 Convocas quaſi ad diem conventus formidines meas circumquaque, neque eſt die iræ Jehovæ qui evadat aut ſuperſtes *maneat*: quos palmis geſtabam & educabam, hos inimicus meus conſumit.

ANNOTATIO.

1 Quomodo] *Hujus capitis duæ ſunt in univerſum partes: prior eſt expoſtulatio pathetica pro toto populo Judæorum, decem verſibus; altera eſt documentorum Prophetæ ad populum, inde ad finem uſque. Expoſtulationis autem membra ſunt tria: primùm enim conqueruntur Judæi de calamitatibus totius regni a Deo importatis, verſibus quatuor ſeq. ſecundò de cultu ipſius dejecto, verſibus duobus; ac poſtremo de ipſa metropoli, in*

qua ſtabunt regnum Davidis & cultus Dei, tribus verſibus; quæ omnia proleptice hoc ver. continentur, & per ὑστέρησιν deinceps exornantur. Denſa nube] *elegans metaphora, continens tacitam antitheſin nubis gloriæ, quæ priùs apparuit Jeruſchalaimis in dedicatione templi, Reg. 8.10. & præſentium calamitatum, quæ cum denſa nube & caligine ferè comparantur.* 2 Abſorbet] *id eſt, tollit momento funditus, tanquam abſorberet: nam hæc omnia figuratè tribuntur Deo.* 3 Cornu] *vide 1. Schem. 2.1.* 6 Vi abripit] *ſic Pſalm. 8.13. & 89.41. & Jeſchahh. 5.5.* Habendi Trijo.] *ex promiſſione & lege ipſius, Exod. 23. & 25. & antiquo more.* 7 Ut die con.] *edebatur a populo Dei precibus & laudibus, cùm tres anniverſariæ ſolennitates agerentur.* 8 Extendit reg.] *videlicet ut everatur funditus & æquetur ſolo: ſic 2. Reg. 21.13. & Jeſchahh. 24.11. quod confirmant ſequentia.* Languescentibus] *ac proinde ad ruinam luctuoſam, veluti mortem, ſpectantibus: allegoriæ.* 9 Sine lege] *id eſt, legibus gentium conſtricti, & publico ordine Eccleſiæ, legiſq; & Prophetarum documentis carentes, quæ antè publicè in Judæa perſonaverant.* 11 Deficiunt] *ſecunda hæc pars (qua Propheta affert documenta Eccleſiæ laboranti) tria membra continet: primum eſt quoddam veluti exordium a commiſeratione, duobus verſibus; ſecundum eſt exaggeratio mali, uſque ad ver. 18. tertium eſt conſilium converſionis ad Deum & orationis, quinque verſibus ultimis.* Lutulenta fiunt] *vide ſuprà 1.20.* Jecur meum] *id eſt, ſanguis e jecore diffugit, velut profuſus in terram.* Infans] *amplificatio ab ætate & circumſtantiis. quaſi dicat, dum omnes pereunt miſerrimè, ac ne parvulis quidem (quorum miſerabilior conditio eſt) conſulitur.* 13 Quod teſtimonium] *tranſitio ad ſecundum membrum, commiſerationem ſi ἀπορίας, id eſt, per dubitationem, quæ in animorum permotionibus eſt vehementiſſima. Continet autem hæc commiſeratio duplicem exaggerationem: primùm quòd nullum malum cum hoc comparari poteſt, hoc ver. deinde quòd nuſquam apparet ſpes boni tanquam media tempeſtate in alto verſantibus, neque ab ipſis, ſequen. ver. neque ab exteris, ver. 15. & 16. neque a Deo, ver. 17.* 14 Prophetæ tui] *id eſt, qui modò prophetant tibi: nam hoc crimen fuit temporibus Jirmeja plurimùm exprobrat: ut 23.9. & ſequentibus, ubi habetur pleniſſima hujus verſus interpretatio.* 15 Plaudunt] *ſic Ijobi 27.23.* Sibilant] *ſic 1. Reg. 9.8.* Movent caput] *ſic 2. Reg. 19.21.* Perfectam pulchr.] *ut Pſalm. 50.2.* 16 Dilatant] *ut Pſalm. 22. 14.* Frendunt] *ut Ijobi 16.9.* 18 Clamant] *conſilium Prophetæ, ut diximus in verſ. 11. cujus partes ſunt duæ: una, qua propheta Judæos docet quibus argumentis & qua ratione Deum oporteat accedere, duobus verſibus; deinde formulam orationis preſcribit, tribus. Argumenta autem ſunt hæc, blaſphemia adverſariorum, principio hujus ver. & reſipiſcentia Judæorum, cujus forma duobus his verſibus oſtenditur per proſopopœiam.* Contra Dominum] *id eſt, non contra te, ſed contra Dominum ſimi iſtorum blaſphemiæ: ut 2. Reg. 19.22.* 19 De nocte] *id eſt, indeſinenter palàm, ex animo toto, omnibus ſignis & modis miſeriam tuam expone Domino.* 20 Reſpice Jehova] *propoſitio ſumma precationis, cujus ἐπιχείρημα habetur verſibus duobus ſequentibus.* Quibus opereris] *amplificatio eſt ad captandam miſericordiam a natura, ætate, & ordine perſonarum: nam a natura eſt alieniſſimum ut matres comedant liberos: ætas, ut cùm pueri adhuc palmares ſunt, miſericordiam movet: dignitas verò ordinis reverentiam habet, cujus cauſa Sacerdotibus ampliùs parcitur, ut Num. 16. & 26.*

CAPUT III.

Eccleſia Judæorum de malis graviſſimis a Deo immiſſis expoſtulat: & certamina ſpiritualia ſua exponens, declarat ſe fide certa in Deum ex rebus ipſis præſentibus, antecedentibus exemplis, natura & promiſſis Dei in ſpe ſalutis vivere: ac poſtremò confitens peccata ſua, & pœnas præſentes amplificans, Deum ſupplicat pro ſalute ſua & adverſariorum exitio.

א 1 EGO vir ille ſum *qui* [a] experitur afflictionem, virga excandeſcentiæ [1] illius.
[a] Heb. *videt.*
2 Me ducit & agit [1] tenebris, non autè luce:
3 Tantùm mihi adverſans, [1] obvertit manum ſuam toto die:
ב 4 Terit carnem meam & cutem meam, confringit oſſa mea:
5 [1] Extruit contra me, & cingit cicuta & moleſtia:
6 In tenebroſis locis collocat me, ut mortuos [b] olim.
[b] Heb. *ſeculi.*
ג 7 Sepit circum me ut non exeam, aggravat chalybeam numellam meam.
8 Etiam cùm clamo & vociferor, obſtruit orationi meæ:
9 Sepit vias meas [1] cæſo lapide, ſemitas meas pervertit.
ד 10 Urſus inſidians eſt mihi, leo in latibulis.
11 Vias meas vagas efficit & [1] diſcerpit me, reddit me deſolatum.
[c] Heb. *filios, id eſt, prodeuntes e pharetra.*
12 Tendens arcum ſuum ſtatuit me ſagittæ ſuæ ut ſcopum,
ה 13 Immittit in renes meos [c] tela pharetræ ſuæ.
14 Sum riſui cum toto populo meo, modulatio [1] iſtorum toto die.
[d] Heb. *amaritudinibus.*
15 Satiat me [d] ſumma amaritudine, inebriat me abſinthio:
16 [1] Et comminuit in ſcrupis dentes meos, deprimit me in cinere. ו
17 [1] Adeò rejicis a pace animam meam, ut oblitus ſim boni,
18 [1] Et dixerim, periit robur meum, & ſpes mea a Jehova.
19 [1] Recordando afflictionis meæ, & ploratus mei, [1] abſinthii & cicutæ, ז
20 [e] Planè *inquam* recordando, meditatur apud me anima mea: [e] Heb. *remedendo recedatur.*
21 Hoc revoco in [f] animum meum, *ac* propterea ſpero; [f] Heb. *cordis deinceps.*
22 [g] [1] Summæ benignitatis eſt Jehovæ quòd non ſumus abſumpti, [1] quòd non finiuntur miſerationes ejus, ח [g] Heb. *benignitatum.*
23 Novæ ſunt ſingulis matutinis, ampliſſima [1] fides tua.
24 Pars mea Jehova eſt, inquit anima mea; propterea ſpero in eo.
25 [1] Bonus eſt Jehova expectantibus ipſum, animæ requirenti ipſum. ט
26 Bene eſt & ſperanti & acquieſcenti in ſalute Jehovæ.
27 Bene eſt viro huic, cùm tulerit [1] jugum in pueritia ſua;

28 Qui

ל 28 Qui ſedens ſolitarius acquieſcit, quòd impoſuerit ipſi *Deus*;
29 *Qui* [a] indit pulveri os ſuum *dicens*, [b] fortè eſt expectatio,
30 Præbet percutienti ſe genam, ſatiatur opprobrio.
מ 31 [c] Nam non rejicit in ſeculum Dominus;
32 Sed cùm affecit mœſtitia, etiam miſeretur pro amplitudine benignitatum ſuarum:
33 Non enim affligit [d] ex animo ſuo, mœſtitiaque afficit filios viri.
נ 34 Conterere ſub pedibus ſuis omnes vinctos terræ,
35 Detorquere jus viri coram facie ſuperioris,
[a] Heb. *videt: ut Deut.* 12. 13.
36 Pervertere hominem in cauſa ſua, Dominus non [b] probat.
ס 37 [c] Ecquo dicente exiſtit aliquid, *ſi* Dominus non præceperit?
[i] Heb. *mala*
38 Ex ore Excelſi *an* non prodit [i] malum quodque & bonum?
39 Cur queritaretur homo vivens, vir propter
[k] Heb. *peccata*
[k] pœnas peccatorum ſuorum?
ע 40 [d] Perſcrutemur vias noſtras, & perveſtigemus; atque revertamur uſque ad Jehovam.
[a] Heb. *nomen: ut Gen.* 4. 13.
41 Attollamus animum noſtrum cum manibus ad Deum fortem in cœlis, *dicentes*,
42 [e] Nos defecimus & rebellavimus, [f] tu non condonas.
פ 43 Obtegis ira & perſequeris nos, interficis, non uteris clementia:
44 [g] Obtegis nube te, ne pertranſeat oratio:
45 [h] Purgamentum & rejectamentum ſtatuis nos in medio iſtorum populorum:
צ 46 Dilatant contra nos os ſuum omnes inimici noſtri:
47 Pavor & fovea adeſt nobis, vaſtatio, & contritio:
48 Rivis aquarum [l] perfluit oculus meus, propter contritionem filiæ populi mei:
[l] Heb. *deſcendit.*
ק 49 Oculus meus defluit nec deſiſtit, ex eo quòd nullæ ſint intermiſſiones,
50 Donec [i] proſpiciat & videat Jehova e cœlis.
51 Oculus meus afficit animam meam, propter omnes filias civitatis meæ.
ר 52 [m] Omnino venantur me, tanquam aviculam, inimici mei immeritò:
[m] Heb. *venando.*
53 Exſcindentes *dejiciunt* in foveam vitam meam, & projiciunt lapides in me.
54 [k] Exundantibus aquis ſupra caput meum dico, ſucciſus ſum.
ש 55 [l] Invoco nomen tuum Jehova, e [n] fovea infima.
[n] Heb. *ciſterna infimorum locorum: ut Pſal.* 88. 7.
56 Vocem meam exaudiviſti; ne occultes aurem tuam, ad reſpirationem meam, in vociferatione mea.
57 Appropinquans quo die invocabam te, dicebas, ne timeto:
ת 58 Agens, Domine, cauſas animæ meæ, vindicabas vitam meam.
59 Vides, ô Jehova, perverſitatem [o] quæ exercetur in me; judica judicium meum.
[o] Heb. *meam.*
60 Vides totam ultionem iſtorum, omnes cogitationes iſtorum contra me:
61 Audis probrum iſtorum, ô Jehova, omnes cogitationes iſtorum adverſus me,
62 Sermones inſurgentium in me, & meditationem iſtorum adverſus me toto die.
63 Sedere iſtorum & ſurgere iſtorum intuêre, me eſſe [p] modulationem iſtorum.
[p] Heb. *muſicam.*
64 [m] Redde eis retributionem, Jehova, ſecundum opus manuum ipſorum.
65 Adhibe his [n] protectionem animi *tui*, iſtis execrationem tuam:
66 Perſequere ira & perde eos, ne ſint ſub [o] cœlis Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Ego vir ille] *Hujus capitis in univerſum partes præcipuæ ſunt tres: expoſtulatio de perpeſſionibus graviſſimis quæ Judæis obvenerunt, ver.* 18. *deinde narratio ſpiritualium certaminum & feliciſ victoriæ quam reportat pius animus ex certaminibus per fidem, uſq; ad ver.* 42. *poſtremò oratio piorum ex certaminibus ſuæ fide emergentium, ad finem uſq;. Eſt autem tota expoſtulatio figurata, ſcatens allegoriis: in qua totus populus Judæorum ſpecie unius hominis narrat perpeſſiones ſuas.* Illius] *videlicet Dei, ut docent ſequentia.* 2 Tenebris] *nempe denſiſſimarum afflictionum, ac omni proſperitate carentium.* 3 Obvertit man.] *id eſt, hinc inde continenter verberat.* 5 Extruit] *id eſt, obſidet me circumquaque, & circumvenit moleſtiis amariſſimis, tanquam militibus oppugnantibus me.* 9 Cæſo lapide] *id eſt, infractis & inexſuperabilibus impedimentis.* 11 Diſcerpit] *ut ovem vagam ur ſus aut leo, cujus meminit ſuperiore verſu.* 14 Iſtorum] *hoſtium.* 16 Et comminuit] *id eſt, tanta vi deturbat me ac proſternit in terram; ut eliſi dentes comminuantur ſcrupis, & os repleatur cinere.* 17 Adeò rejicis] *apoſtrophe ad Deum, exaggerans præcedentem expoſtulationem, & tranſitum comparans ad ſecundam partem.* 18 Et dixerim] *id eſt, propè in abyſſum deſperationis corruerim.* 19 Recor.] *ſecunda hæc pars capitis primùm narrat certamen piorum, tribus verſibus, deinde victoriam, uſque ad ver.* 40. *ac poſtremò hortatione concluditur, ver.* 40. & 41 Abſinthii.&] *ut ſup. ver.* 5. & 15. 22 Summæ beni.] *nobiliſſima hæc victoriæ prædicatio exponitur per ethopœiam, cujus argumenta omnino ſunt quatuor: primùm eſt conſcientia benignitatis Dei ab experientia ipſa in mediis malis, his trib. verſib. ſecundum eſt exemplorum gratiæ Dei erga homines humiles fide perferentes mala, uſque ad ver.* 31. *tertium eſt naturæ Dei & gratioſæ erga ſuos, verſ.* 31. & *duob. ſeq. & alienæ ab injuſtitia adverſariorum tyrannica, inde ad verſ.* 37. *quartum eſt omnipotentiæ Dei, quæ alterum eſt fulcrum fidei noſtræ, ſine qua nihil fit, & per quam quicquid nobis ſit mali juſtè ſit propter peccata noſtra, uſque ad verſ.* 40. *Conſcientia porrò benignitatis Dei ex re præſente confirmatur, hoc modo: tanta eſt peccatorum noſtrorum gravitas, tanta pœnarum acerbitas, ut ſi ſummo jure ageretur, jam millies actum eſſet de nobis infirmiſſimis homuncionibus: atqui ſervamur a peccatis & in mediis pœnis noſtris: hoc ergo non virtutis noſtræ eſt, ſed infinitæ benignitatis Dei quòd adhuc vivimus, ut Joſephath.* 1. 9. Quòd non finni.] *id eſt, perſtant erga nos.* 23 Fides tua] *id eſt, promiſſorum tuorum ex fœdere conſtantia & veritas.* 25 Bonus eſt] *ſecundum argumentum, ut diximus in verſum* 22. 27 Jugum] *videlicet crucis a Deo impoſitæ, ut dicitur ſeq verſu.* 29 Indit pulveri] *id eſt, habens reverentiam Deo & proſtratus in terram contexit, ut loquitur Apoſtolus* 1. *Corinth.* 14. 25. Fortè] *ſic excludi ſolet in ſcripturis diffidentia, ut Joſchu.* 14. 12. 31 Nam non] *tertium argumentum eſt hopœiæ, ut diximus in ver.* 22. 33 Ex animo] *quaſi dicat, contra animum ſuum, & quodammodo invitus facit Pater miſerationum ut affligat ſuos.*

suos. 37 Ecquo] *quarum ethopœiæ argumentum, ut vers.22. observavimus.* 40 Perscrutemur] *hortatio, ut diximus vers.22. ad tertiam capitis partem μεταβατικὴν.* 42 Nos defecimus] *tertia hæc pars, oratio Ecclesiæ, continet primùm confessionem peccati, hoc vers. cum amplissima expostulatione malorum ex peccatis advenientium, usq; ad ver.55. deinde vero postulata salutis ad populum Dei perventuræ, & judiciorum in adversarios, ad finem usq;.* Tu non condon.] *id est, ac proinde jam nos flagellas defectionum nostrarum & rebellionum nomine.* 44 Obtegis nube] *ut suprà ver.8.* 45 Purgamentum] *i. quod veteres Latini dicebant exverras, sic 1. Corin.4.13.* 50 Prospiciat] *id est, opere demonstret se prospicere: humanitus dictum.* 54 Exundantibus aquis] *ut Psal.124.4.& 5.* 55 Invoco] *secundum orationis membrum comprehendit postulata duo suis causis conjuncta: unum est, salus piorum tum propter fidem & antegressam beneficiorum Dei experientiam, hoc vers. & trib. seq. tum propter inimicorum perversitatem, ver.59. alterum est excidium & ultio inimicorum propter improbitatem cogitationum, sermonum, & factorum, cujus illi sunt rei coram Deo, usque ad vers.65. quæ duo summatim repetuntur, duobus reliquis versibus..* 63 Modulationem] *ut suprà vers.14.* 64 Redde eis] *ut Psal.28.4.& 94.2.* 65 Protectionem] *id est, defensionem illam, quam tu ex animo soles adhibere ad servandum bonos: ut qui non affligis eos ex animo tuo, suprà ver.33.* 66 Cœlis Jehovæ] *amplificatio per antithesin insolentissimæ hostium arrogantiæ; qui non modo terram, sed ipsum quoque cœlum (cujus aërem vivu omnibus communem esse natura docet) sui juris esse confidunt; ac proinde non dubitant bonis eripere, quos hæredes cœli & terræ constituit Dominus.*

CAPUT IIII.

PROPHETA Ecclesiæ & populi mala deplorans verbis amplissimis, causam eorum narrat positam esse in judicio Dei, qui contra Judæos propter peccata ipsorum præterita & præsentem vanitatem obfirmationemq; exarserit: ac postremò adversarius exitium, piis liberationem suo tempore venturam prænuntiat.

א 1 'QUOMODO 'obscuratur aurum, mutatur insigne aurum præstantissimum: 'diffunduntur lapides sanctitatis in capite omnium vicorum?

ב 2 Filii Tzijonis pretiosissimi, qui taxandi essent auro purgatissimo; quomodo reputantur pro utribus testaceis opere manuum figuli?

ג 3 'Etiam phocæ [a] præbent mammam, lactant catulos suos: *quomodo* filia populi mei propter crudelem *inimicum* est similis ululis in deserto?

[a] Heb. *exuüt: translatum a mulieribus lactantibus.*

ד 4 *Quomodo* adhæret lingua lactentis palato ipsius præ siti, parvulis ipsis petentibus panem qui partiatur nemo est?

ה 5 Qui comedebant in deliciis, *quomodo* desolantur per vicos? *quomodo* qui nutriebantur in coccino 'amplexantur stercora?

ו 6 Et 'major est [b] pœna filiæ populi mei 'supplicio Sedomi: quo eversо quasi momento non manserunt in eo 'manus?

[b] Heb. *iniquitas filiæ populi mei, quàm peccatum: ut suprà 3.39.*

ז 7 'Puriores erant Nazarçi illius nive, nitidiores lacte: rubebant corpore magis quàm carbunculi, *major quàm* Sapphiri polities eorum:

ח 8 *Quomodo* obscurior est nigredine forma eorum, non agnoscuntur in vicis: concreta est cutis eorum cum osse ipsorum, aret, est similis ligno?

ט 9 *Quomodo* [c] melius habent confossi gladio, quàm confossi fame: *melius* 'qui perfluunt transfixi, [d] quàm destituti proventibus agri?

[c] Heb. *meliores sunt.*

י 10 *Quomodo* manus mulierum 'misericordium coquunt natos ipsarum; sunt alimento ipsis in contritione filiæ populi mei?

[d] Heb. *a proventibus: cliptica loquutio.*

כ 11 'Consumat Jehova æstum suum, effundit æstuantem iram suam: & accendit ignem Tzijone, qui exedat fundamenta ejus:

ל 12 Non credidissent Reges terræ, & omnes habitatores orbis habitabilis; ingressurum esse hostem & inimicum in portas *urbis* Jeruschalaimorum.

מ 13 Propter peccata 'Prophetarum ejus, iniquitates Sacerdotum ejus; effundentium in medio ejus sanguinem justorum:

נ 14 'Quia evagantur 'cæci per vicos, contaminantur sanguine; 'quem non possunt quin tangant vestimentis suis:

ס 15 Recedite impurus *quisque*, proclamant 'eis, recedite, recedite, ne attingitote, 'quia penna utuntur etiam evagantes: dicunt 'in Gentibus, non ampliùs commorabuntur.

ע 16 'Quos irata facies Jehovæ dispertita est, quos non est intuitura amplius; *quorum hostes* [d] rationem Sacerdotum non habent senibus non faciunt gratiam.

[d] Heb. *faciem Sacerdotum nō susceperunt*

פ 17 'Et adhuc nos, oculi nostri consumuntur [e] desiderio auxilii nostri [f] vanissimi: speculatione nostra speculamur versus Gentem non servaturam.

[e] Heb. *ad auxilium Psal. 119.81.82.*

[f] Heb. *ad vanitatem.*

צ 18 'Venantur gressus nostros, ne eamus per plateas nostras: appropinquat finis noster, implentur dies nostri, imò advenit finis noster.

ק 19 Leviores sunt qui persequuntur nos aquilis cœli: 'in ipsis montibus insectantur nos, in ipso deserto insidiantur nobis.

ר 20 'Spiramentum narium nostrarum, unctus Jehovæ, capitur in foveis istorum: de quo dicimus, 'in umbra ejus nos victuros inter Gentes.

ש 21 'Gaude & lætare, ô 'filia Edomi, ô quæ habitas in terra 'Hhutzi: etiam ad te transiturum est 'poculum, inebriabis te, & 'nudabis te.

ת 22 'Consumpta iniquitate tua, ô filia Tzijonis, non perget in deportatione relinquere te: animadvertet tuam iniquitatem, ô filia Edomi, 'deportabit propter peccata tua.

ANNOTATIO.

1 Quomodo] *Hujus capitis summæ partes sunt tres: prima est erotematica expostulatio de rebus omnibus divinis & humanis eversis, sæviente gladio & fame, usq; ad vers.11. secunda est ὑποφορὰ, causas & rationes calamitatum illarum explicans, usq; ad vers.21. tertia est denuntiatio judicii hostibus eventuri, & salutis Ecclesiæ, duobus ultimis.* Obscuratur] *id est, res pretiosæ ministrantis sacris exolescunt, tanquam si res claræ nitorem suum amitterent.* Diffunduntur] *id est, abrepti e loco sacro ab impurissimis hostibus, & pro-*

& profusè usurpantur, & nefariè dissipiuntur, perinde ac si res nihil essent: sic in sequentibus. 3 Etiam phoce] *amplificatio calamitatis gravissimæ comparatione animantium: ipsi, inquit, vituli marini liberè ad lustum accedentes fœtui suos educant mammis, & locum recepiui habent ubi contineant fœtus suos, donec in mare deducantur & assuefiant in eo: hujus verò populi mulieres tantùm abest ut liberos suos lactare possint sine impedimento, ut contrà omnibus odio sint (tanquam avibus ululæ) ipsæ & ipsarum quoque parvuli, ab omnibus infestentur, & ipsæ alendis partus suos commoditate careant. Vox quidem Hhebræa latè patet, significans serpentes, & reptilia magna, sive terrestria sive aquatica: sed cùm non omnium reptilium sint mammæ, neque aquaticorum sint ii quos Propheta vocat catulos; necesse fuit hunc locum ad phocas, id est, marinos vitulos accommodari, qui a natura sunt quasi amphibii: vide Plin. lib. 9. natur. hist. cap. 13. Nam draconibus accommodari non potest, cùm volucrum solus vespertilio mammas habeat: serpentium terrestrium nulla species mammata est; ac proinde hæc ad marinum illud genus referri debent.* 5 Amplexantur sterc.] *id est, in simetis victum quæritant præ inopia.* 6 Major est] *hoc est, gravior re ipsa & diuturnitate temporis, ut deinceps exponitur.* Supplicio Sed.] *de quo Gene. 19.* Manus] *videlicet quæ diutius affligerent, postquam momento eversum fuit cum civitatibus cæteris.* 7 Puriores] *amplificatio calamitatis a constitutione Nεxiræorum, per antithèses hyperbolicas.* 9 Qui perfluunt] *id est, quorum sanguis effunditur.* 10 Misericordium] *id est, quæ a natura ferè sunt misericordes & indulgentiores liberis: simile vide 2. Reg. 6.26.* 11 Consummat] *τροπικῶς, ut diximus in ver. 1. qua Propheta respondet erumnæ istas a Deo esse supra omnem expectationem hominum, duobus versib. & quidem irato propter peccata Judæorum, tum præterita quæ ipsi hostes damnant atque ulciscuntur, usque ad ver. 17. tum etiam præsentia quæ documenta sunt obstinatissimæ Judæorum pervicaciæ, quatuor versib.* 13 Prophetarum] *ac multo magis cæterorum ordinum: vide 2. Chron. 36. 14.* 14 Quia evagan.] *exegesis præcedentis ducti de peccatis prophetarum, Sacerdotum, totiusq; populi, duobus versibus.* Cæci] *ut Jesaiæ 42. 18. & seq.* Quem non poss.] *prout narratur de temporibus Menasseæ, 2. Reg. 21. 16. cui conjungendum est quod scribitur 2. Reg. 24. 2 & 5. & 11 & 25. 2.* 15 Eis] *id est, justis, quorum sanguis effundebatur, ut meminit ver. 13.* Quia penna utun.] *id est, quia non ambulant, non currunt; sed præcipites cæco impetu volant in scelera, & vagos errores suos.* In gentibus] *id est, Judæis qui jam ad Ægyptios & Chaldæos fuerant deportati, prædicebant liberationem ex animo suo brevi affuturam esse: ut exemplum extat Jirmejæ 28. 2. & seq.* 16 Quos irata fac.] *ex aggeratio falsa illorum prophetia quæ proximè præcessit, a persona Dei & inimicorum: certè, inquit, quod isti populares suos dicunt liberatum iri, neque Deo neque hostibus invitis effici potest: Dei autem stat sententia captivitatem annos septuaginta duraturam: hostes verò nulla auctoritas, aut reverentia deterrere potest a captivis detinendis, quos sibi Deus tradidit.* 17 Et adhuc] *secundus peccatorum gradus, obstinatio: quòd videlicet Judæi Deo infenso & potentibus rerum hostibus adhuc obstirmatè confiderint rebus inanibus; nempe exteris Ægyptiorum aliorumq; copiis auxiliaribus (ut appareat ex Jirmejæ 27.) item fugæ, ac denique regis suo, quasi non potuisset sibi regnum illud Davidis temporarium eripi, vers. 4.* 18 Venantur] *nimirum exstructis contra urbem propugnaculis, e quibus plateæ urbis observabantur: 2. Reg. 25. 4.* 19 In ipsis montibus] *id est, omnibus ex partibus sunt deprehensuri nos: vide 2. Reg. 25. 8.* 20 Spiramentum] *id est, Rex noster e posteritate Davidis, quo freti saltem nobis datur aliqua inter spirandi occasio in quibuslibet angustiis: nam præsidebant Judæi dignitati illius regni, tanquam si purè & per se ipsum fuisset stabile; non autem spectabant Christum, qui finis est & complementum illius typi, neque conditiones sibi imperatas.* In umbra ejus] *id est, adjumento ejus tanquam umbraculo recreati, ne deficiamur aut exarescamus, velut æstu, malorum nostrorum amplitudine: metaphora, cujusmodi est Danijel. 4. 12.* 21 Gaude] *tertia pars, ut diximus in ver. 1. cujus membrum prius exprimitur per ironiam.* Filia Edomi] *id est, inimici omnes, synecdochicè: qui duabus gentibus hìc exprimuntur Judææ propinquissimis & infestissimis, in Edomæa & Syria sitis: vide Jirmejæ 49. 7.* Hhutzi] *vide Gene. 10. 23.* Poculum] *vide Jirmejæ 25. 15. & seq.* Nudabis te] *nimirum dementata potu quem præbiturus est dominus, ut faciunt qui inebriantur vino: sicut exemplum habetur in Noacho, Genes. 9. 12.* 22 Consumpta] *id est, exactu annis septuaginta, quibus statuit Deus non intueri te, supra ver. 16.* Deportabit] *ut prædictum est Jirmejæ 49. Hoc autem verbum hac conjugatione ita interpretamur, ut passivum illius Nachum. 2. 7.*

CAPUT V.

Ecclesia Judæorum de malis suis cum Deo expostulans confitetur peccata sua: de illis, de supplicio, & de totius Ecclesiæ eversione gemit: iram Dei porrò deprecatur, & imploras misericordiam.

1 RECORDARE Jehova quid sit nobis, intuere & aspice opprobrium nostrum.

2 Possessio nostra aversa est ad extraneos, domus nostræ ad alienigenas.

3 Pupilli sumus ac nullo patre, matres nostræ tanquam viduæ.

4 Aquas nostras [a] pecunia bibimus, ligna nostra pretio obveniunt.

5 *Ab* [a] incumbentibus collo nostro persequutionem patimur; laboramus, non permittitur quies nobis.

6 Ægyptio [a] porrigimus manum, Assyrio ut satiemur pane.

7 [a] Patres nostri peccaverunt & non sunt: nos verò [a] pœnas eorum ferimus.

8 [a] Servi dominantur in nos, asserente nemine e manu illorum.

9 [b] Periculo vitæ nostræ afferimus panem nostrum, propter [a] gladium deserti.

10 Pelles nostræ ut furnus atratæ sunt, propter [a] pestiferos famis.

11 Mulieres Tzijone opprimunt, virgines in civitatibus Jehudæ.

12 Principes manu istorum suspenduntur, facies senum non afficiuntur honore.

13 Juvenes [a] ad molendum portant, & [a] pueri ad ligna corruunt.

14 Senes [a] e porta cessant, juvenes a modulatione sua.

15 Ces-

[a] Heb. *peccata, ut suprà 3. 39.*

[b] Heb. *præanima nostra: ut 2. Schem. 23. 17. & 1. Chr. 11. 19.*

15 Cessat gaudium animi nostri, convertitur in luctum chorus noster.
16 Cadit 'corona capitis nostri; væ jam nobis quòd peccaverimus.
17 'Propter hoc est languidum cor nostrum, propter hæc 'obtenebrati sunt oculi nostri:
18 Propter montem Tzijonis qui desolatus est, per quem 'vulpes eunt liberè.
Psal.102.13 19 'Tu Jehova 'in seculum manes, solium tuum in 'unamquamque generationem.
20 Quare 'in æternum obliviscereris nostri, derelinqueres nos 'quàm diu longa erunt tempora?
21 'Restitue nos Jehova tibi, ut revertamur; renova dies nostros, ut 'prisci diebus.
22 'Nam an omnino sperneres nos, efferverescere contra nos 'admodum?

'Heb. generationem & generationem
'Heb. in longitudinem dierum ut Psal.23.6.
'Heb. antiquitatum supra 1.7. & 2.17.

ANNOTATIO.

1 Recordare] *Postremum hoc caput libellum oratione terminat, cujus membra sunt tria: primum pathetica expostulatio, usque ad ver.16. secundum, confessio peccatorum & promeritæ pœnæ, usque ad 19. tertium, petitio misericordiæ, ad finem usque. Discuntur autem hæc verba humanitus, recordari, intueri, & aspicere, ut sæpè dictum est.* 4 Pecunia bib.] *id est, utcunque juris nostri sint, cogimur tamen redimere.* 5 Incumbentibus] *id est, inimicis insolentibus, quibus non satis est quòd insident nobis & agunt nos tanquam jumenta vectaria, nisi etiam indesinenter exagitent; quod ne suis quidem jumentis faciunt. Contrariam allegoriam vide Hoscbe. 11.4.* 6 Porrigimus man.] *id est, tanta servitute a Chaldæis pressi ne tenuissimum quidem alimentium pro officii nostri consequimur, sed mendicare cogimur apud hostes ipsos alienos, & miserrimè victum quærere.* 7 Patres nostri] *amplificatur calamitas a comparatione, ut sup. 4.6. & 9. Melius (inquiunt) actum est cum patribus nostris, quam agatur nobiscum: nam peccaverunt illi quidem, sed brevi supplicio de peccatis suis affecti sunt: nos verò eo sumus infeliciores, quòd eorundem peccatorum rei pœnas diuturnas ferre compellimur, quibus foret jucundius semel emori quàm vitam invitam vivere.* 8 Servi] *i. non tantùm imperia a Dominis, sed etiam a conservis sordidissimis ferre cogimur, & mediastinos agere ad libidinem domesticorum omnium.* 9 Gladium deserti] *id est, inimicum, qui agrum totum obtinet: synecdoche.* 10 Presteres famis] *id est, famem vehementissimam, qua tanquam prestere exagitamur omnes atque consumimur.* 13 Ad molendum] *id est, ad officium quodque abjectissimum: vide Exod.11.5. & 12.29.* Pueri] *i. a minimis & infirmissimis exiguntur ministeria supra ipsorum vires: adeò sæva est barbaries in hostibus nostris.* 14 Porta] *id est, a judiciis & consessu forensi: vide Gene. 34.20.* 16 Corona capitis] *i. omnis gloria nostra; tantummodò sumus probro. Hinc autem principium ducitur secundi membri, quo Judæi singulas hasce calamitates peccatis suis acceptas ferunt.* 17 Propter hoc] *totum quod supra dictum est, videlicet peccatum & peccati pœnam: sensus est, infirmantur & afficiuntur gravissimè animi & corpora nostra, tum nostra ipsorum causa, hoc versu, tum verò maximè totius Ecclesiæ, seq. versu.* Obtenebrati] *id est, vires nos deficiunt: vide 1. Schem. 14.28.* 18 Vulpes] *quibus hostes Ecclesiæ figurantur, ut Cantic.2.15.* 19 Tu Jehova] *tertium membrum continens deprecationem, duobus versi. & postulatum, duobus alteris. Deprecationis autem argumentum sumitur hoc versu a persona Dei.* In seculum] *id est, non tantùm natura, sed consilio etiam & voluntate ea constantissimus, quam olim nobis explicasti fœdere: ut Galat.3.20.* 20 In æternum] *contrà quàm promisisti fœdere. vide 2. Schem.7.14.* 21 Restitue nos] *ut Psal.80.4. Nam eodem modo accipiendum esse ostendit secunda pars versus.* 22 Nam] *etiologia pathetica, qua permoveatur Deus ad misericordiam ab antegresso fœdere. Has autem voces, ita reddendas esse ut fecimus, & sensus loci & Hebraica distinctio docet.* Admodum] *id est, supra modulum nostrum, pro infinita potentia tua.*

JECHEZKEL.

ARGUMENTUM.

LIBER Jechezkelis Prophetæ versatur omnino in prophetico documentorum genere. Primùm enim typo & sermone Dei confirmata vocatione sua & toto prophetiarũ suarum argumento, novis typis & prædictionibus improbitatem & impietatem Judæorum redarguit, judiciáq; divinitus eventura pronuntiat & circumscribit evidentissimè, usque ad caput 25. deinde verò clades finitimis Judæorũ hostibus paulò pòst superventuras per Nebucad-rezzarem prædicat, usq; ad cap. 33. tum deportatos omnes reprehẽdens & increpans gravissimè, ad respiscentiam hortatur, certamq; fiduciam restitutionis eventuræ. Cumq; restitutionis duo futura essent genera; unum inchoatum, quando populus reversus est e Babylonia; alterum perfectum, cùm Deus patefactus est in carne: idcirco Propheta, posquàm priorem illam restitutionem adumbravit & prædixit, docet non propterea desituras esse calamitates Ecclesiæ Judæorum, sed eam gravissimè, indesinenter, & acerbissimè ab hostibus plurimis infestatum iri. Sic librum suum concludit elegantissimo typo perfectæ illius restitutionis & instaurationis Ecclesiæ, quæ nobis temporibus ultimis patefacta est Evangelio gloriæ Christi.

CAPUT I.

PROPHETA divinitus viso admonetur de obsequio & administratione Angelorum, de totius mundi

mundi gubernatione per ſpiritum Dei & Angelos adminiſtros ipſius, & de gloria ac autoritate Chriſti in angelis & res creatas omnes, ad perficiendum voluntatem ſuam: deinde hoc viſo perculſus, poſtquam Dei verbo ac ſpiritu confirmatus eſt, mandatum & typum vocationis ſuæ contra Judæos deportatos exequendæ accipit: quod ille acerbè ferens ſubterfugit functionem ſuam, & inter populares conatur delitescere.

1 ¶ Et factum fuiſſet in trigeſimo anno, quarti menſis *die* quinto, me verſante inter deportatam multitudinem ad fluvium Cebaris, aperti ſunt cœli, & vidi viſiones Dei.

2 Quinto eodem *die* illius menſis, (ejus anni qui quintus erat deportationis regis Jojachinis,

3 Omnino fuit verbum Jehovæ ad Jechezkelem filium Buzi ſacerdotem in terra Chaldæorum ad fluvium Cebaris, fuitq; ſuper eum ibi manus Jehovæ.

4 Vidi ergo, cùm ecce ventus turbineus veniret ab Aquilone, nubem magnam & ignem ſeſe accendentem, quem ſplendor circumſtabat: & e medio ejus tanquam colorem vividiſſimum, nempe e medio illius ignis.

5 Nam e medio ejus ſimilitudo *extabat* quatuor animalium; quorum hic aſpectus; ſimilitudo hominis erat eis,

6 Et quaterni vultus unicuique, quaternæque alæ unicuique ipſis:

7 Quorum *quidem* pedum pes *quiſque* rectus; ſed planta pedum ipſorum ſimilis erat plantæ pedis vitulini, quibus ſcintillabant in ſpeciem chalybis terſi:

8 Et manus humanæ ſuberant alis eorum in quaternas partes ipſorum: facies q; eorum, & alæ eorum in quaternis illis,

9 Conjunctæ unius ad *alam* alterius alæ eorum: non divertebant eundo, unumquodque in tractum faciei ſuæ *objectam* ibant.

10 Cum ſimilitudine faciei eorum, faciei humanæ, etiam facies leonis ad jus dexteram ipſis quatuor, & facies bovis a ſiniſtra illius ipſis quatuor: etiam q; facies aquilæ ipſis quatuor *erat*.

11 Et facies eorum, & alæ eorum porrectæ erant ſurſum; unius binæ conjunctæ, *binæ* alterius, binis tegentibus corpora ipſorum.

12 Ita quæquæ in tractum faciei ſuæ objectum ibant; quocunque docebat ſpiritus ipſe eundum ibant, non divertentes eundo.

13 Cum ſimilitudine autem illorum animalium aſpectus, quorundam velut carbonum ignis ardentium, ut aſpectus facularum *erant*, qui ignis continenter ambiebat inter ipſa animalia, & ſplendor erat: huic igni, atque ex ipſo igne prodibat fulgur.

14 Denique hæc animalia currebant, & revertebantur, velut aſpectus fulgoris vehementiſſimi.

15 Cùm autem aſpicerem animalia hæc, ecce rota una in terra prope animalia,

16 Aſpectus rotarum & opera earum, ſecundum colorem beryllithalaſſii, & ſimilitudo eadem ipſis quatuor *erat*: erant q; aſpectus earum & opera earum, ac ſi eſſet rota *una* in medio rotæ *alterius*,

17 Ita ut in quatuor partes ſuas cùm erat eundum ipſis irent, non diverterent eundo.

18 Et ipſi dibus earum tanta altitudo erat ipſis, ut timorem injicerent: & canthi earum pleni erant oculis circumquaq; in ipſis quatuor.

19 Euntibus autem illis, animalibus, ibant rotæ ipſæ ſecundum illa, & cùm attollerent ſe animalia ſurſum a terra, attollebant ſe rotæ.

20 Quocunq; docebat ſpiritus eundum, ibant, quò docebat *inquam* ſpiritus eundum: & rotæ attollebant ſe e regione illorum, nam ſpiritus idem animalium aderat rotis.

21 Euntibus illis ibant, & illis conſiſtentibus conſiſtebant: & attollentibus ſe ſurſum a terra attollebant ſe rotæ e regione illarum, nam ſpiritus idem animalium aderat rotis.

22 Similitudo autem expanſi erat ſupra capita animalium, quaſi aſpectus chryſtalli, extenſi ſuper capita eorum ſuperne.

23 Ita ut ſub iſto expanſo alæ illorum *binæ* erectæ eſſent una ad alteram unicuiq; binis tegentibus ipſa, nempe corpora ipſorum.

24 Et audiebam ſonum alarum ipſorum quaſi ſonum aquarum multarum, quaſi ſonum omnipotentis, euntibus illis, ſonum conflictus procellarum, quaſi ſonum exercitus: deinde conſiſtentia remiſerunt alas ſuas,

25 Fuitq; ſonus ſupra expanſum illud quod incumbebat capiti illorum, quando conſiſtentia remiſerunt alas ſuas.

26 Superne autem in expanſo quod imminebat capiti illorum, ſimilis aſpectui lapidis Sapphiri ſimilitudo ſolii erat, & ſuper ſimilitudinem ſolii ſimilitudo quaſi aſpectus hominis in eo ſuperne.

27 Et vidi quaſi ſpeciem viridiſſimam, quaſi aſpectum ignis, intimi in eo circumquaq; ab aſpectu lumborum illius ſurſum verſus: ab aſpectu verò lumborum illius deorſum verſus, videbam quaſi aſpectum ignis, & ſplendorem illi circumquaque.

28 Qualis eſt aſpectus arcus qui exiſtit in nube tempore pluviæ, talis aſpectus illius ſplendoris erat circumquaque: hæc fuit viſio ſimilitudinis gloriæ Jehovæ. Hæc videns cùm procidiſſem in faciem meam, audivi vocem loquentis.

CAPUT II.

1 Et dixit mihi: Fili hominis, ſiſte ſuper pedes tuos, ut alloquar te.

2 Et ingreſſus eſt in me ſpiritus cùm alloqueretur me, qui ſtatuit me ſuper pedes meos; ut audirem eum qui ſermocinaturus erat mecum.

3 Dixitq; ad me: Fili hominis, mitto ego te ad filios Iſraëlis, ad gentes rebelles quæ

ad quaternas facies ejuſq;.

a Heb. *exiſtit de exitu.*

b Heb. *qui ſe accipiebat: ut Exod. 9. 24.*

c Heb. *oculum vide Levit. 13. 55.*

d Heb. *vividiſſimum: ſic infra ver. 27.*

e Heb. *quadraturas: ſic ver. 17.*

f Heb. *femina ad ſororem ſuam: vide Levit. 18. 18.*

g Heb. *tranſitum faciei: ſic ver. 12.*

h Heb. *erat ſpiritus ipſe adeundum: ſic ver. 20.*

i Heb. *fulgurita effergentia.*

k Heb. *timor illis ineſſet.*

l Heb. *gela formidabilis, ideſt, vehementiſſima, peripheraſis cryſtalli: vide Plin. li. 37. ca. 2. & Gellium*

m Heb. *duabus tegentibus ipſa, & cuique duabus tegentibus ipſa.*

a Heb. *duros facie, & fortes corde.*

b Heb. *rebellionis: ſic deinceps.*

6 Tu autem, fili hominis, ne timeto ab istis, & a verbis illorum ne timeto, quòd refractarii & spinei sint tum te, & apud scorpiones habites: a verbis eorum ne timeto, & a facie eorum ne consternator, quòd domus rebellis sint:

7 Sed eloquere verba mea ipsis, sive audiant, sive desistant; eos rebelles esse.

8 Tu verò, fili hominis, ausculta quod ego edico tibi, ne esto rebellis ut domus rebellis ista: dilata os tuum, & comede quod ego daturus sum tibi.

c Heb. *rebellionis.*

9 Tum aspexi quòd ecce manus emissa est ad me; ecce autem in ea volumen libri:

10 Quod explicavit coram me, eratq; scriptum a fronte & a tergo: & scriptura in eo erat lamentationum, lugubrisq; carminis, & væ.

11 Edixitq; ad me, fili hominis, quod præsens est comede: comede volumen hoc, deinde abi, alloquere domum Jisraëlis.

d Heb. *quod invenis.*

12 Itaque aperui os meum, cùm dare mihi comedendum volumen illud,

13 Edicens mihi, fili hominis, ventrem tuum cibato, & viscera tua impleto volumine hoc quod ego do tibi: quod ubi comedi, fuit in ore meo par melli dulcedine.

14 Deinde edixit mihi, fili hominis, age, accede domum Jisraëlis, ut alloquaris verbis meis ipsos.

e Heb. *profundorum labii, & gravium linguæ: ut ver. seq.*

15 Non enim ad populum e ignoti sermonis & impeditæ linguæ mitteris, sed ad domum Jisraëlis:

16 Non ad populos multos ignoti sermonis & impeditæ linguæ, quorum non intelligas verba: nonne si ad eos mitterem te, ipsi auscultarent tibi?

17 Attamen domus Jisraëlis non volent auscultare tibi; cùm nolint auscultare mihi; nam tota domus Jisraëlis f obfirmata fronte & duro corde sunt.

f Heb. *firmi frontis, & duri cordis.*

18 Ecce reddo faciem tuam obfirmatam adversus faciem eorum, & frontem tuam obfirmatam adversus frontem eorum:

19 Similem lapidi perdiuturno, firmiorem rupe reddidi frontem tuam: ne timeto istos, neque consternator a facie eorum, quòd domus rebellis sint.

20 Cùm itaq; edixisset mihi, fili hominis, omnia verba mea quibus alloquar te excipe animo tuo & auribus tuis audi,

21 Et abi, proficiscere ad multitudinem istam deportatam, ad g populares tuos, ut alloquens eos indicas eis, sic ait Dominus Jehova; sive audiant sive desistant.

g Heb. *filios populi tui.*

22 Tum sustulit me spiritus, & audivi post me sonum concussionis magnæ; Benedictæ gloriæ Jehovæ, e loco ipsius:

23 Et sonum alarum illorum animalium h contingentium alterius alteram, sonumq; rotarum e regione illorum; idq; sonum concussionis magnæ.

h Heb. *osculantium mulieris soror sua.*

24 Cumq; spiritus tollens me assumpsisset me; abibam amarulentus æstu spiritus mei, quamvis manus Jehovæ super me prævaleret.

25 Itaque veni ad multitudinem deportatam ad Choma Abibi ad accolas fluvii Cebaris, ut desiderem ubi habitabant illi: & desedi illic septem dies obstupescens inter illos.

i Heb. *in medio illorum.*

ANNOTATIO.

1 Cùm fuisset] *Hæc duo capita simul conjungenda esse, & secundum ibi terminandum ubi nos terminavimus, res ipsa loquitur. Nam inscriptione communia conjunguntur, hu trib. versib. deinde verò visio exponitur, tota hoc capite, & vocatio ad functionem propheticam, capite seq. e quibus visio memoratur in inscriptione vers. 1. verbum verò vocationis eventumq; vers. 2. & 3. Hac inscriptione porrò proponuntur tempus, locus, forma, & numerus, persona, denique circumstantiæ ad perspicuam rei narrationem necessariæ; quas quia lectores periti facilè observare possunt, ita tantùm animadvertimus, quæ obscuritatis speciem habent.* 12 Trigesimo anno] *numerum a decimo octavo anno Josiphiæ, quo lex inventa fuit, fœdus redintegratum cum Deo, & cultus instauratus: quorum beneficiorum solemnis recordatio novam numerandi annos rationem Judæis suppeditavit; ut alibi numerantur a vocatione Abrahami, a promissione facta Abrahamo, a Jischako nato, ab exitu ex Ægypto, a regno Jisraëlitarum diviso, & similibus. Hoc enim beneficium recordari multò fuit æquius, quam ab inauguratione aliqua Regis novi (ut ferè fit) ab Olympiadibus ut Græci, & ab urbe condita aut exactis regibus ut Romani, numerare. Hunc autem Jubilæi annum fuisse minimè probamus omninò, quia Jubilæi anni computandi sunt ab eo anno quo populus in situ est in possessionem terræ. Levit. 25. Annus verò ab hoc trigesimo, id est, decimus octavus Josiphiæ, plurimum a justo & legitimo Jubilæi tempore abfuit: ut videre est, si rationem temporum justam subduxeris.* Fluvium Cebar.] *sive (ut Ptolemæus vocat in Geographicis) Chabore, in Mesopotamia ex Masio monte in Euphratem influit: ad cujus ripam ejusdem nomine.* Apertis cœli.] *vide in vers. 4. humanitus dictum.* Visiones Dei] *id est, a Deo oblatas, hoc capite.* 2 Quinquies] *his autem quinq; si undecim Jehojakimi conjunxeris, & quatuordecim ultimos Jechoniæ; absolvet numerus trigesimum annorum, pastus præcedente ver.*

3 Verbum] *quod habetur capite 1. usque ad ver. 20.* Terra Chald.] *Mesopotamia Chaldææ parte.* Manus Jehovæ] *id est, spiritus, a quo sublatus est, & in urbem quodammodo raptus ad functionem suam instituendam cap. 2. 22. & sequentibus.* 4 Vidi ergo] *primæ partis hujus prophetiæ, id est, visionis comprehensæ tota hoc capite (ut diximus in vers. 1.) finis est, adumbratio gloriæ Dei in Christo, ut ipse Propheta interpretatur ver. 28. ad confirmationem Prophetæ, & fidem prophetandi faciendam. Summa, Deum gloriæ & Dominum Jesum Christum spiritu æterno suo cœlum & terram & omnia quæ in eis sunt administrare, adeoq; ministerium Angelorum spiritu suo & potente verbo adhibere, adhæc hasce inferiores regendas tribuere sua* [illegible] *itaque in visione hac membra tria: primum est descriptio administrantium Dei, id est, angelorum, usque ad ver. 15. secundum, descriptio administrationis in res inferiores effectæ per angelorum nutu Dei, usq; ad ver. 22. tertium est gloriæ Christi in cœlo sedentis, ad finem usque.* Ventus turbi.] *tanquam præcursor gloriæ & majestatis Dei vide Jobi 38. 1. Est autem hic ventus præditus ea facultate ut depellat nubes: docet vates Propheta per voluntatem Dei hoc ventu impulsum dissipasse & diffugisse nubes, ut cœlum nitens & res cæleste perto ostensas liberè prospectaret.* Nubem magnam] *spectabile spectaculum, sed [illegible] obscuritate ab infirmis hominibus videri non posset.* [illegible] *fulgetrum*

fulgetrum, qua ſpecie Deus ferè exhibet majeſtatis ſuæ documenta: Exod. 19. Chabakkuk. 3. 4. & alibi. Quem ſplendor circ.] *id eſt, ſplendentem circumquaque & radiantem, velut ſol; non autem ſubindè tantùm micantem, ut fulgura faciunt.* E medio ejus] *id eſt, quæ intra illud ſplendentis ignis ſpatium continebantur, numerum animalia ſive angeli, de quibus poſtea, micabant ſupra ignem illum, tanquam prunæ fornacis ardentiſſimæ, ut exponitur verſ. 13. Hæc autem propterea in hunc verſ. inſeruit Propheta, quia una opera totum colorem explicare viſum eſt rerum cœleſtium, tanquam accenſarum ad obſequium promptiſſimum & ſtudioſiſſimum majeſtatis Dei.* Vividiſſimum] *Hhebræam vocem quam variè interpretentur multi nemo ignorat; quàm bene autem, penes doctos judicium eſto. Nos ex verſ. 27. hujus capitis, & 8. 2. ſtatuimus vocem eſſe compoſitam e duobus Hhebraicis vocabulis, quibus ſignificantur prunæ ardentiſſimæ & quaſi feſtinantiſſimæ ad conſumendam aut inflammandam materiam objectam, cujuſmodi prunæ aliis longè ſunt rubicundiores. Atque hoc etiam reſpectu videmus Angelos vocari Seraphim. Jeſchahh. 6. 2. & 6.* 5 Nam e medio] *exegeſis proximè precedenti is dicti de angelis, quorum colorem modo perſtrinxerat.* Quatuor] *ut qui adminiſtratione in quatuor orbis partes, id eſt, in uni verſum orbem ex Dei mandato perfunganturi.* Animalium] *id eſt, angelorum, qui adumbrabantur animalium ſpecie, inf. 10. 15. & 20.* Aſpectus] *quod ad corporis ſtaturam attinet: videlicet exceptis rebus illis ſingularibus, quæ aut adjectæ, aut variè ab hominis forma dicuntur fuiſſe, quinq; verſib. ſequent.* Similitudo homin.] *id eſt, erecta, rationem & intelligentiam præ ſe ferens, atq; ad rationis uſum & officium accommoda: quod in rebus aſpectabilibus ſolius hominis eſt proprium.*

6 Quaterni vultus] *quibus figuratur omnimoda aptitudo adjuſta Dei nullo negotio capeſſenda in omnes partes: ut verſ. 5.* Alæ] *celeritatis indices.* 7 Rectus] *ut crus eſt hominis: ſupra ver. 5. nam Hhebræi pedum appellatione inferiores artus accipiunt ſynecdochicè.* Similis erat plantæ] *id eſt, rotunda, ut in omnes partes ſine converſatione ire poſſent (quod pes humanus non poteſt) & ſolida firmaq;, ut eſt ungula vitulina: nam cætera ferè calceari ſolent in veterino genere.* Quibus ſcin.] *id eſt, tanta agilitate conficiebant iter & obſequebantur Deo, ut ſcintillare ipſorum pedes præ celeritate viderentur; neque tamen terrenas ullas ſordes in adminiſtratione ſua contraherent, ſed purè agentes manerent puriſſimi, & puritate prælucerent rebus creatis omnibus.* 8 Manus] *quibus miniſtrant voluntati Dei in omnes partes, ut verſ. 5.* Faciesq;] *id eſt, in omnes partes ſine converſatione ſui reſpiciebant, ibant, & operabantur omnia.* 9 Conjunctæ] *id eſt, concorditer & unanimiter omnia Dei mandata omnibus locis ſpectabant, præſtabant q;, & ad ea præſtanda proficiſcebantur.* Non divertebant] *id eſt, ad omnes partes videndas, obeundas q; omnibus numeru parati erant: nihil adverſum erat ab ipſis, ſed omnia expoſita cùm in omneis partes vultus eorum reſpicerent, eſſent q; illu antevoræ omnia.* 10 Cum ſimilitudine] *ut miſſas faciamus tam multas multorum interpretationes, ſententia noſtra eſt hæc: hoc verſ. definiri angelorum naturam figuratè ab aliarum rerum proprietatibus; ſtaque angelos ex hoc verſu definiri poſſe, hoc modo: ſpiritus eſſe intelligentes ut homo eſt, potentes ut leo, miniſtratorios inſ bos, & celeres ut aquila, atque adeò res alias creatas ſuis proprietatibus iſtis longo intervallo ſuperare: ſic Apocalyp. 4. 7. Ac de hominis quidem intelligentia omnibus ſatis conſtat, & nos diximus ſupra in verſ. 5. leonis vim paſſim ſcriptura prædicat, bovis miniſterium laudant Moſche & Schelomo, Deuter. 33. 17. & Proverb. 14. 4 pernicitatem denique aquilæ Phyſici & poëtæ omnes dilaudant, Jovis alitem in ſuis fabulis appellantes. Hunc genuinum eſſe hujus loci ſenſum animadverſuros eſſe confidimus qui propiùs ad rem attenderint. Hactenus forma animalium: jam ſequitur* דִּבְּרוּת *ipſorum, tribus verſibus, & actionum forma, verſ. 14.* 11 Et facies] *id eſt, ora ipſorum & alæ converſæ erant ad Deum: ut ſignificetur angelos tanquam erectis capitibus obſervare nutum Dei, & alas ſuas volatumq;, id eſt, functiones omnes unanimiter permittere voluntati ejus: vide infrà in verſ. 24.* Binis tegentib.] *vide cauſam Jeſchahh. 6. 2. Hoc autem loco non additur tertius alarum ordo qui habetur Jeſchahh. 6. 2. & Apocalyp. 4. quia angeli in hac viſione non dicuntur circumſtare Deum, ut illic; ſed eſſe ſub expanſo, infrà ver. 22. ac proinde in rerum inferiorum adminiſtratione occupari. Ita quod officium tertius alarum ordo angelis præſtitit in illis locis, hic facit expanſum interjectum angelis & ſolio Dei.* 12 Ita] *id eſt, ea diſpoſitione, erectis ad Deum capitibus aliisq;, & obvelato corpore; ut inciperent, pergerent, & deſiſterent omnino ex nutu Dei.* Spiritus ipſe] *nimirum Dei, quo autore & duce angeli exequuntur omnia: ſic infrà verſ. 20.* Non divertentes] *id eſt, hoc ipſum agentes quod in mandatis habebant, & nullo impedimento averſi quin mandata Dei conficerent expeditiſſimè.* 13 Quorundam] *vide ſupra in verſ. 4.* Tædarum] *quarum non tantùm materia ardet, ſed flamma diffunditur: ſic dicuntur angeli non tantùm ardere ipſi, ſed etiam res proximas luce ſua perluſtrare ſplendiſſimè, igne accendere, & tanquam fulgura coruſcare: his etenim modis & ipſi inter ſe accenduntur; & alias res creatas afficiunt emicantibus in ſe ſcintillis gloriæ Dei, quas habent ad miniſterium documentarum q; bonorum, ac improborum exitium.* Continenter ibat] *id eſt, nunquam quieſcebat, erat in perpetuo motu.* 14 Excurrebant] *id eſt, obibant functiones ſuas expeditiſſimè.* Revertebantur] *etſi minimè divertebant, cùm facies ipſorum in omnes partes ſpectarent, ſupra verſ. 9.* 15 Cùm autem reſp.] *ſecundum membrum viſionis, ut dictum eſt in verſum 4. in quo primùm rotarum conſtitutio, verſibus 4. deinde converſatio & agitatio exponitur, tribus.* Rota] *figurans totam materiam ac velut corpus unum rerum inferiorum converſionibus & mutationibus infeſtarum.* Propeſingula] *id eſt, expoſita angelorum adminiſtrationi, tanquam ad pedes ipſorum.* 16 Aſpectus] *id eſt, color & forma.* Opera earum] *id eſt, operoſum artificium, quod deinceps exponitur.* Berylli thal.] *id eſt, marini, cœrulei: quo ſignificatur rerum inferiorum vanitas, & fluctuans tanquam maris, fluxaq; conſtitutio.* Ac ſi eſſet] *id eſt, quaſi ſphæricæ erant, ut nullo negotio in omnes partes impellerentur ſine alia converſione, quæ moram fuiſſet allatura: quod ſequens verſ. aperè docet.* 18 Et aſpidibus] *id eſt, rotæ erant ampliſſimæ, adeò ut mihi reſpicienti eſſet mirifica & formidabilis earum converſatio.* Oculis] *id eſt, infinita Dei providentia, qui totus ubique eſt oculus, ut Auguſtinus loquitur: ſic Zecarjæ 3. 9. & 4. 10.* 19 Euntibus] *id eſt, agebantur omnino cœleſti nutu. Nam cùm angeli adventabant & exequebantur mandatum Dei in rotis, ſequebantur illæ; cùm ſuperſedebant, ſtabant illæ; cùm quaſi relato gradu efferebantur ad Deum ut mandata nova acciperent, ſimiliter rotæ ſiſtebantur Deo per angelorum miniſterium: ita ſignificatur nihil fieri, nihilq; omitti niſi ex autoritate Dei, & angelorum ipſius adminiſtratione.* Attollebant ſe] *id eſt, angelos velut ſequebantur deſinentes a converſatione ſua, donec præcepiſſet Deus angelis, & ipſis per ſpiritum*

ſuum,ſeq verſu. 20 Animalium] *id eſt,quò agebantur animalia:unus enim ſpiritus Dei operatur omnia in omnibus.* 21 Euntibus illis] *anacephalæoſis duorum præcedentium verſuum, Jechezkeli frequens: ut Joan.1.2.* 22 Similitudo autem] *tertia pars viſionis de gloria Chriſti; quæ oſtenditur primùm a loco,hoc ver. deinde ab effectis,trib. ſequentibus; tertiò ab officio & autoritate, verſ.26. poſtremo a perſonæ ipſius gloria,duobus ultimis.* Aſpectus cry.] *id eſt,pellucidus erat.ſive διαφανὴς & nitens: unde tum ipſe omnia inferiora proſpectabat, tum Angeli & res omnes creatæ ſuo modulo majeſtatem ejus gloriamq; poterant contemplari.* 23 Ita ut] *vide ſup.ver.11.* 24 Aquarum multar.] *id eſt,vehementiſſimum: congeries ſimilium faciens ad amplificationem.* Sonum omnipot.] *id eſt,tonitru: ſic inf.10.5.* Conflictus proc.] *vide Jirm.11.16. de hac voce.* Remiſerunt] *id eſt,erectas quidem tenuerunt cælum verſus,ſup.11.& 23.ſed non paſſas & ad volandum compoſitas.* 25 Fuitq; ſonus] *prænuntius verbi Dei ad comparandum Prophetam,ut diligenter intenderet,fideliter acciperet,ſanctèq; obſequeretur mandato Dei, quod ipſi datum eſt per Chriſtum.* 26 Supernè autem] *deſcriptio perſonæ Chriſti,ut diximus in verſ. 22. ad cujus obſervationem Propheta excitatus eſt ſono illo cujus meminit præcedente verſ. & repentino angelorum ſilentio.* Similis aſpect.] *id eſt,coloris cæleſtis throni gloriosiſſimus.* Quaſi aſpectus hom.] *id eſt, Chriſti Dei & hominis redemptoris noſtri.* 27 Quaſi aſpectum] *exegeſis vocis proximè præcedentis:vividiſſimus color,inquit,non tantùm intelligendus eſt qui videtur in communi igne;ſed is qui in intimis fornacibus eſt ardentiſſimus: non quidem flavescens,ut ignis ille ſplendens cujus meminit ſequente membro; ſed rubens & rutilus: vide ſuprà verſ.4. Itaque Chriſtus totus quidem ignis eſſe dicitur, ſed qua parte ad res creatas vergit & ſe cum illis communicat, quaſi deferveſcere: quia ſic ipſi viſum eſt infirmitati & tenuitati rerum creatarum omnium conſulere, quas aliàs tantus ignis momento conſumeret. Lucem enim habitat inacceſſam,ac proinde ejus majeſtatem nemo vidit hominum,neque videre poteſt,1.Timoth.6.16.*

28 Qualis eſt aſpect.] *id eſt,non tantùm ignis eſt & ſplendet circumquaq; igne ſuo;ſed ſplendorem illum ſuum ſtupendis & jucundis velut coloribus aſpergit ad afficiendum res creatas ampliùs reverentia ſui: ſic Apocal. 4.3.* Procidiſtem] *non modò humiliter adorans, ut Levit.9.24. & alibi paſſim,ſed etiam perculſus præſente gloria & majeſtate Dei: ut Danijel.8.17.ſic comparatur tranſitus ad narrationem ſequentem.*

IN CAPUT II.

1 Qui edixit] *Hoc capite(quo alteram partem hujus prophetiæ contineri diximus ſupr.1.1.)docentur duo: vocatio Prophetæ ad functionem propheticam,uſque ad verſ.10. & narratio eventus, ad finem uſque capitis. Vocationi autè præcedit quædam confirmatio Prophetæ duobus primis verſibus,verbo & ſpiritu; eò quod viſione perculſus & proſtratus eſſet,ut dictum eſt proximè præcedente verſu.* 3 Dixit igitur] *hujus vocationis ad functionem propheticam membra ſunt tria: primum eſt propoſitio nuda vocationis,uſque ad verſ.8. ſecundum, typus,uſque ad verſ.14. tertium,confirmatio vocationis & typi,inde ad 20. Vocationem autem incipit Deus ab anticipatione: ne fortè objiceret Propheta duritiem Iſraëlitarum, ac propterea ſe a functione mandata excuſaret.* 4 Indicas eis] *id eſt,proloquare verbis meis.* 5 Sciant] *ac proinde evincantur rebellionis & pervicaciæ ſuæ: quod alterum eſt opus prophetiæ,ut Evangelii,2.Corinth.2.16.* 6 Spinei] *id eſt,non tantùm refragantur bono,verùm etiam tanquam ſpinus ſunt accedentibus noxii,tum aperte, quod hæc ſimilitudo oſtendit;tum etiam doloſè & clàm,quod ſequente ſimilitudine deſignatur.* 8 Tu verò] *typus,ut diximus in verſ.3.* 9 Volumen libri] *quo ſignificatur donum prophetiæ Jechezkeli infundendum,& quaſi vorandum avidè ab ipſo,poſt poſitu rationibus & conſilio omnibus carnis & ſanguinis, ut Apoſtolus loquitur Galat.1.16.* 10 Scriptum a fronte] *id eſt, omnibus ex partibus conſertum maledictionum & luctuum malorum contra Iſraëlitas & alios argumentis: hæc enim eſt ferè ſumma prophetiæ uſque ad caput 40.* 12 Aperui os meum] *id eſt, accepi argumentum, & hauſi quodammodo donum prophetiæ. Atque hac quidem in re bene ſe geſſit Jechezkel;ſed accepto dono per infirmitatem poſtea vocationem indiguatur,ſub finem capitis.* 14 Deinde] *confirmatio præcedentium, vocationis & typi: ut diximus in verſ.3.* 15 Impeditæ linguæ] *id eſt,in qua intelligenda impeditus ſis, & illi in intelligenda tua: ut exegeſis docet ſeq.ver.* 16 Auſcultarent] *videlicet potiùs quàm Iſraëlitæ dictis ejus, ad exaggerandum obſtinationem Judæorum.* 18 Reddo] *id eſt,confirmo te ipſum ad perfungendum,vel non nolunt.ſanctione tua:ſynecdoche.* 19 Similem lapidi] *ἐμφασις promiſſionis per comparationem vehementiſſimam: vide de hac voce Hhebraica Jirm.17.1.* 20 Cùm itaq;] *tranſitio ad narrationem, de quo diximus in ver.1. per ſummam antegreſſæ vocationis repetitionem,duob. verſibus.* 22 Tum ſuſtulit] *narratio hæc exponit duo: quid fecerit ſpiritus Dei,videndumq; & audiendum exhibuerit Propheta ad confirmandum eum de vocatione ipſius,duobus verſibus,& quid viceſſim Propheta,duobus ultimis.* Benedicte] *id eſt,Chriſti ſedentis in gloria,quam deſcripſit ſup.1.22.& ſequentibus.* 23 Et ſonum] *id eſt,acclamationem & applauſion rerum omnium cæleſtium & terreſtrium ad vocem Chriſti, qui Deus eſt benedictus in ſempiterna ſecula.* Animalium] *de quibus ſuprà 1.5.& ſequentib.* Rotarum] *de quibus ſuprà 1.15.& ſeq.* 24 Amarulentus] *id eſt,acerbè & iniquo animo ferens argumentum prophetiæ & vocationis meæ.* Manus Jehovæ] *id eſt,vis divina ſpiritus: ut ſuprà 1.3.& infr.3.7.* 25 Ad Choma Abibi] *Hhebræum Tel Abib (ut interpretatur vulgus) nos ita diſtinguimus adductis locorum geographicorum comparatione.Eſt enim Abib judicio noſtro tractus Meſopotamiæ a monte Maſio ad Euphratem pertinens, inter duos fluvios Cebarem ſeve Chaboram, & Saocoram:cujus regionis ſuperior tractus compoſitè Græca voce a Ptolemæo dicitur Acrabene:quaſi ἀκρα ἀλλήνων dixeris, Regionem verò quæ ad fluviorum ripam eſt propter aggeſtas moles appellari Tel Hhebræis,id eſt,Choma ſive aggeſtum tractum,nemo Grammaticus dubitaverit.* Defiderem] *otioſus & ceſſans ab imperata functione,donumq; acceptum diſſimulans.* Obſtupeſcens] *i. abreptus in ſtuporem & admirationè tam inſperatæ vocationis,& injucundæ prophetiæ in populares meos.*

CAPUT III.

Deus Prophetam refugientem iterum de vocatione admonet, officiumq; explicat adhibitis promiſſionibus

& minis: deinde signo eodem repetito confirmans Prophetam, verbo suo metum ipsius amovet, & mandato novo ejus vocationem sancit.

1 FUIT autem [a] exactis septem diebus; ut esset verbum Jehovæ ad me, dicendo:
2 Fili hominis, [1] speculatorem disposui te domui Jisraëlis; ut audias ex ore meo verbum, & admoneas eos a me.
3 Cùm dixero improbo, [b] utiq; morituro es; si non admonueris eum, neque alloquutus fueris, ut admonendo improbum a via ejus improbissima serves eum: ipse improbus propter iniquitatem suam morietur, sed sanguinem ejus e manu tua [2] reposcam.
4 Tu verò cùm admonueris improbum, si non reversus fuerit ab improbitate sua, & a via sua pessima; ipse propter iniquitatem suam morietur, & tu animam tuam [3] eripueris.
5 Sin autem aversus justus a justitia sua fecerit iniquitatem, [4] me disponente offendiculum coram eo ipse morietur: cùm non admonueris eum, propter peccatum suum morietur, neque [c] commemorabitur tota justitia ejus quam fecerit, sed sanguinem ejus e manu tua reposcam.
6 Tu verò cùm admonueris justum ut non peccet justus, si ipse non peccet; [d] omnino vivet quia admonitus fuerit, & tu animam tuam eripueris.
7 [1] Deinde fuit super me ibi [2] manus Jehovæ, & edixit mihi; surge, egredere in istam convallem, & ibi alloquar te.
8 Itaque surgens ivi in illam convallem, ubi ecce gloria Jehovæ stabat, ut gloria illa quam videram ad flumen Cebaris: quapropter procidi in faciem meam. *Suprà 1.*
9 Sed ingressus in me spiritus fecit ut consisterem in pedes meos; & alloquutus me [3] edixit mihi, ingredere, include te intra domum tuam.
10 [1] Tibi ergo, ô fili hominis, ecce, adhibent tibi *inquam* funes & vinciunt te illis; ut [4] non prodeas in medium eorum.
11 Scilicet finerem ut lingua tua hæreat palato tuo, & obmutescas ita [5] ut te non præstes illis virum corripientem; quia domus rebellis sunt:
12 Imò alloquendo te [6] aperiam os tuum [7] ut indicas eis; sic ait dominus Jehova: (qui auditurus est audiat, & qui desisturus desistat) [8] ipsos domum rebellem esse.

[a] Heb. *a fine septem dierũ.*
[b] Heb. *morieris.*
[c] Heb. *commemorabuntur justitiæ.*
[d] Heb. *vivendo.*
[e] Heb. *ut non sis illis in virum.*

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *Hoc caput a præcedente ita distinguimus, quia visum est septemdiale intervallum hac ratione denotare, etsi alioqui cum præcedẽte simili est argumento: a sequente verò capite (quod tamen continuatum fuisse eodem tempore minimè dubitamus) idcò distinguimus, quod argumento diversum est. Hîc enim votatio quam Propheta refugerat, de integro mandatur atq; confirmatur; sequens verò materiam prophetiarum ingredatur. Sunt itaq; hujus capitis membra duo: unũ, repetitio vocationis præcedentis adjunctis nunis & promissionibus, 6. primus versibus; alterum, confirmatio & confutatio, 6. alterus.* 2 Speculatorem] *v. Prophetam, ut Jeschabh. 52.8. & 57.2. & Jirm. 6.17. Continet autem hæc repetitio, primùm propositionem mandati, hoc ver. deinde explicationem officii tum erga improbos ut resipiscere, tum erga justos ut persistere doceantur: quibus singulis officiis suæ promissiones & minæ accedunt, ut Prophetæ desinas subterfugere.* 3 Reposcam] *ut Gen. 9. 5. pro eo quod est, tum ipse morietur culpa sua, tum etiam tu veluti reus ejusdem culpæ dissimulatione tua: sic deinceps.* 4 Eripueris] *a reatu illo & participatione alienæ culpæ: ut 1. Tim. 4. 16.* 5 Me disponente] *id est, justissima & providentissima administratione mea efficiente ut convertatur contra ipsum iniquitas sua, & ea ipsa velut offendiculo posito corruat: sic Psalm. 94. 23.* 7 Deinde] *altera pars, ut diximus in vers. 1. comprehendens confirmationem vocationis antecedentis tum oblato signo, duobus versibus: tum verbo addito, reliquis.* Manus] *ut suprà 2. 24.* 9 Edixit mihi] *per visionem: quo etiam modo, accipiendi sunt duo sequent. vers. Etsi hæc verba per ἀνοσιασμὸν hoc quoque modo exponi possent, tẽne ingredi & includere te ipsum domi tuæ, cùm mandatum a me acceperis in publicum prodeundi?* 10 Tibi ergo] *id est, siquidem ita se res habet, planè oportet te popularium tuorum miserrimum mancipium esse, quasi in ergastula conjectum; ut ab illorum nutu dependeas.* Non prodeas] *id est, non audeas biscere & pronuntiare coram illis verba mea.* 11 Aperiam os tuum] *id est, quamvis resistentium comparabo te ad proloquendum sermonem meum.* Ut indicas] *vide suprà 24.* Qui auditurus est] *id est, sive audiant, sive desistant, quid ad te? tu facito officium tuum: pẽnes me verò esto electio judicium, eorum qui audituri & qui non audituri sunt: ut suprà 2. 5. & 21.* Ipsos domum] *propositio summa μετακατιτ) ad judicia Dei, quæ deinceps explicantur.*

CAPUT IIII.

Deus Prophetam typis & sermone instituit, quibus totum populum de obsidione arctissima Jerusalaimorum definito tempore propter peccata ipsorum eventura, de fame sævissima, de cædibus, deportatione, & exitio totius Gentis certiorem facit: ac propterea typis editis sententiam hoc argumento fert contra Jisraëlem.

1 TU ergo fili hominis, accipe tibi [a] [1] tabulam quam [2] proponas tibi; & sculpito in ea civitatem, Jeruschalaima:
2 [1] Et disponens in ea obsidionem, extruensque in ea propugnacula diffunde in ea missilia catapultaria: & ponens in ea castra dispone in ea primores *exercitus* circumquaque.
3 Deinde tu accipe tibi [3] sartaginem ferream, quam ponas *pro* muro ferreo interse [b] & civitatem ipsam; & obfirmato faciem tuam adversus eam, ac si esset in obsidione te obsidente illam; signum futurum [4] domui Jisraëlis.
4 [1] Tu autem [2] incumbe lateri tuo sinistro, & apponito iniquitatem domus Jisraëlis ei; numero dierum quibus incumbes ei, ferens iniquitatem illorum.
5 Ego autem [3] do tibi annos iniquitatis illorum in numero dierum, [4] trecentos nonaginta dies; quibus [5] feres iniquitatem domus Jisraëlis.

[a] Heb. *laterẽ, id est, tabulã planam instar lateris & æqua superficie: sic Exod. 24. 10.*
[b] Heb. *& inter civitatem*

6 'Cumque absolveris e 'eorum partem, incumbito lateri tuo dextero secundò, & ferto iniquitatem domus Jehudę (quadraginta dies, d diem unumquemque pro anno do tibi)
7 Ad obsidionem Jeruschalaimorum obfirmans faciem tuam, brachio tuo nudato; & 'prophetans contra ea.
8 'Ecce autem impono tibi funes, 'ut non vertas te a latere uno in alterum; donec absolveris dies obsidionis tuę.
9 'Tu itaque accipe tibi 'triticum, & hordeum, fabasque, & lentes, & milium, ac zeam, quæ indas in vas unum ut pares tibi ex eis cibum: numero dierum quibus incumbes lateri tuo, trecentis nonaginta diebus comedes illum.
10 Cibus autem tuus quem comedes, pondere viginti 'siclorum in diem quemque esto; 'de tępore in tempus comedes illum:
11 Etiam aquas mensura bibito, 'sextam hinis de tempore in tempus bibito.
12 Placentam autem 'hordei quam comedes, ipsam 'stercoribus excrementi humani 'parato in oculis illorum.
13 Dicebat enim Jehova, ita comedent Jisrąelitæ cibum suum immundum; 'propter gentes quò depellam ipsos.
14 Cùm autem dicerem, 'Aha Domine Jehova, ecce 'anima mea non est impurata; & cadaver, aut discerptum non comedi a pueritia mea huc usque, neque intravit os meum caro f abominanda:
15 'Indixit mihi, vide, do tibi egesta boum loco stercorum humanorum; ut pares panem tuum illis:
16 Sed, inquit ad me, fili hominis, ego fracturus sum 'baculum panis Jeruschalaimis, ita ut comedant panem pondere ac cum solicitudine; & aquas mensura ac cum stupore bibent:
17 Ut defecti pane & aqua, obstupescąt 8 singuli atque contabescant in iniquitate sua.

e Heb. *eos: syllepsis.*
d Heb. *diem pro anno, diē pro anno.*
'Heb. *platum. tato: ut ita dicamus.*
f Heb. *abominationis.*
8 Heb. *vir & frater ejus.*

CAPUT V.

1 'POSTEA tu, fili hominis, accipe tibi gladium acutum, *simulem* novaculæ tonsoriæ accipe illum tibi, & 'traducito super caput tuum & per barbam tuam: 'sumensq; tibi stateram *justi* ponderis, divide ista.
2 Tertiam partem 'igne comburito in medio civitatis, dum complentur dies obsidionis: & accipiens alteram tertiam percutito gladio 'circa illam, reliquam verò tertiam dispergito in ventum, nam a gladio exerto persequar istos.
3 Attamen excipito inde 'paucos numero, & 'ligato eos in alis tuis:
4 E quibus adhuc accipiens 'projicito eos in medium ignis, & comburito eos igne: inde 'prodibit ignis in totam domum Jisraelis.
5 'Sic ait Dominus Jehova, hæc urbs Jeruschalaimorum quam 'in medio Gentium posueram, & cui circumdederam regiones,
6 Mutavit jura mea in improbitatem plus quàm Gentes ipsæ, & statuta mea plus quàm regiones quæ circumstant eam: nam jura mea spreverunt, & in ipsis statutis meis non ambulaverunt.
7 'Idcirco sic ait Dominus Jehova, eò quòd accumulantes *improbitatem* plus quàm Gentes quæ circumstant vos in statutis meis non ambulatis, & jura mea non fecitis; ac ne quidem secundum 'jura Gentium quæ circumstant vos facitis:
8 Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce me, invasurus sum te etiam ego; & effecturus in medio tui judicia in oculis ipsarum Gentium:
9 Facturus enim sum in te id quod non feci, & cujusmodi non sum facturus amplius; propter omnes abominationes tuas.
10 Idcirco 'patres comedent filios in medio tui, & filii comedent patres suos; & exercens in te judicia dispergam omnes reliquias tuas in omnem ventum.
11 'Idcirco *ne* vivam ego, dictum domini Jehovæ, nisi eò quòd sanctuarium meum impuraſti omnibus detestationibus tuis, & omnibus abominationibus tuis; ideo etiam 'ego diminuam, ut non parcat oculus meus amplius, adeoq; ego non utar clementia.
12 'Tertia tui pestę morientur & fame consumentur in medio tui; tertia autē altera gladio cadent circa te; reliquam verò tertiam in omnem ventum dispergam, & exerto gladio persequar eos.
13 Ita consummabitur ira mea, & collocans æstum meum in eis 'consolabor me: experienturq; me Jehovam eloquutum esse zelo meo, quando consummabo æstum meum in ipsis,
14 Et disponam te in vastitatem & in opprobrium apud Gentes quæ circumstant te in oculis omnis transeuntis:
15 'Et erit opprobrium convitiumque eruditioni & stupori Gentibus quæ circumstant te; cùm exercuero in te judicia ira, æstuq;, & correptionibus, b æstuantibus; ego Jehova eloquutus sum.
16 Cùm immisero sagittas famis pessimas in eos, & c exitiales, quas immittam ad perdendū vos: & famem colligens contra vos fregero vobis 'baculum panis:
17 Cùm immisero contra vos famem, 'bestiamque malam, quę orbabunt te: pestisque & d cædes pervaserit te: denique gladium immisero in te; ego Jehova eloquutus sum.

a Heb. *gladii exeram post istos: sic ver. 12.*
b Heb. *æstu.*
c Heb. *qua sint exitio.*
d Heb. *sanguis.*

ANNOTATIO.

1. Tu ergo] *Duo hæc capita eodem pertinere manifestè docet communis typorum interpretatio quæ habetur 5. 6. & seq. Quamobrem cùm prophetia una sit, non inter se visum est adunare. Docentur autem hac prophetia summatim eriam: obsidio & fames Jeruschalaimorum hoc cante; & plenum excidium totius populi, capite seq. In descriptione autem famis, & obsidionis, quæ sit prophetæ is typis, duplex figura est: una validissima obsidionis quam Jeruschalaimis prænuntiat Deus, & eo versio altera, famis gravissimæ, & saevissimæ, versio reliquissu quarum priore Prophęta agit per sonam Dei suos obsidentis per Chaldæos & affligentis Jeruschalaim, versib. 3. nam peccatorum rationem ipsis eam populo suo meuntes adasserendam justitiam suam, 4. sequentibus in posteriore verò repræsentat populum extilla fame laborantem. Summa est, Deum tum suo populo Jisra-*

Iſraëli, & Jehudæ propter diuturnas offenſiones iratum acerbiſſimè exponere cum hoſtibus, fami, gladioq́, & ipſam Metrapolim ſedem cultus Dei & regni, cuius ſpe captivi ipſi recreabantur inter gentes, & in qua reliquiæ aliquem ſibi fore cogitabant receptus locum) a ſe abjicere, ne Iſraëlitis aut Judæis perfugium eſſe poſſit. Tabulam] *figuram totius regni Davidis: in cujus medio regia Jeruſchalaimorum ſita erit; ac proinde jubetur inſculpi in ea tum ipſa civitas, hoc ver. tum obſidionis ratio, 2. verſibus ſequent.* Proponas] *ſicut exponitur infrà verſ. 3.* 2 Et diſponens] *id eſt, inſculpens tabulæ, ut modo diximus, & figuram obſidionis arctiſſimæ ſtatuens in ambitu Jeruſchalaimorum: nam totus hic verſ. pertinet ad ſcalpturam tabulæ.* 3 Sartaginem] *ponendam videlicet ex adverſo tabulæ; ut eo ſigno teſtaretur Deus tanquam muro ferreo odium ſuum ferreum & obſidionem duriſſimam urbis, qua everſa cunctam fiduciam & gloriationem toti Iſraëli prædicit Deus.* Domui Iſraëlis] *id eſt, ut hoc ſigno teſtatum facias non tantùm iis qui ſuperſunt in Judæa, ſed etiam his apud quos verſaris Judæis & Iſraëlitis omnibus deportatis, utcunq́ ipſos Pſeudoprophetæ inani ſpe alant, me ipſis eſſe infenſiſſimum, inexorabilemq́, & reſtitutionis ſpem quam ſibi proponunt adimere.* 4 Tu autem] *ætiologia typica obſidionis nunc demum oſtenditur, nimirum peccatorum ante è commiſſorum ratio; qua ſubducta Deus ſe Iſraëlitarum reliquias e terra perditurum eſſe denuntiat: itaq́ dies typicos imperatos Prophetæ numerat de numero annorum quib. Iſraëlitas & Judæos expectavit patienter Deus, ferens & obſervans peccata ipſorum, quaſi ad deditionem & reſipiſcentiam provocaret: quam quia non exhibuerunt, ferrum tandem flammamq́ præſentiſſimam obfirmata illa obſidione interminatus eſt Deus, præcedente verſ. Sunt autem (ut in univerſum dicamus) his numeri incipiendi a defectione poſtrema utriuſque populi, & terminandi poſtrema deportatione quæ per Nebuzar-adanem effecta eſt, Jirm. 52. 30. Nam etſi precedentibus peccatis multis graviſſimè fuerat & ſæpiſſimè provocatus Deus; tamen eo illuſtriùs explicat fidem & veritatem ſuam, quòd ſuperiora omnia peccata velut ex fœdere abolita omnino reticet, eorumq́ duntaxat rationem init quæ a tempore poſtremi fœderis fuerunt perpetrata, ut deinceps ſuis locis commonſtrabimus.* Incumbe] *id eſt, cùm prophetaturus in publicum prodibis, hoc tantùm a me ſignificato adhibita tabula, ſartagine, & cubatu tranquillo tuo: nullo alio prophetiæ argumento utitor toto hoc tempore. Figurat autem cubatus patientiam Dei; qui non irruit in ipſos propter peccata ipſorum, quæ obſervavit & penes ſe numerata habuit; ſed iniquitatem ipſorum tam diu pertulit, ne funditus eos perderet & ſpem ſalutis liberationiſque præriperet.* 5 Do tibi] *id eſt, indico, & indicare jubeo ſignis a me datis.* Trecentos nonaginta] *hic numerus (ut antè diximus) a poſtrema Iſraëlitarum defectione incipit, poſtremaq́ deportatione populi terminatur. Poſtremæ autem defectionis tempus non aliunde petendum eſt quàm ex poſtremi fœderis tempore, cùm primùm illud Iſraëlitarum culpa fuit irritum. Quod ſi poſtremum fœdus ex ſcriptura recordabimur, inveniemus illud fuiſſe poſtremò a Iſraëlitis cum Deo initum, quo templum a Schelomone conſecratum eſt & Dei majeſtate præſente confirmatum. At quæ hoc quidem in fœdere annis aliquot Iſraëlitæ conſtiterunt, nimirum uſque dum ſeneſcens Schelomo ad cultum deorum alienorum abduceretur, 1. Reg. 11. 4. quo exemplo Iſraëlitæ traducti primùm a Deo defeceruntin idololatriam, deinde pauco tempore nutantes fide regnum Davidis abjecerunt. Fuit autem annus iſtius defectionis primus, fermè vigeſimus octavus ex quo Schelomo regnare cœperat: ab eo ſi ex ordine temporum computes invenies ad poſtremæ deportationis tempus uſq́ intervenire an. 390. nimirum ann. 13. Schelomonis, tum ann. 78. regum quatuor ſequentium, qui relati ſunt in argumentum 1. Reg. item ann. 294. uſque ad finem Tzidkijæ, ut ex ordine relati ſunt Reges in argumentum 2. Reg. ac poſtremò annos quatuor inde a Tzidkija, quibus elapſis reliquiæ totæ deportatæ ſunt & Judæa planè deſolata, ut diximus ex Jirm. 52. 30. Ne quis autem miretur nos hoc deportationis tempore numerum annorum terminare, ipſe Jechezkel nobis eſt interpretationis autor infrà 5. 4. ut ex loci illius interpretatione conſtabit evidentiſſimè.* Feres] *ut typus Dei miſericordis, benignitate ad reſipiſcentiam populum revocantis, Rom. 2. 4.* 6 Cumque abloveris] *altera pars ætiologiæ typicæ; qua Deus occupat objectionem Judæorum qui adhuc in regno permanſerant, aut reverſionis proximæ ſpe ſuſtentabantur. q. d. dixerint fortaſſe Judæi ſe nihil cum his rationibus habere commune, ſe fretos eſſe redintegrato fœdere cum Deo temporibus Joſchijæ, ac proinde minimè metuere ſibi ab hac interminatione. Tu itaque cùm ad juſtum numerum pervenerus illius anni quo fœdus redintegratum eſt, inito rationem novam, & oſtendito Judæos inde ab ipſo anno redintegrati fœderis defeciſſe, ac potiùs in defectione ſceleratiſſimè perſtitiſſe: adhuc quidem expectari a me, ſed idem judicium in dies ſibi accerſere & accumulare obfirmatione ſua: ut cùm multis locis Jirmeja exprobrat, tum cap. 25. evidentiſſimè, & confirmatur 2. Chron. 34. 33.* Eorum partem] *id eſt, ann. 350. quibus exactis 40. cæteri novam rationem hanc deſiderabant: ſic accipiendum eſſe ver. 9 indicat.* 7 Prophetans] *cùm hoc typo, tum verbo, in ſequentibus capitibus.* 8 Ecce autem] *id eſt, autoritate verbi mei conſtringo, & virtute ſpiritus confirmo te tanquam vinculis adhibitis, ne ullo pacto deſiſtas ab inſtitutæ obſidionis typo; ſed palam ſigno aſpectabili teſtatam facias firmitatem decreti mei. Ineſt autem hu verbo præclara antitheſis, reſpiciens ad ea quæ dicta ſunt ſuprà 3. 10.* Ut non vertas] *nimirum dum publicè typum hunc prophetticum demonſtrabis, ut diximus in ver. 4.* 9 Tu itaq́] *poſterior typus repræſentans famem quam Judæi in obſidione Jeruſchalaimorum perpeſſi ſunt, ut diximus in ver. 1.* Triticum] *id eſt, promiſcuam farraginem, ut ſolent obſeſſi.* 10 Siclorum] *communium (ut opinio noſtra eſt) pro eo quod eſt, eſto cibarium tuum unciarum quinarum: nam communes ſicli quaterni efficiunt unciam: ut dictum eſt Exod. 21. 32.* De tempore in temp.] *id eſt, in ſtata tempora comparcito, ut ver. ſeq.* 11 Sextam] *vide Exod. 29. 40. id eſt, quantum ova duodecim capiunt.* 12 Hordei] *id eſt, farraginis illius, ſynecdoche.* Stercoribus excr.] *ad figurandum penuriam pecoris, & ligni ex obſidione diuturna.* 13 Propter gentes] *id eſt, Chaldæos urbem obſidentes.* 14 Aha Domine] *excuſatio Prophetæ a ſtudio ſanctificationis: ego, inquit, ut ſacerdos tuus cavi ſemper quàm maximè fieri potuit ne immunditiam ullam ſuſciperem (quod ſequentibus exemplis per ſynecdochen oſtenditur.) Eſt autem excrementum hominis, id eſt oletum, impurum ex lege, Deut. 23. 9. & ſeq. Quamobrem peto ut me hac in re excuſatum habeas, ne propter impuros Judæos cogar impurari veſcens impuro cibo.* Anima mea] *vide Levit. 21. & 22. de ſingulorum Sacerdotum puritate.* 15 Indixit mihi] *reſponſio Dei, qua oſtendit ſe perſonæ quidem privilegium hoc irrogare; ſed tamen ſtare ſententiam ut Judæi cibum cum ſolicitudine maxima comedant, & oleto cogantur coquere.* 16 Baculum panis] *ut Lev. 26. 26.*

IN CAPUT V.

1 Postea tu] *Secunda pars prophetiæ de pleno Judæorum excidio (ut diximus suprà 4.1.) hoc capite continetur: ac primùm quidem ponitur typus, versibus 4. deinde hic typus cum præcedentibus exponitur, ad finem usque.* Traducito] *ut effingas hoc pacto excidium totius populi.* Sumens ergò tibi] *ut figura sit perfectissimæ exequutionis decreti Dei in singulos, & in rationibus quæ visæ sunt ipsi in consilio suo: ut Jirmejæ 15.2. prout sequentibus exponuntur.* 2 Igne] *id est, fame, peste, & aliis modis qui durante obsidione oppidanos, ut ignis ardens, pervaserunt & maximæ ex parte consumpserunt.* Circa illam] *id est, diffugientes ex illa omnem obsidionis & occupationis tempore, 2. Reg. 25. Sunt autem hæc gesta temporibus Tzidkiæ: illud verò quod postea dicitur, est consequutum postquam terra potitus est Babylonius.* 3 Paucos] *quibus figurantur Gedalia, & tenues illi e populo quos reliquit Nebuzar-adan, ut essent vinitores & agricolæ, 2. Reg. 25.15.* Ligato eos] *id est, adhuc in terra Judææ retinendos esse doceto.* 4 Projicito] *id est, significato eos inter se exarsuros esse in perniciem suam: ut factum est Gedaliæ per Jischmahhelem occiso, & cæteris rebus gestis de quibus Jirmejæ 40. & sequentibus.* Prodibit ignis] *id est, ultimo exitio conflagrabunt, & per Nebuzar-adanem deportati prorsus in Babyloniam; & alii in locis penitus absumpti.* 5 Sic ait] *Secunda hæc pars, ἀπὸ κοινοῦ typorum præcedentium, duo complectitur: proparasceven narrativam ad sequuturam sententiam, his duobus versibus; deinde sententiæ dictionem, quasi Deus coram Judæos omnis impietatis reos condemnaret, a vers. 7. ad finem usque.* In medio] *id est, proposueram in exemplum eam gentibus omnibus, ut præluceret eis tanquam ex edito, & quædam magistra esset vitæ in pietate & sanctimonia informandæ, Deut 4.6.* 7 Idcirco] *sententia quam fert Dominus primùm causas per gradationem ponit, hoc versu; deinde judicium severissimum generatim pronuntiat, tribus seq. quod postea speciatim persequitur ad finem usque.* Jura] *id est, ea ipsa quæ gentes sine lege bene observant: nam frequentes fuerunt cædes, & rebelliones regum post fidem datam deficientium, 2. Reg. 24. & 25.* 10 Patres] *explicatio typi, de quo suprà 4.9. & sequentibus: vide Deut. 28.53. & sequent. & Lament. 4.10.* 11 Idcirco] *ἰσχυρὰ hæc sententiæ quæ modò summatim dicta est, juramento Dei confirmata, primùm tres illas plagas confirmat superioribus typis prænuntiatas, usque ad ver. 15. deinde gravitatem judicii amplificat a testimonio & ludificatione gentium omnium, apud quas Judæi prius fuerant admirationi, versibus tribus ultimis.* Ego diminuam] *videlicet benevolentiam & consuetudinem conjugalem meam: respicit enim ad communionem illam figuratam conjugio maritali, de quo habetur lex Exod. 21.10.* 12 Tertia tui] *explicatio typi, qui habetur principio capitis.* 13 Consolabor me] *ut Jeschahh. 1.24.* 15 Et erit opprobr.] *ex interminatione legis, Deut. 28.37.* 16 Baculum pan.] *ut suprà 4.16.* 17 Bestiam q; mal.] *ex lege Levit. 26.22.*

CAPUT VI.

Propheta Dei jussu exitium terræ idolis & idololatriæ prænuntiat; reliquias in captivitate Deum agnituras prædicit; & piis lucrum velut hac clade jam accepta imperat.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, edicendo,

2 Fili hominis, [a] dispone faciem tuam adversus [a] montes Jisraëlis; & prophetam age adversus eos,

3 Dicens, ô montes Jisraëlis, audite verbum Domini Jehovæ: [a] sic ait Dominus Jehova montibus, & collibus, alveis aquarum, & vallibus; ecce me, ego adducturus sum contra vos gladium, & perditurus excelsa vestra.

4 Nam desolabuntur altaria vestra, & confringentur subdiales statuæ vestræ; prosternamq; confossos vestros coram diis stercoreis vestris.

5 Disponam etiam cadavera Jisraëlitarum [a] coram diis stercoreis ipsorum; & dispergam ossa vestra circum altaria vestra:

6 In omnibus habitationibus vestris [a] ipsæ civitates vastabuntur, & excelsa desolabuntur; ut vastentur & desolentur altaria vestra, confringanturque & aboleantur stercorei dii vestri, & succidantur subdiales statuæ vestræ, ac deleantur opera vestra:

7 Et cadent confossi in medio vestri, ut experiamini me esse Jehovam.

8 [a] Quos autem reliquos fecero, cùm erunt vobis qui evaserint gladio, in Gentibus; cùm dispersi fueritis in regiones,

9 Qui ex vobis evaserint recordabuntur mei in Gentibus ubi captivi detinebuntur: [a] me fractum fuisse ab [a] animo ipsorum scortante qui receſserant a me, & ab oculis ipsorum qui scortantes [b] sequebantur stercoreos deos ipsorum, & [a] fastidio erunt [c] sibi ipsis propter illa mala quæ fecerunt omnibus [a] abominationibus suis:

10 Et agnoscent me esse Jehovam; non frustra eloquutum fuisse me affecturum ipsos hoc malo.

11 [a] Sic ait Dominus Jehova, [a] percute manu tua, & [d] plaude pede tuo, & dic eheu, [a] propter omnes abominationes pessimas domus Jisraëlis: quòd gladio, fame, & peste casuri sint.

12 Longinquus peste morietur, & propinquus gladio cadet, reliquus autem & obsessus fame morietur: denique consummabo æstum meum in eos.

13 Ita agnoscetis me esse Jehovam, cùm erunt confossi eorum inter deos stercoreos ipsorum, circa altaria illorum; in omni colle excelso, in omnibus cacuminibus montium, & sub omni arbore virente, ac sub omni quercu densa, ubicunque loci posuerint odorem gratum omnibus stercoreis diis ipsorum:

14 Cùm extendens manum meam contra eos, reddidero terram hanc [e] desolatissimam, magis desolatam quàm [a] desertum Diblathæ in omnibus habitationibus ipsorum; ita, inquam, agnoscent me esse Jehovam.

a Heb. *dic ei.*
b Heb. *post stercora.*
c Heb. *facies suæ.*
d Heb. *pedi.*
e Heb. *desolationem.*

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus capitis (quod post superiores typos concionem Prophetæ divinitus promulgavit ad ampliorem*

ampliorem illorum interpretationem) partes in universum tres sunt: prima, qua Deus toti Israëlis habitationi exitium denuntiat idololatriæ nomine, usque ad versum 8. secunda, qua pios ad Dei flagella respicientes aliquos fore præmuntiat, usque ad ver. 11. tertia, qua jamjam luctum imperat istius ruinæ indictæ nomine, ad finem usque. 2 Dispone faciem] *id est, hoc signo externo ostende quò spectet tua prophetia.* Montes Isr.] *id est, montosam Israëlitarum regionem, Exod. 15. 17. & Deut. 11. 11.* 3 Sic ait Dom.] *minarum partes sunt hic, in sedem idololatriæ, in idola, & in idololatras: quamobrem prophetæ per prosopopœiam ad montes, colles, & c. ubi idola colebantur orationem habet: vide Jeschahh. 57. 9. & sequen.* 5 Coram diis] *qui non servabunt eos e manu mea.* 6 Ipsæ civitates] *q. d. sundum ipsum & solum everram, ut superstantia corruant: pro eo quod est, omnia evertam funditus.* 8 Quos autem] *altera pars, promissionis: ut diximus in vers. 1.* 9 Me fractum fuisse] *id est, me qui in promissis sum constantissimus, vivitum planè adductum esse ipsorum perfidia ut refringeretur cursus misericordiæ meæ.* Fastidio eruntꝫ *detestantes ex animo vitam anteactam suam, & tristitia affecti secundum Deum ad resipiscentiam & salutem: ut loquitur Apostolus 2. Corinth. 7. 9. & sequent.* Abominationibus] *i abominandis & damnatis idolis suis.* 11 Sic ait] *tertia pars, qua Deus luctum imperat Prophetæ & piorum reliquis, propter mala Judæa impendentia ex judicio ejus, ut diximus ver. 1.* Percute manu tua] *præ dolore, cujus signum est hic complosio manum: ut Num. 24. 10. quemadmodum etiam alibi lætitiæ, Psalm. 98. 8. & infrà 25. 6. Nam duo hæc signa, aliàs, hujusmodi, media sunt quodammodo, & modò ad lætitiam, modò ad dolorem spectantia.* Propter] *id est, duabus de causis luctum age, tum propter maleficia populi, tum propter horrenda judicia ex maleficiis obventura.* 14 Desertum Dibl.] *situm in regione Moabitarum, horriditate nobile, quo Israëlitæ transiverunt cùm Cenahhanæam primùm essent ingressuri: unde dictum est oppidum Diblathajsmæ Num. 33. 46. & Jirm. 48. 22. ad fines immanis illius deserti, quod innuit Mosche Deut. 8. 15.*

CAPUT VII.

Propheta Judæis omnibus in terra commorantibus exitium proximè venturum denuntiat, gladium, famem, pestem, sævissimaq; omnia; adeò ut neque in rebus humanis subsidium, neque in Deo gratiam inventuri sint: ac propterea typo funis adhibito ipsos partim mactandos velut fontes, partimq; in miserrimam servitutem rapiendos dicit.

1 DEINDE fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Heus tu fili hominis, sic indicit Dominus Jehova terræ Israëlis finem: advenit ipse
[a] Heb. *alæ.* finis quatuor [a] oris istius terræ.

3 Jam finis impendet tibi: cùm immittens iram meam in te judicabo te secundum vias tuas, & reponam super te omnes abominationes tuas.

Supra 5. 11. 4 Neque parcet oculus meus tibi, neq; utar clementia: sed [c] vias tuas super te reponam, & abominationes tuæ [c] in medio tui erunt, ut experiamini me esse Jehovam.

5 [c] Sic ait Dominus Jehova; malum, [c] unicum malum ecce advenit.

6 [c] Finis advenit, advenit ille finis, [c] evigilat super te; ecce advenit *illud.*

7 Supervenit [c] matutinum illud tibi, [c] ô habitator istius terræ: advenit tempus illud, propinquus est dies ille, vexationis, [c] non autem echûs montium.

[b] Heb. *e propinquo sum. sup. 3. & 4.* 8 Jam [b] [c] cominùs *sum*, effundam æstum meum super te, & consummans iram meam in te judicabo te secundum vias tuas: & reponam super te omnes abominationes tuas.

9 Neque parcet oculus meus, neque utar clementia; secundum vias tuas tibi reponam, & abominationes tuæ in medio tui erunt, ut experiamini me Jehovam esse percussorem.

10 [c] Ecce [c] diem illum, ecce adveniens *matutinum*: prodit matutinum illud, [c] efflorescens tribus ista germinavit superbiam:

[c] Heb. *improbitatis.* 11 Ipsa violentia assurrexit tribui [c] improbissimæ: nemo [c] ex eis, neque ex multitudine ipsorum, neque ex Thrasonibus ipsorum, [c] neque lamentum de ipsis *erit.*

12 [c] Advenit illud tempus, pertingit dies illa, emptor ne [c] lætetur, & venditor ne continenter [c] lugeat: quia æstus *iræ* impendet toti multitudini ejus.

13 Nam venditor ad rem venditam [c] non esset reversurus, quamvis adhuc in vivis esset vita eorum: visio enim impendet toti multitudini ejus, [c] non reversuram esse; & unum quemque, *quia versatur* vita ipsius in iniquitate sua, nō esse cōfirmaturos se.

14 [c] Clangent classico ut comparent omneis, sed nullus prodibit ad bellum; quia [c] æstus meus invadet totam multitudinem ejus.

15 Gladius ipse foris, pestis autem & fames intus: qui in agro *erit*, gladio morietur; qui verò in civitate *erit*, eum fames & pestis consumet:

16 [d] Qui autem ex eis evaserint, hi erunt [c] in ipsis montibus velut columbæ vallium, ipsi omnes [c] *ut* gementes *columbæ*; quisque propter iniquitatem suam.

[d] Heb. *qui evaserint evadentes eorum.*

17 Omnes manus remittentur, & omnia genua [e] diffluent *ut* aqua:

[e] Heb. *abibūt.*

18 Et accingent cilicia, tegente ipsos horrore; denique in omni facie erit pudor, ac in omnibus capitibus ipsorum calvitium.

19 [c] Argentum suum per plateas abjicient, & aurum ipsorum [c] separationi erit; argentum ipsorum & aurum ipsorum non poterit eripere ipsos die excandescentiæ Jehovæ; [f] seipsos non satiabunt, & viscera sua non explebunt: cùm [c] offendiculum iniquitatis ipsorum aderit.

[f] Heb. *animā suam.*

20 [c] Et quia in [c] decore illo ornatus sui, *quod* ad excellentiam *Deus* posuerat, imagines abominationum suarum, & detestabilium suorum fecerunt; idcirco illud quod dederam eis [c] separationi *erit*:

21 Tradam enim illud in manum extraneorum direptioni; & improbis terræ prædæ, qui [c] prophanabunt illud:

22 Et avertente me faciem meam ab ipsis, prophanabunt [g] adytum meum, & ingressi *domum* ipsam effractores prophanabunt ipsam.

[g] Heb. *absconditum.*

23 [c] Para funem: quia terra ista plena est [h] causis capitalibus, & ipsa civitas plena est violentia.

[h] Heb. *judicio sanguinum.*

24 Ideo adducam [a] peſſimos gentium ut hęreditarió poſſideant domos illorum: faciamq; ut ceſſet excellentia [a] fortium, & prophanentur [a] ii qui ſanctificant ipſos.

25 Excidium advenit, & quærentibus pacem nulla erit.

26 Ærumna ſuperveniet erumnæ, & rumor ad rumorem erit; nam [1] deſiderabunt viſionem a Propheta, & lex peribit a ſacerdote, cõſiliumq; [a] a ſenibus.

27 Rex ipſe continenter lugebit, & Princeps induet [k] veſtem deſolationis, ac manus populi terræ conturbabuntur: propter viam ipſorum agam cum eis, & [l] prout jus ipſorum eſt judicabo ipſos; ut experiantur me eſſe Jehovam.

[1] Heb. *quærent.*

[k] Heb. *deſolationem, metonymicè.*

[l] Heb. *juribus ipſorum.*

ANNOTATIO.

1 Deinde] *Hoc caput, quemadmodem proximè præcedens, non dubium eſt quin Propheta ſit concionatus poſt dies illos trecentos nonaginta de quibus ſuprà 4.5. ad exponendum ampliùs & obſignandum eandem prophetiam de everſione Judæorum: ac propterea etiam vehemntioribus quàm ſuperiore capite verbis atque ſententiis exitium idem prænuntiat. Sunt autem hujus capitis partes in univerſum duæ: prima eſt propoſitio ſumma, uſque ad verſ. 5. ſecunda, exornatio propoſitionis, inde ad finem uſque.* 4 Vias tuas] *id eſt, pœnas vitæ ſceleratæ tuæ, metonymicè, ut ſequentia.* In medio tui] *id eſt, non poterunt a te propulſare ſupplicia tua, ſed te in his inter oppriment; ut in exornatione oſtenditur.* 5 Sic ait dominus] *exornatio hæc tres omnino partes complectitur: prima eſt quædam hypotypoſis velut præſentiſſimæ calamitatis ex juſto judicio Dei, uſque ad verſ. 12. ſecunda eſt deſcriptio effectorum quæ ex invadente calamitate fuerunt eventura tum populo, uſque ad verſ. 20. tum ſacrario Dei, uſque ad ver. 23. tertia eſt captivitatis, & tyrannicè dominationis in reliquias Judæorum omnes deſcriptio, ad finem uſque.* Unicum malum] *id eſt, ſemel eventurum, idq; tam grave ut non ſit ampliùs repetendum: quod interminatus fuerat Deus ſup. 5.9.*

6 Finis adven.] *hę frequentes anaphoræ trib. de cauſis adhibentur, nempe tum ad certitudinem rei, tum ad celeritatem, ut diximus Gen. 41.32 tum ad permovendos afficiendoſq; auditorum animos.* Evigilat] *id eſt, hactenus in conſilio Dei tanquam dormitavit, ſed jamjam exſurgit, & comparatur ut propediem in vos irruat: nam tertio poſt anno incepta eſt a Chaldæis obſidio Jeruſchalaimorum.* 7 Matutinum] *vide infrà in ver. 10.* O habitator] *id eſt, qui adhuc in Judæa habitatis, propè eſt tempus cùm deſinetis iſthic habitare; gravis apoſtrophe.* Non autem ech.] *i. non panicè terroris aut inanis conſternationis; qualis ſæpè oritur ex confragoſis montib. remugientib. quem Græci vocant ὑρυαγμὸν.* 8 Cominùs ſum] *i. hactenus ita abſtinui a vobis ut viſus ſim vobis in altitudine cœli delitescere, & ambitum cœlorum obambulare (ut dicitur Iſobi 22.12. & ſeq.) ſed jã longè aliter experiemini. His autem verſ. mutatur genus, quia Deus per proſopopœiam terrã alloquitur; & non tantùm populo, ſed terræ ipſi ſequentia mala denuntiat.* 10 Ecce] *hypotypoſeos quæ habetur ſupra ver. 5. & 6. brevis repetitio, qua illuſtratur judicium Dei allegoricè, nã primùm judicium Dei velut oculis ſubjicitur, deinde crimine Judæorum expoſito; per graviſſimum aſſyndeton amplius exponitur, his duobus ver.* Diem illum] *videlicet conſtituti & denuntiati judicii: ſic etiam matutinum illud.* Efflorescens] *etiologia denũtiati judicii a Judæorum ſceleribus per allegoriam: cujus τὸ δ'τυὸν (ut Hermogenes vocat) eſt elegantiſſimum ex ambigua voce. Nam tribus Judæorum ſurculo depãto comparatur, qui germina ſuperbiæ & ramos violentiæ dicitur protuliſſe, ac proinde iram Dei conciliaſſe. ut Jeſchahh. 5.* 11 Ex eis] *proleptice; nam ſequentia populum diſtribuunt in humilem plebem aut vulgus, & optimates glorioſos perſtrepentes de virtutibus ſuis, atque (ut Suetonius vocat) aretalogos.* Neque lament.] *id eſt, ne ex illis quidem ſupererunt qui lamentum faciant de mortuis: vide Jirmejæ 16.* 12 Advenit illud tempus] *ſecunda pars exornationis, ut diximus in verſ. 5. cujus ſumma eſt: neque mercium, duobus verſibus, neq; armorum & rerum militarium, duobus alteris; neque fugæ & roboris, verſ. 16. & duobus ſequent. neque facultatum omnium, verſ. 19. fructum ullum Judæos percepturos eſſe, ſed omnia in ventos eſſe abitura.* Lætetur] *velut re commodè empta.* Lugeat] *velut re incommodè vendita.* 13 Non eſſet reverſ.] *id eſt, non eſt cur ſit ſolicitus de re alienata: nam ſi reciperet eam, aut etiam non vendidiſſet, nihil ex eo habiturus eſſet commodi; cùm ne ſuam quidem ipſius vitam, nedum poſſeſſionem, ab hoſtibus intactam ſervare poſſit.* Non reverſuram] *id eſt, omnes omnino eſſe perituros propter peccata ſua.* 14 Clangent] *videlicet claſſici ſive tubicines.* Æſtus] *cujus documenta exponuntur ſeq. verſ.* 16 In ipſis montibus] *id eſt, etiam tum cùm erunt in ſpecubus & locis abditiſſimis montium, eorum tamen animus non magis confirmabitur quàm ſecuræ ſunt columbæ in locis planis & apertiſſimis vallibus: ſunt enim imbelles columbæ a natura trepidiſſimæ.* Ut gementes columbæ] *id eſt, conſternatæ & efferatæ irruptione accipitris, quod ſequentes ver. exponunt.*

19 Argentum] *vide in verſ. 12.* Separationi erit] *id eſt, æquè ab ipſis abjicietur atque res propter immunditiam ſeparandæ ex lege; quia non erunt adjumento, ut confici fuerant.* Offendiculum] *id eſt, quod ipſorum iniquitas ipſis excitaverit: ut ſuprà ver. 10. & 11.* 20 Et quia] *amplificatio ab excidio ſacrarii, ut diximus in verſ. 5. qua oſtendit Deus eò fore graviores prædictas calamitates, quòd ne Deum quidem accedendi facultas erit; quia ſigna præſentiæ ſuæ ſubmoverit propter peccata ipſorum.* Decore illo orn.] *id eſt, in domo Dei: vide capite ſeq.* Separationi erit] *id eſt, illud ipſum templum, quod dederam eis & in quo excellentiam meam collocaveram, tam a me repudiabitur quàm res immundæ repudiari ſolent: vide Jirmejæ 7.* 21 Prophanabunt] *id eſt, tanquam rem prophanam & abjectiſſimam conturbabunt, miſcentes in eo omnia.* 23 Para funem] *tertia pars exornationis, ut diximus in verſ. 5. typum imperans, his verbis: & exponens. ſeq. Funis enim typus eſt tum reorum capitalium qui dicuntur vinčti, hoc verſ. tum captivorum qui in ſervitutem pertrahuntur, ver. ſequentibus.* 24 Peſſimos gent.] *velut carnifices, qui corpora trucident, & involent in publicata bona.* Fortium] *id eſt, thraſonum illorum de quibus verſ. 11. in reipub. adminiſtrationem incumbentium.* Ii qui ſanct.] *id eſt, ſacerdotes, Prophetæ, & cæteri illi impuri Eccleſiæ adminiſtri. Hæc ut ita accipiamus, tum prioris membri comparatione, tum ſequentium adducimur: hæc enim eſt prolepſis, quæ in ſequentibus ὕστερον πρότερον exponitur.* 26 A ſenib.] *utriuſq; ordinis, Eccleſiaſtici, & politici, ad quem tranſitur ſeq. verſus.*

CAPUT

CAPUT VIII.

Deus per visionem indicat Prophetæ primùm sceleratissimam & corruptissimam Judæorum idololatriam; deinde supplicia docet propter illam eventura, tum lamentabili strage contra ciuitatem edita præterquam electos Dei, tum etiam horrendo igne qui Deo autore in oppidum obsidionis & expugnationis tempore erat exarsurus, tum promiscuis per Judæam totam cædibus, tum denique (quod fuit maximum) profectione Dei abdicantis Jerusalaima: qui tamen e diverso pios in Babyloniam deportatos præsentiæ suæ sanctificatione & Evangelicis in futurum promissionibus consolatur, omniaque confirmat unius Principis morte.

1 FUIT autem [a] anno sexto, mensis sexti die quinto, me sedente [a] domi meæ, [a] senioribusque Jehudæ sedentibus coram me; ut accideret mihi illic [a] manus Domini Jehovæ.

2 [a] Me enim aspiciente, [a] ecce similitudo quasi aspectus ignis, ab aspectu lumborum ejus deorsum versus erat ignis: a lumbis autem ejus sursum versus quasi aspectus solis rutili, similis

[a] Heb. *vividissimi.* colori [a] vividissimo.

3 Extendens itaq; formam manus, assumpsit me cincinno capitis mei: & attollens me spiritus inter terram [b] & cœlum deduxit me Jerusalaima visionibus Dei, [a] ad ostium portæ interioris spectantis ad Aquilonem; ubi erat sedes [a] idoli zeli quod ad zelum provocat.

[b] Heb. *& inter cœlum.*

Supra 1. 4 Ecce autem illic gloria Dei Jisraëlis, secundum aspectum quem videram [a] in ipsa convalle:

5 [a] Qui edixit mihi, fili hominis, attolle jam oculos tuos *ad* viam Aquilonem versus; cumque sustulissem oculos meos *ad* viam Aquilonē versus, ecce ab Aquilone ad [a] portam ipsius altaris idolum illud zeli in ipso ingressu.

6 Tum dixit ad me, fili hominis, vidésne quid isti faciant? abominationes *sunt* maximæ quas domus Jisraëlis faciunt hîc, [a] ut longè recedam a sanctuario meo, sed adhuc [c] divertens

[c] Heb. *revertens videbis*: *sic dimceps.* videbis abominationes maximas.

7 [a] Ita deduxit me ad portam [a] atrii alterius; ubi aspexi, cùm ecce [a] foramen unum in ipso pariete esset.

8 (a) Edixerat enim mihi, fili hominis, fode jam in isto pariete: cumq; fodissem in ipso pariete adeò ut ecce porta una esset,

9 Tum edixit mihi veni & aspice abominationes pessimas quas isti faciunt hîc)

10 Venieus itaque aspexi; ecce autem omnes formas reptilium & jumentorum, detestandorū, omniumque stercoreorum deorum domus Jisraëlis, [a] expressas in pariete ipso circumquaque:

11 Et septuaginta viros e senioribus domus Jisraëlis, cum [a] Jaazanja filio Schaphanis stante in medio ipsorum, stantes coram illis, & quemque thuribulum suum *habentem* in manu sua: ita ut [d] abundans nubes suffitus ascenderet.

12 Tum dixit ad me, vidésne, fili hominis, quæ seniores domus Jisraëlis faciunt [a] in tenebris, quisque in conclavibus [d] figuratis suis? quia dicunt, [a] minimè Jehova respicit nos, dereliquit Jehova terram hanc.

[d] Heb. *abundantia nubis.*

[e] Heb. *pictura sua.*

13 [a] Deinde dixit ad me, adhuc conversus videbis abominationes maximas quas isti faciunt:

14 Et deduxit me [a] ad ostium portæ domus Jehovæ quæ est ad Aquilonem; ubi ecce [a] mulieres sedebant, [a] deflentes Tammuzum.

15 Et dixit ad me, vidésne, fili hominis? adhuc conversus videbis abominationes [a] majores istis.

16 [a] Et deduxit me in atrium Domus Jehovæ [a] interius, ubi ecce ad portam templi Jehovæ inter [a] porticum & ipsum altare [a] quasi vigintiquinque viros: quorum posteriora *spectabant* versus templum Jehovæ, facies autem eorum Orientem versus, quorum incurvatio *erat* Orientem versus

[f] Heb. *Solis.* [f] coram [a] Sole.

17 Tum dixit ad me, vidistíne, fili hominis? an levius est quicquam domui Jehudæ quàm facere abominationes istas quas faciunt hîc? [a] quia impleverunt terram hanc violentia, & aversi sunt ad provocandum me, adeoq; ecce isti [a] admittunt palmitem ante faciem suam:

18 Propterea etiam ego [a] facturus sum *fœtum* æstu *iræ*, non parcet oculus meus, neque utar clementia; & quamvis clament in auribus meis voce magna, non exaudiam eos.

CAPUT IX.

[a] Heb. *in auribus meis*: *sic ver. 5.*

1 [a] DEINDE inclamavit me audiente voce magna dicendo, amovete *manus*, ô [a] præfecturæ istius civitatis; & instru-

[b] Heb. *contumpens.* mentū quisque suum [b] lethiferum in manu sua,

2 Tum ecce [a] sex homines venientes a via [a] portæ superioris, quę est obversa [a] ad Aquilonem, quisque cum instrumento dissipationis suo in manu sua, & [a] vir unus [c] inter eos indutus [a] *vestibus* lineis [a] cum atramentario scribæ ad lumbos suos: qui venientes constiterunt [a] juxta altare æneum.

[c] Heb. *in medio eorum.*

3 Gloria autem Dei Jisraëlis extulit se [a] a Cerubinis quibus insidebat, ad limen ipsius Dom; & inclamavit virum illum indutum *vestibus* lineis, ad cujus lumbos erat atramentarium scribæ:

4 Edixitq; Jehova ei, transi per medium istius civitatis, per medium Jerusalaimorum; & insignito [a] signo frontes illorum hominum [a] qui suspirant & qui exclamant propter omnes abominationes istas quæ fiunt in medio illius.

5 *Reliqui* autem illis edixit me audiente, transite per hanc civitatem post eum, & percutite; ne parcito oculus vester, neque utamini clementia:

6 [a] Senem, juvenem, & virginem, parvulosq; & fœminas interficitote ad internecionem; sed ad ullum virum cui inerit hujus signum ne acceditote & [a] a sanctuario meo incipitote: itaque inceperunt ab [a] hominibus illis senioribus qui erant ante ipsam domum:

7 (Nam edixerat illis, impurate domum ipsam, & implete atria ipsa confossis, exite) ex-

eunteſq; percuſſerunt in civitate ipſa.

Suprà 8.17. 8 [f]Fuit autem percutientibus ipſis, cùm reliquus eſſem ego, ut procidens in faciem meam clamarem; & dicerem, Aha Domine Jehova, an perditurus es omnes reliquias Iſraëlis, effũdẽdo æſtum *iræ tuæ* ſuper Jeruſchalaim?

9 Qui dixit ad me, iniquitas domus Iſraëlis & Jehudæ magna eſt [g] ſupra modum, & repleta eſt illa terra [g] cædibus, ipſaq; civitas plena [h] perverſione: quia dixerunt, dereliquit Jehova hanc terram, minimè Jehova reſpicit.

10 Quapropter etiam ego (non parcet oculus meus, neque utar clementia:) viam eorum in capite ipſorum reponam.

11 Tum ecce [i] vir ille indutus veſtibus lineis, ad cujus lumbos erat atramentarium, retulit [i] rem dicendo; feci quemadmodum præceperas mihi.

[f] Heb. *in valde valde.*
[g] Heb *ſanguinibus.*
[h] Heb. *perverſo.*
ſuprà 8.12.
[i] Heb. *verbi.*

CAPUT X.

1 [a] CUMq; aſpicerem quòd ecce [a] in illo expanſo quod erat ſupra caput Cherubinorum *eſſet* [a] quaſi lapis ſapphirinus, quaſi aſpectus ſimilitudinis ſolii; apparuit [a] ſuper ipſos *gloria Jehovæ*:

2 Qui alloquutus virum illum indutum veſtibus lineis, dixit, ingredere intervallum [a] orbium ſub Cherubinos, & imple pugnos tuos prunis igneis ex intervallo Cherubinorum, & ſparge cõtra iſtam civitatem: qui ingreſſus eſt ante oculos meos.

3 Cherubini autem ſtabant [a] a dextera domus cùm ingrederetur vir ille, & [a] nubes implebat atrium interius.

4 (Nam [a] cùm extulit ſe gloria Jehovę a Cherubinis ad limen domus; impleta fuerat domus nube illa, atrium verò impletum ſplendore gloriæ Jehovæ)

5 Et ſonus alarum [a] Cherubinorum audiebatur uſque ad atrium exterius; [a] quaſi ſonus Dei fortis omnipotentis, [a] quando edicebat ipſe.

6 [a] Fuit autem cùm præcepiſſet viro illi induto *veſtibus* lineis, dicendo, accipe ignem ex intervallo horum orbium, ex intervallo Cherubinorum; & ingreſſus ille conſiſteret juxta rotas:

7 Ut extendens Cherub unus manum ſuam ex intervallo Cherubinorum ad ignem illum qui erat in intervallo Cherubinorũ, [a] ſumeret inderetq; pugnis illius induti *veſtibus* lineis; qui accipiens exivit.

8 [a] Apparebat enim in Cherubinis forma manus hominis, ſub alis ipſorum.

Suprà 1. 15.
[a] Heb. *rota una juxta Cherubinum unum, & rota una juxta Cherubinum unum.*

9 [a] Cumque aſpicerem, ecce quatuor *quidem* rotæ juxta ipſos Cherubinos, [a] rota unaquæque juxta Cherubinum unumquemque; quarum rotarum aſpectus erat ſimilis colori lapidis berylli thalaſſii:

10 Et aſpectus illarum quatuor erant ſimilitudine una, ac ſi eſſet rota *una* in medio rotæ *alterius*:

11 Euntibus illis *Cherubini*, in quaternas partes ipſarum ibant, non divertebant eundo; nam ad locum quò ſpectabat [a] ipſum caput ſequebantur ipſum, non divertebant eundo.

12 Sed [a] totum [b] corpus illorum, dorſaque illorum, ac manus illorum, alæq; illorum, etiam rotæ ipſæ plenæ oculis erant circumquaq; ipſis quatuor ſuæ rotæ erant.

[b] Heb. *caro.*

13 Hæ autem rotæ, [c] ipſæ vocatæ ſunt [a] orbis me audiente.

[c] Heb. *ipſi vocatum eſt orbium auribus meis.*

14 Quatuor verò facies *erant animalis* unicuique: facies unius facies erat [a] Cherubi; facies autem alterius facies hominis, & tertii facies leonis, & quarti facies aquilæ.

15 [a] Cùm autem extuliſſent ſeſe Cherubini, hoc eſt animal quod videram ad flumen Cebaris:

Suprà 1.5. & ſeq.

16 ([a] Euntibus Cherubinis autem [a] iverunt rotę ipſæ juxta illos; & attollentibus Cherubinis alas ſuas ad efferendum ſe e terra, non diverterunt rotæ ipſæ quoque [d] ab illis:

[d] Heb. *de juxta illa.*

17 Conſiſtentibus illis conſtiterunt, & efferentibus ſeillis extulerunt ſe cum illis; quia ſpiritus idem animalium aderat ipſis)

18 [a] Egreſſa igitur gloria Jehovæ e limine domus, & ſtante ſuper Cherubinos;

19 Cùm extuliſſent Cherubini alas ſuas, efferẽtes ſe e terra ante oculos meos proceſſuri, & rotæ e regione illorum: ſubſtitit ad [a] oſtium portæ domus Jehovæ primùm, nempe gloria Dei Iſraëlis imminens illis ſupernè.

20 Ipſum eſt animal illud quod videram ſubjectum Deo Iſraëlis ad flumen Cebaris, & cognovi Cherubinos eos eſſe.

Suprà 1.5.

21 [c] Quaternæ facies unicuique, & quaternæ alæ unicuique; ſimilitudoque manuum hominis ſub alis illorum *erat*.

[c] Heb. *quatuor quatuor, &c.*

22 [a] De ſimilitudine denique ſpeciei ipſorum, eadem ſpecie quam videram ad flumen Cebaris, erant aſpectus ipſorum, illarumq; : quiſque in tractum faciei ſuæ *objectum* ibant.

CAPUT XI.

1 [a] TUM attollens me ſpiritus adduxit me ad [a] portam domus Jehovæ primam, quæ ſpectat Orientem verſus; ubi ecce in oſtio illius portæ [a] vigintiquinque viros,

[a] Heb. *in quorum medio.*

[a] inter quos videbam Jaazanjam filium Hhazuris, & Pelatjam filium Benajæ principes populi.

2 Dixitq; ad me, [a] fili hominis, hi ſunt viri iſti qui cogitant vanitatem & qui [b] ineunt conſilium malum in hac ipſa civitate:

[b] Heb. *conſiliantur.*

3 [a] Qui dicunt, non in propinquo ædificandæ ſunt domus; hæc *urbs futura eſſet* olla, & nos caro [a] illa.

4 [a] Idcirco propheta contra iſtos; propheta, ô fili hominis.

5 Et accedente mihi ſpiritu Jehovæ, edixit mihi, dic, ſic ait Jehova, [a] ita dicitis ô domus Iſraëlis; nam [c] eorum quæ veniunt in ſpiritum veſtrum unum quodque ego novi.

[c] Heb. *aſcenſiones ſpiritus veſtri.*

6 Multiplicatis confoſſos veſtros in civitate hac, & impletis vicos ejus confoſſis.

7 [a] Idcirco ſic ait Dominus Jehova, confoſſi veſtri quos diſponitis in medio ejus, hi ſunt illa caro, & hæc *urbs* olla ipſa eſt: [a] vos autem educã e medio ejus.

8 Gladium timetis; & gladium adducam ſuper vos, dictum Domni Jehovæ.

9 Sed educens vos e medio ejus tradam vos in

in manum alienorum, & exercebo contra vos judicia.
10 Gladio cadetis, in termino Jisraëlis judicabo vos; ut experiamini me esse Jehovam.
11 Hęc non est futura vobis olla, nec nos futuri in medio hujus caro; in termino Jisraëlis judicabo vos:
12 Ita experiemini me esse Jehovam, in cujus statutis non ambulatis, & cujus jura non facitis; sed secundum jura Gentium quæ circumstant vos facitis.
13 'Fuit autem me prophetante, ut Pelatja filius Benajæ moreretur: quapropter procidens in faciem meam, & exclamans voce magna dixi, aha Domine Jehova, 'consummationem facis cum reliquiis Jisraëlis.
14 Sed fuit 'verbum Jehovæ ad me, dicendo;
15 Fili hominis, 'sunt fratres tui, fratres tui, d necessarii tui, & tota domus Jisraëlis; tota *inquam* illa; quibus dicunt habitatores Jeruschalaimorum, 'longè abeste a Jehova, nostra est, *nobis* data est hęc terra in hæreditatem.
16 Idcirco dic; sic ait Dominus Jehova, quāvis procul abegerim eos in gentes, & quamvis disperserim eos in regiones: attamen 'fum eis sanctuarium 'pauci *temporis* in ipsis regionibus quò venerunt.
17 'Idcirco dic, ita ait Dominus Jehova; & congregabo vos ex istis populis, & recipiam vos e regionibus in quas dispersi estis, & dabo vobis terram Jisraëlis.
18 Cumq; venerint illuc, amovebunt omnia detestabilia ejus omnésque abominationes ejus ab ea.
19 Nam indam ipsis 'cor unum, & 'spiritum novum ponam in medio vestri: amovens, inquam, 'cor lapideum a carne eorum indam eis cor carneum: *infrà 36.26.*
20 Ut in statutis meis ambulent, & jura mea observantes faciant illa: sintque mihi populus, & ego illis sim Deus.
21 At illis quorum e animus accedet ad 'animum istorum sequentem detestabilia & abominationes; viam suam in capite ipsorum reponam, dictum Domini Jehovæ.
22 'Deinde cùm extulissent Cerubini alas suas cum rotis e regione ipsorum; quibus imminebat gloria Dei Jisraëlis supernè:
23 'Ascendit gloria Jehovæ e medio civitatis ipsius, substitit q; super 'montem qui est ab Oriente civitati.
24 Et spiritus attollens me reduxit me in Chaldæam, ad multitudinem deportatam hac ipsa visione *oblata* per spiritum Dei; cùm 'ascendisset a me visio hæc quam videbam:
25 Et eloquutus sum apud 'multitudinem deportatam omnia verba Jehovæ, quæ ostenderat mihi.

d Heb. *viri vindictarum tuarum.*

e Heb. *cor.*
f Heb. *cor detestabilium istorum & abominationum istorum. suprà 9.10.*

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *Quatuor hæc capita visionem unicam continent, ac proinde placuit nobis ea conjungere. Est autem hujus visionis inscriptio summa, hoc ver. posita, partes verò totidem quot sunt capita, eadem ferè ratione distinguendæ. Primùm enim Judæorum qui Jeruschalaimis supererant impietas varijs modis ostenditur, capite 8. secundò strages civium edenda in ipso oppido figuratur, iis tantùm exceptis quos Deus obsignaverat, cap. 9. tertiò ignis, quo flagrans & indignatus Deus tum fame & peste ante expugnationem urbis oppidanos profligavit, tum post expugnationem incendit, exhausit, & sursum deorsum evertit civitatem totam cum ipso templo, unde abibat gloria Jehovæ, cap. 10. postremo reliquiarum ex clade & incendio urbis ereptarum infensissima persequutio & ruina, cui subnectuntur promissiones Evangelicæ ad bonorum consolationem, capite 11.* Anno sexto] *id est, absoluto illo superiore typo, & enuntiata prophetia, cujus tempus fuerat imperatum suprà 4.5. nam hæc visio præcisè post menses quatuordecim exhibita est Prophetæ quàm typus ille fuerat mandatus.* Domi meæ] *nempe in Mesopotamia, quo fuerant deportati.* Seniorib. q;] *nempe deportatis ante annos sex cum Jeconja Rege. Videntur autem hi studio ad Prophetam accessisse, ut Deum consulerent & prophetias cognoscerent ad populum suum pertinentes: & præterea certo Dei consilio providentiaq; videtur effectum esse, ut tum interfuerint cùm Propheta extra se raptus est; quia hoc pacto illustrata est & obsignata Dei veritas, cùm Prophetæ eo ipso momento & consilium improborum duorum principum quod Jeruschalaimus inibatur palàm enuntiat, in principio capitis 11. & imminus mortem indicat, infrà 11.13.* Manus] *ut suprà 1.3.* 2 Me enim] *in prima hac visionis parte primùm exponitur ratio illius exhibendæ, usque ad versum 5. deinde Judæorum scelera velut sequentium judiciorum causæ gradatim & ordine Prophetæ demonstrantur, reliquo capite.* Ecce turbo] *vide suprà 1.27.* 3 Ad ostium] *id est, ad ingressum ipsum atrii maximi sive populari.* Idoli zeli] *id est, Bahhalis illius, cui Achaz altare Damasceno simile fabricandum curaverat, & altare æneum Jehovæ adhibuerat suo Aquilonem versus, denique totum cultum Dei a Sacerdote in illo exhiberi mandaverat. 2. Reg. 16.10. & sequentibus: quæ postea per Chizkijam eversa omnia, per Menaschem fuerunt restituta, 2. Reg. 21.3. & sequentibus; iterumq; post Joschijam instaurata per Joachazum & fratres, 2. Reg. 23.31. & sequentibus capitibus.* 4 In ipsa conv.] *id est, in Mesopotamia ad fluvium Cebarem: nam Mesopotamia monte Tauro & Masio a Septentrione, & Chaldæis montibus a meridie terminatur.* 5 Qui dixit mihi] *expositio primi sceleris & impietatis in Deum, quam gradatim describi diximus suprà ver. 2. nimirum Bahhalis cultus.* Portam ipsius altar.] *id est, ante quam stare debebat altare æneum holocausti, ex lege.* 6 Ut longè recedam] *id est, quo scelere & impietate ita deficiunt a me, ut ego non statuam amplius in sanctuario hoc consistere; sed tum sanctuarium hoc aspectabile, tum hanc terram & populum relinquere; ut postea feciśe dicitur, infrà 22. & 23.* 7 Ita deduxit] *secundi sceleris & impietatis in Deum narratio, nimirum cultus rebus creatis exhibiti etiam impurissimis & abjectissimis, ex Ægyptiorum usu, quibus sictum junctæ erant recentia fœdera.* Atrii Alterius] *a Levitarum; ex quo amplificatur Judæorum scelus, quòd extranei a gente Levitica atrium illud ingrederentur contra legem, & propius Deum suam impietatem importarent: atque hoc communiter observandum est in hoc exemplo, & duobus sequentibus.* Foramen unum] *id est, aperturæ effictæ a me, quanta fuit opus ut in atrium ingrederer, sequent versu. Quamobrem illic portam vocat velut ad ingressum commodam; hic verò candem foramen nominat, quia tumultuaria erat, & infabrefacta, ac potius lates quàm porta.* 8 Idixerat]

hujus

hujus effractionis causa duplex est exposita legentibus in ipso contextu: prior est, quòd occlusæ erant fores, & illi in tenebris mysteria impietatis suæ exercebant, ver. 12. posterior, quod Deus hoc typo confirmare voluit atrium cæteraq; omnia, quæ priùs sancta habebantur, sibi prophana esse & paulò pòst tempore eversum iri. 10 Expressas] *sive cælo, sive pictura.* 11 Septuaginta viros] *id est, publicum populi Judaici summumq; consilium, quod institutum fuisse a Deo legimus Num. 11. 16. & sequentibus.* Jaazanja] *fortè qui consilio septuaginta præerat.* Stantes coram] *id est ministrantes coram illo, synecdochicè: ut hoc loquutionis genus interpretatur Mosche Deut. 10. 8.* 12 In tenebris] *id est, ut faciant mysteria, cujusmodi fuerunt apud Græcos Cereris Eleusiniæ, id est, operta sacra, sive (ut Latini vocant) opertanea; & cujusmodi fuerunt apud Romanos Bonæ Deæ, & apud Ægyptios Osiridis sacra Pamylia, quæ a Persarum voce Mithriaca vocat Lampridius in Commodo, ex quibus hic cultus & sequentes tanquam ex fœderatu ad Judæos manaverant.* Minimè Jehova] *quasi dicat, cùm Jehova non amplius curet nos, ac potius terram hanc omnino reliquerit; profectò est æquissimum nos & terram nostram fidei aliorum deorum committi, atque eorum maximè a quibus per cultores ipsorum speramus adjumentum: quo argumento utebatur Achaz 2. Chron. 28. 23. & Judæorum reliquiæ in Ægypto, Jirmejæ 44. 15. & sequent.* 13 Deinde] *narratio tertii sceleris, nimirum Isiacarum Sacerdotum cultus impius, inhumanus, & impudicissimus, quem describunt Herodotus, Diodorus Siculus, Plutarchus in libro de Iside & Osiride, & Eusebius tribus primis libris de præparatione Evangelica.* 14 Adostium] *id est, proximè portam atrii Sacerdotum.* Mulieres] *id est, Sacerdotes Isidis impudicissimas, quæ phallos & thyphallos gestabant, (quemadmodum ipsa nomina ἱερόδουλοι, id est, Pamylii viri Sacerdotes Osiridis) indutæ vestibus lineis, & publica lupanaria incolebant in domo Jehovæ cum pueris meritoriis Osiridis administris, de quibus 2. Reg. 23. 7.* Deflentes] *id est, lugentes Osiridem virum Isidis, ut Ægyptii narrabant; quem amissum in Ægypto quotannis deflere Isis mandaverat. Hæc enim præstigiis suis & incantationibus magicis tantam sibi virorq; suo auctoritatem apud Ægyptios) comparavit, ut pro dis summis haberentur, & mense quarto (qui mensis est ad messem in eo tractu ordinarius) colerentur. Est enim Isis Ægyptiis eadem quæ Ceres dea frugum, Osiris verò (ut Plutarchus eodem libello testatur) est dictus Ægyptiis Ammuz, unde (inquit ille) Jovis Ammonis nomen corruptè est derivatum. Vocem verò Ammuz, quam Herodotus & Plutarchus usurpant, non dubitamus ex corrupto Tammuz derivatam esse; cujus vocis duplex est significatio: primùm enim Ægyptiis abstrusum & occultum significat, ut Manetho Sebennites apud Plutarchum ibidem interpretatur; quamobrem sacra illius quoque erant oportanea: deinde verò mensem quartum significat, a solenni festo Tammuz sive Osiridis requisiti per Sacerdotes administras Isidis cum ejulatu & planctu maximo. Qui plurima volet de his cognoscere, consulat Plutarchum ibidem, & Eusebium de præparatione Evangelica.* 15 Majores istis] *re ipsa, loco, & aliis circumstantiis, quæ evidentissimè ostenduntur sequente versu.* 16 Et deduxit] *narratio quarti sceleris & impietatis in Deum, quòd Judæi proximè Deum & sanctuarium ejus constituti de industria aversabantur Deum, & adversi solem colebant pro Deo.* Interius] *id est, penitissimum atrium quod erat Sacerdotum, proximum porticui domus Dei.* Porticum] *de qua 1. Reg. 6. 3.* Quasi viginti quinque] *videlicet Principes populi, ut nominantur infrà 11. 1. id est, præfectos tribuum, & quasi tribulium suorum magistros in Jehuda & Binjamine: ex institutio Moschi Exod 18. 25. Ita ostendit Propheta generalem omnium depravationem.* Sole] *& rebus cælestibus, synecdochicè. Solem autem Perse Mithram, Assyrii Osiridem (nam hi omnes colebant Solem) Ægyptii verò vocabant Orum, filiumq; Isidis esse prædicabant, magica virtute ab ipsa ex mortuis excitatum: ac proinde cultus infinitos illi exhibebant: vide 2. Reg. 23. 11. Sic Judæi hoc capite impiè idola commentitia, & imagines rerum creatarum omnium, animatarum, inanimatarumq;, terrestrium & cælestium, hominum & bestiarum dicuntur colere.* 17 Quia implever.] *transitio ad argumentum sequentium captium, videlicet judicium Dei contra Judæos eventurum propter peccata ipsorum; quod proleptice enuntiatur hoc & seq. Peccata autem ponuntur duo, inhumanitas, atque impitas: & sententia fertur de putatione, tanquam in ramos putridos: qua comparatione utitur Apostolus Rom. 11. 17. & sequentibus.* Admittunt] *id est, ipsi in causa idololatriæ tantopere æstuant & feruntur in superstitionem præcipites, ut velint septissimum quodque lignum occupent in fabricandis idolis, potiùs quàm ut idolo careant: est enim sarmentum lignorum omnium ad fabricationem incommodissimum ineptissimumq;: vide infrà 15. 2.* 18 Facturus sum] *ellipsis conjugati, ut Gene. 18. 21.*

IN CAPUT IX.

1 Deinde] *secunda pars visionis hoc capite comprehensa stragem Jerusalaimorum figurat, ut diximus suprà 8. 1. itaque primum præceptum Dei datur administris de interficiendis oppidanis, præterquam electis & signatis a Deo, usque ad ver. 8: deinde expostulatio Prophetæ narratur, ver. 8. & responsum Dei, sequentibus.* Præfecturæ] *id est, angeli quos ad judicium hoc exequendum præfecit Deus.* 2 Sex homines] *id est, Angeli humanæ specie: sex autem propterea videntur poni, quòd tria fuerunt Jerusalaimorum oppida, & in singulis binæ primariæ portæ ad quas regiones urbis totius pertinebant. Nam in urbe Davidis erant porta Davidis sive piscium, & porta vetus: in oppido Binjaminis erant porta Ephrajmi, & porta anguli, in eo verò quod fuit Jehudæ, porta scutellariis & porta gregis, ad quas omnes portas (ut diximus) spectabant vici maximi quos Angeli in visione hac obiverunt. Sunt autem hi Angeli Chaldaicarum copiarum veluti principes; ut Danijel. 10.* Portæ superioris] *de qua 2. Chron. 27. 3.* Ad Aquilonem] *ac si Chaldæam prospectaret, unde clades erat Judæis eventura.* Vir unus] *videlicet Christus Mediator & servator noster, qui unus autor est gratiæ, obsignationis, & salutis nostræ; quæ in sequentibus huic Angelo fœderis tribuuntur. Nam non movet nos quòd multi existimant unum Christum non posse variis figuris in uno viso adumbrari: cùm enim varia sint officia Christi, quæ res unica non potest adumbrare simul; certum est Deum pro misericordia infinita sua cùm in visionibus extra ordinem exhibitis, tum in ordinario legis cæremoniis eundem Christum propter varia officia & beneficia erga nos figuris varijs re-*

præ-

præsentavisse: ut exempli gratia idem est altare, idem sacrificium pro peccato, idem holocaustum, idémque munus, &c. quæ omnia universè & absolutissimè in Christo posita particulatim adumbrari necesse fuit propter infirmitatem nostram. Hoc igitur modo Christus (qui est imago Dei inconspicui) idem cum Patre & spiritu sancto insidet solio, ut suprà 1.27. idémque homo secundum eam conditionem qua minor est Patre, mandata accipit, exequitur, & sistit se patri. Vestibus lineis] *tanquam Sacerdos noster expiationem facturus coram Deo, ut figuratus est ordinario Sacerdotio, Exod. 28.43. & Levit. 16.4.* Cum atramentario] *ad obsignandum electos, & salutem in illis imprimendam sanguine suo: prout Propheta noster est, & interpres voluntatis paternæ erga nos.* Juxta altare] *ubi erant accepturi mandatum Dei.* 3 A Cherubinis] *qui tegebant operculum propitiatorium super arcam in sancto sanctorum: Nam illuc hactenus Deus insederat, & inde responsa dederat, 1. Schem. 4.4. Sic incipit Deus discedere a pristina statione sua: vide infrà 10. 1. & 4. Quo in argumento misericordia Dei gradatim demonstratur, quod non deserit Judæam momento uno; sed pedetentim & gradu lentissimo primùm a sanctuario limen templi perit, hoc vers. deinde Cherubinos adit qui ad dexteram atrii constiterant, infrà 10.3. tum ostium Orientale & primum atriorum aditum, infrà 10.19. ut oppidum ad resipiscentiam provocaret, discessumq; palàm testatum faceret: ac postremò extra civitatem in montem evolat, infrà 11.23.* 4 Signo] *salutari, quale fuerat in Ægypto factum, Exod. 12.* Qui suspirant] *id est piorum, ab istu malis abhorrentium: periphrasis.* 6 Senem] *vide complementum 2. Chron. 36.17.* A sanctuario] *id est, pergentes rectà inde a loco ubi consistitis, obvium quemque per oppidum totum trucidate: sic manserunt illi viginti quinque, de quibus suprà 8.16. & infrà 11.1. quia Angeli non processerunt trans altare, sed in civitatem perrexerunt; illi autem viginti quinque & Propheta ipse erant in atrio interiore domus, suprà ibidem.* Hominibus illis] *septuaginta, de quibus suprà 8.11.* 8 Fuit autem] *expostulatio, ac potius deprecatio Prophetæ, ut diximus suprà ver. 1. cui respondetur duobus seq.* 11 Vir ille] *vide suprà in ver. 2.*

IN CAPUT X.

1 Cúmque aspicerem] *Tertia hæc visionis pars gloriam Dei figurat e sanctuario discedentis, & ignem furoris sui contra civitatem immittentis: ut diximus suprà 8.1. Ac primùm quidem mandatum ignis injiciendi & ratio ostenditur, usque ad vers. 8. deinde gloria Dei e domo sua ad portam atrii in publicum civitatis conspectum discedentis figuratur, reliquo capite.* In illo expanso] *de quo suprà 1.22.* Quasi lapis] *ut suprà 1.26.* Super ipsos] *id est, in solio ipso videndam se exhibuit gloria illa Jehovæ, quæ priùs insidebat Cherubinis templi in operculo propitiatorio & inde ad limen domus sese receperat, suprà 9.3. atque hoc secundum est Dei proficiscentis documentum.* 2 Orbium] *id est, rotarum versatilium, ut Propheta exponit infrà ver. 13.* 3 A dextera] *id est, longissimè ab ea parte ubi exercita fuerat idololatria, ut vidimus suprà cap. 8.* Nubes] *obscura videlicet ac horrenda, cùm ex sanctuario profecta esset gloria Jehovæ cum splendore suo, ut exponitur seq. versu.* 4 Cùm extulit] *suprà 9.3.* 5 Cherubinorum] *gloriam Dei recipientium, & quasi applaudentium Deo ipsos accedenti.* Quasi sonus] *ut suprà 1.24.* Quàdo edicebat] *id est simulac jubebat eos pergere.* 6 Fuit autem] *regressio ad sermonem institutum suprà ver. 2.* 7 Sumeret] *id est, ministraret Christo, ut Christus ministrat Deo Patri.* 8 Apparebat] *ut suprà 1.8.* 9 Cúmque aspicer.] *descriptio visionis repetitæ; qua ostendit Propheta primùm quid simile fuerit cum visione capitis primi, tribus versibus; deinde quid dissimile, aut ad ampliorem evidentiam & confirmationem additum.* 11 Ipsum caput] *id est, spiritus Dei Cherubinos & rotas agens pro voluntate Dei, ut exponitur suprà 1.20. & infrà 17. translatio a re militari, quia spiritus Dei dux & princeps harum copiarum est.* 12 Totum corpus] *id est, omnia in omnes partes illustrabat Dei providentia, adeò ut nihil vel minimum cæto impetu ageretur. Hac autem in parte visio hæc est gloriosior superiore: vide suprà 1.18.* 13 Orbis] *videlicet ut orbem nostrum in quo versamur figurarent; ut suprà 1.15. Sic docet Propheta se ex Dei ipsius verbo, suprà ver. 2. rotarum significationem percepisse.* 14 Cerubi] *id est, humana quidem sed splendidissima: qua in re hæc quoque visio a superiore differt, suprà 1.10.* 15 Cùm autem] *tertium Dei proficiscentis documentum; quod a dextera parte domus ubi Cherubini steterant suprà vers. 3. progreditur ad ostium orientale, infrà ver. 19. vide suprà 9.3.* 16 Euntibus] *ut suprà 1.19. & sequen.* Iverunt] *videlicet ad ostium orientale domus: ut narratur infrà ver. 19.* 18 Egressa itaque] *ut narratum est suprà vers. 1. & sequent.* 19 Ostium portæ] *id est, portam atrii Sacerdotum, quæ exeunti e templo prima est obvia: sic accipiendum esse docet Propheta suprà 8.16. & infrà 11.1.* 22 De similitudine] *his verbis summatim concludit Propheta narrationem suam; quasi dicat, omnino ita erant in speciem constituti Angeli & rotæ, & ita agebant, ut diximus suprà 1. si ea tantùm exceperis quæ dicta sunt vers. 12. & sequentibus.*

IN CAPUT XI.

1 Tum attollens] *Hujus capitis (quo postrema pars visionis exponitur de persequutione ruinaq; infensissima reliquiarum ereptarum ex clade & incendio urbis, & de bonorum liberatione) partes præcipuæ sunt tres: prima est, contestatio & sententia adversus improborum reliquias, duodecim versibus, adjuncto signillo vers. 13. secunda est, consolatio bonorum, usque ad vers. 22. tertia, narratio profectionis Dei derelinquentis Jeruschalaima, & confectæ visionis, quatuor vers. ultimis.* Portam] *de qua suprà 10.19.* Viginti quinque] *de quibus suprà 8.16.* 2 Filii hominis] *propositio infidorum consiliorum quæ isti subministrabant Regi Tzedkiæ, totiq; populo: quâ via sternitur ad contestationem Prophetæ imperatam, ver. 4. & sequentibus.* 3 Qui dicunt] *hunc ver. planè aliter quàm vulgus interpretum coactis sumus reddere, tum quia hæc nativa est significatio votum & consequutio, tum quia illorum interpretatio nititur fundamento quod omnino adversatur Prophetæ verbo, vers. 8. Nam hæc verba putant eximia securitate & præsidentia proficisci, cùm Propheta ex contrario diffidentiam & metum exprobret. Sensus igitur est, istos Principes populi perculsos metu a Chaldæorum potentia, & diffidentia a Deo, omnem lapidem movisse*

ut

ut ſeſe adverſus Chaldæos confirmarent, & populum ab auſcultando Firmeja averterent. Quapropter ſtatuunt (quemadmodum ſit in obſidionum metu) ſuburbana in propinquo ædificia diruenda eſſe, neque porrò ædificanda, ut Chaldæus obſeſſuris nullus ſit receptus: deinde traducentes non tantùm in ludibrium, verùm etiam in quandam prodigioſæ ſpeciem prophetiam Firmejæ 1.13. confirmant ita futurum eſſe ſi ſarta tecta non invenerint ſuburbana ædificia: nempe Chaldæos illorum ædificiorum ope adjutos ſervefacturos eſſe populum Judæorum, tanquam in olla quam Firmeja prædixerat, & cocturos atque abſumpturos intra mœnia Jeruſchalaimorum. Illa] *videlicet quam prædixit Firmejæ 1.13.* 4 Idcirco] *mandatum prophetiæ, ut diximus in verſ. 2. qua Propheta primùm Judæos conteſtatur ver. 5. & 6. deinde ſententiam a Deo latam pronuntiat, ſex ſequentibus.* 5 Ita dicitis] *conteſtatio duo Judæu exprobrat, conſilia nefariæ diſſidentiæ, hoc verſ. & maleficia, ſequente.* 7 Idcirco] *ſententia hæc blaſphemias Judæorum retorquet in ipſos, & oſtendit iſtiuſ principibus non illud ipſum quod metuunt, ſed aliquid grævius eventurum eſſe. Eſt quidem (inquit Propheta) hæc urbs velut olla, & multitudo quam vos gladio & duriſſima tyrannide veſtra confoditis, velut caro quæ in olla ferventiſſima percoquitur: ſed tam multi ſunt confoſſi veſtri, ut iniquum ſit vos capi eadem olla; ac propterea ampliorem vobis comparavi, nimirum terminum totum Jiſraëlis, ver. 10. & 11.* Vos autem] *ut ſequens exegeſis docet verſibus quatuor.* 13 Fuit autem *ſigillum prophetiæ præcedentis, ut diximus in verſ. 1. quo via ſternitur ad ſequentem piorum conſolationem.* Conſummationem] *id eſt, video te jamque manum admovere ad conſummandum judicia tua, & perdendum reliquias Judæorum.* 14 Verbum Jehovæ] *ſecunda hæc pars conſolatur pios duobus argumentis: primùm injuriæ nomine, quam faciebant Judæi qui in terra ſubſiſterant pios fratribus ſuis deportatu, ver. 15. deinde promiſſionibus Dei tum de reſtitutione fidelium & beneficio Evangelii, uſque ad verſum 21. tum de juſto illius judicio adverſus immorigeros, ver. 21.* 15 Sunt fratres] *videlicet qui deportati ſunt in Babyloniam, hi ſunt (inquit Deus) quibus iſti injuriam maximam faciunt; tum quia ex præſente ſua habitatione ſtatuunt ſe viros bonos eſſe, Deo acceptos, eaq; re in poſſeſſione terræ ab ipſo conſervatos; tum quia ex deportatione tua & aliorum judicant malè de vobis, tanquam ſi exoſi eſſetis Deo; a cultu illius vos præſidenter abdicant, & omnia ſibi ipſis velut re optimè geſta adjudicant.* Longè abeſte] *ut qui ultrò prodieritis cum Jeconja, & commiſeritis vos in manum Babylonii ex conſilio Firmejæ 27. ac proinde terra & cultu Dei ceſſeritis: hæc verba hominum inſolentiſſimorum, & de calamitoſis fratribus ex re præſente judicantium.* 16 Sum eis] *id eſt, etſi deportati mei caren: ſanctuario veſtro aſpectabili, & coràm illud colere nequeunt; tamen ego (qui ſum veritas ipſa ſanctuarii) ſum præſens ipſis, & ipſi me præſentem colunt ſpiritu: quod ipſius Jechezkelis, Danijelis, & aliorum exempla docent.* Pauci temporis] *id eſt, ad breve illud tempus quo in deportatione manſuri ſunt extra promiſſam terram.* 17 Idcirco dic] *exegeſis promiſſionis quam modo fecit Deus, de pauco illo tempore quo populus erat manſurus in regionibus exteris. Sunt autem hæ promiſſiones Evangelicæ, ut tribus verſibus deinceps confirmatur.* 19 Cor unum] *id eſt, integrum ipſum, atque in veritate ſolidèq; adunatum Deo & toti corpori Eccleſiæ: eſt enim cor ſtudiorum & voluntatum ſedes.* Spiritum novum] *id eſt, renovationem Chriſtianam ſpiritus mentis veſtræ, ut loquitur Paulus Epheſ. 4.23.* Cor lapideum] *id eſt, durum atque indocile: vide 2. Corinth. 3.3. ut contrà carneum appellatur molle.* 22 Deinde] *concluſio viſionis de diſceſſu Dei ab urbe, duobus verſibus; & de reverſione Prophetæ ad ſuos in ſpiritu, duobus alteris.* 23 Aſcendit] *vide ſuprà in 9.3.* Montem] *videlicet olivarum, ut nominatur 2. Schem. 15.30. & Zecarjæ 14.4.* 24 Aſcendiſſet] *id eſt, aſcendens diſparuiſſet: ut Geneſ. 17.22.* 25 Multitudinem] *id eſt, tum ſeniores populi (de quibus ſuprà 8.1.) velut teſtes divinitus adhibitos, tum verò populum ipſum deportatum in Babyloniam.*

CAPUT XII.

Deus typis & verbis apertiſſimis Tzidkijæ regis comitumq; nocturnam fugam, & Judæorum deportationem prædicit; & calamitates gravioſſimas ipſis ante deportationem eventuras, ac poſtremò Judæorum inſolentiam impunitatem ſibi pollicentium retundit autoritate verbi & juramenti ſui.

1 Et fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
2 Fili hominis, in medio domus [a] rebellis conſides; quibus ſunt oculi ad videndum nec vident, quibus aures ad audiendum nec audiunt, quia domus rebellis ſunt.
3 Tu itaque, fili hominis, para tibi inſtrumenta migrationis, & migra de die ante oculos eorum: ſi fortè cùm emigraveris e loco tuo in locum alterum ante oculos eorum, viſuri ſint; nam domus rebellis ſunt.
4 Cùm autem extuleris inſtrumenta tua ſimilia inſtrumentis migrationis de die ante oculos eorum: tu egreditor veſperi ante oculos illorum, [b] ut qui procedunt in migrationem.
5 Ante oculos illorum perfode tibi in muro foramen, per quod educas illos:
6 Ante oculos illorum ſuper humerum portans, cæca nocte educito, faciem tuam operito, ut non aſpicias terram hanc; nam oſtentum propono te domui Jiſraëlis.
7 Ita igitur faciens quemadmodum juſſus fueram, inſtrumenta mea extuli ſimilia inſtrumentis migrationis de die, ac veſperi perfodi mihi in muro foramen manu: cæca nocte educens illos, ſuper humerum portavi ante oculos illorum.
8 Deinde fuit verbum Jehovæ ad me manè, dicendo,
9 Fili hominis, an non dixerunt ad te domus Jiſraëlis, domus iſta rebellis; quid facis?
10 Dic ad illos, ſic ait Dominus Jehova: ipſius principes [c] onerosa hæc prophetia eſt Jeruſchalaimis, & totius domus Jiſraëlis, qui ſunt inter illos.
11 Dic, ego ſum oſtentum veſtrum: quemadmodum feci ſic fiet illis; migratione in captivitatem abibunt.
12 Nam princeps ipſe qui eſt in medio illorum, ſuper humerum portans cæca nocte, egredietur, in muro perfodient foramen, ad educendum eo: faciem ejus operiet, ut non aſpiciat

[a] Heb. *rebellionis: ſic deinceps.*

[b] Heb. *ſecundum proceſſum migrationis.*

[c] Heb. *onus.*

piciat ipſe oculo ſuo terram hanc.
13 'Expandam enim rete meum contra ipſum, & capietur ſagena mea; deducamque eum in Babyloniam terram Chaldæorum, quam 'non videbit, & 'ibi morietur.
d Heb. auxilium ejus. e Heb. omnes ejus. f Heb. gladiũ exeram poſt eos.
14 Et omnes circumſtantes eum, [d] auxiliares ejus, & [e] omnia agmina ejus diſpergam in omnem ventum; & [f] gladio exerto perſequar eos:
15 'Ut experiantur me eſſe Jehovam; cùm ſparſero eos in gentes, & diſperſero eos per regiones.
g Heb. numerum Genes. 34. 30.
16 Reliquos autem faciam ex eis homines [g] paucos a gladio, a fame, & a peſte: ut enarrent omnes abominationes eorum in gentibus quò devenerint; denique ut 'cognoſcant me eſſe Jehovam.
17 'Iterum fuit verbum Jehovæ ad me, edicendo,
18 Fili hominis, panem tuum in commotione comedito; & aquas tuas cum tremore & 'cum ſolicitudine bibito:
19 Et indicito populo hujus terræ, ſic ait Dominus Jehova in habitatores *urbũ* Jeruſchalaimorum, in terram Iſraëlis, panem ſuum cum ſolicitudine comedent; & aquas ſuas cum deſolatione bibent: ut [h] deſolata terra illius deſtituatur iis quibus plena eſt, præ violentia omnium qui habitant in ea:
h Heb. deſolatur terra illius a plenitudine ſua.
20 Et ipſæ civitates habitatæ devaſtentur, ac terra ipſa deſolata ſit; ita experiemini me eſſe Jehovam.
21 'Deinde fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
22 Fili hominis, quid *ſibi vult* proverbium iſtud apud vos de terra Iſraëlis, dicentiũ; 'producentur dies, aut peribit omnis viſio?
23 Idcirco dic ad illos, ſic ait Dominus Jehova, 'facturus ſum ut ceſſet proverbium hoc, neque utantur eo amplius in Iſraële: quin potius eloquere eis, propè ſunt dies ipſi, & res cujuſque viſionis:
24 'Non enim erit amplius ulla viſio vanitatis, aut divinatio blandientis; in medio domus Iſraëlis.
25 Nam *ut* ego ſum Jehova, eloquar quodcunque verbum 'eloquuturus ſum & fiet, non protrahetur *tempus* ampliùs: cum diebus veſtris, ô Domus rebellis, eloquar verbum, etiam efficiam illud, dictum Domini Jehovæ.
26 Denique fuit fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
27 Fili hominis, ecce domus Iſraëlis dicunt, viſio iſta quam iſte videt, ad dies multos protrahitur, & in tempora longinqua prophetat iſte.
28 Idcirco dic ad eos, ſic ait Dominus Jehova, non protrahetur amplius *tempus* omnium verborum meorum: quod 'eloquutus fuero verbum, etiam fiet, dictum Domini Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus prophetiæ tria ſunt membra: e quibus primùm deportationem, captivitatem, cladémque Tzidkijæ, & Judæorum in Judæa commorantium prædicat, uſque ad ver. 17. ſecundum oſtendit mala huic ultimæ clades præitura ex judicio Dei, uſque ad ver. 21. tertium denique confutat proterva Judæorum verba prophetias ludificantium, ad finem uſque. In hoc autem primo duæ ſunt omnino partes: typus, uſque ad ver 8. & anagoge ſive accommodatio typi, verſibus ſequentibus.* 2 Fili hominis] *hoc verſu præmunit Propheram Deus fortitudine animi conſtantiáque adverſus obduratas Judæorum mentes, ut audaciter exhibeat typum quo imperatur verſibus ſequentibus.* Quibus ſunt oculi] *vide Jeſchahh. 6. 9. & 42. 18.* 3 Tu itaque] *jam proponitur typus generatim, hoc ver. & ſpeciatim enarratur, quatuor ſequentibus.* Inſtrumenta] *id eſt, ſupellectilem & ſarcinas tuas, ut ſolent migrantes.* Si fortè] *hac dubitandi particula Deus Propheram excitat, ut ſpe aliqua ſibi facta contra ſpem ad typum hunc populo exhibendum adducatur.* Domus rebellis] *quaſi dicat, quæ nondum aures ipſorum meis verbis, oculive antegreſſis exemplis affecti ſunt; ſed in ſua rebellione perſtant; hac etiam tentandum eſt via, ut his rebus tam accuratè prædictis & præfiguratis evincantur.* 4 De die] *videlicet ut oculati ſint teſtes prophetiæ tuæ.* Veſperi] *ut figures nocturnum Tzidkijæ aliorúmque effugium, de quo 2. Reg. 25. & Jirmejæ 39. & 25.* Illorum] *videlicet quos teſtes adhibueris typicæ fugæ tuæ per noctem: ſic ver. ſequente.* 5 Educas illos] *nimirum teſtes advocatos, quibus repræſentatur comitatus ille qui proſequutus eſt fugientem Regem.* 6 Super humerum] *id eſt, ſarcinulam, qualem Rex diſſimulato habitu geſtaturus eſt ut conſulat vitæ ſuæ.* Faciem tuam] *id eſt, cæcum agito, ut cæcitatem Tzidkijæ præfigures.* Terram hanc] *Babyloniam in qua verſaris: nam Tzidkija excæcatus Riblæ, venit quidem in Babyloniam; ſed non vidit eam.* Oſtentum] *vide Pſalm. 71. 7.* 8 Manè] *dies poſteri: jam ſequitur anagoge typi, ut diximus in verſ. 1.*

9 Annon] *quaſi dicat, nónne vides quantopere obſtupuerint, cùm ne hoc quidem typo exhibito permoveantur ad conſulendum te, & cognoſcendum judicia mea? nam videtur hæc interrogatio negare potius hoc loco, quam affirmare: quia deportati Judæi falſis pſeudoprophetarum prædictionibus faſcinabantur, ut apparet ex Jirmeje 28. & 29. & infrà cap. 13.* 10 Oneroſa prophe.] *vide Jeſchahh. 13. 1. & Jirmejæ 23. 33. & ſequentibus.* Inter illos] *qui adhuc in Judæa hærent.* 11 Veſtrum] *id eſt, vobis divinitus exhibitum ad portendendum illu deportationem; non autem vobis reverſionem, quam prædicant pſeudoprophetæ veſtri.* Abibunt] *tum Rex ipſe Tzidkija, duobus verſibus ſequentibus, cum comitatu ejus, ver. 14. tum populares omnes ver. 15. & 16.* 12 Educendum] *nimirum comitatum ſuum ſecum: ut ſuprà ver. 5. & 6.* Operiet] *id eſt, excæcabit Babylonius: ſic loquitur ratione typi.* 13 Expandam] *i. circumveniam eum copiis Babylonicis.* Non videbit] *videlicet antè captos oculis quàm eò veniat.* Ibi morietur] *ut prædixit etiam Jirmeja 32. 4. & 34. 3. & ſeq.* 15 Ut experiantur] *ſines judiciorum Dei: nimirum impiorum evictio, hoc ver. & bonorum ſeparatio ad gloriam Dei prædicandam & ampliſicandum Eccleſiam ejus, ver. ſeq.* 16 Cognoſcant] *tum ipſi agnoſcentes*

Deum,

Deum, tum Gentes ab illis edoctæ. 17 Iterum] *secundum membrum prophetiæ, ut diximus in ver.* 1, *de mala captivitatem prædictam antegreſſuris, quorum typus ponitur, ver.* 18. *& agnagoge, duobus ſeq.* 18 Cùm ſolici.] *vide ſupra* 4.16. 21 Deinde] *tertium membrum prophetiæ, quo proponitur ludibundum Iſraëlitarum dictum adverſus Prophetas, ver.* 22. *& confutatur, ſequentibus.* 22 Producentur] *q. d. nihil ad nos iſtæ prophetiæ: nam aut longo poſt intervallo, aut nunquam eventuræ ſunt; quæ duo rejecit Propheta ver. ſequent.* 23 Factorus ſum] *confutatio hæc primùm veritatem Dei aſſerit contra Judæorum ludibria, deinde confirmat juramento, ver.* 25. *ac poſtremò ampliſicat, reliquis.* 24 Non enim] *vide infrà* 13.23. 25 Eloquutus ſum] *ſic eſt, ſtatuero eloqui: ut Exodi.* 33.19.

CAPUT XIII.

Deus pſeudoprophetas & pſeudoprophetiſſas increpans impudentiſſimorum mendaciorum nomine, quibus pacem & proſperitatem Judæis conſtantiſſimè futuram verbis Dei pollicebantur, in ludibrium traducit artes ipſorum, & ipſis omnibus, ipſorumq; operi exitium denuntiat.

1 DEINDE fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, propheta contra prophetas Iſraëlis iſtos prophetantes; & dicito prophetis *prophetantibus* ex animo ſuo, audite verbum Jehovæ.

3 Sic ait Dominus Jehova, væ iſtis prophetis ſtultiſſimis; [a] qui ſequuntur ſpiritum ſuum, & [a] quæ non viderunt.

4 [a] Similes vulpibus [a] per vaſtitates; prophetæ tui ſunt, ô Iſrael.

5 [a] Non aſcenditis ad irruptiones, aut [b] obducitis ſepem pro domo Iſraëlis; [a] ut conſiſtat in bello die Jehovæ.

6 Vident vanitatem & divinationem mendacii, qui dicunt, dictum Jehovæ, cùm Jehova non miſit ipſos; & ſpem faciunt fore ut præſtet [a] verbum.

7 An non viſionem vanitatis videtis, & divinationem mendacii dicitis; dicentes, dictum Jehovæ, cùm ego non loquutus ſum?

8 [a] Idcirco ſic ait Dominus Jehova, eò quòd loquimini vanitatem & videtis mendacium; idcirco ecce me contra vos, dictum Domini Jehovæ.

9 Erit enim manus mea contra prophetas iſtos, qui vident vanitatem & qui divinant mendacium; [a] in conſilio populi mei non erunt, & in deſcriptione domus Iſraëlis non conſcribentur, neque in terram Iſraëlis venient: ita experiemini me eſſe Dominum Jehovam.

10 [c] Eò quòd multis modis fecerunt ut erraret populus meus, *dicentes* pacem *eſſe* ubi nulla eſſet pax. [a] cumq; hic extruit [a] luteum parietem, ecce illi obducunt ipſum [d] inepto tectorio:

11 Dic ad obducentes ineptum tectorium, atqui [a] caſurus eſt: [a] erit imber inundans, & vos ô lapides immanis grandinis caſuri eſtis, & ventus [e] procelloſiſſimus diffindet *eum*.

12 Cùm ecce ceciderit paries iſte; annon dicetur ad vos, ubi eſt tectorium illud quod obduxiſtis?

13 Idcirco ſic ait Dominus Jehova, & diffindam vento procelloſiſſimo in æſtu iræ meæ; & imber inundans in ira mea futurus eſt, lapideſq; immanis grandinis in æſtu iræ ad conſumptionem:

14 Nam deſtruam parietem quem obduxeritis inepto tectorio, & [f] proſternam in terram, adeò ut retegatur fundamentum ejus: [a] eoque irruente conſumemini in medio ejus, ut experiamini me eſſe Jehovam.

15 Sic ubi conſummavero æſtum iræ meæ in parietem iſtum, & in eos qui obducunt illum inepto tectorio; dicam de vobis, minimè *eſt* paries ille, & minimè qui obducebant illum,

16 *Nempe* Prophetæ Iſraëlis qui prophetant pro urbe Jeruſchalaimorum, & qui vident ei viſionem pacis; cùm nulla ſit pax, dictum Domini Jehovæ.

17 [a] Tu quoque, filii hominis, oppone faciem tuam filiabus populi tui quæ prophetiſſas agunt ex [g] animo ſuo; & propheta contra eas,

18 Dicens, ſic ait Dominus Jehova, væ [a] conſuentibus pulvillos pro omnibus axillis [h] brachiorum *populi* mei, & parantibus [a] confibulas pro capite cujuſque ſtaturæ ad venandum animas: [a] an animas venaremini in populo meo, ut animas in vobis vivas conſervetis?

19 Nam prophanatis me apud populum meum [a] pro pugillis hordei, & fruſtulis panis, morte afficiendo animas quæ non morerentur, & [i] victuras prædicando animas quæ non ſunt victuræ; mentiendo apud populum meum qui auſcultant mendacio.

20 Idcirco ſic ait Dominus Jehova, ecce me contra pulvillos veſtros quibus vos [a] illic venamini animas, ut [a] avolent cùm laceravero illos a brachiis veſtris: & dimittam animas ut avolent, animas quas vos venamini:

21 Et lacerabo confibulas veſtras ut eripiam populum meum e manu veſtra, neque ſint amplius in manu veſtra [k] prædę: ita experiemini me eſſe Jehovam.

22 [a] Eò quòd atterunt animũ juſti [l] falſò, quem ego non eram affecturus dolore; & confirmant manus improbi, ut non revertatur a via ſua peſſima ut in vita conſervem eum:

23 Idcirco [a] vanitatem non eſtis viſuræ, & divinationem non divinaturę ampliùs; ſed eripiam populum meum e manu veſtra, & experiemini me eſſe Jehovam.

[a] Heb. *ambulant poſt.*

[b] Heb. *ſepitũ.*

[c] He. *eò quòd & eo quòd: ut Levit.* 26.43

[d] Heb. *inſulſo: ſic deinceps*

[e] Heb. *procellarum: ſic ver.* 13.

[f] Heb. *faciem ut pertinga.*

[g] Heb. *cordis ſic ver.* 22.

[h] Heb. *manuum mei.*

[i] Heb. *viviſicando.*

[k] Heb. *venationi.*

[l] Heb. *falſitate.*

ANNOTATIO.

1 Deinde] *Hujus capitù partes ſunt duæ: quarum unâ Deus reprehendit & interminatur pſeudoprophetis, uſque ad ver.* 17. *altera, prophetiſſis populum Dei fallentibus, ad finem uſque. Prophetis autem primùm denuntiat Deus maledictionem per proleptin propter mendacia ipſorum, ver.* 3. *deinde ſigillatim conteſtatur ipſos de improbiſſimis ipſorum mendaciis, uſque ad ver.* 8. *tum judicia ex eo malo conſequuturæ pronuntiat, ſententiam ferens & in prophetas ipſos, ver.* 8. *& 9. & in totum eorum cœtum qui ipſis auſcultaverunt, uſque ad ver.* 15. *ubi demum prophetia hæc concluditur ver.* 15. *&* 16. 3 Qui ſequuntur] *vide Jirmiæ* 14.

14.14.& 23.9.& *sequentib.* Quæ non vid.] *id est, quorum visio non est a Deo oblata ipsis.* 4 Similis vulp.] *vide Cantic. 2.15.* Per vastit.] *id est, famelicis vulpibus, quæ in desertis regionibus versantur, ac proinde inedia præsæ feruntur majore impetu in prædam etiam tenuissimam: ut de prophetissis dicitur infra ver. 19.* 5 Non] *contestatio exornans superius dictum: non facitis (inquit) officium bonorum prophetarum, hoc versu; sed contrà mendacia colitis, versu seq. ut testu est vestra ipsorum conscientia, ver. 7.* Ascenditis] *id est, neque obsistitis satanæ & malo irrumpenti in Ecclesiam vos ipsi, neque obstacula alia adhibetis, denique salutem populi negligentes causa perditionis ipsorum estis: venustissima allegoria a re castrensi, ut Psal. 106.23. & 30.* Ut consistat] *id est, ut Ecclesia infracta maneat, cùm Deo videbitur ipsam probare, & piis sanctisq; certaminibus exercere.* 6 Verbum] *quod ipsi videlicet commiscuntur & dicunt.* 8 Idcirco] *propositæ litis contestatione sequitur bimembris sententia, ut diximus in versu 1.* 9 In consilio] *i. neque in Ecclesia, neque in libro vitæ comprehendentur; neque restitutionem consequentur: sed a Deo, Ecclesia, & tesseris Ecclesiæ abjectabilibus abalienati permanebunt.* 10 Cùmq; hic] *elegans allegoria, qua transitus comparatur ad alterum sententiæ membrum: ita sunt (inquit Deus) pseudoprophetæ isti ut structores nequam inter se colludentes; quorum si quis lutum e plateis comportaverit, & lutacei parietis formam construxerit; omnes uno consensu advolant, & operam suam consumunt in colendo & ornando falso pariete: ita extruunt illi, ac potiùs destruunt Ecclesiam Dei, quorum fuerat ascendere ad irruptiones, & firmam sepem obducere, suprà ver. 5.* Luteum pariet.] *Hhebræam vocem ex etymo ita accipimus, pro pariete qui ex luto materiáque per plateas jacente efformatur.* 11 Casurus est] *id est, ruiturus omnibus modis: qui sequentibus verbis similiter per allegoriam exprimuntur conjunctam ironiæ.* Erit imber] *id est, inundabit imbre, grandine, vento, & modo omnibus Deus in opus vestrum, & labefactabit totum.* 14 Eoq;] *videlicet æstui iræ meæ, qui nominatus est ver. 13. nam eò referri commonstrat mutatio generis.* 17 Tu quoque] *hujus prophetiæ quam Deus Jechezkeli imperat hoc ver. partes sunt totidem, quot in superiore diximus: prolepsis sive propositio summa, ver. 18. contestatio, ver. 19. & sententiæ ductio, sequentibus.* 18 Consuentibus] *pseudoprophetissas his verbis Propheta figurat ritu ipsarum duplice: nam cùm vellent ipsæ quietem, eamq; firmissimam & immotam Judæis significare, pulvillos assuebant, velut quietis constantissimæ typos: & capitia pro omni sexu ac ætate confingebant certis loris, fibulis, aut consimilibus adstricta; ut figurarent populum certissimè protegi & constantissimè divina ope, nunquam fore ut defensio hac ab ipsis cessaret. Atque his modis populum fallebant, vitæ suæ falsis artibus consulebant, & Dei nomen dedecorabant adhibentes prophetiis suis, atque impiè blasphemabant.* Confibulas] *Hhebræa vox universè (ut ipsius etymon ostendit) significat ea quibus res constringuntur atque adhæresciunt: ut sunt fibulæ, lora, harpedonæ, unci, pedes quos jureconsulti vocant, offendices, & si quæ sunt hujusmodi: quamobrem vocem latè patentem ad exprimendam utcunque illius vim adhibuimus.* An animas] *contestatio; id est, an dispendio vitæ animarum& populi mei oportet vos victum quærere sceleratissimè? allegoria.* 19 Pro pugillis] *id est pro re tenuissima, adeoq; nihilo: ut Mucæ 3. 5.* 20 Illic] *videlicet in Judæa, ubi prophetissæ tenues Judæos explebant spe, & exhauriebant domos.* Avolent] *i. ut elabantur & effugiant a vobis, tanquam aviculæ liberatæ beneficio meo.* 22 Eò quòd] *conclusio summa prophetiæ.* 23 Vanitatem non] *id est, perituræ estis; noëma, ut suprà 12.24. pro eo quod est, non eritis amplius; nadum ut vanitatem videatis & prophetetis populo.*

CAPUT XIIII.

Deus seniores Israëlis Prophetam ad consulendum ipsum accedentes impietatis arguit; docet neque illis, neque Judæis omnibus amplius responsurum esse, nisi increpationes & minas malorum tum Judæis, tum pseudoprophetis impendentium; ac postremò omnibus sententiam fert irrevocabilem de gladio, fame, peste, bestia mala, & captivitate durissima.

1 DEINDE cùm venientes ad me quidam e senioribus Israëlis, sederent coram me:

2 Fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo;

3 Fili hominis, viri isti induxerunt stercoreos deos suos in [a] animum suum, & offendiculum iniquitatis suæ positum habent e regione faciei suę: an [b] ullo pacto consulor ab eis?

4 Idcirco alloquere eos, & dicito ad eos; sic ait Dominus Jehova, [c] quisquis e domo Israëlis induxerit stercoreos deos suos in animum suum, offendiculum iniquitatis suæ positum habens e regione faciei suæ, & venerit ad Prophetam; [d] ut sum Jehova, respondebo ei venienti [e] de multitudine stercoreorum deorum ipsius:

5 Ut reprehendam domum Israëlis [f] in animo ipsorum, quòd avertentes se a me adhæreant stercoreis diis suis omnes.

6 Idcirco dic ad domum Israëlis, sic ait Dominus Jehova, convertimini, & avertite a stercoreis diis vestris; avertite, inquam, ab omnibus abominationibus vestris faciem vestram.

7 Nam quisquis e domo Israëlis, aut ex peregrinis qui peregrinantur in Israële, averterit se [d] a sequendo me inductis stercoreis diis suis in animum suum, & offendiculum iniquitatis suæ positum habuerit e regione faciei suæ, cùm venerit ad prophetam ut consulat per eum me; ut sum Jehova, responsabo ei per me,

8 Me oppositurum iratam faciem meam viro isti, & posituram eum in [g] signum & in [g] parabolas, denique excisurum eum e medio populi mei; ut experiamini me esse Jehovam.

9 Ipse autem Propheta cùm pellectus fuerit ut eloquatur [h] verbum; ut sum Jehova, [i] pellexi Prophetam ipsum: sed cùm extendero manum meam contra ipsum, perdam ipsum e medio populi mei Israëlis.

10 Ita ferent [e] pœnam iniquitatis suæ; æquè pœna consulentis, ac pœna Prophetæ erit:

11 Ut non aberrent amplius domus Israëlis a sequendo me, & non polluant se amplius omnibus defectionibus suis; sed sint mihi populus, & ego sim eis Deus, dictum Domini Je-

[a] Heb. *sic deinceps.*
[b] Heb. *consulendo.*
[c] Heb. *vir vir e domo Israëlis, qui ind. &c. sic ver. 7.*
[d] Heb. *a post me sic ver. 11.*
[e] Heb. *iniquitatem: sic sequentia: ut Gen. 4.13.*
[f] Heb. *in corde.*
[g] Heb. *in signaculum & in proverbium.*
[h] Heb. *verbum e verbo meo.*
[i] Heb. *decepi.*

hovæ.
12 'Iterum fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
13 Fili hominis, cùm regio peccavit mihi prævaricando prævaricatione, & extendens manum meam contra illam fregero illi scipionem cibi; id est, ita immisero in eam famem ut exscindam ex ea homines & jumenta:
14 'Etiamsi essent hi tres viri in medio ejus, Noach, Danijel, & Ijob; ipsi cum justitia sua eriperent f 'se ipsos, dictum Domini Jehovæ.
15 Si bestias malas transmisero in terram orbaturas eam, adeò ut sit g desolatissima absque transeunte propter illas bestias:
16 Tres viri isti in medio ejus, *ne* vivam ego, dictum Domini Jehovæ, si filios aut si filias eriperent: ipsi se solos eriperent, terra autem esset desolatissima.
17 Aut *si* gladium induxero in regionem illam; edixeroque, gladius pertranseat terram, quo exscindam ex ea homines & jumenta:
18 Etiamsi tres viri isti essent in medio ejus, *ut* vivo ego, dictum Domini Jehovæ, non eriperent filios aut filias; sed ipsi se solos eriperent.
19 Aut *si* pestem immisero in terram illam effundens æstum iræ meæ super illam h 'ad cædem; ad exscindendum ex illa homines & jumenta:
20 Etiamsi Noah, Danijel, & Ijob essent in medio illius, *ne* vivam ego, dictum Domini Jehovæ, si filium aut filiam eriperent; ipsi cum justitia sua eriperent se ipsos.
21 'Quin sic ait Dominus Jehova, etiam cum quatuor judicia mea hæc pessima, gladium, ac famem, bestiasque malas, & pestem immisero contra *urbem* Jeruschalaimorum; ad exscindendum ex ea homines & jumenta:
22 Si ecce i reliqui fient in ea qui evadant, qui educantur, filii aut filiæ; ecce ipsi 'procedent ad vos, & videbitis 'viam eorum, & actiones eorum: ut 'consolationem capiatis in malo quod induxero contra *urbem* Jeruschalaimorum, in omnibus quæ induxero contra eam.
23 Ita consolationi erunt vobis, cùm videbitis viam eorum & actiones eorum: & agnoscetis me non immeritò feciſe quæcunque fecero in eam, dicitum Domini Jehovæ.

f Heb. *animam suam: sic deinceps.*
g Heb. *desolatio: sic ver. seq.*
h Heb. *pro sanguinem: sup. 5.17.*
i Heb. *relinquetur in ea evasio.*

ANNOTATIO.

1 Deinde] *hujus capitis præter inscriptionem (quæ duobus versibus continetur) Propheticæ partes sunt duæ: prior est propositio impietatis Judæorum, & judiciorum Dei contra illos & Prophetas illorum, usque ad versum 12. posterior, propositio decreti irrevocabilis, ad finem usque.* Ex senioribus] *plerique omnes ex deportatorum numero hos seniores fuisse putant, neque repugnamus valdè: sed tamen videtur potiùs ex prophetiæ argumento statuendum esse hos fuisse liberos, ac non deportatos, qui ad Judææ regnum adhuc pertinuerint, & cum legatione Tzidkijæ venerint in Babyloniam: ut solent legati seniores, consiliarii, & viri auctoritate, ingenio, scientiáque præstantes adhiberi. Legationem autem antehac tempora fuisse Tzidkijæ missam in Babyloniam, ut fiduciario Rege, apparet ex Jirmeja 51. 59.*
3 Fili hominis] *prior hac propositione continentur duo: hypothesis, quæ materia est sive occasio totius prophetiæ, hoc vers. deinde thesis, sive prophetia generatim & ad Judæos omnes, & ad hos qui coràm erant sermonem Dei accommodans.* Viri isti] *id est, totum animum suum addixerunt idololatriæ, & adhuc iniquitatibus suis immersi sunt: qua fronte, obsecro, audent isti comparare in conspectu meo ad consulendum mihi? indignissimum est me ab istis vel momento uno appellari, qui me non consulunt ex animo: sed suis studiis, dum consictores agunt coram te, indesinenter traducuntur: vide infrà 20.4.* 4 Idcirco] *thesis, ut diximus in præcedentem versum: cujus argumentum summum ponitur duobus versibus deinde verò ipsius sive exornatio illius, usque ad vers. 12.* Ut sum Jehova] *jurantis verba, ut multa hoc cap. extant ad confirmationem dicti.* De multitudine] *id est, non de illis tribus quas rogaturus est; sed de loco uno argumento, quod exponitur sequente versu.* 5 In animo ipsorum] *id est, verberem & evincam, velint nolint, ipsorum conscientias impietatis suæ.* 6 Idcirco] *ipsius membra sunt hæc: revocatio ad resipiscentiam; hoc ver. interminatio contra obnitentes tum populares, tum pseudoprophetas, quatuor sequentibus ex judicatorum finis, vers. 11.* 8 Signum] *id est, tum antecedentia judicia monimentum, tum demonstrationem justorum judicatorum Dei eventurorum immorigeris, ut loquitur Apostolus 2. Thess. 1. 5.* Parabolas] *ex interminatione Deut. 28.37.* 9 Verbum] *videlicet quod illi postulaverint, ad voluntatem prophetarum ipsis.* Pelliciam] *id est, quemadmodum avis imprudens pellicitur esca, ita pelliciam eum ipsis muneribus donaturis, considentium: sed tandem quoties commodum videbitur, ut auceps plagarum funes retrahens, aut piscator retum peridromidas, ita inclinans manum meam intercipiam ipsum.* 12 Iterum] *secunda pars prophetiæ, qua Deus usque denum recusantibus Judæis pedem referre ab idololatria & suis iniquitatibus, sententiam fert irrevocabilem, primum de quatuor plagis pronuntiatis lege, usque ad versum 21. deinde verò de funestissima captivitate, versibus reliquis.* 14 Etiamsi] *hypothetica denuntiatio, ut Jirmeæ 15. 1. quasi dicat Propheta, si intercederent homines mihi dilectissimi, & in quibus edidi luculentissima documenta specialissima misericordiæ, non tamen ducerer misericordia. In his enim viribus fuerant illustrissima gratiæ divinæ exempla: cùm Noach ex communi diluvio, Ijob ex gravissimis post omnem hominum memoriam calamitatibus, & Danijel ex communi sapientum cæde ereptus aequè evectus sit.* Se ipsos] *solum, ut sequentibus exprimitur.* 19 Ad cædem] *id est, pestis certissimam & præsentissimam mortem afferans.* 21 Quin sic ait] *alterum membrum denuntiationis, de captivitate accessura ad superiores plagas; ut diximus in versum 12.* 22 Procedent] *id est, adducentur in deportationem vobiscum; sed longe aliter accipientur & tractabuntur quàm vos.* Viam eorum, & actiones] *id est, justam meam eredem ante oculos vitæ eorum, qua tum proter vehementur ad blasphemandum nomen meum, & dudificandum; ut dicitur supra 11. 15.* Consolationem] *id est, tum eò quod justam*

Dei

Dei vindictam ſpectabilis coràm, tum quòd nihil futura eſt veſtra calamitas ad calamitatem iſtorum (adeò agetur cum iſtis duriter) leniter ferenda conditionem veſtram.

CAPUT XV.

Deus typo & ſermone Judææ toti ab exardeſcente ira ſua exitium denuntiat, propter peccata ipſius & contumaciam indigniſſimam.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
2 Fili hominis, [a] quid *eſt* lignum vitis præ omni ligno? *quid* palmes, *præ eo* quod eſt in lignis ſylvæ?
3 An ſumitur ex illo lignum ad aptandum operi? [a] an aſſumitur ex illo paxillus ad appendendum ei ullum inſtrumentum?
4 [a] Ecce igni traditur in eſcam; cùm duas extremitates ejus conſumpſerit ignis, & medium ejus uſtulatum fuerit, an proderit ad opus?
5 Ecce cùm eſſet integer, non aptabatur operi; quanto igitur minus cùm ignis conſumpſit ipſum & uſtulatus eſt, aptaretur adhuc operi?
6 [a] Idcirco ſic ait Dominus Jehova, quemadmodum *eſt* lignum vitis inter lignа ſylvæ, quod trado igni in eſcam: ita traditurus ſum habitatores Jeruſchalaimorum.
7 Nam opponam faciem meam iratam eis; [a] cùm ab uno igne exiverint, alter ignis conſumet eos: ut cognoſcatis me eſſe Jehovam, cùm objecero faciem meam iratam eis:
8 Exponamq; terram ipſam deſolationi; eò quòd prævaricantur prævaricatione, dictum domini Jehovæ.

a Heb. *aſſumunt, impersonaliter.*

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hæc prophetia velut præcedentium corollarium eſt, continens typum, verſibus quatuor ſequent. & anagogen illius propheticam, tribus ultimis.* 2 Quid eſt lig.] *typus Judæorum in Judæa adhuc commorantium. q.d. quid eſt in iſtis hominibus cur ſe ipſi faciant tanti, aut ego ad parcendum ipſis amplius adducar? mò verò (inquit ſequent.) ut modò ſe habent, ſunt iſti omnium hominum indigniſſimi.* 4 Ecce igni] *id eſt. ſarmentum exſectum non poteſt, ut ut ſit integrum, ad ullum opus accommodari; ſed cogitur & in ignem abjectum uritur, ut Joan. 15. 6. poſteà verò ſequitur comparatio minoris expoſita ver. 5.* 6 Idcirco] *anagoge ſive accommodatio typi, ut diximus in verſum 1.* 7 Cùm ab uno] *id eſt, ignis prodiens ab ira Dei indefinenter ardebit; & quis ab uno evaſerit, deprehendetur & conſumetur altero; quemadmodum ſuperioribus prophetiis omnibus indicatum eſt, inde a capite 5.*

CAPUT XVI.

Deus gentem Judæorum increpans narrat illius hiſtoriam ſpecie puellæ expoſitæ & in morte verſantis, donec ipſe miſertus curavit, educavit, duxit, purgavit, & ornavit eam: deinde ingratiſſimi animi crimina exprobrat, ſcortationis cum idolis gentibus, exteris, ac inhumaniſſimæ liberorum cædis: propterea ſententiam fert in eam, tanquam homicidam & adulteram, mortis ignominiæq; æternæ, amplificans maleficia ejus comparatione cum ſuctu Sodomitarum atque Iſraëlis: & poſtremò reliquiis exponit promiſſiones Evangelicas.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
2 Fili hominis, notas fac [a] *urbi* Jeruſchalaimorum, abominationes ipſius,
3 Dicens, [a] ſic ait Dominus Jehova *urbi* Jeruſchalaimorum, [a] commercia tua, adeoque [a] genituræ tuæ *ſunt* e terra Cenahhanæorum; *quaſi* [a] pater tuus *ſit* Emoræus ipſe, & mater tua Chittæa.
4 [a] Nam quod ad genituras tuas, [a] quo die genita fuiſti [a] non fuerat præciſus [a] umbilicus tuus, & [a] aquis non eras lota [a] cùm aſpexi te: neque [a] ſale fueras condita, nec faſciis eras faſciata.
5 [a] Non pepercerat tibi oculus ut faceret tibi unum ex iſtis, [a] clementia utendo erga te: ſed projecta fueras in ſuperficiem agri cum faſtidio [b] tui, quo die genita fuiſti.
6 [a] Tranſiens autem juxta te, cùm viderem te [a] præbentem conculcandam te [c] in ſanguine tuo; [a] dixi tibi, in ſanguine tuo vive, [a] iterumq; dixi tibi, in ſanguine tuo vive.
7 [a] Copioſam ut germen agri reddidi te, adeò ut creveris & adoleveris perveneriſque [d] [a] ad ſummum ornatum ([a] ubera tua [e] ſororiaverant, & pilus tuus germinaverat) [a] quamvis eſſes [f] nudiſſima & retectiſſima.
8 [a] Quapropter tranſiens juxta te, cùm viderem te, quòd ecce tempus tuum [a] tempus amorum eſſet, [a] expandens alam *veſtis* meæ ſuper te, operui nuditatem tuam: cumq; jurans tibi [a] conveniſſem tecum in fœdus, dictu Domini Jehovæ, [g] [a] nupſiſti mihi.
9 [a] Itaque [a] lavi te aqua, ut inundans *eluerem* ſanguinem tuum a te; & [a] unxi te unguento:
10 [a] Veſtiensq; te verſicoloribus calceavi te [h] melinis, & accingens te xylino operui te ſericeo:
11 Et ornavi te ornatu; indens armillas manibus tuis, & torquem collo tuo:
12 Appoſui etiam monile ſupra naſum tuum, & inaures auribus tuis; coronamque ornatus capiti tuo.
13 Cumq; ornaſſes te auro & argento, veſtimentumq; tuũ eſſet xylinum & ſericum, ac verſicolor, ſimilam & mel oleumq; comederes; denique pulchra eſſes [i] ſupra modum, & proſperata in regno:
14 Adeò ut prodiret de te [k] [a] fama in gentes propter pulchritudinem tuam; quia perfecta erat, [l] propterea quòd majeſtatem meam impoſuiſſem tibi, dictum Domini Jehovæ;
15 Tum confiſa pulchritudini tuæ ſcortata es [a] pro nomine tuo, & profudiſti ſcortationes tuas omni [m] viatori, illius fuit *pulchritudo tua:*
16 Etiam ſumens de veſtibus tuis, paraſti excelſa tibi [a] latis maculis interſtincta, ut ſcortareris [a] cum iſtis; [a] *illis* non ſuccedentibus, cùm non adeſſet *viator:*
17 Et ſumens inſtrumenta ornatus tui ex auro meo & ex argento meo quæ dederam tibi; feciſti tibi imagines maſculi, ut ſcortareris cum eis.
18 [a] Capiens enim veſtes verſicolores tuas operuiſti illas, & unguentum meum ſuffitumque

a Heb. *ad ſpectum meũ; ſimilem loquutionem vide Gene. 30. 30.*
b Heb. *animæ tuæ.*
c Heb. *in ſanguinibus tuis: ſic in ſequentibus.*
d Heb. *ad ornatum ornamentorum.*
e Heb. *conſtituta fuerant.*
f Heb. *nuditas & retectio: ſic ver. 22. & 39.*
g Heb. *fuiſti mihi uxor.*
h Heb. *melĩ, id eſt, pellibus melium: ut Exod. 25. 5.*
i Heb. *ad valde valdo.*
k Heb. *nomen*
l Heb. *propter majeſtatem meam quam imp. trajectio*
m Heb. *tranſeunti: ſic ver. 25.*

que meum proposuisti illis;
19 Cibum quoque meum quem dederam tibi, similam & oleum ac mel *quibus* cibabam te, hoc proposuisti illis, in odorem [n] gratum ut esset; dictum Domini Jehovæ.
20 [o] Præterea sumens filios tuos & filias tuas quas pepereras mihi, hos mactasti illis [o] consumendos: an minus *hoc esset* fornicationibus tuis,
21 Quòd jugulaveris [o] filios meos & exposueris eos, traducendo eos illis?
22 [o] Et cum omnibus abominationibus tuis, & scortationibus tuis non es recordata dierum pueritiæ tuæ; [o] cùm esses nudissima & retectissima, præbuisse te conculcandam in sanguine tuo:
23 Sed fuit post totam malitiam tuam (*væ væ tibi*) dictum Domini Jehovæ,
24 Ut [o] extrueres tibi fornicem, & faceres tibi suggestum in omni platea,
25 Et in omni capite viæ extructo suggesto tuo, abominandam redderes pulchritudinem tuam divaricans pedes tuos omni viatori: denique [p] plurimùm scortata es.
26 Scortata enim es [o] cum [p] Ægyptiis vicinis tuis [q] [o] torosis, & quidem plurimum scortata es ad provocandum me.
27 [o] Cumque ecce extendens manum meam contra te [o] diminuerem demensum tuum, & traderem te [r] desiderio odio habentium te [s] [o] Philistæarum, quæ confusæ erant propter viam tuam [t] sceleratam:
28 Scortata es cum Assyriis, eò quòd non satiareris: sed scortata cum eis ne sic quidem satiata fuisti.
29 Quapropter plurimùm scortata es in Canahanæa [o] cum Chaldæis; sed ne hoc quidem satiaris.
30 [o] Quàm languidus est [u] animus tuus, dictu Domini Jehovæ: faciendo omnia ista, opus mulieris meritoriæ [x] pervicacissimæ?
31 Extruendo fornicem tuam in capite cujusque viæ, cùm suggestum suum facis in omni platea; nec dum es ut [o] scortum ludificando mercedem,
32 Ut mulier adultera, loco viri sui recipiens extraneos:
33 Omnibus scortis dant pretium: tu verò dedisti [o] pretia tua omnibus amatoribus tuis, munerans eos ut congrederentur tecum circumquaque, pro scortationibus tuis.
34 Itaq; fuit in te [y] contra quàm in istis fœminis scortationibus tuis, cùm [z] prosequeretur te nemo ad scortandum: nam quòd tu mercedem, ac mercès non data tibi, hoc contrarium est.
35 [o] Idcirco, ô scortum, audi verbum Jehovæ;
36 Sic ait Dominus Jehova, eò quòd profusum est [a] virus tuum retecta nuditate tua, in scortationibus tuis cum tuis amatoribus; coram super omnibus stercoreis diis [b] abominandis tuis, denique propter cædes filiorum tuorum quos exposuisti eis:
37 [o] Idcirco ecce ego congregaturus sum [o] omnes amatores tuos quibus suaviter usa es, & quoscunque amas, cum omnibus quos odisti: & ubi congregavero illos contra te circumquaq; retegam nuditatem tuam illis ut videant totam nuditatem tuam:
38 Et judicabo te judiciis [o] adulterarum & [o] effundentium sanguinem: exponens te [c] cædi proficiscenti ex [o] æstu iræ & zelotypiæ.
39 Nam cùm tradidero te in manum eorum, demolientur [o] fornicem tuam, & diruent suggesta tua, & exuentes te vestibus tuis sument [o] instrumenta ornatus tui: ac relinquent te nudissimam & retectissimam:
40 Deinde adducentes contra te cõgregationem [o] obruent te lapidibus, & transfigent te gladiis suis:
41 Postea [o] comburent domos tuas igne, exercentes contra te judicia [o] ante oculos multarum fœminarum: ita faciam ut desinas esse meretrix, etiamque mercedem non poteris dare amplius.
42 Denique faciam ut requiescat æstus iræ meæ in te, [o] donec recedat zelotypia mea a te; donec quiescens non indigner amplius.
43 Eò quòd non es recordata [o] dierum pueritiæ tuæ, & commovisti te contra me omnibus his: ideo etiam ego ecce viam tuam in caput repono, dictum Domini Jehovæ, ut non facias istud scelus cum omnibus abominationibus tuis. *Suprà 22.*
44 Ecce [o] quisquis utitur parabola, de te parabola utetur, dicendo; qualis mater, talis filia ejus.
45 [o] Filia matris tuæ es [o] fastidientis virum suum & filios suos: & soror *utriusque* sororis tuæ es, quæ fastidiverunt viros suos, & filios suos; [o] mater vestra Chittæa, & pater vester Emoræus.
46 Soror autem tua [o] major Schomron, ipsa cum filiabus suis sede t [o] ad sinistram tuam; soror tua verò minor te, sedens [o] a dexera tua, est Sedom cum filiabus suis.
47 [o] Neque verò in viis earum ambulasti, & secundum abominationes earum fecisti: tanquam parvum fastidio fuit *hoc*; ideo corruptionem adhibuisti majorem eis in omnibus viis tuis.
48 [o] Ne vivam ego, dictum Domini Jehovæ, si fecit Sedom soror tua ipsa & filiæ ejus; quemadmodum fecisti tu & filiæ tuæ.
49 Ecce hæc fuit iniquitas Sedomi sororis tuæ; cum [o] excellentia, saturitas cibi, & [o] tranquillitas quieta esset ipsi & filiabus ejus, [o] manum pauperis & egenis non confirmavit:
50 Cùm itaque exaltantes se facerent abominationem [o] coram me; amovi eas, prout [d] visum est. [d] Heb. vi.
51 [o] Schomron quoque ad dimidium peccatorum tuorum non peccavit; amplificasti enim abominationes tuas præ ipsis, & [o] justificasti sorores tuas omnibus abominationibus tuis quas fecisti.
52 [o] Tu etiam fer ignominiam tuam, [o] quam adjudicas *utrique* sorori tuæ, propter peccata tua quibus abominabilius egisti quam illæ; justiores erant te: tu, inquam, etiam erubesce & fer ignominiam tuam, cùm justifices sorores tuas.
53 [o] Si reduxero reducem turbam illarum, reducem turbam Sedomi & filiarum ejus, ac reducem turbam Schomronis & filiarum ejus; etiam reducem turbam multitudinis captivorum tuorum *reducam* [e] inter illas: [e] Heb. *in medio illarum.*
54 Ut feras ignominiam tuam, & afficiaris ignominia propter omnia quæ fecisti; [o] consolationi existendo illis.
55 Si sorores tuæ Sedom & filiæ ejus revertentur ad pristinum statum suum, & Schomron ac filiæ ejus revertentur ad pristinum statum suum;

[n] Heb. *quietus: ut Gene. 8.21.*
2 *Reg.16. 3. & 17.17. & 21.6.*
Suprà 6. & 7
[o] Heb. *multiplicasti scortationes tuas: sic deinceps.*
[p] Heb. *filiis Ægypti.*
[q] Heb. *magnis carnis: euphemismus: ut Levit. 15.3.*
[r] Heb. *animæ: ut Psa. 27.12*
[s] Heb. *filiarũ Pelschtæorũ.*
[t] Heb. *sceleris.*
[u] Heb. *cor.*
[x] Heb. *dominantis.*
[y] Heb. *contra rium ab istis.*
[z] Heb. *post te non ageretur scortatio.*
[a] Heb. *ærugo: sic infr. 24.11*
[b] Heb. *abominationum tuarum.*
[c] Heb. *sanguini æstus, & zelotypiæ.*

ſuum; tu quoque & filiæ tuæ revertemini ad priſtinum ſtatum veſtrum.

f Heb. *in auditione.* 56 [f]Cùm non fuerit Sedom ſoror tua [f]in auribus, in ore tuo; tempore [g] ſummæ excellentiæ tuæ;

g Heb. *excellentiarum tuarum.* 57 [f]Nec dum revelata fuerit malitia tua, [f]cùm eſſet tempus probri [h] a filiabus Syriæ & omnibus circumſtantibus eam, filiabus Peliſchtæorum; [f] quæ depopulatur æ fuiſſent te circumquaque:

h Heb. *filiarum, &c.* 58 Scelus tuum & abominationes tuas tu reportatura es, dictum Domini Jehovæ.

59 Nam ſic ait Dominus Jehova, viciſſim faciam tibi quemadmodum feciſti; quæ ſpreviſti [f]execrationem irritum faciendo fœdus.

60 [f]Veruntamen [f] recordatus ego fœderis mei tecum *initi* temporibus pueritiæ tuæ, præſtabo tibi fœdus [i] perpetuum.

i Heb. *ſeculi.* 61 Nam recordata viarum tuarum, pudore ſuffunderis, [f] aſſumendo ſorores tuas majores te cum minoribus te: & [f]dabo tibi eas in filias; [f]non quidem ex fœdere tuo,

62 Sed præſtabo ego fœdus meum erga te; & agnoſces me eſſe Jehovam:

63 [f]Ut recorderis & erubeſcas, [f] nec ſit tibi amplius apertio oris propter ignominiam tuam; cùm expiavero te ab omnibus quæ feceris, dictum Domini Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *hujus capitis (quod perpetua allegoria exprimit Dei adminiſtrationem erga Judæos & Jeruſchalaima) præter inſcriptionem duobus primis verſibus comprehenſam, partes omnino ſunt tres: prima eſt narratio (ut diximus) allegorica ex comparatione ſpiritualis conjugii inter Deum & Eccleſiam Judæorum, uſque ad ver. 35. ſecunda eſt ſententia Dei Eccleſiam veterem, velut perfidiſſimam conjugem, repudiantis & flagellantis gravisſimè, uſque ad ver. 60. poſtrema, eſt promiſſio redintegrandi fœderis & connubii ſacri cum electis reliquiis, quatuor verſib. ultimis.* 2 Urbi Jeruſch.] *i. Judææ ſynecdochicè: nam Jeruſchalaimis ſedes erat Eccleſiæ, & regni caput: ſic deinceps.* 3 Sic ait] *hujus narrationis prolepſis ſive propoſitio ſummæ hoc ver. continetur. Sunt enim duo illius membra hîc ſingulis vocibus expreſſa: unum eſt, genituræ, quæ exponuntur a ver. 4. ad 13. alterum verò commercii & converſationis, uſque ad ver. 35. quæ duo hoc verſu poſita ὕστερον πρότερον deinceps explicantur.* Commercia tua] *i. converſatio tota, ſynecdochicè.* Genituræ] *id eſt, ortus, curatio, educatio, & inſtitutio prima: nam hoc genus ſynecdoches frequentat ſcriptura ſacra, ut Gene. 3. 16. & 1. Tim. 2. 15.* Pater tuus] *id eſt. ſi ex patre Abrahamo eſſetis, faceretis opera Abrahami; ſed degeneraſtis ab illo, & in familiam Cenahhanæam malitioſè transviſtis: quin imò ſta obfirmati eſtis in veſtris iniquitatibus, ut ſi patre Emoræo & matre Chittæa eſſetis orti: ſic infrà ver. 45. non aſcita eſt, ſed hæreditaria & nativa malitia veſtra.* 4 Nam] *prius hoc narrationis membrum per antitheſin exponit duo; nimirum ſtatum calamitoſum miſerumq; Gentis ex Abrahamo ortæ, donec educeretur ex Ægypto, uſq; ad ver. 6. & beneficia ornamentaq; a Deo in gentem collata, verſib. ſeq. In hac autem narratione tota gens cum corpore unico comparatur, & ſtatus ejus cum infantis recèn is in lucẽ prodeuntis ſtatu, ac paulatim per ſua incrementa provehentis.* Quo die] *id eſt, cùm in hanc lucem veniſſet, & hac vita uteretur Abraham progenitor gentis veſtræ, ex quo velut trunco gens propagata eſt. Nam ut ad hæc tempora procul referamus, adducimur tum Prophetæ ipſius narratione, tum verbu Jehoſchuhhæ 24. 2. & ſequentibus; tum hiſtoriæ fide: maximè cùm iniquum ſit ortum, educationem, augmentum, & cætera quæ deinceps ponuntur, ad unicum tempus referre captivitatis in Ægypto, & tempora (quæ accuratiſſimè Propheta ubique obſervat) confundere.* Non fuerat præciſus] *id eſt, a natura in morte, in ſordibus peccatorum, infirmitate, & vanitate eras: quæ omnia allegoricè ſignificantur verbis ſequentibus.* Umbilicus] *id eſt, longum illud inteſtinum ab utero matris pertinens ad umbilicum fœtus, quo dum in utero eſt vivet fœtus: ſynecdoche. Nam hoc inteſtinum in fœtu continet omnia vitæ inſtrumenta, venam umbilicalem ad alimoniam, arterias duas ad reſpirationem, & ὑπαχὸν ad exſudanda fœtus excrementa. Hoc autem inteſtinum niſi præciditur, matri & infanti lethale eſt, niſi reſectum curatur, eſt exitioſum partui, quia totum profundit ſanguinem & exhalat ſpiritum meatuillo.* Aquis non erat] *id eſt, ut cui non ſunt ablutæ ſordes recens in lucem edito; ita jacebas in ſordibus peccati, ut oſtenditur Jehoſch. 24.* Cùm aſpexi] *quantopere ſe torqueant interpretes in hac voce explananda nihil attinet dicere: nos verò eam non Chaldæorum, ſed Hhebræorum vocem eſſe confirmamus, pro certo habentes Deum his verbis loqui humanitus: ut infrà ver. 6. 8. & ſequentibus.* Sale] *quo aqua macerato lavari infantem præcipiunt medici, tum ad callum obducendum umbilico, totique cuti, tùm ad interiores partes confirmandas, & decoquendos abſumendóſque humores pravos: quibus omnibus utilem eſſe hanc perfrictionem docent Galenus & Avicenna.* 5 Non pepercerat] *id eſt, a nemine curata fueras, ac potius non potueras curari ſine me, ſed in peccatis tuis fuiſſes mortua: tanta eſt naturæ humanæ infirmitas. Sed hæc allegoricè dicta prudenter accommodanda ſunt veritati: non enim propterea concedit Deu humanam infirmitatem ab homine curari poſſe; ſed ita ſentit incurabilem fuiſſe prorſus a natura hominem, atque tanta fœditate ut rebus omnibus creatis faſtidio eſſet, nedum ab ulla earum rerum curaretur.* 6 Tranſiens] *jam ſequitur narratio beneficiorum Dei, ut diximus in verſum 4. quæ gradatim exponuntur rationes fœderis a Deo cum Eccleſia initi & ſuo ordine præſtiti primùm quidem collata vitæ, hoc ver. ex qua propagatio & incrementum Eccleſiæ promanaſſe dicuntur, verſu ſeq. deinde ornamenta vitæ ex liberatione, & conjugium ſacrum, ver. 8. & ſequentibus.* Præbentem] *i. expoſitam morti, maliſque omnibus ad mortem: nam ea conditione fuiſſe Abrahamum cum cæteris uſque dum a Deo vocatus eſſet, Geneſ. 11. ſuprà oſtendimus.* Dixi tibi] *id eſt, virtute verbi promiſſionumq; mearum te a morte præſentiſſima liberavi, in qua æquè verſaberis ac infans cujus proſluit umbilicus; & nihilominus vitam dedi tibi.* In ſanguine] *id eſt, utcunque in peccatis tuis demerſus ſis & a natura mortuus, tanquam infans exhauſto ſanguine.* Iterumq;] *i. non ſemel, ſed ſæpius repetitis promiſſionibus confirmavi: ut Geneſ. 12. & 13. & 15. & 17. & ſequentibus.* 7 Copioſam] *q.d. multiplicavi gentem tuam præter naturæ ordinem & expectationem omnium, dans Abrahamo & Saræ e mortuis Jitzchakum, Jitzchako binos liberos ex uxore ſterili, Jahhakobo duodecim filios, ex quibus deinceps innumera populi multitudo propagata eſt in Ægypto, quamvis obnitentibus Ægyptiis.* Ad ſummum] *id eſt, pulchritudinem & ſpeciem omnium elegantiſſimam, cujus cauſam*

ſam vide Deut.7.7. & 8. Ubera] *id eſt, quaſi pubes effecta eras, nubilis, & apta viro: quod hic duobus ſignu exprimitur.* Quamvis eſſes] *id eſt, non propter ullam elegantiam aut bonum quod meſſes in te viſa es mihi ad ſummum ornatum pervenisse, & perplacuiſti mihi; ſed propter unicum amorem meum ex conſilio & electione gratuita: ut Deut.7.* 8 Quapropter] *jam venitur ad conjugium ſacrum initum cum Eccleſia Iſraelitarum, quo tempore liberata fuit a ſervitute Ægypti, & donata tabulis fœderis, ut diximus in ver 6.* Tempus amorum] *id eſt, tempus juſtum quo conjugarer mihi, ut prædictum fuerat Abrahamo Geneſ.15.13.* Expandens] *id eſt, te uxorem ducens, & agens virum ac ſervatorem tuum: vide Ruth.3.9.quamobrem ſequentia verba ſunt exegetica hoc ver.* Conveniſſem] *vide Exod.19.& 24.* Nupſiſti] *id eſt, viciſſim in fœdus convenisti mecum, ibidem.* 9 Itaque] *expoſitio beneficiorum ex connubio acceptorum a Deo; quorum partes ſunt duæ, ſanctificatio a ſordibus peccatorum, & communicatio omnium bonorum: quæ deinceps exponuntur uſque ad ver.13.* Lavi te] *alludit ad ritum legis Levit.15.28. pro eo quod eſt, pleniſſimè mundavi & purificavi te.* Unxi te] *id eſt, ornavi unctione ſpiritus, per cujus regenerationem reſtituta es elegantiæ tuæ.* 10 Veſtiensque] *id eſt, inſtruxi te rebus omnibus tũ ad neceſſitatem tum ad voluptatem pertinentibus, gratiam tibi gloriamq; ſummam indidi, denique regina effecta es conjugio meo. Hæc autem inde a liberatione cœpta pertinent ad tempora Schelomonis uſque.*

13 Cumque ornatiſſes] *altera pars narrationis, de commercio ſive converſatione indigniſſima Eccleſiæ veteris, ut diximus in verſum 3. cujus prolepſis ſive propoſitio ſumma eſt verſ. quinque; deinde exornatio, uſque ad ver.35. ac in prolepſi quidem ad amplificationem pertinent duo verſus, quibus Deus ſummatim commemorat amplitudinem beneficentiæ ſuæ in Eccleſiam; deinde verò duplicem abuſum beneficiorum, exprobrat: unum, quòd cum gentibus exteris ſcortata ſit, ver.15. alterum, quòd cum duabus alienigenarum, ver.16. & 17. quæ duo membra poſtea ὕστερον πρότερον explicantur.* 14 Fama] *de qua 2. Schem.8.13. & 1.Reg.4.30.* 15 Pro nomine] *id eſt, quàm latè fuerat pervagata fama tua, tam latè effeciſti ut diffunderentur ſcelera tua, ad coq; latiùs conata es & promiſcuè te proſtituere: quod totum inde a temporibus Schelomonis per trecentos nonaginta annos fuiſſe factum hiſtoriæ ſacræ teſtantur, & Deus per prophetam exprobravit ſuprà 4.5.* 16 Latis maculis] *id eſt, pantherina, ut veteres appellarunt, quæ non emblemate vermiculato aut parvulis maculis inſignita eſſent (nam hæc non ita evidenter e longinquo diſcernuntur) ſed latis plagis & teſeris coloratæ; quæ melius e longinquo ſpectantur, & velut ſigna ſunt ad provocandos amatores.* Cum iſtis] *idolis ſive imaginibus quæ nominantur ſequente ver.* Illis] *id eſt, cùm illa non ſuccederent ex ſententia animi tui quæ diximus ver.15. Itaque verba ſequentia horum interpretationem habent.* 18 Capiens] *exornatio proximè præcedentis membri in prolepſi, de inſano Iſraelitarum ſtudio in idololatriam, per ὑστεροπρότερον quam diximus ſuprà ver.13. qua continentur duo crimina: unũ, de rebus omnibus ad idola tranſlatis, duobus ver. alterum, de filiis ablatis inhumanitate & impietate ſumma, duobus alterum.* 20 Præterea] *alterum crimen, ut modò diximus: de quo ſi quis multa volet cognoſcere, legat Euſebium ſub finem lib.2. de præparatione Evangelica. Interdictum autem diſertè habetur Levit.18.21. & 22. & ſequentibus.* Conſumendos] *igne videlicet, ut a rege Moabitarum factum eſt, 2. Regum 3.27.* An minus] *quaſi dicat, hoc verò facinus altero eſt longè indignius, & me adhuc ampliùs afficit, quòd expoſuiſti eos idolis qui fœdere erant mei.* 21 Filios meos] *id eſt, ipſos quoque primogenitos: vide infrà 20.26.* 22 Et cum] *exornatio prioris membri prolepſeos, de fœderibus procuratis & junctis cum hu & illis gentibus promiſcuè, omiſſa fide & veritate promiſſionum Dei, & totius conjugalis fœderis ratione.* Cùm eſſes] *id eſt, jam olim futurum fuiſſe ut nulla eſſes, niſi cepiſſem de te miſericordiam; & quòd nunc ſuperſtes ſis, id a me uno gratioſè profectum eſſe.* 23 Væ væ] *exclamatio pathetica.* 24 Extrueres] *id eſt, omnia comparares quæ ad commoditatem tuæ ſortationis putabas pertinere, ut palàm faceres te proſtibulum eſſe impuriſſimum, & te oculis omnium obtruderes: quod generatim exprobratum hoc & ſeq.ver. deinde minutatim explanatur, tum nominatis gentibus quæ ad ſcortationem hanc fuerant adductæ, verſib. quatuor; tum expreſiò hippomane quo in ſcortationem iſtam exarſerunt Iſraëlitæ, ver.30. & quatuor ſeq. vide ſimilia Jirmejæ 2. & ſeq.* 26 Cum Ægypt.] *ut factum eſt temporibus Chizkijæ, Jeſchahh.30. & 31. deinde Jehojakimi & Tzidkijæ, 2.Reg.24. & 25. contra mandatum Dei, Deut.17.16.* Torolis] *ſic pergit in allegoria, & deſignat accuratiſſimam Iſraëlitarum libidinem, ut infrà 23.20.* 27 Cúmque ecce] *tranſitio ad ſecundos amatores, videlicet Aſſyrios; in quorum fidem Achaz ſe contulit propter immiſſas a Deo caſtigationes: vide 2. Reg.16.7. & 2. Chro.28.* Diminuerem] *ex commminatione Levit.26.20. & Deut.28.23. & 33* Peliſchtæarum] *vide 2.Chro,28.18. & Jeſchahh.15.* Quæ confuſæ] *i. quas etiam pudebat maleficiorum tuorum, licet projectæ eſſent ad omnem impuritatem; adeò fuerunt turpia & gravia ſcelera tua: vide Jirmej.2.33.* 29 Cum Chaldæis] *videlicet ex quo tempore Merodac-baladan legationem ad Chizkijam tranſmiſerat, 2.Reg.20.12. & Jeſchahh.39.* 30 Quàm languid.] *expoſitio elegantiſſima hippomanis per admirationem, ut diximus in ver.24. qua gradatim oſtenditur inſanus Judæorum furor in conciliandis exteris, primùm per comparationem meretricis quæſtuariæ, hoc ver. deinde adulteræ libidinoſiſſimæ, quæ abjectio & contempto omni quæſtus ſtudio libidine tantùm perfidio, è abreptura (ut de Meſſalina Clodii res portentoſas ſcribunt hiſtorici) duob.ver. ſeq. ac poſtremò illius quæ tantopere fertur præceps in libidinem, ut ipſa amatores redimat de ſuo atque muneretur, qui ſummus eſt gradus libidinis. q. d. Propheta, nequeo ſatis mirari cum animo meo tantum furorem tuum, quæ tibi ſcortando nunquam ſatisfacis; ſed adhuc contabeſcis præ ardore libidinis, eamq; nulla ratione nullis amatoribus adhuc explere potuiſti: cujus hoc documentum eſt certiſſimum, quòd non expectas dum ab amatoribus redimaris, prout meretrices quæſtuariæ ſolent, neque ſatis habes ut gratis concilies amatores & adjungas tibi, ſed ultrò exhauris facultates tuas, & meas ipſius res ſacrilegè profundis ad illos redimendos comparandosq;.* 31 Scortum] *id eſt, ne cum adultera illa quidem comparari debes quæ non exercet quæſtum meritorium, ſed gratis proſtituit ſe pericia ſtudio libidinis: ut exponitur ſequen.ver.* 33 Pretia] *videlicet plurima & ampliſſima: quod facit ad amplificationem ſceleris.* 35 Idcirco] *tranſitio ad ſecundam partem prophetiæ, nempe dictionem ſententiæ, ut diximus in ver.1. Continet autem hæc ſententia propoſitionem, & exornationem ſive confirmationem ejus. Ac propoſitionis quidem partes omnino duæ ſunt, quarum una ſummatim cauſas ſententiæ ferendæ explicat,*

plicat, ver. 36. altera judicium in sceleratam adulteram eventurum, usque ad ver. 45. Exornationis verò partes sunt totidem, ut suo loco dicturi sumus. 36 Virus tuum] id est, sordes tuæ profluentes ex te propter frequentiam & assiduitatem scortationis tuæ: confer cum Jirmej. 2. 23. & seq. Vox autem Hhebræa propriè quidem æs significat; sed metonymicè quoque pro ærugine, id est, virulentia illa & damnosa materia accipitur quam æs madefactum generat, ac proinde ad omne virus accommodatur. Novimus quidem a plerisq; aliter accipi, videlicet pro fundo & ima parte rei alicujus: sed tota illa interpretatio manavit ex falsa hujus loci intelligentia; cùm tamen hoc membrum fuerit ex sequente intelligendum, & ex adjuncto verbo. 37 Idcirco] sententia dicto sive judicium duas partes continet, supplicium, & ignominiam, hoc ver. e quibus supplicium exponitur deinceps usque ad ver. 43. ignominia vero, ver. 43. & 44. Omnes amator.] ex quibus conflabat exercitus Babylonis. 38 Adulterarum] de quo judicio vide Levit. 20. 10. & Deut. 22. 22. Effundentium] de quo judicio vide Gen. 9. 6. & Exod. 21. 12. Æstu iræ] videlicet Dei, qui ut justus judex in sanguinolentos exæstuat, & tanquam justus maritus zelotypus est uxoris adulteræ. 39 Fornicem tuam] de qua suprà 24. & 31. id est, in urbe Jerusalaimorum sedes adulteriorum tuorum a te comparatas. Instrumenta] de quibus supra ver. 10. & sequentibus. 40 Obruent te] jus esse contra adulteras homicidium q; ex lege suprà ostendimus. 41 Comburent] vide complementum 2. Reg. 25. & 2. Chron. 36. & Jirmejæ 52. Ante oculos] id est, palàm, ita ut sis omnibus exemplo, multiq; ludibrio: prout de Edomæis legitur Psal. 137. 7. & Lament. 1. & 4. de Hhamonitis verò, Moabitis, Tyriis, & Tzidoniis, infrà 25. & sequentib. 42 Donec recedat] id est, donec consummavero in te ardorem totum meæ zelotypiæ: ut sequentia verba explicant. 43 Dierum puer.] id est, primæ conditionis tuæ; & beneficentiæ meæ, de quibus suprà ver. 4. & sequentib. 44 Quisquis] id est, ludibrio eris in ore omnium: cujus ludibrii argumentum in fine versus positum, est μεταφορικὸν ad exornationem sententiæ. 45 Filia] exornatio sententiæ præcedentis, ut diximus in ver. 35. duabus partibus continetur: una est, exornatio causarum ab exemplo Cenahhanæorum, Sedomi, & Schomronu, usque ad ver. 52. altera est exornatio & confirmatio judicii, inde ad ver. 60. Horum autem verborum sensus est, nullo pacto a parentibus tuis, sororibus tuis, & gente tua degeneras, duobus versib. imò verò hos omnes omnibus numeru malitia superas, ver. 47. & quatuor seq. Fastidientis] notat Propheta his verbis Cenahhanæos tum a Deo & pietate Noachi defecisse, tum filios suos Moleco traduxisse, Levit. 18. 21. & 24. quo etiam modo sequentia de Sedomitis & Jisraëlitis sunt accipienda. Mater] ut suprà ver. 3. 46 Major] plures tribus & regiones continens. Ad sinistra] i. Septentrionem. A dextera] i. ad Meridiem: ut Exodi 26. 18 47 Neque verò] amplificatio per gradationem. de qua in ver. 45. 48 Ne vivam] confirmatio præcedentis dicti, tum a juramento, hoc ver. tum a demonstratione κατ' ἀντίφρασιν, tribus seq. 49 Excellentia] ex illa abundantia & tranquillitate, quas deinde Propheta nominat: vide Gen. 13. 10. & seq. Tranquillitas] ex quo gentem liberaverat Abraham, Gen. 14. Manum paup.] nam etiam duos angelos fuisse erant in platea pernoctare, eósq; & Lotum ipsum summa injuria persequuti sunt, Gen. 19. 50 Coram me] vide Gen. 13. 13. 51 Schomron quoque] id est, regnum Jisraëlitarum: quod propterea longè minus peccasse dicitur, quia neque tanta a Deo beneficia acceperat cùm regnum & Sacerdotium in Judæa essent, neque fuerat revocatum tam diuturna patientia: sed Judæa plura habuit & diuturniora beneficia quibus alliceretur, atque exempla judiciorum quibus deterreretur; & tamen malitiæ suæ obfirmata cum beneficiis, judiciis, & documentis Dei assiduè concertavit. Justificasti] vide Jirm. 3. 6. 52 Tu etiam] altera pars exornationis de sententia lata, ut diximus in ver. 45. qua primùm affirmatur certissimè eventura & constantissima futura sententia Dei, ver. quatuor; deinde universè concluditur, quatuor alteris. Quam adjudicas] id est, quam justissimè illis importatam esse evincitur, & agnoscit tua ipsius conscientia. 53 Si reduxero] hypothetica enuntiatio constantiæ Dei in exequenda sententia sua. q. d. si illos reduxero, vos etiam reducturus sum; at non sum reducturus illos: igitur neque vos reducam, quicquid pseudoprophetæ vaticinentur vobis ad gratiam. Sic Deus Judæis illam temporis comminatur; ex quorum tamen posteris reliquias servatum iri docet infrà ver. 60. & sequentibus. simile judicium vide Numer. 14. 54 Consolationi] ut suprà 14. 22. 56 Cùm non] conclusio sententiæ, causam & judicium breviter complectens, binis versibus. Causa autem ponitur unica, nimirum obfirmatus animus & ἀμεταμέλητος, quamvis revocatus fuisset duobus exemplis gravissimis severitatis Dei; uno in Sedomitas, hoc ver. altero in Jisraëlitas, ver. sequente. In auribus] id est, fugeru de industria omnem recordationem tanti judicii, quamvis ad eum finem illud effecisset Deus, Gen. 18. 19. 57 Nec dum] id est, nondum evicta fueru apud animum tuum & agnoveris malitiam tuam, ex quo Jisraëlita flagellati & pessundati sunt in conspectu tuo, ut præmonita eorum exemplo resipiscere. Cùm esset temp.] id est, cùm probrosè Schomron soror tua a Syru, & Pelischtæis, finitimis q; prostigaretur duce Assyrio. Quæ depop.] id est, æquè te ac Schomronem prostigassent, nisi custos fuissem tuus, teq; ab illis vindicassem: ut promiserat Deus Jeschahhh. 7. & 8. 59 Execrationem] id est, negligens & frangens fidem mihi jurejurando datam (ut suprà ver. 8.) execratione fœderi conjunctam tete obstrinxisti: synecdoche. 60 Veruntamen] ultima pars prophetiæ, promissio erga reliquias electas, ut diximus in ver. Recordabis] vide Gen. 8. 1. 61 Assumendo] id est, cooptando tecum ex Jisraëlitis & gentibus electos in Ecclesiam Christi. Dabo tibi] id est, efficiam ut parias spirituales liberos verbo Evangelii, ut Jeschahh. 54. & sequentibus. Non quidem] id est, non ex illo fœdere Legis quod tu fregisti; sed ex fœdere novo Evangelii, non in tabulis lapideis, sed in tabulis carneis cordis inscripto per spiritum Dei vivi, ut dicitur versu sequente, vide Jirmejæ 31. 31. & sequentibus, 2. Corinth. 3. 3. & Heb. 8. 8. 63 Ut recorderis] id est, ut tu receptam in illud fœdus ducaris pœnitentia anteactæ vitæ; ac proinde sola fide expiationem a me in Christo perfectam complectaris, & gloriam totam soli Deo tribuas servatori tuo. Nec sit tibi] id est, planè obmuescas, tibi confusionem tuæ faciei tribuens & Deo salutem tuam: ut Ijobi. 5. 16. & Psal. 107. 42.

CAPUT XVII.

Propheta ænigmate figurat, & prophetia explicat captivitatem Jeconiæ, beneficium Nebucad-nezaris in Tzidkijam, & hujus perfidiam ineuntis fœdus cum Ægyptio: deinde severissimum Dei judicium ipsi regnoq; toti denuntiat: promissiones denique Evangelii subjicit ad consolandum pios in ecclesia catholica.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, edicendo,
2 Fili hominis, propone ænigma, & utere parabola; de domo Jisraëlis,
3 Dicens, sic ait Dominus Jehova, aquila
a Heb. *longa ala.* quædam maxima, magna alis a alatissima, plena plumis, cui ineſt b ſpecies artificioſiſſima; veniens ad Libanum deſumpſit calamum ſummum cedri:
b Heb. *phrygionicum opus.*
4 Summitatem tenerorum ramorum ejus decerpſit; & deferens in terram c negotiatoriam, in civitate aromatariorum poſuit illam.
c Heb. *negotiatoris.*
d Heb. *ſeminis.*
5 Accipiens verò e ſemine illius terræ poſuit ipſum in agro d ſativo; acceptum ſecundum aquas multas, e circumſpectiſſimè poſuit.
e Heb. *circumſpectione accuratiſſima.*
6 Atque hæc quidem germinaſſet, f abiiſſet in vitem luxuriantem humilis ſtatura, ſpectantibus palmitibus hujus ad illam, & radicibus hujus ſubjectis illi: abiiſſet, inquam, in vitem, edidiſſetq; ramos, & emiſiſſet ramuſculos:
f Heb. *fuiſſet: ſic deinceps.*
g Heb. *una.*
7 Sed fuit aquila g quædam magna, magna alis, & copioſa plumis; ad quam ecce vitis iſta applicuit radices ſuas, & palmites ſuos emiſit ad eam, ut irrigaret ipſam ex areolis plantationis ipſius;
8 Iſta in agro bono ad aquas multas plantata; editura ramos, & latura fructum, *denique* futura vitis magnifica.
9 Dic, ſic ait Dominus Jehova, *an* proſperaretur? an non radices ejus diſrumpet, & fructum ejus ſuccidet, & ſiccabit? omnibus frondibus germinis ſui exſiccabitur? & *an* non brachio magno & populo multo
h Heb. *ſublaturus eam à radicibus ipſius.* h extirpaturus eſt eam radicitus?
10 Ut ecce plantata ſit, proſperabitúrne? an non attingente ipſam
i Heb. *vento orientali.* i Euro exſiccabitur prorſus? cum areolis germinationis ſuę exſiccabitur?
k Heb. *rebellionis.* 11 Deinde fuit verbũ Jehovæ ad me, dicendo,
12 Dic jam domui iſti k rebelli, an neſcitis quid *ſibi velint* hæc? dic, ecce venerat rex Babyloniæ *in urbem* Jeruſchalaim orum, cujus accipiens Regem & Principes abduxit eos ad ſe in Babyloniam:
2. *Reg.* 24. 17.
l Heb. *regni.* 13 Deinde accipiens de ſemine l regio, pepigerat cum eo fœdus; & adigens eum ad execrationem potentes iſtius regionis acceperat,
14 Ut eſſet regnum humile, ne efferret ſe; ut obſervando fœdus ſuum ſtaret.
15 Sed rebellavit contra illum, mittendo legatos ſuos in Ægyptum, ut det ſibi equos populumq; multum: an proſperabitur? an eripiet ſe qui facit iſta? qui irritum fecit fœdus, etiamne eripiet ſe?
16 *Ne* vivam ego, dictum Domini Jehovę, niſi in loco illius regis qui regem conſtituerat ipſum, cujus ſpernit execrationem, & cujus irritum facit fœdus; apud illum in medio Babyloniæ moriatur.
17 Neque copiis magnis aut congregatione multa facturus *quicquam* eſt cum ipſo Parhho in bello; cùm diffundet *ille* miſſilia catapultaria, & cùm extruet propugnacula: ad excindendum animas multas.
18 Cùm ſpernat execrationem irritum faciendo fœdus; quia ecce junxit manum ſuam, & omnia iſta facit, non eripiet ſe,
19 Idcirco ſic ait Dominus Jehova, *ne* vivam ego, niſi execrationem meam quam ſpernit & fœdus meum quod irritum facit; hoc reponam in caput ipſius.
20 Nam expandam ſuper ipſum rete meum, & capietur ſagena mea; deducenſq; ipſum in Babyloniam diſceptabo cum ipſo ibi *de* prę varicatione ipſius qua prævaricatur contra me: *Supra* 12. 13
21 Et omnes profugi ejus cum omnibus agminibus ejus gladio cadent, & qui reliqui erunt in omnem ventum diſpandentur; ut experiamini me Jehovam loquutum eſſe.
22 Sic ait Dominus Jehova, attamen accipiens ego e ſummo calamo illius cedri procęrę reponam: e ſummitate tenerorum ramorum ejus tenellum decerpens, plantabo ego ſuper montem altum & aggeſtum:
23 In monte celſitudinis Jiſraëlis plantabo eum, & proferens ramum faciet fructum, & abibit in cedrum magnificam: habitabuntq; ſub ea omnes aves cujuſcunque alæ, in umbra palmitũ ejus habitabunt.
24 Ita experientur omnes arbores agri me eſſe Jehovam, dejicere arborem altam, exaltare arborem dejectam, exſiccare arborem virentem, & facere ut floreat arbor ſicca: ego Jehova dixi, & faciam.

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus prophetię, præter inſcriptionem duobus verſibus comprehenſam, partes omnino ſunt duæ: una eſt, narratio prophetica funeſtiſſimi excidii eventuri Tzidkijæ Regi & Judææ toti, uſque ad ver.* 22. *altera eſt promiſſio Evangelica pro electis reliquis, tribus verſibus ultimis.* 2 De domo] *i. de toto Jiſraële, tum ratione calamitatum quæ denuntiantur reprobis, tum etiam promiſſorum: quæ duo ſunt capita hujus prophetiæ.* 3 Sic ait] *prior hæc pars prophetiæ de Judæorum ærumnis duas partes complectitur, typum, uſque ad ver.* 11. *& enarrationem illius, uſque ad* 22. *Utrobique autem narrationis ſumma ſunt capita duo: nimirum cauſarum explicatio ex quibus judicia conſequutura ſunt, & prophetia judiciorum quæ in Judæam erant eventura propter antegreſſas cauſas.* Aquila quęd.] *typus magni Nebucadnezzaris regis potentiſſimi: ut exponitur ver.* 12. Alatiſſima] *id eſt, omnium inſtructiſſima ſu rebus quæ ad volatum pertinent: ſic una voce Propheta oſtendit quàm Ægyptio præſtiterit Babylonius, de quo ver.* 7. Veniens] *id eſt, invadens regnum Judææ, quod cum præſtantiſſima Libani ſylva comparatur.* Calamum] *id eſt, cacumen, & ſurculum ſummum, ſive taleam quæ ad inſitionem ex arbore avelli ſolet; unde vox Hebrææ appellatur. Eſt autem typus Jechonjæ regis.* 4 Summitatem] *id eſt, principes Judææ; ut dicitur ver.* 12. Terram] *id eſt, in Babyloniam emporiis celebrem.* Civitate arom.] *id eſt, molliſſima & luxurioſiſſima, quaſi omnes Babylonis cives præ mollitie redolerent aromata, aut facerent aromatariam.* 5 Semine] *id eſt, ſemine regio: ut ipſe interpretatur ver.* 13. *nimirum Tzidkijam patruum Jechonjæ.* In agro ſat.] *id eſt, in Judæa ipſa reſtituit, ubi adhuc futura erat ſementis non incommoda (ut ſequentia docent) niſi ipſius culpa aliter accidiſſet.* Secundum aquas] *id eſt, in loco irriguo: vide Eccle.* 11. 1. Circumſpectiſſimè] *id eſt, omnibus legittimis cautionibus adhibitis quæ ad ſtabiliendum fœdus & firmanda illius jura omnino pertinebant, nempe legibus & conditionibus in fœdere dictis, jurejurando præſtito, obſidibus acceptis, & ſi quæ ſunt ejuſmodi quibus de ſtabilitate fœderis provideri poteſt: ut dicitur ver.* 13. & 14. 6 Atque

Atque hæc]*id eſt,huic Regi Tzidkijæ(qui cum vite humili comparatur) optimè ceſſiſſet,ſi in obſequio Nebuchad-netzaris permanſiſſet.* 7 Aquila]*typus Ægyptii,ut exponitur ver.15.* Vitis iſta] *id eſt,Rex Tzidkija fœdus iniit cum Ægyptio.fidem frangens Babylonius,ver.15.* Radices] *id eſt,legationes clàm quaſi per cuniculos emiſſi ad Ægyptium:vide Jirmejæ 37.& 38.ſic exponitur infrà ver.15.* Irrigaret ipſam]*id eſt,currus & equos ſuppeditaret ad firmandum ipſum.* Ex areolis] *id eſt,copias Ægypti,quæ tota interluitur Nilo,& rivis per areas ductis irrigatur:ſic alludit propheta ad rationem Ægyptiorum.*
8 Iſta]*amplificatio,ex eo quod nulla fuerat Regi Tzidkijæ juſta occaſio adſciſcendi Ægyptium, ut ver.6.*
9 Dic]*ſecundum caput typi,ut diximus in ver.3.judiciorum denuntiatio.* Diſrumpet] *nimirum Babylonius,ut exponitur ver.16.& 20.* 10 Ut ecce] *occupatio, quaſi dicat,eſto ſanè ſit beneplantata & loco optimo:peribit tamen.* Euro]*noxio ventibus,teſte Columella lib.5.cap.5. Eſt autem hic typus divini judicii per Babylonium.* Cum areolis] *id eſt,quoſcunq; aquæ ductus ad ſe ab Ægypto derivaverit.*
11 Deinde]*anagoge ſive accommodatio typi,ut diximus in verſ.3.* 13 Execrationem] *ut ſuprà 16.59.vide 2.Chron.36.13.* 16 In loco] *id eſt, Babylone,regia Nebucad-netzaris: ſic Jirmejæ 32.5.& 34.3.& ſequentibus.* 17 Facturus] *id eſt,adjumento futurus eſt: nam priùs fractus eſt quam copias Judeæ conjungeret.* Diffundet] *nempe Babylonius, obſidens Jeruſalemina pertinaciſſimè.*
18 Junxit manum]*vide Jirmejæ 50.15.* 19 Idcirco]*confirmatio judicii per juramentum.* Meam] *id eſt,juratam in nomine meo,& autore me per Prophetas meos, Jirmejæ 38.* 22 Sic ait]*altera pars prophetiæ,continens promiſſionem reſtitutionis & amplificationis Eccleſiæ in Chriſto.* E ſummo calamo] *id eſt,de reliquiis ſtirpis regiæ,ex qua fuit Zerubbabel,& ex eo Chriſtus.* Montem altum] *id eſt, in Eccleſia,ut Jeſchahh.2.2.* 23 In monte] *triplex promiſſio hus verbus continetur per Chriſtum ad Eccleſiam pertinens: prima eſt amplitudo Chriſti; ſecunda,beneficia ad Eccleſiam in Chriſto pertinentia; tertia denique, Eccleſiæ per totum orbem propagatio, hoc verſu,quorum omnium finis eſt illuſtratio gloriæ Dei,verſiculo ultimo.*

CAPUT XVIII.

Deus Iſraëlitas inter ſe expoſtulantes quòd patriorum ſcelerum pœnas darent reprehendens graviſſimè, adminiſtrationem juſtitiæ ſuæ erga juſtos & peccatores explicat: adducentes exemplum ſuum arguit improbitatis,& juſtitiam ſuam omnino a calumnijs illorum vindicat: ac poſtremò hortatione clementiſſimæ ſpem veniæ facit reſipiſcentibus.

1 FUIT quoque verbum Jehovæ ad me, dicendo,
2 'Quid vobis eſt, quòd utimini parabola hac de'terra Jiſraëlis, dicendo; patres comederunt omphacen, & 'dentes filiorum obſtupeſcunt?
3 'Ne vivam ego, dictum Domini Jehovæ; 'ſi erit vobis amplius *unde* utamini parabola hac in Jiſraële.
4 'En omnes animæ meæ ſunt, æquè anima patris atque anima filii meæ ſunt: anima 'quæ peccat, ipſa morietur.
5 'Nam cùm quis erit juſtus, [a] exercebitq; 'jus ac juſtitiam,
6 In'iſtis montibus 'non comedens,& 'oculos ſuos non attollens ad ſtercoreos deos domus Jiſraëlis; uxoremque 'proximi ſui nõ polluens,& ad uxorem ex immunditia ſeparatam non appropinquans,
7 'Neminemq; opprimens,'pignus ſuum debitori reddens,'rapinam non rapiens;'panem ſuũ eſurienti dans,& nudum operiens veſte,
8 'In uſuram non dans, & fœnus non accipiens,ab iniquitate retrahens manum ſuam;jus [b] verum exercens inter [c] unum & alterum,
9 In ſtatutis meis fideliter ambulans, juraq; mea obſervans [d] colendo veritatem; juſtus hic [e] omnino vivit,dictum Domini Jehovæ.
10 'Quòd ſi genuerit filium effractorem, effuſorem ſanguinis; qui faciat fratri præter'ullum iſtorum:
11 Qui iſta omnia non faciat; quin etiam in iſtis montibus comedat,& uxorem proximi ſui polluat;
12 Pauperem & egentem opprimat, rapinas rapiat,pignus non reddat; & ad ſtercoreos deos attollat oculos ſuos abominationẽ faciens,
13 In uſuram det & fœnus accipiat, hiccine viveret? non vivet;omnes abominationes iſtas fecit,[f] omnino afficietur morte; [g] cædis ipſius cauſa in ipſo erit.
14 'Quòd ſi ecce genuerit filium qui animadvertat omnia peccata patris ſui quę facit, & animadvertens non faciat ſecundum illa,
15 In iſtis montibus non comedat, & oculos ſuos non attollat ad ſtercoreos deos domus Jiſraëlis;uxorem proximi ſui non polluat,
16 Et neminem opprimat, pignus non [h] accipiat,& rapinam non rapiat; panem ſuum eſurienti det,& nudum operiat veſte,
17 'A paupere retrahat manum ſuam, uſuram aut fœnus non accipiat, jura mea faciat, in ſtatutis meis ambulet;hic non morietur propter iniquitatem patris ſui,omnino vivet:
18 Pater *verò* ipſius quia oppreſſit oppreſſione,rapuit rapinam fratris, & quod non eſt bonum fecit [i] inter populares ſuos; ideo ecce morietur propter iniquitatem ſuam.
19 'Sed dicitis,'cur? nónne fert filius ipſe propter iniquitatem patris? 'cùm filius jus & juſtitiam exercet,omnia ſtatuta mea obſervat & facit ea,omnino vivet.
20 Anima quæ peccat, ipſa morietur; filius non feret propter iniquitatem patris, & pater non feret propter iniquitatem filii: 'juſtitia juſti cum ipſo erit, & improbitas improbi cum ipſo erit.
21 Cùm autem improbus converſus ab omnibus peccatis ſuis quæ fecit, obſervabit omnia ſtatuta mea, & exercebit jus & juſtitiam; omnino vivet,non morietur:
22 Omnes defectiones ejus quas commiſit nõ commemorabuntur ei; in ſua juſtitia quam exercet vivet.
23 'An [k] ullo pacto delector morte improbi? dictum Domini Jehovæ:an non cùm revertitur a viis ſuis,ut vivat?
24 Sed cùm avertens ſe juſtus a juſtitia ſua facit iniquitatem, ſecundum omnes abominationes quas fecerit improbus facit, hiccine

[a] Heb. *faciet: ſic deinceps.*
[b] Heb. *veritatis.*
[c] Heb. *virum cum viro.*
[d] Heb. *faciendo.*
[e] Heb. *vivendo: ſic deinceps.*
[f] Heb. *moriendo.*
[g] Heb. *ſanguines ipſius in ipſo erit: ut Levit.20.9.*
[h] Heb. *pignoretur.*
[i] Heb. *in media populorũ ſuorum.*
[k] Heb. *delectando.*

vivere?[d] omnia juſtè facta ejus quæ fecerit non commemorabuntur; propter prævaricationem ipſius quã prævaricatur, & propter peccatũ ipſius quo peccat, propter hæc morietur.

25 'Quòd autem dicitis, non eſt[m] æqua via Domini: audite jam, ô domus Iiſraëlis, an via mea non eſſet æqua? annon viæ veſtræ nõ ſunt æquæ?

26 Cùm avertit ſe juſtus a juſtitia ſua, & faciens iniquitatẽ, moritur 'in illis, propter iniquitatem ſuam quam facit moritur.

27 Cùm autem revertens improbus ab improbitate ſua quam faciebat exercet jus & juſtitiam, hic animam ſuam vivam conſervat:

28 Quia animadvertens revertitur ab omnibus defectionibus ſuis quas commiſit; omnino vivet, non morietur.

29 'Attamen dicunt domus Iiſraëlis, non eſt æqua via Domini: an viæ meæ non eſſent æquæ; ô domus Iiſraëlis; annon viæ veſtræ nõ ſunt æquæ?

30 'Idcirco quemque ſecundum vias ſuas judicabo vos, ô domus Iiſraëlis, dictum Domini Jehovæ: revertimini, & avertite *vos* ab omnibus defectionibus veſtris, 'ut non ſit vobis offendiculo iniquitas.

31 Abjicite a vobis omnes defectiones veſtras quibus defeciſtis, & 'facite vobis cor novũ & ſpiritum novum: ecquare moreremini, ô domus Iiſraelis?

32 Non enim delector morte morientis, dictum Domini Jehovæ: avertite itaque vos, & vivete.

[d] Heb. *omnes juſtitiæ.*

[m] Heb. *diſpo ſitus: ſic deinceps.*

ANNOTATIO.

1 Fuit] *Hujus prophetiæ, quæ tota eſt ἐπιτιμητικὴ, partes omnino ſunt tres: prima eſt reprehenſio acerrima impii Iiſraëlitarum dicti judicia Dei ludificantium, uſque ad verſũ 19. ſecunda eſt confutatio firmamẽtorum quibus Iiſraëlitæ ſuas blaſphemias adverſus Deum eniteban tur ſtabilire, uſque ad ver. 30. tertia eſt concluſio aſſerens juſtitiã Dei, & omnes revocans ad reſipiſcentiam certiſſimámque ſalutu expectationem.* 2 Quid vobis] *propoſitio blaſphemi dicti quod etiam habetur Iirmejæ 31.29. & 30. cujus ἀνάγνωσιν habetur ſequentibus.* Terra Iiſ.] *id eſt, Iiſraëlitis, metonymicè.* Dentes filior] *i. filii luunt injuſtè ſcelerum paternorum pœnas.* 3 Ne vivam] *præcedentis blaſphemiæ ἀνάγνωσιν primùm univerſe fit per enuntiationẽ juſtitiæ Dei juramento confirmatam, duobus verſ. deinde per accommodationem promiſſorum & minarum ejus ad tria perſonarum genera: nempe ad juſtum, ver. 5. & quatuor ſequentibus; ad injuſtum juſti filium, verſib. quatuor; & ad juſtum injuſti filium, ad verſum 19. uſque.* Si erit] *id eſt, niſi manifeſto & illico, ac præſentiſſima edam judicia mea in ſingulos veſtrũm cùm peccaverint; quandoquidem tam ſtudioſi eſtis cavillandi ea.* 4 En omnes] *ætiologia proximi præcedentis dicti a natura ſtudioque Dei in res creatas ſuas: quòd dicitis, inquit, vos injuſtè culpam alienam luere, eſtis in me contumelioſi: nam ego ut omniũ creator ſum, ita paterno ſtudio erga omnes ducor: non poſſum a me temerè abalienare quemquam; ſed ſi quis abalienatur, id ipſi ſua injuſtitia evenit, non injuria mea: ac propterea ſtatus non amplius ita diſſimulare juſtitiam meam ſicut antè feci, ut me a calumniis improborum vindicem. Hoc generatim dictum per gradationem deinceps exornatur.* Quæ peccat] *ac proinde peccato ſuo ſe ipſam alienat a me, qui ſum vitæ, & ſalutis autor.* 5 Nam cùm] *primum gradationis membrum, ut diximus in ver. 3.* Jus ac juſt.] *videlicet erga Deum & homines bona fide & conſcientia, ut ſequentia exempla commonſtrant.* 6 Iſtis mont.] *id eſt, in excelſis, ubi idola colebantur, ut Deut. 12.2.* Non comedens] *videlicet idolothyta, de quibus Pſal. 106.28. & 1. Cor. 8. & 10.* Oculos] *id eſt, non implorans idola, ſynecdochicè a ſigno, ut Pſal. 123.1.* Proximi ſui] *id eſt, ullius: vide Levit. 18.19. & 20.* 7 Neminem] *ex lege Exod. 22. 21. & Levit. 25.14. & 17.* Pignus ſuum] *ex lege Exod. 22.26. & Deut. 24.12.* Rapinam] *ex lege Lev. 19.13.* Panem] *ex lege Deut. 15.7. & ſeq. ut Ieſchahh. 58.7.* 8 In uſuram] *ex lege Exod. 22.25. Levit. 25.35. & ſeq.* 10 Quòd ſi] *ſecundum gradationis membrum, de quo in ver. 3.* Ullum iſtor.] *nempe ſtatutorum & judiciorum Dei, de quibus ver. 9.* 14 Quòd ſi] *tertium gradationis membrum, de quo ver. 3.* 17 A paupere] *videlicet opprimendo.* 19 Sed dicitis] *ſecunda pars prophetiæ confutans verba Iiſraëlitarum reſpondentium Deo. Sunt autem hujus confutationis partes duæ ad duas objectiones Iiſraëlitarum: quorum prior objectio fuit, exemplum ſuum ſatis documento eſſe ut filii dent pœnas paternorum ſcelerum, hoc ver. huic reſpondetur uſque ad ver. 25. poſterior fuit hominum præfractorum, qui quamvis evitarent obnannebant tamen utcunque ſe res haberet, non ſatis æquam eſſe adminiſtrationem Dei: cui reſpondetur ad ver. 30 uſque.* Cur] *q. d. quamobrem hoc negas tu? aut nos non æquos confirmare ab exemplo noſtro, qui inculpati luimus parentũ criminoſorum culpas?* Cùm filius] *jam incipit Deus confutare præcedẽtem blaſphemiam eadem gradatione quæ antè dicta eſt; juſti videlicet, duob. ver. injuſti reſipiſcentis, ver. 21. & duob. ſeq. ac juſti ſeſe avertentis, ver. 24.* 20 Juſtitia] *id eſt, præmium juſtitiæ ſynecdochicè, ut in membro antitheto improbitatis pœna eſt intelligenda.* 23 An ullo pacto] *argumentum a natura Dei quod perſtrinximus in ver. 4. ut infrà duobus ver. ultimis, accipiendum κατὰ τὸ. q. d. nónne majorem delectationem capturus eſſem ex reſipiſcentia improbi ad ſalutem, quàm ex ipſius morte, ſi ſeſe daret in reſipiſcentiam?* 25 Quod autem] *ſecundus confutationis locus, ut diximus in verſ. 19.* Audite] *hac confutatione Deus primùm κατὰ θεὸν æquitatem ſuæ adminiſtrationis aſſerit, & iniquitatis Judæos damnat, hoc ver. deinde ſigillatim gradationi ſermonem accommodat, ut ſuprà: niſi quòd ejus qui ſibi in juſtitia ſua conſtat mentio omittitur, quia extra controverſiam eſt.* 26 In illis]*videlicet vitã ſuis iniquis, a quibus minimè reſipiſcit.* 29 Attamen] *indignantis verba, quibus ad concluſionem tranſitur a confutatione.* 30 Idcirco] *concluſio prophetiæ, qua primùm Deus ſe omnia juſtè adminiſtraturum eſſe confirmat, deinde Iiſraëlitas ad juſtitiam & regenerationem provocat, hoc & ſeq. verſu; ac poſtremò cauſam hortationis adducit a ſtudio paterno ſuo in homines, & ipſorum bono, verſa ultimo.* Ut non ſit] *id eſt, ne corruatis iniquitate veſtra, ut Iirm. 5.25.* 31 Facite vobis] *id eſt, depoſito vetere homine, qui ſecundum cupiditates fallaces corrumpitur, renovamini ſpiritu mentis veſtræ, & induite novum hominem qui ſecundum Deum conditus eſt in juſtitia & ſanctimonia veritatis; ut nihil ſapiatis corde, nihil ſpiretis aut velitis ſpiritu, niſi novitatem puram: quæ quidẽ omnia ſunt ex Deo, qui reconciliavit nos ſibi per Jeſum Chriſtum, Epheſ. 4.22. & 2. Cor. 5.17. & ſequentibus.*

CAPUT

CAPUT XIX.

Deus lamentationem præscribit de Judæorum regno; quòd de pristina sua dignitate decidens Regum impiorum & inhumanorum culpa, jam propè labefactatum sit, & mox sine spe restitutionis collapsum usque in adventum Christi.

1 Tu autem profer lamentationem de principibus Israëlis,

2 Dicens, quid *erat* mater tua? lœna inter leones recubans; inter juvenes leones educans catulos suos.

a Heb. *in media juvenum leonum.*

3 Sed evehente ipsa unum e catulis suis, cùm juvenis leo factus esset; & cùm didicisset prædari prædam, homines comedisset:

4 Audientes *concurrerunt* in eum gentes, quarum in fovea captus est; & deduxerunt eũ b uncis in terram Ægypti.

b Heb. *hamis.*

5 Videns autem illa, cùm spe aluisset se se, periisse expectationem suam; accepit unum e catulis suis quem effecit juvenem leonem.

6 Hic continenter ambulans inter leones, juvenis leo factus; didicit prædari prædam, homines comedit:

c Heb. *viduis.*

7 Etiam cognovit de c viduatis palatiis eorum, & civitates eorum vastavit: adeò ut desolaretur terra & d quæ implent eam, a voce rugitus ejus.

d Heb. *plenitudo ejus.*

8 Quapropter disposuerunt contra eum gentes circumquaque ex provinciis; & expanderunt contra eum rete suum, quorum in fovea captus est.

9 Tum ponentes eum in clausiro e uncis adhibitis, deduxerunt eum ad regem Babyloniæ; deductari eum in munitiones, ut non exaudiretur vox ejus amplius in montibus Israëlis.

e Heb. *eum uncis.*

10 In quiete tua mater tua similis erat viti plantatæ secundum aquas; fructifera & frondosa erat ab aquis multis:

11 Erantque ei scipones f robusti cum virgis dominantium, & alta erat statura ejus, supra intercurrentes ramos densos; ita ut conspicua esset altitudine sua cum multitudine palmitum suorum.

f Heb. *roboris: sic ver. 12. & ultimo.*

12 Sed avulsa æstu iræ in terram dejecta est, & g Eurus arefecit fructum ejus; defregerunt sese, & aruerunt, scipionem robustum ejus ignis consumpsit.

g Heb. *ventus orientalis.*

13 Nunc enim plantata est in deserto, in terra sicca & siticulosa:

14 Et exiens ignis e scipione ramorum ejus, fructum ejus consumit, adeò ut non sit in ea scipio robustus, virga dominatura: hæc lamentatio est, quæ sit pro lamentatione.

ANNOTATIO.

1 Tu autem] *Hujus capitis argumentum omnibus est evidens ex mandato Dei quod habetur vers. 1. & ultimo. Est enim toto hoc capite lamentatio de flebili regni Judæorum statu inde a morte Josiæ: quis status exponitur duabus allegoriis; una, leænæ & catulorum, usque ad vers. 10. altera, vitis & fructuum, versibus quinque sequentibus.* Principibus] *id est regulis; qui jam non poterant meritò dici reges, cùm omnes a Joachazo fuerint beneficiarii, primùm regu Ægyptiorum, deinde Babyloniorum.* 2 Quid erat mater] *priore hac allegoria gens Judæorum & regnum totum cum lœna comparatur, Reges verò cum illius catulo. Ac lœnæ quidem conditio describitur, hoc ver. deinde verò duorum catulorum; quorum unus typus est Joachazi sive Jochanani, ver. 3. & 4. alter Jehojakimi; ver. 5. & sequentibus. In conditione autem lœnæ duo observanda sunt; tum quòd inter leones, id est, finitimos feros & crudeles, securè priùs habitaverat, tum etiam quòd ipsa catulos suos educaverat & reges instituerat sibi: quæ dignitatis & roboris commemoratio exaggerat lamentationis argumentum, ut in secunda allegoria, ver. 10. & 11.* Catulos] *ex prophetia Jakobi, Gen. 49. 9.* 3 Homines] *i. abusus esset authoritate sua ad inhumanitatem feram, 2. Reg. 23. 32.* 4 Uncis] *i. captivum, ibidem ver. 33. & Jerm. 22. 11. & seq.* 5 Spe alluisset] *vi. redhibendi & recuperandi Regu sui præcario ab Ægyptio.* Unum] *Jehojakimũ Joachazi fratrem, datum ab Ægyptio 2. Reg. 23. 34.* 7 Etiam] *id est, non tantùm in homines feritatem exercuit; sed etiam de bonis illorum & facultatibus pro libidine sua statuit, nulla Dei aut hominum reverentia abductu quin sursum deorsum verteret omnia. Cognoscendi autẽ verbũ hoc modo accipi cùm alius locu monuimus, tũ Ijobi 38. sæpiùs.* 8 Gentes] *de quibus 2. Reg. 24. 4.* 9 Deducturi eum] *id est, animo deducendi: nam in itinere mortuus est, ut prophetaverat Jirmeja 22. 18. & 19.* In munitiones] *id est, Babylonem munitissimam: vide Jer. 51. 25. & 53.* 10 In quiete tua] *secunda allegoria, ut diximus in versum 1. qua primùm præstantia antiqua regni Judæorum & regum adumbratur, duobus ver. deinde inclinatio & ruina, tribus. Quod autem vertimus, in quiete tua, adducti tum præcedentis allegoriæ comparatione secimus, tum seq. antithesi: nam quod alii vertunt similitudinem, sine exemplo est; quod alii sanguinem, difficile est accommodatu, atq; violentũ. Quamobrẽ nos Hhebræũ vocabulũ ab alia radice ducimus quæ significat quiescere, ut notetur hac voce pristina Judææ tranquillitas.* 11 Erant q;] *i. typicè, florebant Reges potentissimi & principes regni, eminebatq; regnum Judææ supra alia, Regum suorum majestate, & principum amplitudine, populariumq; frequentia.* Ejus] *videlicet Regis cujusq, qui cum scipione robusto comparatus est.* Intercurrentes] *id est, inter principes eminens.* 12 Avulsa] *videlicet iis rationibus quæ dictæ sunt superiore allegoria.* 13 Plantata] *id est, deportata in locum servitutis miserrimæ, tam contrarium regno quam desertum siccum infestum est visi.* 14 E scipione] *id est, ab ipso Jehojakimo rege, ipsius culpa, quia frangens fœdus rebellavit contrà Babylonium, 2. Reg. 24. 3.* Adeò ut non] *id est, ut neque jam adsit rex ullus sinus, neque sit ullus in posterum extiturus, donec adveniet Christus: vide Jirmejæ 22. 30.* Hæc lamentatio] *conclusio, verbis Dei mandatis lamentationem.*

CAPUT XX.

Propheta seniores ad Deum consulendum accedentes redarguit hypocriseos: ac propterea in totum populum

pulum invehens, ordine narrat beneficentissimam Dei administrationem, monita, & indignissima populi maleficia, ab exitu Ægypti ad sua usque tempora: deinde omnes contestatus severissimum Dei judicium pronuntiat, calamitates eventuras omnibus, minas contra idololatras, & promissiones erga bonos; e quibus disparatis Deum illos perditurum, hos liberaturum docet ad gloriam ipsius.

1 FUIT autem anno septimo, [a] quinti mẽsis die decimo, venientes quidam e senioribus Jisraëlis [1] ad consulendum Jehovam, cùm sedissent coram me,

2 Ut esset verbum Jehovæ ad me, dicendo,

3 Fili hominis, alloquere seniores Jisraëlis, & dicito ad eos; sic ait Dominus Jehova, [2] an ad consulendum me venitis? *ne* vivam ego, si consulor a vobis, dictum Domini Jehovæ.

4 An [3] causam ageres istorum? an causam ageres, fili hominis? [4] abominationes majorum ipsorum notas fac ipsis.

5 [5] Indic eis, sic ait Dominus Jehova, quo die [6] eligens Jisraëlem [7] sublata manu mea semini domus Jahhakobi *juraveram*, [8] notúmque fecerã me ipsis in terra Ægypti: (*juraveram* autem sublata manu mea ipsis, dicendo, ego Jehova Deus vester)

6 Quo *igitur* die sublata manu mea *juraverã* istis me deducturum illos e terra Ægypti in terram quam [9] exploraveram ipsis, affluentem lacte & melle; [10] decus ipsum omnium regionum;

7 [11] Edixeram eis, quisq; [b] res detestandas oculis suis abjicite, & stercoreis diis Ægypti ne polluatis vos; ego sum Jehova Deus vester:

8 Rebellantes contra me [12] noluerunt auscultare mihi, quisque res detestandas oculis suis non abjecerunt, & stercoreos deos Ægypti non dereliquerunt: quamvis [13] dixissem me effusurum æstum iræ meæ super eos, ad consummandum irám meam in eis in media terra Ægypti.

9 Attamen [14] feci propter nomen meum; (ut non prophanaretur ante oculos illarum gentium [c] inter quas erant, quia notum feceram me ipsis ante oculos illarum) educendo ipsos e terra Ægypti.

10 Itaque eduxi ipsos e terra Ægypti, & abduxi ipsos in desertum:

11 Ubi dedi ipsis statuta mea, & jura mea nota feci ipsis; quæ qui faceret homo, viveret per ea:

12 Ac etiam sabbatha mea dedi ipsis, ut essent signo inter me & ipsos; [d] ut sciretur me Jehovam sanctificare ipsos.

13 Sed rebellarunt contra me domus Jisraëlis in ipso deserto, in statutis meis non ambulantes, & jura mea spernentes quæ qui fecisset homo vixisset per ea, & sabbatha mea prophanantes valde: quamvis dixissem me effusurum æstũ iræ meę super eos in ipso deserto ad consumendum eos.

14 Sed feci propter nomen meum, ut non prophanaretur ante oculos illarum gentium in quarum oculis eduxeram eos.

15 Veruntamen etiam ego sublata manu mea *juravi* eis in deserto, me non introducturum illos in terram quam dedi affluẽtem lacte & melle, decus ipsum omnium regionum:

16 Eò quòd jura mea spernerent, & in statutis meis non ambularent, ac sabbatha mea prophanarent: quòd [e] stercoreos deos suos cor illorũ sequeretur.

17 Pepercit tamen oculus meus illis ne perderem illos, neque feci ex eis consummationem in deserto:

18 Edixi enim filiis illorum in deserto; in statutis patrum vestrorum ne ambuletis, & jura illorum ne observetis, neque stercoreis diis illorum vos polluatis: *Num.* 15. 18.

19 Ego sum Jehova Deus vester, in statutis meis ambulate; & jura mea observate, ac facite ipsa:

20 Et sabbatha mea sanctificate, ut sint signo inter me, & vos; ut sciatur me Jehovam esse Deum vestrum.

21 [15] Rebellarunt autem contra me [16] ipsi filii, in statutis meis non ambulantes, & jura mea non observantes ut facerent ea, quæ qui faceret homo viveret per ea, sabbatha mea prophanãtes: quamvis dixissem me effusurum æstum iræ meæ super eos, consummando iram meam contra eos in deserto.

22 Sed reducens [17] manum meam feci propter nomen meum; ut non prophanaretur ante oculos illarum gentium in quarum oculis eduxeram eos.

23 Nam [18] etiam ego sublata manu mea *juraveram* eis in deserto; me dispersurum eos in gentes, & sparsurum eos in regiones:

24 Eò quòd jura mea non facerent, & statuta mea spernerent, ac sabbatha mea prophanarent; denique [f] stercoreos deos patrum suorum sequerentur oculi ipsorum.

25 Atque etiam ego dederam ipsis statuta [19] non bona, & jura [20] per quæ non viverent,

26 [21] Impurans ipsos cum donis ipsorum, eò quòd traducerent [22] omnem aperientem vulvam; ut desolarem eos, ut experirentur me esse Jehovam.

27 Idcirco alloquere domum Jisraëlis, fili hominis, & indicito eis, sic ait Dominus Jehova: adhuc hac re blasphemaverunt me patres vestri prævaricando contra me prævaricatione,

28 Quòd cùm introduxissem eos in terram quã sublata manu *juraveram* me daturum ipsis; [23] aspexerunt omnem collem excelsum, & omnem arborem densis ramis, ubi sacrificarũt sacrificia sua, & ubi dederunt irritamentum oblationis suæ, & ubi disposuerunt [g] odores gratos suos, denique ubi libarunt libamina sua:

29 [24] Et quamvis dicerem, ad eos ipsos qui veniebant [25] eodem quò vos, [26] quid sit ipsum excelsum; tamen [27] vocatum est nomen illius excelsum, usque in diem hunc.

30 [28] Idcirco dic ad domum Jisraëlis, sic ait Dominus Jehova; an in via patrum vestrorum vos ipsos impuraveritis, & [h] detestationes eorum sequendo vos scortati fueritis,

31 Et offerendo dona vestra traducendo filios vestros per ignem, vos ipsos impuraveritis in omnibus stercoreis diis vestris in hunc usque diem; & ego consulár a vobis, ô domus Jisraël? ne vivam ego, dictum Domini Jehovæ, [29] si consulár a vobis.

32 Ideoq; [30] quod ascendit in spiritum vestrum [i] minimè omnium futurum est; quod vos dicitis, [31] erimus ut istæ gentes, ut naciones istarum regionum, ministrando ligno & lapidi.

33 Ne

a Heb. *quinto mense decimo mensis.*

b Heb. *detestationes oculorum suorũ: sic deinceps.*

c Heb. *in quarum medio.* *Exod.* 14.

d Heb. *ad sciendum: sic infrà ver.* 20. *Exod.* 20. 5. & 23. 21.

e Heb. *post stercoreos deos suos cor illorũ iret.*

f Heb. *post stercoreos deos patrum suorum ipsorum.*

g Heb. *odorem quietum suarum.*

h Heb. *post detestationes ipsorum.*

i Heb. *ex-stendo.*

Exod. 38.

Exod. 14 25. & 20. & *sequentibus.* *Levit.* 18. 5. & *Deut.* 30. 15. *Exod.* 16. 24. & 31. 13.

Num. 14. 28 & *seq.*

1 Heb. *filii Jisraël.*

2 Heb. *an ad consulendum me vos venitis?*

3 Heb. *an judicium judicares?*

4 Heb. *notam fac abominationes majorum ipsorum ipsis.*

5 Heb. *Loquere.*

6 Heb. *in eligendo.*

7 Heb. *elevata.*

8 Heb. *notificatus feci.*

9 Heb. *explorans.*

10 Heb. *gloria.*

11 Heb. *Dixi.*

12 Heb. *non voluerunt.*

13 Heb. *dixi.*

14 Heb. *feci.*

15 Heb. *rebellando rebellarunt.*

16 Heb. *filii.*

17 Heb. *manum.*

18 Heb. *etiam.*

19 Heb. *non bona.*

20 Heb. *in quibus.*

21 Heb. *polluens.*

22 Heb. *omne aperiens vulvam.*

23 Heb. *viderunt.*

24 Heb. *et dedi.*

25 Heb. *ad eos.*

26 Heb. *quid est.*

27 Heb. *vocatum.*

28 Heb. *et dixit.*

29 Heb. *si consulár.*

30 Heb. *et.*

31 Heb. *erimus.*

33 *Ne* vivam ego, dictum Domini Jehovæ; nisi manu robusta, & brachio extento, ac æstu iræ effuso 'regnabo super vos,

34 Cùm educam vos ex populis, & congregabo vos ex regionibus in quas dispersi fueritis; manu robusta, brachioque extento, & æstu iræ effuso.

35 Nam 'deducam vos in desertum populorũ, ubi disceptabo vobiscum [i] in os:

i Heb. *facie ad faciem.*

36 Quemadmodum disceptavi cum majoribus vestris in deserto terræ Ægypti; sic disceptabo vobiscum, dictum Domini Jehovæ:

37 'Et transmittam vos sub virgam, ut inducam 'vos in vinculum fœderis:

38 Seligensque ex vobis eos qui rebellant & qui deficiunt a me, 'e terra peregrinationum ipsorum emittam eos, & eorum nemo in terram Jisraëlis redibit: ita experiemini me esse Jehovam.

39 ' Vos itaque ô domus Jisraëlis, sic ait Dominus Jehova, quisque stercoreos deos suos agedum colite, 'etiam postea, siquidem non auscultatis mihi: ' nomen verò sanctitatis meæ ne prophanate amplius donis vestris, & stercoreis diis vestris.

40 'Sed in 'monte sanctitatis meæ, in monte celsitudinis Jisraëlis, dictum Domini 'Jehovæ, ibi colent me 'tota Domus Jisraëlis, [k] quanta quãta erit in ea terra: ibi acceptos habebo eos, ac ibi 'requiram oblationes vestras, & primitias munerum vestrorum cum omnibus rebus sanctis vestris:

k Heb. *tota ipsa.*

41 Cum odore [l] 'grato acceptos habebo vos, quando eduxero vos ex populis, & congregavero vos ex regionibus in quas dispersi fueritis: & sanctificabo me in vobis ante oculos ipsarũ gentium.

l Heb. *quietis.*

42 Et experiemini me esse Jehovam; cùm reduxero vos in terram Jisraëlis, in terram illam quam sublata manu mea *juraveram* me daturũ majoribus vestris:

43 Ubi recordati viarum vestrarum omniumque actionum vestrarum quibus vos ipsos impuraſtis, fastidio eritis vobis ipsis propter omnia mala vestra quæ feceritis. *Suprà 6. 9.*

44 Ita agnoscetis me esse Jehovam, cùm *hæc* fecero erga vos propter nomen meum, non secundum vias vestras pessimas, & secundum actiones vestras corruptissimas, ô domus Jisraëlis, dictum Domini Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *Hujus prophetiæ inscriptio ostendit tum ipsum tempus & occasionẽ illius, ver. 1. tum mandatum Dei, secundo versu: tempus verò manifestum est, nempe quinto anno prophetatam esse ante expugnata & eversa Jeruschalaima. Sunt autem totius prophetiæ partes duæ: una, hypothesis quæ Deus specialiter seniores Jisraëlis coram hypocrises scelestæ reprehendit, ver. 3. & 4. altera, thesis qua universè Jisraëlem redarguit, impiis minatur, & piis promissis erigit, inde a ver. 5.* Ad consulendum] *simulatè, quamvis consilia sua stata afferrent in animis suis, ut dicitur infrà ver. 32.* 3 An ad consulen.] *animo integro, docili, & ad consilium capiendum comparato. q. d. nonne præjudicata affertis domo, & consilia quæ verbo tenus petitis jamdiu cudistis animo?* 4 Causam ageres] *id est, amplius intercederes apud me istorum nomine? quibus non intercessione amplius (ut fingunt) opus est, sed reprehensione acerbissima, & minarum denuntiatione: idem argumentum est Jirmejæ 14. sic suprà 14. 2. & 3.* Abominationes] *trànsitio ad thesin, de qua in versum 1.* 5 Indic eis] *hujus theseos membra omnino sunt tria: primum est narratio, qua singula Dei beneficia comparantur cum indignissimis Jisraëlitarum maleficiis & ingrato animo, usque ad ver. 30. secundum est sententia dictis adversus ingratos & contumaces Jisraëlitas, usque ad ver. 40. tertium est piarum sanctarumq; reliquiarum consolatio a promissis Dei, inde ad finem usque. Narrationis autem (quæ, ut diximus, per ἀγῶνα sive contentionem tota illustratur comparatis Dei operibus cum maleficiis populi) partes per sua tempora distinguuntur: primum tempus est rerum in Ægypto gestarum, usque ad vers. 9. secundum, rerum in deserto gestarum tum erga patres, usque ad ver. 17. tum etiam erga filios, usque ad vers. 27. tertium, rerum in terra gestarum quam ex promisso majoribus tradiderat Deus, usque ad vers. 30.* Eligens] *id est, declarans me elegisse, misso Mosche & Aharone, Exod. 2. & sequentibus.* Sublata manu] *vide Gen. 14. 22. q. d. juramentum antè majoribus præstitum per me ipsum confirmavi, Exod. 3. 6.* Notumque] *verbo signis, & miraculis, Exod. 3. & 4.* 6 Exploraveram] *id est, prospexeram tanquam certissimus explorator, ut Numer. 10. 33. humanitus dictum.* Decus ipsum] *epitheton terræ Cenahanæ, ut infrà ver. 15. & Dan. 8. 9.* 7 Edixeram] *etsi verba hæc diserte a Mosche non exprimuntur, non dubium est tamen quin ex contrario intelligenda sint, cùm jubentur Jisraëlitæ servire Deo, Exod. 3. 12. & Mosche hanc causam non tantùm populo suo, sed ipsi quoque Pharaoni exponere, Exod. 5. 1.* 8 Noluerunt ausc.] *id est, neque fidem habuerunt mihi, ut ipsorum verba & facta demonstrarunt, Exod 5. 21. & 6. 8. neque ab idolis discesserunt, ut eventus ostendit Exod. 32.* Dixissem] *videlicet nisi servirent Deo, ut agnoscit Mosche Exod. 5. 3. sic in sequentibus.* 9 Feci] *id est, in præstanda liberatione perstiti: sic ver. 14. & 22.* 21 Ipsi filii] *eorum videlicet qui occubuerunt in deserto: nam his pepercit Dei oculus, suprà ver. 17.* 22 Manum meam] *nimirum quam interminatus fueram, ut dicitur proximè præcedente versu, & quam ex parte feceram ut experirentur ipsi, versibus quatuor sequentibus.* 23 Etiam ego] *exegisis præcedentis sermonis, quòd Deus reduxerit manum suam, quam in Jisraëlitas duobus modis exercuerat: nempe & per hostes, cùm aliquos ex illis captivitati traderet, ut Numer. 21. & per se ipsum, cùm eos ipse castigaret acerbissimè, ut Numer. 21. & 25. vide in Psalm. 106. 26. & sequentibus.* 25 Non bona] *id est, ipsis incommoda noxiaq;, ut fuerunt hiatus terræ & ignis, Num. 16. plaga pestilens, Numer. 17. serpentes, Numer. 21. 6. sententiaq; juridica, Num. 25.* Per quæ non] *id est, quæ sententias mortis continerent.* 26 Impurans] *id est, impuros esse ostendens, ut impuros tractans, & a me abdicans.* Omnem aper.] *id est, primogenitum, qui ex lege sacer est Domino, Exod. 13. 2. vide suprà 16. 21. & infrà ver. 31. atque hæc quidem a Jisraëlitis fuisse facta disertis verbis non exponit Mosche; sed tamen non dubium est quin se erit Jisraël, quando copulatus est cum idolo Pehhoris Midianitarum Deo, Numer. 25.* 28 Aspexerunt] *id est, oculos animumq; suum ediderunt: vide Jeschaiah. 57. 9. & sequentibus.* 29 Et quamvis] *videlicet per legem, sacerdotes pios, Prophetas, & servos Dei admonerè: ut*

per

per singulas ætates servos excitavit Deus ad revocandum populum suum a maleficiis: sic infrà 23.43. Eodem quò]*id est ad excelsa, quò vos etiam conveniis, ut sceleratis idololatræ.* Quid sit] *id est, quàm invisum & exosum sit Deo, ac proinde perniciosum suis cultoribus: ut Deut. 12. & 13.* Vocatum] *id est, permansit, & integrum est conser vatum: ut Jeschabh. 1. 26.* 30 Idcirco]*secunda pars thesεos, ut diximus in versum 5 sententiæ dictionem continet; in qua comprehenduntur primùm contestatio Jisraëlitarum propter peccata ipsorum & impudentissimam hypocrisin, duobus versibus; deinde judicium juramento confirmatum, usque ad vers. 39. & conclusum præsentissima abdicatione repudioq; populi, ver. 39.* 31 Si comtulat]*id est, si in posterum patiar vos ea hypocrisi perfidiaq; ad me accedere, ut docet mandato ver. 39.* 32 Quod ascendit]*id est, non succedent cogitationes vestræ, plurimùm aberitu a vestris rationibus.* Erimus] *id est, eodem loco habebimur, & perfruemur tranquillè iisdem commodis, si communem cultum cum gentibus illis observabimus: ut illi dicebant Jirmejæ 44.* 33 Regnabo] *id est, Regem me vobis gentibusq; invitis demonstrabo, impios afligendo & perdendo, piosq; secernendo, ut explanatur vers. 35. & tribus sequent.* 35 Deducam vos]*id est, non sinam vos quiescere, ut putatis, ô idololatræ; sed vexabo vos & exagitabo plurimùm per varios populos locus importunissimis.* 37 Et transmittam] *id est, totum populum Jisraëlis ita probabo & recognoscam ut pastor gregem, ad recipiendos in fœdus & in caulam meam bonos, improbosq; abdicandos: de hac autem ratione vide Levit. 27. 32.* Vos]*id est, bonos ex vobis, synecdochicè: de quibus posteà ver. 40. & sequentibus.* 38 E terra pereg.]*id est, e terra Jisraëli, cujus hæredes filiò & justos dominos se gloriabantur esse qui in Judæa cum Rege Tzidkija remanserant: vide suprà 11. 14. & seq.* 39 Vos itaque]*gravissima abdicationis denuntiatio, ut diximus in ver.* 30. Etiam posteà] *videlicet quàm fueritis e Judæa deportati; cujus non hæredes, sed inquilini ad momentum estis.* Nomen verò]*id est, ne amplius abutimini nomine meo, neque commune quicquam mecum habetote; siquidem idolis vestris adhæretis, quorum contagio impurari nolo cultum meum: ut hypocritas compellat Deus Jeschabh. 1. & 66.* 40 Sed]*tertium membrum, consolatio, ut diximus in versum* 5. Monte sanct.]*vide suprà 17.* 23. Tota domus]*nimirum selecta, ut dixit antè versu* 38. Requiram] *non autem vetabo & interdicam vobis, ut fecit hypocrita, ver. 39.*

CAPUT XXI.

Deus exitium Judææ primùm allegoria, deinde aperti verbis typoq; prænuntians, ostendit quàm graviter sit per Babylonium afflizenda: expeditionis illius consilia effectaq; declarat, ac nominatum prædicit cladem regi Tzidkijæ, & subversionem regni in Christo demum instaurandi: ac postremò per occasionem Hbammonitas nomine insolentiæ contra Judæos reprehendens, par illi exitii per Chaldæos futurum pronuntiat.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
2 Fili hominis, dispone faciem tuam [a] dexteram versus, & [a] fac ut stillet versus Austrum; ac prophetato in [a] sylvam agrestem meridiem *versus:*
3 Et dicito sylvæ meridianæ, audi verbum Jehovæ: sic ait Dominus Jehova, ecce ego [a] accensurus sum in te ignem qui consumat in te [a] omnem arborem viridem, & omnem arborem aridam; non extinguetur flamma [b] inflammatissima, & adurentur ea omnes facies [a] a meridie ad Aquilonem:
4 Et [c] experientur omnis caro [a] me Jehovam incendere illam; non extinguetur.
5 [a] Me autem dicente, aha Domine Jehova; ipsi dicunt de me, nónne [d] artifex est parabolarum iste?
6 Fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
7 [a] Fili hominis, dispone faciem tuam versus Jeruschalaima, etiam fac ut stillet [a] loca sancta versus: & prophetato contra terram Jisraëlis,
8 Dicens terræ Jisraëlis, sic ait Jehova, ecce me contra te exerturum [a] gladium meum e vagina sua; ut exscindam ex te [a] justũ & improbũ:
9 Ut exscindam ex te justum, & improbum, idcirco prodibit gladius meus e vagina sua contra omnem carnem a meridie ad Aquilonem:
10 Ut experiantur omnis caro me Jehovam exerere gladium meum e vagina sua; [a] non revertetur amplius.
11 [a] Tu ergo fili hominis suspira: [a] cum fractione lumborum & amaritudine suspirato ante oculos istorum.
12 Estóque cùm dicent ad te, quamobrem suspirabundus es tu dicas, propter [e] rumorem qui advenit, quo liquescet omne cor, & remittentur omnes manus, caligabitque omnis spiritus, & omnia genua [f] diffluent *ut* aquæ: ecce [f] Heb. *abbi.* advenit & fit, dictum Domini Jehovæ.
13 [a] Deinde fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
14 Fili hominis, prophetato dicens, sic ait dominus; dic, [a] gladius gladius exacutus, atq; etiã extersus est:
15 Ut mactet [g] mactandos exacutus est, ut [g] Heb. *mactationem.* sit ei [a] coruscatio extersus est: [a] an gauderemus, [a] virga filii mei, *id est, gladio* spernente omne lignum?
16 Nam tradidit illum extergendum, capiendum manu: ipse exacutus est gladius, idemque extersus, quem tradat in manum interfectoris.
17 Clama & ejula fili hominis, quia ipse erit contra populum meum, idemq; contra omnes principes Jisraëlis: [a] detrusi in gladium erunt cum populo meo; idcirco [a] applaude femori.
18 [a] Cùm probatio *est*, quid tandem *est*? [a] an etiam virga *gladius* spernens non esset? dictum Domini Jehovæ.
19 Tu itaq; fili hominis prophetato, & [h] [a] complode manibus: nam [i] iterabitur gladius tertiò, gladius [a] confossorum, idemq; gladius confossorum magnatum, cubicula permeans illorum. [h] Heb. *percute manum ad manum: sic infrà ver.* 22 [i] Heb. *ad tertiam vicem.*
20 [a] Ah factus est ad coruscationem, [a] acuminatus ad mactationem; ut diffluente [k] animo & multiplicatis offendiculis, contra [a] omnes portas eorum disponam mucronem gladii. [k] Heb. *corde.*
21 [a] Unis viribus dexteram pete, compositis pete siniſtram; quocunque occurrent tibi res comparatæ. [l] Heb. *aduna te dexteram pete, compone pete siniſtram quò facies tuæ comparata erunt.*
22 Nam etiam ego [a] complodam manibus meis, & [a] faciam ut requiescat æstus iræ meæ: ego Jehova eloquutus sum.
23 [a] Et fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
24 Tu autem fili hominis, [a] propone tibi duas vias

[a] Heb. *viæ dextrorsum.*
[b] Heb. *flammæ.*
[c] Heb. *videbunt: ut Psal. 90. 15. sic deinceps.*
[d] Heb. παροιμολόγος παροιμιαστής, *ut infrà 24 3.*
[e] Heb. *auditionem.*

vias adveniente gladio regis Babyloniæ, e terra
[a]unus procedentes ambas, & [a]latus ſelige, in [a]capite viam [a]ad civitatem ſelige.
25 Viam *inquam* proponito, qua adveniat gladius contra Rabbatham Hhammonitarum; aut contra Jehudæam cum *urbe* Jeruſchalaimorum munita.
[m] Heb. *matre via.*
26 [a]Nam ſtabit rex Babyloniæ in [m] bivio, in capite duarum viarum, ad divinandum divinationem; [a]terget [n] cultros, conſulet imagines, inſpiciet jecur.
[n] Heb. *diviſiones.*
27 [a]In dextera ipſius erit divinatio, [a]Jeruſchalaima; [a]diſponendos eſſe primores *exercitus*, os aperturos [a]in occiſione, ſublaturos vocem cum clangore: [a]diſponendos *igitur* primores exercitus contra portas, effundenda [o] miſſilia catapultaria, extruendas munitiones.
[o] Heb. *catapultam: ut 2. Reg. 19. 32.*
28 [a]Erit quidem *hoc* iſtis tanquam [p] ſi divines vanitatem in oculis ipſorum, [a]iſtis [q] juratis in juramenta multa: [a]ſed hoc revocabit in memoriam iniquitatem qua capiendi ſunt.
[p] Heb. *divinare.*
[q] Heb. *juratis juramentorum.*
29 [a]Idcirco ſic ait Dominus Jehova, eò quòd [a]revocatis in memoriam iniquitatem veſtram, dum [a]retegunt ſe defectiones veſtræ, dum apparent peccata veſtra in omnibus actionibus veſtris: quia verſamini in memoria, [a]manu illa capiemini.
[r] Heb. *iniquitatis terminus: hypallage, ut infrà vir. 34*
30 [a]Tu autem prophane improbe, ô princeps Iſraëlis; cujus advenit dies, *ſuo* tempore [r] iniquitatis terminus:
31 [a]Sic ait Dominus Jehova, [a]amove [a]cidarim iſtam, & tolle coronam: [a]hæc futura non eſt; [a]eũ qui in depreſſum *abiit* exalta, & [a]eum qui altus eſt deprime.
[s] Heb. *hæc non hæc.*
32 [a]Perverſam, perverſam, perverſam reddam illam: [a]etiam hæc non futura eſt, donec venerit is cujus eſt jus ipſum & tradidi illud.
33 [a]Tu autem fili hominis prophetato dicens, ſic ait Dominus Jehova de [t] Hhammonitis, & de [a]opprobrio illorum: dicito igitur, [a]gladius gladius [u] diſtrictus eſt, ad mactationem extenſus, ad conſumendum, *extenſus* propter [a] coruſcationem;
Jirmejæ 49.
[t] Heb. *filius Hhammonis.*
[u] Heb. *apertus.*
34 [a]Dum vides tibi vanitatem, dum divinas tibi mendacium; [a]applicando te ad cervices cõfoſſorum improborum quorum dies advenit, *ſuo* tempore iniquitatis terminus.
35 [a]Repone *gladium* in vaginam ſuam: [a]in loco ubi procreata fuiſti, in terra converſationum tuarum judicabo te:
36 Et effundam ſuper te indignationem meã, [a]igne excandeſcentiæ meæ efflans in te; tradãq; in te malum [a]hominum ardentium, [x] artificum perditionis.
[x] Heb. *fabrorum.*
37 Igni eris ad conſumendum, ſanguis tuus erit in medio terræ: non verſaberis in memoria ullius, nam ego Jehova eloquutus ſum.

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus prophetiæ duæ ſunt in univerſum partes: prima eſt prolepſis ſive propoſitio κεφαλαιωδης gravisſimorum Dei judiciorum contra Iſraëlem totum, uſque ad verſ. 13 ſecunda eſt enarratio ſive exornatio copioſior ejuſdem prophetiæ, inde ad finem uſque. In prolepſi autem exponenda tres rationes Propheta adhibet: primùm quidem allegoricam, uſque ad verſum 5. deinde verò anagogicam, occaſione ſumpta ab expoſitulatione Prophetæ, uſque ad ver. 11 poſtremò verò typicam, duobus verſibus.* 2 Dexteram ver.] *id eſt, reſpice verſus ſitum Jeruſchalaimorum, ut exponit anagoge verſ. 7. nam Prophetæ in Meſopotamia verſanti Judæa a meridie erat.* Fac ut ſtillet] *id eſt, obverſa facie eloquere prophetiam tuam: ſic Ijobi 29. 22. Hhamos 7. 16. & Micæ 2. 6.* Sylvam agreſt.] *id eſt, terram Iſraëlis, quæ cum ſylva borrente & infructuoſa comparatur: ſic deinceps.* 3 Accenſurus ſum] *id eſt, crudeliſſimum hoſtem immiſſurus.* Omnem arb.] *id eſt, juſtum æquè ac improbum, omnes promiſcuè: eadem ſimilitudine utitur Chriſtus Lucæ 23. 31.* A meridie] *id eſt, ab una extremitate ad alteram omnes judicio Dei afficuntur graviſſimè: ut oſtenditur ſeq. verſu.* 4 Me Jehovam] *id eſt, non humanum opus, ſed divinum eſſe, ac proinde inexpugnabile.* 5 Me autem] *tranſitio ad anagogen ab expoſtulatione Prophetæ, ut diximus verſ. 1.* 7 Fili hominis] *enarratio præcedentis allegoriæ ferè de verbo ad verbum.* Loca ſancta] *id eſt, templum ipſum, & ſingulas illius partes ſine exceptione.* 8 Gladium meum] *id eſt, Chaldæum a me armatum, quo velut gladio uſurus ſum ad perficienda judicia mea.* Juſtum] *videlicet per comparationem, id eſt, eum qui non uſque adeò contumax & ad injuſtitiam projectus eſt: nam alioqui cœtus omnium ſylva agreſtis nominata eſt, verſ. 2. & ipſe Propheta id ipſum oſtendit capite ſequente, verſ. 18. vide Jirmeæ 3. 6.* 10 Non revertetur] *videlicet donec funditus conſumpſerit: quod dixerat, non extinguetur, ſuprà verſ. 4. ſic comparat poſtremam hanc cladem cum ſuperioribus: in quibus caſtigato aliquantiſper populo tanquam recondebat gladium in vaginam ſuam.* 11 Tu ergo] *tertium membrum, typus, ut notavimus verſ. 1.* Cum fract.] *id eſt, te ipſum exhibeto typum venturæ Judæorum calamitatis, quaſi delumbus eſſes & acerbiſſimè ex malo tuo ejulares; prout Judæi facturi ſunt, quod exponitur ſequente verſ.* 13 Deinde] *poſtquam Propheta denuntiavit rumorem appropinquantis mali; nunc demum tranſit ad ſecundam partem, id eſt, enarrationem præcedentis prophetiæ, ut diximus in verſura 1. per hypotypoſin: qua primùm inſtrumenta judicii divini quaſi ſubjiciuntur oculis, & forma illius, uſque ad verſum 23. deinde conſilia, uſque ad verſum 28. ac poſtremò cauſæ eventaq; reliquo capite.* 14 Gladius] *id eſt, jam certiſſimè & accuratiſſimè comparata ſunt arma præſtandis judiciis: ſic deinceps.* 15 Coruſcatio] *i. ſumma aptitudo ad cædendum: nam rubiginem impedimento eſſe omnibus notum eſt: ac propterea gladius coruſcus dicitur Ijobi 20. 25.* An gauderemus] *epiphonema, quo Prophetæ ſuſpiriorum ſuorum cauſam exponit breviter, & incuſat ſurditatem cæcitatemq; Judæorum his impendentibus malis laſcivientium.* Virga filii mei] *id eſt, cum virgæ ſive flagellum quo Iſraëlem ſilium meum ſolitus eram caſtigare, jam non ſit ejuſmodi; ſed effecta ſit gladius crudeliſſimus, qui omnes omnino ſpernat, id eſt, æquè bonos atque improbos perditurus ſit promiſcuè, ut antè dixerat: ſic infrà ver. 18.* 17 Detruſi] *videlicet principes, quos modo nominavit, æquè ac tenues e populo. Hoc autem participium diximus ab Hhebræo verbo quod habetur Pſalm. 89. 45.* Applaude] *ut Jirmejæ 31. 19.* 18 Cùm probatio] *ἰγγασία judicii quod modò denuntiavit Deus, primùm a cauſa, nempe obſtinato Judæorum animo, nec reſpiſcente ullis caſtigationibus, hoc*

ver.

ver. deinde ab usu impendentis & instantis judicii, versibus seq. sensus est, cùm tantummodo probo ad ignem afflictionum, ecquid tandem efficio in populo isto? inanes sunt omnes castigationes, ut Jeschahh. 1. 5. & Jirmejæ 6. 28. & sequentibus. An etiam virga] id est, nónne jam pro virga quam adhibus antehac, gladio illo fermente ac omnes pronuncie perditurò uterer? de quo ver. 15. 19 Complode] id est, significatione manuum gratulare, & exhortare Chaldæos ut perficiant judicia mea contra istum contumacem populum. Sic Deus se quoque Chaldæos annuntiat infrà vers. 21. Iterabitur] id est, tribus distinctis vicibus cadentur Judæi, & profligabuntur a Chaldæorum copiis. Primùm enim nono die mensis quarti irruptio in oppidum facta est, Tzidkijæ rex captus, & copiæ ipsius fusæ: deinde verò septimo die mensis quinti anno decimo nono Regis Nebucad-netzari ingressus Nebuzar-adan destruxit oppidum, populares deportavit, & principes captivos trucidavit: postremo denique anno vigesimo tertio cùm Gedalia præfectus regionis fuisset occisus, & seditiones ortæ, de quibus Jirmejæ 40. & sequentibus, advenens Nebuzar-adan reliquias deportavit, terrámque totam desolavit: vide 2. Reg. 25. & Jirmejæ 52. Confossorum] id est, confossurus non paucos, aut tenues, aut in publicum venientes tantùm; sed quàm plurimos, etiam summos, & in intimis conclavibus pervesligaturus. 20 Ah] exclamatio pathetica ut Jeschahh. 1. 4. cujus ἐμφατικὸν indicem affecti quodammodo commiseratione animi ad perspicuitatem mutavimus, posteriorem versiculi partem priore loco statuentes. Acuminatus] id est, elaboratus & exacutus, ut stylus acus solet ad exarandum commodissimè & valentissimè: nam vocem Hhebream exemplo R. Jonæ ab Hhebræa styli appellatione ducimus quæ habetur Jirmejæ 17. 1. Omnes portas] id est, terminum & ditionem totam, synecdochicè: ut Exod. 20. 10. 21 Unis viribus] apostrophe Dei ad gladium, cui mandat exequutionem sententiæ suæ, per transitionem. quasi dicat, pervade omnes partes totius Judææ, neque sinito quicquam tibi effugere. 22 Complodam] ut suprà vers. 19. Faciam ut] ut suprà 16. 42. 23 Et fuit] secundum membrum enarrationis de consultatione Nebucad-netzari in suscipienda expeditione: ut diximus in ver. 13. quam primùm figurat typo, duobus ver. deinde apertis verbis explicat, tribus seq. 24 Propone tibi] videlicet in tabula, ut suprà 4. 1. qua expressus est typus expeditionis Babylonicæ. Unius] id est, ipsius Babylonii, qui procedens e regione suâ dubitavit in utros priùs irrumperet, Judæósne an Hhammonitas, & quod iter susceperus esset. Latus] id est, utram viam sequuturus sis. Capite] i. principio bivii, ubi via una in duas bifidata est; quo modo capita viarum appellant Jureconsulti: sic infrà ver. 26. Ad civitatem] Jeruschalaima, ut primùm expugnentur dilata contra Rabbatham Hhammonitarum expeditione. Hanc verò interpretationem freti distinctionibus libri manuscripti alii præferimus. 26 Nam stabit] explicatio typi: ut notavimus ver. 23. Terget cul.] superstitiosos ritus Prophetæ exponit, quibus Nebucad-netzar deos suos erat consulturus & litaturus eis. Sacrificia (inquit) facies quâ plurima (quod synecdochicè hac loquutione terget cultros denotatur) præterea idola sua conjectu sortibus consulet, & quia ipsa sunt muta neque responsa dare & possunt consulentibus, adhibebit extispicia: ut olim apud gentes fuerunt haruspices quorum judicijs statuebantur æquè belli ac pacis leges. Novimus quidem alias interpretationes placere aliis, sed hanc ex loci ipsius natura & aliorum comparatione simplicissimam esse judicamus. 27 In dextera] id est, omnia divinorum aruspicumque responsa summa consensione ostendent invadenda Jeruschalaima: & quæcunque sortes ad manum venient, docebunt eandem expeditionem primùm suscipiendam esse. Jeruschalaima] hanc vocem accipimus pro inscriptione calculorum qui sorte accidebant. q. d. omnibus calculis dicentur invadenda esse Jeruschalaima. Disponendos esse] id est, facienda esse castra & ordinandi, quæ certissimè victoriam gloriosam reportatura sint expugnatis Jeruschalaimis: huic enim victoriæ ferè adjuncti sunt barritus militaris, vociferatio, & clangor insolens: ac propterea victoriam a signis præd cat Jechezkel σωνεχθικῶς. In occis.] habitatorum urbis expugnatæ. Disponendos] id est, cùm dii sortibus & extis res tam lætas portendant, instituendam esse obsidionem arctissimam.

28 Erit quidem] occupatio elegantissima, qua Deus Prophetam suum confirmat adversus scandalum obfirmatorum Judæorum, & transit ad tertiam partem enarrationis, ut diximus in versum 13. id est, causas & eventa prænuntiati judicii: sic enim Deus Moschem, Jirmejam, & nostrum hunc Prophetam persæpe confirmavit. q. d. ludificabuntur te, adeóque te ipsum divinationis nefariæ quam de Nebucad-netzare prædicas incusabunt: sed ne curato, non enim tibi, verùm sibi ipsis nocituri sunt sua ipsorum perfidia. Istis juratis] id est, perjuris istis infamibus, qui toties jurati Deo & hominibus impudentissima perfidia sese polluerunt, & semper pejerant ultrò, denique animos gerunt perfidiosissimos, & jusjurandum (quod aiebat Pacuvius) tanquam mantile adhibent quo novæ noxæ quotidiè extergeantur. Sed hoc] id est, hoc ipsum improbissimum istorum factum quod ludificantur te & prophetas meos, calumniisque sceleratissimis obruunt, efficit ut tota ipsorum iniquitas jámque coram me & coram hostibus in rationem veniat, ut brevi deprehendantur in suis iniquitatibus, visitentúrque de hoc peccato & præcedentibus omnibus: ut loquitur Mosche Exod. 32. 34. 29 Idcirco] transitio a causis ad eventa, ut distinximus præcedente vers. Sunt autem eventa alia in populares, hoc vers. alia in Tzidkijam Regem regnúmque totum, tribu sequentibus. Revocatis] videlicet mihi & Babylonio, ut præcedente vers. Retegunt] id est, conatum vestra in peccatis obduratio palàm se ipsam prodit hac ludificatione vestra. Manu illa] Babylonii, de quo ver. 24. & sequentibus. q. d non ampliùs rejicietur de die in diem vestra perditio: jam in promptu, jam comparata est manus mancipatura vos. 30 Tu autem] eventus in Regem Tzidkijam per apostrophen, quem Propheta compellat Dei verbis; ac propterea omissa honorifica omni præfatione (quæ principibus vere tribuitur ex lege, Exod. 22. 28.) sententiam pro autoritate dicit: ut 1. Schem. 13. 13. & 1. Reg. 18. 18. & 2. Reg. 3. 13. 31 Sic ait Dom.] expositio proximè præcedentis denuntiationis, quam Propheta narrat sibi a Deo imperatam esse. Amove] id est, prophetando indica mox amovendam esse: sic sequentia. Cidarim] id est regnum, synecdochicè a signis, ornamentis regalibus. Hæc futura] id est, non ampliùs mansurum est regnum, ut apertè exponitur sequente vers. Eum qui in] nempe Jeconjam, ut narratur 2. Reg. 25. 30. & Jirme. 52. 31. Eum qui] Tzidkijam. 32 Perversam] id est, funditus eversum & prostratum erit regnum, deletúmque ex judicio meo, steratis & repetitis cladibus per Babylonium: ut dictum est suprà ver. 19. Etiam hæc] id est, regnum ita eversum nunquàm emerget e tanta perditione, nisi adventu Christi, ad quo jus

jus regni ex ordine naturæ & vocatione mea perventurũ est. Nam utcũq; cõgregatæ fuerãt reliquiæ, respub. institutæ, & principes dati post edictum Cyri; omnia tamen fuerunt tenuissima & conturbatissima, ut historiæ Hhezræ, Nechemiæ, & Machabæorum prophetiaq; Danielis ostendunt duob. ultimis capitib. 33 Tu autẽ] *recipit eos in hanc prophetiam inserta est prophetia contra Hhammonitas, propter illam propositionem quæ habetur suprà ver. 24. & duobus sequent. tum ut Judæi pii qui supererant consolationem caperent de judicio Dei contra adversarios ipsorum; tum etiam ut Hhammonitæ intelligerent se non propterea impunè abituros, quòd Nebucad-nezzar priùs susciperet expeditionem contra Jeruschalaima, sed suas sibi adventuras vices. alioqui singularis horum prophetia continetur infrà capite 25.* Opprobrio illor.] *quo meos indesinenter affecerint; vide infrà 25. 6. & Tzephan. 2. 8.* Gladius] *hujus denuntiationis capita sunt hæc; propositio venturi in Hhammonitas excidii per hypotyposin illius & antegressarum occasionum, hoc & sequent. versu; & judicii præfiguratio, tribus ultimis. Hoc autem judicium per Nebucad-nezzarem effectum esse docetur Jirme. 25. 21. anno (ut probabile est) vigesimo tertio Nebucad-nezzaris, quo ultima deportatio Judæorum facta est, Jirm. 52. 30. postquam Jischmahhel ab Hhammonitis profectus Gedaljam Judææ præfectum occidisset, & fuga sese ad Hhammonitas recepisset, Jirmej. 41. 15.* Coruscationem] *vide suprà in versum 15.* 34 Dum vides] *id est, interea dum confidis visionibus vanis, mendacibusque divinationibus (quibus Hhammonitas abundasse apparet ex Numer. 24.) eáque fiducia insolentissimè insultas in misera Judæorum cadavera qui judicio Dei fuerunt confossi, & infestas inhumanissimè eorum reliquias quæ jam cum mortuo corpore sunt comparanda præ infirmitate sua: interea unquam non animadvertu tibi quoque exitium instrui, & arma ad manum esse quibus tu ipse pariter conficiaris, adeóque gravius.* Applicando te] *id est, in miseræ Judæorum corpora involando, ut exprobrat Tzephan. 2. 8.* 35 Repone] *id est, abjice gladium quo infestas istos, neque amplius thrasonem age.* In loco] *i. in tua ipsius regione perspbrasis.* 36 Igne excand.] *i. quæ indignatio simili prælleri aut adureti vento futura est: ut interminabatur Judæis suprà ver. 3.* Hominum] *Chaldæorum, animo & facto infestissimorum tibi.*

CAPUT XXII.

Deus severissimum judicium Judæis interminatur propter impia & inhumana omnium facinora: quibus explicatu ostendit ipsos omnes apud se non majoris esse quam scoriam impurissimam, ac proinde abjectum iri: postremò verò prophetarum, Sacerdotumque, principum, & popularium peccata narrans confirmas eandẽ interminationem.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Tu autem fili hominis an causam agere? an causam ageres civitatis istius [a] sanguinariæ? imò notas fac ipsi omnes abominationes suas,

3 'Dicens; sic ait Dominus Jehova, civitatis effundentis sanguinem in medio sui advenire tempus: quæ facit stercoreos deos 'præterea ad impurandum se.

4 Sanguine tuo quem effundis rea, & stercoreis diis tuis quos facis impura existens; 'fecisti ut appropinquent dies tui, & pervenisti ad annos tuos: idcirco 'exponam te probro apud gẽtes, & ludificationi apud omnes regiones.

5 Quæ propinquæ sunt & longinquæ a te ludificabuntur te, 'ô [b] infamis, copiosa divexatione.

6 'Ecce principes Jisraëlis, 'pro brachio cujusque sunt in te; ut effundant sanguinem.

7 'Patrem ac matrem vilipendunt in te; cum peregrino agunt fraude in medio tui, pupillo & viduæ vim faciunt in te:

8 Sanctas res meas spernis, & sabbatha mea prophanas.

9 Homines [c] detractores sunt in te ut effundant sanguinem; & 'per ipsos montes comedunt in te, scelus faciunt in medio tui:

10 Nuditatem patris 'filius retegit in te, impuram ex separatione comprimunt in te:

11 Et [d] alius cum uxore proximi sui facit abominationem, & alius nurum suam impurat [e] scelerate; & alius sororem suam filiam patris sui comprimit in te:

12 Munus accipiunt in te ut effundant sanguinem: usuram, & fœnus accipis, & quæstum facis a proximis tuis fraude; me autem oblivisceris, dictum Domini Jehovæ.

13 Ideo ecce 'complodo manum meam propter quæstum tuum quem facis; & propter sanguinem tuum, quæ sunt in medio tui.

14 'An perstabit [f] animus tuus? an confirmabuntur manus tuæ diebus illis quibus ego actурus sum tecum? ego Jehova dixi & faciam.

15 Dispergam enim te in gentes, & spergam te in regiones; faciamq; ut absumatur 'impuritas tua ex te:

16 'Et prophana effecta in te ante oculos gentium, experieris me esse Jehovam.

17 'Deinde fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

18 Fili hominis, [g] effecti sunt mihi domus Jisraëlis pro scoria: omnes sunt 'æris *scoriæ*, & stanni, ferriq; ac plumbi in catino, [h] scoriæ ex argento effecti sunt.

19 Idcirco sic ait Dominus Jehova, eò quòd effecti estis vos omnes scoriæ; idcirco ecce ego congregaturus sum vos 'intra Jeruschalaima.

20 [i] Ut congregatur argentum, & æs, ferrumque, ac plumbum, & stannum [k] in catinum, sufflatur circa eum ignis ad fundendum; ita congregabo ira mea & æstu meo, & collocans *illic* 'fundam vos:

21 Nam comportabo vos, & sufflabo circa vos ignem excandescentiæ meæ; ut fundamini in medio ipsius *urbis*.

22 Ut funditur argentum in catino, ita fundemini in medio illius; & experiemini me esse Jehovam effundentem æstum iræ meæ in vos.

23 'Denique fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

24 Fili hominis, dic isti, 'tu terra es quæ mundata non est, 'non perfundêris pluvia die indignationis.

25 'Conjuratio prophetarum ejus in medio ejus est, similes sunt leoni rugienti, prædanti prædam: animas comedunt, 'robur & res pretiosas capiunt, viduas ejus multiplicant in medio ejus.

26 Sacerdotes ejus 'vim faciunt legi meæ, & prophanant res sanctas meas, inter sanctum

Suprà 20. 4.

[a] Heb. *sanguinum.*

[b] Heb. *impura nomine.*

[c] Heb. *detractionis.*

[d] Heb. *vir: sic deinceps.*

[e] Heb. *cum fœdere.*

Jirm. 5. 8.

[f] Heb. *ad tuum.*

[g] Heb. *facti sunt mihi in scoriam: sic deinceps.*

Jeschæ. 1. 25 & Jirm. 6. 30.

[h] Heb. *scoriæ argentis sunt.*

[i] Heb. *congregatione argenti.*

[k] Heb. *in medium catini: sic ver. 22.*

& prophanum non discernunt, & inter impurum & purum *discrimen* non ostendunt; ac a sabbathis meis occultant oculos suos, deniq; prophanor inter eos.

27 Principes ejus in medio ejus, sunt tanquam lupi prædantes prędam: effundendo sanguinẽ, perdendo animas ut faciant quæstum:

28 Prophetæ verò ejus [a]obducunt eis ineptum tectorium, videntes vanitatem, & divinantes eis mendacium; dicentes, sic ait Dominus Jehova, cùm Jehova non loquutus est.

29 Populus ipse terræ fraudant fraude, & rapiunt rapina: pauperemq; & egentem opprimunt, ac peregrinum fraudant [1] injuria.

30 Dum autem quæro ex eis aliquem [a] qui obducat sepem, & consistat in irruptione coram me pro ipsa terra ne corrumpam eam; non invenio.

31 Quapropter effundens super eos indignationem meam, igne excandescentiæ meæ consumam eos: [a]viam suam in caput ipsorum reponã, dictum Domini Jehovæ.

[1] Heb. *injuriam.*

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus prophetiæ inscriptio, versibus duobus, tum Dei mandatum continet, tum etiam prophetiæ totius argumentum de abominationibus regni Judaici & metropoleos, & de judiciis a Deo propter illas eventuris. Sunt itaque hujus prophetiæ membra tria, quæ singula causas cum judiciis explicant. Primum est propositio, usque ad versum 17 secundum, exornatio per similitudinem elegantissimam, usque ad ver. 23. tertium, confirmatio ab enumeratione partium, inde ad finem usque.* 3 Dicens] *hæc propositio primùm quidem prolepticè judicium Dei & causas exponit duas, nimirum injustitiam & impietatem, tribus versibus; deinde prolepsin enarrat exponens per congeriem causas, a vers. 6. ad 13. postea verò judicia, ad 17. usque.* Præterea] *id est, præter inhumanam illam & injustam sanguinis effusionem, quæ modo dicta est.* 4 Fecisti] *id est, accelerasti judicium tuum, & implevisti tempus quo luas tuarum iniquitatum pœnas.* Exponam] *ex comminatione Deut. 28. 37.* 5 O infamis] *verba Dei infamiam & improbitatem maximam ac turbulentissimam exprobrantis urbi Jerusalaimorum: ita comparatur transitus ad enarrationem prolepseos.* 6 Ecce] *enarratio prolepseos, ut diximus in vers. 3.* Pro brachio] *id est, omnia injustitiæ sua administri, & suam autoritatem tanquam injustitiæ brachium omnibus vendunt & commodant, contra leges Exod. 23. 6. & Deut. 16. 19.* 7 Patrem] *congeries scelerum quibus universi est interdictum, Levit. 18. & 19. & 20.* 9 Per ipsos] *ut suprà 18. 6.* 10 Filius] *ellipsis relati nominis, ut Levit. 21. 4.* 13 Complodo] *ut suprà 21. 17. & 22. q. d. excito omnes, & provoco adversum te.* 14 An perstabit] *interrogatio continens latentem ironiam: videris tibi (inquit Deus) præpotens & infracta futura animo viribusq; sed quid ista ad potentiã meã? non poterit animus tuus, ut ut modò insolescat, neq; vires tuæ, quantæcunque esse videantur, perferre grævitatem judicii mei.* 15 Impuritas tua] *id est, homines impuri tui: hypallage.* 16 Et prophana] *id est, abdicata a Deo sancto Israëlis, prophanoq; gentibus exposita.* 17 Deinde] *secunda pars prophetiæ, exornatio propositionis per comparationem Israëlis cum metallorum scoriis, ut diximus suprà in vers. 1.* 18 Æris scoriæ] *id est. scoriæ & excrementa omni utilitate & voluptate carentia; idq; eò indignius, quòd antè pro argento lectissimo haberentur mihi.* 19 Intra Jerusch.] *velut catinum fusorium, seq. ver.* 20 Fundam] *fame, peste, & gladio, obsessis expugnatisq; Jeruschalaimis: ut minatus erat Deus suprà 4. & 5. & aliis capitibus.* 23 Denique] *tertia pars, confirmatio, ut diximus in vers. 1. quæ prolepsin suam habet vers. 24. causarum verò explicationem, & judicii, sequentibus.* 24 Tu terra es] *propositio causæ impuritatis Judææ: cujus comprobatio habetur postea 6. versibus.* Non perfund.] *id est, nullo pacto liberaberis, ac ne levaberis quidem exardescente judicio meo: metaphora ab incendiis, ad quæ restinguenda solet aqua comportari; vide versum ultimo.* 25 Conjuratio] *enarratio hæc impuritatis, ut diximus suprà in vers. 1. fit per enumerationem partium quæ in regno Judæorum erant: quamobrem recensentur tum malefacta primùm Prophetarum & Sacerdotum, duob. versib. deinde Principum, duobus alteris; postremò popularium, ver. 29. tum verò vacatio ab omni bono, cujus boni ratione judicia fuisset misericorditer cohibiturus Deus, ver. 30.* Robur] *id est, opes & facultates quibus homines se solent confirmare: sic accipitur Proverb. 15. 6. & 27. 24.* 26 Vim faciunt] *i. planè palamq; contrà faciunt quàm ipsis imperavi lege: sic Tzephan. 3. 4.* 28 Obducunt eis] *ut sup. 13. 5. & sequent.* 30 Qui obducat] *ut suprà ibidem. vide idem argumentum Jirm. 5. 1.* 31 Viam suã] *ut suprà 16. 43.*

CAPUT XXIII.

Dem duarum sororum allegoria impietatem & inhumanitatẽ Israëlitarum Judæorumq; explicat, quòd non tantùm inter se, sed etiam cum duis nationibusq; exteris perfidè scortati sint: ac propterea judicium ostendit ab amatoribus repudiatis eventurum, quia neque monitis, neq; exemplo respuerint: deinde verò ad ipsa Tzidkijæ tempora veniens exaggerat illorum iniquitatem, judiciumq; grævissimum præ foribus esse dicit.

1 [a] FUIT quoque verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, [a] duæ fœminæ filiæ matris unius fuerunt:

3 Quæ scortantes in Ægypto [a] in pueritia sua scortabantur; ibi compressa fuerant ubera earum, ac ibi subegerant mammas [a] virginales earum.

4 Nomina autem earum, Ahola majoris, & Aholiba sororis ipsius *minoris*, quæ [b] nuptæ mihi pepererunt filios ac filias; nomina inquam earum, [a] Schomronis Ahola, Jeruschalaimorum autem Aholiba.

5 [a] Sed scortata est Ahola *exteros recipiens* loco meo; egitq; amasiam cum [a] amatoribus suis, cum Assyriis [a] propinquis,

6 [a] Indutis hyacinthino principibus & antistitibus, juvenibus [c] desideratissimis omnibus; equitibus, qui vehebantur equis:

7 Et exposuit scortationes suas ipsis, lectissimis [d] Assyriorum omnibus; & quorumcunque amasiam egit, ipsorum stercoreis diis omnibus impu-

[a] Heb. *virginitatu: sic infrà ver. 8.*

[b] Heb. *cum fuissent mihi.*

[a] Heb. *deficiis: sic deinceps.*

[d] Heb. *filiis Assyrii: sic deinceps.*

impuravit ſe.

8 Denique ſcortationes ſuas [a] *delatas* ab Ægypto non dereliquit, cùm ei concubuiſſent in pueritia ejus, & ipſi ſubegiſſent mammas virginales ejus, ſed effuderunt ſcortationem ſuam in ea.

9 Idcirco tradidi eam in manum amatorum ipſius, in manum Aſſyriorum [b] quibus cum amaſiam egerat.

10 Ipſi retexerunt nuditatem ejus, filios ejus filiáſque ejus ceperunt, & eam gladio occiderunt: ita fuit [c] celebris reliquis fœminis, cùm judicia exercuiſſent in eam.

11 [d] Videns verò ſoror ejus Aholiba, [e] corruptiùs egit amaſiam quàm illa; & ſcortationes ſuas *corrupit* præ ſcortationibus ſororis ſuæ.

12 [f] Cum Aſſyriis amaſiam egit, principibus & antiſtitibus [g] propinquis, indutis perfectiſſimè; equitibus qui vehebantur equis, juvenibus deſideratiſſimis omnibus:

13 Adeò ut viderem ipſam impuraſſe ſe, [h] viam eandem eſſe ambabus ipſis.

14 [i] Sed adjecit ad ſcortationes illius; [k] nam videns homines [l] expreſſos in pariete, imagines Chaldæorum expreſſas [m] Indico,

15 Accinctos cingulo lumbis ſuis, redundantes [n] coloriis ad capita ſua, ſpecie ducum omnes; ſimilitudinem [o] Babyloniorũ Chaldæorum, *ut in* [p] ſolo natali ſuo *ſuis*:

16 Amaſiam egit cum eis ad aſpectum oculorum ſuorum, [q] miſſis legatis ad ipſos in Chaldæã.

17 Congreſſi itaque cum ea Babylonii concubitu [r] amatorio impurarunt eam ſcortatione ſua: & poſtquam impuravit ſe cum eis, [s] luxata eſt anima ipſius ab eis.

18 Cùm itaque [t] retegat ſcortationes ſuas, retegatque nuditatem ſuam; luxata eſt anima mea ab ea, quemadmodum luxata fuerat anima a ſorore ejus.

19 Multiplicat enim ſcortationes ſuas, [u] recordando dies pueritiæ ſuę quibus ſcortata fuerat in terra Ægyptiorum.

20 Et amaſiam agit [x] cum concubinis eorum; [y] quòd velut caro aſinorum caro eorum ſit, & *velut* [z] fluxus equorum fluxus eorum.

21 Sic [a] reviſis ſcelus pueritiæ tuæ; ſubigendo ab Ægyptiis mammas tuas, propter *ſubactã* ubera pueritiæ tuæ.

22 Idcirco ô Aholiba, ſic ait Dominus Jehova, ecce ego excitaturus ſum amatores tuos in te, eos a quibus luxata eſt anima tua, & adducturus eos contra te circumquaque,

23 Babylonios, omnesq; Chaldæos, [b] Pekodæos, [c] Schohhæoſq;, & [d] Kohhæos, omnes Aſſyrios cum ipſis: juvenes deſideratiſſimos, principes & antiſtites omnes, duces, & [e] celeberrimos, vectos equis omnes:

24 Qui invadentes te [f] plauſtris, curribus, & chiramaxiis, ac congregatione populorum, clypeum, ac ſcutum, galeamq; diſponent contra te circumquaque: & [g] proponam illis jus ut judicent te judiciis ſuis.

25 Nam opponam [h] zelum meum tibi ut agant tecum æſtu iræ, [i] naſum tuum & aures tuas amoveant, & tandem gladio concidas; ipſi filios tuos, filiasq; tuas capiant, & [k] tu tandem conſumaris igne:

26 Poſtquam nudaverint te veſtibus tuis, & ceperint inſtrumenta ornatus tui.

27 Ita faciam ut [l] ceſſet ſcelus tuum a te, & ſcortatio tua *allata* e terra Ægypti; adeò ut non ſis ſublatura oculos tuos ad eos, & Ægyptiorum non recordatura ampliùs.

28 Nam ſic ait Dominus Jehova, ecce ego trado te in manum [m] eorum quos odiſti, in manum eorum a quibus luxata eſt anima tua:

29 Ut agant tecum odio, & accipiant totum laborem tuum, & derelinquant te [n] nudiſſimam & retectiſſimam; retecta nuditate ſcortationum tuarum, & ſcelere tuo cum ſcortationibus tuis.

30 [o] Faciendo iſta tibi, [p] eò quòd ſcortando perſequeris gentes; eò quòd impuras te ſtercoreis diis earum;

31 *Quòd* in via [q] ſororis tuæ ambulas; ideo trado [r] poculum ejus in manum tuam.

32 [s] Sic ait Dominus Jehova, poculum ſororis tuę bibes profundiſſimum & latiſſimum; erit [t] capaciſſimum, [u] ad *faciendum* riſum & ſubſannationem.

33 Ebrietate & mœrore repleberis; poculo deſolationis [x] & quidem deſolatiſſimæ, poculo ſororis tuæ Schomronis.

34 [y] Bibes enim illud & exſuges; [z] & teſtas ejus volens comminuere, potiùs mammas tuas avellas: nam ego eloquutus ſum, dictum Domini Jehovæ.

35 [a] Idcirco ſic ait Dominus Jehova, quia oblita es mei & rejeciſti me poſt tergum tuum; ideo etiam tu reporta ſcelus tuum & ſcortationes tuas.

36 [b] Deinde dixit Jehova ad me, fili hominis, an cauſam ageres Aholæ & Aholibæ? imò indica eis abominationes ipſarum:

37 [c] Quòd adulterantur, & ſanguis ineſt manibus ipſarum; nam cum ſtercoreis diis ſuis adulterantur: [d] etiamq; filios ſuos quos pepererant mihi traducunt illis conſumendos.

38 Ad hęc iſtud faciunt mihi, [e] polluunt ſanctuarium meum eodem die; & ſabbatha mea prophanant:

39 Nam poſtquam jugularunt filios ſuos ſtercoreis diis ſuis, veniunt ad ſanctuarium meum eodem die ad prophanandum ipſum: imò ecce ſic faciunt [f] in media domo mea.

40 [g] Quin etiam quòd mittitis ad homines vẽturos e lõginquo; [h] qui legato miſſo ad ſe ſtatim ecce veniunt, quorum cauſa [i] lavas te, fucas oculos tuos, & ornas te ornatu,

41 [k] Inſides lecto honorato cum menſa inſtructa ante ipſum, cui *lecto* ſuffitum meũ ac unguentum meum adhibes.

42 [l] Ad homines quoque e [m] vulgo *mittitis*, qui adducuntur ebrioſi ex deſerto; [n] ac ſi daturi eſſent armillas manibus ipſarum, & coronam ornatus capitibus ipſarum.

43 [o] Et quamvis dicam iſti effœtæ adulteria; modò ſcortari iſtos ſcortationibus hujus, & modò illius:

44 Congreditur quiſque cum ea, ut congreditur quis cum muliere ſcortante: ita congrediuntur cum Ahola & cum Aholiba, fœminis [p] ſceleratiſſimis.

45 [q] Quare homines juſti, ipſi judicabunt iſtas [r] judicio adulterarũ, & judicio effundẽtium ſanguinem: nam adulteræ ſunt, & ſanguis eſt in manibus ipſarum.

46 [s] Nam ſic ait Dominus Jehova; faciendo ut aſcendat ſuper iſtos [t] congregatio, & tradendo eas commotioni & direptioni,

[a] Heb. *nuditatem tuam*

[b] Heb. *corruptit ſuam (ut ita dicamus) amaſiationẽ præ illa.*

[c] Heb. *vei expreſſa.*

[d] Heb. *inſectiõ.*

[e] Heb. *filiorũ Babylonis: ſic dicuntur.*

[f] Heb. *terra nativitatis ſuæ.*

[g] Heb. *amoriũ.*

[h] Heb. *vocatos.*

[i] Heb. *fine me.*

[a] Heb. *nuditatem & retectionem: ut ſuprà 16. 7.*

[b] Heb. *propter ſcortari te poſt gentes.*

[c] Heb. *amplũ ad capiendũ.*

[d] Heb. *& deſolationis.*

[e] *Supra 20. 4. & 22. 2.*

[f] Heb. *in medio domus meæ.*

[g] Heb. *multitudine hominum: periphraſis.*

[h] Heb. *ſceleris Sup. ver. 37.*

47 (Obruent enim eas lapidibus congregatio, & præcident eas gladiis suis: filios earum & filias earum interficient, & domos earum igne comburent)
48 Faciam ut cesset scelus ab hac terra: ita erudientur omnes fœminæ, ne faciant secundum scelus vestrum; supra ver. 27
49 Cùm regesserint illi scelus vestrum in vos, & peccata ster coreorum deorum vestrorũ feretis: ita experiemini me esse Dominum Jehovã.

ANNOTATIO.

1 Fuit quoq;] *Hujus prophetiæ, cui cum superioribus argumento convenit, partes omnino sunt duæ: una est sententia Dei καθολικὴ adversus Israëlem totum propter continuam impietatem & improbitatem ipsius, usque adversum 36. altera est sententia singularis adversus ætatem illam quę majorum peccatis graviora peccata accumulaverat, inde ad finem usque. Quamobrem in utraque hac prophetia bina sunt membra: videlicet narratio peccatorum præcedentium, & prophetica judicis futuri denuntiatio. Ac in priore quidem prophetia narratio fusa est, & protenditur usque ad versum 22. prophetia verò judiciorum comprehenditur, ver. reliquis.* 2 Duæ fœm.] *tota hæc narratio (ut suprà 16. & 20.) est allegorica; qua conjunctio Ecclesiæ cum Deo & Spirituale conjugium humano conjugio comparatur: itaque Deus vir est in allegoria, respublica Israëlis mater, ex qua progenitæ sunt duo regna, Israëlis & Jehudæ; quæ cum filiabus comparantur, & cùm asciræ in fœdus nupsissent Deo, sceleratissimè dicuntur defecisse ab illo, & turpissima adulteria frequentasse: quod prolepticè ductum, hìc tribus versibus, postea particulatim narratur tum de Israëlis regno, ver. 5. & quinque sequentibus, tum verò de regno Jehudæ, usque ad versum 22.* 3 In puericia] *id est, a prima ætate cœperunt defectione à Deo & idololatria communicare cum Ægyptiis: ut suprà 20. 8. Hæc autem omnia, ut antè monuimus, dicuntur allegoricè.* 4 Schomronis] *id est, regni Israëlis, synecdochicè; ut Jeruschalaima quoque designant regnum Jehudæ. Sunt autem duæ illæ voces, Ahola & Aholiba, de industria fictæ ad ostendendam divisionem & constitutionem utriusque regni; nam quòd regnum Israëlis vocatur Ahola, id est, tentorium suum, ostendit Israëlitas inde a tempore illius discessionis non amplius hæsisse templo Dei, & domui Davidis; sed tentorium suum sibi habuisse seorsim, ut ipsi nominatim proclamasse leguntur 1. Reg. 12. 16. Quòd verò regnum Jehudæ vocatur Aholiba, id est, tentorium meum in ea, ostendit Judæos apud se templum Dei, sacerdotium, regnum, atque adeò ipsam majestatem Dei apud se præsentem habuisse, prout rex Abija Israëlitis explanat, 2. Chron. 13. 5. & sequentibus.* 5 Sed scortat.] *prius membrum prolepseos, ut diximus in ver. 2.* Amatoribus] *dii, & populus exterius ut sup. 16.* Propinquis] *id est, qui regnante Pule Syriam occupaverant regno Israëlis proximam, ex qua propinquitate factum est ut Menachem sibi Assyrium adjungeret: vide 2. Reg. 15. 19. & in Jeschahh 7. 8.* 6 Indutis] *id est, opulentissimis, & speciosissimis, & potentissimis: vide 2. Reg. 18. 24. & Jeschahh. 10. 8.* 8 Delatas] *id est, quas primùm in Ægypto hauserant, ut suprà mammis virginalibus figuravit. Nam vituli cultum, quem inde acceperant, instauravit Jarobhham, &c. quæ perdurarunt usque ad excidium regni. Præterea non dubium est quin Jarobhhami, & successorum opera Ægyptii, Æthiopesque Judæ regnum infesta verint, 1. Reg. 14. 25. & 2. Chron. 12. & 14.* 9 Quibus cum] *& a quibus postea luxata anima ipsius defecerat per ultimum regem suum, 2. Reg. 17. 4.* 11 Videns] *id est, quamvis regnum Judææ palàm animadverteret malefacta Israëlitarum, & pœnas de illis sumptas. Est autem hìc narratio secundi membri prolepseos, ut diximus in vers. 2.* Corruptius egit] *vide comparationem hanc Jirm. 3. & sup. 20. hujus autem propositionis καθόλου ductæ enarratio sit deinceps: nam adjunctio primùm Assyriorum, vers. 12. & 13. deinde Chaldæorum, usque ad ver. 18. ac postremò Ægyptiorum aliorumq; exponitur.* 12 Cum Assyriis] *ut narratur 2. Reg. 16. 7. & Jeschahh. 7. 11.* Propinquis] *ut supr. ver. 5.* 13 Viam eandem] *id est, hoc Judæe regnum æquè teneri impietatis & scelerate vitæ; ac tenebantur Israëlitæ.* 14 Sed adjecit] *exaggeratio a secundo crimine, ut diximus in ver. 11.* Nam videns] *nam ad solam memoriam & imaginationem Chaldæorum, non satis habuit Assyrius; sed exarsit levitate summa & furore vehementissimo in amorem & studium adjungendi eos sibi, quos tantùm per umbram & imaginem asperarat: elegantissima levitatis idololatrarum & infidelium descriptio, prostibulorum specie.* Indico] *vide Jirm. 22. 14. Hìc autem verbis ordinaria Chaldæorum constitutio describitur, ut exponit Propheta in fine sequentis ver.* 16 Missis legatis] *primùm (ut credibile est) per Chizkiam, quando legatio Beredac-baladanis in Babyloniam reversa est; unde gravissima illa denuntiatio est consequuta quæ legitur 2. Reg. 20. & Jeschahh. 39. deinde verò per Menaschem continuata, & sequentes Reges.* 17 Luxata] *id est, quamvis arctissimo fœdere conjuncta esset; offensione tamen aliqua suscepta discessit ab eis, ut se ad Ægyptios reciperet: vide metaphoram hanc Jirm. 6. 8. quæ deinceps totò hoc capite habetur frequentissimè.* 18 Retegat scort.] *id est, palàm se prostituat Ægyptiis & vicinis omnibus, abjecto Babylonio: vide infrà vers. 40. & sequentibus.* 19 Recordando] *id est, revocando primam scortationem suam, atque exercendo.* 20. Cum concubinis] *id est, ut alii populi Ægyptio adjuncti, similiter fœdera conjunxit cum illo, certatimq; omnes inter se exercent rivalitatem apud Ægyptium: quod amplius exponitur infrà ver. 42.* Quòd velut caro] *ut sup. 16. 26.* Fluxus] *id est profluvium genitale, allegoricè: pro eo quod est, qui circumfluunt & exundant omni scelere & impietate copiosissimè.* 21 Revisis] *id est, repetis eandem scortationem quam primùm cœperas, & redis ad principia tua, de quibus suprà ver. 3.* 22 Idcirco] *secunda pars prioris prophetiæ, exponens judicia Dei contra Judæos propter præcedentia scelera: qua in parte primùm judicia sua exponit nudis verbis, usque ad ver. 32. deinde figurat, tribus versib. ac postremò summam sententiæ repetit, ver. 35.* 23 Pekodæos] *vide Jirm. 50. 21.* Schohhæos] *populos in media Assyria sitos sub Meratajimis, in quibus situm est oppidum Siæ apud Ptolemæum.* Kohhæos] *populos item Assyriæ in superiore illius parte positos ad Arbelas idem, ubi fuit oppidum olim munitissimum Koahh, historicus Gauga (ut literam hhajin mutavi in G, observavimus Gene. 10. & alibi passim) ex quo factum est ut Strabo vocet Gaugamelam, quasi Gaugam munitionem dicas, voce composita.* 24 Plaustris] *veterem militiam his verbis describit propheta evidentissimè, exponens primùm vecturæ genera, deinde armorum ad defensionem com-*

comparatorum. Tria autem vecturæ ponuntur genera: primum est plaustrorum sive arcerarum (ut vocant veteres) quæ cameratæ erant ad commoditatem & defensionem vectorum: secundum, curruum non cameratorum, qui ferè falcati erant in re militari; scriptura ferratos, id est ferro armatos, vocat: tertium est χυρμαξίον, chiramaxiorum, id est, arcuniarum (ut veteribus fuisse dictas testatur Festus) levissimorum curruum & trusatilium manu, quibus unus tantùm vir capi poterat, capso angustissimo insidens & ex eo depugnaturus: quod genus curruum quia propemodum solis constabat rotis, apud Hhebræos rotarum nomen obtinuit synecdochicè. Armorum verò ratio tota quæ hîc ponitur, est ipsa per se evidentissima. Proponam illis] id est, arcana spiritus virtute ducam, ut exequantur judicia mea quæ deinceps exponuntur.

25 Zelum] id est, zelotypiam maritalem meam. Nasum tuum] id est, truncent & deforment te, velut adulteram quæ forma sua indignissimè abusa fuerit: allegoria, ut suprà. 27 Cessetscelus] id est, in ipsa, ô scelerata, esse desinas: hypallage. 28 Eorum] de quibus suprà vers. 22. & 23. 30 Faciendo] repetitio brevis præcedentis judicii, μετάβασιν ad figurationem illius, vers. 32. & sequentibus. 31 Sororis tuæ] Aholæ, de qua vers. 4. & sequentibus. Poculum] ut Jeschahh. 51. 17. & Jirme. 25. 15.

32 Sic ait] figuratio elegans antegressi judicii, ut diximus in vers. 22. per allegoriam poculi quod miscet Deus, & ebrietatis maximæ qua Judæorum regnum perituram, & ludibrio apud gentes futurum erat. Ad faciendum] id est, ut ridendam te omnibus propines præ judicii quod subitura es gravitate: vide 2. Reg. 21. 13. 34 Bibes] vide Jeschahh. 51. 17. Et testas ejus] id est, quantamcunque vim ac contentionem adhibueris ad effugiendum aut frangendum poculum, potius rumperis quàm ut efficias: quod evulsu mammarum allegoricè designatur propter appellationem scorti. Idem altera allegoria prophetaverat Jeschahhja, in fine capitis quinti. 35 Idcirco] summa sententiæ, ut diximus in vers. 22. Rejecisti me] ut 1. Reg. 14. 9. & Nechem. 9. 26. 36 Deinde] secundæ hujus prophetiæ (ut diximus in ver. 1.) similiter membra sunt duo: unum est narratio, sive contestatio, exponens illius seculi malefacta, usque ad vers. 45. alterum, judicii pronuntiatio sententiaque, ad finem capitis. 37 Quod adulter.] narratio hæc duo crimina summatim continet: unum, est intestinorum scelerum, tribus versibus: alterum verò scelerum perpetratorum cum exteris, vers. 40. & sequentibus: qua in re gradatio est vehementissima, quòd ne intestinis quidem suis sceleribus & gravissimis habentes satis, exotica omnia conquisiverint studiosissimè, quæ omnia hîc per prolepsin universè dicta, deinceps minutatim exponuntur. Etiámq;] vide sup. 16. 20. hæc omnia gradatim, ut diximus. 38 Polluunt] id est, ut polluti sunt, accedunt me, & exercent cultum externum meum, ut religiosi habeantur: sic Jeschahh. 66. 3. 39 In media] videlicet exemplo Menaschii, quem imitati sunt posteri, 2. Reg. 21. 4. & sequentibus. 40 Quin etiam] secundus locus criminum, ut diximus in vers. 37. de consociatis exteris; qui per apostrophen ad Judæos enuntiatur emphaticè, tanquam ad scorta mœchos invitantia: ut suprà 16. 31. & sequentibus. Qui legato] id est, qui ad minimâ significationem tuam advolant. Lavas te] id est, omnino te comparas ut Thais impudentissima, ad pelliciendos & inescandos amatores: quod eodem modo figuratur hoc & sequente vers. quo figurat sapiens Proverb. 7. 41 Insides] id est, accumbis & convivas accipis lautissimè. 42 Ad homines] amplificatio a sordibus istius meretricis, quòd non tantùm honoratos amatores, sed etiam turpissimos accipiat & provocet in amplexum suum: ut suprà 16. 24. & sequentibus. quasi dicat, non satis fuit quòd Assyrios, Babylonios, Ægyptios, nobiles populos tibi adjunxeris; sed infimos quoque & abjectissimos, de quibus Jirm. 27. 3. Ac si daturi] id est, esent muneraturi eam amplissimis muneribus. 43 Et quamvis] id est, doceam, reprehendam, & comminer gravissimè adulteriorum nomine per Prophetas meos, ut suprà 20. 29. amplificatio a contemptu monitorum Dei & contumaciæ. Sunt autem duo monitorum genera: prius, perfidè agere Judeam erga Deum suum; posterius, ne illos quidem quorum consortium expetit fideles fore, sed fide instabilis modò ipsis, modò alii adhæsuros, prout dabunt tempora: ut monuit Propheta de Hhammonitis suprà 21. 33. & sequentibus. 45 Quare] transitio ad pronuntiationem sententiæ atque judicii, ut notavimus in vers. 36. Judicio adult.] ut suprà 16. 38. 46 Nam sic ait] explicatio singularis judicii, quod universè fuerat denuntiatum, præcedente ver. Congregatio] id est, Chaldæorum copiæ. 47 Obruent enim] explicatio commotionis & direptionis quæ modò dicta est per intercurrentem parenthesin, quam propterea perspicuitatis gratia notavimus.

CAPUT XXIIII.

Deus regnum Judææ ipsamq; metropolim typicè impietatis summæ & inhumanitatis accusans, ostendit se perditurum & consumpturum ipsos & ipsorum sedes funditus, per similitudinem pereuntis ollæ cum suis carnibus: deinde in Prophetæ ipso alterum typum exhibet excidii generalis atque gravissimi; in quo typo illum perstare jubet usque ad minarum suarum complementum.

1 DEINDE fuit verbum Jehovæ ad me; anno nono, mense decimo, die decimo mensis, edicendo,

2 Fili hominis, scribe tibi nomen hujus diei, hunc eundem diem: incumbit Rex Babyloniæ in Jeruschalaima hoc ipso die.

3 Et utere contra domum istam rebellem parabola, indicens eis, sic ait Dominus Jehova; dispone istam ollam, dispone; & etiam infunde in eam aquas.

4 Colligendo membra ejus in ipsam, omne membrum bonum, femur & armum; dilectu ossium implendo,

5 Dilectum gregis accipiendo, & etiam pyram ossium sub ipsa; ferve facere eam quamplurimùm, elixant etiam ossa ejus in medio ipsius.

6 Idcirco sic ait Dominus Jehova, væ civitati isti sanguinariæ, ollæ in qua est spuma sua, & ex qua non exivit spuma ipsius; membratim, membratim extrahe illam, non accidat in eam sors.

7 Quia sanguis ejus in medio ejus est, in loco arduo petræ posuit eum; non effudit eum super terram ad tegendum eum pulvere:

8 Accendendo æstum iræ ad sumendum ultionem, disponam sanguinem istius in arduo petræ; ut non tegatur.

9 Idcirco sic ait Dominus Jehova, væ civita-

2. Reg. 25. 4. & Jir. 52. 4

a Heb. מצוק Cadi: ut sup. 17. 2. & 18. 2. & 3.

b Heb. rebellionis.

c Heb. humerum.

d Heb. fervefactiones ejus.

e Heb. sanguinum sic ver. 9

f Heb. per membra ipsius, per membra ipsius.

g Heb. faciendo ut ascendat: vide Exod. 25. 37.

vitati iſti ſanguinariæ: etiam ego magnam efficiam ejus pyram,
10 Multiplicando ligna, accendendo ignem, conſumendo carnem; ut [h] conditura condimenti oſſaque ipſa adurantur,
11 Et ſtatuendo eam ſuper prunas ſuas [a] vacuam; ut incaleſcat & aduratur [c] ærugo ipſius, fundaturque in medio ejus immunditia ipſius, conſumatur ſpuma ipſius.
12 [d] Mendaciis fatigavit me; ideo non exibit ab ea copioſa ſpuma ejus, indetur igni ſpuma ejus.
13 [e] Pro immunditia eſt ſcelus; eò quòd [f] mundavi te, ſed non es mundata, ab immunditia tua non mundaberis amplius, donec [g] fecero ut quieſcat æſtus iræ meæ in te.
14 [h] Ego Jehova dixi, eventurum eſt & faciam, [i] non abſtraham me, neque parcam, neque pœnitebit me: ſecundum vias tuas & ſecundū actiones tuas [k] judicabunt te, dictum Domini Jehovæ.
15 [l] Et fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
16 Fili hominis, ecce ego tollo a te [m] deſiderium oculorum tuorum plaga: ſed [n] ne plangito, neque fleto, neque prodeunto lachrymæ tuæ:
17 Clamare [i] deſiſte, mortuorum luctum ne facito, [o] tiaram tuam alliga tibi, & [p] calceos tuos apponito pedibus tuis: neque [q] obvelato myſtacem, & [k] cibum lugorum ne comedito.
18 Quæ cùm eloquutus eſſem apud populum manè, mortua eſt uxor mea veſpere: itaque feci poſtero manè quemadmodum juſſus fueram.
19 Dicentibus autem ad me [l] populares; an nō indicaturus es nobis, quid iſta ad nos [m] pertineant quæ tu facis?
20 Dixi ad eos; verbum Jehovæ fuit ad me, dicendo,
21 Dic domui Iſraëlis, ſic ait Dominus Jehova, [n] ecce ego [o] prophanaturus ſum [p] ſanctuarium meum, [q] excellentiam roboris veſtri, [r] deſiderium oculorum veſtrorum, & [s] cui indulget anima veſtra; etiam filii veſtri & filiæ veſtræ [t] quas reliquiſtis, gladio concident.
22 Tum facietis quemadmodum facio: myſtacem non obvelabitis, & cibum ullorum non comedetis,
23 Et tiaris veſtris inditis ad capita veſtra, calceiſque veſtris ad pedes veſtros non plangetis, neque flebitis; [u] ſed tabeſcetis in iniquitatibus veſtris, & gemetis [v] alter cum altero.
24 Eſt enim Jechezkel vobis [w] oſtento, omnino prout facit facturi eſtis: cùm advenerit iſtud, utique experiemini me eſſe Dominum Jehovam.
25 [x] Tu autem fili hominis, an non [y] qua die [z] tollam ab eis [a] robur eorum, [b] gaudium ornatus eorum; deſiderium oculorum ipſorum, & [c] id quod attollunt animam ſuam, filios ipſorum & filias ipſorum:
26 Ea ipſa die veniet qui evaſerit ad te, [d] ad ſignificandum auribus?
27 [e] Eo ipſo die aperietur os tuum apud ipſum qui evaſerit, ut eloquaris, ne obmuteſcas amplius; interea [f] eris iſtis oſtento, ut cognoſcant me eſſe Jehovam.

[h] Heb. *condire condimentum: infinitivus pro nomine.*
[a] Heb. *vacuam.*
[c] Heb. *ærugo.*
[d] Heb. *Mendaciis.*
[e] Heb. *Pro.*
[f] Heb. *mundavi.*
[g] Heb. *fecero.*
[h] Heb. *Ego.*
[i] Heb. *non.*
[k] Heb. *judicabunt.*
[l] Heb. *Et.*
[m] Heb. *deſiderium.*
[n] Heb. *ne.*
[i] Heb. *ſile.*
[o] Heb. *tiaram.*
[p] Heb. *calceos.*
[q] Heb. *obvelato.*
[k] Heb. *cibum.*
[k] Heb. *hominum.*
[l] Heb. *populus.*
[m] Heb. *pertineant.*
[n] Heb. *ecce.*
[o] Heb. *prophanaturus.*
[p] Heb. *ſanctuarium.*
[q] Heb. *excellentiam.*
[r] Heb. *deſiderium.*
[s] Heb. *indulgentiam animæ veſtræ.*
[t] Heb. *quas.*
[u] Heb. *ſed.*
[v] Heb. *alter.*
[w] Heb. *oſtento.*
[x] Heb. *Et.*
[y] Heb. *qua.*
[z] Heb. *tollam.*
[a] Heb. *robur.*
[b] Heb. *gaudium.*
[c] Heb. *eleuationem animæ ſuæ.*
[d] Heb. *ad.*
[e] Heb. *Eo.*
[f] Heb. *eris.*

[n] Heb. *vir cū fratre ſuo.*
[p] Heb. *ad affectionem auditionis auribus.*

ANNOTATIO.

1 Deinde] *Hujus prophetiæ (quæ poſtremò ante excidium regni Judaici miſerabilem ruinam illius Prophetæ prænuntiavit) præter inſcriptionem comprehenſam verſ. 1. & 2. ſummæ partes ſunt duæ: una eſt explicatio venturi contra Judæos graviſſimi judicii a Domino, uſque ad ver. 15. altera eſt typorum, quibus velut ſigillis confirmatum eſt argumentum totius prophetiæ, ad finem uſque capitis.* Nono] *a deportatione Jeconiæ, unde ſerè numerat Jechezkel: ut notavimus ſup. 1. 2.* 2 Incumbit] *hu verbu exponit Deus cur nominatim diem monimentu literarum inſcribi velit: nempe quòd eo ipſo die quo primùm Nebucad-nezzar inſtituebat obſidionem Jeruſchalaimorum, eodem die Propheta verſans in Meſopotamia rem quæ ad Jeruſchalaima, id eſt, quàm longiſſimè gerebatur, propinquis ſuis exponebat; atque ita prædictionem rerum futurarum quæ poſtea ſequitur confirmabat.* 3 Et utere] *prophetia hæc judiciorum duabus potiſſimùm partibus continetur: quarum una eſt allegoria ſive parabola, exponens tum impietatem Judæorum, uſque ad verſ. 6. tum judicia propter impietatem eventura, uſque ad verſ. 9. altera eſt exornatio ejuſdē prophetiæ partim verbis propriis, partimq; figuratis, ad verſ. 15.* Sic ait] *in priore hac parte allegoriæ Deus per Prophetam jubet impietatē Judææ totius figurari olla: nam olla typus fuit Jeruſchalaimorū, ut ſup. 11. 3. & 7. & ſequentibus: membra gregis, & oſſa, omniaque in ollam inſita, typi fuerunt Judæorum illic commorantium regnante Tzidkija: aqua fervens & ignis, typi fuerunt malorum quæ illi omnes inter ſe alii alii imporaverant, ut ibidem Propheta memorat. Quamobrem judicium quoque maleficiu accommodatur poſtea, verſ. 6. & ſequentibus.* Diſpone] *id eſt, ut hactenus verbo indicaſti Judæu abominationes ipſorum (ut dictum eſt ſup. 14. & 20. & 23.) ita jam ipſis exprobra, hoc ſigno aſpectabili figurans ſcelera quæ fecerunt, & adhuc faciunt.* Aquas] *quibus alii ferveſecerunt alios. ſic allegoricè notantur inteſtina odia, & peccata quibus planè immerſi erant.* 4 Colligendo] *id eſt, omnes æquè parvos ac magnos hoc ſigno oſtende æſtuare & fervere maleficiu in medio Jeruſchalaimorum: nam ſummates membru pretioſis & electis, infimi & contempti oſſibus figurantur; utrique verò ſua impietate & maleficiu fervere quamplurimùm dicuntur; tanquam in olla diſpoſita, duobus verſibus.* Ejus] *id eſt, eos qui ſunt in illa urbe figurando membris in ollam comportandis; tum bonis & pretioſis, quibus viri principes ſignificantur; tum grege oſſibuq;, quibus ſignificatur vulgus.* Dilectu oſſium] *id eſt, optimis & præpinguibus omnibus.* 5 Dilectū greg.] *id eſt, populares & plebeios; qui in duas ſimiliter claſſes diſtribuuntur, ut nobiliores diſtributi ſunt, præcedente verſu. quaſi dicat, aſſiduos e plebe primùm, locupletes, & commodè vitam ſuam degentes; deinde altos abjectiſſimos & exeſos altorum injuriis.* Pyram oſſ.] *id eſt, tenuiſſimos, qui velut oſſa coacervata negliguntur & a potentioribus conſumuntur.* Ferveſac] *id eſt, hac tua olla ferventiſſima demonſtra quanto ve ferveant omnia ſcelera Jeruſchalaimis, & ferveſiant omnes mutuis maleficiis; prout exponit Deus verbis ſequentibus.* Elixant etiam] *id eſt, nulli maleficio parcunt, & nudos etiam ipſos ſpoliant, ut vulgò dici ſolet.* 6 Idcirco] *propoſitio allegorica judicii, propter mala quæ figurata ſunt ſuperioribus verſibus.* Sanguinariæ] *id eſt, conſertæ cædibus: ut 2. Reg. 21. 16. quod exponitur ſequente verſu per allegoriam.* Spuma] *id eſt, ſordes publicæ, & magis magiſque ebullientes ex indigniſſimis ſceleribus.* Membratim] *id eſt,*

eſt, exinaniendo hanc ollam tuam, prout ſingula membra ad manum venerint, donec totam exhauſerù: oſtendehac figura fore ut minutatim omnes incolæ Jeruſchalaimorum diſpereant, donec deſertum ſit oppidum: ut dictum eſt ſup. 21.19. & ſequentibus. Non accidat]*id eſt, nihil refert quod primùm extrahas: tantùm ut obvenerint membra & oſſa, ita educito, modò educas omnia.* 7 Quia ſanguis] *ætiologia allegorica ejus quod dixerat, civitatem ſanguinariam eſſe & plenam ſordibus, a figura legu. Nam, inquit Deus, ſimiles ſunt carni cujus non eſt depuratus ſanguis; & ſi quem ſanguinem depurarant, fecerunt contra legem: qua imperatur primùm ne comedatur ſanguis; deinde ut qui ſanguis effunditur, fundatur in terram & obtegatur pulvere, Levit. 17.12. & 13.* In loco arduo] *id eſt, in propatulo peccas, & peccati ſui monimenta ponis.* 8 Diſponam] *id eſt, viciſſim illam ulciſcar palàm, & in publico documenta ſtatuam æterna ſeveriſſimæ ultionis meæ.* 9 Idcirco] *ſecundus locus, exornatio: qua primùm cauſas judicii̇mque proponit Deus allegoria; deinde apertiſſimis verbis explicat, ternis verſibus. judicii verò effecta ponuntur duo; prius, contra perſonas & facultates omnium, ver. 10. poſterius, contra urbem ipſam figuratam olla, verſ. 11.*
11 Vacuam] *incolis & rebus.* Ærugo] *ut ſuprà 16.36.* 12 Mendaciis] *alterum exornationis membrum, ut diximus ver. 9.* 13 Pro immunditia] *apoſtrophe ad Judæam & metropolim ſcelera tua (inquit Deus) ſunt mihi tanquam immunditia, ſpuma, ærugo, & ſi quid eſt ejuſmodi quod in ollis ſoleat improbari.* Mundavi te] *id eſt, verbo præcepi te mundari, & roties ac tam diu per Prophetas imperavi, 2. Chron. 36.15. & apud Jirmejam paſſim.* Fecero ut quieſc.] *ut ſuprà 16.42.* 14 Ego Jehova] *confirmato a perſona Dei loquentis.* Non abſtraham] *id eſt, non ſinam me ulla ratione aut interventore abſtrahi; ſtat decretum meum irrevocabile: ſic Jeſchahh. 47.3.* Judicabunt te] *id eſt, judicia exercebunt in te Babylonii.* 15 Et fuit] *ſecunda hæc pars typos duos continet, qui Prophetæ imperantur, ver. 16. & 17. ab ipſo exhibentur, ver. 18. & quærenti populo exponuntur ver. ſequentibus, uſque ad ver. 25. denique prædictione ſingulari omnia concluduntur, tribus verſibus ultimis. Eſt autem prior typus mors uxoris, cujus interpretatio habetur verſ. 21. poſterior verò eſt vacatio a luctu, quæ exponitur ver. 22. & 23. ut antè Jirmeja prophetaverat, capite 9. & 16.* 16 Deſiderium] *id eſt, uxorem chariſſimam tuam, ex ver. 18.* Ne plangito] *id eſt, luctum ne facito, neq; ullum ejus ſignum populo exhibeto de ſublata uxore tua: quod per congeriem pluribus exponitur, hoc & ſequente verſu.* 17 Tiaram] *i. ſtatum tuum capitis tegumentum; nam lugentes retegebant caput, & inſpergebant pulvere.* Calceos] *quos lugentes ſolùti erant ponere: ut 2. Schem. 15.30.* Obvelato] *prout faciebant lugentes ex aliqua gravi cauſa: ut Levit. 19.45. & Micæ 3.7.* Cibum ullor.] *i. convivium ab amicis exhibitum ad levandum luctum: vide Jirm. 16.7.* 21 Ecce ego] *expoſitio prioris typi, ut diximus in ver. 15.* Prophanaturus] *i. gentibus prophanus expoſiturus, ut ſit documentum ſubductæ a vobis præſentiæ meæ.* Sanctuarium] *i. locum ſanctum & omnia ad cultum ſacrũ pertinentia, ſynecdochicè.* Excellentiam robor.] *id eſt, regnum & principatum; ut ſuprà 7. 24. & ſequentibus.* Deſiderium] *id eſt, uxorem cujuſque: ut ſuprà ver. 16.* Cui indulget] *id eſt, res omnes vobis chariſſimas.* Quas reliquiſtis] *id eſt, quas ſuperſunt in Judæa, ex quo cum Jeconja rege fuiſtis deportati.* 23 Sed tabeſcetis] *id eſt, priùs conſumemini quàm vacet vobis agitare luctum: ut copioſiùs exponit Jirmeja 9. & 16.* 24 Oſtento] *vide in Pſalmum 71.7.* 25 Tu autem] *concluſio hujus prophetiæ per prædictionem ſingularem quandam, cujus complementum habetur infrà 33.21. & ſequentibus.* Qua die] *id eſt, quo tempore ſive anno: fuit autem ille annus decimus nonus Nebucad-rezzari, Jirmejæ 25.12. poſtquàm anno 18. Tzidkijam regem cepiſſet, & ipſa Jeruſchalaima, ibidem.* Tollam] *id eſt, planè auferam: nam anno demum illo everſa ſunt Jeruſchalaima, & confecta omnia quæ commemorantur hoc ver. 2. Reg. 25.11. & ſequentibus.* Robur] *ut ſuprà ver. 21.* Gaudium ornatus] *id eſt, ſacra omnia, de quorum ornatu gloriantur: vide Jirm. 7.4.* 27 Eo ipſo die] *quo ille nuntium ad te pertulerit. Senſus eſt, Prophetam hactenus ſatis prænuntiaſſe cladem Jeruſchalaimis; regnoq; toti eventuram: inpoſterum debere ipſum ſuperſedere ab hoc argumento, donec Deus eventu rem totam comprobaverit: tum demum fore ut nuntio de rebus illis confectis accepto prophetia nova inſtruatur, quemadmodum narratur infrà 33. Quamobrem ab hoc loco ad illud uſque caput prophetiæ tantùm in extraneos continentur.* Eris iſtis] *id eſt, ita perges ut tibi imperatum eſt ſuprà, ver. 16. & 17.*

CAPUT XXV.

Prophetæ Hhammonitis, Moabitis, Edomæis, & Peliſchtæis propter impias ipſorum blaſphemias in Deum, crudeliſſimaque maleficia in Judæos profugos, vaſtationem terræ & exitium æternum gentibus ipſis a Deo prænunciat.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
2 Fili hominis, diſpone faciem tuam verſus a Hhammonitas; ut prophetes contra eos.
3 Dicito ergo Hhammonitis, audite verbum Domini Jehovæ; ſic ait Dominus Jehova, eò quòd dicis, euge, de ſanctuario meo cùm prophanatur, & de terra Jiſraëlis cùm deſolatur, ac de domo Jehudæ cùm abeunt in deportationem:
4 Idcirco ecce ego traditurus ſum te b orientalibus in hæreditatem, ut collocent arces ſuas in te, & ponant in te tabernacula ſua: ipſi comedent fructus tuos, & ipſi bibent lac tuum.
5 Rediga̱mq; Rabbam in habitaculum camelorum, & Hhammonitarum regionem in cubile gregis; ut experiamini me eſſe Jehovam.
6 Nam ſic ait Dominus Jehova, eò quòd complodis manum, & plaudis pede; & lætaris ex animo de tota depopulatione tua contra terram Jiſraëlis:
7 Idcirco ecce ego extendens manum meam contra te, traditurus ſum te in prædam gentibus, & exciſurus te ex populis, ac perditurus te e regionibus: profligabo te, ut experiaris me eſſe Jehovam.
8 Sic ait Dominus Jehova: eò quòd dicit Moab & Sehhir, ecce ut omnes aliæ gentes eſt domus Jehudæ:
9 Idcirco ecce ego aperturus ſum latus Moabitarum inde ab ipſis Hharis, a civitatibus ejus quæ ſunt ab extremitate ejus, decus, ter-

Jirm. 49.1. & ſeq. & ſuprà 21.33.
a Heb. *filios Hhammonis: ſic deinceps.*
b Heb. *filiis orientis: ſic ver. 10.*
Jirm. 48.

terram [a]Beth-jeſchimotarum; [a]Bahhal-behhonis, & [a]Kirjathajimorum:
10 Per Orientales, [a]cum Hhammonitarum *regione* quam [a] dedi in hæreditatem; ut non fiat mentio Hhammonitarum in gentibus,
11 Etiam in Moabum exercebo judicia, ut experiantur me eſſe Jehovam.
12 [a]Sic ait Dominus Jehova, [a]eò quòd Edomæi [c] ſumendo ultionem faciunt contra domum Jehudæ; & reos ſe ſtatuunt [d] continenter ſumẽtes ultionem de eis,
13 Idcirco ſic ait Dominus Jehova, extendens quoque manum meam contra Edomæam excindam ex ea homines & jumenta: exponamque eam vaſtationi [a] a Temane, ut [a] Dedanem uſque gladio concidant:
14 Edamq; ultionem meam in Edomæos [a] manu populi mei Iſraëlis: agentque contra Edomæos ſecundum iram meam & ſecundum æſtũ meum, ut experiantur ultionem meam, dictum Domini Jehovæ.
15 [a]Sic ait Dominus Jehova, eò quòd agunt Peliſchtæi per ultionem; & ſumunt ultionem ex animo depopulatione, perdendo inimicitia [e] perpetua;
16 Idcirco ſic ait Dominus Jehova, ecce ego extendens manum meam contra Peliſchtæos; exciſurus ſum [a] Cerethæos, & perditurus [a] reſiduum portus maris:
17 Et exercebo in eos ultiones magnas [f] ſumma increpatione æſtus iræ; experienturque me eſſe Jehovã, cùm edidero ultionem meam in eos.

Jirm. 49.7.
[c] Heb. *ulciſcendo ultione: ſic infrà ver.* 15.
[d] Heb. *reos ſe ſtatuendo.*
Jirm. 47.
[e] Heb. *ſeculi.*
[f] Heb. *increpationibus.*

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus prophetiæ quatuor ſunt capita, quibus Deus Gentibus finitimis Judæos a Babylonio debellatos atrociſſimè infeſtantibus ultionem prædicit ſeveriſſimam. Sunt enim hæ gentes quatuor: primo pronuntur Hhammonitæ, uſque ad ver.* 8. *ſecundo Moabitæ, uſque ad ver.* 12. *tertiò Edomæi, uſque ad ver.* 15. *ultimi Peliſchtæi, ad finem uſq;.* 2 Fili hominis] *hæc prophetia primùm occupatio regionu per Babyloniũ, uſque ad ver.* 6. *deinde populs excidium Hhammonitu prænuntiatur, ver.* 6 & 7. *utriq; autem judicio ſua cauſa præmittitur, impietas in Deum, & inhumanitas in populum ejus.* Diſpone] *ut ſup.* 6.2. Eò quòd dicis] *id eſt, quòd cultum meum, regionem, & populum prophanis exponi videns tibi gratularis & exultas.* 4 Orientalibus] *id eſt, Babyloniis, Jirm.* 25.21. *ſic infrà ver.* 10. 5 Rabbam] *de qua* 2. *Schem.* 11.1. 6 Nam ſic] *alterum membrum prophetiæ, per gradationem augens & cauſam & pœnam. Hîc enim cauſa amplificatur, quòd non tantùm lætati ſint depopulantibus Judæam Babyloniis; ſed ipſi quoque perditis rebus inſultarunt, Judæóſque perfidè ſint depopulati: vide ſuprà* 21. 34. *judicium verò, quod non tantùm ſervituri ſunt & venturi in poteſtatem alienam; ſed gens tota peritura.* 8 Sic ait] *inſcriptio hæc, ſecundæ & tertiæ prophetiæ communis eſt: nam Sehhirus nomine intelliguntur Edomæi ex Geneſ.* 36. & *Deut.* 2. *Moabitarum autem prophetia cauſam unicam exponit, nimirum blaſphemam ludificationem Judæorum (quæ etiam cauſa eſt cur Edomæi quoque in ver. hunc relati ſunt) hoc ver. & judicia, tribus ſequentibus.* Ut omnes aliæ] *id eſt, non magis ſervatur a Deo ſuo, quàm gentes cæteræ, contra incurſantem Babylonium.* 9 Aperturus] *id eſt, facturus ut regionem Moabitarum pervadat hoſtis, quamvis latera ipſius firma Arnone fluvio & munitis oppidis eſſe videantur: ſimile eſt Num.* 24.17. Hharis] *hanc vocem propria ſignificatione accipimus ad ſignificandum duo Moabitarum oppida Arnoni fluvio impoſita, quorum unum eſt Hhar, Num.* 21.28. & *Jeſchahh.* 16. 1. *alterum Hharobher, diſtinctionis cauſa appellatum nomine compoſito: ſic enim appellatur Deut.* 2.35. *quamobrem exegeticè Propheta addidit verba ſequentia, exponens ſe de illis civitatibus agere quæ in extremo ſunt Moabitarum agro.* Decus] *id eſt, regionem totam opimam ac præſtantiſſimam, ut ſint terra planities quam idcirco nominat Jirm.* 48. 21. Beth-jeſchimoth.] *de qua Jehoſchuhh.* 13.20. Bahhal-behhonis] *id eſt, Bajithi, de quo vide Jeſchahh.* 16. 2. Kirjathajim.] *ut Jirm.* 48.1 10 Cum Hhamm.] *id eſt, prout Hhammonitas & regionem ipſorum perdidero (ut ſuprà dixi) ita in Moabum per Babylonios meæ judicia exercebo.* Dedi] *id eſt, jam adjudicavi ſententia mea, ſuprà ver.* 4. 12 Sic ait] *hæc prophetia ſimiliter cauſam quidem eandem comprehendit quæ dicta eſt ſuprà ver.* 8. *impiarum videlicet blaſphemiarum in Deum; ſed alteram quoque hoc loco exponit, nimirum importuniſſimum Edomæorum odium & pertinaciſſima malefacta in populum Dei: deinde ſententiam excudis contra eos pronuntiat.* Eò quòd] *id eſt, quòd exercent ſimultatem illam, avitam inde a majoribus hauſtam, de qua Gene.* 27. 43. & *populum meum oppugnant inſenſiſſimè.* 13 A Temane] *vide Jirm.* 49.7. Dedanem uſque] *id eſt, per omnes Edomæorum terminos, Jirm. ibidem ver.* 8. 14 Manu populi] *id eſt, ea ipſa Chaldæorum manu, qua populum meum antè percuſſero: ſicenim accipiendum demonſtrant ſequentia: vide Hhobadjam.* 15 Sic ait] *hæc prophetia ſimilis cum præcedentibus argmento, primùm animoſiſſima Peliſchtæorum malefacta, hoc ver. deinde pœnas quas daturi ſunt explicat, duobus ſequentibus.* 16 Cerethæos] *vide* 1. *Schem.* 30. 14. *ſic autem Peliſchtæos Propheta nominat, ut alludat ad exſcindendi verbum.* Reſiduum] *id eſt, regionem Peliſchtæorum maritimam perviſam; ſed priùs tum a rege Chizkija, Jeſchahh.* 15. *tum a Pſammetichoæ Ægyptio attritam, ut obſervavimus Jirmejæ* 25.20.

CAPUT XXVI.

Deus Tyro de everſione Jeruſchalaimorum exultanti graviſſimum a Chaldæis excidium venturum pronuntiat, & tam admirabile ut omnes exteri aſpicientes & recordantes præteritam illius gloriam ſubitumq; caſum perhorreſcant & luctum agant de Tyro conſternati: deinde exprobrata Tyriorum Regi inſolentia animi, idem pronuntiat eventurum ipſi finitimiſq; Tzidoniis, ad gloriam Dei & Eccleſiæ bonum: cujus promiſſione prophetia hæc terminatur.

1 [a]FUIT autem [a]undecimo anno, primo die [a] menſis illius; ut eſſet verbum Jehova ad me, dicendo,
2 [a]Filihominis, eò quòd dicit Tyrus de Jeruſchalaimis, euge, fracta eſt *turbs* portis [a] populoſiſſimis, [a] avertitur ad me; replebor vaſtata *ea:*
3 [a]Id-

[a] Heb. *populum.*

3 'Idcirco ſic ait Dominus Jehova, ecce me contra te, ô Tyre; ut deducam contra te 'gentes multas, ac ſi deducerem mare cum fluctibus ipſius:

4 Quæ perdãt muros Tyri, & deſtruant turres ejus; etiam abradam pulverem ejus ab ea, rediga mque eam in [b] arduam petram.

5 'Locus [c] expandendis plagis erit in medio mari; nã ego eloquutus ſum, dictum Domini Jehovæ: ideo erit direptioni gentibus.

6 'Filiæ quoque ejus quæ in agro erunt, gladio interficientur; ut experiantur me eſſe Jehovam.

7 'Nam ſic ait Dominus Jehova, ecce ego adducam contra Tyrum Nebucad-retzarem regem Babyloniæ ab Aquilone, 'regem regum; cum equis, curribusq;, & equitibus, & congregatione, populoque multo.

8 Filias tuas per agrum gladio interficiet; & diſpoſito contra te propugnaculo, diffundet in te [d] miſſilia catapultaria, & ſtatuet contra te clypeum:

9 Et 'helepolin diſponet in muros tuos, & turres tuas demolietur 'cultris ejus.

10 Præ agminibus equorum ejus operiet te pulviſculus eorum; præ ſtrepitu equitum, & 'chiramaxiorum, currusq; commovebuntur muri tui, cùm intrabit intra portas tuas, cùm ingreſſus civitatis diſruptæ *patebunt*.

11 Ungulis equorum ſuorum calcabit omnes vicos tuos: populum tuum gladio interficiet, & ſtationum [f] robuſtarum tuarum *unaquæque* in terram deſcendet:

12 Et præ dabuntur opes tuas, diripientq; mercem tuam, ac deſtruent muros tuos, & domos [g] deſiderabiles tuas demolientur; & lapides tuos, lignaque tua, etiam pulverem tuum 'in medio aquarum ponent.

13 Ita faciam ut ceſſet ſtrepitus canticorum tuorum, & ſonus citharārum tuarum non audi'etur ampliùs:

14 Et redigam te in arduam petram, locus expandendis ſagenis eris, 'non ædificaberis ampliùs; nam ego Jehova loquutus ſum, dictum Domini Jehovæ.

15 'Sic ait Dominus Jehova Tyro; nónne a ſono caſus tui cùm clamabunt confoſſi, cùm interficientur interfectione in medio tui, commovebuntur 'inſulæ?

16 Nam deſcendent e ſoliis ſuis omnes principes maris amoventes pallia ſua, & veſtibus verſicoloribus ſuis nudantes ſeſe: 'trepidationes induent, in terra ſedebunt, & trepidantes *ſingulis* momentis ſtupebunt de te:

17 Proferentesque de te lamentationem dicent tibi, quomodo periiſti quę habitabaris [h] a maritimis? 'cùm indiderint *illi* omnibus habitatoribus iſtius civitatis laudatiſſimæ, quę erat firma in mari ipſa cum habitatoribus ſuis, 'terrorem horum.

18 'Nunc trepidabunt reliquæ inſulę die caſus tui, & turbabuntur inſulæ quę ſunt in mari propter exitum tuum.

19 'Nam ſic ait Dominus Jehova, cum reddidero te civitatem deſolatam, ſimilem civitatibus quæ non habitantur; 'adducendo contra te abyſſum, ut operiant te aquæ plurimę:

20 'Faciensque ut deſcendas cum deſcendentibus in [i] foveam ad populum [k] antiquum, collocavero te in terræ imis *partibus*, in vaſtitatibus [l] priſcis cum deſcendentibus in foveam, ut non habiteris; 'ut reponam decus in terra viventium:

21 In [m] terrorem ſummum exponam te, quòd 'nuſquam futuræ ſis; & quæſita non invenieris [n] unquam, dictum Domini Jehovæ.

[b] Heb. *arduũ petrã: ut ſupra* 24.7. *& 8. & infr.* 14.
[c] Heb. *expanſio ſic ver.* 14.
[d] Heb. *catapultam: ut* 2. *Reg.* 19.32
[e] Heb. *delentẽ quod ad verſum eſt ſibi: periphraſis.*
[f] Heb. *roboris tui.*
[g] Heb. *deſiderii tui.*
[h] Heb. *a maribus: metonymia.*
[i] Heb. *ciſternæ.*
[k] Heb. *ſeculi.*
[l] Heb. *a ſeculo locum deſcendentibus ciſternæ.*
[m] Heb. *terrores.*
[n] Heb. *in ſeculum.*

CAPUT XXVII.

1 'ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Tu autem fili hominis, profer de Tyro lamentationem,

3 Et dicito Tyro ſitæ ad aditus maris, mercatrici [a] populoſiſſimæ apud inſulas multas: ſic ait Dominus Jehova, 'ô Tyre, tu dicebas ego ſum perfecta pulchritudine.

4 'In [b] intima parte marium *erant* termini tui, ædificatores tui 'perfecerant pulchritudinem tuam.

5 Abiegna e 'Senire ædificabant tibi omnia 'tabulata: cedrum e Libano accipiebant ad parandum malum navis in te.

6 [c] Roboreos e Baſchane faciebant remos tuos; tranſtra tua faciebant 'ex [d] ebore tritiſſimo *artifices* ex inſulis Cittæorum.

7 'Xylinum cum Phrygiano opere ex Ægypto erat carbaſus tua, ut eſſet tibi velum: hyacinthinum, & purpureum ex inſulis 'Eliſchæ operiebat te.

8 'Habitatores Tzidonis & 'Arvadi erant remiges tibi: periti tui, ô Tyre, erant in te, ipſi erant 'gubernatores tui.

9 Seniores 'Gebalis ac periti ejus erant in te 'curatores labis tuę: omnes claſſes maris & nautæ earum erant in te, ut commiſcerent ſe commercio tuo.

10 'Perſæ, 'Ludæiq;, & 'Putęi erant in copiis tuis, [e] bellatores tui: ſcutum & galeam 'ſuſpendebant in te, ipſi præſtabant decorem [f] tibi.

11 Arvadæi cum copiis tuis ſuper muros tuos circumquaq;, & 'Gammadęi in turribus tuis erant; umbones ſuos ſuſpendentes ad muros tuos circumquaque, ipſi perficiebant pulchritudinem tuam.

12 'Tarſchiſch negotiatrix tua præ copia omnium opum; cum argento, ferro, ſtanno, & plumbo, [g] negotiabantur in nundinis tuis.

13 'Javan, Tubal, & Meſchec erant mercatores tui; [h] 'hominibus & vaſis æreis negotiabantur *in* commercio tuo.

14 *Qui erant* e domo 'Togarmæ; equis, equitibusque, ac mulis negotiabantur *in* nundinis tuis.

15 [i] 'Dedanitæ mercatores tui, inſulæ multæ *mercatrices* mercium manus tuæ; 'cornibus eboris, 'hebenoq; reddebant pretium tuum.

16 Syria negotiatrix tua, præ multitudine operum tuorum; chryſopraſo, purpura, & Phrygiano opere, byſſoq;, & 'ſandaſtro, ac 'pyropo negotiabantur in nundinis tuis.

17 E Jehudæa & regione Iſraëlitarum, erant mercatores tui: tritico 'Minnithæ, & [k] Phœniciæ, melleq;, & oleo, ac 'opobalſamo negotiabantur *in* commercio tuo.

18 Damaſcus negotiabatur tecum de multitudine operum tuorum; præ copia omnium opum, vino 'Chelbonis, & lana nitida:

19 Et

[a] Heb. *populorum: ut ſupra* 26.2.
[b] Heb. *corde: ut* Exod. 15.8 *ſic deuteron.*
[c] Heb. *roboribus.*
[d] Heb. *dente filii greſſuum*
[e] Heb. *viri belli: ſic ver.* 27.
[f] Heb. *tuum.*
[g] Heb. *dabant ſynecdochicè: pro eo quod eſt, dabant, accipiebant, & negotiationem exercebant ſic deuteron.*
[h] Heb. *animæ hominum.*
[i] Heb. *filii Dedanis.*
[k] Heb. *Pannagi: unde corruptè profluxit Phœniciæ nomen.*

19 Et Dan, ac Javan [l] circumforaneus in nundinis tuis negotiabantur; ferro nitido, casia, & calamo odorato, in commercio tuo erat.
20 [a] Dedan mercabatur tecum, pannis [m] ingenuorum *advectu* curru.
21 Arabes, & omnes principes [a] Kedaris erant negotiatores *mercium* manus tuæ; agnis, arietibusque, & hircis, his erant negotiatores tui.
22 Mercatores [a] Schebę & Rahhmæ ipsi mercabantur tecum; [n] præstantissimo quoque aromate, & omni lapide pretioso, ac auro negotiabantur *in* nundinis tuis.
23 [a] Charan, & [a] Canne, ac [a] Hheden, mercatores [a] Schebæ; Assyrius, & [a] Cilmadæus mercans tecum:
24 Hi mercatores tui erant rebus perfectissimis, involutis hyacinthinis, & phrygianis, [a] gazisq; *gentium* in superioribus *habitantium*, [a] quæ funibus circumligantur, & [o] includuntur cedrinis *cassis* in mercatu tuo.
25 [a] Classes oceani decantabant te commercio tuo; deinique plena eras & gravis valde in intima parte marium.
26 [a] In aquas multas adduxerunt te [a] qui remis agebant te, [p] Eurus confregit te in intima parte marium:
27 Opes tuæ, & nundinationes tuæ, commercium tuum, nautæ tui, & gubernatores tui, curatores labis tuæ, & miscentes commercium tecum, omnesque bellatores tui qui in te erant, cum tota congregatione tua quæ erat in medio tui; ceciderunt in intimam partem marium die casus tui.
28 [a] Ad vocem clamoris [a] gubernatorum tuorum, [a] commoti sunt fluctus jactati:
29 Descendentesq; e classibus suis omnes [q] tractantes remum, nautæ, omnes gubernatores [r] marini; in terram constiterunt:
30 Facientésque ut audiretur de te vox ipsorum clamaverunt [s] amarè; & [a] impositio pulvere capitibus suis, in cinere volutaverunt se:
31 Inductoque propter te calvitio accinxerunt cilicia; & defleverunt te amaritudine animi, planctu amaro:
32 Ac protulerunt propter te in lamento suo lamentationem, cùm lamentarentur de te *dicentes*; [a] quæ erat par Tyro, par succisę in medio mari?
33 Procedentibus nundinationibus tuis e maribus, satiabas populos multos; amplitudine opum tuarum, & commerciorum tuorum ditabas reges terræ.
34 *Quo* tempore confracta es [a] a maribus in profundissimis aquis, commercium tuum & tota congregatio tua in medio tui ceciderunt:
35 Omnes habitatores insularum obstupescunt de te; & Reges illorum horrescunt horrore, [a] percelluntur vultu.
36 Negotiatores in populis [a] sibilant de te; [t] terrori summo es, quòd nulla sis usque in seculum.

CAPUT XXVIII.

1 [a] ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
2 Fili hominis, dic antecessori Tyri, sic ait Dominus Jehova, [a] eò quòd elatus est [a] animus tuus, adeò ut dicas Deus fortis sum, habitationem [b] divinam inhabito in [c] intima parte marium: cumque sis homo, non autem Deus fortis; tribuis tamen animum tibi parem animo Dei:
3 Ecce [a] sapientior es Danijele, quicquam occultum non [d] absconditur tibi:
4 Sapientia tua & prudentia tua comparasti tibi facultates, & congessisti aurum & argentum in thesauros tuos:
5 Amplitudine sapientiæ tuæ in mercatura tua amplificasti facultates tuas, adeò ut elatus sit animus tuus facultatibus tuis:
6 [a] Idcirco sic ait Dominus Jehova; eò quòd tribuis tibi animum parem animo Dei,
7 Idcirco ecce ego adducturus sum contra te [a] extraneos violentissimos gentium, qui exertis gladiis suis contra pulchritudinem sapientiæ tuę confodient [a] splendorem tuum.
8 In foveam demittent te, morieriséq; [a] mortibus confossorum in intima parte marium.
9 [a] An [e] perges dicere, Deus sum, coram interfectore tuo? atqui tu homo *futurus es*, non autem Deus fortis, in manu confodientiste.
10 [a] Mortibus præputiatorum morieris, manu alienorum: nam ego eloquutus sum, dictum Domini Jehovę.
11 [a] Et fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
12 [a] Fili hominis, profer lamentationem de Rege Tyri; & dicito ei, sic ait Dominus Jehova, [a] tu [a] obsignans summam, plene sapientia, & perfecte pulchritudine,
13 [a] In Hhedene horto Dei eras, omnes lapides pretiosi operiebant te, pyropus, topazius, & adamas, beryllus thaiassius, sardius, & jaspis, sapphirus, chrysoprasus, smaragdusque cum auro: [a] opus tympanorum tuorum & fistularum tuarum in te, die quo procreatus fuisti, parata erant.
14 [a] Tu Cerub *eras* ex quo [a] unxi *te* protectorem; ex quo præposui te, [a] in monte [f] sancto Dei eras, [a] inter lapides ignitos continenter ambulabas.
15 [a] Integer eras in viis tuis inde à die quo procreatus fuisti, donec prędo fuit [h] iniquitatis pœna in te.
16 [a] In amplitudine mercaturæ tuę [a] pleni erant [i] in te violentia, qua peccabas: adeò ut confodiens te *dejectum* [a] e monte Dei perdiderim te, ô Cerub protector, e medio lapidum ignitorum.
17 [a] Elatus fuerat animus tuus propter pulchritudinem tuam, corruperas sapientiam tuam cum splendore tuo; in terram dejeci te, Regibus exposui te ut aspiciant te:
18 Præ multitudine iniquitatum tuarum, propter improbitatem mercaturæ tuæ prophanasti [a] sanctuarium tuum; ideo eduxi ignem e medio tui qui consumpsit te, & redegi te in cinerem super terram ante oculos omnium videntium te:
19 Quicunque norant te in populis obstupuerunt de te; [k] terrori summo es, quòd nulla sis usque in seculum.
20 [a] Fuit etiam verbum Jehovæ ad me, dicendo,
21 Fili hominis, [a] dispone faciem tuam Tzidonem versus, & prophetato contra eam,
22 Dicens sic ait Dominus Jehova, ecce me contra te, ô Tzidon, ut glorificer in medio tui: ut [l] cognoscatur me esse Jehovam, cùm exercuero in ea judicia, & sanctificavero me in ea.
23 Nam

l Heb. *factus profectus*; (ut ita loquamur) *ideest, ut Homerus vocat* πολυπλαγχθὶς.
m Heb. *libertatis.*
n Heb. *capite cujusque aromatis: ut Exodi* 30.23.
o Heb. *cedrati sunt, ut ita dicamus.*
p Heb. *ventus Orientalis.*
q Heb. *proderentes: vnes, docbe.*
r Heb. *mari.*
s Heb. *amaro clamore.*
t Heb. *terribilibus: ut supra* 26.21.
a Heb. *cor tuum, sic deinceps.*
b Heb. *Dei.*
c Heb. *corde: sic ver.* 8.
d Heb. *absconditur: impersonaliter.*
e Heb. *dicendo dices.*
f Heb. *sanctitatis.*
g Heb. *ignis sic ver.* 16.
h Heb. *inquitatis.*
i Heb. *in medio tui.*
k Heb. *terribilibus: ut sup.* 26.21. & 27 36.
l Heb. *cognoscent: impersonaliter: ut supra ver.* 3.

23 Nam immittam peſtem in eam,& ſanguinem in vicos ejus,& judicabuntur confoſſi in medio ejus,gladio incumbente ei circumquaque;experientúrque me eſſe Jehovam.

24 Sita non erit amplius domui Iſraëlis ſpinus dolorificus,& ſpina dolorem afferens, ex omnibus locis circumſtantibus eos, qui depopulantur eos; experienturque me eſte Dominum Jehovam.

25 Sic ait Dominus Jehova, quando congregabo domum Iſraëlis ex populis in quibus diſperſi ſunt,ſanctificans me in eis ante oculos gentium;ut habitent in terra ſua quam dederam ſervo meo Jahhakobo:

26 Tunc habitabunt in ea ſecurè, ædificabúntque domos & plantabunt vineas habitantes ſecurè;cùm exercuero judicia in omnes qui depopulabantur eos e locis circumſtantibus ipſos, ut cognoſcant me Jehovam eſſe Deum ipſorum.

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *Tria hæc capita eódem ſpectare res ipſa loquitur,ac propterea in unum omnia conjungimus. Sunt autem iſtius prophetiæ tres in univerſum loci: quorum primus eſt de Tyro ,uſque ad verſ.20.capitu 28.ſecundus de Tzidone,uſque ad ver.25.tertius verò de populo Dei,cui promiſſiones fiunt ad conſolationem ipſius; ut hac concluſione præcedentium prophetiarũ finis & uſus legitimus a bonis cognoſceretur. Ac primi quidẽ loci,quo mala Tyro denuntiantur,mẽbra ſunt duo: primũ enim toti reipublicæ ſuæ calamitates pronuntiantur,duob. capitib.deinde verò nominatim ſua denuntiatur Tyriorum Regi,capite 28.In utraque verò prophetia tum ad Rempub.tum ad Regem ipſum pertinente partes ſunt duæ;quarum priore narratur ventura calamitas, poſteriore autem lamentum de caſu illo & calamitate conſcribitur. Quod ad rempub. itaque, ſua mala narrantur ipſi, toto hoc capite : lamentum verò capite 27.continetur. Narrationis propheticæ quam hoc capite contineri diximus, pars prima eſt prolepſis, ſive narratio ſumma caſus horrendi Tyriorum,uſque ad verſ.7.ſecunda,narratio ſingularis primùm malorum quæ Tyro importaturi erant Babylonii,uſque ad verſ.15.deinde verò horroris & conſternationis gentium omnium,ad aſpectum & recordationem tam gravis & inſperati caſus obſtupeſcentium,ad finem uſque capitis.* Undecimo anno] *a deportatione Feconjæ,ut Fecherkel numerare ſolet; quo anno capta ſunt Jeruſchalaima: ſic Prophetiam hanc videmus quandam fuiſſe præmunitionem ad conſolandum bonos qui jam fuerant deportati,& qui mox deportandi erant.* Menſis] *etſi quotus hic menſis fuerit,deſertis verbis Propheta minimè explicat : tamen ex comparatione ſequentis verſus planè ſtatuimus menſem quintum intelligendum eſſe, quo Tyrii accepto nuntio de captu Jeruſchalaimæ gloriosam illam fiduciam prædicabant quæ exponitur ſequent. ver. Nam ut accipiamus de primo menſe (quod omnes interpretes videntur facere) prohibet ſermonis Hhebræi ratio,cùm Hhebræ nuſquam hac periphraſi utantur, niſi ubi expreſſa eſt in narratione aliorum temporum comparatio* διαφορικὴ: *ut Gen.8.13.& Exod.40.2.& 17.ſed ſimpliciter principium anni nominent: ut infrà 40.1. Eſt ergo menſis ille ſententia noſtra hoc loco dictus, qui ſequutus eſt proximè poſt capta Jeruſchalaima : capta ſunt autem menſe quarto, Jirm.52.6.* 2 Fili hominis] *hæc prolepſis narrat duo in univerſum, nimirum peccatum ipſorum inſolentiſſimum, hoc verſ.deinde peccatorum pœnas,quatuor ſequentibus. Eſt autem peccatum Tyriorum,quòd de alieno malo gaviſi ſunt,& ſibi ex ruinis populi Dei montes aureos ominati.* Portis popul.] *id eſt,frequentiſſima cum civibus , tum etiam advenu, proſelytis, & mercatoribus exteris. Fuerunt enim Jeruſchalaima longè clariſſima urbium Orientis,non Judææ modò ; ut ait Plinius lib.5. natur.hiſtor.cap.14.* Avertitur ad me] *id eſt,bona,merces,commoda, & negotiationes hùc tranſferentur.* 3 Idcirco] *alterum membrum proleſeos, ut diximus ſuperiore verſ. quo exponuntur obſidio maxima, hoc verſ expugnatio , vaſtatio,& everſio urbis,duobus ſequentibus; & totius agri deſolatio, verſ. 6. De hac autem hiſtoria vide annotata in Jeſchahh.23.1.& Jirm.47.* Gentes multas] *copias Nebucad retzaris,verſ.7.* 5 Locus expandendis] *id eſt,alibi in littus deſertiſſimum , ut ſunt ea importuna littora ad quæ piſcatores ſolent plagas ſuas expandere.* 6 Filiæ quoque] *id eſt,non tantùm urbs infeſtabitur , ſed etiam in omni Tyriorum ditione contra omnem ſexum atrociſſimè ſævietur.* 7 Nam ſic ait] *narrationis ſingularis pars prior, ut diximus in verſu.qua Babyloniorum expeditio & Tyriorum regni everſio ſigillatim exponitur , uſque ad verſ.15.* Regem regum] *vide Gen.9.25.* 9 Helepolin] *machinam obſidionalem quam deſcribit Ammianus Marcellinus li.23.Hhebræis dictam* περιφραστικῶς *ex eò quòd inſtrumentum fuit expugnandis evertendiſq; oppidorum muris commodiſſimum.* Cultris] *id eſt.ferramentis mucronatis helepoleos,qui in muros impacti ſubruebant eos.* 10 Chiramaxiorum] *vide ſuprà 23.24.* 12 In medio aquar.] *id eſt,proturbabunt in mare cui ſuperſtructa es.* 14 Non ædificaberis] *videlicet ea dignitate,elegantia, & celebritate qua fuiſti. Nam poſtea quod inſtauratum eſt in eodem loco,dictum eſt Palætyrus.* 15 Sic ait] *poſterior narrationis pars; qua propheta oſtendit ſore ut edatur ſtrages tanta Tyriorum omnium,ut nemo ſupervivat ad faciendum luctum:ſed nationes ſolùm exteræ horrendum illius caſum deſleant, aſpectú & recordatione illius percellantur.* Inſulæ] *id eſt, regiones aliæ maritimæ.* 16 Trepidationes ind.] *id eſt, non modò lugebunt everſionem tuam, ſed etiam obtegentur ipſi,tanquam veſte,metu graviſſimo propter violentiam Chaldæorum: metaphora.* 17 Cùm indiderint] *id eſt,cùm Chaldæi terribilem ultionem illam de Tyro ſumpſerint , quæ horum omnium maritimorum animis terrorem ſummum injectura eſt. Sunt autem hæc verba a Propheta ἐκ προσώπου dicta,quam perſpicuitatis cauſa ſuſtulimus.* Terrorem] *id eſt,malum graviſſimum quod perterrefaciat alios : ut dicitur infra verſ.21.ſynecdoche.* 18 Nunc] *id eſt,hoc demum tempore,quod modò dictum eſt.* 19 Nam] *confirmatio a Dei verbis.* Adducendo] *ut ſuprà ver.3.* 20 Facienſque] *id eſt ſunditus perdidero te: circumloquutiones metaphoricæ.* Ut reponam] *id eſt, ut reſtituam populum meum Iſraëlem hoſtibus deturbatis:qua in re demonſtratur proprius iſtorum judiciorum finis, videlicet ſalus Eccleſiæ ad gloriam Dei:ut copioſiùs exponitur infrà 28.25.& 26.* 21 Nuſquam] *ut ſuprà verſ.14.*

IN

IN CAPUT XXVII.

1 Et fuit] *Narratio copiosa lamenti de eversa Tyro toto hoc capite continetur, ut diximus suprà 26.1. In hac autem lamentatione duæ sunt præcipuè partes ad calamitatis amplificationem pertinentes: prima est antitheſis præcedentis gloriæ cum sequente ruina, usque ad ver. 28. secunda est explanatio luctus & stuporis ingentis qui ex ea ruina ad nationes exteras perventurus est, inde ad finem capitis. Ac in antitheſi quidem gloria amplissima describitur, usque ad vers. 26. ruina verò vers. 26. & 27. Ad gloriam autem pertinent hæc; structura oppidi artificiosissima, vers. 4. res navalis, versibus quinque sequentibus; potentia, vers. 10. & 11. negotiatio & emporii celebritas, usque ad vers. 25. denique communis omnium nationum prædicatio, vers. 25. Quæ omnia per prolepsin continentur, vers. 3. & per congeriem similiter repetuntur vers. 27.* 3 O Tyre] *propositio summa gloriæ per apostrophen ad Tyrum, quæ minutatim illustratur sequentibus.* 4 In intima parte] *id est, intra mare statuisti urbem tuam, velut insulam, fistucationibus & molibus impositam.* Perfecerant] *id est, ornaverant te perfectissimè: sic infrà vers. 11. Primus locus, urbis elegantia.* 5 Abiegna] *secundus locus gloriæ, res navalis, ut diximus in vers. 1.* Senire] *vide Deuterom. 3.9.* Tabulata] *e quibus videlicet conjunguntur naves: hîc enim describitur res navalis gloria; ut diximus in vers. 1.* 6 Ex ebore]. *re navali non tantùm ad necessitatem aut commoditatem utebantur, verùm etiam ad delicias luxumq; profusissimum; cum materiam pretiosissimam ad res navium sordidissimas adhiberent. Nam etsi ebur ex dentibus elephantorum aliqua paratur arte; tamen illud demum germanum est ebur & præstantissimum, quod elephantes defodiunt in terram, & in ea per justum tempus pedibus tritum est. Quamobrem Hebræi hoc genus eboris dentem filium gressuum nominarunt: vide Plinium naturalis hist. lib. 8. cap. 3.* 7 Xylinum] *id est, deliciosissima erant vela & conopæa tua: quibus notis facilè cognoscitur divitiarum & luxus copia.* Elische] *vide Genes. 10.4.* 8 Habitatores] *id est, hu gentibus, velut operis, utebaris ad navigationem tuam, & tuos gubernatores illis præponebas, hoc & seq. versu.* Arvadi] *vide Genes. 10.18.* Gubernatores] *clavum tenentes in navi sive gubernaculum, ad agendam navim: vide 1. Reg. 10.11. & 22.* 9 Gebalis] *de quibus 1. Reg. 5.18. & Psalm. 83.8.* Curatores tui] *id est, naupegi tui, ædificatores, & curatores navium. Erant enim Gebalitæ architecturæ peritissimi.* 10 Persæ] *tertius locus, potentia & gloria militaris, quòd gentes longinquæ & bellicosæ stipendia facerent Tyriis.* Ludæi] *vide Genes. 10.13.* Putæi] *vide Gen. 10.6.* Suspendebant] *id est, statiua agebant, & præsidio erant tibi: synecdoche, a more militum in præsidiis agentium.* 11 Gammadæi] *qui Pygmæos interpretantur nituntur sola notatione vocis, quia Hhebræa vox conjugata significat cubitum, quasi cubitales dicas; ut interpretati sumus Judic. 3.16. Sed quàm benè conveniat ludicra hæc interpretatio cum re militari, ipsi videbunt. Nos Gammadæos quidem existimamus a cubito dictos esse; sed quia regio fuit Phœniciæ cubitali forma projecta in mare, quæ postea devorata est a mari, Gammaden putamus dictam: ut scribit Plinius lib. 2. natural. hist. cap. 91. Etsi eo loco mutatione unius literæ Gammales nominavit pro eo quod est Gammades.* 12 Tarschisch] *quæ tuus locus Tyriorum gloriæ, de divitiis & emporio celeberrimo, ut diximus in versum 1.* 13 Javan] *vide Gen. 10.2.* Hominibus] *id est, mancipiis venalibus.* 14 Togarmæ] *de qua Genes. 10.3.* 15 Dedanitæ] *vide Gen. 10.7.* Cornibus eboris] *id est, dentibus ipsis elephantorum prægrandibus, formaq; incurvis, ut sunt cornua: quomodo Jubam appellasse testis est Plinius lib. 8. natural. histor. cap. 3.* Hebenoque] *ex India & Æthiopia allata; quæ quia dudùm est generum, plurali numero ab Hhebræis appellatur: vide Plinium lib. 12. natural. hist. cap. 4.* 16 Sandaltro] *vide Ijobi 28.18.* Pyropo] *vide Jeschahh. 54.12.* 17 Minnithę] *vide Judic. 11.33.* Opobalsamo] *vide Genes. 37.25.* 18 Chelbonis] *id est, Chalibonis (ut Ptolemæus vocat) in Syria, quæ Chalybonitidi nomen dedit.* 20 Dedan] *ex posteris Keturæ, inter Fischmahhelitas habitans, Gen. 25.3.* 21 Kedaris] *vide Psalm. 120.5.* 22 Schebæ] *in Arabia felice: vide Gen. 10.7.* 23 Charan] *vide Gen. 11.31.* Canne] *id est, judicio nostro, Calne, Genes. 10.10.* Hheden] *vide Gen. 2.8.* Schebæ] *Arabiam desertam incolentu sub Mesopotamia, de quo Gen. 25.3. & Ijobi 6.19.* Cilmadæus] *id est, Medus ulterior, inter Assyriam & Parthiam, ut ex Chaldæi interpretatione colligimus, & affinitate vocis quæ apud Geographos extat: dicitur enim tractus ille Choromitenus, l mutatio in r. quod mutationis genus Hhebræis quoque receptum est.* 24 Gazisque] *id est, denique (ne plura gentium nomina commemorem) comportant merces pretiosissimas ab omnibus illis gentibus quæ suprà habitant: puta, Hyrcanis, Margianis, Bactrianis, Sogdianis, Sacis, Seribus, & cæteris ad Aquilonem spectantibus.* Quæ funibus] *id est, quæ optimè, accuratissimè, & pretiosissimè funibus firmis, stegestribus, & capsis incorruptis, & adversus omnem cœli injuriam validis involvuntur.* 25 Classes Oceani] *quintus gloriæ locus, celebritas; ut diximus in versum 1.* 26 In aquas multas] *secunda pars antitheseos, de ruina Tyri, quę cum nave in alto versante comparatur, duobus versibus.* Qui remis] *id est, rectores & gubernatores tui: quo nomine compellat Regem ipsum capite sequent.* 28 Ad vocem] *explanatio luctus exterorum & stuporis horrendi ex Tyriorum clade, ut diximus in versum 1.* Gubernatorum] *de quibus ver. 26. Hîc autem pergit in allegoria naufragii.* Commoti sunt] *hyperbole elegantissima: tantus fuit clamor (inquit) Tyriorum pereuntium, ut mare ipsum quasi perculsum exhorruerit, & fuerint excitati fluctus. Hanc interpretationem, autore R. Jehuda, ex vocu etymo & forma sic interpretamur, comparato altero loco Jeschahh. 57.24.* 30 Impositò] *id est, plurimùm lugebunt, quod exponitur a signis, hoc & sequent. versu: ut Firmejæ 6.26.* 32 Quæ erat] *mimesis lugentium, comprehendens paucis lugubrem illam antitheſin præcedentis gloriæ & præsentis miseriæ, quam observavimus in versum 1. ut exponitur sequentibus.* 34 A maribus] *id est, fluctibus maris jactatis Euro, de quo suprà vers. 26.* 35 Percelluntur] *id est, perculsi expallescunt, velut exangues & exanimati horrore & metu: metalepsis.* 36 Sibilant] *vide 1. Reg. 9.8.*

IN CAPUT XXVIII.

1 Et fuit] *Secundum hoc membrum prophetiæ contra Tyrios (ut diximus suprà 26.1.) primùm quidē Regi Tyrio-*

Tyriorum exitium prænuntiat, uſque ad verſum 11. *deinde verò lamentationem deſcribit & luctum, quem de perditione illius agitaturi ſunt exteri, uſque ad verſum* 20. *In prænuntiatione autem judicii continentur cauſæ, uſque ad verſum* 6. *deinde judicii explicatio ſive ſententiæ dictio ex antegreſſis cauſis, ver.* 6. *& quatuor ſequentibus.* 2 Eò quòd] *cauſa judiciorum, nempe infinita animi præſidentia & elatio in rebus omnibus, quàm Rex Tyri oblitus ſe hominem eſſe ſibi arrogabat.* 3 Sapientior es] *nimirum in oculis tuis. quaſi dicat, videris tibi plus ſapere quàm ipſe Danijel, cui res occultæ revelantur beneficio Dei. Danijel enim jam eo tempore propter dona a Deo accepta ſapientiſſimus habebatur, & in proverbium abierat: vide Danijelis* 1. 17. *ſic ſequentia omnia de præſumpta a Rege Tyriorum ſui ipſius opinione accipienda ſunt.* 6 Idcirco] *ſententiæ dictio, ut obſervavimus in verſum* 1. 7 Extraneos] *quorum meminit ſuprà* 26. 7. Splendorem tuum] *id eſt, te, utcunque ſi laudes & majeſtate indutus ſis: hypallage.* 8 Mortibus conf.] *id eſt, violenta morte, ut quivis e vulgo; quamvis fiduciam ponas in munitione urbis tuæ.* 9 An perges] *conteſtatio ironica.* 10 Mortibus præp.] *id eſt, morte præſente & æterna, quæ juſta eſt eorum pœna qui aut deficiunt a Deo, aut ſibi arrogant majeſtatem Dei.* 11 Et fuit] *ſecundus locus, videlicet deſcriptio luctus; ut diximus in verſum* 1. *nam quia non vacabit lugere Tyriorum Regi (adeò repentè futurum erat ut occuparetur morte) ideo Prophetæ inducit lugentes alios; ut notavimus ſuprà* 26. 15. 12 Fili hominis] *hujus lamentationis argumentum idem eſt cum lamentatione capitis* 27. *Primùm enim Propheta Regi Tyriorum per eandem antitheſin præcedentem gloriam exponit & præſens exitium, uſque ad verſum* 17. *deinde gentium admirationem narrat, tribus ſequentibus.* Tu obſig.] *prolepſis, ſive propoſitio ſumma trium capitum ad gloriam Regis Tyrii pertinentium, quæ minutatim ſequentibus exponuntur* ὕστερον πρότερον. Obſignans] *id eſt, qui imperium habes in nierces, eásque præcludu & aperis arbitratu tuo: ſic Ijobi* 37. 6. 13 In Hhedene] *explicatio tertii in propoſitione membri, de perfecta Tyri pulchritudine; quæ ſtatuitur in habitationis elegantia cum Hhedene comparata, ut infrà* 31. 15. *&* 16. *& in ornamentis, in deliciis, & in majeſtate ſummâ, antiquiſſima, ac glorioſiſſima, hoc & ſeq. ver.* Opus tympan.] *ſi. delicię tuæ, non tempore & uſu comparatæ; ſed tecum natæ videntur eſſe.* 14 Tu Cerub] *elegantiſſima regiæ illius majeſtatis deſcriptio, per comparationem Cerubi illius qui in horto Hhedenis a Deo diſpoſitus eſt, Gene.* 3. 24. *Quemadmodum (inquit) Angelus præpoſitus eſt ei horto ad protegendum eum, & gladio illo verſatili armatus omnibus eſt terrori; ita etiam tu, ex quo regnum tibi eſt traditum, viſus es tibi æquare gloriam angelorum Dei.* Unxi] *id eſt, conſtitui & præpoſui, ut ſequens verbum explicat:* καθάπαξ. In monte] *id eſt, Dei eras judicio tuo.* Inter lapides] *id eſt, putabas te ut Deum imperium habere in ipſa fulgura: periphraſis.* 15 Integer eras] *explicatio ſecundi in propoſitione membri, nimirum ſapientiæ, de qua ſuprà ver.* 12. 16 In amplitudine] *explicatio primi in propoſitione loci.* Pleni erant] *id eſt, qualis erat Rex tales populares; violenti omnes.* E monte Dei] *id eſt, e ſumma illa gloria tua, qua Deus eſſe videbaris tibi: ut ſuprà ver.* 14. 17 Elatus fuerat] *repetitio trium præcedentium prolepſeos capitum cum judiciorum antitheſi, hoc & ſeq. verſu,* μεταφορικῶς *ad maximam illam gentium admirationem; ut diximus in verſum* 11. 18 Sanctuarium] *id eſt, ſedem illam majeſtatis tuæ, quæ tibi divina eſſe videbatur.* 20 Fuit etiam] *ſecunda prophetia, contra Tzidonem: ut diximus ſuprà* 26. 1. *qua primùm per prolepſin judicium Dei & finis illius exponuntur, ver.* 22. *deinde explicantur, duobus ſequentibus.* 21 Dilpone] *ut ſuprà* 6. 2. 23 Sanguinem] *id eſt, cruentam cædem per Babyloniorum copias.* 24 Ita non erit] *finis præcedentium judiciorum, ſalus Eccleſiæ, & gloria Dei.* 25 Sic ait] *tertia prophetia: ut diximus ſuprà* 26. 1. *de pace & tranquillitate Eccleſiæ Dei cœpta per Evangelium, & abſoluta futura ſecundo adventu Chriſti. Nam promiſſionem hanc Evangelicam eſſe, & ad Eccleſiam Chriſti vetere Eccleſia figuratam propriè pertinere res ipſa docet: quamvis typo terræ, & verbis allegoricis exponatur.*

CAPUT XXIX.

Deus Chophrahho Ægyptiorum Regi propter ſuperbiam ejus inanemq; Judæorum confidentiam, cladem maximam a Cyrenęis eventuram prædicit; deinde totum regnum per Babylonios ſub verſum iri, quod poſt certum annorum numerum ſit reſtituendum longè melius, ad gloriam ipſius, & Eccleſiæ bonum.

1 ANNO decimo, decimo *menſe*, duodecimo *die* menſis; fuit verbum Jehovę ad me, dicendo,

2 Fili hominis, diſpone faciem tuam verſus Parhhonem regem Ægypti; ut prophetes contra eum & contra Ægyptum totam.

3 Eloquere dicens, ſic ait Dominus Jehova, ecce me contra te, ô Parhho rex Ægypti, balæna maxima quæ cubat inter rivos ſuos; qui dicit, mihi *eſt* rivus meus, nam ego feci mihi.

4 Indam enim hamos maxillis tuis, faciamque ut adhæreat multitudo piſcium rivorum tuorum ſquamis tuis; ut deducam te e medio rivorum tuorum, & totam multitudinem piſcium rivorum tuorum ſquamis tuis adhærentem.

5 Poſtea deſeram te abductum in deſertum, te & totam multitudinem piſcium rivorum tuorum, in ſuperficie agri cades, non recipieris, neque congregaberis: beſtiis terræ & avibus cœli rum exponam te in cibum:

6 Et experientur omnes habitatores Ægypti me eſſe Jehovam, eò quòd ſunt ſcipio arundineus domui Iſraëlis.

7 Cùm prehendunt illi te manu, quaſſaris & findis eis totum humerum: cumque innituntur tibi, confringeris, ut ut ſtabilias eis totos lumbos *tuos*.

8 Idcirco ſic ait Dominus Jehova, ecce ego adducturus ſum contra te gladium; & exſciturus ex te homines & jumenta. *Jirm.* 44. 30 *& 46. 13 & ſeq.*

9 Ut ſit terra Ægypti deſolationi & vaſtitati, & experiantur me eſſe Jehovam: eò quòd dixerit, rivus meus *eſt*; nam ego feci.

10 Idcirco ecce me contra te, & contra rivos tuos; ut tradam terram Ægypti vaſtitatibus, vaſtitati [a] deſolatiſſimæ a turri Syenes uſque ad terminum Cuſchi. [a] Heb. *deſolationis: ſic ver.* 12.

11 Non tranſibit eam pes humanus, & pes jumentorum non pertranſibit eam; neque habitabitur quadraginta annis.

12 Reddam enim terram Ægypti deſolatiſſimam

mam inter regiones desolatas, & civitates ejus inter civitates devastatas erunt desolatissimę
[a] quadraginta annis: cùm dispergam Ægyptios in gentes, & spargam eos in regiones.

[b] Heb. *sine quadraginta anno.rum.*

13 [a] Nam sic ait Dominus Jehova; [b] exactis quadraginta annis congregabo Ægyptios e populis quò dispersi fuerint:
14 Et reducam captivam multitudinem Ægyptiorum, reducam inquam eos in terram [a] Patrosi, conversationis eorum; ut sint ibi [a] regnum humile.
15 Præ reliquis regnis erit humile, neque sese extollet ampliùs supra gentes: imminuam enim eos ne dominentur in gentes:
16 [a] Ut non sit ampliùs domui Israëlis fiducia revocaturæ *mihi* in memoriam iniquitatę, his avertentibus se post illos; sed agnoscant me esse Dominum Jehovam.

ANNOTATIO.

1 Anno decimo] *Videlicet a deportatione Jeconiæ, ut suprà persæpè diximus. Ab hoc autem capite usque ad 33. prophetiæ singulares contra Ægypti regnum continentur in quatuor capita distinctæ, ratione magis argumenti quàm temporu. Nam temporum seriem minimè observari, sed Jechezkelem certo consilio ad argumentorum conjunctionem potius respexisse quàm ad prophetiarum tempus ex ipsa capitum serie cognoscimus: prima enim hæc prophetia cladem proponit Ægyptiorum quam ad Cyrenas acceperunt, postquam Babylonio Jerusalaima obsidenti & occurrenti cessissent, Jirm. 37.7. & ex ea occasione desolationem regni prædicit universè: in sequente verò Prophetia minutatim, velut instante jam priorū prophetiæ complemento, desolationem hanc universam Ægypti explicat copiosissimè, capite 30. Postea autem tertia prophetia exempla confirmat desolationu illius prænuntiatæ amplitudinem, capite 31. quarta denique lamentum luctuosū ex horrifica illa ruina ad Ægyptios perventurum præfigurat cap. 32. eodem ordine quem suprà de Tyro annotavimus. Hujus ergo capitis duæ sunt partes: una, qua cladem illam describit a Cyrenæis illatam paulò post fugam ignominiosam Ægyptii (quæ hoc ipso anno contigit) usque ad versum 7. altera, qua futuram post annos multos eversionem totius Ægypti & restitutionem prædicat, ad finem usque capitis: quam eversionem generatim hìc proposítam, Propheta post annos septendecim confirmavit, & copiosiùs explicavit cap. 30.* 2 Dispone] *ut suprà 6.2.* Parhhonem] *Chophrahhum, Jirmeæ 44.30.* 3 Sic ait] *prior hæc prophetia contra Regem Chophrahhum duas partes comprehendit; causam, hoc vers. & narrationem prophetica malorum quæ erant ipsi eventura, tribus seq. Causa est maxima & insolentissima Regis præsidentiæ, qui (ut narrat Herodotus in Euterpe) ea fuit persuasione ut ne Deum quidem ullum sibi putaret posse regnum adimere, quod hoc vers. exprimitur elegantissimè: altera verò causa subditur in fine versu 6. quòd Judæos præsidente illa gloriatione in se acquiescentes fefellerit.* Balęna max.] *epitheton regis Ægypti qui suis viribus ita præstare omnibus videbatur sibi, ut balæna omnibus feris; de qua vide Ijobi. 41.* Posset etiam non incommodè pro crocodilo accipi qui rivos Nilis incolit: *sed alterum magis convenit sequentibus.* Mihi est] *quasi dicat, nemo est qui rivum meum mihi possit adimere, & vindicare sibi.* 4 Indam] *narratio hæc prophetica ostendit consilium & expeditionem Parhhonis contra Cyrenæos, hoc vers. deinde infelicem exitum & cladem gravissimam, sequente versu: quo de argumento consulendus est ibidem Herodotus. Allegoricè autem hæc prænuntiat Deus per comparationem balænæ, ostendens se consilio suo velut adhibitis hamu educturum esse ipsum cum copiis extra terminum Ægypti.* 5 Desertum] *id est, in Libycas solitudines ad agrum Cyrenaicum.* Clades] *id est, cadet exercitus tuus; sic sequentia synecdochicè: nam alioqui ipse in Ægyptum reversus est.* 6 Eò quòd] *secunda causa, ut diximus in versum 3. sed propterea hùc rejecta, ut sit μετάβασις ad sequentem locum.* Scipio arund.] *ut 2. Reg. 18. 21. quod exponitur planissimè sequente ver.* 7 Comprehendunt] *secunda prophetia, ut diximus in versum 1. causam inducu explicat, hoc versu; deinde judicium narrat, quinque sequentibus; ac postremò aliquam restitutionem promittit, inde a ver. 13.* Ut ut stabilias] *id est, etiamsi omne studium, laborem, industriam, & vires tuas consumeres in juvandis & defendendis Judæis.* 10 A turri Syen.] *id est, a termino uno ad alterum. Nam Syene terminus erat meridianus Ægypti in Thebaide, Cusch verò terminum Septentrionalem notat, qua Ægyptus partim Syrico mari, partim Arabia petræa (quæ terminus est posterorum Cuschi) definitur: vide Gen. 2.13. & 10.7. & Herodotum lib. 2. cujus locum adduximus antè in Jeschahh. 30.4. sic infrà 30.11.* 11 Non transibit] *id est, infrequens erit & deserta plurimùm: ut exponitur seq. versu.* 12 Reddam enim] *videlicet cladibus infinitis a Cyrenæis primùm (ut suprà diximus) deinde ab intestinis bellis (ut narrat Herodotus) & a Chaldæis potissimùm, ut hìc & Jirm. 46. prophetatur.* Quadraginta annis] *transitionis argumentum ad promissam restitutionem.* 13 Nam sic ait] *narratio prophetica restitutionu promissæ, ut diximus in versum 7. Fuit autem hæc restitutio temporibus Amasis, qui regnum inclinantibus Babyloniorum rebus Cyri tempore occupavit: quem credibile est præfectum fuisse Ægypto per Babylonium post interfectum Chophrahhum, & eadem occasione Ægypti regem effectum esse, cùm præfecturam tantùm fiduciariam priùs obtineret; qua in re fefellerunt sacerdotes Ægyptii, ut multis alsis, Herodotum.* Exactis] *ex quo Ægypti regnum fuerit eversum: ut fusiùs exponitur capite seq.* 14 Patrosi] *vide Gen. 10.14.* Regnum humile] *id est, tributarium, nec ita potens, ut antè fuit: nam Persis post Chaldæos paruit: vide similem loquutionem suprà 17.14.* 16 Ut non sit] *finis judiciorum præcedentium, nimirum avocatio Ecclesiæ a fiducia rerum humanarum ad fidem in Deum certissimam. quasi dicat, ne in posterum Ægyptius sua amplitudine Judæos traducat ad fallacem illam confisionem quam antè habuerant, ac proinde efficiat ut ego animadvertam in ipsos propter peccata ipsorum: similem loquutionem vide suprà 21.28. & 29.*

CAPUT XXX.

Deus in mercedem expugnatæ Tyri dat Babylonio regnum Ægypti, ut eo sublato eveniat aliqua sui interpretatio: deinde minutatim judicium suum Ægyptiis fœderatisq; prænuntians, exponit se hominibus Ægypti cladem fœderatis consternationem, subversionemq; regionibus per Babylonios allaturum esse.

1 [a] Db.

1 DEINDE fuit a vigeſimo ſeptimo anno, primo *menſe*, primo *die* menſis; ut eſſet verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, Nebucad-retzar Rex Babyloniæ a exegit a copiis ſuis ſervitutem magnam cõtra Tyrum, b omne caput decalvatum eſt, & omnis humerus b nudatus: merces autem non eſt ipſi & copiis ejus de Tyro, propter illam ſervitutem quam ſerviverunt contra eam.

3 Idcirco ſic ait Dominus Jehova, ecce ego trado, Nebucad-retzari regi Babyloniæ terram Ægypti; ut tollat multitudinem ejus, & ſpoliet ſpolium ejus, ac prædetur prædam ejus, unde ſit merces copiis ipſius.

4 c Operæ pretium earum cujus nomine ſerviverint, trado illis terram Ægypti; quia operati ſunt mihi, dictum Domini Jehovæ.

5 d Die illa ita e efferam f cornu domui Iſraëlis, ut tibi dem aperturam oris inter illos; ut g cognoſcant me eſſe Jehovam.

6 Rurſus fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

7 Fili hominis, prophetato dicens, ſic ait Dominus Jehova; ejulate, *dicentes* Ah, de h die iſta.

8 Nam propinqua eſt dies, propinqua eſt, inquam, dies Jehovæ: dies i nubila, tempus k gentium erit:

9 Cùm invadet gladius Ægyptum, eritque gravis dolor in Æthiopia cadentibus confoſſis in Ægypto.

10 Æthiopes, l Putæiq; & m Ludæi, totaque n miſcellanea turba, o Cubæi quoque, denique p junẽti fœdere cum illis gladio cadent.

11 q Sic ait Jehova, & cadent ſuſtentantes Ægyptum, r deſcenderique faſtus roboris ejus: inde a turri s Syenes gladio cadent in ea, dictum Domini Jehovæ:

12 Et t deſolabuntur u inter regiones deſolatas, & civitates illius inter civitates vaſtatas erunt:

13 Ut experiantur me eſſe Jehovam, cùm x poſuero ignem in Ægypto, & tracti fuerint omnes auxiliarii ejus.

14 Die illo prodibunt nuntii a conſpectu meo navibus, ad exterrendum Æthiopiam y ſecuram: & erit gravis dolor in eis, cùm dies Ægypti, cùm ecce advenerit.

15 z Sic ait Dominus Jehova; & faciam ut ceſſet multitudo Ægyptiorum per Nebucad-retzarem regem Babyloniæ;

16 Ipſum, & populum ejus cum ipſo, violentiſſimos gentium adductos ad perdendum iſtam terram; qui exerentes gladios ſuos contra Ægyptum implebunt eam terram confoſſis:

17 Et a rodigens rivos *in* ſiccitatem vendam terram illam in manum malorum: denique deſolabo terram & b quæ eam implent manu extrancorum; ego Jehova dixi.

18 c Sic ait Dominus Jehova, & perdam deos ſtercoreos, & faciam ut ceſſent idola d e Nopho, & e princeps e terra Ægypti non erit amplius: cùm indidero timorem terræ Ægypti.

19 Nam deſolabo f Patroſum, & g tradam igni h Tzohhanem; ac exercebo judicia in i No:

20 Et effundam æſtum iræ meæ in k Sinem robur Ægypti, cùm excidero multitudinem No.

21 Cùm ponam ignem in Ægypto l valde dolebit Sin, & No m diſtrumpetur; & Noph, hoſtibus quotidianis.

22 Juvenes n Heliopoleos & o Bubaſti gladio cadent, ipſæ verò *puellæ* in captivitatem abibunt:

23 Et p Daphnis obſcurabitur dies, cùm frangam ibi lora Ægypti, & ceſſabit in ea faſtus roboris ejus: ipſam nubes operiet, & filiæ ejus in captivitatem abibunt.

24 Denique exercebo judicia in Ægyptum, ut experiantur me eſſe Dominum Jehovam.

a Heb. *ſervire fecit.* b Heb. *depilatus.* c Heb. *opus: metonymice ut Levit. 19. 13.* d Heb. *faciam efflorescere.* e Heb. *idola.* f Heb. *cornu ſalutis.* g Heb. *in medio: ſic ſequuũ hic ver.* h Heb. *in ſecuritate.* i Heb. *plenitudinem ejus.* k Heb. *tradã ignem in Tzohhane.* l Heb. *dolẽdo.* m Heb. *erit ad diſtrumpendũ.* n Heb. *Pibeſeth.* o Heb. *filii fœderis: periphraſis fœderatorum.* p Heb. *in medio: ſic ſequuũ hic ver.*

ANNOTATIO.

1 Deinde fuit] *Hujus prophetiæ (quæ ſuperiorem poſt annos ſeptendecim ſubſequuta eſt) idem eſt argumentum; ſed quod in ea obſcurius fuerat prædictum hîc denuntiatur apertis verbis; nimirum ſubverſio Ægyptiorum regni, in quod Nebucad-netzar occupata Tyro involavit. Continet itaque hæc prophetia primùm narrationem conſilii Dei contra Ægyptum pro Eccleſiæ bono, uſque ad verſum 6. deinde enarrationem ſingularem illius ſubverſionis in Ægypto eventuræ, ad finem uſque capitis.* Vigeſimo ſeptimo] *nempe a deportatione Jeconiæ, ut Jechezkel numerare ſolet; qui annus erat undecimus ante mortem Nebucad-retzari. Nam huc referendum eſſe annorum numerum evincit ipſa hiſtoriæ ſeries, cùm anno undecimo a deportatione capta ſint Jeruſchalaima; duodecimo & decimotertio occupata ſint & firmatæ regiones finitimæ Moabitarum, Hhammonitarumq; deinde Tyrus per annos tredecim obſeſſa, ut antè obſervavimus in Jeſchah. 23. 1. Ad quæ tempora prophetiam hanc pertinere oſtenditur verſ. 2. & ſequentibus.* 2 Fili hominis] *priore hac prophetiæ parte Deus quodammodo Prophetam in conſilium ſuum adhibet, & tanquam imperator ſummus narrat Nebucad-netzarem cum copiis ſe autore & duce maximis incommodis laboribuſq; contra Tyrum militaſſe, hoc verſu. Ac propteria ſe Nebucad-netzari & militibus nunc demum totũ Ægypti regnum tradere evertendum atque ſpoliandum, pro mercede laborũ diuturnis conſumpti in expugnatione Tyri, verſ. 3. & 4. ac poſtremò exponit ſe, qui brutas quodammodo & alienas a fide promiſſionibuq; operas muneretur, multò ampliùs beneficium erga Eccleſiam ſuam collaturum eſſe, verſ. 5.* Omne caput] *id eſt, diuturna illa obſidione tantopere ſunt attriti ut ne capillos quidem integros habere videantur, aut veſtes undè humeros tegant.* 5 Die illa] *nimirum qua profligato Ægyptio adempta fuerit Judæis fiducia in illum. Eſt autem hæc præcedentis prophetiæ corollarium, quo oſtenditur fore ut everſa Ægypto, & monarchia Nebucad-retzaru conſtituta, Judæi levetur ſua captivitas, & aliqua detur viis prophetis ac ſervis Dei autoritas confitendi & promulgandi nomen Dei inter ipſos Babylonios: cujus rei complementum narratur Danielis 2. & ſequentibus, & 2. Reg. 25. 30.* Cornu] *id eſt, robur & potentiam Chriſti in domo Iſraëlis aliquo pacto promovebo, ne planè ſepulta & extincta eſſe videatur.* Tibi] *& populo Dei; ſynecdoche. Nam Danieli, cui ſocio illius, bonisq; aliis tradita eſt autoritas promulgandi nomen Dei.* Cognoſcant] *non Judæi modò, ſed Nebucad-retzar ipſe, Babylonesq; & exteri.* 6 Rurſus fuit] *ſecunda hæc pars, enarratio (ut diximus in verſ. 1.) complectitur propoſitionum ſummam illius judicii contra Ægyptios, & fœderatos omnes, uſque ad verſum 11 deinde ἐξηγητικὸν, reliquo capite. Propoſitio autem*

primùm

primùm luctum imperat, vers.7. tum explanat causam, tribus sequentibus. 7 Die ista] *quæ sequentibus exponitur.* 8 Gentium] *id est, quo gentes per voluntatem Dei sunt puniendæ; nimirum Ægyptii, vers. seq. & fœderati, ver.10.* 10 Putei q:] *vide Gen.10.6.* Ludæi] *vide Gen.10.13.* Miscellanea turba] *auxiliarium stipendia in Ægypto facientium.* Cubæi] *id est, Libyæ interioris incolæ ad fluvium Nigirim, ubi positum est oppidum Cuphe Ptolemæo; Geographicor. lib.4.* 11 Sic ait] *propositionis ἐργασία tribus potissimùm membris concluditur: primum est de Ægyptiorum calamitate & fœderatorum omnium consternatione, vers.4. secundum, de instrumentis & administris judicii istius, tribus sequentibus; postremum, de terræ ipsius desolatione, inde a versiculo 18.* Descendetque] *id est, concides & ruet.* Syenes] *qui terminus est Ægypti meridiem versus: ut suprà 29.10.* 12 Desolabuntur] *id est, erunt desolatissima omnium: sic sequentia.* 13 Posuero ignem] *id est, violentia Chaldæorum tanquam igne pervasero.* 14 A conspectu meo] *id est, me autore evolabunt ad Æthiopas qui nunc tium perferant.* 15 Sic ait] *secundus ἐργασίας locus, ut versù 11. diximus.* 17 Redigens rivos] *id est, iter tam facile præbens Babylonio, quàm si rivi arefacti essent & complanata terra.* 18 Sic ait] *tertius ἐργασίας locus, ut diximus in vers.11.* E Nopho] *vide Jeschahh.19.13.* Princeps] *erat enim Noph altera regia, ut ibidem observavimus.* 19 Patrosum] *vide Gen.10.14.* Tzohhanem] *vide Num.13.22.* No] *id est, Alexandriam, ut Jirm.46.25.* 20 Sinem] *id est, Pelusium clausuram Ægypti ex adverso Arabiæ Petrææ, quæ deserto Sinù nomen dedit.* 22 Heliopoleos] *vide Gen.41.45.* 23 Daphnis] *vide Jeschahh.30.4.* Lora] *id est, imperium tyrannicum, quod scriptura ferè denotat lorù: us Levit.26.13.*

CAPUT XXXI.

Deus attritù Ægyptiorum copiis per Cyrenæos, exponit nunquam fore ut clades illa reparetur; sed potiùs pergat Ægyptus ruere in exitium suum, proturbante Domino: deinde per comparationem amplitudinis fastuosæ Assyriorum regis & subversionis illius, ostendit Ægyptium non magis posse præmunitatis illud Dei judicium effugere.

1 FUERAT verò undecimo anno, primo *mense*, septimo *die* mensis; fuerat inquam verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 [a]Fili hominis, [b]brachium Parhhonis regis Ægypti fregi; [c]quod ecce non alligabitur inditis medicamentis, imposita fascia ad obligandum ipsum, ut confirmetur ad [d] tractandum gladiũ.

[a] Heb *prehendendum: synecdoche, ut Gen.4.21.*

3 Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce me contra Parhhonem regem Ægypti; ut confringam brachia ejus, [e] illud quod firmum est & quod fractum fuit, [f] ut dejiciam gladium e manu ejus:

[f] *Suprà 29.12*

4 Et dispergam Ægyptios in gentes, spargãque eos in regiones.

5 Ideo confirmabo brachia regis Babyloniæ, tradens gladium meum in manum ejus; ut confringam brachia Parhhonis, & [g] gemat gemitibus confossorum coram illo.

6 Confirmabo autem brachia regis Babyloniæ, brachia verò Parhhonis concident; ut [h] cognoscatur me esse Jehovam, qui trado gladium meum in manum regis Babyloniæ ut extendat illum contra terram Ægypti.

[h] Heb. *cognoscent: sic ver. seq.*

7 Similiter dispergam Ægyptios in gentes, & spargam in regiones; ut cognoscatur me esse Jehovam.

8 [i]Deinde fuit undecimo anno, tertio mense, primo *die* mensis; fuit *inquam* verbum Jehovæ ad me, dicendo,

9 Fili hominis, dic ad Parhhonem regem Ægypti, & ad multitudinem ejus; [k] cui similis es in magnitudine tua?

10 [l]Ecce Assyrius, [m] erat cedrus in Libano, pulchra ramis, & virgultis umbrosa, altaque statura; cujus calami summi erant inter densos ramos.

11 [n]Aquæ educaverant eam, abyssus extulerat eam; [o]fluentis ejus obibat circumquaque plantarium [p]ejus, cùm [q] aquæ ductus suos mitteret *abyssus* ad omnes arbores agri.

12 Idcirco exaltavit se statura ejus præ omnibus arboribus agri; & multiplicabantur ramusculi ejus, prolongabanturque rami ejus, [r]quos emittebat, aquis multis:

[r] Heb. *ramitextus ea.*

13 In ramusculis ejus nidificabant omnes aves cœli, & sub ramis ejus pariebant omnes bestiæ agri; ac in umbra ejus sedebant omnes gentes amplissimæ.

14 Denique pulchra erat magnitudine sua, & longitudine palmitum suorum; quia erat radix ejus ad aquas amplas.

15 [s]Cedri [t]in horto Dei non abscondebant eam, [u]abietes non erant similes ramusculis ejus & castaneæ non erant pares ramis ejus; nulla arbor in horto Dei similis erat ei pulchritudine sua.

16 Pulchram effeceram eam cum multitudine palmitum ejus; adeò ut invidierent ei omnes arbores Hhedenis quæ erant in horto Dei.

17 [x]Idcirco sic ait Dominus Jehova, eòquòd te exaltas statura; ut cùm edidisset ille summum calamum suum inter densos ramos suos, elatus est [y] animus illius in altitudine sua:

[y] Heb. *m.*

18 Quamobrem tradidi eum in manum [z]fortissimi gentium; ut [a] liberè ageret in eum, propter improbitatem ejus expuli eum:

[z] Heb. *agro.* [a] Heb. *agens.*

19 Ita cedentes eum extranei violentissimi gentium deseruerunt eum: in montibus, & in omnibus vallibus deciderunt palmites ejus, & fracti sunt rami ejus in omnibus alveis terræ, descendentesque ab umbra ejus omnes populi terræ deseruerunt eam:

20 Super [b] cadivum truncum ejus habitant omnes aves cœli, & in ramis ejus sunt omnes bestiæ agri:

[b] Heb. *casum.*

21 [c]Ut non exaltent se de statura sua ullæ arbores [d] irriguæ, & [e]non proferant summum calamum suum inter densos ramos, neque [f] conquiescant in seipsis altitudine sua, [g] ullæ riguæ: quandoquidem omnes illi traditi sunt morti, *dejecti* in terram imam inter filios hominis, ad [h] eos qui descenderunt in foveam.

[d] Heb. *aquarum.* [e] Heb. *ferat.* [f] Heb. *sistent.* [g] Heb. *bibentes aquas: sic ver.23.* [h] Heb. *descendentes cisternas: sic ver.23.*

22 [i]Sic ait Dominus Jehova, quo die descendit in sepulchrum, [k] luctu quem importavi [l] obtexi pro eo abyssum, cohibens fluenta ejus, ut coërcerentur aquæ multæ: & atratum reddidi pro

[i] Heb. *luctum feci, abscondi*

pro eo Libanum, & omnibus arboribus agri propter eum fuit defectio animi.
23 Præ ſono caſus ejus cõmovi gentes, cùm demitterem eum in ſepulchrum cum deſcendentibus in foveam: unde conſolationem ceperunt in terra ima omnes arbores Hhedenis, dilectus & præſtantia Libani, omnes riguæ.
24 Etiam ipſi cum illo deſcenderunt in ſepulchrum ad cõfoſſos gladio; qui *domiti* brachio illius reſidebant in umbra illius inter gentes.
25 Cui ex arboribus Hhedenis ita ſimilis es gloria & magnitudine? ſimiliter dejicieris cum arboribus Hhedenis in terram imam, in medio præputiatorum cubabis cum confoſſis gladio; ille *eſt* Parhho, & tota multitudo ejus, dictum domini Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Fuerat verò] *Hoc membrum prophetiæ ſequentibus potius quàm antecedentibus conjungendum eſſe tum inſcriptio ipſa, tum etiam argumentum docet. pertinet enim prophetia hæc propriè ad caput 29. non autem ad 30. quia aliquod complementum hoc loco demonſtratur eorum quæ fuerant prædicta in principio capitis 29. Quamobrem cùm prophetia hæc, multis annis ſuperiorem præceſſerit, placuit verbum ſubſtantivum pluſquamperfecto reddere: quia hæc eodem anno prophetata ſunt, quo expugnata Jeruſchalaima; ſuperior verò prophetia eo anno, quo expugnata eſt Tyrus, id eſt, poſt annos quindecim. Hujus autem capitis duæ ſunt partes; prior, qua ex incoata Ægyptiorum ultione Deus oſtendit ea tantùm initia dolorum eſſe, & multo graviora Ægyptiis poſt annos quindecim eventura (ut antè vidimus) deleto regno, uſque ad verſ. 8. poſterior verò, qua cauſam & judicium illud illuſtrat & confirmat exemplo, inde a verſ. 8.* 2 Fili hominis] *priore hac parte exponuntur duo; occaſio prophetiæ, hoc ver. & futuri gravioris mali denuntiatio, ſequentib. Occaſio autem prophetiæ fuit, quod Chophrahh rex Ægypti cedens occurſanti Babylonio, copias ſuas (quas in adjumentum Judæorum comparaverat) trajectas Ægypto contra Cyrenæos tranſtulerat, a quibus acceptis plagam graviſſimam & ignominioſiſſimam, ut diximus ſuprà 29. 1. & ibidem prophetatum eſt, uſque ad ver. 7.* Brachium] *id eſt, roboris partem; ea videlicet clade, quam modo diximus* Quod ecce] *id eſt, nunquam acceptum damnum reſarciet, neque per exteros, neque per ſuos populares ab iſto malo curabitur. Nam Chophrahhum hac clade acceptam ipſis Ægyptiis exoſum inviſumq; fuiſſe narrat Herodot. lib. 2. quod malum hîc narratur allegoricè; cujus ſimilis habetur Jeſchahh. 1. 6.* 3 Illud quod firm.] *id eſt, tum reliquam virium partem quæ adhuc integræ permanſerunt adimam, tum eas ipſas quæ fractæ ſunt planè comminuam.* Ut dejiciam glad.] *id eſt, ut præripiam omnem belli gerendi facultatem, ferendiq; auxilii: interminatio allegorica; cujus efficiendæ modus ponitur verſ. 5. finis verò, duobus ſequen.* 5 Gemat gemit.] *nam invadente Ægyptum Babylonio Chophrahh per Amaſin & Ægyptios deditus, in cuſtodia ſervatus eſt, & miſerè ſtrangulatus: etſi Herodotus (ut antè monuimus) hac in re falſus eſt, quòd Amaſin jam tum Regem fuiſſe dicit qui prorex fuit Babylonii.* 8 Deinde fuit] *ſecunda hæc prophetia (ut ſuprà diximus in verſ. 1.) ſuperioris eſt confirmatio ab exemplo Aſſyrii, cui comparatur Ægyptius verſ. ſequente, & ver. ultimo; reliqui intercedentes verſ. Aſſyrii exemplum explicant tribus locis: quorum primus eſt narratio amplitudinis & faſtus illius, uſque ad verſ. 17 ſecundus eſt caſus & ruina præceps, uſque ad ver. 22. tertius eſt calamitas & luctus aliarum gentium cum ipſo, inde ad verſum ultimum.* 9 Cui ſimilis es] *hæc interrogatio, qua Deus conſcientiam appellat Ægyptii, viam ſternit ad propoſitionem ſequentis exempli, quaſi dicat, ne putato nunquam fuiſſe quemquam cujus amplitudo cum tua amplitudine poſuerit comparari: ſunt certè quibus compareris, & in iis ecce tibi exemplum recens Aſſyrii, cujus amplitudo omnino fuit par aut ſuperior tua, verſibus ſequen. & animum adverte ad caſum illius, &c. quamobrem hæc eadem verba* κυκλοθεν repetuntur *verſ. ultimo.* 10 Ecce Aſſyr.] *exemplum Aſſyriis totum allegoricum, ſive expreſſum per comparationem elegantiſſimam: cui ſimilis eſt ſuprà 17. 3. & ſequentibus; & Daniel. 4.* Erat cedrus] *id eſt, erat ſimilis arbori præceriſſimæ, ſpecioſiſſimæ, opaciſſimæ, frondoſiſſimæ, vividiſſimæ, &c. quæ omnia ex ſequentibus adjunctis intelligenda ſunt; hoc eſt (uno verbo) omnium erat præſtantiſſimus dum ſtaret.* Cujus calami] *id eſt, conferta ramuſculus in omnibus brachiis ſive ramis ſuis, quod melius Græcè exprimas,* παμπληθὴς κλαδίσκων ἐν τοῖς ἀκρέμοσιν. 11 Aquæ educav.] *id eſt, omnibus modis ſecundabatur, & provehebatur feliciſſimè.* Fluentis ejus] *expoſitio felicitatis Aſſyrii per comparationem aliorum: quemadmodum (inquit) arbor non rivulis manu ductis, ſed plenis fluentis irrigata reliquas ſitientes aut non ita copiosè irrigatas vi ſua ſuperat, primùm diffuſis undequaque radicibus, hoc verſ. & verſ. 14. deinde trunco, brachiis, ramis, & ramuſculis ad commoditatem rerum creatarum omnium, verſ. 12. & 13. denique omnibus numeris antecellit; ita fuit Aſſyrius cum reliquis gentibus comparatus; quæ omnes non fluentis circumquaque, ſed tanquam jejunis aquæ ductibus rigabantur, ſi cum Aſſyrio compares.* Ejus] *videlicet abyſſi. quaſi dicat, irrigatum plantarium abyſſi aquis.* Aquæ ductus] *videlicet tantùm: quia hæ arbores non fluentis, ſed ductionibus tantùm erant irriguæ; quam allegoriam modò interpretati ſumus.* 15 Cedri] *amplificatio a comparatione aliarum regum & principum omnium qui ea tempeſtate vixerunt, quòd non æquarent Aſſyrium, hoc verſ. & quòd invidерent, verſ ſequen.* In horto Dei] *id eſt, in plantario irriguo atque uberrimo, quod nominaverat ſuprà ver. 11.* Abietes] *id eſt, maximæ & craſſiſſimæ arbores neque trunco, neque brachiis, neque ramis, neque ſpecie ullâ erant cum ea comparandæ.* 17 Idcirco] *ſecundus locus de caſu Aſſyrii ut diximus in verſ. 8. ad quem tranſitur brevi apoſtrophe ad Ægyptium, principio hujus verſ.* 18 Fortiſſimi gent.] *id eſt, Babylonii, ut jam ſuprà nominatus eſt 28. 7. & 30. 16. & verſ. ſeq. Nam Eſar-chaddon Aſſyrius per Berodac-baladanem Babylonium oppreſſus eſt & ejectus: quamobrem defecerunt ab eo omnes, plurimiq; ad Babylonium tranſfugerunt. ſeq. ver. adeò ut jam regio Aſſyriæ ignominioſiſſimè tereretur pedibus omnium, & in contemptum veniſſet, verſ. 20.* 21 Ut non] *finis præcedentis judicii effecti contra Aſſyrium, nempe ut gentes omnes edoctæ exemplo illius diſcant non exaltare ſe, non luxuriari, neque in ſe ipſis conquieſcere fiducia ſui; ne tandem in parem aut graviorem calamitatem delabantur.* Non proferant] *videlicet ut fecit Aſſyrius.* 22 Sic ait] *tertius locus, ut diximus in ver. 8. tam horrendum fuiſſe judicium Dei contra Aſſyrium, ut res omnes creatæ inanimæ & animatæ horrore illius affectæ ſint, ex quo ad æmulos pervenit conſolatio, verſ. ſequentes; & exitium ed eos qui hærebant Aſſyrio,*

verſ.24. Obtexi] *id eſt, feci ut abyſſus qua irrigabatur Aſſyrius quaſi lugens ſe ſe comprimeret, & fluenta ſua ſubtraheret; quemadmodum lugentes ſolent in ædibus ſe ſe continere: ſic ſequentia dicta humanitus.*

23 Omnes arbores] *id eſt, alii reges & principes, de quibus ſuprà 15. & 16.* 25 Cui ex arb.] *ἀπροσδόκητον ſive repetitio propoſitionis dictæ verſ. 9. qua concludit Prophetа omnino Ægyptium gloriа cum Aſſyrio comparandum eſſe; ac proinde ſupplicio quoque comparatum iri.* Ita] *videlicet ut ſimilis ei Aſſyrio.* Cum arboribus] *id eſt, cum principibus, quos præter Ægyptium Nebucad-nezzar perditurus erat, ut ſuperioribus prophetiis dictum erat.* Præputiatorum] *vide ſuprà 28.10.* Ille eſt Parhho] *ironia, quaſi dicat, pace Parhhonem illum cum tota ipſius gloria.*

CAPUT XXXII.

Deus inſolentiam Regis Ægypti exprobrans, prædicit illum a ſe captum & laniatum iri per Babyloniam tam ſevero judicio, ut omnes gentes perhorreſcant; deinde pro toto lamento illius oſtendit alios reges populos, potentiſſimos qui tum perierunt ipſi de adventu ad ſepulchrum gratulaturos eſſe.

1 'DEINDE fuit duodecimo anno, duodecimo menſe, primo *die* menſis; fuit, *inquam*, verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, profer 'lamentationem contra Parhhonem regem Ægypti, & dicito ad eum; 'juveni leoni inter gentes ſimilis es: imò es ſimilis 'balanæ per maria, cùm prodiens 'per flumina tua conturbas aquas pedibus tuis, & perturbas flumina 'illarum.

3 'Sic ait Dominus Jehova, 'at expandam contra te rete meum per congregationem 'populorum multorum; qui educent te plagis meis.

4 Et deſerens te in terra, in ſuperficie agri dejiciam te; 'faciamque ut habitent ſuper te omnes aves cœli, & ſaturabo ex te beſtias totius terræ.

5 Exponens carnem tuam ſuper montes, & implens valles 'altitudine tua,

6 'Et irrigans terram natationis tuæ ſanguine tuo uſque ad ipſos montes; adeò alvei implebuntur te.

7 'Et operiam, cùm extinguam te, cœlos, atrataſque reddam ſtellas eorum: Solem nube operiam, & Luna non faciet ut luceat lux ſua:

a Heb. *lucid.* 8 Omnia luminaria [a] lucida in cœlis atrata reddam ſuper te; & diſponam tenebras ſuper terram tuam, dictum Domini Jehovæ:

b Heb. *cor.* 9 Et ad 'indignationem provocabo [b] animum populorum multorum; efficiendo ut perveniat confractio tua ad gentes, in regiones quas non noſti:

10 Faciamque ut obſtupeſcant de te populi multi, & reges eorum horreſcant propter te

c Heb. *cùm faciam ut volet.* horrore, [c] 'vibrante me gladium meum ante faciem illorum; ut trepident ſingulis momentis quiſque propter

d Heb. *animam ſuam.* [d] ſeipſum die caſus tui.

11 'Nam ſic ait Dominus Jehova, gladius regis Babyloniæ invadet te.

e Heb. *gentiis.* 12 Gladiis robuſtorum dejiciam multitudinem tuam, violentiſſimorum [e] in gentibus omnium, qui vaſtabunt faſtum Ægypti; ut perdatur tota multitudo ejus.

13 Perdam etiam omnia 'jumenta ejus, ne ſuperveniant aquis multis: 'ut non conturbet eas pes humanus amplius, etiam [f] ungulatus jumentorum non conturbet eas.

f Heb. *ungulatum.* 14 Tunc faciam 'ut ſidant aquæ illarum; & flumina illarum 'tanquam oleum faciam ut ambulent, dictum Domini Jehovæ;

g Heb. *deſolationem & deſolatam.* 15 Cùm reddidero terram Ægypti [g] deſolatiſſimam, terram deſtitutam [h] iis quæ implebant eam; cùm percuſſero omnes habitantes in ea, ut experiantur me eſſe Jehovam.

h Heb. *plenitudine ſua.* 16 Lamentatio 'hæc eſt, qua lamentabuntur illam, filiæ gentium lamentabuntur illam: de Ægypto & tota multitudine ejus lamentabuntur illa, dictum Domini Jehovæ.

17 'Deinde fuit duodecimo anno, decimo quinto die ejuſdem menſis; fuit, *inquam*, verbum Jehovæ ad me, dicendo,

18 Fili hominis, ede lamentum de multitudine Ægypti, & [i] 'effer eam; ipſam ut filias gentium validarum in imas terræ *partes* cum deſcendentibus in foveam,

i He. *fac eam deſcendere.*

19 *Dicens*, 'quo amœnior eſſes? deſcende, ut proſternaris cum præputiatis;

20 Inter confoſſos gladio *qui* ceciderint: 'gladius poſitus eſt, trahite eum, & omnes copias ejus.

21 'Alloquantur illum fortiſſimi potentum e medio ſepulchri cum auxiliaribus ejus; qui deſcenderint, jacuerint 'præputiati apud confoſſos gladio.

22 'Ibi *alloquatur* Aſſyrius cum tota congregatione ſua, circumſtantibus 'illum ſepulchris 'hujus; omnes confoſſi qui ceciderunt gladio:

23 Cujus ſepulchra diſpoſita ſunt in lateribus foveæ, ut ejus congregatio circumſtet ſepulchrum illius; omnes confoſſi qui ceciderunt gladio, qui terrorem indiderant terræ viventium.

24 Ibi *alloquatur* Helam cum tota multitudine ſua circumſtans ſepulchrum illius, 'omnes confoſſi qui ceciderunt gladio, qui deſcenderũt præputiati in imas terræ *partes*; qui indiderant terrorem ſuum terræ viventium, & reportant ignominiam ſuam cum deſcendentibus in foveam:

25 Cui inter confoſſos [k] poſitum eſt cubile cum tota multitudine ipſius, circumſtantib' illã ſepulchris ipſius: omnes præputiati cõfoſſi gladio, qui [l] indito terrore ſuo in terra viventium, jam reportant ignominiam ſuam cum deſcendentibus in foveam inter confoſſos poſiti.

k Heb. *poſiti ſunt.*

l Heb. *cùm inditum eſt terror ſuus.* *Impersonalis conſtructio Hebræis frequentiſſima: ut in ſine verſu.*

26 Ibi *alloquantur* 'Meſchec, Tubal, cum tota multitudine ſua circumſtantes illum ſepulchris ſuis 'omnes præputiati confoſſi gladio, cùm indiderint terrorem ſuum terræ viventiũ.

m Heb. *bellis ejus.*

27 'Quamvis non cubent cum potentibus qui ceciderunt ex præputiatis: qui 'deſcendent in ſepulchrum cum inſtrumentis [m] bellicis ſuis, poſitis gladiis ipſorum ſub capitibus ipſorum, 'cùm incumbat iniquitas eorum oſſibus ipſorum; quia terror potentum in terra viventium eſt.

28 'Tu quoque inter præputiatos confringéris, & jacebis cum confoſſis gladio.

29 Ibi *alloquatur* Edom, reges ejus, & omnes principes ejus, qui collocabuntur potentia 'illorum

lorum apud confoſſos gladio: ipſi cum præputiatis cubabunt,& cum deſcendentibus in foveam.

30 Ibi *alloquantur* Toparchæ Aquilonis quotquot ſunt,& omnes Tzidonii; qui deſcendent ad confoſſos cum terrore ſuo, a potentia illorum erubeſcentes,cubabuntq; præputiati cum confoſſis gladio,reportantes ignominiam ſuam apud deſcendentes in foveam.

31 Hos videns Parhhò conſolationem capiet de tota multitudine ſua;confoſſi gladio,Parhho, & omnes copiæ ejus,dictum Domini Jehovæ:

32 Cùm indidero terrorem meum terræ vivẽtium;& proſtratus fuerit inter præputiatos cum confoſſis gladio, Parhho & tota multitudo ipſius,dictum Domini Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Deinde fuit] *Duplex in hoc capite prophetia contra Ægyptum continetur,utraque eodem argumento; prior,ad verſ.uſque 17.poſterior,inde ad finem capitis.Prioris autem membra ſunt tria; primum eſt propoſitio improbitatis & inſolentiæ Ægyptii,quæ cauſam judiciis conſequentibus attulit,verſ.ſequente:ſecundum, narratio judiciorum, uſque ad verſum 16.tertium,epilogus,ver.16.* Duodecimo] *a captivitate Jeconiæ, ut antè diximus; quo anno everſa fuerant Jeruſchalaima.* 2 Lamentationem] *i.prophetiam lamentabilem & exitialem Ægyptiis.* Juveni leoni] *comparatio,ut ſuprà 19.2.& ſequent.* Balænæ] *u ſuprà 29.3.* Per flumina tua] *id eſt, commoditate Nili,qui multis oſtiis in mare profunditur.* Illarum] *videlicet aliarum gentium.q.d finitimos omnes,qui ſub aliena poteſtate ſunt,ad res novas defectionemq; ſollicitas & permoves:ut Tzidkijam moverat Ægyptius.* 3 Sic ait] *prophetica hæc narratio venturi judicii primùm docet quale judicium futurum ſit,uſque adverſum 11.deinde per quos & quamobrem,verſu undecimo, & quatuor ſequentibus.* At expandam] *judicium duo ſummatim continet; perditionem Ægypti,deſcriptam allegoricè ab eadem balænæ ſimilitudine,verſib.4.deinde horrorem rerum creatarum omnium inanimarum,animatarumq;, in cœlo & terra præ gravitate judicii,quatuor alteris.* Populorũ multor.] *qui futuri ſunt velut piſcatores mei,duce Babylonio: qua piſcandi ſimilitudine ferè utuntur prophetæ, cùm de Ægypto agitur.* 4 Faciamq;] *id eſt,exponam te omnibus conſumendum.* 5 Altitudine tua] *id eſt,cadavere tuo quamvis immanis ſis & altiſſimus videaris tibi.* 6 Et irrigans] *id eſt.faciens ut terra,in qua tanquam balæna natas,ipſa natet in ſanguine tuo:elegantiſſima hyperbole.* 7 Et operiam] *alterum membrum judicii hyperbolicum, ut diximus in verſum 3.de rebus cœleſtibus & terreſtribus,binis verſib.* 9 Indignationem] *videlicet ex horrore & metu,quem audita Ægyptiorum clade perceperint.* 10 Vibrante] *id eſt,quàm celerrimè judicium meum contra te exequente,illo ſpectantibus.* 11 Nam ſic ait] *altera narrationis pars,ut diximus ver.3.* 13 Jumenta] *id eſt equos, quorum multitudine ſretus Ægyptius obſiſtebat Babylonio,& alios ad defectionem provocabat amplisſimis promiſſis: vide Jeſchahh.31.1.* Ut non conturb.] *id eſt non amplius abducat populos finitimos ab officio ipſorum: ut ſuprà ver.2.* 14 Ut ſidant] *id eſt, ut quietè ſe contineant gentes,quas priùs balæna infeſtaverat: allegoria,ut principio capitis.* Tanquam oleum] *id eſt, faciam ut leniter agant,prout lenis eſt fluxus & ſedatus præpinguis olei.* 16 Hæc eſt] *epilogus,ut diximus ver.3.* 17 Deinde] *ſecunda hæc prophetia ſarcaſtica eſt tota adverſus Ægyptum:qua Propheta Ægyptiorum funus a ſe efferri fingit, & ab aliis gentibus quæ interciderant in medium ipſarum accipi. Sunt itaque hujus prophetiæ partes, (præter inſcriptionem comprehenſam hoc verſu) prima, funeris deſcriptio,tribus ſeq. ſecunda,proſopopœia mortuorum Ægyptio gratulantium,uſque ad verſ. 31.tertia,concluſio totam conſolationem Ægyptii fore,quod ſocios habeat in ſuis calamitatibus.* 18 Effer] *videlicet funus ejus in ſepulchrum; ſive typo aliquo prophetico,ſive ſermone tantùm fueris Propheta uſus.*

19 Quo amœnior] *id eſt,cui putares te anteponendum eſſe & habendum meliore loco?* 20 Gladius poſitus] *hypotypoſis funeris venuſtiſſima; qua propheta oſtendit quandoquidem tam fortis & ſtrenuus fuit Ægyptius,planè æquum eſſe ut ſepeliatur ſtrenuorum more,quibus in ſepultura ad caput ſubſternebatur gladius, indicium militaris fortitudinis:ut infrà ver.27.oſtenditur. Agite (inquit propheta) jam poſitus eſt & ſtratus gladius, trahite cadaver Ægyptii potentiſſimi, ut ipſius caput pro cervicali incumbat gladio.* 21 Alloquantur] *jam incipit proſopopœia,hoc ver.ut diximus in verſum 17.cujus gravitas amplificatur apopulorum certorum enumeratione,verſibus ſequentibus. Similem proſopopœiam vide Jeſchahh.14.8.& ſeq.* Præputiati] *ut ſuprà 28.10.* 22 Ibi alloquatur] *ἐγκαίνια proſopopœiæ (ut diximus) per enumerationem tum duarum monarchiarum quæ jam ceciderant, quatuor verſibus; tum aliorum populorum qui prophetice caſuri prædicuntur,verſibus quinque. Eſt autem prior Aſſyriorum monarchia,poſterior Hhelamitarum ſive Medorum,ver.24.* Illum] *Ægyptium adventantem recens in ſepulchrum ſuum.* Hujus] *Aſſyrii; ut ſolet corona convenientium ad novos advenas concurrere.* 23 Circumſtet] *id eſt,medium locum & eminentiſſimum tribuat Ægyptio: ſic deinceps.* 24 Omnes confoſſi] *jam enim Hhelamitæ regnante Cyaxare fuerant per Scythas domiti ſub primum annum Tzidkijæ, ut annotavimus Jirmejæ 49.34. Quamobrem ſtatim a Hhelamitis ad Meſchecum, Tubalem, & cæteros qui Hhelamitas domuerant tranſit propheta.* 26 Meſchec,Tub.] *vide Gen.10.2.Sunt enim hi Scytharum ſivè Sarmatarum primi aditus in Aſiam irrumpentium.* 27 Quamvis non] *occupatio ad hos & ſequentes populos pertinens: dixerit quiſpiam,atqui iſti non occubuerunt, ſed rerum potiuntur in parte Aſiæ:quid ergo cauſæ eſt cur iſtos ponas in numero mortuorum Ægyptio gratulantium? reſpondet propheta;etſi nondum ceciderunt,cadent tamen antequam cadat Ægyptius: quamobrem ſequentia ſunt accipienda propheticè.* Deſcendent] *id eſt, efferentur funere magnifico,quale virus ſtrenuus ſolet fieri:ut diximus ſuprà ver.20.* Cùm incumbat] *antitheſis vehementiſſima, qua oſtendit propheta etſi ſtrenui illi in morte quaſi triumphare videntur ſibi,ſubdito cervicibus ipſorum gladio,eos tamen eſſe miſerrimos; quia jam iniquitas ipſorum (qua ad terrendos & domandos homines abutuntur) incumbit capitibus ipſorum, & poſt funera oſſa quoque ipſorum proſequiturа eſt.* 28 Tu quoque] *Meſchec,Tubal,& tota multitudo,quæ modò in Hhelamum dominaris.* 29 Illorum] *videlicet Chaldæorum;ut prophetatum eſt Jirmejæ 49.7.& ſuprà 25.12.ſic verſu ſeq.* 30 Toparchæ] *id eſt,Tyrii,Damaſceni,& Syri alii,de quibus fuerat prædictum Jirmejæ 47.& 49.23.& ſuprà*

26. & duobus sequentibus. 31 Hos videns] *epilogus, ostendens omnem justam consolationem Ægyptio defuturam, ut annotavimus in versum 17.*

CAPUT XXXIII.

Deus Prophetam revocans ad prædicandum voluntatem suam inter populares, ab exemplo vel militaris confirmat ipsum de vocatione & functione Ecclesiastica, & præmunit contra Judæorum calumnias: deinde completo signo quod antè promiserat, jubet eum Judæis quidem in terra adhuc commorantibus exitium prænuntiare; deportatis verò exprobrare hypocrisin, & se nihilominus in functione adversus omnia scandala confirmare.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 'Fili hominis, alloquere [a] populates tuos indicens eis, cùm 'adducturus sum contra terram aliquam gladium; si acceperint populus illius terræ [b] unum quempiam 'ab extremitatibus suis, quem imponant sibi speculatorem,

3 Et videns 'gladium supervenientem terræ, clanxerit buccina & monuerit populum:

4 Audiens verò [c] quisque sonum buccinæ non [d] acceperit monitum, & adveniens gladius sustulerit ipsum: [e] cædis suæ *causa* in capite ipsius erit:

5 Sonum buccinæ audivit, sed monitum non accepit; cædis suæ causa in eo erit: si enim monitum accepisset, [f] seipsum eripuisset.

6 Ipse verò speculator cùm viderit gladium advenientem, si non clanxerit buccina, populúsque non fuerit monitus, & adveniens gladius sustulerit ex eis [g] aliquem: hic propter iniquitatem suam tolletur, sanguinem verò ejus e manu speculatoris reposcam.

7 'Te autem, ô fili hominis, te *inquam* speculatorem dedi domui Jisraëlis; ut audiens ex ore meo verbum moneas eos ex me.

8 Cùm dixero improbo, improbe, [h] omnino morituris es; si non loquaris monendo improbum *ut desistat* a via sua: ipse improbus propter iniquitatem suam morietur, sanguinem verò ejus e manu tua requiram.

9 Tu verò si monueris improbum de via sua, ut revertatur ab ea, neque reversus fuerit a via sua; ipse propter iniquitatem suam morietur, tu autem te ipsum eripueris.

10 'Tu itaque fili hominis, dic ad domum Jisraëlis, ita loquimini, dicendo, cùm defectiones nostræ & peccata nostra incumbunt nobis; & in ipsis nos tabescimus, ecquî viveremus?

11 Dic ad eos, 'ne vivam ego, dictum Domini Jehovæ, si delector morte improbi; sed *delector* cùm revertitur improbus a via sua, ut vivat: revertimini, revertimini a viis vestris pessimis; cur enim moreremini, domus Jisraëlis?

12 'Tu ergo, fili hominis, dic ad populares tuos, justitia justi non est ereptura ipsum tempore defectionis suæ, & [i] in sua improbitate improbus non corruet quo tempore reversus fuerit ab improbitate sua: ut justus non poterit vivere illa quo tempore peccabit.

13 Cùm dixero justo, [k] omnino victurus es, si ipse confisus justitiæ suæ fecerit iniquitatem; omnia justè facta ipsius non memorabuntur, sed in iniquitate illa sua quam fecit morietur:

14 Et cùm dixero improbo, omnino moriturus es; si reversus a peccato suo exercuerit judicium & justitiam,

15 Pignus restituerit improbus, rapinam reddiderit, in 'statutis vitæ ambulaverit non faciendo iniquitatem; omnino vivet, non morietur:

16 Omnia peccata ejus quibus peccavit non memorabuntur ei; judicium & justitiam exercuit, omnino vivet.

17 'Interea dicunt populares tui, non est [l] æqua via Domini; cùm ipsorum, ipsorum via non sit æqua.

18 Cùm avertit se justus a justitia sua, & facit iniquitatem; etiam moritur in 'istis:

19 Cùm autem avertit se improbus ab improbitate sua, & exercet judicium & justitiam; in his ipse vivit.

20 Attamen dicitis, non est æqua via Domini: quemque secundum vias suas judicabo vos, ô domus Jisraëlis.

21 'Fuit autem duodecimo anno, decimo mense, quinto *die* mensis a deportatione nostra; ut veniens ad me quidam qui evaserat Jeruschalaimis diceret, percussa est civitas.

22 'Manus autem Jehovæ adfuerat mihi vespere, ante adventum ejus qui evaserat, ut aperiret os meum, donec is veniret ad me manè; aperuerat quoque os meum, ut non obmutescerem ampliùs.

23 'Fuit ergo verbum Jehovæ ad me, dicendo,

24 'Fili hominis, qui habitant vastitates istas in terra Jisraëlis, loquuntur dicèdo; 'unicus erat Abraham qui hæreditariò possideret hanc terram: nos autem multi *sumus*, nobis tradita est hæc terra in hæreditatem.

25 Idcirco dic ad eos, sic ait Dominus Jehova; cum sanguine ipso comeditis, & oculos vestros attollitis ad stercoreos deos vestros, sanguinemque effunditis: & istam terram hæreditariò possideretis?

26 'Insistitis gladio vestro, facitis abominationem, & quisque uxorem amici sui impuratis: & istam terram hæreditariò possideretis?

27 Sic dicito ad eos, sic ait Dominus Jehova, ne vivam ego, nisi qui in vastitatib[o] sunt, gladio cadant; & qui est in superficie agri, bestiis eum exponam quem comedant, qui verò in munitionibus & in speluncis, peste moriantur.

28 Ita reddam istam terram [m] desolatissimam, & desinet fastus roboris ejus: desolabunturque montes Jisraëlis adeò ut nullus transeat:

29 Ut experiantur me esse Jehovam; cùm reddidero istam terram desolatissimam propter omnes abominationes istorum quas faciunt.

30 'Tu etiam, fili hominis, populares tui frequenter prædicantes de te 'juxta parietes & in portis domorum; quorum alloquitur [n] alter alterum, & quisque fratrem suum, dicendo; venite jam, & audite quod sit verbum quod prodit a Jehova:

31 Venientes ad te 'quasi adventu populi, sedenteſque coram te *quasi* populus meus, & audientes verba tua, ipsa non faciunt: 'quamvis [o] suavissima ore suo ipsi faciant, [p] quæstum suum

[a] Heb. *filios populi tui: sic infrà ver. 12. & 17.*
[b] Heb. *virum unum.*
[c] Heb. *qui audit.*
[d] Heb. *monitus fuerit: sic deinceps.*
[e] Heb. *sanguis ejus: ut Levit. 20. 9.*
[f] Heb. *animam suam: sic ver. 9.*
[g] Heb. *animam.*
Suprà 3. 2 & sequentib.
[h] Heb. *morièndo: sic ver. 14.*
Suprà 18.
[i] Heb. *in improbitate ipsa improbi non corruet: ut Gene. 9. 6.*
[k] Heb. *vivèndo. sic ver. 15. & 16.*
[l] Heb. *dispositio: sic deinceps.*
Suprà 18. 25
[m] Heb. *desolationem & desolationis: sic ver. seq. Supra 14. 21*
[n] Heb. *unum, virum fratrem suum.*
[o] Heb. *amationes: sic ver. sequente.*
[p] Heb. *cor ipsorum post quæstum suum it.*

ſuum animus ipſorum perſequitur.

32 Nam ecce tu es eis quaſi canticum ſuaviſſimum pulchrum ſono, & quidem ϙoptimè pulſantis: ſed ut audiant verba tua, minimè faciunt ea.

ϙHeb. bene facientis pulſando.

33 Cùm igitur evenerit illud (ecce advenit) tum experientur Prophetam fuiſſe in medio ſui.

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Finitis prophetiis ad gentes exteras pertinentibus, nunc demum Propheta ad populares ſuorum documenta revertitur, a quibus abſtinuerat inde a capite 24. Sunt autem hujus capitis (in quo certa documenta traduntur Prophetæ, ut confirmetur ad ſequentes prophetias intrepidè hominibus ſuis pronuntiandas) partes omnino duæ: una, qua Deus Prophetam deintegro inſtituit de vocatione & doctrina ipſius, uſque ad verſum 21. altera, qua præmunit ipſam contra blaſphemias & offenſiones popularium, inde ad finem capitis. Prioris autem partis documenta ſunt, primùm de vocatione & functione prophetica, tum κατὰ θέσιν & comparationem nobiliſſimam, uſque ad verſum 7. tum ſpeciatim de vocatione Jechezkelis & ſumma doctrinæ populo exponendæ; κατ' ἀνάθεσιν, ver. 7. & duobus ſequentibus; deinde verò de doctrinæ confirmatione, & rerum ei adverſantium confutatione, verſ. 10. & ſequentibus. Quam documentorũ formam Deus jam antè adhibuerat, cùm Prophetam vocaret primùm, ſuprà cap. 3.* 2 Fili hominis] *propoſito theſeos (ut modò diximus) pertinentis ad comparationem rumoris, q.d. ſi qui populus aut reſpub. in bellorum ſuſpicione aut metu ſpeculatorem poſuerit, ipſius eſt monere populares ſuos: quod ſi tempeſtivè fecerit, non tenebitur præſtare culpam eorum quos hoſtis interceperit; ſi non fecerit, luet pœnas ſuæ aut perfidiæ, aut indiligentiæ. Jam verò te non populus, aut humana ulla autoritas; ſed ego ipſe ſpeculatorem conſtitui in populo meo, ſuprà 3. & quamvis per aliquod tempus juſſerim te obmuteſcere apud populares tuos, ſuprà 24. tamen jam te ad præcedentem functionem revoco, quando ille qui evaſit ad te venturus eſt, infrà verſ. 21. ut tibi a me prædictum fuerat: nunc itaque age, attende ad functionem tuam, &c. & neceſſitatem illius perfungendæ tibi impoſitam explica tuis popularibus.* Adducturus ſum] *nam nullum eſt malum, nulla calamitas in civitate aut regione ulla, cujus non ſit autor & effector Deus, Hamos 3. 6.* Ab extremitatibus] *id eſt, e terminis regionis ſuæ, quia ipſis terminorum incolis magis perſpectæ ſunt omnes viarum & adituum commoditates, in quibus explorent obſervent q omnia.* 3 Gladium] *id eſt, hoſtem armatum, ſynecdochicè: ſic denceps.* 4 In capite ipſius] *ſolùm videlicet; non autem a ſpeculatoris capite repoſcetur pœna.* 7 Te autem] *accommodatio præcedentis theſeos & cõparationis militaris, ut indicavimus in verſ. 2.*

10 Tu itaque] *ἐργασία præcedentis vocationis & functionis prophetiæ, a repetitione documentorum legis de miſericordia Dei erga reſipiſcentes: cujus occaſio, nimirum ſermo diffidentiæ ex qua laborabant Iſraëlitæ, ponitur hoc ver. reſponſio verò, ſequentibus. Nam objectio Iſraëlitarum fuit hujuſmodi: tu ipſe antè prophetaſti nos morituros eſſe, & tabefactum iri in peccatis noſtris, ſuprà 24. 23. & res ipſa nunc demum oſtendit omnem reſtitutionis ſpeciem & ſpem a Deo nobis præciſam eſſe: quamobrem qui fieri poſſet ut nos viveremus, aut in bona fide nobis vitam prædiceres: reſpondet Propheta, illud ego quidem dixi quod jam a vobis adducitur; ſed amplius etiam dixi quod vos reticetis ſive oblivione, ſive diffidentia, ſive malitia veſtra, nempe Deum non delectari morte improbi, &c. ſuprà 18. 23.* 11 Ne vivam ego] *ſumma reſponſionis, quæ amplificatur ſequentibus eadem ratione qua uſus fuerat Propheta ſuprà 18.*

12 Tu ergo] *ἐπεξεργασία, ſive amplior exornatio reſponſionis quæ poſita eſt proximè præcedente ver.* 15 Statutis vitæ] *id eſt, ad ſalutem vitámque pertinentibus, & quibus promiſſa eſt vita.* 17 Interea] *amplificatio præcedentis documenti per contentionem patheticam, quam exponunt tres ſequentes verſus.* 18 Iſtis] *videlicet averſione ſua a juſto & perpetratione iniquitatis.* 21 Fuit autem] *ſecunda pars capitis, in qua Deus exhibito ſigno quod ante annos quatuor promiſerat, ſuprà 24. 26. Prophetam deintegro informat ut propheteſ ſuis popularibus. Ac ſigni quidem explicatio duobus verſibus continetur, prophetiæ verò popularibus annuntiandæ, reliquis. Signum eſt duplex, unum, hominis cujuſdam per quem renuntiata eſt ſubverſio Jeruſchalaimorum, de qua 2. Reg. 25. 11. & ſequentibus, hoc ver. alterum, ſpiritus Dei præmonentis Prophetam & tanquam nova vocatione inſtruentis, verſu ſequente, ut promiſſum fuerat ſuprà 24.* 22 Manus] *vide ſuprà 1. 3.* 23 Fuit ergo] *hac prophetia Jechezkel populares ſuos reprehendit duobus nominibus: primùm reliquias Judæorum adhuc in Judæa commorantes, quòd non reſipiſcerent antegreſſis caſtigationibus: ſed jus terræ eodem modo ſibi arrogarent quo factum fuerat tempore Tzidkijæ, ut vidimus ſuprà 11. 15. quis locus exponitur uſque ad verſum 30. deinde verò Judæos deportatos, quòd prophetias ſibi Deo autore indictas ludificarentur, ad finem uſque.* 24 Fili hominis] *hæ prophetiæ pars continet primùm propoſitionem ſuperbi dicti Judæorum, hoc verſ. reprehenſionem ipſorum, duobus ſequentibus, & interminationem judicii, tribus.* Unicus erat] *quaſi dicat, ſi Deus uni Abrahamo adjudicavit hanc terram promiſſionibus, quid faceret nobis? qui plurimi ſumus, ac hæredes Abrahami: noſtra igitur eſt terra ex hæreditate. Quod argumentum refellit Propheta ſequentibus, dicens, non eſtis filii aut hæredes Abrahami; nam ſi filii eſſetis Abrahami, opera Abrahami faceretis, ut Joan. 8. 39. Jam autem contrà facitis quàm fecit Abraham.* 26 Inſiſtitis gladio] *id eſt, confiditis & nitimini violentiæ veſtræ, cujus adminiſter eſt gladius.* 30 Tu etiam] *altera hæc pars prophetiæ pertinet tum ad reprehenſionem Judæorum qui deportati erant, tum ad Prophetiæ confirmationem, ne animus ipſius popularium offenſis frangeretur. Nam ſuperior prophetiæ pars oſtendebat duo: quorum unum expreſſum eſt, eos qui in Judæa commorabantur profligatum iri, alterum eſi diſſimulatum eſt, ea continetur tamen; non fore ut deportati reſtituantur brevi, ut pſeudoprophetæ promiſerant Jirmejæ 28. & 29. Hu itaque verbis Prophetam Deus admonet, utcunque populus afficiatur concionibus ipſius, & præ ſe ferat pietatis ſtudium, tamen vacare illum pietate, & tantùm delectationis ergò, non pietatis & reverentiæ Dei nomine concionem ipſius accedere; proinde neque concionibus credere, neque obſequi, tribus verſibus: ſed tamen Prophetæ videndum eſſe, ut pergat prophetare, fretus Dei promiſſionibus certiſſimè eventuru ad convincendum infidelem populum, verſ. ultimo.* Juxta parietes] *id eſt, vicatim & oſtiatim, ubique commendantes te.*

31 Quaſi adv.] *id eſt, magna frequentia & diligentia, ac ſi verè populus meus eſſent, & membra Eccleſiæ meæ: ſic interpretantur verba ſequentia.* Quamvis ſuavis] *id eſt, utcunque ſuaves ſibi eſſe ducant concionis tuas, & pro ſuaviſſimis ſibi prædicent: ſic interpretamur faciendi verbum ex ſeq. verſu, pro eo quod eſt, agnoſcere, confiteri, & dicere, ut Matth. 12. 33.* 33 Illud] *quod dictum eſt in priore parte prophetiæ, ut explicavimus in verſum 30.*

CAPUT XXXIIII.

Deus principibus, Sacerdotibus, Prophetis, denique omnibus reipub. & Eccleſiæ adminiſtris maledictionem denuntiat propter impiam & inhumanam ipſorum adminiſtrationem: deinde promiſſo Chriſti regno oſtendit Eccleſiam ſitam malis purgatum iri, & fœdus cum bono initurum; ex quo omnis benedictio, propagatio, & ſalus ſit ad Eccleſiam perventura.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, prophetato contra paſtores Iſraëlis: prophetato & dicito ad iſtos, ad paſtores ipſos; ſic ait Dominus Jehova, væ paſtoribus Iſraëlis [a] qui erant paſturi ipſos: [a] an non grex *eſt quem* paſcunt paſtores?

Jer. 23. 1.

3 Adipem comeditis, & lanam induitis, quod opimum eſt mactatis: gregem non paſcitis.

4 Morbo affectas non confirmatis, ægrotamque non curatis, & confractam non obligatis, ac depulſam non reducitis, pereuntemque non requiritis: ſed vi dominamini in eas, & per ſævitiam:

5 Adeò ut [a] diſpergantur deſtitutæ paſtore, & ſint cibo omnibus beſtiis agri diſperſæ:

6 Deerrent oves meæ in omnibus montibus, & ſuper omnem collem excelſum; denique in ſuperficie totius terræ diperſæ ſint oves gregis mei, [a] nemine repoſcente & nemine requirente.

7 [a] Idcirco ô paſtores, audite verbum Jehovæ:

8 [a] Ne vivam ego, dictum Domini Jehovæ, niſi [a] eò quòd eſt grex meus [a] direptioni, & ſunt *oves* gregis mei cibo omnibus beſtiis agri, deſtitutæ paſtore, & non repoſcentibus paſtoribus meis gregem meum: paſcunt enim paſtores ſe ipſos, gregem autem meum non paſcunt)

9 [a] Idcirco, ô paſtores, audite verbum Jehovæ:

10 [a] Sic ait Dominus Jehova, ecce me contra iſtos paſtores, ut repoſcam gregem meum e manu ipſorum, & faciam ut ceſſent paſcendo grege, ut non paſcant amplius iſti paſtores ſe ipſos: eripiam enim gregem meum ex ore ipſorum, ut non ſint *oves* illis cibo.

11 [a] Nam ſic ait Dominus Jehova; ecce me, me *inquam* ut repoſcam *oves* gregis mei & anquiram eas.

[a] Heb. *ſecundum inquiſitionem, paſtoris gregis ſui.*

12 [a] Sicut anquirit paſtor gregem ſuum quo tempore eſt in medio gregis ſui, *ovium* diſſipatarum, ita anquiram gregem meum: ut eripiam illas ex omnibus locis, quo diſperſæ fuerint tempore nubis & caliginis:

infrà 36. 24.

13 Educens eos e populis, congregánsque eos ex regionibus, ac reducens eos in terram ſuam; ut paſcam eos in montibus Iſraëlis ad alveos, & in omnibus locis [b] habitabilibus hujus terræ.

[b] Heb. *habitationibus.*

14 In paſcuo bono paſcam eos, & in montibus [a] excelſi Iſraëlis erit caula eorum; ibi recubabunt in caula bona, & paſcuum pingue depaſcent in montibus Iſraëlis.

15 Ego paſcam gregem meum, & ego faciam ut recubent; dictum Domini Jehovæ.

16 Pereuntem requiram, & depulſam reducam, fractamque obligabo, & ægrotam confirmabo: [a] pinguem verò & firmam perdam, paſcam [c] unamquamque jure.

[c] Heb. *eam, vel eas.*

17 [a] Vos enim, ô mi grex, ſic ait Dominus Jehova; ecce ego judicaturus ſum [d] inter [a] paras pecudes, arietes, & hircos.

[d] Heb. *pecudem ad pecudem, ad arietes, & ad hircos.*

18 An parvum eſt præ vobis paſcuum optimum depaſcere, quòd reliquum paſcuorum veſtrorum conculcatis pedibus veſtris? & vos [e] nitidam aquam bibere, quòd reliquas pedibus veſtris conturbatis?

[e] Heb. *ſedimenti aquæ, id eſt, puriſſimas, in quibus omnes ſordes.*

19 Ut *oves* gregis mei conculcatum pedibus veſtris depaſcant, & conturbatum pedibus veſtris bibant?

20 Idcirco ſic ait Dominus Jehova ad illas; ecce me, me *inquam*, ut judicem inter pecudem [a] opimam & pecudem macilentam.

21 Eò quòd latere & armo impellitis, & cornibus veſtris impetitis omnes morbo affectas; eo uſque ut diſperſeritis eas forâs:

22 Ideo ſervabo gregem meam ut non ſint amplius direptioni; & judicabo inter [f] pecudes.

[f] Heb. *pecudem ad pecudem: ut ſupra ver. 17.*

23 [a] Nam excitabo eis paſtorem unum qui paſcat eas, ſervum meum [a] Davidem: ipſe paſcet eas, & ipſe erit eis paſtor:

24 Ego verò Jehova ero eis Deus, ut ſervus meus David princeps in medio eorum: ego Jehova eloquutus ſum:

25 Et pangens eis fœdus [a] pacis, [a] faciam ut ceſſent beſtiæ malæ e terra; ut habitent in deſerto ſecurè, & dormiant in ſylvis:

26 Reddámque iſta & quæ ſunt circa collé meum, & conſerta benedictione: ac demittam imbrem tempore ſuo, imbres benedictionis erunt:

[g] Heb. *benedictionem: aut ſegetem.*

27 Ut edat arbor agri fructum ſuum, & terra det proventum ſuum, ſintque in terra ſua ſecurè, agnoſcentque me eſſe Jehovã, cùm fregero [a] lora jugi ipſorum, & eripuero eos e manu [h] exigentium ſervitutem ab ipſis.

[h] Heb. *ſibi ſervientium ipſos: ut Exod. 1. 14.*

28 Ita non erunt amplius direptioni gentibus, & beſtiæ terræ non comedent eos, ſed habitabunt ſecurè, nemine deterrente.

29 [a] Denique excitabo eis [a] plantam [a] ad celebritatem; ut non ſint amplius [i] quos intercipiat fames in terra, neque ferant ampliùs ignominiam gentium:

[i] Heb. *interceptus famis.*

30 Sed [k] cognoſcatur me Jehovam Deum ipſorum cum ipſis eſſe; & ipſos eſſe populum meũ, domum Iſraëlis, dictum domini Jehovæ:

[k] Heb. *cognoſcent: ut perſonaliter.*

31 [a] Cùm vos, vos, *inquam*, [a] homines grex meus eritis, grex paſcui mei; ego Deus veſter, dictum Domini Jehovç.

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus prophetiæ partes in universum duæ sunt; quarum una gubernatores Israëlitarum tam politicos quam Ecclesiasticos reprehendit gravissimè præteritæ administrationis nomine, usque ad versum 7. altera, judicium Dei pronuntiat, & bonos consolatur promissionibus, ad finem usq; quæ duo κεφάλαια πρόλεψιν summatim enuntiantur ver. 2.* 2 Qui erant past.] *exegesis. quasi dicat, pastores voco non ex re, quod ita se re ipsa gerant; sed ex officio, quòd debuerant pascere.* An non grex] *contentio adversus pastores; qua contenditur comparaturq; officium ipsorum, ut pascant gregem, hoc ver. cum operibus ipsorum planè repugnantibus, quæ narrantur versibus quatuor sequentibus: atque hic totus locus proponitur allegoricè.* 5 Dispergantur] *id est, exhausta sit Ecclesia & regnum populi Dei, gentibusq; exteris tanquam ferus exponatur.* 6 Nemine] *pastorum videlicet, quibus fuerat commissa populi Dei procuratio, etsi hoc ex officio debuerunt, ut infrà vers. 12.* 7 Idcirco] *transitio ad secundam partem prophetiæ, nimirum denuntiationem in futurum tum de perditione pastorum improborum, tum de ovium liberatione: quæ duo per prolepsin dicta vers. 10. deinde ὕστερον πρότερον explicantur.* 8 Ne vivam ego] *πάθος gravissimum, ac si perturbato ex indignatione animo loqueretur Deus interrumpens sententiam cœptam propter hyperbaton aetiologicum, hoc ver. ac deinde sententiam suam repetens novæ constructione: cujusmodi ἀνακολουθήσεως exempla apud probatos autores extant quamplurima.* Eò quòd] *aetiologia, ut modò diximus, quam Deus ductioni sententiarum solet præmittere ad demonstrandum justitiam suam: ut sit in rebus forensibus.* 9 Idcirco] *ἀναφορὰ propter præcedens hyperbaton.* 10 Sic ait] *prolepsis sive propositio summa, ut diximus in versum 7. continens minas adversus pastores mercenarios & lupos, ac promissiones erga gregem Dei: e quibus promissiones quidem exponuntur ad versum usque 17. minæ verò, usque ad versum 23. a quo versu ad finem usque capitis eadem promissiones Dei exornantur.* 11 Nam] *explicatio posterioris membri prolepseos, ut modò diximus; qua Deus promittit se anquisiturum, eductarum, congregaturum, reductarum, pasturum, tranquillaturum, & curaturum suos, per gradationem allegoricam.* 14 Excelsi] *id est, excellentissimi, per hypallagen.* 16 Pinguem verò] *id est, eam quæ saginata confidet robori suo, & petulca erit: sic transitio paratur ad alterum membrum prolepseos.* 17 Vos enim] *apostrophe ad pios: quibus Deus ad ipsorum consolationem exponit priorem partem prolepseos, de judicio contra improbos pastores, & petulcas pecudes.* Parvas pecudes] *id est, oves bonas, & malas; ut arietum hircorúmque nomine boni & mali pastores allegoricè designantur: quæ duo genera deinde compellat per ὑποφοράν; pastores quidem, duobus versibus sequentibus, oves autem, duobus alteris.* 20 Opimam] *id est, pinguem illam, cujus meminit ver. 16. ut exponit seq. versu.* 23 Nam excitabo] *enarratio præcedentium promissionum Evangelicarum, ut infrà 36. quibus primùm fit promissio Christi, duobus versibus; deinde fœderis benedictionúmque ex fœdere in Christo, vers. 25. & tribus seq. ac postremò propagationis Ecclesiæ, tribus ultimis.* Davidem] *id est, Christum Davidis semen, ut vocatur Jirmejæ 23. 5. & 33. 17. & sequentibus.* 25 Pacis] *id est, quietis & prosperitatu gloriosæ: ut Jeschahh. 11. 10.* Faciam ut cesset] *ut Jeschahh. 11. 6. & Hoschæ. 2. 18.* 27 Lora] *ut suprà 30. 23.* 29 Denique] *tertius promissionum locus, ut diximus in versum 23.* Plantam] *id est, Ecclesiam plantatam & radicatam in Christo, qui propterea surculus plantarum appellatur, Jeschahh. 11. 1. & 60. 21.* Ad celebritatem] *id est, ut sit celeberrima non tantùm apud Judæos, ut olim; verùm etiam passim apud gentes, ex quibus erat colligenda: ut demonstratur vers. ultimo, & infrà capite 36. copiosiùs.* 31 Cùm vos] *id est, cùm vos ex toto humano genere adunati coalueritis in Christo, ut sitis Ecclesia mea.* Homines] *id est, non tantùm Israëlitæ, sed ex toto hominum genere in Christum insiti per fidem: sic vocem hanc interpretandam esse, & μετάληψιν transponendam tum loci natura evincit, tum etiam docet capitis 36. comparatio.*

CAPUT XXXV.

Deus Edomæis Judæos vexantibus, Dei nomen blasphemantibus, regionem invadentibus, & de illorum cladi gaudentibus exitium & vastitatem æternam prænuntiat: deinde suos severissimi illius judicii nomine consolatus, promissiones Evangelicas subjicit de æterna nostra hæreditate in cœlis typo terræ promissæ adumbrata; & hæredum vocationem, regenerationem, justificationem, sanctificationemq; promittens per Spiritum, qui desiderabatur in lege, hortatur Ecclesiam ad resipiscentiam, & confirmat promissionibus.

1 Deinde fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, [a] dispone faciem tuam contra montem Sehhiris; & prophetato contra eum,

3 Dicens ei, sic ait Dominus Jehova, ecce me contra te, ô mons Sehhiris; ut extendens manū meam in te, reddam te [a] desolatissimum.

4 Civitates tuas in vastitatem redigam, & tu [b] desolatissimus eris; ut experiaris me esse Jehovam.

5 [c] Eò quòd est tibi inimicitia [c] perpetua, qua facis ut diffluant Israëlitæ [d] per gladium, tempore calamitatis suæ, [e] quo tempore iniquitatis est terminus:

6 Idcirco ut vivo ego, dictum Domini Jehovæ, in [e] cædem comparabo te, & cædes persequetur te: quandoquidem non odisti cædem, etiam cædes persequetur te.

7 Nam tradam montem Sehhiris [f] summæ desolationi, exscindens ex eo [g] viatorem omnem:

8 Et replebo montes ejus confossis ipsius; in ipsis collibus tuis, vallibúsque tuis, & omnibus alveis tuis confossi gladio cadent.

9 Desolationibus perpetuis tradam te, & civitates tuæ non [h] restituentur; ut experiamini me esse Jehovam.

10 [c] Eò quòd dicis, [c] duæ istæ gentes, & duæ regiones

[a] Supra 25. 12

[a] Heb. desolationem & desolationem.

[b] Heb. desolatus sic ver. 15

[c] Heb. secundùm sic ver. 9.

[d] Heb. per manum gladii.

[e] Heb. sanguinem: sic deinceps.

[f] Heb. desolationi & desolationi.

[g] Heb. transeuntem & revertentem.

[h] Heb. revertentur.

regiones istæ meę erunt; jam possessuri sumus
'istam hæreditariò ubi Jehova fuit:
11 Idcirco ut vivo ego, dictum Domini Jehovæ, facturus sum secundum iram tuam & secundum invidiam tuam quam exercuisti præ odio tuo contra illos; ut agnoscar ab eis cùm judicavero te,
12 Et experiaris me esse Jehovam, audivisse omnes irritationes tuas quibus loquutus es de montibus Jisraëlis dicendo, desolati sunt; 'nobis traduntur ad consumendum:
13 Ut magnificastis vos contra me ore vestro, fecistisq; ut abundarent contra me verba vestra; me audivisse.
14 'Sic ait Dominus Jehova; prout lætatur tota 'ista terra, desolationem sum effecturus tibi:
15 Secundum lætitiam tuam, de possessione domus Jisraëlis, eò quòd desolaretur, ita faciam tibi: desolatissimus eris, ô mons Sehhir & tota Edomæa quantacunque est, 'ut cognoscatur me esse Jehovam.

'Heb. ut cognoscant: impersonaliter.

CAPUT XXXVI.

1' TU quoque, fili hominis, prophetato de montibus Jisraëlis, dicens; 'montes Jisraëlis, audite verbum Jehovæ.
2 'Sic ait Dominus Jehova, eò quòd dicit 'iste inimicus de vobis, euge; & 'excelsa seculi [a]hæreditariò futura sunt nobis:
3 Idcirco prophetato dicens, sic ait Dominus Jehova, [b] quia multis modis desolaverunt & exhauserunt vos circumquaque, ut essetis hæreditaria possessio reliquiis gentium; & traducti estis [c] in labia nationum, infamiamque populorum:
4 Idcirco montes Jisraëlis, audite verbum Domini Jehovæ: sic ait Dominus Jehova istis montibus & collibus, alveis vallibusq;, & vastitatibus desolatis, ac civitatibus derelictis, quæ sunt direptioni & subsannationi reliquiis gentium quæ circumquaque sunt:
5 Idcirco sic ait Dominus Jehova, *mentiar* nisi igne zeli mei loquar contra reliquias gentium & contra Edomæam totam; quæ attribuerunt terram meam sibi in hæreditatem cum [d] lætitia totius cordis, cum depopulatione animosa, ut [e] sedes expulsorum ejus sit direptioni:
6 Idcirco, *inquam*, prophetato de terra Jisraëlis, & dicito ipsis montibus & collibus, alveis ac vallibus; sic ait Dominus Jehova, ecce ego zelo meo & æstu iræ meæ loquor, eò quòd ignominiam gentium fertis.
7 'Idcirco sic ait Dominus Jehova, ego 'sublata manu mea juro; *mentiar*, nisi gentes illæ quæ circumstant vos, ipsæ ignominiam suam reportaturæ sint:
8 Vos verò montes Jisraëlis ramum vestrum edituri sitis, & fructum vestrum laturi populo meo Jisraëli; 'cùm [f] propè advenerint.
9 Nam ecce me apud vos, qui 'respiciam ad vos ut colamini & seramini:
10 Et multiplicabo in vobis homines, totam domum Jisraëlis quanta quanta est; ut inhabitentur civitates, & vastitates reædificentur.
11 Multiplicabo, inquam, in vobis homines & jumenta, quæ augescent & fœtificabunt: faciámque ut habitetis sicut priscis temporibus vestris, benefaciens ampliùs quàm primordiis vestris, ut agnoscatis me esse Jehovam.
12 Adducam enim ad vos 'homines cum populo meo Jisraële, qui hæreditariò possideant te, erisque eis in possessionem: 'neque perges ampliùs orbare eos.
13 'Sic ait Dominus Jehova, eò quòd dicunt vobis exedentem homines te esse; & orbantem gentes tuas esse te:
14 Idcirco homines non exedes ampliùs, & gentes tuas non orbabis ampliùs, dictum Domini Jehovę:
15 Neque sinã ut audiatur in te ampliùs ignominia gentium, & opprobrium populorum non feres ampliùs; & gentes tuas 'offendere non sines ampliùs, dictum Domini Jehovæ.
16 'Deinde fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
17 'Fili hominis, domus Jisraëlis cùm habitarent in terra sua, impurarunt eam via sua & actionibus suis: tanquam impuritas 'separatę ex immunditia, erat via ipsorum coram me:
18 Idcirco effudi æstum iręmeæ super eos, eò quòd sanguinem effundebant super terram; & stercoreis diis suis impurabant eam:
19 Et dispersi eos in gentes, sparsique sunt per regiones: secundum viam eorum & secundũ actiones eorum judicavi eos.
20 Etiam cùm venissent in gentes quò venerunt, similiter prophanarunt nomen sanctitatis meæ; 'cùm dicerent *illæ* de eis populum Jehovæ ipsos esse, & e terra ejus prodiisse:
21 Sed 'clementia usus sum propter nomen sanctitatis meæ, quod prophanant domus Jisraëlis in gentibus quò venerunt.
22 'Idcirco dic domui Jisraëlis, sic ait Dominus Jehova, non propter vos ego facturus sum, ô domus Jisraëlis; sed propter nomen sanctitatis meæ quod prophanastis, apud gentes quò venistis:
23 Ut sanctificem nomen meum maximum quod prophanatum fuit in gentibus, quod prophanatis in medio earum: ut sciant gentes me esse Jehovam, dictum Domini Jehovę, cùm sanctificabo me in vobis, 'ante oculos earum.
24 'Recipiens enim vos ex ipsis gentibus congregabo vos ex omnibus regionibus, ac reducã vos in terram vestram:
25 Et aspergens vos 'aquis mundis ut mundemini, ab omnibus impuritatibus vestris & ab omnibus stercoreis diis vestris mundabo vos:
26 Et dabo vobis 'cor novum, & spiritum novum ponam in medio vestri; & amovens cor lapideum e carne vestra indam vobis cor carneum:
27 Et spiritum meum ponam in medio vestri; quo faciam ut in statutis meis ambuletis, & jura mea observetis facientes ea.
28 'Ita habitabitis in terra quam dederam majoribus vestris, eritisque mihi populus, & ego ero vobis Deus:
29 Qui servabo vos ab omnibus impuritatibus vestris; & 'advocans frumentum augebo illud, neque imponam vobis famem.
30 Nam augebo fructus arborum & proventum agri, ut non suscipiatis ampliùs opprobrium

[a] Heb. *in hæreditatem futura est.*
[b] Heb. *quia & quia: ut Levit 26.43.*
[c] Heb. *in labium linguæ, id est, nat onum: ut Jesha. 66.18.*
[d] Heb. *animi.*
[e] Heb. *expulsio ejus.*
[f] Heb. *appropinquaverint venundo.*
'Heb. *propter sanguinem quod fundebant: trajectio.*
supra 34.29

um fames in gentibus.

31 [a]Recordamini ergo viarum veſtrarum peſſimarum, & actionum veſtrarum quæ non ſunt bonæ; & [a]taſtidio eſtote vobis ipſis propter iniquitates veſtras, & propter abominationes veſtras.

Deut.9.5. 32 Non propter vos ego facturus ſum, dictum Domini Jehovæ, notum eſto vobis: erubeſcite, & rubore afficiamini a viis veſtris, ô domus Iſraëlis.

33 [a]Sic ait Dominus Jehova, quo tempore mundabo vos ab omnibus iniquitatibus veſtris; faciam quoque ut habitentur civitates & ædificentur vaſtitates:

34 Et terra deſolata colatur, pro eo quòd fuerat [b] deſolatiſſima ante oculos omnis [i]viatoris:

[b] Heb. deſolatum.
[i] Heb. tranſeuntis.

35 Adeò ut dicant, terra hæc ipſa quæ deſolata erat eſt ſimilis [a]horto Hhedenis; & civitates quæ vaſtatæ deſolatæque & deſtructæ erant, munitę inhabitantur:

36 Ut cognoſcant gentes quæ reliquæ erunt circa vos, me Jehovam reædificare *civitates* deſtructas, [k]conſerere deſolatum *agrum*: ego Jehova dixi & faciam.

[k] Heb. *plantare.*

37 [a]Sic ait Dominus Jehova, præterea [l]expoſitus ero domui Iſraëlis ut hoc faciam eis; multiplicabo eos quaſi gregem [a]hominibus:

[l] Heb. *quæſitus*: ut *Pſal.* 111.2.

38 [a]Quaſi grege [m]ſacrificatiorum, quaſi grege *urbis* Jeruſchalalaimorum in ſolennitatibus ejus; ita erunt civitates quæ vaſtatæ ſunt repletæ gregibus hominum, ut [n]cognoſcatur me eſſe Jehovam.

[m] Heb. *rerum ſanctarum.*
[n] Heb. *cognoſcant*: *impersonaliter.*

ANNOTATIO.

1 Deinde] *In his duobus capitibus prophetiam unam contineri docet hujus capitis cum principio ſequentis comparatio. Hujus autem prophetiæ partes ſunt duæ; una, qua ſententia pronuntiatur Edomæis, hoc capite; altera, qua Iſraëlitis adhibentur conſolationes cùm propoſitu judicii in adverſarios, tum promiſſionibus Evangelicis erga ipſos. In hoc igitur capite continentur duo; propoſitio ſumma ſententię latæ contra Edomæos, uſque ad verſum 5. & ſententiæ ἐργασία, ſequentibus.* 2 Diſpone] *ut ſuprà 6.2.* 5 Eò quòd] *ἐργασία ſententiæ præcedentis tribus omnino definitur membris, in quibus ſingulis cauſæ cum judicii, id eſt, malificia cum pœnis comparantur ad juſtitiam Dei illuſtrandam. Primum igitur eſt inſenſiſſima vexatio & inſectatio Judæorum, ver. 5. cui paria judicia ſequentibus denuntiantur: ſecundo loco ſubjicitur blaſphema, ſacrilega, & inhumana alienæ poſſeſſionis arrogatio, ver. 10 tertium denique eſt lætitia de alieno malo, ver. 14. adjectis utrique ſuis & convenientibus judiciis, ut antè diximus.* Quo tempore] *ut ſuprà 21.30. & ſequentibus.* 10 Eò quòd] *ſecunda cauſa, ut diximus in verſum 5.* Duę iſtę] *videlicet Iſraëlitarum, qui priùs ab Aſſyrio fuerant domiti; & Judæorum, quos recèns Nebucad-rezzar ſub jugum miſerat.* Iſtam] *nempe Judæam, quam blaſphemantes deſignant a domicilio Jehovæ; ac proinde non Judæos tantùm, ſed Deum ipſum ludificantur, ut ipſe exprobrat ver. 13.* 12 Nobis traduntur] *ut Pſalm. 137.7.* 14 Sic ait] *tertium membrum, ut diximus in verſum 5.* Iſta terra] *id eſt, Edomæi omnes, metonymicè.*

IN CAPUT XXXVI.

1 Tu quoque] *Secundæ hujus prophetiæ ad Judæorum conſolationem pertinentis, ut diximus ſuprà 35. 1. duo ſumma ſunt capita: unum, de judiciis Dei venturis contra Edomæos, uſque ad verſum 7. alterum, de promiſſionibus Evangelicis, ad finem uſque: quorum commune exordium hoc ver. continetur.* Montes Iſraëlis] *id eſt, montoſa Iſraëlitarum regio, quâ per proſopopœiam alloquitur Deus, quia abhominibus deſerta erat, ut oſtenditur ver. 4.* 4 Sic ait] *hac propoſitione judicii, quæ ſumma eſt præcedentis capitis, ſimiliter continentur cauſæ, eædem, tribus verſibus, & ſententiæ dictio, ver. 5. & 6.* Iſte inimicus] *Edomæus, ut præcedente capite.* Excelſa] *vide Deut. 32.13.* 7 Idcirco] *tranſitio ad ſecundam partem prophetiæ, per antitheſin præcedentis judicii & futuræ in Eccleſia benedictionis Dei, hoc & ſequente verſu. Quamobrem nos ab hoc verſu promiſſionem inchoari diximus ſupr. in ver. 1. Continet autem hic promiſſionum Evangelicarum locus primùm propoſitionem ſummam benedictionum Dei erga hereditatem & heredes ejus, uſque ad verſum 13. deinde ἐργασίαν ſingularum partium quas definit propoſitio, inde ad verſum 33. ac poſtremò concluſionem, ad finem uſque.* Sublata manu] *ut Gene. 14.22. humanitus dictum.* 8 Cùm prope] *i. cùm reſtituam Iſraëlitas in vobis. Atque hæc quidem promiſſio ſequentibus exponitur: primùm enim hæreditatis præſtantia, ver. 9. deinde hæredum exponitur, tribus ſequentibus: quæ omnia allegoricè dicta ſunt de hæreditate & hæredibus illis ſanctis quorum mentio eſt 1. Pet. 1.4. & ſequentibus.* 9 Reſpiciam] *i. curabo vos: ut Deut. 11.12.* 12 Homines] *videlicet ex aliis gentibus cooptatis in hæreditatem populi mei: ut ſuprà 34.31.* Neque perges] *videlicet aut conſumendo eos in terra, aut extra terram evomendo: quæ duo genera vindictæ lege fuerat Dominus, Levit. 18.28. & 20. 22. & 26. 20. & 22* 13 Sic ait] *ἐργασία propoſitionis ut diximus in verſum 7. duas partes completur; primùm enim exornantur promiſſiones hæreditatis æternæ (ad quas fuerant μετάφατικὰ verba proximè præcedentia) & confirmantur, his tribus verſibus; deinde verò promiſſiones hæredum illuſtriſſimæ & ampliſſimæ enarrantur: confer cum Jeſchahh. 33.20. & ſequentibus.* 15 Offendere] *vide Jeſchahh. 35. In hujus autem loci interpretatione libri manuſcripti fidem ſequuti ſumus: atque hoc modo concluditur locus promiſſione univerſali, fore ut in rebus omnibus terra obſecundet juſtis ſuis poſſeſſoribus, ut Hoſche. 2.22.* 16 Deinde] *alterum membrum ἐργασίας, de promiſſionibus Dei gratuitis erga hæredes propter nomen ſuum. Qua in parte tria membra obſervanda ſunt: primum eſt narratio peccatorum ex quibus Iſraëlitæ laborabant, & legalis adminiſtrationis Dei, uſque ad verſum 22. ſecundum, enarratio promiſſionum Evangelicarum, quæ illuſtrantur per comparationem occidentis legis, & ſpiritus efficacis operantis per evangelium, uſque ad verſum 31. tertium denique, hortatio ad reſipiſcentiam filiorum Dei & fidem in promiſſiones antegreſſas, ver. 31. & 32.* 17 Fili hominis] *hujus narrationis capita*

sunt hæc, Israëlitas peccasse, hoc ver. castigatos esse, duobus sequentibus; & perseverasse in peccatis, quia lex habuit literam tantùm, non autem spiritum vivificantem: ac proinde quod aliqui supersunt eorum reliquæ, illud ex Dei misericordia proficisci, qui velit efficere promissiones Evangelicas, ver. 21. Separatæ ex] *de qua Levit. 12. & 15.* 20 Cùm dicerent] *amplificatio peccati Israëlitarum a circumstantia: quòd ipsæ gentes observarent illos, & ad vitam sermonesq; illorum attenderent, his nominibus maximè quòd populus Dei erant, & prodierant tanquam e schola ipsius: ut videlicet haberent unde Jehovam blasphemarent: quamobrem eo indignius fuit Israëlitas non abstinere a malo & malis specie, ad asserendam & vindicandam gloriam Dei: prout exprobratur infrà ver. 23. & Rom. 2. 24.* 21 Clementia] *id est, nondum tamen propterea perditi: sic transitur ad comparationem promissionum Evangelii, quas Deus propter fidem suam repetit, ver. sequentibus, & suo tempore præstitit.* 22 Idcirco] *jam sequitur secundum ipsorum membrum, de promissionibus Evangelicis: in quibus exponuntur primùm causa, quæ est gloria Dei & sanctificatio nominis ipsius, duobus versibus; deinde promissiones spirituales vocationis, & regenerationis, ver. 24. & tribus sequentibus, ac postremò benedictiones a Deo in filios regeneratos per Christum manaturæ, tribus.* 23 Ante oculos] *hanc lectionem servat Chaldæus paraphrastes, & habet liber manuscriptus: etsi in vulgatis exemplaribus legitur ante oculos vestros, præter ipsum Massoritarum testimonium.* 24 Recipiens enim] *enarratio liberationis spiritualis per vocationem Dei, hoc ver. justificationis, ver. sequen. regenerationis, ver. 26. & sanctificationis vitæ, ver. 27.* 25 Aquis mundis] *sanguine Jesu Christi: ut singulas has partes paucis complectitur Apostolus, 1. Petri 1. 2.* 26 Cor novum] *ut Jirmæ. 31. 33. & suprà 11. 19.* 28 Ita habitab.] *tertius promissionum gradus, ut diximus in versum 22.* 29 Advocans] *id est, efficiens verbo ut compareat velut accersitum: ut Psal. 105. 16.* 31 Recordamini] *hortatio ad resipiscentiam, ut diximus in versum 16.* Fastidio] *vide suprà 6. 9.* 33 Sic ait] *conclusio totius prophetiæ per anacephalæosin promissionum tum ad hæreditatem pertinentium, quatuor versibus; tum ad hæredes ipsos, duobus ultimis.* 35 Horto Hhed.] *vide suprà 28. 13.* 37 Sic ait] *altera pars conclusionis, ut diximus in versum 33.* Expositus ero] *id est, promptus & paratus ut beneficium hoc in omnes conferam: nimirum quod augebitur hoc pacto & propagabitur in infinitum Ecclesia.* Hominibus] *ut suprà ver. 10. & 11. & 34. 31.* 38 Quasi grege] *elegans comparatio, qua fidelium omnium cœtus cum gregibus sacrificiorum comparantur; quemadmodum Christiani omnes Sacerdotes effecti in Christo se ipsos sistunt hostias vivas Domino, Rom. 12. 1.*

CAPUT XXXVII.

Deus per visionem oblato Jechezkeli typo uno, & altero imperato, promittit a se & Judæos restitutum iri in terram ipsorum, & Ecclesiam catholicam sive universalem ab eodem symbolo confirmat liberandam esse per Christum; ut adunata in ipso Ecclesia fruatur æterno Dei fœdere, Deum colat, & ab ipso inhabitetur regaturq; ad gloriam ipsius sempiternam.

1 [a] SUPERVENIENTE mihi [a] manu Jehovæ, eduxit me[e] in spiritu Jehova, & collocavit me in medio cujusdam [a] convallis; quę erat plena ossibus:

2 Et traduxit me per illa circumquaque; ecce autem erant multa valde in superficie illius convallis, & ecce arida erant valde.

3 Tum dicenti ad me, fili hominis, an [a] reviviscerent ossa ista; dixi, Domine Jehova tu nosti.

4 Edixit verò mihi, prophetato de ossibus istis; & [a] dicito ad ea, ô ossa arida, audite verbũ Jehovæ:

5 Sic ait Dominus Jehova ossibus istis; ecce ego inducturus sum in vos spiritum, ut vivatis.

6 Nam addam vobis nervos, & obducam vobis carnem, & superindam vobis cutem, ponámque in vobis spiritum, & vivetis; ut cognoscatis me esse Jehovam.

7 Cùm itaque prophetarem quemadmodum jussus fueram; fuit [a] sonus me prophetante, & ecce concussio, appropinquantibus ossibus [b] uno ad suum alterum.

8 Deinde cùm aspicerem quòd ecce super ea nervi & caro [c] assurrexisset, & superindita esset eis cutis supernè; spiritus autem nullus inesset eis:

9 Dixit ad me, prophetato alloquens Spiritum; prophetato fili hominis, dicens ad Spiritum, sic ait Dominus Jehova, a quatuor ventis advenı, ô spiritus, & perflato interfectos istos ut vivant.

10 Quamobrem prophetante me quemadmodum præceperat mihi, ingressus est in illa spiritus & revixerunt; stetêrúntque super pedes suos copiæ magnæ [d] quamplurimùm.

11 [a] Deinde dixit ad me, fili hominis, ossa ista tota domus Israëlis sunt; ecce dicunt, [a] aruerunt ossa nostra, & periit exspectatio nostra, succisi sumus [a] quod ad nos.

12 Idcirco prophetato indicens eis, sic ait Dominus Jehova, ecce [e] ego aperiens sepulchra vestra deducam vos a sepulchris vestris, populę mi; reducamque vos in terram Israëlis:

13 Ut cognoscatis me esse Jehovam; aperiente me sepulchra vestra & deducente vos e sepulchris vestris, populę mi.

14 Et indam spiritum meum vobis ut reviviscatis, & collocabo vos in terra vestra; ut cognoscatis me Jehovam [a] dicere & facere, dictum Domini Jehovæ.

15 [a] Fuit etiã verbum Jehovæ ad me, dicendo,

16 Tu autem fili hominis, accipe tibi [a] lignum unum, & [a] inscribe ei, Jehudæ, & [a] filiis Israëlis sociis ejus: deinde accipe lignum [e] alterum, & inscribe ei, Josepho lignum Ephrajimi, cum toto domo Israëlis sociis ejus.

17 Tum [a] admove ea unum ad alterum tibi in lignum unum: ut sint [f] adunata in manu tua.

18 [a] Cùm autem alloquentur te [g] populares tui dicendo, an non indicaturus es nobis quid ista significent tibi?

19 Dic ad eos, sic ait Dominus Jehova, ecce ego accepturus sum [a] lignum Josephi quod fuit in manu Ephrajimi cum tribubus Israëlis sociis ejus; & componam has conjunctas illi cum ligno Jehudæ, efficiámque eos lignum unum, ut sint unum [a] in manu mea.

20 [a] Cumque fuerint ligna ista quibus inscripseris, in manu tua ante oculos illorum:

21 Dic

[a] Heb. *existit-ve super me.*

[b] Heb. *osse ad os suum.*

[c] Heb. *ascendissent.*

[d] Heb. *valde.*

[e] Heb. *unum ut seq. ver.*

[f] Heb. *in unu.*

[g] Heb. *filii populi tui.*

21 Dic ad illos, [f]sic ait Dominus Jehova, ecce ego recepturus sum filios Jisraëlis e medio ipsarum gentium quo abiverint; & congregans eos circunquaque reducam eos in terram suam:

22 Et efficiam eos gentem unam in illa terra in montibus Jisraëlis, & rex unus erit ipsis omnibus Rex: neque erunt amplius duæ gentes, neque dividentur amplius in duo regna deinceps:

23 Neque impurabunt se amplius diis stercoreis suis, & rebus detestandis suis, aut ullis defectionibus suis; sed servabo eos ex omnibus habitationibus ipsorum in quibus peccaverint, & mundabo ipsos, ut sint mihi populus & ego sim ipsis Deus.

24 Et [g]servus meus David rex erit super ipsos, ac [g]pastor unicus erit omnibus ipsis; ut in judiciis meis ambulent, ac statuta mea observent facientes ea.

25 Et residebunt in ea terra quam dederam servo meo Jahhakobo, in qua resederunt majores vestri; residebunt, inquam, in ea ipsi, filiique ipsorum, ac [h] nepotes ipsorum usque in seculum, & David servus meus princeps ipsis erit usque in seculum:

26 Cùm pepigero ipsis fœdus pacis, fœdus [i] perpetuum futurum cum ipsis; & disponens ipsos multiplicabo ipsos, ponamq; sanctuarium meum [i] in medio ipsorum in seculum.

27 Ut existente tabernaculo meo apud ipsos, sim ipsis Deus & ipsi sint mihi populus:

28 Et cognoscant gentes me Jehovam sanctificare Jisraëlem, cùm erit sanctuarium meum in medio ipsorum in seculum.

[h] Heb. *filii filiorum.*

[i] Heb. *seculi.*

ANNOTATIO.

1 Superveniente] *Hujus capitis partes omnino duæ sunt: una, qua prædicitur restitutio Jisraëlitarum e captivitate, usque ad vers.* 15. *altera, qua prædicitur perfecta Ecclesiæ instauratio per Christum, adunatus Judæa & Jisraëlitis, ut sit Ecclesia una sancta Domino. Utraque autem prophetia typum suum habet, & anagogen typi. Ac priori quidem typus oblato viso demonstratus est Prophetæ, ut ipse narrat usque ad versum* 11. *deinde verò accommodatio typi explicatur popularibus, ver.* 11. *& sequentibus.* Manu Jehovæ] *vide suprà* 1.3. Inspiritu] *id est, per visionem, quasi fuissem abreptus spiritu, ut loquitur suprà* 2.22. Convallis] *cujusmodi erat Mesopotamia & Chaldæa tota, Gen.*11.2. 3 Revivisscrent] *id est, videturne fieri posse ut recipiant vitam, & restituantur in statum pristinum præsentis vitæ? Nam responso suo non est putandum Prophetam dubitare de resurrectione carnis futura ad vitam æternam; sed de recuperatione præsentis status, quam idcirco Propheta committit notioni & providentiæ Dei.* 4 Dicito ad ea] *id est, interpres esto voluntatis Dei; qui potente verbo suo vivificat mortuos, & quæ non sunt vocat tanquam sint, Rom.*4.17. 7 Sonus] *qui ferè præcursor est aut advenientis majestatis Dei, aut magnificorum illius operum, ut suprà* 1.4. *&* 2.22. 11 Deinde dixit] *anagoge totius præcedentis typi; qua primùm exponitur miserabilis & desperata Jisraëlitarum conditio; quibus non amplius ostendebatur spes restitutionis, quam spes vitæ ossibus aridissimis, hoc ver. deinde mirifica liberatio & restitutio a Deo prædicatur, tribus sequentibus.* Amerunt] *id est, ne in parte quidem nostra firmissima & solidissima vestigium est ullum vitæ præteritæ, aut signum in futurum adipiscendæ unquam: adeò gravis est deportationis nostræ calamitas.* Quod ad nos] *quasi dicat, spe alant se ipsos qui volent; nos verò eam planè abjicimus, statuentes actum de nobis esse.* 12 Ego aperiens] *id est, solutis ruptisq; moris & impedimentis omnibus liberabo vos; sed perstat Propheta in allegoria: ut Jeschahh.*26.19. 14 Dicere & fac.] *ut suprà* 17.24. *&* 22.14. *vide Jeschahh.*48. 15 Fuit etiam] *secunda hæc prophetia (ut antè diximus) de instauratione Ecclesiæ in Christo, comprehendit typum, usque ad vers.* 18. *& accommodationem illius exegeticam, versibus reliquis.* 16 Lignum] *id est, virgam e ligno; ut solebant olim virgis adumbrari & significari tribus; ut Numer.*17. 17. Inscribe] *id est, inscriptione facta speciatim designato qui populus adumbretur virga.* Filiis Jisraëlis] *id est, tribus Levi & Binjaminis, qui regno Jehudæ adhæserant cùm lacerabatur regnum,* 2. *Chron.* 11. 17 Admove] *i. hoc typo præfigura unitatem futuram per Christum, ut exponitur ver.*22. 18 Cùm autem] *transitio ad interpretationem typi, per occasionem consulentium de ea Jisraëlitarum: cujus interpretationis partes cum typo convenientes sunt duæ; una, de conciliando & compingendo Jehuda & Jisraële, ver.*19. *altera, de populo Dei postquam adunatus fuerit servando, regendo, & propagando ex æterno Dei fœdere in Christo, versibus reliquis.* 19 Lignum Josephi] *id est, Josephum & Jisraëlem totum hac virga adumbratum.* In manu mea] *id est, in potestate Christi, qui sermo æternus est Patris Deus unus cum Patre & spiritu sancto: hic enim David ille est de quo infrà ver.*24. *in cujus manum Pater tradidit omnia: Joan.*3.35. *&* Matth.28.18. 20 Cumq; fuerint] *videlicet adunata, ut dictum est suprà ver.*17. *sic transitur ad explicationem loci alterius de regno Christi in Ecclesia ex variis populis adunata, ut notavimus in versione* 18. 21 Sic ait] *hæc narratio promissorum Dei antecedentia omnia complectitur; primùm quidem liberatæ a Deo Ecclesiæ coagmentationem & unionem, duobus versibus; deinde administrationem Christi, & fructus illius ex fœdere æterno Dei per Spiritum habitantem in nobis, usque ad versum* 27. *ac postremò finem, nimirum gloriam Dei in Ecclesia catholica, versib. duob. ultimis: quæ omnia typicè a Propheta dicta de uno populo & terra, ad veritatem Christi in finitam esse accommodanda sæpè monuimus.* 24 Servus meus] *Christus, qui propterea venit ut faceret voluntatem Patris in forma servi: quamobrem appellatur servus,* 1. *Chron.*17.19. *&* Jeschahh.42.1. Pastor] *ut Joan.*10.16. 26 In medio ipsor.] *id est, in ipsorum cordibus habitabo & inambulabo: vide* 2. *Corinth.*6.16. *& sequentibus.*

CAPUT XXXVIII.

Deus per Prophetam prænuntiat Judæis calamitates, quæ ipsis ex quo reduces fuerunt a deportatione evant eventuræ, operâ regum Asiæ minoris & Syriæ: gravissima judicia exponit quæ contra illos tum per Judæos, tum per alienigenas, tum sua ipsius manu effecturus est: gloriam ad Judæos ex hostium strage venturam docet: omniaq; tandem excludit Evangelicis promissionibus.

1* DE-

1 'Deinde fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, 'dispone faciem tuam versus 'Gogum, 'terram Magogi, 'principem, primarium 'Meschech & Tubalis; & prophetato contra eam,

3 Dicens: sic ait Dominus Jehova: 'ecce me contra te, ô 'Gog, princeps, primariæ Meschech, & Tubalis:

4 'Ut reducam te imponens hamos maxillis tuis; cũ 'eduxero te & omnes copias tuas, equos & equites 'indutos [a] perfectissimè omnes, congregationem multam [b] clypeatorum & scutatorum, tractantium gladios omnium.

5 'Persas, 'Æthiopas, & Putæos cum illis; omnes [c] scutatos & galeatos:

6 'Gomerum cum omnibus agminibus suis, domum 'Togarmæ, *ad* latera Aquilonis cum omnibus agminibus suis; populos multos tecum.

7 Comparator, & compara te, tu & omnes congregationes tuæ quæ congregantur ad te; 'ut sis istis custodiæ.

8 Post dies 'multos [d] animadvertetur in te, *qui* [e] consequentibus annis invasurus es terram 'reducem a gladio, congregatam ex populis multis, invasurus montes Jisraëlis, qui fuerant vastitati jugiter; cùm ipsa ex populis educta habitabunt securè omnes:

9 Et ascendens 'quasi fremebunda vastatio invasurus es, similis nubi operiendo illam terram futurus; tu, & omnia agmina tua, populiq; multi tecum.

10 'Sic ait Dominus Jehova, nam erit die illa ut [f] venientibus rebus multis in animum tuum; cogites cogitationem malam,

11 Dicens, ascendam contra terram 'pagorum, invadam istos tranquillos habitantes securè; qui omnes habitant 'absque ullo muro, & quibus nullus *est* vectis, aut valvæ:

12 Ad prædandum prędam, & ad diripiendum direptionem; 'reducendo manum tuam contra vastitates inhabitatas, & contra populum receptum ex gentibus, facientem pecuariam & [g] negotiantem, habitantes 'in [h] editiore loco istius terræ.

13 'Scheba, & Dedan, 'negotiatores q; Oceani, & omnes 'juvenes leones ejus dicent tibi; an ad prædandum prędam 'advenis? an ad diripiendum direptionem congregasti congregationem tuam? ut deportes argentum & aurum, ut accipias pecora & merces, ut præderis prędam magnam?

14 'Idcirco prophetato, fili hominis, dicens 'Gogo, sic ait Dominus Jehova; an non die illa 'habitante populo meo Jisraële securè, 'experturus esses,

15 Postquam veniens e loco tuo, a lateribus Aquilonis, tu & populi multi tecum; insidentes equis omnes, congregatio magna, & copiæ multæ,

16 Ascenderis contra populum meum Jisraël, ut nubes ad operiendum terram illam? [i] consequentibus temporibus 'erit; cùm adduxero te contra terram meam, ut agnoscant gentes me, cùm 'me sanctificabo in te ante oculos ipsarum, ô Gog.

17 'Sic ait Dominus Jehova, an tu es de quo loquutus fuero diebus prisc is [k] per 'servos meos Prophetas Jisraëlis qui prophetarunt diebus illis annos *multos*; me adducturum te contra illos?

18 'Atqui erit die illa, qua die invaserit Gog terram Jisraëlis, dictum Domini Jehovæ; (ascendit æstus meus in ira mea.

19 Et zelotypia mea igne excandescentiæ meæ loquor) *mentiar* nisi die illa fuerit concussio magna in terra Jisraëlis:

20 'Adeò ut concutiantur a facie mea pisces maris, & volucres cœli, ac bestiæ agri, & omnia reptilia reptantia super terram, omnesque homines qui erunt in superficie terræ: & diruantur ipsi montes, concidantque 'præcipitia, & omnis murus in terram corruat.

21 'Advocabo enim contra illum pro omnibus 'montibus meis gladium, dictum Domini Jehovæ; gladius cujusque contra fratrem suum erit:

22 Et 'disceptabo cum illo peste, & [l] cæde; & imbrem inundantem, lapidesq; immanis grandinis, ignem, & sulphur depluam super illum, & super agmina illius, ac super populos multos qui erunt cum illo.

23 Ita magnificabo me, & sanctificabo me, & innotescam in oculis gentiũ multarum; ut [m] cognoscatur me esse Jehovam.

[a] Heb. *perfectionis.*
[b] Heb. *clypei & scuti, prehendentium, &c.*
[c] Heb. *scuto & galea.*
[d] Heb. *visitaberis.*
[e] Heb. *in consequentia annorum.*
[f] Heb. *ascendentibus in cor tuum.*
[g] Heb. *facientem negotiationem.*
[h] Heb. *umbilico: ut Judic. 9. 37.*
[i] Heb. *in consequentia temporum: ut Genes. 49. 1.*
[k] Heb. *per manũ servorum.*
[l] Heb. *sanguine.*
[m] Heb. *cognoscent, me personalem.*

CAPUT XXXIX.

1 'Præterea tu, fili hominis, prophetato contra 'Gogum, dicens, sic ait Dominus Jehova; ecce me contra te Gog, princeps, primarie Meschech & Tubalis.

2 Ut reducam te 'senario unco trahens te; & deducens te e lateribus Aquilonis, adducam te in montes Jisraëlis.

3 Ubi 'percutiens arcum tuum e manu sinistra tua, sagittas tuas e manu dextera tua dejiciam.

4 In montibus Jisraëlis concides, tu & omnia agmina tua, & populi qui erunt tecum; volucribus, avibus [a] omnibus alitibus, & bestiis agri trado te comedendum.

5 In superficie agri concides; quia ego eloquutus sum, dictum Domini Jehovæ.

6 Deinde immittam 'ignem in Magogum, & & in habitatores insularum [b] securos; ut experiantur me esse Jehovam:

7 Et nomen sanctitatis meæ notum faciam in medio populi Jisraëlis, neque sinam prophanari nomen sanctitatis meæ ampliùs; sed cognoscent gentes me esse Jehovam sanctum in Jisraële.

8 Ecce adventurum est & fiet, dictum Domini Jehovę; illo ipso die quem proloquutus sum.

9 'Tunc exibunt habitatores civitatum Jisraëlis, & incendentes exurent arma, scutaque & clypeos, arcus & sagittas, [c] jaculaque & spicula: & incendent ea igne 'septem annis.

10 Neque ferent ligna ex agro, neque cædent e sylvis; nam armis accendent ignem, cùm prædabuntur prædatores suos diripient q; direptores suos, dictum Domini Jehovæ.

11 'Et erit die illa ut 'dem Gogo locum sepulchri ibi in Jisraële 'vallem [d] viatorum ad Orientem maris, 'ut illa obturet [e] ora viatorum; cùm

[a] Heb. *cujusque, vide: sic ver. 17.*
[b] Heb. *in securitate.*
[c] Heb. *hastile manus: periphrasis jaculorum, quæ non arcu emittuntur, sed manu.*
[d] Heb. *transeuntium.*
[e] Heb. *vatientes.*

cùm sepeliverint ibi Gogum & totam multitudinem ejus, vocabuntque vallem multitudinis Gogi.

12 [a]Nam sepelient eos domus Jisraëlis; ut [a]mundent terram, septem mensibus.

13 Sepelient, inquam, totus populus ipsius terræ, cùm [a]fuerit ipsis *comparatum* nomen: quo die glorificavero me, dictum Domini Jehovæ,

[f]Heb. *jugis.* [g]Heb. *sepulturos.* [h]Heb. *a fine septem mensium.*

14 [a]Homines autem [f] assiduos separabunt trãsituros per regionem, transituros [g] ut sepeliant eos qui remanserint in superficie terræ; ad mundandum ipsam, [h]exactis septem mensibus perveſtigaturos.

15 Atque hi [a]transeuntes transibunt per terram, ut dispiciat *quisque* ossa hominum, extruátque juxta illorum quodq; monimentum: donec sepeliverint eorum quodque [i] vespillones in valle multitudinis Gogi.

[i]Heb. *sepelientes.*

16 [a]Quin etiam [a] nomini civitati erit multitudo ipsius, postquam mundaverint terram.

17 [a]Tu autem fili hominis, sic ait Dominus Jehova, dic avibus omnibus alitibus, & omnibus bestiis agri, congregamini & venite, colligite vos circumquaque ad mactationem meam quam ego mactaturus sum vobis, mactationem magnam in montibus Jisraëlis: ut comedatis carnem & bibatis sanguinem;

18 Carnem potentum comedatis, & sanguinem principum terræ bibatis; arietum, agnorum, & hircorum, juvencorum, pinguium Baschanis omnium.

19 Comedetis autem adipem ad satietatem, & bibetis sanguinem ad ebrietatem; ex mactatione mea quam mactaturus sum vobis:

20 Et satiabimini de mensa mea [a]equis & curribus; potentibus, & omnibus [k] bellatoribus, dictum Domini Jehovæ.

[k] Heb. *viris belli.*

21 [a]Sic edam gloriam meam in gentibus: ut videant omnes gentes judicium meum quod fecero, & [a]manum meam quam imposuero illis.

22 Et cognoscant domus Jisraëlis, me Jehovam Deum ipsorum esse a die illo & deinceps:

23 Cognoscant verò gentes propter iniquitatem ipsorum deportatos fuisse domum Jisraëlis; eò quòd prævaricati essent contra me, & abscondissem faciem meam ab eis, ideo me tradidisse eos in manum hostium suorum ut caderent gladio omnes:

24 Secundum impuritatem eorum & secundum defectiones eorum me egisse cum eis, cùm [a]abscondissem faciem meam ab eis.

25 [a]Idcirco sic ait Dominus Jehova, jam restituam captivam multitudinem Jahhakobi & miserebor totius domus Jisraëlis; & zelotypus ero nominis sanctitatis meæ:

26 Cùm tulerint ignominiam suam & totam prævaricationem suam qua prævaricati sunt cõtra me; quando habitabant in terra sua securè, nemine deterrente.

27 Reducendo eos ex populis, congregabo eos e regionibus inimicorum ipsorum; ut sanctificer in ipsis ante oculos gentium multarum:

28 Ut cognoscant me Jehovam Deum ipsorum esse qui deportavi ipsos in gentes, colligã eos in terram ipsorum; neque relinquam amplius *ullum* ex eis ibi:

29 Neque abscondam ampliùs faciem meam ab eis; [a]cùm effudero spiritum meum super domum Jisraëlis, dictum Domini Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Deinde] *Duo hæc capita eodem pertinere apud omnes constat: sed varia est illorum accommodatio. Nos omissis tam variis interpretationibus statuimus ea per spiritum Dei hoc loco esse posita ad anticipationem, quasi eadem sit concio cum præcedente capite. Nam cùm Deus superiore capite duo prænuntiaverit, restitutionem populi ex captivitate Babylonica, & instaurationem per Evangelium Christi; ne fortè Judæi præsumerent utrumque eodem tempore eventurum; aut si non evenirent, animis deficerent; propterea anticipatione Deus antevertit opinionem illam, docens post reversionem populi ex captivitate, ante adventum Christi & justam regni Dei instaurationem multas populo Dei calamitates eventuras, & multa in hostes Ecclesiæ a Deo judicia, quemadmodum etiam prophetavit Daniel. 9. capite, 10. & 11. similem anticipationem vide Jirmejæ 31.15. Summa igitur est, reversos in Judæam populo fore ut multa mala ipsi importentur ante adventum Christi, & contrà Deus quamplurima edat documenta severissimæ justitiæ suæ in adversarios Ecclesiæ ad gloriam suam & salutem ejus. Partes (præter inscriptionem & mandatum Dei, duobus verss. comprehensum) omnino sunt quatuor: prima est propositio summa tum hostium & rerum ab eis gestarum, tum eventorum a Deo usque ad versum 10. secunda est enarratio propositionis, usque ad vers. 9. capitis 39. tertia, exornatio propositionis enarrationisque præcedentis, usque ad versum 25. postrema, conclusio.*

2 Dispone] *ut suprà 6.2.* Gogum] *hanc vocem propriam esse constat inter omnes: sed plerique adducti interpretatione hujus & sequentis capitis, propriam virtute esse putant, & regis alicujus quo autore futurum erat ut infestaretur Dei populus, alis regionis: nos verò comparato loco Apocalypseos 20.8. loci quidem & gentis appellationem esse statuimus; sed a Rege certo derivatam, nimirum a Rege illo Gyge qui Candaulem Lydum ante hæc tempora occiderat: nam ab eo orti Gygades, & lacus Gygæus denominatus est. Gog igitur est minor Asia, quam his temporibus Halyattes obtinuit, deinde Croesus: a quo fines regni sui in Syriam propagante inditum nomen est cuidam parti Syriæ proximæ Jisraëlitarum agro & junctæ Libano, ubi situm fuisse oppidum docent omnes Geographi nomine Gygarta, pro eo quod est Gog-karta, id est, Gogi urbs, Syro vocabulo: ac proinde locum hunc sta accipimus, Prophetam ex ordine gentes quę suprà Judæam sunt hoc loco percurrere, ut donetet maximè a regno Asiæ minoris, Syriæq; Judæam infestatum iri; quod illi Antiochi, Seleuci, Demetrii, Nicanoréque tenuerunt, qui multa mala Judæis intulerunt, & plurima ab eis perpessi sunt.* Terram Magogi] *id est, Scythiæ sive Sarmatiæ incolas, synedochicè, qui tum Mediam obtinebant, ut meminimus Jirmeæ. 49.34. & suprà 32.24. Asiam depopulabantur & vastabant omnia usque ad Syriam cœlen, ubi primas tenebat omnis idololatriæ Hierapolis a Scythis condita, quæ Syris dicebatur Magog, teste Plinio lib. 5. capite. 23.* Principem] *hoc asyndeton ostendit quod modo diximus. Prophetam percurrere certarum gentium nomina, ut synecdochicè intelligantur omnes eæ quarum opera usi sint Reges ad grassandum in Judæa: ut apparet ex ver. 5. & sequentibus.* Meschech &] *vide Gene. 10.2.* 3 Ecce me] *hac propositione summa Deus consilium suum explicat de convocandis & excitandis hostibus contra Judæa-*

Judæam, uſque ad verſum 8. & 9. Gog] *id eſt, vos gentes omnes miniſtraturę regi Syriæ ad evertendum populum meum.* 4 Uc reducam te] *id eſt, non tantùm inhibeam & ſiſtam conatus tuos, verùm etiam pedem turpiter referre cogam, ut piſcator retrahens piſcem, aut bubulcus bubalum.* Eduxero] *videlicet è regionibus ſitu nationes ſingulas in Judæam involaturas, quæ nominantur verſibus ſequentibus.* Induros perfect.] *ut ſuprà 23.6.* 5 Perſas] *quorum pars Antiocho Epiphani paruit tributaria: vide 1. Macab. 3. 31* Æthiopas] *quorum opera fugatus Alexander, & Demetrius in regnum reſtitutus eſt per Ptolemæum Evergetem, 1. Macab. 10. & 11. quod etiam de Putæo ſive Cyrenæo accipendum eſſe communiſtrant verba ſequentia.* 6 Gomerum] *vide Gene. 10. 2. hujus autem poſteri Seleucus & Antiochus pręerunt.* Togirmæ] *vide Gene. 10. 3.* 7 Uc ſis iſtis] *i. ut circumvenas multitudine copiarum tuarum montes Iſraëlis, qui nominantur ſeq. verſu, & Judæos omnes tanquam carcere aut cavea circumcluſos tenere videaris tibi: ſic enim feciſſe Reges Syriæ omnes hiſtoriæ teſtantur: ſic ver. 9.* 8 Multos] *id eſt, annos ampliùs ducentos ab hac prophetia, cùm cœpit Judæa vexari a Syriæ regibus; ac proinde a temporibus Seleuci Nicanoris murifica cœperunt Dei judicia pro defenſione populi exerceri.* Reducem] *id eſt, cujus incolæ reverſi fuerint & liberati a captivitate, ut promiſſum fuit ſuprà 37.* 9 Quaſi fremebunda] *vide Proverb. 1. 27.* 10 Sic ait] *ſecunda pars prophetiæ, enarratio antegreſſæ propoſitionis: quæ exponit Propheta primùm res hoſtium, id eſt, conſilia ipſorum & facta, uſque ad ver. 14. deinde verò ex adverſo comparat conſilia Dei & facta cum illorum conſiliis & factis, inde ad verſum 9. ſequentis capitis.* 11 Pagorum] *id eſt, ex pagis tantummodo conſtantem, non autem munitionibus & oppidis; ut interpretantur verba ſequentia. Nam munitus locus plurimùm Judæam caruiſſe inde a temporibus Nebucad. rezaru ex hiſtoriis eſt evidentiſſimum.* Abſque ullo muro] *i. ſine munitione ulla,* ἀτειχίστως; *ut Deut. 3. 5.* 12 Reducendo]*id eſt, ſemel, atque iterum, ac ſubinde expilando.* In editiore]*i. in Judæa montoſa, cujus edita loca ferè Judæi incolebant ſecuritatis ergò.* 13 Scheba & Dedan] *id eſt, Arabes viventes latrociniis, ut notavimus Feſchahh. 13. 20.* Negotiatoréſque] *Tyri, Tzidonii, & ceteri navicularias facientes, & lucrum quærentes mari.* Juvenes leones] *id eſt, rapaces mercatores, & ad quæſtum projectiſſimi.* Advenis] *videlicet ſint nobis: quaſi dicant, & nos quoque eodem convolabimus.* 14 Idcirco]*altera pars enarrationis, ut diximus in verſum 10. qua propheta primùm per contentionem juſtitiam aſſerit judicis quod poſtea denuntiaturus eſt, uſque ad verſum 17. deinde oſtendit Deum ſuæ cognitione abſolutiſſima, ver. 17. tum ſtudio ſanctiſſimo potentiáque ſumma inſtructum eſſe ad præſtandum judicium ipſius juſtiſſimum (quæ tria in bono judice opus ſunt) ver. 18. & duob ſequen ac poſtremò judicium explicat, inde a ver. 21.* Gogo] *omnibuſque hoſtibus, ſynecdochicè.* Habitante] *id eſt, nemnem laceſſente, & pacem cùm omnibus colente.* Experturus] *videlicet judicium meum, quod poſtea denuntiatur ver. 21. & ſequentibus.* 16 Erit] *judicium ſuperventurum tibi, ut modo dictum eſt.* Me ſanctificabo] *efficiendo judicia mea ſanctiſſima; ut Levit. 10. 3.* 17 Sic ait] *enarratio cognitionis Dei quæ fallі non poteſt, ut neque judicium poteſt ab ullo effugi: non fallis (inquit Deus) cognitionem meam: jam enim ante multa ſecula cognovi quicquid in populum meum effecturus es: quin imò rem etiam prædico per ſervos meos; neque tantùm res quas geſturus es, ſed etiam conſilium meum eventúque tibi fineſtiſſima pronuntio: vide Feſchahh. 48. de hoc argumentationis genere.* Servos] *videlicet noſtrum hunc Prophetam, Danijelem capite 11. & Zecariam 14.* 18 Atqui erit] *enarratio ſtudii & potentiæ Dei, tribus verſibus armatæ ad exequendum judicium ipſius, de quo ver. 21. & deinceps. Eſt autem mutila oratio ad exprimendū pathos: ut ſuprà 34. 8.* 20 Adeò ut] *hyperbolicæ minæ, qua ratione Deus gravitatem exprimit iræ venturę ſuę.* Præcipitia] *i. immanes rupes, ac velut in aëre pendentes: ut Cantic. 2. 14.* 21 Advocabo enim] *nunc demum judicii contra Judæorum hoſtes venturi qualitatem explicat primùm in regione ipſa Judæorum, hoc capite; deinde in hoſtium ipſorum ſedibus, capite ſequente. Ac in Iſraëlu quidem agro tria judiciorum genera dicuntur eventura hoſtibus: primùm a Judæis, ut per Machabæos factum eſt; deinde ab ipſis interſe, ut factum eſt inter Demetrium & Alexandrum, item Seleucum filium Gryphi & cæteros, quæ notantur hoc ver. ac poſtremò a Deo ipſo, verſu ſeq. quorum omnium finis ponitur verſu ultimo.* Montibus meis] *i. montoſa regione populi mei, ut ſuprà ver. 8.* 22 Diſceptabo] *id eſt, quàm plurimis & vehementiſſimis judiciis contenter agitabo & perdam.*

IN CAPUT XXXIX.

1 Prætereà] *Amplificatio judicii contra reges Aſiæ Syriacę, & auxiliares copias eventuri, ut diximus ſuprà 38. 21. quòd Deus non tantùm in terra Iſraëlitarum ſit perditurus ipſos, verſibus quinque; verùm etiam quodam veluti igne regiones ipſorum per Romanos incenſurus, ver. 6. quorum judiciorum finis & confirmatio poſtea adhibetur, uſque ad verſum 9.* Gogum] *vide ſuprà 38. 2. & 14.* 2 Senario uncо] *hunc locum eodem planè ſenſu accipimus quo ſuperiorem 38. 4. verbum verò Hhebræum (quod perinde ſonat quaſi ſextare dicas, ut Latini decimare, viceſimare & centeſimare dixerunt) deducimus ab eo harpagum genere ſive ferrearum manuum quibus ſitulæ e puteis hauriri ſolent, aut naves comprehendi: propter ſenos uncorum ordines. Hoc genus lupos appellat Livius lib. 8. de bello Punico.* 3 Percutiens] *id eſt, exarmabo te, ut factum fuiſſe ſæpenumerò teſtantur hiſtoriæ. Hoc autem & ſequen. verſu prolepſis eſt ſive propoſitio ſummarum judiciorum Regibus Syriæ in Judæa eventurorum: primùm eſt, quòd arma amiſſuri ſint, hoc verſu; ſecundum, quòd ipſi morituri; tertium, quòd inſepulti eſca ferarum futuri ſint: quæ tria deinceps exornantur ver. 9. & ſequentibus.* 6 Ignem] *id eſt, perniciem & vaſtitatem maximam, tanquam pervidente igne: prout factum eſt poſtquam Romanis Judæos ex fœdere adjuturis acceſſus in Aſiam minorem patuit per regem Attalum, ſui inſenſus Demetrio populum Romanum inſtituit hæredem regni ſui.* 9 Tunc exibunt] *exornatio primi membri prolepſeos, ut diximus in verſum 3.* Septem annis] *id eſt, quàm diutiſſimè atque ſæpiſſimè; numerus finitus pro infinito: ut Gene. 4. 15. ſic infrà ver. 12. & 14.* 11 Et erit] *Exornatio ſecundi membri prolepſeos, ut diximus in verſum 3. quod membrum habetur in principio verſus 4. qua exponit Propheta quàm multi ac frequentes caſuri ſint, a circumſtantiis ſepulturæ, uſque ad verſum 17.* Dem Gogo] *id eſt, non poſſeſſionem terræ, quam ambiebant ipſis tradituru ſim; ſed*

contrà morte affecturu ipſos, adeò ut in ea ipſa terra pars ſepeliantur; uſque ad verſum 17. pars in ſepulta a beſtiis laceretur, inde ad ver. 21. Vallem viatorum] *id eſt, Gilhhaditidu vallem, quam mercatores Gilhhadu emporia adeuntes frequentabant. Erat autem duplex, una, cu Jardenem, ubi ſita erant Dothajina, Geneſ. 37.17. altera, trans Jardenem ad Orientem maris Genezareth, ſive lacus Tyberiados: quamobrem verba ſequentia διαπλίκως a Propheta adjecta ſunt.* Ut illa obthuret] *id eſt, ut documento illius vallis diſcant extranei ſinere Judæos, & ne hiſcere quidem adverſus illos amplius audeant. Fuerunt quidem tyrannorum copiæ alio locu cæſæ, ut ex hiſtoriis conſtat; ſed hac loquendi forma primùm ſynecdochicè alia pugnarum & victoriarum inſignium loca comprehenduntur, quia plurimùm in eo tractu contra reges Syriæ bellatum eſt; deinde verò hunc tractum nominatim addicit Deus, ut celebritatem judiciorum ſuorum denotet: nam tractus hic erat totius Judææ frequentiſſimus, ab exteris plurimùm frequentatus, & illo proximus; cùm aliæ partes contrà in Judæa aut mari, aut montibus arduis definirentur, ac proinde minùs ab extraneis colerentur.* 12 Nam ſepelient] *exegeſis præcedentu verſus, qua Propheta docet primùm tantam fore exterorum ſtragem, ut Iſraëlitæ omnes diu in ſepeliendis illorum cadaveribus occupentur; duobus verſibus: deinde poſt diuturnos labores fore ut propter continuas victorias curatores publicos funerum inſtituant, ac ordinarios, ver. 14. & 15. poſtremò extiturum perpetuum iſtius coacervatæ ſepulturæ documentum, ver. 16.* Mundent ter.] *cadaveribus impuratam, quæ per legem nefas erat (ut res omnes immundas) ſuperesſe inſepulta in terra.* 13 Fuerit ipſis] *id eſt, celebres eff. cti fuerint victoriu.* 14 Homines autem] *ſecundum exegeſeos membrum, ut diximus ver. 12. de ordinariis curatoribus ſepulturæ, ne impurata ſit terra a conſtratis cadaveribus.* Exactis ſeptem] *id eſt, poſt diuturnam illam occupationem laboremq; Iſraëlitarum omnium, de quo ſuprà ver. 12. Iſtius autem curationis, quam κάθαρσιν Græci vocant, ratio exponitur diligentiſſima ſequente verſu.* 15 Tranſeuntes] *publici curatores, ut modo diximus.* Diſpiciat] *id eſt, requirat, & perveſtigata ut condantur ſius ſepulcris curet, in ea valle quam Propheta nominavit.* 16 Quin etiam] *tertius exegeſeos locus, ut diximus in verſum 12. quo Propheta oſtendit non iſtius modò multitudinis quæ hic illic victa & cæſa fuerit, aliquam fore Judæis gloriam; ſed in ipſa quoque Jeruſchalaimorum urbe fore ejuſdem gloriæ documenta, atque adeò celebraturos eſſe Judæos ſtragem illam & liberationem ſuam Jeruſchalaimu. Quod nominatim Simone Sacerdotium exercente factum eſt, expulſis omnibus exterorum copiis cùm ex toto Judæorum agro, tum ex ipſa turri Jeruſchalaimorum: unde factum eſt, ut abeo tempore in acta publica tabulas q; notaretur tempus a ſummo ſacerdotio, gubernatione, & principatu Simonis: vide 1. Machab. 13. & 14.* Nomini civit.] *id eſt, ex iſta multitudine nomen & gloria civitati comparabitur, cùm apud ipſos (ut modò diximus) tum apud exteros, ut ibidem narrat hiſtoricus.* 17 Tu autem] *exornatio tertii membri prolepſeos, ut diximus in verſum 3. cui ſimilem vide Jirmejæ 12.9.* 20 Equis & currib.] *id eſt, viris militaribus, qui vehuntur equis aut curribus: metonymia.* 21 Sic edam] *poſtremus exornationis locus de de fine judiciorum præcedentium, numinis gloria Dei tum in perdendis adverſariis, hoc verſu; tum in regendis ſuis apud omnes populos explicata, tribus ſequentibus.* Manum] *id eſt, plagam quæ illos affecero: ut Ijobi 23.2.* 24 Abſcondiſſ.] *humanitus dictum: ut Pſal. 10 1. & 13.2. & alibi paſſim.* 25 Idcirco] *concluſio, ut diximus ſuprà 38. 1. a magnificis Dei promiſſionibus: in quibus tria proleptice ſtatuuntur, hoc ver. beneficii reſtitutionis, quod exponitur duobus verſibus proximè ſequentibus; cauſa beneficii, unica Dei miſericordia ex fœdere; & finis, videlicet gloria Dei, cujus ratio oſtenditur duobus verſibus ultimis.* 29 Cùm effudero] *id eſt, cùm evangelicas meas promiſſiones ipſis exhibuero, de quibus vide Actor. 2. 17.*

CAPUT XL.

Deus ſervo ſuo viſionem exhibet de inſtauratione Eccleſiæ, regni & populi per Chriſtum: itaque primùm tribus his capitibus ſedem Eccleſiæ ſuæ Jeruſchalaimù ſtatuens, magnificentiſſimam illius figuram adumbrat ambitu uno maximo, tribus atriis templum antecedentibus, templo elegantiſſimo, ſepto ad templum adjecto, & atrio a poſteriore ipſius parte ipſum terminante: & harum ſingularum partium membra, ſtructuras, lumina, ornamenta q; deſcribit accuratiſſimè.

1 'VICESIMO quinto anno a deportatione noſtra, in 'principio anni, decimo die menſis, quarto decimo anno poſtquam 'percuſſa fuerit civitas; ipſo eodem die fuit ſuper me 'manus Jehovæ, ut deduceret me 'illuc.

2 'Viſionibus Dei duxit me *Jehova* in terram Jiſraëlis; & collocavit me in 'monte alto valde, ſecundum quem erat quaſi 'ſtructura civitatis a meridie.

3 Cumque duxiſſet me illuc, ecce 'virum cujus aſpectus erat 'ſimilis aſpectui [a] chalybeo, cum 'funiculo lineo in manu ſua, & 'calamo menſuræ; qui ſtabat in porta.

4 Edixit autem mihi vir ille, fili hominis, aſpice oculis tuis, & auribus tuis audi, & [b] adverte animum tuum ad omnia quæ ſum oſtenſurus tibi; nam ut oſtenderem tibi adductus fuiſti huc: indica omnia quæ vides domui Iſraëlis.

5 'Ecce autem murus erat a parte extima domus circumquaque, & in manu illius viri calamus menſuræ, ſex cubitorum, 'ex cubito & 'palmo: quo menſus eſt latitudinem 'illius ſtructuræ calamo uno, & altitudinem calamo uno.

6 'Venitq; ad portam [c] quæ ſpectabat Orientem verſus, aſcendens 'per gradus ejus; & 'menſus eſt 'limen portæ 'calamo uno latitudine, & limen alterum calamo uno latitudine:

7 'Et procœtonem quemque calami unius longitudine, & calami unius latitudine; 'inter procœtonas verò quinque cubitos: 'limen quoque portæ juxta veſtibulum portæ intrinſecus, 'calami unius.

8 'Ita cùm menſus eſſet 'veſtibulum ipſius portæ intrinſecus, calami unius,

9 Menſus eſt 'veſtibulum portæ 'octo cubitorum, 'cum [d] iminibus ejus 'binûm cubitorum; nempe veſtibulum portæ intrinſecus.

10 'Procœtones autem portæ [e] verſus Orientem tres erant 'hinc, & tres inde, menſura eadem 'ternis ipſis; etiam menſura eadem 'liminibus hinc & inde.

11 Et menſus eſt latitudinem 'oſtii iſtius portæ

a Heb. *chalybis.*

Infrà 44. 5.

b Heb. *appone cor tuum ſuper omnia.*

c Heb. *cujus facies via ad Orientem: ſic deinceps.*

d Heb. *ſuperliminaria: ſic deinceps.*

e Heb. *via Orientu.*

tæ decem cubitorum, 'longitudinemq́ ipſius portæ tredecim cubitorum.

12 'Terminus autem ante procœtonas *erat* unius cubiti *hinc*, & unius cubiti terminus inde: (' & quiſque procœton ſenûm cubitorum hinc, & ſenûm cubitorum inde.

13 'Itaque menſus eſt [f] præter portam a tecto procœtonis *unius* ad tectum 'alius, latitudinem vigintiquinque cubitorum; 'oſtium e regione oſtii.

14 Ita fecit [g] ſubgrundarum ſupercilia 'ſexaginta cubitorum, 'ſic verſus limen ipſum atrii [h] circumcirca portam.

15 'A fronte autem hujus ingreſſus uſque ad frontem 'veſtibuli, portam interiorem; *erant* quinquaginta cubiti.

16 'Denique feneſtræ 'clauſæ erant procœtonibus, & ſuperliminaribus eorum 'intrinſecus circumcirca portam, 'ac ipſis etiam pteromatis veſtibuli: '*in* feneſtris autem circumquaque intrinſecus, & in *uno quoque* 'limine palmæ.

17 'POSTEA introduxit me in atrium extimum, ubi ecce *erant* 'cellæ & pavimẽtum factum iſti atrio circumquaque; 'triginta cellæ in ipſo pavimento.

18 'Atque hoc pavimentum ad latus portarum 'e regione longitudinis portarum, pavimentum [i] depreſſius erat.

19 'Menſus etiam eſt latitudinem inde a fronte 'portæ infimæ ad frontem atrii interioris intrinſecus, centum cubitos; 'Orientem & Aquilonem verſus:

20 Cùm 'portæ ſpectantis verſus Aquilonem in atrio extimo, metiretur longitudinem & latitudinem.

21 (Cujus 'procœtones tres hinc & tres inde, limina quoque ejus, & veſtibula ejus erant unumquodque ſecundum menſuram portæ prioris) 'quinquaginta cubitorum longitudine ſua, latitudine verò 'viginti quinque cubitorum.

22 Etiam feneſtræ ejus, & veſtibula ejus, & palmæ ejus erant ſecundum menſuram 'portæ quæ ſpectabat verſus orientẽ: quo gradibus 'ſeptem aſcendebatur, cum veſtibulis ejus ante ipſũ.

23 Ubi autem porta erat 'atrio interiori e regione portæ Aquilonem & Orientem verſus; menſus eſt a porta ad portam centum cubitos.

24 Poſtea deduxit me [k] verſus meridiem, ubi ecce porta erat meridiem verſus: cujus menſus eſt limina & veſtibula ſecundum menſuras illas.

25 (Cui erant feneſtrę, & veſtibula ſua circumquaque, ſimiles 'feneſtris illis) quinquaginta cubitorum longitudine, latitudine verò viginti-quinque cubitorum:

26 Septem quoque 'gradus aſcenſum ejus, ubi veſtibula ejus ante ipſos erant: & palmæ una hinc, & altera inde ad limina ejus.

27 'Ad portam autem atrii interioris meridiẽ 'verſus; menſus eſt a porta *illa* ad portam hanc verſus meridiem centum cubitos.

28 'TUM perduxit me in atrium alterum interius portã meridianã, ubi menſus eſt portam meridianam ſecundum menſuras 'illas.

29 (Et procœtonas ejus, & limina ejus, veſtibulaq́; ejus ſecundum menſuras illas cum feneſtris ejus & veſtibulis ejus 'circumquaq́;) quinquaginta cubitorum longitudine, latitudine autem vigintiquinque cubitorum.

30 Nam veſtibula erant circumquaque 'longitudine vigintiquinq; cubitorum, & latitudine 'quinque *decadum* cubitorum.

31 Cum veſtibulis ſuis 'ſecundum atrium exterius, & palmis ad limina ipſius; gradibuſque octo *in* aſcenſus ſuos.

32 Deinde abduxit me in ipſo atrio interiore verſus Orientem, ubi menſus eſt portam ſecundum menſuras illas.

33 (Procœtonas quoque ejus, & limina ejus, veſtibulaq́; ejus ſecundum menſuras illas, feneſtras etiam ejus, & veſtibula ejus circumquaq́;) longitudine quinquaginta cubitorum, latitudine autem vigintiquinque cubitorum:

34 Cum veſtibulis ejus verſus atrium exterius, & palmis ad limina ejus [l] utrinque; & octo gradibus *in* aſcenſus ſuos.

35 'Similiter deducens me ad portam Aquilonalem, menſus eſt ſecundum menſuras illas:

36 Procœtonas ejus, limina ejus, & veſtibula ejus, feneſtrasq́; ejus circumquaque; longitudine quinquaginta cubitorum, & latitudine vigintiquinque cubitorum;

37 Cum liminibus ejus ad *partem* atrii exteriorem, & palmis ad limina ejus utrinque; & octo gradibus *in* aſcenſus ſuos.

38 Ac 'cellæ quidem cum oſtiis ipſarum *erant* ad limina ſingula portarum, ubi 'abluebant holocauſta:

39 Sed in veſtibulo 'hujus portę [m] binę menſæ erant utrinque; ad jugulandum in eis holocauſtum, & 'peccatum, & reatum:

40 Et ad latus foris aſcendenti ad oſtium portæ Aquilonalis duę menſæ; ſimiliter ad latus alterum quod erat veſtibulo ejuſdem portæ, duæ menſæ:

41 'Quatuor menſæ hinc, & quatuor menſæ inde lateribus iſtius portæ: in his octo menſis jugulabant.

42 Quatuor autem menſæ pro holocauſto erant e cæſis lapidibus longitudine [n] ſeſquicubiti, & latitudine ſeſquicubiti, altitudine autem cubiti unius; in quibus etiam deponebant inſtrumenta quibus jugulabant holocauſtum & ſacrificium.

43 Et 'lapides focarii 'palmi unius diſpoſiti erant 'intus circumquaque, & 'in menſis caro [o] rerum oblatarum.

44 'POSTEA 'Pab 'exteriore loco portæ 'intimæ *vidi* cellas 'cantorum, *unas* quæ in atrio intimo *erant* ad latus portę Aquilonalis ſpectantes meridiem verſus; [q] alteras in latere portæ Orientalis verſus Aquilonem ſpectantes.

45 Tum dixit ad me: hæ cellæ quæ ſpectant verſus meridiem, ſacerdotum ſunt 'obſervantium obſervationem domus:

46 Cellæ autem iſtæ quæ ſpectant verſus Aquilonem, ſacerdotum obſervantium 'obſervationem altaris: hi ſunt 'filiorum Tzadoki, qui appropinquant e poſteris Levi ad Jehovam, ut miniſtrent ei.

47 Atq; hoc atrium menſus eſt longitudine centum cubitorum, & latitudine centum cubitorum; quadratum, 'cum altari ante domum.

CAPUT XLI.

1 'DEINDE adducens me ad 'veſtibulum domus, menſus eſt 'limen veſtibuli quinque cubitorum hinc, & quinque cubitorum inde: latitudinem autem 'portæ trium cubito-

[f] Heb. *cum porta.*

[g] He. *ſuperliminaria, i.* ὑπερείσια, *ſive* γλωσσόπους, *ut Græci vocant. metaphora a forma juzamenti quod eſt in ſuperliminaribus.*

[h] He. *portam circumcirca: anaſtrophe, ut ſeq. verſu.*

[i] Heb. *inferius.*

[k] Heb. *viæ meridei: ſic deinceps.*

[l] Heb. *binę & inde: ſic ver. 37.*

[m] Heb. *duæ menſæ hinc, & duæ menſæ inde.*

[n] Heb. *calcis unius & dimidii: ſic ſequentibus.*

[o] Heb. *oblationis.*

[p] He. *a foris.*

[q] Heb. *unam ordinem.*

cubitorum hinc, & trium cubitorum inde.
2 Longitudo vestibuli viginti cubitorum erat, & latitudo [a] undecim cubitorum, idq; cum [a] gradibus quibus ascendebatur ad ipsum: & [a] columnæ erant ad limina, una hinc & altera inde.
3 [a] Postea adducens me ad ipsum templum; mẽsus est limina sex cubitorum latitudine hinc, & sex cubitorum inde latitudine, [a] *pro* latitudine tentorii:
4 Latitudinem autẽ [a] ostii decem cubitorum, & [a] latera ostii quinque cubitorum hinc, & quinque cubitorum inde: mensus etiam est longitudinem ejus quadraginta cubitorum, & latitudinem viginti cubitorum.
5 Et ingressus [a] intrinsecus mensus est limen ostii [a] duorum cubitorum; & [a] ostium sex cubitorum, latitudinem autem ostii septem cubitorum.
6 Tum mensus longitudinem [a] ejus viginti cubitorum, & latitudinem viginti cubitorum, in parte interiore templi; dixit ad me, hoc est [a] sanctum sanctorum.
7 Item mensus est parietem istius [a] domus sex cubitorum, & latitudinem [a] [a] subſtructionis quatuor cubitorum circumquaque circa domum.
8 Subſtructiones autem istæ, subſtructio [b] una ad alteram, [a] ternæ *erant*, [a] idque triginta vicibus, perveniebantq; [a] ad parietem qui erat domui, [c] trabes subſtructionum circumquaq; [d] [a] ut hærerent; sed [a] non hærebant parieti domus.
9 [a] Nam dilatabatur *paries* [a] *muri* [e] in ambitũ supernè [a] pro subſtructionibus, quę [f] ambitum ipsius domus efficiebant supernè circumcirca domum, idcirco [a] latitudo domus erat supernè: atque ita infimæ *latitudo* [g] excrescebat in summa *sui parte* [a] promediana.
10 Similiter vidi ad domum *subſtructionem* [h] supremam circumquaque; [a] fundamenta subſtructionum [i] justi calami, sex cubitorum [a] ad alam usque.
11 Latitudo [a] parietes qui *erat* subſtructioni extrinsecus quinque cubitorum *erat*: itémque [k] [a] area pura locus subſtructionum quæ *erant* domui.
12 [l] Inter quas & cellas latitudo *intercedebat* [a] viginti cubitorum, circa domum circumquaque.
13 Ostia autem [a] subſtructionum ad aream puram, [a] ostia una *spectabant* [m] Aquilonem versus, & ostia altera versus meridiem: eratque latitudo loci areæ illius puræ, quinque cubitorum circumquaque.
14 [a] Structura verò quæ erat ante [a] septum latere versus [n] Occidentem latitudine [a] septuaginta cubitorum *erat*: cujus structuræ paries quinque cubitorum *erat* [a] latitudine circumquaque; longitudine autem sua, [a] nonaginta cubitorum.
15 Deinde mensus est domum illam longitudine centum cubitorum; [a] id est, septum, structuramque; & parietes ejus longitudine centum cubitorum:
16 Similiter latitudinem partis anterioris domus cum septo Orientem versus, centum cubitorum.
17 Denique mensus est longitudinem [a] structurę in conspectu illius septi, quæ erat post illud, & [a] peristylia ejus hinc & inde, centum cubitorum; comprehenso [a] templo ipso interiore, & [a] vestibulis atrii.
18 Limina, & fenestræ [a] clausæ, & peristylia circumquaque erant [a] tribus istis, e regione liminis cujusque tectorium ligneum circumquaque [a] solo inquam usque ad fenestras, etiam ipsæ fenestrę tectę erant,
19 Ad superiorem usque partem ostii, & usque ad domum intimam extimamque; denique in omni pariete circumquaque interno & externo, [o] convenientissimè.
20 Eratq; fabrefactum Cerubinis & palmis, palma [p] inter duos Cerubos; & binæ facies cuique Cerubo,
21 Nempe [a] facies humana versus palmam *unam* hinc, & facies juvenis leonis versus palmam *alteram* inde: fabrefactum in tota domo circumquaque:
22 A terra usque ad superiorem partem ostii Cerubini & palmæ fabrefactæ erant; etiam *in* pariete templi.
23 Templo erat postis quadratus, & parti interiori loci sancti: hujus aspectus, sicut aspectus illius.
24 [a] Altare ligneum erat tres cubitos altum & longitudine duorum cubitorum, cum angulis suis ad ipsum *pertinentibus*, cujus longitudo & [a] parietes lignei erant: [a] dixitque ille ad me, illa est mensa quæ est coram Jehova.
25 [a] Binæ autem fores erant templo, & loco sancto;
26 Et binæ valvæ foribus, binæ versatiles valvæ; duæ foribus unis, & duæ valvæ alteris.
27 Fabrefactiq; erant in illis in foribus templi, Cerubini & palmę, quemadmodum fabrefacti erant parietibus; etiam [a] denso ligno in fronte vestibuli extrinsecus.
28 Et fenestris clausis quoque palmæ hinc & inde in lateribus vestibuli; & subſtructionibus domus, densisque trabibus.

[a] Heb. *costæ*; metaphora: *sic deinceps.*
[b] Heb. *ad subſtructionem.*
[c] Heb. *costæ, sive subſtructiones, pro trabibus earum, synecdochicè.*
[d] Heb. *ut essent comprehensæ.*
[e] Heb. *ut ambiebatur supernè supernè, id est, in contignationẽ quamq; sic infrà tod. ver.*
[f] Heb. *ambitus domus erant supernè supernè.*
[g] Heb. *ascendebat.*
[h] Heb. *altitudinis.*
[i] Heb. *plenitudinis calami.*
[k] Heb. *quod concessum erat: id est, spatium purũ & vacuum ante subſtructiones: sic deinceps.*
[l] Heb. *& inter cellas: e. elapsis, ut 1. Chron. 2. 7. & 47. & 3. 18. & 20. & 4. 7. & alibi passim.*
[m] Heb. *via Aquilonis.*
[n] Heb. *mare.*
[o] Heb. *mensuris.*
[p] Heb. *inter Cerubum & Cerubum.*

CAPUT XLII.

1 [a] Deinde educens me ad [a] atrium exterius eâ viâ [a] quæ spectat Aquilonem; adduxit me ad eas cellas quæ erant e regione septi, & quæ erant e regione [a] structuræ ad Aquilonem,
2 [a] In conspectum longitudinis cubitorum centum ad ostium Aquilonale, & latitudinis quinquaginta cubitorum.
3 E regione [a] viginti illorum qui erant [a] atrio interiori, & e regione [a] pavimenti quod erat atrio exteriori; *erat* [a] peristylium e regione peristylii [a] tribus *ordinibus*.
4 Ita ante cellas [a] ambulacrum erat denũm cubitorum latitudine introrsum, [a] via cubiti unius; ostiaq; [a] eorum ad Aquilonem.
5 Cellę autem summæ contractiores erant: quia [a] superare debuerant peristylia ipsas, ex imis, & medianis [a] ædificium erat.
6 Nam tristegæ quidem erant, sed non erant eis [a] columnæ similes columnis [a] atriorum istorũ: idcirco contractius erat *ædificium* præ imis & medianis *contignationibus* inde a solo ipso.
7 [a] Macerię autem quæ extrinsecus erat ex adverso cellarum versus atriũ exterius in fronte cellarum, longitudo erat quinquaginta cubitorum.
8 Nam longitudo cellarum quę erant atrio exteriori, quinquaginta cubitorum erat: ita

[a] Heb. *via Aquilonis: sic deinceps.*

ut ecce ante templum *cellæ* ' centum cubitorum eſſent.

9 ' A loco autem cellarum ' iſtarum; ' is qui deducebat me venturus ad illas ' ab *Oriente* atrii exterioris,

10 ' Per latitudinem maceriæ atrii verſus Orientem;in frontem ſepti,& in frontem ſtructuræ cellarumque:

11 (' Ante iſta autem erat ' via ſecundum aſpectum illarum cellarum quæ ſpectabant Aquilonem,ſecundum longitudinem illarum ſimiliterque latitudinem illarum: & omnes exitus illarum tum ſecundum rationes illarum,tum ſecundum oſtia illarum erant:

12 Et ſimile oſtiis illarum cellarum quæ ſpectabant meridiem ' oſtium in capite viæ, viæ *inquam* quæ erat ante ' maceriam rectam Orientem verſus,[b] quà venitur ad illas)

[b] Heb.*invenire illarum.*

13 Dixit ille ad me,cellæ Aquilonis, cellæque meridiei quæ ſunt ' in fronte ſepti ſunt cellæ ſanctitatis, ubi comedent ſacerdotes qui ſunt propinqui Jehovæ res ſanctas ſanctarum:ibi depoſituri ſunt res ſanctas ſanctarum, & munus,& peccatum,& reatum,quia locus ille ſanctus eſt.

14 'Cùm ingreſſi fuerint ſacerdotes, non exibunt ex hoc ſancto in atrium exterius, quin ibi repoſuerint veſtes ſuas in quibus miniſtraverint,quia ſanctæ ſunt; induentur veſtibus aliis, cùm appropinquabunt ad ea quæ ſunt populi. *Infrà 44.19*

15 ' Cùm itaque abſolviſſet menſuras domus interioris, deduxit me ' viâ illius portæ quæ ſpectat Orientem verſus; & menſus eſt illam circumquaque.

16 Menſus eſt plagam Orientalem calamo menſuræ; quingentorum cubitorum calamis, calamo menſuræ circumquaque.

17 Menſus eſt plagam Aquilonalem; quingentorum calamis, calamo menſuræ circumquaque.

18 Plagam meridianam menſus eſt; quingentorum calamis,calamo menſuræ:

19 Divertens ad plagam [c] occidentalem;menſus eſt quingentorum calamis,calamo menſuræ. [c] Heb.*maris.*

20 In quatuor plagas menſus eſt illam *ſtructuram*, murum illius circumquaque, longitudine quingentorum & latitudine quingentorum *cubitorum*;ad diſtinguendum inter ſanctum & prophanum.

ANNOTATIO.

1 Viceſimo quinto] *A deportatione Jeconiæ,unde Jechezkelem ferè numerare perſepè diximus. Ab hoc autem loco ad finem uſque libri Prophetæ poſtquam calamitates Judæus eventuras, tum deportationu, tum reverſionis tempore prænuntiavit; nunc demum inſtaurationem ſpiritualem Evangelio Chriſti ad Eccleſiam ipſius perventuram adumbrat typis & figuris rerum corporalium, pro ratione temporis, & populi apud quem agebat,& loci; denique propter communem humani ingenii imbecillitatem, cui oportet figurari terrenis comparationibus eas res quas oculus non vidit,nec videre poteſt. In hac autem inſtauratione,perfectiſſima Chriſtianæ Eccleſiæ conſtitutio præfiguratur duabus rebus maximè; primùm inſtauratione templi, tribus capitibus; & totius miniſterii cultuuq; ſacri,cap.43. & 44. deinde reſtitutione totius terræ & Reipub.ac totius regni,ad finem uſque. Quamobrem etſi hæc omnia inter ſe conjuncta ſunt; tamen quia in certas eluſſe diſtincta queunt facilius comprehendi,placuit ſeorſim capita alia ab aliis diſponere : videlicet primo loco ea conjunctim quæ ad templi ſtructuram pertinent,ſecundo quę ad cultum ſacrum, tertio verò quæ ad Rempub.* Principio anni] *id eſt,primo menſe.ſive principe anni: ut accipiendum eſſe arguunt ſequentia.* Percuſſa] *& captus Tzidkija,2.Reg.25.7. qui fuit annus trigeſimus ſecundus Nebucad-retzaris magni.* Manus Jehovæ] *ut ſuprà 1.3. hoc autem verſu & tribus ſequentibus exponit Propheta rationem totius Prophetiæ,& autoritatem fidemq; hoc pacto conciliat doctrinæ ſuæ.* Illuc] *id eſt,ad civitatem percuſſam Jeruſchalaimorum:ſic verſ.3.* 2 Viſionibus Dei] *ut ſuprà 8.3.* Monte alto] *ut Jeſchahh. 2.2. nominatur Tzijon,typus Eccleſiæ.* Structura civitatis] *quæ deſcribitur poſtea ſub finem prophetiæ: nam intelliguntur hoc nomine Jeruſchalaima, quæ comparata cum Tzijonu ſitu magu ad meridiem ſpectabant.* 3 Virum] *Chriſtum,informatorem & ædificatorem Eccleſiæ,hæredemq; omnium a patre conſtitutum.* Similis aſpect.] *id eſt,lucidiſſimus, & ſplendidiſſimus puritate & gloria: quæ duo comparatione chalybis terſi deſignantur, ut ſuprà 1.7.* Funiculo lin.] *ad dimetiendum majora ſpatia menſoribus percommodo.* Calamo menſ.] *id eſt, pertica menſoris : quæ in illu regionibus ferè ex canniu ſive calamis adhiberi ſolet; quæ levitate ſua, æquabilitate, & rebus aliu ſunt ad metiendum aptiſſimæ : ſic Apocalyp.11.1.& 21.15.* Hujus autem calami magnitudo exponitur ver.5. 5 Ecce autem] *tota hæc narratio quinque omnino membra ſtructuræ minutatim explicat:primùm eſt ambitus univerſus, qui delineatur hoc verſu,& infrà 42.15. & ſequentibus; ſecundum eſt atrium extimum, quod atrium primum a ſitu,ſive atrium ἐξωτερικὸν ab uſu ipſius appellatur: tertium,atrium interius ſive mediauum,quod ἐσωτερικὸν a nobis ſive armamentarium appellatur,ubi erant inſtrumenta Levitarum,& curabantur ea quæ anteire oportebat ſacrificiis & oblationibus ex lege:quartum,atrium intimum ſive pronaum, ubi erat altare holocauſti: quintum denique templum cum ſuo veſtibulo,ſubſtructionibus,& duobus atriis. Ac de maximo quidem ambitu primùm hîc agitur, uſque ad verſum 17. de atrio extimo, inde ad verſum 28. de mediano, inde ad verſum 44. de intimo atrio,uſque ad verſ.2.cap.ſequentis; de templo verò capite 41. a ver.3. uſque ad verſum 15. capitis 42. In hoc porrò ambitu (cujus frons tantùm hoc capite ſive pars anterior deſcribitur, quæ patur ad atria) partes ponuntur iſtæ; murus,hoc verſu;porta,verſu ſequente;procœtones ad latera portæ,ver.7. veſtibulum,ver.8.& 9. & ſpatia,ſequentibus.* Ex cubito] *id eſt, cubitorum regiorum, quos tribus poſtcribus ampliores eſſe cubitis communibus apud veteres legimus : atque ita accipiendus eſt locus Herodoti libro 2. ubi digitos nominat, non autem pollices in deſcriptione Babyloniæ.* Palmo] *id eſt, tanto ſpatio quantum definiunt digiti quatuor, ſive tres pollices.* Illius ſtructuræ] *id eſt, muri ambientis, ſive clauſtri, cujus amplitudo delineatur infrà 42. hîc verò craſſitudo & altitudo unius calami, id eſt, cubitorum ſex regiorum : quod non de hac modò parte, ſed de omnibus in ambitum intelligendum eſt.* 6 Venitque] *deſcriptio portæ ad Orientem ſpectantis : quæ comprehenſis poſtibus dicitur fuiſſe cubitorum duodecim; ut contrà poſtibus ſeorſim conſideratis oſtium ſive lumen & apertura portæ dicitur eſſe cubitorum decem, verſ.11. erant enim cubitales poſtes.* Per gradus] *nam templum*

plum in cacumine montis ſitum erat; hic verò ambitus, & ſequentes domus partes in declivi erant: vide infrà ver. 19. & 26. & 34. Menſus eſt limen] *id eſt, porta erat duplex ſive biforis; ac proinde duo habebat limina a poſte ſuo utrinq; ad medianum ipſius antepagmentum concurrentia, ita ut porta tota cum ſuis poſtibus duodecim cubitorum regiorum eſſet, aut (ſi poſtes exceperis) cubitorum decem, ut modo diximus.* Limen portæ] *videlicet inferum in utroq; portę octonum: nam ſuperum contrahebatur in rotunditatem, infrà ver. 11.* Calamo] *prout definita eſt menſura illius ſuprà ver. 5.* 7 Et procœtonem] *hi procœtones, qui intus iſtius muri erant appendices, tum ad decorem, tum ad uſum & commoditatem loci pertinebant: ut apud Græcos oſtiariũ cellæ (quę piloria vocabant) itemq; advenientibus προαύλια attribuebantur, quæ poſtea veteribus dicta fuiſſe thalamos docet Euſtathius. Hoc autem ſpatium inter duas januas ſitum, id eſt, inter portam muri portamq; veſtibuli, & ad latera ſeptum procœtonibus, illud eſt quod Græcè θυρῶρεῖον appellatur. Atque hoc quidem ſi in omnes partes ſpectaveris, ferè quadratum fuit; ſex cubitorum in longitudinem ſecundum longitudinem procœtonum, ver. 8. decem verò in latitudinem ſecundum amplitudinem luminis quod erat in porta.* Inter procœtonas] *videlicet qui ulterius ſecundum murum erant, ut exponitur verſ. 10. & in utramq; partem quaſi obſervabant portam ingreſſus. Cùm autem terni eſſent procœtones iſti, certum eſt duo tantùm ſpatia interveniſſe quibus cingebatur medianus procœton, & ea ſpatia fuiſſe tantùm cubitorum duorum cum dimidio quodque. Quamobrem hic inter procœtonas quinq; cubiti dicuntur intercurriſſe brevitatis ergò: ſic infrà ver. 9. & 41. 14.* Limen quoque] *id eſt, limen interius portæ ingreſſus, quo omninò fuit opus propter denſitatem muri: quod ita accipiendum eſſe monſtrat Propheta verbis ſequentibus, cùm ſe notet agere de eo limine quod ſpectat veſtibulum verſus, & quod eſt intrinſecus, ut ab extero limine diſtinguatur.* Calami unius] *nempe unum quodque limen: nam duo erant limina æquè in hoc ac in extero limine, de quo proximè præcedente verſu.* 8 Ita cum] *nimirum pro amplitudine procœtonum circumſtantium: erant enim cubitorum ſex, ver. 7.* Veſtibulum] *id eſt, θυρῶρεῖον, ut antè diximus, quod Hlebraïs quoque veſtibulum portæ appellatur.* 9 Veſtibulum] *videlicet interius, ut exponit ſinus verſus.* Octo cubitor.] *in longitudinem ejus.* Cum liminibus] *non comprehenſis luminum ſpatiis in octo cubitorum numero: quorum limina alterum ad portam & θυρῶρεῖον, ſpectabat, alterum verò introrſum ſpectabat ingreſſum atrii: intercedente ſpatio hypæthro ſive ſubdiali, de cujus amplitudine dicetur ver. 15.* Binũm cubitor.] *id eſt, quorum quodque ſeorſim erat duûm cubitorum: conjunctim autem hic numerus brevitatis cauſa proponitur, ut ſuprà ver. 7.* 10 Procœtones autem] *quorum menſura & ſitus dictus eſt ver. 7.* Hinc] *id eſt, a dextera & a ſiniſtra ipſius portæ ſecundum murum, ut diximus ver. 7.* Liminibus] *nimirum externis & internis portæ & veſtibuli, quorum capacitas idcirco deſcribitur ſeq. verſu.* 11 Oſtii] *id eſt, luminis (ut Vitruvius vocat) ſive aperturæ quam circumſcribunt limina; vide ſuprà in ver. 6.* Longitudinem] *id eſt, altitudinem: nihil enim eſt aliud altitudo, quàm ſtans & erecta longitudo portæ. Ita oſtendit Propheta portam hanc in ſummo contractam fuiſſe rotundatamq; tertia antepagmenti parte, quam ſymmetriam Dorici (ut vocant) generis tradit Vitruvius lib. 4. de architectura, cap. 6.* 12 Terminus] *id eſt, procœtones ab omni parte loricati erant & armati ſuggrunda in cubitum quaqua verſum projecta: quæ ſuggrunda hoc loco terminus appellatur, videlicet tecti, quod nominatur ſequente verſu.* Et quiſq; proc.] *ut ſuprà verſ. 7.* 13 Itaque menſus] *id eſt, deſcripſit ſpatium ab extremis procœtonis ſuggrunda uſq; ad finem alius procœtonis ad portam pertinentis & principium portæ, cubitos viginti quinque. Nam ſuggrunda erat unius cubiti, ver. 12. tres procœtones cubitorum ſenum capiebant cubitos octodecim, & inter procœtonas erant quinque cubiti, ſuprà ver. 7. ac poſtremò limen ſive antepagmentum portæ cubitale: quæ omnia conjuncta efficiunt cubitos viginti quinque uſque ad lumen portæ.* Alius] *nimirum portæ utrinq; procœtonibus tanquam alis circumdatæ.* Oſtium e regione] *id eſt, ad amuſſim, ſive parallelogrammi lineu: nempe ita inter ſe reſpondentibus procœtonibus, ut ab extremo uno procœtone apertu foribus extremum alterum procœtonem intrinſecus potuiſſes pervidere, & conſimiliter extrinſecus ab extremitate una ad alteram.* 14 Sexaginta] *nimirum ex decem cubitis portæ, & vicenis quinis ad latera illius, quos modò definivimus.* Sic verſus limen.] *id eſt, eodem modo ſuggrundarum projectura circummunitum erat ab injuria cœli veſtibulum, quà ibatur ad limen atrii templum verſus.* 15 A fronte] *id eſt, ab ipſo ingreſſu hujus ambitus uſque ad ingreſſum primani atrii erant omnino quinquaginta cubiti: e quibus viginti quinque erant tecti, nimirum uſque ad finem veſtibuli; viginti quinque verò ſubdiales, a veſtibulo ad murum uſque atrii; a procœtonibus verò ſubdiales erant triginta octo; ultra procœtones denique omnia in aperto erant.* Veſtibuli] *latè acceptæ ſignificatione: nam eſt quidem propriè veſtibulum quod trans portam ſitum eſt; ſed Propheta hoc loco portam ipſam, θυρῶρεῖον, veſtibulumq; propriè dictum accipit ſynecdochicè: quamobrem ſequentes duæ voces additur exegeticè.* 16 Denique] *expoſitis membris ſtructuræ quæ in ambitu erat, jam de lumine & ornamentis agitur, hoc verſu.* Clauſæ] *ut 1. Reg. 6. 4.* Superliminaribus] *id eſt, ſuprà ipſas portas etiam feneſtræ erant, ut ſingulæ partes eſſent luminoſæ.* Intrinſecus] *nam extrinſecus non comparebant feneſtræ, erat q; murus perpetuus, & ubique cæcus præter aperturam portæ.* Ac ipſis] *id eſt, ſingulis muru veſtibuli ab Occidente, Meridie, & Aquilone, ut tota ſtructura ad portam uſq; amplius illuſtraretur iſtius veſtibuli interioris luminibus. Hos autem muros in pronais & veſtibulis Vitruvius appellat pteromata.* In feneſt.] *i. quæcunq; portæ aut feneſtræ erant, ornata erant jugumenta & antepagmenta earum palmis, id eſt, encarpis, helicibus, & volutis; ſyneed.* Limine] *i. in unoquoq; antepagmento portæ, ſive in poſte palmæ erat, qua tum ornabantur poſtes ipſi, tum etiam hyperthyrum ſive ſuperliminare, quaſi ex coëntibus palmis: vide infrà ver. 26.* 17 Poſtea] *tranſitio ad ſecundum membrum loci ſancti, quod atrium extimũ antè appellari diximus in ver. 5. 1. atrium populi, quod in templo Schelomonis, & ſecundo illo quod a captivitate extructum eſt dicebatur maximum propter amplitudinem: in hac verò ſtructura nõ amplius ſpatium capit quã cætera.* Cellæ] *in quas ſe recipiebant qui cunque purificabantur ex lege, ut ſe & res ſuas componerent curarentq; commodè, cùm vota euchariſtica aut ſimilia erant facienda.* Triginta cellæ] *ſitæ in area pavimentata atrii, quindenæ in utramq; partem.* 18 Atque hoc pavim.] *id eſt, pavimentum convexum erat in ſpeciem, & in latera atrii declive: ut quæcunque fundebantur, commodiùs everri & ablui poſſent; atrumq; purum conſervari.* E regione] *id eſt, ſecundum longitudinem atrii, qua ibatur a porta extima ad portam*

atrii mediani; quæ longitudo convexa erat, & declivia latera. 19 Menſus etiam] *id eſt, hoc atrium populare in univerſum erat centum cubitorum longitudine.* Portæ infimæ] *id eſt, orientalis, quæ περιλλογράμμως ſita erat inter portam clauſtri ſive ambitus, & portam atrii mediani; hæc autem infima dicitur, quia acclivis erat aſcenſus in domum Dei.* Orientem &] *id eſt, in longitudinem & latitudinem: ut ver.* 23. *ſynecdoche, ac potius ellipſis, ut ver. ſequen.* 20 Portæ] *id eſt, ſpatii a porta Aquilonali ad meridianam. eclipſis relativi: ut Levit.* 21.4. 21 Procœtones] *attributi janitoribus, ut cellæ (de quibus ver.* 17.) *erant attributæ populo.* Quinquaginta] *excepto decem cubitorum ſpatio quod capiebat porta: ut ſuprà ver.* 11. Viginti quinque] *nimirum a fronte portæ cujuſq; ad finem ſui veſtibuli: nam in porta clauſtri Propheta ſtatuit ſex cubitos portæ, ſex ὑπαιθρίᾳ, octo veſtibuli, binos liminum illius, & unum ſuggrundæ ſive loricationis: quam menſuram æquè hîc fuiſſe ſervatam docet.* 22 Portæ] *id eſt, portæ clauſtri quam delineavit ſuprà ver.* 6. *& ſequentibus: vide ver.* 16. Septem] *erat enim ambitus depreſſior atrio: ſic in ſequentibus.* 23 Atrio interiori] *id eſt, mediano, quod velut armarium & repoſitorium erat, ut diximus ſuprà in ver.* 5. 25 Feneſtris illis] *de quibus ſuprà ver.* 16. *&* 22. 26 Gradus] *iter aperientes in atrium medianum, de quibus ver.* 22. Veſtibula] *id eſt, ὑπαιθρίον ac veſtibulum; ſynecdochicè.* 27 Ad portam] *id eſt, cùm me eduxiſſet ex atrio populari per meridianam portam ſecundum murum proceſſit per clauſtrum ſive ambitum uſque ad portam meridianam ſecundi atrii, quod ſcriptura interius vocat; lineâq; rectâ menſus eſt a porta una ad alteram ſpatium cubitorum centum; in quorum medio intrinſecus erat murus atria duo inter ſe dividens. Eſt itaque hic verſus μετακατικὸς ab explicatione primi atrii ad deſcriptionem ſecundi interioris ſive mediani.* 28 Tum] *deſcriptio hæc interioris ſive mediani atrii continet primùm delineationem illius, uſq; ad ver.* 38. *deinde narrationem inſtrumentorum quæ cõtinebantur eo, uſque ad ver.* 44. Illas] *quæ deſinitæ ſunt ſuprà in porta ambitus, & atrii populari.* 29 Circumquaque] *excepto muro ad atrium intimum pertinente Occidentem verſus.* 30 Longitudine] *quod ſuprà latitudinem nominavit eam quæ hîc eadem longitudo dicitur, & contrà; non temerè factum eſt; ſed pro ratione itineris quod faciebat Propheta. Hîc enim ingreditur per meridianam portam; ſtaq; rectâ ab eadem porta tendens ad finem uſque veſtibuli, ſpatium illud numerat in longitudine; ſtructuram verò quæ ad latera portæ utrinq; erat, ponit in latitudine: vide ſup. ver.* 21. *&* 25. Quinque decadum] *ellipſis denarii numeri, qualem obſervavimus* 2. *Schem* 8.4. *&* 10.17. *quam quidem ellipſin hîc ſtatuendam eſſe omnino evincunt iidem ver.* 21. *&* 25. *quos modò diximus.* 31 Secundum atrium] *id eſt, eadem planè ſymmetria & proportione quæ in atrio præcedente adumbrata eſt.* 35 Similiter] *ut de porta meridiana ver.* 28. *& de Orientali, ver.* 32. *dictum eſt.* 38 Cellæ] *id eſt, ad ſingulos ingreſſus areæ ſitæ erant cellæ in atrio, quarum aditus obverſus erat limini veſtibuli: um ad eum uſum qui exponitur in fine verſus; atque hic finis eſt μετακατικὸς ad ſecundam hujus loci partem, de quo ſup. in ver.* 28. Abluebant] *vide* 2. *Chron.* 4.6. *In hac autem parte exponuntur inſtrumenta atrii hujus ad miniſterium pertinentia, uſque ad ver.* 44. *ut monuimus in ver.* 28. 39 Hujus portæ] *id eſt, Aquilonalis, convenienter cum lege Levit.* 1.11. Peccatum] *id eſt, hoſtiam pro peccato aut reatu, metonymicè: ut Levit.* 5. *& ſeq.* 41 Quatuor menſæ] *videlicet binæ cuique lateri intra veſtibulum, & binæ extra.* 43 Lapides focarii] *vide in Pſal.* 68.14. Palmi unius] *videlicet denſitate, ut firmiores eſſent. Erant autem hi lapides diſpoſiti ad commoditatem miniſtrantium, qui multa curare & multa comedere in loco ſancto jubebantur lege.* Intus] *in atrio, ubi vacuus erat ambitus areæ.* In menſis] *id eſt, aderant menſæ in circuitu atrii ad lapides illos focarios, quæ inſternebantur iis oblationibus aut oblationum partibus quas populariibus, Levitis, & ſacerdotibus attribuit lex: nam ſuperiores illæ de quibus ver.* 40. *& ſequent. ad miniſterium Dei pertinebant; hæ verò ad Levitarum uſum.* 44 Poſtea] *hic verſus propter breviloquentiam Hhebræorum obſcurus quidem eſt; ſed tamen intelligi facilè poteſt ex præcedentium comparatione: nam cùm ex ipſis Prophetæ verbis conſtet evidentiſſimè Prophetam de atrio intimo ſacrificiorum agere, videnda ſunt duo: unum, ut quæ communia ſunt atriorum omnium huic accommodentur; alterum, ut quæ hoc verſu propria hujus atrii exponuntur interpretationem ſuam habeant ex verſibus ſequentibus, ut minutatim oſtendemus.* Ab exteriore] *id eſt, cùm Deus me ex atrio mediano porta Aquilonali eduxiſſet, & per ſpatium ambitus ſive clauſtri maximi ſecundum atrii murum ab eadem porta uſque ad portam Aquilonalem atrii intimi provexiſſet: deinde verò ingreſſum in portam illam perduxiſſet ad finem uſque veſtibuli: ſic accipiendum eſſe oſtendit analogia quæ eſt ſuprà ver.* 28. *Nam quemadmodum illic Prophetam ex primo atrio porta meridiana exeuntem abduxit Deus rectâ in portam meridianam ſecundi atrii; ſic etiam hoc loco intelligendus eſt Deus ſervum ſuum porta Aquilonali profectum ex atrio mediano ad portam Aquilonalem intimi atrii ὀρθογράμμως deduxiſſe.* Exteriore loco] *id eſt, area iſtius atrii, cum circuitu portæ atque veſtibuli.* Intimæ] *id eſt, atrii intimi, proximè antecedentis ad veſtibulum templi Dei.* Cantorum] *id eſt, ubi Levitæ muſici erant, de quibus* 1. *Chron.* 25. 45 Obſervantium] *id eſt, janitorum, præfectorum atrius, & apothecis, & purgationi loci ſancti,* 1. *Chron.* 23.27. *de quibus* 1. *Chron.* 26. *Hi autem dati erant a Deo & conſtituti ad manum ſacerdotum, ut iis miniſtrarent ipſis: quapropter hic cellarum ordo ſacerdotum eſſe dicitur, quia Levitæ dativi tantùm erant illorum adminiſtri: ſic ſeq. ver. vide Numer.* 3. 46 Obſervationem altaris] *id eſt, attendentium ad omnem oblationem holocauſtorum Jehovæ ad manum ſacerdotum, & ipſis miniſtrantium, vide* 1. *Chronicorum* 23.30. *&* 24.20 *& ſequentibus.* Filiorum Tzadoki] *id eſt, legitimorum ſacerdotum ſunt adminiſtri: vide infrà* 44.10. *& ſequentibus.* 47 Cum altari] *videlicet holocauſti, quod ante portam domus erat collocandum ex analogia legis Exodi* 40.6. *&* 29. *id eſt præcisè in media hujus atrii latitudine, e regione aditus in Domum Dei: vide rationem hujus altaris infrà* 43.13. *& ſequen. Ex hac autem verſu & juſta ſtructurarum inter ſe analogia colligimus id quod antè a nobis obſervatum eſt in ver.* 44. *nempe res multas quæ huic atrio fuerunt communes cum ſuperioribus brevitatis ergò reticeri; ut de conſtitutione portæ, ὑπαιθρίου, veſtibuli, procœtonum, ubi janitores ſtabant, etſi quid aliud fuit hujuſmodi.*

IN

IN CAPUT XLI.

1 Deinde] *Ab hoc verſu initium faciendum eſſe capitis quadrageſimi primi declarat ipſius argumentum. Nam quartum atrium hinc demum incipi conſtat, in quo definiuntur iſta, veſtibulum templi, duobus verſibus; templum ipſum cum appendicibus & ornamentis ipſius, uſque ad finem capitis; ac poſtremò ſacerdotum cellæ, earumq; uſus, uſque ad verſ. 15. capitis quadrageſimi ſecundi.* Veſtibulum domus] *id eſt, quà ingreſſus patebat in templum ſacerdotibus, ut forma illius exponitur verſibus duobus.* Limen] *id eſt, porta biforis duo habebat limina ab anta ſua utrinque ad medianum antepagmentum concurrentia in cubitorum quintum longitudinem: ut ſuprà 40. 6. ſimiliter interpretati ſumus.* Portæ] *id eſt, oſtii ſive aperturæ, ita ut limen utrumque cubito uno latitudinem oſtii ſui ſuperaret.* 2 Longitudo] *id eſt, interius ſpatium a porta muri ad portam uſque templi: nam murus neuter hoc ſpatio comprehendendus eſt. Itaq; veſtibulum cum porta ſua erat cubitorum viginti ſex longitudine.* [Undecim cubi.] *qua ratione interior area veſtibuli utrinque excedebat ſemicubito limina ipſius; & quà ad portam templi pertinebat, ejus limina obtegebat dimidia ex parte: ut commonſtrat ſequentium verſuum comparatio.* Gradibus] *ut dictum eſt in portu atriorum antecedentium.* Columnæ] *prout fuerant in Schelomonis templo, 1. Reg. 7. 21.* 3 Poſtea] *altera pars, deſcriptio templi cum ſubſtructionibus, appendicibus, & ornamentis ipſius.* Pro latitudine] *id eſt, prout latum fuerat tentorium imperatum lege, & curatum a Moſche: nam tentorio illi fuerunt in latitudinem aſſeres octo ſinguli lati ſeſqui cubitum: ex quo conficitur juſtam tentorii totius latitudinem fuiſſe duodecim cubitorum, prout fuerunt hæc limina: vide Exodi 26. 22. & ſequentibus.* 4 Oſtii] *non habita ratione mediani antepagmenti, quo oſtium efficiebatur biforum, infrà ver. 25.* Latera oſtii] *id eſt, partes muri intrinſecus quinùm cubitorum erant: ita aſſurgunt viginti cubiti in latitudinem qui mox nominantur, decem nimirum oſtii, decemq; muri adhærentis oſtio: ſic interius hoc templum duplo excedebat amplitudinem tentorii in longitudinem & latitudinem, cujus mentio facta eſt, ſuperiore verſu.* 5 Intrinſecus] *id eſt, ſanctuarium verſus, ut dicitur ver. ſequente.* Duorum cubit.] *in denſitatem ſive craſſitudinem: erat enim ſepimentum illud tenuius reliquo ædificio.* Oſtium] *id eſt, aperturam, quæ ibatur in ſanctuarium biforam, ut dicitur infrà ver. 25. quarum utraque ternùm cubitorum erat: atque hi conjuncti efficiunt cubitos ſex; quibus ſi antepagmentum mediunum quod cubitale erat adjunxeris, efficitur latitudo totius oſtii cubitorum ſeptem; ut explicat propheta verbis ſequentibus.* 6 Ejus] *ſanctuarii quod quadratum erat.* Sanctum ſanctor.] *id eſt, ſanctuarium, & locus ſanctiſſimus: ut Exod. 26. 33. vide Gen. 9. 25.* 7 Domus] *id eſt, totius templi.* Subſtructionis] *vide 1. Reg. 6. 5. & 6. hæc autem ſubſtructio cubito fuit anguſtior quàm ea quę a Schelomone extructa eſt ſecundum diverſam proportionem templique continentem quidem habebat ſpeciem pteromatis & corium (ut Vitruvius appellat) muri, in longitudinem templi & latitudinem; ſed in triginta conclavia inter ſe diſtincta dividebatur, ad quæ ſuis triginta januis patebat aditus.* 8 Ternæ erant] *id eſt, tria habebant ſola ſive contignationes, eranq; (ut Græci vocant) triſtegæ.* Idq; triginta] *id eſt, omnia illa conclavia, quæ triginta erant numero, ternas ſuas habebant contignationes.* Ad parietem] *videlicet ab opio aut columbariis alæ ad parietem uſque templi: medianæ quidem, in cubitos quinque; tertianæ verò in cubitos ſex; ut ſequentibus exponitur.* Uti hærerent] *videlicet muro alæ ſive pteromatis, cujus mentio eſt ver. 10. Nam ab ea parte tigna & trabes ita erant inditæ in columbaria, ut nullam in partem dimoveri poſſent.* Non hærebant] *videlicet templum verſus: ut 1. Reg. 6. 6.* 9 Nam dilatabatur] *id eſt, in muro contractura inditæ erant domus circumquaque extrinſecu, quibus incumberet ſubſtructionum iſtarum trabeatio: ut 1. Reg. 6. 6* Muri] *videlicet templi, qui per ſpatium primæ contignationis ſex cubitorum erat; per ſpatium verò medianæ inde a ſolo quinque cubitorum erat, ut ſexto muri cubito (velut denticulo) incumberet trabeatio, ſimiliterq; per ſpatium ſummæ contignationis quatuor demum cubitorum erat (prout etiam dictum eſt 1. Regum 6.) ad capiendas ſubſtructionis ſive ſuprema contignationis trabes.* Pro ſubſtruct.] *id eſt, ſubſtructionum trabibus ſuſcipiendis: ſynecdoche.* Latitudo domus] *id eſt, latius in muro domus exhibebatur ſpatium, ut latiores ſurſum verſus ſubſtructiones eſſent: quod deinceps exponitur, hoc & ſequente verſu.* Pro mediana] *id eſt, ut medianæ contignationis ſolum & ſpatium infimam contignationem cubito uno ad murum templi admorſo excederet.* 10 Fundamenta] *id eſt, ſolum ſummæ ſubſtructionis, auctum cubito uno quà incumbebat muro templi.* Ad alam uſque] *id eſt, inde a muro domus uſque ad pteromata: de quibus vide 1. Reg. 6. 5. & ver. ſequente.* 11 Parietis] *id eſt, alæ ſive pteromatis.* Area pura] *quæ erat chors quædam libera ab omni ædificio inter ſubſtructiones de quibus antè egimus, & cellas, de quibus verſu ſequente, & deinceps.* 12 Inter quas] *ſive (ut idem apertè dicatur) a ſubſtructionibus ad murum atrii erant cubiti viginti quinque: nam cellæ capiebant cubitos quinque adhærentes muro.* Viginti cubitor.] *quorum decem in peryſtylia occupaverant, & decem in areas cubitorum quinùm, ut poſtea videbimus.* 13 Subſtructionum] *videlicet cujuſq; ſubſtructionis.* Oſtia una] *nimirum earum ſubſtructionum quæ ſitæ ab Aquilone erant: ut quæ ad meridiem erant, & quæ ad occidentem, ſingulę ſpectabant ad plagas ſuas ἀναλόγως.* 14 Structura verò] *hic locus ut planiùs poſſit intelligi, ita habendum eſt, antehac ex univerſo ambitu (qui cubitorum quingentorum in partes omnes fuiſſe dicitur infrà 42. 16. & ſequentibus) cubiti trecenti quinquaginta in pronao, id eſt, in primo ambitus ſpatio, & in tribus atriis occupati ſunt; ſuperſunt occupandi in templo & appendicibus ejus cubiti centum quinquaginta. Hi autem centum quinquaginta cubiti occupati ſunt hoc modo: templum cum ſuo veſtibulo antrorſum, & cum ſtructuris ſuis retrorſum præciſè cubitos centum occupavit, ut dicitur verſu ſequente. Verùm anterior pars cubitos quinquaginta ſeorſim habuit verſus partem anteriorem templi, qui certo quodam muro a centum poſterioribus cubitis fuerunt diſtincti. Itaque anterius ſeptum quod erat quinquaginta cubitorum longitudine, a propheta dictum eſt Gizra, id eſt, diſſepimentum ſive ſegmentum, nos ſeptum facilitatis cauſa reddidimus; poſterius verò ſeptum a Propheta nominatur atrium exterius, infrà 42. 1. & ſequentibus. Atque hic murus eſt interjectus, ſeptum ab atrio exteriore dividens, quem Propheta hoc loco ſtructuram vocat.* Septum] *i. anterius ſegmentum, ut modò diximus, ſic propterea dictum, quòd velut particula eſſet reſecta e ſuo atrio.* Septuaginta] *i. ſub medium templi dividebat illud ſpatium longum 150. cubitos per cubitorum ſeptuaginta latitudinem. Nam proſen-*

debatur hæc ſtructura a muro templi (in quem cubitus unus erat inditus ab unaquaque parte) uſque ad murum extimum atrii in utrumque latus illius, per tricenos quinos cubitos: qui numerus conjunctus efficit ſeptuaginta. Latitudine] *id eſt, ſpatius erat ſive denſus cubitos quinque.* Nonaginta cubit.] *nimirum in longitudinem areæ: alioqui comprehenſo muro quinûm cubitorum utrinque atrium dicitur cubitorum centum, infrà ver.17.* 15 Id eſt ſept.] *exegeſis præcedentis dicti: domum (inquit propheta) cùm nomino, intelligi volo ſpatium inde a porta ubi eſt veſtibulum, templum, & appendices ejus ſive ſubſtructiones cum area uſque ad priorem ultimum quo area templi terminatur Occidentem verſus. Hujus autem parietis loco ſiti ab Occidente, erant cellæ Aquilonem & Meridiem verſus.* 17 Structuræ] *id eſt atrii, quod ſtructura a diſparabatur a ſepto, ut diximus in verſum 14.* Periſtylia] *id eſt, ambulationes columnatas ab aliis ſtructuris ſepoſitas, & templum ab atrio dirimentes. Nam Hhebræa vox ſonat habitationes avulſas & ſepoſitas ab aliis.* Templo ipſo] *id eſt, co ſpatio poſteriori in templo partis, quod intra atrium hoc incurrebat per cubitos quadraginta quinque.* Veſtibulis] *quæ erant huic atrio, ut dictum eſt in atriis præcedentibus: ac propterea ſatis habuit Propheta unico verbo perſtringere.* 18 Clauſæ] *ut 1.Reg.6.4.* Tribus iſtis] *id eſt, ſepto, templo, & atrio extimo, quæ ſingillatim perſequitur Propheta ſequente verſu.* 21 Facies humana] *vide ſuprà 1.10.* 24 Altare] *videlicet thymiaterium ſuffitus, quod Deus poni juſſerat ante velum & arcam teſtimonii, Exod. 30.6. Hic autem menſura longè amplior traditur in omnes partes, quàm fuerit circumſcripta a Moſche, ibidem.* Parietes] *id eſt, tabulata, ex quibus latera altaris confecta erant:* κρηπὶς μικρὰ. Dixitque] *ſpectans videlicet Aquilonem verſus, & quaſi digito commonſtrans menſam quæ parietibus facies inſtructa erat jugiter ante faciem domini: de qua Exod. 25.23. & ſequentibus.* 25 Binæ] *vide ſuprà in ver.4.* 27 Denſo ligno] *ex quo ſcapi illius portæ, tympana, (ut vocant artifices) & cætera conſtabant.*

IN CAPUT XLII.

1 Deinde] *Hactenus delineato templo & membris ad illud pertinentibus, nunc demum propheta figurat atrium ultimum quod poſteriorem templi partem complectebatur & ſeptum illius terminabat (ut ſuperiore capite diximus) uſque ad ver.13. deinde jus utriuſq; loci explicat, duob. verſib. ac poſtremò ambitus totus circumſcribitur, ad finem uſque.* Atrium exterius] *videlicet templi, quod extra ſeptum erat Occidentem verſus.* Structuræ] *id eſt, muri interjecti, ſeptum ab atrio exteriore dividentis, ſuprà 41.14.* 2 In conſpectum] *id eſt, quo ex cellarum loco patebat oculu meus aſpectus tum in longitudinem atrii, quæ erat cubitorum centum; tum in latitudinem templi cum membris ipſius, quæ erat cubitorum quinquaginta, & longè procurrens intra hoc atrium denos cubitos utrique parti atrii relinquebat toto ſpatio ſuo.* 3 Viginti illor.] *de quibus ſuprà 41.12.* Atrio inter.] *id eſt ſepto: Periphraſis.* Pavimenti] *id eſt, areæ pavimentatæ.* Periſtylium] *ut ſuprà 41.17.* Tribus ord.] *nimirum infimo, mediano, & ſummo.* 4 Ambulacrum] *in periſtylio, cujus modò meminerat.* Via cubiti unius] *id eſt, in quod ambulacrum aditus patebat ex atrio portulis anguſtis, ut ſinguli tantùm per eas intrare poſſent.* Eorum] *videlicet ambulacrorum quæ erant ex adverſo cellarum Aquilonalium.* 5 Superare deb.] *id eſt, quia hoc poſtulabat templi dignitas & decor, ut circumſtantes atrii cellæ aut ſtructuræ aliæ non haberent proſpectum in templum aut membra ipſius; ideo effectum erat tum ut periſtyliorum ambulatio ſuperaret cellas altitudine, tum ut cellarum tertia cõtignatio inclinante tecto bona ex parte conſumeretur.* Ædificium] *id eſt, commoda adificiorum habitatio: nam tertiæ ſtegæ ſive contignatio erat ad habitandum inepta.* 6 Columnę] *id eſt, trabes arrectæ in ſive columnæ earum loco, quibus tectum altius incumberet; ſed incumbebat ſolo ipſi contignationi tertiæ.* Atriorum] *id eſt, ambulacrorum quæ in periſtylio erant.* 7 Maceriæ] *quæ circumcludebat periſtylium.* 8 Centum cubit.] *nempe quinquaginta cubitorum in ſepto ſive interiore atrio, & quinquaginta in exteriore. De cellis autem interioris atrii vide ſuprà 41.12.* 9 A loco] *hac verborum congerie tranſitum Propheta explicat a cellis Aquilonalibus ad Meridianas.* Iſtarum] *videlicet Aquilonalium.* Is qui] *Deus per ſpiritum humana ſpecie, ſuprà 40.3.* Ab oriente] *id eſt, per tractum Orientalem atrii exteriori, propinquum templo.* 10 Per latitudinem] *id eſt, ſecundum maceriam illam tranſverſam, quæ membra ultima templi ab exteriore atrio dividebat.* 11 Anteiſta] *id eſt, ſeptum & ſtructuram, quæ modò nominavit.* Via] *id eſt, eadem erat omnino proportio viæ, ædificiorum, formæ, adituum, & ſi quæ ſunt ejuſmodi quæ antè dicta ſunt de Aquilonali parte.* 12 Oſtium] *quo terminabatur via atrii, & ad ſeptum patebat aditus, quod oſtium tam anguſtum erat quàm cujuſq; cellæ.* Maceriam] *id eſt, ſtructuram illam ſive diſſepimentum, cujus ſit mentio ſuprà 41.14.* 13 In fronte ſepti] *ſed incluſæ ſepto, ſive intra ſeptum: ut doces verſus ſequens.* 14 Cùm ingreſſi] *ex analogia legis Exod. 28.43.* 15 Cùm itaque] *poſtrema pars deſcriptionis; ut diximus ſuprà in ver.1.* Via illius portæ] *primæ, quæ prophetam Deus introduxerat primùm intra ambitum maximum: ut ipſe narravit ſuprà 40.6.*

CAPUT XLIII.

Deus Prophetam typicis viſionibus de inſtauratione Eccleſiæ & perpetua ipſius præſentia in Eccleſia confirmans, promiſſionem gratiæ & ſanctificationis populi effectum iri prædicat; ac propterea renovat cæremonias, & delineato altari holocauſti, formam expiandi & conſecrandi ejus, uſumq; quotidianum explicat: deinde propoſita ſacerdotis ſummi dignitate atq; officio, ſacerdotes indignos exauthorat, reſipiſcentes ab extero cultu capite munuit, & fidos confirmat: ita poſtremò omnibus leges officiorum præſcribit.

1 POSTEA cùm reduxiſſet me ad portam illam, ad portam quæ ſpectat verſus Orientem:

2 Ecce gloria Dei Iſraëlis veniebat viâ Orientali; cujus ſonus ſimilis erat ſono aquarum multarum, & a cujus gloria reluce-

a Heb. *ad portam.*

bat terra.

3 Similisque erat aſpectus hujus viſionis quam videbam prorſus viſioni illi quam viderat venieus, a ad *prænuntiandum* perden-

dendum. nimirum verbo: ſurrexit, 1.10

dam

dam civitatem; 'visionesque similes visioni illi 'quam videram ad flumen Cebaris: quapropter 'procidi in faciem meam.

4 Gloria verò Jehovæ ingrediente domum, via portæ quæ spectat versus Orientem;

5 Tollens me spiritus deduxit me in atrium intimum: ecce autem plena erat 'gloriâ Jehovæ domus:

6 Et audivi sermocinantem mecum e domo, 'viro *illo* astante mihi.

7 'Dicebat autem ad me, fili hominis, 'neque 'locum solii mei & 'locum plantarum pedum meorum ubi habitaturus sum [b] inter filios Israëlis in seculum; neque nomen sanctitatis meæ contaminaturi sunt amplius domus Israëlis, ipsi, & reges ipsorum 'scortatione sua, & 'cadaveribus regum suorum, & excelsis suis;

8 'Apponendo limen suum limini meo, & postem suum ad postem meum, 'parietemque inter me & ipsos: cùm impurantes nomen sanctitatis meæ abominationibus suis quas faciebant 'consumpsero ipsos ira mea.

9 'Nunc longè amovebunt scortationem suam, & cadavera regum suorum a me: & habitabo inter eos in seculum.

10 Tu fili hominis, indica domui Israëlis 'domum istam, cùm pudore suffusi fuerint propter iniquitates suas; 'ut metiantur [c] universe:

11 Cùm, inquam, pudore suffusi fuerint propter omnia quæ fecerunt, formam domus & constitutionem ejus, exitusque ejus cum aditibus ejus & omnibus formis ejus, omniaq; statuta ejus cum omnibus formis ejus omnibusq; legibus ejus notas fac eis, & describe ante oculos eorum; ut observantes totam formam ejus & omnia statuta ejus faciant ea.

12 'Hęc *est* lex ipsius domus: 'in vertice [d] montis totus terminus ejus circumquaque [e] 'sanctus sanctorum est, ecce hæc est lex istius domus.

13 'Hæ verò *sunt* mensuræ altaris 'iisdem cubitis, cubito unoquoque *ex* cubito & palmo: primùm [d] 'basis *altitudine* cubitali & cubitali [g] 'latitudine, cujus [e] crepido versus labrum ejus circũquaque; 'spithamæ uniusque; nam hujusmodi est 'quæque [f] projectura altaris.

14 Tum a basi [g] solo juncta usque ad [h] 'diazoma inferius duo cubiti, cujus latitudo cubiti unius: deinde a diazomate minore usque ad diazoma majus quatuor cubiti, cujus latitudo cubitalis est;

15 Ita ipsum 'Hareel quatuor cubitorum est: ab ipso denique Ariele sursum versus cornua sunt quatuor.

16 Est autem ipsum Ariel duodecim *cubitorum*, longitudine, cum duodecim latitudine; quadratum in quatuor [i] partibus suis.

17 Diazoma verò *cubitorum* quatuordecim longitudine cum quatuordecim latitudine in quatuor partibus suis, circa quod crepido *est* dimidii cubiti: & basis ei cubitalis circumquaque, cum gradibus ejus spectantibus Orientem.

18 'Tum dixit ad me, fili hominis, sic ait Dominus Jehova, hæc sunt statuta hujus altaris, quo die factum fuerit; ut offeratur in eo holocaustum, & spargatur in eo sanguis.

19 'Dabis itaque sacerdotibus Leviticis 'qui sunt e semine Tzadoki qui appropinquant ad me, dictum Domini Jehovę, ut ministrent mihi; 'juvencum [k] subrumum pro peccato.

20 Et sumens e sanguine ejus, impones quatuor cornibus illius, & quatuor angulis 'diazomatis, & crepidini circumquaque: ita purgabis ipsum, & expiabis ipsum.

21 Deinde accipies juvencum illum pro peccato; ut comburat ipsum *sacerdos* in loco destinato 'domus, extra locum sanctum.

22 Die quoque secundo offeres 'hircum caprarum integrum pro peccato; ut purgent altare, quemadmodum purgaverint juvenco.

23 Cùm absolveris purgare; offerto juvencum subrumum integrum, & arietem e grege integrum:

24 Quos ubi obtuleris coram Jehova; sacerdotes injicient in eos 'salem, & offerent eos holocaustum Jehovę.

25 'Septem diebus parabis hircum peccati quolibet die; prout juvencum subrumum, & arietem e grege integros 'parare debent.

26 Septem diebus expiabunt altare, & purgabunt ipsum; [l] consecrabuntque ministerium *quisque* suum.

27 'Cúmque absolverint istos dies; esto die octavo & deinceps, parent sacerdotes illi in ipso altari holocausta vestra, & eucharistica vestra, & acceptos habebo vos, dictum Domini Jehovæ.

[a] Heb. *in medio filiorum*: *sic deinceps.*

[b] Heb. *in medio filiorum*: *sic deinceps.*

[c] Heb. *summam.*

[d] Heb. *sinus.*

[e] Heb. *terminus*: *sic deinceps.*

[f] Heb. *dorsum sive gibbus.*

[g] Heb. *terræ.*

[h] Heb. *adjumentum*: *sic deinceps, ab usu diazomatum.*

[i] Heb. *quadraturis*: *ut suprà* 1.8. *& deinceps.*

[k] Heb. *filium bovis*: *sic deinceps.*

[l] Heb. *implebunt manus ipsius*: *ut Exodi* 28.41. *&* 29.9. *& seq.*

CAPUT XLIIII.

1 'TUM reduxit me viâ portæ 'sanctuarii exterioris quæ spectat Orientem, eratq; clausa.

2 Et dixit ad me Jehova, porta hæc clausa esto, non aperitor, & 'quisquam non ingreditor per eam, quia Jehova Deus Israëlis 'ingressus est ea: esto igitur clausa.

3 'Penes principem *est*, princeps ipse 'assidebit ei ut comedat panẽ corã Jehova: via vestibuli hujus portæ ingredietur, & via sua egredietur.

4 'Quapropter duxit me via 'portę Aquilonalis 'in conspectum domus, unde 'vidi quòd ecce implebat gloria Jehovæ domũ Jehovę; & 'procidi in faciem meam.

5 Edixitque mihi Jehova, fili hominis, [a] adhibe animum tuum, & vide oculis tuis, auribusque tuis audi, quæcunque ego eloquor tibi de omnibus statutis domus Jehovæ & de omnibus legibus ejus; adhibe, inquam, animum tuum ad 'leges aditus domus, cum omnibus *legibus* exituum [b] e sanctuario:

6 'Et indicito [c] rebelli, domui Israëlis, sic ait Dominus Jehova; satis esto vobis, discedite ab omnibus abominationibus vestris, ô domus Israëlis;

7 Qui introduxistis 'alienigenas, præputiatos corde & præputiatos carne, ut essent in sanctuario meo, ut prophanarent ipsam domum meam: qui obtulistis cibum meum, adipem & sanguinem, cùm illi irritum facerent fœdus meum, præter omnes abominationes vestras:

8 Neque observastis observationem rerum sanctarum mearum, sed [d] substituistis observatores observationis meæ in sanctuario meo [e] arbitratu vestro.

[a] Heb. *ponet cor tuum*: *sic deinceps. Suprà* 40. 4.

[b] Heb. *sanctuarii.*

[c] Heb. *rebellionis* domui.

[d] Heb. *posuistis.*

[e] Heb. *vobis.*

9 Sic ait Dominus Jehova, 'ullus alienigena, præputiatus corde & præputiatus carne, non venito ad ſanctuarium meum; ullus, inquam, alienigena qui ſit [f] inter filios Iſraëlis.

10 Sed Levitæ iſti, qui longè receſſerunt a me cùm errarent Iſraëlitæ, qui errarunt a me [g] ſequuti ſtercoreos deos illorum; etiam reportabunt iniquitatem ſuam.

11 'Nam erunt in ſanctuario meo miniſtri, præfecturarum ad portas Domus, & miniſtrantes domui: ipſi jugulabunt holocauſtum & ſacrificium populo, & ipſi ſtabunt coram eis ad miniſtrandum eis:

12 Eò quòd miniſtrarunt eis coram ſtercoreis diis ipſorum, & fuerunt domui Iſraëlis offendiculo ad iniquitatem; idcirco ſublata manu mea *juravi* contra eos, dictum Domini Jehovæ, reportaturos ipſos iniquitatem ſuam:

13 Et non acceſſuros ad me, ut ſacerdotio fungantur mihi, & accedant ad ullas res ſanctas meas, ad res ſanctas ſanctarum; ſed reportaturos ignominiam & abominationes ſuas quas fecerunt.

14 Itaque diſponam eos obſervantes obſervationem domus; in toto miniſterio ejus, & in omnibus quæ fiunt in ea.

15 'Sacerdotes verò Levitici, 'filii Tzadoki, 'qui obſervarunt obſervationem ſanctuarii mei aberrantibus Iſraëlitis a me, ipſi 'appropinquabunt ad me ut miniſtrent mihi; & ſtabunt coram me offerendo mihi 'adipem & ſanguinẽ, dictum Domini Jehovæ.

16 'Ipſi accedunto ſanctuarium meum, & ipſi appropinquanto ad menſam meam miniſtrando mihi, ut obſervent obſervationem meam.

17 Eſto autem cùm accedent ad portas atrii intimi, ut veſtes lineas induant; neque [h] impoſitum eſto ipſis *veſtimentum* laneum, cùm miniſtrabunt in portis atrii intimi & intus:

18 Tiaræ lineæ ſunto in capite eorum, & femoralia linea ſunto ad lumbos eorum; non cingunto ſe [i] 'ulla re ſudatoria.

19 Exituri autem in atrium exterius, & in atrium extimum, ad populum, nudantes ſe veſtimentis ſuis quibus miniſtrant deponunto illa in cellis ſanctitatis; ut induant veſtes alias, neque 'ſanctificent populum veſtimentis ſuis.

20 'Caput quoque ſuum ne radunto, & cæſariem ne promiſſam habento; [k] omnino tondento capita ſua.

21 Item vinum ne bibunto ullus ſacerdos, cùm erunt ingreſſuri in atrium intimum:

22 Et viduam aut repudiatam non ducunto ſibi uxores, ſed virgines e ſemine domus Iſraëlis; viduam quidem quæ ſit vidua ex ſacerdote ducent:

23 Et populum meum docento diſcrimen inter ſanctum & prophanum; & inter immundum & mundum inſtituunto eos.

24 In lite autem ipſi inſiſtunto juri; ſecundum jura mea judicanto illam: leges que meas, & ſtatuta mea cum omnibus ſolennitatibus meis obſervanto, & ſabbatha mea ſanctificanto.

25 Et ad mortuum hominem non venito ſacerdos ad impurandum ſe; ſed de patre, & de matre, & de filio, ac filia, de fratre ac de ſorore quæ non nupſerit viro impurari poterunt.

26 Poſt tempus autem purificationis ipſius, ('ſeptem dies [l] numerantor ei)

27 Quo, inquam, die venturus eſt in ſanctũ, in atrium intimum, ut miniſtret in ſancto; offerto 'peccatum ſuum, dictum Domini Jehovæ:

28 'Quod eſto ipſis in poſſeſſionem, ego ſum poſſeſſio ipſorum; jus autem poſſeſſionis ne tradatis eis in Iſraële, ego ſum jus poſſeſſionis ipſorum.

29 Ipſum munus, peccatumque & reatũ ipſi comedent; & omne anathema in Iſraële ipſorum eſto.

30 Item præcipuum omnium primitiarum ex omnibus; & omnis oblationis omnium ex omnibus oblationibus veſtris, ſacerdotum eſto; etiam principium conſperſionum veſtrarum dabitis ſacerdoti, ut ſtatuas benedictionem in domo tua.

31 Nullum morticinum aut diſcerptum, ex avibus aut jumentis comedunto ſacerdotes.

[f] Heb. *in medio filiorum.*

[g] Heb. *poſt ſtercor.*

Exod. 28. 43 [h] Heb. *aſcendat ſuper ipſos lana.*

Exod. 28. 40. [i] Heb. *ad ſudorem.*

Suprà 42. 14

[k] Heb. *tondendo.*

Levit. 10. 9.

Levit. 21. 14.

Levit. 10. 10. & 11.

Deut. 17. 8.

Levit. 21. 1. & ſeq.

[l] Heb. *numerent, impera-bitur.*

Levit. 6. 30. & 7. 25. & *Num.* 18.

Num. 15. 20

Levit. 22. 8.

ANNOTATIO.

1 Poſtea] *Duo hæc capita eodem argumento eſſe de ſacro miniſterio & cultu oſtendimus ſuprà* 40. 1. *quæ propter ea conjungimus. Sunt autem in hac deſcriptione tota partes duæ: prior, narratio typorum quibus ſuum Prophetam Deus de toto argumento confirmavit, ſex primis verſibus; poſterior verò, propoſitio ampliſſimarũ promiſſionum Dei, cæremoniarumq; ad eas pertinentium, ad finem uſque capitis ſequentis. Ac typi quidem exponuntur duo: unus, quo Deus per viſionem confirmat ſequutura documenta, tribus verſibus; alter, quo præfigurat reſtituendam populo ſuo præſentiam ſuam tutum majeſtate ſua, tum etiam verbo, tribus alterũ verſibus.* Reduxiſſet] *a plaga Occidentali, ad quam poſtremo diverterat. ſuprà* 42. 19. Portam illam] *videlicet ambitus univerſi, de qua ſuprà* 40. 6. 2 Gloria] *id eſt, viſio gloriæ, cujus exegeſis habetur ſequen. verſ.* Aquarum mult.] *vide ſuprà* 1. 24. Relucebat] *ut ſplendor fuiſſe illi circumquaque dicitur, ſuprà* 1. 27. 3 Viſioni illi] *de qua ſuprà* 10. *ſenſus eſt, eadem planè majeſtas ſeſe repræſentavit cùm rediret in domum ſuam, quæ priùs ſe ſe mihi oſtenderat cùm abiret domo & domicilium ſuum abjiceret: quod me juſſerat Deus verbis ſuis prophetare.* Viſioneſque] *id eſt, ſingulæ viſionis partes.* Quam videram] *ſuprà* 1. Procidi] *vide ſuprà* 1. 28. 5 Gloria Jehovæ] *id eſt, nube, quæ ſignum erat aſpectabile præſentis majeſtatis Dei; ſynecdoche, ut* 1. *Reg.* 8. 10. 6 Viro illo] *de quo ſupra* 40. 3. 7 Dicebat] *ſecunda hæc pars, propoſitio documentorum Dei locis duobus concluditur; nimirum promiſſionibus Dei, uſque ad verſum* 12. *& umbris ac cæremoniis ad fœdus promiſſione ſæ pertinentibus. In promiſſionibus autem duo ſunt membra, ut obſervavimus Gen.* 17. 1. *unum eſt [ponſio promittentis Dei, tribus verſibus; alterum, reſtipulatio, ver.* 10. *&* 11. Neque locum] *promiſſio remiſſionis peccatorum, juſtitiæ, & ſanctificationis in Chriſto adumbrata typis: eſt autem in his verbis ζευγματικὸν ellipſis, ut Pſalm.* 9. 19. Locum ſolii] *id eſt, regiam, Jeruſchalaima, urbem regis magni, Pſalm.* 48. 3. *& Jirmejæ* 3. 12. Locum plant.] *i. ſcabellũ, παρεμφατικῶς; ut nominatur* 1. *Chron.* 28. 2. *& Lament.* 2. 1. Scortatione] *ſpirituali; ut ſequentia verba indicant.* Cadaveribus] *id eſt, corporibus humanis, quæ idolis ſuis antea ſacrificabant Iſraëlitæ; ut*

Jum-

Jirm 16.18.idola autem regum appellatione nonnunquam in ſcriptura deſignantur, ex Hhaxmonitarum uſu, de quo Levit.18.21.ſic Hhamos 5.26. 8 Apponendo]*id eſt, adhibendo traditiones ſuas ad præceptionem, de quibus Jeſchahh.29.13.& ſequentibus.* Parietémq;]*elegans metaphora, propter eo quod eſt, inquitatibus ſuis diſterminantes inter ſe & Deum ſuum,ut Jeſchahh.59.2.* Conſumpſerò ipſos]*id eſt,poſtquam judicavero ipſos,& minas expleverò prænuntiatas lege,Levit.26.& Deut.28.vide promiſſionem hanc Deut.32.36.* 9 Nunc]*id eſt,hoc ipſo tempore; quod præſens erat quodammodò Prophetæ per viſionem Dei.* 10 Domum iſtam]*id eſt, hanc viſionem domus, qua figuratur ventura tum demum Eccleſiæ inſtauratio cùm Judæi reſipiſcent.* Ut metiantur]*id eſt, ut ſingulas quaſque dimenſiones præceptas & informatas in animo habeant,& Eccleſiam certò agnoſcant a ſignis ipſius quæ Deus teſtificatur & inſtituit verbo: quod typicè hoc loco & generatim dictum,copioſius exponitur ſequente verſu.* 12 Hæc eſt lex]*ſecundus locus propoſitionis de umbris ac cæremoniis,ut diximus in verſ.7.tria in univerſum capita comprehendit: primum eſt de circumſcriptione loci ſancti,hoc verſu; ſecundum de altari holocauſti, reliquo capite; tertium de ſacerdotibus domus, loco ſancto,& altari miniſtrantibus, capite ſequente.* In vertice]*nam ad eam gradibus aſcendi Propheta oſtendit ſuprà 40.& 41.* Sanctus ſanctor.]*id eſt, ſanctiſſimus: vide Gen.9.25.ſenſus eſt,tanta erit illius ſanctitas, ut nemini extraneo liceat illùc approſinquare: ut Exod.19.21.& ſequentib.* 13 Hæ verò]*ſecundum membrum umbratile, ut diximus præcedente verſu: in quo exponuntur primùm forma altaris, uſque ad ver.18.deinde officia in eo altari exhibenda, ad finem uſque capitis.* Iiſdem cubitis]*qui definiti ſunt ſuprà 40.5.ut ſequentia docent* ἐξηγητικῶς. Baſis]*id eſt,infima pars altaris ſolo juncta, ut dicitur ſeq.ver.* Latitudine]*id eſt, cujus projecturâ extuberabat juſto cubito præter corpus altaris in latitudinem circumquaque,prout etiam dicitur de diazomatu ſequente verſu. Ex hoc autem membro eruitur præcedentis interpretatio, quia ſolent Hhebræi relatorum ellipſin uſurpare in locis evidentibus, ut perſæpè monuimus. Nullum enim corpus niſi mathematicum, habet latitudinem quod non idem conſtet ſua altitudine: longitudo verò definitur verſ.17.* Spythamæ]*id eſt,duodecim digitorum. Erat autem hic ambitus viginti octo cubitorum, ac proinde ſexdecim in area pura ſive pede plano & conſtrato baſis,duodecim verò in crepidine ſive ora artificioſa conſumebantur.* Quæque projectura]*id eſt, eadem proportione erant inter ſe baſis & duo diazomata, de quibus ſequente verſu: tres enim projecturæ erant.* 14 Diazoma]*id eſt.projecturam cingentem & circumplectentem murum altaris: quæ quidem inferior ſive minor hoc verſu dicitur per comparationem majoris ſive ſuperioris, in quo erant cornua altaris fixa,infrà ver.15. Ex hoc autem & præcedente verſu apparet altitudinem iſtius altaris eſſe cubitorum novem:quorum unus baſi, duo ſpatio,unus diazomati inferiori, quatuor ſpatio intercurrenti inter diazomata, & unus denique ſuperiori diazomati tribuitur.* 15 Hareel]*id eſt,ἰσχάρα ſive focus altaris holocauſti,& ſpatium illud vacuum in quod indebantur ligna atque holocauſta impoſita crati ſive reticulo,ex analogia legis Exod.27.4.vide Jeſchahh.29.1.* 18 Tum dixit]*enarratio officiorum quæ ad altare holocauſti fuerunt præſtanda(ut diximus in ver.13) officia duo explicat: unum extra ordinem,de expiatione & conſecratione altaris,uſque ad ver.27.alterum ordinarium,de jugi & quotidiano cultu,ver.ultimo.* 19 Dabis]*confer hæc omnia cum Exod 29.& Levit.23.* Qui ſunt]*vide infrà 44.10. & ſequent.* Juvencum]*hircumq; & arietem:quæ duo ſynecdochicè intelligenda eſſe docent ſequentia.* 20 Diazomatis]*ſuperioris,in quo erant cornua.* 21 Domus]*id eſt,ſtructuræ maximæ ſive ambitus: erat autem in eo deſtinatus locus ex analogia legis,Levit.4.12.* 22 Hircum]*pro ariete altero qui imperabatur lege: quo indicio demonſtrat Propheta ambulatorias eſſe legis cæremonias & deſituras in Chriſto.* 24 Salem]*ad ſignificandum æternam & incorruptam fœderis, altaris, cultus, rerumq; omnium ſanctitatem:vide Levit.2.13.* 25 Septem diebus]*id eſt,æquè curabis offerri hircum,ut tenentur Sacerdotes offerre juvencum & arietem ex lege:ſic neſt his verbis occupatio, ne cui mirum videretur hircum imperari a Propheta contrà quàm a lege fuerat mandatum.* Parare]*ſacerdotes ex lege conſecrationum, Exod. 29.* 27 Cumq;]*jam agit Propheta de miniſterio ordinario, ut diximus in verſ.18.vide Exod.29.38.& ſequentibus.*

IN CAPUT XLIIII.

1 Tum reduxit]*Hoc capite (ut diximus ſuprà 43.13.) deſcribitur miniſtrorum ratio & conſtitutio, duobus modis: primùm enim ordines illorum exponuntur, uſque ad ver.17.deinde verò leges feruntur illis; ad finem uſque. Ordines autem tres ponuntur ſacerdotum: primus eſt principis ſive ſacerdotis ſummi, tribus primis verſibus; ſecundus,poſterorum Ithamaris,qui propter peccata ſua capite minuti ſunt & tanquam mediaſtini effecti in miniſterio divino,uſque ad ver.15.tertius verò poſterorum El-hhazaris & Tzadoki, ſacerdotio honeſto fungentium,ver.15.& 16.* Via portæ]*id eſt, per veſtibulum quod nominatur verſu.3.* Sanctuarii]*id eſt,anterioris partis templi: nam templi duo erant ſanctuaria, ſanctum ubi erat menſa cum thymiaterio,& ſanctum ſanctorum ſive ſanctuarium interius.* 2 Quiſquam]*videlicet popularium, ac ne miniſtrorum quidem meorum,convenienter cum lege Exod. 19.22.exceptis iis de quibus ſequent verſu.* Ingreſſus eſt]*ac proinde intus reſidet; noëma.* 3 Pœnes principem]*i.princeps ſacerdotum ſive ſummus, ſive ſecundarius vices illius gerens ipſe ingreditor,& de alio ex officio admittendo diligenter cognoſcito.* Aſſidebit]*id eſt,manebit ad eam portam in loco ſancto,ubi panem faciet ſive propoſitionum comedet ex lege, Levit.24.9.* 4 Quapropter]*videlicet quia non licebat ingredi porta templi, ut modò dictum eſt.* Portæ Aquil.]*atrii ultimi quod junctũ erat ſepto templi,ut expoſitum eſt ſuprà 41.* In conſpectũ]*id eſt,intra ſeptum,quod ab atrio diviſum erat periſtylio.* Vidi]*id eſt, nubem quæ implebat templum percepi per feneſtras templi: ſynecdoche.* Procidi]*ut ſuprà 1.28.hac autem narratione tranſitus comparatur ad alios ſacerdotum ordines.* 5 Leges aditus]*id eſt,pertinentes ad perſonas acceſſuras templum, & earum jura; quæ duo ad cognitionem quidem ſacerdotis ſummi pertinent, ut modo dictum eſt; ſed non obſcurè in ſequentibus præſcribuntur.* 6 Et indicito]*hac denuntiatione inſtauratum ordinem Eccleſiæ Deus primùm Iſraëlem totum increpat impietatis nomine, tribus verſib.deinde Ithamaris præſertim ob*

capite minuit, quia ſeſe accommodaverant ad libidinem Iſraëlitarum, verſ. 9. & quinq; ſequentibus; poſtremo Tzadokitas poſt reditum confirmat, ut meminimus in ver. 1. 7 Alienigenas] *id eſt, conſtituſtis ineptos ſacerdotes, & alienos a me ſive infidelitate cordis, ſive præputio carnis infidelitatis ſigno. Nam hæc duo ſunt a teneriori a Deo generaſque Iſraëlitæ quidem inſtituerant inde a temporibus Schelomonis & Jarobhami; Judæi verò ab Achazi tempore, ut ex Chizkijæ & Joſchijæ hiſtoria conſtat.* 9 Ullus alienigena] *hujus legis gradus elegantiſſimi ſunt tres: primus, impios omnino arceri a ſacris, hoc verſu; ſecundus, numeros legitimos qui in ſimilitate fuerint traducti in communia peccata loco movendos eſſe. & quamvis reſipiſcant caput minuendos, uſque ad verſ. 15. tertius integros & conſtantes in fide a Deo confirmari in ſuis officiis, ver. 15. & 16. vide 2. Reg. 23. 8. & ſequentibus.* 11 Nam erunt] *id eſt, accenſebuntur infimis Levitarum miniſteriis, ex ſacerdotibus effecti Levitæ popularium; ſiorum ad miniſtri.* 15 Sacerdotes] *tertius gradus, ut diximus in ver. 9.* Filii Tzadoki] *quibus ſacerdotium perpetuum fuerat promiſſum inde a Pinchaſo, Num. 25. 12. & 13. confirmatum, 1. Schem. 2. 30. ex parte præſtitum, 1. Reg. 2. 26. & amplius effectum, 2. Reg. 23.* Qui obſervarunt] *convenienter cum benedictione Moſchis, Deut. 33. 9. & ſequent.* Appropinquabunt] *ut ſuprà 40. 45.* Adipem & ſang.] *id eſt, ſacrificia juſta ex ritu legitimo, quo adeps & ſanguis cedebant Deo, Levit. 3. 16. & ſequente.* 16 Ipſi accedunto] *tranſitio ad alteram partem de legibus ſacerdotii, quæ omnes cum lege Moſchis comparandæ ſunt.* 18 Ulla reſudat.] *qualia ſunt veſtimenta lanea, quarum meminit præcedente verſu.* 19 Sanctificent] *vide infrà 46. 20.* 20 Caput quoque] *id eſt, neque radunto prorſus, neque ſtudioſè alunto cæſariem; ſed modeſtiam coluntο, & mediocritatem præ ſe ferunto.* 26 Septem dies] *quibus habebitur impurus ex mortuo, ſecundum analogiam Nazaræorum, Num. 6. 9.* 27 Peccatum] *id eſt, oblationem pro peccato.* 28 Quod eſto] *videlicet ſacrificium pro peccato cujus modò meminit, aliaq; ſacrificia, συνεκδοχικῶς, ut exegeſis demonſtrat ſequentium verſuum.*

CAPUT XLV.

Deus conſtituto templo ſuo & cultu ſacro, in eadem viſione pergens novam Reipublicæ & Eccleſiæ totius formam per Chriſtum inſtituendam figurat primùm generali diſtributione terræ, deinde publicis & privatis principum popularium; officiis ordinariis & extra ordinem erga Deum & homines; & tertiò prærogativis tum in Eccleſia tum in ſortitione terræ attributis Principi, æquitatem ipſi imperat: ritum & locum ſacrificiorum abluendorum inſtituit: præſtantiam terræ adumbrat rivo benedictionum ſuarum fœcundante ipſam; terminos ipſius circumſcribit; ſortes tribubus aſſignat, & ſtatuit civitatis formam.

[a] Heb. *facietis ut accidat terra.*

[b] Heb *ſanctitatem: ſic deinceps.*

[c] Heb. *longitudinem.*

1 CUM autem [a] ſortiemini terram in poſſeſſionem, offertote oblationem Jehovæ [b] ſanctam ex ipſa terra, [c] longam vicies quinquies mille *cubitorum* longitudine, & latitudine decies mille; ſancta eſto in toto termino ſuo circumquaq;.

2 Eſto ex hoc *ſpatio* in locum ſanctum, quingentorum *cubitorum* per quingentos *cubitos* quadratus *locus* circumquaque; & quinquaginta cubitorum ſuburbium eſto eis circumquaque:

3 Ita ut demenſura hac *quam* menſus fueris, *id eſt*, longitudine vicies quinquies mille, & latitudine decies mille *cubitorum*; in eo inquam *ſpatio* ſit ſanctuarium & ſanctum ſanctorum.

4 Sanctum e terra illud eſt, ſacerdotum adminiſtrorum ſanctuarii eſto qui appropinquant ad miniſtandum Jehovæ: ut ſit eis locus pro domibus, & ſanctus locus pro ſanctuario.

5 Quinquies verò & vicies mille cubitorum longitudo & decies mille latitudo; ſimiliter eſto Levitis in jus poſſeſſionis, ipſis miniſtris domus *miniſtrantibus in* viginti [d] cellarum ordinibus.

6 In juſtam autem poſſeſſionem civitatis datote quinquies mille cubitos latitudine, & longitudine vicies quinquies mille ex adverſo oblationes [e] ſanctæ pro tota domo Jiſraëlis eſto.

7 Ipſi autem Principi ab hac & ab illa *parte* oblationis ſanctæ & juſtæ poſſeſſionis civitatis [f] ante oblationem ſanctam & ante juſtam poſſeſſionem civitatis a latere Occidentis *portio* Occidentem verſus, & a latere Orientis *portio* Orientem verſus; prout longitudo ex adverſo unius portionis juſq; illarum partium *porrigetur* a termino Occidentis ad terminum Orientem verſus;

[d] Heb. *cellis.*

[e] Heb. *ſanctitatis.*

[f] Heb. *in conſpectu.*

8 Ipſi, *inquam*, *portio* hujus terræ eſto in jus poſſeſſionis apud Jiſraëlem; ut non opprimant ampliùs principes mei populum meum, ſed terram reddant domui Jiſraëlis per tribus ipſorum.

9 Sic ait Dominus Jehova, ſatis eſto vobis principes Jiſraëlis, violentiam & vaſtationem amovete, juſq; & juſtitiam exercete; tollite depulſiones veſtras a populo meo, dictum Domini Jehovæ.

10 Lances [g] juſtæ; & Epha juſtum, & Bath juſtum eſto vobis.

[g] Heb. *juſtitiæ: Levit. 19 36. & ſeq.*

11 Epha & Bath ſummæ unius eſto, ut capiat decimam Chomeris Bath; & decimam Chomeris Epha *capito*, ad ipſum Chomerem eſto ſumma cujuſq;.

12 Similiter *ad* ſiclum viginti obolorum; vicenûm ſiclorum *numi*, vicenûm quinûm ſiclorum *numi*, quindenûm ſiclorum *numi*, ipſius minæ *ſummæ* eſto vobis.

13 Hæc oblatio *eſto* quam offeretis; ſextam Ephæ e Chomere tritici, ſimiliter ſextam offeretis Ephæ e Chomere hordei:

14 Statutum autem de oleo (Bathus *enim eſt* menſura olei) decimam Bathi e Coro *vel* Chomere decem Bathorum; nam decem Bathorum *eſt* Chomer:

15 Parvam verò pecudem e grege, unam de ducentenis, ex irriguis *paſcuis* Jiſraëlitarum in munus & in holocauſtum, & in euchariſtica; ad expiationem faciendam pro ipſis, dictum Domini Jehovæ.

16 Totus populus terræ [h] cenſentor in oblatione hac, cum Principe in Jiſraële.

[h] Heb. *ſuntο*

17 Nam [i] Principi incumbet *dare* holocauſta cum munere & libamine diebus feſtis, noviluniiſque, & ſabbathis, in omnibus ſolennitatibus

[i] Heb. *ſuper Principem.*

tatibus domus Jiſraëlis: ipſe parato peccatum cum munere, & holocauſtum atque euchariſtica, ad expiationem faciendam pro domo Jiſraëlis.

18 Sic ait Dominus Jehova, primo *menſe*, primo *die* menſis [k] accipiens offerto juvencum ſubrumum integrum; quo purges ſanctuarium:

19 Accipiensque ſacerdos de ſanguine [m] peccatharmatis hujus, indet poſti domus & quatuor angulis diazomatis, altari; atque poſti, portæque atrii intimi.

20 Similiter quoque facito ſeptimo die ejuſdem menſis, nomine cujuſvis errore peccantis, & nomine fatui; ut expietis domum.

21 Primo *menſe*, quarto decimo *die* menſis eſto vobis Paſcha: feſto ſeptem dierum azymi [n] comeduntor.

22 Et parato Princeps ipſe die illo pro ſe & pro toto populo terræ; juvencum peccati.

23 Et ſeptem diebus ipſius feſti parato holocauſtum Jehovæ ſeptenûm juvencorum, & ſeptenûm arietum integrorum in diem, ſeptem diebus illis; hoſtiamque pro peccato hircum caprarum in diem:

24 Munus verò Epham in juvencum, & Epham in arietem parato; ac olei hinem in Epham.

25 Septimo *menſe*, decimo quinto *die* menſis in feſto illius parato hujuſmodi ſeptem illis diebus: æquè peccatum, æquè holocauſtum, & æquè munus, ac æquè oleum.

[k] Heb. *accipiendo ut Exod.* 29.2.
[l] Heb. *filium bovis.*
[m] Heb. *peccati.*
[n] Heb. *comedentur: impersonaliter.*
Exod. 23.15.
Num. 29.12. *& ſeq.*

CAPUT LXVI.

1 [o] SIC ait Dominus Jehova, porta [p] atrii interioris quæ ſpectat Orientem eſto clauſa ſex diebus [a] profeſtis; [q] die verò ſabbathi aperitor, & die novilunii aperitor:

2 Ut adveniens Princeps viâ veſtibuli ipſius portæ foris conſiſtat ad poſtem ipſius portæ, dum parabunt ſacerdotes holocauſtum ipſius, & euchariſtica ipſius, & poſtquam incurvaverit ſe in limine ipſius portæ abeat: porta verò non clauditur uſque veſperam;

3 Ut incurvent ſe populus terræ *ad* oſtium portæ illius, ſabbathis & noviluniis coram Jehova.

4 [r] Holocauſtum autem quod oblaturus eſt Princeps Jehovæ; eſto die ſabbathi ſex agnorum integrorum, & arietis integri:

5 Munus verò Ephæ in arietem, & in agnos munus [b] prout donatum fuerit manui ipſius; & oleum hinis in Epham.

6 [s] Die autem novilunii, juvencum [c] ſubrumum quemque integrum: & ſex agnos ac arietem, integri ſunto:

7 Ephę quoque in juvencum, & Ephæ in arietem parato munus; & in agnos prout aſſequuta fuerit manus ejus: & oleum hinis in Epham.

8 [t] Veniens autem Princeps, viâ veſtibuli ejuſdem portæ venito; & eâdem viâ ſuâ abito.

9 Sed cùm veniet populus terræ ante Jehovam in ſolennitatibus; qui venerit viâ portæ Aquilonalis ad incurvandum ſe, abito viâ portæ meridianæ, & qui venerit via portæ meridianæ, abito via portæ Aquilonem verſus: non revertitor via portæ quâ venerit: ſed e regione illius abeunto.

10 [u] At princeps inter eos, cùm advenient, advenito; & cùm abibunt, [d] abeat ipſe cum comitatu ſuo.

11 Denique in feſtis & in ſolennitatibus eſto munus Epha in juvencum, Ephaque in arietem; in agnos autem prout donatum fuerit manui ejus, oleumque hinis in Epham.

12 Quòd ſi parabit Princeps [x] voluntarium, holocauſtum aut euchariſtica, voluntariè Jehovæ; tum aperiet ei *ſacerdos* portam quæ ſpectat Orientem, ut faciat holocauſtum ſuum, & euchariſtica ſua quemadmodum facit die ſabbathi: poſtea abibit, & claudet ſacerdos portam poſt abitum ejus.

13 Præterea agnum [e] anniculum integrum parato holocauſtum in diem, Jehovæ; [f] unoquoque manè parato illum:

14 Et munus adhibeto ipſi unoquoque manè ſextam Ephæ, & olei tertiam hinis ad conſpergendum ſimilam: munus Jehovæ ſtatutis [g] perpetuis jugiter.

15 Ita parabunt agnum, & munus, & oleum unoquoque manè; holocauſtum juge.

16 [y] Sic ait Dominus Jehova, ſi dederit Princeps donum alicui e filiis ſuis, poſſeſſio ejus eſt, filiorum ipſius eſto: juris ipſorum eſt poſſeſſione.

17 Sin autem dederit donum de poſſeſſione ſua ulli e ſervis ſuis, [z] erit quidem illius uſque ad [a] annum libertatis, quamvis ceſſet *ſervire* ipſi Principi: veruntamen [b] poſſeſſio ipſius eſt, ipſorum filiorum ejus eſto.

18 Ut non accipiat Princeps de poſſeſſione populi, oppreſſione deturbando eos die jure poſſeſſionis ipſorum: de jure ſuo poſſeſſionem tradet filiis ſuis, ut non diſpergantur populus meus, ullus de jure poſſeſſionis ſuæ.

19 [c] Poſtea duxit me per [d] aditum qui eſt in latere portæ, ad ſacerdotes, in cellas [h] ſanctas ſpectantes Aquilonem verſus: ubi ecce [e] locus erat in duobus lateribus ejus Occidentem verſus:

20 Et dixit ad me, hic *eſt* locus ubi elixant ſacerdotes reatum & peccatum: ubi coquunt munus, ut non efferant in [f] atrium exterius [g] ad ſanctificandum populum.

21 [h] Tum educens me ad atrium exterius fecit ut tranſirem in quatuor angulos atrii: ecce autem [i] atrium in unoquoque angulo ipſius atrii.

22 In quatuor angulis iſtius atrii atria erant [k] caminata, quadraginta cubitorum longitudine, & triginta latitudine: menſura eadem ipſis quatuor angularibus.

23 In quibus quatuor [l] popina erat circumquaque; quæ quidem [m] focis inſtructa erat ſub ipſis popinis circumquaque:

24 Et dixit ad me, *in* his eſt locus [n] poparum; ubi elixant miniſtri domus ſacrificium populi.

[o] Heb. *aperiri.*
[p] Heb. *portæ.*
[q] Heb. *die ſabbathi: poſtea abibit, & claudet ſacerdos portam poſt abitum ejus.*
[a] Heb. *operiri.*
[r] Heb. *filium anni ſui.*
[s] Heb. *manè manè: ſic deinceps.*
[t] Heb. *ſæculi.*
[u] Heb. *princeps in medio eorum.*
[b] Heb. *donatio manus ipſius: ut Deut.* 16.17. *& infra ver* 11.
[c] Heb. *filium bovis.*
[d] Heb. *abeunt, nempe ipſe & comites.*
[x] Heb. *ſponte ſua.*
[y] Heb. *ſi dederit Princeps donum alicui e filiis ſuis, poſſeſſio ejus eſt, filiorum ipſius eſto: juris ipſorum eſt poſſeſſione.*
[z] Heb. *erit.*
[a] Heb. *annum libertatis, quamvis ceſſet ſervire ipſi Principi: veruntamen poſſeſſio ipſius eſt, ipſorum filiorum ejus eſto.*
[b] Heb. *poſſeſſio ipſius eſt, ipſorum filiorum ejus eſto.*
[c] Heb. *poſtea duxit me per aditum qui eſt in latere portæ, ad ſacerdotes, in cellas ſanctas ſpectantes Aquilonem verſus: ubi ecce locus erat in duobus lateribus ejus Occidentem verſus:*
[d] Heb. *aditum.*
[e] Heb. *ordo.*
[f] Heb. *atrium exterius.*
[g] Heb. *ad ſanctificandum populum.*
[h] Heb. *ſanctitatis.*
[i] Heb. *atrium in angulo ipſius atrii, atrium in angulo ipſius atrii.*
[h] Tum educens me ad atrium exterius fecit ut tranſirem in quatuor angulos atrii: ecce
[k] Heb. *fumacia, ſive vaporaria.*
[l] Heb. *ordo.*
[m] Heb. *elixantilus fulta*
[n] Heb. *elixantium ad eſt, victimarionũ ουναγωγεῖον.*

CAPUT XLVII.

1 [p] POSTEA reduxit me ad oſtium [q] domus, ubi ecce [r] aquas exeuntes [a] ex inferiore parte liminis domus Orientem verſus; nam frons domus Orientalis erat: & aquæ

[p] Heb. *de ſublimine.*

aquæ descendebant infernè a latere domus dextero, ab Australi parte altaris.

2 Inde educens me via portæ Aquilonem versus, circumduxit me via extima ad portam 'extimam, via quæ spectat Orientem: ubi ecce aquæ [b] manabant tanquam e phiala a latere dextro.

3 Cumque progressus vir ille ad Orientem cum linea in manu sua, mensus esset mille cubitos; traduxit me per aquas illas, 'aquas [c] taleres.

4 Postea mensus iterum mille; traduxit me per aquas illas, aquas [d] genua pertingentes: rursus mensus mille, traduxit me aquis [e] lumbos pertingentibus.

5 Eo denique menso mille, torrens fuit quem non potui transire; quia altæ erant aquæ, aquæ enatandæ, torrens qui transiri non posset.

6 'Cùm itaque dixisset ad me, vidistine, fili hominis? 'deducens me collocavit me in ripa ipsius fluminis.

7 Me autem reverso, ecce in ripa fluminis arbores magnas valde hinc & inde:

8 Et dixit ad me, aquæ istæ 'procedunt in Galilæam primùm, & descendunt in campestria: tum veniunt 'ad mare, & in ipsum mare exoneratis eis 'curantur aquæ ipsius.

9 Ita fit *ut* omnis [f] animans quæ repit; quocumq; perveniunt 'flumina, vivat, & sit multitudo piscium ampla valde: nam venientibus illuc aquis istis curantur & vivunt, 'quocunque pervenit hoc flumen:

10 Fitque ut stent juxta illud 'piscatores a 'Hhengedi usque ad fontem 'Hheglajimorum, [g] locus sunt expandendis plagis: in speciem suam est multitudo piscium eorum par multudini piscium maris magni, copiosa valde:

11 'Cœnosorum ejus, *inquam*, & palustrium *locorum* ejus; quę non curabantur, sali attributa erant.

12 Ad flumen autem assurgunt in ripa ejus hinc & inde omnes arbores [h] esculenti fructus, quarum folia non decidunt, & quarum fructus non consumuntur, mensibus suis, [i] præstantissimos fructus edunt; quia aquæ earum e sanctuario prodeunt, ideo sunt fructus earum cibo, & folia earum curationi.

13 'Sic ait Dominus Jehova, hic terminus *est* quo possessores constituetis vos hujus terræ per duodecim tribus Jisraëlis; Josepho 'funiculis *duobus attributis*:

14 Ut possideatis eam [k] unus æquè ac alter, quam sublata manu mea *juravi* me daturum majoribus vestris; prout acciderit terra hæc vobis in possessionem.

15 Hic ergo terminus *est* terræ in latere Aquilonali; a 'mari magno 'via Chethlonis [l] Tzedadum usque:

16 'Chamath, 'Berotha, 'Sibrajima, 'quæ sunt [m] inclusa termino Damasci, & inclusa termino Chamathæ; pagi 'mediani qui adjacent termino Chavranis.

17 Ita est terminus a mari 'Chatzar-hhenon terminus Damasci, & [n] qui maximè Aquilonalis est, terminus Chamathæ: atque hoc latus Aquilonale.

18 Latus autem Orientis [o] a 'Chavrane & a Damasco, & a Gilhhade, & a terra Jisraëlis, 'terrâ Jardenis, a termino *hoc* ad 'mare Orientale metiemini: atque hoc latus Orientem versus.

19 Latus verò Australe meridiem versus a 'Tamare usque ad 'aquas contentionum Kadeschi *latus* possessionis ad mare magnum; atque hoc latus meridianum Australe versus.

20 Deniq; latus [p] Occidentis, mare magnum a termino *hoc* usque ex adverso 'aditus Chamathæ: hoc latus est Occidentis.

21 'Partiemini autem terram hanc vobis per tribus Jisraëlis.

22 Esto autem ut sortiamini eam in possessionem vobis & peregrinis qui peregrinantur [q] inter vos, qui genuerunt filios inter vos: & 'sunto vobis ut indigena in filiis Jisraëlis, vobiscum accidant in possessionem inter tribus Jisraëlis.

23 Quamobrem esto in ea tribu qua cum peregrinatur peregrinus; ut ibi tribuatis possessionem ejus, dictum Domini Jehovæ.

[b] Heb. *phialabant, ut ita dicamus.*
[c] Heb. *plantarum.*
[d] Heb. *aquas genuum.*
[e] Heb. *lumborum.*
[f] Heb. *anima vivens.*
[g] Heb. *expansio: ut supra 26.5.*
[h] Heb. *escæ.*
[i] Heb. *primogenita proferunt: vide Ijob. 18.13. & Jeschahh. 15.3.*
[k] Heb. *vir ut frater suus.*
[l] Heb. *ad ingressum Tzedadi.*
[m] Heb. *inter terminum Damasci & inter terminum*
[n] Heb. *Aquilonis ad Aquilonem.*
[o] Heb. *de inter Chavranē, & de inter Damascum, & sic deinceps.*
[p] Heb. *mari.*
[q] Heb. *in medio vestri: sic deinceps.*

CAPUT XLVIII.

1 'Hæc autem *sunt* nomina tribuum: 'ab extremitate versus Aquilonem [a] secundum viam Chethlonis, aditus Chamathæ, Chatzar-hhenanis termini Damasci, Aquilonem versus, secundum Chamatham, (hæc enim sunt 'ei latus Orientale & Occidentale) Danis *tribui* una:

2 Juxta terminum autem Danis, a latere Orientali usque ad latus [b] Occidentis; Ascheris una:

3 Et juxta terminum Ascheris, a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis; Naphtali una:

4 Et juxta terminum Naphtali, a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis; Menaschis una:

5 Et juxta terminum Menaschis, a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis; Ephrajimi una:

6 Et juxta terminum Ephrajimi, a latere Orientis usque ad latus Occidentis; Rëubenis una:

7 Et juxta terminum Rëubenis, a latere Orientis usque ad latus Occidentis; Jehudæ una:

8 Juxta terminum verò Jehudæ, a latere Orientis usque ad latus Occidentis; esto 'oblatio illa quam oblaturi estis vicies quinquies mille *cubitorum* latitudinis, 'longitudinis verò ut una 'reliquarum portionum a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis, in cujus medio sit 'locus sanctus.

9 Oblatio illa quam oblaturi estis Jehovæ, longitudine vicies quinquies mille & latitudine decies mille *cubitorum*.

10 Horum autem erit hæc oblatio [c] sancta, nempe sacerdotum, *amplæ* 'Aquilonem versus vicies quinquies mille, & occidentem versus latitudine vicies mille cubitorum; & Orientem versus latitudine decies mille, versus Meridiem verò longitudine vicies quinquies mille cubitorum, in cujus medio erit sanctuarium Jehovæ.

11 Sacerdotum, quisquis sanctificatus fuerit 'filiis Tzadoki, qui observarunt observationem

[a] Heb. *ad manum sive latus: sic deinde eodem versu.*
[b] Heb. *ad mare: sic deinceps*
supra 45.
[c] Heb. *sanctitatis: sic deinceps.*

onem meam; qui non erraverunt errantibus d Israëlitis, quemadmodum erraverunt alii Levitæ:

d Heb. *filii Israëlis.*

12 Erit, inquam, istorum collativa ex oblatione terræ, res sancta sanctarum; adjacens termino Levitarum.

13 Levitarum autem ex adverso termini sacerdotum vicies quinquies mille cubiti longitudine, & latitudine decies mille; omnis longitudo vicies quinquies mille, latitudo verò decies mille *cubitorum*.

14 (aNon autem vendent ex eo, neq; permutabit *quisquam*, neque transferet primitias terræ; quia e sancta est Jehovæ)

Levit. 25. 34

e Heb. *sanctitas.*

15 Quinquies verò mille *cubitorum spatium* reliquum in latitudine, in fronte vicies quinquies mille *cubitorum* f commune est civitati ad habitationem & ad suburbia; in cujus medio erit ipsa civitas:

f Heb. *prophanum: vide Deut.* 20. 6.

16 Cujus hæ sunt dimensiones, latus Aquilonis quater mille quingentorum, & latus Austri quater mille quingentorum; & a latere Orientis quater mille quingentorum, latus verò Occidentis quater mille quingentorum *cubitorum*.

17 Sic erit g suburbium civitati, Aquilonem versus ducentorum quinquaginta, & Meridiem versus ducentorum quinquaginta; & Orientem versus ducentorum quinquaginta, ac Occidentem versus ducentorum quinquaginta cubitorum.

18 Et quod reliquum erit in longitudine ex adverso oblationis sanctæ, *id est*, decies mille *cubiti* Orientem versus, & decies mille Occidentem versus, quod erit ex adverso oblationis sanctæ; ejus proventus sit in cibum h ministris civitatis:

19 Ut minister quisque civitatis, ex omnibus tribubus Israëlis, ministrent i ei.

20 Totam hanc oblationem k vicies quinquies mille *cubitorum* per vicies quinquies mille *cubitos*, quadratam; offeretis oblationem sanctam cum justa possessione civitatis.

21 Quod autem reliquum erit Principi ab hac & ab illa *parte* oblationis sanctæ & justæ possessionis civitatis, l in fronte vicies quinquies mille *cubitorum* oblationis usque ad terminum Orientem versus, & ab Occidente in fronte vicies quinquies mille secundum terminum Occidentis ex adverso *harum* portionum, Principis esto; ita erit oblatio sancta & sanctuarium domus in medio illius:

22 m Et inde a justa possessione Levitarum, justaque possessione civitatis, interjecta *possessioni* quæ Principis erit: id quod inter terminum Jehudæ & terminum Binjaminis *erit*, Principis esto.

23 Residuum verò tribuum; a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis, *tribus* Binjaminis una:

24 Et juxta terminum Binjaminis, a latere Orientem versus usq; ad latus Occidentis; Schimhhonis una:

25 Et juxta terminum Schimhhonis, a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis; Jissaschari una:

26 Et juxta terminum Jissaschari, a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis; Zebulunis una:

27 Et juxta terminum Zebulunis, a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis; Gadis una:

28 Et juxta terminum Gadis, ad latus Australe meridiem versus; ibi erit terminus n a Tamare, *ad* aquas contentionis Kadeschi, ad o torrentem, ad mare magnum.

29 Ista *est* terra quam sortiemini inde a torrente, pro tribubus Israëlis; & istæ sunt distributiones earum, dictum Domini Jehovæ.

30 p Hi autem *sunt* exitus civitatis; a latere Aquilonis, quater mille quingentorum cubitorum mensura.

31 Portæ verò civitatis de nominibus tribuũ Israëlis *erunt*, portæ tres Aquilonem versus; porta Reubenis una, porta Jehudæ una, porta Levi una;

32 Et in latere Orientem versus *cubitorum* quater mille quingẽtorum, similiter portę tres; nempe porta q Josephi una, porta Binjaminis una, porta Danis una:

33 Et lateris Austrum versus, quater mille quingentorum *cubitorum* mensura, & portæ tres; porta Schimhhonis una, porta Jissaschari una, porta Zebulunis una:

34 Lateris Occidentem versus quater mille quingenti *cubiti*, quorum portæ tres: porta Gadis una, porta Aschеris una, porta Naphtali una.

35 Ambitus decies octies mille cubitorum: nomen verò civitatis r deinceps *futurum est*, ibi Jehova.

r Heb. *ab eo die.*

ANNOTATIO.

1 Cùm autem] *Altera hæc pars visionis, adumbrans perfectissimam Ecclesiæ instaurationem & constitutionem per Christum, ut diximus suprà* 40. 1. *in duas partes universè distribuenda est: quarum una est* ὑπόθεσις *sive propositio generalis & summa distributionis terræ, usque ad vers.* 9. *altera,* ἔκθεσις *sive explicatio singularis rerum comprehensarum propositione summa, inde ad finem prophetiæ. Summa itaque propositio primùm sortes tribuum singularum perstringit, statim in principio; deinde nominatim excipit certam agri portionem in partes quatuor dividendam: ita ut pars ejus ad domum Jehovæ & sacerdotes pertineat, quatuor primis versibus; pars ad Levitas, vers.* 5. *pars ad populum totum communiter, vers.* 6. *pars ad Principem, vers.* 7. & 8. *quæ omnia deinde suis locis explicantur. Atque hæc quidem distributio tota planè differt ab ea quæ priùs partim per Moschen, partimq; per Jehoschuhham effecta fuerat; denique totus ordo & civilis & Ecclesiasticus novus instituitur; tum ut Propheta populares suos doceret veterem illam formam interituram esse, & fuisse tantùm introductionem spei meliorũ; tum verò ut ostenderet omnia in Christo nova effecta esse, etsi propter ruditatem populi & communem hominum infirmitatem aliquisthia instauratio typis Ecclesiæ priscæ adumbraretur.* In possessionem] *singulis videlicet tribubus assignandam: ut fit infrà* 48. Offertote oblat.] *id est, consecrate, prout oblationes consecrabantur Domino* ἐκθέσεως. 2 In locum] *id est, pro structura loci sancti, qui delineatus est suprà* 40. & 41. & circumscriptus, *suprà* 42. 15. & *sequentibus.* Quingentorum] *in longitudinem videlicet per quingentos latitudinis: similem loquuti-*

quationem, vide infrà 48.20. Suburbium] id eſt, area circumjacens, pura & vacua omni ædificio & cultura: ſic infrà 48.17. 3 Sanctuarium] id eſt, locus ſanctus, qui definitus eſt præcedente verſu. 4 Ut ſi eis] id eſt, ut ſpatium illud totum conſervetur integrum domicilio Dei & ſacerdotum ejus. 5 Similiter] ut eadem menſura modo attributa eſt ſacerdotibus, Ipſis miniſtris] emphatica diſtinctio Levitarum, qui inſtaurationis tempore judicio Eccleſiæ comprobati fuerint & in miniſterium recepti, eos hac ſorte uſuros eſſe. Nam alios etiam poſt reverſionem Babylonicam recuſati ſunt, Hhezræ 2. & alii exautorati propter ſcelera ſua, ut Nechem. 13. quam puritatem multo amplius deſiderari in Eccleſia Chriſti ibi verbis Propheta docet. Miniſtrantibus] id eſt, janitores, cantores, & adminiſtros ſacrorum agentibus in domo Dei ad ſacerdotum manum. Hæc enim tria fuerunt officia Levitarum, ut monuimus ſuprà 40.44. & ſequentibus. Viginti cell.] id eſt, in omnibus ipſorum ſtationibus, ubicunq; legitimè præſtare officia ſua poterant in domo Dei. Fuerunt autem harum ſtationum ordines viginti, ut facile eſt cuivis hac ratione colligere; in domo Dei ambitus maximus unicam habebat portam, atria verò populi & Levitarum communia (quæ tria erant numero) portas ternas: ſic ad Levitas in univerſum per decem portas miniſterium pertinebat. Singulæ autem portæ ſuæ habebant veſtibula, quorum interventu bini cellarum ordines efficiebantur: ſic ergo portis decem fuerunt viginti cellarum ordines, in quibus Levitæ muſici, janitores, & adminiſtri conſiſtebant ad ſua officia comparati. 6 Civitatis] id eſt, urbis metropolitanæ, quæ deſcribitur infrà 48.15. & quinque ſequentibus, & in fine ejuſdem capitis. Oblationis] ut ſuprà verſ. 1. Pro tota domo] id eſt, quia hæc regia futura eſt, communis omnium tribuum eſto. Propterea etiam in vicos duodecim dividitur, & ſingulæ portæ ſuæ tribui aſſignantur, infrà 48.31. & ſequentibus. 7 Ipſi autem] deſcript. o portionis ad Principem pertinentis, ut dximus ſuprà in ver. 1. Ab hac] id eſt, utrinque ob Occaſu & Ortu, ut ſequentia verba explicant. Oblationis] id eſt, illorum vicies quinques mille cubitorum, qui ſacerdotibus, Levitis, & communi ſuprà fuerunt aſſignati. Longitudo] videlicet duplicis illius portionis attributæ Principi, quaſi dicat, alas duas circumjacentes quadratum illud ſpatium (quod oblationem Propheta nominavit) ſive duos illos tractus ab Ortu & Occaſu ſitos quàm longè & latè patebunt obtinebit. Ac latitudo quidem certa & definita eſt vicies quinques mille cubitorum, prout erat latitudo oblationis quam ſacerdotes Levitæ & communitas obtinebant, a tribu Jehudæ ad tribum Binjaminis uſque: longitudo verò inde finita relinquitur, quia Propheta oſtendit eam utrinque ab extremitate oblationis illius ad extremos totius terræ terminos per eandem latitudinem vicies quinquies mille cubitorum pervenire: hoc eſt (ut Geometricè loquamur) aream vicies quinques mille cubitos latam ab extremitate Orientali terræ ad Occidentalem ὀρθογράμμως regionem totam dividere inter tribum Jehudæ & Binjaminis; qua in media area rectum quadrum vicies quinques mille cubitorum ad oblationem & poſſeſſionem civitatis exceptum eſt; latera verò utrinque adjudicantur Principi, quacunque fuerint longitudine. Iſtarum part.] trium comprehenſarum in oblatione. Termino Occid.] qui in latere quidem Occidentali portionis principalis pertinet a mari magno ad finem Occidentalem quadri, in Orientali verò percurrit a fine Orientalis quadri uſque ad extremum terræ. 8 Ut non opprim.] ætiologia novæ iſtius diſtributionis, μετακατικὴ ad ſequentem locum de civilibus officiis. Reddant] id eſt, ademptam popularibus poſſeſſionem, & reſtitutam ſervent, ut ſequens verſus explicat. 9 Sic ait] ſecunda hæc pars (ut antè in verſ. 1. diximus) propoſitionem ſummam ſigillatim explicat ὕστερον πρότερον. Primùm enim juſtum & legitimum uſum tum civilem, tum Eccleſiaſticum hujus diſtributionis exponit, uſque ad caput 47. deinde verò præſtantiam terræ demonſtrans, minutatim explanat ſingularem omnium ſortem, ad finem uſque Prophetiæ. Ac in juſto quidem legitimoq; uſu ponuntur duo, civilis adminiſtratio, uſque ad verſum 13. & Eccleſiaſtica, ad finem uſque ſequentis capitis. Satis eſto] id eſt, contenti eſtote hac portione dupla quæ attribuitur vobis. Depulſiones] quibus populum meum depulſiſtis ex hæreditate ipſius & tyrannica violentia, & fraude, qua æquè Principi ac popularibus omnibus interdicitur, verſibus ſequentib. 11 Epha] id eſt, ne ullo pacto menſuras juſtas minuitote. De Epha autem vide Exodi 16.37. de Batho verò 1. Reg. 7.26. Chomeris] tantundem aridorum capientis, quantum liquoris capit Corus: vide Levit. 27.16. 12 Similiter] id eſt, una pariter eſto lex nomiſmatis & ponderum, æquè ac menſurarum; ut omnia nomiſmata pendantur ad juſtam rationem ſicli, quæ hîc præſcribitur: ut Exod. 30.13. Hunc autem locum (utcunque interpretentur Hebræi) ſic omnino accipiendum eſſe ut ſecimus res ipſa loquitur: maximè cùm illis minam conſtare dicant ex ſexagenis ſiclis, abutentes hoc loco imperitiſſimè, & ignorantes ipſum ſcripturæ interpretationem quam demonſtravimus 1. Reg. 10.17. Ipſius minæ] ſive pondo, ut ibidem interpretati ſumus ex ſecundi Chro. 9.16. 13 Hæc oblatio] hæc deſcriptione juris Eccleſiaſtici (ut diximus in verſ. 9.) exponuntur officia primùm ordinariarum oblationum pro Eccleſia exhibendarum a populo & a Principe duebus profeſtis, feſtis, & ſolennitatibus, uſque ad verſ. 16. capitis ſeq. deinde verò leges humanorum munerum, uſque ad verſ. 19. ac poſtremò ritus & locus parandæ eis attributus, ad finem uſque capitis 46. ſenſus eſt, cautum quidem fuerat lege Num. 28. & 29. ut populus offerret quod ad juge ſacrificium pertinebat, & ordinaria omnia: ſed quia rebus præciſè minimè taxatis multa inordinatè ſolent evenire; propterea placuit Deo pro modo facultatum oblationes ſingulis imperare, ut his verſib. definitur; nempe ut rei triticeæ ſexageſimæ, oleariæ & vinariæ centeſimæ, pecuariæ ducenteſimæ offeretur Deo. 14 Coro] de quo 1. Reg. 4.21. 15 Ex irriguis] id eſt, bene paſtam, ac nullo vitio laborantem, Levit. 22.18. & ſequentibus. Hæc autem duo membra ἀνάλογος ad alia genera pertinere liquidorum & animantium aptarum ſacrificiis docet verſus decimi tertii comparatio. 16 Oblatione hac] muneris, holocauſti, & euchariſticorum, quæ dicta ſunt præcedente verſu. Cum principe] cujus oblatio definitur univerſè primùm ſequente verſ. deinde ſpeciatim illuſtratur, ad finem uſque capitis: at poſtremo offerendi ratio Principi populoq; præſcribitur, uſque ad ver. 16. capitis ſeq. 18 Accipiens offer.] apoſtrophe ad Principem. 19 Catharmatis] i. ſacrificii oblati ad purgandum ſive purificandum. Diazomatis] vide ſuprà 43.14. Hæc autem cæremonia tota ſingularis eſt, neque docetur lege: ut ſequentia multa. 22 Et parato] confer cum Num. 28.19. & ſequentibus.

IN CAPUT XLVI.

1 Sic ait] *Jam exponit Deus rationes & ritus in offerendis ſuperioribus ſacrificiis a Principe populóque obſervandos, ut diximus ſuprà 45.16.* Atrii interioris] *id eſt, intimi, ubi erat altare holocauſti: vide ſuprà 40.44.* Die verò] *id eſt, diebus feſtis, ſynecdochicè.* 4 Holocauſtum] *longè ampliùs quàm imperabatur lege, Num. 28. 9.* 6 Die autem] *oblatio minor quàm imperabatur lege, Num. 28. 11.* 8 Veniens autem] *ritus accedentium domum Dei: quo porta Orientalis atriorum Principi tantùm cum ſacerdotibus & Levitis conceditur; popularibus verò tribuuntur laterales portæ.* 10 At princeps] *id eſt, eodem tempore adorato quo populus totus, & totum tempus in actione ſacra conſumito.* 12 Voluntarium] *quod ſynecdochicè ſignificatum fuerat euchariſticorum nomine, ſup. 45. 17. & ver. 2. hujus capitu.* 16 Sic ait] *leges in hunc locum obiter inſeruntur de donariis principu tum erga liberos, tum erga eos qui nihil ipſum attinent neceſſitudine: ut notavimus ſuprà 45.13.* 17 Erit quidem] *videlicet uſus fructus dominiúmque utile ejus poſſeſſionis quam Princeps donaverit, ex communi jure poſſeſſionum quæ lege mancipii alienari non poterant, Levit. 25.23.* Annum libert.] *id eſt, Jubilæi, quo libertas promulgabatur in terra, Levit. 25.10.* Poſſeſſio] *id eſt, jus poſſeſſionis proprietarium, quamvis uſum fructum percipiat donatarius.* 19 Poſtea] *jam venit Propheta ad explicationem locorum in quibus parabantur ſacrificia a ſacerdotibus & Levitis; utrinque projectorum extra illos centum cubitos quibus definita erant atria, ad finem uſque capitis.* Aditum] *tertiani illius atrii, quo principi & populo ingredi nefas erat; ſed Levitis ſolùm patebat & ſacerdotibus: de quo ſuprà 40.44. & ſequentibus.* Locus] *id eſt, atriola duo ſacerdotum a duabus partibus templo propinquioribus, ut accipiendum eſſe demonſtrat ſequentium verſuum comparatio.* 20 Atrium exterius] *populo attributum, & commune omnium: ut ſuprà 42. 14. & 44. 19. ſic ver. ſequente.* Ad ſanctificandum] *id eſt, quod ſi facerent, populum (cujus nomine ſanctificati ſunt ad miniſterium Dei) eadem relegione ſui miniſterii obſtringerent, ac proinde omnem ordinem perturbarent, ut ſuprà 44. 19. de veſtibus & inſtrumentis dicitur ea ſanctificari Deo, id eſt, a communi uſu miniſterio ipſius vindicari: ſic Exod. 29. 37. & 30. 29.* 21 Tum educens me] *ſequuntur jam quatuor Levitarum atriola ipſis attributa ad miniſterium populi.* 23 Popina] *id eſt, ambitus effectui coquendis ſacrificiis: cujuſmodi loca veteribus popinæ dicebantur.*

IN CAPUT XLVII.

1 Poſtea] *Hic ſecundus ἐργασίας locus (ut diximus ſuprà 45. 9.) exponit primùm præſtantiam terræ profectam ex Dei benedictione in templo ſuo habitantis, uſque ad ver. 13. ſecundò terminos totius terræ, uſque ad ver. 21. tertiò rationem illius dividendæ, uſque ad ver. 30. capitis ſequent. ac poſtremò formam civitatis ſanctæ, in fine prophetiæ. In præſtantiæ autem declaratione obſervanda ſunt hæc, primùm ortus & progreſſus benedictionum Dei, quæ cum rivo comparantur, uſque ad verſ. 6. deinde verò effecta, uſque ad 13.* Domus] *id eſt, templi.* Aquas] *figurantes ſpiritum Dei & dona illius in Eccleſiam, quæ prima quidem ſpecie leniſſima ſunt & tenuiſſima; ſed paulo momento invaleſcunt maximè: ut de aquis gradatim oſtendit propheta, ſequentibus.* 2 Extimam] *id eſt, clauſtri ſive ambitus maximi.* 3 Aquas talares] *id eſt, breves, in quibus plantæ duntaxat pedum mergi poſſent.* 6 Cùm itaque] *μετάβασις ad explicationem effectorum ex benedictione Dei conſequentium, per interrogationem. Sunt autem effecta duo: unum, quod bona omnia exoriuntur, augeſcunt, & perficiuntur in Eccleſia virtute Dei; alterum, quòd curantur mala: ut ſynecdochicè oſtenditur ab exemplo Aſphaltitis lacus.* 8 Procedunt] *id eſt, totam terram irrigant. Nam Galilæa ſumma eſt pars Judææ; campeſtria definiunt mediam, ubi erat Jericho; infima pars terminabatur Aſphaltite lacu.* Ad mare] *mortuum (ut vocant) quod nulla alit animalia, nec ullum corpus animalium recipit importatum, ut omnes uno ore teſtantur hiſtorici. Quamobrem ſcriptura mare ſalis & Sedomi vocat, hiſtorici Aſphaltiten lacum, eò quòd nihil præter bitumen gignit.* Curantur] *id eſt, utiles & ſalubres fiunt, quod commonſtrat exegeſis ſequens duorum verſuum.* 9 Flumina] *id eſt, aquæ maximæ æſtus fluminis.* 10 Piſcatores] *qui priùs nunquam dederant operam Aſphaltitis.* Hhengedi] *de quo vide Geneſ. 14. 7.* Hheglajimorum] *qui locus eſt in ipſo principio Aſphaltitis lacus, ubi Jarden in eum influit, teſte Hieronymo. Senſus eſt, piſcatores totum illum tractum Aſphaltitis lacus colunt ſtudioſiſſimè, & ampliſſima ex eo percipiunt commoda.* 11 Cœnoſorum] *id eſt, omnium locorum quæ neque fructuoſa erant, neque piſcoſa, neque ulla arte effici poterant talia, eorum fructus eſt ampliſſimus, & multitudo piſcium copieſiſſima.* 13 Sic ait] *ſecundum membrum de univerſo termino terræ ſanctæ, ut diximus in ver. 1.* Funiculis] *vide Deuteronom. 32. 9. De Joſephi autem jure vide Gene. 48. 5. & 49. 22. & 1. Chron. 5. 1. & ſequentibus.* 15 Mari magno] *id eſt, mediterraneo: vide Num. 34. 7 ſic infrà 19 & 20.* Via Chethlonis] *id eſt, ab extremitate una regni Damaſci ad alteram, quarum una eſt Chethlon Occidentem verſus, cujus mentio fit infrà 48. 1. altera Tredad, de quo Numer. 34. 8. ab Orientali regni Damaſceni parte.* 16 Chamath] *de qua Num. 13. 21. & 34. 8. & 1. Reg. 8. 65.* Berotha] *ſive Berothai, 2. Schem. 8. 8 Barathena Ptolemæo, quam in fine ſtatuit Arabiæ deſertæ.* Sibrajima] *alterum oppidum, a Geographis Arabiæ deſertæ attributum, ut adjuncta docent.* Quę ſunt incl.] *id eſt, totus ille tractus qui ad duo hæc regna pertinet.* Mediani] *id eſt, inter Chamatham & Chavranem interjecti: eſt enim Chavran Arabiæ deſertæ oppidum, quod Ptolemæus Avranam appellat.* 17 Chatzar-hhenon] *oppidum regni Judææ, Damaſci, & Chamathæ determinans in parte Aquilonali maximè; quod etiam dicitur Chatzar-hhenan, Num. 34. 9. & 10. & infrà 48. 1.* 18 Chavranę] *de quo ver. 16.* Terra Jardenis] *i. trans Jardenem ſita, ἐν περιτροπῇ, ut Pſalm. 42. 7.* Mare Orientale] *i. mare mortuum, de quo ſup. ver. 8. ut Joël 2. 20. & Zecarjæ 14. 8.* 19 Tamare] *oppido ultimo Judææ ſub En-gadda ſive Hhen-gedi ad Aſphaltitem lacum, quod Ptolemæo dicitur Tamaro.* Aquas] *de quib. Num. 20. ſic Num. 27. 14.* 20 Aditus Cham.] *id eſt, itinere quo a mari mediterraneo Chamatham pergitur.* 21 Partiemini] *tertium membrum (ut diximus ſup. in ver. 1.) de ratione dividendæ terræ: quæ ratio bifariam exponitur; primùm quidem univerſè, quomodo & quibus diſtribuenda ſit,*

hoc

hoc capite reliquo; deinde verò ſigillatim, quæ ſedes quibus aſſignandæ, uſque ad verſ. 30. *ſequentis capitis.*

22 Sunto vobis] *id eſt, accenſentor vobis, & habentor pro tribulibus veſtris, ut ſit unum ovile & unus paſtor.*

IN CAPUT XLVIII.

1 Hæc autem] *Explicatio ſingularis partium tribubus aſſignatarum : ut diximus ſup.* 47. 21. *qua ſorte ſuæ ſingulis tribubus ex ordine aſſignantur, initio facto ab Aquilonali tractu.* Ab extremit.] *quæ ſequentibus verbis per congeriem exponitur, quia copioſius fuerat explanata ſup.* 47. 15. *& ſequentibus.* Ei] *nimirum extremitati verſus Aquilonem, quam totam longitudinem terræ hæc tribus per ſuos tractus obtinebat; quemadmodum cæteræ ſequentes ex æquo habere dicuntur in ſua ſorte totam regionu longitudinem: eſt autem longitudo ab Orientali ad Occidentalem terminum, ex conſtante Geographorum uſu: ſic infrà* 8. *& ſequentibus.* 8 Oblatio illa] *de qua ſup.* 45. 1. *& ſequentibus: cujus pars (ut ibi diximus) Jehovæ & ſacerdotum eſſe dicitur, uſque ad ver.* 13. *pars, Levitarum, verſu* 13. *&* 14. *pars civium, uſque ad ver.* 20. *pars denique conſtans ex duabus alis ſive extremitatibus ad Orientem & Occidentem ſpectantibus attribuitur Principi, uſque ad ver.* 23. Longitudinis] *vide ſup. in ver.* 1. Reliquarum portion.] *videlicet quæ ſingulis tribubus aſſignatæ ſunt per totam longitudinem ab Oriente ad Occidentem.* Locus ſanctus] *id eſt, ſanctificatus Jehovæ pro ſanctuario ipſius & ſacerdotum habitatione, ut ſequentes verſus oſtendunt* ἐξηγητικῶς. 10 Aquilonem] *id eſt, in termino ſuo Aquilonali, qui porrigitur ab Ortu ad Occaſum in longitudinem viciès quinquies mille cubitorum: ſic ſequentia.* 11 Filiis Tzadoki] *vide ſup.* 44. 15. *& ſequentibus.* 14 Non autem] *lex per occaſionem huic loco inſerta, de jure poſſeſſionis ſanctæ: quamobrem placuit eam parentheſi includere.* 15 Civitati] *regiæ & metropoli, cujus menſura verſ. ſeq. conſtitutio verò ver.* 30. *& ſequentibus exponitur.* 17 Suburbium] *ut ſup.* 45. 2. 18 Miniſtris civit.] *id eſt, incolis civitatis, qui omnes fratribus tribubuſque ſuis ad conventus Eccleſiaſticos aut civiles accedentibus miniſtrare tenebuntur, & illorum procuratores eſſe: quod apertè docet exegeſis ſequentis verſus.* 19 Ei] *nempe Iſraëli: quamobrem, ut locus evidentior eſſet, Hhebræam verborum ὑσῖραν mutavimus.* 20 Vicies] *de hac loquutione vide ſup.* 45. 2. 21 In fronte] *id eſt, præcipuè ex adverſo totius latitudinis, quam tripertitus eſt Deus in ſacerdotes, Levitas, & cives.* 22 Et inde] *i. quicquid utrinque ſupererit in longitudine, ſubducta oblatione ſancta, per integrum illud ſpatium vicus quinques mille cubitorum quod intercurret inter duas tribus Jehudæ & Binjaminis, id totum erit Principis: ſic comparatur tranſitus ad ſortes reliquas.* Levitarum] *tam ſacerdotum, quàm aliorum ex poſteris Levi, ut vocati ſunt ſup.* 44. 15. 28 A Tamare] *vide ſup.* 47. 19. Torrentem] *Schichorem, de quo Joſchuhæ* 13. 3. 30 Hi autem] *quartum membrum, de conſtitutione urbis ſanctæ: ut dictum eſt ſup.* 47. 1. 32 Joſephi] *id eſt, Ephrajmi & Menaſſis conjunctim. Nam Levi portam unam obtinere dicitur ver.* 31. *ut conventuum quoque Eccleſiaſticorum & conſilii ibidem eſſet commoditas.*

DANIJEL.

ARGUMENTUM.

LIBER Danielis ex parte rerum geſtarum hiſtorias continet uſque ad caput 7. *ex parte verò gerendarum rerum prophetias. Ac in rebus quidem geſtis habentur ſingularia tum pietatis ipſius ſociorumq́, documenta, tum verò fidei in Deum conſtantiſſimæ & infractæ a malis omnibus, donorumq́, mirabilium, ex quibus Danïel ſomnia oblivioni tradita in memoriam revocavit, obſcura explicavit, & ſcripta ignota legit atque interpretatus eſt. In prophetia verò illuſtria extant monimenta & certiſſimæ circumſcriptiones temporum, quibus Chriſtus Deus in carne patefactus eſt & conſummatum myſterium redemptionis noſtræ: in cujus boni expectatione Danïel, ne Eccleſia Dei malis obſeſſa fatiſceret, hiſtoriam ſingularem & accuratiſſimam prædicit rerum in Eccleſia gerendarum ad Chriſti adventum uſque: & perpeſſiones graviſſimas Eccleſiæ non tantùm prædictione, præmonitionibuſq́, levas, ſed etiam conſolationibus ex certa fiducia promiſſionum Dei cùm ad temporariam, tum ab æternam liberationem in Chriſto pertinentium.*

CAPUT I.

Danïel cum ſociis deportatus in Babyloniam cibario quod Rex attribuerat recuſat veſci, ne contra legem Dei & conſcientiam animi ſui impuretur: itaque parcè leguminibus per triennium educatus a Deo beneficitur tum corporis elegantia, tum donis ſpiritualibus atque prophetia: quamobrem ipſe cum ſociis a Nebucad-netzare in miniſterium aulicum aſciſcitur.

1 ANNO tertio regni Jehojakimi Regis Jehudæ; 'venerat 'Nebucad-netzar Rex Babyloniæ Jeruſchalaima, & obſederat ea:

2 Cumque tradidiſſet Dominus in manum ejus Jehojakimum Regem Jehudæ, & 'partem inſtrumentorum domus Dei, exportaverat ea in terram 'Schinhharis in domum 'Dei ſui: nempe inſtrumenta illa exportaverat in theſaurum Dei ſui.

3 Edixerat etiam Rex Aſchpenazo præfecto aulicorum ſuorum, ut exportaret e filiis Iſraëlitarum

tum ex semine regio, tum ex proceribus,
4 Pueros quibus nullum ineſſet vitium, & [a] elegantes aſpectu, & intelligentes [b] omnis ſapientiæ, prædituſque notitia, & valentes cognitione, [c] id eſt, quibus ineſſet facultas; [d] conſtituros in palatio Regis; utque doceret eos literas & linguam Chaldæorum;
5 Et prout conſtituerat Rex [e] demenſum diei cujuſque in diem quemque de portione cibi regii & ex vino potionum ejus, educaret eos annis tribus: ut [d] exactis illis conſiſterent coram Rege.
6 Fuit autem inter hos e filiis Jehudæ; Danijel, Chananja, Miſchaël, & Hhazarja:
7 [f] Quibus impoſuit princeps aulicorum nomina: impoſuit enim Danijeli *nomen* Belteſchatzaris, & Chananjæ Schadraci, & Miſchaëli Meſchaci, ac Hhazarjæ Hhabednegonis,
8 [g] Sed [e] ſtatuens Danijel cum animo ſuo, ut non [g] contaminaret ſe portione cibi regii & vino potionum ejus; [f] requiſivit a principe aulicorum ut non contaminaret ſe;
9 Et [h] conciliavit Deus Danijeli benignitatem & miſericordiam coram principe aulicorum.
10 Dixit enim princeps aulicorũ Danijeli, [i] timeo Dominum meum regem, qui conſtituit cibum veſtrum & potiones veſtras: nam quare videret facies veſtras [g] mœſtiores quàm puerorum ſqui ſimiliter ut vos ad tempus alendi ſunt & efficeretis me reum capitis apud Regem?
11 [k] Dicente itaque Danijele ipſi promo: quem præfecerat princeps aulicorum Danijeli, Chananjæ, Miſchaëli, & Hhazarjæ,
12 Proba quæſo ſervos tuos diebus decem; [l] denturque nobis de leguminibus quæ comedamus, & aquę quas bibamus;
13 Deinde inſpiciantur coram te [m] vultus noſtri, & vultus puerorum qui comedunt portionem cibi regii; & prout videris, age cum ſervis tuis:
14 Auſcultans eis in re hac, probavit eos diebus decem.
15 Exactis autem diebus decem apparuit vultus eorum [n] elegans, ut pinguium carne; præ omnibus pueris qui comedebant potionem cibi regii.
16 Itaque [o] perrexit promus ipſe tollere portionem cibi ipſorum vinumque potionum ipſorum, & dare ipſis legumina.
17 Interea pueris iſtis quatuor dedit Deus notitiam & intelligentiam in omnibus literis & ſapientia: Danijelem verò peritum reddidit in omni [p] viſione & ſomniis.
18 Quapropter exactis diebus illis quibus edixerat Rex ut adduceret eos, cùm adduxiſſet eos princeps aulicorum coram Nebucad-netzare,
19 Et alloqueretur eos Rex; non eſt inventus ex omnibus his par Danijeli, Chananjæ, Miſchaëli, & Hhazarjæ: [q] ſteterunt q; coram Rege:
20 Omnibuſque *in* [r] rebus ad peritiam intelligendi pertinentibus quas requirebat ab eis Rex, inveniebat eos [s] decuplo ſuperiores omnibus Magis & Aſtrologis qui in toto regno ipſius erant.
21 [t] Sic fuit Danijel uſque ad annum primum Cyri regis.

[a] Heb. *bonos.* [b] Heb. *in omni intelligentia, & noſcentes notitiam, & intelligentes cognitionem.* [c] Heb. *rem dici die ſuo ut Exod. 5. 13.* [d] Heb. *a fine illorum: ſic infrà ver. 15. & 18.* [e] Heb. *ponens Danijel in corde ſuo.* [f] Heb. *dedit Deus Danijelem benignitati & miſericordiæ: hypallage: ut Pſal. 106. 46* [g] Heb. *qui ſecundum revolutionem veſtram ſunt, id eſt, pariter ut vos educãdi ſunt triennium, & eo revoluto ſiſtendi coram Rege.*

[h] Heb. *dent: impersonaliter.* [i] Heb. *aſpectus.*

[k] Heb. *fuit tollens, &c. & dans, &c.*

[l] Heb. *rebus ſapientiæ intelligentiæ.* [m] Heb. *decem partibus: ut 2. Schem. 19. 44.*

ANNOTATIO.

1 Anno tertio] *Deſinente videlicet tertio, & ineunte quarto, ut monuimus Jirmejæ 25. 1* Venerat] *id eſt, expeditionem in Babyloniam inſtituens anno tertio deſinente; anno demum quarto (prout Jirmeja prophetaverat) obſederat Jeruſchalaim.* Nebucad-netzar] *Magnus hiſtoricis dictus, prioris Nabucad-nezaris filius, qui a Parhhone Necone laceſſitus, Jirmejæ 46. 2. Syriam pervaſit, & Judæam (quam Parhho tributariam fecerat) occupavit.* 2 Partem] *nam altera pars providentia Dei conſervata eſt in domo ipſius; quæ partim ad tempora uſque Jeconjæ deportati, partim ad everſionem uſque oppidi penes Judæos manſit: vide Jirmejæ 27. 18. & ſequentibus.* Schinhharis] *vide Geneſ. 10. 10.* Dei ſui] *Bels (ut probabile eſt) maximi Dei Babyloniorum: de quo vide Jeſchahh. 46. 1.* 4 Id eſt] *exegeſis vocum præcedentium. q. d. non quidem omnia illa jam eo tempore adeptos; ſed qui ingenio valerent, & apti ad ea capienda & continenda animo viderentur; denique optima indole eſſent & valere putarentur induſtria.* Conſtituros] *i. miniſtraturos Regi, ut ſequen. ver. quod prædixerat Jeſchahhja 39. 7.* 7 Quibus impoſuit] *ex uſu tyrannorum, quem a Parhhone primùm fuiſſe obſervatum legimus Gene. 41. 45. tum ut diſſimularent nomina captivorum, extera, & exoſarum gentium, tum ut abductos a Dei ſui & populi recordatione diu ſuis & ſibi, quantum in ipſis erat, miniſtros ſuos obſtringerent: ut oſtenditur infrà 4. 8.* 8 Sed ſtatuens] *ſenſus eſt, ſed cùm Danijel animadverteret inde a principio ex mutatis nominibus, nihil aliud tentari per Babylonios, quàm ut agnitionem Dei veri & populi ſui abjicerent, & malorum conſuetudine occalleſcentes in omnem impietatem delaberentur: injuriam quidem mutati nominis pertulit quam non poterat corrigere: ſed quantum in ipſo fuit, ſanctè & liberè profeſſus eſt ſe ex animo abhorrere a rebus impuris & earum ſpecie, ac proinde opere ab eis abſtenturum eſſe.* Contaminaret ſe] *quod fuiſſet facturus ſi comediſſet de cibario ipſis attributo: cùm quia multa comedebant Babylonii interdicta ex lege, Levit. 11. & Deut. 14 tum quia ne illa quidem quorum uſus permittitur lege integra erant apud Babylonios aut ab impuritate aliqua & vitio quod vetuerat lex, aut a ſuperſtitione & idololatria; prout Babylonii ac reges maximè ante cibum ſua habebant prothymata, & laudabant deos ſuos, infrà 5. 4. aut denique ſine offenſa inſimiorum guſtari poterant: quam religionem Cæcilius apud Minutium Chriſtianis exprobrans, præceptos, inquit, cibos & delibatos altaribus potus abhorretis.* Requiſivit] *i. modeſta & legitima ratione cum præfecto agens proſpexit conſcientiæ ſuæ.* 9 Conciliavit] *i. quamvis Deus animum præfecti eò non adduxit ut ipſe aperte concederet & præſtaret illud quod a Danijele petebatur; flexit tamen animum illius, ut ita ad factum conniveret, quaſi clàm & imprudente ipſo gereretur. Ac propterea non negat quidem, ſequente verſu; ſed periculum a ſe graviter metui oſtendit; proinde verò ſe iniquo animo minimè laturum eſſe, modò fiat ſine ſuo periculo.* 10 Timeo] *q. d. annuerem, niſi me deterreret metus: quamobrem per me licebat, modò me ab hoc metu liberum præſtiret.* Mœſtiores] *i. deformiores, ut ſunt hominum indignantium & mœſtorum vultus: ut Gene. 40. 6.* 11 Dicente itaq;] *cùm videlicet Danijel præciperet rem non eſſe curæ præfecto, modò ne periculum crearetur ipſi.* 15 Elegans] *i. vivo colore præditus, ac minimè omnium macilentus: ſed ita conſtitutus planè ut ſi*

curati fuiſſent optimè, ex promiſſione Exod. 23.25. 17 Viſione &] *i. omni prophetiarum genere; vide Num. 12.6.* 19 Steteruntque] *i. delecti fuerunt qui Regi in aula ipſius miniſtrarent: ut ſuprà vers. 4. quo in miniſterio fuiſſe acceptiſſimos docetur verſu ſeq.* 21 Sic fuit] *i. in exiſtimatione & dignitate miniſtravit regibus Babyloniæ uſque ad illud tempus, de quo infrà capite 6.*

CAPUT II.

Nabucad-netzar oblitus ſomnii quod ſibi Deus obtulerat, Chaldæorum conſilium advocat, a quibus ſomnium ſuum cum interpretatione ſibi proferri jubet: quod cùm illi non poſſent, & ſe humanæ infirmitatis comparatæ cum ſorte divinæ rationibus excuſarent, Rex eos trucidari jubet; Danijel verò cùm judicatum eſſet fieri cauſam rei cognoſcens, dilationem a Rege impetrat: Deum cum ſocijs & Eccleſia orans ſomnium interpretationemq́ cognoſcit. Regem de conſilio Dei certiorem facit, & oſtendit quatuor tempora regnorum ex ordine eventura eſſe, a quibus populus Dei infeſtetur uſquedum Chriſtus adveneris Rex ſempiternus. hu cognitu, Rex divinis honoribus Danijelem proſequuturus ab ipſo reprehenditur, & ipſum cum ſocijs ornat dignitatibus ampliſſimis.

1 ANNO autem [a] ſecundo, [a] *nempe* in regno Nebucad-netzaris, ſomniavit Nebucad-netzar [a] ſomnia; [a] quibus conſternavit ſe ſpiritus ejus, [a] [a] cùm adhuc ſomnum caperet.

[a] Heb. *cùm ſomnus ejus fieret in ipſo.*

2 Quapropter edixit Rex, vocari [a] magos, [a] aſtrologoſq́; & præſtigatores, [a] Chaldæos deniq́; ad indicandum Regi ſomnia ipſius; qui venientes ſteterunt coram Rege.

3 Et dixit eis Rex, ſomnium ſomniavi; & conſternavit ſe ſpiritus meus ſolicitus de cognoſcendo ſomnio.

4 Dixerunt autem Chaldæi regi [a] Syrè, ô Rex [a] in ſecula vive; dic ſomnium ſervis tuis, tum interpretationem indicabimus.

5 Reſpondens verò Rex dixit Chaldæis, [a] verbum a me abiit: niſi notum feceritis mihi ſomnium & interpretationem ejus, [b] in membra laniabimini, & domus veſtræ [c] in ſterquilinium redigentur:

[b] Chald. *membra efficiemini.*
[c] Chald. *ſterquiliniũ diſponentur.*

6 Sin autem ſomnium & interpretationem ejus indicaveritis, dona [a] cum honorario & gloriam multam recepturi eſtis [d] a me: itaque ſomnium & interpretationem ejus indicate mihi.

[d] Chald. *a coram me: ſic deinceps.*

7 Reſpondentibus ſecundò ac dicentibus; rex ſomnium dicat ſervis ſuis, tum interpretationem indicabimus:

8 Reſpondit Rex dicens, [e] verè agnoſco vos [a] tempus redimere, quandoquidem videtis abiviſſe a me verbum.

[e] Chald. *ex firmo.*

9 [a] Quia ſi ipſum ſomnium notum non feceritis mihi, una hęc eſt ſententia veſtri; ideo verbum mendax ac corruptum comparatis vos ad dicendum coram me, uſquedum tempus mutetur: itaque ſomnium dicite mihi, ut cognoſcam vos interpretationem ejus indicaturos eſſe mihi.

10 Reſponderunt Chaldæi [f] Regi, dicentes, [a] non eſt quiſquam in [g] terra qui verbum regis poſſit indicare; propterea nullus rex, princeps, aut dominator verbum hujuſmodi petiit ab ullo mago, aſtrologóve, aut Chaldæo.

[f] Chald. *coram Rege: ſic deinceps.*
[g] Chald. *arida.*

11 Nam verbum quod Rex petit tam pretioſum eſt; ut alius non ſit qui indicare ipſum poſſit Regi, niſi dii [a] quorum habitatio cum carne non eſt.

12 [a] Propter hoc rex in ira & fervore magno, edixit [h] perdi omnes ſapientes Babylonię.

[h] Chald. *perdere.*

13 Cumq́ ſententiâ profectâ ſapientes interficerentur; quærebant etiam Danijelem & ſocios ejus ut interficerentur.

14 Tunc Danijel [a] retulit conſilium & cauſam Arjoco prę fecto ſatellitum regis, qui profectus erat ad interficiendum ſapientes Babyloniæ:

15 [a] Reſpondenſq́ue dixit Arjoco dominatori regio; [a] quare ſententia iſta [i] acceleraret exequutionem a rege? tunc [a] verbum hoc notum fecit Arjoc Danijeli.

[i] Chald. *celeratæ coram rege.*

16 Itaque Danijel ingreſſus petiit a Rege, ut tempus daret ſibi; & interpretationem ſe indicaturum Regi.

17 Tunc Danijel domum ſuam profectus eſt; [a] & Chananjæ, Miſchaëli, & Hhazarjæ ſociis ſuis verbum notum fecit:

18 Et miſericordiam petendam eſſe a Deo cœli ſuper arcano iſto; ut non perirent Danijel & ſocii ipſius cum reliquis ſapientibus Babyloniæ.

19 Tunc Danijeli viſione [k] nocturna arcano revelato; tunc, inquam, Danijel benedixit Deo cœli.

[k] Chald. *viſu.*

20 Reſpondens Danijel dixit, [a] ſit nomen Dei benedictum a ſeculo uſque in ſeculum: [a] nam ſapientia & potentia ejus eſt:

21 Et ipſe [a] mutat tempora & tempeſtates, transfert reges & conſtituit Reges: dat ſapientiam ſapientibus, & ſcientiam [l] ſcitis & intelligentibus:

[l] Chald. *ſcientibus intelligentia.*

22 Ipſe revelat profunda & abſcondita: novit quod in tenebris eſt, & lux cum eo habitat.

23 Tibi, ô Deus patrum meorum, gratias ago, & laudo ego; qui ſapientiam & [a] potentiam dediſti mihi: jam enim notum feciſti mihi quod quærebamus a te, cùm [a] verbum Regis notum feciſti [a] nobis.

24 Propter hoc Danijel ingreſſus ad Arjocum, quem conſtituerat Rex ad perdendum ſapientes Babyloniæ, venit & ita dixit ei; ſapientes Babyloniæ ne perdas, introduc me coram rege, ut interpretationem regi indicem.

25 Tunc Arjoc [m] feſtinantiſſimè introduxit Danijelem coram Rege, & ita dixit ei, [a] invéni [a] virum ex [o] deportatis Judææ, qui interpretationem Regi notam facturus eſt.

[m] Chald. *feſtinatione, ſive commotione.*
[a] Chald. *quid invenì: pro naſſum.*
[o] Chald. *filiis deportationis.*

26 Reſpondens Rex dixit Danijeli, cujus nomen erat Beltetſchatzar; éſne præditus facultate ut notum facias mihi ſomnium quod vidi, & interpretationem ejus?

27 Reſpondens Danijel Regi dixit; [a] arcanum quod Rex petit non ſapientes, aſtrologi, magi, [a] haruſpices poſſunt indicare regi:

28 Sed eſt Deus in cœlo revelans arcana, qui notum facit regi Nebucad-netzari id quod futurum eſt [p] conſequentibus temporibus: ſomnium tuum cum viſionibus capitis tui incumbentis cubili tuo [a] illud eſt.

[p] Chald. *ab conſequentia diorum.*

29 Tibi, ô Rex, cogitationes tuæ incumbenti cubi-

q Chald. *aſpexerant.* cubili tuo q obvenerant quid futurum ſit poſthac : & revelans arcana oſtendit tibi id quod futurum eſt.

30 De me autem, r non per ſapientiam quæ ſit in me præ omnibus viventibus arcanum iſtud revelatum eſt mihi ; ſed propter cauſam r *eorum* qui interpretationem Regi notam facturi ſunt, r ut cogitationes cordis tui recognoſcas.

s Chald. *videns ſuſtis: ſic vr. 34.* t Chald. *aſpectus.* u Chald. *bonus.* 31 s Tu, ô Rex, s r vidiſti, quòd ecce r imago una magna, imago iſta r ampla, & ſplendore excellente ſtabat ex adverſo tui ; cujus t forma terribilis erat.

32 Iſtius imaginis caput erat ex auro u præſtante, pectus ejus & brachia ejus ex argento ; venter ejus & latus ejus ex ære :

x Chald. *ex ipſo ferri, & ex ipſis luus: ſic infrà 41.* 33 Crura ejus ex ferro, pedes ejus x partim ex ferro & partim ex luto.

34 r Vidiſti, uſquedum r excìſus eſt lapis qui non eſt in *ullis* manibus, & percuſſit imaginem ad pedes ipſius ferreos luteos ; adeò ut commineret eos.

35 Tunc comminuta ſunt pariter ferrum, lutum, æs, argentum, & aurum, fuerúntque ut gluma ex areis æſtivis, ita abſtulit ea ventus, & nullus locus inventus eſt eis : lapis autem qui percuſſerat imaginem effectus eſt mons magnus, adeò ut impleret totam terram.

36 r Hoc *eſt* ſomnium illud, jam interpretationem ejus r dicemus coram Rege.

37 r Tu, ô Rex, Rex regum : cùm Deus cœli regnum, potentiam, firmitatémq; & gloriam r det tibi,

38 Et r quibuſcunque *locis* habitant filii hominum, beſtiæ agri & aves cœli, *ea* det in manum tuam, & dominatorem conſtituat te in omnibus illis ; r tu *inquam* es r caput illud r aureum.

39 Poſtea autem exſurget r regnum alterum r humilius tuo ; & r regnum tertium aliud æneum quod dominabitur in tota terra.

40 r Denique regnum quartum erit r durum ut ferrum : quandoquidem ferrum comminuit & debilitat omnia ; r etiam ſicut ferrum quod confringit r omnia iſta, comminuet & confringet.

41 r Quòd autem vidiſti r pedes & digitos partim ex luto figuli & partim ex ferro, regna z r diverſa erunt in quibus de firmitate ferri futurum eſt : quandoquidem vidiſti ferrum mixtum cum luto cœnoſo.

z Chald. *diviſum.*

42 Et digiti pedum partim ſunt ex ferro & partim ex luto : *quia* ex parte regnum futurum eſt r durum, & ex parte futurum eſt fragile.

43 Quòd verò vidiſti ferrum mixtum luto cœnoſo, r commiſcebuntur quidem inter ſeſemine humano, ſed non cohærebunt y aliud cum alio : perinde ac ferrum non hæret commixtum cum luto.

y Chald. *hic cum illo.*

44 r Temporibus autem r regum iſtorum ſuſcitabit Deus cœli r regnum, quod in ſecula non deſtruetur, & regnum ipſum r populo alieno non relinquetur ; r commainuturum & conſumpturum omnia illa regna, ipſum autem ſtaturum in ſecula.

45 Quandoquidem vidiſti r e monte r excindi r lapidem r qui non *eſt* in *ullis* manibus, & comminuere r ferrum, æs, lutum, argentum, & aurum ; Deus maximus notum facit Regi id quod futurum eſt r poſthac : ac verum *quidem* eſt ſomnium, & fidelis interpretatio ejus.

46 Tunc Rex Nabucad-netzar r procidebat in faciem ſuam, ut Danijelem adoraret : & munere ac odoribus gratis edicebat libari ei.

47 Deinde r reſpondens Rex Danijeli dixit, ex veritate *eſt* quod Deus veſter *eſt* Deus deorum & Dominus regum ac revelans arcana ; cùm potueris revelare arcanum hoc.

48 Tunc Rex Danijelem magnificavit, & dona ampliſſima multa dedit ei ; dominatoremque conſtituit eum in tota provincia Babyloniæ, & præfectum antiſtitum ſuper omnes ſapientes Babyloniæ.

49 Denique Danijele petente a Rege, conſtituit ſuper negotium provinciæ Babyloniæ Schadracum, Meſchacum, Hhabed-negonem : Danijel vero præerat r portæ Regis.

ANNOTATIO.

1 Secundo] *Unde hic numerus ſit incipiendus, plurimùm ambigitur : nam alii principium numeri iſtius ducunt ab anno illo primo cujus facta eſt mentio capite præcedente, & ſtatuunt ſomnium hoc contigiſſe, poſtquam Nebucadnetzar ſuperato Necone & Jehojakimo recepto in fidem ſuam reverſus eſt in Babyloniam ; atque ita ſine diſtinctione has voces conjungendas putant*, anno ſecundo regni Nabucad-netzaris: *quod interpretationis genus tum Hhebræi contextus diſtinctionibus confutatur, tum etiam ratione temporis quod in pueris inſtituendis imperatum & conſumptum fuiſſe dicitur ſuprà 1. 5. & 18. alii ſecundum annum ex eo tempore numerari putant, quo Nabucad-netzar magnus rerum imperium obtinuit : hiſtoriam verò priorum capitum geſtam fuiſſe tradunt, cùm vivo Nebucad-netzare patre filius vices illius in regno ſuſtineret. Ac Joſephus quidem Beroſi verbis oſtendit libro primo contra Apionem, Nebucad-netzarem patrem vita defunctum eſſe cùm Nebucad-netzar filius expeditionem in Ægyptum ſuſcepiſſet, quam expeditionem fuiſſe omnium ultimam demonſtravimus Jechezk. 30. 1. & inde audito patris obitu & conſtitutæ Ægypto filium Babyloniam repetiviſſe, ut inſiret regnum : quæ ſententia etſi in ſpeciem videtur diſcrepare, re ipſa tamen eſt eadem cum Joſephi interpretatione, qui libro Antiquitatum Judaicarum 10. capite 11. ſcribit exacto biennio poſt Ægypti populationem hoc ſomnium Nebucad-netzari oblatum eſſe. Nam ſi ad rem penitiùs attendamus, conſtabit planè eundem fuiſſe annum quo Nebad-netzar expeditiones terminavit & ſuſcepit regnum : nos itaque poſteriorem quidem interpretationem hanc priori omnibus modis anteponimus, quia tolerabilis eſt, & cum ratione temporum conveniens : ſed tamen certa ſunt capita quæ in hac interpretatione cogimur deſiderare. Primùm enim neglegitur diſtinctionum Hhebraicarum ratio, ut in altera interpretatione : deinde verò non dubitamus quin ante reverſionem illam ultimam Nebucad netzaris & glorioſam monarchiæ conſtitutionem per multos annos celeberrima fuerit Danijelis fama tum propter dignitatem præcum ejus, tum propter ſapientiam admirabilem. Nam dignitatem ſanctarum orationum ejus & precum quas fudit coram Deo pro ſalute aliorum, celebrari a Jechezkele Propheta legimus capite 14. 14. & ſequentibus, quod caput ante everſa Jeruſchalaima fuit prophetatum : gloriam verò apud omnes exteros ſapientiæ nomine fuiſſe ampliſſimam oſtendit idem Jechezkel 28. 3. quam prophetiam Jechezkel conſcripſit ante annos quatuor & ſexdecim quàm Nebucad-netzar ab expeditionibus diſcedens in Babyloniam reverteret : hos verò*

locos de Danijele a Prophetâ dictos non fuiſſe per prædictionem, ſed in exemplum rei jam antè geſtæ & pervulgatæ adductos judicabunt facillimè quicunque argumentum Prophetæ & adjuncta exempla perpenderint. Quæ nobrem nos Hebraicam diſtinctionem confirmamus retinendam hoc loco, & annum ſecundum ex eo tempore numerandum quo pueri quatuor adducti ad Regem ſteterunt coram eo, ſuprà 1.18. & 19. quia verſus ultimus nihil eſt aliud quàm πρόληψις παρένθετος: & hiſtoriam hanc ad confirmationem verſus 20. præcedentis capitis adhibitam fuiſſe judicamus: nam hoc exemplum peritiam primùm Danijelis, præceſſit & gloriam demonſtrat; ſequentis verò capitis exemplum peritiam, & pietatem trium ſociorum ejus: quæ omnia κατὰ πρόληψιν dicta ſuprà 1.17. & ſequentibus ſingularibus exemplis comprobantur. atque hoc quidem genus confirmandi propoſitiones ab exemplo aliquo ſingulari in ſcriptura petitum frequentiſſimè obſervavimus. Nempe] *hæc verba διαχριτικῶς fuerunt adjecta ad præcavendam amphiboliam, ut oſtendat Propheta non eſſe hunc numerum ſecundarium jungendum cum primo proximè præcedentiu verſus (quem verſum per prolepſin diximus eſſe προθεραπευτικὸν capitum ſequentium) ſed cum aliis antecedentibus. q. d. ſecundum annum hunc non a tempore Cyri, qui proximè nominatus eſt, numerari volo; ſed ab eo tempore quo pueri coram Rege miniſtrarunt, cùm Nebucad-nezzar filius regnaret unà cum patre, & quietè in Babylonia degeret, nondum ſecundò defectione Jojakimi provocatus ad capeſſendum bellum.* Somnia] *id eſt, ſomnium unum multiplex, quod deinceps enarratur ver. 31. & ſequentibus,* Quibus conſter.] *vide Geneſ. 40.6.* Cum adhuc] *id eſt, etiam tum inceſſit animum ejus conſternatio tanta, ut ne ipſius quidem ſomnus tranquillus eſſet.* 2 Magos] *id eſt, doctores & peritos damnabilium diſciplinarum, qui Chaldæi & Ægyptiis denotantur hac voce ex appellatione ſtyli: ut Hhebræi doctores appellant ſcribas.* Astrologos] *quos Hhebræi ex eo nominant quòd cœlum crepuſculi tempore obſervarent: veteres corrupta voce Græciophantas pro Reciophantis, id eſt, expanſi obſervatores nominarunt. ſic enim legendum apud Plinium libro 6. natur. hiſtor. cap. 26.* Chaldæos] *id eſt, divinos omnes: nam diſciplina Chaldæorum vocatur divinatio, teſte Cicerone in libris de divinat. quamobrem poſtea Chaldæi nominantur generatim omnes, ver. 4. & ſeq.* 4 Syrę] *id eſt, ſermone Babylonico: nam Babyloniam fuiſſe olim comprehenſam Syria teſtantur Strabo & Plinius.* In ſecula] *precationis formula, qua divini omnes blandè & impiè id exoptant Regi quod Dei unius eſt, & hac ratione captant benevolentiam ejus: ſic infrà 3.9. & 5.10. aut certè longævam vitam precantur ipſi, ut fecit Danijel. 6.22.* 5 Verbum] *id eſt, excidit mihi e memoria ſomnium.* 6 Cum honoratio] *id eſt, ſportula & præmio divinorum ordinario, quod ipſis tribuitur divinationis causâ. Hùc enim ſpectat Chaldaicæ vocis notatio.* 8 Tempus redim.] *id eſt, diem diffundere ut conſumatur tempus & vobis detur effugiendi occaſio.* 9 Quia] *exegeſis præcedentis verſus: videtis, inquit Rex, ſtatam eſſe ſententiam meam de vobis; idcirco laboratis in protrahendo & fallendo tempore: ſed agite, jam non eſt tergiverſandi locus, dicite ſomnium, &c.* 10 Non eſt quiſq.] *excuſatio hæc tribus argumentis nititur: primum eſt ex τῷ ἀδυνάτου, non eſſe hoc penes hominem: ſecundum ab exemplo, nunquam viſum vel auditum eſſe exemplum Regis qui hoc a divinis poſtulaverit: tertium precedentium duorum αἰτιολογικὸν, a natura Dei, quod hoc ad divinam tantùm naturam fatentur pertinere.* 11 Quorum habitatio] *id eſt, qui ſunt puri ſpiritus, ab omni carnis involucro & infirmitate liberi.* 12 Propter hoc] *quia Regis poſtulato non ſatisfaciebant & expectationi ipſorum, & quia regem non obſcurè tyrannicæ novitatis reprehendebant, qui res inauditas & planè divinas ab ipſis exigeret.* 14 Retulit conſilium] *id eſt, communicavit placidè conſilium, cauſis expoſitis quibus differri erat neceſſe exequutionem ſententiæ. Videtur autem ex hoc loco Danijel cum ſociis a conventu illo abfuiſſe, neq; vocatus fuiſſe duabus de cauſis: tum quia hic juvenis erat, & tanquam proleta alterius comparatione, qui jam diu magiſterium in ſchola Babylonica fecerant & pro exercitatiſſimis ac peritiſſimis doctoribus jam olim habebantur; tum etiam quia non dubium eſt quin Chaldæi indigenæ hunc honorem accedendi Regis hominibus exteris inviderint.* 15 Reſpondens] *ad ſermonem Arjoci, indicantis ſententiam a Rege latam de Magophonia.* Quare] *id eſt, nonne poſſet differri & rejici in aliquod tempus cruenta hæc exequutio, ſi ſpes ſic et Regi exponendi ſomnium & interpretationem illius? nam quod Rex mandavit, ideo mandatum eſt quòd alius ſe neutrum poſſe confitentur: nos verò ſi Regi placuerit, intra certum tempus ſomnium & interpretationem prolaturos eſſe confidimus.* Verbum hoc] *id eſt, conſilium de adeundo Rege, quod Danijel feciſſe dicitur ſeq. verſu.* 17 Et Chananjæ] *nam horum preces ſanctè adhibuit Danijel, & fructum earum agnoſcit, poſtea ver. 23. & 36.* 20 Sit nomen] *breve hoc canticum eſt euchariſticum, quo primùm laudatio nominis divini proponitur, hoc ver. deinde narrantur laudationis cauſa duæ, ſapientia & potentia ejus, duobus verſibus; ac poſtremò concluſio ponitur a ſingulari & præſente beneficio per apoſtrophen ad Deum, verſu 23.* Nam ſapientia] *propoſitio cauſarum proleptica, quæ duobus verſibus deinde exponitur ὕστερον πρότερον.* 21 Mutat tempora] *his verbis reſpicit Danijel ad argumentum ſomnii de temporibus regnorum & mutationibus, & ad donum ſomniorum viſionumq; propheticum.* 23 Potentiam] *id eſt, facultatem & prærogativam cognoſcendæ hujus admirabilis ſapientiæ.* Verbum] *id eſt negotium.* Nobis] *id eſt, meu, & ſociorum meorum, ac Eccleſiæ precibus: vide ſuprà in verſum 17.* 25 Virum] *id eſt, Danijelem. Ex his autem Arjoci verbis & ſequentibus Nebucad-nezzaris apparet Danijelem adhuc fuiſſe hominem novum, cui nondum magna conciliata eſſet autoritas: ac proinde his verbis noſtram interpretationem confirmari quam in verſum 1. adduximus.* 27 Arcanum] *hoc Danijelis reſponſum duo in univerſum continet, exordium, verſibus quatuor, & narrationem, a ver. 31. ad 46. Exordii autem partes duæ ſunt: primùm enim univerſè affirmat Danijel non humanas eſſe, ſed divinas revelationes hujuſmodi; quas neque ſapientes arte divinare, neque Rex ipſe cogitationibus conſequi poterit, ſed Deus ſolus gratiosè communicet, tribus verſibus: deinde verò eodem argumento facultatem divinationis iſtius ſibi abjudicans, & Deo gloriam cedens, ſinem revelationis iſtius oſtendit, ver. 30.* Haruſpices] *id eſt, agones & victimarii, qui ex harugu, id eſt, arietibus & victimis ſectis, futura prædicebant; unde Chaldæi ſectores appellantur: vide Jecheſk. 21.26.* 28 Illud eſt] *id eſt, eo argumento eſt, & illud ipſum ſignificat quod futurum eſt conſequentibus temporibus, prout tu ipſe cogitationibus tuis anticipaveras, & Deus ſuggeſſit tibi, verſu ſequente.* 30 Non per ſapient.] *id eſt, non propter me aut ullam dignitatem quæ inſit mihi, ſed*

ſed propter populum & Eccleſiam ſuam quam habes in imperio tuo. Eorum] *id eſt, Judæorum & totius Eccleſiæ Dei, cujus precibus tradita eſt ſomnii & interpretationis revelatio: quæ etiam ratione Dominus ſuis in Ægypto conſuluerat, Gen.* 41. Ut cogitat.] *id eſt, ut animadvertas ſolicitè quid cogitandum, ſtatuendum, faciendumq́; tibi ſit in poſterum erga Eccleſiam Dei.* 31 Tu ô Rex] *narratio bimembris exponens ſomnium, verſibus quinque, & ſomnii interpretationem, uſque ad verſum* 46. Vidiſti] *per ſomnium, ut apparet ex verſu* 1. *& ſequent.* Imago una] *typus mandanæ adminiſtrationis, quæ perduravit, etſi per membra varians, uſque ad adventum Chriſti.* Ampla] *omnia hæc imaginis illius epitheta pertinent ad oſtendendam amplitudinem, gloriam, & majeſtatem tyrannicam regnorum, quæ per membra illius adumbrata ſunt.* 34 Vidiſti] *nimirum ſtantem imaginem.* Exciſus] *e monte, infrà ver.* 45. 36 Hoc eſt ſomnium] *tranſitio ad interpretationem, ut diximus in verſum* 31. Dicemus] *non ego ſolùm, ſed ſocii mei & tota Eccleſia verbis meis: vide ſuprà* 17. *&* 30. 37 Tu ô Rex] *præterſilit quidem hoc loco Daniel interpretationem verſus* 31. *quia ſatis viſum eſt membra ſingularia explicari: ſed tamen hoc & ſequente verſu paulo copioſiùs declarat amplitudinem, ſplendorem, & terribilem conſtitutionem regni Babylonici, ut idem de regnis ſequentibus intelligatur* ἀναλόγως. *Exponit igitur his duobus verſibus primam partem ſomnii, quæ habetur in principio verſus* 32. Rex regum] *vide Geneſ.* 9.25. Det tibi] *hoc verbum & ſequentia placuit præſente potiùs reddere quàm præterito, quia certum eſt in hac quoque parte demonſtraſſe Deum id quod futurum erat; quaſi dicat Daniel, jam his paucis annis Deus te ſecundavit plurimùm, qui Ægyptium cecidiſti, Syriam occupaſti, Judæam tributariam effeciſti, & imperium permagnum obtines: ſed tamen adhuc verſatur Dominus in eadem cogitatione conſervandi & ampliandi regni tui, & ita eventurum eſt; quemadmodum prædixerat Jirmeja* 25. *&* 27. *ac proinde dignitas tua Deo autore cum aureo capite comparatur.* 38 Quibuſcunque locis] *videlicet regionum iſtarum & finitimarum: quo modo univerſales particulas in ſcriptura ſynecdochicòs accipi omnibus notum eſt; ut Geneſ.* 41.57. Tu] *cum tuis ſucceſſoribus, per ſynecdochen: nam in ſingulari hac membrorum interpretatione non unus tantùm Rex, ſed continens Regum in uno regno ſeries intelligenda eſt appellatione regni: ſic ſequente verſu.* Caput] *id eſt, regnum primum temporum ordine, ut caput in ſtatua primas obtinet.* Aureum] *id eſt, felix & tolerabile, ſi cum aliis comparetur.* 39 Regnum alterum] *figuratum pectore & brachiis argenteis, ſuprà* 32. *Eſt autem hoc Perſarum regnum, cujus duo fuerunt ſummi populi, tanquam brachia illius regni, nimirum Medi & Perſæ, prout nominantur Jeſchahh.* 21.2. Humilius] *id eſt, durius, & deterius, ac minus tolerabile, quam ſit hoc totum regnum: quamobrem ex argento futurum dicitur, ſup. ver.* 32. Regnum tertium] *id eſt, imperium Græcorum, quod Alexander magnus Dario victo comparavit, adumbratum ventre & latere ex ære.* 40 Denique] *quantum hoc genus imperii quàm variè interpretentur multi, nemo eſt qui neſciat. Alii enim ad quatuor monarchias duraturas ad conſummationem uſque ſeculi locum hunc putarunt pertinere; alii ad monarchias quidem illas retulerunt, ſed uſque in priorem adventum Chriſti, & in earum numero Romanam rempublicam cum imperatoria majeſtate conjunxerunt. Ac priorem quidem ſententiam patres ferè omnes ſequuti ſunt, adducti (ut probabile eſt) verbis Prophetæ ſuprà ver.* 28. *ubi non animadverterunt quid ſibi vellent ea verba quæ nos interpretati ſumus ex verſu* 29. *quia vox Hebræa non tantùm ſignificat id quod poſtremum eſt; ſed etiam poſterius ſive poſt venturum & conſequuturum, quamvis non poſtremum illud ſit. Poſteriorem verò ſententiam quicunque attulerunt, bene quidem illud viderunt conſilium Dei fuiſſe ut per Danielem obſignaretur prophetia uſque ad priorem adventum Chriſti & declarationem Evangelii, de quo verſu* 44. *&* ſeq. *verùm hoc quoque illis fuerat animadvertendum non declarari a Deo univerſè ſtatum totius orbis, ſed tantùm de eo ſtatu perſtringere quantum ad populum Judæorum, id eſt, Eccleſiam, pertinebat. Quamobrem illud judicio noſtro minimè probandum eſt quod regnum hoc quartum dicitur eſſe imperium Romanorum. Nam primùm ut hic verſus accommodetur cum ſequentibus, oportet illos populares ſtatum cum imperio unius de quo hîc agitur confundere: deinde verò certum eſt neque a Republ. Rom. in Judæam quidquam tentatum eſſe, niſi iis ipſis autoribus qui Judææ dominatum ſibi arrogabant uſque ad Cleopatræ Herodiſque tempora; a monarchia autem cœpta uſque in adventum Chriſti nihil prorſus innovatum (quod enim Pompeius & Craſſus fecerunt, ipſorum Judæorum nomine regumq́; auſpiciis de regno concertantium; quod Marcus Antonius, nomine Cleopatræ tanquam heredis ex Ptolemæo factum eſt) poſtremò conſtituta monarchia ſub Auguſto nihilo ſuit Judæa gravius preſſa tyrannide antequam exhiberetur Chriſtus quàm ſub Antiocho: quod tamen hoc loco apertè confirmaretur. Quamobrem nos animadvertentes ad conſilium, finem, verba, & eventa hujus prophetiæ, planè ſtatuimus hanc eandem prophetiam deinceps procedente tempore Danieli a Deo explicatam eſſe clariùs magis ac magis, inde a capite* 7. *ac proinde loci hujus interpretationem genuinam petimus ex ipſo Daniele infrà* 11.4. *&* ſequentib. *ubi apertè oſtendit monarchiam Alexandri Macedonis mox perituram eſſe, & regna alia extitura quæ Judæam torqueant, divexent & affligant omnium duriſſimè, prout etiam prophetavit Jechezkel* 38. *&* 39. Neque obſtat quòd regnum ſingulari numero appellatur, quòd ἀναλόγως cum præcedentibus accipiendum eſt de Seleucidarum regno: Nam difficultas hæc ab ipſo Propheta tollitur, cùm crura ejus ferrea dicuntur pedibus & digitis fuiſſe partim ferreis, partimq́; luteis, ver.* 33. *regna diverſa, verſu ſeq. & reges varios fuiſſe intelligantur verſu* 43. *nominentur q́; ver.* 44. *Eſt igitur hoc regnum dominatus in Judæam, quem everſa Alexandri magni Monarchia Reges Aſiæ minoris, Syriæ, & Ægypti obtinuerunt durante Seleucidarum regno, quibus præmium per vices fuit Judæa victoribus. Jam itaque ad ſingularum partium demonſtrationem veniemus.* Durum] *id eſt, ſæviſſimum, & omnium maximè tyrannicum: ut explicatur capite* 8. *&* 11. Etiam ſicut] *auxeſis, pro eo quod eſt, non quidem ut vulgare ferrum, ſed ut chalybs induratiſſimus: quam malorum vehementiam & atrocitatem vide infrà* 11. *& tribus Macabæorum libris.* Omnia iſta] *res omnes iſtas aſpectabiles.* 41 Quod autem] *typum qui poſitus eſt ſuprà verſu* 33. *quia maximè ad inſtitutum pertinet ut confirmaretur Eccleſia adverſus perpeſſiones eventuras, exponit Propheta accuratiſſimè, tribus verſibus. Primùm itaque docet ex comparatione typi non fore ſtabilia regna, ſed variaturos illorum regnorum ſucceſſus, modò ad hos modò ad illos perveniente victoria, hoc verſu: deinde ne ſemper quidem Judæi imperaturos, ſed interdum ipſorum potentiam a Deo & Judæis ipſis refractum iri, verſu ſequente: poſtremò*

ſtremò providentia Dei effectum iri ut nulla conſpiratione, nullis pactis, nulla ſanguinis conjunctione, & affinitate inter ſe firmè coalescant, verſu 43. Pedes &] *prolepſis: nam pedum typus exponitur hoc verſu; digitorum, ſequente.* Diverſa] *nam pedes duo regna Ægypti Syriæq; adumbrarunt; digiti verò adjunctas illis provincias, & ſingulares toparchias.* 42 Durum *jut ſuprà ver. 40 pro eo quod eſt, modò Judæam infeſtabit gravissimè, modo a Judæis infeſtabitur: vide Jechezk. 38. 21. & ſeq.* 43 Commiſcebuntur] *i. fœdere inibunt & ſancient matrimonia: ut dicitur infrà 11. ſed fruſtrà.* 44 Temporibus] *explicatio verſuum 34 & 35.* Regum iſtorum] *id eſt, cùm adhuc ex iſto regulorum genere obtinebunt quidam, qui Judææ regnum tyrannicè ſibi arrogabunt: ſic enim fuit Herodes genere Arabs, quamvis Judæum ſimularet ſtudioſiſſimè: quo regnante naſcebatur Chriſtus.* Regnum] *ſpirituale Chriſti, poſitum in ſcientia & virtute ſpiritus, ac comparatum prædicatione Evangelii.* Populo alieno] *id eſt, penes Chriſtum in æternum erit.* Communuturum] *id eſt, cujus regni infinita potentia futurum eſt ut ſingula regna (de quibus antè diximus) ſuo tempore perdantur: ut Jeſchahh 60. 12. Atque hùc ſpectabat Daniel ſuprà ver. 20. & 21. cùm divinæ majeſtatis potentia oſtenderet regna conſtitui & deiciì: quod opus Chriſto vero Deo & homini, Regi & ſervatori noſtro hoc & ſeq. verſu tribuitur.* 45 E monte] *id eſt, e cœlis, & loco Dei altiſſimi.* Excidi] *id eſt, repentè atque ex inſperato mitti hominibus nihil tale cogitantibus, & in tenebris umbràque mortis reſidentibus.* Lapidem] *angularem & ſummum totius ædificii, nempe Chriſtum: qui etſi in ſpeciem uſus eſt adventu abjectiſſimo, tamen lapis eſt altiſſimus & rupes offenſionis, quo confringuntur cadentes & irretiti capiuntur quicunque offendunt ipſum, Jeſchahh. 8. 14. & 15.* Qui non eſt] *hæc verba, ut ſuprà ver. 34. interpretes ad cæſuram ſi ve reſectionem lapidis referre ſolent, quæ nos potiùs ad cauſam efficientem & formam adminiſtrationis referimus. quaſi dicat Propheta, nulla humana arte vel autoritate Chriſtum impelli in adminiſtrationem regni ſui, aut ratione humana agi; ſed tantùm pro voluntate Dei Patris ac ſua per operationem ſpiritus.* Ferrum] *id eſt, ſtatuam antè oblatam Regi per viſionem: nam Chriſtus manu ſua potentiſſima labefactaviſſe regna omnia quæ ſtatua adumbraverat his verbis dicitur: ut ſup. ver. 35. Sunt enim hæc omnia ſtatuæ illius ſomniatæ membra, quæ ſtatua his verbis denotatur a materia* παρφρασικῶς. Poſthac] *ut ſuprà ver. 28.* 46 Procidebat] *i. ignarus veri & legitimi cultus Dei, & oblitus monitis quod diligenter inculcaverat Daniel ſup. 27. & ſequentibus, denique raptus in admirationem & opinionem divinitatis alicujus in Daniele (prout fieri ab idololatris exempla docent Actor. 14. 11. & 28. 6.) divinum honorem Danieli impiè exhibebat, & exhiberi a ſuis mandabat, niſi Daniel pio & ſorti animo obſtitiſſet. Obſtitiſſe autem duobus argumentis facile eſt confirmare: primùm Danielis pietate, qui multo minùs ferre potuit ſacrilegam ſui adorationem quam contaminationem ex cibario Regis, ſup. 1. 8. deinde verò reſponſione Nebucad-nezaris in verſu ſequente: quam reſponſionem nunquam fuiſſet Rex enuntiaturus ad gloriam Dei, niſi Daniel ſanctiſſimis montu revocaſſet ipſum ad reſipiſcentiam, idq; repetitis eiſdem argumentis quæ præmiſerat ſtatim a principio Danielis ſuprà 27. & ſequentibus.* 47 Reſpondens] *Danielis videlicet monenti, ſanctèq; a tam gravi idololatriæ revocanti.* 49 Portæ regis] *id eſt, erat ſummus præfectus prætorio, & admiſſionalis (ut Imperatores in Codice vocant) maximus: nam mos erat Chaldæis & Perſis ut certis tantùm ſatrapis pateret ad Regem aditus; neque id promiſcuè, ſed per aliquem eorum unum ſumma autoritate præditum apud Regem.*

CAPUT III.

Nebucad-nezare ſtatuæ ampliſſimæ, quam erexerat, divinos honores jubente exhiberi, tres Danielis ſocii qui conventui iſti intererant recuſant pollui idololatria: quamobrem apud Regem accuſati & ab eo accepti minaciter fidem ſuam in Deum teſtantur, quem neque vitæ pretio abnegare velint, neque metu mortis: deinde conjecti in fornacem mandato Regis, ſervantur a Deo incolumes, & a Rege coram ſuis omnibus revocantur: qui poſtremò hoc ſigno edocti ſunt divinitus, Deo gloriam dedit, cavet ne ipſius nomen blaſphemetur, & illos evehit.

1 NEBUCAD-NETZAR Rex [a] facta imagine aurea, altitudine cubitorum ſexaginta, latitudine cubitorum ſex; erexit eam in [a] convalle Duræ in provincia Babylonica.

2 Deinde Nebucad-netzar Rex miſit [b] qui congregarent ſatrapas, antiſtites, & duces, ſenatores, præfectos theſauris, legiſperitos, exactores, omneſque dominatores provinciarum; ut venirent ad dedicationem imaginis quam erexerat Nebucad-netzar Rex.

3 Tunc congregati ſatrapæ, antiſtites, & duces, ſenatores, theſauris præfecti, legiſperiti, exactores, omneſque dominatores provinciarum ad dedicationem imaginis quam erexerat Nebucad-netzar Rex; ſtabant coram imagine quam erexerat Nebucad-netzar:

4 Et præco proclamavit [c] ſtrenuè; vobis [d] editur, ô populi, nationes, & linguæ:

5 Quo tempore audietis ſonum cornu, fiſtulæ, citharæ, ſambucæ, pſalterium, ſymphoniæ, & omnium generum muſices; prociditote, & adorate imaginem auream quam erexit Nebucad-netzar Rex:

6 Nam is qui non prociderit & adoraverit, eadem hora projicietur [e] in mediam fornacem ignis accenſam.

7 Propterea eodem tempore cùm audirent omnes populi ſonum cornu, fiſtulæ, citharæ, ſambucæ, pſalterium, omniumque generum muſices: procidentes omnes populi, nationes, & linguæ adorarunt imaginem auream quam erexerat Nebucad-netzar Rex.

8 Propterea eodem tempore appropinquantes viri Chaldæi, [f] accuſarunt Judæos:

9 Et proloquentes dixerunt Nebucad-netzari Regi, ô Rex, [g] in ſecula vive.

10 Tu Rex propoſuiſti edictum, ut quiſquis audiret ſonum cornu, fiſtulæ, citharæ, ſambucæ, ſymphoniæ, omniumque generum muſices; procidens adoraret imaginem auream:

11 Is autem qui non procidens adoraret, projiceretur in mediam fornacem ignis accenſam.

12 Sunt

[a] Chald. *ad congregandū.*

[b] Chald. *cum robore.*

[c] Chald: *dicunt, impersonaliter.*

[d] Chaldæ *medium fornacis ignis accenſæ deinceps.*

[e] Chald *proclamaverunt accuſationes Judæorum, ſive obtrectationes.*

12 Sunt viri Judæi, quos præfeciſti negotio
provinciæ Babyloniæ, Schadrac, Meſchac, & Hhabed-nego; viri iſti [f] non habuerunt tui, ô rex, rationem: deos tuos non colunt, & imaginem auream quam erexiſti non adorant.

13 Tunc Nebucad-netzare per iram & æſtum edicente [g] adduci Schadracum, Meſchacum, & Hhabed-negonem; tunc inquam viros iſtos adduxerunt coram Rege,

14 Quibus proloquutus Nebucad-netzar dixit, [h] an certo conſilio, Schadrac, Meſchac, & Hhabed-nego, deos meos non colitis, & imaginem auream quam erexi non adoratis?

15 Nunc ſi parati eſtis ut quo tempore audieritis ſonum cornu, fiſtulæ, citharæ, ſambucæ, pſalterioru, & ſymphoniæ, omnium q; generum muſices procidatis & adoretis imaginem quam feci, [*] *bene eſt*; ſin autem non adoraveritis, eadem hora projiciemini in mediam fornacem ignis accenſam: quis verò eſt Deus qui eripere poſſit vos e manibus meis?

16 Reſponderunt Schadrac, Meſchac, & Hhabed-nego, ac dixerunt Regi: Nebucad-netzar, [*] ut reſpondeamus tibi, non ſumus ſoliciti de hoc negotio:

17 [*] Sive futurum eſt *ut* Deus noſter quem nos colimus, *qui* potens eſt ad eripiendum nos; a fornace ignis accenſa & a manu tua, ô Rex, eripiat *nos*,

18 Sive non; notum ſit tibi, Rex, deos tuos nos non eſſe culturos, & imaginē auream quam erexiſti non adoraturos.

19 Tunc Nebucad-netzar adeò repletus fuit æſtu, ut imago vultus ipſius immutaretur contra Schadracum, Meſchacum, & Hhabed-negonem; reſpondenſq; edixit ut accenderent fornacem [i] ſeptuplo magis quàm ſolebat accendi:

20 Et viris valentibus robore qui erant [*] in copiis ipſius edixit ut vincirent Schadracum, Meſchacum, & Hhabed-negonem; projiciendos in fornacem ignis accenſam.

21 Tunc viros iſtos vinxerunt [*] cum ſuis chlamydibus, ſubligaculis ſuis, paludamentis q; ſuis & veſtimentis ſuis: & projecerunt in mediam fornacem ignis accenſam.

22 Propterea eò quòd verbū Regis accelerabat, & fornax accenſa erat valde; viros iſtos qui intrudebant Schadracum, Meſchacum, & Hhabed-negonem interfecerunt ſcintillæ ignis.

23 Cum autem viri illi tres, Schadrac, Meſchac, & Hhabed nego; [*] cecidiſſent in mediam fornacem ignis accenſam vincti:

24 Tunc Nebucad-netzar rex trepidus ſurrexit cum perturbatione, & proloquutus dixit gubernatoribus ſuis, an non viros tres projecimus in medium ignis vinctos? *quibus* reſpondentibus & dicentibus Regi, verum *eſt*, Rex;

25 Reſpondit & dixit, ecce video viros quatuor ſolutos ambulantes in medio ignis, in quibus non eſt corruptio; forma autem quarti [*] ſimilis eſt filio Dei.

26 Tunc appropinquans Nebucad-netzar ad portam fornacis ignis accenſæ proloquutus eſt & dixit, Schadrac, Meſchac, & Hhabed-nego ſervi Dei excelſi, egredimini & venite: tunc egreſſi ſunt Schadrac, Meſchac & Habed-nego e medio ignis.

27 Et congregati ſatrapæ, antiſtites, duceſque, & gubernatores regis cùm inſpicerēt viros iſtos non eſſe dominatum ignem in corpus eorum, & pilum capitis eorum non eſſe adultum; neque eorum chlamydes mutatas, denique odorem ignis non pervaſiſſe eos:

28 Proloquutus Nebucad-netzar dixit, benedictus ſit Deus horum, Schadraci, Meſchaci, & Hhabed-negonis, qui mittens angelum ſuum eripuit ſervos ſuos qui confiſi ſunt in ipſo; cùm verbum Regis mutantes expoſuerunt corpus ſuum, ut non colerent neque adorarent ullum Deum præterquam Deum ſuum.

29 Quamobrem a me proponitur edictum, ut omnis populus, natio, aut lingua, quæ [k] dictis erraverit contra Deum horum, Schadraci, Meſchaci, & Hhabed-negonis, [l] in membra lanietur, & domus ejus [m] in ſterquilinium redigatur; propterea quòd [*] non eſt Deus alius qui poſſit eripere hoc modo.

30 Tunc Rex [*] proſperari juſſit Schadracum, Meſchacum, & Hhabed-negonem; in provincia Babyloniæ.

f Chald. *non poſuerunt ſuper te, ô Rex, rationem.*
g Chald. *adducere.*
h Chald. *an quæſtio eſt.*
i Chald. *ſemel ſepties ſupra quàm.*
k Chald. *dixerit errorem.*
l Chald. *membra efficiatur.*
m Chald. *ſter quilinium diſponatur: ut ſuprà 2. 5*

ANNOTATIO.

1 Nebucad-netzar] *Hujus hiſtoriæ tempus etſi minimè definitur, non dubium eſt tamen ex vers. 12. quin hiſtoriam ſuperioris capitis ſubſequuta ſit: quam longo intervallo ignoratur: atque hoc quidem loco ponitur commodè ad probandum alterum membrum propoſitionis quæ enuntiata fuerat προληπτικῶς, ſuprà 1. 17.* Facta imagine] *quanquam faciendæ erigendæq; hujus ſtatuæ occaſio non ſatis ex verbis textus confirmari poteſt, tamen probabile videtur nobis ex comparatione ſexti capitis Chaldæos invidia Judæorum ſummis honoribus a Rege affectorum abreptos occaſionem quæſivisſe ut eos miſerè de faſtigio (quo erant evecti) deturbarent in perniciem ipſorum. Quod quidem videtur hiſtoria duobus modis innuere: quorum unus eſt, quòd dicuntur Chaldei non hos tantùm, ſed Judæos in univerſum accuſaſſe, verſu 8. & 12. alter, quòd Nebucad-netzar obſervata & explorata conſervatione illorum omnes alios qui in auctoritate erant apud ipſum, ad obſervandum idem miraculum convocavit de induſtria, vetuitq; ipſis ac omnibus, ne quod dictum, ne per errorem quidem, indignum Deo profunderent, ver. 27. & 29.* Convalle Duræ] *id eſt, in campo Deræ ſito inter Chalrapitidæ & Ciſſiam in Suſianæ agro, teſte Ptolemæo libro Geographicorum ſexto.* 8 Accuſarunt Judæos] *id eſt, cupidè arrepta hac occaſione tum gentem ipſam, hoc verſu; tum præfectos illos tres, verſu 12. calumnijs & obtrectationibus inter accuſandum obruerunt apud Regem.* 9 In ſecula vive] *ut ſuprà 2. 4.* 14 An certo conſilio] *id eſt, certúmne & deliberatum fuit cum animis veſtris ita vos gerere? ſic enim accipitur hæc vox apud Hebræos quoque, ut Exod. 21. 13.* 15 Bene eſt] *ſermo ἀντιφραστικὸς per ἔλλειψιν contrarij, quod genus ſermonis in omnibus ferè linguis receptum eſt.* 16 Ut reſpond.] *id eſt, ut paucis habeas reſponſum tuum. ſic habeto nos non laborare de effugiendo hoc præſente periculo, quod minaris nobis.* 17 Sive futurum eſt] *reſponſum dilemmaticum: in utrumque eventum (inquiunt) comparati ſumus: nobis ſatis eſt ſive vivere, ſive mori nos oporteat, ut vivamus moriamurq; in Domino.* 20 In copiis] *i. cohortibus prætorijs & comitatu ſuo.* 21 Cum ſuis chlamyd.] *id eſt, non detractis*

tractis nec̃ positis vestibus ipsorum pretiosis, adrò festinabant satellites obsequi mandato Regis: ut ostenditur sequente versu. 23 Ceciderunt] *& soluti ambularent in igne sine ulla noxa, cum filio Dei, versu* 25.

25 Similis est] *id est, venustissima & quasi divina: ut Homerus* ἀντιθέοις, θυμολέοντος, *& duxerit nominat; vide versu* 28. 29 Non est Deus] *hunc sermonem statuit Nebucad-nezar ab experientia, quòd Deus optimus maximus servos suos, in ignem injectos liberaſset; satellites verò ipsius, non obsistente Belo aut ullo Babyloniorum Deo, igni tradidisset: qua severitate judicii animus Nebucad-nezaris ad tempus adductus est.* 30 Prosperari] *restituit honoribus, & vetuit suis omnibus ne illis porrò malefacerent.*

CAPUT IIII.

Nebucad-nezar in amplissimum gloriæ fastigium evectus atq; insolescens, somnio divinitus immisso percellitur: cujus interpretationem non a Chaldæis, sed a Danijele accipit, fore ut de summa gloria in sortem brutorum abjectissimam detrudatur, donec agnito Deo restituatur per beneficentiam ejus: cujus rei præsignificatæ præmuntiatæ, & suo tempore perfectæ nomine Nebucad-nezar promulgat beneficium erga se, & gloriam Dei apud omnes gentes.

1 NEBUCAD-NETZAR Rex omnibus populis, nationibus, ac linguis, quæ habitant in tota terra; pax vestra multiplicetur.

2 Signa & miracula quæ fecit erga me Deus excelsus, decet [a] me indicare:

3 Signa ejus quàm magna sint, & miracula ejus quàm fortia: regnum ejus regnum [b] æternum, & dominium ejus [c] in omnes generationes *esse.*

4 [*] Ego Nebucad-nezar [*] tranquillus eram domi meæ, & virens in [*] palatio meo:

5 Cùm somnium viderem quod exterruit me; ita ut cogitationes in cubili meo, & visiones capitis mei conturbarent me.

6 Quamobrem a me propositum est edictum, [d] ut adducerentur coram me omnes sapientes Babyloniæ; qui interpretationem somnii notam facerent mihi.

7 Tunc accesserunt [*] magi, astrologi, Chaldæi, & haruspices; cumq; somnium dixissem coram eis, interpretationem ejus notam non faciebant mihi:

8 Tandem autem accessit coram me Danijel, cujus nomen *est* Belteschatzar [*] secundum nomen Dei mei, in quo *est* spiritus deorum sanctorum; & somnium coram eo dixi:

9 Belteschatzar, *inquam*, præfecte magorum, quia novi spiritum deorum sanctorum inesse tibi, & ullum arcanum [*] non premere te; visiones somnii mei quod vidi, id est, interpretationem ejus, dic.

10 Visionibus igitur capitis mei in cubili meo: videbam cùm ecce arbor in medio terræ esset altitudine magna,

11 Crevisse arborem, & roboratam esse; & altitudine sua pervenisse ad cœlum, aspectuq; suo ad finem totius terræ:

12 Ramos ejus pulchros, & fructus ejus multos, cibumque pro omnibus inesse ei: sub ea umbram captare bestias agri, & in ramis ejus habitare aves cœli; denique ex ea cibum percipere omnem carnem.

13 Videbam in visionibus capitis mei super cubile meum; cùm ecce [*] vigil & sanctus e cœlo descenderet,

14 Clamans [e] strenuè, & ita edicens; exscindite istam arborem, & amputate ramos ejus, dejicite folia ejus, & spargite fructus ejus: vagentur bestiæ [f] ne subsint ei, & aves a ramis ejus.

15 Verùm stirpem radicum ejus in terra relinquite, & cum vinculo ferreo chalybeoque apud teneram herbam agri: ut rore cœli intingantur, & cum bestiis sit portio ejus in herba terræ:

16 [g] Animus ejus [*] ab humano mutetur, & cor bestiæ detur ei; septemque [*] tempora præteream eum.

17 [*] Ex decreto [*] vigilum verbum hoc, & ex sermone sanctorum hoc postulatum *est*: [h] [*] usq; dum adducatur, [*] ut agnoscant viventes, dominari excelsum in regno hominum, adeò ut cui vult tradat illud, & abjectissimum hominum constituat in illo.

18 Hoc somnium vidi ego Rex Nebucad-nezar, jam tu Belteschatzar interpretationem dic: propterea quòd nulli sapientes regni mei possunt interpretationem notam facere mihi; tu autem potes, quia spiritus [*] deorum sanctorum in est tibi.

19 Tunc Danijel cujus nomen est Belteschatzar, cùm [*] obstupuisset quasi horam unam, & cogitationes ejus conturbassent eum: proloquenti Regi ac dicenti, ô Belteschatzar somnium & interpretatio ne perturbet te, respondens Belteschatzar dixit, [*] Domine mi, somnium hoc [*] *eveniat* osoribus tuis, & interpretatio ejus inimicis tuis.

20 [*] Arbor illa quam vidisti, quæ crevit & roborata est; cujus altitudo pervenit ad cœlum & aspectus in totam terram,

21 Cujus rami pulchri, & fructus multi, & cibus pro omnibus infuit; sub qua habitabant bestiæ agri, & in cujus ramis sidebant aves cœli.

22 Tu es, ô Rex, qui crevisti & roboratus es: nam amplitudo tua ita crevit [*] ut pervenerit ad cœlum, ac dominium tuum ad finem terræ.

23 [*] Quod autem vidit Rex vigilem & sanctum descendentem de cœlo ac edicentem, excidite arborem istam ac perdite eam, verùm stirpem radicum ejus in terra relinquite, & cum vinculo ferreo chalybeoque sit apud teneram herbam agri: ut rore cœli intingatur, & cum bestiis agri sit portio ejus, usque dum septem tempora transeant super eum.

24 Hæc interpretatio est [*] Regis; & decretum excelsi est quod superventurum est Domino meo Regi.

25 Nam te depellent [i] homines a se, & cum bestiis agri futura est habitatio tua, herbamque ut bobus tibi gustandam dabunt, & rore cœli te intingent, septemq; tempora efficient ut pertereant te: usquedum noscas dominari excelsum in regno hominum, & cui vult dare illud.

26 [*] Quod autem dicebant relinquendam stirpem radicum illius arboris; regnum tuum tibi stabile erit, ex quo agnoveris [*] cœlos dominari.

27 [*] Quapropter, ô Rex, consilium meum placeat tibi, & [*] peccata tua justitia abrumpe & iniqui-

[a] Chald. *coram me.*
[b] Chald. *seculi: sic infrà ver.* 34
[c] Chald. *cum generatione & generatione: sic infrà ver.* 34.
[d] Chald. *adducere.*
[e] Chald. *cum robore.*
[f] Chald. *de sub ea.*
[g] Chald. *cor ejus ab hominibus mutent*
[h] Chald. *ad adductionem usque.*
[i] Chald. *ab hominibus: sic ver.* 32.

iniquitates tuas [k] erga afflictos: [a]si forte erit prorogatio tranquillitati tuæ.

28 Totum hoc ſupervenit Nebucad-netzari Regi.

29 Exactis menſibus duodecim, in palatio regni Babyloniæ obambulabat,

30 Et proloquens Rex dicebat, annon hæc [b]eſt Babylon illa magna quam ego [c]ædificavi; ut eſſet regia & ornamentum decoris mei robore potentiæ meæ?

31 Adhuc ſermone illo *verſante* in ore regis; vox e cœlo accidit dicens, tibi indicitur Nebucad-netzar Rex, [d]regnum hoc deſcedere a te:

32 Et homines te depulſuros a ſe, ut cum beſtiis agri ſit habitatio tua; herbam ſicut bobus guſtandam tibi daturos eſſe, & facturos ut ſeptem tempora prætereant te uſquedum agnoſcas dominari excelſum in regno hominum, & cui vult dare illud.

33 Eadem hora verbum illud completum eſt in Nabucad-netzare: nam ab hominibus depulſus herbam ut boves comedit, & rore cœli corpus ejus intinctum eſt, uſque dum pili ejus ut Aquilarum *plumæ* creviſſent, & ungues ejus ut avium.

34 Exactis verò temporibus illis, ego Nebucad-netzar oculos meos ad cœlum ſuſtuli, & mente mea ad me reverſa Excelſo benedixi, & viventem [l]in perpetuum laudavi ac glorificavi: quòd dominatus ejus *ſit* dominatus æternus, & regnum ejus in omnes generationes:

35 Omnes verò habitatores terræ ut nihili reputentur, & pro voluntate ſua faciat in exercitu cœli, & habitatoribus terræ: neque eſt qui prohibeat manum ejus, aut dicat ei, quid facis?

36 Eo tempore mente mea reverſa in me, & ad gloriam regni mei *capeſſendam* decore meo, & ſplendore meo reverſo in me, tum me gubernatores mei & proceres mei requiſiverunt: & in regno meo ita confirmatus ſum ut amplitudo major adita ſit mihi.

37 [m]Nunc ego Nebucad-netzar laudo, extolloque, & glorifico Regem cœli: cujus omnia opera *opera* veritatis, & cujus viæ *ſunt viæ* judicii, qui; deni; ambulãtes in ſuperbia poteſt dejicere.

k Chald. *afflictorum.*

l Chald. *ſeculi.*

ANNOTATIO.

1 Nebucad-netzar] *Hujus programmatis quod a Rege Nebucad-netzare emanavit ſumma eſt, Deum admirabiliter egiſſe cum Nebucad-netzare ut faſtum ipſius intollerandum deprimeret, & ad officium revocaret: finis vero, ut omnis gloria concedatur Deo. Sunt itaque hujus programmatis tres omnino partes: exordium, tribus primis verſibus: narratio, uſque ad verſum 37. & concluſio, verſu ultimo. Exordio continentur ſalutatio, verſu 1. & propoſitio ſumma, duobus ſequentibus. Quod autem ad tempus quo programma hoc fuit promulgatum, etſi diſertis verbis in ſcriptura minimè ponitur; non dubium eſt tamen quin totum hoc argumentum & geſtum & promulgatum fuerit poſtquam devicto alio regnis, ex Ægypto (quam poſtremò expugnavit) recurrit in Babyloniam. Cùm autem a tempore reverſionis hujus ad finem uſque regni anni ad ſummum decem interceſſerint, ut oſtendimus Jechezk. 30. 1. certum eſt hoc programma ſub finem regni ipſius editum in lucem eſſe fermè ante biennium quàm de vita decederet.* 4 Ego Nebucad-netzar] *narratio, ut diximus in verſum 1.* Tranquillus] *ab omni hoſte, & hoſtium metu, quos debellaverat.* Palatio] *quod erat Babylone: ut apparet infrà ver. 29. & 30. vide Herodotum de palatio Babylonico.* 7 Magi] *vide ſuprà 2. 27.* 8 Secundum nomen] *etymon illius nominis quod Danijeli inditum eſt a Babyloniis ſuprà 1. 7. his verbis perſtringitur. Eſt enim Beltieſchatzar Babylonica vox, compoſita ex tribus dictionibus: quæ idem ſonat ac ſi dicas, Beli abdita theſaurizans ſive conſervans; erat enim Bel ſummus Babyloniorum Deus, Jeſchahh. 46. 1.* 9 Non premere] *id eſt, non faceßere negotium tibi; ſed [e]promptam eſſe atque expoſitam intelligentiam ejus.* 13 Vigil] *id eſt, angelus ſanctus, & deligenter excubias agens ad cognoſcendã, prædicandam, & perficiendam voluntatem Dei: quo nomine plures oculi ipſis tribuuntur Jechezk. 1. Atque hoc quidem elogium hiſtoriæ eſt convenientiſſimum, quia adhuc verſante ſermone in ore Regis vox angeli e cœlo accidiße dicitur infrà verſu 31.* 16 Ab humano] *id eſt obbruteſcat, nihil humanum ſapiat ut qui adumbratur arbore.* Tempora] *id eſt anni, ſynecdochicè, ut Propheta ipſe interpretatur infrà 11. 13. ſic deinceps.* 17 Ex decreto] *confirmatio præcedentis mandati a conſenſu angelorum omnium, decretum Dei contra arborem tum judicio ſuo, tum poſtulato apud homines comprobantium. q. d. quod vos jubeo operam conſumere ut excindatis arborem, &c. ſtirpem radicum ejus relinquatis, &c. denique eum tempora ſeptem ſinatis cum brutis degere; hæc non mea unius ſententia putanda eſt, quam ego ſolus ad vos a Deo perferam; ſed totus cœleſtium angelorum conſeſſus unà id ipſum prædicat, & fieri a vobis poſtulat; ut hoc judicio cùm Nebucad-netzar ipſe potentiam Dei cogatur agnoſcere, tum alii omnes promulgatam ab illo diſcere.* Vigilum] *vide ſuprà 13.* Uſque dum adducatur] *hoc membrum ſic reddendum eſſe oſtendit Danijel infrà verſu 23. & Angelus ver. 32.* Ut agnoſcant] *prædicatione Nebucad-netzaris. ut ipſe ait verſu 2. & 37.* 18 Deorum ſanct.] *ethnici hominis verba.* 19 Obſtupuiſſet] *perculſus gravitate ſomnii & novitate judicii in tantum Regem; cujus pax cùm ipſi Danijeli, tum toti Judæorum populo erat utilis, & commendata per Jirmejam 29. 7.* Domine mi] *hoc reſponſum Danijelis tribus membris comprehenditur: primum eſt precatio, his verbis; ſecundum, enarratio ſomnii, ſeptem verſibus ſequent. tertium, hortatio ad reſipiſcentiam, verſu 27. Atque hæc cauſa eſt cur Danijel precatione in principio utitur, quia ſentiebat Dei minis & promiſſionibus hærere conditiones ſuas: quamobrem primùm orat Deum ut melius Nebucad-netzari conſulat, & tantum judicium avertat miſericordia ſua; deinde viam miſericordiæ hujus conſequendæ Nebucad-netzari aperit.* Eveniat] *id eſt, abſit tibi.* 20 Arbor] *explicatio primæ partis ſomnii, quæ habetur ſuprà 10. & 11.* 22 Ut perven.] *id eſt, omnia impleverit: hyperbole accommodata ad verba ſomnii, ver. 11.* 23 Quod autem] *explicatio ſecundæ partis ſomnii, quæ habetur ſuprà 13. & ſequentibus.* 24 Regis] *ſpectans ad Regem, ut ſequentia exponunt.* 26 Quod autem] *tertia pars ſomnii poſita ver. 15. & repetita ver. 23. de reſtitutione Regis.* Cœlos dominari] *i. Deum cœlorum. μετωνυμικῶς: ut Matth. 21. 25.* 27 Quapropter] *tertius locus reſponſi, ut diximus in verſum 19.* Peccata tua] *id eſt, plus ſatis hactenus peccaſti injuſtitia & inhumanitate, ut oſtenditur infrà 5. 19. nunc verò cùm Deus te præmoneat gratioſiſſimè, anticipa judicium ejus vera reſipiſcentia, injuſtitia &*

inhumanitatem abrumpe, & te ipſum confer ad colendam juſtitiam & exercendam gratiam erga populum Dei, & omnes afflictos duritia dominatus tui. Si fortè] *ut Jehoſchuhh.14.12.& 1.Schem.14.7.* 30 Ædificavi] *id eſt, maximis operibus, ædificiis q; exornavit: vide Joſephum lib.10.antiquitatum Judaicarum cap.11.* 31 Regnum] *id eſt, te mox deſiturum regem eſſe: ut oſtendatur verſu 33.* 37 Nunc ego] *concluſio in contrariũ, ut diximus ſuprà in verſum 1.*

CAPUT V.

Belſchatzar epulo magnificentiſſimo proceres excepturus vaſa domus Dei in oſtentationem traducit, ut Deum verum contumelia falſos laudibus proſequatur: quamobrem Deus immiſſa manu impendens judicium deſcribit ante oculos omnium; quod judicium Chaldæis neſcientibus legere, Danijel arceſſitur, qui exemplo ſuperbiæ & caſus Nebucad-netzari adducto Belſchatzarem ejuſdem criminis redarguit, & ſcripturam exponens judicium Dei explicat, quod fuit proxima nocte conſequutum.

1 BELSCHATZAR rex facturus convivium magnum proceribus ſuis mille, & coram mille his vinum bibiturus,

2 Belſchatzar edixit [a] ad guſtandum vinum afferri vaſa aurea & argentea, quæ exportaverat Nebucad-netzar [b] avus ſuus ex templo quod fuerat Jeruſchalaimis: ut biberent in eis Rex ipſe, proceresque ejus, uxores ejus, & concubinæ ejus.

3 Tunc allatis vaſis aureis quæ exportaverant e templo domus Dei quæ fuerat Jeruſchalaimis; bibebant in eis Rex ipſe, proceresque ejus, uxores ejus, & concubinæ ejus:

4 Bibentes vinum; etiam laudabant deos aureos, & argenteos, æreos, ferreos, ligneos, & lapideos.

5 Eadem hora egreſſi digiti manus humanæ ſcripſerunt e regione lychnuchi, [c] in tectorio, parietis palatii Regii; Rege vidente partem manus quæ ſcribebat.

6 Tunc [d] toto Regis ſplendore immutato, & cogitationibus ejus conturbantibus ipſum; cũ cingula lumborum ejus diſſoluta eſſent, genuaque ejus colliderent alterum alteri,

7 Inclamavit Rex [e] ſtrenuè, ut adducerentur aſtrologi, Chaldæi & haruſpices, & proloquens Rex dixit ſapientibus Babylonis; quiſquis legerit ſcripturam hanc, & interpretationem ejus indicaverit mihi, purpura induetur cum torque aureo ad collum ipſius, ac tertius in hoc regno dominabitur.

8 Tunc accedentes omnes ſapientes regis, cùm non poſſent ſcripturam illam legere & interpretationem notam facere Regi,

9 Tunc, inquam, Rege Belſchatzare valde cõturbato, adeò ut totus ſplendor ejus mutatus eſſet in eo; & proceribus ejus attonitis,

10 Regina propter verba Regis & procerum ejus ad domum convivii acceſſit; proloquutaq; Regina dixit, Rex in ſecula vive, ne conturbent te cogitationes tuæ, & ſplendores tui ne mutentur.

11 Eſt vir in regno tuo cui ſpiritus deorum ſanctorum ineſt, & in quo temporibus avi tui lux, intelligentia q; ac ſapientia par ſapientiæ Deorum inventa eſt: quapropter Rex Nebucadnetzar avus tuus præfectum magorum, aſtrologorum, Chaldæorum haruſpicum conſtituit eum, avus tuus Rex.

12 Quandoquidem ſpiritus excellens, ac cognitio, & intelligentia, interpretatio ſomniorũ, & indicatio ænigmatum, ac ſolutio [f] rerum implexarum inventa eſt in ipſo Danijele, cui Rex impoſuerat nomen Belteſchatzar; nunc Danijel vocetur, & interpretationem indicabit.

13 Tunc Danijele adducto coram Rege, proloquutus Rex dixit Danijeli; es tu ille Danijel, [g] ex deportatis Jehudææ, quos adduxit Rex avus meus e Jehudæa?

14 Et tu de quo audivi ſpiritum Deorum eſſe tibi; & lucem, intelligentiam que, & ſapientiam excellentem invemri in te?

15 Nunc ergo adducti ſunt coram me ſapientes aſtrologi, ut ſcripturam iſtam legerent & interpretationem ejus notam facerent mihi: ſed non poſſunt interpretationem verbi iſtius indicare.

16 Ego autem audivi de te, poſſe te interpretationes [h] afferre, & res implexas ſolvere: nunc ſi poteris ſcripturam iſtam legere, & interpretationem ejus indicare mihi, purpura induêris cum torque aureo ad collum tuum, & tertius in hoc regno dominaberis.

17 Tunc reſpondens Danijel dixit coram Rege, dona tua tibi ſint, & honoraria tua alii da: verùm ſcripturam iſtam legam Regi, & interpretationem notam faciam ei.

18 Tu ô Rex, Deus excelſus regnum, & amplitudinem, gloriámque, & decorem dederat Nebucad netzari avo tuo;

19 Et ob amplitudinem quam dederat ei, omnes populi, nationes, & linguę tremebant ac timebant a conſpectu ejus: quem volebat occidebat, & quem volebat percutiebat, & quẽ volebat extollebat, & quem volebat deprimebat:

20 Sed cùm elatus eſſet [i] animus ejus, & ſpiritus ipſius obduratus eſſet ad ſuperbè agendũ; depoſitus eſt e ſolio regni ſui, & gloriam amoverunt ab eo.

21 Nam ab [k] hominibus depulſus animum ſuum [l] ad beſtias applicuit, & cum onagris habitationem ſuam; herbam ut bobus guſtandam dederunt ei, & rore cœli corpus ejus intinctum eſt: donec agnovit, dominari Deum excelſum in regno hominum, & quem vult conſtituere in eo)

22 Tu igitur fili ejus Belſchatzar, non depreſſiſti animum tuum; quamvis totum hoc cognoſceres:

23 Imò contra Dominum cœli adeò extulliſti te, ut vaſa domus illius attulerint coram te, in quibus tu, proceréſque tui, uxores tuę, & cõcubinæ tuæ vinum bibatis; deóſque argenteos, & aureos, æreos, ferreos, ligneos, & lapideos, qui non vident, neque audiunt, neque cognoſcunt laudaviſti: Deum verò in cujus manu eſt anima tua, & penes quem totum iter tuum eſt, non glorificaſti.

24 Tunc a conſpectu ejus miſſa eſt pars illa manus, unde ſcriptura iſta exarata eſt.

25 Atque hæc ſcriptura illa quæ exarata eſt, Mene mene, tekel, upharſin, *id eſt, numeravit, nume-*

[a] Chald. *pro guſtu vini afferre.*
[b] Chald. *pater, 2.Reg. 24.& 25.*
[c] Chald. *ſudor calſem, μιλανυμικῶς.*
[d] Chald. *Regis ſplendor diuſ immutatus ipſi: ſic ver.9.*
[e] Chald. *cum robore, adducere aſtrologos, &c.*
[f] Chald. *nodorum: ſic infrà ver.16*
[g] Chald. *qui e filiis deportationis*
[h] Chald. *interpretari.*
[i] Chald. *cor: ſic deinceps.*
[k] Chald. *filiis hominum.*
[l] Chald. *cum beſtiis poſuit.*

Suprà 4.8. & 9.
Suprà 2.48.

numeravit, appendit, dividuntq.

26 Hæc interpretatio verborum, NUMERAVIT; [m] numeravit Deus regnum tuum, & [n] perfectiſſimè numeravit illud.

27 APPENDIT; appenſus fuiſti lancibus, & inventus es [o] minore pondere.

28 DIVISIT; diviſum eſt regnum tuum, traditumque Medis ac Perſis.

29 Tunc edicente Belſchatzare induerunt Danijelem purpura cum torque aureo ad collum ejus; & proclamaverunt de eo, ipſum futurum dominatorem tertium in eo regno.

30 Eadem nocte [p] interfectus eſt Belſchatzar Rex Chaldæorum.

[m] Chald. *perficit* numerare.

[n] Chald. *deficiam.*

ANNOTATIO.

1 Belſchatzar] *Nepos Nebucad-nezaris magni, filius Evil-merodaci, quem hiſtorici corruptè Labonidum ſive Labynitum vocant pro Nabonidocho, ut vocat Alphæus apud Euſebium lib. 9 de præparatione Evangelica.* Convivium magnum] *de quo Herodotus lib. 1. & Xenophon lib. 7. vide in Jirmejæ 25. 26.* Coram mille] *ut convivas melius acciperet. nam alioqui cum proceribus cibum non capiebat Rex, & pauciſſimis ad ipſum patebat aditus.* 2 Ad guſtandum] *id eſt, ad faciendum delicias tranſlatis centumelioſè vaſis Jehovæ ad inſolens iſtud & intempeſtivum convivium: quod reprehendit Danijel infrà 23.* 4 Laudabant] *tum tribuentes ipſis laudes victoriæ ſpoliorumq; domus Dei quibus abutebantur, tum etiam labantes ipſis epulis ſuis prothymata, ut diximus ſupra 1. 8.* 5 Digiti] *ac non manus integra: quamobrem pars vel portio manus in ſequentibus appellatur, hoc verſu, & 24.* Lychnuchi] *videlicet penſilis, qui propterea comparatus erat ut in eo lucernæ accenderentur protracto in noctem convivio. Nam alioqui non fuiſſe hoc convivium de nocte cœptum ex eo apparet, quod Danijel purpuratus & torquatus tertius a Rege in regno promulgatus eſt; infrà verſ. 29 quod factum diurnum, non autem nocturnum eſſe nemo eſt qui neſciat.* 6 Toto Regis ſplend.] *id eſt, tota illa feſtivitate & hilaritate quam præ ſe ferebat in excipiendis convivis.* Cingula lumbor.] *id eſt, ſolutæ eſſent ipſius zonæ, ut ſit hominibus quos ex gravi aliqua corporis aut animi ægritudine invadit λιποθυμία.* 10 Regina] *non uxor quidem Belſchatzaris Regis (nam uxores illius dicuntur adfuiſſe ſuprà 2. & 3.) ſed Regis mater aut avia, nomine (ut credibile eſt) Nitocris dicta, Herodoto lib. 1.* In ſecula vive] *vide ſupra 2. 4.* 12 Et interpretationem] *q. d. confirmo illum indicaturum eſſe: adeò exploratæ eſt illius certaq; ſapientia.* 17 Honoraria] *vide ſuprà 2. 6. hujus autem reſponſi partes ſunt hæ: exordium muneris honeſtè recuſantis & ſpondentis interpretationem, hoc ver. propoſitio ſive narratio rerum geſtarum a Nebucad-nezare & Belſchatzare κρίσις σύγκρισιν, uſque ad verſum 24. & ſcripturæ explicatio, ſequentibus.* 18 Deus excelſus] *hoc membrum ad priorem partem συγκρίσεως pertinens, quia hyperbaticum eſt, ſi lacuit parentheſeos nota includere.* 22 Tu igitur] *altera pars συγκρίσεως, nimirum ἀπόδοσις ad prius exemplum præſentia accommodans.* 24 Pars illa] *de qua ſuprà ver. 5.* 26 Numeravit] *id eſt, annos quibus duraturum fuit regnum Babylonicum, & Judaici populi captivitas, in numerato habet.* Perfectiſſimè] *ſic redditur ratio geminati verbi.* 27 Minore] *id eſt, abjiciendus, ut nummus reprobus, juſtoq; longè levior.* 30 Interfectus] *a Gobrya & Gadata ſatrapis Cyri, teſte Xenophonte libro 7.*

CAPUT VI.

Danijel a Dario Medo in dignitatem ampliſſimam evectus amplius q; evehendus conſilio Regis, a proceribus aliis obſervatur; qui fruſtra occaſione captata illius obruendi, comminiſcuntur novum edictum ut ſoli Regi ad tempus ſupplicetur: Huic edicto cùm non paruiſſet Danijel, urgentibus proceribus in foveam leonibus obruditur, & ſervatur a Deo: quamobrem Darius edicto Danijele accuſatores leonibus objicit, & promulgat edictum de reverentia Dei.

1 CUM Darius Medus accepiſſet regnum ipſum, fermè [a] natus annos ſexaginta duos,

2 Placuit coram Dario præficere ipſi regno ſatrapas centum viginti, qui [b] præeſſent toti regno:

3 Supra iſtos autem Eparchos tres, quorum Danijel [c] primus eſſet; quibus eſſent ſatrapæ illi reddituri rationem, ne Rex damno afficeretur.

4 [d] Tunc Danijele iſto [e] pergente præeſſe Eparchis atque ſatrapis; & propterea quòd ſpiritus excellens ineſſet ipſi, Rege cogitante præficere ipſum toti regno ſuo:

5 Tunc Eparchi & ſatrapæ quærebant ut occaſionem invenirent [f] ab adminiſtratione regni; ſed nullam occaſionem aut vitium potuerunt invenire, propterea quòd fidus eſſet, & nullus error aut vitium inveniretur in eo.

6 Tunc viri illi dicentes, non ſumus inventuri contra Danijelem iſtum ullam occaſionem; niſi inveniamus contra eum *occaſionem* de lege Dei ipſius:

7 Tunc, *inquam*, Eparchi & ſatrapæ illi convenientes ad Regem, ita dixerunt ei, Darie Rex, in ſecula vive:

8 [g] Conſilium iniverunt omnes Eparchi regni, præſides, & ſatrapæ, gubernatores, ac duces, de ſtatuendo ſtatuto regio, & firmando interdicto: ut quiſquis petierit petitionem ab ullo Deo aut homine per dies triginta, præterquam a te Rege, projiciatur in foveam leonum.

9 Nunc, ô Rex, ſtatue hoc interdictum, & exara ſcripturam; ut non mutetur, [h] ſecundum jus Medorum & Perſarum quod non [i] intercidit.

10 Quamobrem rex Darius exaravit ſcriptum & interdictum.

11 Danijel autem cùm cognoviſſet exaratum eſſe ſcriptum illud, ingreſſus eſt domum ſuam, cui feneſtræ apertæ erant in cœnaculo ejus [k] ex adverſo Jeruſchalaimorum: & [l] temporibus tribus de die ipſe [m] procumbens in genua ſua orabat & confitebatur coram Deo ſuo, quemadmodum fecerat & antea.

12 Tunc viri illi convenientes; poſtquam inveniſſent

[a] Chald. *filium annorum.*

[b] Chald. *eſſent in toto regno.*

[c] Chald. *exactore præfecto.*

[d] Chald. *a latere regni.*

[e] Chald. *tranſit: ſic verſ. 13.*

[f] Chald *ingeniculans.*

[g] Chald. *ab ante hos.*

veniſſent Danijelem orantem & ſupplicantem coram Deo ſuo: [g]

13 Tunc, *inquam*, appropinquarunt & dixerunt coram Rege de interdicto Regis, nónne interdictum exaraſti ut quiſquis peterit ab ullo Deo aut homine per dies triginta niſi a te Rege, projiciatur in foveã leonum? reſpondit rex dicens, verum eſt verbum hoc, ſecundum jus Medorum & Perſarum quod non intercidit.

14 Tunc reſponderunt dicentes coram Rege, [h] Danijel qui eſt ex [i] deportatis Jehudææ [k] non habuit tui, ô Rex, rationem, aut interdicti quod exaraſti: nam temporibus tribus de die petit petionem ſuam.

15 Tunc Rex ſimulac verbum hoc audivit, multùm triſtatus eſt apud ſe, & pro Danijele adhibuit [l] cogitationem ut liberaret eum; &uſq; ad occaſum ſolis conabatur eripere eum.

16 Tunc viri illi convenerunt ad regem, & dixerunt Regi; ſcias, ô Rex, jus Medis & Perſis eſſe, ut nullum interdictum aut ſtatutum quod Rex ſtatuerit non mutetur.

17 Tunc Rege [m] dicente adduxerunt Danijelem, projeceruntq; in foveam leonum: & proloquutus Rex dixit Danijeli, Deus tuus quem tu colis [n] jugiter, ipſe liberet te.

18 Et allato [o] lapide uno ac impoſito ſuper os foveæ; obſignavit eum Rex [p] annulo ſuo & annulo procerum ſuorum, ne mutaretur [q] voluntas de Danijele:

19 Tunc profectus Rex in palatium ſuum & pernoctavit jejunus, & [r] exhilarantium nihil juſſit afferri coram ſe; ſomnuſque ejus receſſit ab eo.

20 Tunc Rex ſumma aurora ſurgens cum luce, [s] feſtinantiſſimè ad foveam leonum profectus eſt:

21 Et appropinquando ad foveam Danijelem voce triſti inclamavit: proloquutus Rex dixit Danijeli, ô Danijel ſerve Dei viventis, Deus tuus quem tu colis jugiter, potueritne liberare te a leonibus?

22 Tunc Danijel cum Rege loquens, *dixit*: Rex in ſecula vive.

23 Deus meus miſit Angelum ſuum, qui occluſit os leonum ut non læderent me: [t] propterea coram eo puritas invenitur in me, etiamque coram te, ô Rex, [u] maleficium non commiſiſſe me.

24 Tunc Rex multùm lætatus de eo, Danijelem juſſit [x] educi e fovea illa: eductoque Danijele e fovea illa, nulla læſio inventa eſt in eo, quia crediderat in Deum ſuum.

25 Deinde edicente Rege *ſatellites* adduxerunt viros illos qui [y] accuſaverant Danijelem, & in foveam leonum projecerunt eos, [z] filios eorum, & uxores eorum; neque pervenerant ad [a] imum foveæ, cùm dominium exercuerunt in ipſis leones, & omnia oſſa ipſorum comminuerunt.

26 Tunc Darius Rex ſcripſit omnibus populis, nationibus, ac linguis habitantibus in terra; pax veſtra multiplicetur.

27 [b] A me proponitur decretum, ut in toto dominatu regni mei tremant & timeant *omnes a* conſpectu Dei Danijelis; quia ipſe *eſt* Deus vivens & ſtabilis in ſecula, & regnum ejus incorruptum, ac dominatus ejus ad finem uſque.

28 Liberat, & eripit, facitq; ſigna ac miracula in cœlo & in terra; qui liberavit Danijelem a [c] leonibus.

29 Itaque Danijel iſte proſperè egit in regno Darii, & [d] in regno Cyri Perſæ.

[g] Chald. *Danijel: pleonaſmus.*
[h] Chald. *filius deportationis.*
[i] Chald. *non poſuit ſuper te, ô Rex, rationem.*
[k] Chald. *cum perturbatione*
[l] Chald. *ſolum.*
[m] Chald. *coram me.*
[n] Chald. *ſionem non fecisse.*
[o] Chald. *educere.*
[p] Chald. *proclamaverant accuſationes, ſive obtrectationes ipſum: ut ſupra 3.8.*
[q] Chald. *malenum: ut Gen. 9.5.*
[r] Chald. *ſecundum poſtulatum Schelomonis, 1. Reg. 8.48.*

ANNOTATIO.

1 Darius] *Verſum hunc (qui fere cum præcedentibus conjungitur) quia magis ad ſequentia pertinet, viſum eſt huic capiti connectere. Eſt autem hic Darius Medus ſocer Cyri Regis, qui operam generi ſui adhibuit ad occupandam Babylonem; ut obſervavimus 2. Chron. 36. 23.* 3 Primus] *id eſt ſummus, ut exponitur ſequente verſu.* 4 Tunc Danijele] *duæ hîc cauſæ explicantur quibus ſatrapæ ad procurandum Danijelis exitium adducti ſunt: una, quòd jam præſentem hominis exteri ſibi imperantis dignitatem ferrent indignissimè; altera, quòd conſilium Regis cognoſcerent de Danijele amplius evehendo in univerſam adminiſtrationem regni.* 5 Ab adminiſtratione] *id eſt, ſi fortè deprehenderetur peccaſſe in rationibus regni, quas ab ipſis ſatrapis ex autoritate Regis exigebat.* 8 Conſilium] *hujus conſilii finis quidem apertiſſimus verbis oſtenditur; verùm ſpecies qua Darius ad illud probandum adductus eſt & ferendam legem, paulo eſt obſcurior: nobis videtur illud probabile, Darium hac ratione voluiſſe novo ſuo regno gratiam & autoritatem maximam conciliare ab omnibus, & munificentiam non regalem modò, ſed quaſi divinam ſupplicantibus oſtendere.* 9 Secundum jus] *vide Eſter. 2. 1. & 8. 8.* 11 Ex adverſo Jeruſch.] *ſecundum poſtulatum Schelomonis, 1. Reg. 8. 48.* Temporibus tribus] *id eſt, quoties commodum eſt ipſi verſari domi ſuæ per occupationes publicas: videlicet matutino tempore, antequam prodeat ad negotiorum procurationem; meridiano, cùm ad cibum capiendum revertitur, ut de Joſepho legimus Gen. 43. 16. & veſpertino, cùm ſe a negotiis recipit: quò non dubium eſt quin reſpexerit David Pſal. 55. 18.* 15 Cogitationem] *(baldatcam vocem (quam variè interpretantur multi) viſum eſt ex affini ſermone Arabico ſic interpretari.* 17 Dicente] *id eſt, annuente & concedente illud quod honeſtè non putabat a ſe impediri poſſe.* Jugiter] *id eſt, conſtantiſſimè & infracto animo: ſic prædicat & admiratur Darius fidem conſtantiamq; Danijelis, quæ admiratione adducitur ut commendet ſalutem ipſius Deo.* 18 Lapide] *ad obturandum os foveæ, ne forte Danijel ipſe exeundi facultatem conſequeretur, aut aliorum operã extraheretur: quod homines iſti tum a Rege, tum ab amicis, tum ab adminiſtris, tum a gentilibus Danijelis metuebant, quia Danijel maximam fidem apud omnes prophetia & interpretationibus, gratiam & autoritatem ſanctiſſima adminiſtratione ſibi comparaverat. Atq; hoc quidem ex loco & ex comparatione ver. 25. videntur illis animadvertiſſe, ut leones a Danijele in foveam injecto abſtinerent; propterea lapidem & ſignaculum ad cautionem majorem adhibuiſſe.* Annulo ſuo &] *i. annulo (ut vocant) maximo regni, quod diplomatis ex autoritate Regis & ſummi totius conſilii deſcriptis apponi ſolet.* Voluntas] *id eſt, decretum communi voluntate & autoritate factum.* 19 Exhilarantium] *id eſt, abſtinuit ab omnibus rebus quæ ipſum a dolore ſuo avocare, aut triſtitiam lenire potuiſſent: adeò afficiebatur Danijelis cura.* 23 Propterea] *hanc vocem ſic interpretandam eſſe confirmat diſtinctio. Senſus eſt, eò quòd viſum eſt Deo Angelum mittere ad ſalutem meam & me integrè a leonibus conſervare, planè comperta eſt mea integritas: cujus tum Deus ipſe hac mirifica conſervatione teſtis eſt apud omnes, tum verò teſtem appello tuam ipſius conſcientiam.* 25 Filios eorum] *tum propter de-*

ipſa.

testationem sceleris in Deum & in regem commissi, adeoq; in regnum totum quod a Daniele tranquillè administrabatur; tum propter exemplum: nam tanti sceleris similitudine ipsa tenebantur, & exemplo aliæ deterrebantur a similibus maleficiis. 29 In regno Cyri] *ut dictum est suprà 1.21. nam hactenus historica illa prolepsis a propheta fuit explicata, ut ibi diximus.*

CAPUT VII.

Danielis visione quatuor bestiarum ex ordine succedentium oblata, & Dei tradentis omne imperium filio hominis, interpretationem visorum postulat: ac propterea docetur de quatuor regnis in Judæam dominaturis, maximè verò de postremo, in quo populus Judæorum per Antiochum Epiphanem fuit gravissimè infestatus, cultus Dei eversus, & contubata omnia; donec per Dei providentiam inclinavit Seleucidarum regnum, ac postremò deletum est, ut omne imperium Christo in Ecclesia traderetur.

1 ANNO primo [a] Belschatzaris Regis Babyloniæ, Danijel somnium vidit, & visionis capitis sui incumbens cubili suo: tunc somnium scripsit, [a] summam verborum exponens.

[a] Chald. *caput verborum dicens.*

2 [a] Proloquutus Danijel dixit; videbam in visione mea per noctem, quòd ecce [a] quatuor venti cœli irrumpebant [a] in mari magno:

3 Et [a] quatuor bestiæ magnæ ascendebant e mari, [b] diversę una ab altera.

[b] Chald. *hæc ab illa.*

4 [a] Prima similis [a] leoni, [a] cui erant alæ aquilæ; *hanc* vidi, usquedum [a] avulsis alis ejus quibus [a] efferebatur e terra, [a] in pedes velut homo stare coacta est, & [a] cor humanum inditum est ei.

5 Deinde ecce [a] bestia altera secunda, [a] similis urso, [a] quæ dominatum unum erexit, [a] habens tres costas in ore suo inter dentes suos: [a] cui ita [c] dicitur, surge, comede carnem multam.

[c] Chald. *dicunt.*

6 Postea vidente me, [a] ecce alia [a] similis pardo, cui [a] alę quatuor volucris erant in dorso ipsius: & [a] quatuor capita bestiæ isti, cui potestas [a] data est.

7 [a] Postea videbam visionibus nocturnis quòd ecce [a] bestia quarta [a] timenda, terribilisq;, ac dura valde, cui erant [a] dentes ferrei magni, comedebat & comminuebat, ac [a] reliquum pedibus suis conculcabat: [a] erat que diversa ab omnibus bestiis antegressis, & erant [a] cornua decem ei.

8 [a] Animum advertebam ad cornua, cùm ecce cornu [a] ultimum parvum succresceret [a] inter illa, adeò ut tria ex cornibus illis prioribus eradicarentur a conspectu ejus: [a] & ecce oculi similes oculis [d] humanis erant in cornu isto, sed os loquebatur grandia.

[d] Chald. *hominis.*

[e] Chald. *abjecerunt.*

9 [a] Videbam, donec [a] solia [e] abjecta sunt, & [a] antiquus dierum sedit: [a] cujus vestimentum ut nix album erat, & pili capitis ut lana munda, solium *ut* scintillæ ignis, rotę *ut* ignis ardens,

10 A cujus conspectu [a] fluvius ignis manabat prodiens, cui [a] millies mille ministrabant, & coram quo myrias myriadum stabant: *donec* judicio considente [a] libri aperti sunt.

[f] Chald. *a voce verborum.*

11 [a] Videbam, tunc [f] [a] ex quo cœpit vox verborum grandium quæ cornu illud loquebatur; videbam inquam, usque dum [a] occisa est bestia illa, [a] perditumque corpus ejus, ac traditum incendio ignis:

[g] Chald. *ablatum est dominatum: sic ver. 26.*

12 Etiam [g] residui bestiarum ablatus est dominatus; [a] quia spatium in vita datum fuerat eis usque ad tempus & [a] constitutum tempus.

13 Videbam visionibus nocturnis, quòd ecce cum nubibus cœli [a] similis filio hominis [a] veniebat: [a] deinde usque ad antiquum dierum pervenit, [h] ut assisteretur ante eum:

[h] Chald. *ut sisteret eum.*

14 Et huic datus est dominatus, gloriaq; ac regnum, ut omnes populi nationes & linguæ ei serviant: cujus dominatus dominatus est [i] perpetuus qui non prætèrit, & regnum ejus *regnum* quod non corrumpitur.

[i] Chald. *seculi*

15 [a] Transfixus est spiritus meus mihi Danijeli intra [k] corpus, & visiones capitis mei cõturbaverunt me.

[k] Chald. *vagina: quam metaphoram servavit in Hermotimi Clazomenii historia Plin. lib. 7. nat. hist. cap. 52.*

16 Appropinquavi ad unum ex [a] astantibus, & veritatem quæsivi ab eo de tota re hac: qui alloquens me interpretationem verborum notam fecit mihi.

17 Hæ bestiæ magnæ quæ sunt quatuor, quatuor sunt [a] reges surrecturi e terra.

18 [a] Qui accipient regnum hoc, regnum sanctorum excelsorum; [a] qui possessuri sunt regnũ ipsum usque in seculum, & usque in seculum seculorum.

19 [a] Tunc optavi veritatem cognoscere de [a] bestia illa quarta, quæ erat diversa ab omnibus illis; timenda valde dentibus ferreis, & [a] unguibus chalybeis, comedente, comminuente, & reliquum pedibus suis conculcante:

20 Similiter de cornibus decem quæ *erant* in capite ejus, & ultimo [a] quod succrevit cadentibus a conspectu ejus tribus: de cornu, inquam, ejusmodi cui erant oculi & os loquens grandia, [a] cujus denique aspectus major fuit quàm sociorum eius.

21 [a] Videram cornu ejusmodi gerere bellum cum sanctis, & prævalere eis:

22 Usquedum veniret antiquus dierum, & judicium [a] daretur sanctis excelsorum; & tempus perveniret quo regnum illud possiderẽt sancti.

23 Ita dixit, bestia illa quarta [a] regnum quartum erit in terra, quod [a] diversum erit ab omnibus illis regnis; consumet enim totam [a] terram, conteretq; eam, & comminuet eam:

24 Et cornua decem ex illo regno, [a] decem Reges exurgent [a] post quos exurget [a] postremus, qui erit [a] diversus a prioribus, & [a] tres reges deprimet:

25 [a] Et verba adversus excelsum loquetur, ac sanctos excelsorum deteret, [a] adeò ut cogitet se mutaturum tempora & jus; [a] tradanturque per manum ejus, [a] usque ad tempus & tempora particulamque temporis.

26 [a] Sed judicium considebit; & dominatus ejus auferetur profligando & perdendo usque in finem.

27 Regnum autem, dominatusque & amplitudo regnorum sub toto cœlo dabitur populo sanctorum excelsorum: cujus regnum regnum erit perpetuum, & omnes dominatores ei servient, & auscultabunt. *suprà ver. 14*

28 Hucusq; finis *est* sermonis illius: ego Danijel cùm valde cogitationes meæ cõturbavissent me, & [l] totus splendor meus mutatus fuisset in me, verbũ hoc apud [m] animum meũ servavi.

[l] Chald. *splendores mei mutati super me fuissent.*

[m] Chald. *cor.*

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Anno] *Hactenus explicatis narrationibus historicis eorum quæ Danijeli obvenerunt, deinceps exponit Danijel narrationes propheticas earum rerum quæ Ecclesiæ Dei eventuræ erant usque ad adventum Christi & promulgationem Evangelij. Hoc autem capite continetur prophetia de quatuor illis administrationibus quas Ecclesia Judæorum erat perpessura; ut diversa quidem visione, sed eodem argumento fuerat demonstratum Nebucad-nezari, & a Danijele expositum suprà 2. tantùm illud observandum est, quòd regna illa quatuor crassius tum fuerant adumbrata: succedente verò tempore singulares circumstantiæ regnorum & administrationum magu ac magu explicantur, ut in hac prophetia primùm, deinde in sequentibus juvante Deo ostendemus.* Belschatzaris] *de quo suprà 5.* 2 Proloquutus] *posita inscriptione versu præcedente jam narrationem ingreditur Danijel, primùm quidem visionum, usque ad ver. 15. deinde verò petita exoratáq; interpretationu, usque ad versum 28. quo versu prophetia hæc concluditur.* Quatuor venti] *id est, administri procellarum sequentium, ac velut Angeli nominatim a Deo immissi ad excitandas procellas & motus maximos, quibus cum bestiæ, sequente versu, id est, regna illa quatuor excitata sunt. Voluit enim hoc pacto Dominus ostendere, non consilio humano aut casu omnia hæc fuisse orbi terrarum eventura, & Ecclesiæ suæ; sed certissima ipsius providentia & singulari œconomia.* In mari magno] *id est in terra, ut ostendit sequentis versus cum versu 17. comparatio. Nam terram ferè cum mari scriptura comparat propter æstuantes & reciprocantes mutationum fluctus, quibus infesta est totius terræ administratio.*

3 Quatuor bestiæ] *quarum interpretationem vide vers. 17. & suprà 2. 37. & sequentibus. bestiis autem comparantur regna, quia ex belluarum more acquisita & administrata sunt. Quamobrem cùm franguntur & tunduntur regna, ex contrario dicuntur tanquam homines restituti pedibus insistere, & cor humanum possideri, quia desinunt agere belluas, seq. versu.* 4 Prima] *typus regni Babylonici.* Leoni] *typus præstantiæ quæ fuit in regno Babylonico, ut figurata est auro suprà 2. 32.* Cui erant alæ] *id est, velocissima celeritate cum aquilis comparanda: vide Jirm. 4. 13. & 48. 40. & Jechezk. 17. 3. & sequentibus.* Avulsis alis] *id est, detractu regionibus, facultatibus, & ornamentu imperij per Darium & Cyrum: ut factum esse narrant historici, & prædicit Jirmeja 50. 21. & sequent.* Efferebatur] *id est, extollebat se supra communem hominum aliorum sortem, & tanquam bestia sæviebat.* In pedes] *id est, depluma effecta in communem sortem reducta est.* Cor humanum] *id est abjectum, trepidum, & fractum, loco illius ingentis animi quo antè efferebatur ut leo.* 5 Bestia] *typus regni Persici.* Similis ursо] *typus barbaricæ crudelitatis & ferinæ, quæ in regibus Persarum extitit. Quamobrem illorum administratio minoris quàm Babyloniorum æstimatur, & comparatur cum argento suprà 2. 32.* Quæ dominatum] *id est, quæ bestia alias secum dominantes ferre non potuit; sed dominio suo arrogavit illas, nec potuit quiescere donec illas imperio suo adunasset: sic exponuntur principia Persarum monarchiæ, quibus primùm Medorum regnum, deinde Babylonicum adjunxit sibi. Non sumus nescii plerosq; hanc vocem aliter interpretari, quia littera Schin modò in dextera sui parte, modo in sinistra puncto afficitur, & Hhebraica exempla hoc loco variant: sed nos fidem librorum emendatissimorum sequuti maluimus hoc modo reddere. quem argumento & rei ipsius veritati convenientiorem esse putavimus.* Habens tres costas] *id est, amplius etiam exedens & rodens in tres plagas orbis habitabilis, quæ diserte nominantur infrà 8. 4. & suo loco exponentur.* Costas] *id est, reliquas exesarum gentium, & a Persarum tyrannide absumptarum.* Cui ita dicitur] *id est, cui mandatur divinitus ut propaget imperium suum, & sub jugum mittat nationes quàm plurimas, easq; ut fera bestia devoret.* 6 Ecce alia] *typus regni Macedonici.* Similis pardo] *id est, fraudulentissima & rapidissima: nam his duobus nominibus in scriptura celebratur pardus; Jirmejæ 5. 6. & Chabakuk. 1. 8. Novimus quidem non ita fuisse vafrum & subdolum Alexandrum, ut fuerat Philippus ipsius pater: sed recordandum est semper his locis non tam respici unicam personam Regis, quàm regnum consilium & administrationem ejus. Erat quidem Alexander Magnus homo furibundus, ebriosus, & circumfluens vitiis omnibus, qui quocunque aspirabat, temeritate potius quàm certo consilio judicioq; ferebatur; sed usus est consiliariis patris, qui assiduè versati in technis illius solebant antevertere temeritatem Alexandri sapientissimis consiliis. Quamobrem dolus & rapiditas velocitasq; maxima, administrationis Macedonicæ hoc typo adumbratur.* Alæ quatuor] *indices pernicitatis summæ, quocunque illa se verteret.* Quatuor capita] *id est, quatuor copiæ ejusdem regni, quod ad Alexandrum & Herculem filios Alexandri Magni fuerat perventurum jure hereditario: sed post ingentes motus ad Aridæum fratrem Alexandri delatum & per satrapas administratum est: qui primùm ab Aridæo præfecti, deinde ab Antipatro regum tutore dato commutati, postremò mutuis inter se conspirationibus reges effecti sunt, & dominii hæreditatis alienæ; interfectis Alexandro & Hercule per Cassandrum, qui Aridæo successit in regno Macedonico: vide infrà 11. 4.* Data est] *judicio Dei, ut suprà vers. 5.* 7 Postea] *typus regni Asiatici, quod regnum Seleucidarum dixerunt historici. Nam etsi Seleucus Nicanor inde ab Alexandri morte fuit inter satrapas numeratus, tamen extincto in universum Alexandri genere Babylonem occupavit, & novum regnum instituit, a quo Judæi infinita mala perpessi sunt. In iis autem exponendis occupatur maxima pars capitum sequentium, prout monuimus suprà 2. & sequentia omnia commonstrabunt evidentissimè.* Bestia quarta] *sed quæ propter infinitas varietates non potuit cum certa animantis specie comparari.* Timenda] *populo Dei, ad quem Danijel propriè respicit: ut suprà 2. 40.* Dentes ferrei] *id est, duces & copiæ, tanquam instrumenta commolendo & exinsuendis Judæis accommoda.* Reliquum] *id est, quos non consumebat, eos calcabat indignissimè & quasi terebat pedibus, omnibus malis atrocissimis afficiens eorum mentes & corpora, ut deinceps planiùs exponetur.* Eratque diversa] *præ tyrannidis gravitate. id est, non poterat aut cum superiorum ulla, aut cum alia specie comparari: ut antè diximus.* Cornua decem] *id est Reges; ut exponitur infrà versu 20.* 8 Animum advertebam] *expositio singularis rerum quæ spectabantur in ea bestia, ut exponuntur infrà ver. 20. & sequentibus.* Ultimum] *videlicet illorum decem, ut ibidem demonstrabimus.* Inter illa] *id est, in eorum numero.* Et ecce] *id est, quamvis humani aliquid præ se ferret, tamen species tenus erat in eo humanitas: nam sermone Deum & factis homines pios prosequebatur,*

ut deinceps oſtendemus. 9 Videbam] *altera pars viſionis de ratione quam obſervavit Deus in tollenda beſtia, cujus duo ſunt gradus: unus, quod maxima patientia & longanimitate uſus eſt antequam beſtiam peſſundaret, uſque ad verſum 13. alter, quod filium ſuum æternum, hæredem conſtitutum rerum omnium, miſit in poſſeſſionem regni ſui, verſ. 13. & 14. Videbam ergo, id eſt, obſervabam ſtantem hanc beſtiam.* Solia] *id eſt, regnum & dominatus regum iſtorum, infrà verſ. 26.* Antiquus dier.] *id eſt, Deus ſempiternus:* παλαιοχρονις. Cujus veſtimentum] *id eſt, qui juſtitia integerrima & potentia abſolutiſſima inſtructus eſt ad perficiendum judicia ſua: quò ſpectant typi omnes poſiti hoc & ſequente verſu.* 10 Fluvius ignis] *typus judiciorum Dei conſtantiſſimorum, perluſtrantium, pervadentiumq; omnia, & adverſa quaque conſumentium.* Millies] *id eſt, infiniti angeli.* Libri aperti ſunt] *id eſt, acta rerum ab hac beſtia & cornu geſtarum in judicium producta, & a Deo cognita: humanitus dictum; ut Apocalyps. 20. 12.* 11 Videbam] *nempe Deum in judicio conſidentem, ut omne regnum traderet filio, verſ. 13. & 14.* Ex quo cœpit] *nam inde a tempore Antiochi Epiphanis cœpit Deus quatere & labefactare Seleucidarum regnum externis & internis motibus.* Occiſa eſt] *i. regnum Seleucidarum ad Tigranem tranſlatum, teſte Juſtino libro 40.* Perditum] *i. deleta regni ſpecies capto Tigrane, & Syria in provinciam redacta per Pompeium.* 12 Reſidui beſtiar.] *id eſt, reliquiæ antecedentium regnorum cum hoc interciderunt, & a Romanis ſunditus ſublatæ ſunt.* Quia ſpatium] *id eſt, quia hæc omnia regna temporaria ſunt; non autem æterna, quemadmodum illud eſt quod pater tradit filio, verſibus duobus ſequentibus.* Conſtitutum tempus] *id eſt, certum & definitum providentia Dei, cujus fines nulla vi aut arte tranſilire potuerunt.* 13 Similis filio hominis] *id eſt, figura Chriſti Dei & hominis veri, in perſona una: nam Deitas illius figuratur adventu e nubibus, humanitas vero nomine ipſo confirmatur.* Veniebat] *perfecturus in terris myſterium redemptionis noſtræ.* Deinde] *id eſt, redemptione conſummata aſcendit in cœlos ad Patrem.* Ut ſiſteretur] *id eſt, ut ſiſtens ſe ipſum Deo ac Patri ſederet ad dexteram illius, & omnem dominatum gloriámque ac regnum acciperet, ſequente verſu.* 15 Tranſfixus eſt] *altera pars narrationis, ut diximus in verſum 2. qua Propheta primùm petit, hoc & ſequent. verſu; deinde accipit viſi interpretationem, ad finem uſque.* 16 Aſtantibus] *angelis, de quibus verſu 10.* 17 Regis] *id eſt regna, de quibus ſuprà ver. 3. & ſeq.* 18 Qui accipent] *id eſt, quæ regna dominabuntur in Judæos, qui* περιουσιοι *vocantur ſancti excelſorum, hîc & infrà 21. & 22. quia penes illos fuit Eccleſia Dei uſque in adventum Chriſti. Eſt autem hæc veriſſima Eccleſiæ definitio, ut dicatur eſſe cœtus ſanctorum ad excelſa, hoc eſt, ad cœleſtem vitam pertinentium.* Qui poſſeſſuri] *videlicet ſancti excelſorum in Chriſto: ſic perſtringit Angelus totius viſionis ſummam, indignitatémque belluinæ hominum adminiſtrationis in Eccleſiam amplificat per comparationem futuræ ſanctorum gloriæ.* 19 Tunc] *id eſt, cùm non ſatis mihi fuiſſet factum hoc breviore reſponſo.* Beſtia illa] *de qua ſuprà verſ. 7. & 8.* Unguibus] *quibus figuratur hoc regnum laniaſſe ſanctos: prout legitur in Macabæorum libris.* 20 Quod ſuccrevit] *etſi primùm minimum fuerat, ſuprà verſu 8. nam Antiochum Epiphanem: de quo hæc dicuntur, nullo jure fuiſſe Regem demonſtrabimus in verſum 24. & hominem fuiſſe impuriſſimum oſtendit ipſa nominis antiphraſis.* Cujus denique] *i. qui tandem Seleucidas alios omnes amplitudine ſuperavit.* 21 Videram] *hu duob. verſib. cauſam exponit Danijel, cur tam ſollicitè verum de hac beſtia, ſingularibusq; illius partibus & factis voluerit cognoſcere; nempe quod ab eo tempore Judæorum populus erat infeſtandus atrociſſimè, donec liberaretur Eccleſia ab inimicis ſuis adventu Chriſti.* 22 Daretur] *in Chriſto.* 23 Regnum quart.] *Seleucidarum, ut antè diximus.* Diverſum] *crudeli adminiſtratione, quam exponunt ſequentia.* Terram] *populi Dei ſive Jehudæam, ut planè accipiendum eſt ex ver. 21.* 24 Decem Reges] *a cœpto Seleucidarum regno uſque ad Antiochum Epiphanem decem Reges numerantur: Seleucus Nicanor primus, Antiochus Soter ſecundus, Antiochus Theos tertius, Seleucus Callinicus quartus, hoc expulſo Ptolemæus Evergetes quintus, ejecto Ptolemæo Seleuco Ceraunus ſextus, Antiochus Magnus ſive Hierax, id eſt accipiter, pater Seleuci Philopatoris & Antiochi Epiphanis, ſeptimus, magno Antiocho ejecto & aliis rebus occupato Ptolemæus Philopator octavus, Ptolemæo depulſo per Antiochum magnum & filios Seleucus Philopator nonus, & Seleuco occiſo frater minor Antiochus Epiphanes decimus.* Poſtremus] *iſtorum decem quos numeravimus.* Diverſus a prior.] *ut præcedente verſu. Nam & in gentem ſuam, & in exteras fuit perfidioſiſſimus.* Tres Reges] *nimirum Ptolemæum Philopatora, quem collatis cum patre & fratre viribus Syria depulit; deinde Selecucum fratrem ſuum majorem, qui Demetrium filium Romam mittebat ut ipſum Epiphanem liberaret; ac poſtremò ipſum Demetrium obſidem; ad quem jus regni pertinebat.* 25 Et verba] *id eſt, blaſphemus erit in Deum, & contumelioſiſſimus atrociſſimúsque tyrannus in populum ejus: quod ampliſſimè enarrat Danijel infrà 11.* Adeò ut cogitet] *id eſt, tam blaſphemus & importunus erit, ut ipſam Dei autoritatem ſibi in populum ejus arroget, tempora ſabbathorum, feſtorum, & circumciſionis abolendo, & legem ipſam Dei juratá, omnia nefariè convellendo.* Tradanturque] *id eſt, novæ leges & cæremoniæ ab ipſo imponentur, & inſtituantur in populo Dei arbitratu ejus.* Uſque ad tempus] *id eſt, per ſpatium annorum trium, & dierum decem: nam die decimoquinto menſis Ciſlevi anno centeſimo quadrageſimo quinto regni Seleucidarum hoc effectum eſt, 1. Mac. 1. 57. deinde verò die vigeſimo quinto menſis Ciſlevi anno centeſimo quadrageſimo octavo legitimus Dei cultus inſtauratus eſt, 1. Macab. 4. 52. Quamobrem prima vox, tempus, annum ſignificat corruptum ſive conſtantem ex duobus diverſorum annorum partibus; tempora biennium juſtum; particula temporis dies decem: vide ſuprà 4. 16.* 26 Sed judicium] *id eſt, ſed Deus juſtus judex ex eo tempore non deſinet judicia exercere in Seleucidas, ut diximus ſuprà in verſum 9. & 11.*

CAPUT VIII.

Deus Danijeli tum viſionibus figurat, tum verbis per Angelum ſuum explicat conſtitutionem futuram primùm regni Perſici, deinde Macedonici, ac poſtremò Seleucidarum; & calamitates obventuras Eccleſiæ Judæorum per Antiochum Epiphanem: quarum tempus circumſcribit aperti ſſimè ad priorum conſolationē.

1° Anno

1 Anno tertio regni Belschatzaris Regis visio apparuit mihi, mihi Danijeli; post illam quæ apparuerat mihi principio.
2 Respiciens igitur ad visionem illam (erat autem cùm viderem, ut essem Schuschane in palatio quod *est* in Hhelami provincia) respiciens inquam, ad illam visionem, cùm essem ad fluentum Ulai,
3 Sustuli oculos meos, & vidi quòd ecce [a] aries unus stabat ante fluentum illud, [b] bicornis: duo autem illius cornua erant alta; sed unum altius [b] altero, & quod altius erat [c] assurrexit posterius.
4 Videbam istum arietem cornu petentem [d] Occidentem, Aquilonémq;, & meridiem versus, cui nullæ bestiæ obsistebant, neque ullus eripiebat e manu ejus; sed faciebat pro voluntate sua [e] & quidem res magnificas.
5 Me autem considerante, ecce [f] hircus [g] e capris veniebat ab occasu in superficiem totius terræ, [f] quem nemo attingebat in terra: & hirco isti cornu [g] conspicuum erat inter oculos ipsius.
6 Veniens itaque ad illum usque arietem [h] bicornem, quem videram stantem ante ipsum fluentum; incurrit in eum [i] æstuantibus viribus suis.
7 Cùm autem vidissem eum pervenientem ad illum arietem, exacerbans se contra illum ferivit arietem adeò ut frangeret ambo cornua illius, nec esset vis in ariete obsistendi ei; & dejiciens illum in terram conculcavit illum, nec fuit qui eriperet arietem ex manu ipsius.
8 Hircus verò e capris, magnus evasit [k] admodum: sed cùm roboratus esset, [f] fractum est cornu illud magnum, & assurrexerunt conspicua *cornua* quatuor loco ejus in quatuor ventos cœli:
9 Et [f] ab uno ex ipsis prodiit cornu unum [f] perparvum; quod magnificavit se excellenter [f] versus Meridiem & versus [f] Orientem, & versus [f] decus ipsum:
10 Ubi magnificavit se contra [f] exercitum cœli; adeò ut dejiciës in terrã de exercitu illo & [f] de stellis ipsis, conculcaret eas.
11 Etiam usque ad [f] Principem illius exercitus magnificavit se: nam [f] ab ipso sublatus est jugis *cultus*, & abjectum habitaculum sanctuarii illius,
12 [f] Exercitusq; expositus est defectioni contra jugem *cultum*: cùm dejecta [f] veritate in terram faceret & prosperaretur.
13 Tunc audivi quendam [f] sanctum loquentẽ: dixit enim quidam sanctus [f] illi qui occulta in numerato habet loquenti, quousque ista visio erit de jugi *cultu*, de defectione desolante? *quousque* exponetur & sanctitas, & exercitus conculcationi?
14 Dixitq; [f] ad me, [f] usque [l] ad [f] vespertina matutina q; tempora bis mille trecenta: [m] tum justè restituetur sanctitas.
15 [f] Fuit autem cùm viderem ego Danijel istã visionem; ut requirente me intelligentiam, ecce staret coram me [f] quasi aspectus viri:
16 Et audirem vocem [f] humanam inter Ulajũ; quæ inclamans dixit, Gabriel, declara huic visionem istam.
17 Itaque venit ad stationem meam: quo adveniente [f] conturbatus procidi in faciem meam; sed dixit ad me, animadverte fili hominis, nam tempore [n] definito hæc visio *futura est*.
18 Cùm autem loquente eo mecum sopore obrutus jacerem pronus in terra, tangens me fecit ut starem in statione mea.
19 Et dixit, [f] ecce ego notum facturus sum tibi id quod futurum est usque ad extremitatem istius indignationis; nam constituto tempore finis erit.
20 [f] Aries, quem vidisti, bicornis; est regum Mediæ & Persidis:
21 [f] Hircus autem ille [f] villosus, est [f] regis Græciæ: cornu autem magnum interjectum oculis ejus, est [f] rex primus.
22 Atque hoc [f] effracto quòd consurgent quatuor pro illo; quatuor regna [f] ex *sua* gente [o] assurrectura, sed non cum robore [f] illius.
23 P [f] Procedente autem regno [f] istorum, [q] cùm *defectionem* consummabunt defectores isti; exsurget [f] Rex [q] impudens & [r] cautus:
24 Cujus robur ita invalescet, tetsi nõ robore ipsius, ut [s] mirificentissimè perdat, prosperetur, que & efficiat; perdet enim [f] validos, populumq; sanctorum:
25 Et incumbens intelligentiæ suæ prosperabit dolum [r] actionum suarum, & [u] cum animo suo magnificabit se, & [f] in tranquillitate perdet multos: denique [f] principi principum obsistet, & [f] absque manu frangetur.
26 [f] Visio autem illius vespertini & matutini temporis quæ dicta fuit [x] verissima est: quare tu [f] occlude hanc visionem, quia [f] dierum multorum est.
27 Tunc ego Danijel [y] affectus ægritudine *aliquot* dies, assurgens feci [f] officium Regis; quamvis obstupescerem super visione hac, nemo tamen animadvertebat.

[a] Heb. *cui cornua duo.*
[b] Heb. *secundo.*
[c] Heb. *ascendit. sic deinceps.*
[d] Heb. *mare.*
[e] Heb. *& magnificabat.*
[f] Heb. *caprarium.*
[g] Heb. *visionis: sic deinceps.*
[h] Heb. *dominum duorum cornuum: sic ver. 20.*
[i] Heb. *æstu virium suarum.*
[k] Heb. *usque valde.*
[l] Heb. *usque ad vesperam mane.*
[m] Heb. *justificabitur.*
[n] Heb. *finis.*
[o] Heb. *stabunt: sic ver. seq.*
[p] Heb. *in consequentia istorum regni.*
[q] Heb. *durus facie, ut Deut. 28. 50.*
[r] Heb. *intelligens enigmata.*
[s] Heb. *mirabiliter.*
[t] Heb. *manu sua.*
[u] Heb. *in corde suo.*
[x] Heb. *vera.*
[y] Heb. *fastidium sustinuerat.*

ANNOTATIO.

1 Anno tertio] *Hujus prophetiæ præter inscriptionem comprehensam versu 1. partes duæ sunt: visio, ad versum usque 15. & visionis interpretatio ex optato Danijelis, inde ad versum ultimum. Continet autem pars utraque tertiam descriptionem regnorum, de quibus suprà capite 2. & 7. hoc tantùm interest, quod in superioribus mentionem fecit regni Babylonici; hic verò trium duntaxat consequentium, quia regnum Babylonicum erat triennio ruiturum: quam eandem rationem servavit Danijel in Prophetiis sequentibus, quia tum jacebat Babyloniorum regnum, cùm oblatæ sunt ei visiones illæ, & exaratæ prophetiæ.* Principio] *id est, anno primo, suprà 7. 1.* 2 Schuschane] *id est, Susis, ut Geographi vocant, quod oppidum circumlustrat Eulæo fluvio, & nomen Susianes indidit regioni toti.* Hhelami] *vide Gen. 10. 22. Nam Susiane olim pars fuit Hhelamiditos, Persiam interiùs ab Oriente habens discretam fluvio Oroatide.* Ulai] *id est, Eulæum fluvium, ut a Geographis appellatur.* 3 Aries] *typus regni Medorum Persarumq;, ut exponitur versu 20.* Posterius] *tempore: nam prius erat Medorum quàm Persarum regnum.* 4 Occidentem] *vide suprà 7. 5.* 5 Hircus] *typus regni Macedonici, ut exponitur infrà 21.* Quem nemo] *id est, qui solo adventu victor erat; tantùm abest ut quisquam obsistere, donec venit ad arietem.* Conspicuum] *præ magnitudine, ut exponitur infrà ver. 8. & 21.* 8 Fractum est] *typus mortis Alexandri Macedonis, ut infrà ver. 22.* 9 Ab uno] *id est, a Seleuco Nicanore.* Perparvum] *ut suprà 7. 8. hoc*

Hæc autem de Antiocho Epiphane dicta sunt, ut suprà cap. 7. Versus Meridiem] id est, Ægyptum, quam cepit & obtinuit Antiochus Epiphanes sive Illustris, donec a Romanis per Caium Popilium decedere coactus est. Orientem] nam pervasit etiam Persida, & regni fines Ptolemaida usque amplíavit. Decus ipsum] id est Judæam, terram populi Dei: nam his elogiis celebratur regio illa in scripturis, ut Psalm. 48. 3. & Jechezk. 20. 6. 10 Exercitum cœli] id est, populum Dei, sive Ecclesiam in Judæa olim circumscriptam: cujus singula membra nominantur sanctis excelsorum supra 7. 18. & sequentibus: quamobrem populus sanctorum communiter appellantur, infrà versu 24. De stellis] id est, viris principibus & illustribus inter cæteros, qui administratione sua cùm in Republica tum in Ecclesia aliis præluxerint. 11 Principem] id est, Deum in populo suo singulari modo imperantem: quapropter princeps principum nominatur infrà 25. Ab ipso] Antiocho, quem figurat cornu. 12 Exercitusque] id est, populus Dei vi, dolo, & modis omnibus sollicitatus est, multis, adductis ut deficerent a legitimo Dei cultu, & ad gentium nefarios ritus transfugerent. Veritate] id est, lege, & doctrina veritatis. 13 Sanctum] Angelum videlicet: ut desiderant angeli introspicere in mysteria Dei, 1. Petri 1. 12. Illi] id est Christo, sapientiæ æternæ & sermoni Patris: nam hæc duo sunt propria personæ Christi epitheta; unum, quòd sapientia est Dei patris, & arcana illius omnia ab illo apud se habet, tanquam numerata & perfectissimè cognita; alterum, quod sermo est Dei Patris, & arcana illius prout commodum & tempestivum est angelis suis hominibusque eloquitur in Ecclesia: quamobrem hîc ab Angelo ut inferiore consulitur. Novimus quidem Hbebræam vocem a Judæis aliter accipi, compositionem durissimam duarum vocum effingentibus, ut deludant veram hujus nominis interpretationem: sed nos rationem habuimus tum ipsius veritatis, tum etiam punctorum in hac nostra interpretatione. 14 Ad me] non autem ad sciscitantem Angelum: quia Angelus non sua, sed Danijelis & Ecclesiæ causa rogaverat: ut antè diximus ex 1. Pet. 1. 12. Usque ad vespert.] id est, futura est funesta hæc calamitas annos sex tres menses & dies fermè octodecim, sive hoc septem annorum spatio bis intercalaveris. Hoc autem quomodo & quando gestum sit, colligendum est ex 1. Machab. 1. 12. nam evenit primùm desolans illa defectio anno centesimo quadragesimo primo Seleucidarum, 1. Machab. 1. 12. qua in defectione perseveratum est sequente anno, cùm Antiochus Ægyptum occuparet; tertio verò reversus Jeruschalaima devastavit, ibidem vers. 21. & suam impietatem produxit usque ad annum centesimum quadragesimum octavum, cujus mense nono die vigesimo quinto repurgatum est templum & cultus instauratus, 1. Machab. 4. 52. Vespertina matut.] id est, dies bu mille trecentos, qui περιφραστικῶς a suis partibus nominantur: ut infrà 26. Tum justè] id est, præcisè hoc elapso tempore cultus Dei instaurabitur. ut ex 1. Machab. 4. modò ostendimus. 15 Fuit autem] transitio ad secundam partem, nempe interpretationem visi: ut diximus in ver. 1. Quasi aspectus viri] id est, Angelus humana specie, qui propterea dicitur Gabriel, id est, vir Dei fortis, versu sequente & infrà 9. 21. 16 Humanam] illius videlicet qui occulta in numerato habet, id est, Christi, de quo versu 13. Nam idem Angelis imperat, & interpres est judiciorum Dei & promissionum in Ecclesia. Inter Ulajum] id est, inter duas ripas illius fluvii, de quo suprà 2. 17 Conturbatus] ut Jechezk. 1. 28. 18 Tangens me] id est. recreavit & confirmavit me ab infirmitate mea: ut 1. Reg. 19. 5. & 7. 19 Ecce ego] exordium explicationis ad visum superius pertinentis habetur hoc versu; explicatio autem, septem sequentibus. 20 Aries] de quo ver. 3. & 4. 21 Hircus] de quo versu 5. 6. & 7. Villosus] id est, horribilis, a signo. Regis Græc.] id est regnorum, quæ postea distribuit Propheta. Rex primus] Alexander magnus, qui primus Græcorum Judæam comparavit. 22 Effracto] ut suprà versu 8. Quatuor regna] Macedoniæ, Asiæ, Syriæ, & Ægypti. Fuit autem regnum illud Syriæ, quod Seleucidarum historici appellant, de quo deinceps propheta actturus est. Ex sua gente] i. non e gente Alexandri (nam totum illius genus duodecim annis intercidit) sed ex suis gentibus singula. Illius] Alexandri, quasi dicat viribus imparia. 23 Procedente autem] nimirum anno centesimo trigesimo septimo Seleucidarum, ut antè diximus ex 1. Machab. 1. Istorum] ac Seleucidarum maximè, a quibus Rex iste ortus est. Cùm defectionem] de qua 1. Machab. 1. 12. ut versu 14. notavimus. Rex impud.] Antiochus Epiphanes, sive Illustris per antiphrasim dictus, quem propterea (Polybio teste) alii vocarunt petulantiæ nomine ἐπιφανῆ, quasi furiosum dicas. 24 Non robore ipsius] id est, non strenuè, sed tantùm impurissima fraude, ut dicitur sequente versu. Validos] id est, summos cum insimis: vide 1. Machab. 1. 25. & sequentibus. 25 In tranquillitate] id est, neque lacessitus, neque lacessens armis; sed pacem simulans tyrannicas cædes exercebit. Principi princip.] vide suprà in vers. 11. Absq; manu] id est, languore & morbo conficietur ex animi cruciatu, divina vindicta illum persequente, 1. Macab. 6. & 2. Machab. 9. 26 Visio] de qua suprà ver. 14. Occlude] id est, quasi obseratam & obsignatam recondè in animo tuo, & pius tantùm omnibus confirma; apud istos verò dissimula: ut estenditur sequente versu, sic Jeschahh. 8. 16. & infrà 12. 4. Dierum multorum] nempe ducentorum nonaginta duorum annorum, ab ineunte Persarum dominatu in Babyloniam ad Antiochi Illustris exitium. 27 Officium regis] id est, mihi a Rege imperatum atque impositum. Quamvis obstupesc.] id est, dissimulabam optimè affectionem animi mei, atque ita occlusam in animo meo visionem continebam, prout me facere Deus mandaverat precedente versu.

CAPUT IX.

Danijelem anno liberationis promissæ cogitantem cum animo suo & precibus flagitantem a Deo remissionem peccatorum suorum & populorum, gratiam, misericordiam, liberationem, & restitutionem Ecclesiæ, Deus per Angelum confirmat de proxima liberatione, & eo tanquam vestigio perducit ad spiritualem liberationem quam Christus per Evangelium abolitis cæremoniis effecit in adventu suo: ac propterea tempora definiens accuratissimè, exponit salutem Ecclesiæ, & Judæorum contumacium ruinam.

[a] Heb. ten Darjavesch filii Achasch Veroschi.

1 Anno [a] primo Darii filii Assueri ex semine Medorum, quo factus est Rex in 2 Anno primo regni ejus, ego Danijel consi-

Jirm. 25.29. [b] Heb. *completurum vastitatibus.*

siderans [a] ex libris; numerum annorum quibus fuerat verbum Jehovæ ad Jirmejam Prophetam [b] completas fore vastitates Jeruschalaimorum, septuagesimum annum *adesse*,

3 Adhibui faciem meam ad Dominum Deum quærendo oratione & deprecationibus; cum jejanio, cilicioq;, & cinere:

Deut. 7.9. & 21.

4 [a] Et orans Jehovam Deum meum, confessus sum; ac dixi, [a] obsecro, Domine Deus fortissime, maxime, & summè reverende, servans fœdus & benignitatem amantibus ipsum & observantibus præcepta ipsius:

5 Peccavimus, & perversè egimus, improbeque fecimus, ac rebellavimus; & quidem recedendo a præceptis tuis & a juribus tuis.

6 Non enim auscultavimus servis tuis Prophetis, qui alloquebantur nomine tuo reges nostros, principes nostros, & patres nostros; ac totum populum terræ.

7 Penes te, ô Domine, est justitia ipsa, at penes nos pudor faciei, qualis est die hoc; penes viros Jehudæ, & penes habitatores Jeruschalaimorum, & penes omnes Jisraëlitas, propinquos & longinquos in omnibus regionibus quò depulisti eos, propter prævaricationem ipsorum qua prævaricati sunt in te.

8 Jehova, penes nos est pudor vultus, penes reges nostros, penes principes nostros, & penes patres nostros; quia peccavimus in te.

9 Penes Dominum Deum nostrum sunt miserationes & condonationes, [a] quia rebellavim[us] contra ipsum,

10 Ac non auscultavimus voci Jehovæ Dei nostri; ut ambularemus in legibus ejus quas proposuerat nobis per servos suos prophetas:

11 Sed omnes Jisraëlitæ transgressi sunt legem tuam, idque recedendo ut non auscultarent voci tuę: quapropter effusa est super nos illa execratio & illa adjuratio quæ scripta est

Levit. 26. & *Deut.* 28.

in lege Moschis servi Dei, quia peccavimus in eum.

12 Itaque prestitit unum quod q; verborum suorum quę loquutus fuerat contra nos & contra judices nostros qui judicabant nos, inducēdo super nos malum [a] magnum: non enim factum fuit *malum* sub toto cœlo quemadmodum factum est contra Jeruschalaima.

13 Quemadmodum scriptum est in lege Moschis, totum hoc malum supervenit nobis; nec tamen deprecati sumus faciem iratam Jehovæ Dei nostri, revertendo ab iniquitatibus nostris, & animum advertendo ad veritatem tuam.

14 Ideo sedulus fuit Jehova in illo malo quod adduxit super nos: nam justus est Iehova Deus noster in omnibus factis suis quæ fecit, cùm non auscultaverimus voci ipsius.

15 [a] Nunc ergo, Domine Deus noster, qui eduxisti populum tuum e terra Ægypti manu forti, & comparasti tibi nomen quale est hoc die: peccavimus, improbè egimus.

[c] Heb. *totas justitias tuas.*

16 Domine secundum [c] totam justitiam tuam summam, avertat se jam ira tua & æstus tuus a civitate tua Jeruschalaimis, monte sanctitatis tuæ: nam propter peccata nostra & propter iniquitates patrum nostrorum, Jeruschalaima populusque tuus opprobrio *sunt* omnibus circumstantibus nos.

17 Nunc inquam ausculta, Deus noster, orationi servi tui & deprecationibus ejus, & fac ut luceat facies tua super sanctuarium tuum quod desolatum est, [a] propter Dominum.

18 Inclina, Deus mi, aurem tuam & audi, aperi oculos tuos & vide desolationes nostras, & civitatis [d] quæ vocata est de nomine tuo: non enim propter [e] ullam justitiam nostram nos [f] procidentes deprecamur te, sed propter miserationes tuas amplissimas.

19 Domine exaudi, Domine condona, Domine attende & effice, ne tardato: propter te, Deus mi, quia de nomine tuo vocatur civitas tua & populus tuus.

20 [a] Me autem adhuc loquente, & orante, ac confitente peccatum meum & peccatum populi mei Jisraëlis; & prono deprecante iratam faciem Jehovæ Dei mei pro monte [g] sancto Dei mei,

21 Adhuc, inquam, me loquente in oratione, [a] vir ille Gabriel quem videram in illa visione principiò; jussus advolare [h] contentissimè, [a] tetigit me [a] sub tempus muneris vespertini:

22 [a] Et [i] informans me loquutus est mecum; ac dixit, ô Danijel, nunc prodii ut [k] imbuam te intelligentia.

23 [a] In principio deprecationum tuarum prodiit verbum, ad quod indicandum venio, quia [l] desideratissimus es: quapropter animadverte ipsum verbum, & intellige visionem istam.

24 [a] Septimanæ septuaginta [m] decisæ sunt super populum tuum, & super civitatem [n] sanctam tuam [a] ad cohibendum defectionem illam & ad obsignandum peccata, & ad expiandum iniquitatem, & [a] ad adducendum justitiam [o] perpetuam: [a] idque obsignando visionem ac Prophetam, & ungendo sanctum sanctorum.

25 [a] Igitur cognoscito & intelligito [a] ab [p] enuntiatione verbi, [a] de reducendo *populo*, & [a] de ædificandis Jeruschalaimis usque ad Christum [a] antecessorem *fore* [a] septimanas septem: deinde [a] septimanas sexaginta duas [q] rursus [a] ædificatâ [a] platea & fossa, quæ tempora *erunt* [a] in angustia.

26 [a] Post septimanas autem illas sexaginta duas [a] excidetur Christus, sed [a] nihil ad illum: nam civitatem ipsam & ipsum sanctum perdet, [a] populum antecessoris [a] venturum, [a] adeò ut finis ei sit cum inundatione, denique usque ad finem belli [r] præcisè *bellum* erit desolationis maximæ.

27 [a] Corroborabit verò fœdus multis septimana [a] una: [a] in medio autem septimanæ ipsius [a] abolebit sacrificium & munus; deinde [a] per [s] legiones detestationum desolantes usque ad consummationem eamq; præcisam, per [a] desolantes, *inquam*, effundetur desolatio.

[a] Heb. *super quam vocatur nomen tuum*: sic ver. 19.

[e] Heb. *justitias nostras.*

[f] Heb. *projicimus deprecationes nostras coram te*: sic vers. 20.

[g] Heb. *sanctitatis.*

[h] Heb. *cum lassitudine*: hyperbole.

[i] Heb. *faciem intelligere.*

[k] Heb. *faciem ut percipias intelligentiā.*

[l] Heb. *vir desideriorum*: ut inf. 10.11.

[m] Heb. *decisum est*: imperfonaliter.

[n] Heb. *sanctitatis tuæ.*

[o] Heb. *seculorum.*

[p] Heb. *ab exitu.*

[q] Heb. *revertetur & ædificabitur.*

[r] Heb. *præcisum desolationum erit.*

[s] Heb. *alem detestationis desolantem*: ala pro capia, metaplasmus, ut Jesaiæ 8.8.

ANNOTATIO.

1 Anno primo] *Hujus capitis tres sunt in universum partes: prima est, narratio occasionis qua adductus est Propheta ad requirendam & exorandam revelationem propheticam, tribus versibus; secunda est oratio,*

oratio, usque ad ver. 20. tertia denique prophetica revelatio de tempore adventus Christi & effectu illius.
Darii] *de quo supra 6. 1.* 2 Ex libris] *tum prophetarum Jermeæ quibus annorum numerus fuerat præfinitus, tum historiis temporum quæ a deportationis initio effluxerant.* 4 Et orans] *hujus orationis quam Daniel adhibet coram Deo suo & popularium suorum nomine, duo sunt præcipua in universum capita; prius est confessio peccatorum, & justitiæ Dei peccatores castigantis, usque ad versum 15. posterius, petitio liberationis & gratiæ, usque ad versum 20. quæ duo præpostero ordine proponuntur hoc ver.* Obtecro] *tota hæc confessio duobus argumentis nititur; natura Dei, qui gratiosè fœdus init, misericordiamq́, & judicium exercere dicitur; & hominum imbecillitate, quam de se & popularibus Danijel prædicat, ad gloriam Dei confusione ipsorum illustrandam.* 9 Quia rebellav.] *ἀίτιον hoc ostendit cur penes Dominum dicantur miserationes & condonationes esse, & ab illo tantùm salus expectari: nempe quòd homines quamvis sanctissimi suæ rebellionis in Deum sunt conscii, ac proinde a se nihil nisi perditionem suam proficisci agnoscunt, salutem verò contrà ab unica Dei misericordia; ut infrà vers. 18.* 12 Magnum] *videlicet quantum non fuerat auditum usquam, visum, aut effectum antea: quod significatur verbis sequentibus, & confirmatur Lamentationibus Jirm.* 15 Nunc ergo] *transitio ad secundam orationis partem, per comparationem anteactæ Dei beneficentiæ, & præcedentis confessionis anacephalæosin, hoc versu.* 17 Propter Dominum] *id est, Christum mediatorem, qui hæres & Dominus constitutus est omnium.* 20 Me autem] *transitio ad narrationem propheticæ revelationis, quæ facta fuit Danijeli, ver. 22. & sequentibus.*
21 Vir ille Gabr. *de quo supra 8. 16.* Tetigit me] *ut supra 8. 18.* Sub tempus] *vide 1. Reg. 18. 29.*
22 Et informans] *hujus revelationis exordium continetur hoc & sequente vers. propositio quatuor sequentium. Tota autem eò pertinet ut Danijel intelligat minimè sibi hærendum esse in temporali hac restitutione; sed eam cognoscat potiùs typum fuisse & particulam quandam æternæ liberationis in Christo. Quamobrem pro septuaginta annis captivitatis prædicit septuaginta septimanas annorum commorationis in terra, & regnum Christi explicat evidentissimè.* 23 In principio] *i. cùm primùm cœpisti orare, mandatum accepi a Deo ut responderem tibi.* Desideratiss.] *i. Deo acceptissimus.* 24 Septimanæ] *videlicet annorum, quæ universè efficiunt annos quadringentos nonaginta. Est autem hic numerus integer sive rotundatus pro corrupto positus, cùm postremæ hebdomadis pars tantùm comprehendenda fuerit; ut ipse Danijel temporibus minutatim expositis docet versu ultimo. Quamobrem si de annis quadringentis nonaginta partem demas hebdomadu ultimæ, comperies annos quadringentos octoginta septem, quos facilè aperteq́ hac ratione supputaveris: Hbezræ historia ab edicto Cyri est annorum quadraginta novem: liber Nechemiæ continet Chronicon annorum septuaginta: Darius ultimus regnavit annos sex: Alexander Magnus sex, cujus mors incidit in annum primum centesimæ decimæ quartæ Olympiadis, Arriano teste & cæteris; Christi verò mors anno ultimo ducentesimæ secundæ Olympiadis: quarum octoginta novem Olympiadum annos singulos numerando assurgunt anni trecenti quinquaginta sex. Atque hos quidem omnes annos si in summam unicam contraxeris, constabunt anni quadringenti octoginta septem, id est, hebdomades septuaginta dimidia minus: quam dimidiam consulto ab Angelo fuisse prætermissam non tantùm brevitatis ergò statuimus, verùm etiam ut eò melius per æqualitatem numeri annorum septuaginta qui in deportatione consumpti sunt, numerum quoque septuaginta septuaginarium annorum animis piorum commendaret.* Ad cohibendum] *i. ad continendum & confirmandum bonos prædicatione Evangelii ne deficiant a Deo (prout gravissima & universalis ferè defectio invasit inde a temporibus Antiochi Illustris, de quo supra 8. 13. & sequentibus) & ad obsignandum, id est, tegendum peccata, & ad tollendum expiatione iniquitates electorum: quæ tria gradatim præstantur de Christo forensi quadam ratione: quia ille unus est agnus Dei, & propitiatio pro peccatis nostris.* Ad adducendum] *altera pars beneficiorum Christi; qui non tantùm peccata adimit; sed æternam quoque justitiam confert omnibus credentibus in se.* Idq́;] *id est, quæ quidem beneficia duo amplissima, abolitionu peccatorum, & justitiæ æternæ Christus tunc duobus modu præstiturus est: nimirum prophetia Evangelica, qua visio, prophetiaq́, & ministerium literæ, mortis, & condemnationis aboletur, ut copiosè explicat Apostolus 2. Corinth. 3 & sacerdotio, quo Christus Pontifex noster, sanctuaris minister, ac veri illius tabernaculi quod fixit Dominus & non homo, per proprium sanguinem ingressus semel in sacrarium æternam redemptionem nobis comparavit, antiquata legali illa & aspectabili unctione, Hebr. 8. & 9. &*
10. 25 Igitur cognoscito] *ἐφαρία & singularis explicatio dicti præcedentis, qua Angelus septuaginta hebdomadas distribuit in tria tempora, nimirum in septem, in sexaginta duas, & in unam, quæ fuit ultima.* Ab enuntiatione verbi] *i. ab edicto Cyri, de quo 2. Chron. 36. 22. & Hbezræ 1. quo eodem anno de his rebus omnibus præmonebatur Danijel.* De reducendo] *ex edicto Cyri, cujus modo meminimus.* De edificandis] *ex mandato Artaxexis, de quo Nechem. 2.* Antecessorem] *id est, principem & caput Ecclesiæ, qui regnat in domo Davidis in æternum.* Septimanas sept.] *i. annos quadraginta novem, in quibus Judæi reduces templum quidem ædificarunt & restituerunt cultum Dei; sed urbem minimè quapropter hæ septimanæ septem diserte a sequentibus seponuntur, quemadmodum etiam distinguit historia in libro Hbezræ.* Septimanas sexag.] *id est, quadringentos triginta quatuor annos: qui incipiunt ex quo temporemandatum Nechemiæ traditum est de ædificando Jeruschalaimu, & desinunt ineunte ultima hebdomade qua cœpit prædicare Christus. Horum verò annorum supputationem ostendimus in præcedentem versum.* Ædificata] *de qua instauratione vide Nechem. 3 & sequentibus.* Platea & fossa] *i. urbe Jeruschalaimorum intus & foris: periphrasis.* In angustia] *quam prædixerunt Jechezkel 38. & 39. & Danijel præcedentibus ac sequentibus capitibus: & obtigisse narrant libri Hbezræ, Nechemiæ, & Machabeorum.* 26 Post septimanas] *id est, septimana septuagesima.* Excidetur Christus] *i. crucifigetur & tradetur mortis; sed tempus magis circumscribitur seq. versu.* Nihil ad illum] *id est, mors ei præterea non dominabitur; sed perficiet judicia sua in populum rebellem & contradicentem, in civitatem, & templum: ut sequentia docent.* Populum antecessor.] *id est, populum Judææ, qui secundum electionem & secundum carnem populus erat Christi.* Venturum] *id est, qui tum futurus est, & Christum popularem suum in propria sua venientem minimè omnium recepturus.* Adeò ut finis] *id est, adeò ut exundet in eum populum se: erissimum diluvium judiciorum Dei usque ad internecionem ejus, quod sequentia verba declarant optimè.* 27 Corroborabit] *id est, multos in fœdere Dei prophetia sua, ac sacerdotio, regnoq́;*

confirmabit, faciens ut gratia Dei & donum per gratiam quæ est unius hominis Jesu Christi, in multos redundet, Rom.5.15. Una] *id est, septuagesima (ut antè diximus) qua ineunte cœpit prædicari.* In medio autem septimanæ] *id est, ineunte quarto anno hebdomadæ ultimæ.* Abolebit] *nimirum unica oblatione sui ipsius per spiritum æternum facta, qua consecravit in perpetuum eos qui sanctificantur, Hebr.10. 14.* Per legiones] *i. per copias Romanorum: quæ propterea quòd idolis servirent, dicuntur legiones detestationum, hîc, & detestatio, infrà 12.11. & quia populum Judæorum multoties cæciderunt ac postremò perdiderunt, copiæ desolantes sive vastatrices appellantur. Atque hunc quidem germanum esse utriusque loci sensum ostendit comparatio locorum novi Testamenti, Lucæ 21.20. cum Matth.24.15. & Marci 13. 14. Nam quod apud hos dicit Christus fore ut videant Judæi abominationem desolationis quæ dicta est a Danijele Propheta stantem in loco sancto, ubi non oportet; sic interpretatur Lucas; cùm autem viderîtis circumdari ab exercitibus Jerusalaima, tunc scitote imminere desolationem ejus, &c.* Desolantes] *Romanorum copias: ut suprà.*

CAPUT X.

Danijel desiens popularium suorum in Judæa versantium calamitates & impeditum Dei cultum, visione a Deo monetur atque confirmatur bis, antequam futurus Judæorum status explicetur: deinde verò informatur de conditione Ecclesiæ Judæorum sub Persarum, Græcorumq; regno, maximè verò Seleucidarum: quorum tractata serie ad Antiochum usque Epiphanem prædicit illius dolos, maleficia, impietatem, tyrannidemq; maximam; & res ab illo gerendas narrat accuratissimè, ostendens Christum Ecclesiæ præfuturum in medio calamitatibus, & tandem liberaturum potentia sua, ac postremò Danijele & Angelo postulante tempora & momenta rerum prædictarum circumscribit apertissimè.

1 'ANNO tertio Cyri Regis Persarum verbum revelatum est Danijeli, qui vocabatur nomine suo 'Belteschatzar: 'veritasque ipsius verbi ac constituti temporis magni, & [a] intellectus illius verbi ac intelligentia ipsi *obvenit* eadem visione.

[a] Heb. *intelligere ipsum verbum: infinitivus pro nomine.*

2 'Diebus illis; ego Danijel 'fueram [b] in luctu trium septimanarum diebus:

3 'Cibum rerum desiderabilium non comederam, nec caro aut vinum intraverat os meum, nec [c] unguento unxeram me; donec complerentur trium septimanarum dies.

[b] Heb. *lugens*
[c] Heb. *ungendo.*

4 Die autem vigesimoquarto mensis primi; cùm essem ad [d] ripam fluminis magni, qui est 'Chiddekel:

[d] Heb. *manon, sive latus.*

5 Sublatis oculis meis vidi, quòd ecce 'vir unus indutus 'vestibus lineis *aderat*; cujus lumbi accincti erant 'insigni auro Uphazi:

6 Corpus ejus 'simile beryllo thalassio, & 'vultus ejus similis aspectui fulguris, oculique ejus similes lædis [e] ardentibus, & brachia ejus ac pedes ejus 'similes colori æris tersi: sonus autem verborum ejus similis *erat* 'sono multudinis.

[e] Heb. *ignitis.*

7 Videbam verò ego Danijel 'solus visionem istam, homines autem qui erant mecum non videbant visionem ipsam: sed trepidatione magna accidente eis, fugerunt [f] ut absconderent se.

[f] Heb. *pro abscondi.*

8 Cùm itaque relictus essem solus, & viderem visionem maximam istam, 'non fuerunt reliquæ in me vires: sed 'decor meus [g] mutatione corruptus est in me, adeò ut non obtinerem vires.

[g] Heb. *mutavit se in me ad corruptionem.*

9 Tunc audivi sonum verborum illius; & cùm audirem sonum verborum illius, ego fui oppressus sopore [h] pronus, & facie dejecta in terram.

[h] Heb. *super faciem meam*

10 Ecce autem 'manus tetigit me; & 'commovit me super genua mea, & palmas manuum mearum.

11 'Edixitq; mihi, Danijel, vir [i] desideratissime, considera verba quæ ego eloquuturus sum tibi, & sta [k] rectus, nam nunc missus sum ad te: cúmque loquutus esset mecum verbum istud, constiti tremens.

[i] Heb. *desideriorum: sic vers.19.*

[k] Heb. *in statione tua.*

12 'Quamobrem dixit ad me, ne timeto Danijel, nam inde a die primo quo applicuisti animum tuum ad 'considerandum & ad 'affligendum te, coram Deo tuo exaudita sunt verba tua: & ego veni propter verba tua.

13 'Sed 'princeps regni Persici 'stetit coram me 'uno & viginti diebus, cùm ecce 'Micaël [l] 'primus e principibus primariis venisset 'ad adjuvandum me: ego 'relictus sum ibi apud 'Reges Persiæ.

[l] Heb. *unus: ut sup.9.1.*

14 Jam venio ut edoceam te id quod obventurum est populo tuo [m] consequentibus temporibus: nam adhuc visio est de illis diebus.

[m] Heb. *in consequentia dierum.*

15 Cùm autem colloqueretur mecum verbis hujusmodi, [n] 'demisi faciem meam in terram obmutescens.

[n] Heb. *posui.*

16 Sed ecce 'quasi similitudo [o] humana 'attigit labia mea: tunc aperiens os meum loquutus sum, dicens ad eum qui stabat e regione mei, 'Domine mi hac visione [p] irruerunt dolores mei in me, adeò ut non obtinerem vires:

[o] Heb. *filii hominis.*
[p] Heb. *devoverunt se.*

17 Quomodo ergo poterit servus Domini mei 'hîc loqui cum Domino meo illo; cùm in me ex hoc tempore, in me, inquam, non constiterint vires, & anima non reliqua sit in me?

18 Pergens itaque tetigit me quasi aspectus hominis, '& confirmavit me:

19 Ac dixit, ne timeto, vir desideratissime, pax tibi; confirmare, confirmare inquam: cumq; eo loquente me cum confirmatus essem, dixi, loquatur Dominus meus, quia confirmasti me.

20 Qui dixit, 'nostine quamobrem venerim ad te? nunc enim 'revertor ad pugnandum contra principem Persiæ, donec 'me egresso ecce Princeps Græciæ adveniat.

21 'Sed indicabo tibi id quod exaratum est in scripto [q] veritatis: quia 'ne unus quidem est qui se confirmet mecum ad ista, nisi 'Micaël princeps 'vester.

[q] Heb. *veritatis.*

CAPUT XI.

1 'EGO 'igitur 'anno primo Darii Medi, steti ut ei essem confirmationi & roburi.

2 'Jam verò 'veritatem indicabo tibi: ecce 'adhuc tres reges stabũt Persidi, deinde 'quartus

tus 'ditabitur divitiis maximis omnium; & ubi confirmaverit se in divitiis suis, excitabit 'omnes contra regnum Græciæ.

3 Sed 'obsistet 'rex potens; qui dominabitur dominatione ampla, ageté; 'pro voluntate sua:

4 'Et cùm obstiterit, 'frangetur regnum ejus, & dividetur 'in quatuor ventos cœli; 'sed non posteritati ejus, neque 'secundum dominatum ejus quo dominatus fuerit: nam 'evelletur regnũ ejus, ut aliis præter 'illos *cedat*.

5 Itaque confirmabit se 'Rex 'Austri, '& alter ex principibus ejus; qui 'confirmabit se supra illum & dominabitur, dominium amplum *erit* dominium ejus.

a Heb. *sub finem annorum*
b Heb. *rectitudines: sed nos perphrasi ad evidentiã ntimur.*

6 Et [a] exactis aliquot annis 'consociabunt se; nam 'filia Regis Austri 'veniet ad Regem Aquilonis, ad faciendum [b] æquis conditionibus pacem: sed 'non obtinebit illa vires brachii, 'neque ipse consistet cum brachio suo; 'sed tradetur ipsa, & qui adduxerint eam, & qui natus ejus fuerit, & qui confirmaverit eam illis temporibus.

7 'Postea existet e surculo 'radicum ejus in statu illius; qui veniens cum copiis suis aggredietur munitiones 'regis Aquilonis, ageté; contra eas ita ut occupet:

c Hbd. *desiderii ipsorum.*
d Heb. *præ Rege.*

8 'Atque etiam deos horum cum 'toparchis ipsorum, cum instrumentis [c] desideratissimis ipsorum, argento, & auro, in captivitatem abducet in Ægyptum: & ipse annis *multis* stabit [d] valentior Rege Aquilonis:

9 'ita veniet in regnum rex Austri, ac revertetur in terram suam.

e Heb. *veniendo: sic ver. 13.*

10 Sed 'filii illius 'miscebunt bellum, & postquam collegerint multitudinem', copias amplas, 'veniet [e] subinde 'exundabitque & 'transibit: & 'reversus miscebit bellum usque ad 'munitionem illius.

11 Unde exacerbatus 'Rex Austri 'prodibit, pugnabítque contra illum, contra 'Regem Aquilonis; opponetque multitudinem magnam, adeò ut tradatur 'multitudo illa in manum ipsius.

12 Itaque sublata illa multitudine 'extollet animum suum; & quamvis 'dejiciat myriadas, non corroborabitur.

f Heb. *sub finem illorum temporum.*

13 Nam reversus 'Rex Aquilonis constituet multitudinem majorem priore; deinde [f] 'exactis illis temporibus, id est, annis, veniet subinde cum copiis magnis & cum facultatibus amplis:

14 Quibus temporibus 'multi 'obsistent Regi Austri; 'filii verò effractores populi 'tui' tollentur 'stabiliendo visionem, & corruent.

g Heb. *catapultam: metonymia.*

15 Etenim veniens Rex Aquilonis 'diffundet [g] missilia catapultaria, & capiet civitates munitionum: & 'brachia Austri non constabunt, nec populus delectuum ejus, nullæ denique erunt vires ad consistendum.

16 Cumq; fecerit 'qui aggredietur eum pro voluntate sua, nullo obsistente ipsi; stabit etiam 'in terra decoris, quam consumet manu sua:

h Heb. *fectum.*
i Heb. *filiam mulierum.*

17 'Deinde disponet faciem suam ut ingrediatur cum robore totius regni sui, '& rectis adjunctis [h] sibi, 'efficietque: & [i] 'virginem dabit ei' corrumpendo illam, 'sed 'non perstabit illa, neque pro eo erit.

18 Postea convertet faciem suam 'ad insulas, capietque multas; cujus reprimens 'ductor 'opprobrium, 'vacuus opprobrio illius 'regeret in illum.

19 Ita 'convertet faciem suam ad munitiones terræ suæ; & 'impingens corruet, ac non invenietur.

k Heb. *regni.*
l Heb. *tenuis.*

20 Et stabit in statu hujus 'tractor exactoris, *in* decore [k] regio; qui diebus [l] 'paucis frangetur, quamvis 'neque [m] ira, neque bello.

m Heb. *iris.*

21 In hujus statu stabit 'despectus, 'quamvis non imposuerint ei decorem regium: sed veniens [n] tranquillè usurpabit regnum 'blanditiis;

n Heb. *in tranquillitate: sic ver. 24.*
o Heb. *inundationis.*

22 Et 'brachiis [o] inundantibus inundabuntur a conspectu ejus, & frangentur; etiamque 'antecessor fœderis.

23 Nam 'ex consociatione sua, cum illo faciet dolum; nam 'ascendens 'roborabit se cum 'parva gente.

24 'Tranquillè etiam opima loca provinciæ invadet, 'facietq; quod non fecerãt patres ejus & [p] majores ejus; prædam, spoliumq;, & facultates illis disperget, & contra munitiones 'cogitabit cogitationes suas, eaq; ad tempus usque.

p Heb. *patres patrum.*
q. Heb. *cor: sic deinceps.*

25 'Postea excitabit vires suas [q] animumque suum contra 'Regem Austri, qui 'misceb[d] bello copiis magnis & validis admodum; 'non consistet, quia 'cogitaverint contra[m] cogitationes.

26 Nam 'comedentes portionem cibi ejus frangent eum, cùm exercitus 'illius exundabit; & concident confossi multi.

1 Machab. 1. 19.

27 'Tunc utrorumque regum istorum animus erit malefaciendi, & in mensa eadem mendacium loquentur: sed non prosperabitur 'illud, quia adhuc *supererit* terminus 'constituto tempori.

r Heb. *sanctitatu: sic deinceps.*
s Heb. *revertetur & invadet.*
t Heb. *& revertetur & indignabitur.*

28 Itaq; 'redibit in terram suam cũ facultatib. magnis, & animo suo 'contra fœdus [r] sanctum; 'quod cùm fecerit, revertetur in terram suam.

29 'Constituto tempore [s] rursus invadet 'Austrum: sed 'non erit ut prior *expeditio*, aut ut posterior.

30 Venientibus enim contra eum navibus 'Cittæis 'dolore afficietur, [t] rursusq; indignabitur contra fœdus sanctum atque efficiet; reversus enim 'animum adhibebit ad eos qui dereliquerint fœdus sanctum:

31 'Et brachia ab ipso stabunt; prophanabũtque 'sanctuarium, '& munitionem, & amovebunt 'jugem cultum, imponentque 'detestationem desolantem.

32 'Ut improbè agentes in fœdus 'contaminet blanditiis: & populum cognoscentium Deum suum prehendant, sicut facient.

33 Ita erudientes populum, instruentes multos; corruent gladio, & flamma, captivitate, & direptione diebus multis:

34 Et corruendo 'adjuvabuntur adjumento parvo, quia adjungent se ipsis multi blanditiis.

35 'Ex ipsis autem erudientibus corruent, ad conflandum eos, & ad purificandum, & ad dealbandum, usq; ad tempus [u] determinatum: 'quia adhuc *supererit terminus* constituto tempori.

u Heb. *termini.*

36 'Nam faciet pro voluntate sua iste Rex, & extollet se, ac magnificabit se supra omnem Deum fortem, etiam supra [x] Deum fortissimum omnium, loquẽs mirabilia: & prosperabitur, usquedum 'consummet indignationem, dum id quod fuerat 'præcisum efficiatur.

x Heb. *Deum fortem decrii fortium.*

37 'Ne ad deos quidem majorum suorum attendet, neque ad desiderium fœminarum, neque ad ullum Deum attendet; sed supra omnes

nes magnificabit ſe:
38 Et quod ad 'Deum y ſummi roboris, in ſede ejus honorabit; honorabit, inquam, 'Deum quem non agnoverint majores ejus auro, & argento, & lapidibus pretioſis, ac rebus deſideratiſſimis.
39 z Committéntſque 'munitiones *Dei* ſummi roboris Deo alieno; 'quos agnoverit, *hos* augebit gloria & dominatores faciet in multos, ac terram partietur pretii loco.
40 'Sub tempus autem finis, confliget contra eum 'Rex Auſtri, 'irruétque ut turbo in illũ 'Rex Aquilonis curribus, equitibúſq;, & claſſibus amplis; & ingreſſus regiones 'inundabit & tranſibit.
41 'Deinde regredietur in regionem decoris, cùm' multæ corruerint: hæ autem 'eripientſe e manu ejus, Edomæa & Moabitis, ac a præcipua Hhammonitarum.
42 'Cùm autem extendet manum ſuam in regiones, etiam terra Ægypti non b evadet:
43 Sed dominabitur in recondita auri, & argenti, & in omnia deſideratiſſima Ægypti: 'Libyéſque & Æthiopes c comitabuntur greſſus ejus.
44 Sed rumores conturbabunt eum' ab Oriente, & 'ab Aquilone: quamobrem 'exibit cum æſtu iræ magno, ad perdendum & ad internecionem devovendum multos.
45 'Et d figet tentoria palatii ſui inter 'maria in monte decoris e ſancti: cumq; venerit 'ad finem ſuum, nullus erit auxilio ei.

y Heb. *roborum: ſic ver.* 39.
z Heb. *faciens munitionib. roborum cum Deo alieno.*
a Heb. *principium filiorum Hhammonu.*
b Heb. *ejus evaſioni.*
c Heb. *ad greſſu ejus erunt.*
d Heb. *plantabit.*
e Heb. *ſanctitatis.*

CAPUT XII.

1 'TEMPORE autem illo, 'aſtante Micaële principe illo maximo qui ſtat pro a populáribus tuis, cùm fuerit tempus anguſtiæ qualis non extiterit ex quo fuit gens uſque ad tempus iſtud; tempore *inquam* illo 'eripietur populus tuus, 'quiſquis inventus fuerit ſcriptus in libro illo.
2 Tandemque 'multi ex dormientibus b in pulverulenta terra expergiſcentur; hi ad vitam c æternam, illi ad opprobria & contemptum æternum:
3 Et erudientes ſplendebunt quaſi ſplendore expanſi; & juſtificantes multos, ut ſtellæ in ſempiterna ſecula erunt.
4 'Tu verò Danijel occlude hæc verba, & obſigna hunc librum ad tempus d determinatum uſq;: 'percurrent multi & augebitur cognitio.
5 'Tum videbam ego Danijel, quòd ecce duo 'alii adſtabant; unus hinc ad ripam rivi, & alter inde ad ripam ejuſdem rivi.
6 Quo dicente ad' virum indutum veſtibus lineis, qui erat ſupra aquas ipſius rivi: 'quouſque terminus erit horum mirabilium?
7 Audivi virum indutum *veſtibus* lineis qui erat ſupra aquas ipſius rivi, qui extulerat dexteram ſuam & ſiniſtram ſuam verſus cœlos, jurantem per viventem in æternum; 'poſt conſtitutum tempus, conſtituta tempora, partémque *temporis*, & cùm 'abſolvet diſſipare e vires populi f ſancti, fore ut abſolvantur omnia iſta.
8 Cúmque ego audiens non intelligerem; dixi, Domine mi, quis finis futurus iſtorum?
9 Qui dixit, 'abi Danijel; nam occluſæ ſunt & obſignatæ hæ res uſque ad tempus determinatum.
10 'Purgabuntur, dealbabuntur, & conflabũtur 'multi; 'improbè quidem agent improbi, nec animadvertent ulli improbi: ſed erudientes animadverſuri ſunt.
11 A tempore autem quo ablatus fuerit' jugis *cultus*, & poſita 'deteſtatio deſolans; 'dies erunt mille ducenti nonaginta.
12 'Beatus qui præſtolabitur & perveniet, ad dies mille trecentos triginta quinque.
13 Tu autem 'abi ad terminum ipſum; id eſt, quieſce ac perſta in ſorte tua ad terminum uſq; dierum.

a Heb. *filiis populi tui.*
b Heb. *terræ pulveris.*
c Heb. *ſeculi: ſic deinceps.*
d Heb. *terminum: ſic ver.* 9.
e Heb. *manum: ut Deut* 32.36.
f Heb. *ſanctitatis.*

ANNOTATIO.

1 Anno tertio] *Cùm tria hæc capita ſint communi argumento, ut res ipſa docet evidentiſſimè; idcirco placuit ea ſimul conjungere. In hac igitur prophetia continentur iſta: primùm inſcripto prolepticè omnes partes prophetiæ iſtius explicans, hoc verſu: deinde narratio quí ſe comparaverit Danijel, & Deus viſionem illi obtulerit, hoc capite reliquo; tertium, propoſitio verbi veriſſimi, & longi illius temporu ad probationem Eccleſiæ conſtituti, rerúmque ſingularium quæ per illud tempus fuerant eventurę, capite 11. & quatuor primis verſibus capitis 12. quartum, explicatio intelligentiáque illius verbi & temporu conſtituti, inde ad finem uſque prophetiæ: quæ omnia (ut diximus) pauciſſimis verbis in hac inſcriptione ponuntur. Quod autem anno tertio Cyri revelatio hæc facta eſt Danijeli, non temerè factum eſt: cùm enim anno ſecundo ex quo venerant Judæi Jeruſchalæma ad domum Dei, ſecundo menſe cœpiſſent curare ædificationem templi Dei, Hhezræ 3.8. non dubium eſt quin eodem anno adverſarii interceſſerint ne opus illud Dei promoveretur. Quamobrem oportuit tum ætatem illam, tum pòſt venturas generationes adverſus illud malum præuntibus viſionibus, revelationibus, ſignis, & monitis ſanctiſſimè confirmari, & adverſus alia quoque incommoda, periculáque Judæis eventurę armari Eccleſiam per ſpiritum Dei & prædictiones hujuſmodi, velut certiſſimas futurus teſtes infinitæ illius & ineluctabilis providentiæ, paternæq; Dei benevolentiæ erga Eccleſiam.*
Belteſchatzar] *vide ſuprà* 1.7. & 4.8. Veritáſque] *id eſt, verbum, & revelatio veriſſima factorum & temporum quibus Deus ſuum opus erat effecturus ab eo tempore in longinquum.* 2 Diebus illis] *videlicet anno tertio ineunte, ut apparet ex verſu quarto. Hujus autem narrationis partes ſunt hæ: occaſio viſionis a Deo oblatæ, nempe ſolicitus Danijelis animus, verſu 2. & 3. viſionis genus, verſu quarto & duobus ſequentibus; audientium, & videntis Danijelis conſternatio, verſu 7. & duobus ſequentibus; ac poſtremò confirmatio ſignis, verbis, & opere Danijeli facta atque repetita; reliquo capite.* Fueram in luctu] *propterea quòd ne Judæi quidem reductibus fauſta erant & ſecunda omnia; ſed opus templi mandato Cyri inchoatum per Cambyſen emiſſariósque ipſius aulicos Judæis infenſos interrumpebatur, & jàm; ut planè deſieret.* 3 Cibum] *id eſt, corpori non indulgebam; ſed macerabam ipſum jejunio, ut hac ratione corpus communicaret afflictionibus cum fratribus meis, & animus eò liberior & promptior ad Deum accedendum eſſet.*

esset. 4 Chiddekel]*id est, Tigris: ut Gene.2.14.* 5 Vir unus]*id est, Christus specie viri, ut apparet ex Danielis verbis infrà 12.6. & 7.* Vestibus lineis]*id est, splendidissimis, quales a regibus, potentioribus, sacerdotibusq; ferebantur.* Insigni auro]*id est, cingula ex auro præstantissimo: metonymia: vide Jirm.10.9.* 6 Simile beryllo]*id est, cœlesti colore atque cæruleo.* Vultus ejus]*rutilans & coruscus, ut Jechezk.1.27.* Similes colori]*id est, scintillantes purissimè: ut Jechezk.1.7.* Sono mult.] *vide Jechezk.1.24.* 7 Solus]*ut cui soli Deus aperiret oculos ad visum percipiendum, quemadmodũ Paulo Actor.9.* 8 Non fuerunt reliquę]*id est, penè examinatus sum præ visionis amplitudine, & tenuitate mea.* Decor meus]*i. ita expallus & formam hominis viventis amisi, ut cadaver magis viderer esse quàm homo vivens.* 10 Manus tetigit] *ut suprà 8.18.* Commovit me]*i. aliqua ex parte erexit me perculsum & prostratum metu. Atque hic primus confirmationis gradus.* 11 Edixitq;]*secundus confirmationis gradus.* 12 Quamobrem]*tertius confirmationis gradus, cum erecto corpore animus erigitur.* Considerandum]*i. animadvertendum mala præsentia, quibus populus Dei prægravatur.* Affligendum]*vide Levit.16.29.* 13 Sed princeps]*Cambyses qui Cyro in expeditionem exteram profecto tenebat regni gubernacula. Est autem hoc & sequente ver. præcedentis explicatio per occupationem: miraberis fortasse, inquit Angelus, quid sibi hoc velit, te inde ab eo tempore exauditum esse, & tamen responsum accipere post tantum dierum numerum: sed (inquit) duo sunt quæ ad tui exauditionem pertinent; unum, ut ex consilio Dei prospiciatur de impedimentis quæ ab hostibus Ecclesiæ offeruntur; alterum, ut consilium Dei quo rebus Ecclesiæ adversantibus prospexerit tibi exponatur ad ædificationem illius. Ac consilium quidem Dei in Christo his diebus omnibus prospexit impedimentu quæ a Persarum Rege afferuntur, cumq; veluti in jus perduxit me administro, ut de consiliis & factis ejus præsentibus ac futuris cognoscerem, hoc versu. Nunc demum verò cognitis & curatis rebus huc mittor ad consilium totum Dei tibi explicandum, prout sit desideratus.* Princeps]*id est, Cambyses filius Cyri.* Stetit coram]*id est, quasi in jure aut judiciali foro comparuit, ut de consiliis & factis ipsius cognoscerem & statuerem autore Christo.* Uno & viginti]*id est, tribus illis hebdomadibus, de quibus suprà 2.& 3.* Micaël] *Christus, sic appellatus voce composita. quasi dicas, qui par est aut æqualis ipsi Deo fortis, quemadmodum loquitur Apostolus scribens ad Philippenses.* Primus]*id est, princeps angelorum; qui cum principibus humanis comparati optimè dicuntur principes primarii, quemadmodum etiam appellantur imperia ac potestates in cœlis, Ephe.3.10.* Ad adjuvandum me]*id est, informandum, confirmandumq; ad perficiendam hanc administrationem meam.* Relictus sum]*videlicet illis uno & viginti diebus.* Reges Persiæ]*id est, Cambysem cum primoribus & consiliariis regni.* 15 Demisi faciem] *vide suprà 8.& 9. Est autem inde ab hoc versu narratio occasionis ex qua Danielem a Deo oportuit de integro confirmari, ad finem usque.* 16 Quasi similitudo]*id est, Angelus Gabriel, qui nominatus est suprà 9.21.* Attigit]*ut suprà versu 10.* Domine mi]*excusatio est Prophetæ a minore: si sola hæc, inquit, visione oblata tam graviter affectus sum, suprà ver. 8.& 9. quanto magis afficerer colloquio hoc quod instituo mecum?* 17 Hic] *emphasis. quasi dicat, qui tantulus sum & tam imbecillus; ut contrà Dominum vocat illum, id est, tantum, tam præstantem, & admirabilem.* Ex hoc tempore] *ex quo mecum cœpisti colloquium instituere.* 18 Et confirmavit]*adeò ut non starem tremens, ut factum fuerat in priore confirmatione, suprà 11.* 20 Nostine]*prolepsis sive propositio summa totius prophetiæ, primùm universè de regno, hoc versu; deinde verò de singulari illorum administratione, seq. ver. quę omnia seq. capite (ut diximus) suo ordine exponuntur.* Revertor]*id est, discedam a te; ut quemadmodum antè cognovi de constitutione regni Persidu & curavi eam, sic in posterum contrà faciam, & oppugnem reges Persidu.* Me egresso] *ad adducendum ac confirmandum Alexandrum Macedonem, qui princeps Græciæ appellatur.* 21 Sed indicabo]*id est, jam verò transibo ad singularem aliquam explicationem eorum quæ modò dicta sunt, prout relata est in consilium Dei: quod cum scripto verissimo comparatur ex usu forensi.* Ne unus quid.]*id est, solus Christus stat ab Ecclesia sua; quam totus mundus infestat, sed ab eo ut justo principe adversus omnes etiam inferorum portas defenditur.* Micaël]*ut suprà ver.13.* Vester] *i. Judæorum tuorum popularium: quo sensu dicitur alibi servator corporis sui & caput Ecclesiæ.*

IN CAPUT XI.

1 Ego igitur]*Tertia pars prophetiæ, ut diximus suprà 10.1. quæ exponit Angelus primùm quid sibi faciendũ & docendum fuerit mandatum de regno Persico, duobus versibus; secundò de Macedonico, duobus alteris; tertiò de Seleucidarum regno & perpessionibus Ecclesiæ, usque ad caput duodecimum: ac postremo de confirmatione piorum in perpessionibus per prophetiam & promissiones Dei; quatuor primis versibus capitis duodecimi.* Igitur]*id est, ut intelligas quod modò perstrinxi paucis, ver.20.& 21. præcedentis capitis, hæc quæ geruntur & in posterum gerenda sunt, ita se habere plane ex voluntate consilioq; Dei, & meo ac angelorum ejus ministerio.* Anno primo]*id est, inde ab eo tempore quo monarchia Babylonica fuit a Medis & Persis occupata, versor in monarchiæ Persicæ administratione, ipsam protegens & regens ex decreto Dei, prout ex usu est Ecclesiæ.* 2 Jam verò] *nimirum cùm non modò administrationis curandæ munus acceperim a Domino; sed etiam recens ad verba tua explicanda & informandam Ecclesiam missus sim, suprà 10. 11. & sequentibus.* Veritatem]*eam videlicet quæ exarata est tanquam scripto in consilio Dei, suprà 10. 21.* Adhuc tres reges] *videlicet a Dario Medo qui nominatus est præcedente versu. Sunt autem illi, Cyrus, Cambyses Cyri filius, & Darius Hystaspu.* Quartus] *nempe Xerxes, qui primùm terror fuit appellatus Græcia, postea verò ludibrium.* Ditabitur]*tum illis quas Darius pater congerebat ex tributis provincialibus, qui propterea caupo regni sui dicebatur, ut annotavimus Ester.10.1. tum illis quas ipse Xerxes provincu ad quas progrediebatur imperabat, cùm in expeditione esset.* Omnes] *tum populos Orientis, tum verò posteros ipsius, qui hæredes fuerunt ejusdem belli, & ruinam sibi ex eo accersiverunt, ut explicant duo sequentes versus.* 3 Obsistet]*id est, huc stabit, & prosternet Persas.* Rex potens] *Alexander Macedo, cognominatus Magnus.* 4 Et cùm obstit.]*id est, fractis Persis, per septennium monarcha vixerit.* Frangetur]*ut prædictum fuerat, suprà 2.44. & 7.6.* In quatuor vent.] *id est, secundum quatuor plagas seu regiones cæli dirimetur in regna quatuor. Nam Seleucus Nicanor obtinuit primùm Babyloniam ab*

Oriente, Caſſander Macedoniam ob Occidente, Antigonus Aſiam minorem a ſeptentrione, & Ptolemæus Lagi filius Ægyptum a Meridie. Sed non] *nam Alexander & Hercules filii Alexandri Magni brevi tempore ſine liberis extincti ſunt: ut diximus ſuprà 7.6.* Secundum domin.] *id eſt, longè impares ac minimè comparanda dominatione.* Evelletur] *id eſt, tolletur funditus, ſive radicitus.* Illos] *videlicet poſteros & neceſſarios Alexandri Magni.* 5 Rex Auſtri] *id eſt, Ptolemæus Lagi filius: nam tantùm eos reges perſtringit Propheta, quorum tyrannide populus Dei afflictus eſt; e quibus hic fuit primus ab Alexandro Magno, qui Jeruſchalaimæ dolo cepiſſe, & captivos quamplurimos abduxiſſe legitur apud Joſephum lib. 12. Antiquitat. Judaic. cap. 1.* Auſtri] *id eſt, Ægypti, quæ ratione Judææ ad Auſtrum ſita eſt, ut diximus ver. 4.* Et alter] *id eſt, Ptolemæus Philadelphus, ſecundus Rex Ægypti ex ſene hac.* Confirmabit ſe] *id eſt, amplius dominium obtinebit quàm pater.* 6 Conſociabunt ſe] *id eſt, fœdus ineunt ſanciendi matrimonio Rex Ægypti Ptolemæus Philadelphus, & Rex Syriæ Antiochus Theos Antiochi Soteris filius, & nepos Seleuci Nicatoris, a quo dictum eſt Seleucidarum regnum.* Filia Regis] *Bernice (quam alii ad euphoniam Berenicen, & Beroniceu vocant) Ptolemæi Philadelphi filia.* Veniet ad regem] *id eſt, nubet Antiocho Theo regi Syriæ; qui ad hanc ducendam, & conſtituendam (ut ſibi videbatur) pacem, juſtam uxorem Laodicen repudiavit, ex qua binos liberos ſuſtulerat.* Non obtinebit] *id eſt, non poterit Bernice efficere ut fœdus initum & matrimonio ſuo confirmatum permaneat integrum & inviolatum: vide ſup. 2.43.* Neq; ipſe conſ.] *id eſt, neque Antiochus Theos (qui Berucen duxerit quaſi brachium ad firmandam & continendam pacem cum Ptolemæo initam) conſtabit ſibi, & hoc velut brachium retinebit; ſed Laodicen repudiatam recipiet: quam ob cauſam Antiocho Theo adhuc ſuperſtite Ptolemæus Evergetes filius Philadelphi bellum inſtauraturus eſt.* Sed tradetur] *Bernice videlicet in poteſtatem hoſtium, adeò ut a Seleuco Callinico privigno ſuo occidatur cum toto comitatu, cum filio, & cum aſſeclis omnibus ipſius.* 7 Poſtea] *id eſt, in ſtatum Ptolemæi Philadelphi ſuccedit Ptolemæus Evergetes filius, tanquam e ſtirpe illius ſoboleſcens.* Radicum ejus] *id eſt, ex quibus Bernice proceſerit: fuit enim Evergetes Bernices frater.* Regis Aquilon.] *id eſt, Seleuci Callinici, qui Rex erat Syriæ.* 8 Atque etiam] *id eſt, Syriam totam opibus ſpoliabit, quas in Ægyptum deportet; unde comparatum eſt ei Evergetæ nomen.* Toparchis] *qui obſides dati ſunt & accepti, ut caveretur de obſequio & fide totius Syriæ.* 10 Filii illius] *Seleuci Callinici, quem antè nominavimus: quorum nomina ſunt Seleucus Ceraunus, & Antiochus Magnus.* Miſcebunt bellum] *id eſt, inſtituent bellum contra Evergeten, ut debellent duces ab eo in Syria conſtitutos: qua in expeditione Seleucus Ceraunus anno tertio regni occiſus eſt. Hæc quia variè ab hiſtoricis tradita ſunt, maluimus Polybium autorem ſequi: apud quem libro ſecundo legimus per idem tempus Ptolemæum Evergeten & Seleucum Ceraunum vita defunctos eſſe.* Veniet ſubinde] *videlicet Antiochus Magnus, poſtquam occubuerit Seleucus Ceraunus frater.* Exundabitque] *i. ſummo impetu, ſummaq; vi, & frequentiſſimis incurſionibus occupabit Syriam & Judæam.* Tranſibit] *videlicet Raphiam uſque, in fines Ægypti.* Reverſus] *in poſſeſſionem ademptam a Rege Ægypti.* Munitionem] *Raphiam, quam modo nominavimus.* 11 Rex Auſtri] *Ptolemæus Philopator filius Evergetæ, quem hiſtorici per antiphraſin amantem patris dictum fuiſſe docent, eò quòd parentes necaverit: etſi Polybius Evergeten hujus patrem morbo ſcribit conſumptum eſſe.* Prodibit] *anno quarto Antiochi Magni.* Regem Aquil.] *videlicet Antiochum Magnum, cujus copiæ a Philopatore fuſæ, & Syria recepta eſt.* Multitudo illa] *id eſt, exercitus Antiochi in manum Philopatoris.* 12 Extollit] *Ptolemæus Philopator ſecundis rebus diffluens.* Deficiat] *id eſt, homines infinitos ex populo Dei cruentiſſima morte afficiat inſolentiſſimè: vide librum tertium Macabæorum, & Joſephum lib. 12. Antiquit. Judaic. cap. 3.* 13 Rex Aquilon.] *idem Antiochus Magnus reſtitutus in poſſeſſionem Syriæ.* Exactis illis] *id eſt, mortuo Philopatore, cui ſucceſſit puer Ptolemæus Epiphanes.* 14 Multi obſ.] *id eſt, bonæ pars Judæorum, qui aliquoties toto hoc bellorum tempore erant in multas factiones ſciſſi, teſte Joſepho libro 12. Antiq. Judaic. cap. 3.* Obſiſtent] *adjungentes ſe Antiocho contra Philopatorem.* Filii verò] *id eſt, præfractè contemptores Dei, qui ab obſequio Dei per Philopatoris artes fuerint abrepti: de quibus vide Macab. 3.* Tollentur] *a vindice Antiocho Ægyptum occupaturo, ut dicitur ſeq. ver.* Stabiliendo vif.] *cùm Deus hanc viſionem præſtabit atque efficiet, quæ his verſibus exponitur.* 15 Diffundet] *id eſt, obſidebit, expugnabit, occupabitq; Ægyptum.* Brachia Auſtri] *id eſt, duces & copiæ Ægptiorum: ut Jechezkel. 31.2. & ſequentibus.* 16 Qui aggredietur] *Antiochus Magnus, ut antè dictum eſt.* In terra decoris] *vide ſup. 8.9. Hæc autem intelligenda ſunt de calamitatibus quibus effecta eſt Judæa propter ambitionem & avaritiam ſacerdotum inter ſe concertantium.* 17 Deinde] *id eſt, poſtquam Judea malè affectâ conſilium redintegraverit de repetenda Ægypto, partim copias maximas adhibebit, partimq; fraudes.* Et rectis] *id eſt, maxima recti æqui & boni ſpecie, qua circumveniret Ptolemæum Ephiphanem. Fuit autem ſpecies illa conſociatio matrimonii, de quo verbis ſequentibus.* Efficietque] *nempe nullitate aliquid, Ægyptum callidè tentans & aliquò uſque occupans; ſed re non ita feliciter ſuccedente conſilium inibit matrimonii.* Virginem] *Cleopatram filiam Antiochi Magni; quam non ſuccedentibus technis Antiochus Ptolemæo Epiphani elocavit, ut circumveniret eum.* Corrumpendo illam] *id eſt, corruptiſſimè ac perditiſſimis conſiliis illam imbuendo, ut maritum illius futurum perderet.* Non perſtabit] *videlicet in conſilio primùm cum patre inito, id eſt, non ſtabit a partibus patris, ſed adjunget ſe viro; ut ſequentia verba explicant.* 18 Ad inſulas] *id eſt, regiones longinquas & diſſitas mari, iam inſulas quàm continentes regiones, ut Cyprum, Phoceam, Samum, Rhodum, Colophonem, Eubœam, &c.* Ductor] *id eſt, non Rex aliquis ſingularis, ſed adminiſter Romanæ Reſpub. Marcus Acilius conſul. Livius prætor, & Lucius Scipio.* Opprobrium] *id eſt, dedecus illatum Romanorum reſpub. tum multarum urbium in Aſia minore, mari Mediterraneo, Græciaq; occupatione, tum contumeliis in Romanos importatis.* Vacuus op.] *hoc eſt, cùm reſarciverit anteacceptum opprobrium, recuperatis rebus, & vindicatis probris.* Regeret] *id eſt, multabit illum probroſa amiſſione partis alicujus regni: nam ultrà Taurum montem ſe recipere coactus eſt ignominioſè.* 19 Ita convertet] *id eſt, recipiet ſe in regnum ſuum, & tanquam imbellis munitionibus ſe ſe continebit.* Impingens] *tumultuariè a ſuis interfectus ad defenſionem templi concurſantibus, quod ſpoliaturus erat Antiochus.* 20 Traductor] *id eſt, Seleucus ille, qui Philopator &*

Soter

Soter dictus est: Periphrasticè autem nominatur traductor exactoris, tum propter insaniem illius avaritiam qua totum ditionis suæ agrum infestabat atrocissimè, tum verò propter ablegationem Heliodori Jeruschalaima, de qua 2. Machab. 3. Paucis] *videlicet postquam contra Judæos a Simone exacerbatus Heliodorum transmiserit, prout apparet ex 2. Machab. 4.* Neque ira] *id est, non apertu odio, aut aperto marte; sed veneno per Heliodorum quæsito in gratiam fratris Antiochi, de quo sequente versu.* 21 Despectus] *id est, Antiochus Epiphanes, sive Illustris & nobilis per antiphrasin dictus: quamobrem hîc ex rei veritate despectus sive contemptus appellatur, ut Græci annotantes vocarunt Epimanem, id est, furiosum.* Quamvis non imp.] *id est, qui ipse invadet & occupabit regnum Seleuco fratre occiso, filiolo ejus dejecto, & Demetrio quamvis majore natu circumvento.* Blanditiis] *quibus & Demetrium Seleuci fratris filium hæredem justum fallebat, & populi simplicitate abutebatur, tanquam si non Regem se ipsum, sed pro Rege haberi vellet administratione tutelæ.* 22 Brachiis inundantibus] *id est, repentinus illius copiis opprimentur, tanquam aquis exundantibus, ii qui noluerint ipsi imponere decorem regium.* Antecessor] *id est, Seleucus Philopator frater ipsius, qui novas res cogitans fœdus cum Antiocho Epiphane fratre iniverat, cùm adhuc obses Romæ detineretur: Seleucus enim ad Romanos obsidem misit Demetrium filium suum ut Antiochum fratrem liberaret; quem sibi novi fœderis necessitudine conjunxerat, ut in Ægyptum communi consilio involarent, specie adjuvandi Physconem contra Ptolemæum Philometora.*
23 Ex consociatione] *id est, specie illius necessitudinis quam modò diximus, dolos nectet contra fratrem Seleucum Philopatora, & per Heliodorum e vita tollet dolo, antequam in Syriam veniat.* Ascendens] *in Syriam.* Roborabit se] *id est, primùm confirmabit se conciliatis amicis, clientibus, & oppidis dolosè in regno Syriæ, quasi tutorem ageret, & Demetrio fratris filio (qui obses apud Romanos erat) consuleret.* Parvagente] *id est, exiguo comitatu.* 24 Tranquillè] *exegesis præcedentis versus.* Faciet que] *id est, militem stationarium in munitionibus collocabit, quem corrumpet muneribus & obstringet sibi.* Cogitabit] *id est, jam tum consilia inibit de occupanda firmandaque sibi Syria; quæ consilia per annum integrum cum animo suo fabricata perficiet, ut Demetrium hæredem justum regni hæreditate spoliet: fuit autem hoc anno primo quo regnavit Antiochus, id est, 137. anno Selucidarum, 1. Macab. 1. 11.* 25 Postea] *quam fuerit firmata Syria, id est, anno secundo regni sui, ut modò diximus.* Regem austri] *Ptolemæum Philometora.* Miscebit se bello] *autoribus & consulentibus potissimum Eulaio & Lenæo, qui studebant partibus Philometoris.* Non consistet] *id est. fundetur inter Peleusium & Casium montem.* Cogitaverint] *id est, consiliis proditoriè cum Antiocho multi Ægyptiorum proceres communicaverint, ut exponitur sequente versu.* 26 Comedentes port.] *id est, intimi, qui ordinariè a consiliis erunt Philometori.* Illius] *videlicet Antiochi in ruentis in copias Philometoris.* 27 Tunc utror.] *videlicet cùm fuso Ptolemæo Philometore, & bona Ægypti parte occupata, ad instituendam pacem convenient.* Illud] *videlicet, quòd uterque illorum dolosè in socium suum machinabitur, quia aliter videbitur Deo antiquo temporum, & tempora occasionesque singulas dispensanti arbitratu suo.* Constituto tempori] *de quo infrà vers. 29.* 28 Redibit] *vide 1. Macab. 1. 21. & 2. Macab. 5. 11.* Contra fœdus] *id est, exacerbato contra Deum, contra populum ipsius, contra fœdus tabulasque fœderis, contra legem, & contra cultum universum Dei.* Quod cùm] *id est, quam animi sui libidinem cùm perfeceris atrocissimè in Ecclesia Dei, &c. vide 1. Macab. 1. 17.* 29 Constituto temp.] *id est, post biennium, cùm Ptolemæus Philometor cum Physcone fratre reconciliatus auxiliares Romanorum copias postulasset.* Austrum] *id est, Ægyptum.* Non erit] *id est, non sta succedet ut priore expeditione, de qua vers. 25. aut ut posteriore, de qua versu 40.* 30 Cittæis] *Cilicibus, ac potius Romanis, quæ in Ciliciæ portubus ferè servabantur, ut mari Mediterraneo omnibus ex partibus imperarent: vide Genes. 10. 4.* Dolore affic.] *per Caium Popilium Lænatem, qui a Romanis in Ægyptum legatus missus est.* Animum adhib.] *id est, attendet ad consilia Jasonis, Menelaï, & aliorum apostatarum, ut populum Dei infestet.* 31 Et brachia] *id est, copiæ maximas habebit, per quas vim Judææ afferet inhumanissimè; ut exponitur novem versibus.* Sanctuarium] *ingrediendo, contrectando, exportando, & distribuendo res sacras illius, 1. Macab. 1. 23. & 2. Macab. 5. 15.* Et munitionem] *id est, Jeruschalaima cædibus funestando, ibidem.* Jugem cult.] *vide suprà 8. 11.* Detestationem] *id est, militem detestandum, qui desolet magis ac magis cultum Dei in statuis collocabunt: vide suprà 9. 27.* 32 Ut improbè] *id est, stationarium illum militem propterea Jeruschalaimis & per Judæam collocabunt, ut malos apostatas foveant, & bonos crudelissimè persequantur.* Contaminet] *id est, in hypocrisi ipsorum confirmet, obduretque magis ac magis.* 34 Adjuvabuntur] *id est, perpaucos habebunt adjutores, & plerosque ex iis hypocritas, qui lingua tenus ac non opere miseros Dei servos adjuvabunt: quarum rerum exempla in libris Machabæorum extant quamplurima.* 35 Ex ipsis] *occupatio, quam Angelus adhibet ad confirmandum Ecclesiam contra tam acerbas tentationes: quid causæ est (inquies) cur istos sinat Deus corruere impiorum manibus? respondet spectari in hac Dei administratione duo oportere; finem, ut probentur, purificentur, & dealbentur; & deinde tempus, nempe momentaneas fore has afflictiones.* Quia adhuc] *vide suprà ver. 27.* 36 Nam faciet] *hunc versum & sequentes quam variè plerique omnes explicent, nihil attinet dicere. Nos ex antecedentium & sequentium comparatione, adeoque ex historiæ fide statuimus hæc omnia de Antiocho Epiphane esse intelligenda, cujus impietas primùm quidem κατὰ πρόληψιν, hoc versu; deinde verò κατὰ μέρος & particulatim exponitur, tribus sequentibus. Ac prolepsos quidem partes duæ sunt; una, fore ut Antiochus nullius Dei reverentia ducatur; altera, ne summi quidem Dei metu abductum iri ab impietate & maleficiis; sed illum ultrò adversus Deum potentissimum magis ac magis exarsurum: quæ duæ res deinceps exponuntur.* Consummet] *videlicet Deus, perficiens severissimum judicium suum in sceleratum Antiochum, & alios improbos.* Præcisum] *videlicet decreto Dei.* 37 Ne ad deos] *id est, planè impius & inhumanus erit, vacuus tum omni numinis reverentia (quæ eo altiùs animo infigitur cùm a majoribus acceptæ est) tum omni naturali studio & amore erga suos, qui amor in mulieribus solet esse tenerrimus: ut 2. Schem. 1. 26. Atque hæc in Antiocho ita se habuisse res ipsius gestæ ostendunt, cùm nihil unquam feciſſe legatur nisi suo ipsius [illegible] studio, nulla Dei, nulla naturæ & sanguinis, nulla fœderis ratione habita, ut jam superioribus exemplis demonstravimus.* 38 Deum summi] *id est, Deum Israëlis.* Deum quem non] *id est, Jovem Olympi-*

pium, de quo vide 1. Macab. 6. quamobrem Deus alienus vocatur ſeq. verſ. 39 Munitiones Dei] *id eſt, Judæam totam, ſynecdochicè.* Quos agnoverit] *id eſt, viros obſcuros, ignotos, terra natos evehet arbitratu ſuo: cujuſmodi exemplum eſt de illo veteratore 2. Macab. 6. His autem ampliſicatur tyrannidis indignitas, quod Antiochus extraneos impuriſſimos præfecturus erat populo, & hæreditatem Dei pro libidine diſtributurus. quæ duo maximè cavebantur lege.* 40 Sub tempus] *id eſt, biennio poſt inſtitutam idololatriam, & quaſi biennio altero ante mortem Antiochi, qui Phyſconis partibus ſemper ſtuduit contra Ptolemæum Philometora, ut antè diximus.* Rex auſtri] *Ptolemæus Philometor.* Irruetque] *id eſt, nomine Phyſconis Ptolemæum e regno pellet, & Ægyptum pervadet; prout factum eſſe a Phyſcone munore fratre legimus apud Florum in Liviana epitome libri 46. & colligimus ex Zonara tomo annalium ſecundo.* Rex Aquilon.] *Antiochus, agens Phyſconis partes.* Inundabit] *id eſt, ſummo impetu & celeritate percurret.* 41 Deinde regred.] *ut verſu ultimo.* Multæ] *de quibus 42. & 43.* Eripient ſe] *id eſt, expertes erunt cladis iſtius, quia ipſis optimè conveniet cum Antiocho.* 42 Cùm autem] *exegeſis præcedentis verſus: qua oſtendit Danijel primùm quàm valde Antiochus Ægyptum aliasq; regiones infeſtaturus ſit, duobus verſibus: deinde quam trepidè celeriterq; dimiſſurus, duobus alteru.* 43 Libyeſque] *id eſt, populi Aphricæ Ægypto contermini, qui priùs auxiliares fuerant Ptolemæi Philometoris, ipſi miniſtrabunt & ipſum ſequentur ducem.* 44 Ab Oriente] *id eſt, a Rege Parthorum Antiochi fines invadente, ut meminit Zonaras.* Ab Aquilone] *id eſt, a Romanis, quorum navalia erant in Cilicia & Cypro, ut antè diximus.* Exibit] *ex Ægypto.* 45 Et figet] *id eſt, hoc furore percitus duo ſibi proponet conſilia: unum, ut regiam ſuam in Judæa ſtabiliret ad Judæos edomandos; quamobrem Antiochum filium commiſit Lyſiæ, quem negotiis regni præfecerat ab Euphrate ad fluvium Ægypti, 1. Machab. 3. 32. alterum, ut in Perſarum regionem excurreret, & Parthos coërceret.* Maria] *Mediterraneum & Mortuum, qui fines ſunt Judææ.* Ad finem ſuum] *id eſt, in Elymaida ad nobile Perſarum oppidum, qui finis erat ditionis ejus; ubi concitata multitudine fugatus eſt, & ab omnibus deſtitutus: vide 1. Macab. 6. & 2. Macab. 9.*

IN CAPUT XII.

1 Tempore autem] *nempe quo Antiochus rei ſummam Lyſiæ commiſerit, ut petat Elymaida: nam ſub idem tempus recuperata ſunt Jeruſchalaima, & cultus Dei reſtitutus, 2. Macab. 10.* Aſtante Micaële] *id eſt, adminiſtrante & regente omnia Chriſto: vide ſuprà 10. 13.* Eripietur] *id eſt, incipiet eripi, & ſalus Dei demonſtrari, per ſuos temporum gradus promovenda, tandemq; perficienda ſecundo adventu Chriſti.* Quiſquis inventus] *id eſt, quemcunque viſum fuerit Deo ex decreto ſuo irrevocabili conſervare.* 2 Multi] *id eſt, omnes quidem reſurgent; ſed multi reſurgentium ad vitam, multi ad mortem æternam per Chriſtum, qui factus eſt primitiæ dormientium.* 4 Tu verò Dan.] *vide ſuprà 8. 26.* Percurrent] *id eſt, quamvis pauci ſint perpauci qui tecum laborent de futuro Eccleſiæ ſtatu; veniet tamen illud tempus cùm plurimi ad Eccleſiam concurrentes operam dabunt huic cognitioni ſanctæ, & ſcientia augebuntur.* 5 Tum videbam] *ultima pars hujus prophetiæ, explicationem continens illius verbi & temporis conſtituti, cujus mentio plurimùm facta eſt, ut diximus ſuprà 10. 1. Fit autem explicatio hæc ex poſtulato Angelorum, ver. 5. & 6. per Chriſtum, verſu 7. quæ poſtea ampliùs illuſtratur poſtulante Danijele, ad finem uſque capitu.* Alii] *ſancti angeli, qui in res iſtas deſiderant introſpicere. 1. Petri 1. 12.* 6 Virum] *de quo ſuprà 10. 5.* Quouſque terminus] *id eſt, ecquando tandem deſinent iſta, quæ ſummè nobis videntur & ſunt admirabilia?* 7 Poſt conſtitutum tempus] *id eſt poſt ſpatium illud annorum trium dierumq; decem, de quo ſuprà 7. 25.* Abſolvet diſſip.] *id eſt, cùm inclinantes percellens res Seleucidarum, diſſipabit eorum vires potentia ſua ut diximus ſuprà 7. 26.* Vires pop.] *id eſt, vires populum ſanctum infeſtantes, & a quibus populus ſanctus maxima accipiet incommoda. Conſtructio enim paſſiva eſt, ut Gen. 16. 5.* 9 Abi Dan.] *id eſt, quieſce, tibi ſatis eſto, ut exponitur ver. 13.* 10 Purgabuntur] *anacephalæoſis præcedentis prophetiæ, de malis ab Antiocho importandis, quæ attigerat Angelus ſuprà 11. 35.* Multi] *id eſt, omnes quidem Judæi; ſed multi boni, & multi improbi: ſimilis loquutio, ut ſuprà ver. 2.* Improbè quid.] *i. reprobi ex Judæis tentationi cedent ab Antiocho, neque ſibi proderunt, neque animadvertent prædicta mea: ſed quicunque tenebuntur ſtudio eruendæ fratres ſuos, illi animadvertent & prædictiones colent ex animo.* 11 Jugis cultus] *de quo ſuprà 8. 11. & ſequentibus, & 9. 27. & 11. 31.* Deteſtatio deſol.] *vide ſuprà 9. 27. & 11. 31. Hoc autem & ſequente verſu categoricè reſpondet Chriſtus queſtioni Danijelis, & præterillud tempus quo Judas Macabæus vi armata cultum Dei Jeruſchalaimis inſtauravit, indictum ſuprà ver. 7. duo alia tempora adjicit: unum, quo Antiochus coactus eſt Judæis permittere ut in legitimis ſuis ritibus ambularent, 2. Macab. 11. 33. alterum, quo Antiochus e vita ſublatus eſt, 1. Macab. 6. 16.* Dies erunt] *id eſt, a tempore iſtius deſolationis per Antiochum factæ præterlabentur anni tres menſes ſeptem & dies quaſi tredecim, uſque ad illud tempus quo cultum a Juda inſtauratum Antiochus permittet confirmabitq; diplomate: quod factum eſt die decimo quinto menſis Xanthici, id eſt, penultimi; anno centeſimo quadrageſimo octavo Seleucidarum, 2. Macab. 11. 33.* 12 Beatus qui] *id eſt, ſed multo adhuc melior conditio futura eſt poſt dies quadraginta quinque, quibus exactis populus Judæorum plenè a tyranno iſto liberabitur. Hoc autem factum eſt morte Antiochi Epiphanis, qui deceſſit de vita ineunte anno centeſimo quadrageſimo nono Seleucidarum 1. Machab. 6. 16. Nam etſi nominatim menſis dieſq; minimè in hiſtoria exprimitur, non dubium eſt tamen quin ſub principium anni extinctus ſit: ut evidentiſſimè conſtat ex iis rebus, quas geſſit filius Antiochus Eupator eodem anno.* 13 Abi ad term.] *id eſt, vide ut pergas in curriculo quod ſupereſt vitæ tuæ, contentus hac revelatione mea: ſic interpretatur hæc verba Chriſtus exegeticè in ſequente membro.*

HOSCHE-

HOSCHEAHH.

ARGUMENTUM.

LIBER Hoſchehhæ Prophetæ verſatur totus in prophetico documentorum genere. Primùm enim duobus typis publicam privatamq; Iſraëlitarum apud quos prophetabat depravationem prefigurat, judicium depravationis nomine ipſis ſuperventurum, & gratiam quam Deus erat facturus ipſorum reliquiis: deinde verò tria eadem capita apertis verbis copioſiùs explicat, de peccatis graviſsimè obiurgans populares ſuos, severiſsima Dei judicia fortiter prænuntians, & reſipiſcentibus reliquis, quas Deus ex communi velut incendio conſervaverit in Chriſto filio ſuo, gratiam, pacem, & ſalutem æternam prædicens.

CAPUT I.

Deus Prophetæ imperat ut certum typum pronuntiet Eccleſiæ Iſraëlitarum, quo Iſraël totus impietatis evuncatur, & severiſsima judicia perhorreſcat propediem in totum corpus eventura: itaque pios hortatur ut ſolicitè Eccleſiam moneant, omnes judiciorum acerbitate a malo revocat; caſtigationibusq; tandem promittit effecturum ut ad ipſum revertantur, & reconciliati Deo per Chriſtum vindicentur ab omni malo, obtineant omne bonum, & inter ſe in communione æterna gratuiti cum Deo fœderis gratulentur.

1 VERBUM Jehovę quod fuit ad Hoſchehham filium Beeri, [a] temporibus 'Hhuzzijæ, Jothami, Achazi, Jechizkijæ regum Jehudę; & temporibus 'Jarobhhami filii Joaſchi regis Iſraëlis.

2 'Cùm [b] primò alloquutus eſt Jehova Hoſchehham; edixit Jehova Hoſchehhæ, abi, 'aſſume tibi uxorem [c] ſcortum ' & natos ſcorti, cùm [d] omnino ſcortetur hæc terra [e] averſata Jehovam.

3 'Abiens itaque ' aſſumpſit 'Gomeram 'Diblajimanā, quæ concepit & peperit ei 'filiū.

4 Tunc edixit Jehova ' ei, voca nomen ejus 'Jizrehhelem; nam 'adhuc pauliſper, & animadvertam [g] ' cædes Jizrehhelis in domum Jehu, faciamq; ut ceſſet 'regnum *in* domo Iſraëlis.

5 ' Eritque die illo, ut frangam 'arcum Iſraëlis 'propter vallem Jizrehhelis.

6 Deinde concipiens iterum peperit 'filiam, edixitque *Jehova* ipſi *Hoſchehhæ*, voca nomen ejus 'Lo-ruchamam: nam non pergam ampliùs miſereri domus Iſraëlis, ut [b] ullo pacto 'condonem iſtis.

7 'Domus autem Jehudæ miſerebor, ſervaboque eos 'per Jehovam Deum ipſorum: ac nō ſervabo eos 'arcu, gladióve, aut bello, equis, aut equitibus.

8 Cúmque a lacte depuliſcet Lo-ruchamam, rurſus concepit peperitque 'filium:

9 Et edixit *Jehova*, voca nomen ejus ' Lohhammin: quia vos non eſtis populus meus, nec ego ſum futurus veſter.

10 'Quanquam futurus eſt numerus [i] Iſraëlitarum par arenæ maris, quæ neque menſurari neque numerari poteſt: eritque [k] pro eo quod dicitur iſtis, non populus meus eſtis, *ut* dicatur illis, filii Dei fortis viventis *eſtis*:

11 Quando congregantes ſe [l] Jehudæi & Iſraëlitæ unà, & præponentes ſibi caput unum 'aſcendent e terra hac: 'ut ut magnus fuerit dies Jizrehhelis.

[a] Heb. *dueb. ſic deinceps.*
[b] Heb. *condonando.*
[b] Heb. *principio.*
[c] Heb. *ſcortationum: & ſic deinceps.*
[d] Heb. *ſcortando.*
[e] Heb. *de poſt Jehovam.*
[f] Heb. *filiam Diblajimonis.*
[g] Heb. *ſanguinis.*
[i] Heb. *filiorū Iſraëlis: ſic ver. ſequente.*
[k] Heb. *loco ejus.*
[l] Heb. *filii Jehudæ.*

CAPUT II.

1 DICITE fratribus veſtris, 'ò populę mi; & ſororibus veſtris, ô miſericordiam conſequuta;

2 'Contendite cum matre veſtra, contendite ipſam non eſſe uxorem meam, & me non eſſe virum ipſius: ut amoveat ſcortationes ſuas a conſpectu ſuo, & 'adulteria ſua e medio uberū ſuorum:

3 'Ne denudem eam [a] planè, & ſtatuam eam ut 'die *quo* genita fuit; diſponenſque eam velut 'in deſerto, & redigens eam velut *in* terra ſiticuloſa [b] extinguam eam 'ſiti:

4 Et filiorum ejus non miſerear, eò quòd filii [c] ſcorti ſint.

5 'Nam 'ſcortatur mater ipſorum, ſcelus pudendum committit genitrix ipſorum; nam dicit, [d] proſequar amatores meos dantes cibum meum, & aquas meas, lanam meā, ac linum meum, oleum meum, & potiones meas.

6 ' Idcirco ecce ego obſepiam viam tuam ſpinis; & [e] obducam maceriam, 'ut ſemitas ſuas non inveniat:

7 Et ſectata amatores ſuos non aſſequatur eos, & quærens eos non inveniat; tādem dicat, [f] age, revertar 'ad virum meum priorem illum, nam melius mihi tum erat quàm nunc.

8 ' Etenim ipſa non agnoſcit me dare ſibi frumentum, muſtumque, & oleum; etiam argentum copioſè ſuppeditare ipſi & aurum, [g] *quo* conficiunt Bahhalem.

9 Idcirco reverſus recipiam frumentum meum tempore ſuo, & muſtum meum tempeſtate ſua; eripiamque lanam meam & linum meum tecturum nuditatem ipſius:

10 Ut nunc retegam fœditatem ejus in oculis amatorum ejus, nemine erepturo eam e manu mea.

11 Et abolebo omne gaudium ejus, feſtivitatem ejus, novilunium ejus, & ſabbatum ejus; denique omnem ſolennitatem ejus:

12 Et

[a] Heb. *nudam*
[b] Heb. *morte afficiam.*
[c] Heb. *ſcortationum.*
[d] Heb. *ibo poſt: ſic infr. ver. 13.*
[e] Heb. *maceriabo: ut ita dicamus.*
[f] Heb. *eam & revertar.*
[g] Heb. *quo faciunt in Bahhalem.*

12 Et deſolabo vites ejus & ficus ejus, *de* quibus dicit, 'merces hæ ſunt mihi quas dederunt mihi amatores mei; 'redigámque eas in ſylvam, ut comedant eas beſtiæ agri.

b Heb. *viſitabo ſuper illam.*

13 Ita banimadvertam in illam dies Bahhalimorum, quibus ſuffitum facit eis, & ornans ſe inaure ſua & monili ſuo proſequitur amatores ſuos: mei verò obliviſcitur, dictum Jehovæ.

14 'Idcirco ecce ego pellecturus ſum eam, 'cùm deduxero eam *in* deſertum; & eloquutu-

i Heb. *ſecundum cor ejus: ut Gen.* 34. 3.

rus ſum iquæ ſint ei cordi:

15 Et daturus ei vineas ipſius 'inde ab eo loco, & 'vallem Hhacoris 'pro foribus ſpei; ut canat illic ſicut diebus pueritiæ ſuæ, id eſt, ut quo die aſcendit e terra Ægypti.

16 Eritque die illo, dictum Jehovæ, ut 'voces me, vir mi; ac non voces me amplius, 'mi Bahhal.

17 'Amovebo enim nomina Bahhalimorum ab ore ejus, ut non commemorentur amplius nomine ſuo:

18 Et pangam pro ipſis fœdus die illo cum beſtiis agri, & cum avibus cœli, reptilibúſq; terræ: & arcum, gladiumque, ac bellum confringens e terra, faciam ut jaceant ſecurè:

Ijobi. 5. 23. *Jeſchahh.* 2. 4.

19 Et deſponſabo te mihi in ſeculum; deſponſabo te, inquam, mihi 'juſtitia, judicioq;, & benignitate, ac miſericordia:

20 Et deſponſabo te mihi 'fide, ut agnoſcas Jehovam.

21 'Erit etiam die illo, ut 'exaudiam, dictum Jehovæ; 'exaudiam cœlos, & ipſi exaudiant terram;

22 Et terra exaudiat frumentum, & muſtum & oleum; & iſta exaudiant 'Jizrehhelem.

23 Nam conſeram 'eam mihi in terra, & miſerebor 'Lo-ruchamæ; & dicam ad Lo-hhammin, populus meus es, & ipſe dicet, Deus mi.

ANNOTATIO.

1 Verbum Jehovæ] *Duo hæc capita inter ſe conjungenda eſſe nemo dubitabit, qui typum cum ſuis anagoge ſtatuerit comparandum. Sunt itaque hujus prophetiæ tres omnino partes: inſcriptio καθολικὴ, ſive univerſalis, verſu* 1. *typus propheticus, reliquo capite primo; & anagoge ſive accommodatio typi, capite* 2. Hhuzzijæ] *etſi ex iſtius regum appellationibus tempus quo prophetavit Hoſcheahh planè circumſcribi non poteſt, ſi tamen vel inde ab ultimo Jarobhhami anno placeat numerare (qui fuit Huzzijæ regis trigeſimus nonus) uſq; ad principium regni Jechizkijæ, comperies Prophetam hunc noſtrum minimum annis tribus & quadraginta prophetaſſe; ut ex Chronica ſupputatione promptum eſt cognoſcere.* Jarobhhami] *& cæterorum, qui in Iſraële regnarunt: nam ultimus Rex Iſraëlitarum anno ſexto Jechizkijæ ſublatus eſt, ad cujus tempora hic noſter prophetaſſe dicitur: ſynecdoche. Videtur autem conſultò Jarobhhami duabus de cauſis meminiſſe; una, ut demonſtraret apertiùs, ſub quæ tempora Hhuzzijæ cœperit prophetare; altera, ut majorem fidem & autoritatem conciliaret prophetiæ, cùm florentiſſimo Iſraëlitarum regno, nec dum inclinante, funeſtam ejus ruinam tam longo intervallo prædixerit, nempe (ut minimum tribuamus) ante annos quadraginta novem.* 2 Cùm primò] *typus hic a Deo imperatus non aliter a Propheta effectus eſt, quàm prophetica prædicatione. Nam quæcunque hoc modò prophetis imperantur, ſi contra naturam, bonos mores, aut fidem veniunt, ea non propriè effecta, ſed figuratè imperata & propheticè denuntiata fuiſſe, permultis ſcripturæ locis exemplisq; confirmari poteſt. Cùm autem futura fuiſſet contra bonos mores lege Dei præſcriptos iſtius typi exequutio, non eſt credibile rem quæ hîc ſcribitur fuiſſe a Propheta opere præſtitam, ſed typum Eccleſiæ pronuntiatum. Eſt autem hîc typus primùm imperatus a Deo, verſu* 2. *deinde verò pronuntiatus, reliquo capite: & duas partes in univerſum continet; unam de uxore, quæ typus fuit totius regni & Eccleſiæ Iſraëlitarum, ver.* 3. *alteram de liberis, quibus figuravit Propheta certas partes & tempora regni Iſraëlitarum, ut ſuis locis commonſtrabimus.* Aſſume] *videlicet prophetia; id eſt, prophetato hunc typum, te ſimilem eſſe homini, qui aſſumpſerit ſibi uxorem & liberos hujuſmodi. Sic accipiendam eſſe vocem hanc infinitu ſcripturæ locis confirmari poteſt; vide Deut.* 13. 1. Et natos] *hæc verba evincunt manifeſtò rem non geſtam, ſed prædicatam eſſe; cùm non potuerint iidem liberi a Propheta & aſſumi cum matre, & ex ea gigni, quod dicitur ſequentibus.* Cùm omnino] *ſumma interpretatio typi, qua oſtendit Deus ſe Iſraëlem totum tanquam uxorem & liberos impuriſſimos pertuliſſe.* 3 Abiens] *Propheta in Eccleſiam ſive cœtum Iſraëlitarum.* Aſſumpſit] *id eſt, prophetavit typum hoc argumento, ut diximus proximè præcedente verſu.* Gomeram] *fictis argumentis ficta nomina, ſed accommodata tribuuntur. Totum enim Iſraëlis regnum typicè cum muliebri corpore comparatum vocatur Gomer, id eſt, integritas; ut doceat Deus a ſe totum Iſraëlem ſine exceptione in conjugium ſacrum aſcitum fuiſſe.* Ex Diblajimis] *autem fuiſſe dicitur, id eſt, ex deſerto immani & horrendo, de quo Jechezkel.* 6. 14. *ut demonſtret Deus ſe gratioſè Iſraëlitas ad dignitatem illam evexiſſe ſine ullo ipſorum merito, ut idem Jechezkel.* 16. *narrat copioſiſſimè.* Filium] *nunc demum tranſitio fit ad alteram typi partem, de liberis quos Propheta dicitur ſuſtuliſſe. Hi autem liberi tres ætates Iſraëlitarum deſignant: primus enim ætatem illam ſignificat, quæ graviſſimis & periculoſiſſimis motibus exagitata eſt, quando Schallum poſteros Jehu ſuſtulit,* 2. Reg. 15. *ſecundus ætatem illam, quæ a Tiglath-pileſere vaſtata, capta, & deportata eſt,* 1. Chron. 5. 26 *tertius denique ætatem illam, quæ tota everſa eſt per Schalmanaſarem, cùm regnum Iſraëlis totum intercidit,* 2. Reg. 17. 4 Ei] *Propheta, tanquam parenti.* Jizrehhel] *de nomine oppidi & regiæ Iſraëlitarum, ubi Joram rex Iſraëlis per Jehu interfectus eſt, & regnum ab ipſo occupatum,* 2. Reg. 9 & 10. Adhuc pauliſper] *nam Zecarja filius Jarobhhami ſex menſibus tantùm regnavit, & per Schallumum ſublatus eſt, regnumq; poſterum Jehu ademptum,* 2. Reg. 15. 10. Cædes] *id eſt, ſi vagem horrendam a Jehu in Jizrehhele editam,* 2. Reg. 9. & 10. Regnum] *domus Jehu, quæ modo nominata eſt.* 5 Eritque] *id eſt, & ex eo tempore quo ſublata fuerit domus Jehu, non deſinam tum inteſtinis malis, tum etiam exteris quatere & labefactare vires Iſraëlitarum.* Arcum] *id eſt, robur, ſynecdochicè: ut interpretatur Chanua* 1. Schem. 2. 4. Propter vallem] *id eſt, propter cædes in ea valle factas, ut dictum eſt præcedente verſu.* 6 Filiam] *ſecundus hic partus (ut diximus in verſum* 3.) *ſecundam ætatem denotat, qua Pecach filius Remaljæ a Tiglath-pileſere ſpoliatus eſt, & Gilhhaditæ deportati,* 1. Chron. 5. 26. *Quamobrem etſi permagnum damnum Iſraëlitæ acceperunt multati regione trans Jardenem ſita; cùm tamen adhuc longè amplior regni pars penes Pekachum remanſ-

remanſerit, hæc ætas cum filia comparatur, ſequens verò cum filio, verſu 8. Lo-ruchamam] *id eſt, non adeptam, ſive non conſequutam miſericordiam, vel(ut interpretatur Paulus Rom. 9.25.) non dilectam ex miſericordia. Sic nominatur ætas & pars illa populi quæ cladem illam tempore Pekachi ab Aſſyrio pertulit.* Condonem iſtis] *Iſraëlitis, ac proinde iſtos ſemel deportatos gratioſè reſtituam.* 7 Domus autem] *id eſt, regni Jehudæ, quod vos Iſraëlitæ, conſociatis vobiſcum Syris, tentatis & conamini occupare, ut narrat Jeſchahh. 7.5. & ſequentibus.* Per Jehovam] *id eſt, per Jeſum Chriſtum filium virginis, Deum æternum cum Patre & Spiritu ſancto, & verum hominem nobiſcum; qui ſignum æternum eſt, fundamentumq; fœderis & omnium promiſſionum Dei: vide Jeſchahh. 7.14.* Arcu] *id eſt, domeſticis ipſorum, aut extraneis viribus.* 8 Filium] *tertius hic partus tertiam ætatem denotat, cùm Iſraëlitæ reliqui fuerunt per Schalmanaſarem deportati: quorum corpus cum filio potius quàm cum filia comparatur (ut diximus in verſum 6.) quia adhuc potentior erat, quàm unquam tribus illæ trans Jardenem ſitæ.* 9 Lohhammin] *id eſt, non populum meum, ut Propheta interpretatur ſequente verſu.* 10 Quanquam] *hi duo verſus correctionc quadam acerbitatem ſuperioris typi temperantes ſunt paraſcevaſtici ad ſequentis capitis documenta. Docet enim Deus univerſum quidem Iſraëlitarum corpus a ſe profligatum iri; ſed reliquias aliquas ſervandas eſſe ſecundum electionem gratiæ in adventu Chriſti, quando omnes in unum populum ſub uno rege & paſtore in unum ovile coaleſcent, ut ait Jirmej. 3.18. & Jechezkel 34. & 37.* 11 Aſcendent] *videlicet in Jeruſchalaima, pro eo quod eſt, redeuntes ad Eccleſiam Dei inſtaurabunt cultum ejus. Sic enim Prophetæ typis Eccleſiæ veteris ſpiritualem Dei cultum adumbrarunt.* Ut ut] *id eſt, quantumcunque gravis, acerba, & ampla fuerit vindicta mea, quam adhibiturus ſum contra Iſraëlitas inde a primo impetu, qui Jizrehhelis nomine deſignatur: occupatio.*

IN CAPUT II.

1 Dicite] *Hæc præcedentis typi anagoge ſive enarratio (ut diximus ſuprà 1.1.) eſt διηγηματικὴ, & tribus omnino partibus concluditur: prima eſt adhortatatio piorum ut fratres ſuos Eccleſiamq; Iſraëlitarum revocent ad reſipiſcentiam, verſibus quatuor; ſecunda eſt ætiologia, a narratione maleficiorum quibus Iſraëlitæ tenebantur, & futuræ adminiſtrationis Dei, ver. 5. & duobus ſeq. tertia eſt ſuperiorum concionis partium exornatio, ad finem uſque capitis.* O populo mi] *id eſt, vos qui nondum planè reprobati & rejecti eſtis decreto Dei; ſed adhuc in ſpe eſtis retinendæ gratiæ Dei, ſi reſipiſcitis. Idem judicium de altero membro faciendum.* 2 Contendite] *id eſt, liberè indefeſſenterq; tota Eccleſiæ ſuæ crimina ante oculos proponite, ut reſipiſcat iramq; venturam fugiat.* Adulteria] *id eſt, adulterinos ſucos quibus adineſcandos amatores faciem exornant ſcorta: quamobrem etiam priſcis Latinis ſchœnicolæ dicebantur.* 3 Ne denudem] *ut copioſè exponit infrà verſu 9. & ſequentibus.* Die quo gen.] *vide Jechezk. 16.4.* In deſerto] *cujus allegoriam poſuerat ſuprà 1.3. & reponit infrà ver. 14.* Siti] *id eſt, omni calamitoſorum judiciorum genere: ſynecdoche.* 5 Nam ſcort.] *ætiologia, ut diximus in verſum 1. exponit cauſas ſuperioris hortamenti ad reſipiſcentiam, tum a maleficiis præteritis præſentibusq;, & ſceleſtis in futurum obfirmatione, tum ab adminiſtratione Dei conſequutura, caſtigandis maleficiis, ver. 6. & frangenda tandem obfirmatione, ut ineatur reſipiſcentia, ver. 7.* Scortatur] *cum diis & gentibus exteris, neglecto conjugali fœdere cum Deo: itaque illi dicuntur amatores, ſequente membro.* 6 Idcirco] *denuntiatio conſequuturæ Dei adminiſtrationis allegorica, per apoſtrophen irarum indicem.* Ut ſemitas ſuas] *ut cum illu ſcortari amplius nequeat, prout amplificatur ſeq. verſu.* 7 Ad virum meum] *id eſt Deum, juſtum conjugem a quo defeceram.* 8 Etenim] *tranſitio ad exornationem, per brevem anacephalæoſin maleficiorum quæ Iſraëlitæ perpetrabant, hoc verſu. Hujus exornationis partes ſunt hæ; explicatio caſtigationum Dei quæ indictæ fuerant ſuprà ver. 3. & 4. & copioſiùs exponuntur uſque ad verſum 14. & revocatio per ſpiritum, verbum, beneficiaq; Dei, ad utenda fruendaq; mutua Dei & Eccleſiæ inter ſe officia, ad finem uſq; capitis.*
13 Merces] *id eſt, pretia meritoria.* Redigamque] *vide Jeſchahh. 5.5.* 14 Idcirco] *altera pars exornationis, de adminiſtratione Dei revocantis ſuos a maleficiis: ut diximus in verſum 8.* Cùm deduxero] *id eſt, ita afflixero ut fueram interminatus ſuprà ver. 3. Ponuntur autem primùm in hoc verſu & ſequente, tria Dei erga electos officia; vis ſpiritus pelliciens, verbum Dei permovens, & beneficia ejus quæ ad ſpiritum & verbum accedentia ſpem & lætitiam animis piorum ingenerant; deinde verò reciprocum Eccleſiæ officium erga Deum, verſu 16.* 15 Inde ab eo loco] *id eſt, ab ipſo deſerto trans Jardenem, cujus meminit præcedente verſu.* Vallem Hhacoris] *cis Jardenem, ad quam trajecto Jardene appulerunt Iſraëlitæ, cùm in poſſeſſionem terræ primùm mitterentur.* Pro foribus] *id eſt, pro acceſſu primo ſperatæ atque exoptatæ hæreditatis & benedictionum Dei; quemadmodum Iſraëlitis Judæam petentibus hæ primæ fuerunt tanquam fores quibus in ſuam poſſeſſionem ingreſſi ſunt: allegoria ex veteris Eccleſiæ typo.* 16 Voces me] *id eſt, me pro juſto conjuge habeas, colas, & profiteari.* Mi Bahhal] *id eſt, mi Domine. quaſi dicat, hæc vox etſi per ſe juſta atque honeſta eſt, jam tamen mihi eſt odio & horrori propter communicationem hujus appellationis cum indolis tuis.* 17 Amovebo enim] *ex lege Exodi 23.13. Hoc autem verſu & ſequentibus exponit Deus ſua & Eccleſiæ officia inter ſe mutua: quorum prius eſt liberatio ab omni malo, tum ſpirituali, hoc verſu, tum corporali, ſequente verſu, ex fide & conſtantia fœderis mutui, verſu 19. & 20. poſterius verò, communicatio omnis boni, ſive corporalis quo ad opus futurum eſſe Deus cognoverit, verſu 21. & 22. ſive ſpiritualis, verſu 23.* 19 Juſtitia] *id eſt, conferens in te dona juſtitiæ, &c.* 20 Fide] *id eſt, ita te adjungam mihi, ut dona illa a me proficiſcentia percipias fide augeſcente in omnem cognitionem mei.* 21 Eritetiam] *poſterius officiorum genus, ut diximus in verſum 17.* Exaudiam] *humanitus dictum; pro eo quod eſt, res omnes creatas in cœlo & in terra ſtudentes & cooperantes in Eccleſiæ bonum, ac ſuo modo procurantes coram me ut ſubminiſtrare poſſint Eccleſiæ quicquid debent; res, inquam, creatas (tanquam ſi invocarent me) benedictionibus cumulabo ad uſum Eccleſiæ meæ.* Exaudiam cœl.] *id eſt, ipſis velut exorantibus ſuppeditabo quæ fuerint opus, & ipſi viciſſim terræ: ſic deinceps.* 22 Jizrehhelem] *id eſt, partus Eccleſiæ & reliquias Jizrehhelis illius de quo ſuprà 1.4. quas illa mihi pepererit in Chriſto, & quibus Eccleſiam conſevero, ſequente verſu. Sic oſtenditur etymon illius nominis quod prius*

ad

ad significationem judicii spectabat, suprà 1.4. hîc verò ad significationem gratiæ à Deo percipiendæ pertinet.

23 Eam] *Ecclesiam, matrem Germani Israëlis.* Lo-ruchamę] *cujus miserturum se negaverat suprà 1.6. hîc verò reliquias se exceptorum promittit, quemadmodum etiam judicandum est de tertio nomine.*

CAPUT III.

Deus Israëlitis proponit typo diuturnam labefactationem Ecclesiæ & regni ipsorum: deinde verò restitutionem promittit gratia ipsius obventuram in Christo.

1 'Deinde edixit Jehova mihi, iterum abi, ama mulierem, amatam [a] ab amico, & adulterantem: qualis est amor Jehovæ erga [b] Israëlitas, cùm ipsi [c] respiciant ad deos alienos, & [d] ament lagenas [e] vini.

2 Cùm itaq; [f] comparassem eam mihi quindecim *siclis* argenti, & [d] sesquichomere hordei:

3 Edixi ei, [g] diebus multis desidebo [e] mea causa, ne scortator neque [f] nubito cuiquam; viciſſim etiam [g] ego [g] tua causa.

4 Nam [g] diebus multis desidebunt Israëlitæ, [g] nullo rege, nullo q; principe, & nullo sacrificio, ac nulla statua; nullo deniq; amiculo, aut imaginibus:

5 [g] Postea reversi Israëlitę [g] quærent Jehovam Deum suum, & Davidem regem suum; & [h] [g] pavidi accedent Jehovam & bonitatem ejus [g] ultimis temporibus.

[a] Heb. *amici.*
[b] Heb. *filios Israëlis.*
[c] Heb. *uvarũ: metonymia.*
[d] Heb. *chomere hordei, & letecho hordei.*
[e] Heb. *mihi.*
[f] Heb. *ęsto viri.*
[g] Heb. *ad u.*
[h] Heb. *pavebunt ad Jehovam.*

ANNOTATIO.

1 Deinde] *Secunda hæc Prophetia continet typum non admodum priori absimilem, tribus versibus; & explicationem illius, versu 4. & 5.* Respiciant] *id est, explorantes attenta observatione sequantur animum suum & oculos ad scortandum, ut loquitur Moschę Num. 15. 39.* Ament lagen.] *id est, perditè vivant: synecdoche.* 2 Comparassem] *sic ostendit Propheta populum Israëliticum (qui hac muliere adumbratus est) servitutem serviviſſe, donec Deus ipsum vindicavit sibi: nam mancipia tantùm & quidem extera erant venalia.* Sesquichomere] *de Chomere vide Levit. 27. 16. & Jechezk. 45. 11. Letec autem Hhebraicum non aliud est quàm semichomer. Quamobrem conjunctim pro Chomere & Letecho sesquichomerem diximus.* 3 Diebus multis] *hîc propheta noster prosequitur ritum legis qui imperatus est Deut. 21. 13.* Mea causa] *id est, ut te justo tempore confecto uxorem ducam.* Tua causa] *supple desidebo, neque me conjungam alteri.* 4 Diebus multis] *nam ex quo Israëlitæ in Assyriam fuerunt deportati per Schalmanasarem, id est, ab anno sexto Chizkijæ usque ad redemptionem comparatam in Christo & restitutionem Israëlis, fuerunt anni sexcenti octoginta. Est autem hîc typi accommodatio, ut diximus ver. 1.* Nullo rege] *ideſt, sine ulla forma respub. & Ecclesiæ, ac ne illius quidem depravatissimæ quæ tum apud Israëlitas erat, & circumfluebat idololatria.* 5 Postea] *mirum quàm dies multi quos præfinivit Deus effluxerint, id est, cùm Christus Deus fiet manifestus in carne, qui idem est Jehova & David, ac proinde unica Israëlitarum salus.* Quærent Jehovam] *id est, dedent se Ecclesiæ, & regno Christi Jehovæ & Davidis nostri.* Pavidi] *ex documento Davidis Psal. 2, 11.* Ultimis temporibus] *quibus Deus nos per filium suum compellat prędicatione Evangelii, Heb. 1. 1.*

CAPUT IIII.

Deus Israëlem totum vanitatis summæ, inhumanitatis, & impietatis redarguit; & à præsente regni administratione confirmat reprehensionem suam: postremò verò Jehudam a participandis Israëlitarum sacris dehortatur tum horrore injustitiæ, tum supplicium quæ Israëlis comparata sunt metu.

1 'Audite verbum Jehovæ, ô [a] Israëlitæ: nam contentio est Jehovæ cum habitatoribus hujus terræ, quòd [g] nulla sit fides, nulla que benignitas, & nulla agnitio Dei in hac terra.

2 [g] Pejerando, & mentiendo, & occidendo, furando que, & adulterando; [b] erumpunt *in multitudinem* [g] cædes, ita ut aliæ aliis sint contiguæ:

3 Propterea [g] lugebit hęc terra, & languebit quicquid habitat in ea, [c] tum bestiæ agri, tum aves cœli: quin etiam pisces maris [d] interibunt.

4 'Veruntamen quisquam [g] ne contendito, & ne increpato quisquam: nam [e] populares tui [g] similes sint contendentibus cum sacerdote.

5 Itaque [g] corrues interdiu, corruet q; etiam Propheta tecum noctu; & exscindam [g] matrem tuam.

6 [g] Exscindętur populus meus, [f] eò quòd vacet [g] scientia: [g] quia tu [g] scientiam sprevisti, spernam quoque te, ne sacerdotio fungaris mihi; quia oblitus es legis Dei tui, [g] oblviscar filiorum tuorum ego quoque.

7 [g] Prout aucti sunt, ita peccant in me; gloriam eorum in ignominiam commutabo.

8 [g] Peccatum populi mei comedunt; ideo ad iniquitatem eorum [g] attollunt animum suum quisque.

9 [g] Quapropter erit ut populus, ita sacerdos; cùm [g] animadvertens in eum vias ejus, actiones ejus retribuam ei.

10 Nam comedentes [g] non saturabuntur, scortantes non erumpent *in multitudinem*; quia Jehovam desierunt observare.

11 [g] Scortatio, vinum que, & mustum; intercipit [h] mentem.

12 [g] Populus meus [g] lignum suum consulit, ut baculus ejus indicet ipsi; nam spiritus [g] scortationum in errorem agit, ut scortentur aversi [i] a Deo suo.

13 [g] In verticibus montium sacrificant, & in collibus suffitum faciunt sub quercu, populo q;, & robore, eò quòd bona sit umbra ejus: idcirco scortantur filię vestræ, & sponsæ vestræ adulterantur.

14 [g] Non animadverterem in filias vestras quòd scortentur? & in sponsas vestras quòd adulterentur? quòd illi cum scortis [g] separent quæ cum meretricibus sacrificent? imò populus [g] non intelligens contumabitur.

15 [g] Si scortaris tu Jisraël, ne reatum obeat Jehuda: & [g] ne accedatis Gilgalem, neque ascen-

[a] Heb. *filii Israëlis.*
[b] Heb. *erumpunt ita ut sanguines sanguinibus sint contigui.*
[c] Heb. *in bestia agri, & in ave.*
[d] Heb. *recipientur.*
[e] Heb. *populus tuus.*
[f] Heb. *ex non scientia.*
[g] Heb. *respicabo super eis sic vers. 14.*
[h] Heb. *cor.*
[i] Heb. *defectio Deum suum.*

ascendatis Beth-avenem, neque juretis, vivit Jehova.
16 Nam ut juvenca refractaria, refractarius est Jisraël; nunc pasturus est eos Jehova tanquam agnum in loco spatioso.
17 Conjunctus est terriculis Ephrajim: sine illum.
18 Refractarium est merum eorum, continenter scortantur; amant, date, ignominia ipsa sunt protectores ejus.
19 Ligabit ventus istam alis suis; & erubescent propter sacrificationes suas.

k Heb. scortando.
l Heb. clypei.

ANNOTATIO.

1 Audite] *Hujus concionis partes in universum duæ sunt: una* ἐπιτιμητικὴ, *qua Jisraëlitæ increpantur, & gravissimis minis proterruntur judiciorum Dei impendentium, usque ad ver. 15. altera* δ' παρακλητικὴ, *qua Jehudæi ab Jisraëlitarum exemplo officii sui admonentur, ad finem usque. Increpationis autem prolepsis, sive propositio summa contentionis Dei cum Jisraëlitis & causarum ejus ponitur versu 1. deinde verò prolepseos exornatio ex causarum ordine, versibus sequentibus.* Nulla sit fides] *tres causæ litigandi his verbis exponuntur, quas deinceps Propheta illustrat tum rerum gestarum narratione, tum judiciorum comparatione quæ Deus erat immissurus,* ἀναλόγως *sive convenienter maleficiis.* 2 Pejerando] *primus exornationis locus ostendit primùm nullam esse fidem, hoc versu; deinde propter perfidiam Jisraëlitarum judicium Dei exponit, sequente versu; non esse cur Jisraëlitæ confidant terræ suæ & bonis illius, eò quòd Deus in omnia luctuosissimam calamitatem immissurus est.* Cædes] *ex his & sequentibus verbis videtur nobis probabile hanc prophetiam post Jarobhami mortem & Zecarjæ filii, quam prædixerat suprà 1. 4. pronuntiatam esse.* 3 Lugebit] *id est, horrebunt, & vasta erunt omnia: prosopopœia hyperbolica.* 4 Veruntamen] *secundus exornationis locus, nullam esse benignitatem in terra; ac potiùs feritatem & barbariem tantam, ut ne monenteis quidem benignè ferre possint, nedum peccantes benignè admonere: cui secundæ cõtentionis causæ hoc versu positæ comparatur judicium suum sequente versu: nolunt erigi, inquit, ac propterea singuli corruent.* Ne contendito] *id est, ne operam ludsto quisquam in reprehendendis obstirmatu istorum animis: omnes reprehensiones in ventos abituræ sunt.* Similes sunt] *id est, voluntariè peccant, & superbè committunt quicquid committunt; ac proinde tam rei sunt quàm qui non auscultant sacerdotis Dei, Deut. 17. 12. ut exemplum habetur Numer. 16.* 5 Corrues] *apostrophe ad populum, quem indesinenter prædicit esse deinceps ruiturum: ut gestum esse historia testantur.* Matrem tuam] *id est, regnum totum; vide suprà 1. 3.* 6 Exscindentur] *tertius exornationis locus, nullam esse agnitionem Dei tum in populo, tum in sacerdotibus; quorum crimina suppliciaq; universè posita hoc versu, sequentibus explicantur.* Scientia] *id est, agnitione Dei, cujus meminit versu 1.* Quia tu] *apostrophe ad sacerdotes.* Scientiam sprevisti] *quam colere & tueri debent ex officio sacerdotes, Deut. 33. 9. & 10. & Maleaci 2. 7.* Oblivisear fil.] *id est, non modò te spernam, sed etiam filios tuos.* 7 Prout aucti] *id est, in honorem evecti nomine meo. Hoc autem & sequente versu exaggerat Propheta indignum sacerdotum facinus, tum ab honoribus & beneficiis quæ speciatim contulerat in sacerdotum ordinem, tum ab arrogantissima ipsorum confidentia indulgentium peccatis populi, ut gulæ, ambitioni, & avaritiæ suæ inservirent: deinde verò simul populi & sacerdotum pœnas prænuntiat versu 9.* 8 Peccatum pop.] *id est, oblationes & sacrificia pro peccatis. quasi dicat, peccare populum non indignè ferunt; sed potiùs maximam peccandi licentiam in vehunt, quia ex sacrificiis habent unde vitæ suæ ac voluptatibus indulgeant.* Attollunt] *vide in Deuter. 24. 15.* 9 Quapropter] *denuntiatio pœnæ, ut diximus in versum 7. qua primùm vitæ & voluptati suæ consulentibus inopia victus voluptatumq; præcidetur, usque ad versum 12. deinde scortantibus cum idolis prænuntiantur domesticæ adulteria familias ipsorum impunè conturbatura, inde ad versum 14. ac postremò κεφάλαιον sententia a Deo fertur, ver. 14.* 10 Non saturabuntur] *id est, tantùm abest ut saturentur propagentur, ut contrà fame & tabe conficiantur ipsi; ut in Schomronis obsidione factum est: μεῖωσις.* 11 Scortatio] γνώμη, *qua ostendit Propheta adeò obrutos & sepultos esse Jisraëlitas in adulteriis & impuritationibus, ut ad nullas minas & pœnas quamvis præsentes animum advertant.* 12 Populus] *altera denuntiatio, ut diximus in versum 9.* Lignum] *i. imaginem ligneam, metonymicè.* Scortationum] *id est, idololatriæ, quæ scortatio spiritualis est.* 13 In verticibus] *vide Jeschahh. 57. 9. & sequentibus.* 14 Non animadvert.] *conclusio sententiæ Dei in omnes Jisraëlitarum ordines & sexus, propter repudiatam cognitionem Dei, ut diximus in versum 9.* Separent] *id est, res optimas domi suæ eligant, quas palàm Deo hominibusq; testantibus consumant cum scortis, religionis specie.* Non intelligens] *eò quòd non intelligit, neque animum adhibet ad cognitionem Dei.* 15 Si scortaris] *secunda pars concionis, ut diximus in versum 1. qua Propheta Judæos primùm debortatur a communicandis operibus Jisraëlitarum, hoc versu; deinde causas dehortationis explicat, reliquis.* Ne accedatis] *apostrophe ad Jehudam. quasi dicat, cavete, ô Jehudæi, ne vel terminum ipsum Jisraëlitarum communicandæ idololatriæ causa attingatis: nam terminus erat Gilgal Jardenem versus. Deinde verò per gradationem alia duo interdicta subjecuntur: unum, ne cum idolo Beth-elis communicent; alterum, ne blasphement Deum suum obstringentes se idolatriæ.* Beth-avenem] *id est, Beth-elem, quo in oppido Jarobhamin stituerat idololatriam 1. Reg. 12. 29. Dicitur autem Beth-aven, id est, domus vanitatis, hìc & infrà 10. 5. pro eo quod antè fuerat dicta Beth-el, id est, domus Dei fortis, Gen. 28. 19.* 16 Nam ut juvenca] *propositio summa causarum ad dehortationem pertinentium. Sunt autem duæ hoc versu positæ; una, Jisraëlitas turpis rebellionis, & contumaciæ, adeòque transfugii reos esse, quod exponitur versu 17. & 18. altera, impendere ipsis a Deo judicium severissimum, quod exponitur versu ultimo.* Nunc] *id est, jam jam incipit, & porrò hoc effecturus est, ut perinde expositus sit Jisraël prædæ, ut misellus agnus solitarius in patente campo.* 17 Conjunctus] *id est, transfugit a Deo vero ad falsos.* Terriculis] *vide 1. Schem. 31. 9.* Sine illum] *id est, tibi, ô Jehuda, nihil cum illo commune esto.* 18 Refractarium] *id est, merum quo se obruunt, istos efficit refractarios: quo nomine Ephrajim perpetuò a Prophetis reprehenditur: ut Jeschahh. 28. 1. metonymia, cui planè similis habe-*

habetur Proverb. 20. 1. Hanc autem interpretationem alii anteponimus ex versu 16. Amant] *elegans ethopœia, qua exprimitur continuus virorum principum desiderium & labor in coacervandis muneribus: cui simulu est Proverb. 30. 15.* Ignominia] *id est, denique vitium in loco virtutis ponunt, & quicquid sibi re ipsa ignominiosum est id tanquam honorificum prosequuntur: ac proinde tam leves & contemnendi sunt quàm ipsa ignominia.* 19 Ligabit] *altera causa, ut diximus in versum 16. levissimi, inquit, & ignominiosissimi principes isti, tanquam vento puleæ, abripientur judicio Dei; quamobrem merito Jehuda ab istis abstinere debet. allegoria in scripturis frequens.* Istam] *ignominiosam Ephrajimi gentem, regnumq; Israëlis totum.* Sacrificationes] *id est, impios cultus ab ipsis exercitos: synecdoche.*

CAPUT V.

Deus Israëlitas & Judæos scortationis aversionisq; obstrmatæ nomine reprehendens certissimam ruinam ipsis prænuntiat: ac propterea criminibus ex ordine exprobratis, obsequio traditionum humanarum, extraneorum auxiliorum advocatione, verbi divini contemptu, fœderis cum Deo abdicatione, maleficiisq; certatim perpetratis, concludit sermonem gravissima denuntiatione futuri judicii, & hypocriseos exprobratione.

1 'AUDITE istud, 'ô sacerdotes, & attendite 'domus Israëlis, & 'domus Regis aurem præbete, nam ad vos 'judicium hoc *pertinet*: qui *velut* laqueus estis 'in Mitzpa, & rete expansum super 'Tabore.

2 'Qui *ad* jugulandum declinantes [a] profunda petunt, iis ego castigationi sum omnibus.

3 'Ego novi Ephrajimum, & Israël non est celatus [b] mihi: nunc 'scortari te, Ephrajim; impurum esse, ô Israël.

4 'Non [c] adhibent actiones suas ut revertantur ad Deum suum: nam spiritus 'scortationum [d] in ipsis est, & Jehovam non agnoscunt.

5 'Etiam testificatur fastus Israëlis in faciem ipsius: quamobrem Israël Ephrajimque corruent iniquitate sua, corruet etiam Jehuda 'cum illis.

6 'Ut cum 'gregibus suis, & cum armentis suis eant ad quærendum Jehovam, non invenient: 'eruit se ab eis.

7 In Jehovam 'perfidè egerunt; nam 'filios extraneos pepererunt: nunc 'consument eos menses, partes eorum.

8 'Clangite buccina 'Gibhhæ, tuba Ramæ; vociferamini 'Beth-avene, [e] 'posterior te, ô Binjamin, *clangat*. [e] Heb. *post a*

9 Ephrajim desolationi futurus est die correctionis; *quo* in tribubus Israëlis notum feceram 'illam certam *esse*.

10 Sunt principes Jehudæ 'similes iis qui movent terminum; super eos effundam 'velut aquam, excandescentiam meam.

11 'Opprimitur Ephrajim, conteritur 'judicio; 'quia placet, [f] sequitur mandatum. [f] Heb. *it pl mand.*

12 'Quapropter ego 'tanquam tinea fui Ephrajimo, & quasi 'putredo domui Jehudæ.

13 Sed videns 'Ephrajim 'morbum suum, & 'Jehuda ulcus suum, abiit Ephrajim ad Assyrium, misitque *Jehuda* ad Regem 'propugnatorum: sed ipse non poterit mederi vobis, neque curabit vos ab ulcere.

14 'Nam ego ut ferox leo sum Ephrajimo, & velut juvenis leo domui Jehudæ: ego, ego rapiam & abibo; deportabo, & nemo eripiet.

15 [g] 'Abiens revertar in locum meum, donec reos peragant se & quærant faciem meam; cùm angustia fuerit ipsis quærant me 'diluculo, *dicentes*: [g] Heb. *abiit reversus.*

[a] Heb. *profundant: ut ita dicamus.*
[b] Heb. *a me.*
[c] Heb. *dant.*
[d] Heb. *in medio ipsorum.*

CAPUT VI.

1 'AGITE, revertamur ad Jehovam: nam ipse rapuit & 'curaturus est nos; percussit & 'obligaturus est nos:

2 Vitę restituet nos 'post biduum; die tertio excitabit nos, & vivemus coram ipso:

3 'Ut agnoscere [a] pergamus, cognoscentes Jehovam, 'tanquam auroræ comparato exortu ejus: 'advenietque ut pluvia nobis: tanquam serotina & tempestiva terræ.

4 'Quid facerem tibi, Ephrajim? quid facerem tibi, Jehuda? cùm benignitas vestra tanquã nubes matutina, & velut ros [b] manè stillans 'abeat.

5 'Propterea 'cecidi per Prophetas, interfeci istos sermonibus oris mei; & 'judiciorum tuorum lux exorta est,

6 'Me benignitate delectari, 'non autem sacrificio; & cognitione Dei magis quàm holocaustis.

7 'At isti 'tanquam hominis transgressi sunt fœdus, 'ibidem perfidè egerunt contrame.

8 'In Gilhhade 'urbs *erat* operantium iniquitatem *queque*, [c] veltigiis sanguinolentis. [c] Heb. *vestigiata (ut ita dicamus) sanguine.*

9 'Sodalitium verò sacerdotum est 'simile prestolantibus [d] aliquem turmis, *qua* via ad Schecemum *factum est* occidunt: nam 'scelus faciunt. [d] Heb. *unis.*

10 'In domo Israëlis video rem horrendam, ibi scortatione 'Ephrajimi pollui Israëlem:

11 'Etiam, ô Jehuda, *Ephrajimum* 'posuisse messem in te; 'cùm reducerem captivam multitudinem populi mei.

[a] Heb. *agnoscamus persequamur.*
[b] Heb. *matutinans: ut ita dicamus.*

CAPUT VII.

1 'DUM curo Israëlem, tum revelatur iniquitas Ephrajimi, & [a] malitia summa Schomronis; 'nam operantur falsitatem, & fur ingreditur, irruit turma forâs:

2 Neque dicunt [b] cum animo suo, me omnis malitiæ ipsorum recordari: nunc 'circumstant eos actiones ipsorum, coram facie me sunt.

3 Malitia sua exhilarant regem, & mendaciis suis principes.

4 Quotquot sunt adulterantur, 'similes fornaci ardenti 'a pistore; 'qui desinit [c] esse 'vigil, ex quo subacta est massa usquedum fermentata sit.

5 'Die regis nostri, 'morbo afficientibus Principibus 'utre vini; 'extendit manum suam cum 'derisoribus.

6 'Nam

[a] Heb. *malitia.*
[b] Heb. *cordis suo.*

6 'Nam ad insidias suas applicarunt danimum suum similem fornaci; quæ totam noctem dormiente pistore ipsorum ardet, tanquam ignis eflammas.

7 Quotquot sunt incalescunt ut fornax illa, & consumunt judices suos; omnes reges ipsorum cadunt, 'nemine ex eis clamante ad me.

8 'Ephrajim cum populis ipse 'confundit se: Ephrajim est 'ut placenta non versa.

9 Comedunt extranei vim ipsius, nec tamen agnoscit ipse; etiam canities aspergit eum, nec tamen agnoscit ipse:

10 Et quamvis 'testificetur fastus Jisraëlis in faciem ipsius; non revertuntur ad Jehovam Deum suum, nec quærunt eum omnibus his:

11 Sed est Ephrajim 'similis columbæ fatuæ, fdemens; 'Ægyptium vocant, 'Assyrium adeunt.

12 Cùm adibunt, 'expandam super eos rete meum, quasi aves cœli deducam eos: castigabo eos, gprout 'auditum est à cœtu ipsorum.

13 'Vę eis, quoniam vagantur à me; vastatio eis, quoniam deficiunt a me: 'cùm ego redempturus sum eos, tum ipsi 'loquuntur mendaciis.

14 Neque inclamant me ex animo suo, cùm ejulant in cubilibus suis; cùm propter frumentum & mustum congregantes se divertunt ad me.

15 Cùm autem ego castigavi, 'confirmavi brachia eorum; tum contra me cogitant malum:

16 'Revertuntur non ad excelsum; 'sunt velut arcus hfallax, 'concidunt gladio principes eorum 'ab indignatione linguæ ipsorum: 'hæc sanna ipsorum in terra Ægypti.

a Heb. cor.

e Heb. flamme.

g Heb. secundum auditionem cœtus ipsorum.

h Heb. fallaciæ.

b Heb. nullo corde.

f Heb. sine corde.

ANNOTATIO.

1 Audite] *Tria hæc capita ad prophetiam eandem pertinere res ipsa loquitur. Sunt autem hujus prophetiæ partes in universum quatuor: exordium, duobus versibus; propositia criminum supplicioriumq; propter crimina impendentium, usque ad versum 11. confirmatio propositionis, inde ad versum 8. capitis 7. & conclusio, ad finem illius usque. Exordium autem facit audentiam a persona Jisraëlitarum, versu 1. & a persona Dei, versu 2.* O sacerdotes] *tum illegitimi Jisraëlitarum, tum vero in Judææ regno legitimi: nam etsi proprie compellat Prophetæ regnum Jisraëlitarum; eadem tamen occasione cum regno Jehudæ agit, velut criminum eorundem conscio & obnoxio paribus judiciis; ut ipsa argumentationum series ostendet.* Domus Jisraël.] *id est, regnum Jisraëlitarum.* Domus regis] *id est, regnum Judæorum, quod domui Regis a Deo institui hæsit: vide 1. Reg. 12. 16. & sequentibus.* Judicium hoc] *quod mox eloquuturus sum.* In Mitzpa] *monte ad Libanum, ubi ferè agebant aucupes; sicut in Tabore; vide Jehoschuhh. 11. 3.* Tabore] *de quo Judic. 4. 6.* 2 Qui ad jug.] *periphrasis latronum: quemadmodum (inquit Deus) aucupes in profundo latitare solent ad interc ipiendas volucres; sic etiam vos, ô latrones, ex abdito loco alienæ vitæ insidiamini. Hoc verò mearum est partium, ut eos castigem, primùm quidem verbis e vincendo revocandoq; deinde etiam verberibus atque supplicijs: sic comparatur transitus ad propositionem sequentem.* 3 Ego novi] *secunda hæc pars, propositio, declarat primùm crimina Jisraëlitarum, ver. 3. & 4. deinde supplicia, tribus sequentibus; ac postremò exornatur, tribus aliis.* Scortari] *id est, corpore & animo in omnem impuritatem ruere: ut in tertia prophetiæ parte videbimus.* 4 Non adhibent,] *id est, non student resipiscentiæ & fructibus ejus.* Scortationum] *id est, impurissimus, ut spiritus pervertitatum nominatur Jeschahh. 19. 14.* 5 Etiam] *quasi dicat, sed quid opus est diu multumq; de probanda Jisraëlis impenitentia laborare? ipsius conditio fastuosissima plus satis testis est, & palam facit impuritatem omnium: sic loquitur Jeschahh. 3. 10.* Cum illis] *id est, consors maleficiorum & pœnarum quæ de Jisraële enuntiantur.* 6 Ut cum greg.] *id est, nullo pacto judicium Dei effugient, neque Deum reconciliabunt sibi ullo externo cultu, quin pœnam quam modò dixi a Deo immissam subeant.* Gregibus suis] *id est, amplissimis sacrificiis & oblationibus.* Eruit se ab eis] *i. deseruit eos, tanquam profectus alò, ut dicitur infrà 15. & ostendit visum Jechezk. 10.* 7 Perfidè eger.] *ut adulterè obiit sui conjugalis officii, suprà 3.* Filios extran.] *i. semen suum cum diis populisq; exteris perfidè commiscuerunt.* Confument eos] *i. tanquam mulieres effætæ & fractæ assiduè venere diffluent mensibus, atque contabescent singula ipsorum membra: sic Jirm. 2. 24.* 8 Clangite] *exornatio propositionis (ut diximus in versum 3.) per hypotyposin, quasi Deus conclamaret arma ad efficienda judicia quæ postea exponit, duobus versibus.* Gibhhæ] *qui terminus erat regni Jehudæ, ut Rama Jisraëlis; vide 1. Reg. 15. 21. & 22.* Beth-avene] *qui locus erat in solitudine utriusq; regni contermina, Jehoschuhh. 7. 2. & 18. 12. ad Beth-elem & regnum Jisraëlitarum pertinens.* Posterior te] *i. Jehuda quoque ad bellicas clades perferendas se ipsum comparet, qui post regionem tuam habitat: quamobrem de Jisraële agitur, ver. 9. & de Jehuda, ver. 10. simile vide Judic. 5. 14.* 9 Illam] *videlicet, correctionem a me prænuntiatam, quam isti ut incertam ludificantur, at minimè omnium ad se perventuram putant.* 10 Similes iis] *id est, fines transgrediuntur sui officii, nec iis terminis quos pessulis ipsos continent; sed ultrò malitioseq; transcendunt & movent eos. Magnum autem fuisse termini moti crimen jura divina & humana testantur: vide Deut. 19. 14. & 27. 17. Jehudæos verò temporibus Achazi in hæc scelera prorupisse regis operâ & sacerdotis summi, apparet ex 2. Reg. 16. & 2. Chro. 28.* Velut aquam] *id est, abundantissimè.* 11 Opprimitur] *tertia pars, ut diximus, confirmat propositionem præcedentem de maleficiis Jisraëlitarum, Judæorumq;, & venturis a Deo judiciis, per enarrationem κλιμακοειδη certorum factorum, quibus sigillatim sua judicia comparantur. Primum facinus est, quod mandata hominum prætulerunt voluntati Dei, hoc versu secundum, quòd revocante illos Deo castigationibus, exteris se auxilio confirmarunt, versu 12. & 13. tertium, quod verbo Dei moniti ut auxilia extera desererent, neque castigationibus neque verbo adducti sunt ut Deum ex animo requirerent, inde ad vers. 5. capitis 6 quartum, quod eo dementiæ insaniæq; prolapsi sunt ut Dei fœdus persidia summa in Deum & hominem irritum fecerint neglectus Dei mandatu, & perpetratis adulteriis & homicidiis, inde ad finem capitis; postremò quòd alii alios provocarint certatim ad maleficia, adulteria, & homicidia, usque ad versum 8. capitis 7.* Judicio] *videlicet Dei, quod ad ipsos pertinere dixit supra versu 1.* Quia placuit] *id est, nec tamen judicijs quibus franguntur, deterrentur a mandatis & traditionibus hominum, unam tantùm ob causam quia placent traditiones*

ipſi, & magis arridēt quàm præcepta Dei. 12 Quapropter] *tranſitio ad ſecundum facinus, ut diximus præcedente verſu.* Tanquam tinea]*id eſt, conſumpſi eos ut tinea veſtem. ſic Ijobs* 14.1. *Prover.* 25. 20. *& alibi.* Putredo]*eas res quibus adhæret exulcerans & putrefaciens, quemadmodum oſtenditur ſequente verſu.* 13 Ephrajim]*id eſt, Menachem rex Iſraëlitarum, de quo* 2. *Reg.* 15.19. Morbum] *id eſt, infirmitatem ſuam: nam opus habuit Menachem adjumento ut ſe in regno quod occuparat confirmaret.* Jehuda]*Achaz rex Jehudæ: vide* 2. *Reg.* 16.7. Propugnaturum] *id eſt, qui ſervaret Achazum e manu regum oppugnantium ipſum, ibidem &* 2. *Chron.* 28. 14 Nam ego] *tranſitio ad tertium facinus, ut diximus in verſum* 11. *quæ demonſtratur tum conſilium Dei miſericors de revocando Iſraële flagellis ad ſeriam reſipiſcentiam, uſque ad verſum* 4. *capitu ſequentis; tum hypocriſis utriuſque regni, verſ.* 4. 15 Abiens]*id eſt, ſubducam me ab illis quodammodo, ut me ſibi non ſentiant amplius præſentem eſſe; humanitus dictum.* Diluculo] *id eſt, tempeſtivè & ſtudioſiſſimè.*

IN CAPUT VI.

1 Agite]*Forma veræ & ſanctæ reſipiſcentiæ, quæ alii alios hortantur primùm ad agnoſcendam reſipiſcentiam, & confitendam juſtitiam manus Dei antegreſſæ; deinde ad manum eandem fide adeundam pro reſtitutione: ſuis; ac poſtremò ad fructus fidei & reſipiſcentiæ proferendos certâ fiduciâ benedictionis Dei.* Curaturus eſt] *id eſt, recepturus & inſtauraturus, utcunque direpti & dilacerati ſumus.* Obligaturus] *id eſt, medicamento ad vulnera quæ inflixit nobis adhibito impoſiturus faſciam, ut chirurgi ſolent faſcias obducere vulneribus & medicamentis.* 2 Poſt biduum] *id eſt, brevi redintegralit nos, ſi ſerò accedamus ipſum, & curabit nos efficaciſſimè: numerus certus pro incerto.* 3 Ut agnoſcere] *finis reſtitutionis noſtræ a Deo effectæ, minimum conſtans agnitio Dei freta benedictionibus ejus.* Tanquam auroræ] *id eſt, ut quemadmodum ex quo aurora exorta eſt, res videntur, magis ac magis innoteſcunt, & procedente ſole facillimè dignoſcuntur; ita nos auxeſcamus & continenter roboremur in cognitione Dei & profeſſione ejus: vide Judic.* 5.31. *& Proverb.* 4.18. Adveniet que] *id eſt, indeſinenter & opportuniſſimè benedictionibus ſuis aſperget atque perfundet nos.* 4 Quid facerem]*videlicet aliud quàm quod expoſui ſuprà verſ.* 14. *&* 15. *capitis præcedentis. Eſt autem hæc pathetica conteſtatio, qua verberat Deus graviſſimè Iſraëlitarum & Judæorum conſcientiam.* Abeat] *id eſt quaſi momento diſpereat.* 5 Propterea] *tranſitio ad quartum facinus, ut diximus ſuprà* 5.11. *quòd omnes, quamvis ſollicitati verbo Dei, a fœdere tamen deſciverunt, & in omnibus maleficiis ſeſe occuparunt: propterea igitur (inquit) quòd benignitas veſtra tanquã nubes & ros evaneſcit illico, idcircò cecidi, &c.* Cecidi] *id eſt, feci ut Prophetæ mei enuntiantes verba mea docerent populum, & perterrefacerent verberum meorum lethaliumq́ judiciorum ſenſu: vide Jirm.* 1.10. Judiciorum] *id eſt, prædicatione verbi juſſi prophetas prælucere tibi, ut ea veluti face jura tua officiaq́ cognoſceres quæ explicantur ſequente verſu. Hic enim alter uſus eſt prophetiæ, ut non tantùm deterreantur homines a malo, ſed etiam ad bonum adducantur.* 6 Non autem] *vide* 1. *Schem.* 15.22. *& Jeſchahh.* 1.11. *& ſequent.* 7 At iſti] *narratio prophetica ac vehementiſſima quarti facinoris, cujus ſingula verba ſingulas habent emphaſes ad amplificandam indignitatem rei.* Tanquam hominis] *id eſt, tanquam ſi cum homine vaniſſimo ſibi res eſſet.* Ibidem]*ſubeos cædebam per Prophetas, & prælucebam ipſis: vide* 2. *Reg.* 17.7. *& ſequentibus.* 8 In Gilhhade] *confirmatio præcedentu accuſationis, ab enumeratione partium ſingularum in quas populus Dei diviſus erat, uſque ad caput ſeptimum. Eſt autem hæc prima pars, Gilhhadus, id eſt, regionis trans Jardenem ſitæ, σνεκδοχικῶς ideo ſeorſim poſita quòd jam eo tempore exemplo eſſet a Pulæ Aſſyriorum Rege, & coloni deportati,* 1. *Chronic.* 5.26. *Quamobrem verbum ſubſtantivum noluimus per præſens reddere, ſed per præteritum; ut palàm fieret hîc a Propheta cauſam anteacceptæ cladis demonſtrari.* Urbs erat]*id eſt, urbani omnes erant nequiſſimi, & ſanguinarii palàm paſſimq́.* 9 Sodalitium] *ſecunda pars enumerationis, in qua propheta tranſgreſſionem perfidiamq́ populi commonſtrat: at primùm quidem ſacerdotum, hoc verſu deinde verò popularium, cùm Iſraëlitarum, ſeq. verſum Jehudæorum, ver.* 11. Præſtolantibus] *id eſt, latronibus & graſſatoribus, quos ab explorandis & obſidendis itineribus veteres Latini Græca voce dixerunt hodœdocos, ut narrat Feſtus.* Qui via] *i. via & ratione doloſa, quæ Schimhhon & Levi Schecemitas oppreſſerunt, Gen.* 34. Scelus faciunt]*videlicet idem quod a Levi parente ipſorum factum eſt, proditione eos qui ipſis fidem habent tradentes morti.* 10 In domo Iiſr.]*jam ad popularium facta Propheta venit, ut dixmus præcedente verſu.* Ephrajimi]*i. quæ ab Ephrajimo primùm profecta eſt. Erat enim Jarobhham Ephrataeus,* 1. *Reg.* 11. 26. *qui idololatriam inſtituit profligato cultu Dei,* 1. *Reg.* 12.26. *& ſequentibus.* 11 Etiam ô Jehuda] *id eſt, animadverto Ephrajimi non tantùm ſuos Iſraëlitis autorem fuiſſe nefandæ idololatriæ, verùm etiam Judæos in eandem labem pertraxiſſe; tum inde a temporibus Achabi, qui cum regibus Jehudæ affinitate contracta intromiſit idololatriam, tum verò ipſis Prophetæ noſtri temporibus & Achazi regis, quo tempore Jehuda in manum regis Iſraëlitarum traditus eſt,* 2. *Chron.* 28.5. Poſuiſſe meſſem] *id eſt, ſementem idololatriæ, quaſi dicat, ſeviſſe & diſſeminaſſe idololatriam in populo Jehudæ; cujus eventum ac veluti meſſem & fructum populus Jehuda poſtea percepturus ſit: elegans metalepſis.* Cùm reducer.] *id eſt, cùm ego Hbodedi prophetæ prædicationem efficerem & potente meo ſpiritu, ut ex captivitate miſera (in quam Iſraëlitæ vos rapiebant) reducerentur: quod factum etſi Iſraëlitæ arrogant beneficentiæ ſuæ, & vos tributis; tamen ego jure optimo vendico ſoli miſericordiæ meæ: vide* 2. *Chron.* 28.8. *& ſequentibus.*

IN CAPUT VII.

1 Dum curo]*Quintus & poſtremus locus facinorum, quòd alii alios provocant ad maleficia, ut diximus ſuprà* 5.11. *& ſe in iis de induſtria obfirmant: quod genus malitiæ Propheta figurat allegoria hominum, qui eo ampliùs exardeſcunt in ſua ſtudia, ut ut capitalia ſint, quò magis ſaluti ipſorum a perito & diligente medico conſulitur.* Nam operantur] *id eſt, eò magis aguntur furenturq́ ad maleficia omnibus rationibus, locis, temporibusq́ perpetranda ſine ulla reverentia Dei, aliorum, aut ſui ipſorum rationis quod*

quod sequentibus versibus ostenditur. 2 Circumstant eos] id est, abundant & circumfluunt maleficiis, de quibus tanquam de stipante corona satellitum gloriantur. 4 Similes] id est, tam sunt ardentes & inflammati ad adulteria, quàm ardens est furnus igne maximo fervefactus, cùm pistor oppressus somno non meminit ignem subducere: sic enim hunc locum accipiendum esse demonstrat versus 6. A pistore] id est, pistoris qui ignem accendit operâ. Qui desinit] id est, qui ferè non amplius temporis in capienda quiete solet consumere, quàm horam unam aut alteram, dum massa quam depsuit fermentata sit. Vigil] hanc vocem sic interpretantur, ut Daniel. 4. 13. & 17. 5 Die regis] id est, ne ipso quidem die quo rex Israëlitarum institutus est, cùm Deus sui esset castè invocandus & Rex populusq; admonendus suis officiis, illo inquam die non abstinetur a maleficiis; sed omnes certatim principes quorum consilio stare oportet rempublicam se in rebus perditissimis occupant, adeoq; Rex ipse consociat se impietati illorum. Morbo afficientibus] ac potiùs febri ex nimio vini potu, quod incendit potores suos, ut loquitur Jeschahh. 5. 11. Utre vini] id est, vino ex utribus immodicè, cùm non cyathis, sed quadrantalia epotantur. Extendit man.] id est, aquè utrem vini epotandum suscepit, atque alii populares & principes valentes potare vinum, ac proinde ad omnem justitiam convellendam comparati; ut ostenditur Jeschahh. 5. 22. Derisoribus] id est, hominibus desperatæ salutis: ut Proverb. 9. 7. qui tum sua ipsorum malitia, tum ebrietate abripiuntur eò impudentiæ, ut ludificentur Deum & homines; vide Proverb. 1. 22. 6 Nam ad insidias] explicatio præcedentis similitudinis, qua Propheta ostendit Regem inter principes velut pistorem esse, qui ex officio debeat cum omnia incendia publica, tum suorum principum ardores autoritate sua restinguere; principes verò tum animos habuisse similes fornacibus, qui concalefacti vino studerent rebus novis & inter se conspirarent, hoc vers. atque ex eo profectum esse illud periculosissimum malum, quod reges multi in Israële tempore pauco ceciderint, sequente vers. Pistore ipsor.] quem modò diximus typum esse Regis. 7 Judices suos] id est, Reges, necessarios, & asseclas ipsorum, ut factum est Zecariæ, Schallumo, Pekachiæ, & Pekacho, de quibus vide 2. Reg. 15. Nemine ex] nam impios fuisse reges istos sacra testatur historia, ibidem. 8 Ephraim] postrema hujus concionis pars, conclusio, res antè dictas summatim comprehendit. Primùm enim Israëlitarum in peccatis obfirmationem, aversionem a Deo, dementissimámque extrancorum consociationem exponit, versibus quatuor; deinde judicium illis superventurum denuntiat, ver. 12. & 13. idque maximè hypocrisios ipsorum nomine, quæ explicatur ad finem usque capitis. Confundit se] quod dixerat suprà 5. 7. Ut placenta] hanc similitudinem variè quidem accipiunt interpretes: sed nos eam sequentibus verbis a Propheta de more exponi statuimus in hunc sensum: placuit Israëlitis (inquit Deus) se potiùs gentibus adjungere quàm hærere mihi: sed quid tandem ex eo consequutum est? Israëlitæ suo ipsorum facto eò delapsi sunt, ut gentes circumstantes habeant ipsorum regnum pro dulciaria placenta & tracta suavissima, quæ propter jus & condimentum suum non solet verti, sed suo tantùm fundo incumbere. Itaque nunc quia suum condimentum habet, a finitimis gentibus velut convivii absumitur, & quicquid supereſt ipsum per se mucescit ac quasi obducta canitie per se corrumpitur, seq. versu. 10 Testificetur] vide suprà 5. 5. 11 Similis columbæ] id est, maxima cum simplicitate & credulitate in sua fatuitate ac dementia pergit, advocans eos qui consumant ipsum, & sibi induens rete judiciorum Dei. Ægyptium vocant] ut fecit Rex Hoschehahh. 2. Reg. 17. 4. Assyrium] ut dixit suprà 5. 13. 12 Expandam] tanquam auceps super columbam, cujus meminit præcedente versu. Auditum est] prædicantibus Prophetis & contestantibus, 2. Reg. 17. 13. 13 Væ eis] denuntiatio judicii superventuri, ut diximus in versum 8. cujus partibus suæ causæ adhibentur, nimirum alienatio & defectio a Deo, atque hypocrisis. Cùm ego redempt.] id est, cùm opus habent ut ipsos redimam. Nam dilemmatice Propheta hypocrisin Israëlitarum ostendit: si (inquit) difficultatibus premuntur, inclamant per hypocrisin me his duobus versibus; sin autem per me difficultatibus eruditi & instructi liberantur, æquè insistunt pravis suis cogitationibus, ver. 15. & 16. 15 Confirmavi brach.] i. infirmitates & difficultates eorum sublevavi, ut medicus ægrotum sublevat; ex allegoria versu 1. 16 Revertuntur] expositio mali quod a Israëlita cogitari Propheta dixit, præcedente versu; nempe quòd aversi a Deo suis dolis fraudibusq; nituntur, & solam perfidiam pro telo habent. Sunt velut arcus] ut Psalmo 78. 57. Consident] id est, Reges & principes eorum domestici ipsorum inter se conspirationibus tolluntur, ut suprà demonstravimus ver. 7. Ab indignatione] id est, qui gladius conspirationum minister acuitur stringiturq; virulentiùs linguis indignationem inter partes concitantibus. Hæc sanna] id est, hac frequentia cædium & novarum rerum passim ludibrio & dicterio sunt omnibus hominibus; etiamq; fœderatis, ut sunt Ægyptii.

CAPUT VIII.

Deus judicium suum Israëlitis ob veterum, & causas gravissimas illius explet, quòd tum a spirituali regno, id est Ecclesia & cultu ipsius, defecerint, tum a temporali, Davidis; & quòd in hypocrisin prolapsi ultrò omne bonum a se abdicaverint: itaque Israëlitas contestatus de præsidente ipsorum lætitia egestatem, deportationem, amissionem divini cultus, mœrorem, & vastationem ipsis prænuntiat: deinde sacrileza ipsorum studia, sacra, hæreditaria ipsis, esse adductis majorum exemplis ostendens singulis maleficiis judicia sua accommodat; ac postremo concludit repetitione summa.

1 Adhibit Apparatum tuba buccinæ adversùs domum Jehovæ; eò quòd transgressi sunt fœdus meum, & contra doctrinam meam deficiunt.

2 Ad me clamantes Israëlitæ, Deus mi agnoscimus te:

3 Eò quòd deserit Israël bonum, inimicus persequetur eum.

4 Ipsi constituunt reges, at non ex me; præficiunt principes, quos non agnosco: argento suo & auro suo faciunt sibi, ut excindantur Israëlitæ.

5 Deseret vitulus tuus, ô Schomrop, eos, exardescente ira mea in ipsos: quousque non poterunt colere innocentiam?

6 Nam a Israële ipse quoque est artifex paravit illum, neque Deus est: nam in fragmenta erit vitulus Schomromis.

7 'Cùm vento seminaverint, etiam turbini metent: culmus nullus erit ei, germen non efficiet farinam; si fortè fecerit, 'extranei absorbebunt ipsam.

8 Absorbebitur Israël: mox erunt in gentibus 'similes instrumento in quo nulla *est* delectatio.

a Heb. *solitarum sibi.*

9 'Quia isti 'ascenderunt ad Assyrium, 'onagrum [a] solummodo studentem sibi; Ephraimitæ mercede conduxerunt amores.

10 Etiam quia 'mercede conduxerunt *alios* in gentibus, nox 'congregaturus sum eos ('cœperunt enim paululum) 'propter onus 'Regis principum.

11 'Quia 'multiplicavit Ephrajim altaria ad peccandum; sunt ipsi altaria ad peccandum.

b Heb. *ampli-tudinibus.*

12 'Quæ præscribo ei [b] documentis amplissimis legis meæ, tanquam res extera reputantur:

13 'Sacrificia ipsa 'donariorum meorum, sacrificantes carnem comedentesque Jehova non accipit: nunc recordatur iniquitatis eorum, & animadvertit peccata eorum 'ipsos in Ægyptũ reverti.

14 'Denique oblitus est Israël opificis sui, extruxitq; templa, & Jehuda 'multiplicavit civitates munitas: ideo immittam ignem in civitates 'hujus, ubi consumpserit palatia 'illius.

CAPUT IX.

1 NE lœteris, Israël, 'ad exultationẽ ut populi, quòd 'scorteris a Deo tuo; diligas mercedem meretriciam in omnibus areis frumentariis.

2 Area ut lacus torcularis non pascet istos, & mustum 'mentietur isti.

3 Non habitabunt in terra Jehovæ; sed revertetur Ephrajim in Ægyptum, & in Assyria 'pollutum comedent.

4 'Non libabunt Jehovæ vinum, neque suavia erunt ipsi *hhamina*; sacrificia eorum ut 'cibus lugentium *futura essent* eis, quicunque comederent ipsum polluerent se: 'nam cibus eorũ

a Heb. *animæ: ut Levi.* 21.1

pro [a] mortuo ipsorum non venit in domum Jehovæ.

5 Quid facturi essetis, die 'solennitatis & die festo Jehovæ.

6 Nam ecce interituri sunt a vastatione, Ægyptus congregabit eos! 'Moph sepeliet eos; [b] desideratissima *tentoria* ad argentum ipsorum 'chamæleon hæreditarió possidebit, spina in tentoriis ipsorum *erit*.

b Heb. *desiderii.*

7 'Adveniſſe dies animadversionis, adveniſſe dies retributionis agnoscent Israëlitæ; 'stultos Prophetas istos, dementes, viros [c] ventosos esse, 'propter amplitudinem iniquitatis tuæ, & amplum inimicitiæ odium.

c Heb. *venti.*

8 'Speculatur Ephrajim [d] conjunctum Deo meo; 'ut laqueus aucupis in omnibus viis Prophetæ ipsius *est* inimicitiæ odium in domo Dei ipsius.

d Heb. *cum.*

9 'In [e] profundissimam corruptionem 'condiciunt, 'similem temporibus Gibhhæ: recordabitur iniquitatis eorum, animadvertet peccata eorum, *dicens*;

e Heb. *profunde dant corrumpunt.*

10 'Tanquam uvas in deserto inveneram Israëlem; ut primum fructum in ficu principio ipsius, videram majores vestros: ipsi venerunt ad Bahhal-pehhorem, & separarunt se 'pudendo, & 'fuerunt detestationes [f] prout amaverunt.

Num. 25.

f Heb. *secundum amare ipsorum.*

11 Ipsorum Ephrajimitarum tanquam volucris evolabit gloria; inde a partu, & ab utero, & a conceptu.

12 Quòd si educaverint filios suos, [g] ita orbabo eos ut non supersit ullus: quin etiam vę eis, cùm discessero ab ipsis.

g Heb. *orbando eos ab homine.*

13 'Ephrajim, quemadmodum video Tyrum, plantata est in habitaculo; sed Ephrajim 'producturus est ad interfectorem filios suos.

14 'Da eis Jehovà, quod daturus es: da eis vulvam abortientem, & ubera flaccida.

15 'Totum malum istorum 'in Gilgale est, nam ibi odi istos: propter malitiam actionum istorum, e domo mea expellam istos, non pergã amare eos, omnes principes eorum sunt refractarii.

16 'Percutietur Ephrajim, radix ipsorum exaresceat, fructum non sunt facturi; etiamsi genuerint, morte afficiam tamen *liberos* desideratissimos uteri ipsorum.

17 Spernet eos Deus meus; quia non auscultant ei, ideo erunt errabundi in Gentibus.

CAPUT X.

1 'VITIS vacua est Israël, 'fructum reponit sibi; secundum multitudinem fructus sui multiplicavit altaria, secundum bonum terræ suæ benefaciunt statuis.

2 'Impertitur [a] animus eorum, jam rei sunt; 'ille [b] decutiet altaria istorum, vastabit statuas istorum.

a Heb. *cor.*
b Heb. *decollabit.*

3 'Nunc enim dicunt, 'nullus rex est nobis; nam non timemus Jehovam, & Rex ipse quid factûrus esset nobis?

4 'Loquuntur verba execrando [c] falsò, jurando fœdus; & 'floret simile cicutæ judicium per porcas agrorum meorum.

c Heb. *vanitate.*

5 'Propter 'vitulas Beth-avenis formidabunt 'quisque habitator Schomronis; cùm lugebit de eo populus ipsius, etiam 'atrati ejus [d] *qui* de eo exultant, [d] propterea quòd gloria ejus migraverit ab eo.

d Heb. *propter gloriam ejus quod migraverit: trajectio.*

6 Etiam 'ipse in Assyriam deportabitur, munus Regi 'propugnanti; pudorem Ephrajim percipiet, & erubescet Israël a consilio suo.

7 Excindetur ipsius Schomronis 'Rex, similis spumæ in superficie aquarum:

8 Et succidentur excelsa 'Avenis, 'peccatum Israëlis; spina & tribulus [e] assurget super altaria eorum: & dicent ipsis montibus, tegite nos; & collibus, cadite super nos.

e Heb. *ascendet.*

9 'Inde a diebus Gibhhæ peccasti Israël, ibi steterunt; non assequetur eos Gibhhæ bellum contra 'iniquos *ejus*.

f Heb. *filios iniquitatis.*

10 Pro voluntate meâ 'itaque vinciam eos; congregabuntur enim contra eos populi, vinciendo eos *deducendos* 'in duabus habitationibus ipsorum.

11 'Nam Ephrajim vitula est 'edocta, amans triturare, 'quamvis ego transivi lem super præ-

præſtantiam colli ejus: [d] uſurus ad equitandum fuiſſem Ephrajimo, araturus Jehuda, [g] occaturus Jahhakob.

[g] Heb. occaturus ſibi; pleonaſmus. Jirmja 4.3.

12 Seminate vobis, *dicebam*, ad juſtitiam, metite ad benignitatem, novellate vobis novale: nam tempus eſt quærendi Jehovam, donec veniat, & doceat vos juſtitiam.

13 Araſtis improbitatem, iniquitatem metiſtis, comeditis fructum mendacii: quia confidis viæ tuæ, multitudini potentium tuorum.

14 Quapropter exſurgit tumultus in populis tuis, & unaquæque munitionum tuarum vaſtabitur, ut vaſtavit [h] Schalman Arbelitida die belli: [d] mater cum filiis collidetur.

[h] Heb. *domum Arbeli.*

15 [d] Ita efficit vobis Beth-el propter [i] ſummam malitiam veſtram; [d] in ipſa aurora [k] planè exſcindetur Rex Jiſraëlis.

[i] Heb. *malitiam malitiæ veſtræ.*

[k] Heb. exſcindendo.

ANNOTATIO.

1 Adhibita] *Hujus concionis, quæ eodem argumento cum ſuperiore eſt, partes ſunt quinque: propoſitio judicii a Deo venturi & cauſarum ejus, tribus primis verſibus; enarratio propoſitionis, toto cap. 8. conteſtatio Jiſraëlitarum ex propoſitionis argumento, ſeptem primis verſibus capitis 9. confirmatio antecedentium documentorum, inde ad verſum 11. capitis 10. & concluſio, ad finem uſque. Ac propoſitio quidem judicium venturum per hypotypoſin militarem explicat, in priore membro verſus 1. cauſas vero tres ex ordine recenſet; defectionem, verſu 1. hypocriſin, ver. 2. & abdicationem omnis boni, verſu 3.* Similis aquilæ] *id eſt, aſſiduus hoſtis, velociſſimus, & potentiſſimus.* Domum Jehovæ] *populum Jiſraëlis antè effectum domeſticum Dei per gratiam ipſius, ut deinceps ſæpius nominatur.* 2 Ad me clamantes] *ideſt, ſimulata pietate invocantes & profitentes me.* 4 Ipſi] *enarratio hæc propoſitionis judicia Dei ſigillatim atque ex ordine accommodat primùm in defectionem Jiſraëlitarum, uſque ad verſum 11. deinde in hypocriſin verſ. 11. & duobus ſequent. ac poſtremò in abdicationem boni, verſu ultimo. Defectionis autem duo pronuntur genera unum, a temporali Davidu regno figurante regnum Chriſti; alterum, a ſpirituali cultu & ſacro: quæ duo propriè hoc verſu poſita deinceps per ὑ σ τ ε ρ ο ν explicantur.* Conſtituunt Reges] *inde a temporibus Jarobhami: nam Jarobhham & quicunque ſequuti ſunt non venerunt in regnum ex promiſſione Davidis facta; ſed aut populi defectione, aut ipſorum occupatione Reges ſunt creati.* Terricula] *vide 1. Schem. 31. 9.* Ut excindatur] *id eſt, ut ſuo ipſius gladio juguletur, & ſuo facto pereat: ut dicitur infrà 10. 15.* 5 Deſeret] *expoſito judicii divini contra defectionem a cultu ſacro, uſque ad verſum 9. quam ingreditur Prophetа per Apoſtrophen ad Samariam regiam & metropolim Jiſraëlitarum regni: non juvabit te, inquit, vitulus tuus.* Innocentiam] *quæ poſita eſt in obſervatione conjugalis officii noſtri erga Deum noſtrum.*

6 Nam] *ætiologia prædictionis antecedentis, tum ab ipſa origine naturaq; fictilium vitulorum, tum ab exitu ipſorum, hoc verſu; quod ſuis quoque cultoribus perditionem eſt importaturum, duobus ſequen.* Ipſe quoque] *ut primus ille in deſerto juſſus, Exod. 32.* 7 Cùm vento] *i. ut ſeverint ſicæ metent, adeoq; difficultàs atque moleſtiàs: quod ſequentibus verbis exponitur.* Extranei] *prout cæptum eſt fieri, cùm diuturna fame premeretur Schomron, & poſt obſidionem triennii caperetur, 2. Reg. 17. 5.* 8 Similes inſtrumento] *i. abjectiſſimi, & expoſiti indigniſſimis contumeliis, tanquam pelves & matula.* 9 Quia iſti] *expoſito judicii divini contra defectionem Jiſraëlitarum a temporali Davidis regno ad extera, hoc & ſeq. verſutus dximus in verſ. 4.* Aſcenderunt] 2. Reg. 15. 19. Onagrum] *i. cui non magis curæ ſunt homines ut ipſos adjuvet, quàm onagro, de quo Ijobi 39. 8. & ſequent. ſed ſibi tantùm proſpicit.* 10 Mercede cond.] *i. conductо militе extero ſeſe confirmaverunt, ut de Hoſchehha Rege legimus 2. Reg. 15. 19.* Congregaturus] *id eſt, acervatim perditurus, ut infrà 9. 6.* Eos] *videlicet Jiſraëlitas in quorum regionem invadent conductæ gentes: quemadmodum Achazo interminatur Deus Jeſchahh. 8.* Cœperunt] *videlicet congregari Jiſraëlitæ Pulе & Tiglat-peleſere ducibus, cùm tribus quæ trans Jardenem erant partim ceſſe, partimq; deportatæ ſunt, 1. Chr. 5. 26. ſic ab exemplo recente hæ minę confirmantur.* Propter onus] *i. propter tributum quo Reges Jiſraëlis populum ſuum onerarunt, ut reges Aßyriæ ſibi adjungerent. Hoc enim tributum pendebat Hoſcheahh Rex Schalmaneſeri, 2. Reg. 17. 3.* Regis prin.] *i. Regis Aſſyriorum potentiſſimi & maximi qui in principes multos dominabatur: vide 2. Reg. 18. 19. & ſequen. & Jeſchahh. 10. 8. 11.* Quia mult.] *accommodatio judiciorum Dei in hypocriſin Jiſraëlitarum, ut diximus in ver. 4.* Multiplicavit] *i. non ſatis habuit legitimo altari meo.* 12 Quæ præſcribo] *id eſt, ego ritus & cæremonias externas omnes nihili facio: ut Jeſchahh. 1. & 66. ſic exponimus ex verſu ſeq.* 13 Sacrificia ipſa] *ut Proverb. 15. 8. & 21. 27.* Donariorum] *id eſt, etiamſi donentur mihi.* Ipſos in Ægypt.] *id eſt, neque adhærere Deo ex fœdere, neque ſervire Aſſyrio ſecundum fidem datam; ſed miſſis nuntiis cum Ægyptio conſpirare, 2. Reg. 17. 4.* 14 Denique] *accommodatio judiciorum Dei contra perverſitatem Jiſraëlitarum de induſtria abdicantium omne bonum, in omne malum incumbentium, & Judæos ſermone, exemploq; ad idem ſcelus provocantium: poſtremus locus; ut diximus in verſum 4.* Multiplicavit] *quod Deus reprehendit acerbiſſimè Jeſchahh. 22. 8.* Hujus] *videlicet Jehudæ, qui a copiis Sancheribi graviſſimè infeſtatus eſt, & damna accepit quàmplurima: vide 2. Reg. 18. & 19.* Illius] *Jiſraëlis, qui antè everſus & deportatus eſt quàm oppugnaretur Jehuda: ſic accipiendum eſſe locum hunc evincit generis relativorum varietas.*

IN CAPUT IX.

1 Ne læteris] *Tertia pars, conteſtatio Jiſraëlitarum de præſidente ipſorum lætitia & conquieſcente in præſentibus bonis, verſus 1. quam lætitiam retundit Propheta prædictionibus egeſtatis, verſu 2. deportationis, verſu 3. amiſſionis divini cultus, verſu 4. & 5. mortiſq; & vaſtationis horrendæ, verſu 6. & 7.* Ad exultationem] *id eſt, magnopere adeò ut exultes; ut ſolent ii quos maxima lætitia afficit.* Scorteris] *ideſt, omiſſo vero Deo in dis & gentibus exteris conquieſcas, & te proſtituas eis: allegoria frequentiſſima.* 2 Mentietur] *i. fallet ſpem ipſius, per proſopopœiam.* 3 Pollutum] *id eſt, impurum, neque primitiis neque ulla ratione conſecratum & acceptum Deo: vide Danijel. 1. 8.* 4 Non libabunt] *id eſt, nefas*

erit ipſis libare, vedum ſacrificare Domino. Cibus lugent.] *id eſt, ſi ſacrificarent, illegitimè & impurè ſacrificaturi eſſent, cùm ſacrificantes Lætari coram ſe Deus juberet Deut.12.7. & ſequentibus: Hu verò in deportatione & ſervitute miſerrima lætitiæ nihil futurum ſit.* Nam cibus] *explicatio ſimilitudinis. q.d. quemadmodum ex lege nefas eſt ſacrificium pro mortuo aut cibum ullum inferri in domum Dei, quia ſacrificia lætè fuerunt celebranda ex lege Deut.12. ita etiam ἀναλόγως ingrata futura eſſent iſtorum hominum ſacrificia: quæ pertinent ſequentes verſus.* 5 Solennitatis] *cùm agitanda eſt lætitia, Num.10.10.*

6 Mophis] *vide Jeſ.hahh.19.13.* Deſideratiſſima] *id eſt, etiam intima ipſorum penetralia quibus deſiderarent abſcondere pecuniam ſuam, horreſcent ſpinis & ſentibus.* Chamæleon] *ut Proverb.24.31.*

7 Advenisſe] *quarta pars, confirmatio, judicium Dei venturum aſperſit a ſacrilego ſtudio, & inhumanis odiis populi Iſraëlitici & prophetarum ejus, verſu 8. & 9. quæ mala per comparationem majorum Prophetæ deinde oſtendit hæreditaria Iſraëlitis eſſe, judiciáq; paria in ipſos accuſere. Ac ſacrilega quidem illorum ſtudia poſita in conſociatione idolorum, & Dei fœderuq; ipſius repudiatione cum ſuis judiciis perſequitur prophetæ, uſque ad verſum 9 capitis 10. & concludit, verſu 9. & 10.* Stultus prophetas] *videlicet qui falſis prophetiis populum alunt & confirmant in malo, atque irretiunt, ex ſequente verſu.* Propter ampl.] *id eſt, quæ animadverſio & retributio propter has duas cauſas ſuperventura eſt, nimirum iniquitatem in Deum, & inhumanitatem odiáq; inteſtina & crudeliſſima, ex quibus tam multi reges pauco tempore in Iſraële extiterunt.* 8 Speculatur] *narratio impedimentorum duplicis, quæ Pſeudoprophetæ apud Iſraëlitas tenebantur: una, quòd pios indeſinenter obſervabant & prodebant ſceleratiſſimè quaſi prophetarent; altera, quòd inteſtinu illu & publicis odiis abutebantur ut Iſraëlitas inter ſe committerent, & illu tanquam laqueis ipſos impediebant & perdebant improbiſſimè religionu ſpecie.* Ut laqueus] *id eſt, Propheta paſſim tenduculas ponit ad inteſtina odia inflammanda.* 9 In profundiſſ.] *ἐπαναφορὰ confirmationu, ut diximus in verſum 7. quæ propheta docet adducta majorum comparatione ſtudia ſacrilega odiáq; eſſe in Iſraëlitis hæreditaria, ac proinde ipſos judicio iiſdem puniendos: ſacrilega autem ſtudia hæreditaria confirmatum conſociatione idolorum, ut Bahhal pehhori majores ſeſe adjunxerant, verſu 10. cui malo ſua judicia ſubſternuntur, uſque ad verſum 15. tum abdicatione Dei & fœderu ipſius, quod Gilgale fuerat inſtauratum cum incircumciſis majoribus, inde ad verſum 9. capitu ſequen.* Conjiciunt] *videlicet alii alios.* Similem temporibus] *id eſt, non latentem aut ſingularem aliquam; ſed apertiſſimam & communem omnium, ut fuit ſcelus Gibhhæ Judic.19.20.* 10 Tanquam] *narratio idololatriæ quæ Iſraëlitæ coram Deo inde ab exitu ex Ægypto commaculati ſunt: in qua Deus beneficium ſuum comparat cum ingratiſſimu illorum maleficiis; deinde judicia ſubjicit, ut diximus in verſum 9. tanto amore (inquit Deus) Iſraëlitas complexus ſum quanto amari ſolent a viatoribus uvæ, aut præcoces ficus: at ipſi amorem ſuum idolis tradiderunt: ſic Deu. 32.10. & ſequentibus.* Pudendo] *vide Jirmejæ 3.19.* Fuerunt deteſt.] *id eſt, aſſumptam ſemel idololatriam auxerunt arbitratu ſuo.* 13 Ephrajim] *amplificatio impietatu Iſraëlitarum ab infinita ipſorum præſidentia, quòd tam firmè fundati & radicati in ſua amplitudine ſibi viderentur, quàm Tyrus in ſua ſede.* Producturus] *id eſt, cruentis cædibus ſuos expoſiturus.* 14 Da eis] *Propheta verba, erumpentis in preces cognita gravitate judiciorum Dei. Duo (inquit) interminatus es: unum, gloriam ipſorum a nativitate, utero, & conceptu avolaturam; alterum, parentes liberu quos educaverunt orbaturum tri. Cùm autem tolerabilior ſit eorum conditio quos judicio priore afficeris, quæſo ut illud perficias; ut aut non naſcantur liberi, aut nati moriantur illico inopia educationis.* 15 Totum malum] *ſecundus locus ſacrilegorum ſtudiorum in quæ Iſraëlitæ exarſerant, ut dictum eſt in verſum 9. Fuerat, inquit Deus, majorii incircumciſorum ſcelus Gilgale devolutum atque condonatum, Jehoſchuhh.5. iſti verò eum ipſum locum ubi majores ſanctificaverant prophanu ſuis & impiis factis contaminant: ut infrà 12.12. & quamvis præputium carnis ipſorum fuerit in Gilgale exſectum, tamen malitia ipſorum adhæſit eu, quam inde ab eo tempore odio proſequutus ſum, & deinceps ulturus, ut ſequentes verſus explicant.* In Gilgale eſt] *id eſt, non amotum eſt ab ipſis; ſed adhuc in ipſis hæret, odiumq; meum conciliat.* 16 Percutietur] *narratio judicii allegorica, quam interpretatur Propheta hoc & ſequen. verſu.*

IN CAPUT X.

1 Vitis] *ἐπαναφορὰ præcedentis ſententiæ, continens primùm narrationem criminum quibus tenebantur Iſraëlitæ, verſibus 4. deinde judiciorum quæ erant ſuperventura divinitus, alteris quatuor.* Fructum reponit] *id eſt, nemini eſt fructuoſa: ſi quid profert, eo toto in libidinem ſuam abutitur, ut ſequentia verba exponunt.* 2 Impertitur] *id eſt, iſti ex animo ſuo impertiuntur idolis quicquid habent.* Ille] *videlicet Deus meus, qui nominatus eſt ſuprà 9.17.* 3 Nunc enim] *propoſitæ ſummatim duobus verſib. prolepſi de malitia Iſraëlitarum & de judiciis Dei contra illos, jam ſigillatim exponit Propheta, malitiam quidem ver.3. & 4. judicia verò, ſequentibus.* Nullus Rex] *id eſt, non reges noſtri nobis; ſed nos ipſi regibus noſtris imperamus, leges ferimus, exauctoramus, &c. quæ fuiſſe facta ſacræ hiſtoriæ teſtantur.* 4 Loquuntur] *id eſt, omnes perjuri & fœdifragi ſunt, ac novæ conſpirationes quotidie inter ipſos pullulant: quod indigniſſimum eſt inquilinis meis, quos ex meo ipſius agro mea ſuſtentat liberalitas.* Floret ſimile] *1. omnia ſunt depravatiſſima: ne judicium quidem ipſum (quod ſacrum eſt Jehovæ) integrum eſt, ſed conſtupratiſſimum & exitioſum omnibus.* 5 Propter vitulas] *narratio judicii, ut diximus in verſum 3.* Vitulas Beth.] *id eſt, idola Beth-elis & Danis, ſynecdochicè: vide ſuprà 4.15.* Atrati] *vide 2. Reg. 23.5.*

6 Ipſe] *habitator Schomronis, de quo præcedente verſu.* Propugnanti] *vide ſuprà 5.13.* 7 Rex] *Hoſchehhæ filius Elæ, de quo 2. Reg.17.* 8 Avenis] *i. Beth-avenis ſive Beth-elis, de quo ſuprà 5. per apharesin.* Peccatum] *id eſt, quibus in excelſis Iſraëlitæ peccatis graviſſimis ſe ſe olſtrinxerunt.* 9 Inde a diebus] *concluſio idipſum repetens quod dictum eſt ſuprà 9.9. per apoſtrophen ad Iſraëlitas, quibus ſubnectitur judicium ſuum ſeq. verſu.* Steterunt] *id eſt, non fuerunt delecti & perditi majores tui, prout peccatu ſuu merebantur.* Iniquos] *Binjaminitas.* 10 In duabus hab.] *i. an Jehuda & Iſraëles? Hæc enim prolepſis concluſionis eſt, quæ in ſequentibus fuſiùs exponitur.* 11 Nam Ephrajim] *hæc con-*

cluſ-

eluſionis exornatio primùm comparat ſtudia Iſraëlitarũ cũ gratioſo Dei conſilio, verſu 11. deinde docummenta ejus, verſu 12. cum ſuctis illorum, verſus 13. ac poſtremò judicium propinquum denuntiat, duobus verſibus ultimis. Edocta] *id eſt, quæ informata quidem eſt in pietate erga Deum, cultu & officio ſuo; ſed omissens fugiénſque cultum & laborem juſtum, in illud tantùm incumbit ut percipiat commoda.* Ego transivitilem] *id eſt domuiſſem, & aptaſſem ferendo jugo & trahendo aratrum meum.* Uſurus ad equit.] *id eſt Iſraëlem & Jehudam, ſingulos denique occupaturus in cultu meo, ut proſopopœia ſequente oſtenditur: hæc omnia allegoricôs.* 14 Schalman] *ſive Schalmanaſer Rex Aſſyriæ, de quo 2. Reg. 17.* Arbelitida] *regionem Aſſyriæ infra Arpadum a Schalmane occupatam ea expeditione quæ perſtringitur 2. Reg. 18. 34. & 19. 13. Dicitur autem Arbelitis ab oppido Arbelorum, quod Darii clade apud autores celebratum eſt.* Mater cum] *vide Gen. 32. 11.* 15 Ita efficit] *id eſt, horum in cauſa eſt impia ſceleratiſſimáque vestra idololatria; quę de nomine Beth eli ſynecdochicè deſignatur.* In ipſa aurora] *id eſt, momento uno, & ex improviſo.*

CAPUT XI.

Deo paterni amoris ſui erga Iſraëlem fundamentum ſtatuens in Chriſto, oſtendit ſe (etſi neque Prophetis, neque legi, neque beneficiis, neque verberibus Iſraëlem adduxit ad reſipiſcentiam) tamen non poſſe illum perdere; ſed potius effecturum ut electi ad Chriſtum exhibitum converſi amplectantur ipſum fide, & fruantur promiſſionibus.

1 QUIA puer Iſraël *eſt* quem [a]diligo; ideoex Ægypto [b]vocavi [c]filium meum.

2 [a]Prout [b]revocant eos; ita [c]abeunt a conſpectu illorum, Bahhalimis ſacrificant, & ſculptilibus ſuffitum faciunt;

3 [a]Prout ego [b]aſſuefacio Ephrajimum, accipit [c]illa in brachiis ſuis; neque agnoſcunt me curare ipſos.

4 [a]Funiculis humanis trabo eos, denſis funibus amoris; & ſum eis ut qui ſublevant jugum impoſitum maxillis eorum, ut admoveam ei cibum.

5 [a]Non erat ipſi revertendum [b]in terram Ægypti, aut Aſſyrii, [c]qui *eſt* Rex ejus; ſed [d]renuerunt converti.

6 [a]Denique cùm reſidet [b]gladius in civitatibus ejus, & conſumit membra ejus, devorátque; propter conſilia eorum;

7 Populus meus [a]ſuſpenſi hęrent averſioni a me: [b]quamvis ad excelſum revocent eum, pariter [c]non exaltat.

8 [a]Quomodo exponerem te, ô Ephrajim? dederem te, ô Iſraël? quomodo diſponerem te ut [b]Admam? ponerem te ut Tzebojima? [c]Ie verſat in me [d]animus meus, ſimul æſtuant [e]viſcera mea pœnitentia.

9 Non perficiam æſtum iræ meę, [a]non perdam amplius Ephrajimum: [b]quia Deus fortis ſũ, ac non [c]vir; in medio tui ſanctus, non autem [d]invaſurus civitatem.

10 [a]Jehovam ſequentur tanquam leo [b]rugientem; cùm ipſe rugiet, tum [c]trepidè accurrent [d]filii inde [e]à mari.

11 [a]Trepidi accurrent ut avicula ex Ægypto, & ut columba e terra Aſſyriæ; & collocabo eos in domibus ipſorum, dictum Jehovæ.

a Heb. *appendent averſionem meã.*

b Heb. *cor meum.*

c Heb. *pœnitentiæ meæ.*

d Heb. *nõ revertar ad perdendum.*

e Heb. *poſt Jehovam ibunt.*

f Heb. *trepidabunt: ſic ſeq. ver.*

ANNOTATIO.

1 Quia puer] *Expoſitis hactenus Iſraëlitarum peccatis & interminationibus Dei contra illos, prout duobus typis Propheta figuraverat capite 1. & 3. nunc demum tranſilit Propheta ad explicationem alterius partis admirabilis typo, nimirum ad enarrationem gratioſarum promiſſionum de reconciliatione Iſraëlitarum cum Deo, id eſt, ſanctarum reliquiarum ſecundum electionem gratiæ in Chriſto. Quamobrem tria hoc loco a Propheta exponuntur: primum eſt, propoſitio cauſarum gratiæ & promiſſionum Dei, verſu 1. ſecundum, narratio ingratiſſimæ Iſraëlitarum adminiſtrationis pro infinitis a Deo beneficiis, uſque adverſum 8. tertium, immutabilium Dei promiſſionum explicatio miſeros Iſraëlitas & ultrò ruentes in perniciem ſuam miſercorditer conſervantis. Ac in propoſitione quidem non mediocris difficultas ex eo ineſſe viſa eſt, quòd interpretes ferè omnes, communi Judæorum interpretatione traducti, locum hunc ad tempus illud putarunt reſpicere, quo populus Iſraëlis Deo autore & duce Moſche ex Ægypto egreſſus eſt: ſed cùm nos propiùs introſpicimus conſilium Prophetæ toto hoc capite, & attendimus ad interpretationem quæ habetur Matth. 2. 15. planè ſtatuimus germanam hujus loci interpretationem ex illo petendam eſſe. Senſus igitur eſt, amorem Dei erga populum ipſius æternum eſſe; cumq; gratuitis illius amoris & beneplaciti Dei fundamentum ſit in Chriſto (quem exhibitum & natum in carne neque Judæi, neque Iſraëlitæ agnoverant) etſi non fuiſſet futurum a juſtitia Dei alienum ut eo in æternum prevarentur (quod ſubductio illius in Ægyptum videbatur portendere) Deum tamen ſibi in amore ſuo erga populum ſuum conſtare, & propterea Chriſtum (quem ad ſua venientem minimè receperant) ex Ægypto, quo fuerat ſubductus, in terram Iſraëlis revocare.* Diligo] *id eſt, amare pergo, ex æterna electione mea in Chriſto, & fide conſtantiáque fœdere.* Ex Ægypto] *ubi aliquot annos delituit Chriſtus, declinans ſævitiam Herodis, & quodammodo interminans populo abdicationem ipſius propter ingratum animum & maleficia, niſi Deus ad veritatem ſuarum promiſſionum reſpiceret.* Vocavi] *id eſt, ſtatui vocare decreto meo, & ſuo tempore certiſſimè revocaturus ſum.* Filium meum] *unigenitum Chriſtum, ut interpretatur Matthæus.* 2 Prout] *altera hæc pars, ut antè diximus, eſt συγκρισις beneficiorum Dei cum ingratiſſimis Iſraëlitarum maleficiis: qua oſtendit Deus omnino neceſſarium eſſe ut Chriſtum (in quo omnes ipſius promiſſiones ſunt etiam & amen) ad Iſraëlem vocet. Nam primùm revocanti per Prophetas non auſcultarunt, ſed ad idola tranſfugerunt, hoc verſu: deinde cùm ipſe Deus lege & cæremoniis eos informaret, idola ſuffecerunt in locum mandatorum ejus, ver. 3. præterea ne beneficiis quidem devinciuntur Deo, ſed ad exteros confugiunt, verſu 4. & 5. ac poſtremò ne verberibus quidem reſipiſcunt, ver. 6. & 7. Sic oſtendit Deus nihil jam amplius ſupereſſe quàm ut plenitudinem gratiæ & veritatis exhibeat in Chriſto, ut juſti ambulent in illa, & impii impingant in illa;*

ut idem ait infrà 14.9. Revocant] *Prophetæ ad Deum & doctrinam ejus.* Abeunt] *id eſt, obvertunt eis cervicem, non autem faciem: ut ait Jirmeja* 2.27. 3 Prout ego] *ſecundus gradus συγκρίσεως; ut diximus in verſum* 2. Aſſuefacio] *i. informo & inſtituo, ut accipiat legem meam.* Illa] *Bahhalimos videlicet & ſculptilia, quorum meminit præcedente verſu.* In brachiis ſuis] *ut ſcortum impudens & in libidinem omnem exardeſcens, paſſis ulnis amplexans amatores.* 4 Funiculis hum.] *tertius gradus συγκρίσεως, ut diximus in verſum* 2. *per ſimilitudinem optimi agricolæ & jumentis ſuis ſtudioſiſſimè conſulentis: quæ ſimilitudine uſus erat ſuprà* 10.11. 5 Non erat ipſi] *i. nihil erat, cur a me averſus in Ægyptii aut Aſſyrii fidem ſeſe reciperet, cùm omnia affatim & indulgentiſſimè a me ſubminiſtrata eſſent.* In terram Ægypti] *ut feciſſe legitur Rex Hoſcheahh,* 2. *Reg.* 17.4. Qui eſt rex] *id eſt, cui regnum Iſraëlis eſt tributarium inde a temporibus Menachemi,* 2. *Reg.* 15.19. Renuerunt] *quamvis tot modis quæ antè dicti ſunt, revocarentur.* 6 Denique] *quartus & poſtremus locus συγκρίσεως, ut diximus in verſum* 2. Gladius ſive inteſtinus (*ut mutuis Iſraëlitarum conſpirationibus factum eſt*) *ſive alienus ab hoſte illatus, aut ab auxiliaribus accitus.* 7 Quamvis ad exc.] *i. quamvis hæc omnia, prophetia inquam, lex, adminiſtratio paterna Dei, & verbera documento ſint ipſis, ut miſſa omni diſceptatione & hæſitatione ſe committant Deo, non poſſunt tamen gloriam Deo ſolidè tribuere.* Non exaltat] *videlicet excelſum Deum.* 8 Quomodo exponerem] *tertia hæc pars continet primùm pathos elegantiſſimum, hoc verſu: deinde promiſſiones Evangelicas in Chriſto, tribus ſeq. Senſus autem eſt τῷ πάθους: Iſraël, ſi ad tua iſta ingratiſſima & indigniſſima facta reſpicerem, non ſecus tecum agerem quàm olim cum civitatibus quæ incendio e cœlo perierunt: ſed ut ut in te ſis perditus, & perdendus propter te; attamen in conſilio meo ſervaris, & propter miſericordiam meam in Chriſto ſervaberis.* Admam] *quam ſubvertit Jehova cum Trebojim, & duabus alis civitatibus, Geneſ.* 19. *quarum ſimul habentur nomina Deut.* 29.23. Se verſat] *i. in dubio eſt animus, incertus ſum quid agam, cùm hinc atrocitas peccatorum tuorum me ad ſupplicium ſumendũ provocat, inde paternus meus amor & miſericordia ad ſuſtinenda & inhibenda judicia compellit, gratiamq́ meam in Chriſto explicandam: deniq́ certat virtus miſericordiæ meæ cum vitioſitate tua, & me tanquam patrem optimum filios caſtigantem flectit ad faciendam gratiam, quæ deinceps exponitur: humanitus dicta.*

9 Quia Deus fortis] *αἴτιον promiſſionum Dei duplex; unum, a natura Dei, quod Deus fortis eſt, ac proinde irrevocabile & infractum eſt decretum ipſius de ſervandis electis; alterum, ab officio & fœdere, quòd ſanctus eſt, ſanctificationis autor, & in populo ſuo habitans ad æternam ſanctificationẽ ejus.* Vir] *qui cùm a ſe, tum ab alio mutabilis eſt: ſic Numeror.* 23.23. *&* 1. *Schem.* 15.29. Invaſurus civit.] *i. hoſtis & adverſarius tuus, qui infenſa acie irrumpam in te, & flamma ferroq́ profanem omnia.* 10 Jehovam ſeq] *i. Chriſtum, quem vocavero ex Ægypto; ac non abibunt a conſpectu ejus, ut feciſſe dicuntur ſuprà ver.* 2. Rugientem] *i. maxima voce perſonantem, & potentiſſima Evangelii: vide Hebr.* 12.26. Filii] *in Chriſto effecti, Joan.* 1.12. Amari] *i. ab extremitatibus terræ, quam mare circumluit.* 11 Trepidi accur.] *i. advolabunt: ampliſicatio præcedentis promiſſionis altera ſimilitudine.*

CAPUT XII.

Deus Iſraëlitas a perfidia, idololatria & inhumanitate revocans domeſticis majorum exemplis, pertexit narrationem infidæ ipſorum avaritiæ, nefariæ idololatriæ, & intolerandi faſtus: quæ peccata poſtquam exaggeravit majorum exemplo, & verbis ſui promiſſorumq́ ſuorum recordatione, narrat ſe profligatis impiis reliquias gratioſè conſervaturum eſſe: ideoq́ omnes ad reſipiſcentiam hortatur, curationem æternam & incorruptam pollicetur, & prophetiam gravi ſententia decretoq́ terminat.

1 Circumdederunt me mendacio Ephrajimitæ, & dolo domus Iſraëlis; [a] quando Jehuda adhuc [a] dominabatur cum Deo forti, & cum [a] ſanctis fidelis erat.

2 Ephrajim [a] depaſcens ventum, & perſequẽs Eurum, toto die mendacium & vaſtitatem multiplicat: nam [a] fœdus cum Aſſyrio pangunt, & [a] unguentum in Ægyptum deportatur.

3 [a] Etiam diſceptatio eſt Jehovæ cum Jehuda; qui animadverſurus in Jahhakobum ſecundum vias ejus, ſecundum actiones ejus reddet ei.

Gen. 25. 26. *Oſea.* 12.24. *& ſeq.*

4 [a] In ipſo utero calcaneum tenuit fratris ſui, deinde robore ſuo principem ſe geſſit cum Deo:

5 Principem, inquam, ſe geſſit cum angelo, & potentia valuit, [a] flevit & ſupplex oravit eum; Bethele [a] invenit eum, & ibi loquutus eſt nobiſcum.

6 Atqui [a] Jehova Deus exercituum, Jehova eſt memoriale ejus.

7 Tu ergo ad Deum tuum convertere, [a] benignitatem & judicium obſerva, & expectationem habe in Deo tuo jugiter.

8 [a] Mercator eſt, in manu ejus ſunt lances [a] doloſæ; opprimere amat:

a Heb. *dal.*

9 Ac dicit Ephrajim, utique ditatus ſum, aſſequutus ſum opes mihi; omnes labores mei non ſufficiunt mihi, [a] iniquitas *eſt* quæ *eſt* aberratio.

10 Et ego Jehova Deus tuus inde a terra Ægypti; adhuc facerem ut ſedeas in iſtis tentoriis, [a] ut diebus ſolennitatis?

11 Et loquens per ipſos Prophetas ego viſionem multiplicarem, & [b] per Prophetas ipſos proponerem [a] ſimilitudines?

b Heb. *in manum Prophetarum.*

12 [a] An in Gilhhade iniquitas, tantummodo vanitas fuerunt? in Gilgale boves ſacrificant, etiam altaria [a] iſtorum ſunt [a] tanquam acervi per porcas agrorum meorum.

13 [a] Illuc fugerat Jahhakob *ex* agro Syriæ; cùm ſervivisſet Iſraël propter uxorem, & propter uxorem cuſtodiviſſet *gregem.*

14 Hûc [a] per Prophetam adduxit Jehova Iſraëlem ex Ægypto, cùm per [a] Prophetam ſervatus eſſet.

15 [a] Provocavit Ephrajim *indignationem* [c] amariſſimam; ideo [d] cædes ejus in eum expandit, & opprobrium ejus reddit ei Dominus ipſius.

c Heb. *amaritudinum.*
d Heb. *ſanguines.*

CAPUT

CAPUT XIII.

1 Cùm eloqueretur Ephrajim 'tremorem, 'eum [a] excitabat ipse in Jisraële; sed simulac reatum obiit cum Bahhale 'mortuus est.

2 Nunc verò pergunt peccare, & parant sibi fusione ex argento suo pro intellectu suo terricula, opus artificum quodque: de quibus isti dicunt, [b] 'homines qui sacrificant, vitulos 'osculantor.

3 Idcirco sunt 'ut nubes matutinæ, & veluti ros [c] manè stillans qui abit; ut gluma turbine abrepta ex area, & velut fumus ex [d] camino summo.

4 Atqui ego sum Jehova Deus tuus inde a terra Ægypti; & Deum præter me non expertus es, ac servator nullus *est* præter me.

5 Ego agnovi te in ipso deserto, 'in terra [e] torridissima.

6 'Prout erant pascua eorum, saturati sunt; simul ac saturati sunt, elatus est [f] animus eorum; idcirco obliti sunt mei.

7 'Et fui eis tanquam vetus leo, velut 'pardus in via contemplatus sum:

8 Occurri eis 'ut ursus orbatus, & laceravi [g] præcordia eorum; exedique eos ibi ut immanis leo, *ut* bestia agrestis diffindens eos.

9 'Id perdidit te ô Jisraël: sed in me, 'in auxilio tuo *salus*.

10 'Sum Rex tuus, ubi nam est *alter*? 'is servet te in omnibus civitatibus tuis: ubi vindices tui, de quibus dixeras, da mihi Regem & Principes?

11 'Do tibi Regem in ira mea, & recipio excandescentia mea.

12 Servatur in fasciculo iniquitas Ephrajimi, reconditum est peccatum ejus:

13 Dolores parturientis evenient 'ei: 'ipse filius est insipiens, nam *tanto* tempore non maneret 'in [h] ore matricis.

14 'E [i] potestate sepulchri redimam eos, a morte vindicabo eos: ero pestes tuæ, ô mors, ero exitium tuum, sepulchrum, 'pœnitentiâ abscondâ ab oculis meis.

15 'Nam ipse inter fratres fructificabit; *postquam* veniente 'Euro, vento Jehovæ e deserto ascendente, exaruerit scaturigo ejus, & exsiccatus fuerit fons ejus, 'is diripuerit thesaurū omnium instrumentorum [k] desiderabilium.

16 *Postquam* desolata fuerit Schomron, quòd rebellavit contra Deum suum; gladio cecidirint, parvuli eorum collisi fuerint, & prægnantes eorum diffissæ.

[a] Heb. *attollebat.*
[b] Heb. *sacrificantes hominum.*
[c] Heb. *matutinans (ut ita dicamus.)*
[d] Heb. *cataracta sive specu.*
[e] Heb. *inflammationum. Deut.* 32.15.
[f] Heb. *cor.*
[g] Heb. *clausuram cordis.*
[h] Heb. *fracturæ filiorum.*
[i] Heb. *manu.*
[k] Heb. *desiderii.*

1. *Schem.* 8.5

CAPUT XIIII.

1 CONVERTERE Jisraël, usque ad Jehovam Deum tuum; nam corruisti propter iniquitatem tuam,

2 'Sumite vobiscum verba, & revertimini ad Jehovam: dicite ad eum, omnem condona iniquitatem, & a acceptū confer bonum, & rependemus 'juvencos labiis nostris.

3 'Assyrius non potest servare nos, equo non vehemur, neq; dicemus amplius, ô Deus noster, operi manuū nostrarum: quia per te misericordiam consequitur 'pupillus.

4 'Curabo aversionem eorum, amabo eos, *populum* [b] 'voluntarium; cùm aversa fuerit ira mea ab eo.

5 'Ero velut ros Jisraëli, florebit ut lilium; & [c] propagabit radices suas ut Libanicæ *arbores*.

6 Diffundent se teneri rami ejus, eritque 'quasi oliva decus ejus; & 'odor ejus quasi Libani.

7 Revertentur sessuri in umbra ejus, 'in vitam producent *ut* frumentum, qui efflorescant tanquam vitis: memoria ejus *fragrabit* 'ut vinum Libani.

8 'Ephrajim, quid mihi amplius cum terriculis? ego exaudiam & contemplabor 'eum, 'ego sum tanquam abies virens 'ex me fructus tuus [e] præstò est.

9 'Qui est sapiens intelligat ista, intelligens etiam agnoscat ista: 'nam rectæ *sunt* viæ Jehovæ, & justi 'ambulabunt in eis; defectores autem 'impingant in eis.

[a] Heb. *accipe bonum: ut Exod.* 25.2.
[b] Heb. *voluntatu.*
[c] Heb. *panget*
[d] Heb. *ibunt.*
[e] Heb. *invenitur.*

ANNOTATIO.

1 Circumdederunt] *Hæc tria capita ejusdem argumenti esse, & ad concionem unicam pertinere, nemini dubium esse potest qui ad rem penitiùs attenderit. Nam in concione hac utitur Propheta primùm prolepsi sive propositione summa tum peccati Jisraëlitarum, tum etiam revocationis ad resipiscentiam, usque ad versum 8. in quibus duabus partibus tota concio versatur: deinde verò ex ordine duas illas partes sigillatim explicat; primùm quidem peccata Jisraëlitarum, usque ad versum 9. capitis 13. deinde verò revocationem, usque ad versum 9. capitis 14. ac postremò concludit voto & sententia elegantissima, versu ultimo. In hac verò prolepsi exponitur peccatorum summa, tribus versibus & revocatio a peccatis ad bonam frugem, quatuor sequentibus. Peccata autem per gradationem Ephrajimo, id est Jisraëlitis, exprobrantur, primùm quod ipsis principes fuerunt & autores peccandi, cùm a regno Jehuda & religione vera discerent, hoc versu; deinde quòd pergentes in malo defectionis, exteris se se copularunt, versu 2. & postremò quòd Jehudam suo exemplo & facto in eadem scelera provocarunt, quibus effectum est ut Deus ipsis infensus esset. Quod autem Deus inquit,* circumdederunt me, *perinde est ac si diceret, volunt quidem habere in servorum meorum numero qui stantes coram me ministrent mihi & circum pedes sint; verùm perfidiosè omnia; nam omnes omni ex parte dolis circumfluunt, quibus me putant circumventum & delusum iri.* Quando Jehuda] *id est, quo tempore adhuc regnum Jehudæ legem & cultum integrum servabat, adhærens Deo & promissionibus patrum per fidem.* Dominabatur] *id est, strenuè se gerebat in cultu Dei; non autem ferebat ut iniquitas, quam Deus damnat, dominaretur sibi.* Sanctis] *patribus, quibus fuerant promissiones factæ.* 2 Depascens vent.] *id est, inani spe seipsum lactans, & sectans eam contentiosè.* Fœdus cum Assyr.] *vide supra* 5.13. & 7.11. Unguentum] *id est munus honorarium ad conciliandum Regem, de quo* 2. *Reg.* 17.4. *sic Jeschahh.* 57.13. 3 Etiam discepti, *tertius gradationis locus, ut diximus in versum* 1. *de quo supra* 4.15. & 6.11. 4 In ipso utero] *alterum propositionis membrum de revocatione a peccato huc*

continet: argumentum ab exemplo Jahhakobi communis Judæorum & Iſraëlitarum parentis, tribus verſibus; & hortationem ex eo argumento ſumptam, verſu 7. Nihil non tentavit Jahhakob (inquit Dominus) ut gratiam Dei & benedictionem obtineret: de gratia cum fratre in utero certavit, de benedictione cum angelo, quam ſupplex a Deo conſequutus eſt, & Deus ſæpius deinceps confirmavit; cujus promiſſa non ſunt momentanea, ſed tam certò æterna ſunt quàm ipſe a natura ſempiternus eſt: agite ergo, ſi Jahhakobi ſemen eſtis, ad Deum revertimini, &c. 5 Flevit] etſi hoc apud Moſchen diſertè non legitur, non dubium eſt tamen quin ex rebus adjunctis autore ſpiritu Dei propheta collegerit alterum antagoniſtarum flevuſſe: cujuſmodi eclipſes a ſcriptura frequentari ſæpe monuimus. Uter autem fleverit, quæſtio eſt apud interpretes. Nos ad Jahhakobum magis probamus pertinere, cùm adductis ſerie ipſa verborum, quibus eundem nominandi caſum antecedere communis uſus & ratio poſtulat; tum verò ex narratione Moſchi, in qua res adjunctæ manifeſto docent fletum a Jahhakobo factum eſſe. Nam cùm luxata fuiſſet vertebra femoris Jahhakobi, cumq; angelus nomen ſuum roganti Jahhakobo non indicaviſſet (quorum altero potentiam ſuam, altero majeſtatem Jahhakobo non obſcurè innuebat) certum eſt Jahhakobum his indiciis adductum benedictionem a Deo cum fletu petiiſſe, quam deinde Angelus teſtificatus eſt nova impoſitione nominis: quæ impoſitio primùm eodem loco facta, poſtea Beth-ele repetita eſt, & ipſi ac poſteritati ejus confirmata, Gene. 35. 10. & ſequentibus. Invenit eum] id eſt, apparuit & obvenit ei Deus, Geneſ. 35.9. 6 Jehova Deus] i. Deus eſt æternus & potentiſſimus ad præſtanda & aſſerenda in æternum promiſſa ſua. 7 Benignitatem] vide Pſal. 101.1. 8 Mercator eſt] ſecunda hæc concionis pars primùm peccata Iſraëlitarum, deinde revocationem exornat copioſiſſimè, ut diximus ſuprà in verſum 1. & peccata ſingula amplificat per comparationem ampliſſimorum beneficiorũ Dei contra perfidiam Iſraëlitarũ miſericorditer concertantis. Sunt autẽ peccata tria ordine poſita; primum eſt vafra & doloſa avaritia, uſque ad verſum 12. ſecundum, idolatria, uſque ad verſum 6. capitis 13. tertium, præſidentiæ intollerabilis & faſtus ex copia bonorum regnique amplitudine, inde ad verſum 9. quibus expoſitis tranſitur ad revocationem. Primum hoc peccatum exponitur duobus verſibus, amplificatur verò tum comparatione beneficiorum Dei quibus Iſraëlitas opportunè confidere, verſu 10. tum etiam promiſſorum per prophetas ipſius, verſu 11. quæ duo indignitatem peccati iſtius non mediocriter exaggerant. Mercatoris autem appellatio hìc ſignificat eum qui veteribus agitator, æriliator, ſive cocio dicebatur, nimirum qui ora contrahentium oblinens blandis verbis, fallit argutiſſimè, & perfidè ex rebus minimis ſibi comparat lucrum. 9 Iniquitas eſt] id eſt, quiſquis non init hanc vitam, iniquus habendus eſt; & omnis aberratio ab hac lucrandi via, mihi cenſetur improbitas. 10 Et ego] indignantis verba peccatum ſuperius exaggerantia, ut modò diximus. Ut diebus] id eſt, feſtivè & tranquillè, ut ſit in ſolennitatibus imperatis lege. 11 Similitudines] typicas & allegoricas, qualibus Propheta uſus eſt ſuprà 1. & 3. & paſſim. 12 An in Gilhh.] expoſitio ſecundi peccati, id eſt, idololatriæ ut diximus ſuprà in verſum 8. ſenſus eſt, putatiſne Gilhhaditas quis deportati ſunt per Tiglath-peleſerum ipſos fuiſſe reos idololatriæ? vos autem minimè, qui ab Aſſyrio intacti remanſiſtis? atqui ipſe aditus regionis veſtræ adeò abundat idololatria, ut (quod proverbio dicitur) ex unguibus leo facilè cognoſci poſſit. Itorum] qui cis Jardenem habitant, neque fuerunt deportati. Tanquam acervi] id eſt, infinita ſunt. 13 Illuc fug.] exaggeratio præcedentium peccatorum ab anteactis Dei beneficiis, quæ ibidem ubi accepta fuerant Iſraëlitæ obſcurabant. q.d. impium ſanè fuerat Gilhhadem ab illis ſacrilega iniquitate & vanitate profanari, quem Deus voluit aſylum Jahhakobo patri veſtro ex ſervitute miſera redeunti & fugienti Labanem conſtituerat, Gene. 31. at quàm impium eſt Gilgalem a vobis ſacrificiis & altaribus profanari quem Deus duce Jehoſchuhha conſecraverat ad purgationem majorum veſtrorum, Jehoſchuhh. 5. & quo primo acceſſu majores veſtros miſerat in poſſeſſionem terræ. 14 Per prophetam] Jehoſchuhham. Prophetam] Moſchem, qui populum eduxit ex Ægypto. 15 Provocavit] regreſſio ad explicationem peccati, quæ fuerat interrupta per exaggerationem duobus verſibus comprehenſam.

IN CAPUT XIII.

1 Cùm eloqueretur] Amplificatio peccati idololatriæ quam objicere cœperat Propheta ſuprà 12.12. tum ab infelice ſucceſſu qui Iſraëlitis obvenit ex quo idola coluerunt, tribus verſibus; tum a fœdere & beneficentia anteacta Dei, verſus 4. & 5. Infelix autem ſucceſſus eſt triplex: primus, quòd qui prius terrori erant omnibus jam contemptui ſunt ut cadaver mortuum, verſu 1. ſecundus, quòd ne hac quidem inſperata mutatione reſipiſcunt, ſed ſtupidè & dementer in idolorum cultum ampliùs exardeſcunt, verſu 2. tertius, quòd ſtulti effecti tandem evanaſcunt juſto judicio Dei, verſu. 3. Tremorem] id eſt, minas quibus alios percelleret & tremefaceret. Eum excit.] id eſt, totum Iſraëlem commovebat graviſſimè. Mortuus eſt] id eſt, pro mortuo habitus, nullius pretii, nullarumq; virium. 2 Homines qui] i. quicunque Deum colere ſtatuit, honorem illius & cultum vitulis exhibebo, ex præſcripto Jarobbhami & conſilio populi, 1. Reg. 12.28. Oſculantor] vide Gene. 41.40. 3 Ut nubes] vide ſuprà 6.4. 5 In terra] vide Deut. 8.15. 6 Prout] expoſitio tertii peccati, nimirum præſidentis faſtus: ut diximus ſuprà 12.8. a quo juſſerat caveri Deus Deut. 8. 7 Et fui eis] id eſt, invaſi eos & tractavi duriter. Pardus] vide Jirm. 5.6. 8 Ut urſus orb.] id eſt, infenſiſſimo animo: ſic 2. Schem. 17.8. & Prover. 17.12. 9 Id perdidit] nempe avariſſima perfidia, idololatria, & præſidentia tua, quæ ſuprà ex ordine Propheta enarravit. Hinc autem incipit revocatio, ut diximus ſuprà 12.1. cujus revocationis partes ſunt duæ, eodem ordine quẽ demonſtravimus ſuprà 2.8. una eſt explicatio ſive narratio malorum populo evenientium propter maleficia ipſius, & bonorum ex promiſſione Dei eventurorum ſi reſipuerit, ad finem uſque capitis; altera eſt hortatio ad reſipiſcendum & recipiendum promiſſiones Dei, capite ſequente. Narrationis verò propoſitio ſumma continetur hoc verſu: cujus primum membrum de malis Iſraëlitarum exponitur verſibus quatuor ſequentibus; poſterius de bonis divinitus obventuris, verſu 14. & ſequentibus. In auxilio tuo] id eſt, qui ſum auxilium tuum: appoſitio. Eclipſin autem contrariis hoc loco ſtatuimus, ut Gene. 18.19. ex comparatione ſequentis verſus, ubi ponitur ſervandi verbum. 10 Sum Rex tuus] contentio elegans, qua Deus confeſſionem adhibens Iſraëlitas evincit juris ſui, improbitatiſque ipſorum, hoc ver. & ſequente, & juſtitiæ quam ſervat Deus in judiciis ſuis

ſuis exequeretur, *verſu* 12. & 13. Is ſervet re] *conceſſio ſarcaſtica: ut Deut.* 32.38. & *Judic.* 10.14. 11 Do tibi] *id eſt, jam videt ut Reges tibi paulo momento obtrudam & detrudam arbitratu meo propter indignationem meam. Nam his temporibus mutationes fuerunt quamplurimæ Regum in Iſraële*, 2. *Reg.* 15. & 17. 13 Ei] *numerum toti Iſraëlis reipſa.* quæ cum matre comparatur, *ut ſupra* 1. & 3. Ipſe] *videlicet Ephrajim: ſenſus eſt, ſi ſaperet, maturè erumperet ex utero, & ſe Dei manibus velut obſtetricantis committeret.* In ore matricis] *Hhebraam vocem hoc modo reddimus, ut* 2. *Reg.* 19. 3. *quæ hoc loco futura ſuiſſet ambigua & profluctibus accipi potuiſſet, ut Pſal.* 42. 8. *niſi Propheta de induſtria genitivum addidiſſet. Nam & irrumpentes fluctus & matrix puerpera Hhebræis communi fracturæ nomine ſignificantur ſed hac διαφορικῶς fractura eſſe non fluctuum, ſed filiorum a Propheta dicitur.* 14 E poteſtate] *alter explicationis locus, ut diximus in verſum* 9. *ſi reſipuerint, inquit Deus, nullum erit tam fortè vinculum quo ipſos non ſolvam: etiam a morte & ſepulchro abſumptos vindicabo. Quamobrem evidentiſſimum hîc habetur reſurrectionis futuræ ellogium, ut oſtendit Paulus* 1. *Cor.* 15. 54. & *ſeq.* Pœnitentia abſc.] *id eſt, & quidem in æternum ero, conferens meis vitam ἀμεταμέλητον.* 15 Nam ipſe] *confirmatio præcedentis promiſſionis allegorica, continens elegantiſſimam occupationem. Atqui abreptus eſt tanquã vento Iſraël, dixerit quiſpiam, & ita exarefactus ut nulla amplius ſpes inſtaurationis oſtendatur: Eſto ſanè, inquit Deus; ut Iſraëlem exareſcere, ut theſauros exhauſero, ut deſolavero, ut cruentiſſimis cædibus expoſuero; efficiam tamen ut reflorescat promiſſione mea.* Euro] *quo adumbratur Aſſyrius.* Is] *nempe Aſſyrius, tanquam vento & turbine everrens omnia.*

IN CAPUT XIIII.

1 Convertere] *Secundus revocationis locus, hortatio ad reſpiſcendum, ut diximus ſuprà* 13. 9. *cujus hortationis duo ſunt argumenta, declinatio & fuga mali, tribus verſibus, & proſequutio boni quod promiſſionibus Dei exponitur, verſu* 4. & *ſequentibus.* 2 Sumite] *declaratio reſipiſcentiæ quæ imperata eſt præcedente verſu: cujus partes Eccleſia profitetur duas; abdicationem mali quod condonari petit a Domino, & perceptionem boni: fructum verò unicum, gratiarum actionem ad gloriam Dei.* Juvencos] *id eſt, gratias maximas, quæ ex ritu legitimo olim figurabantur ſacrificiis: Levit.* 3. & *Pſal.* 51. 21. *ſynecdoche, pro eo quod eſt, omne ſacrificium laudis, fructumq́; labiorum confitentium nomini Dei, ut interpretatur Apoſtolus Hebr.* 13. 15. 3 Aſſyrius] *id eſt, nullis confidimus præterquàm tibi.* Pupillus] *id eſt, quemcunque vires deficiunt ab ipſo & ab aliis, ſynecdochicè.* 4 Curabo] *alterum hortationis argumentum a promiſſionibus Dei, qui ſe quærentibus invenendum exhibet, pulſantibus aperit, & petentibus daturum promittit.* Voluntarium] *ut Pſal.* 110. 3. *verum piorum epitheton, quos propterea violentos appellat Chriſtus, Matt.* 11. 12. 5 Ero] *allegorica explicatio promiſſionum Dei, tribus verſibus; reſpondens ex adverſo judicio illis graviſſimo quod dictum eſt ſuprà* 13. 15. 6 Quaſi olivæ] *id eſt, perpetuò virens, ut Pſal.* 52. 10. Odor ejus] *ut Cantic.* 4. 11. 7 In vitam prod.] *id eſt, progignent liberos copioſiſſimè.* Ut vinum Libani] *id eſt, erit odoratiſſima, quale vinum eſt ſecundum Libani tractum naſcens in Chelbone, Ampeloëſſa, & aliis partibus: quæ vina Græci & Romani celebrarunt, Berytia & Tyria appellantes de nomine portuum ex quibus deportabantur.* 8 Ephrajim] *anacephalæoſis, ſive repetitio ſummæ præcedentis revocationis, qua Deus Iſraëlitas monet ut ab idolo abſtineant, & adhæreant ſibi ipſos in omne bonum & gloriam evecturo; quod antè copioſè docuerat.* Eum] *a terriculo abſtinentem, ut ſe recipiat ad me.* Ego ſum] *id eſt, ſum proceriſſimus & opaciſſimus.* Ex me] *id eſt, ſum fructuoſiſſimus bono tuo: ſine me nihil potes facere, Joan.* 15. 9 Qui eſt ſap.] *concluſio gnomica, qua Propheta bonos quidem ad intelligentiam, agnitionem, fructumq́; documentorum Dei provocat hortatione vehementiſſima; improbos verò deficientes a doctrina Dei judicio Dei committit: ut Apocalyp.* 22. 11. Nam rectè] *cauſæ cur boni intelligant & agnoſcant doctrinam propheticam ponuntur duæ: una eſt amor Dei, & recti quod definivit Deus; altera, amor ſalutis ipſorum, quæ cum Dei & recti amore conjuncta eſt.* Ambulabunt] *id eſt, feliciter procedent: ut Judic.* 5. 31. *non autem corruent, ut improbi atque defectores.* Impingant] *id eſt, corruant in æternam perniciem; quandoquidem Deum, rectum, & viam ſalutis fugiunt, ad quam Prophetarum monitis provocantur.*

JOEL.

ARGUMENTUM.

LIBER *Joëlis Prophetæ totus verſatur in prophetico documentorum genere: nam occaſione ſumpta ex immiſſis inſectis graviſſimæ famis prænuntiis, populum ad ſenſum præſentis mali, maleficiorum conſcientiam, & ſeriam reſipiſcentiam publicè privatimq́; hortatur: atque ita reſipiſcentibus promiſſiones Dei, cùm temporarias de liberatione ab illo malo, tum perpetuas in Chriſto, Evangelicasq́; prædicat.*

CAPUT I.

Propheta ex nimiis imbribus poſt ſementem coortis, animalibusq́; verno tempore germina, flores, fructumq́; naſcentem perdentibus, deniq́; æſtiva ſiccitate immodica, Judæos omnes etiam ebrios & indormiſcentes in judiciis Dei admonet, ut tandem aliquando aſſiciantur illorum ſenſu: & ſacerdotes hortatus ſacrum cœtum jejunumq́; indici jubet, totiq́; Eccleſiæ formulam præſcribit querimoniæ & reſipiſcentiæ.

1 VER-

1 VERBUM Jehovæ, quod fuit ad Joëlem filium Petuelis.

2 'Audite hoc, ô 'seniores, & auribus percipite omnes habitatores hujus terræ; an fuit 'hoc temporibus vestris, aut etiam a temporibus majorum vestrorum?

3 De hoc filiis vestris narrate; & filii vestri filiis suis, & filii illorum generationi posteræ.

4 'Reliquum erucæ comedit locusta; & reliquum locustæ comedit melolontha, ac reliquum melolonthæ comedit bruchus.

5 'Expergiscimini ebrioſi ac flete, ac ejulate omnes vini potores; propter mustum, quòd 'excisum sit ex ore vestro.

6 'Gens enim ascendit super terram meam, robusta & innumera; cujus dentes dentes sunt leonis, cui molares immanis leonis sunt;

7 Disponens vires meas in vastitatem, & ficus meas in 'clavum: b omnino 'nudavit eas, ac dejecit, 'albi evaserunt botri illarum.

8 Ejula, 'ut virgo accincta cilicio propter maritum adolescentiæ suæ.

9 'Factum est ut succideretur munus & libamen a domo Jehovæ, lugent Sacerdotes ministri Jehovæ:

10 Vastatus est ager, luget terra: quia vastatur frumentum, exarescit mustum, languet oleum.

11 Erubescunt agricolæ, ejulant vinitores propter triticum & propter hordeum; quia periit messis agri.

12 Quia vitis exaruit, & ficus elanguit, malus Punica, etiam palma & malus, omnes arbores agri arent: quia exaruit 'gaudium e filiis hominum.

13 'Accingite vos & plangite, ô Sacerdotes, ejulate ministri altaris, ingredimini, pernoctate in 'ciliciis, ministri Dei mei: quia cohibetur a domo Dei vestri munus & libamen.

14 c Indicite jejunium, proclamate 'diem interdicti, congregate seniores & omnes habitatores terræ in domum Jehovæ Dei vestri, & clamate ad Jehovam, *dicentes*,

15 'Eheu diei isti, nam propinquus est 'dies Jehovæ; qui similis vastationi ab omnipotente advenit.

16 Nónne coram oculis nostris cibus excinditur, e domo Dei nostri lætitia & exultatio?

17 'Mucida facta sunt fata sub glebis suis, desolata sunt horrea, destructa granaria; quoniam exaruit 'frumentum,

18 Quàm ingemiscit jumentum? perplexa sunt armenta boum, eò quòd nullum sit pascuum eorum: etiam greges ovium desolantur.

19 Ad te, ô Jehova, clamo; quia 'ignis consumpsit habitacula deserti, & flamma inflammavit omnes arbores agri:

20 Etiam bestiarum agri quæ que 'glocitat te versus; eò quòd 'exaruerint alvei aquarum, & ignis absumpserit habitacula deserti.

a Heb. *diebus.*

b Heb. *nudando.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Etsi non definitur disertè tempus quo hæc prophetia promulgata est, pro certo tamen statuimus eam temporibus iisdem prædicatam quibus Hoschehahh prophetabat; non tantùm quia proximè Hoschehhæ subjungitur sine ulla temporis diversi notatione, quod existimavit Hieronymus; sed etiam maximè quia argumenta de quibus Propheta agit omnino in Hhuzziæ & Jarobhhami tempora incurrunt, ut suo loco demonstrabimus. Apud Judæos verò prophetasse res ipsa loquitur. Continentur autem hoc capite, inscriptio κεφαλαιώδης, versu 1. exordium, versu 2. & 3. propositio, versu 4. & documentorum loci ex propositione antecedente profluentes, reliquo capite.* 2 Audite] *hoc exordio Propheta Judæos attentos & dociles facit, a rei quam dicturus est novitate, ut quæ nec antè visa fuerit, hoc ver. nec post tempus illud futura sit; sed tantùm memoria in omnem posteritatem recolenda, sequente versu.* Seniores] *id est, magistratu, & populares, ut infrà versu 13.* Hoc] *quod narratur versu 4. vide Exodi. 10. 14.* 4 Reliquum] *propositio sive narratio brevis famis ingentissimæ quam in Judeam immisit Deus. Ac fames quidem in Judæa fuisse legitur primùm Foræmi temporibus, 2. Reg. 8. deinde verò Joschijæ, ut docetur Jirmeja 14. sed nobis ad neutrum horum temporum referri placet. Potiùs famem hanc tempore Hhuzijæ certo consilio immissam a Deo confirmamus ex Jeschahh. 5. 14. maximè cùm sequentia apud Hhamosum prophetiæ argumentum constet ad tempora eadem pertinere.* 5 Expergiscimini] *hi documentorum loci (ut diximus ad versum 1.) ex antegressa narratione profecti duo universè complectuntur capita: unum, ut tam gravi & acerbi judicii sensu omnes afficiantur, usque ad versum 13. alterum, ut ex eo sensu ad jejunium, conventus sacros, respiscentiam, & orationem fidei adducantur, inde ad finem capitis. Ut autem adducantur omnes, non tantùm sobrios compellat Propheta, sed ipsos ebrios, qui sua ingurgitatione tempus a sese falli putant & levari acerbitatem malorum, hoc versu: deinde causam communis luctus exornat, duobus versibus; ac postremò gravitatem luctus ostendit, quinque sequentibus.* Excisum] *id est, subitò imprudentibus erepsu vitis fructus, quem jamjam ore pleno haurire vobis videbamini.* 6 Gens enim] *allegoria hyperbolica de animalibus quæ nominavit Joël versu 4. sic Proverb. 30. 25.* 7 Clavum] *sic interpretantur Hhebræam vocem a candescente spuma derivatam: est enim clavus (quem etiam fungum sive patellam vocant) tuber illud adnascens imis arboribus, quæ aut vetustate aut alio vitio fructum afferre desinunt, cùm humor (ut vocant) radicalis crudus circa imam arborem subsidat, & clavos, tubera, aliaque vitia tanquam de spumis excreat.* Nudavit] *folio, fructu, cortice &c. quibus per mala illa adventientia consumptu e moriuntur ficus.* Albi evaserunt botri illarum] *id est, omphacia vinearum (quæ natura virent) amisso succo expalluerunt, ut cùm animantia fiunt exanguia.* 8 Ut virgo] *id est, tenerrimè, gravissimèque.* 9 Factum est] *eo tiologia tam gravi luctu imperati, quòd neque adest quod in cultu Dei consumatur, neque quod ad præsentem hominum necessitatem & gaudium: quæ duo incommoda ipsi agri, ipsa terra, segetes, vites, oleæ, &c. lugere dicuntur per prosopopœiam.* 12 Gaudium] *ex messe & vindemia: vide Psalm. 4. 8.* 13 Accingite] *secundus documentorum locus, ut diximus in versum 5. quo primùm Sacerdotes ad officium provocantur, hoc versu; deinde alios jubentur provocare, versu 14. ac postremò communia omnium respiscentia & oratio describitur.* Ciliciis] *plangentium vestibus, ut Gene. 37. 34.* 14 Diem interdicti] *vide Levit. 23. 36.* 15 Eheu diei] *formula hæc querimoniæ tria membra complectitur: primùm enim miserabiliter expostulat cùm de præsente malo, tum de aliis gravissimis ex eo consequaturis, hoc versu; deinde presens malum exponit*

exponit per hypotypoſin, tribus verſibus; poſtremò rem Deo committit, ut populi ſui, animantium, & terræ ſuæ miſereatur, duobus verſibus ultimus. Dies Jehovæ] *id eſt, quo Jehova, ut judex, adventurus & vaſtationem immiſſurus eſt: nam ſequentia ſunt exegetica, ut Jeſchahh 13.6.* 17 Mucida] *ex nimiis imbribus ſementem corrumpentibus.* Frumentum] *quod ſupererat ex illa ſemente.* 19 Ignis] *id eſt, ſol aſſus & torridiſſimus, ſiccitate ſumma infeſtans omnia.* 20 Glocitat] *id eſt, ad te ſpectat, & quodammodo implorat te: ut dicitur Pſal. 104.27.* Exaruerint] *vide Jeſchahh. 5.13. & Hhamos. 4.*

CAPUT II.

Deus Judæos præſentium malorum occaſione ad ſacros cœtus aliaq; pietatis exercitia provocans, hortatur ad preces, ſeriamq; reſipiſcentiam, & per prophetam ſpem facit miſericordiæ reſipiſcentibus: cumque miſericordia non tantùm ad temporalem illam difficultatem, ſed etiam in perpetuum ſit opus; oſtendit ſe cùm ab illa calamitate Judæos liberaturum eſſe, tum benedictionem æternam per Chriſtum cum Eccleſia communicaturum, hoſtes illius perditurum, illam vocatis gentibus propagaturum, & in illa habitaturum eſſe.

1 CLANGITE buccina Tzijone, & vociferamini in monte ſanctitatis meæ, commoveantur omnes habitatores hujus terræ: nam ádvenit dies Jehovæ, nam propinquus eſt:

2 Dies tenebrarum & calliginis, dies nubis & obſcuritatis, ut nubes auroræ quæ panditur ſuper montes; populus amplus & robuſtus, cui par non fuit a ſeculo, & poſt quem non amplius erit uſq; ad annos [a] multarum generationum.

3 Ante eum conſumet ignis, & poſt eum inflammabit flamma: ut ſimilis horto Hhedenis ſit terra ante eum, poſt eum deſertum erit [b] deſolatiſſimum, adeoque [c] quod evadat non eſt ſuturum ei.

4 Quaſi aſpectus equorum aſpectus ejus, & ut equites, ita current:

5 Quaſi ſtrepitu curruum ſuper cacumina montium ſalient; quaſi ſtrepitu flammæ ignis cõſumentis ſtipulam, quaſi populus robuſtus inſtructus ad prælium.

6 A conſpectu ejus dolebunt populi, omnes facies contrahent nigrorem.

7 Sicut potentes current, ut [d] bellatores ſcãdent murum; & quiſque per vias ſuas procedentes non pervertent ſemitas ſuas:

8 Et unus alterum non prement, quiſque per aggerem ſuum procedent; etiam in enſem ruentes non ſauciarentur.

9 Civitatem percurrent, per murum diſcurrent; in domos aſcendent, per ipſas feneſtras ingredientur tanquam fur.

10 Ante illum movebitur terra, commovebuntur cœli: Sol & Luna obſcurabuntur, & ſtellæ recipient ſplendorem ſuum:

11 Jehova autem edente vocem ſuam ante copias ſuas; cùm ampla admodum ſint caſtra ejus, cùm robuſtus ſit qui efficit verbũ ejus: (magnus enim eſt futurus dies Jehovæ & timendus valde) ecquis ſuſtinebit eum?

12 Quapropter etiam nunc, dictum Jehovæ, convertimini ad me ex toto [e] animo veſtro; & jejunio, & fletu, & planctu.

13 Lacerate igitur corda veſtra, ac non veſtes veſtras, & revertimini ad Jehovam Deum veſtrum; quia gratioſus & miſericors eſt, longanimis, & amplus benignitate, ut pœniteat eum hujus mali:

14 Quis ſcit an reverſum pœniteat ipſum; & reliquam faciat poſt illum benedictionem *futuram* munus & libamen Jehovæ Deo veſtro?

15 Clangite buccina Tzijone: indicite jejunium, proclamate diem interdicti.

16 Colligite populum, indicite congregationem, congregate ſenes colligite parvulos & ſugentes ubera; egrediatur ſponſus e cubiculo ſuo, & ſponſa e thalamo ſuo:

17 Inter ipſum veſtibulum & altare fleant ſacerdotes miniſtri Jehovæ: & dicant, parce Jehova populo tuo, & ne exponas poſſeſſionem tuam opprobrio, ut dominentur in eos gentes; cur dicerent in populis, ubi *eſt* Deus iſtorum?

18 Jam zelotypia affectus Jehova terræ ſuæ; clementia uſus eſt erga populum ſuum:

19 Reſpondit q; Jehova, dicens populo ſuo; ecce ego mittam vobis frumentum, & muſtum, & oleum, ut ſaturemini eo, neque expoſiturus ſum vos amplius opprobrio in gentibus.

20 Nam ex eo Aquilonalem longè amovebo a vobis, & depellam ex eo in terram ſiticuloſam & deſolatam, [g] primum agmen ejus in mare Orientale, & [h] poſtremum in mare poſterum; adeò ut aſcendat fœtor ejus & aſcendat putor ejus, quamvis [i] magnificè agat.

21 Ne timeto terra, exulta & lætare; quia magnificentiſſimè Jehova aget.

22 Ne timetote beſtiæ agrorum meorum, nam herbaſcent habitacula deſerti: nam arbor proferet fructum ſuum, ficus & vitis edent vim ſuam.

23 Filii quoque Tzijonis exultate & lætamini in Jehova Deo veſtro, nam daturus eſt vobis ipſum imbrem tempeſtivũ [k] juſtè, & demiſſurus vobis pluviam tempeſtivam & ſerotinam primo quoque *tempore*.

24 Ita implebuntur horrea frumento, plateaſque perfundent torcularium lacus muſto & oleo.

25 Et rependam vobis annos illos quos abſumpſit locuſta, melolontha, bruchuſque & eruca; copiæ meæ maximæ, quas immiſi in vos.

26 Comedent eſque continentur ac ſaturati laudabitis nomen Jehovæ Dei veſtri quòd ſe [l] geſſerit erga vos mirificè; neque erubeſcent populus meus in ſeculum.

27 Sed agnoſcetis in medio Iſraëlis me eſſe, meque eſſe Jehovam Deum veſtrum, & nullum eſſe amplius: neque erubeſcent populus meus in ſeculum.

28 Eritque poſtea ut effundam ſpiritum meum ſuper omnem carnem, & prophetabunt filii veſtri & filiæ veſtræ: ſeniores veſtri ſomnia ſomniabunt, juvenes veſtri viſiones videbunt.

29 Quin etiam ſuper ſervos & ſuper ancillas, diebus illis effundens ſpiritum meum,

30 Edam oſtenta in cœlis & in terra; ſanguinem, & ignem, & elationes fumi.

31 Sol

[a] Heb. generationis & generationis.
[b] Heb. deſolationis.
[c] Heb. evaſio.
[d] Heb. viri belli.
[e] Heb. corde.
[f] Heb. ſanctificate.
[g] Heb. faciem ejus.
[h] Heb. finem ejus.
[i] Heb. magnificet faciendo: ſic verſus ſeq.
[k] Heb. in juſtitia.
[l] Heb. feceris vobiſcum mirificando.

31 Sol ipſe 'vertetur in tenebras, & luna in ſanguinem; ' antequam veniat dies Jehovæ magnus & reverendus.
32 Eritque ut quiſquis 'invocaverit nomen Jehovæ eripiatur ſe; quia in monte Tzijonis & Jeruſchalaimis erit liberatio, quemadmodum 'dixit Jehova, id eſt, in ' reſiduis quos Jehova vocaverit.

CAPUT III.

SED ecce diebus illis & tempore illo, quo 'reducam captivam multitudinem Jehudæ & Jeruſchalaimorum,
2 ' Congregabo quoque omnes gentes, & deducam eas 'in convallem Jehoſchaphati; ut diſceptem cum eis ibi pro populo meo & poſſeſſione mea Jiſraële, quòd diſperſerint *eum* per gentes, & terram meam partitæ fuerint,
3 Et in populum meum ' projecerint ſortem; expoſuerintque puerum ' pro meretrice, & puellam vendiderunt pro vino quod biberent.
4 ' Quin etiam quid [a] vobis mecum, Tyre, & Tzidon, & omnes termini Palęſtinæ? ' an retributionem rependitis mihi? & an retributis mihi? [b] velociſſimè reddam retributionem veſtram in caput veſtrum:
5 ' Quia argentum meum & aurum meum capitis, & deſiderabilia mea optima infertis in templa veſtra:
6 Et filios Jehudæ, filioſque Jeruſchalaimorum venditis filiis Græcorum; ut longè abigatis eos a termino ſuo.
7 Ecce ego excitaturus ſum eos e loco ipſo quo *ab lucendos* vendidiſtis eos, ut reddam retributionem veſtram in caput veſtrum:
8 Vendam enim filios veſtros & filias veſtras in manum filiorum Jehudæ; qui vendent eos 'Sabæis *abducendos* in gentem longinquam, cùm Jehova loquutus fuerit.
9 ' *Cùm dixerit,* ' proclamate hoc in gentibus, [c] indicite bellum, excitate potentes; approp inquent, aſcendant omnes [d] bellatores;
10 ' Tundite ligones veſtros in gladios, & falces veſtras in ſpicula; qui debilis eſt 'dicat, potens ſim;
11 Coite & convenite omnes gentes undique & congregati fuerint: ' illuc fac, Jehova, ut deſcendant ' potentes tui.
12 ' Excitabuntur & aſcendent gentes iſtæ 'in convallem Jehoſchaphati: ſed ibi ſedebo ad judicandum omnes iſtas gentes undique,
13 ' *Dicens*; 'immittite falculam, nam maturuit meſſis: venite, deſcendite, quia plenum eſt torcular, plateas perfundunt torcularium lacus, nam ampla eſt malitia iſtorum.
14 'Multitudines [e] paſſim *erunt* in convalle ' conciſionis: cùm ' propinquus fuerit dies Jehovæ, in convalle conciſionis.
15 Sol & Luna obſcurabuntur, & ſtellæ recipient ſplendorem ſuum.
16 Cùm Jehova e Tzijone ' rugiet, & ex Jeruſchalaimis edet vocem ſuam, tum commovebuntur cœli & terra: nam Jehova receptus *eſt* populo ſuo, & robur filiis Jiſraëlis.
17 Ita agnoſcetis me Jehovam Deum veſtrum eſſe, habitantem Tzijone monte ſanctitatis meæ: eritque urbs Jeruſchalaimorum [f] ſancta, & ' extranei non tranſibunt per eam amplius.
18 ' Erit autem die illo, ſtillabunt montes ipſi muſtum, & colles [g] diffluent lacte, & omnes alvei Jehudæ diffluent aquis: & ' fons e domo Jehovæ prodibit, qui irrigabit ' vallem cedrorum leciſſimarum.
19 Ægyptus deſolationi erit, Edomæque in deſertum [h] deſolatiſſimum erit propter violentiam [i] in filios Jehudæ; in quorum terra effuderunt ſanguinem innocentum:
20 Jehuda autem in ſeculum permanebit, & Jeruſchalaima in [k] quamque generationem.
21 Ubi mundabo 'eos quorum ſanguinem non mundabam: 'eò quòd Jehova habitat Tzijone,

[a] Heb. *vos mihi.*
[b] Heb. *levis ſiſtinatione.*
[c] Heb. *ſanctificate.*
[d] Heb. *viri belli.*
[e] Heb. *multitudines.*
[f] Heb. *ſanctitatis.*
[g] Heb. *ſic paſſi poſſ.*
[h] Heb. *deſolationis.*
[i] Heb. *filiorum.*
[k] Heb. *generationem & generationi.*

ANNOTATIO.

1 Clangite] *Duo hæc capita omnino inter ſe conjuncta eſſe argumentationum ſeries docet manifeſtiſſimè. Quòd autem a præcedente dujunximus, non eò factum eſt quòd diſſimili eſſe putemus argumento; ſed quia iteratam eſſe putamus prophetiam, altero fortaſſe pronuntiatam ſabbatho; ut olim fuiſſe in more poſitum aliquot Jechezkelis exempla oſtendunt. Cùm itaque ſuperiore capite Propheta Judæis tum gravitatem mali, tum expoſtulationis formulam propoſuiſſet, jam hac concione altera primùm idem argumentum repetit uſque ad verſum 18. deinde exponit Dei miſerentis reſponſum, ad finem uſque prophetiæ. Ac in repetitione quidem Propheta ſolenni exordio adhibito, verſu 1. quod etiam ſub finem repetitur xuxλοσόες, verſu 15. primùm gravitatem mali explicat, uſq; ad verſum 12. deinde ſi reſipiſcant Judæi, ad ſpem miſericordiæ erigit, tribus verſibus; ac poſtremò ordinem reſipiſcentiæ, & orationem Eccleſiæ reſipiſcentis præſcribit, tribus alteris.* Buccina] *qua Levitæ in tota terra indicebant conventus ſacros, ut ſacerdotes tuba. q.d. vos, ô Levitæ, populo toti indicite Tzijone conventum habendum eſſe.* Dies Jehovæ] *qui deinceps exponitur: ut ſupra* 1.15. 2 Dies tenebr.] *id eſt, triſtiſſimus & luctuoſiſſimus: ut contrà gaudium allegoricè figuratur lucis & Letitiæ nomine, Eſter.* 8.16. Ut nubes auror.] *id eſt, tempus tam injucundum atque difficile quàm ſolet ille dies eſſe quo exoriente nubes denſiſſimæ in montes aſſurgunt, quæ ſolem cœlumq; obtegunt prima luce, aërem obſcurant, & minantur imbres certiſſimos: vide Hhamos* 4.13. Populus amplus] *hac populi appellatione plerique interpretes Aſſyrium intelligunt, adducti certis rationibus, quas ideò probare minimè poſſumus quòd infirmiores ſint: nos itaque interpretationem alteram amplectimur. Prophetam videlicet de eadem calamitate hoc loco agere, de qua ſuperiore capite. Locuſtas autem & ſimilia populum appellari non magis mirum videri debet, quàm formicas & mures montanos, Proverb.* 30.25. & 26. *quemadmodum etiam his attributum eſt gentis nomen ſupra* 1.6. & caſtra copiæq; *Dei nominantur infrà verſu* 11. & 25. Amplius & rob.] *ut novem ſequentes verſus comparationibus oſtendunt, primùm quidem robur, uſque ad verſum* 10. *deinde innumerabilitatem, verſu* 10. & 11. 3 Ante eum] *id eſt, ut tenuis edax rerum, ita conſumet omnia in omnes partes iſte infeſtus exercitus.* Ut ſimilis] *id eſt, quamvis ſolum eſſet uberrimum &*

& abundaret bonis, nihil tamen manebit reliqui. Horto Hhed.] *de quo Gen. 2. 8. & sequentibus, similitudo frequens; ut Gen. 13. 10 & Jechezkel. 28, 13.* 4 Quasi aspectus] *id est, horridus erit populus & velocissimus.* 6 Contrahent nigr.] *id est, atrahuntur præ horrore & luctu.* 7 Sicut potentes] *id est, infesto agmine procedent, neque ullo pacto deterrebuntur quin pervadant regionem totam & ipsa domorum penetralia, ad perficiendum voluntatem Dei, tribus versibus.* Non pervertent] *id est, nemini cedent de via.* 10 Ante illum] *id est, tam numerosus erit, ut terra exhorrescat, & cœli facies obtenebretur.* 11 Jehova] *id est, cùm Deus tanquam imperator exercitus animalia hæc animabit verbo, & armabit potentia sua ad præstandam voluntatem ipsius, nemo est homo qui impetum ejus sustinere possit: sic Jeschahh. 14. 27.* 12 Quapropter] *secundus repetitionis locus, ut diximus in versum 1. doctrinam resipiscentiæ proponens ex lege.* Etiam nunc] *videlicet ut vos tam antè sum hortatus concione præcedente, dum adhuc tempus est & locus resipiscentiæ.* 13 Lacerate] *Prophetæ verba dictum Jehovæ explicantis, & ad seriam conversionem, ac non simulationem populares suos provocantis, tum a natura Dei, tum a spe remissionis consequendæ.* Ac non vestes] *videlicet solummodò: cujusmodi ellipsin frequentem esse demonstravimus Gen. 32. 28.* Pœniteat] *id est, abstineat ab immittendo malo isto quod statuit, & quod verbis ipsius denuntio vobis: vide Gen. 6. 6.* 14 Quis scit] *formula non dubitantis quidem; sed a re difficultate ad fiduciam gratiæ & promissionum Dei animos erigentis: ut annotavimus Jehoschuhh. 14. 12. sic Jonæ 3. 10.* Illum] *videlicet populum sive exercitum animalium quem statuit immittere ut saltem possitis in cultum ejus incumbere; qui sequentibus verbis denotatur synecdochicè.* 15 Clangite] *tertius repetitionis locus, ut diximus in versum 1. publicam resipiscentiam omnibus sine exceptione imperans, formamq; ejus & orationis apud Deum habendæ describens.* 17 Parce] *oratio pro peccatorum remissione unicum finem proponit, gloriam Dei tum in Ecclesia, tum coram gentibus omnibus asserendam: ut Exodi. 32. 12. Num. 14. 13. & sequentibus, Psal. 115. & alibi passim.* 18 Jam zelotyp.] *videlicet cùm Ecclesia tota fuerit ad seriam hanc resipiscentiam adducta, cui Prophetæ nunc demum consilium Dei certissimum explicat, & ostendit utens prætersto se promissiones sequentes a Deo accepisse. Hinc autem incipit secundus locus Prophetiæ, nimirum Dei misereri responsum, ut diximus versu 1. hujus responsi partes in universum tres sunt; enarratio promissionum Dei erga Ecclesiam, hoc capite; enarratio judiciorum contra adversarios pro Ecclesia, capite 3. usque ad versum 18. & conclusio summam earundem promissionum continens, ad finem usque. Promissionum autem duo sunt genera: nam prior temporalis est, de liberatione ab eo judicio quod antè fuerat denuntiatum, usque ad vers. 28. posterior verò spiritualis & æterna in Evangelio Christi, ad finem usque capitis.* Usus est] *id est, statuit uti & usurum esse narravit mihi.* 19 Ecce ego] *prolepsis sive propositio summa promissionum Dei temporariarum: quarum prior pars de inopia tollenda & conferenda copia exponitur usque ad versum 26. posterior, de tollendo opprobrio & asserenda gloria sua & populi, ver. 26. & 27.* 20 Ex eo Aquil.] *id est, exercitus animalium istorum partem quam in Aquilonem a regione vestra depulsurus sum: sensus est, planè vos animalibus istis liberabo, eaq; depellam procul a vobis in quatuor cœli plagas, partim Aquilonem, partim Meridiem, partim Orientem, partimq; Occidentem versus.* Siticulosam &] *id est, Meridianam, ubi est desertum illud horrendum de quo Deuter. 8.* Mare posterum] *vide Deuter. 11. 24.* 21 Ne timeto] *exornatio præcedentis promissionis per gradationem, tribus versibus.* 24 Plateaſque] *id est, tanta erit vini oleiq; copia, ut in ipsas quoque plateas exundent torcularia, hyperbole; ut infrà 3. 13.* 26 Comedentéſque] *altera pars promissionum temporariarum, ut diximus in versum 19.* 18 Eritique] *secundum genus promissionum, videlicet spirituale, ut diximus in versum 18. ad quas transitur ex temporalium promissionum argumento; prout solitus est Deus a rebus corporalibus ad spirituales populum manu ducere, & eodem ordine per Prophetas informare.* Spiritum meum] *id est, de spiritu meo, synecdochicè: ut interpretatur Petrus Actor. 2. 17.* Somnia] *id est, habebunt divinas revelationes, ut ex iis prophetent; nam duo illa fuerunt olim revelationum genera, Numeror. 12. 6.* 29 Quin etiam] *promissionis spiritualis Dei partes sunt duæ; una, benedictionum quibus perfundit suos, præcedente versu; altera, terrorum & judiciorum quibus percellit & proturbat impios ad defensionem Ecclesiæ, usque ad versum 32. ex quo conficitur, salutem Dei ad electas tantùm reliquias perventuram esse exerto capite diem Jehovæ expectantes, versu ultimo.* 30 Sanguinem] *id est, omnia horrenda iræ divinæ documenta cùm in terra, hoc versu; tum etiam in cœlo, versu sequente:* σύμφασις, *pro eo quod est,* miscebuntur omnia, *in terris quidem ferro & flamma, in cœlo verò portentis horridissimis.* 31 Vertetur in ten.] *i. obscurabitur, ut exponitur infrà 3. 15.* Antequam] *id est, manifestissima erit administratio hæc effectiónq; judiciorum Dei toto tempore Evangelii, donec patefiat Dominus Jesus de cœlo cum angelis potentiæ suæ, flammeo incendio inflicturus ultionem iis qui non noverint Deum, & se glorificaturus in sanctis suis: ut loquitur Apostolus 2. Thess. 1.* 32 Invocaverit] *id est, fide coluerit, & ipsum in angustiis suis oratione fidei acceserit.* Dixit] *Deuter. 30. ubi singulæ hujus promissionis partes evidentissimè proponuntur, & a prophetis repetuntur passim.* Reliquis] *Judæorum & gentilium adunatorum in Christo.*

IN CAPUT III.

1 Sed ecce] *Secunda pars responsi, enarratio judiciorum Dei in adversarios Ecclesiæ, ut dictum est suprà 2. 18. qua primùm judicium in gentes adversarias generatim proponitur, tribus versibus; deinde contestatio adhibetur, versibus quinque; tum exornatio per hypotyposin militarem & hyperbolicam, a versu 9. ad 17. postremò finis judiciorum istorum ostenditur, versu 17.* Reducam] *id est, Ecclesiam liberabo, instaurabóque.* 2 Congregabo] *id est sistam, velut judex, omnes adversarios coram me & coram cœtu Ecclesiæ.* In convallem] *id est, in conspectum totius Ecclesiæ meæ, quemadmodum convallis Jehoschaphati (quæ nomen habuit a victoria insigni, de qua 2. Chron. 20 sita erat proximè Jeruschalaimæ in conspectu urbis ipsius; sic ostendit Deus sanctos mundum judicaturos esse, 1. Corinth. 6. 2. simpto typo ex constitutione veteris Ecclesiæ, quæ definiebatur Tzione & Jeruschalaimis: ut Propheta dixit suprà 2. 32.* 3 Projecerint] *id est, sortitione facta impiè sibi arrogaverint dominium in servos meos, & eos alienaverint arbitratu suo, adeo q;*

deoq; libidine; ut ſequentia verba oſtendunt. Pro meretrice] *id eſt, ignominieſſimè, pretio viliſſimo & ſordidiſſimo addixerint meos.* 4 Quin etiam] *conteſtatio, ut diximus in verſum 1. qua Prophetæ gentes aliquot propinquas nominatim perſtringit, & judicium generale in die illo futurum confirmat prædictione judiciorum ſingularium quæ propediem erant gentibus illis ſuperventura. Nam hæc eadem judicia ſub idem tempus copioſius prophetavit Jeſchahhja 15. & 23.* An retributionem] *id eſt, an vos ullo pacto antè offenderam, ut offenſam acceptam retaletis mihi? imò provocatis me nihil tale a vobis meritum, ut rependam vobis maleficia veſtra.* 5 Qui argent.] *ætiologia denuntiationis præcedentis, per congeriem criminum quæ tunc temporis Syri contra Judæos perpetrabant, atque Peliſchtæi: quorum hi irruentes in Judæam depopulabantur omnia & captivos abducebant, quos Tyrius Tzidonijsq; venderent, 2. Chronico. 28. 18. illi verò, ut mancipia miſerrima, emptitios ſervos in regiones longinquas deportabant, ut ſervituti perpetuæ manciparentur, præciſa ſpe reditus aut redemptionis.* 8 Sabæis] *poſterus Schæbę emporia celeberrima in Arabia felice obtinentibus, Geneſ. 10. 7.* 9 Proclamate hoc] *hypotypoſis (ut diximus in verſum 1.) a re militari, qua Deus primùm gentes ad bellum provocat per ironiam, ut Jeſchahh. 8. 9. & 10. deinde judicium ſuum illis tumultuantibus ſuperventurum explicat, verſu 12. & ſequentibus.* 10 Tundite] *pro eo quod eſt, omnia in uſus bellicos convertite, etiam quæ ad præſentem vitam in primis ſunt neceſſaria: ut contrà pax permutatione inſtrumentorum militarium in ruſtica denotatur, Jeſchahh. 2. 4. & Micæ 4. 3.* Dicat] *id eſt, ita confirmet animum ſuum, ut ſolent milites inhiantes prædæ; qui ut infirmi ſint, tamen propoſita præda efficiuntur alacriores.* 11 Illuc fac.] *apoſtrophe ad Deum, qua precatur Propheta ut judicium illud fiat quod in ſequentibus prædicitur.* Potentes tui] *ſancti, Angeli & homines, judiciorum Dei adminiſtri.* 12 Excitabuntur] *reſponſum Dei annuentis optatum poſitum ſuperiore verſu.* In convallem] *ut ſuprà verſu 2.* 13 Dicens] *ad potentes ſuos, de quibus verſu 11.* Immittite] *id eſt, demittite iſtas gentes, & calcate: allegoriæ, judicium Dei, operarumq; miniſterium graphice exprimentes: ut Matth. 13.* 14 Multitudines paſſ.] *id eſt, ſtrages tanta erit, ut paſſim compareant cumuli coacervati cadaverum: allegoria ſignificans infinitam fore reproborum multitudinem.* Conciſionis] *anticipatio, qua propheta convallem Jehoſchaphati nominat convallem conciſionis, ab argumento hujus prophetiæ: quemadmodum ab argumento hiſtoriæ antegreſſe nominatam fuiſſe monumus convallem Jehoſchaphati, ſuprà in verſum 2.* Propinquus fuerit] *id eſt, appropinquaverit, advenerit.* 16 Rugiet] *vide Jirmejæ 25. 30.* 17 Extranæi] *i. non intrabit in Eccleſiam Chriſti quidquam quod inquinet, &c. ut Apocalyps. 21. 27.* 18 Erit autem] *concluſio ſummatim repetens promiſſiones antecedentes Dei, quę per allegoriam hoc verſu enuntiatæ ſequentibus explicantur.* Fons] *ut Jecheźk. 47. 1. & Apocalyp. 22. 1.* Vallem cedr.] *id eſt, Eccleſiam, in qua juſti plantati creſcunt ut cedri lectiſſimæ: vide Pſal. 92. 13.* 21 Eos quorum ſang.] *id eſt, gentes in Eccleſiam cooptatas, quæ prius erant mortuæ in offenſis & peccatis ſuis, abſque Chriſto, alienæ a Republica Iſraëlis, extraneæ a pactis promiſſionis, ſpem non habentes, & Dei expertes in mundo, Epheſ. 2.* Eò quòd Jehova] *ætiologia, cur Eccleſia ſemper duratura, & gentes in ea remiſſionem peccatorum conſequuturæ ſint.*

HHAMOS.

Argumentum.

LIBER Hhamoſi Prophetę verſatur in prophetico documentorum genere: primùm enim hoſtibus Eccleſię, Dei judicia a Deo ſuperventura prędicat; deinde Judæos & Iſraëlitas idolatriæ, inhumanitatis, & luxus nomine reprehendens ſeveriſſimè, oſtendit eos propterea divinitus caſtigatum iri, & regnum utrumque perditum: quod poſtquam aliquot typis illuſtravit, tandem prophetiam concludit Evangelicis promiſſionibus.

CAPUT I.

Deus prænuntiato terræ motu & fame, Syriæ, Peliſchtæis, Tyriis, Edomæis, Hhammonitis, Moabitisq; prædicit ſuperventurum judiciorum ſuorum incendium propter injurias Eccleſiæ factas: deinde verò Judæis & Iſraëlitis propter graviſſimum contemptum ſui, legisq; & cultus corruptionem & abdicationem, oſtendit ſe æquiſſimè ab iis graves pœnas repoſciturum eſſe bellicis cladibus & deportatione.

1 VERBA Hhamoſi, 'qui fuit inter pecuniarios, 'a Tekohhani: quę vidit de Jiſraële temporibus Huzzijæ regis Jehudæ, & temporibus Jarobhhami filii Joaſchi Regis Jiſraëlis, biennio ante ipſum terræ motum.

2 'Dixit ergo, 'Jehova e Tzijone rugiet, & e Jeruſchalaimis edet vocem ſuam; quandoquidem luxerunt habitacula paſtorum, & aruit præſtantiſſimum arvorum.

3 'Sic ait Jehova, 'propter tres defectiones 'Damaſci, etiam propter quatuor non avertam 'iſtud; eò quòd 'triturâverint tribulis ferreis 'Gilhhadem:

4 Sed immittam ignem in domum 'Chazaëlis, qui conſumet palatia 'Ben-hhadadi:

5 Et 'confringam vectem 'Damaſci, exſcindémque habitatorem e 'convalle Avenis, & 'tenentem ſceptrum e 'domo Hhedenis: migrabuntq; populus Syriæ in 'Kirum, ait Jehova.

6 'Sic ait Jehova, propter tres defectiones Hhazzæ, etiam propter quatuor, non avertam iſtud; eò quòd 'deportaverint hos 'deportatione perfecta tradendos 'Edomæis:

7 Sed 'immittam ignem in murum Hhazzæ, qui conſumet palatia ejus:

8 Et exſcindam habitatorem ex Aſchdodo, & tenentem ſceptrum ex Aſchkelone, convertamque

2 Heb. Tekohha.

Jeſchahh. 7.

Jeſchahh. 15. Joël. 3. 4.

tamque manum meam contra Hhekronem; & peribunt ᵉ reliquiæ Peliſchtæorum, ait Dominus Jehova.

Jeſchahh. 23 Joël. 3.4. 9 ᵉ Sic ait Jehova, propter tres defectiones Tyri, etiam propter quatuor, non avertam iſtud: eò quòd tradiderim hos deportatione perfecta

b Heb. fratrum. Edomæis, neq; ſint recordati fœderis[b] fraterni:
10 Sed immittam ignem in murum Tyri, qui conſumet palatia ejus.

Jeſchahh. 34 11 ᵉ Sic ait Jehova, propter tres defectiones Edomi, etiam propter quatuor, non avertam iſtud; eò quòd ᵉ perſequatur gladio ᵉ fratrem ſuum corrumpens miſerationes ſuas, ᵉ diſcerpatque in perpetuum ira ejus, & excandeſcentia ejus obſervet in æternum:
12 Sed immittam ignem in ᵉ Temanem, qui conſumet palatia ᵉ Botzræ.

Jer. 49. 13 ᵉ Sic ait Jehova, propter tres defectiones

c Heb. filiorū Hhammonu. [c] Hhammonitarum, etiam propter quatuor, non avertam iſtud; eò quòd ᵉ diffiderint gravidas Gilhhadis, ᵉ ut dilatarent terminum ſuum:
14 Sed accendam ignem in murum ᵉ Rabbæ; qui conſumet palatia ejus cum clangore die belli, ᵉ cum procella die turbinis:
15 Et abibit Rex eorum in deportationem; ipſe cum principibus ſuis ſimul, ait Jehova.
16 ᵉ Sic ait Jehova, propter tres defectiones Moabi, etiam propter quatuor, non avertam iſtud; ᵉ eò quòd combuſſerit oſſa Regis Edomæorum, [d] ᵉ ut calcem:

Jeſchahh. 16

d Heb. ad calcem. 17 Sed immittam ignem in Moabum; qui conſumet palatia ᵉ Kerijotarum; & morietur in ſtrepitu Moab, in clangore, in ſono buccinæ:
18 Exſcindamque judicem e medio ejus; & omnes principes ejus interficiam cum eo, ait Jehova.

CAPUT II.

1 ᵉ SIC ait Jehova, propter tres defectiones Jehudę, etiam propter quatuor, non avertam iſtud; eò quòd ſpernunt legem Jehovæ, & ſtatuta ejus non obſervant, ſeducuntque

a Heb. poſt quæ iverunt, ipſos mendacia ipſorum, [a] quæ ſequuti ſunt majores ipſorum:
2 Sed immittam ignem in Jehudam, qui conſumet palatia Jeruſchalaimorum.
3 ᵉ Sic ait Jehova, propter tres defectiones Jiſraëlis, etiam propter quatuor, non avertam ᵉ iſtud; ᵉ eò quòd ᵉ vendunt pecunia juſtum, & egentem ᵉ pro pari calceorum,
4 ᵉ Qui anhelant in caput tenuium *dejecturi* in pulverem terræ, & viam manſuetorum pervertunt; & vir ac pater ipſius accedunt ad eandem puellam ut profanent nomen ſanctitatis meæ:
5 ᵉ Et ſuper veſtes in pignus acceptas inclinant ſe juxta omne altare, ᵉ vinumque damnatorum bibunt in domo deorum ſuorum:

Num. 13.28. & ſeq. 6 ᵉ Quamvis ego perdiderim Emoræum a facie ipſorum, cujus altitudo ſimilis erat altitudini cedrorum, & robuſtus erat ut robora; ᵉ perdiderimque fructum ejus ſupernè, & radices ejus inferne:
7 Et ego eduxerim vos e terra Ægypti; deduxerimq; vos per deſertum quadraginta annos, ad hæreditariò poſſidendum terram ipſius Emoræi:
8 Et excitaverim e filiis veſtris Prophetas, & ex juvenibus veſtris ᵉ Nazaræos: ᵉ an verò

b Heb. non hoc. [b] non *eſt* ita, ô filii Jiſraëlis, dictum Jehovæ?
9 ᵉ At bibendum dediſtis Nazaræis ᵉ vinum; & Prophetis interdixiſtis dicendo, ne prophetetis.
10 ᵉ Ecce ego preſſurus ſum locum veſtrum, ᵉ quemadmodum premit plauſtrum quod

c Heb. plenum ſibi. [c] plenum eſt manipulum.
11 Itaque peribit effugium a levi; & robuſtus non fortificabit vires ſuas, ac potens non liberabit [d] ſe ipſum.

d Heb. animam ſuam: ſic ver. ſeq. 12 Et tenens arcum non conſiſtet, leviſque pedibus ſuis non liberabit; neque inſidens equo liberabit ſe ipſum:

e Heb. corde ſuo. 13 Sed fortis [e] animo inter potentiſſimos; ᵉ nudus fugiet die illo, dictum Jehovę.

ANNOTATIO.

1 Verba Hhamoſi] *Etſi hujus prophetiæ tempus aliqua ex parte hoc verſu circumſcribitur; tamen quod plerique omnes terræ motum hunc referunt in eum ipſum annum quo Rex Hhuzzyæ elephantiaſi affectus eſt, minimè firmum eſſe cogitamus, tum quia non aliud fundamentum habent quàm locum Jeſchahhjæ 7.8. prout in eundem locum obſervavimus, tum verò quia illuſtriùs potuiſſet Propheta tempus illud plaga Hhuzzyæ quàm terræ motu denotare; quorum alterum in libro Regum & Chronicorum exponitur luculentiſſimè, alterum reticetur planè: Hoc autem in Propheta, & quidem tam populari quàm hic noſter eſt, vacare obſcuritatis vitio minimè videretur. Quòd ſi divinare licet, nobis videtur eſſe veriſimilius terræ motum hunc mortuo Jarobhhamo extitiſſe, cùm inſciperent omnia in regno Jiſraëlitarum fervere conſpirationibus & cruentis cædibus, quæ ab Hoſchehhæ exprobrantur paſſim, quaſi terra ipſa Deo autore tam atrocia confertaq; ſcelera perhorreſceret; ac proinde Hhamoſium hunc noſtrum putamus incepiſſe paulò ante mortem Jarobhhami anno quaſi 37. Hhuzzyæ qui fuit Jarobhham (ut vulgò loquuntur) penultimus: nam eadem planè de Jiſraëlitis prædicit & narrat quæ ab Hhoſchehhæ & Joële prædici antè oſtendimus; ſi hoc excepero, quod Joël fumem Judæorum narrat, hic verò etiam Jiſraëlitarum, quæ dicitur verſu 2. & immiſſa narratur infrà capite 4.7. Eſt autem in hoc verſu generalis inſcriptio totius libri; prima verò prophetia duobus capitibus quæ nos copulavimus continetur.* Qui fuit] *vide infrà 7.14. & ſequentibus.* Tekohhani] *ac proinde oriundi e Jehudæa, & inquilini in regno Jiſraëlis: quò ſpectant verba Amazjæ infrà 7.12.* Terræ motum] *de quo Zecarjæ 14.5.* 2 Dixit ergo] *prophetia hæc tres partes univerſè continet: prima eſt prædictio terræ motus paulo poſt eventuri, ut eſſet tanquam teſſera reliquarum prophetiarum quas in longinquum prædicturus erat Hhamos, hoc verſu; ſecunda eſt prædictio in gentes aliquot exteras, toto hoc capite; tertia, in Jehudam & Jiſraëlem, capite ſequente.* Jehova] *id eſt, voce ſua perſonabit & movebit terram: quæ verba ſpeciatim hoc loco de terræ motu dicta accommodat in univerſum Joël efficientioni judiciorum Dei, Joël. 3.16.* Luxerunt] *id eſt, paſcua & arva torrefacta ſunt, & advenit fames, de qua infrà 4. & Joël. 1. & 2. metaphora proſopopœtica: hanc autem famem a Joële dictam præceſſiſſe oſtenditur infrà 4. evidentiſſimè. quaſi dicat, quandoquidem hæc proximè præcedente plaga non reſipuiſtis, ut infrà 4 11.* 3 Sic ait Jehova] *ſecundus hic locus prophetiæ ſex nationibus Judææ & Jiſraëli conterminis ſua judicia prænuntiat,*

nuntiat, de quibus ferè omnibus apud alios quoque Prophetas agitur; & judiciù ſingulis ſuas attribuit cauſas ad Eccleſiam Dei ſpectantes. Hæc autem judicia extera ideo præmittit domeſticis, quòd voluit Deus exterorum exemplo apud ſuos expergefactos autoritatem ſuam juſtitiamq; aſſerere, quam in aliis demonſtrari & in ſe ipſis diſſimulari æquo animo pertuliſſent; tum etiam quòd eadem ratione conciliata eſt Prophetæ gratia atque autoritas, antequam domeſticis ventura mala prædicaret. Propter tres] *id eſt, propter quamplurimas: numerus finitus pro indefinito. Senſus eſt, ſi tantùm aliquoties peccaſſent Damaſcenis & Syris in Eccleſiam meam, averterem hæc judicia mea, & clementiam caſtigandi illis adhiberem: ſed cùm tribus peccatis quatuor adjecerint, & multis plurima, certum deliberatumq; eſt judicia mea in ipſis perficere.* Damaſci] *id eſt, regni Syriæ, cujus caput erat Damaſcus, Jeſchahh.7.8. ſynecdoche.* Iſtud] *quod mox dicturus ſum verſu 4. & 5. ſic deinceps.* Triturâverint] *id eſt, graviſſimis ſuppliciorum generibus affecerint, ſynecdochicè: nam tribulæ ferreæ adhibebantur ad afficiendos rebelles & contumaces ſupplicio ultimo, 2. Schem.12.31. Per quos autem geſtum ſit, exponit verſu ſequente.* Gilhhadem] *id eſt, Iſraëlem ſibi conterminum.* 4 Chazaëlis] *qui plurimùm exagitavit & cruciavit Iſraëlem, 2. Reg.10.32. & 12.18. ut prædixerat Eliſchahh, 2. Reg 8.12.* Ben-hadadi] *filii Chazaëli, qui imitatus patrem afflixit Iſraëlitas, 2. Reg.13.3.* 5 Confringam] *id eſt, labefactabo munitiones, ſynecdochicè.* Damaſci] *id eſt, Damaſceni tractus ſive Decapolitani: nam Syriam totam in tres partes hoc verſu Propheta dividit.* Convalle Avenis] *id eſt, tractu Chamathæ, qua Syria conjuncta erat deſertæ Arabiæ: ubi Averiam oppidum ſtatuit Ptolemæus.* Tenentem ſcept.] *id eſt, principem,* πτιφραξικῶς. Domo Hhed.] *id eſt, Cœle Syria, ubi oppidum erat Hheden, quod Græci vocarunt Paradiſum.* Kirum] *vide 2. Reg.16.9.* 6 Sic ait Jehova] *ſecunda prædictio extera in Peliſchtæos, quorum ſatrapiæ quatuor hoc loco numerantur, quintam comprehendit Propheta ſynecdochicè vide Jehoſih.13.3.* Deportaverint] *ut exemplum habetur 2. Chronicorum 21.16. & ſequentibus, & exprobrat Joël 3.4.* Deportatione] *id eſt, ea deportatione, cui ſpes reſtitutionis omnis adimitur: ut Joël. 3.6. ſic infrà ver.9.* Edomæis] *qui inde a Jorami tempore defecerant, 2. Chron.21.10. & infenſiſſimo in populum odio abrepti mancipia conficiebant duriſſima ſervitute.* 7 Immittam ignem] *i. perdam & profligabo Peliſchtæam totam: vide Jeſchahh. 15. & 20.* 8 Reliquiæ Peliſchr.] *videlicet quæcunque reliquæ factæ fuerint ex ſuperioribus judiciis per Chizkijam & Sancheribum adminiſtratu; vide Jirmejæ 25.20. & 47.4.* 9 Sic ait] *tertia prædictio extera.* Fraterni] *quod inierat cum Chiramo David, 2. Schem.5.11. & Schelomo religioſè coluerat, 1. Reg.5.1. cujus reſpectu alter alterum appellabat fratrem, 1. Reg.9.13.* 11 Sic ait] *quarta prædictio extera contra Edomæos.* Perſequatur gladio] *id eſt, animo infenſiſſimo vexem Judæorum quærat (qui tamen ſunt ejus neceſſarii) contra jus naturæ ab humanitatis officio, & contra fidem datam ab obſequio Judæorum diſcedentes, atque cum hoſtibus ſeſe conjungentes: ut exprobrat Hhobadja verſu 11.* Fratrem ſuum] *ex poſteritate Jahhakobi, qui fuit Hheſavi ſive Edomi frater: ſic Deut.23.7.* Diſcerpat que] *id eſt, nunquam non moliatur laccrationem populi vi aperta; & ſi quando vi non poteſt, intus ſimultatem alat quæ jam olim animo Hheſavi parentis ſui inſederat; Geneſ.27.43.* 12 Temanem] *vide Jirmjæ 49.7.* Botzræ] *vide Jeſchahh.34.6.* 13 Sic ait] *quinta prædictio extera.* Diffiderint] *id eſt, omnes trucidaverint inhumaniſſimè; nemini, ac ne gravidis quidem & fœtui earum pepercerint.* Ut dilatarent] *vide Jirmej.49.1. conteſtationem ad argumentum hoc pertinentem.* 14 Rabbæ] *vide 2. Schem.11.1.* Cum procella] *allegoria, figuratè illuſtrans calamitatem bellicam quæ ſuperioribus verbo expreſſa eſt.* 16 Sic ait] *ſexta prophetia extera.* Eò quòd com.] *id eò quòd poſt quam a Jiſraële defeciſſet, 2. Reg.1. tam pertinaciter ſeſe in odio Iſraëlitarum confirmaverit, ut non tantùm in Iſraëlitas ipſos; ſed in auxiliares quoque atrociſſimè ſævierit: quemadmodum vel hoc unum exemplum oſtendit, quòd rex Moabitarum Kir-chereſeæ a tribus regibus obſeſſus eruptionem tentavit, & capiens filium Regis Edomæorum primogenitum qui regnaturus erat pro illo, effecit ut frangeretur animus Edomæi, inſtitutaq; obſidio ſolveretur: qua ſoluta non tamen deſivit Moabita in Iſraëlem, & auxiliares ſevire; ſed filium Edomæi captivum in holocauſtum obtulit: unde ſervor magnus Edomæo, & ſemen defectionis paulò poſt ſequutæ enatum eſt, 2. Reg.3.25. & ſeq. quem locum antehac quidem partim rationibus, partimq; autoritate bonorum adducti aliter accipiendum eſſe putavimus; ſed nunc judicamus & monemus mutandum eſſe, quia verior eſt hæc interpretatio.* Ut calcem] *id eſt, in holocauſtum, abſolutiſſimè.* 17 Kemijotharum] *ut Jirmejæ 48.24.*

IN CAPUT II.

1 Sic ait] *Præcedentem proximè prædictionem cum aliis fuiſſe conjungendam omnes vidêre. Jam verò hoc capite (ut diximus ſuprà 1. 2.) propheta ad domeſtica judicia tranſilit, ut oſtendat ſi Deus exteros in Eccleſiam peccantes ita judicaturus eſt, multo æquius fore ut ipſius domeſtici & in ipſum peccantes judicentur, niſi audita judiciorum per Prophetas denuntiatione expergiſcantur atque reſipiſcant. Diſtribuuntur autem domeſtici in familias duas, Jehudam, cui ſua prædictio ſit duobus verſibus: & Iſraëlem, inde a verſu 3.* 3 Sic ait] *hæc prædictio contra Iſraëlem primùm prolepſin continet peccatorum judiciorumq; principio verſus; deinde peccata narrat, uſque ad verſum 10. ac poſtremò judicia prædicit, ad finem uſque capitis.* Iſtud] *quod præluſturus ſum verſu 10. & ſequentibus.* Eò quòd] *tria peccatorum genera Iſraëlitis hoc loco exprobrantur; primùm eſt inhumanitas & barbaries crudeliſſima, hoc verſu & ſequentis parte; ſecundum, impietas maxima & inceſtus libidiniſſimi, altera verſus ſequentis parte; tertium denique impia de peccatis gloriatio coram idolis, & pervicax idololatria, verſu 5. quæ crimina exaggerantur ſequentibus.* Verdant pecunia] *id eſt, jus omne perverterunt muneribus corrupti, contra legem, Exodi 25.6. & ſequentibus.* Pro pari calc.] *id eſt, pretio viliſſimo: ut infrà 8.6.* 4 Qui anhelant] *has voces obſcuriorem paulò ἀπαξλεγόμενον habentes in Hhebræo textu, evidentiæ cauſa tranſpoſuimus.* 5 Et ſuper veſtes] *id eſt, de injuriis in proximum illatis tanquam de re bene geſta, idolis ſuis gratulantur: quia in re duplex crimen erat, detentio & abuſus veſtis pignoratitiæ, Exodi 22.26. & 27. & impia coram idolis gratulatio.* Vinumq;] *ubi, de ſpoliis eorum qui injuſtè damnati fuerint, epulum diis ſuis faciunt, palamq; inter ſe convivantur.*

6 Quamvis]

6 Quamvis]*exaggeratio præcedentium criminum per comparationem rerum à Deo geſtarum, tribus verſibus, cum Iſraëlitarum factus, verſu 9. Rerum autem geſtarum tres ſunt loci; exemplum judiciorum Dei in hoſtes quamvis potentiſſimos, hoc verſu; beneficium liberationis & poſſeſſionis datæ, verſu 7. ac poſtremò beneficium doctrinæ & cultus ſacri, verſu 8.* Perdiderim que]*id eſt, funditus ſuſtulerim: allegoria.* 8 Nazaræos]*id eſt, homines voluntariè operam ſuam in cultu meo conſumentes ex legu præſcripto, Num. 6.* An verò]*conteſtatio vehementiſſima, ad verberandam gravius Iſraëlitarum conſcientiam.* 9 At bibendum]*alterum membrum συγκρίσεως ad exaggerationem pertinentis, ut diximus in verſum 6. quo Propheta per ὑποφορὰν objectionibus reſpondet præcedentis verſus.* Vinum]*contra legem Num. 6. 4. quaſi dicat, neque ipſi auſcultatis Domino, neque ſervos ipſius parere eis ſinitis; ut poſtea ipſi Hhamoſo factum eſſe legimus capite 7.* 10 Ecce ego]*præductio judiciorum Dei, ut diximus ſuprà in verſum 3. quę primùm ſimilitudine figurantur, hoc verſu; deinde apertè enuntiantur, reliquis.* Quemadmodum]*id eſt, triturabo vos violentiſſimè; adeò ut quemadmodum manipulus tritici preſſus plauſtro onuſtiſſimo ſingula grana ejicit, ita vos omnes ejiciat locus veſter; nec tantùm ejiciat, ſed in eo ipſo comminuamini.* 13 Nudus fugiet]*id eſt, ſi qui non comminuatur planè, ſaltem vitam ſuam ſolummodò ſpolii loco reportabit, ſimilis grano tritici, quod trituratione non comminuitur quidem; ſed ex gluma folliculoq; ſuo decuſſum exilit.*

CAPUT III.

Deus per Prophetam Iſraëlitis beneficentiam ſuam paternam exprobrans, pœnas denuntiat ſeveriſſimas, eò quod deficientes ab ipſo prædæ ſe expoſuerint, & judicia ipſius peccatis acceſſerint: itaque Prophetam probans ab utilitate prophetiæ ad Eccleſiam (ſi reſipiſcat) perventura, & a neceſſitate ipſi impoſita; alios Prophetas hortatur, exteroſq; teſtes appellat iniquitatum populi, & clades a domeſticis exteriſq; ſuperventuras præducit.

1 'AUDITE verbum hoc quod loquitur Jehova contra vos, filii Iſraëlis; contra 'totam familiam illam quam eduxeram e terra Ægypti, dicendo,

2 'Solummodo vos 'agnoveram ex omnibus familiis terræ: 'idcirco animadvertam in vos omnes iniquitates veſtras,

3 'An ambulaturi eſſent duo unà, niſi convenirent?

4 'An rugiturus eſſet leo in ſylva, ſi præda nulla adeſſet ei? an ederturus eſſet juvenis leo vocem ſuam e luſtro ſuo, niſi ſi 'capturus eſſet?

5 'An caſura eſſet avis in laqueum [a] humilem, ſi tendicula non adeſſet ei? an elaturus eſſet *auceps* laqueum e terra, ſi [b] prorſus non capturus eſſet?

6 'Cùm 'clangente buccina in civitate populus 'trepidè non accurrerint, an erit 'malum in civitate quod Jehova non efficiat?

7 'Non enim facit Dominus Jehova quicquam, niſi cùm revelaverit ſecretum ſuũ ſervis ſuis prophetis.

8 Leone rugiente quis non timeat? domino Jehova edicente 'quis non prophetet?

9 'Promulgate in palatiis Aſchdodi, & in palatiis in terra Ægypti; & dicite, colligite vos per montes Schomronis & videte vexationes plurimas in medio ejus, & oppreſſos in medio ejus:

10 Ut ignorent facere rectum, dictum Jehovæ; qui theſauros faciunt violentię & vaſtationis in palatiis ſuis.

11 'Idcirco ſic ait Dominus Jehova, 'hoſtis, etiam ambitus hujus terræ; dejicietur a te 'robur tuum, & diripientur palatia tua.

12 'Sic ait Jehova, quemadmodum eripit paſtor ex ore leonis ambo crura aut particulam [c] auritam; 'ita eripientur Iſraëlitæ, 'qui deſident Schomrone in latere lecti & in crure ſpondę. [c] Heb. *auris.*

13 'Audite & teſtificamini in domo Jahhakobi, dictum Domini Jehovæ Dei exercituum,

14 'Quo die animadvertam defectiones Iſraëlis in ipſum, me animadverſurum quoque in altaria Beth-elis; adeò ut exſcindantur cornua altaris, & cadant in terram:

15 Et percuſſurum domum [d] hyemalem cum domo [e] æſtivali: denique perituras domos [f] eburneas, & defecturas domos amplas, dictum Jehovæ.

[a] Heb. *terræ.*
[b] Heb. *capiendo.*
[d] Heb. *hyemis.*
[e] Heb. *æſtatis.*
[f] Heb. *eboris.*

ANNOTATIO.

1 Audite] *Hujus concionis tres ſunt omnino partes; exordium, hoc verſu; propoſitio prophetiæ, uſque ad verſum 9. & prophetiæ enarratio, ad finem uſque.* Totam fam.] *id eſt, totam gentem Iſraëlitarum, in duo regna Jehudę & Iſraëlis laceratam.* 2 Solummodo vos] *brevis propoſitio argumenti quod prophetia hac continetur, per comparationem paternę illius beneficentiæ anteactæ Dei cum ingratiſſimis Judæorum iniquitatibus, in quas Deus ſe juſto judicio animadverſurum profitetur: cui ſubjicitur primùm exornatio per comparationes elegantiſſimas, tribui verſibus; deinde occupatio factum Prophetæ aſſerens, tribu altera.* Agnoveram]*id eſt, elegeram mihi in peculium præ omnibus aliis populis, & fueram curator veſter, Exod. 19. 5. & Deuter. 4. 20.* Idcirco]*videlicet quia vos gratioſè aſſumpti a me in omnem iniquitatem prolabimini.* 3 An ambulaturi]*exornatio illuſtrans propoſitionem præcedentis verſus, videlicet Deum qui priùs ipſos curaverat, & cum ipſis ambulaverat cùm ſigno affectabilibus, tum re ipſa atque opere, non poſſe aſſentari & convenire amplius cum ipſis; ſed animadverſurum eſſe: quam propoſitionem Propheta illuſtrat gradatim tribus comparationibus: prima eſt, a viatoribus iter ſimul facientibus; quæ exponit Deus non amplius poſſe ſibi cum Iſraëlita convenire, hoc verſu: ſecunda, non modò non convenire, ſed jamq; Deum ut leonem infeſtum minari necem Iſraëlitæ, eo quod ipſi non amplius agnoſcantur ab illo, ſed peccatu ſuo effecerint ut prædæ judiciiſque acerbiſſimis exponantur, verſu ſeq. tertia, nullo jam labore, nulla contentione opus eſſe, ut intercipiatur præda: ſed omnia jamque providentia Dei eſſe comparata & ipſos ſibi laqueum induiſſe ex quo minimè ſe erepturi ſint, verſu 5.* 4 An rugiturus] *id eſt, an Deum homines intonare contra vos, ſi animadverteret vos ea conditione eſſe qua debetis, ac non potius in prædam abire peccatis veſtris? ſic accommodandum eſſe rugiendi verbum oſtenditur verſu 8.* Capturus eſſet]

id eſt, haberet animum capiendi, & rapiendi prædam viſam & rugitu conſternatam. 5 An caſura eſſet] *id eſt, putaretiſne vos fortuitò oppreſſum iri & irretitum calamitatibus? non autem providentia Dei effici ut judicium ejus intercipiamini, tanquam laqueo aviculæ? imò verò, inquit, propterea Deus efficit, & per Prophetas prædicit effectiurum, ut cognoſcatis omnia hæc agi ſapientiſſima adminiſtratione ejus. Nam quemadmodum avis, ne minima quidem, laqueo decipitur, neque cadit humi ſine Patre noſtro, Matth. 10. 29. ita etiam, ac multò minus caſuri eſtetis, aut ipſe laqueum elatus ſine maxima providentia ſua, conſilioq; ſapientiſſimo.* 6 Cùm clang.] *ſecundus locus exordii, quo amolitur Deus invidiam a Propheta ſuo, quam apud populum odioſi hujus argumenti nomine fuiſſet ſuſcepturus, duobus modis: primùm enim oſtendit ſe populo ſuo de vitiis ejus proſpexiſſe, qui voce veluti tuba Eccleſiam moneant afflictiones maximas a Deo ipſo, niſi auſcultet, ſubiturum; quod argumentum eſt ab utilitate Eccleſiæ, hoc & ſequen. verſu: deinde oſtendit ut nullus ex populo audiat, Prophetas tamen ad prophetandum Dei autoritate cogi: quòd argumentum eſt a neceſſitate functionis, verſu 8.* Clangente buc.] *per miniſterium Prophetarum, qui ſunt ſpeculatores Eccleſiæ dati, Jechezk. 3.* Trepidè non ac.] *id eſt, non convolaverint ad ſignificationem voluntatis Dei, cui tanquam imperatori ſummo parendum eſt.* Malum] *id eſt, afflictio: ut Jeſebabb. 45.7.* 7 Non enim] *ætiologia præcedentis verſus, Deum nolle populum ſuum inopinantem opprimere, ſed longo intervallo ſanctis prænontionibus cavere ipſi per Prophetas ſuos, ut promiſſis revocentur & continentur in bono, minus a malo deducantur, Jirmejæ 18.7. & ſequentibus.* 8 Quis non proph.] *quaſi dicat Hhamos, ac proinde qua fronte ego, utcunque tenuis fuerim & miſellus pecuarius, poſſim a prophetia quam Deus mihi imperat abſtinere: ſic 1. Corinth. 9. 16.* 9 Promulgate] *apoſtrophe ad prophetas, ut non ipſi tantùm judicent, ſed vel exterorum & alieniſſimorum a Deo hominum judicia adhibeant qui de Jiſraële cognoſcant. Eſt autem hîc prior pars ἰργασίας ſive exornationis pertinentis ad propoſitionem verſus 2. amplificans iniquitatem Jiſraëlitarum ab ipſarum gentium exterarum teſtificatione: tam craſſa (inquit) ſunt peccata veſtra, ut vel ipſi Peliſchtæi atque Ægyptii ea tanquam manibus palpare poſſint. Quamobrem illos Dei verbus appello teſtes & judices impuritatis veſtræ, ſiquidem vos ultrò non agnoſcitis malefactorum veſtrorum conſcientia.* 11 Idcreo] *altera pars ἰργασίας judicium Dei peccatoribus ſuperventurum explicans, duobus verſibus; & amplius explicari jubens a Prophetis, verſu 13. & ſequentibus.* Hoſtis] *id eſt, inimicus tuus, adminiſter judicium Dei, neque tantùm extraneus, ſed etiam domeſticus qui intra tuos termnos habitat, comparatus eſt ad perdendum te: nam Jiſraëlitæ primùm interſtinus bellis attriti, deinde exteris proſligati ſunt; vide 2. Reg. 15. & duobus ſequentibus.* Robur tuum] *quo theſauros violentiæ & vaſtationis accumulas.* 12 Sic ait] *ἰργασία denuntiationis præcedentis per ruſticam & paſtoritiam ſimilitudinem, quam ex arte ſua petivit Hhamos, ut alias ferè omnes.* Ita eripientur] *id eſt, perpaucæ reliquæ conſervabuntur ex plebe tenuiſſima.* Qui deſident] *id eſt, qui nunc ſunt tam molles & omni luxu diſſluunt: ut amplius oſtendit verſu 15.* 13 Audite] *apoſtrophe ad Prophetas, ut diximus in verſum 11.* 14 Quo die animad.] *i.me propter ipſorum idololatriam & luxum, tum religioſa ipſorum loca, hoc verſum opera omnia magnifica labefactaturum eſſe, verſu ſequente.*

CAPUT IIII.

Deus Jiſraëlitas increpans violentiæ, cædem & captivitatem futuram pronuntiat: & idololatriam ipſorum ludificatus, oſtendit quamvis frequentibus gravibusq; malis ad reſipiſcentiam ipſos ſollicitaverit, in obſtirmatione tamen perduraſſe: ac propterea minus & promiſſionibus eos deintegro revocat.

1 AUDITE verbum Jehovæ, vaccæ Baſchanis, quæ eſtis in montanis Schomronis, quæ opprimitis tenues, quæ confringitis egentes; quæ dicitis dominis illorũ, affer ut bibamus.

2 Jurat Dominus Jehova per ſanctitatem ſuam, quòd ecce dies ſuperventuri ſunt vobis; cùm tollit vos aculeis, & poſteritatem veſtram hamis piſcatoriis,

3 Et per rupturas exibitis quæque e regione ſui; ac abjicietis quæ erunt in palatio, dictum Jehovæ.

4 Ite Beth-elem & deficite, Gilgale augete defectionem; & afferte unoquoque mane ſacrificia veſtra, tertio quoque anno pleno decimas veſtras;

5 Et adolendo e fermentato eucharifticũ, etiam indicite ſacrificia voluntaria, & inclamate: ſiquidem ita amatis Jiſraëlitæ, dictum Domini Jehovæ:

6 Atqui ego dedi vobis munditiem dentium in omnibus civitatibus veſtris, id eſt, penuriam cibi in omnibus locis veſtris; nec tamen cõverſi eſtis ad me, dictum Jehovæ:

7 Etiamque ego cohibui a vobis imbrem cũ adhuc tres menſes ſupereſſent ad meſſem, & demiſi pluviam ſuper civitatem unam, ſuper civitatem verò alteram non demiſi pluviam: portio una compluta eſt, & portio quæ non ſivit pluviam deſcendere ſuper ſe exaruit:

8 Ita evagabantur duæ trẽſve civitates ad civitatem unam, ut biberent aquas, neque ſaturabantur; tamen non eſtis reverſi ad me, dictum Jehovæ.

9 Percuſſi vos uredine, & rubigine, augentibus hortis veſtris, & vineis veſtris, ficubuſque veſtris, & oleis veſtris, ea conſumpſit eruca; nec tamen reverſi eſtis ad me, dictum Jehovæ.

10 Miſi in vos peſtem pro ratione Ægypti, interfeci gladio juvenes veſtros, adjuncta captivitate equorum veſtrorum; feciqueut aſcenderet fœtor caſtrorum veſtrorum etiam in naſum veſtrum; nec tamen converſi eſtis ad me, dictum Jehovæ.

11 Subverti ex vobis prout ſubvertit Deus Sedomum & Hhamoram, adeò ut fueritis ſimiles torri erepto ab incendio; nec tamen converſi eſtis ad me, dictum Jehovæ.

12 Idcirco ſic facturus ſum tibi, ô Jiſraël: propterea quòd hoc facturus ſum tibi, paratus adeſdum obviam Deo tuo, ô Jiſraël.

13 Nam ecce formator montium, & creator venti, & indicans homini quæ ſit ſua meditatio, efficiens auroram obſcuram, & proculcans excelſa terræ; Jehova Deus exercituum eſt nomine.

a Heb. *monte.*

b Heb. *piſcationis.*

c Heb. *deficere.*

d Heb. *triade dierum, ſubaudi anni: vide Levit. 25. 29.*

e Heb. *gratiarum actionem.*

f Heb. *facite ut audiamini*

g Heb. *filii Jiſraëlis.*

h Heb. *more Jeſchabb. 18*

i Heb. *cum captivitate.*

k Heb. *ſecundum ſubverſionem Dei Sodomam, &c.*

l Heb. *nem actum ſignificatio nomen conſtructionem verborum ſubjungatur abſtinent, ut Jeſchabb. 3.19*

m Heb. *obſcuritatem.*

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Audite] *Hujus concionis partes ſunt quatuor: exordium, verſu 1. propoſitio judicii, verſu 2. & 3. confirmatio, inde ad verſum 12. & concluſio ad tempeſtivam reſipiſcentiam Iſraëlitas revocans, duobus ultimis.* Vaccæ Baſchan.] *id eſt, Iſraëlitæ refractarii, & ſimiles juvencæ refractariæ, quæ opimo Baſchanis paſcuo ſaginata impatiens eſt jugi, petulca, & ferox: ſic Hoſch. 4.16.* Schomronis] *id eſt, regni Iſraëlitici, cujus caput fuit Schomron, Jeſchahh. 7.9.* Quæ dicitis] *id eſt, vos qui non tantùm infirmiores oppreſſitis ipſi, ſed etiam alios adhortamini ad omnem violentiam & oppreſſionem, ut de miſerorum ſpoliis inter vos epulemini.* Dominis] *id eſt, potentioribus, abutentibus contra infirmiores potentia ſua, ut injuſtè dominentur ipſis:* Bibamus] *id eſt, convivia de rapto agitemus, ſynecdochicè: vide Gen. 43.34.* 2 Jurat Dom.] *propoſitio, ut diximus ſuperiore verſu.* Aculeis] *id eſt, hamis aculeatis, tanquam piſces: allegoria; ut 2. Reg. 19.28.* 3 Per rupturas] *id eſt, rumpentur & labefactabuntur munitiones veſtræ; atque ita ſinguli per labes quaſque obvias diffugietis.* Quæque] *reſpicit ad allegoriam vaccarum poſitam verſu 1.* Quę erunt] *id eſt, dona, theſauros, & res omnes chariſſimas, quas firmo loco aſſervatus ſtudioſiſſimè.* 4 Ite Bethel.] *confirmatio hæc prophetiæ duabus partibus continetur, adhortatione ſarcaſtica, verſu 4. & 5. quam diluit contraria planè concluſio verſu 12. & narratione præcedentium caſtigationum, quibus nunquam effectum fuerat ut Iſraëlitæ ſe ipſos colligerent & converterentur ad Deum, ver. 6. ſequentibus.* Beth-elem] *vide Hhoſchæ. 4.15. & 12.12.* Tertio quoque anno] *alludit ad legem Dei, Deuter. 14.28. quam Iſraëlitæ in ſuo impuro cultu imitabantur: atque hoc pacto Propheta ſcelus illorum exaggerat, ut ſeq. verſu.* 5 Adolendo] *ex ritu legis Levit. 7.3. ſimiles autem ironias vide Jeſchahh. 29.1. & Jirmejæ. 7.21.* Voluntaria] *de quibus Levit. 7.6.* Inclamate] *i. quàm maxima voce orate deos veſtros: ſic 1. Reg. 18.27.* 6 Atqui] *altera pars confirmationis, ut diximus in verſum 4. quòd neque fame, hoc verſu; neque ſiccitate, duobus ſeq. neque vi majore (ut jureconſulti vocant) & cæli injuria, verſu. 9. neque peſte & bello, verſu 10. neque oppidorum & agrorum ſubverſionibus, verſu 11. ad Deum reverſi ſint. Famis autem exempla in Iſraëlitis habentur, Achabi tempore, 1. Reg. 17. & 18. & Jorami, 2. Reg. 4.*
7 Imbrem] *ut 1. Reg. 17.* Cùm adhuc tres] *id eſt, pluviam (ut Prophetæ vocant) ſerotinam alendis & maturandis frugibus neceſſariam.* Quę non fivit] *i. quæ atrocitate peccatorum ſuorum avertit a ſe hanc Dei benedictionem.* 9 Percuſſi vos] *vide Joëlis 1. & 2.* 10 Pro ratione] *de qua Exod. 9.* Captivitate] *ut 2. Reg. 5.2.* 11 Subverti] *videlicet ante tempora Jarobhami ſecundi: vide 2. Reg. 13.3. & ſeq. & 14.26.* 12 Idcirco] *concluſio, ut diximus in verſum 1. denuntians malum & ad reſipiſcentiam Iſraëlitas vocans, hoc verſu, propter majeſtatem Dei quæ adumbratur ſeq. verſu.* Sic] *videlicet ut dictum eſt verſu 2. & 3.* Paratus adeſ.] *i. vide ut tui tædeat te, & reſipiſcendo ad Deum tuum (cùm nondum planè te abdicat) revertaris, ut antevertas faciem iratam ejus.* 13 Nam ecce] *ætiologia.* Indicans hom.] *ut ſuprà 3.7.* Efficiens Auror.] *vide Joëlis 2.2. id eſt, cœlum & terram conturbans arbitratu ſuo.* Proculcans excelſa] *vide Deut. 32.13. & 33.29. quaſi dicat, quem nullæ munitiones veſtræ a perficiendo judicio ſuo æverſuræ ſunt, ſed vos ipſi amoliturі unica reſipiſcentia.*

CAPUT V.

Deus Judæis & Iſraëlitis ruinam pronuntiat; ipſos ab idololatria ad pietatem revocat, abnuentibus exitium denuntiat tum impietatis ipſorum maximæ, tum ſuperbiæ, inhumanitatis, luxúſque perditiſſimi nomine: ac poſtremò juramento ſententiam confirmans, oſtendit fore graviſſimam & ipſis omnibus ineluctabilem.

1 'AUDITE verbum hoc, quod ego profero contra vos; [a] lamentabile, ô domus Iſraëlis.
2 'Cadit, non perget ſtare 'virgo Iſraëlis; 'deſerta erat in terra ſua, nemo eriget eam.
3 'Sic enim ait Dominus Jehova, 'civitas illa quæ procedit millenis, reliquos faciet centenos, & quæ procedit centenis, reliquos faciet denos, domui Iſraëlis.
4 'Nam ſic ait Jehova domui Iſraëlis; quærite me, ita 'vivite.
5 Et ne quęratis 'Beth-elem, & Gilgalem ne adeatis, & 'Beer-ſchebahhum ne tranſeatis: quia 'Gilgalita [b] omnino migrabit, & Beth-elita erit [c] nihili.
6 'Quærite Jehovam, ita vivite: ut non pervadat 'velut ignis 'domum Joſephi, & conſumat Beth-elitas, nemine extinguente.
7 'Mutantes in abſinthium jus, & juſtitiam 'humi collocantes.
8 *Quærite* 'opificem 'Pleiadum & Orionis, qui 'mutat in matutinum [d] denſiſſimam umbram, & diem nocte obtenebrat; 'advocantem aquas maris, effundentem eas in ſuperficiem terræ, Jehovam nomine,
9 'Qui recreat vaſtationem contra fortem, ut vaſtatio munitioni obveniat.
10 'Oderunt 'in porta corripientem, & loquentem integrum abominantur.
11 Propterea, eò quòd prædones agitis contra tenuem, & onus frumenti accipitis ab eo; domos cæſo lapide ædificaſtis, ſed non habitabitis in eis; vineas [e] deſideratiſſimas conſeviſtis, ſed non bibetis vinum earum.
12 Quia novi multas defectiones veſtras, & ingentia peccata veſtra; affligentium juſtum, accipientium redemptionem, & egentes in porta pervertentium:
13 Idcirco 'intelligens tempore illo 'ſilebit, cùm tempus mali erit.
14 'Quærite bonum, neque malum; ut vivatis: aderitque ita Jehova Deus exercituum vobis, ut prædicatis.
15 Odio habete malum, & amate bonum, ac conſtituite in porta jus; 'fortaſſe gratiam faciet Jehova Deus exercituum 'reliquiis Joſephi.
16 'Idcirco ſic ait Jehova, Deus exercituum, Dominus, 'in omnibus plateis planctum, & in omnibus vicis dicent, heu, heu: & vocabunt agricolam ad luctum, & ad planctum cum peritis lamenti.
17 'Etiam in omnibus vineis erit planctus; cùm 'tranſibo in medio tui, ait Jehova.
18 'Væ 'concupiſcentibus diem Jehovæ:

[a] Heb. *lamentationis.*
[b] Heb. *migrando.*
[c] Heb. *in nihilum.*
[d] Heb. *umbram maris.*
[e] Heb. *deſiderii.*

quorſum vobis diem Jehovæ? cùm ſit 'tenebrarum, 'non autem lucis:
19 'Tanquam ſi cui fugienti a conſpectu leonis occurrat urſus; aut 'ingreſſum domum, & innitentem manu ſua ad parietem mordeat ſerpens.
20 'An non eſſet tenebrarum, dies Jehovæ, non autem lucis? & caliginoſus, cui non ineſſet ſplendor?
Jeſchah. 1. 11 *& ſeq.* 21 Odi, ſperno dies feſtos veſtros; neque 'odoraturus ſum diebus interdicti veſtris.
22 Nam ſi obtuleritis mihi holocauſta & munera veſtra, non accepta habebo; & euchariſticum pinguium veſtrorum non intuebor.
23 'Amovendo a me ſtrepitum canticorum tuorum, etiam melos nabliorum tuorum non audiam:
24 'Sed fluet tanquam aqua jus, & juſtitia ut torrens validus.
25 'An ſacrificia & munus obtuliſtis 'mihi in deſerto quadraginta annis, domus Iſraëlis?
26 Imò 'portaſtis tabernaculum Meleci veſtri, & *imagines* 'Cijunis, imagines veſtras; 'ſydus Dei veſtri, quæ feciſtis vobis.
27 Quapropter deportabo vos 'ulterius 'Damaſcemis, ait Jehova Deus exercituum nomine. f Heb. *Damaſce.*

CAPUT VI.

1 'VÆ 'tranquillis Tzijone, & 'fiduciam habentibus in monte Schomronis; 'qui *montes* expreſſè nominantur præcipuum ſuarum gentium, ad quos conveniunt domus Iſraëlis.
2 'Tranſite 'Calnen, & aſpicite; & ite illinc 'Chamatham maximam, tum deſcendite Gathum Peliſchtæorũ: an ſunt præſtantiores 'regnis iſtis? an amplior eſt terminus earum terminio veſtro?
3 *Væ* 'longè repellentibus diem mali, 'qui admovetis ſedem violentiæ:
a Heb. *eboris.* 4 'Accumbentibus in lectis a eburneis, & 'redundantibus ſuper ſpondas ſuas; & comedentibus agnos e grege, & vitulos e medio ſaginarii:
b Heb. *ſecundum os.* c Heb. *cantici.* 5 Modulantibus b ad præſcriptum nablii, *qui* 'ſicut David excogitant ſibi inſtrumenta c muſica:
6 Bibentibus in crateribus vini, & *qui* præſtantiſſimo unguentorum ungunt ſeſe; 'neque afficiuntur ægritudine propter confractionem Joſephi.
7 'Mox migrabunt 'inter primos migraturos; tunc ceſſabit, amovebiturq; 'deſignatio redundantium.
8 'Jurat Dominus Jehova d per ſe ipſum, dictum Domini Jehovæ exercituum, deteſtor ego faſtum Jahhakobi, & palatia ejus odi; ideoque traditurus ſum civitatem, & e quę implent eam. d Heb. *per animam ſuam.* e Heb. *plenitudinem ejus.*
9 Eritque ſi relicti fuerint decem homines in domo una, ut moriantur:
10 Cumque tollet aliquem 'amicus ejus, aut uſtor ejus educturus oſſa e domo, ſi dicat 'ei qui erit in lateribus illius domus, an *quis* præterea apud te eſt? is dicet, minimè: & dicet, tace, quia 'non *erant* commemoraturi nomen Jehovę.
11 Nam ecce Jehova 'præcepturus eſt, & 'percuſſurus domum majorem *velut* aſperſionibus; & domum minorem rupturis.
12 'An curſuri eſſent in petra equi? an araturus *eam quis* bobus? 'nam mutaſtis in cicutam jus; & fructum juſtitiæ in abſinthium,
13 O *vos* lætantes de nihilo; dicentes, nónne robore noſtro aſſumpſimus nobis 'cornua?
14 Sed ecce ego excitaturus ſum contra vos, ô domus Iſraëlis, dictum Jehovæ Dei exercituum, 'gentem; qui prement vos 'ab aditu Chamathæ uſque ad torrentem campeſtrium.

ANNOTATIO.

1 Audite] *Hujus concionis partes omnino ſunt quatuor: exordium, verſu* 1. *propoſitio judiciorum Dei in Iſraëlitas, cauſarumq; ad ea pertinentium, uſque ad verſum* 18. *confirmatio, uſque ad verſum* 8. *capitis* 6. *& concluſio, inde ad finem.* Lamentabile] *hac voce amolitur Prophetа odium Iſraëlitarum, oſtendens ſe dolore flebili in hoc ipſo argumento affectum eſſe, ac non ullo carnali ſtudio invehi in Iſraëlitas.* 2 Cadit] *propoſitio hæc ſummatim primùm judicium lamentabile Iſraëli ſuperventurum proponit, duobus verſibus; deinde verò enarrat, uſque ad verſum* 14. *ac tum demum brevi repetitione tranſitus ad confirmationem comparatur, verſibus quatuor.* Virgo Iſraël.] *id eſt, populus: ut corpus aliquod populi, regni, aut reſpub. in ſcripturis nomine filiæ, aut virginis denotari ſolet.* Deſerta erit] *id eſt, ab omnibus deſtituta: ut verba ſequentia explicant, hoc & ſequente verſu.* 3 Sic enim] *exegeſis præcedentis verſus, tanam Iſraëlitarum nudis verbis explicans.* Civitas illa] *id eſt, vix decimus quiſque conſervabitur: ut infrà* 6. 9. 4 Nam ſic ait] *enarratio propoſitionis duobus membris continetur; primùm documentis reſipiſcentiæ quæ Deus per Prophetas ſuos Iſraëlitis expoſuerat, uſque ad verſum* 10. *deinde verò judicii in refractarios, uſque ad* 14. *Ac documenta quidem reſipiſcentiæ per θέσιν καὶ ἀνάγκην proponuntur, hoc & ſequente verſu. aliis verò ſubſequentibus amplificantur tum a perſona Dei, tum etiam a perſona Iſraëlitarum.* Vivite] *ut Geneſ.* 20. 7. 5 Beth-elem] *vide ſuprà* 4. 4. Beerſchebahhum] *oppidum hoc non Iſraëlitarum, ſed regni Jehudæ fuiſſe tum ex ſitu conſtat, tum ex* 1. *Reg.* 19. 3. *ubi Eliæa ad Beerſchebahhum quod eſt Jehudæ dicitur perveniſſe. Quamobrem non dubitamus quin Propheta his verbis Judæorum quoque idololatriam perſtrinxerit, prout ſe in totam familiam quam eduxerat Deus ex Ægypto prophetarium dixit ſuprà* 3. 1. *quam eandem rationem ſequitur infrà* 8. 14. *Idololatria autem cur eo loco, inde, & quando fuerit, etſi ex ſcripturis non ſatis appareat; pro certo tamen ſtatuimus religionem illius loci in quo patres Abraham, Jitzchak, & Jahhakob conſederant, Deum coluerant, & preſentem viderant, in ſuperſtitionem (ut ferè fit) apud Judæos abiiſſe.* Gilgalita] *tum habitator, tum cultor cum idolis ſuis. Eſt autem in Hhebræis verbis alluſio venuſtiſſima ad ipſa locorum nomina.* 6 Quærite Jehovam] *applicatio documentorum reſipiſcentiæ, ut diximus in verſum* 4. Velut ignis] *quem denuntiavit utrique regno, ſuprà* 2. Domum Joſephi] *id eſt, regnum Iſraëlitarum, cujus obtinebat primas tribus Ephrajuni ex poſteris Joſephi.* 7 Mutantes] *id eſt, jus & judicium (quod optimæ Reipub. ſuave, utile, & ſalutare eſt) efficientes acerbiſſimum perverſitate ſua: ſic infrà* 6. 12.

Hutmi

c ollocan[

collocant]*id eſt,abjicientes & proculcantes ſceleratiſſimè omne æquum & bonum.* 8 Opificem] *id eſt,creatorem cœli, & terræ, mariſq́, & omnium quæ ſunt in eis: qui tum ordinariè res creatas ſuas adminiſtrat,hoc verſu;tum extra ordinem conſilio,judiciiſq́ ſingularibus,verſu ſequente:etſi hæc ferè omnia dicuntur ſynecdochicè.* Pleiadum &] *vide Ijob.9.9.& 38.31.* Mutat in mat.]*id eſt, vices dies & noctis regit.* Advocantem]*id eſt,vapores ex aquis efferentem,ut pluvia fermentet terram.* 9 Qui recreat]*id eſt,qui vaſtatos confirmat,& operâ eorum quotuſcunque viſum eſt perdit potentiſſimos, hos deprimens,& illos extollens,ut Pſalm.75.8.* 10 Oderunt]*alter locus enarrationis, de judicio comparatis a Deo in adverſarios: ut diximus ſuprà in verſum 4.* In porta cor.]*id eſt,eum qui juſtè judicat: vide Geneſ.34.20.ſic verſu 12.& 15.* 13 Intelligens] *.i.quiſquis tum ſupererit prædictis prophetarum noſtrarum intelligentia,& juſto ſenſu judiciorum Dei.* Silebit]*i.tacitas judicio Dei acquieſcet:ut infrà 6.10.* 14 Quærite] *repetitio ſuperiorum documentorum comprehenſa verſibus quatuor, παρεκτικὸν ad tertiam concionis partem.* 15 Fortaſſe] *vide Jehoſchuhh.14.12.* Reliquiis] *.i. illis Iſraëlitis quos ex maxima illa quam prædixi clade,velut torres ex incendio,viſum fuerit eripere:ut ſuprà 4.11.* 16 Ideirco]*videlicet quia odiſtis bonum,& malum diligitis,ſuprà verſu 10. contrà quàm a Deo præceptum eſt.* In omnibus]*id eſt ſummus,publicus, & generalis luctus futurus eſt; quo vel agricolæ & vinitores ipſi cogentur ab opere quamvis neceſſario deſiſtere,ut totos ſe tradant luctui.* 17 Etiam in omn.] *quaſi dicat; omnis vindemia & meſſis,quæ ferè hilaritatem habet,erit luctuoſa.* Tranſibo in med.] *videlicet viſitaturus te & effecturus ea quæ jam pronuntio: humanitus dictum, ut Exodi 11.4. & 12.12.* 18 Væ concupiſcentes.]*tertia concionis pars,confirmatio(ut diximus ſuprà in verſum 1.)oſtendit non poſſe Deum non ſupplicium ſumere de Iſraëlitis propter odium ſuum in peccata illorum graviſſima: itaque peccatorum genera ponuntur duo; contemptus & ludificatio Dei quæ ab idololatris ſolet adhiberi,ab hoc verſu ad finem uſque capitis; & vita illorum luxu & inhumanitate perdita,ſeptem primis verſibus capitis ſequentis: quibus peccatis ſua judicia ex adverſo comparantur.* Concupiſcentibus] *id eſt,ita loquentibus ut ſi ſerio diem Jehovæ expeterent,ſive præſidentia imbuti,ut ſunt hypocritæ: ſive contemptu atque ludibrio, ut Jeſchahh.5.19.* Tenebrarum]*ut Joël.2.2.* Non autem] *id eſt, cùm nulla lux uſquam ſit affulſura; ſed continentes tenebræ miſeros perſequuturæ,& fluctus alii alios excepturi, denique mala ſuperventura malis:ut oſtendatur ſeq.ver.* 19 Tanquam ſi] *exornatio ruſtica,eodem ſpectans quò illud Jir.48.43. & 44.* Ingreſſum dom.]*leonis aut urſi metu.* 20 An non] *conteſtatio appellans Iſraëlitarum conſcientiam,hoc verſu; & juſtitiam judiciorum Dei aſſerens tum a præſentibus ipſorum peccatis,ver.21. & in illud ſeq.tum a peccatis majorum,verſu 25.& 26.cui conteſtationi ſubjicitur ſententiæ dictio,verſu 27.* 21 Odoratorus]*id eſt,odoramenta accepturus,ut Levit.26.31.* 23 Amovendo]*id eſt,pluris facio obedientiam quàm ſacrificium; 1.Schem.15.22.quamobrem non tantùm ea non intuebor, ſed etiam planè amovebo: ſic oſtendit ineſſe μείωσιν verbis præcedentibus.* 24 Sed fluet]*id eſt, faciam ut exundent in vos judicia mea,quibus vos ipſi cum omni fiducia veſtra peribitis, & tanquam torrente in tractus longinquiſſimos deportabimini.* 25 An ſacrificia]*ampliſicatio a peccatis majorum; ut diximus in ver.20.* Mihi] *ac non dæmonibus: ut exprobrat Moſchæ Deut.32.17.quod confirmat correctio ſequentis verſus.* 26 Portaſtis taber.] *id eſt, miniſtraviſtis ſpecie quidem tabernaculo Dei vivi: re autem vera coluiſtis Melecum Hhammonitarum Deum(quem veſtrum impietate veſtra effeciſtis)& alios gentium exterarum deos, ſynecdochicè. Hunc autem Deum Hhammonitarum Propheta ſolummodò hoc loco nominat, quia Hhammonitæ in propinquo erant; ut acriùs fideret ipſorum idololatriam.* Cijunis]*oppidi propinqui in finibus Hhammonitarum,quod Stephanus Act.7.43. appellat Remphan; quæ nova fuit oppidi illius appellatio,aut etiam Rophon,ſive Rephon,1.Macab.5.37.& apud Joſephum libro 12.Antiquitatum Judaica.cap.12.* Sydus Dei]*id eſt,imagines corporum cæleſtium,quæ pro diis habuiſtis,& ſimulachris adornaſtis.* 27 Ulterius Dam.]*id eſt,ultra Babylonem,ut interpretatur Stephanus ibidem. Nam Damaſcens quidem in Syromediam deportati ſunt Suſianæ finitimam,2.Reg.16.9. Iſraëlitæ verò tum in Perſida longè ulteriùs, tum in regionem Caſpiorum: ut apparet ex Hhezræ 8.17.*

IN CAPUT VI.

1 Væ]*Alter confirmationis locus (ut diximus ſuprà 5.18.)a perdita Judæorum & Iſraëlitarum vita,quos æquè hoc loco perſtringit ſimul,ut ſuprà 5.5.In hoc autem membro tria maximè peccata utriſque veruntur crimini: primum eſt præſidens faſtus,hoc & ſequente verſu; ſecundum, injuſtitia & inhumanitas,verſu 3.tertium,luxus immoderatiſſimus,tribus alteris; atque ita judicium ſuperventurum deſcribitur, verſu 7.* Tranquillis Tzij.] *id eſt,incolis regni Jehudæ, qui in Tzijonis munitione & cultu externo fiduciam ponunt.* Fiduciam hab.]*Iſraëlitis.* Qui montes] *id eſt,quibus in locis eſt regnorum ſedes, & maximi conventus habentur tum ad rem forenſem,tum etiam ad Eccleſiaſticam pertinentes.* 2 Transite]*exaggeratio indigniſſimi Iſraëlitarum & Judæorum faſtus per comparationem aliorum regnorum quæ tum adhuc ſtabant,ſed non longo poſt intervallo everſa ſunt: ut apparet ex 2.Reg.19.12.& ſequent. Senſus eſt,beneficia a Deo acceptiſtis ampliſſima,quanta in regno ullo finitimo,quamvis potente,nequeant inveniri:perluſtrate ipſi,inquit Propheta,& comperietis rem ita ſe habere: & quàm iniquum eſt, obſecro, vos hiſ ipſis bonis ornamentiſq́, abuti ad faſtum & inſolentiam?* Calnen]*de qua Gen.10.10.* Chamathan] *oppidum maximum,in ſcripturis nominatiſſimum,quod regno toti nomen dedit Iſraëlitis contermino, ad pedem Libani.* Regnis iſtis] *Jehudæ & Iſraëlis.* 3 Longè repellent.]*id eſt, per ludibrium traducentibus verbum Dei,quo ipſis dies malus obventurus pronuntiatur,eodemq́ modo ludificantibus quo ſcoffe Judæi leguntur Jechezk.12.27.& infrà 9.10 quaſi nec adnepotes quidem ipſorum minæ Dei perventuræ eſſent.* Qui admovetis] *id eſt,freti hac inani confidentia, quaſi judicia Dei in longinqua tempora rejicerentur, in omne ſcelus & inhumanitatem ruitis.* 4 Accumbentibus] *ad capiendum cibum, ut moris fuit veteribus.* Redundantibus] *id eſt, circumfluentibus per ſingula convivia ſua omni deliciarum & luxus perditiſſimi genere: in cibo,hoc verſu; in muſica, verſu ſequente; in potu & unguentis, verſu 6. ut omnem doloris ſenſum quamvis urgentem obliterent: quæ omnia una voce dicun-*

t ur redundantia, hîc & verſu 7. 5 Sicut David] *id eſt, ſtudioſiſſimè ad excogitanda & abutenda omnia luxus allectamenta profuſi, Davidis exemplo defendunt factum ſuum; tanquam ſi David illis ad luxuriæ irritamenta, non ad pietatis incitamenta fuiſſet uſus.* 6 Neque afficiuntur] *id eſt, nullo ſenſu tanguntur, nulla commiſeratione fratrum indigniſſimè oppreſſorum & fractorum malis.* 7 Mox migrabunt] *propoſitio judicii, ut diximus in verſum 1.* Inter primos] *videlicet Jiſraëlita non diu poſt Syros, de quibus 2. Reg. 17.* Delignatio] *id eſt, deſcriptio illa quæ in conviviis accuratiſſimè ſolebat fieri a modis operationibus & magiſtris conviviorum; ordines convivantium, triclinia, fercula, cantiones, pocula, unguenta, coronas, odoramenta, & reliquum luxum moderantibus.* 8 Jurat Dom.] *concluſio (ut diximus ſuprà 5. 1.) adhibito juramento Dei, ſummatim tum odii ſui, hoc verſu; tum judiciorum gravitatem explicans, tribus ſequen. deinde per apoſtrophen ad Jiſraëlitas oſtendens judicium fore inevitabile, tribus verſibus ultimis.* 10 Amicus ejus] *id eſt, quiſquis neceſſitudine ſanguinis aut familiaritatis adducetur, aut neceſſitate functionis cogetur ad hoc officium præſtandum & facienda juſta; quo in genere poſteriore fuerunt ii quos Martialis uſtores vocat, quibus demandata erat cura ſive accendendi rogi, ſive odoramentorum comburendorum: etſi hæc appellatione reliqui omnes curatores funerum, libitinarii, pollinctores, veſpillones, & cæteri id genus ſynecdochicè continentur: ut Jecheſk. 39. 14.* Ei qui] *id eſt, ſuperſtiti ex denis,* ἀναλόγως *cum determinatione poſita ſuprà 5. 3.* Tace] *id eſt, acquieſce judicio Dei: ut ſuprà 5. 13.* Non erant] *id eſt, homines iſti erant deploratæ vitæ, & nullius fidei; quamobrem Deus fidem mmarum ſuarum in illis demonſtravit.* 11 Præcepturus] *id eſt, daturus mandata Aſſyrio & Babylonio.* Percuſſurus dom.] *id eſt, quaſi denſiſſimo lethalium judiciorum imbre perfuſurus: quemadmodum prunas, ignem, ſulphur, &c. depluere dicitur Pſalmo 11. 6.* 12 An] *apoſtrophe ad Jiſraëlitas (ut diximus in verſum 8.) qua Deus primùm fieri non ampliùs poſſe docet ut ſtent peccatores, quam ut in rupe cuſpis aut aratro ſiat, hoc verſu; deinde oſtendit lætitiam ipſorum & faſtum certiſſimo judicio ſuo perituram.* Nam mutaſtis] *altera allegoriæ ut ſuprà 5. 7. quod dulce eſt (inquit) & ſalutare, id amarum & exitiale effeciſtis peccato veſtro; & illud quod planum erat effeciſtis ut jam ſit aſperum; adeò ut cadendum ſit vobis e præcipitio, & moriendum tanquam cicuta pota.* 13 Cornua] *id eſt, vires amplificavimus nobis: vide 1. Schem. 2. 1.* 14 Gentem] *Aſſyriorum & Babyloniorum.* Ab aditu Chamathæ] *id eſt, ab extremitate una ad alteram: quarum hæc a Septentrione Chamatha definitur, Num. 34. 8 illa verò a Meridie Schuchore fluvio, de quo Num. 34. 5. & Jehoſchuhh. 13. 3. quis idem torrens campeſtrium hoc loco appellatur.*

CAPUT VII.

Deus per viſionem oſtendit futuram famem, clades bellicas, & deportationem totius Jiſraëlis poſt ſublatam Jarobbhami domum: quo argumento offenſus Amatzja Hhamoſium apud Regem accuſat conſpirationis, diſceſſumq; ipſi conſulit: quod ex vocatione Dei recuſat propheta, & Amatzjæ eventura divinitus mala, totiq; familiæ pronuntiat.

1 SIC oſtendit mihi Dominus Jehova, quòd ecce formaret ' prasocuridas, cum primùm [a] ſuccreſcit cordum fœnum: cùm ecce cordum fœnum eſſet, poſt [b] fœniſecia Regis.

[a] Heb. *aſcendit.*
[b] Heb. *tonſiones.*

2 Fuit autem cùm ' abſolveret comedere herbam terræ; ut dicente me, Domine Jehova, 'condona obſecro, quis ' ſtaret Jahhakobo? nam 'parvus eſt,

3 'Pœniteret Jehovam hujus rei; non eſt futurum, dixit Jehova.

4 'Sic oſtendit mihi Dominus Jehova, quòd ecce proclamaret ſe 'contendere igne Dominus Jehova: qui ' poſtquam conſumpſiſſet abyſſum magnam, conſumpſit 'portionem quandam.

5 Sed me dicente, Domine Jehova, deſiſte obſecro; quis ſtaret Jahhakobo? nam parvus eſt,

6 Pœnituit Jehovam hujus rei; etiam hoc nō eſt futurum, dixit Dominus Jehova.

7 'Sic oſtendit mihi, quòd ecce Dominus ſtabat ſuper 'murum [c] ad libellam ſtructum; habens in manu ſua libellam.

[c] Heb. *libellæ.*

8 Cumq; dicenti Jehovæ ad me, quid vides Hhamos? dixiſſem, libellam: dixit Dominus, ecce ego ' diſpoſiturus ſum libellam in medio populi mei Jiſraëlis, non perrecturus ſum ampliùs 'præterire ipſi.

9 ' Nam deſolabuntur excelſa Jiſchaki, & ſanctuaria Jiſraëlis in ſolitudinem redigentur; cùm inſurrexero ' contra domum Jarobbhami gladio.

10 'Tum miſit Amatzja ſacerdos Beth-elis ad Jarobbhamum Regem Jiſraëlis, dicendo; cōjuravit contra te Hhamos ' in medio domus Jiſraëlis, non poſſet hæc terra ſuſtinere omnia verba ejus:

11 Nam ſic ait Hhamos, gladio morietur Jarobbham; Jiſraël autem [d] omnino migrabit e terra ſua.

[d] Hebraïce *deſue verè.*

12 Deinde edixit Amatzja Hhamoſo, 'videns, abi, [e] aufuge in terram Jehudæ; & comede ibi panem, & illic prophetato:

[e] Heb. *fuge tibi: plane ſimiliter vide Gen. 11. 33.*

13 Beth-ele verò ne pergito ampliùs prophetare; ' nam ſanctuarium Regis eſt, & domus [f] regia eſt.

[f] Heb. *regni.*

14 'Reſpondens autem Hhamos dixit ad Amatzjam, 'non Propheta eram; neque filius Prophetæ eram; ſed bubulcus eram, & perquirens 'ſycomora:

15 Cùm aſſumpſit me Jehova [g] a ſequendo grege; & edixit mihi Jehova, abi; prophetato apud populum meum Jiſraëlem.

[g] Heb. *poſt gregem.*

16 Nunc igitur audi verbum Jehovæ; tu edicis, ne prophetato apud Jiſraëlem, neque 'facito ut ſtillet *prophetia* apud domum Jiſchaki.

17 Idcirco ſic ait Jehova, uxor tua in ipſa civitate ſcortabitur, & filii tui filiæque tuæ gladio cadent, & terra tua ' funiculo dividetur; tu verò in terra 'immunda morieris, cùm Jiſraël omnino migrabit a terra ſua.

ANNOTATIO.

1 Sic oſtendit] *Hoc capite continentur prophetiæ duæ: una publica, de toto regno Jiſraëlitarum, ad verſum uſque 10. altera privata, contra Amatzjam & familiam illius, inde ad finem uſque. In publica autem*

autem prophetia tria judiciorum genera denuntiantur. prout ex ordine contra Jisraëlitas illa efficit Deus: primum est famis illius maximæ, de qua jam antè egimus Joël. 1. & 2. & supra 1. & 4. quis locus prophetiæ tribus primis versibus continetur; secundum est gladii tum domestici, tum etiam exteri, qui tanquam ignis pervasit Jisraëlem totum, tribus alterâ versibus; tertium, extremæ cladis qua Jisraëlitæ per Schalman asarem affecti sunt, tribus aliis. Prasocuridas] *vide in Jeschahh. 33. 4.* 2 Absolveret] *Deus per prasocuridas.* Condona] *ac proinde ne perge populum tuum hac ratione perdere.* Staret] *id est, superstes mansurus esset, si in hac fame augenda pergeres.* Parvus est] *id est numero, viribusq; infirmus: ut antè ostendimus ex 2. Reg. 14.* 3 Pœniteret] *humanitus dictum: ut Gen. 6. 6.* 4 Sic ostendit] *secundus locus prophetiæ, ut diximus in versum 1.* Contendere igne] *id est, debellaturum esse Jisraëlitas gladio, qui cum igne comparatus est supra cap. 1. & 2.* Postquam consum.] *id est, postquam per Tiglathpileserem regnum Damasci totamq; Syriam exhausisset, quæ deportatis Syris vasta & similis abysso effecta est: ut narratur 2. Reg. 16. 9.* Portionem quand.] *regni Jisraëlitarum, nimirum, quicquid trans Jardenem erat; ut narratur 1. Chronic. 5. 26. & Jeschahh. 9. 1.* 7 Sic ostendit] *tertius locus prophetiæ, ut diximus in versum 1.* Murum ad libel.] *typum Jisraëlis, quem tanquam structuram affabre factam, ad amussim curaverat ornaverátque Dominus.* 8 Dispositurus sum] *id est, quemadmodum ad libellam priùs exegi structuram populi mei Jisraëlis; ita ex contrario ad libellam exacturus sum destructionem ejus, ut totum hoc regnum simile reddatur ædificio quod æquatur solo.* Præter ire] *id est, condonare, & peccatorum ejus rationem prætermittere. quasi dicat, jam in universum statim propter ipsius peccata pessundare.*

9 Nam desolabunt.] *ut per Tiglath-pileserem & Schal-manasarem effectum est. 2. Reg. 16. & 17.* Contra domum] *id est, contra Zecarjam Jarobbhami filium, & familiam totam; vide 2. Reg. 15. 10.*

10 Tum misit] *altera pars capitis, ut diximus in versum 1. continens primùm narrationem occasionum quibus Hhamos ad privatam hanc prophetiam adductus est, deinde verò prophetiam contra Amarjiam ipsum. In narratione autem duplex Amarjiæ fraus exponitur: una, quòd Prophetam perfidè accusat apud Regem, hoc & sequente versu; altera, quòd Prophetæ veluti consulens jubet ipsum ex Jisraëlis regno excedere, versu 12. & 13. cui subjicitur responsum Prophetæ, ad finem usque.* Conjuravit] *atrox quidem, sed mendax criminatio.* In medio dom.] *id est, publicè apud populum tuum, quod est indignissimum.*

12 Videns] *ut 1. Schem. 5. 9.* 13 Nam sanctuarium] *duas adducit causas cur non debeat Hhamos Beth-el prophetare; unam religiosam (ut ipse quidem videbatur) quòd Beth-el sanctuarium esset idoli, quòd Jisraëlitæ colebant pro Deo & rege summo; quemadmodum idolis ex usu Hhammonitarum nomen Regis indebant Jisraëlitæ, ut supra 5. 26. alteram verò civilem, quòd regia esset, in qua non prophetiæ exteræ, sed res forenses ex autoritate Regis curabantur. Prius autem membrum ut ad religionem referamus, adducit nos vox sanctuarii, quæ (utcunque aliter Hhebræi sentiant) nusquam nisi de rebus sacris & religiosis enuntiatur.* 14 Respondens] *hac responsione Hhamos primùm asserit vocationem suam, confirmans æquum esse ut potiùs Deo pareat quàm hominibus, duobus versibus; deinde in Amarjiam verbis Dei fert sententiam, duobus alteris.* Non propheta] *quasi dicat, non ex me, neque ex humana institutione factum est ut propheta.* Sycomora] *ad victum: nam sycomori in Judæa sunt frequentes, & in Samaria: sensus est, non victus causa propheto; nam didici vitam sycomori & agrestibus aliis rebus tolerare.* 16 Facito ut stil.] *vide Jecheskh. 21. 2.* 17 Funiculo] *vide Deut. 32. 9.* Immunda] *id est extera, quam sibi non sanctificavit Deus, ut hanc vestram fecerat: Assyriam puta intelligit.*

CAPUT VIII.

Deus demonstrato typo figurat subversionem Jisraëlitarum: & inhumanitatem, scelera, & ipsorum exprobrans, fore pronuntiat ut importet luctum gravissimum ex gravissimis calamitatibus, & propter peccata præcidat ipsis omnem consolationis viam.

1 Sic ostendit visionem mihi Dominus Jehova, quòd ecce fiscum æstivorum fructuum.

2 Cumque dicenti, quid vides Hamos? dixissem, fiscum æstivorum fructuũ; dixit Jehova ad me, advenit ipse finis populo meo Jisraëli, non pergam amplius præterire ipsi.

3 Sed ejulabunt cantica templi die illa, dictum Domini Jehovæ; plurimum erit [a] cadaverum, quę in omnem locum projecerit tacitus.

4 Audite hoc qui anhelatis *dejecturi* egentem, & [b] deleturi pauperes terræ,

5 Dicendo, quando transiverit hoc novilunium, ut vendamus commeatum? & sabbathum, ut aperiamus frumenti *horrea*? minuendo Epham, & majus faciendo pondus, ac perverten-do lancibus [c] dolosis,

6 Comparando pecunia tenues, & egentem [d] pari calceorum; ut denique [e] quisquilias frumenti vendamus.

7 Jurat Jehova per excellentiam Jahhakobi; *ne vivam*, si oblivisear in æternum omnium operum istorum.

8 An propter hoc non commoveretur hæc terra, & lugeret quisquis habitat in ea? & ascenderit velut rivus *in* totam ipsam; quo expelleretur & submergeretur, ut rivo Ægypti?

9 Imò erit die illo, dictum Domini Jehovæ; efficiam ut sol occidat ipso meridie, & obtenebrabo terram die [f] lucido:

10 Et commutabo dies festos vestros in luctum, omniáque cantica vestra in lamentationem, inducens super omnes lumbos cilicium & super omne caput calvitium; disponamq; illam quasi luctus unigeniti, ut finis illius sit tãquam diei amarissimi.

11 Ecce dies venturi sunt, dictum Domini Jehovæ, quibus immittam famem in hanc terram; non famem [g] habendi panis, neque sitim aquarum, sed audiendi verba Jehovæ.

12 Quamvis vagarentur a mari uno ad alterum, & ab Aquilone ad Orientem usque discurrentes ad perveſtigandum verbum Jehovæ, non tamen invenient.

13 Die illa continenter deficient animo virgines pulchræ & ipsi juvenes ea siti,

14 Qui

[a] Heb. *cadaver.*

[b] Heb. *facturi ut cessent.*

[c] Heb. *doli.*

[d] Heb. *propter par.*

[e] Heb. *cadaverum sive caducum.*

[f] Heb. *lucû.*

[g] Heb. *pro pane, neque sitim pro aquis.*

14 Qui jurant per [a] reatum Schomronis, & dicunt [a] *ut* vivit Deus tuus, ô Dan; & *ut* vivit [a] *Deus* viæ Beerschebahhi, denique cadent, nec resurgent ampliùs.

ANNOTATIO.

1 Sic ostendit] *Hujus prophetiæ tria sunt omnino membra: propositio summa visi atque anagoges, tribus primis versibus; contestatio contra Israëlitas, propter indignissima ipsorum scelera, usque ad vers. 9. & enarratio propositionis visio adumbratæ, inde ad finem capitis.* Ecce fisc.] *typica hæc visio populũ Israëlis adumbrat; sinu verò qui Israëls denuntiatur, adumbratus est allusione sive ὁ τὸ παρονομαστὶ ες, quã nos Latinè non possumus exprimere. Nam vox Hhebræa quæ* ὀπώ ερν, *id est fructus æstivos significat, proximè accedit ad vocem alteram qua significatur sinus: quamobrem venustatem quidem verbo non asequimur, sed nobis videtur satis ut rem aperiamus legentibus.* 2 Advenit ipse] *anagoge sive accommodatio typi, eodem argumento cum prophetia quæ habetur suprà 7.7. & seq.* 3 Sed ejulabunt] *i. luctuosissima erunt omnia; & tumores divinæ & sacræ, tum etiam humanæ prophanæq; jacebunt perditissimè.* Cantica templi] *quasi dicat, templum quod prius lætis & festivis cantionibus personabat, flebili ejulatu ac vociferatione complebitur.* Tacitus] *nimirum vir intelligens, ut dixit Propheta suprà 5.13. & 6.10.* 4 Audite hoc] *secunda pars, contestatio gravissima, Israëlitas peccata exprobrans, avaritiam, fraudem, & inhumanitatem, usque ad versum 7. & Dei consultationem expanens, versu 7. & 8.* Qui anhelatis] *ut suprà 2.4.* Deletur] *id est, vos inhumani, per quos non stat quo minus perdatis bonos, nisi averteret Dei misericordia.* 5 Hoc novilunium] *nam novilunia sacerdotes clangentes tubis habebant cœtus sacros, Numeror. 10.10. & Psal. 81.4. singularia sacrificia offerebant Deo, Numeror. 28.11. precibus & verbo communicabant cum populo, 2. Reg. 4.23. & sacrum epulum celebrantes, sanctificationi suæ, non privatis negotiationibus incumbebant; ut apparet ex 1. Schem. 20.5. ac propterea in restitutione Ecclesiæ conjungitur novilunia sabbathis, Jeschahh. 66.23.* Epham] *i. mensuras, & pondera corrumpendo contra legem.* 6 Comparando] *abutendo permissione legis Levit. 25.39. ut exempla habentur Jirmejæ 34.8. & seq. & Nechem. 5.* Pari calceorum] *ut suprà 2.3.* Quisquilias *i. acus, glumam, folliculos, omniaq; frumenti apheremata pro justo frumento.* 7 Jurat Jehova] *consultatio antecedens: dictionem sententiæ, ut diximus in versum 4. quo Deus primùm judicium suum ostendit hoc versu; deinde probat omnium hominum conscientiis, ver. seq.* 8 An propter hoc] *pathetica interrogatio gravitatem iræ divinæ exponens vehementissimè, a testificatione omnium hominum conscientiæ quam appellat Deus.* Velut rivus] *i. Nilus, qui Ægyptum quotannis inundare solet.* 9 Imò erit] *enarratio propositionis quam visio superior adumbraverat, ut diximus in versum 1. de malis gravissimis Israëli obventuris; quorum malorum effecta primùm, duobus versibus; deinde causæ exponuntur, quatuor ultimus.* Ut sol occidat] *i. ut nulla lux planè affulgeat, aut spes liberationis consequendæ, & adspirandæ lætitiæ: ne illis quidem diebus qui omnium sunt festivissimi: ut suprà 5.18. & sequentibus: sic versus sequens hujus est exegeticus.* 10 Luctus unigeniti] *i. omnium amarissimi, & cui nullum adhiberi potest remedium aut consolatio, ut sequentia verba interpretantur, sic Zacar. 12.10.* 11 Ecce dies] *enarratio luctus illius amarissimi a causa efficiente, hoc & sequente versu, & ab effectis, ver. 13. & 14. Causa luctus est destitutio ab omni consolatione; quæ hoc versu elegantissima allegoria figuratur, & explanatur sequente.* Audiendi verba] *id est, saltem hac beneficium a Deo consequendi, ut in suis angustiis percipiant consolationem ex verbo ipsius.* 14 Reatum Schom.] *id est, idola, quæ Reges Israëlis Schomrone habuantes statuerunt & continenter statuunt, ut populum suum magu ac magis efficiant rerum defectionis sacrilegæ.* Ut vivit Deus] *formula juramenti, quo idololatræ honorem Dei viventis attribuebant idolis suis ab extremitate una terræ sanctæ ad alteram. Nam Dan terminus erat Israëlitarum Septentrionem versus, Beerschebahh verò terminus Jehudæ ad Meridiem.* Deus viæ] *id est, Deus ille, cui ritus sui & cæremoniæ exhibentur secundum traditiones & placita hominum: vide suprà 5.5.*

CAPUT IX.

Deus typo discessionis a templo suo figurans abdicationem Judæorum & Israëlitarum, certissima judicia eis denuntiat, confirmatq; tum a majestate sua, tum ab illorum scelestibus: ex quibus reliquias electas excipit, & promissionibus Evangelicis de gentium cum Judæis vocatione in communionem hæreditatis, bonorumq; illius concionem terminat.

1 [a] VIDI Dominum stantem [a] super altari, ac dicentem, percute [a] istud malogranatum, ut commoveantur postes ipsi, & [a] divide ipsos in capite ipsorum omnium: [a] quod autem post ipsos est gladio interficiam: non effugiet ex eis profugus, neque liberabit se ex eis qui evaserit.

2 [a] Si foderent *latitaturi* in sepulchro, inde manus mea caperet eos; & si ascenderent in cœlum, illinc deducerem eos:

3 Etsi abderent se in vertice Carmeli, inde scrutatus caperem eos: & si occultarent se a conspectu oculorum meorum in [b] fundo maris, inde præciperem serpenti ut mordens *tolleret* eos:

4 Quòd si abirent in captivitatem coram inimicis suis, inde præciperem gladio ut interficiens *tolleret* eos: [c] adhibebo enim oculum meum contra eos in malum, non autem in bonum.

5 [a] Nam Domino Jehova exercituum tangente terram, dissolvitur; & lugent quicunque habitant in ea: [a] conscenditque quasi rivus totam ipsam, quasi rivus Ægypti, [a] atque submergitur:

6 [a] Qui extruxit in cœlis [a] cœnacula sua, & cuneum suum super terram fundat: [a] qui evocans aquas maris effundit eas in superficiem terræ, Jehova nomine.

7 [a] An non pares filiis Æthiopum estis mihi, ô filii Israëlis? dictum Jehovæ: an non Israëlitas deduxero e terra Ægypti, ut Pelischtæos

[a] Heb. *posterum autem ipsorum.* *Suprà* 2.11.

[b] Heb. *solo.*

[c] Heb. *ponam ut Gen.* 44. 21.

ſchtæos e Caphtore, & Syros, e Kiro?
8 'Ecce oculos Domini Jehovæ contra hoc regnum 'peccans, ut perdam ipſum a ſuperficie terræ; niſi quod non [d] omnino perdam domum Jahhakobi, dictum Jehovæ:
9 Sed ecce ego 'præcipiens agitabo inter omnes gentes domum Jiſraëlis; quemadmodum agitantur grana in vanno, ita ut 'non decidat lapillus in terram.
10 Gladio morientur omnes peccatores populi mei; 'qui dicunt, non aſſequetur aut obveniet hoc malum.
11 'Tempore illo erigam 'tugurium Davidis quod decidit, & ſepiam rupturas 'earum ac demolitiones 'ejus reſtituam; & reædificabo illud, 'ſicut [e] olim:
12 'Ut hæredes ſint [f] cum reliquiis Edomi, & omnibus gentibus [f] quæ vocantur de nomine meo; dictum Jehovæ qui facit iſtud.
13 'Ecce dies venturi ſunt, dictum Jehovæ, quibus attinget arator meſſorem, & calcator uvarum [g] ſatorem: & ſtillabunt montes muſtum, & omnes colles 'colliqueſcent:
14 Et reducam captivam multitudinem populi mei Jiſraëlis, qui ædificabunt civitates deſolatas, ut inhabitent, & conſerent vineas ut bibant vinum earum; facientq; hortos ut comedant fructum eorum:
15 Et 'plantabo eos in terra ipſorum, ita ut non evellantur ampliùs a terra ſua quam dedero ipſis, dicit Jehova Deus tuus.

[d] Heb. perdendo.

[e] Heb. diebus ſeculi.

[f] Heb. ſuper quas vocatur nomen meum. Levit. 26.5.

[g] Heb. protrahentem ſemen.

ANNOTATIO.

1 Vidi] *Hujus prophetiæ duæ ſunt omnino partes; denuntiatio mali graviſſimi, uſque ad ver. 11. & Evangelica promiſſio, ad finem uſque. Ac denuntiationis quidem membra habentur tria: primum eſt propoſitio cum ſua interpretatione juncti, hoc verſu & tribus ſequentibus; ſecundum confirmatio propoſitionis, verſu 5. & duobus ſequentibus; tertium exornatio, inde ad ver. 11* ſuper altari] *videlicet extra templi ſuum, qua ratione demonſtrabat Deus a ſe templum ſuum & populum abdicari; ut Jechezk. 10.* Iſtud malogranatum] *nimirum quod in ſummo templi faſtigio erat inter acroteria: quemadmodum ferè fit in ſtructuris & templo magnifico. Ad quem autem hoc mandatum pertinuerit vix poteſt certò definiri. Prophetam quidem audiviſſe certum eſt, ſed hoc mandatum accepiſſe quod exequeretur nobis non videtur veriſimile: nam etſi Propheta ſe audiſſe narrat, tamen cœleſte aliquod opus viſione oblatum eſſe res ipſa oſtendit, quod nos miniſterio angeli ſive fulgur ſive vim aliquam majorem importantis adumbratum fuiſſe judicamus. quaſi dicat, malogranatum iſtud templo ſummo impoſitum deturbato, & templum ipſum uſque ad imos poſtes percellito atque diſrumpito, ut quicunque in eo ſunt hoc caſu frangantur, & ita comminuantur ut nemo iſtorum effugiat.* Divide ipſos] *id eſt, non modò templum ſummum, ſed a ſummo ad imum deturba totum, & ipſos poſtes quoſque in capite ipſorum, id eſt, inde a ſumma parte diffringe.* Quod autem] *id eſt, Judæos & Iſraëlitas omnes, qui freti iſtius templi umbraculo poſt ipſius poſtes veluti deliteſcunt, & impietatem inhumanitatemq; colunt, a quibus in ſpeciem ſe abhorrere ſimulant; vide ſup. capite 6.* Gladio] *Aſſyriorum & Chaldæorum, aliiſque verbenibus; ſynecdochicè.* 2 Si foderent] *amplificatio hyperbolica, ad demonſtrandum quàm ſit inevitabile judicium Dei, tribui verſib. ut Pſal. 139.7. & ſequentibus.* 5 Nam Domino] *confirmatio propoſitionis præcedentis primùm a deſcriptione majeſtatis Dei, duobus verſibus; deinde a criminatione ingratiſſimi Iſraëlitarum animi, quos Deus ſupra omnes gentes proſequutus fuerat beneficiis, ver. 7.* Conſcendit q;] *id eſt, exundat in eam malum illud, cujus meminit ſupra ver. 4. ſic ſupra 8.8.* Atque ſubmerg.] *ὑποστιν Hhebraicam ad perſpicuitatem ſuſtulimus.* 6 Qui extruxit] *i. qui cœli, terræ, maris, & rerum omnium quæ in eis ſunt creator ac dominus eſt omnipotens.* Cœnacula] *de quibus vide Pſal. 104.3. nam utramq; vocem eadem accipimus ſignificatione.* Cuneum ſuum] *ut accipitur 2. Schem. 2.25. pro eo quod eſt, qui ſtatuit hominum & rerum omnium creatarum turmas comparatas ad exequenda judicia ſua,* Qui evocans] *i. qui diluvium aquarum immiſit, Gene. 7. ac proinde eadem virtute armatus eſt ad perficiendum hoc judicium quod modò imperavit.* 7 An non pares] *conteſtatio vehementiſſima; elegeram vos, inquit Deus, præ omnibus populis, & beneficiis ampliſſimis proſequebar: jam verò quo in pretio eſſe vos putatis apud me? non majoris facio vos quàm Æthiopas, & beneficium inde ab Ægypto in vos collatum eodem loco habeo, neque melius collocatum apud vos judico quàm olim Peliſchtæos e Caphtore eduxi, Deut. 2.22. aut ſi adverſarios Dei & Eccleſiæ Syros, qui recens in Kirum deportati ſunt (ut prophetatum fuerat ſuprà 1.5.) reducerem a deportatione ſua, & in libertatem indigniſſimos homines vindicarem.* 8 Ecce] *exornatio propoſitionis, de judiciis Dei contra Iſraëlitas peccatores; in qua Deus reliquias ſecundum electionem gratiæ ſervandas nominatim excipiens, tranſitum comparat ad promiſſiones Evangelicas.* Peccans] *id eſt, perſeverans in peccatis ſuis.* 9 Præcipiens] *Aſſyrius & Babylonius.* Non decidat] *i. nemo planè Judæorum & Iſraëlitarum ab agitatione hac & ventilatione immunis ſit.* 10 Qui dicunt] *vide ſuprà 6.3.* 11 Tempore illo] *ſecundæ concionis pars de promiſſionibus Evangelicis, quæ ſummatim dictæ duobus verſibus, & adumbratæ typo veteris Eccleſiæ & regni, poſtea exornantur adjunctis magnificis Dei promiſſionibus in revocatum populum, tribus verſibus ultimis.* Tugurium David.] *i. regnum Domini noſtri Jeſu Chriſti, quo (utut jam humile eſt) protegantur pii.* Earum] *nempe maceriarum ſive ſepium. quaſi dicat, ne minimam quidem labem relinquam in Eccleſia mea.* Ejus] *Davidis, cujus regno adumbratum eſt regnum Chriſti.* Sicut olim] *i. ut quemadmodum olim ſtetit floruitq; Davidis & Schelomonis regno, ita porrò ac longè ampliùs floreat: quod ſequente verſu oſtenditur.* 12 Ut hæredes] *i. ut non tantùm Judæi, verùm etiam gentes reliquæ communicum illis hæreditate perfruantur, & communem patrem hæreditatis ſuæ donatorem vivocent: ſic interpretamur ex Actor. 15.17.* 13 Ecce] *exornatio ſive amplificatio promiſſionis præcedentis a benedictionibus ſpiritualibus in Eccleſiam, cùm inſtaurata fuerit per Chriſtum, profundendis; quæ temporalibus hyperbolicè figurantur: ut Joël. 3.18.* Colliqueſcent] *id eſt, tantam liquoris vim manabunt, ut in liquorem abire ipſi videantur.* 15 Plantabo] *i. firmè collocabo & ſtabiliam eos, ut Exod. 15.17. nam virtute Dei cuſtodimur per fidem ad ſalutem quæ parata eſt patefieri tempore ultimo, 1. Petri 1.5.*

HHOBAD-

HHOBADJA.

Propheta Edomæis ſuperventuram divinitus calamitatem & ruinam denuntians, ipſorum faſtum, fœdera, & ſapientiam ludificatur, & vim Eccleſiæ illatam exprobrans dehortatur ne ipſi porrò ſermone aut opere malefaciant: ac poſtremò contumacibus inimicis exitium prædicens propter Eccleſiam obventurum, liberationem hæreditatis, ampliationem & ſalutem illius prædicat in regno Chriſti.

1 VISIO Hhobadjæ. Sic ait Dominus Jehova de Edomæa, [a] rumorem audivimus a Jehova, & legatum ad gentes miſſum *dicentem*; ſurgite, ut inſurgamus adverſus eam in prælium.

[a] Heb. *auditionem. Jirm.* 49.14

2 Ecce, parvum diſpoſiturus ſum te inter gentes; contemptus eris valde.

3 Superbia [b] animi tui decipit te, ô qui habitas in fiſſuris petræ, in [c] altiſſima habitatione ſua; dicens cum animo ſuo, quis dejiceret me in terram?

[b] Heb *cordis: ſic deinceps.* [c] Heb. *altitudine habitationis ſuæ: hypallage.*

4 Quamvis exaltares velut aquila, & quamvis inter ſtellas poneres nidum tuum; inde dejicerem te, dictum Jehovæ.

5 Quomodo excita es? ſi fures advenirent tibi, ſi vaſtatores [d] nocturni, nónne furarentur quod ſatis eſſet ipſis? ſi vindemiatores advenirent tibi, nónne relinquerent racemos?

[d] Heb. *noctis. Jirm.* 49.9.

6 Quomodo perveſtigantur Hheſavi, perquiruntur abdita ejus?

7 Uſque ad terminum deducent te omnes [e] fœderati tui, decipient te, prævalebunt tibi [f] qui pacem colunt tecum: [g] convivæ tui imponent vulnus loco tuo, cujus *vulneris* nulla *erit* intelligentia.

[e] Heb. *homines fœderis.* [f] Heb. *homines pacis tuæ: ſic Pſal.* 41., 10. [g] Heb. *cibi tui* homines.

8 Nónne die illa, dictum Jehovæ; cùm perdidero ſapientes ex Edomæa, & [h] intelligentes e monte Hheſavi,

[h] Heb. *intelligentiæ viros.*

9 Tum terrebuntur potentes tui, ô Teman; ut exſcindatur quiſque e monte Hheſavi a ſtrage?

10 Propter violentiam [i] in fratrem tuum Jahhakobum; operiet te pudor, & exſcindêris in ſeculum:

[i] Heb. *fratris tui Jahhakobi. ut Geneſ.* 36.5.

11 *Propterea quòd* eo die ſtas ex adverſo, quo die captivas abducunt extranei copias ejus; cumq; alienigenæ ingreſſi portas ejus, ſuper Jeruſchalaima projiciunt ſortem, tu quoque ut unus illorum es.

12 Ne ergo aſpicias diem fratris tui, diem alienationis ejus; neque lætaris de [k] Jehudæis, quo die pereunt, neque magnifices os tuum die anguſtiæ.

[k] Heb. *filiis Jehudæ.*

13 Ne ingrediaris portam populi mei die calamitatis eorum, ne aſpicias tu quoque malum ejus die calamitatis ipſius: neque extendant ſe *manus* in facultates ejus die calamitatis ejus:

14 Neque perſiſtas in diruptione ad exſcindendum qui evadunt ex eo: neque prodas ſuperſtites ejus die anguſtiæ.

15 Nam propinquus eſt dies Jehovæ contra omnes iſtas gentes: quemadmodum feceris, fiet tibi; retributio tua reverteretur in caput tuum.

16 Nam cùm biberitis in monte ſanctitatis meæ, bibent omnes gentes jugiter: bibent, inquam, & abſorbebunt, eruntque ac ſi non fuiſſent:

17 In monte verò Tzijonis erit [l] qui evadet, eritque [m] ſanctus & hæreditariò poſſidebunt domus Jahhakobi hæreditarias poſſeſſiones ſuas:

[l] Heb. *evaſor.* [m] Heb. *ſanctitas.*

18 Eritque domus Jahhakobi *velut* ignis, & domus Joſephi flamma; domus autem Hheſavi in ſtipulam, ut accenſi in hos conſumant ipſos; neque erit ſuperſtes domui Hheſavi, quia Jehova eloquitur.

19 Ita hæreditariò poſſidebunt Auſtralem regionem cum monte Hheſavi, & locum humilem cum Peliſchtæis; hæreditariò inquam poſſidebunt cũ agro Ephrajimi & cum agro Schõronis, Binjaminiſque cum Gilhhade:

20 Et [n] deportatæ copiæ iſtæ Jiſraëlitarum quod *ſuit* Cenahhanæorum Tzarphatham uſq; & [o] deportati Jeruſchalaimani quod eſt in fine dominatus; *id* hæreditariò poſſidebunt cum civitatibus Auſtralibus.

[n] Heb. *deportatio copiarũ iſtarum.* [o] Heb. *deportatio Jeruſchalaimorum*

21 Cumque aſcenderint ſervatores in monte Tzijonis ad judicandum montem Hheſavi, erit Jehovæ regnum.

ANNOTATIO.

1 Viſio] *Hujus prophetiæ, quæ Deus ſuperventuram Edomæis cladem pronuntiat, tempus diſertè quidem non exprimitur; ſed ex argumento facile eſt colligere tum pronuntiatũ eſſe, cùm Jirmeja quoque & Jechezkel prophetarent: vide Jirme.* 49. *& Jechezk.* 25. *partes omnino ſunt quatuor: prima eſt propoſitio judicium quæ Deus immiſſo milite in Edomæa exequuturus erat, duobus verſibus: ſecunda eſt propoſitionũ enarratio, tum cauſarum, tum judicii ad cauſas ſuas accommodati, uſque ad ver.* 12. *tertia eſt dehortatio a maleficiis, uſque ad ver.* 16. *quarta, concluſio a promiſſionibus Dei ampliſſimis ad ſalutem Eccleſiæ & adverſariorum ejus exitium, inde ad finem.* Sic ait Dominus] *propoſitio hæc continet hypotypoſin militarem, hoc verſu; & effectum ejus, verſu ſequente.* 2 Parvum] *id eſt, profligaturus te ita ut minimus tuorũ numerus ſuperſit: ſic alludit ad deminutionem capitis Hheſavi, amiſſaq; primogenita: ut habetur Ge.* 25. 33. *&* 27. 31. 3 Superbia] *enarratio hæc propoſitionis duas cauſas continet, quibus ex ordine ſua judicia connectuntur, ut Jechezk* 25. *prior eſt ſuperbia, hoc verſu; cui ſua ſupplicia eáque graviſſima & accuratiſſima ſubjiciuntur, uſque ad ver.* 10. *poſterior verò violentia atrociſſima contra Judæos fratres, verſu* 10. *&* 11.

4 Quamvis] *amplificatio per conceſſionem hyperbolicam.* 5 Quomodo] *altera amplificatio per admirationem gravitatis quam Deus erat adhibiturus in perficiendo judicio ſuo. Eſt autem in Hhebræo contextu* ver-

verborum ἰμελοκὰ, quam visum est nobis perspicuitatis causa invertere. 6 Perscrutabuntur] nimirum ab avaro milite, ut Jirmej. 49.10. 7 Usque ad] amplificationis locus tertius à persona eorum qui Edomæos infestaturi sunt: tuis ipsius, inquit Deus, fœderati, & c. ex terminis tuis ejicient te maxima perfidia & proditione, & sedem tuam depopulabuntur. Imponent vulnus] id est, tanta plaga afficient regionem tuam, ut mens humana ipsam nequeat comprehendere, nedum curare arte & intelligentia. 8 Nonne die illa] exornatio proximè precedentis dicti, nullam fore illius vulneris intelligentiam: nam, inquit, ne tu quidem ipse, ô Edomæe & Temanita, poteris capere & cõsequi animo intelligentiam illius vulneris, quamvis apud omnes obtineas nomen sapientiæ & intelligentiæ; vide Jirmejæ 49.7. 10 Propter violentiam] secunda causa; ut diximus in vers. 3. quam optimè interpretatur Jechezkel 25. & ostendit versu sequens. 11 Stas ex adver.] id est, observas & exploras diligenter: ssimè quibus modis expilare possis fratres tuos, ut faciunt extranei. Projiciunt sort.] ut Joël. 3.3. 12 Ne ergo] tertia pars, dehortatio, ne Edomæi excidium Judæorum proximè eventurum æquo animo & sicciu oculis spectent, rideantq, hoc versu; ne in facultates eorum involent, sequente versu; neque in homines profugos inhumani sint, versu 14. Cujus dehortationis causa subjicitur versu 15. Diem fratris] id est, afflictionis illius: ut Psalm. 116.2. Magnifices os] id est, proterve cachinneris: ſmecdochicè. 14 In diruptione] qua Edomæi, postea quam occupata sunt a Babyloniis Jeruschalaima, Judæos ipsos & regionem ipsorum totam infestarunt: ut apparet ex Psal. 137.7. quod malum per ipsos fieri hîc prophetice interdicit Deus. 15 Nam propinq.] ἄτιον dehortationis a talione & pari judicio, quod effecturus est Deus, hoc versu. 16 Nam cùm] apostrophe ad Judæos, transitum faciens ad quartam concionis partem; qua primùm Deus prædicit internecionem adversariorum Ecclesiæ, hoc versu; deinde salutem suorum, versu sequente; ac postremò utrumque exornat brevi enarratione, ad finem usque capitis. Cùm biberitis] prout judicium Dei oportet incipere a domo ipsius: ut Jeschahh. 10.12. & Jirmejæ 25.29. Bruntque ac si] id est, interibunt, & omnis eorum memoria delebitur. 18 Eritque] exornatio præcedentis prolepseos, qua primùm Edomæorum pernicies, hoc versu; deinde Jisraëlis hæreditas & salus exponitur, duobus sequentibus. Velut ignis] hoc est, Jisraëlitæ erũt quædam veluti materia incendii, quod ego Edomæis Chaldæorum manu importaturus sum, quia tam multis malis populum meum affecerint: ut antè ostendimus ex Jirmeja, Jechezkele, & Hamoso, ver. 11. & 12. Stipulam] quæ nullo negotio consumitur, & a natura sua fomes ignis est. Domui Hhesavi] id est, impiis istis & inhumanis Edomæis: ex quib. tamen reliquiæ secundum electionem gratiæ conservabuntur quidem, Hhamos 9.12. sed cum Judæis & Jisraëlitis cooptatæ, & in familiam Dei ascitæ Evangelio Christi, sequente versu. 19 Australem] id est, veterem Judææ terminum obtinebunt, ac multo amplius; quia gentes cum Judæis hæreditate communicaturæ sunt: quæ terrenis umbraculis Prophetæ solent designare. Cum monte Hhes.] id est, cum Edomæo: vide Hhamos 9.12. Hæreditario inquam] id est, nec Judæi tantùm, sed etiam Jisraëlitæ omnes cis & trans Jardenem societatem inibunt hæreditatis sanctæ; vide Jechezk. 37.16. & sequentibus. 20 Et deportatę] id est, Ecclesia hæc instaurata justos suos terminos omni ex parte obtinebit qui ab antiquis finibus describuntur. Nam Jisraëlitarum terminus a Septentrione fuit Tzarphathæ, quod oppidulum fuit maritimum ad Tzidonem, de quo 1. Reg. 17.9. Judæorum verò terminus fuit in civitatibus australibus, de quibus Jehoschuhh. 15.21. & sequentibus. Quod est in fine] id est, justos limites suos obtinebunt: nam quod Judæi omnes sequuti Chaldæum Paraphrastem Hhebræam vocem hoc loco positam, ut proprium regionis nomen, interpretantur Hispaniam; dignum est tam audacibus fabularum autorib. nos verò Hhebræam vocem appellativè accipientes (ut loquuntur Grammatici) confirmamus ex duabus esse compositam, quæ conjunctæ significant terminationem dominatus. 21 Cúmque ascend.] id est, cùm prædicatione Evangelii, fidelíumque servorum opera adhibita Christus Ecclesiam servaverit ex inimicis ipsius & e manu omnium eorum qui oderunt eam (ut dicitur Lucæ 1.71.) tum regnabit Christus super Ecclesiam in æternum, & regni ejus non erit finis: ut Lucæ 1.33. Servatores] id est, administros salutis per doctrinam Evangelii: ut 1. Timoth. 4.16. & Jacob. 5.20. Jehovæ] id est Christo: ut modo diximus ex Lucæ 1.33.

JONA.

ARGUMENTUM.

LIBER Ionæ Prophetæ totus est historicus: quo narratur vocatio Ionæ duplex: una, quam contumaciter tentavit subterfugere, donec persequutus ipsum Deus deduxit in mortem præsentissimam, & mirificè ad vivos revocavit, ut refractarium ipsius animum edomaret, atque ad obsequium sui abduceret; altera, cui auscultans Ionas apud Ninevitas prædicavit, eósque adduxit ad respicentiam: quibuscum indignè misericordiam Dei communicatam ratus, typo & sermone a Deo informatus est cùm de iniquitate studii sui, tum de æquitate certissima Dei misericordiæ.

CAPUT I.

Jonas refugiens vocationem Dei se committit mari, ubi procella divinitus excitata nautæ jacturã faciunt, deos suos implorant, & sorte conjecta Jonam reum deprehendunt neglectæ vocationis Dei: quod ille confessus sententiam mortis in seipsum dicit, ac propterea quamvis parcentibus nautis tandem in mare projicitur. cujus sedato æstu nautæ agnoverunt Dominum. Jonas verò in ventrem piscis receptus precatur Deum, misericordiam suam exponens, & salutem expetens ad gloriam illius.

1 Cùm

1 FACTVM fuisset verbum Jehovæ, ad [a] Jonam filium Amittai, edicendo,

2 Surge, adi [a] Nineven civitatem maximam, & clama contra eã; [a] ascendisse malitiam eorum in conspectum meum:

3 Surrexit Jonas ut fugeret [a] Tarsum a cõspectu Jehovę: quapropter descendens [a] Japhuntẽ, inventa navi quæ ibat Tarsum, dedit [a] naulum ejus, descenditque in eam, ut abiret cum [b] nautis Tarsum a conspectu Jehovæ.

4 Jehova autem [a] injecit ventum magnum in mare, fuitq; procella magna in mari, adeò ut [c] navem illam cogitarent fractum iri.

5 Quare timentes nautę inclamaverunt quisque Deum suum, projeceruntque instrumenta quæ inerant navi in mare [d] ut levarent se illis: Jonas autem descenderat ad latera navigii, & jacebat somnosopitus.

6 Sed appropinquans ad eum [e] nauclerus, dixit ei, quid tibi est [f] somnolente? surge, inclama Deum tuum, si fortè suscipiat cogitationem Deus ille de nobis, ut non pereamus.

7 Deinde dixerunt [g] alter alteri, agite, projiciamus sortes, ut cognoscamus cujus causa malum hoc est nobis: & cùm projecissent sortes, accidit sors Jonæ.

8 Ad quem dicentibus illis, indica jam nobis cujus causa malum hoc nobis est; quæ [h] ars tua? & unde venis? quæ est regio tua? denique ex quonam populo es?

9 Dixit ad illos, Hhebræus sum; & Jehovam Deum cœlorum ego revereor, qui fecit mare & aridam.

10 Tunc timentes homines illi timore magno, postquam dixerunt ad eũ, ecquid fecisti? cùm cognovissent homines illi eum a conspectu Jehovæ fugere, (nam indicabat ipsis)

11 Dixerunt ad eum, quid facturi sumus te, ut conticescat mare [i] ab infestandis nobis? nã mare [k] magis ac magis procellosum erat.

12 Qui dixit ad eos, [a] tollite me, & projicite me in mare ut conticescat mare ab infestandis vobis; nam agnosco propter me procellam maximam hanc [l] infestare vos.

13 Tunc [m] remigantes homines illi ut reducerent navem ad aridam, cùm non potuissent; quia mare magis ac magis procellosum infestabat eos;

14 Inclamaverunt Jehovam, dicentes, obsecramus Jehova, ne jam pereamus pro anima viri istius, & ne reponas nobis [a] sanguinem innoxium; nam tu, Jehova, quemadmodum vis facis.

15 Deinde tollentes Jonam projecerunt eum in mare, destititque mare ab [n] æstu suo.

16 Quapropter reveriti sunt homines illi reverentia magna Jehovam; & sacrificaverunt sacrificium Jehovæ, voveruntque vota.

17 Paraverat autem Jehova piscem magnum, qui absorberet Jonam; fuitque Jonas in visceribus illius piscis tribus diebus, & tribus noctibus.

a Heb. *mercedem.*
b Heb. *eis, videlicet qui in navi erant.*
c Heb. *navis cogitaret fractum iri: metonymia.*
d Heb. *ad levandum a contra se.*
e Heb. *magister funis.*
f Heb. *somno sopite.*
g Heb. *vir ad amicum suum ite.*
h Heb. *opera tua.*
i Heb. *a contra nos: sic ver. seq.*
k Heb. *ibat & procellosum erat: sic ver. 13.*
l Heb. *contra vos esse.*
m Heb. *fodientes, videlicet remi; id est, sententes, ut Latini dixerunt.*
n Heb. *indignationem suum.*

CAPUT II.

1 ORAVIT autem Jonas Jehovam Deum suum, e visceribus illius piscis:

2 [a] Deinde dixit, inclamavi ex angustia [a] mea Jehovam, & exaudivit me: e ventre [b] sepulchrali vociferatus sum, exaudivisti vocẽ meam.

3 Nam projeceras me in profundum, in [c] intimam partem marium, & flumen circumdabat me: omnes irrumpentes fluctus tui & undæ tuæ super me transibant:

4 Adeò ut [a] ego dicerem, ejectus sum a conspectu oculorum tuorum; veruntamen [a] pergam intueri in templum sanctitatis tuæ.

5 Circumiverant me aquæ [a] usq; ad animam; abyssus circumdabat me, [a] alga alligata erat capiti meo.

6 [a] Ad [d] præcisas radices montium descenderam, terra [a] vectibus suis obstiturâ mihi in seculum: attamen eduxisti [a] a corruptione vitam meam, Jehova Deus mi.

7 Cùm obrueretur in me anima mea, Jehovæ recordatus sum; pervenitque ad te oratio mea, in templum sanctitatis tuæ.

8 [a] Qui observant [a] vanitates [e] mendaces, [a] benignitatem [f] erga se derelinquant:

9 Ego verò cum voce gratiarum actionis sacrificabo tibi; quæ vovi, rependam: [a] omnimoda salus est Jehovæ.

a Heb. *mihi.*
b Heb. *sepulcri.*
c Heb. *cor ut Exod. 15. 8.*
d Heb. *præsa montium.*
e Heb. *mendacii.*
f Heb. *sua.*

ANNOTATIO.

1 Cùm fuisset] *His duobus capitibus continentem historiam esse apud omnes constat; qua narratur quo pacto Jonas Dei vocationem subterfugere conatus sit, & Deus fugientem domuerit, atque ad voluntarium obsequium comparaverit. Quo autẽ tempore hæc omnia gesta sint, etsi præcisè a nobis definiri nequit; tamen non dubitamus quin hæc aut ante Jarobbhami secundi tempora, aut sub ipsum principium regni illius gesta sint: ut apparet ex 2. Reg. 14. 25* Jonam] *qui erat Zebulunita tribu, e Gatho Chepheru, ut ibidem scriptum est.* 2 Nineven] *de qua Gen. 10. 11. & 12. & infrà 3. metropolin Assyriorum.* Ascendisse] *id est, tam magnum esse ut jam quasi terram & cœlum compleat; quo nomine Deus rationem cum illa subducturus sit: metaphora a rebus corporeis: vide infrà cap. 3.* 3 Tarsum] *vide Gen. 10. 4.* Japhuntem] *oppidum maritimum, postea appellatum Joppen, de quo Jehoschuhb. 19. 46. & 2. Chron. 2. 16.* 4 Injecit] *i. repentissimè excitavit ac vehementissimè, adeò ut divinum aliquod & singulare judicium esse ipsi infideles nautæ cognoscerent.* 12 Tollite me] *consilium hoc Jonæ fide datum esse, & ex resipiscentia profectum verba ipsa & eventus ostendunt.* 13 Remigantes] *id est, cùm prius omnia tentassent humanissimè, quàm ut ad consilium Jonæ (quod inhumanum ipsis videbatur) efficiendum devenirent.* 14 Sanguinem innox.] *id est, hominis istius, qui nos minimè offendit; sed te autore per sortem, & ipso consitente hunc pœnæ adjudicatus est.*

IN CAPUT II.

1 Oravit autem] *Nimirum triduo illo quo in ventre piscis inclusus erat, ut habetur versu 4. calamita-*

tem

tem ſuam exponens Deo, miſeritordiam implorans, & officium ſuum erga Deum (a quo imprudenter diſceſſerat) profitens: quod totum ſequente oratione oſtendit; quam exaravit, ubi ſalutem & liberationem a Deo accepiſſet. 2 Deinde] *poſtquam liberatus fuit, ut modò diximus: eſt enim canticum hoc euchariſticum ex propoſitione ſumma, hoc verſu; narratione, uſque ad ver. 8. & concluſione votiva ac euchariſtica conſtans, duobus verſibus ultimis.* 4 Ego dixi etem] *ſumma argumenti quod oravit Jonas in ventre piſcis; nimirum quòd miſeriam ſuam a peccato profectam expoſuit Deo, & quod liberationem petiit ut gloriæ ipſius porrò in Eccleſia inſerviret.* Pergam] *precantis verba: pro eo quod eſt, ne hic obſcurè moriar, & ad gloriam tuam inutilis; ſed quandoquidem me huc integrum & valentem intruſiſti, fac ut te palàm colere, atque prædicare poſſim beneficium tuum.* 5 Uſque ad] *vide in Pſalm. 69. 2.* Alga] *i. tam verſabar in profundo, demerſus profundiſſimè, quàm ſi alga (quæ in fundo maris ſolet ſuccreſcere) caput meum deinvoluiſſet obvolutum.* 6 Ad præciſas ad] *quibus montibus aſperis mediterraneum mare inde a Japhunte in Judæa, Syria, Ciliciáq; circumvallatum eſt.* Vectibus ſuis] *id eſt, inacceſſis rupibus, quibus terra importuoſa efficitur.* A corruptione] *quæ mihi per mortem fuerat in ventre piſcis eventura.* 8 Qui obſervant] *concluſio euchariſtica, ut diximus in ver. 2. per Antitheſin vehementiſſimam idololatrarum, hoc verſu; cum gratiſſimo Prophetæ officio quod vovet Domino, ſequente verſu.* Vanitatis mend.] *i. idola vaniſſima per ſe, vanitatem docentia, & mendacia ſuis cultoribus.* Benignitatem] *i. quandoquidem ita cæci ſunt ut bona a Deo accepta minimè agnoſcant: ſed mendacibus ſuis idolis tribuant: non impedio quò minus ſordeſcant ampliùs, & prorſus derelinquunt Deum, ita benignitatis aditum ipſi intercludant ſibi, adeòque maledictionem horrendam accerſant in cervices ſuas.* 9 Omnimoda ſalus] *epiphonema gnomicon, ut pſalm. 3. 9.*

CAPUT III.

Jonas iterata vocatione Dei Niniviticè prædicat: qui poſtquam credentes Deo, adhibitis omnibus pietatis exercitamentis ſeriam reſipiſcentiam coluerunt & teſtificati ſunt, veniam a Deo impetravêre: itaq; Jonas agrè ferens miſericordiam de illis captam, tanquam ſi prophetia ipſius eſſet inutilis & ipſi dedecoroſa, a Deo reprehenditur: deinde verò obſervans e ſuo tugurìolo quid Ninevitarum oppido futurum eſſet, typo divinitus informatur quàm æqua ſit Dei in res creatas ſuas miſericordia.

1 Cùmque autem edicente Jehova piſci illi, evomuiſſet Jonam in aridam;

2 Fuit verbum Jehovæ ad Jonam iterum, edicendo.

3 Surge, adi Nineven civitatem maximam; & proclama in eam proclamationem illam quã ego edico tibi.

4 Surgens itaque Jona abivit Nineven ſecundum verbum Jehovæ; Nineve autem erat [a] civitas [a] perquàm maxima, [b] itinere tridui:

5 Ubi cùm [c] cœpiſſet Jonas ire per civitatem itinere diei unius; & proclamaviſſet dicens, [d] adhuc quadraginta dies, deinde Nineve ſubvertetur:

6 Crediderunt [b] Ninevitæ [e] Deo; & indicentes jejunium induerunt [f] cilicia a maximo ipſorum uſque ad minimum ipſorum.

7 Cùm enim perveniſſet hoc verbum ad Regem Nineves, ſurgens e ſolio ſuo depoſuit paludamentum ſuum a ſe; & operiens ſe cilicio ſedit [g] in cinere:

8 Et poſtquam convocaſſet *populum*, edixit Nineves ex ſententia Regis & procerum ejus dicendo; homines & jumenta, armenta, & greges ne guſtanto quidquam, ne paſcuntor, & aquas ne bibunto;

9 Sed operiunto ſe ciliciis homines cum jumentis, & inclamanto Deum [h] fortiter; ac revertuntor quiſq; a via ſua peſſima, & ab ipſa violentia quę ineſt [i] manibus ipſorum.

10 [k] Quis ſcit an reverſurus ſit, & pœniteat Deũ; ut reverſo eo ab æſtu iræ ſuæ, non pereamus?

11 Quare cùm vidiſſet Deus opera eorum, eos reverſos eſſe a via ſua peſſima; pœnituit Deum ejus mali quo ſe dixerat affecturum eos, & non affecit.

[a] Heb. *magna Deo: ut Gen. 30. 8.*

[b] Heb. *homines Nineves.*

[c] Heb. *in fortitudine.*

CAPUT IIII.

1 QUOD cùm [a] malè haberet Jonam, peſſimè; & accenſa eſſet *ira* ejus;

2 [b] Oravit Jehovam dicens, quæſo Jehova, an non erat hoc verbum meum, dum eſſem adhuc in terra mea? idcirco anteverteram fugiendo Tarſum; ſciebam enim te Deum fortẽ gratioſum, & miſericordem, longanimem, & amplum benignitate, ac pœnitentem mali eſſe:

3 Nunc ergo, Jehova, accipe quæſo animam meam a me: nam [c] præſtat mori me quàm vivere.

4 Dixit verò Jehova; an factum bene, *quòd* accenſa eſt *ira* tibi?

5 Nam egreſſus Jonas e civitate reſidebat ab Oriente civitatis: vbi fecerat ſibi tugurium, ut reſideret ſub eo [d] in umbra, uſque dum videret quid futurum eſſet in civitate.

6 [e] Paraverat enim Jehova Deus [f] ricinum, qui aſcenderet ſupra Jonam, ut eſſet umbra ſuper caput ejus ereptura eum a [g] malo ipſius; lætabatur que Jonas de ricino illo lætitia magna.

7 Deinde paravit Deus vermem aſcendẽte aurora, poſtero mane; quo [h] lædente ricinum exaruit.

8 Fuit itaque oriente ſole, cùm [i] paraſſet Deus [k] Eurum [l] ſilentem, ut percuteret ſol caput Jonæ adeò ut difficeret animo; expeteretque [m] ſe ipſum mori, dicens, præſtat mori me quàm vivere.

9 Dixit autem Deus ad Jonam, [n] an factum bene *quòd* accenſa eſt tibi *ira* propter iſtum ricinum? [o] qui dixit, factum bene *quòd* accenſa eſt mihi *ira* [p] ad mortem uſque.

10 Cui dixit Jehova, [q] tu parcis iſti ricino, pro quo non laboraſti, & quem non educaviſti; [r] qui [s] una nocte extitit, & una nocte periit:

11 Et ego non parcerem Nineve, civitati maximæ; in qua ſunt plures duodecim myriadibus hominum [t] qui non norunt diſcrimen inter dexteram ſuam & ſiniſtram ſuam, jumentaque multa?

[a] Heb. *malum videretur apud Jonam, malum magnum.* Exod. 34. 6.

[b] Heb. *bona eſt mors mea pro vita mea ſic ver. 8*

[c] Heb. *percutiente.*

[d] Heb. *ventum Orientis.*

[e] Heb. *animæ ſuam.*

[f] Heb. *filium noctis extitit, & filius noctis periit.*

AN-

ANNOTATIO.

1 Cùm autem] *Verſum hunc ad ſequentia pertinere, ac non ad præcedentia res ipſa loquitur. Jam enim narrat hiſtoria quid ſecundò imperaverit Deus Jonæ liberato, & quid Jonas, quid Niniviræ fecerint.* 4 Civitas per quam] *nam erat in ambitu illius areæ quadringentorum ſtadiorum, quam circumſtabat murus inſtructus mille quingentis turribus: ut teſtantur Herodotus & Diodorus.* Itinere tridui] *videlicet in ambitum, ſi quis pedibus voluiſſet totum civitatis ambitum murum turresq́; prominentes extrinſecus perluſtrare.* 5 Cœpiſſet] *i. nondum oppidum totum percurriſſet: ſic commendatur Niniviticarum fides.* Adhuc quadr.] *denuntiatio hypothetica; prout ſunt minæ & promiſſiones legis, & confirmant ſequentia.* 6 Deo] *i. verbo Dei, & Jonæ ſervi ejus: ut Exod.14. 31.* Cilicia] *ad luctum, ut Geneſ.37.34.* 7 In cinere] *ut Ijobi 2.8.* 8 Et jumenta] *quorum triſte ſpectaculum fuit utile & ad docendum, & ad permovendum: docendum quidem gravitatem peccatorum & iræ Dei contra peccata accenſæ; permovendum verò & ad horrorem peccati quo homo res omnes inficit, & ad ſeriam reſipiſcentiam: quæ omnia Deus ſpectavit lege in ſacrificiorum ritibus.* 9 Manibus] *ut Pſal.7.4.* 10 Quis ſcit] *vide Joël.2.14.*

IN CAPUT IIII.

1 Quod] *Id eſt, cùm Jonas indignè ferret Deum Niniviticis reſipiſcentibus condonantem non efficere quod per ipſum prænuntiaverat; quia veritatem & complementum ſermonis ſui anteponebat Jonas ſaluti illorum omnium, ad quam Deus arcano conſilio ſuo reſpexerat.* 2 Oravit] *humana infirmitate traductus; qua primùm ſuperiorem ſuam contumaciam quodammodo vult probare Deo, dicens, ſciebam te miſericordem eſſe, & argumentum Prophetiæ quam imperabas mihi cum natura tua comparans ſtatuebam fore ut aliud per me diceres, & aliud præſtares opere: hac verò ratione omnino exponor ludibrio ego cum prophetia mea, hoc verſu; deinde mortem iterum expetit, non acquieſcens voluntati Dei, verſu ſequen.* 5 In umbra] *minirum illius ricini, de quo ſeq.verſ.* 6 Paraverat] *i. jam antè diſpoſuerat in eam partem oppidi ricinum, quem nactus Jonas ſubſtruxit tugurium in quo reſideret.* Ricinum] *Hhebræam vocem quam variè torſerint interpretes nihil attinet dicere. Nos tum ex linguarum affinium comparatione, tum verò ex iis rebus quæ hoc loco dicuntur, judicamus eſſe crotona ſive trixin, quam Latini ricinum a ſimilitudine ſeminis appellavére: quod ſemen Hhebræi in libris ſuis & Ægyptii (apud quos frutex eſt frequentiſſimus) appellant kiki: unde factum eſt ut oleum ex eo ſemine Græcis & Latinis cicinum extera voce nuncupetur, quemadmodum lirinum extera voce appellatur ſuſinum; mutatis videlicet nominibus ex iis partibus unde uſus earum allatus eſt, aut ubi ſunt frequentiſſima.* Malo ipſius] *quod fuiſſet accepturus Jonas a ſole æſſo & æſtu graviſſimo.* 8 Paraſſet] *i. duobus incommodis momento uno Jonam afficiſſet, nimirum vento calente ſed leniſſimo (qui ferè ſudorem excitat) & ſole torridiſſimo.* Silentem] *i. tenuiſſimum, qui aërem a ſole inflammatum non poſſet ita perſpirare ut corrigeret, ſed potius adjuvaret æſtum: quamobrem ſilens aut ſurdus dicitur hic ventus δ ἐξαίρετος, ut diſtinguatur ab altero Orientis vento qui ſonorus eſt violentusq́;, ut Exod.14.21.* 9 An factum bene] *a judicio ſingulari quod Jonas fecit de ricino, Deus tam quam typo adhibito evincit ipſum de jure & juſtitia ſua in ſaluti Niniviticarum procurandæ, per comparationem minoris.* Ad mortem uſque] *i. eò uſque ut mortem expetiverim, fractus & confectus malis.* 10 Tu parcis] *i. conſervatum cupis: argumentatio vehementiſſima, illuſtrata multis & graviſſimis antithetis, hoc & ſeq.ver.* Una nocte] *i qui momento naſcitur & emoritur: proverbialis circumloquutio rei momentaneæ: eſt ricinum repentè naſci teſtis eſt Plinius lib.15.natu alis hiſtoriæ cap.7.* 11 Qui non norunt] *id eſt, planè pueri; periphraſis.*

MICA.

ARGUMENTUM.

LIBER Micæ Prophetæ totus verſatur in prophetico dicendi genere: nam primùm impietatem & inhumanitatẽ Judæorum Iſraëlitarumq́; a primoribus & prophetis ſotam redarguit acerrimè, & horribiles Dei minas de acerbiſſima everſione proximè futura pronuntiat: deinde verò ſanctas reliquias ſecundum electionem Dei liberandas conſolatur promiſſionibus de Chriſto, de Evangelio, de adminiſtratione Evangelica, & de fructibus ad Eccleſiam perventuris.

CAPUT I.

Propheta Judæis & Iſraëlitis everſionem utriuſq́; regni, oppidorumq́; & regionis vaſtationem prædicit propter ipſorum maleficia: ideoq́; ut Deo juſtitiam aſſerat, populoribus, magiſtratibus, & prophetis omnimodam inhumanitatem & impietatem exprobrat, quas in cauſa eſſe oſtendit venturis ſeveriſſimi illius judicii: ac poſtremò Eccleſiam piorum conſolans, amplitudinem ejus, liberationem a malo venturis per adventum Chriſti, bonorumq́; omnium plenitudinem ipſi prædicit affore in Evangelio.

1 VERBUM Jehovæ, quod fuit ad Micam[a] Moraſchtitem, diebus Jothami, Achazi, Jechizkijæ Regum Jehudæ; quod vidit ſuper Schomrone & Jeruſchalaimis.

2 [a]Audite populi[a] quotquot eſtis, attende terra & [b]qui eam implent: ſitque Dominus Jehova[a] in vobis teſtis, Dominus[a] e templo ſanctitatis ſuæ.

3 [a]Nam ecce Jehova proditurus eſt[a] e loco ſuo, & deſcendens calcabit[a] excelſa terræ:

4 Et[a] liquefient ipſi montes ſub eo, & ipſæ con-

a Heb. *omnes ipſi: ut Ijobi 17.9.*
b Heb. *plenitudinem ejus.*

convalles [c] diffilient, [a] tanquam cera a conſpectu ignis, [a] vt aquæ profuſæ in declivem locum:
5 Propter defectionem Jahhakobi totum iſtud, & propter peccata domus Jiſraëlis. [a] cujus eſt defectio [a] Jahhakobi? [a] an non Schomronis? & cujus excelſa Jehudæ? an non Jeruſchalaimorum?
6 [a] Itaque diſponam Schomronem [a] in acervum [d] agreſtem ad plantaria [e] vineatica; & [a] faciam ut diffluant in vallem lapides ejus, etiam fundamenta ejus retegam.
7 Et omnia ſculptilia ejus contundentur, ac omnia donaria ejus comburentur igne, omniaque [a] terricula ejus diſponam in vaſtationem; quia [a] ex mercede meretricia collegit, [a] & dum merces meretricia eſt averruntur.
8 [f] [a] Præterea plangam & ejulabo, incedens [a] ſpoliatus & nudus; edam planctum [a] ſicut dracones, & luctum ut [g] pulli ululæ:
9 Poſtquam ægra fuit *Schomron* [a] plagis ſuis; quòd [a] pervenerit uſque ad Jehudam, pertigerit uſque ad portam populi mei, Jeruſchalaima

[c] Heb. *ſe diffundent.*
[d] Heb. *agri.*
[e] Heb. *vineæ.*
[f] Heb. *præter hoc.*
[g] Heb. *filiæ*

uſque.
10 [h] Gathi ne indicetis, [h] omnino ne fleatis: [a] in domo Hhophrę [a] pulvere te voluta.
11 [i] [a] Tranſi habitatrix elegantis *loci*, [a] nudata pudendis: non exibit habitatrix *loci* pecoroſi, planctus *erit* [k] in [a] locis adjacentibus, *quæ* accipiunt a vobis [a] conſtitutionem ſuam.
12 Nam dolebit [a] propter bonum habitatrix [a] ſperarum *ſedium*, cùm deſcenderit malum a Jehova in portam Jeruſchalaimorum.
13 [a] Junge currum [a] angariis, habitatrix Laciſchi; [a] origo peccati ipſa eſt cum filia Tzijonis, quia in te invętæ ſunt [a] defectiones Jiſraëlis.
14 Idcirco [a] dato munera cum [a] Moreſchetha Gathi: domus Aczibi [a] erunt [m] mendaces regibus Jiſraëlis.
15 Adhuc [a] hæredem adducam tibi, ô habitatrix Mareſchę; [a] Hhadullamum uſque perveniet, [a] gloriam Jiſraëlis.
16 [a] Glabra te & [a] tonde, propter filios deliciarum tuarum; dilata calvitium tuum, ô [a] ſimilis aquilæ, quia migrant a te.

[h] Heb. *ſtendo.*
[i] Heb. *tranſi vobis: pleonaſmus.*
[k] Heb. *in loco illius lateris: ſic accipitur 1. Schem. 20. 41.*
[l] Heb. *amarorum.*
[m] Heb. *mendacio.*

CAPUT II.

1 [a] VÆ cogitantibus iniquitatem, & operantibus malum [a] in cubilibus ſuis; quod ſi lucęſcente manè faciant, cùm eſt in poteſtate manus ipſorum:
2 Qui concupiſcunt agros & rapiunt, domoſque *concupiſcunt* & adimunt: opprimentes virum cum domo ejus, quemq; cũ poſſeſſione ſua.
3 [a] Idcirco ſic ait Jehova, ecce ego cogito contra [a] familiam iſtam malum; unde non a movebitis colla veſtra, neque ambulabitis [a] [n] elatè, cùm tempus mali erit.
4 Tempore illo proferet de vobis parabolam & lamentabitur lamentum [b] ſummum *lamentator* dicens, [c] [a] prorſus vaſtati ſumus, portionem populi mei [a] commutat *Deus*: quomodo adimit mihi, & avertendo agros noſtros partitur?
5 [a] Idcirco, *inquam*; non erit tibi [a] projiciens funiculum ad ſortem; in congregatione Jehovæ.
6 [a] Ne ſtilleris, [a] ſtillent *iſti*: [a] non ſtillant ſecundũ iſtos, [a] non hæſurũ eſſe *populũ* ignominiis.
7 [a] O quę diceris domus Jahhakobi, [a] an [a] anguſtatus eſſet ſpiritus Jehovæ? an [a] hæ eſſent actiones illius? [a] nónne verba mea profutura eſſent apud [d] eum qui rectè ambulat?
8 [a] Atqui [a] heri populus meus [e] [a] quaſi hoſtis inſurgebat, [f] [a] cùm adeſt veſtis, togam detrahitis; [a] a tranſeuntibus ſecurè, quietis [g] a bello.
9 Uxores populi mei expellitis, *quamque* e domo [a] diliciarum ſuarum; a parvulis ejus aufertis [a] decorem meum [a] in ſeculum.
10 Surgite & abite, quia non eſt [a] hæc requies; [a] propter impuritatem perditura eſt *vos*, & quidem perditione præciſa.
11 [a] Si vir [h] ventoſus, & falſus mentiatur *dicens*, ſtillabo tibi pro vino aut pro potu inebriante; [a] is ſtillator eſt populi hujus.
12 [i] [a] Omnino recipiam te, Jahhakob, totum, [k] omnino congregabo reliquias Jiſraëlis, [a] ſimul diſponam eum ut [a] oves Botzræ; ut grex in medio ovilis ſui, perſtrepent præ multitudine hominum.
13 [a] Aſcendit [a] effractor in conſpectu eorum, [a] perruperunt tranſeuntes portam qua egrediuntur: tranſitq; [a] Rex eorum ante ipſos, & Jehova [a] in principiis illorum.

[n] Heb. *elatione.*
[b] Heb. *lamentabile.*
[c] Heb. *vaſtando.*
[d] Heb. *rectum ambulantem.*
[e] Heb. *in hoſtem.*
[f] Heb. *e regione veſtu togam denudatis.*
[g] Heb. *belli.*
[h] Heb. *ambulator venti & falſitatis.*
[i] Heb. *recipiendo.*
[k] Heb. *congregando.*

CAPUT III.

1 [a] QUAPROPTER dico, audite jam primores Jahhakobi & ductores domus Jiſraëlis; an non veſtrum eſt ſcire ipſum jus?
2 Oſores *ſunt* boni, & amantes mali; [a] rapientes cutem iſtorum ab eis, & carnem eorum ab oſſibus ipſorum:
3 Et [a] quod comedunt caro eſt populi mei; & cutem eorum ab eis nudant, ac oſſa eorum diffringunt: dividuntq; ut quod eſt in olla, & velut carnem quæ eſt in lebete.
4 [a] Tunc inclamabunt Jehovam, & non exaudiet eos; ſed abſcondet faciem ſuam ab eis tempore illo: quemadmodum malè inſtituerint actiones ſuas.
5 [a] Sic ait Jehova contra illos Prophetas, qui in errorem inducunt populum meum; qui [a] mordentes ſuis dentibus proclamant pacem, & in eum qui non indiderit ori ipſorum indicunt bellum:
6 Idcirco [a] nox erit vobis a viſione, quæ obſcuritatem afferet vobis ne divinetis; & occidet ſol ſuper iſtos Prophetas, atrabiturque ſuper eos dies:
7 Ita erubeſcent iſti videntes, & pudore ſuffundentur iſti divinatores, [a] obvelabuntque myſtacem ſuum quotquot erunt: quia [a] nulla erit exauditio Dei.
8 [a] Veruntamen ego repletus ſum [a] virtute a ſpiritu Jehovę, judicióque, & potentia; ad indicandum Jahhakobo [a] defectionem ipſius, & Jiſraëli peccatum ipſius.
9 [a] Audite jam hoc primores domus Jahhakobi, & ductores domus Jiſraëlis; qui abominantur jus, & quicquid eſt rectum pervertunt:
10 Quiſquis ædificat Tzijonem cædibus, & Jeruſchalaima iniquitate.
11 Quorum primores munere judicant, &

Deut. 17. 18. & ſeq.

quorum ſacerdotes pretio docent, & quorum Prophetæ pecunia divinant; interea Jehova nituntur dicendo, an non Jehova in medio noſtri eſt? non ſuperveniet nobis malum.

12 Idcirco veſtra cauſa, Tzijon *ut* ager arabitur, & Jeruſchalaima acervi erunt; & mons ipſius domus in excelſa [a] ſylvoſa.

[a] Heb. *ſilva.*

CAPUT IIII.

[a] Heb. *in extremitate dierum. Jeſchahh. 2.*

1 SED erit [a] ultimis temporibus, *ubi* conſtitutus fuerit mons domus Jehovæ in vertice aliorum montium, & elatus fuerit ſupra colles; ut confluant ad eum populi:

2 Euntque gentes multæ dicentes, venite ut aſcendamus in montem Jehovæ, & in domum Dei Jahhakobi, ut doceat nos de viis ſuis, & ambulemus in itineribus ejus; nam Tzijone prodit doctrina, & verbum Jehovæ Jeruſchalaimis:

3 Qui judicem agit inter populos multos, & corripiet gentes validas [b] in longinquum uſque; ut tundant gladios ſuos in ligones, & haſtas ſuas in falces, non attollant [b] gens una in alteram gladium, neque diſcant ampliùs bellum;

4 Sed [c] confideant quiſque ſub vite ſua, & ſub ficu ſua, nemine deterrente: quia os Jehovæ exercituum loquutum eſt.

5 [d] Nam omnes populi ambulant quiſque in nomine Dei ſui, nos autem ambulabimus in nomine Jehovæ Jehovæ Dei noſtri in ſeculum & in æternum.

6 [e] Tempore illo, dictum Jehovæ, recipiam [f] claudicantem; & [g] depulſam congregabo, [h] & quam malis affecero:

7 Et diſponam claudicantem in reliquias, & procul diſjectam in gentem validam; regnabitque [i] Jehova ſuper eos in monte Tzijonis ex hoc tempore uſque in ſeculum.

8 Et tu [k] turris gregis, [l] clive filiæ Tzijonis, ad te uſq; perveniet; & adveniet dominium illud primarium, regnum [m] filiæ Jeruſchalaimorum.

9 [n] Nunc quare vociferaris vociferatione? an Rex nullus eſt in te? an conſiliarius tuus periit, quòd deprehenderit te dolor ſimilis parturientis.

10 [o] Parturi & ede *partum*, filia Tzijonis, tanquam puerpera; cùm jam egreſſa ex urbe habitaveris in agro, ac perveneris Babyloniam uſque, ibi liberaberis; ibi vindicabit te Jehova è manu inimicorum tuorum.

11 Nam quàvis jam cõveniant contra te gentes multæ; quæ dicunt, [p] contaminetur, [q] & videat in Tzijone oculus noſter:

12 Ipſi ignorant cogitationes Jehovæ, neque intelligunt conſilium ejus; eum congregate ipſas [r] velut manipulum in aream.

13 [s] Surge & tritura filia Tzijonis; nam [t] cornu tuum reddam ferreum & ungulas tuas reddam chalybeas, ut cõminuas populos multos: & anathemate devovebo Jehovæ quæſtum eorum, & facultates eorum Domino totius terræ.

[b] Heb. *gens in gentem.*

CAPUT V.

[a] Heb. *filia turmæ.*

1 NUNC turmatim coito, [o] ô [a] turmaria, [p] obſidionem diſponens contra nos: [q] virga percutiant in maxilla judicem Iſraëlis.

[b] Heb. *exiſtendo.*

2 [r] At tu Beth-lechem [s] Ephrathę, [t] minima [b] ut ſis inducibus Jehudæ, ex te mihi prodibit [u] futurus dominator in Iſraële; [v] cujus exortus inde a principio, a diebus ſeculi *ſunt.*

[c] Heb. *filiis Iſraëlis.*

3 [w] Idcirco exponet *quidem* eos uſque ad tempus [x] *quo* parturiens pepererit: [y] reliquum fratrum ejus revertentur cum [c] Iſraëlitis;

4 Et permanebit ac paſcet robore Jehovæ & excellentia, nomine Jehovæ Dei ſui: & habitabunt, quia jam magnus erit uſque ad fines terræ.

5 Eritque hujuſmodi [z] pax; ut [a] poſtquam venerit Aſſyrius in terram noſtram, & poſtquam calcaverit palatia noſtra, conſtituamus ſuper eum [b] ſeptem paſtores, & octo toparchas [c] ex hominibus:

6 Qui paſcent terram Aſſyriorum gladio, & terram [d] Nimrodi in oſtiis ejus: [e] eripietq; ab Aſſyrio, cùm veniet in terram noſtram, & cùm calcabit terminium noſtrum.

7 [f] Itaque erunt reliquiæ Jahhakobi [d] inter populos multos, [g] ſicut ros a Jehova, & ut tenues pulviæ ſuper herbam; [h] quæ non expectabat virum, neque præſtolabatur filios hominis.

[d] Heb. *in medio populorũ: ſic verſeq.*

8 Erunt etiam reliquiæ Jahhakobi in gentibus, inter populos multos, velut leo inter beſtias ſylvæ, ut juvenis leo inter greges ovium; qui cùm tranſit, & calcat & rapit nemine eripiente.

9 Elata erit manus tua ſupra hoſtes tuos, & omnes inimici tui exſcindentur.

10 [i] Nam erit die illo, dictum [k] Jehovæ; [l] cùm excidero equos tuos in medio tui, & perdidero currus tuos,

11 Exſcindenſque civitates terræ tuæ, deſtruxero omnes munitiones tuas,

12 Et excidero præſtigias e manu tua, adeò ut planetarii non ſint tibi,

13 Excideroq; ſculptilia tua & ſtatuas tuas e medio tui, ut non [m] incurves te amplius operi manuum tuarum,

14 Et evellero lucos tuos e medio tui; [n] ut perdam adverſarios tuos,

15 Faciamque ira & æſtu vindictam contra gentes, quæ non auſcultaverint.

ANNOTATIO.

1 Verbum Jehovæ] *Quinque hæc capita inter ſe conjungenda eſſe & effingere juſtam concionem, nemini facilè animadverſuri ſunt qui cum judicio & ratione prophetæ verba expenderint. Sunt itaque duo hic diſtinguenda, inſcriptio καθολικὴ ſive univerſalis, verſu 1. & prophetia ipſa ejus argumenti quod inſcriptione continetur. Inſcriptio autem (ut in cæteris Prophetis) exponit rem, perſonam, tempus, & argumentum prophetiæ: quæ ſingula ita ſunt plana ut non videantur egere ſingulari aliqua interpretatione.* Moraſchithem *jubet, eruendum ex oppido Moraſchethi, cujus mentio eſt infrà ver. 14. Nam ut ad Maraſcham aliquem Judæ oppidum referamus, prohibet forma nominis.* Super Schomronem *Judæ, ſuper regnum decem tribuum, Iſraëlis ex-*

Jeſu-

Jehudæ; quorum hæ fuerunt metropoles, & unde manarunt regionum evertendarum causæ, versu 5. synecdoche. 2 Audite] *hujus prophetiæ (si exordium exceperis hoc versu comprehensum) duæ sunt omnino partes; una, propositio judiciorum Dei contra Judæos & Israëlitas, tribus capitibus; altera, consolatio sanctarum reliquiarum per promissiones Evangelicas, capite 4. & 5.* In vobis] *cùm improbis & defectoribus, ut verbo Dei ampliùs evincantur & percellantur minus; tum etiam bonis, ut in promissionum expectatione confirmentur: quæ duæ sunt concionis partes.* E templo sanct.] *id est, e cœlo, ut Psal. 11. 4. periphrasis, quam duo sequentes versus confirmant hoc loco statuendam esse.* 3 Nam ecce] *in narratione hac judiciorum Dei primùm observanda est prolepsis, sive generalis propositio & judiciorum Dei, hoc & sequente versu; & causarum, ver. 5. deinde vero singularis enarratio duorum membrorum prolepseos; tum judiciorum, reliquo capite; tum etiam causarum, duobus sequentibus: etsi utrique membro pro occasione, id est, judiciorum enarrationi interdum causæ asperguntur, & causarum enarrationi judicia.* E loco suo] *id est, e cœlo, ut modò diximus Psal. 115. 3.* Excelsa terræ] *ut Deut. 32. 13. & 33. 29.* 4 Liquefient] *ut Psal. 97. 5.* Tanquam cera] *illustrat Propheta duo proximè præcedentia dicta comparationibus.* Ut aquæ prof.] *id est, ita abibunt convalles in glebas minutissimas & friatę dissilient judicio Dei, ut aqua deorsum dejecta ex præcipitio hùc illùc dissilit in minutissimas guttulas.* 5 Cujus est def.] *ætiologia proximè præcedentis dicti, a ratione peccatorum quæ in Israële & Jehuda obtinebant. Non est, inquit Propheta, singularis alicujus viri, familiæ, civitatis, loci, aut hujus tantùm ætatis istorum regnorum defectio; sed ab ipsis regibus, regiúq; civitatibus profecta est, ab illis augetur, & in illis confirmatur; deniq; metropoles istæ in reatum publicum omnes regni utriusque cives adduxerunt, ipsosq; in eo obfirmant.* Jahhakobi] *id est, Israëlitarum, regnum, quod decem partes in rege obtinebat, ut illi loquuntur 2. Schem. 19. 44.* An non] *id est, nónne reus est Rex, principes, comites, & populares Schomrone habitantes? sic sequentia.* 6 Itaque] *prius hoc membrum prolepseos, ut diximus in versum 3. judicia Dei primùm enarrat in Israëlitas, duobus versibus, & in Judæos, duobus alteris; deinde verò figurat ratione castrensi tanquam speculator minutatim Judæu sua res futuras præsignificans, reliquo cap.* In acervum] *id est, ut nihil e Schomrone supersit quàm acervus lapidum ruderum q.d.* ut vinitores, *cùm plantaria vinearum curant, & novellant, lapides solent coacervare ad itinera extra vinearum septum.* Faciam ut diffi.] *gradatio. q. d. ac ne acervos quidem ipsos lapidum relinquam; sed exundabit judicium meum ut torrens, lapides ejus ad ima usque fundamenta everret, atque deportabit: ut per Assyrios effectum est.* 7 Terricula] *ut 1. Schem. 31. 9.* Ex mercede] *id est, idolatriæ suæ & idolis acceptæ tulit bona sua: ut Hoschæ. 2. 5. & 8. & 12.* Et dum merces] *id est, tantisper dum sua bona possident (quæ non mihi sed suis idolis tanquam mercedes meretricias accepta ferunt) tantisper, inquam, avertuntur a me benignitate mea abutentes, Hoschæ. 2. 5. & seq.* 8 Præterea] *enarratio judicii Dei contra regnum Jehudæ, ut diximus in versum 6.* Spoliatus] *nimirum veste mea prophetica; ut Jeschahh. 20. 2.* Sicut dracones] *sic Ijobi 30. 29.* 9 Plagis suis] *de quibus versu 6. & 7.* Pervenerit] *id est, non constiterit plaga in Israëlis regno, sed Jehudam quoque invaserit.* 10 Gathi] *hypotyposis castrensi forma denuntians & figurans calamitates Jehudæ. De hac autem loquendi forma vide 2. Schem. 1. 20.* In domo Hhophræ] *id est, in Binjamine, Jehoschuhh. 18. 23. quasi dicat, luctum procul agitato a Pelischtæorum finibus.* Pulvere] *id est, esto in luctu amarissimo: ut Jirmeja 6. 26. synecdoche. Alludit autem hìc & sequentibus versibus ferè Propheta ad ipsa locorum nomina quæ hìc adducuntur.* 11 Transi] *id est, migra e regione tua cum luctu & dedecore maximo. Voces autem hoc versu positas, quas interpretes ferè ut proprias accipiunt, nos appellativè reddimus: nam consilium Prophetæ est inde ab hoc versu, Jehudæ suas calamitates prædicare, ut Binjamini, proximè præcedente. Jehudæ autem agrum dividit in elegantem uberemq;, & in asperum ac steriliorem: futurumq; omnino prædicit ut totus ager acerbissimo luctu perfundatur: quod amplius exornat sequentibus.* Nudata pudendis] *id est, non tantùm inelegans, sed etiam affecta dedecore turpissimo: ut Jeschahh. 47. 3.* Locis adjac.] *id est, incultioribus, quę secundum agros uberes sunt & de illorum copia fructum percipiunt.* Constitutionem] *id est, rationem & quasi leges vitæ suæ accipiunt a locis uberibus, quia ex illorum copia aluntur commodiùs, ex inopia verò gravissima sentiunt incommoda; quod sequentis versus exegesis commonstrat.* 12 Propter bonum] *videlicet amissum clade publica: ut sequentia docent.* 13 Junge currum] *id est, fuge quàm poteris maximè & contentissimè; non effugies tamen; cùm Regem tuum fugientem ad te non severus effugere.* Angariis] *id est, equis celeribus cursum latum (ut Jureconsulti vocant) decurrentibus.* Origo peccati] *id est, Lacischani cives conscii, adeoq; autores sunt cum civibus Jeruschalaimorum perfidæ illius conspirationis contra Regē Amatx jam factæ, quem Jeruschalaimani persequuti sunt, Lacischani verò prodiderunt & morte affectum miserunt Jeruschalaimam: vide 2. Reg. 14. 19.* Defectiones Jisr.] *id est, rea es earundem defectionum quibus tenentur Israëlitæ, cùm hoc tuo sæculo pęrèque a domo Davidis defeceris.* 14 Dato munera] *id est, redime pacem cum propinquis tuis quantum voles: concessio ironica.* Moreschetha] *id est, oppido a Binjaminitis occupato, quod priùs ad regnum Gathi pertinebat: sic interpretamur ex 1. Chron. 8. 13.* Erunt mendaces] *id est, fallent expectationem regum Jehudæ imperantium reliquis Israëlitis.* 15 Hæredem] *id est, extraneum, qui per longum tempus hæreditario obtineat possessionem tuam. De hoc autem & superiore oppido vide Jehoschuhh. 15. 44.* Hhadullamum] *de quo Jehoschuhh. 15. 35.* Gloriam Jisr.] *id est, Jeruschalaima metropolin, & Tzionem Dei Regúmq; sedem, quam nominaverat suprà ver. 9.* 16 Glabrate] *apostrophe ad Tzionem & Jeruschalaima: vide Jeschahh. 22. 12.* Tonde] *ut Ijobi 1. 20.* Similis aquilæ] *id est, quæ omnium tibi videris excelsissima, prout aquila cæteras aves supervolat: ut Jirmeje 49. 16. & Hhobadjæ. 4.*

IN CAPUT II.

1 Væ cogitantibus] *Enarratio alterius membri prolepseos, ut diximus suprà 1. 3. videlicet causarum propter quas Deus ad statuendum & denuntiandum tam grave judicium adducitur. Sunt autem hujus enarrationis causæ in universum duæ, quæ cum judicii sui singillatim comparantur: una est, inhumanitas cogitationum factorumq;, duobus versib. accersens severissimum Dei judicium, quod tribus versibus deinde exponi-*

tur; altera est impietas verbum Dei repudians & legem Deo ac Prophetis dicens, versu 6. quæ duo mala primùm redarguuntur contestatione vehementissima popularium, inde ad finem capitis 3. deinde verò principum primorum, populi & prophetarum, tanquam inhumanitatis & impietatis autorum, capite 3. In cubilibus suis] *id est, ne nocte quidem, quietis tempore & loco, supersedentibus a cogitando & informando malo.* 3 Idcirco] *applicatio judicii (ut diximus in ver. 1.) quo continentur servitus abjectissima, hoc versu; dedecus luctuosissimum, & de; u sio ab Ecclesia & hæreditate Jehove, duobus versibus.* Familiam istam] *Israëlis tot.us.* Elatè] *ut modò facitu, cùm aquilarum instar vobis videmini, suprà 1.16.* 4 Prorsus vastati] *hoc lamento continentur duo; querimonia, & postulatio causæ, cui Deus subjicit responsum sequente versu.* Commutat] *suos in regionem exteram deportando, & regionem suam exteris partiendo.* 5 Idcirco] ἀναφορὰ *respiciens ad principium versus tertii. Non erit (inquit Deus) quòd lamentatores tui queritentur quo pacto fiat ut hæc vobis adimam & illu concedam: jam enim exposita est causa, me id circo effecturum esse quòd cogitetis iniquitatem, &c.* Projiciens funiculum] *id est, qui possessionem amplius distribuat tibi: quod Deus primùm per Jehoschuhbham effecerat: vide Deut. 3 2.8. & 9.* 6 Ne stilletis] *altera causa, ut diximus in versum 1. quam Propheta ex abrupto affert ad testandum indignationem gravissimam. Sunt enim hæc verba principum & popularium de prophetis arbitratu suo judicantium. Nam hoc scelus eodem tempore in Jehuda factum esse ostendit Mica & Jeschahhja 30.10. quo etiam in Israële factum est: ut vidimus Hhamos. 7.12. & 16.* Stillent isti] *videlicet pseudoprophetæ, qui blanda loquuntur nobis. De hoc autem stillandi verbo vide Jechezk. 21.2.* Non stillant] *i. non prophetant ut isti prophetæ nostri: sic causam reddit populus cur prophetas Dei jubeat conticescere: ut 1. Reg. 22.8. & seq.* Non hæsurum] *summa pseudoprophetarum quæ arridebant populo tanquam fausta, contra quàm Prophetæ Dei prædicabant ignominiosa omnia populo eventura: ut antè vidimus.* 7 O quæ diceris] *id est, qui estis populus & Ecclesia Dei nomine tenus. Hinc autem (ut diximus in versum 1.) incipit contestatio, qua Propheta vim spiritus Dei opponit populi instituto, hoc versu, quod institutum deinde explicat a populis inhumanitate a Deo puniendis, usque ad ver. 10. & ab infidelitate, ver. 11.* An angusti.] *contestationu fundamentum a persona Dei & populi nititur dilemmate: si ita ut vultis (Propheta inquit) nos convenire prophetare, alterutrum operteret, aut Deum, aut vos reprehendendos esse novitatis istius nomine: nam aut spiritus Dei angustatus esset, ut non amplius posset, auderet, aut vellet eamdē rationem in dicendo & operando sequi, aut vos contumaces: atqui Deus est constantissimus semperq; sui similis in dicendo & beneficiendo rectus, hoc versu. Stupereste igitur ut vos ipsos damnetis contumaciæ, cùm asperiores vobis enuntiantur prophetiæ.* Angustatus est.] *ne posset vobis mala prædicere prædictaq; efficere.* Hæ essent] *i. an ita se gereret vera Ecclesia Dei & germana Jahhakobi domus, ut vos geritis? quod exponitur versib. seq.* Nonne verba mea] *i. nonne si rectè esset animo, & rectè vivendi studio ducercmini, apud vos locus esset sermoni meo? & meliores efficeret vos instituto vitæ, augeretq; promissionibus?* 8 Atqui heri] *explicatio antithetos inhumanitatis & infidelitatis populi, ut diximus præcedente versu.* Heri] *id est, hu paucis annis, memoriaq; recentissima: synecdoche, ut Jeschahh. 30.33.* Quasi hostis] *id est, non secus quàm hostis, tum in reges suos conspirabat, & in regno utroq; maximam portam aperiebat nequitiæ & latrociniis, tum regnum unum in alterum invehebatur hostilibus grassationibus. Nam in regno quidem Jehudæ Joasch, & Amatzja suorum conspirationibus occisi sunt, in Israële verò Nadab conspiratione Babhaschæ & Joram conspiratione Jehu: deniq; regnum unū ab altero est frequentissimè infestatum.* Cùm adest] *id est, cùm nullæ necessitate constringimus, sed rebus omnibus abundatis: nihilominus tamen adducti sola libidine in res alienas involatis: nam species una latrociniorum pro genere accipitur.* A transeuntibus] *exaggeratio criminu a persona eorum quibus fit injuria.* 9 Deliciarum] *id est, charissima, ubi ipsis futuræ essent deliciæ in virorum liberorumq; complexu: sic gradatim auget maleficentiam populi, quòd nulla sexus aut ætatis ratione abducatur a malo.* Decorem meum] *id est, ornamenta juraq; omnia honoratissima quæ ipsis attribuit lege: Nam Israëlitæ omnes inde a conceptu libertatem & gloriam omnem filiorum Dei Ecclesiæq; obtinebant; sed latrocinio & bello inter duo regna intercedentibus ne pueros quidem pro fratribus & cohæredibus fœderis promissionumq; habebant, sed in miseram duramq; servitutem trahebant, velut extraneos: vide exempla 2. Chron. 28.* In seculum] *id est, ista indesinenter facitis.* 10 Hęc] *nimirum terra. q.d. non amplius futura est vobis stabilis & tranquilla sedes.* Propter impur.] *qua impuraſtis ipsam: confer cum Levit. 18.25. & sequentibus.* 11 Sic vir ventosus] *altera pars explicationis de infidelitate, ut diximus versu 7.* Is stillator] *id est, Propheta acceptus populo: vide suprà versu 6.* 12 Omninò] παρεμβολὴ *sive interjectus minarum quas Deus in populum Jehudæ & Israëlis pronuntia vit antè dictæ inhumanitatis & infidelitatis nomine: prout causam narrationi monuimus judicia interseri suprà 1.3. Ludit autem Propheta ex ambiguo, in hoc versu, & ludificatur pseudoprophetarum verba, quasi promissiones ampliſſimas faceret verbis Dei de ventura Jehudæ & Israëlis adunatione; sed quo consilio faciat demonstrat apertissimè sequente versu.* Simul disponam] *ut simul quàm maximo numero in captivitatem tanquam in exteram caulam deportentur.* Oves Botzrę] *de qua Jirmejæ 48.24. oppidi Moabitarum, qui pecuarii erant maximi, 2. Reg. 3.4.* 13 Ascendit] *hypotyposis, qua propheta judicium populo superventurum quodammodo oculis exhibet, & res quasi præsentes narrat.* Effractor] *Assyrius, & Babylonius.* Perruperunt] *sic enim capta sunt Schomron, & Jeruschalaima.* Rex eorum] *Hoscheahh, & Tzidkija, 2. Reg. 17. & 25.* In principiis] *id est, dux primi agminis, totiusq; hostilis exercitus, ut persicias quæ dixit præcedente versu.*

IN CAPUT III.

1 Quapropter] *Altera pars contestationis, qua propheta (postquam totum populum admonuit capite proximo) nominatim principes populi & Prophetas velut inhumanitatis & impietatis autores compellat: quemadmodum exposuimus in sua ver. 11. principes quidem, versibus quatuor; prophetas verò, quatuor alios: ac postremò universalem denuntiationem adhibet ut finem contestandi faciat, quatuor ultimis.* 2 Rapientes] *id est, omnibus modis absumentes ferissimè.* 3 Quod comedunt] *ut Isai. 14.4. hic autem feri-*

nam principum inhumanitatem Propheta perſequitur laniorum & coquorum ſimilitudine. 4 Tunc] *videlicet cùm immittet ea quæ denuntiavit ſuprà 2.12.& 13.* 5 Sic ait Jehova] *conteſtatio in pſeudoprophetas: ut diximus verſu 1.* Mordentes]*id eſt cùm ipſis datur quod mordeant, & unde curent abdomen ſuum, ut ſuprà 2.11.* 6 Nox erit vobis]*id eſt, tot & tantis malis (quæ cum nocte tenebriſq; ferè comparantur) obruemini, ut amplius non vacet vobis noctu ſomnia, interdiu viſiones adducere, & divinationes veſtras in locum eorum obtrudere.* 7 Obvelabuntq́;]*ut Levit.13.45.& Jechezk. 24.17. & 22.* Nulla erit exaud.]*ut ſuprà verſu 4.* 8 Veruntamen]*oratio antitheton, qua propheta adminiſtrationem ſuam & prædicationem comparat cum pſeudoprophetarum factis, & tranſitum facit ad ſequentem concluſionem hujus conteſtationis.* Virtute] *non cibo, potu, aut humanis muneribus; ut illi dicuntur verſu 5.* Defectionem]*conjunctam ſupplicio ſuo, non autem pacem quam illi prædicant ſuprà 2.6.& 11.& hujus capitis verſu 5.* 9 Audite jam]*concluſio totius conteſtationis, ut diximus ver. 1.* 10 Ædificat Tzijo.]*i.domos extruit, & urbem excolit artibus nefariis.* 11 Jehova nituntur] *ideſt, eo niti ſe prædicant, ut Jirmej 7.* 12 Tzijon.]*id eſt, veſtra illa urbs cui confiditis ita evertetur, ut pars in arva, pars in rudera, pars denique in ſylvam abeat.*

IN CAPUT IIII.

1 Sed erit] *Jam ſequitur altera concionis pars, ut diximus ſuprà 1.2. nimirum conſolatio ſanctorum populi reliquiarum per promiſſiones Evangelicas. Qua in parte tria potiſſimùm habentur membra. primum eſt, prolepſis ſive propoſitio ſumma Evangelicarum promiſſionum, de bonis conferendis, & avertendo omni malo, verſibus quinque; ſecundum, enarratio promiſſionis ὑστερον πρότερον de malis avertendis quibus potuiſſet adduci & labefactari piorum fides, uſque ad finem capitis; tertium denique bonarum promiſſionum amplior enarratio, cap 5. De hac autem prolepſi vide Jeſchahh.2. unde hæc ferè ad verbũ exſcripta ſunt.* 3 In longinq.] *id eſt, uſque ad fines terræ extimos, Pſal. 2.8.& 72.8.* 4 Confideant quiſque]*id eſt, ſecuriſſimè fruantur ſuorum 1.Reg.4.24. quam ſecuritatem aliter figurat Jeſchahh.11.6.& ſequentibus; & 35.* 5 Nam omnes populi] *ætiologia antegreſſæ promiſſionis a natura & fœdere Dei, quæ amplificatur antitheſi deorum quibus confidunt exteri: ſimilem vide Pſalm.20.8.* 6 Tempore illo] *ſecundum membrum (ut diximus verſu 1.) per ὑστεροπροτερον oſtendit piis non eſſe metuendum ut ullo malo a fruendis Dei promiſſionibus avertantur. Deum enim omnia mala tum ab ipſorum infirmitate, tum ab exterorum injuriis importata ſublaturum eſſe adventu Chriſti, tribus verſibus; qui promiſſionis locus exornatur, reliquo capite.* Claudicantem] *vide Jeſchahh. 35.* Depulſam] *ex promiſſione, Deuteron.30.3.& ſequentibus.* Et quam malis] *brevis occupatio, ne pii malorum ſenſu fatiſcerent, qua oſtendit Deus non omnes quos malis affecerit perituros in malis; ſed bonorum eſſe ut mala ſuperent freti expectatione promiſſorum Dei.* 7 Jehova] *Chriſtus, æternum Eccleſiæ caput.* 8 Turris gregis] *hoc nomen etſi alibi non meminimus in ſcriptura legere, tamẽ ex analogia ſtatuimus eam fuiſſe turrim quæ impoſita erat portæ gregũ ad meridiem urbis, de qua Nechem.3.1. quemadmodum proximæ turrũ centenaria, & tertia ab hac turri Chananeelis vocabatur: atque eandem ob cauſam fuiſſe turrim gregis appellatam, quia per portam huic turri ſubſtructam greges intromittebantur in forum pecuarium proximum, & in piſcinam de qua Joan. 5.2. ſic confirmat Deus fore ut Chriſtus in poſſeſſionem juſtam Eccleſiæ mittatur, cujus olim typus fuit Jeruſchalaimis: nam hac porta patebat aditus tum in regiam, templum, & munitionem Tzijonis, tum in utraque Jeruſchalaima.* Clive] *de quo 2. Chron. 27.3.& Nechemj. 3.* Filiæ Jeruſch.] *id eſt, Eccleſiæ regnaturæ in Chriſto.* 9 Nunc quare voc.]*exornatio præcedentis promiſſionis per occupationem dixeris fortaſſe (inquit Deus) te graviſſimis angi doloribus, qui nihil commune habeant cum magnificis promiſſis meis; ac propterea abrepta infirmitate judicabis tibi jam Regem nullum aut conſiliarium ſupereſſe, hoc verſu; ſed Jehova Rex æternus & conſiliarius eſt, verſu ſequente; qui conſilium hoſtium novit, ſtumq́; aſſervat & ſuo tempore exequitur ad gloriam ſuam, Eccleſiæ ſalutem, & adverſariorum exitium, tribus verſibus ultimis.* 10 Parturi]*id eſt, perfer æquo animo ad tempus hunc dolorem tuum, imitata puerperam, & ſciens triſtitiam tuam evaſuram in gaudium: ut Chriſtus loquitur Joan.16.20. & ſequentibus: ſic infrà 5.3.* 11 Contaminetur]*id eſt, polluamus eam cædibus: ut Num.35.33. & Pſalm.106. 38.* Et videat]*nimirum præſtitam contaminationem hanc: ſic explicat conſilium adverſariorum Eccleſiæ, ut Jeſchahh.10.7. & ſequentibus.* 12 Velut manip.]*id eſt triturandas, ut mandatur Eccleſiæ ſequente verſu.* 13 Surge] *hortatio ad Eccleſiam piorum per hypotypoſin, quaſi jam in rem præſentem adducta eſſet Dei promiſſionibus: nam promiſſiones ponuntur duæ, Eccleſiam confirmatum iri ut hoſtes expugnet, & proſtratos conculcaturam eſſe; idq́; ſola virtute Dei Eccleſiam fortificantis, & hoſtes cum rebus ipſorum omnibus devoventis anathematis perpetuo.* Cornu]*ut 1.Schem.2.1.*

IN CAPUT V.

1 Nunc] *Altera pars enarrationis, de bonis a Deo promiſſis Eccleſiæ; quo tranſitus cõparatur ſarcaſmo in hoſtes amarulentiſſimo, quem Eccleſia freta præcedente Dei promiſſione adhibet, ut melius exponat gloriationem ſuæ fidei adverſus omnes injurias, hoc verſu. Continet itaque hic ſecundus enarrationis locus primùm promiſſionem perſonæ Chriſti, in quo totus ſermo Dei eſt etiam & amen; deinde officia illius, reliquo capite.* O turmaria]*gens Aſſyriorum & Babyloniorum.* Obſidionem diſp.] *id eſt, vos agens & crucians, circumſidenſq́; malis ab omni parte.* Virga percutiant]*id eſt, indigniſſimè & abjectiſſimè populum totum Iſraëlis & reges exagitent: proverbiale loquendi genus, ut Pſal.3.8.* 2 At tu] *primus enarrationis bonorum promiſſorum locus, de perſona Chriſti, quæ una turmariis omnibus ab Eccleſia objicitur, ut Jeſchahh.9.6.* Ephrathæ]*genitivus additus διακριτικῶς, quia alterum fuit Beth-lechem Zebulonii, Jehoſchuahh.19.15. Hoc autem eſt Jehudæ, nominatum ab Ephratha uxore Calebi, cujus mentio eſt 1. Chron.2.19. & ſequentibus.* Minima ut ſis] *occupatio, qua oſtendit Propheta non deterreri Eccleſiam tenuitate loci ubi Chriſtus erat naſciturus, quin certa fide amplectatur promiſſiones Dei: quam occupatio-*

onem Pharisæi Herodem compellantes ex veritate & pro temporum ratione non imprudenter commutarunt, Matth. 2. 6. In ductibus] *sic interpretamur ex Matthæo, ut Judic. 6. 15.* Futurus domin.] *Christus caput Ecclesiæ.* Cujus exortus] *id est, declarationes & demonstrationes tanquam exortus solis, quasi dicat, qui inde a principio sese ipsum patefecit demonstravitq; rebus creatis omnibus luce verbi sui, & virtute operum, quemadmodum exoriens sol luce & effectis suis inde ab exortu sese ipsum aperit. Nam in principio erat verbum, &c omnia per ipsum facta sunt, &c Joan. 1.* 3 Idcirco] *secundus enarrationis bonorum promissorum locus duas partes continet: unam, sine licem propositionem propheticam, usque ad versum 10. alterum, confirmationem verbis ipsius Christi jam tum Ecclesiæ suæ promissiones easdem prædicantis, ad finem usque.* Utrobique autem continetur duo, nimirum electorum salus, & in hostes imperium. Quo partur.] *vide supra 4. 10.* Residuum fratr.] *id est, reliquæ gentium a Deo cooptatæ in Christo se adjungent Ecclesiæ: ut Heb. 2. 11. & 12.* 5 Pax] *id est, prosperitas & amplitudo Ecclesiæ Dei.* Postquam ven.] *quod prædixit supra 4. 9. & sequentibus de Assyrio & Babylonio: synecdoche.* Septem pastor.] *id est, tot præsides & præfectos, quot erunt opus ad regendos & continendos hostes ex autoritate Christi & Ecclesiæ: numerus finitus pro infinito.* Ex hominibus] *id est, & quidem tanta facilitate hostibus imperabit virtus Christi, ut velut qui minimi sunt in Ecclesia, coërcere illos & regere possint bono & vocatione ejus: nam Israëlitæ & Judæi omnes inde a deportationis tempore Gentibus abjectissimi & ad servitutem nati ducebantur.* 6 Nimrodi] *id est, Babyloniam, & terram Schinhharu, Gen. 10. 10.* Eripietq;] *id est, ab omnibus hostibus vindicabit, Luc. 1. 71.* 7 Iraque erunt] ἐπιφοὰ *duarum præcedentium promissionis partium per elegantissimas similitudines: nam sanctæ Ecclesiæ inter electos e gentibus administratio per Evangelium, cum rore & pluvia commoda, hoc versu; terribilis verò administratio contra hostes cum leonis violentia comparatur, duobus sequentibus.* Sicut ros] *nam administru Evangelii ipse effectus verbi tribuitur, tanquam si ipsi ros essent qui irrorant agrum Dei; simile vide 2. Corinth. 2. 15.* Quæ non exspect.] *i. quæ ab omnibus neglecta erat, & a nemine curabatur. Sic allegoricè Propheta designat illud quod apertu verbo dicit Jesaiæ 65. 1.* 10 Nam erit] *altera pars secundi in enarratione loci, ut diximus versu 3.* Jehovæ] *id est, Christi dominatoris, cujus exortus inde a principio, &c. ut supra ver. 2. Hæc enim de Christo accipienda esse hoc saltem indicat, quod Jehova hîc se facturum dicit ea quæ Propheta dixerat a Christo factum iri, nimirum abolitionem mali, de qua præcedente capite; & communicationem boni, hoc capite promissam.* Cùm excidero] *id est, cùm te multis quamplurimis oneravero, duobus versibus, atque ita purgavero a maleficiis, & impietatis tuæ instrumentis, tribus versibus.* 14 Ut perdam] *id est, ut tum demum severitatem judiciorum meorum in illis exerceam.*

CAPUT VI.

Deus agrum Israëlitarum contestatus contendit cum toto populo suo, exponens beneficia in eum collata, documenta & tradita de officio ejus; & contrariam populi vitam redarguens minas legis denuntiat ipsi; reliquias verò piorum (quas propter abundantem impietatem tenuissimas esse ac penè nullas conqueritur) monet ut a seculo suo caveant, Deo uni confidant, peccata confiteantur, justitiam & ejus expectent, & promissiones instaurationis gloriosæ: quarum nomine Ecclesia consolationem accipiens celebrat gratuitam Dei misericordiam.

1 AUDITE jam quod Jehova edicit; surge, contende cum 'istis montibus, & audiant isti colles vocem tuam.

2 Audite montes 'contentionem Jehovæ, & robustissima 'fundamenta terræ: nam contentio Jehovæ est cum populo suo, & cum Israële disceptaturus est.

3 'Populе mi, quid feci tibi? & quo 'fatigavi te? testificare contra me.

4 'Cùm educens te e terra Ægypti, e domo servorũ redemissem te; & præmisissem tibi Moschen, Aharonem, & 'Mirjamum:

5 Populе mi, recordare jam 'quid consilii inierit Balak rex Moabitarum, & quid responderit ei Bilhham filius Behhoris; 'ut agnoscens [a] justè facta Jehovæ a Schittimis Gilgalem usque, dicas,

6 'Quanam re *instructus* veniam ante Jehovã, incurvabo me Deo [b] excelso? veniámne ante eum cum holocaustis? cum vitulis [c] anniculis?

7 An acceptabit Jehova millia arietũ? 'myriadas torrentium olei? an dabo primogenitum meum *pro* defectione meâ? fructum vẽtris mei *pro* peccato animæ meæ?

8 'Indicavit tibi, ô homo, quid sit bonum: ecquid Jehova requisivit abs te, nisi ut exerceas jus; & ames benignitatem, & [d] modestè ambules cum Deo tuo?

9 Vox Jehovæ 'ipsi civitati prædicat, ('nam quod res est videt 'nomen tuum;) audite 'virgam, & quis [e] accersat illud.

10 'Adhuc? 'sitne cuiquam domus improbi? thesauri improbitatis? & epha [f] minutum detestabile?

11 An purum haberem *quemquam* cum lancibus improbitabis, & inditis loculo [g] ponderibus dolosis?

12 Cujus civitatis divites pleni sunt violentia, & habitatores loquuntur falsum; quorum lingua dolosa est in ore ipsorum?

13 'Quin imò ego 'ægritudine afficiam percutiendo te, desolando propter peccata tua.

14 Tu comedes, sed non saturaberis; & depressio tua erit in medio tui: & 'amovebis, sed non liberabis; quod autem liberaveris, gladio tradam.

15 Tu seres, sed non metes; tu calcabis olivas, sed non unges te oleo; & mustum, sed non bibes vinum.

16 Etenim assiduè observat statuta 'Rhomri, & totum opus domus 'Achabi, ambulatisque in consiliis eorum; ut dedam te desolationi, & habitatores ipsius 'sibilo; itaque 'opprobrium populi mei portabitis.

Num. 23. & 24.

[a] Heb. *justitias.*

[b] Heb. *excelsitatis.*

[c] Heb. *filius anni. Deut. 30. 15. Deut. 10. 12.*

[d] Heb. *modestè facias ambulando.*

[e] Heb. *designet.*

[f] Heb. *macil.*

[g] Heb. *lapidibus doli. ut Levit. 19. 36.*

CAPUT VII.

1 VÆ mihi, 'cùm sim tanquam [a] intercepti æstivi fructibus, tanquam *intercepti* racemi: vindemiæ; 'nullus est botrus ad comedendum, præcocem fructum desiderat anima

[a] Heb. *intercepti omnibus æstivi fructus.*

ma mea.
2 'Periit benignus e terra hac, & rectus in
[b] Heb. *omnes ipſi ad ſanguines.* hominibus his nullus eſt: [b] quotquot ſunt, ad cædes inſidiantur, quiſque fratrem ſuum venantur plagis.
[c] Heb. *bene faciendo.* [d] Heb. *animi, id eſt, deſiderii ſui.* 3 Ut malefaciant ambæ manus [c] ſtrenuè; princeps poſſit, & judex 'pro retributione: & qui magnus eſt, eloquitur 'æruminam [d] deſideratiſſimam ſibi ipſe, 'quam contorquent.
4 Optimus iſtorum ſimilis eſt 'ſpinæ, rectiſſimus 'præſpineto eſt: dies 'ſpeculatorum tuorum; animadverſio tua advenit, 'nunc erit perplexitas iſtorum.
5 Ne creditote amico, ne confiditote duci: 'ab ea quæ cubat in ſinu tuo obſerva fores oris tui.
6 Nam filius turpitudine afficit patrem, filia inſurgit in matrem ſuam; nurus in ſocrum ſuam,
[e] Heb. *homines domus.* inimici cujuſque ſunt [e] domeſtici ipſius.
7 'Quapropter ego Jehovam verſus ſpeculabor, præſtolabor Deum ſalutis meæ; exaudiet me Deus meus.
8 'Ne lætator, inimica mea, de me; cùm cecidero, ſurgam: cùm ſedero in tenebris, Jehova illuceſcet mihi.
9 'Indignationem Jehovæ feram, quia peccavi in eum; uſque dum contendat 'contentionem meam, & exerceat jus meum, producens me in lucem ut [f] ſuam juſtitiæ ejus:
[f] Heb. *videam: ut Pſal.* 34.13. 10 Et 'reſpiciens inimicam meam operiat eam pudore, dicentem ad me, ubi eſt Jehova Deus tuus? oculi mei videbunt illam, nunc futura eſt conculcationi ut lutum platearum.
11 'Quo die 'ædificaturus eſt macerias tuas, eo die in longinquum abibit 'decretum:
12 Die *inquã* illo, cùm 'ad te venturus eſt inde ab Aſſyria uſque ad 'civitates [g] munitas, & inde a civitatibus munitis uſq; ad flumen; & [h] ad mare unum ab altero, & a monte uno ad alterum:
[g] Heb. *munitionu.* [h] Heb. *ad mare amari, & a monte ad montem.* 13 'Poſtquam fuerit hęc terra deſolationi propter habitatores ipſius, propter fructum actionum ipſorum:
14 'Paſce populum tuum cum 'pedo tuo, gregem poſſeſſionis tuæ 'habitantem ſolitariè in ſylva, in medio arvorum; depaſcant Baſchanem & Gilhhadem, ut diebus [i] priſcis:
[i] Heb. *ſeculi.* 15 Ut diebus quibus egreſſus es e terra Ægypti, faciam ut videat ille mirabilia.
16 Videntes Gentes erubeſcent præ tota potentia illorum; imponent manum ori, aures illarum obſurdeſcent:
[k] Heb. *terræ ut Deut.* 32. 24. 17 'Lingent pulverem ut anguis, ut ſerpentes [k] terreſtres: commovebuntur e clauſtris ſuis: ad Jehovam Deum noſtrum [l] pavidi accurrent, & timebunt a te.
[l] Heb. *pavebunt: ut Hoſchehh.* 3.5. *Exod.* 34.6. *&* 7. 18 'Quis eſt Deus fortis par tibi? condonãs iniquitatem, & prætereas defectionem reliquiis poſſeſſionis ſuæ; non retinens in æternum iram ſuam, eò quòd delectetur benignitate.
[m] Heb. *convertitur miſcrebitur.* 19 [m] Converſus miſerebitur noſtri; 'ſubiget iniquitates noſtras: 'imò projecturus es [n] in profundiſſimum maris omnia peccata iſtorum.
[n] Heb. *profunda maris.* [o] Heb. *antiquitatis.* 20 Præſtabis fidẽ *datam* Jahhakobo, benignitatem *datam* Abrahamo quam juraveras majoribus noſtris a diebus [o] priſcis.

ANNOTATIO.

1 Audite jam] *Hujus prophetiæ in univerſum membra ſunt tria: primum eſt exordium conjunctum inſcriptione totius prophetiæ duobus verſibus; ſecundum contentio ſive conteſtatio contra Judæos & Iſraëlitas, reliquo capite; tertium, querimonia bonorum, & conſolatio a promiſſionibus Dei, capite 7. Primæ autem partis emphaſis eſt vehementiſſima per proſopopœiam, quod Deus cum Iſraëlitis diſceptaturus montes potius & cautes diviſſimas quàm Iſraëlitas ipſos conteſtatur: ut Deuter.* 32.1. Iſtis montibus] *id eſt, montoſis regionibus iſtis Iſraëlis & Jehudæ; ut Exodi* 15.17. 2 Contentionem] *quæ deinceps exponitur a verſu* 3. Fundamenta ter.] *id eſt, montes ad imum uſque: ut Deuter.* 32.22. *& Pſal.* 18.8. 3 Populе mi] *contentio hæc tribus partibus continetur: prima eſt propoſitio judicia per interrogationem, hoc verſu, cujuſmodi habetur Joſchahh.* 5. *ſecunda eſt narratio beneficiorum Dei & documentorum ad effi-cium populi pertinentium, uſque ad verſ.* 10. *tertia eſt peccatorum populi exprobratio, conjuncta denuntiatione judiciorum Dei, ad finem uſque capitis.* Fatigavi] *nimirum ut faſtidias cultum meum & officium tuum.* 4 Cùm educens] *narratio beneficiorum Dei ſummatim, hoc & ſequente verſu; cui ſubjicitur narratio documentorum, quatuor reliquis.* Mirjamum] *ſororem Moſchu & Aharonis; quam propterea hoc loco nominat quòd propheticum quoque ſpiritum habuerit, eaq; duce mulieres ex Ægypto egreſſæ hymnum Deo tecinerint: vid: Exodi* 15. 20. *& ſequentibus, & Numer.* 12.2. 5 Quid conſilii] *id eſt, cogita apud te, cùm quibus artibus & quàm variis everſionem tuam hoſtes tui procuraverint; tum quàm juſtè & gratioſè Deus malefacta tua partim caſtigaverit Schittimi, Numeror.* 25. *partim purgaverit renovato ad Gilgalem fœdere, Joſchuhh.* 5. Ut agnoſcens] *Hhebræam verborum ἐμπλοκὴν perſpicuitatis cauſa mutavimus.* 6 Quanam re] *propoſitio documentorum, primùm per ἄρσιν ſive αἴρεσιν, duobus verſibus: deinde per θέσιν, duobus alteris.* 7 Myriadas tor.] *elegantiſſima hyperbole, ut Ijob.* 20.17.

8 Indicavit] *hæc documentorum θέσις exponit duo: nam primùm oſtendit generalia documenta legis de officio humanitatis atque pietatis, hoc verſu; deinde ſingularia prophetarum documenta, reprehenſiones, & minas, verſu ſequente.* 9 Ipſi civitati] *Jeruſchalaimorum, ac proinde Iſraëlitis omnibus; cùm in ea civitate fuiſſent omnia officia pietatis & humanitatis colenda longè religioſius quàm alibi, propter præſentem majeſtatem Dei: ſic meæ huic voci emphaſis ſynecdochica.* Nam quod res eſt] *id eſt, pernoviſti quicquid in civitate eſt, etiam occulti ſſimum: apoſtrophe ad Deum: ſic tranſitum parat Propheta ad tertium contentionis locum perſtringens peccata populi & judicia ſua, hoc verſu.* Nomen tuum] *id eſt, majeſtas tua nominatiſſima.* Virgam] *id eſt, & prædictionem de judicio quo flagellandi eſtis, & quis in cauſa ſit cur hac virga flagellandi ſitis: quæ duo in ſequente loco ὕστερον πρότερον explanantur.* 10 Adhuc] *tertius contentionis locus, ut diximus in verſum* 3. *quo exponitur primùm qua culpa flagellum Dei accerſatur, tribus verſibus: deinde virga ſive flagellum venturum exponitur, tribus alteris; & utrumq; ſummatim conjungitur, verſu ultimo.* Sitne cuiquam] *id eſt, an adhuc, poſtquam tot monitis ſolicitavi vos, perſtare oportet familias in improbitate ſua, & a majoribus quandam velut hæreditatem maleficiorum cernere?* 13 Quin imò] *declaratio virgæ, qua populum cæſurus erat Deus; ut diximus verſu* 10. Ægritudine] *ex interminatione Levit.* 26.16. *ut Joſchahh.* 1.5. 14 Amovebis] *munitum res tuas* pretio-

pretiosas a conspectu hostium. 16 Rhomri] *de quo* 1.*Reg.*16.27. Achabi] *de cujus malitia ibidem versu* 32. Sibilo] *vide* 1.*Reg.*9.8. Opprobrium pop.] *id est, quo ego juste sum affecturus populum quem mihi adoptavero.*

IN CAPUT VII.

1 Hei mihi] *Tertia hæc concionis pars duo summatim continet; querimoniam Prophetæ & piorum omnium, quod nusquam ne apud intimos quidem & summè necessarios inveniant pietatem & fidem, septem versibus; & consolationem, toto capite reliquo.* Cùm tim tanq.] *id est, cùm æquè destituat bonis & justis viris, atque destituuntur viatores fructibus & uvis, cùm pomaria aut vites pervasit vis aliqua major, & fructus speratos sustulit.* Nullus est botr.] *exegesis verborum præcedentium per ὑστεροπρον.* 2 Perit] *explicatio similitudinis præcedentis de communi improbitate popularium, hoc versu; principium primorum, ver.* 3. & 4. *& necessariorum sive conjunctissimorum hominum perfidia inter se, ver.* 5. & 6. *gradatio.* 3 Pro retribut.] *maleficii sui accuratissimi.* Ærumnam] *qua afficiat fratrem suum, prout exprobratum est supra* 2.1. Quam contorquent] *id est, quam injuriam communicatis inter vos consilio confirmant, & tanquam lorum aut restem ex multiplice filo contextam (ut Plautus loquitur) contortuplicant.* 4 Spinæ] *ut Jecheck.*2.6. Præ spineto] *id est, tortuosior est & magis aculeatus quàm spinetum ullum.* Speculatorum] *id est, prophetarum tuorum casus communis tecum: hoc enim transilatitium est prophetarum in scripturis epitheton, quo spectat propheta versu* 7. Nunc erit perp.] *id est, quandoquidem perplexitate delectantur, implicabuntur inter se omnes gravissimis malis judicio Dei.* 5 Ab ea quæ] *id est, conjuge, periphrasis.* 7 Quapropter] *cùm nulla sit pietas, justitia & fides, ab hominibus istis planè abstinebo, ut me sistam & adhæream Deo meo. sic ex antithesi sermonis præcedentis transitur ad secundum locum de consolatione Ecclesiæ.* 8 Ne lætator] *consolationu Ecclesiæ, quam postremo loco a Propheta poni diximus supra versu* 1. *argumenta duo per prolepsin ponuntur, hoc versu: unum, instabilitas lætitiæ quam hostes percipiunt ex Ecclesiæ malis; alterum mirificentissima Ecclesiæ liberatio, & salus glorioſissima: quorum prius duobus versibus proximè sequentibus, posterius vero septem alius proponitur: ac postremò horum beneficiorum causa fertur accepta soli gratiæ, misericordiæ, & fidei quam ex fœdere præstiturus est Deus, tribus ultimis versibus. Hæc autem prolepsis fit gravior, enuntiata per apostrophen ad inimicas gentes: cui respondentem alteram ironicè videlament.*4.21. 9 Indignationem Jeh.] *id est, æquo animo perfero, quia justè flagellat Jehova injustitiam meam, sed ad tempus: ac propterea patienter expectaturus sum donec justitiam suam in me proferat, & in vos exequatur, hoc & sequente versu.* Contentionem meam] *id est, causam meam agat contra te, quæ justè importatas mihi a Deo pœnas vobis arrogatis blasphemantes Deum; ac proinde quod ad vos, causam injustam agitis.* 10 Respiciens] *nimirum justitia Dei.* 11 Quo die] *secundus locus consolationis, quo propheta Ecclesiam informat de promissionibus Dei, ut Ecclesia hostes informaverat proximis versibus. Sunt autem promissionum ergo Ecclesiam instauratam partes duæ: una, de salute & pace Ecclesiæ, usque ad versum* 16. *altera, de vocatione gentium, versu* 16. & 17. Ædificaturus] *id est, instauraturus te: ut Hhamos* 7.11. & *sequentibus.* Decretum] *quod exponitur versu* 14. *id est, emanabit, & ad gentes omnes e terra sanctæ terminis diffundetur.* 12 Ad te ventur.] *id est, in Ecclesiam concursuri Israëlitæ & Jehudæi undequaque libertate summa, & tanquam aggestis itineribus: ut prophetaverat Jeschahh.*19.23. Civitates munitas] *Ægypti; ad cujus nomen alluditur.* 13 Postquam fuer.] *id est, ceciderit & corruerit in tenebras maximas, ut dixit versu* 8. 14 Pasce popul.] *decretum Dei, administris Christi & Ecclesiæ officium præscribentis, typo veteris Ecclesiæ.* Pede tuo] *typo administrationis Evangelicæ.* Habitantem sol.] *id est, qui jam solitarius discurrit, & hùc illùc per arva sylvasq; sparsus est.* 17 Lingent] *ut Psal.*72.9. & *Jeschahh.*49.23. 18 Quis est Deus] *conclusio consolationis per apostrophen ad Deum: qua primùm natura Dei describitur, hoc versu; deinde gratia & beneficentia in Ecclesiam prædicatur, tanquam unicus fons salutis, justitiæ, & gloriæ ejus, tum propter naturam Dei, tum propter fœdus gratuitum cum majoribus initum, duobus sequentibus.* 19 Subiget] *id est, anteà quidem a natura venditi eramus sub peccato, quod tyrannicè dominabatur nobis tanquam mancipiis, Jeschahh.*50.1. & *Rom* 6. & 7. *Jam verò Deus tyrannica peccati vincula dissolvens, & subigens iniquitates inimicas gloriæ suæ & saluti nostræ, redemit nos & asseruit in libertatem gloriæ filiorum Dei.* Imò projectur.] *gradatio per apostrophen: non tantùm, inquit, subiges; sed omne vestigium memoriamq; peccati delebis, Psal.*103.12. & *Jeschahh.*43.12. & *immerges sepelesq; oblivione sempiterna: metaphora.*

NACHUM.

CAPUT I.

Propheta naturam & administrationem Dei pro suis & contra hostes potentissimam asserens, urbi Ninivæ & Assyriorum regno propter peccata ipsorum prænuntiat excidium ex consolationem Ecclesiæ: excidii illius rationem formamq; & effectæ describit; causas narrat inhumanitatem, & idololatriam pertinacissimam; & jui prænuntiatum confirmat ab exemplo Alexandriæ: denique omnibus summis & infimis animi abjectionem, & occupatis munitionibus insumem fugam, incendia, & cædes promiscuas prædicit, æternamq; ignominiam.

1 ᵃ ONUS Prophetiæ oneroſa ᵃNinives, liber visionis Nachumi Elkoschæi.

2 ᵇDeus fortis zelotes & ultor est Jehova, ultor est Jehova & ᵃæstuans; ultor est Jehova in hostes suos, & asservat iram in inimicos suos.

3 Jehova longanimis est, & magnus virtute, sed ᵇullo pacto non absolvit; Jehovæ via ᵃcum turbine & procella est, & cum nube ᵇpulvis pedum ejus.

4 ᵃIncrepans mare arefacit ipsum, & omnia

*Exod.*20.5. & 34.6.

ᵃ Heb. *dominans æstus.*

ᵇ Heb. *absque ullo pacto non absolvens Exod.*34.7. *Josuæ* 24.19.

nia flumina exſiccat; langueſcit Baſchan & Carmel, etiam flos Libani langueſcit.
5 Montes commoventur ab eo, & colles ſeſe diſſolvunt; conflagratque terra a conſpectu ejus, & orbis habitabilis cum omnibus habitantibus in eo.
6 Coram indignatione ejus quis ſubſiſtat? & quis conſiſtat in æſtu iræ ejus? cùm æſtuans ira ejus funditur velut ignis, ipſæ rupes [c] everruntur ab eo.
7 Bonus eſt Jehova, robori *eſt* tempore angustiæ: & agnoſcit recipientes ſe ad ipſum.
8 [d] Itaque [e] inundatione pervadente, affecturus eſt conſumptione locum [f] illius: ut inimicos [g] ejus perſequuntur tenebræ.
9 [h] Quid cogitaretis adverſus Jehovam? conſumptione affecturus eſt, [i] non ſurget bis angustia.
10 Nam [k] æquè ac ſpinæ perplexi, & tanquam ſi mero obruti eſſent, [l] inebriati; conſumentur, velut ſtipula arida, [m] planè.
11 [n] Ex te prodiit [o] cogitans contra [p] Jehovam malum, conſultor nequam.
12 [q] Sic ait Jehova, ſi [r] pacem coluiſſent, ita etiam ampli fuiſſent; [s] aut ita tonſi ut tranſiviſſet: [t] ut afflixeram te, non afflicturus fuiſſem te amplius.
13 Nunc verò fracturus ſum lorum iſtius, [u] ne incumbat tibi; & vincula tua diſrumpam.
14 Præcipit enim Jehova contra te, *ô Ninevita*, [x] non ſeretur de nomine tuo amplius; e domo Dei tui exſcindam ſculptile & fuſile: diſponam ſepulchrum tuum, [y] poſtquam vilueris.
15 [z] Ecce ſuper his montibus [aa] pedes evangelizantis, promulgantis pacem, *dicentis*; celebra Jehuda feſta tua, repende vota tua, nam non perget amplius tranſire in te nequam, totus exciſus eſt.

[c] Heb. *demolantur: ſi paſſivè dici poſſet*
[d] Heb. *ut ſque ad ſpinas.*
[e] Heb. *mero. obruti.*
[f] Heb. *plenè.*
[g] Heb. *de ſuper te.*

CAPUT II.

1 [a] ASCENDIT [b] diſſipator contra faciem tuam, *Nineve*, [c] cuſtodi munitionem: ſpeculare viam, confirma lumbos, fortifica vires valde.
2 Nam reverſus eſt Jehova [d] cum excellentia Jahhokobi, [e] *ut qui ſit* excellentia Iſraëlis: quia evacuarunt [f] eos [g] depopulatores, & palmites eorum corruperunt.
3 [h] Clypeus potentium [i] ejus [k] rubricatus, [l] bellatores coccinati; [m] cum igne tædarum erunt currus quo die inſtruet *prælium*; cùm [n] abietes agitabuntur horridæ.
4 Per vicos inſanient currus, allident ſeſe per plateas: aſpectus earum tanquam tædarum erit, tanquam fulgura perrumpent.
5 [o] Recenſebit magnificos ſuos, *ſed* [p] corruent in ambulatione illorum, [q] feſtinabunt ad murum illius, quaſi paratus fuiſſet protector.
6 [r] Portæ fluminum aperientur, & ipſum tẽplum diſſolvetur:
7 Et [s] ſtatione poſita deportabitur Nineve, deducetur: cum ancillis ſuis [t] comitantibus voce ſimili columbarũ, quæ tympana pulſant ex [u] animo ſuo.
8 [x] Fuit quidem Nineve [y] velut piſcina aquarum, [z] ex quo tempore eſt; ſed ipſos fugientes, *dicens*, conſiſtite conſiſtite, nullus averter.
9 [aa] Diripite argentum, diripite aurum, & infinitum apparatum iſtum; gloriam ex omnibus inſtrumentis [bb] deſiderabilibus.
10 Vacuitas & quidem vacuiſſima & exinanita erit: & [cc] animus liquefactus, ac [dd] colliſio genuũ, ac dolor in omnibus lumbis, & [ee] facies eorũ omnium contrahent nigrorem, *dicentium*,
11 [ff] Ubi eſt luſtrum leonum, & quod paſcuum erat juvenum leonum; quò ibat leo, quò leunculus catulus leonis, nemine deterrente?
12 Leo *inquam* rapiens quantum ſufficiebat catulis ſuis, & ſtrangulans leunculis ſuis; qui implebat rapina cavernas ſuas, & luſtra ſua rapto?
13 [gg] Ecce me contra te, dictum Jehovæ exercituum, ut comburam in fumum currus ejus, & juvenes leones tuos conſumat gladius; ita exſcindam e terra rapinam tuam, neque audietur ampliùs vox [hh] nuntiorum tuorum.

[a] Heb. *evacuatores.*
[b] Heb. *homines copiarum.*
[c] Heb. *commemorabit.*
[d] Heb. *dedu-centibus.*
[e] Heb. *cordis: ſic deinceps.*
[f] Heb. *a diebus* quibus eſt *ipſa.*
[g] Heb. *deſide-rii.*

CAPUT III.

1 [a] VÆ civitati [b] ſanguinariæ; *quæ* tota eſt mendacio & lacerato plena, [c] non amovet rapinam.
2 [d] Sonus flagelli, & ſonus commotionis rotæ; & equi plaudentis, currusque ſalientis *audietur.*
3 Eques educens & [e] flammantem gladium & coruſcam haſtam, & multitudo confoſſorũ, & ingens numerus cadaverum; & denique infinita erunt corpora, adeò ut [f] impingatur in corpora illorum:
4 [g] Propter amplitudinem [h] ſcortationum ſcorti, [i] pollentis gratia magiſtræ præſtigiarũ; [k] quæ venundabat gentes ſcortationibus ſuis, & familias præſtigiis ſuis.
5 Ecce me contra te, dictum Jehovæ exercituum, & [l] retegam fimbrias tuas *replicans* in faciem tuam: ut oſtendam gentibus nuditatem tuam; & regnis ignominiam tuam:
6 Et [m] projiciens in te res deteſtandas, turpitudine afficiam te; [n] diſponamque te ut ſpeculum.
7 Eritq; ut quiſque videntium te [o] abeat a te, ac dicat, vaſtata eſt Nineve, quis condoleat ei? unde quærerem conſolatores tibi?
8 [p] An melius eſſet tibi quàm [q] No nutriciæ, ſitę inter rivos, aquis circumdatæ; cui prę munitio eſt mare, a mari eſt murus ejus?
9 Æthiopia robori erat & Ægyptus: infinitæque *gentes*, Putæi, & Libyes erant [r] auxilio tibi?
10 [s] Etiam hæc deportationi fuit, abivit in captivitatem, etiam parvuli ejus illiſi ſunt in capite omnium vicorum: & ſuper honoratos ejus projecerunt ſortem, denique omnes magnates ejus vincti fuerunt compedibus.
11 [t] Tu quoque [u] inebriaberis, eris latitans; tu quoque [x] deſiderabis robur propter inimicum.
12 Omnes munitiones tuæ [y] *ſimiles* ficubus cum primitivis fructibus; ſi moveantur, illico cadent in os comedentis.
13 Ecce populus tuus, *ut* fœminæ, in medio tui erit inimicis tuis; & [z] omnino aperientur portæ

[a] Heb. *ſanguinum.*
[b] Heb. *flammam gladii & fulgorem haſtæ.*
[c] Heb. *impingam.*
[d] Heb. *bonæ.*
[e] Heb. *in auxilio tuo.*
[f] Heb. *quares.*
[g] Heb. *aperiendo.*

portæ terræ tuæ, absumet ignis vectes tuos.
14 'Aquas obsidionis hauri tibi, firma munitiones tuas: 'ingrédere in lutum, & calca argillam, refice fornacem lateriariam:
15 Ibi consumet te ignis, exscindet te gladius, comedet te 'ut melolontha: 'numerosum effice te ut melolontha, 'numerosam effice te ut locusta.
16 Multiplicasti, negotiatores tuos præ stellis cœli; 'ut melolontha irruit & avolat, avolabunt:
17 Dissemati tui similes locustæ, & imperatores tui ut præsocuris foraminum; quæ castrametantur per sepes 'tempore frigoris, sed sole exorto errant, ita ut non dignoscatur locus ullius earum ubi fuerint.
18 'Dormitabunt 'pastores tui, ô Rex Assyriæ, jacebunt magnifici tui; 'abundabunt populus tuus super istos montes nemine congregante.
19 'Nulla est contractio fracturæ tuæ, ægra est plaga tua, quicunque audient [h] rumorem tuum 'complodent manu, super te: nam [i] 'quem non pervasit afflictio tua jugiter?

[h] Heb. auditionem.
[i] Heb. ad quem non transiit.

ANNOTATIO.

1 Prophetia] *Vide Jeschahh.13.1. Hujus libelli partes sunt istæ; inscriptio, versu 1. exordium, versibus 6. sequentibus; propositio, reliqua capitis 1. narratio & propositionis exornatio, usque ad versum 8. capitis 3. & confirmatio, inde ad finem usque. Inscriptionis autem partes sunt duæ; quarum una argumentum prophetiæ summatim explicat, altera autorem. Temporis nullam habetur mentio: sed tamen si ad argumentum hujus prophetiæ & historias attendemus, constabit prophetiam hanc sub finem regni Joschiæ conscriptam esse, quo eodem tempore Jirmeja prophetabat in Judæa. Nam consilium Dei in hac prophetia est, ut Judæos & pias Israëlitarum reliquias consoletur denuntiatione judicii hujus contra Assyrios, qui Israëlem infestaverant atrocissimè Pule, Tiglath-pilesero, Schalmanasare, Sancheribo, & Esarchaddone regibus, per quem postremò Israël populus esse destitit regnante Menasche: ut observavimus Jeschahh 7. Quapropter non dubitamus quin hæc post ea tempora, antequam Judæi deportarentur, fuerint ad consolationem bonorum pronuntiata contra Assyrios, quemadmodum Chabakkuk sequens contra Babylonios prophetavit.* Nineves] *id est, contra Nineven Assyriorum metropolin, & contra regnum ipsum; synecdochicè.* 2 Deus fortis] *exordium hoc totum sumitur a natura Dei, in maleficos hostes potentissimi ac severissimi; versibus quinque; & in bonos ac fideles gratiosi, versu 7.* 3 Cum turbine] *id est, tota ejus administratio potentissima est, & improbis omnibus summè formidabilis.* Pulvis pedum] *id est, vestigia ejus, aut pedes pulverulenti: sic Propheta Deum contra improbos in vehementem comparat cum viro pulverem excitante cursu, quamvis insideat nubi velocissimæ, Psalm.104.3. & Jeschahh.19.1.* 4 Increpans mare] *exornatio potentiæ Dei a testimonio rerum creatarum omnium, quæ illi omnino cedunt arbitratu ipsius, hoc & sequente versu.* 8 Itaque] *propositio hæc duo universè explicat; judicium Dei Assyriis superventurum, tribus versibus; & causas judicii, quinque sequentibus.* Inundatione pervadente] *id est, fluctibus bellorum quamplurimis & vehementissimis magis ac magis destruetur & tandem corruet Nineve, regnumq; Assyriorum interciderit. Nam primùm Phraortes rex Medorum Nineven diutissimè obsessam, & Cyaxares filius ejus post eum tenuerunt: deinde a Scythis occupata est in ea expeditione cujus meminit Jirmeja 49.34. tertio a Cyaxare fuit debellatis Scythis capta: ac postremò tam diuturnis belli & frequentibus attrita, (ne amplius Assyrii frets opportunitate ejus contra Medos rebellarent) ab Astyage eversa est. Quæ omnia inundatione Propheta figurat elegantissimè.* Illius] *Nineves.* Ejus] *nempe Dei: vide Psalm.35.6.* 9 Quid cogitar.] *id est, quid posset ut cogitando consequi? apostrophe ad Ninevitas.* Non surget] *id est, continenter procedet & sine intermissione, & ne ad momentum quidem poteritis judicium ipsius vestris cogitationibus a vobis avertere.* 10 Æquè ac spinæ] *id est, foris quidem circumcluſi & implexi inextricabilibus difficultatibus, intus verò cum animis suis ita obstupefactis ut nesciant omnino quid capiant consilii.* 11 Ex te prodiit] *secundus propositionis locus, duas causas judicii pronuntiati ostendens: unam, improbitatem consiliorum factorumq; in Assyrio, hoc versu; alteram, liberationem & salutem Ecclesiæ, optimo Dei consilio, sed pessimo Assyriorum antea satis afflictæ, versibus sequentibus.* Cogitans] *nimirum Pul, Tiglath-pileser, Schalmanasar, Sincherib, & Esarchaddon reges, eorumq; consiliarii.* Jehovam] *& populum ejus, synecdochicè.* 21 Sic ait Jehova] *altera causa ad Ecclesiam spectans: ut modò diximus.* Pacem coluit.] *Israëlitæ videlicet mecum, & ipsi inter se: sic Jeschahh.48.18.* Aut ita tonsi] *id est, aut certè si fuisset mihi aliquid de rebus ipsorum resecandum castigationibus, hunc adhibuissem modum ut Assyrii totondissent quidem aliquantum, sicut locustæ prata; sed illico se in regiones suas recepissent.* Ut affixeram] *prima vice. q.d. non fuissem perfecturus amplius in calamitatibus importandis: satis fuisset futurum mihi quod Pul primus Israëlitas quodammodo totondisset 2.Reg.15.19.* 14 Non seretur] *id est, interciderit: allegoria, quam sequentia verba explicant.* Postquam vilueri.] *id est, cùm regnum amiserit et tum a Scythis atque Cyaxare.* 15 Ecce] *hypotyposis, qua Deus superstiti Judæorum regno eversionem Assyriorum gratulatur, & sibi de ea gratias agi ab Ecclesia jubet.* Pedes evang.] *ut Jeschahh.52.7.*

IN CAPUT II.

1 Ascendit] *Exornatio propositionis, ut diximus in versum 1. continet prolepsin, id est, repetitionem summam propositionis, duobus versibus: (nam judicium denuntiatur versu 1. & causa 2.) deinde ipsarum singularem, primùm quidem judicii, usque ad finem capitis hujus; deinde verò causarum, principio capitis sequentis.* Dissipator] *Scytha & Medus, ut antè diximus.* Custodi munit.] *concessio ironica. q.d. omnia fac & experire; tamen dissipator futurus est ut Jeschahh.8.9. & 10.* 2 Cum excellent.] *id est, ut stet an posterum cum populo suo; ac non amplius per te affligat ipsum sed propter ipsum perdat te.* Ut qui sit] *sic 2.Schem.1.19.* Eos depopulat.] *nempe Israëlitas Assyrii: qui non illorum tantùm exhauserunt opes, sed gentem quoque extirpare voluerunt.* 3 Clypeus] *hæc judicii exornatio describit Scythas & Medos facta ad eorum, usque ad versum 8. deinde effecta, versu 8. & quatuor sequentibus: ac postremò

poſtremò attribuit totum autoritati Dei juſtum judicium ſuum exequentis, ver. 13. Ejus] *diſſipatoris, de quo verſu 1.* Rubricatus] *nam eo colore in bellis uſos eſſe Scythas, Medos, Perſaſq; narrant Herodotus, Xenophon, & Diodorus Siculus.* Cum igne tæd.] *id eſt, tanta rapiditate ferentur, ut ignis ex rotis verſantibus emicet, quis tædas accenſas æquare videatur & eas accendere poſſe: hyperbole, quæ exponitur ſequen. verſu.* Abietes agit.] *id eſt, abegna arma, metonymicè.* 5 Recenſebit] *nempe Cyaxares Medus, Nineven primò obſidens: quæ obſidio adventantibus Scythis & irruentibus in Medos ſoluta eſt.* Corruent] *Medi videlicet in ea Scytharum expeditione; quæ ambulatio potius & velitaris curſus, quàm domina. tio & adminiſtratio dicenda eſt. Nam Scythæ Mediam, Aſſyriam, Aſiamq; ſpatio annorum viginti oculo percurrerunt, occuparunt, atque amiſerunt.* Feſtinabunt] *id eſt, feſtinanter advolabunt in oppidum, quaſi ipſum a Cyaxaris violentia liberaſſent & porrò protectum eſſent; ut ſperatum eſſe dicuntur infrà 3. 11.* 6 Portæ flum.] *id eſt, debilitabitur oppidum, abjectis munitionibus quæ ſecundum Tigrim erant & aliis omnibus in oppido; inter quas erat templum Jovis Beli, quem Nini regis patrem prædicabant.* 7 Statione poſita] *a Scythis Aſſyriam obtinentibus, ut modò diximus.* Cum ancillis] *id eſt, heri heraq; cum ſervis & ancillis ſuis eodem loco habebuntur a Scythis: & pro eo quod ancillæ pſaltriæ, ſambuciſtriæ, & ſymphoniacæ proſequuntur dominas, tum omnes in deportationem abeuntes edent concentus querulos & lamentabiles.* 8 Fuit quidem] *jam tranſit Propheta ad enarrationem effectorum, ut diximus in ver. 3. qua prophetia primùm fugam hominum trepidiſſimam, hoc verſu deinde direptionem & vaſtitatem loci luctuoſiſſimam, quatuor ſequentibus; poſtremò cædem & incendium peccatis antecedentibus reſpondens, verſu ultimo prænuntiat.* Velut piſcina] *id eſt, locus abundantiſſimus, & fructuoſiſſimus, ut eſt piſcina firmè aquam continens: ſed (inquit propheta) erunt pleni rimarum obices, & deliſcet agger, ita ut aquæ omni ex parte diffugiant, & nemo poſſit obſiſtere.* 9 Diripite] *apoſtrophe ad Scythas & Medos, quibus mandatur Dei verbis Nineves direptio.* 10 Animus liquef.] *cujus tria ſigna ſequentibus verbis proponuntur.* Colliſio genuum] *ut Daniel. 5.6.* Facies] *ut Joël. 2.6.* 11 Ubi eſt luſtr.] *lugentium verba, & Nineves caſum deplorantium per comparationem præteritæ Ninevitarum gloriæ, amplitudinis, frequentiæ, & vitæ licentioſiſſimæ cum abjectione & ruina præſente: quamobrem incolæ omnes leonum appellatione denotantur.* 13 Ecce me] *concluſio hujus partis, qua Deus ſibi totum hoc judicium arrogat, ut diximus in verſum 3.* Nuntiorum tuorum] *i. nullum tibi ampliùs erit impertum, nulla autoritas, ut tuis legationibus leges feras gentibus exteris; ſed contrà audientes tumorem tuum complodent manu ſuper te, infrà 3. 19.*

IN CAPUT III.

1 Væ civitati] *Altera pars* προσφωνητική, *ut diximus ſuprà 2. 1. qua Propheta cauſas exponit duas importatæ in Ninivem calamitatis: unam, inhumaniſſimæ adminiſtrationis per vim & fraudes, verſu 1. alteram, ſortationis, præſtigiarum, & neſariæ idololatriæ, verſu 4. quibus ſingulis ſuæ pœnæ accommodantur.* Non amovet] *id eſt, quiſque indefinenter rapit, neque ullo pacto reſipiſcit; quamvis Jonæ prædicatione ad tempus viſi ſint reſipiſcere.* 2 Sonus flagelli] *expoſitio illius væ, id eſt, judicii, quod ſanguinariæ civitati indixit Deus, duobus verſibus.* 3 Impingatur] *id eſt, nuſquam iter fieri poſſit niſi per cadavera.* 4 Propter amplit.] *altera cauſa, ut diximus in verſum 1. cui accommodantur judicia ſua, tribus ſequentib.* Sortationum] *id eſt, idololatriæ quam reges Aſſyriæ per Orientem propagarunt, etiam apud Iſraëlem & Jehudam: ut Achazi exemplum oſtendit 2. Reg. 16. 10.* Quæ venundabat] *i. quæ tum ſuæ religionis ſpecie, tum ſubdolis aliis artibus atque (ut Græci vocant) πραξικοπίαις populos ita mancipabat ſibi, ut eos venderet, ageret, & ferret arbitratu ſuo.* 5 Retegam] *ut Jeſchahh. 47. 3. & Jechezk. 16. 37.* 6 Projiciens] *in ſignum deteſtationis maximæ.* Diſponámque te] *id eſt, faciam ut exemplo ſis aliis omnibus in memorium ſempiternam.* 7 Aberret] *id eſt, deflectens ab itinere refugiat conſpectum tuum, & te de induſtria negligat propter antegreſſa maleficia tua.* 8 An melius eſſet] *confirmatio prophetiæ, ut diximus ſuprà 1. 1. ab exemplo potentiſſimi & munitiſſimi oppidi, tribus verſibus: cujus exemplo Nineve quoque ruitura dicitur, tribus alteris; & ratio exponitur, ad finem capitis.* No] *id eſt, Alexandria in Ægypto; vide Jirmej. 46. 25.* 9 Auxilio tibi] *apoſtrophe ad Alexandriam.* 10 Etiam hæc] *etſi hujus hiſtoriæ ſingularem aliquam deſcriptionem non meminimus alibi legere, tamen quia hîc a Propheta ad confirmationem judicii alterius adducitur, ſententiam noſtram afferemus paucis. Ac primùm quidem ad futurum tempus hæc verba referri minimè putamus omnium, quia nullus eſſet confirmationis locus: ad præterita autem ut referamus tempora flagitat argumentium: ſed alii hanc rem a Sancheribo geſtam putant, qui tamen (ut teſtis eſt Beroſus apud Joſephum) nunquam Peluſium exceſſit, ſed adventu Tirhakæ regis Æthiopum referre pedem coactus eſt: alii ad Tyrios, qui multos annos ex quo claſſem Schalmanaſaris ſuderat mari imperarunt. ſed hæc nuda conjectura eſt, neque ſententiâ noſtrâ probabilis. Quamobrem cùm animadvertimus Jeſchahh. 19. nullam ferè fieri mentionem Alexandriæ, ubi celeberrimarum Ægypti civitatū adducit nomina, ſtatuimus urbem Alexandriam ante illud tempus fuiſſe diruram, cujus eo capite Jeſchahhja rationem habet, nimirum tempus Sethonis regis atque Pſammetichi, quò ſpectare videtur quod narrat Herodotus in Euterpe, mortuo Aſychi cùm regnaret cæcus quidam nomine, Anyſis, excurriſſe in Ægyptum cum magna Æthiopum manu Regem Sabacum, & in Ægypto annos quinquaginta regnaſſe. Hunc verò, ſive Alexandria obſtiterit conſiliis ejus (quod magis probatur) ſive ipſe dirucndam & deportandas colonias judicaverit militare ſtratagemate, ut infirmata Ægypto imperium ſuum confirmaret; putamus fuiſſe hujus everſionis autorem atque effectorem; deinde autem ex eo tempore redintegratam eſſe, ut Jirmeja & Jechezkel in prophetiis ſuis meminerunt.* Projecerunt] *id eſt, ſortitione mancipia inter ſe divi ſerunt inimici.* 11 Tu quoque] *accommodatio judicii pronuntiati ad exemplum Alexandiæ, tribus verſib.* Inebriaberis] *ut Jirmej. 25.* 12 Similes ficubus] *i. nullo negotio concident ad votum oſtilentium.* 13 Omnino apercient] *id eſt, omnia patebunt hoſtibus, & unà per via, nullis copiis aut munitionibus obſtilentibus.* 14 Aquas obſida] *id eſt, comparà & imple caſternas tuas, ac de commeatu & munimento tibi proſpice, tronos: ut Jeſchahh. 8. 9. & 10. Hîc autem & ſeq. ver. Propheta rationem ſeu formam judicii exequendi explicat*

(aa

(ut diximus in versum 8.) nempe munitionum eversionem, hoc & seq. versu; omnium fugam, versu 16. & 17. vacuitatem consilii, versu 18. denique plagam immedicabilem, versu 19. Ingredere in lut.] *i. facturus intritam ad munitiones firmandas.* 15 Ut melolontha] *i. inimicus numerosissimus, ut melolonthæ solent magno numero involare.* Numerosum effice] *altera concessio ironica, qua Ninevitas ut viros, ac potius ruinas (quemadmodum dixerat ver. 13.) ludificatur, monens ut numerosis copiis quantas volent seipsos confirment, nihil tamen effecturos esse.* 16 Ut melolontha] *i. tota illa negotiatorum tuorum frequentia, quæ cum melolonthis numero comparatur, re ipsa morem melolontharum servabit: nam ut illæ momento ex agro in quem irruerunt avolant, ita se gerent mercatores tui: sic etiam accipiendus est versus seq.* 17 Tempore frigoris] *i. nocturno.* 18 Dormitabunt] *apostrophe ad Regem Assyriæ.* Pastores] *vide Jerem. 23. 1.* Abundabunt] *i. abundantissimè diffugient.* 19 Nulla est contract.] *i. ne minimum quidem levari potest afflictio tua, nedum ut ab ullo curari possit.* Complodent manu] *fœti de eversione tua, & lætitiam complosione testantes, synecdoche: ut Psal. 47. 2.* Quem non pervasit] *id est, nulla gens fuit immunis a tua tyrannide, ac propterea non potest sibi non gratulari de exitio tuo.*

CHABAKKUK.

ARGUMENTUM.

LIBER Chabakkuki Prophetæ totus versatur in prophetico scribendi genere: primùm enim conquestus de sceleratissima Iudæorum vita prophetat eversionem per Chaldæos adventuram, deinde ægrè ferens tam impuros & impios hostes ad flagellandum populum Dei adhiberi, docet Dei verbis non propterea labefactum iri piorum fidem, sed ipsos in fide victuros, Chaldæos verò in peccatis suis ruituros. Quamobrem Propheta documentum illud fidei obsignat eleganse oratione; cùm suo, tum reliquiarum sanctarum nomine.

CAPUT I.

Deus Prophetæ gravissimè expostulanti de improbitate perfidiaq; Judæorum, respondet se Chaldæorum opera retusurum Judæos & perditurum esse: quo audito Propheta amplius expostulat, propter improbitatem & impietatem Chaldæorum indignum ratus ut per illos Judæi affligantur: quamobrem Deus iterum respondens publico testimonio docet Chaldæos quidem, tanquam prædatores, judicium ipsius effecturos esse; verùm ambitionis, avaritiæ, inhumanitatis, luxus, & idololatriæ pœnas tandem daturos: ac proinde tantùm piis videndum esse ut justè vitam in fide transigant.

[a] Heb. *onus quod &c. ut. Jesch.* 13. 1.

1 [a] NEROSA prophetia, quam vidit Chabakkuk Propheta.

2 'Quousque, Jehova, cùm vociferatus fuero, non exaudies? cùm clamavero ad te 'violentiam, non servabis?

3 'Quare facis ut videam iniquitatem, & facis ut intuear molestiam, vastitatemq; ac violentiam e regione mei? & *quare* est 'litem & jurgium *qui* efferat?

4 'Idcirco intermittitur lex, & non procedit [b] unquam jus: quia improbus 'circumsidet justum, idcirco prodit jus perversum.

[b] Heb. *in æternum.*

Act. 13. 41. 5 'Respicite in gentibus, & intuemini, & admiratione abrepti admiramini: nam opus operor diebus vestris, *quod* non crederituri essetis si narraretur.

6 'Nam ecce ego excitaturus sum Chaldæos, [b] Heb. *amarã.* gentem 'acerbissimam, & 'festinam; ambulaturam 'per latitudines terræ ad hæreditariò possidendum habitacula non sua.

7 Formidabilem & terribilem illam, 'abs qua judicium hujus & deportatio hujus prodeant.

8 Nam leviores erunt pardis equi ejus, & acutiores 'lupis [d] vespertinis, abundabuntq; equites ejus: & equites ejus e longinquo venientes involabunt, ut 'aquila celer ad escam:

[d] Heb. *vesperæ*

9 Illa tota ad violentiam veniet, 'aspectu faciei ipsorum *aspectante* Orientem versus; ut colligat 'tanquam arenam captivam turbam.

10 'Et ipse *Rex* regibus illudet, & dominatores risui erunt ei; ipse omnem munitionem deridebit, & 'coacervato pulvere capiet eam.

11 Tunc 'remeante spiritu ubi regressus fuerit, reatum obibit; *prædicans* hanc vim suam Dei sui esse.

12 'Nónne tu ab æterno es? Jehova Deus [e] Heb. *meus est*, sanctus meus, 'nõ moriemur: Jehova 'ad *quitam.* judicium disponis eum, & ô 'rupes ad corripiendum fundas eum.

13 Purior es oculis quàm ut aspicias malum, & intueri molestiam non potes: quare intueêris 'perfidos? 'surdum agere, dum absorbet improbus justiorem se?

14 Et 'faceres homines velut pisces maris? ut reptile cui non est dominator?

15 'Quotquot sunt hamo educit, congregat illos plagis suis, & recipit eos retijaculo suo; idcirco lætatur & exultat.

16 Idcirco 'sacrificat plagis suis, & suffitum facit retijaculo suo; quia per hæc pinguis est portio ejus, & cibus ejus opimus.

17 'An propter hoc educet plagas suas, & jugiter occidendo gentes non utetur clementia?

CAPUT II.

1 'IN custodia mea stanti & cõsistenti in munitione; ac speculanti ad videndum quid 'eloqueretur mihi, & quid 'responsurus essem 'post correptionem meam,

2 'Re-

2 'Respondit mihi Jehova dicens, scribe visionem & quidem [a] perspicuè in istis tabulis; ut percurrat lecturus eam.
3 Nam adhuc visio ad constitutum tempus rejecta est, quam effabitur suo termino, neque failet: si cunctabitur, expecta eam; nam [b] omnino eventura est,
4 'Ecce 'ebullat in quo non est rectus animus ipsius: justus autem ex fide sua vivet.
5 'Quapropter etiam cùm vino perfidiosus sit, vir arrogans, neque maneat in habitaculo; cùm dilatet velut sepulchrum animum suum, sitque velut mors quæ non saturatur, & recipiat ad se omnes gentes, congregetque ad se omnes populos:
6 An non 'isti omnes de eo parabolam prolaturi essent '& interpretationem *cum* ænigmatis de eo? & 'dicturus *ille*, 'væ multiplicanti non sua (quousque tandem?) & numerose aggregati penes se densissimum lutum.
7 'An non repentè 'consurgent qui mordeant te, & expergiscentur divexaturi te; & eris [c] continenti conculcationi eis?
8 Quia tu spoliasti gentes multas, spoliatur æ sunt te omnes reliquiæ populorum; propter [d] cædes humanas & violentiam 'terræ, 'urbem, & omnes habitantes in ea.
9 'Væ [e] dedito quæstui malo 'pro domo sua, ut disponat in excelso nidum suum, quo eripiatur e [f] potestate mali.
10 'Consilium inivisti pudendum domui tuæ, scindendi populos multos; & peccasti *contra* [g] te ipsum:
11 Nam lapis e pariete exclamat, & nodus e ligno testificatur illud.
12 'Væ ædificanti civitatem [h] cædibus, & stabilienti urbem iniquitate.
13 'An non ecce a Jehova exercituum est; ut laborent populi pro igne, & nationes pro inanitate fatigentur?
14 Nam impletur terra cognoscendo gloriam Jehovæ, ut aquæ operiunt [i] alveum maris.
15 'Vę potum præbenti proximo suo, adhibenti utrem tuum, & etiam inebrianti; 'ut intuearis nuditatem eorum.
16 'Saturaris ignominia præ gloria, 'bibe tu quoque & retige præputium: 'divertet ad te poculum dexteræ Jehovę, & vomitus ignominiosus ad gloriam tuam.
17 'Nam violentia Libani operiet te, & vastitas bestiarum terrefaciens eas; propter cędes humanas & violentiam terræ, 'urbem & omnes habitantes in ea.
18 'Quid profuerit sculptile, quòd sculpserit illud formator illius, fusile aut doctor falsi; quòd confidat formator figmenti sui ipsi, faciendo idola muta?
19 Væ dicenti ligno, expergiscere; evigila, lapidi silenti: 'ipse docet, ecce ipsum, continetur *quidem* auro aut argento, sed omnino spiritus nullus *est* in medio ejus.
20 'Jehova verò 'in templo sanctitatis suæ est; file a conspectu ejus, ò universa terra.

[a] Heb. *declarando*: ut Deut. 27. 8.
[b] Heb. *veniendo*.
[c] Heb. *conculcationibus*.
[d] Heb. *sanguines hominis*. ver. 17
[e] Heb. *quæ fluxo quæstus mali*.
[f] Heb. *manus*.
[g] Heb. *animam tuam*.
[h] Heb. *sanguinibus*. *Jirm.* 51. 58. *Jescha.* 11. 9
[i] Heb. *in mari*

ANNOTATIO.

1 Onerosa proph.] *Hujus prophetiæ argumentum & autor ex inscriptione ipsa hoc versu cognoscitur: tempus verò quia nominatim hic in contextu aut alibi non ostenditur, variæ de eo habentur sententiæ. Nobis magis probatur nostrum hunc prophetam sub tempus regni desinentis Joschijæ, aut regno filiorum ejus prophetiam hanc conscripsisse; cùm propterea quod populi obdurationem & contumaciam deflet ut faciebat Jirmeja eodem tempore; tum etiam propterea quòd Deus disertis verbis exponit se opus in ipsis diebus operaturum esse, id est, propediem Chaldæos in Judæam immissurum. Est autem prophetia hæc διαλογισμὸς, comprehensa partibus in universum quatuor, si inscriptionem hoc versu exceperis: prima est, expostulatio & querimonia Prophetæ de licentiosa & perdita Judæorum vita, tribus versibus: secunda, responsio Dei clades a Chaldæis eventuras in desperatum populum prædicantis, & Chaldæorum arrogantiam, usque ad versum 12. tertia, altera Prophetæ expostulatio de indignissima oppressione quam boni a Chaldæo Rege impio blasphemoq; cum malis promiscuè erant perpessuri, ad finem usque capitis: quarta est responsio altera Dei, qua officium bonorum explicat in tantis confusionibus, & improborum impiorumq; Chaldæorum exitium, capite 2.* 2 Quousque] *expostulationis exordium patheticum ex abrupto, quo prophetæ exaggerat indignissimam Judaici populi administrationem, ab indesinentibus suis querimoniis, & precibus coram Deo.* Violentiam] *summum argumentum querimoniæ, quod deinde exponitur duobus versibus; vide Gen. 6. 11.* 3 Quare facis] *id est, sinis populares meos me præsente & videntem in sua impietate & inhumanitate pergere, & magis magisq; animos inter se accendere?* Litem & jurgium] *id est, qui nequeat patienter ferre admonitiones sanctas ex verbo tuo: ut Hoschea 4. 4.* 4 Idcirco] *videlicet quòd isti impatientes doctrinæ Dei jurgium & litem efferant contra servos Dei: ut Jirmejæ 11. & 12.* Cincumsidet] *id est, non tantùm non repugnat, sed obsessum tenet, & potitur rerum: sic Psalm. 12. 9. & 22. 13.* 5 Respicite] *secunda hæc pars (ut diximus in versum 1.) continet responsum Dei ad præcedentem expostulationem: ubi Deus oratione ad Judæos impios conversa docet futurum ut violentiam ipsorum altera retundat violentia per mirificam providentiam & administrationem ipsius: quod summatim positum versu 5 in sequentibus enarratur.* 6 Nam ecce] *ἐγγασία præcedentis versus; qua primùm totius gentis intolerantia, versibus quatuor; deinde verò Regis ipsius inhumana & impia arrogantia proponitur, versu 10. & 11.* Festinam] *vide Jeschahh. 5. 26. & sequentibus.* Per latitudines] *id est, quam latè patet terra.* 7 Abs qua] *id est, quæ gens hunc populum, de cujus iniquitate & violentia mecum expostulant boni, tum judicio meo castigabit & puniet in terra hac, tum etiam reliquos in terram suam deportabit. Hunc locum sic interpretamur ex sequentium comparatione: nam hic & præcedens versus duobus sequentibus ordine illustrantur; estq; ocellus sextus, novus verò septimi exegeticus.* 8 Lupis vesper] *vide Jirmejæ 5. 6.* Aquila] *vide Jecheźk. 17. 2.* 9 Aspectu faciei] *id est, cùm irruet in Judæam, nihil aliud spectabit quàm ut regionem totam spoliet atque exhauriat spoliaq; deportet in regionem suam quę sita est Orientem versus.* Tanquam aren.] *id est, innumerabilem, ut exponitur Gen. 32. 12.* 10 Et ipse] *ut prophetaverat Jirmeja 25.* Coacervato pulv.] *id est, factis aggeribus, ut prisca erat militandi ratio. De multis autem populis a Nebucad netzare debellatis vide Jirmejæ 25. & Jecheźk. 25. & seq.* 11 Remanente spir.] *id est, quando cum animo suo ultrò statuerit cessare ab expeditionibus exteris, ac proinde re-*

versus

versus in Babyloniam fuerit: tum eripiens gloriam rerum gestarum vero Deo, illam idolis suis tribuet: cujus rei complementū vide apud Danielem quinque primis capitibus. 12 Nónne tu] *tertia pars, ut diximus in versum 1. continens alteram expostulationem Prophetæ, natam ex superioris responsi argumento. Sunt autem hujus expostulationis partes duæ: pathetica causarum propositio ad consequendam misericordiam; & indignissimorum malorum quæ Chaldæus erat patraturus enarratio* σχετλιαστικὴ, *tertio versibus. causa vero a natura Dei sumuntur omnes, eo quòd æternus sit consilio, sermone, & administratione, ac sibi in æternum constans: quo ex fundamento assurgunt causæ tres; una fœderis erga populum suum constantissimi etiam in medio judiciorum (ut dicitur infrà 3. 2.) & castigationum paternarum ejus, hoc versu; altera, o dei contra malos & maleficia illorum gravissimi, ver. 13. tertia denique* εὐταξίας *sive optimæ ordinatæ & constitutæ administrationis, cui cum tanta tyrannide non potest convenire, versu 14.* Jehova Deus] *gloriosa fidei prædicatio recumbentis in Deum ex fœdere, & de vita æterna confirmatæ, ac propterea præsentibus Dei castigationibus bono animo acquiescentis.* Non morietur] *id est, quantacunq; sit futura ista calamitas, perdurabimus tamen virtute Dei.* Ad judicium] *id est, castigationem & emendationem nostram, non autem ad mortem.* Rupes] *ut Deut. 32. 4.* 13 Perfidos] *Chaldæos: vide Jeschahh. 21. 2.* 14 Facies] *i. non magis curares salutem tuorum & prospiceres administratione tua quàm piscium, qui in mari prædæ sunt aliis, defensore carent, & sine ordine consumuntur: sic comparatur transitus ad sequentem allegoriam, & secundum expostulationis locum.* 15 Quotquot sunt] *altera expostulationis pars (ut diximus in versum 12.) Nebucad-nezarem promiscuè omnibus inhumanum esse, & duriter accipere probos & improbos, hoc versu; & (quod gravius est) Deo ipsi contumeliosum esse, sequente versu: quamobrem expostulationem concludit per* מדוע, *versu ultimo: omnia allegoricè.* 16 Sacrificat] *id est, sibi ipsi honores divinos arrogat; & artibus, instrumentis, viribus, adjumentisq; eosdem honores tribuit neglecto Deo.* 17 An propter hoc] *id est, quandoquidem ita est in hominibus ferox, & in te blasphemus; an semper improbitatem istam laturus es, ut plagas tendat & homines venetur inclementissimè?*

IN CAPUT II.

1 In custodia mea] *Quarta pars prophetiæ, ut diximus suprà 1. 1. responsum Dei alterum continet ad expostulationem proximam; quod responsum non sine attentione maxima vigiliq; a se exoratum esse Propheta narrat, hoc versu: deinde verò responsum tradit sequentibus. Attentionem autem hanc pro ratione castrensi figurat Propheta, quasi explorator esset in custodia aut in arce munitionis collocatus; ut Jeschahh. 21. 8. & sequentibus.* Eloqueretur] *Deus.* Responsurus essem] *populo verbis Dei.* Post corrept.] *nempe quam ego Dei verbis pronuntiaveram populo, suprà 1. 5. & sequentibus.* 2 Respondit] *hujus responsi partes omnino sunt tres: prima, qua Deus hoc suum responsum publico programmate ac evidentissimo jubet in oculis omnium confirmari, duobus versibus: altera, thesis qua injusti facta, & justi officia eventaq; proponit, versu 4. tertia, hypothesis, qua Deus cùm omnium hominum, tum justorum sermone sententiam contrà Chaldæum injustum pronuntiat, inde ad finem capitis.* 4 Ecce] *secunda pars responsi, per antithesin injusti facti cum justi officio comparans, ac proinde eventum vitæ salutarem justo, injusto verò exitium denuntians: thesis. secunda pars responsi.* Ebullat] *id est, injustus ex infidelitate & improbitate laboraus, etsi in clivum specie videtur assurgere & permagnus mons effici, ebullas tamen, hoc est, non magis est quàm bulla, crepat, & sua ipsius imbecillitate rumpitur: sic accipiendum esse monstrat oppositi membri comparatio.* 5 Quapropter] *tertius responsi locus, hypothesis, de Babyloniis statuens, usque ad versum ultimum: & de justis, versu ultimo. In causa autem Babyloniorum Deus primùm per congeriem malefactæ ipsorum explicat, hoc versu: deinde sententiam suam omnium testimoniis & voto comprobatam pronuntiat, sequentibus.* 6 Isti omnes] *populi quos cepit & congregavit ad se.* Et interpret.] *id est, non tantùm obscurè, sed etiam nudis & apertis verbis maledicturi Babylonio, & proloturi sententiam meam.* Dicturus ille] *videlicet justus ex fide sua vivens. versu 4.* Væ multiplicanti] *sententia hæc Dei contra Babylonium causis quinque ex ordine complectitur, quibus Deus ad sententiam hanc ferendam adductus est: prima est ambitio inexplebilis, hoc versu; secunda, avaritia apud omnes populos testata bellis, versu 9. tertia, tyrannis & inhumanitas ex ambitione avaritiaq; proficiscens, versu 12. quarta, luxus & infamis libido, versu 15. postrema, idololatria, versu 18. & 19 quibus causis suæ confirmationes accedunt, & judicia cum illis comparantur singillatim.* Densissimum lut.] *id est, frequentium maximam spoliorum alias gentibus ereptorum; quæ omnia non magis commodant avaris ambitiosisq; possessoribus, quàm si densissimo luto sese immergerent.* 7 An non] *comparatio judicii hoc versu posita, & sequente exornata, exponitur copiosissimè Jeschahh. 13. & 14. & 21. & Jirmejæ 50. & 51.* Consurgent] *Medi & Persæ.* 8 Terræ] *id est, quam violentiam toti terræ intulisti.* Urbem] *videlicet Babylonem, tuam illam urbem (inquit) cujus confidis munitionibus, & habitatores illius spoliabunt: synecdoche: hoc enim membrum ad versus principium pertinet: sic ver. 17.* 9 Væ dedito] *secundus causarum locus, ut diximus in versum 6.* Pro domo] *id est, ad stabiliendum domum suam quæstu conscleratissimo: ut sequentia verba exponunt metaphoricè, ad historiam illius turris alludentia, de qua Genes. 11.* 10 Consilium] *exornatio causæ præcedentis, qua Propheta per apostrophen ad Babylonium vehementius exprobrat malefacta, hoc versu; & auget hyperbole, sequente.* 12 Væ ædificanti] *tertia causa, ut dictum est versu 6. cui judicium satum a Deo venturum subjicitur per* ἰδοὺ *elegantissimam, versibus sequentibus.* 13 An non ecce] *explicatio judicii in peccatum istud Babyloniorum per thesin.* Conditus (ait Propheta) *justitiæ Dei ut quicunq; populi ita laborant & fatigantur, operis sui jactura facient, & malè ab iisdem partis malè desperent, hoc versu; cui subjicitur antithesis: contrà verò Prophetæ vaticinium est atque verissimum, ut quacunque in terra gloria Jehovæ cognoscitur, ejus rei exhaurientur vires: sed impleantur benedictionibus abundantissimè, ut aquæ abundant in mari, seq. ver.*

15 Væ potui] *ira causalis: diximus in versum 6. pari judicio comparata.* Ut intueatris] *i. ut eos facias & patiaris mulcebria: nam ita ferè scriptura loquitur, & sequens versus confirmat; denig; hunc pro-*

prædicationi infestos fuisse Babylonios narrant Herodotus, Ctesias, & alii. 16 Saturaris ignom.] *id est, adeo circumfluus gloria & amplitudine ut abundaris ea in omnem ignominiam. Nam ferè apud homines fit, ut bona maxima in luxum maximum, maximaq; gloria in ignominiam maximam consumatur.* Bibe tu quoque] *eadem perfer judicia, adeoq; omnium gravissima, Jirmejæ 25. 26.* Divertet ad te] *eodem poculo inebriaberis, & ita perfunderis, ut gloria tua tanquam vomitu ignominiosissimo conspergatur: ut Jirmej. 51. 57.* 17 Nam violentia] *explicatio poculi quod Deus Babylonio præbiturus est per alteram allegoriam. Simules, inquit, erunt hostes tui venatoribus feras in Libano vehementissimè persequentibus; quarum cassibus & plagis intercipieris, & in vastitatem maximam redigeris. Est igitur violentia Libani, quæ in Libano a venatoribus adhibetur consequendæ prædæ.* Urbem] *ut suprà versu 8.* 18 Quid profuerit] *transitio ad quintam causam, de qua versu 6. a vanitate idolorum neq; sibi, neque suis cultoribus commodantium, sed falsa tantùm expectatione eos implentium: quamobrem eis denuntiatur maledictio, sequente versu.* 19 Ipse docet] *videlicet lapis se silentem esse, mutum, & vita vacuum.* 20 Jehova verò] *secundus locus hypotheseos de justis, ut duximus in versura 5. quo Propheta concionem terminat: ut tum justorum vitam ex fide in Christo æternam esse doceat, tum ad præsens ipsorum officium provocet, nempe ut acquiescant Dei judicio & castigationibus, præcepta animo fiducia liberationis adventuræ.* In templo sanct.] *id est, in Ecclesia, quam præsentia sua sanctificat per communicationem spiritus in Christo.*

CAPUT III.

Propheta infirmitatem suam confessus salutem & fidei conservationem petit a Dei misericordia: recordatione operum & gratiosarum promissionum ejus se ipsum confirmat: ac postremò gloriatur se etiam in gravissimis angustiis exultaturum in domino certa fiducia liberationum ejus.

1 ORatio Chabakkuki Prophetæ; [a] secundum [a] odas varias.

2 [b] O Jehova, audiens [b] pronuntiatum tuum timeo, Jehova [c] opus tuum [c] interea temporis [d] conserva, interea temporis [d] notum facito commotione *iræ* misereri recordare.

3 [e] Deo a meridie veniente, & sancto e monte Paranis, [e] Sela; [f] operuit cœlum decor ejus, & laude ejus plena fuit terra:

4 Et splendor tanquam [g] lucis affuit, [g] cornuaque [h] ad latus ipsius ei; [h] quamvis ibi absconsio esset roboris ejus.

5 [i] Anteivit ipsum pestis, & præcessit anthrax ad pedes ejus.

6 [k] Ubi autem constitit, mensus est [k] terram; [l] vidit, & disturbavit gentes: & dissipati sunt [m] quorum erant montes [l] æterni, incurvati sunt quorum erant colles [m] perpetui, cujus *fuerant* ambulationes perpetuæ.

7 [n] Locum vanitatis vidi *esse* [n] tentoria Æthiopidæ, commota sunt aulæa terræ Midjanis.

8 [o] An contra flumina accensa fuit, Jehova? an contra flumina ira tua? an contra mare excandescentia tua? cùm [o] insideres equis tuis, curribus tuis [p] salutaribus?

9 [q] Nudus alveus factus est arcu tuo, [r] juramentis tribuum, sermone, Sela: flumina dissidisti terræ:

10 [s] Te videntes contremuerunt montes, [s] inundatio aquarum transivit; edens abyssus vocem suam, in altum [t] latera tua extulit.

11 Sol, Luna stetit in habitatione: [u] ad lucem [u] sagittæ tuę itarunt, ad splendorem [k] coruscans hastæ tuæ. [k] Heb. *fulger hastæ tuæ.*

12 [x] Indignatione progressurus in terram, ira triturus gentes.

13 Processisti ad salutem populi tui, ad salutem cum uncto tuo; fregisti [y] caput e domo improbi, usq; ad collum, [z] nudando fundamentum. Sela.

14 [a] Perforasti virgis illius caput pagorum ejus, cùm procellam excitarent ad dispergendum me; exultatio eorum esset ac si comesturi fuissent pauperem *latentem* in abscondito.

15 [b] Iter fecisti ad mare usquè equis tuis, *ad* [b] acervum aquarum multarum.

16 [c] Audivi, [c] commoto ventre meo, [d] ad vocem palpitantibus labiis meis, invadura putredine ossa mea, denique commoto me in loco meo; quiescendum esse mihi in die angustiæ, cùm ascendit contra populum [e] hostis armatum populaturus eum.

17 [f] Quamvis ficus non effloresceret, & nullus esset proventus in vitibus, mentiretur opus olivæ, & agrorum nullus ederet cibum; abscinderet *hostis* ob ovili gregem, & nullum esset armentum in bubilibus:

18 Ego tamen in Jehova exultabo, gestiam in Deo salutis meæ.

19 Jehova Dominus robur meum est, qui [g] disponit pedes meos tanquam cervarum, & super excelsa mea facit ut incedam: magistro symphoniæ [g] fidium mearum. [g] Heb. *in pulsatilibus: ut Psal. 4. 1.*

a Heb. *odas erratum in titulo Psal. 7. 1.*
b Heb. *auditionem tuam.*
c Heb. *in medio annorum, hic eadem ver.*
d Heb. *vivifica. Deut. 33. 2.*
e Heb. *a latere.*
f Heb. *æternitates.*
g Heb. *fulgetra. h Heb. fecula, hic huc ver.*
i Heb. *salutis.*
k Heb. *audacia multæ asparcu.*
l Heb. *fluxerunt.*

ANNOTATIO.

1 Oratio] *Hæc inscriptio satis apertè demonstrat quodnam sit capitis argumentum. Nam Propheta quū Dei revelationibus tam multas calamitates cognovisset populo suo eventuras; cùm suo ipsius, tum aliorum fidelium nomine se ipsum coram Deo tanquam judice sistit, & orationem hanc fidens formulam afflictis fratribus præscripsit qua Deum possent accedere. Sunt autem hujus orationis tres omnino partes: petitio versu 2. narratio argumentorum quibus fides piorum in petitione confirmatur, usque ad versum 17. & fidei sanctorum gloriatio, tribus versibus ultimis.* Secundum odas] *id est, conscripta non uno tantùm aut altero certo metrorum genere, sed ex variis intercurrentibus.* 2 O Jehova] *brevis petitio hæc duo complectitur: occasionem postulati, nempe timorem quo se Propheta percussum confitetur; & postulatum de salutis & documentis illius cum populo communicandis deportationis tempore per Dei misericordiam.* Pronuntiatum tuum] *id est, acerbissimum illud judicium quod pronuntiasti mihi, & audiendum jussisti populo tuo promulgari, suprà duobus capitibus.* Opus tuum] *i. factum in populo tuo quem comparasti tibi, ut Jesaiahh. 45. 11. quasi dicat, nisi populum tuum conservaveris, perierint opera tua antecedentia.* Interea tempor.] *id est, toto illo deportationis tempore quod constituisti.* Notum fac] *tum apud exteros magnificis operibus, tum apud tuos salutari verbo: ita duo sunt petitionis capita &*

eorum

eorum consequendorum via unica, nempe Dei misericordia: quæ omnia ut Propheta exoptavit fide, ita re ipsa fuisse completa liber Danielis comprobat. 3 Deo]*secunda hæc orationis pars narrationem continet argumentorum quæ fides adduxit in proximo postulato: quorum prius est a divinis operibus, usque ad versum 16. posterius vero a verbo & promissionibus ipsius, versu 16. In operibus autem proponitur primum demonstratio gloriæ & majestatis Dei toti populo spectata, tribus versibus; & populis exteris terribilis, versu 6. & 7. deinde exornatio.* Sela] *vide Psal.* 3.3. Operuit]*Propositio summa gloriæ Dei in majestate ipsius res omnes creatas superante.* 4 Lucis]*id est Solis,* κατ' ἐξοχὴν, *ut Ijobi* 31.26. & 37.20. Cornuáque]*id est, omnipotentiæ signa: nam robur cornibus scriptura figurare solet, quo spectant sequentia.* Quamvis ibi] *i. quamvis ne ita quidem explicavet totam majestatē & potentiam suam; sed potiùs illis velut umbraculo obtegeret, ne infinita ipsius gloria rebus creatis proposita ipsas laborantes sua infinitate absorberet.* 5 Antevivit ipsum]*i. omnibus armis lethalibus fuit circummunitus, ut judicia sua præstaret arbitratu suo, quoties pergeret.* 6 Ubi autem const.]*id est, in Cenahhanæa, ut precabatur Moſche, Exodi* 15. Terram] *quam attribuit populo suo in hæreditatem.* Vidit & disturb.]*i. ad solum aspectum disturbavit, quantumvis firmè in ea regione radicati essent: quod amplificatur verbis sequentibus.* Quorum erant montes]*i. qui jam olim tanquam ab æterno Cenahhanæam montibus circummunitam possederant.* 7 Locum vanit.]*id est, vidi Scenitas Arabas Cuſcho Æthiopum patre ortos trepidantes in loco suo, & Midjanitas consternatos, id est, finitimos omnes, synecdochicè: ut Exodi* 15.14. *& sequentibus.* Tentoria]*id est, Arabas Æthiopidas in tentoriis habitantes; hypallage, sic sequens locus de Midjanitis.* 8 An contra]*exornatio operis Dei a singulari narratione rerum quarundam mirificè gestarum, primùm in aquis, tribus versibus; deinde in cœlo, versu* 11. *ac postremò in terra, seq. Primus autē locus de maris & Jardenis divisione tractatur dialogisticè: quo docet Propheta non propter ullam maris aut Jardenis culpam, hoc versu; sed propter promissionem & jusjurandum a Deo præstitum fissuram eorum effectam esse omnipotentia ejus, duobus sequent.* Insideres equis]*id est, provocaveris ante populum tuum, tanquam imperator strenuus ad salutem tuorum humanitus dictum.* 9 Nudus alveus]*subjectio ad interrogationem præcedentem.* Arcu tuo]*id est omnipotentia, quam suprà vocaverat cornua.* Juramentis tribuum]*id est, propter promissiones quas juramento tribubus confirmaveras.* 10 Te videntes]*vide Psal.* 114.4. Inundatio]*i. inundantes & æstuantes aquæ Jardenis & maris rubri: hypallage Rhetorum.* Latera sua]*diffissarum aquarum videlicet, per quarum inter vallum transibat populus.* 11 Ad lucem]*id est, pergente lucere sole præter naturæ ordinem.* Sagittæ tuæ]*id est, lapides grandinis, de quibus Jehoſchu.* 10.11. *qui etiam coruscantis hastæ nomine designantur, quia cum fragore, tonitribus, & fulgetru immissi sunt.* 12 Indignatione] *tertium exornationis argumentum, de rebus in terra gestis ex quo visum est Deo regnum in familia Davidis constituere, & per illud hostes qui in terra erant reliqui profligare, 2. Schem.* 5. & 8. & 10. 13 Caput]*id est, unumquemque principem inimicorum populo tuo adversantium ita sustulisti funditus, ut cùm caput humanum a collo præciditur.* Nudando fund.]*i. terram tuam ab hostibus tuis liberando, ut suprà ver.* 6. *qui priùs eam totam ita contegebant quasi perpetuò fuissent in ipsa radicati: nam fundamentum pro solo accipi quod calcamus, est omnibus notissimum.* 14 Perforasti]*i. principem quemque inimicorum, qui in pago finitimiq; regionibus hîc illic erant reliqui, ita dejecisti, ut si montes & munitiones quibus confidebant terebra pertudisses; idque nullo negotio, quia virgæ unctī tui fuerant ad perforandum satis.* 15 Iter fecisti]*i. regionem totam inde a mari magno usque ad Euphratem fluvium magnum pervasisti, & exposuisti unctio tuo possidendam, 2. Schem.* 8. & 1. *Chro.* 18. Acervum aquar.]*periphrasis Euphratis, quem fluvium maximum scriptura vocat, Deut.* 1.7. *& alibi passim.* 16 Audivi]*secundum argumentum fidei, a verbo Dei & promissionibus (ut diximus versu.* 3.) *pios ab omni hostium metu liberantibus, & ab infirmitate carnis vindicantibus virtute spiritus.* Commoto ventre]*i. me gravissimè consternato & perculso propter superiorum visionum gravitatem: quæ consternatio hîc exponitur signis compluribus.* Ad vocem]*visionum præcedentium, ut modò diximus.* Hostis]*id est Chaldæus, qui etiam turmatim invasisse Judæam dicitur, 2. Reg.* 24. 17 Quamvis]*conclusio orationis, a gloriatione fidei innitentis operibus & verbo Dei, qui suos intus a natura sua & fœdere confirmat adversus præsentes rerum difficultates: quæ per concessionem elegantissimè describitur hoc versu; ut Psal.* 46. 19 Disponit pedes]*ut 2. Schem.* 22.34. *& Psal.* 18.34. Fidium mear.]*id est, quam orationem ad fides sum etiam tum canturus Domino, cùm publicus ordo fuerit interfectus violentia Ægyptiorum.*

TZEPHANJA.

CAPUT I.

Deus per Prophetam populo suo excidium idololatriæ, violentiæ, & fraudis nomine pronuntiat: ac propterea tum improbos, tum pios admonet, ut illi respiscant, hi augescant in sera respiscentia, cùm deterriti judiciis Dei gravissimis contra gentes aliquot exteras, tum fracti singularibus contra ipsos interminationibus, postremò autem judicio contra Judæos primùm, deinde contra alios populos definito, promissiones Evangelicas subjicit de vocatione gentium, Ecclesiæ instauratione, remissione peccatorum, sanctificatione, & gloria æterna per Christum.

1 [a] VERBUM Jehovæ quod fuit ad Tzephanjam filium Cuſchi filii Gedaljæ, filii Amarjæ, filii Chizkijæ, [a] temporibus Joſchijæ, filii Amonis regis Jehudæ.

[a] Heb. *diebus.*

2 [b] Omnino recepturus sum omnia à superficie hujus terræ, dictum Jehovæ.

[b] Heb. *recolligendo.*

3 Recepturus sum homines & jumenta, [c] recepturus sum aves cœli, & pisces maris, & ruinas cum ipsis improbis: denique exscindam homines a superficie hujus terræ, dictum Jehovæ.

[c] Heb. *recolligendo.*

4 [d] Exten-

4 'Extendens enim manum meam ſuper Jehudam, & ſuper omnes habitatores Jeruſchalaimorum; exſcindam e loco hoc 'reſiduum Bahhalis, & nomen 'atratorum cum ipſis 'ſacerdotibus:

5 Et qui incurvant ſe 'ſuper tecta exercitui cœlorum; etiam qui 'incurvantes ſe jurant per Jehovam, ut qui jurant per 'Melecum ſuum:

c Heb. *a poſt Jehovam.* 6 Tum qui retro aguntur 'a ſequendo Jehova; tum qui non quærunt Jehovam, neque requirunt ipſum.

7 'Sile 'a conſpectu Domini Jehovæ; 'propinqua enim eſt dies Jehovæ, nã apparavit Jehova 'd'mactanda animalia, 'præparavit 'invitatos ſuos.

d Heb. *mactationem.* e Heb. *ſanctificavit.*

8 'Erit quoque die mactationis Jehovæ; ut animadvertam in ipſos principes, & in filios Regis, & in omnes 'qui induuntur indumento alienigenarum.

9 Et animadvertam in 'omnem qui inſilit in limen die illa, qui implent domum dominorum ſuorum violentia & dolo.

10 'Eritque die illa, dictum Jehovæ, vox clamoris a porta piſcium; & ejulatus a parte ſecunda, & confractio magna ab ipſis collibus.

f Heb. *mercatoris ut Judic. 15. 19.* g Heb. *tollentes argentum.*

11 'Ejulate 'habitatores 'cavi: nam ſuccidetur totus populus 'mercaturam faciens, exſcindentur omnes 'argentarii.

12 Eritque tempore illo, 'ſcrutante me Jeruſchalaima lucernis; ut animadvertam in iſtos homines qui 'concreti ſunt cum fæcibus ſuis, dicentes cum 'animo ſuo, non benefacit Jehova, neque malefacit.

h Heb. *corde.*

13 Erunt enim facultates eorum direptioni, & domus eorum deſolationi: ædificant quidem domos, ſed non inhabitabunt; plantantq; vineas, ſed non bibent vinum earum.

14 'Propinqua eſt dies Jehovæ maxima, propinqua & feſtina valde; ſonus diei Jehovæ, 'amarè clamabit ibi robuſto:

15 Dies excandeſcentiæ, dies illa, dies angustiæ & oppreſſionis, dies vaſtitatis 'i & quidem vaſtiſſimę; dies tenebrarum & obſcuritatis, dies nubis & caliginis.

i Heb. *& vaſtationis.*

16 Dies buccinæ & clangoris; contra civitates munitas, & contra 'angulos altiſſimos:

17 Quia angustiis afficiam homines, ut ambulent tanquam cæci, quia Jehovæ peccaverunt: & effundetur ſanguis eorum 'velut pulvis, & caro eorum velut ſtercora.

18 Neque argentum eorum, neque aurum eorum poterit eripere eos die excandeſcentiæ Jehovę, cum igne zeli ipſius conſumetur tota hæc terra: nam conſummationem utique acceleratam confecturus eſt cum omnibus habitatoribus hujus terræ.

CAPUT II.

1' EXCUTITE vos, iterúmque excutite, ô gens, 'a vacuo deſiderio:

a Heb. *non affecta deſiderio.*

2 Cùm nondum 'b exequitur decretum, 'cùm nondum ut glumæ tranſit dies; cùm nondũ invadit vos æſtus iræ Jehovæ, cùm nondum invadit vos dies iræ Jehovæ.

b Heb. *parit.* Deus.

3 Quærite Jehovam omnes manſueti terræ, qui jus ejus operantur: quærite juſtitiam, quærite manſuetudinem, 'fortaſſe 'abſcondemini die iræ Jehovæ.

4 'Nam Hhazza 'derelicta erit, & Aſchkelon deſolationi: Aſchdodum 'in ipſo meridie depellent, & Hhekron extirpabitur.

e Heb. *maris ſic ver. ſeq.*

5 'Væ habitatoribus tractus 'e maritimi, genti 'Cerethæorum: verbum Jehovæ contra vos eſt, 'Cenahhanæa terra Peliſchtæorum, me ita perditurum eſſe te ut nullus ſit habitator.

6 Eritq; tractus maritimus *pro* caulis, 'foſſuris paſtorum; & ſeptis gregum.

7 'Et erit tractus pro reſiduo domus Jehudæ, ubi paſcant: in domibus Aſchkelonis veſpere accubabunt, cùm reviſerit eos Jehova Deus ipſorum, & reduxerit captivam turbam ipſorum.

8 'Audivi opprobrium Moabitarum, & cõvitia 'd Hhammonitarium; quibus probris affecerint populum meum, 'ut ampliaverint *ſuum* per terminum illorum.

d Heb. *filiorũ Hhammonis.*

9 Idcirco ut vivo ego, dictum Jehovæ Dei Jiſraëlis, Moab tanquam Sedom erit, & Hhammonitæ ut Hhamora, locus derelictus urticæ, & fodinæ ſalis, ac deſolationis *locus* uſque in ſeculum: reliquiæ populi mei diripient eos, & reliquum gentis meæ poſſidebunt eos.

10 Hoc eis *erit* pro faſtu eorum; quia probris affecerunt, & ampliaruntterminum per populum Jehovæ exercituum.

11 'Terribilis erit Jehova in eis, nam 'emaciabit omnes deos terræ; & incurvabunt ſe ei quiſque e loco ſuo, omnes regiones gentium:

12 'Etiam vos Æthiopes, 'confoſſis gladio meo iſtis.

13 'Nam extendet manum ſuam verſus Aquilonem ut perdat Aſſyriam; diſponetq; Nineven 'deſolationi, ſiccam ut deſertum:

14 Et accubabunt in ea greges, omnes beſtiæ gentium, 'tum platea, tum anataria, in malogranatis ejus pernoctabunt: 'vox cantabit in feneſtra, deſolatio in poſte, cùm 'cedrum ejus nudaverit.

15 Hujuſmodi erit civitas illa exultabunda, quæ reſidet ſecurè, quæ dicit cum animo ſuo, 'ego *ſum*, & præter me nulla *eſt* amplius: quomodo eſt deſolationi? cubile beſtiis? *dicet* quiſquis tranſibit per eam, 'ſibilabit, 'agitabit manum ſuam.

CAPUT III.

1' VÆ 'ingluviei, & contaminatæ; civitati hujc opprimenti.

2 'Non auſcultat voci, non accipit diſciplinam; Jehovę non confidit, ad Deum ſuum non appropinquat.

3 Principes ejus in medio ejus ſunt leones rugientes: judices ejus 'lupi veſpertini, 'qui non rodunt oſſa in matutinum uſque.

4 Prophetæ ejus rapidi, viri 'a perfidioſiſſimi; ſacerdotes ejus prophanant rem ſanctam, vim faciunt legi.

a Heb. *perfidiarum. Firm. 23. 11. & ſeq.*

5 'Jehova juſtus in medio ejus non facit iniquitatem, 'b unoquoq; mane jus ſuum edit in lucem, non deeſt; ſed neſcit iniquus erubeſcere.

b Heb. *manè manè, ut Exod. 16. 22.*

6 Exſcidi gentes, [c] deſolatæ ſunt extremitates earum, deſtruxi vicos earum adeò ut nullus tranſiret: ita ſunt exinanitæ civitates earum, ut non ſit quiſquam, ut nullus ſit habitator.

[c] Heb. *deſolati ſunt anguli: ut Judic. 20.2.*

7 [a] Dicebam, utique timebis me, accipies diſciplinam; [d] ut non exſcinderetur habitaculum ejus, [d] utcunque animadverterem in eam: veruntamen [e] inde a diluculo corruperunt omnes actiones ſuas.

[d] Heb. *omni quo animadverterem.*

[e] Heb. *diluculârunt corruperunt, ut ita loquamur.*

8 [a] Idcirco [a] præſtolamini me, dictum Jehovæ, in diem quo ſurrecturus ſum ad prædam; nam jus meum eſt ut recipiam gentes, ut congregem regna, ut effundam ſuper illas indignationem meam, totum æſtum iræ meæ: cùm igne zeli mei abſumpta fuerit tota hæc terra.

9 [a] Tunc enim [a] mutabo in populis labium *ut* purum *ſit*; quo invocent omnes nomen Jehovæ, colendo eum [a] humero uno.

10 [a] Etranſluvialibus *partibus* Æthiopiæ [a] ſupplices mei, filia diſperſorum meorum afferent munus meum.

11 [a] Tempore illo non erubeſces ab omnibus actionibus tuis, quibus defeceris a me: nam tunc amovero e medio tui exultantes de faſtu tuo, ut non pergas efferre te ampliùs in monte ſanctitatis meæ;

12 Reliquero autem in medio tui populum pauperem tenuemq;, qui ſe recipient ad nomen Jehovæ.

13 Reliquiæ Jiſraëlis non facient iniquitatem, neque loquentur mendacium, neque invehietur in ore eorum lingua doloſa: ſed ipſi paſcentur & recubabunt, nemine perterrente.

14 [a] Cane filia Tzijonis, clangite Jiſraëlitæ; lętare & exulta ex toto [f] animo, filia Jeruſchalaimorum,

[f] Heb. *corde.*

15 Amoviſſe Jehovam judicia tua, expediviſſe inimicos tuos: regem Jiſraëlis Jehovam eſſe in medio tui, fore ut non timeas malum ampliùs.

16 Die illa dicetur urbi Jeruſchalaimorum, ne timeto; Tzijoni, ne remittuntor manus tuæ.

17 Jehova Deus tuus in medio tui potens ſervaturus eſt, gaviſurus de te lætitia; [g] conquieturus in amore ſuo, exultaturus de te cantu, *dicens*,

[g] Heb. *taciturus.*

18 [a] Mœſtos propter conventum recipiam, [a] ex te ſunt: *mœſtos propter* onus impoſitum [a] ei, opprobrium.

19 Ecce me [a] conficiente cum omnibus affligentibus te, tempore illo; ſimul ſervabo claudicantem, & depulſam congregabo, diſponámque [h] eis laudem & nomen in tota terra, [a] pudoris eorum.

[h] Heb. *in laudi: hypallage, ut ſæp. ver.*

20 Tempore illo adducam vos, quo inquam tempore congregavero vos: nam diſpoſiturus ſum vobis nomen & laudem in omnibus populis terræ, me reducente captivas turbas veſtras in oculis veſtris, ait Jehova.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Unicam hujus prophetiæ concionem eſſe res ipſa declarat. Ac inſcriptio quidem hoc verſu continetur, concionis verò tres ſunt omnino partes: prima eſt propoſitio judicii ſeveriſſimi contra Jeruſchalaim & Judæam totam, capite 1. ſecunda eſt revocatio Judæorum ad bonam frugem, cùm alienę calamitatis exemplis, tum interminationibus ex verbo Dei, uſq; ad verſum 8 capitis tertii; tertia eſt concluſio a promiſſionibus evangelicis, ad finem uſque.* Temporibus] *poſt reformatam Eccleſiam, ut demonſtrat infra ver. 4. & 7.* 2 Omnino recept.] *hujus propoſitionis ſumma duobus verſibus continetur; enarratio verò reliqui, ad finem uſque capitis: ſumma autem eſt Deum omnia ſublaturum eſſe, quaſi ad ſe ipſum ea reciperet.* 3 Recepturus ſum] *id eſt, efficiam terram hanc deſolatiſſimam: hyperbole; ut Hoſche. 4.3.* Ruinas] *id eſt, ne ipſa quidem rudera ab hac vindicta eximentur.* 4 Extendens] *enarratio propoſitionis duas partes continet: quarum una explicat qui quibus de cauſis judicium illud ſubituri ſint, & quomodo, uſque ad verſum 14. altera exornat, ad finem uſque capitis. Tria itaque ponuntur hominum genera pro offenſarum ratione: primum eſt populorum idololatrarum, verſibus quatuor; ſecundum, familiæ regiæ & ſatrapum violenter ſua autoritate abutentium, tribus verſibus; tertium, mercatorum in quæſtum ſuum ſecurè incumbentium, ſine ulla Dei reverentia, aut hominum ratione, tribus alteris.* Reliduum Bahh.] *numerum quod non potuerat perveſtigare Joſchijas: ut ſunt ingenioſi ad tegenda maleficia ſua idololatræ; vide 2. Reg. 23.* Atratorum] *de quibus 2. Reg. 23.5.* Sacerdotibus] *legitimis videlicet, non autem voluntariis hominum autoritate cooptatis in ſacerdotium; ut ferè illis erant quos atratos vocant.* 5 Super tecta] *vide 2. Reg. 23.12.* Incurvantes ſe] *Bahhalimis; id eſt, qui profitentur ſe incurvatione ſua non idola quidem, ſed Deum verum ex animo in ſtatuis colere, hos æquè perdam atque illos.* Melecum] *ſive Regem, prout idola ſumma ab idololatris dicebantur: vide Hhamos 5.26. & 7.13.* 7 Sile] *apoſtrophe ad idololatras: ne putes, ô idololatra, te obloquendo effecturum ut probetur Domino cauſa tua: confecta atque evicta eſt; ſed tantùm ad judicium ſubeundum te ipſum compara.* A conſpectu] *cujus omnia res creata manifeſtæ ſunt, Hebr. 4.13.* Propinqua] *cœpit enim dies illa inde a morte Joſchijæ, ex quo tempore regnum Judæorum clades indefinenter pertulit, uſque dum funditus everſum eſt: ſic ver. 14.* Mactanda anim.] *ut Jeſchahh. 34.6. & Jirmeja 46.10. & Jechezk. 39.17. & ſequentibus.* Invitatos ſuos] *Ægyptios primùm, deinde Babylonios & auxiliares eorum, 2. Reg. 23. & ſequentibus.* 8 Frit quoque] *ſecundum enarrationis membrum, ut diximus in ver. 4.* Qui induuntur] *id eſt, omnibus deliciis & vanitati ſtudent, palamq; oſtendunt invectu exoticis moribus & veſtimentis.* 9 Omnem qui] *id eſt, effractorem, adminiſtrum violentiæ quam potentiores in tenues adhibent.* 10 Britque] *id eſt, tota Jeruſchalaimæ tribus ſuis oppidis, luctuoſa vociferatione perſonabunt. Nam porta piſcium ad civitatem Davidis pertinebat, 2. Chronic. 33.14. ſecunda pars denotat alterum oppidum Jeruſchalaimorum, hîc & 2. Reg. 22.14. colles verò extremitati oppidi tertii impendebant portam ſterquiliniorum verſus, ubi erat olivetum.* 11 Ejulate] *tertium enarrationis membrum, ut diximus verſu 4.* Habitatores cavi] *id eſt, negotiatores omnes in cavo oppidorum interſtitio habitantes, inde a porta gregis ad portam Ephrajimi, ubi erat vicus aurifabrorum, pigmentariorum, aromatariorum, &c. Nechem. 3.8. & 32.* Mercaturam fac.] *vel Cenahhanæus: ludit enim Propheta ex ambiguo; & populares ſuos docet, ipſos cum moribus Cenahhanæorum impuriſſimis idem quoque nomen ſibi comparaſſe & accerſiviſſe judicium Dei.* 12 Scrutante me] *cùm minutatim*

minutatim cognoscam de peccatis populi, & cum eo inibo rationes meas accuratissimè; ut solent qui adhibitis lucernis perlustrant omnia: humanitus dictum. Concreti sunt] id est, obfirmatè hærent in malis suis, ludificantes Deum & homines; metaphora; ut Jirmejæ. 48.11. 14 Propinqua est] altera pars enarrationis, numirum exornatio, qua Propheta gravitatem judicii per congeriem explicat, tribus versibus: deinde amplificat, primùm ex eo quòd universalis cædes futura est, versu 17. & quòd clades inevitabilis, versu 18. Amarè clamaturo] id est, qua die Judæi (qui nunc viribus suis præfidunt, & se pro robustissimis venditant) amarissimos ejulatus edent destituti robore. 16 Angulos] id est, turres potentissimas, quales in angulis ædificari solent. 17 Velut pulvis] id est, copiosissimè & abjectissimè.

IN CAPUT II.

1 Excutite vos] Secunda concionis pars Judæos primùm revocat ad bonam frugem, tribus versibus; deinde argumenta adducit duo resipiscentiæ: prius est ab exemplis formidabilibus judiciorum quæ Deus contra gentes exteras erat effecturus superstitibus adhuc Judæis, usque ad caput 3. posterius verò, a singularibus minis & sermonibus Dei per prophetas denuntiatis, principio capitis tertii. In hortatione autem ad resipiscentiam duo compellat Judæorum genera; hos torpentes & omni sanctimoniæ cogitatione & studio vacuos, versu 1. & 2. illos verò in quibus aliquæ pietatis & humanitatis scintillæ adhuc emicabant, versu 3. 2 Cùm nondum] id est, cùm nondum dies ille advenit quo excutiamini & ventilemini, ut gluma solet excuti. Quamobrem etiam monuit ut se ipsi excuterent, præcedente versu: quam eandem allegoriam servavit Christus Matth. 3.12. 3 Fortasse] vide Jehoschuhh. 14.12. Abscondemini] id est, mittius beneficio Dei tractabimini, & sub fide illius latebitis. 4 Nam Hhazza] primum argumentum resipiscentiæ ab exemplis exteris nunc demum a Propheta exponitur, idq; eo ordine quo res ante eversa Jeruschalaimæ successerunt. Primùm enim a Parhhone Necone Pelischtæa occupata est, ut annotavimus in Jirmejæ 47. de qua hic agitur ad ver. 8. usque: deinde Moabitæ, Hhammonitæq;, ac Syri alii in Parhhonis potestatem devenerunt, usque ad ver. 12. tum etiam Ægyptii cum Æthiopibus auxiliaribus cæsi sunt, Jirmejæ 46.2. de quibus hic agitur ver. 12. ac postremò Ninevitæ & Assyrii omnes in Scytharum potestatem redacti sunt, ut observavimus Jirmejæ 49.34. & in Propheta Nachum: quod postremum est hujus capitis exemplum, tribus versibus ultimis. Derelicta] alludit quidem Propheta in enuntiandis judiciis ad propria oppidorum nomina, aut notationem eorum; sed hoc linguæ proprium est, neque a nobis commodè potuit repræsentari. In ipso meridie] id est, vi aperta: fuerat enim Azotus ante insignata plurimùm diuturna obsidione Psammetichi, cujus in Jirmejam Prophetam meminimus. 5 Væ habitatoribus] ἐργασία præcedentis proximè exemplis, tribus versibus. Cerethæorum] de quibus 1. Schem. 30.14. Cenahhanæa] i. terra quæ Cenahhanæa accenseris, Jehoschuhh. 13.3. ac proinde a Pelischtæis injustè detineris: ut apparet ex Gen. 10.14. & 19. 6 Fossuris] quæ excavantur in locis arentibus, ad aquandum & abluendum greges. 7 Et erit tractus] i. veniet in potestatem Judæorum: pro eo quòd est, adjungetur Ecclesiæ, & ad eam pertinebit. Quod typicè a Propheta dictum accipiendum est de regno spirituali Christi, & sequentibus etiam gentibus accommodandum ἀναλόγως. 8 Audivi] secundum exemplum exterum Moabitarum Hhammonitarumq;, ut diximus in ver. 4. Ut ampliaverint] i. ut irruentes in terminum Israëlis occupaverint de possessione illius: vide Jir. 48. & 49. 11 Terribilis] propositio hæc summa judiciorum Dei contra deos & homines in Moabitide & Hhammonitide versantes, est μετάβασις ad sequentia duo exempla, ut finis versus ostendit. Emaciabit] id est, perdet illos, adimendo cultores ipsorum, omniaq; sacrificia quibus turgebant abolendo: humanitus dictum. 12 Etiam vos] tertium exemplum exterum (ut diximus in versum 4.) videlicet Æthiopum Ægyptiorumq;, qui Parhhoni Necone contra Nebucadnetzarem erant ministraturi; etiam vos (inquit) æquè ac superiores populi desolabimini, deinde verò populo Dei adjungemini per regnum Christi. Confossis gladi.] id est, postquàm ego per vos gentes istas quas modò dixi cecidero. 13 Nam extendet] hæc ætiologia respicit ad ver. 11. & ostendit adeò fore terribilem Deum in gentes exteras, ut ne ipsi quidem Assyrii, aut Ninive urbs potentissima immunes sint a judicio ipsius; sed in exemplum Judæis statuantur. Est itaque hîc exemplum quartum, ut diximus versu 4. Desolationi] quæ pluribus signis exprimitur seq. versu. 14 Tum platea] vide Jeschahh. 34.11. Malogranatis] id est, ornamentis summarum ædium, quæ inter acroteria numerantur: ut Hhamos 9.1. Vox] videlicet inauspicatarum avium; cujusmodi nominantur Jeschahh. 13. sub finem, & 34.11. & sequentibus. Cedrum ejus] id est, cedrina ejus tabulata, intestinumque opus omne Dei per Scythas sustuleris. 15 Ego sum] ut Jesiha. 47.8. Sibilabit] ut 1. Reg. 9. 8. Agitabit] id est, digito per ludibrium demonstrabit, & jactato brachio ludificabitur: synecdoche.

IN CAPUT III.

1 Væ ingluv.] Posterius argumentum revocandi Judæos ad resipiscentiam, ut diximus suprà 2.1. nempe denuntiatio maledictionis & horrendi judicii contra illos, nisi tempestivè resipiscant. Continet autem hæc denuntiatio versu 1. sententiam Dei, deinde causas exponit, usque ad ver. 8. Ingluvici] hanc vocem sta accipimus, ut Livius 1.11.6. Est autem metaphora Jeruschalaimorum descriptio: nam quemadmodum avium ingluvies alimenta concipit, & servat cum alimentis plurima; sic etiam innuit Propheta Jeruschalaimæ fuisse conceptaculum quo nefarii principes, & sacerdotes omnes Judææ opes & omnes sordes congesserint; quarum illas ex officio debuerunt populoribus distribuere, has verò e regno toto tanquam ex alvo ejicere. Quamobrem etiam urbem simpliciter ingluviem vocat: qua in appellatione auxesis est elegantissima, quasi dicat, eam non cum onocrotalo, sed cum onocrotali ingluvie esse comparandam. 2 Non auscultat] expositio causarum, ut diximus ver. 1. qua singulorum ordinum peccata exponit, popularium, hoc versu; magistratuum, sequente; Ecclesiasticorum, ver. 4. deindè verò contumaciam probat, sequentibus. 3 Lupi vespert.] vide Jirmejæ 5.6. Qui non rod.] id est, qui brevissimo tempore comminuunt & vorant prædam, ac ne ossa quidem præ fame & aviditate reliqua faciunt. 5 Jehova justus] probatur jam populi Dei contumacia duobus argumentis: unum est, quòd varijs Dei solicite per Prophetas suos admonentis non resipuerint,

hoc versu; alterum, quòd ne ex severissimi quidem in exteros judicii exemplis fuerint deterriti a malefaciendo, versu 6. & 7. Unoquoque mane] *vide 2. Chro. 36.15.* 6 Desolatæ sunt] *id est, in universum desolatæ ab extremitate una ad alteram.* 7 Dicebam] *id est, Judæos monebam exemplis, eáque prophetarum sermone inculcabam, ut adducerentur ad timorem mei.* Ut non excidat.] *id est, ut si Judæam propter peccata ipsius cogerer flagellare; saltem ab exitio monitis, exemplis, verbisque meis revocata servari posset.* Inde a diluculo] *id est, indesinenter, ac studiosissimè.* 8 Idcirco] *tertia concionis pars, ut diximus supra 1.1. qua Propheta primùm vocationem gentium ad cultum Dei & ministerium Ecclesiæ, tribus versibus, deinde Ecclesiæ ipsius constitutionem exponit, tribus alteris; postremò hortationem prophetican ad Ecclesiam Dei adhibet, reliquo capite.* Præstolamini me] *apostrophe ad pios, ut germana Ecclesiæ membra: quandoquidem (inquit Deus) est vita istius populi, & salus perdita; vos saltem quorum animus adhæret pietas, videte ut patienter feratis temporariam illam deportationem, & vestram expectationi in me collocetis; qui gentes inimicas perditurus, hoc versu; electásque cooptaturus in populum meum, & ad cultum meum asciturus sum, versu seq. ut vos & illi communicatis operis accedatis me, versis 10.* 9 Tunc enim] *videlicet cùm vos primùm, deinde illas judicio meo exercuero.* Mutabo] *id est, communicatione spiritus renovabo populos in spiritu mentis ipsorum, ut purificati per fidem puritatem sermone & opere colant coram Deo.* Humero uno] *id est, unanimiter, ut apparet ex Firm. 32.39. est enim synecdoche in proverbiali hac loquendi forma.* 10 Transfluvialibus] *id est, e locis remotissimis: vide Jeschahh. 18.4.* Supplices mei] *tum ex populis, tum ex gente Judæorum dispersa.* 11 Tempore illo] *secundus locus, de constitutione Ecclesiæ; illam fore vacuam improbis, & sanctam in Christo.* 14 Cane] *tertius locus, hortatio prophetica, ut sancta Ecclesia beneficentiam Dei erga se prædices, duobus versibus: cujus prædicationis causæ proponuntur duæ: una est communis omnium testificatio quasi Ecclesiæ acclamantium, versu 16. altera, prophetarum ex Dei verbo confirmatio, inde ad finem capitis.* 18 Mœstos propter] *id est pios, qui tanto studio conventus sacri constringuntur, ut tantisper dum a Deo absunt, sint in mœrore & luctu.*

Ex te sunt] ἄτιτον, *hi enim (inquit Deus) tui sunt veri, ô Ecclesia, & germani partus.* Ei] *nimirum Ecclesiæ, cujus vicem pios omnes per sanctè miseret.* 19 Conficiente] *nimirum consummatione, ut dixerat supra 1.18.* Pudoris eorum] *id est, in qua onus & probra pudenda pertulerint; de quibus præcedente versu.*

CHAGGAI.

CAPUT I.

Deus per Prophetam negligentiam Judæorum in extruendo templo ipsius reprehendit; & convincens eos partim a structuris privatis ipsorum & rei familiaris procuratione, partim ab anteactu Dei judicii, hortatur ut resipiscentes, serio in opus ipsius incumbant: incumbentes verò promissione præsentia suæ confirmat; tum promovente opere ostendit; utcunque structura non sit cum altera priore comparanda, gloriam tamen majorem adfore præsentia Dei, sanctificatione, & pace in Christo: deinde loco angustiarum præcedentium omnia cómoda promittit adventura: ac postremò omnibus subnectit prophetiam de regno Christi in Evangelio.

1 [a]Heb. *Darjadeschi: sic deinceps.* [b] Heb. *per manum Chaggai. Hhezræ 5.1.*

ANNO [a]secundo [a]Darii Regis mensis sexto, die primo mensis; fuit verbum Jehovæ [b]per Chaggaium Prophetam ad Zerubbabelem [a]filium Schealtielis ducem Jehudæ, & ad Jehoschuhham filium Jehotzadaki sacerdotem maximum, dicendo;

2 [a]Sic edixit Jehova exercituum ut dicam; populus hic dicunt [a]non advenisse tempus, tempus quo domus Jehovæ ædificetur.

3 Fuit itaque verbum Jehovæ per Chaggaium Prophetam, dicendo,

4 [a]An tempus *est* vobis, ipsis vos, [a]desidendi in domibus vestris contabulatis; cùm domus hæc vasta *est*?

5 Quapropter nunc sic ait Jehova exercituum, [a] adhibete animum vestrum ad vias vestras.

6 [a]Seritis multum, & infertis parum; comeditis, minimè verò ad saturitatem; bibitis, sed minimè [d]affatim; induimini, sed nemo ita ut sit calori ipsi: & qui mercedem reportat sibi, mercedem reportat in loculum pertusum.

7 Sic ait Jehova exercituum, adhibete animum ad vias vestras.

8 Ascendite in [a]istum montem, & afferentes ligna ædificate domum hanc; ut acceptum habens illud [a] glorificem me, ait Jehova.

9 [a]Spectatis ad multa, sed ecce ad pauca *pervenitis*; & quod infertis [a] domum [a] efflo illud: quamobrem? dictum Jehovæ exercituum, [c]propterea quòd domus mea est vasta, & vos excurritis quisque pro domo sua.

10 Idcirco contra vos, [a] cohibentur cœli a rore; & terra cohibetur fœmento suo,

11 Me advocante siccitatem super hanc terram, & super hos montes, & super frumentum, & super mustum, & super oleum, & super id quod prolatura esset hæc terra: etiam super homines, & super jumenta, denique super omnem laborem manuum.

12 Auscultavit autem Zerubbabel filius Schealtielis, & Jehoschuahh filius Jehotzadaki sacerdos maximus, & totæ reliquiæ populi voci Jehovæ Dei sui, & verbis Chaggaii Prophetæ, cùm misisset eum Jehova Deus ipsorum: timuerunt que populus a facie Jehovæ.

13 [a]Tunc locutus est Chaggai legatus Jehovæ ex legatione Jehovæ populo, dicendo; [a]Ego vobiscum sum, dictum Jehovæ.

14 [a]Concitavitque Jehova spiritum Zerubbabelis filii Schealtielis ducis Jehudæ, & spiritum

[a] Heb. *ponite cor vestrum: sic deinceps.*

[d] Heb. *ad ebrietatem: ut Gen. 43.34.*

[c] Heb. *propter domum mei, quod est vasta, &c.*

cum Jehoſchuhhę filii Jehotzadaki ſacerdotis maximi, & ſpiritum reliquiarum totius populi; ut venientes facerent opus in domo Jehovæ exercituum Dei ſui:

15 Die vigeſimo quarto menſis ſexti, anno ſecundo Darii Regis.

CAPUT II.

1 MENSE ſeptimo, vigeſimo primo die menſis; fuit verbum Jehovæ [a] per Chaggaium Prophetam, edicendo,

2 Alloquere jam Zerubbabelē filium Schaltielis ducem Jehudæ, & Jehoſchuhham filium Jehotzadaki ſacerdotem maximum; & reliquias populi, dicendo,

3 [b]Quis inter vos *eſt* reliquus, qui viderit domum iſtam in gloria ejus priore? & qualem vos videtis eam nunc, nónne [b]ad illam tanquam nihil *eſt* in oculis veſtris?

4 Attamen nunc confirmare Zerubbabel, dictum Jehovæ, & confirmare Jehoſchuahh fili Jehotzadaki ſacerdos maxime, & confirmare universe populę hujus terræ, dictum Jehovę, & perficite: ſum enim vobiſcum, dictum [c]Jehovæ exercituum,

5 [d]Cum [e]VERBO, [f]quó pepigeram vobiſcū exeuntibus vobis ex Ægypto, & ſpiritu meo [g]ſtāte in [c]vobis: ne timeatis.

6 Sic enim ait Jehova exercituum, [h] adhuc ſemel, ([i]parum illud eſt) tum ego [k] commoturus ſum cœlos, & terram, & mare, & ſiccum:

7 Et commoturus ſum omnes gentes, ut veniant [l]deſiderati omnium gentium; & impleturus domum hanc gloria, ait Jehova exercituum.

8 [m]Meum *eſt* argentum, & meum *eſt* aurum; dictum Jehovæ exercituum:

9 *Sed* major futura eſt gloria domus hujus poſterioris quàm illius prioris, ait Jehova exercituum; nam in loco hoc diſponam pacem, dictum Jehovæ exercituum.

10 [n]Vigeſimo quarto *die* noni *menſis*, anno ſecundo Darii, fuit verbum Jehovæ per Chaggaium Prophetam, dicendo,

11 Sic ait Jehova exercituum; interroga jam [o]ſacerdotes de lege, dicendo;

12 [p]En, tulerit aliquis carnem [q]ſanctam in ala veſtis ſuę, vel tetigerit ala ſua panem, aut pulmentum, aut vinum, aut oleum, aut ullum cibū; [r]an ſanctificabitur? cui reſpondentes ſacerdotes dixerunt, non.

13 Deinde dixit Chaggai, ſi tetigerit immūdus [s]ex cadavere quicquam iſtorum, an immundum erit? cui reſpondentes ſacerdotes dixerunt, immundum erit.

14 Reſpondens itaque Chaggai dixit, [t]ita populus iſte, & ita gens iſta coram me fuit, dictum Jehovæ, & ita totum opus manuum iſtorum: imò quod obtulerunt [u]ibi, immundum fuit.

15 [v]Nunc enim adhibete jam animum veſtrum ab hoc die [g]ad eos qui præceſſerunt; [w]ex quo non [x]impoſitus fuit lapis lapidi in templo Jehovæ.

16 Ex quo ſunt *dies* illi, [y]veniente *aliquo* ad acervum vicenūm *modiorum*, eſt denūm; veniente ad lacum ut exhauriat quinquagenas *menſuras* torcularis, vicenarum eſt.

17 Percuſſi apud vos uredine, & rubigine, ac grandine totum opus manuū veſtrarum; & nullus apud vos ad me convertebatur, dictum Jehovæ.

18 Adhibete jam animum veſtrum a die hoc ad eos qui præceſſerunt: [z]a die vigeſimo quarto *menſis* noni, [h]uſque ad diem quo fūdatum fuerat templum Jehovæ, adhibete animum veſtrum.

19 An adhuc ſemen [i]granarii, adeóque vitis, & ficus, & malus punica, & [k]olea non protulit? ab hoc ipſo die benedicturus ſum.

20 [a]Deinde fuit verbum Jehovæ ſecundo ad Chaggaium; vigeſimo quarto die menſis, edicendo,

21 Alloquere Zerubbabelem ducem Jehudæ, dicendo, ego commoturus ſum cœlos & terram,

22 Et [b]ſubverſurus ſum ſolium regnorum, ac perditurus firmitatem regnorum ipſarum gentium; ſubverſurus, inquam, currum & ſeſſores ejus, [l]ruentibus equis & ſeſſoribus eorum unoquoque per gladium fratris ſui.

23 Die illo, dictum Jehovæ exercituum, aſſumam te [c]Zerubbabel fili Schealtielis ſerve mi, dictum Jehovæ, [d]ponamque te ut annulum ſignatorium; quia [e]te elegi, dictum Jehovæ exercituum.

[a] Heb. *per manū Chaggai: ſic ver. 10.*

[b] Heb. *ſicut illa.*

[c] Heb. *medio veſtri. Heb. 12. 26.*

[d] Heb. *deſiderium.*

[e] Heb. *verbo.*

[f] Heb. *pepigi.*

[g] Heb. *& ſtat: ſum: ſic ver. 18.*

[h] Heb. *ad a die: pleonaſmus.*

[i] Heb. quod erat *in granario.*

[k] Heb. *arbor olivæ.*

[l] Heb. *deſcendentibus.*

ANNOTATIO.

1 Anno ſecundo] *Hujus prophetiæ, pro ratione temporum & argumentorum ipſius, partes ſunt quinque: prima eſt, propoſitio peccati Judæorum & redargutionu ad peccatum ipſorum evincendum pertinentis, uſque ad verſum 12. ſecunda, promiſſio promovendi & perficendi opus Dei, poſtquàm ſeſe Judæi ad illud incipiendum accinxerunt, reliquo capite; tertia, promiſſio gloriæ quam Deus cum ſecunda domo erat communicaturus, novem primis verſib. capitis 2. quarta, promiſſio ſingularis divinæ benedictionis in fruges & omnem fructum terræ ad uſum populi obſequentis Deo, inde ad verſum 20. poſtrema, promiſſio regni Chriſti, ab quo ſuperiores omnes dependebant, inde ad finem uſque.* Secundo] *de quo Hberæ 4.24* Filium Schealt.] *id eſt, nepotem: vide 1. Chron. 3.17. & ſequentibus.* 2 Sic edixit] *primus hic locus prophetiæ continet expoſitionem peccati Judæorum, hoc verſu; redargutionem, uſque ad verſum 7. & mandatum, ſequentibus.* Non eſt tempus] *excuſatio hæc populi partim ex diſſidentia, partimque ex rerum privatarum ſtudio proficiſcens, in ſpeciem aliud planè obtendit, quàm quod ex re & veritate erat. Nam quòd nondum advenisse tempus aiunt, videbatur eo tempore maximum momentum ad excuſationem afferre, quaſi dicerent; videmus jam ſæpius repetitis interdictis ex autoritate Cambyſis, & Darii Hyſtaſpis fuiſſe cautum ne inſtitutum hoc opus perficeretur: ab hoc autem novo Rege nihil audivimus, quo ſententiam mutatam eſſe & jus ædificandi reſtitutum nobis confirmetur: Quamobrem plurimùm metuimus ut hæc nobis vertantur vitio, & rerum novarum incuſemur: nec videmus quî oſtendi poſſit aliud tempus nobis jam oblatum eſſe. Ita non obſcurè ſervos Dei alicujus rebellionis reos fore apud Regem Darium prætexebant; quod Propheta redarguit optimè, ſequentibus.* 4 An tempus] *redargutio hæc nititur duobus argumen-*

argumentũ: prius eſt ab improba deſidia & negligentia Judæorum; ipſos æquo animo ferre ut domus Dei inculta atque abjecta ſit, dum ipſi delicijs ſuis perfruantur & ſibi ſtudeant, hoc verſu; poſtertus, ab antegreſſis Dei caſtigationibus, quibus Deus palam evidenterque teſtificatus ſit quàm indignè ferat jacére templum & cultum ſuum diverſis Judæorum ſtudijs, verſ. 5. & 6. Qua ex redargutione deinde naſcitur hortatio, verſu 7. & 8. eámque Propheta exornat promiſſionum Dei cum antegreſſis caſtigationibus comparatione, tribus ſequentibus. Deſidendi] *id eſt, acquieſcendi rebus privatis & commodis veſtris, contrà quàm virum pium decet; ut exemplum eſt Davidis Pſal. 132. & 2. Schem. 7. 2.* 5 Adhibete anim.] *id eſt, attendite meliùs ad rationes veſtras, & expendite inſtituta vitæ veſtræ, neque vobis ipſi abblandiminì; ut qui videatis Deum peccatis veſtris infenſum graves caſtigationes omnibus importaſſe, ut narratur ſequente verſu: nam ſi vos ipſos dijudicaretis, non ita a Deo puniremini, 1. Corinth. 11. 31.* 6 Seritis] *ex maledictione legis Deut. 28. 15. & ſequentibus.* In loculum] *id eſt, non meliùs conſervat res partas quàm ſi loculo pertuſo inderet; dictũ citius omnes dilabuntur: proverbiale dictum.* 8 Iſtum montem] *Τὴν ἔφοδον.* Glorificetur me] *id eſt, gloriam meam vobis teſtatam faciam, proſperando res & facta veſtra, cùm ſervitis mihi; ex promiſſione 1. Schem. 2. 30.* 9 Spectatis] *ἐπὶ τὸ πολὺ* próximè *præcedentis promiſſionis, fore ut Deus ſe glorificet profuſis benedictionib. per antitheſin maledictionum quas antè populus fuerat expertus dum cultum Dei negligeret, ſuiſque ſtudijs inſerviret.* Domum] *quæque ſuam vindicet.* Efflo illud] *id eſt, diſperdo, tanquam ventis impellentibus.* 10 Cohibentur] *ex lege Deut 28. 23.* 12 Auſcultavit] *id eſt, auſcultantes & timore Dei adducti cœperunt ædificare: ita hæc narratio tranſitum facit ad ſecundum locum prophetiæ.* 13 Tuncloquutus eſt] *numerum die vigeſimo quarto (ut habetur verſu ultimo) ad quem uſque diem ædificaverant tribus hebdomadis: tum verò per obnuntiationem Tatnai & aliorum nutare fides populi videbatur, Hebræ 5. 3. Quamobrem mandatum Dei neceſſe fuit a Propheta repeti, & ſingularem promiſſionem adhiberi.* Ego vobiſcum ſum] *id eſt, adſum vobis, ut cœptum & redintegratum opus perficiatis me autore & duce, ac invitis omnibus.* 14 Concitavitque] *id eſt, Deus hac voce Prophetæ ſui omnium animos adhuc concitatiores reddidit, ut in cœpto opere pergerent.*

IN CAPUT II.

1 Menſe ſepr.] *Tertia pars prophetiæ, ut diximus ſuprà 1. 1. qua Propheta anticipans dubitationem quæ poterat prioris animis inſidere propter anguſtiam & tenuitatem domus quæ extruebatur, verſu 3. eos nihilominus jubet bono animo eſſe. freios Dei promiſſionibus; primùm de præſentia ipſius in Chriſto per ſpiritum, verſu 4. & 5. ſecundò de gloria, ad cujus conſpectum cœlis, terra, & res omnes creatæ commoveantur, verſu 6. & 7. denique de omni bono & proſperitate ex præſente ipſius gloria, verſu 8. & 9. quę omnia typicè prædicta de ſecunda hac ſtructura templi, complementum habent in Eccleſia Chriſti, ut oſtendit Apoſtolus Hebr. 12. 26.* 3 Quis inter vos] *occupatio, ut diximus in verſum 1. quam Propheta conſultò adhibet, quia jam ante triginta annos, cùm ex edicto Cyri fundamenta primùm jacerentur, idem dolor bonorum animos invaſerat. Hebræ 3. 12.* Ad illam] *id eſt, comparata cum illa quam Schelomo ædificaverat, & quæ ante annos fermè nonaginta everſa fuerat.* 4 Jehovę] *Dei Patris ſeſe explicantis in Chriſto verbo æterno ſuo, & per eum communicantis cum Eccleſia ſua.* 5 Cum verbo] *hunc locum quicunque alter interpretantur, aut τύγχανειν duriſſimam horum duorum verſuum coguntur invehere & a Prophetæ conſilio alienã, aut vim facere particulæ qua hîc Propheta utitur: nos verò cùm myſteria Dei procedente tempore magis ac magis innotuiſſe prophetis & fuiſſe Eccleſiæ propoſita ex ipſo Dei verbo cognoſcamus; ſimplicitatem verborum ſequuti & argumenti genus, ſtatuimus Deum Patrem præſentiam ſuæ ipſius cum Chriſto ſervatore noſtro & cum Spiritu ſancto promittere Eccleſiæ ſuæ, atque hoc vindice adverſus omnia mala confirmare. Eſt itaque hic locus de ſancta trinitate evidentiſſimus.* Verbo] *ubi etiam vocatur 2. Schem. 7. 21.* Quo pepigeram] *id eſt, in quo, per quem, & propter quem vos acceptos habueram, & receperam in fœdus: quamobrem idem etiam appellatur angelus fœderis, Malac. 3. 1.* Stante in vobis] *ut Rom. 8. 9. & 11.* 6 Adhuc ſemel] *id eſt, hac una tantùm fœderis repetitione, redintegratione, & confirmatione opus eſt per Evangelium Chriſti.* Parum illud eſt] *nempe quod pepigeram vobiſcum exeuntibus ex Ægypto. Nam lex præ impotentia nihil potuit efficere, ſed literam ſenescentem & occidentem habuit, Rom. 8. 3. & 2. Cor. 3. 6. Evangelium verò (quod ſucceſſit legi) miniſterium eſt ſpiritus vivificantis: vide Jirmeiæ 31. 30. & ſequentibus & Jechezk. 36. 26. & ſequentibus.* Commoturus] *virtute ſpiritus, & prædicatione Evangelii apud omnes gentes. ſeq. verſu: vide Hebr. 12. 25. & ſequentibus.* 7 Deſiderati] *id eſt, quoſcunque ex gentibus elegero.* 8 Meum eſt] *id eſt, quòd ſint prior domus auro & argento ornata, ne afficiat vos: nam illa tam mei juris ſunt quàm olim fuerint; ſed ego huic domui ornatum longè ampliorem & gratiorem adhibebo, nempe pacem æternam, & proſperitatem. ſeq. ver.* 10 Vigeſimo quarto] *quarta pars prophetiæ, ut diximus ſuprà 1. 1. qua Propheta iterum evincit peccata Judæorum antecedentia, & obſequentibus benedictionem in futurum pollicetur, primùm typis legalibus, uſque ad ver. 14. deinde nuda typorum explicatione, inde ad ver. 20. Hoc autem tempore voluit Deus argumentum iſtud prophetiæ populo ſuo expon. quaſi interm edio tempore inter ſementes duas, autumnalem & vernam; ut promiſſio Dei hoc pacto ſieret illuſtrior.*
11 Sacerdotes] *quorum fuit reſpondere de lege conſulentibus: Levit. 10. 10 & 11. & Deut. 33. 10.* 12 An tulerit] *typi duo gradatim a Propheta exponuntur: unus eſt, hominem ex contactu rei ſanctæ non contrahere ſibi ſanctitatem ullam, hoc verſu; alter eſt. ſi immundus erit, tantùm abſore ut ſanctitatem inde percipiat, ut contrà rem ſanctam impuraturus ſit: quibus typis innuit Deus illorum judiciorum cauſas quam Judæa hactenus exercuerat; nimirum quòd nullam ſanctitatem ex altari ſancto, aut rebus ſanctificatis Deo perceperint, quia impuri animis ſuis fuerant, non ſecus quàm illi qui ex cadavere impuritatem contraxerunt: vide Num. 5. 2. & Levit. 23. 25.* An ſanctificab.] *ipſe ex geſtatione, aut contactu ſuo.* 14 Ita popul.] *accommodatio typorum præcedentium: non ſunt hic populus (inquit) rerum ſanctarum contractatione ſanctificatus; ſed potius ipſi, ut impuri fuerunt hactenus) oblationes ſanctas impuraverunt, ac proinde acceſſerunt ſibi præcedentes caſtigationes: ſic tranſit Propheta ad enarrationem caſtigationum, tribus*

verſibus

versibus seq. & populum hortatus promissiones subjicit, usque ad ver. 20. Ibi]*in altari Jehovæ, quod ante annos triginta fuerat extructum, Hhezræ* 3.2. 15 Nunc enim] *confirmatio ab administratione judiciorum Dei, & eventu ipso: ut supra* 1.5. Ex quo]*i. inde ab anno triginta, quibus intermissa fuit templi ædificatio: ut legimus Hhezræ* 4. *nam fundamenta solùm fuerant jacta; ex eo tempore non fuerat lapu fundamentis impositus.* Impositus]*i. continuata ædificatio.* 16 Veniente aliquo]*q. d. semper vos fefellit opinio vestra, & maledictionem pro sperata benedictione reportastis.* 18 A die vigesimo]*repetitio exegetica emphasin habens. quasi dicat, ab hoc ipso die qui dies est vigesimus quartus, &c.* 20 Deinde]*postrema pars prophetiæ, de cœli & terræ reverentia exhibenda regno Christi, hoc versu; hostibus perdendis, sequente versu; & Christo rege in sempiternum præsidendo Ecclesiæ, versu ultimo.* 22 Subversurus sum]*vi Evangelii & spiritu oris Christi: vide* 2. *Corinth.* 10. 5. *&* 2. *Thessal.* 2. 8. 23 Zerubbabel]*i. Christe, fili Davidis & Zerubbabelis: nam illi Christum ut typi adumbrarunt, & quodammodo in lumbis suis habuerunt: ut loquitur Apostolus de Abrahamo, Heb.* 7. 9. Ponámque te]*i. curabo te, in te conquiescam, so in oculis manibus q. feram: vide Canticor.* 7. 10. Te elegi]*ut Jeschabh.* 42. 1.

ZECARJA.

ARGUMENTUM.

LIBER Zecariæ prophetæ est totus propheticus & didascalicus, & typis abundat maximè. Primùm enim populum hortatus ad resipiscentiam, figurat typis majestatem Christi intercedentis apud Deum Patrem, misericordiam Dei Ecclesiam restituentis, Gentes infestas Ecclesiæ, hujus instaurationem, illarum eversionem, Christi & Ecclesiæ bona, Ecclesiasticam animadversionem in Judæos improbos, bonorumq; in Babylonia adhuc hærentium & ubivis terrarum apud Gentes versantium sanctificationem in Christo: deinde verò consulentibus de jejunio respondet minimè hoc a Deo imperari, sed vitæ sanctimoniam, & promissiones dari, de quibus exultandum sit in Domino, ac non jejunandum. Postea autem a suis temporibus descendens ad tempora Christi, duabus prophetiis elegantissimis adventum ipsius præfinit signis evidentissimis; hostium Ecclesiæ internecionem, suorum liberationem & defensionem gloriosam, & Judææ subversionem sublato Christo pronuntiat: ac postremò vim Ecclesiæ potentissimam ex Dei præsentia & beneficiis ipsius perceptam describit in reliquis permansuram, quas Deus electas ex Judæis & gentibus gratiosè convocaverit.

CAPUT I.

Deus Judæos reduces ad resipiscentiam hortatus, visiones varias exhibet Prophetæ, & populo pronuntiari jubet. Primùm enim providentiam suam infinitam, & administrationem exitiosam hostibus, & suis salutarem figurat: deinde Babyloniorum ruinæ, & revocatione suorum propter Christum exposita, firmitatè sacerdotii Christi, & Ecclesiæ ac cultus sui stabilitatem in virtute sua docet constituram: impios in Judæa torpentibus execrationem præfigurat, & electis ex Babylonia gentibusq; exteris salutem prænuntians, publicum in Ecclesia monimentum statuit regni universalis Christi per Evangelium

1 IN MENSE octavo, anno secundo Darii; fuit verbum Jehovæ ad Zecarjam filium Berecjæ filii Hhiddonis Prophetam, dicendo,

2 'Efferbuit Jehova contra patres vestros, [a] fervente ira:

[a] Heb. fervore ira. 2 Chron. 36. 16

3 Quamobrem edicito istis, sic ait Jehova exercituum; revertimini ad me, dictum Jehovæ exercituum, & 'revertar ad vos, ait Jehova exercituum.

4 'Ne sitis similes majoribus vestris quibus proclamaverant Prophetæ priores, dicendo, sic ait Jehova exercituum, revertimini jam a viis vestris pessimis; & ab actionibus vestris pessimis: non enim auscultarunt, neque attenderunt ad me, dictum Jehovæ.

Jerem. 18. 11. & 25. & seq. & 35. 15.

5 'Majores vestri ubi nam sunt? & Prophetæ ipsi? an in seculum vivunt?

Lament. 1. 18. & 2. 17.

6 Veruntamen verba mea & statuta mea quæ præceperam servis meis Prophetis, nónne assequuta sunt majores vestros? adeò ut reversi dixerint, quemadmodum cogitaverat Jehova exercituum facere nobis secundum vias nostras & secundum actiones nostras, ita egit nobiscum.

7 'Die vigesimo quarto undecimi mensis, is est mensis 'Schebat, anno secundo Darii; fuit verbum Jehovæ ad Zecarjam filium Berecjæ filii Hhiddonis Prophetam quod diceret:

8 'Vidi 'nocte, quod ecce 'vir insidebat equo' rufo, & stabat inter 'myrtos quæ erant 'in profundo: postea verò 'equos rufos, 'balios, & albos.

9 Cumq; dicerem, quid *sibi volunt* isti, Domine mi? dixit ad me 'Angelus ille qui alloquutus est me, ego ostendam tibi quid *sibi velint* isti.

10 Tunc respondens vir ille qui stabat inter myrtos, dixit; 'hi *sunt* quos misit 'Jehova ad perambulandum terram.

11 Et respondentes Angelo Jehovæ stanti in-

ter myrtos, dixerunt, 'perambulavimus terram; & ecce tota terra 'desidet, & tranquilla est.
12 Tunc loquutus 'angelus Jehovæ dixit; ô Jehova exercituum, quousque tu non misertu-rus es Jeruschalaimorum, & civitatum Jehudæ, in quas indignatus es' jam septuaginta annis?
13 Respondet autem Jehova exercituum Angelo illi qui alloquebatur me; 'verba bona, verba consolatoria.
14 'Quamobrem edixit mihi angelus qui alloquebatur me, proclama dicendo; sic ait Jehova exercituum, zelo prosequor Jeruschalaima & Tzijonem, zelo maximo.
15 Fervore enim maximo ferveo contra gentes istas tranquillas: quia me efferve-scente paululum, ipsæ 'adjutrices fuerunt in malum.
16 Idcirco sic ait Jehova, reversus sum ad urbem Jeruschalaimorum misericordia; domus mea 'ædificabitur in ea, dictum Jehovæ exercituum; & 'regula extendetur super Jeruscha-laima.
17 'Ampliùs proclama dicendo, sic ait Jehova exercituum, adhuc dispergentur civitates meæ præ bono; 'consolante Jehova adhuc Tzijonem, & eligente adhuc Jeruschalaima.

CAPUT II.

1 ET sublatis oculis meis vidi, ecce autem 'quatuor cornua.
2 Et dicente me ad angelum qui alloquebatur me, quid *sunt* istæ? dixit ad me, ista *sunt* illa cornua quæ sparserunt Jehudam, Jisraël, & Jeruschalaima.
3 Deinde ostendit mihi Jehova 'quatuor fabros:
4 Et cùm dicerem, quid isti veniunt facturi? eloquutus est dicendo, illa cornua quæ sparse-rant Jehudam, adeò ut quisquam non extule-rit caput suum; jam venerunt isti ad deterren-dum illa, ad dejiciendum cornua gentium, quę sustulerant cornu in terram Jehudæ ad spargen-dum eam.
5 'Iterum sublatis oculis meis videns quòd ecce virum, & in manu ejus funiculum [a] men-sorium:
6 Dixi, quò vadis? qui dixit ad me, 'ad mensurandum Jeruschalaima; ut 'videant quan-ta *sit futura* latitudo ejus, & quanta longitudo ejus.
7 'Ecce autem angelo illo qui alloquebatur me 'procedente, 'angelus alter processit ob-viam ipsi:
8 Cui edixit, 'curre, alloquere 'puerum istū, dicendo; 'per pagos habitabunt *cives urbis* Jeru-schalaimorum, præ multitudine hominum & jumentorum *versantium* [b] in ea:
9 Et ego ero ei, dictum Jehovę, 'murus ig-neus circumquaq;; & gloriæ ero in medio ejus.
10 'Heus heus, jam 'fugite e terra Aquilonis, dictum Jehovæ, 'cùm expanderim vos [c] quàm latè patent quatuor venti cœlorum, dictum Je-hovæ.
11 Heus Tzijon, 'libera te; quæ desides a-pud filiam Babyloniæ.
12 'Nam sic ait Jehova exercituum, 'qui post *indictam* gloriam, misit me contra gentes istas quæ deprædatæ sunt vos; quia qui tangit vos, 'tangit pupillam oculi ipsius:
13 Nam ecce ego 'agitaturus sum manum meam contra illas, & erunt prædę 'servis suis: ita agnoscetis 'Jehovam exercituum misisse me.
14 Cane & lætare filia Tzijonis; quia ecce venturus sum & habitaturus in medio tui, dictum Jehovę:
15 Et adjungentes se gentes multæ Jehovæ die illo, erunt mihi populus, & habitabo in me-dio tui: ita agnosces 'Jehovã exercituum mit-tere me ad te.
16 Tum possidebit Jehova 'Jehudam portio-nem suam in terra sancta, & 'eliget rursus Je-ruschalaima.
17 'Sile universa caro a facie Jehovę; cùm 'ex-citatus fuerit ex habitaculo sanctitatis suæ.

[a] Heb. *mensuræ.*
[b] Heb. *in medio ejus.*
[c] Heb. *secundum quatuor ventos.*

CAPUT III.

1 POSTEA ostendit mihi 'Jehoschuhham sacerdotem maximum 'stantem coram angelo Jehovę; & 'Satanam stantem ad dexteram ejus, ut adversaretur ei.
2 Dicebat autem 'Jehova ad Satanam, 'in-crepet Jehova te, ô Satan; increpet, inquam, te Jehova, 'qui eligit Jeruschalaima: 'nonne hic *est* titio ereptus ex igne?
3 Jehoschuahh autem cùm esset indutus 've-stibus sordidis, & staret coram ipso angelo:
4 'Respondens *angelus* alloquutus est 'eos qui stabant coram se, edicendo, amovete vestes istas sordidas ab eo; & dixit ad eum, 'vide, transtu-li a te iniquitatem tuam, ut induam te [a] muta-tis vestibus;
5 Edixitque, 'imponunto cidarim mundam ca-piti ejus: imposuerunt itaque illi cidarim mun-dam capiti ejus, & induerunt eum vestibus, 'an-gelo Jehovæ adstante.
6 'Tum contestatus est angelus Jehovæ Je-hoschuhham, dicendo,
7 Sic ait Jehova exercituum, si in viis meis ambulabis; & si observationem meam obser-vabis, & tu cùm jus dices domui meæ, tum etiam observabis atria mea; utique 'dabo tibi am-bulationes inter 'astantes istos.
8 'Audi jam, Jehoschuahh sacerdos maxime, tu & 'amici tui qui sedent coram te, quãdoqui-dem [b] 'ostenta sunt: [c] ecce ego adducturus sum servum meum, 'GERMEN.
9 Nam ecce 'lapis ille *est* quem pono 'coram Jehoschuhha, 'apponens lapidi unico septem o-culos: ecce ego 'sculpturus sum sculpturam ejus, dictum Jehovæ exercituum, & amoturus iniqui-tatem terrę istius die uno.
10 Die illo, dictum Jehovę exercituum; 'vo-cabitis quisque amicum suum sub vitem, & sub ficum.

[a] Heb. *mutatoriis.*
[b] Heb. *viri*
[c] Heb. *quod ecce plantans.*

CAPUT IIII.

DEINDE 'reversus angelus ille qui al-loquebatur me, excitavit me ut virum qui excitatur a somno suo:
2 Dixitque ad me, quid tu vides? *cui dixi, video*

videó quòd ecce 'lychnuchus aureus totus, cujus lecythus ſupra ſummitatem ejus *eſt*; & ſeptem lucernæ ejus in eo, [a] ſeptemq; infundibula ſeptem illis lucernis quæ *ſunt* in ſumitate illius:
3 Et duæ oleæ ad illum; una a dextera lecythi, & altera ad ſiniſtram ejus.
4 'Cumque reſpondiſſem, loquutus ſum ad angelum qui alloquebatur me dicendo; quid iſta *ſibi volunt*, Domine mi?
5 Reſpondens autem angelus qui alloquebatur me, dixit ad me, an neſcis quid ſibi velint iſta? cui dixi, non, Domine mi.
6 'Reſpondens itaque alloquutus eſt me, dicendo, hoc *eſt* 'verbum Jehovæ 'ad Zerubbabelem, dicendo; 'non virtute, neque vi, ſed ſpiritu meo, ait Jehova exercituum.
7 'Cujus es, ô mons magne? coram Zerubbabele 'in planitiem es: 'nam proferet lapidem ſummum; 'cum [b] fragoſis acclamationibus, gratia gratia *acclamatu* ei.
8 'Fuit enim verbũ Jehovæ ad me, dicendo,
9 Manus Zerubbabelis fundaverunt domum iſtam; & manus ejus perfecturæ ſunt, ut agnoſcas Jehovam exercituum 'miſiſſe me ad vos.
10 'Nam quis ſpreverit diem 'parvorum *operum*, cùm lætentur aſpicientes 'ad lapidem illum [c] perpendiculum in manu Zerubbabelis 'ſeptem iſti? 'oculi *inquam* Jehovę, ipſi peragrantes terram?
11 'Ampliùs reſpondens dixi ad illum; quid *ſibi volunt* duæ oleæ iſtæ, ad dexteram lychnuchi, & ad ſiniſtram ipſius?
12 Et reſpondens 'denuò dixi ad eum; quid duæ vaccæ olivarum, quæ *ſunt* in ſpatio duorum tuborum auri effundentium ex ſe [d] aureum liquorem?
13 Qui cùm alloquutus eſſet me, dicendo, 'an neſcis quid ſibi velint iſta? dixi, non Domine mi.
13 Itaque dixit, 'hę *ſunt* duæ [e] oleoſæ; 'quæ permanent apud Dominum totius terrę.

[a] Heb. *ſeptem ſeptēnaque infundibula lucernis*: ὀπτάνοια verborum, quam tractatione verborũ ſicimus evitationem.
[b] Heb. *fragoribus*
[c] Heb. *ſtannum: metonymia.*
[d] Heb. *aurum*
[e] Heb. *filii olearum.*

CAPUT V.

1 DEINDE [a] rurſus attollens oculos meos vidi, quòd ecce 'volumen 'volabat.
2 Cumque diceret ad me, quid tu vides? dixi, video volumen volans, 'lõgitudine viginti cubitorum, & latitudine decem cubitorum.
3 Tum dixit ad me, 'hanc execrationem proceſſuram in ſuperficiem totius terræ, quia 'quiſquis furatur, ex hoc *populo*, 'ut illa, ſe [b] innocentem aſſerit; & quiſquis jurat, ex hoc *populo*, ut illa, ſe innocentem aſſerit:
4 Hanc profero, dictum Jehovæ exercituum, ut invadat domum furis, & domum jurantis per nomẽ meum falsò: cõmoranſque in domo ejus conſumat eam, & ligna ejus, ac lapides ejus.
5 'Poſtea progreſſus angelus qui alloquebatur me, dixit ad me; attolle jam oculos tuos, & vide quid ſit hoc quod procedit.
6 Dicenti autem mihi, quid eſt? dixit, eſt Epha quæ progreditur; dixitq;, 'hic eſt oculus ipſorum in tota hac terra.
7 Ecce autem 'maſſam plumbi allatam; deinde iſtud, 'mulierem unam quæ ſuit in medio illius Ephæ.
8 Dixitq; ille, 'hæc eſt ipſa improbitas, cùm projiceret eam in medium Ephæ; projecitque [c] maſſam illam plumbi 'in os ipſius *Ephæ*.
9 'Tum attollens oculos meos vidi, quòd ecce 'duæ mulieres prodibant, 'habentes ventum in alis ſuis, quibus erant alæ ſimiles alis ciconię; efferebantque Epham illam 'inter terram [d] & cœlum.
10 Me autem dicente ad angelum qui alloquebatur mẽ, quò iſtæ deferunt Epham hanc?
11 Dixit ad me, 'ut ædificet ſibi domum in terra 'Schinhharis; ubi ſtabiliatur & collocetur 'in baſi ſua.

[a] Heb. *reverſus ſuſtuli.*
[b] Heb. *innocentem agit.*
[c] Heb. *lapidem plumbeum.*
[d] Heb. *& inter cœlum.*

CAPUT VI.

1 DEINDE [a] rurſus attollens oculos meos vidi, quòd ecce 'quatuor currus prodibant e medio duorum montium; qui montes erant montes chalybei.
2 In curru primo equi 'rufi erant, & in curru ſecundo equi nigri:
3 In curru autem tertio equi albi; & in curru quarto equi grandine guttati, 'badii.
4 Itaque proloquens dixi ad angelum qui alloquebatur me; quid *ſibi* hæc *volunt*, Domine mi?
5 Et reſpondens angelus dixit ad me; hi quatuor ſunt 'venti cœlorum procedentes [b] inde ubi conſtiterant, apud dominatorem totius terræ.
6 'Qui ſunt in illo *curru*, & equi illi nigri egrediuntur 'in terram Aquilonalem, & albi illi egrediuntur poſt eos; grandine verò guttati egrediuntur in 'terram Meridianam.
7 'Badii enim egreſſi 'quærebant eundo ut obambularent terram hanc; quapropter 'edixit, ite, obambulate terram hanc: ſic obambularunt 'æquæ terram.
8 'Et accerſens me alloquutus eſt me, dicendo; vide, hi qui egreſſi ſunt in terram Aquilonalem, 'tranquillarunt ſpiritum meum in terra Aquilonali.
9 'Tum fuit verbum Jehovæ, edicendo mihi,
10 Accipe [c] deportatis, a [d] Cheldaio, & a Tobija, & a Jedahhja; veniens tu die eodem, veniens inquam in domum [e] Joſchijæ filii Tzephanjæ, 'qui veniunt e Babylonia:
11 Accipe igitur argentum & aurum, ut facias coronas; ac impone capiti 'Jehoſchuhhæ filii Jehotzadaki, ſacerdotis maximi:
12 Quem alloquêris, dicendo, ſic ait Jehova exercituum dicendo, 'ecce virum, cujus nomen eſt 'GERMEN, qui e 'loco ſuo germinabit, & ædificabit templum Jehovæ.
13 Is enim 'ædificaturus eſt templum Jehovę, idemque reportaturus decorem, & ſeſſurus ac dominaturus in ſolio ſuo; eritque ſacerdos in ſolio ſuo, & 'conſilium pacis erit inter utroſq;.
14 Quamobrem illarum coronarum quæque eſto 'pro Chelemo, & pro Tobija, & pro Jedahhja, & pro Chene filio Tzephanjæ 'in memoriale; in templo Jehovæ.
15 Nam longinqui advenient & ædificabunt

[a] Heb. *reverſus ſuſtuli.*
[b] Heb. *a conſtitendo.*
[c] Heb. *deportatione.*
[d] *qui etiam Chelem, infrà ver. 14.*
[e] *qui etiam dicitur Chen, infrà ver. 14.*

in templo Jehovæ; ita cognoscetis Jehovam exercituum [f] misisse me ad vos: atque hoc quidem futurum est, [f] cùm [f] omnino auscultaveritis voci Jehovæ Dei vestri. [f] Heb. auscultando.

ANNOTATIO.

1 Mense oct.] *id est, altero pòst mense quàm prophetare cœperat Chaggai: vide Hhezræ 5. Sex autem capita hæc placuit de industria conjungere, quia per Dei administrationem una fuit continens eorum visio, non autem sorsim exhibita; & quia similiter unicum est & continens argumentum, si primos sex versus excepero: nam in eu quedam præfatio totius libri a Propheta præfixa est, quam nos brevitatis ergò non duximus esse a prophetia altera dividendam. Sunt itaque hic prophetiæ duæ: una, hortatoria ad resipiscentiam, sex primis versibus; altera, narrativa administrationis præteritæ, præsentis, & futuræ, qua Deus in Ecclesiam Judæorum usus est, usquedum regnum Christi in gentes propagatum est Evangelio.* 2 Efferbuit] *brevis hujus prophetiæ partes sunt, propositio, duobus versibus; & exornatio, tribus. Propositionis autem summa est hortatio ad resipiscentiam: argumenta verò illius duo, a minùs majorum exemplo confirmatio, hoc versu; & a promissionibus Dei, versu sequente.* 3 Revertar ad vos] *id est, reconciliatus vobiscum, adero & benedicam vobis: ut Micæ 7. 19.* 4 Ne sitis similes] *exornatio (ut diximus versu secundo) primùm per interdictum antitheton, hoc versu; deinde per experimentum majorum, & confessionem ab ipsis vel invitissimis extortam, duobus sequentibus.* 5 Majores vestri] *sensus est, communem quidem illum vitæ exitum majores vestri & prophetæ mei habuerunt: sed non propterea mortuis prophetis meis internortua sunt verba mea, vixerunt planè, & in majoribus effectum suum consequuta sunt, adeò ut ipsi viventes videntesq; coacti sint agnoscere stabilitatem verborum meorum, etiam sublatis Prophetis meis.* 7 Die] *tempus hoc (ut suprà diximus) demonstrat alteram esse prophetiam a superiore; sequentia verò omnia usque ad caput 7. inter se continuanda esse. Est autem prophetia hæc ὁρατικὴ, id est, tota ex visionibus constans, quibus sua interpretationes suis locis subnectuntur. Continetur verò prophetia hæc tribus in universum partibus: prima est prolepsis sive propositio summa visionum & prædictionum sequentium, toto hoc capite; secunda, narratio modi quem Deus ad illud usque tempus tenuerat in administratione sua ut præstaret consilium & promissiones suas, secundo capite; tertia, consiliorum Dei quæ inde ab eo tempore præstare cœpturus erat copiosa enarratio, usque ad caput 7. quæ partes singulas suas visiones suis rebus conjunctas habent.* Schebat] *quis plurimùm respondet Januario.* 8 Vidi] *visio hæc prolepticæ (ut diximus præcedente versu) primùm figurat Christum inter pios in Ecclesia habitantem, angelosq;, & res creatas ministrantes ei, hoc versu; & tribus sequentibus: deinde verò generalem administrationem Christi, inde ad finem capitis.* Nocte] *quod tempus ordinarium est habendis visionibus.* Vir] *Angelus Dei humana specie, numerum Christus, quis Angelus Jehovæ deinceps appellatur, & inter Deum patremq; genus humanum intervenit tanquam verbum, sapientia, & potentia Dei.* Rufo] *id est, coloris igniei, quo prodest Ecclesiæ suæ, & consumit adversarios.* Myrtos] *adumbrantes Ecclesiam ipsius, quæ vivit, viret, floret, fructum edit, & odora est in ipso.* In profundo] *id est, in loco fluctibus & procellis exposito; quemadmodum tum erat Ecclesia Judæorum gravissimas calamitates in Babylonia Judææq; perferens: & communis est sors Ecclesiæ Dei.* Equos rufos] *cùm equitibus synecdochicè; pro eo quod est, omnis generis administros, qui ut Regi curarent, ita Christo Domino suo parent fidelissimè, sive ad judicia ejus præstanda, sive ad beneficia, sive ad utrumque conjunctim; quod equis baliis figuratur.* Balios] *sive varios: sic enim Hhebræis appellantur a colore uvarum præstantissimarum, qui in eo tractu est varius.* 9 Angelus] *virisdem insidens equo rufo, de quo præcedente versu: sic deinceps. Quapropter in sequentibus Propheta sic disertè ait, angelo qui alloquebatur me, ver. 13. Angelus qui alloquebatur me, ver. 14. eodemq; modo in aliis capitibus, discretionis causa.* 10 Hi sunt] *id est, sunt nuntii & exploratores a Deo missi, per quos placuit cognoscere quid rerum agatur in terra: nam etsi Deo sunt omnia præsentissima expositaq; ante oculos ejus, Heb. 4. 13. tamen & Angelos administros ac testes adhibet voluntatis suæ, & hac ratione in scripturis adumbrat majestatem suam; regum humanorum exemplo, quos frequens administrorum satellitumq; comitatus stipare solet.* Jehova] *i. Deus Pater per me: quamobrem etiam angeli ad Christum ipsum responsa sua perferunt; ut qui sit interpres Dei Patris apud res creatas omnes, & omnium Mediator apud Patrem.* 11 Perambulavimus] *hoc angelorum responso demonstratur absolutissima cognitio rerum omnium, qua præditus est Christus; non tantùm earum quæ in Ecclesia geruntur, sed etiam apud adversarios illius. Hìc autem & duobus sequentibus narratur quo pacto Deus adduxerit sit ut misereretur Ecclesiæ Judæorum; deinde verò consilium ejus misericors, quod jam cœptum erat aliquæ ex parte præstari, exponitur.* Desidet] *id est, delicias agit Babylonius, & quisque adversarius Ecclesiæ, dum Ecclesia tua maximis tempestatibus agitatur. Nam hæc verba figurant illud tempus quo Judæi in Babylonia detinebantur, unde liberati dicuntur interventu Christi, versibus sequentibus.* 12 Angelus Jehovæ] *Christus intercessor pro Ecclesia apud Deum Patrem.* Jam septuaginta] *id est, jam toto tempore quod præfiniveras atque prædixeras, Jirmejæ 25. & 29. sic demonstrat illud, quousque? non esse dubitantis, sed urgentis promissionum complementum.* 13 Verba bona] *videlicet de amore Dei erga Ecclesiam, ira in adversarios, & effectis earum, quæ deinceps exponuntur. Atque hactenus quidem typus est administrationis Christi, cùm Judæi detinerentur in Babylonia.* 14 Quamobrem] *jam Propheta transit ad præsentem constitutionem rerum. quasi dicat, quia jam ante annos triginta Deus Pater verbis bonis & Ecclesiæ salutaribus alloquutus est filium & sermonem suum æternum; ideo nunc filius ipse Dei vocavit me ut eadem bona verba confirmem vobis, tum de animo ipsius erga Ecclesiam, hoc versu; & contra hostes, versu sequente, tum de officiis ipsius, versu 16. & 17. quæ omnia ex ordine sequentibus enarrantur.* 15 Adjutrices fuer.] *id est, afflictu aggravaverunt afflictionem tota facultate sua: quod de Babylonis dicitur, Jeschahh. 47. 6. de aliis verò gentibus, Jechezk. 25.* 19 Ædificabitur] *id est, perficietur in vitu hostibus: sic populum in opere incepto confirmat, ut fecit Chaggai 1. 13. prior promissionum locus.* Regula extendetur] *id est, urbs quoque ipsa ædificabitur, synecdochicè: prout post annos fermè viginti Nechemja duce effectum est, Nechem. 2. & sequentibus.* 17 Ampliùs] *alter promissionum locus. quasi dicat, non tantùm promissiones illas temporarias & aspectabiles effecturus sum, sed infinitas*

alias

alim & inæſtimabiles profuſurus in Eccleſiam re ipſa & verbo, ſecundum electionem & conſilium æternum meum in Chriſto. Adhuc diſpergentur] *id eſt, adeò Eccleſiam meam proſequar & cumulabo beneficijs, ut pij præ ſua bonorumq; ſuorum copia non capiantur angustijs Judææ finibus, ſed in totum orbem terrarum diffuſi propagent benedictiones ſuas: vide Jeſchahh. 49. 18. & ſequentibus.* Conſolante] *id eſt promiſſas ſuas conſolationes, & præfinitam electionem præſtante. Nam ſemel ab æterno ſuos elegit Deus: ſed electionis ſuæ conſilium perſiciendo eligere quoque in ſcriptura dicitur, per metalepſin; id eſt, in electione ſemel facta pergere.*

IN CAPUT II.

1 Et ſublatis] *Secunda hæc pars, narratio (ut diximus ſuprà 1. 7.) exponit modum quo Deus uſus eſt in præſtandis promiſſionibus antecedentibus. Primùm enim adverſariorum Eccleſiæ ruina exponitur, verſibus quatuor; deinde urbis ædificatio, verſu 5. & 6. ac poſtremò Eccleſiæ Chriſti amplificatio per Evangelium, verſu 7. & ſequentibus: quæ tria ex ordine poſita fuerant, tribus verſibus proximè præcedentibus.* Quatuor cornua] *quibus adumbrantur hoſtes qui populum Iſraëlis omnibus ex partibus infeſtaverant: videlicet Syri, Aſſyrii, & Babylonii a Septentrione, Hhammonitæ & Moabitæ ab Oriente, Edomæi, Ægyptiiq; a Meridie, & Peliſthæi ab Occidente: ut ex Jirmeja & Jechezkele conſtat.* 3 Quatuor fabri.] *id eſt, ad miniſtros, artifices q; judiciorum Dei, quos Deus undequaque congregaverat ad perdendos Babylonios, & congregaturus erat ad deturbandos hoſtes Eccleſiæ ſuæ, qui ſtructuram templi & urbis impediebant.* 5 Iterum ſublatis] *ſecundus typus de ædificatione urbis, ut diximus in verſum 1.* 6 Admenſurandum] *id eſt, dimetiendum & delineandam formam urbis quæ brevi inſtaurabitur: ut diximus ſuprà 1. 16.* Videant] *ſtructores videlicet, quos adhibiturus erat Deus architectus Eccleſiæ.* 7 Ecce autem] *tertius narrationis locus, de promiſſionibus Evangelicis, quas perſtrinxerat Propheta ſuprà 1. 17.* Procedente] *videlicet ut alloqueretur me propiùs, & promiſſiones ſequentes exponeret.* Angelus alter] *qui præſto erat ad obſervandum & accipiendum mandatum Chriſti: ſic figuratur voluntarium, ſtudioſum, & promptum miniſterium angelorum Dei, cùm hic obviam occurrit Chriſto, tanquam Regi, ut perficiat voluntatem ejus.* 8 Curre] *hoc verbo demonſtratur quaſi procul ſtetiſſe Zecarjam; ac proinde Chriſtum voluiſſe ipſum accedere, ut quamprimùm notas faceret promiſſiones ſequentes, niſi Angelus tanquam curſor operam ſuam Chriſto obtuliſſet.* Puerum] Zecarjam. Per pagos] *id eſt, innumera erit civium Eccleſiæ multitudo: ut ſuprà 1. 17. Tria autem hoc Chriſti ſermone continentur: primum, promiſſionum ſumma, duobus verſibus; ſecundum, hortatio ad Iſraëlitas, ut freti promiſſionibus ad Eccleſiam convolent, duobus alteris; tertium, promiſſionum ἐργασία ad finem uſque capitis. Promiſſionum autem loci ſunt his, ampliatio Eccleſiæ, hoc verſu; protectio Dei, & ſanctificationis gloriæq; communicatio cum Eccleſia per præſentiam ipſius, ſequente verſu.* 9 Murus igneus] *id eſt, planè ſalutaris, ut Jeſchahh. 26. 1. & 60. 18. Nam ut ignis res objectas conſumit, ita Deus ſe tam terribilem & gravem ultorem fore adverſus Eccleſiæ hoſtes polliceturi.* 10 Heus heus] *hortatio ad reliquos in Babylonia commorantes, ut promiſſiones Dei amplectantur, & bonorum ejus conſcientia affecti accedant Eccleſiam ejus: quamobrem bona a Deo oblata mox narrantur, reliquo capite, & duobus ſequentibus; maledictio verò iis denuntiatur qui gratioſè huic vocationi non obſecundaverint, capite 5.* Fugite] *id eſt, tanquam fuga ex malis præſentibus & venturis (quæ commorantibus in Babylonia denuntiantur) vos eripientes, ad Eccleſiam advolate.* Cùm expanderim] *id eſt, cùm vobis, qui priùs in ſervitute angustiſſima tanquam aviculæ in cavea detinebamini, copiam tam illuſtrem fecerim utendi cælo libero, & extra Babylonicum ergaſtulum ex animi veſtri ſententia evolandi.* 11 Libera te] *quaſi dicat, per te unam ſtabit, niſi feceris, tanta commoditate oblata.* 12 Nam ſic ait] *toto hoc verſu verba ſunt angeli illius qui obviam Chriſto proceſſiſſe dictus eſt, ſuprà verſu 7.* Qui poſt indict.] *id eſt, qui duo ſignificavit mihi & fieri per me imperavit: unum, ut gloriam quam in vobis collocaturus eſt indicem; alterum, ut in hoſtes immittam ignem judiciorum ipſius: quæ duo Chriſtus dixerat ſuprà verſu 9. & hic Angelus repetit,* ὕστερον πρότερον. Tangit pupill.] *ut Deut. 32. 10. & Pſal. 17. 8.* 13 Agitaturus] *id eſt, percuſſurus ſum & cæſurus, ſynecdoche.* Servis ſuis] *id eſt Judæis, qui ſervitutem ipſis ſervierant. Eſt autem hoc & ſequente verſu ἐργασία verſus 9. ut contrà ſequentibus per ὕστερον πρότερον ἐργασία eſt octavi verſus.* Jehovam exerc.] *id eſt, me filium & ſermonem Dei patris æternum, eum eſſe qui mittor ad vos, ut hæc jam q; prænuntiem, & præſtem ſuo tempore.* 15 Jehovam exerc.] *id eſt, me filium Dei a Patre miſſum eſſe ut habitem in medio veſtri, & vos cum gentibus adjuncti mihi, ſitis mihi populus: ſic demonſtrat Chriſtus ſe Jehovam eſſe, id eſt, verum & æternum Deum cum patre & ſpiritu ſancto.* 16 Jehudam] *id eſt, Eccleſiam ſuam, typicè.* Eliget] *ut ſuprà 1. 17.* 17 Sile univerſa] *apoſtrophe ad hoſtes, gloriosè præducans majeſtatem & amplitudinem regni Chriſti in Evangelio, cui nemo auſit obmurmurare, nedum obſiſtere.* Excitatus fuerit] *id eſt, proceſſerit tanquam e cubili ſuo in publicum, ad regendam Eccleſiam ſuam Evangelio.*

IN CAPUT III.

1 Poſtea] *Tertia pars prophetiæ, ut diximus ſuprà 1. 7. nimirum enarratio conſiliorum Dei quæ ad gloriam ſuam erat præſtiturus, duobus membris continetur: prius eſt de adminiſtratione Dei in Judæa, in qua agitur de beneficijs Dei erga ſuos, hoc & ſequente capite: & de judicijs contra immorigeros, capite 5. quæ duo perſtrinxerat Propheta præcedente capite: poſterius, de ſervandis electis e media Babylonia, capite 6. Eorum autem quos Deus agneſcit pro ſuis in Eccleſia quam patres myſticam nominarunt, primas obtinet caput, nimirum Chriſtus ſacerdos ſummus, de quo hoc capite; ſecundas verò corpus Chriſti, id eſt, Eccleſia catholica ex electis Dei adunata, de qua ſequente capite. Capitis autem Eccleſiæ, & ſimul Dei ſummi ratio duplex eſt: una, typica in Jehoſchuhha, uſque ad verſum 8. altera, ſimplex quam typus ſignificabat, tribus verſibus ultimis. In typo tria obſervanda ſunt: defenſio quam Chriſtus ſuſcipit pro ſervis ſuis adverſus Satanam, duobus verſibus; remiſſio peccatorum & juſtificatio per fidem, tribus ſequentibus; & ſtatuti debiti reſtipulatio promiſſione conjuncta, verſu 6. & 7.* Jehoſchuhham] *de quo Chaggai 1. 1. & 12. & 2. 2.*

Stantem

Stantem coram] *id est, ministrantem Christo, & agentem typum ipsius in Ecclesia.* Satanam] *id est, adversarium: ut Iobi 1.6.* 2 Jehova] *Christus, angelus Jehovæ, coram quo Jehoschuahh stabat.* Increpet] *id est, Deus pater verbo suo potente depellat te a tribunali suo, & accusandi facultatem adimat tibi, justificans servum suum, & secundum eum pronuntians.* Qui eligit] *i. propter electionem suam faciat.* Nonne hic est] *brevis contestatio evincens malitiam Satanæ. q. d. quid? nónne audis hoc esse consilium Dei? quin potius nónne vides ex liberatione mirifica jam antè præstita, & cognoscis Deum in hoc homine, quem ex incendio eripuit, statuisse efficere voluntatem suam? quid tu Jehovæ obniteris?* 3 Vestibus sord.] *infirmitatum suarum peccatorumq; suorum symbolis.* 4 Respondens] *Christus, peccata remittens, & justificans impios.* Eos qui stab.] *id est, angelos, qui ministerii causa mittuntur propter eos qui hæredes salutis futuri sunt, Hhebr. 1.14. Est autem hoc humanitus dictum: nam remissionem peccatorum & justificationem unius Christi est conferre per Spiritum.* Vide] *id est, ex hoc signo res veritatem perspice: ut Firmejæ 1.10.* 5 Imponunto] *id est, induatur hic rebus omnibus tum ad sacerdotium perfungendum pro Ecclesia, tum ad suam ipsius vitam sanctè traducendam & Deo probandam necessarius. Nam omnis sacerdos & minister Ecclesiæ (Christi tum pro Ecclesia instruendus est a Christo donis suis publicis (quæ hîc designantur cidari sacerdotali ornamento) tum etiam pro se ipso donis suis singularibus. Habent enim (ait Augustinus) duo quædam: unum, quòd Christiani sunt; alterum, quòd præpositi sunt. Illud quòd Christiani sunt, propter ipsos est; quòd autem præpositi sunt, propter Ecclesiam est. In eo quòd Christiani sunt, attenditur ipsorum utilitas; in eo quòd præpositi sunt, non nisi Ecclesiæ.* Angelo Jehovæ] *id est illico: dictum ac factum, quod aiunt.* 6 Tum contestatus] *tertius locus typi, restipulatio cum promissione, ut diximus in versum 1.* 7 Dabo tibi ambulat.] *id est, constituam te in eadem dignitate qua sunt angeli Dei in cœlo, & inter ipsorum myriadas in eadem Ecclesia conversaberis: Matth. 22.30. & Hebr. 12.22.* Astantes] *id est, angelos, ut suprà versu 4.* 8 Audi jam] *altera pars capitis, ut diximus suprà versu 1. qua Prophetæ instituto in Ecclesia typico sacerdotio, transit ad complementum & veritatem illius in Christo, & tria illa membra typo attributa veritati accommodat. Primùm enim Christo, qui promittitur hoc versu, attribuit firmitatem administrationis & consiliorum omnium ad defensionem Ecclesiæ, deinde justitiam ad justificationem & sanctificationem illius, ac postremò redemptionem ad promissiones æternæ pacis præstandas: ut Christus nobis a Deo Patre factus est sapientia, justitia, sanctificatio, & redemptio, 1. Corinth. 1.30.* Amici tui] *id est, Sacerdotes omnes, quorum præpositus es administrationi, ut magister discipulo præest, & præses assessoribus.* Ostento sunt] *vide Psal. 71.7.* Germen] *id est, Christum Jehovam: ut Jeschahh. 4. 1. Firmejæ 23.5. & 33.15. de quo etiam copiosiùs infrà 6.12. & sequentibus.* 9 Lapis ille est] *altera allegoria, significans firmitatem Christi, & Ecclesiæ superædificatæ Christo.* Coram Jehosch.] *id est, in Ecclesia, ubi Jehoschuahh typum agit illius.* Apponens lapidi] *id est, perfectissimè adhibens ei absolutissimam providentiam meam, ut infrà 4.10. & in eo collocans ipsam, ut perfungatur administratione sua ex voluntate Patris. Nam providentia Dei, oculus; perfectio septenario numero figuratur. De lapide autem vide Psal. 118.22. & Jeschahh. 28.16.* Sculpturus sum] *id est, eâdem operâ, & ornamenta omnia in eo depositurus sum, tradito sine mensura spiritu justitiæ, sanctificationis, & vitæ; & per eum remissionem peccatorum, ornamentáque omnia cum Ecclesia communicaturus: metaphora a structoribus lapides politos sculpentibus, rudes verò & impolitos cædentibus, ut apti sint ædificio.* 10 Vocabitis] *id est, agetis in pace, ut 1. Reg. 4.24.*

IN CAPUT IIII.

1 Deinde] *Transitio ad descriptionem secundæ materiæ beneficiorum Dei, id est, Ecclesiæ catholicæ; ut diximus suprà 3.1. ad cujus contemplationem Propheta se translatum fuisse dicit excitatione, tanquam si ad amplitudinem superiorum visi infirmitate carnis suæ obdormivisset, hoc versu. Sunt autem in hac Ecclesiæ descriptione partes duæ: typus, versu 2. & 3. & interpretatio typi, sequentib. quæ duo toto hoc capite tractantur διαλογισικῶς.* Reversus] *i. a Jehoschuahha conversus ad me, & mecum sermonem habens.* 2 Lychnuchus] *typus Ecclesiæ pretiosissimæ coram Deo, cujus singula membra deinceps a Christo explicantur.* 4 Cumque respondissem] *i. petenti angelo narrassem visionem oblatam. Hîc autem transitur ad interpretationem typi quam Propheta postulat, hoc versu: & angelus ad eam accipiendam Prophetam excitat, sequente ver. tum ad singularem interpretationem descendit.* 6 Respondens itaque] *quemadmodum typi duæ sunt partes duobus versibus distinctæ, ita etiam quæstiones Prophetæ & responsiones Christi in duas partes distinctæ sunt: prior respondet typo secundi versus, usque ad versum 11. posterior verò respondet typo versus tertii, quatuor versibus ultimis. In hoc autem priore responso ponitur primùm interpretatio κατ' ἀναφοραν τῆς ὁρασεως, hoc & sequente versu; deinde confirmatio, tribus alteris.* Verbum] *adumbratum hujus visionis typo.* Ad Zerubbabelem] *ducem populi Dei, ac proinde typum Christi Regis æterni nostri.* Non virtute] *q. d. quemadmodum lychnucho illi & instrumentis illis sive faciendis & constituendis, sive curandis, nulla ars humana, nullæ vires adhibentur; sed Deus spiritu fecit, & supernè curat per eundem spiritum: ita etiam populus meus & Ecclesia mea nullo consilio aut humanis viribus restitutus est; curabiturq; porrò & conservabitur ne suæ quidem & ducum suorum opera, sed unica virtute spiritus mei.* 7 Cujus es] *apostrophe ad adversarios, qui sibi præ Zerubbabelis Judeorumq; tenuitate montes magni esse videbantur, & officiebant ei, ut narratur Hhebræ 4. & 5. q. d. putatisne vos vestri juris esse? aut populum meum esse in jure vestro? imò verò quicquid agatis, mei juris est, neque potestis manus meas effugere.* In planitiem es] *id est, plana sunt virtute spiritus mei Zerubbabeli, & facilia omnia.* Nam proferet] *id est, exædificabit invictis vobis, & lapidem summum imponet ædificii.* Cum fragosis] *id est, favente & acclamante cum summa lætitia populo; cujus clamoris summa effingitur a Propheta, cùm dicit, gratia gratia. quasi dicat gratiâ Dei domus perfecta est, non merito aut virtute nostra; & gratiâ Dei porrò curabitur, quod exoptamus ex animo. Sic jubet Propheta populum agnoscere & prædicare veritatem superioris typi.* 8 Fuit enim] *confirmatio, ut diximus versu 6. a testimonio Dei Patris consilium suum exponentis Christo, quod ipse Propheta narrat nudo & aperto verbo.* 9 Misisse me] *ut suprà 2.13.* 10 Nam quis] *alterum argumentum, a providentia & studio Dei Patris. Deus (inquit Christus) non tantùm dixit, sed etiam procurat infinita*

finitæ providentia ſuâ: quis ergo interverterit? Deus delectatur eo, quis ſpreverit? Parvorum oper.] *id eſt, tenuium principiorum iſtorum, quæ ducta ſunt in extruenda domo.* Ad lapidem illum] *ſummum, de quo verſu 7.* Septem iſti] *de quibus ſuprà 3.9.* Oculi inquam] *id eſt, infinita Dei providentia.* 11 Ampliùs] *ſecunda pars anagoges, ut diximus in verſum 6. qua Propheta ſciſcitatur, duobus verſibus, & angelus reſpondet, duobus alteris.* 12 Denuò] *id eſt, accuratiùs & minutatim ſciſcitans: hîc enim exprimûtur viſionis partes quas antè Propheta reticuerat, ver. 3. Nam utrinque adſtabant lychnucho erectæ oleæ, quarum rami ad lecythum lychnucho impendentem ſpectabant: ſupra lychnuchum duo erant tubi aurei, quorum os inferius lecytho oleum infundebat, ſuperius verò (quod ſpatiu majoris erat) accipiebat ex olearum baccu, quæ memorantur hoc verſu.* 13 An neſcis] *ut ſuprà verſu 5. excitantis ad attentionem verba.* 14 Hæ ſunt duæ] *hoc reſponſo Angelus ſatis habuit demonſtraſſe interpretationis viam, cùm priorem tantùm quæſtionem explicat. q.d. duæ iſtæ arbores figurant omnimoda ſpiritus dona a Deo in æternum ad Eccleſiam perventura per Chriſtum. Hinc autem facilè eruitur ſecundæ queſtionis interpretatio, nempe duas baccas tubosq; ſignificare demenſum ſpiritus abundans, & in Eccleſiam a plenitudine Chriſti ſuis modis, tanquam tubulis, indeſinenter defluens.* Quæ permanent] *id eſt, quæ in Chriſto ſunt, & per Chriſtum Eccleſiam perfundunt beneficiis aternis.*

IN CAPUT V.

1 Deinde] *Tertiam partem prophetiæ, diximus ſuprà 3.1. enarrare duo genera conſiliorum Dei. Ac de beneficiis quidem illius in ſuos dictum eſt duobus capitibus: nunc poſterius conſiliorum genus agitur, nempe judiciorum contra Judæos immorigeros, toto hoc capite. Tria autem typicè ſimul & anagogicè ad illud pertinentia hoc capite proponuntur: primum eſt, execratio deſcripta & quaſi relata in acta Eccleſiæ ex conſilio Dei, quatuor verſibus: ſecundum, improbitatis, ſceleruma; graviſſimorum quibus irritatus eſt Deus deſcriptio, & divini ordinis in eis obſervandis, quatuor alteris; tertium, ſententiæ exequutio, tribus verſibus ultimis.* 1 Volumen] *ubi deſcripta erat ſententia execrationis.* Volabat] *id eſt, celerrimè obibat terram.* 2 Longitudine] *id eſt, volumen ampliſſimum, quo tum innumera peccata hominum, tum infinita maledictio continetur copioſiſſimè.* 3 Hanc execr.] *id eſt, quæ hoc volumine continetur: ſynecdoche.* Quiſquis furatur] *id eſt, hujus voluminis ſcriptura ſententiam fert in Judæos pervicaces qui hîc in peccatis vivunt, & ſe nihilominus juſtitiæ alicujus ſpecie innocentes planè confirmant eſſe; quamvis maximorum ſcelerum teneantur cùm in ſecundam legis tabulam, tum etiam in primam, quæ duo ſynecdochicè deſignantur furti & juramenti nominibus.* Ut illa] *id eſt, æquè ac reliqua terra impudentes ſunt in defendendo & probando peccata ſua; haud ſecus ac ſi nunquam noviſſent Deum ampliùs quàm terra reliqua.* 4 Et ligna ejus] *id eſt, perdat eam funditus, ita ut ne veſtigia quidem reſerventur.* 5 Poſtea] *ſecunda pars capitis, nempe communis improbitatis deſcriptio, & divini ordinis, ut diximus in verſum 1. qua Propheta docet omnes improbos ex Judæis providentia Dei in acervum unum & quaſi modium comportatum, & graviſſimo decreto ejus ac ineluctabili obſignatum iri.* 6 Hic eſt oculus] *id eſt, hæc eſt cognitio illa veriſſima quam Deus habet in Eccleſia ſua de toto ſceleratorum corpore. Sic autem agit cum Propheta Deus, ut primùm e longinquo cernat, deinde ſpecie illa appropinquante diſcernat tres illius partes quæ ponuntur ſequente verſu, & exponuntur verſu 8.* 7 Maſſam plumbi] *typum firmitatis & immutabilitatis quæ decreta erat in decreto Dei adverſus Judæos, qui ſanctum fœdus faciebant irritum, quaſi pondus imponeretur, ne ligati judicio Dei & Eccleſiæ ipſius effugerent e ſuo carcere.* Mulierem] *figurantem corpus impiorum omnium Judæorum ejiciendorum ex Eccleſia.* 8 Hęc eſt ipſa improb.] *id eſt, hæc mulier typus eſt impiorum ex Judæis, qui in unum collecti aſſervantur & obſignantur, comparati ad illud judicium Dei ſubeundum quod ſequentibus exponitur.* In os] *ſuper fœminam videlicet, ut aſſervaretur incluſa & ligata velut firmo carcere, donec judicium efficeretur quod exhibuit Chriſtus videndum, ſequentibus.* 9 Tum attollens] *tertia pars capitis, de executione ſententiæ Dei, facta in Eccleſia poſt cognitionem legitimam: quod libri Hhezræ & Nechemiæ docent. In qua exequutione duo ſunt obſervanda; unum, evictos impietatis & improbitatis extra Eccleſiam deportari, hoc verſu; alterum, in Babyloniam relegari, pro eo quod eſt, adjudicari atque implicari eodem judicio, quod manebat Judæos cæteros qui Babylonicam vitam piæ & ſanctæ in Judæa vitæ prætulerant, verſibus ſequent.* Duæ mulieres] *quæ deſignant Eccleſiam duorum temporum: unum eſt cùm Hhezra ex Babylonia in Judæam miſſus Eccleſiam conſtituit, & ab impiis illis quibus commaculata erat Eccleſia repurgavit, Hhezræ 9. & 10. alterum, cùm Nechemja adhibito Sacerdotum conſilio ſimiliter fecit, ut legimus Nechem. 13. Quamobrem hæc tempora appellationem mulierum habent, quia ferè cum muliere comparatur Eccleſia, ſive ſingularis aliqua ſit, ſive catholica: duæ verò ponuntur mulieres ad diſtinguenda duo illius tempora.* Habentes ventum] *id eſt, expeditiſſimæ ad exequendum voluntatem Dei, ut Hhezræ 10. 8. quo ſpectat etiam alarum amplitudo ſequentibus verbis expoſita.* Inter terram & cœlum] *id eſt, palàm, publica ſententia & executione illius; ut quæ efferuntur in aërem, oculis omnium quàm longiſſimè exponuntur.* 11 Ut ædificet] *i. relegat foras extra Eccleſiam relegatione perpetua. Nam cùm perpetua habitatio aut certè diuturna in ſcripturis dicitur, figuratur ſæpè domus ædificatione: ut Jirmejæ 29.5. & 28.* Schinharis] *vide Gen. 10.10.* In baſi ſua] *id eſt, in ſede illa, ubi jam antèà fundati & radicati corruptiſſimos ſuos mores hauſerant, & ubi fratres ipſorum neglectu Dei beneficiis ſedes ſuas fixerant; ut narratur 1. Chron. 4.22. & 23.*

IN CAPUT VI.

1 Deinde] *Poſterius hoc tertiæ partis in prophetia membrum (ut diximus ſuprà 3.1.) oſtendit quamvis perdita & deploratæ eſſe videantur omnia in Babylonia, electos tamen inde ſervatum iri per miſericordiam ipſius: quamobrem primùm exponit miniſterium quod Deus adhibet perficiendis ſuis conſiliis, uſque ad ver. 7. deinde narrat ſingulare ſymbolum quo Deus Eccleſiam electorum cùm in Babylonia, tùm in Judæa verſantium de reconciliatione, gratia, & cura ſua, promiſſionibuſq; in Chriſto implendis confirmavit, ad finem uſque capitis.* Quatuor currus] *hos currus plerique omnes numero decepti putarunt ad monarchias quatuor*

tuor pertinere, & se ipsos plurimùm torserunt ad detorquendum contextum in varias interpretationes: nos rejectis præjudicatis omnibus visionem ex verbo angeli interpretamur, & assensuros nobis confidimus qui ad argumentum bene attenderint. Sunt igitur quatuor currus, acies vel comitatus angelorum ex mandato Dei diligentissimè omnes orbis partes obeuntium, & capessentium jussa illius: montes duo chalybei sunt signa potentissimæ & impervestigabilis Dei providentiæ, ex cujus abdito firmissima & ineluctabilia consilia prodeunt: equi celeritatem significant: itaque summa est, Deum quidem tum ad superiora, tum etiam ad cætera sua consilia præstanda & perficienda (quæ in recessu latent providentiæ ejus) abundare administris, per quos omnia cognoscat verissimè, & perficiat justissimè ac fidelissimè; quemadmodum etiam Christo æterno Dei Patris filio, in eandem sententiam equi attributi sunt, supra 1.8. quia Christus est sapientia Dei & potentia Dei: sed in hoc singulari negotio Angelis uti tanquam salutis bonorum administris, ad pios in media Babylonia regendos, reconciliandos sibi, & adducendos ad cultum suum; ne fortè omnes qui extra Judæam erant excidisse aliis a salute Dei putarentur, aut ipsi in desperationem conjicerentur. 2 Rufi] *vide supra* 1.8. 3 Badii] *id est, quorum præcipuus quidem color erat badius, sed ita ut quasi grandineæ guttæ interspersæ essent.* 5 Venti cœlorum] *id est, angeli ex quatuor cœli partibus se sistentes Deo, & ab illo excurrentes ad exequenda mandata illius; ut Iobs* 1.6. *&* 1. *Reg.* 22.19. 6 Qui sunt in illo] *id est, equi illi rufi, nominati versu* 2. *quos digito indicabat Christus. Sensus est, istorum angelorum & administrorum Dei pars major est Babyloniam profecta est, ut curarent Judæos qui adhuc hærebant inter hostes: pars verò in Judæa fuit occupata, ut populo Dei in illa versanti ministraret.* In terram Aquil.] *id est, Babyloniam, quæ respectu Judææ Aquilonalis dicitur.* Terram Merid.] *id est Judæam, quæ respectu Babyloniæ (ad quam angeli alii profecti erant) meridiana est.* 7 Badii] *altera pars capitis, narratio curæ quam Deus ministerio angelorum gerit tum in Judæa, hoc versu, tum in Babylonia, versibus sequentibus.* Quærebant] *id est, deposcebant sibi ultrò Judææ procurationem.* Edixit] *Christus angelorum princeps.* Equę] *hanc vocem in contextum visum est inferre, quia verbum genere fœminino est. Constat autem equabus celeritatem inesse maximam, quod Propheta genere innuit.* 8 Et accersens] *secundus narrationis locus, (de qua proximè præcedente versu) exponit primùm efficacitatem Dei in jussorum animis, hoc versu; deinde professionem publicam piorum erga Deum, & Dei vicissim erga ipsos, reliquo capite.* Tranquillarunt] *id est, & certos homines ad resipiscentiam pietatemq; adducendo, & alios in ea continendo effecerunt, ut Judæos omnes qui in Babylonia hærent non excludam gratiâ meâ: sic Deus opus sui spiritus tribuit angelis administru honorificè.* 9 Tum fuit] *transitio ad narrationem publicæ illius professionis quam Judæi pii, quotquot in Babylonia supererant, fecerunt per legatos suos; & vicissim testimonii quod illis, publicè perhibuit Deus factis coronis, hoc & sequente versu; promissionibus subjectis de regno Christi, ver.* 12. *&* 13. *& donario palàm in Ecclesia ad documentum publicum proposito, duob. ver. sult.* 10 Qui veniunt] *religiosè oblationem facturi Domino.* 11 Jehoschuhhæ] *qui typus erat Christi, ac proinde coronis impositis regnum illius figurabat, de quo versu* 12. *&* 13. 12 Ecce virum] *quasi dicat, ecce typus es viri illius, &c.* Germen] *de quo supra* 3.8. Loco suo] *id est, propria sua gente ac sede, quam veteres Prophetæ designarunt.* 13 Ædificaturus] *prophetia & prædicatione Evangelii.* Consilium] *id est, evangelizabit pacem atque iis qui procul sunt atque iis qui in Judæa sunt, utrosque in uno corpore reconcilians Deo per crucem, Ephes.* 2.13. *& sequentibus.* 14 Pro Chelemo] *& longinquis omnibus, qui cum ipsis & ipsorum exemplo Deum accessuri sunt: synecdoche.* In memoriale] *id est, ut hoc monimento confirmentur pii longinqui se Deo acceptos fore, & propinqui intelligant jus longinquis esse cum ipsis ad Deum accedendi: quo consilio Rëubenitæ, Gaditæ, & Menaschitæ altare eis Jardenem olim extruxerant, Jehoschuhh.* 22. 15 Mississe me] *ut supra* 2.15. Cùm omnino] *id est, post illud tempus quo ædificaverit templum Dei, & prophetias singulares supra enuntiatas fecerit: post illud, inquam, tempus regnum hoc Christi ad Ecclesiam venturum est.*

CAPUT VII.

Deus Judæos de observatione jejunii propter eversum templum instituti consulentes ipsum, admonet de jejuniorum vanitate, nisi pietati justitiæq; studeatur, & majorum exemplo probat: itaque eos ad præsentis misericordiæ sensum, beneficiorumq; amplius promissorum revocans, ad pietatem & veritatem hortatur, jejuniumq; abolens lætitiam imperat propter præsentem gratiam, & futurorum in Ecclesia bonorum amplitudinem.

1 'Postea fuit anno quarto 'Darii regis; fuit verbum Jehovæ ad Zecarjam, quarto *die* mensis noni; 'Cisleo mense:

2 'Cùm misisset *populus* in domum Dei Scharetzerum & Regem-Melecum, & viros suos; ad deprecandum faciem Jehovæ,

3 *Et* alloquendum sacerdotes qui aderant domui Jehovæ exercituum & Prophetas, dicendo; an fleturus sum 'mense quinto, 'separando me, quemadmodum feci jam 'aliquot annis?

4 'Fuit igitur verbum Jehovę exercituum, edicendo mihi,

5 Alloquere 'cotum populum hujus terrę, & sacerdotes, dicendo; 'cùm jejunatis & plangitis quinto & 'septimo *mense*, ut jam 'septuaginta annis (an [a] ullo pacto mihi, mihi inquam jejunatis?)

6 Et cùm comeditis, aut cùm bibitis; nónne vos qui comeditis & vos qui bibitis,

7 Nónne, *sinquam, facturi fuistis* secundum verba illa quæ proclamavit Jehova per prophetas priores, cùm esset urbs Jeruschalaimorum deles, & tranquilla, & civitates circumstantes eam; 'cùm Australem locum & humilem regionem *populus* inhabitaret?

8 'Fuitque verbum Jehovæ ad Zecarjam, ut diceret:

9 Sic loquutus fuerat Jehova exercituum, edicendo; jus veritatis [b] dicite, benignitatemque & misericordiam exercete [c] alter in alterum:

10 Viduamque, aut pupillum, peregrinum, aut pauperem ne opprimitote: & malum [d] alter alterius ne cogitate cum [e] animo vestro:

11 Sed

[a] Heb *jejunando.*

[b] Heb. *judicate.*

[c] Heb. *vir cum fratre suo.*

[d] Heb. *vir fratris sui.*

[e] Heb. *corde.*

11 Sed renuerunt attendere, & prebuerunt 'humerum refractarium; aureſque ſuas aggravarunt ne audirent:
12 Et cor ſuum diſpoſuerunt ' ut lapidem perdiuturnum, ne audiret legem ipſam & verba quæ mittebat Jehova exercituum ſpiritu ſuo 'per Prophetas illos priores: unde fuit fervor ira magnus a Jehova exercituum.

13 Fuit enim quemadmodum clamantem ipſum non audiverant; ut ita clamantes ipſos nõ audirem, ait Jehova exercituum:
14 Sed turbine diſſicerem eos in omnes gentes quas non noverant, & terra hæc deſolatur 'poſt eos, deſtituta tranſeunte & redeunte: ita 'diſpoſuerunt terram 8 deſiderabilem in deſolationem.

CAPUT VIII.

1 'DEINDE fuit verbum Jehovæ exercituum, dicendo,
2 Sic ait Jehova exercituum; Zelotypus fui Tzijonis zelotypia magna, & æſtu magno zelotypus fui ipſius.
3 Sic ait Jehova, reverſus ſum ad Tzijonem; & habito in medio Jeruſchalaimorum; ut vocetur urbs Jeruſchalaimorum civitas ' veritatis, & mons Jehovæ exercituum mons ſanctitatis.
4 Sic ait Jehova exercituum, ' adhuc ſedebunt ſenes & anus in plateis Jeruſchalaimorũ; habens quiſque ſcipionem ſuum in manu ſua præ multitudine dierum:
5 Et plateæ civitatis replebuntur pueris & puellis, ludentibus in plateis ejus.
6 'Sic ait Jehova exercituum, ſi mirabile eſt in oculis reliquiarum populi hujus diebus his; *an* etiam in oculis meis 'mirabile eſſet? dictum Jehovæ exercituum.
7 Sic ait Jehova exercituum, ecce ego ſervaturus ſum populum meum; 'e terra Orientis, & e terra occaſus ſolis.
8 Et reducturus eos ut habitent [a] Jeruſchalaimis; eruntque mihi populus, & ego ero eis Deus veritate & juſtitia.
9 Sic ait Jehova exercituum, 'confirmantor manus veſtræ, qui audiſtis diebus his verba iſta; 'ex ore Prophetarum ipſorum ex quo die fundata eſt domus Jehovæ exercituum, 'templum ædificandum fuiſſe.
10 Nam ante 'dies hos 'merces hominis non efficiebatur, & merces jumenti nulla erat; & exeunti ac egredienti nulla erat pax ab hoſte, ſed committebam omnes homines, [b] unum cum altero.
11 'Nunc verò non ſum ut diebus illis prioribus ego, reliquiis populi hujus: dictum Jehovæ exercituum.
12 Nam ſementis 'pacis eſt, vitis edit fructum ſuum, & terra edit proventum ſuum, cœlique eduntrorem ſuum: denique facio ut poſſideant reliquiæ populi hujus omnia iſta.
13 'Eritque ut quemadmodum fuiſtis maledictioni in gentibus, ô domus Jehudæ, & domus Iſraëlis; ita ſervem vos & ſitis benedictioni: ne timetote, confirmantor manus veſtræ. *Chaggai 2.19*
14 Sic enim ait Jehova exercituum: quemadmodum cogitaveram malo afficere vos, cùm ferveſeciſſent me patres veſtri, ait Jehova exercituum, neque pœnituit me: *Suprà 7.11. & ſeq.*
15 Ita converſus cogito diebus his bono afficere Jeruſchalaima & domum Jehudæ; ne timetote.
16 Hæ ſunt res quas facturi eſtis: loquimini veritatem alter cum altero; [c] veritatis & pacis jus dicite in portis veſtris: *Suprà 7.9.* [c] Heb. *veritatis & jus pacis judicate: tra-jecto.*
17 Et alter malum alterius ne cogitetis cum [d] animo veſtro, & juramentum [e] falſum ne ametis: nam omnia hæc *ſunt* quæ odi, dictum Jehovæ. [d] Heb. *corde.* [e] Heb. *falſitatis.*
18 'Fuit igitur verbum Jehovæ exercituum ad me, dicendo,
19 Sic ait Jehova exercituum, jejunium 'quarti *menſis*, & jejunium 'quinti, & jejunium ſeptimi, jejunium q; 'decimi futurum eſt domui Jehudæ gaudio, & lætitiæ, & in ſolennitates [f] hilares; ſed veritatem & pacem amate. [f] Heb. *bonas.*
20 'Sic ait Jehova exercituum; adhuc *erit* cùm venient populi, & habitatores civitatum multarum:
21 Et adibunt habitatores unius alteram, dicendo; eàmus [g] continenter ad deprecandũ faciem Jehovæ, & ad 'quærendũ Jehovam exercituum; eam ego quoque. [g] Heb. *eundo.*
22 Ita venient populi multi, & gentes numeroſæ; ad quærendum Jehovam exercituum Jeruſchalaimis, & ad deprecandũ faciẽ Jehovæ.
23 Sic ait Jehova exercituum, erit diebus illis 'cùm prehendent decem homines ex omnibus linguis gentium; prehendent inquam alam viri Jehudæi, dicendo, ituri ſumus vobiſcum, quia audimus Deum eſſe vobiſcum.

ANNOTATIO.

1 Poſtea] *Duo hæc capita unius concionis eſſe res ipſa indicat. Continentur autem illis hæc in univerſum duo: quæſtio de ratione victus a Judæis propoſita, his tribus verſibus; deinde verò reſponſum prophetícum, utroque capite.* Darii] *de quo ſuprà 1.1.* Ciſlevo] *qui plurimùm reſpondet Novembri noſtro.* 2 Cùm miſiſſet pop.] *occaſio hujus prophetiæ hoc & ſequente verſu exponitur brevíſſimè, ac propterea variè ab interpretibus accepta eſt. Nam alii homines a Scharetzero & Regem-Melecho e Babylonia miſſos eſſe, alii Scharetzerum ipſum & Regem-Melecum a deportata multitudine putaverunt: omnes uno ore legationem hanc e Babylonia docuerunt advenîſſe. Sed nos occaſionem & argumentum ipſum poſtulati ſpectantes, confirmamus fuiſſe legationem a populo ipſo reduce & in Judæa verſante; ut moris erat per legatos viros honeſtiſſimos cum ſacerdotibus & prophetis agere. Nam occaſio fuit, quòd templum eo tempore abſolutum eſſet; jejunium autem quinti menſis obſervatum fuerat propter everſionem templi eo menſe per Nebuzar-adanem factam, 2. Reg. 25.11. Argumentum itaque poſtulati a populo qui in Judæa agebat fuit hujuſmodi: cùm jejunium menſis quinti propter everſionem illam fuerit a majoribus conſtitutum, utrum hoc ipſo tempore & jam inſtaurato templo, teneamur Judæi in eodem jejunio pergere, & luctum celebrare prioris templi nomine. Quam quæſtionem non minùs, atque adeò magis ad Judæos reduces pertinere conſtat, quàm ad illos qui in deportatione Babylonica deſidebant.* Et viros ſuos] *id eſt, reliquam legationem*

legationem suam: ut propter ordinem & honestatem convenit a cœtu magno certos homines consiliũ capiendis, & rebus gerendis delegari. 3 Mense quinto] *id est, Quintili sive Julio, die decimo mensis, quo eversum est templum, Jirm.* 52.12. *quod jejunium in diem nonum Judæi retulerunt.* Separando me] *id est, abstinendo a personarum consortio, & rerum omnium usu quæ ad lætitiam facerent, ut quàm studiosissimè possim affligam animam meam. Hujus cautionis in jejuniis observandæ exemplum vide Joël. 2. 15. & sequentibus.* Aliquot annis] *nimirum quinquaginta novem annis in Babylonia a tempore eversi templi, & triginta tribus abedicto Cyri ad quartum Darii Regis, quo anno hæc demum gesta sunt.* 4 Fuit igitur] *responsum hoc propheticum duobus membris continetur: unum est thesis sive propositio generalis documentorum ad pietatem & fidem pertinentium: quam de industria adhibuit Deus, ut ostenderet populo regnum suum in cibo & potu minimè consistere, ut Jeschahh. 58. sed in pietate & justitia, usque ad versum 18. capitis sequentis; alterum est hypothesis sive responsum singulare ad quæstionem propositam, temperatam θέσεως antegressæ documentis, ad finem usque capitis. In thesi autem partes sunt hæ: redargutio præcedentis illorum doctrinæ & vitæ, tribus versibus sequent. confirmata per brevem majorum historiam, reliquo capite: deinde propositio gratiæ præsentis, & promissionum futurarum Dei, octo primis versibus capitis 8. postremò hortatio ad fidem & obedientiam ex antecedentium locorum argumento, ad versum 18. usque.* 5 Totum pop.] *id est, & consulentes, & consultos admone.* Cùm jejunatis] *redargutionis summa est, jejunia hæc vobis non imperavit Deus: si jejunatis, nihil accedit: si comeditis & bibitis, nihil decedit ipsi: videndum fuit vobis, ut sive jejunaretis, sive comederetis, viveretis Domino ex præscripto legis formâ, documentorum quam prisci Prophetæ patribus tradiderant. An verò ita sensistis? an ita fecistis; hic ergo redargutionis locus.* Septimo] *propter interfectum Gedaljam jejunio institutio 2. Reg. 25. 28. & Jirm. 41.* Septuaginta annis] *& ita amplius ex quo Judæi fuerant deportati: ut demonstravimus suprà in versum 1. synecdoche.* 7 Cùm australem loc.] *id est, cùm staret regnum Jehudæ & tribus integra; cujus possessio in hu versabatur maximè, Jehoschuhh. 15.* 8 Fuitque] *exornatio confirmans redargutionem præcedentem per enarrationem verborum quæ Jehova proclamaverat per Prophetas suos majoribus, vers. 9. & 10. immorigeri majorum animi & obstirmati in Deum, ac postremò pœnarum quas Deus sumpsit de immorigeris, versibus binis a versu 11.* 11 Humerum refract.] *metaphora a bobus obnitentibus jugo.* 12 Ut lapidem] *sic Jechezk. 11. 19. & 36. 26. de hoc autem lapide vide Jirm. 17. 1.* 14 Post eos] *id est, in deportatu.* Dispositerunt] *id est, ipsi suis peccatis effecerunt: ut confitetur Danijel 9. 16.*

IN CAPUT VIII.

1 Deinde] *Secundus locus θέσεως, ut diximus in versum 4. capitis 7. propositio causæ qua Deus ad benefaciendum populo suo adducitur, (ea autem est sola ipsius zelotypia ex gratuito fœdere asserens & vindicans Ecclesiam suam) versu 2. & 3. & promissionum consequentium, ad versum usque 9.* 3 Veritatis] *id est, in qua veritatem suam Deus exhibet, & quam sanctificat ex promissionibus.* 4 Adhuc sedebunt] *id est, longævi & tranquilli erunt, fœcundabuntur q benedictione mea: nam temporarias promissiones ad bona spiritualia regni Christi referendas esse nemo est qui nesciat.* 6 Sic ait Jehova] *occupatio, qua Deus titubanti reliquarum fidei gratiosè prospicit, ostendens non esse cur ex præsente sua tenuitate diffidant tam magnificis promissionibus: ac propterea efficiendarum illarum rationem exponit, sequentibus.* Mirabile esset] *ac proinde mihi factu impossibile.* 7 E terra Orientis] *id est, inde ab omnibus extremitatibus terræ, synecdochicè.* 9 Sic ait Jehova] *tertia pars θέσεως, hortatio ad pietatem & fidem, ut diximus suprà 7. 4. quam Propheta προλωπτικῶς exponens hoc versu, explanat sequentibus. Nam hortationis primùm documentum affert, deinde verò exemplum præsens: quæ duo per ὑστέρησιν sequentibus exponuntur; exemplum, tribus versibus; & hortationis documentum, reliquis.* Confirmantor manus] *ut Jeschahh. 35. 3.* Ex ore Prophet.] *nempe Chaggais & Zecarjæ, Hhezræ 5. 1. amplificatio hortationis a persona prophetarum, quorum fides jam spectata & explorata erat antecedentibus prophetiis & eventis earum.* Templum æd.] *id est, fuisse pergendum in ædificatione.* 10 Dies hos] *quibus incubuistis in absolutionem templi.* Merces hom.] *id est, quemadmodum non operabamini pro Domino, ita mercedem per Prophetas promissam non præstabat Dominus; sed rerum omnium penuria afficiebamini, & ab hoste vexabamini: vide Chaggai 1. 6. & 2. 15. & sequentibus.* 11 Nunc verò] *postquam incubuistis in ædificationem templi Dei.* 12 Pacis] *id est, tranquilla est ab hoste.* 13 Eritque] *transitio ad primi membrum, ut diximus in versum 9. per propositionem summam tum beneficiorum Dei, quæ exponuntur versu 14. & 15. tum officiorum populi, versu 16. & 17.* 18 Fuit igitur] *altera pars prophetiæ, ut diximus suprà 7. 4. quæ postquam Propheta θέσιν substruxit de jejuniorum manitate, & veritatis, justitiæ, pietati q colendæ necessitate; nunc demum ostendit expressis verbis non esse tantoperè de jejuniis laborandum: sed lætandum in Domino de præsente beneficio, pacem veritatemq colendam. hoc versu & promissiones fide amplectendas, sequentibus. Quamobrem copulam Hhebraicam interpretati sumus igitur, ut ostenderemus hoc membrum esse propriè quæstionis propositæ suprà 7. 3.* ἀναλυτικὸν. 19 Quarti mensis] *quo perrupta fuit civitas Jeruschalaimorum: ut Jirm. 52. 6. & 7.* Quinti] *de hoc & sequente suprà 7. 3. & 5.* Decimi] *quo mense instituta & cœpta est obsidio Jeruschalaimorum, Jirm. 52. 4.* 20 Sic ait] *amplificatio lætitiæ quam Deus populo suo imperat, a promissionibus Evangelicis de regno Christi ex Judæis & gentibus adunando.* 21 Quærendum] *id est, consulendum: sic versu sequente: nam hæc duo sunt piorum officia coram Deo, orare & consulere.* 23 Cùm prehend.] *id est, pii ex gentibus acervatim se adjungent Ecclesiæ Dei studiosissimè: numerus finitus pro infinito: ut Jeschahh. 3. 28.*

CAPUT IX.

Deus gentibus Judææ conterminis, adeoq exteris supplicia prædicit gravissima, donec Ecclesiæ adunentur & se recipiant ad protectionem Dei: itaque Ecclesiæ priorum quasi digito commonstrans (Christum, redempti.

demptionem, pacem, ſalutem, & bona omnia prænuntiat: Judæos q. omnes hortatur ut a Deo potius ſortiſſimo quàm ab inanibus idolis pendeant, reſtitutionem Eccleſiæ magnificè præfigurans illu: ac poſtremo non reſpiſcentibus ruinam prænuntiat propter oppreſſos fratres & repudiatum Chriſtum: qui gratiam Dei & pacem Eccleſia, quam Judæi obtulerat, ſublaturus eſſe ab eis oſtenditur, ut mali perdantur malè.

a Heb. *onus: ut Jeſchahh.* 13.1.

1 a PROPHETIA onerosa *eſt* verbi Jehovæ 'in terram circumſtantem te, '& Damaſcus requies erit illius: 'quia Jehovæ eſt oculus *ſpectator* hominum, ut omnium tribuum Iſraëlis.

2 'Quin etiam Chamatham 'terminabit 'illâ; Tyrum & Tzidonem, quamvis 'ſapiens ſit valde.

3 Et ædificaverit Tyrus munitionem ſibi; coacervaverit q; argentũ quaſi pulverem, & etiam oſſum aurum quaſi lutum platearum.

4 Ecce Dominus expellet eam, & percutiens *deturbabit* in mare præmunitionem ejus; & ipſa igne abſumetur.

5 'Videns Aſchkelon timebit; & Hhazza dolebit quoque valde; etiam Hhekron, quòd pudefecerit *ipſam* expectatio ſua: peribit q; Rex e Hhazza, & Aſchkelon non b permanebit:

b Heb. *ſedebit*

6 Et habitabit 'nothus Aſchdodi, denique exſcindam faſtum Peliſchtæorum.

7 Cúmque 'amovero cædes cujuſque ab ore ipſius, & deteſtationes ejus c e dentibus ejus, 'relinquetur etiam ipſe Deo noſtro; 'ut ſit tanquam dux in Jehuda, & Hhekron ut 'Jebuſæus:

c Heb. *ab interdentes.*

8 Et 'caſtra habebo ad domum meam 'propter exercitum, propter tranſeuntes, & propter redeuntes, ut non pervadat eos amplius 'exactor; 'quia jam d viſum eſt mihi in oculis meis.

d Heb *vidi: ut Deut.* 12.

13

9 'Exulta valde filia Tzijonis, clange filia Jeruſchalaimorum, ecce Rex tuus adveniet tibi, juſtus & ſalute præditus eſt: pauper, & inſidens aſino, idque pullo nato 'aſinabus.

10 'Nam 'exſcindam currus ex Ephrajimo, & equos e Jeruſchalaimis, exſcindetur etiam arcus bellicus: quia eloquetur pacem gentibus, & dominatus ejus e a mari uno ad alterum, & a flumine uſque ad fines terræ *protendetur.*

e Heb. *a mari ad mare.*

11 'Tu autem f infecta ſanguine fœderis tui, cùm emiſi vinctos tuos e 'ciſterna, in qua nullæ *ſunt* aquæ.

f Heb. *in ſanguine.*

12 *Dicens*, revertimini 'ad munitionem, 'vincti g ſperantes: tum 'illo die, 'quod indico duplum, reſtituam tibi:

g Heb. *ſpei.*

13 'Cùm tetendero mihi Jehudam, arcum implevero Ephrajimo, & excitavero filios tuos, ô Tzijon, contra filios tuos, ô Javan; diſponens te tanquam gladium potentis.

14 'Nam Jehova contra hos conſpicuus erit, prodeunte velut fulgure ſagitta ejus: & Dominus Jehova 'buccina clanget, & progredietur procellis meridianis.

15 Jehova exercituum proteget illos 'ut comedant, poſtquam ſubegerint 'lapides fundæ, & bibant 'ſtrepentes quaſi vino; implebuntq; tum cratera, tum angulos altaris.

16 Deniq; ſervabit eos Jehova Deus ipſorum die illa, tanquã gregẽ populi ſui; cùm 'lapides h coronarii pro vexillis erunt in terra illius.

h Heb. *coronamenti vexillabunt.*

17 'Nam quantum erit bonum ejus? & quanta pulchritudo ejus? frumentum juvenes, & muſtũ facundas faciet virgines.

CAPUT X.

1 'PETITE a Jehova pluviam tempore ſerotinæ; 'Jehova effecturus eſt nimbos, & pluviam a imbriferam editurus eis, cuíque herbam in ſuo agro.

a Heb. *imbrii.*

2 'Nam imagines loquuntur vanitatem, & divini vident falſum, & ſomnia vana loquuntur, vanitate conſolantur: idcirco 'proficiſcẽtes velut grex, 'teſtificati ſunt nullum fuiſſe paſtorẽ.

3 'Contra paſtores iſtos accenſa eſt ira mea, & in iſtos hircos animadvertam: nam viſitavit Jehova exercituum gregem ſuum, domum Jehudæ, & 'diſpoſuit illos velut equum decoris ſui in bello.

4 Ab ipſo fuit 'angulus, ab ipſo 'clavus, ab ipſo arcus b bellicus; ab ipſo proceſſit omnis 'exactor pariter:

b Heb. *belli.*

5 Fueruntque ſimiles potentibus conculcantibus lutum platearum in bello, cùm præliabantur: quia Jehova cum ipſis erat, & pudefecerunt 'eos qui inſidebant equis.

6 'Corroborabo autem domum Jehudæ, & domum Joſephi ſervabo, & tranquillè collocabo eos, quia miſereor eorum, erúntque ac ſi nõ abjeciſſem eos: quia ego ſum Jehova Deus eorum, & 'exaudiam eos.

7 Erúntq; ſimiles potenti Ephrajimitę, & lętabitur c animus eorum quaſi vino; & filii eorũ videntes lętabuntur, exultabit animus eorum in Jehova.

c Heb. *cor: ſic deinceps.*

8 Sibilans ad eos congregabo eos, cùm redimam eos: & multiplicabuntur ſicut multiplicati fuerant:

9 Et diſſeminabo eos in populos, ut in longinquis locis 'recordentur mei: & viventes cum 'filiis ſuis revertentur.

10 Ita reducam eos e terra Ægypti, & ab Aſſyria congregabo eos, & in terram Gilhhadis, Libanique adducam eos: ſed 'non ſufficiet eis.

11 'Quamobrem tranſiens per mare anguſtiâ 'percutiet in mari fluctus, 'areſcẽntque omnia profunda rivi: & dejicietur faſtus Aſſyriæ, ſceptrúmque Ægypti amovebitur.

12 Roborabo autem illos 'in Jehova: ut in nomine ejus continenter ambulent, dictum Jehovæ.

CAPUT XI.

1 APERI Libane 'januas tuas, ut conſumat ignis 'cedros tuas.

2 Ejula 'abies, quia corruit cedrus, quia magnifici vaſtantur: ejulate 'robora Baſchanis, quia concidit 'ſylva vindemiæ.

3 Vox ejulatus 'paſtorem, eò quòd vaſtetur 'magnificentia eorum; vox 'rugitus leonum, eò quòd vaſtetur 'faſtus Jardenis.

4 'Sic ait Jehova Deus meus, paſce 'oves has interfectionis,

&c. &c. &c.

5 Quas

5 Quas poſſeſſores earum interficiunt, 'neque habentur rei, & eorum 'qui vendunt ipſas quiſque dicit benedictus Jehova, quòd ditatus ſim; & paſcentium eas nemo clementia utitur erga eas.

6 'Nam non utar clementia ampliùs erga 'habitatores hujus terræ, dictum Jehovæ: ſed ecce ego 'faciam ut præſtò ſint homines [a] alter in manu alterius & in manu Regis ſui, quibus contundentibus terram hanc non eripiam e manu eorum.

[a] Heb. *vir in manu amici ſui.*

7 'Itaque pavi oves interfectionis, vos, *inquam*, ô pauperes gregis; & accipiens mihi duos baculos, quorum unum vocavi amœnitatis, & alterum vocavi 'devincientium, pavi oves illas.

8 'Et excidi 'tres paſtores 'menſe uno: 'imminuto animo meo propter illos, quòd etiam animus eorum odiſſet me.

9 'Et dixi, non ſum paſturus vos; 'quæ moritura eſt moriatur, & quæ exſcindēda eſt exſcindatur, & reliquæ comedant [b] altera carnem alterius.

[b] Heb. *mulier carnem amicæ ſuæ.*

10 'Itaque accipiens baculum meum, *baculum* jucunditatis, ſuccidi ipſum; irritum faciendo fœdus meum quod pepigeram cum omnibus 'populis illis.

11 Irritóque facto die illa; agnoverunt rectè 'pauperes illius gregis qui obſervabāt me, verbum Jehovæ eſſe.

12 'Dixeram enim ad illos, ſi bonum *videtur* in oculis veſtris, date mercedem meam; ſin minus, deſiſtite: qui appenderunt mercedem meam triginta argenteos. *Matt.* 26. 3. *& ſeq.*

13 Edixit autem Jehova mihi, 'projice eos *conferendos* in ſigulum, [c] 'magnificum pretium quo pretioſè æſtimatus ſum ab illis: ita accipiens triginta argenteos projeci eos in domum Jehovæ, *conferendos* in ſigulum. [c] Heb. *magnificentiam pretii.*

14 Poſtea ſuccidi baculum meum ſecundū, *baculum* devincientium; 'irritam faciendo fraternitatem inter Jehudam [d] & Iſraëlem.

[d] Heb *& inter Iſraëlem & Judam.*

15 'Tandem edixit Jehova mihi, ampliùs 'ſume tibi inſtrumentum paſtoris ſtulci.

16 'Nam ecce ego ſuſcitaturus ſum paſtorem in hac terra *qui* [e] erraticas non viſitabit, [f] ætate teneram non requiret, & fractum non curabit, reſtitantem non portabit: ſed carnem pinguioris comedet, & ungulas earum perrumpet.

[e] Heb. *celatus* [f] Heb. *puerum*

17 Vę paſtori nihili, derelinquenti gregem: gladius imminet brachio ejus, & oculo dexterо ejus; brachium ejus [g] prorſus areſcet, & oculus dexter ejus [h] omnino caligabit.

[g] Heb. *areſcendo.* [h] Heb. *caligando.*

ANNOTATIO.

1 Prophetia oner.] *Hujus prophetiæ (quæ tribus capitibus comprehenditur) partes in univerſum ſunt quatuor: prima eſt prophetia de hoſtibus Eccleſiæ ſtrangendis & domandis, octo primis verſibus; ſecunda, de Eccleſia per adventum Chriſti pace, ſalute, gloria ditanda, decoranda ad gloriam ipſius, reliquis hoc capite; tertia, confirmatio eſt & exornatio utriuſque loci per hortationem, capite 10. quarta denique prophetia eſt de judicio Dei horrendo adverſus gentem Judæorum obſtinatè reluctantem adminiſtrationi Chriſti, capite 11. Hanc autem inſcriptionem ad totam prophetiam pertinere minimè putandum eſt; ſed tantùm ad primam illius partem, prout modò a nobis diſtincta eſt, quæ hoſtibus Eccleſiæ univerſè exitium denuntiat una voce; tum verò Damaſcenos primùm, hoc verſu; deinde Chamathæos, Tyrios, Tzidonioſq́, tribus ſequentibus; ac poſtremò Peliſchtæos nominat, tribus alterius: finemq́ judicatorum ſubjicit, octavo verſu, qui verſus eſt ad prophetiam ſecundam μεταβατικὸς.* In terram circumſt.] *id eſt, Deus gravia illa regionibus mala præmuntiat quæ ſunt in circuitu tuo, Judæa, & quæ per vicinitatem impia ſævaq́ odia & bella in Judæos exercuerunt. Aliter quidem interpretantur omnes illud vocabulum, quo Zecarja utitur; verùm ac ſi Chadrac nomen eſſet proprium loci, regionis, aut Regis in Damaſco regnantis: ſed cùm nihil horum aut in ſcripturis, aut in hiſtoriis fide digna extet, quod meminerimus; malumus vocem hanc ex Syrica lingua interpretari, tum quia Propheta de illis gentibus agit apud quas lingua Syrica obtinebat, tum verò quia ſic interdum Prophetæ ludificantur gentes ex ipſorum linguis venuſtatis ergò, ut Jeſchahh. 14. 4. & Jirmejæ 25. 26. & 51. 41. Hunc autem ſermonem Propheta habet ad Promiſſam terram, quæ temporaria ſunt Eccleſiæ ſedes.* Et Damaſcus] *id eſt, regno Damaſceno inſidebit & incumbet onus hac prophetia denuntiatum, ac ſi in eo conquieſceret.* Quia Jehovæ] *id eſt, quia Deus infinita majeſtate ſua tam bene perſtrat homines reliquos, quàm populum ſuum Iſraëlem; & quemadmodum in populum ſuum animadvertit, ita etiam de aliis cogniturus & in eos animadverſurus eſt pro officio ſuo, Geneſ. 18. 25.* 2 Quoniam] *ſecundus locus in regnum Chamathæ, Tyrum, & Tzidonem, ut diximus verſu præcedente. De regno autem Chamathæ vide 2. Chron. 8. 15. & 16.* Terminabit] *terminos ejus deintegro diſponet oculus ſive providentia Dei arbitratu ſuo pro eo quod eſt, edomabit & reget ad Eccleſiæ bonum.* Illâ] *videlicet requie oneroſæ prophetiæ. hoc eſt, onerоſa hac & gravi prophetia, quæ ſuo tempore incumbet ipſi: ſic ſequentibus.* Sapiens ſit] *vide Jecheźk. 28. 3. & ſequentibus. In omnibus autem his prædicit Propheta res gerendas ab Alexandro Macedone, & porrò proſequendas ad regnum uſque Chriſti; ut priores cùm evenirent, populum de venturis poſterioribus confirmarent: quod ſummoperè fuit neceſſe in maximis rerum difficultatibus quibus Judæi oppreſſi ſunt, uſque ad adventum Chriſti.* 5 Videns Aſchkelon] *tertius locus in Peliſchtæos, ut diximus in verſum 1.* 6 Nothus] *id eſt, non ſuus ac legitimus hæres, ſed infamis extraneus Peliſchtæam obtinebit.* 7 Amoverо cædes] *id eſt, remiſſero peccata præcedentia & expiavero: promiſſiones Evangelicæ de vocatione gentium, quæ cùm immitæ eſſent reconciliatæ ſunt Deo per mortem filii ejus, Rom. 5. 10.* Relinquetur] *id eſt, reliquiæ ex ipſis ſervabuntur per electionem gratiæ.* Ut ſit tanquam] *id eſt, eodem loco habeatur cooptatus in populum Dei, ac ſuna tribus Judæorum eſſet: quæ tribus ducis nomine deſignatur ſynecdochicè, ut Judic. 6. 15.* Jebuſæus] *Aravna, qui honorabilem obtinuit locum in populo Dei, 2. Schem. 24. 16. & ſequentibus.* 8 Caſtra habebo] *id eſt, protegam ab omnibus impreſſionibus & periculis hoſtium, allegoricè.* Propter exerc.] *hoſtium irrumpentium.* Exactor] *id eſt, nullus qui opprimat, ut infrà 10. 4.* Quia jam viſum] *id eſt, hæc faciam adductus ſolo beneplacito meo.* 9 Exulta] *ſecunda pars prophetiæ, hortatio ad lætitiam propter adventum Chriſti, hoc verſu; & conſtitutionem Eccleſiæ futuram per adventum ejus, ſequentibus. Hoc autem*

autem versu etsi in genere Propheta *lætitiam imperat Ecclesiæ propter regnum adveniens Christi; tamen non dubium est quin Propheta actus spiritu Dei illum diem quasi digito commonstraverit quo Christus (apud quem justitia & salus latebant in infirmitate carnis) ingressus est Jerusalaima, paucercula & abjecta specie ac manuetissima insidens asello: vide Matth.21.1.& sequentibus,& Joan 12.14.* Asinabus] *id est, ex asina subjugi, ut interpretatur Matth.21. 5.quæ quia abjugari non solet,pullus natus asinarum,id est,paru unius subjugi dicitur.* 10 Nam exscindam] *secunda exultationis causa, quod non tantùm Rex adventurus est,sed optimam Ecclesiæ constitutionem effecturus collata pace maxima & gentibus ad eandem pacem convocatis in Ecclesia ipsius; quæ beneficia conferendi rationem & viam Propheta exponit sequentibus,nempe remissionem peccatorum & liberationem in sanguine Christi, versu 11.& 12.eversionem omnis altitudinis & potestatis adversantis Deo, ac protectionem piorum, vers. 13.14.& 15.salutémque & omnis boni gloriosam communicationem cum Ecclesia, duobus versibus ultimis.* Exscindam] *id est, faciam, ut omnis curruum, equorum, instrumentorúmque militarium usus cesset in Ecclesia mea, gentibus reconciliatis cum Deo & Ecclesia per sanguinem Christi, verbo Evangelii pacis: ut narrat Petrus Actor.10.34. & sequentibus, & Paulus Ephes.2.17.* 11 Tu autem infecta sang.] *id est, tu Ecclesia Judæorum, ex reliquiis constituta quæ integrum in animis suis & intemeratum servarunt sanguinem in spem fœdere in Christo,quod fœdus olim fuerat initum Exod.24. His autem verbis confirmat Deus & amplificat liberationem futuram Evangelio Christi, a recente illa liberatione quæ Judæis divinitus obtigerat.* Cisterna] *id est, carcere Babylonico: periphrasis.* 12 Ad munitionem] *id est, Jeruschalaima, quæ urbs munitionum Judæis fuerat.* Victi sper.] *id est, vos pii & fideles, qui acquevistis promissionibus Dei per Prophetas factu cùm ad vincula raperemini, & steristis fide.* Illo die] *nimirum quo Rex tuus advenit tibi, versu 9.* Quod indico dupl.] *id est, beneficium illud infinitum & hoc antecedente longè augustius, quod jam expono promissionibus, præstabo gloriosissimè.* 13 Cum tetendero] *id est, cùm populum meum bellu aliquandiu exercuero & confirmavero contra vires Regũ Asiæ & Syriæ: quod gestum est Machabæorum temporibus. Est autem allegorica loquendi forma,quasi Jehuda arcus esset, & Ephrajim sagittarum pharetra.* 14 Nam Jehova] *ἐφαναία præcedentu promissi, a magnifica eversione hostium, hoc versu; & defensione Ecclesiæ,versu sequente.* Buccina clang.] *id est, intonabit in illos, ut cùm procellas Notus excitat qui a meridie spirat.* 15 Ut comedant] *id est, tranquillè fruantur rebus suis, hostiúmque spoliis.* Lapides fundæ] *id est hostes, in quibus olim erant multa funditorum agmina, qui fundis & cestrosphendonis utebantur.* Strepentes] *id est, hilares & gratulabundi; animo ipsorum ita efferveſcente in laudem Dei, ut si ferverent vino.* Implebuntque] *id est, gratias agent Deo pro beneficiis acceptis prolixissimè; ut olim solebat Ecclesia sacrificiis; quorum sanguis inspergebatur crateribus, & angulis altaris inspergebatur ex præscripto legis.* 16 Lapides coron.] *id est, tropæa coronario opere cincta & lemniscata posita fuerint, & statutâ grato animo monumenta liberationum acceptarum a Deo.* 17 Nam quantum] *conclusio felicitatis ad Ecclesiam pertinentis in regno Christi, quam Propheta velut in admirationem abreptus duobus modis amplificat; primùm quòd tantum futurum est bonum & tanta pulchritudo Ecclesiæ ut nequeat explicari; deinde quòd tantopere abundabit, ut juvenes ipsi & puellæ (quorum ætas lubrica facilius indormiscit in luxu) ad gloriam Dei prædicandam excitentur.*

IN CAPUT X.

1 Petite] *Tertia pars prophetiæ, hortatio altera confirmans & exornans locos præcedentes, ut diximus suprà 9.1. qua posita Propheta primùm confirmat quæ pro Ecclesia & contra adversarios illius dixerat, quinque primis versibus; deinde exornat promissiones,reliquo capite. Confirmat autem Ecclesiam tum a recente documento benedictionis Dei in terram, postquam Judæi in opus Dei incumbentes oraverunt ipsum; quod beneficium præstò esse affirmat ipsis si in officio perrexerint, hoc versu; tum a malis quæ impiis & inobsequentibus evenire solent judicio Dei; quæ demonstrantur primùm ab idolorum & idololatrarum vanitate,versu 2.deinde ab antecedente experimento deportationis, vers. 3.4.& 5.* Jehova effect.] *ex promissione Chaggai 1.6.& 2.15.cui eventus jam cœperat respondere.suprà 8.9.& sequentibus.* 2 Nam imagines] *ætiologia cur Ecclesia a Jehova petat quæ sibi sunt opus, nempe a vanitate idolorum & idololatrarum miseriis* ὑπαβατικὸν *ad secundam hortationis argumentum.* Proficiscentes] *Judæi in deportationem Babylonicam: vide Jirmejæ 23.1.& Jechezkel.34.* Testificati sunt] *ut palatæ oves solent balatum edere, ita vociferantes propter miseriam suam.* 3 Contra pastor.] *id est, duces & principes populi in utroque ordine,de quibus Jirmeja & Jechezkel ibidem.* Dispositit illos] *id est, hostes magnificavit,& quasi habenis duxit ad exequendum voluntatem suam.* 4 Angulus] *id est, turris oppugnatoria, quam adhibuit Nebucadnetzar: sic autem turres dicuntur* synecdochicè, *ut Tzephan. 1.16.* Clavus] *id est,tentoria militaria quæ panguntur clavis.* Exactor] *ut suprà 9.8.* 5 Eos qui infideb.] *id est, non tantùm vos,sed etiam Ægyptios auxiliares vestros: vide 2.Reg.24.9.& Jeschahh. 31.1.* 6 Corroborabo autem] *exornatio prioris causæ in hortatione positæ,id est,promissionum Dei, quarum complementum pertinet ad regnum Christi.* Exaudiam] *ut pollicitus est suprà versu 1.* 9 Recordentur mei] *id est,nuntient Evangelium, & discipulos comparent Christo.* Filiis [suis] *quos genuerint Evangelio sive recordatione mei.* 10 Non sufficiet] *vide Jeschahh.49.20.& sequentibus.* 11 Quimobrem] *id est,eò quòd tam numerosa & copiosa erit Dei benedictio in Ecclesia,amplificabit populum Dei sedes suas,& quasi missis colonis Assyrios,Ægyptios,& gentes omnes subdet imperio Christi.* Percutiet] *id est,superabit omnes fluctus,nec illis detinebitur quin propaget imperium Christi.* Arescent q;] *id est, tam commodè præternavigabunt Nilum,quàm si arefactus esset,ut olim fuit mare rubrum & Jarden.* 12 In Jehova] *id est,in Christo capite Ecclesiæ.*

IN CAPUT XI.

1 Aperi Libane] *Quarta hæc pars prophetiæ (ut diximus suprà 9.1.) exponit judicium Dei horrendum*

Judæis superventurum propter repudiatum Christum & Evangelium ipsius: quod judicium primùm allegoricè proponitur summatim, tribus versibus: deinde verò minutatim explicatur cum causis antegressis suis, altera allegoria, ad finem usque capitis. Est autem prior hæc allegoria per prosopopœiam enuntiata Libano, & regioni totæ; cujus summis, infimis, nobilibus, obscuris, potentibus tenuibusque, incolisultimum judicii prædicitur. Januas tuas] *id est, claustra tua & auditus quibus circummunitus es: nam Libano præfectus erat a regibus Persidis Sal. Ursus, Nechem. 2. 8. & observati aditus. Ita demonstrat Propheta, nihil fore tam firmum, quin perrumpatur potente judicio Dei, ut Judæa tota cum incolis suis, quicunque tandem fuerint, velut accenso igne consumatur.* Cedros] *id est proceres, magnificos, & potentes quosque; sic deinceps, ut exponitur sequente versu.* 2 Abies] *id est, populares quique.* Robora Basan.] *id est, potentes quique.* Sylva vind.] *id est, promiscuus ille numerus tenuium e populo: sic convertitur propositio, ut infimis de summis lugeant, summi de infimis, omnes denique de communi malo: quod sequens versus altera allegoria ostendit, quæ est ad sequentem locum μεταβατικὸν.* 3 Pastorum] *id est, eorum quibus in Republica & Ecclesia cura populi commissa est.* Magnificentia eor.] *id est, tota multitudo populi, in qua est decor principum, Proverb. 14. 28. & ex cujus spoliis isti se ipsos magnificabant, non ut pastores studiosi, sed ut leones; quemadmodum eos hoc versu nominat, & exponit sequentibus.* Rugitus] *ex desolatione & fame.* Fastus Jard.] *id est, fastus Judææ, quæm definit Jardenus: qui fluvius propterea hîc nominatur, quòd leones ferè versabantur in solitudinibus eius.* 4 Sicait] *fusa hæc judiciorum Dei explicatio (ut diximus in versum 1.) enarrat primùm quidem vocationem & institutionem Christi in pascendo populo, usque ad versum 7. deinde officia ejus, versu 7. ac postremò judicia, ad finem usque capitis. In vocatione duo statuuntur Judæorum genera; quorum uni pascendi committuntur Christo, alteri verò propter impietatem & inhumanitatem suam abdicantur.* Oves has] *id est, tenuem hunc populum qui expositus est pastorum suorum violentiæ, eumq; ab illis vindica. Christus enim revera post ea tempora quæsiturus oves Israëlis amissas venit, quibus temporibus fuerant diu a suis pastoribus excarnificatæ inde a Joannis Hyrcani temporibus per Aristobulum priorem, Alexandrum, Hyrcanum & Aristobulum posteriorem, Antipatrum, Herodem, Sacerdotes, Pharisæos & Sadducæos, ut veteres historiæ docent.* 5 Neq; habentur] *id est, his scleribus perpetratis impunè abeunt.* Qui vendunt] *id est, ita cum illis agunt, quasi justum in illos dominium obtinerent: quæ mala vide apud Josephum inde a 19. capite libri 13. Antiquit.* 6 Nam] *ætiologia, cur Deus Pater solas oves interfectionis commendet Christo, alias morti adjudicet.* Habitatores huj.] *id est, corpus & universitatem hujus populi, exceptis illis ovibus quæ modò dictæ sunt.* Faciam ut prælio] *id est, tradam alios aliis perdendos intestinis motibus, ac postremò prodendos regibus ipsorum, postquam ipsi se vulneribus mutuis confoderint. Primùm enim ferbuit Judæa tota seditionibus domesticis, ex quibus innumera multitudo potentium cecidit; ac postremò per Romanos Alexandri & Hyrcani dissidio provocatos venerunt in manus Antipatri & Herodis magni, qui omnem operam in potentioribus perdendis studiosissimè consumpserunt.* 7 Itaque] *secundus locus de officio Christi quod ovibus suis exhibuit, nimirum pastione, & ductu, qui ratione pastoritia figuratur duobus baculis pastoralibus: horum autem prior, qui amœnitatem ductûs, figura vitæ gratiam & beneplacitum Dei conquiescens in populo ipsius per Christum prædicatione verbi; posterior verò, qui devincientium baculus appellatur, significat Ecclesiam ex Jehudæ & Israëlis reliquiis adunatam; quod præcessurum erat ante vocationem gentium, ut prædictum fuerat per Prophetas, & ipse Christus ostendit Matth. 10. 5. & 6.* Devincientium] *supple inter se Judæorum & Israëlitarum, ut communi opera serviant Domino: alias interpretationes novimus quidem, sed quod magis probamus & confirmatur infrà versu 14. illud adduximus.* 8 Et excidi] *tertius locus, ut diximus suprà in versum 4. duo judicia per Christum in Judæos effecta narrat: unum, quòd omnem benedictionem sustulit & curam eorum salutarem abjecit, usque ad versum 15. alterum, quòd omnia malorum genera importavit donec consumerentur illi, reliquo capite. Bona autem quæ fuerint diximus præcedente versu: jam eadem bona ademptum Judæis iri ostendit Christus eodem ordine qui superiore versu positus est, & causæ istorum judiciorum attexuntur.* Tres pastores] *i. omnes doctores, qui Judæis supererant ut instituerentur in cognitione verbi Dei. Nam tria erant summa inter Judæos doctorum genera; Pharisæi, Sadducæi, & Esseni: e quibus quamvis Pharisæi essent probatissimi, si ad legem respexeris, tamen apertissimè primùm reprehenduntur Evangelio, deinde reprobantur planè sententia Christi, ut lezimus Matth. 23.* Mense uno] *id est, eodem tempore at q. brevissimo.* Imminuto] *i. non tantùm alienato, sed etiam exacerbato & ad indignationem provocato: μείωσις.* 9 Et dixi] *nempe toti populo, ut videmus factum Matth. 23. 37.* Quæ moritura] *i. sublata virga & curatione mea (ut typus ponitur seq. versu) est ote deinceps expositi malis omnibus exteris & domesticis ad internecionem.* 10 Itaque] *typus superioris abdicationis.* Populis] *i. tribubus Israëlitarum; ut Judic. 5. 14.* 11 Pauperes illius greg.] *ut vocavit suprà versu 7. reliquias electas & commissas Christo, nimirum Apostolos & discipulos illius.* 12 Dixeram enim] *ætiologia, cur Christus curam pascendi Judæos abjecerit, & pastores repudiaverit. Nam (inquit) jusseram illos mihi conferre mercedem suam, & ad efferendos fructus dignos resipiscentia fuzram hortatus: illi verò contrà infensissimo odio persequuti me appenderunt mercedem proditori meo, ut me illo administro perderent.* 13 Projice] *id est, prophetia tua ostende sic futurum esse: nempe proditorem Judam factum indignatione facti sui mercedem istam reportaturum esse; quæ Sacerdotibus reddita collocabitur in agro figulis comparando, ut narratur Matth. 27.* Magnificum pretium] *ironicè dictum.* 14 Irritam fac.] *i. testificando a specie typi illos non amplius inter se adunatos esse, sed dissipatos, & porrò ad extremum usque dissipandos judicio Dei, ut sequens typus demonstrat.* 15 Tandem] *alterius judicii typus, de quo diximus in versum 8. ostendens fore ut tota Judææ administratio sublato Christo sit stulta, ac proinde exitialis populo.* Sume tibi] *id est, hæc sumens demonstra typo, & verbo prænuntia.* 16 Nam ecce] *explicatio typi est bimembris; fore ut Judææ per Reges, administratores, & procuratores scelerati exhauriatur atque consumatur. hoc versu: deinde etiam futurum, ut qui pastores inutiles in Judæa superfuerint, maledictione obruantur: quæ omnia quàm verè gesta sint demonstrant planè Josephus libris de bello Judaico, atque Hegesippus.*

CAPUT

CAPUT XII.

Deus hostibus Ecclesiæ suæ perniciem ab illa, suu verò protectionem a se & salutem prænuntiat, si resipuerint & ad Christum propter peccata nostra transfixum reverterint: deinde remissione peccatorum in sanguine illius, sanctificatione, & illustratione Evangelis promissa, prædicit Christum quidem percussum iri; sed no propterea munus eventuras promissiones ipsius: ac perituram quidem maximam Judæorum partem, veràm reliquias adveniente majestate Dei luce, & gratia, bonitáq; omnibus in regno Christi fruituras, & gẽtes quoq; periturás, exceptu illis reliquiis quas Deus Ecclesiæ suæ donaverit, & cultus suo cum rebus ipsarũ consecraverit.

Heb. onus: ut Jesaiæ 13. 1.

1 [a] ONEROSA prophetia verbi Jehovæ pro [a] Israële: [a] dictum Jehovæ, qui extendit cœlos, & fundat terram, formatque [b] spiritum hominis [b] in eo.

[b] Heb. in medio ejus.

2 [a] Ecce ego dispositurus sum [a] Jeruschalaima [c] ut [c] sopiferam omnibus populis circumquaque; [a] nempe tum contra Jehudã futuro in obsidione, *tum* contra Jeruschalaima.

[c] Heb. soporiferum.

3 Quin futurum est die illo, ut disponam Jeruschalaima *velut* lapidem onerosissimum omnibus populis, quo quicunque onerant se [d] omnino cẽduntur; etiamsi congregentur contra illa omnes gentes terræ.

[d] Heb. cædendo.

4 Die illo, dictum Jehovæ, [a] percutiam omnem equum stupore, & sessorem ejus amentia: & [a] super domum Jehudæ aperiens oculos meos, omnes equos populorum percutiam cæcitate:

[e] Heb. cæde.

5 Adeò ut dicant duces Jehudę cum [e] animo suo; fortitudo est mihi, & habitatoribus Jeruschalaimorũ, in Jehova exercituũ [a] Deo ipsorum.

6 Die illo disponam duces Jehudæ tanquam [a] foculum ignis [f] invadentis ligna, & ut tædam ignis [g] invadentis manipulum, qui consumant ad dexteram & ad sinistram omnes populos circumquaque: ut permaneant Jeruschalaima adhuc loco suo, Jeruschalaimis.

[f] Heb. in ligni.

[g] Heb. in manipulo.

7 [a] Ita servans Jehova [a] tentoria Jehudæ [a] primùm; ut non magnificet se [a] ornatus domus Davidis, & ornatus habitantium Jeruschalaimis supra Jehudam,

8 Die illo proteget Jehova habitantes Jeruschalaimis: eritque [h] abjectissimus ex eis, die illo [a] similis Davidi; & domus Davidis ut [a] dii, ut angelus Jehovę coram illis.

[h] Heb. collapsus.

9 [a] Erit enim die illo, [a] cùm quæram perdere omnes gentes quæ invaserint Jeruschalaima,

10 Ut [a] effundam super domum Davidis, & super habitatores Jeruschalaimorum [a] spiritũ gratię & deprecationum, [a] respicientque ad me quę transfixerint: clangentque super hoc, tanquam planctu de unigenito; [i] amarè plangent de eo ut amarè quis plangit de primogenito.

[i] Heb. amarecando plangere de eo secundum amaricare plangere de primo, & sic ut ita loquamur.

11 Die illo magnus erit planctus Jeruschalaimis, ut planctus [a] Hhadadrimonis in convalle Megidduntis.

12 Planget enim terra, [k] quæque familiæ seorsim; familia [a] domus Davidis seorsim, & fœminæ eorum seorsim, familia [a] domus Nathanis seorsim, & fœminæ eorum seorsim:

[k] Heb. familiæ familiæ: sic ver. 14.

13 Familia [a] domus Levi seorsim, & fœminæ eorum seorsim; familia [a] Schimhhitica seorsim, & fœminæ eorum seorsim:

14 Omnes familiæ reliquæ; familiæ singulæ seorsim, & fœminæ eorum seorsim.

CAPUT XIII.

1 [a] DIE illo erit [a] fons apertus domui Davidis, & habitatoribus Jeruschalaimorũ; [a] pro peccato, & pro separatione ex immunditia.

2 [a] Erit etiam die illo, dictum Jehovæ exercituum, ut excidam nomina [a] terriculorum e terra, adeò ut non commemorentur amplius: quin etiam eorum Prophetas & [a] spiritum impuritatis [a] amoturus sum a terra.

3 Eritque cùm prophetaverit quispiam amplius, ut dicant ad eum, [a] pater ejus & mater ejus qui genuerint eum, non es victurus, quia falsitatem loquutus es nomine Jehovæ: & [a] transfigent eum pater ejus & mater ejus qui genuerint eum, cùm prophetaverit.

4 Ita erit die illo, ut erubescant isti prophetę quisque a visione sua cùm prophetaverit; neque induant [a] togam [a] villosam [a] ut mentiantur:

[a] Heb. pili sive villi.

5 Sed dicat, [a] non sum Propheta, vir agricola sum; nam instituit me [b] aliquis a pueritia mea.

[b] Heb. homo.

6 Quòd si dixerit ad eum *quisquam*, [a] quid plagæ istæ [c] in manibus tuis? dicet, *plagæ sunt* quibus percussus fui in domo amantium me.

[c] Heb. inter manus tuas.

7 [a] Gladie, evigila contra pastorem meum, & contra [a] virum proximum meum, dictum Jehovę exercituum, percute pastorem, & dispergentur oves; at [a] reducam manum meam ad parvulos.

8 [a] Nam erit in tota terra, dictum Jehovæ, ut partibus duabus in ea excisis & expirantibus; tertia relinquatur in ea:

9 Et inducam tertiam istam [a] in ignem, conflansque eos ut conflatur argentũ, probabo eos quemadmodum probatur aurum: horum quisq; invocabit nomen meum, & ego exaudiam eum; dicam, populus meus est, & ipse dicet, Jehova est Deus meus.

CAPUT XIIII.

1 [a] ECCE dies ventura est Jehovę, cùm dividetur [a] spolium tuum in medio tui.

2 Recipiam enim omnes gentes contra Jeruschalaima ad bellum, & capietur civitas, diripientúrque domus, & fœminæ comprimẽtur; & exeunte parte civitatis in deportationem, [a] residuum populi non excindetur [a] a civitate.

3 [a] Nam procedens Jehova pugnabit contra gentes illas, [a] ut quo die pugnavit, die conflictus.

4 [a] Et [a] stantibus pedibus ejus die illo super montem olivarũ, qui est in conspectu Jeruschalaimorum ab Oriente, scindetur mons olivarum [a] medius Orientẽ & Occidentem versus, *in* vallem magnam valde: & recedet pars ipsius montis ad Aquilonem, & pars ejus ad Austrum.

[a] Heb. a medio ipsius.

5 Tum fugietes [a] vallem montium, [a] cùm pertinget vallem montium, [a] ad *montem contendetis quem* selegit: & fugietis quemadmodum fugiebatis metu [a] terræ motus diebus Hhuzziję Regis Jehudæ, veniente Jehova Deo meo, omnibúsque [a] sanctis [b] adstituris tibi.

[b] Heb. tecum.

6 Et erit die illo, [a] ut non sit lux [c] pretiosa & densa;

[c] Heb. pretiorum & densitatis.

denſa:

7 Sed erit dies unus 'qui agnoſcetur a Jehova, non ex die & nocte; nam erit ut 'tempore veſpertino ſit lux.

8 Erit etiam die illo, prodeuntibus 'aquis 'vivis e Jeruſchalaimis 'parte ſui ad 'mare Orientale, & parte ſui ad mare 'poſterum (quod æſtate & hyeme futurum eſt)

9 Erit inquã Jehova dRex ſuper totã terram; die illo 'erit Jehova unus, & nomen ejus unum.

10 eRedigetur tota hæc terra quaſi campeſtria, 'a Gebahho ad Rimmonem in Auſtrali parte Jeruſchalaimorum; & exaltata *urbs* manebit 'in loco ſuo a 'porta Binjaminis uſque ad locum portæ primæ, uſque ad portam angulorum, & 'a turri Chananeelis uſque ad lacus torcularium Regis:

11 Et habitabunt in ea, & anathema non erit ampliùs; nam reſidebit urbs Jeruſchalaimorum ſecurè.

12 'Hæc verò erit plaga qua afficiet Jehova omnes populos qui turmatim convenerint contra Jeruſchalaima: tabeſaciet carnem cujuſque 'ipſo ſtante ſuper pedes ſuos, & oculi cujuſque tabefient in foraminibus ſuis, & lingua cujuſque tabefiet in ore ipſorum.

13 'Erit etiam die illo, ut ſit vexatio Jehovæ magna in illis; adeò ut 'prehendant falter manum alterius, & aſcendat manus unius in manum alterius.

14 Tu quoque, Jehuda, pugnabis Jeruſchalaimis; & recipientur opes omnium gentium circumquaque, aurum, & argentum, veſtéſq; & multæ admodum.

15 Et ſimiliter futura eſt plaga equorum, mulorum, camelorum, aſinorúmque, & omnium jumentorum quę erunt in caſtris illis; ſimilis 'plagę illi.

16 'Eritque ut quiſquis reſiduus fuerit ex omnibus gentibus quæ venerint contra Jeruſchalaima, aſcendant de anno in annum 'ut incurvent ſe Regi Jehovæ exercituum; & ut celebrent feſtum tabernaculorum.

17 Et erit ſi qui non aſcenderint ex familiis terræ Jeruſchalaima ad incurvandum ſe Regi Jehovę exercituum, 'ut non ſit ſuper eos imber:

18 Quòd ſi familia Ægypti non aſcenderit, neque advenerit, 'ſuper quos non eſt *imber*; 'erit illa plaga qua affecturus eſt Jehova gentes quæ non aſcenderint ad celebrandum feſtum tabernaculorum.

19 Hæc erit peccati pœna Ægypti; & peccati pœna omnium gentium quæ non aſcenderint ad celebrandum feſtum tabernaculorum.

20 'Die illo erit inſcriptum 'tintinnabulis equorum, ſanctitas Jehovę ſint ſint ollæ in domo Jehovæ 'quaſi crateres coram altari:

21 Imò erit omnis olla Jeruſchalaimis & in Jehuda ſanctitas Jehovæ exercituum, & venientes omnes ſacrificaturi accipient ex eis, & coquent in eis: neque erit 'Cenahhanęus ampliùs in domo Jehovę exercituum die illo.

d Heb. *in regem.*
e Heb. *revertetur.*
f Heb. *vir manum amici ſui, & aſcendat manus ejus ad manũ amici ſui.*
g Heb. *in multitudinem.*

ANNOTATIO.

1 Oneroſa proph.] *Hujus prophetiæ (quæ tota ad Eccleſiam Evangelio per Chriſtum collectam pertinet) partes omnes ſunt allegoricæ, ſumptæ ex typo Eccleſiæ veteris. Sunt autem partes præter inſcriptionem hũ paucis verbis comprehenſam, Exordium, hoc verſu; prolepſis ſive propoſitio ſumma cùm judiciorum Dei contra adverſarios Eccleſiæ, tum beneficiorum in Eccleſiam ipſius, uſque ad verſum 9. & enarratio prolepſeos, ad finem uſque prophetiæ. Hac autem inſcriptione non tantùm exponit Propheta de more quis quid denunciet, verùm etiam quamobrem: nempe finem eſſe hujus prophetiæ bonum & ſalutem Eccleſiæ, propter quam omnes adverſarii, ſive exteri ſive domeſtici, dicuntur fore infeſti graviſſimo Dei judicio; quæ vocabulo onuſtæ prophetiæ deſignari ſolent.* Iſraële] *id eſt, pro germana Eccleſia Chriſti ex Judæis & gentibus adunata, ut Galat. 6. 16.* Dictum Jehovæ] *exordium audientiam faciens a natura operibúſque Dei.*

2 Ecce ego] *ſecunda hæc pars, prolepſis ſive propoſitio duo ſummatim complectitur; judicium Dei contra adverſarios Eccleſiæ ipſius, uſque ad verſum 7. & ſalutem Eccleſiæ conferendam, verſu 7. & 8. quæ duo poſtea per ὑστέρησιν explicantur. Judiciorum autem, quæ tum Deus ipſe per ſe, tum per ſervos ſuos Eccleſiamque effecturus eſt, deſcriptio ſit triplice allegoria: prima eſt, potionis ſoporiferæ, verſu 2. quæ exornatur verſu 4. & 5. ſecunda eſt lapidu graviſſimi adverſarios contriturí, verſu 3. tertia denique ignis adverſarios pervaſuri atque conſumpturi, verſu 6.* Jeruſchalaima] *id eſt Eccleſiam: ſic deinceps.* Pelvem] *id eſt, vas ingens, quo populi omnes poti ita ſoporentur ut dicitur verſu 4.* Nempe] *epexegeſis nominis Jeruſchalaimorum quo antè uſus eſt, non ſimpliciter eum locum, ſed Eccleſiam totam quam adverſarii preſſuri ſint hac voce intelligendam eſſe.* 4 Percutiam] *id eſt, conſilium & mentem adimam, ut ſubjiciantur, & ipſi corruant in exitium graviſſimum.* Super domum] *id eſt, Eccleſiæ miſertus: humanitus dictum.* 5 Deo ipſorum] *id eſt, qui Deus eſt piorum omnium in Eccleſia habitantium.* 6 Foculum] *ſive (ut Græci vocant) ἐσχάρα, quod Hhebræi appellant a forma labri vaſis, de quo Exod. 30. 18. ſenſus eſt, utcunque tenues ſint in ſpeciem Eccleſiæ vires, tamen eas eſſe obvia & adverſa omnia conſumpturas, ut ignis facit.*

7 Ita ſervans] *altera pars prolepſeos, ut diximus in verſum 2. de ſalute communi totius Eccleſiæ, hoc verſu; & protectione Dei gloriáque ad Eccleſiam perventura, ſequente verſu.* Tentoria Jehudæ] *ſenſus eſt, ſalutem ex æquo omnibus Eccleſiæ membris daturus eſt, eáque ad defenſionem ſui armaturus, ne alter alterius ſalutem ſibi vel tantillum arroget; ſed gloriam ſalutis ſuæ ex æquo omnes concedant Domino.* Primùm] *nempe quia illos priùs invadebant hoſtes quàm pertingere poſſent Jeruſchalaima: hæc enim pro ratione typi dicta ſunt; ut oſtendatur non potentia humana, ſed per minimos etiam Deum ſalutem effecturum; quod illuſtratur ſequente verſu.* Ornatus domus] *id eſt, familia regis & civitas regia, quæ & ipſæ ſunt ornatiſſimæ, & ſe toti regno ornamento eſſe putant, ac proinde ferè ſibi arrogant protectionem & ſalutem illius.*

8 Similis Davidi] *id eſt robuſtiſſimus, & inprimis ſtrenuus, ut 2. Schem 17. 8. harum autem virium cauſa redditur ſequentibus.* Dii] *id eſt, angeli: ut Pſal. 8. 6.* 9 Erit enim] *tertia pars prophetiæ (ut diximus in verſ. 1.) videlicet enarratio proximè antecedentis prolepſeos duo ejus membra exponit, ὑστέρως πρότερον. primùm enim ſalutem Eccleſiæ & rationem illius enarrat copioſiſſimè, uſque ad verſum 12. capitis 14. deinde verò exitium adverſariorum, ſequentibus. Ad ſalutem autem Eccleſiæ ex ordine ponuntur iſta: primùm reſipiſcentia vera animi piorum a Deo indita per Spiritum, ſolo hoc capite; deinde remiſſio peccatorum, ſi-*

piſcentibus attributa in Chriſto per fidem, verſu 1. capitis 13. tertiò doctrinæ Evangelii vindicatio ab omni corruptione ut pura & ſyncera ſit, inde ad verſum 7. ac poſtremò reliquiarum ad electionem pertinentium ſeparatio, in fine ſequentis capitu : cujus demum ſeparationis ratio explicatur, undecim verſibus capitis 14.
Cùm quæram perd.] *id eſt, cùm erit mihi in animo perdendi planè, & dabo operam ut profligem eos* 10 Effundam] *ut Joël. 2. 28.* Spiritum grat.] *id eſt, gratioſum ſpiritum regenerationis, qui ex gratia Dei & in gratia Dei eſt, ac proinde reſipiſcentes a peccato ſuo adducit ut deprecentur ipſum & implorent ipſius miſericordiam : ſic Actor. 2. 37* Reſpicientque] *fide amplectentes Chriſtum : ut Apocalyps. 1. 7.* 11 Hhadadrimmonis] *loci in convalle Megidduntis ſiti, tribu Menaſchis, ubi Rex Joſibija occubuit : fuit enim luctus publicus omnibus pro ſtatuto in Iſraële imperatus, 2. Chronic. 35. 24. & ſequentibus, quo ſpectant ſequentes verſus.* 12 Domus David.] *id eſt, reliquæ familiæ e regia ſtirpe ortæ.* Domus Nathan.] *ad quam extincto Schelomonis genere jus regni pervenerat : ac propterea hîc ſeorſim a reliquis familiis numeratur.* 13 Domus Levi] *id eſt Sacerdotum, κατ' ἐξοχήν.* Schimhhitica] *una e poſteris Gerſchonis, qui primus numeratur in filiis Levi, 1. Chron. 6. 1. hoc autem exempli cauſa ponitur, ut de cæteris idem judicium fiat ex ſequente verſu.*

IN CAPUT XIII.

1 Die illo] *Secundus locus, de remiſſione peccatorum ad ſalutem in Chriſto pertinente, ut diximus ſuprà 12. 9.* Fons apertus] *id eſt, facilis erit & expoſitus omnibus acceſſus gratiæ Dei abluentis peccata & ſordes noſtras, velut in fonte puriſſimo, in ſanguine Chriſti, cujus aſperſio perennis pios ſanctificat.* Pro peccato] *id eſt, quo abluantur peccata, ſordeſque omnes vanitatis ex peccato contractæ, quas Propheta adumbrat legali typo, de quo Levit. 12. & 15.* 2 Erit etiam] *tertius locus rerum ad ſalutem pertinentium, ut diximus ſuprà 12. 9. de puritate doctrinæ Evangelii vindicata ab omni idololatria, hoc verſu; & item a falſitate, verſibus ſeq.* Terriculorum] *vide 1. Schem. 31. 9.* Spiritum impuri.] *id eſt, doctrinam impuram ab impuro diabolo ſpiritu in animos ſuorũ inſpiratam, ut impurati impurent alios, & ſeducant ſeducti.* Amoturus ſum] *aut perdendos, ipſos ex lege Deut. 13. quod oſtenditur ſequêtè verſu; aut ad abjurationem falſæ doctrinæ ſuæ cõpellendo, ſive pudore ſive ſupplicio, verſibus tribus ſeq.* 3 Pater ejus] *auxeſis q.d. ne ipſi quidem parentes parcent; adeò ſtudium naturale in liberos ſubjicient pietatis ſtudio, ex lege Deut. 13. 8.* Transfigent] *perciti zelo ut fuit Pinchas, Numer 25.* 4 Togam villoſam] *qui communis erat amictus prophetarum, ut de Eliſa legitur 2. Reg. 1. 8 & de Joanne Baptiſta, Matth. 3. 4. vide in Jeſchahh. 20. 2.* Ut mentiantur] *id eſt, prophetias mendaces enuntient.* 5 Non ſum Propheta] *videlicet amplius. q.d. diſceſſi ab illo vivendi genere, & me ad juſtum laborem contuli quem Deus imperavit, & me amici antè docuerunt.* 6 Quid plagæ iſtæ] *ſenſus eſt, recentes hæ plagæ quæ extant in corpore tuo videntur oſtendere te adhuc pſeudoprophetam eſſe: quæ objectio in reſponſo unica voce diluitur, cùm eos qui ipſum a malo inſtituto ad bonum avocaverint agnoſcat & prædicat eſſe amantes ſui.* 7 Gladie] *poſtremus locus rerum ad ſalutem pertinentium, ut diximus ſuprà 12. 9. de ſeparatione electarum reliquiarum per Chriſtum. Ad hunc autem locum Propheta tranſit occupatione, hoc modo: videbitur fortaſſe manus eſſe tota ſuperiorum bonorum promiſſio, cùm paſtor meus Chriſtus opprimendus vi & percutiendus ſit tam graviter atque ſi pſeudopropheta eſſet: quo ex ſcandalo tam graviter ipſæ oves, hoc eſt, diſcipulorum grex affligetur, ut momento uno diffugiant, Matth. 26. ſed, inquit Deus, hoc ſaltem pii recordari debent a me ante tot ſecula illud ipſum ſcandalum prædici atque imperari, ne cùm eveniet ipſorum animi conturbentur, ut ipſe Chriſtus admonuit, Matth. 26. 31. & Joan. 14. & 16. & 18 deinde verò hoc cogitandum eſt me nullis vinculis diſtineri poſſe, quominus in electis meis efficiam promiſſiones meas; quæ ponuntur duobus verſibus, & enarrantur principio ſequentis capitis.* Virum proxim.] *hoc nomine Deus Pater honorificè appellat Chriſtum, quia Chriſtus eſt alter idem, imago Dei inviſibilis, character hypoſtaſeos Patris, & ſplendor gloriæ illius tanquam ex adverſo micans in conſpectu rerum creatarum omnium. Nam Hhebræa vox proximum aut amicum ſonat, qui ſtat e regione alterius, & præſto eſt ad omnia amici officia comparatus: quamobrem idem in ſinu Patris eſſe, & ad dexteram illius ſedere dicitur intercedens pro nobis.* Reducam man.] *id eſt, recuperabo manum mea, & recuperatos conſervabo meos in æternum: qui parvuli ea de cauſa dicuntur quam exponit Chriſtus Matth. 18.* 8 Nam erit] *expoſitio promiſſionis præcedentis de manu Dei ad parvulos reditura, qua prædicit Deus excidium maximæ Judæorum partis, hoc verſu; & perpetuam illorum curationem qui ad ſalutem pertinebunt, verſu ſequente.*
9 In ignem] *afflictionem & crucis, in qua tanquam in catino tum conflantur & formantur, tum etiam reformati probantur pii.*

IN CAPUT XIIII.

1 Ecce dies] *Enarratio promiſſionis quæ modò ſummatim dicta eſt: qua Propheta oſtendit, primùm quomodo futurum ſit ut duæ Judæorum partes exſcindantur, duobus verſibus, quod dixerat verſu 8. deinde quomodo ſit ſervaturus tertiam partem, eámque recturus paterna adminiſtratione ſua, ſequentibus.* Spolium tuum] *apoſtrophe eſt ad Judæam & urbem Jeruſchalaimorum, quæ per Romanos hæc omnia perpeſſa eſt.*
2 Reſiduum populi] *id eſt, minimam illam partem quæ nominata eſt tertia ſuprà 13. 8. & 9. ſic tranſitur ad ſecundam promiſſionis partem.* A civitate] *id eſt, quo minus ſit civitas, & conſtituatur Eccleſia Dei ex ea parte Judæorum quam Deus ſervaverit & gentibus adunaverit. Jam enim Propheta omiſſo urbe Jeruſchalaimorum typo agit de Eccleſia, quæ eſt civitas, domus, & templum ſpirituale Dei.* 3 Nam proced.] *ſecundus hic promiſſionum locus duas formas explicat quibus ſalutem ſuis Deus collaturus eſt; una eſt adverſariorum profligatio, hoc verſu; altera, rerum omnium ad ſalutem populi commodarum ſubminiſtratio, verſibus ſeq.* Ut quo die] *id eſt, omnibus modis quibus unquàm uſus eſt ad debellandum & perdendum hoſtes ſuos, ita inquam omnibus utetur armáque omnia expediet, ac copias exponet quibus illos fundat deleátque.* 4 Et ſtantibus] *formas quibus Deus ſuorum commoda ſubminiſtraturus eſt exponit Propheta magnificis allegoriis. Eſt autem primum commodum, adventus Dei cum ſanctis ſuis ut in æternum*

Ecclesiam inhabitet, duobus versibus; secundum, lux perpetua per illustrationem Evangelii gloriæ in spiritu ver. 6. & 7. tertium, fluxus perennis aquarum salutarium in regno Christi, vers. 8. & 9. quartum, impedimentorum omnium sublatio ad Ecclesiæ Dei securitatem, versu 10. & 11. Stantibus ped.] *q.d. cùm primùm appropinquaverit conspicuè & gloriosè ad Ecclesiam suam, dissilient montes ipsi, & ipsa quoque membra Ecclesiæ perculsa tanta Dei majestate trepidabunt, denique nihil non commovebitur: sic ostendit Propheta typu gloriosiorem fore Dei adventum ad Ecclesiam in regno Christi, quàm olim fuerit in tradenda lege, Exod. 19. & 20.* 5 Vallem montium] *id est, quam Deus adveniens efficiet ex monte olivarum dissiliente in partes.* Cùm pertinget] *Deus advenies.* Ad montem] *id est, recipietis vos domum Dei versus attoniti, & obstupefacti novitate & majestate appropinquantis Dei.* Terræ motus] *de quo Hhamos 1.1.* Sanctis] *angelis, administris Dei & eorum qui hæredes salutis instituti sunt: ut Daniel. 8.13.* 6 Ut non sit lux] *id est, dies non sit varius & instabilis, modò serenus, modò nubilus.* 7 Qui agnoscetur] *id est, quem curabit & conservabit Deus.* Tempore vespertino] *id est, quo tempore advesperascere & nox esse solet. q.d. dies semper erit, & nulla nox: Sol tuus non occides; ut Jeschahh. 60.20.* 8 Aquis vivis] *ut Jechezk. 47.1. & Joël. 3.18.* Vivis] *ut Genes. 26.19.* Parte sui] *id est, Ecclesiam totam irrigantibus, quam Judææ typo Propheta adumbrat, mari mediterraneo circumclusæ, & Asphaltite lacu.* Mare Orient.] *de quo Jechezk. 47.18.* Posterum] *de quo Deuteron. 11.14. & 34.2.* 9 Erit Jehova unus] *id est, unicus & solus in Ecclesia agnoscetur, prædicabitur, & invocabitur.* 10 Redigetur] *q.d. æquabuntur in Ecclesia & plana erunt omnia, eminente sola stratione Dei, Jeschahh. 2.2. & 40.4.* A Gebahho] *id est, ab extremitate una Jehudæ ad alteram: nam Gebahh limitaneum erat oppidum Binjaminitarum ad Septentrionem in finibus regni Jehudæ, 1. Reg. 15.27. Rimmon verò, Jehudæ & Schimhhonis Meridiem versus, Jeboschuhh. 15.32. & 19.7.* In loco suo] *ut suprà 12.6.* Porta Binjam.] *qua ibatur in agrum Binjaminitarum, ut Jirmejæ 37.13. Erat autem porta illa ad Septentrionem sita inter duas portas quæ proximè nominantur: e quibus una (quæ porta prima dicitur, aut etiam vetus Nechem. 3.6.) erat in parte occasus; altera, quæ angulorum dicitur, spectabat ortum, de qua 2. Chron. 25.23.* A turri Chan.] *id est, a Meridie ad Septentrionem. Nam turris Chananeelis Meridiem, torcularia Regis Septentrionem spectabant: vide Nechem. 3.1.* 12 Hæc verò erit] *altera pars enarrationis, ut diximus suprà 12.9. quam perstrinxerat Propheta, tertio versu hujus capitis, de judiciis Dei contra adversarios. Sunt autem duo judiciorum genera quæ hîc enarrantur: unum, perditum. ipsos divinitus & a Judæis mancipatum iri, omnesque opes & instrumenta ipsorum, usque ad versum 16. alterum, reliquias tum ex ipsis, tum ex rebus ipsorum conservatas Deo consecratum iri, ad finem usque capitis: quæ omnia typis Ecclesiæ veteris delineantur.* Ipso stante] *id est, momento uno, antequàm sedere aut recumbere ex infirmitate possit.* 13 Erit etiam] *id est, neque tantùm Deus perdet illos manu sua, præcedente versu; sed etiam per ipsos inter se, hoc versu; & per Ecclesiam quoque suam, versu seq. ut prophetat in Gogum Jechezk. 38.21.* Prehendant] *id est, invadant alter alterum.* 15 Plagæ illi] *quam homines experturi dicuntur, tribus versibus antecedentibus.* 16 Eritque] *alterum genus judiciorum, de perdomandis reliquiis gentium & offerendis Domino usque ad versum 20. (ut diximus in versum 12.) & rebus ipsarum consecrandis, versu 20. & 21.* Ut incurvent se] *id est, colant legitimè, synecdoche.* 17 Ut non sit super eos] *id est, ut maledictæ sint; quod malum difficultate quadam ad vitam præsentem pertinente effingitur.* 18 Super quos] *videlicet Ægyptios: nam Ægyptum ferè nos perplus historiæ docent, & testatur Moschus Deut. 11.10.* Erit illa plaga] *id est, nihilominus easdem difficultates divinitus perferent quas alii gentibus solet afferre inopia imbrium, & maledicentur a Deo.* 20 Die illo] *secundum membrum, de rerum consecratione, ut diximus in versum 16.* Tintinnabulis] *quæ ferè in regionibus montosis appenduntur equis. q.d. illa omnia mactallica describentur & referentur in ærarium domus Dei, ut deinceps in sacros usus occupentur: allegoria, ut sæpè diximus.* Quasi crateres] *id est, ut sint ollæ copiosissimæ, quemadmodum crateribus ad ministerium abundat altare Dei: pro eo quod est, ut sit maxima ministrorum omnium in Ecclesia commoditas, quod ostenditur sequente versu.* 21 Cenahhanæus] *id est, extraneus aut impurus ullus, synecdochicè. quod prædictum fuerat Jeschahh. 35.8. & Joël. 3.17. ubi hic locus apertissimè exponitur.*

MALEACI.

CAPUT I.

Deus exposito beneficio electionis suæ collato in posteros Jahhakobi, & reprobatione Hhesavi, Judæos omnes, ac imprimis Sacerdotes arguit polluti cultus sui; quem vocatis ad Evangelium gentibus se confirmaturum, & abjecto sacerdotio Levitico: deinde connubia cum infidelibus, polygamiam, divortiorum licentiam, ludibria in Deum contumeliosa, sacrilegia, & blasphemam omnium contumaciam reprehendit; subjectis promissionibus erga bonos, & interminationibus contra improbos; quos omnes ad resipiscentiam hortatur, & fidem in venturum Christum.

1 [a]Onerosa verbi Jehovæ [b]ad Jisraëlem [b]per Maleacin.

2 [b]Diligo vos, ait Jehova; & [b]dicitis, [b]in quo diligis nos? [b]nónne frater fuit Hhesav Jahhakobo? dictum Jehovæ; dilexi autem Jahhakobum,

3 Hhesavum verò odio habui; [b]ideo dispo-

[a] Heb. *onus.* [a] *Jescha. 13.1.* [b] Heb. *per manum Malachi.*

sui montes ejus desolationi, & possessionem ejus draconibus deserti.

4 [b]Quod dicit Edomæa, depauperati sumus *quidem*, at revertemur & ædificabimus vastata loca: sic ait Jehova exercituum, ipsi ædificent, at ego destruam; & [c]vocabuntur terminus improbitatis, & populus cui indignatur Jehova, usque in seculum:

5 Quod oculi vestri visuri sunt [b]ex termino

[c] Heb. *vocabunt eos.*

Jisraëlis;

Jisraëlis; & vos dicturi, magnificat se Jehova.
6 'Filius honorat patrem, & servus [d] dominum suum: quòd si pater sum, ubi est honor meus? & si [e] dominus sum, ubi reverentia mei? ait Jehova exercituum, vobis ô Sacerdotes cõtemptores nominis mei, qui dicitis, quain re contemnimus nomen tuum?
7 Qui afferentes super altare meum cibum 'pollutum, dicitis qua in re polluimus te? in eo' quòd dicitis mensam Jehovæ contemptibilem esse.
8 'Nam cùm affertis *animal* cæcum ad sacrificandum, nihilne est mali? & cùm affertis claudum aut ægrotum, nihilne est mali? offer illud jam duci tuo, an acceptum habiturus sit te, aut an susceperus vultum tuum? ait Jehova exercituum.
9 'Nunc itaque deprecamini jam faciem Dei fortis, ut gratiam faciat nobis; 'dum e manu vestra est hoc, an susceperus est *ullius* ex vobis vultum? ait Jehova exercituum.
10 'Quis etiam inter vos est qui claudat fores gratis? aut num illustratis altare meum gratis? nulla est mihi delectatio 'in vobis, ait Jehova exercituum, & munus acceptum non habebo e manu vestra:
11 'Sed ab ortu Solis usque ad occasum ejus magnum erit nomen meum in gentibus: & in omni loco' suffimentum afferetur nomini meo, & munus purum, quia magnum nomen meum erit in gentibus, ait Jehova exercituum.
12 'Etenim vos profanatis illud; 'in eo quòd dicitis, mensam Jehovæ pollutam esse, & proventus ejus 'contemptibilem esse cibum:
13 Et dicitis, 'ecce quantum fatigationis, cùm 'exsufflare posseris illud, ait Jehova exercituũ; affertis etiam' raptum, & claudum, & ægrotum, afferentes munus: an acceptum habebo illud e manu vestra? ait Jehova.
14 Imò maledictus est machinator, qui cùm sit in grege ipsius masculus, vovet & sacrificat corruptum Domino: nam 'Rex magnus sum, ait Jehova exercituum, & nomen meum est reverendum in gentibus.

[d] Heb. *dominos suos.* [e] Heb. *domini.*

CAPUT II.

1 'NUNC itaque ad vos *spectat*' præceptum istud, ô Sacerdotes;
2 Nisi auscultaveritis, & nisi [a] indideritis animo tribuendo gloriam nomini meo, ait Jehova exercituum, utique immittam in vos maledictionem, & maledicam benedictionibus vestris: quin etiam maledixi earum cuique, quia minimè inditis animo.
3 Ecce ego corrupturus sum vobis sementem, & sparsurus simum in facies vestras, simum [b] sacrificiorum vestrorum: 'adeò ut [c] abripiat vos ad se.
4 'Nostis enim me misisse ad vos præceptum istud; ut sit fœdus meum cum *tribu* Levi, ait Jehova exercituum:
5 Fœdus meum fuisse cum illa vitæ & pacis; & 'dedisse eas ipsi *propter* reverentiam qua reveritus est me; & propter nomen meum' contritam fuisse:
6 Cùm lex veritatis fuit in ore ejus, & iniquitas non est inventa in labiis ejus; in pace & in æquitate ambulavisse mecum, & multos avertisse ab iniquitate:
7 Cùm labia Sacerdotis observarent scientiam, & [d] lex requireretur ex ore ipsius: nam 'angelus Jehovæ exercituum est.
8 At vos recessistis ab illa via, fecistis ut impingerent multi in legem; corrupistis fœdus Leviticum, ait Jehova exercituum.
9 Ideoque etiam ego reddidi vos contemptos & abjectos toti populo: prout minimè vos observatis vias meas, sed 'attollitis faciem contra legem.
10 'Nonne pater unus omnibus nobis est? nónne ne Deus fortis unicus creavit nos? quare 'perfidi essemus [e] alter in alterum, profanando fœdus majorum nostrorum?
11 'Perfidè agit Jehuda, & abominatio sit in Jisraële & Jeruschalaimis: profanat enim Jehuda sanctitatem Jehovæ' quam amaturus fuerat, 'ducens filiam Dei alieni.
12 Exscindet Jehova 'vigilantem & respondentem viro qui fecerit 'illam e tentoriis Jahakobi, etiam offerentem munus Jehovæ exercituum.
13 'Atque hoc secundum facitis, 'operiendo lachrymis altare Jehovæ fletu, & exclamatione; adeò ut minimè ampliùs respiciat Deus ad munus, & recipiat oblationem acceptam e manu vestra.
14 Dicitis autem, propter quid? propterea quòd Jehova testificatus est inter te [f] & uxorem adolescentiæ tuæ; contra quam tu perfidè agis, cùm sit socia tua & uxor [g] fœderata tibi.
15 'Nam nónne unum effecit, cùm reliqui spiritus penes ipsum *esset*? quid autẽ unum? quæsiturum semen Dei: ideo cavete spiritui vestro, & in uxorem adolescentiæ tuæ ne perfidè *spiritus tuus* agito.
16 'Sibi odio esse dimissionem ait Jehova Deus Jisraëlis, nam eum operirẽ violentiam pallio ipsius ait Jehova exercituum: quare cavete spiritui vestro, ut non perfidè agitis.
17 'Fatigatis Jehovam verbis vestris, & dicitis, qua in re fatigamus? in eo quòd dicitis, quisquis facit malum bonus videtur in oculis Jehovæ, & istis ipse delectatur; aut, ubi est Deus judicii?

[a] Heb. *posueritis in corde: sic in fine ver.* [b] Heb. *festorum.* Exod. 23. 18. [c] Heb. *tollat.* [d] Heb. *legem requirerent: impersonaliter.* [e] Heb. *vir in fratrem suũ.* [f] Heb. *& inter uxorem.* [g] Heb. *fœderis tui.*

CAPUT III.

1 'ECCE ego missurus sum 'angelum meum, qui expediat viam ante me: & 'repentè veniet in templum suum 'Dominus quem vos quæritis, & 'angelus fœderis 'quo vos delectamini ecce venturus est, ait Jehova exercituum.
2 Quis autem sustineat diem adventus ejus? aut quis consistat cùm apparuerit? nam ipse 'quasi ignis conflatoris, & ut smegma fullonum est.
3 Ut sedet conflans & purgans argentum, ita purgabit filios Levi, defæcans eos velut aurum & argentum; ut sint Jehovæ, 'qui offerant munus [a] justè:

[a] Heb. *in justitia.*

4 Et ſuave ſit Jehovæ munus Jehudæ & Jeruſchalaimorum; ut diebus [b] priſcis, & ut annis antiquis.

5 Accedam autem ad vos in judicium, & ero teſtis feſtinantiſſimus contra, præſtigiatores & contra adulteros, & contra jurantes falſò; & contra [c] oppreſſione detinentes mercedem mercenarii, viduam & pupillum ac peregrinum pervertentes, neque timentes mei, ait Jehovah exercituum.

6 Quia ego Jehovah [a] non mutor; ideo vos, filii Jahhakobi, [a] non conſumpti eſtis.

7 [a] Inde a diebus majorum veſtrorum receſſiſtis a ſtatutis meis, neque obſervaſtis: revertimini ad me, & revertar ad vos, ait Jehovah exercituum; ſed dicitis, [a] qua in re reverteremur?

8 An ſpoliet homo Deum, quòd vos ſpoliatis me? & dicitis, qua in re ſpoliamus te? [a] decimis & oblatione.

9 Maledictione eſtis maledicti, eò quòd me ſpoliatis; [a] gens ipſa tota.

10 Afferte omnes decimas in [d] theſaurum, ut ſit cibus in domo mea: & probate me jam in hoc, ait Jehovah exercituum, ſi non aperuero vobis [a] cataractas cœlorum, & [e] proferam vobis benedictionem, adeò ut non ſufficiatis:

11 Et increpabo veſtri cauſa [a] exedentem: ut non corrumpat vobis fructum terræ, neque orbet vos vitis in agro, ait Jehovah exercituum.

12 Itaque beatos prædicabunt vos omnes Gentes, quia eritis terra oblectationis, ait Jehovah exercituum.

13 [a] Invaluerunt contra me verba veſtra, ait Jehovah; ſed dicitis, quid obloquuti ſumus cõtra te?

14 Dixiſtis, vanum eſt colere Deum; & quod lucrum erit, cùm obſervaverimus obſervationem ejus, & cùm ambulaverimus [a] atratè metu Jehovæ exercituum?

15 Imò nunc felices prædicamus ſuperbos: etiam [a] ædificantur qui faciunt improbitatem; & qui [a] probant Deum, [a] liberantur:

16 Tunc [a] timentes Jehovæ *qui* frequenter prædicant [t] alter apud alterum, dicentes; enimverò attendit Jehovah & audit, atque conſcriptum eſt [a] in libro commentarii coram eo pro timentibus Jehovæ, & cogitantibus de nomine ejus.

17 Hi erunt mei, ait Jehovah exercituum, quo die ego confecturus ſum peculium: & clementiar utar erga ipſos, quemadmodum quis utitur clementia erga filium ſuum qui colit ipſum.

18 Tunc converſi videbitis inter juſtum & improbum quid interſit; inter colentem Deum, & eum qui non colit ipſum.

19 [a] Nam ecce dies ille adveniet ardens tanquam fornax; quo erunt omnes ſuperbi, & omnes facientes improbitatem ſtipula, & inflammabit eos dies ille venturus, ait Jehovah exercituum, adeò ut non derelinquat eis radicem aut ramum.

20 Exorietur autem vobis, ô timentes nominis mei, [a] ſol juſtitiæ cum curatione [a] in alis ipſius; & procedetis, augeſcetiſque ut vituli ſaginarii:

21 Et conculcabitis improbos; nam futuri ſunt cinis ſub plantis pedum veſtrorum, quo die ego effecturus ſum, ait Jehovah exercituum.

22 [a] Recordamini legis Moſchis ſervi mei, cui præcepi in Chorebo *perferenda* ad totum Iſraëlem ſtatuta & jura.

23 [a] Ecce ego miſſurus ſum vobis [a] Elijam Propheram, antequam veniat dies Jehovæ maximus & reverendus:

24 [a] Ut convertat cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres ipſorum; [a] ne veniens percutiam terram anathemate.

[b] Heb. *ſeculi.*

[c] Heb. *opprimentes mercedem.*

[d] Heb. *locum theſauri.*

[e] Heb. *evacuem.*

[t] Heb. *vir apud amicum ſuum.*

ANNOTATIO.

1 Prophetia oner.] *Hanc prophetiam unicam eſſe toto hoc libello res ipſa indicat; quamobrem tria hæc capita unà conjungimus. Continentur autem hoc libello primùm inſcriptio, hoc verſu; deinde exordium a gratuita electione Dei & beneficiis in Iſraëlitas, verſibus quatuor ſequentibus; tum propoſito rerum de quibus populum & nominatim Sacerdotes cuſtodes legis conteſtatur Deus ex lege, uſque ad verſum 22. capitis 3. poſtremò, hortatio ad reſipiſcentiam propter adventum Chriſti & promiſſiones Evangelicas illius: quæ omnia διαλογισικῶς ad majorem emphaſin a Propheta exponuntur.* Ad Iſraël.] *id eſt, populum totum a captivitate reducem.* Maleacin] *ultimum Prophetarum qui habetur in vetere Teſtamento: non enim hortatur populum ad ædificationem templi, ut Chaggai & Zecarja fecerunt; ſed extructo jam templo & inſtituto cultu turpiſſimas ejus depravationes reprehendit, de quibus habentur in libris Hhezræ & Nechemiæ multa.* 2 Diligo vos] *exordium hoc Judæos dociles facit a Dei amore, electione gratuita, & beneficiis erga illos: quæ Deus ab ipſo primorum parentum Jahhakobi & Hheſavi exemplo confirmat, hoc verſu; & in poſteritatem continuata fuiſſe oſtendit verſu 3. & continuatum iri, ver. 4. & 5. Quod autem dicit, diligo vos, in eo comprehendit Deus non tantùm amorem ſuum & electionem gratuitam, verùm etiam omnia ex electione beneficia.* Dicitis] *cùm infirmitate, tum contemptu malitioſo: ut exponitur poſtea inde a verſu 6.* In quo diligis] *id eſt, qua in re demonſtras nos tibi curæ eſſe? qui æquè ac aliæ gentes affligimur, & nulla ſingularia nobis videmur percipere aut cernere dilectionis tuæ erga nos documenta.* Nõne frater] *primum dilectionis documentum; quòd Deus ex ſolo beneplacito voluntatis ſuæ horum parentem jam olim elegerit, illorum verò reprobaverit, cùm nondum nati fuiſſent, & nihil feciſſent boni vel mali, Roman. 9. 11.* 3 Ideo] *ſecundum dilectionis documentum a præſente gentis utriuſque ſtatu: dilectionem meam (inquit) ad illos nihil pertinere cernitis ex eo quòd regio illorum permanet deſolata, ut prædixerat Jirmeja 49. 7. & ſequentibus, & Jechezk. 25. 12. & ſeq. Vos autem in poſſeſſionem veſtram me autore rediiſtis: quod ſecundum membrum hoc loco ſubintelligendum eſt, quia oratio (ut ſæpè fit in contentionibus & contrariorum oppoſitionibus) eſt ἀναντιόρητος.* 4 Quod dicit] *tertium electionis documentum, quòd Deus reducem Iſraëlem deinceps confirmaturus, terram defenſurus, & ſe in omnibus magnificaturus eſt: contrà verò Edomæos quos reprobavit, quamvis obtentibus, omnem reverendi & inſtaurandi res ſuas facultatem adempturus, hoc & ſequente verſu: vide Jeſchahhjæ 9. 10.* 5 Ex termino] *a ſedibus veſtris: tam illuſtria & perſpicua erunt judicia Dei.* 6 Filius] *tertia hæc Prophetiæ pars, ut diximus in verſum 1. graviſſimas conteſtationes continet adverſus plurima Iſraëlitarum*

litarum peccata. Est autem prima contestatio adversus contemptum & prophanationem cultus Dei, cujus oportuerat esse vindices Sacerdotes, ac proinde gravius in ipsos Dominus invehitur, usque ad versum 10. *capitis seq. secunda contestatio est adversus connubia cum infidelibus inita & polygamias, inde ad ver.* 17. *tertia est adversus protervam & certam malitiam qua plerique reduces ludificabantur justitiam & judicium Dei, inde usque ad versum* 7. *capitis tertii; quarta est adversus sacrilegas detentiones earum rerum quæ ad Deum ex lege erant perventuræ, usque ad versum* 13. *postrema denique adversus contumaciam obstinatissimum contemptum cultus Dei ac resipiscentiæ, versibus sequentibus. In primam autem hanc contestationem ingreditur, præposita sententia elegantissima.* 7 Pollutum] *id est, illegitimum, cujusmodi exempla aliquot deinceps adducuntur interdicta lege, Levitici* 22.20. *& sequentibus, & Deuteron.* 15.21. Quòd dicitis] *id est, existimatis cum animis vestris non esse tanti faciendum internecinum Jehovæ, ut magnopere sit de lectissimis oblationibus laborandum.* 8 Nam cùm affer.] ἐργασία *contestationis primùm per comparationem tenuis alicujus præfecti cum summa majestate Dei, duobus versibus: deinde per beneficentiam Dei antè spectatam erga eos qui colunt ipsum, versu* 10. *postremo per comparationem cultus in futurum apud omnes gentes Evangelio propagandi, versu* 11. *rejectis Judæis & eorum cultu.* 9 Nunc itaque] *concessio ironica: quandoquidem placet vobis (inquit) ita affectis animo & reprobato sacrificio instructu, agite, experimini damno vestro, sacerdotium vestrum ingratum est Domino, ac proinde neque vobis, neque nobis utile ad conciliandam gratiam.* Dum e manu vestra] *id est, tantisper dum vos ita in Deum geritis.* 10 Quis etiam] *secundum* ἐργασίας *argumentum, ut diximus in versum* 8. *non esse cur Judæi se excusent quasi Deus honorantes se non honorasset, cùm ne inter Levitas quidem ostiarios aut sacrorum administros ullus non extiterit cui piè officium perfungenti Deus non benefecerit, ut repetit Deus infra* 3.10. In vobis] *id est, universitate gentis vestræ: nam reliquiæ servatæ sunt ex ea secundum electionem gratiæ.* 11 Sed ab ortu] *ex denuntiatione Deuter.* 32.21. Suffimentum] *id est, cultus meus apud omnes populos instituetur legitimè. qui spiritualis quidem est in Evangelio, sed legalibus olim typis per Prophetas adumbratus.* 12 Etenim] *ætiologia præcedentis reprobationis, ad finem usque capitis.* In eo quòd] *ut suprà ver.* 7. Contemptibilem] *id est, nihil referre ut usque adeò accurata sint quæ offeruntur Domino.* 13 Ecce quantum fatig.] *hypocritarum verba, qui cùm res levissimas & quæ solo propemodum flatu dispelli potuissent præ macie, offerebant Domino, prædicabant tamen se supra modum defessos esse, & omnem suam operam in cultu Dei consumsisse.* Exsufflare posset] *id est, solo flatu ut plumam dispellere: hyperbole.* Raptum] *id est, oblationem quamque illegitimam: ut ostendimus suprà in versum* 7. 14 Rex magnus] *ac proinde cuilibet duci & præfecto anteponendus, cujus meminerat versu* 8. *sic appellatur Psal.*47.3.

IN CAPUT II.

1 Nunc itaque] *Amplificatio præcedentis contestationis adversus sacerdotes, ab interminationibus Dei, tribus versibus: quæ interminationes postea confirmantur primùm documentis legis, versu.* 4. *exemplis contrariis beneficiorum in Sacerdotes morigeros, tribus versibus; deinde præsente rerum constitutione, quod jam Sacerdotes propter contemptum Dei in contemptum populi abiissent, vers.* 8 *&* 9. Præceptum] *de curando cultu Dei, & aversanda contaminatione.* 3 Adeò ut abripiat] *id est, tanta copia stercorabo vos sementis loco, ut simo inquinati planè obruamini.* 4 Nostis enim] *præmia confirmationis locus, a sacerdotum ipsorum conscientia in cognitione legis & vocationis suæ institutorum a Deo, tum documentis legis, tum exemplis: ut diximus in versum* 1. 5 Dedisse eas] *id est, præstitisse vitam & pacem ex fœdere.* Contritam fuisse] *id est, vita & pace promissa fuisse destitutam, eò quòd non sanctificasset nomen Dei ex fœdere.* 7 Angelus] *sive nuntius & interpres voluntatis Dei: ut Judic.*2.1. *&* Chaggai 1.3. 9 Attollitis faciem] *id est, protervè & pervicaciter legem a Deo datam infringitis, ut demonstratur sequentibus contestationum locis.* 10 Nónne pater] *secunda contestatio, ut diximus suprà* 1.6. *illegitima Judæorum connubia damnat, tum propterea quod contra fœdus Dei cum infidelibus inibantur, tribus versibus; tum etiam quòd contra fidem justæ uxori datam, versu* 13. *& sequentibus. Est autem hoc versu illorum objectio qui illegitima matrimonia defendebant, & illa utebantur: quid? inquiunt: nónne gentiles quoque Deum creatorem habent communem, & Adamum communem patrem? an verò homines creatione & natura conjunctos nobis possumus justè dedignari? aut si cum illis connubia jungimus, an propterea justè possumus perfidiæ accusari? nam accersere alios ad fœdus & eos in communionem ejus cooptare est justissimum: tantum abest ut hu connubiis nos perfidè agere, & profanare fœdus possimus.* Perfidi essem.] *id est, haberemur & diceremur perfidè agere aut in fratres nostros quibuscum jungimus matrimonia, aut in Deum autorem fœderis: quæ duæ partes ὕστερον πρότερον in sequentibus explicantur.* 11 Perfidè agit] ὑπόθεσις *sive subjectio ad occupationem præcedentem; qua demonstratur primùm injuriam fieri Deo, hoc versu; ac proinde ultorum ipsum, sequente versu; deinde injuriam fieri uxori, versu* 13. *&* 14. *ac postremò naturæ ipsi & naturali connubiorum legi, versu* 15. *&* 16. Quam amatur.] *id est, quam sanctitatem adeò debuerat amare quisque, ut illius studio omnibus aliis amoribus renuntiaret, & ab eis diligentissimè abstineret: exaggeratio criminis.* Ducens filiam] *ut historia docet Hbezyæ* 9. *&* 10. *&* Nechem. 13.12. 12 Vigilantem &] *id est, non tantùm ipsum perfidum, verùm etiam defensorem omnem, adjutoremq; & patronum perfidiæ; etiam cùm muneribus oblatis Deum sibi placare videbitur.* Illam] *abominationem, de qua præcedente versu.* 13 Atque hoc secund.] *alterum perfidiæ crimen, ut diximus in versum* 11. *quòd justa uxor altera uxore superinducta non possit non angi, indignari & fletu altare Jehovæ complere propter indignitatem facti: vide Levit* 18.18. Operiendo lachrym.] *id est, efficiendo ut justa uxor prorumpat in lachrymas, & de injuria sibi factæ conqueratur coram Deo.*

15 Nam nónne] *exegesis proximè præcedentis dicti, uxorem sociam viri & fœderatam esse communibus legibus matrimonii. Nam (inquit) Deus instituens matrimonium fecit ut duo tantùm essent una caro; & quamvis esset reliquorum spirituum pater, tamen unum tantùm par conjugavit, quod semen Dei, id est justos liberos, prolem gigneret: quicquid suprà est, perfidiæ vestræ acceptum ferendum est: sic Matth.*19.4. *&* sequentibus.

quentibus. 16 Sibi odio esse]*occupatio defensionis Judæorum: atqui dimittetur uxor ex lege, Deuteron. 24. ut adducitur Matth. 5. 31. Respondet Propheta, hoc verò odit Deus, neque passurus est ut legem suam adhibeatis tanquam pallium ad tegendam & defendendam injuriam quam veritati ipsius facitis & vestru ipsorum uxoribus: neque enim Deus dimissionem probavit, sed odio habet; ut ipsa legis verba ostendunt Deut. 24. 4.* 17 Fatigatis]*tertia contestatio, ut diximus suprà 1. 6. qua objicit Propheta indignissimas Judæorum blasphemias, quasi Deus aut justitia vacaret, aut judicio ad justitiam asserendam, hoc versu; deinde verò tantis blasphemiis respondet sex primis versibus sequentis capitis. Est autem hoc humanissimum dictum: ut Jeschahh. 43. 10.*

IN CAPUT III.

1 Ecce ego]*Responsio ad præcedentes blasphemias asserens judicium & justitiam Dei a prædicatione Joannis Baptistæ & Christi, hoc versu; cujus potentia exponitur ver. 2. effecta verò primùm in pios salutaria, versu 3. & 4. deinde in impios exitialia, versu 5. & 6.* Angelum meum] *Joannem Baptistam prænuntium & præcursorem Christi, Matth. 11. 10. & Marci 1. 2.* Repentè] *id est, eodem tempore subsequuturus est.* Dominus] *Jesus Christus.* Angelus fœd.]*nimirum idem Christus, in quo Deus mundum conciliavit sibi, 2. Cor. 5. 19.* Quo vos delect.] *id est, in cujus ludificatione delicias agitis, ut dictum est præcedente versu: sic Jeschahh. 5. 19. & Hhamos 5. 18.* 2 Quasi ignis] *cujus affecta sequentibus versibus exponuntur.* 3 Qui offerant munus] *vide Rom. 12. 1.* 6 Non mutor] *ac proinde consilium meum quod promiseram præstabo.* Non consumpti]*tantis calamitatibus, sed adhuc servati benignitate mea, Lament. 3. 22.* 7 Inde a diebus] *hortatio ad resipiscentiam, μετάνοιαν ad contestationem quartam, de qua diximus suprà 1. 6.* Quain re revert.] *quasi dicant, quid commisimus? aut quando aversi fuimus a te? quòd nos reverti imperes.* 8 Decimis & oblat.] *vide Nehem. 13. 10. & sequentib.* 9 Gens ipsa tota]*i. non tantùm vos, ô Sacerdotes; sed etiam populares omnes.* 10 Cataractas]*ut Gen. 7. 11. & 2. Reg. 6. 35.* 11 Exedentem] *i. quicquid absumit fructus vestros.* 13 Invaluerunt]*ultimus contestationis locus adversus ἄθεον Judæorum contumaciam, ut diximus suprà 1. 6. quorum impia & blasphema dicta proponuntur ver. 14. & 15. deinde verò evincuntur contrarius Dei promissionibus ærga bonos, & minis contra malos; quæ generatim enuntiatæ, usque ad ver. 19. per ὑπέρθεσιν deinde exornantur, usque ad versum 22.* 14 Atratè] *id est, in luctu, synecdochicè.* 15 Ædificantur]*i. assurgunt felicissimè, & augentur bonu atque honoribus: metaphora a structuris.* Probant]*ut Psal. 95. 9.* Liberantur] *i. liberi sunt ab omni malo: antitheſis.* 16 Timentes Jehovę] *i. pii qui reverentia Dei continentur in cultu ejus per fidem, alter alterum consolantur, & expectant glorioſum adventum Christi patientia.* In libro comment.]*humanitus dictum, a re forensi; cujus exemplum est Ester. 6. 1.* 19 Nam ecce]*exornatio præcedentis dicti ὕστερον πρότερον, de descrimine piorum impiorumq; ; ut diximus in versum 13. idq; comparationibus evidentissimis.* 20 Sol justitiæ]*Christus servator Ecclesiæ suæ, justitiam Dei contra improbos asserens, & electos justificans ab injustitia ipsorum.* In alis ipsius]*id est, tanquam radiis justitiæ suæ perfundens electos, & curans eos a peccatis ipsorum.* 22 Recordamini]*ultima pars Prophetiæ, hortatio ad resipiscentiam ex lege, hoc versu: ut certa fiducia expectetur adventus Christi, cujus præcursor dicitur fore Joannes Baptista ad expediendum viam coram Domino: ut Jeschahh. 40. 3. & suprà versu 1.* 23 Ecce ego] *sensus est, ut iimini lege tanquam pedagogo, qui vos deducat ad Christum: & adventum ipsius hoc signo agnoscite, quòd Joannes præcursurus est, ut Dominum advenientem indueret.* Elijam prophet.] *id est, Joannem Baptistam instructum spiritu & virtute Eliæ, ut exponit Angelus Lucæ 1. 17. & Christus Matth. 11. 14.* 24 Ut convertat]*id est, ministerio suo Evangelico electos ad resipiscentiam & fidem charitatemq; revocet in vinculo pacis: quod Judæi sub adventum Christi ignorabant planè, ferventes schismate & dissidiis infidelitatis; ut observavimus Zecariæ 11. 8* Ne veniens] *id est, ut saltem aliquos resipiscentes servem, quos antè ordinati fuerint ad vitam æternam.*

Quartæ partis Bibliorum finis.

πάντων δόξα Θεῷ.

LIBRI APOCRYPHI,

sive

APPENDIX TESTAMENTI veteris ad canonem priscæ Ecclesiæ adjecta, Latináq; recèns e GRAECO SERMONE FACTA,

ET NOTIS BREVIBUS ILLUSTRATA

PER FRANCISCUM JUNIUM.

LONDINI,
Typis Henrici Middletoni
M.D.LXXXI.

ORDO LIBRORUM APOCRYPHORUM.

HISTORICI,
ex temporum ſerie diſpoſiti.

Tobiti lib. I.
Oratio Menaſchis.
Judithæ lib. I.
Baruci lib. I.
Epiſtola Jirmejæ.
Adjectiones ad Danijelem.
Hhezrę lib. III.
Hhezrę lib. IIII.
Adjectiones ad lib. Eſteræ.
Schimhhonis lib. I. qui vulgo Macbæorum III.
Macbæorum lib. I.
Macbæorum lib. II.

DIDASCALICI.

Liber Sapientiæ.
Eccleſiaſticus.

TYPOGRAPHUS
Lectori.

Cùm hunc nobis ordinem in præfatione ſua, ut apparet infrà, Franciſcus Junius commendaverit, viſum eſt eum potiùs ſequi, quàm illum a Wechelo in editione ſua obſervatum. Te igitur humaniſſime lector, de eo admonendum cenſui, ut illam in præfatione Junii querelam de immutato a ſe inſtituto ordine (quam expungere mihi non putabam integrum fore) minimè ad hanc editionem pertinere intelligeres.

ILLVSTRISSIMO DOMINO, D. GVILHELMO PRINCIPI AVRAICO, COMITI IN NASSAV, CATZENELBOGEN, DIETZ, ET VIANDEN, Domino in Breda, &c. Domino ſuo clementiſſimo.

QVOTIESCVNQVE mihi in mentem venit, Princeps Illuſtriſſime ſententię illius quam olim canebat Lyricus, ὁ μίγας δὲ κίνδυνος ἀναλκιν ἐ φῶτα λαμβάνει, equidem aut a ſcribendo planè deterreor cõſcius imbecillitatis meæ, aut totus perhorreſco ſi quando me vela, quod aiũt, dare ventis neceſſe eſt, & publico ſcriptum aliquod committere. Nam quid eſt quod mea tenuitas auſit publico apertoq; cœlo in oculis & auribus omnium exponere? quid palam Eccleſię Chriſti tot tantorũ hominũ ſcriptis ornatæ & cultæ proponere, niſi me in ſpectatum hoc literarũ ſtadium ſententiæ bonorum pertraherent? quibus poſt emenſos veteris Teſtamenti libros canonicos viſus ſum aliquid præſtare debere & poſſe in hoc ſcriptorum genere. Ac mihi quidem longè fuit ante hac gravius aliquid in canonicos libros ſcribendũ inſtituere: quorum authoritate conſtantiſſima ac fide certiſſima nititur Eccleſia Chriſti; ex quibus tanquam ex uberibus lac vitę ſugendum & tanquã ex penu cibum liberis præbet eſurientibus, ægrotantibusq; medicinam, quorum nulla juſta eſſe poteſt interpretatio ſine ſtudio pietatis maximo ſine cœleſti ſancti Spiritus illuſtratione, ſine ſcientia peritiaq; multiplice, & ſine inſtrumentorum omnium commoditate ad rem tantam pertinentium; quorum denique ſenſa nam mediis veterum, recentium probatiſſimorum, doctiſſimorumq; hominum libris perveſtigata & enucleata ſunt, ut quicunque memoria noſtra animum ad ſcribendum appellunt, magis actum agere videantur, quàm Eccleſiæ Chriſti ſatagere: & fuiſſet illud profectò futurum graviſſimum, niſi ſecundũ Deum fuiſſẽ fretus clariſſimi viri ac mihi conſũtiſſimi D. Immanuelis Tremellii conſortio, cujus peritia jamdiu Eceleſiæ cognita, mihi verò jam eſt exploratiſſima, conſpectius fuit jucundiſſimus, & ſuaviſſima ſtudiorum inter nos communicatio, quæ memoriam abſentis feterunt acerbiorem. Sed in hoc opere etſi non ita deterret me librorum iſtorum authoritas fretum veteris Eccleſię canone (errare enim & lxbi in ſcriptis hominum adeò miſerum non eſt ac periculoſum quàm ſi in divinis offenderis) duę res tamen exiſtunt, quæ me ab hoc inſtituto multùm & ſæpe deliberantem revocarunt, incipientem retardarunt, & ſollicit averunt provectum, ut me ad meũ tranquillitatis navale reciperem, navigaremq; in domeſtico meorum ſtudiorum portu. Una eſt, quòd neque meus ille Immanuel mihi conjunctus adfuit, nec alter ab illo, cujus ſuccedanea opera in hac remigatione mihi commodaretur, ſed ſolus neceſſe habui remos impellere Deo duce, pro Cynoſura habens authenticos libros Scripturæ ſacrę omni exceptione majores, & pro remigibus tenuẽ ſupellectilẽ librariã meã. Altera, quòd permulti ubiq; inveniũtur loci varii, diſtorti, depravati, depravati autẽ? imò profligati æquè in contextu Græco atq; in trãſlationib⁹: quos quidẽ locos partim ex canonicorum ſcriptorum authoritate, partim ex ipſorũ authorum ſecũ aut aliorum cum ipſis comparatione, partimq; ex judicio neceſſe fuit emendare: quod cùm in aliis, tum in duobus Machęorum libris C. T. nullo negotio animadverſura eſt. Sed quid ego de illis dicã qui hos libros tanta animi cõtentione pro canonicis vendicãt, ut actũ eſſe de totius Scripturæ authoritate clamitent, ſi expungantur iſti ex albo canonis? Equidem & conſuetudinẽ iſtam, immanem iſtam (ut Auguſtinus appellat) belluam ferumq; tyrannũ expugnarem, & audaciam eorum qui primi authores fuerũt facti iſtius oſtenderẽ qui rebus humanis divinũ honorem tribuerunt, niſi plenæ eſſent hoc argumento paginæ in libris veterũ, quorum teſtimoniis ac potiùs authoritatę Scripturę canonicæ belluam iſtam expugnatam atque proſtratam jacẽre patiaremus. Quid enim ſi libri in hoc numero non pauci extant canoni ſacro adverſantes quibuſdam locis, & diverſum a veritate Dei conſtantiſſima prædicantes? quid ſi interdum ſibi non conſtant ipſi? quid ſi in Eccleſiæ veteris

teris sacrario judicio certo nunquã fuerũt repositi, non tãtum Jehudæũ librariis Ecclesię nostræ, sed Irenæo ipso, Origene, Hieronymo, Augustino, Epiphanio, & Joanne Damasceno testibus: quid si post quadringentos demũ annos a salute parta, non divina illa, sed Ecclesiastica authoritate donati sunt? Communis error in legem abiit quod ne in causis quidem civilibus Jurecoss. ferendum esse putaverunt. Quæ cùm ita sint, cùm his nominibus & compluribus aliis de his scriptis grave sit agere, maluissem quidem certè heroem (ut ita dicam) & coryphęum aliquem Scripturæ sacræ peritissimum recipere in se laborem istum quàm a me expeti, ut illius opera tædium exhaustum, correctos locos, bestiamq; domitam atq; confectam videremus: sed quia res a me desyderata est, ecce, partibus meis qua fide potui & diligentia maxima perfunctus sum. Verùm ut ad rem ipsam veniamus, habentur in hoc opere duo scriptorum genera: nam pleraque sunt historica, & duo didascalica. Atque hos quidem libros ego collocare seorsim statueram, omnibusq; libris historicis ex temporũ serie dispositis didascalicos unà subnectere, nisi meum hoc consilium imprudente aliorum facto fuisset abruptum. Cùm autem res facta infecta esse nequeat, nos institutũ illũ ordinem hac Epistola prosequemur, pauca de singulis istius operis libris præfabimur, judicium nostrũ de authoribus illorũ afferentes: de authoritate verò judicia sententiasq; Flavii Josephi & patrũ quorũdam submittemus, ne quis prejudicatum sibi a nobis fieri putaverit. TOBITI liber varius est: Chaldæus venit in manus Hieronymi, qui desyderatur memoria nostra: Hebręi extãt duo, sed exercitationis gratia confecti, si quid in Hebræo sermone possũ judicare: Græcus liber, si finẽ exceperis, authore Tobito inscribitur. Certè in Chaldæa Assyriáve scriptus est, id q; (opinor) Chaldaicè ab homine pio quidem, sed eruditione mediocri & non paucis ex deportatione tenebris obruto, quibus hoc quoque scriptũ offunditur. MENASCHIS oratio pia est, habetur Græcè, authore Menasche Rege an alio, incertũ. JUDITHÆ librũ Hebræũ fuisse putat Hieronymus, Chaldæũ scribis habuisse: mirũ est sanè historiam rei tam celebris in Jehudæa gestæ neq; in Ecclesia Hebraicè fuisse habitam, neque a Josepho præcone gentis suæ memoratam: hunc itaq; & Tobiis librũ poema sacrum potiùs quàm historiam dixeris adeò vir pius meritò veritatẽ utrobiq; honestatẽ verò prudentiãq; in hac re, si quando gesta est, desyderaverit. BARUCUM & JIRMEJÆ epistolã non habere inter Hebræos libros testis est Hieronymus: Græcè quidem habentur, sed uoviratẽ sapiunt sermone suo. DANIJELIS auctariũ sive adjectio Græca est, pũ canticũ: reliquas Danielis & Esteræ accessiones planè ascribo pœmatis. HHEZRÆ libros duos me tacente evincit veritas: quos neque Hebraicè neq; Græcè vidi, aut fuisse visos memini legere, sed justissima corã Deo & bonis omnibus analogia rem ad veritatem sermonem ad Latinitatem revocavi, verbũ (quo ad ejus fieri potuit) cum vetere exemplo conformatis. Nihil habent Hhezræ quàm falsò emendicatũ nomẽ, & injuriã maximã: Authorem enim quẽ puduit sui operis, longè amplius debuerat puduisse cùm suis somniis nomen viri tanti præfigeret, & impudenter Ecclesiam vellet fallere. ESTERÆ fragmenta neque sunt canonis, neque cum canone admodum consentiunt: scripsit ea Græcanicus aliquis mataeologus, qui sermonis sui elegantiam in postremo capite ostentavit. Tres posthumos libros communi appellatione (ut apud Eusebiũ testis est Origenes) prisca Ecclesia apud Syros Scharbit sarbane el, id est, virgam rebellantium Deo nominavit, vel contumaciũ in Deum, Græci dixerunt τὰ Μακκαβαϊκὰ per synecdochen a maxima argumenti parte. SCHIMHHONIS, qui dicitur vulgo Macbæorum tertius, liber ab eodem authore profectus est quo sapientia: nam ovum ovo non est magis simile quàm unius libri sermo sermoni, alterius: fluit ubique, sed redundat oratio, & eadem ferè verba ac sententias adhibet. Hunc ego Philonem Alexandrinum fuisse puto: adeò verba Philonium spirant, & Alexandrinum hominem arguis descriptio. Schimhhonem inscripsi de Sacerdotis qui tum erat nomine, sequutus exemplum Scripturæ canonicæ, in qua virorum primariorum qui pars suæ historiæ fuerint in populo Dei, eorum inquam nomina tribuuntur libris: fuit enim Schimhhon sacerdos, quo tempore Ptolemæo Philopatori visum est in sacrarium involare. Atque hunc quidem librũ sententia mea in Galeato prologo Hieronymus vocavit πάσσορα, sive Pastorem Latino casu, non autem pastorem, ut plerique omnes putaverunt: nempe ἀπὸ τῆς πασδὸς sive πασλὸς, id est, ab atrio, in quo Sacerdos summus cum fideli comitatu suo intercessit ne Rex veniret in sanctuarium, quo ex principio reliqua historiæ consequuta est. Sed nos inscriptionem evidentem, licet novam, veteri obscuræ & de qua controverti possit anteposuimus. Quòd enim tertius Macbęorum liber nominatur, hoc fecit injuria temporũ ex illa synecdochica loquutione quam modò diximus, cùm post annos quinquaginta minimùm, Judęa Macbæorum nomen andiverit: quapropter immutato ordine hunc librum ante alios collocavimus. PRIOREM Macbęorum librum Hebraicè a se visum narrat Hieronymus, eúmque temporibus Jochananis sive Joannis Hyrcani, qui filius fuit Schimhhonis Machæi, verisimile est

Histor. Ecclesiast. lib. 6. cap. 25.

fuisse

fuiſſe ſcriptum: hunc Grecè habemus tantùm & corruptiſſimũ, ſed tamen haud quaquã argumento inutilem, neq; ſcriptum incommodè. POSTERIOREM Græcum eſſe tantũ & author indicat cap. 2. & idem Hieronymus oſtendit, & evincit phraſis. Author quiſquis fuerit, plus Jaſoni Cyrenæo cuidam, & ſibi quàm veritati tribuit, inaſiculus pariter & audax, re, ratione, verbis ab omni lege diſcedens hiſtoriæ, judicia ſua intempeſtivè apponens paſſim, ac nonnunquam etiam præter fidei ſanctæ analogiã. Jam ad didaſcalicos veniamus. SAPIENTIÆ liber (quem olim priſca Eccleſia, teſte Epiphanio, vocabat παιδευτον, id eſt, omnium virtutũ librum) non pauca pietatis documenta & ſingulares e ſcriptura ſacra obſervationes continet. Hunc Hieronymus Philonis (cujus ante meminimus) opus eſſe putat; Auguſtinus primũ quidẽ putavit Siracidæ duobus locis, ſed poſtea illud ipſum quod opinatus fuerat revocavit; vulgus Schelomoni tribuit ex authoris ipſius verbis. Compta ejus & fluens oratio fecit ut Philonis eſſe diceretur: utrũq;, ſi dixeris, fortè a vero non aberraveris: nempe a Schelomone quidem fragmenta eſſe, prout capite nono verbis Schelomonis agitur, & Philonem compoſuiſſe illa atq; interpretatum eſſe Græca facundia. De ECCLESIASTICO, in ſuis præfationibus & quinquageſimo capite ſuſtulit author omnem dubitationis cauſam tum avi parentisq; tum ſuum ipſius nomen exprimendo: quo in libro Ethica ſancta plurimum compilavit. Hi autem omnes libri vulgo dicuntur Αποκρυφοι. Apocryphi Græca appellatione, id eſt, occulti, propterea quòd Eccleſiæ non fuerunt traditi cum certa Spiritus Dei teſtificatione, ut in arca Eccleſiæ conderentur αρχέτυπα, & palam ex authentico illorum canone Eccleſia doceretur, ſed velut humanæ artis opera clam tantùm & inter privatos parietis, ſingularibus Eccleſiæ membris, volentibus legere permiſſi ſunt ut ex iis adjumenta fidei cum judicio expromãtur, non autẽ pro fundamentis fidẽ obſtringentibus cenſceantur. Hieronymus verò quibuſdam locis hagiographa hæc ſcripta nuncupat, voce apud ipſum quoq; Hieronimum ambigua. Sed de authoritate poſtea. Atq; hos quidem libros olim cum Scriptura canonica fuiſſe conjunctos & Teſtamento veteri adaptatos communis veterũ noſtrorumq; hominum docet conſenſio: ut jungerentur, etiam a nobis fuit poſtulatum. Fecimus, utinam fructu tam magno quàm moleſtia. Etenim fructus quidem certè non mediocris ex his libris ad prudentes lectores & pios perventurus eſt; ſive exempla hiſtoriarũ ſpectes quibus nihil ad dilectandum ſuavius, nihil ad docendum accommodatius exponi poteſt; ſive didaſcalicorum librorũ argumenta ad docendum æquè ac promovendũ pertinẽtia: moleſtiæ verò nunquam pœnitebit me, ſi communẽ aliquem in Eccleſia fructũ enaſci animadvertero, & T. C. placere operam. Tuam enim C. Princeps Illuſtriſſime, hic viſũ eſt appellare & tua ipſius causã, & Illuſtriſſimæ Principis ac conjungis tuę fœminæ lectiſſimæ. Quid ita? fortaſſe inquies. Certè quia utriq; veſtrũ ſi cuiquã homini Principi memoria noſtrã, multa evenerũt ejuſmodi, qualia in hiſtoriis iſtis explicantur: multa vidiſtis, ſenſiſtis, probaſtis, perpeſſi eſtis quę legendis iſtis facile erit vobis memoria recolere, & res anteactas tanquam in ſpeculo contemplari corã. Deinde quid reſtet expenditis & noviſtis, ſcio: iter lubricum, anceps, periculoſum, præceps, ubi infracta pietas, fides, veritas, zelus, prudentia, juſtitia, fortitudo, temperantiaq; ſunt opus, ut in nomine Domini conſiſtatis: quarum omniũ virtutũ documenta hîc ampliſſima obverſantur æque principibus viris ac tenuibus e plebe neceſſaria. Quid eventurũ ſit porrò, didiciſtis jamdiu, & ex certiſſima Dei υψιδοτος (ut cum Poëta loquar) teſtificatione cognoviſtis promiſiones Dei de vita preſente futuraq; fuiſſe pietati factas, ac proinde reverentibus Dominũ, credentibus, querentibus ſemper faciem ipſius, & intrepidè ac conſtanter adhærentibꝰ ipſi, æternã in cœlis hereditatẽ cõparatã eſſe, quã traditurus eſt Dominus juſtus judex iis qui ſanctè & ſyncerè confeſſi fuerint nomẽ ſuum. Quas ob res primùm ſupplex oro Deum opt. max. & Patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti, ut T. C. infinitis pene moleſtiarum molibus oppreſſam procelloſiſq; fluctibus jactatã magis ac magis in omni ſancto pietatis humanitatisq; confirmet officio, animum ſtabiliat gratia, & cunctis benedictionibus ex ſancto verbo ac promiſſione ſua ornet augeatq;: deinde verò a T. C. ebnixe peto ut meam hanc operam quàm potui fideliſſimè catholicæ Eccleſiæ preſtitam, & tibi oblatam accipias in bonam partem, & monimento hoc de meo erga T. C. ſtudio officiiſq;, ſi qua T. C. grata poterunt a mea tenuitate proficiſci, ampliùs confirmeris.

Princeps Illuſtriſſime, Deum iterum oro ut T. C. quàm diutiſſimè ſervet incolumem, tibi adſit, te ſuo Spiritu reverentiæ ac prudentiæ regat: & omni benedictionum genere exornet e cœlis cumulatiſſimè.

T. C. Studioſſimus, Franciſcus Junius.

ſv λογεω ἀγιω κυριστοῦ.

Lib. 2. de doctr. Chriſt.

Lib. 17. de civitate Dei cap. 20.

Lib. 2. retract. ca. 4.

Φλαβίῳ Ιωσήπῳ καὶ τοῖς Απίωνος ᾱ.

Εἰλότως, μᾶλλον δὲ ἀναγκαίως (ἅτε μήτε τῶν ὑπογράφων αὐτοῖς παῶν ὄντος, μήτε ζηλος ἐν οἷς γραφομένοις ἐνέσης ἀφωνίας, ἀλλὰ μόνων τῶν προφητῶν τὰ μὲν ἀνωτάτω καὶ παλαιότατα τῇ τῶν ἐπιπνοιαν τῶν ἀπὸ τοῦ θεοῦ μαθόντων, τὰ δὲ καθ' ἑαυτοὺς ὡς ἐ γένετο σαφῶς συγγραφόντων) ὀ μυριάδες βυβλίων εἰσὶ παρ' ἡμῖν ἀσυμφώνων καὶ μαχομένων: δύο δὲ μόνα πρὸς τοῖς εἴκοσι βυβλία, τὰ πάντος ἔχοντα χρόνος τῶν ἀναγραφὴν, τὰ δικαίως πεπιστευμένα.

Καὶ μετὰ ταῦτα.

Απὸ δὲ Αρταξέρξου μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου γέγραπται μὲν ἕκαστα, πίστεως δὲ ὐχ ὁμοίας ἠξίωται τοῖς πρὸ ἑαυτῶν, διὰ τὸ μὴ γενέσθαι τῶν τῶν προφητῶν ἀκριβῆ διαδοχήν.

Επιφάνιος ἐν λόγῳ ἀργυρωτῷ.

Αὗται χρήσιμοι μέν εἰσι καὶ ὠφέλιμοι: ἀλλ' εἰς ἀριθμὸν ἱερῶν ὐκ ἀναφέρονται. διὸ δὲ ἐν τῷ ἀρῶν ἀνετέθησαν, ὅτε ἐν τῇ τῶν διαθήκης κιβωτῷ.

Hieronymus ad Dommionem & Rogatianum.

Nec Apochryphorum, tertii & quarti Eſdræ libri *ſomniis* delectetur quiſquam: *quia & apud Hebræos Eſdræ Nehemiæque ſermones in unum volumen coarctantur, & quæ non habentur apud illos, nec de viginti quatuor* libris ſunt canonicis, *ſenibus ſunt procul abiicienda.*

Auguſtinus libro 15. de civitate Dei, cap. 23.

In Aprocryphis etſi invenitur aliqua veritas, tamen propter multa falſa nulla eſt canonica authoritas.

TOBIT

Tobit Naphtalita æquè adverſis ac ſecundis rebus in Deum pius, & in fratres officioſus, facultatum amiſſione, exilio, & ęcitate probatus, poſtea benedicitur a Deo, viſum recipiens, videns filium cum nuru adventantem, & ſobolem numeroſam habens ex eis: quibus omnibus moriens benedicit, & ex prophetarum doctrina conſulit.

CAPUT I.

1 [a] COMMENTARIUS Tobiti filii Tobijelis filii Chananeelis, filii Hhiddui, filii Gebahhelis; e ſemine [a] Jachtzielis de tribu Naphtali:

2 [a] Qui captivus abductus eſt diebus [a] Schalmanaſaris regis Aſſyriorum [a] e Tiſchbe, quæ *regio* ſita eſt [a] ad dexteram ejus quæ propriè *dicitur* Naphtali in Galilæa, ſupra Aſcheris *tribum*.

3 [a] Ego Tobit [b] fideliter ac juſtè ambulavi ſingulis diebus vitæ meæ, eleemoſynas multas faciens fratribus meis, ac genti meæ, & iis qui venerant mecum in regionem Aſſyriorum Nineven.

4 Nam cùm eſſem in regione mea in terra Iſraëlis [c] juvenis adhuc, deficiente tota tribu Naphtali patris mei a [a] domo Jeruſchalaimorũ, quæ electa fuerat ex omnibus tribubus Iſraëlis,

5 Ut ſacrificarent *illic* omnes tribus, ubi ſanctificatum fuerat templum [d] pro tabernaculo Altiſſimi, ex quo extructum fuerat, in generationes omnes [e] æternas; & omnibus tribubus, quæ unà defecerant, ſacrificantibus [f] Bahhali deo, cum domo Naphtali patris mei:

6 Ego tamen [a] ſolus ibam ſæpe Jeruſchalaima diebus feſtis, quemadmodum præſcriptum eſt toti populo Iſraëlis præcepto æterno, primitias decimaſq; fœtuum, & [g] prima vellera habens; & dabã ea ſacerdotibus poſteris Aharonis ad altare *miniſtrantibus*.

7 Primas [a] omnium fœtuum decimas dabam poſteris Aharonis, qui miniſtrant Jeruſchalaimis; ſecundas verò decimas vendebam, & profectus expendebam eas Jeruſchalaimis unoquoq; anno:

8 Tertias denique dabam iis quibus conveniebat *dari*, quemadmodum præceperat Debora mater patris mei; quia orphanus relictus fueram a patre meo.

9 Cumque [h] ad viri ætatem perveniſſem, ducens Channam uxorem [i] e gente noſtra, genui ex ea Tobijam.

10 Sed cùm captivus Nineven abductus eſſem,

11 Omnibus fratribus meis ac gentilibus meis veſcentibus [k] cibis gentium;

12 Ego continui [l] me ipſum, ne comederem *eos*:

13 [a] Quia memor erã Dei ex toto animo meo.

14 [m] Conciliavit autem Altiſſimus gratiam [n] decoremq; *mihi* coram Schalmanaſare, ut eſſem [a] opſonator ipſius.

15 [a] Itaque profectus ſum in Mediam:

16 [a] Depoſuiq; apud Gebahhelem fratrem Gobrajæ [a] Rageſchi civitate Mediæ argenti talenta decem.

17 Poſtquam verò mortuus eſt Schalmanaſar, regnavit Sancherib filius ejus pro eo.

18 [a] Cujus [o] rationes cùm incertæ eſſent, non potui ampliùs proficiſci in Mediam.

19 Ac in diebus quidem Schalmanaſaris eleemoſynas multas feceram fratribus meis,

20 Cibos meos dederam eſurientibus, & veſtimenta mea nudis; & ſi quem ex gente mea videram mortuum, projectum q [a] ad murum [p] Nineves, eum ſepeliveram.

21 Præterea ſi quem occidebat Sancherib rex, cùm veniſſet fugiens ex Jehudæa, furtim abripiens ſepeliebam eum (multos enim perdebat indignatione ſua) & requiſita a rege corpora eorum non inveniebantur.

22 Profectus verò quidam Ninevitarum indicavit regi me ſepelire eos; quamobrem abdidi me, & cognoſcens me quæri [q] ad mortem, ex metu me recepi aliò.

23 Tum raptæ ſunt omnes facultates meæ; neq; relictum eſt mihi quicquam præter Chãnã uxorem meam, & Tobijam filium meum.

24 Sed non præteriverant dies quinquaginta quinque, cùm occiderunt eum duo filii ipſius, fugeruntq; in montes [r] Armeniæ, & regnavit [a] Eſarchaddon filius ejus pro eo, qui præfecit Achikarum filium fratris mei Chananeelis omnibus rationibus patris ſui & toti procurationi.

25 Poſtulante itaque Achikaro mea cauſa, reverſus ſum Nineven: (erat enim Achikar a poculis, & ab anulo, [a] procurator q;, & rationarius, conſtituerat q; eum Eſarchaddon [t] ſecundum a ſe, [t] filium fratris mei.)

26 Reverſo que mihi domũ reſtituta eſt Channa uxor, & Tobija filius meus.

[a] Græc. *liber ſermonum, vel rerum: Hebraiſmus ut 1. Reg. 11. 41.*

[b] Græc. *vias veritatis & juſtitiæ. Hebraiſmus, cui ſimilem vide 1. Reg. 3. 6. & infrà 3. 5.*

[c] Græc. *juvenis exiſtente me.*

[d] Græc. *Tabernaculi.*

[e] Græc. *ſeculi.*

[f] Græc. *potęſtati Bahhalii. Exod. 22. Num. 18.*

[g] Græc. *primas tonſuras.*

[h] Græc. *factus eſſem vir.*

[i] Græc. *e ſemine familiæ noſtræ.*

[k] Græc. *panibus: Hebraiſmus, ut verſ. 20.*

[l] Græc. *animam meam.*

[m] Græc. *dedit, ut Exod. 3. 21.*

[n] Græc *formam.*

[o] Græc. *via.*

[p] Græc. *in Nineven.*

[q] Græc. *mori.*

[r] Græc. *Araratı: vide Gen. 8. 4.*

[t] Græc. *a ſecunda.*

[t] Græc. *erat autem filius fratris mei.*

ANNOTATIO.

1 Commentarius] *Hujus libri varia quidem ſunt exemplaria: nam ex Chaldæo tranſtulit Hieronymus, memoriâq; noſtra duo Hebræa in lucem prodierunt, quæ ab audaculis hominibus fuiſſe ſcripta ſpondeo, & malè cùm de Hebræa lingua tum de Eccleſia merentibus: Nos verò editionem Græcam omnium probatiſſimam judicamus. Quamobrem in hac tranſlatione noſtra plurimùm ſequemur veſtigia ejus, & mutationum (ſi quæ adhibebuntur) cauſas explicabimus. Scriptus eſt a Tobito liber, cujus inſcriptio verſus duos continet; in hiſtoria liber reliquus conſumitur. Tempus ex hoc capite eſt evidentiſſimum.* Jachtzielis] *ſic reſtitu-*

reſtituendum ex 1.*Chron.*7.13. 2 Qui capt.]*vide* 2.*Reg.*17.& 18. Schalmanaſaris]*vel Schalmaneſeris ex* 2.*Reg.*17.3.& 18.9.*nam quod Græci Enemeſſarum legunt corrupta eſt appellatio,ut infrà verſ.*14.17.& 19. Tiſchbe]*non civitatis,ſed regionis bello partæ nomine,cujus ſitum optimè deſcribit ſequentia: vide* 1.*Reg.*17.1.*annot.* Ad dexteram]*id eſt,ad Orientem tribui Naphtali.* 3 Ego Tobit] *hic verſus per prolepſin duas partes exponit quæ reliquo capite enarrantur: unam de inſtituto vitæ quod Tobias in ſolo natalis ſui ſecutus eſt; alteram,de ratione vitæ poſtquam in Aſſyriam fuit deportatus,quarũ partium enarratur prior uſq; adverſum* 10.*poſterior reliquo capite,Hanc verò diſtributionem (quam Hieronymus minimè intellexit) nos adjecta conjunctione fecimus evidentiorem* 4 Domo]*id eſt,templo Dei, ut ſequentia verba docent exegeticè.* 6 Solus]*id eſt,aut ſine comitatu, aut certè comitatu minimo, tanquam eſſem ſolitarius,ut ipſe ait infrà* 5.19. 7 Omnium fœtuum]*hæc verba in contextu Græco imperitè conjunguntur præcidenti verſui,ut res ipſa loquitur. De hoc autem triplice decimarum genere,quæ hoc loco diſtinguntur evidentiſſimè,vide Num.*18.& *Deut.*14.22.& *ſequentibus.* 13 Quia memor.]*hoc eſt, nolebam ſinere ut meus animus ullo pacto a recordatione reverentiaq; Dei abduceretur,in eſcatus allectamentis gentium: vide annotata Danielis* 1.8. 14 Obſonator]*ſic Græcam vocem reddit Athenæus: Sitonemvel Sitarchum vocant Jureconſulti, aut etiam Sitocomum, id eſt,annonæ curatorem.* 15 Itaque]*nempe quia regis aulam tenebar ſequi pro officio Sitocomiæ. Reges enim ſtationem æſtivam habebant in Media,ut annotavimus Hhezy.*6.2. 16 Depoſuiq;]*nempe pecuniam in loculo obſignatam, quam Tobit Gebahheli accepta cautione chirographi dederat aſſervandam,ut oſtenditur infrà* 9.6.& 7. Rageſchi]*id eſt,in oppido,quod de nomine regionis ipſius Ecbatana vocant Geographi: vide infrà* 6.11. 18 Cujus rationes]*id eſt,cùm præditus occupationibus non poſſet vacare conſtituendis & diſponendis officiis domeſticorum. Nam primùm ex cæde patris conturbatis omnibus fuit regno adverſus fratres conſulendum: deinde verò expeditiones ſuſcipiendæ,de quibus* 2.*Reg.*18.& 19. 20 Ad murum]*ubi habebatur forum,ex uſu veterum: quo modo apud Romanos pomœrium fuit appellatum. Sic intelligendum docent verba filii infrà* 2.2. 24 Eſar-chaddon]*Græcè Achirdon quidem appellatur, aut Serchaddon; ſed utrunq; corruptum eſt,ut alia in hũ libris quam plurima.* 25 Procuratorq;]*nempe qui regis negotia mandato ipſius adminiſtraret; quem Jureconſulti Græci* ἐπίτροπον *appellant, Dorotheus, Theophilus, Harmenopulus,& alii.*

CAPUT II.

[a] Græc. *factũ eſt prandium. bonum.*

1 Die feſto penticoſtes,qui *dies* ſanctus eſt [a] ſeptimanarum ſeptem, [a] comparatum eſt prandium lautum mihi: cumque accumbens ad edendum contemplarer cibaria multa,edixi filio,abi, adduc quemcunq; inveneris fratrum noſtrorum egentem, qui memor ſit domini. Ecce autem ſum expectaturus te.

[b] Græc. *unus*

2 Ille advenſens dixit,pater, [b] quidam e genere noſtro projectus jacet in foro ſtrangulatus.

3 Tum ego antequam guſtarem, exiliens ſuſtuli eum,& *exportavi* in domũ quandam, donec occidiſſet ſol:

[c] Græc. *in triſtitia.*

4 Deinde reverſus lavi, & comedi cibum meum [c] triſtis,

Amos. 8.10.

5 Recordando prophetiæ Hhamoſi,quemadmodum dixerit,

6 Convertentur feriæ veſtræ in luctũ, & omnia hilaria veſtra in lamentum;ac flevi.

7 Cùm autem occidiſſet ſol,abii,& effoſſa *fovea* ſepelevi eum.

8 Vicini verò *me* irridebant dicentes, non ampliùs metuit iſte interfici propter factum iſtud,quamvis antè aufugerit: Nam ecce mortuos iterum ſepelit:

Supra 1. 22.

9 Eademque nocte decubui pollutus ad murum hypæthri,facie mea non obtecta; neque animadverti paſſeres in eo muro eſſe.

10 Itaq; oculis meis apertis excreverunt paſſeres calidum *ſtercus* in oculos meos, unde enatæ ſunt albugines in oculis meis; & quamvis adirem medicos,tamen non adjuverunt me. Achikar verò aluit me,donec profectus eſſet in Elymaida.

11 Channa autem uxor mea lanificium exercebat in gynœceis:

12 Cui,cùm remiſiſſet *opus* ſuum dominis, rependerunt quoque illi mercedem,& amplius etiam donarunt hœdum.

13 Cùm verò veniſſet ad me, bolare cœpit: Quamobrem dixi ei,unde hœdulus iſte? nonne furto ſublatus eſt? Redde eum dominis,nam nefas eſt comedere furto ablatum *quicquam*: dicete verò illa, [d] dono datus eſt mihi,præter mercedem,tamen non credidi illi, ſed edixi reddi eum dominis.

[d] Græc. *donatum,*

[e] Græc. *benè.*

14 Me itaque contra illam e exardeſcente, reſpondens illa mihi dixit, ubi ſunt tuæ eleemoſynæ,& juſtè facta tua? Ecce ſpectata ſunt omnia apud te.

ANNOTATIO.

1 Septimanarum ſeptem]*Sic appellatur pentecoſte Exod,* 34.22.*Levit.*23.15.*Et Deut.*16.10. Prandium laurum]*ex lege Deut.*16.11. Sum exſp.]*quaſi dicat, non ante guſtabo cibum quam fratres egenteis adduxeris.* 2 In foro]*vide ſuprà* 1.20. 4 Lavi]*ex lege Levit.*21. 9 Pollutus]*ex mortuo cujus tactus hominem inquinabat, Num.*9.6. Hypæthri]*vel ſubdialis ambulationis. Hoc enim ſonat Græcum* ἀῦλος *vocabulum teſte Athenæo lib.*5.*dipnoſophiſtarum. Hoc autem faciebat Tobit ex luctus ſui gravitate,a cubiculo,tecto,& cubiculi abſtinens.* 10 Itaque]*hæc verba viam ſternunt ad eam fabulam, quæ traditur infrà cap.*6.& 11. Profectus eſſet]*ſic reſtituimus ex conjectura, ſublata litera una. Nam Tobitum ex eo loco minimè profectum eſſe docet caput* 14. *Achikarum verò de ſua dignitate dejectum eſſe, ipſe Tobit narrat infrà cap.* 14.10. *De hoc autem Achikaro vide ſuprà* 1.24.& 25 Elymaida]*regionem Aſſyriæ,de qua vide* 1.*Mac.*6.1. 11 Gynæceis]*id eſt,mulebribus officinis, quæ gynæcea ſive gynecomitidas antiqui appellarunt.eorumq; præfectos Gynæciarios, qui penſa diſtribuebant ſingulis, & numerabantur operas. Hæc autem gynæcea cellas ſimiliaricas Vitruvius nominat lib.*6.*de Architect.cap.*10

atque

atque in hac gynæcea non dubito quin Tobiti uxor per Achikarum admissa sit. 12 Dominis] *id est, Gynæciariis, de quibus modò diximus.* 13 Nónne] *his verbis Tobit non incusat uxorem furti, eoq; nomine pertinaciter in eam contendat, sed potius admonet permulta in aulis principum furto injuriaq; dominu justis admi, ac propterea se ab hœdulo quem Gynæciarii uxori dederant de industria abhhorrere, ne ullo pacto cum injustitia illorum communicet, rem ullam accipiens ab injustis possessoribus. Nam justus (ait Ambrosius) non tantùm crimen metuit, sed contagionem peccati.* Dominis] *id est, Gynæciariis, ut superiore versu diximus. quasi dicat, illi sunto domini, si placet: ego rerum ab illis donatarum nolim esse dominus, quia de alieno magu, quàm de suo ferè largiuntur.* Non credidi] *nempe rem datam volenti retinere.* 14 Exardescente] *propterea quòd rem datam recusaret reddere ex mandato meo.* Ubi sunt ele-emosynæ] *quasi dicat, quid? téne unum putas esse præditum bona fide & conscientia, qui tam malè de viro bono, ac de nobis optimè merito judicare audes? quin potius respice ad te, & fidem tuam explora: Nam si optima fide eleemosynas tuas & similia antè præstitisses, putaré sine futurum fuisse, ut tu his malis obruereris a Deo? spectata verò sunt facta tua, & quo animo antehac usus sis, res præsentes omnes plùs satis clamitant: sic Ijobi 4. 6. & alibi passim.*

CAPUT III.

1 ITAQUE contristatus [a] flevi, & oravi cum dolore, dicendo,

2 Justus es Domine, omniaque opera tua & omnes viæ tuæ sunt misericordia & veritas: etiam [a] judicio vero, justoque tu judicas in seculum.

3 Memento mei & respice ad me: ne ulciscaris me pro peccatis meis, atque [b] erroribus meis, & majorum meorum qui peccaverunt coram te.

4 Nam non [c] obedivimus præceptis tuis: quamobrem [c] exposuisti nos direptioni & captivitati mortique, & dicterio [d] probroso omnibus apud quos dispersi sumus.

5 Nunc ergo, *ut* multa judicia tua sunt & vera, me facito propter peccata mea majorumque meorum, quia non fecimus præcepta tua (non enim ambulavimus [e] fideliter coram te.)

6 Nunc, inquam, [f] prout placuit tibi facito me: præcepto [g] tolle spiritum meum ut dissolutus redigar in terram: quoniam utilius est mihi mori quàm vivere, quandoquidem exprobrationes falsas audivi, ac tristitia multa [h] incessit me; præcipe inquam me solutum a [i] necessitate hac, jam *concedere* in æternum locum; ne avertas faciem tuam a me.

7 Eo ipso die accidit filiæ Rehhuelis Saræ [i] in Ecbatanis Mediæ, ut ipsi quoque objiceretur probrum ab ancillis patris ipsius,

8 Quia tradita fuerat viris septem; sed [i] Aschmadæus improbum illud dæmonium occiderat eos, antequam congrederentur cum ea, ut fit mulieribus.

9 Dicebant enim ipsi, [i] an nondum intelligis te præfocare viros tuos?

10 Jam septem viros habuisti, neque vocaris de ullius eorum nomine.

11 Quid nos verberas propter [i] illos, siquidem mortui sunt? abi cum illis: ne videamus ex te filium aut filiam in seculum.

12 Hæc cùm audisset, tristata est valde, adeò ut strangulatione premeretur; [i] sed dixit, equidem unica sum patri meo; [i] si fecero hoc, probrosum fuerit ipsi; & senium ejus deduxero cum dolore in sepulchrum.

13 Postèa oravit ad [i] fenestram quandam, dicens,

14 Benedictus est, Domine Deus mi, & benedictum nomen gloriæ tuæ, sanctum & pretiosum in secula; benedicant tibi omnia opera tua in seculum.

15 Nunc autem, Domine, oculos meos & faciem meam [i] converti ad te:

16 Dicens ut liberes me ab hac terra ac non audiam ampliùs exprobrationem.

17 Tu nosti, Domine, me puram esse ab omni [i] peccato viri,

18 Ac non coinquinasse nomen meum, neque nomen patris mei in terra captivitatis meæ.

19 Unica sum patri meo, neque est ipsi alter natus qui percipiat hæreditatem ejus:

20 Neque [k] agnatus propinquus, neque filius ex eo [l] cui me conservem ut nubam ipsi.

21 Jamque perierunt mihi septem: quorsum me *in tempus* reliquum vivere?

22 Quòd si non visum fuerit tibi occidere me;

23 Præcipe respiciens ad me, & misertus mei, ut non audiam ampliùs exprobrationem.

24 Exaudita autem est oratio utriusq; coram gloria Dei maximi:

25 Et missus est [i] Rephael curaturus hos duos, Tobiti desquamaturus albugines, & Saram Rehhuelis filiam traditurus Tobiæ Tobiti filio uxorem, ac ligaturus Aschmadæum improbum illud dæmonium, quia Tobiæ *jus* acciderat, ut illam hæreditariò duceret: eodemque momento reversus Tobit ingressus est domum suam, & Sara Rehhuelis filia descendit e cœnaculo suo.

[a] Græc. *judicium verum.*
[b] Græc. *ignorationibus.*
[c] Græc. *tradidisti nos in direptionem, &c.*
[d] Græc. *exprobrationis.*
[e] Græc. *in veritate.*
[f] Græc. *secundum placitum coram te, fiecto mecum.*
[g] Græc. *tollere præcipe: Hebraismus.*
[h] Græc. *est in me.*
[i] Græc. *dedi.*
[k] Græc. *frater.*
[l] Græc. *ut conservem me ipsam illi uxorem.*

ANNOTATIO.

1 Flevi] *Egressus ex ædibus in aliquam solitudinem, ut apparet infrà ver. 25.* 4 Obedivimus] *est quidem plurale verbum personæ tertiæ in contextu Græco: sed facilis fuit mutationu lapsus, & quod Hieronymus prima persona legit, judicamus esse adjunctus convenientius.* 6 Necessitate hac] *ducendæ vitæ & audiendorum probrorum, quæ duo invitus facio, ex necessitate non ex voluntate.* 7 In Ecbatanis] *montosa regione Mediæ, ubi fuit metropolis Rageseh quam vocant Geographi κατ' ἐξοχὴν Ecbatana: vide Hhezræ 6. 2. & suprà 1. 16.* 8 Aschmadæus] *hoc nomen in scripturis Canonicis nusquam legere memini; nec dubito ex portentosis Judæorum fabulis profectum esse, qui Aschmadai Syræ voce appellant principem dæmoniorum, sive a perditione & profligatione hominum, sive ab apostasia, quæ duo Syrorũ verbo denotantur. Atque huc spectat quod nominatim additur impuri illius dæmonii epitheton, quæ phrasis illorum fabulas, non scripturæ veritatem sapit. Quamobrem, ut nomen fabulosum, ita etiam quæcunque hìc ab eo dicuntur gesta fabulosa esse confirmamus. Nam certè non est tantum otii a rebus suis dæmonia-*

monitorum principi, ut neglecta hominum perditione ſtudeat amoribus, & rivalem agat. 9 An nondum intelligis] *id eſt, an ſemper amore cæco rapieris? an ſemper dolore de viris amiſſis excæcaberis? an ſemper tibi indulgebis; & in alios immerenteis furies? an ſemper in nos tam indignè ſævies, quàm ſi viru tuu intuliſſemus mortem? at ejus ſi qua culpa in ullo reſidet, ea profectò eſt in te quæ vivos enecas, mortuorum verò deſyderio conſumeris.* 11 Illos, ſiquid] *Græcas voces ita diſtinguimus, τί ἡμᾶς μαστηρὶς περὶ αὐτῶν, εἰ ἀνθρωπον, &c. id eſt, nullæ profectò cauſa eſt cur tam indignè nos excipias plagis; niſi fortè dolorem tuum de amiſſis viris in nos deoneras impotentiſſimè; in quorum morte ſi qua culpa eſt, eam nos minimè, ſed tu ipſa præſtare debes. Si ergo furis amore illorum, abi ad illos, & nos tandē aliquando ſine quieſcere. Hæc ita accipienda eſſe, oſtendunt verba Saræ, ver.17.* 12 Sed dixit] *nempe animū reſumens, & ſe confirmans a ſtrangulationis periculo, quod periculum mulieres ferè ex mœrore opprimit.* Si fecero] *i. ſi me animo abjecto contingat ſtrangulari.* 13 Feneſtram] *ſuperiorū contignationu, ut finis capitis demonſtrat.* 17 Peccato viri] *id eſt, concupiſcentia illa, ex qua me ancillæ, velut œſtro percitam objiciunt furere.* 25 Rephael] *hoc nomen Hhebræum nihil aliud ſonat quàm curatorem Dei fortis, id eſt, a Deo forti miſſum: Quod nomen in canonicis ſcripturis extare non meminimus de Angelo dictum, in Judæorum verò commentariis plurimùm. Quamobrem hiſtoriam quæ de Rephaëlis curatione dicitur, tantidem facimus quàm amatorios illos furores Aſchmadæ.*

CAPUT IIII.

1 DIE illo recordatus Tobit pecuniæ quam depoſuerat apud Gebahhelem Rageſchi *civitate* Mediæ,

2 Dixit apud ſe ipſum, ego poſtulabam mortem: quid non advoco Tobi jam filium meum, ut ipſi indicem antequam moriar? Itaque vocato illo dixit,

Exo.20.12.

3 Filii cùm mortuus fuero, ſepeli me, ac ne deſpicias matrem tuam: honora eam omnibus diebus vitę tuę, & fac [a] quod placuerit ei, neq; contriſtes eam.

[a] Græc. *placitumei.*

[b] Græc. *vidiſſe.*

4 Memento, fili, ipſam multa pericula [b] expertam eſſe propter te *latentem* in utero.

5 Cùm mortua fuerit, ſepeli eam apud me in eodem ſepulchro.

[c] Græc. *velu peccare & tranſgredi.*

[d] Græc. *fac, ſic deinceps.*

[e] Græc *iniquitatis.*

[f] Græc. *facientę.*

Inf. verſ.17. Deut.15.

[g] Græc. *omni.*

6 Omnibus diebus, fili, Domini Dei noſtri recordare neque [c] voluntariè pecces, & tranſgrediaris mandata ejus, ſed juſtitiam [d] exerce omnibus diebus vitæ tuæ, ac ne ambules viis [e] iniquis: nam te [f] colente veritatem proſperi ſucceſſus aderunt tuis operibus, & omnibus exercentibus juſtitiam.

7 De facultatibus tuis fac eleemoſynam, ac ne invideto oculus tuus cùm facies eleemoſynam, ne avertas faciem tuam ab [g] ullo paupere, & a te minimè avertetur facies Dei.

8 Prout tibi aderunt in multitudinem, facito ex eis eleemoſynam:

6 Sin parum tibi fuerit, pro paucitate ne metuas facere eleemoſynam:

[h] Græc. *theſaurizas.*

10 Theſaurum enim bonum [h] comparas tibi ipſi [i] in diem neceſſitatis:

11 Nam eleemoſyna a morte [k] liberat, nec ſinit *authorem ſuum* ingredi in tenebras:

12 Donum enim bonum eſt eleemoſyna omnibus facientibus eam, [l] coram altiſſimo.

[i] Græc. *attende tibi.*

Exo.20.14.

13 [i] Attentè cave tibi ipſi, fili, ab omni ſcortatione, & uxorem imprimis aſſume de ſemine majorum tuorum, ac ne aſſumas uxorem exteram quę non ſit de tribu patris tui, quia filii [m] prophetarum ſumus: Noachum, Abrahamum, Jitzchakum & Jahhakobum majores noſtros

[k] olim memento, fili, omnes iſtos duxiſſe uxores e cognatis ſuis, & benedictos fuiſſe in filiis ſuis, ac ſemen [n] ipſorum terram hæreditariò poſſeſſurum eſſe.

[k] Græc. *a ſeculo memento, fili, omnes iſtos ſumpſiſſe uxores e fratribus ſuis.*

[l] Græc. *ſuper hoc in cœlo tuo a fratribus, & filiis filiabus & populi tui.*

14 Nunc etiam, fili, dilige fratres tuos, ac ne [l] ſuperbè faſtidias cum animo tuo de fratribus tuis, & popularibus tuis, de illis, inquam ſumere tibi ipſi uxorem: nam ſuperbiæ adeſt perditio multa, ac non ſtabilitas, & [m] arrogantiæ diminutio indigentiaque maxima: arrogantia enim mater eſt famis.

[m] Græc. *egeſtis naturæ.*

Prov.11.2. Levit.19.13

15 [n] Merces omnis hominis qui operam commodaverit tibi apud te ne pernoctato, ſed redde ei illico, [o] quòd ſi ſervieris Deo, reddetur tibi.

16 Attende tibi ipſi, fili, in omnibus operibus tuis, ut ſis eruditus in tota converſatione tua, Itaque quod odiſti nemini feceris, vinum ad ebrietatem ne bibas, [p] neque ambulet tecum [q] ebrius in via tua.

[n] Græc. *iniquitas, ſive quod Hebræi dicerent vir ebrietatis.*

[o] Græc. *nam, ſic verſi. ſequent.*

[p] Græc. *in omni.*

17 De cibo tuo da eſurienti, & nudis de veſtibus tuis, omnium quæ abundaverint tibi fac eleemoſynam, neque invideat oculus tuus cùm facies eleemoſynam.

18 [r] Effunde cibos tuos in monumentum juſtorum, neque des peccatoribus.

19 Conſilium ab omni prudente quære, neque contemnas [s] unquam conſilium utile.

[q] Græc. *omnis. Hebraſmus, ut ſup. ver.7.*

[r] Græc. *cande.*

20 Omni autem momento benedic Domino, & ab eo poſtula ut viæ tuæ efficiantur rectæ, & omnes calles tui conſiliaque tua proſperè ſuccedant. Nam [t] gens ulla non habet conſilium, ſed ipſe Dominus dat omnia quæ bona ſunt, & quem vult deprimit prout vult. Nunc ergo, fili, recordare mandata mea, ac ne deleantur ex [u] animo tuo.

[s] Græc. *placitum coram ipſo.*

21 Jam verò indico tibi decem talenta argenti *eſſe*, quæ depoſui apud Gebahhelem filium Gobrajæ Rageſchi Mediæ; neq; propterea metuas, fili, quod pauperes facti ſumus; ſunt tibi multa, ſi timeas Deum, & deſiſtens ab omni peccato feceris quæ [x] placent ipſi.

ANNOTATIO.

1 Pecunia] *De qua ſup.1.15.* 10 In diem neceſſit.] *id eſt, in illud tempus, quo rerum difficultatibus & angu ſtiis opprimēris, repoſita erit, tanquam theſaurus, beneficii tui compenſatio, vide Eccleſ.11.* 11 Liberat] *id eſt, liberatores comparat, qui beneficiorum acceptorum memores a ſuis benefactoribus propulſant mortis pericula, & a tenebris, id eſt calamitatibus, vindicant: Nam tenebrarum nomine adverſitates, ut contrà res proſperæ nomine lucis deſignantur.* 12 Coram Altiſſimo] *id eſt, ſi pio & caſto animo, qui Deo acceſſus eſt, conferatur eleemoſyna: ſic Matth.6.* 13 Prophetarum] *id eſt, ex eorum genere, quos Deus adopta-*

adoptavit gratuito fœdere in Chriſto, ut gloriam ipſius prædicemus. Nam prophetæ in ſcriptura appellantur non tantùm qui res futuras prædicunt, ſed etiam quicunque ſpiritu Dei actis fœdus ipſius profitentur, & gloriam prædicant: ut Gen. 20. 7. Et Pſal. 105. 15. Ipſorum] *nempe æquè mulierum ac virorum, proinde extraneis non eſſe promiſſiones factas.* 15 Merces] *contextus Græcus omnino ita diſtinguendus eſt.* Quod ſi] *quaſi dicat, penes Deum ſolum eſto facultas retinendi mercedem, apud quem certiſſimè eſt repoſita: quamobrem illi ſervito fide, &c.* 16 Neq; ambulet] *id eſt, ne conſociator cum iſto hominum genere.* 18 Effunde cibos] *id eſt, benefaciendum quidem eſt omnibus, ſed imprimis domeſticis fidei, Galat. 6. 10. Neq; tantùm illis, ſed etiam illorum poſteris tanquam hæredibus ejuſdem benedictionis, ut hac beneficentia oſtendas virum bonum a te & viventem coli & mortuum, ut loquitur Ruth. 1. 8. Hæc autem beneficentia in virorum bonorum recordationem collata allegoricè hîc exprimitur ub uſitata illis temporibus forma humanitatis, quæ amici ſinguli poſteris qui parentibus orbati erant, convivia exhilarandis eis & recreandis adhibebant; de quibus vide Jer. 16. 7. Eſt ergo τὰφος τῶν δικαίων, idem quod οἱ δίκαιοι ταφήσεται: hypallage Rhetorum.*

CAPUT. V.

1 TUM reſpondens Tobija dixit, pater faciam quæcunq; mandaſti mihi:

2 Verùm quomodo potero recipere pecuniam illam, cùm non cognoſcam eum?

3 Itaque dedit ei *pater* chirographum, & dixit ei,

4 Conquire tibi ipſi aliquem, qui dum vivo proficiſcatur tecum, & dabo ei mercedem; ita profectus pecuniam illam recipe.

5 Abiens igitur ad conquirendum aliquem invenit Rephaelem, qui

6 Erat Angelus, ſed neſciebat Tobija:

7 Et dixit ei, an poſſes proficiſci mecum in *civitatem* Mediæ Rageſchum?

8 Et an peritus es locorum illorum?

9 Cui dixit Angelus, ſum poſecturus tecum, & apud Gebahhelem [a] agnatum noſtrum commoratus ſum.

10 Dixit verò ei Tobija, expecta me, ut dicam patri meo: qui dixit ei, abi, ac ne tardes.

11 Ingreſſus itaq; dixit patri, ecce inveni qui proficiſcatur mecum: edicente autem patre, voca illum ad me, ut cognoſcam, ex qua tribu ſit, & an certus *homo* ſit ad proficiſcendum tecũ, vocavit eum:

12 Cumq; veniſſet intrò, ſalutarunt alter alterum:

13 Et dixit ei Tobit, frater, ex qua tribu, & ex qua familia es tu? Indica mihi.

14 Quo dicente ei, túne tribum & familiam quæris, an mercenarium, qui proficiſcatur cum filio tuo? dixit illi Tobit, [b] cupio, frater, cognoſcere genus & nomen tuum.

15 Dixit verò ille, [c] ego ſum Hhazarja *nomine*, genere verò filius Chananjæ illius magni & fratris tui.

16 Tum dixit Tobit, [d] proſperè adveneris, frater:

17 Sed ne iraſcaris mihi quòd quæſivi tribum tuam, & familiam tuam cognoſcere.

18 Tu verò agnatus meus es ex [e] optimo genere, Novi enim Chananjam, & Jonathanem filios Schemahhjæ illius magni:

19 Ut qui iverimus [f] unà Jeruſchalaima adoraturi, [g] afferentes primogenita *animalia* decimaſq; fœtuum.

20 Et ipſos *novi* non ſeductos eſſe errore fratrum noſtrorum.

21 Ex [h] ſtirpe magna es, mi frater; ſed dic quam tibi mercedem daturus ſim, drachmam in diem *ſpondeo*, & quæ erunt opus, ut etiam filio meo, etſi amplius adjecturus ſum tibi ad mercedem hanc, ſi incolumes reverſi fueritis.

22 Atque hoc modo inter ipſos convenit.

23 Tum edixit Tobijæ, [i] compara te ad iter iſtud, & itinere proſpero utimini.

24 Paravitq; filius, quæ ad iter illud *pertinebant*, cui dixit pater illius, proficiſcere cum homine hoc: qui autem in cœlo habitat Deus, proſperet iter veſtrum, & Angelus Dei proficiſcatur vobiſcum.

25 Itaq; egreſſi ſunt ambo ut proficiſcerentur & [k] canis filii comitatus eſt eos. Flevit autem Channa mater ejus, & dixit Tobito, quid emiſiſti filium noſtrum? nonne ſcipio manus noſtræ eſt, [l] res noſtras agens arbitratu noſtro?

26 [m] Utinam argentum [n] huic argento non anteceſſiſſet, ſed [o] ramenta nos circumſtantia filii noſtri eſſent.

27 Nam prout datum eſt nobis [p] unde vivamus a Domino, hoc ſufficiens nobis eſt.

28 Dixit verò ei Tobit, ne cura habeas ſoror, incolumis veniet, & oculi tui videbunt eum:

29 Angelus enim bonus proficiſcetur cum eo, & proſperabitur iter ejus, revertetur q; incolumis: ita clamare deſtitit.

[a] Græc. *fratrem.*
[b] Græc. *volo.*
[c] Græc. *ſalvus.*
[d] Græc. *pulchro & bono: Helleniſmus: ſic infra. 7. 7.*
[e] Græc. *communiter ut infrà. 9. 8.*
[f] Græc. *radice.*
[g] Græc. *parratus efficiter.*
[h] Græc. *in eo quod ingrediebatur ille ac egrediebatur coram nobis. Hebraiſmus, ut Num. 27. 17.*
[i] Græc. *vivere.*

ANNOTATIO.

15 Ego ſum] *Hunc locum in contextu Græco corruptum eſſe, tum ipſa Tobiti quæſtio, tum ſeries hiſtoriæ evincit manifeſtiſſimè. Quamobrem ex verbis Hieronymi, & ſequentium comparatione ita reſtituimus. Nam hîc ſe Hhazarjam nominat, non Hhazarjæ filium Angelus; atque ita deinceps appellatur. Hoc autem mendacium eſt, quo neque Deus, neque veri ipſius angeli in Canonicis libris leguntur uſi quod mendacium ut excuſemus, non magnopere putamus eſſe laborandum; quia (ut multæ rationes hinc inde comportentur) mendacium eſt mendacium, a Deo & ab electis ejus Angelis alieniſſimum.* 19 Afferentes] *vide ſup. 1 6.* 25 Canis] *cujus ſit mentio propter hiſtoriam capitis 11.* 26 Utinam] *ſenſus eſt, quem non incommodè expreſſit Hieronymus, utinam nunquam fuiſſet pecunia iſta pro qua miſiſti eum, nec alia tibi antehac pecunia adfuiſſet, quam hæc quæ nobis præſens eſt: Nam etſi præſens hæc pecunia noſtra vix digna eſt, quæ cum ramentis facultatum quas prius habebamus, comparetur: tamen filio noſtro futura fuiſſet ſatis, quæ nobis ſatis eſt.* Huic argento] *id eſt, præſenti pecuniæ noſtræ, quam hîc habemus.* Ramenta] *id eſt, tenues hæ facultates noſtræ, quas tanquam ramenta tergendo radendoq; ægrè corraſimus. Hunc locum ut ita interpretemur, tum Græca verba efficerunt, tum verſus ſequentis ratio.*

CAPUT.

CAPUT VI.

1 ILLI autem profecti eo itinere, venerunt vespere ad Tigrim fluvium, ubi commorati sunt.
2 Cumq; filius Ioturus descendisset, exiluit piscis ex eo fluvio,
3 Qui volebat devorare filium.
4 Dixit verò Angelus illi, prehende piscem istum.
5 Itaq; firmè prehendens piscem illum filius projecit eam in terram:
6 Dixitq; ei angelus, dissecа piscem istum & excipiens cor, heparq;, & fel, repone ea tutò.
7 Fecit ergo filius ut dixerat ipsi Angelus, piscem verò assatum comederunt, perrexeruntque ambo, donec appropinquarent ad Ecbatana.
8 Cumque dixisset filius Angelo, Hhazaria frater, [a] quid sibi volunt cor istud, & Hepar, ac fel istius piscis?
9 Dixit ei, cor & hepar istud, si quem turbet dæmonium aut spiritus malus, ea adole coram viro aut muliere illa, ac minimè turbabitur ampliùs.
10 Felle inunge hominem qui habet albugines in oculis suis, ita curabitur.
11 Cùm autem ad Rageschum appropinquassent,
12 Dixit Angelus ille filio, frater, hodie commoraturi sumus apud Rehhuelem, qui idem est cognatus tuus: est autem ei filia unigenita, nomine Sara: loquar de ea ut detur tibi illa in uxorem.
13 Nam tibi accidit jus hæreditatis illius, quia tu solus es ex genere illius: puella autē pulchra & prudens est.
14 Nunc ergo ausculta mihi, & compellabo patrem illius, cumque revertemur Ragescho, [b] celebrabimus nuptias: Nam scio Rehhuelem minimè daturum esse illam viro alteri, secundum legem Moschis; neq; [c] sibi comparaturum mortem: quia tibi convenit ut hæreditatē percipias, potiùs quàm ulli homini *alteri*.
15 Tunc dixit filius Angelo, Hhazaria frater, audivi ego puellam septem viris fuisse traditam, & omnes in thalamo ipso periisse:
16 Nunc autem ego unicus sum patri, & metuo ne ingressus moriar, ut etiam priores illi, quia dæmonium diligit eam, *ut* quod neminem injuria afficiat præter eos qui accedunt ipsam: Nunc, inquam, metuo ne moriar, & deducam vitam patris mei, & matris meæ ex dolore [d] mea causa percepto in sepulchrum ipsorum: Filius autem alter non est ipsis, qui sepeliat ipsos.
17 Dixit verò ei Angelus, an non meministi sermonum quos præcepit tibi pater, ut assumeres uxorem de gente tua?
18 Nunc ergo ausculta mihi frater, nam [e] tua erit uxor; illius verò dæmonii nullam rationem habe:
19 Nam hac ipsa nocte tradetur tibi illa in uxorem: cùm autem ingressus fueris thalamum, si accipiens cinerem [f] thymiamatum imposueris de corde istius piscis & hepate, atque adoleveris,
20 Cùm odoratum fuerit Dæmonium, fugiet; neque ampliùs revertetur ut impetum faciat [g] in sempiternum.
21 Sed quando eris congressurus cum ea, exurgite ambo, & inclamate Deum misericordem, qui misertus conservabit vos.
22 Ne metuas; nam illa tibi [g] jam olim erat præparata, & tu illam [h] servabis, ac proficiscetur tecum: etiam præcipio *animo* tibi fore ex ea liberos.
23 Cumq; Tobija audivisset ista, dilexit eam, & animus ipsius adhæsit ei pervalde: sic venerunt in Ecbatana.

[a] Græc. *quid est.*
[b] Græc. *faciemus.*
[c] Græc. *si decretorem constituerum mortis.*
[d] Græc. *de me.*
[e] Græc. *tibi erit in uxorem.*
[f] Græc. *in seculum seculi.*
[g] Græc. *a sæculo.*
[h] Græc. *servabis.*

ANNOTATIO.

1 Tigrim] *Tigris enim anfractuosus est, & ventrem facit amplissimum. Adiabenen versus quà faciendum est iter Nineve petentibus Ecbatana.* 9 Cor & hepar] *consilium non divinum aut cœleste, sed plane magicum; ut partim doctrina Democriti magi, quæ apud Plinium habetur, partimq; impura Judæorum traditione posßumus confirmare, qui harum nugarum doctores sunt alius, & inter se quoque exercitores superstitiosissimi, ut ipsorum libri usuales (ut ita vocem) ostendunt. Quamobrem cùm argumento hoc, tum multis alijs adducor, ut Judæum aliquem rhapsodum fuisse hujus libri conjarcinatorem putem.* 11 Rageschum] *id est, regionem Rageschanam quæ una voce dicitur Ecbatana: Rehhuel enim habitabat in Ecbatanis, sed in civitate Rageschi minimè: vide suprà 1.16. & 3.7. & infrà 9.* 19 Thymiamatum] *nempe eorum quibus tu ex legis analogia vespere uteris in tuis precibus: Nam thymiamata ut signa precum conjuncta erant precibus, ut interpretatur David psalm. 141.2.* 22 Servabis] *ut Ephes. 5.23.*

CAPUT VII.

1 ADVENERUNT itaq; ad domum Rehhuelis; Sara autem obviam facta illis salutavit illos, & illi *resalutarunt* eam.
2 Postea introduxit illos domum, dixitque Rehhuel Hhednæ uxori suæ, quàm similis est adolescens iste Tobito cognato meo!
3 Rogavitq; eos Rehhuel, unde estis, fratres?
4 Qui dixerunt ei, filiis Nephtali, qui captivi sunt Nineves.
5 Dixitque illis, nostis Tobitum [a] cognatū meum? Qui dixerunt, novimus.
6 Dicente autem illo, valētne? dixerunt ipsi, & vivit & valet; dixitq; Tobija, pater meus est.
7 Tum exiliens Rehhuel, & osculatus eum flevit, & benedixit ei, dicens ei, [b] optimi viri filius es. Audiens verò Tobitum amisisse oculos suos, dolore affectus est, & flevit:
8 Hhedna quoque, uxor ipsius & Sara filia ipsius fleverunt.
9 Postea excipientes eos studiosè mactarūt arietem [c] subrumum, apposueruntq; cibaria multa: dixit verò Tobija Rephaëli, Hhazarja frater, loquere de iis quæ dicebas in itinere, ut perficiatur negotium: ita communicavit [d] rem cum Rehhuele.
10 Tum dixit Rehhuel Tobijæ, comede & bibe, et [e] age hilariter: tibi convenit filiam meam

[a] Græc. *fratrem: sic deinceps.*
[b] Græc. *pulchrum & boni hominis: ut suprà 5. 18.*
[c] Græc. *ovillo Hebraismus.*
[d] Græc. *sermonem; Hebraismus.*
[e] Græc. *fac: vester efficere.*

meam ducere:
11 Verumtamen indicabo tibi veritatem; dedi filiam meam septem viris, & quando congressuri erant cum ea, mortui sunt de nocte: sed in præsentia hilariter age.
12 Dixit verò Tobija, non gustato quicquam hic donec [a] adstantes constitueritis mecum. Itaque dixit Rehhuel, [f] accipito illam jam ex jure: tu agnatus es illius, & illa *vicissim* tua.
13 Misericors autem Deus [g] prosperet vos rebus optimis.
14 Cùm autem vocasset Saram filiam suam, venit ad patrem suum:
15 Qui prehendens manum illius [a] tradidit illam Tobijæ uxorem dicens, ecce secundum legem Moschis accipe illam, & abduc ad patrem tuum; & benedixit eis.
16 Deinde vocavit Hhednam uxorem suam, & accipiens libellum scripsit [h] instrumentum conventionis, atque obsignavit.
17 Tum cœperunt edere.
18 Postea vocavit Rehhuel Hhednam uxorem suam, & dixit ei, soror [a] præpara alterum cubiculum, & introduc eam:
19 Quæ fecit prout dixerat, & introducens eam illuc flevit, [i] mutuasq; lachrymas accepit filiæ suæ:
20 Dixitque ei, bono animo esto filia; Dominus cœli & terræ det tibi lætitiam pro tristitia hac tua: Bono animo esto, ô filia.

[f] Græc. *exporta illam ex nunc, secundum judicium.*
[g] Græc. *prosperum successum det vobis optimum.*
[h] Græc. *syngraphum.*
[i] Græc. *& recepit lachrymas: phrasis elegantissima.*

ANNOTATIO.

12 Adstantes] *Nempe tu & uxor, & si qui sunt alii, ad quos hujus connubii cognitio pertinebit.* 15 Tradidit] *ex prisco matrimoniorum ritu.* 18 Præpara] *sponsæ enim priores in thalamo jugali a matribus familias honestè collocabantur, ante adventum viri: Qua ratione factum est, ut fallerentur Jabbakob Gen. 29. 23.*

CAPUT VIII.

1 CUM autem absolvissent cœnare, [a] introduxerunt Tobijam ad illam:
2 Qui adiens meminit [a] verborum Rephaelis, acceptoq; cinere thymiamatum impositum cor illius piscis, & hepar adolevit:
3 Quem odorem quando sensit dæmonium, abiit in [a] *partes* superiores Ægypti, & ligavit eum Angelus.
4 Conclusis autem duobus illis simul ascendit Tobija in lectum, & dixit, surge soror, precemurque ut misericordiam faciat nobis Dominus.
5 Itaq; cœpit Tobija dicere, benedictus es, ô Deus majorum nostrorum, & benedictum nomen tuum sanctum, gloriosumq; in secula: benedicant tibi cœli, & omnes res creatæ tuæ.
6 Tu fecisti Adamum, & dedisti ei adjumentum Chavam, firmamentum uxorem ipsius, e quibus factum est hominum [a] genus: tu dixisti non esse bonum ut sit homo solus, faciamus ipsi adjumentum simile ipsi.
7 Nunc autem, Domine, non ad scortationem accipio sororem meam hanc, sed [a] ex veritate.
8 Præcipe misertus mei ut cum hac consenescam: quæ dixit cum eo, Amen. Ita cubuerunt ambo ea nocte.
9 Surgens autem Rehhuel abiit, effoditque sepulchrum dicens, nonne hic etiam mortuus fuerit?
10 Et veniens Rehhuel domum suam, dixit Hhednæ uxori suæ.
11 Mitte unam ancillarum quæ videat an vivit: sin minus, [a] *renuncies*, ut sepeliam eum, & nemo noverit.
12 Tum veniens ancilla cùm aperuisset januam, invenit duos ipsos dormientes:
13 Egressaq; renuntiavit eis illum vivere.
14 Itaque benedixit Rehhuel Deo, dicens, benedictus es, ô Deus, omni benedictione pura, & sancta, & benedicant tibi omnes sancti tui, omnesq; res creatæ tuæ, benedicant, inquam, tibi omnes angeli tui & electi tui in omnia secula: benedictus es quòd exhilaraveris me, ac non fuerit factum mihi prout animo præceperam, sed pro multa misericordia tua [b] te gesseris erga nos.
15 Benedictus es quòd duorum unigenitorum misertus sis: fac eis Domine misericordiam, [c] fac ut percurrant vitam suam incolumes cum lætitia, & misericordia.
16 Jussitque famulis ut obruerent sepulchrum.
17 Posteà exhibuit eis nuptiale convivium dierum [a] quatuordecim dixitq; ei Rehhuel antequàm absolverentur dies nuptiales adhibito juramento, eum non egressurum esse, donec completi essent illi quatuordecim dies nuptiales convivii.
18 Tum verò accepto dimidio facultatum ejus abiturum incolumen ad patrem: reliqua verò, *inquit, accipies* cùm mortui fuerimus ego & uxor mea.

[a] Græc. *semen.*
[b] Græc. *feceris nobiscum.*
[c] Græc. *eorum vitam perfice.*

ANNOTATIO.

1 Introduxerunt] *Nempe Rehhuel & Hhednæ uxor, pro eo ritu quem superiore capite attigimus.* 2 Verborum] *de quibus vide suprà 6. 9.* 3 Partes superiores] *id est Montana illa, quibus Ægyptus à Lybia dirimitur: Fabulosum argumentum, ut in 6. cap. docuimus.* 7 Ex veritate] *id est, ex verbo tuo & lege, quæ lex veritatis est.* 11 Renuntiet] *ellipsis frequens quam ex ver. 16. implevimus.* 17 Quatuordecim] *nempe septenum dierum in sponsum & sponsam unigenitos, ut dixerat suprà ver. 15. alioqui septemdialia erant nuptiarum convivia, Gen. 29. 27. & Judic. 14. 15. & sequentibus: & infrà 11. 20.*

CAPUT IX.

1 TUM vocans Tobija Rephaelem
2 Dixit ei, Ahazarja frater,
3 Accipe tecum puerum & duos camelos, ac proficiscere Rageschum Mediæ ad Gebahhelem, & referens ad me pecuniam illam, ipsum adhuc ad nuptias: quandoquidem juravit Rehhuel, me non egressurum esse:
4 Nam pater meus numerat hos dies:

5 Quòd

5 Quòd ſi tardavero multùm, dolebit admodum.
6 Ita profectus Rephaël commoratus eſt apud Gebahhelem, & exhibuit illi [f] chirographum ipſum:
7 Ille verò afferens loculos ipſos cum ſigillis, viciſſim tradidit ei.
8 Poſtea manè ſurgentes, [g] ſimul venerunt ad nuptias, & benedixit *Gebahhel* Tobijæ & uxori ejus.

[f] Græc. communiter: ut ſuprà 5. 19.
[g] Græc. cum.

ANNOTATIO.

6 Chirographum] *Nempe quo Tobito pecuniam deponenti depoſitarius caverat ſe aut ipſi Tobito, aut alteri mandatario ipſius redditurum qui exhibuerit chirographum: ut ſuprà 5. 3.* 8 Et benedixit] *ſic contextum Græcum viſum eſt emendare, tum ex rei natura, tum ex Hieronymi ipſius teſtimonio.*

CAPUT X.

1 PATER autem illius Tobit ſupputabat unoquoque die: cumque impleti eſſent dies profectionis, nec veniſſent illi, dicebat Tobit, an fortè [f] confuſus eſt?
2 An fortè mortuus eſt Gebahhel, ut nemo illi reddat pecuniam iſtam?
3 Et contriſtabatur valde: dicebat verò illi uxor, periit puer, quandoquidem tardavit.
4 Cœpitque ea lugere ipſum dicens:
5 [f] Eheu, pœnitet me fili, quòd dimiſerim te, lucem oculorum meorum.
6 Cui dixit Tobit, tace, ne curam habeas, incolumis eſt.
7 Sed dicebat illa ei, tace, ne fallas me, periit puer meus, & abibat quotidie in viam foras, quà diſcеſſerant.
8 Interdiu autem [a] cibum non capiebat, noctes verò totas non deſinebat lamentari Tobijam filium ſuum,
9 Tantiſper dum abſoluti eſſent dies quatuordecim nuptiarum, quos juraverat Rehhuel eum illic [b] conſumpturum eſſe.
10 Dixit autem Tobija Rehhueli, dimitte me, nam pater meus & mater mea non ampliùs ſperant viſuros eſſe me.
11 Cui dixit ipſius ſocer, mane apud me, & ego mittam ad patrem tuum, qui ſignificent ipſi [c] res tuas. Sed Tobija dixit, nequaquam: verùm dimitte me ad patrem meum. ſurgens itaque Rehhuel dedit ipſi Saram uxorem ipſius cum dimidio facultatum, [f] corporibus, jumentiſque, & pecunia.
12 Et benedicens eis dimiſit eos, [f] dicendo, proſperum ſucceſſum det vobis Deus, ô nati, Deus cœli, antequam moriar: dixit vero filiæ ſuæ, honora [f] ſoceros tuos: illi nunc parentes tui ſunt: audiam de te [d] ſermonem bonum; & oſculatus eſt eam.
13 Hhedna autem dixit Tobijæ, frater chare, conſtituat te Dominus cœli; & det mihi ut videam liberos tuos ex Sara filia mea, ut exhilarer coram Domino. Ecce autem depono apud te filiam meam in depoſitum: ne ergo contriſtes eam, poſtea abiit etiam Tobija benedicens Deo, qui proſperaverat viam ſuam, cùm benedixiſſet Rehhueli, & Hhednæ uxori ejus.

[a] Græc. *panẽ non comedebat, Hebraiſmus.*
[b] Græc. *futurum.*
[c] Græc. *quæ de te ſunt.*
[d] Græc. *oblationem.*

ANNOTATIO.

1 Confuſus eſt] *Id eſt, luſit operam, & conſumpſit fruſtra: nempe ea ratione quam exponit Tobit ver. ſeq. bonus vir bene de Gebahhele cogitans.* 5 Eheu] *non dubium eſt cùm ex Hieronymi interpretatione, tum ex rei ipſius argumento, quin verba Græca corrupta ſint. Eſt enim οἰ pro οὐ legendum, qua mutatione facta totus locus eſt evidentiſſimus.* 11 Corporibus] *nempe humanis, id eſt, mancipiis* σώμασιν. 12 Soceros tuos] *id eſt, ſocerum & ſocrum, Hebraiſmus.*

CAPUT XI.

1 CUM autem profectus eſſet donec appropinquarent ipſi ad Nineven,
2 Dixit Rephael Tobijæ, noſti frater, ut dimiſeris patrem tuum:
3 Præcurramus ante uxorem tuam, ut comparemus domum:
4 Et accipe ad manum iſtud fel piſcis.
5 Ita proceſſerunt, & unà abiit canis [f] ſecutus eos.
6 Channa autem ſedebat circumſpiciens pro filio ſuo in via & animadvertens eum venientem dixit patri ejus:
7 Ecce filius tuus advenit, & vir ille qui erat profectus cum eo; & dixit Rephaël, ſcio ego, Tobija, aperturum oculos ſuos patrem tuum eſſe:
8 Tu itaque inunge felle hoc oculos ipſius, nam [f] mordicatus exteret, abjicietque albugines, & videbit te.
9 Accurrens verò Channa [a] irruit in collum filii ſui, & dixit ei, videam te fili, deinceps moriar; fleveruntq; ambo.
10 Tobit quoque exibat ad januam; ſed impegit: filius autem ejus accurrit ad eum, & prehendens patrem ſuum inſperſit ſel illud oculis patris ſui, dicens, [b] bono animo eſto pater; ut autem mordicati ſunt, extrivit oculos ſuos, & [f] deſquamatæ ſunt de angulis oculorum ejus albugines.
11 Ita videns filium ſuum irruit in collum ejus & flevit:
12 Deinde dixit, Benedictus es, ô Deus,
13 Et benedictum nomen tuum in ſecula:
14 [f] Et benedicant tibi omnes ſancti tui Angeli, quia flagellaſti, & miſericordia uſus es:
15 Nam ecce video Tobijam filium meum.
16 Itaque ingreſſus eſt filius ejus gaudens,
17 Et renuntiavit patri ſuo res illas magnas, quæ factæ fuerant in Media.
18 Tum egreſſus eſt Tobit [c] obviam nurui ſuæ gaudens & benedicens Deo, ad portam Nineves, & mirantibus iis qui contemplabantur ipſum incedentem, eò quòd recepiſſet viſum, Tobit profitebatur coram omnibus miſertum ipſius fuiſſe Deum; cumque appropinquaſſet Tobit ad Saram nurum ſuam, benedixit

[a] Græc. *interfecit, ſic infrà ver. 11.*
[b] Græc. *age*
[c] Græc. *in occurſum nurui*

xit ei dicens, [d] prosperè adveneris filia; benedictus sit Deus qui adduxit te ad nos, & pater tuus, ac mater tua; fuitq; lætitia omnibus qui erant Nineves [e] cognatis ejus.

19 Adfuit enim [e] Achikar, & Nitzba filius fratris ejus,

20 Et agitatæ sunt nuptiæ Tobijæ [f] hilariter diebus [g] septem.

[d] Græc. incolumis.

[e] Græc. fratribus.

[f] Græc. cum lætitia.

ANNOTATIO.

5 Secutus eos] *Inde a profectione, ut dictum est suprà 5. 25. nam hoc præeunte signo intelligitur Channa e longinquo Tobijam filium agnovisse.* 8 Mordicatus] *illiti felis acrimonia.* 10 Desquamatæ sunt] *desiit, pelliculæ squamis similes ex oculis ipsius exciderunt.* 14 Et benedicant] *ad verbum sic habetur, & benedicti omnes sancti Angeli tui. Sed quorsum hoc ad agendas de curatione gratias? Quamobrem ego sic legendum sentio ut reposuimus, aut certè intelligendum passivum verbum ex atticorum usu.* 19 Achikar] *de quo suprà 1. 24. Hunc autem locum sic legendum suspicor,* Ἀχίχαρος ὁ καὶ Νισβᾶς *sive (ut Græci legunt)* Νασβᾶς, *pro eo quod est, Achikar qui etiam appellabatur Nitzba, quasi dicas præfectus, sive procurator, & gestor negotiorum regis, quod significatur appellatione Nitzba.* 20 Septem] *vide suprà 8. 17.*

Caput XII.

Suprà, 5. 21.

1 POSTEA advocans Tobit Tobijam filium suum dixit ei, vide fili ut des mercedem homini huic, qui profectus est tecũ: etiam ampliùs ei oportet addere.

[a] Græc. non legitur dans ei.

2 Cui dixit Tobija, pater [a] non esset mihi grave dare ipsi dimidium eorum quæ attuli,

3 Quia me reduxit ad te incolumen, & uxorem meam curavit, & pecuniam meam attulit, deniq; te curavit consimiliter; dixitque senex, justè fiet si dabitur ei.

4 Et [b] accersens Angelum dixit ei:

5 Accipe dimidium eorum quæ attulisti,

6 Ita discede incolumis.

7 Tum *Angelus* vocans duos ipsos clàm dixit eis, benedicite Deo, eumq; celebrate, & amplitudinem [b] tribuite ei; celebrate, inquam, coram omnibus viventibus, pro iis rebus quas fecit erga vos; bonum est benedicere Deo, & effere nomen ejus, [c] res a Deo gestas honorificè ostendendo, ac ne pigremini celebrare ipsum.

[b] Græc. date.

[c] Græc. sermones Dei, Hebraismus.

8 Arcanum enim regis bonum est occultare, opera autem Dei revelare glorioſum, bonum facite, & malum non assequetur vos.

9 Bona res est oratio cum jejunio, misericordiaq;, & justitia: melius est parum cum justitia, quàm multum cum injustitia: melius exercere misericordiam, quàm auri thesauros comportare: misericordia enim ex morte liberat, & ipsa expurgat omne peccatum, qui [d] exercent misericordiam & justitiam omnimodam, implebuntur vita.

[d] Græc. faciunt misericordias ac justitias.

10 Qui autem peccant, hostes sunt suæ ipsorum vitæ.

11 Minimè occulturus sum a vobis [e] ullum verbum, ut qui dixerim arcanũ regis occultare bonum esse, opera verò Dei revelare glorioſum.

[e] Græc. omne.

12 Jam itaq; quando orabas tu & sponsa tua Sara, [f] ego afferebam monimentum orationis vestræ coram sancto;

13 [f] Et quando sepeliebas mortuos, similiter aderam una tibi; & quando non dubitabas surgere ac relinquere prandium tuum ut profectus circuntegeres mortuum, [g] non erat ignotum mihi benefactum tuum, sed tecum eram.

[f] Græc. non latebat me beneficiens.

14 Nunc ergo emisit me Deus ad curandum te, & sponsam tuam Saram.

15 Ego sum Rephaël, unus [f] ex septem Angelis illis sanctis qui referunt preces sanctorum, & egrediuntur coram gloria sancti.

16 Ipsis autem duobus turbatis, & procidentibus in faciem, quia metuebant,

17 Dixit, ne metuite, pax enim vobis futura est:

18 Verùm Deo benedicite; quia non mea ipsius gratia, sed voluntate Dei nostri veni; quãobrem benedicite ei in secula.

[g] Græc. omnibus diebus.

19 [g] Quotidie spectabar a vobis, ac non comedebam, néq; bibebam; sed visum vos contemplabimini.

20 Nunc autem celebrate Deum, quia ascendo ad eum qui misérat me; & scribite omnia quæ confecta sunt in libro.

21 Tum [f] surrexerunt; cumq; ampliùs [f] non viderent eum, celebraverunt opera magna adeoq; mirabilia Dei.

ANNOTATIO.

4 Accersens] *Nempe senex Tobit: quamobrem plurali utitur sequente versu dicens, dimidium eorum quæ attulisti.* 12 Ego afferebam] *posset quidem hæc verba de Christo accipi, qui Angelus est æterni nostri cum Deo fœderis, ut Justinus Martyr contra Tryphonem, & plerique patrum multos veteris Testamenti locos sanctè de Christo interpretati sunt. Sed cùm sequentia omnia circumspicimus, hæc omnia (ut pleraq; hujus argumenti) deputamus fabulæ, neque laboramus, ut authorem hunc (qui dogmata non pauca corraſit ex Jehudæorum face) ampliùs hoc loco quàm in aliis excusemus, alioqui nusquam scriptura istud effecium Angelis tribuit, sed Christo soli vindicat.* 13 Et quando] *apostrophe ad Tobitum, ut ad Tobijam sermonem convertit in fine sequentis versus.* 15 Ex septem] *si unus hic locus extaret ad revincendam libri istius impuritatem, nihil quidem satiũ futurus esset; nihil enim profectò in toto orbe terrarum magicum dici potest, aut hoc ex principiis magiæ petitum est, quorum doctores primarii ex India & Bactriana profecti cum Jehudæis suum virus communicaverunt: Nam statuunt illi Angelos horarios, diarios, & alios cœli regionibus attributos, principes, ministros, &c. ex quibus Zoroastres Bactrianus, Menastor Indus, & alii scelerum concinnatores suas magiæ observationes elaboraverunt. Atque hoc quidem vitio Jehudæos fuisse non mediocriter inquinatos, ostendit Epiphanius tomo 1. sui Panarii, ubi de Pharisæis agit; & ipsorum quoque libri, diurnæq; observationes testantur, quibus diem solis Rephaëli, diem lunæ Gabrieli, diem Martis Sammaëli, diem Mercurii Micaëli, diem Jovis Tzidkieli, diem Veneris Hhanaëli, diem Sabbathi*

thi Kepharjeli tributum, eoſq; dominos ſtatuunt totius adminiſtrationis in diem illum neceſſariæ. Quamobrẽ ita ſtatuimus, qui ex hoc libro veritatem petunt, aut ſe confirmaturos putant, eos perinde facere, atque ſi molam graviſſimam ſtatuminare velint arundine. 21 Surrexerunt] *e terra, in quam procubuerant.* Non viderunt] *ut aſcendendo ex oculis ipſorum diſparuerat.*

CAPUT XIII.

1 POSTQUAM ergo apparuiſſet ipſis Angelus Domini, Tobit ſcripſit orationem ad exultationem, dicens,

2 Benedictus ſit Deus vivus in ſecula, & regnum ipſius, quia ipſe flagellat miſereturq; deducit ad inferos & reducit, neq; eſt qui effugiat manum ipſius.

3 Celebrate eum filii Iſraëlis coram gentibus quandoquidem ipſe diſſeminavit nos in eis; ibi oſtendite amplitudinem ejus, & exaltate ipſum coram omni vivente, quandoquidem ipſe Dominus noſter eſt, & Deus ipſe pater noſter in omnia ſecula.

4 Si flagellabit nos propter injuſta facta noſtra, at rurſum miſerebitur, & congregabit nos ex omnibus gentibus, in quibus nos diſſeminaverit: ſi quidem convertimini ad ipſum toto corde veſtro, & toto animo veſtro ad exercendam coram ipſo veritatem, tunc convertetur ad vos, & minimè abſcondet faciem ſuam a vobis, ſed contemplabimini quæ facturus eſt erga vos.

5 Celebrate igitur eum toto ore veſtro, & benedicite Domino [a] potentiſſimo, atque exaltate regem ſeculorum.

6 Ego in terra captivitatis meæ celebro eum, & indico robur ac amplitudinem ejus genti peccatrici.

7 Quis novit utrum [b] benevolè ſit accepturus nos, & facturus miſericordiam nobis?

8 Deum meum exalto, & animus meus regem cœli, qui exultabit de amplitudine ejus.

9 Dicant omnes, & celebrent eum [c] juſtè.

10 Jeruſchalaima civitas ſancta, flagellabit quidem te propter opera filiorum tuorum; ſed rurſum miſericordiam faciet filiis juſtorum.

11 Celebra Dominum, quoniam bonus eſt, & benedic regi ſeculorum, ut rurſum tabernaculum ejus extruatur in te cum lætitia.

12 Et exhilaret in te captivos tuos, idque diligendo in te miſeros in omnes generationes ſeculi.

13 Gentes multæ e longinquo venient ad nomen Domini Dei, dona in manibus habentes; dona regi cœli offerendo; [d] generationes omnes laudabunt te, & dabunt [e] exultationis munera.

14 Maledicti omnes qui oderunt te, benedicti erunt omnes qui diligunt te in ſeculum.

15 Lætare & exulta [f] propterea quod filii juſtorum congregabuntur, & benedicent Domino juſtorum *dicentes*:

16 O beatos qui diligunt te, lætabuntur de tua [g] proſperitate, beatos qui contriſtati ſunt pro omnibus flagellis tuis; quia de te lætabuntur contemplantes omnem gloriam ejus, & gaudebunt in ſeculum.

17 Anima mea benedicat Deo regi magno:

18 Quia extruentur Jeruſchalaima ſapphiro, & ſmaragdo, ac lapide pretioſo;

19 Muri tui, turreſq; ac prȩmunitiones ipſæ auro puro;

20 Et plateæ Jeruſchalaimorum beryllo, & carbunculo, lapilliſq; [h] inſitis ophirino teſſellabuntur: dicent q; omnes *incolæ* vicorum *civitatis* illius, Halleluja; & laudabunt dicentes:

21 Benedictus Deus, qui exaltavit *nos, in* omnia ſecula.

[a] Græc. *potentiæ.*

[b] Græc. *voles nos.*

[c] Græc. *in juſtitia.*

[d] Græc. *generationes generationi.*

[e] Græc. *exultationem nomine.*

[f] Græc. *propter filios juſtorum, quod congregabuntur, ſtrajetio.*

[g] Græc. *pax.*

[h] *ex ophirino.*

CAPUT. XIIII.

1 POSTEA ceſſavit celebrare Tobit.

2 Erat autem annorum quinquaginta octo,

3 Quando amiſit [a] oculos; poſt annos verò octo recepit viſum,

4 Et fecit [a] opera miſericordiæ,

5 Perrexitq; timere Dominum Deum, & celebrare ipſum.

6 Plurimum autem cùm ſenuiſſet, vocavit filiũ ſuum cum ſex [b] nepotibus ſuis, & dixit ei, fili accipe filios tuos (ecce conſenui, & jam [c] propè eſt ut excurram ex hac vita) abi in mediam, fili, quia perſuaſus ſum de iis omnibus quæ dixit [d] Jona propheta de Nineve, ipſam everſum iri (in Media verò plus erit pacis ad tempus) & fratres noſtros qui [e] in ipſa terra ſunt diſperſum iri ex optima illa terra, & Jeruſchalaima fore deſerta, domumq; Dei illic exuſtum iri, deſertamq; fore ad tempus uſque:

7 Sed iterum miſerturum ipſorum Deum, & reducturum ipſos in terram illam, ubi ædificaturi ſunt domum cum priore minimè [d] comparandam, donec [e] completæ ſint tempeſtates ſeculi: poſtea verò reverſuros ex [e] variis ſuæ captivitatis locis, & ædificaturos Jeruſchalaima honorificè, domumq; ipſam Dei illic ædificatum iri, & in omnes generationes ſeculi ædificium glorioſum, quemadmodum locuti ſunt de eo prophetæ:

8 Et omnes gentes converſum iri [f] ex veritate ad timendum Dominum Deum, ſuffoſuras q; idola ſua, & benedicturas omnes gentes Domino; ac populum ejus celebraturum Deum, Dominum verò exaltaturum populum ſuum: ita lætabuntur omnes, qui diligunt Dominum Deum, in veritate & juſtitia', [g] exercentes miſericordiam erga fratres noſtros.

9 Nunc ergo, fili, abite Nineve, quia omnino futura ſunt, quæ dixit propheta Jona; tu verò obſerva legem & prȩcepta, eſtoq; ſtudioſus miſericordiæ, & juſtus, ut tibi bene ſit; & ſepelime honeſtè, matremq; tuam mecum, neque amplius commoramini Nineves.

10 Fili obſerva quid fecerit [g] Haman Achikaro, qui educaverat ipſum; quemadmodum ex luce deduxerit eum [g] in tenebras, & quantis malis compenſaverit eum.

11 Ac Achikar quidem ſervatus eſt, illi verò retributio eſt facta, cùm ille in tenebras deſcenderit: [g] Nitzbain miſericordia [h] ſe occupaverat, & ſervatus eſt e laqueo mortis quem poſuerant ipſi, Hhaman verò inſidens in laqueum perlit.

13 Nunc

[a] Græc. *miſericordias.*

[b] Græc. *filiis filius ſuus.*

[c] Græc. *ad ex currendũ ex hac vita ſum.*

[d] Græc *non qualis prior.*

[e] Græc. *captivitatibus ſuis.*

[f] Græc. *vere.*

[g] Græc. *faciens miſericordiam fratribus.*

[h] Græc. *erat.*

12 Nunc ergo, fili, vide quid misericordia faciat, & quomodo justitia liberet.
13 Hæc autem dicente illo, [i] exhalata est anima ejus in lecto, (erat autem annorum centum quinquaginta octo) & sepelivit eum gloriosè filius.
14 Cumq; mortua esset Channa mater ipsius, sepelivit eam cum patre suo: abiit verò Tobija cum uxore sua liberisque in Ecbatana ad Rhhuelem socerum suum:
15 Ubi consenuit honoratè, mortuosq; [k] soceros suos sepelivit gloriosè, hæreditatemq; percepit facultatum illorum, & Tobiti patris sui.
16 Obiit autem ipse quoque annos centum viginti septem natus in Ecbatanis Mediæ:
17 Et audivit antequam moreretur perditionem Nineves, quam cepit [l] Nebucadnetzar & Assuerus: itaq; ante mortē de Nineve lætatus est.

[i] Græc. *deliquit anima ipsius.*

ANNOTATIO.

3 Oculos] *id est, visum oculorum; synecdoche: nam oculos quidem habebat, sed obtectos squamis albuginis.* 6 Jona] *de hu Jonæ prophetiu nihil extat, sed Nachum hoc argumento prophetavit: erratum puto.* In ipsa terra] *id est, in Jehudæa.* 7 Completæ] *usque ad illam temporum plenitudinem qua venturus erat Christus, ut vocat Apostolus ad Gal. 4.4.* 10 Haman] *de hac historia nihil alibi legitur: videtur quidem in mortis genere ad Hamanem illum alludere, cujus historia in libro Esteræ narratur: sed si ita est, toto cælo errat.* In tenebras] *id est, in conditionem obscuram miseramq: sic deinceps.* 11 Nitzba] *hanc vocem in contextu Græco certissimis argumentis corruptam suspicor, neq; his verbis a repræsenti discedi puto: quamobrem pro Menaschu voce quæ ibi legitur, conjicio legendum esse* ὁ Ναασσῆς, *ut suprà 11.19. quo pacto evidentiam habet locus.* 15 Soceros] *ut suprà 10.12.* 17 Nebuchadnetzar & Assuerus] *id est, Cyaxares Phaortis filius, & Astyages Medorum Reges: quorum alter Nineven cepit post obsidionem gravissimam, alter captam evertit sub extremum Tobiti tempus, vide in prophetam Nachum.*

ORATIO MENASCHIS Regis Jehudæ.

Menasche vinctus fidem suam confirmans a natura Dei confitetur peccata sua, gratiam & misericordiam petit, & votum laudis nuncupat Domino.

1 DOMINE Deus omnipotens majorum nostrorum, Abrahami, Jitzchaki, & Jahhakobi, ac seminis eorum,
2 Qui fecisti cœlum & terram cum toto ornatu eorum,
3 Qui obsignasti mare verbo præcipiente tuo, qui conclusisti abyssum obsignatam terribili & glorioso nomine tuo,
4 Quem omnia horrent, & contremunt a facie potente tua,
5 Quia perferri non potest majestas gloriæ tuæ, aut sustineri interminatio iræ tuæ contra peccatores,
6 Cujus promissionū immensa & imperveſtigabilis est misericordia, quoniam tu domine altissimus, benignus, longanimis, & plurimum misericors, pœnitentia duceris erga filios hominum,
7 Tu Domine, qui pro amplitudine bonitatis tuæ promisisti pœnitentia te adductum iri, & remissurum iis qui peccaverint in te, & multitudine miserationum tuarum ex decreto tribuis resipiscentiam peccatoribus ad salutem:
8 Tu, inquam, Domine Deus justorum non imposuisti pœnitentiam justis Abrahamo, Jitzchako, & Jahhakobo, iis qui non peccaverunt contra te; sed imposuisti pœnitentiam mihi, qui sum peccator,
9 Quoniam plus peccavi quàm numerosa sit arena maris plurimæ sunt iniquitates meæ, Domine, plurimæ sunt iniquitates meæ; nec sum dignus qui intentis oculis contuear altum cœlum præ multitudine iniquitatum mearum:
10 Incurvatus sum graviter vinculo ferreo, adeò ut non possim efferre caput meum; sed non est relaxatio mihi, quia excitavi iram tuam, faciens quod malum videtur in oculis tuis, cùm non fecerim voluntatem tuam, & mandata tua non observaverim, sed statuerim abominationes, & offensas multas commiserim.
11 Nunc ergo flecto genua cordis mei exoptans a te benignitatem tuam; peccavi Domine peccavi, & iniquitates meas agnosco.
12 Quamobrem peto & oro te, remitte mihi, Domine, remitte mihi, ac ne perdas me cum iniquitatibus meis, neque in æternum iratus asserves mala mihi, aut damnatum adjudices me locis infimis terræ, quia tu Deus es, Deus pœnitentiæ:
13 Sed ostende in me totam bonitatem tuam, indignum me servando, secundum magnam misericordiam tuam.
14 Et laudabo te semper singulis diebus vitæ meæ, quoniam te laudat omnis virtus cœlorum, & tua est gloria in sempiterna sæcula, Amen.

JUDITH.

JVDITH Schimbhonitis, Nebucadnetzare Babyloniæ Rege per Holopherνem potentiſſimarum copiarum ducem Judæam infeſtaturo, & Beth-Choglam obſidente, ad Holophernem proficiſcitur in caſtra: ubi fretа formæ ſuæ elegantia paucos dies intacta ab Holopherne conſumens eum mendaciis decipit, & de nocte circunvento cervices præcidit ei. Quo facto, caput ad cives ſuos reportans conſilium dat eis, quo Aſſyrii fuſi & proſtigati, Iſhudæi liberati ſunt, nomen ipſi comparatum, & gratiæ cantatæ Domino.

CAPUT I.

1 ANNO duodecimo regni Nebucadnetzaris, qui regnabat Nineves in civitate magna temporibus 'Arpacſchadi regnum tenentis Medorum Ecbatanis,

2 (Qui extruxit Ecbatanis circumquaq; 'muros ex lapidibus cæſis in longitudinem cubitorum ternûm, in latitudinem cubitorum ſenûm, faciens [a] murum altum cubitos ſeptuaginta, & latum cubitos quinquaginta,

3 Et turres ejus impoſuit portis ejus centenûm cubitorum,

4 [b] Statuens latitudinem fundamentorum ejus in cubitos ſexaginta,

5 Fecitq́ue portas ejus portas [c] extantes in altitudinem cubitorum ſeptuaginta, quarum latitudo cubitorum quadragenûm fuit, [d] ut procedere poſſent copiæ potentes ejus, & acies inſtrui præditatus ejus)

6 Geſſit ergo bellum temporibus illis rex Nebucadnetzar contra regem Arpacſchadum in planitiæ magna, quæ planities eſt in finibus 'Cragi, ad quem convenerant omnes qui incolebant montana, & omnes accolentes Euphratem, & Tigrim, & Hydaſpen, & planitiem 'Arioci regis Elymeorum, & convenerant gentes multæ admodum [e] ex 'Gelodæis in aciem.

7 Miſit autem Nebucadnetzar rex Aſſyriorum ad omnes habitatores Perſidis, & ad omnes habitantes occaſum verſus, id eſt, incolentes Ciliciam, & Damaſcum, Libanumq;, & Antilibanum, omnesq; [f] accolas maris,

8 Et 'ad [g] gentes Carmelum & Gilhhadem, ſuperioremq; Galilæam, & magnam planitiem 'Chatzar-allom *incolentes*,

9 Et omnes habitantes Samariam ac civitates illius, denique trans Jardenem uſque Jeruſchalaima, & 'Batanæam, & 'Aulonas, & Kadeſchum; & flumen Ægypti, & Daphnas, & Rameſſeſum, & totam regionem Goſchenis,

10 Uſq; quà venitur ad ulteriora Tanæos & Mempheos, denique omnes habitantes Ægyptũ uſq; qua venitur ad fines Æthiopiæ.

11 Sed nihili fecerunt omnes habitatores regionum iſtarum verbum Nebucadnetzaris regis Aſſyriorum, neq; convenerunt ad ipſum [h] bellaturi, quia non metuebant ipſum; ſed [i] videbatur ipſis non majoris quàm alius quilibet, & remiſerunt legatos ejus [k] re infecta ignominioſè a conſpectu ſuo.

12 Quamobrem animatus Nebucadnetzar contra omnes regiones iſtas valde, juravit per thronum & regnum ſuum omnino ſe ulturum eſſe omnes fines Ciliciæ, & Damaſci, Syriæq́, ac ſublaturum gladio ſuo omnes habitantes in regione Moabi, & Hhammonitas, & totam Judæam, omnesq; Ægyptios, uſq; quà venitur ad fines utriuſq; maris.

13 Et aciem inſtruxit copiarum ſuarum contra Arpacſchadum regem anno decimo ſeptimo, ubi cõfirmatus ipſe in bello ſuo cum omnibus curribus ipſius dominatus eſt civitatibus ejus,

14 Et perveniens Ecbatana uſque occupavit turres, & devaſtavit plateas *civitatis* illius, & ornatum illius [l] expoſuit opprobrio:

15 Ipſum verò Arpacſchadum capiens in montanis Cragi confixit jaculis ipſius, atq; proſligavit eo ipſo die;

16 Eoq; confecto rediit Nineven ipſe [m] cum tota turba miſcella ſua, multitudine hominum bellatorum permagna, ubi ſoluto animo convivatus eſt ipſe cum copiis ſuis per dies centum viginti.

[a] Græc. *altitudinem muri.*

[b] Græc. *fundans latitudinem.*

[c] Græc. *excitata.*

[d] Græc. *ad proceſſus copiarum, &c.*

[e] Græc. *filiorum Gelod.*

[f] Græc. *habitantes ſecundum faciem maritimæ.*

[g] Græc. *eos qui ſunt in gentibus.*

[h] Græc. *ad bellum.*

[i] Græc. *erat coram ipſi ut vir unus.*

[k] Græc. *vacuos in ignominia.*

[l] Græc. *dãn in probrium.*

[m] Græc. *ipſe cum.*

ANNOTATIO.

1 Anno duodecimo] *Hiſtoriam hanc quàm variè interpretentur quicunq; eam attigerunt nihil attinet dicere; tantùm tres ſententias in hunc locum afferre ſtatuimus paucis, & quid magis probemus oſtendere. Ac veterum quidem ſententia fuit, teſte Auguſtino lib. 18. de civit. Dei, cap. 16. hæc ad hiſtoriam Cambyſis filii Cyri Perſarum regis pertinere, Arphaxadum verò eſſe Arbacłum quendam, quo authore (cùm Cyri apud Maſſagetas cladis audita eſt) Medi in regem Perſarum rebellaverint: quam ſententiam ex Hhebræorum teſtimoniis confirmare volebat Beda, eò quòd Cambyſen Hebræi Nebucadnetzarem alterum vocaverint: ſed neque tam diu regnavit Cambyſes, ut hic dicitur, & infrà 2. 1. neque rex Aſſyriorum diceretur. Altera ſententia eſt eorum qui Philonem ſecuti Dario Hyſtaſpis filio iſta tribuerunt; ſed ne hæc quidem probatur nobis, quia illud hiſtoriæ ſanè planè repugnaret, & præterea Nineven longo antea tempore ab Aſtyage everſam fuiſſe conſtitentur hiſtorici. Quamobrem nos ſententiam aliam magis amplectimur, nempe cùm Nebucadnetzar commune ſit regum Babyloniorum nomen: Nebucadnetzarem hoc eum appellari, quem ſcriptura vocat Merodac-Baladanem, avum Nebucadnetzaris illius qui fuit magni Nebucadnetzaris pater, per quem Menaſcherex Judææ captus in Babylonam deportatus, ac poſtremò vinculis ſolutus eſt. Is enim rex Babyloniæ primùm, poſtea verò Aſſyriæ quoque effectus eſt, ſuccedens in regnum Eſarhaddoni magno, cùm fratres illius patricide regno indigni haberentur, undecunq; Aſia mutuis bellis exarſit diutiſſimè. Arpacſchadi] *ideſt, Artacamus, qui Media diviſa regnum ſuum Nineves confirmavit, ut eo propugnaculo fretus tum Dejoci regi, tum irrumpentibus aliis hoſtibus obſiſteret.*

6 Cragi] *Græcam vocem Ragau ſic omnino intelligendam eſſe oſtendit hiſtoriæ cum Geographicis compara-*

paratio, & legendum κατ' ὄγυ. Est autem Cragus pars Tauri montis, cui subest campus amplissimus in accessu Mediæ. Cragum nominat Plinius lib. 5. natural. histor. cap. 27. Arjoci] *id est, Dejocis, qui alteram Mediæ partem obtinebat.* Gelodæis]*id est, Scythis, & superioribus gentibus trans montem Taurum ad septentrionem habitantibus, Gelas vocant Geographi, Græci Caduſios.* 8 Ad gentes]*id est, ad novos terræ Jsraëlu incolas, per Schalmanasarem & Esarhaddonem missos, de quibus 2. Reg. 17.* Chatzar-allom] *hanc vocem in Canonicis libris legere non meminimus, sed tantùm hoc in libro hic & infrà. 3. 13. & 7. 3. Quibus ex locis campum esse intelligimus inter montana duo, ex forma vestibuli protractum in magnam longitudinem: qua ex forma Chatzar, id est, atrium, appellatur. Alloin vero a montibus sylvosis campum dium differentibus: sunt autem hæc montana Taboris, de quibus Jehoschu. 16. & sequentibus. hæc enim a Galilæa superiore ad inferiorem, id est Samariam, protenduntur.* 9 Batanæam] *id est, Trachonitidem, & cæteras partes in ventre montium Assadamorum sitas, ut appellat Ptolemæus.* Aulonas] *Græcam vocem Chellos sic interpretamur, quia fit ex Hebræo Cholon sive Chullen, quam vocem imitati Græci Aulonas dixerunt, affini significatione cum Chatzar, de quo modò dicebamus. Duo autem fuerunt Alones in terra Jsraëlis, ut ex sacris libris est manifestissimum: sed hic Aulones ii sunt intelligendi qui secundum montes Arabiæ ad Ægyptum usque protenduntur, ad quos Hhammonitica regio, Moabitica, Nabathæa, & aliæ pertinent.*

CAPUT II.

1 ANNO autem decimo octavo, die vigesimo secundo mensis primi factus est sermo in domo Nebucadnetzaris regis Assyriorum de ulciscendis omnibus illis regionibus, quemadmodum dixerat. *Suprà I. 12.*

2 Convocatis enim omnibus administris ejus, & omnibus magnatibus ejus, proposuit eis arcanum consilii sui, [a] colligens omne malum regionum istarum ore suo, [a] Græc. *convocans.*

3 Illi autem judicarunt profligandam esse omnem carnem eorum qui non obsecuti essent verbo oris ipsius.

4 Fuit itaque cùm obsolvisset consultationẽ suam, ut vocaret Nebucadnetzar rex Assyriorum [a] Holophernem primarium ducem copiarum suarum, qui secundus erat ab ipso ac ediceret ei,

5 Hæc dicit rex ille magnus Dominus totius terræ, ecce tu profectus a conspectu meo assumito tecum viros fretos robore suo, peditum ad centum viginti millia, equorum verò multitudinem cum sessoribus ad duodecim millia: & procedito [b] contra totam regionem illam quæ ab occasu est, quia non paruerunt verbo meo; ac denuntiato ipsis, ut terram & aquã cõparent mihi, quia indignatione mea super venturus sum ipsis & obtegens totam superficiem terræ pedibus copiarum mearum expositurus ipsos direptioni eis; adeò ut saucii illorum impleant valles, ac torrentes illorum, & fluvii exundantes mortuis illorum impleantur; denique acturus turbam [c] captivam illorum in extremitates totius terrę: tu ergo egressus præoccupa mihi totum terminum illorum; cumq; dederint se ipsos tibi, conserva eos mihi ad diem illum [d] quo sum castigaturus eos: [b] Græc. *in occursum toti regioni.* [c] Græc. *captivitatem.* [d] Græc. *castigatio illorum.*

6 Erga eos autem qui erunt immorigeri ne clementia utitor oculus tuus, ut [e] exponas eos cædi & rapinæ in tota terra tua; quia ut vivo ego & potentia regni mei constat, ita quæcunque locutus sum ea quoque efficiam manu mea. Tu igitur ne transgrediatur [f] quicquam verborum Domini tui sed [g] omnino conficito prout præcepi tibi, ac ne longior esto in efficiẽdis illis. [e] Græc. *tradas.* [f] Græc. *unum aliquod.* [g] Græc. *conficiens consumma.*

7 Egressus itaque Holophernes a conspectu Domini sui, vocavit omnes dynastas, ducesq;, & præfectos copiarum Assyriæ, numeravitque lectissimos viros in aciem, quemadmodum præceperat ipsi dominus ipsius ad myriadas duodecim, & equites sagittarios duodecies mille:

8 Quorum aciem instruxit, quemadmodum millitaris multitudo disponi solet, & sumpsit camelos asinósque ad impedimenta ipsorum multitudine permagna, & oves bovesque & capras, [h] ut expeditiores essent, innumeras:

9 Itẽ commeatum in virum quemque [i] numerosissimum.

10 Aurumq; & argentum ex domo regis permultum.

11 Ita processit ipse cum omnibus copiis suis in expeditionem præiturus regi Nebucadnetzari; ut obtegeret totam superficiem terræ ad occasum *sitæ* curribus & equitibus, peditibusq; lectissimis ipsorum: multi etiam miscelli conveniebant ad ipsos *numerosẽ* ut locustæ, aut ut arena terræ: innumerabiles denique erant præ multitudine. [h] Græc. *ad apparatum ipsorum quarum non erat numerus.* [i] Græc. *in multitudinẽ.*

12 Processerunt ergo Nineve itinere trium dierum [k] in campum [a] Betilath; castraque fecit supra Betilathum propè [a] montem illum qui a dextra est superioris Ciliciæ, ubi assumens omnes copias suas, pedites, & equites, atq; currus suos discessit inde in regionem montanam. [k] Græc. *in faciem campi*

13 Et condidit [a] Phudum, ac Ludum, vastavitque omnes [l] Tarsenses, & Jischmahhelitas, qui ad Austrum erant [a] in superficie deserti Aulonum, cùm trajecisset Enphratem & transiisset Mesopotamiam. [l] Græc. *filios Tarsis, & filios Fischmahhelis.*

14 Nam subruit omnes civitates excelsas impositas torrenti [a] Arbonæo, donec veniatur ad [a] mare.

15 Et occupans terminos Ciliciæ: concidit omnes qui obsistebant sibi, pervenitque ad terminos usque Japhonis meridiem versus & [m] prospectum Arabiæ. [m] Græc. *faciem.*

16 Postea circumveniens omnes Medjanitas incendit tabernacula eorum & vastavit caulas eorum. [n] Græc. *diebus.*

17 Descenditq; in campum Damasci [n] tempore messis triticeæ, ubi incendens omnes agros illorum, & greges armentaque [o] exponens delenda civitates eorũ deprædatus est, & agros eorum excutiens cæcidit omnes adolescentes eorum [p] acie gladii. [o] Græc. *dans ad deletionem* [p] Græc. *ore.*

18 Itaque accidit metus & tremor de eo omnibus habitantibus *regionem* maritimam, qui erant Tzidone, & Tyri, habitantibusque [a] Suri, [a] Hhacone, omnibusque habitantibus [a] Jemnane: etiamque [a] habitatores Aschdodi, & Aschkelonis timuerunt ab eo valde.

ANNOTATIO.

2 Colligens omne malum] *id est, congerens ea omnia animo infensissimo, quæ malè facta ab illis fuisse confirmabat, ut eo pacto commune odium in consiliariorum suorum animu incenderet.* 4 Holophernè] *Chaldaicum esset Cholparmeahh: sed usitatam vocem hic visum est retinere.* 12 Betilath] *vocem hanc corruptam esse res ipsa loquitur. Ego si quid conjectura possim, existimo regionem esse & planitiem illam, quæ inter montem Taurum & Edessam sita est, ubi Bithias & Samosata in Geographicis a Ptolomæo collocantur: Est enim Betilla Chaldæis agnorum locus ut ferè sunt pascua montanis subjecta. Erat autem hic locus ad Euphratem trajiciendum commodissimus.* Montem illum] *id est, Taurum.* 13 Phudum] *id est, Cappadociæ, & Armeniæ minoris incolas. Est autem hic versus prolepticus, summatim exponens ea quæ postea minutatim explicantur.* In superficie] *id est, in toto illo deserto, quod secundum montes a summa Syria ad Arabiam & Ægyptum usque protenditur.* 14 Arbonæo] *ex notatione vocis (Hebraicè enim dicitur Charbonai ex nigrore) & natura ipsius fluvii quam tradunt historiographi, fluvius est Melas Cappadociam & Armeniam minorem præterfluens.* Mare] *Nempe Cilicium.* 18 Suri] *locus est maritimus inter Tyrum & Ptolemaidæ, quem a situ Geographi vocarunt Sandalium.* Hhacone] *id est, Ptolemaide, ut Plinius testis est: vide in Judic. 1. 31. Sed Græca vox est corruptissima.* Jemnane] *oppido sito sub Carmelo monte.* Habitatores] *id est, Pelischtæi, synecdochicè.*

CAPUT. III.

1 QUAMOBREM miserunt ad eum legatos, qui verbis ad pacem spectantibus dicerent,

2 Ecce nos [a] servi Nebucadnetzaris regis magni [b] expositi sumus tibi:

3 Utere nobis, quemadmodum placuerit [c] tibi.

4 Ecce prædia nostra, & omnia loca nostra, omnesque agri tritici, greges que, & armenta, & omnes caulæ tentoriorum nostrorum expositæ sunt tibi, utere quemadmodum placuerit tibi.

5 Ecce etiam civitates nostræ, & qui inclùt eas, servi tui sunt; veniens [d] exhibe te illis, ut videtur bonum in oculis tuis.

6 Cùm ergo accedentes viri illi Holophernem, renuntiavissent ipsi [e] in hanc sententiam,

7 Descendit in maritimam regionem ipse cum copiis suis.

8 Et custodia imposita civitatibus excelsis, acceperunt ex eis ad auxilium viros delectos.

9 Exceperunt autem eum ipsi cum tota circumjacente regione ipsorum coronis, choreisque, & tympanis:

10 Ipse verò evertens omnes terminos eorum, lucos eorum excidit:

11 Placebat enim ipsi profligare omnes Deos terræ.

12 Ut solùm Nebucadnetzarem illum colerent omnes gentes; & omnes linguæ, atque nationes ipsorum, illum invocarent Deum.

13 Cùm autem venissent e regione [f] Chatzarallomi prope [g] Dothajima, qui locus est ex adverso [g] Serræ magnæ, ut *vocant* Jehudæi,

14 Castra fecit inter Gebahhum & [h] Scythopolin; ubi fuit mensem [i] integrum, ut omnia impedimenta copiarum suarum colligeret.

a Græc. *pueri*
b Græc. *adsumus coram te, ut Genes.* 13. 9. *sic deinceps.*
c Græc. *faciestua.*
d Græc. *occurre illis quod est bonũ.*
e Græc. *secundum verba hæc.*
f Græc. *decrium.*

ANNOTATIO.

13 Chatzar-allomi] *De quo sup. 1. 8.* Dothajima] *de quo Genes. 37. 17.* Serræ magnæ] *sic vocant Jehudæi accessu angustos per fauces montium, cùm longiores sunt angustiæ: quia montes utrinque inter se adversantes figuram serræ denticulatæ quodam modo exprimunt. Atque hanc quidem fuisse regionis illius constitutionem apparet ex 2. Reg. 6. Quamobrem eum ad commoditatem exercitus in omnes terræ partes transmittendi occupavit, ut fecit Jonathan, 1. Mach. 9. 73. Hæc autem serra, id est, serrata quodammodo angustia, magna dicitur discretionis ergò; quia minor fuit serra prope Mucmaschum, cujus habetur mentio 1. Schem 13. & 14. & 17. Et Jescha. 10. Has serras veteres Hebræi potius Mahhberoth, id est, transitus, nominarunt.* 14 Scythopolim] *quam Hebræi prius Bethscheanem appellabant.*

CAPUT. IIII.

3 AUDIENTES verò [a] Jisraëlitæ, qui habitabant in Judæa, quæcunque fecerat gentibus Holophernes primarius dux Nebucadnetzaris regis Assyriorum, & quomodo spoliasset omnia loca sacra earum, eaque [b] delevisset:

2 Metuerunt valde [c] ab eo, & Jeruschalaimorum causa ac templi Jehovæ Dei ipsorum concurbati sunt, [d] quia recens ascendebant e captivitate, & nuper totus populus congregatus fuerat ex Judæa, vasaq; & altare ac domus ipsa a profanatione fuerant sanctificata.

3 Itaque miserunt in totum terminum Samariæ & vicos illius, & Bethchoronem, & [e] Bahhal-majima, & Jerichuntem & Mecholam, & Tzorhham, & convallem [e] Schalami qui præoccuparent omnes vertices montiũ excelsorũ.

4 Et muris cingentes vicos qui erant in eis [f] deponerent illic commeatum ad apparatum belli, quia recèns fuerant agri eorum demessi.

5 Scripsit etiam [g] Jojakim sacerdos magnus, qui erat [h] tempore illo Jeruschalaimis, ad habitatores [e] Beth-choglæ, & [e] Beth-hasschittæ, quæ sita est e regione Chatzar-allomi [i] adversus agrum propinquum Dothajimis, edicens ut obtinerent ascensus montanæ *regionis*,

6 Quia per ipsos ingressus patebat in Judæam, eratque facile prohibere illos aggredientes, cum angustus esset transitus in viros [k] ad summum binos.

7 Feceruntque Jisraëlitæ prout constituerat ipsis Jojakim sacerdos magnus, & senatus totius populi Jisraëlis, qui consedebant Jeruschalaimis.

8 Et inclamaverunt [l] omnes Jisraëlitæ Deum contentione magna, deprimentes animos suos contentione magna ipsi cum uxoribus suis,

9 [m] Et infantes ipsorum, ac jumenta ipsorum cum

a Græc. *filii Jisraëlis, sic desinceps.*
b Græc. *dedisset in delectionem.*
c Græc. *a facie ejus.*
d Græc. *debuerant illic.*
e Græc. *contra faciem ejus.*
f Græc. *manu.*
g Græc. *unus vir Jisraëlis.*

cum omni inquilino & mercenario, & *mancipio* ipſorum pecunia empto, impoſuerunt cilicia lumbis ſuis.

10 Et unuſquiſq; vir, mulierq́; &, pueri, atque habitatores Jeruſchalaimorũ prociderunt [b] ante templum,

11 Et Inſpergentes cinere capita ſua expanderũt cilicia ſua coram Domino,

12 Et altare ipſum cilicio circundederunt:

13 Exclamaverunt q́; apud Deum Jiſraëlis unanimiter [i] contentione magna, ne exponeret direptioni liberos ipſorum, & uxores prædæ, & civitates [k] hæreditarias ipſorum deletioni, & res ſanctas profanationi & probro, [l] unde lætaturæ eſſent gentes,

14 Et exaudiens Deus deprecationem ipſorum ex tribulatione ipſorum ſervavit eos:

15 Cùm jejunaret populus dies complures in tota Judæa & Jeruſchalaimis coram [m] loco ſancto Domini omnipotentis,

16 Et Jojakim ſacerdos magnus omneſq́; qui aſtabant coram Domino ſacerdotes, & qui miniſtrabant Domino, ciliciis accincti lumbos ſuos offerrent holocauſtum [n] juge, & vota & voluntaria dona populi,

17 Et verſante cinere ſuper cidares ipſorum inclamarent Dominum omnibus viribus [o] ut benignè reſpiceret in totam domum Jiſraëlis.

b Græc. *contra faciem templi: ſic deinceps.*

i Græc. *contentè.*
k Græc. *hæreditatu.*
l Græc. *lætitiagentibus.*

m Græc. *ſanctis.*

n Græc. *jugitatis.*

o Græc. *ad bonum ut viſitaret.*

ANNOTATIO.

2 Quia recèns] *Hæc de Babyloniса deportatione & reverſione minimè intelligenda eſſe ſuprà in primum caput oſtendimus; ſed potius ad illud tempus referenda eſſe, quo Menaſche ſolutus vinculis ex Babylonia redierat: quo tempore captivi quidem reverſi ſunt: ſed cultus Dei, quem ipſe contaminaverat, inſtauratus eſt Jeruſchalaimis, quemadmodum legimus. 2. Chronic. 33. 13. agnoviſſe Menaſchen, quòd Jehova ſit Deus, &c.*

3 Bahhalmajima] *Has voces depravatiſſimas ita reſtituendas eſſe videbit facilè quiſquis tum hiſtoriam ſacram, tum chorographiam cognoverit: ut apparet ex Joſh. 16. & 17. & Judic. 7.* Schalemi] *de qua Gen. 14.* 4 Deponerent] *ſic legendum eſſe in contextu Græco, ipſo meridie clarius eſt.* 5 Jojakim] *hic verò is eſſe minimè putandus eſt, qui Darii & Artaxerxis temporibus vixit, de quo Nechem. 12. 10. & 26. ſed ille potiùs cujus ſit mentio in hiſtoria Chizkijæ, 2. Reg. 18. & 19. de quo inſignis habetur prophetia Jeſcha. 22. Quam prophetiam ſi quis huic hiſtoriæ aptare velit, non magnopere contendam: nam idem eſt Jojakim & Eljakim. Nec obſtat quòd eo tempore regnabat Menaſche, cujus hîc nulla mentio: nam prudentis regis fuit ab his negotiis in ſpeciem abſtinere, & Jehojakimo viro authoritate ſumma prædito committere curam agendi quæ fuerunt opus cùm in regno Jehudæ, tum in locis finitimis: quod ſi proruraſſet Rex, ſpeciem rebellionis habuiſſet.* Beth-Choglæ] *cujus mentio eſt Joſh. 18. 19. & 21. civitas fuit partim ad Binjaminem, partimq́; ad Ephrajimum pertinens.* Bethhaſchittæ] *ut Judic. 7. 22.* 9 Et Infantes] *vide in Jonæ. 3.*

CAPUT. V.

1 SED cùm renunciatum eſſet Holopherni primario duci copiarum Aſſyriæ Jſraëlitas ſe comparaviſſe ad bellum, & acceſſus *regionis* montanę occluſiſſe, muroq́; firmaſſe omnem verticem montis excelſi, & in agris diſpoſuiſſe [a] res ad quas impingeret:

2 Iratus [b] & indignatus vehementer accerſivit omnes principes Moabi omnesque duces Hhammonitarum, & omnes ſatrapas *regionis* maritimæ, & dixit eis,

3 Renuntiate jam mihi, ô [c] Cenahhanæi, quis ſit populus iſte qui conſidet in *regione* montana, quæ civitates quas habitant, quæ multitudo copiarum ipſorum, qua in re *poſitum ſit* robur ipſorum & potentia ipſorum, quis extiterit apud eos rex aut princeps exercitus ipſorum,

4 Et quamobrem contrà ſtatuerint quàm omnes habitantes ab occaſu, ne [d] obviam mihi procederent.

5 Cui dixit Achior dux omnium [e] Hhammonitarum, audiat jam Dominus meus [f] rem ex ore ſervi ſui: nam renuntiabo tibi veritatem de populo iſto domicilia habente prope te, qui in habitabat montanam *regionem* iſtam: non enim prodibit mendacium ex ore ſervi tui.

6 Populus iſte [g] Chaldæis oriundus eſt;

7 Fuerunt autem inquilini primùm in Meſopotamia, eò quòd nollent obſequi Diis majorum ſuorum, qui erant in terra Chaldæorum;

8 Sed excedentes inſtituto gentis ſuę adorarent Deum cœli, Deum quem agnoverant: quamobrem ejicientibus ipſos *patribus* a conſpectu deorum ſuorum fugerunt in Meſopotamiam, ubi fuerunt inquilini diebus multis; cumq́; edixiſſet Deus ipſorum, ut egreſſi ex incolatu ſuo proficiſcerentur in terram Cenahhanis, inquilini fuerunt illic, & multiplicati ſunt auro & argento, ac pecoribus multis valde.

9 Poſtea deſcenderunt in Ægyptum (obtexerat enim ſuperficiem terræ Cenahhanis fames) & inquilini fuerũt illic, donec reverterẽtur; ubi [h] abierant in multitudinem plurimam, adeò ut innumerum eſſet genus ipſorum.

10 Cùm autem inſurrexiſſet in eos rex Ægypti, ut aſtutis conſiliis opprimerent eos & labore ac [i] lateritio opere deprimentes eos [k] efficerent eos ſervos:

11 Inclamaverunt Deum ſuum, qui percuſſit totam terram Ægypti plagis immedicabilibus, adeò ut ejicerent eos Ægyptii a conſpectu ſuo:

12 Et exarefecit Deus mare rubrum coram eis,

13 Et adducens eos in montem Sinai & Kadeſchum Barnebhæ, ejecit omnes qui habitabant in deſerto.

14 Ita habitaverunt in terra Emoræorum,

15 Et omnes Cheſchbonis incolas profligarunt potentia ſua.

16 Et poſtquàm trajecerunt Jardenem,

17 Hæreditariò poſſederunt montanam iſtam regionem totam,

18 Ejectiſq́; a conſpectu ſuo Cenahhanæo, & Perizzæo, Jebuſæoq́;, & Schecemita, & Girgaſchæis omnibus habitarunt ibidem [l] diu.

19 Deniq; tantiſper dum non peccaverunt coram Deo ſuo, fuerunt penes ipſos bona, quia Deus oſor iniquitatis adeſt ipſis.

20 Quando verò diſceſſerunt a via quam diſpoſuerat ipſis, profligati ſunt multis bellis quàm

a Græc. *offendicula.*
b *animo.*

c Græc. *filii Cenahhanis.*

d Græc. *in occurſum mihi.*
e Græc. *filiorum Hhammonis.*
f Græc *ſermonem.*
g Græc. *ſunt progeniti Chaldæorum.*

h Græc. *facilè ſunt.*

i Græc. *latere.*
k Græc. *ponerent eos in ſervos.*

l Græc. *dies multos.*

plurimum.

21 Et captivi abducti in terram alienam, & templum Dei ipsorum [m] æquatum solo, & civitates ipsorum captæ ab adversariis.

22 Nunc autem conversi ad Deum suum ascenderunt e dispersionis locis in quæ dispersi fuerant & obtinentes Jerusalaima (ubi sanctuarium ipsorum est) habitatores effecti sunt regionis istius montanæ quòd deserta esset.

23 Nunc ergo, Domine imperator, si quis est error in populo isto, & peccavit contra Deum suũ, consyderandum est: quia hoc ipsis offendiculo futurum est, & ascendentes debellabimus eos.

24 Sin autem non est iniquitas in gente istorũ, prætereat quæso Dominus meus; ne fortè protegat Dominus ipsorum & Deus ipsorum ipsos, simusque probro coram universa terra.

25 Fuit autem cùm desiviſſet Achior loqui sermones istos, ut murmuraret totus populus, qui in circuitu tentorii circunstabat.

26 Dicerentq; magnates Holophernis, & omnes habitatores regionis maritimę & Moabitidis, ipsum discindendum esse; non enim metuemus, *inquiebant*, [n] ab Jisraëlitis, nam ecce populus est cui non adsunt vires, neque robur ad aciem validam *constituendam*.

27 Quamobrem jam ascendemus, eruntque [o] tanquam esca devorandæ toti exercitui tuo, Domine Holophernes.

[m] Græc. *factum in solum.*

[n] Græc. *e facie filiorum Jisraël.*

[o] Græc. *in devorationem.*

CAPUT. VI.

1 POSTQUAM verò cessavit tumultus hominum qui concessum circunstabant, dixit Holophernes primarius dux copiarum Assyriæ Achiori [a] coram toto populo alienigenarum,

2 [a] At quis nam es? quòd tu Achior coram toto populo alienigenarũ & apud omnes [b] Moabitas, [a] & quicunque sunt mercenarii Ephrajimi, quòd tu prophetavisti apud nos prout *audimus* hodie, & dixisti gentem Jeruschalaimorum non esse debellandam, quia Deus ipsorum sit protecturus ipsos: at quis Deus est nisi Nebucadnetzar?

3 Hic missurus est potentiam suam, & profligaturus eos e superficie terræ: neque liberabit eos Deus ipsorum, sed nos servi illius, profligabimus eos tanquam virum unum: neque sustinebunt potentiam equorum nostrorum: nam iis proculcabimus illos.

4 Imò illorum montes inebriabuntur sanguine illorum, & illorum campi complebuntur mortuis ipsorum; neque obsistet vestigium ullum pedum ipsorum ex adverso nostri, sed peribunt [b] planè, ait rex Nebucadnetzar Dominus totius terræ: dixit enim, [a] non irrita fient verba [c] mea.

5 Tu verò Achior mercenarie Hhammonita, qui prolocutus es sermones istos [a] die injustitiæ tuę, non visurus es ampliùs faciem meam, inde a die hoc, donec ultus fuero gentem istorũ [d] advenarum Ægypti, ac tum pervadet ferrum exercitus mei, & grex servorũ meorum latera tua, & corrues inter vulneratos istorum, [e] quando revertar *ad te*.

6 Quamobrem constituent te servi mei *abducentes* in regionem montanam & collocabunt te in una ex civitatibus, [e] ad quas ascensuri sumus; neque peribis donec profligeris cum illis. Quòd si speras animo tuo fore ut non prehendantur, [a] ne concidat vultus tuus: dixi, & nullum verborum meorum excidet.

7 Præcepit itaque Holophernes servis suis, qui aderant tentorio suo, ut comprehendentes Achiorem statuerent eum ad Beth-choglam, & traderent in manus Jisraëlitarum:

8 Et comprehendentes eum servi illius abduxerunt eum extra castra in campum, & profecti e medio campestris regionis in montanam pervenerunt ad fontes qui subsunt Beth-choglæ: cumque viderent eos [f] oppidani qui erant in vertice montis, omnes funditores obtinnerunt ascensum [g] quò contendebant illi, & lapides in eos immiserunt.

9 Quamobrem illi subeuntes montem ligaverunt Achiorem, & dimiserunt abjectum sub radice montis: postea ad Dominum suum reverterunt.

10 Descendentes verò Jisraëlitæ e civitate sua adstiterunt ipsi, & solventes eum abduxerunt Beth-choglam,

11 Stiteruntque eum apud principes civitatis suæ, qui erant eo tempore Hhuzzija filius Micę e tribu Schimhhonis, & Chabri filius Hhotnielis, & Carmi Malcielis.

12 Hi postquam accersiviſſent omnes seniores civitatis, concurrentibus omnibus adolescentibus eorum & mulieribus in congregationem, stiterunt Achiorem in medio totius populi sui, & interrogavit eum Hhuzzija quidnam accidisset:

13 Qui respondens renuntiavit eis verba consilii Holophernis, & omnia verba quæ prolocutus fuerat apud principes Assyriæ; & quæcunque magnificè jactaverat Holophernes contra domum Jisraëlis.

14 Itaque procidentes populares adoraverunt Deum, & inclamaverunt Deum dicentes,

15 Domine Deus cœli, respice ad [h] immensam superbiam ipsorum, & miserere abjectionis gentis nostræ, ac intuere faciem eorum qui sanctificati sunt tibi hoc tempore.

16 Deinde consolati Achiorem laudaverunt eum valde.

17 Et assumpto eo Hhuzzija ex congregatione in domum suam, [i] exhibuit convivium seniоribus:

18 Qui invocaverunt Deum Jisraëlis ad auxilium tota nocte illa.

[a] Græc. *filios Moabi.*

[b] Græc. *perditione.*

[c] Græc. *sermonum meorum.*

[d] Græc. *Ægyptum, id est, Ægyptios istos.*

[e] Græc. *ascensuum.*

[f] Græc. *vici civitatis.*

[g] Græc. *illorum,*

[h] Græc. *superbiam.*

[i] Græc. *fecit*

ANNOTATIO.

1 Coram toto] *Hæc circunstantia non mediocriter amplificat Holophernis arrogantiam; quòd non huic tantùm, sed exteris quoque & socijs omnibus propter hunc contumeliosus fuerit: quod sequentia versus oratio indicat.* 2 At quis nam] *hi duo versus leguntur variè, sed nos illud sequimur quod probabilius judicavimus.* Et quicunque] *sic perstringit Holophernes Achioris perfidiam, & aliorum in castra versantium, quos dicit a Judæis & Ephrajmitis redemptos esse, ut ita prophetens & frangant militum animos: quomodo Achiorem mercenarium Hhammonitam vocat ver. 5.* 4 Non irrita fient] *q d. Rex dixit,*

dixit, & ſtatuit potiùs movere omnia, quàm ferre ut verbum ſuum intercidat. 5 Die injuſtitiæ tuæ] *id eſt, hodie, cùm perfidiam tuam ut mercenarius improbus retexiſti.* Quando revertar] *id eſt, quando recipiam te e medio illorum quos fudero potenti a meâ: ſic accipiendum eſſe docent ſequentia.* 6 Ne concidat] *id eſt, ſi ita ſecurus es de ſalute illorum, nihil de tua metuito: nam veſtra ſors communis futura eſt.*

CAPUT. VII.

1 POSTRIDIE verò denûtiavit Holophernes toti exercitui ſuo & toti populo ſuo, iis qui advenerant ad auxilium ipſius, ut conjunctis copiis aſcendentes contra Beth-choglam aſcenſus regionis montanæ præoccuparent, & inferrent bellum [a] Jiſraëlitis.

[a] Græc. *filiis Jiſraël: ſic dicendo.*

2 Ita conjunctis copiis eo ipſo die procedentes quique viri potentes ipſorum (quorum copiis erant [b] bellatorum peditum centum ſeptuaginta millia, & equitum duodecim millia, præter impedimenta, & viros alios qui pedibus comitabantur ipſos multitudine quàm plurima)

[b] Græc. *virorum bellatorum: ſic ver. 7.*

3 Caſtra poſuerunt in valle propinquo Beth-choglæ, ad fontem, protenderuntque in latitudinem a Dothaijmis uſq; Bahhalmajima, & in longitudinem a Beth-chogla uſque ad Fabarium agrum, qui eſt e regione Chatzar-allomi.

4 Jiſraëlitæ verò ut viderunt eorum multitudinem, turbati ſunt valde, dixeruntq; [c] alter ad alterum: nunc occludent iſti ſuperficiem totius hujus terræ: & neque montes excelſi, neque convalles, neque colles ſuſtinebunt [d] gravem hunc numerum iſtorum.

[c] Græc. *quiſque ad proximum ſuum.*

[d] Græc. *gravitatem.*

5 Et aſſumptis quiſque armis ſuis bellicis cùm accendiſſent pyram in turribus ſuis, manſerunt excubantes totam noctem illam.

[e] Græc. *ſecundo.*

6 Die autem [e] poſtero eduxit Holophernes totum equitatum ſuum in os Jiſraëlitarum qui erant Beth-choglę, ut recognoſceret aſcenſus civitatis ipſorum:

7 Et fontes aquarum ipſorum invadens occupavit eos, ac inſtituit in eis præſidia bellatorum: ipſe verò conjunctis copiis ad populum ſuum regreſſus eſt.

[f] Græc. *filiorum Hheſavi: ſic verſu. 12.*

8 Nam accedentes eum omnes principes [f] Edomæorum, & omnes ductores populi Moabitarum duceſque regionis maritimæ dixerant, audiat jam ſermonem Dominus noſter, ne fiat

[g] Græc. *fractura.*

[g] labes in copiis tuis:

9 Nam populus iſte Jiſraëlitarum non confidunt haſtis ſuis, ſed [h] iſtis præaltis montibus in quibus ipſi habitant: non enim fuerit facile ipſos antevertere per vertices montium ipſorum.

[h] Græc. *altitudinibus montium.*

10 Nunc ergo Domine, ne bellum gerito cõtra eos; ut fit bellum inſtructa acie: & non cadet ex populo tuo [i] vel unus: permane in caſtris tuis præſervans unumquemque virum in copiis tuis, & obtineant ſervi tui fontem aquæ, qui egreditur e radice iſtius montis (nam illinc aquãtur omnes habitatores Beth-choglę) ita tollet eos ſitis, aut dedent civitatem ſuam: nos verò & populus noſter conſcendemus propinquos vertices montium, & in eis caſtrametabimur ad præſidium, ne exeat civitate ullus; & contabeſcent fame ipſi, uxoreſque ipſorum, & liberi ipſorum; denique antequam gladius ſuperveniat eis; ſubvertentur in plateis habitationis ſuæ. Sic rependes ipſis [k] malum, eò quòd ſeditionem moverint, neque auſcultaverint [l] tibi placidè.

[i] Græc. *ut ne unus.*

[k] Græc. *retributionem malam.*

[l] Græc. *faciei tuæ in pace.*

11 Atque horum ſermones placuerant [m] Holopherni, & omnibus miniſtris ejus, conſtituerat que facere prout locuti fuerant.

[m] Græc. *coram Holopherne & coram omnibus.*

12 Profecta igitur caſtra Hhammonitarum, & cum eis quinque Aſſyriorum millia, metata ſunt in valle, & præoccuparunt aquas & fontes aquarum Jiſraëlitarum. Aſcendentes verò Edomæi & Hhammonitæ metati ſunt in regione montana ex adverſo Dothajimorum, ex quibus miſerunt ad Notum & Subſolanum ex adverſo [n] Beth-hharabæ, qui eſt propinqua [o] Ketzitzo ad torrentem [p] Mochmur: reliquo Aſſyriorum exercitu caſtra metantibus in campo, adeò ut obtegerent totam ſuperficiem terræ, cùm tentoria & impedimenta ipſorum metata eſſent in multitudinem quam plurimam.

13 Tunc Jiſraëlitę inclamarunt Dominum Deum ſuum minuto ſpiritu ipſorum eò quòd ipſos circundidiſſent omnes hoſtes ipſorum; adeò ut non eſſet effugiendi e medio illorum via. Cùm enim manſiſſent in circuitu ipſorum tota congregatio Aſſyriorum, pedites, curruſque, ac equites ipſorum dies triginta quatuor, deficiebant omnes habitantes Beth-choglam omnia vaſa aquaria ipſorum ac ciſternæ ita exhauſtæ erant, ut non haberent aquam unde biberent ad ſatietatem die uno: quia ex demenſo dabatur bibenda ipſis. Itaque abjicientes animum liberi ipſorum & mulieres ac adoleſcentes deficientes ex ſiti concidebant in plateis civitatis, & in biviis portarum; nec erat virtus ampliùs in ipſis. Et congregati ſunt totus populus ad Hhuzzijam, & principes civitatis, cum adoleſcentibus mulieribuſque & liberis, & exclamantes voce magna dixerunt coram omnibus ſenioribus, judicet Deus inter nos & vos, quandoquidem affeciſtis nos injuria magna, qui non locuti eſtis [q] de pace cum Aſſyriis.

[n] Græc. *pacifica cum filiis Aſchur.*

14 Nunc autem non eſt adjutor noſter, ſed vẽdidit nos Deus in manus illorum, ut ſternamur coram eis ſiti & perditione magna,

[o] Græc. *ad direptionem.*

15 Nunc igitur accerſite eos & traditè civitatem totam [r] deripiendam populo Holophernis, & omnibus copiis ejus.

[p] Græc. *in ſervos.*

16 Præſtat enim nos ipſis rapinæ eſſe, quam ſiti emori. Erimus enim [s] ſervi; ſed vivet anima noſtra, neq; videbimus mortem infantium noſtrorum oculis noſtris, & mulieres liberoſque noſtros deficientes animis ipſorum.

17 Conteſtamur vobis cœlum & terram, Deumque noſtrum & Dominum majorum noſtrorum, qui ulciſcitur nos ſecundum peccata noſtra, & peccata majorum noſtrorum; [t] videte ut non faciat, quemadmodum diximus hodierno die.

18 Ita fuit fletus magnus omnium unanimiter [u] in eccleſia, inclamantium dominum Deum voce magna.

[q] Græc. *in medio eccleſiæ.*

19 Dixit verò ad illos Hhuzzija, bono animo eſtote, fratres: toleremus adhuc dies quinque,

quibus advertet dominus Deus noſter miſericordiam ſuam in nos; non enim derelicturus eſt nos [r] in æternum:

[r] Græc. *ad finem.*

20 Quod ſi præterlabentur illi, nec ſuperve-
nerit nobis auxilium, faciam ſecundum ſermo-
nem veſtrum. Sic diſperſit populum in [s] ſtatio-
nes ipſius; qui ad muros, & turres civitatis ſuæ
abeuntes, in domos ſuas uxores liberoſque re-
miſerunt, fueruntque [t] plurimùm abjecti in ci-
vitate illa.

[s] Græc. *caſtra.*

[t] Græc. *in abjectione magna.*

ANNOTATIO.

12 Beth-hharaba] *Sic legimus ex Jehoſch. 18. 22. tranſpoſitis literis.* Ketzitzo] *ſic appellatur ibidem Binjaminitarum oppidum.* Mochmur] *id eſt, atrum & paluſtrem; quamobrem etiam torrens hanc, id eſt, arundine abundans, appellatur Jehoſch. 16. 8. & ſequentibus.* 17 Videte] *ellipſis, ut Gene. 3. 22. Senſus eſt, videte ne per vos fiat, ut armis victi gravius ab hoſte ex victoria inſoleſcente cruciemur.*

CAPUT. VIII.

1 AUDIENS verò diebus illis Judith filia Merari, filii Achſai, filii Joſephi, filii Hhuzzielis, filii Chilkiję, filii Chananijæ filii Gidhhonis, filii Rephanis, filii Achitubi, filii Elijæ, filii Eliabi, filii Nethanaëlis, filii Sammiëlis, filii [a] Schimhhonis, filii Jiſraëlis:

2 Cujus vir Menaſche ex tribu & familia eadem mortuus erat [b] tempore meſſis hordeaceæ.

[a] Græc. *diebus.*

3 ([c] Inſtabat enim *meſſoribus* ligantibus manipulos in campo, & ſuperveniente æſtu capiti ejus decubuerat in cubili ſuo, ſepeliverantque eum cum majoribus ejus in agro inter Dothajima, & Bahhalmajima ſito.

[b] Græc. *viduam agens.*

4 Fuerat autem Judith domi ſuæ [d] in viduitate annos tres & menſes quatuor,

5 Et fecerat ſibi tentorium in [e] cœnaculo domi ſuę, impoſito lumbis ipſius cilicio, & induti veſtibus viduitatis ſuæ.

6 Jejunabatque omnibus diebus viduitatis ſuæ præterquam [f] pridie ſabbathorum, & ſabbathis, & pride noviluniorum & feſtis, hilariisque domus Jiſraëlis.

7 Eratq; ſpecioſa forma, & venuſta aſpectu valdè, cui reliquerat Menaſche vir ipſius aurum, & argentum, famuloſque, & ancillas, & pecora, & agros in quibus manebat:

[c] Græc. *inferret in eam verbum malum.*

8 Nec erat qui [g] inſimularet eam rei ullius malæ, quia temebat Deum valde)

9 Audiens igitur verba populi iniqua adverſus magiſtratum, quia minutus erat ipſorum animus ex aquarum raritate; audiens quoq; omnes ſermones Judith, quibus allocutus erat Hhuzzija ipſos, ut juraſſet eis ſe traditurum civitatem poſt dies quinque Aſſyriis, miſſa puella honoraria ſua quæ præerat omnibus facultatibus ipſius, vocavit Hhuzijam & Chabrim, & Carmin ſeniores civitatis ſuæ:

10 Qui cùm veniſſent ad ipſam dixit eis, audite, quæſo, me principes habitatorum Bethchogtæ: nam non eſt rectus ſermo veſter, quem elocuti eſtis coram populo hodierno die; ſtatuentes juſjurandum illud quod locuti eſtis inter Deum atque nos; & dicentes vos tradituros civitatem hanc hoſtibus noſtris niſi intra dies illos converſus Dominus auxilietur nobis.

11 Nunc enim qui nam eſtis vos, qui tentetis Deum hodierno die, & [h] ſtetis loco Dei [i] inter filios hominum.

[d] Græc. *in medio filiorũ.*

12 Nunc enim Dominum omnipotentem [k] diſquirite, & nihil pernoſcetis [l] unquam.

[e] Græc. *uſq; in ſeculum.*

13 Nam profunditatem cordis humani non invenitis, & verba cogitationis ipſius non comprehenditis; & quomodo Deum qui fecit omnia hæc, ſcrutabimini, & mentem ejus pernoſcetis, & ratiocinationẽ ejus percipietis mente?

14 Nequaquem, fratres; ne provocate adiram dominum Deum noſtrum. nam ſi nolit intra hos quinque dies adjuuare nos; ipſe habet poteſtatem, quibuſcunque vult, imò omnibus diebus protegendi nos, aut etiam profligandi nos coram inimicis noſtris.

15 Vos autem [m] ne pignoremini conſilia domini Dei noſtri: non enim ſimilis Deus eſt homini [n] ad ſumendas ultiones, neque ſimilis filio hominis ad judicia ſtatuenda.

16 Quamobrem expectantes ſalutem quæ ab ipſo eſt, invocemus eum ad auxillium noſtrum; & exaudiet vocem noſtram, ſi placuerit ipſi:

17 Quandoquidem non extitit in generationibus noſtris, neque eſt hodierno die neq; tribus, neque familia, neque populus, neque civitas ex nobis qui adorent Deos manufactos,

18 Quemadmodum factum eſt antegreſſis téporibus, quorum cauſa traditi ſunt gladio & direptioni majores noſtri, conciderunt que caſu magno coram hoſtibus noſtris.

19 Nos verò Deum alterum non novimus; unde ſperamus ipſum non deſpecturum nos neque ullum e gente noſtra.

20 Neque verò [o] ſi deprehendamur itan, ominabitur Judæa *amplius*; ſed prædæ erit [p] ſanctuarium noſtrum & reſpoſcet profanationem ejus ex ore noſtro, & metum [q] qui fratres noſtros invaſit & captivitatem *incolarum* terræ, & vaſtitatem hæreditatis noſtræ adverſus nos profundet in capita noſtra apud gentes ubi ſervi fuimus, erimus que [r] publico dicterio & probro coram poſſeſſoribus noſtris. Non enim [s] redderur ſervitus noſtra gratioſa, ſed ignominioſam efficiet ipſe dominus Deus noſter.

[f] Græc. *ſanctia noſtra, ſe ſequente ver.*

[g] Græc. *fratrum noſtrorum.*

[h] Græc. *dirigetur ſervitus noſtra in gratiam, ſed in ignominiam ponet.*

21 Nunc itaque fratres demonſtremus fratribus noſtris, quandoquidem a nobis pendet animus illorum, & ſanctiſſimum locum & domũ & altare [t] firmè hærere nobis: præter omnia hęc agamus gratias domino Deo noſtro, qui tentat nos ut etiam majores noſtros.

[i] Græc. *firmatum eſſe in nobis.*

22 Memento te quæcunque fecit erga Abrahamum,

23 Et quibus tentavit Jitzchacum & quæ acciderunt Jahhakobo in [u] Meſopotamienſi Syria paſcenti pecudes Labanis fratris matris ſuæ.

[k] Græc. *Meſopotamia Syriæ.*

24 Etenim quemadmodum illos probavit igne ad examinationem cordis ipſorum; ita etiam nos non planè ulciſcitur, ſed ad inſtitutionem flagellat dominus eos qui propè accedunt ipſum.

25 Tum dixit ad eam Hhuzzija, quæcunque dixiſti ex optimo corde elocuta es, neque eſt quiſquam reſtiturus verbis tuis: non enim hodierno primùm die ſapientia tua manifeſta eſt

ſed

sed [l]a primis diebus tuis novit totus populus [m] animum intelligentem tuum, bonam esse cōmentationem cordis tui: sed populus sitim validam passus est; ita coëgerunt nos, prout locuti sumus, facere ipsis, & [n] obstringere nos jurejurando, quod minimè sumus transgressuri.

26 Nunc autem ora tu pro nobis cùm mulier pia sis, & immittet dominus pluviam [o] ad implendum cisternas nostras, ut non deficiamus amplius.

27 Dixit verò ad illos Judith, auscultate mihi, & faciam facinus quod perveniet in generationes [p] omnes ad posteros gentis nostræ.

28 Vos stabitis ad portam hac nocte, & egrediar ego cum ancilla honoraria mea; atq; intra dies illos quibus elapsis dixistis vos tradituros esse hostibus nostris civitatem hanc, [r] inviset dominus Jisraëlem manu mea.

29 Vos verò ne perscrutemini [q] quid factura sim: non enim sum indicatura vobis, donec perfecta sint, quæ ego factura sum.

30 Cui Hhuzzija dixit & principes, abi [r] feliciter, & dominus Deus præeat tibi ad ultionem hostium nostrorum: tum reversi ex tentorio ejus ad suos ordines abierunt.

[l] Græc. *principio dierum tuorum.*
[m] Græc. *intelligentiam.*
[n] Græc. *adducere jusjurandum super nos.*
[o] Græc. *ad implementū cisternarum.*
[p] Græc. *generationem.*
[q] Græc. *factū meum.*
[r] Græc. *ad pacem.*

ANNOTATIO.

1 Schimhhonis] *Sic omnino legendum est, ex Hieronymo, & versu 2. capitis sequentis.* 3 Instabat] *hos septem versus hyperbaticos esse, res ipsa loquitur. Quamobrem parentheseos signo inclusimus.* 5 Cœnaculo] *sic accipitur hic liber* δ'ωμα, *ut rectè observat in epistolis Hieronymus.* 6 Pridie sabbathosum] *hic locus apertè ostendit librum hunc fuisse a Judæo aliquo concinnatum superstitionum amatore. Nam sancti quidem erant sabbathorum dies, & neomeniæ solennitates, hilares ex lege, sed proximè antecedentes dies cum illis sanctificare Judaicum est: quemadmodum videmus hodie Judæos, ne diebus festis vitium afferant, pridie toto tempore pomeridiano feriari, tanquam si Deus hoc nomine in ære ipsorum futurus esset.* 11 Stetis loco] *id est, locum Dei authoritatem; vobis assumatis.* 12 Disquirite] *verba sunt* συγκριτικά. *q. d. experimini si forte scrutari potestis Deum; nunquam profectò vel tantillum majestatis illius perveste gando consequemini: cujusmodi argumentatio est Ijobi 37. & sequentibus.* 15 Ne pignoremini] *humanitus dictum, pro eo quod est, ne putetis vos posse consilia Dei, judicia & actiones ejus pignori aut nexui dedere; irritæ omnes sponsiones vestræ futuræ sunt, si temere agatis cum Deo.* Ad fumendas ult.] *id est viæ illius non sunt viæ humanæ, nuque humanis motibus & instabilibus atque repentinis ad ulciscendum aut judicandum abripitur.* 20 Si deprehend.] *id est, si res eorum tantæ temeritatis, qualem in vos imprudenter recepistis, mox de Judæa actum erit, & nomen ejus delebitur.* Fratres] *nempe reliquos Jisraëlitas qui in captivitatem abrepti sunt.* Publico dicterio] *vulgò legitur offendiculo, sed nos ex lege maluimus impetrari* προσκομμα 28 Inviset] *vide Gen. 21. 1.*

CAPUT IX.

1 JUDITH verò procidens in faciem imposuit cinerem capiti suo & cilicium, [a] posita quam induerat veste, [a] cùm adhuc offerretur Jeruschalaimis in domo Domini suffitus vesperæ illius, & exclamavit voce magna Judith, dicens,

2 Domine Deus patris mei Schimhhonis, [b] cui tradidisti gladium [b] ad ulcissendum alienigenas, qui aperuerant vulvam virginis ad inquinationem, & nudaverant femur ad rem pudendam, contaminaverantq; virginitatem ad probrum (nam dixeras non ita futurum esse) fecerantq; res quarum nomine [c] exposuisti principes eorum cædi, quę cubile ipsorum fraude oppressum irrigavit sanguine, & percussisti servos cum potētioribus, ac potentiores in thronis ipsorum:

3 Qui exposuisti uxores eorum prædæ, & filias eorū captivitati, omniaq; spolia eorum [d] dividenda filiis dilectis a te, qui etiam zelotypi fuerūt zeli tui, & abominantes inquinamentum sanguinis sui, invocaverant te, [e] ut adjutor ipsorum esles; ô Deus, Deus mi, exaudi me viduam.

4 Tu enim fecisti res antegressas illis, & illas, & consequentes, etiamq; præsentes & venturas comprehendis mente, quemadmodum adfuerūt eæ quarum consilium ceperas, & dixerunt ecce adsumus.

5 Etenim omnes viæ tuę sunt paratissimæ judiciáq; tua per providentiam.

6 Nam ecce Assyrii multiplicati sunt copiis suis, elati sunt equo & sessore, gloriantur brachio peditum, spem habent in clypeo sagittaq; & funda, neque agnoscunt te esse Dominum conterentem bella, Jehovam esse nomen tuum,

7 Tu frange robur eorum potentia tua, & rumpe vires eorum indignatione tua:

8 Nam consilia inierunt profanandi [f] sanctuarium tuum,

9 Inquinandi tabernaculum quietis nominis [g] gloriosi tui, & dejiciendi ferro cornu altaris tui.

10 Respice ad superbiam eorum:

11 Immitte iram tuam in capita eorum:

12 Inde manui meæ quæ vidua sum, vires quas præcepi mente,

13 Percute servum labiis fraudulentis meis cum Domino, & Dominum cum servo ipsius:

14 Frange eorum [h] erectas cervices manu fœminæ.

15 Non enim vires tuæ in multitudine, neque potentia tua in valentibus *sita est*, sed humilium es dominus, & minimorum es adjutor, defensor infirmorum, deploratorum protector, desperatorum servator; næ næ, ô Deus patris mei, & Deus hæreditatis Jisraëlitarum,

16 Domine cœlorum & terræ, creator aquarū, rex omnium rerum creatarum tuarum,

17 Tu exaudi orationem meam:

18 Et [i] præsta ut sermo meus sit fraudi, & vulneri, & cicatrici istis; qui contra testamentum, tuū, & domum sanctificatam tuam, verticemq; Tzijonis, & domicilium possessionis filiorum tuorum consilia dura iniverunt;

19 Denique [k] asser in omni gente notitiam tui, & totius potentiæ tuæ viriúmque, non esse alium qui protegat gentem Jisraëlis præter te.

ANNOTA-

[a] Græc. *nudata.*
[b] Græc. *ad ultionem alienigenarū.*
[c] Græc. *tradidisti in eadem sic deinceps.*
[d] Græc. *ad divisionem filiorum.*
[e] Græc. *in adjutorem.*
[f] Græc. *sancta.*
[g] Græc *gloriæ tuæ.*
[h] Græc. *erectionem, ut infrà 12, 8.*
[i] Græc *da sermonem meum esse & fraudem, & vulnus, &c.*
[k] Græc. *fac.*

ANNOTATIO.

1 Posita] *Græca verba unius literæ mutatione sic legenda esse ex scripturæ usu est manifestissimum.* Cùm adhuc *id est, inter duas vesperas: sic enim ferè scriptura loquitur, & circumscribit tempus; ut* 1. *Reg.* 18.29. 2 Cui tradidisti] *hujus orationis impuritatem duo loci evincunt manifestè: unus, quod ea historia, quæ habetur Genes.* 34. *& a Spiritu sancto damnatur Gen.* 49.5. *& sequentibus, hic contra laudibus amplissimis effertur: alter, quòd mendacium a Deo benedici petit, & ad ea se comparat Judith: tanquam si mundacia (ut Augustinus vocat) officiosa accepta essent Domino.*

CAPUT X.

1 Fuit autem, cùm desivisset inclamare Deum Jisraëlis, & perfectis omnibus verbis suis surrexisset ex procubitu suo,

2 Ut vocaret ancillam honorariam suam, descendens in domum in qua versabatur diebus sabbathi & festis diebus suis, atque evolvens cilicium quo induta erat, exueret vestimenta viduitatis suæ.

3 Deinde circunluit os aqua, & ungens unguento[a] optimo dispositi capillos capitis sui, & imposita sibi mitra induit vestimenta[b] festiva sua, quibus ornabatur[c] quo tempore vivebat vir ipsius Menasche.

4 Cumq; sumens sandalia adhibuisset pedibus suis, & circumposuisset brachialia, & armillas, annulosque, & inaures, ac totum mundum suum, denique venustè se composuisset valde [d] ad decipiendum oculos virorum, quicunque visuri essent ipsam,

5 Dedit ancillæ honorariæ suæ ligneum utrem vini, & vas olei, peramq; implevit farina, & palathis, panibúsq; & [e] caseis, quæ circunvolvens omnia vasa sua imposuit ei.

6 Ita exiverunt unà ad portam civitatis Beth-choglæ, inveneruntque adstantes ei Hhuzzijam & seniores civitatis Chabrin & Carmin:

7 Qui ubi viderunt eam [e] altera specie, & mutata veste, admirati pulchritudinem ejus quàmplurimum,

8 Dixerunt ei, Deus Deus majorum nostrorum[f] efficiat te gratiosam, & perficiat institutа tua ad gloriationem [g] Jisraëlitarum, & exaltationem Jeruschalaimorum, atque adoraverũt Deum.

9 Illa verò dixit eis, præcipite aperiri mihi portam civitatis, ut egrediar ad perficiendum sermones, quos locuti estis mecum, præceperũt itaq; adolescentibus, ut aperirent ei quemadmodum dixerat: qui fecerunt ita.

10 Egressa igitur Judith ipsa & ancilla ipsius cum ea, prospectabant ad eam oppidani, donec descendisset mõtem, & transivisset vallem, neq; ampliùs viderent eam.

11 Abierunt autem per vallem rectà, ubi occurrente ipsi prima Assyrlorum costodia prehenderunt eam, & interrogarunt eam, ex quibus es? & unde venis?

12 Quæ dixit, filia sum Hhebræorum; & fugio a conspectu eorum, quia futurum est ut tradantur vobis[h] devorandi.

13 Ego verò venio in conspectum Holophernis primarii ducis copiarum vestrarum, ut renũtiem[i] res veras: nam demonstrabo[k] ei viam per quam proficiscens dominium totius montanæ *regionis* obtinebit, [l] nec disperibit virorum ipsius ullus, aut ullum animal.

14 Cùm autem audissent viri isti verba illius, & consyderantibus faciem ejus[m] videretur valde admirabilis pulchritudine,

15 Dixerunt ei, servasti [n] te ipsam, quòd festinaveris descendere in conspectum domini nostri: nunc ergo accede ad tentorium ejus, & *quidam* ex nobis deducent te, donec te in manus ejus tradiderint.

16 Verùm, quando stabis coram ipso, ne metuas [o] animo tuo; sed renuntia[p] in hanc sententiam, & benefaciet tibi. ita delegerunt [q] ex suo numero viros centũ quos adjunxerunt ei & ancillæ honorariæ ejus, deduxeruntque eam ad tentorium Holophernis. Fuit autem concursus in totis castris, cùm pervasisset clamor tẽtoria de adventu ejus: venientésque circundabant eam quando stabat extra tentorium Holophernis, donec renuntiassent ei de illa; & admirantes pulchritudinem ejus admirabantur Jisraëlitas.

17 Dicebat enim alter alteri, quis contemnat populum istum, qui habet apud se mulieres hujusmodi: non est bonum relinqui ex iis virum unum, qui dimissi possent arte circumvenire omnes *incolas* terræ.

18 Postea [s] gressi qui excubabant in tentorio Holophernis, omnesque administri ejus, introduxerunt eam in tentorium.

19 Quiescebat autem Holophernes super cubili suo in conopæo, quod erat ex purpura auroquè & smaragdo, & lapidibus pretiosis contextum; sed cùm renuntiassent ipsi de ea, exierat in proscenium cum lampadibus argenteis, præeuntibus ipsi.

20 Cumque venisset Judith in conspectum ejus & administrorum ejus, admirantibus omnibus pulchritudinem faciei ejus, procidens in facieni inclinavit se ei, sed servi illius erexerũt eam.

[a] Græc. *pinguis.*
[b] Græc. *jucunditatis.*
[c] Græc. *diebus vitæ viri.*
[d] Græc. *ad deceptionem oculorum.*
[e] Græc. *ut erat alteratus aspectus ejus.*
[f] Græc. *det te in gratiã.*
[g] Græc. *filiorum Jisraëlis.*
[h] Græc. *in devorationẽ.*
[i] Græc. *verba veritatis.*
[k] Græc. *eam faciem ejus.*
[l] Græc. *nec dissonabit virorum ejus caro ulla, neq; spiritus ejus.*
[m] Græc. *esset coram ipso.*
[n] Græc. *eam manum tuam.*
[o] Græc. *in te.*
[p] Græc. *scisdum hæc verba tua.*
[q] Græc. *ex se.*

ANNOTATIO.

5 Caseis] *Græcè quidem legitur* καθαρὸν, *id est, puris panibus; sed non dubium est, quin præferenda sit Hieronymi lectio* καὶ τυρὸν, *id est, & caseis. Quamobrem nobis placuit in contextum eam reponere.* 12 Et fugio] *de hoc mendacio, & sequente simulatione tota, quid judicii faciendum sit, suprà docuimus.* 9.2.

CAPUT XI.

[a] Græc. *cor. sic deinceps.*

1 Dixit verò Holophernes ei, bono animo esto, mulier, ne timeas apud [a] animum tuum. Nam ego malo non affeci [b] quemquam, qui certo consilio voluerit servire

[b] Græc. *bellum.*

vire Nebucadnetzari regi totius terræ:
2 Atque etiam nunc in populares tuos habitantes montanam *regionem* istam, nisi me fecissent nihili, non fuissem sublaturus hastam meam: sed ipsi sibi confecerunt ista.
3 Nunc itaque dic mihi cujus rei causa effugeris ab eis, & veneris ad nos: [e] veniste enim tibi salutare futurum est. Esto bono animo, hac nocte victura es, & deinceps: Non enim est qui faciat injuriam tibi, sed benefaciet *quisque* tibi, ut fit servis domini mei Nebucadnetzaris regis.
4 Cui dixit Judith, accipe verba ancillæ tuæ, & loquatur famula tua [d] coram te: Non enim renuntiabo mendaciũ domino meo nocte hac: sed si sequaris sermones ancillæ tuæ, perfectè negotium faciet tecum Deus, neque decidet dominus meus institutis suis.
5 Nam ut vivit rex Nebucadnetzar totius terræ, & vivit potentia illius, qui misit te ad correctionem omnis animæ, nõ solùm homines per te serviunt ei; verumetiam bestiæ agri, & pecudes, & volucres cœli, robore tuo victuræ sunt sub Nebucadnetzare, & tota domo illius.
6 Audivimus enim sapientiam tuam & versutias animi tui, & renuntiatum est toti huic terræ, te unum [e] peritissimum esse in toto regno, & potentem scientia, & admirabilem administratione bellica.
7 Jam verò de sermone, quem locutus est Achior in confessu tuo, audivimus verba illius: quia asciverunt eum Bethchoglani, & renuntiavit eis, quæcunque elocutus fuerat apud te. Propterea domine imperator, ne omittas sermonem ejus: sed repone eum in animo tuo, quia verus est:
8 Nam genus nostrum non fert ultionem, nam non prævalet gladius eis, nisi peccaverint in Deum suum.
9 Sed nunc (ut dominus meus [f] non dejiciatur spe, & re infecta abeat) [g] & accidit mors in conspectum eorum, & occupavit eos peccatum, quo provocant Deum suum quandocunque fecerint [g] rem alienam:
10 Quoniam defecerunt eos alimenta ipsorum & rara est omnis aqua, ideóque consilium iniverunt invadendi pecudes suas, & quęcunque discrevit ipsis Deus in legibus suis ne comedant, decreverunt consumere:
11 Et primitias frumenti, decimasque vini & olei, quas sanctificatas cultodiebant sacerdotibus qui adstant Jeruschalaimis in conspectu Dei nostri, statuerunt absumere, quæ ne manibus quidem conveniebat contingere quenquam popularium.
12 [g] Miserunt autem Jeruschalaima: quod si ii etiam qui illic habitant [h] assenserint eis qui reportarunt his remissionem a senatu, manebunt quidem hi donec renuntietur ipsis, sed *ista* facient: tradentur tibi [i] profligandi eo ipso die.
13 Itaq; ego ancilla tua cognoscẽs omnia hæc, aufugi a conspectu illorum, & misit me Deus ad conficiendum res tecum, de quibus obstupescent in tota terra quicunque eas audiverint:
14 Nam ancilla tua pia est, & serviens noctu atque interdiu Deo cœli. Nunc ergo mi domine, maneã apud te, & exiens ancilla tua de nocte in vallẽ istam orabo Deum ut renuntiet mihi, quando commiserint peccata ipsorum: venienſq; referam ad te, ut progrediaris cum omnibus copiis tuis, nec erit ex eis, qui obsistat tibi:
15 Et ducam te per medium Jehudææ, donec pervenias e regione Jeruschalaimorum:
16 Et ponam sedem tuam in medio *civitatis* illius, ut agas eos tanquam pecudes, quibus non est pastor:
17 Ac ne canis quidem mutiet lingua sua adversum te: hæc enim mihi dicta sunt ex prænotione mea, & renuntiata mihi, quæ missa sum ut renuntiem tibi.
18 Placuerunt autem sermones ejus [k] Holopherni, & omnibus administris ipsius, qui admirantes sapientiam ejus dixerunt,
19 Non est [l] ab extremitate una terræ ad alteram mulier ejusmodi, pulchritudine vultus, & peritia sermonum.
20 Et dixit Holophernes ei, bene fecit Deus, qui præmisit te populo isti, ut adsit manibus nostris robur, perditio verò iis qui nihili fecerunt dominum meum. [g] Nunc autem ut tu venusta es specie, & grata sermonibus tuis.
21 Si feceris prout locuta es, Deus tuus erit mihi Deus, & tu in domo regis Nebucadnetzaris sedens eris nominatissima in tota terra.

[e] Græc. *venisti enim ad salutem.*
[d] Græc. *in facie tua.*
[e] Græc. *bonum.*
[f] Græc. *non sit dejectus, & sine facto.*
[g] Græc. *absurditatem.*
[h] Græc *fecerint eadem eis.*
[i] Græc. *in profligationem.*
[k] Græc. *coram Holopherne & coram omnibus.*
[l] Græc. *ab extremitate usque ad extremitatem terræ.*

ANNOTATIO.

9 Et accidit] *id est, jam rei mortis sunt Jehudæi ex peccato suo, quod sequentibus exponitur.* 12 Miserunt]: *hic versus obscuritatem quidem habet non mediocrem: sed nos ex adjunctorum collatione in hanc sententiam accipimus. Jam quidem Senatus Beth-choglæ remeſse liberam & in tantis angustiis concessam judicavit: verùm quia in rebus dubiis sententia fuit roganda Synedrii & Sacerdotu Hierosolymitani, Deut. 17. placuit Reipub. homines mittere Jeruschalaima qui sententiam illius cognoscerent; ut si res ab illo comprobabitur quam Senatus Beth-choglæ concesserat, ita fiat: sin minus, ut absistneatur. Jam verò (inquit Judith) sive probent illi, sive improbent, Beth-choglani rei sunt peccati ex consilio suo: sed tamen si Jeruschalaimis (ut futurum præcipio animo) res comprobabitur, tum demum peccatum erit commune omnium: atq; hoc pacto spondeo te potiturum Jeruschalaimis & Jehudæa tota.* 20 Nunc autem ut] *elegantissima perturbati ex amore animi figura, cùm Holophernes ex aspectu solo mulieris istius percitus, amantium mora per illam jurat, cujusmodi πάθη apud Plautum & alios non pauca extant.*

CAPUT XII.

1 TUM jussit [a] introduci eam in locum ubi deponebatur argentea supellex ipsius, & præcepit instrui mensam ei de obsoniis ejus, & de vino suo bibendum dari:
2 Cui dixit Judith, non comedam ex eis, [b] ne qua fiat offensa; sed de iis quæ [b] mecum allata sunt, *victus* ministrabitur.
3 Dicente verò Holopherne ei, at si defecerint ea quæ habes penes te, unde habituri sumus similia eis, quæ demus tibi? Non enim est nobiscum [c] quisquam e gente tua:
4 Respondit ei Judith, ut vivit anima tua domine mi, non consumet ancilla tua hæc quæ sunt penes me, donec fecerit dominus manu mea,

[a] Græc. *introducere.*
[b] Græc. *secum sunt me.*

mea,quæ ſtatuit conſilio ſuo.
5 Cùm itaque abduxiſſent eam miniſtri Holophernis in [a] tentorium illud, ſomnum cepit ad mediam uſque noctem, deinde ſurrexit ſub matutinam vigiliam.
6 Et miſit ad Holophernem dicens,præcipiat quæſo dominus meus, ut ſinatur ancilla tua ad precandum egredi : præcepitque Holophernes cuſtodibus ſuis,ne prohiberent ipſam.
7 Ita permanſit in caſtris triduo ; noctu verò egrediebatur in vallem Bethchoglæ, & abluebat ſe [a] ad fontem illum aquæ in caſtris :
8 Cumque aſcenderet orabat dominum Deum Iſraëlis,ut dirigeret viam ipſius [c] ad erigendum populares ſuos.
9 Et ingreſſa permanebat munda in tentorio, uſque dum afferret ancilla alimentum ipſius ſub veſperam.
10 Fuit autem die quarto, ut exhibito Holophernes convivio ſeruis ſuis [d] ſolùm,neque vocato ad [e] epulas ullo eorum qui [f] negotiis præerant, diceret Bigvaio eunucho , qui præerat omnibus rebus ipſius , profectus jam perſuade mulieri iſti Hebrææ, quæ eſt apud te, ut veniat ad nos,& [g] convivetur nobiſcum :
11 Ecce enim turpe nobis eſt ſi mulierem ejuſmodi omittamus,nec converſemur cum ea.Nam niſi eam pertraxerimus,deriſura eſt nos.
12 Egreſſus itaque Bigvai a conſpectu Holophernis acceſſit eam & dixit, ne pigretur puella hæc pulchra venire ad dominum meum, ut gloriam conſequatur in conſpectu ejus, & bibere nobiſcum [h] hilariter vinum,ac fieri hodierno die ut aliqua filiarum [i] Aſſyriarum, quæ adſtant in domo Nebucadnetzaris.
13 Cui reſpondit Judith,& quę ſum ego,quæ contradicam domino meo?
14 Nam quicquid placiturum eſt in oculis ejus, ſtudiosè factura ſum ; atque hoc mihi futurum eſt exultationi ad diem uſque mortis meæ.
15 Ita exurgens ornavit ſe veſte & toto mundo muliebri ſuo : cumque accedens ancilla ejus [a] ſtraviſſet ei coram Holopherne humi eas pelles, quas acceperat a Bigvaio ad quotidianum uſum ſuum, ut comederet accumbens ireis, ingreſſa Judith accubuit.
16 Tum obſtupeſcente corde Holophernis de ea,& commoto animo ejus, fuit illius cupientiſſimus admodum congrediendi cum ea: nam obſervabat occaſionem decipiendi eam ex quo die primùm eam viderat.
17 Dixitq; Holophernes ei, bibe jam, & eſto nobiſcum [k] hilaris.
18 Cui Judith, jam bibam,inquit domine,quia magnificentiam adepta vita mea videtur in me hodie plus quàm ullo die [l] ex quo nata ſum.
19 Accipienſque comedit & bibit coram eo, quæ ancilla ipſius præparaverat.
20 Quamobrem lætatus Holophernes de ea bibit multum vini admodum , quantum non biberat unquam die uno ex quo natus erat.

[c] Græc. *ad erectionem filiorum populi ſui.*
[d] Græc. *ſolis.*
[e] Græc. *vocationem vel invitationĕ.*
[f] Græc. *uſitatus.*
[g] Græc. *comedat & bibat.*
[h] Græc. *ad hilaritatem.*
[i] Græc. *filiorum Aſſur.*
[k] Græc. *ad hilaritatem.*
[l] Græc. *natiuitatis meæ.*

ANNOTATIO.

2 Ne qua fiat off.] *nempe in Deum,quem a ſe coli antè profeſſa eſt.*11.14. 3 Quiſquam] *nempe qui cibaria curet ejuſmodi,iis legibus & cautionibus,quas obſervat gens tua.* 5 Tentorium illud] *nempe Bigvaii,infrà ver.*10.*ubi argentum & res omnes precioſæ cuſtodiebantur,ver.*1. 7 Fontem illum] *de quo ſuprà* 7.3. 15 Straviſſet]*ex priſca accumbendi forma.*

CAPUT XIII.

1 UT autem [a] adveſperavit, [b] feſtinantes ſervi ejus receperunt ſe ; Bigvaius verò concluſit tentorium ejus foris, cùm dimiſiſſet adſtantes a conſpectu domini ſui, & diſceſſiſſent ad cubilia ſua.
2 Erant enim omnes defatigati,eò quòd plurimùm [c] uſi eſſent potu : Judith verò ſola in tentorio illo relicta eſt,
3 Et Holophernes, qui antè procubuerat in lecto ſuo,quia [d] perfuſus erat vino.
4 Judith autem edixerat ancillæ ſuæ,ut ſtans extra cubiculum ipſum obſervaret egreſſum ipſius, prout quotidie *fecerat*; nam dicebat ſe egreſſuram eſſe ad precationem ſuam: & Bigvaium allocuta erat in eandem ſententiam. Itaque abiverant omnes a conſpectu ejus,' & nemo relictus fuerat in eodem cubiculo,[e] neque parvus, neque magnus.'
5 Tum conſiſtens Judith ad lectum illius dixit [f] apud animum ſuum,
6 Domine Deus omnis potentiæ,reſpice hora hac ad opera manuum mearum, [g] ut exaltentur Jeruſchalaima : quandoquidem jam tempus eſt defendendi hæreditatem tuam, & efficiendi inſtituta mea [h] ad confringendum hoſtes,qui inſurrexerunt in nos.
7 Et accedens ad [a] regulam lecti quæ erat ad caput Holophernis, de prompſit ex eo [a] acinacem, & appropinquans lecto prehendit pugno comam capitis ejus dicendo.
8 Corrobora me,domine Deus,hodierno die.
9 Et incuſſit in collum ejus duos ictus robore ſuo, auferenſque caput ejus ab eò devolvit corpus ejus e ſtrato,
10 Et abſtulit [a] columnis [a] conopeum ipſum.
11 Egreſſaque paulo pòſt tradidit ancillæ honorariæ ſuæ caput Holophernis, cùm indidiſſet illud in peram cibarii ſui.
12 Ita egreſſæ ſunt ambæ ſimul pro ſua conſuetudine ad precationem, & trajicientes caſtra circumiverunt [a] vallem illam, aſcendenteſque montem Beth-choglæ venerunt ad portas illius :
13 Dixit Judith e longinquo cuſtodibus qui erant ad portas, aperite, aperite modò portam hanc,nobiſcum Deus,Deus noſter eſt ad faciendum adhuc [i] res potentes in Jiſraële,& robuſtas contra inimicos, quemadmodum etiam fecit hodierno die.
14 Fuit autem cùm audiſſent viri civitatis illius vocem ejus, ut feſtinantes deſcenderent ad portam civitatis ſuæ, & ſeniores civitatis illius convocarent:
15 Concurſanteſque omnes æquè parvi ac magni,eò quòd præter opinionem videbatur ipſis reverti illam, & aperientes portam ſuſcepe-runt eas.
16 Cumque accendiſſent ignem [k] lucis causâ circunſtabant eas.
17 Illa verò voce magna dicebat eis,

[a] Græc. *veſpera facta eſſet.*
[b] Græc. *feſtinaverunt recipere; ſic ver.*14.
[c] Græc. *fuiſſent potus.*
[d] Græc. *circunfuſum erat ei vinũ.*
[e] Græc. *a parvo uſque ad magnum: ſic ver.*15.
[f] Græc. *in corde ſuo.*
[g] Græc. *ad exaltationĕ Jeruſchalaimorum.*
[h] Græc. *confractionem hoſtium, ſic verſ* 24.
[i] Græc. *potentium in Jiſraële & robur.*
[k] Græc. *ad lucem.*

18 Laudate

18 Laudate Deum, laudate, Laudate Deũ: quia non abſtitit miſericordia ejus a domo Jiſraëlis, ſed diffregit inimicos noſtros mea manu nocte hac:

19 Proferenſque caput illud e pera ſua oſtendit, & dixit eis, Ecce caput Holophernis primarii ducis copiarum Aſſyriæ: ecce quoque conopeum cui incumbebat [l] ebrioſus ubi percuſſit eum dominus per manum fœminæ.

20 Nam ut vivit Dominus qui conſervavit me in hac via mea, qua ambulavi, decepit eum vultus meus ad perditionem ipſius; nec tamen commiſit peccatum mecum [m] impurum aut pudendum ullum.

21 Tum obſtupuit totus populus admodum, & inclinantes ſe adoraverunt Deum.

22 Dixeruntq; uno animo benedictus es Deus noſter, qui in nihilum redegiſti hodierno die inimicos populi tui.

23 Hhuzzija verò dixit ei, tu benedicta es, ô filia, a Deo altiſſimo ſupra omnes mulieres, quę verſantur in terra.

24 Et benedictus dominus Deus, qui creavit cœlos & terram, quòd direxerit te ad diffringendum caput principis inimicorum noſtrorum.

25 Nam non abſiſtet ſpes tua a mente hominum recordantium robur Dei in ſeculum: faciat itaq; Deus hæc tibi ad exaltationẽ æternam, ut [n] reſpiciens ad te perfundat te bonis, quandoquidem non pepercisti [o] vitæ tuæ, propter abjectionem gentis noſtræ: ſed prævenisti caſũ noſtrum rectà ambulans coram Deo noſtro.

26 Dixitq; totus populus, [p] Amen Amen.

[l] Græc. *in ebrietatibus ſuis.*

[m] Græc. *ad pollutionem aut pudorem.*

[n] Græc. *ad reſpiciendum te in bonis.*

[o] Græc. *animæ.*

[p] Græc. *Fiat fiat.*

ANNOTATIO.

7 Regulam lecti] *id eſt, impagem illam tranſverſam, cui cervical apponitur: nam illa in cubilibus eadem ratione appellatur regula, qua in prælu, & trapetis apud Græcos & Latinos authores trabes circunſtantes dicuntur regulę. Vſitatum eſt autem viatoribus multis tibuq; aut gladium zonam pecuniamq; cervicali ſubdant.* Acinacem] *gladium Perſicum, per quem fere juravant illi: de cujus forma apud veteres leguntur multa.* 10 Conopeum] *eſt quidem conopeum illud quod propter infeſta animalcula adhiberi ſolet, quæ Græcis appellãt κώνωπας: ſed hic potius accipiendum eſt in ſimum ſtratum, quo molliores viri utuntur in grabatis caſtrenſibus: quod conopeum ſine ſolo lineo, aut alio ſuſtentaculo columnis lecti & ſpondæ appingitur. Qua autem cauſa hoc fecerit vide infrà ver. 19.* 12 Vallem illam] *de qua ſupra 12. 7.* 25 Non abſtitet] *id eſt, pii omnes ſemper tuæ pietatis & fidei ſpeiq;, quam in domino collocaſti, mentionem facient.*

CAPUT. XIIII.

1 Dixit verò Judith illis, aſcultate mihi jam fratres, & accipientes caput iſtud ſuſpendite ipſum in projectura ſumma muri noſtri.

2 Eritque illucescente matutino, & exoriente ſole ſuper terram, ut aſſumatis quiſque arma bellica veſtra, & procedat omnis vir potens extra civitatem, cum impoſuerîtis ducem eis, tanquã deſcenſuri in cãpũ ad primã cuſtodiã Aſſyriorum, quamvis minimè deſcenſuri eſtis.

3 Tum aſſumentes iſti omnia arma ſua ibunt in caſtra ſua, excitabuntque duces copiarum Aſſyrię.

4 Cumque accurrentes ad tentorium Holophernis non invenerint ipſum, irruente in eos metu fugient a conſpectu noſtro.

5 Tum verò inſequentes vos & quicunque habitant totum terminum Jiſraëlis, proſternite eos [a] ubicunque fuerint.

6 Verùm antequam faciatis iſta, arceſſite mihi Achiorem Hhammonitam, ut videns agnoſcat illum qui nihili faciebat domum Jiſraëlis, & qui ipſum [b] tradendum morti miſerat ad nos: vocaverunt itaque Achiorem e domo Hhuzzijæ; qui cum veniſſet, videns caput Holophernis ad manum cujuſdam viri in congregatione populi, procidit in faciem, tanquam ſoluto ſpiritu ſuo. Cùm autem reſumpſiſſent eũ, accidit ad pedes Judithæ, & inclinans ſe coram ea dixit, Tu *verò* benedicta es in omni tentorio Judæ, & in omni gente; quæ audito nomine tuo turbabuntur: nunc autem renuntia mihi quæ feceris diebus iſtis; renuntiavitq; Judith ei in medio populi quæcunq; fecerat, ex quo die exiverat uſq; dum erat allocuta ipſos; cumq; deſiiſſet loqui, voce magna jubilavit populus, edideruntque vocem hilarem in civitate ſua.

7 Videns verò Achior quæcunque fecerat Deus Jiſraëlis, credidit Deo admodum, & circũciſus carne præputii ſui adjunctus eſt domui Jiſraëlis uſque ad diem hunc.

8 Matutina autem lux cùm aſcendiſſet, ſuſpenderunt caput Holophernis de muro, aſſumens quiſq; vir arma ſua proceſſerunt [c] per acies in aſcenſus montis; quos cùm viderent Aſſyrii, tranſmiſerunt ad ductores ſuos.

9 Venerũt igitur illi ad duces, & chiliarchos, & ad omnem principem ipſorum; qui accedentes ad tentorium Holophernis, dixerunt [d] præfecto prætorio ejus,

10 Excita jam dominum noſtrum; nam audent iſta mancipia deſcendere contra nos in [e] pugnã, ut profligentur prorſus.

11 Ingreſſus autem Bigvai pulſavit veſtibulum tentorii,

12 Suſpicabatur enim eũ cũ Juditha dormire:

13 Sed cùm nemo exaudiret, aperiens ingreſſus eſt in cubiculum,

14 Ubi invenit eũ jacentem ſuper ſtrato mortuum, capite ejus ablato ab eo, exclamavitque voce magna cum fletu ac gemitu & clamore valido, diſrumpens veſtimenta ſua:

15 Deinde ingreſſus tentorium ubi ſolebat Judith pernoctare, non invenit eam: quamobrem proſiliens ad populum clamavit, prævaricati ſunt ſervi, [f] attulit confuſionem unica mulier Hhebræorum domui regis Nebucadnetzatis: nam ecce Holophernes humi *jacet*, & caput ejus non adeſt ei.

16 Hæc autem verba cùm audiſſent principes copiarum Aſſyriæ, diſruperunt ſtatim tunicas ſuas, & turbatus eſt animus eorum valdè:

17 Eorumque clamor & vociferatio magna valdè [g] in caſtris effecta eſt.

[a] Græc. *in viis ipſorum*

[b] Græc. *ad mortem.*

[c] Græc. *ſecundum cohortem.*

[d] Græc. *ei qui erat ſuper omnes res ejus*

[e] Græc. *in finem.*

[f] Græc. *fecit.*

[g] Græc. *in medio caſtrorum.*

CAPUT XV.

1 Sed cùm audiſſent ii qui erant in tentoriis, obſtupueruut de eo quod factum fuerat, & accidit eis timor & trepidatio,

2 Adeò ut non maneret quiſquam in conſpectu

ſpectu proximi ſui amplius; ſed effuſi uno animo fugerent in omnem viam planitiei & regionis montanæ, & ii quoque qui in regione mõtana circum Beth-choglam caſtra poſuerant, in fugam verterentur.

3 Tum verò filii Iſraëlis unuſquiſque, inquam, [a] bellator ex eis effuſi ſunt in eos:

4 Et miſit Hhuzzija [a] Eſchtemonẽ, & Bethbirein, Chobamque, & Cholonem, denique in omnem terminum Iſraëlis, qui renuntiarent de iis quæ confecta erant, indicerentq; ut omnes impetu effunderẽtur cõtra hoſtes ad tollendũ eos.

5 Quòd cùm audiſſent Iſraëlitæ, omnes uno animo irruerunt in eos Chobam uſque, ſimiliterquè ii qui Jeruſchalaimis advenerant, & ex tota regione mõtana, quia renuntiaverant ipſis ea quæ facta fuerant caſtris inimicorum ſuorum:

6 Et qui in Gilhhade, quique in Galilæa habitabant, irruentes fuderunt eos plaga magna, donec præteriiſſent Damaſcum & terminos ejus.

7 Ac habitatores quidem Beth-choglę reliqui irruerunt in caſtra Aſſyriorum, & prędati eos divitiarum plurimum adepti ſunt:

8 Iſraëlitę verò cæde reverſi reliquiis potiti ſunt, viciq; & civitates quæ in montana & campeſtri regione erant, obtinuerunt multa ſpolia: erat enim multitudo *eorũ* magna valde.

9 Jojakim verò ſacerdos ille magnus, & senatus [b] Iſraëlitarum habitantes Jeruſchalaimis venerunt, ut [c] conſtituerent bona quæ fecerat Deus Iſraëli, & viſa Juditha [d] alloquerentur eam verbis pacis.

10 Ingreſſi autem ad eam benedixerunt ei uno animo dicentes ei:

11 Tu exaltatio Jeruſchalaimorum, tu exaltatio magna Iſraëlis, tu gloriatio magna es gẽtis noſtræ; quod feceris hæc omnia manu tua, & te afficiente bonis Iſraëlem Deus proſecutus ſit eos benevolentia: benedicta ſis ab omni potente domino in ęternum tempus; dixitque populus totus, Amen.

12 Spoliavit autem populus caſtra per dies triginta:

13 Dederuntq; Juditħæ tẽtorium Holophernis inſtrumentaq; argenti omnia, & lectos, urnaſq;, & omnia ſupellectilia ejus; quæ accipiens illa impoſuit alia mulæ ſuæ, aliaq; junctis plauſtris ſuis cumulans impoſuit.

14 Tum concurrens unaquæq; mulier Iſraëlitis ad videndum eã, benedixerunt ei, & exhibuerunt ei choream ex numero ſuo.

15 Cúmque illa accipiens thyrſos in manus ſuas dediſſet quoque mulieribus, quæ comitabantur ipſam, viciſſim coronam oleę impoſuerunt ipſi, & ipſius comiti. Ita proceſſit coram toto populo in chorea dux omnium mulierũ, & ſecuti ſunt omnes Iſraëlitæ armati cum coronis, & hymnis ore ipſorum *decantatis*.

[a] Græc. *vir bell ator.*

[b] Græc. *ſtirpem Iſrailis.*

[c] Græc. *fundarent.*

[d] Græc. *loquerentur cum ea pacem*

ANNOTATIO.

4 Eſchtemonem] *Hæc locorum nomina ex conjectura reſtituere hoc modo viſum eſt propter ſequentes voces, & in omnem terminum, &c. Nam tres hi quidem vocibus terminus videntur deſignari, quibus Aſſyrii poterant effugium ſibi inveſtigare: occidentis terminus hic nullus ponitur, quia mare omnem effugiendi ſpem fuiſſet adempturum. Sunt autem duo priora loca ad meridiem ſita in tribu Jehudæ & Schimhhonis: Choba verò ad ſeptentrionem eſt, Gen. 14. 15. Cholon denique orientem verſus, ubi Aulona Græci quoque ſcriptores ſhatuerunt.* 9 Jojakim] *de quo ſuprà 4. 5.* Conſtituerent] *id eſt, ut rebus ſanctè & prudenter proſpicerent, ordine rebus omnibus impoſito, ne aut Dei offenſa, aut adminiſtrationis imprudentia tãtum bonum per gratiam Dei extructum, labefactaretur.* 15 Ipſius comiti] *id eſt, ancilla honoraria, quæ ipſam fuerat proſecuta.*

CAPUT XVI.

1 NAM incipiente Juditha profeſſionem hanc apud totum Iſraëlem, totus populus poſt eam prolocutus eſt laudationem hanc.

2 Dixit ergo Judith, incipite Deo meo *canere* tympanis, modulamini ei pſalmos, laudemquè exaltate & invocate nomen ejus:

3 Quia Deus conterens bella, quia in caſtra *incurrens* in medio populi eduxit me e manu perſequentium me.

4 Venerant Aſſyrius e montibus, a Borea,

5 Venerat cum myriadibus copiarum ſuarum, quarum multitudo obthuraverat torrentes, & quarum equitatus tegebat colles:

6 Dicebat ſe incenſurum [a] terminos meos, & adoleſcentes meos ſublaturum gladio, lactentesquè [a] abjecturum in ſolum, & infantes meos [b] expoſiturum depopulationi, virgines q; meas prædaturum:

7 Sed dominus omnipotens [c] deturbavit eos manu fœminæ.

8 Non enim cecidit potens ille a [a] juvenibus, neque peſteri [a] Titanum percuſſerunt eum, neque excelſi gigantes agreſſi ſunt eum: ſed Judith filia Merari pulchritudine vultus ſui diſſolvit eum.

9 Exuerat enim ſtolam viduitatis ſuæ ad [d] exaltandum Iſraëlitas laborantes:

10 Unxerat faciem ſuam unguento, & devinxerat crines ſuos inſertos mitræ, ceperátque ſtolam lineam, ut deciperet eum.

11 Hujus ſandalium abripuit oculum illius, & pulchritudo hujus captivam tenuit animam illius: pervaſit acinaces collum illius.

12 Horruerunt Perſę audaciam illius, & Medi ad facinus audax illius perturbati ſunt.

13 Tum jubilarunt humiles mei, & exclamarunt infirmi mei, cum *illi* pertérrefacti ſunt; exaltarunt vocem ſuam, cùm retroverſi ſunt.

14 [e] Puelli cõfoderunt eos, & tanquam pueros [f] fugitivos vulnerarunt eos, perierunt ab inſtructa acie, domini Dei mei.

15 Cantabo domino hymnum novum.

16 Domine magnus es & glorioſus, admirabilis potentia, & inexuperabilis.

17 Tibi ſerviat omnis creatura tua; quia dixiſti & facta ſunt, miſiſti ſpiritum tuum qui ædificavit, neque eſt qui obſiſtere poſſit voci tuæ.

18 Montes enim a fundamentis cum aquis commoverentur, & petræ a conſpectu tuo, ut cera liqueſcerent.

19 Erga

[a] Græc. *poſiturum.*

[b] Græc. *daturum.*

[c] Græc. *irritos fecit, vel depoſuit.*

[d] Græc. *abſtinentia laborantium Iſraëlitarũ.*

[e] Græc. *filii puellarum.*

[f] Græc. *fugitivorum.*

19 Erga eos autem qui timentes sunt tui, tu propitius futurus es planè. Nam parva res videtur tibi omne sacrificium ad odorem gratum, & minima omnis adeps ad holocaustum tuum, sed qui timet dominum, omnino magnus est.
20 Væ gentibus quæ insistunt in genus meum: Dominus omnipotens ulciscetur eas die judicii,
21 Indendo ignem vermesque carnibus earum quorum sensu fleant in seculum.
22 Ingressi autem Jerusalaima adoraverunt dominum, & postquam fuit purificatus populus, obtulerunt holocausta sua, & voluntarias oblationes, ac donaria sua.
23 Obtulit verò Judith omnia instrumenta Holophernis, quæ dederat ipsi populus, & conopeum ipsum quod acceperat e cubiculo illius donarium [g] sacravit domino.
24 Populus verò hilaria agens Jerusalaimis [h] coram sanctuario per tres menses, & Judith cum ipsis mansit.
25 Quibus diebus transactis [i] junctis *equis* reversus est quisque in hæreditatem suam, & Judith profecta Bethchoglam, mansit apud facultates suas.
26 Fuitque tempore suo gloria illustris in regione tota.
27 Et quamvis multi concupiscentes ambirent eam, non tamen cognovit eam quisquam omnibus diebus vitæ ejus, ex qua hora mortuus erat Menasche vir ejus, usque dum aggregata est ad populum suum.
28 Sed provecta est, ut *erat* magna valde, consenuitque in domo viri sui ad annos centum quinque, demisitque ancillam honorariam suam [k] in libertatem. Ita mortua est Bethchoglæ, & sepelierunt eam *cives* in spelunca viri ipsius Menaschis, luxitque eam domus Jisraelis diebus septem.
29 Distribuit autem facultates suas antequàm moreretur omnibus proximè Menschem virum suum, & proximè genus suum attingentibus:
30 Nec fuit ampliùs qui metum [l] Jisraëlis injiceret diebus Judithæ, & diebus multis [m] post mortem ipsius.

g Græc. *dedit.*
h Græc. *in conspectu sanctorum: sic accipiuntur sancta supra 4. 15. & 8. 20.*
i Græc. *junxit.*
k Græc. *liberam.*
l Græc. *filii Jisraëlis.*
m Græc. *postquam mortua est ipsa.*

ANNOTATIO.

6 Terminos meos] *Verba totius ecclesiæ cum Juditha concinentis, ut dicitur ver. 1.* 8 Titanum] *hæ voces Titanum & Gigantum, planè ostendunt hunc librum a recentiore aliquo authore conscriptum esse usquam enim sic loquitur in libris authenticis sanctus Dei Spiritus simplicissimus veritatis doctor.*

BARUC.

Baruc deportata in Babyloniam Iehudæorum parte eòdem data occasione profectus cum deportatis fratribus communicat: qui collectam mittentes Ierusalaima pro cultu Dei, scribunt ad fratres qui erant in Iehudæa reliqui literas de agnitione & confessione peccatorum, de resipiscentia, & Evangelicis in resipiscentes promissionibus. Ac postremò epistolam Iirmejæ ad deportatos subjicit, qua illi adversus idola & idololatriam confirmantur.

CAPUT I.

1 HÆC autem sunt verba libri quæ scripsit Baruc filius Nerijæ filii Machsejæ, filii Tzidkiję, filii Chaschabjæ, filii Chilkijæ [a] in Babylonia,
2 [c] Anno quinto, septimo die [c] mensis illius, eodem tempore quo ceperant Chaldæi Jerusalaima eaque [e] incenderant igne.
3 Hujus ergo libri verba legit Baruc [a] audiente Jeconja filio Jehojakimi rege Judæ,
4 Et audiente populo toto convenientibus [b] ad lectionem libri, & audientibus potentioribus, & filiis [c] principum, & senioribus, denique audiente toto populo [d] æquè parvo ac magno, iis omnibus qui habitabant in Babylonia [e] ad fluvium Sudi:
5 Quum flentes jejunarunt, & voverunt [e] vota coram domino.
6 Cogeruntque pecuniam prout uniuscujusque potuit [e] facultas;
7 (Quam miserunt Jerusalaima ad Jehojakimum filium Chilkijæ, filii Schallumi sacerdotem, & ad sacerdotes alios, & ad populares omnes, qui [f] præsentes erant cum eo Jerusalaimis,
8 [g] In terram Jehudæ die decimo [g] Sivanis, ut accipiens ille restitueret vasa domus domini, quæ elata fuerant e templo, vasa argentea quæ curavit fieri Tzidkija filius Joschijæ rex Jehudę,
9 Postquam deportans Nebucadnetzar rex Babyloniæ Jeconjam & principes ac potentes quosque vinctos, & populum terræ Jerusalaimis abduxisset in Babyloniam)
10 Et dixerunt, Ecce misimus [d] ad vos pecuniam; ita cõparate vobis pecunia hac holocausta, & *oblationes* pro peccatis, ac thus; & conficiẽtes [e] munus offerte ad altare domini Dei nostri:
11 Et orate pro vita Nebucadnetzaris regis Babyloniæ, & pro vita Beltschatzaris [d] filii ejus, ut sint dies illorum pares diebus cœli impendentis terræ:
12 Dabitq; dominus vires nobis, illuminans oculos nostros, ut viventes sub umbra Nebucadnetzaris regis Babyloniæ, & sub umbra Beltschatzaris filii ejus serviamus eis diebus multis, & [g] consequamur gratiam coram eis.
13 Item orate pro nobis Dominum Deum nostrum, quia peccavimus domino Deo nostro; nec dum aversa est indignatio & ira ejus a nobis in hunc usque diem.
14 Et legite libellum hunc quem misimus ad vos, pronuntiantes in domo domini diebus festis, & diebus solennibus,
15 Dicentes, domino Deo nostro justitia; nobis verò confusio vultus inest, prout est hodiernus

a Græc. *in auribus: sic deinceps.*
b Græc. *ad librum.*
c Græc. *regũ, falsoc nomine principes quoque regię stirpis appellantur.*
d Græc. *a parvo ad magnum.*
e Græc. *manus.*
f Græc. *inveniebantur.*
g Græc. *inveniamus.*

ernus dies, Jehudæo cuique, & habitatoribus Jeruſchalaimorum,
16 Et regibus noſtris, ac principibus noſtris, & ſacerdotibus noſtris, & prophetis noſtris majoribuſque noſtris;
17 Eò quòd peccavimus coram domino, & fuimus ei immorigeri.
18 Neque auſcultavimus voci domini Dei noſtri, ut ambularemus in præceptis ejus, quæ expoſuerat in conſpectu noſtro.
19 Ex quo die eduxit dominus majores noſtros e terra Ægypti, uſque ad diem hunc fuimus immorigeri erga dominũ Deum noſtrum, eumq; parvi fecimus, ut non auſcultaremus voci illius:
20 Et quamvis adhæſerint nobis mala & maledictio illa, quam conſtituerat dominus Moſchi ſervo ſuo, quo tempore eduxit dominus majores noſtros e terra Ægyti, ut daret nobis terram affluentem lacte & melle, ' ut hodierno die:
21 Non tamen auſcultavimus voci domini Dei noſtri in omnibus verbis prophetarum, quos mittebat ad nos;
22 Sed ambulavimus unuſquiſque in cogitatione cordis ſui nequam, colendo Deos alios, & faciendo quæ mala videntur in oculis domini Dei noſtri.

ANNOTATIO.

1 Hæc autem] *Hujus libri inſcriptio tam multis verbis implicata eſt, ut vix adhuc judicio meo fuerit ab ullo explicata. Summa eſt, Baruchum anno a Jehojacinis deportatione quinto verſantem in Babylonia, ut peritus erat ſcriba, fratribus deportatis communicato conſilio tradidiſſe exemplum literarum, quod ipſe exaraverat, ut ad fratres qui in Judæa adhuc manſerant, mitteretur. Quarum literarum ſumma partibus duabus comprehenditur: una eſt confeſſio peccatorum & deprecatio, a verſu 15. hujus capitis ad verſum 9. cap. 3. Altera eſt officii ad omnes pertinentis explicatio, ad finem uſque: quæ quidem epiſtola eò quòd longior eſt, libellus appellatur. Itaque continentur tria hoc capite: primum eſt inſcriptio, novem verſibus; ſecundum familiare conſilium & communicatio deportatæ multitudinis, verſibus quinque; poſtremum verò principium ejus libelli, quem Baruch captivorum nomine conſcripſerat.* In Babylonia] *Alibi quidem legi non meminimus, quando aut quomodo Baruch in Babyloniam profectus ſit ante deportationem regis Tzidkijæ: ſed tamen ſi qua conjectura huc afferri poteſt, probabile eſt, eum anno quarto regni Tzidkijæ cum Seraja fratre in Babyloniam profectum eſſe, Jirmejæ 51. 59.* 2 Anno quinto] *a deportatione Jeconiæ, ut ex illo Jirmejæ loco colligimus.* Menſis illius] *qui menſis fuerit, præcisè ex ſcripturæ ſtatui non poteſt, ſed ſequentibus verbis circunſcribitur. quaſi dicat, præcisè quinto poſt anno, & eodem tempore, quo capta fuerant Jeruſchalaima.* Incenderant] *hoc me uſquam legere non memini. Quamobrem ſi cui placebit credere, erit intelligendum ignem a Chaldæis ſubjectum fuiſſe, ſed eo reſtincto oppidum conſervatum: alioqui poſt annos ſeptem arſerunt Jeruſchalaima, 2. Reg. & 2. Chron. & Jir. ultimis capitibus.* 4 Ad fluvium Sudi] *niſi me animus fallit, fluvius ille eſt qui ex Euphrate derivatus circumfluit Babyloniam una ex parte, & in paludes Chaldaicas influit: ex quo fluvius Sudi tanquam vaſtati & deſolati agri, appellatur.* 5 Vota coram] *nempe eorum oblationum, quæ ſequ. verbis exponuntur.* 8 In terram] *hic verſus ex moleſtiſſima ſynchyſi laborat in contextu Græco, quam nos evidentia cauſa correximus. Senſus eſt, deportatos collectam ſuam Jeruſchalaimæ tranſmiſiſſe, ut ſacerdos magnus ex oblatione illa curaret argentea vaſa fieri loco aureorum quæ per Nebucadnetzarem fuerant exportata, 2. Reg. 24. 15. quod poſtea authoritate Regis Tzidkijæ curatum fuiſſe dicitur.* Si vanis] *qui Maio noſtro ex parte reſpondet.* 10 Ad vos] *ſic alloquebantur deportati Baruchum & legationem totam, quaſi cum fratribus qui in Jehudæa erant, egiſſent coram.* Munus] *illud videlicet, de quo agitur potiſſimùm Levit. 2.* 11 Filii] *id eſt, nepotis. Nam Evilmerodac fuit Nebucadnetzaris filius, & hujus pater, 2. Reg. 25. 30.* 20 Ut hodierno die] *nempe adhuc poſſidemus beneficio Dei. Nam hæc dicuntur in perſona eorum qui remanſerant Jeruſchalaimi.*

CAPUT. II.

1 IDEO præſtitit dominus verbum ſuum, quod prolocutus erat contra nos, & contra Judices noſtros, qui judicabant Jiſraëlem, & contra reges noſtros, & contra principes noſtros, denique contra [a] Jiſraëlitas & contra Jehudæos,
2 Se adducturum contra nos mala magna, quæ non facta fuerint ſub toto cœlo, prout factum eſt Jeruſchalaimis ſecundum ea quæ ſcripta ſunt in lege Moſchis.
3 Veſcituros nos [b] quemque carnibus filii ſui, & quemque carnibus filiæ ſuæ:
4 Et reddidit eos ſubjectos omnibus regnis circunſtantibus nos probro: & *deſolations* inviæ, omnibus populis circunſtantibus nos, ubi diſſeminavit eos Dominus,
5 Fueruntque inferiores, ac non ſuperiores: quia peccavimus domino Deo noſtro, & non [c] auſcultavimus voci illius.
6 Domino Deo noſtro juſtitia; nobis verò & majoribus noſtris ineſt confuſio vultuum, prout eſt hodierno die:
7 Quę elocutus fuerat Dominus contra nos, omnia mala illa ſupervenerunt nobis.
8 Non enim precati ſumus faciem domini, ut averteret unumquemque a cogitationibus cordis ſui nequam:
9 Idcirco invigilavit dominus malis iſtis, quæ adduxit dominus ſuper nos. Nam juſtus eſt dominus in omnibus operibus ſuis, quæ mandavit nobis.
10 Nos verò non auſcultavimus voci ejus, ut ambularemus in præceptis domini, quæ [d] expoſuerat in conſpectu noſtro.
11 Nũc ergo, domine Deus Jiſraëlis, qui eduxiſti populum tuum e terra Ægypti manu robuſta, ſignisque, & portentis, ac potentia magna, & brachio excelſo, & [e] comparaſti tibi ipſi nomen, prout eſt hodie:
12 Peccavimus, impiè fecimus, injuſti fuimus domine Deus noſter, in omnibus ſtatutis tuis.
13 Avertatur indignatio tua a nobis, quandoquidem relicti ſumus pauci in gentibus, ubi diſſeminaviſti nos.
14 Exaudi, domine, orationem noſtram & deprecationem noſtram, ac extrahe nos propter te; & inde nobis gratiam in conſpectu eorum qui deportaverunt nos:
15 Ut noſcat tota terra te eſſe dominum Deum noſtrum, & [f] de nomine tuo vocari Jiſraëlem,

[a] Græc. *virũ Jiſraëlu & Jehudæ.*
[b] Græc. *virũ.*
[c] Græc. *ad non auſcultandũ: quę corrupta eſt Hebraiſmi interpretatio.*
[d] Græc. *dederat.*
[e] Græc. *feciſti.*
[f] Græc. *invocatum eſt nomen tuum ſuper Jiſraëlem.*

lem, & genus illius.
16 Domine reſpice e domo ſancta tua, & cogitationem adverte ad nos, inclina domine aurem tuam & audi.
17 Aperi, domine, oculos tuos & vide: Non enim qui mortui ſunt in ſepulchro, quorum receptus eſt ſpiritus ex viſceribus ipſorum, ii tributuri ſunt gloriam & [g] laudē juſtitiæ domino:
18 Sed anima dolens de magnitudine [h] depreſſionis & infirmitatis in qua ambulat; & oculi deficientes, animaque famelica cedent tibi gloriam & juſtitiam Domine.
19 Non enim rectè factorum a majoribus noſtris regibuſque noſtris nomine effundimus nos [i] miſeram deprecationem noſtram in conſpectu tuo Domine Deus noſter:
20 Nam immiſiſti indignationem tuam, & iram tuam in nos, quemadmodum locutus fueras [k] per ſervos tuos prophetas, dicens,
21 Sic ait Dominus, inclinate humerum veſtrum & ſervite regi Babyloniæ, & [l] conſidete in terra, quam dedi majoribus veſtris.
22 Quòd ſi non auſcultaveritis voci Domini ſerviendo regi Babyloniæ,
23 Faciam [l] ut deficiat ex civitate Jehudæ, & extra Jeruſchalaima [l] vox lætitię & vox gaudii, vox ſponſi & vox ſpōſæ, ſitque tota terra invia, deſerta habitatoribus.
24 Cumque non auſcultaverimus voci tuæ, ſerviendo regi Babyloniæ, præſtitiſti verba tua quæ prolocutus fueras per ſervos tuos prophetas, fore ut efferrentur oſſa regum noſtrorum, & oſſa majorum noſtrorum e loco ſuo.
25 Nam ecce ſunt projecta ad æſtum diei & gelu noctis, & mortui ſunt in laboribus graviſſimis, fame, gladio, atque disjectione.
26 Et expoſuiſti domum tuam quæ vocatur de nomine tuo, prout eſt hodie, propter improbitatem domus Jiſi ædis & domus Jehudæ.
27 Deniq; feciſti nobiſcum, Domine Deus noſter, ſecundum omnem æquitatem tuam, & ſecundum omnem tuam miſerationem magnam:
28 Quemadmodum elocutus fueras per ſervum tuum Moſchem, quo die mandaſti ei ut ſcriberet legem tuam coram [m] Jiſraëlitis dicens:
29 Niſi auſcultaveritis voci meæ, utique [n] examen illud magnum ac multum illud convertetur in *numerum* parvum, in gentibus, ubi diſſeminabo eos.
30 Novi non eſſe auſcultaturos mihi, quia populus dura ſervice eſt:
31 Sed ſi reverſi ad [n] ſeipſos in terra deportationis ſuæ agnoverint me eſſe Dominum Deum ipſorum, me indente ipſis cor & aures audientes,
32 Et laudaverint me in terra deportationis ſuæ, recordantes nominis mei,
33 Et reverſi fuerint ab *averſatione* humeri ſui [o] obdurati, & ab improbitatibus actionum ſuarum, eò quòd recordati fuerint viæ majorum ſuorum qui peccaverunt coram Domino:
34 Etiam reducam eos in terram, quam juratus promiſi majoribus ipſorum, Abrahamo, Jitzchako, & Jahhakobo, ut dominentur ei; & multiplicabo eos, ac nullo pacto minuentur:
35 Denique conſtituam eis fœdus æternum, me fore ipſis Deum, ut ipſi mihi ſint populus; neque amovebo ampliùs populum meum Jiſraëlem a terra quam dedero eis.

[g] Græc. *juſtificationem.*
[h] Græc. *depreſſa & infirma.*
[i] Græc. *miſericordiam.*
[k] Græc. *manu ſervorum, ſic ver. 24, & 28.*
[l] Græc. *defectum.*
[m] Græc. *filiis Jiſraëlis.*
[n] Græc. *ad cor ſuum.*
[o] Græc. *durè.*

ANNOTATIO.

21 Conſidete] *id eſt, ſi non deficietis ab obſequio regis Babyloniæ, eſtote certi, vos minimè deportatum iri: ſed in hac terra cum bona regis venia permanſuros eſſe. Sic Gen.* 20.7. 23 Vox lætitiæ] *vide Jerm.* 7.34. 29 Examen] *metaphora ab apibus ſumpta.*

CAPUT III.

1 DOMINE omnipotens, Deus Jiſraëlis, anima in anguſtiis *verſans* & ſpiritus anxius inclamavit te.
2 Exaudi, Domine, & miſerere, quoniam Deus es miſericors; miſerere inquam, quia peccavimus coram te:
3 Tu enim ſedes in ſeculum, nos verò *an* periremus in ſeculum?
4 Domine omnipotens Deus Jiſraëlis exaudi jam orationem [a] mortuorum Jiſraëlitarum, id eſt, filiorum qui peccant coram te, qui non auſcultaverunt voci Domini Dei ſui, unde nobis adhærent hæc mala.
5 Ne recorderis iniquitates majorum noſtrorum; ſed recordator manus tuæ, & nominis tui hoc tempore,
6 Te Dominum Deum noſtrum eſſe; & laudabimus te, Domine.
7 (Nam propterea indidiſti cordibus noſtris timorem tui ad invocandum nomen tuum) & laudabimus te in loco deportationis noſtræ, [a] quandoquidem revocavimus in animum noſtrum totam iniquitatem majorum noſtrorum, qui peccaverunt coram te.
8 Ecce nos hodie in deportatione noſtra ubi diſſeminaſti nos, probro, & execratione, ac exactione infeſti ſumus [a] ſecundum omnes iniquitates majorum noſtrorum, qui defecerunt a Domino Deo noſtro.
9 [a] Audi, Jiſraël, mandata vitæ; auribus percipite, ut cognoſcatis prudentiam.
10 Quid eſt Jiſraël, cur verſeris in terra inimicorum, conſenueris in regione aliena,
11 Inquinatus habearis cum mortuis, reputeris inter eos qui ſunt in ſepulchro?
12 Dereliquiſti [a] fontem ſapientiæ.
13 Si via Domini ambulaſſes, habitaſſes in pace [a] æterna.
14 [a] Diſce ubi ſit prudentia, ubi ſit robur, ubi ſit intelligentia, ut cognoſcas pariter ubi ſit lōgævitas ac vita, ubi ſit lux oculorū & pax.
15 [a] Quis invenit locum illius? & quis ingreſſus eſt theſauros illius?
16 Ubi ſunt principes gentium, & qui dominantur beſtiis [b] terreſtribus?
17 Qui volucribus cœli illudunt, & argentum recondunt, atque aurum cui confidunt homines, quorum denique [c] innumera eſt poſſeſſio?
18 Nam qui argentum fabrefaciunt, & curant ſolicitè, & quorum [d] opera non poſſunt perveſtigari,
19 Deleti ſunt, & in ſepulchrum deſcenderūt, alii ąq; exſtiterunt pro eis.

[a] Græc. *ſeculum.*
[b] Græc. *quæ ſuper terram.*
[c] Græc. *non eſt finis poſſeſſionis.*
[d] Græc. *non eſt perveſtigatio operū.*

20 Juniores viderunt lucem habitantes in terra, sed viam scientiæ non agnoverunt:
21 Neque intellexerunt calles ejus, neque susceperunt eam filii illorum, a via ejus procul abfuerunt:
22 Neque audita est in Cenahhane, neque visa in Temane:
c Græc. *filii Hagarę.* 23 Neque c Hagareni exquirentes intelligentiam eorum quę in terra sunt, mercatores d Medanæi & Temanitæ, & d Rhetores, & scrutatores intelligentiæ habent eam; viam sapientiæ non agnoverunt, neque recordati sunt calles ejus.
24 O Jisraël, quàm magna est domus Dei, quàm amplus locus possessionis ejus?
25 d Magna, adeò ut infinita sit; alta, adeò ut immensa.
26 d illic fuerant Gigantes illi nominati, qui principio erant permagni, periti rei militaris:
27 Non hos elegit Deus, neque viam scientiæ tradidit eis;
f Græc. *ipsorum.* 28 Sed perierunt eò quòd carerent prudentia, perierunt propter vacuitatem consilii, f ex qua laborabant.
29 Quis ascendens in cœlum accepit eam, & eduxit eam e nubibus?
30 Quis trajiciens mare invenit eam, & allaturus est eam *pro* auro lectissimo?
31 Non est qui cognoscat viam ejus, non qui animum advertat ad callem ejus,
32 Sed qui novit omnia, is cognoscit eam, invenit eam intelligentia sua, qui comparavit terram in æternum tempus, qui implevit eam jumentis quadrupedibus:
33 Quo mittente lucem abit, revocante obsequitur ei g tremens:
g Græc. *tremore.* 34 Quo vocante stellas splenduerunt ipsæ in stationibus suis lætantes, & dixerunt, adsumus;
35 Splenduerunt cũ lętitia coram factore suo.
36 Is Deus noster est, non æstimatur alius cum ipso comparatus.
37 Invenit omnem viam scientiæ; quàm dedit Jahhakobo filio suo, & Jisraëli dilecto suo: postea in terra visa est, & inter homines ea conversata est.

ANNOTATIO.

4 Mortuorum] *Nempe in peccatis, ut loquitur Apostolus Eph. 2.1. quod sequentium verborum exegesis docet.* 7 Quandoquidem] *hæc omnia respiciunt ad promissionem, quæ ex Deut. posita est suprà 2. 29. & sequentibus.* 8 Secundum omnes] *id est, ut promeriti sumus nostris iniquitatibus, quæ geminæ sunt quodammodo & pares iniquitatibus majorum nostrorum.* 9 Audi Jisr.] *altera pars literarum, ut diximus suprà 1.1. quæ Jisraëlitis gratia a Deo oblata exponitur, hoc capite & principio sequentis, deinde ad obsequium & fidem revocantur, reliquo libello.* 12 Fontem sap.] *nempe legem Dei, ex qua sapientia in homines erat manatura: ut ipse enarrat toto capite reliquo, & concludit disertis verbis principio capitis quarti.* 14 Discę] ἐπιφορὰ *præcedentis sermonis de præceptis vitæ, & prudentiæ ad vitam consequendam, quasi dicat: jam ex tuis calamitatibus cognosce, non esse vitam prudentiamq; in manu aut industria hominum, neque in cor porum vastitate, sed a Deo accipiendam esse, ac non esse quidem in manu hominum industriam, ostenditur usque ad vers. 24. non esse penes homines proceros, usque ad vers. 32. sed penes Deum esse docetur sequentibus. Utrique autem, prudentiæ inquam & vitæ, adjunguntur attributa duo, hoc versu, ad exornationem pertinentia.* 15 Quis inven.] *nempe hominum, qui aut potestate freti sunt, ver. 16. & tribus sequentibus, aut exemplis, versu 20. & 21. aut industria & arte, versu 22. & 23.* 23 Medanęi] *de quibus Genes. 37.* Rhetores] *sic interpretamur Græcam* μυθολόγων *vocem, ex antiqua significatione* μύθου. *Nam Temanæi ubique in scriptura sapientiæ nomine celebrantur, quæ ex Philosophorum omnium consensu in verbis & rebus sita est.* 25 Magna] *nempe dignitate & præstantia, quia in ea solùm sapientia & vita emicant, ut ostenditur Deut. 4.6. & sequentibus, & 30.15.* 26 Illic] *alter locus amplificationis ab hominum magnitudine, ut diximus in versum 14. simile argumentum vide Ijob. 28.*

CAPUT IIII.

1 HIS est liber præceptorum Dei, & lex subsistens in seculum, quam prehendentes omnes ad vitam *pertinęt:* qui autem relinquũt eam, morituri sunt.
2 Convertere Jahhakob, & prehende eam; perge ad splendorem coram lumine illius:
3 Ne cedas alteri gloriam tuam, & genti alienæ ea quæ conferunt tibi.
4 Beati sumus, ô Jisraël, quòd ea quæ placent Deo sunt nobis cognita.
5 Bono animo esto, populę mi, d monimentum Jisraëlis.
6 Venundati estis gentibus, non tamen ad perditionem, sed quia ad iram provocastis Deum, traditi estis adversariis:
7 Nam exacerbastis eum qui fecit vos, sacrificantes dæmonibus, ac non Deo:
8 Obliti autem estis Dei illius æterni qui genuit vos, & dolore affecistis urbem Jeruschalaim orum, quæ educavit vos.
9 d Videns enim superventuram vobis iram a Deo dixit, audite, ô vicinæ Tzijonis, induxit mihi Deus luctum magnum.
10 Vidi enim captivitatem filiorum meorum, filiarumque, quam super eos adduxit æternus:
11 Nam educavi illos cum lætitia, sed dimisi illos cum fletu & luctu.
12 Nemo lętetur de me, quòd vidua sim & derelicta a multis; desolata sum propter peccata filiorum meorum, eò quòd declinaverunt a lege Dei:
13 Non autem statuta ejus agnoverunt, neque ambularunt viis mandatorum Dei, neq; callibus instituerunt disciplinæ a tradite justitia ejus.
a Græc. *in justitia ejus.* 14 Accedant vicinæ Tzijonis, & recordamini captivitatis filiorum meorum, filiarumq;, quàm induxit eis æternus.
15 Induxit enim gentem in eos e longinquo, gentem impudentẽ, & diversa utentem lingua,
16 Cujus homines non sunt reverti senem, neque misserti pueri; sed abduxerunt dilectos viduæ

viduæ, & ſolitariam filiabus ipſius deſolaverunt.
17 Ego verò quid poſſem adjumenti afferre vobis?
18 Nam qui induxit vobis mala iſta, is vos e manu inimicorum veſtrorum exempturus eſt.
19 Abite liberi, abite. Ego verò derelicta ſum, deſolata.
20 Exui ſtolam pacis, & indui cilicium deprecationis meæ; inclamatura æternum diebus meis.
21 Bono animo eſtote, liberi, inclamate Deum; & eximet vos e poteſtate, e manu inimicorum.
22 Ego enim jam concepi ſpem in æterno ſalutis veſtræ, advenit q; mihi lætitia a ſancto propter miſericordiam, quæ vobis eventura eſt
b Græc. *in celeritate, ſic verſu 24. & 25.* b brevi ab æterno ſervatore noſtro:
23 Nam emiſi vos cum luctu & fletu; ſed Deus vos redditurus eſt mihi cum gaudio & lætitia in ſeculum.
24 Quemadmodum enim modò viderunt vicinæ Tzijonis captivitatem veſtram; ita viſuræ ſunt brevi ſalutem veſtram a Deo, quę adventura eſt vobis cum gloria magna & ſplendore æterno.
25 O liberi, patienter tolerate iram quæ a Deo ſupervenit vobis: Nam perſecutus eſt quidem te inimicus tuus, ſed tu videbis ejus perditionem brevi, & eorum cervicibus ſupergredieris.
26 c Deliciæ meæ ambulaverunt viis aſperis, ſublatæ ſunt tanquam grex direptus ab inimicis.
c Græc. *delicatus mei.*
27 Bono animo eſtote, liberi, & inclamate Deum, erit enim recordatio veſtri ab eo qui induxit *iſta.*
28 Quemadmodum enim fuit d vobis animus aberrandi a Deo, *nunc* converſi e decies ampliùs requirite eum.
d Græc. *cogitatio veſtra.*
e Græc. *decuplatè quærere.*
29 Nam qui induxit vobis mala iſta; inducet vobis æternum gaudium cum ſalute veſtra.
30 Bono animo eſto, urbs Jeruſchalaimorum; nominatim vocans te conſolabitur te.
31 Miſeri, qui te affligunt, & qui lætantur de caſu tuo:
32 Miſeræ civitates, quibus ſerviverunt liberi tui: miſera, quæ accepit filios tuos.
33 Nam quemadmodum lætata fuerit de ruina tua, & gaviſa de caſu tuo: ita dolore afficietur de ſua ipſius deſolatione.
34 Cùm auferam ejus exultationem de frequentia multa, & gloriatio ejus f vertetur in luctum.
f Græc. *erit.*
35 Ignis enim ſuperveniet ei ab æterno g diutiſſimè, & habitabitur a dæmoniis per multum tempus.
g Græc. *in dies longos.*
36 h Circunſpice ad orientem, urbs Jeruſchalaimorum, & vide lætitiam tibi evenientem a Deo:
37 Ecce veniunt filii tui, quos emiſeras; veniunt congregati ab ortu ad occaſum uſq;, verbo ſancti, & lętantes de gloria Dei.

ANNOTATIO.

1 Is eſt] *Hæc verba omninò cum ſuperioribus conjungenda ſunt, ut peſſimè diſtributa ſunt permultùm locis capita.* 5 Monimentum Jiſ.] *id eſt, tenues reliquiæ Jiſraëlitarum, quæ nunc tantùm quoddam veluti monimentum eſtù, veſtigiumq; populi, ſi cum priore populi frequentia comparemini.* 9 Videns] *ſimilem Eccleſiæ proſopopeiam vide 4. Hheze. 2.* 39 Circunſpice] *hypotypoſis, tanquam ſi reliquiæ Jeruſchalaimorum ſpectantes orientem verſus obſervarent Jehudęos e Babylonia gloriosè revertantes: quo etiam totum ſequens caput pertinere docent verba ipſa evidentiſſimè.*

CAPUT V.

1 EXUE, urbs Jeruſchalaimorum, ſtolam luctus & afflictionis tuę, ac indue decorem gloriæ a Deo *collatæ* in ſeculum.
2 Amici diploidem juſtitiæ denatæ a Deo, impone capiti tuo mitram gloriæ *Dei* æterni.
3 Deus enim demonſtrabit omni genti, quæ ſub cœlo eſt, ſplendorem tuum.
a Græc. *vocabitur nomen tuum.*
4 Nam a vocaberis nomine tuo a Deo in ſeculum, pax juſtitiæ & gloria pietatis.
5 Exurge urbs Jeruſchalaimorum, & conſiſtens in loco edito circunſpice orientem verſus, & vide liberos tuos congregatos a ſolis occaſu ad ortum verbo ſancti, & lętantes ad Dei recordationem.
6 Nam egreſſi ſunt a te pedites abducti ab inimicis, adducit verò Dominus eos ad te, elatos cum gloria ut filios regni.
7 Conſtituit enim Deus deprimi omnem montẽ excelſum, & littora perennia, atq; convalles impleri ad b æquandam terram, ut eat Jiſraël ſecurè ad gloriam Dei.
b Græc. *æquationem terræ.*
8 Exilierunt q; etiam ſylvæ, & omne lignum odoratum coram Jiſraële præcepto Dei.
9 Deducetur enim populus Jiſraëlis c lætus, lumine glorioſo ipſius, per miſericordiam & juſtitiam quæ ab ipſo eſt.
c Græc. *cum lætitia.*

CAPUT VI.

EXEMPLUM Epiſtolæ quam miſit Jirmeja ad eos qui agendi erant in Babyloniam a rege Babyloniorum, renuntians eis quemadmodũ mandatum acceperat a Deo.

1 PROPTER peccata quibus peccaſtis coram Deo, abducemini in Babyloniam captivi a Nebucadnetzare, rege Babyloniorum,
2 Cùm itaque veneritis in Babyloniam, eritis illic annos multos, & tempus longum uſque in a generationes ſeptem: poſtea verò educam vos inde cum pace.
3 Nunc autem viſuri eſtis in Babylonia deos argenteos, aureos q;, & ligneos ſublatos humeris, qui metum oſtentant gentibus.
4 Cavete igitur ne vos etiam a ullo pacto alienigenis conformemini, & vos occupet metus ab eis,
a Græc. *conformati.*
5 Cùm videbitis turbam ante & poſt eos adorantium eos; ſed dicitę cogitatione veſtra, te oportet adorare, Domine.
6 Nam b Angelus meus vobiſcum eſt, qui idem repoſciturus eſt animas veſtras.

7 Lingua enim illorum eſt expolita a fabro, ipſaq; idola deaurata & argentata: ſed falſa ſunt, cùm loqui non poſſint.
8 Etiam tanquam virgini 'amanti mundum, accipientes aurum.
9 Comparant coronas, imponuntq; capitibus deorum ſuorum: aliquando verò etiam ſubducentes ſacerdotes a diis ſuis aurum & argentũ,
b Græc. *ſeipſos.* in [b] uſus ſuos conſumunt:
10 Donantq; ex illis etiam meretricibus quæ ſub tecto ipſorum ſunt, & ornant deos ipſos argenteos aureosq; & ligneos, tanquam homines, veſtimentis.
11 Hi autem non ſervant eos conſtanter ab ærugine & tineis:
12 Quamvis circumamicti ſint indumento purpureo, extergentes faciem eorum propter pulverem ex æde qui plurimus eſt in eis.
c Græc. *vir.* 13 Ac habet quidem ſceptrum, ut judex [c] aliquis regionis, qui tamen ullum peccantem in ſe non ſublaturus eſt:
14 Habet quoque gladium in dextera, & ſecurim; ſeipſum verò ex bello latronibuſque non eximit; unde
d Græc. *perſpecti ſunt.* [d] perſpectum eſt non eſſe Deos.
15 Ne igitur metuatis ab eis: nam æquè ac vas hominis confractum inutile eſt, ejuſmodi ſunt illorum dii:
16 Cùm illi conſtituti ſunt in ſuis domibus, oculi ipſorum pleni ſunt pulvere a pedibus ingredientium:
17 Et ſicut alicui qui regem offenderit, circunſcepta ſunt atria; tanquam in virum qui ad mortem rapiendus eſt domos illorum muniunt ſacerdotes, januis & clauſtris, & vectibus, ne a latronibus ſpolientur.
18 Lucernas accendunt, ac plures quàm ſibi ipſis, quarum nullam videre poſſunt: eſt enim profectò tanquam trabs aliqua earum quæ in æde ſunt.
e Græc. *corda; Hebraiſmus.* 19 [e] Intima verò illorum aiunt 'elingi terreſtribus
f Græc. *repſilibus.* [f] inſectis comedentibus ipſos, & indumentum ſuum ipſorum non ſentiunt.
20 Atrantur facie ſua ex fumo, qui ab æde eſt:
21 Super corpus ipſorum & ſuper caput advolant noctuæ, hirundines, & aviculæ, ſimiliterque etiam feles:
22 Unde cognituri eſtis non eſſe Deos; ne igitur metuatis ipſos.
23 Nam ex auro quod circumjacet ad pulchritudinem niſi quis exterſerit ærugine, minimè fulgebunt; neq; enim ſenſerunt quando fundebantur.
24 Omni pretio empta ſunt ea quibus non ineſt ſpiritus.
25 Carentes pedibus humeris feruntur, demõſtrantes ſuam ipſorum ignominiam hominibus.
g Græc. *pudefiunt.* 26 [g] Pudore verò etiam urgentur qui miniſtrant eis: quia ſi quando in terram ceciderit, non expurgit per ſe, neque ſi quis eum erectum ſtatuerit, movetur per ſe: neq; ſi inclinatus fuerit, unquam erigitur: ſed tanquam mortuis 'palmas eis adhibent.
27 Sacrificia verò illorum vendentes ſacerdotes ipſis abutuntur; ſimiliterq; etiam mulieres ex eis 'ſalſamenta facientes, nihil mendico neq; impotenti impertiunt.
28 Sacrificia eorum, quę ex menſibus laborat & puerpera contingunt. cognoſcite igitur ex his non eſſe Deos; nec timeatis illos.
29 Unde enim vocarentur dii? *ſcilicet* quia mulieres offerunt diis argenteis, aureiſq;, & ligneis.
30 In domibus ipſorum ſacerdotes ſedent, habentes tunicas diſciſſas, & capita barbasq; raſas, quorum capita retecta ſunt,
31 Rugiuntque clamantes coram diis ſuis, ut quidam ſolent in 'epulo ad mortuum facto.
32 Ex indumento illorum ablato ſacerdotes veſtiunt uxores ſuas & liberos.
33 Neq; ſi malum perficiatur ab ullo, neque ſi bonum, poſſunt reddere: neque conſtituere regem poſſunt, neq; tollere.
34 Similiter neq; divitias, neque æs ullo pacto poſſunt dare: ſi quis, ubi votum voverit eis, non præſtiterit, minimè repoſcituri ſunt.
35 Ex morte [h] quenquam minimè liberant, neque inferiorem a potentiore unquam eripiunt.
h Græc. *bonum.*
36 Hominem cæcum ad viſum minimè revocant, verſantem in neceſſitate hominem minimè eximunt.
37 Viduę non miſerentur, neq; orphano benefaciunt.
38 Erutis e monte lapidibus dii ſimiles ſunt, idola lignea, & deaurata, & argentata: & qui miniſtrant eis, pudorem conſequentur.
39 Quomodo igitur exiſtimandum eſt, aut pronuntiandum illos eſſe Deos?
40 Quin etiam ipſi quoque Chaldæi ignominia afficiunt ea, qui quando viderunt mutum, non valentem loqui; ad 'Belum adducentes.
41 Petunt ut loquatur tanquam poſſet illud eſſe, nec poſſunt ipſi percipientes mente relinquere illa: nam ſenſu carent ipſi.
42 Mulieres verò cinctæ 'funiculis in viis ipſis ſedent accedentes 'acus eorum.
43 Sed quando aliqua illarum abſtracta ab aliquo uno ex tranſcuntibus compreſſa fuiſſet, i Græc. *præteram probro.* *penquem.* i alficit quòd non fuerit apperita, ſicut ipſa fuit, neque funiculus ipſius diſruptus fuerit.
44 Omnia quæ fiunt in illis falſa ſunt: quomodo igitur putandum eſt, aut prædicandum, deos illos eſſe?
45 A fabris & auri fuſoribus comparata ſunt, nihil aliud futura quàm quod eſſe voluerint ea artifices:
46 Et ipſi fabricatores eorum minimè longævi futuri ſunt: & quomodo ergo quæ ab ipſis fabricata ſunt, poſſent eſſe dii?
47 Reliquerunt enim mendacia & probra iis qui adſunt ad ipſa.
48 Nam cùm ſupervenerit eis bellum & mala ineunt conſilium de eis ſacerdotes, ubi ſimul abſcondentur cum eis.
49 Quomodo igitur non 'poteſt ex ſenſu cognoſci hos non eſſe Deos? qui neque ſervent ſeipſos ex bello, neque ex malis.
50 Quæ ſunt lignea & deaurata atque argentata, hęc cognoſcentur poſtea a gentibus omnibus eſſe falſa, regibusq; manifeſtum erit non eſſe Deos; ſed opera manuum humanarum, nec ullum Dei opus ineſſe eis.
51 Qua igitur re cognoſcendum eſt non eſſe deos?
52 Nam regem minimè inſtituunt regionis, neque pluviam dant hominibus,
k Græc. *judicant, ſic verſu 63.* 53 Judicium q; minimè [k] faciunt illorum, neq; liberant ab injuria, ut qui impotentes ſunt: ſunt enim quaſi corniculæ inter cœlum & terram.
54 Etenim cùm acciderit deorum ligneorum ædi,

ædi, aut deauratorum, aut argentatorum ignis; fugiunt quidem sacerdotes illorum, & servantur, ipsi verò tanquam trabes medii comburuntur:

55 Regi autem hostibusque minimè resistunt: quomodo igitur existimandum, aut accipiendum istos esse Deos?

56 Neque a furibus, neque a latronibus planè conservari possunt dii lignei, argentatique, & deaurati,

57 Quorum illi valentiores ipsis detrahunt aurum & argentum & indumentum quod circunstat eos, & habentes discedunt, cùm illi ne se ipsos quidem adjuverint.

58 Itaque præstat esse regem, qui ostendat suam ipsius fortitudinem, aut instrumentum domui utile quo utatur possessor, quàm deos falsos esse; aut etiam januam domi servantem quæ in ea sunt, quàm falsos deos; aut ligneam columnam esse in basilicis, quàm falsos deos:

59 Nam Sol quidem, & Luna, & astra, quæ splendida sunt, cùm mittuntur ad usum suum, optimè auscultant:

60 Similiterque fulgur cùm apparet perspicuum est, & ipse ventus regionem totam perspirat:

61 Et cùm nubibus mandatum est a Deo, ut obeant totum orbem habitabilem, conficiunt quod imperatum est:

62 Et ignis demissus supernè ad desolandum montes & sylvas, facit quod imperatum est:

63 Ista autem ne formis quidem facultatibus suis conformata sunt: quamobrem neque putandum, nec prædicandum est istos esse Deos, cum non possint isti neque judicium facere, neque benefacere hominibus.

64 Scientes igitur non esse deos, ne timeatis illos:

65 Nam neque regibus maledicturi sunt, neque benedicturi:

66 Signaque apud gentes in cœlo minimè ostensuri sunt, neque ut sol lucebunt, neque lumen præbebunt ut luna.

67 Bestiæ ipsæ meliores sunt eis, quæ fugientes in specum possunt sibi ipsis prodesse.

68 Igitur manifestum est nobis, nullo pacto esse deos: quapropter ne timeatis eos.

69 Nam quemadmodum in cucumerario pudenda statua nihil observans; ita sunt dii illorum lignei, & deaurati, & argentati eodem modo, & quemadmodum in horto rhamnus, cui avis quælibet insidet:

70 Similiterque etiam mortuo projecto in tenebris similes sunt dii illorum lignei, deauratique & argentati:

71 Quæ non esse deos cognituri estis a purpura & splendore, qui inerat illis, putrescente; & eò quòd ipsa postea exeduntur, itaque sunt probro regioni suæ.

72 Itaque melior est homo justus non habens idola. Nam procul a probro futurus est.

ANNOTATIO.

2 Generationes sep.] *id est, decadas annorum, sive bina lustra, qua quidem significatione in vetere Testamento spondere possumus non accipi generationis vocabulum. Quamobrem epistolam hanc, ut alia id genus, adulterinam esse confirmamus: etsi rem & argumentum ducimus non esse inutile.* 6 Angelus] *de quo Exodi 23.20.* 8 Amante mundum] *ludit ex ambiguo author: est enim φιλόκοσμος qui mundum bunc creatum amat, & qui mundum muliebrem: quam posteriorem interpretationem magis probant sequentia.* 19 Elingi] *id est, ipsa idola testantur, se facillimè quasi sulcu quodam a tenuissimis vermiculis lingi & erodi in partes intimas usque.* 26 Palmas] *id est manus, synecdochicè, ad erigenda idola collapsa. Hanc enim propriam ejus significationem δώρων, fatentur Græci, & Vitruvius ac Plinius testantur.* 27 Salsamenta] *nempe ut condita sibi asservent ea, quæ in egentes fuissent eroganda.* 31 Epulo] *id est, silicernio una voce: vide Jirm. 16.* 40 Belum] *id est, summum Deum, de quo Jeschabb. 46. 1. quasi dicat, cùm dii minorum gentium curare non possunt, recurrunt ad eum qui in summa apud Assyrios & Babylonios existimatione est.* 42 Funiculis] *e junco, ut vox Græca indicat, quia duplicem usum præstabat meretricibus: alter est, quod ex junco faciebant fucum & κολλυπισμάτα, unde Schœniculæ Latinis prisci dicebantur: alter verò, quòd illa præcinctione artem suam profitebantur, & facilitatem solvendæ zonæ suæ ac potiùs frangendæ ostendebant.* Acus eorum] *id est, glumam, paleas, & quisquilias minutas junci, quas ad præcinctionem suam videbant ineptas esse, aut ex vitili junco inter conserendum decidere: quod genus Latini veteres titivillitium nominabant. Hæc autem impura Babyloniorum prostibula ante Deorum templa fecisse meritoriam, testatur Herodotus.* 69 Pudenda statua] *Græca vox nihil aliud sonat, quàm rubrum hortorum Deum, ut vocat Horatius: nam in famis illa statua præferebat pudenda amplissima, quæ Græci appellant βασκάνους: quamobrem nos rem infamem attigimus casta appellatione. Alioqui προβασκάνιον, si justam vocis notationem spectes, illud sonat quod Festus appellat præfiscine.*

ADJECTIONES IN Danijelem.

Ad tertium caput Danijelis.

24 AMBULABANT autem in medio flammæ celebrantes Deum & benedicentes Domino.

25 Nam consistens Hhazarja oravit hoc modò, & aperiens os suum in medio ignis dixit,

26 Benedictus es, Domine Deus majorum nostrorum;

ſtrorum; laudandum,& gloria afficiendum nomen tuum in ſecula;

27 Quia juſtus es in omnibus quibus affeciſti nos, & omnia opera tua veracia, rectæque viæ tuæ,& omnia judicia tua vera.

28 Cùm judicia vera exercueris per omnia, quæ induxiſti in nos, & in civitatem ſanctam majorum noſtrorum Jeruſchalaim: Nam [a] veriſſimo judicio induxiſti hęc omnia in nos propter peccata noſtra.

[a] Græc. *veritate & judicio ὐν δικαὶω.*

29 Peccavimus enim, & iniquè fecimus deficientes à te, & quidem ſupra modum peccavimus in omnibus,

30 Cùm mandatis tuis non auſcultaverimus, neque obſervaverimus, neque fecerimus prout mandaveras nobis,ut bene eſſet nobis.

31 Idcirco quæcunq; induxiſti in nos, & quæcunque feciſti nobis,verace judicio feciſti:

32 Quòd tradideris nos in inimicorum iniquorum manus, defectorum inimiciſſimorum; & regi injuſto, ac improbiſſimo ſuprà [b] omnes incolas terræ.

[b] Græc. *totâ terram.*

33 Nunc itaque non eſt nobis *faculras* aperiendi os, (confuſioni & probro ſumus expoſiti) *nobis,inquam,* ſervis tuis & colentibus te.

34 Ne tradas nos, quæſumus, in [c] perpetuum propter nomen tuum, neque diſſipes fœdus tuum:

[c] Græc. *finẽ.*

35 Et ne amoveas miſericordiã tuam a nobis, [d] propterea quòd Abrahamo dilecto a te, & Jitzchako ſervo tuo,& Jiſraëli ſancto tuo,

[d] Græc. *propter Abrahamũ, &c. quibus elocutus fueras. &c. trajectio frequens.*

36 Elocutus es, dicens te multiplicaturum ſemen ipſorum, ut ſunt aſtra cœli, & ut eſt arena quæ circunſtat [e] littus maris.

[e] Græc. *labium.*

37 Nam,Domine,diminuti ſumus ſupra omnes gentes,& ſumus abjecti in tota terra hodie propter peccata noſtra:

38 Neque eſt hoc tempore princeps, & propheta,& dux, neque holocauſtum, neque ſacrificium,neque oblatio,neque ſuffitus:

39 Non locus offerendis fructibus coram te, & conſequendæ miſericordiæ tuæ: ſed ut ſumus animo contrito,& ſpiritu [f] abjectiſſimo,accepti ſimus:

[f] Græc *abjectionis vel humilitatis.*

40 Tanquam ſi eſſent holocauſta arietum taurorumque, & tanquam myriadibus agnorum pinguium oblatis; ita ſit ſacrificium noſtrum coram te hodie, ut litetur [g] a proſequentibus te. Non enim confuſio evenit fiduciam habentibus in te.

41 Nunc itaque proſequimur te ex toto animo, & timemus te,& faciem tuam quærimus:

42 Ne confuſioni exponas nos, ſed fac nobiſcum ſecundum æquitatem tuam,& pro amplitudine miſericordiæ tuæ,

43 Et exime nos ſecundum facta mirabilia tua, gloriamq; compara nomini tuo,Domine:

44 Ita pudore afficiantur omnes, qui deſignant in ſervos tuos mala, & confuſi decidant, ab omni poteſtate, & vires eorum conterantur.

45 Ut cognoſcant te eſſe Dominum Deum ſolum & glorioſum in toto terrarum orbe.

46 Cùm autem non ceſſarent qui injecerant eos adminiſtri regis incendere fornacem naphtha,& pice,ſtupaque,& malleolis;

47 Diffuſa flamma ſupra fornacem in cubitos quadraginta novem ita pervaſit,

[g] Græc. *Chaldæorum.*

48 Ut incenderet [g] Chaldæos quos invenit circa fornacem ipſam.

49 Angelus verò Domini in fornacem illam deſcendit cum [h] Hhazarja:

[h] Græc. *in qui circum Hhazarjam: bellenſium.*

50 Et excutiens flammam ignis e fornace effecit medium fornacis tanquam ſi aër fuiſſet perſperſus rore, adeò ut non attigerit eos omnino ignis, neque moleſtia affecerit, neque turbaverit eos.

51 Tunc tres illi, quaſi ore uno laudarunt, benedixeruntque, & glorificarunt Deum in fornace dicentes,

52 Benedictus es, Domine Deus majorum noſtrorum, & laudandus ac exaltandus ſupra omnia in ſecula, & benedictum nomen gloriæ tuæ ſanctum, ſupraque omnia laudandum & exaltandum in ſecula.

53 Benedictus es in templo ſanctæ gloriæ tuę, & ſupra omnia laudatus glorioſuſque in ſecula.

54 Benedictus es in throno [i] glorioſi regni tui,& ſupra omnia laudatus ſummeq; glorioſus in ſecula.

[i] Græc. *gloriæ.*

55 Benedictus es qui vides abyſſos inſidens Cerubinis, & ſupra omnia laudatus, ſummeque glorioſus in ſecula.

56 Benedictus es in firmamento cœli, & ſupra omnia laudatus,ac glorificatus in ſecula.

57 Benedicite omnia Domini opera Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

58 Angeli Domini benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

59 Cœli benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

60 Benedicite aquæ omnes, quæ ſupra cœlos eſtis, Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

61 Benedicite Domino omnes poteſtates Domini, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

62 Sol & Luna benedicite Domino,laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

63 Aſtra cœli benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

64 Omnis imber & ros benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

65 Omnes venti benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

66 Ignis & æſtus benedicite Domino,laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

67 Frigus & calor benedicite Domino,laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

68 Rores & pruinæ benedicite Domino,laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

69 Noctes & dies benedicite Domino,laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

70 Lux & tenebræ benedicite Domino,laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

71 Gelu & frigus benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

72 Glacies & nives benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

73 Fulgura & nubes benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

74 Benedicat terra ipſa Domino, laudet & ſupra omnia exaltet eum in ſecula.

75 Montes & colles benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

76 Quæcunque naſcuntur in terra, benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

77 Fontes benedicite Domino, laudate & ſupra

pra omnia exaltate eum in ſecula.
78 Maria & fluvii benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
79 Cete & quæcunque movemini in aquis benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
80 Omnes volucres cœli benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
81 Beſtiæ omniaque pecora benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
82 Filii hominum benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
83 Iſraëlitæ benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
84 Sacerdotes domini benedicite domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
85 Servi domini benedicite domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
86 Spiritus & animæ juſtorum benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
87 Sancti & humiles corde benedicite domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
88 Chananja, Hhazarja, & Miſchaël benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula: quia exemit nos e ſepulchro, & ſervavit nos a [k]morte, liberans nos e media fornace ardentis flammæ, atque e medio igne liberans nos.
89 Celebrate Dominum, quoniam bonus eſt, quoniam in ſeculum miſericordia ejus.
90 Omnes qui colitis Dominum benedicite Deo deorum, laudate, & celebrate in omnia ſecula eſſe miſericordiam ejus.

k Græc. *è manu mortis: Hebraïſtum.*

ANNOTATIO.

24 Ambulabant] *Hæc additamenta Danijelis non eſſe, multis argumentis confirmari poteſt. Ac primùm quidem ſive ab ipſis qui periculum tantum ſubierunt, ſive ab alio homine pio fuerit factum, non improbamus argumenti nomine: cætera verò cur explodamus, multæ cauſæ afferri poſſunt; a quibus hoc loco ſupersedebimus, ſingula ſuis locis, annuente domino, indicaturi.* 40 A proſequentibus] *id eſt, e nobis ut oſtendis ſequentis verſus accommodatio.* 46 Naphtha] *bitumine Babylonico; de quo apud Geographos leguntur multa.*

CAPUT. XIII.

1 ERAT autem vir habitans Babylone, cui nomen Jojakim,
2 Qui duxerat uxorem nomine Suſannam filiam Chilkijæ, pulchram valde & timentem Domini:
3 Nam parentes illius juſti docuerant filiam ſuam ex lege Moſchis.
4 Eratque Jojakim dives valdè, habens hortum propinquum domi ſuæ, & conveniebant ad eum Jehudæi, eò quòd præ omnibus eſſet in eſtimatione.
5 Fuerant autem deſignati duo ſeniores ex populo judices anno illo, de quibus dixit dominus prodiiſſe iniquitatem Babylone a ſenioribus judicibus, qui videbantur gubernare populum.
6 Iſti conſtanter manebant in domo Jojakimi, & adibant eos quicunque judicium expetebant.
7 Erat verò, cùm excurriſſet populus meridie, ut ingreſſa Suſanna ambularet in horto viri ſui.
8 Videntes itaque eam duo ſeniores iſti ingredientem quotidie atque ambulantem, lapſi ſunt in concupiſcentiam ejus:
9 Et pervertentes ſuam ipſorum mentem declinaverunt oculos ſuos, ne reſpicerent in ſe, neque recordarentur judiciorum juſtorum e *cælo.*
10 Et quamvis eſſent uterque tranſfixi amore illius, tamen non renuntiaverunt alter alteri dolorem ſuum:
11 (Nam pudebat eos enuntiare concupiſcentiam ſuam, ſe velle cum ea concumbere)
12 Sed obſervabant ſollicitè quotidiè, ut viderent eam.
13 Cumque dixiſſent alter alteri, eamus jam domum, quia hora eſt prandii,
14 Egreſſi quidem diſceſſerunt alter ab altero; ſed reflectentes venerunt eodem, & ſciſcitantes alter ab altero cauſam, confeſſi ſunt interſe concupiſcentiam ſuam, atque tum communi conſilio conſtituerunt occaſionem, cùm eam poſſent invenire ſolam.
15 Fuitque obſervantibus illis diem appoſitum, ut veniens Suſanna ſicut [a] antea, cum duabus ſolùm puellis deſyderaret lavari in horto, quia æſtus erat.
16 Nemo autem erat illic præterquam illi duo ſeniores abditi, & obſervantes eam:
17 Dixerat enim puellis ſuis, afferte mihi oleum & ſmegmata, & januas horti occludite ut laver.
18 Quæ facientes prout edixerat, occluſerant januas horti, cùm exirent per obliquas portas, allaturæ ea quæ fuerant imperata ipſis; neque viderant ſeniores illos, eò quòd eſſent abſconditi.
19 Fuit ergo, ut egreſſis puellis inſurgerent duo ſeniores illi, & incurrentes in eam dicerent.
20 Ecce januæ horti iſtius clauſæ ſunt, & nemo contemplatur nos, ſumus autem affecti concupiſcentia tui: propterea aſſentiri nobis, & concumbe nobiſcum:
21 Si nos, teſtabimur contra te fuiſſe tecum juvenem, ac propterea te emiſiſſe puellas a te.
22 Tunc ingemiſcens Suſanna dixit, anguſtiæ ſunt mihi undique: nam ſive hoc fecero, mors mihi adeſt; ſive non fecero, non ſum effugitura manus veſtras.
23 [b] Malo tamen non commiſſa offenſa incidere in manus veſtras, quàm peccare coram Domino.
24 Itaque exclamavit voce magna Suſanna, exclamaveruntque; illi duo ſeniores quoque adverſus eam,
25 Et accurens unus aperuit januas illius horti.
26 Audientes verò clamorem in horto domeſtici, inſilierunt per obliquam januam viſuri quid accidiſſet ei:
27 Sed cùm dixiſſent ſeniores illi ſermones

a Græc. *bis rinudius tertius ut Gen. 31. 2.*

b Græc. *eligendum mihi eſt.*

suos, pudore affecti sunt servi valdè, quia nunq; fuerat habitus de Susanna sermo ejusmodi.

28 Fuit q; postridie ubi convenissent populus ad virum ejus Jojakimum, ut venientes duo seniores illi, pleni iniqua cogitatione contra Susannam ad morte afficiendum eam,

29 Dicerent coram populo; mittite ad Susannam filiam Chilkijæ, quæ uxor est Jojakimi: & miserunt illi:

30 Venit igitur illa cum parentibus suis, & filiis suis, & omnibus cognatis suis.

31 Erat autem Susanna delicata valdè, & pulchra specie.

32 Isti verò iniqui jusserunt retegi ipsam: erat enim obtecta, ut explerentur pulchritudine ipsius.

33 Flebant q; qui aderant ei, & omnes qui videbant eam.

34 Surgentes autem seniores illi duo in medio populi [a] imposuerunt manus suas capiti illius.

35 Illa verò flens respiciebat in cœlum, quia animus illius fiduciam habebat in domino.

36 Dixerant enim seniores illi, ambulantibus nobis in horto solis, ingressa ista cum duabus puellis occlusit januas horti, cùm dimisissent puellas:

37 Et veniens ad istam juvenis qui erat abditus, accubuit cum ea.

38 Nos autem qui eramus in angulo horti, videntes iniquitatem istam incurrimus in eos nempe videntes congredi ipsos.

39 Ac illum quidem non potuimus vi comprehensum retinere, quia valentior est nobis; sed aperiens januas exiliit.

40 Istam verò cùm prehendissemus, interrogabamus qui esset ille juvenis: sed noluit enuntiare nobis. hæc testamur.

41 Tum credente eis congregatione, tanquam senioribus populi judicibus q;, condemnarant eam [c] ad mortem.

[c] Græc. *mori.*

42 Exclamans verò magna voce Susanna dixit, ô Deus æterne abditorum cognitor, qui nosti

[d] Græc. *ante ortum eorum.*

omnia, [d] antequam sint,

43 Tu scis istos res falsas contra me testificatos esse: ecce autem morior, cùm nihil commiserim eorũ quæ isti improbè commenti sunt contra me.

44 Tunc exaudivit Deus vocem illius.

45 Cumq; abduceretur illa ad interitum, excitavit Deus spiritum sanctum pueruli junioris nomine Danijelis, qui clamavit voce magna,

46 Purus sum ego a sanguine hujus.

47 Convertit autem se totus populus ad illum, dixerunt q;, quid sibi vult sermo iste, quem tu elocutus es?

48 Ille verò stans in medio eorum dixit, adeò stulti estis, ô Jisraëlitæ, ut non habita quæstione, neque re certa cognita condemnetis Jisraëlitidem?

49 Revertimini in judicium, nam isti res falsas contra eam testificati sunt.

50 Reverso itaque toto populo cum festinatione, illi dixerunt *puero* seniores, adesdum, jam sede in medio nostrum, & renuntia nobis; quandoquidem tibi dedit Deus seniorum munus.

51 Edixit verò Danijel illis, separate istos alterum ab altero procul, & exquiram illos.

52 Cùm autem separati essent [e] alter ab altero, accersens unum eorum, dixit ei, ô inveterate [f] in diedus malignis, nunc venerunt [g] supplicia peccatorum tuorum, quæ committebas antea,

[e] Græc. *uno ab uno.*

[f] Græc. *dierum malarum.*

53 Judicans judicia injusta; innocentes quidem condemnans, noxios verò dimittens; cùm dicat Dominus, innocentem & justum non interficies.

[g] Græc. *peccata tua.*

54 Nunc igitur hanc si quidem vidisti, dic sub qua arbore videris eos congredientes inter se;

55 Qui dixit, sub lentisco. dixit verò Danijel, rectè, mentitus es in tuum ipsius caput; ecce enim [a] nuntius Dei accepta sententia a Deo medium discindet te.

56 Postea seponens eum jussit adduci alterum; cui dixit, ô semen Cenahhanis ac non Jehudæ, pulchritudo, decepit te, & concupiscentia pervertit animum tuum.

57 Sic faciebatis filiabus Jisraëlis, quæ timentes congrediebantur vobiscum; at non sustinuit filia Jehudæ iniquitatem vestram.

58 Nunc ergo dic mihi sub qua arbore deprehenderis eos congredientes inter se; qui dixit, sub ilice.

59 Tum dixit ei Danijel, rectè, mentitus es tu quoque in tuum ipsius caput. Expectat enim nuntius Dei gladium habens ad secandum te medium, ut profliget vos:

60 Et exclamans tota congregatio voce magna, benedixerunt Deo servanti eos, qui spem collocant in ipso:

61 Et insurrexerunt in duos seniores istos, eò quòd reos confecisset eos Danijel ex ore ipsorũ falsi testimonii,

62 Et fecerunt ei secundum legem Moschis, quemadmodum improbè cogitaverant facere propinquo suo; & interfecerunt eos; ita servatus est sanguis innocens die illo. *Deut. 19.*

63 Chilkija verò & uxor ejus laudaverunt Deum de filia sua Susanna cũ Jojakimo viro ejus, & cognatis omnibus, quòd non esset deprehensum turpe factum in ipsa.

64 Danijel verò effectus est magnus coram populo a die illo in posterum.

65 [a] Rex autem Astyages cùm aggregatus esset majoribus suis, suscepit Cyrus Persa regnum illius.

ANNOTATIO.

1 Erat] *Historiam hanc argumento piam esse agnoscimus: sed ut gestam fuisse minimè credamus, permultis rebus adducimur; maximè verò, quòd neq; magistratus, neque judicia ulla nedum capitalia Babylone fuisse Judæu attributa, credibile est; quibus tamen fundamentis duobus tota hæc historia nititur: deinde quod Danijelis nomen alia ratione dicitur innotuisse, quàm quæ ab ipso Danijele conscripta est.* 34 Imposuerunt manus] *ad interficiendum eam, velut criminosam, ex lege Deut. 17. 7.* 55 Nuntius Dei] *id est, justus judex, sententiam laturus verbis illius. sic versu 59.* 65 Rex autem] *hic versus sequenti capiti planè conjungendus est, nihil enim ad præcedentem historiam facit; nisi fortè quispiam hoc argumento velit amplius falsitatem ejus revincere.*

CAPUT.

CAPUT XIIII.

a Græc. erat convictor regis.

1 a Convixit autem Danijel huic regi, & gloria ſuperavit omnes amicos ejus.

2 Erat verò idolum Babyloniis, cui nomen Bel, in quod conſumebant unoquoque die ſimilæ artabas duodecim, & oves quadraginta, vinique metretas ſex.

3 Colebat autem rex illud, & abiens unoquoque die adorabat illud: Danijel verò adorabat Deum ſuum. quamobrem dicebat ei rex, quare non adoras Belum?

4 Cui dixit ille, quia non adoro idola manufacta; ſed viventem Deum, qui creavit cœlum & terram, & habet dominium in omnem carnem.

5 Rege autem dicente illi, an non videtur tibi Bel eſſe Deus vivens? an non vides, quàm multa comedat unoquoque die?

6 Dixit Danijel ridens, ne errato, ô rex: hic enim intus quidem lutum eſt, æs verò foris; neque comedit, neque bibit unquam.

7 Tum indignatus rex accerſivit ſacerdotes ſuos, et dixit eis, niſi dixeritis mihi quis comedat impenſam iſtam, morituri eſtis:

8 Sin autem oſtenderitis Belum comedere iſta, morietur Denijel, eò quòd in Belum blaſphemaverit; dixitque Danijel regi, fiat ſecundum verbum tuum.

9 (Erant autem ſacerdotes Beli ſeptuaginta ſine uxoribus & liberis) venitque rex cum Danijele in ædem Beli.

10 Ubi dixerunt ſacerdotes, ecce nos excurrimus foras, tu autem rex appone illa edulia, & vinum miſcens propone, & occluſam portam anulo tuo obſigna.

11 Quòd ſi veniens manè non inveneris omnia comeſta a Belo; moriamur nos, aut Danijel, qui mentitus eſt contra nos.

12 Ipſi autem eo contemnebant quòd feciſſent ſub menſa occultum aditum, quo ingrediebantur ſemper, & tollebant ea.

13 Fuit autem, cùm egreſſis illis rex appoſuiſſet edulia Belo, ut præciperet Danijel pueris ſuis; qui afferentes cinerem conſtraverunt eo totam ædem coram rege: poſtea egreſſi clauſerunt portas, & obſignarunt anulo regis, abieruntque.

14 Sacerdotes verò ingreſſi nocte pro more ſuo, & uxores, liberique eorum commederunt omnia, atque abierunt.

15 Cùm itaque ſurrexiſſet rex manè, & Danijel adeſſet ei,

16 Dixit rex, integra ſunt ſigilla, Danijel; qui dixit, integra ſunt ô rex.

17 Sed fuit, ſimulac aparuiſſet portas, ut reſpiciens rex ad menſam clamaret voce magna, magnus es, ô Bel, neque eſt apud te dolus vel unicus.

18 Ridens verò Danijel detinuit regem ne ingrederetur introrſum, & dixit, aſpice ſolum, & agnoſce cujus hæc veſtigia ſint.

19 Tunc rex, video, inquit veſtigia virorum mulierumque, & puerorum:

20 Et iratus rex comprehendit tum ſacerdotes, uxores que, & liberos eorum, qui demonſtrarunt ipſi occulta oſtiola, quibus ingrediebantur, ut conſumerent quæ imponebantur menſæ:

21 Quamobrem interficiens eos rex donavit Belum Danijeli dono, qui evertit eum cum æde ipſius.

22 Erat quoque Draco magnus in eo loco, quem colebant Babylonii.

23 Dixit autem rex Danijeli, non etiam hunc eſſe dices æreum. Ecce vivit, & comedit, & bibit: non potes dicere hunc non eſſe viventem Deum: itaque adora eum.

24 Cui Danijel, Dominum inquit Deum meum adoraturus ſum, quia is Deus vivens eſt.

25 Tu verò rex da mihi poteſtatem, & interficiam draconem iſtum ſine gladio & fuſte: cui dixit rex, do tibi.

26 Itaque Danijel accipiens picem, adipemque, & pilos, quæ coxit una fecit maſſas quas indidit in os draconis illius, & diſruptus eſt draco. Tum dixit Danijel, ecce b numina veſtra.

b Græc. *culturas veſtras vel venerationes.*

27 Fuit autem, cùm audiviſſent Babylonii, ut indignarentur valdè, & converſi in regem dicerent, rex iſte Jehudæus factus eſt, Belum deſtruxit, & draconem interfecit, ac ſacerdotes ipſos jugulavit.

28 Poſtea venientes ad regem dixerunt, trade nobis Danijelem: ſin minus, interficiemus te, & domum tuam.

29 Cùm itaq; videret rex ſe ab illis urgeri vehementer, neceſſitate coactus tradidit eis Danijelem.

30 Ii autem conjecerunt eum in foveam leonum, ubi fuit dies ſex.

31 Erant verò in fovea illa leones ſeptē quibus dabantur in diem bina corpora, & binæ oves: ſed tunc non erant data eis, ut comederent Danijelem.

32 Erat autem propheta Chabbakuk in Jehudæa; qui cum coxiſſet pultem, & intriviſſet panes in magide, abibat in campum ut ferret ea meſſoribus.

33 Verùm edixit Chabbakuko angelus domini, defer prandium quod habes, Babylonem ad Danijelem in foveam leonum;

34 Cui dixit Chabbakuk, Domine, Babylonem non vidi, & fovea illa ubi ſit neſcio.

35 Tum prehendit eum angelus Domini vertice, & bajulans coma capitis ipſius depoſuit eum delatum Babylonem ſupra foveam impetu ſpiritus ejus.

36 Exclamavitq; Chabbakuk dicens, Danijel, Danijel, accipe prandium hoc, quod tibi mittit Deus.

37 Danijel verò dixit, Etenim meminiſti mei, Deus, qui nō deſerueris eos qui requirunt te.

38 Ita exurgens comedit Danijel: Angelus verò Dei reſtituit Chabbakukum confeſtim in loco ipſius.

39 Rex autem venerat die ſeptimo ad lugendum Danijelem, & veniens ad foveam inſpexerat, cùm ecce ſederet Danijel.

40 Quamobrem exclamans rex voce magna dixit, magnus es, domine Deus Danijelis, neque eſt alius præter te, & extraxit eum:

41 Eos verò qui in cauſa erant perditionis ejus, conjecit in foveam illam, & devorati ſunt ſtatim in conſpectu ejus.

ANNOTATIO.

1 Convixit] *De hac hyſtoria idem judicium ac de ſuperiore facimus.* 2 Artabas] *id eſt*, 12. *medimnos atticos, & chœnices* 36. *nam artaba, teſte Herodoto, medimnum Atticum capit cum* 3. *chœnicibus*, Metretas] *id eſt cados, qui denos congios capiebant.* 32 Chabbakuk] *cùm hæc Cyri temporibus dicantur facta, Chabbakuk verò ante Nebucadnetzaris adventum prophetaverit, nemo eſt qui neſciat hęc aut falſa dicenda, aut Chabbakuko alteri tribuenda eſſe, cujus tamen nuſquam ſcriptura meminit.* 35 Ejus] *nempe Domini, cujus in principio verſus facta eſt mentio.*

HHEZRÆ

Apochryphus Liber prior, qui vulgò tertius appellatur.

Hic liber ex hiſtoria Chronichorum, Hhezræ, & Nechemjæ conſarcinatus eſt, & eodem eſt argumento ſi unam hiſtoriam exceperis de trium illorum judicio coram Dario Rege pronunciato quid omnium eſſet fortiſſimum; unde præmium in Zerubbabelem collatum dicitur, & omnia bona communicata cum Jehudæorum gente.

CAPUT I.

2. *Chron.* 35. 1 ELEBRANS Joſchija Jeruſchalaimis paſcha Jehovæ, jugulavit Paſcha, quarto decimo die menſis primi:

2 Poſtquam inſtituiſſet Sacerdotes ' in cuſtodiis ſuis veſtibus indutos in domo Jehovæ.

3 Edixiſſetq; Levitis ſacrorum adminiſtris pro Jiſraële, ut ſanctificarent ſe Jehovæ proponerent *res ſanctificatas* arcæ ſanctæ Jehovæ in domo quam ædificavit Schelomo filius Davidis Rex:

4 Non incumbet vobis, *inquiens*, onus eam deportandi humero: nunc ſervite Jehovæ Deo veſtro, & curam habete populi ejus, Jiſraëlis, ac prępparate per familias veſtras ſecundum diſtributiones veſtras ex præſcripto Davidis Regis Jiſraëlis, & ex deſcriptione Schelomonis filii ejus;

5 Omneſque in templo ſecundum partitionẽ familiæ paternæ ſuæ ſtate coram Jiſraëlitis fratribus veſtris:

6 Ita jugulate Paſcha, & ſanctificati parate pro fratribus veſtris, facientes ſecundum verbum Jehovæ *indictum* per Moſchen.

7 Donavitq; Joſchija populo qui aderat agnos ex ovibus & hœdos e capris tricies mille & armentalium tria millia, eaque de facultatibus Regis ex promiſſo tradita ſunt:

8 *Principesq;* Sacerdotibus in Paſcha pecudes bis mille *ſexcentas*, & armentalia *ter* centùm:

9 Conanja verò cum Schemahja & Netaneele fratribus, Chaſchabja quoque & Jehhiel & Jozabad in Paſcha pecudum quinque millia & armentalia quingenta.

10 His ergo legitimè comparatis, ſteterunt ſacerdotes ac Levitæ per trib'utentes azymis,

11 Et per diſtributiones familiarum paternarum ſuarum in conſpectu populi obtulerunt Jehovæ ſecundum ea quæ in libro Moſchis præſcripta ſunt.

12 Nam aſſarunt Paſcha igne pro ritu, hoſtias verò coxerunt in gabatis & in ollis pro arbitratu ſuo, cũ tranſmiſiſſent ad omnes populares:

13 Poſtea verò paraverunt ſibi & ſacerdotibus.

14 Sacerdotes enim offerebant adipes uſque dum finita eſſet 'hora: quamobrem Levitæ illi paraverunt ſibi & ſuis fratribus poſteris Aharonis,

15 Et ſacris cantoribus poſteris Aſaphi agentibus in ſtatione ſua, ſecundum pręceptum Davidis *datum* Aſapho, Hemani, & Jeduthuni videnti Regis,

16 Et janitoribus per ſingulas januas *obſervantibus*, quibus non erat recedendum a miniſterio ſuo: his fratres ipſorum paraverunt.

17 Ita conſummatus eſt totus cultus Jehovæ die illo,

18 Celebrando paſcha, & offerendo holocauſta in altari Jehovæ ſecundum præceptum regis Joſchijæ.

19 Celebrarunt enim Jiſraëlitæ qui aderant tempore illo Paſcha diemque feſtum azymorum diebus ſeptem:

20 Neque celebratum eſt Paſcha ſimile huic in Jiſraële a diebus Schemuelis prophetæ:

21 Nulli inquam Reges Jiſraëlis celebraverunt tale Paſcha quale celebravit Joſchija, & Sacerdotes, Levitæque, & Jehudæi, omnesque Jiſraëlitæ, & qui aderant habitatores Jeruſchalaimorum.

22 Octavo decimo anno, regnante Joſchija celebratum eſt Paſcha iſtud.

23 'Ac directa quidem ſunt opera Joſchijæ coram Jehova Deo ipſius, corde integro reverentis eum:

24 Quæ autem illi accidiſſe ſcripta ſunt jam olim, *ea* propter 'illos qui peccaverunt & qui reverentiam Domini abjecerunt præ omni gente neque requiſiverunt verbum Domini in Jiſraëlem *accederunt.*

25 His omnibus a Joſchija geſtis, aſcende-

bat

bat Pathho rex Ægypti veniēs itinere Carcemiſchum verſus ad Euphratem, cui proceſſit obviam Joſchija:
26 Sed miſit rex Ægypti ad Joſchijam qui dicerent, quid mihi tecum, Rex Jehudæ?
27 Non ſum miſſus a Domino ut oppugnem te; ad Euphratem bellum meum ſpectat, feſtinās deſcende.
28 Non eſt autem averſus Joſchija cum copiis: ſed pugnare contra eum aggreſſus eſt, non attendens ad verbum illud propheticum ex ore Dei.
29 Et conſtituto contra eum prælio in convalle Megidduntis deſcenderunt Principes ad regem Joſchijam,
30 Edixitquè Rex pueris ſuis, amovete me a prælio, nam infirmatus ſum valde: & ſtatim amoverunt eum pueri ipſius ab acie.
31 Tum aſcendit currum ſecundarium ſuum, & perveniens Jeruſchalaim a vita functus eſt, ac ſepultus in ſepulchro majorum ſuorum:
32 Et in tota Jehudæa *populares* luxerunt Joſchijam, magiſtrique ſymphoniæ viri ac mulieres lamentati, ſunt de eo in hunc uſque diem: mandatum enim eſt fieri ſemper in tota gente Jiſraëlis,
33 Hæc autem ſcripta ſunt in [a] libro hiſtoriarum Regum Jehudæ: ſingulæ inquam res geſtæ Joſchijæ, & gloria intelligentiáque ejus in lege Jehovæ, quæcunque geſta ſunt ab eo, etiam quæ non ſcripta ſunt in [a] libro Regum Jiſraëlis & Jehudæ.
34 Itaque aſſumentes qui erant e *Jehudæorum* gente Jochananem filium Joſchijæ, eum conſtituerunt regē pro Joſchija patre ipſius, cùm eſſet annorum [a] viginti trium.
35 Cúmque regnaſſet in Jiſraële tres menſes, amovit eum Rex Ægypti ne regnaret Jeruſchalaimis:
36 Et gentem mulctavit centenis talentis argenti & talento auri,
37 Conſtituitque Rex Ægypti Jehojakimum fratrem ejus regem Jehudæ & Jeruſchalaimorum,
38 [a] Obligans ſibi regnum Jehojakimi, Jochananem verò fratrem ejus præhendens duxit in Ægyptum.
39 Annorum erat Jehojakim viginti quinque, cùm regnare cœpiſſet in terra Jehudæ & Jeruſchalaimis, & fecit malum in conſpectu Domini.
40 Contra hunc autem aſcendit Nebucadnetzar Rex Babyloniæ, & ligavit eum æneo vinculo [a] abducturus in Babyloniam,
41 Et ſacra vaſa Jehovæ accipiens Nebucadnetzar abſtulit, conſecravitque in templo ſuo Babylone.
42 De impuritate autem hujus & impietate ſcriptum eſt in Chronicis regum.
43 Ita regnavit Jehojakim filius ejus pro eo, annos decem & octo natus cùm rex inſtitueretur.
44 Regnavit autem menſes tres & dies decem Jeruſchalaimis, & fecit malum in conſpectu Domini.
45 Itaque vertente anno mittens Nebucadnetzar deportavit eum Babilonem cum ſacris vaſis Domini,
46 Et conſtituit Regem Tzidkijam Jehudæ & Jeruſchalaimorum, cùm eſſet annorum viginti unius: qui regnavit annis undecim,
47 Et faciens malum in conſpectu Domini nō metuit ſibi a verbis quæ dicta fuerāt per Jirmejam Prophetam ex ore Domini: *Jirmejæ 25. & ſequente.*
48 Sed cùm jurejurando obſtrictus fuiſſet Regi Nebucad-netzari, perjurans defecit, ac obdurata cervice ſua animóque ſuo tranſgreſſus eſt jura Jehovæ Dei Jiſraëlis:
49 Etiam principes populi Jehovæ multa inſquè geſſerunt & impiè egerunt ſupra omneis abominationes gentium, polluentes templum Jehovę quod ſanctum erat Jeruſchalaimis:
50 Cúmque mitteret Deus majorum ipſorum & per nuntium ſuum revocaret ipſos, eò quòd parcebat illis & habitaculo ſuo,
51 Ipſi ſubſannarunt nuntios ejus, & quando loquebatur Dominus, illuſerūt Prophetis ejus:
52 Qui ad eſtum iræ concitatus contra gentem ſuam propter impietatem ipſius, præcepit aſcendere [a] Reges Chaldæorum.
53 Hi occiderunt juvenes eorum gladio in circuitu ſancti templi eorum, neque pepercerūt puero aut ſeni, virgini aut adoleſcenti; cùm omnes traditi eſſent in manum ipſorum:
54 Et omnia ſacra inſtrumenta Domini, regaleſq; theſauros ſumptos exportarunt in Babyloniam,
55 Et incenderunt domum Domini, ac demoliti muros Jeruſchalaimorum turres eorum incenderunt igne,
56 Abſumentes omnia quæ inerant deſyderabilia & ad nihilum redigentes: eos verò qui reliqui fuerunt a gladio deportarunt in Babyloniam:
57 Ubi fuerunt ſervi Babylonio uſquedum regnarent Perſæ, ad implendum verbum Jehovæ dictum ore Jirmejæ,
58 Donec exolviſſet terra ſabbatha ſua, & omni tempore deſolationis ſuæ quieviſſet, complendo annos [a] ſeptuaginta.

ANNOTATIO.

1 Celebrans] *In hū libris duo deſyderamus, nempe authoris & librariorum fidem: nam multa ab authore contra librorum canonicorum veritatem audaciter immutata, multa imperitè ab his præter authoris mentem corrupta ſunt. Quamobrem quæ ex Scriptura verbum ferè de verbo hauſta ſunt, ea nos cum authentica hiſtoria conformavimus: quæ autem adducta aliunde, ea aut teſtimoniis, aut judicio probabilibuſq; conjecturis emendata notabimus. Hoc caput totum petitum eſt ex duobus ultimis cap. libri 2. Chronic. quamobrem ex eo loco cenſuræ hujus notæquè in hunc ſunt conferendæ.* 2 Incuſtodiis] *Hebræam vocem Græci* ἐφημερίαν *interpretantur: atque hæc utriuſq; eſt ſignificatio,* λειτουργία ἢ φυλακὴ καθημερινὴ, *id eſt, quotidiana cuſtodia atque adminiſtratio. Hic autem ſcriptor vices dierum exponit melius vicaria officia nominaturus. Sed lectorem rogatum velim ut hæc quæ reſtituimus ipſe cum libris canonicis diligenter comparare: nos enim deinceps ab harum notarum moleſtia ſuperſedebimus.* 14 Hora] *videlicet offerendi, quæ demum hora comedi jubetur Paſcha, Exod. 12. 6. confer cum Exod. 29. 39.* 23 Ac directa] *hi duo verſus ſolummodo ad hiſtoriam libri Chronicorum adjecti ſunt, quorum hæc ſententia. Joſchija vir ſummæ*

Dei

Dei reverentia præditus omnibus in rebus pietatis ergo ſecundatus eſt per benedictionem Dei: mors autem ipſius & cædes exercitus (quæ per ευφημισμον reticentur hoc verſu, ut quæ jam olim ſcriptum fuerit ipſi accidiſſe) ea non propter ipſius, ſed propter populi peccata acciderunt; quem tam gratioſè hujus optimi Regis opera revocatum, minimè reſpiſcentem omnium, ac potius magis magiq; a Deo & pietate deſciſcentem hac tanti Regis jactura oportuit meritas pœnas luere: ut nominatim Jirmejæ a capite 2. ad 14. prophetaverat, & in Lamentationibus deflet hunc primum fuiſſe aditum ad procellas calamitatum maximas, funeſtumq; exitium populi. Sunt autem hæc παρασκευαστικὰ ad ſequentem narrationem de occiſo Joſchija & fuſo exercitu. 24 Illos qui] *id eſt, Jehudæos impios, deſertores, tranſfugas, & contemptores infeſtiſſimos verbi Dei.* 33 Libro hiſt.] *id eſt, in actis publicis, annalibus Regum, atque diariis: vide 1.Reg.11.41.* Libro Regum] *nempe Eccleſiaſtico, id eſt, 2.Reg.22.& 23.& 2.Chronic.34.& 35.* 34 Viginti trium] *ô hominem audacem! nodum ſecuri quem neſcivit ſolvere. vide in 2.Reg. 24.1.& Jirmæ 23.* 38 Obligans] *id eſt, Jehojakimum obſtringens jurejurando, ut regnum ſuum Ægyptio acceptum ferret, ac eſſet ipſius beneficiarius; ut de Tzidkija dicitur infrà ver.48.* 40 Abducturus] *cenſura cauſam vide in 2. Chronic.36.6.* 52 Reges Chald.] *id eſt, non ſolùm Regem regum Nebucad-netzarem, ſed etiam Principes regni Babylonici miniſtrantes ei: ſic 2.Reg.18.24.& Jeſcha.10.8.* 58 Septuaginta] *ſic legendi ex fide hiſtoriæ authentica, & exemplarium veterum teſtimonio.*

CAPUT II.

2.Chro.36. 22. Hhezræ.1.1.

1 REGNANTE Cyro Rege Perſarum, ad conſummationem verbi Jehovæ *ducti* ore Jirmejæ,

2 Suſcitavit Jehova ſpiritum Cyri Regis Perſarum, ut promulgaret per totum regnũ ſuũ etiam ſcripto,

3 Dicens, ſic ait Cyrus Rex Perſarum, me conſtituit Regem orbi terrarum Jehova Deus Jiſraëlis Dominus excelſus,

4 Et commiſit mihi ut ædificem domum ſibi Jeruſchalaimis quæ ſunt in Jehudæa.

5 Quiſquis eſt e gente veſtra *ædificaturus*, aſſiſtente Domino ipſius aſcendito Jeruſchalaima:

6 Quotquot verò hîc illic reſederint, ſubleVanto eos homines ipſius loci auro & argento.

7 Donis, equis & jumentis, votiviſque oblationibus in ædem domini qui eſt Jeruſchalaimis.

8 Surrexerunt itaque principes paternarum familiarũ ex tribu Jehudæ & Binjaminis, Sacerdotumq; & Levitarum, quos excitavit Deus ut aſcenderent ad ædificandum domum Jehovę qui eſt Jeruſchalaimis:

9 Et vicini eorum adjuverunt eos auro & argento ſuo, jumentis, ac votivis compluribus, permulti quorum animus excitatus eſt,

10 Etiam Rex ipſe Cyrus protulit vaſa ſacra Domini, quæ tranſtulerat Nebucad-netzar Rex Babyloniæ Jeruſchalaimis & conſecraverat idolo ſuo;

11 Eaq; prolata Cyrus Rex Perſarum tradidit Mithredati præfecto ærario,

12 Per quem tradita ſunt Scheſchbatzari Præſidi Jehudææ.

13 Eorum autem hic numerus: pelves aurei trigenta, pelves argentei mille, ſeceſpitæ viginti novem, crateres aurei triginta, crateres argentei ſecundarii quadringenti decé & alia vaſa per millia:

14 Omnia vaſa aurea & argentea, quinquies mille quadringenta.

15 Hæc numerata ſunt Scheſchbatzari cum iis *proficiſcenti* qui ex captivitate Babylonica veniebant Jeruſchalaima.

Hhezræ.4.7. 16 Temporibus autem Artaxerxis Regis Perſarum ſcripſerunt ei contra habitatores Jehudæ & Jeruſchalaimorum Bilſcham, Mithredates, Tabeel, Rechum præſes conſilii & Schimſchai legiſperitus, cæteriq; habitantes in Samaria & locis reliquis, epiſtolam ſequentem Artaxerxi regi:

17 Quam Rechum præſes conſilii & Schimſchai legiſperitus condiderunt nomine ſervorum Regis & reliquorum curiæ ipſius judicum in Cœle Syria & Phœnicia.

18 Notum ſit Domino Regi, Jehudæos qui aſcendentes a vobis ad nos venerunt Jeruſchalaima civitatem rebellem ac peſſimam ædificare, muros ejus perficere, ejuſquè templum excitare:

19 Quòd ſi civitas iſta & muri conſummati fuerint, eos tributa non eſſe daturos, ſed damnũ Regibus allaturos.

20 Quia autem de templo proſpeximus, juſtum fore arbitrati ſumus ſi non deſpiceremus iſtud,

21 Sed notum faceremus Domino Regi; ut ſi viſum fuerit Regi inquiratur in Commentariis majorum tuorum:

22 Et invenies in Commentariis de eis ſcriptum, cognoſceſque civitatem iſtam fuiſſe rebellem, Regibúſque & civitatibus damnoſam,

23 Et Jehudæos rebelles, conſpirationemque in ea feciſſe inde a ſeculo; eamque ob cauſam civitatem iſtam fuiſſe devaſtatam.

24 Nunc ergo notum facimus Domino Regi, ſi iſta civitas exædificata fuerit, & muri ejus perfecti, fore ut acceſſus tibi non pateat in Cœlen Syriam & Phœniciam.

25 Tunc reſcripſit Rex Rechumo præſidi conſilii, & Schimſchaio legiſperito, & reliquis collegis eorum, habitantibuſque in Syria & Phœnicia, ea quæ ſequuntur:

26 Legi epiſtolam quam miſiſtis mihi: itaque præcepi quęſtionem haberi, & inventum eſt civitatem iſtam jam olim Regibus reſiſtere,

27 Homines rebelles & conjurationum authores eſſe verſatos in ea; etiam Reges potentiſſimos Jeruſchalaimis dominatos eſſe, qui tributa exegerint a Cœle Syria atque Phœnicia.

28 Nunc ergo præcipio prohiberi viros iſtos ne ædificent civitatem, & ne quid ampliùs faciant,

29 Ut non procedant graviora unde proceſſerunt mala, damnumque regibus importetur.

30 Tunc recitatis iis quæ a rege Artaxerxe ſcripta fuerant, Rechũ & Schimſchaius legiſperitus & collegæ eorum jungentes feſtinan-

ter

ter venerunt Jeruſchalaima cum equitatur turba & agmine,
31 Cœperuntque ædificantes prohibere: ita vacarunt Jehudæi ab ædificatione templi Jehuſchalaimis ad annum uſque ſecundum regni Darii Regis Perſarum.

ANNOTATIO.

1 Regnante] *Totum hoc caput ex Hhezræ 1. & 4. deſumptũ eſt: ſed quia multis in locis fraus facta eſt veritati, nos hoc caput merito regulæ illius confirmavimus.* 12 Scheſchbatzari] *ſic legendum planè: propria enim nomina turpiſſimè hoc libro corrupta ſunt, quæ ſatis erit deinceps in contextu ſine alia notatione reponere. Deinceps verò in locum certiſſimæ veritatis immania congerit mendatiorum plauſtra.* 13 Eorum aut] *Hæc recenſio plurimùm ab authentica diſcederet niſi ſic reponeretur: ſcilicet videbat author ſummæ cum partibus non ſatis convenire quas adducit Hhezra, eumque ut hominem ἀνεπιμολόγητον putavit corrigendum.* 15 Numerata ſunt] *pervenerunt e Babylonia Jeruſchalaima, ait Hhezra: hic verò quid? numerata quidem ſunt, inquit, ſed venerunt minimè: cur autem? quia non fuiſſet, opinor, locus fabulæ quæ proponitur infrà 4.44. Hoc quidem certè inſcitiámne an impietatem appellem neſcio: ſed ad cætera.*
16 Temporibus] *diſtingue tempora (ut vulgò dici ſolet) & concordabis Scripturas. Ac omnium quidem optimè diſtinxerat Hhezra 4.6. & 7. Nam Regum duorum tempora per hiſterologiam numeraverat, Aſſueri & Artaxerxis; e quibus Artaxerxis Cambyſen ſonat (eſt enim Artaxerxes communu regum Perſarũ appellatio, quaſi primarium hominum bellatorum dicas) Aſſuerus verò Darium Hyſtaſpis filium, qui etſi electione ad regni gubernacula perveniſſet, tamen jus regni hæreditarium hoc nomine ſibi arrogabat, quaſi principem hæreditarium dicas: horum ergo Regum duorum tempore averſa eſt ædificatio. Sed quid hic noſter? Flavium Joſephum, non Hhezram ſequitur, & Aſſueri nomen ac tempus diſſimulat, atque hoc pacto in graviſſimos duos errores incidit: unum, quòd duorum temporum hiſtoriam ita narrat quaſi a Cambyſe ſolo geſta eſſet; alterum, quòd hiſtoriam Darii Artaxerxu Longimani attribuit Dario Hyſtaſpis filio, capitibus ſequentibus; atque hunc quidem lapſum ex ignoratione profectum per humanè accipio; priorem verò, quòd verſum illum e libro Hhezræ diſſimulaverit, nequeo excuſare.* Rechum præſes conſ.] *De nominum depravatione jam antè monuimus: ſed vide ſcriptoris judicium: Rathimus Balhemus hoc verſu dicitur: ſequente ver. Rathimus ab accentibus, nempe quia Behhel-tehhem Chaldaicè dominum conſilii, cauſe, judicii ſignificat, aut etiam Dominum accentuum, poſtremò verò ver. 25. dicitur Rathimus qui ſcribebat accidentia. Quæ duo poſteriora librariorum oſcitantia fuiſſe depravata non dubitaverim: ſed tamen authorem hunc mallem ſibi conſtitiſſe, niſi animadverterem voluiſſe his occaſionibus Dominum piis conſulere, & impios illos revincere qui tantam hu impuris & ineptis ſcriptu authoritatem aſſerunt, quantam libris ſuis canonicis impreſſit Deus.*

CAPUT. III.

1 REX Darius dedit cœnam magnam omnibus domeſticis ſuis, omnibuſq; magiſtratibus Mediæ & Perſidis.
2 Et omnibus clariſſimis, regulis, præſidibus, & profectis qui ſuberant ipſi ab India ad Æthiopiam uſq;, centum viginti ſeptem provinciis:
3 Qui cum ediſſent, bibiſſentque, & ſatiati rediviſſent *domum*, aſcendit Darius Rex in cubiculum ſuum, dormivit *parumper*, & expergefactus eſt.
4 Tunc tres juvenes illi ſatellites qui cuſtodiebant corpus Regis, dixerunt alter alteri,
5 Proponamus quiſque dictum aliquod eximium, quando quidem cujuſcunque viſus fuerit ſermo præſtare aliorum ſermoni ſapientia, daturus eſt illi Darius Rex dona magna:
6 Ut purpura induatur, ex aureo poculo bibat, inaurato cubili dormiat, curru vehatur cum equis adornatis auro, geſtet cidarin byſſinam & torquem appendentem collo,
7 Secundus ſedeat a Dario propter ſapientiam ſuam, & cognatus Darii vocetur.
8 Tunc ſcripſerunt quiſque dictum ſuum, obſignatumque poſuerunt ad cervical Darii Regis,
9 Dicentes, cùm ſurrexerit Rex, dabimus ei ſcripta noſtra; & cujuſcunque e nobis tribus judicaverit Rex & Magiſtratus Perſidis dictum eſſe ſapientiſſimum, huic dabitur victoria ſicut ſcriptum eſt.
10 Unus ſcripſerat, fortè eſt vinum:
11 Alter ſcripſerat, fortior eſt Rex:
12 Teritus ſcripſerat, fortiores ſunt mulieres, ſupra omnia autem vincit veritas.
13 Cùm itaque ſurrexiſſet Rex, accipientes ſcripta ſua dederunt illi, & legit;
14 Deinde mittens vocavit omnes magiſtratus Perſarum Medorumque, clariſſimos, regulos, & præfectos,
15 Quibus confidentibus in conſilio ſcripta prælecta ſunt.
16 Poſtea edixit Rex, vocate juvenes qui exponant dicta ſua: cumq; vocati veniſſent intrò,
17 Edixit illis Rex, exponite nobis ea quæ ſcripta ſunt. Is itaque incepit primus qui prædicaverat fortitudinem vini, dicens,
18 O viri, quanto fortius eſt vinum omnibus bibentibus ipſum ſeducit mentem,
19 Æquè Regis ac orphani efficit vanam, ſervi, liberi, pauperis, divitis,
20 Et omni mentis ſecuritatem ac jucunditatem affert, ita ut nullius triſtitiæ debitive meminerit;
21 Omneſque animos reddit munificos, faciens ut vir potus neq; Regem, neq; magiſtratum recordetur, ſed omnia talenta crepet os ipſius:
22 At poſtquam biberint, neque amicitiæ neq; germanitatis ullius meminerunt; ſed paulo momento arripiunt gladios;
23 Cùm autem e vino emergentes ſurgunt, non meminerunt factum.
24 O viri, nónne fortiſſimum eſt vinum? quis enim res tantas ſe effecturum vel cogitare auſit? atq; hoc dicto conticuit.

ANNOTATIO.

1 Rex darius] *Quàm futilis & vana hæc hiſtoria ſit omnes oculati cùm ex tempore videre poſſunt,*

tum

tum ex Chaggaii prophetia: nam quòd ad tempus imperitè conturbari rationem illius ante oſtendimus cap. 2. quod ad prophetiam verò, nullus tam bonus artifex conciliationum futurus eſt quin omnibus tentatis fateatur aut hunc aut illum teneri mendatii. Illum mendacem ut dicamus abſit; qui Zerubbabelem præfectum Jehudææ docet tanquam rem inauditam, eo demum tempore in opus Domini incumbendū eſſe, cui populus obnititur ut contemnenti Regum diplomata: qui & profectos & populū ipſum partim mandatu Dei partimq; promiſſionibus excitavit; quo prædicante Spiritus Dei animavit ipſos ac non regū ullius authoritas: Supereſt hunc & Joſephum & alios mendatium dicere qui narrationem hanc tradiderunt. Verum quid multis opus eſt? Jehudæi adverſarius & quæſitoribus ſuis reſpondentes nullam hujus hiſtoriæ, nullam mandati a Dario mentionem faciunt, Hhezræ 5. 13. & 17. qua una profectò authoritate ſublata fuiſſet omnis rixandi occaſio: ſed ne ipſe quidem Darius adducit, Hhezræ 6. Valeant ergo qui fabulas iſtas Anti-hhezræ alicujus, non germana Hhezræ ſcripta cum libris Canonicis compactas & adæquatas volunt. 4 Tunc] *cùm rex Darius (ut iſti volunt) expergefactus ſuis lateronibus cuſtodibuſq; corporis problema ſuum attuliſſet, quid omnium eſſet fortiſſimum.* 9 Victoria] *id eſt, (ut Joſephus ait)* νίκας νικητήριον, *victoriæ præmium a Rege propoſitum: etſi huic ſcriptori cum Joſepho non ſatu convenit.*

CAPUT IIII.

1 TUM cœpit ſecundus dicere, qui prædicaverat fortitudinem Regis,

2 O viri, nónne fortiſſimi ſunt homines? qui terram ac mare obtinent & omnia quæ ſunt in eis.

3 Rex autem eſt illorum omnium fortiſſimus, qui ita dominatur illis ut quicquid edixerit ipſis faciant.

4 Nam ſi ipſos ad belligerandum miſerit, abeunt, montes, muros, & turres ſubruunt;

5 Jugulantur & jugulant, ut mandatum Regis non tranſgrediantur; quòd ſi vicerint, omnia afferunt ad Regem quæ prædati fuerint.

6 Similiterque alii omnes qui in militiam, minimè incumbunt, ac ne in ullum quidem prælium, ſed colunt terram; hi cùm meſſuerint, afferunt tributa Regi.

7 Denique ſolus ipſe ſi dixerit occidite, occidunt; ſi definite, deſinunt;

8 Si percutite, percutiunt; ſi exterminate, exterminant; ſi ædificate, ædificant;

9 Si excidite, excidunt; ſi plantate plantant;

10 Omnes tenues & potentes ipſi obediunt, eis inſtructus accumbit ac bibit dormitque eis cuſtodientibus in circuitu ipſum:

11 Neque poſſunt abire ullus arbitratu ſuo ut curet res ſuas, ſed dicto parent ipſius.

12 O viri, ecqui non eſſet Rex fortiſſimus? quis enim ita commendetur? his dictis tacuit.

13 Tertius verò qui de mulieribus & veritate dixerat (is eſt Zerubbabel) cœpit dicere,

14 O viri, non Rex maximus, non hominum multitudo, non vinum eſt fortiſſimum: quis ergo eſt qui dominetur eis?

15 Nónne mulieres pepererunt regem, omnemq; populum qui dominatur mari & terræ?

16 Nónne ab eis nati ac educati ſunt qui plantant vineas, e quibus fit vinum?

17 Hæ conficiunt veſtes omnium hominum hæ gloriam afferunt hominibns, ab his viri nequeunt retrahi.

18 Si congregato auro & argento ac re qualibet pretioſa viderint aliquam mulierem habitam atque ſpetioſam,

19 Omnia illa omittentes in eam intendunt defixis oculis inhiantes ei, & eam magis appetunt quam aurum & argentum & rem quamlibet pretioſam:

20 Vir patrem relinquit qui educavit ipſum, ac religionem ſuam; & adjungit ſe mulieri,

21 Et cum muliere ſeipſum recreans neque patris meminit, neque matris, neque regionis ſuæ.

22 Atque hinc quoque oportet a vobis cognoſci iſtud, mulieres dominari vobis: nónne dolores ſubitis;

23 Et accipiens homo gladium ſuum adit itinera commiſſurus furta & homicidia, per mare navigat & flumina,

24 Leonem videt, & de nocte ambulat; cumque furtum fecerit, fraudes, & rapinas, comportat omnia ad amatam ſuam?

25 Quinetiam diligi a viro uxorem ipſius magis quàm patrem aut matrem *evincit iſtud:*

26 Nam multi dementes facti ſunt propter uxores ſuas, multi ſervi facti ſunt propter illas;

27 Multi perierunt & jugulati ſunt, cùm peccaſſent propter mulieres.

28 Jam verò, credite mihi, ut magnus ſit Rex potentia ſua, quem regionum omnium homines verentur contingere;

29 Vidi tamen Appajimam filiam Rab-ſchakis concubinam Regis magnificentiſſimi aſſidentem ad dexteram Regi,

30 Quæ auferens diadema de capite ejus imponebat ſuo, & feriebat Regem ſiniſtra manu.

31 Atque hæc cum fiunt, Rex aperto ore intuetur eam; ea ſi arriſerit ipſi ridet; ſi indignata fuerit, abblanditur donec reconciliatus fuerit in gratiam.

32 O viri, ecqui non eſſent mulieres fortiſſimæ? quis enim res faciat ejuſmodi?

33 Tunc reſpicientibus Rege & clariſſimis uno in alterum cœpit de veritate dicere,

34 O viri, nónne fortis ſunt mulieres? magna verò eſt terra, excelſumque cœlū, & velox curſus Solis, in orbem converſantis cœlum, & locum ſuum repetentis uno die.

35 An verò non eſſet magnificus qui hæc fecit? maxima igitur eſt veritas, fortiſſimaque omnium.

36 Omnis terra veritatem invocat, cœlum etiam benedicit ipſi, & omnia opera commovētur ac contremiſcunt ab ea, neque eſt apud eam iniquum quicquam.

37 Vinum iniquum, iniquus Rex, iniquæ mulieres, iniqui omnes filii hominum, & iniqua omnia illorum opera; neq; eſt in ipſis veritas, ſed peribunt in iniquitate ſua.

38 At veritas manet, valenſque in æternum vivit, & obtinet in omnia ſecula;

39 Apud quam neque eſt acceptio perſonarū, neq; diſtinctio; ſed jus reddit omnibus juſtis & injuſtis, qui omnes benignis fruuntur operibus ejus.

40 Non

40 Non enim eſt in judicio ejus iniquitas,ſed fortitudo,& regnum,potentiáque, & majeſtas in omnia ſecula. Benedictus ſit Deus veritatis.

41 Hoc autem definente loqui omnes præfecti exclamantes dixerunt,maxima eſt veritas atque fortiſſima:

42 Rex verò dixit illi, Si quid voles ſuprà quàm ſcriptum eſt, pete & dabo tibi: quandoquidem inventus es ſapientiſſimus,proximè aſſidebis mihi,& cognatus meus vocaberis.

43 Tum ille Reg',memor eſto voti tui,' voviſte ędificationem'Jeruſchalaimorum quo die regnum acceptarus eſſes,

44 Omniúmq; vaſorum reſtitutionem exportatorum Jeruſchalaimis,' quæ ſeparans Cyrus cùm potiretur Babylonis,voluerat illuc remittere;

45 Voviſſe quoque ædificatione' templi quod incenderunt'Edomęi,quando Jehudæa vaſtata fuit a Chaldæis.

46 Nunc ergo hoc illud eſt quod poſtulo Domine ac peto,hoc illud eſt de quo rogo majeſtatem tuam,ut perficias votum quod voviſti Regi cœlesti ore tuo.

47 Tunc ſurgens Darius Rex oſculatus eſt illum,& reſcripſit omnibus quæſtoribus, præfectis atque clariſſimis ut deducerent eum ac comites ejus aſcenſuros ad ædificandum Jeruſchalaima,

48 Omnibúſque procuratoribus qui erant in Syria Phęniciáque, & Libano ut curarent devehi ligna cedrina a Libano Jeruſchalaima ad juvandum eos in civitatis inſtauratione;

49 Pręterea Jehudæis omnibus a regno in Jehudęam aſcenſuris' libertatem pronuntians, ut nemini potentori,magiſtratui, aut prędicto liceret invadere portas ipſorum,

50 Sed totam regionem quam obtinuerint *mandavit* liberam ab eis eſſe, Edomæòſque cedere caſtellis quæ detinebant Jehudæorum.

51 Et inſtructuram templi dari quotannis talenta vicena donec exædificatum eſſet,

52 Ad holocauſta verò comburenda quotidie in altari ſacro,quemadmodum præceptum eſt,alia talenta dena offerri per annos ſingulos:

53 Denique omnibus e Babylonia proficiſcẽtibus ad inſtaurandum civitatem pronuntiavit libertatem,ipſis ipſorumque poſteris,

54 Item omnibus Sacerdotibus & Antiſtitibus reſcripſit veſtimenta ſacra numero certo dari quibus induti miniſtrarent;

55 Levitis quoque demenſa dari uſquedum conſummata eſſet domus,& extructa Jeruſchalaima,

56 Et omnibus cuſtodibus civitatis dari ſortes atque ſtipendia:

57 Amandánſque omnia vaſa quæ ſeparaverat Cyrus e Babylonia, quæcunque Cyrus edixerat hic etiam præcepit fieri & mitti Jeruſchalaima.

58 Egreſſus itáque adoleſcens ille, elata facie verſus Jeruſchalaima benedixit Regi cœlesti,

59 Dicens abs te eſt victoria,a te ſapientia & lux; ego verò ſervus tuus ſum:

60 Benedictus es,ô qui dediſti mihi ſapientiam;celebrabo te Domine Deus majorum noſtrorum.

61 Et acceptis literis profectus eſt'Babylonẽ, veniens q; nuntiavit fratribus ſuis omnibus qui erant Babylone.

62 Qui benedixerunt Deo majorum ſuorum, quòd daret ipſis laxamentum &' refrigerationem.

63 Ut aſcendentes ędificarent Jeruſchalaima & templum in quo invocatum eſt nomen ipſius; exultaveruntq; cum ſymphonia & lætitia diebus ſeptem.

ANNOTATIO.

1 Tum]*Eadem cum præcedente cap.hiſtoria,judicium idem.* 29 Appajimam fil.] *ſic reſtituimus ex Flavii Joſephi comparatione:nam ille vocat* Ἀππάμην τὴν Ῥαζεζαίκου τοῦ Θεμμουσίου παίδα. 43 Voviſte te]*id eſt,te cùm ambires regnum votum nuncupaſſe,& ſpopondiſti Domino fore ſi per voluntatem ejus ad faſtigium regni pervenires, ut adeptus regnum ea præſtares quæ ſequuntur. Sic duobus locis interpretatur Joſephus* ἀρχαιολογίας ιά. *Hæc autem cum veritate pugnare omnia jam antè docuimus: nam quod ad ædificationem templi ſi probabuntur iſta,quid Chaggaio Propheta fiet? quod ad inſtaurationem oppidi, quid fiet Nechemiæ hiſtoria? quod ad immunitatem quid fiet Eſterę libro? nam duobus hiſce capitibus eadem oparæ tres illæ hiſtoriæ convelluntur, earumq; tempora confunduntur impudentiſſimè. Cætera quæ falsò hic illic diſperſa ſunt,jam antè ſuis locis perſtrinximus.* Jeruſchalaimorum] *contra hiſtoriam Nechemię* 1.& 2. 44 Quæ ſepar.]*vide ſuprà in* 2.15. 45 Templi] *vide ſuprà in* 3.1. Edomæi]*de quibus Pſal.*79.12.*&* 137.7.*& Jirmejæ.*49.7.*& Jecheẓkel.*25.12. 49 Libertatem] *ſive immunitatem,contrà quàm narratur Eſter.* 10. 61 Babylonem]*erat enim Rex Ecbatanis,ut frigida conjectura divinat author ex Hhezrę* 6.2. 62 Refrigerationem]*ut* 4.*Hhezrę.*11.46.

CAPUT. V.

1' POST hæc autem electi ſunt qui aſcenderent principes paternarum familiarum per tribus ipſorum cum uxoribus, filiis,filiabuſq; ipſorum, ſervis, ancilliſque, & pecoribus ipſorum:

2 Et miſit Rex Darius cum eis equites mille, qui deducerent Jeruſchalaima cum pace Jehudæos utenteis inſtrumẽtis muſicis,tympaniſq; & tibiis,

3 (Omnes enim fratres ludebant eis)juſſitq; illos cum eis aſcendere.

4 'Hęc autem ſunt nomina virorum qui aſcenderant per familas paternas ſuas in tribus ſuas in præfecturas ſuas:

5 Sacerdotum:e filiis Pinchaſi filii Aharonis,princeps Jeſchuahh filius Jehotzadaki 'cũ Jehojakimo filio,& Zerubbabel filius Schealtielis e domo Davidis ex progenie Peretzi, *princeps* tribus Jehudæ,

6 Qui proloquutus eſt apud Darium Regem ſermones illos mirabiles ſecundo anno regni ejus,menſe Niſane,*menſe* primo.

7 Atque hi ſunt ex Jehudæa qui aſcenderant e captivitate illius deportationis quam *Hhezra.*2. *Nechem.*7. depor-

deportaverat Nebucadnetzar Rex Babyloniæ in Babyloniam, qui reverſi Jeruſchalaima repetiverunt in partes Jehudææ unuſquiſque civitatem ſuam:

8 Qui venerant cum Zerubbabele, Jeſchuhha, Nechemja, Hhazarja, Rahhamja, Nachamani, Mordecaio, Bilſchane, Miſperetho, Bigvaio, Nechumo, Bahhana, ſingulis principibus ipſorum: hic numerus popularium a principibus ipſorum.

9 Filii Pahhoſchi, bis mille centum ſeptuaginta duo; filii Schepharjæ trecenti ſeptuaginta duo;

10 Poſteri Arachi, ſexcenti quinquaginta duo;

11 Poſteri Pachath-moabi ex poſteris Jeſchuhhæ & Joabi, bis mille octingenti octodecim;

12 Poſteri Hhelami mille ducenti quinquaginta quatuor; poſteri Zattu, octingenti quadraginta quinque; poſteri Zaccai, ſeptingenti ſexaginta; poſteri Binnui, ſexcenti quadraginta octo;

13 Poſteri Bebai, ſexcenti viginti octo; poſteri Hhazgadis, bis mille trecenti viginti duo;

14 Poſteri Adonikami, ſexcenti ſexaginta ſeptē, poſteri Bigvai, bis mille ſexaginta ſeptem; poſteri Hhaddinis, ſexcenti quinquaginta quinque;

15 Poſteri Ateris ex Chizkija, nonaginta octo; poſteri Chaſchumi, trecenti viginti octo; poſteri Betzai, trecenti viginti quatuor;

16 Poſteri Chariphi, centum duodecim;

17 Gibhhonitæ, nonaginta quinque;

18 Bethlechemitæ & Netophatæi, centum octoginta octo; Hhanathotani centum viginti octo: Hhazmavethani quadraginta duo;

19 Kirjath-jehhārimani, Cephirani, & Beerotani, ſeptingenti quadraginta tres; Ramani & Gebahhæi, ſexcenti viginti unus;

20 Micmaſæi, centum viginti duo; Beth-elitę & Hhajani, centum viginti tres;

21 Nebuntini alteri, quinquaginta duo; poſteri Hhelami alterius, mille ducenti quinquaginta quatuor; poſteri Magbiſchi, centum quinquaginta ſex;

22 Poſteri Charimi, trecenti viginti; Jerechūtini, trecenti quadraginta quinque;

23 Lodęi, Chadidæi, & Onuntini, ſeptingenti viginti unus; Senaani, ter mille nongenti triginta.

24 Sacerdotes: poſteri Jeſchahhjæ e familia Jeſchuhhæ, nongenti ſeptuaginta tres; poſteri Immeris, mille quinquaginta duo;

25 Poſteri Paſchchuris mille ducenti quadraginta ſeptem; poſteri Charimi, mille ſeptendecim.

26 Levitæ: poſteri Jeſchuhhæ cum Kadmiele e filiis Hodevæ, ſeptuaginta quatuor;

27 Poſteri Aſaphi qui pſallebant in templo, centum quadraginta octo;

28 Oſtiarii verò, poſteri Schallumi, poſteri Ateris, poſteri Talmonis, poſteri Hhakkubi, poſteri Chatitæ, poſteri Schobai, centum triginta octo;

29 Sacerdotibus miniſtrantes in templo, poſteri Tzichæ, poſteri Chaſchuphæ, poſteri Tabbahhoti, poſteri Keroſi, poſteri Sihhæ, poſteri Padonis,

30 Poſteri Lebanæ, poſteri Chagabę, poſteri Schalmai, poſteri Chananis, poſteri Giddeli, poſteri Gachadis, poſteri Reajæ, poſteri Retzinis, poſteri Nekodæ,

31 Poſteri Gazami, poſteri Hhuzzæ, poſteri Paſeachi, poſteri Bezai, poſteri Mehhunimi, poſteri Nephiſcheſimi, poſteri Bakbuki, poſteri Chakuphæ, poſteri Charchuris,

32 Poſteri Barzelithi, poſteri Mechidæ, poſteri Charſchæ, poſteri Barkoſi, poſteri Siſeræ, poſteri Temachi, poſteri Netziachi, poſteri Chatiphæ.

33 Schelomonis Netinæi, poſteri Sotai, poſteri Sopherethi, poſteri Peridæ, poſteri Jahhalæ, poſteri Darkonis, poſteri Giddeli,

34 Poſteri Schephatjæ, poſteri Chatilis, poſteri Pokereth-hatzebajimi, poſteri Amonis,

35 Omnes Netinæi & poſteri ſervorū Schelomonis, trecenti nonaginta duo.

36 Hi ſunt illi qui aſcenderunt e Telmelacho & Telcharſa, eorumquè principes Cerub, Adan, & Immer;

37 Sed non potuerunt indicare civitates ſuas & progeniem ſuam, quemadmodum eſſent ex Iſraële, poſteri Delajæ, poſteri Tobijæ, poſteri Nekodæ:

38 E Sacerdotibus verò fungentibus Sacerdotio qui non ſunt inventi eſſe poſteri Chabajæ, poſteri Kotzi, poſteri Barzillai, qui accepta uxore e filiabus Barzillai vocatus eſt de nomine ejus.

39 Horum quæſita eſt ſcriptura generis quod prædicabant, ſed non inventa eſt; quapropter ſunt prohibiti Sacerdotio fungi:

40 Edixit enim Regis legatus eis ne comederent res ſanctas, donec Sacerdos exiſteret docturus veritatem Urimis & Tummimis,

41 Omnes Iſraëlitæ erant quadragies bis mille trecenti ſexaginta,

42 Præter ſervos & ancillas eorum ſeptiès mille trecentos triginta ſeptem, cantores & cantatrices ducentas quadraginta quinque.

43 Equi eorum ſeptingenti triginta ſex, muli eorum ducenti quadraginta quinque, cameli quadringenti triginta quinque, aſini ſexies mille ſeptingenti viginti.

44 Ex primoribus autem paternarum familiarum cùm perveniſſent ad domum Jehovæ qui habitat Jeruſchalaimis, quidam ſponte ſe offerentes ad domum Dei ſtatuendam in ſede ipſius,

45 Pro facultate ſua dederunt in theſaurum ipſius operis auri drachmas ſemel & ſexagies melle, argentiq; pondo quinques mille & tunicas Sacerdotum centum.

46 Et habitaverunt Sacerdotes ac Levitæ & qui venerant e plebe Jeruſchalaima atque in Jehudæam Netinæi, cantoreſq;, & oſtiarii & omnes Iſraëlitæ in regionibus ſuis.

47 Cùm autem ſeptimus adveniſſet menſis, Hhezra.
verſantibus Iſraëlitis in civitatibus ſuis, convenerunt unanimes in atrium quod erat ante portam Orientalem:

48 Ubi ſtans Jehoſchuahh filius Jotzadaki cū fratribus ſuis Sacerdotibus, & Zerubbabel filius Schealtielis cum fratribus ſuis extruxerunt altare,

49 Ad offerendum in eo holocauſta, ſicut ſcriptum eſt in lege Moſchis viri Dei.

50 Cumq; erexiſſent altare in ſede ſua, quamvis convenientibus contra ipſos populis aliarum

arum gentium; obtulerunt in eo hostias & holocausta Jehovæ mane & vesperi:
51 Et celebraverunt festum tabernaculorum sicut præceptum est, sacrificia in diem offerentes secundum ritum,
52 Itemq; holocaustum juge, & hostias sabbathorum ac neomeniarum & dierum solennium, omnes res sacras.
53 Quotquot voverunt Jehovæ, a die primo mensis septimi cœperunt offerre holocausta Jehovæ, cum templi Jehovæ non esset jactum fundamentum:
54 Dederuntq; pecuniam putatoribus & fabris, cibumq; & potum cum oleo,
55 Tzidoniis ac Tyriis, ut adveherent ipsis ligna cedrina ex Libano ratibus in mare Japhonis, secundum facultatem e Cyro Rege Persarum ipsis datam.
56 Anno autem secundo ex quo venerant ad domum Dei Jeruschalaima, mense secundo, cœperunt Zerubbabel filius Schealtielis, & Jehoschuahh filius Jotzadaki cum fratribus suis Sacerdotibus & Levitis, & quicunque venerant e captivitate Jeruschalaima.
57 Fundare domum Dei primo die secundi mensis anno secundo, quicunque venerant in Jehudæam & Jeruschalaima.
58 Cumq; statuissent Levitas a nato viginti annos & deinceps ut præessent operi domus Jehovæ,
59 Assistens Jeschuahh, filii ejus, & cognati ejus, ac fratres eorum Levitæ simul præfuerunt opificibus in domo Dei:
60 Steteruntq; Sacerdotes induti cum tubis, & Levitæ posteri Asaphi cum cimbalis,
61 Collaudantes Jehovam & benedicentes canticis traditis a Davide Rege Jisraëlis:
62 Totus verò populus vociferabatur vociferatione magna laudando Jehovam, cùm excitaretur domus Jehovæ.
63 Venientes autem ex Sacerdotibus, & Levitis, primoribusq; paternarum familiarum senes qui viderant domum priorem,
64 Ad hujus ædificationem flebāt voce magna, & multi vociferabantur ex lætitia magna,
65 Adeò ut populus non internosceret vociferationem ex lætitia voce fletus populi, quia populus vociferabatur vociferatione maxima, ita ut longè audiretur.
66 Audientes verò inimici Jehudę & Binjaminis, *Hezra.4.*
67 Et cognoscentes deportatos istos ædificare templum Jehovæ Deo Jisraëlis,
68 Accesserunt ad Zerubbabelem, & ad primores paternarum familiarum, & dixerunt eis, ædificemus vobiscum:
69 Nam sicut vos auscultamus Deo vestro, & ipsi pariter adolemus inde a diebus Esarchaddonis Regis Assyriæ qui deportavit nos huc.
70 Quibus dixit Zerubbabel & Jeschuahh cum primoribus paternarum familiarum Jisraëlis, non est vestrum nobiscum ædificare domum Deo nostro;
71 Sed nos soli ædificabimus Jehovæ Deo Jisraëlis, ut præcepit nobis rex Cyrus rex Persidis.
72 Populi autem illarum regionum istantes in populum Jehudææ conturbabant opus ædificationis, & insidiis, & hominibus adductis ne ædificarent;
73 Et grassationem exercentes impediebāt ne consummaretur ędificium omnibus diebus Cyri Regis, protrahebantq; structuram usque ad annum secundum Darii Regis.

ANNOTATIO.

1 Post hæc] *Hi tres versus primi ex scriptoris officina sunt: reliquum caput ex Hhezra huc translatū est, & ex Nechemiæ 7. (hæc enim confudit authoris imperitia) sed ita corruptum propriis nominibus, numeris, & sensu, ut nihil suprà. Nos itaque ad ἀρχέτυπον revocavimus omnia, quæ partim scriptoris audaciæ accepta ferimus, partimq; librariorum ofcitantiæ.* 4 Hęc autem] *hyperbaton ad finem usque cap.* 5 Cum Jehojakimo] *sic omnino legendum est: fuit enim Jehojakim non Zerubbabelis, sed Jehuschuæ filius, Nechem.12.10.* 45 Drachmas 61000] *id est, ut scriptor conjecit, minarum duodecim millia. At hunc scriptorem neque minarum pretia, neque drachmarum oportuit didicisse, aut aliud egisse cùm ista scriberet.* 62 Vociferabatur] *o imperitum Legis & sermonis Hhebræi scriptorem, qui ex popularibus efficit tubicines: cum Hhebræa vox sequentius sonet vociferari quàm tuba clangere.* 66 Audientes] *insipida, etiam putida sunt quæ in hunc versum author commentatus est: quare nos illa ut notha abdicavimus.* 73 Usque ad an.] *Somnolentus hæc scripsit, qui structuram putavit biennio solùm fuisse ab hostibus impeditam: quod ipsa revincit veritas, cùm per duorum Regum tempus a Cyri tempore fuisse impeditam narret. Hhezræ 4.6. & 7. & hujus loci verba planè aliter sonent Hhezræ.4.24.*

CAPUT. VI.

Hhezra.5.

1 ANNO autem secundo regni Darii prophetavit Chaggai & Zecarja filius Hhiddonis Prophetæ iis qui erant in Jehudæa & Jeruschalaimis, nomine Dei Jisraëlis.
2 Tunc surgens Zerubbabel filius Schealtielis & Jeschuahh filius Jotzadaki redorsi sunt ædificare domum Domini habitantis Jeruschalaimis, cùm adessent eis Prophetę Domini juvantes eos.
3 Quo tempore venit ad eos Tatnai princeps trans flumen, & Schetarboznai cum collegio suo:
4 Et dixerunt eis, quo authore ædificatis domum istam & tectum istud, aliáq; omnia perficitis? & quinam sunt structores qui ista ædificant?
5 Sed gratiam hanc consequuti sunt respiciente Domino in reduces a captivitate Seniores Jehudæorum,
6 Ut non impedirentur ædificare, donec significatis Dario omnibus rebus istis, responsum haberetur.
7 Exemplum epistolæ quam miserunt Dario Tatnai princeps trans flumen, & Schetarboznai, ac collegæ ejus qui erant trans flumen: Dario Regi salutem,
8 Notum sit Regi nos profectos in regionę

Jehudææ & ingreſſos Jeruſchalaima inveniſſe viros qui ædificant Domum Dei magnam,
9 Templum ex lapidibus politis & maximis,pretioſaq; materia ad parietes;
10 Et opus iſtud celeriter fieri, & proſperari in manibus eorum, magnificeq; & quàm diligentiſſimè perfici.
11 Tunc interrogavimus Seniores dicendo, quo authore ædificatis domum iſtam,& opera hæc facitis?
12 Ideò autem interrogavimus eos ut notos faceremus tibi præpoſitos operi; & nomina eorum nobis de ſcripto dari poſtulavimus.
13 Qui reſponderunt nobis dicentes, nos ſumus ſervi Dei qui fecit cœlum & terram.
14 Ædificata autem fuerat hæc domus ante multos annos, & conſummata a Rege Jiſraëlis magno & potentiſſimo:
15 Sed ex quo majores noſtri exacerbantes peccaverunt in Deum Jiſraëlis, tradidit eos in manum Nebucadnetzaris Regis Babyloniæ, regis Chaldeorum,
16 Qui domum iſtam demolientes incenderunt, & populum captivum abduxerunt in Babyloniam.
17 Verùm anno primo Cyri Regis Babyloniæ reſcripſit Cyrus rex domum hanc ædificari,
18 Et illa ſacra vaſa aurea & argentea quæ exportans Nebucad-netzar e domo quæ erat Jeruſchalaimis conſecraverat in templo ſuo,illa deprompſit Cyrus rex e templo Babylonico,& tradita ſunt Zerubbabeli ac Scheſchbatzari Præſidi:
19 Quibus mandatum eſt ut afferentes hæc vaſa reponerent in templo quod futurum erat Jeruſchalaimis,& ipſum templum Dei curarent ædificari in loco ſuo.
20 Tunc Scheſchbatzar poſuit fundamenta domus Dei quæ eſt Jeruſchalaimis, atque ex eo tempore huc uſque ædificatur, necdum eſt abſoluta.
21 Nunc ergo ſi videbitur tibi ô Rex,perquiratur in tabulario Cyri Regis quod eſt in Babylonia,
22 An inveniatur ex authoritate Cyri regis cœptam eſſe ſtructuram domus Domini quæ eſt Jeruſchalaimis,& judicium domini noſtri Regis de his reſcribat nobis.
23 Tunc Darius Rex mandavit inquiri in chartophilaciis: & inventus eſt in oppido Ecbatanis in regione Mediæ loculus unus in quo ſcripta erant iſta. *Hhezra.6*
24 Anno primo Cyri Regis, Rex Cyrus mandavit domum Dei quæ eſt Jeruſchalaimis ædificari,ubi ignis jugis accendatur,
25 Cujus altitudo ſit cubitorum ſexaginta, & amplitudo cubitorum ſexaginta, ordinibus lapidum maximorum ternis, & ordine lignorum novorum; & impenſas e domo regia tradi;
26 Et ſacra vaſa domus Domini aurea & argentea exportata per Nebucadnetzarem e domo Domini quæ erat Jeruſchalaimis,ibidem reponi ubi fuerant poſita.
27 Nunc itaque mando curæ vobis eſſe,ô Tatnai princeps trans flumen, Schetar-boznai & collegę veſtri Præſides qui eſtis trans flumen ut abſtineatis abeo loco:
28 Mando quoque omnino ędificari,& proſpici ut adjuventur reduces Jehudæorum, donec conſummatum ſit templum Domini,
29 Et de canone transfluviali diligenter quantitatem dari viris illis,& Zerubbabeli præfecto ad ſacrificia Domini in tauros ariętesque & agnos,
30 Similiter frumentum,ſal, vinumque & oleum indefinenter quotannis, prout Sacerdotes qui ſunt Jeruſchalaimis edixerint quotidie conſumendum eſſe; ac ſine mora:
31 Ut offerant libamenta Deo maximo pro Rege ac filiis ejus,orantes pro ipſorum vita.
32 Præterea denuntiator iſtud,quiſquis tranſgreſſus fuerit aliquid eorum quæ reſcripta ſunt, amotum iri lignum a domo ipſius cui ſuſpendatur, & bona ipſius aſcribenda Regi.
33 Dominus verò cujus nomen invocatur illic, dejiciat omnem Regem & populum qui manum ſuam extenderit ad impediendum aut afficiendum malo domum Domini quæ eſt Jeruſchalaimis.
34 Ego Darius Rex decrevi hæc fieri quàm diligentiſſimè.

ANNOTATIO.

1 Anno] *Hæc quidem rectè: niſi quòd ad Darium Hyſtaſpis filium author putavit pertinere.* 3 Trans flumen] *Syriæ & Phœniciæ interpretatur author: ſed hoc facto non ſatis exprimit; nam fuerunt etiam Arabarchæ, & alii.* 27 Nunc itaque] *ſic legendum vel authore invito.*

CAPUT. VII.

Hhezra.6.13

1 TUNC Tatnai princeps trans flumen, Schetar-boznai,& collegæ obſequentes mandatis Darii Regis,
2 Aſſiſtebant ſacris operibus diligentiſſimè, & Seniores Jehudæorum adjuvabant:
3 Ita proſperabantur opera ſacra, prophetis Chaggaio & Zecarja prophetantibus,
4 Et perfecta ſunt omnia de ſententia Domini Dei Jiſraëlis,& ex voluntate Cyri cum Dario & Artaxerxis Regis Perſarum.
5 Finita autem domo noſtra ad diem tertium menſis Adaris ſexto anno Darii Regis,
6 Facientes Jiſraëlitæ, Sacerdotes ac Levitæ,& reliqui reduces deportationis qui conſcripti erant,ſecundum ea quæ præſcripta ſunt in libro Moſchis,
7 Obtulerunt in dedicationem templi Domini,juvencos centum,arietes ducentos,agnos quadringentos,
8 Et hœdos pro peccatis totius Jiſraëlis duodecim ex numero tribuum Jiſraëlis:
9 Præfuerunt q; Sacerdotes & Levitæ induti amiculis per diſtributiones ſuas omnibus operibus Domini Dei Jiſraëlis ſecundum præſcriptum libri Moſchis, & oſtiarii ſingulis januis.
10 Deinde celebrarunt reduces deportationis Paſcha die quarto decimo menſis primi, purificatis Sacerdotibus & Levitis.
11 Nam etſi omnes reduces non ſimul purificati

cati sunt, tamen omnes Levitæ purificati erant,
12 Immolaverunt que Pascha pro omnibus reducibus deportationis, & pro cognatis suis Sacerdotibus, ac pro seipsis,
13 Quod comederunt Jisraëlitæ qui reduces erant ex deportatione, quicunque separaverant se ab omnibus execrationibus gentium terræ quærentes Dominum,
14 Et celebraverunt festum azymorum septem diebus coram Jehova epulantes,
15 Quoniam converterat animum Regis Assyriæ erga ipsos ad confirmandum manus eorum in opere Domini Dei Jisraëlis.

CAPUT VIII.

Hezr.7. 1 DEINDE his rebus gestis, regnante Artaxerxe Persarum Rege, accedens Hhezra filius Seraję, filii Hhazarjæ, filii Chilkijæ, filii Schallumi,
2 Filii Tzadoki, filii Achitubi, filii Amarjæ, filii Hhazarielis, filii Bukki, filii Abischuhhæ, filii Pinchasi, filii Elhhazaris, filii Aharonis, sacerdotis primarii,
3 Hhezra ergo ascendit e Babylonia (erat autem legisperitus promptus in lege Moschis quam dederat Jehova Deus Jisraëlis, docenda efficiendaque)
4 Cùm dedisset ei Rex gloriosè atque munificè omne desyderium ejus, tantam consequutus erat gratiam in conspectu ejus:
5 Et ascenderunt cum ipso ex Jisraëlitis, sacerdotibusque, & Levitis sacris cantoribus templi, ostiariisque, & Netinæis Jerusalaima.
6 Anno septimo regni Artaxerxis mense quinto, egressi e Babylonia primo die mensis.
7 Pervenerunt Jerusalaima ipso authore, prout Dominus iter ipsorum prosperavit.
8 Nam Hhezra maximo studio attendebat ne prætermitteret quicquam eorum quæ sunt ex Lege Domini, præstando ea, & docendo Jisraëlem justitiam ac judicium omne.
9 Ascendentibus autem actuarii Artaxerxis Regis dederunt scriptum ab Artaxerxe Rege concessum Hhezræ Sacerdoti Legis perito, cujus exemplum subjectum est.
10 Rex Artaxerxes Hhezræ Sacerdoti perito legis Domini, salutem.
11 Humanius ego judicans benefacere, præcipio eis qui sponte voluerint ex gente Jehudæorum & ex Sacerdotibus ac Levitis qui sunt in regno meo comitari te Jerusalaima,
12 Si qui ergo volent iri tecum, ut congressi proficiscantur ex placito meo & intimorum septem consiliariorum meorum;
13 Ut revisentes quæ aguntur in Jehudæa & Jerusalaimis observent ea ex Lege Domini quam habes ad manum,
14 Deferantq; munera Domino Deo Jisraëlis, quæ vovimus ego & consiliarii, Jerusalaima, cum omni auro & argento quod inventum fuerit in regione Babyloniæ esse Domini habitantis Jerusalaimis,
15 Ut aurum & argentum quod donatum fuerit ab ipsa gente in templum Domini ipsorum quod est Jerusalaimis, collectum expendatur in juvencos, arietes, agnos, hœdosque & quæ his conjuncta sunt,
16 Ut offerantur hostiæ Domino super altare Domini ipsorum Jerusalaimis.
17 Quæcunque autem volueris cum fratribus tuis facere auro & argento, pro voluntate tua ex præcepto Dei vestri facitote:
18 Et sacrosancta vasa quæ data sunt tibi ad ministeriũ domus Dei tui reddens Jerusalaimis,
19 Cætera quæ tibi obvenerint necessaria domui Dei tui dato de ærario Regis.
20 Quæ volueris cum fratribus tuis facere auro & argento, fac secundum voluntatem Domini.
21 Ego quoque Rex Artaxerxes mando quæstoribus ærarii qui sunt trans flumen, ut quicquid rescripserit Hhæzra Sacerdos peritus legis Dei, diligenter detur ei usque ad argenti talenta centum,
22 Et ad frumenti coros centum, & vini bathos centum, totidemque olei, & salis quod abundet ei sine taxatione.
23 Omnia secundum legem Dei fiant Deo Altissimo, ne fortè efferveseat ira in regnum Regis, & filii, aut filiorum ejus.
24 Vobis autem indicitur, ut omnibus Sacerdotibus, & Levitis, & sacris cantoribus, Netinæisque, & administris templi hujus.
25 Nullum tributum neque indictio irrogetur, nec possit ullus imponere eis quicquam.
26 Tu autem Hhezra pro sapientia Dei constitue judices & arbitros trans flumen, & omnes qui legem Dei tui non noverunt doce,
27 Ut quicunque transgressi fuerint legem, diligenter plectantur, sive morte, sive cruciatu, sive pecuniæ mulctatione, sive exilio.
28 Et dixit Hhezra Legisperitus, Benedictus Deus majorum nostrorum, qui indidit voluntatem hanc animo Regis, ornandi domum Jehovæ quæ est Jerusalaimis,
29 Et me honore affecit coram Rege, consiliariisq; ejus, & principibus potentibus ejus.
30 Ego itaque confirmatus animo, prout adfuit mihi Jehova Deus meus, congregavi ex Jisraële viros qui ascenderent mecum.
31 Hi autem sunt primores paternarum familiarum, & gentis suæ, qui mecum ascenderunt regnante Artaxerxe e Babylonia. Hezr.8.
32 E posteris Pinchasi, Gerschom; e posteris Ithamaris, Danijel; e posteris Davidis, Chattusch;
33 E posteris Schecanjæ, e natis Parhhoschi, Zecarja; & cum eo reversi sunt viri centum quinquaginta:
34 E posteris Pachath-moabi, Eljohhenai; & cum ipso viri ducenti:
35 E posteris Schecanjæ, filius Jachazielis; & cum ipso trecenti viri:
36 E posteris Hhadinis, Hhebed filius Jonathanis; & cum ipso quinquaginta viri:
37 Et e posteris Schephatjæ, Zebadja filius Micaëlis; & cum ipso octoginta viri:
38 E posteris Joabi, Hhobadja filius Jechielis; & cum eo ducenti octodecim viri:
39 Ex posteris Schelomithi filius Josiphję; & cum eo centum sexaginta viri:
40 Ex posteris Bebai, Zecarja filius Bebai; & cum ipso viri viginti octo:
41 Ex posteris Hhazgadis, Jochanan filius

Katanis; & cum ipſo viri centum decem:
42 Ex poſteris Adonikami poſterioribus, quorum hæc nomina Eliphelet, Jehhiel, & Schemahhja; & cum eis ſexaginta viri: denique e poſteris Bigvai, Hhuthai & Zabbub; & cum eis ſeptuaginta viri.
43 Cùm autem congregaſſem eos ad fluvium Ahavæ, metati ſumus illic triduo, & recognovi eos:
44 Sed ex filiis Sacerdotum & Levitarum neminem inveni illic.
45 Quapropter amandavi Elehhezerem, Arielem, Schemahhjam, Elnathanem, Jaribum, & Elnathanem, Nathanemque, & Zecarjam, ac Meſchullamum primores, Jojaribum quoque & Elnathanem doctores;
46 Et dedi mandata eis ad Iddonem qui erat in Caſiphja loco,
37 Jubens eos dicere Iddoni, Achivo, & Netinæis qui erant in Caſiphja loco, ut mitterent nobis qui miniſterio fungerentur in domo Jehovæ Dei noſtri,
48 Qui adduxerunt nobis, prout manus Dei noſtri valida adfuit nobis, viros intelligentes e poſteris Machli filii Levi filii Jiſraëlis, Schereb jam cum filiis ejus & cognatis ejus octodecim;
49 Chaſchabjam & Jeſchahhjam e poſteris Merari, cognatos ejus & filios eorum viginti;
50 Ex Netinæis autem quos dederat David & principes miniſterio Levitarum, Netinæos ducentos viginti, quorum omnium nomina ſcripto expreſſa ſunt.
51 Tum proclamavi illic jejunium, ut affligentes nos in conſpectu Dei quæreremus ab eo bonum iter pro nobis & comitibus noſtris filiiſq; & pecoribus propter inſidias:
52 Nam pudebat me petere a Rege pedites & equites ad comitatum, ut tuerentur nos contra aduerſarios noſtros:
53 Quia dixeramus Regi virtutem Domini quærentibus ipſum ex toto animo adfuturam.
54 Sic igitur deprecati Dominum Deum noſtrum, eum exoravimus, & compotes facti ſumus a Deo noſtro.
55 Et ſeparavi e principibus Sacerdotum viros duodecim; & Scherebjam Chaſchabjamq; , & cum eis ex cognatis eorum viros decem;
56 Quibus appendi aurum & argentum & vaſa ſacerdotalia domus Dei noſtri, quæ donaverat Rex & conſiliarii ejus, principeſque, & omnes Jiſraëlitæ,
57 Appenſaq; tradidi talenta argenti ſexcenta quinquaginta, vaſa argentea talentorum centum, & auri talenta centum,
58 Et crateres aureos viginti, & vaſa ex orichalco præſtante duo, pretioſa ut aurum.
59 Et dixi eis, & vos ſancti eſtis Jehovæ, & vaſa hæc ſancta, etiam aurum & argentum votivũ eſt Domino Deo Patrum noſtrorum:
60 Sedulò cuſtodite donec expendatis ea principibus Sacerdotum Levitarumque, & principibus paternarum familiarum Jiſraëlis Jeruſchalaimis in cellis domus Dei noſtri.
61 Itaque ſuſceperunt Sacerdotes & Levitę aurum illud, argentum, & vaſa inferenda Jeruſchalaima in templum Domini.
62 Tunc promovimus a flumine Ahavæ die duodecimo menſis primi, venimuſque Jeruſchalaima:
63 Ubi poſtquam conſediſſemus triduo, die quarto expenſum eſt aurum & argentum in domo Jehovæ Dei noſtri Meremotho filio Urijæ Sacerdoti,
64 Et collegæ ipſius Elhhazari filio Piachaſi, quibuſcum erant Jozabad filius Jeſchuhhæ, & Nohhadja filius Binnui Levitæ; ex numero & expondere univerſa.
85 Et ſcriptum eſt pondus ipſorum eadem hora.
66 Qui autem venerunt ex captivitate, obtulerunt holocauſta Domino Deo Jiſraëlis, juvencos duodecim pro toto Jiſraële arietes nonaginta ſex,
67 Agnos ſeptuaginta ſeptem, & hircos pro peccato duodecim, omnia in ſacrificium Domino:
68 Et legenda tradiderunt edicta Regis Satrapis regiis, & principibus trans flumen, qui honore afficerunt gentem & templum Domini. *Hbezræ 9.*
69 His autem conſummatis, acceſſerunt ad me principes dicendo, non ſeparaverunt ſe gens Jiſraëlitarum, & principes, & Sacerdotes & Levitæ,
70 Ab alienigenis gentibus & nationibus terræ; immunditias ſuas a Cenahhanæis, Chittæis, Perizzæis, Jebuſæis, Moabitis, Ægyptiis; & Edomæis habent:
71 Conjugati enim ſunt filiabus eorum ipſi & filii ipſorum, & miſtum eſt ſemen ſanctum alienis gentibus: etiam participes ſunt principes & antiſtites iniquitatis iſtius a principio.
72 Ut audivi iſta, conſcidi veſtem & pallium meum; & vellens de capillis capitis mei & barbæ ſedi dolens & mœſtus.
73 Et convenerunt ad me quicunque movebantur verbo Domini Dei Jiſraëlis lugentem propter iniquitatem iſtam, & ſedebam triſtis uſque ad tempus ſacrificii veſpertini.
74 Tunc conſurgens a jejunio conſciſſa veſte & pallio, & flectens genua extendi manus ad Dominum,
75 Dicens, Domine confuſus ſum, & pudet me comparere ante faciem tuam:
76 Nam peccata noſtra multiplicata ſunt ſupra capita noſtra, & iniquitates noſtræ altæ ſunt in cœlum uſque,
77 Quoniam a temporibus majorum noſtrorum ſumus in reatu magno uſq; in diem hunc.
78 Itaque propter peccata noſtra fuimus traditi, reges noſtri & Sacerdotes noſtri Regibus terræ gladio, captivitati, & prædę, ac confuſioni uſque in hodiernum diem.
79 At nunc quando cõcingit nobis miſericordia abs te, Domine Deus, relinquente nobis radicem & nomen in loco ſanctitatis tuę;
80 Detegente lumen noſtrum in domo Domini Dei noſtri; dante nobis cibum omni tempore ſervitutis noſtrę;
81 Cùm ſerviremus, non derelinquente nos Domino Deo noſtro; ſed conſtituente nos in gratia, & diſponente ut nobis Reges Perſidis dent cibum,
82 Ut extollamus templum Domini Dei noſtri, & inſtauremus vaſtitates Tzijonis; denique dante nobis ſtabilitatem in Jehudæa & Jeruſchalaimis:
83 Nunc inquam, quid dicemus Domine habentes hæc? tranſgreſſi enim ſumus præcepta tua quæ dederas in manus ſervorum tuorum Prophetarum, dicens,

84 Terra-

84 Terra quam ingreſſuri eſtis ad poſſidendũ hæreditatem ejus, terra polluta eſt coinquinationibus populorum ipſius, quorum immunditiis repleta eſt tota immunditia ſua.
85 Nunc ergo filias veſtras ne jungite filiis eorum, & filias eorum ne accipite filiis veſtris:
86 Nec quærite pacem habere cum illis unquam, ut invaleſcentes comedatis fructus optimos terræ, & hæreditatem diſtribuatis filiis veſtris uſque in ſeculum.
87 Poſtquam igitur quæ contigerunt nobis, omnia fuerunt propter opera noſtra peſſima & maxima peccata noſtra; & dediſti nobis tale reſiduum;
88 An rurſus averſi tranſgrederemur jura tua, & commiſceremur immunditiæ alienigenarum & gentium terræ hujus?
89 Nõnne iratus nobis perderes nos, donec non relinqueretur radix & nomen noſtrum?
90 Jehova Deus Jiſraëlis juſtus eſſes: ſed derelicta eſt radix uſque in hodiernum diem.
91 Ecce, ſumus coram te in reatibus noſtris, quamvis non ſit ſtandum coram te in eis.
92 Cùm autem oraret Hhezra, & confiteretur flens ac proſtratus ante templum, congregati ſunt ad eum Jeruſchalaimis turba magna valde viri, & mulieres, juvenéſque, & juvenculæ: & fletus erat magnus in ipſa multitudine.
93 Exclamantiq; Hhezræ dixit Schecanja filius Jechielis e poſteris Hhelami, nos in Dominum peccavimus, quòd duximus mulieres alienigenas ex gentibus terræ.
94 Nunc verò ſpes eſt toti Jiſraëli: hîc ergo detur jusjurandum Domino nos expulſuros omnes uxores noſtras quæ ſunt ex alienigenis cum natis earum.
95 Sicut tibi præceptum eſt a majoribus ex lege Domini, ſurgens explica:
96 Tibi enim hæc res incumbit, nos verò aderimus tibi: viriliter fac.
97 Itaque exurgens Hhezra adjuravit principes Sacerdotum, Levitas, & totum Jiſraëlem ut facerent ſecundum rem hanc: qui juraverunt.

CAPUT IX.

Hhezræ. 10. 6.

1 POSTEA ſurgens Hhezra ab anteriore parte templi abiit in cellam Jochananis filii Eljaſchibi:
2 Ubi diverſatus non guſtavit cibum, nec aquam bibit propter iniquitatem multitudinis.
3 Et promulgatum eſt in tota Jehudæa & Jeruſchalaimis, omnibus qui reverſi erant ex captivitate, ut congregarentur Jeruſchalaima:
4 Quicunque verò non venturus eſſet biduo vel triduo ex conſilio principum ac ſeniorum, ejus facultates omneis ſublatum iri; ipſum verò ſeparatum iri a congregatione deportata.
5 Ita congregati ſunt omnes tribules Jehudæ & Binjaminis triduo Jeruſchalaima, menſe nono, die viceſimo menſis;
6 Et conſedit totus populus in area templi trementes propter præſentem hyemem.
7 Tunc exurgens Hhezra dixit illis, vos iniquè feciſtis quòd duxiſtis uxores alienigenas, ſuperaddentes reatui Jiſraëlis.
8 Nunc ergo cedite confeſſionem & magnificentiam Jehovæ Deo majorum noſtrorum,
9 Et perficientes voluntatem ipſius diſcedite a gentibus terræ & ab uxoribus alienigenis.
10 Cui exclamans omnis multitudo dixerunt voce magna, ſicut dixiſti faciemus.
11 Sed quoniam multitudo magna eſt, & tempus hybernum, nec poſſumus ſub dio ſtare; hoc autem opus non eſt unius diei neque bidui, quia plurimi in hac re peccavimus:
12 Stent principes multitudinis; & omnes qui inter nos habitant quicunque habent uxores apud ſe alienigenas;
13 Siſtent ſe præfinito tempore cum ſenioribus & judicibus, uſque dum ſolverint iram Domini ex negotio hoc:
14 Tantùm Jonathan filius Hhaſaëlis, & Jachzeja filius Tikvæ ſuſceperunt iſtud: Meſchullam verò & Schabbetai Levitæ adjuverunt illos;
15 Feceruntque ſecundum omnia hæc reduces ex captivitate.
16 Nam electi viri Hhezra Sacerdos, & primarii paternarum familiarũ in familias paternas ſuas nominibus expreſſi ſederunt a die primo mẽſis decimi, ut examinarent negotium iſtud.
17 Et determinarunt de viris habentibus uxores alienigenas uſque ad diẽ primum menſis primi.
18 Et inventi ſunt ex Sacerdotibus permiſti qui habebant uxores alienigenas;
19 E filiis Jeſchuhhæ filii Jehotzadaki & cognatis ejus, Mahhaſeja, & Elihhezer, & Jarib, & Gedalja;
20 Qui adhibentes manus expulerunt uxores ſuas, litando ex grege arietem pro reatu ſuo.
21 Item e poſteris Immeris, Chanani & Zebadja; & e poſteris Charimi, Mahhaſeja, Elija, & Schemahhja, & Jechiel, & Hhuzzija:
22 Et e poſteris Paſchchuris Eljohhenai, Mahhaſeja, Jiſchmahhel, Netaneel, Jozabad, & Elhhaſa.
23 Item ex Levitis, Jozabad, & Schimhhi, & Kelaja qui idem Kelita, Petachja, Jehuda, & Elihhezer:
24 Et e muſicis, Eljaſchib;
25 Et ex oſtiariis, Schallum, & Telem, & Uri.
26 De Jiſraëlitis verò: e poſteris Parhhoſchi, Ramja, & Jezija, & Malcija, & Mijamin, & Elhhazar, & Malcija, & Benaja:
27 Item e poſteris Hhelami, Mattanja, Zecarja, & Jechiel, & Hhabdi, & Jeremoth, & Elija:
28 Item e poſteris Zattu, Eljohhenai, Eljaſchib, Mittanja, & Jeremoth, & Zabad, & Hhaziza:
29 Et e poſteris Bebai, Jochanan, Chananja, Zabbai, & Hhathlai:
30 Et e poſteris Bani, Meſchullam, Malluc, & Hhadaja, Jaſchub, Scheal, & Ramoth:
31 Item e poſteris Pachath-moabi, ex Hhadna & Celalc, Benaja, Mahhaſeja, Mattanja, Betzalcel,

tzaleel,& Binnui,ac Menaſche:
32 Item e poſteris Charimi,Elihhezer,Jiſchija,Malcija,Schemahhja,Schimhhon, Binjamin, & Malluc,& Schemarja:
33 Et e poſteris Chaſchumi,Mattenai,Mattatta,Zebad,Eliphelet, Jeremai, Menaſche, & Schimhhi:
34 Item e poſteris Bani,Mahhadai,Hhamram, & Uël,Benaja,Bedeja, Celuhu, Vanja, Meremoth,Eljaſchib,Mittanja, Mattenai, & Jahhaſau,& Bani,& Binnui,& Schimhhi,& Schelemja, & Nathan,& Hhadaja,Mabnadbai, Schaſchai, Scharai,Hhazareel, & Schelemja, Schemarja, Schallum,Amarja,& Joſeph:
35 Et e Nebuntinis,Jehhiel,Mattitja, Zabad, Zebina,Jaddan,Joël,& Benaja.
36 Omnes iſti duxerunt uxores alienigenas, & dimiſerunt eas cum filiis.
Nechem.8. 37 Ita habitaverunt ſacerdotes ac Levitę & Jiſraëlitę Jeruſchalaimis atque in regione tota : novilunio autem menſis ſeptimi dum erant Jiſraëlitæ in commorationibus ſuis,
38 Congregata eſt tota multitudo ſimul in aream quæ eſt ab Oriente portæ ſacræ:
39 Et dixerunt Hhezræ legiſperito ut afferret legem Moſchis traditam a Domino Deo Jiſraëlis.
40 Tum afferens Hhezra ſacerdos legem coram tota multitudine eorũ tam virorum quàm mulierum, & omnibus valentibus intelligere Legem novilunio menſis ſeptimi ;
41 Legit in area quæ eſt ante portam ſacram templi a prima luce uſque ad meridiem, coram viris & mulieribus omnibus attendentibus ad legem.
42 Stabat autem Hhezra Legiſperitus in ſuggeſtu ligneo qui fabricatus fuerat,
43 Adſtantibus ei Mattitja, & Schemahho, Hhanaja,Urija, Chilkija, & Maahhaſeja ad dexteram ;
44 Ad ſiniſtram verò Pedaja, & Miſchaële, Malcija,Chaſchuino,Chaſchabaddana, Zecarja,& Meſchullamo;
45 Cùm ſumeret Hhezra librum coram tota multitudine,prę ſidens e ſuperiore loco in conſpectu omnium.
46 Deinde poſtquam abſolviſſet legem omnibus ſtantibus ; benedixit Hhezra Jehovæ Deo maximo,Deo exercituum omnipotenti,
47 Et reſpondit omnis populus,amen;elatiſq; ſurſum manibus procidentes in terram adoraverunt Dominum.
48 Jeſchuahh quoque & Bani, & Scherebja, Jamin,Hhakkub,Schabbethai,Hodija, Maahhaſeja,Kelita,Hhazarja,Jozabad,Chanan, Pelaja, & alii Levitæ
49 Docebant legem Domini in multitudine, legentes legem Domini,& proponebant ſinguli ei quibus lectio intelligeretur.
50 Deinde loquutus legatus, Regis cum Hhezra ſacerdote legiſperito ac Levitis docentibus populum dixit, dies hic ſanctus eſt Domino (flebant enim omnes cùm audiviſſent Legem.)
51 Et dixit Hhezra, Digreſſi ergo comedite pinguiſſima quæque,& bibite dulcia, ac mittite munera iis qui non habent.
52 (Sanctus enim eſt hic dies Domino) & nolite mœſti eſſe:nã Dominus gaudio afficit vos.
53 Levitæ quoque denuntiarunt palam omnibus dicentes,dies hic ſanctus eſt, nolite mœſti eſſe:
54 Et abiverunt omnes ad comedendum & ad bibendum epulandumque , & mittendum munera iis qui non habebant ut epularentur,& magnificè lætati ſunt de verbis quæ edocti fuerant.
55 Et congregati omnes Jeruſchalaimis celebrarunt lætitiam ſecundum diſpoſitionem Domini Dei Jiſraëlis.

ANNOTATIO.

1 Poſtea] *Tria hæc poſtrema capita ferè verbum de verbo tranſcripta ſunt ex libro Hhezræ uſque adverſ. 37.hujus capitis reliqua ex Nechem.8.quamobrem nos ea libris Canonicis,id eſt regulæ veritatis,(a qua nõ mediocriter aberrabant,) jure conformavimus. ut diluta & abjecta falſitate,qua ſcatebat hic liber,ſis ſoli æterno & immortali veritatis cognitori & vindici honor & gloria in ſempiterna ſecula.*

HHEZRÆ
Apochryphus Liber Secundus, qui vulgò quartus appellatur.

HIC liber generis eſt prophetici,cõtinens objurgationes populi immorigeri,& promiſſiones Eccleſię glorioſę per doctrinam Evangelii comparandæ Chriſto: deinde verò viſiones mirificas ſubnectens ad concionis ſuę illuſtrationem oſtendit malorum quę Jehudæos opprimebant cauſas,venturorum ſigna, & formas uſq; ad inſtaurationem Eccleſiæ per Chriſtum authorẽ boni in ſuos & mali in adverſarios:atq; ab expectatione illius pios & fideles animos conſolatur.

CAPUT I.

1* LIBER Hhezræ ptophetæ * ſecundus, filii Seraję, filii Ahazarję, filii Chilkijæ,filii Schallumi,filii Tzadoki, filii Achitubi,
2 Filii Amarjæ,filii Hhazarjæ,filii Merajothi, filii Zerachję,filii Hhuzzi,filii Bukki,filii Abiſchuhhv,filii Pinchaſi,filii Elhhazaris,
3 Filii Aharonis ex tribu Levi; qui fuit de-

por-

portatus in regione Medorum, regno Artaxerxis Regis Perſarum.
4 'Fuit igitur verbum 'Domini ad me, 'dicendo,
5 Abiens renuntia populo meo facinora ipſorum, & ipſorum filiis iniquitates quas admiſerunt in me, ut renuntient poſteris,
6 Peccata majorum aucta in ipſis eſſe : 'qui obliti mei ſacrificaverunt diis alienis.
7 Nónne ego eduxi eos e terra Ægypti, e domo ſervitutis ? ipſi autem irritaverunt me, & conſilia mea ſpreverunt.
8 'Tu itaque excute comam capitis tui, & 'projice omnia mala ſuper ipſos ; quoniam non obediverunt legi meæ, etiamque populus iſte diſciplinam non accipit.
9 'Quouſque tandem tolerarem iſtos quibus tanta contuli beneficia ?
10 Reges multos propter eos ſubverti ; Parhhonem cum ſervis ejus & omnem exercitum ejus percuſſi:
11 'Omnes gentes a facie eorum perdidi 'in Oriente, provinciarum duarum ; 'populos Tyrum & Tzidonem uſque diſſipavi, & omnes adverſarios eorum interfeci.
12 'Tu ergo alloquere iſtos dicens, Hæc dicit Dominus.
13 Ego vos per mare traduxi ; & 'plateas vobis jam olim munitas effeci ; ducem vobis dedi Moſchen, & Aharonem ſacerdotem ; Exod.14.
14 Lucem vobis columna ignis exhibui, & maxima miracula feci in vobis : vos autem mei obliti eſtis, ait Dominus.
15 Hæc ait Dominus exercituum, Coturnix vobis ſigno fuit, 'caſtris veſtris ut præſidium circundedi eam, cùm illic murmuraretis, Exod.16.
16 Ac non triumpharetis in nomine meo deperditione inimicorum veſtrorum; ſed nunc adhuc etiam murmuratis.
17 Et ubi ſunt beneficia quæ præſtiti vobis ? nónne in deſerto eſurientes inclamaviſtis me,
18 Dicendo, quare in deſertum iſtud adduxiſti nos ? ut morte afficeres nos ? præſtitiſſet nos ſervire Ægyptiis quam mori in deſerto hoc:
19 Et condolens gemitibus veſtris dedi vobis manna in eſcam, panem angelorum manducaſtis. Pſal.78.25.
20 Nónne cùm ſitiretis, petram excidi, & fluxerunt aquæ ad ſaturitatem ? propter æſtus *ut* foliis arborum 'obtexi vos? Exod.17. Num.20.
21 Diviſi vobis regiones opimas ; Cenahanæos, & Perizzæos, 'ac Peliſchtæos a facie veſtra projeci : quid faciam vobis amplius ? ait Dominus.
22 Hæc ait Dominus omnipotens, in deſerto Exod.15. cùm eſſetis 'ad fontes amaros, ſitientes & blaſphemantes nomen meum,
23 Non ignem vobis immiſi pro blaſphemiis, ſed mittens lignum in aquam dulces feci fontes.
24 'Quid tibi faciam, Jahhakob ? noluiſti obedire, Jehuda : transferam me ad alias gentes, & exponam eis nomen meum, ut cuſtodiant ſtatuta mea.
25 Quoniam me dereliquiſtis, ego quoque vos derelinquam : quando petetis a me miſericordiam, non miſerebor:
26 Quando invocabitis me, ego non exaudiam vos : maculaſtis enim manus veſtras ſanguine, & pedes veſtri excurrunt impigrè ad committenda homicidia.
27 Non me planè dereliquiſtis, ſed vos ipſos ait Dominus.
28 Hæc dicit Dominus omnipotens, nónne ego vos rogavi, agens ut pater filios, & ut mater filias, & ut nutrix parvulos ſuos,
29 Ut eſſetis mihi populus, & ego vobis Deus ; eſſetiſque mihi filii, & ego vobis pater ?
30 Ita vos collegi ut gallina pullos ſuos ſub alas ſuas : modò autem quid facerem vobis ? projiciam vos a facie mea.
31 Olationem cùm attuleritis mihi, avertam faciem meam a vobis : dies enim feſtos veſtros, & neomenias, & circunciſiones repudiavi.
32 Ego miſi ſervos meos Prophetas ad vos ; quos acceptos interfeciſtis, & laniaſtis corpora eorum : ſanguinem eorum repoſcam, ait Dominus.
33 Hæc dicit Dominus omnipotens, domus veſtra deſerta eſt : projiciam vos ut ventus ſtipulam,
34 Et filii non procreabunt, quoniam mandatum meum neglexerunt & fecerunt quod malum videtur in oculis meis.
35 Tradam domos veſtras populo venturo, 'qui cùm me non audiverint, credent ; qui cùm ſigna non oſtendero ipſis, facient præcepta mea ;
36 Qui cùm Prophetas non viderint, recordabuntur iniquitates ſuas.
37 Teſtor populi venturi gratiam, cujus parvuli exultabunt lætitia, me quidem non videntes oculis carnis, ſed ſpiritu credētes quæ dixit.
38 'Nunc verò frater aſpice quæ gloria, & vide populum advenientem 'ab ortu ;
39 (Quibus daturus ſum principatū Abrahami, Jitzchaki, & Jahhakobi, & Hoſchehhę, & Hhamoſi, & Micæ, & Joëlis, & Hhobadjæ, & Jonæ,
40 Et Nachumi, & Chabbakuki, Tzephanjæ, Chaggai, Zecarjæ, & Maleaci) '& eum qui Angelus Domini vocatus eſt.

ANNOTATIO.

1 Liber] *Hi tres verſus primi generalem totius libri inſcriptionem continent : reliqua pars hujus capitis cum ſeq. cap. unam continet prophetiam : quamobrem duo hæc capita viſum eſt coniungere.* Hhezræ] *ex unguibus leonum, ut vulgo dici ſolet. nam quod inter Hhezram Prophetam & Sacerdotem quibuſdam viſum eſt diſtinguere, eſt inaniſſimum : quid enim aliud clamat generis recenſio quàm hunc eundem ſacerdotem eſſe ? Verùm quiſquis fuerit hic Pſeudohhezras, profectò ſui generis oblitus eſt cùm iſta ſcriberet, Quid enim ſibi volunt illa quæ vulgata lectio habet in principio verſ. 2. filii Achiæ, filii Pinchaſi, filii Hhelcī Atqui hoc non dixit authenticus Hhezra atque αχεδηλος cap. 7. Præterea quis neſcit Hhelin, Pinchaſium, & Achiam non eſſe de gente Elhhazari, ſed Ithamaris procreatos ? Quis verò huic libro tantam fidem deinceps arroget, qui in ipſa fronte nævos tam infames, & in re tam evidente mendacia tam puerilia (ne quid gravius dicam) animadverterit ? Quiſquis es qui hunc librum legis, ſume authoritatem probandi atque judicandi ſermones ejus : non enim obſtringet fidem tuam illius authoritas, ſi qua eſt in tam craſſis erroribus. Ego verò a lectore peto ne ægrè ferat, ſi mutationum ſingularum (multa enim hîc fuerunt permutanda ut res conformarentur aliquo pacto veritati) cauſas minutatim non attulerimus : quæ res infinitī laboris*

laborū & temporū fuiſſet, neque verò utilitatem permagnā efficiſſet, nam ipſa mutationes pio lectori ſe probaturæ ſunt qui adhibuerit aliquid judicii & diligentiæ. Secundus] *Priorem qui volet quærere, laterem laverit: nam primùm illum, authenticum Hhezræ librum longè poſtea fuiſſe ſcriptum oſtendit capitis 3.* ἐπιγραφὴ: *proximè præcedentem eadem ratio commonſtrat non eſſe habendum in iſto numero. Niſi fortè ſecundum dicas poſſe interpretem pro Hhebræa voce quæ poſteriorem ſonat, ut hoc nomine intelligas res poſteriores, hoc eſt poſt venturas, hoc libro explicari.* 4 Fuit] *Prophetia hæc duorum capitum, membra duo continet: prius eſt de Synagogæ veteris abdicatione, uſque ad verſ. 38. poſterius de Eccleſiæ Chriſtianæ vocatione & conſtitutione glorioſa, ad finem uſque cap. 2. In priore membro ineſt conſultatio quædam Chriſti cum Prophetæ* προθεραπευτικὸς, *uſque ad verſ. 12 deinde prædicationis forma, verſ. reliquis.* Domini] *Jeſu Chriſti, qui ſermo & ſapientia eſt Dei patris æterna, verus Deus verus homo: quamobrem Deum appellat Patrem, infrà 2. 5. & Hhezram fratrem, verſ. 38. hujus cap. & alibi ſæpe.* Dicendo] *hac conſultatio, ac potius προθεραπευτικὴ ſequentū prædicationis continet primùm ſententiæ ſummam in peccatorum exprobratione & judicii denuntiatione poſitam, verſibus 4. deinde confirmationem, 3. reliquis.*

6 Qui obliti] *nempe majores multùm, hi verò plurimùm: quamobrem poſteros ſuis renuntiantes debent teſtatam facere juſtitiam Dei.* 8 Tu itaque] *denuntiatio judicii primùm typica (cujuſmodi habetur Jechezk. 5.) deinde aperta & nuda.* Projice] *verbo, id eſt projectum iri denuntia: vide Jirm. 1. 10.*

9 Quouſque] *confirmatio, ut diximus in ver. 4.* 11 Omnes gentes] *hunc verſum ita reſtituimus ex veritate hiſtoriæ.* In Orien.] *trans Jardenem, provincias quas Sichon Rex Emoræorum & Hhog rex Baſchanis obtinebant.* Populos] *id eſt Cenahhanæos, uſque ad Tyri & Tzidonis terminos.* 12 Tu ergo] *hæc prædicatio primùm conteſtatur peccata, uſque ad ver. 24. deinde ſententiam fert verbis & authoritate Dei, reliquis verſibus.* 13 Plateas] *nempe in mari deſcendente.* 15 Caſtris ve.] *hanc veram eſſe intelligentiam confido agnituros omnes qui ad hiſtoriam Moſchis animum propiùs adverterint. Sed de hac mutatione & ſequentibus omnibus facilè, tacente me, periti & pii lectores judicabunt.* 20 Obtexi vos] *diurna nube, tanquam ſi trichilas umbráſve e foliis conſtruxiſſem vobis.* 22 Ad fontes amaros] *in flumine Amorrhæo, inquit vulgata. Ego verò affirmo corruptum eſſe, Amoræo pro amaro. Conſulatur Moſche.* 24 Quid tibi] *ſententia reprobationis, ut diximus in ver. 12. quæ ὑστεροπρωτερεῖ exponit vocationem gentium, hoc ver. & rejectionem Jehudæorum 3. ſequentibus: quamobrem poſtea utrimque correcto ordine exornatur: rejectio uſque ad ver. 35. vocatio verò gentium, ver. 35. & duobus ſequen.* 35 Qui cum] *elegans deſcriptio populi fidelium voluntarii, ut appellatur Pſal. 110. 3. & apud Jeſchahhjam paſſim.* 38 Nunc verò] *tranſitio ad ſecundam partem Prophetiæ per uſum ex abrupto oblatum Hhezræ.* Ab ortu] *nempe ſolis, quaſi dicat, qui populus inde a diluculo accurrit ad me: hæc enim verba non ad locum (ut interpretatur vulgus) ſed ad tempus circunſcribendum pertinent, & notandam filiorum Dei diligentiam.* 40 Et eum] *id eſt, Joannem Baptiſtam, qui præit ante faciem Domini & prælucet Eccleſiæ ejus. Sic poteſt defendi Hhezra, ac potiùs mendacium ejus ad veritatem revocari, quam pius quiſque huic Hhezræ debet anteponere.*

CAPUT II.

1 HÆC dicit Dominus, ego eduxeram populum iſtum de ſervitute, eiſque mandata dederam per ſervos meos Prophetas: quos audire noluerunt, ſed irrita fecerunt conſilia mea.

2 Mater quę iſtos genuit dicit eis, abite filii, nam ego vidua & derelicta ſum.

3 Educaveram vos cum lætitia; ſed amiſi vos cum luctu & triſtitia, quoniam peccaſtis coram Domino Deo veſtro & feciſtis quod malum videtur in oculis ejus.

4 Modò autem quid facerem vobis? ego vidua ſum & derelicta: abite filii & petite a Domino miſericordiam.

5 Ego verò te, pater, teſtem invoco in matrem filiorum iſtorum qui noluerunt teſtamentum meum ſervare,

6 Ut exponas eos confuſioni, matremque eorum direptioni, ne progenies ſit eis,

7 Diſpergantur in gentes, nomina eorum deleantur e terra, quoniam ſpreverunt ſacramentum jurisjurandi mei.

8 Væ tibi Aſchur, qui abſcondis iniquos penes te: ô gens improba, recordare quid fecerim Sedomo & Hhamoræ,

9 Quorum ager jacet, piceis glebis & aggeſto cinere: ſic efficiam eos qui mihi non auſcultarunt, inquit Dominus omnipotens.

10 Hæc edicit Dominus Hhezræ, Indica populo huic meo me daturum ipſis regnum Jeruſchalaimorum quod daturus fueram Jiſraëli,

11 Recepturum ad me gloriam illorum, & daturum his tabernacula æterna quæ præparaveram illis;

12 Lignum vitæ fore his, unguentum odoratiſſimum, hos neque labori neque fatigationi infeſtos fore.

13 Perigite ut accipiatis: rogate pro vobis, ut dies paucos morentur: jam paratum eſt regnum, vigilate.

14 Teſtare cœlum & terram; contrivi enim malum & creavi bonum, ut vivo ego, ait Dominus.

15 Mater, amplectere filios tuos, educa illos cum lætitia ſicut columba, confirma pedes eorum: quoniam te elegi, dicit Dominus.

16 Et excitans mortuos de locis ſuis, e monumentis educam illos, quoniam agnovi nomen tuum, Jiſraël.

17 Ne timeas, ô filiorum iſtorum mater; quoniam te elegi, dicit Dominus.

18 Mittam tibi adjutores ſervos meos Jeſchahhjam & Jirmejam, & quorum conſilium ſanctificavi ac paravi tibi, *ut* arbores duodecim gravidas variis fructibus.

19 Et totidem fontes fluentes lacte & melle, ac montes ingentes ſeptem abundantes roſa & lilio; quibus gaudio explebo filios tuos.

20 Viduam abſolve, pupilli cauſam age, egenti da, orphanum tuere, nudum veſti,

21 Confractum & debilem cura, claudum ne deride, defende mancum, & cæcum ad videndum claram lucem meam adhibe,

22 Senem & puerum intra muros tuos ſerva,

23 Mortuos ubi inveneris, involvens commenda ſepulchro: & dabo tibi 'primam ſedem in reſurrectione mea.
24 Contine te & quieſce populemi, nam requies tua adventura eſt.
25 Nutrix bona, uutri filios tuos, confirma pedes eorum,
26 Puerorum quos dedi tibi nemo intereat; eos enim ego repoſcam de manu tua.
27 Sed ne defatigeris: nam cùm advenerit dies oppreſſionis & anguſtiæ, plorabunt & mœrebunt alii, tu autem hilaris & gaudiis copioſa eris.
28 Invidebunt gentes, ſed nihil adverſus te poterunt, inquit Dominus.
29 Manus meæ protegent te, ne filii tui 'tormenta experiantur.
30 Hilaris eſto mater cum filiis tuis, nam ego eripiam te, dicit Dominus.
31 Filiorum tuorum qui dormiunt recordare, quoniam ego eos educturus ſum e lateribus terræ, & miſericordiam facturus eis, quia miſericors ſum, ait Dominus omnipotens.
32 Complectere natos tuos uſq; dum veniam, & faciam eis miſericordiã: nam exuberant fontes mei, & gratia mea non deficiet unquam.
33 Ego Hhezra præceptum acceperam a Domino 'in monte Chorebi, ut adirem Iiſraelem: ſed cùm veni ad eos, reprobaverunt me, & reſpuerunt mandatum Domini.
34 Ideoq; vobis edico gentes quæ auſcultatis & intelligitis, expectate 'Paſtorem veſtrum requiem æternam daturum vobis: nam in proximo ille eſt qui temporibus ultimis erat adventurus.
35 Parati eſtote ad præmia regni, cùm lux perpetua lucebit vobis in æterna tempora.
36 Fugite umbram iſtius ſeculi, percipite jucundiſſimam gloriam veſtram: ego teſtor palam ſervatorem meum.
37 Commendatum domum percipientes hilares eſtote, gratias agentes ei qui vos ad regna cœleſtia advocavit.
38 'Agedum conſiſtite, & reſpicite numerum obſignatorum ad convivium Domini,
39 Qui umbram effugientes ſeculi iſtius ſplendidas tunicas a Domino acceperunt.
40 Accipe, Tzijon, numerum tuorum, & reclude tuos veſtibus candidis indutos qui legi Domini plenè obſequuti ſunt.
41 Filiorum tuorum quos optabas plenus eſt numerus: roga Dominum penes quem imperium eſt ut ſanctificetur populus tuus qui ab initio vocatus eſt.
42 Ego Hhezra vidi in monte Tziſonis turbã magnam quam numerare non poteram, omnium canticis collaudantium Dominum:
43 In quorum medio erat juvenis ſtatura celſus, eminens ſupra omneis alios, qui ſingulorum capitibus imponebat coronas, & 'eo magis exaltabatur: ego autem tenebar miraculo.
44 Tunc interrogans Angelum dixi, qui ſunt hi, Domine?
45 Qui reſpondens mihi dixit, hi ſunt qui mortalem tunicam deponentes immortalem induerunt, & confeſſi nomen Dei modò coronantur & accipiunt palmas.
46 Iterũ dixi Angelo, Quis eſt juvenis ille qui coronas imponit eis, & palmas in manus tradit?
47 Qui reſpondens dixit mihi, ille eſt Filius Dei quem in ſeculo ſuo confeſſi ſunt.
48 Cùm itaque cœpiſſem magnificare eos qui fortiter pro nomine Domini perſtiterunt, edixit mihi Angelus, abi renuntia 'populo meo, quales res & quàm mirabiles Domini Dei videris.

ANNOTATIO.

1 Hæc dicit] *Secunda hæc prophetia (ad quam tranſitio facta eſt verſ. 38. capitis præcedentis) ſimiliter duobus membris continetur: primùm enim ponitur quædam narratio a Chriſto* ἀοριστικῶς, *uſque ad ver. 10. deinde prædicatio, ad finem uſque cap. Narratione exponit Chriſtus verba Dei patris expoſtulantis de Synagoga verſ. 1. verba Eccleſiæ filios lugentis & revocantis ad Deum, 3. verſibus; ac poſtremò verba Chriſti cum Patre agentis de reprobatione Synagogæ, & flagellatione eorum qui ipſam recepturi eſſent, verſ. quinque.* Eduxeram] *i. egeram ut pater cum filiis, &c. quæ dixit ſuprà 1. 28. & ſequentibus, ſed illi me non agnoverunt patrem.* 2 Mater] *Eccleſia quæ iſtos genuerat ſemine incorrupto verbi, ut viverent Deo: expoſtulat autem cum illis, duobus verſibus & eos admonet, verſ. 4.* Derelicta] *a Deo, ſpirituali conjuge.* 5 Ego verò] *verba Chriſti, qui ut ſapientia æterna Patris ſtatuit quid ſit porrò, rebus ita conſtitutis, Synagoga & filiis ejus faciendum, tribus verſ. & quid illius defenſoribus, verſ. 8. & 9.* 7 Sacramentum] *de quo Exod. 24.* 10 Hæc æd.] *prædicatio hæc tria in univerſum complectitur, promiſſionem Eccleſiæ Chriſtianæ, tribus verſ. propoſitionem documentorum ad Eccleſiam & liberos illius pertinentium, a verſ. 13. ad verſ. 38. & confirmationem, reliquis.* Populo huic] *advenienti, de quo ſuprà 1. 38. & ſequent.* 11 Illorum] *Iiſraëlitarum, & totius veteris Synagogæ.* 13 Morentur] *bona illa promiſſa. quæ dicat, ut brevi illa conſequamini. Pertinent autem ad filios hortationes hujus verſ. ad matrem verò hortationes verſ. 15. cum promiſſione verſ. 16. quæ duo poſita* προλαμβανικῶς *ſequentibus exortantur: hortatio uſque ad verſ. 30. promiſſio verò ſequentibus.* 18 Quorum conſ.] *id eſt, Prophetas duodecim quorum poſuit nomina ſuprà 1. 39. & 40. Hæc autem ſic reſtituimus, ut locum efficeremus ſimplicisſimum.* 23 Primam ſedem] *id eſt regnum, de quo ſuprà verſ. 10.* 29 Tormenta] *quòd gehennam vulgata lectio habet, hoc certè libri novitatem omnino arguit: nam hæc vox in toto vetere Teſtamento hac ſignificatione minimè legitur.* 33 In monte Chor.] *vide ut Moſchen alterum ſimulet hic* ἐγγαστρίμυθος: *hoc verò nuſquam in probata ſcriptura legitur, ſed contrà Jchudæi ſacerdoti Hhezræ paruiſſe, Hhezræ 10.* 34 Paſtorem] *Chriſtum, ut appellatur a Propheta paſſim.* 38 Agedum] *Confirmatio, ut diximus in verſ. 10 ſit primum hypotypoſi & demonſtratione quadam fidei, quatuor verſ. deinde narratione viſionis, verſ 42. & ſequentibus.* 43 Eo magis] *id eſt, eò glorioſior erat, & ab Eccleſia cœleſti de ſalute piorum gratias agente ampliùs extollebatur laudibus.* 48 Populo meo] *ut ſuprà verſ. 10.*

CAPUT. III.

1 'ANNO tricesimo ab urbe diruta, cùm essem in Babylonia,' conturbatus sui recumbens in cubili meo, & cogitationes meæ obruerunt animum meum,

2 Quoniam videbam desolationem Tzijonis, & multitudinem eorum qui erant in Babylonia.

3 Exagitato itaque Spiritu meo valde, cœpi alloqui verbis timore conjunctis Altissimum,

Gen.1. 4 Dicens, Domine Jehova, tu verbo tuo ab initio statuisti terram solus, & in ea parasti 'populum:

Gen.2. 5 Tu dedisti Adamo corpus mortuum (nam ipsum quoque figmentum manuum tuarum est) cumq; insufflasses in illud spiritum vitæ, factus est vivens coram te:

6 Tu inducens eum in Paradisum, quem dextera tua conseverat antequam ille veniret in terram,

7 Mandaveras illi ut diligeret viam tuam: sed transgressus est illam: ideoq; sententiam tulisti in illum mortis, & in posteros illius.

8 Ita natis gentibus, tribubusque, & populis, nationibusq; innumeris ambulavit etiam unaquæque gens arbitratu suo, & facientes quod malum videtur in oculis tuis spreverunt præcepta tua.

9 Quapropter succedente tempore induxisti diluviũ in habitatores seculi, quo perdidisti eos.

10 Evenitq; singulis eorum, ut Adæ mors, ita diluvium eis.

11 Unum verò ex eis dereliquisti, Noachum cum domo ipsius, unde justi omnes.

12 Fuit autem cùm cœpissent multiplicari habitatores terræ in filios quamplurimos, unde populi ac gentes multæ dispersæ sunt, quando cœperunt iterum impietatem exercere plus quàm priores:

13 Fuit, inquam, eis iniquè facientibus, in conspectu tuo, ut eligeres tibi virum ex eis, cui nomen Abraham,

14 Et diligens eum demonstrares ei soli voluntatem tuam.

15 Ac constitueres ei fœdus æternum, dicens ei te nunquam esse derelicturum semen ipsius:

16 Itaq; dedisti ei Jitzchakum, Jitzchako verò Jahhakobum & Hhesavum: e quibus eligens Jahhakobum postquam Hhesavum separavisti, abiit Jahhakob in multitudinem magnam.

17 Fuitq; cùm eductum semen ejus ex Ægypto adduxisses ad montem Sinai,

18 Ut inclinans cœlos quateres terram, commoveres orbem, tremefaceres abyssos, & conturbares seculum,

19 Et præeunte gloriæ tuæ in partes quatuor igne, & terræ motu, ventoque, & gelida nube, dares semini Jahhakobi legem, generationi Jisraëlis quod diligenter observaret.

20 Sed non abstulisti cor malignum ab eis, ut edereret lex tua in eis fructum.

21 Cor enim malignum primus gestavit Adam ex quo transgressione victus est, atq; etiam omnes qui nati sunt ex eo:

22 Et facta est permanens infirmitas adeòque lex infirmitatis hærens cordi populi radice pessima, in qua discedente bonitate remansit malignitas.

23 Cùm autem procedentibus temporibus anni completi essent, quibus suscitasti tibi servum, nomine Davidem,

24 Indixisti ei ut extructa civitate nomini tuo offerrentur tibi in ea thus & oblationes:

25 Quod ubi factum fuisset annis multis, dereliquerunt te habitatores civitatis,

25 Omnino facientes ut fecerat Adam omnesque generationes ejus; & ipsi quoque usi sunt maligno corde.

27 Quamobrem tradidisti civitatem tuam in manus inimicorum tuorum.

28 An verò melius faciunt habitatores Babylonis, ut propterea dominentur Tzijoni?

29 Fuit enim ex quo veni huc ut impietates innumerabiles viderim, & delinquentes multos viderit anima mea his triginta annis:

30 Quapropter deficit animus meus, quoniam video ut sustines peccatores istos & parcis impiè agentibus, perdis autem populum tuum conservans inimicos tuos, quod non significaveras.

31 Nihil venit in mentem mihi cur 'via hæc immota relinqui debeat: nam an melius facit Babylon quàm Tzijon?

32 Aut an alia gens cognovit te præterquam Jisraël? aut si quæ nationes crediderunt tuis fœderibus, ut fecit Jahhakob?

33 At horum merces non compâret, neq; labor attulit fructum suum: quacunque verò peragravi in gentibus, vidi eas abundantes, quamvis immemores mandatorum tuorum.

34 Nunc ergo expende statera iniquitates nostras, & aliorum qui in hoc seculo habitant: non invenietur profectò nominis tui recordatio nisi in Jisraële.

35 Ecquando non peccaverunt in conspectu tuo qui habitant terram? aut quæ gens sic observavit præcepta tua?

36 Hos quidem nominatim comperies servasse mandata tua, gentes autem minimè comperies.

ANNOTATIO.

1 Anno tr.] *Sequentium capitum omnium continens visio & revelatio est. Sed ut uno verbo dicam, delíria & commenta omnia. Nam fullam esse totam visionis hujus narrationem tam multa ostendunt, ut libro altero opus esset si quis singula deliria (ut Hieronymus optimè nominat) vellet percurrere. Inter cætera verò habentur putidissimæ naturalis historiæ fabulæ ex impurissima Talmudistarum lacuna hausta; quas nos suo locis Deo volente notabimus. Quod autem ad numerum hunc attinet vide sup. 1.1. Scilicet hoc anno & hoc tempore licuerit Jehudæis deportatis in miseram captivitatem Babyloniæ hos cœtus colligere, & alia facere quæ vix videas unquam in populo liberrimo. Ego verò ab hoc scriptore veritatem in narratione tota, pietatem in multis desydero: & Christianum lectorem moneo ut judicium sanctè habeat impiis aut futilibus nugis discernendis, aut ab istius Hhezræ lectione omnino caveat, imprudentibus ac rudibus plus damni quàm emolumenti allatura.* Conturbatus fui] *diebus septem, quibus ex animi perturbatione jejunabat, ut doceretur*

cetur infrà 5.13.& 6.35. 4 Populum] *id eſt, genus quodque animalium quibus tanquam incolis impleveſti terram: ſic accipio hic populum, ut Proverb. 30.25.& ſeq.* 31 Via hæc] *id eſt, agendi ratio, qua tuos perdis miſerè & inimicos ſervas.*

CAPUT IIII.

1 RESPONDENS verò mihi Angelus miſſus ad me, cui nomen 'Uriel,

2 Dixit mihi, Graviſſimè ergo defecit animus tuus, quòd in ſeculo hoc comprehendere cogitas viam Altiſſimi.

3 Cui dicente me, ita Domine mi, reſpondens ille mihi, tres 'vias, iniquit, miſſus ſum ut oſtendam tibi, & tres ſimilitudines ut proponam coram te:

4 E quibus unam ſi expoſueris mihi, ego viciſſim demonſtrabo tibi viam quam deſyderas videre: & docebo te unde ſit cor malignum.

5 Cùm autem dixiſſem, eloquere Domine mi; dixit mihi, abi pondera ignis pondus quod referas mihi, aut metire flatum venti, aut revoca mihi diem præteritum.

6 Tum reſpondente me & dicente, quis mortalium ea facturus eſſet de quibus rogas me?

7 Dixit mihi, Si rogarem te dicendo, quantæ habitationes ſunt in profundo maris? aut quantæ venæ in abyſſo ima? aut quantæ venæ aquarum ſunt in expaſſo? aut qui ſunt exitus 'paradiſi?

8 Diceres mihi fortaſſe in abyſſum non deſcendi, ac ne in ſepulchrum quidem adhuc, neque in cœlum aſcendi unquam:

9 Nunc autem non rogavi te niſi de igne, & vento, & die quem præteriiſti, a quibus tamen ſeparari non potes, & non reſpondes mihi de illis.

10 Deinde dixit mihi, tu quæ tua ſunt tecum verſantia, non potes cognoſcere:

11 Et quomodo poſſet vas tuum capere viam Altiſſimi, etiam ex corrupto exteriùs ſeculo intelligere corruptionem 'quæ evidens eſt in conſpectu meo?

12 Me autem dicente illi, præſtiterat nos non eſſe quàm adhuc vitam trahere inter impios & pati; quamobrem verò non intelligebat:

13 Reſpondit mihi, dicendo, Profectus ſum aliquando ad ſylvam arborum compeſtrem, quę iniverant conſilium dicentes,

14 Agite, eamus & bellum geramus in mare, ut recedat coram nobis & faciamus nobis ſylvas alias:

15 Similiterque fluctus maris; hi quoq; iniverunt conſilium dicentes, Agite, aſcendamus & debellemus ſylvas campi, ut ibi etiam conficiamus nobis aliam regionem.

16 Sed irritum fuit conſilium ſylvæ; ignis enim veniens conſumpſit eam.

17 Et ſimiliter conſilium fluctuum maris; obſiſtens enim arena prohibuit eos.

18 Si ergo judex iſtorum eſſes, utrum priùs abſolveres? aut utrum condemnares?

19 Cui ego reſpondens, utique inquam, vanum conſilium iniverunt: terra enim data eſt ſylvæ; & maris locus, ut ferat fluctus ipſius.

20 Et ille mihi, Bene, inquit, judicaſti; & quare non aptas tibi ipſi hoc judicium tuum?

21 Quemadmodum enim ſylvæ data eſt terra, & maris locus fluctibus ipſius; ſic habitatores terræ quæ ſunt ſuper terram ea ſolùm poſſunt intelligere, cœlites verò quæ ſunt cœlorum altitudine.

22 Tunc reſpondens dixi, oro te Domine ut mihi detur mens intelligendi capax:

23 Non enim fuit animus rogandi de rebus tuis ſuperioribus, ſed de iis quæ pervadunt nos quotidie: cur Iſraël expoſitus ſit gentibus opprobrio, & populus quem dilexiſti traditus nationibus impiis; cur Lex patrum noſtrorum interierit, & 'conſtitutiones ſcriptæ nuſquam habeantur,

24 pereuntibus nobis e ſeculo tanquam locuſtis, vitaque noſtra ſtupori & pavori dedita, quaſi iudigni eſſemus conſequi miſericordiam;

25 Quid item nomine ſuo de quo vocamur facturus ſit: de his interogavi.

26 Reſpondit autem ille mihi dicens. Quandoquidem ſcrutaris plurimùm & frequenter admiraris, quòd adeò feſtinè ſeculum hoc pertranſeat;

27 Certè non eſt capax ut reportet ea quæ in futura tempora juſtis promiſſa ſunt, quoniam plenum injuſtitia eſt hoc ſeculum & infirmitatibus.

28 Ea autem de quibus rogas enarrabo: nam ſeminatum eſt malum, ſed nondum evenit deſtructio ipſius.

29 Si ergo non everratur quod ſeminatum eſt, & non diſcedat e loco ubi ſeminatum fuerat malum; non proveniet bonum ubi ſeminatum fuerit.

30 Etenim granum mali ſeminis in corde Adami ſeminatum eſt ab initio: at quantum impietatis generavit uſque adhuc, & generaturum eſt uſque dum in aream deporteturi?

31 Jam verò æſtima apud te granum mali ſeminis quantum impietatis ſegetem generaverit:

32 Quando ergo ſacatæ fuerint ſpicæ quæ ſunt innumeræ, quàm magnum areæ acervum tum primùm eſſecturæ ſunt?

33 Cùm autem reſponderem dicens, quomodo, & quando iſta? quare pauci ſunt & mali anni noſtri?

34 Reſpondens ille edixit mihi, Tune præfeſtinans contendas ut ſis ſuperior Altiſſimo (feſtinares enim fruſtrè ſuperior eſſe ipſo) nam exceſſus tuus eſt maximus.

35 Nónne de his quando interrogaverunt 'juſti ipſi in ſuis cellis dicendo, Quouſque ſic ſperaturus ſum? ecquando adventurus eſt fructus areæ & mercedis noſtræ?

36 Reſpondens ad ea 'Jeremiel Archangelus dixit, quando completus fuerit numerus ſeminum veſtrorum:

37 Nam qui ſtatera ponderavit ſeculum, & dimenſus eſt menſura, numeravitque tempora accuratiſſimè, is non movet quicquam, nec præſtituras eſt uſque dum præfixa menſura impleatur.

38 Tunc ego reſpondi dicens, ô Domine Jehova, at nos etiam omnes pleni ſumus iniquitate.

39 Vide quæſo ne fortè propter nos non im-

ple-

pleantur juſtorum areæ, propter peccata habitatorum terrę.

40 Reſpondens autem ille, ubi, inquit, interroga prægnantem an completis novem menſibus ipſius adhuc poſſit vulva ipſius partum in ſeipſa continere:

41 Et dicenti mihi, non poteſt Domine, dixit ille, in ſepulchro cellæ mortuorum ſunt cum vulva comparandæ,

42 Quemadmodum enim feſtinat puerpera effugere neceſſitatem partus, ſic etiam hæ ea quæ ſibi fuerint commendata feſtinabunt reddere.

43 Jam tibi demonſtrata ſunt ea quæ ab initio cupiebas cognoſcere.

44 Ego verò proloquutus dixi, Si inveni gratiam in oculis tuis, ſi fieri poteſt, Si idoneus ſum,

45 Demonſtra mihi utrum plura eventura ſint quàm præterita, an verò plura præterita quàm futura ſint.

46 Quid præteriverit ſcio, quid autem futurum ſit ignoro.

47 Tum ille edixit mihi, Conſiſte ad dexteram, & demonſtrabo tibi rem ſimilitudine.

48 Conſiſtens itaque vidi quòd ecce fornax ardens tranſivit ante me, fuit autem cùm tranſeuntem flammam vidiſſem, quòd ecce ſupereſſet fumus:

49 Poſtea tranſiens ante me nubes plena aquæ imbrem demiſit impetu, cumque tranſiviſſet impetus pluviæ, ſuperfuerunt ex ea guttæ,

50 Et dixit ille mihi, Cogita apud te, ut pluvia ampliùs abundavit guttis & ignis fumo, ita menſuram eorum quæ præterierunt amplius abundare, quæ autem inſuper ventura ſunt, cum guttis & fumo comparari.

51 Quamobrem ego orans dixi, putáſne me victurum uſque ad dies illos? & quid erit diebus illis?

52 Reſpondens autem ille mihi dixit, Signorum de quibus me interrogas partem poſſum tibi indicare: de vita autem tua non ſum miſſus ut dicam tibi, neſcio.

ANNOTATIO.

1 Uriel] *hæc voce ſignificatur Chriſtus, lux & ſapientia Dei, cùm hoc loco, tum etiam in ſequentibus: quamobrem deinceps dominus appellatur, ut ſuprà 1. 4.* 3 Vias] *id eſt, rationes ordinariæ, & aſpectabilis hujus adminiſtrationis; quas ſi non comprehendiſſe te animadverteris, non debebit videre mirum hanc a te minimè comprehendi poſſe.* 7 Paradiſi] *id eſt, cœleſtis habitationis; ut nominatur in Teſtamento Novo, in Vetere autem nuſquam: ſic exponendum ex verſ. ſequen.* 11 Quæ evid.] *id eſt, ſpiritualem corruptionem & inviſibilem, quam ſolus Deus novit qui in occulto videt.* 23 Conſtitutiones] *hæc prima Jehudeorum fabula, quam deinde amplificat cap. 14. Statuit enim omnia Legis exempla interciſſe, ut hoc pacto confirmet ſe inſpiratione Dei animatum (ut Moſchen alterum) eam reſtituiſſe populo diebus quadraginta exſcriptam: quaſi verò aut Legem Monarchia illa, quam Danjel vocat auream, juſtuderit, aut omnes ſervi Dei & Prophetæ tempore illo accurratè eam non conſervaverint. O hominis impudentiam! ſapientioris ſcilicet Danjele, infrà 12. 11. & 36.* 35 Juſti ipſi] *hunc locum ita reddidimus, quia Hhebraiſmus ita fuit reddendus; animæ juſtorum, pro juſtis ipſis. Nam de piorum cùm viverent expoſtulatione hic agi evincet ipſa expoſtulationis forma, Cellas autem eorum ſic dicit, ut conclavia dixerat Feſcha 27. 1. quem locum hic non dubitamus reſpici: ſic infrà 5. 9.* 36 *Feremiel] hoc nomen in toto Bibliis non extat; ſed apud phanaticos Judeos eſt cognitum, & a Magis decantatum Docti viderint.*
44 Ego verò] *ab hoc loco quæſtiones ſequuntur otioſorum hominum quamplurimæ, & reſponſa ſuis quæſtionibus non indigna.*

CAPUT V.

1 DE ſignis igitur, ecce dies venturi ſunt quibus deprehendentur habitatores terræ in cenſu multo; ſed abſcondita veritatis via ſterilis erit a fide regio,

2 Et multiplicabitur injuſtitia ſuprà quàm nunc vides, & quàm olim fuiſſe audiveris.

3 Eritque cùm primùm veſtigium apponetur, ut regio quam nunc regnare vides conſpiciatur deſerta.

4 Nam ſi vitam tibi dederit Altiſſimus, videbis poſt tertiam tubam, relucentem ſubitò Solem noctu, & Lunam interdiu:

5 Et tanquam ligno ſanguinem ſtillante, & lapide edente vocem ſuam populi commovebuntur.

6 Cùm regnabit is quem non ſperant habitatores terræ, & volucres emigrabunt:

7 Mare autem Sedomi piſces ejiciet, & vocem edet noctu quam non noverunt multi, adeò ut omnes audiant vocem ejus.

8 Et ſolitudo fiet locis multis, velut igne frequenter immiſſo: etiam beſtiæ agreſtes emigrabunt, & mulieres ex menſibus laborantes parient monſtra:

9 Tanquam ſi in dulcibus aquis inveniantur ſalſæ, ita amici omnes inter ſe pugnabunt: & tunc latebit prudens, & intelligens ſeparatus manebit tanquam in cella ſua conditus,

11 Et quæſitus a multis non invenietur; ſed multiplicabitur injuſtus & incontinens ſuper terram.

21 Adeò ut ſi rogent incolæ regionis unius incolas alterius, dicentes, Nónne apud vos aliquis tranſiit juſtitiam colens, qui, juſte fecerit? hoc negent illi.

12 Quapropter erit illo tempore, ut quamvis ſperent homines, non conſequantur; quam vis laborent, non dirigantur viæ ipſorum.

13 Hæc ſigna ut indicarem tibi permiſſum eſt mihi: ſed ſi orans iterum & flens, ut modò feciſti, jejunaveris diebus ſeptem, adhuc iſtis majora audies.

14 Me autem evigilante corpus meum exhorruit valde, laboravitque anima mea adeò ut deficeret:

15 Ideò tenens me Angelus qui venerat & allocutus fuerat me, confirmavit me, atque in pedes ſtatuit me.

16 Fuit

16 Fuit autem ſecunda nocte, ut veniens ad me Schealtiel princeps populi diceret mihi, ubinā fuiſti? & quare eſt vultus tuus triſtis?
17 An neſcis tibi creditum eſſe Iiſraëlem in regione deportationis ſuæ?
18 Exurge ergo, & guſta cibum, ac ne derelinquas nos, ut paſtor gregem ſuum lupis, in manu malignorum.
19 Cui dixi, diſcede a me, neque propriùs accedito me: auſcultans itaque ut dixeram, diſceſſit a me.
20 Ego verò jejunavi diebus ſeptem, ejulans & plorans, ſicut mandaverat mihi Uriel Angelus.
21 Fuit q; poſt dies ſeptem, cogitationibus cordis mei angentibus me iterum valde,
22 Ut reciperet anima mea ſpiritum intelligentiæ, iterumq; inceperem loqui ſermones corā Altiſſimo dicens,
23 'Domine Jehova, ex omni ſylva terræ & omnibus arboribus ejus' vineam unicam elegiſti;
24 Et ex omnibus terris orbis elegiſti 'foveam unam tibi; & ex omnibus floribus orbis tibi 'lilium unum elegiſti;
25 Et ex omnibus abyſſis maris 'plenum' rivum unum tibi elegiſti; & ex omnibus civitatibus ædificatis, tibi ipſi ſanctificaſti Tzijonem;
26 Et ex omnibus creatis volatilibus nominatim elegiſti tibi 'columbam unam, & ex omnibus formatis peccoribus proſpexiſti tibi de 'ove una:
27 Et ex omnibus multiplicatis populis unum tibi populum comparaſti, & unam ex omnibus probatam legem donaſti huic populo dilecto tuo
28 Nunc autem Domine, quare unum hunc pluribus tradidiſti? quare ſtatuiſti ſuper unam hanc' radicem arbores alias, & diſperſiſti unicū tuum in multos?
29 Et conculcant eum qui contradicunt promiſſis tuis, quiq; tuis fœderibus non credunt?
30 Etenim ſi ullo pacto odiſti populum tuum, tuis manibus debuit caſtigari.
31 Fuit verò cùm elocutus eſſem ſermones iſtos ut miſſus ad me Angelus qui antè venerat ad me prȩterita illa nocte,
32 Diceret mihi, audi me & inſtituam te, attende ad me & plura exponam tibi.
Iuſtā. 8.47. 33 Me autē dicente, loquere Domine mi; Valde, inquit ille mihi, animus tuus extra te rapitur causâ Jiſraëlis: an verò plùs eum diligis quàm qui fecit eum?
34 Non Domine, inquam ego; ſed ex dolore ita loquutus ſum: torquent enim me renes mei omnibus horis, cupientem tenere viam Altiſſimi, & inveſtigare partem judiciorum ejus.
35 Tum dixit ad me, non potes: & ego, quare Domine? quorſū igitur natus ſum? aut cur vulva matris meæ non effecta eſt mihi ſepulchri loco ut non viderem laborem Jahhakobi, & defatigationem gentis Jiſraëliticæ?
36 Qui dixit mihi, numera mihi quę nondum evenerunt, collige mihi diſperſas guttas, & viriditati reſtitue flores aridos,
37 Et aperiens mihi clauſas ſpecus produc ventos incluſos in eis, demonſtra mihi vocis imaginem; & tunc oſtendam tibi laboris iſtius cauſam quam rogas videre.
38 Cui ego, Domine Jehova, ecquis verò eſt qui hęc ſcire poſſit, niſi 'qui cum hominibus habitationem non habet?
39 Ego autem inſipiens ecquî poſſem de his dicere de quibus interrogaſti me?
40 Itaq; dixit mihi, quemadmodum non potes facere unum horum quæ dicta ſunt, ita non potes perveſtigare judicium meum, aut charitatis officia quæ promiſi me facturum populo 'in fine.
41 Cui ego, Atqui ecce Domine, tu propinquus es iis qui in fine futuri ſunt: quid ergo facturi ſunt ii qui fuerunt ante me, aut nos, aut ii qui ſunt ſequuturi nos?
42 Et ille, Coronæ, inquit ſimile effeci judicium meum: ut non eſt ulla poſtremorum tarditas, ſic nulla eſt primorum velocitas.
43 Tum ego repondens dixi, Annon poteras facere unà eos qui facti fuerunt, qui ſunt, & qui futuri ſunt, ut celeriùs judicium tuum oſtenderes?
44 Reſpondens autem ille mihi dixit, non poteſt res creata feſtinare præ creatore, neq; unà ſuſtinere ſeculum eos qui creandi ſunt in ipſo.
45 Cui ego, ſicut dixiſti, inquam, ſervo tuo te authorem vitæ indidiſſe vitam creaturis unà creatis a te, & ſuſtinuiſſe creaturam; poſſet etiā nunc portare præſentes unà.
46 Tunc edixit mihi, interroga mulieris vulvam dicendo ei, ſi paris, quare per tempora? & roga eam ut edat denos unà.
47 Me autem dicente, non utique poterit, ſed per tempora:
48 Et ego, inquit ille, ſtatui *quaſi* vulvam terrę iis qui ſeminati ſunt in terra per tempora pariendis:
49 Quemadmodum enim ea non parit infantes qui deni ſint, ſic ego diſpoſui a me creatum ſeculum.
50 Tum interrogavi dicens, cùm jam aperueris mihi viam, proloquar coram te, nam ecce mater noſtra, quam dixiſti mihi adhuc juvenem eſſe, jam ſenectuti propinqua eſt.
51 Reſpondens autem ille mihi dixit, interroga eam quæ parit ut dicat tibi,
52 Et dicito ei, quare ei quos nunc paris non ſunt pares prioribus, ſed minores ſtatura?
53 Illa enim dictura eſt tibi, alii ſunt, qui in juventutis robore nati ſunt, & alii qui ſub tempus ſenectutis deficiente matrice ſunt nati.
54 Conſydera tu ipſe quoque minore ſtatura vos eſſe quàm ii qui anteceſſerunt vos,
55 Et qui poſt vos venturi ſunt minores fore vobis, quaſi jam ſeneſcentibus creaturis, & robur juventutis prȩtereuntibus.
56 Et ego, rogo te, inquam, Domine, ſi inveni gratiam in oculis tuis, demonſtra ſervo tuo per quem viſites creaturas tuas.

ANNOTATIO.

1 In cenſu] *id eſt, divites quidem erunt auro, argento, & ære; fide verò & bonis operibus minimè: ſic Lucæ 18.8. Cæterum omnia ſequentia ad hiſtorias accomodabit qui abundabit otio.* 3 Cùm primùm] *id eſt, in ipſo dierum iſtorum principio evertetur regnum Babyloniæ per Cyrum, de quo verſ. 6. hæc enim προκατασκευὴ ſequentibus verſ. exponitur.* 23 Domine Jehova] *oratio cum ſuperioribus quidem conve-*

venit argumento; ſed partim ludicrò, partimq; falſis rationibus nititur. Vineam] *& ubinam olea?* 24 Foveam] *illam puto Macpelæ quam emit Abraham, Gen. 23.* Lilium] *propoſitio ludicra.* 25 Plenum rivum] *Schiloachum, de quo Iſcha. 8. & Pſal. 46.* 26 Columbam] *eſt enim turtur ex columbario genere: ſed de avicula Levit. 14. imperata ipſe viderit.* Ove] *ubinam ergo bovillum & caprinum genus?* 28 Radicem] *ut Pſal. 80.* 38 Qui cum] *id eſt Deus, periphraſticè, ut Danïel 2. 11.* 40 In fine] *id eſt, tandem ex uſu Hhebræorum: ſed vide hominis argutiam, qui ineptis ſophiſmatis cum Deo voluit παραυλλογιζεθαι ex ambiguo.* Nam dicente Deo πτεῖν τῷ λαῷ ἐντολὴ, hic ita interpretatur ut ſi dixiſſet Deus λαῷ τῷ ἐντολῆ: *atque hinc ſequens objectio.*

CAPUT VI.

1 TUNC ille mihi, ab initio, inquit, orbis terrarum, imò antequam ſtarent proceſſus ſeculi, & antequam ſpirarent ventorum cœtus,

2 Antequàm perſonarent voces tonitruum, antequàm ſplenderent nitores coruſcationum, antequàm ſtatuerentur fundamenta paradiſi,

3 Antequàm ſpectarentur decori flores, antequam ſtatuerentur ignotæ virtutes, antequàm colligerentur innumerabiles exercitus Angelorum,

4 Antequàm extollerentur alta aëris ſpatia, & antequam nominatim definerentur menſuræ cœlorum, & antequam arderent camini Tzijone,

5 Antequam inveſtigarentur præſentes anni, & antequam a me abalienarentur eorum qui nunc peccant inventiones, & ſeorſim conſignati eſſent qui theſaurum fidei compararunt,

6 Jam tum cogitaveram; omnia facta ſunt per me ſolum, ac non per alium; eorumq; finis per me, ac non per alium eſt diſpoſitus.

7 Cùm autem proloquens dicerem, quæ erit ſeparatio temporum? aut quando erit prioris finis, & ſequentis initium?

8 Dixit mihi, Ab Abrahami uſque ad Jitzchaki tempus, quando genitis ab eo Jahhakobo & Hheſavo manus Jahhakobi teneret ab initio calcaneum Hheſavi:

9 Ut finis hujus ſeculi fuit Hheſavi calcaneum; & ut principium ſequentis, manus Jahhakobi.

10 Inter calcaneum & manum aliud noli quærere, Hhezra.

11 Ego verò proloquutus dixi, Domine Jehova, ſi inveni gratiam in oculis tuis,

12 Oro ut demonſtres ſervo tuo finem ſignorum tuorum, quorum partem mihi demonſtraſti præcedente nocte.

13 Et reſpondens ille dixit mihi, ſurge in pedes tuos, & audies vocem ſonitus ampliſſimam,

14 Et fiet quædam velut commotio, quamvis locus in quo ſtas non commovebitur.

15 Ideo cùm loquetur, ne expaveſcito; quoniam verbum de fine a fundamento terræ intelligitur,

16 Et de ſermonibus iſtis tremeſcit & commovetur: ſcit enim oportere ut finis eorum commutetur.

17 Fuit autem his auditis cùm ſurrexiſſem in pedes, ut audirem quod ecce vox loquebatur, cujus ſonus par erat ſono aquarum multarum,

18 Dicens, ecce dies veniunt, eritque cùm appropinquare incipiam ut viſitem habitatores terræ iſtius.

19 Et cùm quæſtionem habere incipiam de iis qui injuſtè nocuerunt injuſticia ſua, poſtquam ſuppleta fuerit humilitas Tzijonis.

20 Cùm ergo ſeculum hoc reſerabitur quod tranſire incipit, hæc ſigna faciam: libri aperientur coram cœlo adeò ut omnes videant ſimul:

21 Et infantes anniculi edent voces ſuas, prægnantesque parient immaturos partus ternûm & quaternûm menſium, qui vivent & ſuſcitabuntur:

22 Apparebuntque repentè loca ſata ſemente vacua, & plena promptuaria ſubitò invenientur inania:

23 Et tuba clangens perſonabit; qua audita omnes ſubitò expaveſcent.

24 Eritq; illo tempore ut amici debellent alii alios tanquam inimici, adeò ut expaveſcente ex his terra venæ fontium conſiſtant & non decurrant horis tribus.

25 Tunc erit ut quiſquis derelictus fuerit ex omnibus iſtis quæ prædixi tibi ſervetur ille, & videat ſalutem meam finemq; veſtri ſeculi.

26 Videantq; homines qui recepti fuerint, qui mortem non guſtaverint a nativitate ſua, quando mutabitur cor habitatorum & convertetur in mentem aliam.

27 Delebitur enim malum, & extinguetur dolus:

28 Florebit autem fides corruptione victa, & oſtendetur veritas quæ infructuoſa fuerat tamdiu.

29 Fuit autem cùm allocutus eſſet me, ut ego pauliſper intuerer in eum ante quem ſtabam:

30 Quapropter dixit mihi, hæc veniens oſtendam tibi tempore venturę noctis alterius.

31 Si ergo denuo jejunans diebus ſeptem de integro rogaveris, renuntiabo tibi majora iſtis denuo qua die audivero.

32 Nam exaudita eſt vox tua ab Altiſſimo: vidit Deus fortis rectum conſilium tuum, & proſpexit caſtitatem quam a juventute tua habuiſti:

33 Propterea miſit me ut his omnibus demõſtratis tibi dicerem, Confide & noli timere:

34 Sed noli præfeſtinatione, ut prioribus temporibus, cogitare res vanas; ne præfeſtinando aberres a cognitione venturorum temporum.

35 Itaque fuit poſtea ut flerem iterum jejunaremq; diebus ſeptem, ſuppleturus tres hebdomadas quæ fuerant indictæ mihi.

36 Fuit verò octava nocte, ut animo meo de integro turbato in me inciperem loqui coram Altiſſimo,

37 (Inflammabatur enim ſpiritus meus valde, & angebatur anima mea)

38 Et dicerem, Domine, tu loquutus es ſolummodo initio creationis die primo, dicendo, fiat cœlum & terra; & verbo tuo opus perfectum eſt. *Gen. 1.*

39 Cumq;

39 Cùmque esset Spiritus ubi tenebræ circunferebantur & silentium erat, sonus humanæ vocis nondum erat effectus a te:
40 Tunc edixisti de thesauris tuis proferri lumen lucidum, quo appareret opus tuum.
41 Tu die secundo creasti aërem expansi, & imperasti ei ut distingueret divisionemq; statueret inter aquas, ut pars earum sursum recederet, pars verò maneret deorsum.
42 Tu die tertio imperasti aquis ut congregarentur in partem * septimam terræ; sex verò partes illius siccas conservasti, ut existerent ex iis quæ administri tui seminata a Deo colerent.
43 Verbo enim procedente ex te statim fiebat opus.
44 Processit itaque subitò fructuum multitudo immensa, deliciæ gustus multiformes, & flores colore non imitabili, & odoramenta odore imperveſtigabili: hæc die tertio facta sunt.
45 Tu quoque die quarto imperasti esse splendentem Solem, lucentem Lunam, stellas dispositas,
46 Mandans eis ut seruirent homini qui formandus erat.
47 Tu quinto die dixisti parti septimæ ubi erat aqua congregata ut procrearet animalia, volucres & pisces: atque ita factum est.
48 Aqua muta & inanima, quę Dei nutu jubebatur animalia profundebat, ut ex eo mirabilia facta tua nationes enarrarent.
49 *Tunc autem reservasti duo animantia, quorum unum vocasti *Bahamoth, alterum Livjathan;
50 Et separasti ea unum ab altero: non enim septima pars, ubi erat aqua congregata, poterat capere ea simul.
51 Itaque dedisti Bahamothis unam partem quę tertio die siccata fuerat ut habitaret in ea, ubi sunt montes mille:
52 Livjathani verò dedisti septimam partem humidam, & servasti ipsum ut devoret quos & quando voles.
53 Sexto autem die imperasti terræ ut procrearet coram te jumenta, bestias, & reptilia:
54 Atque insuper Adamum fecisti ducem omnibus quæ feceras, ex quo educti sumus nos omnes & populus quem elegisti.
55 Hæc autem omnia dixi coram te Domine; quia propter nos creasti seculum;
56 Reliduas autem gentes ab Adamo ortas dixisti nihil esse, aut salivæ similes esse, & quasi stillis vasę decidentibus comparasti abundantiam earum.
57 At nunc ecce, Domine, gentes istæ quæ nihilo deputatę sunt, cœperunt dominari nobis ac devorare nos:
58 Et nos populus tuus quem vocasti primogenitum, unigenitus, cujus es zelotypus, traditi sumus in manus eorum.
59 Quòd si propter nos creatum est seculum quare non possidemus hæreditatem nostram cum seculo? quousque tandem?

ANNOTATIO.

6 Eorumque finis] *nempe desinentium priorum temporum desinens, & incipientium incipiens: nam fines seu extremitates duę sunt temporum rerumque omnium quæ mensura constant: quo modo accipi ostendit versus sequens. Responsum autem planissimè a nobis redditum nemo non videbit oculatus.* 42 Septimam] *hic ab historia Moschu in traditiones Jehudæorum delabitur, unde circumscriptio hæc profecta est: sic vers.* 47. 49 Tunc autem] *En crassissimas Jehudæorum fabulas, quas hic Propheta (si Deo placet) adducit seriò. Non intellexerunt Jehudæi quid significent verba Dei Ijobi* 40. *&* 41. *ignorantiæ autem suæ audaciam adhibuerunt ducem, & has fabulas commenti sunt, quas hic Propheta amplectitur, cæcus secutus cæcos.* Bahhamoth] *sic legendum, non autem Henoch: ut Ijobi locus ostendit, & Jehudæorum fabulæ.*

CAPUT VII.

1 Fuit autem cùm finissem eloqui verba hæc, ut missus ad me Angelus qui missus fuerat ad me antecedentibus noctibus,
2 Ediceret mihi, surge Hhezra, & audi sermones quos veni eloquuturus ad te.
3 Me autem dicente, loquere Deus mi; dixit mihi, mare positum est in spatioso loco adeò ut sit altum & immensum:
4 Est autem ei accessus in angusto portu, ubi simile est fluminibus.
5 Quis enim unquam velit ingressus mare experiri ipsum aut dominari ipsi, nisi transeat per angustum in latitudinem ipsius? quomodo alioqui venire poterit?
6 Item alterum exemplum: civitas ædificata est & sita in campestri loco, quæ plena est bonorum omnium:
7 Introitus ejus angustus est & in præcipitio positus, versante a dextera quidem igne, a sinistra verò aqua alta,
8 Adeò ut semita unica sit inter hæc posita, putà inter ignem & aquam, quæ semita non capit nisi solummodo vestigium hominis.
9 Si ergo dabitur civitas hæc homini in hæreditatem; si nunquam ille periculum quod antè positum est transeat, quomodo percipiet hęreditatem suam?
10 Cùm autem dixissem ad hæc, ita est Domine; dixit mihi, sic etiam est pars Jisraëlis:
11 Nam propter eos feci seculum: sed quando transgressus est Adam constitutiones meas, tum adjudicatum est ei illud quod factum est.
12 Et facti sunt introitus hujus seculi angusti, dolore infesti & laborioſi; pauci, inquam, & mali, & periculorum pleni, & labore operoso cincti:
13 Alterius enim seculi introitus spatioſi & securi sunt, & afferentes immortalitatis fructum.
14 Quamobrem si nunquam ingressi fuerint homines viventes angusta hæc & vana loca, nō poterunt ea recipere quæ repositа sunt.
15 Nunc ergo quare conturbaris quòd corruptibilis es? & quid eo moveris quòd mortalis es?
16 Quare non præcipis animo tuo quod futurū est, sed in præsente hæres?
17 Tunc ego respondens dixi, Domine Jehova, ecce dispositi Lege tua ut justi hæc possi-

deant;

deant hæreditariò, impii autem pereant.
18 Justi autem ferunt res angustas pro eo quòd sperabant spatiosa: qui enim impiè gesserunt? at hi angustias patiuntur, nec spatiosa visuri sunt.
19 Sed dixit mihi, non est judex superior Deo, neque intelligentior Altissimo.
20 Pereunt multi in præsentia, quia negligitur Lex Die quæ proposita est.
21 Mandavit enim Deus omnino venientibus quando venerunt, quid faciendum vitam habituris, & quid observandum ue pœnas luerent:
22 Hi autem non persuasi contra dixerunt ei, & proposuerunt sibi cogitationes vanas,
23 Et circundantes sibi cohortes delictorum dixerunt de altissimo non esse ipsum, & vias ejus non agnoverunt:
24 Et spernentes Legem ejus sponsiones ei factas abnegarunt, & constitutionibus ejus non habentes fidem opera ejus minime perfecerunt.
25 Propterea, ô Hhezra, vacua vacuis, & plena plenis,
26 Ecce tempus veniet & erit cùm venerint signa quæ prædixi tibi ut appareat, sponsa, & emergens ea demonstrabitur quæ nunc obducitur terrâ,
27 Et quisquis liberatus fuerit a prædictis malis videat facta mirabilia mea.
28 Revelabitur enim filius meus Jesus cum iis qui sequuntur ipsum, & recreabuntur qui relicti fuerunt annis quadringentis.
29 Erit autem his annis exactis, ut moriatur filius meus Christus, & viventes omnes.
30 Et seculum convertatur diebus septem in antiquum silentium, quale fuit indiciis antecedentibus, ita ut nemo superstes derelinquatur.
31 Sed erit elapsis diebus septem, ut moriente corrupto seculo istud seculum quod nondum vigilat excitetur,
32 Reddente eos terra qui dormiunt in ipsa, & pulvere eos qui in illo silentio habitant, & cellis reddentibus cadavera quę sibi fuerint cõmendata.
33 Tunc apparebit Altissimus insidens judiciali throno, & præterlapsis miseriis recipientur illi qui patientia usi fuerint longanima.
34 Nam judicium solum remanebit, veritas stabit, & fides revalescet,
35 Unde operæ pretium subsequetur, & merces ostendetur, & justitia erit pervigil, nec injustitia ampliùs dominabitur.
36 Dixi autem, pater Abraham pro Sedomitis orauit, & Mosche pro majoribus qui in deserto peccaverunt,
37 Et *Jehoschuahh* successor ejus pro Jisraële in diebus Hhacanis, & Schemuel,
38 Et David pro confractione, & Schelomo pro iis qui venerunt ad sanctum locum,
39 Elija pro iis qui pluviam acceperunt, & pro mortuo ut reviviscceret,
40 Et Chizkija pro populo diebus Sancheribi, multi denique pro multis.
41 Si ergo modò, cùm increvit corruptio & injustitia multiplicata est, oraverint justi pro impiis; quare nunc etiam non sic futurum esset?
42 At ille mihi respondens dixit, præsens seculum non est finis, gloria in ea versantes frequenter manet; propterea illi pro invalidis oraverunt.
43 Dies enim judicii futurus est finis temporis istius, & initium temporis futuræ immortalitatis, quo perierit corruptio.
44 Soluta fuerit intemperantia, abscissa incredulitas, excreverit justitia, exorta fuerit veritas.
45 Nam tunc nemo poterit eum qui periit servare, nec eum qui vicit perdere.
46 Ego verò respondens, hic est, inquam, sermo meus quem semper habui, melius futurum fuisse non dari terram Adamo, aut ea jam data coërceri ipsum ut non peccaret.
47 Quid enim prodest hominibus hic in tristitia vivere, & post mortem supplicium exspectare?
48 O tu quid feciśti, Adam? quod enim tu peccasti non est factus tuus solius casus, sed & noster qui ex te provenimus.
49 Quid enim prodest quòd promissa est nobis immortalitas? nos verò mortis opera egimus.
50 Quòd prædicta est nobis spes perennis? nos vero pessimè evanuimus.
51 Quòd reposita sunt nobis habitacula sanitatis & securitatis? nos verò malè conversati sumus.
52 Quòd proposita est gloria Altissimi protegens eos qui considerate incessernnt? nos autem pessimis viis ambulavimus.
53 Quòd ostenditur paradisus cujus fructus incorruptus perseverat, in quo est securitas atque curatio?
54 Nos verò non ingrediemur, ut qui in locis ingratis conversati simus.
55 Quòd præ stellis fulgebunt facies eorum qui abstinuerint se? nostræ autem facies tenebris nigriores erunt,
56 Quia viventes non cogitavimus quando faciebamus iniquitatem, nos post mortem incepturos pati,
57 Tum ille respondens dixit, hæc cogitatio est certaminis quo certaturus est homo qui in terra nascitur,
58 Ut si victus fuerit pariatur quod dicis; sin autem vicerit, percipiat quod dico:
59 Hęc enim vita est quam Mosche cùm viveret indixit populo, dicens, elige tibi vitam ut vivas.
60 Verùm non crediderunt ei, nec Prophetis post eum, ac ne mihi quidem cùm alloquutus sum ipsos,
61 Non futuram fuisse tristitiam eis perditionis ipsorum, sed futurum, gaudium, sicut futurum est eis quibus persuasa est salus.
62 Hic ego respondens dixi, Scio Domine, Altissimum vocari misericordem, eò quòd misereturus eorum qui nondum venerunt in seculum.
63 Quódq; misereturus eorum qui convertunt se ad legem ipsius:
64 Et longanimem esse, eo quòd longanimitatem exhibet peccatoribus quasi suis operibus
65 Et munificum esse, eò quòd donare vult cuique prout res exigunt:
66 Et plurimùm misericordem, eò quòd magis ac magis multiplicat misericordias iis qui præsentes sunt, qui pręterierunt, & qui futuri sunt.
67 Multiplicat; si enim non multiplicaret misericordias suas, non servaretur hoc seculum cum iis qui obtinent ipsum hæreditariò:

68 Et

68 Et condonat; ſi enim pro bonitate ſua non condonaret, ut qui fecerunt iniquitatem ii leventur ſuis iniquitatibus, non poſſet dicies milleſima pars hominum conſervari:

69 Et judex ſi non ignoſceret iis qui curantur verbo ipſi⁹, & deleret multitudinẽ cõtentionũ,

70 Non planè reliqui fierent ex innumerabili multitudine, niſi pauci valde.

ANNOTATIO.

18 Qui enim] *Quaſi dicat, utrum impietas populo tuo ineſt, ac non magis gentibus exteris? ut ſuprà 3.28.* 26 Sponſa] *id eſt, Eccleſia, quę jam quaſi ſepulta atque obruta eſt, adeoq́ putrefacta, ut Jechezkel. 37.* 28 Quadringentis] *hos annos rotundato numero agnoſco dici: ſed in accommodatione eſt labor: nam cum ab anno primo Cyri ad perpeſſionem Chriſti anni ſint ex Danjele 487. ad nativitatem 453 hæc autem anno 30. dicta ſint ab everſu Jeruſchalaimu, hoc eſt 492. anno ante natum Chriſtum. videtur hoc tempus ab eo tempore incipiendum in quod authenticus Hhezræ lib. deſinit: quaſi ſub illud tempus ab Hhezra hic liber fuiſſet ſcriptus: ita ſubductis annis 49 uſque ad nativitatem Chriſti anni erunt 404. rotundato numero. Vide quæ ſcripſimus in Actor. 13.20.* 29 Viventes omnes] *eo ordine qui deinceps proponitur.*

CAPUT. VIII.

1 Tunc ille reſpondit mihi dicens, hoc ſeculum fecit Altiſſimus propter multos, futurum autem propter paucos.

2 Proponam autem tibi, Hhezra, ſimilitudinem. Quemadmodum ſi rogares terram, dicturaeſſet tibi ſe plus daturam terręunde fiat fictile, minimum autem pulveris unde fit aurum; ſic etiam habet ſe hoc preſens ſeculum.

3 Multi quidem creati ſunt, ſed ſervabuntur pauci.

4 Ego autem reſpondens dixi, absorbe ergo animam quod ſentitur, & devora quòd ſapit.

5 Conveneras enim audiendi prophetandique conſilio; ſed non eſt tibi datum ſpatium niſi ſolummodò ad vivendum.

6 O Domine, ſi non permittas ſervo tuo ut oremus coram te, & des nobis ſemen cordi culturamq́; ſenſui unde fructus efficiatur, qui vivere poſſet omnis corruptus qui inter homines locum habet?

7 Tu enim ſolus es, & nos una figmentum ſumus tuarum manuum prout locutus es.

8 Nunc autem quando in vulva fingitur corpus, tu præſtas membra: conſervatur velut in igne & aqua creatura tua, cùm novem menſibus fert opus tuum creaturam tuam creatam in ipſo:

9 Ipſum inquam quod conſervat & quæ cõſeruatur in eo, utraq; ſervantur; & ſervata plerunq; iterum reddit vulva quæ creverunt in ipſa.

10 Imperaſti etiam ex ipſis membris, præberi fructui lac mamillarum,

11 Ut nutriatur id quod formatum eſt ad tẽpus aliquod, & poſtea inſtituas eum in miſericordia tua.

12 Enutris eum juſtitia tua, & erudiens eum in Lege tua corripis eum intellectu tuo;

13 Et mortificas eum ut creaturam tuam, & vivificas eum ut opus tuum.

14 Si ergo perdis eum ſolo juſſu tuo qui tanto labore fuit formatus, facile etiam fuerit ordinare ut id quod factum eſt ſervetur.

15 Nunc itaq; Domine, eloquar: ac de omnibus quidem hominibus tu noſti optimè; verum de populo tuo propter quem doleo.

16 Et de hæreditate tua propter quam lugeo, de Jiſraële propter quem triſtis ſum, & de Jahhakobo propter quem dolore affectus ſum.

17 De eo incipiam orare coram te, pro me & pro eis: quoniam video lapſus noſtros qui inhabitavimus terram,

18 Et exaudiui celeritatem judicis adventuri.

19 Ideo audi vocem meam, & intelige ſermonem meum: eloquar coram te præcipuum verborum Hhezræ antequam aſſumatur,

20 Dicens, Domine qui permanes in ætenum; cujus oculi elati in ſupremo ſunt atque in aëre;

21 Cujus thronus æſtimari non poteſt, nec comprehendi gloria; cui adſtat exercitus Angelorum tremens,

22 Quorum obſervatio vento & igni committitur; cujus verbum verum, & dicta perſtantia; cujus ſortia juſſa, & diſpoſitio terribilis;

23 Cujus aſpectus arefacit abyſſos, & indignatio tabefacit montes, ut teſtificatur veritas:

24 Exaudi orationem ſervi tui, & auribus percipe preces figmenti tui:

25 Dum enim vivo, loquuturus ſum; & dum ſenſum habeo, affaturus te.

26 Ne reſpicias ad delicta populi tui, ſed ad eos qui tibi ſerviunt fideliter:

27 Ne attendas ad impia gentium ſtudia, ſed ad eos qui cuſtodiverunt anxiè teſtimonia tua:

28 Neque reputes eos qui converſati ſunt falſo in conſpectu tuo, ſed eorum recordare qui ex voluntate tua cum reverentia tui agnoverunt te:

29 Neque velis perdere eos qui pecudum mores habuerunt, ſed reſpice ad eos qui legem tuam luculentè docuerunt:

30 Nec indigneris eis qui beſtiis pejores judicati ſunt, ſed eos dilige qui ſemper in tua juſtitia & gloria fiduciam habuerunt.

31 Nos enim & majores noſtri ex morbis talibus languemus; tu autem propter nos peccatores miſericos appellaberis.

32 Tunc miſericors appellaberis, ſi voles exhibere nobis miſericodiam, nobis inquam non habentibus opera juſtitię:

33 Juſti enim, ſi quibus eſſent opera multa repoſita, ex propriis operibus mercedem reciperent.

34 Quid verò eſt homo, ut indigneris ei? aut genus corruptum, ut ita acerbè agas cum ipſo?

35 Etenim verè nemo natus eſt qui non impiè geſſerit, & viventium nemo qui non deliquerit,

36 Hac autem in re annuntiabitur juſtitia tua & bonitas tua Domine, quòd eorum miſertus fueris quibus nihil eſt bonorum operum.

37 Tunc respondit mihi dicens, Rectè locutus es quædam, ut sermones habuisti, sic etiam fiet.

38 Etenim revera non exigam rationem de factis eorum qui peccaverunt ante mortem, ante judicium, ante perditionem;

39 Sed delectationem capiens ex justorum cogitationibus; recordabor earum, peregrinationis quoque, & salutis, & recipiendæ mercedis.

40 Quomodo ergo locutus fueram, sic etiam est.

41 Sicut enim agricola serit quidem super terram semina multa, plantasq; plurimas plantat; sed non omnia quæ seminata sunt procedente tempore servantur, nec omnia quæ plantata sunt radicantur: sic etiam qui in seculo seminati sunt omnes servabuntur.

42 Ego autem respondens dixi, Si inveni gratiam, proloquar.

43 Quemadmodum semen agricolæ cùm non assurgit, sive non acceperit pluviam tuam tempore suo, sive corruptum fuerit multitudine pluviæ;

44 Sic etiam perit similiter homo qui manibus tuis formatus est, qui tua imago nominatur eò quòd similis est tibi, propter quem omnia formasti; quandoquidem comparasti eum cum semine agricolæ.

45 Ne irascaris nobis; sed parce populo tuo, & miserere hæreditatis tuę: tu enim creaturæ tuæ misertus es.

46 Qui respondit mihi dicens, Quæ sunt præsentia, præsentibus; & quæ futura, futuris sunto.

47 Multum enim abes ut possis ampliùs diligere creaturam meam quàm ego: te autem ipsum frequenter accessi propiùs, sed injustos nunquam. *Suprà 5. 33.*

48 Hac autem in re mirabilis videris coram Altissimo,

49 Quòd abjiciens te ut decet, non judicas te dignum qui inter justos glorificeris plurimùm.

50 Quapropter miseriæ multę ac miserabiles evenient habitatoribus seculi temporibus ultimis, quia in multa superbia ambulaverint:

51 Tu autem pro te intellige, & pro similibus tui inquire gloriam.

52 Vobis enim apertus est paradisus, plantata arbor vitæ, præparatum futurum tempus, cõparata abundantia, ædificata civitas, probata requies perfecta bonitate, perfectaque sapientia.

53 Radix mali obsignata est ne hæreat vobis, infirmitas & tinea a vobis absconsa est, & in sepulchrum fugit corruptio, in oblivionis locum:

54 Præterierunt dolores, & ostenditur tandem adventurus immortaliatis thesaurus.

55 Noli ergo ampliùs inquirere de multitudine pereuntium.

56 Etenim isti assumentes licentiam spreverunt Altissimum, & Legem ejus contemnentes dereliquerunt vias ejus:

57 Prætera etiam conculcaverunt justos ejus,

58 Et dixerunt cum animo suo non esse Deum, & quidem scientes se morituros esse.

59 Sicut enim vos suscipient illa quæ prædicta sunt, sic eos invadent litis atque cruciatus qui comparati sunt.

60 Non enim voluit Deus hominem disperdi; sed ipsi qui creati sunt coinquinaverunt nomen ejus qui fecit ipsos, & ingrati fuerunt ei qui præparaverat ipsis vitam:

61 Quapropter judicium meum modò appropinquat.

62 Atque hæc quidem non omnibus demonstravi, sed tibi & paucis tui similibus.

63 Tunc ego proloquens dixi, ecce nunc Domine, demonstrasti quidem mihi multa signa quæ incipies facere ultimis temporibus; sed quo tempore non demonstrasti mihi.

ANNOTATIO.

4 Absorbe] *id est, in vitam præsentem incumbe: objectio ethopœetica, ut est 1. Cor. 15. 32.* 22 Quorum] *ut Psal. 104 & Hebr. 1. 7.* 38 Ante mortem] *vide infrà 9. 9. & sequentibus.* 52 vobis] *elegans typorum congeries ad gloriam adumbrandam quæ suo tempore in filiis Dei revelabitur.*

CAPUT IX.

1 RESPONDIT autem mihi, dicens, Tu si quo modo poteris, metire tempus in ipso: erit enim cum videris partem quandam signorũ quæ prædicta sunt transisse;

2 Tunc intelliges illud esse tempus quo cœpturus est Altissimus visitare seculum quod ab ipso factum est:

3 Quando, inquam, videbitur in seculo terræ motus & populorum turbatio.

4 Tunc intellige Altissimum de iis diebus antecedentibus inde a principio loquutum esse.

5 Sicut enim quicquid est in seculo initium pariter & consummationem habet, ac consummationem manifestam:

6 Sic etiam Altissimi tempora initia habent manifesta prodigiis & potentibus factis, & cõsummationes manifestæ sunt & actu & signis:

7 Eritque ut quisquis servabitur, qui potuerit effugere labore suo per fidem qua credidistis,

8 Reliquus fiat ex prædictis periculis, videatque salutare meum in terra mea & in terminis meis, ut sanctificavi me inde a seculo.

9 Tunc erunt in miseriis qui nunc abuntur viis meis, & in tormentis morabuntur qui per contemptum eas abjecerint:

10 Qui enim non agnoverunt me, cùm viventes beneficia consequerentur;

11 Et qui fastidiverunt Legem meam cùm adhuc facultatem haberent, cumque adhuc esset apertus eis pœnitentiæ locus non tamen adverterunt, sed spreverunt eam;

12 Hos oportet post mortem in cruciatu agnoscere.

13 Tu ergo noli ampliùs curiosè inquirere quomodo cruciabuntur impii, sed inquire quo modo servabuntur justi, quorum & propter quos

quos ſeculum eſt, & quando.
14 Ego verò reſpondens dixi,
15 Quod antè loquutus ſum nunc etiam dico & dicam in poſterum, plures eſſe qui pereunt quàm qui ſerventur; ſicut fluctus majores ſunt guttis.
16 Ille autem reſpondit dicens,
17 Qualis ager, talia & ſemina, & quales flores, tales tincturæ; & qualis operator, tale opus; & qualis agricola, talis cultura: quoniam tempus eſt ſeculi.
18 Tunc enim cùm ego pararem iis qui nunc ſunt ſeculum (ut nondum factum fuerat) in quo habitarent, nemo mihi contradicebat:
19 Atque ut tunc quidem, quiſque nunc etiam creatur in mundo hoc parato, & meſſe indeſinente, & lege imperveſtigabili: ſed corrupti ſunt mores eorum.
20 Conſyderans itaque ſeculum quod ecce periculum aderat ei a cogitationibus quæ advenerant in ipſum,
21 Reſpexi & peperci ei valde: tandem ſervavi mihi acinum e botro, & plantam e plantario multo.
22 Pereat ergo multitudo quę immeritò nata eſt, ſervetur que acinus meus & planta mea, quæ multo cum labore perfeci.
23 Tu autem ſi adhuc alios ſeptem dies remiſeris (ſed ne jejunato illis;
24 Ito in campum florum, ubi domus non eſt ædificata, & comedito ſolùm de floribus ipſius campi: ne carnem guſtato, vinumque ne bibito, ſed flores ſolummodo)
25 Deprecans indeſinenter Altiſſimum, veniam denuo & alloquar te.
26 Itaque profectus ſum, ſicut dixerat mihi, in campum qui vocatur Ardatha; ubi ſedens inter flores comedi de herbis agri, & cibo earum ſaturatus ſum.
27 Fuit autem poſt dies ſeptem diſcumbente me ſuper gramen, cùm animus meus turbaretur de integro ſicut antea,
28 Ut aperto ore meo inchoarem loqui corã Altiſſimo, & dicerem;
29 O Domine, tu quidem certè videndum te exhibuiſti majoribus noſtris in deſerto avio & infructuoſo cùm egrederentur ex Ægypto,
30 Et dixiſti planè, Tu Iſraël audi me, & ſemen Jahhakobi attende ad ſermones meos:
31 Ecce enim ego ſemino in verbis legem meam, qua afferente in vobis fructum, gloriam reportabitis de eo in ſeculum.
32 Verùm majores noſtri acceptam legem nõ ſervaverunt, & ſtatuta tua non cuſtodiverunt, fructus verò Legis non periit (nec enim poterat, quoniam tuus erat)
33 Nam qui acceperant, perierunt non cuſtodientes quod in ipſis ſeminatum fuerat.
34 Ecce autem conſuetudo eſt, cùm accepit terra ſemen, aut mare navem, aut vas aliquod eſcam vel potum; perdito eo in quo ſeminatũ eſt, vel in quod immiſſum eſt,
35 Simul id quod ſeminatum immiſſũ ve fuerit & quæcunque fuerint excepta perdi, eaque jam non eſſe penes nos: nobis verò non ita accidit.
36 Nos quidem qui Legem accepimus, peccando periimus, & cor noſtrum quod exceperat eam:
37 Lex verò non periit, ſed permanſit in ſuo robore.
38 Cùm autem hæc loquerer apud animum meum, reſpiciens oculis meis vidi mulierem ad dexteram, quę ecce lugens plorabat cum vociferatione magna, & animo dolebat valde, veſtimentis ſuis diſciſſis & cinere inſperſo capiti ipſius.
39 Omittens itaque cogitationes meas in quibus verſabar, converſus ſum ad eam,
40 Et dixi ei, quare fles? & quid doles animo?
41 Illa verò mihi, Sine me, inquit, Domine mi, flere & in dolore pergere; nam valde amaro ſum animo, depreſſa ſum valde.
42 Me autem dicente ei, quid perpeſſa es? dic mihi; reſpondit illa mihi,
43 Sterilis fueram ego ancilla tua ac non pepereram triginta annis, cùm haberem maritum:
44 Ego verò per ſingulas horas & per ſingulos dies annoſque triginta illos deprecabar Altiſſimum nocte ac die.
45 Fuit tandem poſt triginta annos ut exaudiret me Deus ancillam tuam, & reſpiciens abjectionem meam attendenſq; tribulationi meæ daret mihi filium, de quo gaviſa ſum valde ego & vir meus & omnes cives mei, honoremque Deo forti plurimum tribuimus:
46 Et educavi eum labore multo.
47 Fuit autem quum creviſſet perveniſſetque ad eam ætatem qua uxorẽ ducturus erat, ut diem facerem epuli.

ANNOTATIO.

24 Ubi domus] *Propter typum, qui exponitur cap. 10.* 26 Ardatha] *campus eſt ſententia mea ſupra Babylonem a fungorum copia quaſi fungoſus appellatus, cujus in finibus eſt ille vicus quem Herodotus Ardericam voce compoſita nominat, quaſi fungoſum & inanem dicas.*

CAPUT X.

1 HOc facto, introiens filius meus in thalamum ſuum, cecidit mortuus.
2 Quamobrem evertimus omnes lumina, & ſurrexerunt omnes cives mei ad conſolandum me, & continui me ad noctem uſque diei alterius.
3 Fuitque ſuperſedentibus omnibus a conſolatione mei ut quieſcerem, fuit inquam ut ſurgens ea nocte fugerem, veniremque (ut vides) in hunc campum.
4 Nunc autem cogito non reverti in civitatem, ſed hic conſiſtere; neque comedere neque bibere, ſed ſine intermiſſione lugendo jejunare uſque dum moriar.
5 Omittens igitur ſermones in quibus verſabar, iratus reſpondi ei, dicens,
6 Tu mulierum omnium ſtultiſſima, nónne vides luctum noſtrum, & quæ nobis accidunt?
7 Tzijonem matrem noſtram omni triſtitia contriſtari, & depreſſione deprimi, & lugere validiſſimè,
8 Nos nunc lugere omnes, & triſtes eſſe?

cùm autem nos omnes contriſtamur, tu an cõtriſtaberis de uno filio?

9 Interroga enim terram, & dicet tibi ſe eam eſſe quæ debeat tam multorum lugere caſus qui in ea pullulant,

10 Et omnium qui ex ipſa ab initio nati ſunt, & aliorum qui venturi ſunt: nam ecce penè omnes in perditionem ambulant, & exitio traditur plurima pars eorum.

11 Utra igitur amplius lugere debet? hæc certè quæ tãtam multitudinem perdidit magis quã tu quæ pro uno doles.

12 Quòd ſi dixeris mihi, non eſt planctus meus ſimilis planctui terræ; quoniã fructum amiſi ventris mei, quem cum mœroribus geſtavi & cum doloribus peperi;

13 Terra autem pro modo terræ; ſic abit ex ea multitudo præſens ut evenit antè:

14 Ego quoque dicturus ſum tibi, Sicut tu cum labore peperiſti, ſic etiam terra dat fructum ſuum homini ab initio, ei qui infecit ipſam.

15 Nunc ergo contine apud te ipſam dolorem tuum, & fortiter fer qui tibi contigerunt caſus.

16 Si etiam tanquam juſtis acquieveris rebus a Deo determinatis, & conſilium ejus percipies ſuo tempore, & iſtis in rebus laudaberis.

17 Regredere ergo in civitatem ad virum tuum.

18 Illa autem dicente mihi, non faciam, neq; ingrediar civitatem; ſed hic moriar:

19 Perrexi adhuc loqui ad illam dicens,

20 Noli facere rem iſtam: ſed aſſentire ſuadenti. Quot enim ſunt caſus Tzijonis? accipe conſolationem propter dolorem Jeruſchalaimorum.

21 Vides enim ſanctuarium noſtrum deſolatum eſſe, & altare noſtrum dejectum templumque noſtrum deſtructum,

22 Pſalterium noſtrum humi proſtratum eſſe, hymnum conticuiſſe, exultationem noſtram diſſolutam eſſe, lumen lychnuchi noſtri extinctum, arcam fœderis noſtri direptam, loca ſancta noſtra contaminata, & nomen de quo vocati ſumus penè profanatum; liberos item noſtros eſſe contumeliam paſſos, Sacerdotes noſtros ſuccisos, Levitas noſtros in captivitatem abductos, virgines noſtras inquinatas, mulieres noſtras vim paſſas, juſtos noſtros direptos, parvulos noſtros perditos, juvenes noſtros in ſervitutem raptos, & fortes noſtros infirmatos,

23 Et quod omnium eſt maximum, ſignaculum Tzijonis, reſignatam eſſe gloriam ipſius: nam tradita etiam eſt in manus eorum qui oderunt nos.

24 Tu ergo excute tuam triſtitiam multam, & depone a te dolorum multitudinem, ut tibi propitius Deus fortis requiem præſtet tibi Altiſſimus, requiem a laboribus.

25 Fuit autem me alloquente eam, ut facies ejus repente fulgeret, ac ſpecie coruſcus fieret aſpectus ejus adeò ut expaveſcens valde ab ea cogitarem quid illud eſſet.

26 Ecce autem ſubito emiſit ſonum vocis magnum & ita formidabilem ut moveretur terra ipſa a ſono mulieris.

27 Cumq; reſpicerem, ecce mulier ampliùs non comparuit mihi; ſed civitas ædificabatur & locus demonſtrabatur a fundamẽtis magnus: & timens clamavi voce magna,

28 Et dixit, ubi eſt Ubriel Angelus qui principio venit ad meſnam ipſe fecit ut venirem in tantum hunc exceſſum mentis, quo finis meus quem ſpectabam evaneſcit, & oratio mea efficitur ridicula.

29 Me autem proloquente iſta, ecce venit ad me;

30 Et reſpiciens me quòd ecce jacẽrem ut mortuus, & intellectus meus abalienatus eſſet prehendens dexteram meam confirmavit me, & ſtatuens me in pedes meos, dixit mihi,

31 Quid tibi eſt? quòd turbata eſt mens tua & ſenſus cordis tui: quid tonturbaris?

32 Cui ego, quoniam, inquam, dereliquiſti me, qui faciens ſecundum ſermones tuos veni in hunc campum: ecce autem videre mihi viſus ſum quæ non poſſum enarrare.

33 Ille autem dixit mihi, Sta viriliter, & docebo te.

34 Ego verò dixi, loquere, Domine mi, ad me; ne derelinquas me ut non fruſtratus moriar,

35 Nam vidi quę neſciebã, & audio quæ neſcio:

39 Aut an falleretur ſenſus meus, & ſomniaret anima mea?

37 Nunc ergo oro te ut exponas ſervo tuo exceſſum iſtum. Qui reſpondens mihi dixit,

38 Audi me & docebo te exponens ea tibi a quibus metuis: nam Altiſſimus revelavit tibi myſteria multa:

39 Vidit rectam viam tuam, te ſine intermiſſione fuiſſe contriſtatum pro populo tuo, & valde luxiſſe propter Tzijonem.

40 Hæc ergo intelligentia viſionis quæ tibi apparuit paulo antè:

41 Quòd vidiſti lugentem quam cœpiſti conſolari,

42 Nunc autem ſpeciem mulieris amplius non vides, ſed viſa eſt tibi civitas ædificari;

43 Et quòd illa narrabat tibi de caſu filii ſui; hæc ſolutio eſt:

44 Hæc mulier quam vidiſti eſt Tzijon, quam etiam modò conſpicis ut civitatem ædificatam.

45 Quòd dixit tibi ſe fuiſſe ſterilem triginta annis, *dixit* propterea quòd fuerant anni triginta quando non erat adhuc oblata in ea oblatio.

46 Sed fuit poſt annos triginta, ædificante Schelomone civitatem & oblationes offerente, tunc fuit quando peperit ſterilis filium.

47 Quòd dixit tibi ſe educaſſe eum cum labore, hi fuerunt habitatores Jeruſchalaimorum.

48 Quòd dixit autem tibi, filius meus veniens in thalamum ſuum mortuus eſt, & contigit ei caſus; hæc eſt ruina Jeruſchalaimorum quæ facta eſt:

49 Ecce autem vidiſti ſimilitudinem illius, & cum lugeret filium cœpiſti conſolari illam de iis quę contigerant: hæc fuerunt tibi aperienda.

50 Nunc autem videns altiſſimus te ex animo toto contriſtari, & ex toto corde condolere illi, oſtendi tibi claritatem gloriæ illius pulchritudinem decoris illius:

51 Propterea enim edixeram tibi ut maneres in campo ubi domus non eſt ædificata.

52 Nam

52 Nam sciebam Altissimum cœpturum esse tibi ostendere hæc;
53 Propterea dixeram tibi ut venires in hunc agrum ubi nullũ est fundamentũ ædificii;
54 Nec enim poterat opus ædificii humani sustineri in eo loco, ubi incipiebatur ostendi civitas Altissimi.
55 Tu ergo noli timere, neq; expaveſcat cor tuum; sed ingredere, & vide splendorem ac magnitudinem ædificii, quantum potest videre aspectus oculorum tuorum:
56 Postea verò audies quantum auditus aurium tuarum audire potest.
57 Tu enim beatus es prę multis, & vocatus ab Altissimo quò alii pauci.
58 Nocte autem quæ in crastinum ventura est maneto hic.
59 Et ostendet tibi Altissimus eas visiones rerum extremarum quas efficiet Altissimus habitatoribus terræ ultimis temporibus,
60 Itaque dormivi illic ea nocte & altera, sicut edixerat mihi.

ANNOTATIO.

1 Hoc facto] *Pessimè distinguuntur hæc a præcedente cap. sed parum, ac potiùs nihil in eo situm est.* 14 Et qui] *amplificatio q.d. homini cujus vita corruptissimis corrupta etiam est & inquinata terra in homines injurios benefica.* 22 Arcam] *Huic conveniat cum 2. Mac. 2.* 23 Resignatam] *id est, Deo resignate & referante libidini omnium expositam.* 45 Triginta] *fabulæ tam stolidæ, quàm stolida est ea quæ sequitur typi accommodatio.*

CAPUT. XI.

1 TUNC vidi somnium, quòd ecce ascendebat de mari aquila, cui erant duodecim alæ pennatæ & capita tria,
1 Vidi autem, cum ecce expanderet alas suas in omnem terram omnibus ventis cœli efflantibus in eam atque collectis,
3 Vidi, inquam, e pennis ejus nasci contrarias pennas, quæ in pennulas minutas & modicas evadebant:
4 Et capita ejus quiescebant, quorum mediũ erat majus aliis capitibus: ipsa itaq; quiescebat cum illis.
5 Deinde vidi cùm ecce volasset aquila pennis suis, ut regnaret super terram & super habitatores ejus,
6 Vidi ei subjici omnia quæ sunt sub cœlo & neminem ei contradicere, ne unam quidem e rebus creatis quæ sunt super terram.
7 Tum vidi quòd ecce surgens aquila in ungues suos alloquuta est, pennas suas dicens,
8 Nolite omnes simul vigilare? dormite quæque loco suo: & ad tempus vigilate:
9 Capita autem ultimo loco serventur.
10 Et vidi quòd ecce non prodibat vox e capitibus, sed e medio corpore ejus:
11 Et numeravi contrarias pennas ejus, quæ ecce erant octo.
12 Postea vidi quòd ecce a dextera parte surgens una penna regnavit super omnem terram:
13 Fuit verò cum regnasset, ut adveniente ei fine non appareret locus ejus & sequens exurgens regnavit, & multum obtinuit tempus:
14 Sed fuit cùm regnasset, ut adveniente fine ipsius hæc non appareret sicut etiam prior.
15 Ecce autem vox emissa est ad eam, dicens,
16 Audi tu quæ tandiu obtinuisti terram, hæc annuntio tibi antequam incipias desparere:
17 Nemo post te obtinebit tempus tuum, ac ne dimidium quidem illius.
18 Tum exurgens tertia tenuit principatum sicut & priores, & disparuit ipsa quoque.
19 Et sic contigit omnibus aliis singilatim principatum gerere, ac deinde nusquã comparere.
20 Vidi enim cùm ecce per tempus sequentes pennæ erigerentur a dextera parte, obtinere ipsas quoq; principatum, & eas quæ obtinebant non tamen comparere illico:
21 Et aliquas ex eis erigere quidem se, ac principatum non obtinere.
22 Sic vidi postea, cum ecce non comparerent duodecim pennæ, & duæ pennulæ,
23 Nihil supereſſe in corpore aquilæ, nisi duo capita quiescentia & sex pennulas.
24 Vidi autem quod ecce a sex pennulis divisæ duæ mansuerunt sub capite quod erat ad partem dexteram, quatuor verò manserunt in loco suo.
25 Et vidi quòd ecce hæ quæ alis suberant cogitabant se erigere & obtinere principatus.
26 Nam vidi quòd ecce vna erecta est, sed stetim non comparuit:
27 Et sequentes etiam velociùs quàm priores non comparuerunt:
28 Tum vidi quòd ecce duæ quæ supererant apud seipsas cogitabant etiam regnare:
29 Cùm autem cogitarent de eo, ecce unum quiescentium capitum quod erat medium evigilavit; hoc autem erat duobus aliis capitibus majus)
30 Et vide conjunctis duobus aliis capitibus secum,
31 Quòd ecce conversum est caput istud cum aliis prosequentibus ipsum, & comedit duas illas subjectas alis quæ cogitabant regnare.
32 Hoc autem caput perterruit omnem terrã & dominatum est in ea habitatoribus ejus cum labore multo; & dominium tenuit orbis terrarum supra omnes alas quę fuerant.
33 Postmodum autem vidi quòd ecce medium caput subitò disparuit, idq; sicut alæ:
34 Superfuerunt autem duo capita, quæ & ipsa similiter regnaverunt super terram, & super habitatores ejus,
35 Et vidi quòd ecce devoravit caput dexteræ partis illud quod erat in læva.
36 Tunc audivi vocem dicentem mihi, Respice ex adverso tui, & considera quod vides.
37 Et vidi quòd ecce quiddam simile leoni cõcitato e sylva rugienti; vidi, inquam, emittentem vocem humanam ad aquilam & loquentem dicendo,
38 Audi tu, & eloquar ad te quę dicit Altissimus tibi:
39 Nónne tu es illa quæ superes de quatuor illis animalibus quæ feci ut regnarent in secu-

lo meo, idq; ut post eos veniret finis temporum istorum?

40 Nam quartum veniens devicit omnia animalia quæ præterierant, & dominatu obtinuit seculum cum tremore multo, & omnem orbem cum labore gravissimo, & habitavit tandiu orbem terrarum cum dolo.

41 Tu non judicasti terram ex veritate;

42 Sed afflixisti mansuetos, & læsisti quietos, & dilexisti mendaces, & destruxisti habitationes eorum qui ferebant fructum, & muros eorum qui non nocebant tibi dejecisti,

43 Adeò ut ascenderit contumelia tua usque ad Altissimum, & superbia tua ad Deum fortem.

44 Respexit itaque Altissimus superbiæ tempora, quæ ecce finita sunt, & scelera ejus completa.

45 Propterea tu ne appareto aquila, & alæ tuæ horribiles, & pennulæ tuæ pessimæ, & capita tua maligna, & ungues tui pessimi, & totum corpus tuum vanum,

46 Ut refrigeretur tota terra, & liberata a vi tua convertatur, & speret jus ac misericordiam ab eo qui fecit ipsam.

ANNOTATIO.

1 Tunc] *Hoc somnium explicatur cap. sequente, fabulasq; non paucas continet.* 46 Refrigeretur] *ut 3. Hhezræ 4, 62. metaphora convenientissima ab anhelis & ex labore fessis.*

CAPUT XII.

1 Hoc facto, cùm alloquutus esset leo his verbis aquilam, vidi,

2 Quòd ecce supereſſet caput, non autem compararent illæ quatuor alæ quæ ad ipsum transierant: nam erectæ fuerant ut regnarent, sed fuerat regnum earum exile & tumultu plenum.

3 Vidi autem cùm ecce non comparerent illæ, totum corpus aquilæ incendi: unde expavit terra valde, & ego ex tumultuatione ac excessu mentis metuq; magno evigilavi, & dixi spiritui meo,

4 Ecce tu præstas mihi hæc, eò quòd scrutaris vias Altissimi:

5 Ecce adhuc sum defessus animo, & spiritu meo infirmus valde, ne modica quidem inest mihi virtus a timore multo quo expavi nocte hac.

6 Nunc ergo orabo Altissimum, ut me ad finem usq; confirmet.

7 Tum dixi, Domine Jehova, si inveni gratiam in oculis tuis, si justus effectus sum apud te præ multis, & si certè ascendit oratio mea in conspectum tuum;

8 Confirma me, & ostende mihi servo tuo interpretationem distinctam visi horribilis istius, ut plenissimè consoleris animam meam:

9 Nam dignum me habuisti cui tempora ultima ostenderes.

10 Ille autem mihi, hæc est, inquit, interpretatio visionis hujus:

11 Aquila quam vidisti ascendentem e mari, regnum illud est quod visione visum est Danieli fratri tuo:

12 Sed non est illi data interpretatio, nunc autem sum interpretaturus tibi.

13 Ecce dies veniunt cùm exurget regnum super terram, a quò erit vehementior metus quàm ab omnibus regnis quæ fuerint ante ipsum.

14 Regnabunt autem in eo Reges duodecim unus post alterum:

15 Qui verò secundus incipiet regnare, is plus temporis obtinebit quàm ullus e duodecim.

16 Hæc est interpretatio duodecim alarum quas vidisti.

17 Quòd autem vocem quæ loquuta est audisti non e capitibus ejus exeuntem, sed e medio corpore ejus,

18 Hæc est interpretatio; post tempus regni illius nascentur contentiones non modicæ, periclitabiturq; ut cadat; non tamen cadet tunc, sed iterum restituetur principio suo.

19 Quòd vidisti pennulas octo subjectas alis cohærentes alis ejus,

20 Hæc interpretatio: exurgent in ipso Reges octo, quorum erunt tempora brevia & citati anni: ac duo quidem ex ipsis peribunt statim;

21 Appropinquante verò tempore, quatuor diutius servabuntur medio tempore, cùm incipiet appropinquare tempus ejus ut finiatur; duo verò in finem servabuntur.

22 Et quòd vidisti tria capita quiescentia,

23 Hæc interpretatio: ultimis temporibus ejus suscitabit Altissimus tria regna in quæ reducturus est multa alia, & dominabuntur terræ, atque habitatoribus ejus,

24 Infestantia eos labore graviore quàm præcedentia: propterea vocati sunt Reges capita aquilæ.

25 Isti enim sunt qui recolligent impietates illius, & qui perficient extrema illius,

26 Quòd vidisti caput maximum disparuisse, hæc interpretatio; unus ex eis super lecto suo morietur, sed tamen cum tormentis.

27 Duos autem qui perstiterint gladius consumet:

28 Unius enim gladius consumet alterum, sed tamen ille quoque gladio tandem cadet.

29 Quòd vidisti pennulas duas subjectas alis trajicere subter caput quod erat in parte dextera,

30 Hæc est intepretatio: hi sunt quos servavit Altissimus in finem suum, hoc est regnum exile, & tumultu plenum.

31 Quòd etiam audivisti leonem, quem videras evigilantem progressum de sylva, rugientem, alloquentem aquilam, & arguentem eam factaq; injusta ejus omnibus sermonibus suis, sicut audisti:

32 Hic est spiritus quem servavit Altissimus in finem contra eos & impietates eorum, ut arguat eos, & eis objiciat in os dilaniationes eorum.

33 Sistet enim eos in judicio vivos: eritque postquam arguerit eos, ut tunc demum corripiat eos.

34 Nam residuum populum meum liberaturus est a miseria, qui servati fuerint in finibus meis,

meis, & exhilarabit eos usque dum finis adveniat, dies judicii de quo ab initio loquutus sum tibi.
35 Hoc somnium quod vidisti, & hæ interpretationes illius.
36 Tu verò solus fuisti dignus qui hoc secretum scires Altissimi.
37 Scribe ergo omnia hęc in libro quę vidisti, & pone ea in loco abscondito:
38 Et docebis ea sapientes populi tui, quorum animos scis posse capere & servare secreta hæc.
39 Tu autem adhuc sustine hic alios dies septem, ut tibi ostendatur quicquid visum fuerit Altissimo ostendere tibi. Ita profectus est a me.
40 Fuit autem cùm audiisset omnis populus pręteritis septem diebus me non fuisse reversũ in civitatem, ut * congregati omnes æquè parvi ac magni venirent ad me, & alloquerentur me dicentes,
41 Quid peccavimus in te? quid injustè egimus in te, quòd derelictis nobis sedisti in loco hoc?
42 Tu enim nobis superes solus ex omnibus populis, ut botrus e vinea, & sicut lucerna in loco obscuro, & sicut in portu navis servata a tempestate.
43 An non sufficiunt nobis mala quæ contigerunt?
44 Si ergo tu nos dereliqueris, quanto nobis fuisset melius succensos fuisse nos quoque cum Tzijonis incendio?
45 Nec enim sumus meliores eis qui ibi mortui sunt: & ploraverunt voce magna.
46 Respondens autem eis dixi, confide Jisraël, & noli contristari tu domus Jahhakobi;
47 Est enim memoria vestri corã Altissimo, & Deus fortis non obliviscetur vestri in tentatione:
48 Ego verò non dereliqui vos, neque discessi a vobis; sed veni in hunc locum ut deprecarer pro desolatione Tzijonis, ut quærerem misericordiam pro oppressione sanctificationis vestræ.
49 Nunc ergo abite unusquisque vestrum in domum suam: ego autem veniam ad vos post dies istos.
50 Et profectus est populus, sicut dixeram ei, in civitatem:
51 Ego autem sedi in campo septem diebus, sicut mihi mandavit Deus, comedens solummodo de floribus agri: ex herbis fuit esca mihi in diebus illis.

ANNOTATIO.

10 Hæc est] *Si quis in summo otio volet negotiosus esse, poterit hanc interpretationem ad historias utcunque pertrahere: sed quid opus est tantam operam in opere tam fabuloso consumere? Hic certè nimis prædicat laudes suas cùm Danijelis seipsum anteponit; & nefariè quoque mentitur cùm datam visi interpretationem Danijelis negat. Ego verum & fructuosum Danijelis agrum quàm hunc fallacem & senticosum malo colere.*
40 Congregati omnes] *vide suprà in 3.1.*

CAPUT XIII.

1 FUIT autem post dies septem, ut nocte somniarem somnium,
2 Quòd ecce de mari quidam ut ventus exurgebat, & conturbabat omnes fluctus ejus.
3 Vidi autem quòd ecce invalescebat ille homo cum millibus cœlitum, & quocunq; vultum suum vertebat ut consideraret, tremebant omnia quę ab eo respiciebantur:
4 Et quocunque exibat vox ex ore ejus, exardescebant omnes qui audiebant vocem ejus sicut ardet * terra quando sentit ignem.
5 Et vidi postea, cùm ecce congregaretur multitudo hominum innumera e quatuor partibus cœli ut debellarent hominem qui ascenderat e mari,
6 Vidi quòd ecce sibi ipsi exculpsit montem magnum, & volavit super eum.
7 Ego autẽ quæsivi regionẽ videre vel locũ unde mons exculptus esset, nec tamen potui.
8 Deinde vidi quòd ecce omnes qui congregati fuerunt in eum ut expugnarent eum timebant valdè, & tamen ausi sunt pugnare.
9 Ecce autem ut vidit impetum multitudinis venientis, non extulit manum suam, neque frameam prehendit, neque aliquod instrumentum bellicum; sed solummodo, ut vidi,
10 Emisit ex ore suo sicut flatum ignis, & e labiis suis spiritũ flammę, & e lingua sua scintillantes procellas; quæ commista sunt omnia simul, flatus ignis, spiritus flammæ, & multitudo procellarum,
11 Quæ irruit impetu super multitudinem paratam ad pugnandum, & succendit omnes adeò ut repẽtè nihil videretur de innumera illa multitudine, nisi pulvis solùm & fumus odorem mittens: atque hæc videns extimui.
12 Postea verò vidi hominem illum descendentem de monte, & vocantem ad se multitudinem alteram pacificam:
13 Accessitque ad eum species hominũ multorum quorundam gaudentium, & quorundam dolentium, quorum alii erant alligati, alii adducebant ex iis quæ offerri solent: & infirmatus sum ex pavoris multitudine, & expergefactus dixi,
14 Tu ab initio demonstrasti servo tuo res istas mirabiles, & dignum me habuisti cujus precationem susciperes:
15 Nunc ergo demonstra mihi adhuc interpretationem somnii istius.
16 Nam sicut existimo ex sensu meo, * væ iis qui derelicti fuerint diebus illis; & multo ampliùs væ illis qui non fuerint derelicti:
17 Qui enim non fuerint derelicti, tristiores erunt.
18 Intelligo nunc quæ sint repositа in dies ultimos, ut his obveniant & iis qui derelicti fuerint:
19 Propterea enim venerint in pericula magna & necessitates multas, sicut ostendunt somnia hęc.
20 Attamen facilius est periclitantem venire in hunc diem, & tunc videre quæ contingent tempore ultimo, quàm pertransire sicut nubem a seculo.
21 Ille autem mihi respondens dixit; & visionis interpretationem dicam tibi, & de quibus loquutus es hæc adaperiam tibi.

22 Quòd de iis dixisti qui derelicti fuerint, hęc est interpretatio:
23 Qui perfert periculum, in illud tempus hic se custodivit; & qui in pericula inciderunt, hi sunt qui habent opera & fidem apud Altissimum.
24 Scito ergo beatiores esse qui derelicti fuerint iis qui sunt mortui.
25 Hæ interprætationes visionis: quòd vidisti virum ascendentem e medio maris,
26 Is est quem conservat Altissimus multis temporibus, qui per seipsum liberaturus est creaturas suas, & ipse dispositurus iis qui derelicti sunt fœdus.
27 Quòd autem vidisti de ore ejus exire ficut flatum & ignem & procellam,
28 Et quòd non tenebat frameam, neque instrumentum bellicum; corrupit impetus ejus multitudinem quæ venerat ad oppugnandum eum; hæc est interpretatio:
29 Ecce dies veniunt quando incipiet Altissimus liberare eos qui sunt super terram,
30 Et veniens excessum mentis afferet iis qui inhabitant terram:
31 Et cogitabunt debellare alii alios, civitas civitatem, & locus locum: gens insurget adversus gentem, & regnum adversus regnum.
32 Erit autem cùm fient hæc & contingent signa quæ antè ostendi tibi, ut tunc revelctur Filius meus quem vidisti ut virum ascendentem.
33 Eritque quando audierint omnes gentes vocem ejus, ut derelinquat unusquisque bellũ suum quod habuerint inter se,
34 Et colligatur in unum multitudo innumerabilis, ut volentium venire & expugnare eum.
35 Ipse autem stabit super cacumen montis Tzijonis.
36 (Tzijon enim procedet ostenderurq; omnibus parata & ædificata, ut vidisti montem sculpi sine manibus)
37 Et ipse Filius meus arguet impietates gentium quas adinvenerunt, malis quæ cum procella comparantur; & mala cogitata eorum cruciamentis quibus incipient cruciari, assimilatis flammæ;
38 Et perdet eos sine labore per Legem quæ igni assimilata est,
39 Quòd autem vidisti eum colligentem ad se aliam multitudinem pacificam;
40 Hæ sunt decem tribus captivæ abductæ e terra sua diebus Hoschuhhæ Regis, quem captivum abduxit Schalmanasar rex Assyriorum: quæ deportatæ cis flumen postea translatę sunt in terram aliam.
41 Ipsi autem sibi ceperunt hoc consilium, ut derelinquerent multitudinem gentium profecti in ulteriorem regionem ubi nunquam genus humanum habitavit,
42 Et ibi observarent ligitima statuta sua quæ non observaverant in regione sua.
43 Per introitus autem fluminis Euphratis angustos introierunt,
44 (Fecit enim eis tunc Altissimus signa, sistẽs venas fluminis usque dum transivissent)
45 Et in eam regionem perventuris fuit via magna, iter anni unius & dimidii: regio autem illa vocatur Hhar-schareth.
46 Tunc habitaverunt ibi ad tempus usque ultimum: nunc autem cùm incipient reverti,
47 Iterum Altissimus sistet venas fluminis ut possint transire: propterea vidisti multitudinem cum pace ambulantem.
48 Sed et qui derelicti fuerint e populo tuo, qui invenientur intra terminum meum,
49 Fiet ergo, cùm incipiet perdere multitudinem earum gentium quæ collectæ fuerint, ut protegat eos qui e populo superfuturi sunt;
50 Et tunc ostendat eis multo plura portenta.
51 Ego verò dixi, Domine Jehova, ostende mihi cur viderim virum ascendentem e medio maris.
52 Et ille mihi, Sicut non potes, inquit, vel scrutari vel scire quæ sunt in profundo maris; sic non poterit quisquam super terram videre Filium meum vel eos qui cum eo sunt nisi tempore & die illo.
53 Hæc est interpretatio somnii quod vidisti, & propter quod illuminatus hic fuisti solus.
54 Nam dereliquisti viam tuam, & in meam incumbens, legem quæsivisti eam,
55 Vitamq; tuam disponens sapienter, illam ex animo tuo vocasti matrem.
56 Ac propterea ostenditur tibi merces apud Altissimum: erit enim post tres dies alios; ut apud te alia proloquar, exponamque tibi res graves & mirabiles.
57 Profectus itaque perrexi in campum, glorificans multùm & laudans Altissimum de rebus mirabilibus quas suo tempore facit,
58 Quòd gubernet tempus & quæ accidunt temporibus; & resedi illic tribus diebus.

ANNOTATIO.

4 Terra] *id est, res terrestres, metonymicè.* 16 Væ iis] *hæc non imprecantis sunt, sed prophetantis verba: gravis quidem, inquit, eorum conditio futura est qui tum vivent; sed eorum adhuc gravior qui antè sublati fuerint illi enim ut procellis agitentur, videbunt tamen regnum Dei; hi verò præripientur morte & calamitatibus ne videant illud.* 37 Et ipse] *hunc & sequentem versum imperitia librariorũ corruptissimum sic restitui oportuit ex vers.* 10. 40 Terram aliam] *id est, (inquiunt Judæorum fabulæ) trans montes Caspios, ubi regnum est amplissimum quod fluvio Schabbatjone disterminatur a reliquis gentibus: ut tradunt ipsorum libri, & docet historia illius monstri quod memoria nostra per Carolum v. Cæsarem pœnas Mantuæ in Italia dedit suę impietatis & perfidiæ, nempe Schelomonis Regis, ut se agyrta ille prædicabat. En impiam falsamq; historiam hoc prophetico (si credere fas est) libro confirmatam, & ab authore explicatam usque ad vers.* 48. *Qui librum hunc mirantur & pro divino habent, agnoscant ex hoc saltem loco, a quo spiritu isthæc ad nos allata sint: hæc enim verba ementiuntur planè veritatem Dei alis in libris authenticis ab ipso Hhezra traditam.* 45 Har-schareth] *id est, mons ministerii, seu montosa regio, in qua cultus Dei institutus & observatus est. Hhebraæ appellatio.* 55 Illam] *nempe legem meam.* 56 Res graves] *scilicet ad imitationem Moschi: ut iste videri voluit.*

CAPUT.

CAPUT XIIII.

1 FUIT autem die tertio cùm ſederem ſub quercu, ut ecce vox exiens ad me 'e rubo diceret, Hhezra Hhezra;
2 Cui dixi, Ecce me Domine, & ſurrexi in pedes meos.
3 Tum ille mihi, Planè revelatus ſum ſuper rubum, & alloquutus ſum Moſchen, quando populus meus ſerviebat in Ægypto,
4 Et mittens eum eduxi populum meum ex Ægypto, & adducens eum ſuper montem Sinai detinui eum apud me diebus multis,
5 Et enarrans ei res multas admirabiles, oſtendi ei temporum arcana & finem.
6 'Ac præcepi ei dicens, hæc palam facies verba, & hæc abſcondes.
7 Nunc quoque edico tibi,
8 Signa quæ demonſtravi, & ſomnia quæ vidiſti, & interpretationes quas audiſti in corde tuo repone.
9 Tu enim recipiêris ne omnia videas, adducêris reliquus factus conſilio meo cum ſimilibus tuis uſque dum finiantur tempora:
10 Quoniam ſeculo periit juventus ſua, & tẽpora prope eſt ut ſeneſcant.
11 Nam in duodecim partes diviſum eſt ſeculum, cujus tranſierunt decem, & dimidium partis vndecimæ.
12 Superſunt autem ei quæ ſubſequuntur medium partis undecimæ.
13 Nunc ergo diſpone domum tuam, & corripe populum tuum, ac conſolare humiles eorum,
14 Et renuntians jam corruptelę dimitte abs te mortales cogitationes, abjicienſque a te ponderа humana exue te jam infirma natura, ac reponens ſeorſim moleſtiſſimas tibi cogitationes, feſtina migrare ab his temporibus:
15 Quæ enim vidiſti nunc contigiſſe mala, iterum his deteriora facient.
16 Nam quo invalidius fiet ſeculum a ſenectute, eò multiplicabuntur ampliùs inhabitatores mala.
17 Longiùs enim abibit veritas, & appropinquabit mendacium: jam autem feſtinat venire illa viſio quam vidiſti.
18 Ego verò reſpondens dixi, Placeant hęc coram te, Domine.
19 Ecce enim ego abiens, ſicut præcipiſti mihi, corripiam præſentem populum: qui autem deinceps nati fuerint quis commonebit?
20 Poſitum eſt ergo ſeculum in tenebris, & habitatores ejus ſunt ſine lumine;
21 'Quoniam lex tua exuſta eſt: quamobrem nemo ſcit quę a te facta ſunt, vel quæ incipient fieri opera.
22 Si ergo inveni apud te gratiam, immitte in me Spiritum ſanctum ut ſcribam quicquid fuit factum in ſeculo ab initio, quæ fuerunt ſcripta in Lege tua, ut poſſint homines invenire ſemitam tuam; & qui voluerint vivere ultimis temporibus, vivant.
23 Reſpondens itaque mihi dixit, Abi congrega populum, & indicito eis ut non quærant te diebus quadraginta.
24 Tu autem præpara tibi 'libros multos; & accipiens tecum Serajam, Debarjam, Schelemjam, Echanum, & Chatzielem, hos quinque viros paratiſſimos ad ſcribendum velociter, advenito huc;
25 Et ego accendam in corde tuo lucernam intellectus, quæ non extinguetur donec finita ſint quæ inceperis ſcribere.
26 Iiſque perfectis quædam palam facies, quædam ſapientibus occultè trades: in craſtinum autem hac hora incipies ſcribere.
27 Tunc ego profectus ſicut præceperat mihi, congregavi omnem populum & dixi,
28 Audi Iſraël verba hæc,
29 Peregrinati ſunt majores noſtri olim in Ægypto, & liberati ſunt inde,
30 Et acceperunt Legem vitæ quam non cuſtodiverunt, & quam vos ſequentes eos tranſgreſſi eſtis.
31 Traditaq; vobis terra in ſortem & monte Tzijonis, & patres veſtri & vos iniquè feciſtis, ac non obſervaſtis vias quas prȩcepit vobis Altiſſimus:
32 Qui cùm juſtus ſit judex, abſtulit vobis ad tempus quod donaverat.
33 Et nunc vos hic eſtis, & fratres veſtri ſunt 'ulterius quàm vos.
34 Si ergo imperantes ſenſibus veſtris erudiveritis cor veſtrum, vivi conſervabimini, & poſt mortem miſericordiam conſequemini.
35 Judicium enim poſt mortem adveniet quando iterum reviviſcemus, atque tunc juſtorum nomina apparebunt, & impiorum facta oſtendentur.
36 Ad me verò nemo jam accedat, neque requiratme in dies quadraginta.
37 Ita acceptis quinque viris ſicut mandaverat mihi, profecti in campum manſimus illic.
38 Fuit autem poſtridie ut ecce vox me vocaret, dicens, Hhezra aperi os tuum, & bibe quod bibendum tibi dedero.
39 Me itaque aperiente os meum, ecce calix plenus porrigebatur mihi, plenus rei liquidæ ſicut aqua, ſed colore igneo:
40 Quem accipiens bibi; cumque bibiſſem ex eo, cor meum cruciebatur intellectu, & in pectore meo intumeſcebat ſapientia, quam ſpiritus meus voluit conſervare memoriæ.
41 Quapropter ubi apertum fuit os meum, non fuit claulum ampliùs;
42 Sed ut Altiſſimus dederat intellectum quinque illis viris, ſcripſerunt ea quę dicebantur exceſſu mentis, & quæ non intelligebant:
43 Ac nocte quidem ſumebant cibum; ego verò per diem loquebar, & per noctem non tacebam.
44 Sic fuerunt ſcripti per quadraginta dies libri 'ducenti quatuor.
45 Fuit autem completis quadraginta diebus,
46 Ut loqueretur Altiſſimus dicens, Quæ priora ſcripſiſti propone palàm, ut legant digni & indigni;
47 Poſteriores verò ſeptuaginta conſerva, ut tradas eos ſapientibus e populo tuo:
48 In his enim eſt vena intellectus, & ſapientiæ fons, & ſcientię flumen. Atque ita feci.

ANNOTATIO.

1 E rubo] *Scilicet e cœlo hic Moſes deſcenderat alter: nam in tota hac narratione ſua Moſen ſimulat, ut mendacio ſuis conciliet fidem.* 6 Ac præcepi] *Pentateuchum quidem habemus, ſed librum qui hæc doceat minimè. Hæc & ſequentia multa non Propheta aut Sacerdos Dei, ſed lymphatus enuntiaturus eſt.* 21 Quoniam] *Jam ſequitur blaſphema & contumclioſa in Dei Eccleſiam fabula; amiſſa eſſe omnia exempla Legu, hunc verò Moſchem alterum eam reſtituiſſe cùm 40. dierum ſpatio jejunaret: quaſi verò neque in tota deportata multitudine, neque in Iehudæa fuiſſet pius aut Propheta quiſquam a quo unum Legis exemplum fuiſſet aſſervatum. Vide ſententiam noſtram ſuprà in 4.23.* 24 Libros] *ſic lego ex ver. 44. intelligit autem cortices ad ſcribendum pugillares, id eſt, pyctacia, unde vocem buxi in vulgatu libru corcuptam reor.* 33 Ulterius] *nempe trans montes Caſpios & Imaum, ſi credere fas eſt: vide ſuprà 13.40.* 44 Ducenti quat.] *nempe 1.36. libri documentorum, quos ego quidem minimè deſideraverim, & 70. lib. myſteriorum, quibus fortè Eliæ oſtendebatur Chymiſticis, & quintæ eſſentiæ perveſtiganda ac conſequenda ratio, ver. 47. & 48.*

CAPUT XV.

1 ECCE eloquere in aures plebis meæ ſermones Prophetiæ quos immiſero in os tuum, ait Dominus.

2 Et fac ut inſcribantur chartæ; nam fideles & veriſunt.

3 Ne timeas a cogitationibus adverſum te, nec conturbent te incredula verba obloquentium:

4 Quoniam omnis incredulus in ſua incredulitate morietur.

5 Ecce ego induco, ait Dominus, in orbem terrarum mala, gladium, famem, mortemque, & interitum,

6 Quia polluit vehementiſſimè omnem terrā iniquitas, & completæ ſunt noxiæ illorum.

7 Propterea ſic ait Dominus,

8 Jam non filebo de impiis factis iſtorum quæ irreligiosè agunt, nec tolerabo in iis quæ iniquè exercent: ecce ſanguis innoxius & juſtus inclamat me, & animę juſtorum clamant indeſinenter.

9 Planè ſumam vindictam de iſtis, ait Dominus, & recipiam omnem ſanguinem innoxium ab iſtis ad me.

10 Ecce populus meus quaſi grex ad occiſionem ducitur: jam non patiar illum habitare in terra Ægypti;

11 Sed educam eum manu forti & brachio excelſo, & percutiens plaga ſicut priùs corrumpam omnem terram ejus.

12 Lugebit Ægyptus cum fundamentis ſuis, verberata plaga & caſtigatione quas inducet ei Deus.

13 Lugebunt agricolæ arantes terram, quoniā deficient ſemina ipſorum ab uredine & grandine, & a ſyderatione terribili.

14 Væ huic ſeculo, & iis qui habitant in eo;

15 Quia appropinquavit gladius & contritio eorum: nam gens exurget contra gentem ad prælium cum gladio in manibus ſuis.

16 Nec erit ſtabilitas inter ſe hominibus, nec curabunt alii invaleſcentes aliis Regem ſuum & Principes; ſed vias rerum gerendarum ſtatuent in potentia ſua,

17 Adeò ut deſiderans homo in civitate ſua ire, non poſſit.

18 Nam propter ſuperbiam eorum civitates turbabuntur, domus evertentur, homines metuent.

19 Non miſerebitur homo proximi ſui propter famem panis & tribulationem multam, delendo gladio domos eorum, & deripiendo facultates eorum.

20 Ecce ego convoco, inquit Deus, omnes Reges terræ ad verendum me, qui ſunt ab Occidente, ab Auſtro, ab Euro, & a Libano, ut convertentes ſe reddant quæ ademerunt illis:

21 Sicut faciunt adhuc electis meis, ſic faciens reddam in ſinum eorum, ait Dominus Jehova:

22 Non parcet dextera mea peccatoribus, nec ceſſabit gladius irruere in effundentes ſanguinem innoxium ſuper terram.

23 Exiens ignis ab ira ejus devorabit fundamenta terræ, & peccatores, ut ſtramen accenſum.

24 Væ eis qui peccant & non obſervant mandata mea, ait Dominus:

25 Non parcam illis: diſcedite filii a poteſtate illorum nolite contaminare ſanctuarium meum:

26 Quoniam novit Dominus omnes qui delinquunt in ipſum, propterea tradidit illos Deus morti & occiſioni, dicens,

27 Jam ecce venerunt ſuper orbem terrarum mala, & manebitis in illis: non enim liberabit vos Deus propterea quòd peccaſtis in eum.

28 Ecce viſio horribilis, cujus aſpectus eſt ab Oriente.

29 Nam exibunt nationes deſerta colentiū Arabum cum multis curribus; & ſicut ventus, eorum numeri ferentur ſuper terram, adeò ut etiam timeant trepidéntque omnes qui de illis audient:

30 Carmanii quoque inſanientes ira exibunt ut apri e ſylva, & advenientes cum copiis magnis conſiſtent in bello conjuncti illis, & vaſtabunt portionem terrę Aſſyriorum.

31 Poſteà verò ſupervaleſcent incolę deſerti memores ortus ſui, & converſi conſpirabunt ad perſequendum eos copiis magnis:

32 Ii autem turbati quieſcent a copiis horum, & convertent ſe in fugam.

33 Tunc a regione Aſſyriorum ſubſeſſor veniens obſidebit eos & conſumet unum ex eis, eritque timor & tremor in exercitu eorum & contentio in Reges ipſorum.

34 Ecce nubes ab Oriente & a Septentrione ad Meridiem uſque, quarum aſpectus horret valde, plenus iræ procellarúmque:

35 Et collidentes inter ſe elident ſydus amplum quod ſuper terram eſt, ſydus iſtorum, eritq; ſanguis a gladio fuſus ad ventrem uſque.

36 Et ſimus hominis uſq; ad avertam camelii eritq; timor & tremor multus ſuper terram.

37 Et horrebunt qui iram illam viderint, & tremor occupabit illos.

38 Poſtmodum enim movebuntur nimbi copioſi

pioſi a Meridie & Septentrione, & pars alia ab Occidente,

39 Invaleſcentq; inſuper venti ab Oriente; & nubes quas ſuſcitabit in ira Deus recludent eos, & ſydus eorum perterrefaciens Orientis & Occidentis tractum violabitur:

40 Et exaltabuntur nubes magnæ validæque plenæ ira, & ſydus earum, exterritiæ omnem terram & habitatores ejus, effuſuræque in omnem locum altum & eminentem ſyderationem terribilem,

41 Ignem, & grandinem, & gladios volantes, & aquas multas adeò ut etiam impleantur omnes campi, omnesque rivi pleniſſimè *ut* aquis multis.

42 Et demolientur civitates & muros, & montes, colles que, & ligna ſylvarum, fœnumq; pratorum, & frumenta agrorum;

43 Et tranſibunt conſtanter Babylonem uſque ac eam exterent.

44 Convenient in eam, & circunſidentes eam effundent ſyderationem omnemq; iram ſuper eam, & ſubeunte pulvere ac fumo in cœlum uſq; omnes in circuitu lugebunt eam:

45 Qui verò ſub ea manſerint ſervient iis qui extriverint ipſam.

46 Tu autem Aſia' concors in ſpem Babylonis, & gloria perſonæ ejus.

37 Væ tibi miſera, propterea quòd imitata es eam, ornans filias tuas ad ſcortationem, ut placerent & gloriarentur de tuis amatoribus qui tecum ſemper cupidè ſcortati ſunt.

48 Exoſam imitata es in omnibus operibus ejus, & inventionibus ejus: propterea, inquit Deus,

49 Immittam tibi mala, viduitatem, paupertatem, famem, gladium, & peſtem ad devaſtandum domos tuas violenta morte.

50 Gloria virtutis tuę ſicut flos ſiccabitur, cùm exurget ardor emiſſus ſuper te,

51 Infirmaberis ut paupercula plagis affecta & caſtigata a mulieribus, ut non poſſint te ampliùs ſuſcipere potentes amatores tui.

52 Nunquid ego ſic ductus zelotypia tecum agerem, inquit Dominus,

53 Niſi occidiſſes electos meos omni tempore, ad percutiendum extollens manus.

54 Et' dicens, in morte eorum cùm inebriata eſſes, exorna ſpeciem vultus tui?

55 Merces ſcortationis tuæ in ſinu tuo eſt, propterea accipies retributionem.

56 Sicut facis electis meis, dicit Dominus, ſic faciet tibi Deus & exponet te malo;

57 Et nati tui fame interibunt, & tu gladio cades, & civitates tuę atterentur, & homines omnes tui in campo concident gladio:

58 Et qui erunt in montibus, pereuntes fame manducabunt carnes ſuas, & ſanguinem bibent ex fame panis & ſiti aquæ.

59 Infelix per maria ibis, & rurſum accipies mala:

60 Nam tranſeuntes allident civitatis acciſæ incolas, & exterentes aliquam portionem terræ tuæ partem gloriæ tuæ perdent, cùm revertentur rurſum ad Babylonem' everſam.

61 Deſtructaq; illis eris pro ſtipula, & ipſi erunt tibi ignis:

62 Abſument enim te & civitates tuas, terram tuam, & montes tuos, omnes ſylvas tuas, fructiferasq; arbores comburent igne:

63 Filios tuos captivos ducent; & cenſum tuũ habentes in prædam, perdent gloriam faciei tuæ.

ANNOTATIO.

1 Ecce] *Videntur hæc duo capita ea ſummatim exponere quæ 136. libris continebantur: nam ut in verſus diſtributa ſunt proximè ad numerum eundem accedunt, maximè ſi quatuor verſus primos qui ad rem illam propriè non pertinent exceperis.* 10 Jam] *his quàm bene conveniat cum Jirmejæ 44. pius lector, obſecro, judicet.* 29 Deſerta col.] *Dracones interpres reddidit non intellecta Hhebræa voce quæ habetur Jeſchahh. 13. 21. ſic ver. 31. Qui hæc volet interpretari, ad Characenos referat: verùm faceßant ſomnia.* 34 Ecce] *hæc de Cyro commodè poſſunt accipi.* 46 Concors] *nam Gygadibus Aſiæ tum imperantibus fœdus erat cum Babylonio, ut oſtendimus Jirmejæ 50.* 54 Dicens] *id eſt, tibi ipſi ex maleficio gratulans.* 60 Everſam] *i. quam dixi evertendam eße: nam aliquoi priùs Aſia fuit domita quàm obſideretur Babylon.*

CAPUT XVI.

1 'VÆ tibi Babylon, & Aſia: væ tibi Ægypte & Syria.

2 Præcingite vos ſaccis & ciliciis, plangite filios veſtros & dolete, quoniam appropinquavit contritio veſtra,

3 Immiſſo vobis gladio, ecquis eſt qui avertat illum?

4 Immiſſo in vos igne, ecquis eſt qui extinguat illum?

5 Immiſſis in vos malis, ecquis eſt qui repellat ea?

6 Nunquid repulſurus eſſet aliquis leonem furientem in ſylva? aut mox extincturus eſſet ignem in ſtipula cùm cœpit ardere?

7 Nunquid repulſurus eſſet aliquis ſagittam immiſſam a forti ſagittario?

8 Dominus Deus fortis immittit mala ecquis eſt qui repellat ea?

9 Exit ignis ex ira ejus, ecquis eſt qui extinguat eum?

10 Coruſcat, ecquis non timebit? tonat, ecquis non pavebit?

11 Domino comminante ecquis non funditus conteratur a facie ipſius?

12 Terra tremit & fundamenta ejus, mare fluctuat e profundo, & fluctus ejus diſturbantur ac piſces ejus a facie Domini, & a gloria virtutis ejus:

13 Quoniam fortis eſt dextera ejus quę arcũ tendit, ſagitę ejus acutæ quæ ab ipſo mittuntur non deficient cùm cœperint mitti in fines terræ.

14 Ecce mittuntur mala, & non avertentur donec ſupervenerint terræ:

15 Ignis ſuccenditur, & non extinguetur donec conſumat fundamenta terræ:

16 Quemadmodum non redit ſagitta miſſa a valente ſagittario, ſic non revertentur mala quæ miſſa fuerint in terram.

17 Væ mihi, væ mihi: quis me liberabit diebus illis?

18 Initium dolorum, & multi erunt gemitus; initium famis, & multi interitus; initium bellorum,

rum,& formidabunt potentiſſimi; initium malorum, & trepidabunt omnes in eis.
19 Quid faciam,cùm evenerint mala iſta?
20 Ecce fames,& plaga, tribulatioque & anguſtia, miſſa ſunt flagella ad emendationem:
21 Sed his omnibus non revertentur ab iniquitatibus ſuis, ſed erunt flagellorum ſemper immemores,
22 Ecce ut fuerit annonæ vilitas in terra adeò ut ſibi putent diſpoſitam eſſe pacem,tunc pullulabunt mala ſuper terram, gladius, fames, & magna confuſio:
23 A fame enim plurimi interibunt habitatores terræ,& gladius perdet cæteros qui ſuperfuerint a fame;
24 Et mortui ſicut ſtercora projicientur, & non erit qui conſoletur eos: nam derelinquetur terra deſerta, & civitates ejus dejicientur.
25 Non derelinquetur qui colat terram,& qui ſeminet in ea:
26 Arbores dabunt fructus, ſed quis demeteret illos?
27 Uva matureſcet, ſed quis calcaret illam? erit enim locis omnibus magna deſolatio.
28 Cupiet enim homo videre hominem, & vel vocem ejus audire,
29 Nam reliqui fient e civitate deni,& bini ex agro,qui abſconderint ſe in denſis nemoribus & ſciſſuris petrarum:
30 Quemadmodum derelinquuntur in oliveto ſingulis arboribus ternę aut quaternæ olivæ,
31 Aut ſicut in vinea vindemiata reliqui fiunt racemi ab iis qui diligenter ſcrutantur vineam;
32 Sic reliqui fient diebus illis terni aut quaterni a perſcrutantibus domos ipſorum gladio,
33 Et relinquetur terra deſerta, & agri ejus veteraſcent, & viæ ejus omnes que ſemitę germinabunt ſpinas, eò quòd non tranſibunt homines per eam.
34 Lugebunt virgines non habentes ſponſos, lugebunt mulieres non habentes viros,lagebunt filię earum non habentes adjumentum,
35 Sponſis earum bello conſumptis, & viris earum attritis fame.
36 Audite verò iſta,& cognoſcite iſta, ô ſervi Domini.
37 Ecce verbum Domini,excipite illud:ne diis credatis,in quos dicit Dominus,
38 Ecce appropinquant mala,& non tardant.
39 Quemadmodum prægnans cùm paritura eſt a nono menſe partum ſuũ;appropinquante hora partus ejus, ante horas duas vel tres, dolores circumeunt uterum ejus, & prodituro infante ex utero non tardant punctum unum:
40 Si non morabuntur mala proditura ſuper terram; ſed gemet ſeculum & dolores comprehendent illud.
41 Audite verbum plebs mea: parate vos ad pugnam, & in malis ſic eſtote ut advenæ terræ:
42 Qui vendit,quaſi qui fugiat;& qui emit,quaſi perditurus:
43 Qui mercatur,quaſi non capturus fructum: qui ædificat quaſi non habitaturus:
44 Qui ſeminat,quaſi non meſſurus: & qui vineam putat,quaſi non vindemiaturus:
45 Qui nubunt,quaſi non genituri liberos;& qui non nubunt,quaſi vidui.
46 Propterea quòd qui laborant, laborant fruſtrà
47 Fructus enim illorum metent alienigenæ, & ſubſtantiam illorum rapient,domos evertent, & liberos eorum captivos ducent,quia in captivitatem & famem gignunt natos ſuos.
48 Nam qui negotiantur ex rapina, quo magis exornant civitates & domos ſuas,poſſeſſiones que & ſeipſos,
49 Eo magis proſequar ipſos zelotypia pro peccatis ipſorum,ait Dominus.
50 Quomodo invidet adulteræ mulier honeſta & proba valde;
51 Sic invidens juſtitia iniquitati quòd exornat ſe accuſabit eam in os, quum advenerit is qui prohibet omne peccatum accurari ſuper terram.
52 Propterea nolite imitari illam, neque opera illius:
53 Nam adhuc puſillum, & ſublata iniquitate e terra juſtitia regnabit in vos.
54 Ne dicat peccator ſe non peccaſſe: quoniam carbones ignis accendet ſuper caput ſuum qui dicit, non peccavi coram Domino Deo & gloria ipſius.
55 Ecce Dominus cognoſcit omnia opera hominum,& inventiones,cogitationeſque, & corda illorum.
56 Dixit enim, fiat terra,& facta eſt; fiat cœlum,& factum eſt;
57 Et verbo illius ſtellæ conſtitutę ſunt,& novit numerum ſtellarum.
58 Qui ſcrutatur abyſſum quamque & theſauros illarum,qui menſus eſt mare & conceptaculum ejus,
59 Qui conclusit mare inter aquas, & ſuſpendit terram ſuper aquas verbo ſuo,
60 Qui extendit cœlum ut cameram, ſuper aquas fundavit ipſum,
61 Qui fecit in deſerto fontes aquarum, & ad verticem montium lacus, emittens flumina ab eminente petra ad irrigandum terram,
62 Qui finxit hominem,& poſito corde ejus in medio corporis indidit ei ſpiritum, vitam,& intellectum;
63 Et ſpiritus Dei omnipotentis qui fecit omnia, & ſcrutatur omnia abſconſa in abditis partibus terræ,
64 Hic novit inventionem veſtram, & quę cogitatis in cordibus veſtris,peccantes,& volentes occultare peccata veſtra.
65 Et propterea quòd Dominus planè ſcrutatus eſt omnia opera veſtra,ideo traducet vos omnes;
66 Et vos confuſi eritis cùm procedent peccata veſtra coram hominibus,& ipſæ iniquitates veſtræ ut accuſatores ſiſtent ſe in die illo.
67 Quid facietis? aut quomodo abſcondetis peccata veſtra coram Deo & Angelis ejus?
68 Ecce judex Deus,timete eum,deſinite a peccatis veſtris, & jam obliviſcimini in æternum committere iniquitates veſtras: & Deus educet vos liberabitq; ab omni tribulatione.
69 Ecce enim incenditur ardor ſuper vos, ô turbæ ampliſſimæ,& rapient quoſdam ex vobis quos cibent idolothytis,
70 Et qui conſenſerint eis,erunt eis ludibrio, & probro,ac conculcationi:.
71 Erit autem ſingulis in locis & in vicinis civitatibus inſurrectio multa in timentes Domini.

72 Erunt

72 Erunt quasi insani, nemini parcentes, diripiendo & devastando adhuc timentes Domini:
73 Nam devastabunt & deripient facultates eorum, & de domibus eorum ejicient eos.
74 Tunc probatio apparebit electorum meorum, ut auri quod probatur igne.
75 Audite dilecti mei, inquit Dominus; ecce adsunt dies tribulationis e quibus liberabo vos.
76 Ne timeatis, neque hæsitetis, quoniam Deus dux vester est.
77 Quin potius servate mandata & præcepta mea, ait Dominus Deus, ne gravia sint in vos peccata vestra, névę supra vos se efferant iniquitates vestræ.
78 Væ iis qui constringuntur peccatis suis, & obteguntur suis iniquitatibus:
79 Quemadmodum ager qui a sylvescentibus vepribus occupatur, & cujus semita quâ transit homo spinis obtecta occluditur, is traditur consumendus igni; *sic illi futuri sunt*.

ANNOTATIO.

1 Væ tibi] *Transitio ad alteram prophetiam. quasi dicat, ut væ tibi, ò Babel & Asia, futurum est, sic etiam Ægypto & Syriæ.* 50 Quomodo] *hunc locum sic legi ut reposuimus, omninò postulat comparatio.* 69 O turbæ] *apostrophe ad populum Dei.* 79 Quemadmodum] *similis locus habetur 2. Schemu. 23. 6. & 7. unde hic sumptus est.*

ADJECTIONES AD librum Esteræ.

CAPUT X.

4 ET dixit Mordecai, a Deo facta sunt ista:
5 Recordor enim illius somnii, quod videram de rebus istis; nam non præteriit earum quicquam.
6 Parvus fons, qui fluvius effectus est exorta luce & sole, & aqua multa, hic inquam fluvius est Ester, quam duxit rex & reginam fecit.
7 Duo verò dracones sumus ego & Haman.
8 Atque hæ gentes, quæ præterea convenerant ad perdendum nomen Jehudæorum:
9 Gens autem mea ipsa est Jisraël, quicunq; inclamant Deum & servantur. nam servavit Dominus populum suum, liberavitque nos Dominus ab omnibus malis istis, & præstitit Deus signa, & prodigia hæc maxima, quæ non sunt facta in gentibus.
10 Propterea effecit sortes duas, unam populo Dei, & alteram omnibus gentibus.
11 Veneruntq; hæ duæ sortes in horam & momentum & diem judicii coram Deo constituti apud omnes gentes,
12 Cùm recordatus est Deus populi sui asseruitq; justitiam hæreditatis suę.
13 Quapropter agitabuntur his dies illi mense Adare, die decimo quarto illius mensis, cum cœtu & gaudio lætitiaque coram Deo per generationem quamque in seculum apud populum illius.

ANNOTATIO.

4 Et dixit] *Hæ adjectionet omnes quàm fabulosæ sint, & quàm æ sermone spiritus divini alienæ, res ipsa loquitur. Nam quod in omnibus ferè apocryphis observandum est, facile fuit Satanæ, cùm Ecclesia dissipata jaceret in captivitate, aut postliminio reversa gravissimus procellu quateretur, scripturam sanctam hu nugis etiam hominum minimè malorum opera infarcire. De his autem vide capite sequente.* 12 Recordatus] *vide Gen. 8. 1.*

CAPUT XI.

1 ANno quarto regnante Ptolomæo & Cleopatra attulit Dositheus qui se dicebat esse sacerdotem & Levitam, & Ptolemæus filius ejus hanc epistolam Purim, quam dicebant esse ipsam, & interpretatum Lysimachum filium Ptolemæi qui erat Jeruschalaimis.
2 Anno secundo regnante Artaxerxe Magno, primo die Nisanis somnium vidit Mordecai filius Jairi, filii Schimhhi, filii Kischi ex tribu Binjaminis, homo Jehudæus habitans in urbe Susis, vir magnus, qui erat administer in aula regis.
3 Erat autem ex captiva turba, quam captam Nebucadnetzar rex Babyloniæ Jeruschalaimis cum Jeconja Jehudææ rege deportaverat: atque hoc illius somnium.
4 Ecce enim vox tumultus, tonitrua, & terræmotus, ac perterbatio super terram, & ecce Dracones duo magni parati processerunt ambo ad concertandum, quorum fuit sonus maximus,
5 Adeò ut sono illorum compararentur omnes gentes ad prælium, ut oppugnarent justorum gentem.
6 Ecce itaque dies tenebrarum & caliginis, tribulatio & angustia, afflictio & conturbatio magna supervenit terræ:
7 Qua conturbatum est totum genus justum, qui timentes sua ipsorum mala, comparaverunt se ad interitum.
8 Sed cùm inclamavissent Deum, ad clamorem ipsorum factus est quasi ex parvo fonte fluvius magnus, aqua multa:
9 Et lux atque sol exortus est, humilesque exaltati

exaltati ſunt,& abſumpſerunt glorioſos.
10 Poſtea expergefactus Mordecai qui viderat ſomnium hoc, & quid Deus conſilii cœpiſſet facere, retinuit ſomnium hoc in animo ſuo, & omni ratione voluit cognoſcere illud [a] ad noctem uſque illam.

ANNOTATIO.

1 Regnante] *Nempe Philadelpho, cui uxor fuit Cleopatra, quique inde ab anno tertio regni in ſtatuenda bibliotheca ampliſſima operam conſumpſit, & ſeptuaginta interpretes in exponendo vetere teſtamento occupavit, ut Joſephus narrat Antiquit. Judaic. lib. 12.* Purim] *id eſt, ſortitionum, ut habetur interpretatio Eſter. 3. 7.* 10 Ad noctem uſque] *cujus habetur mentio Eſter. 6. 1.*

CAPUT XII.

1 QUIESCENS autem Mordecai in veſtibulo cum [a] Bigtane & Tereſcho duobus eunuchis regis, cuſtodibus veſtibuli,
2 Audiit illorum cogitationes; & ſtudia eorum perſcrutatus cognovit eos ſe comparare,ut manus injicerent in Artaxerxem regem;& indicavit regi [a] conſilia eorum.
3 Quamobrem exquirente rege duos eunuchos ſuos,confeſſi illi fuerunt ſtrangulati.
4 Et ſcripſit rex negotia hæc in commentario:& Mordecai conſcripſit de iiſdem rebus.
5 Deinde præcepit Rex Mordecaium miniſtrare in aula, eique dedit donaria hujus rei cauſa.
6 Haman verò filius Hammedatæ Agagæus cùm glorioſus eſſet apud regem, quærebat malefacere Mordecaio, & populo ejus propter duos illos eunuchos regis. [a] Epiſtolæ autem illius exemplum eſt hujuſmodi.

[a] Græc. *de eu.*

ANNOTATIO.

1 Bigtane] *De quibus Eſter. 2. 21.* 6 Epiſtolæ] *quam flagitante & extorquente Haman rex Artaxerxes ſcripſerat, de qua Eſter. 3. 12. & ſequentibus.*

CAPUT. XIII.

1 REX magnus Artaxerxes magiſtratibus & toparchis ſubditis provinciarum centum viginti ſeptem ab India Æthiopiam uſque hæc ſcribit.
2 Multis imperans gentibus,& univerſum orbem terrarum obtinens,volui non fiducia hujus poteſtatis elatus, ſed æquius ſemper & cum lenitate agens ſubditos expertes fluctuum in vita omnino efficere, & regnum tranquillum perviumque ad terminos uſque exhibens etiam renovare pacem omnibus hominibus exoptatam.
3 Me autem conſulente conſiliarios quomodo iſtud ad finem perduci poſſet,Haman vir prudentia apud nos excellens, & benevolentia immutabili ac firma fide [a] ſpectatus, qui ſecundum regni honorem reportavit,
4 Indicavit nobis ſingulis tribubus per orbem terrarum permixtum eſſe exoſum populum quendam, adverſantem legibus quæ ſunt apud omnes gentes, & continenter regum inſtituta omittentem, ut non procedat principatus ille qui a nobis inculpatè dirigitur.
5 Cum itaque percepiſſemus gentem iſtam unicam ex adverſo ſemper cuivis homini obiectam per adjectionem legum extraneam mutare & diſſentire a rebus noſtris, ac mala peſſima conſummare, idque ut regnum hoc convenientem ſtatum minimè aſſequatur:
6 Mandavimus itaque ut quicùnque ſignificantur vobis literis ſcriptis ab Hamane præfecto negotiis & ſecundo a nobis, cùm uxoribus & liberis pereant radicitus inimicorum gladiis,ſine ulla miſerecordia & [b] clementia, decimo quarto die Adaris menſis duodecimi, præſentis anni:
7 Ut iſti olim & nunc exoſi die uno violenter in ſepulchrum deſcendentes, in poſterum tempus ſinant negotia noſtra bene conſtituta & perturbationibus vacua continéter procedere.
8 Ille autem moravit dominum,recordatus omnium operum domini,& dixit, domine domine, rex omnipotēs,quia omnia ſunt in poteſtate tua
9 Et non eſt qui obſiſtere poſſit tibi volenti ſervare Iſraëlem,
10 (Quia tu feciſti cœlum & terram, & quicquid mirabile eſt in regione ſubjecta cœlo;
11 Et dominus es omnium,ac non eſt qui tibi Domino poſſit reſiſtere)
12 Tu omnia noſti,tu ſcis,domine, me non cōtumelia,neque ſuperbia,neque cupiditate gloriæ feciſſe iſtud,quòd non incurvaverim me iſti ſuperbo Hamani:
13 Nam grato animo vellem oſculari veſtigia pedum ejus ad ſalutem Iſraëlis;
14 Sed me feciſſe illud ne gloriam hominis ſupra gloriam Dei ſtatuerem;
15 Non enim adoraturus ſum quenquam præter te,domine, neque tamen ſuperbiæ cauſa facio iſtud.
16 Nunc verò,domine Deus rex,parce populo tuo,quandoquidem intuentur nos ad perditionem *afferendam*,& cupiunt perdere hæreditatem,quæ tua eſt inde a principio:
17 Ne deſpicias partem tuam,quam tibi ipſi redemiſti e terra Ægypti.
18 Exaudi orationem meam, eſtóque propitius ſorti tuæ,& converte luctum noſtrum in gaudium,ut viventes laudemus nomen tuum, Domine;neq; deleto os laudantiū te, Domine.
19 Omnes quoque Iſraëlitæ clamaverunt [c] quàm maximè potuerunt, quia mors ipſorum obverſabatur oculis ipſorum.

[a] Græc. *demonſtratus.*
[b] Græc. *parcitate.*
[c] Græc. *ex robore ipſorum.*

CAPUT XIIII.

1 ESTER regina ſimiliter confugit ad dominum,cùm in agone mortis ſe deprehenſam eſſe conſpiceret:
2 Nam poſitis veſtimenris gloriæ ſuæ induit

it veſtimenta anguſtiæ & luctus,& pro ſuperbis deliciis cinere ſordibusq; perfudit caput ſuum corpus ſuum abjiciens valde, omnemq; locum exaltationis ſuæ replevit [a] contortis crinibus ſuis.

3 Et orans dominum Deum Iſraëlis dixit.

4 Domine mi,tu rex noſter unus es, adjuva me ſolitariam,& quæ adjutorem non habeo niſi te,quia periculum meum adeſt manu meæ.

5 Ego audivi a nativitate mea in tribu familiari mea te, Domine, [a] recipientem Iſraëlem ex omnibus gentibus,& patres noſtros ex omnibus majoribus ipſorum, ad hæreditatem æternam adoptaſſe, ac feciſſe eis quæcunque dixeras.

6 Nunc autem peccavimus coram te, ideo tradidiſti nos in manus inimicis noſtris, eò quòd gloriam tribuimus diis iſtorum: juſtus es domine.

7 Nunc verò non ſatis habent,acerbitate ſervitutis noſtræ:

8 Sed [a] datis manibus ſuis in manus idolorum ſuorum ſponderunt,

9 Se ſublaturos decretum oris tui, & deleturos hæreditatem tuam, & obſtructuros ora laudantium te; extincturoſque gloriam domus tuę,& altaris tui:

10 Ora verò gentium aperturos ad virtutes vanorum *prædicandas* & mirabilem efficiendum regem carnalem in ſeculum.

11 Ne tradas, domine ſceptrum tuum iis qui nihil ſunt, neque rideant de caſu noſtro: ſed converte conſilium iſtorum in ipſos,& eum qui princeps hujus conſilii eſt contra nos initi, in exemplum ſtatue.

12 Memento,Domine,innoteſcito tempore afflictionis noſtræ, & mihi audaciam adde, rex gentium,& omnem dominatum obtinens.

13 Inde ſermonem compoſitum ori meo coram [a] leone ipſo,& traduc animum illius in odium ejus qui oppugnat nos,ad interitum ipſius,& eorum qui conſentiunt ipſi;

14 Nos autem libera manu tua, & adjuva me ſolitariam; ac non habentem alterum adjutorē niſi te. Domine, omnium cognitionem habes,

15 Et ſcis me odiſſe gloriam iniquorum, & abominari cubile incircunciſorum, & omnis extranei.

16 Tu ſcis neceſſitatem [b] mihi impoſitam, me deteſtari ſignum iſtud meum ſuperbiæ, quod in capite meo gero: [c] quibus diebus me ſpectandam præbeo,me deteſtari iſtud ut pannunculū [d] ex menſibus,neque geſtare iſtud [e] quibus diebus conquieſco:

17 Neque comediſſe ancillam tuam [f] e menſa Hamanis, neque gloriam tribuiſſe convivio regis,neque bibiſſe vinum libaminum,

18 Neque lætatam eſſe ancillam tuam ex [g] quo die huc tranſlata ſum uſque adhuc,niſi in te domine Deus Abrahami.

19 O Deus,qui robore ſupra omnes vales,exaudi vocem deſperatorum,& libera nos e manu hominum conſilia improba ineuntium: me denique libera a timore meo.

a Græc.*rectiſſe.*

b Græc.*meā.*
c Græc.*dies ſpectationis meæ.*
d Græc.*menſtruatorum.*
e Græc.*dies quietis meæ.*
f Græc. *menſam, metonymicè.*
g Græc.*dio tranſlationis meæ.*

ANNOTATIO.

2 Contortis]*Torquendo laceratis.* 8 Datis manibus] *ſynecdoche elegantiſſima fœdus & conſociationem ſignificans, a ſigno,ut Jirm.* 50.15. 13 Leone] *id eſt.principe,metaphoricè. Nam rex inter homines principatum obtinet ut leo inter belluas. Sic* 1.*Chron.*11.22. *Etſi hic author humanum regem videtur potius crudelitatis arguere,ut oſtendit verſ.*7. *capitis proximè ſequentis.*

CAPUT. XV.

1 FUIT autem tertio die, cùm deſiiſſet orare,ut exuens veſtimenta illa luctus amiciret ſe [a] glorioſo ornatu ſuo:

2 Ita cùm eſſet [b] inſigniter ornata, invocans omnium ſpectatorem & ſervatorem, aſſumpſit duas ancillas honorarias ſuas:

3 Quarum uni quidem innitebatur quaſi delicatam ageret:

4 Altera verò ponè ſequebatur allevans indumentum ejus:

5 Illa autem rubore perfuſa cum [c] elegantia pulchritudinis ſuę, & vultu ſuo hilari,velut amabili,animo verò anguſtato a metu;

6 Ingreſſa omnes januas conſtitit coram rege, qui incidebat throno regni ſui, induerat-que omnes veſtes inſignes ſuas, totus ornatus auro & lapidibus pretioſis, eratque valde formidabilis.

7 [a] Tollens enim vultum ſuum [d] coruſcantem gloria [e] vehemente ira intuitus eſt; quamobrem procidens regina mutavit colorem ſuum defectione, & reclinavit in caput ancillæ honorarię ſuæ,quę antegrediebatur.

8 Sed mutavit Deus ſpiritum regis in manſuetudinem, qui celeriter contendens exiliit e throno ſuo, & recepit eam in ulnas ſuas, donec reſtituta eſſet,conſolans eam verbis pacificis,& dicens ei,quid eſt Eſter? Ego ſum frater tuus; bono animo eſto, nequaquam morieris: nam [a] commune præceptum noſtrum eſt.

9 Accede; & ſublatam auream virgam ſuam impoſuit collo illius,

10 Amplexatúsque eam dixit,alloquere me.

11 Quæ dixit ei,[a] vidi te,domine, tanquam angelum Dei,& conturbatus eſt animus meus metu gloriæ tuæ.

12 Quia mirabilis es,domine,& vultus tuus [f] omni gratia plenus.

13 Ea autem loquens recidit ex defectione ſua.

14 Rex verò turbatus cum toto ſervitio ſuo conſolabatur eam.

a Græc.*glo-ria.*
b Græc.*inſignis.*

c Græc.*vigore.*

d Græc.*igni-tum,*
e Græc.*vigoris æ.*

f Græc.*gratiæ.*

ANNOTATIO.

7 Tollens] *Quiſquis hæc ſcripſerit, putavit ſe honorem maximum acceſſione hac ſcriptis authenticis facturum eſſe; ſed tamen ex eorum comparatione non dubito quin hæc ſint a veritate aliena.* 8 Commune]*hoc eſt,non ſpectat,neque attingit te,quod in gentem Judæorum a nobis ſuit imperatum. Nam æquè lex tua eſt ac mea: quamobrem æquè tu atque ego legis illius acerbitate ſolutæes.* 11 Vide te]*vide ut mentiatur Eſter,ſi huic authori credimus; aut verò mentiatur author ſuprà verſ.*7.

CAPUT. XVI.

1 REX magnus Artaxerxes ſatrapis & principibus centum viginti ſeptem Regionũ ab India Æthiopiam uſque, & [a] noſtris procurationibus ſalutem.

[a] Græc. *iis qui res noſtras cogitant.*

2 Multi plurima eorum a quibus beneficia acceperunt bonitate frequentius honorati, plus æquo ſapiunt;

3 Ac non ſolùm ſubditis noſtris quærunt malefacere, ſed quia [a] ſatietatem non poſſunt ferre, etiam in eos qui ipſis benefecerunt aggrediuntur machinationes:

4 Et non tantum gratiarum actionem ex hominibus contrà quàm debuerant tollentes, verùm etiam elati ventoſis illis cogitationibus hominum virtutis expertium ſtatuunt, ſe judicium effugituros Dei omnia ſpectantis, ſemper, quod improbis inviſum eſt;

5 Sæpe etiam multos eorum qui in poteſtatibus conſtituti ſunt, quibus commiſſa ſunt tractanda amicorum negotia, hortatio iſta efficiens participes cædis innocentum, circundedit calamitatibus immedicabilibus,

6 Quando mendace improborum morum circunventione abducunt aratione ſimplicem eorũ qui ampliùs poſſunt benevolentiam.

7 Hoc autem conſyderare licet tum ex antiquioribus (ut [a] traditæ ſunt nobis) hiſtoriis, tum ex iis quæ ſi exquiramus, ante pedes ſunt iniquè conſummata, eorum qui indignè dominatum obtinent peſtilentia.

8 Proinde attendere ad ea quę deinceps futura ſunt,, ut regnum turbis vacuum omnibus hominibus exhibeamus cum pace.

9 Utentes mutationibus, & quę in conſpectum venient ſemper diſcernentes, [b] obviam eundo æquiſſimè.

[b] Græc. *cum æquiore occurſu.*

10 Ut enim Haman Hammedathæ filius, [a] Macedo, revera alienus a Perſarum ſanguine, multumq; diſtans a bonitate noſtra, & hoſpitio acceptus a nobis, humanitatem [c] qua ſumus in omnes gentes conſecutus eſt eò uſque, ut diceretur pater noſter,

[c] Græc. *quã habemus.*

11 Et adorari ab omnibus pergeret, velut ſecundus a regali throno:

12 Non ferens ille tantam præſtantiam, inſtituit dominatu privare nos, ipſoq; ſpiritu:

13 Et ſervatorem noſtrum modisq; omnibus benefactorem Mordecaium, & inculpatam regni conſortem Eſteram cum tota illorum gente multiplicibus & [d] artificioſis circunventionibus expetens ad interitum.

[d] Græc. *methodorum.*

14 (His enim modis putabat ſe poſtquam nos ſolitarios deprehendiſſet, Perſarum dominationem ad Macedonas tranſlaturum)

15 Nos verò Jehudæos ab iſto [e] conſceleratiſſimo homine traditos ad deletionem, deprehendimus non eſſe maleficos, ſed juſtiſſimis adminiſtrari legibus,

[e] Græc. *in exitiale.*

16 Et filios eſſe altiſſimi maximi Dei viventis, qui erexit & nobis & majoribus noſtris regnum in hac diſpoſitione elegantiſſima.

17 Rectè igitur feceritis, ſi non utamini ampliùs literis ab Hamane miſſis filio Hammedathæ,

18 Cùm iſte qui confecerat hæc ad Suſarum portas cum familia tota crucifixus fuerit, condignum illi judicium rependente Deo celeriter, qui omnia obtinet.

19 Exemplum verò hujus epiſtolæ proponentes in omni loco, liberè ſinatis Jehudæos uti ſuis ipſorum legibus;

20 Et conjunctis viribus adjuvetis eos: ut ſi qui tempore anguſtiæ invadant eos, ulciſcantur die decimo tertio menſis Adaris duodecimi, eo ipſo die.

21 Hunc enim Deus qui omnia portenter adminiſtrat, [f] lætum confecit ipſis loco excidii electo generi comparati.

[f] Græc. *letitiam.*

22 Quamobrem vos quoque in celebribus veſtris feriis, inſignem illum diem cum omni lętitia ducite:

23 Ut & nunc & deinceps ſalutis nobis & benevolentibus Perſis, iis verò qui inſidiantur nobis perditionis monumentum extet.

24 Omnis autem civitas, aut in univerſum regio, quę ſecundum iſta minimè fecerit, ferro & igne cum indignatione conſumetur; & non ſolùm in via hominibus, verùm etiam beſtiis, & volucribus in omne tempus conſtituetur, ut inimiciſſima.

ANNOTATIO.

1 Rex] *Hæ literæ ſunt quidem elegantes verbis, & induſtria aliqua exaratæ; ſed argumento plurimùm diſcedunt ab eo quod ſcriptum eſt Eſter. 8. 13. quia (ut credibile eſt) volebat author locupletare hiſtoriam, ſed fidem ſuam eadem opera minuere.* 3 Satietatem] *id eſt, ut ipſi amplius expleantur bonis per eos qui ſtudent ipſis benefacere. Videtur quiſquis author fuerit hunc locum ſumpſiſſe ex Pindaro Olymp. a, ubi de Tantalo agens hiis verbis utitur elegantiſſimè,* ἀλλὰ γὰρ κατατὶ ϕθὰς μέγαν ὄλβον ὃυκ ἐδυνάσθη κόρῳ δ' ἑλὼν ἄτας ὑπέρτλον, *&c.* 7 Traditæ] *vocem paſſivam pro activa legimus, ſive placuerit inſolenter verbum activum ſignificatione paſſiva reddere: ſive ex activo* παραδόσιμον *paſſivum facere* παραδόσιμον. 10 Macedo] *hoc apertum eſt audaciæ argumentum, cùm Agagæus Hhamalekitam ſonet, non autem Macedonem. Nam Macedones communi Græcorum appellatione apud Hhebræos nomen a Javane habent permultis locis apud Danielem; in libris autem Apocryphis ex communi errore, qui jam tum invaluerat, appellantur Chitthim: ut in primum Mac. oſtendemus. Atq; hæc una ratio ſatis futura eſt ex omnium hiſtoriarum teſtimonia ſumpta, quòd hujus regis tempore, ac vix poſt annos octaginta fuit aliqua vel mediocris inter Græcos mentio Macedonum cum Perſis congredientium.*

SCHIM-

SCHIMHHONIS SACERdotis ſummi liber unus, qui vulgo liber Macbęorum tertius appellatur.

HIC liber, qui Schimhhonis Sacerdotis ſummi inſcriptus eſt, inſignem hiſtoriam exponit de graviſſimis calamitatibus quas Eccleſia Jehudæorum a Ptolemæo Philopatore Aegypti rege perpeſſa eſt, & mirificentiſſima liberatione a Deo præſtita. Hiſtoria eſt pauci temporis, geſta ſub annum quartum Antiochi Magni Regis.

CAPUT. I.

1 VT autem [a] Philopator didicit ab iis qui reverſi erant [a] ea loca quæ obtinuerat, ab [a] Antiocho ſibi adempta eſſe, denuntiavit omnibus ſuis pedeſtribus & equeſtribus copiis;

[a] Græc. *ſuæ tam locorũ quã a ſe obtinebantur ablationem.*

2 Et aſſumpta ſecum ſorore Arſinoë contendit ad loca uſque Raphiam adjacentia, ubi caſtra fecerant milites Antiochi.

3 Theodotus verò quidam ſe [b] perfecturum inſidiis cogitans, optima cœpit ex armis Ptolemæi quæ antè ſibi fuerant commiſſa; & intulit ſe noctu in tentorium Ptolemæi ſolus, ut eum occideret atque hoc *facto* bellum diſſolveret.

[b] Græc. *expleturum inſidias.*

4 Sed abducto eo Doſitheus filius Drimyli dictus (qui genere quidem erat Jehudæus, poſtea verò mutaverat [c] cultum legittimum & ſe a majorum placitis alienaverat) fecit ut ignobilis quidam recumberet in tentorio ejus, quem reportare contigit ſupplicium ejus.

[c] Græc. *legitima.*

5 Deinde verò cùm prælium vehemens cõmitteretur, & res valentiores eſſẽt ab Antiocho admodum, obambulans Arſinoë hortata eſt copias cum miſeranda ſpecie & lachrymis, [d] capillis paſſis, ut & ſe ipſos & liberos ſuos uxorẽſque audacter adjuvarent, promittens ſe victoribus daturam cuique duas auri minas:

[d] Græc. *capillos ſoluta.*

6 Itaque evenit ut adverſarii [e] cominus pugnando perderentur, & multi quoque captivi comprehenderentur.

[e] Græc. *in manuum pugnis.*

7 Cùm autem [f] inſidias illas ſuperaſſet, judicavit ſibi in propinquas civitates eundum eſſe ut adhortaretur eas: quod poſtquam feciſſet, donariáque delubris diſtribuiſſet, [f] effecit ut ſubditi ſui bono eſſent animo.

[f] Græc. *bene audentes ſubditos conſtituit.*

8 Jehudæis verò mittentibus ad ipſum ex Senatu & Senioribus qui ſalutarent ipſum, & munera apportantes de iis quæ evenerant gratularentur ipſi, accidit ut eo eſſet paratiore animo ad eos quàm citiſſimè adeundos.

9 Sed ubi perlatus Jeruſchalaima ſacrificavit Deo maximo, & gratias egit, & aliquid eorũ quæ ex ordine fieri ſolent in loco fecit;

10 Cum jam veniſſet ad locum ipſum, accuratione & decore obſtupefactus, optimumque miratus ordinem loci ſancti, in animum induxit conſilium ingrediendi templum.

11 Illis autem dicentibus non convenire ut fiat iſtud, quia ne illis quidem qui ex gente ſunt licet ingredi, neque omnibus ſacerdotibus; ſed ſoli Sacerdoti ſummo qui anteit omnes, idq; per annum ſemel, hic nequaquam fuit perſuaſus:

12 Sed quamvis lex apud ipſum legeretur, non deſtitit ſeipſum inferre, dicens, oportere ut ingrederetur: quòd ſi illi (*inquit*) honore iſto privati ſunt, me non oportet; rogavitq; quam ob cauſam ingredientem ſe in totum fanum nemo ex præſentibus prohibuerit:

13 Et dicente quodam, [g] imprudenter *factum*, hoc ipſi malè portendere; ſi hoc, inquit, factum eſt, quam ob cauſam non eſſem omnino, velint nolint, ingreſſurus?

14 Sacerdotibus itaque cum toto veſtitu procidentibus, orantibusq; Deum maximum ut inſtanti neceſſitati ſuccurreret, & impetum illius nefariè invadentis averteret, & clamore cum lachrymis complentibus templum; qui in civitate relicti erant, exiliverunt perturbati, aliquid incerti ſtatuentes fuiſſe factum:

15 Et incluſæ in thalamis virgines cum genitricibus eruperunt, imponentesque pulverem crinibus paſſis, gemitu lamentisque plateas impleverunt:

16 Et aliæ quoque [g] recèns emiſſæ, cùm eos qui ad [g] eundum obviam fuerant diſpoſiti, tum convenientem *ſibi* pudorem relinquentes, curſũ confuſum in civitate faciebant,

[g] Græc. *obviam itionẽ.*

17 Prætereaque recèns genitos liberos tum matres, tum nutrices [h] hìc illic relinquentes aliæ per domos, aliæ per plateas [i] irrevocabili concurſatione in templum ſupremum congregabantur.

[h] Græc. *alibi & alibi, vel aliter alsterq;.*
[i] Græc. *irrevocabiliter.*

18 Itaque varia erat hominum qui [k] in unum collecti erant oratio de iis quæ illegitimè ab illo tentabantur.

[k] Græc. *in idem, ut ver. 21.*

19 His aderant quoque e civibus qui audaciam adhibentes non ferebant illum planè inſiſtentem, & ſuum illud conſilium explere cogitantem; ſed exclamantes impetu capienda arma & audacter pro lege patria moriendum, magnã eo in loco exaſperationem [l] concitabant:

[l] Græc. *faciebant.*

20 Qui ægrè a [m] Senatoribus Senioribusque averſi, ad [n] idem orationis officium acceſſerunt.

[m] Græc. *ſenibus, ex more Laconum: ſic accipio ex ver. 8.*

21 Itaque populares quidem, ut antè ſimul orantes converſabantur, Seniores verò qui circunſtabant Regem multifariam tentabant ſuperbam ejus mentem a concepto apud ſe conſilio dimovere.

[n] Græc. *eundem orandi ſtatum.*

22 At ille audaciam aſſumens omnibus omiſſis jamque aditum comparabat, [o] ſe illud ad finẽ perducturũ cenſens quod ante dixerat:

[o] Græc. *finẽ impoſiturum ea cenſens quod.*

23 Quamobrem illi etiam qui circunſtabant Regem videntes iſta, ſe ad invocandum cum noſtris eum qui omnem potentiam habet con-

tulerunt, ut res præſentes defenderet, neque diſſimularet illegitimum iſtud ſuperbumque factum.

24 Ex concurrente autem denſiſſima & laboriosa turbarum exclamatione incomparabilis quidam P aſſurgebat clamor:

25 Videbantur enim non homines ſolùm, ſed parietes quoque ipſi & ſolùm totum perſonare, tanquam ſi jam tum mortem *& ruinam* ſubiiſſent pro contaminatione loci.

P Græc. *tra.*

ANNOTATIO.

1 Philopator] *Ptolomæi Evergetæ filius quem occiſo parente dictum fuiſſe Philopatora per antiphraſin falſo tradiderunt multi: vide in Danielem* 11.11. Antiocho] *magno, qui Seleuco Ceraunno ſucceſſerat in Seleucidarum regno.* 7 Inſidias illas] *id eſt, prælium illud quod ſublato ex inſidiis Philopatore putabat Antiochus non poſſe a ſe non feliciter committi, ut in exemplo Judithæ legimus evenisſe.* 13 Imprudenter] *ſic diſtinguenda eſſe verba & accipiendum locum res ipſa arguit: ſtatuit enim Ptolemæus ſibi tam licere in penetrale ingredi quàm in atrium ſanctum; hoc autem cùm illi non prohibuerint (quod ex lege debuerant) non poſſe illud prohiberi. Hic verò reſpondetur neque fuiſſe hoc ferendum, (per imprudentiam enim ſacerdotes lapſos eſſe) neque illud concedendum eſſe.* 16 Recens emiſſæ] *id eſt, ea quæ & ornatæ & comptæ elegantiſſimè ordine proceſſerant cum virorum ordinibus ad excipiendum Philopatora.*

CAPUT. II.

1 ITAQUE [a] Schimhhon Sacerdos ſummus genibus contra ſanctuarium flexis, & convenienter protentis manibus in cœlum orationem hanc habuit, & uno animo dixerunt omnes:

2 Domine Jehova rex cœlorum, & dominator omnis creaturæ, inter ſanctos ſanctiſſime, monarche omnipotens, attende ad nos qui ab impio ac prophano homine exaudacia, viribuſque fremendo opprimimur.

3 Tu enim qui creaſti omnia & qui ea univerſa obtines dynaſta juſtus es, ac propterea qui ex contumelia ſuperbiaque aliquid faciunt tu eos judicas:

a Græc. *fecerant Geneſ. 7.*

4 Tu eos qui antehac in juſtitiam [a] exercuerant, inter quos etiam gigantes erant robori & audaciæ confidentes, perdidiſti, inducta ſuper eos aqua immenſa:

b Græc. *manifeſtos malitiæ factos Geneſ. 9. Exod. 7. & ſeq.*

5 Tu occupatos in operibus ſuperbiæ Sedomitas [b] cum manifeſtò infinitæ malitiæ tenerentur concremaſti, exemplum præbens pòſt venturis *ætatibus:*

6 Tu audacem illum Parhhonem, qui ſanctum populũ tuum Iſraëlem ſervituti mancipaverat, variis ac multis ſuppliciis probans, notam feciſti majeſtatem tuam;

Exod. 14.

7 Poſt quæ *ſupplicia* notam feciſti magnam potentiam tuam; cùm *regem* quidem qui perſequebatur eum cum curribus & [c] turbis multis inundaſti profundo mari, eos verò qui tibi omnis creaturæ imperium obtinenti incumbebant fide ſalvos tranſvexiſti, qui etiam agnoſcentes apud ſe opera manus tuæ, te omnipotentem laudaverunt:

c Græc. *turbarum multitudine inundaſti. profundata te maris.*

8 Tu, ô Rex, qui creaveras [a] infinitam illam & immenſam terram, elegiſti civitatem hanc, & ſanctificaſti locum hunc pro nomine [d] tuo, qui tamen nullius rei omnino indiges; & apparitione glorificaviſti magnifica faciens commendationem illius ad gloriam magni & honorandi nominis tui:

d Græc. *tibi.*

9 Et diligens domum Iſraëlis promiſiſti, ſiquando [e] nos averſos a te occuparet angultia & venientes in hunc locum oraremus, te exauditurum orationem noſtram:

e Græc. *fieret averſio noſtri & nos comprehenderet ang.*

10 Jam verò [a] fidelis es & verax, quandoquidem ſæpe dum afligerentur majores noſtri ſuccurriſti ipſis in abjectione ſua, & liberaſti ipſos e malis maximis.

11 Eccè autem nunc, ô Rex ſancte, propter multa & magna peccata noſtra opprimimur ſubjecti inimicis noſtris, & dimittimur in [f] imbecillitate ſumma.

f Græc. *imbecillitatibus.*

12 Atque in hoc caſu noſtro audax & prophanus iſte ſtudet injuria afficere locum ſanctum: quẽ in terra hac deſignaſti nomine glorioſo tuo

13 Nam habitatio quidem tua, cœlũ [g] ſummũ, in acceſſa eſt hominibus: ſed quandoquidem placuit tibi gloriam tuam in populo tuo Iſraële *ſtatuere, &* locum hunc ſanctificaviſti,

g Græc. *cœli.*

14 Ne ulciſcaris de nobis [h] per immundos iſtos, neque per prophanos punias nos, ut non glorientur iniqui cum animo ſuo, nèque exultent [i] ſuperba lingua ſua dicentes, nos proculcavimus domum illam ſanctificationis [a] ſicut proculcantur domus abominationum.

h Græc. *immundiſtiſtorum, neque punias nos prophanatione. hypallage.*

i Græc. *ſuperbia lingæ.*

15 Dele peccata noſtra, & diſſipa errores noſtros, & miſericordiam tuam oſtende hoc tempore: citò præoccupent miſerationes tuæ, & inde laudes in os eorum qui prociderunt contriti animis, confecta nobis pace.

16 Hic ille inſpector omnium & ſanctus ſuprà omnia Deus, in ſancto loco legitimam hanc orationem exaudiens illum contumelia audaciaque elatum maximè [a] flagellavit hinc & inde, percellens eum ut arundinem *agitatam* a vento; adeò ut proſtratus humi, non valens ampliùs agere quicquam, ſed ſolutus membris, ne vocem quidem poſſet edere juſto judicio implicatus.

17 Quamobrem cùm amici tum cuſtodes ejus [k] acram videntes caſtigationem quæ [l] invaſerat ipſum, metuenteſque ne vita etiam ipſum deſiceret, cito extraxerunt ipſum, perculſi metu [m] maximo.

k Græc. *acutam.*

l Græc. *comprehenderat.*

m Græc. *excedente.*

18 [n] Poſtea verò cùm ſeipſum recolligiſſet, minimè ad reſipiſcentiam venit correptus: ſed amarulentis interminationibus uſus abiit.

n Græc. *tempore verò poſt.*

19 Cùm autem delatus in Ægyptum augeſceret malitiâ *cùm ſua*, tum adjutorum atque ſociorum ab omni juſto [o] abhorrentium quos antè indicavimus, non ſolùm innumeris ſe libidinibus exſplevit; ſed etiam eò proceſſit audaciæ, ut maledicta ſingulis locis *in populum* conferret, & multi amicorum ad propoſitum Regis attendentes ii quoque ſequerentur voluntatem ejus.

o Græc. *ſeparatorum.*

20 Propoſuerat enim *ſibi* ut [p] gentem hanc publicè vituperio exponeret, erectaque ad [a] turrim aulę junctam columna ſcripturam inſculpſerat,

p Græc. *cùm gentem hanc vituperium dicerat.*

sculpserat, ne quis eorum qui non sacrificant veniret in templa; ipsorum sed ut omnes Judæi in populi censum, aut servilem statum cogerentur; qui verò contradicerent, vi abrepti privarentur vita;

21 Eos autem qui in censum referrentur, adhibito etiam igne obsignari insigni Bacchi folio hederæ in corpus impresso, ac deinde separari ad utendam quæ priùs contracta fuerit libertatem.

22 Ut autem non videretur omnibus inimicari, subjecit scripturæ; Quòd si qui ex illis voluerint certo consilio inter illos versari qui sacris sunt initiati eos æquo jure cives cum Alexandrinis fore.

23 Quidam igitur in civitate habentes odio istos q gradus pietati civitatis hujus imperatos, facilè seipsos dediderunt velut cum magna aliqua communicaturi gloria ex conversatione futura cum rege:

24 Veruntamen plurimi in generoso animo confirmati non destiterunt a pietate; sed pecunias pro vita commutantes interpedè, conabantur seipsos a recensionibus liberare, quippe freti bona spe se defensionem consequuturos esse:

25 Præterea qui discedebant a se eos abominabantur, & tanquam hostes gentis suæ judicabant, privabantque communi conversatione commodo.

q Græc. *gradu pietatis civitatu hujus.*

ANNOTATIO.

1 Itaque] *Hic versus quibusdam in libris integer est, in plerisq; mutilus. Sed utrumq; membrum optimè convenit: nam & Sacerdos summus omisso Rege supra 1.23. ad orationem conversus prævrit verba Ecclesiæ. & Ecclesia conspirantibus animis verba illius sequuta est.* Schimhhon] *non ille Justus, de quo Ecclesiastes 50. sed filius Oniæ illius cujus habetur historia apud Josephum Antiquit. lib. 12. cap. 4. & fuit alterius Oniæ qui fœdus cum Romanis & Spartanis fecit 1. Mac. 12 20.* 8 Infinitam] *ductum κατὰ τὸ, nempe si cum Jehudæa comparabitur, & hyperbolicè.* 10 Fidelis &c.] *id est, constans factis, & verax promissionibus.* 14 Sicut pro.] *id est, sicut Judæi isti templa Deorum nostrorum, quæ abominationes vocant, sunt soliti proculcare.* 16 Flagellavit] *sic 2. Mac. 3. 26.* 20 Turrim] *Alexandriæ in palatio Regis.* Ut omnes] *probata religione & impresso in cutem signo libertati asserentur, aut in servitutē traherentur.* 21 Contracta] *sive comparata per veri Dei abnegationem & superstitionum Ægyptiarum comprobationem: etsi non pro civibus Alexandrinis, sed pro accensis habebantur.* 22 Cum Alexandrinis] *qui & immunes erant, & communibus cum Rege sacris utebantur versu seq.* 23 Civitatis hujus] *puta Jeruschalaimorum, id est, cùm animadverterent prout germanis Jehudæis inerant pietatis gradus, ita gradus ad illam obruendam & labefactandam fuisse a Rege constitutos, a quibus gradibus infirma ipsorum caro metuebat; ad impios vitæ, libertatis, honorumq; gradus sese contulerunt.*

CAPUT III.

1 HÆC autem impius ille percipiens adeò iratus est, ut non solùm Alexandriæ manentibus irasceretur, sed etiam iis qui in regione erant adversaretur gravius, mandaretque festinanter omnes congregari [a] una & pessima nece e vita tolli.

2 Quæ dum administrabantur, evulgatus est dirus contra gentem sermo conspirantibus ad maleficium hominibus [b] quibus dabatur ad institutum istud occasio, tanquā si *Jehudæi* ipsos a suis legibus prohibituri essent.

3 Ac Jehudæi quidam benevolentiam fidemque [c] constantem in reges observabant; sed quia celebant Deum & lege ejus regebantur, [d] separationem instituebant in quosdam & cōversiones (quam ob causam quibusdam esse inimici videbantur) & bonis rerum justarum factis orantes conversationem suam, omnibus hominibus [d] erant probatissimi.

4 Itaque vitam quidem bene actam quæ apud omnes de gente pervulgabatur isti alienigenæ minime enumerabant, sed de adorationibus & cibis differentiam pervulgabant, dicentes neque regi neque protestatibus homines istos consentire, sed diros esse & magnopere negotiis adversari: denique non vulgari perstringebant vituperatione.

5 Græci verò qui per civitatem erant nulla affecti injuria, tumultum in opinatum contra hos homines spectantes & improvisas concursationes fieri, succurrere quidem non poterant (nam tyranni reges erat constitutio)

6 Sed ferentes graviter consolabantur, & futurum præcipientes *animo* ut non starent istæ: non enim ab eo qui nihil ignorat, talem constitutionem rerum ita despectum iri.

7 Jam verò etiam vicini quidam, & amici, & qui commercium habebant cum ipsis, clam [e] excipientes quosdam dabant fidem se defensionē communem adhibituros, & [f] contentissimè ad auxilium adventuros.

8 Ille igitur præsente prosperitate elatus, ac in Dei maximi potentiam non respiciens; sed statuens se perpetuò in eodem consilio permansurum, contra eos rescripsit has literas:

9 Rex Ptolemæus Philopator ducibus militibusque per Ægyptum & *quemque* locum *residentibus* [g] salutem & valetudinem: valeo ego ipse quoque & negotia mea.

10 Postquam militaris nostra in Asiam expeditio (quam novistis ipsi quoque) inoffenso Deorum auxilio ad finem ex animo perducta est; non vi [h] armorum, sed æquitate & humanitate multa duximus gentes lactandas esse quæ Cœlen Syriam, Phœniciamque habitant, & beneficiis ultrò prosequendas.

11 Cumque templis quę per civitates sunt reditus multos attribuisse mus, advenimus etiam Jeruschalaima, quo ascenderamus ut templum istorum scleratorum & nunquam ab amētia sua desinentium honoraremus.

12 Et illi sermone quidem adventum nostrū *gratè*, at re ipsa falsò accipientes, cùm esset nobis animus ingrediendi in templum ipsorum, & decentissimis atque pulcherrimis donariis honorandi, [i] antiquissima *sua* acti superbia ab ingressu

a Græc. *in idem.*

b Græc. *dispositionem ejus.*

c Græc. *indivertibilem, ut ita loquamur.*

d Græc. *constituti erant.*

e Græc. *attrahentes.*

f Græc. *omnino contentè*

g Græc. *salvere & valere.*

h Græc *hæsia.*

i Græc. *antiquorius. typhus, ut Arnobius loquitur.*

ingreſſu nos prohibuerunt.

13 Ita non experti ſunt robur noſtrum propter eam humanitatem qua in omnes homines utimur; ſed ſuam contra nos diritatem effecerunt manifeſtam, ut qui omnino ſoli ex gentibus cervices in reges & [k] bene de ſe meritos attollentes nihil [l] æquum perferre volunt.

14 Ac nos quidem quòd iſtorum amentiæ [m] conceſſimus, & cum victoria reverſi in Ægyptum omnibus etiam gentibus humanitatem exhibuimus, prout decebat confecimus:

15 [n] Interea verò cùm apud tribules iſtorum omnibus ſignificavimus oblivionem *tanti mali*; atque tum ſocietate, tum mille rebus quas eis primùm ſimpliciſſimè volueramus concreditas eos auſi ad mutationem provocare, eos & conſortes perpetuorum Sacerdotum voluimus conſtituere & dignari eos Alexandrinorum civitate;

16 Iſti contra accipientes, ingenitaque malitia depellentes quod bonum eſt & perpetuò in malum [o] inclinantes non ſolùm averſati ſunt hoc jus civitatis inæſtimabile, verum etiam paucos e ſuis qui optimè erga nos affecti ſunt abhominantur ſermone atque ſilentio, maximè ſuſpicantes nos ob illud vivendi infame inſtitutum citò ea quæ correximus everſuros.

17 Quapropter etiam optimè perſuaſi ſignis iſtos modis omnibus a nobis diſſentire, atque providentes ne ſi fortè repentinus in poſterum [p] tumultus inſtaret, impios iſtos a tergo proditores & barbaros hoſtes haberemus,

18 Mandavimus ſimul ac hę literæ ad vos [p] pervenerint, ut iſtos qui his literis indicantur cum uxoribus liberiſque eadem hora exceptos contumelia & divexationibus mittatis ad nos undiq; vinculis ferreis incluſos, [q] ut immedicabili & ignominioſa nece (quemadmodũ homines diros decet) auferantur.

19 His enim ſupplicio ſimul affectis, percepimus nobis in tempus reliquum negotia perfectè conveniente ſtatu optimaque diſpoſitione conſtitutum iri,

20 Quiſquis autem Jehudæorum aliquem [r] ſive ſenem, ſive puerũ, ſive lactentem etiam protexerit, turpiſſimis tormetis cruciabitur diſtenta familia tota:

21 Et qui indicare *illud* voluerit, præterquam quòd ſubſtantiam ejus qui reus peractus fuerit accipiet, ac bis mille drachmas ex pecunia regis; etiam [s] libertate coronabitur.

22 Omnis verò locus ubi omnino tectus Jehudæus deprehendetur, [t] inhabitabilis efficitor & crematur igne, ut toti naturæ mortali planè appareat inutilis in ſempiternum tempus. Atq; ſic quidem [u] habebat literarum forma.

[k] Græc. *benefactores.*
[l] Græc. *germanum.*
[m] Græc. *unà delati ſumus.*
[n] Græc. *in iſtis.*
[o] Græc. *annuentes.*
[p] Græc. *acciderint.*
[q] Græc. *ad immedicabilem & ignominioſam necem.*
[r] Græc. *a ſene uſque ad infantem uſque ad eum qui manum ſubjicitur.*
[s] Græc. *in acceſſus.*
[t] Græc. *ſcripta erat.*

ANNOTATIO.

3 Separationem] *id eſt, excommunicatione ſive abſtentione utebantur in eos qui parebant tyranno decentes a Deo, & reſipiſcentibus prædicabant gratiam Dei abſolutionemq; a peccatis ipſorum, ut de integro adunarentur Eccleſiæ. Sic accipimus vocem* καταστροφῆς *: nam ut in Comœdiis protaſin epitaſinq; turbulentas ſequitur cataſtrophe, qua res in ſuum ordinem revocantur; ita etiam videtur fieri in miſera defectorum vita cùm ad officium reverturtur, & ſe reſtituunt Eccleſiæ Dei, poſtquam plus ſatu vitam ſuam pro re ludicra habuerunt, ut dicitur Sap.* 15, 12. *vide ſuprà* 2.25. 6 Ab eo] *id eſt, a Deo: periphraſis.* 17 Tumultus] *nempe ab Antiocho magno: qui etiam brevi recuperavit Syriam.* 21 Libertate] *putà ſi ſervus fuerit.*

CAPUT. IIII.

[a] Græc. *accidit. ut ſuprà* 3.18.

1 Quocunque autem mandatum illud [a] pervenit, populare conſtitutum eſt a gentibus [b] convivium cum acclamationibus & gaudio, velut audacter jam demonſtrante ſe inimicitia quæ ipſis olim cogitatione callum indurata contraxerat.

2 Jehudæis verò perpetuus erat luctus, & planè lamentabilis clamor cum lachrymis gemitibuſque, inflammato undique ipſorum corde, cum improviſam pernitiem repentè contra ſe decretam deplorarent.

3 Quæ præfectura, aut civitas, aut quis in univerſum locus habitabilis, aut quæ viæ planctu ejulatibuſque de illis non implebantur?

4 Ita enim acerbo & immiti animo a ducibus qui per civitatem erant unanimiter ejiciebantur, ut de inſolentibus ſuppliciis etiam ex inimicis quidam capientes ante oculos communem illam miſericordiam & incertam hujus vitæ commutationem reputantes deplorarent [b] infeliciſſimam eorum dejectionem.

5 Nam præibat ſenum multitudo variorum canitie, quorum [c] incurvis pedibus tardiſque a ſenio ſine pudore ullo ad profectionem [d] celerem abutebantur violentæ [e] adverſionis impetu:

6 Quæ verò ad communionem vitæ, nuptialem modò thorum ſubierant adoleſcentulæ, pro delectatione ſuſcipientes ejulatus, & unguento delibatam comam conſperſæ pulvere, ac ſine velo abductę, lamentationem pro hymenæis incipiebant unanimiter, ut vexationibus alienigenis laceratę; cùm vinctæ publice viſque ad [e] locum ubi conſcendebatur navis traherentur.

7 Et harum conjuges laqueis coronarum loco cervicibus implexi in florente ætate adoleſcentiæ, pro convivio juvenilibuſque deliciis reliquos nuptiarum dies degebant in lamentationibus, cernentes jamque ſepulchrum ad pedes poſitum.

8 Agebantur autem beſtiarum modo tracti vinculorum ferreorum [f] vi, alii collo ſuffixi clavis ad navium tranſtra, alii pedes firmis conſtricti pedicis; idque etiam tabulato quod ſupernè erat frequente impoſito, ut undequaque obtenebratis oculis ductum inſidiatorum in tota navigatione [g] paterentur.

9 His ergo in navigium illud quod diximus actis & finita navigatione prout ſancitum fuerat a Rege, mandavit ut illi in ſuburbano hipprodromo metarentur (cujus erat ingens ambitus, & quam oportuniſſimus [h] ad traducendum *miſeros* cum apud eos qui in civitatem venie-

[b] Græc. *ter infelicem.*
[c] Græc. *tarditatem pedum incurvorum ex ſenio.*
[d] Græc. *acutam ut* 2. *Mac.* 9.7.
[e] Græc. *immiſſionem in navem.*
[f] Græc. *neceſſitatibus.*
[g] Græc. *acciperent.*
[h] Græc. *ad paradigmatiſmum.*

veniebant,tum apud eos qui inde in regionem proficiscebantur [i] peregre) ut neque cum illius copiis communicarent, neque universè [k] in muros reciperentur.

10 Hoc autem confecto, ut audivit *Rex* gentiles Jehudæorum e civitate clam frequentiùs exeuntes lugere ignominiosam fratrum miseriam, iratus mandavit ut his simul accuratè eodem modo ac illis fieret, [l] neque ullo pacto a supplicio eorum immunes essent; & totam gentem nominatim describi:

11 Non enim se laboriosum illud operum ministerium quod paulo ante [a] significaverat exacturum esse,sed cruciatos tormentis [a] quæ denuntiaverat tandem unius diei tempore deleturum.

12 Fiebat igitur horum descriptio [m] vehementè studio ambitiosaque assiduitate ab ortu Solis ad occasum,etsi perfectum finem minime consequuta diebus quadraginta:

13 Rex verò multum ac perpetuo impletus gaudio, conviviaque ad omnia idola faciens, mente a veritate procul aberrante & profano ore muta quidem & quæ non poterant ipsos alloqui aut adjuvare laudabat; in Deum verò maximum res quæ non conveniebant loquebatur.

14 Postillud autem intervallū temporis quod modò dicebamus, retulerunt scribæ Regi se non ampliùs posse Jehudæorum descriptionem facere propter immensam eorum multitudinem; cùm essent adhuc per regionem plures, alii quidem adhuc in domibus consistentes, alii verò alio loco :tanquam si fieri non potuisset illud ab omnibus ducibus qui prærant Ægypto.

15 Cumque interminaretur Rex eis duriùs quasi fuissent corrupti donis ad machinationem fugæ,accidit ut de re illa manifestò persuaderetur,dicentibus illis ac demonstrantibus & chartam jamq; & scriptorios calamos quibus utebantur deficisse.

16 Hæc autem fuit efficacitas invictæ providentiæ illius qui Jehudæis e cœlo succurrebat,

[i] Græc. *in peregrinationem.*
[k] Græc. *diquarentur muris.*
[l] Græc. *non defectiu supplicio.*
[a] Græc. *amaro, sive acerbo.*
[m] Græc. *ferventer.*

ANNOTATIO.

1 Convivium] *nempe idolis eucharisticum epulum, ut infrà vers.* 13. 5 Adversionis] *qua duces Ægyptii a domestica & sedentaria quiete senum eos ad laboriosum cursum retrahebant.* 11 Significaverat] *suprà* 2.20. Quæ denuntiaverat] *suprà* 3.18.

CAPUT V.

1 TUNC advocato Chermone qui præerat elephantorum procurationi *Rex* gravi completus [a] ira, & ab indignatione omnino immotus jussit in diem posterum [a] largos thuris manipulos cum vino copioso mero omnibus elephantis potandos dari, qui erant numero quingenti,& efferatos profusa potus illius subministratione [a] contra Jehudæos immitti ad necem illorum.

2 Ac ille quidem cùm mandasset ista,congregatis amicis summis & ducibus [b] qui infensi in Jehudæos erant,ad convivium se convertit: magister verò elephantorum Chermon quod imperatum fuerat aptè consummavit.

3 Præterea etiam administri vespere exeuntes vincebant miserorum manus,& reliquas contra eos [c] cautiones moliebantur totam noctem, existimantes gentem illam simul internecionis terminum præcepturam.

4 Jehudæi verò qui gentibus ab omni protectione deserti esse videbantur propter necessitatem qua cum vinculis undequaq; circuncludebantur,omnipotentem Dominum ac omnis potestatis habentem imperium, Deum suum patremq; misericordem omnes indesinente clamore cum lachrymis invocabant,orantes ut impium illud consilium contra se *captum* mutaret, magnificaque apparatione ipsos a nece quæ ad pedes erat parata liberaret.

5 Horum ergo intentè supplicatio in cœlum ascendebat: Chermon verò cùm immisericordes illos elephantes potu perfudisset, plenos multa illa vini submini stratione & saturatos thure, [d] manè ad aulam adfuit ut res istas nuntiaret Regi.

6 Verùm *Deus* partem somni (quæ res creata inde a [e] temporibus seculi bona est de nocte) etiam interdiu injectam ab eo qui gratiosè tribuit omnibus quibuscunq; ipse voluerit immisit Regi:

7 Itaque detentus suavissima & profunda efficacitate Domini a nefario quidem proposito plurimùm excidit, sed ab immutabili [a] consilio fraudatus magnificè.

8 Jehudæi verò cum horam quæ antè significata fuerat effugissent, Deum suum laudaverunt sanctum,iterumq; rogarunt ut optimè conciliatus cum ipsis potentissimæ manus suæ robur superbis gentibus ostenderet.

9 Media autem jam fermè decima [f] vocator frequentes invitatos videns, accessit, pepulit Regem,eumque vix excitans ostendit tempus convivii jam [g] præterfluere, sermonemque [a] de illis habuit:quem reputans Rex & ad convivium versus,jussit eos qui ad convivium venerant [a] ex adverso sui accumbere:

10 Eoq; facto adhortatus est ut se in convivio occupantes [a] præsentē convivii partem eo plus honorarent *eam* in lætitia consumendo.

11 Cùm autem diutiùs processisset confabulatio, Chermonem accersitum Rex cum minis acerbis interrogavit quam ob causam sinerentur Jehudæi in diem præsentem supervivere.

12 Qui ubi ostendit se nocte quod fuerat imperatum ad finem perduxisse & attestati sunt amici ejus, *ille* pejorem quàm Phalaridis crudelitatem habens dixit, habeant illi gratiam hodierni diei somno.

13 Tu verò sine cunctatione in diem crastinum similiter elephantos comparato ad scelestorum Jehudæorum istorum deletionem.

14 Hæc ubi dixisset Rex, alacriter omnes qui aderant cum gaudio simul collaudarunt, & in suam quisque domum reversus est: ubi non tam ad somnum tempore noctis abusi sunt, quam ut omnia fabricarentur ludibria in eos qui miseri esse videbantur.

15 Simulac autem gallus manè cecinerat, bestias armatas in peristylio magno [a] commovebat, & turbæ quæ per civitatem erant con-

[a] Græc. *immitti ad occursum necis Jehudæorum.*
[b] Græc. *inimici in Jehudæos habentibus.*
[c] Græc. *securitatem.*
[d] Græc. *matutinus: sic infrà ver.* 15.
[e] Græc. *seculo temporis: hyperbaton.*
[f] Græc. *qui ad vocationes erat institutus confertim vocatos videns.*
[g] Græc. *prætercurrere.*

gregabantur ad ſpectaculum inprimis miſerabile, diluculum ſtudioſè expectantes.

16 Jehudæi verò [b] continenter animam trahentes, ſupplicatione multis lachrymis conjuncta canticisque miſerabilibus, manibus ad cœlum protenſis orabant Deum maximum, ut brevi iterum ipſis ſuccurreret.

17 Nondum radii Solis diſpergebantur, Rege amicos excipiente, cùm accedens Chermon acceſſivit [1] ut prodiret, indicans illud quod antea Rex in animo habuerat paratum eſſe.

18 Quod cùm ille acciperet & de iniquo illo exitu obſtupeſceret, ignoratione planè occupatus quęſivit quamobrem illud ſtudioſè ab eo effectum eſſet: erat autem iſtud ab efficacitate Dei dominantis omnibus, qui oblivionem rerum quas ille priùs machinatus fuerat menti illius indiderat.

19 Indicavit Chermon & amici omnes, *dicendo*, beſtiæ copiæque iſtæ, ô Rex, paratę ſunt ex propoſito conſilio vehemente tuo.

20 Ille verò his dictis gravi ira plenus, eò quòd tota ipſius cogitatio de his rebus providentia Dei diſſipata eſſet, minaciter intuẽs dixit,

21 [a] quotquot parentes advenerint aut filiorum nati, hi largam eſcam beſtiis feris paraverint, inculpatorum Jehudæorum loco, qui mihi meiſq; majoribus integram ſtabilemque fidem eximiè demonſtrarunt: quanquam niſi animo ergà te propenſo eſſem propter communem educationem & miniſterium tuum, pro illis privareris vita.

22 Sic Chermon inopinatam ac periculoſam ſuſtinens comminationem & aſpectu & vultu [k] cohorruit: amicorum verò quiſque paulatim diffluxit triſtis, qui congregatos dimiſerunt quemque ad occupationem ſuam.

23 Jehudæi autem Regis ſermonibus auditis illuſtrem Deum, Dominum, regem regum laudaverunt, ut qui ab ipſo auxilium hoc conſequuti eſſent.

24 Deinde cùm Rex cõſtituto de-integro conſilio hortaretur convivas ut ſe ad lætitiam conferrent, ſecundum leges illas Chermonem accerſens cum interminatione dixit *ei*, quoties oportet tibi de iiſdem rebus mandata dari, ô infeliciſſime etiam nunc tandem elephantos arma in diem craſtinum ad deletionem Jehudæorum.

25 Cognati autem ſimul accumbentes inſtabilem hanc mentem admirati protulerunt iſta, ô Rex, quouſque verò nos ut expertes rationis pertentaturus es, jam tertiò imperans deleri illos, & rurſum in ipſo facto diſſolvens mutato conſilio eà quæ placuerunt tibi?

26 Quorum gratiâ hæc civitas expectatione turbatur, & multos conventus experta, jam etiam periclitatur ut diripiatur ſæpe.

27 Rex itaque *alter* omnino Phalaris impletus ſtudio rationi adverſante, & mutationes animæ quæ ad [l] procurationem Jehudæorum in ipſo fuerant effectæ nihili faciens,

28 Poſtquam impuriſſimum juramentum firmè ſtatuiſſet ſe cùm iſtos ſine cunctatione genibus pedibusque beſtiarum ſauciatos ad inferos tranſmiſſurum, tum caſtris contra Jehudæam ductis *eam* celeriter æquatam ſolo flammę & ferro traditurum, & templum illorum, quod nobis (*inquit*) in acceſſum fuit, ubi conſummât ſacrificia, citò proſtratum igne in omne tempus effecturum:

29 Tunc lęti diſceſſerunt amici & cognati cum fiducia, & diſpoſuerunt copias ad cuſtodiam per opportuniſſima civitatis loca.

30 Magiſter verò elephantorum ut beſtias ad furioſam (ut ita dicam) ferè conſtitutionem odoratis poculis e vino condito thure, [m] formidabili ornatas apparatu adduxerat; ſub auroram, cùm jamque civitas innumerabilibus turbis hippodromum verſus repleta eſſet, ingreſſus aulam ad rem prę ſentem incitavit Regem.

31 Qui ira gravi impiam mentem complens, [n] omni mole erupit cũ beſtiis, volens immiti animo & pupillis oculorum ſiccis moleſtum illũ & miſerabilem eorum de quibus antè diximus ſpectare exitum.

32 Itaque exeuntium elephantorum ad portam armatis copiis ſimul proſequentibus, pergentiſque multitudinis pulverem videntes Jehudæi & horriſonum tumultum audientes, cùm illud ſibi ultimum vitæ momentum eſſe arbitrarentur,

33 *Sub* finem miſerrimæ illius expectationis ad commiſerationem & ejulatus verſi oſculabantur alii alios complectentes cognati, & in colla ruentes filiorum patres & puellarum matres:

34 Aliæ verò infantes uberibus admotos habentes, qui lac ſugerent ultimum.

35 Veruntamen cùm hi e converſo etiam conſiderarent defenſiones ipſorum quæ antè fuerant e cœlo factæ, pronos unanimiter ſeipſos proſternentes, & infantes ab uberibus ſeponentes inclamaverunt voce magna univerſitatis [o] principem,

36 Supplicantes ut apparitione illuſtri facta miſeraretur ipſos jamque ad portas ſepulchri conſtitutos.

[b] Græc. *per indiviſum tempus, id eſt, perpetuum & continens: ut infrà 6.26.*
[1] Græc. *ad exitum.*
[a] Græc. *ſubmidabilem.*
[k] Græc. *contractus eſt.*
[l] Græc. *ſpectionem ſeu viſitationem.*
[n] Græc. *ſupra 1.10.*
[o] Græc. *noſtram.*

ANNOTATIO.

1 Largos thuris] *Thus enim, teſte Dioſcoride lib.1.cap.70. potum largè maniam excitat, largius aſſert mortem: ſic voluit Rex beſtias ad ferſtatem & ſævitiam accendi præbito thure ex vino; quod indicatur infrà ver.30.* 7 Conſilio] *puta Dei.* 9 De illis] *qui mandato Regis ad convivium vocati aderant.* Ex adverſo] *pro Ægyptiorum more, ut Gen.43.33.* 10 Præſentem conv.] *Sic modeſtè Rex loquitur, excuſans quòd pars temporis in convivio agitando conſumenda periiſſet, hortanſq; ut feſtivitate & convivio liberiore jacturam temporis reſarcirent.* 15 Commovebat] *præbito potu, & aliis rebus ad ſævitiam eos accenſuris, ſuoremq; provocans.* 21 Quotquot] *ſenſus eſt, ſi quiſquam me hoc nomine ad Jehudæorum ruinam compellaverit, quiſquis tandem ille ſit, cùm ipſe tum neceſſarii ipſius pœnam perferto Jehudæis irrogatam.* 31 Omni mole] *id eſt, comitatu maximo, copiiſq; proſequentibus, de quibus verſ. ſequente.*

CAPUT VI.

1 ELHHAZAR autem quidam vir inſignis de ſacerdotibus *qui erant* e regione illa, in ſenum numero jam ætatem conſequutus, & omni virtute ornatus quæ ad vitam

vitam hanc *pertinet*, ſenes qui circunſtabant ipſum contrahens ad invocandum Deum ſanctum
[a] Græc. *hæc.* oravit [a] his verbis;
[b] Græc. *magnipotens.* 2 Rex [b] magnifice, altiſſime, omnipotens Deus, qui rem creatam omnem ſemper gubernas miſericorditer, reſpice ad ſemen Abrahami, ad liberos ſanctificati Iahhakobi, *ad* populum patris quæ ſanctificata eſt tibi, exterum in terra extera injuſtè pereuntem, ô pater.
Exod.14. 3 Tu Parhhonem olim abundantem curribus, Ægypti iſtius principem, elatum immiti audacia & lingua magniloqua, cum ſuperbo exercitu mari perfuſos perdidiſti, luce miſericordiæ perluſtrans genus Jiſraëlis:
2.Reg.19. 4 Tu Sancheribum gravem Aſſyriorum regem innumerabilibus copiis exultantem, qui
[c] Græc. *haſta.* [c] gladio terram totam ſubjectam ſibi jam occupaverat, & qui efferebatur contra ſanctam civitatem tuam res graves faſtu audaciaque proloquens, tu *inquam* Domine fregiſti, manifeſtam gentibus multis potentiam tuam oſtendens:
Dan.3. 5 Tu ſocios tres verſantes in Babyionia, qui
[d] Græc. *uſq; ad capillum impaſſos.* animam ſuam ultrò igni tradiderant ne *rebus* vanis ſervirent, ignitum caminum perfundens rore liberaſti, [d] adeò ut ne capillo quidem tenus damnum perpeſſi ſint, flammam q; omnibus adverſariis immiſiſti:
Dan.6. 4 6 Tu Danijelem, qui invidentiæ calumniis leonibus ſub terram fuerat projectus *ut* eſca beſtiis *eſſet*, incolumem in lucem revocaſti; &
Jon.2.& 3 Jonam prolixè in ventre marini cete liqueſcentem, illæſum omnibus domeſticis oſtendiſti, pater.
7 Nunc ergo, *ô Deus* oſor iujuriæ, plurimùm miſericors, univerſitatis protector, citò appare iſtis qui de genere *ſunt* Jiſraëlis, & ab iniquis gentibus abominandiſque injuriam patiuntur.
8 Quòd ſi impietatibus in peregrinatione hac conſtricta fuit vita noſtra, libera nos ab inimicorum manu, & tu Domine prout volueris nos nece perde.
[e] Græc. *vana ſapientes.* 9 Ne iſti [e] qui nihil niſi vanitatem ſapiunt rebus vanis benedicant perditionis in dilectos tuos eventuræ nomine, dicentes, ne Deus quidem ipſorum liberaverit iſtos:
10 Sed tu, ô æterne, qui omnes vires ac univerſam poteſtatem obtines, jam reſpice.
11 Miſerere noſtri, qui per iniquorum injuriam rationi adverſam vita deſtituimur inſidiatorum modo:
12 Gentes verò ſtupeſcentes admirentur hodie invictam potentiam tuam, ô glorioſe *Deus* potentiáque prædite, de ſalute generis Jahhakobi.
13 Tibi ſupplicat tota infantium iſtorum multitudo, & hi parentes iſtorum cum lachrymis: demonſtretur omnibus gentibus te nobiſcum
Levi.26.40 Deut.30. eſſe Domine, neq; averſiſſe faciem tuã a nobis,
14 Sed quemadmodum dixiſti te ne tum quidem cùm in terra inimicorum ſuorũ verſantur deſpexiſſe eos, ita perfice Domine.
15 Cùm autem Elhhazar ab oratione modò deſineret, Rex cum beſtiis ac toto copiarum horrore ſecundum hippodromum prætervehebatur:
16 Quod contemplati Jehudæi magnum clamorem in cœlum extulerunt, adeò ut adjacentes convalles ipſæ unà perſonantes caſtris totis [f] neceſſarium fletum excuterent.
[f] Græc. *incorcibilem fletum ſuſcerent.* 17 Tunc glorioſiſſimus, omnipotens, & verax Deus oſtendens ſanctam faciem ſuam aperuit portas cœli, e quibus gloria inſtructi duo formidabileſque aſpectu Angeli omnibus manifeſti præterquam Jehudæis deſcenderunt,
18 Et reſiſtentes impleverunt adverſariorum copias perturbatione & metu, immotiſque ligarunt pedicis, adeò ut ipſum Regis corpus horreſceret, & oblivio audaciam ipſius quæ tam graviter inflammata fuerat occuparet:
19 Beſtiæ verò converſæ in copias armatas quæ ſubſequebantur, proculcabant & profligabant [g] illas.
[g] Græc. *illos nempe copias rum viros.* 20 Tunc Regis ira in miſericordiã & lachrymas converſa eſt, propter eas res quas antè fuerat machinatus.
21 Nam cum audiſſet [e] clamorem illum; & cõſyderaret pronos omneis ad perditionem *comparatos*, cum ita lachrymans interminatus eſt amicis, dicens,
22 [e] Regno abutimini, qui tyrannos crudelitate ſuperaviſtis, & me ipſum in vos beneficum jam aggredimini cùm a principiatu, tum etiam a vita amovere, clam machinantes ea quę non eſſent regno profutura.
[h] Græc. *in fide.* 23 Quis [e] eos *homines* qui munitiones regionis noſtræ [h] fideliter tenuerunt, e domiciliis ſuis exportatos ſingulos præter rationem huc coarcervavit?
24 Quis eos qui omnino inde a principio benevolentia erga nos gentes omnes antecellunt, & qui peſſima perſępe ab hominibus pericula ſuſciperunt, ita nefariis implicuit ſuppliciis?
[i] Græc. *in propria: ſic inf. verſ. 33.* 25 Solvite, diſſolvite injuſta vincula, [i] in proprias ſedes cum pace remittite, ea quæ antè fuerunt geſta deprecati. Abſolvite filios omnipotentis, cœleſtis Dei viventis, qui a noſtris [k] adhuc majoribus expeditam conſtitutionem cum gloria præbet noſtris negotiis.
[k] Græc. *uſque nunc.* 26 Atq; hęc quidem dicebat iſte: illi verò
[l] Græc. *indiviſo tempore, ut ſuprà 3. 16.* [l] momento ſoluti, ſancto ſervatori Deo ſuo benedicebant quòd modò effugiſſent mortem.
27 Poſtea Rex in civitatem reverſus accerſito eo qui reditibus præerat juſſit vina craterasque ad convivium neceſſaria in ſeptiduum Jehudęis ſuppeditari, ſtatuens eos quo in loco ſe ſubituros exitium putaverant, ibidem [e] Soteria cum omni lætitia celebrare.
28 Tunc illi qui antè probroſi fuerant & ſepulchro proximi ac potius in illud jamque deſcenderant, loco acerbæ necis & luctuoſiſſimæ [e] poculum ſalutare inter ſe ſtatuentes; eum locum qui ad ruinam ipſis & ſepulchrum paratus fuerat, pleni gaudio in accubitus diviſerunt.
29 Et finem flebili lamentationis cantui facientes, receperunt majorum cantica, Deum ſervatorem laudantes atque mirificum; fletu q; omni & ejulatu abjecto choreas conſtituerunt *ad* lætitiæ cum pace conjunctæ ſignum.
30 Similiter autem Rex quoq; de his rebus, cùm ampliſſimum convivarum numerum congregaſſet, indeſinenter in cœlum *reſpiciens* viciſſim celebrabat Deum magnificè, propter ſalutem quæ ipſi præter opinionem acciderat.
31 Qui verò antè ſtatuerant illos in exitium *raptos* avium futuros eſcam, & cum gaudio deſcripſerant; hi contra gemuerunt, quòd pudore apud animum ſuum amicti eſſent, & quòd

audaciam ſuam, quæ ignem ſpiraverat merum, ingloriè extinctam cognoſcerent.

32 At Jehudçi conſtituta, ut antè diximus, chorea [m] illa cum convivio, tempus in celebrationis hilaribus & pſalmis tranſegerunt:

33 Et communem de his rebus ferentes legem in toto incolatu ſuo generationibus omnibus dies prędictos ſtatuerunt hilares celebrari, non compotationis aut comeſſationis cauſâ; ſed propter ſalutem quam ipſis Deus effecerat.

34 Deinde acceſſerunt Regem, ſe ad ſuos dimitti poſtulantes.

35 Cæterum deſcripſerant illos *adminiſtri regis* a viceſſimo quinto die Pachonis ad quartum [a] Epiphi diebus quadraginta: conſtituerunt verò perditionem illorum a quinto Epiphi ad ſeptimum diebus tribus, cum etiam magnifice illuſtrans miſericordiâ ſuam univerſitatis princeps incolumes eos liberavit.

36 Unanimiter autem convivati ſunt [n] omnibus ſuppeditatis a rege ad diem uſque decimum quartum:

37 Quo etiam die cùm [o] interpellaſſent Regem pro dimiſſione ſui, collaudans eos rex magno animo ſcripſit eorum gratiâ ſequentes literas ad duces [p] unicuique civitati præpoſitos, [q] in hanc ſententiam.

[m] Græc. *prædicta.*

Sup. 2. & 3. Suprà 5.

[a] Græc. *omnia ſuppeditati.*

[o] Græc. *interpellationē feciſſent.*

[p] Græc. *per civitatem.*

[q] Græc. *hunc tenorem habentes.*

ANNOTATIO.

21 Clamorem illum] *Jehudæorum, de quo ver. 16.* 22 Regno abut.] *id eſt, eutharitate Regia, ut exponitur cap. ſequente.* 23 Eos homines] *Jehudæos.* 27 Soteria] *id eſt, ſalutares dies, feſtos dies ſalutis ſuæ.* 28 Poculum ſalut.] *ſic interpretamur cum Phavorino κεῖθρον, pro poculo ex quo milites victoria parta inter ſe propinabant: quæ propinandi ratio in convivio & euchariſticu epulo fuit obſervata: vide Pſalm. 116. 13.* 35 Pachonis] *Ægyptia menſis appellatio Aprili noſtro ex parte reſpondentis.* Epiphi] *Menſis Junio noſtro ſimiliter ex parte reſpondentis, quo celebrabantur Apidu feſta ſive Epaphi, unde nomen habuit: vide Euſebium de præparatione Evangelica.*

CAPUT VII.

1 Rex Ptolemæus Philopator ducibus qui ſunt per Ægyptum & omnibus qui præfecti ſunt rebus *gerendis* ſalutem & incolumitatem: valemus quoque ipſi & liberi noſtri.

2 Amici quidem, cùm Deus maximus nobis ut volumus negotia dirigeret, improbo more crebriùs apud nos inſiſtentes nobis perſuaſerunt ut coacervato cœtu Jehudæos qui ſub regno ſunt *noſtro* afficeremus inſolentibus defecturum ſupplicijs:

3 Prętextum hunc afferentes nunquam fore ut bene conſtituantur negotia noſtra propter diritatem [a] qua iſti ſunt omnes gentes, donec iſtud fuerit conſummatum.

4 Qui etiam cum eos vinctos [b] & vexatos tanquam mancipia ac potius tanquam inſidiatores adduxiſſent, ſine ulla diſquiſitione & percũctatione ipſos ſunt aggreſſi tollere, ferociore [c] nexi crudelitate quam legis Scytharum ſit.

5 Nos autem propterea interminati duriſſimè, cùm pro ea æquitate quam hominibus omnibus exhibemus ægre vitam eſſemus iſtis gratificati; Deum verò cœleſtem agnoviſſemus certò Jehudæos protegere velut patrem ſemper filios propugnantem, atque reputaviſſemus conſtantem illam quam habent ergo nos & majores noſtros [d] amicam benevolentiam, *hos* juſtè ab omni crimine qualicunque ratione *intenſo* abſolvimus.

6 Et unicuiq; præcepimus ut ad res ſuas omnes quocunq; loco *ſint* revertatur, neminem eos omnino lædere, neque res iſtas quæ præter rationem confectæ ſunt *ipſis* exprobare.

7 Scitote enim ſi quas improbas technas in eos cuderimus, aut eos ullo pacto triſtitia affecerimus, nos non hominem ſed Deum altiſſimum qui poteſtati omni dominatur adverſarium nobis in omni re ad ultionem factorum iſtorum [e] inevitabilem ſemper habituros. Valete

8 Jehudæi verò cùm has literas accepiſſent non dederunt operam ut ſtatim abſcederent, ſed prętereà a Rege poſtulaverunt, ut qui ex gente Jehudæorum voluntariè Deum ſanctum & Dei legem omiſiſſent ii ab ipſis pœnam debitam reportarent;

9 Adducentes eos qui ventris cauſâ præceptiones divinas omiſerint, ne in præcepta quidem Regis bono animo futuros unquam.

10 Atque hic ut percepit eos verum dicere, collaudans facultatem eis dedit [f] ad omnia; eos qui eſſent tranſgreſſi regem Dei liberè in omni loco regni ſui ſine ulla [g] regia poteſtate aut cognitione profligarent.

11 Tunc bene precantes ei, ut dicebat, illorũ ſacerdotes cum turba tota, & acclamantes Hallelu-jah, cum gaudio diſceſſernnt.

12 Itaque [h] pollutum ex gente ſua quemque prout incidebat in itenere puniebant, [i] variiſq; modis traductum *e medio* tollebant.

13 Suſtulerunt autem die illo amplius trecentos viros, agitarúntq; lætitiam cum gaudio, poſtquàm prophanos illos ſuſtuliſſent.

14 Illi verò qui ad mortem uſque Deo adhæſerant, integro ſalutis fructu accepto, jungentes ſe civitate abierunt, omnigenis floribus odoratiſſimis coronati, cum lætitia & acclamatione; gratias laudibus & hymnis omnimodis agentes Deo majorum ſuorum ſancto ſervatori Jiſraëlis,

15 Sed cùm perveniſſent Ptolemaida quæ [k] Rhodophoros a proprietate loci nominatur, ibi de communi ſententia ipſorum claſſis dies ſeptem ipſos præſtolabatur;

16 Illic fecerunt convivium [l] ſalutare, ſuppeditante Rege alacriter ipſorum cuique omnia quæ erant opus ut ſe in ſuas domos ſinguli reciperent:

17 Atque ibidem ſtatuerunt ut dilati *ad ſuos* cum pace dies eoſdem hilares tempore incolatus ſui [i] adhibitis juſtis celebrationibus agitarent.

18 Quos ubi conſecraverunt, columnaq; in convivii loco *poſita* confirmarunt voto, integri liberíque ſummo cum gaudio diſceſſerunt terra,

[a] Græc. *quã iſti habent.*

[b] Græc. *cum vexationibus*

[c] Græc. *inſibulati.*

[d] Græc. *amiciſſia.*

[e] Græc. *inevitabiliter.*

[f] Græc. *omnium.*

[g] Græc. *incidentem pollutorum.*

[h] Græc. *& cum traductionibus.*

[i] Græc. *in juſtis.*

terra & mari, fluvioq́; in ſuas *domos*, conſervati præcepto Regis, & majorem habentes quam antè in inimicos poteſtatem gloria & metu cõjunctam.

19 Denique nullius operâ a ſuis facultatibus concuſſi ſunt; ſed ſinguli res ſuas omnes ex deſcriptione receperunt adeò ut qui habebant aliquid *de eis* maximo cum timore ipſis reſtituerent: ita Deus maximus res magnificentiſſimas perfectè faciebat, ad ſalutem ipſorum.

20 Benedictus ſit liberator Iſraëlis in ſempiterna tempora. Amen.

ANNOTATIO.

10 Regia poteſt.] *id eſt, magiſtratu a Rege dato, aut cognitione juridica.* 15 Rhodophoros] *id eſt, roſarum ferax: hæc Ptolemaïs eſt in Arſenone Nomo impoſita Nilo, quâ Ptolemæus in Geographicis* ὄρμον, *id eſt ſtationem vocat; ut ab altera Ptolemaïde Mercurii diſtinguatur, quæ metropolis eſt in Thinito Nomo.* 16 Salutare] *id eſt, euchariſticum, ut ſuprà 6. 28. de ſalutari poculo diximus.*

MACBÆORUM
LIBER PRIMVS

PRIOR Macbęorum liber ſingulares populi Dei clades, victoriaſq́; mutationes varias, & mirificam Dei adminiſtrationem in Eccleſia vetere deſcribit prout a prophetis fuerant prænuntiatæ: imprimis verò ea quę a Macbęorum ſive Chaſchmannæorum familia ad Dei gloriam & populi ſalutem geſta ſunt, Antiocho Epiphane & Eupatore, Demetrio Sotere, Alexando Epiphane, Demetrio Nicanore, & Antiocho Sedete regibus: Eſtq́; hiſtoria annorum ferme quadraginta.

CAPUT I.

1 EXIIT autem poſtquam cecidiſſet Alexander Philippi filius Macedo, qui procedebat e terra [a] Cittæorum, cecidiſſet, *inquam*, Darium regem Perſarum Medorumque ut regnaret loco ejus, cùm priùs in Græcia regnaſſet.

2 Conſtituit enim prælia multa, expugnavitq́; munitiones, & jugulavit reges terræ.

3 Pervadenſq; ad extremas uſque terras accepit ſpolia multarum gentium, & tranquilla fuit coram ipſo.

4 Ita exaltatus eſt ac elatus animus illius,

5 Quòd coactis copiis potentibus valdè imperaret regionibus, gentibus, & regnis, eſſentq́; ea ſibi tributaria.

6 Poſtea verò decidens in lectum, cùm agnoſceret ſe in morte eſſe,

7 Accerſivit [a] adminiſtros ſuos glorioſos qui unà cum ipſo fuerant educati a pueritia, & diviſit illis [b] regnum ſuum cùm adhuc viveret.

8 Cùm itaque regnaviſſet Alexander annis [c] duodecim, & mortuus eſſet,

9 Obtinuerunt dominatum adminiſtri ejus quiſque in loco ſuo:

10 Et impoſuerunt omnes *ſibi* diademata poſt mortem illius, & filii eorum poſt eos annis multis, & multiplicata ſunt mala in terra.

11 Prodiit autem ex eis radix peccatrix Antiochus [a] illuſtris, filius [b] Antiochi regis, qui fuerat Romæ obſes; regnavitque anno centeſimo trigeſimo ſeptimo regni [c] Græcorum.

12 Temporibus illis prodierunt ex Iſraële [b] homines iniqui, & perſuaſerunt multis, dicentes; eamus & diſponamus fœdus cum gentibus circunſtantibus nos: nam ex quo ſeparati ſumus abillis, [c] obvenerunt nobis mala multa.

13 Qui ſermo cùm bonus viſus eſſet in oculis illorum,

14 Comparati animo quidam e populo profecti ſunt ad regem, qui dedit illis poteſtatem faciendi [d] ſtatuta gentium.

15 Ædificaverunt itaque [e] gymnaſium Jeruſchalaimis ſecundum leges gentium:

16 Et [f] facientes ſibi ipſis pręputia abſceſſerunt a fœdere ſancto, & conjuncti gentibus vęditi fuerunt ad faciendum malum.

17 Comparato autem regno coram Antiocho, prępcepit quoq́, animo regnum Ægypti, ut regnaret ſuper duo regna:

18 Et ingreſſus Ægyptum cum turba numeroſa, cuſtribus, elephantiſque, & equitibus, & magna claſſe,

19 Conſtituit prælium contra [a] Ptolemæum regem Ægypti, in quo averſus Ptolemæus a conſpectu illius fugit, cecidęrúntque confoſſi multi:

20 Poſtea occuparunt civitates munitas in terra Ægypti, accepitque Antiochus ſpolia Ægypti.

21 Inde revertens Antiochus, poſtquam percuſſiſſet Ægyptum, anno centeſimo quadrageſimo tertio:

22 Aſcendit contra Iſraëlem & Jeruſchalaima cum turba numeroſa:

23 Et ingreſſus ſanctuarium [e] ſuperbè cepit altare aureum, & lychnuchum lucentem cum omnibus inſtrumentis ejus, & menſam propoſitionis, & crateras, phialaſque, & pelves aureos, & velum, & coronas, & ornatum aureum qui erat in conſpectu templi, [f] aurúmque detraxit omnibus.

24 Similiter accepit argentum & aurum, & inſtrumenta deſiderabilia; accepítque theſauros abſconditos, quos invenit, & captis omnibus abiit in terram ſuam.

[a] Græc. *Chittæorum.*
[a] Græc. *pueri.*
[b] Græc. *filii.*
[c] Græc. *invenerunt nos.*
1. *Mac.* 4. 7.
[d] Græc. *juſtificationes.*
2. *Mac.* 5.
[e] Græc. *in ſuperbia.*
[f] Græc. *& deſquămavit omnia.*

25 Et fecit cædem hominum, loquens superbia magna.
26 Quamobrem fuit luctus magnus apud Jisraëlem in omni loco eorum.
27 Nam ingemuerunt principes, senioresque, virgines, & adolescentes infirmati sunt, & pulchritudo mulierum immutata est:
28 Omnis sponsus assumpsit lamentum, quæ sedebat in thalamo fuit in luctu:
29 Et mota est terra propter habitatores suos, totaque domus Jahhakobi induerunt [g] pudoris indumenta.
30 Post duos annos [h] integros misit rex [a] præfectum tributo in civitates Jehudæ, qui venit Jerusalaima cum numerosa turba:
31 Cui alloquenti ipsos sermonibus pacificis dolosè, crediderunt cives.
32 Ita irruit in civitatem repentè, & cecidit eam plaga magna perdens populum multum ex Jisraële:
33 Et accipiens spolia civitatis incendit eam igne, diruitque domus ejus, & muros ejus in circuitu:
34 Abduxeruntque captivas mulieres, liberosque, & jumenta possederunt.
35 Postea ædificaverunt [i] in civitate Davidis murum magnum, munitumque turribus munitis, qui fuit ipsis pro arce:
36 Et posuerunt illic gentem peccatricem, viros iniquos, qui confirmarunt se in ea:
37 Et comportarunt arma atq; commeatum, congregantesq; spolia Jerusalaimorum deposuerunt illic, fueruntq; loco laquei maximi.
38 Nam fuit pro insidiis in locum sanctum, & pro diabolo infesto in Jisraëlem semper:
39 Vnde effundebant sanguinem innocentem in circuitu sanctuarii, & contaminabant sanctuarium.
40 Itaque fugerunt habitatores Jerusalaimorum propter istos, & fuit urbs habitatio exterorum, fuitque extera natis suis, liberis ipsius derelinquentibus ipsam.
41 Sanctuarium ejus desolatum est ut solitudo, dies festi ejus conversi sunt in luctum, sabbatha ejus in opprobrium, honor ejus in nihilum.
42 Secundum gloriam ejus fuit ignominia ejus, celsitudine ejus conversa in luctum.
43 Cùm autem rescripsiisset rex toti regno suo, ut [k] coalescerent omnes in populum unum, & derelinquerent unusquisque ritus suos:
44 Acciperunt omnes gentes [l] secundum sermonem regis.
45 Et multi quoque ex Jisraële consenserunt cultui ejus, & sacrificantes idolis coinquinaverunt sabbathum.
46 Misit enim rex libellos [l] per legatos Jerusalaima, & ad civitates Jehudæ, denũcians sequendos esse ritus alienos terræ:
47 Et holocaustа, sacrificiumque, & libamen e sanctuario tollenda interdicto:
48 Et profananda sabbatha, diesque festos:
49 Et coinquinandum sanctuarium, & sanctos:
50 Ædificandas aras, & lucos, idolorũmque delubra, & sacrificandas suillas, & [m] immundas pecudes.
51 Dimittendósque filios ipsorum incircumciſos, efficiendas animas ipsorum abhobinabiles re omni immunda, & inquinamento, ita ut obliviscerentur legis, & immutarent omnia statuta Dei.
52 Qui autem non fecerit secundum verbum regis, hunc moriturum esse.
53 [n] In sententiam hanc omnino rescripsit toti regno suo, & præfecit inspectores toti populo
54 Civitatibúsque Jehudæ mandavit ut sacrificarent in [o] civitate quaque.
55 Congregati sunt itaque ex populo ad eos multi, quisquis dereliquit legem, & perfecerunt mala in terra,
56 Facientes ut Jisraël lateret in abditis locis, in omni perfugio ipsorum.
57 Die autem decimo quinto mensis [p] Cislevi, anno centesimo quadragesimo quinto, extruxerunt [q] abominationem desolationis super altare, & in civitatibus Jehudæ circumquaque extruxerunt aras;
58 Et in foribus domorum, & in plateis fecerunt suffitum;
59 Et libros legis, quos invenerunt conscindentes usserunt igne:
60 Et ubicunque inveniebatur apud aliquem liber fœderis, aut si quis acquiescebat legi, edicto regis afficiebatur morte.
61 Freti robore suo faciebant ita Jisraëli, iis qui deprehendebantur [r] unoquoque mense in civitatibus.
62 Et vigesimo quinto mensis sacrificantes in ara quę erat super altare,
63 Mulieres quæ circunciderant liberos suos morte afficiebant ex præstituto:
64 Et suspendebant infantes de collo earum; & familias earum & eos qui circunciderant illos, trucidabant.
65 Sed multi in Jisraële confirmati sunt, & roborati cũ animis suis, ne res impuras comederent:
66 Susceperuntque consilium moriendi, ut non polluerentur cibis illis neque sanctum fœdus inquinarent, ac mortui sunt.
67 Unde [s] effecta est ira magna contra Jisraëlem valde.

[g] Græc. *pudorem.*
[h] Græc. *dierum.*
[i] Græc. *civitatem Davidis muro magno.* 2. Mac. 6.
[k] Græc. *essent.*
[l] Græc. *manu legatorum.*
[m] Græc. *communes sue deinceps.*
[n] Græc. *scribam omnes sermones iusti.*
[o] Græc. *civitate & civitate.*
[p] Græc. *omni mense & mense.* 2. Mac. 6. 10.

ANNOTATIO.

1 Fuit] *De hujus libri authore non potest adhuc constare, ac de libri secundi scriptoribus; etsi ex historiarum quæ in utroq; libro habentur, comparatione manifestissimum est, authores diversos esse, cùm non tantùm aliter scribant, sed etiam alia ab hoc atque ab illo conscribantur. Quamobrem ut diversos fuisse credamus, faciunt tum styli varietas, tum historiæ differentia. De authoritate quid patres senserint, omnibus perspectum est: apud nos verò qua authoritate sint, paucis explicabimus. Ut trunque humanum scriptum est, & res non paucas præter historiarum veritatem, & justitiæ legem complectitur: sed hunc tamen omnibus numeris libro secundo anteponimus, quia scriptor aut concinnator illius, quisquis tandem fuerit, sibi non constat ipse, & res inter se pugnantes tradit. Dicti sunt autem Macbeorum libri, quia historiam principum quorundam Jehudæorum exponunt, qui populares suos a tyrannide vindicantes, insigne suum aut militare vexillum quatuor literis inscripserunt. M. C. B. I. (ut olim Romani facere sunt soliti). Quibus literis significatum est Hebraicè dictum illud Moschi Exodi 15. 11. quis est par tibi inter Deos, Jehovah? Ex qua inscriptione vexilli, & a popularibus, & ab exteris omnibus, Macbæi una voce fuerunt appellati; aut vocabulo corrupto Maccabæi.*

Citta-

Cittæorum] *id est, Cilicum, ut explicavimus Gen.10.4. Veteres autem Macedonas ab Hebræis fuisse dictos Cittæos, falsò credderunt, quòd non satu assequerentur Bilh' amis mentem in ea prophetia, quæ habetur Nu.* 24.24. 7 Regnum] *administrationem regni. Nam alioqui duos habebat hæredes filios, Alexandrũ & Herculem ex Roxana & Arsine uxoribus.* 8 Duodecim] *rotundato numero; regnavit enim præterea mensibus octo.* 11 Illustris'] *sive appellatione Græca ἐπιφανὴς; ad quam alludens vulgus, Polybio teste, eum vocavit Epimanem, id est furiosum; qui propterea quòd despectus erat, neque ad ipsum ex jure regnum fuerat perventurum (ut ait Daniel.11.21.) voluit glorioso nomine maculam suam eluere. Antiochi] illius nempe qui magnus dictus est.* Græcorum] *id est, Seleucidarum, qui a morte Alexandri Magni regnum suum stabiliverunt in Syria.* 12 Homines ini] *quorum principes nominat Josephus Antiq. Jud. lib.12.cap.6. & 2.Mac.4.* 15 Gymnasium] *vide 2.Mac.4.12.* 16 Facientes] *id est, non alentes circuncisionem, sed præputium reducentes arte, ut ibidem Josephus expenit.* 19 Ptolomæum] *Philometora.* 30 Præfectum] *Apollonium, ut nominatur 2.Mac.5.24.* 57 Cisievi] *qui Novembri nostro ex parte respondet, infrà 4.52.* Abominationem] *id est, aram abominandam, qua cultus Dei jacebat desolatus. Sic enim appellatur infrà versu 62. & impositam fuisse altari Josephus ibidem docet cap.7.* 67 Effecta est ira] *id est, amplius exarsit in iram Antiochus.*

CAPUT II.

1 [a] Græc. *diebus.*

1 [a]TEMPORIBUS illis surrexit Mattitja filius Jochananis, filii Schimhhonis, sacerdos e posteris [a] Jojaribi Jeruschalaimis, & consedit [a] Moddinis.

2 Huic autem erant filii quinque, Jochanan, qui nominabatur [a] Gaddesch;

3 Schimhhon, qui vocabatur [a] Taschi;

4 Jehuda, qui vocabatur [a] Macbæus;

5 Elhhazar, qui vocabatur [a] Hhabaran; & Jonathan, qui vocabatur [a] Aphusch.

6 Videns autem blasphemias, qui efficiebantur in Jehuda & Jeruschalaimis,

7 Dixit, Hei mihi, quare jam natus sum ad videndum contritionem populi mei, & contritionem civitatis sanctę, & sedendum illic, quando tradita est in manus inimicorum?

8 Sanctuarium in manu extraneorum est, factus est [b] Deus in templo ejus habitans ut vir inglorius.

[b] Græc. *templum ejus: meionymia.*

9 Instrumenta gloriæ in captivitatem exportata sunt, interfecti sunt infantes ejus in plateis ejus, & juvenes ejus gladio inimici.

[c] Græc. *regnum.*

10 Quæ gens non accepit sortem [c] ex regno, & non obtinuit spolia ejus?

[d] Græc. *in servum.*

11 Omnis mundus ejus ablatus est, pro libera facta est [d] ancilla.

[e] Græc. *sanctia.*

12 Ecce enim [e] sanctuarium nostrum, & pulchritudo nostra, & gloria nostra desolata est, & coinquinarunt ea gentes.

13 Quorsum nobis ampliùs vivere?

14 Et discindens Mattitja filiiq; ipsius vestimenta sua induerunt cilicia, & luxerunt valde.

15 Cùm autem venerunt administri regis, qui impellabant in apostasiam, in civitatem Moddina, ut sacrificarent *incolæ*;

16 Multi quidem ex Jisraële ad ipsos accesserunt: Mattitja verò, & filii ejus simul [a] adducti sunt;

17 Quibus respondentes administri regis allocuti sunt Mattitjam dicentes, princeps & gloriosus & magnus es in civitate hac, firmatusque filiis & fratribus:

18 Nunc accede primus, & fac mandatum regis, ut fecerunt omnes gentes, & viri Jehudę, & qui relicti sunt Jeruschalaimis: ita eris tu & familia tua inter amicos regis, & tu ac filii tui honorabimini argento & auro, muneribusq; multis.

19 Respondens verò Mattitja dixit voce magna, [a] si omnes gentes regni, & quæ in domo regis sunt, auscultent ipsi, deficientes quisque a cultu majorum suorum, & consenserint mandatis ejus;

20 Ego verò & filii mei ac fratres mei ambulabimus in fœdere majorum nostrorum.

21 Propitius nobis sit Deus, ne derelinquamus legem & statuta ejus.

22 Sermoni regis non auscultabimus, ut transgrediamur cultum nostrum, ad dextram aut sinistram *deflectentes*.

23 Cumq; disiviſſet proloqui sermones istos, accessit [f] quidam Jehudæus in oculis omnium sacrificaturus in ara Moddinis secundum præceptum regis.

[f] Græc. *vir.*

24 Quod videns Mattitja, zelo affectus est, & contremiscentibus renibus suis, extulit animum suum secundum judicium *legis*, incurrensq; jugulavit illum super aram ipsam:

25 Hominem quoq; regis cogentem sacrificare occidit momento illo, & aram destruxit.

26 Et zelo affectus legis, ut fecerat Pinchas Zimri filio Schaullu, *Num.25.*

27 Exclamavit Mattitja in civitate voce magna, dicens; quisquis zelotypus est legis, & præstat fœdus, [g] prosequatur me:

[g] Græc. *exiẽs to post me.*

28 Fugeruntque ipse, & filii ejus in montana, & dereliquerunt quæcunque habebant in civitate illa.

29 Tunc descenderunt multi, qui requirebant justitiam & jus, [a] in desertum illud.

30 Ut illic considerent ipsi cum filiis suis, & uxoribus suis jumentisq; suis, quia multiplicata erant super ipsos mala.

31 Cùm autem renuntiatum esset viris a rege missis, & copiis quæ erant Jeruschalaimis in civitate Davidis, descendisse homines qui dissipaverant mandatum regis, in latebras quæ sunt in deserto illo, & fugisse multos post eos:

32 Statim occupantes eos castra fecerunt contra eos, & constituerunt in eos prælium die [h] sabbathi, cùm edixissent eis,

[h] Græc *sabbathorum, sic deinceps.*

33 [a] Quousque tandem? nunc egressi facite secundum sermonem regis & vivetis.

34 Qui dixerunt, non egrediemur, neque faciemus sermonem regis, polluendo diem sabbathi.

35 Itaque accelerarunt in eos prælium.

36 Sed non responderunt eis, neque lapidem miserunt in eos, neque obsepiverunt latebras suas, dicentes,

37 Moriamur omnes in simplicitate nostra; testificabitur pro nobis cœlum & terra, quòd nullo judicio habito perditis nos.

38 Ita insurgentibus illis contra hos in prælium.

lium ſabbatho, mortui ſunt hi cum ſuis uxoribus & liberis ſuis, ac jumentis ſuis ad mille animas humanas.

39 Quod cognoſcens Mattitja, & amici ejus, luxerunt ſuper eis admodum:

i Græc. *vir propinquo ſuo.*

40 Et dixit i alter alteri, ſi omnes fecerimus ut fratres noſtri fecerunt, ac non pugnabimus contra gentes iſtas pro vita noſtra & ſtatutis noſtris, jam celerrimè nos profligabunt e terra.

41 Itaque conſilium iniverunt die illo dicentes, quiſquis homo fuerit qui veniet contra nos in prælium die ſabbathi, pugnabimus contra eum, ne moriamur omnes quemadmodum mortui ſunt fratres noſtri in ſuis latebris.

k Græc. *congregatio Aſchidæorum.*

42 Tunc congregati ſunt ad eos k congregatione ſua Aſchidæi valentes robore e Jiſraelitis, quicunque voluntariè adhærebant legi:

43 Et quicunque fugiebant ab improbis, cùm adjuncti illis eſſent illis confirmationi.

44 Tum conſtitutis copiis cæciderunt peccatores in ira ſua, viros iniquos in indignatione ſua; & cæteri fugierunt ad nationes *alias* ut ſervarentur.

l Græc. *circundans.*

45 l Obiens enim Mattitja cum amicis ſuis regionem, deſtruxerunt aras illorum;

46 Et circumciderunt pueros incircunciſos, quoſcunque invenerunt in terminis Jiſraëlis,

m Græc. *in fortitudine.*

m fortiter:

47 Et perſecuti ſunt omnes illos n ſuperbiſſimos, proſperè ſuccedente hoc opere in manu illorum.

n Græc. *filios ſuperbiæ.*

48 Ita aſſeruerunt legem e manu gentium, & e manu ipſorum regum, ac ne illi quidem peccatori o vires conceſſerunt.

o Græc. *dederunt cornu.*

49 Appropinquantibus autem diebus Mattitjæ, ut moreretur, dixit filiis ſuis; nunc firmata fuit ſuperbia, & caſtigatio, & tempus indignationis, & æſtus indignationis:

50 Jam verò filii zelotipi eſtote legis, & exponite animas veſtras pro fœdere majorum veſtrorum.

51 Mementote patrum noſtrorum, quæ opera fecerint ſuis temporibus; & accipietis gloriam magnam, & nomen æternum.

52 Abraham nónne in tentatione inventus eſt fidelis? & imputatum eſt ei ad juſtitiam.

53 Joſeph tempore anguſtiæ ſuæ obſervavit mandatum, & Dominus Ægypti factus eſt.

54 Pinchas pater noſter cum zelo affecteretur legis, accepit fœdus æterni ſacerdotii.

55 Jehoſchuahh complendo ſermonem, factus eſt in Jiſraële judex.

56 Caleb teſtimoniis confirmando in Eccleſia *ſermonem ſuum*, præcepit hæreditatem terræ.

57 David in miſericordia ſua hæreditariò habuit thronum æterni regni.

58 Elija zelo affectus legis aſſumptus eſt in cœlum uſque.

59 Chananja, Hhazarja, & Miſchël credentes ſervati ſunt e flamma.

60 Danijel in ſimplicitate ſua liberatus eſt ex ore leonum.

61 Sic igitur cogitate in p generationem quamque; quicunque ſpem habent in illo, eos non infirmatum iri:

p Græc. *generationem generationum. Eccleſiaſtici 10.11. & 11.*

62 Et a ſermonibus viri peccatoris ne timeatis, quia gloria ejus in ſtercora & in vermes abitura eſt.

63 Ut hodie extollatur, cras meminè reperietur: nam reverſus fuerit in pulverem ſuum, & ratiocinatio ejus perierit.

64 Vos itaque filii confirmamini, & viros vos præbete in lege: nam ea gloriam adipiſcemini.

65 Ecce autem Schimhonem fratrem veſtrũ, ſcio virum conſilio valentem eſſe; ipſi auſcultate q omni tempore, ipſe vobis futurus eſt pater.

q Græc. *omni die.*

66 Jehuda verò Macbæus, qui valet potentia a juventute ſua, is vobis futurus eſt dux exercitus, ut geratis bellum popularium:

67 Ita vos adducetis ad vos eos omnes qui obſervant legem, & *facietis* ultionem populi veſtri.

68 Retribuite retributionem gentibus, & attendite ad præcepta legis.

69 Tum benedixit eis, deinde appoſitus eſt ſuis majoribus.

70 Cumque mortuus eſſet centeſimo quadrageſimo ſexto anno, ſepeliverunt eum filii ipſius in ſepulchris majorum ipſius Moddinis, & luxerunt eum omnes Jiſraëlitæ luctu magno.

ANNOTATIO.

1 Jojaribi] *Qui primus recenſetur in ſacerdotum albo, 1. Chronic. 24.7. ex familia (ut credibile eſt) Elhhazaris, tum quia primus eo loco nominatur, tum quia Mattitja Pinchaſim patrem vocat, infrà 54.* Moddinis] *Hieronymus montem vocat, Joſephus vicum, Author civitatem, ver. 15. & ſequent. Sed hæc poſtrema duo facilè inter ſe convenire poſſunt. Montis autem vocabulum eò quòd in deſertu Jehudæ montaniſque partibus ſita eſſet civitas, in Hieronymi contextum infarctum puto. Nos ex locorum comparatione appellamus Moddin, quia videtur duci a depulſorum bonorum perfugio, Hhebræa appellatione.* 2 Gadeſch] *hoc nomen, ut ſequentia ferè omnia, nomen eſt officii, non autem (ut putavit vulgus) cognomen Jochananis. Eſt autem Gaddes præfectus rebus coacervatu atque comparatis, ut ſi quæſtorem dicas erarii: quod officium fuiſſe Jochananis, ut res comparatas curares atque conſervaret, docet hiſtoria infrà 9. 36. quamobrem etiam idem appellatur Joſeph 2. Mac. 8.22. & 10.19.* 3 Taſchi] *id eſt, (ut ita loquamur) ſecretarius, ſecretorum & fidelium conſiliorum author: quo nomine commendatur a parente infrà ver. 65.* 4 Macbæus] *vide ſuprà 1.1.* 5 Hhabaran] *id eſt, pervadens, a ſtrenuitate & fortitudine, cujus exemplum eſt infrà 6.43.* Aphuſch] *id eſt, auctarium, ſive vir amplus. Nam utroque modo non incommodè accepi poteſt, ut intelligatur hunc amplificantem potentiam Jehudæorum & nomen fuiſſe rebus geſtis ampliſſimum, quod hiſtoria confirmatur: quamobrem etiam idem appellatur Zaccai 2. Macbæorum 8.22. & 10.19.* 16 Adducti] *ut qui nollent ſacrificia impia accedere.* 19 Si omnes] *hu vocibus non dubitamus ineſſe ſynchyſin potius librariorum culpa, quàm authoris ipſius. Senſus enim eſt Mattitjan neque exemplo ſervorum regu, neque gentium omnium, a verò Dei cultu abductum iri.* 29 Deſertum] *de quo ſuprà in ver. 1.* 34 Quouſque] *huic item loco vitium non dubitamus fuiſſe factum, pro eo quod eſt, ἕως πότε τῶν ἐξελθόντες, &c.* 42 Aſchidæi] *hoc nomen non eſt ullius gentis; ſed proprie eos denotat profugos, qui religionis ergò huc illuc fuerunt diffuſi, ne tyrannide regis ad ſcelus ullum cogerentur. Aſchid enim diffuſum ſonat: ſic infrà paſſim, & 2. Mac. 14.6.* 48 Illi] *nempe Antiocho Epiphanis ſive Illuſtri, de quo ſuprà 1.11.*

CAPUT

CAPUT III.

1 Surrexit itaque Jehuda, qui vocatus
2. Mac. 8. 1. est Macbai filius ejus pro eo:
2 Cui auxiliantes omnes fratres ipsius, & quicunque adhæserant patri ipsius, gesserunt bellum Jisraëlis cum lætitia.
3 Et amplificavit gloriam populo suo: nam induens thoracem ut Gigas, & accingens arma bellica sua, prælia constituit protegens castra sua gladio:
4 Et similis effectus leoni in operibus suis, & tanquam juvenis leo rugiens in venationem,
5 Persecutus est iniquos perscrutans eos, & turbantes populum suum incendit;
6 Adeò ut contraherentur iniqui ex metu ejus, & omnes operarii iniquitatis conturbarẽtur, prosperè succedente salute [a] per administrationem ejus.
a Græc. in manu ejus.
7 Sic exacerbans [e] reges multos lætificavit Jahhakobum operibus suis, ita ut in seculum usque memoria ejus sit benedictioni:
8 Et pervadens per civitates Judææ profligavit impios ex eo, avertitq; iram a Jisraële,
9 Factusq; celebris ad extremitatem usque terræ, congregavit pereuntes.
10 Quamobrem congregavit Apollonius gentes, & ex Schomrone copias multas, ut bellaret contra Jisraëlem:
b Græc. in occursum ejus ut ver. 16. & 17.
11 Quod cognoscens Jehuda processit ei [b] obviam, & percutiens eum occidit, cadentibus confossis multis, & reliquis fugientibus.
12 Quorum spolia accipiens gladium Apollonii assumpsit Jehuda, eoq; bellum gessit diebus omnibus.
13 Audiens verò Seron princeps copiarum Syriæ collegisse Jehudam cœtum ecclesiamque fidelium secum & procedentium in bellum, dixit,
14 Cõparabo mihi nomen, & glorificabor in regno, debellans Jehudã & socios ejus, & istos nihili facientes sermonem regis.
15 Et applicavit se ad illud, ascenderuntque cum eo castra impiorum fortia ad juvandum eum, & exequendum ultionẽ in filios Jisraëlis.
16 Cùm autem appropinquasset ad ascensum Beth-choronis usq;, egressus est Jehuda obviam ei paucis comitibus:
17 Qui ut viderunt venientem exercitum obviam sibi dixerunt Jehudæ, quid poterimus, qui pauci sumus, efficere præliando contra tantam multitudinem *ac* fortem, cùm nos solutis viribus simus ex inedia hodierna?
18 Sed dixit Jehuda, facile est concludi multos in paucorum manibus, neque est differentia coram [c] Deo cœli ut servet, multisne an paucis:
c Græc. cœlo: smedoche, ut infra ver. 60.
19 Non enim multitudine copiarum est victoria belli, sed e cœlo fortitudo est.
d Græc. cum multitudine injuria.
20 Ipsi veniunt contra nos cum [d] plurima injuria, & iniquitate ad tollendum nos, & uxores nostras, liberosq; nostros, ad spoliandum nos.
21 At nos pugnamus pro animis nostris, & legibus nostris.
22 Quamobrem ille conteret istos in conspectu nostro: vos itaq; ne metuatis ab illis.
23 Cumq; desiisset loqui, invectus [e] est in eos repentè, adeò ut contereretur Seron, & castra ipsius coram eo.
24 Et persecuti sunt eos in descensu Bethchoronis ad campũ usq;, ceciderunt que ex eis quasi octingenti viri, reliqui verò fugerunt in terram Philischtæorum,
25 Ita cœpit metus Jehudæ fratrumq; ipsius, & consternatio irruere in gentes circunstantes ipsos:
e Græc. appropinqu. v. r.
26 Et [e] perlatum est ad regem usque nomen ipsius; denique de prœliis Jehudæ enarrabant omnes gentes.
f Græc. iratus est.
27 Ut autem rex Antiochus audivit sermones istos, [f] exarsit indignatione, & mittens congregavit copias omnes regni sui, castra potentia valde:
28 Aperiensque erarium suum dedit stipendia copiis suis in annum, & mandavit eis ut in annum comparatæ essent ad omnem usum.
29 Sed cùm videret deficere argentum e thesauris, & collectores tributorum regionis paucos esse propter [e] seditionem & plagam quam effecerat in terra, tollendo leges quæ fuerant a diebus primis;
30 Veritusque ut non haberet quod semel aut bis satis esset ad sumptus & donaria, quæ dederat antea liberali manu; ut abundaverat supra reges priores
g Græc. liberali manu.
& liberalitate donorum:
31 Incertus cum animo suo valde, cepit consilium proficiscendi [e] in Persida; & accipiendi tributa regionum illarum, ac congregandi pecuniam multam.
32 Itaque reliquit Lysiam hominem gloriosum, & e regali genere, præfectum negotiis regis a fluvio Euphrate usque ad terminos Ægypti,
33 Qui educaret Antiochum filium ipsius, donec reverteretur ipse:
34 Et tradidit ei dimidium copiarum atque elephantos, addens mandata ei de rebus omnibus quas volebat, & de habitatoribus Jehudææ, ac Jeruschalaimorum,
35 Ut mitteret in eos exercitum ad atterendum & tollendum robur Jisraëlis, & reliquias Jeruschalaimorum, auferendumque e loco illo memoriam eorum;
36 Et collocandum viros alienigenas in omnibus terminis eorum, & sorte tradendum terram eorum.
37 Rex verò ipse accipiens dimidium copiarum quod remanserat, profectus est [e] Antiochia e civitate regni sui, anno centesimo quadragesimo septimo, & trajecto Euphrate fluvio, regiones superiores peragravit.
38 Elegit autem Lysias Ptolomæum filium 2. Mac. 8.
Dorymenis, & Nichanorem, & Gorgiam viros potentes ex amicis regis;
39 Et misit cum eis quadraginta millia virorum, & septies mille equitatum, ut venientes in terram Jehudæ devastarent eam secundum sermonem regis.
40 Atque hi profecti cum omni exercitu suo venerunt, & castra posuerunt prope Emmauntem in regione campestri:
h Græc. nomen.
41 Quorum [h] famam audientes mercatores regionis assumserunt argentum & aurũ multum valde, atque administros, & venerunt in castra, ad accipiendum Jisraëlitas in servitium sibi

ſibi, quibus cum adjunxerunt ſe copiæ Syriæ, & regionis alienigenarum,

42 Videns itaque Jehuda & fratres ejus multiplicata eſſe mala, & copias caſtra metari in terminis ſuis; ut cognoverunt ſermones regis quos mandaverat fieri populo ad perditionem

i Græc. *quiſque ad proximum ſuum.*

& conſummationem dixerunt i quiſque alter alteri:

43 Reſtituamus populum noſtrum ex dejectione hac, & pugnemus pro populo noſtro, ac ſanctuario.

44 Et congregatus eſt conventus, ut parati eſſent ad bellum, utque orantes peterent miſericordiam, & miſerationes *a Deo.*

45 (Nam Jeruſchalaimorum urbs erat vacua habitatoribus ut deſertum, non erat qui ingrederetur, aut egrederetur inter natos ejus & ſanctuarium erat conculcatum, & viri alienigenæ in arce erant, diverſorium erat pro gentibus denique ſublata erat delectatio ex Jahhakobo, tibiaque & cithara defecerat.)

46 Congregatique venerunt Mitzpam e regione Jeruſchalaimorum, quia locus orationis fuerat Mitzpæ antea Jiſraëli.

47 Et jejunaverunt die illo, induentes cilicia, & cinerem imponentes capitibus ſuis, & diſruperunt veſtimenta ſua:

48 Expanderuntque libros legis, de quibus accuratè ſcrutabantur, gentes ut inſcriberent eis figuras idolorum ſuorum:

49 Et afferentes veſtimenta ſacerdotii, primitias ſque, & decimas excitaverunt; Naziræos, qui expleverant dies ſuos.

50 Inclamaveruntque voce in cœlum ſublata dicentes, quid faciemus iſtis, & quonam iſtos abducemus?

51 Et ſanctuarium tuum conculcatum eſt atq; inquinatum, & ſacerdotes tui verſantur in luctu & abjectione:

52 Et ecce gentes iſtæ congregatæ ſunt contra nos ad tollendum nos. Tu noſti quas rationes ineant contra nos.

53 Quomodo poterimus ſubſiſtere in faciem iſtorum, niſi tu adjuveris nos?

54 Clanxeruntque tubis, & clamaverunt voce magna.

55 Poſtea verò conſtituit Jehuda duces populi, chiliarchos, & centuriones, & præfectos, quinquagenis, & decuriones:

56 Dixeruntque iis qui ædificabant domos, & deſponſaverant uxores ſibi, & conſeverant vineas, timidisque, ut reverteretur quiſq; domum ſecundum legem.

57 Ita profecta ſunt caſtra, & metati ſunt ad Emmauntem meridiem verſus.

58 Et dixit Jehuda, accingimini, & eſtote, *Deut.20.* k Græc. *in viros potentes.* l Græc. *in manu.*

k ſtrenui, ac eſtote parati l mane ad pugnandum contra gentes iſtas quę congregatæ ſunt adverſum nos, ad tollendum nos & ſanctuarium noſtrum:

59 Nam melius eſt quos mori in bello, quàm videre mala gentis noſtræ & ſanctuarii.

60 Prout autem fuerit voluntas *Dei* in cœlo, ita faciat.

ANNOTATIO.

7 Reges] *Id eſt dynaſtas, principes & primores viros, qui reges quoq; in ſcriptura appellantur, ut Jeſcha.* 10.8. 29 Seditionem] *id eſt, diviſiones & inteſtinos motus cohortentes in ſingulu gentibus, propterea quòd offenderetur ipſarum ſuperſtitio in ſolente edicto regis Antiochi, de quo ſupra* 1.43. *nam ſemper vulgatum fuit in ſuperſtitioſis gentibus illud Heſiodi,* νόμος αρχαῖος ἀριστος. 31 In Perſ.] *vide infrà* 6.1. 37 Antiochia] *ea quæ fluvio Daphnæ adjacet, unde nomen habet.* 45 Ingrederetur aut] *id eſt, populi adminiſtrationem in ſe publicè reciperet, ut Num.* 27.17. 46 Mitzpam] *in finibus Binjaminitarũ, de qua* 1. *Schem.* 7.5. *&* 15. 49 Naziræos] *votivos puta ex lege, Num.* 6. *nam vota ad exorandam a Deo miſericordiam pertinebant, ut Lament.* 4.7. 57 Meridiem] *id eſt, qua parte ſpectat Jeruſchalaima, cùm hoſtes ab altera parte Emmauntis eſſent, ſuprà verſ.* 40.

CAPUT. IIII.

a Græc. *filii, ſummitatis, ſive promontorii.*

1 ASSUMPSIT autem Gorgias quinquies mille viros, & mille equites electos, & caſtra iſta profecta ſunt noctu,

2 Ut irruentes in caſtra Jehudæorum cæderent eos repentè: erantque ipſi a incolæ montis duces itineris illi.

3 Quod audiens Jehuda profectus eſt ipſe ac potentes illi ad percutiendum copias regis, quæ erant Emmaunte.

4 Atq; adhuc quidem illius copiæ erant diſperſæ a caſtris,

5 Cùm veniens Gorgias in caſtra Jehudæ noctu, neminc invento, quæſivit eos in montibus; nam dicebat, fugiunt iſti a nobis.

6 Simulac autem illuxit dies, viſus eſt Jehuda in campo ipſo cum tribus virorum millibus: veruntamen tegumenta gladios ſq; non habebãt pro voluntate ſua.

7 Cùm itaq; aſpicerent caſtra gentium fortia loricatis hominibus, & equitatum circun-

b Græc. *belli.*

ſtantem ea qui quidem periti erant b rei militaris,

8 Dixit Jehuda viris qui erant cum ipſo, ne timeatis multitudinem iſtorum, & impetum iſtorum ne formidetis:

9 Mementote ut ſervati ſunt majores noſtri in mari rubro, quando perſequebatur eos Parhho inſtructus copiis.

10 Nunc ergo inclamemus c Deum cœli, ſi miſerebitur noſtri; & recordatus fœderis majorũ conteret caſtra iſta hodie in conſpectu noſtro;

c Græc. *ſi miſerebitur: ſic dixerunt.*

11 Ut cognoſcant omnes gentes, eſſe qui liberet & ſervet Jiſraëlem.

12 Attollentes autem alienigenæ oculos ſuos cùm vidiſſent illos ex adverſo venientes,

13 Exierunt e caſtris in prælium; & clanxerunt qui erant a Jehuda.

14 Cúmque fuiſſent congreſſi, gentes illæ contritæ ſunt, diffugeruntque in campum.

15 Extremi verò cecidérunt gladio; quos perſecuti ſunt ad d Schedemothas uſque, & uſq; ad campos Edomęæ, Aſchdodumq; & Jamniam; ceciderúntq; ex eis quaſi ter mille viri.

d Græc. *per ſequentia poſteos.*

16 Reverſus autem Jehuda & copię ejus a d perſecutione illorum,

17 Edixit populo, ne concupiſcatis ſpolia; e hoſtes enim ſunt ex adverſo noſtri,

e Græc. *bellum, metanymia.*

18 Gorgias, inquam, & copiæ ejus in monte iſto

iſto ſunt prope nos ; ſed ſtate nunc contra inimicos noſtros, & expugnate illos ; poſteà verò liberè ſpolia illorum capite.
19 Abſolvente adhuc Jehuda iſta *eloqui*, apparuit pars quædam proſpiciens e monte:
20 Quæ vidit in fugam verſos fuiſſe *ſuos*,& *Jebudeos* ſuccendere caſtra ſua : nam fumus qui ſpectabatur demonſtrabat factum.
21 Illi autem videntes iſta timore perculſi ſunt valde ; & ſimul videntes Jehudæ caſtra in campo parata ad prælium,
22 Fugerunt omnes in regionem alienigenarum.
23 Itaq; Jehuda reverſo ad ſolia caſtrorum, acceperunt aurum multũ & argentum,& [f] hyacinthinas veſtes, & infectas purpura marina, & divitias magnas :
24 Deinde reverſi laudarunt & benedixerunt Deo cœli, eò quòd bonus ſit, quòd in ſeculum miſericordia ejus :
25 Effectaque eſt ſalus magna Jiſraëli die illo,
26 Quicunque autem alienigenarum conſervati ſunt, advenientes renuntiarunt Lyſiæ omnia quæ acciderant :
27 Et ille audiens confuſus eſt, & abjecit animum quòd ea non eſſent facta Jiſraëli quæ voluerat, neque eveniſſent ea quæ rex ipſi mandaverat.
28 Sequente autem anno collegit virorum lectiſſimorum ſexaginta millia & quinquies mille virorum equitatum,ut expugnaret eos :
29 Veniente ſque in Edomæam caſtra fecerunt [e] Beth-tzuræ, quibus occurrit Jehuda cum decies mille viris,
30 Et videns caſtra illorum fortia, oravit dicens, benedictus es ſervator Jiſraëlis, qui contriviſti impetum potentis per [g] ſervum tuum Davidem, & tradidiſti caſtra alienigenarum in manus Jonathanis filii Schaulis, & armigeri ipſius.
31 Conclude caſtra iſta in manu populi tui Jiſraëlis, & confundantur in copiis & equitatu ſuo :
32 Inde illis metum, & liquefac [h] audax robur illorum, commoveantur que contritione ipſorum :
33 Dejice ipſos gladio amantium te ; & laudent te omnes qui cognoſcunt nomen tuum, hymnis,
34 Tum congreſſi ſunt inter ſe, ceciderunt q; ex caſtris Lyſiæ ad quinquies mille viros ceciderunt inquam ex adverſo iſtorum.
35 Videns autem Lyſias fugam quæ fuerat ſui exercitus,& factum audax Jehudæ, atque ut parati ſunt vivere aut mori generosè, profectus in Antiochiam exteros collegit ; multiplicatoque exercitu qui fuerat confectus, cogitavit oportere ut ii.ſtauratus rediret in Jehudæam.
36 [e] Dixit autem Jehuda & fratres ejus, ecce contriti ſunt inimici noſtri, aſcendamus ad purificandum locum ſanctum, & inſtaurandum denuò:
37 Congregatiſq; caſtris totis aſcenderunt in montem Tzijonis :
38 Ubi cùm viderunt ſanctuarium deſolatum, & altare contaminatum,portaſque exuſtas,& in veſtibulis plantas enatas tanquam in arboreto, autin aliquo montium, [i] cellaſq; dirutas:
39 Diffregerunt indumenta ſua plangentes planctũ magno, impoſueruntq; cinerem capiti ſuo.
40 Et procidentes ſuper faciem in terrã clanxerunt [e] tubis [k] hoc ſignificantibus,& inclamaverunt Deum cœli.
41 Tunc mandavit Jehuda viris ut oppugnarent eos qui erant [e] in arce, donec purificaret locum ſanctum :
42 Et elegit ſacerdotes inculpatos ſtudioſos legis,
43 Qui purificarunt locum ſanctum, & ſuſtulerunt lapides contaminationis *exportantes* in locum immundum.
44 Cum autem conſilium inirent de altari holocauſti contaminato,quid eo facturi eſſent,
46 Accidit eis conſilium optimum deſtruendi illud ne fortè eſſet ipſis probro,quia gentes contaminaverant illud:& deſtruxerunt altare,
46 Repoſueruntq; lapides illos in monte domus ipſius commodo loco *ſervandos*, donec Propheta adventaret ad [e] reſpondendum de illis:
57 Et acceptis lapidibus integris ſecundum legem ædificaverunt altare novum ad formam ejus quod fuerat priùs.
48 Poſteà ædificatis locis ſanctis interioribuſque domus partibus, atria ipſa ſanctificaverunt,
49 Et factis novis inſtrumentis ſanctis intulerunt lychnuchum, & altare holocauſtorum, ac thymiamatum,menſamq; in templum.
50 Ita ſuffitum fecerunt in altari, & accenderunt lucernas impoſitas lychnucho, ut lucerent in templo:
51 Impoſueruntq; menſę panes, & extenderunt aulæa, perfeceruntque omnia opera quæ curaverunt.
52 Tum ſurgentes manè vigeſimo quinto die menſis noni (is eſt menſis Ciſleu) anno centeſimo quadrageſimo octavo,
53 Obtulerunt ſacrificium ſecundum legem in altari holocauſtorum novo quod fecerant.
54 Quo die contaminaverant illud gentes,eodem fuit denuo inſtauratum cum canticis & citharis cinyriſq; & cymbalis :
55 Et procidentes omnes populares in faciem adoraverunt benedixeruntque Deo cœli, qui proſperum ſucceſſum tribuerat ipſis.
56 Celebraveruntq; hanc inſtaurationem altaris diebus octo, offerentes holocauſta cum lætitia, & ſacrificantes ſacrificium [e] ſalutis & laudis.
57 Nam ornarunt [l] partem anteriorem templi coronis aureis, & ſcutulis,renovaruntq; portas, & cellas,cum januas appoſuiſſent eis.
58 Cùm itaq; fuiſſet lætitia magna in populo valde,& averſum opprobrium gentium :
59 Statuit Jehuda cum fratribus ſuis, & tota eccleſia Jiſraëlis, ut agerentur dies inſtaurationis altaris temporibus ſuis [m] quotannis, diebus octo, incipientibus a vigeſimo quinto menſis Ciſlevi,cum lætitia & gaudio :
60 Et ædificarunt eodem tempore [n] in monte Tzijonis circunquaque muros altos, & turres præpotẽtes, nequando advenientes gentes proculcarent ea,ut fecerant priùs :
61 Mandaveruntq; exercitum qui [e] illic erat cuſtodiis incumbere,poſtquam munivi ſſet illi d: & ſervare Beth tzuram,ut haberet populus munitionem,ex adverſo Edomææ.

ANNO-

[f] Græc. *hyacinthum, & purpuram marinam.*
[g] Græc. *manum ſervi.*
[h] Græc. *audaciam roborem.*
[i] Græc. *paſtophoria.*
[k] Græc. *ſignificationium.*
Exod. 20.25
[l] Græc. *quod eſt in facie templi.*
[m] Græc. *annum ſecundò anniuum.*
[n] Græc. *montem.*

ANNOTATIO.

1 Aſſumpſit] *Senſus eſt, Gorgias volens contra Iehudæos infeſto agmine procedere cum ſex hominum millibus, duces adhibuit timeru, quibus authoribus Iehudæos numero paucos, inermes, & inopinantes aggreſſus opprimeret, nihil neceſſe ratus, ut tota caſtra ad iſtud conſilium efficiendum moverentur, ut apparet ex verſu 6.* Caſtra iſta]*id eſt, hi ſex mille viri duce Gorgia.* 3 Potentes illi]*qui ad Iehudam fuerant congregati ſuprà 3.44.* 15 Schedemothas] *id eſt, fructiferos agros Moabitarum, quos celebres fuiſſe teſtatur Jeſcha.16.17. vox autem Hhebraica poſtea invaluit, & in nomen quaſi proprium abiit, ex quo etiam montes Alſadami apud Ptolomeum in Geographicis fuerunt appellati. Eſt autem hic orientis tractus: ut ex ſequentibus Edomæa terminus meridianus eſt, Aſchdodum verò, id eſt Azotus, &c. ab occidente ſunt.* 29 Betht-tzurę]*terminus Iehudæ, cujus mentio eſt Joſue 15.58. & infrà ver.61.* 36 Dixit] *nempe cùm primùm ſe vidit ab hoſtibus quæſcere.* 40 Tubis hoc ſig,]*id eſt, iis inſtrumentis, eaq; forma, quæ imperatur lege Numer.10.* 41 In arce] *id eſt, tertia parte oppidi quæ ἀκρα; nomenq; deinde habuit Græca appellatione.* 46 Reſpondend.] *id eſt, docendum quid illis fieri oporteret. Simile eſt Hhet.2. 63.* 56 Salutis]*id eſt, gratiarum actionis, quod pacificorum ſacrificium vulgò appellarunt. Sic accipiendum eſſe evincit argumentum, item à Propheta Pſal.116.13.* 61 Illic] *nempe Betht-tzurę Edomæam verſus, ut ſuprà, ver.29.*

CAPUT V.

1 FUIT autem, cùm audiſſent gentes in circuitu ædificatum eſſe altare, inſtauratumque denuò ſanctuarium, ut priùs, ut iraſcentur valde:

2 Ineunteſq; conſilium de tollendo genere Jahhakobi, eos qui erant in medio ſui, inciperent morte afficere, & tollere aliquos e populo.

3 Quamobrem expugnavit Jehuda, bellum gerens in [a] poſteros Hheſavi in Edomæa, regionem [1] Hhakrabbatenam quia circunſedebant Jiſraëlitas, & percuſſit eos plaga magna, eoſque in arctum compellens cepit ſpolia eorum.

4 Deinde recordatus malitiæ [1] filiorum Hhakanis, qui fuerant populo [b] laqueus & offendiculum, ſtruendo eis inſidias per itinera;

5 Poſtquam incluſi fuiſſent ab eo in turres caſtra metãte contra illos, internecioni devovit illos, & incendit turres illius *regionis* igne, cum omnibus quæ erant in eis.

6 Inde tranſmeavit in Hhammonitas, ubi invenit manum fortem, populumque multum cum Timotheo duce ipſorum.

7 Eo autem cum illis congreſſo prælii multis, contriti ſunt a conſpectu ejus, ita percuſſit eos.

8 Cumque cepiſſet priùs [1] Jahhxerum & pagos illius, reverſus eſt in Jehudæam.

9 Congregatæ ſunt autem gentes quæ erant in regione Gilhhadis contra Jiſraëlitas, qui erant in finibus ipſorum, ad tollendum ipſos.

10 Quamobrem fugerunt in munitionem [1] Dathema, miſeruntq; literas ad Jehudam & fratres ejus, dicentes,

11 Congregatæ ſunt contra nos gentes quæ circunſtant nos ad tollendum nos, atq; ſe comparant ut venientes occupent munitionem in quam confugimus; & Timotheus dux eſt exercitus ipſarum.

12 Nunc igitur veniens eripe nos e manu ipſarum: nam [c] ceciderunt e nobis multi:

13 Et omnes fratres noſtri qui erant in partibus [1] Tobi, morte affecti ſunt, & captivas abduxerunt uxores ipſorum, liberoſque eorum & ipſam ſupellectilem, poſtquam peremiſſent illic ad mille viros.

14 Cùm adhuc literæ iſtę legerentur, ecce nuntii alii advenerunt ex Galilæa diſruptis veſtibus renuntiantes in hanc ſententiam,

15 Dicenteſq; conveniſſe contra ſe ex [1] Ptolemaide, Tyroque, & Izidone, & Galilæam totam [1] repletam eſſe alienigenis, ut conſumant nos, *inquiebant illi.*

16 Cùm autem Jehuda populuſque audiviſſet ſermones iſtos, congregata eſt eccleſia magna ad conſulendum quid facturi eſſent fratribus ſuis, qui erant in afflictione, & oppugnabantur ab illis:

17 Dixitque Jehuda Schimhhoni fratri ſuo, elige tibi viros, & profectus libera fratres tuos qui ſunt in Galilæa: ego verò & Jonathan frater meus proficiſcemur in regionem Gilhhadis.

18 Ita reliquit Joſephum filium Zecarjæ & Hhazarjam, duces populi, cum reliquis copiis in Jehudæa ad cuſtodiam:

19 Quibus mandavit dicens, præſte huic populo, ac ne committite prælium in gentes, donec reverſi fuerimus.

20 Cùm ergo [1] diſtributi eſſent Schimhhoni viri ter mille, qui proficiſcerentur in Galilæam; Jehudæ verò viri octies mille *profecturi* in regionem Gilhhadis:

21 Profectus Schimhhon in Galilæam commiſit prælia multa contra gentes, & contritis gentibus a conſpectu ſuo perſecutus eſt eos ad portas uſque Ptolemaidis;

22 Adeò ut caderent ex gentibus ad viros ter mille: ceperuntque ſpolia earum.

23 Et aſſumentes alios e Galilæa, etiam qui in [1] Hharbathis erant, cum uxoribus liberiſque, & quæcunque erant ipſis, abduxerunt ea in Jehudæam cum lætitia magna.

24 Jehuda verò Macbæus, & Jonathan frater ejus cùm trajeciſſent Jardenem, profecti ſunt itinere trium dierum in deſerto.

25 Ubi occurrerunt Nabathęis, qui obviam venientes illis pacificè enarraverunt illis omnia quæ acciderant fratribus ipſorum, in regione Gilhhadis,

26 Et multos ex eis comprehenſos eſſe [1] Botzræ, & Betzeri, [1] Mallæ, Cheſchbone, Mahhacathæ, & Karnajimis, quæ omnes civitates munitæ ſunt & magnæ,

27 In cæteris quoque civitatibus Gilhhadis comprehenſos eſſe; ac poſtridie ſtatuere irruptione facta contra munitiones eas occupare, deinde verò tollere omnes illos die uno.

28 Quamobrem convertit Jehuda cum caſtris ſuis viam ad deſertum in Botzram repentè, & capiens civitatem occidit omnem maſculum [d] acie gladii, & acceptis omnibus ſpoliis eorum incendit

a Græc. *filios*

b Græc. *in laqueum & offendiculum.*

c Græc. *cecidit e nobis multitudo.*

d Græc. *mr. ſic deinceps.*

1.Mac.12.

incendit eam igne.
29 Inde verò movens nocte profectus est tanquam in munitionem *iturus esset.*
30 Sed cùm illuxisset, sublatis oculis ipsorum, ecce populus multus atque innumerus attollebant scalas & machinas ad capiendum munitionem, & bello petebant eos.
31 Videns autem Jehuda inceptum esse prælium clamore civitatis ascendente in cœlum usq; tubis & voce magna, dixit viris copiarum,
32 Pugnate hodie pro fratribus vestris:
33 Et procedentes tribus ordinibus a tergo illorum clanxerunt tubis, & inclamaverunt oratione.
34 Agnoscentia verò castra Timothei, Macbæum esse, fugerunt a conspectu ejus, & percussit eos plaga magna, adeò ut ceciderint ex eis die illo ad octies mille viros.
35 Postea declinans Mitzpam oppugnavit eam, & occupavit eam, occidit omnem marem ejus, acceptisque spoliis ejus incendit eam igne.
36 Inde movens occupavit Chesbonem, Mahhacatham, Betzerum, & reliquas civitates regionis Gilhhadis.
37 [e] His autem rebus gestis, congregavit Timotheus castra altera, & castra metatus est ex adverso [f] Rephanis trans torrentem;
38 Jehuda verò misit qui explorarent castra, hi renuntiarunt ei dicentes, congregatæ sunt ad eos omnes gentes quæ circumstant nos, copiæ multæ admodum:
39 Arabas etiam conduxit ad auxilium suum, & castra habent trans torrentem, parati venire ad pugnandum contra te. Profectus est itaque Jehuda obviam eis.
40 Dixit verò Timotheus principibus copiarum suarum, cùm appropinquaret Jehuda & castra ejus ad torrentem aquæ, si trajecerit ad nos prior, non poterimus sustinere eum; sed [f] omnino potentior erit nobis:
41 Sin autem formidaverit, & castra fecerit trans fluvium, trajiciemus ad eum, erimusque potentiores eo.
42 Sed ubi appropinquavit Jehuda ad torrentem aquæ, stitit populi scribas ad torrentem, & mandavit eis dicens, ne sinatis [g] ullum hominem castra ponere; sed veniant omnes in prælium.
43 Ita trajecit in illos prior, totusque populus ipsius post ipsum, & contritæ sunt in conspectu ejus omnes gentes, quæ abjicientes arma sua fugerunt in [h] fanum, quod est Karnajimis.
44 Occupantes autem civitatem, fanum ipsum incenderunt igne cum omnibus quæ erant in eo. Sic eversa est urbs Karnajimorum, cùm non potuissent amplius sustinere in cõspectu Jehudę.
45 Tunc abduxit Jehuda omnes Jisraëlitas qui erant in regione Gilhhadis, [h] tam parvum quàm magnum, & uxores eorum, liberosque eorum & supellectilem, castra magna admodum, ut venirent in terram Jehudæ.
46 Cùm autem venissent [i] Hhephronem usque (quæ civitas est magna in ipso ingressu, munita valde, non poterat declinari ab ea dextrorsum aut sinistrorsum: sed per medium ejus eundum erat)
47 Exclusérunt eos cives,
48 Et obstruxerunt portas lapidibus.
49 Misit verò ad eos Jehuda verbis pacificis, dicens,
50 Transibo per terram tuam, ut abeamus in terram nostram: nemo autem malè faciet vobis; tantummodo pedibus transibimus: sed noluerũt aperire ei.
51 Quamobrem mandavit Jehuda, ut pronuntiaretur in castris irrumpendum esse cuique ab eo quo erat loco; & irruperunt viri copiarum, oppugnaverunt que civitatem toto die illo & tota nocte, donec tradita est civitas in manus ipsorum;
52 Et perdidit omnem masculum acie gladii, funditusq; eversa illa accepit spolia ejus, & pervasit per civitatem super eos qui occisi erant. Inde trajecerunt Jardenem in campum magnum, qui ex adverso [i] Bethscheanis est.
53 Jehuda verò [l] agens extremam aciem, adhortabatur populum in tota via, donec venisset in terram Jehudæ.
54 Tunc ascenderunt in montem Tzijonis cum lętitia & gaudio, obtuleruntque holocausta, eò quòd non cecidisset ex ipsis ullus, donec reversi essent cum pace.
55 Diebus autem illis, quibus erat Jehuda cum Jonathane in regione Gilhhadis, & Schimhhon frater ejus in Galilæa ex adverso Ptolemaidos;
56 Audiens Joseph filius Zecarjæ & Hhazarja principes copiarum reliquarum strenua facinora & res bellicas, quas effecerant, dixerunt,
57 [k] Comparemus nos quoque nobis ipsis nomen, & proficiscamur ad oppugnandum gentes, quæ circumstant nos:
58 Præceptoque dato viris copiarum quæ erant cum ipsis, profecti sunt contra Jamniam.
59 Egressus verò Gorgias e civitate est, & viri ipsius obviam eis in prælium.
60 Ita versus in fugam Josephus & Hhazarja persequentibus illis propulsati sunt ad terminos usque Jehudæ, ceciderunt que die illo e populo Jisraëlis ad bis mille viros: adeò fuit fuga magna in populo Jisraëlis;
61 Eò quòd non audivissent Jehudę & fratribus ejus, existimantes se facturos facinus.
62 Illi autem non erant de semine virorum illorum, quorum operâ salus data est Jisraëli.
63 Itaque vir ille Jehuda & fratres ejus gloriam consecuti sunt valde coram toto Jisraële, gentibusque omnibus, ubi audiebatur nomen ipsorum:
64 Adeò ut congregatæ eos accederent acclamantes fausta.
65 Deinde procedens Jehuda & fratres ejus ut oppugnarent Edomæos qui erant [l] in regione Meridiana, percussit Chebronem, & [l] villas illius.
66 Et sublata munitione illius, postquam turres illius incendit circumquaque, castra movit profecturus in terram alienigenarum, transivitque [l] Schahharajima:
67 Quotempore ceciderunt sacerdotes civitatum, volente ipso facinus strenuum efficere cùm processisset in prælium sine consilio.
68 Declinavitque Jehuda in Aschdodum *in* terram alienigenarum, quorum altaria destruxit, & sculptiles Deos combussit igne: cumque cepisset spolia civitatum, reversus est in terram Jehudæ.

[e] Græ. post hæc autem verba.
[f] Græ. potens, potentior.
[g] Græ. amnem.
[h] Græ. a parvo ad magnum.
[i] Græ. collegens extremos: Hebraismus, ut Nũm. 10. 25.
[k] Græ. sæviamus.
[l] Græ. filias.

ANNOTATIO.

3 Hhakrabbatonam] *id est, regionem populorum qui Hhakrabbai dicebantur Jehudæa conterminam.*

ut conſtat ex Num. 14.4. Jehoſch. 15.3. Et Judic. 1.36. 4 Filiorum Hhakanis] *hunc locum ita legendum eſſe, res ipſa loquitur: nam Beanus, ſive (ut apud Joſephum legitur) Bavanis; ſcriptura nuſquam meminit: ſed librariorum imperitia duas voces in unam contraxit, qui pro Benehhakan ſcripſerunt Bavan. Fuit autem Hhakan Etzeri filius, Gene. 36.27. qui idem Jahhakan 1. Chron. 1.24. Unde filii Jahhakanu dicti ſunt populi Edomææ, Num. 33.31 & 32. Et Deut. 10.6.* 8 Jahhzerum] *legitur quidem in contextu Græco Gazer, quem ſecutus eſt Hieronymus; ſed Gezer ſive Gazer ab hoc tractu ſitum eſt longiſſimè, ut apparet ex Jehoſch. 16.3. & 10. & Judic. 1.29. & alibi paſſim. Quam obrem locum hunc ex Joſepho Græco confirmamus hoc modo legendum eſſe. De hoc autem oppido vide Num. 21.32. & 32.1.* 10 Dathema] *id eſt, meo judicio, Rithma, cujus meminit Moſche. Num. 33.18 & 19. Nam d in r apud Hhebræos commutari non eſt inſolens, ut Dodanim, Rodanim, Gen. 10.4. & 1. Chron. 1.7.* 13 Tobi] *ſic reſtituimus locum ex Judic. 11.5 & 7. & 1. Schem. 10.6. & 8. Nam hæc regio dicitur Tob, & Syria attribuitur in ſcriptura ſacra, atque inde Tobiani Jehudæi, 2. Mac. 12.17.* 15 Ptolemaide] *quæ Hebræis dicitur Hhaco, ut legitur Judic. 1.31.* Repletam eſſe] *vocem hanc ex Hieronymo ſupplere non dubitavimus, ut omnino neceſſariam.* 23 Hharbathis] *propriè dicendum fuiſſet Hharabothu, id eſt, locis campeſtribus: campum magnum appellat infrà 12.49. Quo nomine Hhebræi planities, quibus impendent montes, ſoliti ſunt deſignare.* 26 Botzræ] *hæc nomina cùm ex Joſepho, tum ex hiſtoria ſequentu comparatione, imprimus verò ſcripturæ ſacræ ſic reſtituimus. Eſt autem Botzra Edomæorum metropolis, Jeſch. 63.1. Bezer verò vel Botzra quoque Moabitarum oppidum, olim ad Rëubenitas pertinens, Mercritis aſſignatum. vide Firm. 48.24.* Mallæ] *ſic legimus ex Joſepho. Eſt autem Malle propriè munitio quam Jureconſulti clauſuram vel cluſuram vocant, eadem & vocatur Mitzpa Moabitarum, 1 Schem. 22.3. ut confirmatur infrà ver. 35.* Mahhacathæ] *id eſt, oppido Mahhacathæi, habitantu in finibus Gilhhadis, de quo populo Deut. 3.14. Jehoſch. 12.5. & alibi paſſim. Cheſchbonu verò nomen pervulgatum eſt. Karnajima Moſche nominavit Gen. 14.ver. 5.* 37 Rephanis] *vel Raphonis, quam civitatem Remphanem vocat Stephanus Act. 7.43. & Hhamos Cijunem cap. 5. ver. 26. vide quæ in Acta Apoſtolorum ex tranſlatione Arabica annotavimus.* 43 Fanum] *Atergatium, ut appellatur 2. Mac. 12. 26.* 46 Hhephronem] *civitatu eſt (ut docet ratio itineris) ad Midjanitas pertinens, dicta (opinor) ab Hhephero Midjanu filio, Gene. 25.4. & 1. Chron. 1.33.* 52 Bethſcheanis] *civitatu ad Menaſchem pertinentis, quæ poſtea a Scythis Aſiam obtinentibus appellata fuit Scythopolis: vide Jehoſch. 17.11. & Judic. 1.27.* 65 In regionem Mer.] *id eſt, in parte Jehudææ quæ Meridiem ſpectat ab Edomæu occupata.* 66 Schahharajima] *Græcè quidem legitur Samariam: ſed abſurdum eſt planè Samariam conſtitui in tractu meridiano Jehudæ. Quamobrem nos hanc vocem repoſuimus ex Jehoſch. 15.36.*

CAPUT VI.

2. Mac. 9.

1 REX autem Antiochus pervadens [a] ſuperiores regiones cùm audiſſet eſſe in [a] Elymaide, quæ eſt in Perſide, [a] civitatem nobilem divitiis, argento & auro;

2 Et [a] templum quod erat in ea, eſſe opulentum valde, ibique eſſe tegumenta aurea, & thoraces, & arma, quæ reliquerat ibi Alexander filius Philippi rex Macedo, qui regnaverat primus [a] Græcorum illic:

[a] Græ. in Græcu.

3 Venit quærens occupare civitatem, & deprædari eam; ſed non potuit, quia innotuerat hic ſermo civibus.

[b] Græ. in prælium.

4 Quamobrem inſurgentes in eum [b] prælio infeſtarunt eum, & fugiens movit inde cum triſtitia magna, reverſurus Babylonem.

5 Venit autem quidam in Perſida, qui nuntiavit ei, in fugam verſa eſſe caſtra quæ profecta erant in terram Jehudæ;

6 Et profectum Lyſiam cum copiis potentibus inprimis fuiſſe in fugam verſum a conſpectu eorum, eoſque; invaluiſſe armis & copiis, & ſpoliis multis, quæ ex illis caſtris ceperant cùm Jehudæi concidiſſent ea.

7 Et diruiſſe abominationem quam ædificaverant in altari, quod erat Jeruſchalaimis, & ſanctuarium ſicut illud quod antè fuerat circundediſſe muris altis, & Beth-tzuram civitatem ſuã.

8 Fuit verò cùm audiviſſet rex ſermones iſtos, ut conſternaretur & commoveretur valde, adeò ut decumbens lecto incideret in infirmitatem ex triſtitia, quòd factum non fuiſſet ipſi, ſicut cogitaverat.

9 Itaque fuit illic diebus multis, eò quòd renovata eſſet in ipſo triſtitia magna.

10 Et arbitratus ſe jamjam moriturum, advocavit omnes amicos ſuos, & dixit eis, abceſſit ſomnus ab oculis meis, & concidi animo ex ſolicitudine,

11 Dicens cum animo meo, quousq; afflictionis deveni, & fluctus magni quo nunc jactatus ſum!

12 Nam [a] utinam bonus & dilectus fuiſſem in [c] regno meo. Nunc autem recordor malorum quæ feci Jeruſchalaimis, accipiens omnia inſtrumenta aurea & argentea quæ in eis ſunt, & mittens qui tollerent habitatores Jehudæ ſine cauſa.

[c] Græ. ante ſtat.

13 Agnoſco propter iſta obvenire mihi mala hæc: nam ecce per eo triſtitia magna in regione aliena.

14 Tunc advocans Philippum unum ex amicis ſuis, præfecit eum toti regno ſuo:

15 Et tradidit ei diadema, & ſtolam ſuam, & annulum, ut agens Antiochum filium ipſius educaret eum ad regnandum.

16 Ita mortuus eſt illic Antiochus rex anno centeſimo quadrageſimo nono.

17 Et cognoſcens Lyſias mortuum eſſe regem, inſtituit Antiochum filium illius qui regnaret pro eo, quem edùcavit juvenem, & impoſuit ei nomen Eupatoris. 2 Mac. 10.11

18 [a] Qui autem ex arce erant, concludebant Iſraëlitas circa ſanctum locum, & procurantes *populo* huic mala ſemper, & firmamentum gentibus.

19 Quapropter rationem iniens Jehuda tollendi eos, congregavit univerſum populum, ut circunſideret eos.

20 Qui congregati ſimul, obſidionem inſtituerunt in eos anno centeſimo quinquageſimo, fecitque contra eos Jehuda [a] ſtationes pro baliſtariis & machinis.

21 Prodeuntes autem ex ipſis e clauſura ſua quidam.

quidam impii ex Iſraële qui adhæſerant ipſis, & profecti ad regem dixerunt,
22 Quouſque non exercebis judicium, aut ulciſceris fratres noſtros?
23 Nobis placuit ſervire patri tuo, & ambulare in iis quæ indicebantur ab ipſo, & obſequi præceptis ejus, quamvis ii qui ad iſtum populum pertinent hujus rei cauſa a nobis alienarentur:
24 Quin etiam quicunque inveniebantur ex nobis morte afficiebantur, & poſſeſſiones noſtræ diripiebantur:
25 Neque in nos ſolùm injiciebant manum, ſed etiam in omnes terminos ſuos.
26 Ecce autem caſtra fecerunt hodie contra arcem Jeruſchalaimorum ut capiant illam; & locũ ſanctum, item que Beithzuram muniverunt.
27 Quòd ſi non anticipaveris eos celeriter, majora iſtis facient, neque poteris continere eos.
1 Mac. 11. 28 Tunc iratus rex cùm audiviſſet, congregavit omnes amicos ſuos principes copiarum ſuarum, & [d] magiſtros equitum:
d Græ. qui præſunt bello. 29 Et a regibus aliis atque ab inſulis maris venerunt ad eum mercinariorum copiæ,
30 Adeò ut eſſet numerus copiarum ejus centies mille peditum, & vicies mille equitum, elephantorumque triginta duorum, peritorum [e] rei bellicæ.
e Græ. belli 1 Mac. 13. 31 Tum venientes per Edomæam caſtra fecerunt contra Bethzuram, quam oppugnaverunt diebus multis, factis machinis, ſed egreſſi oppidani incenderunt eas igne, & pugnaverunt viriliter.
32 Movens itaque Jehuda ab arce, poſuit caſtra ad Bethzecar jam e regione caſtrorum regis:
33 Rex verò manè ſurgens movit caſtra impetu contra viam Bethzecar, ubi diſtributæ copiæ ad prælium clanxerunt tubis.
34 Cumque elephantibus oſtendiſſent ſanguinem uvæ & mororum, ut inſtituerent eos ad prælium;
35 Diviſerunt beſtias in phalangas, & conſtituerunt cuique elephanti mille viros loricatos annulis ferreis, cum galeis æneis in capitibus ipſorum: & quingenti equites ordinati ſunt ad unamquamque beſtiam lectiſſimi.
36 Hi opportuniſſimè ubicunque erat beſtia adeant; & quocunque proficiſcebatur, proficiſcebantur ſimul; non diſcedebant ab ea.
37 Turres quoque ligneæ ſuper eas firmæ, & obtegentes unamquamque beſtiam erant accinctæ ſuper ea machinis; & in unaquaque viri triginta duo pugnantes ab eis, [f] cum Indo *magiſtro* beſtiæ.
f Græ. communentes. 38 Reliquum verò exercitum hinc & inde ſtatuerunt in duabus partibus duces [f] agentes *eum*, & circumſepti phalangibus;
39 Adeò ut ſole ſuper aureos clypeos fulgente mõtes ab eis, & reſplenderẽt ut lampades ignis,
40 Fuit autem extenſa pars quædam caſtrorum regis ad excelſa montium, & quædam ad humilia loca; ita procedebant ſecurè atque ordinatè.
41 Commovebanturque omnes qui audiebant ſonum multitudinis eorum & inceſſum multitudinis, & colliſionem armorum; erant enim caſtra magna admodum atque valentia.
42 Appropinquante autem Jehuda & caſtris ejus in aciem, ceciderunt ex caſtris regis ſexcenti viri.
43 Videns verò Elhhazar [g] Hhabaran unam ex beſtiis loricatam loricis regiis, quæ erat ſuperior omnibus aliis beſtiis; eò quòd videbatur ipſi in ea eſſe rex,
44 Expoſuit ſe ipſum ut ſervaret populum ſuũ, & compararet ſibi nomen æternum;
45 Incurrens que in eam audacter per medium phalangis cùm morte affeciſſet a dextera ſiniſtraque, adeò ut diſcinderentur ab eo hinc & inde,
46 Subiit ſub elephantum illum, & ſupponens ſe ei occidit eum, ceciditque in terram ſuper ipſum & illic mortuus eſt.
47 Cumque vidiſſent potentiam regis & impetum copiarum, declinaverunt ab eis.
48 Qui autem ad caſtra regis pertinebant, aſcenderunt adverſus eos Jeruſchalaima, ut caſtra poneret rex in Jehudæam & in montem Tzijonis:
49 Poſtquam facta pace cum Bethzuranis exiiſſent e civitate (nam non erat ibi commeatus ipſis ut concluſi manerent in ea, quia ſabbathũ erat terræ)
50 Et accepiſſet rex Beth-tzuram, & inſtituiſſet illic præſidium ad ſervandum eam.
51 Poſuit ergo caſtra in locum ſanctum diebus multis, & ſtatuit illic ſtationes pro baliſtariis machinaſque, & igni & lapidibus mittendis tormenta accommoda, & ſcorpiones ad injiciendа tela, & fundas,
52 Fecerunt autem illi quoque machinas adverſus machinas eorum, & præliati ſunt diebus multis.
53 Cibaria verò non erant in vaſis, quia ſeptimus erat annus, & qui ſervati ſe receperant in Jehudæam a gentibus, comederant reſiduum [g] quod fuerat repoſitum.
g Græ. reprobationes. 54 Ita reliqui erant in locis ſanctis viri pauci, quia prevalebat eis fames, & diſperſi erant quiſque in locum ſuum.
55 Sed cùm audiret Lyſias Philippum, quem conſtituerat rex Antiochus cùm adhuc viveret educare Antiochum filium ſuum;
56 Revertiſſe a Perſide & Media ut regnaret ipſe, & copias regis quæ profectæ erant cum eo, & quærere ut cum negotiis *regnum* acciperet:
57 Feſtinaverunt & extimulati ſunt ut ex arce abirent; & dixerunt regi ducibuſque copiarum & viris, deficimus indies, & alimenta nobis ſunt pauca; locus verò quem obſidemus munitus eſt, & incumbunt nobis negotia regni:
58 Nunc itaque jungamus dexteras viris iſtis, & faciamus cum eis pacem, & cum tota gente ipſorum;
59 Et conſtituamus eis ut ambulent ex lege ſua ſicut antea. Nam propter legalia ſtatuta ſua quæ expulimus, irati ſunt, feceruntque hæc omnia.
60 Placuit hic ſermo coram rege & principibus; qui miſit ad eos faciendę pacis nomine, & acceperunt illi:
61 Cùmque juramento confirmaſſet eos rex & principes de illis, abierunt a munitione.
62 Rex autem ingreſſus in montem Tzijonis cùm vidiſſet munitionem loci, abjecit juramentum quod fecerat, datóque mandato evertit murum circumquaque.
63 Deinde movens diligenter reverſus eſt ad Antiochiam, ubi invenit Philippum dominãtem civitati, & oppugnans eum, vi civitatem occupavit.

ANNOTATIO.

1 Superiores] *Ex consilio capto suprà 3.31.* Elymaide] *regio est, quam Eulæus amnis a Susiane disterminat, & Oroatis a reliqua Persidis parte: quæ regio tota palustris, quia ab Historicis ferè extra Persidem collocatur, cùm tamen sit pars illius, propterea autori visum est eam hoc pacto circumscribere.* Civitatem] *Persepolin, ut appellatur 2. Mac. 9.* 2 Templum] *Dianæ, ut Josepho placet, quæ Nanæa dicitur 2 Mac. 1.13.* 12 Utinam] *id est, utinam me ita gessissem in meos subditos, ut illu benefaciens amorem omnium mihi conciliavissem.* 18 Qui autem] *id est, præsidiarii milites Antiochi, qui Acram tertiam Jeruschalaimorum partem obtinebant, & ex ea impetum contra Jehudæos faciebant, & deprehendebant multos ad civitatem sanctam venientes.* 20 Stationes] *id est, vineas ornatas carvu, plateis, aliisque veterum instrumentis, quibus balistarii ab hostium telis defendebantur, ut infrà ver. 51.* 32 Bethzeca jam] *nomen loci est, quod alibi non legitur, dissitum ab hostibus stadiis septuaginta, teste Josepho lib 12. cap. 14. Inter Bethzuram & Jeruschalaima.* 37 Cum Indo] *id est, magistro bestiæ (ut Hieronymus vertit) qui ex India cum elephanto unoquoque ad Antiochum veneras, ut imperium exerceret in belluam: nam Indicos elephantos suprà Æthiopicos plurimùm commendari testu est Livius: quorum magistri dicebantur Indi.* 43 Hhabaran] *vide suprà 2.5.* 46 Mortuus est] *Elhazar cum elephante prostrato super ipsum.* 47 Declinaverunt] *subducentes se Jeruschalaima, ut colligitur ex versu sequente.*

CAPUT VII.

1 ANNO centesimo quinquagesimo primo, egressus a Demetrius Seleuci filius Roma, ascendit cum viris paucis in a civitatem maritimam, & regnavit illic.

2 Fuit autem cùm venisset in domum regalem majorum suorum, comprehendentibus copiis ipsius Antiochũ & Lysiam, quos ad ipsum adducerent,

3 Vt cognita re ab ipso diceret, ne mihi ostendatis facies eorum.

4 Ita cùm occidissent eos copiæ, insedit Demetrius throno regni sui.

5 Venientes autem ad ipsum viri omnes iniqui & impii ex Jisraële, quorum dux erat Alcimus qui volebat sacerdotio fungi:

6 Accusaverunt populum apud regem dicẽtes, perdidit Jehuda cum fratribus suis omnes amicos tuos, & nos dispersérunt e terra nostra.

a Græ. eminus 7 Nunc itaque mitte aliquem cui habeas fidem, ut profectus videat perditionem totam quam effecit nobis, & regioni regis; puniátque eos, & omnes qui ad hanc rem sunt adjumento ipsis.

8 Eligens itaque rex Bacchidem amicum suum dominantem in regione transfluviali, & magnum in regno, fidumque regi, emisit eum;

9 Et Alcimum illum impium, cui instituit sacerdotium; mandavitq; illi ut efficeret vindictam in filios Jisraëlis.

10 Profecti autem ubi venerunt cum copiis multis in terram Juhudæ, misit legatos ad Jehudam & fratres ejus dolosè verbis pacis:

11 Sed non attenderunt sermonibus eorum; noverant enim venisse illos cum multis copiis.

b Græ. congregatio scribarum. 12 Congregati verò sunt ad Alcimũ & Bacchidem b scribæ congregatione magna, requisituri quæ justa videbantur.

13 (Hi enim a Aschidęi primi fuerant in filiis Jisraëlis) & requisiverunt ab eis pacem.

14 Dicebant enim, quidam sacerdos e semine Aharonis venit cum copiis istis, neque injuriam faciet nobis.

15 Et ille eos allocutus est verbis pacis, juravitque eis dicens, non procurabimus vobis mala, & a amicis nostris.

16 Sed postquam credidissent ipsi, comprehenderunt ex eis viros sexaginta; & occidit eos die uno, secundum se smones illos, quos scripsit *Psaltes*.

17 Carnes sanctorum tuorum & sanguinem eorum effuderunt circum Jeruschalaima, nec fuit eis qui sepeliret ipsos. *Psal. 73.*

18 Quamobrem accidit illorum metus & terror in totum populum; dicebant enim, non inest veritas & jus istis, transgressi sunt enim pactum constitutum, & jusjurandum quod juraverant.

19 Movens itaque Bacchides Jeruschalaimis castra posuit a Bethzethæ, & mittens comprehendit multos ex hominibus transfugis qui erant cum ipso & populares quosdam, quos mactavit projecítque in magnam c foveam. c Græ. puteum.

20 Deinde committens regionem Alcimo dimisit cum eo copias auxilio futuras ei, & abiit Bacchides ad regem.

21 Contendebat autem Alcimus de principatu sacerdotii:

22 Et congregati ad ipsum omnes qui turbabant populum suum, obtinuerunt terram Jehudæ, & plaga magna affecerunt Jeruschalaima.

23 Quamobrem videns Jehuda omne malum quo afficiebat Alcimus & qui erant cum eo filios Jisraëlis, suprà quàm gentes,

24 Egressus in omnes terminos Jehudææ circũquaque fecit ultionem de viris illis qui transfugerant, & contracti sunt, ne in regionem amplius proficiscerentur.

25 Ut autem videns Alcimus prævalere Jehudam & comites ejus agnovit se non posse sustinere eos, reversus ad regem accusavit eos d pessimè. d Græ. malorum.

26 Quapropter misit rex Nicanorem unum nobilium suorum principum, odio habentem & infestum Jisraëli, dans in mandatis ei ut tolleret populum.

27 Et veniens Nicanor Jeruschalaima *instructus* copiis multis, misit ad Jehudam & fratres ipsius dolosè verbis pacis, dicens,

28 Ne esto bellum inter me & vos; veniam cum viris paucis ut videam vos in faciem cum pace.

29 Ita venit ad Jehudam, & salutaverunt alter alterum pacificè: sed hostes erant parati ut abriperent Jehudam.

30 Quæ res cùm innotuisset Jehudæ, eum dolosè venisse ad ipsum; deterritus est e ne amplius congrederetur cum eo, nec voluit amplius videre faciem ejus. e Græ. abhorruit.

31 Agnoscens itaque Nicanor retectum esse consilium suum, processit obviam Jehudæ juxta a Cephar-salma.

32 Ceciderunt que eorum qui erant a Nicanore quasi quingenti viri; ita fugerunt in civitatem Davidis.

33 His autem rebus gestis, & ascendente Nicanore ad montem Tzijonis; processerunt e loco sancto

ſancto quidam e ſacerdotibus & e ſenioribus populi, ſalutaturi ipſũ cum pace, & demonſtraturi ei holocauſtum quod offerebatur pro rege.
34 Verùm ſubſannans eos ludificatus eſt eos & polluit eos locutus ſuperbè.
35 Juravítq; cum furore dicens, niſi tradatur Jehuda cum caſtris ipſius in manus meas nunc, erit cùm rediero in pace, ut incendam domum iſtam; exivitq; actus furore magno.
f Græc. in conſpectu. 36 Ingreſſi verò ſacerdotes ſteterunt f ante altare & templum, fleveruntq; dicentes:
37 Tu elegiſti domum hanc, ut vocetur de nomine tuo, ut ſit domus orationis & obſecrationis populo tuo.
38 Fac ultionem de homine iſto, & de caſtris iſtius, corruant q; gladio; memento blaſphemiarum iſtorum, ac ne ſinito eos conſiſtere.
g Græ. me dato eis manſuetum. 39 Egreſſus autem Nicanor Jeruſchalaimis caſtra poſuit in Beth-chorone, ubi occurrerunt ei copiæ Syriæ:
h Mac. 15. 40 Jehuda verò caſtra fecit h Hadaſis cum tribus virorum millibus, & orabat Jehuda dicens,
i Reg. 19. 41 Cùm legati a rege miſſi blaſphemarunt, procedens angelus tuus percuſſit ex eis centum octoginta quinque millia:
42 Ita conterе caſtra iſta cõram nobis hodie & agnoſcant reliqui iſtos malè oblocutos eſſe loco ſancto tuo, & judica iſtum ſecundum malitiam ipſius.
43 Congreſſis itaque caſtris in prælium decimo tertio Adaris menſis, contrita ſunt caſtra Nicanoris, & ipſe primus in prælio concidit.
44 Cùm autem viderunt caſtra ejus mortuum eſſe Nicanorem, abjectis armis ſuis fugerunt:
45 Eoſq; perſecuti ſunt *Jehudæi* itinere diei unius Hadaſis uſque quo venitur i Gezerum, ubi clanxerunt tubis k ad ſignificantibus poſt ipſos:
k Græ. *ſignificationis, ut ſupra* 4. 40.
46 Egreſſi autem ex omnibus vicis Jehudææ *incolæ* circumquaque, l feriebant illos; adeò ut m revertentes hi ad illos caderent omnes gladio nec reliquus fieret ex eis vel unus.
47 Ita acceperunt ſpolia prædámque; caput verò Nicanoris annoventes & dexteram ejus quam extenderat ſuperbè, detulerunt, & ſuſpenderunt ad Jeruſchalaima.
48 Unde lætatus populus valde, egitaverunt diem illum diem lætitiæ magnæ:
49 Inſtituerúntq; celebrari quotannis diem illum decimo tertio Adaris.
50 Et quievit terra Jehudæ diebus paucis.

ANNOTATIO.

1 Demetrius] *Ab hiſtoricis cognominatus Soter. phio narratur. & 2. Mac. 14. ſed illud caput eſt huic* 15 Amicis] *id eſt, eu qui ſe nobis adjunxerunt.* Civitatem mar.] *nempe Tripolin Syriæ, ut a Joſe adverſiſſimum.* 13 Aſchitæi] *vide ſuprà* 2. 42. 19 Bethzethæ] *vox Syriaca potius quàm Hebræa, locum olearum ſonans. Videtur autem hic locus præ Mixpam fuiſſe ſitus, de qua ſuprà cap. 3. Nam ad eum locum erat fovea magna, cujus meminit Jirm. 41. 7. & 9. eaque ad cuſtodiam primùm extructa inſtar turris, ut receptaculum a prædonibus eſſet ac hoſtibus involantibus: vide 2. Mac. 13. 4.* 31 Cepharſalma] *pagum in Samaritano agro.* 40 Hadaſis] *hanc vocem ex locorum comparatione eandem eſſe cum Hhatroth Adaru, conjicimus, qui locus ſitus eſt inter Jeruſchalaima & Gezerum in tribu extrema Ephraimi, Joſ. cap. 16. 5. & 18. 13. quamobrem Hieronymus Adaſa legit, non autem Adaſo, quæ vox appellatione Syrica reſpondet alteri Hhebraicæ: nam Hadaſim Hhebræis ſunt myrti: quibus videntur Hhatroth Adaru abundaſſe, & ex eo nomen habuiſſe quòd myrtuoſi eſſent.* 45 Gezerum] *vide ſuprà in* 5. 8. 46 Feriebant] *metaphora ſumpta a cornupetis animantibus.* Revertentes] *id eſt, cùm eos qui primi occurrebant fugerent Demetriani, & putarent ſibi conſulendum fuga, conferebant ſe in aliorum manus.*

CAPVT VIII.

1 AUDIENS verò Jehuda nomen Romanorum, eos valere robore, & eos placido animo requieſcere iis omnibus quę proponebantur ipſis, & quicunque ad ipſos veniunt conſtituere cum eis amicitiam, denique valentes eſſe robore:
a Græc. narraverant. 2 (a Narratũ enim fuerat ei de bellis ipſorum & rebus ſtrenuis quas gerebant apud Galatas, eos vi ſuperaſſe, & effeciſſe ſibi b tributarios,
b Græ. ſub. tributum. c Græ. metalla. 3 Et quæcunque fecerant in regione Hiſpaniæ, ad obtinendum c fodinas metallicas auri & argenti, quæ in ea ſunt;
4 Ut ſuperaverant locum illũ totum conſilio ſuo & tolerantia, (quamvis locus ille procul abeſſet ab ipſis valdè) & reges qui invaſerant ipſos ab extremitate terræ, donec contriviſſent eos, poſtquam percuſſiſſent eos plaga magna; utquè reliqui darent ipſis tributum quotannis;
5 Philippum quoque & Perſeum Macedonũ regem, & qui extulerant ſe in ipſos ut eos contriviſſent bello, & ſuperaviſſent eos:
6 Itemq; Antiochum magnum, regem Aſiæ (qui profectus erat in eos ad bellum habens centum viginti elephantes, & equitatum & currus, copiáſq; multas valde, & attritus eſt ab ipſis)
7 Ut cùm ceperint vivum, ſtatuerinq; ut ipſis daret cùm ille, tum qui reges futuri erant poſt illum, tributum magnum, datis obſidibus & d diviſione inſtituta,
8 Quæ regionem Iliacam, Myſiam, Lydiámq;, & alias ex optimis regionibus illius acceptas ab illo dederant Eumeni regi:
9 Et quia Græci conſilium inierant invadendi & tollendi ipſos, ut cognito ſermone hoc ab ipſis;
10 Miſerint in eos ducem unum, bellóq; afflixerint eos, adeò ut ceciderint ex eis confoſſi multi, multos verò captivos abduxerint, uxores eorum, liberóſq; eorum; & deprædatis illis obtinuerint terram eorum, everſiſque munitionibus eorum, ac deprædatis illis, ſervos effecerint eos in diem hunc uſque.
11 Item ut reliqua regna & inſulas, quæcunque obſtiterunt ipſis, perdiderunt, & in ſervitutem compulerunt.
12 Cum amicis autem ſuis, & iis qui acquieſcunt ipſis, *cum* iis conſervare amicitiam, & obtinere regna propinqua & longinqua; & quicunque audiverunt nomen ipſorum, metuere ſibi ab ipſis; quoſcunque autem volunt adjuvare & tenere regnum, eos regnare;
13 Contrà verò quos voluerint, deſtituere; deniq; exaltatos eſſe valde:
14 Atque propter hęc omnia, non impoſuiſſe quenquam eorum diadema ſibi, neque induiſſe purpuram, ut ea ſe magnificè gerat;
15 Sed ſenatum feciſſe ſibi, & quotidie conſilium eſſe trecentorum viginti, conſilia ineuntium

semper de [d]republica, ut exorment eam:
16 Tantùm credere uni homini, qui dominetur ipsis in aonum & imperium habeat totius terræ ipsorum, & omnes ita auscultare uni ut non sit invidia, neque æmulatio inter ipsos.
17 Elegit ergo Jehuda Eupolemum filium Jochananis, filii Hakkotzi & Jasonem filiũ Elhabaris, quos misit Romam ad constituendum cum ipsis amicitiam & societatem,
18 Et tollendum jugum suum a sequia videbant regnum [a]Græcorum oprimere Israëlem servitute.
19 Itaque profecti Romam (erat autem iter multum admodum) & ingressi in senatum prolocuti sunt dicentes,
20 Jehuda Macbai & fratres ipsius, & respublica Jehudæorum nos miserunt ad vos, ut constituamus vobiscum societatem & pacem, & nos inscribamur sociis & amicis vestris:
21 Qui sermo placuit coram ipsis.
22 Atque hoc exemplum est illius epistolæ, quam rescripsit *Senatus* in tabulis æreis, & misit Jeruschalaima, ut esset apud eos illic monimentum pacis & societatis.
23 Quod faustum felix q; sit Romanis, & genti Jehudæorum mari terráque in seculum, gladiúsque & hostis procul sit ab eis.
24 Quòd si extiterit bellum in Romam priùs, aut in ullum sociorum ipsorum in tota ditione ipsorum;
25 Auxilium latura est gens Jehudæorum, prout tempus [c] præbebit ipsis, animo optimo:
26 Neque dabunt, neque subministrabunt hostibus oppugnantibus ipsos commeatum, arma, argentum, naves, ut visum fuerit Romanis; & custodient mandata eorum, [e]nihil accipientes.
27 Similiter verò si genti Jehudæorum evenerit priùs bellum, auxilium ferent Romani ex animo, ut ipsis opportunitas præbebitur:
28 Et oppugnantibus non dabitur commeatus, arma, argentum, naves, ut visum fuerit Romanis; sed custodient mandata hæc id q; [f]bona fide:
29 In hanc sententiam statuerunt Romani cum populo Jehudæorum fœdus.
30 Quòd si in posterum consilia inierint hi aut illi, addendi aut adimendi facient & prout placuerit ipsis; & quicquid addiderint, ademerintve, id ratum futurum est.
31 De malis autem quæ rex Demetrius perficit in eos, scripsimus ei dicentes, Quamobrem [h]grave jugum imponis amicis nostris sociisque Jehudæis?
32 Si ergo ampliùs interpellaverint nos *pro auxilio* contra te, faciemus eis jus, & te mari terráque oppugnabimus.

[d] Græ. *multitudine, ut ver* 20.
[e] Græ. *circũscripti fuerũt, sic vers.* 27.
[f] Græ. *non cum dolo.*
[g] Græ. *ex placito ipsorum.*
[h] Græ. *gravas jugum tuum in nos.*

ANNOTATIO.

2 Narratum] *ab hoc versu ad 17. usque continuum est hyperbaton, quod nos propterea parentheseos notis inclusimus.* 7 Divisionem] *divisionem illam intelligit quæ apud Livium, & Appianum Alexandrinum in Syrio legitur ut discederet Antiochus ab Europa omni, & Asia, qua citra Taurum montem sunt, ut habent verba Publii & Romanorum rescriptum, quod apud Appianum legimus, & sequens versus exponit.* 8 Regionem Iliacã] *has voces in libris omnibus invenimus depravatissimas: sed confidimus ex veritate restituras esse, si ita legeris. Nam Attalus rex ab Antiocho infestatus populum Rom. hæredem dixit: fratrem verò Eumenem aliqua hæreditatis parte aspersit: ita res illius plurimæ ad Romanos, quædam ad Eumenem fratrem ipsius translatæ sunt.* 18 Græcorum] *id est, Seleucidarum, ut suprà* 1. 11. 26 Nihil accip.] *id est optima fide, & ob omni munere & corruptione libera, ut membrum antitheton accipi hæc verba oportere docet, infrà vers.* 28.

CAPUT IX.

1 AUDIENS verò Demetrius [a]fecisse Nicanorem & copias ejus bellum, perrexit Bacchidem & Alcimum secundò mittere in terram Jehudæ, & [b]cornu dexterum cum eis.
2 Profecti itaque via Gilgalem versus castra metati sunt cõtra [a]Gesulothas quæ sunt in [b]Elhabathis: quam cum occupassent, perdiderunt animas humanas multas.
3 Mense autem primo anni centesimi quinquagesimi secundi, castra metati sunt contra Jeruschalaima.
4 Moventes autem profecti sunt [a]Bethzetham cum viginti millibus virorum peditum, & bis mille virorum equitatu;
5 Cùm Jehuda castra posuisset [a]Iadasis, habens ter mille viros electos secum:
6 Qui videntes multitudinem copiarum, hostes multos esse, meruerunt valde, & diffluxerunt multi e castris; non sunt facti ex eis reliqui, nisi octingenti viri.
7 Videns itaq; Jehuda diffluxisse castra sua, cùm prælium istud affligeret ipsum, adeo q; animo attritus esset (quia non habebat cẽpus congregandi eos) ut dissolveretur,
8 Dixit iis qui erant reliqui, surgamus, & ascendamus in adversarios nostros, si fortè poterimus debellare eos.
9 Avertebant autem illum dicentes, nequaquam poterimus: sed servemus nostras ipsorum animas modò; reverteremur; nam fratres nostri diffluxererunt, & nos debellaremus istos? qui sumus tam pauci.
10 Sed dixit Jehuda, absit a me ut faciam: faciamus istud, & fugiam ab istis: nam si propè est tẽpus nostrum, moriamur viriliter propter fratres nostros, ne relinquamus quicquam quod gloriæ nostræ crimini verti possit.
11 Tunc moverunt copiæ e suis castris, ut sisterent se obviam illis, diviso equitatu in duas partes, & funditoribus sagittariisque procedentibus ante copias, qui primi bellatores erant potentes omnes.
12 Bacchides autem erat in cornu dextero, cùm appropinquante phalange a duabus illis partibus clangor tubis factus est.
13 Clanxerunt quoque milites Jehudæ ipsi tubis, & commota est terra a sonitu castrorum; fuitque prælium commissum a mane usque ad vesperam.
14 Vidit verò Jehuda Bacchidem & firmam ẽtam castrorum ad dexteram esse; quapropter conveneruntad ipsum omnes animosi.
15 Ita cõtritũ est dexterũ cornu ab illis, & persecuti sunt a tergo eos usq; ad [a]Aznothas montem.
16 Qui autem erant in cornu sinistro, videntes cornu dexterum attritum esse, reversi sunt secun-

secundum vestigia Jehudæ & comitum ejus a posterioribus partibus;
17 Ita ingravescente prælio ceciderunt confossi multi ex his & ex illis:
18 Jehuda verò cecidit,& fugerunt reliqui.
19 Vnde tollentes Jonathan & Schimhhon Jehudam fratrem suum, sepeliverunt eum in monumento majorum suorum Moddinis:
20 Et deflentes eum planxerunt de eo omnes Jisraëlitæ planctu magno; lugentésque diebus multis dixerunt,
21 Quomodo cecidit potens,qui servabat Jisraëlem?
22 Reliquæ verò res Jehudę, & bella,& strenua facta quæ fecit,& magnitudo ejus non sunt descriptæ:nam multæ erant admodum.
23 Fuit autem post mortem Jehudæ, ut emergerent iniqui in omnibus terminis Jisraëlis, & exorirentur omnes operarii injusticiæ.
24 Diebus illis fuit fames magna valde:quapropter [a] descivit regio ipsa cum illis.
25 Eligens verò Bacchides impios istos viros, eos instituit dominos regionis.
26 Qui exquirentes perscrutantesq; amicos Jehudæ,adducebant eos ad Bacchidem, qui ultionem sumebat de eis,illudens eis.
27 Ita fuit afflictio magna in Jisraëlitis,cujusmodi non fuerat,ex quo die non est visus propheta ipsis.
28 Quamobrem congregati omnes amici Jehudæ dixerunt Jonathani,
29 Ex quo frater tuus Jehuda mortuus est,non fuit vir par ei ad procedendum contra inimicos & Bacchidem,& invadendum adversarios gentis nostræ:
30 Nunc itaq; eligimus te hodie, ut sis loco illius [a] princeps noster,& dux ad gerendum bella nostra.
31 Accepitq; Jonathan,momento illo principatum,& surrexit in locum Jehudæ fratris sui:
32 Quod rescisçens Bacchides quæsivit eum occidere:
33 Sed cognoscens Jonathan, & Schimhhon frater ipsius,ac omnes qui erant cum ipso,fugerunt in desertum [a] Tekohhæ,& castra posuerunt ad aquas lacus [a] Aspharis.
34 Quod ubi cognovit Bacchides, die Sabbathi venit ipse cum toto exercitu suo [a] secundum Jardenem.
35 Miserat autē [a] fratrem suum ducem multitudinis,ut rogaret Nabathos amicos suos ut apud ipsos deponerent impedimenta sua, quæ multa erant.
36 Sed exeuntes [a] filii Amri [a] Medeba comprehenderunt Jochananem & quęcunque habebat;quæ habentes abierunt.
37 [b] Postea verò renuntiatum est Jonathani, & Schimhhoni fratri ipsius filios Amri celebrare nuptias magnas & deducere sponsam Medeba,filiam cujusdam e magnatibus summis Cenahhanis,cum pompa maxima.
38 Recordati itaq; Jochananis fratris sui ascenderunt & abdiderunt se sub quadam montis unius specu.
39 Cúmq; sublatis oculis suis vidissent, quòd ecce turba & apparatus multus, procedente sponso cum amicis suis & fratribus suis obviam illis cum tympanis,instrumentisque musicis, & armis multis;
40 Exsurrexerunt in eos ex insidiis, & interfecerunt eos, adeò ut caderent confossi multi,& reliqui fugerent ad montana;ceperúntq; omnia spolia illorum.
41 Ita conversæ sunt nuptiæ in luctum, & vox musicorum instrumentorum ipsorum in lamentum
42 Illi autem facta ultione sanguinis fratris sui reversi sunt ad terminum Jardenis.
43 [a] Audiens ergo Bacchides venit die sabbathi ad ripas usq; Jardenis cum copiis multis.
44 Dixit autem Jonathan suis, surgamus jam & pugnemus pro [c] nobis ipsis; non enim est hodierno die, ut [d] ante hac:
45 Nam ecce bellum imminet ex adverso nostri,& a tergo nostro; aqua verò Jardenis hinc & inde,palusque, & saltus; non est declinandi locus.
46 Nunc ergo inclamate Deum cœli, ut servemini a manu inimicorum.
47 Tunc commissum est prælium, & extendit Jonathan manum suam ad percutiendum Bacchidem;sed declinavit ab eo retrorsum.
48 [a] Postea insiliit Jonathan & qui erant cum eo in Jardenem,& transnaverunt in ulteriorem ripam: illi verò non trajecerunt Jardenem insequentes eos.
49 Ceciderunt autem ex castris Bacchidis quasi viri mille,die illo.
50 Reversus autem Jeruschalaima ædificavit civitates munitas in Jehudæa, & munitionem quæ est Jerichunte,& Beth-elem,& [a] Thimnatam, & [a] Pirhhatonem,& [a] Tappuachum, instruentes muris altis, portisque & vectibus;
51 Et posuerunt præsidia in eis,ut inimicè agerent cum Jisraële.
52 Muniit quoq; civitatem Beth-tzuranā & [a] Gazara & [a] Acram,ponens in eis copias & apothecas commeatuum:
53 Acceptisq; filiis eorum qui duces regionis erant obsidibus,posuit eos in arce Jerusçhalaimis in custodia.
54 Anno autem centesimo quinquagesimo tertio,secundo mense, præcipiente Alcimo ut destrueretur murus atrii in loco sancto extimus, & evertente opera prophetarum, cùm jam cœpisset destruere;
55 Momento illo percussus est Alcimus,& impedita opera illius,obserato ore illius, & paralysi affecto corpore,adeò ut non posset amplius [e] quicquam eloqui aut præcepta dare de domo sua;
56 Et mortuus est Alcimus tempore illo cum cruciatu magno.
57 Videns ergo Bacchides mortuum esse Alcimum,reversus est ad regem,& quievit terra Jehudæ duobus annis,
58 Quapropter consilium iniverunt omnes iniqui dicentes, ecce Jonathan & qui cum eo sunt habitant in quiete confidenter: nunc igitur adducamus Bacchidem, qui comprehendat istos omnes una nocte:
59 Et profecti consilium communicarunt cum eo.
60 Qui movens ut veniret cum copiis multis misit epistolas clam omnibus sociis suis qui erant in Jehudæa,ut comprehenderent Jonathanem & eos qui erant cum ipso; sed non potuerunt,quia innotuit illis consilium istorum.
61 Sed comprehenderunt ex hominibus regionis authoribus illius sceletis quinquaginta

[a] Græ. in principem & ducem.
[a] Græ. fratrem.
[b] Græ. post sermones istos renuntiatum est.
[c] Græ. animæ nostræ.
[d] Græ. heri & nudiustertiæ.
[e] Græ. sermonem.

virbs, & interfecerunt eos.

62 Postea recedens Jonathan & Schimhhon & qui erãt cum eo, Beth-ketzitzum, quod est in deserto, extruxit res amotas ejus, & firmavit eam:

63 Quod Bacchides cognoscens congregavit totam suam multitudinem, & iis qui erant ex Jehudæa denuntiavit.

64 Cumque veniens castra posuisset contra Beth-ketzitzum, oppugnavit ipsum diebus multis, fecitque machinas:

65 Jonathan verò relinquens Schimhonem fratrem suum in civitate processit in regionem, & venit [1] cum numeris.

66 Ita percussit præfectum viarum insidiis cum [2] sociis ipsius, & eos qui falas observabant in tentorio ipsorum.

67 Cúmque incepisset cædere, ascendens cum suis copiis Schimhhon quoque & qui erant cum eo egressi e civitate, incenderunt machinas:

68 Ita pugnantibus illis contra Bacchidem, contritus est ab illis; & afflixerunt eum valde, eò quòd consilium ipsius & expeditio ipsius inanis esset.

69 Quamobrem irati animo in viros iniquos illos, qui consuluerant ipsi ut veniret in regionem, occiderunt ex eis multos; etiamque inibat consilium invadendi terram eorum.

70 Hoc autem postquam cognovit Jonathan, misit ad eum legatos ad componendum cum eo pacem, & ut redderent ipsis [h] captivorum turbam:

71 Quod accipiens ille fecit secundum sermones ejus, & juramento spopondit ei se non procuraturum ei malum, ullo dierum vitæ suæ;

72 Redditisque ei captivis quos ceperat priùs e terra Jehudæ, revertens abiit in terram suam, ac non perrexit amplius invadere terminos eorum.

73 Ita sublato ex Jisraële [i] bello habitavit Jonathan [k] Micmaschi, & cúm cœpisset Jonathan judicare populum, delevit impios ex Jisraële.

[1] Græ. *numerans.*
[2] Græ. *fratribus.*
[h] Græ. *captivitatem.*
[i] Græ. *gladio.*
[k] Græ. *in Micmas.*

ANNOTATIO.

1 Feciſſe] *Ac non amplius fecere ſublatum morte. Noëma, cuiuſmodi eſt apud Latinos, vixit, pro eo quod eſt, deceſſit de vita, non vivit amplius.* Cornu dexterum] *id eſt, eos milites qui in ſuperiore prælio regi miniſtraverant, ſuprà 6.33. & ſequentibus.* 2 Ceſulothas] *oppidum in finibus Jiſſaſcari, de quo Joſh. 19.18.* Hharbathis] *vide ſuprà 5.23. Sic enim legendum eſſe, ratio ipſa docet.* 4 Bethetham *ſic legimus ex Joſepho, ut ſuprà 7.19.* 5 Hadaſis] *vide ſuprà 7.40.* 15 Aznothas] *extremitatem Taboris, Joſh. 19.34.* 24 Deſcivit] *id eſt tota ſe commiſit Bacchidi ut commodiùs a fame levari poſſet.* 33 Γεκοhhæ] *in extremis finibus Jehudæ ad Aſphaltitem lacum verſus Moabitidem: vide Firm 6.1.* Aſpharis] *id eſt, Aſphaltitis cujus bitumen Syris Aſphar ſive Aſpharta dicitur, eò quòd bitumen flagrantis ignis rejectamentum eſt: unde etiam Aſphaltus corrupta voce appellatur Græcis, & Aſphaltites lacus.* 34 Secundùm] *ſic interpretamur Græcum* κατα *ex verſu 43 infrà, ut accipitur in ſcriptura paſſim.* 35 Fratrem] *Jochananem, ut deinceps nominatur.* 36 Filii Amri] *Moabitæ civis Medebani, ac fortaſſe ex nefario illo genere Amri, cujus eſt mentio 1. Reg. 16.* Medeba] *oppido Moabitarum, cujus mentio eſt Num. 21.30. Joſh. 13.9. Jeſ. 16.2. & alibi.* 43. Audiens] *regreſſio ad ſermonem, qui interruptus fuerat inde a verſu 35. quibus hyperbatis hic autor abundat.* 48 Postea] *nempe cùm violento impetu Bacchidem propulſaſſet.* 50 Thimnatam] *ex tribu Dan, Joſh. 19.43.* Phihhatonem] *Ephrajimitarum, Jud. 12.15.* Tappuachum] *Jehudæ, Joſh. 15.34.* 52 Gazara] *oppidum munitum in Peliſchtæorum finibus Azotum verſus, de quo infrà 13. & 14. & ſeq.* Acram] *id eſt, partem unam Jeruſchalaimorum, ut antè vidimus, 4.41.* 62 Bethketzitzum] *id eſt, locum ubi fuerat Ketzitz Binjaminitarum oppidum, quod a ſitu quoque vallis Ketzitz appellatur, Joſh. 18. 21.* Deserto] *Jerichuntis.* 66 Præfectum viarum] *Græcam vocem corruptam eſſe, nemo eſt qui neſciat, quam tamen ex Joſepho non poſſis reſtituere, cùm nihil recenſeat hujuſmodi. Hieronymum puto vocem Græcam pro appellatione propria acceepiſſe; etſi odares pro odure legitur. Eſt autem ὁδιτης apud Græcos viarum inſidiator, cujuſmodi ſunt in caſtris primæ emiſſariorum cuſtodiæ, quas a Bacchide fuiſſe conſtitutas ex militari uſu minimè dubitamus.* Eos qui falas] *Græcis phraſi quam autor adhibet, Syrica eſt propriè, qui ſi dicas filios Bitzaronu. Sunt autem illi apud Syros, qui* φυλακὰς τυμπανίσας, *ſpeculatorias, & falas cuſtodiebant, atque ex iis eminus explorabant quid circumſtantibus in locis ageretur.* 73 Micmaschi] *in tribu Binjaminitarum: vide 1. Schem. 13. & Jeſ. 10.28.*

CAPUT X.

1 ANNO verò centeſimoſexageſimo aſcendit Alexander filius Antiochi Illuſtris, & occupata Ptolemaide, cùm accepiſſent eum regnavit illic.

2 Quod audiens Demetrius rex congregavit copias multas valde, ut procederet obviam ei in prælium.

3 Miſitque Demetrius ad Jonathanem literas verbis pacificis, adeò ut magnificaret eum;

4 (Dicebat enim, anticipemus pacem conſtituere cum iſtis, antequàm conſtituerit iſte pacem cum Alexandro contra nos:

5 Nam recordaturus eſſet omnium malorum quæ commiſimus in ipſum, & in fratres ſuos, atque in gentem ſuam)

6 Dedit ergo ei poteſtatem congregandi copias & comparandi arma, ut eſſet ille ſocius ipſius; & obſides qui erant in arce reddi edixit ei.

7 Veniens itaq; Jonathan Jeruſchalaima, cùm legiſſet epiſtolas [a] audiente toto populo, & us qui erant in arce:

8 Timuerunt timore magno, quando audiverunt regem dediſſe ei facultatem congregandi copias;

9 Tradidit úntque qui erant in arce Jonathani obſides, quos reddidit parentibus ipſorum.

10 Tunc habitans Jonathan Jeruſchalaimis cœpit ædificare & inſtaurare civitatem.

11 Edicens [b] operis, ut extruerent muros & montem Tzijonis circundarent lapidibus quadratis ad munitionem; & ita fecerunt.

12 Quamobrem fugerunt alienigenæ, qui erant in munitionibus quas ædificaverat Bacchides;

13 Et

[a] Græ. *in auribus totius populi.*
[b] Græ. *ſcientibus operis.*

13 Et relinquens quiſque locum ſuum abiit in terram ſuam.
14 Tantùm Bethzuræ reliqui fuerunt quidam ex iis qui legem & præcepta reliquerant: nam hoc erat ipſis perfugium.
15 Sed audiens Alexander rex promiſſa quæcunque literis ſignificaverat Demetrius Jonathani, cùm narraviſſent ipſi bella & ſtrenua facta quæ fecerat ille, & fratres illius; ac labores quos ſuſtulerant:
16 Dixit, an non poſſemus invenire unum aliquem virum ejuſmodi? nunc ergo conſtituemus eum amicum ſociumque noſtrum.
[a] Græ. *ſecundum ſermones ipſius.* 17 Et ſcriptas literas miſit ei, dicens [a] in hanc ſententiam:
18 Rex Alexander fratri Jonathani ſalutem.
19 Audivimus de te virum potentem robore te eſſe, & commodum eſſe ut ſis amicus nobis.
20 Nunc itaque conſtituimus te hodie ſacerdotem ſummum gentis tuæ, & amicum regis vocari, miſit quoque ei purpuram & coronam auream: *dicens,* [b] ut & ſentias nobiſcum, & conſerves amicitiam erga nos.
21 Sic induit Jonathan ſanctam veſtem ſeptimo menſe anni centeſimi ſexageſimi, feſto tabernaculorum, & congregavit copias, comparavitque arma multa.
22 Quos ſermones audiens Demetrius dolore affectus eſt;
[d] Græ. *prævenit nos Alexander conſtituere.* 23 Et dixit, quid nam fecimus, quòd [d] prior nobis Alexander amicitiam conſtituit cum Judæis ad firmamentum ſui?
24 Scribam eis ego quoque verba cohortationis, & amplitudinem & dona *conferam*, ut ſint mecum ad auxilium *meum.*
25 Et ſcripſit eis in hanc ſententiam; Rex Demetrius genti Judæorum ſalutem.
26 Quòd conſervaſtis pacta nobiſcum inita, & permaniſtis in amicitia noſtra ac non acceſſiſtis inimicis noſtris, audientes gaviſi ſumus.
27 Nunc itaque permanete adhuc ad ſervandam fidem erga nos, & reddemus vobis bona pro iis quibus afficitis nos:
[e] Græ. *diverſiones multas.* 28 Dimittemuſque vobis, [e] quæ dimittenda erunt multa, & dabimus vobis dona.
29 Nunc etiam abſolvo vos remittens vobis omnes inquam Judæos, a tributis, & [f] a canone ſalinarum, & a coronis:
[f] Græ. *pretio ſalis.* 30 Et pro tertia parte ſeminis, & pro dimidio fructuum ex arboribus quod conveniebat me percipere, dimitto ex hodierno die, & deinceps, ne accipiatur a terra Judææ, & a [g] tribus præfecturis ex Samaritide, Galilæaque adjectis ei; idque ab hodierno die in tempus æternum.
31 Urbs verò Jeruſchalaimorum eſto ſancta, & libera cum terminis ſuis & a decimis, & a vectigalibus.
32 Dimitto etiam poteſtatem arcis quæ eſt Jeruſchalaimis, quam trado ſacerdoti ſummo, ut conſtituat in ea viros quoſcunque elegerit ipſe ad cuſtodiendam eam.
33 Omnem quoque [h] animam Judæorum, quæ captiva adducta fuerit e terra Judææ in totum regnum meum, dimitto liberam gratis.
34 Item [i] omnes dimittunto tributa eorum, & jumentorum ad eos pertinentium; & omnes dies feſti, ſabbatha, & novilunia, dieſque ſtati, & terni dies ante feſtum, ternique dies poſt feſtum, ſunto omnes dies iſti dies immunitatis & remiſſionis omnibus Judæis qui ſunt in regno meo;
35 Ut non habiturus ſit poteſtatem quiſquam vendendi aut turbandi quenquam eorum de negotio ullo.
36 Præterea inſcribuntor Judæorum in copias regis ad triginta millia virorum, quibus dabuntur munera, ut convenit omnibus copiis regis:
37 Et conſtituetur *pars* ex eis in munitionibus regis magnis, & pars ex eis conſtituetur in curandis negotiis regni & fiduciariis; quorum præfecti & magiſtratus ſunto ex ipſis, & incedunto legibus ipſorum, quemadmodum etiam præcepit rex in terra Judææ.
[g] Græ. *qua ſunt in fidem.*
38 Quod autem ad tres præfecturas illas adjectas Judææ e regione Samariæ; hoc adjicitor Judææ, ut recenſeantur ſubjecti uni: nec obediant alteri poteſtati, niſi ſacerdotis ſummi.
39 [k] Ptolemaida verò & regionem adhærentem ei dono do ſanctuario quod eſt Jeruſchalaimis, ad convenientem ſumptum ſanctuarii.
40 Item ego in annum do quindena millia Siclorum argenti e rationibus regis ex locis ad ipſum pertinentibus;
41 Etiamq; quod abundat, quod non reddiderunt ex negotiorum adminiſtratione ut antecedentibus annis, deinceps danto in opera domus:
42 Quibus addita quinque millia Siclorum argenti, quos accipiebant de negotiis ſanctuarii (ut annis præcedentibus) ex rationibus quotannis, ea quoque remittuntur, quia pertinent ipſa ad ſacerdotes qui funguntur miniſterio.
43 Et quicunque fugerent in templum quod eſt Jeruſchalaimis, & quicunque in omnibus terminis ejus debitores ſunt legalium penſitationum, aut cujuſlibet operæ, abſolvuntur; etiam ab omnibus quæ erant ipſis in regno meo.
44 Tum ad ædificandum & inſtaurandum opera loci ſancti ſumptus dabitur e rationib[us] regis;
45 Tum ad ædificandum muros Jeruſchalaimorum, & muniendum circumquaq;, ſumptus quoque dabitur e rationibus regis, & ad ædificandum muros qui ſunt in Judæa.
46 Cùm autem Jonathan populuſq; audivit ſermones iſtos, non crediderunt eis, neq; acceperunt: recordabantur enim mali maximi quo affecerat Iſraelem, ut afflixerat eos valde:
47 Sed acquieverunt Alexandro, eò quòd ille fuiſſet ipſis autor ſermonum pacis; & ſocii præliorum fuerunt ei omnibus diebus.
48 Cùm itaque Alexander rex congregaviſſet copias magnas, & caſtra feciſſet ex adverſo Demetrii;
49 Commiſerunt prælium duo iſti reges, ſed fugerant caſtra Demetrii, & perſecutus eſt eum Alexander, cùm prævaluiſſet eis.
50 Cumque obfirmaſſet prælium valde uſquedum occideret ſol, cecidit quoque Demetrius die illo.
51 Et miſit Alexander ad [l] Ptolemæum regem Ægypti legatos, in [m] hanc ſententiam dicens,
[h] Græ. *ſecundum ſermones iſtos.*
52 Quoniam reverſus in terram regni mei inſideo throno majorum meorum, obtineoque dominatum; & conterens Demetrium obtinui regionem noſtram:
53 (Nam commiſi in eum prælium, quo contritus eſt ipſe & caſtra ipſius a nobis, infidemúſque throno regni ejus)
54 Nunc ergo ſtatuamus inter nos amicitiam,

& jam da mihi filiam tuã,ut ſit mihi[i]uxor,& ego gener tibi; & dabo tibi dona illiq́ue digna te.

55 Reſpondens verò Ptolemæus rex dicens,[k] felix dies, quo reverſus es in terram majorũ tuorum,& inſediſti throno regni eorum.

56 Jam verò facturus ſum tibi quæ ſcripſiſti; ſed occurre ad Ptolemaida ut videamus alter alterum; & ſocer ero tibi quemadmodum dixiſti.

57 Egreſſus itaque Ptolemæus ex Ægypto, ipſe & Cleopatra filia ipſius venerunt Ptolemaida, anno centeſimo ſexageſimo ſecundo.

58 Ubi cùm occurriſſet ei Alexander rex, tradita eſt ipſi Cleopatra filia ejus; celebravitq́ue nuptias ejus Ptolemaide, ut *faciunt* reges, cum gloria maxima.

59 Scripſerat autem rex Alexander Jonathani, ut veniret [l]obviam ipſi:

60 Qui profectus cum gloria Ptolemaida, obviam venit duobus illis regibus, & dedit eis argentum, aurumq́; , & amicis eorum, ac dona multa,& [m] adeptus eſt gratiam in oculis eorum.

61 Congregati ſunt autem adverſus eum viri peſtilentes ex Iſraële, viri iniqui, ut accuſarent eum; quibus non attendit rex;

62 Sed mandavit rex, ut exueretur Jonathan veſtimentis ſuis, ac indueretur purpura; atque ita fecerunt.

63 Poſtea ſedere juſſit eum rex ſecum, edixitq́ue principibus ſuis,prodite cum eo in medium civitatis, & mandate ne quiſquam incuſet eum de ulla re, & nemo ipſum interturbet ulla de cauſa.

64 Fuitq́ue ubi viderunt accuſatores gloriam ejus ſicut promulgabatur,& amictum ipſum purpura,ut omnes fugerent.

65 Cumq́ue gloria affeciſſet eum rex, & conſcribens eum inter primos amicos diſpoſuiſſet eum ducem,& participem principatus:

66 Reverſus eſt Jonathan Jeruſchalaima cum pace atque lætitia.

67 Anno autem centeſimo ſexageſimo quinto, venit [n] Demetrius filius Demetrii e Creta interram majorum ſuorum:

68 Quod audiens Alexander rex, contriſtatus eſt valde,& reverſus eſt Antiochiam.

69 Conſtituit autem ducem Demetrius Apollonium, præfectum Cœles Syriæ; qui congregans copias magnas caſtra poſuit Jamniæ,miſitque ad Jonathanem ſacerdotem ſummũ,dicens,

70 Tu unicus efferris in nos, & ego factus ſum ludibrio probróque propter te: quamobrem verò potentiam oſtentas contra nos in [p] montibus iſtis?

71 Nunc ergo ſi confidis copiis tuis,deſcende contra nos in campum, ubi decertemus inter nos: nam penes me eſt potentia civitatum.

72 Interroga, & diſce quis ſim ego, & reliqui adjuvantes nos; dicuntur enim non poſſe veſtra conſiſtere veſtigia in conſpectu noſtro, quia bis in fugam verſi ſunt majores tui in terra ſua.

73 Nunc itaque non poſſes ſuſtinere equitatum, & copias hujuſmodi in eo campo, ubi neque lapis, neque ſaxum, neque locus effugiendi eſt.

74 Cùm autem audivit Jonathan ſermones Apollonii, commotus [n] animo elegit decem millia hominum, & proceſſit Jeruſchalaimis, occurrente ipſi Schimhhone fratre ipſius ad auxilium ipſius;

75 Et caſtra poſuit contra Joppen, poſtquam excluſiſſent eum e civitate eò quòd præſidium Apollonii erat Joppes,& oppugnarunt eam.

76 Metuentes verò aperuerunt oppidani, & dominatus eſt Jonathan Joppæ.

77 Quod audiens Apollonius, caſtra inſtituit ex ter mille equitibus, & copiis multis; profectúſque Aſchdodum [o] tanquam iter faceret,eadẽ quoque opera proceſſit in campum, quia habebat multitudinem equitatus, cui confidebat.

78 Perſequente verò *Jonathane* a tergo ejus Azotum verſus, ut congrederentur caſtra a tergo ejus in prælium:

79 Reliquit Apollonius mille equites occultè poſt eos.

80 Cognoſcente autem Jonathane eſſe inſidias poſt ſe,[p] circuiverunt caſtra illius,unde [q] conjiciebant jacula in populum a matutino ad veſperam uſque.

81 Populus verò conſiſtebat, ut mandaverat Jonathan, cùm [r] labore fatigati eſſent equites eorum.

82 Tunc trahens Schimhhon copias ſuas congreſſus eſt cum [s] phalange, (nam equites defatigati erant)& contriti ab eo fugerunt.

83 Equitatu verò diſſipato in campo [t] fugerunt Aſchdodum, & ingreſſi ſunt [u] ædem Dagonis,templum idoli ſui ut ſervarentur.

84 Incendens verò Jonathan Aſchdodum, & civitates circumſtantes eam, accepit ſpolia eorum; & ſacrum Dagonis, eóſque qui confugerant in illud incendit igne.

85 Ita fuerunt qui ceciderunt gladio, cum iis qui perierunt incendio, ad octies mille viros.

86 Et inde movente Jonathane ut caſtra poneret contra Aſchkelona,proceſſerunt cives obviam ei cum gloria magna.

87 Poſtea reverſus eſt Jonathan Jeruſchalaima, & qui erant cum eo, habentes ſpolia multa.

88 Fuitque ut audivit Alexander rex ſermones iſtos, ut [x] ampliore gloria Jonathanem afficeret,

89 Mittens ei [y] fibulam auream,ut mos eſt dari cognatis regum, & dans ei Hhekronem omnéſq; terminos ejus [z] hæreditatis nomine.

i Græ. *in uxorem.*
k Græ. *bonus.*
l Græ. *in occurſum.*
m Græ. *invenit.*
n Græ. *animo.*
o Græ. *ad illas.*
p Græ. *in montibus.*
q Græ. *jaculabantur.*
r Græ. *labore.*
s Græ. *phalange.*
t Græ. *ad illas.*
u Græ. *ædem.*
x Græ. *ad illas.*
y Græ. *fibulam auream.*
z Græ. *in hæreditatis nomen.*

ANNOTATIO.

1 Illuſtris] *Hanc vocem Græci libri conſtanter legunt in nominandi caſu: neque videtur opus, ut hæc lectio corrigatur, cùm hîc quoque Illuſtris fuerit dictus exemplo patris, aut alia appellatione Belahh, teſte Joſepho lib. Antiquit. Jud.* 13. Ptolemaide] *de qua ſuprà* 5.15. 20 Ut & ſent.] *ellipſis in ſcripturis frequens,ut Gen.*4.25.*&* 20.11. *& alibi paſſim.* 29 A canone] *hanc vocem ſubſtituimus pro eo quod Græcè pretium ſalis nominatur: quia in Iſraëlitarum agro ad paludem Cendeviam & aliis locis erant ſalinæ vectigales a Regibus factæ: de quibus ſalinis agitur Jehoſchu.* 13.6. *& infrà* 11.35. *Eſt itaq; pretium ſalis genus penſitationis in perpetuum regionis impoſitum, quod Græcu & Latinis canonem appellari teſtis eſt Aſconius in Divinationem: ſimiliſque coronarum voce alterum penſitationum genus quod ſit extra ordinem, atque imperatur: quamobrem penſitationem hanc ſingulari nomine Latini in dictionem vocaverunt.* 30 Tribus præfecturis] *quarum idem meminit infrà ver.*38.*&* 11.34. 33 Animam] *nempe quæ mei juris fuerat: nam hoc verſu de mancipiis ſuis agit Demetrius; & de alienis, ſeq. verſu.*

versu. 34 Omnes dimittunto] *nempe qui exemplo meo voluerunt manumittere Jehudæos servos.* 39 Ptolemaida] *quasi dicat, infaustam illam sedem, quam Alexander Illustris occupavit, decerno Jehudæorum esse, & ipsis addico.* 51 Ptolemæum] *Philometorem, ut antè diximus.* 67 Demetrius] *Nicanor dictus, filius Demetrii Soteris, cujus mentio primùm facta est suprà 7.1.* 70 Montibus istis] *id est, Jehudææ montosa tua, ut Exod. 15.17. & Deut. 11.11.* 77 Tanquam iter fac.] *id est, fingens se nihil aliud cupere, quàm ut Azotum cum suis castris contingeret, & dissimulans insidias quas disposuerat.* 80 Circuiverunt] *id est, castra sua ex adverso castrorum Apollonii, tanquam circumdaturi, in longum protraxerunt. Hhebraismus.* Conjiciebant] *nempe milites Apollonii.* 81 Labore fatigati] *eò quòd totum diem expectarent in armis, ut sibi daretur aliqua Jehudæos invadendi opportunitas, qui contrà Jonathanis astu castra posuerant, & equistatui iter interceperant, ne ad Apollonium reverti posset.* 82 Phalange] *id est equistatu, qui fuerat in insidiis.* 83 Fugerunt] *nempe castra.* Ædem Dagonis] *vide 1. Schem. 5.2. & sequentibus.* 89 Fibulam auream] *id erat munus honorarium necessariorum & conjunctissimorum regibus, ut exponunt sequentia: Romani verò milites insigni victoria parta fortissimos eo solebant munerari, teste Livio libro 7. de bello Punico.*

CAPUT XI.

1 REX autem Ægypti congregavit copias multas, [a] ut est arena quæ jacet ad littus maris, & naves multas, quærens obtinere Alexandri regnum dolo, & addere ipsum regno suo.

[a] Grz. *patiscus.*

2 Eo itaque prodeunte in Syriam verbis [a] pacis, aperientes ei cives occurrebant ei; quia mandatum erat Alexandri regis ut occurrerent ei, eò quòd socer ipsius esset.

3 Ita civitates ingrediens [a] Ptolemæus, instituebat copias [b] præsidiarias in unaquaque civitate.

[a] Grz. *praesidium.*

4 Cùm autem venisset prope Azotum, demonstrantes ei templum Dagonis igni traditum, & Azotum suburbiáque ipsius destructa, corporáque projecta, & homines exustos, quos exusserat *Jonathan* [a] in eo bello (nam fecerant tumulos eorum in via ipsius),

5 Enarraverunt regi quę fecerat Jonathan ad criminandum eum: & conticuit rex.

6 Occurrente verò Jonathane regi Joppen cum gloria, postquam salutassent alter alterum, dormitaverunt illic,

7 Profectus Jonathan cùm rege ad fluvium usque qui dicitur [a] Eleutherus, reversus est Jeruschalaimam.

8 Rex autem Ptolemæus dominans civitatibus maritimis Seleuciam maritimam usque, ut inibat in Alexandrum rationes improbas,

9 Misit legatos ad Demetrium regem, dicens, age, constituamus inter nos fœdus, & dabo tibi filiam meam quam habet Alexander, regnabisq; in regno patris tui.

10 Pœnitet enim me, quòd dederim illi filiam meam, nam quæsivit interficere me.

11 Criminatus est autem eum, propterea quòd ipse concupiscebat regnum ejus:

12 Et auferens ab eo filiam dedit ipsi Demetrio; & alienatus est ab Alexandro, ita ut manifestæ essent ipsorum inimicitiæ.

13 Et ingressus Ptolemæus Antiochiã, apposuit duo diademata capiti suo, Asiæ, & Ægypti.

14 Rex autem Alexander erat in Cilicia temporibus illis, quia deficiebant locorum illorum incolæ.

15 Sed audiens Alexander, invasit eum bello, & producens Ptolemæus *copias* occurrit ei manu valida, atque in fugam vertit eum.

16 Ita fugiente Alexandro in Arabiam, ut protegeretur illic, rex Ptolemæus exaltatus est:

17 Et tollens Zabdiel Arabs caput Alexandri misit Ptolemæo.

18 Postea rex Ptolemæus obiit die tertio; & qui erant in munitionibus ejus, perierunt [a] ab iis qui in iisdem munitionibus versabantur.

19 Ita regnavit Demetrius anno centesimo sexagesimo septimo.

20 Diebus illis cogens Jonathan incolas Jehudęę ad expugnandum arcem quæ erat Jeruschalaimis, fecit contra eam machinas multas.

21 Profecti autem quidam osores gentis suæ, viri iniqui ad Regem, cùm renuntiassent ei Jonathanem obsidere arcem,

22 Audiens ille iratus est, & ubi audivisset, statim jungens venit Ptolemaida, & rescripsit Jonathani ne obsideret; sed veniret ipse obviam sibi celerrimè Ptolemaida, ut congrederentur.

23 Ut autem Jonathan audivit, obsidere jussit; & delectis senioribus Jisraëlis & sacerdotibus exposuit se ipsum periculo:

24 Nam accipiens argentum & aurum, vestemque & alia munera [c] plurima, profectus est ad regem Ptolemaida, & invenit gratiam coram eo:

[c] Grę. *plura.*
[d] Græc. *honorata.*

25 Et quamvis accusarent eum quidam iniqui, ex eadem gente,

26 Fecit tamen ei rex, quemadmodum fecerant ei antecessores ipsius, & exaltavit eum coram omnibus amicis suis,

27 Stabiliens ei principatum sacerdotii, & quęcunque alia antè habuerat [d] ad honores pertinentia, fecitque ut ille dux primorum amicorum esset.

28 Tum rogante Jonathane regem, ut Jehudæam faceret immunem tributorum & tres [a] toparchias atque Samaritida, promittendo ei talenta trecenta;

29 Acquiescens rex conscripsit Jonathani epistolas de his rebus omnibus, habentes in hunc modum:

30 Rex Demetrius Jonathani fratri salutem, & genti Jehudæorum.

31 Exemplum epistolæ, quam scripsimus Lastheni cognato nostro de vobis, scripsimus etiam ad vos, ut videatis.

32 Rex Demetrius Lastheni patri salutem.

33 Genti Jehudæorum, amicis nostris, & conservantibus ea quę ex jure sunt erga nos, judicavimus benefaciendum esse propter benevolentiam ipsorum erga nos.

34 Constituimus ipsis & terminos Jehudææ & tres præfecturas, [a] Aphærema, Lyddam, & Ramatham, quę adjectæ sunt Jehudææ ex Samaritide, & omnia quæ adhærent ipsis, omnibus sacrificantibus Jeruschalaimis, pro regalibus illis collectis quas percipiebat rex ab eis quotannis antè ex fructibus terræ, & fructibus arborum;

35 Et

35 Et alia ad nos pervenientia, deinceps decimas, inquam, tributaque ad nos pervenientia, & salis stagna, & pervenientes ad nos coronas, omnia concedimus eis:
36 Neque irritum fiet quicquam horum deinceps in omne tempus.
37 Nunc itaque curate confici istorum exemplum, quod datur Jonathani, & ponitor in monte sancto, conveniente loco, & [e] celebri.

[e] Græ. *insigni.*

38 Videns autem Demetrius rex quietam esse terram coram ipso, & nihil sibi obsistere, dimisit omnes copias suas unumquemque in locum suum, præter exteras copias quas collegerat ab insulis gentiũ: ita factæ sunt inimicæ ipsi omnes copiæ, quas a majoribus habuerat.
39 Tryphon verò qui fuerat ab Alexandro priùs, cùm videret omnes copias in Demetrium murmurare, profectus est ad [d] Malcoëlem Arabẽ (qui alebat [d] Antiochum puerulũ Alexandri)
40 Et insiltens apud eum ut traderet eum sibi ut regnaret pro patre suo, renuntiabat ei quæcunque confecerat Demetrius, & inimicitias quibus prosequuntur eum copiæ ejus; mansitque illic dies multos.
41 Scripsit autem Jonathan epistolas ad Demetrium regem, ut ejiceret eos qui in arce erant Jerusalem, & qui erant in munitionibus; quia Israëlem oppugnabant.
42 Remisit verò Demetrius literas ad Jonathanem dicens, non solùm hæc facturus sum tibi, & genti tuæ; sed gloria [f] ornabo te & gentem tuam, si commoditatem habuero.

[f] Græc. *glorificabo.*

43 Nunc itaque rectè feceris, si miseris ad me viros, qui pugnent mecum; nam defecerunt omnes copiæ meæ.
44 Tunc misit Jonathan viros ter mille potentes robore ad ipsum Antiochiam; quibus advenientibus ad regem, lætatus est rex adventu ipsorum.
45 Nam congregati fuerant cives [g] intra civitatem ad viros centies vicies mille, volentes regem e medio tollere.

[g] Græ. *in medium civitatis.*

46 Itaque fugiente rege in aulam, occuparant cives vias civitatis, & cœperant bello infestare.
47 Advocante autem rege ad auxilium Jehudæos, cùm fuissent congregati ad ipsum omnes simul, statim in civitate dispersi sunt;
48 Interfecerúntq; in civitate die illo ad centum millia; & incendentes civitatem, capientésq; spolia multa die illo servaverunt regem.
49 Videntes verò cives obtineri a Jehudæis civitatem prout volebant, & infirmati cogitationibus suis, inclamaverunt regem cum precibus, dicentes,
50 [d] Da nobis dexteras, cessentq; Jehudęi nos & civitatem oppugnare.
51 Tum abjicientes arma fecerunt pacem, & gloriam consecuti sunt Jehudæi coram rege, & coram omnibus qui erant in regno ipsius; reversique sunt Jerusalem habentes spolia multa.
52 Et sedente Demetrio rege in throno regni sui, quievit terra coram ipso.
53 Verùm mentitus erat, quæcunque dixerat: nam ab alienatus a Jonathane non reddidit ei secundum [h] benevolentiæ illius facta, quæ fecerat in ipsum, sed afflixit eum valde,

[h] Græ. *benevolentias.*

54 Postea autem reversus est Tryphon & Antiochus cum eo, puerulus [i] juvenis, qui regnavit impositò sibi diademate.

[i] Græ. *junior.*

55 Et congregatę sunt ad ipsum omnes copię quas dispersérat Demetrius, pugnaverunt que in eum, ita ut fugatus fugeret.
56 Tum accepit Tryphon [d] bestias, & obtinuit Antiochiam.
57 Scripsit verò Antiochus junior Jonathani dicens, stabilio tibi principatum sacerdotii, & præficio te [d] quatuor præfecturis, & volo esse te ex amicis regis:
58 Et mittens ei instrumenta aurea ad ministerium, dedit ei potestatem bibendi ex aureis, & purpuram induendi, & habendi [d] fibulam auream.
59 Schimhhonem quoque fratrem ejus constituit ducem a tractu Tyri usque ad terminos Ægypti.
60 Profectus itaque Jonathan cùm peragrasset [d] trans fluvium, & in civitatibus singulis, & congregatę essent ad ipsum omnes copiæ Syriæ [k] auxiliares, venit Aschkelonem, ubi obviam ipsi processerunt [l] cives honorificè:

[k] Græ. *ad auxilium.*
[l] Græ. *qui ex civitate ram, sic dicens.*

61 Et inde abiit ad Gazam, ubi occludentibus Gazanis circumsedit eam, & incendens suburbia ejus igne prædatus est ea.
62 Postea rogantibus Gazanis Jonathanem dedit eis dexteram, & acceptos filios principum eorum obsides, emisit eos Jerusalaima, pervasitque regionem Damascum usque.
63 Audiens verò Jonathan advenisse principes Demetrii [d] Kadeschum quod est in Galilæa, cum copiis multis, volentes ejicere ipsum regione illa,
64 Occurrit eis; fratrem verò suum Schimhhonem reliquit in regione sua.
65 Tum castra ponens Schimhhon cõtra Bethzuram, oppugnavit eam diebus multis, & conclusam observavit eam,
66 Adeò ut rogarent eum [m] sibi dexteras dari; quibus dans dexteram ejecit eos inde, & occupata civitate posuit in ea præsidium.

[m] Græc. *dexteras accepit*

67 Jonathan verò & castra ipsius metata ad [d] aquam Genezareth surrexerunt manè, venturi in campum [d] Chatzoris.
68 Ecce autem castra alienigenarum occurrerunt ei in ipso campo, emissis insidiis contra eum in montibus; Jehudæi verò obviam occurrerunt ex adverso castrorum.
69 Sed cùm insidiæ exurgentes e locis suis committerent prælium,
70 Fugerunt milites Jonathanis omnes, neque ullus reliquus factus est ex eis, præter Mattiam filium Abschalomi, & Jehudam filiũ Chalphai principes militiæ copiarum.
71 Disrumpens itaque Jonathan vestes suas, imposuit terram capiti suo, & oravit;
72 Reversúsque contra eos in prælium fugavit eos, ita ut fugerent.
73 Quod videntes ii qui fugerant ab ipso, reversi sunt ad eum, & persecuti sunt eum Kadeschum usque, in castra illorum usque, ubi posuerant castra:
74 Ceciderunt que ex alienigenis die illo ad viros ter mille, & reversus est Jonathan Jerusalaima.

ANNOTATIO.

[a] Ut est arena] *Hyperbole in scripturis frequens.*

3 Ptolemæus] *optimè sic legit Hieronymus, quem nos*

mos hoc loco secuti sumus. nam quod Græcè Πτολεμαὶδος *legitur pro* Πτολεμαίος, *corruptum est.* 4 In eo bello] *cujus mentio facta est in fine præcedentis capitis.* 7 Eleutherus] *fluvius in mare mediterraneum influens, non procul Arado in Syria.* 18 Abiis] *id est, a militibus contubernalibus, qui Demetrii Nicanoris partes amplexati sunt, & sodales suos occiderunt, simulac audita fuit mors Ptolomæi Philometoris.* 28 Toparchias] *de quibus & de seq. omnibus vide suprà* 10.38. *& infrà ver.* 34. 34 Aphærema] *Græcam vocem quam Hieronymus præterfiliit, ex communi contextur Græci & Josephi Græci consensu in translatione servantes; etsi non minus foret commodum periphrasticè interpretari, sublatam agri partem, id est, agrum Beth-elis, qui regno Israëlis fuerat ademptus inde a temporibus Abijæ, ut annotavimus* 2. Reg. 23.4. *Quamobrem etiam Rufinus apud Josephum sic interpretatus est; quam interpretationem imperiti librarii pessimè corruperunt. Sunt autem hæ regiones tres Samaritani agri, regno Jehudæ conterminæ. Ramathajim Jerithunitem versus, Lydda versus mare, Beth-el verò inter utrumque media regione.* 39 Malcoëlem] *vel Amalcoëlem. Nam utrumque nomen est Arabum; Simalcoe autem in contextu Græco vitiosum est, facto ot ex α.* Antiochum] *qui arrogante nomine dictus est Antiochus Theós.* 50 Da nobis dexteras] *id est, fac nobiscum pacem, ut antè ostendimus ex Firm.* 50. *sic deinceps.* 56 Bestias] *id est, elephantes Demetrii, qui κατ' ἐξοχὴν appellantur bestiæ.* 57 Quatuor præfecturis] *id est, tetrarchiis quatuor, quæ definiuntur Luc.* 3.1. *Nam ad eas omnes hæc verba referri oportere, sequentia ostendunt inde a versu* 60. 58 Fibulam] *ut suprà* 10.89. 60 Trans fluvium] *Jardenem, ubi pars toparchiarum erat.* 63 Kadeschum] *Naphtalitarum Jehosch.* 19.37. 67 Aquam Genezareth] *id est, lacum Genezareth, quem Hebræi Cinnereth vocant, vulgus Tyberiadem.* Chatzoris] *in tribu Naphtali, ut habetur Jehosch.* 19.36.

CAPUT XII.

1 VIDENS itaque Jonathan commoditatem hanc temporis sibi adjumento esse, elegit viros quos misit ad [a]Romanos ad constituendum & renovandum cum eis amicitiam;

[a] Græ. Romam, metonymicè.

2 Itemque ad Spartiatas & loca alia misit epistolas [b] in eam sententiam.

[b] Græ. secundum eadem.

3 Profecti ergo Romam & ingressi senatum dixerunt, Jonathan summus sacerdos, & gens Jehudæorum misit nos, ut renouetis amicitiam secum & societatem, sicut antea.

4 Dederuntque literas eis, scriptas ad eas pro ratione loci, ut [a]deducerent eos in terram Jehudę cum pace.

5 Hoc autem exemplum literarum est, quas scripsit Jonathan Spartiatis:

6 [a]Jonathan summus sacerdos, & senatus gentis, & sacerdotes populúsque reliquus Jehudæorum, Spartiatis fratribus salutem.

7 Jam antea missæ sunt literæ ad Oniam sacerdotem summum ab [a] Areo regnante apud vos, docentes vos fratres nostros esse, ut exemplum earum subjectum est.

8 Et accepit Onias virum illum qui missus fuerat, honorificè; cùm recepisset literas, quibus declarabatur negotium societatis & amicitię.

9 Quapropter nos etiam qui istorum non indigemus, consolationem habentes ex libris sanctis, qui versantur in manibus nostris;

10 Tentavimus mittere qui renovent fraternitatem & amicitiam vobiscum, ne abalienemur a vobis; quoniam multa tempora transiverunt ex quo misistis ad nos.

11 Nos itaque omni tempore indesinenter, & festis, & reliquis convenientibus diebus recordamur vestri, in sacrificiis & orationibus illis quas offerimus, ut oportet ac decet recordari fratrum;

12 Et lætamur de gloria vestra.

13 Ac nos quidem circundederunt multæ tribulationes & bella multa; nam oppugnaverunt nos reges qui circumstant nos:

14 Verùm noluimus interturbare vos, & reliquos socios atque amicos nostros bellis istis.

15 Habemus enim auxilium e cœlo quod auxiliatur nobis, quo liberati sumus ab hostibus nostris, & depressi sunt hostes nostri.

16 Elegimus igitur Numenium filium [a]Antimachi, & Antipatrum filium Jasonis, quos misimus ad Romanos, ut renovent amicitiã cum eis & societatem præcedentem.

17 Mandavimus igitur eis, ut ad vos quoque profecti salutent vos, & reddant vobis epistolas a nobis de renovatione fraternitatis nostræ.

18 Nunc itaque rectè feceritis, si respondebitis ad ista nobis.

19 Hoc autem est exemplum literarum, quas miserant Oniæ:

20 [a]Areus rex Spartiatarum Oniæ sacerdoti magno salutem.

21 Inventum est in scriptura de Spartiatis & Jehudæis ipsos fratres esse, & esse ex genere Abrahami.

22 Nunc autem ex quo novimus ista, rectè feceritis si scribetis nobis de pace vestra.

23 Enimverò nos rescribimus vobis pecora nostra, & facultates nostras vobis, & quæ nostra sunt vobis expolita esse: mandavimus igitur viros ut renuntient nobis in eandem sententiam.

24 Audiens verò Jonathan reversos esse principes Demetrii cum copiis [c] pluribus quàm antea, ad debellandum ipsum,

[c] Græ. multitudine super priores.

25 Movens Jerusalaimis processit obviam ipsis in regionem [a] Chamathæ, (neque enim dabat ipsis spatium invadendi regionem ipsius)

26 Et misit speculatores in castra illius, qui reversi renuntiaverunt ipsi, illos constituisse irruere in eos nocte.

27 Cum itaque occidisset sol, præcepit Jonathan suis ut vigilarent, & essent in armis, comparati ad prælium tota nocte illa, emisitque [a] præcubitores circum castra sua.

28 Quamobrem audientes adversarii paratum esse Jonathanem cum suis ad prælium, timuerunt & perculsi animo suo, & pyris per castra sua accensis *abiverunt.*

29 Jonathan verò, & milites ejus nesciverunt ad matutinum usque: videbant enim luminaria ardentia.

30 Tunc persecutus est eos Jonathan a tergo; sed non comprehendit eos; nam Eleutherum fluvium trajecerant:

31 Quamobrem declinans Jonathan ad Arabas qui vocantur [a] Nabathæi, percussit eos, & cepit spolia eorum.

32 Postea jungens venit in Damascum, & peragravit regionem totam.

33 Schimhhon verò profectus peragravit Aschkelonem usque, & munitiones propinquas, & declinans Joppen versus occupavit eam.

34 (Audierat enim eos velle munitionem tradere Demetrianis) & posuit ibi præsidium, ut custodirent eam.

35 Reversus autem Jonathan congregavit seniores populi, & consilium inivit cum ipsis ædificandi munitiones in Jehudæa,

36 Et extollendi muros Jeruschalaimorum, & d extruendi murum magnum, præaltum, inter arcem & civitatem, ad disparandam eam a civitate, ut ex seorsim esset, ut neque emerem neque venderent in ea *præsidiarii illius.*

d Græ. *exaltandi altitudinem magnam.*

37 Cùm itaque convenissent ad ædificandum civitatem, appropinquavit ipse ad murum torrentis qui versus subsolanum est, ubi comparaverunt *illud* quod appellatur Chaphunatha.

38 Schimhhon verò extruxit Chadida in humili loco, quæ munivit portis & vectibus.

39 Quærebat autem Tryphon regnum Asiæ obtinere, & imponere sibi diadema injecta manu in Antiochum regem.

40 Sed metuebat ne fortè Jonathan ipsum non sineret, ac ne fortè oppugnaret ipsum; ideo quærebat rationem prehendendi ipsum ut perderet, movensque venit Beth-scheanem:

41 Et procedens Jonathan in occursum ejus cum quadraginta millibus virorum delectis ad aciem, Beth-scheanem quoque venit.

42 Videns ergo Tryphon adesse ipsum cum copiis multis, & injicere manum in ipsum metuens,

43 Excepit eum honorificè, commendans eum omnibus amicis suis, & dans ei dona; præcepitq; amicis suis, ut obedirent ipsi quemadmodum sibi:

44 Dixitque Jonathani, quorsum vexasti totum populum istum, cùm bellum non sit nobis?

45 Nunc ergo remitte eos in domos suas, & delige tibi viros paucos qui tecum sint, & veni mecum Ptolemaida quam traditurus sum tibi, & reliquas munitiones copiasq; reliquas & omnes qui præsunt negotiis, ut revertens abeam: nam hujus rei gratia adsum.

46 Tunc Jonathan fidem habens ei, fecit quemadmodum dixerat: mandavit enim copias, ut abirent in terram Jehudæ.

47 Reliquos verò detinuit secum, viros ter mille; quorum bis mille dimisit in Galilæam, mille verò cum ipso profecti sunt.

48 Sed cùm ingressus esset Jonathan Ptolemaida; occluserunt Ptolemaidenses portas, & comprehendentes eum atque omnes qui venerant cum eo interfecerunt gladio.

49 Tum misit Tryphon copias & equitatum in terram Galilææ, & in campum magnum, ad perdendum omnes qui a Jonathane fuerant.

50 Sed ubi cognoverunt eum comprehensum esse, & periisse qui erant cum ipso, exhortati inter se profecti sunt, unà revertentes & comparati in prælium.

51 Videntes verò persecutores eos de vita dimicaturos esse, reversi sunt.

52 Ita venerunt omnes in terram Jehudæ, & luxerunt Jonathanem ac comites ejus, timueruntque valdè; luxerunt quoque omnes Israëlitæ luctu magno.

53 Tum quærebant omnes gentes quæ circumstabant eos, atterere eos:

54 Dicebant enim, non habent principem & adjutorem: nunc ergo oppugnantes eos, tollemus ex hominibus memoriam eorum.

ANNOTATIO.

4 Deducerent] *id est, fide publicâ tanquam legatos ex jure gentium sanctos, honorificè ad suos remitterent.* 6 Jonathan] *hujus Epistolæ exemplo non planè convenit cum eo quod emendatius habetur apud Josephum lib.13. Antiq. Jud. cap.9.* 7 Areo] *quod Darius legitur vitiosum est. Nam Areus Lacedæmoniorum rex fuit: ut citat a Josepho in hac epistola, tum a Pausania & Livio Decadu 4 lib.9. appellatur. Fuit enim Areus ille, qui Cleomeni secundo successit, & huic Acrotatus.* 16 Antimachi] *sic Josephus legit, non autem Antiochi: & nos magis probamus.* 20 Areus] *sic legendum ex versu 7. Nam ex mutatione vitium contextui factum est (ut periti Græcæ linguæ facilè possunt animadvertere) & finis præcedentis versus cum hujus principio confusus, hoc modo, ὧν εἰς τὸν Ὀνίαν Ἀρεὸς βασιλεὺς, &c.* 23 In eandem sent.] *id est, ut quemadmodum nostrum erga vos animum exponimus, & omnia officia tollicemur; sic a vobis eundem nuntium reportare possint.* 25 Chamathæ] *sitæ in finibus Israëlis ad Libanum; de qua Num.13.21. & alibi passim.* 27 Præcubitores] *sive procubitores, & custodias primas, quas vulgus Sentinellas vocat.* 31 Nabathæi] *sic reponimus ex Josepho; ut locorum situs & ratio postulat. Sunt autem hi populi ab oriente, dicti a Nabajotho, cujus mentio est Gene.25.13.* 36 Arcem] *sive Acram, quam Demetrii milites obtinebant; de qua suprà 4.41.* Neque emerent] *id est, ut a civitate & omni commercio cum civibus exclusi essent Demetriani, adeoq; prospectus ipse in civitatem commodus impeditus.* 37 Torrentis] *qui dicitur Gichon, ab ortu circumluens tota Jeruschalaima.* Chaphunatha] *hanc vocem variè legunt & interpretantur plerique. Nos partem illius muri putamus esse, quem ædificare instituerat Jonathan, & qui postea a Schimhhone profectus est, infrà 13.10. vocatur autem Chaphunatha a forma, quia murus erat introrsum vestexus, ut angulum Acræ circumcluderet; cui videntur fuisse utrinque propugnacula Acræ versus projecta; quæ propterea dicta sunt Chaphunatha, quasi pugnos dicas ad Demetrianum militem cædendum comparatos.* 38 Chadida] *oppidum Jehudæ cujus mentio est Hhezræ 2.23. & Nech.7.37.* Humili loco] *sic interpretamur vocem Schephela Hhebræam, ut in scriptura passim accipitur sic Jehosch.11.2.* 40 Beth-scheanem] *id est, Scythopolim, ut antè vidimus 5.52.* 45 Traditurus sum] *ex promisso Demetrii, suprà 10.39.* 49 Campum magnum] *id est, Hharabothas, de quibus suprà 5.23.*

CAPUT XIII.

1 AUDIENS verò Schimhhon congregare Tryphonem copias multas ad invadendũ terram Jehudæ, & atterendum eam,

2 Cùm videret populum esse trepidum & perculsum metu; ascendit Jeruschalaima, & cõgregavit populum,

3 Et

3 Et adhortatus est eos, dicens eis, Ipsi nostis quanta ego & fratres mei ac domus patris
a Græc. sanctis, sic ver. 6. mei fecerimus pro legibus & a sanctuario; & quæ prælia, angustiásque b experti simus.
b Græc. vidimus. 4 Propterea perierunt fratres mei omnes causá Jisraëlis, & ego solus reliquus factus sum.
5 Nunc autem absit a me, ut parcam animæ meæ omni tempore angustiæ: non enim melior sum fratribus meis.
6 Verùm vindex ero pro gente mea, & pro sanctuario, & pro uxoribus liberisque nostris; quandoquidem congregatæ sunt omnes istæ gentes, ut atterant nos c infenso animo.
c Græ. inimicâ gratia. 7 Ita de integro accendit d animos populi, simul atque audivit sermones istos; qui respondérunt voce magna dicentes:
d Græc. spiritum. 8 Tu esto noster dux pro Jehuda & Jonathane fratribus tuis,
e Græc. bella. 9 e Gere bellum nostrum, & quæcunque edixeris nobis, faciemus.
10 Congregatis itaque omnibus viris bellatoribus, acceleravit f perficere muros Jeruschalaimorum; quibus munivit ea circunquaque.
11 Misitq; Jonathanem filium Abschalomi, & copias cum eo idoneas Ioppen; qui ejectis iis qui erant in ea *urbe*, ibidem mansit in ea.
12 Movit autem Tryphon Ptolemaide cum copiis multis, invasurus terram Jehudæ, habens Jonathanem secum in custodia.
13 Schimhhon verò castra posuit g Chadidis h e regione illius campi.
14 Cognoscens verò Tryphon surrexisse Schimhhonem pro Jonathane fratre ipsius, & committendum sibi foro bellum, misit ad eum legatos, dicens,
15 Pro argento illo quod debet Jonathan frater tuus in ærarium regis, propter negotia quæ habuit, detinuimus ipsum:
16 Nunc autem mitte talenta centum, & duos filiorum ejus obsides, ut dimissus non desiciat a nobis, sed *fecure* dimittamus ipsum.
17 Ac noverat quidem Schimhhon, istos dolo loqui cum ipso; misit tamen argentum & duos pueros; idque ne quando inimicitiam susciperet magnam apud populum, qui fuissent dicturi,
18 Quia non misit ei argentum & pueros, ideirco periit.
19 Cùm autem misisset pueros & talenta centum; mentitus est, ac non dimisit Jonathanem.
20 Sed postea venit Tryphon ad invadendum regionem, & atterendum ipsam, ambiens via i Dorum versus. Schimhhon verò, & castra ejus ex adverso procedebant ei, quemcunque in locum proficiscebatur ille.
21 Qui autem ex arce erant, miserunt ad Tryphonem legatos acceleraturos eum; ut veniret ad ipsos per desertum, & mitteret ipsis alimenta.
22 Quamobrem comparavit Tryphon totum equitatum suum, ut veniret, sed nocte illa fuit nix multa valde, adeò ut non venerit propter nivem illam, sic movens ille venit in regionem Gilhhadis.
23 Cùmque venisset proximè k Botzekatham, interfecit Jonathanem, qui sepultus est illic;
24 Et reversus est Tryphon castra movens in terram suam.
25 Itaque mittens Schimhhon accepit ossa Jonathanis fratris sui, quem sepeliverunt l Modinis in civitate majorum suorum,
26 Et plangentes eum omnes Jisraëlitæ planctu magno luxerunt eum diebus multis.
27 Extruens verò Schimhhon monumentum super sepulchrum patris sui, & fratrum suorum, extulit illud speciosũ lapide polito, ante & retrò
28 Statuítque super ea septem pyramidas; unam ex adverso alterius; patri, & matri, fratribúsque quatuor.
29 Et iis adjecit machinas circumponens columnas magnas, quibus columnis imposuit omnem armaturam ad nomen æternum, & ad omnia armorum genera naves insculptas, ut spectarentur ab omnibus navigantibus mari.
30 Hoc est sepulchrum quod fecit Modinis in diem usque hunc.
31 Tryphon autem incedens dolo cum Antiocho rege juniore, interfecit eum,
32 Et regnavit loco ejus, imponens sibi diadema Asiæ; intulítque plagam magnam terræ.
33 Quapropter Schimhhon extruxit munitiones Jehudææ, circummuniens turribus & muris magnis, cum turribus & portis, ac vectibus, & posuit cibaria in munitionibus:
34 Deligénsque Schimhhon viros misit ad Demetrium regem ut concederet m immunitatem regioni, eò quòd omnes actiones Tryphonis erant rapinæ.
m Græ. dimissionem.
35 Et mittens ei Demetrius rex in eam sententiam, respondit ei, & scripsit ei epistolam ejusmodi:
36 Rex Demetrius Schimhhoni sacerdoti summo, & amico regum, senioribúsque & genti Jehudæorum salutem.
37 Coronam auream, vestémque n spadicem, quas misistis, accepimus, & parati sumus facere vobis pacem magnam, & scribere procuratoribus negotiorum, ut dimittant ea vobis quæ dimittimus.
n Græ. facere
38 Nam quæcunque constituimus ergo vos o Græ. dimissiones. stata sunt; & munitiones vestræ quas ædificastis, vobis sunto.
39 Dimittimus quoque errores & peccata in hodiernum usque diem commissa; & coronam quam debetis: præterea si quid aliud pendebatur Jeruschalaimis tributi nomine, ne amplius pendítor.
40 Quod si qui vestrum apti sunt ut conscribantur inter nostros, conscribuntor, & pax apud vos esto.
41 Anno centesimo septuagesimo sublatum est jugum gentium a Jisraële:
42 Cœpitq; populos Jisraëlis scribere in syngraphis & contractibus; anno primo Schimhhone principe sacerdotum magno, & imperatore ac duce Jehudæorum.
43 Diebus illis castra ponens contra Hhazzam circundedit eam castris, & factum p Helepolin admovens civitati, ita concussit turrem unam, ut occupaverit:
44 Exilientibus que iis qui in Helepoli erant in civitatem, fuit motus magnus in civitate illa.
45 Quamobrem ascenderunt qui erant in civitate cum uxoribus & libris in murum, discrumpentes vestimenta sua, & clamaverunt voce magna petentes ut Schimhhon dexteras ipsis daret,
46 Et dicentes ne utaris nobis secundum malefacta nostra, sed pro misericordia tua.
47 Tunc q adductus in ipsos misericordia Schimhhon non debellavit eos; sed ejiciens
q Græ. solitos in ipsis.

eos

eos e civitate purgavit domos, in quibus idola erant, atque ita ingressus est in eam celebrans & benedicens Deo.

48 Cumque ejecisset ex ea omnem immunditiam, incolas statuit illic viros qui legem observarent; & ampliùs muniens eam ædificavit sibi ipsi in ea habitationem.

49 Qui autem erant [f] in arce Jeruschalaimis, prohibebantur egredi & ingredi in regionem, etiam emere & vendere, adeò ut esurirent valde, perirentque ex eis nulti fame.

50 Sed cùm inclamassent Schimhhonem ut dexteris [k] jungeret, dedit eis; & ejiciens eos inde, mundavit quoq; arcem ab inquinamentis;

[k] Græ. acciperent.

51 Et ingressus est eam die vigesimo tertio secundi mensis, anno centesimo septuagesimo primo, cum laude & tympanis, citharis, & cymbalis, & nablis, & hymnis, & canticis, eò quòd attritus esset hostis magnus, & ejectus ex Jisraële:

52 Constituitque quotannis agitari diem illum cum lætitia:

53 Et amplius munivit montem sancti loci, qui erat secus arcem; ubi habitavit ipse & comitatus ipsius.

54 Tum videns Schimhhon Jochananem filium suum virum esse, statuit eum ducem copiarum omnium, & habitavit [g] Gazaris.

ANNOTATIO.

10 Perficere] *ut consilium fuerat initum, & cœptum suprà* 12.35. 13 Chadidis] *de quibus suprà* 12.38. E regione campi] *hoc est, quod oppidum monti impositum prospectat Jehudææ campestria, ut interpretatur Josephus lib.* 13. *Antiq. cap.* 11. 20 Dorum versus] *oppidum Edomææ, quod sic legimus ex Josephi testimonio.* 23 Botzekatham] *id est cùm terminos Jehudæ proximè attigisset: est enim Botzkatha oppidum Jehudæ in finibus Edomæam versus, Jehosch.* 15.39. *Quòd enim Græcè βόσκηθα legitur, corruptè habetur μ pro β.* 25 Moddinis] *vide suprà* 2.1. 37 Spadicem] *Græcum vocem βάσιν neque Hieronymus, neque alii interpretati sunt; etsi satis ex argumento ostenditur quid sibi author voluerit. Est enim βάσις, sive βᾶσις, ut legitur infrà versu* 51. *ramus palmæ cum fructibus colorem phœnicem, sive spadicem habentibus; quo ex colore Græci dicitur βάλανος spadix, & vestis colore spadice βασίνη; quemadmodum ab alba arbore color dicitur Balaustius. Vestis autem nomen in hac constructione plurimum deflorari apud Græcos, nemo est qui nesciat: ut Joan.* 20.12. 43 Helepolin] *obsidionalem machinam, de qua ex Ammiano Marcellino in Jechekel diximus.* 49 In arce] *id est, in Acra, ut historicus quibusdam appellatur vide suprà* 4.41. & 12.36. 54 Gazaris] *vide suprà* 9.52.

CAPUT XIIII.

[e] ANNO autem centesimo septuagesimo secundo, congregavit Demetrius rex copias suas, & profectus est in Mediam ad contrahendum auxilium sibi, ut Tryphonem debellaret.

2 Sed audiens [f] Arsaces rex Persidis & Mediæ, venisse Demetrium in fines suos, misit unum principum suorum ut vivum comprehenderet eum:

3 Qui profectus cecidit castra Demetrii, & comprehendens eum adduxit eum ad Arsacem, qui in custodia posuit eum.

4 Quievit autem terra omnibus diebus Schimhhonis: nam procuravit bona genti suæ, adeò ut placeret eis, potentia ejus & gloria ejus omnibus diebus.

5 Cepit enim præter totam gloriam suam Joppen [a] ut portus *Jehudæis* esset, & comparavit aditum ad insulas maris,

6 Et dilatatis terminis gentis suæ obtinuit regionem,

7 Congregavitque multam captivorum multitudinem consecutus dominatum [g] Gazarorum, Berhtzuræque, & Actæ, ex qua sustulit immunditias; neque fuit qui resisteret ipsi.

8 [d] Ita colebant terram suam cum pace, terraq; dabat fœtus suos, & arbores agrorum fructum suum:

9 Seniores in plateis sedebant; omnes de rebus bonis communicabant, & juvenes induebant gloriosas vestes, & [e] amictus bellicos.

10 Civitatibus subministrabat cibaria, & instruebat eas instrumentis [b] ad munitionem aptis, eò usque ut nominaretur nomen [c] gloriosum eius, ad extremum usque terræ.

11 [d] Comparabat pacem in terra, lætabaturque Jisraël lætitia magna.

12 Et sedebat quisque sub vite sua & ficu sua, nec erat qui exterreret ipsos:

13 Defecerat enim qui oppugnaverat eos in terra, & reges ipsi attriti erant diebus illis.

14 Confirmabatque omnes abjectos populi sui, legem exquirens; & tollebat omnem iniquum improbumque:

15 Sanctuarium glorificabat, & multiplicabat vasa loci sancti.

16 Ut autem Romæ [e] auditum est, mortuum esse Jonathanem, & Spartam usque, contristati sunt valde. [e] Græ. audiverunt.

17 Sed ubi audiverunt Schimhhonem fratrem ejus factum esse sacerdotem summum loco ejus, & obtinere regionem ac civitates quæ in ea sunt:

18 Scripserunt ad eum tabulis æreis ad renovandum cum eo amicitiam ac societatem, quam constituerant cum Jehuda & Jonathane fratribus ejus:

19 Quæ lectæ sunt coram ecclesia Jeruschalaimis.

20 Atque hoc exemplum est literarum quas scripserunt Spartiatæ: Spartiatarum principes, & civitas Schimmoni sacerdoti magno, seniorib̃usque, & sacerdotibus, & reliquo Jehudæorum populo, fratribus, salutem.

21 Legati missi ad populum nostrum renuntiaverunt nobis gloriam vestram & honorem, de quorum adventu lætati sumus.

22 Itaque rescripsimus, quæ ab ipsis dicta sunt in consiliis populi, hoc pacto: [f] Numenius Antiochi, & Antipater Jasonis filius legati Jehudæorum, venerunt ad nos renovantes suam nobiscum amicitiam:

23 Et placuit populo accipi viros illos glorioſè, & poni exemplum sermonum istorum in [g] libris qui designati sunt populo, ut monimentum habeat populus Spartiatarum. Hoc exemplum scripserunt istorum Schimhhoni sacerdoti summo.

24 Postea

[f] Græ. in portam.
[b] Græ. munitionis.
[c] Græ. gloriæ
[d] Græ. faciebat.

24 Postea misit Schimhhon Romam Numenium habentem clypeum aureum,magnum,ᵉminarum mille pondere, ad statuendum eum eis societatem.

25 Cùm autem populus audivit resistas, dixerunt,quam gratiam reddemus Schimhhoni,& filiis ejus?

26 Confirmavit enim ille *suos*, & fratres illius paternaque domus illius, atque expugnando inimicos Israëlitarum propulsaverunt ab eis,

ᶠ Græ. *libertatem.* ideo statuerunt eiᶠ liberam administrationem, ut conscripserunt in tabulis æreis,quas apposuerunt ᵍ columnis in monte Tzijonis.

27 ʰAtque hoc exemplum scripturæ: Die decimo octavo ⁱElulis, anno centesimo septuagesimo secundo, qui tertius est annus Schimhhone sacerdote summo,

28 ʲIn atrio munitionis, congregatione magna sacerdotum, & populi, & principum gentis, seniorumque regionis. ᵏNotum se fecit nobis, quandoquidem sæpe gerebantur bella in regione hac:

29 Et Schimhhon Mattitjæ filius e posteris Jojaribi, & fratres illius; qui exposuerunt se ipsos periculo, resistentes adversariis gentis suæ, ut

ˡ Græ. *glori a magna glorificaverunt.* staret locus sanctus ipsorum & lex; ˡ gloriamque magnam pepererunt genti suæ.

30 Nam congregans Jonathan gentem suam factus est eis sacerdos summus; postquam verò appositus est ad populares suos,

31 Volentibus inimicis eorum invadere regionem illorum, ut atterendo regionem eorum extenderent manum in locum sanctum eorum:

32 Tunc surgens Schimhhon propugnavit gẽtem suam, & consumens pecunias multas de suo arma dedit viris copiarum gentis suæ, & dedit eis stipendia,

33 Munivitque civitates Jehudææ,& Bethzuram in finibus Jehudææ sitam, ubi erant arma

ᵐ Græ. *præsidium.* hostium prius, & posuit in ea ᵐ præsidiarios homines Jehudæos.

34 Joppen quoque munivit mari impositam, & Gazara ad terminos Aschodi, ubi priùs hostes habitaverant, collocans illic Jehudæos; & quæcunque commoda erant ad rectam horum locorum constitutionem,dispositi in eis.

35 ⁿQuare videns populus fidem Schimhhonis, & gloriam quam ᵒ certo consilio comparaverat genti suæ, instituerunt eum ducem suum,

ᵒ Græ. *consultus fuerat,* & sacerdotem summum, videns inquam justitiam & fidem quam conservavit genti suæ, procurans omnibus modis exaltare populum suum:

36 Adeò ut diebus ipsius res bene successerint

ᵏ Græ. *in manibus.* ᵏ administratione ipsius, sublatis gentibus e regione ipsorum; & iis qui erant in civitate Davidis Jeruschalaimis, qui fecerant sibi ipsis arcem, ex qua erumpentes contaminabant *omnia* in circuitu sanctuarii,& infligebãt plagam magnam sanctitati;

37 Collocante ipso in ea viros Jehudæos, & muniente eam ad securitatem regionis civitatisque,ac efferente muros Jeruschalaimorum.

38 Et rex quoque Demetrius stabilivit ei sacerdotium summum,

39 ᵖSecundum omnia illa, & fecit eum unum ex amicis suis,ac glorificavit eum gloria magna.

40 (ᵖNam audiebatur appellari Jehudæos a Romanis amicos sociósque,& eos obviam processisse legatis Schimhhonis gloriosè,

41 Et visum esse Jehudæis sacerdotibusque ut esset ipsorum dux & sacerdos summus Schimhhon in seculum, donec exurgeret propheta certus,

42 Essetque super eos dux, tum ut cura sit ipsi pro loco sancto constituendi per ipsum præfectos operibus ipsorum, & regioni, armisque, & munitionibus;

43 Tum ut cura sit ipsi sanctuarii, utque pareatur ipsi ab omnibus, & ut scribantur de nomine ejus omnes ᵍ syngraphę in regione, & ut induatur ʳ purpura,aurumque gestet)

44 Ideo non licebit ulli expopulo & sacerdotibus irritum facere quicquam istorum, & rebus quæ ab ipso dicentur contradicere:aut conventum in regione cogere sine ipso, aut indui purpura,& ornari fibula aurea.

45 Qui autem præter hæc fecerit, aut irritum fecerit quicquam horum,reus futurus est:

46 Nam placuit toti populo statuere,ut Schimhhon faciat secundum res istas.

47 Quod ut accepit Schimhhon, & placuit ipsi sumnio sacerdotio fungi,ac esse ducem ac principem gentis Jehudæorum, sacerdotumque & præesse omnibus:

48 Scripturam istam edixerunt poni in tabulis æreis,

49 ˢEasq; statui in ambitu loci sancti, in loco

ᵗ Græ. *insigni* ᵗ celebri: eorum verò exempla poni in gazophylachio,ut haberet Schimhhon,ejusq; filii.

ANNOTATIO.

2 Arsaces] *Regis Parthorum nomen, a quibus jam tum Persis Mediáque tenebantur: atque hinc Parthi dicti sunt Arsacidæ.* 7 Gazarorum] *de quibus suprà 9.52.& 13.54.* 8 Ita colebant] *fusa descriptio summæ pacis, tranquillitatis, & gloriæ, usque adversum 16.ut 1.Reg.4.* 9 Amictus bellicos] *id est,in re militari honestè se ipsos exercebant, ne otio torpescerent: quod ex sequentium comparatione intelligitur.* 22 Numenius] *Laconica species narrationis,quæ in acta publica Spartæ relata est.* 23 Libris] *id est,actis publicis.* 24 Minarum mille] *id est,librarum nummulariarum,ut accipiendum docet analogia. Est enim mina apud Hhebræos & Syros idem quod pondo,cujuscunque materiæ fuerit: ut demonstravimus 1.Regum 10.17.* 26 Columnis] *nempe atrii sive ambitus,ut in decreto habetur infrà ver.49.* 27 Atque hoc] *hactenus Romanorum deliberantium verba,ad quorum historiam regreditur scriptor infrà 15.15. Jam verò occasione data, exemplum decreti a Jehudæis in gratiam Schimhhonis facti subjicit.* Elulis] *qui mensis est sextus Augusto nostro plurimùm respondens.* 28 In atrio] *hactenus voces aliquot vidimus Hhebræas ortu & significatione, quibus autor contextum Græcum infercivit: atque hìc quoque Græcam vocem, non dubitamus fuisse scriptam pro Chatzarham millo, id est, atrio munitionis. Fuit enim munitio in civitate Davidis, ubi templum Dei & regia quoque continebantur; atque in ea Hhebræi omnes uno ore testantur habitos fuisse conventus ad Reipublicæ administrationem necessarios: eúmque ad eos habendos non templum, non regia; sed atrium aliquod,ac potius basilica (quam Hhebræi quoque appellant Chatzar) fuerit necessarium,cùm locum hac peregrina voce confirmamus denotari. Ad hanc autem lectionem proximè accedit Hie-*

rorumus; cui in his tantùm ruderibus ſcrutandis aliquid tribuendum puto. Notum ſe fecit] *Hucuſque ſunt inſcriptionis verba, quæ ante de rerum Jehudæorum in actis publicis fuerant poſita. Hujus autem decreti partes in univerſum duæ ſunt; narratio cauſarum, quibus ad faciendum decretum iſtud adducti ſunt, uſque ad v.r. 35. & rerum decretarum Schimhhoni explicatio, ad finem uſque capitis ſenſus eſt, inſignibus beneficiis probavit fidem ſuam, ſtudiumq; noſtræ Reipublicæ.* 35 Quare] *honorum qui Schimhhoni decernuntur conſtitutio eſt a populo Jehudæorum, hîc, & confirmatio a rege Demetrio, verſu 38. & ſequentibus.* 39 Secundum] *id eſt, ſecutus decretum a Jehudæis factum.* 40 Nam audiebatur] *hos verſus per parentheſin in ſertos ab autore fuiſſe credimus, ut oſtenderet non voluntate adductum, ſed quadam neceſſitate fractum Demetrium fuiſſe, ut honores Schimhhoni decretos confirmaret, & ſpecie aliqua ampliſicaret.* 43 Syngraphæ] *ut ſuprà 13.42.* Purpura &c.] *hæc enim duo ſunt inſignia dominatus, ut ſuprà 10.20. & 11.58.*

CAPUT XV.

1 TUM miſit ' Antiochus filius Demetrii regis literas ab inſulis maris Schimhhoni ſacerdoti, ac principi gentis Jehudæorum, & univerſæ genti;

2 Quæ ſcriptæ erant in hanc formam: Rex Antiochus Schimhhoni ſacerdoti magno, & gentis principi, gentiq; Jehudæorum ſalutem,

3 Quandoquidem viri peſtilentes obtinuerunt regnum majorum noſtrorum,

4 Quod regnum volens vindicare, ut illud reſtituam ſicut erat prius, collegi multitudinem copiarum, & comparavi naves militares (volo enim procedere per regionem, ut conſequar eos qui corruperunt regionem noſtram, & qui deſolaverunt civitates multas in regno)

a Græc. *diſſiones.*

5 Nunc ergo ſtabilio tibi omnes a immunitates, quas attribuerunt tibi reges qui anteceſſerunt me, & quæcunque alia dona remiſerunt tibi:

b Græ. *facere cuſionem proprium numiſma.*

6 Item quod conceſſerunt tibi b cudere proprium numiſma regioni tuæ:

7 Et Jeruſchalaima ſanctumque locum eſſe libera; omnia etiam arma, quæcunque comparaviſti, & munitiones, quas ædificaſti, quas obtines manento penes te:

8 Et omne debitum regi, & quæcunque futura erant regis, ab hoc in omne tempus remiſſa ſunto tibi.

9 Cùm autem conſtituerimus regnum noſtrum, gloria afficiemus te, gentemque tuam, & templum magna, adeò ut manifeſta futura ſit

c Græc. *glorificabimus te gloria magna.*

c gloria veſtra in univerſa terra.

10 Anno centeſimo ſeptuageſimo quarto cùm proceſſiſſet Antiochus in terram majorum ſuorum, convenerunt ad ipſum omnes copiæ adeò ut pauci cum Tryphone eſſent:

11 Qui perſequente Antiocho rege ipſum, venit ' Dora *in locum* mari impoſitum fugiens:

12 Videbat enim ſimul adduci in ſe ipſum mala, cùm dimiſiſſent ipſum copiæ.

13 Itaque caſtra poſuit Antiochus contra Dora, habens ſecum centum viginti millia bellatorum, & octo equitum millia:

14 Et circumdans civitatem naveſque e mari comportans, afflixit civitatem terra & mari, nec fivit egredi aut ingredi quenquam.

15 Venit autem Numenius, & comites ejus Roma, habentes literas ad reges atque regiones, in quibus ſcripta erant iſta:

16 ' Lucius conſul Romanorum Ptolemæo regi ſalutem.

17 Legati Jehudæorum venerunt ad nos, amici noſtri ſociique, renovaturi amicitiam & ſocietatem quæ ab initio fuit, miſſi a Schimhhone ſacerdote ſummo, populoq; Jehudæorum:

18 Et attulerunt clypeum aureum, minarum mille.

19 Placuit igitur nobis ſcribere regibus ac regionibus ne procurent eorum mala, neque oppugnent eos & civitates eorum, regionemque eorum, & ne ſocietatem ineant cum iis qui oppugnant eos:

20 Et viſum eſt nobis accipere clypeum illum ab ipſis.

21 Si qui ergo peſtilentes effugerunt e regione illorum ad vos: tradite eos Schimhhoni ſacerdoti, ut ulciſcatur eos ſecundum legem ipſorum.

22 Atque hæc quoque reſcripſit ' Demetrio regi, & ' Attalo, & ' Ariarathi,

23 Et ' Arſaçe, atque in omnes regiones, & ' Lampſaco, & Spartiatis, & Delo, & Myndo, & Sycioni, & Cariç, & Samo, Pamphyliæq;, & Lyciç, & Halicarnaſſo, & Coo, & Sidæ, & Arado, & Phaſelidi, & Gortynç, & Cnido, & Cypro, & Cyrenæ:

24 Quorum exemplum reſcripſerunt Schimhhoni ſacerdoti ſummo.

25 Antiochus ergo rex caſtra fecit contra Dora, ' ſecundo *die* adhibens contra illa manus machinaſque faciens; & concluſit Tryphonem, ne egrederetur aut ingrederetur quiſquam.

26 Cùm autem miſiſſet ei Schimhhon bis mille viros electos auxiliaturos ipſi, & argentum aurumque, & vaſa multa:

27 ' Voluit quidem ea accipere; ſed poſtea irrita faciens quæcunque conſeceràt cum ipſo priùs, ut alienatus eſt ab ipſo,

28 Miſit ad ipſum quendam amicorum ſuorum Athenobium, qui communicaret cum ipſo dicens, vos obtinetis vi Joppen, & Gazara, & Acrã quæ eſt Jeruſchalaimis, civitates regni mei:

29 Terminos earum deſolaſtis, & d inflixiſtis plagam magnam in terra, dominantes locis multis in regno meo.

d Græ. *fecistis vos.*

30 Nunc ergo tradite civitates quas occupaviſtis, & tributa locorum quibus dominamini, ex terminis qui extra Jehudæam ſunt:

31 Sin minus, date pro eis quingenta talenta argenti, & pro perditione e quam intuliſtis, & tributis locorum quingenta alia talenta: quod ſi non feceritis, advenientes expugnabimus vos.

e Græc. *quæ perdidiſtis.*

32 Veniens itaque Athenobius amicus regis Jeruſchalaima, vidit gloriam Schimhhonis & repoſitorium cum vaſis aureis & argenteis, apparatumq; tam multum ut obſtupeſceret; & renuntiavit ei verba regis.

33 Cui reſpondens Schimhhon dixit, neque terram alienam occupavimus, neque res alienas detinuimus; ſed hæreditatem majorum noſtrorum, quæ ab inimicis noſtris injuſtè aliqua occaſione occupata fuit:

34 Nos verò occaſionem habentes vindicamus hæreditatem majorum noſtrorum.

35 De Joppe autem Gazariſque, quæ petis-

(hæc

(hæc infligebant populo plagam magnam,& regioni noſtræ) horum *cauſa* daturi ſumus talenta centũ:ſed non reſpõdit Athenobius ei verbũ.
36 Reverſus verò cum ira ad regem [a]renuntiavitei ſermones iſtos, & gloriam Schimhhonis, & quæcunquæ viderat: quamobrem iratus eſt rex ira magna,
37 Tryphon verò ingreſſus navigium fugit [a]Orthoſiada.
38 Itaq; inſtituens rex [a] Cendebæum ducem in regione maritima,& copias pedeſtres, & equeſtres dans ei;
39 Mandavit eĩ ut caſtra [a]metaretur adverſus Jehudæam, ædificaret [a] Gedorum, & muni et [a]Pylas,denique ut oppugnaret populum:Rex verò Tryphonem perſecutus eſt.
40 Itaque adveniens Cendebæus Jamniam cœpit laceſſere populum invadens Jehudæam, & captivum ducere populum atque occidere; & ædificavit Gedorum,
41 Ubi ordinavit equites copias q̃;,ut procedentes percurrerent itinera Jehudææ, quemadmodum conſtituerat ipſi rex.

ANNOTATIO.

1 Antiochus] *dictus Sedetes Demetrii Soteris filius.* 11 Dora] *caſtellum maritimum ſitum inter Carmelum montem,& oſtium fluvii Cherſei,cui adjuncta eſt civitas,ut apparet ex ver.*14. 16 Lucius] *Quis hic Lucius fuerit,dubitant interpretes. nam ſub illud tempus conſul eo nomine vix legitur: ſed hoc librorum vitio factum eſt. Fuerunt enim hoc eodem anno conſules Romæ Lucius Furius Philus,& ſextus Attilius Serranus,quemadmodum hîc a Cicerone in Bruto,& libro de officiis* 3. *nominatur. Alii verò autores pleriq; non Lucium Furium,ſed Publium Furium corruptè appellarunt.* 22 Demetrio] *qui tum quidem vivebat cùm exararentur literæ:ſed antè perierat quàm ad Jehudæos preferrentur.* Attalo] *regi Pergamorum & Phrygiæ.* Ariarathi] *regi minoris Armeniæ,qui corruptè in Græco* Αραθης; *in latino Arabas appellatur. Nam Cappadociæ & minoris Armeniæ reges Ariarathes; ut majoris Armeniæ Tigranes dicebantur.* 23 Arſaçe] *vide ſuprà* 14.2. Lampſaco] *id eſt,incolis Helleſponti ſynecdochicè; a metropoli. Sic placuit legere ex conjectura,& veterum librorum propinquitate ſcripturæ.* 25 Secundo die] *id eſt, non intermiſſa opera,ſed ſimulac admovit caſtra,opus aggrediens animo inſenſiſſimo.* 27 Voluit quidem] *aperta quidem hîc cùm in Latino,tum in Græco textu negatio eſt: ſed duæ ſunt cauſæ,ex quibus eam ſuſpicamur,& tollendam planè judicamus. Primùm enim niſi hoc modo acceperis,deſipuiſſe planè Antiochum oportuerit; qui dum in tanto certamine verſabatur legatonem ſequentem ad Schimhhonem miſerit, ut majorem ſibi hoſtium numerum compararet, intempeſtivè & impudentiſſimè: d inde verò nihil verbis Joſephi aperius, qui nominatim exponit, Antiochum auxiliares Shimhhonis copias petiiſſe,accepiſſe, & in obſidione occupaſſe,adeò (inquit) ut ad breve tempus Schimhhon ex amicis ejus ſummè neceſſarius eſſe putaretur.* 37 Orthoſiada] *oppidum Phœniciæ,ut Ptolemæus teſtis eſt, lib.*5. *inter Smyrnam & Tripolin.* 38 Cendebæum] *virum illuſtrem, ab quo intra montis Carmeli radices nominatur palus Cendebæa, ſive Cendevia Plin.lib.*5.19.*& lib.*36.*c.*26. 39 Gedorum] *Græcè quidem legitur Cedron: ſed corruptam eſſe apellationem hoc loco dubitari non poteſt, cùm Cedron torrens ſit ad Jeruſchalaima; Gedorum verò oppidum ſit in finibus Jehudææ,Edomæis ac Peliſchtæis conterminum. Joſoſch.*15.58. *Quam vocem hîc repoſuendam eſſe ſequens evincit hiſtoria.* Pylas] *id eſt, portas: ſed quia vox Græca apud Latinos autores ferè anguſtis montium faucibus tribuitur, viſum eſt hîc eam retinere. Intelliguntur enim anguſti omnes Jehudææ aditus,quæ montibus circumcluſa eſt.*

CAPUT. XVI.

1 QUAPROPTER aſcendens [a]Jochanan Gazaris, renuntiavit Schimhhoni patri ſuo quæ conficiebat Cendebæus.
2 Schimhhon verò accerſens duos filios ſuos ſenſores Jehudam & Jochananem, dixit eis Ego & fratres mei, paternaq; domus mea geſſimus bella Iſraëlis a juventute ad hodiernum uſq; diem,& proſperè ſucceſſit [a] adminiſtratione noſtra ut liberaretur perſæpe Iſraël.
3 Nunc autem conſenui; vos verò ad hoc [b] officium miſericors his annis idonei eſtis: eſtote loco meo & fratres mei, & procedentes pugnate pro gente noſtra; auxilium autem a cœlo adeſto vobis.
4 Deinde cùm delegiſſet e regione viginti millia peditum bellatorum cum equitibus proficiſcentes contra Cendebæum Moddinis pernoctarunt.
5 Vnde exurgentes manè profecti ſunt in campum:ecce autem copiæ multæ [c] obvium venientes eis,pedeſtres cum equitibus; ſed torrens erat inter ipſos.
6 Habens autem caſtra [d] ex adverſo eorum ipſe cum populo ſuo, ut vidit populum formidine dubitantem trajecere torrentem, trajecit primus: quem videntes viri trajecerunt poſt eum.
7 Tunc diviſit populum,equites in medio peditum collocans (equitatus enim adverſariorum multus erat valde)
8 Et [a]clanxit tubis;ita verſo in fugam Cendebæo & caſtris illius,ceciderunt ex illis confoſſi multi;reliqui verò confugerunt ad [a]munitionẽ.
9 Tunc vulneratus eſt Jehuda frater Jochananis;Jochanan verò eos perſecutus eſt,donec veniſſet ad Gedorũ quam ædificaverat *Cendebæus.*
10 [a]Itaq; fugerunt ad turres uſque quæ ſunt in agro Aſchdodi, cùm eam ſuccendiſſet igne: ceciderunt q̃; ex eis ad viros bis mille: poſtea reverſus eſt in terram Jehudæ cum pace.
11 Ptolemæus autem filius Abubi conſtitutus erat dux in campo Jerichuntis, habens argenti & auri multum:
12 Erat enim gener ſacerdotis ſummi.
13 Hujus cùm elatus eſſet animus, & vellet obtinere regionem, cogitavit dolum contra Schimhhonem & filios ejus,ut tolleret eos.
14 Schimhhon verò obibat civitates quæ in regione erant, & curabat [e] quæ in eis curanda erant:ita deſcendit Jerichuntem ipſe & Mattitja Jehudaq; filii ipſius, anno centeſimo ſeptuageſimo ſeptimo, menſe undecimo, hic eſt menſis Schebat.
15 Tum excipiens eos filius Abubi in munitionem parvam quæ appellatur [a] Dok, quam ædificaverat,dolo fecit eis convivium magnũ,

Hhhhh. 2. & ab-

a Græ. *maribus noſtris.*
b Græ. *miſereordiam.*
c Græ. *in occurſum.*
d Græ. *contra faciem.*
e Græ. *curationem earum.*

& abſcondit illic viros:
16 Cumq; [f] affatim bibiſſet Schimhhon cum
filiis ſuis, exurgens Ptolemęus, & qui aderant
ipſi, ceperunt arma illorum; invadentesq; Schim-
hhonem in convivio, occiderunt eum & duos fi-
lios ejus, & quoſdam ex pueris ejus:
17 Faciens ſcelus magnum, & reddens mala
pro bonis.
18 Deinde ſcripſit hæc Ptolemæus, mittens ad
[a] regem ut mitteret ipſi copias ad auxilium, & ſe
traditurum regionem ac civitates ipſi.
19 Miſit quoque alios Gazara qui tollerent Jo-
chananem, & chiliarchis miſit epiſtolas ut veni-
rent ad ſe, ut daret ipſis argentum & aurum, do-
nariaque:
20 Alios verò miſit qui occuparent Jeruſcha-
laima & montem templi.
21 Sed præcurrens quidam renuntiavit Jocha-
nani Gazara, periiſſe patrem ipſius & fratres
ipſius, & miſit etiam, *inquiens*, ad occidendum
te.
22 Quod audiens [b] obſtupefactus eſt admodum;
& comprehendens viros qui venerant ad per-
dendum ipſum, interfecit eos. Cognoverat enim
eos quęrere ut perderent ipſum.
23 [g] Reliqui autem ſermones Jochananis &
bella ejus & ſtrenua facta ejus, quæ fortiter geſ-
ſit; & ædificatio murorum quos ædificavit, &
actiones ejus:
24 Ecce hæc ſcripta ſunt in [h] Chronicis ſum-
mi ſacerdotii ejus, ex quo factus eſt ſacerdos
ſummus poſt patrem ſuum.

[f] Græ. *inebriatus eſſet. vide Geneſ.* 43. 34.

[a] Græ. *malo*.

1. *Mac.* 3. 36. *& ſeq. & infr.* 10. 1.

[g] Græ. *reli. quæ autem ſermonum Jochananis, & bellorum, &c.*

[h] Græ. *libri. dierum.*

ANNOTATIO.

1 Jochanan] *qui Gazaris a parente fuerat præfectus, ſuprà* 13. 54. *hiſtorici Joannem Hyrcanum vocant.* 8 Clanxit tubis] *id eſt, ſigno dato per tubicines impreſſionem in hoſtes fecit: ſynecdoche.* Munitionem] *Gedorum, cujus meminit ſequente verſu.* 10 Itaque] *nempe cùm Cendebæi milites animadverterent Gedori obſidionem a Jochanane comparari.* 15 Dok] *nomen eſt Syrum ab inveſtigatione dictum.* 18 Regem] *nempe Antiochum Sedeten, de quo ſuprà* 15. 22 Obſtupefactus eſt] *audito inſpirata generi in ſocerum ſuum & affines ſcelera.* 24 Chronicis] *id eſt, in actis publicis: vide* 1. Reg. 11. 41.

MACBÆORUM
Liber ſecundus.

Secundus liber Macbæorum hiſtoriam continet rerum in Eccleſia Dei geſtarum a fine Seleuci Philopatoris ad tempora uſque Antiochi Eupatoris quibus Nicanor a Jehuda Macbæo fuſus eſt: maximè verò memorabilia adducit piorum exempla, qui pro lege Dei & veritate ſibi tradita conſtanter & ſanctè hanc vitam contempſerunt, ut gloriam Deo cederent, & omnibus pietatis infractæ exemplum in ſe ipſis ſtatuerunt. Hiſtoria eſt annorum fermè quatuordecim.

CAPUT I.

1 [a] FRATRIBUS qui ſunt
per [a] Ægyptum Jehudæis,
fratres qui ſunt Jeruſ-
chalaimis Jehudæi & qui
ſunt in regione Jehudęæ
ſalutem & pacem opti-
mam.
2 Et bonis afficiat vos Deus recordatus fœ-
deris ſui, quod conſtituit cum Abrahamo, & Ji-
tzchako, & Jahhakobo ſervis ſuis fidelibus.
3 Et det vobis animum omnibus ad colendum
ipſum, & faciendum ipſius voluntatem corde
maximo, & animo voluntario:
4 Et aperiat mentem veſtram in lege ſua, & in
præceptis ſuis, & pacem efficiat:
5 Et exaudiens veſtras orationes reconcilie-
tur vobis, neque vos deſerat tempore [a] calami-
toſo,
6 Prout nunc hîc oramus pro vobis.
7 Regnante [a] Demetrio anno centeſimo ſex-
ageſimo nono, nos Jehudęi reſcripſimus vobis
de afflictione & impetu, qui ſupervenerat nobis
annis illis, ex quo defecerat [a] Jaſon & comites
ejus a terra ſancta & regno:
8 (Qui poſtquam incendiſſent veſtibulum, &
innocentem ſanguinem effudiſſent, nos orantes
dominum ita exauditi ſumus, [a] ut obtulerimus
ſacrificia & ſimilam, accenderimus lucernas, &
panes propoſuerimus)
9 Ut nunc etiam agatis [a] dies [b] tabernaculo-
rum Ciſlevo menſe,
10 [a] Anno centeſimo octogeſimo octavo, qui
Jeruſchalaimis & in Jehudæa ſunt ſenatus [a] popu-
luſque Jehudæ Ariſtobulo magiſtro [a] Ptole-
mæi regis (qui eſt de gente [a] unctorum ſacerdo-
tum) & Jehudæis qui ſunt in Ægypto ſalutem &
incolumitatem,
11 E magnis periculis a Deo ſervati maximas
gratias agimus ei, [a] ut qui in regem fuiſſemus di-
micatum.
12 Is enim [c] eduxit [a] eos qui dimicaverant in-
ſtructa acie contra civitatem ſanctam.
13 Nam veniens dux in Perſida, & copiæ co-
mitantes eum quę ſuſtineri non poſſe videban-
tur, conciſę ſunt in [a] loco ſancto Nanęę, ſacer-
dotibus qui Nanææ miniſtrant verbis doloſis
utentibus.
14 Ut enim [a] congreſſurus cum ea advenit in
locum Antiochus & [a] amici comitantes ipſum,
accipiędarum pecuniarum cauſa dotis nomine.
15 (Quas

[b] Græ. *feſtum nopegia.*

[c] Græ. *ficti ut ebullirent? ſic ſequenti. 10. 9.*

15 (Quas proponebant ipſi ſacerdotes Nançę ipſo accedente cum paucis in ambitum fani) concludentes illi templum,

16 Poſtquam introiviſſet Antiochus, aperuerunt abditam [a] ſpecus portam, & jacientes lapides tanquam fulgure obruerunt ducem, eumq; in membra dividentes, capita adempta iis qui foris erant; projecerunt.

17 In omnibus benedictus ſit Deus noſter, qui tradidit eos qui fecerant impiè.

18 Acturi in [a] Ciſlevo, vigeſimo quinto die, purificationem templi, opus eſſe diximus, ut exponeremus vobis ut ipſi quoque celebretis æquè diem ignis illius, ac tabernaculorum: quando Nechemja qui extruxerat templum & altare obtulit ſacrificium.

19 [a] Etenim cùm in Perſidem agerentur majores noſtri ſacerdotes pii, qui tum erant, accipientes de igne altaris clàm, abſconderunt in cavo putei [a] fundum habentis [d] aridum, in quo collocaverunt *eum* tutò, adeò ut omnibus ignotus eſſet locus.

[d] Græ. *vacuum aqua.*

20 Prætergreſſis autem annis multis, quando viſum eſt Deo, miſſus Nechemja rege Perſidis poſteros ſacerdotum qui abſconderant miſit ad ignem illum: cumque expoſuiſſent [a] nobis ſe non inveniſſe ignem, ſed aquam denſam,

21 Juſſit eos haurientes inde afferre; & ubi oblata ſunt quæ ad ſacrificia pertinebant, juſſit ſacerdotes Nechemja inſpergere aqua & ligna ipſa, & quæ incumbebant illis.

22 Quod poſtquam factum eſt, & tempus advenit quo ſol reſplenduit, qui priùs erat nubilus, [a] accenſa eſt pyra magna, adeò ut admirarentur omnes.

23 Tunc orationem habebant ſacerdotes cùm abſumeretur ſacrificium, ſacerdotes (inquam) & *populares* omnes incipiente [a] Jonathane, reliquis verò acclamantibus, ut Nechemja.

24 Erat autem oratio illa hujuſmodi: Domine Jehova Deus omnium creator, formidabilis & potens juſtuſque, & miſericors,

25 Solus rex & bonus, ſolus [c] beneficentiſſimus, ſolus juſtus & omnipotens, ac æternus, qui conſervas Jiſraëlem ab omni malo, qui feciſti majores electos, & ſanctificaſti eos,

[c] Græ. *clemens.*

26 Accipe ſacrificium hoc pro toto populo tuo Jiſraële, & cuſtodi partem tuam, atque ſanctifica:

27 Ampliùs collige turbam diſperſam noſtram; in libertatem aſſere eos qui ſerviunt in gentibus; qui nihili fiunt, & abominationi ſunt reſpice, & agnoſcant gentes ipſæ te eſſe Deum noſtrum.

28 Tormentis affice eos qui potentia abutuntur, & contumelioſi ſunt [f] ſuperbè,

[f] Græ. *in ſuperbia.*

29 Planta populum tuum in loco ſancto tuo ſicut dixit Moſche.

30 Sacerdotes autem pſallebant hymnis interea:

31 Poſtquam verò conſumpta ſunt ea quę erant ſacrificii, tunc reſiduam aquam Nechemja juſſit lapidibus maximis [a] capi.

32 Quod ubi factum eſt, [a] flamma accenſa *in eis* per relucens ex adverſo lumen ab altari ipſo, *aqua* conſumpta eſt.

33 Cumque manifeſtum fuiſſet hoc factum, & nuntiatum Perſarum regi venientibus in locum ubi ignem abſconderant ſacerdotes qui abducti fuerant aquam apparuiſſe, ex qua [g] Nechemja reſpurificaſſet ad ſacrificia pertinentes.

[g] Græ. *quicirum Nechemjam, ut verſ. 36.*

34 Rex circumſepivit locum re probata, & ſanctum effecit:

35 Et multa accipiens munera variáque [a] donavit rex, quæ gratioſè largiri placuit.

Helleniſmus.

36 Vocavit autem Nechemja locum illum [a] Nephtar, quod ſi interpreteris, purificationem ſonat: vocaturq; [h] a vulgo Nephtar.

[h] Græc. *de multis.*

ANNOTATIO.

1 Fratribus] *Hic liber partim centonem habet ex variis ſcriptis conſarcinatum, (prout in ipſo limine oſtenditur) partimque epitomen, ut exponitur infrà 2.24. Nam primùm ponitur exemplum unius epiſtolæ ad Jehudæos in Ægypto verſantes de obſervanda ſcenopegia, uſque ad verſum 10. deinde verò alterum exemplum epiſtolæ miraculoſæ & fabuloſæ ponitur uſque ad 2.20. cui narrationi ſubjicitur communis reliqui libri præfatio, uſque ad caput tertium. Sed hæc prior nihil ad argumentum libri iſtius pertinet.* Ægyptum] *non quidem eò deportati cum Firmeja, prout intelligendum falſò videretur ex libro Hhevræ 4. ſed partim deportati a Ptolemæo Lagi filio, partimque a Philadelpho benignè accepti, & acciti ut narrat Joſephus lib. 12. Antiq. Judaic.* 7 Demetrio] *nempe Nicanore, Demetrii Soteris filio, de quo 1. Macb. 11.* 19. Jaſon] *de quo infrà cap. 4. & ſequentibus.* 8 Ut obtul.] *id eſt, ut ordinarium Dei cultum inſtituerimus: ſynecdoche.* 9 Dies tab.] *id eſt, ferias illas conceptivas in menſem Novembrem inſtitutas 1. Mac. 4. 59, ut infrà 18.* 10 Anno cent.] *nempe a regno Seleucidarum, ut his libris intelligendum eſt.* Populúſque Je.] *nam dividuntur qui erant in Jehudæa in duos ordines, ſenatorium & plebeium.* Ptolemæi regis] *nempe Lathyri, qui filius fuit Ptolemæi Evergetis, quo regnante conſcriptæ ſunt hæc.* Unctorum ſa.] *id eſt, ſummorum: nam ſummus ſacerdos unctus appellatur diacriticos, vide quæ annotavimus Exod. 40.* 11 Ut qui] *id eſt, quibus fuiſſet prælium cum Antiocho rege committendum, niſi proſpexiſſet Deus.* 12 Eos] *id eſt, Antiochum Illuſtrem cum copiis, quodam impetu animi & fervore impulit ut nos miſeros faceret & ferretur aliò.* 13 Loco ſancto] *ſic placet interpretari, ac non templum; quia teſte Herodoto & Cicerone libro de legibus 2. Perſa autoribus Magis non ferunt parietibus includi deos, ſed omnia ſtatuunt eis patentia ac libera, quia eorum hic mundus omnis templum eſt & domus. Eſt autem Nanæa. (ſi Joſepho credimus) Diana dicta (ut obſervavimus ſuprà 1. Mach. 6. 2.) quaſi puellam dixeris. Sed hanc hiſtoriam totam fabuloſam eſſe nemo negaverit, qui Polybium, Joſephum, aut præcedentis libri caput 6. & cap. 9 infrà, cum hoc comparabit: quorum in exponenda hiſtoria conſenſum huic ſomnio anteponimus.* 14 Congreſſurus] *fingit enim Antiochum Nanææ conjugium ambiviſſe ut dotem perciperet, id eſt, theſaurum abditum in ſacrario Nanææ dolis ſpecie occuparet; nempe promittentibus ſe ſacerdotibus ea lege, ſi Antiochus ſponſus illius eſſe. Cujuſmodi commenta de Tiberio, Nerone, & Heliogabalo teſtantur hiſtorici.* Amici] *velut pronubi comitantes ſponſum, ſive παράνυμφοι.* 16 Specus] *qui pro laqueariibus accipiunt φάτνωμα, non animadvertunt quod ex Herodoto & Cicerone modò dicebamus, Perſas templis extructis caruiſſe. Quamobrem nos φάτνωμα potiùs accipimus pro ſpecu, & conceptaculo ærarii in terra effoſſo ad præſe-*

più formam, quod Græci vocant φάτνην. Nam ex eadem comparatione in navibus quoque appellantur ἐλινέμματα teste Athenæo, opæ, sive columbaria, foraminaq; in navium ambitu facta ad ejaculandum missilia; videl. cet a specie præsepii, cujus formam habet accessus subterraneus ad specum. 18 Ciſlevo] *ex inſtituto Jehudæ Macb. ei ſuprà 1. Macb. 4. 52. & 59.* 19 Etenim] *hæc jam altera fabula, quam neque ſacrorum, neque apochryphorum ullus præter hunc, neque Jehudæorum, neque gentilium libri (quod ſciam) tradiderunt: etſi Jehudæos extollendæ gentis ſuæ adeò ſtudioſos non eſt credibile, fuiſſe rem tantam prætermiſſuros ſilentio. Contrà enim vulgatum eſt in illorum commentariis inde a deportationis tempore gloriam Dei, arcam (de qua cap. 2.) & alia quinque deſiderata fuiſſe.* Fundum] *ſic legendum βάθον, non autem τάξιν.* 20 Nobis] *id eſt, genti noſtræ.* 23 Jonathane] *ſacerdote ſummo, de quo Nechem. 12. 11.* 31 Capi] *id eſt, in lapides cavos inferri, fortè ſervandi animo.* 32 Flamma] *id eſt, ita exarſit flammæ ignis qui erat in altari, ut repercuſſu, ſive (ut loquimur) reverberatione ſua aquam illam lapidibus inditam accenderet, abſumeretq;.* 35 Donavit] *id eſt, erogavit in locum ſanctum.* 36 Nephtar] *Syra, non autem Hebræa origine; quod rem eſſe fabuloſam docet: fuiſſet enim profectò dubio Nechemja Hebræum nomen tam ſancto Dei operi impoſiturus.*

CAPUT II.

1 INVENITUR autem in ſcriptis Jirmejam Prophetam juſſiſſe eis qui deportandi erant, ut ignem acciperent, prout ſignificatum eſt:

2 Et mandaviſſe prophetam iis qui deportandi erant cùm daret ipſis legem ut non oblivi ſcerentur præceptorum Dei, ac non aberrarent cogitationibus, videntes ſimulacra aurea, argenteaque, & mundum circumſtantem ea;

3 Et alia dicentem hujuſmodi, hortatum eſſe ne abſiſteret lex ab [a] animo ipſorum. [a] Græ. *corde.*

4 Erat quoque in eadem ſcriptura, ut tabernaculum & arcam jufſerit idem propheta divino reſponſo facto unà ſecum iter facere;

5 Cumque proceſſiſſet ad montem, quem Moſche conſcendens ſpectaverat hæreditatem Dei, venientem Jirmejam inveniſſe domicilium in ſpelunca factum; & tentorium, & arcam, atque altare ſuffitus intuliſſe illuc, & januam obſtruxiſſe.

6 Advenientes autem quoſdam eorum qui unà comitabantur, ut annotarent viam, non potuiſſe invenire eam:

7 Quod ubi cognovit Jirmeja, increpantem eos dixiſſe, incognitum fore locum illum, donec congereget Deus venturam congregationem populi, facta miſericordia;

8 Tunc autem Dominum demonſtraturum illa, & appariturum gloriam Domini, ac nubem; quemadmodum etiam tempore Moſchis manifeſta fuerat, & Schelomone poſtulante ut locus ſanctificaretur, magnificè fuerat patefacta, 2. *Reg.* 8.

9 Idque cùm præditus ſapientia obtulit ſacrificium dedicationis & conſecrationis tēpli; *Levit.* 9. 24.

10 Quemadmodum etiam Moſche apud Dominum orante deſcendit ignis de cœlo, & ſacrificia conſumpſit: ac etiam Schelomone orante deſcendens ignis conſumpſit holocauſta.

11 Quum dixit Moſche propterea quòd non fuiſſet comeſtum ſacrificium pro peccato, fuiſſe conſumptum. *Levit.* 10.

12 Similiterque Schelomo dies octo celebravit.

13 Enarrabantur autem & in ſcriptis illis, & in commentariis Nechemję reſ eędem, & quemadmodum comportans bibliothecam accumulavit ſcripta de regibus, & Prophetis, ſcriptaque Davidis, & de donariis regum epiſtolas.

14 Similiter autem Jehuda ea quæ intercideram propter bellum quod accidit nobis, comportavit omnia; ſuntque ea apud nos.

15 Horum igitur ſi indigebitis, qui exportent ad vos mittite.

16 Celebraturi ergo purificationem hanc, reſcripſimus vobis; rectè igitur feceritis dies eoſdem celebrantes.

17 Deus autem qui ſervavit totum populum ſuum, idem reddit hæreditatem omnibus, regnumq; & ſacerdotium, & ſanctificationem;

18 Quemadmodum promiſit in lege: ſperamus enim in Deo, ipſum citò miſerturum noſtri, & congregaturum *nos* e terra, quę ſubeſt cœlo, in locum ſanctum:

19 Nam exemit nos e magnis malis, & locum purgavit.

20 Res autem a Jehuda Macbęo geſtas, & fratribus ejus, & templi magni purificationem, & aræ dedicationem,

21 Etiamque prælia in Antiochum Illuſtrem, & Eupatorem filium illius geſta,

22 Et illuſtria ſigna e cœlo edita viris pro Jehudaiſmo certatim agentibus ſtrenuè; adeò ut totam regionem, cùm pauci eſſent, depopulati ſint, & barbaras turbas perſecuti,

23 Et celebre in toto orbe habitabili templum inſtauraverint, civitatēque liberaverint, & leges (quæ mox diſſolvendæ erant) teſtituerint, Domino cum omni æquitate placato in ipſos:

24 Hęc a Jaſone Cyrenæo declarata libris quinque, tentabimus uno volumine contrahere.

25 Nam conſiderantes confuſionem numerorum, & difficultatem propoſitam iis qui volunt evolvere narrationes hujus hiſtorię propter materiæ multitudinem;

26 Curavimus ut volentibus legere exhiberetur [b] delectatio, ſtudioſis reimemoria complectendæ facilitas, omnibus denique in librum hunc incidentibus utilitas. [b] Græ. *delectationem: ſic deinceps.*

27 Ac nobis quidem, qui moleſtiam ſuſcepimus conficiendæ Epitomes, non facile ſed *plenum* fuit ſudorum opus, ac vigiliarum:

28 Quemadmodum ei qui parat convivium, & quærit omnium utilitatem, [c] res difficilis eſt. Veruntamen ad habendas gratiarum actiones a multis, libenter moleſtiam hanc ſuſtinebimus, [c] Græ. *non facile.*

29 Accuratam quidem de ſingulis rebus tractationem autori concedentes; maximè verò laborantes, ut lineamentis epitomes inſiſtamus.

30 Quemadmodum enim novæ domus architectum oportet curam habere totius ſtructuræ, qui autem encauſticen & picturam aggreditur, eum oportet res ad ornatum proprias exquirere; ſic etiam de nobis cenſeo;

31 Autori quidem hiſtoriæ convenire, ut penetret

tret & ambulacra faciat verborum, multaque rimetur in rebus singularibus ;

32 Ei verò qui enarrationem inde excerptam facit, concedendum esse ut brevitatem dictionis sectetur, & quę ad exornationem causarũ pertinent, aversetur.

33 Hinc ergo narrationis initium faciamus, ad ea quæ prę fari oportuit hoc tantùm adjungentes. Stolidũ enim fuerit ante historiam multis circumfluere ; historiam verò contrahere.

ANNOTATIO.

1 Invenitur] *Hæc tertia fabula genus scriptionis arguit, quam ne impudentissimi quidem Jehudæi acceperi sunt; apud quos vulgo dictum est, nusquam arcam Dei, & ceu extitisse, ut diximus suprà 1.19. Cæterum vide quam bene huic conveniat cum quarto Hhezræ 10. 22.* Scriptis] *quænam hæc scripta sint, neque divinare libet, neque possim : fuerunt certè alicujus commentorum artificis ; qualia multa religionis species importat hierophylacii : ut solus Herodotus testis futurus est locupletissimus.* Significatum est] *suprà 1. 19.* 2 Legem] *quam liber Hhezræ quartus amissam fuisse dicit.* 4 Una secum] *sic interpretamur Græcum verbum ex notatione ipsius, ut 1.Cor.10.4.* 5 Montem] *de quo vide Deut.32.49.* 8 Gloriam Domini] *id est, ignem & nubem : quæ duo signa deinde ὑστερον πρότερον sequentibus exponuntur.* 14 Jehuda] *de hac historia, ut etiam de præcedente nihil habetur, quæ Nechemiæ tribuitur. Omnes autem quo in pretio habendæ sint, & Josephus contra Apionem, & alii multi docuerunt.* 25 Numerorum] *sic reprehendunt isti Jasonis historiam tum magnitudinis, tum varietatu nomine : falsitatis etiam debuerant, cùm neque secum ipsi neque cum aliis conveniat.* 28 Ad habend.] *id est, ut de multũ bene mereamur; quam speciem loquendi observat Paulus, 2.Cor.9.12.*

CAPUT III.

1 DUm sancta civitas cum omni pace habitaretur, & leges conservarentur optimè, propter pietatem [a] Onię sacerdotis summi, & improbitatis odium ;

2 Accidit ut ipsi quoque reges honorarent locum, & templum missis muneribus optimis [a] decorarent ;

3 Adeò ut Seleucus ipse rex Asiæ suppeditaret de suis reditibus omnes sumptus ad ministeria publica sacrificiorum pertinentes.

4 [a] Schimhhon autem quidam ex Binjaminis tribu præfectus templo constitutus, cùm adversus sacerdotum summum de [a] iniquitate, quam volebat in civitate tueri, contenderet ;

5 Eò quòd vincere Oniam non poterat, venit ad Apollonium, Thrasæi filium, qui ea tempestate dux erat Cœles Syrię atque Phœniciæ :

6 Et renuntiavit ei pecuniis, quarum numerus dici non poterat, plenum esse gazophylacium Jerusalaimis ; adeò ut multitudo [a] earum quæ extributis colligebantur esset innumerabilis, & minimè venirent eæ ad sacrificiorum rationem : fieri autem posse, ut illę sub potestatem regis reciderent.

7 Congressus autem Apollonius [a] cum rege, de indicatis ipsi pecuniis exposuit ei ; qui ut antè elegeret Heliodorum præfectum ærario, misit eum, & mandata dedit ut prędictarum pecuniarum exportationem faceret.

8 Itaque statim Heliodorus instituit profectionem ; specie quidem, tanquam Cœles Syriæ & Phœniciæ civitates obiturus ; sed facto propositum regis effecturus.

9 Cùm autem venisset Jeruschalaima, & benignè [a] a summo sacerdote civitatis exceptus esset, exposuit de facto indicio illo, & cujus causa adesset demonstravit, rogavitq́; an [b] ex veritate hæc ita se haberent.

10 Cui ut sacerdos summus ostendit [a] deposita esse viduarum orphanorumq́ue,

11 Quædam verò etiam Hyrcani esse [a] filii Tobijæ, viri prę stantis excellentis, non autem ejusmodi ut calumniatus fuerat impius ille Schimhhon ; eaq́ue omnia esse quadringenta talenta argenti, & ducenta auri,

12 Et injuria affici eos qui res suas crediderunt sanctimoniæ illius loci, & honorati in universo mundo templi majestati & inviolatæ religioni ; illud omnino fieri non posse :

13 Heliodorus propter mandata quæ habebat regis, dixit ea planè in ærarium regis esse inferenda.

14 Ac dicto die ingrediebatur, ut pecuniarum istarum ratione habita de iis ordinaret : itaque fuit non parva in tota civitate angustia.

15 [a] Sacerdotes verò ante altare sacris vestibus induti, projiciebant se ipsos, & inclamabant cœlum versus eum qui leges tulit depositi, ut iis qui deposuerant pecunias illas integras conservaret.

16 Neque poterat quisquis videbat summi sacerdotis vultum, quin vulneraretur mente ; nam aspectus, & mutatus color declarabat angustiam quæ urgebat animum ipsius :

17 Circumfusus enim erat viro illi timor quidam & horror corporis, ex quibus manifestus efficiebatur contemplantibus dolor qui inerat cordi.

18 Alii verò ex ædibus gregatim exiliebant ad publicam supplicationem, eò quòd [c] abiturus esset in contemptum locus :

19 Et succinctæ sub mammas mulieres ciliciis vias implebant, inclusæq́ue virgines alię quidem ad portas concurrebant, alię ad muros, aliq́ verò per fenestras prospectabant flexæ,

20 Et omnes protendentes manus in cœlum [d] deprecabantur.

21 Eratq́ue miseranda promiscuæ multitudinis prostratio, & sacerdotis summi in angustia magna versantis expectatio.

22 Hi ergo invocabant omnipotentem dominum, ut res creditas integras iis qui crediderant cum omni securitate conservaret.

23 Heliodorus verò cùm illud quod decretum fuerat faceret, ipso ibidem cum satellitibus ad ærarium jamq́ue prę sente,

24 Ille spirituum & omnis potestatis princeps illustre signum effecit magnum, adeò ut omnes qui fuerant ausi convenire, obstupefacti potentia Dei in [e] deliquium animi formidinemq́; converterentur.

25 Apparuit enim quidam equus ipsis terribilem habens sessorem, & pulcherrimo tegmine adornatus, qui delatus impetu impegit

[a] Græ. *glorificarent.*

[a] Græ. *veritatibus.*

[c] Græc. *venturus.*

[d] Græ. *faciebant deprecationem.*

[e] Græ. *dissolutionem.*

Heliodoro anteriores vngulas ; qui autem insidebat armaturam auream habere videbatur.

26 Alii quoque duo ᵉ ante ipsum apparuerunt adolescentes, robore decori elegantissimi gloria,& amictu speciosi,qui etiam ab utroque latere adstantes,indesinenter eum flagellabant,multas ei injicientes plagas.

27 Cùm itaque subitò in terram cecidisset, & multis tenebris circumfusus esset, rapientes simul eum & imponentes lecticę *satellites*.

28 Eum qui modò cum multa concursatione & toto satellitio in prędictum ingrediebatur gazophylacium, eum inquam qui auxilium ab armis nullum consequi potuerat extulerunt,

29 Manifestè agnoscentem potentem administrationem Dei, atque hic quidem divina efficacitate mutus,& omni privatus spe ac salute jacebat.

30 Illi verò domino benedicebant, qui suprema gloria suum locum affecisset, & templum illud quod paulò antè metu ac turbatione plenũ fuerat , cùm omnipotens dominus apparuit , gaudio lętitiaque impletum est.

31 Quidam verò Heliodori familiaribus citò rogaverunt Oniam ut invocaret Altissimũ,ut vitam gratiosè donaret homini qui planè jacebat ᶠ animam acturus.

32 Tum veritus sacerdos summus ne fortè suspicionem haberet rex maleficium aliquod in Heliodorum a Jehudæis consummatum esse, sacrificium obtulit pro salute illius viri.

33 Cumque sacerdos summus Deum exorasset, iidem adolescentes iterum apparuerunt Heliodoro,iisdem vestibus induti,& stantes dixerunt,multas habe gratias Oniæ sacerdoti summo, nam propter eum gratiosè vitam tibi donavit Deus.

34 Tu verò e cœlo flagellatus denuntia omnibus maximum Dei robur, atque his dictis ᵍ disparuerunt.

35 Heliodorus autem, cùm sacrificium obtulisset domino,& vota maxima vovisset ei qui vitam ipsi reparaverat,Oniamque salutasset,castra movens ad regem reversus est ;

36 Testificans omnibus, quæ aspectu viderat, opera Dei maximi.

37 Interrogante autem rege Heliodorum,quis nam aptus esset qui adhuc semel mitteretur Jerusalaima,dixit,

38 Si quem habes hostem , aut rebus tuis insidiantem, hunc mitte illuc, & flagellatum recipies ipsum,si tamen salvus evaserit : eò quòd in loco revera quædam est Dei potentia.

39 Nam ille qui habitationem cœlestem obtinet, inspector est & adjutor illius loci, qui venientes ad ʰ malefaciendum verberat, & perdit:

40 Atque sic quidem cessérunt res Heliodori, & custodia gazophylacii.

ᵉ Græ. *disparentes facti sunt.*

ᶠ Græ. *in ultimo anhelitu.*

ʰ Græ. *malficium.*

ANNOTATIO.

1 Oniæ] *Qui filius fuit Schimhhonis, filii pr. oris Oniæ,ut narrat Josephus sub finem capitis 4 lib. 12. Antiquitat.* 4 Schimhhon] *hic toto cœlo a Josepho dissidet ; & (nisi me animus fallit) a veritate ipsa , ne Sacerdotum genus ignominia ulla afficeret : non propterea Binjaminitam templi custodem fuit.* Iniquitate] *quod alii libri* ἀγοραστίαν *legunt, hoc est ædilitatem,nobis tam videtur ab hoc loco alienum,quàm quod maximè.* 6 Earum quæ ex] *hanc vocem vulgò in libris confusam distinguimus & sic* φορεῖν : *nam sensus est,injuriam Seleuco regi fieri maximam : infinitum enim thesaurum esse in gazophylacio templi & tamen sacerdotes pecuniam ad res sacras erogandam tanto numero a rege accipere, ut nec hæc quidem tota, ad sacros usus expendatur.* 7 Cum rege] *nempe Seleuco Philopatore,sive (ut Josephus vocat) Sotere, de quo ver. 3.* 10 Depositæ] *de hoc depositi religiosi genere lege Ambrosium lib. 2. Officiorum cap. 29.* 11 Filii Tobijæ] *qui hoc Onia mortuo, cum fratribus suis a partibus Oniæ tertii, sive Menelai stetit contra Jasonem. ut Josephus scribit ibidem cap. 6.* 15 Sacerdotes] *similem penè narrationem & verbis similibus vide in Schimhhone, sive Historia Ptolemæi Philopatoris, libro qui vulgò dicitur imperitè Macbæorum tertius.* 26 Ante ipsum] *puta Heliodorum.*

CAPUT IIII.

1 ᵉ ILLE autem Schimhhon de quo antè diximus,qui index fuerat pecuniarum & patrię, malè loquebatur de Onia, tanquam si ipse & Heliodorum impulisset, & malorum artifex extitisset,

2 Virumq́; ᵃ bene de civitate meritum,& curatorem gentilium suorum, legumq́;studiosum, insidiatorem in negotia *Regis* audiebat dicere.

3 Sed cùm inimicitia eò usque procederet, ut etiam per aliquem eorum qui a Schimhhone probabantur,cædes committerentur :

4 Considerans Onias difficultatem contentionis,& Apollonium furere velut Cœles Syriæ & Phœniciæ ducem adaugendo malitiam Schimhhonis, ad regem se ipsum contulit,

5 ᵉ Non quòd civium accusator esset,sed spectans illud quod publicè privatimq́; toti multitudini conducebat.

6 Videbat enim fine regali providentia fieri non posse, ut res ampliùs sortirentur pacem, & Schimhhonem nõ cessaturum a dementia ista.

1. *Mac.* 1. 11. 7 Sed cùm Seleucus vitam morte commutasset, & regnum Antiochus qui Illustris cognominabatur accepisset, ambivit ᵉ Jason frater Oniæ summum sacerdotium.

8 Pollicitus regi pro consecutione trecenta sexaginta talenta argenti, & alterius cujusdam reditus talenta octoginta :

9 Præterea etiam promittebat se alia centum quinquaginta constituturum , si concederetur ipsi potentia sua gymnasium & Epheborum ludum sibi constituere,& cives Jerusalaimorum ᵉ cùm Antiochenis conscribere.

10 Cùm autem annuente rege principatum obtineret, statim ad ᵉ Græcum ritum tribules suos traduxit.

11 Et humana regum indulta Jehudæis proposita per Joannem patrem Eupolemi (qui legationem pro amicitia & societate ad Romanos habuerat)exorata dejecit,legalesq́; administrationis dissolvens illegitima novavit instituta.

12 Ultrò enim sub ipsam arcem gymnasium fundavit,& potentissimos Epheborum subigens ᵉ sub petaurum duxit.

13 Atque hoc pacto invalescebat quidam Helleniśmus & progressus morum alienigenarum, propter

ᵃ Græ. *benefactorem civitatis.*

propter ſupremam iſtam iſtius impii, 'ac non ſacerdotis ſummi Jaſonis impuritatem;
24 Adeò ut non ampliùs alacres ſacerdotes eſſent adminiſteria altaris: ſed templum ipſum contemnentes, & ſacrificia negligentes, feſtinabant communicare cum iniquo palæſtræ ſpectaculo poſt diſci provocationem,
25 Patrios quidem honores nihili facientes Græcanicas verò glorias pro optimis ducentes.
26 Quorum etiam cauſa pervaſit ipſos gravis calamitas, cùm quorum æmulabantur ductum & quibus omninò volebant conformari, hos inimicos atque ultores habuerunt,
27 Nam impiè contra divinas leges venire non eſt facile; veruntamen hæc ſequens tempus declarabit.
28 Cùm autem celebraretur 'quinquēnale certamen Tyri, cui rex aderat:
29 Miſit Jaſon iſte ſceleſtus ſpectatores 'tanquā Antiochenſes e Jeruſchalaimis, exportantes argenti drachmas trecentas ad ſacrificium Herculis, quas etiam ipſi qui exportabant poſtulaverunt non [b] erogari ad ſacrificium;
30 Sed propter ipſos qui apportabant erogavit ad triremes comparandas.
31 Miſſo autem in Ægyptum Apollonio filio Meneſthei, [c] propterea quòd ad obtinendas primas a Philometore rege accerſitus erat, perciens poſtea Antiochus 'eum a rebus ſuis alienum factum eſſe, curavit ut contra ipſum confirmaretur: quamobrem Joppen venit, ac inde profectus eſt Jeruſchalaima.
32 Ubi magnificè a Jaſone & civitate acceptus cum facibus & acclamationibus, introductus eſt poſtea hoc modo in Phœnicia abducto exercitu conſtitit.
33 Poſt triennium verò miſit Jaſon Menelaum fratrem Schimhhonis, cujus antè meminimus, afferentem pecunias regi, & de negotiis neceſſariis monita facturum.
34 Hic verò commendatus regi, cùm gloriam tribuiſſet ei, 'coram poteſtate, ad ſe ipſum tranſtulit ſacerdotium ſummum, eò quòd Jaſonem talentis argenti trecentis ſuperaſſet.
35 'Cùm itaque regâlia mandata accepiſſet, advenit, nihil quidem ſacerdotio ſummo dignum afferens, ſed animos crudelis tyranni beſtiæque barbaræ impetus habens.
36 Ac Jaſon quidem, qui 'proprium fratrem abdicaverat, 'abdicatus ab 'altero profugus in Ehammonitida regionem expulſus eſt:
37 Menelaus verò principatum obtinuit, ſed promiſſarum regi pecuniarum nihil curavit exigebat verò eas Soſtratus præfectus arci:
38 Ad hunc enim pertinebat rerum quæ ex vectigalibus colligebantur, exactio: quamobrem hi duo a rege accerſiti ſunt.
39 Ac Menelaus quidem reliquit ſacerdotii ſucceſſorem Lyſimachum fratrem ſuum: Soſtratus verò Cratetem præfectum Cypriis.
40 His autem hoc modo conſtitutis, accidit ut Tarſenſes & 'Mallotæ ſeditionem moverent: eò quòd Antiochidi pellici regis dono dati eſſent.
41 [e] Celerrimè itaque rex venit ad conſtituendum res illas, relicto qui vices fungeretur Andronico, ex viris [d] dignitate præſtantibus.
42 Ratus autem Menelaus ſe arripuiſſe occaſionem commodam, aurea quædam inſtrumēta templi ſubtrahens, donavit Andronico, & alia vendidit Tyrum & in civitates circumjacentes *exportata*.
43 Quod bene cognoſcens Onias redarguit poſtquam ſeceſſiſſet in locum tutum, 'Daphnen, quæ ad Antiochiam ſita eſt.
44 Quare Menelaus aſſumptum ſeorſim Andronicum hortatus eſt ut Oniam occideret; qui veniens ad Oniam (cùm perſuaſus eſſet ad dolū, dexteràque data cum juramentis confirmatus) & dans dexteram, quamvis ſuſpectus eſſet perſuaſit ut ex aſylo 'procederet: itaque eum reperè circumcluſit, nulla juſti reverentia ductus:
45 Quam ob cauſam non ſolùm Jehudæi, ſed etiam multi ex aliis gentibus indignati, tulerunt ægerrimè injuſtam hanc hujus viri cædem.
46 Cùm autē reverteretur rex e partibus Ciliciæ, compellaverunt eum Jehudæi qui in civitate erant, ſuffragantibus etiam odio improbitatis Græcis, eo quòd præter rationē Onias interfectus eſſet.
47 Itaque Antiochus ex animo contriſtatus & verſus ad miſericordiam etiámque lachrymans propter temperantiam defuncti, ſūmamque modeſtiam,
48 Et accenſus animo ſtatim Andronici purpuram abſtulit, veſtes diſrupit, circumduxit per totam civitatem in eum locum ubi impiè Oniam occiderat, & illic homicidam vita privavit; Domino dignam ipſi punitionem rependente.
49 Sed cùm ſacrilegia multa fierent per civitatem Lyſimacho, [e] conſcio Menelao, & fama foris pervulgata eſſet, congregavit ſe multitudo contrà Lyſimachum, multis jam aureis inſtrumentis varias in partes ablatis.
50 Cūq; excitatæ turbæ ira plenę eſſent, armans contrà Lyſimachus ad ter mille viros, cœpit manus injuſtas inferre, duce imprimis 'Chavranenſi quodā provecto ætate, nec verò minus amentia.
51 Illi verò cùm ſimul viderent quoque impreſſionem Lyſimachi arripentes alii ſaxa, alii fuſtes [f] denſos, alii verò ex adjacente cinere, quod depſebant pugillis prehendentes, projicebant in milites Lyſimachi:
52 Eamque ob cauſam multos quidem eorum [g] vulnerarunt, multos verò etiam proſtraverunt multos q; ad fugam compulerſit ipſum, denique ſacrilegum prope gazophylacium interfecerunt
53 De his autem conſtitutum eſt Judicium contra 'Menelaum:
54 Et adveniente rege Tyrum contra ipſum accuſationem fecerunt tres viri a ſenatu miſſi.
55 Menelaus vero jam deprehenſus promiſit pecunias multas Ptolemęo filio Dorymenis, ut perſuaderet regi.
56 Quamobrem accepta ea Ptolemęus adductum regem in quodam periſtylium, ut refrigeraturum ſe traduxit *a ſententia*.
57 Qui autorem quidem totius mali Menelaum abſolvit ab accuſationibus; miſeros autem illos, qui ſi etiam apud Scythas dixiſſent cauſam, liberi a condemnatione fuiſſent abſoluti, [h] illos adjudicavit morti.
58 Itaque celeriter pœnam injuſtam ſubierunt, eò quòd antea pro civitate, populoque, & ſacris vaſis dixiſſent cauſam.
59 Eamque ob cauſam Tyrii quoque odio improbitatis iſtius adducti, res ad ſepulturam eorum pertinentes ſuppeditaverunt magnificè.
60 Menelaus verò propter [i] ſummam potentiorum avaritiam magnus civium ſuorum inſidator effectus, manſit in principatu inoleſcens malitia.

ANNO

[b] Græ. *uti.*

[c] Græ. *propter vocationes primas Philometoris.*

[d] Græ. *qui in dignitate ſui erant.*

[e] Græ. *cum ſcientia Menelai.*

[f] Græ. *denſitates.*

[g] Græ. *vulneratos fecerunt.*

[h] Græ. *illis mortem adjudicavit.*

[i] Græ. *potentiorum avaritias.*

ANNOTATIO.

1 Ille autem] *De quo ſuprà 3.4.& ſequentibus.* 5 Non quòd] *his verbis Joſephum mentitur, adeò à veritatem ipſam evidentiſſimè: vide Joſephum antiquitatum Judaic.lib.12.* 7 Jaſon] *qui Jeſus dicebatur: antiochenum nomen aut Græcum adoptavit, ne quid Judæum vel nomine tenus ſaperet.* 9 Cum Antiochenis] *id eſt, referre in civium Antiochenorum numerum: ita pudebat ipſum Jeruſchalaimorum.* 10 Græcum] *id eſt, apud gentes receptum ſynecdoche, qua plurimùm Paulus utitur. Sic verſu 13.& 15.* 12 Sub petaurum] *ſic interpretor Græcam vocem πέταυρον ſecutus Phavorinum. Nam πέτασος & πέταυρον ex eadem origine dicta ſignificant machinâ ligneam rotis verſatilem; ex qua petauriſtæ maxima corporis agilitate evolabant, ut meminit Feſtus ex Lucilio, atque Martialis.* 13 Ac non ſacerdotis] *iterum impingit Joſepho colaphum, indignè ferens ut hæc catena maleficiorum (ut cum Ammiano Marcellino loquar) & concinnator technarum dicatur è ſacerdotum genere.* 18 Quinquennale certa.] *quoderat Herculu, ut veteres hiſtoriæ docent, & indicatur ſequente verſu.* 19 Tanquam Antiochen.] *nam Antiochenſes in certamen ero abant munera: cives autem Jeruſchalaimorum pro Antiochenſibus habebantur ſuprà verſ.9.* 21 Eum] *puta Ptolemæum Philometora, cui primùm cum Antiocho convenerat.* 24 Coram poteſtate] *id eſt, cùm regem in os alloqueretur, propterea quòd bellè & aulicè aſſentatus eſſet.* 26 Proprium frat.] *Oniam, ut ſuprà verſ.7.* Altero] *fratre videlicet Meneleo, qui etiam Joſepho teſte Onias Junior dicebatur.* 30 Mallotæ] *ex Mallo maritimo Ciliciæ oppido, cujus meminerunt Ptolemæus & alii.* 33 Daphnen] *oppidum Daphnæ fluvio impoſitum, a quo nomen habet.* 34 Procederet] *id eſt, venires inde Antiochiam, ut ex ſequentibus conſtat.* 40 Chavranenſi] *id eſt, regione Chavranis, de qua Jechezk.47.16 & 18.* 43 Menel.] *quòd ipſo conſcio & participe Lyſimachus ſacrilegia ſua perpetraſſet, ſuprà verſ.39.*

CAPUT V.

1 SUB idem verò tempus [a] ſecundam profectionem Antiochus in Ægyptum comparavit.

2 Accidit autem per totam civitatem fermè ad quadraginta dies, ut apparerent in aëre currentes equites auratos amictus habentes, & lanceis turmæ ritu armati, [a] gladiiſque ſtrictis,

3 Et turmę equitum diſpoſitæ, congreſſioneſque factæ, & incurſiones utrorũque, & clypeorum agitationes, & [b] ſpicula multa, & tela conjecta, & aureorum ornamentorum ſplendores, & loricę omnigenæ.

4 Quamobrem omnes expetebant ut oſtentum iſtud [c] bene cederet.

5 Sed cùm increbruiſſet falſus ſermo, tanquam ſi commutaſſet Antiochus vitam *morte*, aſſumens Jaſon mille viros minimùm, repentè in civitatem fecit impreſſionem: quibus jam ſuper murum convenientibus, ac denique jam occupata civitate Menelaus in arcem confugit.

6 Jaſon verò faciebat cædes civium ſuorum nemini parcens, non cogitans ſecum proſperitatem in cognatos infelicitatem eſſe maximam.

7 Cum itaque videretur ſibi hoſtium ac non gentilium tropæa diruere, dominatum non obtinuit, ſed pro fine inſidiarum percipiens pudorem, profugus iterum in regionem Hhammonitarum abiit.

8 Itaque terminum malæ converſationis ſortitus eſt, cùm incluſus apud Aretam regem Arabum, [d] in civitatem unam ex altera fugiens, perſecutione preſſus ab omnibus, exoſus ut deſertor legum, & execrabilis ut patrię civiumque carnifex, in Ægyptum ejectus eſt.

9 Et qui multos e patria extorres fecerat, extorris periit, delatus ad Lacedęmonios tanquam ſi ob cognationem fuiſſet *apud illos* protectionem conſecuturus:

10 Et qui multitudinem inſepultorum ejecerat nullo fuit comitatus luctu, neque ſepulturam ullam qualemcunque, nedum patrium ſepulchrum habuit.

11 Sed cùm iſta [e] innotuiſſent regi, concepit pro rebus factis Jehudæos defecturos eſſe: itaque jungens venit ex Ægypto, efferatus animo, & civitatem occupavit armis:

12 Ubi mandavit militibus conſcindere, ac non parcere obviis quibuſque, & eos qui domos conſcendere ut trucidare.

13 Itaque fiebant juvenum & ſenum occiſiones, virorumque & mulierum ac puerorum deletio, virginumque & infantium cædes:

14 Adeò ut octoginta millia totis diebus tribus conſumpti ſint, quadraginta quidem trucidationibus, & *alii* non pauciores cæcis venditi.

15 Non contentus autem iſtis auſus eſt in ſanctiſſimum totius terræ templum ingredi, ducem habens Menelaum, qui proditor legum fuerat & patriæ:

16 Et ſceleratis manibus ſacra vaſa capiens & quęcunque ab aliis regibus ad augmentũ gloriæque loci & honorem fuerant repoſita, profanis manibus, contrectans,

17 Elatus eſt mente Antiochus, non cognoſcens propter peccata eorum qui civitatem habitaverant, Dominum ad breve *tempus* iratum fuiſſe, ac propterea [f] deſpectum fuiſſe locum.

18 Quod ſi non eveniſſet, neque in multa peccata fuiſſent delati, quemadmodum Heliodorus (qui miſſus fuerat a Seleuco rege ad inſpectionẽ gazophylacii) hic quoq; in ipſo aditu repentè [g] flagellatus averſus fuiſſet ab audacia ſua.

19 Verùm non propter locum gentem Dominus, ſed propter gentem locum elegerat:

20 Ac propterea idem locus qui unà fuerat particeps adverſorum caſuũ, qui fuerunt in gẽte, poſtea cõmunicavit beneficii; & qui relictus fuerat omnipotentis iræ, iterum ex maximi Dominii concilatione cum omni gloria fuit reſtitutus.

21 Antiochus igitur mille octingenta talenta exportans e templo celeritimè in Antiochiam ſeceſſit, exiſtimans præ ſuperbia ſe cùm terram navigabilem, tum mare ipſum pervium pedibus

22 Sed reliqui etiam præfectos ut malè afficerent gentem; Jeruſchalaimis quidem Philippum genere Phrygem, moribus mẽgis barbarũ quàm qui conſtituerat ipſum;

23 Garizimis verò Andronicum, ac præterea Menelaum; qui peſſimè *aliorum* omnium ſupra cives efferebatur, ut adverſus cives Jehudæos animum habebat inimiciſſimum.

24 Et miſit abominationum principem Apollonium cũ exercitu, nempe viginti duobus millibus, mandans ut omnes qui juſta ætate erãt jugularet; mulieres verò juniores venderet.

25 Hic

[a] Græ. *gladiorúmque eductionibus.*
[b] Græ. *ſpiculorum multitudines, & telorum jactus.*
[c] Græ. *ad bonum fieret.*
[d] Græ. *in civitatem ex civitate.*
[e] Græ. *acciduſſent.*
[f] Græ. *ſuiſſe locum deſpectum.*
[g] Græ. *ſuum.*

25 Hic autem cùm veniſſet Jeruſchalaima ſimulans ſe pacificum, cohibuit ſe uſque ad ſanctum diem ſabbathi; quo occupās feriātes Jehudæos. illos milites qui parebāt ipſi, mandavit armari,
26 Ita egreſſos omnes ad ſpectandum confodit, & per civitatem cum armis diſcurrens multam peremit multitudinem.
27 Jehuda verò Macbæus [h] novem aliis comitantibus ſecedens, in montibus ferarum more tranſigebat vitam cum ſuis comitibus; qui gramineo alimento veſci perſeverabant, ne contaminationis illius eſſent participes.

[h] Græc. *decimus quodammodo exiſtens.*

ANNOTATIO.

1 Secundam] *De qua vide annotata in Danijelis* 11. 18 Quod ſi non] *hic diſcedit ab hiſtoria autor, prout deinceps feciſſe videbimus: nec tantopere laborat, ut hiſtoriam ſimpliciter narret, quàm ut gentem ſuam extollat, omnibus ſuis digreſſionibus.* Flagellatus] *ſuprà* 3.24. *& ſequentibus.* 23 Garizimis] *id eſt, in Samaria, ubi fuerat ab impio Menaſche inſtitutum templum, ut infrà* 6.2. *& Eccleſiaſtici* 50.27. 24 Miſit] *videlicet poſt biennium,* 1. *Mac.* 1.30. *Græca autem vox* μυσάρχης, *quam vulgo interpretantur ab odio, aliud omninò ſignificat. Nam aut ſingulari ratione* μυσάρχης *appellatur, quod abominandorum iſtorum conſiliorum princeps fuerit quæ executus eſt, ut duo ſequentes verſus oſtendunt (eſt enim* μῦσος *abominatio) aut ſignificat præpoſitum, (ut Imperatores vocant) ſacro ærario, id eſt, intimo theſauro regis, qualis erat apud Romanos locus quem Eavissam appellabant: atque hæc interpretatio ex* 1. *Mac.* 1.30. *confirmari videretur; ſed prior eſt ſimpliciſſima.*

CAPUT VI.

[a] Græ. *poſt non multum tempus.*

1 PAULO pòſt tempore miſit rex ſenem [a] Antiochenum qui cogeret Jehudæos, ut tranſilientes a patriis legibus non regerentur legibus ipſis Dei:
2 Et contaminans templum quod erat Jeruſchalaimis, Jovis Olympii, illud verò quod erat Garizimis (prout erant habitatores loci) Jovis hoſpitalis nominaret,
3 Difficilis autem & gravis erat populo malitiæ hujus inſtitutio.
4 Nam templum luxu & comeſſationibus implebatur a gentibus, molliter vitam conſumentibus cum [b] meretricibus, & [c] ſacroædis ambitu ad mulieres ſe adjungentibus, etiamque intrò ſerentibus quæ non conveniebant;
5 Et altare rebus illegitimis, quas lex vetuerat, implebatur.
6 Neque verò celebrare licebat ſabbatha, neque patrias ſolennitates obſervare, neque ſimpliciter ſe Jehudæum confiteri;
7 Sed ducebantur cum acerba neceſſitate die natali regis ſingulis menſibus ad [d] viſcerationē; & cum erat Dionyſiorum feſtum, cogebantur [d] hederam ferentes pompam Baccho ducere.
8 Decretum quoque [d] prodiit in vicinas civitates Græcas, ſuggerente [e] Ptolemæo, ut contra Jehudæos eadem proſecutio, & viſceratio fieret:
9 Qui autem ad ritus Græcos tranſire nollent, ii jugularentur, itaque nihil niſi miſeria inſtans videri poterat.
10 Nam duæ mulieres quę filios circumciderant abductæ ſunt, ad quarum ubera ſuſpenſis natis, publicè per civitatem circumductis eas, deorſum a muro præcipitaverunt.
11 Alii verò inter ſe concurrentes ad ſpeluncas, ut latenter ſeptimum diem celebrarent, indicati [f] Philippo, concremati ſunt; quia religio fuerat ipſis ut ſibi ſuccurrerent, propter gloriā diei religioſiſſimi.
12 Itaque hortor eos qui librum hunc legunt, ne propter calamitates iſtas contrahantur: ſed cogitent ſupplicia hęc non ad interitum, ſed ad eruditionem generis noſtri ſpectare:
13 Etenim quòd non diu ſinuntur qui agunt impiè, ſed ſtatim in ſupplicia incidunt, magnæ beneficentiæ ſignum eſt:
14 Non enim judicavit Dominus, quemadmodum etiam in aliis gentibus longa patientia differt donec ipſi ad complementum peccatorum concurrentes puniantur, ita etiam nobis faciendum eſſe; ut poſtea non ulciſcatur nos, ſi tandem ad peccatorum ſummum perveniremur.
15 Quamobrem miſericordiam quidem nunquam aufert a nobis; ſed erudiens cum calamitate non derelinquit populum ſuum.
16 Verùm hęc ad commonitionem dicta a nobis ſunto.
17 Nunc his paucis poſitis ad narrationem veniendum.
18 Elhhazar quidam ex primoribus ſcribis vir jam provectus ætate, & aſpectu faciei pulcherrimus, cogebatur [e] hiare ut comederet ſuillam carnem.
19 Hic autem conjunctam gloria mortem potiùs, quàm vitam cum abominatione complectens ultrò ad [f] tormentum adducebat;
20 Idque ſe inflectens palam, quemadmodum oportet accedere eos quiſe audent ab eis defendere quæ propter vivendi ſtudium guſtare eſt nefarium.
21 Ac illi quidem qui ad illegitimam viſcerationem illam conſtituti erant, propter notitiam quę ab antiquis temporibus cum viro hoc *interceſſerat*, aſſumptum eum ſeorſim hortabātur, ut afferens carnes quæ ab ipſo comparatæ eſſent uteretur iis quibus conveniret ipſi; ſed ita ſimularet, quaſi comederet *ſecundum* ea quæ a rege mandata erant, de carnibus ſacrificii;
22 Ut hoc facto liberaretur a morte, & propter veterem cum ipſis amicitiam humanitatem cōſequeretur.
23 Hic autem honeſtam ſuſcipiens cogitationem, & dignam ætate ac ſenectutis excellentia & comparata ac ſpectata canicie optimāque a puero educatione, ac potius ſancta & divinitus indita legis inſtitutione, [g] continuò reſpondit, edicens ut citò ad ſepulchrum prœmitteretur.
24 Non enim hac ætate noſtra (*inquit*) dignum eſt ſimulare, ut multi juvenes ſtatuentes Elhhazarum nonagenarium tranſiviſſe ad alienigenarum ritus:
25 Illi quoque propter ſimulationem meam, & propter paululam iſtam & momentaneam vitam ſeducantur per me, & [h] abominandam maculam ſenectutis comparem.
26 Etenim ſi ad præſens extrahar e ſupplicio humano; at omnipotentis manus, neque vivus neque mortuus effugiturus ſum.
27 Quapropter nunc quidem viriliter vitam com-

[b] Græ. *ſocii.* [c] Græ. *ſacris edulibus.*

[d] Græ. *exiit.*

[e] Græ. *hiare.*

[f] Græc. *tympanum: ſic verſ.* 28.

[g] Græc. *conſequenter.*

[h] Græ. *abominationem & maculam.*

commutans *morte*, cùm hæc senectute dignus videbor.

28 Tum juvenibus exemplum nobile reliquero, aut alacriter & generosè pro gravibus & sanctis legibus honestam mortem oppetant; atque his dictis ad tormentum confestim venit,

29 Cùm illa quibus ducebatur, animum illum benevolum quem paulò antè ipsi exhibuerant in malevolum convertissent, propter sermones quos antè habuerat; prout ipsi dementiam esse cogitabant.

30 Cùm autem plagis moriturus esset, ingemiscens dixit; Domino qui sanctam cognitionem habet manifestum est me, cùm potuerim liberari a morte duros perferre corpore dolores flagellatum, adimo verò libenter propter reverentiam ipsius hæc pati.

31 In hunc igitur modum emigravit ille, non tantùm juvenibus sed etiam plurimis e gente mortem suam [h] pro exemplo animi generosi & monimento virtutis relinquens.

[h] Græ. *exemplu, &c.*

ANNOTATIO.

1 Antiochenum] *Athenienſem legunt Græci libri, quos quidem viderim: ſed mea ſententia melior eſt lectio Hieronymi, qui Antiochenum vocat, cùm Rex Antiochiæ tanquam in regia civitate habitaret, & cives incolaſque illius cum privilegiis & prærogativis, tum dignitatibus extolleret ac promereretur.* 7 Viſcerationem] *genus ſacrificii, in quo adſtantibus fiebat creanomia, id eſt, idolothytorum diſtributio.* Hederam] *Bacchо ſacratam, ex gentium ritu; ſimile vide in libro Schimhhonis, qui vulgò dicitur Machæorum 3. cap. 2. 21.* 8 Ptolemæo] *videlicet filio Dorymenis, cujus mentio facta eſt ſuprà 4. 45. & ſequentibus.* 11 Philippo] *de quo ſuprà 5. 22.* 19 Tormentum] *id eſt, ipſe ultrò præiens, dux erat tortoribus, ut ad mortem iret. Eſt autem tympanum inſtrumentum quo diſtendebantur ſontes cùm erant cædendi aut examinandi flagris, ut apparet ex fine hujus capitis: quod genus ſpectat Apoſtolus ad Heb. 11. 35.* 20 Se inflectens] *id eſt, ita contendens toto corpore ad tormenti locum, ut ſolent nautæ qui remulcum agant: quod ſignificat verbum προσκλίνειν, a quo hic aoriſtus, non autem a πίπτω deducitur.*

CAPUT. VII.

1 ACCIDIT autem etiam fratres ſeptem cum matre prehenſos cogi a rege ut illicitis carnibus ſuillis veſcerentur, flagellis cæſos & taureis.

2 Sed unus illorum qui primus cauſam dixit, ita locutus eſt, quid rogare vis, & diſcere a nobis; nam parati ſumus mori potiùs, quàm leges patrias tranſgredi,

3 Tum exitus furore mandavit rex, ut [a] ſartagines & lebetes ſervefierent:

4 Quibus repentè fervefactis, ejus qui primus eorum dixerat mandavit precidi linguam & cute circumdetracta extremos artus reſecari cæteris fratribus & matre unà videntibus:

5 Deinde eum omnino effectum inutilem juſſit ad pyram adduci ſpirantem, & frigi: cùm autem vapor e ſartagine admodum ſe [a] diffunderet, hortabantur alii alios, fratres cum matre, ad generosè obeundam mortem, ſic dicentes.

[a] Græc. *diceret.*

[b] Græ. *veritatibus.* [c] Græ. *faciem Deut. 32. 36.*

6 Dominus Deus inſpicit, & [b] revera [c] de nobis conſolationem accepturus eſt, quemadmodum per canticum quo in [c] os conteſtabatur de claravit Moſche, dicens, & de ſuis ſervis conſolationem accipiet.

7 Poſtquam verò primus migravit hoc modo, ſecundum duxerunt ad ludibrium, & capitis pelem cum capillis detrahentes interrogaverunt, an comedes priuſquam ſuppliciis membratim afficiatur corpus?

8 Atque hic reſpondens patria voce dixit, minimè.

9 Quamobrem hic quoque ut primus ille ex ordine tormentum pertulit, cumq; [d] extremum ageret ſpiritum dixit, tu quidem ſceleſte ex hac præſente vita nos eximis: verùm rex mundi nos pro ſuis legibus mortuos ſuſcitabit in æternam reſurrectionem vitæ.

[d] Græ. *in ultimo ſpiritu exiſtens.*

10 Poſt hunc autem tertius in ludibrium traductus, cùm lingua ab ipſo poſceretur, eam citò protulit, & manus audacter protendit, dixitque generosè.

11 Hæc a Deo cœli poſſedi, atque hæc deſpicio propter ejus leges, ut qui hæc ab ipſo ſpero me de integro reportaturum eſſe.

12 Adeò ut rex ipſe & qui cum eo erant obſtupeſcentes admirerentur adoleſcētis animum, ut dolores iſtos nihili faceret.

13 Atq; hoc quoque defuncto, quartum ſimiliter cædentes cruciabant;

14 Qui cùm propè eſſet ut moreretur, ſic dixit, optabile eſt mutari expectationes quæ ſunt ab hominibus, & quæ a Deo ſunt expectare, noſiterum reſurrecturos per ipſum: etenim tibi reſurrectio ad vitam non erit.

15 Conſequenter etiam quintum adductum cædebant, qui reſpiciens in illum dixit:

16 Poteſtatem inter homines habens cùm ſis corruptioni infeſtus, facis quod vis: verùm ne putes genus noſtrum a Deo derelictum eſſe;

17 Sed tu expecta, & contemplare magnā ejus potentiam, ut te & ſemen tuum cruciaturus eſt.

18 Poſt hunc adduxerunt ſextum, qui cùm moriturus eſſet, dixit ne erres fruſtrà; nos enim propter nos ipſos perpetimur hæc cùm peccaverimus in Deum noſtrum; atque hæc digna admiratione facta ſunt:

19 Tu verò ne putes te impunitum fore, qui oppugnare Deum agreſſus es.

20 Sed mater ſupra modum admirabilis fuit dignáque memoriæ optimæ; quæ ſub tempus unius diei ſimul videns perire ſeptem filios, forti animo ferebat, propter ſpes quas in Domino poſuerat.

21 Et unumquemq; eorum hortabatur voce patria, generoſo animo impleta: fœmineāque cogitationem maſculo animo excitans dicebat eis;

22 Neſcio quomodo in meo utero comparueritis, neque ego ſpiritum vitamq; ſum largita vobis, neque primariam cujuſque in formationem ego coaptavi.

23 Igitur conditor ille mundi, qui finxit hominum ortum & omnium naturam invenit, & ſpiritum & vitam vobis pro miſericordia iterū redditurus eſt, quandoquidem nunc vos ipſos deſpicitis propter leges ipſius.

24 Antiochus autem putans ſe contemni & probroſam hanc eſſe ſuſpicatus vocem cùm adhuc minimus natu ſupereſſet, non tantùm ſermonibus ad hortationem faciebat, verùm etiam juramentis confirmabat ſe ditaturum ſimul & beatiſſimum effecturum illum ſi traduceretur ab inſtituris patriis, & pro amico habiturum, & negotia concrediturum.

25 Et quia adoleſcens minimè attendebat, rex accerſitam matrem hortabatur ut pueri conſultrix pro ſalute eſſet;

26 Quæ cùm ille multis hortatus eſſet, recepit ſe ſuaſuram filio.

27 Tum mater ad eum inclinans, ludificata crudelem tyrannum patria lingua ſic dixit,
28 Fili miſerere mei, quæ novem menſes te in utero circumtuli, quæ lactavi te triennium, quæ educavi te & perduxi ad ætatẽ hãc uſque, & quæ moleſtias educationis pertuli. peto a te, fili, ut reſpiciens in cœlum & terram, & videns omnia quæ in eis ſunt, agnoſcas Deum hęc feciſſe ex iis quæ non erant, & humanum genus ita factum eſſe.
29 Ne timeas carnificem iſtum, ſed eſto dignus fratribus tuis, mortémque ſuſcipe, ut eadem miſericordia cum tuis fratribus excipiam te.
30 Hæc autem ſolùm deſinente dixit adoleſcens, quæ ſunt res quas expectatis? non ſum obediturus præcepto regis; ſed præcepta legis audio, quæ majoribus noſtris per Moſchen data eſt.
31 Tu autem, qui omnis mali in Hhebræos inventor es, nequaquam effugies manus Dei:
32 Nos enim propter noſtra ipſorum peccata patimur:
33 Quod ſi increpationis ac eruditionis gratia Deus vivens in nos pauliſper iratus eſt, at iterum conciliabitur ſervis ſuis.
34 Sed tu, ô impie & omnium hominum flagitioſiſſime, ne fruſtra extollaris fremens, & incertis expectationibus fretus in cœleſtes pueros attollens manum.
35 Nondum enim omnipotentis inſpectoris Dei judicium effugiſti,
36 Etenim jam hi fratres noſtri, qui brevem laborem ſuſtinuerunt, divino fœderi vitę æternę acciderunt; tu verò judicio Dei, juſtas pœnas iſtius ſuperbiæ reportaturus es.
37 Ego autem ſicut fratres illi, & corpus & animã trado pro legibus patriis, invocans Deum ut brevi ſit propitius huic genti, [a] utque tu per quæſtiones & flagella ad confitendum abducaris ipſum ſolum Deum eſſe.
38 In me verò & fratribus meis ſiſtatur omnipotentis ira, quæ in univerſum genus noſtrum juſtè adducta eſt.
39 Tunc excitus rex furore, in hunc ſupra alios peſſimè invectus eſt, acerbè ferens quòd ita ſannis exagitatus eſſet.
40 Hic igitur purè migravit *e vita*, omnino cõfidens in domino.
41 Denique ultima [e] poſt filios vitam finivit mater. [e] Græ. *filiorum.*
42 De viſcerationibus igitur, & [f] immanibus cruciatibus hactenus dictum eſto. [f] Græc. *excedentibus.*

ANNOTATIO.

3 Sartagines] *Non eas quidem minimas, quæ in re culinaria ſunt, ſed cortinas, & lebetes ampliſſimos, quales in baphiis ſunt, ut in eas cortinas mutila corpora conjicerentur.* 6 De nobis] *id eſt, injuriam quæ nobis fit ulciſcens, conſolationem accipiet de inimicis ſuis.* 22 Neſcio] *i. neq; rationem teneo, neq; facultate prædita ſum aut fui unquam gignendi vos: ſic interpretandum oſtendunt ſequentia, ut Ijobi 39. 4. accipitur ſciendi verbum* 37 Utque tu] *reſpicit ad hiſtoriam quæ habetur infrà 9. 11 & ſequentibus. De hac autem hiſtoria tota plura vide apud Joſephum in oratione de Macbæis, quæ dicitur* περὶ αὐτοκρατόρος λογισμοῦ.

CAPUT VIII.

1 JEHUDA autem Macbæus, & qui erant cum eo latenter proficiſcentes in viros adhortabantur cognatos; & eos qui permanſerant in Judaiſmo aſſumentes congregaverunt ſex virorum millia: [p] Mat. 3.
2 Et invocarunt Dominum, ut aſpiceret populum ab omnibus afflictum, miſeraretur templum ab hominibus impiis profanatum,
3 Miſertuſque civitatis (quæ & perdita erat, & [a] æquanda ſolo) inclamantem ſe [b] occiſorum ſanguinem exaudiret: [a] Græ. *futura erat æquum ſolum.* [b] Græ. *ſanguinum: Hebraiſmus.*
4 Ac recordatus illegitimæ perditionis infantium innocentum, & blaſphemiarum quæ pronuntiatæ fuerant in nomen ipſius, odium imparitatis oſtenderet.
5 Macbæus autem [c] cùm haberet aciem, jamque non poterat a gentibus ſuſtineri, ira Domini in miſericordiam verſa. [c] Græ. *facius in acie conjuncta.*
6 Civitatéſque & vicos ex improviſo veniens ſuccendebat, & commoda loca occupans non paucos hoſtium in fugam vertebat.
7 Maximè [d] noctium adjumento ad hujuſmodi inſidias utebatur, adeo ut ſermo quidam de fortitudine ejus ubique perſonaret. [d] Græ. *noctes imperantes capiebat.*
8 Videns verò [e] Philippus brevi hominem ad incrementum perveniſſe, & frequentius ſecundis rebus provehi, [f] Ptolemæo Cœles Syriæ & Phœniciæ duci ſcripſit ut ſuccurreret unà negotiis regis.
9 Ipſe verò citò electũ Nicanorem filiũ patrocli e ſummis amicis miſit, ſubjectis ei *multitudine* e gentibus omnigenis non paucioribus viginti mille, ut univerſum Jehudæorum genus tolleret; & Gorgiam quoque ducem & rerum militarium peritum adjunctxit ei.
10 Diſtulerat autem Nicanor tributum quod Rex debebat Romanis, talentorum bis mille, ut ex captiva Jehudæorum turba expleret illud:
11 Et ſtatim ad maritimas civitates miſerat, provocans ad emptionem [g] mancipiorum Jehudæorum, & promittens ſe nonagena mancipia talento addicturum eſſe; *ſcilicet* non expectans conſecuturam in ipſum ultionem ab omnipotente. [g] Græ. *corporum.*
12 Jehudæ verò [h] innotuit res de Nicanoris invectione: [h] Græ. *accidit.*
13 Qui ut communicavit cum ſuis comitibus adventũ illius exercitus, formidoloſi *homines* & qui juſtitiæ Dei diffidebant, diffugerunt & ſe a loco ſubduxerunt:
14 Alii verò omnia [i] vendebant quæ relicta erant, ac ſimul orabant Dominum ut liberaret eos qui ab impio Nicanore, antequã congrederentur, fuerant venditi: [i] Græ. *propter invocationem ſuper ipſos venerandi, &c.*
15 Quod ſi non propter ipſos facturus eſſet, at *certè* propter fœdera ipſius cum majoribus inita, & [k] proptera quód de venerando & magnifico ejus nomine vocabantur. [k] Græ. *propter*
16 Tunc convocatos eos qui aderant ſibi ad ſex mille numero Macbæus hortabatur ne propter hoſtes percellerentur, neque metuerent amplam multitudinem gentium injuſtè ipſos invadentiũ; ſed generoſè dimicarẽt aſſumentes ante oculos injuriam ab ipſis iniquè in locum ſanctum conſummatam,

17 Et

17 Et verberationem civitatis ludibrio expositæ, etiámque dissolutionem illius acceptæ a majoribus administrationis.

h Græc. *audacius.*

18 Illi etenim armis, inquit, pariter & h audaciæ confidunt; nos verò Deo omnipotenti, qui & istos procedentes in nos & mundum totum potest nutu uno dejicere, confidimus.

2. *Reg.* 19.

19 Cúq; amplius collegisset corã eis & defensiones pro majoribus factas, & ultionem centum octoginta quinque millium Sancheribo parentium, quemadmodum periissent,

20 Et prælium in Babylonia adversus Galatas commissum, 'quemadmodum ipsi universè ad operã præstandã venissẽt octies mille cum 4. millibus Macedonum, & Macedonibus hæsitantibus ipsi octies mille *numero* centum viginti millia perdidissent propter auxilium ipsis e cœlo collatum, & utilitatẽ magnam accepissent:

21 His rebus fecit ut bono animo essent, & parati ad mortem pro legibus patriáq; obeundam.

22 Ita quadripartito exercitu facto, constituit etiã fratres suos, quinduces ordinis utriusq; essent, Schimhonẽ, & 'Josephũ, & Jonathanẽ, quorũ cuiq; mille quingentos milites subjecit, itemq; Elhhazarum:

23 Et postquã legisset apud illos e sacro libro, 'tesseramq; dedisset, DEI AUXILIO, ipse primæ aciei dux congressus est cum Nicanore.

24 Pugnante verò ab ipsis omnipotente, trucidarunt ex hostibus supra novem millia, vulnerarunt q; & mutilarunt membris majorem partem exercitus Nicanoris, & omnes coẽgerunt fugere.

25. Pecunias denique eorum qui advenerant ad emptionem suam acceperunt; cumque eos multum persecuti essent unà, receperunt se hora intercluſi:

26 Erat enim pridie sabbathi, quam ob causam non perstiterunt longiùs in eos incurrere.

27. Sed cum arma eorum collegissent, & spolia exuissent hostium, incubuerunt in sabbathum, pluriműm benedicentes & celebrantes Dominum; qui conservaverat ad diem illum usque 'principium misericordiæ quæ denuo stillabat in ipsos.

28 Post sabbathum autem debilitatis, viduisq; & orphanis, cùm parte me spoliis erogassent, reliquas inter se & 'pueros partiti sunt.

29 Atque his perfectis, & communi supplicatione facta misericordem Dominũ oraverunt ut ad finem usque servis suis conciliatus permaneret.

30 Postea eorũ qui Timotheo & Bacchidi aderant supra viginti millia sustulerunt conjunctis viribus 'obnixi, & munitiones altas pervalde obtinuerunt, spoliáq; plura diviserũt, æquis partibus inter ipsos, & debilitatos, orphanósq;, & viduas, senésq; effectis.

31 Cumq; arma eorum collegissent, accuratè omnia comportarunt in opportuna loca, reliqua verò spolia tulerunt Jerusalaima.

32 Philarchem quoque qui Timotheo aderat sustulerunt, hominem impurissimum, & qui multas molestias Jehudæis intulerat.

33 Similiter cùm Epinicia in patria celebrarent, Callisthenẽ (qui sacras portas succẽderat) in domum quandam sibi consulentẽ fuga, cremaverunt; itaq; dignam impietate sua mercedem reportavit.

34 Ille autẽ [i] sceleratissimus Nicanor, qui mercatores mille ad venditionẽ Jehudæorum aduxerat,

i Græ. *celeratus.*

35 Depressus ab eis qui [k] judicio ipsius minimi esse videbãtur, auxilio Domini, gloriosa veste posita per Mediterraneum mare tanquã mancipium se solitariũ subtrahens, venit Antiochiam, 'supra omnes secundis rebus usus in exercitus sui interitu.

k Græ. *suum ipsius.*

36 Et qui receperat tributũ Romanis persolvendũ, ex captivitate eorũ qui erant Jerusalaimis, [l] confectũ iri, renũtiavit Jehudæos habere propugnatorẽ Deum, atq; hoc modo inviolatos a vulneribus esse Jehudæos, quia legibus ab eo mandatis obsequãtur.

l Græ. *nũtiã*

ANNOTATIO.

8 Philippus] *Ille Phryx cujus meminit sup.* 5. 22. Ptolemæo] *non filio Dorymenis, de quo sup.* 4. 45. *sed Macrone quem Antiochus Eupator exautoravit, inf.* 10. 12. 14 Vendebant] *nempe ut expeditiores essent, & commodiùs in militiam incumberent.* 20 Quemadmodũ] *hujus Gallorum strages, sive (ut Livius nominat, Gallogracorũ, tempus mihi quidem non planè constat; sed tamen eo tempore factã fuisse conjicimus, cùm Brenno duce trajecta Græcia invaserũt Asiam, regnante Seleuco Nicanore, ut narrat Pausanias. qua in victoria res strenuæ a Jehudæis gestæ fuerunt amplissimæ, sed historicorũ invidia suppressæ, & Macedonũ virtuti attributæ.* 22 Josephum] *v. de* 1. *Mac.* 2. 5. 23 Tesseram] *symbolum militare, quod postea literis majusculis posuimus, ut ostenderemus hanc fuisse, (ut Vegetius appellat) vocalem tesseram: sic inf.* 13. 15. 27 Principium] *nam illa priorilus calamitatibus quasi recisa videbatur: ut dictũ est sup.* 7. 33. & 37. 28 Pueros] *i. milites, qui imperio ipsius paruerant, ut Gen.* 14. 24. *hujus autem rei legem vide* 1. *Schem.* 30. 22. *& seq sic infrà ver.* 30. 30 Obnixi] *metaphora elegãs ab ædibus, quarũ structura sustinentur anteridibus, ut Vitruvius nominat.* 35 Super omnes] *i. hac una re felicior suo milite, quod incolumis toto exercitu profligato potuerat effugere.*

CAPUT. IX.

1. *Mac.* 6. 1.

1 'SUB tempus autem illud Antiochus se ignominiosè e regionibus Persicis receperat.

2 Nam ingressus urbem Persepolim nomine tentavit sacrilegium committere, & civitatem obtinere; ideo irruentibus turbis ad armorum subsidium in fugam versi sunt, unde evenit ut fugatus ab indigenis Antiochus [a] turpiter referret gradum.

a Grç. *inhonestam re versionem faceret*

3 Cùm autem esset ad 'Ecbatana, [b] perlatæ sunt ad eum res Nicanori Timothéq; factæ.

b Græ. *acciderunt.*

4 Itaq; furore percitus arbitrabatur se etiam eorũ a quibus fugatus fuerat malum in Jehudæos retorsurum: ac propterea aurigam jussit indefinẽter pergentẽ profectionem perficere; ut judiciũ e cœlo jam instabat ipsi. sic enim supbè dicebat, cœmeteriũ Jehudæorũ efficiam Jerusalaima, cùm illuc venero:

5 Omnipotens autẽ Dominus Deus Jisraëlis incurabili, nec aspectabili plaga percussit eum: cũq; solummodo finiret sermonẽ illũ, occupavit eũ immedicabilis viscerũ dolor, & acerba interaneorũ tormenta;

6 Omnino justè, qui per multas & insolentes calamitates aliorum viscera tormentis affecerat,

7 Hic verò nequaquã a jactantia desinebat; sed adhuc etiam implebatur superbia, ignem spirans animis contra Jehudæos, & 'profectionem [c] accelerari jubens; sed contigit etiam, ut ipse decideret de curru qui agebatur impetu, decidentiq; gravi casu omnia corporis membra ex eo torquerentur.

c Græ. *ut.*

8 Atq; hic qui modò videbatur maris fluctibus imperare, 'pter arrogantiam qua supra [d] humanũ modum agebatur, & arbitratus statera se montes altissimos appensurũ esse dũ in terra erat, gestatorio portabatur, manifestã Dei potentiã in se demonstrans:

d Græ. *humanum.*

9 Adeò ut etiam de corpore illius impii erumperẽt vermes vivi, & illius in doloribus angoribusque viventis carnes decíderent, & ex odore ejus totus exercitus gravaretur putorem *ferre.*

10 Ita hominẽ qui paulò antè videbatur cœli astra contingere, nemo exportare poterat propter intolerabilem

rabilem illam odoris gravitatem.
11 Hic igitur cœpit vulneratus a multitudine super bię desinere, & divino flagello venire ad agnitionẽ sui, e momentis singulis graviùs affectus angoribus.
12 Cumq; ne suum quidem odorem posset perferre, hæc dixit, justum est Deo subjici, eumq; qui mortalis est res Deo pares minimè sapere.
13 Et orabat sceleſtus ille Dominum, qui jam non erat ampliùs miſerturus ipsius, sic dicens,
14 Se tum civitatem sanctam (ad quam venire festinabat ut æquaret solo & cœmeterium efficeret) liberam desiguaturum;
15 Tũ Jehudęos omnes (quos decreverat ne sepultura quidẽ dignari, sed ejicere devorandos avib^y cũ feris parvulis) eos æquales Antiochenis effecturum;
16 Quòd autẽ priùs spoliaverat sanctũ templũ, elegãtiſſimis donariis ornaturum, & sancta vasa omnia (plurimũ aucta redditurũ), & cõveniẽtes ad sacrificia sumptus ex reditibus propriis suppeditaturum:
17 Præterea etiam se fore Jehudæum, & aditurum omnem locum habitabilem annuntiãtem robur Dei.
18 Sed cùm nequaq; laborioſi dolores desinerent (nam supervenerat ei justum judiciũ Dei) de rebus suis desperans scripsit ad Jehudęos sequentes literas, habentes formam deprecationis (hoc modo:
19 Bonis Jehudęis civibus salutem plurimam & valetudinem ac prosperitatẽ rex & dux Antiochus.
20 Si valeris cũ liberis vestris & res vestrę sũt vobis ex sentẽtia, in Deo cœli spem habẽti mihi honorẽ

(Græ. per quidam temporis,

(Græ. continuus vero ſic,

(Græ. cælo.

vestrũ & benevolentiam pergratã fuerit recordari.
21 Rediens e regionibus Perſidis, & in difficilem infirmitatem inciden- necessarium duxi curare cõmunem securitatem omnium.
22 Non desperãs de me ipso, sed spem magnam habens fore ut infirmitatem hanc effugiam.
23 Considerans autem patrem quoq; meum, quibus temporibus in has superiores partes duxit exercitum, designasse eum qui sibi succederet:
24 Ut si quid præter opinionem eveniret, aut etiã aliquid grave nũtiaretur, scientes regionis incolę, cui rerum summa relicta esset, nõ turbarentur de eo:
25 Præterea cogitans adjacentes magnates, & vicinos regno tempora observare, & expectare quid eventurum sit: designavimus filium Antiochum regẽ, quem sępius accurrens in has superiores Satrapias, apud plurimos vestrũm deponens commendabam, & scripsi ad eum quę huic scripto subjecta sunt.
26 Hortor igitur vos & peto, ut memores beneficiorum publicè privatimq; observetis quisque benevolentiam qua estis in me ac filium.
27 Nã persuasus sum ipsum æquè & humanè sequẽtem propositũ consiliũ meũ, vobis obsecundaturum,
28 Ille igitur homicida & blasphemus cùm res pessimas perpessus esset, prout alios exceperat, peregrinus in montanis miserrima morte vitã commutavit.
29 Exportavit verò corp^y Philippus, qui fuerat cũ ipso educatus; qui etiam metuens filium Antiochi, ad Ptolemæum Philometora in Ægyptũ delat^y est.

ANNOTATIO.

1 Sub temp.] *Confer hunc locum cum eo qui habetur sup. 1.13. & seq: qua ex comparatione nemo non videre est aut sui oblitum autorem esse, aut certè impudentem aliquem rhapsodum primum caput & secundi partem, maxima cum injuria in libri istius intulisse.* 3 Ecbatana] *vide Tob. 3.7.* 15 Antiochenis] *vulgò legitur Athenienſibus, eodem errore quem annotavimus sup. 6.1.* 19 Civibus] *nempe Antiochenis ex dono regis, ut voviſſe dicitur ver. 15.* 20 In Deo Cœli] *q.d. is mihi qui in Deũ credo, nuntius fuerit gratiſſimus, ſi cognovero cùm res vobis honorificè succedere, tum animos bene affectos erga me.* 23 Patrem] *nempe Antiochum Magnum, qui Seleucum Philopatrem ſubſtituerat in expeditionem proficiſcens, ut moris erat regibus.* 28 Si quid] *i. aut clades, aut mors: euphemiſmus apud bonos autores frequens.* 25 Antiochum] *qui Eupator dictus eſt, ut infrà 10.10.*

CAPUT X.

(1.Mac.3.36.

(Græ. antè ducem ipſe.

1 Machæus autem & qui erant cum ipso, Domino duce & templum civitatémq; receperunt,
2 Et aras quę per forum ab alienigenis fuerant extructæ etiámq; delubra demoliti sunt,
3 Et purgato templo alterum fecerunt altare; cũq; (Græ. igneſtilia.

lapidibus attritis ignem ex eis accepissent, obtulerunt sacrificium post tempus biennii, & suffitum, lucernásq;, & panem propositionum curaverunt.
4 Quibus factis rogaverunt Dominum procidentes (Græ. in ventrem.

proni, ne ampliùs in ejusmodi mala inciderẽt, sed si quando etiam peccarent, ex æquitate ab ipso erudirentur, ac non blasphemis barbarisq; gentibus traderentur.
5 Quo autem die templum ab alienigenis fuerat pollutum, evenit eo ipso die purificationem fieri templi die vigesimo quinto mensis Cisslevi:
6 Quo cum lętitia agitaverunt diebus octo formam festi tabernaculorum, recordantes ut paulo antè tempore per tabernaculorum festum in montibus & in spelunci s fuerant ferarum modo solitarii:
7 Quapp̃ter thyrsos, & ramos speciosos, etiámq; palmas habentes, hymnos efferebant ei qui posperũ successum tribuerat ad purificandum locum suum:
8 Decreverũtq; cõmuni mãdato, & decreto in tota Jehudęorũ gente, ut hi dies quotannis celebrarẽtur.
9 Ac finis quidem Antiochi, qui Epiphanes cognominabatur, ita se habuit.
10 Nunc verò res ipsas quoq; tẽpore Eupatoris Antiochi (qui filius erat illius impii) factas declarabim^y cõtrahentes ea mala quę a bellis cõtinua acciderũt.
11 Hic enim suscepto regno designavit, qui negotiis præesset Lysiam quendam, & qui dux esset primarius Cœles Syrię & Phœnicię.
12 Ptolemęus enim qui vocabatur Macron, pluris faciens ut erga Jehudęos jus conservaret, propter injuriam quę ipsis facta fuerat, res illorum conabatur cum pace transigere.
13 Unde apud Eupatorem ab amicis accusatus, & frequenter proditor appellatus, eò quòd Cyprium fidei suę commissam habens a Philometore reliquisset, & ad Antiochum Epiphanem recessisset, neque nobilem potestatem usque adeò generosè administravisse thausto veneno decessit de vita.
14 Gorgias verò dux horum locorum factus, militem alebat exterum, & quotidie contra Jehudæos fovebat bellum.
15 Et huic conjuncti etiam Edomęi opportunas munitiones obtinentes exercebant Jehudęos, profugósque Jerusalaimis excipientes, bellum fovere aggrediebantur.
16 Quamobrem ii qui Machæo aderant, cùm factis precibus postulassent a Deo ut sibi adjutor esset, in Edomæorum munitiones fecerunt impetum.
17 In quas cùm fortiter incurrissent, compotes locorum facti sunt, & cùm omnes usti sunt qui in muro pugnabant, tum occurrentes jugularunt, sustulerúntque e medio non minus viginti millibus.
18 Cùm enim confugissent novem millia minimũ, in duas turres potentes pervalde, quæ habebant omnia ad obsidionem *ferendam* necessaria:
19 Machæus ipse ad urgentia loca seorsim abiit, relictis Schimhhone, & Josepho, atque etiam

etiam Zaccæo, multíſque cum ipſo ad obſidionem illorum.

20 Qui autem Schimhhoni aderant, pecuniæ avidi, a quibuſdam qui erant in turribus pecunia corrupti ſunt; & ſeptuaginta drachmarum millibus accepris, ſiverunt quoſdam diffluere.

21 Quod factum ut Macbæo renuntiatum eſt, congregavit ductores populi, & accuſavit quòd pecunia vendidiſſent fratres, cùm hoſtes adverſus eos dimiſerant.

[a] Græ. *factos* 22 Itaque hos proditores [a] evictos interfecit, & repentè turres illas duas occupavit,

23 Armiſque quæ in manibus ipſius erant utens ad omnia proſperè, perdidit in duabus illis munitionibus amplius vicies mille.

ſupr. 8. 24 Timotheus autem, qui priùs fuerat a Jehudæis victus, congregatis exteris copiis quamplurimis, & equitibus non paucis ex Aſia collectis adveniebat, tanquam armis Jehudæam recepturus.

25 Qui verò Macbæo aderant cùm ipſe unà accederet ad ſupplicandum Deo,

26 Terra aſpergentes capita, & lumbos ciliciis accingentes, procidenteſq; in ſolum quod eſt e regione altaris, petiverunt ut propitius ipſis factus exerceret inimitias contra inimicos ipſorum, & adverſantibus adverſaretur, prout

Levit. 26. declarat lex:

27 Deinde oratione perfuncti, aſſumptis armis proceſſerunt e civitate plurimùm; cumq; ad

[c] Græc. *in ſe ipſis fuerunt.* hoſtes appropinquaſſent, [c] reſederunt.

28 Simulac autem diffuſus eſt ortus *ſolis*, utrique congreſſi ſunt: hi quidem ſponſorem habentes proſperitatis a victoriæ virtute conjunctæ perfugium ſuum ad Dominum, illi verò ex adverſo ducem certaminum conſtituentes animum.

29 Dum autem vehemens committebatur pugna, apparuerunt adverſariis e cœlo, inſidentes equis frænatis auro, viri quinque illuſtres, & duce Jehudæorum duo.

30 Qui Macbæum aſſumentes medium, & protegentes omni armatura, quæ ſuper ipſos erat, integrum a vulneribus conſervabant: in adverſarios verò tela fulguraque ejaculabantur. Quāobrem confuſi cæcitate concidebantur, & pleni pertubatione.

31 Itaque jugulati ſunt vicies mille quingenti *pedites*, & ſexcenti equites.

32 Ipſe verò Timotheus confugit Gazara, ut appellatur, in munitum pervalde præſidium: ubi dux erat Chæreas:

33 Macbæi verò milites alacres præſidium illud obſederunt dies viginti quatuor.

34 Sed cùm ii qui intus erant, confiſi munitione loci, pervalde blaſphemarent, nefariosque ſermones objicerunt;

35 Illuceſcente die vigeſimo quinto adoleſcentes eorum qui Macbæo aderant, quidam inflammati animis propter blaſphemias, accedentes murum, viriliter feroq; animo obvium quēque occiderunt.

36 Alii verò ſimiliter conſcendentes in ambitū adverſus eos qui intus erant, incenderunt turres, & pyris accenſis vivos blaſphemos illos cremaverunt.

37 Alii denique fregerunt portas, qui receptis intrò reliquis ordinibus, occupaverunt civitatem, & Timotheū in quadam fovea abditum jugulaverunt, fratrem que ejus Chæream, & Apollophanem.

38 Quæ cùm perfeciſſent, hymnis & celebrationibus benedixerunt Domino, magnifica beneficentia Iſraëlem proſequenti, & victoriā danti ſibi.

ANNOTATIO.

21 Hic enim] *Confer hæc cum* 1. *Mac.* 6. 17. *Ex qua comparatione cùm hujus loci, tum aliorum mendacia ſunt evidentiſſima.* 12 Macron] *diſtinctionu ergò, ne confundatur cum filio Dorymenis, de quo* 1. *Mac.* 3. 38. *& alibi. Videtur autem hoc nomen Macron opprobrii cauſa ab aulicis fuiſſe impoſitum, quaſi venditorem dicas, quod ſequens verſus innuit.* 19 Joſepho] *vide* 1. *Mac.* 2. 2. *&* 5. 23 Amplius] *repetitio eſt ejus quod dictum fuerat verſ.* 17. *ut intelligamus priore illo impetu occubuiſſe undecim millia; hoc autem poſteriore ea novem millia, quæ in turres confugerant, ſuprà* 18. 32 Chæreas] *frater Timothei, infrà verſu* 37.

CAPUT XI.

[a] Græc. *poſt paucum omnino tempus.* 1 POST [a] tempus autem paucíſſimum Lyſias procurator regis & cognatus, præfectúſque negotiis, valde graviter ferens ea quæ facta fuerant,

1. Mac. 6. 28. 2 Congregatis quaſi octoginta millibus, & equitatu univerſo, adventabat contra Jehudæos; ſtatuens ſe cùm civitatem effecturum [b] Græcorum habitaculum,

[b] Græ. *Græcis.* 3 Tum etiam templum ad quæſtum pecuniæ accommodaturum, quemadmodum cætera delubra gentium, & venale quotanis redditurum ſacerdotium ſummum:

4 Minimè ad hæc conſiderans potentiam Dei, ſed mente captus propter myriadas, peditum, & millia equitum atq; elephantes octoginta.

5 Cumque Jehudæam ingreſſus acceſſiſſet prope Beth-zuram, quæ munito agro ſita erat diſtans quaſi ſtadiis quinque Jeruſchalaimis, affligebat eam:

6 Sed ubi Macbæi comites perceperunt illum obſidere munitiones ſuas, ejulatibus & lachrymis ſupplicaverunt ipſi ac turbæ Dominum, ut

[b] bonum angelum mitteret ad ſalutem *præſtandā* Jiſraëli.

7 Ipſe autem Macbæus primus aſſumptis armis hortatus eſt alios, ut periculum ſecum perferentes, fratribus ſuis ſuccurrerent:

8 Quamobrem etiam alacriter ſimul fecerunt impetum. Cùm autem ibidem eſſent ad Jeruſchalaima, apparuit antecedens ipſos eques veſte alba, armaturam auream commovens:

9 Et ſimul omnes benedixerunt Deo miſericordi, animíſque confirmati ſunt, adeò ut non ſolū homines, ſed beſtias etiam ferìſſimas muroſque ferreos parati [c] impetere,

[c] Græc. *venerare.* 10 Proceſſerunt [d] ordinibus ſuis adjutorem habentes e cœlo, miſerente ipſorum domino.

[d] Græc. *in diſpoſitione.* 11 Ita leonum more irruentes in hoſtes, proſtraverunt illorum undecim millia, & mille ſexcentos equites:

12 Omnes

12 Omnes verò coëgerunt fugere, quorum plurimi vulnerati conservati sunt[a] nudi; ipse verò Lysias turpiter fugiens servatus est:

13 Et prout non erat demens, reputans secum damnũ quod acceperat, & cogitans invictos esse Hhebræos, quibus omnipotens Deus auxilietur,

14 Mittens persuasit se consentire in omnes *conditiones* justas; & quia etiam ipsius erat ut persuaderet regi, se coacturum ut ipsis amicus esset.

15 Annuit itaque Macbęus omnia ad quæ Lysias hortabatur, utilitatis curam habens: nam quæcunque Macbęus tradidit Lysiæ descripto pro Jehudæis, ea concessit rex.

16 Fuerunt enim scriptæ Jehudæis literæ a Lysia quidem[e] hoc modo: Lysias populo Jehudęorum salutem.

17 Jochanan & Abschalom missi a vobis cùm tradidissent subscriptum responsum, rogaverunt pro rebus quę significantur illo.

18 Quæcunque igitur oportuit ad regem perferri, declaravi; quæ verò fieri posse contigit, ille concessit.

19 Si igitur servaveritis illam in negotia hęc benevolentiam, etiam in reliquum tempus conabor in causa esse ut bonis afficiamini.

20 De rebus autem[f] singularibus pręcepi & illis & legatis meis, ut colloquantur vobiscum.

21 Valete. Anno centesimo quadragesimo octavo, die[g] Jovis Corinthii vicesimo quarto.

22 Regis verò literę sic habebant: Rex Antiochus Lysię fratri salutem.

23 Postquam pater noster ad Deos migravit, volentes incolas regni nostri turbis vacuos & incumbere in rerum suarum procurationem:

24 Quandoquidem audimus Jehudæos, qui non acquieverũt mutationi quam fecerat pater ad *ritus* Græcos, sed suam ipsorum institutionem malunt, postulare ut concedantur sibi sui ritus legitimi:

25 Volentes igitur illam quoque gentem[h] vacare turba, judicavimus & templum ipsis restituendum, & administrationem relinquendam secundum mores qui fuerunt majorum ipsorum tempore.

26 Itaque benefeceris si mittens ad eos dexteras dederis, ut nostrum consilium cognoscentes & bono animo sint, & suaviter versentur in rerum suarum occupatione.

27 Ad gentem verò, Regis literæ erant hujusmodi: Rex Antiochus senatui Jehudęorum, Jehudæisque aliis salutem.

28 Si valetis, erit prout volumus; nos quoque valemus ipsi.

29 Manifestum fecit nobis Menelaus vos[a] velle descendere, & rebus propriis incumbere.

30 [i] Iis ergo qui descendunt ad vos usque ad trigesimum mensis Xanthici, futura est[i] fides cum securitate:

31 Ut Jehudæi utantur suis ipsorum [k] cibis & legibus, quemadmodum etiam priùs; & nemo ipsorum ullo pacto afficiatur molestia rerum errore commissarum nomine.

32 Misi autem[a] Menelaum quoque, ut consoletur vos.

33 Valete. Anno centesimo quadragesimo octavo, decimo quinto Xanthici.

34 Miserunt quoque Romani ad eos literas ita habentes: Quintus Memmius, Titus Manlius legati Romanorum, populo Jehudæorum salutem.

35 Quibus in rebus Lysias cognatus regis concessit vobis, nos etiam comprobamus:

36 Quæ autem judicavit ad regem referenda esse, mittite confestim aliquem qui de iis prospiciat, ut exponamus quemadmodum convenerit vobis: nos enim provehimur Antiochiam.

37 Ideoq; festinate & mittite aliquos, ut nos etiam cognoscamus qua sitis sententia.

38 Valete. Anno centesimo quadragesimo octavo, die Xanthici decimo quinto.

[e] Græ. continentes modum hunc.

[f] Græ. quæ ex parte.

[g] Græ. esse.

[h] Græ. extra turbam esse.

[i] Græ. dextera.

[k] Græ. sumptibus.

ANNOTATIO.

1 Post tempus] *Quàm multum narratio hujus capitis distet ab autore prioris Macbæorum & a Josepho quoque, res ipsa loquitur. Quamobrem de hac narratione, quemadmodum etiam de aliis, judicium facimus.* 6 Bonum ang.] *hæc variè possumus interpretari: sed autorem puto ad Pythagoream doctrinam respexisse, de bonis & malis angelis singulos prosequentibus: quam doctrinam Jehudæi jam olim acceperunt. Atque hoc pacto videtur autor innuere, hoc genus orationis per spiritum Dei fuisse factum, ut qui eventum postulato respondisse doceat versu* 8. 12 Nudi] *id est, nudatis armis suis ut in servitutem aut vincula traherentur.* 21 Jovis Corinthii] *sic vulgo quidem legitur: sed cùm omnia hæc mensium nomina sint Macedonica, utpote regno a Macedonibus constituto; ego Dioscurum legendum puto, qui mensis fuit Macedonum septimus redintegrande arationi commodus: quemadmodum etiam postea nominatur Xanthicus, qui mensis fuit illorum quintus.* 29 Vellè descendere] *id est, desiderare, ut a militaribus incursionibus liberi, non ampliùs cogamini intra muros Jerusalem amorum & munitionum aliquot vos continere: sed ut per me vobis liceat habitationes vestras singulu repetere, & agros colere. Sic accipiendum, ostenditur infrà* 12.1. 30 Iis ergo] *sensus est, cùm postulaveritis ut vobis liceat agros vestros colere, nondum tamen bene constituta pace: placuit nobis, legatu vestru, qui ad vos profecturi sunt fidem dari, nihil intra dies quindecim injuriæ vobis factum iri; sed omnia vobis esse integra, donec intra illud tempus reversi a vobis cum mandatis vestris, conventionis leges a me acceperint.* 32 Menelaum] *de quo suprà* 4. & 5. *capitibus: nempe ut Jehudæorum animos sollicitaret scelu.*

CAPUT XII.

1 Mac.5. FACTIS autem his conventionibus, Lysias quidem ad regem abiit; Jehudæi verò in agricultura versati sunt:

2 Sed ex ducibus qui in locis illis erant, Timotheus & Apollonius Gennęi filius, itemque Hieronymus, & Demophoon, ac præterea Nicanor præfectus Cypri non sinebant eos consistere, & negotia quiete conjuncta agere.

3 Joppenses quoque hoc tam impium facinus consummaverunt, quòd hortati Jehudæos qui secum habitabant ut cum uxoribus liberisq; in scaphas a se comparatas conscenderent, quasi nulla adfuisset contra eos animorum diritas;

4 Cùm illi ex communi civitatis decreto accepissent legem, ut pacem colere volentes & nullam habentes suspicionem; submerserunt eos scaphis in altum provectos, qui ducentis nõ erant pauciores.

5 Itaque cùm accepisset Jehuda factam in gentiles suos crudelitatem, [a] denuntiavit iis

viris qui erant ſecum,
6 Et invocato juſto judice Deo adveniens contra homicidas fratrum, & portum incendit noctu, & ſcaphas concremavit, & confodit eos qui illuc confugerant:
7 Cumque locus circumcluſus eſſet, receſſit ut venturus denuò, & univerſam Joppenſium rempublicam eradicaturus.
8 Accipiens quoque Jamnienſes etiam velle [a] idem perficere in Jehudæos inquilinos,
9 Invadens Jamnienſes nocte ſuccendit portum cum claſſe, adeò ut ſplendores flammæ apparerent Jeruſchalaima uſque, cùm diſtent ſtadiis ducentis quadraginta.
10 Atque inde provecti novem ſtadia, cùm inſtituerent profectionem contra Timotheum, irruerunt Arabes in eum non pauciores quinquies mille *peditibus*, & quingentis equitibus.
11 Ubi commiſſa valida pugna, & militibus Jehudæ propter auxilium Dei proſperantibus, ſuperati Arabes Nomades poſtulaverunt Jehudam ſibi dexteram dare, promittentes ſe & daturos pecora, & reliquis in rebus fore ipſis adjumento.
12 Jehuda verò arbitratus eos revera multis in rebus futuros utiles, conceſſit pacem fieri cum illis; qui acceptis dexteris in tentoria ſua diſceſſerunt.
13 Aggreſſus quoque eſt civitatem quandam ponte munitam, & muris circumſeptam, & promiſcuis gentibus habitatam, cui nomen erat 'Caſpin:
14 Sed cùm ii qui intus erant confidentes murorum munitione, & cibariorum apparatu, remiſſiùs agerent, milites Jehudæ petentes convitiis, prætereaque blaſphemantes & dicentes quæ nefas erat proloqui;
15 Milites Jehudæ poſtquam invocaſſent magnum mundi principem, qui ſine arietibus & machinis organicis præcipitaverat muros Jerichuntis temporibus Jehoſchuhhæ, irruerunt ferociter in murum,
16 Et occupata civitate per voluntatem Dei, cædes quæ dici non poſſent perfecerunt, adeò ut adjacens 'lacus, qui in latitudinem capiebat duo ſtadia, perfuſus ſanguine plenus videretur.
17 Inde verò profecti ſtadia ſeptingenta quinquaginta, pervenerunt in 'Characem ad eos qui 'Tobiani Jehudæi dicebantur.
18 Ac Timotheum quidem in locis illis non comprehenderunt, qui tum re infecta ab iis locis diſceſſerat; ſed præſidium in quodam loco, ac valde firmum reliquerat.
19 Doſitheus autem & Soſipater ex ducibus qui Macbæo aderant, progreſſi perdiderunt eos qui a Timotheo in illa munitione relicti fuerant, plures decem mille viris.
20 Macbæus verò diſpoſito per cohortes exercitu præfecit eos cohortibus, & in Timotheum irruit habentem ſecum centum viginti millia peditum, & bis mille quingentos equites.
21 Sed cognoſcens adventum Jehudæ Timotheus antè dimiſerat uxores liberoſq; & apparatum reliquum in locum qui dicebatur 'Carnion: erat enim locus difficilis obſeſſu & aditu propter locorum omnium anguſtiam:
22 Cumque apparuiſſet cohors Jehudę prima, invadente hoſtes metu, & timore ex apparitione ejus qui omnia inſpicit [b] pervadente eos, in fugam eruperunt, alii delati alio; adeò ut ſæpè læderentur a ſuis, & gladiorum mucronibus configerentur.
23 Itaque [c] perſecutioni inſtans maxima contentione Jehuda, confodienſq; miſeros perdidit ad triginta virorum millia:
24 Et ipſe Timotheus in Doſitheum Soſipatrumq; incidens, poſtulavit cum multis veteratoriis artibus, ut ſe vivum dimitterent, eò quòd multorum & parētes & fratres haberet, 'quorū alioqui futurum eſſet ut nulla ratio haberetur:
25 Cumque fidem dediſſet ille multis ſe eos illæſos reſtituturum, dimiſerunt eum propter ſalutem ſuorum fratrum.
26 Progreſſus verò Jehuda contra Carnion, & 'Atergation, jugulavit hominum viginti quinque millia.
27 Poſt quorum fugam perditionemque caſtra etiam fecit contra 'Hhephron civitatem munitam, in qua omnium nationum turbę habitabant, & adoleſcentes robuſti ad muros conſtituti robuſtè propugnabant; ubi denique machinarum telorumq; multi apparatus erant.
28 Sed invocato principe qui [d] potenter conterit vires hoſtium, civitatem occupantes ſub jugum miſerunt eam, proſtraveruntque eorum qui intus erant viginti quinque millia.
29 Poſtea moventes inde irruerunt contra Scythopolim, diſtantem Jeruſchalaimis ſtadiis ſexcentis:
30 Sed cùm Jehudęi qui conſiſtebant illic de iis teſtarentur qua benevolentia Scythopolitę in eos uſi eſſent, & quàm benigna converſatione adverſis temporibus,
31 Gratias agentes eis hortati ſunt, ut in reliquum tempus erga gentem benigni eſſent; veneruntque Jeruſchalaima, cùm jam propinquus eſſet feſtus 'ſeptimanarum dies.
32 Poſt pentecoſtē verò, quēadmodū appellatur, impetū fecerunt in Gorgiam ducē Edomęę:
33 Proceſſeruntque cum peditum ter mille, & quadringentorum equitum comitatu.
34 Cùm autem in illum pugnarent, evenit ut pauci ex Jehudæis ceciderint.
35 Doſitheus verò quidam eques ex turma Bakenoris, vir potens, cùm teneret Gorgiam & captum clamyde fortiter eum abduceret, volens execrabilem illum vivum comprehendere, delatus in eum quidam Thrax eques humerum amputavit ei; ſic Gorgias effugit 'Mareſcham.
36 Ut autem ii qui obſidebant 'Eſdrin amplius pugnantes fatigabantur, invocans Jehuda Dominum, ut appareret adjutor & dux anteceſſor belli,
37 Et incipiens ſermone patrio clamorem hymnis conjunctum, aggreſſus eſt ex improviſo milites Gorgiæ, eoſque in fugam vertit.
38 Tū Jehuda recipiens exercitū venit in civitatem Hhadullamū, ubi ſuperveniente die ſeptimo pro more purificati ſabbathū tranſegerunt:
39 Poſtridie verò venerunt milites Jehudę ſecundū tēpus illud 'quo miniſteriū hoc fiebat, ut corpora eorum qui antè occubuerant efferrent, & cum cognatis in patriis ſepulchris reponerēt.
40 Invenerunt autem ſub tunicis cujuſque eorum qui erant mortui res ſacratas idolis Jamnienſibus, 'a quibus lex Jehudæos averterat; adeò ut omnibus fieret manifeſtum, iſtos propter hanc cauſam cecidiſſe.
41 Omnes itaq; benedicentes operibus Domini juſti judicis, qui res occultas manifeſtas facit,

42 Ad

[a] Græ. *eodem modo.*
[b] Græ. *facto ſuper eo.*
[c] Græ. *faciens perſecutionē contentiōis.*
[d] Græ. *cum potentia.*

42 Ad ſupplicationem converſi ſunt, oraverunt{que} ut commiſſum iſtud peccatum perfectè [a] deleretur: & generoſus Jehuda hortatus eſt multitudinem, ut conſervarent ſeipſos integros a peccatis, cùm [c] ante oculos ſuos viderint ea quæ facta ſunt propter iſtorum peccatum qui ceciderant.

[a] Græ. ſub-jectum.

43 Deinde cùm ex capitatione confeciſſet ad drachmas bis mille argenti, miſit Jeruſchalaima, ut offerretur ſacrificium pro peccato; [d] valde bene & honeſtè faciens quòd de reſurrectione cogitaret:

44 (Nam ſi eorum qui antè ceciderant, reſurrectionem non expectaviſſet, ſuperfluum & delirum fuiſſet orare pro mortuis)

45 Deinde quòd proſpexit iis qui piè occumbunt optimam repoſitam eſſe gratiam.

46 Sancta & pia cogitatio, ex qua pro mortuis expiationem fecit, ut a peccato ſoluti eſſent.

ANNOTATIO.

3 Denuntiavit] *Id eſt, ad arma convolari juſſit.* 13 Caſpin] *hæc illa videtur eſſe, quæ apud filios Hhakanij fuiſſe dicitur, 1.Mac.5.4.& ſequentibus. Nam cætera quæ hoc capite narrantur ad illam hiſtoriam pertinent; ſed ita ut narratione illa hanc ferè totam labe factari oporteat: tam malè huic cum illo, cum Joſepho, & cum hiſtoricis aliis convenit.* 16 Lacus] *qui ex variis fontibus eodem loco ſalientibus conficiuntur: unde etiam putei filiorum Hhakanij appellantur Deut.10.6.* 17 Characem] *oppidum Arabiæ Petrææ, quod Ptolemæus Characmobam vocat, meâ ſententia, pro Charace Tobiana, prout hoc loco appellatur.* Tobiani Jehudæi] *vide 1.Mac.5.13. Hi autem Jehudæi propter hiſtoriam dicebantur, quæ eſt Judic.11.* 21 Carnion] *legendum Karnajima ex 1.Mac.5.26.& 43.& 44. Sed hic tam benè locorum expreſſit nomina, quàm veritatem rerum.* 24 Quorum] *i. qui omnes, niſi vitæ ſuæ conſulatur, perituri ſint nece miſerrima.* 26 Atergation] *nomen eſt fani, in quod Karnajimorum habitatores confugerunt, ut narratur 1.Mac.5.43. Dicitur autem Atergation a portentoſa Dea, ut Plinius loquitur, quæ profanis ſcriptoribus dicitur Atergatis, ſive Derceto, corrupta voce pro Adarceto, ſive Darceto ſermone Syro; quæm illis ita colebant ut Latinè Opem ſive Tellurem Deam, quæ calcatur hominum pedibus; unde Syra eſt appellatio.* 27 Hhephron] *vide 1.Mac.5.46.* 31 Septimanarum] *id eſt pentecoſte, ut exponitur ſequente verſu. ſic Deut.16.10.* 35 Mareſcham] *de qua 1.Chro.2.42.& 2.Chro.11.8.& 14.9.* 36 Eſdrin] *i. Schahharajima; ſed hîc corrupta eſt appellatio, vide 1.Mac.5.66.* 39 Quo miniſt.] *i. cùm primùm tranſacto ſabbatho lucus recognoſcendis mortuis incumbere, & juſta eorum facere; quod nefas erat ſabbatho.* 40 A quibus] *i. quæ res erant interdictæ & devotæ anathemati ex lege.* 42 Deleretur] *ac proinde ſuperſtitibus non eſſet damno.* 43 Valde bene] *hîc interpres judicium ſuum pro more interponit, adeò peritus legis ut ſacrificia pro piis oblata fuiſſe putaverit qui ſe polluerant anathemate: quod planè adverſatur legi.*

CAPUT XIII.

1 ANNO autem centeſimo quadrageſimo nono [a] perlatum eſt ad Jehudam, Antiochum Eupatorem cum copiis contra Jehudæam adventare,

[a] Græ. accepit

2 Et cum eo Lyſiam procuratorem, & unumquemque præfectum negotiis habentem copias [b] Græcas peditum centies decies mille, & equites quinquies mille trecentos, elephanteſq; viginti duos, & falcatos currus trecentos:

3 Quibus ſe immiſcuerat etiam [c] Menelaus hortatus [d] cum ludibrio multo Antiochum, non de patriæ ſalute cogitans; ſed ut in principatu conſtitueretur.

4 Verùm Rex regum Antiochi animum adverſus iſtum ſceleratum excitavit; & cùm oſtendiſſet Lyſias hunc cauſam eſſe malorum omnium, mandavit (ut moris eſt) *ſatellitibus,* ut abducentes eum [e] Beream in eodem loco perderēt.

5 Eſt autem in eo loco turris cubitos quinquaginta alta plena cinere, quæ inſtrumentum habebat verſatile undequaq; præceps in cinerē:

6 Ibi reum iſtum ſacrilegii, & qui etiam aliis quibuſdam malis perpetrandis excelluerat, omnes in exitium impulerunt.

7 Hac nece contigit iniquum iſtum mori Menelaum, ac ne terram quidem obtinere:

8 Omnino juſtè; nam quandoquidē conſummaverat multa peccata circū altare, cujus ignis & cinis erat caſtus, in cinere mortē reportavit.

9 Rex cæterùm cogitarionibus efferatus veniebar, deſignaturus contra Jehudæos res peſſimas, quæ unq̄ fuiſſent factæ patris ſui tempore.

10 Sed cùm Jehuda percepiſſet iſta, denuntiavit multitudini, ut dies noctēſq́ue invocaret Dominum, ſi quando aliàs, nunc etiam ſuccurreret iis, qui propè erant ut lege, & patria, & templo ſancto privarentur;

11 Et populum qui jam pauliſper reſpiraverat, non ſineret infamibus gentibus ſubjici.

12 Cùm itaque omnes ſimul idem facerent, & orarent miſericordem Dominum cum fletu ac jejuniis tres dies indeſinenter proſtrati, hortatus eos Jehuda juſſit venire *ad ſe:*

13 Et [b] ſeorſim cum ſenioribus exiſtens conſilium iniit, ut antequam invaderet exercitus regis Jehudæam, compoteſq́ue fierent civitatis, ipſi procedentes, de ſumma rerum ope Domini decernerent *prælio.*

[b] Græ. per ſe.

14 Ita procuratione tradita creatori mundi, hortatus eſt qui ſecum erāt ut generosè ad mortem uſque contenderent pro legibus templi, civitatis, patriæ, & reipublicæ, & circum Moddinas caſtra fecit.

15 Deinde data ſuis teſſera, DEI VICTORIAE, cum juvenibus optimis dilectis invadens noctu caſtra ad aulam regiam, ſuſtulit quaſi bis mille viros; & elephantum qui primas tenebat, cum multitudine impoſitam ipſi domum habitante, [e] adjecit illis.

16 Denique poſtquam metu & perturbatione impleviſſent caſtra proſperè diſceſſerunt.

17 Hoc autem factum fuerat cùm jam dies illuceſſeret, propter protectionem Domini, quæ ſupernè defendebat ipſum.

18 Rex autem ut percepit guſtum Jehudæorū audacię, loca tentavit artibus.

19 [f] Cumque ad Beth-tzuram munitum Jehudæorum præſidium accederet, in fugam vertebatur, offendebat, minuebatur:

20 Jehuda verò ad eos qui intus erant, mittebat res neceſſarias.

21 Quarum rerum arcana hoſtibus renuntia-

vit Rhodocus e Jehudæorum exercitu; sed quæstione habita prehensus atque conclusus est.

22 Tum rex secundò cum Bethtzuranis sermonem habuit, dexteram dedit, accepit, abiit; congressus est cum Jehudæ copiis, inferior fuit.

23 Ut autem accepit desciviſſe Philippum, qui relictus fuerat Antiochiæ gerendis negotiis, confusus est, Jehudęosque hortatus submisit se ipsum, & juravit in omnes justas leges: reconciliatusque sacrificium obtulit, templum honoravit, & locum [a] humaniter coluit.

[a] Græ. ducalem.

24 Macbęum etiam amplexatus reliquit ducem a Ptolemaide usque ad [a] Gerrenos [c] maximum.

25 Inde veniente illo Ptolemaida, cùm graviter ferrent Ptolemenses conventiones illas (nam indignabantur [a] eò quòd voluissent Jehudæi cõditiones irritas facere)

26 Venit in tribunal Lysias, defendit rem cõmodè, persuasit, sedavit, & effecit benevolos, deinde jungens Antiochiam reversus est: ita successit profectio & reversio regis.

ANNOTATIO.

2 Gręcas] *id est, ex alienigenis, prout jam sæpè diximus.* 3 Menelaus] *de quo suprà 4. & 5. cap.* Cum ludibrio] *quo gentem suam nefariè traducebat.* 4 Beream] *de qua 1. Mac. 7. 19. & 9. 4. nos enim similem locum 1. Mac. 7. ex Josepho emendavimus, & quæcunque hic de turri illa prædicantur, ea nos cum fovea fuisse conjuncta statuimus. Est enim πύργος non tantùm elata turris, sed etiam omnis structura instar turris, ut est porta cum fastigiato tympano & acroteriis, ut infrà 14. 41. sive edita, sive in terram depressa; atque custodia omnis, ut Pinarorius explicat.* 15 Tessera] *vide suprà 8. 23.* Adjecit illis] *i. prostravit æquè atque illos bus mille.* 19 Cumq; historiæ hujus vanitatem qui volet cognoscere, comparet cum 1 Mac. 6. 31. & sequentibus; & cum Josephi historia. *Nam qui hæc scripsit, in eo tantùm laboravit, ut miracula, & victorias, quo jure, quive injuria prædicaret. Quod itaque hîc præter morem suum τομεῖ, optimo jure facit, ut breviora sint mendacia.* 23 Humaniter coluit] *scilicet qui mandatum dedit ut murus everteretur circumquaq;* 1. Mac. 6. 62. 24 Gerrenos] *i. a summis finibus Israëlitarum ad imos usque Ægypti & Peluſchtæa, ubi est Gerrum mons ad Pelusium in finibus Ægypti situs, Ptolemæo teste.* 25 Eò quod vol.] *paralepsis est in his verbis, q.d. eò quòd cùm Jehudæi tanta rebellione se gessissent in regem, rex tamen ipsorum conditionibus constituisset pacem: quod & rege indignum, & sibi incommodum esse cogitabant.*

CAPUT XIIII.

1. Mac. 7.

1 POST tempus autem triennii, perlatum est ad Jehudam Demetrium Seleuci filium per Tripolitanum portum navigio advenisse cum multitudine valida & classe:

2 Et occupasse regionem, postquam Antiochum & procuratorem ejus Lysiam sustulisset.

3 Alcimus autem quidam (qui antè fuerat sacerdos summus, sed voluntariè inquinatus [a] cõfusionis temporibus) cùm reputaret nulla ratione sibi salutem esse, neque ampliùs accessum ad sanctum altare,

[a] Græ. commixtionu.

4 Venit ad regem Demetrium anno centesimo quinquagesimo primo, afferens ei coronam auream, & palmam, ac prętera ramos, qui templi esse putabantur; & [a] quietè se continuit die illo.

5 Sed cùm tempus sumpsisset [b] dementiæ suę commodum, arcessitus in cõcilium a Demetrio, & interrogatus, quo instituto consilioq; Jehudæi constitissent, respondit ad hæc:

[b] Græ. propriæ dementiæ cooperans.

6 Qui ex Jehudæis dicuntur [a] Aschidęi, quorum dux est Jehuda Macbęus, bella & seditiones fovent, non sinentes ut regnum bonam constitutionem assequatur.

7 Quamobrem ego majorum gloria spoliatus, nempe sacerdotio summo, huc nunc adveni;

8 Primùm quidem de rebus ad regem pertinentibus [c] o[illegible] cogitans: deinde verò etiam propriis civibus dans operam. Etenim istorum quos modò dixi pravitate rationem aversante, universum genus nostrum non mediocres calamitates accipit.

[c] Heb. germanè.

9 Cùm autem tu, ô rex, singula ista cognoveris; & regioni & obsesso generi nostro prospice pro ea [d] comi humanitate quam omnib. exhibes.

[d] Græ. benè occurſabis.

10 Tantisper enim dum Jehuda supereſt, fieri non potest ut pacem negotia hæc consequantur.

11 Atque hæc postquam ab illo dicta sunt, cõfestim amici reliqui in res [e] Jehudæ infensissimi, Demetrium amplius accenderunt:

[e] Græ. dirè habentes contra Jehudam.

12 Qui statim accersens Nicanorem, qui magister elephantorum erat, & ducem Jehudææ designans eum, misit;

13 Datis literis ut & Jehudam tolleret, & comites ejus dispergeret, & Alcimum sacerdotem summum templi maximi constitueret.

14 [a] Gentes verò quæ ex Jehudæa fugerant Jehudam, miscebant se gregatim Nicanori, miseriis & casus Jehudæorum putantes fore [b] sibi ipsis felicissimos.

[a] Græ. propriæ felicitatis.

15 Sed cùm audivissent Jehudæi Nicanoris adventum & accessionem gentium; conspersi terra supplicaverunt ei qui in æternum constituit populum suum, & semper cum illustri apparitione defendit partem suam.

16 [a] Postea præcipiente duce, statim movens inde *exercitus*, cum illis ad vicum Dessau miscuit *pugnam*.

17 Schimhhon verò Jehudæ frater cum Nicanore quidem congressus est, sed de repentina adversariorum disparitione brevi tempore facta fuit [a] consternatus.

18 Veruntamen audiens Nicanor strenuitatem quæ erat Jehuda, & felicitatem in certaminibus *susceptis* pro patria, metuebat & armis experiri:

[a] Græ. judicium per sortes facere. [b] Græ. detrahere spem.

19 Quamobrem misit Posidonium & Theodotum Matthiamque, qui darent [b] fidem atque acciperent.

20 Quibus de rebus cùm plurima fuisset deliberatio, & cum turbis dux cõmunicavisset, visa concorde sententia annuerunt conventionibus:

21 Et præstituto die quo privatim [a] unà venturi essent, advenienti utrique sellæ positæ sunt:

[a] Græ. in uicum.

22 (Dispoſuerat autem Jehuda armatos *homines* paratos opportunis locis, ne fortè ab hostibus repentè maleficium existeret) & convenientem habuerunt sermonum inter se communicationem.

[a] Græ. c[illegible] sentiua

23 Tum moratus Nicanor Jeruschalaimis nihil fecit absurdi, dimissis turbis gregariis quas antè coëgerat;

[a] Græ. habebat in facie.

24 Sed Jehudam semper ferebat [a] oculis, adeò ex animo in virum hunc [b] propendebat:

[b] Græ. inhiabat.

25 Eoq;

25 Eoque hortante ut ducta uxore liberos gigneret, duxit quietè usus, & communem vitam instituit.

26 Alcimus autem ut vidit unius in alterum benevolentiam & conventiones factas, sumptis *comitibus* venit ad Demetrium, & dixit Nicanorem res alienas a negotiis *regis* cogitare: nam (inquit) insidiatorem regni ipsius Jehudam successorem designavit.

27 Itaque rex furore abreptus, & sceleratissimi istius calumniis inflammatus, scripsit Nicanori, cùm se dicens de conventionibus graviter ferre, tum jubēs ut citò Macbæum vinctum mitteret Antiochiam.

28 Quæ cùm ad Nicanorem [m] perlata essent, confusus erat, & iniquè ferebat, quòd res compositas irritas facturus esset, maximè cùm nullam vir ille feciſſet injuriam.

29 Sed quandoquidem non erat unde resistere regi, opportunū tempus observabat, ut stratagemate illud perficeret.

30 Macbæus verò cognoscerens Nicanorem austeriùs semper agere erga se, & solitam conversationem agrestiorem exhibere, cogitavit austeritatem istam ex optimo *animo* minimè proficisci; & coacervatis non paucis suorum comitum se a Nicanore occultavit.

31 Alter autem agnoscens se generosè a viro stratagemate delusum esse, adveniēs ad maximū & sanctum templum, cùm sacerdotes conveniētia offerrent sacrificia, virum imperavit tradi:

32 Illis autem dicentibus cum juramento se nescire ubi locorum is sit qui quæritur, protendens dextram in templum, juravit ista:

33 Nisi vinctum mihi tradatis Jehudam, istud Dei fanum complanabo, & altare suffodiam, & templum hic illustre [n] Libero patri instituam:

34 Atque his dictis abiit; sacerdotes verò manus in cœlum protendentes eum invocabant qui semper fuit propugnator gentis nostræ, dicentes ista:

35 Tu Domine universitatis, nullius rei indigens, voluisti templum habitationis tuę apud nos fieri:

36 Nunc ergo, ô sancte omnis sanctificationis Domine, conserva impollutam in secula hanc domum, quæ nuper purificata est.

37 [p] Rezaja autem quidam e senioribus qui erant Jerusalaimis, vir amans civitatis, & perbene audiens, adeoque propter benevolentiam Jehudæorum pater appellatus, ad Nicanorem delatus est.

38 Hic enim antegressis temporibus judicium continentiæ in Jehudaismo reportaverat, & corpus animumque pro Jehudaismo cum omni constantia exposuerat.

39 Volens itaque Nicanor diritatem [q] qua in Jehudęos vehebatur manifestò restatam facere, milites amplius quingentos misit qui eum comprehenderent:

40 Putabat enim comprehenso illo, se Jehudęis cladem effecturum.

41 Cùm autem [r] turbæ occupaturæ turrim vestibuli januam pulsarent vi, & ignem afferri juberent, januasq; incendi; denique cùm jam penè comprehensus esset, sibi ipsi subjecit gladium,

42 Generosè mori exoptans potiùs, quàm sceleratis istis subjici, & indignas generosa condione sua contumelias perpeti.

43 Sed cùm plagam non intulisset ictu certo, propter contentionis festinationem; turbę autem illæ intra januas irrumperent; incurrens in murum generosè, se ipsum dedit præcipitem in turbas illas viriliter:

44 Quæ cùm citò retulissent gradum, effecto spatio processit in medium incumbens ventri;

45 Et cùm adhuc spiraret [o] animoque inflammatus esset, surgens (quamvis ferretur saliēntium more sanguis, & gravia essent vulnera) cursu pervasit turbas,

46 Et super quandam petram præruptam consistens, planè jam exanguis effectus, protulit intestina, & capiens ambobus manibus, conjecit in turbas: tandemque invocans eum qui vitæ & spiritus dominium obtinet, ut ea sibi iterum redderet, hoc pacto migravit *e vita*.

[m] Græ. *ac-cidissent.*

[n] Græ. *quam in Jehudæos habebat.*

[o] Græ. *animis*

ANNOTATIO.

4 Quiete se cont.] *id est, nihil primo congressu in gentem suam protulit.* 6 Aschidæi] *vide* 1. *Macb.*2.42. 14 Gentes] *de quibus* 1. *Macb.*2.44. 16 Postea] *hæc & sequentia ferè omnia ut in præcedens caput observavimus) aut* 1. *Macb. & Josephi autoritatem convellunt, aut illorum contrà autoritate (quod mihi certo videtur certius) convelluntur.* 17 Consternatus] *nesciens videlicet quo spectaret tam subita discessio, aut quid portenderet.* 13 Libero patri] *qui superstitione maxima colebatur a Syris, ut vidimus suprà 6.* 37 Rezaja] *historiam hanc ab autore quidem laudari non miror, tanquam si aliquid præclarum ab hoc homine gestum esset: sed si quis ex veritate judicare velit, non poterit hoc factum non improbare ex verbo Dei; quemadmodum de hac ipsa hypothesi judicat Augustinus optimè in Epist. 61. ad Dulcitium, & lib.* 2. *contra secundam Gaudentii epistolam cap.* 23. *tum etiam universè de thesi lib.* 1. *de civitate Dei.* 41 Turbæ] *nempe istorum quingentorum militum: quemadmodum reliquo capite de iisdem intelligenda est hæc appellatio.*

CAPUT XV.

1 NICANOR autem ut percepit Jehudam esse in partibus Schomronis, consilium iniit, ut die quietis cum omni cautione eos invaderet.

2 Cúmque Jehudæi qui [s] ex necessitate eum prosequebantur, dicerent, nequaquam ita horridè & barbarè perdas illos; sed gloriam tribue diei illi, qui olim [a] sanctè ab eo fuit honoratus qui intuetur omnia:

3 Interrogavit ille sceleratissimus, an esset in cœlo princeps, qui præcepisset diem sabbathi celebrari.

4 Quibus respondentibus, Dominum viventem cum principem in cœlo esse qui jusserit diem septimum observari:

5 Ego verò, inquit, [t] alter sum princeps in terra, qui præcipio capi arma & regis negotia confici: veruntamen non obtinuit ut miserum consilium suum perficeret.

6 Ac Nicanor quidem iste cum omni jactatione cervices efferens, decreverat commune tropæum de castris Jehudæ statuere:

7 Macbęus verò indesinenter confidebat cū omni expectatione, se defensionem consecuturum a Domino:

8 Itaque hortabatur suos ne formidarent adventum gentium; sed habentes in mente ea auxilia quę antè fuerant ipsis e cœlo facta, nunc

[s] Græ. *cum festinare.*

etiam expectarent victoriam ſibi ab omnipotente affuturam:
9 Et conſolabatur eos ex lege & prophetis; & præterea revocans in memoriam ipſis etiam certamina quæ peregerant, alacriores eos efficiebat, animoſque eorum excitabat.
10 Atque hic denuntians iſta ſimul oſtendebat irrita facta a gentibus fœdera, juramentorumq; tranſgreſſionem:
11 Denique eorum quemque non tam clypeorum lancearumq; munitione armabat, quàm adhortatione ſermonibus optimis; ad quos adjiciens ſomnium fide dignum omnes affecit lætitia ſummopere.
12 Fuit autem illius viſio hujuſmodi: Oniam, qui ſummus ſacerdos fuerat, virum [b] optimum, reverendum quidem aſpectu; ſed moribus mitè, & ſermones decenter efferentè, qui demo; a puero laborem conſumpſerat in rebus omnibus quę virtutis ſunt propriæ; hunc protendentem manus vota feciſſe pro toto Jehudæorum cœtu:
13 Deinde eodem modo apparuiſſe virum canitie & gloria præſtantem, cujus admirabilis quædam & decentiſſima erat circumſtans eum excellentia.
14 Tum reſpondentem Oniam dixiſſe, hic eſt humanus ille propheta Dei Jirmeja, qui multis oravit pro populo & civitate ſancta.
15 Jirmejam verò protendiſſe deteram, & gladium aureum dediſſe Jehudę; cumq; daret, pronuntiaſſe iſta,
16 Accipe ſanctum gladium donum a Deo, quo frangas adverſarios.
17 Tum accipientes hortationẽ ex his Jehudæ verbis, bonis planè, quæ juvenum animos & ad virtutẽ incitare poterant, & viriles efficere; decreverunt non eſſe caſtra metandũ, ſed generosè irruendũ, & cõgreſſu toto animo ac virili facto, de rerũ ſumma decertandũ, quandoquidẽ & civitas & locus ſanctus & templum periclitabatur;
18 Nam de uxoribus liberiſq;, itemque fratribus, & cognatis periculum minore loco habebatur: ſed maximus & primus inſidebat eis de templo ſanctificato metus.
19 Iis verò qui in civitate detinebantur non mediocris erat ſolicitudo, ſed congreſſus ſub dio faciendi cogitatio eos conturbabat.
20 Ut autem omnes jam futurum certamen expectabant, & jam miſcebant *prælium* hoſtes & acie diſpoſita, & beſtiis in opportuna parte conſtitutis, & equitatu ad [c] alas diſpoſito,
21 Conſpiciens Machæus turbarum adventum, & variam armorum apparationem, beſtiarumque ferocitatem, protendit manus in cœlum, & mirificum Dominum invocavit, agnoſcens non armis eſſe; ſed pro ut apud ſe ipſum *Dominus* judicaverit, conficere dignis victoriã.
22 Invocans autem dicebat hoc modo, tu Domine miſiſti Angelum tuum tempore Chizkię regis Jehudææ, qui ſuſtulit e caſtris Sancheribi ad centum octoginta quinque millia.
23 Nunc autem, ô princeps cœlorũ, mitte bonum Angelum ante nos ad timorem & terrorem;
24 Magnitudine brachii tui percellantur iſti, qui cum blaſphemia contra ſanctum populum tuum advenerunt; atque his dictis deſiit.
25 Qui autem erant a Nicanore cum tubis & pæanibus invehebantur:
26 Qui verò a Jehuda, cum invocatione & votis *prælium* cum hoſtibus miſcuerunt:
27 Ita manibus quidem pugnantes, ſed cordibus orationem fundentes apud Deum, proſtraverunt non minus triginta quinque millibus, maximè lætantes hac illuſtri Dei præſentia,
28 Ut autem ab opere ceſſantes cum gaudio revertebantur, agnoverunt antè cecidiſſe Nicanorem cum tota armatura ſua.
29 Ita exclamatione [d] turbulenta facta, benedixerunt Deo principi ſuo paterna lingua.
30 Præcepit autem [e] ille primus civium ſuorum propugnator, qui omnino corpus & animã ſuam abjecerat, & ætate ſua benevolentiam in ſuos gentiles conſervaverat, ut reſciſſum caput Nicanoris & manus cum humero deferretur Jeruſchalaima.
31 Quò cùm adveniſſet, & convocatis gentilibus ſuis ac ſacerdotibus ante altare conſtitiſſet, advocavit eos qui erant in arce:
32 Et oſtendens profani Nicanoris caput manumque blaſphemi qua extenta in ſanctam omnipotentis domum cervices extulerat,
33 Cùm linguã Nicanoris impii abſcidiſſet, dixit ſe eam minutatim daturum avibus; præmia verò dementiæ ex adverſo templi ſuſpenſurum.
34 Itaque omnes in cœlum aſpicientes, benedixerunt illuſtri Domino, dicentes, benedictus ſit qui conſervavit locum ſuum impollutum.
35 Tum ſuſpendit Nicanoris caput de arce, ut manifeſtum eſſet omnibus, & evidens ſignum auxilii a Domino.
36 Itaque decreverunt omnes decreto communi, nequaquam diem hunc incelebrem fuendum eſſe;
37 Sed haberi celebritatem die decimotertio menſis duodecimi, qui Adar Syra lingua dicitur, die uno ante diem feſti [f] Mordecaici.
38 Cùm igitur res Nicanoris ita ſucceſſerint, & ab illis temporibus civitatem Hhebræi obtinuerint; hìc ego quoque finem ſermonis faciam.
39 Ac ſi quidem bene & [g] prout compoſitionem perſtringi convenit *præſtitero*, hoc etiam ipſe volui; ſin autem exiliter atque tenuiter, hoc tamen eſt quod potui aſſequi.
40 Nam ut vinum ſeorſim bibere, ſimiliterque etiam aquam, [h] utrunque [i] variè adverſum eſt; contrà verò ut vinum aqua commixtum ſuavem & delectabilem gratiam efficit ita etiam ſermonis apparatus delectat aures legentium compoſitione ſua. atque hìc finis futurus eſt.

b Græ. *belli & bonum: Helleniſmus.*

c Græ. *cornuæ*

d Græ. *& turba: ὀρυβία δὲ*

e Græ. *& hæc conjungenter compoſitioni.*

f Hebr. *diverſo.*

ANNOTATIO.

2 Ex neceſſ.] *i. coacti.* Horridè] *hæc verba, quibus Jehudæi refringere Nicanorũ impetũ conabantur, non ſpectant indignitatem facti in Jehudam, ſed tantùm violati ſabbathi; etſi conſilium erat Jehudæorum, ut religionis ſpecie aſſerrent maramig. d. non decet nos tanq̃ feras religionis expertes, aut tanq̃ barbaros, diem ſabbathi negligere.* 5 Alter] *nempe ſecundus a rege; nam Dei nulla ratio.* 30 Ille] *periphraſis Jehudæ Machabæi.* 37 Mordecaici] *de quo vide Eſther. 9.* 39 Prout] *i. quemadmodum lex hiſtoriæ poſtulat narratione variis ex rebus confectas atq; compoſitas, convenienter temperatiſſe excuſat autor ſuavi in ſententiam.*
40 Utrunq; variè] *i. adverſatur valetudini; generoſum quidem vinum uno modo, aqua verò altero offendens conſtitutionem corporis quibus aptè inter ſe mixtis atq; temperatis potus ſalubris & ſuavis efficitur. Atq; hac facilo hic graviſſimus Machabæorũ encomiaſtes a convivio ſua eſt narrationẽ ſuam, & a potu temperavit.*

LIBER

LIBER Sapientiæ ſermone elegans atque accuratus, argumento non inutilis eſt. Primùm enim documenta iuſtitiæ & pietatis affert ad ſanctè inſtituendam vitam nec eſſaria : deinde verò oratione ad Deum converſa, pias meditationes ſubijcit de hominum vanitate conſtantiſſimaq; Dei miſericordia : & admirabilitatem cùm iudiciorum Dei in adverſarios, tum beneficiorum in ſuos ab exemplo Aegyptiorum ac Iſraëlitarum percurrit artificioſiſimè.

CAPUT I.

1 DILIGITE juſtitiam, ô [a] judices terræ; ſentite de Domino [a] bonitate, & ſimplicitate cordis quærite ipſum.

2 Nam [b] expoſitus eſt iis qui non tentant ipſum, & patefit iis qui non infidi ſunt ei.

3 Perverſę enim ratiocinationes ſeparant a Deo, & [a] probata illius potẽtia arguit inſipientes,

4 Eò quòd in malitioſam animam non ingreditur ſapientia, neque habitat in corpore quod ſubjectum eſt peccato.

5 Sanctus enim ſpiritus diſciplinæ fugit dolum, & abſiſtit a rationacionibus *hominum* vacuorum intelligentia; & [a] indicatur cùm advenit iniquitas.

6 [a] Nam humanus eſt ſpiritus ſapientiæ; ſed non liberat blaſphemum a *maledicto* labiorum ipſius, quia renum ipſius teſtis eſt Deus, & cordis ipſius obſervator [a] verus, & auditor linguę:

7 Cùm ſpiritus Domini impleat orbem terrarum, & idem continens omnia cognitionem habeat vocis.

8 Propterea qui loquitur rem injuſtam nullus occultus futurus eſt, neque præteritura ipſum juſtitia illa [a] arguens.

9 Nam [a] conſiliis impii adeſt quæſtio, & auditio verborum ejus ad Dominum perventura eſt [c] ut arguat iniquitates ejus.

10 Quia [a] auris [d] zelotypa audit omnia hæc, etiam ſonus murmurationis non eſt abditus ei.

11 Cavete igitur a murmuratione inutili, & ab obtrectatione [e] continete linguam; quia ſermo occultus non eſt [f] impunè abiturus, & os contra *illum* mentiens perdit animam.

12 Ne [g] ſtudeatis morti errore vitę veſtræ, neque attrahatis perditionem operibus manuum veſtrarum:

13 Quia Deus mortem non fecit, neque delectatur perditione viventium:

14 Nam omnia creavit ut ſint, & [a] ſalutares ſunt ortus hujus mundi, in quibus non eſt pharmacum [b] exitiale, neque inferorum regnum ſuper terram.

15 Juſtitia autem immortalis eſt:

16 Impii verò manibus & ſermonibus accerſiverunt mortem amicam arbitrati eam, contabuerunt ubi conventionem ſtatuerunt cum ea; quia digni ſunt [a] qui cedant in partem illius.

a Græ. judicantes terrã.

b Græ. invenitur in Pſal. 118.

c Græ. ad arguttionem iniquitatum.

d Græ. zelotypiæ.

e Græ. parcite linguæ.

f Græ. vacuus.

g Græ. æmulemini.

h Græ. exitii.

i Græ. illius partũ eſſe.

ANNOTATIO.

1 Bonitate] *nempe cordis: nã hoc ἀπὸ κοινοῦ ex ſequente membro repetimus.* 3 Probata] *i. tentata ab improbis, ex præcedente ver.* 5 Indic.] *i. tum demum ſeipſum indicat & vires ſuas revincendis impijs exerit, cùm tentatur ab iniquitate hominũ: ut dictũ eſt ver. 3.* 6 Nã hum.] *occupatio elegans, non eſt ita durus & aſper ſpiritus Dei, inquit impijs: reſpondetur verò, humanus quidem eſt, fateor; ſed tamen non propterea injuſtus eſt, quia hominis blaſphemi maledicta impunè abire ſinat.* Verus] *i. certiſſimus, corã quo nihil latere poteſt: quod ſignificat dictionis Græcæ notatio.* 8 Arguens] *de qua ſuprà ver. 3. & 5.* 9 Conſiliis] *i. eo ipſo tẽpore quo de malis conſultat impius, hoc ipſum quæritur a Deo atq; cognoſcitur: metaphora a re forenſi.* 10 Auris] *i. Dei, qui zelotypus paſſim in Scripturis dicitur.* 14 Salutar.] *i. ad ſalutem ſpectabant omnia creationis lege; ut quæ carerent injuſtitia (quæ exitii pharmacũ appellatur) & poteſtate tenebrarũ acpeccati, qua definitur inferorũ regnũ verbu ſeq.*

CAPUT II.

1 DIXERUNT enim apud ſe ipſos ratiocinantes improbè, brevis & moleſta eſt vita noſtra, neq; remediũ eſt adverſus mortem humanã, nec cognitus eſt ullus qui ab inferis reverterit:

2 Nam caſu nati ſumus, poſtea verò ita futuri ſumus quaſi non fuiſſemus: quia fumus eſt reſpiratio [a] narium noſtrarum, & ſermo *prolatus* motu cordis noſtri ſcintilla eſt,

3 Qua extincta [b] in cinerẽ abiturũ eſt corp[y] noſtrũ, & ſpiritus noſter ut aër mollis diffundetur:

4 Quo tempore oblivioni erit nomen noſtrũ, & nemo recordabitur operum noſtrorum: ita tranſitura eſt vita noſtra ut veſtigia nubis, & quaſi nebula diſpergetur [c] infeſtata a radiis ſolis & a calore ejus [d] gravius impulſa.

5 Nam *ut* umbræ tranſitus eſt tempus noſtrum, neque eſt remeatio a morte noſtra; quia obſignata eſt, & nemo revertitur.

6 Agite ergo, fruamur præſentib[y] bonis, & poſſeſſione hac tanq; in juventute utamur ſtudioſè.

7 Vino pretioſo & unguentis impleamur, ac [a] ne prætereat nos [e] jucundus aër:

8 Coronemur roſarum calyculis, antequam marceſcant:

9 Nemo noſtrũm expers ſit noſtræ [a] laſciviæ; ubique relinquamus ſymbola lætitiæ: nam hæc eſt portio noſtra & ſors hujuſmodi.

10 Potẽtia opprimam[y] pauperẽ juſtũ, ne parcam[y] viduæ, neq; ſenis revereamur lõg æv os canos:

11 Sed eſto robur noſtrum lex juſtitiæ; infirmitas enim deprehenditur inutilis.

12 Inſidiemur autem juſto, quia incommodus eſt nobis & adverſans operibus noſtris: exprobrat nobis peccata in legem, & infamiam irrogat nobis peccatorum [f] vitæ inſtitutæ noſtræ:

13 Profitetur cognitionem ſe habere Dei, & [a] filium Domini ſe ipſum nominat:

14 Factus eſt nobis ad [g] redarguendum cogitationes noſtras:

15 Gravis eſt nobis etiam [h] ad aſpectum, quia diſſimilis eſt aliorum vita illius, & aliò ſpectantes ſemitæ ejus:

16 [i] Argentum reprobum æſtimamur ab ipſo, & abſtinet a viis noſtris tanquam ab immundis rebus; beatos prędicat fines juſtorum, & Deum patrem jactitat.

17 Videamus ſint ne ſermones ejus veri, & experiamur quę ſint [k] eventura ei:

a Græ. in naribus noſtris.

b Græ. cinis.

c Græ. perſecutus & paſſionibus poſt.

d Græ. gravatus.

e Græ. ſtes ativus: inſalate.

f Græ. diſciplinæ noſtræ.

g Græ. redargutionem cogitationum.

h Græ. viſus.

i Græ. in reprobum.

k Græ. in eventum ejus.

18 Nam si justus iste filius est Dei, suscipiet eum & liberabit eum a manu adversantium.
19 Contumelia & tormento quæstionem habeamus de eo: ut cognoscamus [1] æquitatem illius, & probemus [1] quam habet iste malorum tolerantiam.
20 In mortem turpem condemnemus istum: nam [1] illius erit prospicere ex sermonibus istius.
21 Hæc ratiocinantes erraverunt: cetenim excæcavit eos malitia ipsorum,
22 Et non agnoverunt arcana Dei, neque mercedem speraverunt sanctitatis, neque judicaverunt præmium esse animis inculpatis.
23 Deus enim creaverat hominem ad conditionem incorruptam, & imaginem [m] ipsissimæ naturæ suæ fecerat eum:
24 Sed invidentia diaboli mors venit in mundum, & tentant illum qui cedunt in partem illius.

[1] Græ. *istius.*
[m] Græ. *propriæ proprietatis.*

ANNOTATIO.

7 Ne prætereat] *Id est, ne sinamus commodum tempus præterfluere, sed in sereno cœlo expatiantes, voluptatibus nostris perfruamur.* 9 Lascivię] *id est, juvenilis petulantiæ, quam senectus persequi neque potest ex imbecillitate, Ecclesiastæ 12. neque ex officio debet: unde vox Græca dicta est.* 13 Filium] *vel puerum & servum: quod utrunque designat vox Græca.* 16 Argentum reprob.] *ut Jerm. 6. 29. & 30.* 19 Æquitatem illius] *nempe Dei, qui istum ex æquo & bono propugnabit si filium suum esse agnoverit: hæc ita accipimus ex præcedente & sequente ver.* 20 Illius] *nempe Dei, ut modo diximus.*

CAPUT III.

1 JUSTORUM verò animæ sunt in manu Dei, ut minimè attingat eos cruciatus:
2 Videntur in oculos insipientium mori, & æstimatur malum esse exitus ipsorum,
3 Et discessus a nobis contritio: hi verò versantur in pace,
4 Etenim ad aspectum hominum si puniuntur, horum *tamen* [1] spes immortalitatis plena est:
5 Et paulum castigatum plurimùm afficientur bonis; quoniam Deus tentaverit ipsos, eosque dignos se ipso deprehenderit,
6 Tanquam aurum in fornace probaverit ipsos, & tanquam holocaustum sacrificium acceperit ipsos.
7 Itaque tempore [1] visitationis ipsorum relucebunt, & tanquam scintillæ accendentes stipulam [a] perficient cursum:
8 Judicabunt gentes & dominabuntur populis, regnante Domino eorum in secula.
9 Qui confidunt ipsi, intelligent veritatem; & fideles in charitate manebunt apud ipsum: nam gratia & misericordia inest sanctis ejus, & [1] visitatio electis ejus.
10 Impii verò prout [1] ratiocinati sunt [b] perferent supplicium, qui neglexerint justum & a Deo defecerint.
11 Nam qui nihili facit sapientiam & disciplinam miser est; etiam inanis est spes illorum, & labores infructuosi, inutilia aque opera illorum.
12 Uxores eorum insipientes sunt & improbi liberi illorum,
13 Maledicta aque generatio illorum: nam beata est sterilis quæ polluta non est, quę non experta est cubile [c] flagitiosè, & perceptura fructū in visitatione animarum.
14 Similiter Eunuchus qui non operatus est manu iniquitatem, neque res improbas contra Dominum cogitavit: nam dabitur ei gratia fidei lectissima & sors in templo Domini animo [d] gratissima.
15 [1] Bonorum enim laborum fructus celebris est, & non excidit radix prudentię:
16 Liberi verò mœchorum [1] non consequentur perfectionem, sed semen ex illegitimo cubili natum delebitur.
17 Etenim sive longævi sint, nihili æstimantur, & inhonora ad finem usque est senectus istorum:
18 Sive celeriter moriantur, neque spem habent neque consolationem in die [1] cognitionis.
19 Nam generis iniqui dura sunt exitia.

[a] Græ. *percurrent.*
[b] Græ. *habebunt.*
[c] Græ. *in delicto.*
[d] Græ. *gratissimum: comparationis nullius.*

ANNOTATIO.

4 Spes] *id est, res sperata, quam consequuntur a morte; metonymicè, ut ostendunt sequentia.* 7 Visitationis] *id est judicii, quo Deus lustrans & recognoscens suos separabit ut oves ab hœdo.* 9 Visitatio] *id est, agnitio & cura paterna Dei indesinenter respicientis ad suos, & promissa præstantis, ut Gene. 21. 1. & Psal. 8. 5.* 10 Ratiocinati sunt] *id est, in alios facere cogitaverunt.* 15 Bonorum] *i. omnia bene facientibus a Deo sunt omni ex parte benedicta.* 16 Non consequentur] *sic visum est Græcam dictionem reddere ex comparatione & interpretatione loci qui habetur infra 4. 5.* 18 Cognitionis] *i. quo de rebus ipsorum cognoscetur, & quasi visitabuntur acta: ut visitatio dicta est supra ver. 9. & 13.*

CAPUT IIII.

[a] Græ. *melior est carentia liberorum cum virtute.*

1 MELIUS est carere liberis servata virtute: nam immortalitas inest memoriæ illius, quia & a Deo & ab hominibus agnoscitur,
2 Quam præsentem imitantur, & desiderant abeuntem, [1] quæ in seculo hoc triumphat, coronam gestatura & certamen præmiorum pollutione carentium reportatura:
3 Plurimùm verò soboles scens impiorum multitudo neque utilitatem afferet, neque ex adulterinis stolonibus radicem in profundum [b] aget, neque stabilem pedem ponet:
4 Etenim quamvis ramis ad momentum efloruerit, infirmè procedentes a vento commovebuntur, & ipsa vi ventorum eradicabitur:
5 Circumquaque diffringentur rami imperfecti, & fructus ipsorum inutilis, immaturus ad cibum, & nulli rei aptus.
6 Nam ex illegitimis [c] congressibus geniti liberi testes sunt improbitatis adversus parentes, [d] cùm de ipsis habetur quæstio:
7 Justus verò si [e] matura morte obierit, in quiete futurus est.
8 Non enim quæ longæva est senectus honorata est, neque numero annorum *multorum* mensurata;
9 Sed prudentia hominibus est canities, & vita immaculata est senilis ætas.
10 [1] Qui placens Deo diligebatur, cùm viveret inter [1] peccatores, fuit translatus;
11 Ereptus est ne malitia mutaret intellectum ipsius, aut dolus deciperet animum ipsius.
12 Nam fascinatio improbitatis [1] obscurat quę bona sunt, & circumagitatio concupiscentię trans-

[b] Græ. *dabit.*
[c] Græ. *sermones.*
[d] Græ. *in quisitum ipsorum.*
[e] Græ. *acerba mors.*
Gene. 5.

transvertit mentem carentem malitia.
13 [a]Sanctificatus, brevi implevit longa tempora:
14 Grata enim Domino erat anima ipsius, propterea festinavit eum, *tollere* ex improbitatis medio.
15 Populi autem vident, & non considerant neque [b]intelligentiam advertunt ad istud, gratiam & misericordiam adesse sanctis ejus, visitationemq; electis ejus.
16 Condemnat justus moriens viventes impios, & juventus confecta celeriter annosum senium injusti.
17 Vident enim mortem sapientis; neque animadvertũt quid consilii ceperint de eo, & quorsum in tuto statuerit eum Dominus.
18 Vident & nihili faciunt, Dominus verò deridebit ipsos.
19 Erunt enim postea ruinę ignominiosæ & cõtumeliæ expositi apud mortuos in seculum; cùm franget ipsos prærepta voce præcipites, & commovebit eos a fundamentis, atque ad extremum usque desolati erunt in dolore, & peribit memoria eorum.
20 Inibunt rationes peccatorum suorum pavidi, & revincent eos ex adverso iniquitates ipsorum.

[b] Græ. *ponunt in intelligentia ipsius.*
Supr. 3. 9.

ANNOTATIO.

2 Quæ in seculo] *id est, quæ sibi bene conscia, & jam in hac vita spem venturi boni præcipiens animo, triumphant in side, ut victoriam certissimam reportatura & coronam vitæ æternæ ex Christiana victoria.* 4 Ipsa] *nempe multitudo impiorum tanquam radix infixa terræ.* 10 Qui placens] *confirmatio ab exemplo Chanoci, de quo Gen. 5. & Heb. 11.* Peccatores] *nam inde a temporibus Enoschi cœperat Ecclesia Dei corrumpi & cultus perverti ex Kajinitarum conversatione, Gen. 4. & 6.* 12 Obscurat] *id est, quasi nebulas fascini obducit, & perstringit etiam virorum optimorum animos.* Circumagitatio] *sive rotatio & circumductio in gyrum; qua ferè hominum hebetantur sensus, idq; eo vehementius quo velocior est agitatio: metaphora a rhombis.* 13 Sanctificatus] *sic interpretamur vocem hanc ex scripturæ usu, cujus exempla in Epistola ad Hhebræos extant quàm plurima.*

CAPUT V.

1 TUNC stabit confidentia magna justus in conspectu eorum qui afflixerint ipsum, & qui abjecerint labores ipsius:
2 Videntes turbabuntur timore gravi, & stupefient propter [a]salutem inopinatam eorum.
3 Dicentq; apud se ipsos [b]resipiscentes, dicent (inquam) gementes propter angustiam spiritus, hic erat quem habebamus quondam [c]ludibrio & communi probro.
4 Stulti vitam ejus æstimabamus furorem, & finem ejus ignominiosum,
5 Quomodo relatus est in filios Dei, & in sanctis est sors illius?
6 Planè erravimus a via veritatis, justitiæ luce non lucente nobis, & sole justitię non exorto nobis.
7 Iniquitatis & perditionis callibus expleti sumus, & perambulavimus deserta avia; viam autem Domini non cognovimus.
8 Quid juvit nos superbia? & quid divitiæ cum gloriatione contulerunt nobis?
9 Præterierunt illa omnia tanquam umbra, & tanquam nuntius prætercurrens,
10 Tanquam navis permeans fluctuantem aquam; quæ cùm transivit, non potest inveniri vestigium neque via meatus ejus in fluctibus;
11 Aut tanquam ave volante per aërem nullum invenitur indicium meatus, sed turbans ictu verberatum levem [e]aëra & scissum [d]vi stridente motis alis permeat, posteaq; non invenitur signum progressus in eo:
12 Aut tanquam sagittà in scopum missâ sectus aër statim in se ipsum resolvitur adeò ut ignoretur transitus illius.
13 Ita etiam nos nati defecimus.
14 Ac virtutis quidem signum nullum [f]valuimus ostendere; sed in malitia nostra planè absumpti sumus.
15 Nam spes impii ut lanugo delata a vento, & tanquã spuma tenuis a procella [g]impulsa, & tanquam fumus a vento dissoluta est, aut etiam prætereiit ut diversorii in diem unũ recordatio.
16 Justi verò in seculum vivunt, quorum merces est in Domino, & quorum cura est apud Altissimum.
17 Propterea regnum decoris accepturi sunt, & diadema [h]pulcherrimum e manu Domini; nã dextera sua protegetet eos & brachio defẽdet eos
18 [i]Sumet *ad* totam armaturam zelum suũ, & armabit creaturam ad ultionem inimicorum:
19 Induet pro thorace justitiam, & imponet pro galea judicium [k]minimè simulatum:
20 Sumet in scutum inexpugnabile sanctitatem:
21 Acuet verò [l]severam iram pro gladio, & belligerabit cum eo ad finem usq; mundus ipse contra insipientes istos.
22 Procedent directa tela fulgurum; & ex nubibus, tanquam ex arcu [m]bene in orbem adducto, insilient in scopum;
23 Et grandines [n]confertæ, ab indignatione lapides jaculãte projicientur indignabitur in eos aqua maris, fluviiq; simul sever è exundabunt:
24 Instabit in eos spiritus potentiæ, & tanquã procella ventilando ejiciet eos: desolat enim totam terram iniquitas, & thronos potentum evertit maleficentia.

[a] Græ. *inopinatum salutis.*
[b] Græ. *in risum & in parabolam probri.*
[c] Græ. *spirium.*
[d] Græ. *vi stridente.*
[e] Græ. *habuimus.*
[f] Græ. *persequuta, sipasve dici potest.*
[g] Græ. *pulchritudinis.*
[h] Græ. *præcisam: sic vers. 23.*
[i] Græ. *bene rotundato.*
[k] Græ. *plenæ.*

ANNOTATIO.

3 Resipiscentes] *Non quidem secundum Deum, sed tantùm vi malorum pressi; ut sequens exegesis docet.* 18 Sumet] *elegans descripto paternæ providentiæ Dei in piorum salutem incumbentis, cui ex adverso respondet illa Christiani militis descriptio Ephes. 6.* 19 Minimè simul.] *id est, verissimum & simplicissimum.*

CAPUT VI.

2 AUDITE igitur reges, & intelligite; discite, ô judices extremitatum terrę:
3 Auribus precipite dominatores multitudinis, & superbientes de turbis nationum.
4 Nam data est a Domino potentia vobis, & potestas ab Altissimo; qui quæstionem habebit de operibus vestris, & consilia perscrutabitur.
5 Quandoquidem cùm ministri sitis regni ipsius non judicastis rectè, neque observastis legẽ, neque ex consilio Dei ambulastis;
6 Horribiliter & celeriter instabit in vos: nam judicium [a]severũ exercetur in eos qui præsunt.

[a] Græ. *præcisum.*

7 Minimus enim quivis [b] condonationem habet misericordiæ; potētes verò potenter exquirentur.
8 Nam Dominus omnium non dissimulabit personam, neq; verebitur magnitudinem; cùm parvum ac magnum ipse fecerit, & pariter utatur providentia in omnibus.
9 Sed potentibus vehemens instat inquisitio.
10 Ad vos itaque, ô [c] reges, pertinent sermones mei, ut discatis sapientiam, & non excidatis:
11 Nam qui sanctè servant res sanctas sanctificabuntur, & qui eas edocti fuerint [d] defensionē consequentur.
12 Expetite igitur sermones meos, & [e] cupido animo instituimini.
13 Præclara & nunquam marcescit sapientia; quę facilè spectatur ab iis qui diligunt ipsam, & invenitur ab eis qui quærunt ipsam:
14 *Imò* occurrit cupientibus, ut [f] antè noscatur.
15 Qui manè attendit ad ipsam, non laboraturus est; nam assidentem foribus suis inveniet eam:
16 Nam cogitare de illa [g] prudentia perfectissima est, & qui vigilaverit propter eam celeriter vacuus erit cura:
17 Quoniam illa dignos se [h] circumeundo quærit, & in callibus quibusque, apparet eis benevolè, atq; in omni cogitatione occurrit eis.
18 [i] Nam verissimum principium illius est disciplinæ cupiditas;
19 Cura autem disciplinæ est charitas, & charitas observatio legum illius; attentio verò ad leges est incorruptæ vitæ firmamentum;
20 Vita autem incorrupta facit ut simus propinqui Deo:
21 Igitur cupiditas sapientiæ perducit ad regnum *ejus*.
22 Si ergo delectamini thronis & sceptris, reges populorum,
23 Honorate sapientiam, ut in seculum regnetis.
24 Quid autem sit sapientia, & quomodo extiterit, renuntiabo, nec celabo vos mysteria; sed a principio ortus pervestigans exponam [k] perspicuè cognitionem ejus, nec præteribo veritatem ipsam:
25 Neque etiam cum invidia tabifica ambulabo, [l] is enim non est communionem adepturus sapientię.
26 Multitudo autem sapientum est salus mundi, & rex prudens stabilimentum populi:
27 Quamobrem erudimini verbis meis, & utilitatem capietis.

[b] Græ. *condonabilis est miser.*
[c] Græ. *tyranni: sic versu. 22.*
[d] Græ. *invenient.*
[e] Græ. *cupite & instituimini. Hebraismus.*
[f] Græ. *prudentiæ perfectio.*
[g] Græ. *circumit, quærens.*
[k] Græ. *in evidenti.*

ANNOTATIO.

11 Defensionem] *id est, excusationem a vita anteacta sua & peccatis præcedentibus.* 14 Antè noscatur] *nempe quam ingenerata sit justa in animis illorum cupiditas.* 18 Nam verissimum] *gradatio elegantissima per inductionem, quam mutatis interdum vocibus figuravit autor, sed planè eodem sensu.* 25 Is] *nempe qui cum invidia ambulaverit.*

CAPUT VII.

1 SUM quidem ego quoque mortalis homo, æqualis omnibus, & progenitus ab [a] homine primo ex terra facto:
2 Et in utero matris figuratus sum caro tempore decem mensium; conagulatus cum sanguine ex semine viri idque per voluptatem [b] conjunctam somno:
3 Et ego quoque factus traxi communem nobis aërem, & in hanc terram [c] iisdem perpessionibus infestus decidi; primam vocem similem omnibus emisi flens:
4 In fasciis educatus sum & curis.
5 Nemo enim rex aliud habuit initium naturę suæ;
6 Sed unus est omnium ingressus in hanc vitam, & par exitus.
7 Propterea oravi, & prudentia data est mihi; invocanti mihi advenit spiritus sapientiæ.
8 Prætuli eam sceptris & thronis, & divitias nullas duxi [e] cum ea comparandas esse:
9 Neque æquavi ei lapidem pretiosum; quia omne aurum respectu ejus, arena exigua, & tanquam lutum æstimatur argentum ad eam:
10 Præ sanitate & specie dilexi eam, & proposui consilium mihi habēdi eam pro luce; quia non occumbit proficiscens ex ea lux.
11 Advenerunt autem mihi hæc bona simul cum ea omnia, & innumeræ divitię [d] per eam:
12 Et lætatus sum de omnibus, quòd eorum dux esset sapientia; quamvis ignorarem hanc eorum genitricem esse.
13 Hāc & sine dolo didici, & sine invidia trado; divitias hujus non abscondo.
14 Thesaurus est hominibus qui nunquam deficit; quo qui utuntur, cum Deo cōtrahūt amicitiā, donis ex eruditione profectis commendari:
15 Mihi verò Deus dedit ut loquar ex sententia, & cogitem dignè donatis rebus: nam ipse & [e] ad sapientiam dux est, & constans sapientum rector.
16 Etenim in manu ipsius sumus, & nos & sermones nostri, omnisq; prudentia, & opificiorum scientia.
17 Ipse enim mihi dedit eorum quæ sunt cognitionem certam, ut cognoscam constitutionem mundi & vim elementorum,
18 Principium & finem mediumq; temporum,
19 Solstitiorum mutationes, & varietates tempestatum, anni [f] circuitus, & stellarum situs.
20 Naturas & animantium, animos bestiarum, [g] spirituum vires, & cogitationes hominum, differentias plantarum, & radicum facultates:
21 Denique quæcunque sunt occulta & manifesta novi; [h] artifex enim omnium docuit me sapientia:
22 Nam ineſt ei spiritus intelligens, sanctus, [i] simplex, multiplex, subtilis, mobilis, splēdidus, impollutus, perspicuus, perpessionis expers, amans boni, acutus, expeditus, beneficus,
23 Humanus, stabilis, certus, securus, omnipotens, omnia intuens, & permeans omnes spiritus intelligentes puros & summè subtiles:
24 Nam omni motu res mobilior est sapientia, & pervadit ac permeat omnia puritate sua.
25 Nam vapor est potentiæ Dei, & syncerus fluxus a gloria omnipotentis; propterea nihil inquinatum in eam incidit:
26 Nam splendor est a luce æterna, & speculum efficacitatis Dei expers maculæ, ac imago bonitatis ejus:
27 Cum q; una sit, omnia potest, & in se ipsa manens innovat omnia, & per ætates singulas in animas sanctas transiens amicos Dei & prophetas comparat.
28 Nihil enim diligit Deus, nisi eum qui habitat cum sapientia:

[a] Græ. *prosoplasto.*
[b] Græ. *venientem cum somno.*
[c] Græ. *in comparat. one ejus.*
[d] Græ. *manibus ejus.*
[e] Græc. *sapientia.*
[f] Græ. *circuitos.*
[g] Græ. *ingenii.*

29 Nam

29 Nam ea eſt ſpecioſior ſole, & ſuperat omnem ſtellarum ſitum, cum luce comparata [a]prior eſſe deprehenditur:

30 Et enim illam excipit nox: ſapientiæ verò non eſt prævalitura malitia.

ANNOTATIO.

3 Iiſdem perpeſſ.] *Græcam vocem legendam nominandi caſu ipſum argumentum clamitat: quamobrem nobis hoc modo placuit reddere.* 20 Spirituum] *hæc non ad ventos pertinere, ſed ad animi humani facultates ex adjunctis perſpicuè cognoſcitur.* 21 Artifex enim] *elegans Chriſti & ſpiritus æterni ex Deo Patre & Filio procedentis teſtificatio reliquo capite & ſequentis principio continetur.* 29 Prior] *dignitate & præſtantia, ut exponitur verſu ſeq.*

CAPUT VIII.

1 BEATINGIT autem a [a]fine uno ad alterum fortiter, & diſponit omnia utiliter.

2 Hanc amavi & exquiſivi a juventute mea & quærens adducere hanc ſponſam mihi [b]amore pulchritudinis hujus correptus ſum.

3 Nobilitatem ſuam hac gloria exornat, quòd convictum Dei habet, Dominúſque omnium amavit eam:

4 [c]Hæc enim eſt quæ docet ſcientiam Dei, & quæ eligit opera illius.

5 Quòd ſi divitiarum optabilis eſt poſſeſſio in vita, quid ſapientia ditius hæc omnia operante?

6 Et ſi prudentia operatur, quis eorum quæ in natura ſunt artifex potius eſt quàm ipſa?

7 Et juſtitiam ſi quis diligit, [d]elaboratæ ab ea res ſunt virtutes: nam temperantiam & prudentiam edocet, juſtitiam & fortitudinem, quibus utilius nihil eſt in vita hominibus:

8 Sin etiam multiplicem experientiam deſiderat aliquis, hæc novit vetera & futura conjicit, ſcit verſutias ſermonum & ſolutiones ænigmatum, ſigna & portenta prænoſcit eventuſq; tempeſtatum ac temporum.

9 Judicavi iatq; hanc ducendam ad convictum [e]meum, ſciens, futuram eſſe mihi conſultricem bonorum, & conſolationem a curis & moleſtia.

10 Per hanc gloriam in turbis habiturus ſum, & honorem apud ſeniores juvenis:

11 Acutus inveniar judicio, & in conſpectu potentum admirationi ero:

12 Tacentem me expectabunt, & loquentem attentè audient, etiam loquente ampliùs manum imponent ori ſuo.

13 Per hanc habebo immortalitatem, & memoriâ æternam venturis poſt me derelinquam:

14 Adminiſtrabo populos, & gentes ſubjicientur mihi:

15 Metuent me cùm audierint tyranni horribiles, in multitudine bonus videbor, & in bello virilis, ingreſſus domum meâ acquieſcam ei:

16 Non enim acerbitatem habet converſatio ejus, neq; dolorem convictus ejus; ſed lætitiam & gaudium.

17 Hæc ratiocinatus mecum & curans cum animo meo, immortalitatem eſſe in cognatione ſapientiæ,

18 Et in amicitia ejus delectationem bonam, & in laboribus manuum ejus divitias indefinētes, & in communi colloquii cum ea exercitatione prudentiam, & celebritatem in communicatione ſermonum ejus; circumivi quærens ut aſſumerem eam apud me:

19 Eram autem puer bona indole, animamque bonam ſortitus eram;

20 Ac potius ut bonus eram, in corpus impollutum veneram:

21 Sed cùm agnoſcerem me non aliter fore compotem illius niſi Deus dederit; atque hoc ipſum noviſſe cujus ſit gratia, eſſe prudentiæ; accedens Dominum oravi eum, & dixi ex toto animo meo.

CAPUT IX.

1 [a]ODeus majorum & Domine miſericordiæ, qui feciſti omnia verbo tuo,

2 Et ſapientia tua conſtituiſti hominem; ut dominetur creaturis quæ a te factæ ſunt,

3 Et adminiſtrans mundum ſanctitate & juſtitia [a]recto animo judicia exerceat:

4 Da mihi ſapientiam adſeſtricē [b]throni tui, ac ne reprobes me e numero filiarum tuorum:

5 Nam ego ſervus tuus ſum & filius ancillæ tuæ; homo infirmus, & vitæ brevis, & [a]tenuior adhuc in judicii ac legum intelligentia.

6 Etenim ut perfectus ſit aliquis inter filios hominum, abſente ſapientia quę a te eſt [c]nihili reputandus eſt.

7 Tu me antè elegiſti regem populi tui, & judicem filiorum filiarumq; tuarum:

8 Dixiſti ut ædificem tibi domum in monte ſancto tuo, & in civitate habitationis tuæ alterā, imaginem [a]tabernaculi ſancti quod ab initio præparaviſti.

9 Tecum autem eſt ſapientia, quæ novit opera tua, & quę adfuit cùm faceres mundum, & quæ ſcit quid placeat in oculis tuis, & quid rectum ex mandatis tuis.

10 Emitte illam e ſanctis cœlis, a throno inquam gloriæ tuæ mitte illam, ut [d]præſens verſetur mecum in labore, & cognoſcam quid gratum ſit apud te:

11 Illa enim novit omnia atque intelligit, eſtque ductura me in actionibus meis moderatè, & conſervatura me in gloria ſua;

12 Eruntque accepta opera mea cùm judicabo populum tuum juſtè, & ero dignus throno patris mei.

13 Quis enim hominum cognoſcat conſilium Dei? aut quis cogitare poſſit quid velit Deus?

14 Nam ratiocinationes mortalium ſunt timidæ, & [a]inſtabiles cogitationes eorum.

15 Infeſtum enim corruptioni corpus aggravat animam, & deprimit terrena habitatio mentem multis curis plenam.

16 Et vix conjicimus ea quæ in terra ſunt, & quæ ad manus ſunt laboriosè invenimus; quæ autem in cœlis ſunt quis perveſtigavit?

17 Et conſilium tuum quis noverit, niſi tu dederis ſapientiam, & miſeris ſanctum ſpiritum tuum e *locis* altiſſimis?

18 Sic enim correctę ſunt eorum qui in terra verſantur ſemitæ, & res quæ placent tibi hominēs edocti ſunt:

19 Itaque ſapientia fuerunt ſervati.

[a]Græc. *fine ad finem.*

[b]Græ. *amator fui pulchritudinis.*

[c]Græ. *myſtica enim eſt ſcientiæ Dei, & ditatrix operum.*

[d]Græ. *labores ejus.*

[e]Græ. *mihi.*

[a]Græ. *in rectitudine animæ judicia judicet.*

[b]Græ. *thronum tuorum: enallage emphatica: ut verſ. 12.*

[c]Græ. *in nihilum.*

[a]Græ. *mecum præſens labora.*

ANNOTATIO.

1 O Deus] *Ab hoc capite ad finem uſque libri oratio eſt & meditatio homine pio non indigna cujus exemplum ad ntur patres in ſuis meditationum, confeſſionum, & ſoliloquiorum libris imitati.* 5 Tenuior]

or] *q.d. tenuis quidem corpore, ſed mente animoq; tenuiſſimus.* Tabernaculi ſancti] *id eſt, illius cœleſtis & æterni quod Deus oſtendit Moſchi, Exo.25.40. ut interpretatur Apoſtolus Heb.8.5. nam ſic accipiendum oſtendunt verba ſequentia.* 14 Inſtabilis] *id eſt proclives, ac potiùs præcipites ad lapſum: quod Græca vox propriè denotat.*

CAPUT. X.

Gene.1.

1 HÆC primum formatum parentum mundi qui ſolus creatus eſt conſervavit,

[a] Græ. *proprio.*

2 Et eximens eum a dilecto [a] ipſius dedit ei potentiam dominandi omnibus rebus.

Gen.4.

3 Diſcedens autem ab hac injuſtus ira ſua, unà periit tum furoribus quibus occidit fratrem.

Gen.7.

4 Propter quem diluvio inundatam terram iterum ſervavit ſapientia, quæ exiguo ligno juſtum gubernabat.

Gen.11.

5 Hæc etiam in conſenſu improbarum gentium confuſarum agnoſcens juſtum, ſervavit eum inculpatum Deo; & in [b] ſumma filii *ſui* miſeratione fortem cuſtodivit.

[b] Græ. *viſceribus filii.*

Gene.22.

Gen.19.

6 Hæc juſtum pereuntibus impiis liberavit fugientem ab igne in civitates quinque deſcendente:

7 Cujus adhuc teſtimonium nequitiæ conſtituta eſt ſolitudo fumo diffluens, & plantæ inutili pulchritudine ferentes fructum, & ſtatua ſalis conſtituta animę non credentis monimẽtum.

8 Nam qui ſapientiam præteriverunt non tantum eo acceperunt damnum, quòd res bonas nõ [c] obtinent; ſed etiam reliquerunt ſuę ipſorum inſipientiæ monimentum huic vitæ, ut ne iis quidem in rebus lateant in quibus lapſi ſunt:

[c] Græ. *cognoſcunt. Hebraiſmus.*

9 Sapientia verò cultores ſuos e laboribus liberavit.

[d] Græ. *profugum iræ: Gen.28. Geneſ.31. & 32.*

10 Hæc [d] fugientem ab ira fratris juſtum deduxit callibus rectis, demonſtravit ei regnum Dei, & dedit ei cognitionem ſanctorum; locupletavit eum in ærumnis, cùm multiplicaret labores ejus:

11 Cùm avaritiâ dominatus exerceretur in ipſum, hæc adfuit & ditavit ipſum:

12 Conſervavit ipſum ab inimicis, & ab inſidiantibus tutata eſt, certaminiſque validi præmium dedit ei; ut cognoſceret omni re potentiorem eſſe pietatem.

13 Hęc venditum juſtum non dereliquit; ſed ex peccato liberavit eum: unà cum ipſo deſcendit in foveam, *Gent.37. & 39.*

14 Neque in vinculis dimiſit eum; *ſed conſtanter adfuit* donec contulit ipſi ſceptrum regni, & potentiam in eos qui tyrannicè vexabant eum, mendaceſq; demonſtrans illos qui vituperaverant eum dedit gloriam æternam ei. *Gene.41.*

15 Hæc populum ſanctum & ſemen inculpatum liberavit a gente affligentium. *Exod.12.*

16 Ingreſſa eſt in animam adminiſtri domini, & formidabilibus regibus obſtitit portentis & ſignis. *Exod.5. & ſequentibus.*

17 Reddens ſanctis mercedem ſanctitatis laborum ſuorum deduxit eos via mirabili, & fuit eis tegumentum interdiu, & lux [e] ſtellaris noctu. *Exod.14.*

[e] Græ. *ſtellarum.*

18 Traduxit eos trans mare rubrum, & tranſvexit eos trans aquas multas;

19 Hoſtes verò eorum inundatione perdidit, cùm ex profunditate abiſſi [f] eduxiſſet eos.

[f] Græ. *feciſſet ut ebulliret ut ſic 1. Mac.1.12. Exod.15.*

20 Propterea juſti ſpoliatis impiis cantaverunt, Domine, nomen ſanctum tuum, & animo uno laudaverunt manum tuam propugnantem ipſos.

21 Nam ſapientia os mutorum aperit, & linguas infantium diſertas [g] reddit.

[g] Græ. *ſonit.*

CAPUT XI.

[a] Græ. *manu Deut.8.*

1 FECIT ut ſuccederent opera eorum [a] adminiſtratione Prophetæ ſancti.

2 Permearunt deſertum inhabitabile, & in locis aviis impegerunt tentoria:

3 Reſtiterunt hoſtibus, & inimicos ulti ſunt:

Exod.17.

4 Sitientes invocaverunt te, & data eſt ipſis aqua e petra abrupta, & e lapide duro remedium ſitis.

5 Per quę ſupplicio affecti ſunt inimici ipſorum,

6 Per eadem ipſi in difficultatibus verſantes ſunt affecti beneficio.

7 Nam loco fontis perennis fluvii qui ſanguine ſanioſo turbatus fuerat ad redargutionem mandati [b] de cędendis infantibus,

[b] Græc. *infanticidæ.*

8 Dediſti ipſis aquam ex inſperato largam,

9 Cùm demonſtraviſſes per ſitim quæ tum fuerat quomodo adverſarios puniviſſes.

10 Cùm enim tentati fuerunt, quamvis miſericordia erudirentur, agnoverunt quomodo ira judicati impii ſint tormenta paſſi.

11 Etenim hos tanquam pater admonens probaſti, illos ve ò tanquam rex [c] ſeverus condemnans in quæſtionem aduxiſti,

[c] Græc. *præciſus.*

12 Qui & abſentes & præſentes pariter cruciati ſunt.

13 Nam [d] duplex eos occupavit dolor & gemitus, [d] rerum præteritarum recordantes:

14 Cùm enim audiviſſent ſuis ipſorum ſuppliciis illos bono affectos eſſe, perſenſerunt Dominum.

15 Nam [d] quem [e] expoſitum olim abjectúmq; pro deplorato ludificantes habuerant, eum [e] poſterioribus eventis mirati ſunt [g] quando ſiti fuerunt affecti a juſtorum ſiti diſpare.

[d] Græ. *recordationibus præteritorum.*

[e] Græ. *in expoſitione.*

16 Pro inſipientibus autem ratiocinationibus injuſtitię ipſorum, quibus errantes colebãt reptilia rationis expertia & beſtias viles miſiſti contra eos multitudinem animantium rationis expertium ad vindictam;

[f] Græ. *in fine eventorum.*

[g] Græc. *non ſimiliajuſtis ſuientes.*

17 Ut cognoſcerent per quæ aliquis peccat per eadem puniri ipſum.

18 Non enim difficultatibus diſtinebatur omnipotens manus tua & quæ creavit mundum ex informi materia, quin poſſet immittere ipſis multitudinem urſorum, audacéſve leones,

19 Aut plenas [h] juvenis animi beſtias incognitas, aut ignivomum efflantes halitum ſrepitúmve ventilati fumi, aut inſtar fulguris ejaculantes ab oculis ſcintillas graves;

[h] Græ. *recens creati.*

20 Quarum non tantùm noxa eos poterat ſimul atterere, ſed etiam aſpectus perterrefaciens perdere.

21 Quinetiam ſine his uno afflatu cadere poterant a juſtitia [i] perſequente, & ventilati a ſpiritu potentiæ tuæ: verùm omnia menſura, numeroque, & pondere diſpoſuiſti.

[i] Græ. *perſequente ut paſſivè dicamus.*

22 Nam [k] quod multum potes hoc tibi ſemper adeſt, & robori brachii tui quis reſtiturus eſſet?

[k] Græ. *multum poſſe.*

23 Quandoquidem tanquam momentum e lancibus eſt totus mundus coram te, & tanquam gutta

guttaroris descendens [1] manè in terram;
24 Misereris autem omnium quia omnia potes, & dissimulas peccata hominum [m] ut resipiscant.
25 Nam diligis omnia quæ sunt, & nihil abominaris eorum quæ fecisti; nec enim comparasti quicquam quod haberes odio.
26 Ecquî autem mansurum fuisset aliquid nisi tu voluisses? aut conservatum fuisset [n] quod non accersivisses?
27 Sed pareis omnibus eò quòd tua sunt, ô Domine, animarum amans.

[1] Græ. *matutina.*
[m] Græ. *ad resipiscentiam.*
[n] Græ. *non vocatum ante*

ANNOTATIO.

1 Prophetę sancti] *id est Moschis, quem servum Domini vocavit suprà 10. 16.* 13 Duplex] *nempe quòd ipsi horrèrent situs gravitatem experirentur, & quòd sic ipsis rebus juvari populum Jehudæorum cognoscerent.* 15 Quem exposs.] *id est Moschen, periphrasticè.* 19 Juvenis animi] *id est ferocissimi, ut solent juvenes ferè (quæ nondum adversa experta sunt) audaciores & ferociores esse.*

CAPUT XII.

1 NAM spiritus incorruptus tuus inest omnibus:
2 Ideo qui excidunt eos paululum corripis, & revocans in memoriam quibus in rebus peccaverint admones, ut abalienati a malitia credant in te, Domine.
3 Etenim [a] antiquos habitatores sanctę terræ tuę odio habens,
4 Eò quòd inimicissima facerent opera veneficiorum, & sacra impia,
5 (Qui & liberorum occisores erant immisericordes, & viscera comedebant humanarum carnium)
6 [a] Et *facerent* epulum [a] sanguinarium [a] ex abominatione mystę cruêti sacrificii, & interfectores [a] animarum ope carentium parentes voluisti perdere manibus majorum nostrorum,
7 Ut [b] dignos incolas acciperet Dei filios hęc terra apud te omnium pretiosissima.
8 Sed etiam his tanquam hominibus pepercisti, & misisti præcursores tui exercitus vespas, ut illos paulatim profligarent ex ea:
9 Non [c] quòd potentia deficeret te impios in acie tradendi in potestatem justorum, aut bestiis gravibus aut verbo præciso ad unum atterendi;
10 Sed judicium exercens paulatim dabas locum pœnitentiæ, non ignorans improbam esse naturam illorum, nativamq; malitiam illorum, & nequaquam mutatum iri ratiocinationem illorum in seculum;
11 (Nam semen erat maledictum inde a principio) neq; timens aliquem in peccatis ipsorum securitatem dabas.
12 Quis enim dixerit, quid fecisti? aut quis restiturus sit judicio tuo? & quis sit accusaturus te nomine gentium perditarum quas tu fecisti? aut quis [d] constiturus adversum te veniat vindex pro injustis hominibus?
13 [e] Nam non est Deus præter te, cui curæ sunt omnia ut ostendas te non injustè judicasse:
14 Neq; rex aut tyrannus [e] oculum obfirmare poterit in te propter eos quos pœna affecisti;
15 Sed ut justus es, justè omnia disponis, alienum ducens a potentia tua ut condemnes eum qui pœna non debet affici:
16 Nam potentia tua justitiæ principium est & quod omnibus dominaris hoc facit ut parcas omnibus.
17 Cùm enim non crederis pro perfectione potentiæ robur demonstrare, etiam in iis qui agnoscunt [e] audaciam istam redargueris.
18 Tu autem dominium habens robbris [e] ex æquitate judicas, & cum summa indulgentia administras nos: adest enim tibi quando vis potentia.
19 Docuisti autem populum operibus hujusmodi oportere ut justus humanus sit, & [c] bonam [c] spei effecisti filiis tuis; quandòquidem tribuis in peccatis resipiscentiam.
20 Si enim filiorum tuorum inimicos & reos mortis cum tanta attentione punivisti, tribuens tempus & [f] modum quibus abalienarentur a malitia ista:
21 Quanta cum accuratione judicasti filios tuos, quorum majoribus juramenta & conventiones tradidisti bonarum promissionum?
22 Nos itaque erudiens inimicos nostros [g] infinitè castigas; ut tuam bonitatem tuemur judicantes *de eis*, judicati verò expectemus misericordiam.
23 Unde etiã eos qui [h] imprudente vita injustè vixerũt propriis cruciavisti abominationib⁹.
24 Etenim per vias erroris erraverunt longiùs, deos existimantes esse etiam [e] inhonora inimicorum suorum animalia; decepti tanquam infantes vacui prudentia.
25 Propterea tanq̃ pueris rationis expertibus judicium [i] ad ludificandum eos immisisti.
26 Qui autem ludibriis increpationis nõ commonesiunt, justum Dei judicium experturi sunt,
27 Nam de quibus illi, cùm perpeterentur mala, [k] cum indignatione erant soliciti, de iis inquam quos putabant deos, [e] cùm se iisdem puniri viderunt, verum agnoverunt Deum quem olim noviſſe [e] negaverant: ideoque [l] extrema illa condemnatio supervenit illis.

[a] Græ. *sanguinis.*
[b] Græc. *dignum incolatum filiorum Dei.* *Exod. 23. Josuæ 24.*
[c] Græ. *impotens.*
[d] Græ. *ad impœnitentiam tibi.*
[e] Græ. *bonæ spei fecisti filios tuos.*
[f] *vel locum: sed hoc maluimus.*
[g] Græ. *decies millies.*
[h] Græ. *imprudentia vitæ.*
[i] Græ. *ad ludificationem.*
[k] Græ. *indignabantur.*
[l] Græ. *terminus ille condemnationis.*

ANNOTATIO.

3 Antiquos hab.] *i. Cenahhanæos, de quorum maleficiis vide Levit. 18. & seq.* 6 Et facerent] *hîc ἀπὸ κοινοῦ verbum repetimus quod habetur ver. 4. quo facto locus apertus est.* Ex abominat.] *i. ex abominanda liberorum cæde.* Mystę cruenti] *harum vocum interpretatio cùm propter obscuritatem, tum propter lectionis varietatem difficilis est: nam alii legunt μύσας θύσας σὰ, quod quid sibi velit nequeo divinare: alii μύσας θύσαμὲ, quam vocem divinum furorem significare hoc loco autumant, quia revera non divino, sed diabolico furore abripiebantur cultores isti. Ego ad veterem scripturam judico magis accedere si legas θυσσόν, quam vocem Græci veteres pro cruentis sacrificiis acceperunt: unde apud illos θυσσῶται dicti, quibus sacra erant communia ad fidem inter se obstringendam.* Animarum] *i. liberorum suorum, qui egentes ope fuissent eam a parentibus imploraturi.* 14 Oculum obfirmare] *i. obtutu fixo intuere faciem tuam, ut vel uno verbo obsistat tibi.* 17 Audaciam] *qua crederis non esse perfecta potentia: aut si perfecta est, eam non demonstrare.* 18 Ex æquitate] *non autem severo judicio audaciam istam redargus.* 24 Inhonora] *i. pecora:*

pecora ipsa Iustrallitarum, quorum hostes erant Ægyptii: vide Exod.8.26. 27 Cùm se liſd.]*id est, cùm viderent animalia sua(quæ sententia ipsorum erant divinitate prædita)a Deo profligari,Exod.9.* Negaverant]*Exod.5.2. & sequentibus.*

CAPUT XIII.

1 ETENIM vani sunt omnes homines a natura, quibus ineſt Dei ignoratio; cùm ex iis quæ vident bonis nō potuerint eum novisse qui est,neque ad opera attendentes agnoverint artificem;

2 Sed aut ignem, aut ventum, aut citum aërem,aut orbem stellarum,aut violentam aquam, aut luminaria cœli Deos rectores mundi esse putaverint.

3 Quorum si delectati specie ista Deos esse statuerunt,agnoscant quanto istis melior est dominus: nam ille naturalis pulchritudinis autor creavit illa.

4 Quòd si potentia ac efficacitate in admirationem traducti, intelligant ex istis quanto sit potentior is qui comparavit ista:

5 Nam ex magnitudine & specie ac creatis rebus convenienter naturæ, earum opifex spectatus est.

6 Veruntamen in rebus istis criminatio [a] est parva: etenim ipsi fortasse errant quærentes Deum & volentes invenire:

7 Nam in operibus illius conversantes perscrutantur,& persuadentur visu,quia res quæ videntur pulchræ sunt.

8 Verùm e diverso ne isti quidem sunt digni venia.

9 Nam si tantum valuerunt cognoscere ut potuerint conjecturis assequi [a] seculum, istarum rerum dominum quomodo non invenerunt citius?

10 Miseri verò sunt, & mortuis incumbunt spes eorum qui appellant deos operam manuum hominum, aurum & argentum [a] arte elabo-

[a] Græ. *artis elaborationē.*

ratum, & figurationes animalium, aut lapidem inutilem,opus antiquæ manus.

11 Sin autem etiam aliquis faber materiarius aptam operi arborem succidens serra circumraserit scitè omnem corticem illius, & artem convenienter adhibens comparaverit utile instrumentum ad ministerium vitæ,

12 Et reſegminibus operis ad comparationem alimenti consumptis seſe expleverit;

13 Quod autem ex istis rejectum fuerit nullam ad rem utile,lignum tortuosum, & ramis adnatis plenum sumens sculpserit [b] accurato otio suo, & perita intelligentia formaverit illud,assimilaverit illud imagini humanæ,

[b] Græ.*arte ratione sui.*

14 Aut animanti alicui vili illud fecerit simile, inunxerit rubica & fuco, rubefecerit colorem ejus,& omnem maculam quæ in eo est,obliverit,

15 Et faciens ei domunculam dignam eo in muro posuerit illud, & ferro confirmaverit:

16 Hic igitur providerit quidem illi ut non decidat,sciens illud non posse sibi ipsi adjumentum afferre: etenim imago est,& opus habet adjumento.

17 Sed cùm de possessionibus, & nuptiis suis, & liberis orat;

18 Non pudet ipsum alloqui rem inanimam: sed de sanitate quidem invocat id quod nullis est viribus, pro vita verò quod mortuum est rogat,& pro auxilio [c] quod nullam planè sui experientiam exhibuit supplicat,

[c] Græ.*imperitissimum: si hoc accipias strictiva significatione.*

19 Et de profectione ab eo quod ne gressu quidem uti potest, & de quæstu & opere ac manuum consequutione ab eo quod ignavissimum est manibus commodam effectionem petit.

ANNOTATIO.

6 Est]*Hoc καλὰ τὸ accipiendum est q. d. isti homines duobus argumentis in sententiam hanc adducuntur, nempe specie & operatione eorum quæ habent pro diis;ac proinde digniores sunt excusatione quàm illi de quibus deinceps a ver.10.nec tamen propterea planè sunt excusandi,ver.8.* 9 Seculum]*id est,res naturales quæ in seculo sunt, indigare.*

CAPUT XIIII.

1 EDIVERSO aliquis sed ad navigandum comparans & feros permeaturus fluctus lignum putridius inclamat eo quod fert ipsum:

2 [a] Hoc etenim cupiditas,quæstuum excogitavit,& artifex peritia comparavit,

3 Tuáq;, ô pater, gubernat providentia: nam [a] proposuisti etiam in mari viam, & in fluctibus securum callem,

4 Demonstrans te posse ab omni re servare, ut etiam sine arte aliquis possit [a] supergredi,

5 Neque vis otiosa esse opera sapientiæ tuæ: propterea etiam minimo ligno credunt homines [b] se ipsos, & pervadentes fluctum [a] rate conservantur.

6 Nam etiam principio pereuntibus superbis gigantibus,spes mundi ad ratem confugiens reliquum fecit seculo semen naturæ *nostræ* gubernata manu tua.

7 Benedictum enim lignum fuit [a] per quod est justitia:

8 Illud verò manu factum maledictum est,ipsum,& qui fecit illud:quoniam hic quidem elaboravit,illud verò corruptum nominatur Deus.

9 Ex æquo sunt exosa Deo,& qui facit impiè & impietas ipsius:

10 Etenim quod factum est cum eo qui fecit punietur.

11 Propterea etiam in idola gentium animadversio futura est, quia inter creaturas Dei ad eam abominandam facta sunt; ut [c] quę sint offendicula animis hominum,& laqueus pedibus insipientium:

12 [a] Principium enim scortationis est idolorum excogitatio,& illorum inventio corrupte la vitæ:

13 Nam neque a principio erant, neque in seculum futura sunt,

14 Cùm vana opinatione hominum venerint in mundum,ac propterea præcisus [a] illarum finis excogitatus sit.

15 [d] Acerbo enim luctu vexatus pater cùm filii citò sublati imaginem feciſſet;hominem tunc quidem mortuum, nunc verò ut Deum affecit honoribus, & subditis mysteria sacrificiaque tradidit.

16 Deinde [e] procedente tempore invalescens hæc impia consuetudo tanquam lex custodita est & tyrannorum præceptis cultus sculptilibus attributus est:

[a] Græ.*de*

Gene.6.

[c] Græ.*de ad offendiculum ad laqueum.*

[d] Græ.*intempestivo meta phora à fructibus immaturis.*

[e] Græ.*in tempore.*

17 Quos

17 Quos cùm [e] in os non possent honoribus prosequi homines eò quòd longè habitarent; longinquam eorum faciem effigurantes, conspicuam imaginem regis quem honorabant fecerunt, ut absenti [g] studiosè tanquam præsenti assentarentur.

18 Ad [h] incrementum autem cultus ignorantes etiam provocavit ambitio artificis.

19 Etenim hic fortassè dominatori volens placere detorserit arte similitudinem ad aliquid pulchrius:

20 Multitudo verò pertractum optima operis gratia hominem, qui paulò antè honorabatur jam numen esse duxerint.

21 Atque [i] hæ fuerunt in vitam hanc insidiæ, quòd aut calamitati, aut tyrānidi servientes homines [k] nomen illud lapidibus & lignis imposuerunt quod communicari cum illis non potest.

22 Deinde non satis fuit errare in Dei cognitione; sed etiam in magno viventes bello ignorantiæ, tanta mala appellant pacem:

23 Nam aut sacrificia ex cæde liberorum, aut occulta mysteria, aut furiosas ex alienis legibus comessationes agentes,

24 Neque instituta vitæ, neque nuptias amplius puras custodiunt; sed alter alterum aut insidians tollit, aut adulterans dolore afficit:

25 Omnia deniq; sē promiscuè habent, sanguis, & cædes, furtum, & dolus, corruptela, perfidia, tumultus, perjurium, perturbatio bonorum,

26 Gratiæ oblivio, animarum iniquinatio, naturæ immutatio, nuptiarum confusio, adulterium, & impudicitia.

27 Nam idolorum quę ne nominandā quidem essent cultus principium omnis mali, [l] causaque, & finis est:

28 Aut enim lætantes furunt, aut prophetans res falsas, aut vivunt injustè, aut pejerant citò:

29 Nam qui inanimis idolis confidunt, quando jurarunt improbè, non expectant ut [k] injustitiæ arguantur.

30 De utrisq; verò subsequentur ipsos ea quæ justa sunt, [m] eò quòd malè senserint de Deo attendentes idolis, & injustè juraverint dolo contemnentes sanctimoniam:

31 Non enim eorum per quos juratur potentia, sed [n] jus peccantium semper injustorum hominum transgressioni supervenit.

[k] Græ. *injusti sint: Hebraismus.*

ANNOTATIO.

2 Hoc etiam] *Institutam comparationem inter lignum idoli & navis, ver. 1. deinceps explicat; agens de ligno navis, usque ad versum 8. de idolo verò, sequentibus.* 4 Supergredi] *id est, super mare ambulare cùm voles.* 5 Rate] *vel potius navi tumultuariè facta, qualis est ea quam Festus candidariam vocat.* 7 Per quod est] *id est, quo Ecclesia, thesaurus justitiæ tuæ, fuit conservata & adhuc permanet.* 12 Principium enim] *nam ex quo idola invecta sunt, timor Dei intercidit, & janua ad omnem nequitiam amplissima aperta est.* 14 Illarum] *nempe opinationum, quasi dicat, falsi dolores sola opinione in stultorum mentibus ingenerati idola invexerunt, quibus superstitiosi excogitarunt se dolorem suum brevi emollituros & superaturos esse.* 21 Nomen illud] *id est, nomen Dei.* 27 Causaque] *id est, efficiens ut inde a principio fuerit atque sit: nam cessante causa ut aiunt illi) effectus cessat. sic ergo causæ nomen progressum & continuationem denotat.* 30 Eò quòd] *id est, propter impietatem atque injustitiam, ut Rom. 1.* 31 Jus peccantium] *id est, in peccantes a Deo latum, non ab idolis importatum.*

CAPUT XV.

1 TU autem, ô Deus noster, bonus es, & verax, longanimis, & misericordiâ administrans omnia:

2 Etenim si [o] peccaverimus, tui sumus nos qui novimus potentiam tuam: non sumus autem peccaturi, scientes nos in tuis reputatos esse.

3 Nam cognoscere te absoluta est justitia, & nosse potentiam tuam radix immortalitatis.

4 Neque enim seduxit nos improbæ artis humana cogitatio, neque umbra picturarum, qui labor infructuosus est, species maculata coloribus diversis,

5 Quarum aspectus insipientibus [p] appetentiam excitat, quæ concupiscit mortuæ imaginis speciem carentem spiritu.

6 Rerum malarum amatores, digniq́ue talibus expectationibus sunt & qui faciunt, & qui concupiscunt, & qui colunt eas:

7 Etenim figulus teneram terram premens laboriosè quidem fingit ad ministerium nostrum unum quodque *vas*; sed ex eodem luto finxit cùm vasa operibus mundi servientia contrariaque omnia similiter, quorum utriusque quis sit cujusque usus judicat figulus:

8 Tum improbè laborans Deum vanum ex eodem fingit luto, *illius imaginem* qui paulò antè e terra natus paulò pòst proficiscetur in eam ex qua desumptus est, cùm repetitum fuerit debitum præsentis vitæ.

9 Enimvero [q] curæ est ei non quòd laboraturus sit, neque quòd brevem vitam habeat; sed concertat cum aurificibus, & argentariis, & fabros ærarios imitatur, & gloriæ ducit quod res adulterinas fingit:

10 Cinis est cor illius, & terra vilior est spes illorum, & vita illius luto inhonoratior:

11 Qui ignoravit eum qui finxit se, & qui inspiravit ipsi animam efficacem, & sufflavit in ipsum vitalem spiritum.

12 Verùm ratiocinati sunt rem ludicram esse vitam nostram, & vitam hanc publicum mercatum esse quæstuosum: nam oportere dicunt undecunque etiam ex malo acquirere:

13 Hic enim supra omnes novit se peccare, qui materiæ terreæ fragilia vasa sculptaq; fabricatur.

14 Omnes verò insipientissimi sunt, miseri inquam, insipientiores animis infantium, inimici populi tui, qui potentia in ipsum abutuntur:

15 Quandoquidem omnia idola gentium deos esse reputant, quibus neque oculorum usus ad aspectum est, neque nares ad contractionem aëris, neque aures ad audiendum, neque digiti manuum ad contrectationem, & quorum pedes inanes sunt ad gressum.

16 Homo enim fecit illa, & spiritus mutuatus effinxit illa: nam nemo homo similem illis potest Deum fingere:

17 Sed cùm sit mortalis, rem mortuam operatur manibus inquis: melior enim est suis numinibus, quippe cum ipse quidem vivat, illa verò minimè.

18 Quin etiam animalia colunt inimicissima: nam etiamsi [r] dementiâ inter se comparentur,

[e] Græ. *in os.*
[g] Græ. *per studium.*
[h] Græ. *autem hanc.*
[i] Græ. *hæc fuit vita ad illa.*
[k] Græ. *nomen illud lapidibus & lignis imposuerunt.*
[l] Græ. *ad expectationem vani.*
[o] Græ. *peccavimus.*
[p] Græ. *ad expectationem vani.*
[q] Græ. *curæ est ei non quòd laboraturus sit.*
[r] Græ. *dementiâ.*

tur, aliis deteriora sunt;
19 Neque ita pulchra sunt ad aspectum inter animantia, ut desideremus ea; sed [f] fugerunt & Dei laudem & benedictionem ejus.

ANNOTATIO.

2 Peccaverimus] *id est, si vixerimus in peccatis, conscii sumus potentiæ tuæ: sed a peccatis abstinemus conscii æternæ misericordiæ.* 8 Qui paulò antè] *id est, hominis mortalis: periphrasis.* 9 Curæ est ei] *id est, neque laboris sui gravitatem, neq; vitæ brevitatem expendit: modò ambitiosam gloriam suam ex opificio suo consequatur.* 18 Dementia] *id est, ab homine dementissimo, qui ipse (ut ut mente careat) neq; ea desideranda neq; servanda judicabit; sed a natura sentit animalia esse laude & benedictione carentia, ac proinde minimè esse colendas illorum species: quod ostenditur sequente ver.* 19 Fugerunt] *id est, & illaudata sunt ipsa per se, ac potiùs turpia, & maledicta apud omnes: ut sunt serpentes, quos Ægyptii coluerunt.*

CAPUT XVI.

1 QUAPROPTER a similibus puniti sunt [a] meritò, & a multitudine bestiarum cruciati.
2 Cujus punitionis loco benefeciſti populo tuo, quibus [b] concupiscente appetentia alimentum præparasti novi gustus coturnicem:
3 Ut illi quidem concupiscentes ab alimento averterentur [f] propter demonstratam illam appetentiam eorum qui emittebantur etiam necessariam, hi verò paulisper indigentes effecti etiam novum participarent gustum.
4 Oportebat enim illis quidem qui tyrannidem exercebant indigentiam supervenire inevitabilem, his verò solùm ostendi quomodo hostes ipsorum cruciarentur.
5 Etenim quando illis sævus supervenit bestiarum furor, morsibusque tortuosorum anguium corrupti sunt;
6 Non ad extremum usque mansit ira tua: sed ut admonerentur ad breve tempus fuerunt conturbati, symbolum habentes salutis ad recordationem mandati legis tuæ:
7 Nam qui advertebat ad illud non per illud servatus est quod videbatur ab ipso; sed per te servatorem omnium:
8 Atque hoc pacto persuasisti hostibus nostris te esse qui liberas ab omni malo.
9 Hos enim locustarum & muscarum occiderunt morsus, neque inventum est remedium animæ istorum; quia digni erant qui ab hujusmodi rebus punirentur:
10 Filios verò tuos ne venenatorum quidem draconum superarunt dentes, quoniam misericordia tua ex adverso veniens sanavit illos.
11 Nam ad recordationem sermonum tuorum velociter conservati sunt quando aculeis confixi fuerunt, ne in profundam oblivionem decidentes [g] abalienarentur a beneficio tuo.
12 Etenim neque herba neque malagma curavit eos; sed tu, Domine, sermo qui sanat omnia:
13 Tu enim vitæ ac mortis potestatem habes, & deducis ad portas inferni reducisque.
14 Homo quidem occidit malitia sua; sed egressum spiritum non reducet, neque religaturus est animam desumptam:
15 Tuam verò manum nihil potest effugere:
16 Nam impii qui negabant te a se cognosci, flagellati sunt robore brachii tui, novis pluviis, grandinibusque, & imbribus [d] exagitati, quæ non poterant effugere, & igne consumpti.
17 Quod enim mirabile supra omnia est, in aqua extinguente omnia plus efficacitatis habebat ignis; quia hic mundus justorum propugnator est:
18 Nam modò quidem mitescebat flamma ne combureret animalia quæ contra impios immissa erant, sed ipsi intuentes agnoscerent se exagitari judicio Dei:
19 Modò verò etiam inter aquam supra ignis facultatem ardebat, ut terræ injustæ fœtus corrumperet.
20 Quorum loco alimento Angelorum cibasti populum tuum, & [f] comparatum panem sine labore e cœlo misisti ipsis, qui ad omnem voluptatem & omnem convenientem gustum poterat temperari.
21 [f] Substantia enim tua patificiebat tuam erga liberos suavitatem, cùm occurrentis cujusq; subserviens desiderio temperabatur secundum illud quod volebat quisque.
22 Nix autem & glacies sustinens ignem non tamen liquescebat, ut agnoscerent ignem ardentem in nive & in pluviis coruscantem fructus hostium consumpsisse.
23 Hic verò e contrario ut alerentur justi, etiam propriæ facultatis oblitus est.
24 Nam creatura tibi qui feciſti omnia subserviens ad punitionem contra injustos intenditur; & remittitur ad beneficentiam pro iis qui confidunt in te.
25 Propterea etiam in omnia tunc transformata, gratiæ tuæ omnium altrici subserviebat ad voluntatem [e] egentium;
26 Ut discerent filii tui quos dilexisti, Domine, ne, naturas fructuum non alere hominem; sed verbum tuum eos qui tibi credunt conservare,
27 Illud enim quod ab igne non consumebatur, simpliciter a radio solis calefactum brevi liquescebat:
28 Ut notum esset oportere ut antevertamus solem ad gratias agendas tibi, & ad exortum solis oremus te.
29 Nam spes ingrati tanquam hyberna glacies liquescet, diffluetque ut aqua inutilis.

a Græ. *digne.* *Exod.* 17.
b Græc. *ad concupiscentiam appetentiæ.*
Numer. 21.
Exod. 8.
c Græ. *immobiles fierent.*
d Græ. *persequuti inevitabiliter.*
Psal. 78. 25.
e *vel gratiæ tuum.*
f Græ. *propter demonstr.*

ANNOTATIO.

3 Propter demonstr.] *Id est, propterea quòd Israelitarum (quos ejiciebant ex Ægypto) penuriam videntes non curaverant, neque naturalis illorum appetentiæ quæ necessaria est mitti fuerant.* 20 Comparatum pan.] *periphrasis manna quæ autor consulto utitur ut propriam Hebrææ vocis notationem indicet: vide Exod. 16. 16.* 21 Substantia] *id est, substantia manna tibi creata & data populo tuo: sic malunt accipere quam referre ad naturam Dei.*

CAPUT

CAPUT XVII.

1 NAM magna ſunt tua judicia & inenarrabilia; qua propter ineruditæ animæ erraverunt.

2 Iniqui enim, qui ſe dominatu abuſuros in gentem ſanctam præſumebant, detenti vinculis tenebrarum, & compediti incluſi tectis noctis longiſſimæ, perfugæ a providentia æterna jacuerunt. Exod. 10.

3 Nam cùm ſtatuerent ſe in occultis peccatis obſcuro oblivionis velamento latitaturos eſſe, diſperſi ſunt expaveſcentes graviter & ſimulachris perturbati.

4 Neque enim [a] ſpelunca quæ continebat ipſos vacuos metu conſervavit; ſed ſoni conturbantes ipſos circumſtrepebant, & viſa triſtia [a] Græ. non ridentibus ſacibus. flebilibus formis apparebant.

5 Ac ignis quidem nulla vis poterat illuſtrare, neque lucidæ aſtrorum flammę ſuſtinebant illuminare atram illam noctem;

6 Sed apparebat ipſis ſolùm pyra timore plena ultrò, exterritiq; a viſione illa quæ non erat aſpectabilis, ea quæ videbãt ducebant [b] peſſima: [b] Græ. pejora: Atticiſmus.

7 Ita jacebant magicæ artis ludibria, & [c] contumelioſum indicium arrogantium prudentiæ ſuæ incumbentium.

8 Nam qui promittebant timores & perturbationes a laborante animo depellere, hi ridiculo ex timore laborabant.

9 Etenim ſi nihil ipſos turbulentum conterruerat;

10 Beſtiarum tranſvectionibus, & reptilium ſibilis abacti peribant tremebundi, & recuſantes aërem intueri quem nulla ex parte poterant effugere:

11 Nam res timida eſt improbitas teſte proprio condemnata, & ſemper res graves præſumit dum conſtringitur conſcientiâ:

12 Nihil enim eſt metus niſi [e] abjectio eorum adjumentorum quæ a ratiocinatione ſunt. [e] Græ. proditio: ſic ver. ſeq. & 15.

13 Cùm autem intrinſecus minor eſt iſta [d] abjectio, eo majorem ratiocinatur eſſe ignorantiam illius cauſæ quæ tormentum præbet.

14 Illi verò qui noctem illam revera [d] intolerabilem & ex inferni intolerabilis ſpelũcis ſupervenientem eundem ſomnum dormiebant, [d] Græ. impoſſibilem.

15 Modò portentis agitabantur fantaſmatum, modò abjectione animi ſui [e] deficiebant, cùm repentinus ipſis & non expectatus timor ſupervenisſet: [e] Græ. diſſolvebantur.

16 Deinde hoc pacto quicunque tandem illuc inciderat, cuſtodiebatur concluſus carcere carente ferro.

17 Nam ſive agricola quis eſſet, ſive paſtor, ſive laborum qui in deſertis occupantur operarius, præoccupatus iſtam [f] inevitabilem neceſſitatem ſuſtinebat: [f] Græ. indiſſolubilem.

18 Una enim tenebrarum catena omnes conſtricti erant.

19 Sive ſibilans ventus, ſive [g] commoda vox avium inter denſos ramos, ſive numerus aquæ euntis violentiâ, ſive fragor immanis dejectarum petrarum, ſive laſcivientium animalium curſus inviſus, ſive rugientiũ immaniſſimorum animalium vox, ſive [g] reflexa e cavitate montiũ echo, hæc illos exterrentia diſſolvebant. [g] Græ. refracta, ſive repercuſſu infracta: ut loquitur Plinius.

20 Totus enim mundus lucido perluſtrabatur lumine, & in expeditis occupabatur operibus:

21 Solis autem illis ſuperne protenſa erat nox gravis, imago tenebrarum quę ipſos erant ſuſcepturæ; ſed ipſi ſibi graviores erant tenebris.

ANNOTATIO.

1 Nam magna] *Hũ verbũ explicatur cauſa cur pios oporteat ſolem antevertere ſanctis officiis, ut dictum eſt ſuprà 16.28. & cur e contrario Dei opera ab impiis non percipiantur.* 4 Spelunca] *id eſt, vana illa præſidentia qua ſtatuerant fore ut obſcuro oblivionis velo, tanquam in ſpelunca latitarent, ut dixerat verſu proximo.* 7 Contumelioſum indic.] *id eſt, contumelioſa illa in Deum & Moſchen magia, qua ſe jactaverant effectures ut ſigna a Moſche edita eſſent ludibrio.* 13 Abjectio] *Græcè quidem legitur ὑποδοχὴ, id eſt, expectatio; ſed vocem hanc pro altera conſimili non dubito irrepſiſſe quam ex præcedente verſu & 15. repoſuimus: ſenſus eſt quò minus urgetur conſcientia, eò magis improbos conſidere ignorari mala ſua, quæ ſunt ipſorum cruciatus cauſa.* 19 Commoda vox] *ſic vertimus τὸ ἐμμελὲς ſequuti Vitruvium: eſt enim commodum quicquid partes habet inter ſe moduli convenientibus.*

CAPUT XVIII.

1 AT ſanctis tuis maxima erat lux; quorum vocem quidem audientes, ſed non videntes formam,

2 Prędicabant beatos illos quòd non paterentur eadem etiam quæ ipſi, & gratias agebant quòd non nocerent quamvis antè injuria affecti eſſent, & quòd diſcrepaſſent ab illis [a] veniam precabantur. [a] Græ. gratiã. Exod 13.

3 Quorum loco igne flagrantem columnam, quæ & dux eſſet profectionis ignotæ & ſol innocuus magnificæ peregrinationis, prębuiſti.

4 Etenim illi digni erant qui privarentur luce & cuſtodirentur in tenebris, qui incluſos cuſtodiverant filios tuos, per quos incorrupta legis lux ſeculo danda erat.

5 Cumque conſilia iniviſſent illi occidendi infantes ſanctorum; & expoſito & ſervato [a] uno filio ad redargutionem abſtuliſti illis multitudinem filiorum, quos uno animo inſequentes perdidiſti in aqua vehementi. Exod 1. Exod 2. Exod 14.

6 Illa nox [a] prius innotuerat majoribus noſtris, ut ſecurè cognoſcentes quibus credidiſſent juramentis freti illis bono eſſent animo.

7 Sic accepta eſt a populo tuo tum ſalus juſtorum, tum inimicorum perditio.

8 Ut enim puniveras adverſarios, ſic etiam nos accerſens glorificabas.

9 Nam occultè ſacrificaverant ſancti bonorũ pueri, & [b] divinam legem concordia diſpoſuerant, eorundem pariter & bonorũ & periculorũ participes fore ſanctos, jam majorum laudes animo præceptas concinentes. [b] Græ. divinitatis.

10 Reſonabat verò abſonus inimicorum clamor, & miſerabilis huc illuc ferebatur vox lamentantium puerorum.

11 Cùm ſervi pari jure cum domino puniti, tum popularis eadem perpetientis cum rege.

12 Unoque animo omnes [c] [a] mortem unam nominantes mortuos habebant innumerabiles: neq; enim ad ſepliendum ſufficiebant vivi; [c] Græ. in uno nomine mortis.

[d] Græ *honorator.*

cùm momento uno [d] honoratissima ipsorum generatio corrupta esset.

13 Nam qui nihil crediderant propter [e] veneficia, in primogenitorum interitu confessi sunt populum filium esse Dei:

14 Cùm enim quietum silentiũ contineret omnia, & nox in [e] suo veloce cursu media esset,

[e] Græ. *propria velocitate.*

15 Omnipotens tuus sermo e cœlis e [f] throno regali præcisus bellator in medium interitui adjudicatæ illius terræ desiliit,

[f] Græ. *thronis regalibus, ut sup. 9. 4.*

16 Ut gladium acutum ferens mandatum tuum non simulatum, qui consistens implevit omnia morte; cœlum quidem pertingens, sed etiam in terra ambulans.

17 Tunc repentè & visa somniorum gravium exturbarunt eos, & insperatè inciderunt timores inopinati:

18 Et alius alibi postratus semimortuus patefaciebat quam ob causam moreretur.

19 Nam somnia quæ turbaverant eos hoc antè indicaverant, ne ignorantes cur malè afficiebantur perirent.

20 Contigit quidem aliquando justos etiam tentatio mortis, & fractio multitudinis facta est in deserto; sed non diu permansit ira: *Num. 16.*

21 Festinans enim vir inculpatus propugnavit, arma sui ministerii orationem & suffitus placationem afferens obstitit iræ & finem imposuit calamitati, ostendens se tuum servum esse.

22 Vicit enim vastatorem illum non robore corporis, non armorum efficacitate: sed verbo subjecit ultorem, juramenta majorum fœderaque recordatus.

23 Nam cùm jam cæ; acervatim cecidissent alii super alios mortui, intermedius stans rescidit irã, & divisit viam quæ ad vivos *spectabat:*

24 [g] Quoniam talari vestimento impositus erat totus ornatus, & majorũ glorię inerant sculpturæ lapidum ordinibus quatuor dispositæ, & majestas tua super diadema capitis illius.

[g] Græ. *cum*

25 His cessit vastator, & hæc timuit: nam sola illa sufficiebat iręe tentatio.

ANNOTATIO.

5 Uno filio] *Moschε.* 6 Prius innotuerat] *nam Deus imperaverat, Exodi* 11. *& Moschε verbis illius denuntiaverat, Exo.* 12. 12 Mortem unam nominantes] *id est, eam nominatim accersentes ex animo præ doloris sui gravitate.* 13 Veneficia] *id est, artes magicas, de quibus suprà* 17. 7. 24 Quoniam] *i. quoniam sacerdotis summi officio defungebatur, qui in Lege typus erat Christi, ut Apostolus ad Hebræos docet.*

CAPUT XIX.

1 IMpiis verò ad finem usque [a] animus institit immisericors:

[a] Græ. *cum studio.*

2 Prænoverat enim res etiam futuras illorũ fore, ut cùm ipsi permisissent discedere & [a] studiosè deduxissent illos, pœnitentia ducti persequerentur.

3 Nam cùm adhuc haberent præ manibus luctus, ejularentque ad sepulchra mortuorum alteram adhibuerunt cogitationem amentiæ, & quos emiserant supplicantes eos ut fugitivos persequuti sunt: *Exod. 13.*

4 Trahebat enim ipsos ad finem istum digna ipsis necessitas; quæ eorum quæ acciderant oblivionem injecerat, ut plenè perferrent punitionem [b] tormentis illis deficientem,

[b] Græ. *cruciatibus.*

5 Ac populus quidem tuus iter opinionem superans transiret; illi verò novam [b] consequerentur mortem. [b] Græ. *invenirent.*

6 Tota enim creatura in suo genere de integro supernè reformabatur, ut deserviret propriis mandatis, ut tui pueri custodirentur illæsi.

7 Castra inumbrans nubes; & ex aqua quæ antè illic fuerat [c] fundus aridæ terræ fuit conspicuus, ex rubro inquam mari via expedita, & viridans campus e fluctu violento,

[c] Græ. *receptio vel revisitio: ut ita loquamur.*

8 Per quem tota gens qui protegebantur manu tua transiverunt, spectantes portenta admirabilia.

9 Nam velut equi pasti sunt, & velut agni exultaverunt laudantes te, Domine, liberatorem suum.

10 Memores enim adhuc erant eorum quæ evenerant in terra peregrinationis suæ; quomodo pro generatione animalium terra eduxisset muscas, & pro aquatilibus eructasset fluvius ranarum multitudinem. *Exod. 15.*

11 Postea verò ipsi quoque viderunt novam progeniem avium, cùm abducti concupiscentia peterent escas [d] delicatas. *Exod. 16.*

[d] Græ. *deliciarum.*

12 Nam ad consolationem ipsorum ascenderunt e mari coturnices.

13 Atque hæ quidem pœnæ supervenerũt peccatoribus, non sine antegressis signis, vi fulgurum: justè enim patiebantur a suis ipsorum improbitatibus: etenim [e] [f] gravissimum peregrinorum odium exercebant:

[e] Græ. *gravium.*

[f] Græ. *non cognoscens.*

14 Cùm [f] illi quidem [f] ignotos homines advenientes non acciperent, hi verò beneficos peregrinos servituti manciparent:

15 Neque solum istud, sed ([g] quæcunq; tandem sit horum consideratio) cùm illi inimicè alienos exceperint, hi verò postquam [g] festivè acceperant homines jamque juris ejusdem participes laboribus gravibus afflixerint.

[g] Græ. *cum festivitate.*

16 Itaque percussi sunt etiam cæcitate, sicut illi ad fores illius justi cùm vastis circumamicti tenebris quisque suarum foriũm viam perquireret. *Gen. 19.*

17 Elemẽta enim per se commutata sunt, quẽadmodum in Psalterio soni nomen numerosum mutant, etsi voces ubiq; permanent: quod quidem ex accurato rerum quę factæ sunt aspectu licet conjicere.

18 Nam terrestria in aquatica mutabantur, & natatilia transibant super terram.

19 Ignis valebat in aqua propriæ facultatis oblitus, & aqua naturam [h] extinguendi non recordabatur.

[h] Græ. *extinctivæ.*

20 Flammæ e diverso carnes animantium corruptioni infestarum non tabefaciebant, cùm hîc ambularent, [i] neq; liquabile *man*, glaciali specie, genus ad liquescendum commodum alimenti [i] suprà quàm humani.

[i] Græ. *ambrosiæ.*

21 Nam in omnibus, Domine, magnificasti populũ tuum, & affecisti gloria, neque despexisti quin omni tempore & loco adsisteres.

ANNOTATIO.

1 Animus] *i. spiritus Dei in illos infestus: nam hæc vox ἀπὸ κοινοῦ ad sequentem quoque versum transferenda.*

renda eſt. 4 Tormentis illis] *i. quæ ſola punitio deſiderabatur ad tormenta antecedentia* 13 Graviſſimum] *quam grævitatem ſequentibus autor amplificat per Sodomitarum comparationem.* 14 Illi] *puta Sodomitæ, quorum inſtituitur cum Ægyptiis comparatio.* 15 Quæcunque tandem] *i. utcunque iſtorum inter ſe comparatione placebit diſpicere.* 20 Neque liquabile] *hîc repetendum eſt ζυμμικῶς tabefaciendi ſive liquefaciendi verbum: ſenſus eſt, neq; flammæ ad quas coquebatur manhoc poterant efficere quod Solis radii præſtabant: nam ad ſolem man liquefcebat facillimè; ad ignem verò coquebatur, non autem diſperibat igne: cùm alioqui conſtitutione glaciali eſſet, & æquè diſſolveretur Sole ac exareſceret: vide Exod. 16.*

ECCLESIASTICUS,
ſive Sapientia Jeſu filii Sirachi.

Incerti autoris præfatio.

1 2 HIC Jeſus Sirachi erat filius, [a] nepos Jeſu ejuſdem nominis.

Hic ergo temporibus inferioribus vixit poſt captivitatem & revocationē *populi*, & poſt Prophetas omnes fermè.

3 Avus autem ipſius Jeſus, quemadmodum hic quoq; teſtatur, vir fuit [a] inter Hhebræos laboris ſtudioſus ac prudentiſſimus:

4 Qui non ſolùm aliorum hominum prēditorum intelligentia qui ante ipſum fuerant ſapienter dicta contulit, verùm etiam ipſe ſua quædam pronuntiavit permultæ intelligentiæ & ſapientiæ plena.

5 Cùm igitur librum hunc primus Jeſus ferè bona ex parte collectum relinquens e vivis exceſſiſſet, Sirach ille poſt eum iterum aſſumens proprio filio Jeſu reliquit illum.

6 Atque hic eundem capiens totum convenienter aptatum in unum [a] volumen comportavit, cùm ſapientiam de ſuo, patriſque, adeoque de avi nomine appellaſſet; ex ipſo nomine ſapientiæ alliciens, ut [b] ampliore ſtudio auditor ad hujus libri meditationem accederet.

7 Itaque ſermones prudentiæ, ænigmataque & parabolas continet, & cùm ſingulares quaſdam veteres Deoque gratas hiſtorias de viris qui bene placuerunt Deo, tum orationem & hymnum illius: præterea etiam quibus beneficiis dignatus ſit Deus populum ſuum *proſequi*, & quibus expleverit malis inimicos ipſorum.

8 Sectator Schelomonis hic Jeſus fuit, nihil minus quàm ille [a] incumbens probandæ ſapientiæ & eruditioni: qui verè & multiplex fuit ſcientia, & appellatus eſt.

a Græ. *compoſitionem.*

b Græ. *amanter magu haberet ad meditationem.*

ANNOTATIO.

1 Nepos] *E gente Elhhazari ut habent quidam libri infrà* 50. 21. 3 Inter Hhebræos] *ſic interpretari malumus ex verſu ultimo.* 8 Incumbens] *Græcam vocem ſic interpretor, cùm ex notatione illius, tum ex veritate hujus comparationis: nam alioqui blaſphemum fuerit hujus ſapientiam cum Schelomonis æquare ſapientia.*

Prologus autoris in ſapientiam Jeſu filii Sirachi.

1 CUM multa & magna nobis per legem & Prophetas aliosque qui hos ſequuti ſunt tradita fuerint, quorum cauſa laudandus eſt Iſraël eruditionis nomine & ſapientiæ;

2 Atque ita non ſolùm ipſos cùm legent ſapientiores fieri opus ſit, ſed etiam oporteat ut qui diſcendi erunt ſtudioſi exteris utiles eſſe poſſint cùm dicendo, tum etiam ſcribendo:

3 Avus meus Jeſus, poſtquam ſe plurimùm in lectionem dediſſet tam legis prophetarumque quàm aliorum librorum [a] quos a patribus accepimus, atque in eis aptam facultatem conſequutus eſſet;

4 Adductus eſt ipſe quoque ut aliquid ſcriberet earum rerum quæ ad eruditionem & ſapientiam pertinent,

5 Ut diſciplinæ ſtudioſi & qui horum facti ſunt participes ampliùs adhuc augeſcant legitima inſtitutione vitę.

6 Itaq; moniti eſtote ut [b] lectioni huic cum benevolentia & attentione incumbatis, nobiſq; detis veniam ſi facultate vocum quarundam deſtitui videbimur quibuſdam in locis, in quibus interpretandis ſtudioſè laboravimus:

7 Non enim æquè valent eadem per ſe cùm dicuntur Hhebraicè, & cùm in linguam alteram transferuntur:

8 Neque ſolùm iſta; ſed etiam alia, & lex ipſa & prophetiæ, & [c] libri reliqui non mediocriter antecellunt ſermone ſuo enuntiata.

9 Nam [a] trigeſimo octavo anno Evergetæ regis, cùm veniſſem in Ægyptum & aliquod tempus ibi conſumpſiſſem, inveni non mediocris diſciplinæ viaticum.

10 Quapropter ſummè neceſſarium eſſe ſtatui ut ipſe aliquod ſtudium laboremque conferrem ad interpretandum hunc librum, multis vigiliis ad ſcientiam hanc adhibitis [a] illo tem-

a Græ. *patrium.*

b Græ. *lectionem hanc faciatis.*

c Græ. *librorum.*

poris intervallo:
11 Ut ad finem librum perductum ederemus, atq; hoc pacto eos qui in *peregrinatione voluerint ſtudio diſciplinæ incumbere, antè informaremus in moribus quibus ex lege vitam traducerent.

ANNOTATIO.

9 Trigeſimo octavo] *Aut hic locus corruptus dicendus eſt, aut ex eo corrigendum Euſebii Chronicon ubi Evergetes ſcribitur annos viginti ſex tantùm regnum Ægypti tenuiſſe: quod poſterius malim.* 10 Illo tẽporis interv.] *nempe quo a regione mea abfui converſans in Ægypto.* 11 Peregrinatione] *i. hac vita, in qua peregrinamur abſentes a Domino, ut Pſal. 39. 13. & 119. 19. & 2. Corinth. 5. 6.*

CAPUT I.

1 OMNIS ſapientia a Domino, atq; apud ipſum eſt in ſeculum.
2 Arenam maris & guttas pluviæ, dieſq; ſeculi quis enumeret?
3 Altitudinem cœli, & latitudinem terræ, abyſſumq;, & ſapientiam quis perveſtiget?
4 Prior omnibus creata eſt ſapientia, & intellectus prudentiæ ab æternitate.
5 Fons ſapientiæ eſt ſermo Dei *verſantis* in altiſſimis, & viæ *ejus mandata æterna.
6 Radix ſapientiæ cui retecta eſt, & callida ejus facta quis novit?
7 Unus eſt ſapiens, reverẽdus valde, inſidens throno ſuo,
8 Dominus is creavit eam, & novit ac recenſuit eam,
9 Et effudit eam in omnia opera ſua, adeſt omni carni pro donatione ejus & ſuppeditavit eam diligentibus ipſum.
10 Reverentia Domini eſt gloria, & prædicatio, lætitiaq; & corona exultationis.
11 Reverẽtia Domini delectatura eſt cor, & inditura lætitiam, gaudiumq;, & longævitatem.
12 Timenti Dominum bene futurum eſt ad finem uſque: & die mortis ejus benedicetur illi.
13 Principium ſapientiæ eſt revereri Dominum: hæc adeſt fidelibus, in utero cum ipſis creata eſt:
14 Cum hominibus *fundamentum æternitatis nidificavit, & cum ſemine eorum *quibus* credita eſt.
15 *Plenitudo ſapientiæ eſt revereri Dominũ: nam inebriat eos ſuis fructibus,
16 Omnem domum eorum implet [a] deſideratis rebus ſuis, & cellas fœtibus ſuis.
17 Utraque autem ſunt dona Dei ad *pacem.
18 Corona ſapientiæ eſt revereri Dominum, progerminans pacem & incolumitatem [b] ſalutarem: nam gloriationem amplificat diligentibus eum.
19 Scientiam & cognitionem [c] intelligentem velut imbrem profundit ſapientia, & gloriã exaltat eorum qui obtinent ipſam.
20 Radix ſapientiæ eſt revereri Dominum, & rami ejus ſunt [d] longævitatis.
21 Reverentia Domini depellit peccata, & permanens avertit iram.
22 Non poteſt iracundus [e] quiſquã juſtificari; nam momentum iracundiæ ejus eſt ruinæ ipſi.
23 Ad tempus ſuſtinet longanimus, & poſtea editura eſt ſe lætitia ipſi:
24 Ad tempus occulturus eſt ſermones ſuos, & labia multorum enarrabunt intelligentiam ejus.
25 In theſauris ſapientiæ ſunt parabolæ [f] ſcitæ; ſed abominationi eſt peccatori pietas.
26 Si cupis ſapientiam, obſerva mandata; & Dominus eam ſuppeditabit tibi:
27 Sapientia enim ac eruditio eſt reverentia Domini, & [g] perplacet ei fides ac manſuetudo.
28 Ne diffidas reverentiæ Domini [h] cùm egebis, neque accedas eum duplice [i] animo.
29 Ne ſimulatus eſto [k] *ut ſi ora humana habeas, & labiis tuis ne adhære.
30 Ne exaltes te ipſum, ut cadens non inducas animæ tuæ ignominiam:
31 Nam revelaturus eſſet Dominus omnia occulta tua, & in medio congregationis dejecturus te;
32 Quoniam non acceſſeris ex veritate ad reverentiam Domini, ſed animus tuus fuerit dolo plenus.

[a] Græ. *deſiderio.*
[b] Græ. *ſalutis, vel curationis.*
[c] Græ. *intelligentia.*
[d] Græ. *longitudines.*
[e] Græ. *vir.*
[f] Græ. *ſcientiæ.*
[g] Græ. *placitum ejus.*
[h] Græ. *indigens exiſtens.*
[i] Græ. *corde.*
[k] Græ. *in verbo humano.*

ANNOTATIO.

5 Ejus] *puta ſapientiæ, id eſt, viæ quibus pervenitur ad ſapientiam, ſunt mandata æterna Dei.* 14 Fundamentum ætern.] *i. inſtravit inde a conceptu viam fidelibus qua perventuri ſunt ad vitam æternam.* 15 Plenitudo] *vel exundatio: quam ſignificationem ſpectare videtur inebriandi verbum.* 17 Pacẽ] *i. proſperitatem afferentia: reſpicit enim ad reverentiam Dei & ſapientiam.* 29 Ut ſi ora] *i. ut ſi duas aut plures perſonas ageres, aut duo pluráve ora haberes in capite tuo: hoc ita accipiendum adjunctis confirmant.*

CAPUT II.

1 FILI, ſi ad ſerviendum Domino acceſſeris, compara [a] te ipſum ad tentationem.
2 Dirige cor tuum & perdura, neq; præceſtines tempore [b] quo inducetur illa.
3 Agglutinator ei ac ne abſiſtito, ut augearis ad finem uſque tuum.
4 Quicquid inducti fuerit tibi, accipe libenter; & ad commutationem dejectionis tuę *ſperandam* eſto longanimus:
5 Nam ut igne probatur aurum, ſic homines accepti camino dejectionis.
6 Crede ipſi, & ſuſcipiet te; & dirige vias tuas ſpemq; colloca in illo.
7 Qui reveremini Dominum, credite ipſi; ac non decidet merces veſtra.
8 Qui reveremini Dominum, ſpem habetote de bonis, & de lætitia [c] æternitatis ac miſericordiæ:
9 Qui reveremini Dominũ, expectate miſericordiam ejus; neq; declinate ut non decidatis:
10 Aſpicite ad antiquas ętates, & videte,
11 Quis fiduciam habens in Domino pudefactus eſt?
12 Aut quis manens in reverentia ejus derelictus

[a] Græ. *animam tuam: ſic ver. 21.*
[b] Græ. *indactionis.*
[c] Græ. *ſtatu*

lictus est? aut quis invocavit eum & [d] despectus est ab eo?
13 Quoniam pius & misericors Dominus, longanimus, ac plurimus misericordia, & remittit peccata, & servat afflictionis tempore.
14 Væ cordibus timidis, & manibus remissis, & peccatori ingredienti [e] calles duos.
15 Væ cordi remisso; quia non credit, propterea non protegetur.
16 Væ vobis qui perdidistis patientiam:
17 Ecquid facturi estis cùm [e] animadvertet Dominus?
18 Qui reverentur dominum, non diffident verbis ejus; & qui diligunt eum, conservabunt vias ejus.
19 Qui reverentur Dominum, quærent [f] ut placeant ei:
20 Et qui diligunt eum explebuntur lege.
21 Qui reverentur Dominum, præparabunt corda sua, & coram eo abjicient se ipsos,
22 *Dicentes*: incidamus in manus Dei, ac non in manus hominum.
23 [g] Nam ut majestas ejus, ita etiam est ejus misericordia.

[d] Græ. *despexit eum sed passivè ad evidentiam reddidimus.*
[e] Græ. *invisa.*
[f] Græ. *beneplacitum apud eum.*

ANNOTATIO.

14 Calles duos] *i. incerto homini, qui huc illuc ex dubitatione diffidentiaq; impellitur, Jacob. 1. 8.* 23 Nam ut] *id est, æquè hæc atque illa apud Deum infinita est: elegans consolationis locus.*

CAPUT III.

1 ME patrem audite filii, & ita facite ut salvi sitis.
2 Nam Dominus gloriã attribuit patri [a] ut superior sit liberis, & judicium matris firmavit in filios.
3 Qui honorat patrem, expiatur a peccato:
4 Et qui gloriam tribuit matri suæ, similis est ei qui thesaurum colligit.
5 Qui honorat patrem, de filiis lætabitur, & die orationis suæ exaudietur.
6 Qui gloriam tribuit patri, longævus erit:
7 Et qui auscultat Domino, quietem afferet matri suæ.
8 Qui reveretur Dominum, honoraturus est patrem, & tanquam dominis serviturus iis qui genuerunt ipsum.
9 Opere & sermone honora patrem tuum matremque, ut superveniat tibi [a] ab hominibus benedictio:
10 Nam patris benedictio stabilimentum domus liberorum, maledictio verò matris eradicat fundamenta.
11 Ne glorieris de ignominia patris tui; nam non est tibi [b] gloriæ patris ignominia.
12 Gloria enim hominis *existit* ex honore patris ipsius, & [c] probro est liberis mater ignominiosa.
13 Fili suscipe in senectute patrem tuum, neq; dolore afficias eum in vita tua:
14 Et si quando deficietur intelligentia, da veniam, ac ne dedecore afficias illum; [d] *sed honorem habe* omnibus viribus tuis.
15 Misericordia enim [d] erga patrem tuum non tradetur oblivioni, sed contra peccata [d] statumẽ domus erit adstructum tibi:
16 Die afflictionis fiet mentio tui, velut serenitate glaciei superveniente ita dissolvẽtur peccata tua.
17 Tanquam blasphemus est qui derelinquit patrẽ suum, & execratione perfusus a Domino qui ad iram provocat matrem suam.
18 Fili, opera tua [e] mansuetè ad finem perduc, & ab homine accepto diligêris.
19 Quò major es, eò magis te ipsum abjice; & coram Domino [f] consequeris gratiam.
20 Multi sunt excelsi & gloriosi supra modum; sed mansuetis revelantur arcana: nam magna est potestas Domini, sed ab humilibus gloriam adipiscitur.
21 Difficiliora [g] captu tuo ne quæras temerè, & valentiora [h] viribus tuis ne exquiras insipienter; quę mãdata sunt tibi hæc sanctè cogita:
22 Non enim opus est tibi [i] ut occulta intuearis oculis.
23 [k] Ut redundantes sint sermones tui ne curiosè laborato:
24 [d] Nam plura [l] quàm intellectus humanus capiat demonstrata sunt tibi.
25 Multos seduxit præsumptio ipsorum vana, & suspicio prava labefactavit cogitationem eorum: [m] pupillas non habens indigebis luce; sed si cognitionis es expers, ne annuntiato.
26 Cor durum affligetur [m] tandem; & qui amat periculum, in illo periturus est.
27 Cor durum gravabitur rebus laboriosis, & peccator peccata addet peccato.
28 [n] Cùm inducitur superbo *afflictio*, non est curatio: itinera ejus radicitus convellentur, quia planta improbitatis radicata est in eo.
29 Cor intelligentis cogitabit de parabola, & auris huiusmodi auditoris [o] a sapiente exoptatur.
30 Ignem flammantem extinguet aqua, & misericors beneficentia expiabitur a peccato:
31 Nam Dominus qui reddit gratios è facta, in posterum recordaturus est; adeò ut [p] quo tempore ceciderit ille, statumen consequuturus sit.

[a] Græ. *super liberos.*
[b] Græ. *gloria*
[c] Græ. *probrum.*
[d] Græ. *patris*
[e] Græ. *in mansuetudine.*
[f] Græ. *invenies.*
[g] Græ. *te.*
[h] Græ. *te.*
[i] Græ. *occulta quæ intueris.*
[k] Græ. *in redundantibus sermonum.*
[l] Græ. *intellectu hominis*
[m] Græ. *in ultimo.*
[n] Græ. *in inductione superbiæ.*
[o] Græ. *concupiscentia est sapientiæ.*
[p] Græ. *tempore casus sui inveniat statumen.*

ANNOTATIO.

9 Ab hominibus] *id est, a parentibus quibus autoritatem & jus attribuit Dominus suæ benedictionis conferendæ, ut Exod. 20. 12. sic interpretatur sequens vers.* 14 Sed honor] *ellipsis contrarii ut Genes. 18. 19.* 15 Statumen] *sic interpretamur ex vers. 11.* 24 Nam plura] *elegans etiologia a rerum sive materiæ quam Deus nobis explicavit verbo amplitudine. q. d. ne anquiras fucos & lenocinia verborum, cùm hoc neque Dei exemplo præceptis ve, neque rerum dignitati & amplitudini conveniat.* 25 Pupillas] *hoc modo comparantur cæcis quicunq; præsumptionibus animi & suspicionibus circumfluentes se putant esse lynceos.*

CAPUT IIII.

1 FILI, vitam pauperis ne destituito, neque [a]oculis indigentibus [a]protrahas beneficentiam.
2 Animam esurientem ne afficias molestia, neq; protrahas viro [b] cùm in egestate est.
3 Cor [c]exacerbatum ne ampliùs turbes, neq; protrahas donum ab indigente:
4 Supplicem afflictum ne abjicias, neq; avertas faciem tuam a paupere:
5 Ab egente ne avertas oculum, neq; des locum homini maledicendi tibi:
6 Maledicentis enim te ex acerbitate animi sui orationem exaudiet qui fecit ipsum.
7 Amicum te ipsum [d] exhibe congregationi, & [e] coram magnate demitte caput tuum.
8 Inclina aurem tuam ad pauperem libenter, & responde ei [f] mansuetè verbis pacis.
9 Exime eum cui fit injuria e manu injurii; neque sis minuto animo cùm judicas.
10 Esto orphano tanquam pater, & pro viro matri [g] orphanorum:
11 Ita futurus es tanquam filius Altissimi, & diliget te magis quàm mater tua.
12 Sapientia exaltat filios suos, & prehendit manu eos qui quærunt ipsam.
13 Qui diligit eam, diligit vitam, & qui manè incumbunt in eam, lætitia explebuntur.
14 Qui obtinet eam, hæreditatem percipiet gloriæ; & quocunque ingreditur ea, *illic* benedicit Dominus.
15 Qui serviunt illi, sunt ministraturi [a]sancto: nam diligentes illam diligit Dominus.
16 Qui obedit illi, judicaturus est gentes; & qui attendit ad illam, confidenter habitabit.
17 Si [a]crediderit, hæreditatem percipiet illius; & in possessione erunt horum [h]posteri.
18 Nam distortè *quidem* ambulatura est cum eo [i] primum,
19 Timorem & metum adductura super eum, & cruciatura eum eruditione sua, & [i] donec crediderit anima ipsius & tentaverit ipsum in statutis suis:
20 Sed rursum redibit ad ipsum rectà & lætificabit ipsum,
21 Detegens ipsi occultas res suas.
22 Si seductus fuerit; deseret ipsum, & tradet ipsum [k] potestati casus ipsius.
23 Conserva occasionem; & cave a malo:
24 Ac ne pudefias [l] pretio animæ tuæ:
25 Nam est pudor adducens peccatum, & pudor est [m] gloriosus & gratus.
26 Ne suscipias personam [n] damno animæ tuæ, ac ne reverearis ad ruinam tuam.
27 Ne prohibeas sermonem tempore salutis,
28 Ac ne occultes sapientiam tuam [o] ut bellus videaris.
29 Nam sermone cognoscitur sapientia & eruditio ex verbis linguæ.
30 Ne contradicas veritati [p] ullo modo, sed verecundia cohibetor [q] ne mentiaris inopia eruditionis tuę.
31 Ne verecunderis confiteri peccata tua, neque vim affer defluxioni fluminis.
32 Ne substernas te ipsum [r] cuiquam stulto, ac ne suscipias personam potentis.
33 Ad mortem usque certa pro veritate, & dominus Deus pugnabit pro te.
34 Ne sis audax lingua tua, iners verò ac remissus in tuis operibus.
35 Ne sis tanquam leo domi tuę & tanquam ex viso percutiens ad percutiendum inter famulos tuos.
36 Ne esto manus tua extenta ad accipiendū, ad reddendum verò contracta.

[a] Græc. *oculos indigentes: sic seq. versu.*
[b] Græc. *in egestate ipsius.*
[c] Græc. *irritatum, nempe inopia.*
[d] Græc. *fac.*
[e] Græc. *magnati.*
[f] Græc. *in mansuetudine pacifica.*
[g] Græc. *eorum.*
[a] Græc. *crediderit.*
[h] Græc. *generationes.*
[i] Græc. *donec primus.*
[k] Græc. *in manus casus, hebraismus.*
[l] Græc. *pro anima tua.*
[m] Græc. *gloria & gratia.*
[n] Græc. *contra animam tuam.*
[o] Græc. *ad bellicism.*
[p] Græc. *ne quidem secundum unum.*
[q] Græc. *de mendacio eruditionis tuæ.*
[r] Græc. *homini.*

ANNOTATIO.

1 Protrahas] *Nempe suppeditare quod ad vitam est necessarium: quod nos exprimimus uno beneficentiæ nomine.* 15 Sancto] *id est, Deo, quemadmodum hoc epitheto Hebræi plurimùm Deum notare solent.* 17 Crediderit] *nempe sapientia se ipsam homini commiserit. q. d. nunquam extorquebitur a Deo quicum se illa communicabit: sic accipitur hoc verbum versu 19.*

CAPUT V.

1 NE innitaris pecuniis tuis, ac ne dixeris sufficientes mihi sunt ad vitam.
2 [a]Ne persequaris animam tuam & robur tuum ambulando in viis cordis tui.
3 Ne dixeris, quis in me judicem ageret propter opera mea? nam Dominus [a] omnino injuriam tuam ulturus esset.
4 Ne dixeris, peccaveram; ecquid mihi adfuit molestum? nam dominus est longanimus, nequaquam verò dimissurus te.
5 De expiatione ne securus esto [b] cùm abundaveris, addendo peccata peccatis;
6 Ac ne dixeris, miseratio illius multa est, multitudinem peccatorum meorum expiabit:
7 Nam misericordia & ira apud ipsum citæ sunt; sed super peccatores incubabit ejus indignatio.
8 Ne differas te ad Dominum convertere; neque rejicias [c] de die in diem:
9 Subitò enim prodibit ira domini, qua atteréris quando curam abjeceris ejus, & tempore ultionis disperderis.
10 Ne innitaris pecuniis [d] injustè partis: nā nihil adjuvaturæ sunt [e] quo die ultio adducetur.
11 Ne ventiles ad omnem ventum, neque pergas in omnem viam: ita est peccator bilinguis:
12 Esto stabilis certa tua intelligentia, & unus esto sermo tuus.
13 Esto celer [f] ad bene audiendum, estoque ex veritate vita tua, & cum tolerantia responsione rectam eloquere.
14 Si tibi est intelligētia, respondeto proximo; sin minus, manus tua super os tuum esto.
15 Gloria & ignominia in loquutione est, & lingua hominis est [g] ruinæ ipsi.
16 Ne voceris susurro, ac lingua tua ne insidiator:
17 Nam furi quidem inest laboriosa turpitudo, sed bilingui pessima condemnatio.
18 [a]In re magna æquè ac parva ne ullam quidem rem ignorato.

[a] Græc. *ulciscens.*
[b] Græc. *in abundantia.*
[c] Græc. *diem ex die.*
[a] Græc. *ne perseguaris.*
[d] Græc. *injuste.*
[e] Græc. *in die ultionis.*
[f] Græc. *in additione tua bona.*
[g] Græc. *ruina.*

ANNO-

ANNOTATIO.

2 Ne persequaris] *i. ne similiter voluntati tuæ ad eam explendam, aut robori tuo ad demonstrandum illud imitaris.* 18 In re magna] *i. utrisque in rebus certò explora voluntatem Dei; ut certior de ea factus securo animo obsequaris.*

CAPUT VI.

[a] Græc. proamicom, &c.

1 INPRIMIS [a] pro eo quod amicus es ne efficiaris inimicus; nam [1] malum hoc nomen pudoris & probri hæreditatem percipiet: ita peccator bilinguis ignominiam habiturus est.

2 Ne efferas te ipsum in cõsilio animæ tuę, [2] ut non huc illuc rapiatur, velut taurus, anima tua.

3 [3] Folia tua comede; sed perdes fructus tuos, ac te ipsum relinques ut lignum aridum.

4 Anima prava perdit possessorem suum, qui ludibrium inimicorum ipsam effecturus est.

5 Guttur suave multiplicat amicos suos, & lingua bene loquens multiplicat qui bonis verbis compellent ipsam.

6 Qui pacem colant tecum, multi sunto; consiliarii verò tui unus e millenis.

7 Si comparaturus es amicum, in afflictione compara eum; neq; citò credas te ipsum ei:

8 Nam est amicus tempore suo, qui non permanet die afflictionis tuæ:

[b] Græc. trãsportatur.

9 Est item amicus qui ad inimicitiam [b] traducitur, & certamen [c] probrosum tibi revelaturus est:

[c] Græc. probri.

10 Item amicus est mensarum particeps, qui nõ permanebit die afflictionis tuæ;

11 Sed rebus secundis tuis erit tanquam tu, & in familiares tuos utetur libertate:

12 Sin deprimeris, contra te stabit; & a facie tua occultabitur.

13 Ab inimicis tuis separator, & ab amicis tuis tibi attende.

[d] Græ. invenit.

14 Amicus fidus valida est protectio; quem qui [d] adeptus est, thesaurum adeptus est.

[e] Græ. pulchritudinu ejus.

15 Amici fidi non est pretium quo permutetur, & nullum est pondus [e] æquans pulchritudinem ejus.

16 Amicus fidus medicamentũ est vitæ; quem qui timent Dominum, consequentur.

[f] Græc. secundum ipsum.

17 Qui timet Dominum, diriget amicitiam suam; quia [f] prout ipse est, sic etiam propinqui ipsius futuri sunt.

18 Fili, a juventute tua elige eruditionem, & ad canos usque consequêris sapientiam.

19 Cujus bonos fructus expectato.

20 Nam in elaboratione ejus paululum fatigaberis, sed citò comedes de fœtibus ejus.

21 Quàm aspera est valde rudibus! cùm in ea non permaneat excors.

22 [4] Tanquam lapis indicaturæ fortis apud illum futura est, nec tardabit abjicere eam:

23 Nam sapientia [5] secundum nomen suum est, neque est multis manifesta.

24 Audi, fili, & elige sententiam meam, neque abjice consilium meum, sed infer pedes tuos in pedicas ejus, & in collare ejus collum tuum.

25 Subde humerum tuum, & bajula eam, neque inimicè feras vincula ejus.

26 Ex toto animo tuo accede eam, & totis viribus tuis conserva vias ejus:

27 Investiga, & quære, & innotescet tibi; deinde compos factus eam ne dimittito:

[g] Græ. in ultimis invenies.

28 [g] Tandem enim consequeris requiem ejus, & vertetur tibi in lætitiam:

29 Eruntq; tibi pedicæ illius pro tegumento roboris, & collaria ejus pro stola gloriæ:

30 Nam ornamentum aureum est ei, & vincula ejus sunt glomus hyacinthinum.

31 *Ut* stolam gloriæ indues eam, & coronam exultationis tibi ipsi circumdabis.

32 Si cupiveris fili, erudieris; & si dedas animũ tuum, eris solers:

33 Si dilexeris audire, recipies intelligentiam; & si inclinaveris aurem tuam, sapiens eris.

34 In multitudine seniorum consiste, & qui sapiens est huic agglutinare; omnem narrationem divinam cupito audire, & parœmiæ intelligentiæ ne effugiant te.

35 Si virum intelligentem videris, manè adito eum; & gradus januarum ejus deterito pes tuus.

[h] Græ. concupiscentia sapientia.

36 Cogitationem habe in mandatis Domini perfectè, & præcepta ejus meditare semper: ipse stabiliet cor tuum, & [h] concupita sapientia tradetur tibi.

ANNOTATIO.

1 Malum hoc] *Nempe mutabilitatis & inconstantiæ in amicitiis continendis.* 2 Ut non] *quasi dicat, ne si tuo ipsius consilio acquiescas, ac non aliorum consilia complectaris; labores ex consiliorum instabilitate, & tanquam taurus ferociens incerto & vago impetu huc illuc feraris: quod malum alienis ferè consiliis corrigitur.* 3 Folia tua] *loquutio est συγχωρητικὴ, qua sapiens hominem consiliis suis præsidentem compellat allegoricè: tua (inquit) consilia sunt velut folia recens enata, quibus si utaris, & fructus tuos & te ipsum ita perdideris, ut si quis tenera folia germinaq; arborum comederet.* 22 Tanquam lapis] *id est, non pluris faciet eam quàm lydium lapidem quisquis aurum nescit, sed perinde abjicit ut gemmam gallus Æsopicus.* 23 Secundum nomen] *id est, sapientum est solum, qui sunt paucissimi.*

CAPUT VII.

1 NE facias mala, & mala non deprehendent te.

2 Abfiste ab injusto, & peccatum declinabit a te.

[a] Græc. ea septuplum.

3 Fili, ne serito in sulcis injustitiæ, & minimè [a] septuplum eorum metes.

4 Ne requiras a Domino principatum, neque a rege cathedram gloriæ.

5 Ne justitiam tibi asseras coram Domino, neque coram rege sapientiam.

6 Ne quæras fieri judex, ne non valeas injustè facta tollere; ne quando metuas a facie potentis, & ponas offensionem in recto itinere tuo.

7 Ne pecces in multitudinem civitatis, & ne immittas te ipſum in turbam.
8 Ne [b] alligeris bis peccato: nam uno non eris innocens.
9 Ne dixeris, ad multitudinem donorum meorum reſpiciet, & cùm obtulero Deo altiſſimo accipiet: [a] ne parvo animo ſis in oratione tua, & ne deſpicias exercere miſericordem beneficentiam.
10 Ne derideas hominem [c] cujus anima in acerbitate verſatur: eſt enim qui deprimat & qui exaltet.
11 Ne exares mendacium in fratrem tuum, neque amico facias [d] ſimiliter.
12 Ne velis mentiri ullo mendacio: nam aſſiduitas ejus non eſt futura [e] bono.
13 Ne verboſus ſis in multitudine ſeniorum, neque repetas ſermonem in oratione tua.
14 Ne oderis laborioſum opus, & agricolationem creatam ab Altiſſimo.
15 [a] Ne referas te ipſum in multitudinem peccatorum:
16 Memento iram non tardaturam eſſe.
17 Deprime valde animam tuam, cùm ultio impii ignis & vermis futura ſit.
18 Ne commutes amicũ [a] ulla re quę ſit indifferens, neq; fratrem germanum auro [a] ophirio.
19 Ne aberres ab uxore ſapiente & bona; nam gratia ejus eſt ſuperior auro.
20 Ne affligas famulũ opus facientẽ [f] fideliter, neq; mercenarium qui tradit [g] ſe ipſum.
21 Famulum intelligentem diligito anima tua, ne prives eum libertate.
22 Si pecora tibi ſunt, inſpice illa: quòd ſi utilia ſunt tibi, permaneant tibi.
23 Si liberi ſunt tibi, erudi eos; & flecte a juventute collum eorum.
24 Filię ſunt tibi, attende ad corpus earũ; neq; hilarem præbeas erga illas vultum tuum.
25 Eloca filiam, & confeceris opus magnum: ſed viro intelligenti trade illam.
26 Uxor eſt tibi ex animo, ne ejicias eam; exoſæ verò te ipſum ne addicito.
27 Ex toto corde gloria affice patrem tuum, & matris dolores ne obliviſcaris:
28 Memento te per illos fuiſſe genitum: quid enim redditurus es eis, quemadmodum illi fecerunt tibi?
29 Ex toto animo tuo reverere Dominum, & ſacerdotes ipſius admirare; ex totis viribus dilige eum qui fecit te, & ne derelinquas miniſtros ejus.
30 Time Dominum, gloriaque affice ſacerdotem:
31 Et da ei partem prout mandatum eſt tibi,
32 Primitias, & *ſacrificium* [h] pro reatu,
33 Et donum [i] armorum, & ſacrificium ſanctificationis, primitiaſque [a] ſanctorum:
34 Et mendico porrige manum tuam, ut conſecrata ſit benedictio tua.
35 Gratia doni corã omni vivente *ſpectata eſt*; etiam [a] ſuper mortuo gratiam ne averito.
36 Ne recedas a flentibus; ſed cum lugentibus luge.
37 Ne pigreris infirmum inviſere: nam ex hujuſmodi *rebus* amaberis.
38 In omnibus ſermonibus tuis memento [k] finis tui, & in [l] æternum non peccaturus es.

[b] Græ. *alliges bis peccatum.*
[c] Græ. *qui eſt in acerbitate animæ ſuæ.*
[d] Græ. *ſimile.*
[e] Græ. *ad bonum.*
[f] Græ. *in veritate.*
[g] Græ. *animam ſuam.*
[h] Græ. *pro delicto.*
[i] Græ. *brachiorum.*
[k] Græ. *ultimorum tuorũ*
[l] Græ. *ſeculum.*

ANNOTATIO.

9 Ne parvo animo] *Senſus eſt, ne putes fore ut miſericordiam donariis & oblationibus conſequaris; ſed omiſſa illa inani fiducia toto animo implora Dei miſericordiam, qua una Deus tibi propitius eſt & tu acceptus illi: & eandem miſericordiam quam a Deo expetis pro viribus tuis exerce, quam ille ut pater præſtat, & tu ut filius miſericordis patris.* 15 Ne referas] *id eſt, ne facias peccata tuis ut peccatoribus accenſeatur a Deo; ſed judicii venturi metu in officio contineto.* 18 Ulla re quæ] *ſenſus eſt, amicitiam tantiſper continendum potes bona in Deum fide & conſcientia; neque propter ullam rem mediam ſive indifferentem, quã ſine fidei damno pius acquirere poteſt aut amittere, amicitiæ jacturam facito: ſic infrà 27.1.* Ophiro] *Græca verba depravata ſunt, pro quibus ita legendum ſpondeo,* μηδὲ ἀδελφὸν γνήσιον σὺν ἐν χρυσῷ ὀφείρ. 33 Sanctorum] *id eſt, quæ cum ſanctis communicandæ ſunt ex lege, & ad ſanctum locum pertinent.* 35 Super mortuo] *id eſt, etiam mortuorum nomen in poſteris ipſorum cole, ut loquitur Scriptura Ruth 1.8. quod genus loquutionis explicant ſequentia.*

CAPUT VIII.

1 NE contendas cum homine principatũ obtinente, ne quando incidas in manus ipſius:
2 Ne rixeris cum homine divite, ne quando [a] ſtatuat adverſum te libram:
3 Multos enim perdidit aurum, etiam regum animos inclinavit.
4 Ne contendas cum homine [a] verboſo, neq; aggeras ad ignem illius ligna.
5 Ne ludificeris cum rudi, [a] ut non afficiantur ignominia progenitores tui.
6 Ne probro afficias hominem revertentem a peccato; memento nos omnes eſſe [b] infeſtos increpationibus.
7 Ne ignominia afficias [c] ullum de ſenectute ipſius, etenim ex [d] numero noſtro ſeneſcunt *homines*.
8 Ne læteris de mortuo tibi inimiciſſimo, memento nos omnes mori.
9 Ne deſpicias narrationem ſapientum; ſed in proverbiis illorum converſare:
10 Nam ab illis diſces eruditionem, etiam ad miniſtrandum rectè magnatibus.
11 Ne aberres a narratione ſenum: etenim didicerunt ipſi a ſuis parentibus.
12 Quia ab ipſis diſces intelligentiam etiam ad dandum tempore neceſſitatis reſponſum.
13 [a] Ne incendas carbones peccatoris, ne comburaris igne [c] flammante illius.
14 Ne reſilias a conſpectu contumelioſi, ut non inſideat velut inſidiæ ori tuo.
15 Ne mutuũ des homini potentiori te; quòd ſi dederis mutuum, ita eſto quaſi perdideris.
16 Ne ſpondeas ſupra vires tuas: quòd ſi ſponderis, ita curam habe quaſi ſoluturus.
17 Ne judicio experiaris contra judicem, nam ſecundum opinionem illius [f] judicabitur.
18 Cum audace ne [g] facias iter, ut non ſit gravis in te: hic enim pro voluntate ſua facturus eſt, & unà peribis hujus inſipientia.
19 Cum

[a] Græ. *linguace.*
[b] Græ. *in increpationibus*
[c] Græ. *hominem.*
[d] Græ. *nobis.*
[e] Græ. *flammę.*
[f] Græ. *judicabunt eum, ut brabeum.*
[g] Græ. *ambules in via.*

19 Cum iracundo ne [h] ineas certamen, ac ne [i] facias cum eo iter solitarium: ita enim *videtur* sanguis in oculis illius, quasi nihil esset; & ubi non est auxilium, ibi dejiciet te.
20 Cum stulto consilium ne ineas, nam non posset celare verbum.
21 Coram alieno rem occultandam ne facias: nescis enim quid pariturus sit.
22 Cuivis homini ne exponas [k] animum tuum, & ne referat tibi gratiam falsam ullus.

h Græ. *facias.* i Græ. *ambules cum eo solitudinem.*

k Græ. *cor: us vers.* 3.

ANNOTATIO.

2 Statuat adversum] *Id est, ne muneribus oblatis ita prævaleat judicio contrarie, ut fiat cùm lanci alteri plus ponderis imponitur: sic accipiendum commonstrat versus sequens, cùm dicitur etiam libra aut pretio apposito inclinari animos regum, qui tamen pretio minus corrumpi possunt.* 5 Ut non affic.] *i. ne sis dedecori tuis parentibus, ex proverbio Dionysodori Trœzenii apud Plutarchum,* Τὶς πολλῶν ἀτιμοτέρα ἐστὶ μὴ γεγενῆσθαι παισὶν ὑβρισταῖς; 13 Ne incendas] *i. ne provoces & irrites hominem sceleratum.*

CAPUT IX.

1 NE sis zelotypus uxoris, [a] versantis in sinu tuo, neque doceas *eam* contra te disciplinam malam.
2 Ne dedas mulieri [b] te ipsum, ut [c] illa supra te ipsum ascendat.
3 Ne occurras mulieri meritoriæ, ne quando incidas in laqueos ejus.
4 Cum psaltria ne sis assiduus, ne quando capiaris institutis illius.
5 Virginè ne studeas habere notam, ne quando offensionem subeas [d] increpationibus illius.
6 Ne des te ipsum meretricibus, ut non perdas hæreditatem tuam.
7 Ne circumspicias *eam* per vicos civitatis, etiam in solitariis illius viis ne erres.
8 Averte oculum a muliere formosa, neque studeas habere notam pulchritudinem alienam.
9 Nam pulchritudine muleris multi seducti sunt, & ab ea tanquam ignis amor accenditur: ne ergo accumbas in ulnis complectens eam.
10 Cum muliere nupta ne sedeas planè, neque [e] symbolam cum illa conferas ad vinum:
11 Ne quando declinet anima tua ad illam, tuoque spiritu in perditionem delabaris.
12 Ne relinquas amicum veterem, nam recens non est æqualis illi.
13 Ut vinum novum, amicus novus: si inveteratum fuerit, tum [f] suaviter comprehende ipsum.
14 Ne invideas gloriæ peccatoris; nescis enim quæ sit illius subversio.
15 [g] Ne placeant tibi impiorum placita: memento eos [h] ad inferos usque minimè justos fore.
16 Longè abs te ab homine qui potestatem habet occidendi, ut minimè suspiceris timorem mortis:
17 Quòd si accesseris, ne delinquas; ut non eripiat statim vitam tuam.
18 Cognosce te [i] medios laqueos pervadere, & in projecturis murorum civitatis ambulare.
19 Pro viribus tuis conjecturam fac de [k] altero, & cum sapientibus ini consilia; cum intelligentibus esto confabulatio tua, & tota narratio tua de lege Altissimi.
20 Viri justi sunto convictores tui, & in reverentia Domini esto gloriatio tua.
21 [l] Opera artificum laudatur opus, & dux populi sapiens sermone suo.
22 Formidabilis est in civitate sua vir [m] verbosus, & qui præceps est sermone suo odio futurus est.

a Græ. *sinus tui, id est, tibi charissimæ: ut Deut.* 28. 54
b Græ. *animam tuam: sic deinceps.*

c Græ. *cum lætitia.*
d Græ. *ne placeas tibi placitus impiorum.*
e Græ. *in medio laqueorum.*
f Græ. *propinquo.*
g Græ. *manus.*
h Græ. *linguax: ut supra* 8. 4.

ANNOTATIO.

2 Illa] *Nempe quæ ex lege viro subjecta est & tenetur lege illius, Rom.* 7. 2. *& 1. Cor.* 7. 39. *quamobrem & mulier appellatur infrà ver.* 12. 5 Increpationibus illius] *id est, cùm illa increpabitur facti sui nomine.* 10 Symbolam] *aliud est symbolum, id est, hospitalis tessera, aliud verò symbola, id est, collatum pretium nomine hospitii; hîc verò planè de symbola verba accipienda sunt.* 15 Ne placeant] *hunc versum cum præcedente putamus conjungendum prout duo membra inter se respondent, pro eo quod est, neque illorum gloriam appetas neque studia & institutum vitæ.* Ad inferos usque] *id est, unquam.*

CAPUT X.

1 JUDEX sapiens erudit populum suum, & principatus intelligentis ex ordine institutus est.
2 [a] Qualis est judex populi, tales etiam sunt ministri ejus; & qualis est dux civitatis, tales omnes habitatores ejus.
3 Rex rudis perdit populum suum, civitas verò intelligentiâ potentum habitabitur.
4 In manu Domini est potestas hujus terræ, & eum qui utilis est in ea suscitabit suo tempore.
5 In manu Domini est prosper successus viri, qui faciei literati gloriam suam appositurus est.
6 De ulla injuria ne irascaris proximo, & ne agas quicquam [b] contumeliosis factis.
7 Odiosa est coram Domino & hominibus superbia, & [c] ab utroque ejicietur delictum injustis.
8 Regnum a [d] gente una ad alteram traducitur propter injustè facta, & contumelias, pecuniasque dolo partas: quamobrem superbit terra & cinis?
9 Avaro etenim nihil est iniquius:
10 Nam hic etiam suam ipsius animam venalem efficit, quia [e] dum vivit [f] abjiciunt *eam* interanea ipsius.
11 Longam infirmitatem resecat medicus; & [g] qui rex est hodie, cras etiam moriturus est:
12 Mortuo enim homine hæres serpentum & bestiarum ac vermium futurus est.
13 Principium superbiæ est cùm homo abs istit a Domino, cùm ab opifice suo abs istit [h] animus ipsius:
14 Nam principium peccati est superbia; & qui tenet eam contumeliis *quidem* abominandis afficit, sed subvertetur tandem.
15 Propterea [i] admirabiles inducit castigationes Dominus, & tandem subvertit eos:
16 Thronos magistratuum tollit Dominus, & collocat mites in loco illorum ineus:

a Græ. *secundum judicem populi: sic etiam, &c.*
b Græ. *contumelia.*
c Græ. *gente in gentem.*
d Græ. *in vita ejus.*
e Græ. *cor.*
f Græ. *mirificat (ut ita loquamur) Dominus inductiones.*

17 Radices gentium ſuperbarum evellit Dominus, & plantat in gloria humiles earum loco:
18 Regiones gentium ſubvertit Dominus, perdens eas uſque ad fundamenta terræ.
19 Suſtulit ex eis, eoſque perdidit;
20 Et amovit e terra memoriam eorum.
21 Non eſt a creatione indita hominibus ſuperbia, neque ira animi natis mulierum.
22 Semen [g] ſecurum eſt eorum qui reverentur Dominum, & pretioſa planta eorum qui diligũt ipſum; ſemen [h] ignominioſum eſt eorum qui non attendunt legi, ſemen [i] errabundum eſt eorum qui mandata tranſiliunt.
23 [k] Inter fratres qui dux ipſorum eſt honoratus eſt; ſed qui reverentur Dominum in oculis illius *ſunt honorati.*
24 [l] Ante ſortem principatus eſt reverentia Domini, duritas verò ſuperbiaque amiſſio eſt principatus.
25 Divitis & glorioſi, ac pauperis, horum gloriatio eſt reverentia Domini.
26 Non eſt juſtum ut pauper intelligens afficiatur ignominia, neque convenit gloria affici virum peccatorem.
27 Magnates quidem, judiceſque, & potentes afficiuntur gloria; ſed non eſt eorum quiſquam major eo qui reveretur Dominum.
28 Famulo intelligenti miniſtrabunt liberi; & vir ſcientia præditus cùm eruditur, non obmurmurabit.
29 Ne ſapientem age in opere tuo faciendo, neque glorioſum age tempore anguſtiæ tuæ.
30 Nam melius eſt ei qui operatur & abundat omnibus, quàm qui glorioſum agit & indiget pane.
31 Fili, manſuetudine gloriam compara animæ tuæ, & da honorem ei prout digna eſt.
32 Eum qui peccat in animam ſuam quis juſtum pronuntiet? & eum qui vitam ſuam afficit ignominia quis ornet gloria?
33 Pauper afficitur gloria propter ſcientiam ſuam, dives verò afficitur propter divitias ſuas:
34 Is autem qui in paupertate afficitur gloria, quanto magis etiam afficeretur in divitiis?

[g] Græ. *ſecuritatis.*
[h] Græ. *ignominiæ.*
[i] Græ. *erroris.*
[k] Græ. *in medio fratrum.*

ANNOTATIO.

7 Et ab utriſque] *Hunc locum ex ſermonis Hhebraici comparatione hoc modo reddimus, & ſequentium verborum ratione: docetur enim ſequentibus primùm ut ab hominibus expelluntur potentes qui autoritate ſua abutuntur; deinde verò ut deturbantur a Deo, ſive morte, ſive judicio extra ordinem effectu.* 10 Abjiciunt eam] *id eſt, nihil minus quàm ſuam ipſius animam poſſidet, cùm eam perinde exponat ac ſi ultrò omnes hominis partes etiam intimæ conclamarent nullam animæ rationem haberi a ſe.* 11 Qui rex eſt] *id eſt, & longam tyrannidem peſtemq; reipublicæ reſecat mors.* 24 Ante ſortem] *id eſt, antequam vir bonus obtineat principatum & honores ſortiatur apud Deum, tamen tam eſt in pretio quàm magiſtratu ullu; ut contrà qui dignitatem obtinet, ſi improbus eſt, nullius eſt pretii.* 26 Virum] *virum hoc loco ex Hhebræorum uſu accipe, pro eo qui divitiis aut alia re præſtat: atque hoc pacto conſtabit antitheſis.*

CAPUT XI.

1 SAPIENTIA humilis *viri* exaltabit caput ipſius, & [a] inter magnates faciet ut conſideat.
2 Ne laudes [b] quenquam de pulchritudine ipſius, neque abomineris [c] ullum ex aſpectu ipſius.
3 Parva eſt inter volucres apis, ſed principatus eſt condimentorum dulcium fructus illius.
4 De amictu veſtimentorum ne glorieris, & [d] die honoris ne extollaris; nam admirabilia ſunt opera Domini, occultaq; opera ejus hominibus.
5 Tyranni multi reſederunt [d] humi, & is de quo nulla fuerat ſuſpicio geſtavit diadema.
6 Multi potentes ignominia valde affecti ſunt, & glorioſi traditi in aliorum manus.
7 Priuſquam perquiſiveris, ne crimineris: cognoſce primùm, atque tum increpa.
8 Priuſquam audiveris, ne reſpondeas; & in medium ſermonum ne immittas verbum.
9 De re quæ [e] non attinet te ne litiges, & in judicio peccatorum ne confideas.
10 Fili, ne in multis occupentur actiones tuæ; nam ſi multis incubueris, non eris innocens; & ſi perſequaris *multa*, minimè conſequeris; & ſi aufugeris; minimè effugies.
11 Eſt qui defatigatur laborans & feſtinans, atque eo magis deficitur.
12 Eſt ignavus indigens ſublevatione, deficiens robore, & abundans paupertate, quem oculus Domini [f] beneficentiſſimè intuetur, & quem erigit ex abjectione ipſius,
13 Cujus exaltavit caput e contritione, & de quo multi contemplantes admirati ſunt.
14 Bona & mala, vita & mors, paupertas divitiæque ſunt a Domino.
15 Sapientia, ſcientiaque, & cognitio legis a Domino; charitas & viæ bonorum operum ab eo ſunt.
16 Error & tenebræ creatæ ſunt [g] cum peccatoribus; ſed qui exultant in malis, cum eis malum conſeneſcit.
17 Donum Domini permanet piis, & benevolentia ejus ſucceſſum bonum confert in ſeculũ.
18 Eſt qui diteſcit attentione & parſimonia ſua: [h] atq; hæc portio ipſius eſt e mercede ipſius,
19 Quòd cùm dicit ille inveni requiem & jam comedam indeſinenter de bonis meis, neſcit tamen quale tempus præteribit ipſum, ut ea relinquat aliis moriens.
20 Conſiſte in [i] fœdere tuo, & verſare in illo, atque in opere tuo veteraſce.
21 Ne admireris opera peccatoris; ſed crede Domino, & permane in labore tuo.
22 Nam leve eſt *factu* in oculis Domini, ut quàm citiſſimè ditet pauperem.
23 Benedictio Domini eſt in mercede pii, qui hora cita progerminat benedictionem ipſius.
24 Ne dicas, quæ eſt utilitas mihi & ab officio? & quæ deinceps mihi futura ſunt bona?
25 Ne dicas, ſufficiunt mihi, & *ſatu* multa ſunt mihi quæ habeo, quid ergo deinceps affligem me in vita mea?
26 [k] Tempore bonorum eſt malorum oblivio, & tẽpore malorum nõ eſt bonorum recordatio:
27 Nam facile eſt coram Domino ut die mortis reddat homini ſecundum opera ipſius.
28 [l] Afflictio horæ oblivionem deliciarum efficit, hominis verò conſummationem revelatio operum ipſius.

[a] Græ. *in medio magnatum.*
[b] Græc. *virum.*
[c] Græ. *hominem ſic deinceps.*
[d] Græ. *in pavimento.*
[e] Græ. *non eſt tibi.*
[f] Græ. *ad bona:*
[g] Græ. *cum peccatoribus.*
[h] Græ. *& hæc.*
[i] Græ. *in teſtamento.*
[k] Græ. *in tempore.*
[l] Græ. *in die.*

29 Ante

29 Ante mortem beatum ne prædices quenquam; etiam de liberis suis vir agnoscitur.
30 Ne quemvis hominem inducas in domum tuam: nam multæ sunt insidiæ diaboli.
31 Ut perdix venatrix in cavea, ita est cor superbi, & velut speculator invadens ad ruinam:
32 Nam bona in mala convertens insidiatur, etiam iis qui stant a suis partibus imponit maculam.
33 E parva scintilla multæ conficiuntur prunæ, & homo peccator in sanguinem insidiatur *multum.*
34 Attentè cave a malefico: nam res pravas fabricatur, ne quando indat tibi maculam in seculo *duraturam.*
35 ' In domum recipe alienum, & te pervertens conturbatione abalienabit te a rebus quæ tibi propriæ sunt.

ANNOTATIO.

4 Die honoris] *Id est, quemadmodum considerato homine indignum est ut se de suis vestibus efferat, ita etiam indignum est ut de honoribus glorietur, cùm tam varii a Deo subministrentur exitus.* 16 Cum peccatoribus] *id est, cum omnibus hominibus qui a natura peccatores sunt, sed alii sapientiam a Deo obtinent præcedente ver. alii in naturali sua constitutione veteraſcunt.* 18 Atque hęc port.] *videlicet quæ exponitur sequente versu.* 20 Fœdere tuo] *videlicet quod tu cum Deo inivisti & accepta ab eo promissionum fide confirmasti te in functione tua permansurum ut exponitur sequente versu.* 26 Tempore bonorum] *hic versus ad verba quoque præcedentia pertinet illius hominis qui dicit se usurum rebus præsentibus, & quandoquidem sibi bona adsunt se mala oblivione sepulturum & de illis tum demum fore solicitum cùm supervenerint. quæ verba redarguuntur sequentibus.* 28 Afflictio] *comparatio est a minore ex præcedente hypothesi: si ita est ut dicis (inquit) tempore malorum non esse boni recordationem, & unius horæ afflictionem afferre deliciarum omnium oblivionem, quid ergo futurum putas cùm in judicio suo opera homines revelabit Deus?* 35 In domum] *ironicos principium versus accipiendum est. Alluditur autem ad proverbium qui canem alit externam, &c.*

CAPUT XII.

1 QUANDO benefacies cognosce cui facias, & [a] referetur gratia tuis beneficiis.
2 Benefac pio, & retributionem consequeris; quòd si non ab ipso, at ab Altissimo.
3 Non erunt bona ei qui assiduè incumbit in mala & qui misericorde beneficentia non gratificatur, da pio ac ne peccatorem suscipias.
4 Benefac humili ac ne des impio, impedito panes tuos ac ne dès ei ut non illis potestatem in te comparet: nam duplicia mala comperies *obvenire* tibi pro bonis omnibus quibus eum afficeris.
5 Nam etiam Altissimus peccatores odit & piorum gratia redditurus est ultionem, sed custodit eos ad diem illum validum ultionis eorum, da viro bono ac ne suscipias peccatorem.
6 ' Non ejicitur secundis rebus amicus iste, sed non occultus erit in adversis inimicus.
7 Secundis rebus, alicujus tristes sunt inimici ejus, adversis autem illius etiam amicus separatur.
8 Ne credas inimico tuo in sęculum.
9 Nam sicut æs affert æruginem, sic etiam pravitas illius.
10 Etiamsi abjiciat se & inflexus ambulet, insiste animæ tuæ & custodi ab illo *ipsam*: sic eris erga ipsum tanq̃ qui abstergit speculum & cognosces non intulisse æruginem ad extremũ usq;.
11 Ne statuas eum apud te ipsum ne quando cùm subverterit te consistat in loco tuo, ne colloces eum ad dexteram tuam ne quando sedem tuam quærat occupare, & [b] tandem cognosces sermones meos & pungaris verbis meis.
12 Quis misereatur incantatoris a serpente morsi aut omnium accedentium bestiis? sic hominis peccatorem accedentis & se [c] admiscentis peccatis ejus *nemo misereatur* erit.
13 Horam *unam* tecum permanebit in statione justa; sed si declinaveris nequaquam perdurabit:
14 Ac labiis quidem suis aget suavem inimicus, sed in animo suo versabit consilia te in foveam everrendi:
15 Oculis suis lachrymabitur, sed si occasionem invenerit non poteris impleri sanguine; mala si obveniant tibi, ibidem priorem quam te invenies illum, & quasi velit succurrere supplantabit calcem tuum.
16 ' Caput suum movebit, & applaudet manibus, & hic illic sufurrabit multa, ac vultum suum commutabit.

a Græc. *ariti.*
b Græ. *in extremo.*
c Græ. *unà fermentati.*

ANNOTATIO.

6 Non ejicitur] *Hic versus de improborum amicitia dicitur hoc modo, cùm bene est, non agnoscuntur amici infidi, ut proinde ejici non possint, sed rebus adversis non erit obscura illorum inimicitia; quod argumentum hoc toto capite exornatur.* 9 Pravitas] *nempe vitium affert amicitiæ, ut æs rebus adjunctis æruginem; sic & pravitas illius.* 10 Non intulisse] *id est, experieris hac cautione adhibita non fore tibi damnosam illius æruginem, quam a loqui ex diuturno contagio contracturus esses.* 16 Caput suum] *id est, te versum ludificabitur, nec amplius dissimulabit odium: locutiones sunt paræmiacæ ut 3. Reg. 12. Psal. 13. & alibi passim.*

CAPUT XIII.

1 QUI attrectat picem, inquinabitur ea: & qui communicat cum superbo, similis fiet ei.
2 Pondus a superans vires tuas, ne tollas in vita tua, & cum eo qui robustior est ac dives ne communices.
3 Quid communicatura est olla cum lebete? illa si allidet, eadem conteretur.
4 Dives cùm injuriam fecit, [b] rogatur tamen; pauper cùm injuriam fecit, hic etiam minatur amplius.
5 ' Si utilis fueris, [c] operatua utitur; quòd si deficiaris, afflicturus est te.
6 Et si habueris, convictor erit tuus; cumque exhau-

a Græ. *supra.*
b Græc. *rogant ipsum: Hebraismus.*
c Græ. *operatur in te: Hebraismus.*

exhauserit te, tum non laborabit ipse.
7 Si opus te habuerit, & seducet te arridens tibi, & faciet tibi spem alloquens te bonis *verbis* & dicens, quid opus est tibi?
8 Sed pudore afficiet te [d] cibis suis bis aut ter *oblatis* donec exhauserit te, & [d] tandem deridebit te; ac postea videns te derelinquet te, & caput suum movebit adversum te.
9 Attentè cave ne seducaris mente,
10 Et ne abjiciaris [e] hac lætitia cordis tui.
11 Accersente potentiore te, esto ut qui subducit se; & eo magis te perget accersere.
12 Ne irruas, ut non detrudaris nullo judicio habito; & ne longè absistas, ut non tradaris oblivioni.
13 Ne des operam ut ex æquo alloquaris eum, & ne credas pluribus verbis ejus: nam multa loquutione probaturus est te, & tanquam arridens perquisiturus res occultas tuas.
14 [f] Immisericors est qui non custodit sermones: nam afflictioni tuæ & vinculis non parcet.
15 Conserva & attende valde ut audias, nam cum casu tuo obambulas.
16 Audiens ista, [g] in somno tuo vigila.
17 Tota vita dilige Dominum, & invoca eum ad salutem tuam.
18 Omne animal diligit simile sibi, & omnis homo diligit [h] propinquum sibi.
19 Omnis caro congregatur cum suo genere, & ad similem sibi agglutinatur vir.
20 Quid communicaturus esset lupus cum agno? similiter peccator cum pio?
21 Quæ pax esset hyenæ cum cane? & quæ pax diviti cum paupere?
22 Ut venationes leonum sunt onagri in deserto, ita pascua divitum sunt pauperes.
23 Ut abominationi est superbis abjectio, ita est abominationi apud divitem pauper.
24 Dives [i] jactatus statuminatur ab amicis, pauper verò cadens amplius ab amicis depellitur.
25 Divitis collapsi multi sunt defensores; cùm res tacendas eloquutus est, tamen justum ipsum pronuntiant:
26 Si humilis lapsus est, increpatur ipse; si enuntiaverit [k] verbum intelligentiæ, non tamen tribuitur ipsi locus.
27 Divite loquente omnes silent, etiam sermonem ejus exaltaverunt ad nubes usque.
28 Paupere loquente dixerunt, quis iste est? & si offenderit amplius, subvertere solent ipsum.
29 Bonæ sunt divitiæ quibus non inest peccatum, & mala paupertas in ore impii.
30 Cor hominis mutat vultum ipsius, sive ad bona spectet, sive ad mala: nam animus in delectatione virescens bonum vultum efficit.
31 Vestigium cordis [l] in bonis *versantis* est vultus virens, inventio autem parabolarum est [l] laboriosa cogitatio.

[d] Græ. *in ultimo.*
[e] Græ. *invidentiam.*
[f] Græ. *labore.*

ANNOTATIO.

5 Si utilis] *Apostrophe ad pauperem.* 8 Cibis suis] *id est, uno aut altero convivio obstringet se ita ut pudori futurum sit sibi, nisi operam tuam universam ei commodaveris arbitratu ejus.* 10 Hac lætitia] *id est, hac inani honoris specie, quæ te imprudentem videretur primùm lætitia perfundere.* 14 Immisericors] *pueta in se ipsum, quasi dicat, qui verba non temperat & libratè coram potentioribus, is vitæ suæ pessimè consulit.* 16 In somno tuo] *id est, quisquis cum potentioribus versaris, etiam tum cùm dormis istud documentum meum cogitare debes.* 18 Propinquum sibi] *id est, conditione non absimilem.* 24 Jactatus] *vel ejectatus procellis & rerum adversarum fluctibus.* 31 In bonis versantis] *id est, quòd jamq; bona præsentia percipit & iis cum delectatione fruitur: cui commodo ex adverso opponitur parabolarum inventio, id est, cùm torquendus est animus in dictu excogitandis, aut rebus pervestigandis quæ fugunt nos.*

CAPUT XIIII.

1 BEATUS est vir qui non labitur ore suo, ac non pungitur peccatorum multitudine:
2 Beatus quem non condemnat anima ipsius, & qui non decidit de spe sua in Dominum.
3 Viro [a] sordido non sunt bonæ divitiæ, & viro invido quorsum pecuniæ?
4 Qui colligit [b] subtrahendo animæ suæ, colligit aliis; & de bonis illius facient delicias alii.
5 Qui sibi ipsi malus est, cuinam erit bonus? non enim lætabitur de peculiis suis.
6 Non est pejor eo qui sibi ipsi invidet, atque hæc retributio est malitiæ illius.
7 Nam si bene fecerit *sibi*, invitus facit, & [c] tandem declarabit malitiam suam.
8 Invidus ad aspectum oculi malus est, avertens faciem despicit animas.
9 Avari oculus non impletur parte, & injustitia improbi exsiccat animam ipsius.
10 Oculus malus invidet pani, & indigens est immensa sua.
11 Fili, prout habueris, tibi ipsi benefacito, & oblationes dignè offerto Domino.
12 Memento mortem non tardare, & pactum [d] cum sepulchro non fuisse demonstratum tibi.
13 Antequam moriaris benefac amico, & pro facultate tua extende *beneficium* & dato ei.
14 Ne defraudaris die bono, & pars cupiditatis bonæ ne prætereat te.
15 Nónne alteri relicturus esses labores tuos, & defatigationes tuas [e] divisuris hæreditatem?
16 Da & accipe, & [f] sanctè regito animam tuam: [g] nam non est in sepulchro cur alimentum quæras.
17 Omnis caro tanquam vestimentum veterascit: nam hæc constitutio est inde a sæculo, [g] omnino moriturus es.
18 Quemadmodum folium virens in densa arbore illud abjiciente & hoc producente, ita etiã *se habet* generatio carnis & sanguinis: illa moritur, hæc verò gignitur.
19 Omne opus putrescens defluit, & cum eo abiturus est opifex illius.
20 Beatus vir qui cum sapientia res honestas meditatur, & qui intelligentia sua res sanctas dicterit.
21 Qui considerat vias suas cum corde suo, [h] etiam res occultas [i] illius percipiet mente: [k] persequere illam ut vestigator, & [l] velut insidiator vias illius explora.
22 Qui flexus inspicit per fenestras illius, & ad januas illius auscultat.

[a] Græ. *parvi verbi.*
[b] Græ. *ab anima sua.*
[c] Græ. *in ultimo.*
[d] Græ. *sepulchri.*
[e] Græ. *invisuris hæreditatem.*
[f] Græ. *sanctificato.*
[g] Græ. *nam.*
[h] Græ. *etiam post illam.*
[i] Græ. *scilicet viæ illius.*

24 Qui

24 Qui verſatur proximè domum illius, & pāgit ad muros illius palum, ſtatuens tentorium ſuum ad manum illius:
25 Hic diverſabitur in diverſorio ' bonorum, ponet liberos ſuos ſub tegmine illius, & ſub ramis illius acquieſcet.
26 Protegetur ab illa adverſus æſtum, & in gloria illius diverſabitur.

ANNOTATIO.

22 Illius] *Puta ſapientiæ, de qua ſequentia omnia dicuntur per allegoriam elegantiſſimā, ut eſt Proverb. 9.*
25 Bonorum] *id eſt, quo in diverſorio omnia bona a Deo circumfluunt.*

CAPUT XV.

1 QUI reveretur Dominum facturus eſt iſta, & potitus cognitione legis adipiſcetur illam.
2 Quę tanquam mater occurret ipſi, & tanquam [a] virginalis conjunx excipiet ipſum,
3 Cibabit ipſum pane intelligentiæ, & bibendam prębebit ipſi aquam ſapientię.
4 Statuminabitur ſuper illam, ac minimè inclinabitur; & incumbet illi, ac minimè pudore afficietur.
5 Nam efferet eum ſupra proximos ipſius, & in medio Eccleſiæ aperiet os ejus.
6 Lætitiam & coronam exultationis adipiſcetur, & nomen ęternam erit hęreditarium ei:
7 Nequaquam verò homines inſipientes illā apprehenſuri ſunt, & viri peccatores neutiquam viſuri illam,
8 Procul abeſt a ſuperbia, & viri mendaces non faciunt mentionem illius.
9 Non eſt ſpecioſa laus in ore peccatoris, quoniam a Domino non eſt immiſſa ei.
10 Nam per ſapientiam prędicanda eſt laus, & Dominus proſperum ei ſucceſſum daturus eſt.
11 Ne dicas, per Dominum factum eſt ut deficerem; nam quæ odio habet ea non faceres.
12 Ne dicas, ipſe finxit me; nam non habet opus viro peccatore.
13 Omnem rem abominandam odit Dominus: itaque [b] non amatur *illa* ab iis qui reverentur ipſum.
14 Ipſe a principio cùm fecit hominē permiſit ipſum conſilio ipſius, *dicens*; ſi voles, cuſtodies mandata & fidem, faciendo quod placet.
15 Appoſuit tibi ignem & aquam, ad utrum volueris extende manum tuam.
16 [c] Coram hominibus eſt vita & mors:
17 Et utrumque placuerit dabitur ipſi.
18 Nam multa eſt ſapientia Domini & validus eſt potentia & videns omnia,
19 Et oculi ejus intuentur eos qui reverentur ipſum, & ipſe cognoſcit omne opus hominis.
20 Non prędepit cuiquam ut faciat impiè, nec dedit cuiquam peccandi licentiam.

a Græ. *virginitatis.*
b Græ. *non eſt amata.*

ANNOTATIO.

1 Iſta] *Quæ antè dicta ſunt inde a verſu 22.* 16 Coram hominibus] *id eſt, humano genere in Adamo. Hic autem frequentes anaſtrophæ ſententiam illuminant.*

CAPUT XVI.

1 NE expetas inutilem liberorum multitudinem, neque lætaris de filiis impiis, ſi multi fuerint: ne lætaris de ipſis, niſi adſit ipſis reverentia Domini.
2 Ne fidenter incumbas vitæ illorum, neque innitaris illorum multitudine:
3 Præſtat enim juſtus unus *alii* mille,
4 Et mori ſine liberis quàm impios habere liberos.
5 Nam ab uno intelligente [a] inſtrui civitas habitatoribus poteſt, impiorum verò tribus citò deſolabitur.
6 Multa hujuſmodi vidit oculus meus, & potentiora his audivit auris mea.
7 In congregationē peccatorum accenditur ignis, & ingentem contumacem exardeſcitira.
8 Non fuit placatus in omnes illos veteres gigantes, qui defecerant robore inſipiente ſuo:
9 Non pepercit vicinitati Loti, quos abominatus eſt propter ſuperbiam ipſorum:
10 Non miſertus eſt gentis [b] perditæ eorum qui procedebant cum peccatis ſuis quæ [c] perpetraverant:
11 Atque ita ſexcenta millia peditum quę collecta fuerant, in duritia cordis ipſorum flagellans, miſerans, verberans, curanſque Dominus miſericordia & eruditione conſervavit; nam ſi quis fuerit dura cervice in populo, mirandum eſt iſtud ſi impunè tulerit:
12 Miſericordia enim & ira ſunt apud illum. Celeriter princeps eſt [d] placidiſſimus aut effundens iram: prout eſt multa miſericordia ejus, ita etiam reprehenſio ejus; quemque ſecundum opera ipſius judicaturus eſt.
14 Non effugiet cum rapina peccator; ac minimè deficiet pii tolerantia.
15 Omni miſericordi beneficentiæ da locum: nam quiſq; ſecundum opera ſua inventurus eſt. Dominus induraverat Parhhonem ne cognoſceret ipſum, ut agnoſcerentur efficacitates ipſius rebus creatis ſub cœlo: omni creaturę miſericordia ejus manifeſta eſt, nam lucem ſuam ac tenebras ' adamante diſpeſcuit.
16 Ne dicas, a Domino abſcondar & apud excelſum quis mei memor futurus eſt?
17 In populo [e] quamplurimo nequaquam erit recordatio mei: nam quæ eſt anima mea [f] interres creatas immenſas?
18 Ecce cœlum & cœlum [g] ſummum, abyſſus, & terra, & quæ in eis ſunt, ad aſpectum ejus cōmoventur; totus mundus qui factus fuit, & qui eſt, ' ad voluntatem ejus.
19 Unà montes ipſi & fundamenta terræ, reſpiciente ad ea Domino, concutiuntur tremore.
20 Neque condignè corde iſtis cogitare poteſt: nam vias illius quis percipiat animo?
21 ' *Eſt* procella quam nemo videre poteſt; verùm plurima ipſius opera ſunt in abditis.
22 Opera juſtitiæ ejus quis annuntiare, aut quis ſuſtinere poſſit? nam ' longè eſt fœdus ipſum & exqui-

a Græ. *habitatur civitas.*
Gen. 6.
Gen. 19. Exod. 14.
b Græ. *perditionis.*
c Græ. *fecerant.*
d Græ. *placationum.*
Exod. 9. 16.
e Græ. *plures.*
f Græ. *in immenſa creatura.*
g Græ. *cæli.*

exquiſitio *rerum* omnium in morte.
23 Qui ſubmittit ſe, cogitat iſta; ſed vir inſipiens res ſtultas ſeductus cogitat.
24 Audi me, fili, & diſce ſcientiam, atq; ad ſermones meos attende [b] animo tuo.
25 Oſtendam [i] penſitatè eruditionem, & accuratè enuntiabo ſcientiam ejus.
26 Nam ex judicio Domini ſunt opera ejus inde a principio; & [k] ex quo facta ſunt, diſpoſuit partes eorum.
27 Ornavit in ſeculum opera ſua, prout in manu ejus ſunt principia illius in [l] generationem quamque: neque eſurierunt neque fatigati ſunt [m] in opificiis ejus, neque defecerunt ob operibus ejus.
28 Alterum non fuit alteri angustię,
29 Et in ſeculum uſque non ſunt immorigera ſermoni ejus:
30 Nam [n] poſtea in terram reſpiciens Dominus implevit eam bonis ſuis.
31 [m] Cadaver omnis animantis tegit ſuperficies illius, & in illam [n] revertuntur ipſa.

[b] Græ. *corde.*
[i] Græ. *in ponderè eruditionem & in accuratione.*
[k] Græ. *a factura ipſorũ.*
[l] Græ. *generationis generationum.*
[m] Græ. *enim: ut Levit.21.1.*
[n] Græ. *reverſio ipſorum eſt*

ANNOTATIO.

15 Adamante] *id eſt, firmiſſimè & validiſſimè: nam adamantinum ex natura gemmæ appellamus quicquid invictum eſt & robuſtiſſimum, ut Iſmenias apud Plutarchum dicit amoris inter populares vincula eſſe adamantina ad rempubl. continendam.* 18 Ad voluntatem] *puta commovetur, quod ἀπὸ κοινῆ oportet repeti.* 21 Eſt procella] *comparatio eſt a minore, & ſenſu integerrimo.* 22 Longè eſt] *id eſt, ne tum quidem cùm ad tempus mortis pervenit homo, aut fœdus Dei perfectè comprehendere quantumvis ſit eruditus ac pius, aut opera perquirere & perveſtigare poteſt; quemadmodum ſapiens in Eccleſiaſte docet.* 27 In opificiis] *id eſt, quo tempore creabat Deus, nihil effecerunt omnia; ſed tantùm fuerunt præſto ad mandatum Dei.* 30 Poſtea] *nimirum quàm creata ſunt a Deo.*

CAPUT XVII.

1
2 DOMINUS creavit e terra hominem.
Et rurſus in eam convertit ipſum.
[a] Græ. *numeri*
3 Dies [a] numeratos & præfinitum tempus dedit ipſis, cùm daret ipſis poteſtatem in ea quæ ſuper terram ſunt:
[b] Græ. *ſecundum ipſos.*
4 Et induens eos robore [b] pro conditione ipſorum, ſecundum imaginem ſuam fecit ipſos:
5 Impoſuit timorem ejus cuilibet carni, ut in ſpeciem beſtiarum & volucrium dominaretur.
[c] Græ. *ſextũ.*
[d] Græ. *ſeptimum.*
6 Sed partem tribuens, [c] ſexto loco dedit ipſis mentem, [d] ſeptimo quę ſermonem ad interpretationem efficacitatum ejus.
7 Conſilium, & linguam oculos quę, aures & cor dedit ad cogitandum illis; ſcientia intelligente implevit eos, bona quę & mala demonſtravit eis:
8 Adhibuit oculum ſuum ad corda eorum, dedit ut per ſecula gloriari poſſint de factis mirabilibus ipſius; ut intelligenter enarrent opera ipſius,
[e] Græ. *nomen ſanctificationis.*
9 Et [e] nominatiſſimam ſanctificationem ipſius electi laudent:
10 Adjecit eis ſcientiam, & legem vitę hæreditariam dedit eis, ut percipiant animo ſe nunc mortales eſſe:
[f] Græ. *ſeculi.*
11 Fœdus [f] perpetuum ſtatuit cum eis, & judicia ſua demonſtravit eis:
12 Magnificam gloriam viderunt oculi eorum,
[g] Græ. *gloriã vocu.*
& [g] glorioſam vocem ejus audivit auris eorum, cùm diceret eis,
[h] Græ. *attendite.*
13 [h] Attentè cavete ab omni injuſtitia, & mandata eis ſingulis de propinquo daret.
14 Non ſunt abſconditæ ab oculis ejus vię illorum, perpetuò ſunt ei expoſitæ; ſed omnis homo
[i] Græ. *in diviſione gentium.*
a juventute ad res malas *ſpectat*: itaq; [i] non potuerunt corda ſua pro lapideis facere carnea.
15 Nam [i] cùm dividerentur gentes totius terræ, unicuique genti conſtituit ducem; ſed aſſumpſit
Deut.32.8.
Iſraëlem [k] pro parte ſua; quem ut primogenitus eſt nutrit eruditione, & in partem communicans lucem dilectionis non dimittit eum.
[k] Græ. *ſibi partem.*
16 Quapropter omnia opera ipſorũ ſunt tanquam ſol coram illo, & oculi illius aſſiduè intuentur vias ipſorum.
17 Non fuerunt occulta ab eo injuſta ipſorum facta, ſed omnia peccata ipſorũ expoſita fuerunt Domino; Dominus verò, qui bonus eſt & agnoſcit figmentum ſuum, neq; dimiſit eos, neque reliquit [l] quin parceret ipſis.
[l] Græ. *parcens.*
18 Nam [m] miſericordia [n] in virum eſt tanquam ſigillum penes ipſum, & gratiam [n] erga hominẽ velut pupillam conſervat, impertiens filiis ſuis filiabuſque reſipiſcentiã; poſtea verò exſurgens retribuet ipſis, retributionem inquam ipſorum retribuet in caput ipſorum.
[m] Græ. *vir.*
[n] Græ. *homi nũ.*
19 Veruntamen reſipiſcentibus converſionem dedit, & revocavit eos qui tolerantiam deſerebant.
20 Revertere igitur ad Dominum, & relinque peccata: precare [o] in os, & minus offende.
[o] Græ. *ante faciem, & minus offendiculum.*
21 Reduc *te ipſum* ad altiſſimum, & converte ab injuſtitia: nam ipſe dux futurus eſt e tenebris ad illuſtrationem [p] ſalutarem:
[p] Græ. *ſalutis*
22 Et valde odio haberem abominandam.
23 Altiſſimum quis laudet in ſepulchro, loco viventium & edentium celebrationem?
24 A mortuo, tãquã ſi nõ eſſet, perit celebratio.
25 Vivens & incolumis corde laudat Dominũ,
26 Magnã eſſe miſericordiam Domini Dei noſtri, & placationẽ revertentibus ad ipſum ſanctè:
27 [q] Non enim poſſe omnia ineſſe hominibus, cùm non ſit immortalis filius hominis.
28 Quid lucidius ſole? at hic tamẽ deficit: item vir qui cogitat carnem & ſanguinem.
29 Potentiam [q] quidẽ altiſſimi cœli [q] ille conſiderat, ſed homines omnes ſunt terra & cinis.
[q] Græ. *altitudo cœli.*

ANNOTATIO.

6 Sexto loco] *Nempe poſt quinque αἰσθήσεα, id eſt, ſenſus inſtrumenta, quæ cum reliquis animantibus homini ſunt communia.* 14 Non potuerunt] *ſed hoc poteſt unus qui promiſit Deus, Jechezk.11.19.& 36.26.* 18 Miſericordia] *hanc germanam eſſe hujus verſus interpretationem nobis tacentibus confirmant adjunctæ omnia. ſenſus eſt, Deum arcano ſuo conſilio habere obſignatam miſericordiam ſuam, qua ſuos in gratiam accepturus & velut pupillam oculi conſervaturus eſt.* 27 Non enim poſſe] *ac propterea illos Dei miſericordia opus habuiſſe.* 28 Item vir] *q.d. cùm ſol ipſe quantacunque ſit luce præditus amittat*

rat eam, non mirum eſt ſi homo quoque deficit, qui nihil niſi humanum a natura ſapit humano & carnali modo. 29 Ille] *nempe qui vivit & incolumis eſt corde, ver.* 25. *hic quidem Deum agnoſcit, ad quem omnis poteſtas in cœlo terraq; pertinet; ſed hoc a gratia, non autem ex natura eſt: quî enim poſſet terra & cinis ſupremam cœli poteſtatem agnoſcere?*

CAPUT XVIII.

1 QUI vivit in ſeculum, is creavit omnia communi lege,

2 Dominus, ſolus juſtus, cùm non ſit præter eum alter; qui fecit habitabilem mundũ palmo manus ſuę, cujus voluntati obediunt omnia: nam ipſe rex omnium eſt, diſtinguens in eis potentia ſua a prophanis res ſanctas.

a Græ. *efficit.* 3 Cui nam [a] contulit ut enuntiet opera ipſius? aut quis perveſtigavit magna ipſius facta?

b Græ. *enarrare.* 4 Robur majeſtatis ipſius quis enumeret? & quis propoſiturus ſit [b] enarrationem miſerationum ejus?

5 Non poſſunt minuere aut addere, neque perveſtigare poſſunt *homines* mirabilia *opera* Domini.

6 Cùm abſolverit homo, tũ principiũ eſt; cumque deſiverit, tum dubitaturus eſt *unde incipiat.*

7 Nam quid eſt homo? & quis uſus illius? quodnam eſt bonum illius? & quod malum illius?

c Græ. *non ſupputabili autem omnibus numero eſt cujuſque diurnitas.* 8 Numerus dierum hominis, ut ſint plurimi, eſt annorum centum: ſed [c] cuique præfinitum obdormiendi tempus omnium ratiocinio non poteſt computari: tanquam gutta aquæ e mari, & tanquam calculus arenæ, ita ſunt mille anni inter dies ſeculi.

9 Propterea longanimus eſt Dominus erga illos, & diffundit miſericordiam ſuam in illos.

10 Vidit & agnovit exitum eorum malum futurum eſſe:

11 Propterea copioſam adhibuit placationem ſuam.

12 Miſericordia hominis eſt erga proximum ſuum:

13 Miſericordia verò Domini erga omnem carnem.

14 Arguens, erudiens, docens, & convertens, ut paſtor gregem ſuum,

15 Excipientium eruditionem miſeretur, & feſtinantium ad judicia ejus.

d Græ. *in bonis ne des reprehenſionem* 16 Fili, [d] ſecundis rebus utens ne præbeas reprehenſionis argumentum, neque in ulla oratione moleſtiam ſermonis improbi.

17 Nónne æſtum ſedat roſ? ſic melior eſt ſermo donatione.

18 Ecce nónne ſermo ſuperat donationem bonam? at utrunque eſt penes hominem gratia præditum.

19 Stultus ingratè exprobrat, & donum invidi tabefacit oculos.

20 Priuſquam loquaris diſce, & ante invaletudinem cura.

21 Ante judicium compara te ipſum ut benefacias, & hora animadverſionis placationẽ [e] conſequeris.

e Græ. *invenies.*

22 Antequã infirmeris, abjice te continẽtia, & tempore peccatorum demonſtra converſionem.

23 Ne impedias quin reddatur tempeſtivè votum, neque differas ad mortem uſque [f] ut juſtè facias.

f Græ. *juſtificari.*

24 Antequam voveas, compara te ipſum; ac ne eſto ſimilis viro tentanti Dominum:

25 Recordare indignationem [g] *venturam* diebus mortis, & tempus vindictæ *venturum* cùm faciem avertet Deus.

g Græ. *in averſione faciei.*

26 Recordare tempus famis tempore abundãtiæ; paupertatem & indigentiam [h] quando eris dives.

h Græ. *in die divitiarum.*

27 A matutino ad veſpertinum uſque commutatur tempus, & omnia ilta ſunt cita coram Domino: homo ſapiens in re qualibet religioſè metuet, & diebus peccatorũ attentè cavebit a delicto; inſipiens verò non obſervat tempus.

28 Omnis *vir* intelligens ſapientiam & eruditionem agnovit,

29 Et ei qui [i] adeptus eſt illam celebrationem tribuit.

i Græ. *invenit.*

30 Qui intelligentes ſunt ii quoque ſermonibus ſapientiam teſtantur, & diſtillant parœmias accuratas in vitam: [k] optima eſt fiducia in Dominum ſolum, [l] quandoquidem mortuum cor adhæret rei mortuæ.

k Græ. *melior.*

31 [l] Ne ſequaris concupiſcentias tuas, ſed prohibe *te* a tuis appetitionibus.

l Græ. *ne eas poſt.*

32 Si ſuppeditaveris animo tuo rem quam concupiſcit, quæ lubet ipſi; facies [m] ut gaudeant inimici tui de eo, qui invident tibi.

m Græ. *gaudium inimicorum tuorũ.*

33 Ne læteris de multis deliciis tuis, neque requiras conſilium illarum *adipiſcendarum.*

34 Ne fias pauper cõvivia ex fœneratione frequenter exhibendo, cùm nihil eſt in marſupio tibi: nam famoſus eſſes inſidiator tuæ ipſius vitæ.

ANNOTATIO.

1 Communi lege] *Nempe rebus creatis omnibus, ut ortum & interitum habeant: & penes ipſum ſolum in rebus omnibus conſtat perfectio, ut docent ſequentia.* 16 Fili] *id eſt, vide ut ſecundus & adverſis rebus, ſive abundes ſive indigeas, ſive des, ſive petas, ut ſermonem tuum temperes, & omnem offenſam avertas.* 25 Venturam] *nempe ſi tenerè tentaveris Dominum, ut Eccleſiaſt.* 5. 30 Quandoquidem mort.] *ætiologiam hanc accipio hoc modo: Deus ſolus vivens, adeóq; vita ipſa eſt: ac proinde quiſquis alteri quam Deo confidit, non tantùm rem mortuam pro vivente amplectitur, ſed etiam ipſe jam ea mortuus eſt quòd derelinquit vitam.*

CAPUT XIX.

1 OPERARIUS ebrioſus non ſolet ditescere, & qui nihili facit res parvas paulatim ruit.

2 Vinum & mulieres ſeducunt intelligentes; & qui agglutinatur ſcortis, eſt audax:

3 Tineæ & vermes hæreditariò poſſidebunt illum, & arefiat [a] traductus in exemplum infamiæ maximæ.

a Græ. *in traductione majore.*

4 Qui cirò credit *ſe illis*, levis eſt animo; & qui peccat, in [b] ſe ipſum delinquit.

b Græ. *animam ſuam.*

5 Qui lætatur de conſtitutione prava, condẽnabitur; qui verò oculum contra voluptates intentum

tentum habet, coronam parat vitę ſuę.

[e] Græ. *Non pugnanti convivet.*

6 Qui compos eſt linguæ ſuę [c] cum altero ſine pugnis traducet vitam, & qui odit loquacitatem, minimè afficitur malo.

7 Nunquam repetas ſermonem; & nihil tibi detrimento erit.

[d] Græ. *vitas alienas.*

8 Ne enarra apud amicum aut inimicum [d] rationes alienæ vitæ, & [e] niſi in te redundaturum eſſet crimen peccati, ne reveles:

9 Nam qui audiverit te, & obſervaverit te, is ſuo tempore odio habiturus eſt te.

10 Audiviſti ſermonem? moriatur apud te, & bono animo eſto; non enim rumpet te.

[e] Græ. *a facie ſermonis.*

11 [c] A ſermone ſtultus cruciatur doloribus, ut a fœtu parturiens.

12 Ut ſagitta fixa in femore hominis, [e] ita eſt ſermo in ventre ſtulti.

13 Argue amicum, ne quando fecerit; & ſi fecerit, ne quando pergat:

14 Argue proximum, ne quando dixerit, & ſi dixerit, ut non repetat.

15 Argue amicũ; nam ſæpè exiſtit vana calumnia, & ne cuivis ſermoni credito [f] animus tuus.

[f] Græ. *cor.*

16 Eſt qui labitur ſermone, ſed non ex animo; ecquis autem eſt qui non ſit lapſus lingua ſua?

17 Argue proximũ antequam minaris; & [e] concede locum legi Altiſſimi cùm ira vacas.

[g] Græ. *principium acceptionis.*

18 Reverentia Domini [g] principium eſt quo ad accipiendum *proximum* adduceris, & ſapientia ab eo dilectionem comparat: cognitio mandatorum Domini eſt eruditio vitę, & qui faciunt res placentes ei percipiunt immortalitatis [h] fructum: reverentia a Domino eſt tota ſapientia & omni ſapientiæ adeſt effectio legis & cognitio omnipotentiæ ejus; [e] ſervus qui dicit Domino, ut placet *tibi* non faciam; & ſi poſtea faciet, irritat altorem ſuum.

[h] Græ. *odorem, metonymice Hebraismus.*

19 Improbitatis ſcientia non eſt ſapientia; neque eſt prudentia, ubi conſilium peccatorum eſt,

20 [e] Eſt improbitas quæ eadem abominanda eſt, ſed eſt inſipiens qui parum valet ſapientia.

21 Præſtat timidus qui trepidat in intelligentia, eo qui abundat prudentia & tranſgreditur legem Altiſſimi.

22 Eſt aſtutia accurata quæ ipſa injuſta eſt, & eſt qui pervertat gratiam in proferendo judicio: ſed qui juſtè judicia pronuntiat hic ſapiens eſt.

23 Eſt qui parvè agens flexus ambulat [i] pullatúſque; ſed apud ſe plenus eſt ignito dolo.

[i] Græ. *pullitie.*

24 Unà quidem deflectit vultum, & ſurdum voluntariè agit, ſed ubi non cognoſcitur [k] prius te afficiet malo.

[k] Græ. *præveniet tibi malefaciendo.*

25 Etiamſi præ tenuitate roboris impeditus fuerit a peccando; ſi occaſionem invenerit, afficiet malo.

26 Ex aſpectu cognoſcitur vir, & ex [l] obvia perſonę ſpecie cognoſcitur qui valet mente.

[l] Græ. *occurſione perſonæ.*

27 Ornatus viri, & riſus dentium, greſſuſque hominis enuntiant conſtitutionem ejus,

28 Eſt redargutio quæ intempeſtiva eſt, & qui tacet *eam*, is quoque prudens eſt.

ANNOTATIO.

8 Niſi in te] *Id eſt, niſi tu ipſe diſſimulando onerares te crimine, aut ſuſpicione criminis.* 12 Ita eſt] *id eſt, non magis a ſtulto contineri poteſt quàm fœtus a parturiente, aut ſagitta a transfixo homine.* 17 Concede locum] *id eſt, ne priùs tranſverſus abripiaris ira quàm ex proximo cognoveris id cujus nomine putabas iraſcendum.* 18 Servus] *explicatio proximè præcedentis dicti ab exemplo domeſtico: ut ſervus qui reveretur herum ſuum, ſapit & facit voluntatem ejus agnoſcens imperium ejus, ſic etiam pius hos officiorum gradus perſequitur erga Deum & dominum ſuum.* 20 Eſt improbitas] *quaſi dicat, ſcitè diſtinguendum eſt inter eos qui certa malitia improbè in peccatis ſe ipſos occupant, & eos qui animi imbecillitate abducuntur: quæ duo genera deinceps amplificantur.* 24 Priùs] *nempe quàm percipiatur aut cognoſcatur a te.*

CAPUT XX.

[a] QUEMADMODUM melius eſt redarguere, quàm occultè indignari: ſic qui redarguenti confitetur, a detrimento prohibebitur.

2 [b] Ut concupiſcentia eunuchi de vitianda puella, ita eſt quiſquis vi exercet judicia.

3 Eſt tacens qui ſapiens deprehenditur, & eſt aliquis odioſus præ multa loquacitate ſua.

4 Eſt tacens eò quòd non habet reſponſionẽ, & eſt tacens qui opportunitatem novit.

5 Vir ſapiens taciturus eſt ad opportunitatem uſque, procax verò & inſipiens opportunitatem tranſilit.

6 Qui abundat ſermone, abominationi eſt; & qui potentiam ſibi arrogat, odio eſt.

7 Quàm pulchrum eſt hominem reprehenſum declarare reſipiſcentiam; ſic enim voluntarium peccatum fugiturus es.

8 Placent quidem mala viro peccatori, ſed inventum eſt ad detrimentum ipſius.

9 Eſt donatio quæ tibi non profutura eſt, & donatio eſt cujus dupla futura eſt retributio.

10 Accidit diminutio propter gloriationem, ſed eſt qui per humilitatem extulit caput.

11 Eſt qui parvo emit multa, ſed illa perſolvit ſeptuplo.

12 Sapiens ſe ipſum reddit ſermonibus amabilem, ſtultorum verò gratię effunduntur.

13 Donatio inſipientis non eſt tibi ſi acceperis profutura, ſimilitérq; etiam invidentis, propter neceſſitatem [a] ab eo impoſitam; nam oculi ejus

[a] Græ. *ejus.*

ſpectant ut pro uno accipiant multa.

14 Pauca dabit; ſed exprobrabit multa, & aperiet os ſuum tanquam pręco.

15 Hodie mutuò dabit, & cras repetet odioſus Domino & hominibus *vir* hujuſmodi.

16 Stultus dicet; non eſt amicus mihi, non eſt gratia [b] beneficiorum meorum:

[b] Græ. *boni mei.*

17 Qui comedunt [c] cibum meum ſunt vani lingua.

[c] Græ. *panem.*

18 O quoties & quàm multi iſtũ deriſuri ſunt. [d] nam neque illud quod habuit, [d] acceptum recto ſenſu dedit, neque ſimiliter quod non habet ipſi perinde eſt.

[d] Græ. *aut.* [d] *pro.*

19 Lapſus a pavimento tolerabilior eſt quàm lapſus a lingua: ita ruina malorum, [e] ſtudioſè advenit.

[e] Græ. *ſpontè.*

20 Homo ingratus, [e] ſermo intempeſtivus in ore rudium aſſiduè futurus eſt.

21 Ab ore ſtulti *prolata* reprobatur parabola: nequaquam enim dicit eam tempore ſuo.

22 Eſt qui vetatur peccare præ indigentia, ac nè

ne in ſua quidem quiete compungitur.
33 Eſt qui perdit ſe ipſum pudore, & quidem perſonæ obſervatione ſe ipſum perdit.
34 Eſt qui gratiam ex verecundia promittit amico, deinde gratis eum inimicum parat.
35 Labes mala eſt in homine mendacium, & in rudium ore aſſiduè verſatur.
36 Optabilior eſt fur quàm [e]mẽdax aſſiduus; utriq; verò perditionis hæreditatẽ conſequentur.
27 Mores hominis mendacis ſunt [f] ignominioſi, & pudor ejus comitatur ipſum aſſiduè.
28 Sapiens provecturus eſt ſe ipſum ſermonibus, & vir prudens magnatibus placiturus.
29 Qui [g] colit agrum ſuum, altiorem faciet acervum ſuum, & qui magnatibus placet, veniam exorabit injuſtitiæ ſuæ.
30 Zenia & dona excæcant oculos ſapientum, & velut paſtomis ori indita avertunt reprehenſiones.
31 [h] In ſapientia occulta, & theſauro abdito, quænam eſt utrobique utilitas?
32 Præſtat homo occultans ſtultitiam ſuam homini occultanti ſapientiam ſuam.
33 Præſtat tollerantia [i] infracta in quærendo Domino, homini ſuam ipſius vitam ſine Domino [k] agitanti.

[e] Græ. mendacium.
[f] Græ. ignominia.
[g] Græ. operatur terram.
[h] Græ. ſapientia abdita & theſaurus non apparẽs, quæ utilitas, in ambobus? pleonaſmus Hebraicus.
[i] Græ. non adverſabilis.

ANNOTATIO.

1 Quemadmodum] *Senſus eſt: utrumque horum æquè ſalutare eſt, peccantem officiosè redarguere, & peccatum confiteri; nec facilè judices utrius libertas anteponenda ſit, reprehendentis, an confitentis culpam.*
2 Ut concupiſcentia] *id eſt, corrumpuntur quidem judices; ſed judicia ipſa ac potius juſtitia minimè eam juſtitia non eſt ab hominibus, qui circumveniri poſſunt; ſed a Deo, cujus integritas in dicendo jure non magis ab homine conſtuprari poteſt quàm ab eunucho impotentiſſimo virgo: quod enim differtur, non auferetur judicio ipſius ineluctabili.* 18 Nam neque] *id eſt, duobus nominibus in ludibrium iſte traducitur: primùm enim donum ipſius non eſt donum, cùm alia mente donaverit quàm donatorem hilarem & gratioſum deceat; deinde verò tam dolet de re donata, quàm ſi ea carere minimè potuiſſet. hîc autem duo ſunt Hebraiſmi, ſententiâ meâ: metalepſis in accipiendi verbo, quam bene Hieronymus obſervavit, ut Exodi 25. 2. deinde ellipſis negationis cum ו in poſteriore membro.* 19 Studioſè] *id eſt, ultrò ſeſe offeret ac diligentiſſimè: metaphora.* 20 Sermo intempeſt.] *id eſt, hominis ingrati atque inepti ſermones aliens ſunt: ſed appoſitio in verbis Hebraïs gratiam habitura eſſet Latino ſermoni inſolens.* 33 Agitanti] *id eſt, circumducenti & quaſi rotis huc illuc verſanti inſtabilitate maxima.*

CAPUT XXI.

1 FILI, cùm peccaſti, ne pergas ampliùs; ſed priorum cauſa deprecare.
2 Tanquam [a] a ſerpente fuge a peccato: nam ſi acceſſeris ipſum, mordebit te.
3 Dentes leonis ſunt dentes ejus, tollentes animas hominum:
4 Similis gladio ancipiti eſt omnis iniquitas, plagæ illius non eſt curatio.
5 Inſultatio & contumelia deſolant divitias: ita ſuperborum domus deſolabitur.
6 [a] Precatio pauperis ab ore *ipſius* ad aures *ſolius* illius; ſed judicium illius ſtudioſè advenit.
7 Qui odit reprehenſionem, veſtigio inſiſtit peccatoris; ſed qui reveretur Dominum, convertetur ex animo ſuo.
8 Notus e longinquo eſt, qui valet lingua; ſed conſideratus novit, cum ille labitur.
9 Qui ædificat domum ſuam pecuniis alienis, eſt ut qui colligit ſibi ipſi lapides ad tumulũ ſepulturæ ſuæ:
10 Stuppa coacta eſt iniquorum congregatio, & [b] conſumit eos flamma ignis ad perditionem.
11 Via peccatorũ lapidibus quidem complanata eſt: ſed in extremo ejus eſt mortis fovea.
12 Qui cuſtodit legem Domini, tenet intelligentiam ejus.
13 Aſſumptio autem ſapientiæ eſt conſummatio reverentiæ Domini.
14 Non erudietur is qui non eſt [a] ſolers.
15 Solertia enim eſt quæ multiplicat *illi* [c] acerbitatem.
16 Cognitio ſapientis velut inundatio multiplicari ſolet, & conſiliũ ejus ut caſtus fons vitæ.
17 Inteſtina ſtulti ſimilia ſunt confracto vaſi: ullam ſcientiam non tenent in vita ſua.
18 Sermonem ſapientem cùm audiverit ſcitus, laudat eum & [d] adhibet ſibi; ſin eum audivit qui caret intelligentia, & diſplicet ipſi, & avertit eum poſt tergum ſuum.
19 Narratio ſtulti eſt tanquam onus in via: in labiis verò intelligentis invenitur gratia.
20 Os prudentis in Eccleſia requiri ſolet, 21 Tanquam domus deleta, ita eſt ſtulto ſapientia: cujus ſermones ſi cum animo reputentur, cognitioni hominis vacantis intelligentia ſermones inſunt quos nequeas perquirere.
22 [e] Pro pedicis eſt in pedibus dementium eruditio, & velut manicæ ad manum dexteram.
23 Stultus in riſu extollit vocem ſuam, vir autem ſolers vix placidè arriſurus eſt.
24 Tanquã mundus aureus eſt prudenti eruditio, & tanquã armilla poſita brachio dextero.
25 Pes ſtulti [f] citò infertur in domum *alterius*, ſed homo peritus multarum rerum pudore ab ea continebit ſe.
26 Imprudens a foribus flexus in domum introſpicit, ſed vir eruditus conſiſtit foris.
27 Ruditas eſt hominis [g] cùm aufcultat ad fores, prudens verò ignominiã iſtam gravabitur.
28 Multiloquorum labia res narrant quę non attinent ipſos, prudentum verò ſermones ſtatera ponderantur.
29 In ore ſtultorum eſt cor ipſorum, in corde autem ſapientum eſt ós ipſorum.
30 Cùm execratur impius [a] ſatanam, is ſuam ipſius animam execratur.
31 Inquinat ſuam ipſius animam ſuſurro; & ubicunq; inquilinus fuerit, odio futurus eſt.

[a] Græ. a facie ſerpentis.
[b] Græ. conſummatio eorum eſt flãma.
[a] Græ. amabilem.
[a] Græ. ad ſe apponis.
[e] Græ. pedice.
[f] Græ. eam in domo.
[g] Græ. auſcultare.

ANNOTATIO.

6 Precatio] *id eſt, cùm pauper divitem contumelioſum deprecatur, aures quidem illius, ſed animum minimè afficit; ac propterea judicium Dei contumelioſum hominem affecturum eſt duritiæ tantæ & inhumanitati nomine.* 14 Solers] *nempe in cuſtodienda lege Domini: nam hîc verſus & ſequentes ſunt duorum præcedentium exegetici.* 18 Adhibet ſibi] *id eſt, ſibi ipſi applicat: ſic accipiendum docet antithefis.* 30 Satanam] *qui homicida eſt a principio, mendacium & impiorum pater.*

CAPUT XXII.

1 LAPIDI conspurcato cõparatur piger, & quisque exsibilat ignominiam ejus.
2 Stercori bubulo e sterquiliniis comparatur piger, quem quisquis tollit, manum solet excutere.
3 Pudor patri est in genitura filii carentis eruditione, & filia *salu* ad detrimentũ gignitur.
4 Filia prudens hæres viri sui futura est; quæ autem pudore afficit *eum*, ad tristitiam genitoris *afficit*.
5 Patrem virum q; pudore afficit audax, sed apud utrosque ignominiosa futura est.
6 Musicorum *sonorum* in luctu narratio intempestiva est, flagella verò & correctio tempore sapientiæ.
7 Liberi qui cum vita bona educantur, suorũ genitorum abscondunt ignobilitatem, liberi qui in contemptu & ruditate exultant, inquinant nobilitatem cognationis suæ.
8 Conglutinat testam qui docet stultum, & excitat dormientes e profundo somno; narrat dormitanti qui narrat stulto: nam [a] consummata narratione dicer, quid est?
9 Mortuũ defle, quia defecit *eum* lux; & stultum defle, quia defecit eum intelligentia.
10 Suavius defle mortuum, quia requievit:
11 Nam stulti vita [b] gravior est morte.
12 Luctus mortui sepredialis est, sed stulti ac impii *luctu perdurat* omnibus diebus vitæ ejus.
13 Cum insipiente ne habeas sermonem multum, neque ambules cum eo qui caret intelligentia: nam ut nullo sensu est, omnia tua nihili facturus est.
14 Cave ab illo ut molestiam non habeas, & [c] quiesquilliis ejus minimè inquineris.
15 Declina ab illo & requiè [d] consequêris, & nequaquam securus esto in dementia ejus:
16 Plumbo futurũ esset aliquid gravius, & si quod aliud nomẽ est rei alicui graviori plumbo.
17 Arenã, & salem, & massam ferri facilius est ferre, quàm hominem vacantem intelligentia.
18 Coaxatio lignea devincta ad ædificiũ concussione non dissolvitur: ita cor statuminatum super [e] consulta cogitatione nullo tempore timore perterrebitur.
19 Cor fundatũ super intelligente cogitatione est [f] velut ornatus [g] arenati in pariete xysti.
20 Valli in alto siti ex adverso venti nequaquam mansuri sunt;
21 Ita cor meticulosum in cogitatione stulti ex adverso cujusque timoris minimè permansurum est.
22 Qui pungit oculum, elicit lachrymas; & qui pungit cor, provocat sensum.
23 Qui mittit lapidem in volucres, abigit illas; & qui probris afficit amicum, dissolvit amicitiam.
24 Si in amicum strinxeris gladium, ne despere: est enim [h] reconciliationis via.
25 In amicum si aperueris os, ne verearis; est enim componendi ratio, præterquam ex probro, superbia, & arcani revelatione, & doloso ictu: ex his enim omnis amicus aufugit.
26 [h] Fide utere erga propinquum in paupertate *illius*, ut lætaris rebus secundis illius.
27 Tempore afflictionis permane apud illum, ut cohæres sis hæreditatis illius: [i] neque enim semper [k] circumhærentem constitutionem oportet contemnere, neque admirabilis est dives qui non habet mentem.
28 Ante ignem *præit* vapor camini & fumus, sic ante [k] cædes convitia.
29 Amicum protegere non erubescam, & a cõspectu ejus nequaquam abscondam me;
30 Quòd si mala mihi per ipsum evenerint, quisquis audiverit cavebit ab illo.
31 [l] O si quis inderet mihi ad os meum custodiam, & ad labia mea sigillum solers; ut nõ corruerem repentè ab illa, & me non perderet lingua mea.

[a] Grç. *in consummatione*.
[b] Grz. *supra mortem est*.
[c] Grz. *excussione*.
[d] Grz. *invenies*.
[e] Grz. *consilii*.
[f] Grz. *arenatus*.
[g] Grz. *negotiatio*.
[h] Grz. *filem possidet*.
[i] Grz. *circumscriptionem*.
[k] Grz. *sanguines*.

ANNOTATIO.

14 Quisquiliis] *Id est, ne per ludibrium pedes excutiat contra te, & velut ramentis pedum in te conjecta te ipsum commaculet.* 16 Plumbo] *id est, si dissimulares secuvè dementiam stulti, tandem experientia cognosceres eam plumbo, & si qua alia res gravior plumbo nominari potest, longè graviorem esse, ut sequens versus explicat.* 19 Velut] *id est, convenientissimum est, quemadmodum in xysto sive hypethro ambulationibus atque gymnasiis convenientissimum est parietes arenato aut marmorato æquabili & politissimo incrustari.* 27 Neque enim] *id est, non decet virum bonum ex præsente specie tempora bisque judicare.* 31 O si quis] *optantis verbe ex Hebræorum usu.*

CAPUT XXIII.

1 DOMINE pater & dominator totius vitæ, ne derelinquas me in consilio istorum, neq; sinas me inter istos cadere.
2 (Quis institueret in cogitationem meam flagella, & in corde meo eruditionem sapientiæ?) [a] ut in peccatis errore commissis tu mihi parcas. Domine, & non sinas eorum contumelias qui ex professo peccatores sunt:
3 Ut nõ multiplicentur errores mei & abundent peccata mea ad contritionẽ; itaq; corruam corã adversariis, & gaudeat de me inimicus meus, ii quorũ spes procul est a misericordia tua.
4 Domine Pater & Deus vitæ meæ, elationẽ oculorum ne tribuas mihi, & gigantcum animũ semper amove a servis tuis.
5 Spes inanes & cupiditates averte a me, & contine semper eum qui cupit servire tibi: ventris appetentia & concubitus ne occupent me, & animo impudenti ne tradas me famulum tuum.
6 Audite, liberi, eruditionem oris veracis; quam qui servabit, minimè deprehendetur labiis ipsius.
7 In sua imprudentia intercipietur peccator, & convitiator superbusq; offendent istis.
8 Juramento ne assuefacias os tuum, & nominare sanctum ne assuefias.
9 [a] Nam quemadmodum famulus [a] non paucis vibicibus afficitur, de quo assiduè habetur quæstio; ita qui jurat & Deum semper nominat, [a] peccato minimè mundus erit.
10 Vir qui multùm jurat plenus est iniquitate, & non abscedet a domo ejus flagellum.
11 Cùm abundabit peccatum ejus in ipso, etiamsi despexerit, peccat [a] dupliciter.
12 Quòd si

[a] Grç. *non minutur a vibice*.

13 Quòd si inaniter juravit, justus non habebitur: nam implebitur domus ejus [b] inductis flagellis.
13 [a] Est sermo circumvestitus morte, ne deprehendatur iste in hæreditate Jahhakobi.
14 Nam a piis omnia hæc abstitura sunt, qui in peccatis non involventur.
15 [c] Intemperanti juramento ne assuefacias os tuum: huic enim [d] culpa inest peccati.
16 Recordare patris & matris tuæ, nam inter magnates considebis,
17 Ne fortè oblivioni tradaris coram illis, & cõsuetudine tua ipsius marcescas; velles enim te non natum esse, & diem execrareris partus tui.
18 Homo consuescens sermonibus [e] probrosis, omnibus diebus suis nequaquam erudietur.
19 [f] Duo genera [f] multùm peccant, & tertium adducit iram:
20 Animus fervidus ut ignis ardens, qui non extinguitur donec consumptus sit:
21 Homo scortator peccans in suo ipsius corpore, qui non desinit donec ignem accenderit.
22 Scortatori homini quilibet cibus suavis est, nequaquam cessaturus est donec moriatur.
23 Homo digrediens e cubili suo, dicens cum animo suo, quis videt me?
24 Tenebræ circumstant me, & parietes tegunt me, & nemo videt me, quid vererer? peccata mea minimè recordabitur Altissimus:
25 Cui timori sunt oculi hominum, quasi non noverit oculos Domini altissimi millies sole lucidiores esse,
26 Qui inspiciunt omnes vias hominum, & considerant in partes occultas usque,
27 Cui antequam hæc omnia crearentur nota erant omnia, similiter & postquam consummata sunt pervidet omnia.
28 Hic in plateis civitatis vindicabitur, & ubi non suspicatus fuerit deprehendetur.
29 Similiter etiam mulier relinquens virum suum, & [g] hæredes ex alio parans.
30 Etenim primùm non paruit legi Altissimi, ac secundò in virum suum deliquit, tertiò verò scortatione adulteravit, & ex alio viro præbuit liberos.
31 Hæc in Ecclesia producetur, & in liberos hujus animadversio erit.
32 Non mittent in diversum filii istorum radicem, & rami istius non ferent fructum:
33 Relinquet ad execrationem memoriam sui, & probrum istius non delebitur.
34 Ita cognoscent qui reliqui facti fuerint, nihil esse melius reverentia Domini, & nihil suavius eo qui attendit mandatis Dei.
35 Gloria magna est sequi Deum, & longitudo vitæ *in eo sita est*, [h] ut accipiaris ab illo.

[b] Græ. *Inductionem.*
[a] Græ. *Intemperantia juramenti.*
[c] Græ. *sermo.*
[d] Græ. *probri.*
[e] Græ. *multiplicant peccatum.*
[f] Græ. *hæreditatem.*
[g] Græ. *Sapientia 3. & 4.*
[h] Græ. *te accipi.*

ANNOTATIO.

1 Istorum] *Qui ex professo peccatores sunt, prout sequente versu nominantur: relativum præiens antecedenti ex Hhebræorum usu.* 2 Ut in peccatis] *id est, ut non sinas me per errorem peccata committere, tanquam si parceres flagellis & eruditioni meæ, ac proinde me non domitum manu tua peccatis permitteres: sic accipiendum docent sequentia.* 9 Nam quemadmodum] *ut justa sit comparationis hujus ἀναφορὰ duo versus conjungendi sunt, quod quicunque non animadverterunt, plurimum in hujus loci interpretatione laborarunt sensus est, servum de quo propter maleficia continua habetur quæstio, eodem loco habendum esse atque hominem juramentis deditum: utrumque reum esse peccati, hoc versu; & indesinenter flagellatum iri, ver. seq.* 11 Dupliciter] *nempe quòd peccat, & quòd despiciens peccati gravitatem Deum ipsum despicit, & in peccatu magis ac magis involvitur.* 13 Est sermo] *nempe juramentum ejusmodi: nam in sermone de juramentis pergit usque ad versum 18.* 19 Duo genera] *hæc tria proponit desinceps ad finem usq; capitis: hominem animo æstuantem, versu sequente; adulterii usq; ad versum 32. & adulteram, reliquo capite.*

CAPUT XXIIII.

1 [a] Græ. *animam suam.*

1 SAPIENTIA [a] laudat [a] se ipsam, & in medio populi sui gloriatur.
2 In Ecclesia Altissimi os suum aperit, & coram potentia ejus gloriatur, *dicens,*
3 Ego ex ore Altissimi proveni, & tanquam nebula cooperui terram:
4 Ego in excelsis *loci* tentorium habui, & *fuit* thronus meus in columna nubis:
5 Rotunditatem cœli circuivi sola, & in profunditate abyssorum ambulavi:
6 In fluctu maris & in tota terra, atq; in omni populo ac gente acquisivi:
7 Et apud hæc omnia quæsivi requiem, ut in hæreditate alicujus commorarer.
8 Tunc mandavit mihi creator omnium, & qui creavit me fecit ut requiesceret tentorium meum, dicens,
9 In Jahhakobo tentorium pone, & hæres esto Jeruschalaimis.
10 Ante seculum a principio creavit me, & in seculum minimè defectura sum; in tentorio sancto coram illo ministravi.
11 Atque ita Tzijone stabilita sum, in civitate sanctificata similiter fecit ut quiescerem, & Jeruschalaimis est potestas mea.
12 Itaque radicata sum in populo affecto gloria, in parte Domini, hæreditatis ipsius.
13 Tanquã cedrus in Libano exaltata sum, & tanquam cupressus in montibus Chermonis.
14 Tanquam palma [a] Hhengedi exaltata sum, & tanquam plantæ rosæ Jerichuntinæ:
15 Tanquam olea decora in specioso campo, & tanquam platanus ex aquis exaltata sum:
16 Tanquam cinnamomum, & tanquam pila aromatica, & tanquam myrrha electa [b] emisi odorem bonum:
17 Tanquam galbanum, & onyx, stacteque, & tanquam thuris vapor in tabernaculo.
18 Ego velut terebinthus extendi ramos meos, suntque [c] glorioſi & gratioſi rami mei.
19 Ego tanquam vitis germinans protuli odorem bonum; & flores mei [d] afferunt fructũ gloriosum & divitem.
20 Ego mater sum dilectionis optimę, reverentiæque, & cognitionis, & spei sanctæ.
21 Quas cõmunico cum liberis meis omnibus, semper futuras iis [a] qui indicuntur ab ipso.
22 Accedite ad me qui cupitis me, & fructibus meis quos gigno implemini:
23 Nam memoria mei dulcior est melle, & hereditas mea favo mellis.
24 Qui comedunt me, adhuc esurient; & qui

[b] Græ. *dedi.*
[c] Græ. *gloriæ & gratiæ.*
[d] Græ. *sunt fructu gloriæ & divitiarũ.*

bibunt me, adhuc erunt sitientes mei.
25 Qui auscultat mihi, pudore non afficietur unquam; & qui [a]colunt me, non aberrabunt.
26 Hęc omnia dicit liber fœderis Dei altissimi,
27 Lex quam mandavit nobis Mosche hęreditariam in congregationibus Jahhakobi: ne [b]deficiatis, quin robore valeatis in Domino: ut confirmet ipse vos, agglutinamini ipsi: Dominus omnipotens Deus solus est, neque est amplius præter ipsum servator:
28 Qui implet omnia tanquam [c] Pischon sapientia sua, & tanquam Tigris diebus novorum *fructuum*:
29 Qui replet tanquam Euphrates intelligentia, & tanquam Jarden diebus messis.
30 Qui demonstrat tanquam lucem eruditionem scitam, & tanquam Gichon diebus [d]flavescentis segetis.
31 Non [e] agnovit primus perfectè illam, similiter & ultimus non pervestigavit illam:
32 Nam [f]ex mari plurimæ emergunt cogitationes illius, & consiliū illius ex abysso magna.
33 Ego sapientia tanquā fossa ducta e flumine,
34 Et tanquam aquæ ductus, processi in paradisum:
35 Dixi, irrigabo optimum hortum meum, & inebriabo areolam justam meam:
36 Eccè autem factus est mihi ex fossa fluvius, & ex fluvio meo factum est mare:
37 Quia eruditionem tanquam matutinū tempus illustro, & demonstro eam in longinquum usque.
38 Quia doctrinā [g]ad prophetiam effundo, quā relicturus sum in generationes æternas.
39 Videtis me non mihi soli laborasse, sed omnibus qui exquirunt illam.

[a] Græ. *operantur in me: metaphora a terra. Deut. 33.*
[b] Græ. *dissolvamini vobis.*
[c] Græ. *sicut Euphrates.*
[d] Græ. *summavit eam.*
[e] Græ. *scrutatus est.*
[f] Græ. *ex abysso.*
[g] Græ. *ad prophetiam.*

ANNOTATIO.

1 Laudat] *id est, se ipsam prædicat per spiritum dei in iis laudibus quæ sequuntur inde a versu 3.* 14 Hhengedi] *de quo vide Genes. 14. sic autem legendum cùm libri veteres ostendunt, tum ipsa sententia.* 22 Qui indicuntur] *id est, quos mihi dedit pater, ut Christus loquitur Joan. 10.* 25 Non aberrabunt] *a vero sensu: opus qui piorum animis objectus est: sic interpretamur Græcam vocem ex notatione illius, & præcedentis membri comparatione.* 28 Pischon] *de his nominibus quatuor vide Genes. 2. 11. & sequentibus: pertinet enim ad fluvios duos Euphratem & Tigrin, qui Babyloniam atq; Seleuciam fœcundant rectagnatione sua, ut testantur Herodotus, Diodorus, & Plinius lib. 18. Naturalis hist. cap. 17. & 18. Hæc autem ellipsis est relati, & sequentib. versib. pro eo quod est tanq; Pischon & c. replent adjacentem agrum.* 30 Flavescentis seg.] *nam sub illud tempus exundant Euphrates & Tigris, quod significatur voce Græca: etsi alii interpretantur vindemiam, quæ in Babylonia & circū Euphratē nulla est, dicitur enim τρύγητος non ἀπὸ τ῀ τρυγὸς, i. a vino: sed ab aviditate quæ segetē maturat, ac proinde ea τρύγης & τρυγήτου nomen dedit; quamvis a verbo τρύχω deducit Phavorinus.* 32 Ex mari] *id est, infinito fonte, metaphoricè.* 38 Ad Prophetiam] *hoc est, ut eos qui accipiunt me efficiam prophetas, ex quorum ventre (ut loquitur Christus) profluunt rivi salutis aquæ. Joan. 7. 38. atque hunc spectavit autor cùm exemplum suum adduceret sequente versu.*

CAPUT XXV.

1 TRIBUS rebus [a]speciosus effectus sum & surrexi speciosus coram Domino, coram Domino & hominibus:
2 Concordia fratrum, & amicitia propinqui, & viro ac muliere quibus inter ipsos convenit.
3 Tria verò genera odit anima mea, & infensus sum valde vitę illorum:
4 Pauperem superbum, & divitem mendacem, senemque mœchum [b]minima præditum intelligentia.
5 In juventute tua si nihil coëgeris, quomodo poteris in senectute tua [c]consequi?
6 Quàm speciosum est canitiei judicium, & senioribus cognitio consilii!
7 Quàm speciosa est senum sapientia, & gloria præditis *decora* cogitatio atq; consilium!
8 Corona senum est experientia multiplex, eorumque gloriatio reverentia Domini.
9 Novem cogitata prædicavi beata esse ex animo meo, & decimum proloquar lingua mea.
10 Homo de liberis lætans *beatus est*, & qui vivens videt ruinam inimicorum:
11 Beatus qui habitat cum uxore intelligente, & qui lingua non labitur, & qui non servit homini indigno se.
12 Beatus qui [d]adeptus est prudentiam, & qui *eam* narrat auditoribus audientium.
13 Quàm magnus est qui adeptus est sapientiā! sed nemo est qui superet reverentem Domini.
14 Dilectio autem Domini supra omnia excellit ad illustrationem.
15 Qui tenet eam, cui comparari posset?
16 Reverentia Domini principium est dilectionis ejus, fides verò principium agglutinationis ad illum.
17 [e]Omnem plagam, modò ne plagam cordis; & omnem improbitatem, [f]modò ne improbitatem mulieris;
18 Omnem [g]invasionem, modò ne invasionem [h]osorum; & omnem ultionem, modò ne ultionē inimicorum:
19 (Non est caput valentius capite serpentis, neq; est animus valentior animo inimici)
20 Habitare cum leone & dracone malim, quā habitare cùm improba muliere.
21 Improbitas mulieris mutat faciem illius, & faciē illius offundit tenebris *ut sit* [i]tanquā ursa.
22 Inter propinquos suos accumbens vir illius etiam [k]invitus propter illam ingemiscet.
23 Exigua est omnis improbitas ad improbitatem mulieris, [l]sorte peccator accidat illi.
24 Vt ascensus arenosus ad pedes senis, ita est [m]mulier garrula quieto viro.
25 [n]Ne accidas ad pulchritudinem mulieris, & mulierem ne concupiscas [o]deliciarum causa.
26 Ira, & impudētia, ac turpitudo magna [p]inest mulieri, si suppeditaverit quę opus sūt viro suo.
27 Cor humile, faciemq; mœstam, & plagam cordis efficit mulier improba;
28 Manus remissas, & genua soluta quæ non consolatur virum suum in angustia.
29 A muliere principium est peccati, & per eam nos omnes morimur.
30 Ne des aquæ effluendi locum, neq; mulieri improbę licentiam exeundi.
31 [q]Si non ambulat ad manum tuam,
32 A [r]carne tua reseca illam, da *libellum* & dimitte *illam*.

[a] Græ. *illa.*
[b] Græ. *ani, & sic deinceps.*
[c] Græ. *inde-fectum.*
[d] Græ. *sortitus.*
[e] Græ. *irruerit.*
[f] Græ. *sorte peccatrix casura.*
[g] Græ. *est mulier: sic verbum sequentibus dictum.*
[h] Græ. *verbum tuum.*

ANNOTATIO.

1 Speciosus] *i. detersa mœrore omni recreor tantopere ut vultu testatam faciam lætitiam meam* 17 Omnem plagam] *hi versus propter ellipsin verbi obscuritatem per magnam habere visi sunt immeritò, cùm verbum habeatur vers. 20. quod cum his versibus conjungendum est. sensus est, se a Domino paratum esse omnes plagas perferre ab hominibus, omnes æstus, omnemq; violentiam, modò Deus eas plagas, technas, violentiamq; a vertat quæ hîc describuntur: quamobrem eas exornat autor sequentibus & se ipsum explicat.* 18 Osorũ] *id est, quam osores & inimici voluerint. quasi dicat, modò ne tradatur anima mea desiderio inimicorum meorũ, quemadmodũ permultis locis orabat David.* 21 Tanquam ursa] *i. ferocissima & nemini parcens: simulatudo est in scripturis frequens, ut 2. Schem 17. 8.* 25 Ne accidas] *i. ne abijcias te: quod Latinè dicas, ne accidas ad genua aut pedes mulieris raptus amore formæ.* Deliciarum cauta] *i. propter delicias illius te victurum sperans in deliciis.* 31 Si non ambulat] *i. si in te qui vir ipsius es minimè acquieverit, sed se nefarii adjungit alteri discedens a manu tua, cui se data conjugij fide obstrinxerat.*

CAPUT XXVI.

Infr. ver. 21.

1 MULIERIS bonæ beatus est vir, & numerus dierum ejus duplex.

2 Mulier fortis lętitiã afferet viro suo, & annos vitæ illius implet [a] prosperitate.

a Græ. *pace.*

b Græ. *reverentium.*

3 Bona mulier bona portio est, in partẽ [b] reverentibus Dominum dabitur:

4 Divitis enim ac pauperis animus bonus est erga Dominũ, omni tempore vultum habẽtes hilarem exultant.

5 A tribus formidat cor meum, & a quarti conspectu metuo.

6 Calumnia civitatis, & concio populi,

7 Et obtrectatio, *ista* omnia supra mortem laboriosa sunt:

c Græ. *onus cordis, & luctus.*

8 Sed [c] onerosa cordi & luctifica est mulier æmulans zelotypiâ mulierem *alteram:*

9 Et flagellum est linguæ cum omnibus de re communicans.

10 Jugum boum exagitatum *facit* mulier improba: qui habet eam ita est ut qui prehendit scorpium.

11 Iram magnam *efficit* mulier ebriosa, & vertiginosa, quę inhonestam constitutionem suam minimè contegit.

12 Scortatio mulieris in elatis oculis atque in palpebris ejus cognoscitur.

d Græ. *non aversabilem: sic ver. 29.*

13 In filiam [d] inverecundam confirma custodiam, ut cùm invenerit sibi licentiam esse non utatur *ea.*

e Græ. *post impudentem oculum observa.*

14 [e] Impudentem oculum a tergo observa, ac ne mireris si delinquat in te.

15 Quemadmodum viator sitiens os aperit invento fonte, & de omni aqua propinqua bibit; ita adversum omnẽ palum sessura esset, & adversus telum apertura pharetram.

16 Gratia mulieris delectat virum ipsius, ossaque illius pinguefacit scientia illius.

f Græ. *commutatio eruditæ animæ.*

17 Donatio Domini est mulier taciturna atque benevola, neq; est [f] quicquam quo erudita illius anima commutari possit.

g Græ. *super gratum.*

18 Gratia [g] suprema est pudica & fidelis mulier:

19 Neq; est pretium ullum æquè pendendum ac temperans anima illius.

20 Ut sol Domini oriens in altissimis, ita pulchritudo bonæ mulieris est in ornamento domus ipsius.

21 Ut lucerna elucens in lychnucho sancto, ita est pulchritudo vultus *illius* in ætate stata.

22 Ut columnæ aureæ impositæ basibus argenteis, ita sunt pedes speciosi in pectoribus firmis *illius.*

23 Fili, florem ætatis tuę conserva sanum, ac ne des alienis robur tuum.

24 Cùm requisiveris ex omni agro [h] fœcundam sortem, sere propria semina fretus bono genere tuo:

h Græ. *magni evadent.*

25 Ita fœtus tui superstites, & audenter generosum animum obtinentes, [h] augescent.

i Græ. *mercenaria.*

26 Mulier [i] meretrix æqualis [h] sui reputabitur, quæ autem subest viro, turris [k] defendens a morte reputabitur utentibus.

k Græ. *mortis*

27 Mulier impia in partem iniquo dabitur, pia verò datur reverenti Dominum.

l Græ. *contrà teret.*

28 Mulier inhonesta ignominiâ [l] *in virũ* excitabit, filia verò honesta etiam virum verebitur.

29 Mulier inverecunda ut canis reputabitur, quæ autem verecundiam habet reverebitur Dominum.

30 Mulier honorans virum suum omnibus apparebit sapiens, quæ autem non honorat eum [m] superbè impia ab omnibus agnoscetur.

m Græ. *in superbia.*

31 Bonæ mulieris vir beatus est, numerus enim annorum ejus futurus est duplex.

32 Mulier clamosa & loquax spectata est, ad arcendos inimicos *apta:*

n Græ. *animam suam transigit.*

33 Et hominis cujusque anima [n] quæ similiter arcetur istis, in bellicis seditionibus [n] sibi ipsi degendum cogitat.

34 Duobus *nominibus* afficitur tristitia cor meum, & de tertio advenit mihi indignatio:

o Græ. *sterco-rentur, ut ita dicamus.*

35 Si vir bellator inopia deficit, & viri intelligentes si [o] flocci fiunt,

P Græ. *ad gladium.*

36 Et si quis revertitur a justitia ad peccatum: hunc comparabit Dominus [P] ut cædatur gladio.

37 Vix eximitur mercator e delicto, neq; justus est a peccato caupo.

ANNOTATIO.

4 Divitis] *Nempe qui bonam uxorẽ habet.* 10 Jugum] *i. conjuges inter se sunt veluti conjugati boves: quod si mulier improba est, nihil jugo illo miserius.* 24 Fœcundam sortem] *allegoria qua electa uxor cum agro fertili comparatur.* 26 Sui] *i. porcæ altili: sic enim Græci appellant σιαλον, ut a sue agro distinguatur.* 33 Quæ similiter] *Græcam vocem aliud ferè significare novimus: sed si quis adjuncta bene expenderit, videbit eam non ex nomine τρόπος (ut vulgus fecit interpretum) componendam esse, sed potius ex τρωθω, quæ posita est præcedente versu: atque hoc pacto hic locus habet evidentiam.*

CAPUT XXVII.

1 'RE I indifferentis gratia peccavit multi; & qui quærit abundare, oculum ſuum 'avertit.

2 Inter compages lapideas pangitur clavus, & inter venditionem atque emptionem peccatum [a] ultrò citroq; teritur.

3 Qui non obtinet [b] ſtudioſè reverentiam Domini, hujus citò ſubvertetur domus.

4 Dũ excutitur cribrũ, remanent ſordes; ſimiliterq; 'exuviæ homines in eloquutione ejus.

5 Vaſa figuli caminus probat, tentatio verò hominis colloquio ipſius *probatur*.

6 Culturam arboris demonſtrat fructus illius, ſic eloquutio cogitationis quæ ineſt cordi hominis.

7 Ante eloquutionem ne laudaveris quenquam, hæc enim eſt tentatio hominum.

8 Si ſequaris jus, comprehendes ipſum; & indues ipſum velut talarem *veſtem* gloriæ.

9 Volucres ad ſimiles ſibi divertunt, veritas verò ad eos revertitur qui [c] colunt *ipſam*.

10 Leo inſidiatur venationi, ſimiliterq; peccatum iis qui operantur malum.

11 Narratio pii ſemper eſt cum ſapientia, imprudens verò mutatur ut luna.

12 Inter eos qui carẽt intelligẽtia 'obſerva tẽpus; inter conſideratos verò aſſiduè verſare.

13 Narratio ſtultorum [d] offenſioni eſt, & riſus eorum hęret deliciis peccati.

14 Sermo illius qui plurimùm jurat capillos arrigit, & certamen iſtorum [e] facit ut obſtruamus aures.

15 [f] Effuſionẽ ſanguinis facit ſuperborũ pugna, & convitiatio illorum gravis auditu eſt.

16 Qui revelat arcana, amittit fidem; ac nequaquam amicum inventurus eſt ex animo ſuo.

17 Benevolentia proſequere amicum, & fidus eſto cum eo:

18 Quòd ſi revelaveris arcana ejus, nequaquã perſequaris [g] eum.

19 Quemadmodum enim perdit homo inimicum ſuum, ita 'perdit propinquum ſuum.

20 Et quemadmodum ſi volucrem e manu tua dimiſeris, ita propinquum dimiſiſti; & minimè [h] venando conſequeris ipſum.

21 Ne proſequaris ipſum: nam abſtitit procul, effugitque ut dorcas e laqueo:

22 Nam vulnus obligari poteſt, & de convitio eſt reconciliatio:

23 Sed qui revelavit arcana amiſit fidem.

24 Qui nutat oculo, fabricatur mala; & qui novit eum, abſiſtet ab eo.

25 E regione quidem oculorum tuorum ſuave efficiet os ſuum, & ſermones tuos mirabitur; ſed poſtea pervertet os ſuum, & tuis ſermonibus offenſiones adder.

26 [i] Permultùm 'odi, neq; eſt quem ei comparem, & Dominus odio habiturus eſt.

27 Qui lapidẽ in altũ mittit, ſuper caput ſuum mittit; ita plaga doloſa diducit vulnus.

28 Qui fodit foveam, in ipſam incidet:

29 Et qui ſtatuit laqueum, capietur ipſo.

30 Malefico mala ſupervenientia morabuntur apud ipſum, quamvis minimè cognoſcat unde adveniant ipſi.

31 Illuſio & probrum ſuperborum eſt, vindicta quę ut leo inſidiatur illis.

32 Laqueo capientur qui lętantur de ruina piorum, & dolor conſumet eos ante mortem ipſorum, ſimultas, & ira, & quęcunque ſunt res abominandæ: hujuſmodi vir inquam peccator [k] poſſidetur iſtis.

[a] Græ. *conteritur.*
[b] Græ. *per ſtudium in reverentia.*
[c] Græ. *operantur.*
[d] Græ. *offenſio.*
[e] Græ. *ſepimentum auricum eſt.*
[f] Græ. *effuſio ſanguinis eſt ſuperb.*
[g] Græ. poſſ. *eum.*
[h] Græ. *venaberis.*
[i] Græ. *mala.*
[k] Græ. *poſſeſſus eſt iſtorũ: nam vocem Græcam paſſivè ſumit Siracides.*

ANNOTATIO.

1 Rei indifferentis] *i. ejus rei qua homines bona fide & conſcientia carere poſſent, ut mercatores & caupones lucro ſic ſuprà 7. 18.* Avertit] *nempe a juſto oculum ſuum adjecit ad rem indifferentem.* 4 Exuviæ] *i. tanquam ſpolia ademptaipſi, cùm inter loquendum excutitur & perturbatione animi ad ſermonẽ fundendum adducitur: elegans metaphora, quam exponunt ſequentes verſus.* 12 Obſerva tempus] *nempe quo ſubterfugias eorum conſortium, ut docet antitheton.* 19 Perdit] *i. æquè perdit amicum ſuum retegendis arcanis ac ſi inimicus eſſet.* 26 Odi] *nempe iſtum qui retegit arcana amici ſui.*

CAPUT XXVIII.

1 'ULTORI obveniet ultio a Domino, qui peccata ejus [b] conſtanter ſervaturus eſt.

2 Dimitte injuriam proximo, ac tum deprecanti tibi ſolventur peccata tua.

3 Homo in hominem cõſervat iram, & a Domino curationem petat?

4 Et in hominem ſimilem ſibi non adhibens miſericordiam pro peccatis ſuis deprecetur?

5 Cùm ipſe qui caro eſt conſervet ſimultatẽ, ecquis expiet peccata illius?

6 Mẽmẽto [c] finis, & deſine inimicitias gerere:

7 Ac ne ſimultatem exerceas in proximum *ad* corruptionem & mortem; ſed in mandatis permane.

8 Memento mandatorum, neque ſimultatem exerceas in proximum.

9 Et *memento* fœderis altiſſimi, ac [d] deſpice rem ignoratione commiſſam.

10 Abſtine a lite & minues peccata: nam homo iracundus incendit pugnam.

11 Vir peccator amicos turbat, & inter eos qui pacem habent immittit calumniam.

12 [e] Prout eſt materia ignis, ita accenditur: prout eſt cõfirmatio pugnæ, *ita* augetur ignis: prout eſt robur hominis, *ita* furor eſt illius: & prout ſunt divitiæ hominis, *ita* illius extollunt iram.

13 Contentio accelerata accendit ignem, ſed pugna accelerans effundit ſanguinem.

14 Si flaveris in ſcintillam, accenditur, ſin expueris in illam, extinguitur: ambo verò ex ore tuo exeunt.

15 Suſurronem ac bilinguem execramini: multos enim habentes pacem perdiderunt.

16 Lingua duplex multos divexavit, & diſſipavit eos ab [f] una gente ad alteram:

17 Et civitates munitas ſuſtulit, domoſq; magnatum ſubvertit.

18 Lingua duplex mulieres fortes ejecit, & privavit eas laboribus ipſarum.

19 Qui attendit ei, nequaquam requiem conſequetur, neq; habitabit cum tranquillitate.

20 Plaga flagelli efficit vibicem, ſed plaga linguæ.

[a] Græ. *ulciſcens a Domino inveniet ultionem.*
[b] Græ. *ſervans.*
[c] Græ. *ultimorum.*
[d] Græ. *ignorationem.*
[e] Græ. *ſecundum materiã ſic ſequentia.*
[f] Græ. *gentem ad gentem.*

guæ confringit oſſa.
21 Multi ceciderunt acie gladii, ſed non *tam multi* quàm qui propter linguam ceciderunt.
g Grꝛ. *a facie ejus.* 22 Beatus eſt qui protegitur g adverſus illam, qui non h expertus eſt furorem illius;
h Grꝛ. *pertranſvit in furore illius.* 23 Qui non traxit jugum illius, & vinculis illius non alligatus eſt.
24 Nam jugum illius jugum eſt ferreum, & vincula ejus vincula ærea.
i Grꝛ. *mors illius.* 25 Mors peſſima eſt i quæ affertur ab illa, & ſepulchrum utilius eſt illa.
26 *Illa* piis minimè dominatura eſt, & flamma illius minimè comburentur.
27 Qui derelinquunt Dominum, incident in illam: atq; in his accendetur ac non extinguetur unquam, immittetur in ipſos tanquã leo, & tanquam k pardalis perimet ipſos.
28 l Ecce circumſepi poſſeſſionem tuam ſpinis; at ori tuo fac januas & vectes.
29 Argentum tuum & aurum tuum colliga; ſed ſermonis tui trutinam confice, & ori tuo fac januam & vectem:
30 Et attende ne quando labaris illis, ut non concidas coram m inſidiatore.
k Grꝛ. *inſidiante.*

ANNOTATIO.

9 Deſpice] *i. injuriam ab homine acceptam ita diſſimula, quaſi ab imprudente fuiſſet facta.* 27 Pardalis] *ſive pardus fœmina, quam mare longè atrociorem eſſe ac fraudulentiorem teſtantur omnes.* 28 Ecce] *ſimilitudines συγχωρήσεως, quibus demonſtratur ſtudium ad ſermones noſtros adhibendum.*

CAPUT XXIX.

a Grꝛ. *facit.* 1 QUI a exercet miſericordiam, fœneratur propinquo; & qui ſe pro illo cõfirmat b facultate ſua, ſervat mandata.
b Grꝛ. *manu.*
c Grꝛ. *neceſſitati ejus.* 2 Mutuum da propinquo tempore c quo opus habet, iterumq; redde propinquo tempore ſuo.
d Grꝛ. *firma.* e Grꝛ. *neceſſitatem tuam invenis.* 3 d Firmum exhibe ſermonem tuum, & fidus eſto erga illum: ita omni tempore e quod opus erit tibi conſequeris.
4 Multi tanquam rem inventam exiſtimaverunt fœnus, & laborem exhibuerunt iis qui ipſos adjuverant.
5 Uſque dum acceperit, oſculatur manus illius, & pro pecuniis propinqui ſubmittit vocem:
f Grꝛ. *reddit ſermonem ſocordiæ.* 6 Tempore autẽ reſtitutionis protrahit tempus, & f affert excuſationem ſocordiæ, ac cauſatur tempus:
7 Quòd ſi potuerit dare, vix reportabit dimidium, & g reputabit illud tanquam rem inventã.
g Grꝛ. *gratis.* 8 Sin minus, *cùm* privaverit eum pecuniis ſuis, & gimmeritò inimicum eum comparaverit,
9 Execrationes & convitia rependet ei, pro gloria ignominiam reddet ei.
10 Multi itaq; propter improbitatem *iſtam* averſantur hominem, & privari metuunt.
h Grꝛ. *in afflictione.* 11 Veruntamen h affli ćto propinquo longanimus eſto, & in *conferenda* miſericordi beneficentia ne protrahas eum.
12 Propter mandatum ſuſcipe pauperem, & in egeſtate ipſius ne averſeris eum.
i Grꝛ. *ad perditionem.* 13 Perde argentũ propter amicum & fratrem, ac ne abſcondas illud ſubter lapidem i ut pereas.
14 Colloca theſaurum tuum ſecundũ mandata Altiſſimi, quod utilius erit tibi quàm aurũ ipſũ.
15 k Cõcludito miſericordẽ beneficentiã in penuariis tuis, eáq; te ex omni afflictione eximet:
l Grꝛ. *principatus.* 25 l Præcipua vitæ humanæ ſunt aqua & panis, veſtiſque & domus tegens m imbecillam conditionem.
26 Melior eſt vita pauperis ſub tegmine trabium, quàm epulæ ſplendidæ ex alienis rebus.
27 Æquè parvis ac magnis rebus acquieſce, ac ne audias probrum domus tuæ.
28 Mala eſt vita migrantis de domo in domũ: nam ubi inquilinus es, n non audes aperire os.
m Grꝛ. *non es aperturus.* 29 Hoſpites accipies, & potum præbebis ingratiis; & adhuc præterea o res acerbas audies:
30 Adveni, inquiline, inſtrue mẽſam, & ſi quid eſt p penes te paſce me;
n Grꝛ. *in manu tua.* 31 Abi, inquiline, a conſpectu q gloriæ; opus eſt domo, hic frater mihi in hoſpitium advênit.
32 r Gravia ſunt iſta s prudenti increpatio de domicilio, & fœneratoris probrum.
o Grꝛ. *habenti prudentiam.*

ANNOTATIO.

7 Reputabit illud] *id eſt, videbitur ſibi in eum eſſe beneficus a quo accepit beneficium.* 15 Concludito] *id eſt, pro eo quòd theſaurum colligis argenti & auri, theſaurum compara miſericordiæ.* 19 Sponſionem] *i. rurum bonum qui pro ipſo fidejuſſerit: ſic accipimus ex ſequentium interpretatione.* 23 Qui perſequitur] *i. redemptor & publicanus: hi enim ferè ſponſores & fidejuſſores exigunt.* 25 Imbecillam cond.] *id eſt, naturam infirmam noſtram, quæ ſub dio (ut ſit in aliis animantibus) non poſſet perdurare, hîc autem tranſitur ad ſecundum locum capitis.* 29 Res acerbas] *quæ per μίμησιν, duobus verſibus proximè ſeq. exponitur.* 31 Gloriæ] *i. hominis gloriosi, qucm pluris facio quam te.* 32 Gravia] *concluſio duas ſummas capitis partes repetens* ὑστέρων πρότερον.

CAPUT XXX.

a Grꝛ. *de ultimis ejus.* 1 QUI amat filium ſuum, aſſiduè flagella ei adhibiturus eſt, ut lætetur de eo a tãdem.
2 Qui erudit filium ſuum, lætabitur de eo, & inter ſpectatos de eo gloriabitur.
3 Qui docet filium, invidentiam acuit inimi-

c. & coram amicis de eo exultaturus est.
4 Defuncto illius patre ita est tamen quasi nō esset mortuus; nam similem sibi reliquit post se:
5 *Quem* in vita sua videns lætatus est de eo, neque in obitu suo afficitur tristitia;
6 *Quia* contra hostes reliquit vindicē, & qui amicis [o] referat gratiam.
7 Qui [c] strigilem adhibet filio, colligat vulnera illius, [p] quamvis ad omnem clamorem turbentur viscera ipsius.
8 Equus indomitus evadit [d] molestus, & filius sibi permissus evadit præceps.
9 [e] Blandè educa filium, & terrorem incutiet tibi; collude ipsi, & tristitia afficiet te.
10 Ne rideas cum ipso, ut non afficiaris dolore, & tandem collidas dentes.
11 Ne des ei licentiam in juventute, ac ne despicias errata ejus.
12 Flecte collum ejus in juventute, & frange latera ejus dum est infans; ne fortè induratus sit tibi inobsequens, & dolori sit animę [f] tuę.
13 Erudi filium tuum, & [g] operam da ei, [p] ut nō offendas turpi conditione ejus.
14 Præstat pauper sanus & [h] constitutione sua valens diviti [p] flagellis affecto in corpore suo.
15 Sanitas & bona constitutio quolibet auro melior est, & corpus validum immensis opibus.
16 Non sunt divitiæ quæ meliores sunt sanitate coporis, neque est lætitia superans gaudium cordis.
17 Potior est mors quàm vita [i] acerba, aut infelix valetudo permanens.
18 Res bonæ inclusæ [p] ad os clausum sunt *velut* fercula ciborum ad sepulchrum sita.
19 Quid prodest [p] holocaustum idolo? nam neque edit, neque odoratur: ita est is [k] quem persequitur Dominus:
20 Qui vidit oculis, & gemit, tanquam eunuchus amplectens virginem, atque ingemiscens.
21 Ne tradas [l] tristitiæ animum tuum, neq; angas te ipsum consilio tuo.
22 Lætitia cordis est vita ipsa hominis, & exultatio [m] producit dies viri.
23 Dilige animum tuum, & consolare cor tuum, tristitiamque procul a te fiste.
24 Multos enim perdidit occiditq; tristitia.
25 [n] Invidia & iracundia minuunt dies, & ante tempus senectutem adducit sollicitudo.
26 Cor splendidum & [o] bene affectum in epulis ciborum suorum curam habet.

[b] Grę. *reddat.*
[c] Græ. *circumradat.*
[d] Græ. *durus.*
[e] Græ. *lacta.*
[f] Græ. *tibi.*
[g] Græ. *operare in eo.*
[h] Græ. *habitu*
[i] Græ. *amara.*
[k] Græ. *qui persequitur a Domino, ut passivè dicamus.*
[l] Græ. *in tristitiam.*
[m] Grę. *producto dierum.*
[n] Græ. *zelus.*
[o] Grę. *bonum.*

ANNOTATIO.

7 Quamvis ad omnem] *i. quamvis invito animo eò adducatur pater ut filium veluti strigile perfricet, & clamoribus illius dum flagellatur afficiatur non mediocriter: quæ eadem similitudine Schelomo in Proverbiis usus est.* 13 Ut non offendas] *i. ne tandem nequitia illius ad gravem aliquam offensionem provoceris fractus impatientia.* 14 Flagellis] *i. infirmitatibus corporis, ut plerumq; appellantur in Testamento novo & interpretantur sequentia.* 18 Ad os clausum] *i. ante os illius qui eu non audet uti, impeditus adversa valetudine.* 19 Holocaustum] *Græcam vocem sic interpretamur ex usu veterum, ut confirmant sequentia; non edit res appositas, neque odoratur res quæ cremantur igne.* 26 In epulis] *i. hilariter epulatur, neq; cibū suum onerat varia solicitudine, quæ maximè inter edendum infesta est valetudini: est ergo hic ellipsis particulæ solùm. q. d. in epulo curam habet solùm ciborum suorum, ac non res alterius quæ ipsum torqueat.*

CAPUT XXXI.

1 VIGILIÆ divitiarum *causa* tabefaciunt carnes, & cura earum amovent sōnum.
2 Sollicitudo [a] pervigil postulat dormitationem, & infirmitatem gravem eluit somnus.
3 Defatigatur dives in [b] cogendis pecuniis, & in quiete impletur deliciis suis.
4 Defatigatur pauper penuria victus, sed in quiete sua efficitur egentior.
5 Qui amat aurum, non erit justus; & qui persequitur corruptionem, hic implebitur *ea*.
6 Multi fuerunt vincti propter aurum; & perditio eorum [c] occurrit eis.
7 Lignū offensionis est iis [p] qui sacrificant ipsi, & omnis imprudens capietur eo.
8 Beatus est dives qui inculpatus deprehenditur, & qui non [d] sectatur aurum.
9 Quis est ille, ut beatum prędicemus eum? fecerit enim in populo suo res admirabiles.
10 Quis probatus eo perfectè versatus est ut [e] extollatur gloria? quis cùm posset transgredi non trangressus est? & cùm *posses* malum facere non fecit?
11 Propterea confirmabuntur bona ejus, & beneficia misericordiæ ejus enarrabit Ecclesia.
12 Ad mensam magnificam assidens ne aperias fauces tuas in ea:
13 Neq; dicas, multa certè sunt imposita ei.
14 Memento malam rem esse oculum nequam.
15 Quid [p] oculo nequius creatum est? propterea de omni aspectu lachrymatur.
16 Quocunque inspexeris, ne extendas manū tuam:
17 [p] Ac ne cum eo in patina collidas.
18 Intellige res propinqui ex te ipso, & de omni verbo cogita: comede ut homo quę appositа sunt tibi; [p] neq; devora, ne odio habearis.
19 Cessa primùm eruditionis gratia; neq; esto insatiabilis, ne fortè offendas:
20 Quòd si inter plures consederis, ne [f] primus eorum extendas manum tuam.
21 Quàm sufficit homini erudito res modica? nam in cubili suo non anhelat; somnus [g] sanus cum intestino [p] mediocri surgit manè, [h] compos animæ suæ:
22 [i] Laborioſæ vigiliæ, & cholera, torminaq; adsunt viro insaturabili:
23 [p] Quòd si coactus fueris in epulis, exsurge, deambulans vome; & quiesces.
24 Audi me, fili, ac ne contemnas me; & [k] tandem comperies sermones meos.
25 In omnibus operibus tuis esto promptus, & ulla infirmitas minimè obveniet tibi.
26 [p] Splendido in cibis benedicunt labia, testimonium est fidele bonitatis illius.
27 Improbo propter cibum obmurmurat civitas, & accuratum est testimonium improbitatis illius.
28 In vino ne agas virum: nam vinum multos perdidit.
29 Fornax probat id quo duratur acies eximersione; ita vinum in corde superborum ex ebrietate *facit*.
30 Tanquam vita est vinum hominibus, si [l] moderatè

[a] Græ. *vigiliæ.*
[b] Græ. *coactione pecuniarum.*
[c] Græ *fuit in conspectu eorum.*
[d] Græ. *it post aurum.*
[e] Græ. *sit in gloriatione.*
Infrà 37. 32
[f] Græ. *prim.*
[g] Græ. *sanitatu.*
[h] Græ. *& anima ejus est cum eo.*
[i] Græ. *labor vigiliæ.*
[k] Græ. *in ultimis.*

[b] Grę. in mensura ejus.

moderatè illud biberis.
31 Quænam vita est *homini* qui destituitur vino? hoc enim creatū est ad lætitiam hominibus.
32 Exultationem cordis, lætitiamque animi *efficit* vinum potum tempestivè, quod satis est.
[m] Græ. acerbitas animæ est.
33 [m] Acerbam animam *facit* vinum multum potum, irritatione & adverso casu.
34 Auget animum ebrietas imprudentis ad offensionem; hic minuit robur, & acquirit vulnera.
35 In convivio vinoso ne redarguas propinquum, neq; facias eum nihili in lætitia ejus:
[n] Grę. exprobrationis.
36 Sermonem [n] probrosum ne dixeris ei, neq; angas eum [o] obversantem tibi.
[o] Græ. in occursu ejus.

ANNOTATIO.

7 Qui sacrificant] *i. qui requirunt aurum studiosè, & illud velut numen colunt.* 15 Oculo] *nempe isto qui nequam est, ut dicitur præcedente versu: nam eo nequam est quòd ad cujuslibet rei aspectum lachrymatur, quasi jam animo eam devoraſſet: quod significant verba sequentia.* 17 Ac ne] *id est, ne committas ut æquè manus tua in patinam involans alijs offensioni sit, prout est oculus tuus; sed ex te ipso de alijs judica, qui nolles ab altero patinam exhauriri.* 18 Neq; devora] *nempe ut bestia: hominis antitheton.* 21 Mediocri] *i. mediocriter pasto, ac non fracto. q. d. commodè dormiunt qui cibo utuntur mediocri.* 23 Quòd si] *præceptum ἐκτενέστερον.* 26 Splendido] *i. homini in ratione victus minimè sordido benedicunt omnes, & extantur pictatem ejus: sordido verò contra, seq. versu.*

CAPUT XXXII.

1 DUCTOREM *si* te constituerūt *homines*, ne extollitor; esto eis tanquam unus ex ipsis:
2 [a] Curam eorum habe, atque ita sede.
3 Et omnē tui copiā facito; cumq; probaveris te, requiescito: ut per illos afficiaris lętitia, & ornamenti causa coronam adipiscaris.
4 Alloquere [a] seniorem: hoc enim decet te:
[a] Græ. in accusatione scientiæ.
5 Sed [a] cùm accurata scientia agitur, musicos etiam modulos impedi.
6 Ubi est [b] concentus, ne effundas eloquium, neque intempestivè agas sapientem.
[b] Grę. acroama.
7 Sigillū carbūculi impositū ornamēto aureo
[c] Grę. vini.
est concentus musicorū in [c] vinoso convivio.
8 Sigillum smaragdi in aureo instrumento est musicorum melos ad vinum suave.
9 [d] Loquere adolescens vix, si opus erit tibi, si bis interrogatus fueris:
[d] Grę. capitula: ut ita loquamur.
10 [d] Summatim sermonem contrahe: paucis multa.
11 Esto tanquam is qui novit, & silet tamen.
12 Inter magnates æqualem ne præbeas te, & ubi senes sunt ne multa effutias.
13 Ante tonitru celer prçit fulgur, & ante verecundum procedit gratia.
14 Tempestivè expergiscere, ac ne aciem extremam agito; [a] excurre domum, ac ne desideto:
15 Ibi lude & fac quæ cogitaveris; sed sine peccatis, & sermone superbo:
16 Atque his fruens benedic ei qui fecit te, & qui inebriat te bonis suis.
17 Qui reveretur Dominum, excipiet eruditionem ejus; & qui manè incumbunt, adipiscentur benevolentiam.
18 Qui quærit legem, explebitur ea; simulator verò offendet in eam.
19 Qui reverentur Dominum, consequentur judicium, & [a] jura accendent & lucem.
20 Homo peccator declinat redargutionem, & pro voluntate sua invenit [a] judicia sibi convenientia.
21 Vir [e] consultus minimè cogitationem negligit: [f] inconsultus verò & superbus non pertimescit metum:
[e] Græ. consilii.
[f] Græ. alienus a consilio.
22 Sed postquam fecit, apud se sine consilio est.
23 Sine consilio ne facias quidquam, & cùm feceris ne pœniteat te.
24 Viā in qua adversus casus est ne ambules, & ne offendas in lapidosis *locis*.
25 Ne credas viæ [a] quæ sine offendiculo est, sed a filiis tuis cave:
26 In omni bono opere crede [g] tibi ipsi: hęc enim est mandatorum observatio.
[g] Græ. animæ tuæ.
27 Qui credit Domino, attendit mandato; & qui fidem habet in eo, non minuetur.

ANNOTATIO.

2 Curam] *i. postquam eorum curam habueris, tum vacato tibi solutus curis.* 4 Seniorem] *i. convivio bonis, & gravitate præditis conversare.* 9 Loquere] *i. esto tardus ad loquendum, & ad audiendum velox, ut vers.* 11. *quod postea exponitur κατὰ τι. q. d. committe potius ut bis rogeris, quàm ut præceps sis in loquendo.* 14 Excurre] *nempe a negotiis & occupationibus tuis.* 19 Jura accend.] *i. facient ut omnia juris officia exhibentes omnibus præluceant velut faces & animos accendant in studio & cognitione juris.* 20 Judicia] *i. quærit homines qui adblandiantur nequitiæ suæ.* 25 Quæ sine offendic] *i. quæ alioqui tibi videtur esse tutissima, adeò ut ne liberis quidem tuis credas te: seq. versu.*

CAPUT XXXIII.

1 REVERENTI Dominum non obveniet malum: sed in tentatione etiam iterum eripiet ipsum *Deus*.
[a] Grę. simulans.
2 Vir sapiens nō odit legē, [a] hypocrita verò in ea versatur ut in procella multorū *fluctuum*.
3 Homo intelligentia prędituſ se credit legi, & lex ei fidelis futura est.
4 Utcunque interrogatio manifesta *sit*, præpara sermonem, atq; ita audieris; colligato eruditionem, & tunc respondeto.
5 [a] Rota plaustri sunt viscera stulti, & cogitatio ipsius est velut axis qui vertitur.
[b] Grę. in admissuram.
6 Equus [b] admissarius est tanquam amicus irrisor: sub omni sessore hinnit.
7 Quamobrem dies superat diem, & omnis lux diei per annum a sole data?
8 Cognitione Domini disparata sunt,
9 Qui mutavit tempora & ferias:
10 Nam ex illis alios exaltavit & sanctificavit, alios ex illis reposuit [a] in dierum numero.
11 Homines quoque omnes *qui* e solo sunt, prout e terra creatus est Adam.
12 [c] Plurima scientia Dominus disparavit ipsos, & mutavit vias ipsorum.
[c] Heb. multitudine scientiæ.
13 Ex ipsis aliis benedixit, exaltans q; ex ipsis sanctificavit & admovit sibi; ex ipsis verò

alios execratus eſt, & abjecit, evertitq; eos e ſedibus ipſorum.
14 Velut figuli lutum in manu ejus ſunt.
15 Omnes viæ ejus ex placito ipſius ſunt, ita eſt homo in manu illius qui fecit ipſum redditurus ipſis ſecundum judicium ſuum.
16 Ex adverſo mali bonum eſt, & ex adverſo mortis vita; ſimiliter ex adverſo peccatoris pius eſt, ſimiliterq; ex adverſo viri pii peccator; deniq; ſimiliter (intuêre in omnia opera Altiſſimi)
[d] Græ. *duo duo.* [d] bina *ſunt omnia*, unum ex adverſo alterius.
17 Ego verò ultimus evigilavi, tanquam is qui ſpicas legit poſt meſſores; profeci benedictione Domini, & tanquam vindemiator implevi torcularis lacum.
18 Conſiderate me mihi non ſoli laboraſſe, ſed omnibus quærentibus eruditionem.
19 Audite magnates, & ductores Eccleſiæ auribus accipite.
20 Filio, & uxori, fratri, aut amico ne des poteſtatē in te ipſum, [e] dū vivis; neq; des alteri pecunias tuas, ut non de illis roges cùm pœnitebit te.
[e] Græ. *in vita tua.*
21 Dum adhuc vivis & ſpiritus eſt in te, ne alienaveris te *mancipans* [f] ulli carni:
[f] Græ. *omni.*
22 Melius enim eſt ut liberi precentur te, quā ut tu reſpicias ad manus filiorum tuorum.
23 In omnibus tuis operibus [g] ſuperiorem adminiſtrationem obtine, neque afficias labe gloriam tuam.
[g] Græ. *eſto ſuperagens, & ne des labem in gloria tua.*
24 [h] Quo die conſummabuntur dies vitæ tuæ, & tempore mortis, divide hæreditatem.
[h] Græ. *die conſummationis dierum.*
25 Pabula, virga, que, & onera ſunt opus aſino; cibus, & caſtigatio, operaq; famulo.
26 Utere opera ejus cum caſtigatione, & quæret requiem: ſine remiſſas illi manus, & quæret libertatem.
27 Jugum & lorum curvant cervicem illi; famulo verò malefico tormenta & cruciatus.
28 Immitte eum ad opus, ut non otietur: nam multum malum docuit otium.
29 Ad opera conſtitue eum, quemadmodum decet eum:
30 Quòd ſi non obſequatur, fac compedes habeat graviores; ſed ne eſto nimius in ullam carnem, & ſine judicio ne facias quidquam.
31 [i] Si eſt tibi famulus, eſto tibi tanquā [i] tu ipſe, quia ſanguine paraſti ipſum: ſi eſt tibi famulus, age eum ut fratrem, [k] quia eſt tanquam tu ipſe.
[i] Græ. *anima tua, bis eodem ver.*
32 Indigebis eo ſi afflixeris eum injuſtè & movens anfugerit, qua via requireres ipſum?

ANNOTATIO.

5 Rota plauſt.] *i. planè inſtabiles volubilésque ſunt cogitationes illius.* 10 In dierum] *puta profeſtorum: ellipſis contrarii.* 17 Meſſores] *ſic accipiendam eſſe vocem hanc docet præcedens ſpicilegi, ut etiam oſtendimus ſuprà 24.30.* 31 Si eſt tibi fam.] *i. ſi ut decet ex officio famulatur tibi.* Quia eſt tanq.] *hæc altera eſt ratio ab humanitatis jure; prior verò fuit ab utili; ſed hanc poſteriorem non animadvertit vulgus interpretum propter diſtinctiones depravatas: quæ tamen & natura & lege Dei confirmatur.*

CAPUT XXXIIII.

1 VANÆ ſunt expectationes & mendaces viro carenti intelligentia; ſomniaq; [a] addunt alas inſipientibus.
[a] Græ. *hoc ſecundum illud eſt ſomnior.*
2 Ut qui captat umbram & perſequitur ventos, ita eſt qui ſe adhibet ſomniis.
3 [a] Rem hanc ſecundum illam *exhibet* ſomniorum viſio, *ut* ex adverſo faciei [b] *exhibetur* ſimili tudo faciei.
4 De re immunda quid mundari poteſt? & de mendace quid verum eſſe?
5 Divinatio, auguriaq;, & ſomnia vana ſunt; & [c] tanquam puerpera viſa habet cor tuum.
[b] Græ. *in viſitatione tua.*
6 Niſi ab Altiſſimo demittantur [b] qui inviſat te, ne adhibeas ad illa cor tuum:
7 Multos enim ſeduxerunt ſomnia, & exciderunt qui ſpem in eis habuerant.
8 [d] Sine mendacio perficitur lex, & ſapientiæ in ore fideli eſt conſummatio.
9 Vir [e] qui erravit, novit multa; & qui multa expertus eſt, enarrat ſermones intelligentes:
10 Qui non eſt tentatus, novit pauca;
11 Qui verò erravit, multam calliditatē habet.
12 Multa vidi in errore meo: ita q; intelligētiæ meæ ſunt [f] quæ ſermonibus meis informantur.
[f] Græ. *figmēta ſermonum meorum, ſive formationes.*
13 Sæpe ad mortem uſq; periclitatus ſum, & conſervatus ſum:
14 Propterea ſpiritus vivet reverentium Dominum,
15 Cùm ſpes eorū incumbat ei qui ſervat ipſos.
16 Qui reveretur Dominum, nihil extimeſcit, neq; expaveſcit; qui ille ſpes ipſius eſt.
17 Reverentis Dominum anima beata eſt.
18 Cui adhibet ſe, & quod eſt ſtatumē illius?
19 Oculi Domini intenti amātibus ipſū [g] protectio potentiſſima, & ſtatumē valentiſſimū, tegmē ab æſtu, tegmen inquā a meridiano, cuſtodia ab offenſione, & adjumentum in caſum,
[g] Græ. *protectio potentia & ſtatuum roboris.*
20 Exaltans animam, & illuſtrans oculos, curationem afferens, vitam, ac benedictionem.
21 Sacrificantis ex injuſto oblatio ridicula eſt, neq; [h] placitura ſunt iniquorum dona.
[h] Græ. *ad placitum.*
22 Non placent Altiſſimo oblationes impiorum, neque multitudine ſacrificiorum placatur peccati nomine.
23 Mactat filium coram patre ipſius qui offert ſacrificium de pecuniis pauperum.
24 Panis vita eſt pauperum indigentium; quem qui adimit, homo [i] ſanguinarius eſt.
[i] Græ. *ſanguinum.*
25 Occidit propinquum qui aufert communem victum,
26 Effunditq; ſanguinem qui fraudat mercede mercenarium.
27 [k] Uno ædificante & altero deſtruente, quid ampliùs proficiunt ultra labores *uterque?*
28 Uno orante & altero execrante cujus vocem exauditurus eſt Dominus?
29 Qui lavatur ex mortuo *tacto* & iterum tangit eum, *huic* quæ utilitas eſt ex lotione ipſius?
30 Sic homo eſt qui jejunat de peccatis ſuis, rurſumq; abiens eadem facit: quis exauditurus eſſet orationem iſtius? & quid profecerit humiliter abjiciendo ſe?

ANNOTATIO.

1 Addunt alas] *i. faciunt ut repentè ad fabulas convolent, tanquam volucres libero cœlo.* 3 Exhibetur] *nempe in ſpeculo aut re lucente quavis.* 5 Tanquam puerp.] *cujus ex puerperio ferè ita percelluntur ſenſus, ut viſa infinita ſe illi offerant niſi quietè continebitur.* 8 Sine mendacio] *i. ſtudio rerum verarum; ac non fallacium, ut ſunt ſomnia: ſic etiam os fidele accipiendum eſt.* 9 Qui erravit] *i. regiones multas peragravit, non autem animo inſtabili in ſomniis verſatus eſt.* 27 Uno ædific.] *harum omnium ſimilitudinum diarod'ois continetur in verſu ultimo.*

CAPUT

CAPUT XXXV.

1 QUI observat legem, [a] abundè oblationum facit:
2 Sacrificat hostiam salutarem, qui attendit mandatis:
3 Et qui refert gratiam, *ita facit* quasi offerat similam; & qui exercet misericordiam, quasi [b] offerat *sacrificium* laudis.
4 Quod placet Domino est ut desistatur ab improbitate, & litatio est desistere ab iniquitate.
5 Ne appareas coram Domino vacuus:
6 Nã hæc omnia propter mãdatũ *faciẽda sunt.*
7 Oblatio justi cùm pinguefacit altare, gratus odor illius est coram Domino.
8 Sacrificium viri justi acceptum est, & memoria ejus non excidet oblivione.
9 Oculo bono glorifica Dominum, & ne minuas primitias manuum tuarum.
10 In donatione qualibet [c] hilarẽ præbe vultũ tuum, & cum lætitia decimas sanctas confer.
11 Da Altissimo [d] prout dedit ipse; & bono oculo, [e] prout adest manui tuæ:
12 Nam Dominus est qui reddit, & redditurus septuplum: ne refecato de donis;
13 Non enim accepturus esset: ne ergo attendas injusto sacrificio.
14 Nam judex est Dominus, apud quem non est personæ *ullius* gloria.
15 Non est accepturus Dominus personã [f] quæ invadat pauperem; sed orationem ejus injuria affecti exauditurus.
16 Nequaquam despecturus est supplicationem orphani; & viduam cum [g] effuderit eloquutionem *suam.*
17 Nónne lachryma viduę in maxillã descẽdit & etiã illius exclamatio in eum qui eduxit illam.
18 Qui colit bono animo, acceptus erit; & precatio ejus ad nubes usque continget.
19 Oratio humilis *viri* transit nubes; & minimè [h] consolationem accepturus est donec appropinquaverit; minimêque destiturus: donec inspexerit Altissimus, *qui* jus dicet justis, judiciumque [g] exequetur.
20 Nam Dominus nequaquam tardaturus est, neq; longanimus [h] in eorum causa futurus ille fortis; donec contriverit lũbos immisericordiũ:
21 Sed gentibus retribuet ultionem, donec sustulerit multitudinem contumeliosorum, & injustorum sceptra contriverit,
22 Donec reddiderit homini secundum actiones ejus, [i] mercedes inquam hominum secundum cogitationes ejus,
23 Donec confecerit judicium populi sui, lætitiámque illis attulerit misericordia ejus.
24 Quàm tempestiva misericordia est tempore afflictionis! quasi nubes est pluviæ siccitatis tempore.

[a] Græ. *abundat oblationibus.*
[b] Græ. *sacrificii.*
[c] Græ. *exhilara.*
[d] Græ. *secundum donum ipsius.*
[e] Græ. *secundum inventum manus: Hebraismus.*
[f] Græ. *in pauperem.*
[g] Græ. *faciet*
[h] Græ. *in eis.*
[i] Græ. *opera: Hebraismus.*

ANNOTATIO.

16 Effuderit] *i. lachrymas eloquutione conjunctas, ut sequens versus ostendit: syllepsis Hhebræorum.*
19 Consolationem accept.] *i. ab oratione sua destiturus. q. d. cùm ipse apud dominum importunus erit, tum Deus ut pater misericors ad eum statim exaudiendum paterno animo adducetur.*

CAPUT XXXVI.

1 MISERERE nostri, Domine Deus omnium & respice:
2 Ac immitte timorem tui in omnes gentes quæ non exquirunt te.
3 Attolle manum tuam in gentes alienas, videant potestatem tuam.
4 Quemadmodum coram ipsis sanctificatus es in nobis, ita magnificeris ante nos in ipsis:
5 Et agnoscant te, prout etiam nos te agnovimus; non esse Deum præter te, Domine.
6 [a] Ede nova signa, & fac res alias mirabiles.
7 Gloriam compara manui & brachio dexteræ, ut enarrent mirabilia tua:
8 Excita furorem, & effunde iram:
9 Tolle adversarium, & inimicum extere.
10 Accelera tempus recordatus iræ, & enarrent te mirabilia tua.
11 Ira [b] ignita devoretur [c] qui servatus est, & qui malis afficiunt populum tuum perditionem [c] consequantur.
12 Contere capita principum in gentibus dicentium, nemo est præter nos *princeps.*
13 Congrega omnes tribus Jahhakobi, & tribue hæreditatem ipsis, sicut principio.
14 Miserere populi qui de nomine tuo vocatur, Domine; & Jisraëlis quem primogenitum nominavisti.
15 Miserare civitatem sanctificationis tuæ, Jeruschalaima, locum quietis tuæ.
16 Comple Tzijonem extollendo sermones tuos, & gloria tua populum tuum.
17 Da testimoniũ rebus quas creavisti in principio, & prophetas excita in nomine tuo.
18 Da mercedem expectantibus te, & Prophetę tui [d] fideles demonstrentur.
19 Exaudi, Domine, orationem famulorum tuorum *habitam* pro populo tuo secundum benedictionem Aharonis, ut agnoscant omnes qui in terra sunt te Dominum seculorum esse.
20 Omnem cibum comedit venter; sed cibus cibo melior est.
21 Fauces gustant cibos venaticos, ita cor intelligentia præditum sermones mendaces.
22 Cor distortum tristitiam [e] affert, vir autem multorum peritus rependit illi.
23 Quemlibet marẽ accipit mulier: sed est puella una elegantior altera, *& magu accepta viro.*
24 Species mulieris exhilarat faciem, & superatam omnem concupiscentiã hominis abducit.
25 Si inest linguę *illius* misericordia, & mansuetudo, atq; curatio; non est vir illius [f] quales sunt homines alii.
26 Qui comparat mulierem adjumentum simile sibi & columnam requietis, incipit possessionem *constituere.*
27 Possessio cui non est sepes, disrumpitur, & cui non est uxor, is ingemiscit errans.
28 Quis enim fidem habiturus est [g] expedito latroni gliscenti de civitate in civitatem? ita & *etiam* viro qui non habet nidum, sed diversatur ubicunque advesperaverit.

[a] Græ. *innova signa, & muta mirabilia.*
[b] Græ. *ignis.*
[c] Græ. *invenerunt.*
[d] Græ. *fideles fiant.*
[e] Græ. *dat.*
[f] Græ. *secundum filios hominum.*
[g] Græ. *benè circlo.*

ANNOTATIO.

1 Miserere] *Documentis superioris capitis de precibus oblationibusq; piorum, optimè hîc sancta oratio subjicitur, usque ad versum 20. cujus plana est sententia.* 11 Qui servatus est] *puta superstes ex impiis.* 23 Quemlibet marem] *i. promiscuè observatur virorum forma, non autẽ mulierum: ac propterea mas quilibet*

non-

non habita ratione formæ a muliere accipitur: ſed vir in muliere ampliùs habet rationẽ formæ. Eſt ergo Quilibet accipiendum pro eo qui ſpecie valet, aut qui non valet promiſcuè. Hîc verò membrum quod per ellipſin contrarii deſiderabatur ſive ἀναπόδοτον ad evidentiam ſupplevimus, ut confirmant faciendum eſſe verſus ſeq. 25 Non eſt vir]*i. hic planè aliis beatior putandus eſt, ac non habendus in communi aliorum ſorte.*

CAPUT XXXVII.

1 OMNIS *quidem* amicus dicit, ego quoque amicitiam colui; ſed eſt amicus ſolùm amicus nomine.
2 Nónne triſtitia manet ad mortem uſq; *cùm* ſocius & amicus ad inimicitiam convertitur?
3 O improba cogitatio, unde es devoluta, quę tegeres [a] aridam fraudulentia?
4 Socius cum amico victitat [a] lætè, & tempore afflictionis [b] adverſarius eſt.
5 Socius cum amico laborat ventris cauſa, & adverſans *ei* accipit ſcutum hoſtile.
6 Ne obliviſcaris amici cũ animo tuo; ſed ne recorderis illius qui pecuniis tuis amicus eſt.
7 Ne conſiliũ ineas cũ eo qui ſubdolè obſervat te, & ab invidẽtibus tibi conſiliũ abſconde.
8 Conſiliarius quiſq; extollit conſilium; ſed eſt qui conſilium det [c] pro ſe ipſo.
9 A conſiliario [d] tibi ipſi cave, & prius nósce quę ſit ipſius neceſſitas (etenim ipſe ſibi ipſi conſulturus eſt)
10 Ne fortè detrudat [a] aleam in te; & dicens tibi bona eſt via tua, ipſe ſtet ex adverſo viſurus quid eveniat tibi.
11 Ne ineas cõſiliũ cũ eo qui ſubdolè obſervat te, & ab invidentibus tibi conſilium abſconde:
12 *Neque* cum uxore de æmula ipſius, & cum meticuloſo de bello, cum mercatore de permutatione, & cum emptore de venditione, cum invido de agendis gratiis, & cum immiſericordi de benignis moribus;
13 Cum pigro de omni opere, & cum mercenario in annum conducto [a] de conſũmatione *operũ*, ſervo otioſo de omni labore.
14 Ne attende ad iſtos de ulla conſultatione:
15 Sed cum viro pio aſſiduus eſto, quem agnoveris obſervare mandata Domini;
16 Qui [e] animo ſuo conveniat cum tuo, & qui cùm ecciderit indoleſcat tecum.
17 Itaque conſilium cordis *tui* ſtabilito, nemo enim tibi fidelior eſt illo.
18 Nam animus viri interdum renuntiare ſolet *meliùs* quàm [a] ſeptem ſpeculatores ſedentes in ſublimi ſpecula.
19 Sed ſupra hæc omnia ora Altiſſimum, ut dirigat veritas ipſius viam tuam.
20 [a] Principium omnis operis eſt oratio, & cõſilium omnem actionem anteit, veſtigium q; [f] lætitiæ mutatæ eſt vultus.
21 Quatuor [a] partes oriuntur, bonum, malum, vita, mors; ſed quę horum dominatum aſſiduè obtinet eſt lingua.
22 Eſt vir callidus eruditor multorum, qui ſuæ ipſius animę eſt inutilis.
23 Qui ſapientem agit verbis, eſt odioſus; hic omni ſapientia deſtituitur:
24 Non enim data eſt ipſi a Domino gratia, cũ careat omni ſapientia.
25 Eſt ſapiens [g] ſibi ipſi, cujus intelligentiæ fructus in lingua verſantes ſunt laudabiles.
26 Vir ſapiens populum ſuum erudit, & fructus intelligentię ipſius ſunt [h] ſtabiles.
27 Vir ſapiens impletur benedictione, eumq; beatum prędicant videntes omnes.
28 Vita ẽujuſque continetur numero dierum; ſed dies Iſraëlis ſunt innumerabiles.
29 Sapiens in populo ſuo hęreditariam percipiet gloriã, & nomen illius [i] ſtabit in ſeculum.
30 Fili, [k] dum vivis, periculum fac animi tui; & vide quid ſit malum illi, ac ne des illi:
31 Non enim omnia conferunt omnibus, neque omnis animus omni re exiſtimationem adipiſcitur.
32 Ne eſto inſaturabilis omnibus deliciis, neq; [l] projectus eſto ad eſcas:
33 Nam multis cibis [m] adhæret morbus, & inſatiabilis voracitas [a] proximè accedit choleram.
34 Voracitate inſatiabili multi ſunt mortui: ſed qui attendit ſibi, vitam prorogaturus eſt.

a Grę. *in lætitia.*
b Græ. *adverſum: ſic verſus ſeq.*
Infrà 11.
c Græ. *ad ſe ipſum.*
d Grę. *animam tuam cuſtodi.*
Suprà 7.
e Græ. *in anima ſua ſit ſecundum animam tuam.*
f Grę. *mutationi lætitiæ.*
g Græ. *propriæ animæ.*
h Græ. *fidelis.*
i Græ. *erit.*
k Græ. *in vita ſua.*
ſuprà 31. 19.
l Græ. *effuſus.*
m Grę. *anſa.*

ANNOTATIO.

3 Aridam]*i. terram, quæ eſt hominum fraudulentorum ſedes: ſic appellatur Geneſ.* 1. 10 Aleam]*vel ſortem: ſed hoc eſt evidentius.* 13 De conſummatione]*puta operu accelerandi & perficiendi, ut plura curentur conductionu anno.* 18 Septem]*i. multi: numerus finitus pro infinito, Hebræorũ more.* 20 Principium]*ſenſus eſt quæcunq; accidunt hominibus, ea certis ex cauſis accidunt & ſignu agnoſcuntur: accidunt autem alia tanquam opera, quæ nihil aliud ex ſe efficiunt; alia verò tanquam actiones quæ alias effectiones pariunt: operum facultas in oratione maximè & lingua poſita eſt, ut exponitur ſequente verſu; actionem verò in conſiliis præcedentibus, ut antè dictum eſt: utriuſq; autem index eſt vultus in homine, hæc diſtributio cum philoſophica doctrina re quidem convenit; ſed philoſophorum verba autor non planè ſequutus eſt. Diſtribuuntur enim a philoſophis res omnes in theoreticas, practicas, & poëticas; de quibus Baſilius in primam Homiliam de creatione elegantiſſimè.* 21 Partes]*nempe operũ, ut appellavit præcedente verſu.* 33 Proximè acced.]*i. hominem ita nauſiabundum facit ut bilis vehementiſſima.*

CAPUT XXXVIII.

1 [a] AFFICE medicum ſuis honoribus convenientibus uſui ipſius, etenim ipſum creavit Dominus:
2 Nã ab Altiſſimo curatio eſt, *cujus nomine* etiam a rege percepturus eſt gloriam.
3 Scientia medici exaltat caput ipſius, adeò ut coram magnatibus ſit admirationi.
4 Dominus creavit e terra pharmaca; quapropter vir prudens non gravabitur illis.
Exod. 15. 25. 5 Nónne a ligno aqua dulcis facta eſt, ut robur illius ab homine cognoſceretur?
6 Etiam ipſe dedit hominibus ſcientiam, qua glorioſi efficerentur rebus admirabilibus ipſius.
7 Illis curat hominem, & tollit laborẽ ejus.
8 Unguentarius illis facit miſtionem; & nunquam conſummata ſunt opera [a] illius, eſt q; [b] pax ab illo in ſuperficie terræ.
9 Fili, in tua invaletudine ne diſpicias, ſed ora Dominum ut ipſe curet te.
10 Abſiſte a delicto, & manum [c] in recto occupa; atq; ab omni peccato cor munda.
11 Exhibe odorem bonum, & [c] ſuffitum conjunctum

a Græ. *honora*
b Grę. *dirige.*
c Græ. *monimentum ſimile: eſt autem monimentum idẽ quod ſuffitus. Hebræorum more.*

junctum similæ; & [d] pinguem oblationem offer, [e] ut qui non cœperis.

12 Deinde medico da locum, etenim ipsum creavit Dominus; neque absistito ab eo, etenim opus est eo.

13 Est interdum tempus, cùm manibus eorum prosper successus *advenit*.

14 Etenim ipsi Dominum oraturi sunt ut det eis quietem sanitatemque ad vitam.

15 Qui peccat adversus opificem suum, incidat in manus medici.

16 Fili, de mortuo lachrymas educito, & tanquam res graves passus ordire lamenta; sed pro ratione ejus circumtege corpus ejus, neque despicias sepulturam ejus.

17 [f] Fletu acerbo utere, & calente planctu: 18 Et fac luctum pro dignitate ejus diem unum aut duos, propter calumniam; & consolationem accipe tristitiæ causa:

19 Nam a tristitia evenit mors, & tristitia robur cordis reflectit.

20 [g] Cùm inducitur *malum*, unà manet etiam tristitia: sed vita pauperis est maledictio cordis.

21 Ne dederis tristitiæ cor tuum, absiste ab ea recordatus [h] finem.

22 Ne [i] obliviscaris: non enim est reversio, & illi nō juvaturus es, & te ipsum affecturus malo.

23 Memento juris tui, hoc quoque jus tuum esse: mihi heri, & tibi hodie.

24 [k] Requiescente mortuo fac ut quiescat memoria ejus, & consolationem de eo percipe [l] egresso spiritu ejus.

25 [m] Sapientia [n] juriſperiti opportuno otio comparatur; sed qui parum attendit actioni suę, non efficietur sapiens.

26 Qua in re efficeretur sapiens? qui tenet aratrum, & gloriatur de hastili stimuli, boves agit, & nutritur inter opera eorum, & cujus narratio est de taurorum [o] fœtibus,

27 Hic animum suum adjicit ad edendos sulcos, & vigiliæ ejus *occupantur* in pabulis juvencarum.

28 Similiter omnis faber & architectus qui noctem ut diem transigit, qui scalpunt [p] figilla sculpturis, & cujus assiduitas *versatur* in varietate commutanda, animum suum adhibet ad effingendum picturam, & cujus vigiliæ in opere consummando.

29 Ita faber ærarius assidens incudi & addiscens in operibus ferri, cujus carnes tabefacit vapor ignis, & qui æstu camini oppugnatur,

30 Cujus autem [q] novè personat mallei & incudis sonus, & [r] cujus oculi spectant ex adverso instrumenti similitudinem,

31 Animum suum adhibet ad operum consummationem, & vigiliæ ejus *versantur* in ornando ad consummationem *opere*.

32 Similiter figulus assidens operi suo, & convertens pedibus suis rotam, qui [s] solicitus ineūbit semper operi suo, ut numerosa sit tota elaboratio sua,

33 Brachio suo figurat lutum, & eo quod ante pedes est [t] flectit robur suum,

34 Cor adhibet ad [u] oblinendum perfectè, & vigiliæ sunt ejus in mundando camino:

35 Omnes isti manibus suis fidem habent, & quisque procurat ut sapiat in opere suo:

36 Sine istis non ædificatur civitas, neque *civis* incolunt neque ambulant in ea; in consilio verò populi non desiderantur, neque in concione [x] transcendunt,

37 [y] In sede judicum non sedent, & dispositionem judicii non discernunt, neque eruditionem judicium que exponunt;

38 Neque instructi sententiis gravibus inveniuntur; sed possessionem seculi confirmant, & optatum eorum est de elaboratione artis.

39 Nisi qui adjecerit animum suum & cogitet de lege Altissimi, *non efficietur sapiens*.

[d] Græ. *pinguia oblationum.*
[e] Græ. *ut qui non cœperis.*
[f] Græ. *exacerba fletum, & calidiùs plange.*
[g] Græ. *induxerit: ut supra 2.3.*
[h] Græ. *finem.*
[i] Græ. *ne obliviscaris.*
[k] Græ. *In quietem mortui.*
[l] Græ. *ex egresso spiritu.*
[m] Græ. *scribe in opportunitate otii: sed qui minuitur ab actione.*
[n] Græ. *filius.*
[o] Græ. *fœtibus.*
[p] Græ. *sculpturas sigillorum.*
[q] Græ. *innovat.*
[r] Græ. *in solicitudine.*
[s] Græ. *consummandum solitionem.*
[t] Græ. *in parabolis.*

ANNOTATIO.

1 Affice] *Id est, honestè munerare.* 8 Illius] *puta medici, q. d. semper est ubi occupatur.* Pax] *i. prosperitas & incolumitas corporum operi illius.* 12 Ut qui non cœp.] *nam qui non ante vertere Dominum beneficentiis, sed ille beneficentia inde a principio prævenit te: sic accipitur verbum προτρέπειν ab Homero in Odyssea, pro eo quod posteriores Græci πρωτίζειν dixerunt.* 18 Propter calum.] *i. ut calumniam vites: quo sensu etiam subjicitur tristitiæ causa, id est, ad levandam atq; delendam tristitiam.* 20 Cùm inducit.] *i. nunquam advenit tentatio aut malum, quin eadem opera dolor tristitiaq; incessat animum: sed nihil est miserius & nulla (ut ita dicam) pauperes humanæ vitæ potest tanta accidere, quam si quis præ tristitia suo ipsius animo maledicat & malefaciat, ut ferè faciunt pauperes egentissimi.* 22 Obliviscaris] *nempe suis, qui proximè nominatus est.* 25 Sapientia] *postquam de morbis & morte actum est, jam venitur ad consilia publica, quorum autores ex Hhebræorum usu appellantur scribæ: ac quæstio quidem proximè sequente versu, & solvitur versu 39. exornatur verò 39. cap.* 30 Cujus oculi] *i. qui intendit oculos in exemplum operis ad cujus imitationem fabricetur suum.* 33 Flectit] *i. refringit illud incumbens in laborem usq; ad lassitudinem.* 36 Transcendunt] *i. ad superiores sellas evehuntur.*

CAPUT XXXIX.

1 HIC sapientiam antiquorum omnium exquirit, & in prophetiis occupatur:

2 Narrationem virorum nominatorum conservat, & [a] instructus variis parabolis cum eis ambulat;

3 Occulta *sensa* proverbiorum exquirit, & instructus [b] ænigmaticis parabolis conversatur:

4 Inter magnates ministrat, & coram ducibus spectatur:

5 In terra alienarum gentium perambulat, quia bona & mala inter homines experitus est:

6 Cor suum adhibet ad Dominum mane qui fecit eum, & precatus coram Altissimo,

7 Et aperiens os suum in oratione deprecatur pro delictis suis.

8 Cùm Dominus ille magnus voluerit, impletur spiritu prudentiæ.

9 Is profundens verba sapientiæ tuæ etiam in oratione celebrat Dominum:

10 Is dirigit consilium suum atque scientiam, & de occultis suis rebus cogitat:

11 Is exponit eruditionem disciplinæ suæ, & de lege fœderis Domini gloriatur.

12 Laudant intelligentiam ejus multi, quæ in seculum minimè delebitur:

13 Nec defluet memoria ejus, sed nomen ejus vivet in [c] omnes generationes.

14 Sapientiam ejus narrabunt gentes, & laudem

[a] Græ. *in variationibus parabolarum: sic ver. seq.*
[b] Græ. *ænigmatis parabolarum.*
[c] Græ. *generationem generationum.*

dem ejus enuntiabit Eccleſia.
15 [a]Sive maneat, nomen relinquit ampliùs quàm mille; ſive requieſcat, comparat ſibi.
16 Quod cogitavi amplius enarrabo, nam velut in medio menſe eſt luna plenus ſum.
17 Audite me ſancti, & germinate tanquam roſa plantata ad flumen humidum,
18 Ac proferte florem ut lilium, edite odorem, & laudate cantico.
19 Benedicite Domino de omnibus operibus ejus odis [d] vocalibus & citharis, atque hoc modo dicite [e] celebrantes.
20 Opera Domini omnia ſunt bona valde, & omne præceptum ſuo tempore eſt: non eſt unde dicas, cur iſtud eſt? nam omnia iſta ſuo tempore [f] ſunt expoſita.
21 Sermone ipſius aqua ſtetit tanquã acervus frugũ, & verbo oris ejus aquarũ conceptacula.
22 Præcepto ejus *exiſtit* quicquid placet, neque eſt qui poſſit minuere quod ſervaturus eſt.
23 Opera cujuſque carnis ſunt [g] expoſita ei, neque eſt unde abſcondantur ab oculis ejus.
24 [h] Ex quo ſeculum eſt, in ſeculum inſpicit; & nihil eſt coram ipſo [i] mirabile.
25 Non eſt unde dicas, quid iſtud eſt? omnia enim ad miniſterium ſuum creata ſunt.
26 Benedictio ejus, ut fluvius operuit, atque ut inundatio inebriavit aridam.
27 Ita iram ejus gẽtes hæreditatis nomine percepturæ ſunt, ut convertit aquas in ſalſuginem.
28 Viæ ejus ſunt rectæ ſanctis, ſimiliterque iniquis ſunt [k] offendiculo.
29 Bona bonis creata ſunt ab initio, ſimiliter peccatoribus mala.
30 Præcipuum omnis uſus ad vitã hominis eſt aqua, & ignis, ferrúmq; & ſal, & ſimilago tritici, & lac, & mel, ſanguis uvæ, oleúmque, & veſtimentum:
31 Omnia hæc piis bona ſunt; ita peccatoribus convertuntur ad mala.
32 Sunt ſpiritus qui ad ultionem creati ſunt & [l] quorum furore flagella eorum confirmavit; tempore conſummationis effundunt robur, & [m] furorem ejus qui fecit illum ſedant:
33 Ignis, & mare, & fames, atque mors, omnia iſta ad ultionem creata ſunt.
34 Beſtiarum dentes, & ſcorpii, viperæque, & gladius ulciſcens ad interneccionem impios,
35 Lætantur cùm oritur ipſe.
36 Et in terra [n] ad miniſteria comparata ſunt, ſuiſque temporibus ſermonem non ſunt tranſgreſſura.
37 Propterea a principio confirmatus ubi cogitavi, commiſi ſcripto.
38 Opera Domini omnia bona ſunt, & omne miniſterium ſuppeditat ſuo tempore.
39 Nec eſt unde dicas, hoc illo pejus eſt; nam omnia tempore *ſuo* probata erunt.
40 Nunc ergo ex toto corde & ore laudate nomen Domini, ac benedicite.

[d] Græ. *labiorum.*
[e] Græ. *in celebratione.*
[f] Græ. *requiruntur: Hebraiſmus: ut Pſal.* 111. 2. *Exod.* 14.
[g] Græ. *coram ipſo.*
[h] Gre. *a ſeculo.*
Gen. 19.
[i] Græ. *admirabile.*
[k] Gre. *offendiculum.*
[l] Græ. *ſpiritus.*
[m] Græ. *furorem.*
[n] Græ. *ad miniſterium.*

ANNOTATIO.

15 Sive maneat] *Id eſt, ſi ſuperſtes proficiſcatur alsó, ſive morte ad quietem concedat, ſemper nomen optimum ſibi conciliaverit.* 24 Mirabile] *vox Hhebræa cujus loco Σαυμάσιον poſuit autor, potius occultum quam mirabilem ſonat: ſed hoc per metalepſin, illud verò propria ſignificatione: quamobrem utramque ſignificationem in hoc loco conjungendam ſtatuo.* 32 Quorum furore] *id eſt, quæ præterea irritat & accendit Deum, ut flagellis quibus a natura fuerunt armata in homines ſeviant atrocius.* Furorem ejus] *id eſt, conſummato judicio Dei opificis faciunt ut ira ejus conquieſcat.* 36 Ad miniſteria] *legitur quidem ad manus in contextu Græco; ſed melius opinor legit Hieronymus iis χρείαις, quàm iis χεῖρας illud enim videtur ſimplicius, & cum Hhebræo ſermone convenientius.*

CAPUT XL.

1 OCCUPATIO magna homini cuique creata eſt, & jugum grave filiis Adami impoſitum [a] ex quo die egreſſi ſunt ex utero matris ſuæ ad diem uſque [b] quo ad matrem omnium revertuntur:
2 Cogitationibus eorũ & timori cordis [c] ſollicita expectatio *nempe* dies mortis *impoſitus*,
3 [d] Æquè ſedenti in throno gloriæ, atq; humiliter abjecto in terra & cinere,
4 Æquè ferenti hyacinthinum & coronam atque amicienti linum crudum.
5 Indignatio, invidia que, perturbatio, & fluctuatio, & metus mortis, & [e] effingendi ſtudium, atque contentio, etiam tempore quietis de nocte ſomnus ejus *recumbentis* in cubili notitiam mutat.
6 Perparum, quaſi nihil [f] quietem capit; & ex eo in ſomno verſatur tanquam in diebus ſpeculationis,
7 Conturbatus viſo mentis ſuæ ut qui effugit [g] a bello tempore ſalutis ſuæ.
8 Expergefactus verò miratur timorem de nihilo [h] communem omni carni & homini & pecudi; ſed peccatores ſeptuplo graviora ſupra hæc invadunt *mala:*
9 Mors, & contentio, gladiúſque, & ſanguis, adductiones famis, & contritionis, ac flagellij; contra iniquos iſta omnia creata ſunt, etiam propter eos diluvium factum eſt.
10 Quæcunq; e terra ſunt, in terram revertuntur; & *quæ* ab aquis, in mare reflectunt.
11 Omne donum injuſtitia q; delebitur:
12 Fides verò conſiſtet in ſeculum.
13 Pecuniæ injuſtorum tanquam [i] fluvius exareſcent, & tanquam magnum tonitru cum imbribus *in eas* intonabit *Deus.*
14 Cùm aperit ille manus, [k] afficitur lætitia: ita qui tranſgrediuntur ad conſummationem uſque deficient.
15 Impiorum propago non edet ramos multos, & radices impuræ ſunt in præcipite rupe.
16 *Sunt velut* [l] ſpuma impoſita cuivis aquæ & [m] ripæ fluminis, ante omne gramen evelluntur.
17 Gratia eſt velut viridarium [n] benedictionibus confertiſſimum, & in ſeculum permanet miſericors beneficentia.
18 Vita hominis ſua ſorte contenti & operarii ſuavis eſt; ſed ſuperat utraque qui theſaurum [o] illum adipiſcitur.
19 Liberi & ædificatio civitatis ſtabiliũt nomẽ:
20 Vinum & muſica lætitiam afferunt cordi; ſed ſupra utraque amor ſapientiæ.
21 Tibia & pſalterium ſuaves efficiunt modulos, ſed ſupra utraque ſuavis lingua.
22 Gratiam & pulchritudinem concupiſcit oculus; ſed ſupra utraque [p] herbam [q] ſatam.
23 Amicus

[a] Græ. *a die exitus.*
[b] Græ. *reverſionis ad matrem.*
[c] Gre. *ſollicitudo expectationis.*
[d] Græ. *a ſedente in throno gloriæ & uſque ad abjectum. ſic deinceps. Hebraiſmus.*
[e] Græ. *in quiete eſt.*
[f] Græ. *a facie belli.*
[g] Græ. *cum omni carne.*
[h] Gre. *ſimilitudo.*
[i] Græ. *labis.*
[k] Græ. *cum benedictionibus.*
[l] Gre. *ſimilitudo.*
[m] Græ. *herbam.*
[n] Græ. *ſemitis.*
[o] Græ. *illum.*
[p] Græ. *herbam.*
[q] Græ. *ſatam.*

23 Amicus & socius [l] tempestivè occurrunt, sed supra utraque uxor cum viro.
24 Fratres & auxilium in tempore afflictionis, sed supra utraq; misericors beneficētia liberat.
25 Aurum & argentum [m] constabiliunt pedem, sed supra utraq; consilium probatum est.
26 Pecuniæ & robur exaltant animum, sed supra utraque Domini reverentia.
27 Non est in [n] reverente Dominum diminutio, neque est cur sibi ipsi quærat auxilium.
28 Reverētia Domini est tāquā viridarium [o] benedictū, quā supra omnem gloriā obtegit *Deus*.
29 Fili, vitam [p] mendicam ne vivas: præstat mori quàm mendicare.
30 Vir respiciens ad alienam mensam non habet vitam [q] quæ reputanda sit vita; inquinat animam suam escis alienis:
31 Vir autem scitus ac eruditus cavet.
32 In ore impudentis suavis est mendicitas, sed [r] ignis ardet in ventre ejus.

l Grz. *ad tempus.*
m Grz. *reverentia Domini hypallage.*
n Grz. *benedictionis.*
o Grz. *mendicitatis.*
p Grz. *in ratiocinio vitæ*

ANNOTATIO.

5 Effingendi stud.] *Id est, ludificandæ & exagitandi adversarios, eorúmque vitia per imitationem exprobrandi, aut bona obscurandi hypocriseos nomine.* 13 Fluvius] *videlicet fallax & brevis, qualem describit Iob 6.15. & sequentibus.* 14 Afficitur lætitia] *nempe justus: ellipsis contrarii.* 16 Spuma] *eandem similitudinem etiam adhibet Hosch. 10.7. est autem Græca vox rara quidem, sed tamen propriè Græca; cujus loco per epenthesin Græci ἀχθη vel ἄχνη dixerunt, ut τίχη pro τύχη, μυσάχνη & similia.* 18 Illum] *de quo dictum est præcedente versu.* 22 Herbam satam] *inutilitatem conjunctam pulchritudini: unde est Horatianum illud, Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci.* 25 Constabiliunt pedem] *id est, hominem a lapsu & ruina confirmant.* 32 Ignis] *pœna judicii & maledictionis Dei.*

CAPUT XLI.

1 O Mors, quàm [a] acerba est tui memoria homini utenti pace in facultatibus suis,
2 Viro minimè distracto *curis*, sed successu prospero utenti in omnibus, & adhuc valenti cibum capere!
3 O mors, *quàm* bonum est judiciū tuum homini indigenti & minuto viribus,
4 Extremā senectā agenti, & distracto ad omnia, atq; diffidenti, & qui amisit patientiam!
5 Ne timeas [b] jus mortis: recordare [c] eorum qui præcesserunt te, & qui sequuntur; hoc enim jus est *indictum* carni a Domino.
6 Ecquid recuses quod placet Altissimo? sive decem, sive centum, sive mille annos *natus*.
7 Non est in sepulchro [d] incusatio vitæ.
8 Cùm liberi abominandi fuerunt, filii peccatorum, qui conversantur impiorum vicinitatibus,
9 Filiorum peccatorum perit hæreditas, & cum semine eorum assiduum est probrum.
10 Patri impio succensent liberi, eò quòd per ipsum probro sint.
11 Væ vobis viri impii, qui quidem dereliquistis legem Altissimi: nam sive multi sitis, ad perditionem *estis*;
12 Et sive nascamini, ad maledictionem nascimini: sive moriamini, [e] maledictioni in partem adjudicamini.
13 Quæcunque e terra sunt, in terram revertuntur; sic impii in perditionem.
14 Luctus hominum de corporibus ipsorum est: sed nomen hominum [f] qui non fuerunt boni delebitur.
15 Curā habe de nomine: hoc enim tibi permanet, magis quàm mille thesauri ingentes auri.
16 Vitæ bonæ [g] numerantur quidem dies, sed bonum nomen in secula permanet.
17 Eruditionem in pace conservate, liberi.
18 Sapientię absconditæ & thesauro nō manifesto, quæ est utrique utilitas?
19 Præstat homo abscondens stultitiam suam homini absconditi sapientiam suam.
20 Itaque verecundia commoveatur hoc verbo meo: non enim bonum est omnem pudorem conservare, neque omnia omnibus probantur *fuisse facta* [h] fideliter.
21 [i] In patrem & matrem, pudeat vos scortationis; & in ducem potentiorémque, mendacii;
22 Et in judicem magistratumque, delicti; in cœtum & populum, iniquitatis;
23 In socium & amicum, injustitiæ; & in loco ubi incola es, furti;
24 In veritatem Dei, *fracti* fœderis; & [k] in eū qui impingit cubitum, ciborum; [l] in exagitatione, nundinationis;
25 Et apud salutantem, silentii; *pudeat* aspectus in mulierem meretricem, & aversationis [m] ab homine nobili,
26 [n] Ablatæ portionis & doni, & [o] adhibiti ad mulierem conjugatam animi,
27 Curiositatis, & ancillæ; nam ne insistito in cubile ejus.
28 *Pudeat* apud amicum sermonum probri, & postquam dederis ne exprobrato:
29 Pudeat etiam [p] repetitionis, & sermonis ex auditu, & retectionis in occultis rebus.
30 Sic eris veraciter prudens, & gratiam coram omni homine [q] consequeris.

a Grz. *amara.*
b Grz. *judicium.*
c Grz. *priorū & ultimorum.*
d Grz. *in maledictionem differunt.*
e Grz. *numerus dierum est.*
f Grz. *in fide.*
g Grz. *a patre: sit desinens.*
h Grz. *ab impactione cubiti, de panibus.*
i Grz. *acceptionis & donationis: Hebraismus.*
k Grz. *facies: hominis nobilis.*
l Grz. *ab ablatione portæ.*
m Grz. *consideratio mulieris quæ subest viro.*
n Grz. *invenies.*

ANNOTATIO.

7 Incusatio vitæ] *id est mortem non inire certam rationem quantum vixeris, nec, tibi veretur triginta annos multum vixisse, sed male actæ vitæ rationi subducetur.* 14 Qui non fuerunt] *Græcè quidem ἀγαθὸς singulari numero legitur, sed per σ malim sequutus Hieronymum: nam hoc pacto locus est evidentior.* 24 In eum] *hic locus varie quidem accipitur, sed meam sententiam eamq; judicio meo veriſſimam asseram: vult ergo autor ut quemadmodum furtis, sic etiam violentia pudeat nos. Is autem violentus est qui alteri nolenti rem suam eripit, & contrà nitenti; quod hic una specie declaratur hominis habentis panem sive alimentum suum & cubitum appingentis atque circumdantis ne eripiatur sibi. Huic hominis quisquis rem suam adimit, violentus est: ac propterea admonet sapiens ut nos cùm istius pudeat, tum omnis violentiæ.* In exagitatione] *id est, pudeat te si quis te contumeliis probrosis insectabusque exagitet cum eo colludere, & conventionem pacisci ad malum.* 29 Repetitionis] *relatæ sermonis querelæ alterius pronunciatione, sine delatione (cum sæpius interdictum, quia omnibus ubivis semper odiosa, persæpe damnosa est.*

CAPUT

CAPUT XLII.

1 NE de rebus istis pudeat te, [a] neque suscipias personam ad peccandum;
2 De lege Altissimi, & fœdere, & de judicio ut impium justifices,
[a] Græ. *verbo socii.*
3 De [a] re sociali atque viatorum, & de traditione hæreditatis sodalium,
4 Et accuratione trutinæ ponderumque, de acquisitione multarum & paucarum rerum,
[b] Græ. *sanguinando.*
5 De varia mercatorum venditione,
6 Et de multa liberorum eruditione, & de [b] cruentando latere famulo nequam.
[c] Græ. *bonum sigillum.*
7 In mulierem improbam [c] bona est obsignatio; & ubi manus multæ sunt, conclude *res tuas.*
[d] Græ. *verax*
8 Cùm tradideris numero & pondere, & datum & acceptum omnia de scripto *habe.*
[e] Græ. *occulta vigilia est & sollicitudo ejus.*
9 *Ne pudeat* de eruditione amentis, & stulti, & decrepiti cum juvenibus litigantis: eris(q; eruditus [d] certò, & coram omni vivente probaberis.
[f] Græ. *postquam cohabitavit: sic vers. seq.*
10 Filia patri [e] occultas vigilias affert, & solicitudo de ea abducit somnum; tum in juventute ejus, ne fortè ætatis flos prætereat; tum [f] elocata, ne fortè odio sit:
[g] Græ. *non aversabilem firma custodiam.*
11 In virginitate, ne fortè polluatur, & in paternis *ædibus* suis gravida fiat; cum viro autem versata, ne fortè transgrediatur, & elocata ne fortè sit sterilis.
[h] Græ. *te gaudium inimicis, loquutionē in civitate, & appellatiū populi.*
12 In filiam [g] inverecundam firma utere custodia, ne fortè efficiat [h] ut tu sis gaudio inimicis, sermone in civitate, & famosus in populo, denique pudore illa afficiat te in turba multorum.
13 In ullum hominem ne intuêre ob pulchritudinem, & inter mulieres de confide:
14 Nam ex vestimentis egreditur tinea, & ex muliere mulieris improbitas.
15 Melior est improbitas viri, quàm mulier benefica, [a] mulier pudore afficiens ad probrum.
16 Memorabo jam opera Domini, & quæ vidi enarrabo verbis Domini, opera ipsius,
17 Et sol perlustrans in omnia inspicit, & gloria Domini plenum est opus ipsius.
18 [a] Non indidit sanctis Domini ut enarrēt omnia mirabilia ipsius, quę firmavit Dominus omnipotens statuminādo gloria sua universitatem.
19 Abyssum & cor pervestigat, & de calliditatibus [a] illorum cogitat:
20 Novit enim Altissimus notitiam omnem, & introspicit in signa [i] æterna, nūtians res præteritas & futuras, & occultarum vestigia retegens.
[i] Græ. *seculi*
21 Non præterit ipsum ulla cogitatio, non absconditus est ipsi ne unus quidem sermo.
22 Res magnificas ornavit sapientia sua, qui ante seculum & in seculum est:
23 Neque augetur, neque minuitur, neque indiget ullo consiliario.
24 Quàm desiderabilia sint omnia opera ipsius, etiam [a] ad scintillam usq; facile est spectare.
25 Hæc omnia vivunt manentque in seculum omnibus in ministeriis, omniaque obediunt.
26 Omnia duplicia, unum e regione alterius; neque fecit quicquam deficiens.
27 [k] Alterum alterius confirmat bona; deniq; quis expleatur videndo gloriam Dei?
[k] Græ. *mutuum.*

ANNOTATIO.

1 Neq; suscipias] *i. neq; autoritate cujusquam aut gratia abducaris ut committas peccatum; sed magis te pudeat peccati coram Deo, quam offensæ hominu gratiæ.* 15 Mulier pudore] *hæc verba qui a præcedentibus disparant, indignè factum: sunt enim superiorum exegetica: quibus ostendit antecedens dictum non esse κατὰ πάντα de omni muliere, sed ἐν μέρει accipiendum de improba.* 18 Non indidit] *i. tantū facultatem aut tantum flumen eloquii cum suis non communicavit, ut pro merito opera ipsius enarrare possint.* 19 Illorum] *puta singulorum cordium.* 24 Ad scintillam] *i. rem quamlibet minimam: proverbiale dictum.*

CAPUT XLIII.

[a] Græ. *superbia altitudinis firmamētum mundities.*
1 [a] SUPERBA altitudo expansum purum est, species cœli cum aspectu glorioso ejus.
2 Sol ad aspectū nuntiat [a] de glorioso Deo quod instrumētū est admirabile, opus Altissimi.
[b] Græ. *in meridie est: Hebraismus.*
3 [b] Cùm in meridiano est arefacit regionem, & ex adverso æstus illius quis subsistat? *quasi* in caminum sufflet operibus ęstus *sui.*
Jeboseh. 9. & Jesch. 38.
4 [a] Tripliciter sol exurit montes, vapores igneos efflat, & refulgens radiis hebetat oculos.
5 Magnus est Dominus qui fecit illum, & sermonibus suis sedavit iter *illius.*
6 Idem lunam fecit ad constitutionem temporis suo *faciendam,* demonstrationem temporū, & signum seculi.
7 Etiam a luna signum *habetur* diei festi.
8 Luminare *ubi* minutum est ad consummationem, mensis est denomine illius; auctum verò res mirabiles facit mutatione;
[a] Græ. *castrorum.*
9 [a] Instrumentum [c] castra habens in alto, in expanso cœli relucens.
10 Pulchritudo cœli est gloria astrorum, ornatus lucem præbens in *cœlis* Domini Altissimi.
[d] Græ. *sistunt.*
11 Ad sermones sancti [d] exhibent condemnationem, neque exardescunt in custodia sua.
12 Vide [a] arcum, & benedic ei qui fecit ipsum, valde speciosum splendore suo.
13 Curvavit cœlum in circulum gloriosum, manus Altissimi extenderunt illum.
14 Præcepto suo sistit nivem, & celeriter incitat fulgura judicii sui.
15 Propterea apertis thesauris evolant nubes ut volucres.
16 Magnificentia sua confirmat nubes, & disfringuntur lapides grandinis.
[a] Græ. *vox.*
17 [a] Sonus tonitru ipsius facit ut indolescat terra, & aspectu ipsius commoventur montes.
[f] Græ. *procella Boreæ & conversio venti.*
18 Voluntate ipsius spirat Notus, & [f] procellosus Boreas, & Circius,
19 Tanquam volucres deorsum volantes spargit nivem, cujus descensus est tanquam locustæ divertentis.
20 Pulchritudinem albedinis ejus admiratur oculus, & ad imbrem illius extra se rapitur cor.
21 Et pruinam, tanquam salem terram profundit, quæ congelata efficit palorum summitatem.
[g] Græ. *est palorum summitas.*
22 Frigido vento Borea effiante compingitur ex aquâ gelu, in omne congregatione aquarum diversatur, & aquam velut lorica induit.
23 [a] Exedit montes, & desertum exurit, herbāque extinguit tanquam ignis.
[h] Græ. *cursatio omnium per diligentiā*
24 [h] *Quæ* omnia curans festinanter nebulas occurrens [a] ab æstu exhilarat.
25 Sermocinatione ejus quiescit abyssus, & in ea in-

ea insulas plantavit.
26 Qui navigant mare, narrant periculũ ejus: quod audientes auribus nostris admiramur.
27 Ibidem sunt incredibilia & mirifica opera, varietas omnium animantium, discrimẽ cetorũ.
28 Deniq; per ipsum prospera via utitur Angelus ipsius, & sermone ipsius consistunt omnia.
29 Ut dicamus multa, haud quaquam tamen assequemur; & ut summatim dicam, is est universum ipsum.
30 Gloria afficere eum ubi valeremus? nam ipse est magnus præter omnia opera sua.
31 Terribilis Dominus, & magnus valde, & admirabilis potentia ejus.
32 Glorificantes Dominum exaltate quantũ potestis; nam adhuc etiam superabit *exaltationem vestram*:
33 Et exultantes eum plurimas vires cõferte:
34 Ne defatigemini: non enim unquam assequemini. quis vidit ipsum ut enarret, & quis magnificet ipsum prout est?
35 Multa abscondita sunt majora istis, pauca vidimus ex operibus illius:
36 Nam omnia fecit Dominus, & piis indit sapientiam.

[1] Græ. & audimus auribus nostris.
[k] Græ. ad cõsummationẽ sermonum, ut supra 50. 25.
[l] Græ. multiplicate in viribus.

ANNOTATIO.

2 De glorioso] *i. de Deo gloriæ: quod argumentum explicatur Psalm. 19.* 4 Tripliciter] *i. quamplurimum: nam ternarius numerus intendit significationem.* 9 Instrumentum] *i. luna est velut instrumentum Dei stellarum castris circumdatum, & exercitibus, ut appellantur Gen. 2. 1. sic transitur ad locum de stellis.* 11 Exhibent] *i. ita obscurantur quasi tenebris perpetuis damnatæ essent: ut Jesaiæ 24. 23. Joëlis 2. 30. & alibi passim.* 12 Arcum] *i. iris, ut a poëtis appellatur, de quo Gene. 9. 12. & sequentibus.* 23 Exedit] *nempe gelu exurens omnes fœtus terræ.* 24 Ab æstu] *puta adveniente, cùm vernare incipiunt omnia.* 35 Istis] *nempe quæ ad notitiam nostram perveniunt, ut interpretantur sequentia.*

CAPUT XLIIII.

1 JAM laudemus viros gloriosos, & majores nostros genere.
2 Multam gloriam [a] comparavit Dominus per illos majestati suæ inde a seculo.
3 Dominantes in regnis suis, & viri [b] celebres potentia, consilia ineuntes cum intelligentia sua, qui renuntiaverunt de prophetiis,
4 Ducentes populum constantibus consiliis, & intelligentia [c] juris popularis,
5 Quorum eruditioni sapientes sermones inerant, [d] qui exquirebant modulationes musicorum, & carmina scripta enarrabant,
6 Viri divites, [d] instructi robore, colentes pacem in suis habitationibus:
7 Hi omnes per generationes adepti sunt gloriam, [e] qua gloriati sunt in diebus suis.
8 Sunt ex iis qui reliquerunt nomen, cujus enarrentur laudes:
9 Sunt etiam quorum non est recordatio, qui perierunt quasi non extitissent, & fuerunt quasi non fuissent, liberiq; ipsorum post ipsos.
10 Verùm quàm fuerunt [f] misericorditer accepti viri illi quorum justè facta non sunt oblivioni tradita.
11 Cum semine illorum permanet bona hæreditas, posteri illorum in fœderibus sunt.
12 In fœderibus est semen eorum, & liberi eorum post eos.
13 In seculum manet eorum semen, neq; deletur eorum gloria.
14 Sunt quidem corũ corpora sepulta in pace; sed nomẽ eorum vivit in generationẽ quamq;.
15 Sapientiam eorum narrant populi, & laudẽ eorum enuntiat Ecclesia.
16 Chanoc placuit Domino Deo, & translatus est, exemplum resipiscentiæ his generationibus *propositum*.
17 Noach deprehensus est integer, justus, cujus fuit reconciliatio [h] quo tempore irascebatur *Deus*.
18 Propterea cùm diluvium fieret,
19 Etiam fœdera [i] perpetua cum eo constituta sunt, ut non deleretur diluvio omnis caro.
20 Abraham magnus pater multarum gentium *suis*, cui non est inventus par in gloria illius,
qui conservavit legem Altissimi, & fuit [k] fœdere junctus illi.
21 In carne illius instituit fœdus, & in tentatione fidelis compertus est:
22 Propterea juramento constituit ei se benedicturum gentibus in semine ejus,
23 Multiplicaturum eum tanquam pulverem terræ, & illos hæreditatem possessuros [l] a mari uno ad alterum, & a fluvio usque ad extremitatem terræ.
24 Similiterq; in Jitzchako statuit propter Abrahamum patrem ipsius,
25 Benedictionem omnium hominum & fœdus, quod [m] incubuit capiti Jahhakobi.
26 Agnovit eum in benedictionibus [n] illius, cumq; dedisset ei hæreditatem, divisit partem ejus in tribus duodecim quas dispertitus est:
27 Eduxitq; ex eo [o] virum misericordiæ, qui consecutus est gratiam coram omni carne.

[a] Græ. creavit.
[b] Græ. nominati.
[c] Græ. scripturæ populi.
[d] Græ. submissi estis.
[e] Græ. & gloriatio fuerũt
[f] Græ. misericordiæ: ut ver. 27.
[g] Græ. generationem & generationem
[h] Græ. tempore iræ.
[i] Græ. seculi.
[k] Græ. in fœdere cum illo.
[l] Græ. a mari ad mare.
[m] Græ. requievit super caput.
Gen. 27.

ANNOTATIO.

5 Qui exquirebant] *i. excogitabant & componebant autore spiritu Dei exquisita illa & sacra cantica quæ descripto fuerunt Ecclesiæ tradita, ut decantarentur in ea.* 26 Illius] *puta Jitzchaki. q. d. fallebatur quidem Jitzchak cum verbis Deus benedictionem pronuntiaret; sed minimè fallebatur Deus, qui hunc agnoscebat & augebat benedictionibus.* 27 Virum misericord.] *i. Moschen misericorditer a Deo servatum & acceptum, ut exponitur sequente versu, qui imperitè ab hoc divulsus est: vide supra in versum 10.*

CAPUT XLV.

1 DILECTUM Deo & hominibus Moschen, cujus memoria [a] benedictionibus conjuncta est:
2 Parem effecit eum gloriæ [b] sanctorum, & magnificavit eum hostium timoribus, sermonibus ejus signa compescuit, & gloria affecit eum in conspectu regum.
3 Dedit ei mandata ad populum suum, & demonstravit ei gloriam suam:
4 In fide & mansuetudine ejus sanctificavit eum, cùm elegisset eum ex omni carne:
5 Fecit ut audiret vocem suam, & introduxit

[a] Græ. in benedictionibus est. Exod. 4. & seq.
Exod. 19.

duxit eum in caliginem:

[b] Græ. *in faciem.*

6 Et tradens ei [b] coram mandata, legem vitæ atque ſcientiæ; docuit Jahhakobum fœdus, & jura ſua Iſraëlem.

7 Ahatonem extulit ſanctum, ſimilem illi, fratrem illius, e tribu Levi:

[c] Græ. *ſeculi: ſic deinceps. Exod.* 28 & 29.

8 Inſtituens ei fœdus [c] perpetuum dedit ei ſacerdotium populi, & ornatu apto beavit eum.

[d] Græ. *glorationis.*

9 Nam, circumcinxit eum amictu glorioſo, induens eum conſummatione [d] gloriosa, & cõfirmavit eum inſtrumentis roboris,

10 Feminalibus, & talari veſte, atq; humerali:

11 Et circumdedit eum parvulis malogranatis, aureiſq; tintinnabulis plurimis in circuitu, ut ſonaret vox ad greſſus ejus, ut ſonum ederet qui in templo exaudiretur, & memoriale eſſet

[e] Græ. *filiis populi.*

[e] popularibus ejus:

12 Stola ſancta ex auro & hyacintho purpura; opere plumario, [f] rationali judicii manifeſtis veritatis *ſignis*,

13 *Ex* retorto coccineo opere artificioſo, lapidibus pretioſis ſculpturis ſigilli, cum vinculis aureis, opere gemmarii, ad monimentum; ſcriptura cælata de numero filiorum Iſraëlis.

[f] Græ. *ectypum opus.*

14 Coronam auream impoſuit cidari, [f] cum ectypo ſigno ſanctificationis *opere* ſigilli, *inſtrumentum* [g] Græ. *gloriationem honoris, opera roboris, concupiſcentias oculorum, adornata ſpecioſa: appoſitiones Hebraicæ.*

[g] gloriationis honoratq; opera ſtrenuè fabrefacta, quæ adornata ſpecioſè ab oculis concupiſcerentur.

15 Ante eum res non fuerunt ejuſmodi, neque in ſeculum induit alienigena;

16 Præter filios ejus ſolùm, & poſteros ejus perpetuò:

17 Quorum ſacrificia in holocauſtum offerũtur aſſiduè bis in diem.

18 [g] Implevit Moſche manus ejus, eumq; oleo ſancto unxit;

[h] Græ. *die cæli.*

19 *Quod* fuit ei in fœdus perpetuum & ſemini ejus, [h] tantiſper dum futurum eſt cœlum; ut miniſtrantes eis ſimul fungantur ſacerdotio, & benedicant populo in nomine ipſius.

20 Elegit eum ex omnibus viventibus ut adduceret holocauſtum Domino, ſuffitũ, odorẽq; gratum ad monimentũ, litando pro populo:

21 Dedit ei mandata ſua poteſtatemq; judiciorum de fœderibus *ſuis*; ut doceret Jahhakobũ teſtimonia, & in lege ipſius illuſtraret Iſraëlẽ.

22 Cùm ſimul inſtitiſſent in eum alieni, invidentes ei in deſerto [i] quidam, Dathan & Abiram & congregatio Korachi [k] irato animo;

[i] Græ. *viri.* [k] Græ. *animo & ira.*

23 Videns Dominus improbavit, ſed conſummati fuerunt in furore iræ:

24 Fecit in eos portenta conſumendo eos igne [l] flammante:

[l] Græ. *flamma.*

25 Et adjiciens Aharoni gloriam, deditilli hæreditatem, primitias primorum fœtuum impertitus illi.

[m] Græ. *panem.*

26 [m] Cibum inprimis [n] abundè comparavit; etenim ſacrificia Domini comedunt, quæ dedit ei & ſemini ejus.

[n] Græ. *in plenitudine.*

27 Verùm in terra populi hæreditatem non percipit, neq; inter populum eſt portio ei; nam ipſe pars eſt hæreditatis ejus.

28 Pinchas verò filius Elhhazaris tertius eſt gloria, eò quòd zelo ductus ipſe cùm reverentia Domini, *Num.* 25.

29 Steterit in averſione populi [o] optimo prõptoq; animo ſuo, & pro Iſraële *Deũ* placaverit.

[o] Græ. *bonitate promptiſſimo animo ſuo.*

30 Propterea inſtituit ei fœdus pacis & [p] populo ipſius, ut antiſtes rerum ſanctarum eſſet, ut magnificentia ſacerdotii eſſet ipſi ac ſemini ipſius in ſeculum.

31 Ac *ex* fœdere quidem facto cum Davide nato ex tribu Jehudæ hæreditas regis P a filio ad filium unicum pervenit; hæreditas verò Aharonis *debetur* etiam ſemini ipſius.

[p] Græ. *filius filio ſolus eſt.*

32 [q] Indat vobis ſapientiam, cordi *iniquam* veſtro ad judicandum populum ſuum [q] juſtè, ut non deleantur bona illorum, & gloria ejus *conſtet*, per generationes illorum.

[q] Græ. *injuſtitia.*

ANNOTATIO.

2 Sanctorum] *id eſt, angelorum ut apud Danielem appellantur.* 12 Rationali] *ideſt, eo ornatu quod pectorale dixerunt alii, ex cujus urimis & tummimis divinitus veritas rerum cogneſcebatur; de quo vide Exod.* 28.15. *& ſeq. & Hieronymum* 2.63. 28 Implevit] *id eſt, conſecravit miniſterium ſacerdotale ejus: vide Exod* 28.41. 30 Populo] *ideſt, poſteris e gente ipſius, ut ſæpe vox iſta a Moſche accipitur.* 32 Indat vobis] *concluſio capitis de ſacerdotibus a voto ſive oblatione ad Deum.*

CAPUT XLVI.

Num. 27.

1 FORTIS in bello Jehoſchuahh filius Nunis & ſucceſſor fuit Moſchis in prophetiis:

Exod. 17.

2 Qui fuit magnus ſecundum nomen ſuum ad ſalutem electorum ejus, vindicãdo inimicos qui inſurgebãt, ut hæreditatẽ traderet Iſraëli.

Jehoſch. 10.

3 Quàm glorioſus factus eſt, cùm extolleret manus ſuas, extenderetq; in civitates gladium!

4 Quis ante eum ſic ſtetit? nam bella Domini ipſe induxit *illi.*

5 Nónne ad manum illius retrogreſſus eſt ſol, & unus dies fuit [a] ut biduum?

[a] Græ. *ad duos.*

6 Invocavit altiſſimum principem cùm affligeret inimicos circumquaq;, & magnus Dominus exaudivit eum immiſſis lapidibus grandinis potentia vehemente.

[b] Græ. *in deſcenſu.*

7 Erupit in gentes bello, & [b] deſcendẽs perdidit eos qui reſiſtebant:

[c] Græ. *coram Domino* eſſe *bellum.*

8 Ut agnoſcerent gentes armaturam ipſorum, [c] Domino *eſſe curæ* bellum ipſius: etenim perſequebatur eos [d] præeunte [e] principe.

[d] Græ. *poſt principem.*

9 Etiam [e] tempore Moſchis fecit [f] miſericorditer ipſe & Caleb filius Jephunnæ reſiſtendo coram Eccleſia, prohibendo populum a peccato & murmurationem [g] improbam ſedando.

[e] Græ. *die.* [f] Græ. *miſericordiam.* *Num.* 14. [g] Græ. *improbitatem.*

10 Atque hi cùm duo fuerint e ſexcentis millibus peditum conſervati ſunt, ut adduceret ipſos *Deus* in hæreditatem, in regionem affluentem lacte & melle:

11 Dedit que Dominus Calebo robur quod ad ſenectutem uſque permanſit ei, adeò ut aſcenderit ipſe ſuprà [h] celſas civitates terræ, & ſemen ipſius hæreditatem obtinuerit:

Jehoſch. 14. [h] Græ. *altitudinem.*

12 Ut viderent omnes filii Iſraëlis bonum eſſe obſequi Domino.

13 Similiter judices ſinguli de nomine ſuo,

14 Omnes quorum cor non eſt ſcortatione averſum a Deo, & quicunq; non fuerunt [i] averſi a Domino, horum etiam memoria eſt [i] benedictionibus conjuncta.

[i] Græ. *in benedictionem.*

15 Oſſa eorum revireſcant in loco ſuo; & nomen eorum quaſi permutatione renovetur

in

in filiis eorum qui gloriam adepti sunt.
1.Schem.10. & 16. 16 Dilectus a Domino suo Schemuel Prophe-
ta Domini constituit regna, & unxit principes
præficiens populo ipsius;
1.Schem.6. 17 Ex lege Domini judicavit congregationē,
& invisit Jahhakobum Dominus.
1.Schem.7. 18 In sua fide accuratus Propheta compertus
est, & agnitus in verbo suo:
19 Nam invocavit Dominum principem affli-
gentibus eum inimicis ejus circumquaque, cum
k Græ. viri: ægnéxenais. oblatione lactentis [k]maris:
20 Et intonuit e cœlo Dominus, adeò ut sono
magno tonitru faceret ut exaudiretur vox sua;
21 Attrivitq; duces Tyriorum & omnes prin-
cipes Pelischtæorum.
22 Deinde antequam indormisceret a seculo, 1.Schem.12.
contestatus est coram Domino & [a] uncto ipsius
dicens; pecunias, ac [l] ne calceamenta quidem ab
ullo homine accepi, nec incusavit eum [m] quis-
quam.
23 [a] Posteaquam verò obdormivisset, prophe-
tavit demonstans regi mortem ipsius, & extulit
e terra vocem suam; prophetia indicans deletum
iri iniquitatem populi.

l Græ. usque ad calceamenta ab omni carne.
m Græ. homo.

ANNOTATIO.

8 Principe] *Copiarum Domini, id est Christo, qui apparuerat ipsi Jehosch. 6.* 22 Uncto ipsius] *i. Schaüle rege quem unxerat 1. Schem. 10.* 23 Posteaquam] *habetur quidem historia 1. Schem. 28. de hoc argumēto: sed alienum istud esse a fide, ut Schemuel Propheta Dei dicatur a nefaria muliere provocatus Schaüli respondisse, cùm patres ipsi permultis locis & argumentis plurimis ostenderunt, tum evincit scriptura manifestissimè: sed hoc scriptum humanum est; & quatenus cum verbo Dei conformatur, piè accipiendum; reliqua casto & sancto judicio discernenda: tenuit enim hic noster autor illud dogma de reversione non modo spirituum, sed etiam corporum, ut apparet ex iis quæ de Elisa Propheta narrat infra 48.10.*

CAPUT LXVII.

2.Schem.7. 1 POSTEA verò extitit Nathan Propheta,
Davidis temporibus.
2 Tanquam adeps separatus ab hostia sa-
lutari, ita est David *eximius* e [a] Jisraëlitis.
a Græ. filiis Jisraël.
3 Inter leones peregrinus conversatus est si-
2.Sche.17.34 cut inter hœdos, & inter ursos sicut inter lactē-
tes agnos.
4 In juventute sua occidit gigantem, & su-
stulit probrum e populo,
5 Cùm attolleret manum, lapide fundæ deje-
b Græ. gloriationem Goljathi: hypallage. cturus [b] gloriabundum Goljathum.
6 Nam invocavit Dominum altissimum, qui
dedit dexteræ ipsius robur tollendi hominem
potentem bello ad exaltandū cornu populi sui.
7 Sic inter myriadas gloriam tribuit ei, & lau-
davit eum benedictionibus Domini.
8 Cùm allatum fuisset ipsi diadema gloriæ,
attrivit inimicos circumquaque, & redegit in ni-
hilum Pelischtæos adversarios, in diem hodier-
num usque attrivit illorum cornu.
9 In omni opere suo tribuit celebrationem
c Græ. gloriæ. sancto Altissimo verbis [c] gloriosis.
10 Ex toto corde suo decantavit & amavit o-
pificem suum:
1.Chro.23. & seq. 11 Instituitque cantores ante altare, ut voce
suaves canerentur moduli ipsius, & in dies lau-
darent *Deum* odis suis.
12 Tradidit ad dies festos res decoras, & tem-
d Græ. usque ad consummationem. pestates ornavit [d] absolutissimè, laudantibus il-
lis sanctum nomen ejus, & inde a matutino per-
sonante sanctuario ejus.
2.Schem.7. 13 Dominus abstulit peccata ipsius, & cornu
ipsius in secula exaltavit, tradens ei fœdus regni
& thronum gloriæ in Jisraële.
14 Post eum extitit filius sapiens, per quem
e Græ. latitudine. [e] lato habitabit *Deus*.
1.Reg.1. 15 Schelomo regnavit temporibus pacis, &
gloriam adeptus est, cùm Deus sedavisset *regiones*
circumstantes eum, ut statueret domum ad no-
men ejus, & pararet sanctuarium in seculum:
16 Qui sapiens factus est in juventute sua, & 1.Reg.3.
impletus ut *aqua* fluvius, intelligentiâ.
17 Terram obtexit anima tua totam, & imple-
f Græ. ænigmatum. vit parabolis [f] ænigmaticis:
18 Ad insulas procul pervenit nomen tuum, &
g Græ. pace. dilectus es in [g] prosperitate tua.
19 De odis, & parœmiis, paraboliſque, & inter-
pretationibus admiratæ sunt regiones,
20 In nomine Domini Dei totius terræ qui vo-
catus est Deus Jisraëlis.
21 Congregasti quasi stannum aurum, & quasi
plumbum collegisti multum argenti.
22 Inclinasti viscera tua ad mulieres, & in po- 1.Reg.11.
testate aliena fuisti corpore tuo.
23 Indidisti maculam gloriæ tuæ, & propha-
num effecisti semen tuum ad inducendum iram
in filios tuos, & ut compungerentur de impudē-
tia tua; cùm [h] discinderetur regnum, & ex Ephra-
h Græ. fieret in duo. jimo regnum inobsequens inciperet.
24 Dominus verò nequaquam fuit derelictu-
rus misericordiam suam, neque [i] facturus ut ab-
i Græ. neque futurus erat corruptus ab operibus suis. rumperetur cursus operum ipsius;
25 Ac minimè deleturus posteros electi sui, &
semen ejus qui dilexit eum minimè sublaturus:
26 Sed Jahhakobo dispositit reliquias, & Da-
vidi radicem ex ipso.
27 Nam cùm requiesceret Schelomo cum suis
majoribus,
28 Reliquit post ipsum de semine ipsius [k] insi- 2.Reg.12.
pientissimum e populo, minimaq; intelligentiâ, k Græ. insipientiam populi & minutum intelligentia.
Rechabhhamum; qui [a] avertit populum consi-
lio suo,
29 Et Jarobhham filius Nebati, qui ad pecca-
dum induxit Jisraëlem: cumque prodidisset E-
phrajimo viam peccati, multiplicata sunt pec-
cata illorum valde,
30 Ut amoveret ipsos e terra *Deus*;
31 Donec ira & vindicta supervenisset ipsis.

ANNOTATIO.

20 Qui vocatus est] *Ex variis lectionibus quæ habentur hoc loco lectionem Hieronymi ut simplicissimam amplectimur, & sententia nostra vetustissimam.* 28 Avertit] *id est, induxit ad defectionem facto insipiente suo, eámque arreptam constabilivit Jarobhham.*

CAPUT XLVIII.

1.Reg.17. 1 SURREXIT verò Elija Propheta tanquam ignis,cujus ſermo tanquam fax ardebat:
2 Qui induxit in eos famem validam,& zelo ſuo [a]paucos effecit eos:
2.Reg.1. 3 Sermone Domini cohibuit cœlum, & deduxit ignem ter e cœlo.
4 Quàm glorioſus effectus es,Elija,mirabilib[b] *factis* tuis: & quis par tibi eſt unde glorietur?
1.Reg.17. 5 Qui mortuum excitaſti e morte, & e ſepulchro animam ſermone Altiſſimi:
6 Qui deduxiſti reges in perditionem & gloriam adeptos e cubili ipſorum:
1.Reg.19. 7 Qui audiviſti in Sinai redargutionem Domini,& in Chorebo judicia ultionis:
8 Qui unxiſti reges ut retribuerent,& Prophetas ſucceſſores poſt te:
2.Reg.2. 9 Qui aſſumptus es ignis turbine,curru [a] equorum igneorũ.
[b] Græ. *redargutio.* 10 [b]Qui conſcriptus es fore redargutioni in *ſua* tempora,ut ſedares [c] iratum judicium Domini furore conjunctum,ut converteres cor patris ad filium,& conſtitueres tribus Jahhakobi.
[c] Græ. *iram judicii cum furore.* 11 Beati qui viderunt te,& qui obdormiverunt cum dilectione *tui*;
[d] Græ. *vita.* 12 [d]Etenim nos planè victuri ſumus.
13 Elija ut tectus fuit turbine, ſimiliter Eliſchahh impletus fuit ſpiritu ſancto, adeò ut diebus ſuis nõ fuerit commotus a principibus,neq; dominio abuſus ſit in eum quiſquam:
[e] Græ. *in dormitione.* 14 Ulla res non ſuperavit illum; ſed [e] cùm obdormiviſſet,prophetavit corpus illius.
2.Reg.2. & 13. 15 Et in vita ſua fecit portenta, & in morte ſua mirabilia opera ſua.
16 Ad iſta omnia non reſipuit populus, neque abſtiterunt a peccatis ſuis, donec cum depopulatione abducti ſunt e terra ſua, & diſperſi in tota terra.
17 Ita relictus eſt populus perpaucus, & princeps in domo Davidis:
18 Quorum quidem fecerunt alii quod placet *Deo*, alii verò [f] peccaverunt plurimùm.
[f] Græ. *multiplicaverunt peccata.* 19 Chizkija munivit civitatem ſuam, & introduxit in medium illius aquam: fodit ferro præcipitem *rupem*,& fontes extruxit [g] ad commoditatem aquarum.
2.Chro.32. [g] Græ. *aquas.* 20 Temporibus ejus aſcendens Sancherib,miſit Rabſchakem a Laciſcho,& movens manũ ſuã contra Tzijonem cervices extulit ſuperbia ſua:
2 Reg.18. & 19. 21 Tunc commota ſunt corda,& manus illorũ, indoluerunt q; ut parturientes:
22 Et invocaverunt Dominum miſericordem extendentes manus ſuas ad ipſum:
23 Et ſanctus e cœlo exaudiens eos liberavit eos *metu* [h] per Jeſchahhjam.
[h] Græ. *eum Jeſchahhja.* 24 Cæcidit caſtra Aſſyriorum,& contrivit eos angelus ipſius.
25 Fecerat enim Chizkija quod placet Domino, & confirmaverat ſe in viis Davidis patris ſui,prout mandaverat Jeſchahhja Propheta ille magnus & fidelis in viſione ſua.
[i] Græ. *diebus.* 26 [i]Temporibus [k] ejus retrogreſſus eſt ſol, & addidit vitam regi:
2.Reg.10. 27 Spiritu magno vidit res ultimas, & conſolatus eſt lugentes Tzijone:
28 Res in ſeculum uſque futuras oſtendit, & res abſconditas antequam advenirent illæ.

ANNOTATIO.

2 Paucos effec.] *Nempe Exorata fame a Deo,qua enecti ſunt multi.* 10 Qui] *hic locu inſcientiam autorũ redarguit cæcutientiũ in præmiſſionibus de regno Chriſti: exiſtimavit enim ipſum Elijam iterum venturum eſſe,prout in ſpeciem ipſi videbatur dicere Maleachi ſub finem prophetiæ, unde hæc omnia deſumpta ſunt. Nos verò meliùs ex Teſtamento novo didicimus Johannem Baptiſtam alterum fuiſſe Elijam,qui in ſpiritu ac virtute Elijæ venerit ad præſtanda hæc omnia: vide ſuprà in 46. 23. hîc autem* ἐλεύσεται *legimus, atque ita legendum eſſe confirmamus.* 12 Etenim nos] *puta qui diligimus te, & miniſterium tuum accepturi ſumus: ſic oſtendit autor ampliùs ſe fretum eſſe ejuſdem Elijæ expectatione.* 26 Ejus] *nempe Jeſchahhjæ, de quo jam ſermo inſtituitur reliquo capite.*

CAPUT XLIX.

MEMORIA Joſchijæ *ſimilis* comparato ad compoſitionem ſuffitus operi unguentarii,
2 In omni ore tanquam mel ſuavis eſt, & tanquam *inſtrumenta* muſica in convivio [a] lauto:
[a] Græ. *vini.* 3 Is ad rectum adductus [b] quando converſus eſt populus, ſuſtulit res abominandas [c] & iniquiſſimas:
[b] Græ. *in cõverſione populi.* 4 Direxit ad Dominum cor ſuum, temporibus iniquorum corroboravit pietatem.
2.Reg.23. [c] Græ *miquitatu.* 5 Præter Davidem,& Chizkijam,ac Joſchijã omnes delictum commiſerunt:
6 Relinquentes enim legem Altiſſimi reges Jehudæ dereliquerunt eum.
7 Dedit [d] cornu illorum aliis,& gloriam illorum genti alienæ:
8 Incendit electam civitatem ſanctificationis, & deſolavit vias illius [d] ad manum Jirmejæ:
[d] Græ. *in manu Jirmejæ.* 9 Nam afflixit ipſum,quamvis in utero ipſe ſanctificatus eſſet Propheta ad eradicandum,affligendumque,& perdendum,ſimiliter ædificandum,& plantandum.
Jirm.1. 10 Jechezkelis, qui vidit viſionem gloriæ quã oſtendit ipſi inſidentem currui Cerubinorum.
Jechezk.1. 11 (Etenim meminit inimicorum [e] [f] perfuſorũ imbre,& correxit eos qui ſpectabãt vias rectas)
[e] Græ. *in imbre.* 12 Et duodecim Prophetarum ſit memoria
[f] Græ. *in benedictionibus Chaggai 2.* [f] conjuncta benedictionibus.
23. 13 Quomodo magnificè extollemus Zerubbabelem? qui quidem eſt tanquam ſigillum ad manum dexteram:
14 Similiter q; Jehoſchuahh filius Jehotzadaki, qui temporibus ſuis ædificaverunt ędem & extulerunt templum ſanctum Domino paratum ad gloriam [g] perpetuam.
[g] Græ. *ſeculi.* 14 Inter electos quoque fuit Nechemja, cujus plurimùm *extat* memoria: qui excitavit nobis muros collapſos, reſtituit q; portas & vectes, & inſtauravit areas ædium noſtrarum.
Gen.5. 15 Nemo creatus eſt ejuſmodi in terra, qualis fuit Chanoc: etenim aſſumptus eſt e terra.
Gen.49. 16 Neq; par Joſepho fuit vir dux fratrũ *ſuorum*,
[h] Græ. *oſſa ejus.* 17 Statumen populi, cujus oſſa [h] curata ſunt a Domino.
18 Schẽ & Scheth inter homines gloriam adepti ſunt,& ſupra univerſum in creatione Adam.

ANNO-

ANNOTATIO.

7 Cornu]*id eſt robur, ut in ſcriptura paſſim.* 8 Ad manum]*i. eo vivente & vidente, adeò ut particeps quoq; afflictionum fuerit, ver ſeq.* 11 Perfuſorum]*i. obrutorum calamitatibus a Domino, tanquam imbre vehementiſſimo aut diluvio quodam: ſic duabus partibus concludit Jechezkelis prophetiam.*

CAPUT L.

1 SCHIMHHON filius Chonjæ ſacerdos magnus, qui in vita ſua ſartam tectam ædem præſtitit, etiam diebus ſuis populum confirmavit:

2 Et ipſo autore fundata eſt altitudo [a] duplicis loricationis, alta lorica templi.

3 [b] Temporibus ejus minora fuerunt cenceptacula aquæ, [c] æneum tanquam lacus, tripli capax *confectum eſt.*

4 Qui curavit populum ſuum a caſu:

5 Qui corroborans civitatem & [d] circummuniens, gloriâ adeptus es in cõverſatione populi:

6 [d] ixeundo [e] ex ẽde cui velum obductum eſt tanquam aſtrum matutinum inter nubes, tanquam Luna plena temporibus ſuis extitiſti:

7 Et tanquã arcus perluſtrans nebulas gloriæ:

8 Tanquam ſol refulgens in templo Altiſſimi, tanquam flos roſarum [e] quo tempore exiſtunt novi, tanquam lilia ad [f] ripam aquæ, tanquam germen Libani diebus æſtivis,

9 Tanquam ignis & thus in acerra:

10 Tanquam inſtrumentum ex auro ſolidè malleatum, quovis lapide pretioſo ornatum:

11 Tanquam olea decora progerminans fructus, & tanquam cupreſſus exaltata ad nubes; cùm aſſumeret ipſe ſtolam gloriæ, indueretque [g] conſummatæ gloriationis ornamenta;

12 In aſcenſu altaris ſancti [h] glorificavit amictum ſanctificationis.

13 Cùm autem acciperet [i] membra e manu ſacerdotum, ipſe quoque ſtans ad focum altaris,

14 (Circa eum corona fratrum *verſante* tanquam germine cedrorum in Libano, qui circumdabant eum tanquam ſtipites palmarum, omnibus inquam filiis Aharonis [k] indutis gloria ſua,

15 Quorum in manibus erat oblatio Domini coram tota Eccleſia Jiſraëlis) [l] deniq; miniſtrans ſuper altari ad ornandum oblationem omnipotentis Altiſſimi,

16 Extendit ad [k] craterem manum ſuam, & libavit de ſanguine uvæ:

17 Effudit ſupra fundamenta altaris odorem [l] ſuavem Altiſſimo regi omnium.

18 Tunc exclamantes filii Aharonis inſonuerunt tubis ductilibus, facientes ut audiretur vox magna ad monimentum coram Altiſſimo.

19 Tunc univerſus populus promiſcuè feſtinans prociderunt ſuper faciem in terram, ut adorarent Dominum ſuum omnipotentem Deum Altiſſimum;

20 Laudaveruntque cantores vocibus ſuis, cum ſono plurimo ſuave effectum eſt melos:

21 Et oravit populus Domini Altiſſimi oratione coram *Deo* miſericorde, donec conſummatus eſſet ornatus Domini, & miniſterium illius abſolviſſent.

22 Tunc deſcendens extulit manus ſuas ſuper totam Eccleſiam [m] Jiſraëlitarum, ut daret benedictionem Domini labiis ſuis, & in nomine illius gloriaretur.

23 Quamobrem repetiverunt adorationem, ut acciperent benedictionem ab Altiſſimo.

24 Nunc ergo benedicite Deo omnium, qui res magnas ſolus ubique facit, qui altè evehit dies noſtros inde ab utero, & agit nobiſcum pro miſericordia ſua:

25 *Et orate* ut ſit pax temporibus noſtris in Jiſraële, [n] quamdiu futuri ſunt dies ſeculi, ut fidem apud nos confirmet miſericordiæ ſuæ, & diebus noſtris liberet nos.

26 [o] Duabus gentibus offenditur anima mea, etiam tertia non eſt gens:

27 Qui reſident in monte Schomronis, & viri habitantes Piliſchtæã, & [p] populus ſtultus Schecemi habitans.

28 Eruditionem intelligentiæ & ſcientiæ exaravit in libro hoc Jeſus filius Siraci Hieroſolymitanus, qui profudit imbrem ſapientiæ ex animo.

29 Beatus qui verſatur in iſtis; & qui indit iſta cordi ſuo, efficietur ſapiens.

30 Si enim fecerit iſta, valens erit ad omnia, quia lux Domini *aderit* veſtigio ejus qui piis tradit ſapientiam.

31 Benedictus Dominus in ſeculum: [q] amen, Amen.

a Græ. *duplex receptio, ſive analemma.*
b Græ. *diebus: ſic deinceps.*
c Græ. *æs tanquam mare.*
d Græ. *in exitu adii veli.*
e Græ. *diebus novorum florum.*
f Græ. *exitum*
g Græ. *conſummationẽ gloriationis.*
h Græ. *in gloria.*
i Græ. *ad conſummationẽ, ut ſup. 43. 29*
k Græ. *libatorium.*
l Græ. *boni odoris.*
m Græ. *filiorum Jiſraël.*
n Græ. *ſecundum dies ſeculi.*
o Græ. *fiat, fiat: ſic enim ſeptuaginta reddiderunt.*
p Græ. *populus.*
q Græ. *fiat.*

ANNOTATIO.

1 Schimhhon]*Is videlicet qui hiſtoricorum omnium conſenſu Juſtus appellatus eſt, item Priſcus: filius Chonjæ, nepos illius Jaddubhæ qui obviam legitur proceſſiſſe Alexandro magno.* 3 Temporibus ejus]*id eſt, adeò frequens fuit Dei cultus, ut labra priſtina non fuerint ſatis ad lotiones ſacras; quamobrem lacum ex ære ingentem & capaciorem multò curavit fieri.* 5 Circummuniens] *Græca vox non tantùm obſidere eſt, ſive munire ad oppugnandum; ſed etiam ad propugnandum. Eſt enim πολιορκεῖν τὴν πόλιν ἴσον περιβάλλειν, & πολιορκία, πόλεως φυλακὴ, ut interpretatur Phavorinus.* 6 Ex ẽde]*i. e ſanctuario: periphraſis.* 12 Glorificavit]*id eſt, non turpificavit impietate aut impuritate, ut alii; ſed ſanctitate vitæ decoravit.* 13 Membra]*nempe ſacrificiorum, ex lege.* 26 Duabus gentibus]*i. duobus gentium generibus, quarum alia corruptam & commixtam ex Jehudaiſmo & paganiſmo religionem habent, alia verò puè paganicam.* 27 Populus ſtultus]*nam præter Samaritas (ſmunſuvocat Epiphanius) huic populo acceſſerunt alia per ſceleratum illum tranſfugã Menaſchem, cujus in Nechemjam meminimus; ſed hoc genus indignum eſſe dicit populi nomine.*

CAPUT LI.

Oratio Jesu filii Siraci.

1 CELEBRABO te, Domine rex, & laudabo te Deum servatorem meum:
2 Celebrabo nomen tuum, quoniam protector & adjutor fuisti mihi, & liberavisti corpus meum e perditione,
3 Et e laqueo [a] calumniantis linguæ, a labiis operantibus mendacium; & adversus eos qui obstiterunt mihi fuisti adjutor:
4 Liberavisti inquam me pro multitudine misericordiæ nominis tui e rictibus paratis ad devorationem,
5 E manu quærentium animam meam, e compluribus afflictionibus quas habui,
6 E [b] suffocante igne circumquaque, e medio igne, *ita ut* non fuerim exustus,
7 Et [c] e profundi ventre, atque è lingua immunda, & a sermone mendace, a calumnia apud regem per linguam injustam.
8 Appropinquaverat ad mortem usque anima mea,
9 Et vita mea erat propinqua sepulchro intimo:
10 Circumdederant me undique, nec erat qui adjuvaret: aspexeram ad defensionem hominū; sed non erat.
11 Itaque recordatus sum misericordiæ tuæ, Domine, & operationis hujus a seculo,
12 Tē eximere eos qui patienter sustinent, & servare eos e manu inimicorum.
13 Et extuli ab ira altè supplicationem meam, & a morte liberationem rogavi,
14 Orans [d] Dominum patrem Domini mei, ne derelinqueret me die afflictionis, tempore superborum, quo deficiebar auxilio.
15 Laudabo nomen tuum assiduè, & cantabo te celebratione, quòd exaudita fuit oratio mea.
16 Nam servasti nos e perditione, & exemisti me e tempore mali.
17 Propterea celebrabo atque laudabo te, & bene dicam nomini tuo domine.
18 Cùm adhuc junior essem, antequam oberrarē, quæsivi sapientiā manifestò oratione mea:
19 Coram templo oravi pro illa; & ad extremum usque requisiturus sum illam.
20 Tanquam de flore dematurescente uva, lætatum est cor meum de illa: ingressus est pes meus [e] rectā, a juventute mea investigavi illam.
21 Inclinavi aurem meam parumper, & accepi,
22 Multamq; adeptus sum mihi eruditionem: progressio a me facta est in illa.
23 Ei qui tribuit mihi sapientiam, potentiam tribuam.
24 Cogitavi enim de exercenda illa, & æmulando bono, & haudquaquam pudore afficiar.
25 Decertavit anima mea de illa, & [f] effecta fame accuratè incubui,
26 Manus meas extendi in sublime, cùm ignorationes de illa animadverti:
27 Animam meā direxi ad illam, [g] & purificatus inveni illam:
28 Cor possedi conjunctum illi inde a principio:
29 Propterea nequaquam derelinquar.
30 Et cor meum turbatum est in quærenda illa, propterea comparavi possessionem bonam.
31 Dedit Dominus linguam [h] ut sit merces a me; itaq; ea laudabo ipsum.
32 Appropinquate ad me, ô ineruditi, & commoramini in eruditionis domo.
33 Quare cunctamini? aut quid dicitis? interea cùm vestræ animæ sitiant valde.
34 Aperto ore meo loquutus sum, comparate vobis sine argento *sapientiam*.
35 Collum vestrum supponite jugo, & suscipito anima vestra eruditionem: propè est ut inveniatis eam.
36 Aspicite oculis vestris me laboravisse, & mihi ipsi requiem multam invenisse.
37 Participes estote eruditionis [i] cum magno numero pecuniæ, & multū auri possidere cum ea.
38 Lætetur anima vestra de misericordia [k] illius, & ne pudeat vos laudationis illius.
39 Operamini opus vestrum [l] ante tempus illud, & dabit mercedem vestram suo tempore.

[a] Græ *calumnie.*
[b] Græ. *suffocatione ignis.*
[c] Græ. *in regione.*
[d] Græ. *in purificatione.*
[e] Græ. *merces meam.*
[f] Græ. *in illa.*

ANNOTATIO.

7 E profundi ventre] *id est, ex imo inferis; ut ipse loquitur infrà versu 9.* 14 Dominum] *manifesta distinctio Patris & Filii: ut procedente tempore magis magisq; innotuit Trinitatis mysterium, quemadmodum observavimus 1. Schem. 7. Danijel. 9. & Chaggai 2. & alijs locis.* 25 Effecta fame] *id est, cùm ea gustata amplius esurirem & sitirem illam: metaphora elegans.* 31 Ut sit merc.] *id est, ut ea demum compensatione agnoscam beneficentiam ipsius erga me, & laudationem pro mercede retribuam ei.* 37 Cum magno num.] *id est, quæ eruditio est maximarum divitiarum loco, & veras confert divitias.* 38 Illius] *nempe Dei, ut Græcæ vocis apertè distinguit genus.* 39 Ante tempus illud] *nempe quo Deus (ut mox subjicit) singulis mercedem suam decursa hac vita daturus est, justus judex, & solus sapiens, atque benedictus in sempiterna secula.*

FINIS.

παντοτε δοξα Θεῳ.

IESV CHRISTI D. N. NOVVM TESTAMENTVM,

Theodoro Beza Interprete.

Additæ ſunt ſummæ breues doctrinæ in Euangeliſtas, & Acta Apoſtolorum.

ITEM,

Methodus Apoſtolicarum Epiſtolarum ab eodem autore, cum breui phraſeon, & locorum difficiliorum expoſitione, ex ipſius autoris maioribus annotationibus deſumpta: paucis etiam additis ex Ioach. Camerarij notationibus in Euangeliſtas & Acta.

LONDINI,

Excudebat Thomas Vautrollerius, Typographus.

ANNO M. D. LXXXI.

Cum Priuilegio Regiæ Maieſtatis.

NOBILISSIMO AC ILLVSTRISSIMO DOMINO D. HENRICO, COMITI HVNTINGDONIAE, HASTINGVAE Domino, &c. consilij Maiestatis Regiæ, in parte boreali Præsidi.

FATENTVR omnes, Ecclesiæ Dei perneccessarium esse, vt extet vtriusque Testamenti fidelis Latina versio, quæ etiam si extaret, inutilis tamẽ esset Ecclesiæ, nisi omnium hominum manibus ea assiduè tereretur. Nam si (vt dici solet) auaro tam deest quod habet, quàm quod non habet, iudicandum erit non minus Ecclesiæ deesse versionem eam quæ negligitur, quàm si illa omninò careremus. Itaque quum ad professionem Theologicam in hac inclita & celeberrima ciuitate vocarer, partem autem Noui Testamenti interpretandam sumpsissem, indicaui mihi etiam versionem aliquam esse assumendam: quæ si adhuc recepta minus esset familiaris tamen opera mea auditoribus redderetur. Quum autem nostra memoria fuerint multi viri doctissimi qui diligentem in conuertendis Noui Testamenti scriptis operam nauauerint, quorum studia laudo, & illis quantam possum, habeo gratiam, hoc tamen cum eorum venia dictum esse velim, & cum omnium ferè doctorum hominum assensione à me dictum iri confido, Noui nempè Testamenti Bezæ versionem, omnium castissimam esse & purissimam. Itaque meum esse existimaui procurare, illa non tantùm vt extaret, sed etiam velut à vulgata versione quamminimum abesset, sic in eius locum in schola & in Ecclesia succederet, donec (quod vt aliquando fiat à Deo peto) ex Principum Christianorum voluntate, aut illa ipsa, aut melior aliqua, communibus quasi suffragijs ab omnibus reciperetur. Quòd autem aliquando mihi ab ipso Beza relictum onus fuisset, vt eius breuiores annotationes in Gallicam linguam inflexa ad vulgi captum interpretatione cõuerterem, & quæ occurrunt subinde difficiliores & minus vsitatæ phrases, cum in verbis tum in sententijs, breuioribus notis explicarem: opus institutum importuna illa Ecclesiarum nostrarum vexatio abrupit, atque in aliud illud tempus differre me coegit: Fecit tamen illius de me iudicium, vt ingratum illi minimè fore putarem, quum is tantam mihi concessisset in sua libertatem, si dum integras illas annotatiunculas cum versione ab ipso coniunctas edi curarem, notas eas adijcerem Latinas, quas mihi concesserat vt Gallicas ederem. Porrò in his scribendis, illud meum fuit consilium, vt quemadmodum opus ipsum est ab ipso Beza profectum: sic etiam & quæ iam obscuriorum locorum interpretationis gratia coniunguntur, ea omnia ita ex ipsius maioribus annotationibus transferrentur, vt integrum opus Bezæ meritò censeretur. Meum sanè iudicium, aut nunquam aut perraro sequutus sum: Bezæ verò iudicio omnia vt in eius agens fundo permisi, si pauca excipias, quæ ex Ioachimi Camerarij viri doctissimi, & amantissimi ipsius Bezæ, notationibus transtuli, maximè in quatuor Euangelistas & Acta, vbi minus annotatum fuerat à Beza. In Paulinas autem & aliorum Apostolorum Epistolas solum Bezam ideò sum sequutus, quòd pauca viderentur in earum expositione ab illo prætermissa. Huic porrò curæ dum incumberem, maiores illæ annotationes in quibus phrases & obscuriores locos diligentius examinat, perpetuò mihi ob oculos versabantur: versabantur etiam minores, quibus diligẽtius methodum persequitur, illæ quidem, Serenissimæ & suis non minus quàm regijs virtuti-

bus, ſplendidæ Elizabethæ Reginæ inſcriptæ, hæ verò Illuſtriſſimis Principibus, Ducibus, Marchionibus, Comitibus, Baronibus, & cæteris generoſis Dominis Euangelium in Galliæ regno amplexis. Hæc faciebant vt quæ qualisq; eſſet Eccleſiæ Chriſti conditio, aſſiduè mihi in mentem veniret. Cùm enim celeberrimum illud Sereniſſimæ Reginæ ſe nomẽ offerret, non poteram non beatæ illi Angliæ veſtræ conditioni gratulari, quæ fœlix æc nimium fœlix omnium iudicio cenſetur, modò tamen, vt Poetæ verbis vtar, bona ſua norit: Miſeranda porrò noſtrarum Eccleſiarum ſeruitus dies nocteſq; ſe mihi offerebat, quæ non minus triſtitiæ, quàm veſtra incolumitas lætitiæ argumentum afferebat. Veſter quidem ſtatus mihi gratas illas promiſſiones de pacata Eccleſiæ forma, & de quiete quæ nobis ad tempus eſſet concedenda, admonebat, quibus promiſſionibus euentum videbam reſpondere. Quanuis enim vos aliquando Dominus vexaſſet duriter, & quaſi ad momentum concuſſiſſet, noluit tamen virgam impietatis requieſcere ſuper ſortem veſtram, ne mitteretis ad iniquitatem manus veſtras, ſed decurtauit Dominus dies illos propter electos ſuos, quod fecit quando & quomodo voluit, iuſtè tamen fecit. At noſtræ, quantas noſtri non audiuere patres, ærumnæ, in duriſſimis noſtris caſibus, & triſtiſſimis Eccleſiæ calamitatibus, mihi triſtem quidem carni, veram tamen nec nobis inutilem proponebant, noſtri Magni Prophetæ ſententiam, qui dicerct, Non eſt diſcipulus ſupra magiſtrum, &, Si me perſequuti ſunt, & vos perſequentur. Quod etiam Gentium, id eſt, noſter Apoſtolus expertus eſt, quodq; nos experturos longè ante prædixit, oportere nos per multas oppreſſiones ingredi in regnum Dei, & omnes qui piè volunt viuere in Chriſto, perſequutionem paſſuros. Itaque quum omnium noſtrùm communis ſit fides, vna futuræ vitæ expectatio, diuerſa tamen conditio: agnoſco ſcilicet, in hac tanta diuerſitate Deum iuſtum, veracem, & fidelem: qui quod promiſit, in tam varijs rerum euentis, conſtantiſſimè præſtet. Hæc apud me ſæpiſſimè cogitans, atque in his ſapientiſſimam Dei ſapientiam adorans, leuabam curas meas, & anxias nimis animo pellebam ſollicitudines. Sic labori iſti meo ſenſi non parum leuationis adferri, quum, non quid multos facere memini, & in quo ipſe non ſemel peccaui, inani rerum deſiderio me affligebam: ſed meipſum diuinis admonitus exemplis, ad ardentes concipiendum preces cohortabar, quibus petebam, vt veſtræ fœliciſſimæ genti daret Dominus aures ad magis atque magis audiendum, oculos ad amplius atque amplius videndum, cor autem ad verè ſentiendum, quantos benignitatis ſuæ theſauros vobis aperuerit ille, qui quum in Chriſto ſibi reconciliauit mundum, nunc per Euangelij ſui prædicationem vos precetur vt ſeriò ad Chriſtum ab operibus mortuis conuertamini. Nobis autem noſtriſq; adeò ad hunc vſque diem miſerè & crudeliter vexatis, Dominus tandem dimitteret peccata noſtra, illisq; debitas pœnas. Negare certè non poſſimus quin nos in penetralia ſuæ veritatis deduxerit, quin ſæpè noſtri miſertus, in noſtram perniciem iam depromptas ſagittas, in pharetram condiderit: fatemur tamen ingenuè, nos de his ſeriò vt par erat non cogitaſſe, atque vt innumera alia ſilentio præteream, quin hominem, brachium noſtrum poſuerimus, non inficiamur. Iuſtum itaque Dominum eſſe agnoſcebam, & vias eius eſſe iudicia: hæc inquam, ſuſceptum laborem ſi non omninò leuabant, ex parte tamen minuebant, & dulces mihi meas reddebant vigilias. Tales ergo in opere faciundo meæ erant cogitationes. Non abs re autem videbitur, ſi de mei etiam inſtituti ratione aliquid dicam: Primùm, etſi pro ea ingenij & doctrinæ mediocritate quam mihi Dominus cõceſſit, aliquid afferre potuiſſem, quod ad Euangeliſtarum & Apoſtolorum explicationem non inutile fuiſſet: quum tamen mihi ſemper inuidioſum fuerit fucorum illud genus, qui aliorum aluearia expilant, alienoq; labore inuenta verbis in ſe tranſmouent, & ea pro ſuis venditant, tum verò maximè eorum, qui vſque adeo pudorem omnem abiecerunt, vt eos manifeſti plagij non pudeat, exiſtimaui turpe mihi fore, ſi ad idem ſaxum impingerem ad quod alios alliſiſſe damnabam. Ea porro cauſa fuit, cur in hoc opere Bezæ ſententia tanquam [illegible] commentationi impoſitis terminis me continuerim, interea maiorum illarum annotationum tanquam ſpecimen tradens, vt ſi quibus plus ſuppetit otij, eas tamen nondũ euoluiſſent, ſaltem ex notarum mearum lectione intelligerent quantum ex illis fructus eſſent percepturi, ſi modo ad illas diligenter euoluendas animum appellerent. Quum autem plerique omnes homines qui in Eccleſia cenſentur, aut Magiſtratum geruntur, aut Eccleſiæ Dei præſunt, aut priuatorum hominũ ſunt loco, iis omnibus vtilem meam qualem-

cun-

cunque operam futuram iudicaui: Si enim aliqui sint quibus voluntas (quæ semper adesse debet) & otium adsint, eorum doctas legendi commentationes, qui in Nouum Testamentum scripsere, quales nostra memoria Dominus multos excitauit: tantùm abest vt hæc mea ab instituto illos reuocare debeat opera, vt potius ad tam præclarum studium illos sit prouocatura. At verò siqui sint, qui aut præter muneris amplitudinem, aut magnam negotiorum molem ita distineantur, vt amplius illis vacare tam sanctis studijs non liceat, quum eis in illa rerum difficultate versantibus indignum sit, non quotidie aliquid operæ dare ediscendæ eius sacræ voluntati, cuius exercent iudicium: optimè sanè illis consultum erit, si quod Tullius de Cyri pædia fecisse se scribit, Nouum istud Testamentum assiduis & quotidianis lectionibus terant. Quantum autem ad priuatos attinet, etsi non tanto negotiorum onere premuntur, multi tamen, vt ad rem natura sumus attentiores quàm decet, causificantur sibi per negotia non licere tot & tantos doctorum commentarios euoluere, quibus hoc meo labore satisfeciſſe nemo non iudicabit, quod & illi vel me tacente facilè agnoscent. Vt autem de Verbi administris aliquid dicam, in quorum gratiam hæc esse potissimùm à me scripta fateor: sic omnia mihi temperasse videor, vt doctis, mediocribus, & qui infra mediocritatem adhuc subsidunt benè meo quidem iudicio consuluerim: Sanè si qui sint doctiores qui vitio indulgeant, non hîc illi quod satis erit, si sit publicè dicendum, inuenient: non etenim sic eos leuabit à studijs meus labor, vt non apud seipsos commentari, & magno studio consequi sit illud necesse, quoties apud populum erit dicendum, si modò cum fructu docere volent: Erit tamen hæc strenuis & diligentioribus veluti vigiliarum epitome, vt in memoriam studiosam illis reuocet commentationem. At mediocribus, & minus doctis, duarum præstantissimarum in docendo rerum vsum ostendent, Methodi, & Grammaticæ interpretationis, modò in vtraque aurcam teneant mediocritatem, id est, vt neque ambitiosè nimis Methodicos se & Linguarum peritos ostentent, nec nimis superbè vtrunque fastidiant, in quæ vitia nimium multos incidere quotidie videmus: quorum dum hi ignorantiam affectatam, illi inanem pompam sectantur, vtrique à simplici illa docendi ratione quam nobis Paulus præscribit, absunt longissimè. Sed hîc non est de his amplius disputandi animus, fortassis alias commodior dabitur de his differendi occasio. Cur autem nomini tuo, Domine Nobilissime & Comes Illustrissime, hæc inscribi voluerim, multæ graueſque causæ fuerunt, quas non ita necessarium fuisset enarrare. Si quibus Anglia claditur terminis, ijsdem nostra hæc opera terminaretur finibus. Nam vel argumentum, & operis materia satis ostendit ijs qui te norunt (norunt autem omnes Angli) cur tuæ potissimùm Amplitudini offeratur. Sed quoniam & ad eos quoque hæc forsan peruentura est lucubratio, qui non ita bene norunt quibus te virtutibus Deus ornauit, mihi aliqua mei facti reddenda est ratio, vt alijs possit etiam tuum exemplum ad amplectendum ex animo Christi Euangelium, prodesse. Primùm quidem fateor opus minimè dignum fuisse quod tuo nomini inscriberetur, si ea respicias quæ à me sunt profecta. Præter operam enim, & aliquam tenuem iudicij exercitationem, nihil meum dici potest. Sed quia videram maiores illas annotationes Sereniſſimæ Reginæ Elizabethæ: minores autem Gallorum procerum, quos non puduit Euangelij Christi, quorum maior pars quieſcit à suis laboribus, nomini inscriptas: quum inter Anglos Proceres ad Regiam familiam proximè accedas: nemo autem sit inter Proceres, qui magis quàm tu virtutem illam heroum nostrorum Euangelicam admiretur & referat, putaui non absre fore, vt si quibus & familiæ & gentis & animi nobilitate accedis, ijsdem etiam eodem in opere coniungereris. Quum autem eæ virtutes eius sint generis, vt etiamsi in ijs æquales non habeas multos, habeas tamen qui sibi etiam aliquid tecum commune vendicare possint. In ijs equidem quæ verè Christianum principem decent charitatis officijs, quoniam neminem noui qui tuam beneficentiam erga Christi exules superet: ego quoque Christi exul omnium exulum nomine qui tibi debent plurima, quum & ipse præterea me debere priuatim sentiam, has offero meas in exilio meo laborum primitias, in quibus si nihil est à me profectum quod tua Amplitudine sit dignum, alia tamen exalijs sumpsi, quæ meam tenuitatem suis diuitijs abundè compensent. Quod si meam hanc erga tuam Amplitudinem addictiſsimam voluntatem, cum minimè beneficii-

orum acceptorum immemorem probaueris, magna mihi beneuolentiæ Diuinæ accessio facta videbitur. Dominus Spiritu suo prudentiæ, fortitudinis, consilij, & timoris, te magis ac magis locupletet. Vale. Londini, sexto Calend. Nouembr. Anno Domini milleſimo quingenteſimo ſeptuageſimo tertio.

Tuæ Amplitudini addictiſſimus
P. Loſelerius Villerius.

ILLV-

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI LVDOVICO BORBONIO, PRINCIPI CONDENSI, &c. CAETERISQVE ILLVSTRIBVS ac generosis Ducibus, Marchionibus, Comitibus, Baronibus, ac Nobilibus dominis, in Galliæ regno verum Christi Euangelium amplexis, THEODORVS BEZA *Vezelius, Geneuensis Ecclesiæ minister, gratiam & pacem à Deo Patre, & Domino nostro Iesu Christo.*

ADFERO tibi, Illustrissime Princeps, cæterisq; vobis vera Christi cognitione per clementissimi Patris cœlestis misericordiam nobilitatis, Noui illius fœderis libros, aliquot antè annis à me in Latinum conuersos, nunc vero quanta quidem à me fide ac diligentia fieri potuit, recognitos, & breuibus doctrinæ in eis comprehẽsæ summis illustratos: munus Ecclesijs Dei (quarum ex Christianissimi Regis edicto tutores & alumni estis) vtinam tam vtile, quàm id vobis gratum ac iucũdum fore confido. Quìdni enim hoc mihi de vobis pollicear, qui quàm vos Christi & Euangelij non pudeat, coram vniuerso mundo tam fortiter tamque constanter declaraſtis? Et quibus, quæso, potius quàm vobis, eius quæ hìc traditur doctrinæ, non approbatoribus modò, sed etiam assertoribus ac vindicibus, meos istos qualescunq; labores consecrarim? At enim (dicẽt nonnulli) nihil istis opus erat. En igitur consilij mei rationes paulò altius repetitas.

Intolerabiles sunt omninò qui nouitatis studio vetustatem damnant: sed ij quoq; magnam reprehensionem merẽtur quibus nihil nisi vetustum sapit. Obsecro enim, qui veteres nunc sunt, annon aliquando fuerunt noui? Sed & illud omnibus non contentiosis ingenijs constat, nulli vnquam seculo defuisse, qui Dei veritatem vel de industria vel præ ignorãtia obscurarent. Imò etiam liquet, quãuis nunquam ita seuerè vltus sit Deus mũdi perfidiam vt Ecclesiam suã penitus destituerit vera verbi sui notitia, nõ semper tamen parem fuisse intelligentiæ mensuram, in ijs etiam quæ sunt ex præcipuis nostræ religionis capitibus. Itaque vetustissimi sunt nonnulli quoque falsissimi & pernicioſissimi errores: adeò quidem vt Paulus etiam ipse iam olim ad Thessalonicenses scripserit, iam tum mysterium iniquitatis perfici cœpisse: & Iohannes, multos iam tum fuisse Antichristos.

His verò morbis nemo certa remedia facilè inuenerit, nisi qui veras eorũ causas cognouerit. Sunt autem hæ quidem multiplices, sed quæ ex vno veluti fonte profluxerint: ex eo nimirum quòd homines à Dei verbo, verbo, inquam, Prophetarum & Apostolorũ libris comprehenso, ad sua commẽta deflexerint. Sublata enim luce illa quam in Ecclesia Dei vnicam ac planè singularem esse qui nõ videt, nihil planè videt, quid aliud consequi potuit quàm vt cæci in tenebris errarent?

Neque vllo modo audiendi sunt qui aliter iudicant. Quid enim? (inquiunt) annon hæretici verbum Dei prætexunt? Itaq; regula aliqua opus est, qua falsę interpretationes verbi plerunq; ancipitis & ambigui à veris distinguãtur. At quænam erit hæc regula? Hic alij nobis inanissimũ illud suum CATHOLICVM obtrudunt, quod semper & vbique apud omnes obtinuit. A quibus si pergas quærere ecquid sit huiusmodi, ibi necesse est vt tanquam in luto hæreant, quum de pleris q; controuersiis quæritur.

Alij Concilia & veteres Canonas sibi proponunt, præfixis etiam magnificis titulis, quasi inde sarcienda sit Ecclesię cõcordia: sed infœlici successu. Multas enim Synodos (de ijs loquor quæ non sunt apertè damnandæ) in ijs etiam quæ ad doctrinam spectant, nescio an quisquam

nũc ignoret, nõ obſcurè tãtùm ſed etiam imperitè ſæpe iudicaſſe. Itaque prouinciales ſæpe à generalibus ſunt correctæ. Sed quid ſi prouinciales interdũ rectius quàm vniuerſales ſenſerunt? Hoc autem ita eſſe, facile animaduertet quiſquis vel vnicam Gangrenſem cum multis quas OEcumenicas vocãt, compararit. Omitto quod ipſa temporum hiſtoria manifeſtè probat, optimis etiã illis temporibus, (ſi cum poſterioribus conferantur) eam fuiſſe Epiſcoporum partim ambitionem, partim futilitatẽ & ignorantiam, ac multorum etiam apertiſſimam ac deſperatiſſimam improbitatem, vt Satanam planè cœtibus eorum præfuiſſe, vel ipſi cęci facillimè perſpiciant. Quid ſi igitur Synodos ab eo tempore coactas, quo manifeſtiſſima tyrannis Eccleſiam oppreſſit (vt recentem iſtam Tridẽtinam) pro regula nobis proponamus? Quid verò quòd ne illæ quidem probatiſſimæ Synodi de vllis religionis capitibus, niſi de vno & altero, conſtituunt? Quid quòd quorũdam malitia, falſæ epiſtolæ, ſuppoſita decreta, ementiti infiniti canones irrepſerunt? Nota eſt illa Bonifacij Romani pontificis fraus, Auguſtini temporibus in Africano concilio deprehenſa, quam nuper ineptiſſimus ſimul & impuriſſimus quidam apoſtata, tibi, Illuſtriſſime Princeps, à ſcelerata ſua audacia non ignotus, conatus eſt excuſare. Quid igitur in ijs regionibus in quibus omnia illis licuerunt, inauſum & intentatum perditi homines reliquerunt? Et de Concilijs quidem hactenus.

Alij igitur ad orthodoxorum Patrum quæ vocãt ſcripta confugiunt. Sed quoſnam tandem, quæſo, ex tanto numero deligemus? Vetuſtiſſimos enim paucos habemus: (id eſt vſq; ad Conſtãtini tempora) inter quos Latini certè excellunt, eiuſmodi tamẽ vt ne ipſi quidem Patrum admiratores in ijs ſine multis exceptionibus acquieſcant. Ætatem ſequentem vſq; ad imperij Romani manifeſtam inclinationẽ, exercuit Arius in primis, deinde Macedonius Pneumatomachus, ſed multò magis Neſtorius & Eutyches, in Oriente præſertim: quibus maxima clariſſimaq; ingenia ſeſe oppoſuerunt, nec vlla fuit ætas doctorum epiſcoporum feracior. Occidẽtem verò exercuit in primis Pelagiana factio, cuius reliquiæ etiãnum hodie Eccleſiam vaſtant. Sed hîc peto vt ſine cuiuſquã iniuria mihi liceat dicere quod res eſt. Quæro igitur quem potiſſimum aut quóſnam ex iſtis velint pro hodiernarũ controuerſiarum diremptoribus habere. Primùm enim hoc (ſicuti par eſt) omnes ipſi recuſabunt. Clamant enim vna veluti voce, adferre ſeſe quod dedit Dominus, nec ijs quę docent aliter ſtãdum quàm ſi ex Verbo Dei ſcripto comprobentur. Notæ ſunt his de rebus, Cypriani, Auguſtini & Chryſoſtomi in primis voces, quibus ad vnicam ſacrã Scripturam nos reuocant. Dicam etiam aliquid amplius, bona (vt ſpero) cum eorum venia qui in illorũ ſcriptis ſunt verſati. Iam tum iaciebat in Græcia Satan prima mortuorum inuocationis fundamenta, quibus tantùm aberat vt ſeſe opponerẽt nonnulli primæ notæ Epiſcopi, vt alij quidem alioqui pij & docti, tamen in ſcribẽdis encomijs eloquentiam ſuam immodicè prorſus oſtentarent: alij indoctiores nulli æquè rei atque vanis neſcio quibus ſtudijs, quibus Græca gens ſemper dedita fuit, vt extruendis magnificis templis, honorandæ martyrum memorię, & accumulandis ritibus, incumberẽt: alij partim ignorantia, partim auaritia & ambitione, manifeſta denique improbitate, apertas ſuperſtitiones naſcentes non modò non reprimerent, ſed etiam fouerent. Sed hæc tum in primis mala regnabant: vnum, quòd qui in philoſophorum ſcriptis erant exercitati, parum memores grauiſſimę ac planè Apoſtolicæ illius ſententiæ, Videte nequis ſit qui vos deprædetur per philoſophiam, præterquam quòd in multis ſpeculationibus euanuerunt, vt quum Platonica de genijs & intelligentijs commẽta ad Angelos transferrent, (quod malum videtur ab ipſius Apoſtoli tempore, Angelorum cultum apertè damnantis, inualuiſſe) verbum Dei ad Philoſophorum placita quibus imbuti erant, manifeſtè inflectebant. Hinc illæ liberi arbitrij opiniones planè Ariſtotelicæ, quibus nunc quoque Eccleſia Dei concutitur, & iam tum eſſet peſſundata niſi ſeſe Auguſtinus à Pelagio excitatus oppoſuiſſet, interdum tamen & ipſe in illos humanæ philoſophiæ ſcopulos velut æſtu quodam abreptus: vt alia multa prætermittam, quæ libenter ſanè veluti patrum pudenda, tegi patiãr.

Alte-

Alterum maximum malum fuit, quod velut fatalis quidam morbus omniũ animos inuaſerat, incredibile nimirum ſtudium totam Scripturã in allegorias trãſformandi: in quibus excogitandis adeò ſibi omnes immodicè placuerunt, vt quiuis planè quiduis hîc ſibi licere ſit arbitratus, Vtriq; autẽ huic malo videtur ſanè Origenes occaſionẽ præbuiſſe, homo (vt mihi quidem videtur) omnium qui vnquam de rebus ſacris ſcripſerunt, impuriſſimus: quẽ etſi (vt merebatur) multi execrabantur, nonnulli tamen viciſſim, quòd linguarum & artium cognitione præ cæteris excelleret, admirabãtur: nonnulli verò inuidia potius quàm certo animi iudicio perſequebantur. Neq; verò hoc malum intra Orientem conſtitit, ſed Africam quoque, Italiam, Gallias, & Hiſpaniam inuaſit, adeò vt tota Scriptura in perpetuam allegoriam transformaretur. Interea exorti ſunt Pelagius & Cęleſtinus, (vt Donati ſchiſma taceam) quibus Auguſtinum opponẽs Dominus, effecit vt præcipuorum doctrinæ Chriſtianæ capitum, nempè prouidentiæ, liberi arbitrij, fidei & gratuitæ iuſtificationis notitia, philoſophicis Græcorum Epiſcoporum commentis penè oppreſſa, rurſus emergeret. Et tamen (quod mirum eſt) inualeſcebat eodem tempore mortuorum inuocatio, & ſtulta opinio cœlibatus: quos pudẽdos errores apertè defendit Hieronymus. Creſcebat quoque rituum multitudo, vt queritur Auguſtinus ad Ianuarium: & monachos (in Ægypto & Syria præſertim, gentibus omnium ſuperſtitioſiſſimis) non aliter quàm Angelos pleriq; admirabantur. Preces quoque pro mortuis tum liberius adhiberi cœptæ, & orta de Purgatorio igne Platonica quæſtio: quam tamen in Eccleſijs paſſim non fuiſſe receptam, Auguſtini ſcripta manifeſtè oſtendunt. Ergo (vt tandem ad rem redeam) quos potiſſimùm ex iſta multitudine iudices ſtatuemus? Si apoſtatam illum de quo dixi, audiamus, eos deligem⁹ qui circa Theodoſij magni ſeculum vixerũt. Et certè fateor eo tempore doctiſſimos Epiſcopos extitiſſe. At hoc ego tamẽ affirmo (quod teſtor me nullius inſectandi cauſa dicere) vix poſſe quenquam illorum dari qui non & ſecum ipſe, & ab alijs, multis in rebus, & ijs quidem maximi momenti, diſſentiat. Quod ſi fortè noſter ille apoſtata inficiabitur, tum ego mendax habear niſi ita id eſſe conuicerim. Sed hîc audio quid excipiat. Saltem enim ex ijs ſcriptoribus, inquit, apparebit quæ tum fuerit externa Eccleſiæ Catholicæ forma. Quaſi verò præcipuum ſit hoc noſtrum certamen, ac nõ de doctrina ipſa potius: quaſi ſine exceptione quouis tẽpore recipiendi ſint ritus quoſcunque Apoſtolica etiam Eccleſia vel vt vtiles, vel etiam vt ſuo tẽpori neceſſarios vſurpauit: quaſi denique non ineptiſſimè faciant qui collabentibus ædium fundamentis, de inſtaurando faſtigio laborent. Et quid pluribus opus eſt? Meminerũt, opinor, multi veſtrũm, illuſtriſs. & generoſiſſimi domini, quũ in illa ludicra potius velitatione quam ſeria diſputatione Poſſiacena, de hac re diſſereremus, nos paucis verbis iſtam quam importuni nonnulli (ne dicam proterui) homines medij tãtopere commendant, turbarum componendarum rationem ſic definijſſe, vt diceremus, primùm omnium de doctrina ipſa & fide ex Dei verbo diſceptandũ & conſtituendum eſſe: quæ ſi ſemel eſſet ſtabilita, tum nos de ritibus lõgè facilius trãſacturos: quorum alios vt inanes, alios vt per ſe vel ob aliud ſuperſtitioſos, alios vt prorſus impios reijceremus, alios demũ (quos vel neceſſarios, vel vtiles eſſe conſtaret) non inuiti admitteremus. Quid igitur iſti amplius requirunt? certè hoc vnum illuſtriſs. princeps, vt fidis Dei miniſtris, quaſi ſeditioſè vel ambitioſè omnia nouãtibus, in odium adductis, greges impunè populẽtur. Sunt enim planè eorum ſimiles quos teſtatur Dominus nec in cœlorum regnum introire, nec alios ingredi ſinere: homines profectò omnium qui hodie viuunt, pernicioſiſſimi, & apertis illis Euãgelij hoſtibus multo nocentiores: ac proinde in primis fugiendi vobis Eccleſiarum Dei ex Chriſtianiſſimi regis edicto tutoribus & alumnis, quibus iſti præcipuè, partim ventris & lucri cauſa, partim inuidia & improbitate, partim in eorum quibus aſſentantur gratiam, inſidiantur.

Sed video me in hac ſententia refutanda fuiſſe paulò longiorem. itaque ad rem redeo. Illis autem quid facias qui publicum errorem pro regula religionis ſequendum arbitrantur? qui Patrum &

consuetudinis inania nomina quibusuis rationibus & testimonijs opponunt? qui deniq; vna illa, quam non minus ridiculè quàm falsò catholicam Romanam (id est vniuersalem particularem) Ecclesiam appellant, nituntur? Eos quidem ego dimittendos cẽseo, ne cum ratione videamur insanire?

Quod si nulli istorum de quibus diximus, iudices in hac causa sedere, imò potius ab alio quopiam iudicari debent, in quo tãdem foro tanta ista lis agitabitur? Nempè coram vnius Dei tribunali. Euocetur ergo (inquient isti) ex cœli penetralibus. Imò cur illum ipsi ex illis suis adytis non depromunt? Quoniam scilicet, Deo non muto & silente, (quale est illorum crustaceum numen) sed clarè & apertè loquente nobis est opus. Cedo verò vbi hunc inueniemus? Nusquam certè nisi in eorum scriptis qui (sicut testatur Petrus) diuino impulsu loquuti sunt vt Dei homines: eorum, inquam, quorum doctrinę tanquam fundamẽto superstructam Ecclesiam clamat Apostolus: Prophetarum videlicet & Apostolorũ libris, qui vtriusque Fœderis nomine comprehenduntur.

At enim (dicunt isti) de huius interpretatione quæritur, quam ex Ecclesia petendam esse docemus. Verùm quæ sit Ecclesia, primùm omnium constituendũ erit, quandoquidẽ Satanæ synagoga speciosо etiam Ecclesiæ nomine abutitur. Hoc ipsum autem quomodo nisi ex doctrinę genere statues? Doctrinam autem veram à falsa vnde nisi ex sacris literis discreueris? Successio enim illa in qua nonnulli proram & puppim constituunt, iampridem valere desijt, quum certũ sit pessimos & ignarissimos homines multis iam seculis, bonis & doctis Episcopis successisse, & legitimæ vocationis in Ecclesia illa Romana ne vestigia quidem vlla iampridem apparere. Deinde non personarum, sed doctrinæ, doctrinæ, inquam Propheticæ & Apostolicæ successionem quærimus: vt sit rursus necessariò ad Prophetarum & Apostolorum libros probandæ veræ successionis causa recurrendum.

Traditionis verò nomen, quod nonnulli rursus nihil magis quàm Scripturæ examen metuentes, nobis veluti Gorgonem obtendunt, quid aliud est, obsecro, quàm larua? Nam si de dogmatibus intelligitur, vbi Verbum scriptũ habemus, quorsum non scriptum aliquid? Est enim hoc certè per se illo incertius: nemo autem ex incerto mutuetur certioris probationem.

Sed hîc video multa posse nobis obijci. Primùm enim dicent sese traditionis nomine intelligere, non quòd à nullo prorsus sit scriptum, & per manus duntaxat traditum, sed quòd sacris illis libris quos Canonicos vocãt, non comprehẽsum, potest tamen ex idoneiis alijs scriptoribus probari: adeò vt quod initio non scriptum erat, scriptũ meritò nũc habeatur: quas traditiones Apostolicas vocant, Deinde & illud adferent, se hoc nomine quasdam in Ecclesia vetere receptas dogmatum Christianæ doctrinæ planas & perspicuas explicationes, (vt de homœsio, de duarum naturarum vnione, & similes alias) intelligere. Deligere enim solent homines isti quę certa sunt, & maximè plausibilia.

Ego verò etsi existimo ad hæc abundè à me paulò antè responsum esse quum de Synodis & Patrum scriptis dicerem, tamen habeo quod præterea respondeã. Ista enim primùm omnium non esse sine discrimine recipienda, ne ipsi quidem negabunt. Quam igitur regulam hîc sequemur? Si ab hominum scriptis & autoritate pẽdemus, & fortè de ritibus quęratur, quàm multa hîc comperiemus nõ tantùm diuersa, sed etiam cõtraria? Quũ vetustissimis temporibus de festo Paschę controuersia futilitatem, ambitionem, ignorantiam, peruersitatem deniq; plerumq; totius orbis Episcoporum manifestè probans, in Ecclesiam incidisset, adeò vt non secus quàm si de summa fidei actum esset, totus orbis concuteretur, & vtraque pars ad Apostolicas traditiones confugisset: quid tãdem effectum est, nisi vt vtraque factione suos duces Apostolos (vt aiebant) nacta, incrudesceret certamen? Legatur Irenæi ad Romanum illum stultissimum & ambitiosissimum, nõ Papam OEcumenicum, sed Episcopum epistola, & quæ in singulis Ecclesijs fuerit olim in his rebus libertas, donec tyrannide quorundam opprimerentur, facilè cognoscetur. Nec enim hîc libet singula recensere, quoniam integro volumine nobis ad eam rem opus esset. Quid igitur

igitur hîc ſequemur? Quod comperietur,inquiunt, ab omnibus vbique receptum,vt eſt chriſma,conſignatio crucis,& alia eiuſmodi. Iam ergo concludamus, particulares traditiones excludi vt ſolæ catholicæ recipiantur: qua de re poſteà dicemus.

VENIAMVS ad dogmatum traditiones. Ea verò vel quæ in ſacris libris tradita ſunt explicant, aduerſus hæreticos qui clariſſimis etiam rebus tenebras offundere conſueuerunt: vel quæ totidem verbis nuſquam perſcripta,tamen ex locorum inter ſe comparatione ſunt eruta,proponunt: vel aliquid partim manifeſtè,partim obliquè ſcriptis Propheticis & Apoſtolicis aut adijciũt, aut detrahũt, aut etiam immutãt.Illas verò vtraſq;(cuiuſmodi ſunt quatuor illarum Synodorũ fidei quas vocant expoſitiones) tantùm abeſt vt repudiemus, vt contrà obuijs (quod aiunt) vlnis, quicquid eiuſmodi eſt,libentiſſimis animis amplectamur.

Tertiam autem ſpeciem quomodo tãdem admittendam cenſuerimus? Nam ſiquid adijciendum eſt Verbo illi ſcripto, conſequitur non omnia quæ ad ſalutem noſtram requiruntur,perſcripta fuiſſe in Lege & Euangelio. Cæterùm de Lege hoc dici profectò nec poteſt, nec debet. Iniquus enim alioqui Dominus videretur, quicquam ad eam adijci diſertè vetans. Nec verò me hic mouent Cabaliſtæ,Talmudiſtæ, & totum hoc audacium hominum genus. quid enim à Domino expreſſius dici potuit? Et quàm ſeuerè illam audaciam vltus ſit Dominus,ſiquid in ritibus (nedum in doctrina) adiectum eſſet, tot Prophetarum (id eſt Legis interpretum) de his rebus clamores, tota ſacra hiſtoria, ipſe denique Chriſtus eſt luculentus teſtis. An porrò vel ſuæ Eccleſiæ minus cauiſſe Deum arbitramur, miſſo in terras Filio ſuo: vel Apoſtolos minus in ea re quàm Prophetas,diligentes fuiſſe arbitrabimur? Teſtatur Paulus Epheſijs ſeſe omne Dei conſilium, de ſalute æterna videlicet, ipſis abſque vllo prorſus ſubterfugio expoſuiſſe. Oſtendant igitur quid Paulus docuerit quidẽ, at non perſcripſerit: aut plenam doctrinam Euangelij (quum ipſe potentiam Dei ad ſalutem vocat) in eius ſcriptis comprehenſam eſſe fateantur.Sed quorſum tam multa? quum ad rem ventum eſt,quid iſti proferre poſſunt ab Euangeliſtis & Apoſtolis in doctrina fidei prætermiſſum? Fortaſſis quòd beata illa virgo Maria non ſit in originis peccato cõcepta,quòd virgo perpetuò vixerit,quòd baptizandi ſint infantes, nec iterandus Baptiſmus, ieiunandum in quadrageſima,ſacrum chriſma, aqua benedicenda, conſecranda altaria, crux adoranda, & quid non? Nihil enim iſtorum in ſacris literis comprehendi confitentur. Tranſubſtantiationem autem, confeſſionem auricularem, inuocationem diuorum, Purgatorium ignem,iampridem in ſacris literis,ſed fruſtrà,quærunt. Atqui beatæ virginis Marię conceptum eiuſmodi non modò ſacræ literæ, ſed ne ex veteribus quidem vllus commemorat. Perpetuam autem ipſius ad mortem vſque virginitatem, etſi piè & libenter credo, tamen (quod aliquando te audiente, Illuſtriſſime Princeps,cuidam importuno monacho reſpondi) nihil hoc ad noſtræ ſalutis myſterium pertinet.Sufficit enim nos credere quod res eſt, & ab Euangeliſtis narratur, conceptum eſſe Chriſtum ſeruatorem noſtrum ex Spiritu ſancto,& ex Maria virgine natum. Baptizandos autem eſſe infantes, nec eſſe iterandum Baptiſmum, abſit vt ex nuda traditione, non autem ex Dei verbo, colligamus. Reliqua verò illa quomodo tandem ſacræ literæ exprimerent, quæ nonniſi euerſa verbi Dei autoritate in Eccleſia ſanciri potuiſſe, manifeſtis rationibus euincitur? Sed de his plus ſatis: nec enim ſingularia iſta nunc ſuſcepimus explicanda.

Ad id genus traditionum venio quo de doctrina in Verbo ſcripto comprehenſa aliquid detrahitur,veluti quòd altera Cœnæ Domini pars laicis eſt adempta: quòd verbis Pauli dæmoniacam doctrinam vocantis cælibatum & diſcriminis ciborum legem,adſcripta eſt concepti voti exceptio: & altera illa quam vniuerſaliter valere nonnulli volunt, NISI aliter domino noſtro Papæ viſum fuerit. Sed quis tandem cui chara fuerit Dei gloria, (vt eſſe debet) tam execrandum ſacrilegium ferat? Nam certè ſi quicquam ſcriptæ illi doctrinæ fas erit adimere, neceſſe eſt vt quemadmodum paulò antè iſti dictatam à Spiritu ſancto doctrinam, mancam & mutilam

esse volebant, ita nunc in alijs eam redundare & luxuriari dicant: quod vtrũque piorum aures sine magna offensione ne audire quidem possunt. At enim, inquiunt, ceremonias Legis olim sublatas esse negari non potest. Nos verò de ritibus non agimus, sed de ipsa cultus Dei substantia, cuius partem etiamsi olim ceremonias fuisse censeamus, hoc tamen nihil ad sacrilegam istorum audaciam tuendam facit. Quid mirum est enim Legem ijs adumbrandis sancitam quæ suo tempore futura sperabantur, ad ipsarum rerum lucem ac conspectum disparuisse? Sin autem isti sublatas veterum agapas, & Apostolicum de idolothytis & suffocato decretum communi consensu abolitum, & vnctionem Apostolicam quam nunc sustulimus, opponant, iterum respondeo, externa hæc esse, de quibus posteà disseremus. Stat igitur illud, doctrinam salutis Verbo Dei comprehensam, non tantùm in vniuersum, sed etiam in singulis vel minutissimis partibus sartam tectam esse oportere.

Tertiam autem speciem earum traditionum quæ vel ipsa fundamenta Christianæ salutis conuellunt, vel ijs fundamentis superstructa subuertunt, quid attinet commemorare? Eiusmodi sunt, Romani pontificis primatus, inuocatio diuorum, preces pro mortuis, idolorum fabricatio & adoratio, liberi arbitrij, meriti, indulgentiarum, cæterarum denique eiusmodi spurcitiarum magistrales quas vocant determinationes: quæ quum nunquam nisi conuulsa doctrinæ cælestis autoritate stabiliri potuerint, nimium sunt impudentes qui vel falso Ecclesiæ nomine appositio, vel opposita longi temporis præscriptione, illas validari potuisse existimant.

Age igitur hunc locum tandem concludamus. Catholicos ritus qui putant necessariò retinendos, valde hallucinantur. Sunt enim etiam catholici quidam errores, qui paulatim in Ecclesiam, plerorumque Episcoporum partim ignorantia, partim negligentia, partim praua imitatione, atque adeò ambitiosissima auaritia, & auariſſima Romanorum in primis præsulum ambitione, inuaserunt. Deinde quum in ritibus instituendis habita semper sit à prudentibus hominibus & temporis & loci & personarum ratio, quis non videt in hoc rerum genere ineptissimos esse qui variatis circumstantijs non modò nihil mutandum, sed etiam quæ optimis de causis vel temporis spatio vel alio quouis modo abolita sunt, tamen quoniam vetusta sunt, in vsum reuocanda putant? Iam verò quid ijs fiet quæ in manifestas idolomanias degenerarunt? quæ infœlicissimo seculo, & Deo nostris peccatis irato, pauculis quibusdam frustra initio reclamantibus, obtinuerunt? quæ denique vt nondum planè sint vitiata, tamen eiusmodi sunt vt integra diutius retineri vix ac ne vix quidem possint?

Hîc verò mihi in mentem venit vox illa hominum (vt sibi quidem videntur) acutissimorum, qui non transformandã, sed reformandam Ecclesiam arbitrantur. Reformationem vocant, eorum rituum qui florente, vt loquuntur, Ecclesia obtinuerunt, (sublatis nonnullis quæ temporum iniuria velut rubiginem quãdam illis obduxerunt) restitutionem: quę nisi à nobis admittatur, Ecclesiam transformari, & penitus suo decore priuari contendunt. Bella certè & speciosa oratio, sed à Satanæ spiritu profecta, quitũ demum se prodit quum ad rem ventum est. Tum enim nihil adeò turpe est quod isti vetustatis fuco illitum, pro bello & venusto non obtrudant. Exemplo sint G. Cassandri & ipsius discipuli (futilis, inquam, illius apostatæ, cuius nomine has chartas commaculare nolui) inanissimæ de his rebus rhapsodiæ. At ego exemplum Ezechiæ regis tantopere celebratum sequutus, longè malim eos imitari qui offendiculum in publica via positũ, etiamsi quis sit alioquin aut aliquando fuerit ipsius vsus, è medio tollendum cẽsent, potius quàm monitores adhibendos qui prætereuntibus denuntient ne per imprudentiam ad illud impingant. Quid si enim qui admoniti sunt, non pareant, vel monitores officium non faciant? Deinde præterquam quòd in plerisque hypothesibus non tantùm ab istis dissentio, sed etiam ipsos planè abominor, in ipsa thesi non possum illis assentiri. Nam si formosissima Ecclesiæ species, ipsumque adeò archetypon à nobis quæritur, id ego esse puto quod ab Apostolis ipsis (cuiusmodi artifices nec habuit vnquã, nec habitura est Ecclesia) nõ tan-

tantùm, vt isti volùt, inchoatum, siuè primis lineamẽtis adũbratũ, sed viuis additis coloribus quamdiligẽtissimè & quamuenustissimè expressũ fuit: à quibus quãto abfueris lõgiùs, tanto magis ab operis regula discesseris. Cuiusmodi autem illud fuerit, cur non aliũde quàm ex ipsorummet scriptis & Apostolica Lucæ historia (quẽ ego quidẽ hac in re pictorem longè excellentissimũ fuisse concedo) petẽdum esse credam, facit eorum tum inter se discrepantia, tum etiam (vt ingenuè loquar) vanitas, qui Apostolicas quas vocant traditiones sparsim commemorarunt, aut etiam collegerunt: cuiusmodi sunt ridiculæ illæ & falsissimæ informationes quæ Clementi tribuuntur, & Apostolici nonnulli Canones, iam olim inter reiectaneos libros numerati. Quòd siqui obijciant non omnia ab Apostolis vel à Luca fuisse perscripta, quæso cur ita censent? an quia pauca continent? Imò verò vtinam ea paucitate contenti fuissent qui se Apostolis iactant successisse. Neque enim voluit abrogari Dominus Mosaicos ritus vt alij substituerentur: & si iudaizare non licuit, multo minus gentilissare oportuit. quod si veteribus Episcopis in mentem venisset, Christiana religio, neque tam citò, neque tam turpiter, primùm in ceremonias vanas & ludicras liturgias, deinde etiã in manifestissimam superstitionem, ac tandem etiam in atheismum degeneraſſent. Verè enim Paulus atheos vocauit qui vnum verum Deum ritè non colunt. An verò quia hoc argumentum Apostoli propriè non tractarunt? Imò certè quædam est impietatis species, Spiritum sanctum arbitrari quantam oportuit, ecclesiæ rationem nõ habuisse. & hoc ausim ego affirmare, qui diligenter Lucæ historiam & Apostolicas epistolas legerit, eum non modò præcipua illa Ecclesiasticæ administrationis capita, sed etiam penè singulas eius partes ex ijs optimè cogniturũ: vt traditionibus illis non scriptis locus penè nullus relinquatur. Sed vtut sit, quũ inter illas penè infinitas traditiones exacta distinctione sit opus, ad quam tandem amussim illas exigemus? Nam neque ex vetustate, neq; ex scriptorum autoritate, neque ex eorum multitudine à quibus approbatæ fuerint, satis firmum argumentum colligi posse demonstrauimus. Itaq; vno verbo Dei, verbo inquam illo à Prophetis & ab Apostolis in publicas tabulas relato, nobis opus est, ex quo sanctas à prophanis, vtiles à damnosis aut futilibus, necessarias à superuacaneis distinguamus, & distinctas optima quadam ratione stabiliamus.

Quòd si ad rituum diiudicationẽ prę-ire nobis verbi scripti lucem necesse est, quãto magis ad dogmatum ipsorum cognitionem nobis eadem ista lux præeat oportet in quibus longè magis cęcutiunt homines, & multò periculosius erratur? Nam si nihil (vt antè ostendimus) in doctrina nobis est sequendum, nisi quod vel est in verbo Dei disertis verbis expressum, vel ex collatione locorum necessariò consequitur, quomodo mihi à pseudoprophetis cauerim nisi propositam ab eis doctrinam cum ipso Dei verbo compararim?

At enim dices, Quid si & ille verbum Dei proferat? Sic enim Arius illud: Pater maior me est, vrgebat: sic cum Macedonio, de Spiritus sancti persona: cum Nestorio & Eutychete, de naturarum vnione: cum Pelagio, de gratia & natura disputatum est. Sic & hodie de sacramentalibus loquutionibus contenditur, dum alij transubstantiationem, alij consubstantiationem, alij sacramentalem duntaxat coniunctionem ex iisdem verbis, & quidem pauciſſimis, (nempè HOC est corpus meum, & HOC est sanguis meus) eliciunt. Denique, inquiunt isti mediatores, quum incidit controuersia non de verbo sed de sententia, quò tandem potius perfugietur quàm ad Ecclesiam, ad patrum orthodoxorũ scripta, ad Synodos denique germanas ac legitimas? Ego verò (vt antè dixi) nec Ecclesiæ nec Patrũ, nec Synodorum testimonia repudianda censeo, sed multiplici cautione vtendum esse arbitror.

Primùm enim siquid sine Dei Verbo affirmatur, frustra Ecclesiæ, Patrum, Synodorum inania nomina prætexuntur, vbi ne Angeli quidem sunt audiendi. Stat enim illud Pauli, Si vel quispiam Angelus è cœlo aliud Euangelium annuntiarit, anathema esto: nec Ecclesiæ est loqui, sed maritum loquentem audire.

Patres autem orthodoxi non alia lege scripta sua legi voluerunt, quàm vt ad Verbi scripti regulam exigerentur. Syno-

dorum denique non eſt hoc munus, doctrinam nouam condere, ſed à Deo conditam ex eiuſdē Verbo confirmare. Quæ ſecùs fecerint, impiorum ſunt cathedræ, & deriſorum ſcamna, quæ fugere iubemur vt beati ſimus.

Deinde ſi de interpretatione Verbi ſcripti quæritur, teſtes quidem illos (vt dixi) minimè repudio, ſed primùm omnium veram Eccleſiam à Satanæ ſynagoga: ſuſpectæ nec damnatæ fidei Patres ab hominibus vel manifeſtè imperitis, vel hæreticis, vel alioqui ſuſpectis: Synodos quoq; legitimas & minimè dubiæ fidei, à tyrannicis concilijs & cœtibus aduerſus Chriſti veritatem coactis: veros denique libros à ſuppoſititijs accuratè diſcernendos arbitror.

His verò conſtitutis, tum iſtos ego non vt iudices, (iudex enim eſt vnus Deus ex ſcripto ſuo verbo) ſed vt iuratos & vocatos teſtes audiendos dico: & quidem eo modo quo à peritis iudicibus in forenſibus controuerſijs teſtes audiri ſolent, ita videlicet vt ſui etiam teſtimonij cauſas reddant, cauſas, inquam, non aliunde quàm ex eo ipſo verbo de cuius interpretatione quæritur, allatas. Rectè enim Auguſtinus, humanas rationes repudians, Per Scripturas diuinas, inquit, multo tutius ambulatur: quas verbis tranſlatis opacatas quum ſcrutari volumus, aut hoc inde exeat quod non habeat cōtrouerſiam: aut ſi habet, ex eadem Scriptura vndecunque inuentis atque adhibitis eius teſtibus terminetur. Hæc ille, & rectè quidem. Nam ſi ex ſolo Scripto Verbo ſapere nos oportet, ne aliunde quidem vlla Verbi interpretatio petēda eſt. Sic enim (vt idē Auguſtinus inquit) temperauit Scripturas Spiritus ſanctus, vt quod alicubi obſcurius dictum eſt, clarius alibi explicetur.

Denique quem alium potius quàm Chriſtum ipſum & Apoſtolos ſçquemur? Chriſtus certè Satanam Scriptura abutentem, non aliunde quàm ex eadē Scriptura refutauit. Apoſtoli ex Prophetarum ſcriptis ſua confirmant, & Beræenſes Iudæi laudantur, quòd auditam ex Paulo doctrinam, cum Prophetarum ſcriptis contulerint, vt viderent an hæc ita ſe haberent. Certè non alio telo Nicena Synodus Arium, Conſtantinopolitana Macedoniū, Epheſina Neſtorium, Chalcedonenſis Eutychen, Auguſtinus Pelagium & Donatum iugulauit, Itaque qui Scripturam ſic ambiguam & obſcuram eſſe putant, vt illata aliunde luce indigeat, digni ſunt quos vt blaſphemos conſpuāt pij omnes, & totis animis execrentur.

Nec propterea doctorum ſcripta & interpretationes vitupero, quum ſui verbi in Eccleſia tum voce tum ſcriptis interpretandi autor ſit ille qui paſtores & doctores ad corporis ædificationem cōſtituit: ſed quatenus illis ſtandum ſit oſtendo, eatenus videlicet, vt nihil de ſuo proferant, ne tum quidem quum de ſententia & interpretatione loci alicuius agitur, ſed ex Scripturis ipſis Scripturas ſecundum analogiam fidei interpretentur: quod quiſquis fecerit, ſiue ſit nouus, ſeu vetus, ſeu priuatus, ſeu munus aliquod gerens in Eccleſia, ſiue ſenex, ſiue iuuenis, ſiue ſolus, ſiue cum multis, audiatur. Etſi enim retinendus eſt ordo in Eccleſia Dei, tamen nulli magis fallūtur quàm qui certis locis aut perſonis alligant Spiritus ſancti gratiam. Quinam enim Prophetas occiderunt? quinam Chriſtum crucifixerunt? ij certè quibus tanquam cardinibus ſuſtineri verā religionem oportuerat. Itaq; propheta non ad Sacerdotes illos prophanos, ſed ad Legem & Prophetas populum Dei dimittit. Nec alia verò iampridem fuit Eccleſiæ conditio, reprobato ab ipſis architectis angulari lapide, & in ipſius Dei templo ſedente Antichriſto.

Quid igitur? nempè Dei verbo controuerſias omnes dirimi: & falſum Verbum à vero, ſicut & Eccleſiam germanam ab adulterina: & Synodos à Spiritu ſancto gubernatas, ab ijs quibus Satan præeſt: denique veritatem à mendacio ex Dei verbo diiudicari neceſſe eſt: quia in ijs quæ ſalutis ſunt non alibi nobis patefactam veritatem arbitrandum eſt.

Quæ quum ita ſint, efficiunt illud veriſſimum eſſe, Illuſtriſſ. Princeps, vnde initio diximus, poriſſimum orta eſſe mala illa omnia, quibus Patrum noſtrorum memoria Eccleſia penè oppreſſa fuit: ac proinde hanc vnam eſſe ipſius erigendæ viam ac rationem, ſi ex puro Dei verbo de controuerſijs iſtis decidatur. Ita enim fiet vt de pleriſque ne quærendum quidem ſit, de quibus tamen hodie nonnulli

partim

partim propter ignorãtiam, partim quia proterui & malitiosi sunt, pertinacissimè contendunt. Quæ verò niti Scripturæ testimonijs videbuntur, si non ex consuetudine (quæ quum à Verbo discedit, nullum planè ius in rebus diuinis facit) neque ex certorum hominum veterum seu nouorum nuda autoritate, sed ex locorum inter se collatione, reuocatis ad analogiam fidei omnibus interpretationibus, iudicentur: tum demùm nihil tam difficile occurret quod facilè non intelligatur, nihil tam obscurum, quod non illustretur, nihil tam perplexum quod non planum & expeditum reddatur. Sed istam cognitionem quis tandem instituit? quis actionem istam moderabitur? quinam denique de rebus istis communi autoritate conferent? Ista verò persequi nostri non est instituti, quanuis sæpe ac multum de hoc quoque cogitanti, nonnulla in mentem venerint, de quibus fortassis alius dabitur dicendi locus. Nunc quod instat agamus.

Qvvm igitur ex sacro Dei verbo omnes istæ controuersiæ dirimendæ videantur, hoc in primis curandum arbitror, vt quum non omnes (quod optandum esset) suis illis peculiaribus linguis Hebræa & Græca loquentem Deum possint exaudire, vera & commoda quæpiam vtriusque Testamenti interpretatio habeatur, quod iampridem efficere conati sunt nonnulli: satis autem fœliciter præstitit nemo. Vetus enim editio (cuiuscunque tandem sit) quanuis minimè improbanda, tamen & obscura, & manca, & redundans, ac falsa etiam in multis comperitur: vt de codicum infinita penè varietate nihil dicam. Hanc igitur optimo iure studuerunt multi eruditi & pij homines emendare: quamuis non omnes pari successu. Et tamen quàm hoc sit necessarium, maximo cum dolore fatebitur quisquis Græcos illos etiam eruditissimos scriptores leget, & eorum interpretationes plerunque absurdissimas cũ Hebræa veritate comparabit. Inter Latinos autem, non tantùm idem malum viguit sed etiam alterius (id est Græcæ) linguæ ignoratio, qua plerique laborantes dum à vulgata interpretatione pendent, nodum in scirpo sæpe quærunt, & fœdissimos errores admittunt.

Hæc me igitur causa impulit, vt collatis quàm diligentissimè possem varijs codicibus, & expensis quamplurimorum doctorum hominum sententijs, eorum præsertim quos nostra hæc ætas linguarum peritos, multo certè plures ac doctiores tulit quàm anteà vnquam, repetita vsque ab Apostolorum temporibus memoria, habuerit Ecclesia, eos saltem nonnihil subleuarem qui puriorem interpretationem desiderant. Id autem vt maiore cum fructu fieret, addidi etiam annotatiunculas in quibus & varias interpretationes inter se contuli, & quoad à me fieri potuit, obscurissimorum quorundam locorum sententiam planè ac perspicuè exponere studui. Sed quum spissum illud opus, & valdè (quod expertus profectò loquor) laboriosum, sub incudem reuocatum, & denuò excussum, sic viderem excreuisse, vt eo non satis commodè plerique vti possent, curaui vt absque illis annotationibus seorsim excuderetur: quarum tamen loco mihi substituisse videor quod (si satis rectè à me perfici potuisset) non dubitarem non modò vtilitatis nomine, sed etiam vt valdè necessarium commendare.

Duo sunt enim interpretum genera: vnum, eorum qui quid dicatur (id est res ipsas) propriè non considerant, sed quibus verbis aliquid dicatur, mutato tantùm idiomate declarandum susceperũt. quod munus interpretandi etsi vix ac ne vix quidem ab eo præstari potest, qui res ipsas non intelligat, tamen intra verba consistit. Alterum, eorum est, qui res ipsas pluribus verbis & adhibitis rationibus explicant: in quo genere interpretandi (meo quidem, &, vt arbitror, eruditorum omnium iudicio qui libros eius inspexerint) comperietur magnus ille Iohannes Caluinus, beatę memoriæ vir, & meus in Christo parens (quod sine cuiusquam inuidia dictum sit) veteres & recentiores omnes longè superasse. Itaque etsi interdum in quibusdam, non quod ad doctrinam ipsam attinet (quam ego purissimam ac solidissimam in eius hominis scriptis, si in quoquam alio interprete, semper animaduerti) sed in locorum quorundam explicatione dissertio: tamen de ipsius commentarijs statuo quod in genere scribendi multum dissimili Cicero de Iulij Cæsaris commentarijs iudicabat, eum videlicet sanos

homines à ſcribendo deterruiſſe. Et verò vtinam nobis qui per Dei gratiã miniſterio fungimur in ipſius Eccleſia (ac mihi in primis) in diſcendo & docendo potius quàm in ſcribendo occupatis eſſe liceret. Verùm quid facias? hoc à nobis extorquet partim quorundam aduerſariorum importunitas, quorum conatibus neceſſe eſt veritatis amantes ſeſe modis omnibus opponere, ne ſimplices incauti intercipiantur: partim etiam charitas, quæ nos monet, quicquid accepimus, in fratrum vtilitatem conferre.

Viſi ſunt autem mihi ſemper nimium multi (ſiue quoniam ita eſt, ſiue quòd ipſe potius hallucinor) in eo peccare quòd in Euangelicæ quidem & Apoſtolicæ hiſtoriæ particularibus narrationibus, in quas diuino planè artificio diſtributa eſt, ad quod potiſſimùm doctrinæ Chriſtianæ caput ſingula ſint referenda non animaduertant: multo minus autem in Apoſtolicarum epiſtolarum grauiſſimis illis, & (quod veriſſimè dico) excellenti methodo cõtextis diſputationibus, quis ſit illarum ſtatus, quæ argumentorum ſeries, quis denique ſcopus, parum conſiderent. Hinc factum vt neque pes neque manus ſæpe in quorundam ſcriptis & dictis appareat, & relicto ſcopo ad quaſdam obſeruatiunculas confusè & perturbatè congeſtas deueniatur, atque adeò in pleriſque maximi momenti locis nulla ſententiæ ipſius ratio habeatur. Hinc fit etiam vt apud Paulum præſertim (quo tamen ſcriptore nihil fuit vnquam in ſcribendo iudicioſius) infinita anantapodota & hyperbata imperitiſſimi homines iampridem ſomniarint, & paſſim etiam ſuis in eum commentarijs, magna certè cum ſua ignominia, inculcarint: adeò quidẽ vt interpres ille omnium Dei arcanorum excellentiſſimus, nõ minus fuerit in ſcholis ignotus, quàm ſi nulla eius monimenta extarent: imò non alitereum quàm ſcopulum quẽdam multi refugerẽt. Itaque vt huic malo mederer, conatus ſum in hoc opere, quantum à me præſtari potuit, breues doctrinæ ſummas in hiſtoricis narrationibus annotare, vt quiſquis in illo veluti mari nauigabit, portum ad quem curſum dirigat, ob oculos poſitum obſeruet. In epiſtolis autem operam dedi, vt & ſcopus & ſeries argumentorum, methodus denique intelligi, & omnibus ordine diſtributis genuinæ expoſitiones cognoſci poſſint.

Quòd ſi mihi dederit Dominus vt duo prætereà tandem aliquando adijciam de quibus iam cogito, breuem nimirum vocabulorum quorundam in contextu occurrentium expoſitionem, & prætereà locos communes, ſuis quoſque locis vno verbo indicatos, tum verò me operæpretium feciſſe exiſtimabo. Sed hæc aliquando fortaſſis dabit Dominus. Interea quod mihi datum eſt, Illuſtres & generoſi Domini, id omne vobis potiſſimum, veram in Gallia patria mea religionem amplexis, ſcriptum & dicatum volui, tum vt grati mei animi ſignificationem ederem (quid non enim vobis, miſeras ouiculas aduerſus luporum rabiem, veſtrorum etiam corporum obiectu protegentibus, omnes debemus?) tum verò vt vos in ſancta iſta & heroicis veſtris animis digna fortitudine & perſeuerãtia magis ac magis confirmarem.

En igitur tibi, Illuſtriſs. Princeps, ſacros illos cæleſtis doctrinæ interpretes, pro cuius defenſione nõ dubitaſti tot tãtisque periculis caput tuum obijcere: en vobis, illuſtres & generoſi Domini, ſacra illa æternæ illius Sapientiæ arcana, quæ quanto magis cognoſcetis, tanto minus vos pœnitebit, quum huc adacti eſſetis, pro eo viciſſim ſanguinẽ veſtrum fudiſſe, qui vos pretioſiſſimo ſuo ſanguine redemit. Præclara ſunt illa, & coram ipſis cæleſtibus Angelis inſignia fidei & zeli veſtri trophæa: quibus tamen ſtatuendis vtinam, vtinam, inquam, ſicut optabatis, ſolis ſpiritualibus armis vti licuiſſet. Nũc porrò reſtituta pace, ſpirituali conſtantia & inuicta fidei fortitudine opus eſt vt inchoatum opus perpetua veſtra cum laude abſoluatur. Suppeditabat autem eam Dominus iugi & aſsidua huius verbi auditione ac meditatione. ſiquidem quod corporibus noſtris cibus, hoc animis noſtris cæleſtes iſtæ dapes præbent, nempè vt earum ſucco non tantùm viuamus, ſed etiam creſcamus & adoleſcamus, dum perfecti tãdem, vltimo videlicet illo die, reddamur. Et hîc quoque peto à veſtris Excellentijs vt quædam ad vos maximè pertinẽtia æquis animis ex me audiatis. Si nos quos adhuc audiuiſtis, & à quibus geniti eſtis in Domino, vera & ſancta do-

cere

cerè vobis perſuaſiſtis,ne,quæſo,patimini vos ab ijs vel tantillum abduci. Neq; id ego temerè moneo. Etſi enim mihi notum eſt animi veſtri robur,tamen quis ſit quorundam veſtræ ſaluti inſidiantium aſtus,quæ impudentia, quæ improbitas, noui. De apertis illis veritatis hoſtibus non loquor, ſed Simones illos intelligo, partim mediam neſcio quam religionē fabricantes, partim etiam ex infælicibus illis de Cœna Domini contentionibus occaſionem ſerendæ inter vos diſcordię captantes. Quid enim, inquiunt? an idem eſt Eccleſiam Dei transformare atque reformare? an nihil viderunt Patres? an ſoli iſti neſcio qui ſapiunt? an iſti non ſunt quos doctiſſimi quique ſacramentarios vocant, ac deteſtantur? Nos verò quid ad hæc reſpondeamus vobis non eſt ignotum: nec vnquam recuſabimus coram vniuerſo mundo noſtræ quam iſti vocant transformationis cauſas reddere. Quid autem iſtiuſmodi homines captent mirum ni omnibus ſit perſpectū, quum alij quidem palam perditiſſimis Euangelij Chriſti inimicis ſeruiant, alij multiplici apoſtaſia ſint celebres, alij quę ſua ſit inconſtantia & futilitas, aut certè quàm nullo ſint iudicio prædiți, tota vita mundo patefecerint, quum totis triginta annis nondum didicerint in religione non eſſe fluctuandum. Ab his igitur vobis maximè cauendum eſſe præmoneo. Cauebitis autem, ſi in ea quam ex fidis veſtris paſtoribus accepiſtis fide, tot martyrum ſanguine obſignata, & cuius confeſſio plana & perſpicua edita eſt, perſeuerantes peſtes iſtas vel ſtatim abegeritis: vel ſi ſemel audire conſtituiſtis, adhibitis ijs paſtoribus audiatis à quibus illorum fraudes patefieri, & mendacia conuinci poſſint.

Neque cauſa vlla eſt cur iſta vos perturbent. Hanc enim Eccleſiæ conditionem eſſe Dominus ipſe ac præceptor noſter ſedulò nos admonuit, & perpetua omnium temporum experientia confirmat. Sic noſtris temporibus exorti ſunt Anabaptiſtæ in plurimas ſectas diuiſi: ſic hodie eouſque efferbuit quorundam in manifeſtis erroribus defendendis pertinacia, vt iam apertè Chriſti naturas cum Neſtorio diſſoluant, proprietates verò cum Eutychete confundant: quorum etiam peſtilentes quoſdam libros Gallicè quoque iam conuerſos eſſe præmoneo. Alibi in Polonia exorti ſunt execrabiles Threiteitæ, quam penè totam deuaſtarunt. Cudit etiam clandeſtina quædam alia Satanas, aduerſus quæ neceſſe eſt vt ſinceritate & ſimplicitate Chriſtianæ quam accepiſtis doctrinæ, reſiſtatis.

Iam verò quoniam neque offendiculis quibus ira Dei prouocari ſolet, obſiſti, neque hæreſes quibus vera doctrina opprimitur, maturè aboleri, niſi vera ac legitima Eccleſiaſticæ diſciplinæ ratione inſtituta, poſſunt: idcircò illud quoque à vobis peto per Filij Dei nomen, illud, inquam, vos obteſtor, ne diſciplinam iſtam tanquam humanum aliquod commentum repudietis, ſed vt diuinam ordinationem, ſine qua neceſſe eſt totum ædificium corruere, omni ſtudio & animi cōtentione ſtabiliatis, & ſemel ſtabilitam retineatis. Quid enim? annon altera hęc eſt Verbi diuini pars? Certè qui hoc negat, ſolem negat meridie lucere. Et, quæſo, quæ tandem Reſpublica, quæ ciuitas, quæ familia & domus non ſtatim diſſoluetur, niſi legum vinculis adſtringatur? An verò Chriſtianam Eccleſiam omnis pietatis & honeſtatis magiſtram, in nequitiæ & licentiæ ludum transformari patiemur? Atqui ſublata illa de qua loquor diſciplina, ſi quinis ad docendum verbum admittatur, ſi in paſtorum doctrinam & mores non inquiratur, ſi quiuis promiſcuè ad Sacramentorum vſum recipiatur, ſi cum offendiculo peccantes redarguere, ſi contumaciter ſeſe opponentes ſeuerè coercere, ac tandem etiam, (ſi ita opus eſt) exemplo Apoſtoli, ne reliquos ſua contagione inficiant, ex grege extrudere non licebit, niſi etiam pauperum ratio habeatur, & ex ordine à Spiritu ſancto inſtituto eleemoſynæ adminiſtrentur: niſi denique omnia in Dei domo ritè & ordine fiāt, quid aliud mox erit Eccleſia, maxima ex parte, quàm hominum audaciſſimorum, & ad omne flagitium proiectorum coitio? At enim, inquiunt nonnulli, hæ ſunt magiſtratuum partes. Quaſi verò nos vel de ijs quæ ad hanc vitam pertinent, ſiue de ijs quæ ſunt huius ſeculi, velimus in Eccleſiaſtico conuentu vllo modo diſceptari, vel ipſos paſtores aut quoſquam alios eorum more quos Catholicos nunc vocant, Magiſtratuum iuriſdictioni & imperio exima-

mus. Quis me (inquiebat Christus ijs respõdens qui pro diuidũda hęreditate ipsum interpellabant) vestrum iudicẽ constituit? At ille idem inquit, Qui ecclesiam non audierit, sit vobis tanquam ethnicus & publicanus. Distinguenda sunt igitur quæ Dominus distinxit, non autẽ tollẽda quæ stabiliuit: imò verò tantùm abest vt hæc disciplina, siquidem legitimè (id est ex vno Dei verbo) cõstituatur, Magistratuum authoritatem imminuat, vt econtrariò vel maximè stabiliat: quum nulla res æquè publicam tranquillitatem tueri possit atque illud vnum, si omnium conscientiæ in Dei timore contineantur. At metuendum est ne pontificia illa tyrannis rursus in Ecclesiam inuehatur. Ita est profecto. Sed stultorum est (vt inquit ille) sic vitare quædam vitia vt in cõtraria incurras. Itaq; vt hominum tyrannidem vitemus, non excutiendum sed recipiendum est iugũ illud Christi, solis prophanis & impijs ingratum, bonis autem & pijs longè suauissimum. Magistratus autem, vosque adeò quos Dominus Ecclesiæ suæ nutritios ex Regiæ maiestatis edicto constituit, tantum abest vt quorũdam exemplo pro laicis (quos isti vocãt) habeamus, & ab ista de qua loquor disciplina alienos esse arbitremur, vt econtrariò vestrum istud præcipuum munus esse censeamus, turbulentos Ecclesiæ contemptores quamseueriſsimè vindicare, vtque purus Dei cultus vigeat pro vestro imperio procurare. Quumq; presbyterium non tantùm ex pastoribus, sed ex ijs quoque constitutum esse oporteat, à quibus ipsi etiam pastores quum opus est coerceri possint, quis ita est insanus vt in deligẽdis presbyteris summam eorum rationem haberi nolit, qui præterquàm quòd à pietate commendantur, autoritate etiam & dignitate in Ecclesia præstent?

Sed de his fortasse nimium multa, apud vos præsertim, de quorum egregia voluntate nolim quidem ego vel tantillum dubitare. Tandem igitur finem scribendi facio, & Deum Optimum Maximũ precor vt te, Illustrissime Princeps, vosque cæteros illustres & generosos Dominos, excellẽti illo suo Spiritu indutos, veraq; Filij sui notitia & excellentissimis quibusque donis magis ac magis ornatos, potenti sua virtute fulciat: vt magnũ illud opus quod per vos inchoauit, ad plenam cœlestis regni sui instaurationẽ, quam fœliciſsimè, immortali cum vestra laude & gloria, perficiat. Geneuæ decimo Calendas Martias. Anno à Christo pro nobis incarnato, M. D. LXV.

EVAN-

EVANGELIVM SECVNDVM MATTHÆVM.

CAPVT I.

1 Quòd Iesus sit Messias ille promissus, Seruator patribus. 18 Christi natiuitas.

CAP. 1.

Luc. 3.24.

1 Iesus Christus ortus est ex Abrahamo, ex tribu Iuda, & ex familia Dauid, sicut Deus promiserat.

Genes. 21.2.

Genes. 25.24.

Genes. 29.35.

Genes. 38.27.

1. Paral. 2.5.

2

Genes. 49.10.

a Recensio Hebraorum iudicissimo, vt Genes 5.1. liber generationum.

Ruth. 4.18.

1. Reg. 16.1. & 17.12.

2. Reg. 12.24.

b Maiorum, ex quibus ortus est Christus.

c Qui, sub. Christus est etiam filius Abraham.

3. Reg. 11.43.

1. paral. 3.10.

4 Reg. 20.21. & 21.18.

1. paral. 3.13.

4. Reg. 33.34.

2. Para. 36.4.

4. Reg. 24.6.

2. paral. 36.9.

3. paral. 3.16.

1. Esd. 3.2. & 5.2.

d Id est, incidit deportatio in tempora Iakimi & Iechonia: nam Iechonias natus erat ante deportationem.

1 [a] IBER [b] generationis IESV Christi, filij Dauid, [c] filij Abraham.

2 Abraham genuit Isaac. Isaac autē genuit Iacob. Iacob autem genuit Iudam, & fratres eius.

3 Iudas autē genuit Phares & Zaram è Thamar. Phares autem genuit Esrom. Esrom autem genuit Aram:

4 Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naasson. Naasson autem genuit Salmon.

5 Salmon autem genuit Booz è Rachab. Booz autē genuit Obed è Ruth. Obed autem genuit Iesse.

6 Iesse autē genuit Dauid regem. Dauid autē rex genuit Solomonem ex ea quæ *fuerat vxor* Vriæ.

7 Solomon autem genuit Roboam. Roboam autem genuit Abia. Abia autem genuit Asa,

8 Asa autem genuit Iosaphat. Iosaphat autem genuit Ioram. Ioram autem genuit Hoziam.

9 Hozias autē genuit Ioathan. Ioathan autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezechiam.

10 Ezechias autem genuit Manasse. Manasses autem genuit Amon. Amon autem genuit Iosiam.

11 Iosias autem genuit Iakim. Iakim autē [d] genuit Iechoniam & fratres eius, in deportatione Babylonica.

12 Post verò deportationem Babylonicam, Iechonias genuit Salathiel. Salathiel autem genuit Zorobabel.

13 Zorobabel autem genuit Abiud. Abiud autē genuit Eliacim. Eliacim autem genuit Azor.

14 Azor autem genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achim. Achim autem genuit Eliud.

15 Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Matthan. Matthan autem genuit Iacob.

16 Iacob autem genuit Ioseph virum Mariæ, ex qua [e] genitus est IESVS, qui dicitur Christus.

17 [f] Vniuersæ igitur progenies ab Abraham vsque ad Dauid, progenies quatuordecim: & à Dauid vsque ad deportationem Babylonicam, progenies quatuordecim: & à deportatione Babylonica vsque ad Christum, progenies quatuordecim.

18 [2] IESV verò Christi natiuitas ita fuit. Nam quum mater eius Maria [g] desponsa esset Ioseph, priusquam ipsi conuenissent, inuenta est [h] vterum ferre ex Spiritu sancto.

19 Porrò Ioseph vir eius quum esset iustus, & nollet eam [i] ignominiæ exponere, voluit clàm eam dimittere.

20 Hæc autem quum [k] cogitasset, ecce, Angelus Domini [l] in somnio apparuit ei, dicens, Ioseph fili Dauid, ne metuito [m] accipere Mariam [n] vxorem tuam. Nam quod in ea [o] genitum est, ex Spiritu sancto est.

21 [3] Pariet autem filium, & vocabis nomē eius IESVM. Ipse enim [p] seruabit populum suum ex peccatis [q] ipsius.

22 (Porrò totum hoc factum est vt [r] impleretur quod ait Dominus per Prophetam, dicentem,

2 Christus verus Immanuel ac proinde Iesus (id est Seruator) ex Spiritu sancto, conceptus est in Virgine, sicut prædictum fuit à Prophetis.

3 Christus ex eadem virgine incorrupta natus est, & Iesus vocatus ab ipso Deo per Angelum.

e Vel natus.

f Omnes isti suis gradibus prout alius alium genuit, in hac familia Dauidis descriptione enumerati.

Luc. 1.27.

Deut. 24.1.

g Sponsione promissa.

h Ad verb. in vtero habere, sub. fœtū.

i Potest etiam reddi, exemplum in ea fieri.

Luc. 1.31.

Act. 4.11.

k Apud se statuisset.

l Nocturna visione.

m A parentibus videlicet vel à cognatis traditam.

n Qua tibi pro vxore acta est.

o E substantia matris, à Spiritu sancto.

p Liberabit, est autem interpretatio nominis Iesu.

q Eorum, id est, populi, collectiuè.

r Præstaretur.

23 ‖Ecce, Virgo [f] quædam [t] vterum feret, & pariet filium, & vocabis nomen eius Emmanuel: quod eſt, ſi interpreteris, Nobiſcum Deus.)

24 Experrectus autẽ Ioſeph ex ſomno, fecit vt ei imperarat Angelus Domini, & accepit vxorem ſuam.

25 Et non cognouit eam [u] quouſque peperiſſet Filium illum ſuum primogenitum: vocauitq; nomen eius IESVM.

Eſa.7.14.
f Per excellentiam additur articulus in Hebræo & Græco contextu..
t Ad verb. in vtero habebit, ſcilicet fatum.
u Particula quouſque ſiue donec, Hebræis de futuro etiam tempore negat, aut affirmat, vt Michol non ſuſtulit liberos vſque ad diem obitus ſui, 2.Sam. 6.23. infra vltimo cap. ecce, vobiſcum ſum vſque ad conſummationem ſeculi.

CAP. II.

1 Magi primitiæ Gentium Chriſtum adorant.
14 Fugit Ioſeph cum Ieſu & matre in Ægyptũ.
16 Herodes pueros occidit.

CAP.II.
Luc.2.6.
1 Chriſtus pauperculus puer in præſepi reclinatus, & à ſuis neglectus, nihilominus celebre teſtimonium habet ſuæ diuinitatis è cœlo, & regię maieſtatis ab exteris: quòd etiam ab eis ipſis à quibus non agnoſcitur, tamen imprudenter approbatur.
Mich.2.5. iohan.7.42.
a Ad differentiam alterius quæ eſt in tribu Zabulon.
b Sapientes & docti. Perſicum eſt nomen, quod in bonam partẽ à Perſis ſumitur.
c Multum commotus, quia alienigena vi regnum occuparat, Iudæi autem turbati quia improbitas res eſt veſana atque demens.

1 QVum [r] ‖ ergo natus eſſet Ieſus in *ea* Bethleam [a] *quæ eſt* Iudææ, tẽporibus Herodis regis, ecce [b] magi ab Oriente aduenerunt Hieroſolyma,

2 Dicentes, Vbi eſt ille rex Iudæorum qui natus eſt? vidimus enim eius ſtellam in Oriente, & venimus vt adoremus eum.

3 His autem auditis, Herodes rex [c] turbatus eſt, & tota Hieroſolyma cum eo.

4 Et conuocatis omnibus [d] principibus Sacerdotum & [e] Scribis populi, percontatus eſt ab eis vbi Chriſtus naſceretur.

5 At illi dixerunt ei, In *ea* Bethleem *quæ eſt* Iudææ: Sic enim ſcriptum eſt per Prophetam,

6 ‖Et tu Bethleem terra Iuda, nequaquam [f] minima es inter duces Iuda. ex te enim exibit dux [g] qui paſcet populum illum meum Iſraël.

7 Tum Herodes clam vocatis magis, [h] exquiſiuit ab eis quo tempore ſtella apparuiſſet.

8 Et eis Bethleem dimiſſis, dixit, Profecti illuc, penitus exquirite de puerulo: poſtquam autem inueneritis, renuntiate mihi, vt & ego veniam & adorem eum.

9 Ipſi verò audito rege, profecti ſunt. & ecce, ſtella quam viderant in Oriente, præibat eis, donec venit, ſtetitque ſupra *locum* in quo erat puerulus.

10 Viſa autem ſtella gauiſi ſunt gaudio magno valdè.

11 Et ingreſſi domũ, inuenerunt puerulum cum Maria matre ipſius: & procidentes [i] adorauerunt eum: aperiſque [k] theſauris ſuis obtulerũt ei munera, aurum, & thus, & myrrham.

12 Et [l] diuinitus admoniti in ſomnio ne reuerterẽtur ad Herodem, per aliam viam regreſſi ſunt in regionem ſuam.

13 [2] Ipſis autem regreſſis, ecce Angelus Domini apparet in ſomnio Ioſeph, dicens, Experrectus accipe puerulum & matrem eius, & fuge in Ægyptum: & eſto illic vſque dum dixero tibi. Futurum eſt enim vt Herodes quærat puerulum, ad eum perdendum.

14 Ille verò experrectus accepit puerulum & matrem eius nocte, & ſeceſſit in Ægyptum.

15 Et fuit illic vſque ad [m] obitum Herodis: vt impleretur quod ait Dominus per Prophetam dicentem, ‖ Ex Ægypto vocaui Filium meum.

16 Tum Herodes quum vidiſſet *ſe* illuſum eſſe à Magis, excanduit valdè: & miſſis *carnificibus* interemit omnes pueros qui erant in Bethleem, & in omnibus finibus [n] eius, à bimulis & inferioribus, ſecundùm tempus quod exquiſierat ex Magis.

17 Tunc impletũ fuit quod ait [o] Dominus per Hieremiam Prophetam, dicentem,

18 ‖ [p] Vox in Rhama audita eſt, lamẽtatio & fletus, & eiulatus multus, [q] Rachel plorans filios ſuos: & noluit conſolationem admittere *de eo* quòd non ſint.

19 [r] [3] Quum autem obiiſſet Herodes, ecce, Angelus Domini in ſomnio apparet Ioſeph in Ægypto,

20 Dicens, Experrectus accipe puerulum & matrem eius, & proficiſcere in terram Iſraël. Mortui ſunt enim qui petebant [s] animam pueruli.

21 Ille verò experrectus accepit puerulum & matrem ipſius, & venit in terram Iſraël.

f Et tamſi ſis exiguum oppidulum, futura es tamen Meſſiæ ortu nobiliſſima ac celeberrima. g Qui reget & gubernabit: Reges enim eleganter dicuntur populi paſtores. h Certè & exploratè cognouit.
2 Chriſtus vix dum natus, incipit pro nobis crucifigi, tũ in ſeſe, tum in membris ſuis.
Oſea.11.1.
3 Chriſtus extincto tyranno, ex Dei prouidentia educatur Nazarethæ, vt ex ipſo etiã gentili nomine quod ipſi propterea tributum eſt, conſtet eum eſſe verum illum Domini Nazarænum.
i Humilis & abiecta veneratione geſtus.
k Reconditis opibus quas attuliſſent.
l Significatione diuina, etiam ſi nihil rogaſſent. Hier.31.15.
m Ad mortem, vtitur enim dictione qua finem ſignificat.
n Bethleem.
o Nam Deus in ore Prophetarum loquitur.
p Id eſt, vox lamẽtationis, fletus & eiulatus.
q Id eſt, Terra illa vicina Bethleemitica, nam in via ducente in oppidum hoc, cum & Eſprata nomen habet à ſoli fertilitate & copia frugum, Rachel Iacobi coniux in partu mortua ſepulta eſt, ſuis.
r Ad verbum finiuiſſet ſub. vitam, ſic obire & oppetere Latinus ſub. mortem.

22 Quum

22 Quum autem audisset Archelaum regnare in Iudæa pro Herode patre eius, timuit illuc abire: verùm diuinitus admonitus in somnio, secessit in partes Galilææ.

23 Et quum *eò* venisset, [t] habitauit in vrbe quæ dicitur Nazareth: vt impleretur quod dictum est per Prophetas, fore vt Nazarenus vocaretur.

t. Sibi domicilium elegit, id est. firmam statuam.

CAP. III.

1 Iohannes concionatur. 4 Vestitus & victus ipsius. 5 Baptizat. 8 Fructus pœnitentiæ. 10 Securis ad radicem. 11 Ventilabrum, palea. 13 Christus baptizatur.

1 TEmporibus ‖ [a] autem illis adfuit [1] Iohannes Baptista, prædicans [b] in deserto Iudææ.

CAP. III. Mar. 1. 4, luc. 3. 3.

a Iohannes singulari sanctimonia & extraordinaria vitæ austeritate omnium oculos in se cõuertẽs, Christo statim sequuturo, veluti viã præparat, sicut Esaias prædixerat, summam Euangelij plenius mox tradendi prænuntians. Esa. 40. 3, mar. 1. 4, luc. 3. 4, iohan. 1. 23. Mar. 1. 6. Mar. 1. 3, luc. 3. 7. Infrà, 12. 34. Iob. 1. 39, Act. 13. 26.

2 Dicensq́;, [c] Resipiscite, appropinquauit enim [d] regnum cœlorum.

3 Nam hic est ille de quo dictum est per Esaiam Prophetam, dicentem, ‖ Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, [e] complanate semitas eius.

4 ‖ Ipse verò Iohannes habebat vestimentum suum è pilis camelorum, & zonam pelliceam circum lumbos suos, alimentum autem eius erat [f] locustæ & mel agreste.

5 ‖ Tunc exiuit ad eum [g] Hierosolyma, & tota Iudæa, totaq́ue regio circumiacens Iordani:

6 Et baptizabantur ab eo in Iordane, [h] confitentes peccata sua.

7 [2] Quum vidisset autem multos ex Pharisæis & Sadducæis venientes ad baptismum suum, dixit eis, ‖ Progenies viperarum, quis vobis præmonstrauit vt fugeretis à futura ira?

8 [3] Ferte igitur fructum dignum ijs qui resipuerint.

2 Nihil æquè nobis viam ad misericordiam & salutem præcludit quam nostræ iustitiæ opinio. 3 Vera resipiscentia, est res interior, quæ in mente & animo sedem habet.

a Ad verbum diebus, Hebr. non autem illis diebus quibus Nazareth Ioseph commigrauit, sed longo post tempore circiter 25. post annum 30. enim ætatis anno baptizatus fuit Iesus à Iohanne, illis igitur diebus quibus incola fuit adhuc Iesus vrbis Nazareth. b Interpositione saltuosa, qua tamẽ incolas reciperet, vt Zachariam, Luc. 1. 40. ubi fuit domus Ioab. 1. Reg. 2. 34. & huius deserti sex oppida numerantur, Ios. 15. 61. c Metanoein, mutari significat animo & mente, idque in melius. d Regnum Messiæ, cuius gubernatio placuit cœlestis. e Planum & aquabile iter facite. f Locustæ cibus fuit quibusdam Orientalibus, qui dicti sunt acridophagi, id est, locustivora, Eust. in od. 9. g Hierosolymita. h Agnoscentes ex gratuita remissione, se salutem consequi.

9 [4] Et ne [i] putetis *vobis* dicendum apud [k] vosipsos, ‖ Patrem habemus Abraham: dico enim vobis, Deum posse etiam ex lapidibus istis excitare liberos Abrahamo.

4 Patrum fides incredulos filios nihil iuuat, nec propterea tamen Deus in suo cum sanctis patribus fœdere mendax euadit. Infrà. 7. 19. Mar. 1. 8, luc. 3. 16, iob. 1. 36, act. 1. 5, & 19. 4. Mar. 1. 9. Luc. 3. 11.

10 ‖ Iam verò securis ad radicem arborum posita est: omnis igitur arbor non ferens fructum bonum, exciditur & in ignem abijcitur.

11 ‖ [5] Ego quidem baptizo vos aqua [l] ad resipiscentiam: is verò qui post me venit, [m] validior me est, cuius non sum dignus qui [n] soleas portem: ipse vos baptizabit Spiritu sancto & igni.

12 ‖ [6] Cuius ventilabrum in manu ipsius, & [o] perpurgabit aream suam: & coget triticum suum in horreum, paleam autem exuret igni inextinguibili.

5 Ne insignis quidem à Deo salutis nostræ causa institutis vel in eorum administris hærendum est: sed assurgendum est ad eam ipsam, i. ad Christum, intus sua vnius vi efficientem quod externus figuratur, 1. Pet. 1. 17. coloss. 1. 15.

13 ‖ Tunc aduenit Iesus à Galilæa in Iordanem ad Iohannem, vt baptizaretur ab eo.

14 At Iohannes obnixè prohibebat eum, dicens, Ego necesse habeo à te baptizari, & tu venis ad me?

15 Respondens autem Iesus dixit ad eum, Omitte *me* nunc: ita enim decet nos implere [p] omnem iustitiam. Tunc omittit eum.

16 Et baptizatus Iesus ascendit statim ex aqua: & ecce aperti sunt [q] ei cæli, & vidit Spiritum Dei descendentẽ tãquam columbam, & venientem super ipsum.

17 [8] Et ecce vox è cælis, dicens, ‖ Hic est Filius ille meus dilectus in quo [r] acquiesco.

6 Impiorũ triumphi sempiterno cruciatu terminabuntur. 7 Christus nostrum baptismum in sese sanctificat. 8 Christi plena consecratio & initiatio ad Mediatoris munus, Patris ipsius voce & visibili sancti Spiritus symbolo declaratur.

i Ne existimetis causam esse cur de Abrahamo superbiatis. k In cordibus vestris, sic. 7. Macch. 8. l Externum signum de vita in melius commutanda admonebat, & obsignabat eorum in Christum insitionẽ, qua fit, vt vetus homo moriatur, & nouus exurgat, Rom. 6. m Fortior. n Ad verbum, pedum vincula. i. calceos. o Omnino purgabit. p Legitimas observationes. q Iohanni. r Gracum verbum, significationem habet præclara existimationis, & eius quod valdè placet: dicit itaque Pater, Christum vnum esse, quem cum intuetur omnem in nos conceptam opinionem deponat.

CAP. IIII.

1 Tentatur Christus. 4 Scripturis conuincit Diabolũ. 11 Angeli ei inseruiunt. 17 Prædicat pœnitentiam & se aduenisse. 18 Vocatio Petri & Andreæ. 21 Iacobi, Iohannis. 23 Prædicat Euangelium, & sanat infirmos.

CAP. IIII. Mar. 1. 12, luc. 4. 3.

1 TVnc ‖ [1] Iesus subductus fuit in desertum à Spiritu, vt tentaretur à diabolo.

1 Christus omnibus modis tentatus, semper victor euadit, vt & nos ipsius virtute eundẽ hostem superemus.

Deut.8.3. *Pſal.90.12.* *Deut.6.16.*

2 Ceſſante præconis voce, ſeſe patefaciēs Dominus, plenam lucem infert mundi tenebris, gratuitam peccatorum remiſſionē reſipiſcētibus offerens.

Deut.6.13. *& 10.20.* *Mar.1.13,* *luc.4.14,* *iohan.4.43.*

3 Chriſtus de ſuo à nobis receſſu aliquādo futuro maturè cogitās, iam ab ipſis initijs ſuæ prædicationis, diſcipulos ſibi diuinitus aſciſcit, pauperculos quidem illos & planè rudes, ſed eorum quæ vidiſſent & audiſſent tāto minus ſuſpectos teſtes futuros.

Eſa.9.1. *Mar.1.15.*

a Continuos, nam quartus caſus ſolet ferè continuum tempus indicare.

b i. lube, cùm enim dicit Deus, perinde eſt atque ſi imperaret.

c Græcè acceptum adducit, vel transfert.

d Ambitum illum quo planum templi tectum ambiebatur, nequis inde poſſet decidere, ſicut cautum erat Deut. 8. *e Ad verbum, non pertentabis.*

f Conclauum in carcerem, ad verbum traditum ſub cuſtodia.

g Quæ multò celebrior erat quàm Nazareth. *h Tiberiadis, vel quod ea regio tenderet Tyrum verſus ad mare mediterraneum.*

i Sic dicta quòd vicina eſſet Tyrijs & Sidonijs, & quòd in ea parte Solomon conceſſiſſet Tyriorum regi viginti vrbes, 1. Reg. 9. 11. *k Id eſt, Qui verſabatur.* *l Ad vos peruenit.*

2 Et quum ieiunaſſet [a] dies quadraginta & noctes quadraginta, poſtea eſurijt.

3 Et quum veniſſet ad eum tentator, dixit, Si Filius es Dei, [b] dic vt iſti lapides panes fiant.

4 At ille reſpondens dixit, Scriptum eſt, || Non è ſolo pane viuet homo, ſed ex omni verbo prodeunte per os Dei.

5 Tunc [c] transfert eum diabolus in Sanctam vrbem, & ſtatuit eum ſuper [d] pinnas templi.

6 Dicitque ei, Si Filius es Dei, iace teipſum deorſum: nam ſcriptum eſt, || Quia Angelis ſuis mandabit de te, & *ipſi* tollent te in manus, nequando offendas ad lapidem pedem tuum.

7 Dixit ei Ieſus, Rurſum ſcriptum eſt, || Non [e] tentabis Dominum Deum tuum.

8 Rurſum transfert eum Diabolus in montem ſublimem valdè, & oſtendit ei omnia regna mūdi & gloriam eorum.

9 Dicitque ei, Hæc omnia tibi dabo ſi procidens adoraueris me.

10 Tunc dicit ei Ieſus, Abi Satana: ſcriptum eſt enim, || Dominum Deum tuum adorabis, & ei ſoli ſeruies.

11 Tunc omittit eū diabolus: & ecce, Angeli accedebant, & miniſtrabant ei,

12 [z] || Quum audiſſet autem Ieſus Iohannem [f] traditum eſſe *in cuſtodiam*, redijt in Galilæam.

13 Et relicta Nazareth, venit & habitauit in [g] Capernaum *vrbe* maritima in finibus Zabulon & Nephthalim:

14 Vt impleretur quod dictū eſt per Eſaiam Prophetam, dicentem.

15 ||Terra Zabulon & terra Nephthalim *ad* viam [h] maris trās Iordanem, [i] Galilæa Gentium:

16 Populus [k] poſitus in tenebris, vidit lucem magnam: & poſitis in regione & vmbra mortis, lux exorta eſt.

17 || Ex eo tempore cœpit Ieſus prædicare, & dicere, Reſipiſcite, [l] appropinquauit enim regnum cælorum.

18 [3] Ambulans autem Ieſus ad mare Galilææ, vidit duos fratres, Simonem qui dicitur Petrus, & Andream fratrem eius, iacientes rete in mare. (erant enim piſcatores.)

19 Et dicit eis, Sequimini me, & faciam vos piſcatores hominum.

20 Illi verò ſtatim omiſſis retibus, ſequuti ſunt eum.

21 Tunc progreſſus illinc, vidit alios duos fratres, Iacobum filium Zebedæi, & Iohannem fratrē eius, in nauigio cum Zebedæo patre ſuo, ſarcientes retia ſua: & vocauit eos,

22 Illi autem ſtatim omiſſo nauigio & patre ſuo, ſequuti ſunt eum.

23 [4] Et circumijt totam Galilæam Ieſus, docens in [m] ſynagogis [n] ipſorum, & prædicans Euangelium [o] regni, & ſanans [p] quemuis morbum & quemuis [q] languorem in populo.

24 Tunc exijt [r] fama eius in tōtam Syriam: & obtulerunt ei omnes malè affectos, varijs morbis [s] & cruciatibus detentos, & [t] dæmoniacos, & [u] lunaticos, & [x] paralyticos: ſanauitque eos.

25 Et ſequuta eſt eum turba multa, à Galilæa ac Decapoli & Hieroſolymis & Iudæa, & *regionibus* trans Iordanem *ſitis*.

4 Chriſtus corporales morbos ſanāns, ſpirituale & ſalutificam ſuā virtutem in animis credentium oſtignat.

m Indaorum eccleſijs. *n Galilææ.* *o Meſſiæ.* *p Id eſt, Omni generis morbos, non autem ſingulos.* *q Proprie ſignificat ignauiam ſtomachi, ſed hic ſumitur pro iis morbis qui ſunt corpori, languidi & contabeſcunt.* *r Ad verbū auditio, metonymicè, id eſt, fama.* *s Baſanos proprie, eſt cotricula qua aurum exploratur, transfertur ad quaſcunque quaſtiones tormentorum, hoc loco ſumitur pro morbis qui acerrimè agrotos exercent.* *t Qui malis ſpiritibus vexantur, Dæmon enim in ſcriptura in malam partem ſumi ſolet, etſi aliàs ſit nomen commune.* *u Qui ad conuerſiones lunares acribus morbis corripiuntur.* *x Enervatos, languentibus & debilitatis corporis membris.*

CAP. V.

1 Qui beati. *13 Apoſtoli ſal & lux mundi.* *14 Vrbs ſuprà montem poſita.* *15 Lucerna.* *16 Opera bona.* *19 Mandatorum Chriſti impletio.* *21 Occidere quid.* *23 Reconciliatio ſacrificijs præfertur.* *27 Adulterium.* *29 Oculi eruitio.* *30 Manus abſciſsio.* *31 Libellus abſceſſionis.* *33 Non iurandum.* *43 Inimici diligendi.* *48 Perfectio.*

CAP.V.

1 QVum vidiſſet autem turbam, aſcendit in montem: & quum conſediſſet, adierunt eum diſcipuli eius.

Luc.6.20. *Luc 6.21,* *eſa.61.2.3.*

2 [1] Tūc aperto ore ſuo docebat eos, dicens,

1 Chriſtus docet ſummum bonū in huius vitæ commodis & rebus ſecundis poſitum non eſſe, ſed in cælo eſſe repoſitum iis qui vt a reliquis miſerabiliter & modis omnibus ideò vexentur quòd nolint eorum mores imitari, nihilominus in Dei voluntate ſponte acquieſcunt & quibuſuis prodeſſe ſtudent.

3 || Beati [a] pauperes [b] ſpiritu: quoniam ipſorum eſt regnum cælorum.

a Paupertatis nomine, intelliguntur omnes contricta cum tam ſæua. *b Quorum ſpiritus domiti ſunt & qui ſeſe Deo ſubijciunt.*

4 || Beati qui lugent: quoniam ipſi

con-

consolationem accipient.

5 ‖Beati mites: quoniam ipsi hæreditatis iure terram possidebunt.

6 ‖Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam: quoniam ipsi saturabuntur,

7 Beati misericordes: quoniam ipsi misericordiam consequentur.

8 ‖Beati [c] mundo corde: quoniam ipsi Deum videbunt.

9 Beati pacifici: quoniam filij Dei [d] vocabuntur.

10 ‖Beati qui [e] persequutionem patiuntur iustitiæ causa: quoniam ipsorum est regnum cælorum.

11 ‖Beati eritis quum conuitiati fuerint vobis, & persequuti fuerint, & dixerint quiduis mali aduersus vos, mentientes, propter me.

12 Gaudete & exultate, quoniã merces vestra multa *est* in cœlis. ita enim persequuti fuerũt Prophetas qui *fuerunt* ante vos.

13 ‖[2] Vos estis sal [f] terræ: quòd si sal infatuatus fuerit, quo [g] salietur? ad nihil valet amplius nisi vt abijciatur foras, & conculcetur à quibusuis.

14 Vos estis [h] lux mundi. Non potest vrbs occultari suprà montem posita.

15 ‖Neque accendunt lucernam & ponunt eam subter modium: sed in [i] candelabrum, & splendet omnibus qui sunt in domo.

16 ‖Ita splendeat lux vestra coram hominibus, vt videant vestra bona opera [k] glorificentque Patrem vestrum qui est in cælis.

17 [3] Ne existimate me venisse vt dissoluam legem aut Prophetas: non veni vt dissoluam, sed vt [l] impleam.

18 ‖[m] Amen quippè dico vobis, Vsquedum præterierit cælum & terra, iota vnum aut vnus apex nequaquam præterierit ex Lege vsque dum omnia facta fuerint.

19 [4] Quisquis igitur [n] soluerit vnum ex mandatis hisce minimis, & ita docuerit homines, [o] minimus vocabitur in regno cælorum: quisquis autem fecerit & docuerit, iste magnus [p] vocabitur in regno cælorum.

20 Dico enim vobis, nisi abundauerit vestra iustitia ‖plus quàm Scribarum & Pharisæorum, vos nequaquam ingressuros in regnum cælorum.

21 [5] Audistis dictum fuisse antiquis, ‖Non occides: quisquis autem occiderit, tenebitur iudicio.

22 Ego verò dico vobis, quicunque iratscitur fratri suo temerè, [q] tenebitur [r] iudicio: quicunque verò dixerit fratri suo, [s] raca, tenebitur [t] consessu: quisquis autem dixerit, fatue, tenebitur [u] gehenna [x] ignis.

23 [6] Igitur si munus tuum attuleris ad [y] altare, & illic memineris fratrem tuum habere aliquid contrà te.

24 Omitte illic munus tuum coràm altari, & abi: primùm reconciliator fratri tuo, & tum veniens offer munus tuum.

25 ‖[z] Esto amicus [a] aduersario tuo citò, dum es in via cum eo, nequando te tradat aduersarius iudici, & iudex te tradat [b] ministro, & in custodiam conijciaris.

26 Amen dico tibi, nequaquam exi-

Psal.37.11. Esa.65.13. Psal.24.4. 1.Pet.3.14. 1.Pet.4.14.

2 Verbi præsertim ministros necesse est (nisi velint omniũ esse miserrimi) hãc viã ad summum bonũ, & verbis & reipsa cæteris commõstrare.

Mat.5.10, Luc.14.34. Mar.4.21. Luc.8.16. & 11.33. 1.Pet.2.12. Luc.16.17, Iac.2.10.

3 Christus non venit vt nouam quãpiam iustitiæ & salutis rationem in mundum inueheret, sed partim vt quod ceremonijs erat adumbratum, reipsa impleret, liberatis per gratiam hominibus à maledictione Legis: deinde vt verum obedientiæ à Lege præscripte vsum doceret, atque adeò vim obediendi mentibus insculperet.

4 Incipit à vera Legis expositione, quam vetustis quidem sed falsis Scribarum cõmẽtis opponit, nedum vt vel minimum præceptorum Patris velit abolere.

Luc.11.39. Exod.20.2. deut.5.17. Luc.12.58.

5 Sexti præcepti vera expositio.

6 Docebãt auari Pharisæi placari Deum oblationibus in Lege præceptis, quas ipsi vorabant. Negat contrà Christus Deo gratam esse cuiusquam oblationem qui fratri offenso non satisfecerit: atque etiam affirmat nũquam præfractis istis fratrum contemptoribus patefaciendum esse velut exitum ex ira & maledictione Dei, priusquam fratri penitus satisfecerint.

c Venustè, Graci katharous *vocarunt, vt enim in speculo purgato fulgens imago liquidò conspicitur, sic relucere in corde puro, & apparere quasi faciem Dei æterni. d Erunt Hebr. e Persequutione exagitati. f Doctrina vestra esse debet sinceritate & integritate efficax, qua si talis non sit, in sua futilitate contemnetur & refutabitur. g Quid superesset quo vti posses ad saliendum, sic Latini fatuos, insulsos vocant. h Participando veram lucem, lucetis. i Instrumentum erat, eminenti loco positum, cui imponebatur vel infigebatur lucerna. k Gloriam Dei præ dicent. l Vt absoluta euadant prophetia. m Verè & certè.*

n Violauerit vel minimum præceptum Legis. o Nullus censebitur in Ecclesia. p Ern. Hebr. q De diuinis iudicijs & peccatorum discrimine disserens, orationem ad consuetam ciuilium iudiciorum formam accommodat, certum est enim hic non agi de politicis legibus. r In quo sedebant triumuiri qui de pecuniarijs & minimis causis cognoscebant. s Incondita hominis indignantis vox. t Iudicio quod ex 23. iudicibus constabat, qui de grauioribus causis & capitibus cognoscebant, sicut summi erant iudices 71. qui de grauissimis causis cognoscebant, vt de tribu integra, vel de summo sacerdote, aut Pseudopropheta. u Gehenna nomen Hebraïs compositum, idem sonat ac vallis Hinnon, id est, Tophet. quo loco Israëlita soliti erant inaudita crudelitate suos liberos dijs adolere, vnde factum est vt acciperetur pro loco cruciandis reprobis destinato, Ier 7.31. x Quatuor erant suppliciorum genera Hebraïs vsitata, antequam politia ab Herode euerteretur, strangulatio, gladius, lapidatio, ignis: huc ergo respexit Christus, quia ignis summum erat supplicium. quòd ergo mentionem facit iudicij, consessus, & gehennæ, ostendit peccata alia, alijs grauiora esse, sed omnia esse eiusmodi, vt eorum rationem reddere oporteat, & pœnas luere. y Accommodat totum hunc sermonem, ad rationem suorum temporum, quibus erectum erat Hierosolymis altare: inepti ergo qui inde altaria extrui colligunt, & vsurpandas oblationes, ineptiores qui quid de mutua reconciliatione dicitur, ad purgatorium transferant. z Præcide omnem inimicitiarum causam. a Ad verbum, contra litigator. b Apparitori.

bis illinc vsq; dum [c] reddideris vltimum quadrantem.

27 [7] Audistis dictum fuisse antiquis, || Non mœchaberis.

28 Ego verò dico vobis, Quicunque aspicit mulierem vt eam cõcupiscat, iam adulterauit eam in corde suo.

29 || Quòd si oculus tuus [d] dexter facit vt [e] tu offendas, erue eum, & abijce abs te. expedit enim tibi vt pereat vnum ex membris tuis, ac non totum corpus tuum conijciatur in gehennam.

30 Et si dextera tua manus facit vt tu offendas, excinde eam, & abijce abs te, expedit enim tibi vt pereat vnum ex mẽbris tuis, ac non totum corpus tuum cõijciatur in gehennam.

31 Dictum est autem, || Quisquis [f] dimiserit vxorem suam, det ei [g] libellum discessionis.

32 Ego verò dico vobis, eum qui dimiserit vxorem suam, extra rationem [h] scortationis, facere vt ea mœchetur: & eum qui dimissam duxerit, mœchari.

33 [8] Rursum, audistis dictum fuisse antiquis, || Non [i] peierabis: sed reddes Domino quæ tu iuraueris.

34 Ego verò dico vobis, ne iuretis omninò: neque per cœlum, quia thronus Dei est:

35 Neque per terram, quia [k] scabellum est pedum eius, neque per Ierosolyma, quia vrbs est magni regis.

36 Neque per caput tuum iures: quia non potes vnum capillum album aut nigrum facere.

37 || Esto autem sermo vester [l] etiam etiam, non non: quod autem suprà hæc redundat, à [m] malo est.

38 [9] Audistis dictum fuisse, || [n] Oculum pro oculo, & dentem pro dente.

39 Ego verò dico vobis, || ne resistatis [o] malo: sed quisquis te [p] cædet in dexteram tuam maxillam, obuerte ei & alteram.

40 Et ei qui vult tecum iudicio contendere, ac tunicam tuam capere, dimitte ei etiam pallium.

41 Et quisquis te [q] angariabit *ad* miliare vnum, abi cum eo duo.

42 || Petenti abs te, dato: & volentem mutuari abs te, ne auersere.

43 Audistis dictum fuisse, || Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum.

44 Ego verò dico vobis, || diligite inimicos vestros, [r] benedicite ijs qui deuoluent vos, benefacite ijs qui oderunt vos, & || precamini pro ijs qui vos [s] infestant & persequuntur vos:

45 || [10] Vt sitis filij Patris vestri qui est in cælis, facit enim vt sol suus exoriatur super malos ac bonos, & pluit super iustos & iniustos.

46 Nam si dilexeritis eos qui diligunt vos, quam mercedem habebitis? nonne & [t] publicani idem faciunt?

47 Et si complexi fueritis fratres vestros solum, quid amplius facitis? nonne & publicani ita faciunt?

48 Estote igitur vos perfecti, vt pater vester qui est in cælis, perfectus est.

Exod.20.14. Infra 18.8, mar.9.47.

7 Scortator censetur coram Deo quisquis mulierem concupiscit: ac proinde oculi continendi sunt & membra omnia, omnesque adeò occasiones quibus ad malè agendum commoueri possumus, vel maximis cum damnis sunt vitandæ.

Infra 19.7, deut.24.1, mar.10.4, luc.16.18, 1.cor.7.10. Exod.20.7, leui.19.12, deut.5.11.

8 Tertij præcepti explicatio, aduersus peruersam Scribarum sententiam, qui obliquas siue indirectas iurandi formas excusabant.

Iac.5.12. Exod.21.24, leuit.24.20, dent.9.21. Leu.6.29, rom.12.17, 1.cor.6.7.

9 Secundæ Tabulæ summam contrà quam docebant Scribæ, sic ostendit accipiendam, vt malum malo retaliare nullo modo liceat, imò potiùs repetitæ iniuriæ sint perferendæ, & ipsis capitalibus hostibus sit benefaciendum.

Dent.15.8. Leuit.19.18. Luc.6.27, Luc.23.34, act.7.60, 1.cor.4.12, Luc.6.32.

10 Argumentum duplex: vnum à relatis, Qualis pater, tales liberos esse oportet: alterum à cõparatis, Prestare oportet Dei filios huius seculi filijs.

c Summo iure tecum agetur. d Dextri oculi & dextræ manus meminit, quia dexteræ partes potiores sunt, & expeditiores ad quoduis scelus patrandum. e Ad verbum, scandalizat: peccata enim sunt veluti scandala, i. saxa ad quæ impingimus. f Ad verbum, absoluerit. g Ad verb. abcessionale. h Scortatio, hic sumitur pro adulterio. i Peierare, non significat falsum iurare, sed quod iurauis non præstare. Cic. Offi 3. k Ad verb. suppedale, quod pedibus subiectum. l Quod affirmatis nudè affirmetis, quod negatis nudè negetis. m A conscientia mala, vel à Diabolo. n Sub. erue.

o Potest exponi in tertia casu, id est, ille qui malus est, vel scuto, id est, per malum, vt sit sensus, ne per sæuæ iniurias muniris.

p Fuste vel virga, quod ignominiosum est.

q Nomen Persicum, Herodotus lib.1. angari autem dicebantur, quos hodie postas dicimus, hoc interest, quod Persa liebat equos, naues, ipsos denique homines ad cursum rapere: sic angariatus dicitur Cyrenæus ille, qui ad baiulandum crucem adactus est, infra 27.32.

r Bene precemini. s Hostium mores, & violenta cum contumelia. t Qui vectigalibus præerant, genus hominum Iudæis inuidiosum, quia Romanis (quorum iugum ferebant impatientissimè Iudæi) operam suam locassent, tum verò quòd soleant auaritiæ esse dediti publicani.

CAP. VI.

1 Eleemosyna. 5 Oratio. 14 Condonandum fratri. 16 Ieiunium. 19 Thesauri. 20 Pauperibus subueniendum. 24 Deus & diuitiæ. 25 Solicitudo de victu & vestitu tollenda. 33 Regnum Dei, & eius iustitia.

CAP. VI.

1 ATtendite [x] ne eleemosynam vestram detis coram hominibus, vt spectemini ab eis: alioqui [a] mercedem non habebitis apud Patrem vestrum qui est in cælis.

1 Eleemosynas ambitio irritas facit. *Rom.12.1.*

2 || Itaque quum dabis eleemosynã, ne cures buccina cani coràm te, sicut [b] hypocritæ faciunt in [c] synagogis & in

a Mercedem nomen passim in Scripturis sumitur pro præmio, sed gratuito, ideò frustra à scolasticis opponitur merito.

b Simulatores, hypocritæ enim erant histriones, qui personam aliquam in fabula sustinerent. c In locis celebrioribus, quod solent histriones.

plateis

plateis, vt gloriam consequantur ab hominibus. amen dico vobis *eos* referre mercedem suam.

3 Quum verò tu das eleemosynam, ne nouerit sinistra tua quid faciat dextera tua.

4 Vt sit eleemosyna tua in occulto: Pater autem tuus qui te aspicit in occulto, reddet tibi in propatulo.

5 [2] Et quum precaris, ne sis vt hypocritæ. amant enim in conuentibus & in [d] angiportis platearum stando precari, vt appareant hominibus. amen dico vobis, *eos* [e] referre mercedem suam.

6 Tu verò, quum precaris, introito in [f] conclaue tuum, & clauso ostio tuo precare Patrem tuum qui est in occulto: & Pater tuus qui *te* aspicit in occulto, reddet tibi in propatulo.

7 Precantes autem ne sitis [g] loquaces vt Ethnici. putant enim fore vt sua illa [h] loquacitate exaudiantur.

8 Ne igitur ipsis assimilemini. nouit enim Pater vester quibus sit vobis opus, antequam vos petatis ab eo.

9 [3] Vos igitur ita precamini, ‖ Pater noster qui *es* in cælis, [i] sanctificetur nomen tuum.

10 Veniat regnum tuum: fiat voluntas tua, sicut in cælo, *ita* etiam in terra.

11 Panem nostrum [k] quotidianũ da nobis hodie.

12 Et remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris.

13 Et ne nos [l] inducas in tentationẽ, sed libera nos à ‖ [m] malo. Quia tuum est regnum, & potentia, & gloria in seculà. Amen.

14 ‖ [4] [n] Nam si remiseritis [o] hominibus offensas ipsorum, remittet etiam vobis Pater ille vester cœlestis.

15 Sin autem non remiseritis hominibus ipsorum offensas, nec Pater vester remittet vobis offensas vestras.

16 [5] Quum autem ieiunatis, ne sitis vt hypocritæ, tetrici. [p] obscurant enim facies suas, vt appareãt hominibus, ieiunare. amen dico vobis, referunt mercedem suam.

17 Tu verò, quum ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua:

18 Vt ne appareas hominibus ieiunare, sed Patri tuo qui *est* in occulto: & Pater tuus qui aspicit in occulto, reddet tibi in propatulo.

19 [6] Ne thesauros congerite in terra, vbi tinea & erosio corrumpit, & vbi fures perfodiunt ac furantur:

20 ‖ Sed congerite vobis thesauros in cælo, vbi neque tinea neque erosio corrumpit, & vbi fures non perfodiunt, neque furantur.

21 Nam vbi est thesaurus vester, illic erit etiam cor vestrum.

22 ‖ [7] Lucerna corporis est oculus: itaque si [q] oculus tuus [r] simplex fuerit, totum corpus tuum [s] lucidum erit:

23 Quod si oculus tuus malus fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit. Ergo si lumẽ quod est in te, tenebrę sunt, ipsæ tenebræ quantæ?

24 ‖ [8] Nemo potest [t] duobus dominis seruire. aut enim vnum habebit odio, & alterum diliget: aut vni adhærebit, & alterum contemnet. Non potestis Deo seruire & [u] mammonæ.

25 ‖ [9] Propterea dico vobis, ne estote solliciti de [x] anima vestra, quid esuri sitis aut quid bibituri: neq; de corpore vestro, qua re sitis induendi. nonne anima plus est quàm alimentum, & corpus quàm vestitus?

26 Intuemini in volucres [y] cæli: non serunt enim, neque metunt, neque cogunt in horrea, & Pater vester cælestis alit eas: nonne vos multò præstatis eis?

27 Quis autem ex vobis [z] solicitè cogitando, potest apponere ad staturam suam cubitum vnum?

28 Ac de vestitu quid soliciti estis? discite quomodo lilia agrorum crescant: non [a] fatigantur, neque nent.

29 Sed dico vobis, ne Solomonem quidem cum vniuersa [b] gloria sua, sic amictum fuisse vt vnum ex istis,

30 Quòd si herbam agri quæ [c] hodie extat, & cras in clibanum mittitur, Deus ita circũuestit, nonne vos multò magis,

---

3 Duo in precibus maxima vitia reprehendit, ambitionem & inanem garrulitatem.

3 Vera omnium Christianorum precum summa ac formula.

4 Condonantibus iniurias, condonantur peccata, vltoribus autem parata est vltio.

5 In eos qui sanctitatis famam ex ieiunijs venantur.

d Ad verb. in platearum angulu. i. vbi via desinunt, scilicet in compitis & quadriuijs, vbi solent homines conuenire. Luc. 14. 21.

e Scilicet, g'rioſam illam prædicationem, quam ab hominibus consequuntur Infra 13. 19. Marc. 11. 25. ecclc. 18. 20.

f Ad verb. in locum interiorem & abditum.

g Longa preces non damnantur, sed vanę, inanes, & superſtitiosę.

h Ad verb. vtiloſitate.

i Sancte celatur.

k Ad verb. indeuẽ & victum natura noſtra ad quotidianam vitam, vel eum quo contenta esse possit natura atque constitutio noſtra. l Inferas. m Diabolo, vel ab omnibus malis & aduersis rebus. n Antitheſis ad excitandam attentionem in doctrinæ huius diligentia. o Æquabilem facies natiuum vitiant, vt appareant macra & pallida cedem suam.

6 Vana hominum studia ostenduntur, qui certo vitæ æternæ thesauro neglecto, in caducis & inanibus opibus congerendis vitam consumunt. *Luc. 12. 13. 1. tim. 6. 19. Luc. 11. 34.*

7 Homines quantulancunque naturæ suæ lucẽ malignè extinguunt. *Luc. 16. 13.*

8 Deus à toto homine vult coli. *Luc. 12. 22. philip. 4. 6. 1. tim. 6. 8. 1. pet. 5. 7. Pſal. 54. 23.*

9 Peruersa solicitudo de huius vitæ rebus, seria prouidentiæ Dei meditatione corrigitur in Dei filijs.

q Mentis iudicium, vt sicut oculi corpus, ita recta ratione. i. Spiritu Dei illuſtrata tota vita noſtra regatur.

r Purus, cui opponitur posteà malus, i. inquinatus.

ſ Oculi luce illuſtratum.

t Diſſidentibus, nam si duo consentiant, inſtar vnius erunt.

u Vox Syriaca, significans quæcunque ad rem pecuniariam pertinent.

x De vita veſtra.

y Aereas, siue in aere versantes: cælum enim pro aere in omnibus fere linguis vſurpatur.

z De solicitudine loquitur, quæ coniuncta est cum animi anxietate, cui annexa est vt plurimum diffidentia.

a Opere faciundo.

b In ſplendore regio.

c Quæ est in natura rerum, vt vulgò dici ſolet.

d Languida. ô [d] exigua fide præditi?

31 Ne igitur eſtote ſoliciti, dicentes, Quid edemus: aut quid bibemus? aut quo amiciemur?

32 (Nam omnia iſta gentes requirũt) nouit enim Pater veſter cæleſtis vos indigere his omnibus.

33 Sed quærite primò regnum Dei, & iuſtitiam eius, & iſta omnia [e] adijcientur vobis.

e Erunt vobis inſtar auctarij.

34 Ne ſitis igitur ſoliciti [f] de craſtino: nam craſtinus dies ſolicitus erit de *rebus* ſuis, ſufficit diei [g] vexatio.

f Propter craſtinum, hebr. vt Proverb. 27. 1.

g Afflictio.

CAP. VII.

1 Non iudicandum de proximo. 6 Non dãdum ſanctum canibus. 13 Via lata & arcta. 15 Pſeudopropheta. 18 Arbor & fructus. 24 Domus ſuper petram fundata. 26 Super arenam.

CAP. VII
Luc. 6. 37. rom. 2. 1. 1. cor. 4. 3. Mar. 4 24. luc. 6. 38. Luc. 6 41.

1 NE ‖ [1] iudicate, vt ne iudicemini.

2 Quo enim iudicio iudicatis, iudicabimini: & ‖ qua [a] mẽſura metimini, viciſſim metientur vobis.

1 Reprehendere qui dem alij alios debemus ſed nec temerè, neque vt ſanctiores videamur, neque vllo fratrum odio.

3 Quid autem aſpicis feſtucam quę eſt in oculo fratris tui, trabem verò quæ eſt in oculo tuo, non animaduertis?

4 ‖ Aut [b] quomodo dices fratri tuo, Sine eijciam feſtucam ex oculo tuo: & ecce trabs in oculo tuo?

5 Hypocrita, eijce primùm trabem illam ex oculo tuo, & tum diſpicies vt eijcias feſtucam ex oculo fratris tui.

2 Peruicaces Euangelij hoſtes indigni eius prædicatione. Infra 21. 22. mar. 11. 24. luc. 11. 9. ioh. 14. 13. & 16. 14. iac. 1. 6.

6 [2] Ne date *quod* ſanctum *eſt* canibus, nec proijcite [c] margaritas veſtras coràm porcis: nequando conculcent eas pedibus ſuis, & [d] conuerſi lacerent vos.

3 Preces certum in omnibus malis perfugiũ.

7 ‖ [3] Petite, & dabitur vobis, quærite, & inuenietis: pulſate, & aperietur vobis.

8 Quiſquis enim petit, accipit, & qui quærit inuenit: & pulſanti aperietur.

9 Nam quis eſt ex vobis [e] homo, qui, ſi filius eius petierit ab eo panem, det ei lapidem?

10 Et, ſi piſcem petierit, num ſerpẽtem dabit ei?

11 Si vos igitur, quum ſitis mali, noſtis dona bona dare liberis veſtris, quantò magis Pater veſter qui eſt in cęlis, dabit bona ijs qui ab ipſo petent?

4 Anacephalæoſis interpretationis ſecundæ Tabulæ. Luc. 6. 31. ioh. 4. 16.

12 ‖ [4] Quæcunque igitur volueritis vt faciant vobis homines, ita & vos facite eis. [f] iſta enim eſt Lex & Prophetæ.

Luc. 13. 24.

5 Exemplũ vitæ non petendum à multitudine.

13 [5] ‖ Introite per anguſtam portam: quoniã lata eſt porta, & ſpacioſa via quæ adducit in exitium, multiq; ſunt qui introeunt per eam.

6 Cauendi doctores falſi, quorum notæ ſunt falſa doctrina & mali mores.

14 Quia [g] anguſta eſt porta & ſtricta via quæ ducit ad vitam: & pauci ſunt qui inueniant eam.

7 Excellẽtiſſima etiã dona abſque pietate nihil eſt. Luc. 6. 43. 44

15 [6] Cauete verò vobis à pſeudoprophetis, qui veniunt ad vos cum veſtimẽtis [h] ouium, ſed intrinſecus ſunt lupi rapaces.

8 Vera pietas vno Chriſto nititur, ideoq; perſtat inuicta.

16 A fructibus eorũ agnoſcetis eos. ‖ Num colligunt ex ſpinis vuam, aut ex tribulis ficus?

17 Ita omnis arbor bona fert fructus bonos, putris autem arbor fert fructus malos.

18 Nõ poteſt arbor bona fructus malos ferre, neque arbor putris fructus bonos ferre.

f Metonymicè, id eſt, doctrina Legis & Prophetarum. Supra 3. 10. Rom. 2. 13. iac. 1. 22.

19 ‖ Quæcunque arbor non fert fructum bonum, exciditur, & in ignem conijcitur.

20 Nempè igitur ex fructibus ipſorũ agnoſcetis eos.

g Anguſta eſt & aſta via: per hanc ipſam aſperam viam, & tranſire oportet, & perpeti, ſeu tolerare & comprimi, & itam gredi ad vitam.

21 [7] ‖ Non quiſquis dicit mihi Domine, Domine, introibit in regnum cælorum, ſed qui facit quod vult pater meus qui in cælis eſt.

22 Multi dicent mihi in illo die, Domine, Domine, nónne per nomen tuum prophetauimus, & per [i] nomen tuum dęmonia eiecimus, & per nomẽ tuum multas [k] virtutes edidimus?

h Hominum manſuetorum Luc. 13. 25. 27. pſal. 6. 9.

23 Tunc autem [l] profitebor eis, ‖ Núquam [m] noui vos: ‖ diſcedite à me qui [n] facitis iniquitatem.

Luc. 6. 27.

i Nomen ſignificat celebrem illam virtutem Dei quam teſtatur quiſquis Deum appellat.

24 ‖ [8] Quiſquis igitur audit ex mę ſermones iſtos, & eos præſtat, aſſimilabo eũ viro prudenti, qui edificauit domũ ſuam ſuper petram:

25 Deſcendit autem pluuia, & venerunt flumina, & flauerũt venti, & inciderunt domui illi: & non cecidit: fundata enim fuerat ſuper petram.

k Ad ormbum, poteſtates, dicuntur autem illi excellentes effectus, poteſtates Dei ab effectu, quia ex illis quanta ſit Dei poteſtas intelligitur.

26 Et quiſquis audit ex me hos ſermones: & eos non præſtat, aſſimilabitur viro fatuo, qui ædificauit domum ſuam ſuper arenam.

l Palam dicam. m Non eſt ignorantia, ſed reiectionis.

n Qui omni vitiorum generi eſtu addicti, & qui ex vitijs vidimini artem facere.

a Par pari referetur. b Qua fronte. c Margarites dicitur Græcis à nitore ſplendente, Latinis vnio in ſummo fuit olim pretio, nam vnio Cleopatra æſtimata fuit ducentis quinquaginta millibus coronatis: transfertur ad ſignificandam precioſiſſimam doctrinam cæleſtem. d Canes vel porci. e Homo quum ſit, ſub. cum Deo benignitate minimè comparandus.

27 Descendit autem pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & impacti sunt domui illi: & cecidit, & fuit ° casus eius magnus.

28 ‖ Et factum est quum finisset Iesus sermones istos, [p] percellebatur turba super doctrina ipsius.

29 Docebat enim eos vt habens [q] autoritatem, & non vt Scribæ.

CAP. VIII.

2 Leprosus purgatus. 5 Centurionis fides. 11 Gentium vocatio. 12 Iudæorum reiectio. 14 Socrus Petri sanatur. 19 Scriba Christum sequi volens. 23 Tempestas in mari. 28 Duo damoniaci sanantur. 32 Damones in porcos abeunt.

1 QVum autem descendisset è monte, sequuta est eum turba multa,

2 ‖ [1] Et ecce, [a] leprosus veniens adorauit eum, dicens, Domine, si velis, potes me purgare.

3 Extensaque manu tetigit eum Iesus, dicens, Volo, purgator. Statim igitur purgata fuit eius lepra.

4 Tunc dicit ei Iesus, Vide *vt* nulli dicas: sed abi, ostende teipsum sacerdoti, & offer donum illud quod ‖ imperauit Moses, *vt hoc sit* eis testimonio.

5 ‖ [2] Ingressum autem Iesum in Capernaum adijt Centurio precans eum,

6 Et dicens, Domine, [b] puer meus [c] proiectus est domi paralyticus, vehementer vexatus.

7 Tunc dicit ei Iesus, Ego quum venero sanabo eum.

8 Et respondes Centurio dixit, Domine, non sum dignus vt sub tectum meũ ingrediaris: sed [d] solùm loquere, & sanabitur puer meus.

9 Nam & ego sum homo, sub potestate *constitutus*, & habeo sub me milites: & dico huic, Proficiscere, & proficiscitur: & alteri, Veni, & venit: & seruo meo, Fac hoc, & facit.

10 *Hæc* autem quum audisset Iesus, miratus est: & ait sequentibus, Amen dico vobis, ne in Israël quidem tantam fidem inueni.

11 Dico autem vobis, multos ab Oriente & Occidente venturos, & [e] discubituros cum Abraham & Isaac, & Iacob in regno cælorum.

12 ‖ Filios verò regni eiectum iri in tenebras [g] exteriores: illic erit fletus, & stridor dentium.

13 Et dixit Iesus Centurioni, Abi, & vt credidisti fiat tibi, Sanatusque est puer eius eo ipso momento.

14 ‖ [3] Et quum venisset Iesus domum Petri, vidit socrum eius in lecto proiectam & febricitantem.

15 Tetigitque manum eius, & reliquit eam febris: & surrexit, ac ministrauit eis.

16 ‖ Quum autẽ serum *diei* esset, obtulerunt ei dæmoniacos multos, & eiecit spiritus [h] verbo, [i] omnesq; malè affectos sanauit:

17 ‖ Vt impleretur quod dictum est per Esaiam Prophetam, dicentem, Ipse inualetudines nostras accepit, & morbos portauit.

18 ‖ Quum vidisset autem Iesus turbam multam circum se, iussit *suos discipulos* abire in [k] vlteriorem *ripam*.

19 [4] Et quum accessisset quidã Scriba, dicit ei, Magister, sequar te quocunque abieris.

20 Tunc dicit ei Iesus, Vulpes lustra habent, & volucres cæli, [l] nidos: Filius autem hominis non habet vbi caput reclinet.

21 [5] Alius autẽ ex discipulis eius dixit ei, Domine, permitte mihi primùm abire, & sepelire patrem meum.

22 Iesus autem dixit ei, Sequere me, & sine vt [m] mortui sepeliant mortuos suos.

23 ‖ [6] Et quum ipse esset ingressus nauigium, sequuti sunt eum discipuli eius.

24 Et ecce motus magnus factus est in mari, adeò vt nauis operiretur à fluctibus: ipse verò dormiebat.

25 Et accedentes discipuli excitauerunt eum, dicentes, Domine, serua nos, perimus.

26 Et dicit eis, Quid timidi estis, ô exigua fide prẽditi? Tunc experrectus [n] obiurgauit ventos & mare: & facta est tranquillitas magna.

27 Homines verò mirati sunt, dicentes, Qualis est iste, ° vt venti quoque &

Mat.8.12, luc.4.32.

° Ruina.

p Ad verbũ, excutiebãtur, nam qui obstupescunt, illis veluti valide aliquo ictus mens excutiebatur.

q Ea præditum potestate admiratur multitudo, quæ esset egregia & libera doctrina, dissimilis Pharisæa.

Cap. VIII. Mar.1.40, luc.5.12.

1 Christus leprosum manu tactũ sanans, declarat se nullos quãtumuis impuros peccatores adse confugientes abhorrere. Leuit.14.4. Luc.7.1.

2 Christus proposito Centurionis incircumcisi, sed excellenti fide præditi, exemplo, Iudæos ad æmulationem prouocat, simul prædicens eorum reiectionẽ, & Gentium vocationẽ.

a Lepra, non est ille morbus quem Græci elephãtiasin vocant, sed pertinacissima scabiei genus.

b Pueri nomine intelligi potest filius, minister & seruus.

c In lecto, quasi cadauer, sicut sunt paralytici.

d Tantùm verbo iube.

e Metaphora sumpta a conuiuijs, qui enim simul assident, socij sunt in conuiuio.

Infrà, 22.13. Marc.1.29. luc.4.38.

3 Christus varios morbos sanans, ostendit se missum à patre, vt in eo vno remedium in quibusuis malis quæratur.

4 Veri discipuli Christi ad quasuis ærumnas se comparent. Marc.1.32, luc.4.40. Esa.54.4, 1.pet.2.24. Luc.9.59.

5 Cessent quæcunque hominibus debemus officia, vbi iubet Dominus operam sibi impendi.

6 Christus etiam si videatur suos interdũ etiã in extremis periculis negligere, suo tamen tempore sedatis omnibus tẽpestatibus, illos in portum perducit. Marc.4.35, luc.8.22.

f Indigenas, quos vulgo vocant naturales, quales erant Iudæi.

g Qua sunt, extra regnũ: nam in regno lux, extra regnum, tenebræ.

h Sermone solo.

i Omnis generis.

k Traijcere, Ad verbum, vmbracula ex ramis contexta.

l Increduli, incredulos.

m Hebr. id est, additus minus, præcepit, vt Psal. 106.9. & increpuit mare Suph.

n Quia.

Capernaum enim sita erat ad lacum Tiberiadu.

mare auſcultent ei?

28 ||7 Et quum ipſe veniſſet ad vlteriorem *ripam*, in regionem Gergeſenorũ, occurrerunt ei duo dæmoniaci, è monumentis exeuntes, ſæui valdè: adeò vt non valeret quiſquã præterire per viam illam.

29 Et Ecce clamarunt, dicẽtes, Quid [p] nobis tecum, Ieſu Fili Dei? veniſti huc vexatum nos ante tempus?

30 Erat autem [q] longè ab eis grex porcorum multorum paſcens.

31 Dæmones verò precabãtur eum, dicentes, Si eijcis nos, permitte nobis abire in gregem porcorum illorum.

32 Et ait eis, Abite. Illi verò egreſſi abierunt in illum gregem porcorum: & ecce ruit totus ille grex porcorum è præcipitio in mare, & mortui ſunt in aquis.

33 Paſtores autem fugerunt: & quum abijſſent in vrbem, renuntiarunt omnia, & quæ dæmoniacis facta fuerant.

34 Et ecce, tota vrbs exiuit in occurſum Ieſu, & quum vidiſſent eum, rogarũt vt [r] digrederetur à finibus ipſorum.

Mar. 5. 1, luc. 8. 26.

7 Chriſtus homines à miſerabili Satanæ ſeruitute liberatum venit: ſed mundus Chriſto quàm vilibus vel leuiſſimis cõmodis carere mauult.

p Sub. eſt rei.

q In monte, teſtantibus marco & Luc Gadara autem teſte Ioſepho, lib. 17. cap. 13. erat Græcanici inſtituti, vnde mirum eſſe non debet ſi porci illic fuerunt.

r Vbi vita degitur qualis eſt porcorum, ibi Chriſtus non manet, ſed Dæmones.

CAP. IX.

1 Paralyticus ſanatur. 5 Remiſſio peccatorum. 9 Matthæus vocatur. 10 Peccatores. 17 Vinum nouum. 18 Principis filia ſuſcitatur. 20 Mulier à fluxu ſanguinis ſanatur. 28 Duo cæci fide ſanãtur. 32 Mutus dæmoniacus ſanatur. 37 Meſſu, Operarij.

CAP. IX.

Marc. 2. 3, luc. 5. 18.

1 Peccata ſunt noſtrarũ afflictionum cauſæ, & ab vno Chriſto credentibus remittuntur.

a Capernaũ, nam vt inquit Theoph. Bethleem genuit, Nazareth educauit, Capernaum in colam habuit Chriſtum.

1 ET [1] ingreſſus nauigium, traiecit, & venit in [a] ſuam vrbem.

2 ||Et ecce, obtulerunt ei paralyticũ in lecto proiectum: quumque [b] vidiſſet Ieſus fidem eorum, dixit paralytico, Cõfide fili, remiſſa ſunt tibi peccata tua.

3 Et ecce, quidam è Scribis dicebãt apud ſe, Iſte [c] blaſphemat.

4 Et quum vidiſſet Ieſus cogitationes eorum, dixit, Quid cogitatis mala in cordibus veſtris?

5 Vtrum enim eſt facilius dicere, remiſſa ſunt tibi peccata: an dicere: Surge & ambula?

6 Vt autem ſciatis autoritatem habere Filium hominis in terra remittendi peccata (tunc dicit paralytico) Surge, tolle tuum lectum, & abi domum tuam.

7 Tunc *ille* ſurrexit, abijtq; domum ſuam.

8 Turba verò quum *hoc* vidiſſet, mirata eſt, & glorificauit Deum qui dediſſet talem poteſtatem hominibus.

9 ||[2] Et quum prætergrederetur Ieſus illinc, vidit quendam ſedentem ad [d] telonium, qui Matthæus dicebatur, & dixit ei, Sequere me. Atque *is* ſurgens ſequutus eſt eum.

10 Et factum eſt quum Ieſus accumberet domi *illius*, ecce, multi publicani & [e] peccatores qui venerant ſimul accubuerunt cum Ieſu & diſcipulis eius.

11 Quumque *id* vidiſſent Phariſæi, dixerunt diſcipulis eius, Quare cum publicanis & peccatoribus edit magiſter veſter?

12 Ieſus autem quum *hoc* audiſſet dixit eis, Qui valent non egent medico, ſed malè affecti.

13 Profecti verò diſcite quid ſit, ||Miſericordiam volo, & non ſacrificium. non enim veni vt vocarem iuſtos, ||ſed peccatores ad reſipiſcentiam.

14 [3] Tunc adeunt eum diſcipuli Iohannis, dicentes, ||Quare nos & Phariſæi multùm ieiunamus, diſcipuli verò tui non ieiunant?

15 Et dixit eis Ieſus, Num poſſunt [f] filij thalami lugere quandiu cum eis eſt ſponſus? Aderunt autem dies quum tolletur ab eis ſponſus, & tunc ieiunabunt.

16 Nullus autem immittit panniculum [g] impexum in veſtimentum vetus: illud enim ipſius [h] ſupplementum tollit *aliquid* ex illo veſtimento, & fit peior fiſſura.

17 Neque inijciunt vinum nouum in vtres veteres: alioqui rumpuntur vtres, & vinum effunditur, & vtres pereunt: ſed inijciunt vinum nouum in vtres recentes, & vtraque conſeruantur.

18 ||[+] Hæc eo loquẽte ipſis, ecce, quidam princeps *ſynagogæ* quum veniſſet, adorauit eum dicens, Filia mea [i] modò defuncta eſt: ſed veni & impone manum tuam ſuper eam, ac viuet.

19 Tunc ſurgens Ieſus ſequutus eſt eum, & diſcipuli eius.

20 (Et ecce, mulier ſanguinis profluuio

Mar. 2. 14, luc. 5. 27.

2 Chriſtus humiles peccatores ad ſe vocat, hypocritas faſtuoſos ſpernatur.

3 Aduerſus prauam æmulationem in rebus medijs.

4 Nullum eſt tam inueteratum vel inſanabile malum quod Chriſtus vera fide tanquam manu, vel leuiſſime attactus, protinus nõ ſanet.

Oſea. 6. 6, infra, 12. 7. 1. Tim. 1. 15, Mar. 2. 18, luc. 5. 33.

d Ad publicanorum mẽſam.

e Publicanorum ſocij, qui Iudæa in ſortem prouincia redacta, operam ſuam Romanis ad exactionem tributorum locabãt, & ideò à reliquis Iudæis, peccatores, id eſt, ſceleratè perditi vocabantur.

Mar. 5. 21, luc. 8. 41.

f Heb. quibus conclaue ſponſi, vt maximè familiares admittuntur.

g Eadem, qui ſalem

traditus non fuit. h Quod immiſſum eſt ad implendam fiſſuram.

i Nuper.

uio laborans à duodecim annis, accedens à tergo, tetigit fimbriam veſtimenti illius.

21 Dicebat enim apud ſe, Si ſolùm tetigero veſtimentum eius, ſeruabor.

22 Ieſus verò conuerſus & intuitus eam, dixit, Confide filia: fides tua te ſeruauit. Et ſeruata eſt mulier ab eo [k] momento.)

23 [5] Et quum veniſſet Ieſus domum principis *ſynagogæ*, vidiſſetq; [l] tibicines, & turbam tumultuantem,

24 Dicit eis, Recedite: non enim mortua eſt adoleſcentula, ſed dormit, Et deridebant eum.

25 Quum autem fuiſſet eiecta turba, ingreſſus, [m] prehendit manum eius: & ſurrexit adoleſcentula.

26 Et exijt hæc fama in totam illam regionem.

27 [6] Quumque prætergrederetur illinc Ieſus, ſequuti ſunt eum duo cæci, clamantes, & dicentes, Miſerere noſtri fili Dauid.

28 Quum autem veniſſet [n] domum, adierunt eum cæci illi, & dixit eis Ieſus, Creditis me hoc poſſe facere? Dicunt ei, Etiam Domine.

29 Tunc tetigit oculos eorum, dicēs, Secundùm fidem veſtram fiat vobis,

30 Et [o] aperti ſunt oculi eorum: & grauiter [p] interminatus eſt eis Ieſus, dicens, Videte nemo ſciat.

31 At illi egreſſi ſparſerunt eius famam in tota illa regione.

32 ‖ [7] Ipſis autem egredientibus, ecce, obtulerunt ei hominem mutum dæmoniacum.

33 Et eiecto dæmonio loquutus eſt mutus: & mirata eſt turba, dicens. Nunquam apparuit tale quidpiam in Iſrael.

34 ‖ Phariſæi verò dicebant, Per principem dæmoniorum eijcit dæmonia.

35 ‖ Et circuibat Ieſus vrbes omnes ac vicos, docens in ſynagogis eorum, & prædicans Euangelium regni, & ſanans [q] quenuis morbum & quenuis languorem in populo.

36 ‖ [8] Quum vidiſſet autem turbam, [r] miſericordia commotus eſt ſuper eis, quòd eſſent [s] diſſipati & diſiecti quaſi oues non habentes paſtorem.

37 Tũc dicit diſcipulis ſuis, ‖ Ipſa quidem meſſis multa, operarij autem pauci.

38 Rogate igitur dominum meſſis, vt [t] emittat operarios in meſſem ſuam.

5 Chriſti potentiæ mors etiam ipſa cedit.
6 Chriſtus ſanatis duobus cæcis, confirmat ſe eſſe mundi lucem.
7 Exemplũ poteſtatis Chriſti in diabolum.
8 Etiamſi eſſent ordinarij paſtores, Chriſtus tamen Eccleſiæ ſuæ curam non abiecit.
k *Eo tempore articulo quo hæc dicta ſunt.*
l *Iu luctu adhibitos tibicines conflat.*
m *Vi adhibita capit.*
n *In illam domum quam inhabitare ſolitus erat.*
o *Hebraei vocant oculos clauſos, qui nihil vident: apertos, qui vident.*
p *Cum vehementi commotione, & interiore animi fremitu*
q *Cuiuſuis generis.*
r *Ex intimis viſceribus profecta.*
ſ *Ad verb. exclusi. Luc.11.14. Infra 12.24. mar.3.22. luc.11.15. Mar.6.6. luc.13.22. Mar.6.34. luc.10.2. Ioh.4.36.*

t *Ad verb. ejiciat, nam in tam ſancto opere homines ſunt tardiſſimi.*

CAP. X.

1 Apoſtolis datur gratia ſanitatum. 5 Mittuntur ad prædicandum Euangelium. 13 Pax. 14 Pulueris excuſſio. 16 Aſſlictio. 22 Perſeuerantia. 23 Fuga. 28 Timor 29 Paſſeres duo. 30 Capilli. 32 Confiteri Chriſtum. 34 Pax, gladius. 35 Diſſidia. 37 Amor parentum. 38 Crux. 39 Perdere animam. 40 Recipere Euangeliſtam.

1 ‖ Vnc [1] aduocatis duodecim diſcipulis ſuis, dedit eis poteſtatem aduerſus ſpiritus impuros, vt eijcerent eos, & ſanarent omnem morbum & omnem languorem.

Mar.3.13, luc.9.1.

1 Mittuntur Apoſtoli ad prædicandum Euangelium in Iſrael.

2 Porrò duodecim Apoſtolorum nomina ſunt hæc: [a] primus, Simon qui dicitur Petrus, & Andreas frater eius: Iacobus filius Zebedæi, & Iohannes frater eius.

2 Summa Euangelij ſiue prædicationis Apoſtolicæ.

3 Philippus, & Bartholomęus, Thomas, & Matthæus ille publicanus: Iacobus *filius* Alphæi, & [b] Lebbæus, cognominatus Thaddæus:

3 Miracula, verbi appendices.

4 Simon [c] Cananites, & Iudas [d] Iſcariotes, qui etiam prodidit eum.

4 Abijciendæ ſunt verbi miniſtris quæcunque ſolicitudines, vel tantillum poſſint eos remorari.

5 Hos duodecim miſit Ieſus, & addidit eis mandata, dicens, In [e] viam Gentium ne abieritis, & in vrbem Samaritanorum ne ingrediamini.

Act.13.46. Luc.10.9.11.

6 Sed proficiſcimini potiùs ad oues perditas domus Iſrael.

5 Fœliciſſimi, qui prædicatum Euangelij recipiunt: infœliciſſimi, qui reijciunt.

7 [2] Profecti verò prædicate, ‖ dicentes, Appropinquauit regnum cælorum.

8 [3] Ægrotos ſanate, leproſos purgate, mortuos excitate, dæmonia eijcite. dono accepiſtis, dono date.

Mar.6 8. luc.9.3. 1.Tim.5.18. Luc.10 8.

9 ‖ [4] Ne [f] comparate aurum, neque argentum, neque æs in zonis veſtris:

10 Neque peram ad iter, neque binas tunicas, neque ſoleas, neque virgam. ‖ nam dignus eſt [g] operarius alimento ſuo.

a Theoph. primos dicit Petrum & Andream dictos, quòd primò vocati

11 ‖ [5] In quamcunq; verò vrbem aut

fuerint. b Latinè corculum ſonat. c Ad differentiam Petri. d Vir Kerioth, id eſt, Keriothites: Kerioth autem erat in tribu Iuda, Ioſue 15.25. e Ad exteras gentes. f In hanc profectionem, nempe vt & nullis impedimentis retineantur, & vt aliquem percipiant guſtum prouidentiæ Diuinæ, nam ex illis domum reuerſis quarit Dominus, ecquid illis in via defuerit, Luca 22.35. g Vobis Deus de alimento prouidebit.

vicum introieritis, [h] exquirite quis in ea sit dignus: & illic manete vsquedum exeatis.

12 Introeuntes autem domum, salutate eam.

13 Et si quidem fuerit domus digna, veniat [i] pax vestra super eam: sin autem non fuerit digna, pax vestra ad vos reuertatur.

14 ‖Et quicunque non receperit vos, neque audierit sermones vestros, exeuntes domo aut vrbe illa, ‖ excutite puluerem pedum vestrorum.

15 Amen dico vobis, tolerabilior erit conditio terræ Sodomorum & Gomorrhæorũ in die iudicij, quàm vrbis illius.

16 ‖ [6] Ecce ego mitto vos vt [k] oues in medio luporum: estote igitur prudentes vt serpentes, & [l] innocentes vt columbæ.

17 Cauete autem ab [m] hominibus. tradent enim vos in consessus, & in synagogis suis flagellabunt vos.

18 Sed & ad præsides ac reges ducemini mea causa, *vt hoc sit* [n] eis & Gentibus testimonium.

19 ‖Sed quum tradiderint vos, ne estote soliciti quomodo aut quid loquamini. dabitur enim vobis illo momento quid loquamini.

20 Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, *is est* qui loquitur [o] in vobis.

21 ‖Tradet autem frater fratrem ad mortem, & pater filium: & insurgent liberi in parentes, & morte multandos eos curabunt.

22 Et eritis exosi omnibus propter nomen meum: ‖ verum qui sustinuerit ad finem vsque, is seruabitur.

23 Quum autem persequentur vos in [p] ea vrbe, fugite in aliam. Amen enim dico vobis, nequaquam [q] obieritis vrbes Israelis, quin venerit Filius hominis.

24 ‖Non est discipulus suprà magistrum, neque seruus supra dominũ suum.

25 Sufficit discipulo vt sit sicut magister ipsius, & *vt* seruus *sit* sicut dominus ipsius. ‖ si ipsum patremfamiliâs [r] Beelzebub vocarunt, quanto magis domesticos eius?

26 [s] Itaque ne eos timete. ‖ nihil enim est opertum quod non sit retegendum, & nihil occultum quod non sit cognoscendum.

27 Quod dico vobis in tenebris, dicite in luce: & quod in aurem auditis, prædicate [t] suprà domos.

28 [u] Et ne timete *vobis* ab ijs qui trucidant corpus, animam autem non possunt trucidare: sed timete potiùs cum qui potest & animam & corpus perdere in gehenna.

29 Nónne duo passerculi [x] assario veneunt, & vnus ex eis non cadet [y] huiusmodi [z] sine patre vestro?

30 Vestri verò etiam ‖ capilli capitis omnes numerati sunt.

31 Ne igitur timete: vos multis passerculis præstatis.

32 [7] ‖ Quisquis igitur [a] confitebitur me coràm hominibus, confitebor & ego eum coràm Patre meo qui est in cælis:

33 Quisquis autem negauerit me coràm hominibus, negabo eum & ego coràm Patre meo qui est in cælis.

34 [8] ‖ Ne existimetis, me venisse missurum pacem in terram: non veni missurus pacem, sed gladium.

35 ‖ Nam veni facturus vt dissideat filius aduersus patrem suum, & filia aduersus matrem suam, & nurus aduersus socrum suam.

36 Et inimici hominis *erunt qui sunt* domestici ipsius.

37 ‖ [9] Qui amat patrem aut matrem suprà me, non est me dignus: & qui amat filium aut filiam suprà me, non est me dignus.

38 ‖ Et qui non accipit crucem suam, ac sequitur me à [b] tergo, non est me dignus.

39 ‖ Qui inuenerit animã suam, perdet eam: & qui perdiderit animam suam mea causa, inuenietea m.

40 ‖ [10] Qui recipit vos, me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui misit me.

41 [11] Qui recipit Prophetam in [d] nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet: & qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet.

6 Christus docet quomodo se gerere debeant ministri sub cruce.

h Satu sit dignus, ad vos recipiendos, vt Hebr. 11. 38. dicit mũdum non fuisse dignum.

Mar. 6. 11, luc. 9. 5. Act. 3. 51. & 16. 8. Luc. 10. 3.

i Ex Hebræorum idiotismo qui pacis nomine omnia fausta intelligunt.

k Versabimini in summo discrimine.

l Qui ne iniuriam quidem vlciscamini: ex ijs autem animantium naturis admiscitis, nec sinit prudentiam fieri malitiosam, nec simplicitatem amentem, sed vnam virtutis formam, quam maximè licuit, ex ambobus exquisitè constituit.

Mar. 13. 11. luc. 12. 11. Luc. 21. 16. Mar. 13. 13. luc. 21. 19.

m Nam in causa religionis, homo homini solet esse ferè semper lupus.

Luc. 6. 40. ioh. 13. 16. & 15. 20. Infrà 12. 24. Mar. 4. 22. luc. 8. 17. & 12. 2.

n Aduersus eos & gentes. *o Pro vos vel inter vos.* *p In quam ingressi eritis.* *q Ad finem deduxeritis.* *r Fuit Acaronitarum idolum, quod appellare possumus Dominum muscarum.* *s Veritas non semper occultabitur.*

7 Confessionis publicæ necessitas & præmium.

8 Euangelij prædicatio nem ciuilia dissidia consequuntur.

9 Omnia sunt sine exceptione, nostro erga Deum officio postponenda.

1. Reg. 14. 45, act. 27. 34. Mar. 8. 35, luc. 9. 26, & 12. 8, 1. Tim. 2. 12.

10 Deus sui ministerij est autor & vindex.

Deut. 32. 8, 1. Sam. 15. 2, act. 10. 9, luc. 12. 51. Mich. 7. 6.

11 Nullum officiũ Christo impẽsum pensi.

Luc. 14. 26. t Propalam & in editioribus locis. erant enim adium summa ac fabricata vt in illis ambularent & versari possent. Infrà, 16. 24, marc. 8. 34, luc. 9. 23, & 14. 27. Infra, 16. 25, marc. 8. 35, luc. 9. 24, & 17. 33, ioh. 12. 25. Luc. 10. 6, ioh. 13. 20.

u Quãtumuis omnes & seni tyrãni non sunt nobis metuendi. *x Quarta vncia parte.* *y Ad verbum, ad terram.* *z Non intercedente patris vestri decreto.* *a Me confessione libera agnouerit.* *b Ad verb. retro me, qui me præeuntem sequuntur: doctrina enim & afflictionibus prægrauat (briareum) sequuntur: doctrina enim & afflictionibus prægrauat (briareum) ipsius.* *c Seruauerit vitam: seruare autem dicuntur qui illam ex discrimine eximunt. Dicuntur autem ea ex vulgi opinione qui eos periisse putant qui moriuntur, quoniam de futura vitanon cogitant.* *d Vt Prophetam.*

42 ‖Et

Mar.9.41. a Qui coràm mundo sunt viles & abiecti.

42 ‖ Et quicunque potum dederit vni ex his [c] paruis poculum frigidæ solùm, in nomine discipuli, amen dico vobis, non perdiderit mercedem suam.

CAP. XI.

2 Iohannes mittit discipulos ad Christum. 7 Testimonium Christi de Iohanne. 13 Lex & Prophetæ. 18 Christus & Iohannes. 21 Chorazin, Bethsaida. 25 Euangelium reuelatum paruulis. 28 Fatigati & onerati.

CAP. XI. 1 Christus ex suis operibus probat se esse promissum illum Messiam. Luc.7.18. 2 Quæ conuenientia, quod item discrimen inter Prophetarum ministerium, Iohannis præconium & plenam Euangelij lucem à Christo allatam. a Præceptis instituendi. b Discipulorum, id est, in Galilæa, vnde plerique eorum oriundi erant. Act.2.7. c Pauperes euangelizantur, id est, pauperibus annuntiatur Euangelium. Malach.3.2. d Qui ex me non ceperit offendiculi occasionem. e Ad verb. quæ undauit more huc atque illuc impellitur, quod fluctuare dicunt Latini. Luc.16.16. f Confirmo vobis quòd videritis quondam prophetam præstantiorem. g Nouus Ecclesiæ status in quo vera Dei gloria elucet: comparantur non personæ, sed doctrina genera, præconium Iohannis cum lege & prophetis, & cum illo rursus clarissima illa Euangelij prædicatio, h A tempore,

1 ET [1] factum est quum finem fecisset Iesus [a] præcipiendi duodecim discipulis suis, digressus est illinc vt doceret, & prædicaret in vrbibus [b] eorum.

2 ‖ Iohannes autem quum audisset in vinculis opera Christi, missis duobus ex discipulis suis,

3 Dixit ei, Túne is es qui venturus erat, an alterum expectabimus?

4 Et respondens Iesus dixit eis, Profecti renuntiate Iohanni quæ auditis & videtis,

5 Cæci visum recipiunt, & claudi ambulant, leprosi mundantur, & surdi audiunt, mortui excitantur, & [c] pauperibus Euangelizatur.

6 Et beatus est qui [d] non fuerit offensus in me.

7 [2] Illis autem abeuntibus cœpit Iesus dicere turbæ de Iohanne, Quid existis in desertum vt spectaretis? arundinem quæ [e] agitetur à vento?

8 Sed quid existis vt videretis? hominem mollibus vestibus amictum? ecce, qui gerunt molles vestes, in domibus regum sunt.

9 Sed quid existis vt videretis? Prophetam? [f] certè dico vobis, etiam amplius quàm Prophetam.

10 Iste enim est de quo scriptum est, ‖ Ecce ego mitto nuntium meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam coràm te.

11 Amen dico vobis, non surrexit inter eos qui gignuntur è mulieribus, quisquam maior Iohanne Baptista: sed qui est minimus in [g] regno cælorum, maior eo est.

12 ‖ Porrò [h] à diebus Iohannis Baptistæ vsque nunc regno cælorum [i] vis affertur, & [k] violenti rapiunt illud.

13 Nam omnes Prophetæ & ipsa Lex vsque ad Iohannem [l] prophetarunt.

14 Et, si vultis recipere, ‖ ipse est Elias ille qui venturus erat.

15 Qui habet aures ad audiendum, audiat.

16 ‖ [3] Sed cui assimilabo [m] generationem hanc? [n] Similis est puerulis qui sedent in foris: & acclamãt sodalibus suis,

17 Ac dicunt, Tibia cecinimus vobis, & non saltastis: [o] lamẽtati sumus vobis, & non planxistis.

18 Venit enim Iohannes nec edens nec bibens, & aiunt, Dæmonium habet.

19 Venit Filius hominis edens ac bibens, ac dicunt, Ecce homo edax & vini potor, publicanorum amicus & [p] peccatorum. [q] [4] Sed iustificata est sapientia à filijs suis.

20 ‖ [5] Tunc cœpit *ita* exprobrare vrbibus in quibus editæ fuerant plurimæ [r] virtutes ipsius, quòd non resipuissent.

21 Væ tibi Chorazin, væ tibi Bethsaidan. nam si in Tyro & Sidone editæ fuissent virtutes quæ editæ sunt apud vos, olim [s] cum sacco & cinere *sedentes* resipuissent.

22 Quinetiam dico vobis, Tyri & Sidonis tolerabilior erit conditio in die iudicij quàm vestra.

23 Et tu Capernaum, quæ es vsque ad cælum sublata, vsq; ad inferos deprimêris. nam si Sodomis editæ fuissent virtutes quæ editæ sunt apud te, mansissent vsque ad hodiernum diem.

24 Quinetiam dico vobis, terræ Sodomorum tolerabilior erit conditio in die iudicij quàm tua.

25 ‖ In illo tempore, [t] respondens Iesus dixit, Confiteor tibi, Pater, Domine cæli & terræ, quòd absconderis hæc à sapientibus & intelligentibus, & ea [u] detexeris infantibus.

26 [x] Etiam Pater, [y] quia ita placuit [z] tibi.

27 [6] ‖ Omnia mihi tradita sunt à Patre meo: & nemo nouit Filium, nisi Pater, nisi Filius, & cui voluerit Filius reuelare.

3 Nulli pertinaciores Euangelij hostes, quã ij quib⁹ charissimũ esse oportuit. Mal.4.5. Luc.7.31. 4 Quod plerique repudiant, electi amplectuntur. 5 Superbi Euangelium oblatum suo maximo malo reijciunt, quod paruulis cedit saluti. 6 Nulla nisi in vno Christo vera Dei notitia, nulla animi trãquillitas. Luc.10.13. i Id est, quasi impetu quodam in illud perrumpitur. k Vim inferentes rapiũt, id est, corripiunt. l Futura tãtum vaticinati sunt quæ nunc præsentia clare & perspicuè cernuntur. m Ætatem istam, siue seculum pro hominibus istius ætatis. Luc.10.21. n Accusatur prouerbij figura peruersitas seculi, quod neque duris neque mollibus moueretur. Iohan.3.35, & 6.46. o Lugubres cantiones cecinimus. p Vt sup.9.10. q Sapientes agnoscunt Euangelij sapientiam, quam illud recipiunt. r Vt sup.7.22. s Veterũ fuit consuetudo in sacco & cinere lugere. t. Heb. id est, orationem cõtinuans, nemo enim interrogauerat. u Ministerio Christi qui vnicus est interpres vniuersa veritatis rerum diuinarũ. x Hac particula declarat se in patris consilio acquiescere. y Sola voluntas Dei iustitiæ norma. z Ad verb. ante te Heb. in oculis tuis.

ter, neque Patrem quiſquam nouit, niſi Filius, & cuicunque voluerit Filius retegere.

28 Venite ad me omnes qui fatigati eſtis & onerati, & ego faciam vt requieſcatis.

29 Tollite iugum meum ſuper vos, & diſcite à me quòd mitis ſim & humilis corde: || & inuenietis requiem animabus veſtris.

30 || Iugum enim meum [a] facile eſt, & onus meum leue eſt.

CAP. XII.

1 Diſcipuli ſpicas vellunt. 6 Miſericordia, ſacrificiũ. 10 Arida manus ſanatur. 13 Sabbathũ benefaciendum. 22 Dæmoniacus ſanatur. 25 Regnum diuiſum. 31 Peccatum, Blaſphemia. 33 Arbor bona aut mala. 34 Vipera. 41 Niniuita. 42 Regina Saba. 48 Veri parentes Chriſti.

CAP. XII. *Mar. 2.23, luc. 6. 1.*

1 IN || [1] [a] illo tempore, ibat Ieſus Sabbatho per ſata: diſcipuli verò ipſius eſuriebant, cœperuntque vellere ſpicas, & edere.

1 De vera ſanctificatione Sabbathi, & eiuſdem abrogatione. *Deut. 23. 25. 1. Reg. 21. 6. Exod. 29. 33. Leuit. 8. 32, & 24. 9, num 28. 9.*

2 Phariſæi autem, quum *eos* vidiſſent, dixerunt ei, Ecce, diſcipuli tui faciunt || quod non licet facere in ſabbatho.

3 Ipſe verò dixit eis, Non legiſtis quid fecerit || Dauid, quum eſuriret ipſe, & ij qui erant cum eo?

2 Legales ceremonias cum dilectione proximi minimè pugnare. *Oſea 6. 7.*

4 Quomodo introierit domum Dei, & panes [b] propoſitionis ederit, quibus veſci non erat ipſi licitum, neque ijs qui cum eo erant, ſed || ſacerdotibus ſolis?

5 Aut non legiſtis || in Lege, [c] ſabbathis ſacerdotes in templo ſabbathũ [d] profanare, & ſine crimine eſſe?

6 Dico autem vobis, *quendam* templo maiorem hic eſſe.

7 Quòd ſi noſſetis quid ſit, || Miſericordiam volo & non ſacrificium, non cõdemnaſſetis inſontes.

8 Nam Dominus eſt etiam ſabbathi Filius hominis.

9 [2] || Et digreſſus illinc venit in ſynagogam eorum.

10 Et ecce, quidam *illic* erat manum habens aridam: & interrogarunt eum dicentes, Licétne ſabbathis *quempiam* ſanare? vt accuſarent eum.

11 Ipſe verò dixit eis, Quis erit ex vobis qui habeat ouem vnam, & ſi ea inciderit ſabbatho in foueam, non apprehendat eam & erigat?

12 Quantum autem homo præſtat oui? Itaque licet ſabbathis benefacere.

13 Tunc dicit homini illi, Extende manum tuam. Et *is* extendit: eſtque reſtituta ſana vt altera.

14 [3] Phariſæi verò egreſſi ceperunt conſilium aduerſus eum, vt eum perderent.

15 Ieſus autem quum *hoc* noſſet, ſeceſſit illinc, ſequutaque eſt eum turba multa, ſanauitq; eos omnes.

16 Et [e] interminatus eſt eis ne ipſum palàm facerent:

17 Vt impleretur quod dictum erat per Eſaiam prophetam, dicentem,

18 || Ecce ſeruus meus, quem elegi: dilectus meus, in quo acquieſcit anima mea: ponam Spiritum meum ſuper eum, & [f] iudicium Gentibus annuntiabit.

19 Non litigabit, neque [g] clamabit, neque audiet quiſquam in plateis vocem eius.

20 Arundinem quaſſatam non confringet, & linum fumigans non extinguet, vſquedum [h] proferat ad victoriam iudicium.

21 Et in eius nomine Gentes ſperabunt.

22 || [4] Tunc oblatus eſt ei dæmoniacus cæcus & mutus: & ſanauit eum, adeò vt qui cæcus ac mutus *fuerat*, & loqueretur & videret.

23 Et [i] obſtupuit tota turba, dicebantque, Nónne iſte eſt filius ille Dauid?

24 Phariſæi verò, quum *hæc* audiſſent, dicebant, || Iſte non eijcit dæmonia niſi per [k] Beelzebub principem dæmoniorum.

25 [5] Ieſus autem quum ſciret cogitationes eorum, dixit eis, Omne regnum [l] diſſidens aduerſus ſeſe, vaſtatur: & omnis vrbs aut domus diſſidens aduerſus ſeipſam, non ſtabit.

26 Sed ſi Satanas Satanam eijcit, aduerſus ſeipſum diſſidet: quomodo ergo ſtabit regnum eius?

27 Et ſi ego per Beelzebub eijcio dæmonia, [m] filij veſtri per quem eijciunt? propterea ipſi erunt veſtri [n] iudices.

28 Sin

3 Quatenus & quo reſpectu cedendũ indomito impiorũ furori.

4 Manifeſtiſſima etiã veritas, impiorum calumnijs eſt obnoxia: ſed ea nihilominus eſt fortiter aſſerẽda.

5 Chriſti & Satanæ regna ſimul cõſiſtere non poſſunt.

1.Ioh 5.2, ierem. 6 16. 2.Ioh. 5.3.

a Quod facile fieri nõ poteſt, quam mãdata eius grauia non ſunt, quia omne quod genitum eſt ex Deo vincit mundum.

Eſa. 42. 1.

b Additũ minis vetuit.

c Singulis ſabbathis. d Sacerdotes quum Dei opus faciunt ſabbatho, tamen legem non violant: ergo multò minus ſabbathi Dominus, ſabbathum violabit.

e Iudicij nomine compoſitum ſtatũ intelligit, quia videlicet à Chriſto vera religio erat inter Gentes promulgãda, eiectis ſuperſtitionibus, quod vbique fit, ibi regnare dicitur Dominus, & iudicare, id eſt, rebus præſſe & illas moderari.

Suprà 9. 32, luc. 11. 14.

Suprà, 3. 34, mar. 3. 2, luc. 11. 37.

f Græca dictio, ſignificationem habet clamoris vehementis, & vociferationis turbulentæ.

g Cũ vi quadam (fruſtra obſiſtente mundo & Satana) ferat ſententiam & iudicium, quaſi ſe victorem declaret omnium inimicorum ſuorum.

Supra 9. 34.

h Græcum verbum ſignificat præ admiratione apud ſe ſtatu mentis deijci, vnde ecſtaſis de ſtatu mentis deijci, vnde ecſtaſis diſtractiõ, vnde naſcuntur ſeditiones.

i Supr. 3. 34.

k In parabolis.

l In parabolis.

m Veſtrates.

n Veſtra vitia (etiam tacentes) virtutibus ſuis condemnabunt.

28 Sin autem per Spiritum Dei ego eijcio dæmonia, nempe peruenit ad vos regnum Dei.

29 Nam quomodo poteſt aliquis ingredi domũ validi *alicuius*, & [o] vaſa eius diripere, niſi primò vinxerit validum illum, & tunc domum illius diripiet.

30 Qui non eſt mecum, aduerſum me eſt: & qui non cogit mecum, ſpargit.

31 ‖ Propterea dico vobis, quoduis peccatũ & [p] blaſphemia remittetur hominibus: [6] blaſphemia verò in Spiritum non remittetur hominibus.

32 Et quiſquis loquutus fuerit aduerſus Filium hominis, remittetur ei: quiſquis autẽ fuerit loquutus aduerſus Spiritum ſanctum, non remittetur ei [q] neq; in hoc ſeculo, neque in futuro.

33 Aut [r] facite arborem bonã, & fructum eius bonum: aut facite arborem putrem, & fructum eius putrem: nam è fructu arbor cognoſcitur.

34 [7] Progenies viperarum: quomodo poſſitis bona loqui, quum ſitis mali? ‖ nam ex abundantia cordis os loquitur.

35 Bonus homo è bono theſauro cordis profert bona: & malus homo ex malo theſauro profert mala.

36 Sed dico vobis, quodcunque [s] verbum otioſum loquuti fuerint homines, de eo reddituros rationem in die iudicij.

37 Ex ſermonibus enim tuis [t] iuſtificaberis, & ex ſermonibus tuis condemnaberis.

38 [8] Tunc reſponderunt quidam è Scribis ac Phariſæis, dicentes, Magiſter, ‖ velimus ex te ſignum videre.

39 Ipſe verò reſpondẽs dixit eis, Natio mala & [u] adulterina ſignum requirit: ſed ſignum non dabitur ei niſi ſignum illud Ionæ Prophetæ.

40 ‖ Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tres dies & tres noctes, ita erit filius hominis in [x] corde terræ tres dies & tres noctes.

41 [9] Niniuitæ reſurgent in iudicio cum natione hac, & condemnabũt eam: ‖ quòd ipſi reſipuerint ad prædicationem Ionæ: & ecce, plus quàm Ionas *eſt* in hoc loco.

42 ‖ Regina [y] Auſtri ſurget in iudicio cum natione hac, & condemnabit eam: quòd venerit à [z] terminis terræ vt audiret ſapientiam Solomonis, & ecce, plus quàm Solomon *eſt* in hoc loco.

43 ‖ Cæterùm quum impurus ſpiritus exierit ab homine, ambulat per arida loca, quærens requiem: & non inuenit.

44 Tũc dicit, Reuertar domũ meam, vnde exiui. Et quum venit, inuenit *eam* vacantem, [a] verſam & ornatam.

45 Tũc proficiſcitur, & accipit ſecum ſeptem alios ſpiritus peiores quàm ipſe *ſit*: & ingreſſi habitant illic, ‖ fitq; vltima conditio hominis illius deterior priore. ita etiam erit nationi huic malæ.

46 [10] ‖ Quum autem adhuc loqueretur turbæ, ecce mater & frater eius ſtabant foris, quærentes eius colloquium.

47 Dixit autem ei quidam, Ecce, mater tua & fratres tui foris ſtant, quærentes tuum colloquium.

48 Ipſe verò reſpondens dixit illi qui *hoc* ei dixerat, Quæ eſt mater mea, & qui ſunt fratres mei?

49 Et protenſa manu ſua in diſcipulos ſuos, dixit, [11] Ecce mater mea & fratres mei.

50 Quiſquis enim fecerit quod vult Pater meus qui eſt in cælis, is eſt meus frater, & ſoror, & mater.

CAP. XIII.

1 Parabola ſeminantis. 11 & 34 Cur in parabolis loquutus Chriſtus. 18 Expoſitio parabolæ. 24 Parabola Zizaniorum. 31 Granum ſinapis. 33 Fermenti. 44 Theſauri abſconditi. 45 Margaritæ. 47 Sagenæ iactæ in mare. 53 Chriſtus à Nazarenis non ſuſcipitur.

1 ILlo [1] verò die egreſſus Ieſus domo, ſedit iuxta mare,

2 Et coacta eſt ad eum turba multa, adeò vt nauigium ingreſſus ſederet: tota autem turba ſuprà littus ſtabat.

3 Et loquutus eſt eis multa per [a] parabolas, dicens, Ecce, *quidam* ſator exijt ad ſeminandum.

4 Et in ſeminando, alia quidem ceciderunt iuxtà viam: & venerunt volucres, & deuorauerunt ea.

5 Alia verò ceciderunt in petroſa, vbi non habebant terram multam: & ſtatim exorta ſunt, propterea quòd non habebant profundam terram,

6 Sole autem exorto torrefacta ſunt, & propterea quòd non habebant radicem, exaruerunt.

7 Alia verò ceciderunt in ſpinas: & [b] aſcenderunt ſpinæ, & ſuffocarunt ea.

6 De blaſphemia in Spiritũ ſanctum.
7 Hypocritæ tandem ſeipſos ſuo teſtimonio produnt. *Mat.3.29, luc.12.10, 1.ioh.5.13.*
8 Aduerſus præpoſteros miraculorũ flagitatores.
9 Docet Chriſtus triſti Iudæorũ exẽplo, nullos eſſe infeliciores quàm qui accenſam in ſe Euangelij lucem extinguunt.
o *Per ſuperbiam, Hebraiſ. Luc.6.45.*
p *Sup.9.3.*
q *Nec in vita, nec poſt mortẽ, id eſt, nunquam.*
r *Arborem proponite egregiam & bonam, vel malam & putridam vt fructus ſint ſimiles. Infra.16.2, luc.11.29, 1.cor.1.22.*
ſ *Vana & inutiles nugæ in quibus pleraque vitam terunt. Ion.2.1.*
t *Abſoluẽris.*
Ion.3.5.
u *Illegitima, qua defecit à fœdere Abrahæ, vel quia reliquit verum Dei cultum. 3.Reg.10.1, 2.par.9.1.*
x *In ſepulchro, id eſt, in viſceribus terræ.*
y *Meridiei: loquitur autem de Regina Saba, id eſt, Sabæorum regina, quia regio Iudææ reſpectu eſt meridionalis, 1.Reg.10.*

Luc.11.24.
10 Docet Chriſtus ſuo exẽplo omnia eſſe glorię Dei poſtponenda.
11 Nulli nobis coniunctiores quã qui ſunt domeſtici fidei. *Heb.6.4.& 10.26. 2.pet.2.20. Mar.3.31, luc.8.20.*
z *Saba enim ſita eſt in extremo Arabiæ fœlicis littore, ad fauces ſinus Arabici*
a *Averſo. Vero, id eſt, mundatam ſcopis.*

8 Alia verò ceciderũt in terram bonam: & ediderunt fructum, aliud quidem [c] cẽtena, aliud verò ſexagena, aliud verò tricena.

9 Qui habet aures ad audiendum, audiat.

10 Tunc accedentes diſcipuli dixerunt ei, Quare per parabolas loqueris eis?

11 [2] Ipſe verò reſpondens dixit, Quia vobis datum eſt noſſe [d] myſteria regni cælorum, illis autem non eſt datum.

12 ‖ Quiſquis enim habet, dabitur ei, & reddetur abundantior: quiſquis autem non habet, etiam quod [e] habet tolletur ab eo.

13 Propterea per parabolas loquor eis, quia videntes non vident, & audientes non audiunt, nec intelligunt.

14 ‖ Itaq; completur in ipſis prophetia Eſaiæ quæ dicit, Auditu audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non [f] cernetis.

15 Pinguefactum eſt enim cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculis ſuis conniuerunt: nequando cernant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & [g] conuertantur, & ſanem eos.

16 [3] Veſtri verò beati ſunt oculi, quòd cernant: & aures veſtræ, quòd audiant.

17 ‖ Amen enim dico vobis, multi Prophetæ & iuſti deſiderarunt videre quæ videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt.

18 Vos igitur audite parabolam eius qui ſeminat.

19 ‖ Quoties [h] quiſpiam audit ſermonem de [i] regno illo, & non intelligit, venit ille Malus, & rapit quod ſatum eſt in [k] corde ipſius: is eſt qui iuxta viam [l] ſemen excepit.

20 Qui verò in petroſa ſemen excepit, is eſt qui ſermonem audit, & eum ſtatim cum gaudio accipit.

21 Non habet autem radicem in ſeſe, ſed [m] temporarius eſt: ortáque oppreſſione vel perſequutione propter ſermonem, ſtatim offenditur.

22 Qui verò in ſpinas ſemen excepit, is eſt qui ſermonem audit: ſed ſolicitudo ſeculi huius, & [n] fallacia diuitiarum ſuffocat ſermonem, & fit infructuoſus.

23 Qui verò in terram bonam excepit ſemen, is eſt qui ſermonem audit & intelligit, [o] qui videlicet fructum fert, & editq́ue, alius quidem centena, alius ſexagena, alius verò tricena.

24 [4] Aliam parabolam propoſuit eis, dicens, Simile eſt regnum cælorum homini ſeminanti bonum ſemen in agro ſuo.

25 Quum autem dormirẽt homines, venit eius inimicus, & ſeminauit [p] zizania inter triticum: abijtq́ue.

26 Quum verò germinaſſet herba, & fructum edidiſſet, tunc apparuerunt etiã zizania.

27 Accedentes autem ſerui patrisfamiliâs, dixerunt ei, Domine, nonne bonum ſemen ſeminaſti in tuo agro? vnde ergo habet zizania?

28 Ille verò dixit eis, Inimicus quiſpiam hoc fecit. Serui autem dixerunt ei, Vis igitur abeamus & colligamus ea?

29 At ille dixit, Non: ne colligendo zizania, eradicetis ſimul cum eis triticum.

30 Sinite ſimul creſcere vtraque vſque ad meſſem: & tempore meſſis dicam meſſoribus, Colligite primùm zizania, & ligate ea in faſciculos, ad exurendum ea: triticum verò cogite in horreum meum.

31 ‖ Aliam parabolam propoſuit eis dicens, [5] Simile eſt regnum cælorum grano ſinapis, quod acceptum quiſpiam ſeminauit in agro ſuo.

32 Quod minimum quidem eſt omnium ſeminum: quum autem excreuerit, maximũ eſt olerum, & fit arbor: adeò vt veniant volucres cœli, & [q] nidulentur in ramis ipſius.

33 ‖ Aliam parabolam loquutus eſt eis, *dicens*, Simile eſt regnum cœlorum fermento, quod acceptum mulier condidit in farinæ [r] ſatis tribus, vſquequò fermentaretur tota.

34 Hæc omnia loquutus eſt Ieſus per parabolas ad turbam: ‖ & abſque parabola nihil loquutus eſt eis:

35 Vt compleretur quod dictum fuit per prophetam, dicentem, ‖ [t] Aperiam per parabolam os meum: eructabo occultata à iactis fundamentis mundi.

36 Tunc dimiſſa turba, venit domum Ieſus:

2 Intelligẽtiæ & fidei donum eſt proprium electorũ, reliquis iuſto Dei iudicio excæcatis.

3 Potior eſt Eccleſiæ præſentis cõditio, quàm Patrum qui fuerunt ſuo Lege. *Infrà, 25.29.*

c *Ad verb. centum, Hebræi enim carent diſtributum.*

d *Id eſt, Arcana. Eſa.6 9. mar.4.12, luc 8.10, ioh.12.40, act.28.26, rom.11.8.*

e *Etiã quod ſe putat habere, vide luc.8. 18.*

f *Perſpicietis, vt animi etiam illam notionem intelligat. Luc.10 24.*

g *Heb.id eſt, reſipiſcant.*

h *Ad verb. omni audiente, vt vniuerſalis nota ad tempus non ad perſonam referatur. Mar.4.15, luc.8.11.*

i *Cæleſti.*

k *Satio iſta ad auditionem refertur ſine intelligẽtia, etiamſi cordi fiat mẽtio: nam ſine excipiatur ſemen animo, ſine non, qui tamen ſeminat, animo ſeminat.*

l *Ad verb. ſatus homo enim hic dicitur ſatus vt ager ſatus.*

m *Ad quoddam tempus durat, eſt herba quaſi certi temporis.*

4 Chriſtus alio ænigmate mali ſeminis cum bono permixti, docet nũquam fore penitus liberam Eccleſiam ab offendiculis, tum in doctrina, tũ in moribus, donec aduenerit dies ille inſtaurationis rerum omnium deſtinatus.

n *Ad verb. extra viam abductio.*

o *Qui bona.*

p *Latini, lolium.*

Mar.4.30, luc.13.18.

5 Deus regnum ſuum à tenuiſſimis principijs auſpicatur, vt inſperati progreſſus, melius illuſtret eius potentiam.

q *Vnde rana conterunt ex baculis & frondibus, ſupra.8.20, Luc.13.19.*

r *Modus quatuor & ſemis, nam ſecha menſura ſiut trium ſidarum ſi, quinque cum continet.*

Mar.4.33. Pſal.77.2.

t *Heb. loquar in parabola.*

Ieſus: & adierunt eum diſcipuli eius, dicentes, [t] Ediſſere nobis parabolam zizaniorum [u] agri illius.

37 [6] Ipſe verò reſpondens, dixit eis, Qui ſeminat bonum ſemẽ, eſt Filius hominis.

38 Ager autem, eſt mundus: bonum verò ſemen, ſunt [x] filij regni, zizania verò, ſunt filij illius [y] Mali.

39 Inimicus autem qui ſeminauit ea, eſt diabolus: || meſſis verò, conſummatio ſeculi eſt, meſſores autem, Angeli ſunt.

40 Sicut ergo colliguntur zizania, & igni exuruntur: ita erit in conſummatione ſeculi huius.

41 Mittet Filius hominis Angelos ſuos, qui colligent ex ipſius regno omnia [z] offendicula, & eos qui [a] faciunt iniquitatem:

42 Proijcientque eos in [b] fornacem ignis: illic erit fletus, ſtridorq; dentium.

43 || Tunc iuſti fulgebunt vt ſol, in regno Patris ſui. Qui habet aures ad audiendum audiat.

44 [7] Rurſus, ſimile eſt regnum cœlorum theſauro occultato in agro: quem inuentum, homo occultauit, & præ gaudio quod accipit [c] ex eo, [d] ſubducit *ſeſe*, & omnia quæ habet vendit, emitque agrum illum.

45 Rurſus, ſimile eſt regnũ cœlorum cuipiam negotiatori, quærenti pulchras [e] margaritas:

46 Qui inuenta quapiam magni pretij margarita, abiens venundedit omnia quæ habebat, & emit eam.

47 [8] Rurſum, ſimile eſt regnum cœlorum ſagenæ iactæ in mare, & quæ ex [f] omni *rerum* genere coegit:

48 Quam impletam *piſcatores* ſubduxerunt in littus: & ſedentes collegerunt quæ bona ſunt, in vaſa, [g] putria verò foras abiecerunt,

49 Ita erit in conſummatione ſeculi: [h] prodibunt Angeli, & [i] ſeparabunt malos è medio iuſtorum:

50 Proijcientque eos in caminum ignis: illic erit fletus & ſtridor dentium.

51 [9] Dicit eis Ieſus, Intellexiſtis hæc omnia? Dicunt ei, Etiam Domine.

52 Ipſe verò dixit eis, Propterea omnis [k] Scriba edoctus in regno cœlorum, ſimilis eſt cuipiam patrifamilias, qui profert è theſauro ſuo noua & vetera.

53 Et factum eſt quum finiſſet Ieſus parabolas iſtas, [l] ſoluit illinc.

54 || [10] Et quum [m] veniſſet in patriam ſuã, docuit eos in ſynagoga eorum *adeò* vt [n] percellerentur, ac dicerent, Vnde huic ſapientia iſta & virtutes?

55 Nónne iſte eſt ille fabri filius? nónne mater eius, dicitur Maria, || & fratres eius Iacobus & Ioſes & Simon & Iudas?

56 Et ſorores eius nõne omnes apud nos ſunt? vnde igitur iſti hæc omnia?

57 Et offendebantur in [o] eo. Ieſus autem dixit eis, || Non eſt Propheta inhonoratus niſi in patria ſua, & domo ſua.

58 Neque [p] edidit illic virtutes multas, propter incredulitatem eorum.

CAP. XIIII.

1 Herodiũ iudicium de Ieſu. 3 Iohannes quare vinctus. 10 Capite truncatur. 13 Secedit Ieſus. 17 De quinque panibus, &c. 23 Orat Chriſtus. 24 Apoſtoli iactati fluctibus. 27 Fides. 30 Petrus perichitatur. 36 Fimbria veſtimenti.

CAP. XIIII.

1 IN || [r] illo tempore, audiuit Herodes Tetrarcha famam Ieſu.

2 Et dixit [a] pueris ſuis, Iſte eſt Iohãnes ille Baptiſta: ipſe ſurrexit à mortuis, & propterea [b] virtutes agunt in eo.

3 || Nam Herodes prehenderat Iohannem, & vinxerat eum, & coniecerat in carcerem, propter Herodiadem vxorem Philippi fratris ſui,

4 Dicebat enim ei Iohannes, Non licet tibi eum habere.

5 Et quum vellet eum occidere, timebat turbam, || quòd eum haberent vt Prophetam.

6 Quum autem agerentur natalitia Herodis ſaltauit filia Herodiadis [c] in medio: & placuit [d] Herodi.

7 Vnde cũ iureiurando ſpoſpondit *ſe* daturum ei quicquid petiſſet.

8 Illa verò [e] producta à matre ſua, ſeſe voluptatibus ſemel dediderunt: in Herodiade & eius filia, exemplũ meretriciæ laſciuiæ, & fœmineæ crudelitatis.

6 Explicatio ſuperioris ænigmatis, de bono & malo ſemine. *Apoc.14.15, ioel.3.13.*

7 Quantæ ſint opes regni cœleſtis, pauciſſimi intelligunt: nec fit quiſquam earum particeps, niſi qui aliarum omniũ rerum iactura illas redimit. *Sap.3.7. dan.12.3.*

8 Multi ſunt in Eccleſia, qui tamen non ſunt ex Eccleſia, ac proinde tãdem eijciẽtur. Sed plena iſta repurgatio, in vltimum illum diẽ differtur.

9 Sedulos eſſe oportet, quos nõ ſolum ſibi ſapere, ſed etiam alijs Dei ſapientiam diſpenſare neceſſe eſt.

10 Homines non ſola ignorantia peccant, ſed vlterò ſibi accerſunt offendicula, ne obſequãtur, Deo vocanti idque certa cum eorum pernicie. *Mar.6.1, luc.4.16. Ioh.6.42. Mar.6.4, luc.4.24, ioh.4.44.*

t Declara & explica. *u* i. Quæ in illo agro ſata eſſe dixiſti. *x* Qui ita ſunt in Eccleſia, vt etiam ſint de Eccleſia. *y* Diaboli. *z* Metonyma, i. eos qui deſignarunt turpia, & alijs vacentia ſcientia. *a* Supr.7.23. *b* Hebr. ardentem. *c* Reperto. *d* Clam diſcedit. *e* Supr. 7.6. *f* Qua colligit res varias. *g* Qualia multa è mari ſimul cum piſcibus eruuntur, vt ſunt muſcus & alga. *h* Miſſi à Domino. *i* Tanquam ad certum finem deſtinatos, malos ſiquidem, morti ſecundæ, electos vitæ.

k Supr.7.4. *l* Nauigauit. *m* In Nazareth. *n* Supr.7.28. *o* Supr.11.6. *p* Supr.7.22.

a Seruis. *b* Per virtutes intelligit vim illam & facultatem, non autem effecta, vt antea ſæpe. *c* Palam & publicè. *d* Tres fuerunt Herodes, primus filius Antipatri, qui Aſcalonitus etiam dicitur, quo regnante natus eſt Chriſtus, cuius iuſſu interfecti ſunt pueri: Alter dictus Antipas, Magni filius, matre Malthaca ſeu Martaca, qui Tetrarcha dictus eſt, cui auctum fuit imperium, Archelao Viennam in Gallia relegato: Tertius Agrippa Magni nepos, ex Ariſtobulo, qui Iacobum interfecit. *e* Inducta vel perſuaſa.

Da mihi (inquit) hic in patina caput Iohannis Baptistæ.

9 Et contristatus est Rex: sed propter iusiurandum & eos qui simul accũbebant, iussit dari,

10 Et misso *carnifice* decollauit Iohannem in carcere.

11 Et allatum est caput eius in patina, datumq; est puellæ: & *ipsa* obtulit matri suæ.

12 Tunc accesserunt discipuli eius, & sustulerunt corpus, idque sepelierunt: & venientes renuntiauerunt Iesu.

13 ‖ Quum autem hoc audisset Iesus, secessit illinc in nauigio in desertum locum priuatim: & quũ audisset turba, pedibus sequuta est eum ab vrbibus.

14 [2] Et egressus Iesus vidit multam turbam: & [f] misericordia commotus est erga eos, sanauitque eorum ægrotos.

15 ‖ Quum autem serum diei esset, adierunt eum discipuli eius, dicentes, Desertus est locus, & tempus iam præterijt: dimitte turbam vt abeat in vicos, & emant sibi escas.

16 Iesus autem dixit eis, Non habent necesse abire: date eis vos quo vescãtur.

17 Ipsi vero dicunt ei, Non habemus hic nisi quinque panes & duos pisces.

18 Ipse autem dixit, Adferte mihi eos huc.

19 Et iussa turba per [g] herbas discũbere, & acceptis quinque illis panibus ac duobus piscibus, [h] suspiciens in cælum, [i] benedixit: & quum fregisset dedit discipulis panes, discipuli verò turbæ.

20 Et comederunt omnes, & saturati sunt: sustulerũtq; quod superfuerat fragmentorum, duodecim [k] cophinos plenos.

21 Qui autem ederant, fuerunt viri quasi quinquies mille, absque mulieribus ac pueruli.

22 Et statim coëgit Iesus discipulos suos inscendere in nauigium, & præire sibi in *ripam* vlteriorem, [l] dum dimitteret turbam.

23 Dimissa igitur turba, ascendit in montem priuatim, ad orandum ‖ Quum autem serum diei esset, solus erat illic.

24 [3] Nauigiũ verò iam in medio maris erat, vexatum à fluctibus: nam ventus erat contrarius.

25 Quarta autem noctis [m] vigilia abijt ad eos Iesus, ambulans super mare.

26 Et eo viso super mare ambulante, discipuli turbati sunt, dicentes, [n] Spectrum est: & præ metu clamarunt.

27 Sed statim loquutus est eis Iesus, dicens, Confidite: ego sum, ne timete.

28 [4] Respondens autem ei Petrus, dixit, Domine, si tu es, iube me ad te venire super aquas.

29 Ipse verò dixit, Veni. Et quum descendisset è nauigio Petrus, ambulauit super aquas, vt veniret ad Iesum.

30 [o] Videns autem ventum validum, timuit: & quum cœpisset demergi, clamauit, dicens, Domine, serua me.

31 Statim verò Iesus, extenta manu, apprehendit eum, dicitque ei, O exigua fide prædite, quid dubitasti?

32 Et quum essent ingressi nauigium, quieuit ventus.

33 Qui autem erant in nauigio, venientes adorauerunt eum, dicentes, Verè Dei Filius es.

34 ‖ Et quum traiecissent, venerunt in terram [p] Genezaret.

35 [5] Et quum agnouissent eum viri loci illius, miserunt in totum circumiacentem regionem illam, & obtulerunt ei omnes malè affectos.

36 Et precabantur eum, vt solùm tãgerent fimbriam [q] pallij ipsius, & quotquot tetigerunt, [r] seruati sunt.

a Christus quinque panibus & duobus piscibus maximã turbam reficiens, ostendit nihil defuturum ijs qui regnum Dei, postpositis omnibus, quærunt. *Mar. 6. 32, luc. 9. 10,*

3 Nauigandũ nobis per maximas tẽpestates, & Christus, modò eò quò ipse iusserit contẽdamus, nos nunquã deseret. *Mar. 6. 35, luc. 9. 12, ioh. 6. 5.*

f *Ex animo, id est, corde.*

g *Per gramina.*

h *Precantis gestus.*

i *Benè precatus est & gratias egit.*

k *Mensura genus, sicciis & aridis proprium.*

l *Dum significat tẽpus intermediũ quo turba fuit cũ Iesu.*

m *Ad verb. custodia: indicatur tempus appropinquãtis diei, nam veteres in quatuor vigilias diuidebãt noctem, quibus fiebãt excubiæ. Mar. 6. 46, ioh. 6. 16.*

4 Fide exclamans ipsas tempestates (sed Christi demum virtute, eas ipsas vires quas nobis indidit, per eandem misericordiam adiuuante.

5 Christus ægrotos sanans ostendit à se petendũ esse spiritualium morborum remediũ, nos verò ad eum non tantùm accurrere, sed etiam alios adducere oportet. *Mar. 6. 53.*

n *Spectrum seu phãtasma est ad quod animus attrahitur sicut insani, quum videre sibi aliquid videntur, quod re ipsa nihil est.*

o *Animadiuertens, trãslatio à corpore ad animum.*

p *Fuit lacus vicinus Capernaumo, qui & mare Galilææ & Tyberiadis dicitur: vnde nomen datum regioni.*

q *Summæ vestis.*

r *A morbo.*

CAP. XV.

1 Mandata & doctrina hominum. 12 Scandalum. 13 Plantatio quæ eradicatur. 14 Cæci cæcos ducentes. 18 Cor. 22 Chananæa. 26 Panis filiorũ. Catelli. 28 Fides. 32 4000. hominum saturantur. 36 Gratiarum actio.

CAP. XV.

1 TVnc ‖ [1] accedunt ad Iesum Ierosolymitani quidã Scribæ & Phasæi, dicentes,

Mar. 7. 1.

1 Nulli plerunque audaciores Dei cõtemptores, quã quos Deus suos nomophylacas constituit.

2 Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum? [2] non enim lauant manus suas quum [b] edunt panem.

3 [2] At ille respondẽs dixit eis, Quare & vos transgredimini mandatum Dei per traditionem vestram?

2 Arguitur sacrilega eorum audacia in corrumpendis Dei mandatis, idque pietatis obtentu, & legum condendarum autoritate vsurpanda.

a *Quæ a maioribus sunt quasi de manu in manum tradita, vel quæ approbata sunt a senioribus, penes quos erat ecclesia gubernatio.*

b *Cibum comedunt, hebr.*

4 Nam

4 Nam Deus mandauit dicens, ‖ [c] Honora patrem tuum & matrem, &, ‖ Qui maledixerit patri aut matri, [d] morte moriatur.

5 Vos autem dicitis, [e] Quicunque dixerit patri aut matri, Donum quodcũque à me erit, tibi, proderit, etiamsi nequaquam honorauerit patrem suum, aut matrem suam, *insons erit.*

6 Et [f] irritum feciſtis mandatũ Dei per traditionem veſtram.

7 [3] Hypocritæ, benè de vobis prophetauit Eſaias; dicens,

8 ‖ Appropinquauit mihi populus hic ore ſuo, & labijs me honorat: cor autem eorum procul abeſt à me.

9 Sed fruſtrà me colunt, docentes doctrinas *quæ ſunt* mandata hominum.

10 ‖ [4] Et aduocata turba, dixit, eis, Audite & intelligite.

11 Non quod ingreditur in os, [g] polluit hominem, ſed quod egreditur ex ore, hoc polluit hominem.

12 Tunc accedentes diſcipuli eius dixerunt ei, Noſti Phariſęos audito ſermone iſto offenſos fuiſſe?

13 Ipſe verò reſpondens dixit, ‖ Omnis planta quam non plantauit Pater ille meus cæleſtis, eradicabitur.

14 Sinite eos: ‖ duces ſunt cæci cæcorum. porrò ſi cæcus cæco [h] prærierit, ambo in foueam cadent.

15 ‖ Reſpondens autem Petrus dixit ei, Ediſſere nobis parabolam iſtam.

16 Ieſus autem dixit, Adhuc & vos ſine intelligentia eſtis?

17 Nondum intelligitis, quicquid ingreditur in os, in ventrem cedere, & in latrinam eijci?

18 Quæ autem prodeunt ex ore, ex ipſo corde egrediuntur, & illa polluunt hominem.

19 ‖ Nam ex corde egrediuntur cogitationes malæ, cædes, adulteria, ſcortationes, furta, falſa teſtimonia, [i] obtrectationes.

20 Hæc ſunt quæ polluũt hominem: illotis autem manibus veſci, non polluit hominem.

21 ‖ Egreſſus illinc Ieſus receſſit [k] in partes Tyri & Sidonis.

22 Et ecce, mulier [l] Chananæa à finibus illis egreſſa, clamauit, dicens ei, Miſerere mei Domine, Fili Dauid: filia mea malè à dæmonio vexatur.

23 [5] Ille verò non [m] reſpondit ei quicquam. Tunc accedentes diſcipuli eius rogarunt eum, dicentes, Dimitte eam: nam clamat poſt nos.

24 Ipſe verò reſpondens dixit. ‖ Non ſum miſſus niſi ad oues perditas [n] domus Iſraël.

25 Illa autem venit, & adorauit eum dicens, Domine, [o] ſuccurre mihi.

26 Ipſe verò reſpondens, dixit, Non eſt bonum accipere panem liberorum, & obijcere catellis.

27 Ipſa autem dixit, Etiam Domine. Etenim catelli veſcuntur micis quæ cadunt è menſa dominorum ſuorum.

28 Tunc reſpondens Ieſus dixit ei, O mulier, magna *eſt* fides tua: fiat tibi vt vis. Et ſanata fuit filia eius ab eo momento.

29 [6] ‖ Et digreſſus illinc Ieſus venit iuxta mare Galilææ: & quum aſcendiſſet in montem, ſedit ibi.

30 Tunc adijt eũ turba multa, habens ſecum ‖ claudos, cæcos, mutos, [p] mancos, & alios multos: & abiecerunt eos ad pedes Ieſu: & ſanauit eos.

31 Adeò vt turba mirata ſit, quum videret mutos loquentes, mancos ſanos, claudos ambulantes, cæcos videntes: & glorificauerunt Deum Iſraël.

32 ‖ [7] Ieſus autem aduocatis diſcipulis ſuis dixit, [q] Commoueor miſericordia erga turbam, quia iam triduum [r] permanent apud me, & non habent quo veſcantur: & dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in via.

33 Tunc dicunt ei diſcipuli eius, Vndè nobis in deſerto tot panes vt ſaturemus turbam tantam?

34 Dicit igitur eis Ieſus, Quot panes habetis? Illi autem dixerunt, Septem, & paucos piſciculos.

Exod. 20. 12, & 21. 17. Deut. 5. 16. Ephe. 6. 2. Exod. 21. 17. Leui. 20. 9. Pro 20. 20.

3 Ijdem dãnatur simulationis & ſuperſtitionis, quòd in rebus externis conſtituant regnum Dei.

Eſa. 29. 13. Mar. 7. 7.

4 Chriſtus docet non eſſe in rebus quidem mediis fugiendam falſorũ doctorum hypocriſin, qui animabus noſtris ludunt, & cauſam non eſſe cur eorum vocatio ordinaria nobis perſtringat oculos: alioqui nos vnà cũ illis perituros.

Iohan. 15. 8. Luc. 6. 39. Mat. 7. 17.

e Honorio nomine, intelligitur officij omne genus, quod à liberis parẽtibus debetur.

d Abſq; vlla ſpe venia moriatur. Gen. 6. 5, & 7. 21.

e Senſus eſt, Quicquid ſupplicij damnatoru, cedet in rem nostram, perinde enim eſt ac ſi tibi dedero, quia ſ vt Phariſei noſtri temporis loquuntur) erit tibi meritorium. Nam hac ſpecie religionis, ſibi ad ſe transferebant omnia, quaſi qui templo donaſſet, filij officiũ implesſet.

f Ad verb. ſpoliaſtu omni imperio & authoritate, quantumquidem in vobis fuit: nam alioquin inuito mundo & Satana, ſtant præcepta Dei in Eccleſia ipſius.

g Ad verbum, communem reddit, id eſt, profanum: Hebrai enim commune, id eſt, cum vſus eſt vulgaris, profanum vocant, quod promiſcuo vſu venit inquinatum eſt.

h Dux fuerit itineris.

i Hic legitur à Græcis, blaſphemia, ſumitur tamen hoc loco pro calumnijs in proximum ſparſis.

Mar. 7. 24.

5 Quod Chriſtus interdum cõniuet ad ſanctas etiam preces, ſuæ gloriæ ſtudio & noſtro bono facit.

6 Chriſtus, vbi etiã contemnitur, tamen non deſinit eſſe beneficus, & in medio luporum, ouile ſuum congregat & fouet.

Supra 10. 6,

7 Chriſtus repetito miraculo, confirmat ſe nũquam defuturũ ijs qui etiam per deſerta ipſum ſequuntur.

Mar. 7. 31.

k Regiones vicinas Tyro & Sidoni, id eſt, ea parte qua Paleſtina vergit ad Thœniciam, & mare Syriacum.

Eſa. 35. 5. Mar. 8. 1.

l Ex Chananæorũ ſtirpe, qui in Phœnicia habitabant.

m Ne verbũ quidẽ reſpondit.

n Gentis Iſraelitica, quæ diuiſa quidem erat in tribus ſed quæ ab vna domo egreſſa ſunt.

o Ad verbũ, ad vocem alicuius accurrere iuuandi gratia.

p Quibus membra erant debilitata paralyſi, vel natura. peſtea enim opponitur, ſanos. Sic autem ſolitus eſt ſanare Chriſtus, vt membra debilitata ſanitati reſtitueret quum tamen aliquoi difficile illi non fuerit pedes aut manus ijs dare qui illis membris careret.

q Vide ſup. 9. 36.

r Ameo latere non diſcedunt.

35 Tunc iussit turbam [f] discumbere humi.

36 Et acceptis septem illis panibus ac piscibus, quum gratias egisset, fregit, deditq́; discipulis suis: discipuli verò turbæ.

37 Comederuntq́ue omnes, & saturati sunt: & sustulerunt quod superfuerat fragmentorũ septem [t] sportas plenas.

38 Erant autẽ qui comederant, quatuor mille viri, absque mulieribus & pueruli.

39 Tunc dimissa turba inscendit in nauigium: venitq́ue in fines Magdala.

f Ad verb. resupinent se, veluti remiges adducentes remos.

t Sporta est vasis textilis genus.

CAP. XVI.

4 Signum Ionæ. 6 Fermentum Pharisæorum. 12 Pro doctrina 13 Opinio populi de Christo. 17 Fides à Deo. 18 Petra. 19 Claues. 21 Prædicit Christus mortem suam. 24 Abnegatio sui, & crux. 25 Perdere animam.

CAP. XVI.
Mat. 8. 11.

1 ET ‖ [c] quum accessissent Pharisæi & Sadducæi, [a] tentantes rogarun: eum vt signum è cælo ipsis ostenderet.

1 Optimè conuenit aduersus Christum impios alioqui dissidentes: sed ijsdem inuitis Christus triumphat.

2 Ipse vero respondens dixit eis, Quando serum est diei, dicitis, Serenitas *erit*: rubet enim cælum.

2 Vitandi falsi doctores.

3 Et manè, Hodie *erit* tempestas: rubet enim cælum triste. Hypocritæ, [b] faciem quidem cæli nostis discernere, signa verò temporum non potestis?

Supra 12. 14. Iohn. 3. 1. Mar. 8. 14. Luc. 12. 1.

4 ‖ Natio mala & adultera signum requirit: sed signum non dabitur ei nisi ‖ signum [d] illud Ionæ Prophetæ. Et relictis ipsis abijt.

Supra 14. 17. Ioh. 6. 9.

5 ‖ [2] Et quum veniissent discipuli eius in vlteriorem ripam, obliti fuerant sumere panes:

Supra 15. 34 a Vt experiuentur ecquid hoc posset præstare quod petebant, sed malo animo ipsos instigante, nempe quòd sperarent se reperturos aliquid in eo, vnde insita reprehensionis occasionem arriperent:

6 Iesus autem dixit eis, Videte & cauete à fermento Pharisæorum & Sadducæorum.

7 Ipsi verò disceptabant inter se, dicentes, Panes non sumpsimus.

8 *Id* autem quum [e] nosset Iesus, dixit eis, Quid disceptatis inter vos, exigua fide præditi, quòd panes non sumpsistis?

9 Nondum intelligitis neque meministis ‖ [f] quinque illos panes *hominum* quinquies mille, & quot cophinos acceperitis?

10 Neque septem illos panes ‖ quater mille *hominum*, & quot sportas acceperitis?

vel impellente eos diffidentia aut curiositate, quibus modis dicitur tentari Deus, i. ad iracundiam prouocari, quasi velint homines cum eo certare. b Hebr facies: est externa species, & quasi rerum omnium vultus. c Supra 12. 14. d Articulus celebritatem facti indicat. e Non ex alijs sed vt sua diuinitatis. f Tot numero panibus, quinque millia horum saturatos fuisse.

11 [g] Quomodo non intelligitis me non [h] dixisse vobis de pane, vt caueretis à fermento Pharisæorum & Sadducæorum?

12 Tunc intellexerunt eum non dixisse vt cauerent à fermento panis, sed à doctrina Pharisæorum & Sadducæorum.

13 [3] ‖ Quum venisset autem Iesus in partes [i] Cæsariæ, *quæ dicitur* Philippi, interrogauit discipulos suos dicens, Quem me dicunt homines esse, [k] Filium hominis?

14 Illi verò dixerũt, Alij quidem [l] Iohannem Baptistam, alij verò Eliam, alij verò Ieremiam, aut vnum ex Prophetis.

15 Dicit eis, Vos autem quem me dicitis esse?

16 ‖ Respondens verò Simon Petrus, dixit, Tu es Christus ille Filius Dei viuentis.

17 [4] Tunc respondens Iesus, dixit ei Beatus es Simon [m] Bar-iona: quia [n] caro & sanguis *hæc* non retexit tibi, sed Pater meus qui est in cœlis.

18 [5] ‖ Sed & ego tibi dico, tu es [o] Petrus, & super hanc petram ædificabo meam Ecclesiam: & [p] portæ inferorum non superabunt eam.

19 [6] ‖ Et tibi dabo [q] claues regni cœlorum: & quicquid [r] ligaueris in terra, erit ligatum in cœlis: & quicquid solueris in terra, erit solutum in cœlis.

20 [7] Tunc interdixit discipulis suis, vt

g Interrogatio cum admiratione ciuncta. h Dicere, pro iubere. Hebr. i Dua fuerunt Cæsareæ vna Stratonis, ad mare Mediterraneum, altera Philippi Herodu Magni ex Cleopatra filij Tetrarcha in honorem Tiberij, ad radices Libani, Ioseph. libro decimoquinto. k Per appositionem. l Quod suspicatus est Herodes, supr. 14. 9. m Filii. n Hoc dicto significatur naturalis hominis procreatio in terris, ipsa creatura non extincta, sed per peccatum deformata: sensus ergo est, Ista reuelatio non est humana atque terrena intelligentia: sed demonstratione diuina & cœlestis. o Iesus Syriacè est loquutus: itaque non est vsus annotatione Petri & petra, vsus est enim vtrobique nomine Cepha: Sed qui Græce scripsit, discriminis terminationis, volens Petrum qui pars est ædificij, a Christo petra, i. fundamento distinguere, vel Petrum à fidei confessione quæ Ecclesiæ est communis, quod veteres testantur: Sic enim Theoph. Ea confessio quam ex confessu, fundamentum futurum est credentium. p Aduersarij Ecclesiæ parantur regno munito, itaq́; per portas intelliguntur ciuitatem munitæ consilio & propugnaculis. Sensus est, Quicquid consilio vel viribus potest Satan. Sic Paulus 2. Corinth. 10. 4. vocat munitiones. q Metaphora sumpta ab œconomis, qui claues gerunt: describunt ministrorum verbi potestas, vt Esa. 22. 22. illa autem potestas communis est omnibus ministris, infra 18. 18. Itaque ministerium Euangelicum rite dici potest, claues regni cœlorum. r Ligantur quorum peccata retinentur, illis cœlum clauditur, nempe quòd fide non recipiunt Christum: contra quam beati sunt, quibus cœlum apertum est, qui Christum amplexi, ab eo liberantur, & sunt illi coheredes.

3 Christus variis quidem est hominum iudicijs obnoxius, sed nihilominus à suis agnoscitur. *Mar 8. 27. Luc. 9. 18.*

4 Fides à gratia est, non à natura.

5 Eadem est vera fides, quæ Christum confitetur cuius etiam virtus est inuicta.

Iohan. 6. 69.

6 Ministerij ecclesiastici authoritas cælestis

Iohan. 20. 23.

7 Prius discendum est quàm docendum.

Iohan. 20. 23.

nemini

nemini dicerent ipsum esse Iesum illum Christum.

21 [8] Ex eo tempore cœpit Iesus indicare discipulis suis, oportere se abire Ierosolymã, & multa pati à [f] Senioribus & principibus Sacerdotum & Scribis, & occidi, & tertio die suscitari.

22 [t] Et prehensum eum Petrus cœpit obiurgare, dicens, Propitius tibi sis Domine: nequaquam erit tibi hoc.

23 [9] At ille conuersus dixit Petro, Abscede à me [u] satana, scandalo es mihi: nam non [x] sapis quæ *sunt* Dei, sed quæ *sunt* hominum.

24 [10] ‖Tunc Iesus dixit discipulis suis, Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, ac sequatur me.

25 ‖Quisquis enim voluerit [y] animã suam [z] seruare, perdet eam: quisquis autem perdiderit animam suam mea causa, [a] inueniet eam.

26 ‖Quid enim prodest cuipiam si totum mundum lucratus fuerit, [b] anima verò sua mulctetur? aut quam dabit quispiam [c] compensationem animæ suæ?

27 Futurum est enim vt Filius hominis veniat cum [d] gloria Patris sui cum Angelis suis: ‖& tunc reddet vnicuique secundum facta eius.

28 ‖Amen dico vobis, sunt quidam ex ijs qui hîc adstant, qui nequaquam gustabũt mortem vsquedum viderint Filium hominis venientem in [e] regnum suum.

1 Aduersus crucis offendiculum tẽpestiuè præparandi sunt omnium animi.
9 Aduersus præposterũ zelum.
10 Nulli pejus sibi consulũt, quàm qui sese suprà Deum amant.
Suprà, 10.38 mar.8.34, luc.9.23, & 14.27.
Suprà, 10.39 mar.8.35, luc.9.24, & 17.33, ioan.12.25.
Mar.8.36, luc.9.25.
f Dignitatiũ nat non ætatiũ nomen: eos designat penes quos erant iudicia, qua Hebræi vocabulo Sanhedrim vocabant: ij sunt, quos à senio Senatores Latini vocant.
Psal.61.12, rom.2.6. Mar.9.1, luc.9.17,

1 Mens prehensum seduxisset, vt solent familiarius aliquid diuini. u Satan, id est, aduersarius, per antonomasiam Hebraïcè dicitur qui Græcis Diabolus, id est, calumniator, vel tentator: sed tribuitur ijs qui malitia vt Iudæ, Iohan. 6. 70. vel inuitate aut arrogantia Dei voluntati resistunt. x Eo verbo significatur Petrum falsa de se persuasione peccasse. y Vitam suam hebr. vel synecdochicè, seipsum. z Suprà, 10. 39. a Seipsum lucrifecerit. Sensus est eos qui sui seruandi causa Christum abnegant, non modò lucrum non faciunt, quod captant; sed etiam eius rei quam seruatam esse volunt, id est, suipsius iacturam faciunt, quod est damnum omnium maximum: contra verò qui pro Christo mori non dubitant. b Seipsum perdat, vt Luc. interpretatur. 9. 25. c Qua sese redimat. d Suprà, 6. 29. e Per regnum intelligenda est gloria ascensionis, & quæ illam sequuta sunt, Ephes. cap. 4. vers. 10. vel prædicationem Euangelij, Mar 9. 1.

CAP. XVII.

1 *Transformatio Christi.* 5 *Audiendus Christus.* 11 *Elias.* 13 *Iohannes Baptista.* 17 *Infidelitas Apostolorum.* 20 *Fides viua.* 22 *Oratio, & ieiunium.* 22 *Christus passionem suam prædicit.* 24 *Tributum solui.*

1 S‖Exto [1] [2] verò pòst die accepit Iesus Petrum ac Iacobum & Iohannem fratrem eius, & subducit eos priuatim in montem sublimem.

2 [b] Transformatusq; est coràm eis, & splenduit facies eius vt sol: vestimenta autem eius facta sunt alba vt lux.

3 Et ecce, conspecti sunt eis Moses & Elias cum eo colloquentes.

4 [c] Respondens autem Petrus dixit Iesu, Domine, bonum est nos hic esse: si vis, faciamus hic tria tabernacula, tibi vnum, & Mosi vnum, & Eliæ vnum.

5 Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida inumbrauit eos: & ecce vox è nube, dicens, ‖Hic est Filius [d] ille meus dilectus, in quo acquiesco: ipsum audite.

6 Et quum *hæc* audissent discipuli, [e] ceciderunt in faciem suam, & timuerũt vehementer.

7 Tunc accedens Iesus tetigit eos, dixitque, Surgite, & ne timete,

8 Sublatis autem oculis suis nemi nem viderunt, nisi Iesum solum.

9 Et quum descenderent de monte, mandauit eis Iesus, dicens, Nemini dixeritis hanc [f] visionem, vsquequò Filius hominis à mortuis resurgat.

10 Tunc interrogauerunt eum discipuli sui, dicentes, Quid igitur Scribæ dicunt, ‖oportere vt Elias primùm veniat?

11 Iesus autem respondens dixit eis, Elias quidem veniet primùm, & restituet omnia.

12 Sed dico vobis Eliam iam yenisse: quem non agnouerunt, sed fecerunt ei quæcunque voluerunt: ita futurum est vt & Filius hominis patiatur ab eis.

13 Tunc intellexerunt discipuli *eum* de Iohanne Baptista, *hæc* sibi dixisse.

14 [2] ‖Et quum venissent ad turbam, adijt eum quidã, [g] accidens ei ad genua.

15 Et dicens, Domine, miserere filij mei, quoniam [h] lunaticus est, & malè afficitur: nam sæpe cadit in ignem, & sæpe in aquam.

16 Et obtuli eum discipulis tuis, nec eum potuerunt sanare.

17 Respondens autem Iesus, dixit, O natio incredula & peruersa, quousque tandem ero vobiscum? quousque tandem sustinebo vos? adducite huc illum mihi.

CAPXVII. *Mar.9.2, luc.9.27.*
1 Christus sic est humilis in Euangelio, vt intereà sit cæli & terræ Dominus.
2 Indigni quidem sunt homines Christi beficentia, sed ipse nihilominus eos respicit.
Suprà, 3.17, 2.pet.2.17.
a Lucas octo dies numerat, in quibus primum & vltimum Matthæus intermedios.
b In aliam formam est mutatus.
c Hebr.
Malach. 4.5, supra, 11.14, mar.9.11.
d Articulus Iesum a reliquis filijs distinguit: Ille enim naturæ Filius est, nos adoptione, ideò primogenitus dicitur inter fratres, quia licet ipse iure sit vnicus, princeps tamen est inter multos, quatenus est fons adoptionis ac caput.
Mar.9.17, luc.9.37.
e Heb. pronj adorarunt,
Sup.8.2.
f Quod vidissent, aliquin propriè de ijs dicitur horama, quod per quis
h Qui certis luna temporibus comitiali morbo, aut alio genere morbi laborant: hoc tamen loco ita accipiendum est, vt ad morbum naturalem intelligamus accessisse diabolicum furorem.

dem [i] tolerabo vos? adducite mihi eum huc.

18 Et obiurgauit dæmoniũ Iesus, exiitque illud ab eo: & sanatus est puer ex illo momento.

19 [3] Tunc adeuntes discipuli Iesum priuatim, dixerunt, Quare nos non potuimus illud eiicere?

20 Iesus autem dixit eis, Propter incredulitatem vestram. || amen quippè dico vobis, si habeatis fidem quantulum *est* granum sinapis, dicetis monti huic, Demigra hinc illuc, & demigrabit: & nihil impossibile erit vobis.

21 [4] Hoc verò genus *dæmoniorum* non egreditur nisi per [k] precationem & ieiunium.

22 [5] || Versantibus autem ipsis in Galilæa, dixit eis Iesus, Futurum est vt Filius hominis tradatur in manus hominum.

23 Et trucidabunt eum, sed tertio die suscitabitur: Et contristati sunt vehementer.

24 [6] Quum autem venissent Capernaum, venerunt ad Petrum qui didrachma accipiunt, dixeruntque, Magister vester [l] non [m] soluit [n] didrachma?

25 Dicit, Etiam. Et quum ingressus fuisset domum, præuenit eum Iesus, dicens, Quid tibi videtur, Simon? Reges terræ à quibus accipiũt tributa aut censum? [o] à filijs suis, an ab alienis?

26 Dicit ei Petrus, Ab alienis. Ait ei Iesus, Nempè igitur liberi sunt filij.

27 Sed ne offendamus eos, profectus ad mare mitte hamum: & eum piscem qui [p] ascenderit primus, tolle: & aperto ore eius, inuenies [q] statêrem: acceptum illum da eis pro me & pro te.

3 Diffidentia interrũpit diuinorum beneficiorũ cursum.

4 Remedium aduersus diffidẽtiam.

5 Magis ac magis præparandi sunt animi nostri aduersus crucis offendiculum.

Luc.17.6. Infrà, 20.17, Mar.9.31, luc.9.44,

6 Christus vltrò sese Cæsaris edictis subijciens, ostendit ciuiles politias Euangelij doctrina minimè aboleri.

i Sustinebo vos.

k Vt intelligatur attentio & diligẽtia precationis ardentis, qua extra sobrietatem esse nequit.

l Non negat, sed interrogat.

m Soluere debet.

n Qui viginti annos essent nati ad quinquagesimum, pendebant sicli sanctuarij dimidium, Exod. 30. 13. Hoc erat didrachmon Atticum, quod Iudæa sabatta exegerunt Romani. o *Per filios non subditos qui tributum soluebant, sed naturales filios intellige.* p *Ad hamum.* q *Stater erat tetradrachmus, id est, quatuor drachmarum.*

CAP. XVIII.

1 Maximus in regno Dei. 5 Suscipere puerulũ. 7 Scandal zare. 7 Scandala. 9 Oculi eruitio. 10 Angeli. 12 Ouis perdita. 15 Correptio. 17 Excommunicatio. 21 Fratri resipiscenti semper parcendum. 23 Parabola Regis conferentis rationem cum seruis suis.

CAP.VIIII *Mar.9.33, luc.9.46.*

1 EO || ipso tempore adierunt Iesum discipuli, dicentes, Quisnam maximus est in regno cælorum?

2 [1] Et quum aduocasset [a] puerulum Iesus, statuit eum in medio eorum.

3 || Et dixit, Amen dico vobis, nisi [b] conuersi fueritis, & fiatis vt pueruli, nequaquam ingrediemini in regnum cælorum.

4 Quisquis igitur demiserit seipsum sicut *est* puerulus iste, is est maximus ille in regno cælorum.

5 Et quisquis exceperit aliquẽ puerulum talem in nomine meo, me excipit.

6 [2] || Quisquis autem offenderit aliquem ex paruis istis qui in me credunt, præstiterit ei vt suspendatur mola [c] asinaria in collo eius, ac demergatur in profundo maris.

7 [3] Væ mundo ab offendiculis, necesse est enim vt eueniant [d] offendicula: veruntamẽ væ homini illi per quem offendiculum euenit.

8 || Si verò manus tua vel pes tuus facit vt tu [e] offendas, excinde ea, & abijce abs te. bonum est tibi ad vitam ingredi claudum aut mancum *potius*, quàm duas manus vel duos pedes habentem conijci in ignem æternum.

9 Et si oculus tuus facit vt tu offendas, erue eum, & abijce abs te: bonum est tibi [f] luscum ingredi in vitam, *potius* quàm duos oculos habentem conijci in gehennam ignis.

10 [4] Videte ne contemnatis aliquem ex paruis istis: || dico enim vobis, Angelos eorum in cœlis per omne *tempus* videre faciem Patris mei qui in cœlis est.

11 || Venit enim Filius hominis vt seruet quod perierat.

12 Quid vobis videtur? si fuerint alicui homini centum oues, & errauerit vna ex eis, nonne relictis ipsis nonaginta nouem, profectus in montes, quærit eam quæ aberrauerat.

13 || Quòd si acciderit vt inueniat eã, amen dico vobis, gaudet super ea magis quàm super illis nonaginta nouem quæ non aberrarunt.

14 Ita non [g] vult Pater vester qui in cœlis est, vt pereat vnus ex paruis istis.

15 [5] || Si verò peccauerit [h] in te frater tuus, veni & argue eum inter te & ipsum solũ. si te audierit, lucratus es fratrẽ tuũ:

1 Submissio animi, vera ad excellentiam via. *Infra, 19.14, 1.cor.14.20.*

2 Fratrum quantumuis abiectorum summa nobis habenda ratio. Qui secus fecerit grauer pœnas dabit. *Mar.9.42, luc.17.2.*

3 Non potest quidem vir bonus nisi per media offendicula incedere, sed omnes præcidendæ sunt occasiones. *Supra 5.30, mar.9.43.*

4 Quo quispiam est infirmior, eo magis oportere illius salutẽ nobis curæ esse, Deus ipse suo exemplo nos docet. *Psal.34.8. Luc.15.10, Luc.15.4.*

5 Studendũ est fraternæ concordiæ, non autem vindictæ iniuriæ. *Leuit.19.17, ecclesiast.19.13, luc.17.3, iac.5.19.*

a Puerum ætate.

b Hebr. resipueritis.

c Lapis qui fruges molitur.

d Impedimenta quæ infringuntur operibus boni. Græc. scandala, id est, ad quæ impingitur. *e Supr.5.29.* *f* Ad verbum vnoculum, qui natura vnum tantum habet oculum, vnoculus dici potest, seu qui altero captus oculo. *g* Ad verb. non est voluntas ante patrem vestrum. Hebr. *h* Si peccauerit ita, vt solus peccatum fratris noris.

16 Sin verò te non audierit, accipe tecum adhuc vnum aut duos: ‖ vt in [i] ore duorum aut trium testium [k] stabile sit omne verbum.

17 [6] Quòd si [l] neglexerit audire, dic [m] Ecclesiæ: quòd si Ecclesiam audire neglexerit, sit tibi velut quispiam ‖ [n] ethnicus & quispiam publicanus.

18 Amen dico vobis, ‖ quæcunque [o] ligaueritis in terra, erunt ligata in cælo: & quæcunque solueritis in terra, erunt soluta in cælo.

19 Rursum dico vobis, si duo ex vobis [p] consenserint in terra, quodcunque petierint, fiet eis à Patre meo qui in cælis est,

20 Vbi enim sunt duo vel tres coacti in nomine meo, illic sum in medio eorũ.

21 [7] Tunc adiens eum Petrus, dixit, Domine, quoties peccabit in me frater meus, & remittam ei? *an* ‖ vsque septies?

22 Dicit ei Iesus, Non dico tibi vsque septies, sed vsque septuagies septies.

23 ‖ Propterea simile est regnum cælorum regi qui voluit [q] conferre rationem cum seruis suis,

24 Et quum cœpisset conferre, oblatus est ei quidam debitor [r] decies mille talentorum.

25 Quum autem is non posset *hæc* reddere, iussit eum dominus eius venundari, & vxorem eius & liberos, & omnia quæ habebat: & reddi *debitum*.

26 Procidens ergo seruus ille [s] adorabat eum, dicens, Domine, [t] differ iram erga me, & omnia tibi reddam.

27 [u] Commotus autem misericordia dominus serui illius, dimisit eum, & mutuum remisit ei.

28 Egressus verò seruus ille, inuenit vnum ex conseruis suis, qui debebat ei centum denarios: & prehensum eum, [x] suffocabat, dicens, Redde quòd debes.

29 Procidens ergo conseruus eius ad eius pedes, precabatur eum, dicens, Differ iram erga me, & omnia reddam tibi.

30 Ille verò noluit: sed abiens coniecit eum in carcerem, quousque redderet debitum.

31 Quum autem vidissent conserui eius quæ facta fuerant, cõtristati sunt vehementer: & quum venissent, declararũt domino suo omnia quæ facta fuerant.

32 Tunc eo aduocato dominus ipsius dixit ei, Serue male, totum debitum illud remisi tibi, quia precatus es me:

33 Nónne oportuit & te misereri cõserui tui, vt & ego tui misertus sum?

34 Tunc iratus dominus eius tradidit eum tortoribus, vsquequò redderet id omne quod sibi debebatur,

35 Ita & Pater meus cælestis faciet vobis, nisi remiseritis suo quisque fratri, ex cordibus vestris offensas eorum.

Dent.19.5. iob.38.17, 1.cor.5.9, 2.cor.13.1, 2.thess 3.14, heb.10.28, 1.Cor.5.9, 2.thess.3.14, Iob.20.23.

6 Qui Ecclesiæ iudicium contemnit, Deũ contemnit.

7 Implacabilem Deum experiuntur qui à fratribus quantumuis magnis multisque iniurijs prouocati, non ignoscunt.

Luc.17.4.

Luc.17.4.

i Id est sermone ac testimonio: enim aliquando sumitur pro sermone, Num. 1.16. atque etiam pro tacito testimonio scilicet, quum res per se loquitur, infra 21.16.

k Ratũ firmũque.

l Ad verb. non sit audire significatus, vel audire distimulârit.

m Agit non de quadã ecclesia, sed de ecclesiastico conuentu, nam postea addit ligãdi & soluendi potestatem, qua ecclesia erat: respicit autem rationem sui temporis, qua penes seniores iudicium erat ecclesiæ, Iohan. 9.22. item. 12. quidem 16.2. apud quos supplicium erat è Synagoga ejici, velut apud nos excommunicari.

n Profanus & a religione alienus qui talis erant, Gentes ab Hebræis vocabantur, quorum sicut & publicanorum consuetudo fugeretur.

o Suprà, 16.19.

p Translatio à corpore ad animos, nam ad cantum propriè refertur vox Græca, à symphonia deriuata.

q Subdiscere rationem.

r Vt sit insigne discrimen, memoratur ingens summa sexagies centena millia aureorum coronatorum, & exigua decem aureorum, inter quæ proportio enumeresit.

s Ciuili adoratione, quæ in Oriente erat frequens.

t Ne indulgeas iracundiæ tuæ erga me, sic Deus macrothymos in sacris literis celebratur, id est, clemens & cohibens impetum animi, Psal. 86.5. patiens & multæ misericordiæ.

u Suprà 9.36.

x Premebat fauces illius, seu collum obtorquebat.

CAP. XIX.

2 Sanantur infirmi. 3. & 7. Libellus discessionis. 12 Eunuchi. 13 Pueruli oblati. 17 Bonus Deus. Mandata seruanda. 21 Perfectus. 23 Diues. 26 Salus à Deo. 27 Relinquere omnia & Christum sequi.

CAP. XIX.

Mar.10.1.

1 ET ‖ factum est, quum finijsset Iesus sermones istos, [d] soluit à Galilæa, & venit in fines Iudææ, traiecto Iordane.

2 Et sequuta est eum turba multa: sanauitque eos illic.

3 [1] Tunc adierunt eum Pharisæi, tentantes eum, & dicentes ei, Licétne homini [b] dimittere vxorem suam quauis ex causa?

4 Ille verò respondens dixit eis, Nõ legistis ‖ [c] opificem ab initio fecisse masculum & fœminam?

5 Et dixisse, ‖ Propterea relinquet homo patrem & matrem, & [d] agglutinabitur vxori suæ: & [e] qui duo *fuerant*, erunt vna caro.

6 Itaque non amplius sunt duo, sed vna caro. quod ergo Deus [f] coniunxit, homo ne seiungat.

7 [2] Dicunt ei, Cur ergo ‖ Moses man-

1 Indissolubile est coniugij vinculum, nisi ob scortationẽ.

2 Non statim probat Deus quod ciuiles leges cogũtur tolerare.

Gen.1.14. Gen.2.24, 1.cor.6.16, ephes.5.31. Deut.24.1.

a Trajecto Galilæa in fines Iudææ.

b Libellum mittere repudij, sup.1.19.

c Ad verb. qui fecit. sub. hominem.

d Exprimitur vis Græci vocabuli, quo significatur arctissima illa coniunctio viri & vxoris, quasi glutine coniunctorum.

e Qui duo erant homines, fiunt velut vnus homo, caro autem per Synecdochen pro toto homine seu corpore, Hebr.

f Vnde coniugium & coniuges, quasi à iugo translatione facta.

dauit dare libellum diſceſſionis, & eam dimittere?

8 Dicit eis, Moſes [g] pro duritia cordis veſtri [h] permiſit vobis dimittere vxores veſtras: cæterùm à principio non fuit ita.

9 Dico autem vobis, ‖ quicunque dimiſerit vxorem ſuam, niſi [i] ob ſcortationem, & aliam duxerit, eum mœchari: & qui dimiſſam duxerit, mœchari,

10 [3] Dicunt ei diſcipuli eius, [k] Si tale eſt negotium hominis cum vxore, non ezpedit contrahere matrimonium.

11 Ipſe verò dixit eis, Non omnes [l] capiunt hunc ſermonem, ſed quibus datum eſt.

12 Sunt enim [m] eunuchi qui ex matris vtero nati ſunt ita: & ſunt eunuchi qui caſtrati ſunt ab hominibus: & ſunt eunuchi qui [n] ſeipſos caſtrarunt propter regnum cælorum. Qui poteſt capere, capiat.

13 [4] ‖ Tunc oblati ſunt ei pueruli vt manus eis imponeret, & precaretur: diſcipuli autem obiurgarunt eos.

14 Ieſus autem ait, Sinite puerulos, & ne prohibite eos ad me venire. talium eſt enim regnum cælorum.

15 Et quum impoſuiſſet eis manus, profectus eſt illinc.

16 [5] ‖ Et ecce, quidam accedens dixit ei, Magiſter bone, quid boni faciã vt habeam vitam æternam?

17 Ipſe verò dixit ei, Cur me dicis bonum? nullus eſt bonus, niſi vnus, *nempè* Deus. Si vis autem ad vitam ingredi, ſerua mandata.

18 Dicit ei, quæ? Ieſus autem dixit, ‖ Non occides, Non mœchaberis, Non furaberis, Nõ dices falſum teſtimonium.

19 Honora patrem, & matrem. Et, Diliges proximum tuum vt teipſum.

20 Dicit ei adoleſcens, Omnia hæc obſeruaui à iuuentute mea: quo adhuc deficior?

21 Ait ei Ieſus, [o] Si vis perfectus eſſe, abi, vende quæ habes, & da pauperibus: & habebis theſaurum in cælo: & veni, ſequere me.

22 Quum audiſſet autem adoleſcens eum ſermonem, abijt contriſtatus. habebat enim bona multa.

23 Ieſus autem dixit diſcipulis ſuis, [6] Amen dico vobis, diues difficilè introibit in regnum cælorum.

24 Rurſum verò dico vobis, [o] Facilius eſt [p] camelum per foramen acus tranſire, quàm diuitem in regnum Dei introire.

25 *His* autem auditis diſcipuli eius perculſi ſunt valdè, dicentes, Quis ergo poteſt ſeruari?

26 Intuitus autem *eos* Ieſus, dixit eis, Apud homines hoc impoſſibile eſt: apud Deum autem omnia poſſibilia ſunt.

27 [7] ‖ Tunc reſpondens Petrus dixit ei, Ecce, nos reliquimus omnia, & ſequuti ſumus te: quid ergo erit nobis?

28 Ieſus autem dixit eis, Amen dico vobis, vos qui ſequuti eſtis me, [q] in regeneratione, quum ſederit Filius hominis in throno gloriæ ſuæ, ‖ ſedebitis etiã, vos, *inquam*, ſuper thronos duodecim, iudicantes duodecim tribus Iſraël.

29 Et quiſquis reliquerit domos aut fratres, aut ſorores, aut patrem, aut matrem, aut vxorem, aut liberos, aut agros, cauſa nominis mei, [r] centuplicia accipiet, & vitam æternam hæreditatis iure poſſidebit.

30 [8] ‖ Multi autem primi, erunt vltimi: & vltimi primi.

3 Peculiare eſt continẽtiæ donum: ac proinde perpetuæ cõtinentiæ legem ne ſibi quidem poteſt quiſque indicere. *Supra, 5.32, marc.10.11, luc.16.18, 1.cor.7.11.*

4 Etſi etiã infantes ingratuito Dei fœdere comprehenduntur.

5 Et legem & ſeipſos minimè omniũ norunt qui ex lege ſalutem petunt. *Supra, 18.3, mar.10.13, luc.18.15.*

g *Ratione vel cauſſa veſtræ duritiei.*

h *Lege ſcilicet politica, non morali. hac enim perpetua eſt regula diuinæ iuſtitiæ, illa ſeſe aliquando vt regula Lesbia inflectit. Mar.10.27, luc.18.18. Exod.20.14.*

i *Hoc itaque tempore in adulteros lata leges negligebantur: repudio enim non fuiſſet opus, ſi capitalis ſupplicio deremptum fuiſſet matrimonium.*

k *Ad verb. ſi ita eſt cauſſa hominis cũ muliere, id eſt, ſi ita ſe res habet de viro & vxore, ſeu de coniugio.*

l *Recipiunt & admittunt, ſicut tranſlatitiè, locum aliquem anguſtum capere non poſſe multas res.*

m *Eunuchus nomen eſt generis, eius ſpecies ſunt ſpadones, thlibia & caſtrati.*

n *Qui à coniugio abſtinent, & continentiam ſeruant, ex Dei ſcilicet dono.*

o *Non verè reſponderat iuuenis ſe omnia mandata ſeruaſſe: ideò verè charitatis exemplo propoſito, latentem in animo morbum indicat.*

6 Diuites peculiari Dei dono egent, vt poſſint ex Satanæ tendiculis euadere.

7 Minimè perit quod Dei cauſa negligitur.

8 Nõ modò nihil iuuat, ſed etiã valdè nocet, benè cœpiſſe, niſi quis ad extremum perſeueret. *Mar.10.21, luc.18.21.*

o *Ad verb. leuiorem eſſe laborem. Luc.22.30.*

p *Theoph. cameli nomine, funem anchoram intelligit, Caninus verò ex Thalmudiſta obſeruat prouerbialem eſſe locutionem, & cameli nomine animal intelligi. Mar.10.25, luc.18.30.*

q *Regeneratio ſumitur, id eſt, cum*

r *Ad verb.*

pro illa die, qua electi incipient nouam vitam viuere animo & corpore fruentur illa hæreditate ineſtimabili, qua centies tanto ſunt.

CAP. XX.

1 Operarij conducuntur in vineam. 15 Diuitis negotium. 17 Paſſionẽ ſuam predicit. 20 Zebedæi filij. 22 Calix. 28 Miniſter noſter Chriſtus. 30 Cæci duo.

1 SImile [1] enim eſt regnum cælorum patrifamiliâs, qui exijt cum prima luce ad conducẽdos operarios *quos mitteret* in vineam ſuam.

2 [a] Pactus autẽ cum operarijs [b] denario in diem, miſit eos in vineam ſuam.

3 Et egreſſus circa horam tertiam, vidit alios ſtantes in foro otioſos:

4 Et illis dixit, Abite & vos in vineam, & quodcunque iuſtum fuerit, dabo vobis.

Cap.xx.

1 Deus nemini obſtrictus, quoſcunq; quandocunque libuit, vocat. Tãtum data eſt opera vnicuique vt ad metam in offenſo curſu, nihil in alium vel in Dei iudicia curioſè inquirens, perueniat.

a *Ad verbum, concentum habuit, tranſlatio à muſica ſymphonia.*

b *De ſingulis in diem denarijs.*

5 Illi autem abierunt. Rursum egressus circa sextam & nonam horam, fecit itidem.

6 Circa horam autem [c] vndecimam egressus, inuenit alios ſtantes otioſos, ac dicit eis, Cur hîc ſtatis totum diem otioſi?

7 Dicunt ei, Quia nemo nos conduxit. Dicit eis, Abite & vos in vineam: & quicquid fuerit iuſtum accipietis.

8 Quum autem ſerum diei eſſet, dicit dominus vineæ procuratori ſuo, Voca operarios, & redde eis mercedem, incipiens ab vltimis vſque ad primos.

9 Et quum veniſſent qui circa vndecimam horam *conducti fuerant*, acceperunt [d] ſinguli denarium.

10 Venientes autem & primi, exiſtimarunt ſe plus eſſe accepturos: ſed acceperunt ipſi quòque ſinguli denarium,

11 Et quum accepiſſent, murmurabant aduerſus patremfamiliâs.

12 Dicentes, Iſti vltimi vnam horam [e] opus fecerunt, & eos æquales nobis feciſti, qui portauimus pondus diei, & æſtum.

13 Ipſe verò reſpondens dixit vni eorum, [f] Amice, non facio tibi iniuriam: nónne denario pactus es mecum?

14 Tolle quod tuum eſt, & abi. volo autem huic vltimo dare vt & tibi.

15 ‖ Annon licet mihi quod volo facere in [g] meis? an oculus tuus [h] malus eſt quia ego bonus ſum?

16 Sic vltimi erunt primi: & primi, vltimi. multi enim ſunt vocati, pauci verò electi.

17 [2] Et aſcendens Ieſus Hieroſolyma, aſſumpſit duodecim diſcipulos ſuos priuatim in via, & dixit eis,

18 ‖ [3] Ecce, aſcendimus Hieroſolyma, & Filius hominis tradetur principibus Sacerdotum ac Scribis, & condemnabũt eum morte:

19 ‖ [4] Tradentque eum Gentibus vt illudant, & flagellent, & crucifigant: ſed [i] tertia die reſurget.

20 ‖ [5] Tunc venit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filijs ſuis, adorans, & petens aliquid ab eo.

21 Ipſe verò dixit ei, Quid vis? Ait ei, Dic vt ſedeant iſti duo filij mei, vnus ad dexteram tuam, & alter ad ſiniſtram, in regno tuo.

22 Reſpondẽs autem Ieſus dixit, Neſcitis quid petatis. poteſtis [k] bibere poculum quod ego bibiturus ſum, & [l] baptiſmate quod ego baptizor, baptizari? Dicunt ei, Poſſumus.

23 Tunc dicit ei, Poculum quidem meum bibetis, & baptiſmate quo ego baptizor, baptizabimini: ſedere autem ad dexteram meam & ſiniſtram meam, [m] non eſt meum dare, ſed *dabitur* quibus paratum eſt à Patre meo.

24 ‖ Et quum *hæc* audiſſent *alij* decẽ, indignati ſunt de duobus fratribus.

25 Ieſus autem quum eos aduocaſſet, ait, Scitis principes Gentium in eas [n] dominari, & qui magni ſunt, licentia vti in eas.

26 Verùm non ita erit inter vos: ſed quicunq; voluerit inter vos magnus fieri, ſit veſter miniſter.

27 Et quicunque voluerit inter vos primus eſſe, ſit veſter ſeruus.

28 Sicut Filius hominis non venit vt ſibi miniſtraretur, ſed vt miniſtraret, ‖ daretque animam ſuam *in* redemptionis [o] pretium pro multis.

29 ‖ [6] Tunc egredientibus ipſis ex Iericho, ſequuta eſt eum turba multa.

30 Et ecce, duo cæci ſedentes iuxtà viam, quum audiſſent Ieſum præterire, clamarunt, dicentes, Miſerere noſtri Domine, fili Dauid.

31 Turba autem obiurgabat eos vt ſilerent: illi verò magis clamabant, dicentes, Miſerere noſtri Domine, fili Dauid.

32 Et quum ſubſtitiſſet Ieſus, [p] vocauit eos, & ait, Quid vultis faciam vobis?

33 Dicunt ei, Domine, vt aperiantur oculi noſtri.

34 Miſericordia autem cõmotus Ieſus tetigit oculos eorum: & ſtatim viſum receperunt oculi eorum, & ſequuti ſunt eum.

CAP. XXI.

1 Chriſtus aſina inſidens, ingreditur Ieruſalem. 12 Vendentes ejcit. 13 Orationis domus. 19 Ficus arefacta. 25 Baptiſmus Iohannis. 28 Qui voluntatẽ Dei faciunt. 30 Publicani. Meretrices. 33 Vinea Dei. Iudæi. 38 Filius occiſus ab agricolis. 42 Lapis angularis.

1 ET ‖ [1] quum appropinquaſſent Hieroſolymis, & veniſſent Beth-pha-

CAP. XXI. *Mar.11.1, luc.19.29.*

---

3 Chriſtus neceſſariò quidem, ſed voluntariè tamen crucẽ adijt.

3 Chriſtum ij demùm acerbiſſimè perſequuntur, quos minimè omniũ oportuit.

4 Ignominia crucis, certum iter ad æternæ vitæ gloriã.

5 Contraria prorſus eſt ratio regni cæleſtis & terreni.

c Horam vltimam, dies enim 12. horis continebatur, quarum prima ab ortu ſolis numerari ſolebat.

d Ad verb. æqualiter denarium.

e Subauditur operã vel actionem. Hebræi enim in verbo, verbale nomen includunt vt Pſa.13.4. Ne dormiam mortis ſub. dormitionem. Supra, 19.30, mãc.10.31, luc.13.30, infra, 22.14.

f Ad verb. ſodali quo vocabulo in omnibus ferè linguis compellamus ignotos.

g Sub rebus. Mar.10.32, luc.18.31. Ioh.18.23. Mar.10.35.

h Nequam.

i An inuides ipſu benignitatem meam, Hebræi enim per oculum malum intelligentiam ſignificant, quoniam elucent potiſſimum in oculis tales affectus. Sup. 6.23. opponitur vitioſo. ſumitur autem illic pro ſimplice. j Supr.13.22.

6 Chriſtus duobus cæcis ſolo contactu ſanatis cõfirmat ſe vnum eſſe mundi lucẽ.

k Metonymia, poculũ, pro eo quod poculo continetur. Deinde poculi nomine, Hebræi modum pœnæ quæ peccatis infligitur, pſal.11.6, vel lætitia qua cumulantur fideles, pſal. 23.5. aliquãdo ſortem ſiue conditionem intelligunt, pſal.16.5. Mar.10.14, luc.21.23. Phi.2.7. Mar.10.46, luc.18.35.

l Transfertur ad afflictiones, tranſlatione Dauidi familiari.

m Non excluditur omnipotentia diuinitatis in Chriſto, ſed indicatur demiſſio ad copulationem naturæ humanæ.

n Cum quadam acerbitate.

o multorum vice vel cauſa.

p Voce, non alterius miniſterio.

---

1 Chriſtus humilis de mundi ſuperbia triumphans, ad veram gloriam per crucis ignominiam aſcendit.

ge ad montem Olearum, tunc Ieſus miſit duos diſcipulos.

2 Dicens eis, Ite in vicum qui vobis eſt ex aduerſo, & ſtatim inuenietis aſinam ligatam,& pullum cum ea :ſoluite, & adducite mihi.

3 Et ſiquis vobis aliquid dixerit, dicite,Domino his opus eſſe:[a] ſtatim enim mittet eos.

4 Hoc autem totum factum eſt, vt impleretur quod dictum eſt per Prophetam, dicentem,

5 ‖ Dicit[b] filiæ Sion,Ecce,Rex tuus venit tibi manſuetus, & inſidens aſinæ, ac pullo filio ſubiugis *aſinæ*.

6 Profecti ſunt autem diſcipuli, feceruntq; ſicut imperarat eis Ieſus.

7 Et adduxerunt aſinam & pullum, & eis impoſuerunt[c] pallia ſua, & collocarunt *ipſum* ſuper[d] ea.

8 Plurima autem turba ſtrauerunt pallia ſua in via: alij verò cædebant ramos ex arboribus,& ſternebant in via.

9 Porrò turba quæ præibat & quæ ſequebatur, clamabat dicens,[e] Hoſanna filio Dauid : [f] benedictus qui venit in nomine Domini: hoſanna *ô qui es* in *cælis* altiſſimis.

10 Et quum introiſſet Hieroſolyma, [g] commota eſt vniuerſa vrbs,dicés, Quis eſt hic ?

11 Turba autem dicebat, Hic eſt Ieſus ille Propheta ex Nazareth *vrbe* Galilææ.

12 ‖ Et introiuit Ieſus in templum Dei, & eiecit omnes ‖ vendentes & ementes in templo: menſáſque [h] numulariorum, & cathedras vendentium columbas ſubuertit.

13 Et dixit eis,Scriptum eſt, ‖Domus mea, domus orationis [i] vocabitur : ‖ at vos feciſtis eam ſpeluncam latronum.

14 ‖ Tunc venerunt ad eum cæci & claudi in templo: & ſanauit eos.

15 [k] Quum vidiſſent autem principes ſacerdotum & Scribæ miranda illa quę fecerat,& pueros clamantes in templo, & dicentes, Hoſanna filio Dauid, indignati ſunt:

16 Et dixerunt ei, Audis quid iſti dicant? Ieſus autem dixit eis, Etiam. nunquam legiſtis, ‖ Ex[l] ore infantium & lactentium [l] perfeciſti laudem ?

17 [3] Et eis relictis, exijt extra vrbem in Bethaniam : & diuerſatus eſt illic.

18 [4] Manè autem rediens in vrbem, eſurijt.

19 Et quum vidiſſet ficum quandam in via , venit ad eam , & nihil inuenit in ea niſi folia ſolùm : tunc dicit ei, ‖ Nc amplius ex te fructus naſcatur in æternum. Et exaruit illicó ficus.

20 Quum igitur hoc vidiſſent diſcipuli, mirati ſunt, dicentes, Quomodo illicò exaruit ficus ?

21 [5] Reſpondens autem Ieſus ait eis, Amen dico vobis,ſi habueritis fidem,neque [m] hæſitaueritis, non ſolùm hoc *quod factum eſt* ficui , facietis: verumetiam ſi monti iſti dixeritis, Tollitor,& proijcitor in mare, fiet.

22 ‖ Et quæcunque precando petieritis, ſi [n] credideritis,accipietis.

23 [6] Et quum veniſſet in templum, principes Sacerdotum & ſeniores populi eum docentem adierunt,dicétes, Qua [o] autoritate facis iſta? & quis tibi dedit iſtam autoritatem ?

24 Reſpondens autem Ieſus dixit eis, Interrogabo vos & ego [p] rem quandam: quam ſi dixeritis mihi , dicam & ego vobis qua autoritate iſta faciam.

25 [q] Baptiſma Iohannis vnde erat ? è [r] cælo, an ex hominibus ? At illi [ſ] ratiocinabantur apud ſe, dicentes , Si dixerimus, E cælo : dicet nobis, Quare ergo non credidiſtis ei?

26 Sin autem dixerimus,Ex hominibus : timemus turbam ‖ omnes enim habent Iohannem vt Prophetam.

27 Et reſpondentes Ieſu dixerunt, Neſcimus. Ait eis & ipſe, Nec ego vobis dicam quo iure iſta faciam.

28 [7] Quid autem vobis videtur? Quidam habebat duos filios : & acsedens ad priorem,dixit, Fili,abi, hodie operare in vinea mea.

29 Ille verò reſpondens ait, Nolo:ſed poſteà quum [t] reſipuiſſet,abijt.

a .i Ille qui vobis aliquid dixerit, dimittet eos, ſcilicet aſinam & pullum. Eſa 62.11, Zach.2.9, ioh.12.15.

b Ciuitati Sion Heb frequens in Threnis Ierem.

c Veſtem exteriorem.

d Sub. veſtimenta,non aſina.

e Fuit vetus acclamationu formula, quæ vtebantur in feſto tabernaculorum, quũ ramos geſtarent ex Dei mandato, Leuit.23.40.cõpoſita dicto ex corruptis, dicendũ enim eſſet Hoſianna,id eſt, ſerua quæſo. Mar.11.11, luc.19.45. ioh.2.13. Deut.4.25. Eſa.56.7. Ierem.7.11. Mar.11.17, luc.19.46.

f Bene ſit ei qui venit in nomine Domini. i. quem nobis dedit regẽ Dominus.

g Hypallage. id eſt, omnes Hieroſolymitæ. Pſa.8.3.

h A quibus pecunia permutatur, qui Grace collybiſtæ dicuntur : Collybum enim, permutatio eſt pecuniæ, id eſt, Exit. Habr.

k Supra, 18.16.

l Christus ſic deſert impios vt tamẽ habeat Eccleſiæ rationem. Mar.11.13.

3 Hypocritæ tandem ſuo fuco nudabuntur.

4 Fidei virtus quanta.

5 In eos qui ordinariæ ſucceſſioni, præterita doctrina, vocationẽ alligant, & hoc falſo prætextu, Chriſto volunt os occludere. Mar.11.27, luc.20.1.

6 Nouum non eſt,omnium hominum eſſe deterrimos, quos pietatis iter alijs commõſtrare oportuit.

7 Omnibus numeris abſoluti, apud Dauidem legitur, ſimpliciſti ſeu ſtolidi, à quo non deſſent Euangeliſtæ ſi ſententia ſpectetur, nam illud firmum eſt, quod omnibus numeris eſt abſolutũ.

Supra,4.3. m Verb. Gracum ſignificationem habet dubitandi, & ambigendi in quod.m quaſi diſcrimine cogitationum.

n Ad verbum, credentes. ſed participium includit conditionem.

o Seu qua poteſtate. p Ad verb.vnum verbum vel ſermonem. i. ego interrogabo vos vno ſermone. q Synecdochices, pradicatio Iohannis dicebatur baptiſma, pradicabat enim baptiſmum pœnitentiæ,&c.Mar.1.4,act.19.3. r Deo,vt conſtat ratiocinatione ſequenti. ſ Supra.3.1. t Ratiocinando cogitabant, vel rationes conferebant.

u Ceſſantibus vobis, properant ad Regnum Dei, vt vos oportuit: ſaltem eorũ exemplum imitari, ſiquæ impropriè hic dicuntur Præire, quos nemo ſequitur.

30 Et accedens ille ad secundum, dixit itidem. Is verò respondens ait, Ego *abeo*, domine. sed non abijt.

31 Vter è duobus fecit quod voluit *eius* pater? Dicunt ei, Prior. Dicit eis Iesus, Amen dico vobis, publicani & meretrices [u] præeunt vobis in regnum Dei.

32 Venit enim ad vos Iohannes [x] via iustitiæ, & non credidistis ei: publicani verò & meretrices crediderunt ei. vos autem qui *hoc* vidistis, non pœnituistis postea, vt ei crederetis.

33 ‖[8] Aliam parabolam audite. Fuit quidam paterfamiliâs qui plantauit vineam, & sepem circumposuit ei, foditq; in ea torcular, & [y] ædificauit turrim: & elocauit eam agricolis, ac peregrè profectus est.

34 Quum autem tempus fructuum appropinquasset, misit seruos suos ad agricolas, vt eius fructus acciperent.

35 Agricolæ verò, captis eius seruis, alium quidem cæciderunt, alium verò trucidarunt, alium autem lapidarunt.

36 Rursum, misit alios seruos plures prioribus: & fecerunt eis itidem.

37 Postremò autem misit ad eos filium suum, dicens, Reuerebuntur filium meum.

38 Agricolæ verò, viso filio dixerunt inter se, ‖ Iste est hæres, venite, trucidemus eum, & [z] obtineamus hæreditatem eius.

39 Tunc captum eum eiecerunt extrà vineam, & trucidarunt.

40 Quum igitur venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis?

41 Dicunt ei, [a] Malos ipsos malè perdet, & vineam suam elocabit alijs agricolis, qui reddent ei fructum temporibus suis.

42 Dicit eis Iesus, 'Nunquam legistis in Scripturis, ‖ Quem lapidem reprobarunt [b] ædificantes, is [c] factus est [d] caput anguli: à Domino [e] factum est istud, & est mirabile in oculis nostris?

43 Propterea dico vobis, fore vt tollatur à vobis regnum Dei, & detur genti quæ [f] ferat eius fructus.

44 ‖ Porrò qui ceciderit super lapidem istum, conquassabitur: super quem verò ceciderit, [g] dissipabit eum.

45 Et quum audissent principes Sacerdotum ac Pharisæi parabolas eius, cognouerunt *hæc* de se dici.

46 [9] Et quum studerent eum prehẽdere, timuerunt turbam, quoniam vt Prophetam eum habebat.

9 Impij nihil possunt nisi quod Deo libet.

g Sicut palea à vento dissipari solent. vtitur enim verbo, quod proprie, ventilando paleas de frumento minutim dispersas separare significat.

CAP. XXII.

2 Nuptiarum parabola. 9 Gentium vocatio. 11 Vestis nuptialis fides. 16 De censu Cæsaris. 23 De resurrectione interrogatur Christus. 32 Deus viuentium. 36 Mandatum maximum. 37 Dilectio Dei. 39 Dilectio proximi. 42 Interrogat Iesus Pharisæos de Messia.

1 TVnc ‖[1] respondens Iesus, rursum loquutus est eis per parabolas, dicens,

CAP. XXII. *Luc. 14. 16. apoc. 19. 9.*

2 Simile est regnum cælorum cuidam Regi qui fecit nuptias filio suo:

3 Et misit seruos suos qui vocarent [2] vocatos ad nuptias: sed noluerũt venire

4 Rursus misit alios seruos, dicens, Dicite vocatis, Ecce, prandium meum paraui, tauri mei, & [b] altilia [c] mactata sunt, & omnia parata: venite ad nuptias.

5 Illi autem quum *hoc* neglexissent, abierunt: alius quidem in agrum suum, alius verò ad mercaturam suam.

6 [3] Reliqui verò prehensos seruos eius contumelijs affecerũt, & trucidarũt.

7 [2] Rex autem quum *hoc* audisset, iratus est: & missis exercitibus suis, perdidit homicidas illos, & vrbem eorum incendit.

8 Tunc dicit seruis suis, [d] Nuptiæ quidem paratæ sunt: sed qui vocati erant, non erant digni.

9 [3] Ite ergo ad [e] compita viarum, & quoscũq; inueneritis, vocate ad nuptias.

10 Et egressi serui illi in vias, cõgregarũt omnes quos inuenerunt, [f] malospariter ac bonos: & ipletæ sũt nuptiæ cõuiuis

11 [4] Ingressus autem Rex vt spectaret conuiuas, vidit illic hominem non indutum veste nuptiali:

12 Tunc dicit ei, Amice, quomodo huc introisti non habens vestem nuptialem? qui verò obmutuit.

1 Vera coràm Deo ecclesia non est eorum omnium cœtus qui voce Euangelij inuitantur, quum plerique seruire malint huius vitæ commodis, nec desint qui inuitatores crudeliter persequantur: sed est eorum duntaxat qui vocati parent cuiusmodi ferè sunt quos mundus minimi facit.

2 Triste cõremptorum Christi exitium.

3 Deus prior nos nihil tale cogitantes vocat.

4 In ista etiam paucitate, nonnulli sunt approbant.

a Qui inuitati essent, Heb. 1. Sam 9. 13. b Irenæus saginata, Græc. enim. verb. de animalibus dicitur, quæ accuratè aluntur vt pinguescant, & magis idonea sint ad suauitatem ciborum. c Vtitur verb. sacrificij familiari, quod transfertur ad alias etiam epulas, solebant tamen, & conuiuia à sacrificijs auspicari. d Metonymia, id est, conuiuium nuptiarum. e Ad verb. exitus, solent enim illic esse trivia. f Vocatio generalis offert Euangelium omnibus, sed eorum qui intrarant, vita non est expers inquisitionis.

8 Ij sæpenumero fœuissimi sunt Ecclesiæ hostes, quorum fidei commissa est. Sed Dei vocatio nec temporibus nec locis, nec personis certis est alligata. *Esa. 5. 1. 5. item. 2. 21. mar. 12. 1. luc. 20. 9.*

u Cessantibus vobis, properant ad regnum Dei, vt vos oportuerit saltem eorum exemplis imitari. Itaq; improprie hic dicuntur Præire, quos nemo sequitur.

x Agens vitam iustam, vel vita & moribus integer, via enim libri à sumitur pro vita & moribus infra, 26. 3. & 27. 1. iohan. 21. 22.

y Locum munit, turris enim vacuum non pars firmissima.

z Ad verbum, firmiter teneamus.

a Prouerbiali sententia indicans quo sit exitu digni, mali. Psal. 118. 22. act. 4. 11. rom. 9. 33. 1. pet. 2. 7. Esa. 8. 14.

b Architecti, qui ædificanda domui.

id est, Ecclesia præsunt.

c Hebr. cœpit esse.

d Lapis in angulo præcipuus dicitur, caput anguli, qui totius ædificij mutuas sustinet.

e Eares (sub. quod lapis reiectus sit caput) facta est à Domino, quod cum summa admiratione à nobis spectatur.

f Ferunt fructus regni Dei, qui edunt fructus spiritus, non carnis, Gal. 5.

ptialem? At illi [g] os occlusum est.

13 Tunc dicit Rex [h] ministris, Ligatis pedibus & manibus eius, tollite eum, & conijcite in tenebras exteriores: || illic erit fletus & stridor dentium.

14 || Multi enim sunt vocati, pauci verò electi:

15 || Tunc profecti Pharisæi consilium cœperunt [i] vt [k] illaquearent eum in sermone.

16 Itaque mittunt ad eum discipulos suos cum [l] Herodianis, dicentes, Præceptor, scimus te veracem esse, & viam Dei in [m] veritate docere, nec quenquam curare. non enim [n] respicis in personam hominum.

17 [o] Dic ergo nobis, quid tibi videtur? licet [o] censum dare Cæsari, an non?

18 Cognita autem Iesus malitia eorum ait, Quid me tentatis hypocritæ?

19 Ostendite mihi numisma census, Ipsi verò obtulerunt ei [p] denarium.

20 Tunc dicit eis, Cuius est imago ista & inscriptio?

21 Dicunt ei, Cæsaris. Tunc dicit eis, || [q] Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari, & quæ sunt Dei, Deo.

22 Quum igitur *hoc* audissent, mirati sunt: & omisso eo abierunt.

23 [6] || In illo die adierunt eum Sadducæi, || qui dicunt non esse resurrectionem: & interrogarunt eum,

24 Dicentes, Magister, || Moses dixit, Siquis mortuus fuerit non habens [r] filios, eius frater [s] ducet affinitatis iure vxorem eius, & suscitabit semen fratri suo:

25 Fuerunt autem apud nos septem fratres, & primus vxore ducta obijt: & quum non haberet semen, reliquit vxorem suam fratri suo:

26 Similiter etiam secundus & tertius, vsque ad illos septem:

27 Post omnes autem mortua est & mulier:

28 In resurrectione ergo, cuius è septem erit vxor? omnes enim habuerunt eam.

29 Respondens autem Iesus dixit eis, Erratis, nescientes Scripturas, neque potestatem Dei.

30 Nam in resurrectione neque vxores ducunt, neque nuptum dantur: sed sunt [t] vt Angeli Dei in cælo.

31 De resurrectione verò mortuorũ, nõ legistis quod vobis dictum est à Deo, dicente,

32 || Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob? Deus, non est Deus mortuorum, sed viuentium.

33 Et quum *hoc* audisset turba, perculsa est ob doctrinam eius.

34 [7] || Pharisæi verò, quum audissent *eum* occlusisse os Sadducæis, coacti sunt in vnum.

35 Tunc interrogauit *eum* [u] quidam ex *ipsis* Legis interpres, tentans eum, & dicens,

36 Magister, quod est mãdatum magnum in Lege?

37 Iesus autem dixit ei, || Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex [x] tota anima tua, & ex tota cogitatione tua.

38 Istud est primum & magnum mãdatum.

39 Secundum autem, simile est huic, || Diliges [y] proximum tuum vt teipsum.

40 Ab istis duobus mãdatis, tota Lex & Prophetæ pendent.

41 || [8] Coactis autem Pharisæis, interrogauit eos Iesus,

42 Dicens, Quid vobis videtur de Christo? [z] cuius filius est? Dicunt ei, Dauidis.

43 Dicit eis, Quomodo ergo Dauid per [a] Spiritum vocat eum Dominum? dicens,

44 || Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dextram meam vsquedum [b] ponam inimicos tuos [c] scabellum pedum tuorum.

45 Si ergo Dauid vocat eum Dominum, quomodo filius eius est?

46 Et nemo poterat ei respondere [d] quicquam: neque ausus fuit quispiam ab illo die amplius eum interrogare.

CAP.

5 Christianos oportet magistratibus etiã impijs & exactoribus parere, sed ita vt Deo salua sua autoritas maneat. *Supra, 8.13, & 13.42. Infrà, 15.30. Mar.12.17, luc.20.26.*

6 Christus asserit resurrectionem carnis, aduersus Sadducæos.

g Ad verb. Capistratus fuit, id est, prorsus obmutuit quasi freno vel capistro iniecto.

h Illis qui conuiuia ministrabant.

i Vel quomodo. Rom.13.7.

k Irretirent in verbis seu oratione verbum Græcum deductum à laqueis qua à venatoribus figuntur. Mar.12.13, luc.20.27. Act.23.6. Deut.25.5.

l Qui cum Herode nouam quandam religionem, ex Paganismo & Iudaismo cõflabant.

m Verè & sincerè.

n Hebr. Non moueris specie, id est, apparentia. *o Census est facultatum æstimatio, pro cuius ratione in prouincijs vectigalibus tributum soluebatur, sumitur autem hoc loco pro tributo.* *p Suprà, 17.24. sit mentio drachmæ, hic verò denarij, cùm drachma septima parte superet denarium, hanc diuersitatem sic conciliare licet, denarius soluebatur Romanis in tributum pro ratione census, drachma templo viritim quod Iudæa subacta ad sè transtulerunt Romani.* *q Persoluite.* *r Ad verbum, liberos, quorum appellatione veniunt & filiæ, sed quia quod ad familiæ rationem attinet, qui filias reliquerit, perinde est atque si nihil reliquisset: non enim illæ numerabantur in familia: liberorum nomine intelliguntur filij, Deut.25.5.* *s Hebr. restituet semen fratri suo, satis liberis i. posteritatem.*

7 Euangelium minimè abolet Legis præcepta, sed stabilit potius.

8 Christus esse Dauidis quidem filiũ secũdũ carnem sed alia etiã ratione Dauidis Dominum & verum Deũ esse apertè ostendit. *Exod.3.6. Mar.12.26.*

t Non dicit incorporeos fore homines, ita enim non amplius essent homines sed qui tanquam Angeli iam non magis ducant vxores neq; nubant. Deut.6.5, luc.10.27.

u Scriba, vt inquit Mar.12. 28. quid aut sit Scriba, vide Sup.2.4. Luc.9.51, mar.12.31. Mar.12.33, luc.20.41.

x Hebrai legunt, Deut.6. 5. corde, anima & viribus, Mar.12. 30, & Luc. 10. anima, corde, viribus, & cogitatione.

y Alterum hominem.

z Pſal.110.1.

a Ex cuius gente seu familia, Hebræi enim posteritatem filios vocant.

b Vide Mar. 12.36.

c Facium vt sint, Hebr.

d Sup.5.34. *d Sup.15.23.*

CAP. XXIII.

2 Scribæ docentes populum Legem Mosis, quales. 5 Phylacteria, Fimbriæ. 7 Salutationes. 8 Fratres. 9 Pater. 10 Minister. 13 Claudere regnum cœlorum. 14 Comedere domos viduarum. 15 Proselytus. 16 Iurare per templum. 23 Decimare mentham. 25 Purgare exteriorem poculi partem. 27 Sepulchra dealbata. 33 Serpentes, Vipera. 37 Gallina.

1 TVnc Iesus loquutus est turbæ & discipulis suis,

2 [1] Dicens, || In cathedra Mosis [2] sedent Scribæ & Pharisæi:

3 [b] Omnia ergo quæ dixerint vobis vt seruetis, seruate & facite: sed secundùm opera eorum ne facite. dicũt enim, & non faciunt.

4 || [3] Ligant enim onera grauia difficiliaque portatu, & imponunt in humeros hominum: digito autem suo nolunt ea mouere.

5 [3] Omnia verò opera sua faciunt vt spectentur ab hominibus. dilatant enim || phylacteria sua, & producunt [d] fimbrias palliorum suorum.

6 || Amantque [e] primos accubitus in cœnis: & primos consessus in [f] conuẽtibus.

7 Et in foris salutationes, & vocari ab hominibus [g] Rabbi, Rabbi.

8 [4] Vos autem ne [h] vocemini Rabbi: [i] vnus enim est doctor vester, *nempe* Christus: omnes autem vos, fratres estis.

9 || [k] Et Patrem vestrum neminem vocetis in terra: vnus enim est Pater vester qui in cœlis est.

10 Ne vocemini [l] doctores: vnus enim vester est doctor, *nempe* Christus.

11 Sed qui maximus est vestrûm, sit minister vester.

12 || Porrò qui seipsum [m] extollet, deprimetur: & qui seipsum demiserit, extolletur,

13 [5] Sed væ vobis Scribæ & Pharisæi [n] hypocritæ, quoniam clauditis regnum cœlorum [o] coram hominibus. || vos enim non introitis, nec [p] introeuntes sinitis introire.

14 || [6] Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quoniam [q] exeditis domos viduarũ, & [r] in speciem vtimini longis precibus: propterea auferetis grauius iudicium.

15 Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ quoniam circumitis mare, & [r] aridam, vt faciatis vnum [t] proselytum: & quum fuerit factus, facitis eum [u] filium gehennæ duplò magis quàm vos *estis*.

16 Væ vobis duces cæci, qui dicitis, Quisquis iurauerit per templum, nihil est: quicunque autem iurauerit per aurum templi, [x] debet.

17 Stulti & cæci: vtrum enim maius est, aurum, an templum quod [y] sanctificat aurum?

18 Et, quisquis iurauerit per altare, nihil est: quicunque autem iurauerit per donum quod est super ipsum, debet.

19 Fatui ac cæci, vtrum enim maius est, munus, an altare quod sanctificat munus?

20 Qui ergo iurauerit per altare, iurat per ipsum & per omnia quæ super illud sunt:

21 || Et qui iurauerit per templum, iurat per ipsum, & per eũ qui habitat in eo:

22 Et qui iurauerit per cœlum, iurat per [z] thronum Dei, & per eum qui sedet super ipsum:

23 || [7] Væ vobis Scribæ & Pharisæi hi-

CAP. XXIII.
1 *Esdr. 8. 14.*
1 Audiendũ quod flagitiosi etiam doctores ex Dei verbo purè docuerint, ita tamẽ vt praui eorum mores vitentur. *Luc. 11. 46, act. 15. 10.*
3 Hypocritæ plerunq; seueriſſimi eorum exactores, quæ ipsi maximè negligunt. *Num. 15. 38, deut. 6. 8, & 22. 12. Mat. 12. 38, luc. 11. 43, & 20. 46. Malach. 1. 6.*
4 Hypocritæ ambitiosi. Modestia singulare ministrorum Dei ornamentum.
5 Hypocritæ ferre non possunt vllos sese meliores. *Luc. 14. 11, & 18. 14.*
6 Hypocritis familiare est zeli prætextu ad auaritiam & rapacitatem abuti. *Luc. 11. 52. Mar. 12. 40, luc. 20. 47.*
7 Hypocritæ in minutis anxii, præcipua ex professo negligunt.

a *Quoniã ordo fuerat à Deo institutus, ideò etiamsi hypocritæ & mercenarij irrepsissent in hunc ordinem, ex eorum tamẽ ore volebat Dominus audiri verbum suum.* b *Nimirum tradentes Mosi doctrinam, quam profitentur, hoc enim indicat metaphora sedis, quam illi vt doctores Mosaica disciplina occuparent.* c *Filum erat, vel vitta hyacintina, in fimbria anguli, quo conspecto memoria edictorum legitimorum conseruaretur: vnde Phylacterion, quasi cõseruatorium dictum, Num. 15. 38. vel erant lamina aut membranula quædam ex Dei instituto fronti alligatæ, Exod. 13. 16. Deut. 6. 8. qui ritu alioqui sunt posteà Iudæi, similes illis qui hodie de collo amuleta suspendant, in quibus initium Euangelij secundum Iohannem inscriptum est: quod olim Antiochena Synodus damnauit.* d *Ad verb. contorti filorum cincini qui ab extrema vestium ora pendebant.* e *Quasi præsidentias dicas.* f *Quando coguntur conuentus & concilia.* g *Rab, eminentem declarat, & qui multorum sit magister, ex repetitione quam fabri nostri fecerit titulus declaratur. Dicebantur autem Rabbi, qui per impositionem manuum declarabantur sapientes.* h *Ne ambitiosa aliquis non dãnat Dominus quin honorem suum exhibeamus Magistratui vel Magistro.* i *August. De sermone verbi Domini, ex Matthæi 11. cap.* k *Videtur alludere ad locum Esaiæ, cap. 14. vers. 13, & Ieremiæ, cap. 31. vers. 34.* l *Respicit Iudæorum consuetudinem, apud quos Rabbi vocabantur patres nostri.*

q *Denorationis præpositio enim auget.* r *Ad verb. prætextu longum precantes. Conuellio (&) duplicem notat improbitatem, vna quòd viduarum bona exederẽt: altera, quòd id prætextu pietatis facerent.* s *Arida dicitur pars illa terræ, quã Dominus nobis ad habitandum concessit.* t *Proselytus erat, qui patria superstitione relicta, Iudaismum erat amplexus, quasi aduentitius dicat.* u *Qui gehennæ addicitur, hebr. Quid autem sit gehẽna, vide suprà, cap. quinto, vers. vigesimo secundo.* x *Obnoxius est multa: peccata autẽ Syriaca lingua dicuntur dubita. constat autem Syriacè loquutum Dominum.* y *Facit vt aurum, scilicet vsus sacro destinatum, sanctum habeatur.* z *Si cœlum est solium Dei, sequitur illum esse extrà rerum omnium vniuersitatem.*

8 Hypocritæ de externis plus æquo solliciti, interiora prorsus aspernantur. *Luc.11.39.*

9 Hypocritæ ex iusto Dei iudicio, seipsos aspergunt dedecore, quũ maximè volunt scelera sua tegere.

10 Hypocritæ crudeles.

11 Exitus eorum qui zeli prætextu Euangelium persequuntur,

12 Vbi maxima Dei misericordia ibi summa perfidia, & tandem seuerissima Dei iudicia.

a In quibus plus est momenti.
b Constantiam in promissionibus.
c Poculi & patinæ.
d Opere tectorio inducto.
e Ad verb. in sanguine.
f Prouerbium hebraicũ, quo significatur, Pergite vos quoque imitari maiores vestros, vt tandem vestra improbitas ad summũ gradum perueniat.
g Vide suprà cap.5.ver.22.
h Iustorum.
2.Par.24.21.
i Ioiadæ, qui & Barachias i.bene dictus Dei dicebatur Luc.11.34.

pocritæ, quoniam decimatis mentham & anetum & cuminum, & omittitis quæ [a] grauiora sunt Legis, iudicium & misericordiam ac [b] fidem. hæc oportuit facere, & illa non omittere.

24 Duces cæci, qui excolatis culicem: camelum autem deglutitis.

25 [8] ‖ Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quoniam purgatis exteriorem poculi patinæque partem, intus autem *illa* [c] plena sunt rapina & intemperantia.

26 Pharisæe cæce, purga primùm quod est intra poculũ, & patinam, vt id quoque quod extra est, purum fiat.

27 Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quoniam assimiles estis sepulcris [d] dealbatis, quæ extra quidem apparent speciosa, intus verò plena sunt ossibus mortuorum, omnique immunditia.

28 Ita & vos extrà quidem apparetis hominibus iusti, intus autem pleni estis hypocrisi & iniquitate.

29 [9] Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quoniam ædificatis sepulcra Prophetarum, & ornatis monumenta iustorum:

30 Et dicitis, Si fuissemus temporibus patrum nostrorum, non fuissemus eorum socij [e] in cæde Prophetarum.

31 Itaque testamini aduersus vosmetipsos, vos esse filios eorum qui Prophetas occiderunt.

32 [f] Vos quoque complete mensuram patrum vestrorum.

33 Serpentes, progenies viperarum, quomodo effugere possitis iudicium [g] gehennæ?

34 [10] Propterea ecce, ego mitto ad vos Prophetas & sapientes, & Scribas, & ex ipsis *nonnullos* trucidabitis & crucifigetis: & ex ipsis *nonnullos* flagellabitis in synagogis vestris, & persequemini ex vrbe in vrbem.

35 [11] Vt veniat super vos omnis sanguis [h] iustus, effusus super terram à sanguine Abel iusti vsque ad sanguinem Zachariæ *filij* [i] Barachiæ, ‖ quem occidistis inter templum & altare.

36 Amen dico vobis, venient hæc omnia super nationem istam.

37 ‖ [12] Ierusalem, Ierusalem, quæ trucidas Prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties [k] volui congregare liberos tuos, ‖ quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluistis?

38 Ecce relinquitur vobis domus vestra deserta.

39 Dico enim vobis, Nequaquam me videbitis ab hoc tempore vsquedum dicatis, [l] Benedictus qui venit in nomine Domini.

4.Esd.1.30.
k De externo ministerio loquitur & quatenus hoc gentis seruanda promissa, iam à promissione Abrahæ solci. tui.
l Iud.26.39.

CAP. XXIIII.

1 Destructio templi. 4 Signa aduentus Christi. 12 Iniquitas. 23 Pseudochristi. 29 Signa consummationis seculi. 31 Angeli. 32 Ficus. 37 Tempora Noe. 42 Vigilandum. 45 Seruus.

1 ET ‖ egressus Iesus è templo, abibat: & accesserunt discipuli eius vt ostentarent ei ædificia templi.

2 [1] Iesus autem dixit eis, Nónne videtis hæc omnia? amen dico vobis, non relinquetur hîc lapis super lapidem, qui non [a] dissoluatur.

3 Sedente autem eo in monte Olearum, adierunt eum discipuli priuatim, dicentes, Dic nobis, quando hæc erunt, & quod *erit* signum [b] aduentus tui, & [c] consummationis seculi?

4 [2] Et respondens Iesus, dixit eis, ‖ Videte ne quis vos seducat.

5 Multi enim venient in nomine meo, dicentes, Ego sum Christus: multosque seducent.

6 Futurum est autem vt audiatis bella, & rumores bellorum: videte ne turbemini. oportet enim omnia *hæc* fieri: sed nondum erit [d] finis.

7 Insurget enim gens in gentem, & regnum in regnum: & erunt fames, & pestilentiæ, & terræ motus [e] singulis locis.

8 Hæc autem omnia principium sunt [f] dolorum.

9 ‖ Tunc tradent vos oppressioni, & trucidabunt vos: & odio eritis omnibus gentibus propter nomen meum.

10 Et tunc offendentur multi: & alius alium prodet, & odio habebit alius alium.

11 Et multi pseudoprophetæ surget ac seducent multos.

12 Et quoniam multiplicata erit iniquitas, refrigescet charitas multorum.

13 [3] Sed qui sustinuerit ad finem vs-

CAP. XXIIII.
Mat.13.1. luc.21.5, & 19.44.
1 Prædicitur vrbis & quidem in primis templi diruitio.
2 Ecclesiæ perpetuum erit certamen cum infinitis calamitatibus & offendiculis, atque adeò cum falsis prophetis, donec idem victoriæ & triumphi dies aduenerit.
3 Mundo & Satana frustrà furentibus, vbiq; propagabitur Euangelium, & qui constanter crediderint, seruabuntur.
Supra, 10.17 luc.21.12. ioh.15.20, & 16.2.
a Diruatur.
b Præsentia.
c Perfectionis. Ephes.3.6.
d Id est, cum ea peracta fuerint, nondum tamen aderit finis.
e Passim.
f Ad verb. grauium cruciatuum, quales esse solent partus.

que

que, is seruabitur.

14 Et prædicabitur istud [g] Euangelium regni [h] in vniuersa terra, vt sit testimonio omnibus gentibus: & tunc veniet finis.

15 [4] ‖ Quum ergo videritis [i] abominationem illam vastatricem quæ dicta est ‖ à Daniele Propheta, posita in loco sancto: (qui legit, [k] animaduertat.)

16 Tunc qui in Iudæa *fuerint*, fugiant in montes.

17 Qui [l] suprà domum, non descendat vt sumat quicquam è domo sua:

18 Et qui in agro, non reuertatur retrò vt sumat [m] vestimenta sua.

19 Væ autem vterum ferentibus & lactantibus per illos dies.

20 Orate verò ne fiat fuga vestra hyeme, ‖ neque [n] Sabbatho.

21 Erit enim tunc oppressio magna, qualis non fuit à principio mundi ad hoc vsque tempus, neque erit.

22 [o] Et nisi contracti fuissent dies illi, periret [g] omnis caro: sed propter electos contrahentur dies illi.

23 Tunc si quis vobis dixerit, ‖ Ecce, hic Christus, aut hîc: ne credite.

24 [q] Surgent enim pseudochristi & pseudoprophetæ, & [r] edent signa magna & miracula: ita vt seducant (si fieri possit) etiam electos.

25 Ecce, prædixi vobis.

26 Itaque si dixerint vobis, Ecce, in deserto est: ne egredimini. Ecce, in conclauibus: ne credite.

27 Sicut enim fulgur exit ab oriente, & apparet vsque in Occidentem: ita etiam erit aduentus Filij hominis.

28 [s] ‖ Vbicunque enim fuerit [t] cadauer, illuc congregabunturaquilæ.

29 [6] ‖ Statim autem post oppressionem dierum illorum sol obscurabitur, nec dabit luna splendorem suum, & stellæ cadent è cœlo, & potestates cœlorũ concutientur.

30 Tunc apparebit [t] signum Filij hominis in cœlo: & tunc [u] omnes tribus terræ [x] plangent, ‖ & videbunt Filium hominis, [y] venientem in nubibus cœli cũ potentia & gloria multa.

31 ‖ Is verò mittet Angelos suos cum tubæ voce magna, & cogent electos eius à [z] quatuor ventis, à cœlorum extremo ad eorum extremum.

32 [7] A ficu autem discite parabolam. quum iam ramus eius [a] tener sit, & folia germinat, nostis propè esse æstatem.

33 Ità & vos, quum videritis hæc omnia, scitote illum propè esse & ad fores.

34 Amen dico vobis, nequaquam præterierit [b] ætas hæc vsquedum omnia ista facta sint.

35 ‖ [8] Cælum & tetra præteribunt: sermones autem mei nequaquam præteribunt.

36 [9] De die autem illo & hora nemo scit, ne Angeli quidem cælorum, sed Pater meus solus.

37 Sicut autem *erant* dies Noe, ita erit & aduentus Filij hominis.

38 ‖ Sicut enim diebus *qui præcesserunt* diluuium [c] edebant, & bibebant, vxores ducebant & nuptum dabant, ad eum vsque diem quo ingressus est Noe in arcam.

39 Nec cognouerunt diluuium vsquedum venisset, & sustulisset omnes: ita erit & aduentus Filij hominis.

40 ‖ [10] Tunc duo erunt in agro: vnus accipietur, & alter relinquetur.

41 [d] Duæ molentes in pistrino: vna accipietur, & altera relinquetur.

42 ‖ [11] Vigilate ergo: nescitis enim qua hora Dominus vester venturus sit.

43 ‖ illud autem scitote, si sciret paterfamilias [e] qua vigilia fur venturus sit, vigilaret, nec sineret perfodi domũ suam.

10 Aduersus eos qui sibi pollicentur Deum omnibus fore misericordem, vt securè interea delicientur. 11 Exemplum horrẽdæ hominum securitatis in ijs de quibus illos oportuit maximè esse solicitos.

4 Deleta funditus vrbe Ierusalẽ, non abolebitur, sed ad fines vsque orbis terrarum protenderetur Christi regnum. *Mar.13.14, luc.21.20. Dan.9.27.*

5 Vnicum remedium aduersus mundi furores, sese vni cum Christo aggregare. *Act.2.12.*

6 Impiorũ securitati æterna condemnatio, piorum autem miserias perpetua fœlicitas suo tempore excipiet. *Mar.13.11, luc.17.23.*

7 Felix de regno cælorũ nuntiatio.

8 Ad verb. in vniuersa habitabili. *Luc.17.37. Mar.13.24, luc.21.25, esa.13.10, Ioel.2.31, & 3.15.*

9 Ad verb. abominationem desolationis, id est, quam omnes propter fœditatem atque turpitudinem execrando aperiuntur: loquitur autem de idolis in templo collocatis, vel vt alij volunt, de statua Caij Cæsaris.

10 Secum consideret. l In superiore domus parte. m Summa trepidatio indicatur futura. n Non licebat Sabbatho iter facere, Iosephi lib.3. o Misentur ea quæ populo Iudaico euenerunt annis 44. cum tota terra vastata, tandem vrbs Hyerosolimorum capta fuit & vna cum templo deleta cum ijs quæ vltimum illum aduentum Domini nostri antecessura sunt. p Tota gens funditus periret, caro autem smecdochicos pro homine, Heb. q Exorientur. r Palam in signa signa proponẽt spectanda. s Christus, qui celeriter & illustri præsentia aderit, ad quem omnes aquilam instar aggregabuntur.

Apoc.1.7, dan.7.13, zach.12.11, 1.Cor.15.52, 1.thess.4.16.

7 Si Deus certum ordinem naturæ præscripsit, multo magis suis æternis iudicijs: sed eum non intelligunt ac etiam irridentimpij pij verò obseruant & expectant.

8 Iam incipit Dominus iudicij quod tandẽ complebit. *Mar.13.32. Luc.17.28, gen.7.5. 1.pet.3.20.*

9 Satis sit nobis scire constitutum esse à Deo vltimum diẽ instaurationis. Quando enim is sit futurus nostro bono, omnibus occultauit, vt tanto magis vigilemus, ne deprehẽdamur, sicut olim accidit in diluuio. *Luc.17.35, 1.thess.4.17. Mar.13.35. Luc.12.39, 2.thess.5.2, apoc.16.15.*

t Summa gloria & maiestas, qua testabitur Christum illum Dominum cœli & terræ, aduentare vt orbem terra iudicet. u Omnes gentes, alludit ad dispersionem, de qua, Gen.10. & 11. vel ad Israelitica gentis distributionem. x Tanto dolore afficientur, vt seipsos plangant, id est, feriant: transfertur autem ad luctum. y Nubibus insidentem, velut sublatus est in cœlum. z Quatuor partibus orbis. a Lanis, id est, cum laxor indicat succum vitalem è radice ad corticem euasisse. b Sup.11.16. c Significanter Euangelista verbo vitiur quod proprium est brutis, fere enim indicat vt eius temporis homines instar brutorum sint ventri dediti: alicqui edere & bibere per se vitium non est. d Græce & barbara mulieres molebant & coquebant. Plut. in lib. Problematum.

44 Propterea & vos estote parati: quia qua hora non putatis, Filius hominis venturus est.

45 ‖Quis igitur est fidelis seruus & prudens, quem constituit dominus super familitium suum, vt det illis alimentum in tempore?

46 Beatus seruus ille, quem quum venerit dominus eius, inuenerit ita facientem.

47 Amen dico vobis, omnibus bonis suis præficiet eum.

48 Quòd si dixerit seruus ille malus in corde suo, Tardat dominus meus aduentum:

49 Cœperitq; verberare conseruos, quinetiam edere & bibere cum ebrijs:

50 Veniet dominus serui illius die quo non expectat, & hora qua nō nouit:

51 Et [f] separabit eum, ac partem ei assignabit cum hypocritis: ‖illic erit fletus & stridor dentium.

Luc.12.42. e Ad verb. qua custodia. sup.14.25.

f Sub.à reliquis, vel in duas partes secabit, quod genus erat supplicij atrocissimum, quo Iust. Mar. refert affectum Esaiam à Iudæis, ligneæ nempe serræ eius supplicij exemplaria habentur, 1.Sa. 15.33, & Dan.3.29.

Suprà, 13.42. infrà, 15.33.

CAP. XXV.

6 Virgines expectantes sponsum. 13 Vigilandum. 14 Talenta seruis tradita. 24 Seruus nequam. 30 Extremam iudicium quale. 41 Maledicti.

CAP.XXV. 1 Petenda est à Deo virtus quæ nos per tenebrias incedentes, ad extremum vsque veluti fax deducat: alioqui si fastidio torpescamus, ipsi quoque excludemur a Nuptiarū pompa solebat noctu fere celebrari, id q; puellis.

1 TVnc [1] erit simile regnum cœlorū decem virginibus, quæ sumptis lampadibus suis [a] prodierunt in occursum sponsi.

2 Quinque autem ex eis erant prudentes, & quinque fatuæ.

3 Quæ *erant* fatuæ, acceptis lampadibus suis, non ceperant oleum secum.

4 Prudentes verò ceperant oleum in vasis suis vnà cum suis lampadibus.

5 Tardante verò sponso, [b] nictarunt omnes, ac dormierunt.

6 Media autem nocte clamor ortus est *dicentium*, Ecce, sponsus venit, exite in occursum eius.

7 Tunc surrexerunt omnes illæ virgines, & præparārunt lampades suas.

8 Fatuæ autem prudentibus dixerunt, Date nobis ex oleo vestro: quia lāpades nostræ extinguntur.

9 Respondērunt verò prudentes illæ, dicentes, [2] Nequaquam, ne non sufficiat nobis & vobis: ite verò potiùs ad eos qui vendunt, & ipsæ vobis emite.

10 Quum autem irent emprum, venit sponsus: & quæ paratæ erant, introierunt cum eo ad nuptias, clausaq; est ianua.

b Oculi somno grauati.

11 Postea verò veniunt & reliquæ virgines, dicentes, Domine, domine, aperi nobis.

12 Ipse verò respondens ait, Amen dico vobis, non noui vos.

13 ‖Vigilate itaq;, quia nescitis diem neq; horam qua Filius hominis veniet.

14 [2] ‖Ita enim *est* vt *quum* quispiam peregrè proficiscens vocauit seruos suos, & tradidit eis bona sua.

15 Et huic quidem dedit quinque talenta, alij autem duo, alij verò vnum: vnicuique secundùm ipsius [c] facultatem: & peregrè profectus est statim.

16 Profectus autem qui quinque talenta acceperat, [d] negotiatus est ex ijs: & [e] fecit altera quinque talenta.

17 Itidem & qui duo *acceperat*, lucratus est & ipse altera duo.

18 Qui autem vnum acceperat, abiens defodit *illud* in terram, & abscondit pecuniam domini sui.

19 Post multum verò tempus, venit dominus seruorum illorum, & confert rationem cum eis.

20 Tunc accedens is qui quinque talenta acceperat, attulit altera quinq; talenta, dicens, Domine, quinque talenta tradidisti mihi: ecce, altera quinque talenta lucratus sum ex eis.

21 Dixit autem ei dominus eius, Bene *habes*, serue bone & fidelis: in paucis fuisti fidelis, super multa te constituam: [f] ingredere in gaudium domini tui.

22 Accedens autem & qui duo talenta acceperat, ait, Domine, duo talenta tradidisti mihi: ecce, alia duo lucratus sum suprà ea.

23 Ait ei dominus eius, Bene *habes*, serue bone & fidelis: in paucis fuisti fidelis, super multa te constituam: ingredere in gaudium domini tui.

24 Accedens autem & qui vnum talentum acceperat, ait, Domine, noueram te hominē [g] durum esse, qui metas vbi nō seminasti, & inde cogas vbi non sparsisti:

25 Itaque timens abij, & occultaui talentum tuum in terra: ecce, habes quod tuum est.

26 Respondens autem dominus eius, dixit ei, Serue male & cunctator, sciebas me metere vbi non seminaui, & inde cogere vbi non sparsi:

27 Oportuit ergo te committere pecuniam meam [h] mensarijs: & veniens ego

Suprà, 24.42 mar.13.33. Luc.12.12. 2 Christus testatur magnum quidē fore interuallum inter suum ad Patrem discessum & reditum ad nos, sed se nihilominus eo die subductum rationes accepti & expensi non modò cum rebellibus, sed etiam cum suis domesticis, qui accepeis donis præ ignauia vsi nō fuerint.

c Prudentiam & potiziam in negotiando, id est, quo præditi erant.

d Ad verb. quæstum fecit, vel rem fecit.

e Id est, lucratus est.

f Id est, addendum vt percipias fructum beneficentiæ meæ: quidam autem Domini vocem ad Ioan.5.11.16 gaudium illud meum in vobis maneat & gaudium vestrum impletur.

g Græci alterum, quem Comici vocant suorum h Quos tradpositus vocat, qui mensulis propositis pecuniam facile nouos

ego recepissem meum, cum fœnore

18 Tollite ergo ab eo talentum, & date ei qui habet decem talenta.

Supra, 13.12, mar.4.25, luc.8.18.& 19.26.

29 ‖ (Omni enim habenti dabitur, & augebitur: qui verò non habet, etiam quod habet, tolletur ab eo.)

Supra, 8.12. & 22.13.

30 Et inutilem seruum eijcite ‖ in tenebras extimas: illic erit fletus & stridor dentium.

3 Futuri æterni iudicij graphica descriptio.

31 [3] Quum autem venerit Filius hominis cum gloria sua, & omnes sancti Angeli cum eo, tunc sedebit super thronum gloriæ suæ.

32 Et cogentur coràm eo omnes gentes: & separabit eos alteros ab alteris, vt pastor separat oues ab hœdis.

33 Et statuet, oues quidem ad dexteram suam, hœdos autem ad sinistram.

34 Tunc dicet rex ijs qui ad dexteram ipsius *erunt*, Venite [i] benedicti Patris mei, possidete regnum paratum vobis à iactis fundamentis mundi.

i Beati & sortes, quos Pater meus hæreditate suis cumulauit. Esa.51.7, & cap.21.7.

35 ‖ Esuriui enim, & dedistis mihi quo vescerer: sitiui, & dedistis mihi potum: hospes eram, & collegistis me:

36 Nudus, & amiciuistis me: ‖ ægrotaui, & inuisistis me: in carcere eram, & venistis ad me.

Eccli.7.39.

37 Tunc respondebunt ei iusti, dicentes, Domine, quando te vidimus esurientem, & [k] aluimus? aut sitientem, & dedimus tibi potum?

k Nutriuimus.

38 Quando autem te vidimus hospitem, & collegimus te? aut nudum, & amiciuimus?

39 Aut quando te vidimus ægrotum, aut in carcere, & venimus ad te?

40 Et respondens rex dicet eis, Amen dico vobis, quatenus id fecistis vni ex istis fratribus meis minimis, mihi fecistis.

41 Tunc dicet etiam ijs qui ad sinistram *erunt* ‖ [l] Maledicti, abite à me in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius.

Psal.6.9, supra.7.23, luc.13.27.

l Ad verbum, exterminij.

42 Esuriui enim, & non dedistis mihi *quo* vescerer: sitiui, & non dedistis mihi potum:

43 Hospes eram & non collegistis me: nudus, & non amiciuistis me: ægrotus & in carcere *eram*, & nõ inuisistis me.

44 Tunc ipsi quoque respondebunt ei, dicentes, Domine, quando te vidimus esurientem, aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut ægrotum, aut in carcere, & non ministrauimus tibi?

45 Tunc respondebit eis, dicens, Amen dico vobis, quatenus *id* non fecistis vni ex istis minimis, nec mihi fecistis.

46 ‖ Et abibunt isti in supplicium æternum: iusti verò in vitam æternam.

Dan.12.2, ioh.5.29.

CAP. XXVI.

1 Consilium sacerdotum contra Christum. 6 Christo pedes vnguntur. 15 Illum vendit Iudas. 29 Institutio Cœnæ. 34 & 69. Petri abnegatio. 38 Tristis Christus. 47 Oscula proditus. 57 Ad Caiaphan ducitur. 64 Fatetur se Christum. 67 Conspuitur.

CAP. XXVI.

1 ET ‖ [1] factum est quum finisset Iesus omnes istos sermones, dixit discipulis suis,

Mar.14.1, luc.22.1. Iohan.11.47. Mar.14.3, Iohan.11.2.

1 Christus ad mortem vltrò properans, testatur se obedientia sua voluntaria, Adami transgressionem expiaturum.

2 Scitis intra duos dies Pascha fore, & filium hominis tradendum vt crucifigatur.

2 Non homines, sed ipse Deus decreuit quo tempore crucifigendus esset Christus.

3 ‖ [2] Tunc coacti sunt principes sacerdotum & Scribæ & seniores populi in aulam [a] Pontificis maximi, qui dicebatur Caiapha:

Deut.15.11.

4 Et simul consultarunt vt Iesum dolo prehenderent, & trucidarent.

5 Dicebant autem, Non [b] in festo, ne tumultus fiat in populo.

3 Christus inexpectato facto peccatricis mulieris, conuiuas admonet vicinæ suæ mortis ac sepulturæ, cuius odor vnicus esset omnibus peccatoribus ad ipsi confugientibus. Iudas autem ex hoc ipso arripit exequendi sui nefarij consilij occasionem. 4 Non temerè damnandum quod extra ordinem agitur. 5 Christus in seipso semel vnctus, semper est in pauperibus vngendus.

6 ‖ [3] Quum autem Iesus esset Bethaniæ in domo Simonis leprosi,

7 [c] Venerat ad eum mulier, habens [d] alabastrum vnguenti grauis pretij, & effuderat super caput ipsius accumbentis.

8 [c] Videntes autem discipuli eius, indignati sunt, dicentes, Quorsum perditio hæc?

9 Potuit enim istud vnguentum venundari magno, & dari pauperibus.

10 [4] Quum autem *hoc* cognouisset Iesus, ait eis, Quid molestiam exhibetis isti mulieri? opus enim bonum operata est erga me.

11 [5] ‖ Semper enim pauperes habebi-

a Supra 2.4. b Festi nomine totum Azymorum festum intelligitur, cuius primus, & octauus ita sancti erant, vt omninò cessandum esset, quamuis totus ordo Sanhedrin aliter censuerit. Dei prouidentia tamen accidit, vt eo tempore pateretur Christus, scilicet vt sui æterni sacrificij Israelem totum testem haberet. c Hæc enim gesta erant antequam Christus veniret Ierosolymam, aliqui tamen putant duas historias ab Euangelistis recenseri. d Alabastra dicta sunt vascula vnguentaria, quod alabastritem lapidem veteres plerunque excauarant ad eos vsus: quoniam optimè seruare incorrupta vnguenta traditur. Plinius libro 13. capite 1. primo.

Mar.14.10, luc.22.7.

6 Christus verè nos in patriã mox introducturus, ac proinde legalẽ typũ abrogaturus, Legi tamen satisfacit, neglecta contraria traditione & cõsuetudine Iudæorũ, simulq; ostẽdit sic omnia mox esse euentura hominum misterio, vt æternum Dei decretum ea gubernauerit.

Mar.14.13, luc.22.7.

7 Christus veteris fœderis promissiones reipsa mox impleturus, nouũ fœdus nouis quoq; mysterijs sancit.

Mar.24.1.2, luc.22.14, ioh.13.21.

g *Id est, effusò hoc vnguẽto in corpus meum, hac illa fecit ad me sepeliendum*

1.Cor.11.24.

h *Is fuit dies primi mensis decimusquartus: primus autem azymorũ debuit esse decimusquintus, sed quia huius diei vespera quæ Romano more referebatur ad diem præcellentem, Iudaorũ more ad sequentem diem pertineret, ideò dicitur primus azymorum.*

i *Quia ex præscripto legis calceati erant, & baculum gestabant tanquam festinabundi, inde conijcitur non recubuisse comedentes Pascha, sed stetisse, cum alioquin sumpturi cibum calceos exuebant: loquitur itaque hoc loco non de Paschate, sed de cœna, quæ peracto solemni ritu Paschatu adornata est.*

k *Id est, quem mea mensa dignabar, alludens ad locum, Psal.41.10. quod non est ita accipiendum, quasi eo ipso tempore quo hæc à Domino dicebantur, Iudæ manum habuerit in patina (fuisset enim in habitatum signum) sed ad multorum conuictum refertur.*

l *Id est, qui vt eo iam totus erat, vt proderet.*

tis vobiscum: me verò non semper habebitis.

12 g Quòd enim hæc vnguẽtum hoc iniecit corpori meo, ad sepeliendum me fecit.

13 Amen dico vobis, Vbicunque prædicatum fuerit hoc Euangelium in toto mundo, etiam quod hæc fecit, dicetur ad memoriam ipsius.

14 ‖ Tunc profectus vnus ex duodecim, qui dicebatur Iudas Iscariotes, ad principes Sacerdotum,

15 Ait eis, Quid vultis mihi dare, & ego vobis eum tradam? Ipsi verò appenderunt ei triginta argenteos numos.

16 Et ex eo tempore quærebat opportunitatem vt eum proderet.

17 6 ‖ Primo autem *die* Azymorum, venerunt discipuli ad Iesum, dicentes ei, Vbi vis paremus tibi ad vescendum pascha?

18 Ipse verò dixit, Abite in vrbem ad quẽdam, & dicite ei, Magister dicit, Tempus meum propè est, apud te faciam pascha cum discipulis meis.

19 Et fecerunt discipuli sicut præceperat eis Iesus: & parauerunt pascha.

20 Quum autẽ serum diei esset, i recubuit cum duodecim.

21 ‖ Et edentibus ipsis, dixit, Amen dico vobis, vnus vestrum me prodet.

22 Tunc contristati vehementer, cœperũt dicere singuli eorum ei, Num ego sum, Domine?

23 Ipse verò respondens, ait: Qui k intingit mecum manum in catino, iste me proditurus est.

24 Filius quidem hominis abijt sicut scriptum est de eo: væ autem homini illi per quem Filius hominis proditur: bonum erat homini illi si natus non fuisset.

25 Respõdens autem Iudas qui l prodebat eum, dixit, Num ego sum, Rabbi, Dicit ei, Tu dixisti.

26 7 ‖ Edentibus autem eis, accepit Iesus panem: & quum m benedixisset, fregit, deditq; discipulis, & ait, Accipite, comedite: hoc n est corpus meum.

27 Et accepto poculo, ac gratijs actis, dedit eis, dicens, Bibite ex eo o omnes.

28 p Hoc est enim sanguis meus Noui q testamenti, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum.

29 Dico autem vobis, Non bibam ab hoc tempore ex hoc fructu vitis, vsque ad diem illum quum ipsum bibam vobiscum nouum in regno Patris mei.

30 Et quum r hymnum ecciniſſent, abierunt in montem Olearum.

31 8 ‖ Tunc dicit eis Iesus, Omnes vos ista nocte offendemini in me. scriptum est enim, ‖ Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis.

32 Postquam autem surrexero, ‖ præibo vobis in Galilæam.

33 Respondens verò Petrus dixit ei, etiamsi omnes offendantur in te, ego nũquam offendar.

34 Dixit ei Iesus, ‖ Amen dico tibi, ista nocte antequam gallus vocem mittat, ter me abnegabis.

35 ‖ Dicit ei Petrus, Etiamsi oportuerit me mori tecum, non te abnegabo. Similiter & omnes discipuli dixerunt.

36 9 Tunc venit Iesus cum eis in locum qui dicitur Gethsemane: & dicit discipulis, Sedete hic, vsquequo abiens, precatus fuero illic.

37 Et assumpto Petro & duobus filijs Zebedæi, cœpit contristari, & s grauissimè angi.

38 10 Tunc dicit eis Iesus, Vndiquaq; tristis est anima mea vsque ad mortem: manete hic, & vigilate mecum.

8 Christus solicitus de suis potius quàm de seipso, prædicit ipsorũ fugam, monet vt mox speret meliora.

9 Christus discipulorũ infirmitati cõsulẽs, alijs in tuto relictis, tres tãtùm assumit suæ angustiæ testes futuros, & in locũ proditoni destinatũ vltrò progreditur.

Mar.14.17, ioh.16.32, & 18.1.

Zach.13.7, Mar.14.21, & 19.7.

Ioha.13.38, Mar.14.3, luc.22.33.

10 Christus verus homo pœnas nobis Dei defensoribus debitas luturus, à suis deseritur, horretur terribiliter cum maledictionis Dei horrore: ex quo tandẽ victor cuadens efficit vt mors non sit amplius nobis formidabilis.

m *Marcus dicit gratias egisse: itaque benedicere, nõ est murmuratione magica, aut vi verborum consecrare: mutatur tamen panis & vinum non natura, sed qualitate, fiunt enim corporis & sanguinis Christi symbola, non sua natura nec vi verborũ, sed Christi institutione, quæ recitari & explicari debet, vt habeat fides quod amplectatur & in verbo & in elementis.*

n *Metonymicè, ita tamen vt per fidem verè, sed spiritualis modo à credẽtibus recipiatur Christus cum suis donis, ita vt vnum cum illo fiant.*

o *Contrà Christi institutionem fecerunt, qui calicem sustulerunt.*

p *Scilicet poculum illud vinum, est sanguis meus, sacramentaliter nimirum, sic Luc.22.20.*

q *Vel fœderis, id est, quo nouum fœdus sanctum, in fœderibus enim sanciendis, adhibebantur vini libationes & sanguinis fusiones.*

r *Quum peregissent solennem cantum, quem putant quidam fuisse Psal.continuorum, à 112. ad 117.*

s *Verbũ quo vtitur significationem habet ingentis doloris & maximæ atq; mortiferæ tristitiæ, quod vt indicat veritatem humanæ naturæ, quæ mortem, quacũq; naturam mutasset, fugiebat, sic ostendit Christum (cæterum à peccato immunem) has horribiles pœnas sustinuisse, quia sentiret eum Dei in nos accensam propter peccata, quæ in ipso vlciscebatur.*

39 Et pro-

39 Et progressus paululũ, procidit in faciem suam, precans, & dicens, ¹Pater mi, si possibile est, ᵗ abeat à me ᵘ poculum istud. verumtamen non vt ego volo, sed vt tu.

40 ¹¹ Tunc venit ad discipulos, & reperit eos dormiẽtes, & dicit Petro, Itáne non potuistis vnã horam vigilare mecũ?

41 Vigilate & orate, ne introcatis in tẽtationem. spiritus quidem promptus, sed caro infirma *est*.

42 Rursum secundò abijt, & precatus est, dicens, Pater mi, si non potest hoc poculum abire à me quin bibam ipsum, fiat voluntas tua.

43 Et quum venisset reperit eos rursum dormientes, erant enim oculi eorum grauati.

44 Et relictis eis, rursum abijt: & precatus est tertiò, eũdem sermonẽ dicens.

45 Tũc venit ad discipulos suos, & dicit eis, Dormite quod supersest, & requiescite ecce, appropinquauit hora, & Filius hominis traditur in manus peccatorum.

46 ¹² Surgite, eamus: ecce appropinquauit qui me prodit.

47 ‖ Et adhuc eo loquẽte, ecce: Iudas vnus ex duodecim, venit, & cũ eo turba multa cum gladijs & fustibus, ˣ à principibus Sacerdotum & senioribus populi.

48 Is verò qui prodebat eum, dederat eis signum dicens, Quemcunque osculatus fuero, is est: prehendite eum.

49 Itaque statim quum venisset ad Iesum, dixit, Aue Rabbi. Et deosculatus est eum.

50 At Iesus dixit ei, ʸ Amice, quorsum ades? ¹³ Tunc accesserunt, & manus iniecerũt in Iesum, & prehenderunt eũ.

51 Et ecce, vnus ex ijs qui *erant* cum Iesu, extensa manu ᶻ exeruit gladium suum, & percusso seruo Pontificis maximi, abstulit auriculam eius.

52 ¹⁴ Tunc ait ei Iesus, Conuerte gladium tuum in locum suum. ‖ quicunq; enim ᵃ acceperint gladiũ, gladio peribũt.

53 ¹⁵ An putas me non posse nũc precari Patrem meũ, qui huc sistat mihi plures quàm duodecim legiones Angelorũ?

54 ᵇ Quomodo ergo implerẽtur ‖ Scripturæ, *quæ dicunt* sic oportere fieri?

55 In illa hora dixit Iesus turbæ, vt aduersus latronem exiuistis cum gladijs & fustibus, vt comprehẽderetis me, quotidie apud vos sedebam docens in templo, nec prehendistis me.

56 ‖ Hoc autem totum factum est vt implerentur Scripturæ Prophetarũ. Tũc discipuli omnes, relicto eo, fugerunt.

57 ¹⁶ ‖ Illi verò prehensum Iesum abduxerũt ᶜ ad Caiapham Pontificẽ maximum, vbi Scribæ & seniores coacti erãt.

58 Petrus autẽ sequebatur eum procul, vsque in ᵈ aulam Pontificis maximi: & ingressus intrò, sedebat cum ministris, vt videret finem.

59 ‖ Principes autem Sacerdotum & seniores & totus consessus quærebãt falsum testimonium contra Iesum, vt eum morte mulctarent:

60 Et non inuenerunt: etiam quum multi falsi testes accessissent, non inuenerunt. Postremò verò aduenientes duo falsi testes,

61 Dixerunt, Iste dixit, ‖ Possum ᵉ dissoluere templum Dei, & triduo ipsum ædificare.

62 Et surgens Pontifex maximus dixit ei, Nihil respõdes? ᶠ quid *illud est quod* isti aduersum te testificantur?

63 Iesus autem silebat. Et respondens Pontifex maximus, dixit ei, ᵍ Adiuro te, per Deum viuentem vt dicas nobis, an tu sis Christus ille Filius Dei.

64 Dicit ei Iesus, Tu dixisti: quinetiam dico vobis, ʰ ab hoc tempore videbitis ‖ Filium hominis sedentem ad ⁱ dextram potentiæ *Dei*, & venientem in ᵏ nubibus cæli.

65 Tunc Pontifex maximus ˡ dirupit vestimenta sua, dicẽs, Blasphemauit. quid amplius egemus testibus? ecce, nunc audistis blasphemiam eius.

66 Quid vobis videtur? Ipsi verò respõdẽtes dixerũt, Tenetur mortis pœna.

67 ‖ Tunc inspuerunt in faciem eius, & colaphos ei inflixerũt: alij verò ᵐ baccillis eum ceciderunt.

68 Dicentes, Vaticinare nobis Christe, quis sit qui te percussit.

56 ¹⁷ ‖ Petrus autẽ sedebat ⁿ extrà in

11 Imago humanæ securitatis.
12 Christus vltrò capiẽdum se præbet, vt voluntaria obediẽtia voluntariam Adami defectionem luat.
13 Christus capitur vt liberemur.
14 Vocationem oportet esse zeli regulam.
15 Christus ideò capitur, quia capi voluit.
16 Impletur Scriptura.
17 Petrus mirabili Dei prouidentia horum omniũ futurus testis, ad singularis constãtiæ exemplũ suæ incredulitatis experientia præparatur.

Supr. 14.21.
15 Christus innocẽs dãnatur à Pontifice, eius impietatis, cuius nos rei sumus.
Mar. 14.53, luc. 22.54, ioh. 18.14.
Mar. 14.55.

Supr. 14.21.
Mar. 14.32, luc. 22.39, ioh. 18.1.
Mar. 14.43, luc. 22.47, ioh. 18.3.
Mar. 14.49, luc. 22.53.
Mar. 14.46, luc. 22.50, ioh. 18.10.
Gen. 9.6, exod. 21.12. Esa. 53.8.
Per 27. ætatis tacitæ obiectionẽ respondet, nempè cur à Patre in extremo periculi subsidium non petat, & respondens interrogat.

Supra, 14.21.
Luc. 22.51, ioh. 18.14.
Mar. 14.55.
Iob. 2.19.
c Ab Anna ad Caiapham, apud quẽ cœtus fuit cœtus, Ioban. 18.13.
d Aula proprie est locus ante ades ‖ patiosus sub aperto cælo, cuiusmodi solent esse ante ades Regũ & Potentũ, per Synecdochen pro ipsis ædibus sumitur.
Supra, 26.17, rom. 14.10, 1. Thess. 4.14.
e Supr. 24.2.
f Quasi vt isti aduersum te testimonia dicant?
Esa. 50.6.
g Iurare te iubeo dicens per Deum. Mar. 14.61, luc. 22.55, ioh. 18.25.
h Distinguit à Deo assidentem pari scilicet honore prædituin, vel à dextris potẽtia sua, in potestate maxima: dextra enim Hebræis quiddam potentius indicat.
k Supr. 24.30.
l More apud Iudæos recepto, qui illud facere tẽtabantur, vbi à quopiam Ipsa lingua audyssent blasphemiam in Deũ, idq; ex traditione Talmudu, libro de Magistratibus, titulo, De quadruplici morte.
m In Marc. 14.65.
n Id est, Extrà eum locum in quo Pontifex sederat, non autem extra domum: nam inde paulò post in vestibulum sese recipit.

aula: & accessit ad eum quædam ancillula, dicens, Et tu cum Iesu Galilæo eras.

70 Ipse verò negauit coràm omnibus, dicens, Nescio quid dicas.

71 Eum autem egredientem in vestibulum vidit alia *ancilla*, & dixit ijs qui *erant* illic, Et iste erat cum Iesu Nazareno.

72 Tunc rursus negauit cum iureiurando, Non noui hominem.

73 Paulo pòst autem accesserunt qui adstabant, & dixerunt Petro, Verè & tu ex ipsis es: nam & loquutio tua te manifestum facit.

o .i. Iurando seipsum execrari.

74 Tunc cœpit seipsum ° deuouere, & iurare, *dicens*, Non noui hominem. Et statim gallus misit vocem.

75 Tunc meminit Petrus verborum Iesu, qui dixerat ei, Priusquã gallus vocem mittat, ter me abnegabis. Et egressus extrà, fleuit amarè.

CAP. XXVII.

1 Pilato vinctus traditur. 5 Iudas seipsum strangulat. 19 Vxor Pilati. 20 Barabbas petitur. 24 Pilatus lauat manus. 29 Christus spinis coronatur. 34 Crucifigitur. 40 Cõuitijs inceßitur. 50 Emittit spiritum. 57 Sepulchro imponitur. 62 Custoditur à militibus.

CAP. XXVII. *Mar. 15. 1, luc. 22. 66, ioh. 18. 28.*

1 Exemplũ horrendi iudicij Dei in eos, tum qui Christũ vendũt, tum qui Christum emunt.

1 MAnè ‖ autem quum esset, consilium cœperunt omnes principes Sacerdotum & seniores populi aduersus Iesum, vt eum morte multarent.

2 Et vinctum eum abduxerunt, ac tradiderunt Pontio Pilato præsidi.

3 [1] Tunc Iudas qui eum prodiderat, videns eum damnatum esse, pœnitens, retulit triginta argenteos *numos* ad principes Sacerdotum & seniores,

4 Dicens, Peccaui, prodito sanguine innoxio. At illi dixerũt, Quid ad nos? tu videris.

5 Et *ipse* abiectis illis *numis* argenteis in templum, [a] secessit: & abiens ‖ [b] strangulauit *sese*.

6 Principes autem Sacerdotum acceptis numis illis argenteis, dixerunt, Non licet eos mittere [c] in corbanam: quoniam pretium [d] sanguinis est.

7 Consilio autem capto, emerunt ex eis agrum illum figuli, ad sepulturam [e] hospitum.

8 Quapropter vocatus est ager ille, ‖ ager sanguinis, vsque in hodiernum diem.

Act. 1. 19.

9 (Tunc impletum est quod dictum est per [f] Ieremiam Prophetam, dicentem, ‖ Et [g] acceperũt triginta numos argenteos, pretium æstimati, qui æstimatus fuit à filijs Israël.

Zach. 11. 13.

10 Et dederunt eos ad *emendum* agrũ figuli, sicut constituit mihi Dominus.)

11 [2] ‖ Iesus autem stetit coràm præside, & interrogauit eum præses, dicens, Túne es Rex ille Iudæorum? Dixit autem ei Iesus, Tu dicis.

12 Et quũ ipse accusaretur à principib[9] Sacerdotũ & seniorib[9], nihil respõdit.

13 Tunc dicit ei Pilatus, Non audis quàm multa aduersum te testificentur?

14 Et non respondit ei ad vllum verbum: ita vt miraretur Præses valdè.

15 [3] Præses autẽ in festo consueuerat turbę dimittere vnũ vinctũ, quẽ voluissẽt.

16 Habebant verò tunc vinctum insignem, qui dicebatur Barabbas.

17 Ipsis igitur coactis, dixit ei Pilatus, Vtrum vultis dimittam vobis? Barabban, an Iesum qui dicitur Christus?

18 Sciebat enim quòd per inuidiam tradidissent eum.

19 Sedente autem eo pro tribunali, misit ad eum vxor eius, dicens, Nihil tibi *rei sit* cũ iusto illo: multa enim passa sum hodie in somnijs propter eum.

Mar. 15. 15, luc. 23. 18, ioh. 18. 40, act. 3. 14.

20 ‖ Principes autem Sacerdotum & seniores persuaserunt turbæ vt peteret Barabban, Iesum verò perderet.

21 Respõdens autem præses dixit eis, Vtrum è duobus illis vultis vt vobis dimittam? Ipsi verò dixerunt, Barabban.

22 Dixit eis Pilatus, Quid igitur faciam Iesu qui dicitur Christus? Dicunt ei omnes, Crucifigatur.

23 Præses autem ait, Enimuerò quid mali fecit? At illi amplius clamabant, dicentes, Crucifigatur.

24 [4] Videns autem Pilatus se nihil [y] proficere, sed maiorem tumultum fieri, accepta aqua [z] abluit manus coram turba, dicens, Innoxius ego sum à [a] sanguine huius iusti: vos videritis.

25 Et respondens vniuersus populus dixit, [b] Sanguis eius super nos & super filios nostros.

26 Tunc dimisit eis Barabban: Iesum autẽ flagellatũ tradidit vt crucifigeretur.

27 ‖ Tunc milites præsidis, quum ab-

1 Christus tacet accusatus, vt non accusemur: nostrũ reatũ agnoscẽs, simul suã innocentiã silentio probans. Mar. 15. 3, luc. 23. 9, ioh. 18. 33,

3 Christus ab eodẽ iudice prius absoluitur quàm damnetur, vt eũ constet iustũ pro iniustis mori.

4 Christus iudicis testimonio absolutus, damnatur tamen ab eodẽ iudice, vt coràm Deo absoluamur. Mar. 15. 15, luc. 23. 18, ioh. 18. 40, act. 3. 14.

f Cùm hæc prophetia legatur apud Zachariã, aut librarioru culpa, aut quorundam inscitia, nomen Ieremiæ irrepsit, se fatendũ est, forsan ex margine cùm literarum compendiosa scriptura in textum irrepsit.

g Sequitur Euangelista non verba, sed sententiam Prophetæ, quam ostendit impletam esse. Mar. 15. 16, ioh. 19. 1.

1 Hoc se nihil iuuare. 2 Veteribus moris erat, in hominum cede de alysue mactationibus aqua abluere manus expiationis gratia. a Acade. Hebr. b Si quid peccabitur in eo occidendo, nos & posteritas nostra pœnas luamus.

a Ex hominũ conspectu.
b Infrà, act. 1. 18.
c Templi ararium.
d Vita aut cadis.
Act. 1. 18.
e Peregrinorum & hospitum, quibus etiã mortuis conuingi religio erat Iudæis.

duxissent

duxissent Iesum in prætorium, coëgerũt ad eum vniuersam cohortem.

5 Christus ignominiam subijt pecca tis nostris debitam. Interim tamen occulta Dei prouidentia ab ijs ipsis rex designatur à quibus afficitur cõtumelia.

28 5 Et quum exuissent eum, [c] circũposuerunt ei chlamydem [d] coccinam.

29 Et coronam è spinis [e] contextam imposuerunt eius capiti, & arundinem in dextram eius: & genu ante eum submisso, illudebant ei, dicentes, Aue, rex Iudæorum.

30 Et quum inspuissent in eum, ceperunt arundinem illam, & verberabant caput eius.

6 Educitur extra vrbem vt in cœleste regnum introducamur. *Mar.15.22, luc.23.26. Mat.15.22, luc.23.32, ioh.19.16.*

31 Et quũ illusissent ei, exuerunt eum chlamyde, indueruntq; vestimentis suis: & abduxerunt eum vt crucifigerent.

32 ‖Exeuntes autẽ inuenerunt quendam Cyrenæum, nomine Simonem: hunc [f] angariauerunt vt portaret crucem eius.

7 Christus nullum vsquam solamen inuenit vt omni cõsolatione in eo repleamur: *Mar.15.24. Psal.22.19.*

33 [6] ‖Et quum venissent in locũ qui dicitur Golgotha, quod est Caluariæ locus.

34 [7] Dederunt ei acetum bibendum cum felle mistum: & quum gustasset, noluit bibere.

8 Fit maledictio, vt in ipso benedicamur: nudatur suis etiã vestibus, vt ipsius nuditate ditemur.

35 ‖[8] Postquam autem crucifixerunt eum, partiti sunt eius vestimenta, sortem iacientes: vt impleretur quod dictum est à Propheta, ‖ Partiti sunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam iecerunt sortem.

36 Et sedentes seruabant eum illic.

37 Et imposuerunt super caput eius crimen ipsius scriptum, [9] HIC EST IESVS REX ILLE IVDAEORVM.

9 Pronuntiatur verus Messias ab ijs ipsis à quibus reijcitur. *Ioh.2.19.*

38 [10] Tũc crucifiguntur cum eo duo latrones vnus ad dexteram, & alter ad sinistram.

10 Pendens medius inter latrones Christus, iudicatus iam tum incipit mundum iudicare.

39 [11] Qui verò præteribant, conuitiabantur ei, mouentes capita sua,

40 Et dicentes, ‖ Tu qui destruis templũ, & triduò ædificas, serua temetipsum: si Filius Dei es, descende è cruce.

41 Similiter autem etiam, principes Sacerdotum illudentes cum Scribis & Senioribus, dicebant,

42 Alios seruauit, seipsum non potest seruare: si Rex Israel est, descendat nunc è cruce, & credemus ei. *Psal.2.29, sap.1.18.*

43 ‖Confidit in Deo, liberet eum nũc, si vult eum. dixit enim, Filius Dei sum.

44 Idipsum autem etiam [g] latrones qui crucifixi erant cum eo, exprobrabãt ei.

12 Cœlum ipsum præ horrore obtenebratur, & Iesus in inferorum gurgitẽ immersus ciulat, & interea irridetur

45 [12] A sexta autem hora tenebræ factæ sunt super [h] vniuersam regionem, vsquè ad horam nonam.

13 Christus superatis cæteris hostibus tandẽ etiam mortem ipsam lacessit. *Psal.22.2. Psal.69.22.*

46 Circiter verò horam nonam exclamauit Iesus voce magna, dicens, ‖ Eli, Eli, lama-sabachtani? hoc est, Deus meus, Deus meus, cur [i] deseruisti me?

14 Christus etiam mortuus se Deũ omnipotentem esse, vel ipsis hostibus confitẽtibus, demõstrat. *2.Par.3.14.*

47 Quidam autem ex ijs qui illic stabant, quum *hoc* audissent, dicebant, [k] Eliam vocat iste.

48 Et statim currens quidam ex eis, ‖ quum acceptam spongiam impleuisset aceto, & [l] circumposuisset calamo, dedit ei vt biberet.

15 Christus non clàm, sed præsidis consensu ab homine celebri, loco non procul sito, in monumẽto nouo sepelitur, vt de vera ipsius morte ambigi non possit.

49 Reliqui verò dicebant, Sine videamus an veniat Elias seruaturus eum.

50 [13] Iesus autem quum rursum clamasset voce magna, emisit spiritum.

51 [14] ‖Et ecce, [m] aulæum templi fissum est in duas partes, à summo vsque ad imũ: & terra mota est, & petræ fissæ sunt.

52 Et [n] monumenta aperta sunt: & multa corpora sanctorum qui dormierant, surrexerunt.

53 Qui egressi è monumẽtis post resurrectionem eius, introierũt in sanctam vrbem, & apparuerunt multis.

54 Centurio verò, & qui cum eo erãt seruantes Iesum, viso terræ motu & ijs quæ facta fuerant, timuerunt vehementer, dicentes, Verè Filius Dei erat iste.

55 Erant autem illic mulieres multæ, procul spectantes, quæ sequutæ fuerant Iesum à Galilæa ministrantes ei.

56 Inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi & Iose mater, & mater filiorum Zebedæi.

57 ‖[15] Quum autem serum diei esset, venit homo diues ab *vrbe* Arimathæa,

11 Christus vt plenè pro nobis satisfaceret, non tantum corporis, sed etiam summos animi cruciatus sustinuit & vicit.

e Super injicitur enim chlamys & circumuoluitur carens nimirum manicis. d Apud Iohannem, & Marcum, sit mentio purpuræ, quã & ipsa suauiter rubet: Ad ludibrium autem petulantia prophanum ilitum ita vestiuit Iesum, qui rex perhiberetur. e Implexis spinis concinnatam. f Supra, cap.5. vers 41. id est coëgerunt Simonem ad ferendum onus crucis: vnde constat tam duriter anteà affectum fuisse Iesum, vt viribus ad crucem in itinere ferendam fuerit destitutus. Nam illum gestasse crucem scribit Iohannes.

g Synechdoche: alter enim solus conuitiabatur. Vide Luc. h In Mare. 15.3. Mar.15.42, luc.23.50, ioh.19.38.

i In hac scilicet calamitate: Hac autem exclamatio humana naturæ propria peccati quidem experti, sed quæ iram Dei sustineret debitam peccatis nostris. k Ad nomen Eli alludunt, non ex ignoratione linguæ, sed ex profana petulantia: illa autem verba ideo recitauit vt ista amarissima paronomasia intelligeretur. l Extremo calamo circumuolutam. m Quo diuidebantur Sancta sanctorum. n Id est, fissis petris monumenta sunt aperta, vt hoc Symbolo doceretur mortem esse deuictam: mortuorũ autem resurrectio sequuta est resurrectionem Christi, vt apparet ex proximè sequente versiculo.

aula: & acceſſit ad eum quædam ancillula, dicens, Et tu cum Ieſu Galilæo eras.

70 Ipſe verò negauit coràm omnibus, dicens, Neſcio quid dicas.

71 Eum autem egredientem in veſtibulum vidit alia *ancilla*, & dixit ijs qui *erant* illic, Et iſte erat cum Ieſu Nazareno.

72 Tunc rurſus negauit cum iureiurando, Non noui hominem.

73 Paulo pòſt autem acceſſerunt qui adſtabant, & dixerunt Petro, Verè & tu ex ipſis es: nam & loquutio tua te manifeſtum facit.

74 Tunc cœpit ſeipſum ° deuouere, & iurare, *dicens*, Non noui hominem. Et ſtatim gallus miſit vocem.

75 Tunc meminit Petrus verborum Ieſu, qui dixerat ei, Priuſquã gallus vocem mittat, ter me abnegabis. Et egreſſus extrà, fleuit amarè.

° *i. Iurando ſeipſum execrari.*

CAP. XXVII.

1 Pilato vinctus traditur. 5 Iudas ſeipſum ſtrangulat. 19 Vxor Pilati. 20 Barabbas petitur. 24 Pilatus lauat manus. 29 Chriſtus ſpinis coronatur. 34 Crucifigitur. 40 Cõuitijs inceſſitur. 50 Emittit ſpiritum. 57 Sepulchro imponitur. 62 Cuſtoditur à militibus.

CAP. XXVII.
Mar. 15. 1, luc. 22. 66, ioh. 18. 28.

1 MAnè ‖ autem quum eſſet, conſilium cœperunt omnes principes Sacerdotum & ſeniores populi aduerſus Ieſum, vt eum morte multarent.

2 Et vinctum eum abduxerunt, ac tradiderunt Pontio Pilato præſidi.

3 [1] Tunc Iudas qui eum prodiderat, videns eum damnatum eſſe, pœnitens, retulit triginta argenteos *numos* ad principes Sacerdotum & ſeniores,

4 Dicens, Peccaui, prodito ſanguine innoxio. At illi dixerũt, Quid ad nos? tu videris.

5 Et *ipſe* abiectis illis *numis* argenteis in templum, [a] ſeceſſit: & abiens ‖ [b] ſtrangulauit *ſeſe*.

6 Principes autem Sacerdotum acceptis numis illis argenteis, dixerunt, Non licet eos mittere [c] in corbanam: quoniam pretium [d] ſanguinis eſt.

7 Conſilio autem capto, emerunt ex eis agrum illum figuli, ad ſepulturam [e] hoſpitum.

8 Quapropter vocatus eſt ager ille, ‖ ager ſanguinis, vſque in hodiernum diem.

9 (Tunc impletum eſt quod dictum eſt per [f] Ieremiam Prophetam, dicentem, ‖ Et [g] acceperũt triginta numos argenteos, pretium æſtimati, qui æſtimatus fuit à filijs Iſraël.

10 Et dederunt eos ad *emendum* agrũ figuli, ſicut conſtituit mihi Dominus.)

11 [2] ‖ Ieſus autem ſtetit coràm præſide, & interrogauit eum præſes, dicens, Tú*ne* es Rex ille Iudæorum? Dixit autem ei Ieſus, Tu dicis.

12 Et quũ ipſe accuſaretur à principib[9] Sacerdotũ & ſenioribꝰ, nihil reſpõdit.

13 Tunc dicit ei Pilatus, Non audis quàm multa aduerſum te teſtificentur?

14 Et non reſpondit ei ad vllum verbum: ita vt miraretur Præſes valdè.

15 [3] Præſes autẽ in feſto conſueuerat turbę dimittere vnũ vinctũ, quẽ voluiſſet.

16 Habebant verò tunc vinctum inſignem, qui dicebatur Barabbas.

17 Ipſis igitur coactis, dixit ei Pilatus, Vtrum vultis dimittam vobis? Barabban, an Ieſum qui dicitur Chriſtus?

18 Sciebat enim quòd per inuidiam tradidiſſent eum.

19 Sedente autem eo pro tribunali, miſit ad eum vxor eius, dicens, Nihil tibi *rei ſit* cũ iuſto illo: multa enim paſſa ſum hodie in ſomnijs propter eum.

20 ‖ Principes autem Sacerdotum & ſeniores perſuaſerunt turbæ vt peteret Barabban, Ieſum verò perderet.

21 Reſpõdens autem præſes dixit eis, Vtrum è duobus illis vultis vt vobis dimittam? Ipſi verò dixerunt, Barabban.

22 Dixit eis Pilatus, Quid igitur faciam Ieſu qui dicitur Chriſtus? Dicunt ei omnes, Crucifigatur.

23 Præſes autem ait, Enimuerò quid mali fecit? At illi amplius clamabant, dicentes, Crucifigatur.

24 [4] Videns autem Pilatus ſe nihil [y] proficere, ſed maiorem tumultum fieri, accepta aqua [z] abluit manus coram turba, dicens, Innoxius ego ſum à [a] ſanguine huius iuſti: vos videritis.

25 Et reſpondens vniuerſus populus dixit, [b] Sanguis eius ſuper nos & ſuper filios noſtros.

26 Tunc dimiſit eis Barabban: Ieſum autẽ flagellatũ tradidit vt crucifigeretur.

27 ‖ Tunc milites præſidis, quum ab-

Zach. 11. 13.

[1] Chriſtus tacet accuſatus, vt non accuſemur: noſtrũ reatũ agnoſcẽs, ſimul ſuã innocentiã ſilentio probans, *Mat. 15. 1, luc. 23. 3, ioh. 18. 33,*

[2] Chriſtus ab eodẽ iudice prius abſoluitur quàm damnetur, vt eũ conſter iuſtũ pro iniuſtis mori.

[3] Chriſtus iudicis teſtimonio abſolutus, damnatur tamen ab eodẽ iudice, vt coràm Deo abſoluamur. *Mar. 15. 9, luc. 23. 18, ioh. 18. 40, act. 3. 14.*

[4] Cùm hæc prophetia legatur apud Zachariã, aut librariorũ culpa, aut quorundam inſcitia, nomen Ieremiæ irrepſit, ſe fatendũ eſt, forſan ex margine cum literarum compendiaria & ſuo vicina ſint. In Syriaca verò paraphraſi nullum adſcribitur Prophetæ nomen.

[a] *Ex hominũ conſpectu.*
[b] *Infrà, act. 1. 18.*
[c] *Templi ararium.*
[d] *Vita aut cædis.*
Act. 1. 18.
[e] *Peregrinorum & hoſpitum, quibus etiã mortuis conuingi religio erat Iudæis.*

Act. 1. 19.

[f] *Hoc ſe nihil iuuare.* [z] *Veteribus moris erat, in hominum cede aliſque mactationibus aqua abluere manus expiationis gratia.* [a] *Acade. Hebr.* [b] *Si quid peccabitur in eo occidendo, nos & poſteritas noſtra pœnas luamus.*

[g] Sequitur Euangeliſtæ verba, ſed ſententiam Prophetæ, quam oſtendit impletam eſſe. *Mat. 15. 16, ioh. 19. 1.*

duxiſſent

duxissent Iesum in prætorium, coëgerũt ad eum vniuersam cohortem.

28 [5] Et quum exuissent eum, [c] circũposuerunt ei chlamydem [d] coccinam.

29 Et coronam è spinis [e] contextam imposuerunt eius capiti, & arundinem in dextram eius: & genu ante eum submisso, illudebant ei, dicentes, Aue, rex Iudæorum.

30 Et quum inspuissent in eum, ceperunt arundinem illam, & verberabant caput eius.

31 Et quũ illusissent ei, exuerunt eum chlamyde, induerunt́q; vestimentis suis: & abduxerunt eum vt crucifigerent.

32 ‖Exeuntes autẽ inuenerunt quendam Cyrenæum, nomine Simonem: hunc [f] angariauerunt vt portaret crucem eius.

33 [6] ‖Et quum venissent in locũ qui dicitur Golgotha, quod est Caluariæ locus.

34 [7] Dederunt ei acetum bibendum cum felle mistum: & quum gustasset, noluit bibere.

35 ‖[8] Postquam autem crucifixerunt eum, partiti sunt eius vestimenta, sortem iacientes: vt impleretur quod dictum est à Propheta, ‖ Partiti sunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam iecerunt sortem.

36 Et sedentes seruabant eum illic.

37 Et imposuerunt super caput eius crimen ipsius scriptum, [9] HIC EST IESVS REX ILLE IVDAEORVM.

38 [10] Tũc crucifiguntur cum eo duo latrones vnus ad dexteram, & alter ad sinistram.

39 [11] Qui verò præteribant, conuitiabantur ei, mouentes capita sua,

40 Et dicentes, ‖ Tu qui destruis templũ, & triduò ædificas, serua temetipsum: si Filius Dei es, descende è cruce.

41 Similiter autem etiam, principes Sacerdotum illudentes cum Scribis & Senioribus, dicebant,

42 Alios seruauit, seipsum non potest seruare: si Rex Israel est, descendat nunc è cruce, & credemus ei.

43 ‖Confidit in Deo, liberet eum nũc, si vult eum. dixit enim, Filius Dei sum.

44 Idipsum autem etiam [g] latrones qui crucifixi erant cum eo, exprobrabãt ei.

45 [12] A sexta autem hora tenebræ factæ sunt super [h] vniuersam regionem, vsquè ad horam nonam.

46 Circiter verò horam nonam exclamauit Iesus voce magna, dicens, ‖ Eli, Eli, lama-sabachtani? hoc est, Deus meus, Deus meus, cur [i] deseruisti me?

47 Quidam autem ex ijs qui illic stabant, quum *hoc* audissent, dicebant, [k] Eliam vocat iste.

48 Et statim currens quidam ex eis, ‖ quum accepta spongiam impleuisset aceto, & [l] circumposuisset calamo, dedit ei vt biberet.

49 Reliqui verò dicebant, Sine videamus an veniat Elias seruaturus eum.

50 [13] Iesus autem quum rursum clamasset voce magna, emisit spiritum.

51 [14] ‖ Et ecce, [m] aulæum templi fissum est in duas partes, à summo vsque ad imũ: & terra mota est, & petræ fissæ sunt.

52 Et [n] monumenta aperta sunt: & multa corpora sanctorum qui dormierant, surrexerunt.

53 Qui egressi è monumẽtis post resurrectionem eius, introierũt in sanctam vrbem, & apparuerunt multis.

54 Centurio verò, & qui cum eo erãt seruantes Iesum, viso terræ motu & ijs quæ facta fuerant, timuerunt vehementer, dicentes, Verè Filius Dei erat iste.

55 Erant autem illic mulieres multæ, procul spectantes, quæ sequutæ fuerant Iesum à Galilæa ministrantes ei.

56 Inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi & Iose mater, & mater filiorum Zebedæi.

57 ‖ [15] Quum autem serum diei esset, venit homo diues ab *vrbe* Arimathæa,

5 Christus ignominiam subijt peccatis nostris debitam. Interim tamen occulta Dei prouidentia ab ijs ipsis rex designatur à quibus afficitur cõtumelia.

6 Educitur extra vrbem vt in cœleste regnum introducamur. *Mar.15.22, luc.23.26. Mar.15.22, luc.23.32, ioh.19.16.*

7 Christus nullum vsquam solamen inuenit vt omni cõsolatione in eo repleamur: *Mar.15.24. Psal.22.19.*

8 Fit maledictio, vt in ipso benedicamur: nudatur suis etiã vestibus, vt ipsius nuditate ditemur.

9 Pronuntiatur verus Messias ab ijs ipsis à quibus reijcitur. *Ioh.2.19.*

10 Pendens medius inter latrones Christus, iudicatus iam tum incipit mundum iudicare.

11 Christus vt plenè pro nobis satisfaceret, non tantum corporis, sed etiam summos animi cruciatus sustinuit & vicit.

12 Cœlum ipsum præhorrore obtenebratur, & Iesus in inferorum gurgitẽ immersus ciulat, & interea irridetur

13 Christus superatis cæteris hostibus tandẽ etiam mortem ipsam lacessit. *Psal.22.2. Psal.69.22.*

14 Christus etiam mortuus se Deũ omnipotentem esse, vel ipsis hostibus confitẽtibus, demõstrat. *2.Par.3.14.*

15 Christus non clàm, sed præsidis consensu ab homine celebri, loco non procul sito, in monumẽto nouo sepelitur, vt de vera ipsius morte ambigi non possit.

c Super injicitur enim chlamys & circumuoluitur carens nimirum manicis. d Apud Iohannem, & Marcum, fit mentio purpuræ, quæ & ipsa suauiter rubet: Ad ludibrium autem petulantia prophanæ militum ita vestiuit Iesum, qui rex perhiberetur. e Implexis spinis concinnatam. f Supra, cap.5. vers 42. id est coëgerunt Simonem ad ferendum onus crucis: vnde constat tam duriter anteà afflictum fuisse Iesum, vt viribus ad crucem in itinere ferendam fuerit destitutus. Nam illum gestasse crucem scribit Iohannes.

g Synechdoche: alter enim solus conuitiabatur. Vide Luc. h In Mare. 15.3. Mar.15.42, luc.23.50, ioh.19.38.

i In hac scilicet calamitate: Hac autem exclamatio humana naturæ propria peccati quidem experti, sed quæ iram Dei sustineret debitam peccatis nostris. k Ad nomen Eli alludunt, non ex ignoratione linguæ, sed ex profana petulantia: illa autem verba ideo recitauit vt ista amarissima paronomasia intelligeretur. l Extremo calamo circumuolutam. m Quo diuidebantur Sancta sanctorum. n Id est, fissis petris monumenta sunt aperta, vt hoc Symbolo doceretur mortem esse deuictam: mortuorũ autem resurrectio sequuta est resurrectionem Christi, vt apparet ex proximè sequente versiculo.

nomine Ioseph, qui & ipse discipulus fuerat Iesu.

58 Is adijt Pilatum, & petijt corpus Iesu. Tunc Pilatus iussit reddi corpus.

59 Et Ioseph, quum accepisset corpus, inuoluit illud sindone pura:

60 Posuitque in monumento suo nouo quod exciderat in petra: & aduoluto saxo magno ad ostium monumenti, abijt.

61 Erat autem illic Maria Magdalene & altera Maria, sedentes contra sepulcrum.

16 Ipsius Christi interfectoribus sepulcri custodia cõmittitur, quominus possit de eius resurrectione dubitari.

62 [16] Postero autem die quæ sequitur parasceuen, coacti sunt principes sacerdotum & Pharisæi ad Pilatum,

63 Dicentes, Domine, meminimus [p] planum illum dixisse, quum adhuc viueret, Tertio pòst die surgam.

64 Iube ergo muniri sepulcrum vsque in diem tertium: nequando veniãt discipuli eius nocte, & furentur eum, dicantque populo, Surrexit à mortuis, & erit vltimus error peior priore.

65 Dixit eis Pilatus, [q] Habetis custodiam: abite, munite sicut scitis.

66 Ipsi autem profecti munierunt sepulcrum, obsignato lapide, cum custodia.

p *Seductorẽ, vel præstigiatorem.*

q *Præsidiarios milites, templi nimirũ custodiæ designatos.*

CAP. XXVIII.

1 Mulieres sepulchrum adeunt. 2 Angelus. 3 Christus conspicitur à mulieribus. 18 Mittit Apostolos ad prædicandum.

CAP. XXVIII 1 Mar. 16.6, Ioh. 20.11.

2 Christus profligata in ipso sepulcro morte, sua vi resurgit: quod mox Angelus testificatur.

E[a] Xtremo || [1] autem Sabbatho, quũ [b] lucescceret in primum *diem* hebdomadis, venit Maria Magdalene & altera Maria vt spectarent sepulcrum.

2 Et ecce, terræ motus factus est magnus. Angelus enim Domini quum descendisset è cœlo, & accessisset, deuoluit lapidem ab ostio, sedebatque super eum.

3 Erat autem [c] visus eius vt fulgur, & vestimentum eius album sicut nix.

4 Custodes autem concussi sunt prę ipsius timore, & facti sunt sicut mortui.

5 Respondens autem Angelus dixit mulieribus, [d] Vos *verò* ne timete: scio enim vos Iesum crucifixum quærere.

6 Non est hic: surrexit enim prout dixit, Venite, videte locum vbi iacebat Dominus.

7 Et citò profectæ dicite discipulis eius, eum surrexisse à mortuis. Et ecce, præit vobis in Galilæam: illic eum videbitis. Ecce, dixi vobis.

8 Tunc egressæ citò à monumento cum timore & gaudio magno, currebant vt renuntiarent discipulis eius.

9 [2] Quum autẽ proficiscerentur vt renuntiarent discipulis eius, ecce, Iesus occurrit eis, dicens, Auete. Illæ autem accesserunt, & prehenderũt pedes eius, & adorauerunt eum.

10 Tunc ait eis Iesus, Ne timete: abite, annuntiate fratribus meis vt abeant in Galilæam: & illic me videbunt.

11 [3] Proficiscentibus autem ipsis, ecce, quidam ex custodia venerunt in vrbem, & annuntiauerunt principibus Sacerdotum omnia quæ facta fuerant.

12 Tunc coacti cum senioribus, consilio capto, [e] pecuniam multam dederũt militibus,

13 Dicentes, Dicite, Discipuli eius nocte venerunt, & eum furati sunt nobis dormientibus.

14 Quòd si hoc [f] auditum fuerit apud præsidem, nos persuadebimus ei, & securos vos præstabimus.

15 Ipsi verò accepta pecunia fecerunt sicut erant edocti: & diuulgatus est iste sermo apud Iudęos vsque ad hodiernum diem.

16 [4] Vndecim autem discipuli profecti sunt in Galilæam, in montem vbi cõstituerat eis Iesus.

17 Et cùm vidissent eum, adorauerũt eum: quidam autem dubitauerunt.

18 Et accedẽs Iesus, loquutus est eis, dicens, || Data est mihi omnis authoritas in cœlo & in terra.

19 || [5] Profecti ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in [g] nomine patris, & Filij & Spiritus sancti.

20 Docentes eos seruare omnia quæ mandaui vobis: & ecce, ego vobiscum sum [h] omnibus diebus vsque ad consummationem seculi. Amen.

2 Christus ipse post resurrectionẽ apparet, & missis ad discipulos mulieribus, ostendit se curam eorũ non abiecisse.

3 Quo magis sol lucet, eo magis exacerbatur impij.

4 Discipulis quoq; apparet Christus, quos etiam Apostolos designat.

5 *Kephalæa*, apostolatus, doctrinæ à Christo traditæ per orbem terrarũ promulgatio, & sacramentorum administratio: quarum rerum efficacia non à ministris, sed à Domino pendet.

a *Exeunte iã Sabbatho, i sub diluculũ, more scilicet Romanorum, qui diem naturalẽ ab ortu solis ad sequentem ortum numerant: non autem Hebræorum, qui à vespera ad vesperam.* b *i. primo à Sabbatho die illucescẽte diluculo: primus autem dies ille est, quem hodie Dominicum vocamus.* c *Oculorum radij & per synechdoch. pro vultu.* d *Emphaticè, mulieres confirmat, perterritis scilicet militibus.*

e *Satis mul tum numerii.*

f *Periculum enim erat ne deferrentur.*

g *Inuocato Patre, Filio, & Spiritu sancto.*

h *In omne tempus intelligitur autem hic locus de modo præsentia Spiritus, quo se suos nobis communicat, etsi in cœlum abijt. Heb. 1.3. Mar. 16.19.*

EVAN-

EVANGELIVM SECVNDVM MARCVM.

CAP. I.

4 Baptizat Iohannes. 6 Vestitus & victus ipsius. 9 Baptizatur Iesus. 12 Tentatur. 14 Praedicat Euang. 16. 21. & 29. Docet in synagogâ. 23 Sanat daemoniacum. 29 Socrum Petri. 32 Multos infirmos, 40 Leprosum.

CAP. I.
Malac. 3. 1.
1 Iohannes praeit Christo sicut praedictum est à Prophetis.
Esa. 40. 3, luc. 3. 4, iohan. 1. 15. Matth. 3. 4. Matth. 3. 5.
2 Summa doctrinae Iohānis, aut potius Christi, remissio peccatorum & emendatio vitae.
3 Iohannes & omnes ministri in Christum Dominum respiciunt.
Leuit. 11. 22. Mat. 3. 11, luc. 3. 16, iohn. 1. 27. Act. 1. 5, & 2. 4, & 11. 16, & 19. 4. Mat. 3. 14, luc. 3. 12, iohn. 3. 30.
4 Christus baptismum nostrū in se cōsecrat.
5 Vocatio Christi è cœlis vt capitis Ecclesiae.

1 PRINCIPIVM Euangelij Iesu Christi Filij Dei:

2 [1] Vt scriptum est in [a] Prophetis, ‖ Ecce, ego [b] mitto nuntium meum [c] ante faciem tuam, qui parabit viam tuam coram te.

3 ‖ Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, complanate semitas eius.

4 ‖ [2] Baptizabat Iohānes in deserto, & prædicabat [d] baptismum resipiscentiæ ad remissionem peccatorum.

5 ‖ Et exibat ad eum tota Iudææ regio, ac Ierosolymitæ: & baptizabantur omnes ab eo in Iordane flumine, confitentes peccata sua.

6 [e] Induebatur autem Iohannes pilis camelorum, & zona pollicea circa lumbos suos, ‖ & edebat locustas & mel syluestre.

7 [3] ‖ Et prædicabat dicēs, Venit post me qui validior me est, cuius non sum dignus qui [f] incuruatus soluā corrigiam solearum.

8 ‖ Ego quidē [g] baptizaui vos aqua: ipse verò baptizabit vos Spiritu sancto.

9 ‖ [4] Et factum est diebus illis, venit Iesus à Nazareth *vrbe* Galilææ, & baptizatus est in Iordane à Iohanne.

10 [5] Et statim [h] ascendens ex aqua, vidit findi cœlos, & Spiritum tanquam columbam descendere super eum.

11 Et vox extitit è cœlis, Tu es Filius ille meus dilectus, in quo [i] acquiesco.

12 ‖ [6] Statimq; Spiritus eum [k] expellit in desertum.

13 Et fuit illic in deserto dies quadraginta, tentante eum Satana. eratque cum feris: & Angeli ministrabant ei.

14 ‖ [7] Postquam autē traditus fuit Iohannes in custodiam, venit Iesus in Galilæam, prædicans Euangeliū regni Dei:

15 Et dicens, Impletum est tempus, & appropinquauit regnum Dei, [l] resipiscite, & credite Euangelio.

16 ‖ [8] Ambulans autem ad mare Galilææ, vidit Simonem & Andream fratrem eius, iacientes rete in mare, (erant enim piscatores)

17 Et dixit eis Iesus, Sequimini me, & faciam vt sitis piscatores hominum.

18 Et *ipsi* statim omissis retibus suis sequuti sunt eum.

19 [9] Tūc progressus illinc paululum, vidit Iacobum *filium* Zebedæi, & Iohannem fratrem eius, qui & ipsi in nauigio sarciebant retia.

20 Statimq; vocauit eos: & *ipsi* omisso patre suo Zebedæo in nauigio cum mercenarijs, sequuti sunt eum.

21 ‖ Et ingrediuntur [m] Capernaum: statimque sabbatho ingressus Iesus in synagogam, docebat.

22 ‖ Et percellebantur super doctrina eius. docebat enim eos vt autoritatem habens, & non vt Scribæ.

23 ‖ [10] Erat autē in synagoga eorum quidam [n] in quo erat spiritus impurus, qui exclamauit.

24 Dicens, Ah, quid nobis tecum Iesu [o] Nazarene? Venisti vt perderes nos? noui te quis sis, *nimirum* [p] Sanctus ille Dei.

25 Et obiurgauit eum Iesus, dicens, Obmutesce, & exi ab eo.

26 Tunc quum [q] discerpsisset eum spi-

a Metonymia. i in libris Prophetarū, Malachiæ scilicet & Esaiæ.
b Tēpore praesenti vtitur Propheta de re futura, tam certus quàm si eam cerneret.
c Metaphora sumpta à Regum cōsuetudine, qui solent habere suos anteambulones.
d Multa erant apud Iudaeos genera lauacrorum: hic autem agitur de singulari lauacro, quod veri baptismatu omnes habet partes, resipiscētiam & remissionem peccatorum.
e Mat. 3. 4.
f Voluit Euangelista infimi serui conditionē significare.
g Docet vim omnē baptismi a Christo manare qui unus baptizat.
h Iohannes qui descenderat in aquā cum Iesu.
i Mat. 1. 1. luc. 4. 1.
6 Christus tentatus vincit.
Mat. 4. 12, luc. 4. 14, ioh. 1. 43.
7 Iohanne capto plenè se prodit Christus.
Mat. 4. 18, luc. 5. 2.
8 Vocatio Simonis & Andreæ.
9 Vocatio Iacobi & Iohannis.
10 Annūtiat doctrinam qua sola expellitur Satan è mūdo: quod etiam miraculo confirmat.
Mat. 4. 23, luc. 4. 31. Mat. 7. 28. Luc. 4. 32.
k Vide Matthaū, 3. 19.
l Non significatur expulsio violenta, sed vis diuina qua Christū, (qui ad illud vsq; tēpus vt priuatus vixerat) noua persona induit, ac luctā proxima & ministerio praeparatur.
m Mat. 3. 2.
n Ab vrbe Nazareth.
o Sed verb. homo in spiritu impuro. i. quem spiritus impurus corripuerat.
p Natus erat in vrbe Bethleem, sed errore vulgi Nazarenus dictus est quia educatus esset in Nazareth.
q Alludit numen illud quod Pontificis maximi tiarae inscriptum erat, Exod. 28. 36.
Infra. 9. 20.

ritus impurus, & clamasset voce magna, exijt ab eo.

27 Et expauerunt omnes, ita vt mutuò [r] quærerent inter se dicentes, Quid est hoc? quæ doctrina noua hæc, vt per potestatem imperet etiam spiritibus impuris, & auscultent ei?

28 Peruenit autem fama eius statim in totam regionem [t] circumiacentem Galilææ:

29 [11] ‖ Et statim è synagoga egressi, venerunt domum Simonis & Andreæ cum Iacobo & Iohanne.

30 Socrus autem Simonis decumbebat febricitãs: & statim dicunt ei de illa.

31 Tunc accedens erexit eam, prehensa manu eius: & dimisit eam febris statim: & ministrauit eis.

32 Quum autem serum *diei* esset, occidente sole, adducebant ad eum omnes malè affectos & dæmoniacos.

33 Et vrbs tota coacta erat ad ostiũ.

34 Et sanauit multos malè affectos varijs morbis: & dæmonia multa eiecit: & non [u] sinebat loqui dæmonia quòd ipsum nossent.

35 Et manè valdè multa nocte, quũ surrexisset, exijt, & abijt in desertum locum, & illic precabatur.

36 Et prosequuti sunt eum Simon, & qui cum ipso erant.

37 Et quum inuenissent eum, dicunt ei, Omnes te quærunt.

38 Tunc dicit eis, Eamus in contigua [x] oppidula, vt & illic prædicem. ad hoc enim sum egressus.

39 Et prædicabat in synagogis eorũ, in tota Galilæa, & dæmonia eijciebat.

40 [12] ‖ Venitque ad eum leprosus, precans eum eique ad genua accidens, ac dicens ei, Si velis, potes me purgare.

41 Iesus autem misericordia commotus, extensa manu, tetigit eum, & dixit ei, Volo, purgator.

42 Et quum *hæc* dixisset, statim abijt ab eo lepra, & purgatus fuit.

43 Et grauiter interminatus ei *Iesus*, statim ablegauit eum:

44 [13] Dixitque ei, Vide *vt* nemini quicquam dicas: sed abi, ostende teipsum [y] sacerdoti, & offer pro purgatione tui quæ ‖ imperauit Moses, vt hoc sit eis testimonio.

45 ‖ Ille verò egressus, cœpit prædicare multa, & [z] rem diuulgare, ita vt iam non posset Iesus manifestè introire in ciuitatem: sed foris in desertis locis erat, & veniebant ad eum vndique.

Matth.8.14, luc.4.12.

11 Varijs sanatis morbis, demonstrat se veram vitam in mundum attulisse.

12 Curato leproso ostendit se idcirò venisse vt mundi sordes suo contractu eluat.

13 Testatur se non ambitione, sed solius Patris gloriæ & amoris in miseros peccatores studio duci.

r Velut attoniti.

s i. Pro suo iure, vel pro imperio.

t Non solùm in Galilæam, sed etiam in vicinas regiones.

u Non enim est dæmoniorum Euangelium prædicare. Act.16.18.

x Vicos qui essent instar vrbium.

Mat.8.2, luc.5.12.

y Omnes posteri Aaronis de lepra iudicare poterant.

z Ad verb. sermonem. Leui.14.4. Luc.5.18.

CAP. II.

1 & 4 Paralyticus remissis peccatis sanatur. 14 Matthæi vocatio. 19 Ieiunia & afflictiones prædicuntur. 23 Discipuli spicas vellunt. 26 Panes propositionis.

1 ET ‖ [1] rursus intrauit Capernaum interiectis *aliquot* diebus, & auditum est eum [a] domi esse.

2 Statimque coacti sunt multi, *adeò* vt iam non caperent *eos* [b] ne ea quidem *loca* quæ *erant* ad ostium, & loquebatur eis sermonem *Euangelij*.

3 Tunc veniunt ad eum ferentes paralyticum, qui à quatuor portabatur.

4 Et quum non possent ei appropinquare propter turbam, detexerunt tectum *ædium* in quibus erat, eoq; perfosso, *funibus* [c] demiserunt [d] grabbatum in quo paralyticus iacebat.

5 Quum autem vidisset Iesus fidem eorum, dixit paralytico, Fili, remissa sunt tibi peccata tua.

6 Erant autẽ illic quidam ex Scribis sedentes, & [e] ratiocinantes in cordibus suis,

7 Quid iste ita loquitur blasphemias? ‖ quis potest remittere peccata, nisi solus Deus?

8 Et quum statim cognouisset Iesus spiritu suo, eos ita ratiocinari apud se, dixit eis, Quid ista ratiocinamini in cordibus vestris?

9 Vtrum est facilius, dicere paralytico, Remissa sunt tibi peccata: an dicere, Surge, & tolle grabbatum tuum, & ambula?

10 Vt autem sciatis Filium hominis præditum esse autoritate remittendi peccata in terra, (ait paralytico)

11 Tibi dico, surge, ac tolle grabbatum tuum, & abi domum tuam.

12 Tunc *ille* statim surrexit: sublatoque grabbato, egressus est coram omnibus: adeò vt [f] obstupescerent omnes, & glorificarent Deum, dicẽtes, Nunquam tale quicquam vidimus.

13 ‖ [2] Et egressus est rursus ad mare: totaque turba veniebat ad eum, & docebat eos.

14 Et quum prætergrederetur, vidit [g] Leuin Alphæi *filium* sedentem ad [h] telonium

CAP. II.

Mat.9.1.

1 Christus sanato paralytico demonstrat homines amissas omnes vires in seruno per fidem recuperare.

2 Euangelium superbos offendit humiles seruat.

a In domo in qua commorari solebat, nam Capernaum sibi elegerat ad habitandum, relicta Nazareth.

b Nec domus nec vestibulũ eos caperet. Iob.14.4, esa.43.25.

c Superiorem partem tecti perfossa (quæ plana erat) demiserunt paralyticum in inferiorem partem, vbi Christus conciabatur: aliquin enim in eius conspectum illu perrumpere non licebat.

d Sic Latini vocant lectulum, in quibus meridiari solent.

e In animis suis, in vtramque partem de eo facto disputantes. Mat.9.3, luc.5.21.

f Ad verbum mentem eorum moueret.

g Alterum Matthæi nomen. Luc.5.27.

h Telonium erant qui vectigalia redimebant, telonium aut redemptionem vectigalis, aut locum vbi telona præsidebant.

lonium

lonium,dixitque ei, Sequere me. Et *is* surgens,sequutus est eum.

15 Et factum est quum Iesus accumberet in domo illius, multi etiam publicani & peccatores simul discumbebant cum Iesu & discipulis eius: erant enim multi & secuti fuerant eum.

16 Quumque Scribæ ac Pharisæi vidissent eum edentem cum publicanis & peccatoribus, dixerunt discipulis eius, Quid *est* quòd cum publicanis & peccatoribus edit ac bibit?

17 Et quum *hoc* audisset Iesus, dicit eis,[i] Ijs qui valent, non opus est medico,sed ijs qui malè affecti sunt,‖ non veni vt vocarem iustos, sed peccatores ad [k] resipiscentiam.

18 [3] Discipuli autem Iohannis ac Pharisæorum ieiunabant: veniunt igitur & dicunt ei, Quare discipuli Iohannis & Pharisæorum ieiunant, tui autem discipuli non ieiunant?

19 ‖Tunc ait eis Iesus, Num possunt filij thalami [l] quo *tempore* cum ipsis est sponsus, ieiunare? quandiu habent secum sponsum,non possunt ieiunare.

20 Aderunt autem dies quum tolletur ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt illis diebus.

21 [m] Sed nemo panniculum impexum insuit vestimento veteri: alioquin, illud ipsius supplementum nouum detrahit *aliquid* ex vetere *vestimento*, & fit peior fissura.

22 Et nemo inijcit vinum nouum in vtres veteres: alioquin vinum nouum disrumpit vtres,& vinum effunditur, & vtres pereunt: sed vinum nouum in vtres recentes inijciendum est.

23 ‖[4] Factum est autem vt ipse præteriret [n] Sabbatho per sata, & cæperunt discipuli eius iter faciendo vellere spicas.

24 Tunc Pharisæi dixerunt ei, Ecce, cur faciunt Sabbatho quod non licet?

25 Et ipse dixit eis, Nunquam legistis ‖quid fecit Dauid quum egeret, & esuriret ipse & qui cum eo *erant*?

26 Quomodo ingressus sit domum Dei sub [o] Abiathar Pontifice maximo, & panes propositionis ederit,quos non licet edere ‖nisi sacerdotibus, & dederit etiam ijs qui secum erant?

27 Dixit etiam eis, Sabbathum propter hominem factum est, non homo propter Sabbatum.

28 Itaque Filius hominis est etiam [p] Sabbathi Dominus.

p Sabbathum in sua habet potestate, vt possit pro suo imperio illi dominari.

CAP. III.

1 Arefacta manus sanatur 6 Pharisæi cum Herodianis consilium ineunt 10 Tactu Christi sanantur multi 11 Eiusdem aspectu dæmones gemibus accidunt. 14 Duodecim Apostoli. 24 Regnum aduersus sese partitum. 29 Blasphemia in Spiritum. 33 Parentes Christi.

1 ET ‖ [1] introiuit rursus in synagogam: eratque illic quidem [a] arefactam manum habens:

CAP. III. *Matth.12.9, luc.6.6.*

1 Tertiò quòd ceremonialem legem (moralis appendicem) morali præferebant,quú è contrario ex ista petere oportuerit verum ceremonialis vsum.

2 Et obseruabant an Sabbathis sanaturus esset eum, vt ipsum accusarent.

3 Tunc ait homini habenti manum arefactam,Surge in medium.

4 Eis autem dixit, Licet Sabbathis benefacere an malefacere *cuipiam*?[b] hominem seruare, an trucidare? Ipsi verò silebant.

2 Quo magis premitur veritas,eo magis emergit.

a Id est,inutilem & enectam.

b Ad verb. animam,vt sit Synecdoche pro toto homine.

5 Et quum circumspexisset eos cũ ira, [c] condolescens quòd [d] occalluissent cor eorum,dicit homini, Extende manum tuam. Et *is* extendit: restitutaque est manus eius sana vt altera.

6 [2] Tunc egressi Pharisæi,statim cũ [e] Herodianis consilium inierunt aduersus eum,vt eum perderent.

c Homines cùm iniuriam factam sibi dolent in iram erumpunt, idq; non sine vitio,at Christus sine vitio iratus est, & indoluit non tam propter iniuriam illatam,quam propter illorum improbitatem: illum itaque capiebat aduersariorum commiseratio, ideò condolescere dicitur.

d Quasi callo obduruisset ita vt salutari doctrinæ amplius locus non esset.

7 Sed Iesus cum discipulis suis secessit ad mare: & magna multitudo sequuta est eum à Galilæa,& à Iudæa.

8 Et ab Hierosolymis, & ab Idumæa,& *regione quæ est* [f] trans Iordanem: & qui circa Tyrum ac Sidonem habitabant,magna multitudine, quum audissent [g] quanta faceret,venerunt ad eum.

e Vide Mat. 22.16.

f Qua Petræa dicitur à Ioseph.

9 Ipse autem dixit discipulis suis vt nauigiolum sibi [h] semper adesset,propter turbam,ne ipsum opprimerent.

g Quam immensa & quàm mirifica.

10 Multos enim sanauerat, adeò vt ruerent in eũ vt ipsum tangerent quotquot tenebantur [i] flagellis.

h Ad verb. asciuit sibi præsto esse.

11 Et [k] spiritus impuri quum eum conspexerant,accidebant ei *ad pedes*, & clamabant, dicentes, Tu es Filius ille Dei.

i Morbi quidem vt flagellu,homines flagellati Dæm.

12 Ipse verò multum interminabatur eis ne ipsum palàm facerent.

k In ijs quos inuaserant, vel metonymicè pro ijs qui à spiritibus exagitabantur.

1 Superstitiosi & hypocritæ in rebus medijs temerè pietatis summã collocant, qui triplici ratione reprehenduntur: Primùm quia non spectantes quid ferant cuiusque vires,temerè quasuis leges de his rebus statuant. 1.Tim.1.3. 4 Secundò quòd inter leges de his rebus à Deo positas,& leges de rebus per se illicitis sanctas, nullum discrimen constituunt. Mat.9.14, luc.5.33.

i Qui sunt integri viribus.

k Mat.3.8.

l Quandiu.

m Vide Mat. 9.16.

n Ad verb. sabbathis, id est,diebus festis. Mat.12.1, luc.6.1. 1.Reg.21.6. Exod.29.33, lemt.9.31,& 24.9.

o 1.Sam.21. 1.vocatur Achimelech filius eius Abiathar,at ex aliorum locorum collatione docetur vtrumque binomium fuisse Vide 1.Par. 24.3.1.Sam. 1.17. 2.Sam 15.29. 1.Reg.2.35. 1.Reg.2.26.

13 ‖Tunc ascendit in montem,& aduocauit ad se quos ipse voluit: & venerunt ad eum.

14 [3] Et [l] constituit duodecim qui secum essent,& quos mitteret vt prædicarent:

15 Haberentque potestatem sanandi morbos,& eijciendi dæmonia.

16 [m] Primum Simonem, (cui imposuit nomen Petrum:)

17 Et Iacobum *filium* Zebedæi,& Iohannem fratrem Iacobi (& imposuit eis nomina Boanerges, quod est filij tonitrui.)

18 Et Andream, & Philippũ, & Bartholomæum,& Matthæum,& Thomam, & Iacobum Alphæi *filium*, & [n] Thaddæum,& Simonem [o] Chananiten.

19 Et Iudam Iscariotem, qui & prodidit eum, [p] veneruntque domum.

20 Conuenit autem rursum turba,adeò vt ne capere quidem cibum possent.

21 [4 q] Et quum *hæc* audissent ipsius propinqui, venerunt vt prehenderent eum: dicebant enim eum [r] apud se non esse.

22 Scribæ verò qui Hierosolymis descenderant,dicebant eum habere Beelzebub, & ‖ per principem dæmoniorũ eijcere dæmonia.

23 Quum autem eos aduocasset, dixit eis per parabolas, Quomodo potest Satanas Satanam eijcere?

24 Neque [s] si regnum aduersus sese dissideat,potest stare regnum illud:

25 Neque si domus contra semetipsam dissideat,potest stare domus illa.

26 *Sic* quoque si [t] Satanas insurrexit & dissidet aduersus semetipsum, stare non potest,sed finem habet.

27 Non potest quisquam validi *alicuius*, [u] vasa,ingressus domum eius,diripere, nisi primò validum illum vinxerit: & tunc domum eius diripiet.

28 [5] ‖ Amen dico uobis,quæuis peccata remittentur [x] filijs hominum, & blasphemiæ quibuscunque blasphemarint.

29 Sed quicunque blasphemarit in Spiritum sanctum, non habet remissionem in æternum, sed tenetur [y] æterno iudicio.

30 [z] Dicebant enim,Spiritum impurum habet.

31 [6] ‖ Veniunt igitur [a] fratres & mater eius: & foris stantes, miserunt ad eum,& eum vocarunt.

32 Sedebat autem circa eum turba, *illi* verò dixerunt ei, Ecce, mater tua & fratres tui foris quærunt te.

33 Tunc respondit eis, dicens, Quæ est mater mea,aut fratres mei?

34 Et quum circumspexisset in circuitu circum se discipulos sedentes, ait, Ecce mater mea & fratres mei.

35 Quicunque enim fecerit quod Deus vult, is est frater meus, & soror mea,& mater.

Isa.6.7, matth.10.1, luc.9.1.

3 Duodecim discipuli segregantur ad futuri Apostolatus tyrocinium.

4 Nulli infensiores Euangelij hostes quàm quos minimè oportuit

5 Soli extrà spem salutis qui cognitũ Christum malitiosè oppugnant.

l Elegit ac designauit duodecim, qui secum familiariter versarentur.

m Mat.10.2

n Qui etiam à Luca dicitur Iudas, ad cuius differentiam proditor dicitur Iscariotes.

Mat.9.34, & 12.24. luc.11.14.

o Vide Matt. 10.4.

p Apostoli in contubernium recepti in domum venere, vt posthac cum Christo versarentur.

q Ad verb. qui ab eo erant, id est, gentiles seu propinqui: qui enim mente essent capti ad agnatos deducebantur. Mat 12.34, luc 12.10, 1.ioh.5.16.

r Mentiũ non esse compertum

s Si regnum distractum fuerit in partes.

t Id est, Satanicus cœtus. *u Cuiuscunque generis instrumenta.* *x Hominibus. Hebr.* *y Quod nunquam delebitur.*

6 Diuersa est prorsus spiritualis & carnalis cognationis ratio.

Matth.12.46, luc.8.19.

z Verba Euangelistæ.

a Fratrum nomine, omnes qui eiusdem sint cognationis intelligunt Hebræi.

CAP. IIII.

4 Parabola seminantis. 14 Eiusdem expositio. 18 Spinæ. 21 Lucerna. 26 Sementis iacta in terram. 31 Granum sinapis. 38 Dormit Christus in puppi.

1 ET ‖ rursus cœpit docere iuxta [a] mare: & coacta est ad eum turba multa, adeò vt ipse nauigium ingressus, [b] sederet in mari: tota autem turba iuxta mare in terra erat.

Mat.13.1, luc.8.4.

2 Et docebat eos per parabolas multa, dicebatque eis in doctrina sua,

3 [1] Audite, Ecce, *quidam* qui seminabat,exijt ad seminandum.

4 Et factum est in seminando, aliud quidem cecidit iuxta viam: venerunt que volucres cæli, & deuorauerunt illud.

5 Aliud verò cecidit in petrosa, vbi non habebat terram multam: & statim exortum est,propterea quòd non habebat profundam terram:

6 Sole autem exorto torrefactum est,& propterea quòd non habebat radicem,exaruit.

7 Et aliud cecidit in spinas: & assurrexerunt spinæ: ac suffocarunt illud, & fructum non dedit.

8 Et aliud cecidit in terram bonã, dedítque fructum assurgentem ac crescentem: & tulit aliud tricena, & aliud sexagena,& aliud centena.

9 Tunc dixit eis, Qui habet aures ad audiendum,audiat.

10 Quum autem esset [c] solus, interrogarunt eum qui [d] circa eum erant cũ duodecim,de parabola.

11 Et dixit eis,Vobis datum est nosse mysterium regni Dei: ijs autem qui

1 Eadem quidem Euangelij doctrina vbique scritur, sed non pari successu hominum quidem vitio, sed occulto Dei iudicio.

a Tiberiadis.

b In nauim mare deducta.

c Ad verb. solitarie.

d Qui illum ass. Hebræum.

[e] foris sunt, per parabolas omnia *ista* fiũt:

12 ‖ Vt videntes videant, & non cernant: & audientes audiant, & non intelligant: nequando conuertantur, & remittantur eis peccata.

13 Præterea dixit eis, [f] Nescitis parabolam istam? & quomodo omnes parabolas cognoscetis?

14 Seminator ille, sermonẽ seminat.

15 Isti autem sunt qui iuxta viam *semen excipiunt*, in quibus *videlicet* seminatur sermo: sed postquam audierunt, statim venit Satanas, & tollit sermonem seminatum in cordibus eorum.

16 Et isti sunt similiter qui in petrosa semen excipiunt: qui *videlicet*, quum audierint sermonem, statim cum gaudio accipiunt eum:

17 Et non habent radicem in se, sed temporarij sunt: deinde orta oppressione aut persequutione propter sermonẽ, statim offenduntur.

18 Hi sunt autem qui in spinas semen excipiunt, hi sunt, *inquam*, qui sermonem audiunt:

19 Sed solicitudines [g] seculi huius, & fallacia ‖ diuitiarum, & cupiditates quæ in cæteris rebus *versantur*, introeuntes suffocant sermonem, isque redditur infructuosus.

20 Hi sunt verò qui in terram bonam semen exceperunt, qui *videlicet* audiunt sermonem, & accipiunt: & fructum ferunt, aliud tricena, aliud sexagena, aliud centena.

21 [h] Dixit etiam eis, ‖ Num lucerna venit vt subter modium ponatur, aut subter lectum? nónne vt [h] candelabro imponatur?

22 ‖ Non est enim quicquam occultum quod non manifestandum sit, vel *quod* abscondatur: sed *oportet* vt palàm proferatur.

23 Siquis habet aures ad audiẽdum, audiat.

24 [i] Præterea dixit eis, Videte quid audiatis, ‖ [i] qua mensura metimini, alij vobis metientur, & adijcietur vobis qui auditis.

25 ‖ Qui enim habet, dabitur ei: & qui nõ habet, etiã quod habet tolletur ab eo.

26 [k] Item dicebat, Ita est regnũ Dei, vt si quispiam iaciat semen in terram,

27 Et [k] dormiat, & exurgat nocte ac die: & semen germinet, & assurgat [l] quomodo ipse nescit.

28 [m] Sponte enim terra fructum fert: primùm herbam, deinde spicam, deinde plenum frumentum in spica.

29 Quum autem prodiderit *sese* fructus, statim mittit falcem: quoniam adest messis.

30 ‖ [5] Dicebat etiam, Cui *rei* assimilabimus regnum Dei? aut qua collatione conferemus illud?

31 Velut grano sinapis: quod quum seminatur in terra, minimum est omnium seminum quæ in terra sunt.

32 Sed quum seminatũ fuerit, assurgit, & fit maximum omnium olerum: editque ramos magnos, ita vt possint sub eius vmbra volucres cæli nidulari.

33 ‖ Et talibus multis parabolis loquebatur eis sermonem, [n] prout poterant audire.

34 Absque parabola verò non loquebatur eis: priuatim autem discipulis suis [o] explicabat omnia.

35 ‖ Dixit autem eis die illo, quum serum *diei* esset, Transeamus in vlteriorem *ripam*.

36 Dimissa igitur turba, acceperunt eum vt erat in nauigio: sed alia nauigiola erant cum eo.

37 [6] Tunc oritur turbo venti magnus: fluctúsque irruebant in nauigium, ita vt iam impleretur.

38 Erat autem ipse in puppi, ceruicali indormiens: tunc expergefaciunt eum, dicuntq; ei, Magister, [p] non est tibi curæ quòd perimus?

39 Experrectus igitur obiurgauit vẽtum, dixitque mari, Sile, obmutesce. Tum quieuit ventus, factaque est tranquillitas magna.

40 Dixit autem eis, [q] Quid ita timidi estis? quomodo fidem non habetis?

41 Et timuerunt timore magno, dicebantque alius ad alium, Quisnam iste est, vt etiã ventus & mare auscultent ei?

CAP. V.

2 Dæmoniacus sanatur. 6 Dæmon agnoscẽs Christum. 9 Legio Dæmoniorum. 13 In porcos intrat. 22 Iairi filia. 25 Mulier à fluxione sanguinis sanatur. 26 Medici. 34 Fides. 39 Dormire.

1 ET ‖ [1] venerunt in vlteriorem *ripam* maris, in regionem [a] Gaderenorũ.

Esa.6.9, matth.13.14, luc.8.10, joh.12.40, act.28.26, rom.11.9.

2 Etiamsi lucem Euãgelij respuat mundus tamen est accendẽda, vel ob hanc vnã causam, vt eius scelera patefiant.

3 Quo liberalius cõmunicamus à Deo accepta, eo fit ipse erga nos liberalior.

4 Dominus serit & metit, ratione quadam hominib⁹ prorsus ignota.

e Id est, externi, alieni & non nostri. 1.Tim.6.17.

f Quomodo igitur.

g Ad huius ævi negotia pertinentes.

Matth.5.15, luc.8.16. & 11.33.

h Vide Mat. 5.15.

Matt.10.26, luc.8.17, & 12.2.

i Sup.Mat. 7.2. Mat.7.2, luc.6.38.

k 3.Semente fidã trãsigat fecundus dies ac noctis minimè dubitãs quin semẽ germinet, quod nõdũ & interdiu cernere est. Mat.13.31, & 15.29, luc.8.18, & 19.26.

l Ministrorũ officium est agrum studiosè colere, successum Deo cõmendare. Vis enim illa quæ semen adolescit, occulta est, qua ex fructu tantum agnoscitur. Matt.8.23, luc.8.22.

m Vi quadã seipsum mouente.

n Pro auditorum captu.

o Ad verb. soluebat, nempè tanquam ænigmatum nodos.

p An nihil curas.

q Quomodo fidem non habetis.

5 Deus cõtrà quàm soleant homines, à minimis auspicatus, in maxima desinit. *Matt.13.31, luc.13.19.*

6 Qui cum Christo nauigãt, etiãsi videatur ille periclitantibus suis stertere, tamẽ in tempore ab ipso expergefacto seruantur. *Matt.13.34.*

1 Ministrorũ officium est agrum studiosè colere, successum Deo cõmendare. Vis enim illa quæ semen adolescit, occulta est, qua ex fructu tantum agnoscitur. Matt.8.23, luc.8.22.

m Vi quadã seipsum mouente.

n Pro auditorum captu.

o Ad verb. soluebat, nempè tanquam ænigmatum nodos.

p An nihil curas.

q Quomodo fidem non habetis.

Matth.8.28, luc.8.26.

1 Christi virtutem admirantur multi, qui tamen vel leuissimæ rei iactura redemptam nolint.

a Vide Matth.8.30.

2 Egressoq; ei è nauigio, statim occurrit è monumẽtis homo in [b] quo erat spiritus impurus:

3 Qui domicilium habebat in monumentis, & ne catenis quidem quisquã poterat eum vincire:

4 Propterea quòd sæpe pedicis & catenis vinctus fuerat, sed discerptæ fuerant ab eo catenæ, & pedicæ contritæ: neque quisquam potuerat eum domare.

5 Et per omne *tempus* die ac nocte in montibus & in monumẽtis [c] erat clamans, & concidens seipsum lapidibus.

6 Quum vidisset autem Iesum procul, cucurrit, & adorauit eum:

7 Et clamãs voce magna dixit, Quid mihi tecum Iesu Fili Dei altissimi? [d] adiuro te *per* Deum ne me torqueas.

8 (Dicebat enim ei, Exi spiritus impure ex isto homine)

9 Tunc interrogauit eum, Quod tibi nomen *est*? Et respondit dicens, Legio mihi nomen *est*, quia multi sumus.

10 Et multùm [e] precabatur eum ne mitteretur extra illam regionem.

11 Erat autem illic ad [f] montes grex porcorum magnus pascens.

12 Et precati sunt eum omnes *illi* dęmones, dicentes, Mitte nos in porcos, vt in eos introeamus.

13 Et permisit eis statim Iesus. Et egressi spiritus illi impuri introierunt in porcos: & ruit ille grex è præcipitio in [g] mare, (erant autem quasi bis mille) & suffocati sunt in mari.

14 Qui verò pascebant porcos, fugerunt, & renuntiarunt in vrbem & in agros. Et *illi* egressi sunt vt viderent quid illud esset quod factum fuerat.

15 Veniunt igitur ad Iesum, & conspiciunt eum qui fuerat dæmoniacus, sedẽtem ac vestitũ, & sanæ mentis, eũ *inquam* qui habuerat legionem: & timuerunt.

16 Et qui *id* viderant, narrauerunt eis quomodo actũ esset cum dæmoniaco, & de porcis.

17 Tunc *illi* cœperunt eum rogare vt abiret ex finibus ipsorum.

18 Ipsi verò ingressi in nauigium, rogabat eum ille qui fuerat dæmoniacus, vt esset cum ipso.

19 Iesus autem non permisit ei, sed ei dixit, Abi domum tuam ad tuos, & eis renuntia [h] quanta tibi Dominus præstiterit, & *quantopere* misertus sit tui.

20 Abijt igitur *ille*, & cœpit prædicare in Decapoli quanta ipsi fecisset Iesus. & omnes mirabantur.

21 Et quum Iesus rursum traiecisset nauigio in vlteriorem *ripam*, coacta est turba multa ad eum: eratq; apud mare.

22 ‖ [i] Et ecce, venit vnus ex Principibus synagogæ, nomine Iairus: & quum vidisset eum, accidit ad pedes eius.

23 Et multum precabatur eum, dicẽs, Filiola mea [k] in extremum adducta est: rogo vt venias & imponas ei manus, vt seruetur: & viuet.

24 Abijt igitur *Iesus* cum eo: & sequebatur eũ turba multa, & cõprimebãt eũ.

25 [l] Tũc mulier quædam quæ erat in fluxione sanguinis ab annis duodecim:

26 Fueratq; multa perpessa à multis medicis, & expenderat omnia sua, & nihil adiuta fuerat, sed potius in deterius venerat:

27 Quũ audisset de Iesu, venit in turba à tergo, & tetigit vestimentum eius.

28 Dicebat enim, Si vel vestimenta eius tetigero, seruabor.

29 Et statim exaruit fons sanguinis eius: & [l] sensit corpore se sanatam esse ex eo [m] flagello.

30 Statim autem Iesus quum apud se cognouisset vim quæ ex ipso exierat, cõuersus in turbam, dixit, Quis tetigit vestimenta mea?

31 Et dixerunt ei discipuli ipsius, Vides turbam te opprimentem, & dicis, Quis me tetigit?

32 *Ipse* verò circunspiciebat vt videret eam quæ hoc fecerat.

33 Mulier autem, timens & tremens, quum sciret quod in se factũ fuerat, venit & accidit ei *ad pedes*, dixitque ei [n] omnem veritatem.

34 Ille autem dixit ei, Filia, fides tua te seruauit: abi in [o] pace, & esto sana ex flagello tuo.

35 Adhuc eo loquente, veniunt *quidam* [p] à principe synagogæ, dicentes, Filia tua mortua est: quid amplius [q] vexas magistrum?

36 [3] Iesus autem, statim vt audijt hũc sermonem qui dicebatur, dicit Præfecto synagogæ, Ne metue, solummodò crede.

37 Neq; permisit vt quisquam ipsum consequeretur nisi Petrus & Iacobus, & Iohannes frater Iacobi.

38 Tunc venit domũ Præfecti synagogæ,

b Ad verb. in spiritu, In spiritu autem dicuntur esse quos spiritus quasi inclusos teneat ac deuinctos.

c Versabatur.

d Id est. Confirma mihi, interposito iureiurando fore vt non me vexes.

e Is Dæmon, qui etiam pro cæteris legatione fungebatur.

f Hæc tota regio maxima ex parte est aspera, intercursantibus montibus Galaad.

g Strab. lib. 16. est in Gadaride stagnũ aqua pestime, qua degusta ta, pecora pilos, vngulas, & cornua amittunt.

h Sup. 5. 8.

i Matth. 9. 18, Luc. 8. 41.

k Ad verb. extremè habet.

l Ad verb. cognouit.

m Sup. 3. 10.

n Remotam ita vt gestarat.

o Heb. feliciter.

p Ab vno Principum.

q Defatigas, vel multa assicis.

1 Cæcum non temerè communicãt, sed in singulis Synagogis certi fuerunt homines qui multitudinem moderarentur.

2 Verã fidem quamuis imbecillã, vel leuissimè attactus Iesus, virtute sua nos sanat.

3 Patres suis etiam liberis promissiones vitæ per fidẽ apprehendunt.

gogæ, & tumultum conſpicit, flentes & eiulantes multum.

39 Et ingreſſus dicit eis, Quid tumultuamini & fletis? puella non eſt mortua. ſed dormit.

40 [4] Et deridebant eum, Ipſe verò, eiectis omnibus, accepit patrem & matrem puellæ, & [r] eos qui ſecum erant, & ingreditur *eò* vbi puella erat iacens.

41 Prehenſaque manu puellæ, dicit ei, Talitha cumi: quod eſt ſi interpreteris, Puella (tibi dico) ſurge.

42 Et ſtatim ſurrexit puella, & ambulabat: erat enim annorum duodecim, & obſtupuerunt ſtupore magno.

43 *Ipſe* verò multum imperauit eis nequis id reſciret: dixitque vt daretur puellæ quo veſceretur.

4 Indigni ſunt Chriſti irriſores, qui fiant ipſius bonitatis teſtes.

r Tres diſcipuli.

CAP. VI.

2 Pradicans Chriſtus à ſuis in patria contemnitur. 6 Incredulitas Nazarenorum. 7 Mittuntur Apoſtoli. 13 Eiciunt dæmonia: Vngunt oleo ægrotos. 14 Iudicium Herodis de Chriſto. 18 Iohannes quare coniectus in carcerem. 22 Saltare. 27 Iohannes decollatus. 29 Sepultus. 30 Apoſtoli reuerſi à prædicatione. 34 Chriſtus docet in deſerto. 37 Paſcit populum quinque panibus. 48 Apoſtoli vexantur in mari. 56 Sanantur inſirmi tactu veſtimenti Chriſti.

CAP. VI. *Mat. 13. 54, luc. 4. 16.*

1 [1] Et egreſſus eſt illinc, venitque in patriam ſuam: & ſequuti ſunt eum diſcipuli eius.

1 Mudus incredulus nihil quidem de Chriſti virtute detrahit, ſed oblata eius efficacia ſe ipſum priuat ſciens ac prudens. *Ioh. 9. 44.*

2 Quumque [a] aduenisſet Sabbathũ, cœpit in ſynagoga docere: multique audientes [b] percellebantur, dicentes, Vnde huic iſta? & quæ eſt hæc ſapientia quæ data eſt ei, vt etiam [c] virtutes tales per manus eius edantur?

a *Ad verb. facto Sabbatho.*

b *Obſtupefiebant. Mat. 9. 33, luc. 13. 12.*

3 Nónne iſte eſt faber ille, filius Mariæ, frater Iacobi & Ioſe & Iudæ & Simonis? nónne & [d] ſorores eius hîc ſunt apud nos? Et offendebantur in ipſo.

c *Per virtutes intelligit mirifica ipſa Chriſti facta, quæ diuinum ipſius virtutem declarabant, mat. 7. 22.*

4 Dicebat autem eis Ieſus, ‖ Non eſt Propheta [e] inhonoratus niſi in patria ſua, & inter cognatos, & in domo ſua.

d *Hebraeis nõ mores, qui per fratres & ſorores intelligunt agnatos omnes.*

e *Non tantum cui iniſtus non tribuitur honor, ſed & qui afficitur contumelia.*

5 Neq; [f] potuit illic virtutem vllam edere, ſed quũ paucis ægrotis impoſuiſſet manus, ſanauit *eos*.

f *i. Voluit, ad diuina enim opera requiritur accipientis fides.*

6 ‖ Mirabaturque propter incredulitatem eorum: & circuibat vicos in orbem, docens.

Mat. 10. 1, luc. 9. 1, ſupr. 3. 14.

2 Peculiari legatione præparantur diſcipuli ad generalem illum Apoſtolatum. *Act. 12. 8.*

7 ‖ [2] Tũc aduocauit duodecim illos, cœpitque eos mittere [g] binos: deditque eis poteſtatem *aduerſus* ſpiritus impuros.

3 Fidis paſtoribus ne de rebus quidẽ aliquid ad hanc vitam neceſſarijs cogitandum, ſi vel tantillum eos remorentur. *Mat. 10. 14, luc. 9. 5.*

8 [3] Et præcepit eis vt nihil ſumerẽt [h] ad iter niſi virgam tantùm, non peram, non panem, non æs in zona:

9 Sed *vt* calcearentur ‖ [i] ſandalijs: & ne [k] induerentur binis tunicis.

10 Et dicebat eis, Vbicunque introieritis domum, [l] illic manete, vſquedum exeatis illinc.

Act. 13. 51, & 18. 6.

4 Dominus ſeruorum ſuorum ſeuerissimus vindex. *Iac. 5. 14. Mat. 14. 1, luc. 9. 7.*

11 ‖ [4] Et quicunque non receperint vos, neque audierint vos, egreſſi illinc, ‖ excutite puluerem qui ſubeſt pedibus veſtris, *vt hoc ſit* teſtimonio aduerſus eos. Amen dico vobis, tolerabilior erit Sodomorum *conditio* ſiue Gomorrhorum in die iudicij, quàm vrbis illius.

12 Egreſſi igitur *illi* prædicabant vt reſipiſcerent *homines*.

13 Et dæmonia multa eijciebãt: ‖ [m] vngebantque oleo multos ægrotos, & ſanabant *eos*.

5 Euangeliũ pios cõfirmat, impios perturbat.

14 ‖ [5] Audiuit autem *hæc* rex Herodes (clarum enim factum erat nomen eius) dixitq;, Iohannes ille qui baptizabat, ſurrexit à mortuis, & propterea [n] virtutes agunt in eo.

15 Alij dicebant, Elias eſt. Alij verò dicebant, Propheta eſt, vel vnus ex Prophetis [o] illis.

6 Vide annotat. apud Mat. *Luc. 9. 19.*

16 ‖ [6] Quum igitur *hæc* audiſſet Herodes, ait, Hic eſt Iohannes quem ego [p] decollaui, ipſe ſurrexit à mortuis.

g Ad verbum, duo, duo, Hebr. ſingula ablegamus paria.

17 Ipſe enim Herodes miſſis *ſatellitibus* prehenderat Iohannem, & vinxerat eum in carcere, propter Herodiadem vxorem Philippi fratris ſui, quia duxerat eam vxorem.

h Vide Mat. 10. 10.

i Sandalium propriè eſt calceamẽtum mulierbre. Leuit. 28. 16.

18 Dicebat enim Iohannes Herodi, ‖ Non licet tibi habere vxorem fratris tui.

19 Herodias autem [q] imminebat ei, & cupiebat eum trucidare: nec poterat.

Mat. 22. 26.

k Id eſt, veſtes ſibi aſſumerent magiſtratoriæ, ſcilicet, vt expeditiores eſſent ad hanc obeundam peregrinationem.

20 Herodes enim metuebat Iohannem, ſciens eum *eſſe* ‖ virum iuſtum ac ſanctum, & obſeruabat eum: auditoq; eo

l Id eſt, Ne in iſta ſubita peregrinatione immutetis hoſpitia veſtra.

m Oleum illud, ſymbolum fuit mirificæ iſtius virtutis, porrò cum iam prædictum illud donum ceſſarit, ceremonia quæ alicubi retinetur, eſt inutilis.

n Hoc loco virtutis nomen, pro vt faciendorũ miraculorũ ſumitur.

o Veteribus.

p Id eſt, capiti iniſti amputari.

q Occaſiones capiebat quibus noceret.

multa faciebat, & [r] libenter eum audiebat.

21 Quum igitur dies oportunus adesset, quo tempore Herodes in natalitijs suis cœnam faciebat proceribus suis ac chiliarchis & primarijs Galilææ:

22 Et introisset filia ipsius [s] Herodiadis, ac saltasset, placuissetque Herodi & simul accumbentibus, rex ait puellæ, Pete à me quodcunque volueris, & dabo tibi.

23 Iurauitque ei, Quodcunque à me petieris, dabo tibi, vsque ad dimidium regni mei.

24 At illa [t] egressa, dixit matri suæ, Quid petam? Illa verò dixit, Caput Iohannis Baptistæ.

25 *Puella* igitur cupidè statim ad regem ingressa, *id* petijt, dicens, Velim vt [u] iam nunc des mihi in patina caput Iohannis Baptistæ.

26 Rex autem valdè tristis factus, noluit *tamen*, propter iusiurandum & eos qui simul accumbebant, eam reijcere.

27 Et statim rex, misso [x] spiculatore, imperauit vt adferretur caput eius.

28 Ille verò abijt ac decollauit eum in carcere: attulitque caput eius in patina, & dedit illud puellæ, & puella dedit illud matri suæ.

29 Quumque *hoc* audissent discipuli eius, venerunt & sustulerunt cadauer eius, & posuerunt in monumento.

30 ‖ Coacti sunt autem Apostoli ad Iesum, & annuntiauerunt ei omnia, & quæ egerant & quæ docuerant,

31 [7] Et dixit eis, Venite vos priuatim in desertum locum, & requiescite paululum. Erant enim multi venientes & abeuntes: & [y] ne cibũ quidem capere ipsis vacabat.

32 ‖ Abierunt igitur in desertũ locum nauigio seorsim.

33 Vidit autem eos abeuntes turba, & agnouerunt eum multi: & pedibus ex omnibus ciuitatibus concurrerunt illuc, præueneruntque eos, & conuenerunt ad eum.

34 ‖ Tunc egressus vidit turbam multam Iesus, & misericordia commotus est super eis, quoniam erant vt oues nõ habentes pastorem: cœpitque eos docere multa.

35 ‖ Quum autem iam [z] multus dies esset, adierunt ad eum discipuli eius, dicentes, Desertus est locus, & iam multus dies est:

36 Dimitte eos, vt profecti in circumiacentes agros ac vicos, emant sibi panes. nam quo vescantur non habent.

37 At ille respondens dixit eis, Date vos ipsis quo vescantur. Tunc dicunt ei, *Num* [a] *vt* profecti emamus [b] ducentis denarijs panes, & demus eis quo vescantur?

38 Ipse verò dicit eis, Quot panes habetis? abite & videte. ‖ Et *illi* re cognita, dixerunt, Quinque & duos pisces.

39 Tunc iussit eos facere vt accumberent omnes [c] per conuiuia super viridi gramine.

40 Accubuerunt igitur sigillatim per [d] areolas, *partim* centeni & *partim* quinquageni.

41 Et acceptis quinque illis panibus ac duobus illis piscibus, suspiciens in cœlum, [e] benedixit, ac fregit panes: deditque discipulis suis vt illis apponerent: & duos pisces partitus est omnibus.

42 Comederuntque omnes, & saturati sunt:

43 Et sustulerunt fragmẽtorum duodecim cophinos plenos, & ex piscibus.

44 Erant autẽ qui comederant, quasi quinquies mille viri.

45 [8] Et statim coëgit discipulos suos inscendere nauigium, & præire Bethsaidam in vlteriorem *ripam*, dum ipse dimitteret turbam.

46 Et quum amandasset [f] eos, abijt in montem ad precandum.

47 ‖ Quum autem serum *diei* adesset, erat nauigium in medio mari, & ipse solus in terra.

48 Viditque eos vexatos in *nauigio* [g] prouehendo. (erat enim ventus eis cõtrarius) & circa [h] quartam vigiliam noctis venit ad eos, ambulans super mare: volebatque eos præterire.

49 Illi verò viso eo ambulante super mare, putarunt spectrum esse, & exclamauerunt.

50 (Omnes enim videbant eum, & turbati sunt) sed statim loquutus est cum eis, & eis dixit, Confidite, ego sum, ne timete.

51 Tunc ascendit ad eos in nauigium,

7 Christum vel per ipsa deserta sectãtibus non modò nihil deerit, sed etiam multũ superexcrit. Et quàm turpe ab eo qui vitam æternã donat, hanc caducam nõ expectare.

8 Fidos seruos Dei post leues labores manet grauissima tempestas, qui absens corpore Christus, virtute præsens, sic moderatur, vt quo tempore & qua ratione minimè expectant, in felicitatis portum prouehantur. Vera Ecclesiæ in hoc mundo fluctuantis imago.

r Tyrãnus libenter audiebat in se sententiam ferri, sed semen cadebat in loca petrosa.

s Quã Herodias sustulerat, non ex Herode Antipa, sed ex Philippo: illã Ioseph. Salomen vocat.

t Non enim solebant mulieres cum viris accumbere.

u Ad verb. ex hac, sub. hora.

x Spiculatores erãt regij satellites, à spiculis gerẽdis dicti. Luc. 9.10. Mat. 14.13, luc. 9.10.

y Ad verb. non erat tempus, i. opportunitas ad manducandũ.

z Horarum numero iam auctis, ad verum iam hora multa fieret, i. vergente ad noctem die.

Mat. 9.36, & 14.14, luc. 9.11.

Mat. 14.15.

a Interrogatio cum admiratione adeò cum tronia conuersa, qua virtute qui indignantes negãt se aliquid facturos. Mat. 14.23, ioh. 5.16.

b Summam quasi cornutorum.

c Ad verb. per conuiuia, conuiuia, Hebraorum more, qui certos distribuunt conuiuio, Supr. 8.3. Conuiuia autem vocat distinctiones ordinum eorum qui accumbunt.

d Vel areolatim ad verb. areolis, areolis. Hebr. vt suprà.

e i. Gratias egit Deo Patri.

f Discipulos. g Prouehuntur nauigia nauigiorum, remis agunt. h Nox in quatuor custodias erat diuisa.

quicuit-

quieuitque ventus: & *ipsi* [i] multò magis apud sese obstupescebant,& mirabantur.

52 [k] Non enim intellexerant *quod factum fuerat* illis panibus: quoniã cor eorum occalluerat.

53 Et quum traiecissent, venerunt in terram Genezaret: & appulerunt.

54 [9] Tunc ipsis egressis è nauigio,statim agnito eo,

55 Quum percurrissent totam illam circumiacentem regionem,cœperunt in grabatis malè affectos circumferre vbi audiebant eum esse.

56 Et quocunque introisset in vicos, aut vrbes, aut agros, in foris ponebant ægrotos, & precabantur eum vt vel fimbriam pallij ipsius tangerent:& quotquot tangebant [l] eum, [m] seruabantur.

9 Christus in patria reiectus, ex improuiso ad eos appellens à quibus minimè expectabatur, recipitur magno ipsorum bono.

i *Tantũ abest, vt quum cognouissent spectrum non esse, desierunt obstupescere, vt etiã multò magis quam antea sint perculsi, cùm vidérent ventos ac mare ipsius imperio acquieuisse.* k *Miraculum illud quinque panum, vel non perceperant, vel non satis considerauerant, adeo vt virtus illa Christi illis non minus esset noua, quàm si miraculo illi recens facto non interfuissent.* l *Vel eam, sub. fimbriam.* m *Reuperabant sanitatem.*

CAP. VII.

2 Apostoli reprehenduntur comedentes illotis manibus. 4 Pharisæorum doctrina de lotionibus. Hypocrita. 8 Præcepta hominum præceptis Dei, præferuntur. 10 Parentes honorandi. 14 Quæ sunt quæ verè coinquinant hominem. 25 Chananæa. 32 Surdus mutus sanatur.

CAP. VII. Mat. 15. 1 Nulli magis resistunt sapientiæ Dei, quàm quos oportuit omnium esse sapientissimos: idque suarum traditionum zelo, quoniã nulla in re sibi magis quàm in superstitione (id est commentitio Dei cultu, hominæs placent.

1 TVnc ‖ [r] coguntur ad eum Pharisæi, & quidam ex Scribis, qui venerant Hierosolymis.

2 Et quum vidissent quosdam ex discipulis eius [a] pollutis manibus (id est illotis) [b] edere panem, conquesti sunt.

3 Nã Pharisæi & omnes Iudæi, nisi [p] pugno lauerint manus,non edunt, [q] tenentes traditionem seniorum.

4 [r] Et à foro *venientes*, nisi loti fuerint, non edunt. Et alia multa sunt quæ acceperũt tenenda, nempè lotiones poculorum, & [s] sextariorum, & æramentorum & lectorum.

5 Deinde interrogarunt eum Pharisæi & Scribæ, Quare discipuli tui non [t] ambulant secundum [u] traditionem seniorum,sed illotis manibus edũt panem?

a *Ad verb. communibus Pharisæi siquidem illotis manibus cibum capi nolebunt, quod illas cõmunis rerũ attrectatione, pollui existimarent. Mat. 15. 11.* b *i. Comedere cibum, Hebr.* p *Iterum at que iterum, metaphora ducta à pugilibus qui iteratis pugnis decertant* Pygme *enim est illa pugna, vel de Iudæis dicitur qui pugnũ palma lauando fricarent.* q *Studiosè observantes.* r *Id est, & à forensibus negotijs ne cibum quidem capiunt nisi prius sese in aquas demerserint.* s *Horum appellatione intelliguntur omnis generis vasa, quotidianis vsibus destinata.* t *Non instituunt vitam Hebr. apud Hebræos enim via est genus vitæ.* u *Vide Mat. 15. 2.*

6 [2] Ille verò respondens dixit eis,Enimuerò bene prophetauit Esaias de vobis hypocritis: vt scriptum est,‖ Populus iste labijs me honorat, cor autem eorum procul abest à me.

7 [3] Frustrà verò me colunt, docentes doctrinas *quæ sunt* mandata hominum.

8 [4] Nam omisso mandato Dei, tenetis traditiones hominum, lotiones sextariorum & poculorum: aliaque similia eiusmodi multa facitis.

9 [5] [x] Præterea dixit eis, *Sanè* bene abrogatis mãdatum Dei, vt traditionem vestram seruetis.

10 Moses enim dixit,‖ Honora patrẽ tuum & matrem tuam, &,‖ Qui maledixerit patri vel matri, [y] morte moriatur.

11 Vos autem dicitis, Si dixerit quispiam patri vel matri, [z] Corban (id est munus)quodcũq; ex me *eris*, tibi proderit: *insons erit.*

12 Nec permittitis amplius eũ quicquam præstare patri suo aut matri suæ:

13 Abrogantes sermonem Dei traditione vestra quam tradidistis: & similia huiusmodi multa facitis.

14 ‖ Præterea aduocata tota turba, dixit eis,Audite me omnes,& intelligite.

15 Nihil est extra hominem quod ingrediens in eum possit eum polluere: sed quæ egrediuntur ex eo,illa sunt quę polluunt hominem.

16 Si quis habet aures ad audiẽdum, audiat.

17 Et quum introisset domũ, *digressus* à turba,interrogarunt eum discipuli eius de parabola.

18 Tunc dicit eis, Itáne & vos desipitis? non intelligitis, quicquid extrinsecus ingreditur in hominẽ,non posse eum polluere?

19 Non enim ingreditur in cor eius, sed in ventrem: & in latrinam abit, [a] purgans omnes escas.

20 Dicebat autem, quod ex homine egreditur,illud polluere hominem.

21 ‖ Intus enim ex corde hominum malæ cogitationes egrediuntur, adulteria, scortationes, cædes,

22 Furta, [b] auaritiæ, [c] scelera, dolus, proteruia, [d] oculus malus, obtrectationes, superbia, amentia.

23 Omnia hæc scelera intus exeunt, & polluunt hominem.

2 Hypocrisis, perpetua superstitionis comes. *Esa. 29. 13.*

3 Quo magis satagunt superstitiosi eo magis delirant, dum sibi promittunt se Deũ demereri. *Exod. 20. 12, deut. 5. 16, ephe. 6. 2. Exod. 21. 17, leuit. 20. 9, pro. 20. 20.*

4 Superstitiosorũ cõmenta Legẽ Dei nõ modò non perficiunt (vt ipsi non sine blasphemia vulgò persuadent) sed etiam penitus tollunt. *Mat. 15. 10.*

5 Vera religio superstitioni ex diametro repugnãs, in spirituali cultu consistit: & omnes veræ religionis hostes, quãtumuis altè radices egisse videãtur, euellentur.

x *Ironia.* y *Sine spe venia morte mulctetur.* z *Mat. 15. 5.* a *Quod enim in latrinam vadit, purgat omnes escas. Gen. 6. 5, & 8. 21.* b *Omnis generis versutia, quibus alij ex aliorum incommodis sua captant commoda.* c *Inueterata malitia.* d *Vide Mat. 15. 19.*

24 [6] ‖ Et illinc ſurgẽs abijt in [e] confinia Tyri ac Sidonis & ingreſſus domum, neminem volebat *hoc* ſcire: ſed non potuit latêre.

25 Quum enim de eo audiſſet mulier cuius filiola habebat ſpiritum impurum, venit & accidit ad pedes eius.

26 (Erat autem mulier [f] Græca, [g] Syrophœniſſa genere) & rogauit eũ vt dæmonium eijceret ex filia ſua.

27 Ieſus autem dixit ei, Sine prius ſaturentur liberi. non eſt enim bonum accipere panẽ liberorum, & obijcere [h] catellis.

28 Ipſa verò reſpondit, & dixit ei, [i] Etiam, Domine: etenim catelli edunt ſub menſa ex micis puerorum.

29 Tũc dixit ei, Propter iſtum ſermonem abi: exijt dæmonium ex filia tua.

30 Quum autem *illa* abijſſet domum ſuam, inuenit dæmonium exiſſe, & filiam proiectam ſuper lectum.

31 [7] Tunc regreſſus è finibus Tyri ac Sidonis, venit ad mare Galilææ, per medios fines [k] Decapolis.

32 Et offerunt ei ſurdum [l] difficulter loquentem: & precantur vt imponat ei manum.

33 *Ipſe* verò quum [m] abduxiſſet eum è turba priuatim, miſit digitos ſuos in auriculas eius: & quum ſpuiſſet, tetigit linguam eius.

34 Ac ſuſpiciẽs in cœlũ, ingemuit, dixitq; ei, Ephphata, quod eſt, Adaperitor.

35 Et ſtatim adapertæ ſunt eius aures: & ſolutum eſt vinculum linguæ eius, & loquebatur rectè.

36 Et interdixit eis ne cui dicerẽt. ſed [n] quantumcunque ipſe eis interdixiſſet, multò magis *hoc* prædicabant [o].

37 Et ſupramodum percellebantur, dicentes, Bene omnia fecit: facit vt ſurdi audiant, & muti loquantur.

CAP. VIII.

1 Miraculum de ſeptem panibus. 11 Iudæi ſigna quærunt. 15 Cauendum à doctrina Phariſæorum. 22 Cæcus ſanatur. 27 Varia populi opinio de Chriſto. 29 Apoſtolorum de Chriſto confeſſio. 31 Prædicit mortem ſuam Chriſtus. 33 Petrus, ſatan. 35 Animam ſeruare & perdere. 38 Erubeſcere Chriſtum.

CAP. VIII. 1 DIebus ‖ [1] illis, quum multa omnino turba eſſet, nec haberent quo veſcerentur, aduocauit Ieſus diſcipulos ſuos, dixitque eis,

2 Miſericordia cõmoueor erga turbam: quia iam triduum manẽt apud me, nec habent quo veſcantur.

3 Quòd ſi dimiſero eos ieiunos [2] domum ſuam, [b] deficient in via. quidam enim ex eis procul venerunt.

4 Reſponderunt autem ei diſcipuli eius, [c] Vnde iſtos quiſpiam poſſit hîc ſatiare panibus in deſerto?

5 Interrogauit autem eos, Quot panes habetis? Ipſi verò dixerunt, Septem,

6 Tunc præcepit turbæ vt diſcumberet humi: & acceptis ſeptem illis panibus, [d] quum gratias egiſſet, fregit, deditque diſcipulis ſuis vt apponerent: & apposuerunt turbæ.

7 Habebant autem piſciculos paucos: & quum benedixiſſet, dixit vt hos etiam apponerent.

8 Comederunt autem, & ſaturati ſunt: & ſuſtulerunt fragmentorum quæ ſuperfuerant, ſeptem ſportas.

9 Erant autẽ qui comederant, quaſi quater mille, dimiſitque eos.

10 ‖ Et ſtatim ingreſſus in nauigium cum diſcipulis ſuis, venit in partes Dalmanutha.

11 [3] ‖ [e] Et venerũt Phariſæi, cœperũtque altercari cum eo, quærentes ab eo ſignum è cœlo, tentantes eum.

12 Ipſe verò, [f] quum altè ingemuiſſet ſpiritu ſuo, dixit, Cur natio iſta ſignum requirit? amen dico vobis, [g] ſi dabitur nationi iſti ſignum.

13 ‖ Et eis relictis, ingreſſus rurſus nauigium, abijt in vlteriorem *ripam*.

14 ‖ Fuerãt autem obliti diſcipuli ſumere panes, & panem non habebant niſi vnum ſecum in nauigio.

15 [5] Tunc interdixit eis, dicens, ‖ Videte, cauete à fermento Phariſæorum, & [h] fermento Herodis.

16 [4] Diſceptabant igitur alij aduerſus alios, dicentes, Panes non habemus.

17 [i] *Id* autem quum noſſet Ieſus, dixit eis, Quid diſceptatis quod panes non habetis? nõdum animum aduertitis, nec intelligentia præditi eſtis? adhuc [k] ſtupi-

6 Quod oblatum repudiant ſuperbi, hoc velut extorquent modeſti, & humiles peccatores. *Mat. 15. 27.*

7 Sicut nos initio Pater in vno Filio ad hanc vitã condidit, ita etiam in eodem vno ad futuram vitã inſtaurat.

e In extremos Paleſtinæ fines, vicinos Tyro & Sidoni.

f Religione, profana.

g Vicina Damaſco.

h Vtitur diminutiuo, vt maiore cum contemptu loqui videatur.

i Quaſi dicat, Ita ſe res habet vt tu dicis, nam ſatis debet eſſe catellis ſi vel micas excipiant, micas igitur peto, nõ filiorum panẽ.

k Regiuncula erat, ſed dicta à decem vrbibus, quas intercurrant & cingunt tetrarchia, Plin. lib. 5. cap. 18.

l Balbum.

m Acceptum ab illorũ manibus ſeduxiſſet.

n Quo plus.

o Sub. quam ſi ille non prohibuiſſet.

1 *Vide Mat. 15. 32.*

1 Vide annot. apud Mat. 15. 32.

2 Obſtinatã doctrinæ Euangelicæ hoſtes tot iampridem editis miraculis non credentes noua requirunt: Chriſtus autẽ iratus eos planè deſerit.

3 Cauendũ potiſſimũ ab ijs qui verbum Dei adulterant quocunque gradu, ſiue in Eccleſia, ſiue in ciuili politia polleant.

4 Terrenis addicti, ad cœleſtia quantumuis manifeſtè propoſita, prorſus caligant. *Mat. 15. 34. Mat. 16. 1.*

a Domum ſcil. ſuam vnumquemque.

b Ad vos exoluentur, in deliquio enim animi nunc reſoluuntur.

c Ex quo loco? verſabantur enim in ſolitudine. Mat. 16. 4.

Mat. 16. 1. Mat. 16. 6.

d Vide Mat. 14. 19.

e Hebraïſmi familiaris locutio, qua ſignificatur Phariſæos eo conſilio profectos domo, vt cum aggrederentur.

f Ex ipſius animi penetralibus profecta ſunt iſta ſuſpiria, quod Dominus iſtorum tanta infidelitate eſſet vehementer commotus.

g Ecliptica oratio, Hebraïs familiaris, in qua ſubaudiri debet, Patiar habere mendax, vel aliquid ſimile, quũ plenam ſententiam concipiunt, addunt, Hæc faciat mihi Dominus.

h Vide Mat. 22. 16. *i Vide Mat. 16. 8.* *k Supra 6. 52.*

dum

dum habetis cor veſtrum?

18 Quum oculos habeatis, non cernitis? & quum aures habeatis, non auditis? nec meminiſtis?

19 ‖ Quum quinque illos panes fregi in *homines* quinquies mille, quot cophinos fragmentis plenos ſuſtuliſtis? Dicunt ei, Duodecim.

20 Quum autem ſeptem illos *hominibus* quater mille, quot ſportas fragmentis plenas ſuſtuliſtis? Illi verò dixerunt, Septem.

21 Tunc dixit eis, [l] Quo modo *hæc* noa intelligitis.

22 [s] Venit autem Bethſaidan: & obtulerunt ei cæcum, & precati ſunt eum vt ipſum tangeret.

23 Tunc prehenſa manu cæci, eduxit eum extra vicum: & quum inſpuiſſet in oculos eius, impoſuiſſetque ei manus, interrogauit eum ecquid videret.

24 Qui quum oculos ſuſtuliſſet, dixit, [m] Video homines: nam cerno inſtar arborum ambulantes.

25 Deinde rurſum impoſuit manus oculis eius, [n] fecitque vt *denuò* oculos attolleret: & reſtitutus eſt, viditq; procul & dilucidè omnes.

26 [o] Tunc *Ieſus* miſit eum domum ſuam, dicens, Neque in vicum illum ingreditor, neque *hæc* dicito cuiquam in vico.

27 ‖ [p] Ingreſſus eſt autem Ieſus ac diſcipuli eius in vicos Cęſarææ *quæ cognominatur* Philippi: & in via interrogauit diſcipulos ſuos, dicens eis, Quem me dicunt homines eſſe?

28 Illi verò reſponderunt, Iohannem Baptiſtam: & alij Eliam: alij verò vnum ex Prophetis.

29 Tunc ipſe dixit eis, Vos autem, quem me dicitis eſſe? Reſpondens verò Petrus dicit ei, Tu es ille Chriſtus.

30 [8] Tunc [o] interminatus eſt vt nulli *id* dicerent de ſe.

31 [9] Et cœpit eos docere quod oporteret Filium hominis multa pati, & reprobari à ſenioribus, principibuſq; ſacerdotum, ac Scribis, & trucidari: & [P] tribus pòſt diebus reſurgere.

32 [10] Et [q] apertè eum ſermonem loquebatur. Tunc prehendit eum Petrus, cœpitque obiurgare.

33 Ipſe verò conuerſus, & intuitus diſcipulos ſuos, obiurgauit Petrum, dicens, [r] Abſcede à me Satana: nam [r] non ſapis quæ Dei *ſunt*, ſed quæ *ſunt* hominum.

34 [11] Et quum aduocaſſet turbã cum diſcipulis ſuis, dixit eis, ‖ Quicunque vult me ſequi, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam, ac ſequatur me.

35 ‖ Nam quiſquis voluerit animam ſuam ſeruare, perdet eam: quiſquis autem perdiderit animam ſuam cauſa mea & Euangelij, is ſeruabit eam.

36 [12] Quid enim profuerit cuipiam ſi lucratus fuerit mundum totum, & anima ſua mulctetur?

37 Aut quam dabit quiſpiam compẽſationem animæ ſuæ?

38 ‖ Nam quemcunque puduerit mei ac meorum ſermonum in natione iſta adultera & peccatrice, Filium etiam hominis pudebit eius, quando venerit cum gloria Patris ſui, cũ Angelis illis ſanctis.

Mat.10.38, & 16.24, luc.9.23, & 17.34.

Mat.10.39, & 16.25, luc.9.24, & 17.33, ioh.12.25.

Mat.20.27, luc.20.26, & 22.8.

11 Diſcipulos Chriſti oportet, domitis carnis affectibus, quicquid oneris imponit Dominus, fortiter ſuſtinere.

12 Omnium hominum ſtultiſſimi ſunt qui huius vitæ vſuram æternæ fœlicitatis iactura redimunt.

l Quo fieri poteſt vt hac tam aperta tamq; manifeſta non intelligatis?

m Moſẽ hominum percipiebat quum forma ipſam non diſtingueret.

n i. Iterum iuſſit vt rurſus exploraret rectè cernere.

o Additum minis prohibuit.

p Tertio poſt die.

q Liberè & planè.

r Diſcede ex meo conſpectu. ſ Non eſt iſta prudentia diuina, ſed humana.

CAP. IX.

2 Transfiguratio Chriſti. 7 Chriſtus audiendus. 11 De Elia & Iohanne Baptiſta. 14 Dæmoniacus ſanatur. 23 Fides omnia poteſt. 31 Prædicit Chriſtus mortem. 33 Quis maior inter Apoſtolos. 36 Chriſtus puerũ accipit in vlnas. 42 Scandalizare. 50 Sal. Pax.

1 PRætereà dixit eis, ‖ Amen dico vobis, ſunt quidam ex ijs qui hìc adſtant qui nequaquam guſtabunt mortem, vſquedum viderint [a] regnum Dei veniſſe cum potentia.

CAP. IX.

Mat.16.28, luc.9.27.

Mat.17.1, luc.9.28.

1 Chriſti mox in cruce exinaniẽdi cœleſtis gloria, viſibilibus ſymbolis, Eliæ & Moſis præſentia & colloquio ipſiuſque adeò Patris voce, coràm tribus diſcipulis, teſtibus omni exceptione maioribus, aſſeritur.

2 ‖ [1] Sexto verò pòſt die accepit Ieſus Petrum & Iacobum & Iohannem, & ſubduxit eos ſolos in montem ſublimem priuatim: & trãsformatus fuit coràm eis.

3 Et veſtimenta eius facta ſunt [b] coruſcantia, candida valdè vt nix, qualia [c] non poteſt fullo in terra dealbare.

4 Et viſus eſt eis Elias cũ Moſe, qui colloquebantur cum Ieſu.

5 Tunc reſpondens Petrus dicit Ieſu, Rabbi, bonũ eſt nos hìc eſſe: faciamus igitur tabernacula tria, tibi vnum, & Moſi vnum, & Eliæ vnum.

6 Nec enim ſciebat quid loqueretur: erant enim [d] exterriti.

7 Et extitit nubes quę inũbrauit eos:

a Cum peractâ paſſione Euangelio regnum ſuum inchoabit, id eſt, poſt reſurrectionem. b Quaſi ſcintillas emittentia. c Id eſt, nullus fullo. d Id eſt, præmetu apud ſe non erant.

venitque vox è nube, dicens, Hic est Filius ille meus dilectus, ipsum audite.

8 Et repentè quum circunspexissent, non amplius viderunt quenquam, sed solum Iesum secum.

9 [2] || Quum verò descenderent è monte, interdixit eis ne cui narrarent quæ viderant, nisi quum Filius hominis à mortuis resurrexisset.

10 *Ipsi* igitur id [e] continuerunt apud se, mutuò quærentes quid illud esset, [f] A mortuis resurgere.

11 [3] Et interrogarunt eum dicentes, Cur Scribæ dicunt oportere vt || Elias prius veniat?

12 Ipse verò respondens dixit eis, Elias quidem prius veniens, restituet omnia: & || vt scriptum est de Filio hominis, *oportet* vt multa patiatur, & pro nihilo habeatur.

13 Sed dico vobis & Eliam venisse, & *istos* ei fecisse quæcunque voluerunt, sicut scriptum est de eo.

14 || Et quum venisset ad discipulos *suos*, vidit turbam multam circa eos, & Scribas cum eis altercantes.

15 Et statim tota turba viso eo expauit: & accurrentes salutauerunt eum.

16 [4] Tunc interrogauit Scribas, Quid [g] altercamini inter vos?

17 Et respondens quidam è turba, dixit, Magister, adduxi filium meum ad te, habentem spiritum mutum:

18 Qui vbicunque eum corripuerit, [h] lacerat eum, *ipse* verò spumat, & stridet dentibus suis, & exarescit: & dixi discipulis tuis vt eijcerent, sed non potuerunt.

19 Ipse verò respondens ei dixit, O natio incredula, quousque tandem apud vos ero? quousq; tandem tolerabo vos? adducite eum ad me.

20 Illum igitur adduxerunt ad eum. Quum autem eum [i] vidisset, continuò spiritus [k] discerpsit eum: & *ille* quum cecidisset in terram, voluebatur spumans.

21 Tunc interrogauit *Iesus* patrem eius, Quantum temporis est quòd hoc accidit ei? Ipse verò ait, Ab infante.

22 Et sæpe eum in ignem abiecit & in aquas, vt perderet eum. Sed siquid potes succurre nobis, misericordia commotus erga nos.

23 Iesus autem dixit ei, Si potes hoc credere, [l] omnia fieri possunt credenti.

24 Pater verò pueri statim clamans cum lacrymis, dixit, Credo, Domine: succurre incredulitati meæ.

25 Quum vidisset autem Iesus turbā simul accurrere, obiurgauit spiritum illum impurum, dicens ei, *Tu* spiritus mute & surde, ego tibi impero, Exi ab eo, & ne amplius ingreditor in eum.

26 [5] Et quum clamasset *spiritus*, multumque discerpsisset eum, exiuit: & *ille* factus est quasi mortuus, adeò vt multi dicerent mortuum esse.

27 Iesus verò prehensa manu eius, erexit eum: & *ille* surrexit.

28 [6] Et quum esset ingressus domum, discipuli eius interrogarunt eum priuatim, Cur nos nō potuimus *spiritum* illum eijcere?

29 *Ipse* verò dixit eis, Hoc genus *dæmoniorum* [m] nulla re potest exire nisi per precationem & ieiunium.

30 || Et illinc egressi, [n] vnà iter faciebant per Galilæam: nec volebat vt quisquam *id* sciret.

31 [7] Docebat enim discipulos suos, & dicebat eis, Filius hominis traditur in manus hominum, qui trucidabunt eum: sed trucidatus, tertio die resurget.

32 Ipsi verò ignorabant hoc dictum, & timebant eum interrogare.

33 [8] || Venit igitur Capernaum. & quū venisset [o] domū, interrogauit eos, Quid in via inter vos disceptabatis?

34 Ipsi verò siluerunt: nam alij aduersus alios disserebant in via quis *esset* cæteris maior.

35 Et quum consedisset, vocauit duodecim illos, & dixit eis, Siquis vult primus esse, erit omnium vltimus, & omnium minister.

36 Et acceptum puerulum statuit in medio eorum: eoque in vlnas recepto, dixit eis,

37 Quisquis vnum ex talibus puerulis exceperit [p] nomine meo, me excipit: & quicunque me exceperit, [q] non me excipit, sed eum qui misit me.

38 [9] || Respondit autem ei Iohannes, dicens, Magister, vidimus quendam per nomen tuum eijcientem dæmonia, qui non sequitur nos: & prohibuimus eum, quia non sequitur nos.

39 Iesus autem ait, Ne illum prohibete. || nullum enim est qui edat virtutem per nomen meum, & possit citò male-

---

2 Dominus sua tempora Euangelij promulgationi definiuit. *Mat.17.9.*

3 Stulta rabbinorum opinio de Eliæ aduentu refellitur. *Malach.4.5.*

4 Christus miraculo confirmat etiam indignis, se venisse vt Satanæ rabiem cohibeat. *Esa.53.4.*

e Quasi cum labore.

f Non de vniuersali illa quæ futura est resurrectione quærebāt, sed quod de peculiari illa sua resurrectione dixerat non intelligebant. Mat.17.15, luc.9.38.

g Ad verb. communicatiū quæstiones.

h Interno dolore vexat sicut in colico dolore accidere solet.

i Protinus ac Iesus adductum puerum aspexisset, spiritus cœpit suo more sæuire.

k Id est, vellicauit cum sensu grauissimo.

l Nihil est quod non velit & possit Christus ei qui in ipsum credit.

5 Quo Chasti virtus propior, eo impotentius furit Satan.

6 Fide, ac proinde precibus & ieiunio opus est ad Satanam ex vetere possessione deijciendum.

7 Sedulò quidem nos præmonet Christus, ne improuisis malis opprimamur, sed incredibilis est hominū socordia. *Mat.17.21, luc.9.22.*

8 Sola humilitas attollit. *Mat.18.1, luc.9.45.*

9 Deus ordinariæ vocationis autor agit extra ordinem quoties libet. Probatur autem extraordinaria vocatio à doctrina & effectis

m Nulla alia ratione.

n Id est, admonitus sibi discipulus.

o In quam solitus erat diuertere.

p Mea causa.

q Non tam me excipit quam, &c. Luc.9.48.

1.Cor.12.3.

dicere mihi.

Matt.10.42. 40 Nam qui non est contra nos, pro nobis est.

10 Deus adeò seuerus est offendiculorum vltor vt quodvis damnum faciendum sit potius quàm vel omino cuipiam obijciendum offendiculum. *Matt.18.6. luc.17.1. Mat.5.29, & 10.8. Esa.66.24.*

41 ‖ Quisquis enim potum dederit vobis poculum aquæ in nomine meo, *id est*, quòd sitis Christi, amen dico vobis, nequaquam perdiderit mercedẽ suam.

42 [10] ‖ Et quisquis offenderit vnum ex paruis istis qui credunt in me, bonum esset ei potius si circumponeretur saxum molare circa collum eius, & proijceretur in mare.

43 ‖ Quòd si manus tua facit vt tu offendas, abscinde eam: bonum est tibi ad vitam ingredi mancum, *potius* quàm duas manus habentem abire in gehennam, in ignem extinguibilem:

44 ‖ Vbi vermis [f] eorum non interit, & ignis non extinguitur.

45 Et si pes tuus facit vt tu offendas, abscinde eum. bonum est tibi ingredi in vitam claudum, *potius* quàm duos pedes habentem proijci in gehennam, in ignem inextinguibilem:

46 Vbi vermis eorum non interit, & ignis non extinguitur.

47 Et si oculus tuus facit vt tu offendas, erue eum: bonum est tibi introire in regnũ Dei luscum, *potius* quam duos oculos habentem proijci in gehennam ignis:

48 Vbi vermis eorum non obit, & ignis non extinguitur.

49 [11] Nam [f] omnis *homo* igne salietur: ‖ & omnis oblatio sale salietur.

11 Oportet nos à Deo velati sale macerari, tum vt simus victimæ ipsi gratæ, tum vt mutuò coniuncti, alij alios saliamus.

f Eorum scilicet, qui in eam flammam erunt conlecti.

f Igne saliri debet, id est, verbo incorrupto conditus sese Deo consecrare. Leuit 2.13. Mat.5.13, luc.14.34.

50 ‖ Bonus est sal: si verò sal insulsus fuerit, quònam ipsum condietis? habete in vobismetipsis salem, & pacem habete inter vos mutuò.

CAP. X.

2 Vxor ob salam fornicationem dimittenda. 13 Paruuli Christo offerunturur. 17 A diuite interrogatur Iesus quomodo vita aeterna possideatur. 28 Apostoli relinquentes omnia propter Christum. 32 Christus praedicit mortem suam. 35 Filiorum Zebedai petitio. 46 Bartimaeus caecus sanatur.

CAP. X. *Mat 19.1. a Id est, profectus seu digressus. Hebraeum enim scribere idem est quid habitare, surgere quid profectus.*

1 ET ‖ quum illinc [a] surrexisset, venit in fines Iudeæ per *regionem quæ est* trans Iordanem: & conuenit rursum turba ad eum: &, vt consueuerat, rursum docebat eos.

2 Tunc accedentes Pharisæi interrogarunt eum, an liceret viro vxorem dimittere: tentantes eum.

3 Ipse verò respondens dixit, Quid vobis mandauit Moses?

4 Ipsi autem dixerunt, ‖ Moses permisit libellum absceſſionis scribere & dimittere *vxorem.*

Deut.24.1.

1 Repudia quæ Lex toleranit, Deus tamen nũ quam probauit. *Gen.1.27, mat.19.4. Gen.2.24, 2.cor.6.16, ephes.5.31.*

5 [1] Tunc respondens Iesus dixit eis, Pro duritia cordis vestri scripsit vobis [b] mandatum istud:

2 Deus pro sua bonitate non tantum patres, sed etiam eorũ liberos in fœdere cõprehendit ac proinde ipsis benedicit. *1.Cor.7.10.*

6 A principio verò creationis, ‖ masculum & fœminam fecit Deus.

7 ‖ Propterea relinquet homo patrem suum & matrem, & agglutinabitur vxori suæ:

8 Et qui duo *fuerant*, erunt caro vna. Itaq; nõ sunt amplius duo, sed vna caro.

9 ‖ Quòd ergo Deus coniunxit, homo ne seiungat.

10 Et domi rursum discipuli eius eadem de re interrogarunt eum.

11 *Ipse*, verò dixit eis, ‖ Quicunq; dimiserit vxorem suam, & duxerit aliam, mœchatur aduersus [c] eam.

12 Et si mulier dimiserit virum suum, & nupserit alteri, mœchatur.

3 Malitia pueros fieri oportet, vt ingrediamur regnum cœlorum. *Mat.5.32, & 19.9. luc.16.18, 1.cor.7.10. Mat.19.13, luc.18.15. Mat.19.6, luc.18.18.*

13 [2] ‖ Tunc obtulerunt ei puerulos vt tangeret eos: discipuli verò obiurgabant eos qui offerebant.

14 Quod quum vidisset Iesus, indignatus est, & dixit eis, Sinite puerulos venire ad me, & ne prohibete eos. [3] talium enim est regnum Dei.

15 Amen dico vobis, quicunque non exceperit regnum Dei vt puerulus, nequaquam in id ingredietur.

4 Duo imprimis fugienda æternã vitam setiò quærentibus opinio videlicet de suis meritis, quæ ex vera Legis consideratione intelligitur & refellitur: diuitiarum amor, qui multos alacriter etiam curreates è medio cursu reuocat. *Exod.20.13. b Vide Mat. 19.8. Moses siquidem præceptum non dedit de repudiandis vxoribus, sed vxoribus potius contra inflexibilem maritorum duritiam prospexit. c Quam repudiauit, adulter enim est altera consuescens. d Quum iter ipsũ iniret. e Vide Mat.19.14. f Nec vi, nec fraude, nec aliis quauis rationes.*

16 Et quum accepisset eos in vlnas, impositis in eos manibus, benedixit eis.

17 [4] [d] Et egrediente eo *vt se daret* in viam, ‖ quidam, quum accurrisset, & [e] accidisset ei ad genua, interrogauit eum, Magister bone, quid faciam vt vitam æternam possideam?

18 Iesus autem dixit ei, Cur me dicis bonum? nullus est bonus nisi vnus, *nempè* Deus.

19 Mandata nosti, ‖ Ne mœchare, Ne occidito, Ne furare, Ne falsum testimonium dicito, Ne [f] damno afficito *quenquam*, Honora patrem tuum & matrem.

20 Ille verò respondens dixit ei, Magister, hæc omnia obseruaui à iuuentute mea.

21 Iesus autem eum intuitus, dilexit eum, & dixit ei, Vnum te deficit: abi, quæcunque habes vende, & da pauperibus, *potius contra inflexibilem maritorum duritiam prospexit.*

ribus: & habebis thesaurum in cœlo: & veni, sequere me, sublata *in humeros* cruce.

22 Ille verò mœstus factus propter hunc sermonem, abijt contristatus, habebat enim bona multa.

23 Et quum circumspexisset Iesus, dixit discipulis suis, Quàm difficile qui opes habent, in regnum Dei introibunt!

24 Discipuli verò expauerunt ad eos sermones ipsius. Iesus autem rursum respondens dixit eis, Filij, quàm difficile est vt qui confidunt opibus, in regnum Dei ingrediantur!

25 Facilius est camelum per foramen acus transire, quàm diuitem in regnum Dei ingredi.

26 Illi verò amplius percellebantur, dicentes inter se, Et quis potest seruari?

27 Intuitus autem eos Iesus, dicit, Apud homines *hoc est* impossibile, sed non apud Deum: nam omnia possibilia sunt apud Deum.

28 ‖ [5] Tunc Petrus cœpit ei dicere, Ecce, nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te.

29 Respondens autem Iesus ait, Amẽ dico vobis, nullus est qui reliquerit domum, aut fratres aut sorores, aut patrem aut matrem, aut vxorem aut liberos, aut agros, mea causa & Euangelij,

30 Quin accipiat [8] cẽtuplicia nunc isto tempore, domos & fratres, & sorores, & matres, & liberos, & agros, [h] cum persecutionibus, & in seculo venturo vitam æternam.

31 ‖ Multi autem primi, erunt vltimi, & vltimi, primi.

32 [6] ‖ Erant autem in via ascendentes Hierosolyma: & præibat eis Iesus, & expauescebant, & sequentes timebant. Et ipse, assumptis rursum duodecim, cœpit eis dicere quæ sibi erant euentura.

33 *Dicens*, Ecce, ascendimus Hierosolyma, & Filius hominis tradetur principibus sacerdotum & Scribis: & condemnabunt eum morte, tradentq; eum Gentibus:

34 Quæ illudent ei, & flagellabunt eum, & inspuent in eum, & trucidabunt eum: sed tertia die resurget.

35 [7] ‖ Tunc accedunt ad eum Iacobus & Iohannes filij Zebedæi, dicentes, Magister, [i] velimus vt quicquid petierimus, præstes nobis.

36 Ipse verò dixit eis, Quid me vultis vobis præstare?

37 Illi autem dixerunt ei, Da nobis vt vnus ad dextram tuam & alter ad sinistram tuam sedeamus in gloria tua.

38 Iesus autem dixit eis, Nescitis quid petatis. potestis bibere poculum quod ego bibo, & [k] baptismo quo ego baptizor, baptizari?

39 Ipsi verò dixerunt ei, Possumus. Iesus autem dixit eis, Poculum quidem quod bibo, bibetis: & baptismate quo ego baptizor, baptizabimini:

40 Sed sedere ad dextram meam & ad sinistram meam, non est meum dare, sed *dabitur* quibus paratum est.

41 Et quum *hæc* audissent *alij* decem, cœperunt indignari de Iacobo & Iohanne.

42 [8] Iesus autem quum eos aduocasset, dixit eis, ‖ Scitis eos [l] quibus placet imperare Gentibus, dominari in eas: & qui magni sunt inter eas, licentia in eas vti.

43 Verùm non ita erit inter vos: sed quicunque voluerit fieri magnus inter vos, erit minister vester.

44 Et quicunque voluerit ex vobis fieri primus, erit omnium seruus.

45 Nam & Filius hominis non venit vt sibi ministraretur, sed vt ministraret, & daret animam suam redemptionis pretium pro [m] multis.

46 [9] Tunc veniunt Hiericho, ‖ eoque egrediente ab Hiericho, ac discipulis eius & turba multa, filius Timęi Bartimæus cæcus, sedebat iuxta viam mendicans:

47 Et quum audisset ipsum esse Iesum illum Nazarenum, cœpit clamare, & dicere, Fili Dauid Iesu, miserere mei.

48 Et obiurgabant eum multi vt sileret: ille verò multo magis clamabat, Fili Dauid, miserere mei.

49 Tunc Iesus quum substitisset, iussit eum vocari. Vocant igitur cæcum, dicẽtes ei, Confide, surge: vocat te.

50 Ipse verò abiecto pallio suo quum surrexisset, venit ad Iesum.

51 Et respondens dixit ei Iesus, Quid vis tibi præstem? Cæcus autem ait ei, [n] Rabboni, vt visum recipiam.

52 Iesus autem dixit ei, Abi, fides tua te seruauit. Statim igitur recepit visum, & sequebatur Iesum per viam.

CAP.

Mat. 19.27, luc 18.28.
5 Præ Christo omnia negligere, certum est ad vitam æternam iter, modò nequis in via deficiat.
Mat. 19.30, luc. 13.30.
6 Rursus discipuli ad inuictam patientiam præparantur, mortis imminentis & simul certò sequuturæ vitæ denuntiatione.
Mat. 20.17, luc. 18.31.
7 Omnino prius certandum est, quàm triumphandũ.
Mat. 20.20.
g Centies iãtundem, nempe quod ad verũ vsum & commoda huius vitæ, si modò illa non ex cupiditate nostra metiamur, sed ex Dei voluntate.
h In medijs etiam persequutionibus.
i Rogamus.
8 Magistratus secundũ Deum suis subiectis imperant: pastores autẽ non ad dominandum sed ad seruiendum vocati sunt, præeunte ipsis Dei Filio, quatenus & ipse fuit voluntatis Patris minister.
Luc. 22.25.
9 Christus vnus fide inuocatus, cæcitatem nostram sanat.
k Vide Mat. 20.22.
l Quibus decretum est & constitutum, Luc 22.25.
m Multorũ vice.
n Magister, Iohan. 20.16.

CAP. XI.

1 Christus ingreditur Ierusalem vectus asello. 13 Ficus infructuosa maledicitur. 15 Eiciuntur templo vendentes & ementes. 23 virtus fidei. 24 Fides orationis. 25 Peccata fratri remittenda. 27 Sacerdotes petunt qua authoritate Christus faciat quæ facit. 30 Baptismus Iohannis unde.

CAP. XI. *Mat.21.1, luc.19.29.*

1 QVum ‖ [r] autem appropinquarent Hierosolymis Bethphage & Bethaniæ ad montem Olearum, misit duos è discipulis suis,

1 Viua spiritualis in terris regni Christi imago.

2 Et dicit eis, Abite in vicum qui vobis est ex aduerso: & statim vt ingrediemini in eum, inuenietis pullum ligatum, supra quem [a] nullus hominũ sedit: soluite eum & adducite.

a *Nondum vllus homo.*

3 Quòd si quis vobis dixerit, Cur hoc facitis? dicite Dominum eo opus habere: & eum statim huc mittet.

4 Abierunt autem & inuenerũt pullum ligatum apud ostium foris in biuio: & soluerunt eum.

5 Tunc quidam eorum qui illic adstabant, dixerunt eis, Quid facitis qui soluitis pullum?

6 Ipsi verò dixerunt eis prout mandarat Iesus: & *illi* dimiserunt eos.

Iohan.11.14.

7 ‖ Adduxerunt igitur pullum ad Iesum, & iniecerunt ei pallia sua, seditque super eum.

2 Exemplũ vltionis quæ hypocritas manet.

8 Multi verò pallia sua strauerũt per viam: alij autem frondes cædebant ex arboribus, & sternebant in viam.

9 Et qui præibant quiq; sequebatur, clamabant, dicentes, Hosanna, [b] benedictus qui venit in nomine Domini.

3 Christus reipsa ostẽdit se verè esse Regem illum ac Põtificem, ac proinde tẽpli diuini cultus vindicẽ.

10 [c] Benedictum regnũ patris nostri Dauid, quod venit in nomine Domini: Hosanna *ô qui es in cælis* altissimis.

Mat.21.20, luc.19.45.

11 ‖ Et ingressus est Hierosolymam Dominus, & in templum: quumque circumspexisset omnia, & [d] vespera iam hora esset, venit Bethaniã cum duodecim.

b Benè sit ei qui ad nos venit diuinitus, seu à Deo missus.

12 ‖ Et postero die quum exissent Bethania, esurijt.

Mat.21.19.

13 [2] Quumque procul vidisset ficum habentem folia, venit *visurus* videlicet, num inueniret aliquid in ea: & quum venisset ad eam, nihil inuenit nisi folia. non enim erat tempus ficuum.

c Fœlix ac prosperum. d Tempus vt spertinum.

14 Tunc [e] respondens Iesus dixit ficui, Ne amplius ex te in seculum quisquam fructum comedat. Et *hoc* audierunt discipuli eius.

e Hic manifesti apparet Hebraismus, nam alioqui nemo dicatur ficui respondere.

15 [3] Veniunt igitur Hierosolymam. Et ingressus Iesus in templum, cœpit eijcere eos qui vendebãt & emebant in templo, & mensas numulariorũ, & cathedras vendentium columbas subuertit.

Mat.21.12, luc.19.45, Iohan.2.14.

16 Nec sinebat vt quisquam deportaret [f] vas per templum.

17 Et docebat dicens eis, Nónne scriptum est ‖ Domum meam, domũ precationis [g] vocatũ iri ab omnibus Gẽtibus? ‖ vos autẽ eam fecistis speluncã latronũ.

Esa.56.7, Iere.7.11.

5 Ordinaria successionis obtẽtu iampridem oppugnatũ Euangelium.

18 Et *hoc* audierunt Scribæ & principes sacerdotum, & quærebant quomodo eum perderent. timebant enim eum, quia tota turba percellebatur super doctrina ipsius.

f Id est, instrumentũ vllum, profanũ videlicet, cuiusmodi plurima habebãt isti, quibus atrium templi cœperat esse pro foro. Mat.21.9.

19 Quum verò vespera esset, egressus est Iesus ex vrbe.

20 [4] ‖ Et manè [h] adambulantes ficui viderunt eam exaruisse radicitus.

g Palam erit & habebitur, Hebr.

21 Tunc recordatus Petrus dixit ei, Rabbi, ecce, ficus illa cui imprecatus es, exaruit.

h Iuxta ipsum ficum iter facientes, erat enim in via vt dicit Matt. Mat.7.7. luc.11.9.

22 Et respondens Iesus dixit eis, Habete [i] fidem Dei.

i Fides Dei, est qua Deo habetur.

23 Amen enim dico vobis, quicunq; dixerit monti huic, tollitor & proijcitor in mare: nec hæsitauerit in corde suo, sed crediderit futura quæ dicit, erit ei quicquid dixerit.

24 ‖ Propterea dico vobis, quæcunq; precantes petitis, credite [k] vos acceptu-ros: & erunt vobis.

Mat 6.14.

k Ad verbũ, quod accipiũ, tempus autem præsens quasi rem exhibet.

25 ‖ Et quum [l] adstiteritis precántes, remittite siquid habetis aduersus aliquẽ: vt & Pater ille vester qui in cælis *est*, remittat vobis offensas vestras.

l Id est, Cùm apparueritis coram altari. Mat.21.14, luc.20.1.

26 Nam si vos non remiseritis, nec Pater ille vester qui in cælis *est*, remittet offensas vestras.

27 ‖ [5] Tunc veniunt rursus Hierosolymæ: & quum ipse ambularet in templo, veniunt ad eum principes Sacerdotum, & Scribæ & seniores:

28 Et dicunt ei, Qua autoritate ista facis? & quis tibi dedit autoritatem istam vt hæc facias?

29 Iesus autem respondens dixit eis, Interrogabo vos & ego rem quandam. Respondete igitur mihi, & dicam vobis qua autoritate hæc faciam.

30 Baptisma Iohannis è cælo erat, an ex hominibus? respondete mihi.

31 Ratiocinabãtur autem apud se dicentes, Si dixerimus, E cælo: dicet, Quare ergo non credidistis ei?

6 Merces malę cõsciẽtiæ timere eos quibus timori esse licuit.

32 [6] Sed si dicamus, Ex hominibus: timemus populum. omnes enim sentiebãt de Iohanne, eum verè Prophetam fuisse.

33 Tunc respõdẽtes dicunt Iesu, Nescimus. Et Iesus respondẽs dicit eis, Nec ego dicã vobis qua autoritate ista faciã.

CAP. XII.

1 De vinea. 10 Christus lapù reprobatus à Iudæis. 13 De tributo dando Cæsari. 18 Saducæi negantes resurrectionem. 21 Primum mandatum. 31 Dilectio Dei & proximi præponitur sacrificijs. 36 Christus filius Dauidis. 38 Cauendum à Scribis & Pharisæis. 42 Vidua paupercula.

CAP. XII. *Mat. 21. 33, luc. 20. 9, esa. 5. 1, ierem. 2. 21.*

1 Dei vocatio nec locis nec personis nec temporibus certis est sine exceptione adstricta.

a Parabola apud Euãgelistas non tantùm collationem aut comparationẽ, sed etiã ænigmata & allegorias significat.

1 ET ‖ [1] cæpit per [a] parabolas dicere, Vineam plantauit quidam, & circumposuit sepem, & fodit lacum, & ædificauit turrim, & elocauit eam agricolis: ac peregrè profectus est.

2 Misitque seruum ad agricolas *suo* [b] tempore, vt ab agricolis acciperet ex fructu vineæ.

3 Illi verò captum eum cęciderunt, ac remiserunt inanem.

4 Et rursum misit ad eos aliũ seruũ, *& illi* huic quoque lapidato, caput vulnerarunt, & remiserunt dedecoratum.

5 Et rursum alium misit, & illum trucidarunt: multosque alios, hos quidem cædentes, illos verò trucidantes.

b Tempus quo colligi fructus solent.

6 Quum ergo vnum adhuc haberet filium suum dilectum, misit etiam illum vltimum ad eos, dicens, Reuerebuntur filium meum.

c Id est, Restitua, vide Mat. 21. 42.

7 Illi verò agricolæ dixerunt inter se, Iste est hæres: venite, trucidemus eũ, & nostra erit hæreditas.

d Affectabãt & mirificè cupiebant.

8 Et captum eum trucidarunt, & eiecerunt extra vineam.

e Verbo à venationibus sumpto vtitur Euangelista.

9 Quid ergo faciet dominus vineæ? Veniet, & perdet illos agricolas, & dabit vineam alijs.

Psal. 118. 22, esa. 28. 16, mat. 21. 42, act. 4. 11, rom. 9. 33, 1. pet. 2. 8.

10 Ne hanc quidẽ Scripturã legistis? ‖ Quem lapidem reprobauerunt ædificantes, is factus est caput anguli:

11 A Domino factum est [c] istud, & est mirabile in oculis nostris?

12 [d] Studebant igitur eum prehendere: sed timuerunt turbam. norant enim eum aduersus ipsos illam parabolam dixisse: itaque omisso eo abierunt.

2 Euãgeliũ Magistratus imperiũ cũ Dei cultu cõiungit.

Mat. 22. 15, luc. 20. 20.

13 ‖ [2] Et miserunt ad eum quosdam è Pharisæis & Herodianis, vt eum [e] caperent [f] sermone.

f Suo, vel Christi.

14 Illi verò, quum venissent, dicunt ei, Magister, scimus te veracem esse, neq; curare quenquam. non enim respicis in [g] personam hominum, sed in veritate [h] viam Dei docens: Licet censum Cæsari dare, an non: [i] demus, an non demus?

g Nonita externa iudicas, vt ea tenebras offundant veritati.

15 Ipse verò, quum sciret eorum hypocrisin, dixit eis, Quid me tẽtatis? proferte mihi denarium, vt videam.

h Qua ad Deum perducitur.

16 Illi verò protulerunt. Tunc dicit eis, Cuius est imago ista & inscriptio? Illi verò dixerunt ei, Cæsaris.

i Iteratainterrogatio cũ ptiosa. Rom. 13. 7.

17 Et respõdens Iesus dixit eis, ‖ Reddite quæ *sunt* Cæsaris, Cæsari: & quæ Dei *sunt*, Deo. Et admirati sunt super eo.

Mat. 22. 23, luc. 20. 27.

18 ‖ [3] Tunc veniunt ad eum Saducæi, qui dicunt non esse resurrectionem: & interrogarunt eum, dicentes,

3 Carnis resurrectio, aduersus Saducæorũ inscitiã & maxilitiam asseritur.

19 Magister, ‖ Moses scripsit nobis vt si cuius frater mortuus sit, ac reliquerit vxorem, [k] & filios nõ reliquerit, accipiat ipsius frater vxorem eius, & excitet semen fratri suo.

Deut. 25. 5.

k Vide Mat. 14.

20 Septem ergo fratres fuerunt: ac primus accepit vxorem, & moriens non reliquit semen.

21 Et secundus accepit eam, & mortuus est, & ne ipse quidem reliquit semẽ: & tertius itidem.

22 Et acceperunt eam septem illi, neque reliquerunt semen: vltima omnium mortua est & mulier.

23 In resurrectione ergo, quum resurrexerint, cuius eorum erit vxor? nam septem habuerunt eam vxorem.

24 Tunc respondens Iesus dixit eis, [l] Nónne propterea erratis quod nescia-tis Scripturas, neque potentiam Dei?

l Interrogatio, vim habẽs affirmatiuã.

25 Postquã enim à mortuis resurrexerint, neq; vxores ducunt, neq; nuptum dãtur: sed sunt vt Angeli qui in cęlis *sunt*.

26 De mortuis verò, quòd suscitandi sint, non legistis in libro Mosis quomodo in rubo loquutus sit ei Deus, dicẽs, ‖ Ego *sum* Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob?

Exod. 3. 6, mat. 22. 32.

27 Non est Deus mortuorũ, sed Deus viuentium: vos ergo multum erratis.

Mat. 22. 15.

4 Sacrificia siue externi cultꝰ nũquã placuerunt Deo, nisi præeuntibus necessarijs officijs.

28 ‖ [4] Et quum accessisset quidam è Scribis qui audierat eos disceptantes, & sciebat eum bene illis respondisse, interrogauit eum quod esset primum omniũ mandatum.

m Primarium ac præcipuũ. Deut. 6. 4.

29 [m] Iesus autem respondit ei, Primũ omnium mãdatorũ *est*, ‖ Audi Israel, Dominus Deus noster, Dominus vnus est:

30 Diliges igitur Dominum Deum tuum

tuum ex toto corde tuo,& ex tota anima tua, & ex tota [n] cogitatione tua, & ex totis viribus tuis.hoc *est* primum mandatũ.

31 Et secundum *illi* simile, hoc *est*, ‖ Diliges proximum tuum vt teipsum. maius istis aliud mandatum non est.

32 Tũc dixit ei Scriba ille, Bene, magister, in veritate dixisti. nam vnus est Deus,nec alius est præter eum:

33 Et diligere eum ex toto corde, & ex tota intelligentia, & ex tota anima, & ex totis viribus, ac diligere proximum vt seipsum,plus est quàm omnia [o] holocautomata & sacrificia.

34 Tum Iesus quum vidisset eum cordatè respondisse,dixit ei, Non longè es à regno Dei. Et nemo amplius audebat eum interrogare.

35 ‖ [s] Et respõdens Iesus dicebat, docens in templo,Quomodo dicunt Scribę Christum esse filium Dauid?

36 Nam ipse Dauid dixit [p] per Spiritũ sanctũ, ‖ Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dextram meã, vsquedũ posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

37 Ipse ergo Dauid dicit eum Dominum:vnde igitur filius eius est? Et multa turba audiebat eum libenter.

38 ‖ [6] *Ipse* autem dicebat eis [q] in doctrina sua, Cauete à Scribis, qui [r] volunt [t] stolati ambulare, & *amant* salutationes in foris.

39 Primosq; consessus in conuentibus,& primos accubitus in cœnis:

40 ‖ Qui deuorant domos viduarum, & [t] in speciem vtuntur longis precibus: [u] isti auferent grauius iudicium,

41 ‖ [7] Et quum sedisset Iesus ex aduerso gazophylacij, spectabat quomodo turbã mitteret [x] æs in gazophylacium. multi igitur diuites mittebant multa:

42 Et quũ venisset quædã vidua pauper,misit minuta duo,quod est quadrãs.

43 Tunc *ille* quum aduocasset discipulos suos,dixit eis,Amen dico vobis,vidua hæc pauper, plus misit quàm omnes qui miserunt in gazophylacium.

44 Nam omnes ex eo quod ipsis redundat miserunt:hæc verò è penuria sua misit omnia quæ habebat,totum *inquam*, victum suum.

Leuit.19.18, mat.22.39, rom.13.9, gal.5.14, iac.2.8.

5 Christus ex ipso Dauide, vnde ortus erat secũdũ carné,deitatem suã probat.

6 Nõ temerè pastorum nomen pro exẽplo sunt sequendi.

7 Officia secũdum Deũ præstita,non ex pretio externo,sed ex cordis affectu æstimantur.

Matt.22.42, luc.20.41.

n *Vide Mat. 22.37.*

Psal.110.1.

o *Sacrificiorũ genus quæ totа adolebantur.*

Mat.23.6, luc.11.43,& 20.45.

p *Ad verb. in Spiritu sancto. ist in hoc dicendi genere energia, quo significatur nõ tam Dauidẽ loquutum fuisse, quàm Spiritum sanctũ, qui quodammodo Dauidem ipsum possederit.*

Matt.23.14, luc.20.47. Luc.21.1.

q *Inter docendum.*

r *Amant, vt Mat.23.4. summo studio contendunt.*

s *Stola amictus est mulierũ ad talos demissus: sumitur autem in genere pro vestimẽto ad ornatum composito. hoc tamen loco videtur significari exterior illa vestis simbriata, cuius fit mentio Deut.22.12.*

t *Vide Matth.23.* u *In ipsos feretur sententia grauior.* x *Pecuniam ex quocunq; metallo, more scilicet Romanorum apud quos initio fuit assignatum.*

CAP. XIII.

1 De destructione vrbis Ierosolymæ. 9 Persecutiones propter Euangelium. 10 Euangelium prædicandum omnibus gentibus. 26 De aduentu Christi ad iudicium. 33 Vigilandũ & orandũ.

1 ET ‖ [1] quum egrederetur è templo, dixit ei quidam è discipulis eius, Magister, vide quales lapides, & qualia *ista sint* ædificia.

2 Tunc Iesus respondens dixit ei,Vides ista magna ædificia? ‖ non relinquetur lapis super lapidẽ qui nõ destruatur.

3 Et quum sederet in monte Olearum ex aduerso templi,interrogarunt eũ priuatim Petrus & Iacobus, & Iohannes & Andreas.

3 Dic nobis quando hæc erunt, & quod signum *erit* quando futurum est vt omnia hæc consumentur.

5 Iesus autem eis respondens cœpit dicere, ‖ Videte ne quis vos seducat.

6 Multi enim venient in [a] nomine meo, dicentes, Ego sum *Christus*: multosque seducent.

7 Quum autem audieritis bella & rumores bellorum,ne turbamini: oportet enim *ista* fieri,at nondum *erit* finis.

8 Surget enim gens in gentem, & regnum in regnum:eruntq; terræ motus singulis locis,& erunt fames ac turbæ.

9 Principia dolorum ista.sed cauete vos vobis ipsis: tradent enim vos in consessus & synagogas: cædemini, & coràm præsidib[9] ac Regibus sistemini mea causa,*vt hoc sit* [b] testimonio aduersus eos.

10 Et apud omnes gẽtes oportet primùm prædicari Euangelium.

11 ‖ Quum autem vos traditos duxerint, ne [c] antè soliciti estote quid dicturi sitis, [d] neque meditamini: sed quicquid datum fuerit vobis illo momento, id loquimini.non enim estis vos qui loquimini,sed Spiritus sanctus.

12 Tradet autem frater fratrem ad mortem, & pater filium: & insurgent liberi aduersus parentes, & eos curabunt morte mulctandos.

13 Et eritis exosi omnibus [e] propter nomen meum: sed qui perseuerauerit ad finem vsque,is seruabitur.

14 ‖ Quum autem videritis abominationem illam vastatricem, quæ dicta est à ‖ Daniele Propheta [f] positam vbi non oportet, (qui legit, animaduertat) tunc qui *fuerint* in Iudæa,fugiant in montes:

CAP. XIII. *Matth.24.1, luc.21.5. Luc.19.44.*

1 Prædicitur templi, vrbis, atque adeò totius gentis excidium,& Ecclesiæ iactatio: additur tamen cõsolatio multiplex: & tandem futura mundi consummatio describitur.

Eph.5.6, 2.thess.2.3.

a *In nomen meũ mutuabuntur.*

b *Vt vobis auditis, tantò magis conuincãtur,nec possint ignorantiam prætexere.*

Mat.10.19, luc.12.11,& 21.14.

c *Non prohibetur cogitatio, sed anxia illa solicitudo, qua à diffidẽtia proficiscitur, vide Mat.6.27.*

d *Artificiosa illa dicẽdi ratione,quid dicturi sitis.*

e *Propter me.*

Mat.24.15, luc.21.20. Dan.9.25.

f *Quum profanæ gẽtes ciuitatem Dei, ipsumq; templum non modo cõtaminabant suo ingressu sed etiam funditus euertent.*

15 Qui verò *fuerit* ſupra domum, ne deſcendat domum, nec ingrediatur vt quicquam ſumat è domo ſua.

16 Et qui fuerit in agro, ne reuertatur retrò vt ſumat pallium ſuum.

17 Væ autem ventrem ferentibus & lactantibus per illos dies.

18 Orate verò ne fiat fuga veſtra hyeme.

19 [g] Erunt enim dies illi *tales* oppreſſio qualis non fuit à principio rerum cõditarum, quas condidit Deus, vſque ad hoc tempus, nec erit.

20 Et niſi Dominus contraxiſſet dies illos, omnis caro periret: ſed propter electos quos elegit, contraxit dies illos.

21 ‖Ac tum ſi quis vobis dixerit, Ecce hic Chriſtus, vel, Ecce illic: ne credite,

22 Surgẽt enim pſeudochriſti & pſeudoprophetæ: & edent ſigna ac miracula ad ſeducendum, ſi fieri poſſit, etiam electos.

23 Vos autem cauete. Ecce, prædixi vobis omnia.

24 ‖Cæterùm per illos dies, poſt oppreſſionem illam ſol obſcurábitur, nec dabit luna ſplendorem ſuum.

25 Et ſtellæ cœli excident, & poteſtates quæ in cœlis *ſunt* concutientur.

26 Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus cum potẽtia multa & gloria.

27 *Ipſe* verò tunc mittet Angelos ſuos, & ſuos electos coget à quatuor ventis, ab extremo terræ vſque ad extremum cœli.

28 A ficu verò diſcite parabolam, Quum ramus eius iam tener fit, & germinat folia, noſtis propè eſſe æſtatem:

29 Ita & vos quum hæc videritis fieri, agnoſcite propè eſſe & ad fores *regnũ* Dei.

30 Amẽ dico vobis, nequaquam præterierit hæc ætas vſquedũ facta ſint hæc omnia.

31 Cœlum & terra præteribunt, ſermones autem mei nequaquam præteribunt.

32 [2] Sed de die illo ac [b] hora nemo ſcit, ne Angeli quidem qui in cœlo ſunt: nec ipſe filius, ſed *ſolus* Pater.

33 ‖Cauete, vigilate & orate: neſcitis enim quando tempus illud ſit futurũ.

34 *Nam Filius hominis ita eſt* vt quiſpiã qui peregrè agens relicta domo ſua, dataque ſeruis ſuis poteſtate, ac ſuo cuique opere, [i] ianitori mandauit vt vigilaret.

35 Vigilate igitur (neſcitis enim quãdo dominus domus veniet, veſpere, an media nocte, an in gallicinio, an manè)

36 Ne quum repẽtè venerit, inueniat vos dormientes,

37 Quæ autem dico vobis, omnibus dico vigilate.

g *Heb. cuius magna eſt emphaſis, ita enim ſignificatur fore, vt toto illo tempore calamitas calamitatem excipiat perinde ac ſi tempus ipſum ipſa eſſet miſeria: ſic Amos. 5. 20. dicit diem Domini fore tenebras. Mat. 24. 29, Luc. 21. 8. Ezech. 32. 7, eſa. 13. 10, Ioel. 2. 10. 13, & 3. 15.*

2 Non eſt curioſè vltimusille dies inquirẽdus, quem ſolus Pater nouit: ſed cauendum potius ne nos imparatos opprimat.

b *De illo puncto temporis.*

c *Mat. 24. 13.*

i *Atrienſis ſeruos, & ianitorem interpretatus ſeruorum multitudinem in primis habere conſueuerant vetteres.*

CAP. XIIII.

1 *Conſilium Sacerdotum cõtra Chriſtum.* 3 *Mulier vngens caput Chriſti vnguento.* 12 *Paſcha præparatio.* 22 *Inſtitutio Cœnæ.* 41 *Chriſti captiuitas.* 43 *Iudas oſculo prodit Chriſtũ.* 53 *Chriſtus coram Caiapha.* 66 *Petri negatio.*

1 ERat ‖ [1] autem Paſcha & azyma duobus pòſt diebus: & quærebant principes ſacerdotum & Scribæ, quomodo eum dolo prehenſum trucidarent.

2 Dicebant autem, Non [2] in feſto, ne tumultus ſit populi.

3 Quum autem *Ieſus* eſſet Bethaniæ, in domo Simonis Leproſi, accumbẽte eo venerat mulier habens alabaſtrum vnguenti nardi liquidæ multi pretij: & cõfracto alabaſtro, effuderat ei in caput.

4 [2] Quidam autem indignabantur apud ſeſe, & dicebant, Quorſum profuſio iſta vnguenti facta eſt?

5 Nam poterat hoc vendi amplius quàm [b] trecentis denarijs, & dari pauperibus. Et fremebant in eam.

6 Ieſus autem ait, Omittite eam: quid ei moleſtiam exhibetis? bonum opus operata eſt erga me.

7 [3] Semper enim pauperes habebitis vobiſcum, & quandocunque volueritis, poteſtis eis benefacere: me verò non ſemper habebitis.

8 [4] Hæc quod potuit fecit: [c] occupauit enim vngere meum corpus ad ſepulturam.

9 Amen dico vobis, vbicunque prędicatum fuerit Euangelium hoc in toto mundo, etiam id quod iſta fecerit, dicetur in memoriam ipſius.

10 ‖[5] Tunc Iudas Iſcarioles, vnus ex duodecim, venit ad principes Sacerdotum, vt eum ipſis proderet.

11 Illi verò *eo* audito gauiſi ſunt: & pollicit[i]

CAP. XIIII. *Mat. 26. 1, luc. 22. 1.*

1 Dei voluntate contra hominum conſilium accidit, vt Chriſtus caprus die Paſchæ ſolenni immolaretur, vt figurę reſponderet veritas ex omni parte.

2 Temeraria iudicia coram Deo irrita.

3 Chriſtus ſemel atque iterum in ſe vngi ſuſtinuit certam ob cauſam: vult autem in pauperibus quotidiè vngi.

4 Occulto ſpiritus inſtinctu mulier Chriſtũ vngens, proximam eius mortem ac ſepulturam omnibus ponit oculos. *Mat. 26. 10, luc 22. 4.*

5 Auaritia zelo charitatis tecta, prodendi ac crucifigendi Chriſti occaſio.

a *Vide Mat. 26. 5.* b *Quinquaginta tribus libris Francicis, vel ſex Anglicanis.* c *i. vnctionẽ corporis mei ad ſepulturã.*

polliciti ſunt ſe pecuniam ei daturos. Quærebat igitur quomodo oppottunè eum proderet.

12 ‖ [5] Ac primo die Azymorũ, [d] quando [e] paſcha [f] mactabant, dicunt ei diſcipuli ipſius, Vbi vis vt profecti paremus vt edas paſcha?

13 Tunc mittit duos è diſcipulis ſuis, & dicit eis, Abite in vrbem: & occurret vobis quidam portans amphoram aquæ: ſequimini eum.

14 Et quocunq; introierit, dicite patrifamiliâs, Magiſter dixit, Vbi eſt diuerſorium vbi paſcha cum diſcipulis meis edam?

15 Tunc ipſe vobis indicabit [g] cœnaculum magnum ſtratum, paratum: illic parate nobis *Paſcha.*

16 Abierunt igitur diſcipuli eius, veneruntque in ciuitatem, & inuenerunt *omnia* prout dixerat eis: & parauerunt paſcha.

17 Et quũ ſerum *diei* eſſet, venit cum duodecim.

18 ‖ [7] Quumque accubuiſſent, & ederent, ait Ieſus, Amen dico vobis, vnus ex vobis prodet me, qui edet mecum.

19 Ipſi verò cœperunt contriſtari, & ei dicere ſigillatim, Num ego? Et alius, Num ego?

20 Ipſe autem reſpondens dixit eis, Vnus ex duodecim, [h] qui *manum* intingit mecum in catinum *me prodet.*

21 Filius quidem hominis abit, prout ſcriptum eſt de eo: ſed væ homini illi per quem Filius hominis proditur: bonum erat [i] homini illi ſi natus non fuiſſet.

22 ‖ Et [k] edentibus ipſis, quum accepiſſet Ieſus panem, & benedixiſſet, fregit: deditque eis, & ait, Accipite, edite: hoc eſt corpus meum.

23 Et accepto poculo, quum gratias egiſſet, dedit eis: & biberunt ex eo omnes.

24 Et dixit eis, Hoc eſt ſanguis meus Noui illius teſtamenti, qui pro multis effunditur.

25 Amen dico vobis, non bibam amplius ex fructu vitis vſque ad diem illum quum ipſum bibam nouũ in regno Dei.

26 Et quum hymnum cecinissent, exierunt in montem Olearum.

27 [8] ‖ Tunc dicit eis Ieſus, Omnes offendemini in me nocte iſta. nam ſcriptũ eſt, ‖ Percutiam paſtorem, & diſpergẽtur oues. *Zach.13.7.*

28 ‖ Sed poſtquam ſurrexero, præibo vobis in Galilæam. *Infrà.16.7.*

29 [9] Petrus autem dixit ei, Etiamſi omnes offendantur, at non ego.

30 Tunc dicit ei Ieſus, Amen dico tibi, hodie nocte iſta, priuſquam bis gallus vocem miſerit, ter abnegabis me.

31 At ille [l] multò magis dicebat, Si me oportuerit commori tibi, haudquaquam te abnegabo. Itidem autem etiam omnes dicebant.

32 ‖ [10] Veniunt igitur in locum cuius nomen *eſt* Gethſemane, Tunc dicit diſcipulis ſuis, Sedete hic vſquedum precatus fuero.

33 Et aſſumit Petrum & Iacobum & Iohannem ſecum: cœpitque expaueſcere & grauiſſimè angi.

34 Et dixit eis, Vndiquaque triſtis eſt anima mea vſque ad mortem: manete hìc & vigilate.

35 Progreſſuſque paululum, procidit in terram: & orauit, vt, ſi poſſibile eſſet, abiret ab ipſo hora illa.

36 Dixitque, [m] Abba Pater, omnia poſſibilia ſunt tibi: transfer à me iſtud poculum. verùm non quid ego velim, ſed quid tu.

37 [11] Tunc venit & inuenit eos dormientes: dicitque Petro, Simon, dormis? non potuiſti vnam horam vigilare?

38 Vigilate & precamini, ne introeatis in tentationem. ſpiritus quidẽ promptus *eſt*, ſed caro infirma.

39 Et quum rurſus abijſſet, precatus eſt, & eundem ſermonem dixit:

40 Et reuerſus inuenit eos rurſum dormientes, (erant enim oculi eorum grauati) neque ſciebant quid ei reſponderent.

41 Et venit tertiò, dicitque eis, Dormite quod ſupereſt, & requieſcite: ſuffícit, venit hora: ecce, traditur Filius hominis in manus peccatorum.

42 Surgite, eamus: ecce, qui prodit me, appropinquauit.

43 ‖ [12] Et ſtatim adhuc eo loquente, adeſt Iudas, qui erat vnus è duodecim: & ex diaboli laqueo eximamur.

Mat.26.47, luc.22.7.

6 Chriſtus factus ſub Lege pro nobis, paſcha celebrat ex Legis præſcripto: & ſimul edito miraculo declarat ſeſe mox in carne paſſurum, nihilominus Deum eſſe.

7 Abrogatur typus legalis mox reipſa implendus, & in eius locũ ſubſtituũtur Antitypa noui fœderis, ad cõſummationem vſq; mundi duratura. Mat.26.20, luc.22.14, ioh.13.21.

8 Chriſtus prædicit ſe mox à ſuis deſerendum eos minimè tamẽ deſerturum. Mat.26.26, 1.cor.11.24.

d Quo die, numerum ad veſperã qua initium erat decimiquinti. Vide Mat.26 17.

e Metonymia, ſacramẽtis familiaribus, tanquam illum paſchalem.

f Mactare ſolebant. Ioh.18.28.

g Græca vox ſignificat contignationem altiorem, cuicunque vſui deſtinatam: quia verò ſolebant in ea parte domus cœnare, cœnaculum vocarunt.

h Qui mecum vaſcitur conſumit. Mat.26.23.

i Vide Mat.26.24.

k Vide Mat.

l Illa conduplicatio vehementem Petri aſſeuerationem magis exprimit.

m Fuit hæc conduplicatio recepta eo tempore cum idiomata permiſcerentur: Abba autem Syriacum eſt.

Zach.13.7.

Infrà.16.7.

9 Humanæ temeritatis & imbecillitatis triſtiſſimũ in præſtantiſſimo homine exemplũ proponitur. Mat.26.30, luc.22.39.

10 Chriſtus in carne pro nobis aſſumpta, horrificos illos maledictionis Dei terrores ſubiens calicem ex Patris manu accipit, quem mox ipſe iuſtus pro iniuſtis exhauriat.

11 Horrendum humanæ ſocordiæ exemplum in ipſis à Chriſto electis diſcipulis. Mat 26.47, luc.22.47, ioh.18.2.

12 Sicut homines Deum conditorem ſuũ deſertum ac proditum, ſcientes & volentes ſuæ laude ſpoliarũt ita Chriſtus volens pro iniuſtis ſatisfacturus à ſuis deſertus, proditione familiaris ſui capitur tanquã latro, vt pœna peccato reſpondeat, & nos verè proditores, deſertores ac ſacrilegi

13 Omnia pietatis prętextu licent in Christum grassantibus.

cum eo turba multa cum gladijs & fustibus, à principibus Sacerdotum & Scribis & Senioribus.

44 Dederat autem eis iste qui eum prodebat, cõmune signum, dicens, Quẽcunque oscul atus fuero, is est: comprehendite eum, & abducite [n] tutò.

45 Quum igitur venisset, statim accedit ad eum, dicitque ei, Rabbi, Rabbi: ac deosculatus est eum.

46 Illi verò iniecerunt in eum manus, & cœperunt eum.

47 [o] Quidam autem adstantium, exerto gladio percussit seruum Pontificis maximi, & abstulit eius auriculam.

48 Et respondens Iesus dixit eis, Vt aduersus latronem existis cum gladijs & fustibus, ad comprehendendum me?

49 Quotidie eram apud vos in templo docens, nec cepistis me. Sed *oportet* vt impleantur Scripturæ.

50 Tunc relicto eo [p] omnes fugerunt.

51 [13] Quidam autem iuuenis sequebatur eum, amictus [q] sindone super nudum *corpus*: & prehenderunt eum iuuenes.

52 Ipse verò derelicta sindone, nudus effugit ab illis.

53 ‖Tunc abduxerunt Iesum ad Pontificem maximum: & conuenerunt cum eo [r] omnes principes Sacerdotum & Seniores & Scribæ.

54 Petrus autem procul sequutus est eum intrò vsque in aulam Pontificis maximi: & erat considens cum ministris, & calefaciens *se* ad ignem.

55 ‖[14] Principes autem sacerdotum & totus concessus quærebant testimonium aduersus Iesum, vt eum morte mulctarent: nec inueniebant.

56 Nam multi falsum testimoniũ dicebant aduersus eum: sed non erant [t] paria ipsorum testimonia.

57 Tunc quidam surrexerunt, & falsa testati sunt aduersus eum, dicentes,

58 Nos audiuimus eum dicentem, ‖Ego destruam templum hoc quod est manibus factum, & triduo aliud absque manibus factum ædificabo.

59 Sed ne sic quidem par erat testimonium eorum.

60 Tum pontifex maximus quum assurrexisset in medium, interrogauit Iesum, dicens, Non respõdes quicquã? quid *illud est quod* isti aduersum te testificãtur?

61 Ipse verò silebat, & nihil respõdit. Rursum Pontifex maximus eum interrogauit, & dixit ei, Túne es ille Christus Filius *Dei* [s] benedicti?

62 Iesus autem dixit, Ego sum. ‖& videbitis Filiũ hominis sedentem ad dextram potentiæ *Dei*, & venientem cum nubibus cœli,

63 Pontifex maximus verò, diruptis vestibus suis, dixit, Quid adhuc nobis opus est testibus?

64 Audistis blasphemiam: quid vobis videtur? Illi verò omnes contra eum iudicarunt, ipsum teneri mortis pœna.

65 [15] Et cœperunt quidam conspuere in eum, & obtegere faciem eius, & colaphos ei infligere, & dicere ei, Vaticinare. [u] ministri verò bacillorũ ictibus eum cædebant.

66 [16] ‖Quum verò Petrus esset in aula inferius, venit quædam ex ancillis Pontificis maximi:

67 Et viso Petro qui *se* calefaciebat, intuita in eum, dixit, Et tu cum Nazareno Iesu eras,

68 Ipse verò negauit, dicens, Non noui, neque scio quid tu dicas. Et exiuit extra in [x] vestibulum: & gallus vocẽ misit.

69 ‖Tunc [y] ancilla quum rursus vidisset eum, cœpit dicere ijs qui adstabãt, Hic est *vnus* ex ipsis.

70 Ipse verò rursum negauit. Et rursus paulò post qui adstabant dixerunt Petro, Verè ex ipsis es: etenim Galilæus es, & loquutio tua similis est.

71 Ipse autem cœpit execrari & iurare, *dicens*, Non noui hominem istum quẽ dicitis.

72 ‖Tunc secundò gallus vocem misit, & recordatus est Petrus verborum quæ dixerat ei Iesus, Priusquam gallus vocem bis miserit, ter me abnegabis. Et quum se [z] proripuisset, fleuit.

15 Christus omne cõmeliarum genus nostro nomine sustinens, aternum decus in se ecclesiæ acquirit.

Mat.22.30.

16 Triste exemplum tum humanæ imbecillitatis tum diuinæ misericordiæ, spiritũ pœnitentiæ & fidei suis electis donãtis.

Mat.26.69, luc.22.55, ioh.18.25.

n Ita diligẽter vt elabi non possit.

o Petrus.

p Discipuli.

q Linteum quo amictus ille, audito nocturno tumultu, repente accurrerat, vt intelligatur qua licentia isti latrones fuerint grassati.

Mat.26.57, luc.22.54, ioh.18.24.

r Coactum fuit summum concilium quum accusaretur Christus vt blasphemus, & pseudopropheta: tertiũ enim crimen læsa maiestatis, confictũ fuit à Sacerdotibus, vt Pilatum ad eum damnandũ adigerent.

Mat.26.59. Ioh.2.19.

s Non congruebant.

t Dei, quitmi laudis genus est.

u Apparitores enim baculos gestabant.

x In locum aulæ proximũ.

Mat.27.71, luc.22.56, ioh.18.25.

y Ex diligentia Euangelistarum comparatione intelligitur Petrum aegrũ fuisse à multitudine, suggerentibus ancillis, imò apud Iesum, cum ejectur de secta abnegatum, sit mentis sui & non ancillæ.

Mat.27.57, ioh.13.38.

z Forte, sibi.

CAP. XV.

1 *De his quæ Christus sub Pilato præside passus est.* 11 *Barabas Christo præfertur.* 15 *Christus traditur à Pilato vt crucifigatur.* 17 *Spinis coronatur.* 19 *Conspuitur & irridetur.* 21 *Simon Cyrenæus portat crucem Christi.* 27 *Christus crucifigitur inter duos latrones.* 29 *Conuitijs afficitur.* 37 *Expirat.* 43 *Ioseph sepelit Christum.*

CAP. XV.

Mat.27.1, luc.22.66.

1 S‖[a] Tatim autem diluculo, consilio inito, summi Sacerdotes cum Senioribus & Scribis, ac toto consessu, vinctum

a Ad verbum, ipsam mane.

vinctum Iesum abduxerunt, [b] tradiderunt{que} Pilato.

2 [1] Tunc interrogauit eum Pilatus, *Tú*ne es ille rex Iudæorum? Ipse verò respondens, dixit ei, Tu dicis.

3 Et multùm accusabant eum principes sacerdotum.

4 ‖ Pilatus autem rursus interrogauit eum, dicens, Non respondes quicquam? Ecce, quàm multa aduersus te testificantur.

5 Iesus autem nihil amplius respondit, adeò vt miraretur Pilatus.

6 In festo autem [c] dimittebat eis vnum ex vinctis, quemcunque postulassent.

7 Erat verò quidam qui dicebatur Barabas, vinctus cum seditionis socijs, qui cædem per seditionem fecerant.

8 Et vociferans turba cœpit petere *vt faceret* prout semper ipsis fecerat.

9 Pilatus autem respondit eis, dicens, Vultis dimittam vobis Regem illum Iudæorum?

10 (Nouerat enim eum per inuidiam traditum fuisse à principibus Sacerdotum)

11 Principes verò Sacerdotum concitarunt turbam vt potius Barabam ipsis dimitteret.

12 Tunc Pilatus respondens, rursum dixit eis, Quid ergo vultis faciam isto quem dicitis Regem Iudæorum?

13 Ipsi verò rursum clamauerunt, Crucifige eum.

14 Pilatus autem dicebat eis, Nam quid mali fecit? Illi autem amplius clamauerunt, Crucifige eum.

15 Pilatus autem volens turbæ satisfacere, dimisit eis Barabam, & Iesum flagellatum tradidit vt crucifigeretur.

16 Milites verò abduxerunt eum intra aulam, id est prætorium, & conuocarunt totam cohortem.

17 [2] Et induerunt eum purpura, & circumposuerunt ei contextam coronam spineam.

18 Et cœperunt eum salutare, *dicentes*, Aue rex Iudæorum.

19 Et verberabant eius caput calamo, & inspuebant in eum, ac summissis genibus adorabant eum.

20 Quum autem illusissent ei, exuerunt eum purpura, & induerunt eum vestimentis ipsius: eduxeruntque vt crucifigerent eum.

21 [3] ‖ [d] Præterea angariarunt prætereuntem quendam Simonem Cyrenæum (venientem rure, patrem Alexandri & Rufi) vt portaret crucem eius.

22 ‖ [4] Duxeruntque eum in locum Golgatha, quod est, si interpreteris, Calui{æ} locus.

23 Et dederunt ei bibendum myrrhatum vinum: ipse verò non sumpsit.

24 ‖ [5] Quumque crucifixissent eum, partiti sunt vestimenta eius, iacta sorte super ea, quis quid tolleret.

25 Erat autem hora tertia, quando crucifixerunt eum.

26 Eratque inscriptio criminis ipsius inscripta *his verbis*, REX ILLE IVDAEORVM.

27 Crucifixerunt etiam cum eo duos latrones: vnum ad dextram, & alterum ad eius sinistram.

28 Et impleta est Scriptura quæ dicit, ‖ Et cum [e] sceleratis numeratus est.

29 Et qui præteribant, conuitiabantur ei, mouentes capita sua, ac dicentes, Vah, ‖ *Tu* qui destruis templum, & triduo ædificas.

30 Serua teipsum, & descende è cruce.

31 Similiter autem & principes sacerdotum illudentes dicebant alij ad alios cum Scribis, Alios seruauit, seipsum seruare non potest.

32 Christus ille rex Israel descendat nunc è cruce, vt videamus & credamus. Et qui crucifixi erant cum eo, probris afficiebant eum.

33 [6] Quum vero aduenisset hora sexta, tenebræ factæ sunt super [f] totam regionem vsque ad horam nonam.

34 [7] Et hora nona clamauit Iesus vo-

omnibus contumelijs afficitur, vt eius iustitia induti, & maledictione benedicti, & vna oblatione sanctificati, in cœlum vsque attollamur. 6 Ira Dei peccata nostra in Filio sponsore nostro vindicantis tenebrarũ horrore sancitur. 7 Christus cum Satana, cum peccatis, cum morte denique, horrenda illa maledictione, Dei armatis, potenter luctans, corpore pendens in cruce, summis doloribus oppresso, animo in inferorũ gurgitibus demerso, emergit tamen vociferans, & quanuis accepto à morte vulnere, ad tempus vita priuatus, summa & ima concutiens, velo templi fisso extortoque à suis carnificibus testimonio, victorem sese ac Dominum omnium mox declaratum iri, reliquis adhuc obstinatis & irridentibus hostibus denuntiat.

Mat.27.11, luc.23.26.
Mat.27.33, luc.23.33, ioh.19.23.
Mat.27.35, luc.23.33, ioh.19.23.
3 Impiorum rabiei nullus modus. Interea verò vel ipsa Christi sub crucis pondere laborantis imbecillitas arguũ ad sacrificium duci.
4 Christus extra terrenæ Ierusalẽ septa educitur in locum morticinijs pollutum, non in sese quidem, sed in nobis contaminatissimus, propter impositã ipsi nostra peccata: vt nos sanguine eius expiati, in cœleste sacrarium introducamur. *Esa.53.12. Ioh.2.19.*
5 Christus nudus in crucem attollitur, & tanquam sceleratorum sceleratissimus,

i Christus vinctus apud Iudicis terreni tribunal publicè non suorum (vt ex ipsius iudicis ore cõstitit) sed nostrorum omniũ peccatorum reus, ad crucem damnatur: vt nos nocentissimi à nostrorum peccatorum noxa liberati, coram Dei ipsius solio, in publico ipsorum quoque Angelorum consessu absoluamur.
2 Christus hominum peccata subiaturus, qui Dei ipsius solium vsurpare sunt conati, affectatiregni damnatus, sub falsa regni specie deridetur: vt nos contra verè futuri æterni reges, ex Dei ipsius manu coronam gloriæ accipiamus.
b Non licebat illũ capitali supplicio aliquem afficere, nam capitalium criminum ille erat conuictus, primum ab Herode Magno, postea à Romanis, anno 40. ante templi euersionẽ. ideò Pilato tradunt Iesũ. Mat.27.12, luc.23.3, ioh.18.3.
c i. dimittere solebat.

d Vide Matth. *e Ad verb. ex legibus. i. legis preuaricatoribus.*
f Ad verb. terram, terra autem nomine Hebræorum more Palestinam intelligit, itaque amplificatur prodigij nouitas, quod in plenilunio Paschatis, scilicet tempore, & sole reliquum orbem illustrante, atque adeo in ipso meridie, ille orbis angulus in quo tantum facinus patraretur, in densissimis tenebris delituerit.

Psal.21.1, mat.27.46.

ce magna,dicens,‖ Eloi, Eloi,lamma-sabachthani? quod est si quis interpretetur,Deus meus, Deus meus, cur me deseruisti?

35 Et quidam adstantium quum audissent,dicebant,Ecce,Eliam vocat.

Psal.68.22.

36 Cucurrit autem quidam, ‖ & impleta spongia aceto, & circumposita calamo,dedit ei potum,dicens,Sinite:videamus an veniat Elias ad detrahẽdũ eum.

37 Iesus autem emissa voce magna, expirauit.

38 Et aulæum templi fissum est in duas partes,à summo vsque ad imum.

39 Quum vidisset autem Centurio qui adstabat ipsi ex aduerso, eum ita emisso clamore expirasse, dixit, Verè,homo iste Filius erat Dei.

40 [8]Erant autem etiam mulieres procul spectantes: inter quas erat Maria Magdalene: & Maria Iacobi parui & Iose mater,& Salome:

Luc.8.2.

41 Quæ, etiam quum esset in Galilæa,‖ sequutæ fuerant eum, & ministrauerant ei,aliæque multæ quæ simul cum eo ascenderant Hierosolyma.

Mat.27.57, luc.23.50, ioh.19.38.

42 ‖ Quum autem serum *diei* iam esset, (quoniam erat parasceue, hoc est, [g] anteſabbathum.)

43 Veniens Ioseph *ortus* ex Arimathæa,[h] honestus senator, qui & ipse expectabat regnum Dei,[i] fidenti animo introijt ad Pilatum,& petijt corpus Iesu.

44 Pilatus autem miratus est si iam mortuus esset, & aduocato Centurione, interrogauit eum an iamdudum mortuus fuisset.

45 Et *re* cognita ex Centurione, donauit corpus ipsi Ioseph.

46 Is autem emit [k] sindonem, & detractum eum inuoluit sindone: deposuitque in monumento quod erat excisum è petra: & aduoluit saxum ad ostiũ monumenti.

Iohan.19.40.

47 Maria Magdalene verò & Maria Ioſe *mater*,spectabant vbi poneretur.

g Dies qua ſabbathum antegreditur.
h Plenus authoritatis,ex concilio Sanhedrim, vel forſan qui adſcitus eſſet in concilium à Pilato.
i Si quis expendat quod periculum vltrò ſubierit Ioſeph,quam fidenti fuerit animo intelliget.
k Linteum.

CAP. XVI.

1 De Christi resurrectione. 9 Christus apparet Maria Magdalena & alijs. 15 Mittit Apostolos pradicandum. 19 Ascensio Christi.

Luc.24.1, ioh.20.1.

1 ET ‖ quum exactum esset Sabbathum,Maria Magdalene, & Maria Iacobi *mater*,& Salome emerunt aromata,vt venientes vngerent eum.

2 Itaq; valdè manè, primo die hebdomadis veniunt ad monumentum exorto sole.

3 Dicebãtq; inter sese, Quis deuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti?

4 Et [a] intuitæ, conspiciunt lapidem esse deuolutũ: nam erat magnus valdè.

5 [1] ‖ Ingressæ igitur in [b] monumentũ,viderunt iuuenẽ sedentem ad dextrã, amictum stola candida: & expauerunt.

6 Ipse verò dixit eis, Ne expaueſcite: Iesum illum quæritis Nazarenum qui fuit crucifixus: resurrexit, non est hic. ecce locus vbi posuerunt eum.

7 Sed abite, dicite discipulis eius & Petro,*ipsum* præire vobis in Galilæam: illic eum videbitis,‖ prout dixit vobis.

8 Tunc abeuntes citò, fugerunt à monumento: tenebat enim eas tremor & stupor. neque cuiquam dicebant: timebant enim.

9 [2] Quum autem resurrexisset Iesus,manè,primo die hebdomadis ‖ apparuit primùm Mariæ Magdalenę,‖ ex qua ciecerat septem dæmonia.

10 Illa profecta annuntiauit ijs qui cum ipso fuerant, lugentibus ac flẽtibus.

11 Illi verò quũ audissent eum viuere & conspectũ fuisse ab ea,non crediderũt.

12 [3] Posteà autem ‖ duobus ex ipsis ambulantibus apparuit [c] alia forma, quũ rus proficiscerentur,

13 Et illi abierunt,& annuntiauerunt reliquis:*qui* ne illis quidem crediderunt.

14 ‖ [d] Postremò, vnà sedentibus ipsis vndecim exhibuit seſe,& exprobrauit incredulitatem eorum, & cordis duritiem: quòd ijs qui ipsum conspexerant excitatum non credidissent.

15 [4] Et dixit eis,‖ Profecti in mundũ vniuersum,prędicate Euangelium [e] omni creaturæ.

16 Qui crediderit & baptizatus fuerit,seruabitur: ‖ qui verò non crediderit,condemnabitur.

17 Signa autẽ eos qui crediderĭt, hęc subsequentur, ‖ Per nomen meũ dæmonia cijcient: ‖ linguis loquentur [f] nouis:

18 ‖ Serpentes tollent: & siquid lethale biberint, nequaquam nocebit eis, ‖ ægrotis manus imponent, & bene habebunt.

1 Angeli resurrectionis Domini testes. *Mat.28.2, ioh.20.12.*
2 Christus ipse Mariæ Magdalenæ apparet, discipulorum incredulitatem exprobrans.
3 Christus duobus alijs discipulis apparet,& tandem etiam ipsis vndecim Apostolis. *Sup.14.28, mat.26.32, Ioh.20.26.*
Luc.1.2.
4 Designatur Apostoli definito ipsorum munere,docendi videlicet quæ audierant,& sacramenta instituta administrandi: additа edendi miracula testate. *Luc.24.47, Luc.24.46, ioh.20.21.*

a Cum sepulchrum versus conuertissent oculos, Mat.28.1.
b In sepulchrum, in qua excisum erat sepulchrum.
c Luc.24.13, Ioh.21.1. Act.1.9.
Act.2.43, & 10.46. Act.2.3. Act.2.1.
d Narrasse videtur tempus seriem Euangelista, sed narrationis

distributionem, quam facit triplicem: prima complectitur quæ mulieribus apparuerit, secunda discipulis, tertia Apostolis, idea dicit Postremò. e Non Iudæo, nec in Iudæa tantum, sed omnibus hominibus & vbique, idq; omnes (scilicet) Apostoli. f Peregrinis, quas antea non nouerant.

Luc.24.51. 5 Christus in terris suo munere defunctus, in cælũ ascendit, inde Ecclesiam suã, Apostolica doctrina varijs signis confirmata, ad fines vsque seculorum gubernaturus.

19 ‖ [s] Dominus igitur postquam loquutus fuisset eis: sursum receptus est in cælum, & sedit ad dexteram Dei.

20 Illi verò egressi prædicarunt vbique, ‖ Domino vnà operante, & sermonem confirmante per signa [g] subsequentia. Heb.2.4.

g Sub. doctrinam, itaque doctrinã præire, miracula subsequi debent.

EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM.

CAPVT. I.

1 Præfatur Lucas. 5 Zacharias & Elizabet. 15 Iohannis qualis futurus. 20 Zacharias incredulus, mutus efficitur. 26 Angelus salutat Mariam, & annuntiat Christi natiuitatem. 39 Maria visitat Elizabet. 46 Canticum Maria. 68 Canticũ Zachariæ nuncia⁹ Christum promissum venisse. 76 Iohannu officium.

CAP. I.
1 Lucas huius historiæ testes oculatos laudat.
2 Iohãnes, alter Elias, futurus Christi apparitor, ex stirpe Aaronis, vtroque celebri & inculpato parente, præter ordinem naturæ, adhibito duplici miraculo cõcipitur, vt homines tempestiuè ad audiendum eius præconium, secundũ Prophetarũ prædictiones, excitentur.

QVONIAM [1] multi [a] aggressi sunt [b] cõponere narrationem earum rerum quarũ [c] plena fides nobis facta est,

2 Prout [d] tradiderunt nobis qui à principio spectatores ipsi & ministri fuerunt sermonis.

3 Visum est etiam mihi, omnia [e] altè *repetita* penitus [f] consequuto [g] ordine *eis* ad te scribere, [h] præstantissimè Theophile:

4 Vt [i] agnoscas earum rerum [k] veritatem quas auditione accepisti.

5 FVit [2] [l] diebus [m] Herodis illius regis Iudææ, Sacerdos quidam nomine Zacharias, ‖ ex [n] vice Abia: vxor verò ipsius *erat* ex filiabus Aaron, & nomen eius Elisabet.

6 Erant autem iusti ambo in [o] conspectu Dei, [p] incedentes in omnibus [q] mandatis & constitutionibus Domini [r] inculpatè.

7 Nec erat ipsis proles, eo quòd esset Elisabet sterilis, & ambo prouecti iam essent ætate.

8 Factum est autem quum is sacerdotio fungeretur in ordine vicis suæ ante Deum,

9 Secundum ritum functionis sacerdotalis, sortitus est *munus* suffimenti faciendi, postquam ingressus esset in [r] templum Domini.

10 ‖ Et tota multitudo populi foris precabatur tempore suffitus.

11 Visus autem est ei Angelus Domini, stans ad dextram altaris suffitus.

12 Et Zacharias *eo* viso turbatus est, & pauor incidit in eum.

13 Dixit autẽ ei Angelus, Ne timeas Zacharia. nam exaudita est deprecatio tua: vxorque tua Elisabet gignet tibi filium, & vocabis nomen eius Iohannem.

14 Et erit tibi gaudio & exultationi, multiq; super eius natiuitate gaudebunt.

15 Erit enim magnus [t] in conspectu Domini: & vinum [u] siceramque non bibet: & Spiritu sancto implebitur etiam ab vtero matris suæ:

16 ‖ Multosque filiorum Israel [x] conuertet ad Dominum Deum ipsorum.

17 Nam ipse præcedet in [y] conspectu eius, [z] cum spiritu & virtute Eliæ, vt

a Ad verb. in manus sumpserunt, (quasi dicat) idque non præstiterint, scripsit autem ante Matthæum & Marcum. b Id est, describere, vel ordinare. c Ad verb. plenè certiorati sumus, Plerophoria enim, est certissima animi persuasio. d Non fuit Lucas oculatus testis, itaque minimè is fuit cui cum Cleopa Dominus apparuit, nec à Paulo tantum, sed ab alijs etiam Apostolis edoctus fuit. e Longè altius Lucas exorsus est Euangelium quam alij. f Ad verb. diligenti attentione assequuto. g Id est, distinctè & distributè. h Id est, potentissimè: fuit ergo Theophilus vir primaria nobilitatis aut præcipuo dignitatis loco. i Pleniorem cognitionem habeas eorum, quæ antea vtcunque cognouerat. k Ad verb. non labasi tentem firmitatem. l Heb. id est, temporibus, quo exprimitur quàm breuis sit & caduca regum potestas. m Herodis, scilicet magni. n Ex classe: distributi enim fuerunt in classes posteri Aaronis, 2. Paral. 24. 1.

o Vera iustitia nota, scilicet qua Dei iudicio probatur. p Id est, viuẽtes, Heb. est enim vita nostra instar viæ in qua nobis pergendum quousque ad metam perueneriamus. q In merali & ceremonialis lege. Exod. 30. 7, Leuit. 16. 17. r Quos nemo iure culpare potuisset. Hoc autẽ loco describuntur fructus, non autem causa iustificationis, quæ fides est, eaq; sola. s Populus in atrio cum esset, foris autẽ dicatur fuisse, ingressus autem templum Zacharias, ab atrio, distingue hoc loco templũ necesse est. Malach. 4. 5, matth. 11. 14.

t Heb. quo significatur quadam singularis præstantia, sic de Nemsed Gene. 9. 10. dicitur robustissimus venator coram Domino. u Quicquid mebriare potest. x Faciet vt multi resipiscentes sẽ conuertant ad Dominum, à quo defecerant. y Velut solent qui regis antegrediuntur, quos vbi videas, sentiũ nõ procul abesse regem. z Metonymice, pro dono Spiritus, 1. causa, pro effectu.

conuertat [a] corda patrum in filios, & rebelles ad [b] prudentiam iustorum: vt paret Domino populum instructum.

18 Tũc dixit Zacharias Angelo, Quo *argumento* istud noscam? ego enim sum senex, & vxor mea prouecta est ætate.

19 Et respondens Angelus dixit ei, Ego sum Gabriel qui [c] adsto in conspectu Dei: missusq; sum vt te alloquar: & hæc tibi læta nuntiem.

20 Et ecce, silebis, nec loqui poteris *ad eum* vsque diem quo hæc fiant: eo quòd non credidisti sermonibus meis, qui implebuntur tempore suo.

21 Erat autem populus expectãs Zachariam: & mirabantur quòd is tardaret in templo.

22 *Ille* verò egressus non poterat eis loqui: & cognouerunt eum visionem vidisse in templo. Nam ipse innuebat eis: permansitque mutus.

23 Et factum est, vt impleti sunt dies ministerij ipsius, abijt domum suam.

24 Post illos autem dies concepit Elisabet vxor eius: & occultauit se mensibus quinque, dicens,

25 Nempè ita mihi fecit Dominus diebus quibus *me* intuitus est, *vt* auferret probrum illud meum inter homines.

26 [3] Mense autem sexto, missus est Angelus Gabriel à Deo in vrbem Galilææ, cui nomen Nazareth:

27 ‖ Ad virginem [d] desponsam [l] viro cui nomẽ erat Ioseph, ex [e] domo Dauid: nomen autem virginis *erat* Maria.

28 Ingressus igitur Angelus ad eam, dixit [f] Aue [g] gratis dilecta: Dominus tecum *est*: [h] benedicta tu inter mulieres.

29 Illa verò quum *eum* vidisset, [i] perturbata est super eius sermone: & cogitabat qualis esset salutatio ista.

30 Tunc dixit ei Angelus, Ne time Maria: [k] es enim in gratia apud Deum.

31 ‖ Et ecce, concipies in vtero, & paries filium: ‖ & vocabis nomen eius IESVM.

32 Hic erit magnus, & Filius Altissimi [l] vocabitur: dabitque ei Dominus Deus sedem Dauid patris ipsius:

33 ‖ Regnabitq; super domum Iacob in æternum, & regni eius non erit finis.

34 Dixit autem Maria ad Angelum, [m] Quomodo erit istud, quandoquidem virum non sum [n] cognitura?

35 Et respondens Angelus dixit ei, Spiritus sanctus [o] superueniet in te, & virtus Altissimi inumbrabit te: propterea *id* etiam quod nascetur ex te [p] sanctum, [q] vocabitur Filius Dei.

36 Et ecce, Elisabet [r] cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua: & [s] hic mensis est sextus ipsi quæ vocabatur sterilis.

37 Quia apud Deum non erit impossibile vllum [t] verbum.

38 Dixit autem Maria, Ecce ancilla Domini: fiat mihi secundum verbum tuum. Et abijt ab ea Angelus.

39 [4] Quum autem surrexisset Maria per eos dies, profecta est in [u] montana *regionem* cum festinatione in [x] vrbem Iuda:

40 Et ingressa est domum Zachariæ, & salutauit Elisabet.

41 Et factum est vt audiuit Elisabet salutationem Mariæ, [y] salijt fœtus in vtero eius: & repleta est Spiritu sancto Elisabet:

42 Exclamauitque voce magna, & dixit, Benedicta tu inter mulieres, quia [z] benedictus fructus vteri tui.

43 Et vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini mei ad me?

44 Ecce enim, vt peruenit vox salutationis tuæ ad aures meas, salijt fœtus exultans in vtero meo.

45 Et beata quæ credidit: nam perficientur ea quæ dicta sunt ei [a] à Domino.

46 [5] Tunc ait Maria, [b] Magnificat anima mea Dominum,

47 Et exultat spiritus meus super Deo seruatore meo:

3 Angelus nascituro Domino inseruiens, ad virginẽ Mariam mittitur, in qua Filius Altissimi Dauidi promissus, virtute Spiritus sancti concipitur.

a Synecdochices fore dicit, vt tollat omnis generis inimicitias, vnde solẽt sequi in vita maxima perturbationes.

b Prudentia, & bonitas, duæ sunt causæ, quibus maximè adduci possint, vt patres reuereantur.

c Id est, qui appareo, Hebrai enim ministros principum, adstare dicunt, id est, paratos esse ad capessenda principũ imperia.

Matth. 1. 18.

d Id est, sponsione promissam.

e Idem dicẽdũ est de Maria, alioquin nõ esset Christus filius Dauid.

f 1. Gaude. Esa. 7. 14. Infrà, 2. 21. math. 1. 21. Dan. 7. 14. 27. mich. 4. 7.

g Ad verbũ, redde posset gratia & fauoris plena, subijcitur autem exegeticè, quæ sanè sit ille fauor, Dominus est tecum.

h Scilicet à Deo.

i Re tam insolenti commota.

k Ad verbum, inuenisti, Hebrai enim inuenire gratiam eos dicunt, qui sunt in gratia.

l Id est, declarabitur, cùm enim Filius esset ab æterno, suo tempore manifestatus est in carne.

4 Elisabet Iohannẽ & Maria Christum in vtero gestãtes, sancto Spiritu afflatæ, mutuò sibi gratulantur.

5 Christus afflictorum Redemptor, superborum vltor, Patribus promissus, reipsa tandem exhibitus.

m Rei magnitudo cogit, vt sciscitetur Virgo, non quod diffidentia moueatur, imo cum tantum de modo concipiendi responsi sit, certiora credidisse.

n Hebr. Quo honesto vocabulo cum viro congressionem significat: sensus autem est, qui fiet istud, nam cum ea sim qua futura sit Christi mater, sana intelligo, id futurum esse debere sine congressu virili: dicta etenim erat Virgo sancta, & virgini nascituros Messiam.

o Id efficiet sua vi Spiritus sanctus vt gignat.

p Purum & ab omni labe immune; nam qui erat sublaturus peccatum, peccati expers esse debuit.

q Declarabitur, vel manifestabitur.

r Etiamsi Elisabeta ex tribu esset Leui, cognata tamen Mariæ esse potuit, nam cum eaerent vt filia nuberent viris suarum tribuum, ne scilicet tribuum distributiones confunderentur, non impediebant quin ex aliis tribubus Leuitæ vxores ducerent: Leuitis enim nulla portio assignata fuit, in terra diuisione.

s Id est, Sextum iam agit mensem ex quo concepit.

t Id est, Quicquid Dominus dixerit.

u Qua exposita erat ad meridiem Hierosolymorum.

x Id est, Hebron, quæ olim Cariatharbe dicta fuit, qua vna fuit ex vrbibus quæ fuerunt concessa Leuitis in tribu Iuda, & qua in montibus Iuda fuisse traditur. Ios. 14. & 21. 9.

y Fuit hic motus extraordinarius.

z Benedictus es Christus humanæ naturæ respectu.

a Id est, (quod barbari dicunt) ex parte Dei.

b Alte & magnificè prædicat.

48 Quia

48 Quia [c] respexit [d] humilem ancillam suã, ecce enim, ex hoc *tempore* beatam me prædicabunt omnes [e] ætates:

49 Quia [f] magnificè mecum egit potens ille, cuius sanctum *est* nomen:

50 Et cuius misericordia in [g] omnes ætates *parata est* [h] timentibus ipsum.

51 ‖ Forte facinus fecit [i] brachio suo: ‖ [k] dissipauit superbos [l] cogitatione cordis ipsorum.

52 Detraxit [m] potentes è thronis, & extulit [n] humiles.

53 ‖ [o] Famelicos impleuit bonis, & diuites ablegauit inanes.

54 ‖ [p] Suscepit Israel [q] puerum suum, vt memor esset misericordiæ.

55 (‖ Prout [r] loquutus est patribus nostris, *nimirum* Abrahamo, & [s] semini eius) in æternum.

56 Mãsit autem Maria cum illa quasi menses tres: & *posteà* reuertit domum suam.

57 [t] Elisabetæ verò impletũ est tempus pariendi: & peperit filium.

58 Et audierunt accolæ & cognati eius, Dominum magnifica misericordia sua vsum esse erga eam: ‖ & ei gratulabantur.

59 Et factum est, die octauo venerũt vt circunciderunt puerulum: & vocabant eum ex nomine patris ipsius, Zachariam.

60 Sed respõdens mater eius ait, Nequaquam: sed vocabitur Iohannes.

61 Et dixerunt ad eam, Nemo est in cognatione tua qui vocetur isto nomine.

62 [t] Innuebant enim patri eius [u] quid vellet eum vocari.

63 Isque postulatis tabellis scripsit, dicens, ‖ Iohannes est nomen eius. Et mirati sunt omnes.

64 [x] Apertum est autem os eius illicò, & lingua eius loquebatur, benedicens Deo.

65 Ortus est igitur timor omnibus accolis eorum: & in tota montana regione Iudææ [y] diuulgata sunt omnia verba ista.

66 Et omnes qui audierunt, [z] reposuerunt *ea* in corde suo dicentes, Quisnam puerulus hic erit? [b] Manus autem Domini erat cum eo.

67 Et [7] Zacharias pater eius repletus est Spiritu sancto: prophetauitq;, dicens,

68 ‖ [c] Benedictus Dominus Deus Israel, quòd [d] inuiserit & [e] redemerit populum suum,

69 ‖ Et [f] erexerit cornu salutis nobis in domo Dauid pueri sui:

70 ‖ Prout loquutus est per os sanctorum, qui à [g] seculo fuerunt, Prophetarum suorum.

71 *Fore vt nos* seruaret ex inimicis nostris, & è manu omnium qui oderũt nos.

72 Vt vteretur misericordia erga patres nostros, [h] ac memor esset Testamẽti sui sancti.

73 Et ‖ iusiurãdi quod iurauit Abrahamo patri nostro, *nimirum se* daturũ nobis:

74 Vt sine metu, è manu inimicorum nostrorum liberati, seruiremus ipsi,

75 ‖ Cum sanctitate & iustitia in [i] ipsius conspectu, cunctos dies vitæ nostræ.

76 Tu verò [k] puerule, Propheta Altissimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini, vt pares vias eius.

77 Et [l] des cognitionem salutis populo eius, per [m] remissionem peccatorum ipsorum:

78 Propter [n] viscera misericordiæ Dei nostri, quib9 inuisit nos ‖ [o] germẽ ex alto:

79 Vt appareat ijs qui in tenebris & [p] vmbra mortis positi sunt, ad dirigendos pedes nostros in [q] viam pacis.

80 Ipse autem puerulus crescebat & corroborabatur Spiritu: fuitque in desertis ad eum vsque diem quo se ostenderet apud Israelem.

---

a Iohannis natiuitas nouis miraculis illustratur.

c Gratuito amore est cõplexus. Esa.51.9. Psal.33.10, esa.29.15. 1.Reg.2.6, psal.34.11. Esa.30.18, & 41.8, & 54.5, iere.31.3.20. Gen.17.19, & 21.15, psal.132.11.

d Ad verb. humilitatem, id est, abiectã meam conditionem, nũ ergo prædicat sua merita Virgo, sed gratiam Dei.

e Vide Mat. 11.16. Suprà.14.

f Ad verb. Magnifica, seu ingentia facinora.

g Ad verb. ætates ætatũ, id est, in perpetuũ, vel ad posteros vsque in mille seculã.

h Tibi ac religiosè viuentibus, Heb.

i Pleonasmus, Hebraïs familiaris, sumitur autem brachium pro robore. Supra,13.

k Quasi palea à vẽto dissipatur.

l Id est, Dissipauit eos & cogitationes ipsorum, vel per cogitationes ipsorum, vt malũ consiliũ fuerit consultori pessimum.

m Opibus aut potestate insignes. n Abiectos & viles, tales autem sunt re vera pauperes spiritu: i. qui sibi coram Deo nihil tribuũt. o Qui ad extremam redacti sunt inopiam. p Prostratum, manu suo subleuauit. q Seruum suũ. r Id est, Pollicitus est. s Posteritati.

t Signis & nutibus petebant. u Id est, Quo nomine. x Refertus est illis vsus vocis. y Ad verb. sermonibus omniũ celebrata.

z Quicquid dictum aut factum fuerat.

7 Iohannes vixdum natus, autoritate Spiritus sancti, muneri suo initiatur.

Infrà 2.30, matth.1.22. Psal.132.17. Psal.132.18, iere.23.6, & 30.10.

a *Diligenter & attentè cõsiderarunt, & velut infixerunt animo.*

b *Id est, præsens Dei fauor, & singularis quædam virtus in eo apparebat. Gen.22.16, iere.31.33, heb.6.13.17. 1.Pet.1.15.*

c *Omnis laude dignissimus.*

d *Quod ipse se memorẽ reipsa declarauit populi fuit, adeò quidẽ vt ipse è cælo descenderit, vt præsens eos inuiseret, & redimeret. Suprà, 17, Zach.3.8, & 6.12, malach 4.2.*

e *Persoluto lytro, id est, nostro redemptionis pretio.*

f *Cornu Hebraïs, robur significat, metaphora à cornupetis ducta: erigere autem robur Israelu, est cùm vires Israelis collapsa videbantur esse, regnum tamen Israelíticum prostratis aduersarijs asserere.*

g *A mundo condito.*

h *Vt reipsa ostenderet se memorẽ esse.*

i *Deo approbatore, sup.6.*

k *Id est, quantumuis hodie tantillus sis.*

l *Id est, aditum patefacias.*

m *Remissio peccatorum est, modus quo nos Deus seruat, Rom.4.7.*

n *Propter intimam, & ipsis visceribus hærentem misericordiam.*

o *Alludit ad locos Iere.23.5. & Zach.3.8. & 6.12. dicitur autem germen ex alto, id est, diuinitus ad nos missum, non sicut alta sunt germina quæ è terra germinant.*

p *Vide Mat.4.16.*

q *Id est, In eam viam qua ad veram felicitatem deducit.*

CAP. II.

1 Censetur tota terra à Cæsare Augusto. 7 Nascitur Christus. 13 Canticũ Angelorũ. 21 Christus circũciditur. 22 Puerpera Maria purgatio. 28 Simeon suscipit Christum. 29 Canticum Simeonis. 36 Anna prophetissa. 40 Puer Christus. 46 Iesus cum doctoribus disputat.

CAP. II.

1 Filius Dei, forma serui accepta exinanitus, in stabulo pauper nascitur. Idem tamen per Augustũ regem huius mundi maximũ (quãuis nihil tale cogitantem) sibi cunas præparat in Bethlehem, vt Prophetę prædixerãt. *Iohan 7 4°.*

2 Pueruli in præsepi iacentis deitatem & officium Angeli ipsi pastoribus declarant, neglecto potentũ fastu.

a Id est, Vt describeretur omnium ciuitatũ capitibus, intelligeretur, quæ cuiusque regionu, vrbiu, familiæ, domus facultates essent.

b Quam late pateret imperium Romanum.

c In qua natus & educatus fuerat Dauid.

d Foris & sub dio pernoctantes.

e Ad verb. custodientes custodias, nox enim quatuor custodijs, i. vigilijs diuidebatur.

f Repẽtè venit, cum nullatenus illi sperarent.

g Lætus vobis adsum nũcius ingentis gaudij. *h Copiæ Angelorum, quibus tanquam militibus circumsepta est Dei maiestas.* *i Propensa erga homines Dei voluntas, bona, infinita, & gratuita.* *k Ad verb. verbum istud, id est, istud totum negotium de quo audiuimus.*

1 FActum r est autem diebus illis, prodijt edictum à Cæsare Augusto, vt a describeretur b tota terra.

2 (Hæc descriptio prima, facta est præside Syriæ Cyrenio)

3 Ibant igitur omnes vt describerentur, in suam quisque vrbem.

4 Ascendit autem etiam Ioseph à Galilæa, ex vrbe Nazareth, in Iudæam, ‖ in c vrbem Dauid quæ vocatur Bethlehem (propterea quòd esset ex domo & familia Dauid.)

5 Vt describeretur cũ Maria despõsa sibi vxore, quæ erat prægnans.

6 Factum est autẽ quum essent illic, completi sunt dies quibus ipsa pareret.

7 Peperit igitur filium suum primogenitum, & fascijs eum inuoluit, reclinauitq; eum in præsepi: eo quòd non erat eis locus in diuersorio.

8 2 Erant autem pastores in eadem regione, d excubantes, & e agentes vigilias noctis super gregem suum:

9 Et ecce, Angelus Domini f superuenit ipsis & gloria Domini circumfulsit eos: & timuerunt timore magno.

10 Tunc dixit eis Angelus, Ne timete: ecce enim g euangelizo vobis gaudium magnum, quod erit toti populo:

11 *Nempè* natũ esse vobis hodiè Seruatorem (qui est Christus Dominus) in vrbe Dauid.

12 Hoc autem vobis signum *erit*, Inuenietis infantem fascijs inuolutum, iacentem in præsepi.

13 Et repentè adfuit cũ Angelo multitudo h exercituum, cœlestium, laudantium Deum, & dicentium,

14 Gloria in *cælis* altissimis Deo, & in terra pax, in homines i beneuolentia.

15 Et factum est, vt discesserũt ab eis Angeli in cælum, tum pastores illi dixerunt alij ad alios, Eamus sanè Bethlehem vsque, & videamus k factum istud quod Dominus notum fecit nobis.

16 Venerunt igitur festinantes, & inuenerunt Mariam & Ioseph, & infantem iacentem in præsepi.

17 Quum vidissent autem, diuulgauerunt id quod dictum fuerat ipsis de puerulo illo.

18 Et omnes qui audierunt, mirati sunt ea quæ ipsis dicta fuerant à pastoribus.

19 Maria verò ista omnia conseruabat, l conferens *ea* in corde suo.

20 Reuersi sunt autem pastores, glorificantes & laudantes Deum super omnibus quæ audierant & viderant, prout ipsis dictum fuerat.

21 3 ‖ Et quũ aduenissent dies octauus vt circuncliderent puerulum, ‖ tunc vocatum est nomen eius, IESVS, quod vocatum fuerat ab Angelo priusquam ipse in vtero conciperetur.

22 4 Et quum impleti fuissent dies m purgationis Mariæ ‖ secundum legem Mosis, adduxerunt eum Hierosolymam, vt sisterent eum Domino,

23 (Prout scriptum est in Lege Domini, ‖ Omnis masculus n primogenitus, sanctus Domino o erit)

24 Et vt darent oblationem, ‖ secundum *id* quod p dictum est in Lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum.

25 5 Et ecce, quidam erat in Hierusalem cui nomen Simeon: *erátque* homo iste iustus ac q religiosus, expectans consolationem Israel: & r Spiritus sanctus erat super eum.

26 Fueratque ipsi f diuinitus nuntiatum à Spiritu sancto, *ipsum* non t visurum mortem priusquam vidisset Christum illum Domini.

27 Is igitur venit impulsore Spiritu in templum. & quum introduceret puerulum Iesum u parentes, vt eius causa facerent quod ex Lege consueuerant.

28 Tunc ipse accepit eum in vlnas suas, & benedixit Deo, ac dixit,

29 Nunc x dimittis seruum tuum Domine, y secundum verbum tuum, in pace.

30 Quia z viderunt oculi mei a salutem tuam.

n Ad verb. adaperiens matricem, id est, qui primus nascebatur. *o Ad verbum, vocabitur.* *p Id est, Quod mandatum erat.* *q Attentè & cautè circumspiciens.* *r Id est, Ornatus erat donis spiritus. Metonymia.* *s Vide Matth. 2. 12. accidit, scilicet Simeoni, dum diligenter plenitudinem temporum scrutatur, quod Danielis, Dan. 9. 2.* *t Heb. id est, non sensurum mortem.* *u Ioseph & Maria, loquitur autem ex vulgi opinione.* *x Potes Ioseph & Maria, loquitur autem ex vulgi opinione.* *y Secundum id quod mihi es pollicitus.* *z Id est, quod ipse oculis vidi, antea enim animo videbat, vt de Abrahamo dicitur, Vidit diem meum & gauisus est.* *a Ad verbum, Idque salus continetur.*

3 Christus Ecclesiæ caput, sub Lege factus, vt nos (quod & ipsum Iesu nomẽ indicat) à maledictione Legis liberaret, circumcisus, obsignat in sui ipsius carne, Patrum circumcisionem. *Gen. 17. 11. Leuit. 12. 3.*

Supra, 1. 31. matth. 1. 21. iohan. 7. 22. Leuit. 12. 6. Exod. 13. 12. num. 8. 16. Leuit. 12. 6.

4 Christus cui imposita erant omnia nostra peccata, Deo secundum Legẽ oblatus, & Mariã & nos omnes in sese purificat.

5 Simeon publicè in templo, Messiæ aduentũ, Israelis magna ex parte reiectionem & Gentium vocationem surdis prædicit.

l Diligenter secum omnia ista expendẽs. *m Scilicet vt legem implerent, aliquin impura non reddita erat Virgo.*

31 Quam

31 Quam paraſti [b] in oculis omnium populorum:

32 Lumen [c] patefaciendum Gẽtibus, & gloriam populi tui Iſrael.

33 Pater autem & mater eius mirabantur ſuper ijs quæ dicebantur de eo.

34 Et benedixit eis Simeon, dixitq́ue Mariæ matri eius, ‖ Ecce [d] poſitus eſt iſte in [e] caſum & reſurrectionem multorũ in Iſrael, & in [f] ſignum cui contradicatur:

35 (Quin & tuam ipſius animã [g] trajiciet gladius) vt detegantur ex multis cordibus cogitationes.

36 [6] Erat etiam *quædam* Anna prophetiſſa, filia Phanuel, ex tribu Aſer: hæc proceſſerat in multam ætatem, poſtquam vixiſſet cum viro annis ſeptem à virginitate ſua.

37 Et *quum eſſet* vidua quaſi annorum octoginta quatuor, non abſcedebat à tẽplo, ieiunijs ac deprecationibus ſeruiens *Deo* noctem ac diem:

38 Hęc igitur eo ipſo momento [h] quũ ſuperueniſſet, viciſſim confitebatur Domino, & loquebatur de eo omnibus qui expectabãt redemptionẽ in Hieruſalem.

39 At *illi* vt perfecerunt omnia ſecũdum Legem Domini, reuerſi ſunt in Galilæam, in vrbem ſuam Nazareth.

40 Puerulus autem creſcebat, & corroborabatur Spiritu, [i] implebaturq́ue ſapientia: & Dei gratia ipſi inerat.

41 [7] Ibant verò parentes eius quotãnis Hieroſolymam, ‖ in feſto paſchæ.

42 Quum igitur factus eſſet annorum duodecim, aſcenderunt ipſi Hieroſolymã ſecundum ritum feſti.

43 Peractisq́ue *eius* diebus, quum reuerteretur illi, remãſit puer Ieſus in Hieruſalem: quod neſciuit Ioſeph, nec mater eius.

44 Exiſtimantes autem eum eſſe in comitatu, ierũt viam *vnius* diei: & requirebãt eum inter cognatos, & inter notos.

45 Et quum eum non inueniſſent, reuerſi ſunt in Hieruſalem, quærentes eum:

46 Et factum eſt, triduo pòſt inuenerunt eum in templo, ſedentem in medio magiſtrorum, & audientem eos, & eos interrogantem.

47 Obſtupeſcebant autem omnes qui eum audiebant, ſuper intelligentia & reſponſis eius.

48 Et eo viſo fuerunt attoniti: & dixit ei mater eius, Fili, cur ita feciſti nobis? ecce, pater tuus & ego cruciati quærebamus te.

49 [8] Tunc dixit ad eos, Quid eſt quòd quærebatis me? *an* neſciebatis quòd in ijs quæ Patris mei ſunt, oportet me eſſe?

50 At ipſi non intellexerunt verba quæ ipſis loquutus erat.

51 [9] Deſcendit autem cum eis, veniteq́ue Nazareth: & erat eis ſubiectus. Et mater eius conſeruabat omnia hæc in corde ſuo.

52 Ieſus autem proficiebat ſapiẽtia & ſtatura ac gratia apud Deũ & homines.

CAP. III.

4 Iohannes hortatur ad reſipiſcentiam. 15 Teſtimonium ipſius de Chriſto. 20 Herodes illum in carcerem includit. 21 Chriſtus baptizatur. 23 Catalogus Maiorum Chriſti.

1 ANno [1] verò decimoquinto imperij Tiberij Cæſaris, Pontio Pilato præſide Iudææ, & tetrarcha Galilææ Herode, Philippo autem ipſius fratre tetrarcha Iturææ & Trachonitidis regionis, & Lyſania Abilenes tetrarcha,

2 ‖ Sub Pontificibus maximis [a] Anna & Caiapha, factum eſt verbum Domini ad Iohãnem Zachariæ filium, in deſerto.

3 ‖ Venit igitur in omnem regionem circumiacẽtem Iordani, prædicans [b] Baptiſmum reſipiſcentiæ in remiſſionem peccatorum.

4 Vt eſt ſcriptum in libro ſermonum Eſaiæ Prophetæ, dicentis, ‖ Vox clamãtis in deſerto, Parate viam Domini, cõplanate ſemitas eius.

5 Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis deprimetur: & quæ curua ſunt, fient *via* recta, & aſperæ viæ *fient* planæ.

6 Videbitq́; omnis [c] caro [d] ſalutẽ Dei.

7 Dicebat igitur turbæ venienti vt baptizaretur ab ipſo, ‖ Progenies viperarum quis præmonſtrauit vobis vt futuram iram effugeretis?

8 Ferte igitur fructus dignos ijs qui reſipuerint, & ne cœperitis dicere apud voſipſos, Patrẽ habemus Abraham. Dico enim vobis, poſſe Deum etiam ex lapidibus iſtis excitare liberos Abrahamo.

9 Iam verò ſecuris etiam ad radicẽ arborum poſita eſt: omnis igitur arbor non edens fructum bonum, exciditur, & in ignem abijcitur.

10 Tunc interrogauit eum turba, dicens, Quid igitur faciemus?

---

6 Additur Simeoni altera teſtis, & quidẽ omni exceptione maior, omnes ad excipiẽdum exhibitum Meſſiam inuitans. *Eſa. 8. 14, rom. 9. 33. 1 pet. 2. 8.*

b Ad verb. Ante faciem, tanquam ſignum aliquod edito loco poſitum, quo cõuertãtur omnium oculi.

c Quod Gẽtibus illuceſcat.

d Pro ſcopo eſt deſtinatus & conſtitutus a Deo.

e Caſum reproborum ſua peruerſitati culpa, reſurrectionẽ electorũ quibus datur vt credant.

f Id eſt, Scopum, quem omnes certatim figere cõtendant. Deut 28. 1.

g Id eſt, Saluſſimis vulnerabit doloribus.

h Id eſt, Vna cum Simeone.

i Vt illa Diuina ſeſe pro ætatis progreſſu in homine Chriſto exereret.

7 Extraordinario facto, Scribæ & Phariſæi ad audiendã tuo tempore Chriſti ſapiẽtiam excitãtur.

8 Minimè quidem negligẽda, ſed tamen Dei gloriæ ſecũdũ vocationem noſtrã poſtponẽda ſunt quæcũque hominibus officia debemus.

9 Chriſtus, verus homo, per omnia nobis ſimilis factus, excepto peccato.

CAP. III. *Act. 4. 6. Matth. 3. 2, mar. 1. 1.*

1 Iohannes tempore à Prophetis prodiens, iacit exhibiti Euãgelij fundamẽta vera Legis obſeruatione, & gratuita in Chriſto pone ipſum aduentãte miſericordia propoſita, addito etiã baptiſmo, efficaci tum regenerationis, tum remiſſionis peccatorum ſymbolo. *Eſa 40. 3, ioh. 1. 23. Matth 3. 7.*

a Hic vocatur a Ioſepho Ananus

b Vide Mat. 3.

c Omnis caro, pro omni homine.

d Vide ſupr. 2. 30.

11 Respondens autem dixit eis, ‖ Qui habet duas tunicas, impertiat non habēti: & qui habet escas, similiter faciat.

12 Venerunt autem & publicani vt baptizarentur: & dixerunt ei, Magister, quid faciemus?

13 Ipse verò dixit eis, Nihil amplius quàm quòd [e] constitutum est vobis, exigite.

14 Interrogauerūt autem eum etiam milites, dicentes, Et nos quid faciemus? & dixit eis, Neminem concutite, neque calumniamini: & contenti estote [f] stipendijs vestris.

15 [2] Expectante autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Iohāne, númnam ipse esset Christus ille,

16 Respondit Iohannes, dicens omnibus, ‖ [g] Ego quidem baptizo vos aqua: sed venit qui validior me est, cuius non sum dignus qui soluam solearum corrigiam: ipse vos baptizabit Spiritu sancto & igni.

17 [3] Cuius ventilabrū in manu ipsius, & perpurgabit aream suam: cogetq; triticum in horreum suum, paleam autem exuret igni inextinguibili.

18 Multa igitur etiam alia exhortans euangelizabat populo.

19 [4] ‖ Herodes autē tetrarcha quum argueretur ab eo de Herodiade vxore Philippi fratris eius, deq; omnibus sceleribus quæ ipse fecerat:

20 Adiecit & hoc supra omnia, quod includit Iohannem in carcere.

21 ‖ [5] Factum est autem quum baptizaretur omnis populus, & Iesus baptizatus esset, & precaretur, vt apertum sit cœlum:

22 Ac descenderit Spiritus sanctus corporea specie tanquam columba, supra eum: & vox de cœlo extiterit, dicens, Tu es Filius ille meus dilectus in te acquiesco.

23 [6] Ipse autem Iesus incipiebat esse quasi annorum triginta, filius (vt existimabatur) Ioseph, qui fuit *filius* Heli,

24 Qui fuit Matthat, qui fuit Leui, qui fuit Melchi, qui fuit Iāna, qui fuit Ioseph,

25 Qui fuit Mathathiæ, qui fuit Amos, qui fuit Naum, qui fuit Esli, qui fuit Naggæ,

26 Qui fuit Maath, qui fuit Matthathiæ, qui fuit Semi, qui fuit Ioseph, qui fuit Iuda,

27 Qui fuit Ioanna, qui fuit Rhesa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri,

28 Qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosam, qui fuit Elmodā, qui fuit Er,

29 Qui fuit Iose, qui fuit Eliezer, qui fuit Iorim, qui fuit Matthat, qui fuit Leui,

30 Qui fuit Simeon, qui fuit Iuda, qui fuit Ioseph, qui fuit Ionan, qui fuit Eliacim,

31 Qui fuit Melea, qui fuit Mainan, qui fuit Mattatha, qui fuit Nathan, qui fuit Dauid.

32 Qui fuit Iesse, qui fuit Obed, qui fuit Boos, qui fuit Salmon, qui fuit Naasson,

33 Qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Esron, qui fuit Phares, qui fuit Iudæ,

34 Qui fuit Iacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abraham, qui fuit Thara, qui fuit Nachor,

35 Qui fuit Saruch, qui fuit Ragau, qui fuit Phalec, qui fuit Heber, qui fuit Sale,

36 Qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem, qui fuit Noe, qui fuit Lamech,

37 Qui fuit Mathusala, qui fuit Henoch, qui fuit Iared, qui fuit Mahalaleel, qui fuit Cainan,

38 Qui fuit Henos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit [h] Dei.

CAP. IIII.

1 *De tentatione & ieiunio Christi.* 16 *Docet in Nazaret magna omnium admiratione.* 24 *Propheta in patria docens contemnitur.* 33 *Demoniacus sanatur.* 38 *Socrus Petri sanatur.* 40 *Sanātur & infirmi.* 41 *Et dæmones confitentur Christum.*

CAP. IIII.

1 IEsus ‖ [1] autem plenus Spiritu sancto, reuertit à Iordane, & actus est ab *eodem* Spiritu in desertum.

2 Dies quadraginta, tentante *eum* diabolo. Neque comedit quicquam per illos dies: sed ijs exactis postea esurijt.

3 [2] Tūc dixit ei diabolus, Si Filius es

Iac.3.15, 1.ioh.3.17.

2 Vt ritè & cum fructu sacramenta percipiamus, neque in signis hærendum, neque in eo qui signa administrat, sed ad Christum sacramentorum autorem, & rei ipsius per sacramenta adumbratę exhibitorem, assurgēdum est.

Mat.3.11, mar.1.8, ioh.1.26, act.1.5, & 8.4, & 11.16, & 19.4.

3 Euangelium est mūdi totius cribrum.

4 Iohannis præconium morte ipsius sanciri oportuit.

Mat.14.3, mar.6.17.

Mat.3.13, mar.1.9, ioh.1.32.

5 Baptismus noster in capite Ecclesię sanctificatur, simulq; ipsius Patris voce, Christus æternus Rex noster, sacerdos & Propheta declaratur.

6 Christi secundum carnem genus ad Adamum & inde ad Deū vsq; deducitur, vt eum esse cōstet quē vnum Deus Abrahamo & Dauidi promissum, ab æterno Ecclesiæ suæ ex omni hominum genere colligendæ destinauit.

e Quæ summa est exigenda pecunia vectigalis. f Ad verb. opsōnijs vestris, nam cibaria militibus dabantur cum pauxillo pecunia. g Vide Mat.3.11.

h Videlicet filius non genitus, sed factus: Nam ea ratione aliquando si Patrem Deum nuncupat, Deut.32.6.

1 Christus in desertum quasi extra mundum abreptus, post quadraginta dierum ieiunium, Satana ter superato, velut è cœlo victor repentè prodiēs munus suū aggreditur. 2 Christus primùm ad diffidēdū de Deo, deinde ad opū & bonorū studiū, tertiò deniq; ad vanam de se cōfidentiā à Satana solicitatus, ter eū Dei verbo vincit.

Dei,

Dei,dic isti lapidi,vt fiat panis.

4 Et respondit ei Iesus,dicens, Scriptum est, ‖ non pane solo victurum hominem,sed omni verbo Dei.

5 Tunc quum subduxisset eum diabolus in montem sublimem, ostendit ei omnia regna terræ [a] puncto temporis.

6 Et ait ei diabolus, Tibi dabo [b] potestatem hanc vniuersam, & gloriam illorum *regnorum*.nam mihi [c] tradita est,& cuicunque voluero, do eam.

7 Itaque si tu adoraueris me, erunt tua [d] omnia.

8 Respondens autem Iesus,dixit ei, Abscede à me Satana: Scriptum est enim, ‖ Adorabis Dominum Deum tuum: & ei soli seruies.

9 [e] Tum duxit eum in Hierusalem, & eum statuit supra pinnas templi: & dixit ei, Si Filius Dei es, iace teipsum hinc deorsum.

10 Scriptum est enim, ‖ Angelis suis mandabit de te, vt custodiant te.

11 Et in manus tollent te, nequando offendas ad lapidem pedem tuum.

12 Respondens autem Iesus dixit ei, Dictum est, ‖ Non tentabis Dominum Deum tuum.

13 Et finita omni tẽtatione, diabolus abscessit ab eo ad tempus.

14 Reuersus est autẽ Iesus cum virtute Spiritus in Galilæam: & fama de eo exijt in totam circumiacentem regionem.

15 Et ipse docebat in synagogis eorũ, omnibus ipsum glorificantibus.

16 ‖ [3] Venit igitur Nazareth vbi fuerat nutritus: & intrauit, vt consueuerat, die Sabbathi, in synagogam: & surrexit vt legeret.

17 Tunc datus est ei liber Esaiæ prophetæ: quumque [f] explicuisset librum, inuenit locum *in* quo scriptum erat,

18 ‖ Spiritus Domini super me, propterea quòd vnxit me: vt euangelizem pauperibus misit me, vt sanem contritos corde, vt prædicem captiuis dimissionẽ, & cæcis [g] visus recuperationem, & confractos emittam in libertatem:

19 Vt prædicem annum Domini acceptum.

20 Et complicatum librum quũ reddidisset ministro, sedit: & omnium in synagoga oculi erant intenti in eum.

21 Cœpit autem eis dicere, Hodiè impleta est hæc Scriptura [h] audientibus vobis.

22 [4] Et omnes [i] testimonium ei dabãt, ac [k] mirabantur super sermonibus *plenis* [l] gratia, qui procedebant ex ore ipsius, dicebantque, Nónne iste est filius Ioseph?

23 Et dixit ad eos, Omninò dicetis mihi hoc prouerbium, Medice, cura teipsum: quæcunque audiuimus facta fuisse in Capernaum,fac etiam hîc in patria tua.

24 Dixit autem, Amen dico vobis, ‖ nemo Propheta acceptus est in patria sua.

25 Sed in veritate dico vobis, ‖ multæ viduæ erant diebus Eliæ in Israel, quando clausum est cœlum ad annos tres & sex menses, *adeò* vt fuerit fames magna per totam [m] regionem.

26 Sed ad nullam illarum missus est Elias nisi Sareptam *vrbem* [n] Sidoniæ, ad mulierem viduam.

27 ‖ Et multi leprosi erant in Israel [o] sub Elisæo propheta, sed nemo eorum purgatus est nisi Naaman Syrus.

28 [5] Tum repleti sunt omnes excandescentia in synagoga,hæc audientes.

29 Et quum [p] surrexissent, eiecerunt eum extra vrbem, & duxerunt eum vsq; ad [q] supercilium mõtis super quem vrbs ipsorum erat ædificata, vt præcipitarent eum,

30 Ipse verò quum transisset per medium eorum,profectus est.

31 Et descẽdit in Capernaum vrbem Galilææ, ‖ ibique docebat eos sabbathis.

32 ‖ Et percellebantur super doctrina eius. erat enim sermo ipsius cum autoritate.

33 ‖ Erat autem in synagoga quidam habens [r] spiritum dæmoniacum impurum,qui exclamauit voce magna,

34 [6] Dicens, Ah, quid nobis tecum Iesu Nazarene? venisti vt perderes nos? noui te quis sis, *nimirum* Sãctus ille Dei.

Deut.8.3, mat.4.4.

3 Christus quis sit, & quorsum venerit, ex Esaia propheta palàm suis demonstrat.

a Momento temporis: metaphora ducta à Scribarum puncto.

b Metonymiæ potestatis nomine, regna ipsa intelligit. Deut.6.16, & 10.20.

c Verè quidẽ illud,nã princeps est mũdi, at precario, nõ autem absolutè: itaque multi colligit, fidare ea cui velit. Psal.91.12. Deut.6.16.

d Ex edito hoc, cui subiecta erat amplissima regio, situs omnium regionũ ei commonstrabat.

e In totum hunc locum. vide Mat.4.

f Erant enim eo tempore libri teretes baculo circumuoluti. Mat.13.54, mar.6.2, infr.4.43.

Esa.61.1.

g Ad verb. ruidentiam (barbarè tamen) dicere pgit.

4 Familiaritas contẽptum etiam Christi gignit, qui propterea à desertis suis sæpe ad extraneos migrat.

5 Mundus quo asperius reprehenditur, eo apertius furit:sed piorum vita non est impiorum libidini sine exceptione exposita. *Iob.4.44. 1.Reg.17.9, Iac.5.17. 2.Reg.5.14.*

6 Christus non tantùm homines, quantumuis stupidos,sed ipsa etiã dæmonia, volint, nolint, percellit.

h Ad ver.in auribus vestris.

i i. Approbabant communi consensu ac voce de quibus ipse disserebat: testari enim hoc loco, & multis alijs similibus, significat aliquid publica professione comprobare. Mat.4.23, mar.1.21. Mat.7.29, mar.1.22. Mar.1.39.

k Huic Scripturarum collationi intererant non solum doctores,sed & plebs: præterea vernaculo vtebantur sermone. aliequin non admirata fuisset multitudo. eundem ordinem instituit in Ecclesia Corinthiaca Paulus,1.Cor.14.

l Vasilla diuina qua in Christi verbis totóque habitu inerat, quaque homines mirifice ad se alliceret, Psal.45.3, Diffusa est gratia in labijs tuis.

m Ad ver.in terram.i.Israelitica, Vide Mar.15.33.

n i.Quæ erat in Sidoniorum agro.

o Quo tempore Elisæus functus est munere Propheta.

p Dimisso conuentu, vel egressi è synagoga.

q Metaphoricos, pro parte montis editiore.

r Ad ver. spiritu dæmonij impuri,i. dæmonem impurum.

35 Et obiurgauit eum Iesus, dicens, Obmutesce, & exi ab eo. Tunc dæmonium, abiecto illo in medium, exijt ab eo, nihilque ei nocuit.

36 Et obortus est pauor in omnibus. & colloquebantur alij cum alijs, dicētes, Quid hoc rei est, quòd cum autoritate ac potestate imperat impuris spiritibus, & exeunt?

37 Et peruenit rumor de eo in omnē locum circumiacentis regionis.

38 [7] || Quum surrexisset autem Iesus è synagoga, introiuit domum Simonis: socrus verò Simonis detinebatur febri magna: & rogauerunt eum pro illa.

39 Tunc *ipse* [f] adstans supra eam, obiurgauit febrim: & *febris* eam dimisit. *illa* verò quum illicò surrexisset, ministrauit eis.

40 Occidente autem sole, omnes qui habebant ægrotantes morbis varijs, ducebant ipsos ad eum: ille verò vnicuique ipsorum impositis manibus, sanauit eos.

41 [8] || Exibant autem etiam dæmonia ex multis, clamantia ac dicentia, Tu es Christus ille Filius Dei. [t] Sed *ipse* obiurgans, non sinebat ea loqui, quòd scirent ipsum esse Christum.

42 [9] [u] Orto autem die egressus profectus est in desertum locum: & turba quærebat eum, veneruntque vsque ad ipsum: & retinebant eum ne ab ipsis discederet.

43 Ille verò dixit eis, Certè etiam alijs vrbibus oportet me euangelizare regnum Dei: nam ad hoc missus sum.

44 Et prædicabat in synagogis Galilææ.

7 Christus, sanandis solo verbo corporis morbis, confirmat se Deū esse omnipotentem, salutis hominū causa missum. *Mat.8.14, mar.1.30.*

8 Satā perpetuus veritatis hostis, ne tum quidem audiēdus quū veritatem dicit. *Mar.1.34.*

9 Nulla ne veli quidem specie debemus in vocationis nostræ cursu retardari.

f Gestus Christi ad leuis fulcrum inclinatu vt febricitantem alleuaret.

t Vide Mar. 1.34.

u Id est, cùm prima luce, cæq; adnensente.

CAP. V.

1 Christus docet è nauigio. 6 De captura piscium. 12 Leprosus. 16 In deserto orat Christus. 18 Paralyticus. 27 Leui publicanus. 34 Ieiunia & afflictiones Apostolorum post ascensionē. 36 37 38 Vetustis vtribus & vestibus discipuli debiles & minus robusti comparantur.

CAP. V. *Mat.4.18, mar.1.16.*

1 Christus quatuor à se citos discipulos admonet Apostolicæ functionis tandem illis cōmittendæ.

1 FActum || [1] est autem, quum turba [a] immineret ei, audiendi verbi Dei causa, ipse stabat apud stagnū Genezaret:

2 Viditque duo nauigia quæ ad stagnum erant: piscatores verò quum ex ijs descendissent, abluebant retia.

3 Ingressus autem in vnum istorum nauigiorum, quod erat Simonis, rogauit eum vt à terra [b] prouecheret paululum: quumque concedisset, docebat turbam ex nauigio.

4 Vt cessauit autem loqui, dixit ad Simonem, Prouehito in altum, & demittite retia vestra ad capturam.

5 Tum respondens Simon ait ei, [c] Magister, quum per totam noctem nos [d] fatigauerimus, nihil cepimus: tamen [e] ex tuo iussu demittam rete.

6 Et quum hoc fecissent, concluserunt piscium multitudinem magnam. dirumpebatur autem rete eorum.

7 Et inuenerunt socijs qui *erant* in altero nauigio vt venirent, & ipsis opitularentur. Venerunt igitur & impleuerunt ambas naues, ita vt mergerentur.

8 Quum autem *hæc* vidisset Simon Petrus, accidit ad genua Iesu, dicens, Discede à me. Nam homo peccator sum, Domine.

9 Pauor enim [f] occuparat eum & omnes qui cum eo *erant*, super captura piscium quam comprehenderant.

10 Similiter autem & Iacobum & Iohānem filios Zebedæi, qui erant socij Simoni. Tunc ait ad Simonem Iesus, Ne metue: ab hoc *tempore* homines viuos capies.

11 *Illi* autem quum subduxissent in terram nauigia, relictis omnibus, sequuti sunt eum.

12 [2] || Et factum est, quū esset in quadam vrbe, tum ecce *adfuit* quidam plenus lepra: ac viso Iesu procidens in facie, rogauit eum, dicens, Domine, si velis, potes me purgare.

13 *Iesus* autem extensa manu tetigit eum, dicens, Volo, purgator. Et statim lepra abijt ab eo.

14 Ipse verò præcepit ei vt nulli *hoc* diceret: sed vade, *inquit*, ostende teipsum sacerdoti, & offer pro purgatione tui, || prout præcepit Moses, *vt hoc sit* eis testimonio.

15 [3] Dimanabāt autem eo magis sermones de eo: & conueniebat turba multa vt audirent, & per eum sanarentur à morbis suis.

16 Ipse autem secedēs erat in desertis, & precabatur.

17 Et factum est quodam die, quum ipse doceret, essentque Pharisæi sedentes ac Legis doctores, qui venerant ex omnibus vicis Galilææ & Iudææ & *ex* Hierusalem

2 Christus leproto sui attactu mūdato, & ad sacerdotes remisso, testatur se eū esse quo per fidē apprehenso, nos omnes secūdum Legem immundi, testimonio ipsius Dei, mundi ac puri pronuntiemur.

3 Christus maiusc doctrina quàm miraculis inclarescere, ideoque ab ijs discedit qui ipsum vt corporum medicum, non vt salutis autorem quærunt.

a Cum quidsin illum incumberet prā visendi, & audiendi studio, qua res fecit vt è nauigio doceret.

b In altum.

c Epistates, id est qui reliquis cui præsit, alij Euangelistæ retinuerunt nomen Rabbi. Mat.8.2, mar.1.40.

d Vide Mat. 6.28.

e Ad verb. in verbo tuo, i. iuxta id quod præcepit.

f Vndique conclusam tenebat.

Leuit.14.4.

Hierusalem: & [g] potentia Domini adesset *ei* ad sanandum [h] illos:

18 [4] ‖ Tunc ecce *adfuerunt* quidam ferentes in lecto hominem qui erat [i] paralyticus: & studebant eum inferre, & ponere in ipsius conspectu.

19 [k] Et quum non inuenissent qua parte eum inferrent, propter turbam, ascenderunt supra domum, & per tegulas demiserunt eum cum lectulo in medium, ante Iesum.

20 Qui fide eorum [l] visa, dixit, Heus tu, remissa sunt tibi peccata tua.

21 Tunc cœperunt ratiocinari Scribæ & Pharisæi, dicentes, Quis est iste qui loquitur blasphemias? Quis potest remittere peccata nisi solus Deus?

22 Iesus autem quum [m] nosset eorum ratiocinationes, respondens dixit eis, Quid ratiocinamini in cordibus vestris?

23 Vtrum est facilius, dicere, Remissa sunt tibi peccata: an dicere, Surge & ambula?

24 Vt autem sciatis Filium hominis præditum esse autoritate in terra remittendi peccata, (ait paralytico) Tibi dico, surge, & sublato lectulo tuo, proficiscere domum tuam.

25 *Is* autem illicò quum surrexisset in conspectu eorum, sublato eo in quo iacuerat, abijt domum suam, glorificans Deum.

26 Et stupor cepit omnes, & glorificabant Deum: & repleti sunt timore, dicentes, Certè vidimus inopinata hodie.

27 ‖ [5] Post hæc verò exijt, & conspexit publicanum nomine Leui, sedentem ad telonium, & dixit ei, Sequere me.

28 Et *ille* relictis omnibus surrexit, & sequutus est eum.

29 Et fecit ei Leui epulum magnum domi suæ: eratq; turba multa publicanorum, & aliorum qui cum ipsis accumbebant.

30 Qui autem ex ijs erant Scribæ & Pharisæi, murmurabant aduersus discipulos eius, dicentes, Quare cum publicanis & peccatoribus editis & bibitis?

31 Et respondens Iesus dixit eis, Non opus est ijs qui sani sunt, medico: sed ijs qui malè affecti sunt.

32 ‖ Non veni vt vocarem iustos, sed peccatores ad resipiscentiam.

33 [6] ‖ Ipsi verò dixerunt ei, Quare discipuli Iohannis ieiunant crebrò, & deprecationes faciunt, similiter & discipuli Pharisæorum: tui verò edunt & bibunt?

34 [7] Ipse autem dixit eis, Num potestis facere vt filij thalami, quo *tempore* cũ ipsis est sponsus, ieiunent?

35 Aderunt autem dies quum tolletur ab eis sponsus, tunc ieiunabant illis diebus.

36 Dicebat autem eis etiam per parabolam, Nemo panniculum noui vestimenti immittit in vestimentum vetus: alioqui & illud nouum findit *vetus*, & veteri non conuenit panniculus *sumptus* ex nouo.

37 Et nemo inijcit vinum nouum in vtres veteres: alioqui disrumpet vinum nouum vtres, & ipsum effundetur, & vtres peribunt.

38 Sed vinum nouum in vtres recentes inijciendum est: & vtraque conseruantur.

39 Et nemo qui biberit vetus, statim vult nouum: dicit enim, Vetus [n] vtilius est.

[n] *Salubrius.*

CAP. VI.

1 Discipuli spicas vellunt Sabbatho. 6 Debebent manum aridam. 13 Electio Apostolorum. 20 De beatitudinibus & maledictionibus. 27 Inimici diligendi. 46 Quo fructu verbum Dei sit audiendum.

1 FActum ‖ [1] est verò vt sabbatho [2] altero primo pertransiret per sata. Vellebant autem eius discipuli spicas, edebantque, [b] confricantes manibus.

2 Quidam autem Pharisæorum dixerunt eis, Cur facitis quod non licet facere sabbathis?

3 Tunc respondens Iesus dixit eis, ‖ Ne hoc quidem legistis quod fecit Dauid quum esuiret ipse & qui cum eo erant?

4 Quomodo introierit domum Dei, & panes propositionis sumpserit, ederitque, ac dederit etiam ijs qui secum *erant*: quos *panes* non licet edere ‖ nisi solis sacerdotibus?

5 Et dicebat eis, Filius hominis Dominus est etiam Sabbathi.

CAP. VI. *Mat.12.5, mar.3.1. 1.Reg.21.6. Exod.19.22, Leuit.8.30, & 24.9.*

1 Christus aduersus superstitiosos in munitissimis quibusque hærentes, ostendit ne sabbathi quidem Legem sine omni exceptione latam fuisse, nedũ vt in externa eius obseruatione posita esset hominum salus.

a Cùm spicas vellerent discipuli recte annotat Epiph. in confutatione Ebionis, illum factum esse in festo Azymorum. Cùm autem in festis plurium dierum vt in festo tabernaculorum & Paschæ, primus & vltimus dies pari celebrandi essent ceremonia, Leuit.23. vltimus ille dies commodè vocatur à Luca, secundo primum sabbathum. Ita Theoph. putat intelligendum esse alterum post primum dierum festi. b Ad verberando comminuentes.

Mat.9.2. mar.2.3.

4 Christus sanato paralytico, malorum omnium causam & remediũ ostendit.

5 Ecclesia est peccatorum Christi beneficio resipiscentium multitudo, cum eo conuiuans, magno cum superbi & inuidi mundi offendiculo.

6 Hypocritarum & imperitorum hominum est pietatem ieiunio & rebus mediis collocare.

g Sese exeruit vis illa in Christo, illo tempore.

h De quibus egit vers.15.

i Id est, enervatus, paralyticus verò nomen est vitiatum.

k Vid. Mar.2.

l Id est, cognita, Heb. m Diuina scilicet intelligentia. Mat.9.9, mar.2.14.

n Tim.1.15.

Mat.9.14, mar.2.18.

7 Leges de ieiunijs & alijs eiusmodi rebus promiscuè & absque circumstantiarum discrimine positæ, non modò sunt tyrannica, sed etiam summè pernitiosæ in Ecclesia.

Mat.12.5, mar.3.1.

2 Charitas, omnium ceremoniarũ regula.

3 Christus non absque feruentibus & longis precibus, duodecim contubernales, Apostolos futuros deligens, ostendit quanta religione in Ecclesiasticis electionibus sit opus.

4 Christus aduersus omnes philosophos, ac præsertim Epicureos, docet summum bonũ nusquam hic in terris, sed in cœlis esse repositum, afflictiones verò propter iustitiã, iter illud esse quo ad id peruenitur.

Infra, 9.1, mat.10.1, mar.3.13, & 6.7.

c Vide Mar. 3.4.

d Qui non iuuat proximum cum iuuare possit, interficit.

e Ad verb. & erat pernoctans in oratione Dei.

f A toto illo tractu maris qui Syrophœnicia dicitur.

g Id est, beati estis vos pauperes, est enim tota oratione forma compellationis Mat.5.1.

Esa.65.13.

6 ‖[a] Factum est verò etiam alio sabbatho vt ipse ingrederetur in synagogã, ac doceret. Erat autem ibi quidam cuius manus dextera erat arida.

7 Obseruabant autem eum Scribæ ac Pharisæi an sabbatho sanaturus esset *illum*. vt inuenirent accusationem *aduersus* eum.

8 At ipse norat cogitationes eorum: & dixit homini qui habebat manum aridam, Surge, & sta in medio. Ille verò surgens stetit.

9 Dixit igitur eis Iesus, Interrogabo vos quiddam,[c] Licet sabbathis benefacere, an malefacere *cuipiam*? hominem seruare, an [d] perdere?

10 Et quum eos omnes circumspexisset, ait homini, Extende manum tuam. Ille autem ita fecit: & restituta est manus eius sana sicut altera.

11 Ipsi autem repleti sunt amentia: & colloquebantur alij cum alijs, quidnam facerent Iesu.

12 [3] Factum est autem illis diebus, abijt in montem ad precandum: [e] & pernoctauit *illic* precans Deum.

13 ‖ Et quum dies ortus esset, aduocauit discipulos suos, & quum ex ipsis elegisset duodecim, quos & Apostolos nominauit,

14 (*Nempe* Simonem, quem etiam nominauit Petrum, & Andream fratrem eius, Iacobum & Iohannem, Philippum & Bartholomæum,

15 Matthæum & Thomam, Iacobum Alphæi *filium*, & Simonem qui vocatur Zelotes.

16 Iudam Iacobi *fratrem*, & Iudam Iscarioten, qui etiam fuit proditor.)

17 Descendit cum eis, stetitque in loco campestri: turbaque discipulorum eius, & multitudo magna plebis ex tota Iudæa & Hierusalem, & à [f] maritima *regione* Tyri & Sidonis, qui venerant vt audirent eum, & sanarentur à morbis suis:

18 Et qui torquebantur à spiritibus impuris: & sanabantur.

19 Et tota turba studebat eum tangere: quia virtus ab eo exibat, & sanabat omnes.

20 [4] ‖ Ipse verò sublatis oculis suis in discipulos, dicebat,[g] Beati pauperes: quia vestrum est regnum Dei.

21 ‖ Beati qui nunc esuritis: quia saturabimini. ‖ Beati qui nunc fletis: quia ridebitis.

Esa.61.3.

22 ‖ Beati eritis quum vos oderint homines, & [h] separauerint vos, & conuitiati fuerint *vobis*, & nomen vestrum vt malum eiecerint, propter Filiũ hominis.

Mat.5.11.

5 Charitas Christiana plurimum à mundana diffidens, nõ modò non vindicat iniurias, sed etiam hostes vel acerbissimos complectitur, idque propter Patrem cœlestem, nedũ vt suam in beneficiendo vtilitatẽ quærat.

23 Gaudete illo die & [i] salite, ecce enim, merces vestra multa *est* in cœlis. nam itidem faciebant Prophetis patres eorum.

Amos 6.1, ecclc.31.8, Esa.65.13.

24 ‖ Sed væ vobis diuitibus: nam [k] reportatis consolationem vestram.

Mat.5.44, Mat.5.39, 1.Cor.6.7.

25 ‖ Væ vobis qui impleti estis: nam esurietis. Væ vobis qui ridetis nunc: nam lugebitis & flebitis.

26 Væ vobis quum bene vobis dixerint omnes homines: nam itidem faciebant pseudoprophetis patres eorum.

27 [5] ‖ Sed vobis dico qui auditis, Diligite inimicos vestros, benefacite ijs qui vos oderunt:

h Et Synagoga eiecerit vt explicatur Iohan.16.2.

28 Benedicite ijs qui deuouent vos, & precamini pro ijs qui infestant vos.

29 ‖ Et qui tibi verberauerit maxillam, præbe & alteram: ‖ & ab eo qui tollit tibi pallium, etiam tunicam ne prohibeto.

Quæ quidem pœna in Ecclesia est grauissima, simulo census indicio legitimo, & ex verbo Dei iudicent.

30 Cuiuis autem petenti abs te, da: & ab eo qui tollit *res* tuas, ne repetito.

Mat.7.12, tob.4.16.

31 ‖ Et prout vultis vt faciant vobis homines, vos etiam facite eis similiter.

Mat.5.46.

32 ‖ Nam si diligitis eos qui vos diligunt, [l] quæ vobis erit gratia? nam peccatores etiam diligunt eos à quibus diliguntur.

i Prægnidij abundantia, vt silent lasciuientes pecudes.

33 Et si benefeceritis ijs qui vobis benefaciunt, quæ vobis erit gratia? nam & peccatores etiam idem faciunt.

Mat.5.42, deut.15.1, Mat.5.42.

34 ‖ Et si mutuum dederitis *ijs* à quibus speratis vos recepturos, quæ gratia erit vobis? nam & peccatores peccatoribus dant mutuum, vt recipiant paria.

k Id est, quid boni vobis quam vobis accidere potest, id tamen ex vestris opibus consequimini, itaq; non est quod

35 Itaque diligite inimicos vestros, & benefacite, & mutuum date, [m] nihil inde sperantes: & erit merces vestra multa, ‖ ac filij eritis illius Altissimi: nam ipse [n] benignus est erga ingratos & malos.

36 Estote ergo misericordes, prout & Pater vester misericors est.

aliam speretis mercedem, Mat.6.2. l Quid est in hoc opere vestro quod gratum esse possit? Nam si in amando spectatis vestra commoda, ea quærite commoda, quæ verè sint commoda, diligitur vestros inimicos, sic ostenderis vos ea expectare commoda, quæ à Deo proficiscuntur. m Cum mutuum dabitis, solo beneficiendi affectu sitis impulsi, non quia speratis vos posse ea recuperare sortem. n Id est, Facilem sui præbet vsum.

37 [6]‖Ne iudicate, & non iudicabimini: ne condemnate, & non condemnabimini: [o] absoluite, & absoluemini:

38 Date, & dabitur vobis: ‖mensuram, *inquam*, bonam, [p] pressam, agitatam, & superfluentem dabunt in sinum vestrum. Eadem enim mensura qua metimini, vicissim metientur vobis *alij*.

39 [7]Dicebat autem eis parabolam, ‖Num potest cæcus cæco præire? nónne ambo in foueam cadent?

40 ‖Non est discipulus supra magistrum suum: sed quisquis *erit* [q] perfectus *discipulus*, erit vt magister.

41 [8]‖Quid autem aspicis festucã quę est in oculo fratris tui, trabé autẽ quæ est in oculo proprio, non animaduertis?

42 Aut quomodo potes dicere fratri tuo, Frater, sine eijciam festucam quæ in oculo tuo est: quum ipse trabem quæ est in oculo tuo, non respicias? Hypocrita, eijce primùm trabem illam ex oculo tuo: & tum despicies vt eijcias festucam quæ est in oculo fratris tui.

43 ‖[9] Non est enim arbor bona quæ ferat fructum putrem, neque arbor putris quæ ferat fructum bonum.

44 ‖Vnaquęq; enĩ arbor ex fructu proprio cognoscitur, Neq; enim è spinis colligunt ficus, neq; è rubo vindemiant vuã.

45 Bonus homo ex bono thesauro cordis sui profert bonum: & malus homò ex malo thesauro cordis sui profert malum. ex abundantia enim cordis loquitur os eius.

46 ‖Quid autem vocatis me Domine, Domine: & non facitis quæ dico?

47 [10] Quisquis venit ad me, & audit sermones meos, & eos præstat, indicabo vobis cui similis sit.

48 Similis est cuipiam ædificanti domum, qui fodit & excauauit, posuitque fundamentum super petram: vbi autem venit inundatio, illisum est flumen domui illi, sed non potuit eam quatere: fundata enim erat super petram.

49 Qui autẽ *eos* audiuit, nec præstitit, similis est cuipiã qui ædificauit domum suam super solum absq; fundamento: cui illisum est flumen: itaque statim cecidit, fuitque ruina domus illius magna.

Mat.7.1.
6 Fraternas reprehensiones nec curiosas, nec morosas, nec malignas, sed iustas, moderatas & amicas esse oportet.
Mat.7.2, mar.4.24.
Mat.15.14.
Mat.10.24, ioh.13.16, & 15.20.
Mat.7.3.
7 Imperiti reprehensores, & se & alios perdũt quia qualis magister, talis & discipulus.
8 Hypocritæ, seueriſſimi aliorum reprehensores, in alijs perspicacissimi, in seipsis cæci.
Mat.7.17.
Mat 6.16, & 12.33.
9 Bonus est non quisquis nouit alios carpere, sed qui integritatem tum verbis tum factis probat.
Mat.7.17, rom.2.13, iac.1.21.
10 Veram pietatem à ficta tandem discernit tentatio.

o Cum hoc loco non agatur de politicis iudicijs, constat absoluendi verbo intelligi beneficentiam illam qua Christiani vtuntur in ferendis & condonandis iniurijs. *p Hac Epitheta sumpta sunt ab ijs qui liberaliter res aridas metiuntur, qui solent illud quod admetiuntur succutere, comprimere & cumulare.* *q Similitudo significatur, non æqualitas.*

CAP. VII.

1 De seruo Centurionis. 9 Fides Centurionis. 11 Filius viduæ suscitatur in Nain. 18 Iohannes mittit discipulos suos ad Christum. 33 Eiusdem peculiaris victus ratio. 37 Peccatrix rigat pedes Iesu.

CAP. VII.
Mat.8.5.
1 Admonet Iudæos

1 Q‖Vum [1] autem finisset omnia verba sua audiente populo, ingressus est Capernaum.

2 Centurionis autem cuiusdam seruus malè affectus moribundus erat: qui erat ipsi [a] pretiosus.

Christus proposito Centurionis exemplo, ſe contumacia ipsorum offensum, parare transitum ad Gentes.

3 Is verò quum audisset de Iesu, misit ad eum seniores Iudæorum, rogans eum vt veniret & seruaret seruum suum.

2 Christus palàm suum in mortem imperium asserit.

4 Isti autem quum venissent ad Iesum, precati sunt eum studiosè, dicentes dignum esse cui hoc præberet.

5 Diligit enim, *aiebant*, gentem nostram, & [b] synagogam ædificauit nobis.

6 Iesus ergo proficiscebatur cum eis. Et quum iam non longè abesset domo, misit ad eum Centurio ille amicos, [c] dicens ei, Domine, ne vexare: neque enim sum dignus vt tectum meum subeas:

7 Ideò ne meipsum quidem sum dignum arbitratus qui venirem ad te: sed [d] dic verbo, & sanabitur puer meus.

8 Etenim ego homo sum sub [e] potestate constitutus, habens sub me milites: & dico huic, Proficiscere, & proficiscitur: & alteri, Veni, ac venit: & seruo meo, Fac hoc, ac facit.

9 Auditis autem his, Iesus admiratus est eum: & conuersus dixit turbæ quæ ipsum sequebatur, Dico vobis, ne in Israel quidem tantam fidem inueni.

10 Et domum reuersi qui missi fuerant, sanum inuenerunt seruum qui ægrotus fuerat.

a Quem multi faciebat.
b Ædes cõgregationis nostræ ipse construxit ædificandas.
c Id est, qui ei suo nomine dicerent.
d Id est, sólo verbo iube.
e Vide Mat. 8.9.

11 [2] Et factum est *die* sequenti, [f] proficiscebatur in ciuitatem quæ vocatur [g] Nain: & proficiscebantur cum eo discipuli eius multi, turbaque multa.

f Iesus.
g Nain perhibetur nomẽ oppidi in Galilæa, quæ sita fuerit ad alterum riuum Cysonis influentu in mare Galilææ.

12 Vt autem appropinquauit portæ ciuitatis, ecce defunctus efferebatur, *qui* vnigenitus *erat* matri suæ, & ipsi *quidem* viduæ: turbaque ciuitatis multa erat cum ea.

13 Et Dominus eam intuitus, misericordia commotus est super ea, & dixit, Ne fleto.

14 Quumque accessisset, tetigit loculum: (ij verò qui portabant, substiterunt) & dixit, Adolescens, tibi dico, surge.

15 Tunc resedit qui fuerat mortuus,

& cœpit loqui: & *ille* dedit eũ matri suæ.

16 Cepit autem omnes timor: & glorificabant Deum, dicentes, Certè Propheta magnus [h] surrexit inter nos, & certè Deus respexit populum suum.

17 Peruenitque iste de eo sermo in totam Iudæam, & in totam regionem circumiacentem.

18 ‖ [3] Et annuntiarunt Iohanni discipuli ipsius de his omnibus: qui conuocatos duos quosdam è discipulis suis,

19 Misit ad Iesum, dicens, Tú*ne* is es qui venturus erat, an alium expectabimus?

20 Quum igitur venissent ad eum viri illi, dixerũt, Iohannes Baptista misit nos ad te, dicẽs, Tú*ne* is es qui venturus erat, an alium expectabimus?

21 [i] Eadem autem hora multos sanauit à morbis & flagellis & spiritibus malis: & cæcis multis visum gratificatus est.

22 Et respondens Iesus dixit eis, Profecti annuntiate Iohanni quæ vidistis & audistis: cæcos visum recipere, claudos ambulare, leprosos purgari, surdos audire, mortuos excitari, pauperibus euangelizari.

23 Et beatus est quicunque non fuerit offensus in me.

24 [4] Quum autem abijssent nũtij Iohannis, cœpit de Iohanne dicere ad turbam, Quid existis in desertum vt spectaretis? arundinem quæ vento agitetur?

25 Sed quid existis vt videretis? hominem mollibus vestimentis amictum? ecce qui vestitu [k] honorifico & luxu vtuntur, sunt in palatijs regum.

26 Sed quid existis vt videretis? Prophetam? certè dico vobis, etiam amplius quàm Prophetam.

27 Hic est de quo scriptum est, ‖ Ecce, mitto nuncium meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam coram te.

28 Nam dico vobis, inter eos qui gignuntur è mulieribus, nemo est maior Propheta Iohanne Baptista: sed qui minimus est in regno Dei, maior est eo.

29 Et *his* auditis, totus populus & publicani [l] iustificarũt Deum, qui baptizati fuerant baptismo Iohannis.

30 Pharisæi autem & Legis interpretes consilium Dei reiecerunt [m] aduersus semetipsos, non baptizati ab eo.

31 ‖ [5] Dixit autem Dominus, Cuicrgo assimilabo homines nationis istius? & cui *rei* similes sunt?

32 Similes sunt puerulis sedentibus in foro, & qui acclamant alij alijs, & dicunt, Cecinimus vobis tibijs, & non saltastis: lamentati sumus vobis, & non fleuistis.

33 Venit enim Iohannes Baptista neque edens panem, neque bibens vinum: & dicitis, Dæmonium habet.

34 Venit Filius hominis edens ac bibens, & dicitis, Ecce homo edax & vinipotor, amicus publicanorum ac peccatorum.

35 Sed iustificata est sapientia à filijs suis omnibus.

36 [6] Rogauit autem eum quidam ex Pharisæis vt cum ipso vesceretur: itaque ingressus domum Pharisæi, discubuit.

37 Et ecce, mulier quæ fuerat in vrbe peccatrix, quum cognouisset eum accubuisse in domo Pharisæi, allato allabastro vnguenti,

38 ‖ Et [n] stans apud pedes eius retrò, flens cœpit lacrymis rigare pedes eius, & capillis capitis sui extergebat, & deosculabatur pedes eius, & vnguento vngebat.

39 [7] Quum autem *id* vidisset Pharisæus qui vocauerat eum, dixit apud se, Hic si esset Propheta, nosset quæ & qualis sit ea mulier quæ tangit ipsum: nam est [o] peccatrix.

40 [8] Tunc respondens Iesus dixit ei, Simon, habeo quiddam quod tibi dicam. At ille ait, Magister, dic.

41 Duo debitores, *inquit Iesus*, erant cuidam creditori: vnus debebat denarios quingẽtos, alter verò quinquaginta.

42 Quum autem illi non essent soluendo, gratificatus est vtrisque. Horum igitur, dic, vter eum plus diliget?

43 Respondens verò Simon dixit, Existimo eum cui plus gratificatus est. At ille dixit ei, Rectè iudicasti.

44 Et conuersus ad mulierem, dixit Simoni, Vides hanc mulierem? ingressus sum domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti: hæc autem lacrymis rigauit pedes meos, & capillis capitis sui extersit,

45 Osculum mihi non dedisti: hæc autem ex quo intraui, non intermisit deosculari pedes meos.

46 Oleo caput meum non vnxisti: hæc

h Exortus est.

Mat.11.2.

3 Iohannes è carcere incredulos suos discipulos ad Christum ipsum cõfirmãdos ablegat.

i Quæ scilicet venêre discipuli Iohannis ad Christum.

4 Quod procul ostenderũt Prophetæ, proximũ indicauit Iohannes: ipse autem Christus quotidie in Euangelio exhibet, idq; plerunque fruſtrà, plurimis vel prorsus futilia vel inanẽ splendorem quærentibus.

k Quo vtũtur viri nobiles & suis oppidis illustres.

l Deum iustam bonum, fidelẽ & misericordẽ prædicarunt.

Malach. 3.1.

m Id est, Suo maximo damno.

5 Quamcunque rationẽ Deus offerẽdo nobis Euangelio sequatur, plerique homines sibi ipsis offendicula obijciunt: sed nihilominus aliqua colligitur Ecclesia.

Mat.11.16.

6 Præsentia atque adeò vel domi suę exceptu Christi beneficijs homines superbi seipsos priuant quibus fruũtur humiles & abiecti.

Mar.5.40, Ioh.20.11.

n Adstans ac manens ad pedes.

7 Temeritas superbiæ comes.

8 Diligere Christũ, certũ est ac perpetuã remissionis peccatorum testimonium.

o Pharisæus respicit legem de eorum pollutione, qui alios palpant, contigissent.

hæc autem vnguento vnxit pedes meos.

47 Cuius rei gratia, dico tibi, remissa esse peccata eius multa: [p] nam dilexit multum. cui autem paululum remittitur, paululum diligit.

48 Dixit autem ei, Remissa sunt tibi peccata.

49 Et cœperunt qui simul accumbebant, dicere inter se, Quis est hic qui etiã peccata remittit?

50 Dixit autem ad mulierem, fides tua te seruauit: [q] vade in pace.

p Idest, Inquit Theoph. declarauit copiosè fidẽ suã, & Basil. in cõcione de Baptismate, Multum debenti, multum dimittitur, vt magis abundẽ ille diligat. Est itaq; ex similitudine adeò manifesta Christi sententia, vt mirum sit gratia aduersarios tam insaptè hunc locum ad stabilenda merita torquere. Is enim cui condonatur debitum maius, eo nomine magis diligit illum, qui istud beneficium in ipsum contulit: Et mulier hac declarat officijs summi amoris, quantum beneficium accepisset: charitas itaque non vt caussa, sed vt signum accepti debet. Negat enim Christus illam sicut Pharisaus indicabat peccatricem esse, testatur autem illi vita priorũ remissa fuisse peccata.

q Benedictione confirmat beneficium collatum.

CAP. VIII.

a Mulieres ministrãtes Christo de facultatibus suis. 4 Parabola seminãtis. 16 Lucerna. 19 Mater & fratres Christi. 22 Christus ventũ imperat. 26 De legione. 37 Geraseni Christum reijcũt. 41 Iairi filia sanatur. 43 Mulier a fluxione sanguinis sanatur. 52 Fletus ob mortuos.

CAP. VIII. 1 ET factum est deinceps, ipse iter faciebat per singulas vrbes & vicos, prædicans & euangelizans regnum Dei: & duodecim illi *erant* cum eo:

2 Et quædam mulieres quas sanauerat à spiritibus malis & morbis, Maria quæ vocabatur Magdalene, ‖ ex qua septem dæmonia exierant,

Mar.16.9.

3 Et Iohanna vxor Chuzæ procuratoris Herodis, & Susanna, & aliæ multæ quæ ministrabant ei ex facultatibus suis.

Matth.13.3.

4 ‖ [r] Quum autem multa turba conueniret, & qui in singulis vrbibus erant, proficiscerentur ad eum, dixit per parabolam,

1 Idem Euangelium vbiuis seritur, at non pari fructu: idque solo hominum vitio.

5 Quidam qui seminabat, exijt ad seminandum semen suum: & in seminãdo aliud cecidit in viam, & conculcatum est, & volucres cæli deuorarunt illud:

6 Et aliud cecidit super petram, & enatum exaruit, quia non habebat humorem:

7 Et aliud cecidit inter spinas, & simul enatæ spinæ suffocarunt illud.

8 Et aliud cecidit in terram bonam, & quum enatum esset, edidit fructum centuplum. Hæc dicens clamabat, Qui habet aures ad audiendum, audiat.

9 Interrogabant autem eum discipuli eius, dicẽtes quæ esset ista parabola.

10 Ipse verò dixit *eis*, Vobis datum est nosse [a] mysteria regni Dei: reliquis autẽ per parabolas *loquor*, vt ‖ videntes non videant, & audientes nõ intelligant.

11 ‖ Est autem hæc parabola: Semen est sermo Dei.

12 Qui autem in viam, ij sunt qui audiunt: deinde venit diabolus, & tollit sermonem è corde eorum, ne, quum crediderint, seruentur.

13 Qui verò super petram, *ij sunt* qui quum audierint, cum gaudio excipiunt sermonem: sed isti radices non habent, qui ad tempus credunt, & tempore tentationis abscedunt.

14 Quod autem in spinas cecidit, ij sunt qui audierunt: sed [b] profecti, à solicitudinibus & diuitijs ac voluptatibus vitæ suffocantur, nec, fructum [c] perferunt.

15 Quod autem in bonam terram *cecidit*, ij sunt quę in corde [d] honesto ac bono auditum sermonem [e] retinent, & fructum adferunt per patientiam.

16 ‖ [z] Nemo porrò lucernam accensam operit vase, aut subter lectum ponit: sed candelabro imponit, vt qui ingrediuntur videant lumen.

17 ‖ Non est enim *quicquam* occultum quod non sit futurum manifestum: nec absconditũ quod non sit cognoscendum, & venturum in apertum.

18 [3] Videte ergo [f] quomodo audiatis. ‖ quisquis enim habet, dabitur ei: & quicunque non habet, etiam [g] quod videtur habere, tolletur ab eo.

19 [4] ‖ Venerunt autem ad eum mater & fratres eius, & non poterant cum conuenire propter turbam.

20 Et annuntiatum est ei, dicentibus *b Idest, simul atq; audito verbo, redierunt ad curanda sua negotia.* *notnullis*, Mater tua & fratres tui stant foris, cupientes te videre.

21 Ipse verò respõdens dixit eis, Ma-

2 Quod quisque priuatim accipit, tenetur in commune vsum depromere. Esa.6.9, matth.13.14, mar.4.12, iohan.12.40, act.28.26, rom.11.8.

Math.13.18, mar.4.15.

3 Cœlestia bona parsimonia amittuntur, liberalitate crescunt.

4 Nulla est tã arcta sanguinis inter homines cõiũctio, quàm est Christi & eorũ qui vera fide cum amplectuntur. Math.5.15, mar.4.21, infrà.11.33.

a Mysteria sunt res arcanæ, quas diuulgare fas non est, dicta à verbo myzo quod reprimo sonum significat, & Latinis est mutire.

Math.10.26, mar.4.22, infrà.12.2.

Math.13.12, & 25.29, mar.4.25, infra, 19.26, Mat.12.46, mar.3.32.

c Idest, Non ferunt fructum perfectum & absolutum, atque eúsque vi maturescat, vel non perducunt ad finem. d Quod non solum videri, sed esse reipsa studeat, vt honestum ad externam vitam, bonum ad veras enim virtutes referatur. e Non sine magno certamine, luctante scilicet aduersus Spiritum Dei nouum hospitem, Satana & carne. f Id est, quomodo effectu ad veritatem audiendam accedatu, & eo audito quomodo vos geratis. g Sub. sibi, vel alijs, vel vtrisque, hoc enim hominum genere nihil superbius, si quod celant videas, nil etiam magis ad incautos fallendos accommodatum.

ter mea & fratres mei, isti sunt, qui sermonem Dei audiunt, & eum præstant.

22 ‖ [5] Factum est autē quodam die, ipse ingressus est in nauigium, ac discipuli eius: & dixit eis, Transeamus in vlteriorem ripam stagni. Et [h] prouecti sunt.

23 Nauigantibus autem eis [i] sopitus est: & descendit turbo venti in stagnum: & [k] complebantur, ac periclitabantur.

24 Accedentes autem expergefecerunt eum, dicentes, Magister, magister, perimus. Ipse verò experrectus obiurgauit vētum ac fluctuationem aquæ: & cessauerunt, factaque est tranquillitas.

25 Dixit autem eis, Vbi est fides vestra? Timentes autem mirati sunt, dicentes alij ad alios, Quisnam iste est, vt ventis quoque & aquæ imperet, & audscultent ei?

26 ‖ Et nauigauerūt in regionem Gadarenorum quæ est in oppolita ripa Galilææ.

27 [6] Ipsi autem egresso in terram, occurrit ex vrbe vir quidam qui habebat dæmonia à temporibus multis, & vestimento non induebatur, neque in *vlla* domo manebat, sed in monumentis.

28 *Is* ergo quum vidisset Iesum, & exclamasset, accidit ei *ad pedes*, & voce magna dixit, Quid mihi tecum Iesu Fili Dei Altissimi? rogo te ne me torqueas.

29 Præcipiebat enim spiritui impuro vt exiret ab eo homine. nā à multo tempore corripuerat eum: itaque vinctus *ille* catenis & pedicis, custodiebatur: sed diruptis vinculis [l] agitabatur à dæmone in deserta.

30 Interrogauit autem eum Iesus, dicens, Quod tibi nomen est? Ipse verò dixit, Legio. nam dæmonia multa ingressa erant in eum.

31 Et rogabant eum ne imperaret ipsis vt abirent in [m] abyssum.

32 Erat autem ibi grex porcorū multorum pascentium in monte: & rogabāt eum *dæmonia* vt permitteret ipsis in illos ingredi. Et permisit eis.

33 Egressa autem dæmonia ex eo homine, ingressa sunt in porcos: & grex ruit è præcipitio in stagnum, & suffocatus est.

34 Quum autem pastores vidissent quod factum fuerat, fugerunt: & profecti annuntiarunt in vrbem & in agros.

35 Exierunt igitur vt viderent quod factum erat: veneruntque ad Iesum, & inuenerūt hominem illum à quo dæmonia exierant, vestitum, ac sanæ mentis, sedentem ad pedes Iesu: & timuerunt.

36 Annuntiauerūt autem ipsis etiam ij qui viderant, quomodo liberatus fuisset qui fuerat dæmoniacus.

37 Et rogauit eū tota multitudo circumiacentis regionis Gadarenorum vt discederet ab ipsis, quia magno timore tenebantur: ipse autem ingressus nauigium, reuersus est.

38 Rogauit autem eum vir ille à quo dæmonia exierant, vt [n] esset cum eo: sed dimisit eum Iesus, dicens,

39 Reuertere domum tuam, & narra quanta tibi præstiterit Deus. Abijt igitur prædicās [o] per totam vrbem quanta ipsi præstitisset Iesus.

40 Factum est autem quum reuertisset Iesus, [p] excepit eum turba: nam omnes expectabant eum.

41 ‖ [7] Et ecce, venit quidam cui nomen Iairus: qui erat præfectus synagogæ: quumque accidisset ad pedes Iesu, rogabat eum vt ingrederetur domum ipsius:

42 Quoniam erat ei vnigenita filia quasi annorum duodecim, eaque moriebatur. (Inter eundum verò turba coarctabat eum.

43 Et mulier quæ erat in fluctione sanguinis ab annis duodecim, & in medicos impenderat totum [q] victum, nec ab vllo potuerat curari,

44 Quum accessisset à tergo, tetigit fimbriam pallij ipsius: & illicò subsitit fluxio sanguinis eius.

45 Tunc ait Iesus, Quis *est* qui me tetigit? Negantibus autem omnibus, dixit Petrus & qui cum eo erāt, Magister, turba te constringit & opprimit, & dicis, Quis *est* qui me tetigit?

46 Iesus autem ait, Tetigit me aliquis. nam ego [r] cognoui virtutē à me exijsse.

47 Quum autē mulier illa vidisset se non latuisse, tremēs venit, & accidens ei *ad pedes*, declarauit ei in conspectu totius populi quam ob causam tetigisset eum, & quomodo sanata fuisset illicò.

48 Ipse verò dixit ei, Confide filia, fides tua te seruauit: vade cum pace)

49 Adhuc eo loquente, venit quidam à præfecto synagogæ, dicens ei, Mortua est filia tua: ne vexa magistrum.

50 Iesus

Matth.8.23, mar.4.36.

5 Expedit interdū nos veluti à Christo neglectos, in extrema discrimina venire, vt & ipsius potentiæ & nostræ imbecillitatis eo certius experimentum habeamus.

Matth.8.28, mar.5.1.

6 Christus solus verbis profligans dæmoniorū legionē, diuinam suam virtutem ostēdit hominibus à diaboli seruitute liberandis destinatam: sed tantam hanc vltrò oblatā gratiam stolidi homines plerique ne leuissima quidem rerum suarū iactura redemerint.

h Vide supr. 5.3.

i Sub. Iesus, profundissimū autem fuisse hunc soporem, indicauit geminata illa acclamatio discipulorum in ipso excitādo.

k Catachresis, non enim discipuli, sed nauis complebatur.

l Id est, Cum impetu impellebatur, vt aques calcaribus equum agitat.

m Abyssus est immensa profunditatis vorago, quasi absque fundo.

n Id est, vt liceret apud eum esse, siu cum ipso versari. Mat.9.11, mar.5.22.

o Vrbem, scilicet Gadarenorum. Nec aduersatur quod Marcus istum in Decapoli prædicasse dicit, nā Gadara à Plinio, lib.5.cap.18. inter Decapoli oppida recēsetur: fuit itaque Decapoli partim cis Iordanem, partim trans Iordanē sita.

p Id est, Redditus eius gratus acceptusq; fuit multitudini.

q Id est, Necessaria ad vitam degendam.

7 Christus duplici miraculo sese & vitæ & mortis dominum esse testatur.

r Id est, Sentiebam.

50 Iesus autem *hoc* audito, respondit ei, Ne metue: crede solummodo, & seruabitur.

51 Ingressus verò domum, non permisit ingredi quenquam, nisi Petrum & Iacobum & Iohannem, & patrem ac matrem puellæ.

52 Flebant autem omnes, & [f] plangebant eam: ipse verò dixit, Ne flete: non est mortua, sed dormit.

53 Et deridebant eum, quòd scirent esse mortuam.

54 Ipse verò eiectis foras omnibus, & prehensa manu eius, clamauit, dicens, Puella, surge.

55 Et reuersus est spiritus eius, ac [g] surrexit illico: & *ipse* præcepit vt ei daretur cibus.

56 Et obstupuerũt parentes eius: ipse verò præcepit eis vt nulli dicerent quod factum fuerat.

f Plangere propriè est cædere & ferire, trãsfertur ad funera lugẽtium, quòd illic tales esse soleant gestus.

g Cadauer iacebat, puella verò, recepta vita, vt verè illam non modo reuixisse, sed etiam ab omni morbo liberatam esse constaret, surrexit illico.

CAP. IX.

1 Mittuntur Apostoli ad prædicandum. 7 & 19 Opinio vulgi de Christo. 12 De quinque panibus & duobus piscibus. 20 Confessio Apostolorũ. 24 Perdere animam. 35 Christus audiendus. 37 Lunaticus. 46 Contẽtio Apostolorum de primatu. 49 Quidam eiẽtens dæmonia nomine Christi. 52 Samaritani nolunt Christum recipere. 55 Vindicta prohibita. 57, 59, 61 De tribus Christum sequi volentibus, sed diuersis rationibus.

1 COnuocatis ‖ [1] autem *Iesus* duodecim discipulis suis, dedit eis vim ac potestatem in omnia dæmonia, & morbos sanandi.

2 ‖ Misitque eos vt prædicarent regnum Dei, & sanarent ægrotos.

3 ‖ Et dixit eis, Nihil sumite ad iter, neque [a] virgas, neque peram, neque panem, neque pecuniam: neque binas tunicas habete.

4 Et in quancunque domum intraueritis, [b] illic manete, & illinc exite.

5 ‖ Et quicunq; non receperint vos, exeuntes ex vrbe illa, etiam puluerem à pedibus vestris excutite, *vt sit* testimonio aduersus eos.

6 Exeuntes igitur obibant singulos vicos, euangelizantes & sanantes vbiq;.

7 ‖ [2] Audiuit autem Herodes tetrarcha omnia quæ fiebant ab eo: & [c] hæsitabat, propterea quòd dicebatur à quibusdam Iohannem excitatũ esse à mortuis:

8 A quibusdam verò, Eliam apparuisse: *ab* alijs autem, Prophetam quempiam ex antiquis resurrexisse.

9 Tunc ait Herodes, Iohannẽ ego decollaui: quis est autem iste de quo ego talia audio? Et studebat eum videre.

10 ‖ Reuersi autem Apostoli narrauerunt ei quæcunque fecerant. ‖ [3] Et *ipse* assumptis illis, secessit priuatim in locum [d] desertum vrbis quæ vocatur Bethsaida.

11 Quod quum cognouisset turba, secuta est eum: *ipse* autem excepit eos, & loquebatur eis de regno Dei: & eos qui bus sanatione opus erat, sanabat.

12 ‖ Dies autem cœperat inclinare: & accedentes duodecim, dixerunt ei, Dimitte turbam, vt abeuntes in circumiacentes vicos & agros, *illuc* [e] diuertant, & inueniant cibaria: nam hic in loco deserto sumus.

13 *Ipse* verò dixit eis, Date ipsis vos quo vescantur. Ipsi verò dixerunt, Non sunt nobis plus quàm quinque panes, & duo pisces, [f] nisi nos profecti emamus & toti huic populo escas.

14 Aderãt enim quasi viri quinquies mille. Ait autem discipulis suis, [h] Facite vt discumbant per singulos quousq; discubitus quinquageni.

15 *Ipsi* igitur ita fecerunt, & discubuerunt *illi* omnes.

16 *Ipse* verò, acceptis quinq; illis panibus, & duobus piscibus, suspiciens in cœlum, [i] benedixit eis: & fregit, deditq; discipulis vt apponerent turbæ.

17 Comederunt igitur omnes illi, & saturati sunt: & sublatum est quod superfuit ipsis fragmentorum, cophini duodecim.

18 ‖ [4] Et factum est quum ipse [k] solus precaretur, erant cum eo discipuli: interrogauitque eos, dicens, Quem me dicit esse turba?

19 Ipsi autem respondẽtes, dixerunt,

CAP. IX. *Mat.10.1, mar.3.13, & 6.7. Math.10.7. Math.10.9, mar.6.8. Infra.10.11, mat.10.14, marc.6.11, act.13.51.*

1 Duodecim Apostoli solo Christi mandato & Spiritus potentia instructi mittuntur, tum vt nullus Israelita possit ignorantiam prætexere, tum etiam vt paulatim ad vniuersalem illam legationem præparentur.

a Vide Mat.10.10. b Ex ciuitate aliqua discessuri, illinc exite, quo primũ diuerteritis in summa prohibet Dominus ne hospitiũ mutent. Ista etenim promulgatio Euangelij fuit quasi discursio quædam ne alioqui in Iudæa posset ignorantiam aduentus Christi prætexere.

Mat.14.1, mar.6.14.

2 Ad Euangelij nuntiũ mundus in varias opiniones scinditur, tyranni autem in primis trepidant.

3 Nihil ne in desertis quidem deerit Christũ sectantibus. Mar.6.30. Mat.14.13, mar.6.35. Mat.14.16, mar.6.35. ioh.6.5.

4 Quanuis mũdus inter varios errores fluctuet, non est tamẽ fastidienda, sed eo diligentius cognoscenda, & eo constantius cõfitenda veritas.

c Quasi perplexus, & impeditus in luto tenebatur.

d Desertum dicitur Bethsaida nõ quod in vrbe fuerit sed quia in agro cẽseretur eius vrbis à qua cognominabatur.

e Ad verb. dissoluãtur à curribus ductum: dissoluunt enim equos qui diuertunt à via in hospitiũ. Sic à diuertendo finxere Latini diuersorium. Mat.16.13, mar.8.27.

f Ellipsis: itaque subaudiendum est, Non possumus igitur eis dare quo vescantur, nisi nos profecti, &c. g Ad verb. in totum hunc populũ. i. qui toti huic populo sufficiat. h Vide Mar.6. vbi conuiuia vocat quod Lucas discubitus. i i. De his panibus ac piscibus gratias egit Deo, & simul eum precatus est, vt tantilla copia, tãtam multitudinem pasceret, deniq, vt totum hoc conuiuium ad Dei gloriam referretur. k A turba separatus.

Iohannem Baptistam: alij autem Eliam: alij verò prophetam quempiam ex antiquis resurrexisse.

20 Dixit autem eis, Vos verò, quem me esse dicitis? Respondens autem Petrus dixit, Christum illum Dei.

21 Ipse verò interminatus eis, præcepit vt nulli hoc dicerent:

22 [5] Dicens, ‖ Oportet Filium hominis multa pati, & reprobari à senioribus & principibus Sacerdotum, & Scribis & trucidari, & tertia die excitari.

23 ‖ Dicebat autem omnibus, Siquis vult me sequi, abneget semetipsum, & tollat crucem suam [l] quotidie, & sequatur me.

24 ‖ Quisquis enim voluerit animam suam seruare, perdet eam: quisquis verò perdiderit animam suam mea causa, is seruabit eam.

25 ‖ Quid enim prodest cuipiam si lucretur vniuersum mundum, seipsum autem perdat, siue *seipso* mulctetur?

26 ‖ Quē enim puduerit mei ac meorum sermonum, eius pudebit Filium hominis, quando venerit cum gloria sua & patris, sanctorumque Angelorum.

27 ‖ Dico autem vobis verè, sunt quidam ex ijs qui hic adstant, qui nequaquam gustabunt mortem vsquedum viderint regnum Dei.

28 ‖ [6] Factum est autē, post hæc verba quasi dies octo *intercesserant*, quum assumptis Petro & Iohanne & Iacobo, ascendit in montem vt precaretur.

29 Et facta est inter precandum facies vultus eius alia, & vestitus eius albus *ac* emicans.

30 Et ecce duo viri colloquebantur cum eo, qui erant Moses & Elias.

31 Qui visi cum gloria dicebāt ipsius [m] exitum, quo futurum erat vt defungeretur in Hierusalem.

32 Petrus verò & qui cum ipso erāt, grauati erant somno: quum autem euigilassent, viderunt gloriam eius, & duos illos viros qui stabant cum eo.

33 Et factum est quum illi discederēt ab eo, dixit Petrus ad Iesum, Magister, bonum est nos hic esse: atque *adeò* faciamus tria tabernacula, vnum tibi, & vnum Mosi, & vnum Eliæ: nescius quid diceret.

34 Hæc autem ipso dicēte, extitit nubes quæ inumbrauit eos: timuerunt autem dum ingrederentur in nubem.

35 Et vox extitit è nube, dicens, Hic est Filius ille meus dilectus, ipsū audite.

36 Et postquam vox illa extitisset, inuentus est Iesus solus: ipsi autem siluerunt, & nulli declararunt [n] per id tempus quicquam eorum quæ viderant.

37 ‖ [7] Factum est autem sequenti die, quum ipsi descendissent de monte, occurrit ei turba multa.

38 Et ecce, quidam è turba exclamauit, dicens, Magister, rogo te, respice ad filium meum: nam vnigenitus est mihi.

39 Et ecce, spiritus arripuit eum, & repentè clamat, & discerpsit eum cum spuma, & vix discedit ab eo, [o] conterens eum.

40 Et rogaui discipulos tuos vt ipsum eijcerent, sed non potuerunt.

41 Respondens autem Iesus ait, O natio incredula & peruersa, quousque tandem ero apud vos, & tolerabo vos? Adduc filium tuum huc.

42 Quum autem adhuc accederet, lacerauit eum dæmonium, & discerpsit: obiurgauit autem Iesus spiritum impurum, & sanauit puerum: & reddidit eum patri suo.

43 Percellebantur igitur omnes super magnifica Dei virtute. Omnibus verò mirantibus super omnibus quæ faciebat, dixit discipulis suis,

44 [8] ‖ [p] Reponite vos in aures vestras sermones istos: futurum est enim vt Filius hominis tradatur in manus hominū.

45 Ipsi verò ignorabant dictum istud, eratque ipsis occultum, adeò vt illud [q] nō sentirent: & timebant eum interrogare de hoc dicto.

46 [9] ‖ Incidit autem disceptatio inter eos, quis esset eorum maximus,

47 Iesus autē [r] visa cogitatione cordis ipsorum, acceptum puerulum statuit apud se:

48 Et dixit eis, Quicunque exceperit puerulum hūc nomine meo, me excipit: & quicunque me exceperit, excipit eum qui me misit. nam qui minimus est inter vos omnes, is erit magnus.

49 [10] ‖ Respondens autem Iohannes ait, Magister, vidimus quendam sub nomine tuo eijcientem dæmonia: & prohibuimus eum, quia *te* nō sequitur nobiscū.

50 Et dixit ei Iesus, Ne prohibete *illum*: qui enim non est aduersum nos, pro nobis est.

51 [11] Factum

5 Per crucē & inuictam patientiam ad cœlestem gloriā Christus ipse peruenit.
Mat.17.22, mar.9.31. Infr.24.27, mat.10.38, & 16.24, mar.8.34. Infr.17.33, mat.10.39, & 16.25, mar.8.35, iohan. 12.25. Mat.16.16, mar.9.36. Infra,12.9, mat.10.33, mar.8.38, 2 tim.2.12. Mat.16.28, mar.9.1. Mat.17.1, mar.9.2.

6 Christus, ne discipulos offenderet ipsius in carne exinanitio, voluntariam eam esse docet, cælestis suæ gloriæ splēdore aliquatenus ad momentum ostenso.

l Velut enim dies diem consequitur, sic crux excipit crucem: crux autem metonymicè, pro humana vita miseriis: fuit enim apud Iudæos grauissimum & sæuissimū crucis supplicium.

m i. Mortem quam obitus erat in Ierusalem.

Mat.17.14, mar.19.17.

7 Nulla re magis offenditur Christus quàm incredulitate, quauis eam ad tempus tolleret.

8 Non est quod nobis tranquillitatem in hoc mundo polliceamur, quum ij ipsi qui Christo applaudere videntur, paulò pòst eum crucifigant.

9 Ambitionis exitus, ignominia: modestiæ autem subiectionis, gloria.

Mat.17.22, mar.9.31.

10 Extraordinaria temerè nec probādanec damnanda.

n Ad verb. in diebus illis, scil. vsquequo Christus resurrexisset. Mat.17.8, mar.9.15.

o Vt in cæmitali morbo fieri solet.

p Attendite diligenter, & semel audita conseruate.

q Non intelligerent.

r Translatio à corpore ad animum. Mat.9.31.

11 Christus vltrò ad mortem properat. 1.Reg.8.10. 12.

51 [11]Factum est autem quum impleretur tempus quo sursum reciperetur, tũ ipse [f] sese obstirmauit vt proficisceretur in Hierusalem.

12 Cauendum à zeli intemperie & stulta imitatione, in optima etiam causa: vt omnia ad Dei gloriam & commodum proximi referantur.

52 Misitque nuntios ante faciem suam: qui profecti ingressi sunt in vicum Samaritanorum, vt pararent ei *hospitium*.

53 ‖ Sed *illi* non receperunt eum, quòd habitum præferret proficiscentis in Hierusalem.

13 Oportet Christum se quoturos ad quæuis incommoda subeunda se se comparare. Mat.8.19.

54 [12] Quum autem hoc vidissent discipuli eius Iacobus & Iohannes, dixerũt: Domine, vis [t] dicamus vt ignis descendat è cœlo, & consumat eos, vt etiam Elias fecit?

55 Sed conuersus Iesus obiurgauit eos, dicẽs, nescitis cuius [u] spiritus vos sitis.

56 ‖ Filius autem hominis non venit vt perderet [x] animas hominum, sed vt seruaret. Abierunt igitur in alium vicum.

14 Dei vocatio quibusuis in homines officijs, sine vlla exceptione, anteponenda. Mat.8.21.

57 [13] Factum est autem proficiscentibus ipsis, quidam in via dixit ei, Sequar te quocunque ieris, Domine.

58 Dixit autem ei Iesus, Vulpes lustra habent, & volucres cœli nidos: Filius autem hominis non habet vbi caput inclinet,

15 Oportet Christum se quoturos, mundi solicitudinibus semel renuntiare.

59 [14] ‖ Ait autem ad alium *quendam*, Sequere me. Ille verò dixit, Domine, permitte mihi vt prius abeam ac sepeliam patrem meum.

60 Dixit autem ei Iesus, Sine vt mortui sepeliant [y] mortuos suos: tu verò profectus annuntia regnum Dei.

61 [15] Dixit autem etiam alius, Sequar te Domine: sed permitte mihi prius vt valedicam ijs qui sunt domi meæ.

62 Ait autem ei Iesus, Nemo qui manu sua admota aratro, respexerit ad ea quæ retrò *sunt*, appositus est ad regnum Dei.

[f] Ad verbũ, Obstirmauit faciem suam, id est, certum propositum habuit moriendi sese dedit in vian, & deposito omni mortis timore iter ingressus est. t Iubeamus. Hebr. u Hebr. Id est, cuius voluntatu, consilij, & destinata sententiæ: Sic dona Dei spiritus vocantur, quia à Spiritu donantur, & eis contraria quæ a malo spiritu proficiscuntur, vt spiritus auaritiæ, superbiæ, & furoris. x Hominem, Synecdoche. y Qui etiamsi in hac humana & caduca vita permanent, à vera tamen vita, quæ æterna est & diuina, alieni sunt.

CAP. X.

1 LXX. discipuli. 10 Ingratis vrbibus impietas obijcitur. 17 Discipulos redeuntes humilitatis admonet. 30 Proximus quis. 38 De Martha & sorore Maria.

CAP. X. 1 Aduentus Christi mitteretur septuaginta secundi præcursores.

1 POst [1] hæc autem designauit Dominus etiam alios septuaginta, misitque eos binos ante faciem suam in omnem vrbem & locum quò futurum erat vt ipse veniret.

Mat.9.37. Mat.10.16. 2.Reg.4.29. Mat.10.12, mar.6.10.

2 Dicebat ergo eis ‖ Messis quidem multa, sed operarij pauci: rogate ergo dominum messis vt emittat operarios in messem suam:

2 Fidi ministri verbi sunt in mundo velut agni inter lupos: sed modò in hoc vnum sint intenti, vt officium faciant, qui eos misit, idem etiam conseruat.

3 ‖ [2] Abite, ecce, ego mitto vos vt agnos in medium luporum.

4 Ne portate crumenam, neque peram, neque calceamenta: ‖ & [2] neminẽ in via salutaueritis.

Deut.24.14, mat.10.10, 1.tim.5.18. Mat.10.11.

3 Deus Euangelici ministerij seueriſſimus vindex.

5 ‖ In quancunque domum ingrediamini, primùm dicite, Pax huic domui.

6 Quòd si fuerit illic quispiam [b] filius pacis, requiesceat super eũ pax vestra: sin minus, ad vos reuertetur.

7 [c] Manete autem in ea ipsa domo, edentes & bibentes, quæ ab ipsis *apposita fuerint* ‖ dignus enim est operarius mercede sua, Ne transite è domo in domum.

a Hyperbolicè: sic solent Hebræi præripere, vt celeriter, & nulla interiecta mora aliquid agatur. 2.Reg.4.29. Aliqui comes & humana salutationes inter Christiana officia numerantur: Verò hæc vocatio fuit temporaria. Supra, 9.59, act.13.51, & 18.6. Mat.11.21. b Hebr. 1. qui fauet doctrinæ pacis, & illum amplectatur. Mat.10.40, ioh.13.20. c Hospitium vobis deligite in ea domo, in quam primùm ingressi fueritis, id est, ne de quærendo vobis commodo hospitio solliciti sitis, sicut faciunt, qui in aliquo loco diutius commorari constituerunt: non enim hic instituitur solennis illa Euangelij prædicatio quæ vsurpata fuit quum Ecclesiæ constituerentur: Sed dimittuntur isti vt omnibus Iudæa partibus significent vltimum aduentare Iubilæum.

8 ‖ Sed & in quamcunq; vrbem ingressi fueritis, & exceperint vos, [d] edite quæ apponuntur vobis:

d Contenti estote appositis vobis cibis. e i. Aduersum vos.

9 Et sanate ægrotos qui in ea fuerint, & dicite eis, Appropinquauit ad vos regnum Dei.

10 [3] In quamcunque autem vrbem ingressi fueritis, & non exceperint vos, egressi in plateas eius, dicite,

11 ‖ Etiam puluerem qui adhæsit nobis ex vrbe vestra, [e] vobis abstergimus: tamen hoc scitote, appropinquasse ad vos regnum Dei.

12 Dico autem vobis, Sodomorum conditionem die illo tolerabiliorem fore, quàm vrbis illius.

13 ‖ Væ tibi Chorazin, væ tibi Bethsaida. nam si in Tyro & Sidone editæ fuissent virtutes quæ editæ sunt apud vos, olim cum sacco & cinere sedentes resipuissent,

Supra, 9.5, act.13.51, & 18.6. Mat.11.21.

14 Ideò Tyri & Sidonis tolerabilior erit conditio in iudicio quàm vestra,

15 Et tu Capernaum quæ vsque ad cælum sublata es, vsque ad inferos deprimêris.

Mat.10.40, ioh.13.20.

16 ‖ Qui vos audit, me audit: & qui vos reijcit, me reijcit: qui verò me reijcit, reijcit eum qui misit me.

17 [f] Reuersi sunt autem septuaginta cum gaudio, dicentes, Domine, etiam dæmonia subijciuntur nobis [f] per nomẽ tuum.

18 *Ipse* autem dixit eis, Spectabam Satanam, vt fulgur [g] è cœlo cadentem.

19 Ecce, do vobis potestatem calcandi serpentes & scorpiones, & supra omnem vim inimici: & [h] nihil vos lædet.

20 Sed de eo ne gaudete quòd spiritus vobis subijciantur: gaudete verò potius quòd nomina vestra scripta sunt in cœlis.

21 [5] ‖ Eo ipso momento exultauit Iesus spiritu, & dixit, confiteor tibi Pater, Domine cœli & terræ, quòd hæc absconderis à [i] sapientibus & intelligentibus, & detexeris ea infantibus: etiam Pater, quia ita placuit tibi.

22 [6] Omnia mihi tradita sunt à Patre meo, & nemo nouit quis sit Filius, nisi Pater: & quis sit Pater, nisi Filius, & cuicunque voluerit Filius detegere,

23 [7] Tunc conuersus ad discipulos, seorsim dixit, ‖ Beati oculi qui vident quæ vos videtis.

24 Dico enim vobis, multos Prophetas & reges cupiuisse videre quæ vos videtis, nec vidisse: & audire quæ auditis, nec audiuisse.

25 [8] ‖ Tum ecce, quidam [k] Legis interpres surrexit, tentans eum, & dicens, Magister, quid faciendo vitam æternam possidebo?

26 At ille dixit ei, In Lege quid scriptum est? quomodo legis?

27 Ille verò respondens dixit, ‖ Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, & ex tota cogitatione tua: ‖ & proximum tuum vt teipsum.

28 Tum *ipse* dixit ei, Rectè respondisti: hoc fac, & viues.

29 [9] Ille autem volens [l] iustificare seipsum, dixit Iesu, Et quis est meus proximus?

30 Excipiens autem Iesus dixit, Quidam descendebat ab Hierusalem in Iericho, & incidit in latrones, qui expoliato eo & plagis impositis abierunt, *eo* semineceo relicto.

31 [m] Fortè autem Sacerdos quidam descendit per eandem viam: qui viso eo, [n] ex aduerso prætерijt.

32 Similiter & Leuita, quum venisset ad eum locum & illum vidisset, prætерijt ex aduerso.

33 Samaritanus autem quidam iter faciens, venit ad eum, & eo viso, misericordia commotus est:

34 Et accedens obligauit eius vulnera, infundens oleum ac vinum: & ipsum impositum suo iumento, duxit in diuersorium, & eius curam egit.

35 Postero autem die abiens, prolatos duos denarios dedit hospiti, & dixit ei, Curam ipsius age: & quodcunque præterea insumpseris, ego quum rediero, reddam tibi.

36 Quis igitur horum trium tibi videtur proximus fuisse illi qui incidit in latrones?

37 Ille autem dixit, Is qui vsus est misericordia erga eum. Ait igitur ei Iesus, Abi, & tu fac similiter.

38 [10] Factum est verò inter eundum, ipse ingressus est in quendam vicum: mulier autem quædam Martha nomine excepit eum domum suam.

39 Et huic erat soror quæ vocabatur Maria, quæ etiam assidens ad pedes Iesu, audiebat ipsius sermonem.

40 Martha verò distrahebatur circa frequens ministerium: superueniens igitur ait, Domine, non est tibi curæ quòd soror mea reliquit me vt sola ministrem? dic ergo ei vt mihi vicissim opituletur.

41 Respondens autem dixit ei Iesus, Martha, Martha, solicita es, & [o] satagis de multis:

42 Atqui vna re opus est. Maria verò bonam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.

4 Neque donum miraculorum, neq; aliud eiusmodi quantumuis excellens, sed sola electio æterna solidi gaudij materiam præbet. Est autem sola Euangelij promulgatio, Satanæ ruina. *Mat. 11. 25.*

5 Contẽptibilis quidem est Ecclesia, si externam eius speciem cõsideres, sed nulla in re æquè admirabilis Dei sapientia. *Mat. 13. 16.*

6 Aberrat à via quisquis Patrem quærit extra Filium. *Mat. 28. 35, mar. 13. 28.*

7 Noui fœderis & veteris discrimen, in reuelationis mensura.

8 Fides nõ vollit, sed stabilit Legis doctrinam. *Deut. 6. 5. Leuit. 19. 18.*

9 Proximi nomine intelliguntur in Lege, quoscunque possumus iuuare.

10 Christus non lautè tractari, sed attentè vult, cæteris post positis rebus, audiri. *m Id est, cum illud non præmisisset Sacerdos, aliquam prouidentia Dei respectu nihil est fortuitum. n Deflexit de via. o Ad verb. turbaris: indicatur siquidem turbida opera fuisse tuda.*

f Discipuli etenim non plena vtebãtur potestate, sed inuocato Christi nomine miracula edebant.

g Collocatur Satan in aere cum suis angelis, Eph. 6. 12. inde verò dicitur detrudi, & quidem cum impetu, quando voce Euangelij eius potestas aboletur. h Nulla vos iniuria afficiet. i Sub. huius mundi. k Vnus quispiam ex professentibus cognitionẽ ac scientiam legitimarum constitutionem, seu Legũ Mosaicarum. l Id est, iustitiã suam asserere. siue ostendere se iustũ esse, id est, omni culpa vacare. In hac aut ẽ significatione vsitur nomine iustificationis Lucabus.

CAP. XI.

1 Docet Apostolos orare. 14 Damonium mutũ ejicitur. 27 Mulier è turba vocem extollens. 29 Iudæi signa petunt. 37 A Pharisæo inuitatus externam sanctimonia laruam corripit.

1 ET factum est quum ipse precaretur quodam in loco, vt cessauit, dixit ei quidam ex eius discipulis, Domine, doce nos precari prout & Iohannes docuit discipulos suos.

2 [1] ‖ Dixit

1 Veræ precationis forma. *Mat.6.4.*
2 Precandum est cum fide.
3 Exemplũ horrendæ & insanabilis excæcationis, quum mala conscientia & destinata malitia virtus Dei blasphematur.
4 Dignoscendi veri Christi à falso hæc vera ratio est, quòd verus Christus cũ Satana nulla prorsus conditione pacisci tur. Superest autẽ vt cognitus agnoscatur. *Mat.7.7, & 21.22, mar.11.24, Ioh.14.13, & 16.23, Iac.1.10. Mat.7.7. Mat.9.13, & 11.22, mar.5.10.*
a *Id est, quantum in hunc diem opus est, non vt honestam curam tuenda huius vitæ vbiq; eximat, sed solicitudinem illam auxiam qua plerúq; se conficiunt. Mat.9.31, & 11.23, mar.2.26. Mat.9.24, mar.5.22. Mat.12.23, mar.3.24.*
b *Ad verbũ, impudẽtiam: ea verò impudentia de qua hoc loco agitur, in vitio poni nõ debet, sed maxime Deo cõmendata, qui talem importunitatem probat.*

2 [1] || Dixit autem eis, Quum precamini, dicite, PATER noster qui es in cœlis, sanctificetur nomen tuum: veniat regnum tuum: fiat voluntas tua, sicut in cœlo, etiam in terra.

3 Panem nostrum quotidianum da nobis [a] in diem.

4 Et remitte nobis peccata nostra: etenim ipsi remittimus omnibus qui nobis debent. Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos à malo.

5 [2] Dixit etiam eis, Quis vestrûm habebit amicum, & proficiscetur ad eum media nocte, & dicet ei, Amice, da mihi mutuò tres panes:

6 Quoniam amicus meus venit de via ad me, & non habeo quod apponã ei:

7 Et ille intus respondens dicat, Ne mihi molestiam exhibe: iam ostiũ clausum est, & pueruli mei mecum sunt in cubili: non possum surgere & dare tibi.

8 Dico vobis, etiamsi non dederit ei surgens, eo quòd amicus eius sit: at certè propter [b] importunitatem eius surget. ac dabit ei quotquot sunt ei opus.

9 || Et ego dico vobis, Petite, & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis.

10 || Quisquis enim petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & pulsanti aperietur.

11 || Ecquis autem ex vobis pater, si filius *ab eo* petierit panem, lapidem ei dabit? aut si piscem, num pro pisce dabit ei serpentem?

12 Aut si petierit ouum, num dabit ei scorpium?

13 Si vos igitur quum sitis mali, nostis bona dona dare liberis vestris, quanto magis Pater vester cœlestis dabit Spiritum sanctum ijs qui ab eo petierint?

14 || [3] Eiecit etiam dæmonium quod erat mutum: factum est autem, egresso dæmonio, loquutus est mutus, & mirata est turba.

15 Quidam verò ex ijs dixerunt, || Per Beelzebul principem dæmoniorum eijcit dæmonia.

16 Et alij tentantes, signum è cœlo petebant ab eo:

17 [4] ipse verò quum sciret cogitationes eorum, dixit eis, || Omne regnum dissidens aduersus sese, vastatur: & domus aduersus sese *dissidens*, cadit.

18 Quòd si etiam Satanas aduersus seipsum dissidet, quomodo stabit regnũ eius? Nam dicitis, [c] per Beelzebul eijcere me dæmonia.

19 Quòd si ego per Beelzebul eijcio dæmonia, filij vestri per quem eijciunt? propterea ipsi erunt vestri iudices.

20 Sin autem [d] digito Dei eijcio dæmonia, nempè peruenit ad vos regnum Dei.

21 Quum validus quispiam armatus custodit [e] aulam suam, in pace sunt ea quæ habet.

22 Postquam verò quispiam eo validior inuadens vicerit eum, totam armaturam eius aufert qua confidebat, & spolia eius distribuit.

23 [5] Qui non est mecum, contra me est: & qui non cogit mecum, spargit.

24 || [6] Quum impurus spiritus exierit à quopiam, transit per arida loca, quærens requiem: & non inueniens, dicit, Reuertar domum meam vnde exiui.

25 Veniens igitur inuenit eam [f] versam & ornatam.

26 Tunc proficiscitur & accipit septẽ alios spiritus peiores quàm sit ipse: & ingressi habitant illic: || fitque vltima conditio hominis illius deterior priore.

27 [7] Factum est autem quum hæc diceret, attollens vocem quædam mulier è turba, dixit ei, Beatus vterus qui te portauit, & vbera quæ suxisti.

28 Ipse autẽ dixit, Imò verò beati qui audiunt sermonem Dei, & eũ obseruant.

29 || [8] Quum autem turba congregaretur apud eum, cœpit dicere, Natio hæc scelerata est: signum requirit, sed signũ non dabitur ei, || nisi signum illud Ionæ Prophetæ,

30 Nam prout fuit Ionas signum Niniuitis, ita etiam erit Filius hominis nationi isti.

31 || Regina Austri surget in iudicio cum viris nationis huius, & condemnabit eos, quòd venerit à terminis terræ vt audiret sapientiam Solomonis: & ecce, plus quàm Solomon *est* hoc in loco.

32 Viri Niniuitæ resurgent in iudicio cum hac natione, & cõdemnabunt eam: || quòd ad præconium Ionæ resipuerint: & ecce plus quàm Ionas *est* hoc in loco.

33 [9] || Nullus verò lucernam accensam in occulto ponit, neque subter modium: sed in candelabrum, vt qui ingrediuntur, splendorem videant.

5 Aduersus mediatores qui Christi cum Satana saltem ad tempus conciliandi rationẽ quærũt.
6 Qui non perseuerat, peiore est conditione quàm qui nunquam cœpit.
7 Christus non captat laudem in sese, sed in nostra salute *Mat.12.43.*
8 Præposteri miraculorum flagitatores, pro miraculis pœnas auferent. *Heb.6.4, 1.pet 2.10. Mat.12.38. Ion.2.1.*
9 Ideò accendũntur mentes cognitione Dei vt alij alijs præluceamus ac proinde laborãdum in primis de vera illa luce petenda.
c *In nomine vel authoritate Beelzebul.*
d *Id est, virtute Dei, Exod.8.19. 3.Reg.10.1, 2.paral.9.1.*
e *Id est, regiam suam, aula enim proprie declarat locum apertũ & vacuum ante ades expositum, vtrãsfertur autem, ad ades potentum. Ion.2.5.*
f *A verto, is, ere.*
Supra, 8.16, mat.5.15, mar.4.21.

34 ‖ Lucerna corporis est oculus: quũ igitur oculus tuus fuerit simplex, totum quoq; corpus tuum lucidum erit: quum verò malus fuerit, etiam corpus tuum tenebrosum erit.

35 Considera ergo num lumen quod in te est, tenebræ sint.

36 Itaque si corpus tuum totum lucidum *fuerit*, non habens aliquam partem tenebrosam: *sic* erit lucidum totum, vt quum lucerna fulgore te illustrat.

37 [10] Postquã autẽ loquutus esset, rogauit eum quidam Pharisęus vt prandere-ret apud se. Ingressus igitur discubuit.

38 Pharisæus autem quum *hoc* vidisset, admiratus est eum non prius ablutũ fuisse ante prandium.

39 Dixit autẽ Dominus ei, ‖ Vos quidem Pharisæi exteriorem poculi patinęque partem purgatis: sed [g] quod intra vos est, plenum est rapina & scelere.

40 Dementes, nónne qui fecit quod foris est, etiam id quod intus est fecit?

41 Imò, [h] ea quæ adsunt date *in* eleemosynam: & ecce, omnia erunt vobis pura.

42 [11] Sed væ vobis Pharisæis, quoniam [i] decimatis mentham & rutam, & [k] quoduis olus, sed præteritis [l] iudicium & charitatem Dei. Hæc autem oportuit facere, & illa non omittere.

43 [12] ‖ Væ vobis Pharisæis, quoniam diligitis primum consessum in conuentibus, & salutationes in foris.

44 [13] ‖ Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ: quoniam estis vt monumenta quæ non apparent, & quæ nesciunt ij qui super *ea* ambulant.

45 Respondens autem quidam ex legis interpretibus, ait ei, Magister, quum hæc dicis, etiam nos afficis iniuria.

46 [14] Ipse autem ait, ‖ Væ vobis quoque Legis interpretibus, quoniam oneratis homines oneribus difficilibus portatu, sed ipsi vno ex digitis vestris non attingitis onera.

47 [15] ‖ Væ vobis, quoniam ædificatis monumẽta Prophetarum, patres autem vestri trucidarunt eos.

48 Nempe [m] testimonio vestro comprobatis facta patrum vestrorum: quoniam illi quidem eos trucidarunt, vos autem ædificatis eorum monumenta.

49 Propterea etiam Sapientia Dei dixit, Mittam ad eos Prophetas & Apostolos, & ex ipsis *quosdam* trucidabunt, & *quosdam* [n] expellent:

50 Vt à natione ista [o] requiratur sanguis omnium Prophetarum, effusus à iactis fundamentis mundi,

51 ‖ A sanguine Abel vsque ad sanguinem ‖ Zachariæ, qui perijt inter altare & ædem: etiam dico vobis, requiretur ab hac natione.

52 [16] Væ vobis Legis interpretibus, quoniam [p] sustulistis clauem cognitionis: ipsi non introistis, & eos qui introibant prohibuistis.

53 [17] Quum autem hæc eis diceret, cœperunt Scribæ & Pharisæi vehementer *ipsi* imminere, & eum [q] allicere ad loquendum de multis:

54 Insidiantes ei, & cupidè venantes aliquid ex ipsius ore, vt eum accusarent.

Mat.6.22.
10 Cultus Dei non in externa mũditie & excogitatis ritibus, sed in spirituali cordis iustitia & charitate positus est.
11 Hypocritarum est minuta persequi, præcipua omittere.
12 Hypocrisis & ambitio plerunque coniunctæ. *Mat.23.25.*
13 Hypocritæ externo aspectu fallunt.
14 Hypocritæ in alios seuerissimi, omnia sibi indulgẽt.
15 Hypocritæ sanctos mortuos honore prosequuntur, quos viuos crudelissimè persequuntur. *Infra, 20.46, mat.23.6, mar.12.38. Mat.23.27.*
g *Animus vester.*
Mat.23.4, act.15.10. Mat.23.29.
h *Id est, pro facultatibus vestris, (quasi dicat) vestra rapina quæ impediebant quominus pueri vesci possent, opponatur charitas, qua ex ijs quæ vobis suppetunt, liberales sitis in egenos, sic futurum est vt sanctificetur quod intra patinam est, etiamsi patina ablata non fuerit.*
i *Decimam partem ex Dei lege persoluendam decidit.*
k *Id est, omne genus olerum, vt explicat August. in Enchir. ad Laurent. cap. 99. vbi simili ratione docet explicandum quod ait, Paulus, 1.Tim.2.4. Deum velle omnes saluos fieri.*
l *Id est, quod iustum & æquum est: complectitur autem in dicium præcepta secundæ tabulæ, charitas autem Dei primam.*
16 Iampridem ij præcipuè arcent populum ab aditu cognitionis Dei, quos oportuit esse Ecclesiæ ianitores. *Gen.4.8, 2.Paral.24, 21.*
17 Euadit quidem mũdus eo deterior, quo magis reprehẽditur, sed nihilominus minimè prodenda veritas.
m *Cum fuerint persequamini Dei seruos, id, patrum vestrorum exemplo, etiamsi pietatis studii prætexatis, re vera tamen dum Prophetarum monumenta exornatis, trophæa auita crudelitatis erigitis.*
n *Ira insectabuntur, vt tandem expellant.*
o *Id est, vt ratio à vobis reposcatur, atque adeò pœna exigantur sicis sanguinis Prophetarum.*
p *Abscondistis & sustulistis è medio, vt nusquam compareant.*
q *Varijs propositu quæstionibus aliquid ex ore elicere, quod insidiando carpere possent.*

CAP. XII.

1 Fermentum Pharisæorum. 5 Quis timendus. 8 Confiteri Christum. 17 Parabola diuitis cuius regio exuberarat. 22 Terrenorum cura despicienda. 31 Regnum Dei quærendum. 39 Fur in nocte. 51 Dissidia ob Euangelium.

CAP. XII.

1 INterea ‖ [1] quum coacta esset [a] permulta turba, adeò vt alij alios conculcarent, cœpit dicere discipulis suis: in primis cauete vobis à fermento Pharisæorum, quod est hypocrisis.

Mat.16.6, mar.8.14. Supra, 11.37, mat.16.16, mar.4.22.
1 Fidelibus doctoribus constituta, cauendi sunt in primis qui puritatẽ doctrinæ specioſis commentis inficiunt, deinde danda opera vt palàm & intrepidè, auxilio Dei freti, sinceram doctrinam proponant.

2 ‖ Nihil enim opertum est, quod non sit detegendum: neque occultum, quod non sit cognoscendum.

3 Propterea quæ in tenebris dixistis, in luce audientur: & quod in aurem loquuti estis in conclauibus, prædicabitur supra domos.

a *Ad verbum, populi myriades, numerus certus pro incerto, id est, multitudo innumerabilis.*

4 ‖ Di-

Mat.10.28. Mat.10.29.

4 ‖[2]Dico autem vobis amicis meis, Ne timete *vobis* ab ijs qui trucidant corpus,& posteà non habent quod ampliùs faciant.

5 [b] Præmonstrabo autem vobis quẽ timeatis: timete eum qui postquam trucidarit, præditus est autoritate inijcendi in gehennam: etiam dico vobis,hunc timete.

6 ‖Nónne quinque passerculi væneunt [c] assarijs duobus,& vnus ex ijs nõ est in obliuione apud Deum?

7 ‖Quinetiam capilli capitis vestri omnes numerati sunt. ne igitur timete: multis passerculis præstatis.

8 ‖[3] Dico autem vobis,Quisquis me confessus fuerit coram hominibus,Filius quoque hominis cõfitebitur eum coram Angelis Dei:

9 Qui verò negauerit me in cõspectu hominum, abnegabitur in conspectu Angelorum Dei.

10 ‖Et quisquis dicet quippiam in Filium hominis, ei remittetur: ei verò qui in Spiritum sanctum blasphemauerit, nõ remittetur.

11 ‖+Quum autem adduxerint vos ad synagogas & ad magistratus ac potestates, ne soliciti estote quomodo aut quid pro defensione allaturi,aut quid dicturi sitis:

12 Spiritus enim sanctus docebit vos eo ipso momento, quæ oporteat dicere.

13 [5] Dixit autem ei quidam è turba, Magister, dic fratri meo vt partiatur mecum hæreditatem.

14 Ipse verò dixit ei, Heus tu, quis me vobis iudicẽ aut partitorem præfecit?

15 Dixit igitur eis, Videte, & cauete ab [d] auaritia. neque enim quum *bona* cuipiam redundant, [e] vita ipsi constat ex bonis suis.

16 [6] Dixit autem eis parabolam in hæc verba, ‖ Hominis cuiusdam diuitis exuberarat [f] regio:

17 Itaque [g] ratiocinabatur apud se dicens,Quid faciam? nec enim habeo vbi cogam fructus meos.

18 Et dixit, Hoc faciam: destruam horrea mea, & maiora ædificabo: & illic cogam omnes fructus meos, & bona mea:

19 Et dicam animæ meæ,Anima,habes multa bona reposita in annos multos: requiesce, comede, bibe, [h] oblectare.

20 Dixit autem ei Deus, Demens, hac nocte animam tuam repetunt abs te: quæ verò parasti,cuius erunt?

21 Ita *est* qui thesaurum congerit [i] sibi,nec est in Deo diues

22 [7] Dicit autem discipulis suis,‖Propterea dico vobis,ne soliciti estote de anima vestra,quid esuri sitis: neq; de corpore,qua re sitis induendi.

23 Anima plus est quàm alimentum, & corpus quàm vestitus.

24 Considerate coruos: nec enim seminant, neque metunt: quibus non est cella neque horreum,& *tamen* Deus alit eos: quanto vos præstatis volucribus?

25 Quis autem ex vobis solicitè cogitando potest apponere ad staturam suam cubitum vnum?

26 Itaque si ne id quidem quod minimum est potestis, quid de cæteris soliciti estis?

27 Considerate lilia, quomodo crescant: non fatigantur, neque nent: dico autem vobis, ne Solomonem quidem cũ omni gloria sua amictum fuisse vt vnum ex ijs.

28 Quòd si herbam quæ hodie est in agro,& cras in clibanum mittitur, Deus ita circumuestit: quanto magis vos ô exigua fide prediti?

29 Vos igitur ne quærite quid esuri sitis,aut quid bibituri: & ne [k] suspenso animo estote.

30 Hæc enim omnia gentes mundi requirunt: Pater autem vester nouit vos istis indigere.

31 [8] Quin potius quærite regnum Dei, & hæc omnia adijcientur vobis.

32 [9] Ne time, ô parue grex: nam visum est Patri vestro dare vobis regnum.

2 Etiamsi hypocritæ principes habeant suæ crudelitatis ministros, nulla tamen causa est cur vel tantillũ trepidemus, quum illi nihil possint nisi quod Deus volet, nec vnquam velit Deus quod repugnet suorum saluti. *1.Sam.14.45 aſ.27.34. Supra,9.26, mat.10.32, 2.tim.2.12. Mat.12.31, mar.3.28, 1.ioh.5.16. Mat.10.29, mar.13.12.*

3 Ingens constantis confessionis merces,horrenda abnegationis pœna,atque adeò irreuocabilis pœna si dedita opera ore & animo blasphemetur cognita veritas. *Eccle.11.19.*

4 Magnum est confessionis certamen,sed vel infirmissimis certantibus non deerit suo tempore qui omnia potest.

5 Christus tribus de causis recusat esse familiæ herciscundæ iudex: primò,ne carnalem Iudæorum de Messiæ regno opinionem foueat: secundò, vt politicum imperium ab Ecclesiastico ministerio distinguat. tertiò, vt ijs occurrendum doceat qui Euangelij prætextu,atque adeò ministrorum nomine,ad priuata sua commoda abutuntur.

6 Nulli dementiores quàm diuites qui ab opibus suis pendent.

7 Seria cogitatio de prouidentia Dei,remedium præbet aduersus stultissimas & maximè anxias hominum de hac vita solicitudines.

8 De regno Dei solicitis nihil deerit.

9 Stultum est ab eo minima non sperare, qui maxima vltrò largiatur *Mat.6.15, 1.pet.5.7, psal 54.26.*

b De impendentibus periculis monet, quoniam improuisa vehementius feriunt. c Vide Matth. 10. d Pleonexia *declarat immodicam illam omnem acquirendi cupiditatem, qua sæpius fit cum aliorum detrimento. e Id est, Deus (non bona) author est, & idem conseruator vitæ.*

f Is enim hoc loco describitur,qui non fundum quempiam, sed totam aliquam regionem possideat, vt solent ij qui domum domo, agrum agro coniungunt. Esa.5.8. g Id est, variones suas apud se subducebat, proprie dictum in cauaros, qui totam vitam ijs in negotijs transigunt. h Animo sit lato atque hilari. i Sese respiciens, aut se ipso fretus. k Metaphora à meteoris ducta, quæ in aëre suspenduntur, qui enim de humana vita soliciti in humana præsidia respiciunt, ij pendent animi, nunc autem huc, nunc illuc inclinant.

33 [10] Vendite bona vestra, & [1] date eleemosynam. || Parate vobis crumenas quę non veteraſcunt, theſaurum in cælis qui nunquam deficiat: quò fur non appropinquat, *& vbi* tinea non corrumpit.

34 Vbi enim theſaurus veſter eſt, illic & cor veſtrum erit.

35 || [11] Sint lumbi veſtri præcincti, & *veſtræ* lucernæ accenſæ:

36 Et vos ſimiles *eſtote* ijs qui expectant quando dominus ſuus reuerſus ſit à [m] nuptijs: vt quum venerit ac pulſauerit, ſtatim aperiant ei.

37 Beati ſerui illi quos quum venerit dominus, inueniet vigilantes: amen dico vobis, præcinctus faciet vt diſcumbãt, & prodiens miniſtrabit eis.

38 Et ſi venerit ſecunda vigilia, & ſi tertia vigilia venerit, atque ita inuenerit, beati ſunt ſerui illi.

39 || Hoc autem ſcitote, ſi ſciret pater familiãs qua hora fur venturus ſit, vigilaret, nec ſineret perfodi domum ſuam,

40 [12] Et vos igitur eſtote parati: quia qua hora non putatis, Filius hominis veniet.

41 Dixit autẽ ei Petrus, Domine, nobis dicis iſtã parabolã, an etiã omnibus?

42 Dixit autem Dominus, Quiſnam eſt fidus diſpenſator ac prudens, quam dominus præficiet famulitio ſuo, vt in tempore det [n] demenſum?

43 Beatus ſeruus ille quem dominus, quum venerit inuenerit ita facientem.

44 Verè dico vobis, omnibus ſuis bonis præficiet eum.

45 Quòd ſi dixerit ſeruus ille in corde ſuo, Tardat dominus meus aduẽtum: cœperitque verberare ſeruos & ancillas, & edere & bibere & inebriari:

46 Veniet dominus ſerui illius die quo non expectat, & qua hora non nouit: & ſeparabit eum, partemque cum infidis ei aſſignabit.

47 Ille autẽ ſeruus qui nouit volũtatẽ domini ſui, nec *ſe* comparauit, nec fecit ex voluntate eius, cædetur multis *plagis*.

48 Qui verò non nouit, & fecit digna plagis, cædetur *plagis* paucis. Porrò cuſcunque multum datum eſt, multum repetetur ab eo: & apud quem depoſuerũt multa, [o] amplius repoſcent ab eo.

49 [13] Ignem veni miſſurus in terram, & quid volo ſi iam accenſus eſt?

50 Sed baptiſmo oportet me baptizari: & quomodo conſtringor vſquequo *hoc* perficiatur?

51 Putatis me aduenisſe pacẽ daturũ in terra? non dico vobis, imò diſſidium.

52 Erunt enim ex hoc *tempore* quinque in vna domo diſſidentes, tres aduerſus duos, & duo aduerſus tres.

53 Diſſidebit pater aduerſus filium, & filius aduerſus patrem: mater aduerſus filiam, & filia aduerſus matrem: ſocrus aduerſus nurum ſuam, & nurus aduerſus ſocrum ſuam.

54 [14] || Dicebat autẽ etiã turbæ, Quum videritis nubem [p] exorientem ab occaſu, ſtatim dicitis, Imber venit: & ita fit.

55 Et quum auſtrum flantem, dicitis, Æſtus erit: & fit *æſtus*.

56 Hypocritæ, faciem cæli & terræ noſtis probare: hoc autem tempus qui ſit vt non probetis?

57 [15] Cur autem & per vos ipſos non iudicatis quod iuſtum eſt?

58 || Enimuerò dum abis cum aduerſario tuo ad magiſtratum, da operam in via vt libereris ab eo: ne pertrahat te ad iudicem, & iudex te tradat [q] exactori, & exactor conijciat te in carcerem.

59 Dico tibi, nõ exibis illinc vſquequò vltimum etiam minutum reddideris.

Mat. 6. 19. 1. Pet. 1. 13.

10 Sancta prodigalitas, certũ ad veras opes parãdas cõpendium.

11 Fidelium ſeruorũ Dei vita in hoc mundo, eſt peruigil quædam peregrinatio, præute Verbi lucerna.

12 Nullis maior incũbit vigilandi neceſſitas, quàm ijs qui aliquẽ honoris gradũ in Dei familia ſunt adepti. *Mat. 24. 43, apoc. 16. 15.*

13 Euangeliũ ſicut eſt vnica veræ pacis cauſa inter pios, ita eſt inter impios ſumma perturbationis occaſio.

l Metonymia, qua ſignificatur, beneficio declarata clemẽtia miſericordiq́, affectionũ benignitas, qua eleemoſyna dicitur, à nomine eleimon deducto, quod alterò nomine eleos, i. miſericordia derivatur. Dati igitur eleemoſynam, qui benignè faciendo alteri, & tribuẽdo aliquid egẽti, aſſimilat ſe miſericordia illius oſtẽdit.

m Solebant nuptiæ nocte celebrari.

n Id eſt, ſingulu menſiuus ſam ab eo cui

14 Homines in terrenis rebus acutiſſimi ſponta. nea malitia in ijs quę ad cœleſtẽ vitam ſpectãt, planè cæcutiunt.

15 Homines amore ſui cęci, ac proinde exoſi ac pertinaces, præmiũ ſuæ ſtultitiæ ferent. *Mat. 16. 2.*

p Id eſt, Qua apparerat, & colligeretur in vlla cæli plaga. Matth. 5. 25.

q Ei qui mulctas exigit, cui inſmodi erant conſtituta in tumrẽ litigãtes: præter ea Magiſtratuũ miniſtri damnates cogunt ad perſoluendum quod debent, idq́ interdum etiam addita non tantum impenſarum, ſed etiam carceris pœna in rebelles.

CAP. XIII.

1 De Galilæis. 4 Et ijs qui in Siloe oppreſſi ſunt. 6 Ficus non ferens fructum. 11 Mulier ſpiritu infirmitatis, id eſt, morbo à Satana inflicto laborãs ſanatur. 18 Parabola grani ſinapu, 21 Fermenti, 23 Q. An pauci ſaluandi. 31 Herodes vulpes.

CAP. XIII.

1 Adſunt [1] autem eo ipſo tempore, quidam annuntiantes ei de Galilæis, quorũ ſanguinem [a] Pilatus miſcuerat cum ipſorum ſacrificijs.

1 Iuſtis aliorum pœnis nõ oportet nos inſultare, ſed ijs potius ad reſipiſcentiã erudiri.

2 Et reſpõdens Ieſus dixit eis, Putatis hos Galilæos præ omnibus Galilæis peccatores fuiſſe, quoniã talia paſſi ſunt?

3 Non, dico vobis: imò niſi reſipiſcatis, omnes itidem peribitis.

4 Aut illos decẽ & octo, ſupra quos cecidit turris in [b] Siloam, & trucidauit

a Annis ferè decẽ præfuit in Iudæa Põtius Pilatus.

Et circa annum quartum

prouinciæ ipſius qui eſſet 15. Regni Tiberij, opus redemptionis humanæ morte ſua abſoluit Chriſtus.

b Sub. loco, vel riuulo. fuit enim Siloam riuulus vnde in vrbem aqua ducta ferebantur, de quo Ioh. 6. 7. & Eſa. 8. 6. erat itaq́ turris vel caſtellum extra illam ad aquæductum, quod regentè proſtratum aliquos occiderit.

cos,

2 Lōga quidem est Dei patiētia, sed ita tamen vt tādē iudiciū exerceat.

3 Christus idcirco venit, vt nos à Satanæ vinculis liberaret.

4 Viua hypocrisis imago, & eiusdem merces.

5 Dominus regnū suū à tenuib⁹ principijs inchoat vt insperati progressus potentiā eius melius illustrent.

c Id est, Precatores.

d Venire solet.

e Solū officit sua in parte sterile, quod aliquos viti bus nō inutile fuisset.

f Morbo à Satana inflicto laborans.

g i. Soluta, cōpositum pro simplici, Tenebatur enim mulier Satanæ, quasi vinculo cōstricta, ita vt, totū octodecim annis, caput attollere nō posset.

h Vel subrecta, subrigimus enim quæ deorsum pendent erigimus que iacent. Mat. 13.31, mar. 4.31.

i Vnus ex ijs qui Synagogæ præerant, plures enim Archisynagogos fuisse apparet, ex Marc. 5. 22. & Act. 13. 15.

Mat. 7 33.

eos, putatis c debitores fuisse præ omnibus hominibus qui habitāt in Hierusalē?

5 Nō, dico vobis: imo, nisi resipiscatis, omnes itidem peribitis.

6 2 Dixit autem hanc parabolam, Ficum habebat quidam plantatam in vinea sua: & venit quærens fructum in ea, neque inuenit,

7 Dixit autē vinitori, Ecce, anni tres sunt ex quo d venio quærens fructum in ficu ista, & non inuenio: excinde eam: quorsum etiā terram e inutilem reddit?

8 Ille verò respondens dixit ei, Domine, dimitte eam etiā hoc anno, vsquequò fodero circum eā, & misero stercus:

9 Et si quidem tulerit fructū, *dimitte*: sin minus, in futurum excindes eam.

10 3 Docebat autem in quadam synagoga sabbatho.

11 Et ecce, mulier adfuit habens f spiritum inualetudinis *ab* annis decem & octo: eratque incurua, nec prosus *se se* poterat recuruare.

12 Ipsam autem quum vidisset Iesus, aduocauit, & dixit ei, Mulier, g absoluta es ab inualetudine tua.

13 Et imposuit ei manus: & illicò h surrecta est, & glorificabat Deum.

14 4 Respondens autem i præfectus synagogæ, indignans quod Sabbatho sanasset Iesus, dixit turbæ, Sex dies sunt quibus oportet operari: his ergo *diebus* venite & sanamini, & non die Sabbathi.

15 Respondit ergo ei Dominus, & dixit, Hypocrita, vnusquisque vestrūm Sabbatho nónne soluit bouem suum aut asinam à præsepi, & ducit aquatum?

16 Hanc autem filiam Abrahæ, quam vinxerat Satanas ecce decem & octo annos, non oportuit à vinculo isto solui die Sabbathi?

17 Et quum hæc diceret, pudore afficiebantur omnes qui se opponebant ei: sed tota turba gaudebat super omnibus gloriosis rebus quæ fiebant ab eo.

18 ‖ Dixit autem *Iesus*, Cui rei simile est regnum Dei, & cui illud assimilabo?

19 5 Simile est grano sinapis, quod acceptum quispiam misit in hortum suū: & creuit, & euasit in arborem magnam, & volucres cæli nidulati sunt in eius ramis.

20 ‖ Et rursum dixit, Cui rei assimilabo regnum Dei?

21 Simile est fermento quod acceptum mulier condidit in farinæ satis tribus, vsquequò fermentaretur tota.

22 ‖ Transibat igitur singulas vrbes & vicos, docens, & iter faciens Hierosolymam.

23 6 Dixit autem ei quidam, Domine, num pauci sunt qui seruentur? Ipse verò dixit eis,

24 ‖ Contēdite intrare per angustam portam: quia multi (dico vobis) studebunt intrare, & non poterunt.

25 Ex quo *videlicet* surrexerit paterfamiliās, & occluserit ostium, & cœperitis foris stare, & pulsare ostium, dicentes, Domine, Domine, aperi nobis: qui respōdens dicet vobis, Nescio vnde vos sitis.

26 7 Tunc incipietis dicere, Edimus in tui conspectu, & bibimus, & in plateis nostris docuisti.

27 ‖ Et dicet, Dico vobis, nescio vnde vos sitis: ‖ abscedite à me omnes qui facitis quod iniustum est.

28 8 Illic erit fletus & stridor dentiū, quum videritis Abraham & Isaac & Iacob & omnes Prophetas in regno Dei, vos autem expelli foras.

29 Tunc venient *multi* ab k Oriente & Occidente, & Borea & Austro: & discumbent in regno Dei.

30 ‖ Et ecce, sunt vltimi qui erunt primi, & sunt primi qui erunt vltimi.

31 9 Eo ipso die accesserunt quidam Pharisæorum, dicētes ei, Exi, & abi hinc: nam Herodes vult te trucidare.

32 Tunc ait eis, Profecti dicite l vulpi illi, Ecce, m eijciam dæmonia, & sanationes peragam n hodie & cras, & tertia die o consummabor.

33 10 Veruntamen oportet me hodie & cras & perendie iter facere: quia fieri nō potest vt Propheta pereat extra Hierusalem.

34 ‖ Hierusalem, Hierusalem, quæ trucidas Prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui cogere liberos tuos, quemadmodum gallina p pullicie suam sub alas, & noluistis?

35 Ecce, relinquitur vobis domus vestra deserta. Amen autem dico vobis, nō videbitis me vsquedùm venerit *tempus* quum dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini.

Mat. 9.35, mar 6 6.

Mat. 7.13.

6 In eos qui dum malunt cum multis errare, quàm cum paucis rectè incedere, tandem tarditate sua à regno Dei excludūtur.

7 Frustrà est in Ecclesia qui non est ex Ecclesia, quod vitæ puritas ostēdit.

Mat. 7.13, & 25.41.

Psal. 6.13.

8 Reiectio Iudæorū, & Gētium vocatio prædicitur.

9 Pergendū in vocationis cursu per medios seu veros seu fictos terrores.

Mat. 19 30, & 20.16. mar. 10.31.

10 Nusquā crudeliores piorū hostes quàm qui versantur intra ipsum Ecclesiæ sacrarium: sed Deus videt, & suo tempore, requiret.

Mat. 23.37.

k Vndiq; ex toto orbe terrarum, cuius sunt ista plaga quatuor.

l Fraudulento insidiatori, m Ad verb. ejicio.

n Id est, Exiguo temporis momēto, proverbiali scilicet sententia,

vt interpretatur Theoph. vel per hodie, præsens, per cras, futurum tempus intelligi potest, quandiu nimirum suo munere fungetur.

o Scilicet peracto pro peccatis sacrificio. p Ad verb. pullicies autem pullorum est nidus.

CAP. XIIII.

1 Hydropicus Sabbatho ſanatur. 8 Primi accubitus. 12 Pauperes ad prandium vocandi. 16 Inuitati ad cœnam magnam. 23 Compulſi. 28 Turrim ædificaturus.

CAP. XIIII.
1 Ne Sabbathi quidē lex officia charitatis debuit impedire.
2 Arrogātiæ merces ignominia: veræ autem modeſtiæ, gloria.
3 In eos qui ſua vel ambitioſè vel cōpenſationis ſpe ptofundūt, quū charitas chriſtiana in Dei tantùm gloriam & vlum proximi reſpiciat.

1 ET[1] factum eſt quum veniſſet domum cuiuſdam ex [2] primoribus Phariſæis Sabbatho ad [b] capiendum cibum, ipſi obſeruabant eum.

2 Et ecce, quidam [c] hydropicus erat coram eo.

3 Tum reſpondēs Ieſus dixit Legis interpretibus & Phariſæis, in hæc verba, Licétne ſanare Sabbatho?

4 Ipſi verò tacuerunt. Tum ipſe prehenſum eum ſanauit, & dimiſit.

5 Et reſpondens eis dixit, Quis veſtrūm *ſi ipſius* aſinus aut bos in puteum incidat, non ſtatim extrahet eum die Sabbathi?

6 Et non poterant ei ex aduerſo ad iſta reſpondere.

7 [3] Dixit autē parabolam ijs qui vocati fuerant, attendēs quomodo primos accubitus eligerent: dicens eis,

8 Quum vocatus fueris ab aliquo ad nuptias, ne accumbito primo loco, ne fortè honoratior te ſit vocatus ab eo:

9 Et is qui te & illum vocauit, veniens dicat tibi, Da huic locum: & tunc incipias cum pudore vltimum locum obtinere.

10 ‖ Sed quum vocatus fueris, vade diſcubitum in vltimum locum: vt quum venerit qui te vocauit, dicat tibi, Amice, aſcende ſuperius. Tunc erit tibi gloria in cōſpectu eorum qui tecum diſcumbunt.

11 ‖ Nam omnis qui ſe extollit, deprimetur: & qui ſe depreſſerit, extolletur.

12 [3] Dicebat autem etiam ei qui ipſum vocauerat, ‖ Quum facis prandium aut cœnam, ne vocato amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos tuos, neq; vicinos diuites: nequando & ipſi te viciſſim vocent, ac retribuatur tibi gratia.

13 Sed quum facis epulum, voca pauperes, mancos, claudos, cæcos:

14 Et beatus eris: quia non poſſunt *gratiam* retribuere tibi: retribuetur enim tibi in reſurrectione iuſtorum.

15 Hæc autem quum audiſſet quidā ex ijs qui ſimul accumbebant, dixit ei, Beatus qui cōmedet panē in regno Dei.

16 Ipſe autē dixit ei, ‖ Homo quidam fecit cœnam magnā, & vocauit multos:

17 Miſitque ſeruum ſuum hora cœnæ vt diceret vocatis, Venite, quia iam parata ſunt omnia.

18 [4] Et omnes cœperunt [d] vno *ore ſe* excuſare. Primus dixit ei, Agrum emi, & neceſſe habeo exire & eum inſpicere: rogo te, habe me excuſatum,

19 Et alter dixit, Iuga boum emi quinque, & proficiſcor ad probandum ea: rogo te, habe me excuſatum.

20 Et alius dixit, Vxorē duxi, & propterea non poſſum venire.

21 Quū igitur ſeruus aduenīſſet, annuntiauit iſta domino ſuo. Tunc iratus paterfamiliās dixit ſeruo ſuo, Abi citò in [e] plateas & vicos vrbis, & pauperes ac mancos, claudosque & cæcos huc introducito.

22 Et ait ſeruus, Domine, factum eſt vt imperaſti, & adhuc locus eſt.

23 Tunc ait Dominus ſeruo, Abi in vias & ſepes, & coge ingredi, vt impleatur domus mea.

24 Dico enim vobis neminem virorum illorum qui vocati fuerant, guſtaturum cœnam meam.

25 Ibat autem turba multa cum eo: & conuerſus, dixit eis,

26 [5] ‖ Siquis venit ad me, & [f] non odit patrem ſuum & matrem, & vxorem & liberos, & fratres, & ſorores, atque adeò etiam animam ſuam, non poteſt meus eſſe diſcipulus.

27 ‖ Et quiſquis non portat crucem ſuam, & *non* ſequitur me, nō poteſt meus eſſe diſcipulus.

28 [6] Quis enim ex vobis, ſi velit turrim ædificare, non prius [g] ſedens computat ſumptus, an habeat quæ ad perfectionem *operis requiruntur*?

29 Ne, poſtquam poſuerit fundamētum, & nō potuerit perficere, omnes qui ſpectarint, incipiant ei illudere,

30 Dicentes, Homo iſte cœpit ædificare, & non potuit *ædificium* perficere.

31 Aut quis rex proficiſcens vt committat prælium aduerſus alterū regem, ſedens prius nō conſultat an poſſit cum decem millibus occurrere ei, qui cum viginti millibus venit aduerſus ipſum?

32 Alioquin, quum adhuc ille procul eſt, legatione miſſa, rogat ea quæ ad pacem *pertinent*?

33 Sic ergo, quiſquis veſtrūm non valedicit omnibus bonis ſuis, non poteſt

---

a Vel ex ijs quos Sanhedrim vocabant, vel ex principibus Synagoga. Non enim omnes Phariſæi fuere Archiſynagogi Ioh. 7. 48.

b Phariſæus enim ſecta nomē fuit, etiāſi ex tota hiſtoria cōſtet, Phariſæos fuiſſe in ſumma admiratione. Prou. 25. 7. Infra, 18. 14, matth. 23. 12. Tob. 4. 7, prou. 3. 9.

c Ad verb. ad comedendum panem. Hebr.

d Laborans humoris crudi abundante & ſe effundente copia, quam Latini aquā intercutem vocarunt. Mat. 22. 1, apoc. 19. 9.

4 Adeò inſanit maxima etiam eorū pars, quibus Deus ſeipſū patefecit, vt quæ à Deo nacti ſunt adiumēta, in impedimēta ſpontè conuertant.
5 Affectus etiam per ſe laudabiles, cogendi in ordinem, vt pietas ſuperemineat.
6 Chriſti veros ſectatores oportet ædificare ſimul ac pugnare, ac proinde ad quaſuis ærumnas perferēdas, tempeſtiuè eſſe compoſitos.

a Supra, 9. 23, mat. 10. 37, & 16. 24.

d Quaſi ex cōpacto & cūtis tute: quamuis enim iſti diuerſus afferāt cauſas, in eo tamen omnes conueniunt, quòd ſua negotia prætexāt, ne ad cœnam aſpirent. Mat. 10. 38, & 16. 24, mar. 8. 34.

e In patentes & latas regiones.

f Supra ſi minimū (inquit Theoph.) in Deo periculū verſatur. Non igitur hac ſimpliciter iubet, ſed cōparatiuè.

g Dum ſupputans omnia antequam impius aggrediatur.

Mat. 5.13, mar. 9.50.

7 Discipulos Christi oportet & sibi & alijs sapere, alioqui redduntur omnium maximè fatui.

teſt meus eſſe diſcipulus.

34 7 || Bonus eſt ſal: ſi verò ſal infatuatus fuerit, quo condietur?

35 Neque ad terram, neque ad ſterquilinium [h] appoſitus eſt: foras eum abijciunt. Qui habet aures ad audiendum, audiat.

CAP. XV.

4 Parabola ouis perditæ. 8 Drachmæ. 11 Filij Prodigi.

1 ACcedebãt [1] autem ad eum [a] omnes publicani & peccatores, vt eum audirent,

2 Et murmurabant Phariſæi & Scribæ, dicentes, Iſte peccatores recipit, & veſcitur cum eis.

3 Ipſe verò loquutus eſt ad eos hãc parabolam, dicens,

4 || Quis ex vobis, ſi habeat centum oues, & perdiderit vnam ex illis, non relinquit illas nonaginta nouem in deſerto, & pergit ad eam quæ perijt, vſquedũ eam inueniat?

5 Et inuentam imponit in humeros ſuos gaudens?

6 Veniensque domum conuocat amicos & vicinos? dicens eis, Gratulamini mihi. nam inueni ouem meam quæ perierat.

7 Dico vobis ita fore gaudiũ in cœlo ſuper vno peccatore reſipiſcente, magis quàm ſuper nonaginta nouem iuſtis, quibus non opus eſt reſipiſcentia.

8 Aut quæ mulier, ſi habeat drachmas decem, & perdiderit drachmam vnam, non accendit lucernam, & verrit domum, quæritque accuratè, vſquequò *eam* inueniat?

9 Et quum inuenerit, conuocat amicas ac vicinas? dicens, Gratulamini mihi: nam inueni drachmam quam perdideram.

10 Ita, dico vobis, gaudium eſt apud Angelos Dei ſuper vno peccatore reſipiſcente.

11 [2] Ait autem, Quidã habebat duos filios:

12 Quorum iunior dixit patri, Pater, da mihi [b] partem ſubſtantiæ *mihi* cõtingentem. *Ille* igitur diuiſit eis [c] facultates.

13 Poſt dies autem nõ multos, quum omnia coegiſſet iunior ille filius, peregrè profectus eſt in regionem longinquam & illic diſſipauit ſubſtantiam ſuam, profusè viuendo.

14 Omnibus verò ab eò conſumptis, orta eſt fames valida in regione illa: & ipſe cœpit *victu* deſici.

15 Abijt igitur & adhæſit vni ex ciuibus regionis illius: qui miſit eum in agros ſuos vt paſceret porcos.

16 Et deſiderabat implere ventrem ſuum ſiliquis quas edebant porci: & nemò ei dabat.

17 [3] Quum autem ad ſe redijſſet, dixit, Quot mercenarij patris mei abundant [d] panibus? ego verò fame pereo.

18 Surgens proficiſcar ad Patrẽ meũ, & dicam ei, Pater, peccaui [e] in cœlum, & aduerſum te:

19 Neque amplius ſum dignus vocari filius tuus: fac me vt vnum ex mercenarijs tuis.

20 Surgens igitur venit ad patrem ſuum. Quum autem adhuc longè abeſſet, vidit eum pater ipſius, ac miſericordia motus eſt: & accurrens incidit in collum eius & deoſculatus eſt eum.

21 [4] Dixit autem ei filius, Pater, peccaui in cœlum & aduerſum te, neq; amplius ſum dignus vocari filius tuus.

22 Dixit verò pater ad ſeruos ſuos, Promite ſtolam illam præcipuam, & induite eum, & date annulum in manum eius, & ſoleas in pedes:

23 Et adductum vitulum illum ſaginatum mactate: & veſcẽtes oblectemur.

24 Quia filius iſte meus mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuentus eſt. Cœperunt igitur oblectari.

25 [5] Erat autem filius eius ſenior in agro: qui vt veniens appropinquauit domui, audiuit concentum & choros:

26 Et vocatum vnum ex pueris percontatus eſt quid iſtud eſſet.

27 Is verò dixit ei, Frater tuus venit: & mactauit pater tuus vitulum illum ſaginatum, quòd valẽtem illum receperit.

28 Indignatus eſt autem *ille*, nec voluit introire. Pater ergo ipſius egreſſus hortatus eſt eum.

29 Ipſe verò reſpondens dixit patri, Ecce, tot annos ſeruio tibi, nec vnquam mandatum tuum ſum [f] tranſgreſſus, nec vnquam dediſti mihi hœdum, vt cum amicis meis oblectarer.

30 Sed quum filius iſte tuus qui deuorauit facultates tuas cum meretricibus, venit, mactaſti ei vitulum illum ſaginatum.

a *i. Vndique ex publicanis aliqui & peccatoribus accedebant ad Iesum.*

b *Partem bonorum ad me pertinentem.*

c *Ad verb. vitam, i. ea quibus vita ſuſtentatur.*

1 Non deſperandum de ijs qui aberrarunt, ſed potius de ijs in primis laborãdum, Chriſti exemplo.

Mat. 18.12.

2 Homines, diſceſſione vltrò à Deo facta, bonis acceptis ſpoliatiã ſeipſis, ininfinitas calamitates ſeſe præcipitarunt. Deus autem pro ſua ſingulari bonitate, vltrò ijs occurrẽs quos illis calamitatibus domitos ad reſipiſcentiam inuitauit, nõ modò benignè eos admittit, ſed etiam amplioribus quã vnquam anteà donis ornatos, ſumma fœlicitate beat.

3 Initium reſipiſcẽtiæ, agnitio diuinæ miſericordiæ nos ad benè ſperandum excitantis.

d i. Cibo, hebr.

e i. In Deum, quia in cœlo dicitur habitare.

4 In veræ reſipiſcentiæ ineſt ſenſus peccati cum triſtitia & pudore cõiunctus: vnde naſcitur confeſſio, quam ſequitur abſolutio.

5 Qui Deũ verè amant, omnes optant habere coniuales.

f Vel præterij, i. cõtempſi: qua enim aſpernamur, eáne quidem aſpicere ſuſtinemus.

31 Ipse verò dixit ei, Fili, tu semper mecum es, & omnia mea, tua sunt:

32 Oblectari autē & gaudere *te* oportebat, quòd frater tuus hic mortuus erat & reuixit: perieratq; & inuentus est.

CAP. XVI.

1 Parabola dispensatorij delati ad dominum. 13 Duobus dominis seruire. 16 Lex & Prophetæ. 19 De Diuite & Lazaro.

1 DIxit [t] autem etiam discipulis suis, Fuit homo quidam diues, qui habebat [a] dispensatorem: & is dilatus est apud eum vt qui dissiparet ipsius bona.

2 Vocauit eū igitur, & dixit ei, Quid hoc audio de te? redde rationem dispensationis tuæ. [b] non enim poteris amplius esse dispensator.

3 Dixit autem apud se dispensator, Quid faciam, quum dominus meus auferat à me dispensationem? fodere non possum, mendicare pudet.

4 Noui quid sim facturus, vt quum amotus fuero à dispensatione, recipiant me *aliqui* domos suas.

5 Conuocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dixit primo, Quantū debes domino meo?

6 Is autem ait, Centum [c] batos olei. Tum ille dixit ei, Accipe [d] tabulas tuas, & sede citò & scribe quinquaginta.

7 Deinde alij dixit, Tu verò quantū debes? Is autem ait, Centum [e] coros tritici, Tum ipse dixit ei, Accipe tabulas tuas, & scribe octoginta.

8 Et laudauit dominus dispensatorem [f] iniustum, quòd prudenter fecisset. quamobrem, [g] filij huius seculi prudentiores sunt filijs lucis in suo genere,

9 Et ego vobis dico, Facite vobis amicos ex mamona [h] iniusto, vt quum dececeritis, recipiant vos in æterna tabernacula [i].

10 [?] Qui fidelis est in pauciſſimis, etiam in multis fidelis est: & qui in pauciſſimis iniustus est, etiam in multis est iniustus.

11 Si ergo in iniusto mãona fidelesnõ fuistis, [k] verū *mamona* quis credet vobis?

12 Et si in [l] alieno fideles non fuistis, quod vestrum est quis dabit vobis?

13 [3] || Nullus seruus potest duobus dominis seruire: aut enim vnū odio habebit, & alterum diliget: aut vni adhærebit & alterum contemnet. non potestis Deo seruire & mamonæ.

14 Audiebant autem hæc omnia etiam Pharisæi, qui erant auari: & sannis eum excipiebant.

15 [4] Tunc dixit eis, Vos estis qui iustificatis vosipsos in hominū conspectu: Deus autem nouit corda vestra. quia quod apud homines sublime est, abominationi est in conspectu Dei.

16 [5] || Lex & Prophetæ vsque ad Iohannem: ab eo tempore regnum Dei annuntiatur, & quiuis in illud vi irrūpit.

17 || Facilius est autem cœlum & terram præterire, quàm Legis vnum apicē excidere.

18 || Quisquis dimittit vxorem suam, & alteram ducit, mœchatur: & qui à viro [m] dimissam ducit, mœchatur.

19 [6] Cæterum quidam erat diues, & induebatur [n] purpura & byſſo, & se oblectabat quotidie splendidè:

20 Erat verò quidam mendicus nomine Lazarus, qui proiectus erat ad vestibulum eius vlceroſus:

21 Et desiderans saturari micis quæ cadebant è mensa diuitis. sed & canes veniebant ac lingebant eius vlcera.

22 Factum est autem vt moreretur mendicus, & asportaretur ab Angelis in sinum Abrahæ: mortuus est verò etiam diues ille, ac sepultus est.

23 [o] Et apud inferos sublatis oculis suis, quum esset in tormentis, vidit Abrabraham procul, & Lazarum in sinu eius:

24 Tum ipse clamans dixit, Pater Abrahã, miserere mei, & mitte Lazarum,

CAP. XVI.
1 Quũ homines sæpè alienis etiã sumptibus amicitias sibi cõparent, turpe nobis est, liberali bonorum in eos vsu acceptorũ dispensatione Domino nõ placere, & proximos non demereri, quũ hac vna ratione diuitiæ (quæ ferè sunt pec candi illecebræ), in contrarium finẽ vertantur.
2 Timendũ ne propter terrenæ dispensationis abusum cœlestibus donis priuemur. Quomodo enim spiritualibus bene vtẽtur qui terrena malè administrant?

3 Nemo simul potest Deum & opes amare. *Mat. 6. 24.*
4 Deũ non latent vitia quatumuis hominibus occulta, atque adeò ijs ipsis quibus insunt. *Mat. 11. 11.*
5 Pharisæi noui fœderis præ vetere excellẽtiam contemnebant, exactã iustitiam Legis ignorantes: cuius quàm falsi essent interpretes Christus ex septimo præceptodocet. *Mat. 5. 21. Mat. 5. 32, & 19. 9. 1. Cor. 7. 11.*
6 Piorum paupertatẽ & miserias, sempiterna fœlicitas: deiuitum autem luxũ & crudelem fastũ, æterna miseria, absq; vlla misericordiæ spe, consequetur.

a Œconomũ, i. curatorem, seu administratorem rei familiaris. b Tibi non fiet a me potestas. c Batus, hebraica mensura liquidorum. d Obligationis instrumenta. e Corus, hebraica mensura aridorum, Ioseph. Ant. 1. 5. cap. 12. f Hac parabola non approbatur œconomi iniustitia, quæ reuera furtum erat: Sed Parabola proponuntur, vt obliquè & proposita veluti imagine quadam aliquid demonstrent, & rei veritatem ostendant, non per omnia similitudine rebus ipsis congruente. Hoc itaq; vnum vult hac parabola Christus docere, cautiores esse profanos homines incurandis huius vitæ negotijs, quàm filij Dei sint solicti de vita æterna. g i. homines præsenti vitæ addicti, quibus hoc loco filij lucis opponũtur; hos spirituales, illos carnales vocat Paulus. h Aũ verb. iniustitiæ, non ad opes malè partas illud referendum est, vult enim Dominus liberalitatem nostram deriuari e fonte puro: sed iniustas vocat diuitias, quibus iniustè vtuntur. i Sub. pauperes nimirum Christiani, horũ enim tabernaculorũ illi sunt hæredes, Theoph.

k i. Caelestia & vera diuitias, quæ fluxis & caducis opponuntur.
l In externis bonis, quæ aliena vocat, quia nostra fidei, sunt commissa.

m Qui hinc colligunt, post repudium nullum esse secundo matrimonio locum, altera superstite parte, ineptè colligunt. Loquitur enim Christus de repudijs apud Iudeos vsitatis, inter quæ numerari non potest repudium ob adulterium, quum adulteros ex lege oportet capitali pœna plecti. n Admodum preciosè & splendidè. Purpureas enim vestes preciosas fuisse constat, byssum autem subtilissimum linum Achaicum fuisse traditur, Plin. pretio æquale auro. o Sub figuris nostro sensui accõmodatis depinguntur res spirituales.

vt

vt intingat extremum digitum suum in aquam, & refrigeret linguã meam: quoniam crucior in ista flamma.

25 Dixit autem Abraham, Fili, memento te bona tua recepisse in vita tua, & Lazarum similiter mala: nunc autem hic solatio fruitur, tu verò cruciaris.

26 Et ad hæc omnia, inter nos & vos hiatus ingens constitutus est, vt ij qui volunt hinc transire ad vos, non possint, neque istinc huc transire.

7 Quũ certa viuẽdi regula nobis in verbo præscripta sit, aliæ reuelationes temerè & frustrà quæruntur.

27 [7] Dixit autem *ille*, Rogo ergo te pater vt eum mittas domum patris mei.

28 Habeo enim quinque fratres: vt testificetur eis, ne & ipsi veniant in hunc locum tormenti.

29 Dicit ei Abraham, Habent Mosen & Prophetas: audiant eos,

30 Ille verò dixit, Non, pater Abraham: sed siquis ex mortuis abierit ad eos, resipiscent.

31 Abraham autem dixit ei, Si Mosen & Prophetas non audiunt, ne siquidem quispiam ex mortuis excitetur, assentientur.

CAP. XVII.

1 Scandala. 3 Peccanti in nos ignoscendum. 10 Serui inutiles sumus. 11 De decem leprosis. 20 Regnum Dei quando venturum. 23 Falsi Christi. 26 Aduentus Christi qualis futurus.

Cap. xvii. *Mat.18.7, mar.9.42.*

1 Ecclesia scãdalis necessariò obnoxia, sed quæ inulta non sinet Dominus, si vel minimus quispiã fuerit offensus.

1 AIt ‖ [1] autem discipulis, Fieri non potest quin eueniant scãdala: sed væ illi per quem eueniunt.

2 Expedit ei si mola asinaria circũponatur collo eius, & abiectus fuerit in mare, *potius* quàm vt offendat vnum ex paruis istis.

Mat.18.2.

2 Reprehensiones & iustas esse, & a charitate proficisci oportet.

Mat.16.20.

3 Deus quãuis imperfectè, verè tamen credentibus, nunquam deerit, in ijs etiam difficultatibus quæ nulla humana ratione vinci possunt.

3 [2] Cauete vobis. ‖ Si peccauerit in te frater tuus, obiurga eum: & si resipuerit, remitte ei.

4 ‖ Et, si septies in die peccauerit in te, & septies *vno* die reuertatur ad te, dicens, Resipui: remittes ei.

5 [3] Tunc dixerunt Apostoli Domino, Adde nobis fidem.

6 Dixit autem Dominus, ‖ Si haberetis fidem [a] quantulum *est* granum sinapis, diceretis huic sycamino, Eradicator, & plãtator in mari: & obediret vobis.

4 Quis autem vestrũm habet seruum arantem, aut pascentem, qui ingresso ab agro dicat statim, Prodi, & discumbe?

8 Imò nónne dicet ei, para quod cœnem, & præcinctus ministra mihi vsquedum edero ac bibero: & posteà edito tu & bibito?

9 Num gratiã habet seruo illi quia fecit quæ ipsi præcepta fuerãt? non puto.

10 [5] Ita & vos, quum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite, Serui inutiles sumus: nam quod debuimus facere, fecimus.

5 Legis obseruatio vel perfectissima, non est tamen vllius præmii meritoria.

11 [5] Et factum est, inter eundum Hierosolymam, ipse transibat per mediam Samariam & Galilæam.

12 Et quum ingrederetur in quendã vicũ, occurrerunt ei decẽ viri leprosi, qui steterunt procul:

13 Et extulerunt vocem, dicentes, Iesu Magister, miserere nostri.

14 Qui quũ *eos* vidisset, dixit eis, Profecti ‖ ostendite vos Sacerdotibus. Et factum est vt inter eundum putgati sint.

15 Vnus autem ex ipsis, vt vidit se sanatum esse, reuertit, glorificans Deum voce magna.

16 Et procidit in faciẽ ad pedes eius, gratias ei agẽs: eratq; iste Samaritanus.

17 Respondens autem Iesus dixit, Nónne decem illi purgati sunt? nouen autem illi vbi *sunt*?

18 Non sunt reperti qui redierint vt tribuerent gloriam Deo, nisi alienigena iste.

19 Et dixit ei, surge & abi, fides tua te seruauit.

6 Christus ingratis etiã futuris bene facit: sed solis gratis pro sunt ad salutem beneficia Dei.

20 [7] Interrogatus autem à Pharisæis quando venturum esset regnum Dei, respondit eis, & dixit, Non veniet regnum Dei ita vt [b] obseruari possit:

7 Regnum Dei etiam præsentissimum, à multis nõ animaduertitur, quoniam illud falsò existimant cũ externo splẽdore coniũctum esse. *Leuit.14.2.*

21 Neque dicent, Ecce hic, aut, ecce illic. ecce enim, regnum Dei [c] intus habetis.

8 Præsentia sæpe negligimus quæ frustrà requirimus amissa.

22 [8] Dixit autem discipulis, Venient tempus quum desiderabitis videre [d] vnũ ex diebus Filij hominis: nec videbitis: e

9 Christus prædicit vẽturos pseudochristos, suam verò gloriam subitò, longè lateq; per orbem terrarum propagatum iri, deleta crucis ignominia. *Mat.24.23. Mar.13.21.*

23 [9] ‖ Et dicent vobis, Ecce hic, aut, ecce illic: *sed* ne abite, neq; prosequimini.

24 Nam sicut fulgur coruscans ex

b Ad verb. cum obseruatione, id est cum externo quopiam magnificentiæ splendore, ex quo possit agnosci. Alioqui ex manifestis etiam multis signis potuit intelligi, Christũ esse Messiam illum, cuius regnũ tandiu expectatum fuerat. Sed de ijs hoc loco signis agitur quæ Pharisæi animo conceperant, qui terrenum Messiæ regnum expectabant. c [5] Id est, quaritis Messiam tanquam absentem, cum illa sit in medio vestri. d Tempus erit quo magna cum animi tristitia frustrà absentem Filium hominis requiratis.

4 *Si habueritis fidem quantulum est granum sinapis.*

vna regione quæ ſub cœlo eſt, in *alteram* quæ ſub cœlo eſt, ſplendet: ita erit & Filius hominis die ſuo.

25 Sed prius oportet eum multa pati, & reprobari à natione iſta.

26 ‖ [10] Et prout factum eſt in diebus Noe, ita erit etiam diebus Filij hominis.

27 Edebant, bibebant, vxores ducebant, & dabantur nuptum, ad eum vſque diem quo introiuit Noe in arcam: venitque diluuium, & perdidit omnes.

28 Similiter etiam vt accidit in diebus Lot? edebant, bibebant, emebant, vendebant, plantabãt, ædificabant:

29 ‖ Quo autem die Lot exijt Sodomis, pluit ignè & ſulphure è cœlo, & omnes perdidit:

30 Secundùm hæc erit dies, quo Filius hominis detegetur.

31 In illo die *ſi* quis fuerit ſupra domum, & vaſa eius in ipſa domo, ne deſcendat ad ea ſumenda: & qui in agro, ſimiliter non reuertatur retrò.

32 [11] ‖ Memineritis vxoris Lot.

33 ‖ Quicunq; quæſierit animam ſuam ſeruare, perdet eam: & quicunque eam perdiderit, [e] viuificabit eam.

34 ‖ Dico vobis, illa nocte erunt duo in lecto vno: vnus accipietur, & alter relinquetur.

35 Duæ erunt molentes ſimul, vna accipietur, & altera relinquetur.

36 Duo erunt in agro: vnus accipietur, & alter relinquetur.

37 [12] Tunc reſpondentes dicunt ei, Vbi Domine? Ipſe verò dixit eis, ‖ Vbi corpus, illuc cogentur & aquilæ.

Gen.7.5, mat 24.38, 1 pet 3.20.
10 Mundus repentino Dei iudicio opprimetur: fideles autẽ oportet perpetuas excubias agere.
Gen.19.24.
11 Cauendum in primis ne vel diffidentia, vel huius vitæ illecebræ, vel vllius coniunctionis reſpectus nos vel tantillum re moretur.
Gen.19.26. Supra, 9.24, mat.10.39, mar.8.35, iohan.12.25. Mat.24.41.
12 Vna per ſtandi ratio, Chriſto adhærere.
e Id eſt, ſeruabit, vt explicat Mat. vita enim illa de qua hic loquitur, ſalus eſt aterna. Mat.24.28.

CAP. XVIII.

2 Iudicis iniqui & vidua parabola. 10 De Phariſæo & Publicano. 15 Puerorum eſt regnũ Dei. 22 Vendere omnia & dare pauperibus. 28 Apoſtoli relinquunt omnia. 31 Mortem ſuam prædicit Chriſtus. 35 Cæcus viſum recipit.

CAP. XVIII.
Eccle.18.22, rom.12.12, 1.theſſ.5.17.
1 Deus vult nos aſſiduitate precandi non fatigare, ſed exercere. Itaque ſic luctandum cum impatientia, vt longior mora precandi curſum non abrumpat.

1 Dixit [a] autem eis etiam parabolam *huc ſpectantem*, ‖ quòd oporteret ipſos ſemper precari, nec [a] ſegneſcere:

2 [b] Dicens, Iudex quidam erat in quadam vrbe, qui Deum non timebat, nec quenquam reuerebatur:

3 Erat autem in illa vrbe quædam vidua, quæ venit ad eum, dicens, Vindica me ab aduerſario meo.

4 Ille autem noluit per *multum* tempus: poſt hæc verò dixit apud ſe, Etſi Deum non timeo, nec quenquam reuereor:

5 Tamen quia moleſtiam mihi exibet vidua iſta, vindicabo eam, ne ad extremum veniens [c] obtundat me.

6 Ait autem Dominus, Audite quid iudex ille iniuſtus dicat:

7 Deus autem non vindicabit electos ſuos, clamantes ad ipſum die ac nocte, [d] etiamſi iram differat ſuper ipſis?

8 Dico vobis, vindicabit eos citò. Veruntamen Filius hominis, quum venerit, num reperturus eſt fidem in terra?

9 [e] Dixit autem etiam quibuſdam qui ſibi perſuaſerant ſe iuſtos eſſe, & pro nihilo habebant reliquos, parabolam iſtam:

10 Duo homines aſcenderant in tẽplum vt precarentur, vnus Phariſæus, & alter Publicanus.

11 [f] Phariſęus ſtans, hæc apud ſe precabatur, Deus, gratias ago tibi quòd non ſim vt reliqui homines, rapaces, iniuſti, mœchi: vel etiam vt iſte Publicanus.

12 Ieiuno bis [g] hebdomade, decimo quæcunque poſſideo.

13 Publicanus autem [f] procul ſtans, nolebat vel oculos in cœlum attollere: ſed percutiebat pectus ſuum dicens, Deus, propitius eſto mihi peccatori.

14 Dico vobis, deſcendit iſte iuſtificatus domũ ſuam *potius* quàm ille: ‖ quia quicunque ſe extollit, deprimetur: & qui ſe deprimit, extolletur.

15 ‖ [g] Adferebant autem ad eum etiam infantes, vt eos tangeret: [g] quum autem hoc vidiſſent diſcipuli, obiurgarunt eos.

16 Ieſus verò quum [h] puerulos aduocaſſet, dixit, [i] Sinite puerulos venire ad me, & eos non prohibete: talium eſt enim regnum Dei.

2 Duo in primis multorum preces inanes reddunt, propriæ videlicet iuſtitiæ fiducia, & aliorum cõtemptus: quibus vitijs cor contritũ ac humiliatum opponitur.
3 Etiamſi quicquid habemus nos à Deo habere fateamur, nihilominus vt arrogantes deſpicimur à Deo, ſi vel tantillum in noſtris operibus fiducię coram Deo habeamus.
4 Chriſtum ex carnis ſuæ ſenſu æſtimare, infinitarum coruptelarum cauſa.
5 Etiam infantes fidelium in gratuito fœdere comprehenduntur.
c Ad verb. iſtibus me opprimat metaphora ſumpta à pugilibus, qui aduerſarium pugnis aut coſtibus obtundunt: ſic importunus ſonis clamoribus, quaſi iſtibus aures iudicis verberant. Supra.14.11, mat.23.12. Mat.19.13, mar.10.13 d Quantumuis tardus vindex deatur in vlciſcendis ipſorum iniurijs. e Ad verb. ſabbathu, ſabbathum autem pro hebdomada ſumitur. f Procul a Phariſæo loco, nimirum humiliore. g Sed adferebantur, temeritate adhuc erant, quod amplius confirmatur ex eo quòd infantes eſſent illos autem obſeruandum aduerſus hoſtes padobaptiſmi. puerulos geſtabant, quos diſcipuli abigebant.
h Eu quo

6 Puerilis innocentia, Christianorum ornamentum. *Mat.19.16, mar.10.17.*

17 [6] Amen dico vobis, quicunq; non acceperit regnum Dei tanquam puerulus, nequaquam introibit in illud.

18 ‖ Tunc interrogauit eum quidam ex primoribus, dicens, Magister bone, quid faciendo vitam æternam possidebo?

19 Dixit autem ei Iesus, Cur me dicis bonum? nemo bonus nisi vnus, *nempè* Deus.

Exod.20.13.

20 Mandata nosti, ‖ Ne mœchare, ne occidito, Ne furare, Ne falsum testimonium dicito, Honora patrem tuum & matrem tuam.

21 Ille autem dixit, Hæc omnia obseruaui à iuuentute mea.

7 Opum illecebræ plurimos à recta via abducunt.

22 [7] Iesus verò his auditis dixit ei, Adhuc vnum tibi deest: quæcunque habes vende, & distribue pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo: & veni, sequere me.

23 At ille his auditis, valdè tristis factus est: nam diues erat valdè.

8 Diuitem simul & piũ esse singulare Dei donũ est.

24 [8] Quum autem vidisset Iesus eum valdè tristem factum, dixit, Quàm difficile qui pecunias habent, in regnum Dei introibunt!

25 Facilius est enim camelum per foramen acus introire, quàm diuitem introire in regnum Dei.

26 Qui verò *hoc* audierant, dixerunt, Et quis potest saluus fieri?

27 Ipse autem dixit, Quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum.

Mat.19.27, mar.10.28.

28 ‖ Dixit autem Petrus, Ecce, nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te.

9 Omnium euadunt ditissimi qui Christi causa pauperes fieri non recusant.

29 [9] Ipse verò dixit eis, Amen dico vobis, nemo est qui reliquerit domum, aut parentes, aut fratres, aut vxorem, aut liberos, regni Dei causa,

30 Qui non recepturus sit multiplicia hoc tempore, & in seculo venturo vitam æternam.

Mat.20.17, mar.10.32.

10 Certa quidem est crux, sed nõ minus certa est gloria quæ victores manet.

31 ‖ Iesus autem, assumptis illis duodecim, dixit eis, [10] Ecce, ascendimus Hierosolymam, & perficientur Filio hominis omnia quæ scripta sunt per Prophetas.

32 Tradetur enim Gentibus, & illudetur, & contumelijs afficietur, & conspuetur:

33 Et postquam eum flagellauerint, trucidabunt: sed die tertia resurget.

i Pleonasmis iteratis quam tu facerit discipulorum ignorantia docetur.

34 [i] Ipsi verò nihil horum intellexerunt: erantque ista verba ipsis occulta, nec cognouerunt quæ dicebantur.

Mat.20.29, mar.10.46

11 Christus se esse mundi lucem visibili miraculo confirmat.

35 ‖ [11] Factum est autem dum ipse appropinquaret Iericho, cæcus quidam sedebat iuxta viam, mendicans.

36 Quum igitur *is* audisset turbam prætereuntem, percunctabatur quid hoc esset.

37 Nuntiauerũt autem ei, Iesum Nazerenum transire.

38 Tunc clamauit, dicens, Iesu fili Dauid miserere mei.

12 Quò plures obices opponit Satan, etiam per eos qui Christi nomen profitentur, eò magis nobis est pergendum.

39 [12] Et qui præibant, obiurgabant eum vt sileret: ipse verò multò magis clamabat, Fili Dauid miserere mei.

40 Iesus autem quum substitisset, iussit eum adduci ad se: & quum is appropinquasset, interrogauit eum,

41 Dicens, Quid tibi vis faciam? Ille verò dixit, Domine, vt visum recipiam.

42 Et Iesus dixit ei, Recipito visum: fides tua te seruauit.

43 Illicò igitur visum recepit, ac sequebatur eum, glorificans Deum. & totus populus quum *hoc* vidisset, tribuit laudem Deo.

CAP. XIX.

1 Zacchæus publicanus. 11 Mina seruis data ad negotiationem. 29 Iesus ingreditur Hierosolymam. 41 Flens prædicit vrbis excidium. 45 Vendentes ejcit è templo.

Cap.xix.

1 Christi gratia eos potissimùm præuenit qui maximè videbantur ab ea alieni.

2 Mundus gratiam Dei repudians, iniquè tamẽ fert eam ad alios transferri.

3 Exemplũ veræ resipiscentiæ ex effectu intelligitur.

1 [1] Iesus autem ingressus Iericho, trãsibat:

2 Et ecce, quidam qui nomine vocabatur Zaccheus, [2] magister publicanorum, & diues:

3 Studebatque videre quis esset Iesus: nec poterat præ turba, quod statura paruus esset:

4 Prærurrens ascendit in sycomorum, vt eum videret: quoniam futurum erat vt illac transiret.

5 Vt autem venit ad eum locum, suspiciens Iesus, eum vidit, & dicit ei, Zacchæe, festinans descende. hodie enim domi tuæ oportet me manere.

6 Tum is festinans descendit, & excepit eum gaudens.

7 [2] Et omnes quum hoc vidissent, murmurabant, dicentes eum ingressum esse ad hominem peccatorem, vt *ibi* diuersaretur.

8 [3] Adstans autem Zacchæus dixit Domino, Ecce, dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus: & siquid

a Præfectus publicanis qui ibi conuenerant, erant enim publicani in societates distributi, vt ex infinitis locis orationũ Ciceronis docetur.

cuipiam [b] per calumniam eripui, reddo quadruplum.

9 Dixit autem ei Iesus, Hodie salus domui huic contigit,[c] eo quòd ipse quoque est [d] filius Abraham.

10 || Venit enim Filius hominis vt quærat & seruet quod perierat.

11 [4] Hæc autem ipsis audientibus, pergens, dixit parabolam, eo quòd esset prope Hierusalem, & quòd putarent fore vt illicò regnum Dei appareret.

12 Dicit ergo, || Homo quidam nobilis profectus est in regionem longinquam, vt acciperet sibi regnum, ac reuerteretur.

13 [5] Vocatis autem decem seruis suis, dedit eis decem minas, & dixit eis, Negotiamini donec veniam.

14 Ciues autem eius oderant eum. miseruntque legationem post eum, dicentes, Nolumus hunc regnare in nos.

15 Et factum est quum redijsset accepto regno, tum iussit vocari seruos illos ad se quibus dederat pecuniam: vt cognosceret quis quid negotiatus esset.

16 Adfuit autem primus, dicens, Domine,[e] mina tua decē minas lucrifecit.

17 *Ille* autem ait ei, Bene habet serue bone: quia in minimo fuisti fidelis, habeto potestatem super decem vrbes.

18 Et alter venit, dicens, Domine, mina tua confecit quinque minas.

19 *Ille* verò & isti dixit, Tu quoque præesto quinque vrbibus.

20 [6] Et alius venit, dicens, Domine, ecce mina tua quam habui sepositam in sudario:

21 Timui enim te, quòd homo sis austerus: aufers quod non deposuisti, & metis quod non seminasti.

22 Tum *ille* dixit ei, Ex ore tuo te iudicabo, serue male: sciebas me hominem austerum esse, qui auferam quod non deposui, & metam quod non seminaui:

23 Quare igitur non dedisti pecuniam meam apud [f] mensam, & ego veniens, cum vsuris eam exegissem?

24 Et astantibus dixit, Tollite ab eo minam, & date ei qui decem minas habet.

25 *Illi* verò dixerunt ei, Domine, habet decem minas.

26 *At ille*, Nam, *inquit*, || dico vobis, Omni habenti dabitur: ei autem qui non habet, etiam quod habet adimetur.

27 Quinetiam [g] meos illos inimicos qui noluerunt me regnare supra se, adducite huc & iugulate coram me.

28 Et his dictis,[g] antegrediebatur ascendens Hierosolymam.

29 || [7] Et factum est quum appropinquasset Bethphage & Bethaniæ, ad montem qui vocatur Olearum, misit duos ex discipulis suis,

30 Dicens, Abite in vicum qui est ex aduerso: in quem introeuntes, inuenietis pullum alligatum, cui nemo vnquam hominum insedit: solutum eum adducite.

31 Et siquis vos interrogauerit, Quare soluitis? Sic dicetis ei, Quoniam eo opus est Domino.

32 Profecti autem qui missi erant, inuenerunt prout eis dixerat.

33 Soluentibus autem ipsis pullum, dixerunt eis domini eius, Quare soluitis pullum?

34 Ipsi verò dixerunt, Quoniam eo opus est Domino.

35 || Duxerunt igitur eum ad Iesum. Et pallijs suis pullo iniectis, imposuerunt Iesum.

36 Eunte autem ipso, substernebant pallia sua in via.

37 Et quum iam appropinquaret ad descensum montis Olearum, cœpit omnis multitudo discipulorum gaudentium laudare Deum voce magna, de omnibus quas viderant virtutibus,

38 Dicentes, Benedictus Rex ille qui venit in nomine Domini: pax in cœlo, & gloria in *locis* altissimis,

39 [8] Tum quidam Pharisæorum è turba dixerunt ei, Magister, obiurga discipulos tuos.

40 Et ipse respondens dixit eis, Dico vobis, si siluerint isti, mox lapides clamaturos.

41 [9] Et vt appropinquauit, visa vrbe, fleuit super ea,

42 Dicens, [h] Nempe si vel tu nosses

4 Patienter expectandū Dei iudiciū, quod suo tempore patefiet. *Mat.13.11. Mat.25.14.*

5 Tria sunt hominum genera in Ecclesia, vnum eorum qui à Christo quem nō cernunt, deficiunt: alterum, eorum qui pro suæ vocationis ratione, donis ab eo acceptis ad ipsius gloriam & proximorum commodum industriè & gnauiter vtuntur: tertium, eorum qui præ ignauia torpent. Primos igitur illos suo tēpore apparens Dominus iustis pœnis vlciscetur: secūdos gratis beabit pro laborum quos sustinuerint ratione: ignauos autem, vt inutiles etiā plectet.

6 In eos qui ignauam vitam deliberando & contemplando consumunt.

b Ad verb. per Sycophantiam, cuius vocabuli propria significatio videtur optime conuenire personæ magistri publicanorum. Istu enim fere mos est, suis latrocinijs prætexere reipub. commoda, & hoc obtentu ita prædari, vt sic in sese illorum rapacitati opponat, iniuriam reipub. fieri clamitent. c Id est, quandoquidem. d Delectus à Deo, quiq; vestigijs fidei Abrahæ insistat: colligitur autem familiā Zacchæi contigisse salutem Domini, quia cum Abrahamo familia etiam benedictionem accepit, domestici enim omnes circumcisi fuere. e Mina sunt Græcorum numismata cuius precium denarij centum, æstimatione aureorum circiter decem. f Id est, apud mensarios trapezitas.

Supra, 8.18, mat.13.12, & 25.29, mar.4.25.

7 Regnum suum non esse ex hoc mundo, Christus in semetipso ostendit.

8 Cessantibus quos oportuit primos esse regni Christi præcones, Dominus alios inuitis illis extra ordinem excitat.

9 Christus ne reproborum quidem exitio simpliciter delectatur.

g Discipulis consolandis, Iesus ad mortem certissimam pergebat. Mat.21.7, ioh.12.14.

h Desiderium orationis, Christi partim commiserantis pendentem vrbi cladem, partim maximā perfidiam ac contumaciam exprobrantis.

i Id est, salutem in, sub Hierusalem, cui proprie dest. natum hoc erat nomen.

Infra, 21.6, matth. 24.1, marc. 13.1. 10 Christus Hierusalem ingressus visibili adiecto symbolo docet sibi à Patre mãdatas purgandi tẽpli partes. *Mat. 21.12, mar. 11.11, Esa. 56.7. Ier. 7.11. Mat. 21.13, mar. 11.17.*

k vel hoc saltem [l] tuo die, ‖ quæ [m] ad pacem tuam *pertinent*. Sed *ea* nunc occulta sunt oculis tuis.

43 Nam veniet tempus aduersum te, quo circunijcient tibi inimici tui vallum, & circuncingent te, & constringent vndique:

44 Teq; solo æquabunt, & filios tuos intus: neque relinquent in te lapidem super lapidem: eo quòd nõ noueris [n] tempus illud visitationis tuæ.

45 ‖ [10] Et ingressus in templum, cœpit eijcere eos qui vendebant in eo & emebant:

46 Dicens eis, Scriptum est, ‖ Domus mea, domus precationis est: ‖ vos autem reddidistis eam, speluncam latronum.

47 Et docebat quotidie in templo. ‖ principes autem sacerdotum & Scribæ, & primores plebis studebant eum perdere.

48 Nec inueniebãt quid facerent: totus enim populus pẽdebat ab ipso, quum eum audiret,

k *Si post tot Prophetas interfectos, & me quoq; Prophetarũ Dominum toties repulsum, nũc hac saltẽ extrema profligare, aliquã tuipsius rationem habuisses.*

l *Dies huius vrbis, dicitur tempus illud oportunum. Hebr.*

m *Id est, ea in quibus posita est tua fœlicitas.* n *Id est, Hoc tempus punctum, quo Deus te inuisit.*

CAP. XX.

4 Q. Baptismus Iohannis vnde? 9 Sacerdotum impietas, vineæ & agricolarum similitudine notatur. 21 Tributum Cæsari reddẽdum. 27 Sadducæos negantes resurrectionem conuincit. 41 Christus quomodo filius Dauidi.

CAP. XX. *Mat. 21.23, mar. 11.27.* 1 Victi quod ad doctrinæ veritatẽ attinet Pharisæi, de vocatione externa cõtouersiam mouẽt, & propriæ conscientiæ testimonio conuincuntur.

1 ET ‖ [1] factum est quodam dierum illorum quum ipse doceret populum in templo, & euangelizaret, superuenerunt principes sacerdotum & Scribæ, cum Senioribus,

2 Et dixerunt ei, Dic nobis qua autoritate ista facias, aut quis ille sit qui dedit tibi istam autoritatem.

3 Respondens autem dixit eis, Interrogabo vos & ego rem quandam. dicite igitur mihi,

4 Baptismus Iohannis è cælo erat, an ex hominibus?

5 At illi ratiocinati sunt apud se dicentes, Si dixerimus, E cælo: dicet, Quare ergo non credidistis ei?

6 Sin autem dixerimus, Ex hominibus: tota plebs lapidabit nos. persuasum enim est ei Iohannem Prophetam esse.

7 Responderũt igitur se nescire vnde *esset*.

8 Tum Iesus dixit eis, Neque ego dicam vobis qua autoritate hæc faciam.

Esa. 5.1, ier. 2.21, mat. 21.33, mar. 12.1. 9 [2] Cœpit autem dicere ad plebem parabolam hanc, ‖ Quidam plantauit vineam, & elocauit eam agricolis: & peregrè abfuit multum tempus.

10 Et in tempore misit seruum ad illos agricolas, vt darent ex fructu vineæ: qui cæsum illum ablegarunt inanem.

11 *Ille* verò perrexit alterum seruum mittere, at ipsi hunc quoq; cæsum & cõtumelia affectum, ablegarunt inanem.

12 Et perrexit mittere tertium: at illi & istum vulneratum eiecerunt.

13 Dixit igitur dominus vineæ, Quid faciam? mittam filium meum dilectum: forsitan quum hunc viderint, reuerebuntur.

14 Viso autem eo agricolæ, colloquuti sunt inter se dicentes, Iste est hæres: venite, trucidemus eum, vt nostra fiat hæreditas.

15 Et eiectum eum extra vineam, trucidarunt. Quid ergo faciet eis dominus vineæ?

16 Veniet & perdet agricolas istos, & dabit vineam alijs. *Hoc* autem quum audissent, dixerunt, Absit.

17 Ille verò intuitus eos ait, Quid illud est ergo quod scriptum est, ‖ Quem lapidem reprobauerunt ædificantes, *is* factus est caput anguli?

18 Quisquis ceciderit super illum lapidem, conquassabitur: super quem autem ceciderit, dissipabit eum.

19 Tum studuerunt principes Sacerdotum & Scribæ inijcere in eum manus eo ipso momento. sed timuerunt plebem: cognouerunt enim *eum* aduersus ipsos dixisse similitudinem istam.

20 [3] Itaque [a] obseruantes *eum*, miserunt [b] insidiatores, qui se iustos esse simularent: vt [c] carperent eius sermonem, tradituri eum imperio & [d] potestati Præsidis.

21 ‖ Qui interrogauerunt eum dicentes, Magister, scimus te rectè dicere & docere, [e] nec accipere personã, sed viam Dei in veritate docere:

22 Licet nobis censum dare Cæsari, an non?

23 Animaduersa autem eorum [f] calliditate, dixit eis, Quid me tentatis?

24 Ostendite mihi denarium: cuius habet imaginem & inscriptionem? Re-

ier. 2.31, mat. 21.33, mar. 12.1.

2 Minimè nouum est summos esse Christi & ipsius seruorũ hostes qui in ipso Dei sacrario versantur. Sed hoc ipsi tandem impunè non ferent.

3 Vltimum pseudoprophetarum perfugiũ est ad veros Prophetas perdendos, seditionis crimen eis impingere.

a *Tempus opportunũ eum capiendi.*

b *Fraudulẽte subornatos.*

c *i. Vt aliquid ex ipsius sermone arriperent, & hac occasione calumniam illi struerent. Psal. 117. 21, esa. 26.16, act. 4.11, rom. 9.33, 1 pet. 2.8.*

d *Vt necaretur.*

e *Non moueris gratia vllius. Personam autẽ vocat externas circunstãtias, quas si quis respiciat, paria de paribus non cõstituat. Mat. 22.16, mar. 12.21.*

f Panourgia, *quadam est ad malè agendum solertia, longo vsu & tractandis rebus omnibus quæsita.*

Rom.13.7.

4 Asseritur carnis resurrectio aduersus Sadducæos.

g Reprehendere.

Mat.22.23, mar.12.18. Deut.25.5.

h Filij huius æui dicuntur, non qui huic seculo sunt addicti sicut ante a 16.8. Et quibus filij lucis opponũtur, sed qui in hoc mundo versantur.

i Homines resurrectionis participes, Nã velut illi verè dicuntur victuri, qui aterna fœlicitate perfruentur, ita verè censentur resurgere, qui ad vitam resurgunt, quauis ea genere si resurrectionis nomen sumatur, ad impios etiam pertinet, qui ad exitium resurgent, quod vita propriè non est, sed mors.

Exod.3.6.

k Coram eo, Praclara sententia, Nõ interire etiam obitam terris morte, sanctos homines.

Mat.22.44, mar.12.35.

5 Christus sic est filius Dauidis secundum carnem, vt sit eiusdem Dominus (vipotè æternus Dei filius) secundũ Spiritum.

Psal.109.1.

Ipondens autem dixerunt, Cæsaris.

25 Tunc dixit eis, ‖ Reddite igitur quæ *sunt* Cæsaris, Cæsari: & quæ *sunt* Dei Deo.

26 Itaque non potuerunt verba eius [g] carpere coram populo, & mirati super eius responsо, siluerunt.

27 ‖ [4] Accedẽtes autem quidam Sadducæorum (qui negant esse resurrectionem) interrogarunt eum,

28 Dicentes, Magister, ‖ Moses scripsit nobis, Si cuius frater mortuus fuerit habens vxorem, & sine liberis mortuus fuerit, & eius frater accipiat vxorem illã, & excitet semen fratri suo.

29 Septem ergo fratres fuerunt, quorum primus accepta vxore mortuus est sine liberis.

30 Accepit igitur eam secundus, *qui* & ipse mortuus est sine liberis.

31 Deinde tertius accepit eam: itidem autem & illi septem: nec relinquerunt liberos, & mortui sunt.

32 Post omnes autem mortua est & mulier.

33 In resurrectione ergo, cuius eorum erit vxor? nam illi septem habuerunt eam vxorem.

34 Tum respondens dixit eis Iesus, [h] Filij huius æui ducunt vxores, & nuptum dantur:

35 Qui verò digni habiti fuerint qui æuum illud cõsequantur, & resurrectionem ex mortuis, neque ducunt vxores, neque nuptum dantur:

36 Neq; enim mori possunt amplius: pares enim Angelis sunt. & filij sunt Dei, quum sint [i] filij resurrectionis.

37 Mortuos autem excitari, etiam ‖ Moses indicauit apud rubum, quum dicit Dominum Deum Abraham, & Deum Isaac, & Deum Iacob.

38 Nam Deus non est mortuorum, sed viuorum: omnes enim viuunt [k] ei.

39 Respondentes autem ei quidam ex Scribis dixerunt, Magister, bene dixisti.

40 Nec amplius audebant eum quicquam interrogare.

41 ‖ Dixit autem eis, Quomodo dicũt Christum filium esse Dauid?

42 [5] Et ipse Dauid dicit in libro Psalmorum, ‖ Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis.

43 Vsquedum posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum?

44 Dauid ergo Dominũ eum vocat, & quomodo filius eius est?

45 Audiente verò toto populo, dixit discipulis suis,

46 ‖ [6] Cauete à Scribis, qui volunt ambulare stolati, & amant salutationes in foris, ac primos consessus in conuentibus, & primos accubitus in cœnis.

47 Qui [l] deuorant domos viduarum, & in speciem precibus longis vtuntur: isti auferent grauius iudicium.

Supra, 11.43, mat.23.6, marc.12.38.

6 Vitandum ambitiosorũ & auarorum pastorũ exemplum.

l Metonymia, id est, Bona aliquorum.

CAP. XXI.

1 Vidua supra opes liberalitas. 5 De tempore ruina templi, 19 & Hierusalem, 25 Signa precedantia extremum iudicium.

CAP. XXI.

1 INtuitus ‖ [1] autem, vidit diuites mittentes munera sua in gazophylaciũ.

2 Vidit autem etiam quandam viduam pauperculam mittentem illuc minuta duo.

3 Et dixit, Verè dico vobis, vidua hæc pauper misit amplius quàm omnes.

4 Nam omnes hi ex eo quod ipsis redundat miserunt quod donarent Deo: hæc autem misit ex penuria sua totum victum quem habebat.

5 ‖ Et quibusdam dicẽtibus de templo, quòd pulchris lapidibus ac [2] donarijs ornatum esset, dixit,

6 [2] Hæccine spectatis? venient dies quibus non relinquetur lapis super lapidem qui non destruatur.

7 Interrogauerunt autem eum, dicentes, Magister, quando hæc erunt? & quod signum quando futurum est vt ista fiant?

8 ‖ Ipse verò dixit, Videte ne seducamini. multi enim venient [b] in nomine meo, dicentes, Ego sum *Christus*: & tempus illud appropinquat. ne igitur sequimini eos.

9 [3] Quum verò audieritis bella & seditiones, ne terremini. oportet enim ista primùm fieri: sed non statim *erit* finis.

10 Tunc dixit eis, Insurget gens in gentem, & regnum in regnum.

11 Et magni terræmotus erũt singulis locis, & fames ac pestilentiæ, & terriculamenta, & signa è cælo magna erunt.

12 ‖ Sed ante hęc omnia injicient vobis manus, & *vos* persequentur, tradẽtes in synagogas & carceres, adductos ad reges ac præsides, nominis mei causa.

Supra, 3.14, mat.24.1, mar.13.1.

1 Pauperibus licet ditissimos etiã quosuis beneficẽtia studio, Deo iudice superare.

Supra, 19.44, mat.24.2, mar.13.2.

2 Prædicitur templi illius terreni excidium, verum illud spirituale ædificium extruatur, cuius architectos oportet in primis circunspectos esse.

Ephes.5.6, 2.thess.2.3.

3 Verũ templũ Domini, per medios tumultus incredibiles, & acerbissimas gentium iniuria patiẽtia extruitur, cuius nõ potest nõ esse scelerissimus exitus.

a Græc. anathimasin, ornamenta exẽ erant quæ de pariete, aut columnis suspendebantur.

Mat.24.2, mar.13.2.

b Nomẽ meũ usurpantes.

13 *c Hæc*

13 [c] *Hæc* autem cedent vobis testimonio.

14 ‖Habete igitur fixum in cordibus vestris, non esse præmeditandam defensionem.

15 Ego enim dabo vobis os, & sapientiam, cui non poterunt contradicere neque resistere omnes qui se vobis opponent.

16 Prodemini autem etiam à parentibus & fratribus & cognatis & amicis: & morte mulctabunt *quosdam* ex vobis:

17 Et eritis exosi omnibus propter nomen meum.

18 ‖Sed pilus capitis vestri non peribit.

19 ‖Per patientiam vestram [d] possidete animas vestras.

20 [e] ‖Quum autē videritis Ierusalem cingi ab exercitibus, tunc agnoscite appropinquare vastationem eius.

21 Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant in montes: & qui in medio eius, excedant: & qui in agris, non ingrediantur in eam.

22 Nam hi sunt dies vltionis, vt impleantur omnia quæ scripta sunt.

23 Væ autem ventrem ferentibus & lactantibus in illis diebus. erit enim necessitas magna in hac regione, & [e] ira in populo isto.

24 Et cadent [f] acie gladij, & captiui ducentur in omnes Gentes: & Ierusalem calcabitur à Gentibus vsquequò impleantur tempora Gentium.

25 ‖[g] Tunc erunt signa in sole & luna & syderibus: & in terra angustia Gentium in consilij inopia, resonante mari & salo:

26 [5] Exanimatis hominibus præ timore & expectatione *malorum* inuadentium orbem terrarum. nam potestates cœlorum agitabuntur.

27 Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nube cum potentia & gloria multa.

28 Quum autem hæc fieri incipient, erigite & attollite capita vestra, ‖quoniam appropinquat redemptio vestra.

29 [6] Dixit etiam eis *hanc* parabolam, Videte ficum & omnes arbores:

30 Quum iam emiserint *folia*, *vos ea* cernentes, per vos ipsos agnoscitis iam prope esse æstatem:

31 Ita & vos quum videritis hæc fieri, agnoscite prope esse regnum Dei.

32 Amen dico vobis, nequaquā præterierit hæc ætas quousque hæc omnia facta fuerint.

33 Cœlum & terra præteribunt, verba autem mea nequaquam præteribunt.

34 ‖Cauete autem vobis, nequando grauentur corda vestra crapula & ebrietate & curis huius vitæ: & repentè vobis superueniat dies ille. *Rom.13.13.*

35 Nā vt laqueus, inuadet in omnes qui [h] habitant in superficie totius terræ.

36 Excubate igitur omni tēpore rogantes vt digni habeamini qui effugiatis ista omnia quæ futura sunt, & [i] consistatis coram Filio hominis.

37 Docebat autē interdiu in templo, noctu verò exiens diuersabatur in monte qui vocatur Olearum.

38 Et totus populus diluculò veniebat ad eum vt eum audiret in templo.

CAP. XXII.

3 Iudas vendit Christum. 7 Pascha parant Apostoli. 24 Contendunt de primatu. 30 A Satana expetuntur. 35 Nihil illis defuisse ait Christus. 42 Orat in monte. 44 Sudat sanguinem. 50 Auriculam Malcho amputatam sanat. 57, 58, 60. Petrus ter Christum abnegat. 63 Illuditur & caditur Christus. 69 Fatetur se Filium Dei.

1 A ‖Ppropinquabat [1] autem festum azymorum, quod dicitur Pascha:

2 Et quærebant principes Sacerdotum & Scribæ quomodo eum tollerent è *medio*: timebant enim plebem.

3 ‖[2] Introijt autem Satanas in Iudā cognominatum Iscarioté, qui erat è numero duodecim.

4 Qui abiens colloquutus est cum principibus Sacerdotum ac [a] præfectis *templo*, quomodo ipsis eum traderet,

5 Qui gauisi sunt: ac pacti sunt *se* daturos ei pecuniam.

6 Et *ipse* spospondit: quærebatque oportunitatē, vt traderet eum ipsis [b] absq; turba.

CAP. XXII
Mat.26.1, mar.14.1.
1 Christus Patris prouidentia potius quam hominū arbitrio, festo paschæ captus.
Mat.26.14, mar.14.10.
2 Deus pro sua admirabili prouidētia ipsum ex itij nostri autorem cogit nostræ salutis fieri ministrum.

Supr.21.12, mat.10.19, mar.13.11.
4 Prædicitur vobis totius vltimum excidium.
5 Post varias illas tēpestates Dominus tandē Ecclesiam suam planè liberaturus apparebit.
Mat.10.30. Mat.10.22. Mat.24.13, mar.13.13, Iac.5.11.
6 Oportet nos fobtios esse, & in Domini aduentum dies & noctes intētos ne incauti opprimamur.
c Is erat earum rerū exitus, vt coram Deo & hominibus testata sit vestrorum hostium perfidia & crudelitas, ac vestra vicissim constātia, Egregia sententia, Afflictiones piorum sanctorumq; hominum pertinere ad testimonium veritatis.
Esa.13.10, Ioel.2.31, mat.24.29, mar.13.24.
d Quamuis multa vos undiq; mala circumsteterint, tamen nihilo minus virtute vestra, hæc omnia fortiter sustinendo.
Rom.8.37.
e Per iram ea intelligit quæ à Deo irato immittuntur. *f Ad verbum, hebraï enim aciem gladij vocant quod ea parte mordeat.* *g Postquā exacta sunt tempora Gentium salutis, & Iudæorum vltioni constituta: Sic autem transit ab excidio Hierosolymitano, ad supremi illius & vltimi iudicij narrationem.*

h In omnes homines vbicunque tandē fuerint.
i Ita apparatiu, vt intrepide posthabitis vultum, & sententiam iudicu sustinere.

a Qui custodia templi præerant, quos à presbyteris & ab antistibus distinctos fuisse liquet ex versu 52 huius capitis. *b i. Sine tumultu, vel clam turba quæ eum solebat assectari: quamobrem etiam id tempus obseruauit, quo solum esse sciebat in horto.*

Mat.26.17, mar.14.12.

7 ‖ Venit autem dies azymorum, qua [c] oportebat mactari [d] pascha:

3 Christus manifesto miraculo discipulos suos docet se, qui mox esset crucifigendus, nihil latere, ac proinde vltrò ad mortem proficisci.

8 Et misit Petrum & Iohannem, dicens, Profecti parate nobis pascha vt vescamur.

9 Ipsi verò dixerunt ei, Vbi vis paremus *illud?*

10 [3] At ille dixit eis, Ecce, postquam introieritis in vrbem, occurret vobis quidam aquæ amphoram baiulans: sequimini eum domum in quam ingredietur:

11 Et dicite patrifamiliâs ædium, Dicit tibi magister, Vbi est diuersorium vbi Pascha cum discipulis meis edam?

4 Christus pascha secundum Legis ritũ peracto, postremũ hoc (secundum huius vitæ modum ac necessitatem) suum cum ipsis conuiuium fore prædicit.

12 Tunc ipse ostendet vobis cœnaculum magnum stratum: illic parate *pascha.*

13 Profecti autem inuenerunt omnia prout dixerat eis: & parauerunt pascha.

Mat.26.20, mar.14.17.

14 [4] ‖ Quum igitur adesset [e] *constitutum* illud tempus, discubuit, & duodecim Apostoli cum eo.

5 Christus nouis symbolis nouum fœdus, suamque adeò nobiscũ communicationem, sancit.

15 Et dixit eis, [f] Desiderio desideraui hoc Pascha vesci vobiscum, antequam ego [g] patiar.

16 Dico enim vobis me non amplius comesturum ex eo, quousq; compleatur in regno Dei.

17 Et accepto poculo, quum gratias egisset, dixit, Accipite hoc, & partimini vobis ipsis.

18 Dico enim vobis me non bibiturũ ex fructu vitis, vsquequò regnum Dei venerit.

Mat.26.26, mar.14.22, 1.cor.11.24. Mat.26.21, mar.14.19, ioh.13.18.

19 [5] ‖ Et accepto pane, quum gratias egisset, fregit: & dedit eis, dicens, Hoc est corpus meũ, quod pro vobis datur: hoc facite in mei recordationem.

6 Christus rursum declarat se vltrò ad mortẽ ire, quanuis minimè ignoret Iudę proditionem.

20 Itidem etiam *dedit eis* poculum, postquam cœnasset, dicens, [h] Hoc poculum, *est* Nouum [i] illud testamentum per sanguinẽ meũ qui pro vobis effunditur.

21 ‖ [6] Veruntamen ecce, [k] manus eius qui me prodit, mecum *est* in mensa.

22 7 Et Filius quidem hominis ‖ prout definitum est, vadit: veruntamen væ homini illi per quem proditur.

Psal.40.11.

7 Prouidẽtiæ decretũ, quanuis necessariò eueniat, non tamen excusat instrumẽtorũ culpã.

23 Tunc ipsi cœperunt mutuò quærere inter se, quisnam esset ex ipsis qui hoc facturus esset.

Mat.20.25, mar.10.42.

24 [8] Orta est autem etiam contentio inter eos, quis eorum videretur esse maior.

8 Pastores non ad dominandum, sed ad seruiẽdum vocati sunt.

25 Ipse verò dixit eis, ‖ Reges gentiũ dominantur eis: & qui potestatem habẽt in eas, [l] benefici vocantur.

26 Vos autem non ita: sed qui maximus est inter vos, sit sicut qui minimus est: & qui princeps est, sicut qui ministrat.

27 Nam vter maior est? qui accumbit, an qui ministrat? nónne qui accumbit? At ego sum in medio vestrùm vt qui ministrat.

9 Cõsortes afflictionum Christi, sient & regni ipsius participes.

28 [9] Vos porrò ij estis qui permãsistis mecum in tentationibus meis.

29 Ego igitur paciscor vobis, prout pactus est mihi Pater meus, regnum,

10 Semper cogitandum de Satanæ insidijs.

30 Vt edatis & bibatis in mensa mea in regno meo, ‖ & sedeatis super thronos, iudicantes duodecim tribus Israel.

Mat.19.28.

11 Quod electi nunquã penitus excidũt à fide, Christi precibus debẽt, idq; vt mutuò sese erigant.

31 [10] Dixit etiam Dominus, Simon, Simon, ecce, ‖ Satanas appetijt vos, quos [m] ventilaret sicut triticum.

1.Pet.5.8.

32 [11] Sed ego rogaui pro te, ne deficiat fides tua: tu igitur aliquando cõuersus, confirma fratres tuos.

12 Fidem à vana securitate plurimùm distare docet Christus, proposito tristissimo Petri exemplo.

33 [12] Ipse verò dixit ei, Domine, tecũ paratus sum, & in carcerem & ad mortem proficisci.

34 ‖ At ille dixit, Dico tibi Petre, non mittet vocem hodie gallus priusquàm ter neges me tibi notum esse.

Mat.26.34, mar.14.30, ioh.13.38.

35 Dixit etiam eis, ‖ Quando misi vos absque crumena, & pera & soleis, num quid defuit vobis? Ipsi verò dixerunt, Nihil.

Mat.10.9.

36 Dixit ergo eis, At nũc qui crumenam habet sumat *eam*, similiter & peram: & qui non habet, [n] vendat pallium suum & emat gladium.

l In Magnificũ titulũ vocantur. Sed istum mos fuit semper principes aliquibus cognomẽtũ honestum. *Esa.32.12.*

37 Dico enim vobis adhuc oportere in me perfici scriptum illud, ‖ Et cum sceleratis numeratus est. Nam ea quæ *scripta sunt* de me, finem habent.

Esa.53.12.

c Ex Legis nimirùm præscripto. d i. Agnum qui figura erat ipsius Phasę, metonymia in sacramentorum negotio vsitatissima. e Vespertinum crepusculũ quo tempore hæc cœna erat celebranda. f Maximoperè desideraui, hebr. g Supplicio mortis afficiar. h Hoc loco duplex est metonymia, primùm enim ponitur continens pro contento, poculum videlicet pro vino, quod ipso poculo continetur. Deinde vinum dicitur esse fœdus, quum sit duntaxat fœderis, aut eius potius quo fœdus sancitur (nimirum sanguinis Domini) symbolum ac tessera vera quidem illa ac minimè inani, sed tamẽ ab eo distinguenda quod ipsa representat. i Additus articulus indicat excellentiam, & respicit locum Ier.31.31. quo promittitur nouũ fœdus. k i. Machinatio phrasi hebr. Sic 2.Reg.14.19. Nunquid manus Ioab in isto toto negotio?

m Agitaret & disperderet, atque etiam exercret. n Totus hic sermo est allegoricus, quasi dicat, Vixisti, adhuc in pace commilitones, nunc verò bellum instat acerrimum, & cæteris rebus omissis, de vnis armis est cogitãdum. Quanam autem ista sint arma, ipse per exemplo docuit, quum postea in horto precaretur, & quum Petrum gladio ferientem reprehenderet.

38 At illi dixerunt, Domine, ecce duo gladij hîc. Ipse verò dixit eis, Satis est.

Mat.26.56, mar.14.32, ioh.18.1.

39 ‖ Et egressus, profectus est ex more in montem Oliuarum: sequuti sunt autem eum etiam discipuli eius.

13 Preces, certum aduersus periculosiss. mos nostrorum hostium insultus subsidium.

40 Quum verò peruenisset ad eum locum, dixit eis, Precamini ne intretis in tentationem.

41 [12] Tum ipse auulsus est ab eis quasi ad iactum lapidis, positisque genibus precatus est.

Mat.26.41, mar.14.38.

14 Christus omnibus horroribus mortis cum maledictione Dei coniũctæ, nostro nomine superatis, eam nobis reddit amabilem.

42 [14] Dicens, ‖ Pater, si vis, transfer poculũ hoc à me: veruntamen non mea voluntas, sed tua fiat.

43 Visus est autem ei Angelus è cœlo corroborans eum.

44 Et *ipse* cõstitutus in [o] angore, intẽtiùs orabat, Erat autem sudor eius quasi [p] grumi sanguinis descendentes in terrã.

15 Homines in maximis suis periculis penitus torpidi, donec à Christo excitentur.

45 [15] Et quum surrexisset à precatione, venissetque ad discipulos suos, inuenit eos dormientes præ tristitia.

46 Et dixit eis, Quid dormitis? surgite, & precamini, ne introeatis in tentationem.

Mat.26.47, mar.14.43, ioh.18.3.

47 [16] ‖ Adhuc autem eo loquente, ecce turba, & is qui dicebatur Iudas, vnus è duodecim, præibat eis, & appropinquauit Iesu, vt oscularetur eum.

16 Christus proditione capitur volens, vt nos proditæ Dei gloriæ reos sua obedientia liberet.

48 Iesus autem dixit ei, Iuda, osculo Filium hominis prodis?

17 Zelus extra vocationis nostræ limites nos abdueens, Christo minimè gratus.

49 [17] Videntes autẽ ij qui circa ipsum *erant*, quod futurum erat, dixerunt ei, Domine, percutiemúsne gladio?

50 Et quidam ex ipsis percussit seruum Pontificis maximi, & abstulit auriculam eius dextram.

51 Respondens autem Iesus dixit, Sinite hucusque. & tacta illius auricula, sanauit eum.

18 Ipsa eorũ qui Christum cœpérũt trepidatio probat partim malã ipsorum conscientiam, partim etiam omnia hæc gesta fuisse ex Dei prouidentia.

52 [18] Dixit autem Iesus eis qui ad ipsum venerant, *nempe* principibus sacerdotum, & præfectis templo, & senioribus, Vt aduersus latronem existis cum gladijs ac fustibus?

53 Quum quotidie vobiscum fuerim in templo, non extendistis manus in me: sed hæc est hora illa vestra, & [q] potestas tenebrarum.

q Concessa potestas tenebris, ad lucem ad tẽpus premendam.

54 ‖ Comprehensum autem eum duxerunt, & introduxerunt domum Pontificis maximi. [19] Petrus verò sequebatur procul.

Mat.26.57, mar.14.53, ioh.18.24.

55 ‖ Quumq; accendissent ignem in medio aulæ, atque vnà consedissent, sedit & Petrus inter eos.

Mat.26.69, mar.14.66, ioh.18.26.

56 Quum verò eum vidisset ancilla quædam sedentem ad ignem, intentis in eum oculis dixit, Et iste cum eo erat.

19 In Petro spectandum proponitur tum humanæ imbecillitatis, tum singularis in suos electos bonitatis Dei exemplum.

57 Ipse autem abnegauit eum, dicens, Mulier, non noui eum.

58 Et paulò pòst alius videns eum, dixit, Et tu ex ipsis es. Petrus verò ait, Heus tu, non sum.

59 Et interposita quasi hora vna, alius quidam affirmabat, dicens, Verè & iste cum illo erat: etenim Galilæus est.

60 Ait autem Petrus, Heus tu, nescio quid dicas. Et illicò adhuc ipso loquente, vocem misit gallus.

61 Tum conuersus Dominus intuitus est Petrum: & recordatus est Petrus sermonis Domini, quomodo *nimirum* dixerat ipsi, ‖ Priusquam gallus vocem miserit, ter me abnegabis.

Mat.26.34, ioh.13.38.

62 Et egressus foras Petrus, fleuit amarè.

Mat.26.67, mar.14.65.

63 [20] ‖ At ij qui vnà tenebant Iesum, ei illudebant, cædentes *eum:*

20 Christus luit ignominiam nostris peccatis debitam.

64 Et quum eum obuoluissent, verberabant faciem eius, & interrogabãt eum, dicentes, Vaticinare quis sit qui te percussit.

21 Christus immeritò damnatur blasphemiæ apud Pontificis tribunal, vt ab ea quam commeriti sumus blasphemia coram Deo absoluamur.

65 Et alia multa conuitiantes dicebant in eum.

66 [21] ‖ Et vt ortus est dies, conuenit ordo Seniorum populi, & principes sacerdotum & Scribæ, & adduxerunt eum in suum consessum,

Mat.27.1, mar.15.1, ioh.18.28.

67 Dicẽtes, Num tu es ille Christus? dic nobis. Dixit autem eis, Si vobis dixero, nequaquam credetis:

68 Quòd si etiam interrogauero, nequaquam respondebitis mihi, neque dimittetis.

69 [r] Ab hoc tempore erit Filius hominis, sedens ad dexteram potentię Dei.

r Deinceps.

70 Dixerunt autem omnes, Tu ergo es Filius Dei? Ipse verõ dixit eis, Vos dicitis me esse.

o Ad verb. Et factus in agonia. Agonia autem summam Christi luctantis angustiam significat: neque enim cum mortu duntaxat terroribus luctabatur Christus, vt ceteri homines solent, alioqui videri possent multi martyres ipsò Christo constantiores, sed cum terribili Patris irati iudicio, quo nihil formidabilius cogitari potest: quia nimirum peccatorum nostrorum onus in se receperat. p Hac non solùm ostendunt, Christum verum fuisse hominem, sed alia quoque eorum consideratione comprehendenda, quibus arcanum redemptionis generis humani continetur, in illa demissione ad seruilem humilitatem Filij Dei, quæ quidem verbis sunt inexplicabilia.

71 At illi dixerunt, Quid amplius egemus teſtimonio? Ipſi enim audiuimus ex ore ipſius.

CAP. XXIII.

1 Accuſatur coram Pilato. 7 Mittitur ad Herodē. 11 Illuditur. 24 Cupiditati Iudæorum exponitur à Pilato. 27 Mulieres plangunt eum. 33 Crucifigitur. 39 Conuitiatur vnus ex maleficis. 43 Alter fide ſeruatur. 45 Expirat Chriſtus. 53 Sepelitur.

CAP. XXIII. 1 TVm ſurgens vniuerſa multitudo eorum, duxit eum ad Pilatum.

2 Cœperunt autem eum accuſare, dicentes, Comperimus iſtum [a] peruertere gentem, ‖ & vetare tributa dare Cæſari, quòd dicat ſe Chriſtum, *id eſt*, regem eſſe.

3 ‖ Pilatus autem interrogauit eum, dicens, Tú*ne* es rex Iudæorum? Ipſe verò reſpondens ei dixit, Tu dicis.

4 [1] Ait verò Pilatus ad principes Sacerdotum & turbam, Nullam inuenio noxam in hoc homine.

5 At illi inualeſcebant, dicentes, Concitat populum, docés per vniuerſam Iudæam, exorſus à Galilæa huc vſque.

6 [2] Pilatus verò, audita Galilæa, interrogauit num Galilæus eſſet.

7 Et quũ cognouiſſet eum ad [b] Herodis poteſtatem pertinere, remiſit eum ad Herodem, qui & ipſe Hieroſolymis erat per eos dies.

8 Herodes autem viſo Ieſu gauiſus eſt valdè, cupiebat enim à multo *tempore* eum videre, eo quòd audiret multa de eo: & ſperabat ſe ſignum aliquod viſurum ab eo fieri.

9 Interrogauit autem eum multis ſermonibus: ſed ipſe nihil ei reſpondit.

10 Stabant autem principes Sacerdotum ac Scribæ magna contentione eum accuſantes.

11 Herodes autem cum [c] militibus ſuis, quum eum pro nihilo habuiſſet, & illuſiſſet *ei*, amictum veſte ſplendida remiſit ad Pilatum.

12 [3] Et facti ſunt amici inter ſeſe Pilatus & Herodes eo ipſo die: nam antea inimici erant inter ſe.

13 [4] Pilatus verò, conuocatis principibus ſacerdotum, & [d] magiſtratibus ac populo,

14 ‖ Dixit eis, Obtuliſtis mihi hunc hominem vt qui auertat populum: & ecce, ego in veſtri conſpectu queſtione habita, nullã noxam inueni in homine iſto, ex iis de quibus accuſatis eum.

15 Sed ne Herodes quidem: nam remiſi vos ad illum, & ecce, nihil dignum morte factum eſt ab eo.

16 [5] Caſtigatum ergo eum dimittam.

17 Neceſſe autem habebat dimittere eis in feſto vnum *quempiam*.

18 Exclamauit autem ſimul vniuerſa turba, dicens, Tolle hunc, dimitte verò nobis Barabam.

19 (Qui erat propter ſeditionẽ quandam & cædem factam in vrbe, coniectus in carcerem)

20 Rurſus ergo Pilatus alloquutus eſt *eos*, volens dimittere Ieſum.

21 Ipſi verò reclamabant, dicentes, Crucifige, crucifige eum.

22 [6] Ille autem tertiò dixit eis, Quid enim iſte mali fecit? nullam noxam capitalem inueni in eo: caſtigatum ergo eum dimittam.

23 At illi inſtabant vocibus magnis, petentes vt crucifigeretur: & inualeſcebant voces eorum, ac principum ſacerdotum.

24 Tũ Pilatus iudicauit vt fieret quod ipſi petebant.

25 Dimiſit autem eis *illum* qui propter ſeditionem & cædem cõiectus fuerat in carcerẽ, quẽ petierant: Ieſum verò tradidit eorum cupiditati.

26 [7] ‖ Quum igitur abducerent eum, prehenſo Simone quodam Cyreneo, qui veniebat rure, impoſuerũt ei crucem ferendam pone Ieſum.

27 [8] Sequebatur autem eum magna multitudo populi & mulierum: quæ & plangebant & lamentabantur eum.

28 Conuerſus autem ad eas Ieſus dixit, Filiæ Hieruſalem, ne flete ſuper me, verũ ſuper vobiſipſis flete, & ſuper liberis veſtris:

29 Nam ecce, venient dies quibus dicent, Beatæ ſteriles, & vteri qui non genuerunt, & vbera quæ non lactauerunt.

30 Tunc incipient dicere montibus, ‖ Cadite ſuper nos: & collibus, Operite nos.

31 [e] ‖ Nam

Mat. 22. 12, mar. 12. 17. Mat. 27. 11, mar. 15. 2, ioh. 18. 33.

1 Chriſtus damnandus ſeditionis à nobis in mũdo excitatæ, primùm omnium pronũtiatur innocens vt eũ conſtet non ſuorum (quę nulla fuerũt) ſed noſtrorũ ſcelerũ pœnam vltrò ſubire.

2 Chriſtus eſt principũ ludibrium, ſed magno cum ipſorũ malo.

3 Pietatis odiũ impios inter ſe coniungit.

a Deprauare & inducere in errores.

b Fuit hic Herodes Antipas tetrarcha: in cuius tempus gubernationis totius, annorum ferè 32. incidit Iohannis Baptiſtæ muneris functio atque cades, & Ieſu Chriſti mors ac reſurrectio, & initia doctrinæ Apoſtolicæ, & Ieroſolymitana actiones, annorum poſt mortem Chriſti ferè ſeptem. Hic Herodes relegatus fuit circiter annum ſecundum Caij Cæſaris. Lugdunum. c .i. Cum comitatu ſuorum nobilium, & militum qui Herodem è Galilæa ſequuti erant.

Mat. 27. 23, mar. 15. 14, iohan. 18. 38, & 19. 4.

4 Secundò abſoluitur Chriſtus ab eo ipſo à quo damnatus eſt, vt eũ conſtet iuſtũ iniuſtos redemiſſe.

5 Carnis prudẽtia ex duobus malis minus eligit: ſed his conſiliis maledicit Dominus.

d Illi qui Iudæi Sanhedrim vocabant.

6 Tertiò ſoluitur Ieſus antequã ſemel damnetur, vt pateat damnata in eo eſſe noſtra peccata.

Mat. 27. 32, mar. 15. 21.

7 Militaris licentiæ exemplum.

8 Impiorum triumphos excipit horribilis exitus.

31 [e] ‖ Nam si in virente ligno ista faciunt, in arido quid fiet?

32 ‖ Ducebãtur autem etiam alij duo malefici, vt cum eo necarentur.

33 [9] Quum igitur venissent in locum qui vocatur Caluaria, illic crucifixerunt eum, & malefícos: vnum ad dextram, alterum ad sinistram.

34 [10] Iesus autem dicebat, Pater, remittite eis: nesciunt enim quid faciant. Partientes verò vestimenta eius, iecerũt sortem.

35 Et stabat populus spectans. sannis autem excipiebant eum etiam primores cũ eis, dicentes, Alios seruauit, seruet seipsũ, si hic est ille Christus Dei [i] electus.

36 Illudebãt autem etiam ei milites, accedentes & acetum ei offerentes.

37 Dicentesque, Si tu es Rex ille Iudæorum, serua temetipsum.

38 [11] Erat autẽ etiam inscriptio scripta super eum literis Græcis & Romanis & Hebraicis, HIC EST ILLE REX IVDAEORVM.

39 [12] Vnus autem ex [g] maleficis qui erant suspensi, cõuitiabatur ei, dicens, Si tu es Christus ille, serua teipsum & nos.

40 Respondens autẽ alter obiurgauit eum, dicens, Ne Deum quidem times, quòd in eadem sis damnatione?

41 Et nos quidẽ iustè: nã digna factis recipimus: iste verò nihil [h] insolens fecit.

42 Dixitque Iesu, Domine, memento mei: quum veneris in regnum tuum.

43 Tum dixit ei Iesus, Amen dico tibi, hodie mecum eris in [i] paradiso.

44 [13] Erat autem quasi hora sexta, & tenebræ factæ sunt super totam regionẽ vsque ad horam nonam.

45 Et obscuratus est sol, & aulæum templi fissum est medium.

46 [14] Quumq; clamasset voce magna Iesus, ait, ‖ Pater, in manus tuas depono spiritum meum. Et quum hæc dixisset expirauit.

47 [15] Quum vidisset autem Centurio quod factum fuerat, glorificauit Deum, dicens, Verè hic homo iustus erat.

48 Et omnis turba quæ simul ad hoc spectãdũ accesserat, spectãs quę facta fuerant, verberãs pectora sua reuertebatur.

49 [16] Stabant autem omnes noti eius procul, & mulieres quæ erant eum consequutæ à Galilæa, videntes ista.

50 ‖ [17] Tum ecce vir nomine Ioseph, senator, vir bonus ac iustus.

51 (Qui non suffragatus fuerat consilio ac facto eorum) ex Arimathæa ciuitate Iudęorum: qui etiam expectabat & ipse regnum Dei.

52 Hic, *inquam*, adiens Pilatum, petijt corpus Iesu.

53 Et detractũ inuoluit sindone, posuitq; illud in monumẽto q̃ erat ex lapide excisũ, in quo nõdũ quisquã posit[k] fuerat.

54 Porrò dies erat Parasceues, & Sabbati dies [k] succedebat.

55 [18] Subsequutę etiam mulieres quę cum eo venerant ex Galilæa, spectarunt monumẽtum & quomodo positum esset corpus eius.

56 Reuersæ verò parauerunt aromata & vnguenta: ac Sabbatho quidẽ quieuerunt, secundum mandatum.

e. Quasi dicat, si designant ista in me fructifero, & perpetuò viuente, & cuius vita æterna est propter Diuinam naturã, quid fiet in vobis infructuosis, & omnia iniustitia vinificæ expertibus? f Quem fauore peculiari Deus complectitur. g Itaque vel Synecdochicos intelligendum quod Matthæus refert, aut vtrunque illusisse Christo, sed alterum diuina illa patientia victum in præclaram illam & sempiternam memoriã dignam confessionem erupisse. h Nihil præter officium. i Paradisus, id est, hortus visibilis, conditus fuit à Deo in plaga Orientali: is autem qui mente comprehenditur est salutis & felicitatis locus sempiterna in Dei benignitate & clementia animorum piorum amœnissima quies, & tranquillissima atq; lætissima habitatio.

15 Christus ab ipsis etiã hostibꝰ suis, quotiesliburit, testimoniũ quã honorificentissimũ extorquet.
Mat.27.57, mar.15.43, ioh.19.38.
16 Christus in medio carnificũ colligit & tuetur inũ paupertulũ gregẽ.
17 Christus celebri sepultura, tum mortis tũ resurrectionis suæ fidẽ publico ipsius Pilati testimonio sancit.
18 Christus à diabolo & cũctis ipsius organis oppugnatus atque adeò in ipsis mortis faucibus versãs, infirmas illis terribilibus hostibus mox sine vllo magno conatu triumphaturus.

k Ad verb. illucescebat, nimium iam incipiens, lucę diei præcedentis vergente ad occasum, qui sunt Parasceues, id est, præparationis in posterum diem festiarum.

CAP. XXIIII.

1 Mulieres ad monumentũ accedunt. 9 Quæ ab Angelo acceperũt, Apostolis nũtiant. 13 Duobus euntibus in Emmaus adiungit se Christus. 27 Interpretatur illis Scripturas. 39 Cõtrectandum se præbet Apostolis. 49 Promittit Spiritum sanctum. 51 Sursum fertur in cælũ.

CAP. XXIIII.
Mar.16.1, ioh.20.21.
1 Mulierculæ deliguntur futurę primę testes resurrectionis, præter suam etiam expectationẽ, vt & frandis & violẽtiæ absit omnis suspicio.

1 PRimo ‖ [1] autem *die* hebdomadis, [2] profundo diluculo venerunt ad monumentum, ferentes quæ parauerant aromata: & nonnullæ cum ipsis.

2 Inuenerunt autem lapidem deuolutum à monumento:

3 Et ingressæ non inuenerunt corpus Domini Iesu.

4 Et factum est dum consternatæ in ea re hæsitarent, ecce, duo viri superuenerunt eis, induti vestibus fulgurantibus:

5 Quum autem expauefactæ inclinarent faciem in terrã, dixerũt eis, Quid inter mortuos quæritis eum qui viuit?

6 Non est hic, sed surrexit memẽto-

a Id est, valdè mane (vt inquit Marcus) vel vt Iohannes, Cum adhuc tenebræ essent, id est, cum vndiq; incipere et lucescere.

2. Pet.4.17. Mat.27.38, mar.15.27, ioh.19.18.
9 Christus fit pro nobis maledictio in cruce, luens pœnam ijs debitam qui voluerũt dij fieri.
10 Christus pro hostibus precans, ostendit se & oblationem esse & põtificem.
11 Pilatus imprudens fit æterni illius regni Christi præco.
12 Christus in media crucis exinanitione, reipsa ostendit se esse tum vitã seruandis credentibus, tũ mortem vlciscendis rebellibus in potestate sua habere.
13 Christus etiam moribundus se omnipotentẽ Deum esse ipsis etiam cæcis ostendit.
14 Christus confidenter ipsas mortis tenebras ingreditur eã videlicet intra ipsiu met penetralia debellaturus.
Psal.31.6.

te vt ‖ loquutus sit vobis quum adhuc in Galilæa esset,

7 Dicens, Oportet Filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, & crucifigi: & die tertio resurgere.

8 Recordatæ sunt igitur verborum illius.

9 [2] Et reuersæ à monumento annuntiauerunt hæc omnia illis vndecim, & reliquis omnibus.

10 Maria autem Magdalene & Iohanna, & Maria Iacobi *mater*, & reliquæ cum eis erant, quæ hæc dicebant Apostolis.

11 Sed visa sunt apud eos quasi deliramentum verba eorum, neque crediderunt eis.

12 ‖ [3] Petrus autem surgens cucurrit ad monumentum: & quum [b] introspexisset, videt lintea sola *illic* iacentia: abiitque, apud semetipsum mirans hoc factum.

13 ‖ [4] Et ecce, duo ex ijs ibant eo ipso die in vicum distantem stadijs sexaginta ab Hierusalem, cui *vico* nomen *est* Emmaus:

14 Et colloquebantur inter se de ijs omnibus quæ euenerant.

15 Et factum est dum colloquerentur, & *se* mutuò rogitarent, ipse Iesus accessit, & vnà iter faciebat cum ipsis.

16 [c] Oculi autem eorum tenebantur ne eum agnoscerent.

17 Dixit autem eis, Qui sunt hi sermones quos confertis inter vos ambulantes, & *quid* estis tetrico vultu?

18 Respondens autem alter cui nomen [d] Cleopas, dixit ei, Tu solus commoraris in *vrbe* Hierusalem, & ignoras quæ in ea facta sunt his diebus?

19 Ipse verò dixit eis, Quæ? At illi dixerunt ei, Quæ *facta sunt* Iesu Nazareno, qui fuit Propheta, potens operibus & sermonibus coram Deo & toto populo.

20 Et quomodo eum tradiderunt principes Sacerdotum & [e] magistratus nostri, vt [f] morte damnaretur, & crucifixerunt eum.

21 Nos autem sperabamus illum esse qui redempturus esset Israel: atqui præter hæc omnia, [g] tertium hunc diem agit hodie ex quo hæc facta sunt.

22 Sed & mulieres quædam [h] ex nobis obstupefecerunt nos, quæ diluculo venerunt ad monumentum.

23 Et non inuento eius corpore venerunt, dicentes se etiam visionem Angelorum vidisse, qui dicunt eum viuere.

24 Et abierunt quidam eorum qui erant nobiscum ad monumentum, & ita inuenerunt prout mulieres dixerant: ipsum verò non viderunt.

25 [5] Tum ipse dixit eis, O amentes & tardi corde ad credendum omnibus què loquuti sunt Prophetæ!

26 Nónne hæc oportuit pati Christú, & introire in gloriam suam?

27 Et exorsus à Mose & omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis quæ de ipso *scripta erant*.

28 Appropinquarunt autem vico in quem proficiscebantur: & ipse fingebat se longius ire.

29 Sed *ipsi* adegerunt eum, dicentes, Mane nobiscum: quoniam adueſperascit, & inclinauit dies. Ingressus est igitur vt maneret cum eis.

30 Et factum est quum accubuisset cũ eis, sumpto pane benedixit, & fractum dedit eis.

31 Adaperti sunt autem oculi eorum, & agnouerunt eum: sed ipse [i] ablatus est ex eorum conspectu.

32 Tum inter se dixerunt, Nónne cor nostrum ardebat in nobis dum loqueretur nobis in via, & quum adaperiret nobis Scripturas?

33 Et surgentes eo ipso momento, reuersi sunt in Hierusalem, & inuenerunt congregatos vndecim, & eos qui cum ipsis erant:

34 Dicentes, Surrexit Dominus verè, & conspectus est Simoni.

35 Tum ipsi exposuerunt quæ *gesta erant* in via, & vt fuerat agnitus ab ipsis [k] in fractione panis.

36 [6] ‖ Hæc autem ipsis loquentibus, stetit ipse Iesus in medio eorum, & dixit eis, Pax vobis.

37 Territi verò illi & expauefacti putabant se spiritum conspicere.

38 Tum dixit eis, Quid turbati estis, & quare [l] disceptationes subeunt corda vestra?

39 Vi-

Supra, 9.22, mat.17.23, mar.9.31.

2 Animus pluſquàm muliebris à mulieribus pluſquã virili animo per Dei misericordiam præditis discipulis exprobratur vt constet regnum Dei in extraordinaria virtute esse positum.

Ioh.10.6.

3 Christus discipulorũ incredulitate vtitur ad plenam resurrectionis ipsius fidem faciendam, ne nimium credulè videantur quod postea toti mundo annũtiarũt, sibi persuasisse.

Mar.16.12.

4 Probatur resurrectio à duobus alijs oculatis testibus, quos ad fabulam confingendam nullo modo fuisse comparatos omnes circunstantiæ ostendunt.

b Quasi prono capite, & propenso collo diligenter obseruasset.

c Retinebantur, & impediebantur, ita nimirũ statuente Domino: nõ ita cæci, inuisibile sunt corpus Christi, sed oculi impediti fuerunt. d Quidam ex veteribus existimant alterum discipulum fuisse nostrum hunc Euangelistam, Epiphanius contra Saturnilianos Nathanaelem fuisse scribit, quæ omnia incerta sunt. e Vide sup.23.13. f Vt in illum non inquireretur, sed vt conuictus damnaretur.

5 Vera & certa esse quæcunque de Christo scripserant Euangelistæ ex Prophetarum prædictionum comparatione liquet.

6 Se se verè resurrexisse & quidem eodem illo quod assumpserat corpore, demõstrat ipse Dominus ex certis & necessarijs signis.

g Vel tempus, aut vsi ipsi ducit hodie dies tertius.

h Enostro grege.

i S. Repentè subductus fuit, non ergo præsentem illum fuisse sed corpore quod cerni non posset, fingendum est, sed remota locum mutasse intelligi debet.

k Cum panem frangeret qui mos erat huius gentis, atq; etiamnũ hodie à Iudæis seruatur cũ vnusquisq; mittit, adhibita precatione.

l Varia & perplexa ambages, quales solent in mentem venire, quum aliquid nouum & parum per se probabile occurrit.

Mar.16.14. Iohan.20.19.

39 Videte manus meas & pedes meos: nam ego ipse sum, contrectate me, & videte: nam spiritus carnem & ossa non habet, prout me conspicitis habere.

40 Et quum hæc dixisset, ostendit eis manus ac pedes.

41 Adhuc autem ipsis non credentibus præ gaudio, & mirantibus, dixit eis, Habetis hic esculentum aliquid?

42 Tum ipsi dederunt ei partem piscis assi, & aliquid ex fauo apiario.

7 Euangelij Prophetis promissi & suo tempore præstiti, prædicatio Apostolis cõmittitur, cuius summa, est resipiscentia & remissio peccatorum.

43 Quæ *ille* accepit, & in eorum conspectu comedit.

44 7 Dixitque eis, Hi *sunt* sermones quos loquutus sum vobis quum adhuc essem vobiscum, oportere impleri omnia quæ scripta sunt in Lege Mosis, & Prophetis, & Psalmis de me.

45 Tunc aperuit eorum mentem, vt intelligerent Scripturas:

46 Et dixit eis, Ita scriptum est, & ita oportuit Christum pati, & resurgere à mortuis tertio die:

8 Christus ascendit in cœlum corpore à discipulis abiẽs, spiritu corda ipsorum replens. *Ioh.13.26, act.1.4.*

47 Et prædicari in eius nomine resipiscentiam ac remissionem peccatorum apud omnes Gentes, [m] incipiẽdo ab Hierusalem.

48 Vos autem estis horum testes.

49 ‖ Et ecce, ego mittam promissum Patris mei super vos: vos autem manete in vrbe Hierusalem [n] vsquequò induamini virtute ex alto.

50 8 Eduxit autem eos foras Bethaniam vsque: & sublatis manibus suis, benedixit eis.

51 ‖ Et factum est, dum ipse benediceret eis, disiunctus ab eis sursum ferebatur in cœlum.

52 Ipsi autem adorato eo reuersi sunt in Hierusalem cum gaudio magno.

53 Erantque semper in templo, laudantes & benedicentes Deum.

m Ad verb. incipientibus, sub. Euangelij præconibus, qui erant Apostoli. Mar.10.29, act.1.9.

n i.Vsquedùm Spiritus sanctus è cælo in vos illabatur.

EVANGELIVM SECVNDVM IOHANNEM.

CAP. 1.

1 Sermo ille ante sæcula ex Deo genitus, 2 & qui semper apud Patrem residebat, 14 Homo factus est. 6.7. Iohannes quorsum à Deo missus. 16 Comio ipsius de officio Christi. 19 20 Testimonium eiusdem Sacerdotibus redditum. 40 Andreæ vocatio: 42 Petri: 43 Philippi: 45 Nathanaelis.

Cap.1. 1 Filius Dei cœternalis & coessentialis Patri.

1 IN [a] principio [b] erat Sermo [c] ille, & Sermo ille erat [d] apud Deum, eratque ille [e] Sermo, Deus.

2 Hic *Sermo* erat in principio apud Deum.

3 ‖ [2f] Omnia per hunc *Sermonem* facta sunt, & [g] absque eo factum [h] est nihil quod factum sit:

Coloss.1.16. Mat.3.1, mar.1.28. luc.3.

4 [i] In ipso vita [k] erat, & vita erat [l] Lux illa hominum:

2 Manifestat Filius Dei æternã illam suam deitatem, ex omnium rerum conditarum, tum creatione, tum conseruatione: in primis autem ex præclaris illis dotibus rationis & intelligentiæ, quibus hominem præ cæteris animantibus ornauit.

5 [3] Et Lux ista in tenebris lucet, sed tenebræ eam non [m] comprehenderunt.

3 Lux quidem hominum versa est in tenebras, sed ita vt satis supersit splendoris quod eos reddat inexcusabiles.

6 ‖ [4] Fuit quidam missus à Deo, cui

4 Alia est manifestatio Filij Dei longè plenior, ad cuius considerationem homines tempestiuè excitati sunt, Iohannis veluti apparitoris voce.

a i.A principio, vt loquitur Euangelista, 1 Epist.1. nempe quasi dicat Sermonem non cœpisse existere quum Deus initium faceret creandi quicquid conditum est. Nam iam tum erat ille Sermo quum res creatæ condi cœperunt, ac proinde ante rerum omnium principium iam erat. b i.Subsistebat. c Additus articulus excellentiam notat, discernitq; hunc Sermonem, à mandatis diuinis, qua alioqui sermo Dei dicuntur. d Particula apud, indicat personarum distinctionem. e Sermo loco subiecti, Deus loco prædicati ponitur.

f Paulus hunc locum interpretatur Col.1.15. & 16. g. i. Vt Pater operatus est, sic cum eo Filius: sunt enim illi synergos.

h Ex iis quæ facta sunt, nihil factum est absque eo. i i. Per ipsum, phrasi Hebraïa familiari, videlicet ipsius vi & efficacia. k Videlicet, iam tum quum per eum essent facta omnia, aliquis dixisset, Est. l Vis illa rationis & intelligentiæ in animis hominum accensa, ad ipsum tanti boni authorem agnoscendum.

m Percipere non potuerunt, vt ab ea illustrarentur, atque adeò non agnouerunt.

Hebr.11.4. Mat.1.16. Mat.17.2, 2.pet.1.17.

nomen Iohannes:

7 Is venit ad *dandum* teſtimonium, *id eſt*, vt teſtaretur de Luce, vt omnes per [n] eum crederent.

8 Non erat ille [o] Lux illa, ſed *miſſus* fuit vt teſtaretur de illa Luce.

9 [5] *Hic* erat [p] Lux illa vera quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum.

10 [q] In mundo erat, & mundus ‖ per eum factus eſt: ſed mundus eum non agnouit.

11 [r] Ad ſuos venit, & ſui eum non acceperunt.

12 [6] Quotquot autem eum acceperunt, dedit eis *hanc* [t] dignitatem vt filij Dei fierent, *nempè* ijs qui credunt in nomen eius:

13 Qui non ex ſanguine, neque ex [t] libidine carnis, neque ex libidine viri, ſed ex Deo geniti ſunt.

14 ‖ [7] Et Sermo ille [u] caro factus eſt: & [x] commoratus eſt inter nos, (& ‖ ſpectauimus [y] gloriam eius, gloriam *inquam* [z] vt vnigeniti *egreſſi* à Patre) [a] plenus gratiæ ac veritatis.

15 [8] Iohannes teſtatus eſt de eo, & clamauit, dicens, Hic eſt de quo dicebam, *Is* qui [b] pone me venit, prælatus eſt mihi: quia [c] præſtantior me eſt.

16 ‖ [9] Et ex plenitudine ipſius omnes accepimus, & [d] gratiam pro gratia.

17 Nam Lex per Moſen data eſt, gratia & veritas per Ieſum Chriſtum extitit.

18 ‖ [10] Deum nemo vidit vnquam: vnigenitus ille Filius qui eſt in [e] ſinu Patris, ille *nobis* [f] expoſuit.

19 [11] Et hoc eſt teſtimonium Iohannis, quando miſerunt Iudæi ab Hieroſolymis ſacerdotes & Leuitas vt interrogarent eum, Tu qui es?

20 Et [g] confeſſus eſt, [h] neque negauit: confeſſus eſt *inquam* ſe non eſſe Chriſtum illum.

21 Tunc interrogauerunt eum, Quid ergo *es*? Tú*ne* es Elias? *Ipſe verò* dixit, [i] Non ſum. *Et illi*, Es tu [k] Propheta *ille*? Qui reſpondit, Non.

22 Dixerunt ergo ei, Quis es? vt reſpõſum demus ijs qui miſerunt nos: quid dicis de teipſo?

23 Ait, Ego *ſum* vox clamantis in deſerto, ‖ Complanate viam Domini, prout dixit Eſaias Propheta,

24 [12] Porrò qui miſſi fuerant, erant ex Phariſæis:

25 Et interrogauerunt eum, ac dixerunt ei, Cur [l] ergo baptizas, ſi tu non es Chriſtus, neque Elias, neque Propheta *ille*?

26 Reſpondit eis Iohannes, dicens, Ego baptizo aqua, ſed [m] in medio veſtrũ ſtat quem vos neſcitis:

27 ‖ Hic ille eſt qui pone me venit, qui prælatus eſt mihi, cuius ſolearum ego non ſum dignus vt ſoluam corrigiam.

28 Hæc in Bethabara facta ſunt trans Iordanem, vbi Iohannes baptizabat.

29 [13] Poſtero die, videt Iohannes Ieſum venientem ad ſe, & ait, Ecce Ag-

1.Ioh.4.11, 1.Ioh.3.16,

10 Ex vno Chriſto manat vera Dei cognitio,

11 Iohannes nec eſt Meſſias, nec aliorum Prophetarum ſimilis, ſed Meſſiæ iam præſentis apparitor.

12 Chriſtus autor baptiſmi non Iohannes: ac proinde eius efficacia non in Iohanne miniſtro, ſed in Chriſto Domino poſita eſt tota. *Eſa.40.3, mat.3.3, luc 3.4.*

13 In Chriſto eſt corpus & veritas omnium Legalium ſacrificiorũ, ad expiandum mundum.

n Iohannem. o Lux illa de qua diximus. i. Chriſtus, qui vnus poteſt noſtras tenebras illuſtrare. p Qua verè & propriè meretur Lucis nomen, quum natura luceat non participatione.

q Manifeſtata fuit perſona illa ſermonis, iam cum mundus conderetur. r Altera Sermonis manifeſtatio, nimirum in carne.

ſ Hoc iure eos dignatus eſt, vt eos pro ſuis adoptaret. t Ex illa craſſa & corrupta hominis natura, qua Spiritui paſſim opponitur. u .i. Homo. ſumitur autem pars pro toto, Synecdoche. Aſſumpſit enim totam naturam humanam. i. verum corpus & veram animam. x Ad tempus, quo peracto ſurſum aſcendit. vtitur enim verbo à tentoris deducto: ſic tamen abeſt à noſtris corpore, vt ſemper præſens ſit, non carne, ſed vi Spiritus. y Gloria vocatur, manifeſtatio illa maieſtatis Chriſti, qua veluti ſubiecta fuit hominum oculis, cùm apparuit Filius Dei in carne. z Hæc particula non ſimilitudinem hoc loco, ſed rei veritatem explicat, vt hoc dicatur, conſpectam eſſe gloriam, qua deceret, & quam habere par eſſet vnigenam, atque germanum Filium Regis vniuerſorum & Dei. a Non tantùm participauit gratiam & veritatem, ſed ipſa veritatis & gratiæ eſſentia plenus fuit. b .i. Is ante quem ſum miſſus, viam illi paraturus, vt referatur ad tempus vocationis, non ætatis, cùm alioqui Iohannes, ſex menſibus maior natu fuerit.

c Ad verb. Prior, illud autem non ad tempus, ſed ad dignitatem referitur.

d .i. Gratiam ſupra gratia, quaſi dicat, gratiam gratia cumulatã. Mat.3.11, mar.1.7, luc.3.16, act.2.5, & 11, 26. & 19.4.

e .i. Qui Patri eſt intimus ac coniunctiſſimus, non modò amoris, ſed etiam naturæ coniunctione, atque adeò vnione. f Antea Legis vmbris occultatum, & humanæ mitis aciem effugientem detexit, & ſpectandum exhibuit: Nam qui ipſum videt, videt & Patrem. g Plane & aperte agnouit ac dixit. h Pleonaſmus, Hebraïs familiaris, cuius magna eſt emphaſis, eadem enim repetuntur, in ſtudio certa & explicata elocutione.

i Iudæi exiſtimarunt Eliam iterum venturum ante tempora Meſſiæ, idq; ex loco Malach.4.5. qui de Iohanne intelligi debet, Matth. 11.14. Negat tamen Iohannes ſe Eliam eſſe, ſcilicet, ex eorum ſenſu loquens. k De aliquo eximio Propheta interrogant, non de Chriſto, antea enim negauit Iohannes ſe eſſe Chriſtum. Exiſtimarunt enim inſignem aliquem Prophetam eſſe mittendum, ſimilem Moſi, huc detorquentes locum illum Deut.18.15. qui de toto Prophetarum choro, maxime autem de capite Chriſto eſt intelligendus.

l Hinc doceri poteſt, Iudæos ipſos non ignorauiſſe mutationem aliquam fore in religione ſub Meſſia. m Palàm & inter vos.

nus [n] ille Dei qui [o] tollit [p] peccatum mundi.

30 Hic est de quo dicebam, Pone me venit vir qui prælatus est mihi: quia præstantior me est.

31 Et ego [q] non noueram eum: sed vt manifestus fiat Israeli, propterea veni ego baptizans aqua:

32 [14] Tum, *inquam*, testatus est Iohānes, dicens, || Conspexi Spiritum descendentem quasi columbam de cælo, *qui* etiam mansit super eum.

33 Et ego non noueram eum: sed qui misit me vt baptizarem aqua, ille mihi dixerat, Super quem videris spiritum descendentem ac manētem super eum, hic est qui baptizat Spiritu sancto.

34 Ego igitur vidi, & testor hunc esse Filium [r] illum Dei.

35 [15] Postero die iterum stabat Iohānes, & ex discipulis eius duo:

36 [16] Et intuitus Iesum ambulantem, dixit, Ecce agnus ille Dei.

37 [17] Audierunt autem eum duo illi discipuli loquentem, & sequuti sunt Iesum.

38 Conuersus verò Iesus, & conspicatus eos sequentes *se*, dicit eis,

39 Quid quæritis? Illi verò dixerunt ei, Rabbi (quod dicitur, si interpreteris, Magister) [t] vbi moraris?

40 Dicit eis, venite & videte. Venerunt, videruntque vbi moraretur: & apud eum manserunt die illo: [t] hora enim erat quasi decima.

41 Erat Andreas frater Simonis Petri, vnus ex duobus qui audierant *illa* ex Iohanne, & sequuti fuerant eum:

42 Inuenit hic prior fratrem suum Simonem, & dixit ei, Inuenimus Messiam, quod est, si interpreteris, [u] Christus.

43 Et adduxit eum ad Iesum. Intuitus autem eum Iesus, dixit, Tu es Simon || tu vocaberis Cephas, quod declaratur [x] Petra.

44 Postero die voluit Iesus abire in Galilæam: inuenit autem Philippum, & dixit ei, Sequere me.

45 Erat verò Philippus ex Bethsaida, ciuitate Andreæ & Petri.

46 [18] Inuenit Philippus Nathanaelē, & dicit ei, Inuenimus *illum* de quo scripsit || Moses in Lege, & || Prophetæ, *nempè* Iesum filium Ioseph illum Nazarenum.

47 [19] Tum dixit ei Nathanael, A Nazareth potest aliquid boni esse? Dicit ei Philippus, Veni & vide.

48 [20] Vidit Iesus Nathanaelem veniētem ad se, & dixit de eo, Ecce verè Israelita in quo dolus non est.

49 [21] Dicit ei Nathanael, Vnde me nosti? Respondit Iesus, & dixit ei, Priusquam te Philippus vocaret, quum esses sub ficu, videbam te.

50 Respondit Nathanael, & dixit ei, Rabbi: tu es ille Filius Dei, tu es ille Rex Israel.

51 Respondit Iesus, & dixit ei, Quia dixi tibi, Vidi te sub ficu, credis? maiora his videbis.

52 Præterea dixit ei, Amen, amen dico vobis, Deinceps videbitis cælū apertum, & Angelos Dei [y] ascendentes ac descendentes super Filium hominis.

14 Christus visibili Spiritus sancti descensu, ipsa Patris voce, Iohannis denique testimonio, Filius Dei cōprobatur.

15 Iohānes non sibi, sed Christo discipulos collegit. *Matth.3.16, mar.1.10, luc.3.22.*

16 Christus non vt inane spectrū, sed vt mediator noster, nobis sequendus proponitur.

17 In hac prima discipulorum collectione, ostenditur salutis initium esse à Deo, nos ad Filiū suum (seruorum suorum ministerio) vocante: quē vicissim nobis occurrētem audire, & domū vsque persequi nos oportet, vt ab eo eruditi, alijs vicissim manum præbeamus. *Mat.16.18.*

Gen.49.10, deut.18.18. Esa.4.2, & 40.10, & 45.8, iere.23.5, & 33.14, ezech.34.23, & 37.24, dan.9.24.

18 Bonos in doctorum etiā conatus adeò probat Dominus, vt eos etiā efficiat doctorū magistros.

19 Cauēda in primis falsa præiudicia quæ nobis accessum ad Christū præcludunt.

20 Simplex integritas veros Israelitas à fictis discernit.

21 Miraculorum finis est, nobis Christū omnipotentem & simul vnicum salutis nostræ autorem proponere, per fidem amplectendum.

n Articulus adiūctus emphasin habet non modò dignitatis, vt à filius Iona: || tu vocaberis Cephas, quod typico agno & cæteris legalibus victimis distinguatur, sed etiam reuocat in mentem Prophetias Esaiæ, & aliorum. o Verbum præsentis temporis significat actum continuum, vis enim ea est perpetua, & natiua Agno, vt tollat mundi peccatum. p Id est, Radicem illam peccatorum, nempè corruptionem, & ex consequenti fructus peccati, qua solent peccata numero multitudinu dici. q Non illum antè de facie noram. r Articulus, summum aliquid declarat, cumque ab alijs distinguit, qui passim à Mose & Prophetis filij Dei, vel filij Excelsi dicuntur. s Vbi est tuum hospitium. t Nocti instabat tempus. u Id est, Vnctus, & per excellentiam Rex secundum ritum populi Iudaici. x Id est, Rupes vel saxum, quod Petros & Petra dicunt Græci.

CAP. II.

1 Christus aquam in vinum mutat, 11 facit signorum suorum principium. 12 Capernaum descendit. 13 Hinc Hierosolymam ascendit, 15 & mercatum è templo ejcit. 19 Templum nempè corpus suum, soluendum à Iudæis prædicit. 23 Multi credunt in eum ob signa quæ edebat.

CAP. II.

1 Christus in publico cœtu, insigni miraculo declarans sibi in ipsam etiā rerum naturam imperiū esse ad corpora hominum pascēda, omniū animos ad spiritualē & salutificam suā virtutem cognoscendam indicat. 2 Christus satis superq; per se de nostra salute solicitus, internuntijs non eget.

1 POrrò [1] [2] die tertio nuptiæ factæ sunt in Cana *oppido* Galilææ: eratq; mater Iesu illic,

2 Vocatus est autem etiam Iesus ac discipuli eius ad nuptias.

3 [z] Et quum defecisset vinum, mater Iesu dixit ei, Vinum non habent.

4 Dicit ei Iesus, [b] Quid mihi tecum, mulier? nondum venit [c] hora mea.

5 Dicit eius mater ministris, Quodcunque dixerit vobis, facite.

z Post illud cum Nathanaele colloquium, vel ex quo proficiscebatur à Iohāne, vel ex quo in Galilæam peruenerat. b Id est, Quid mihi tecum est negotij? c Tempus opportunum.

2 Christus sub Lege factus pro nobis, Legi pascha satisfacit.

4 Christus repurgandæ Ecclesiæ destinatus, maximo cũ zelo init sacerdotale & prophetic ũ suũ munus.

5 In eos qui ordinarię vocationi, qua ipsi turpissimè abuntur, Deum sic alligant vt extraordinariã, cuius virtuti (quam ipsi frustra extinctam volũt) Deus è cælo testimoniũ reddit, non nisi externis & corporalibus miraculis obsignatã admittant.

6 Erant autem ibi lapidææ [d] hydriæ sex positæ [e] secundum purificationem Iudæorum, capientes singulæ [f] amphoras binas aut ternas.

7 Dicit eis Iesus, Implete has hydrias aqua. Impleuerunt eas igitur vsque ad summum.

8 Tunc dicit eis, Haurite nũc, & offerte [g] architriclino. Obtulerunt igitur.

9 Vt autem gustauit architriclinus aquam illam quæ facta fuerat vinũ, (nesciebat autẽ vnde esset: sed ministri sciebant, qui hauserant aquam) vocat sponsum architriclinus,

10 Et dicit ei, Omnes primo loco bonum vinũ opponũt, & quum *conuiuæ* [h] sitim expleuerint, tũc id quod deterius *est*, tu seruasti bonum vinum vsque adhuc.

11 Hoc initium signorum fecit Iesus in Cana *oppido* Galilææ, & manifestam fecit gloriam suam: & crediderunt in eum discipuli eius.

12 Postea descendit Capernaum, ipse & mater, & [i] fratres & discipuli eius: mãserunt ibi non multos dies.

13 [j] Nam propè erat pascha Iudæorũ. Ascendit igitur Iesus Hierosolymam.

14 [k] Et inuenit in templo venditores boum, & ouium, & columbarum: & numularios sedentes:

15 Factoque flagello è funiculis, omnes ejecit è templo, & oues & boues: & [l] argentariorum numulos effudit, mensasque subuertit.

16 Et columbarum venditoribus dixit, Tollite hinc ista: ne facite domũ Patris mei, domum mercatus.

17 Recordati sunt autem eius discipuli, scriptum esse, ‖ [1] Zelus domus tuæ deuorauit me.

18 [5] Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei, Quod [m] signum ostendis nobis, vt ista facias?

19 Respondit Iesus, & dixit eis, ‖ Destruite templum hoc, & tribus diebus erigam illud:

20 Dixerunt ergo Iudæi, Quadraginta & sex annis ædificatum est templum istud, & tu tribus diebus illud eriges?

21 At ille loquebatur de [n] templo corporis sui.

22 Quum ergo surrexisset à mortuis, recordati sunt discipuli eius quod hoc dixisset eis: & crediderunt Scripturæ, & sermoni quem Iesus dixerat.

23 [6] Quum autem esset Hierosolymis in pascha die festo, multi crediderunt in nomen eius, conspicientes signa quæ edebat.

24 Ipse autem Iesus non credebat eis semetipsum, eo quòd nosset omnes:

25 [7] Nec opus esset vt quisquam ei testaretur de homine. ipse enim sciebat quid esset in homine.

d Id est, Aquales. nimirũ vasa aqua destinata, in quibus lauabant sese Iudæi.

e Secundum ritum purificationis. Psal. 68. 10. Mat. 27. 71, & 27. 40, mar. 14. 58, & 15. 29.

f Amphora singula capiebant cẽtum libras duodecim unciarũ. Ex ijs intelligimus Christũ suppeditasse vinum ad libras mille & octingentas.

g Qui totũ conuiuiũ curabat.

h Ad verb. inebriati fuerint. Hebraus aliẽ non semper in vitio ponitur inebriari, sed aliquãdo lit eralẽ vini vsum, qui modũ nõ excedat notat, vt Gen. 43. 34.

i Id est, Cognati. Hebr.

k Vide Mat. 21 12.

l Zelus hoc loco sumitur pro animi æstu ex indignatione de ijs concepta, qua indigne fiunt aduersus eos qui nobis sunt chari.

m Quo miraculo confirmas, ex quo possit intelligi virtus illa ac authoritas cælestis, quæ tibi tribuat ius ita loquendi, & ita faciendi?

n Id est, De corpore suo.

6 Non satis tuta fides eorũ qui miraculis nitũtur.

7 Christus scrutator cordium, ac proinde verus Deus.

CAP. III.

1 Christus Nicodemum ab ipsis fundamentis Christiana regenerationis instituit. 14 Serpens in deserto. 23 Iohannes baptizat, 27 & suos docet se non esse Christum.

1 ERat [1] autem quidam ex Pharisæis cui nomen *erat* Nicodemo, [2] ex primoribus Iudæorum:

2 Hic venit ad Iesum nocte, & dixit ei, Rabbi, scimus te à Deo venisse [b] magistrum: nemo enim potest hæc signa edere quæ tu edis, [c] nisi Deus sit cum eo.

3 [2] Respondit Iesus & dixit ei, Amẽ, amen, dico tibi, nisi quis fuerit genitus denuò, nõ potest [d] videre [e] regnum Dei.

4 Dixit ei Nicodemus, [f] Quomodo potest homo gigni qui sit senex? num potest in vterum matris suæ secundò introire, ac gigni?

5 Respondit Iesus, Amen, amen dico tibi, nisi quis fuerit [g] genitus ex aqua & Spiritu, non potest introire in regnum Dei.

6 Quod genitum est ex [h] carne, caro est. & quod genitum est ex Spiritu, spiritus est.

7 Ne mireris me dixisse tibi, Oportet vos gigni denuò.

CAP. III.

1 Nulli interdum doctoribus indoctiores: sed ab vno Christo tum doctis tũ indoctis petẽda est sapientia.

2 Initium Christianismi positũ est in eo, vt sciamus nos non tãtum aliqua tenus esse corruptos, sed penitus in peccato mortuos: vt necesse sit naturam nostram, quod ad qualitates attinet rursum & de integro creari quod quidem nulla alia virtute effici potest, quam diuina illa à qua fuimus initio conditi.

a Honores seu magistratũ gerens in populo Iudaico, Vide Luc. 4. 1.

b Scimus te missum diuinitus ad nos erudiendos.

c Nisi in quo diuina elucet quædam præstantia. Quòd si Nicodemus bene nouisset Christum, non modo dixisset Deum esse cum eo, sed in eo, vt Paulus 2. Cor. 5. 19.

d Id est, Introire, vt explicat infrà 5. e In Ecclesiam, Differit enim Christus qui sit vt ius ciuitatis Dei nanciscamur.

f Id est, Quomodo ego qui sum senex, possim regi denuò? sic enim respondet, vt ac si ad se vnum, verba Christi referrent.

g Vide infra, 4. 11.

h Id est, Carnalis, totus miserum impurus, & ira Dei obnoxius: significat igitur caro, naturam hominis corruptam, cui opponitur Spiritus, id est, homo Spiritus sancti gratia Christo insitus, cuius natura perennis est ac immortalis, etiamsi superstes luctæ carnis.

8 Venius

8 Ventus [i] quò vult ſpirat: & ſonum eius audis, ſed neſcis vnde veniat & quo vadat: ita eſt quiſquis genit[9] eſt è Spiritu.

9 [3] Reſpõdit Nicodemus & dixit ei, Quomodo poſſunt hæc fieri?

10 Reſpondit Ieſus, & dixit ei, Tu es magiſter Iſraelis, & hæc non noſti?

11 Amen, amẽ dico tibi, quod ſcimus loquimur, & quod vidimus teſtamur: [k] ſed teſtimonium noſtrũ non recepiſtis.

12 Si terrena dixi vobis, & non creditis: quomodo ſi dixero vobis cæleſtia, credetis?

13 [l] Nullus enim [m] aſcendit in cælum niſi qui deſcendit è cælo, *nempe* [n] Filius hominis, [o] qui eſt in cælo.

14 ‖ [4] Prout autem Moſes extulit ſerpentem in deſerto, ita extolli oportet Filium hominis:

15 Vt quiſquis credit in eum, non pereat, ſed habeat vitam æternam.

16 ‖ [5] Ita enim Deus dilexit mũdum, vt Filium ſuum vnigenitum dederit, vt quiſquis credit [p] in eum non pereat, ſed habeat vitam æternam,

17 ‖ [6] Non enim miſit Deus Filium ſuum in mundum vt [q] condemnet mundum, ſed vt ſeruetur [r] mundus per eum.

18 Qui credit in eum, non condemnatur: qui verò non credit, iam cõdemnatus eſt. quia non credidit in nomen vnigeniti Filij Dei.

19 [7] Hæc eſt autem [s] condemnatio, ‖ quod Lux venit in mundum, ſed dilexerunt homines potius tenebras quàm Lucem, quia ſunt eorum mala opera.

20 Quiſquis enim peruerſè agit, odit lucem: nec venit ad lucem, ne arguantur opera ipſius.

21 Qui verò [t] ſincerè agit, venit ad lucẽ, vt manifeſta ſint facta ipſius, quòd [u] ſecundum Deum facta ſint.

22 Poſtea venit Ieſus, & diſcipuli eius in Iudææ territorium: & illic degebat cum eis, & ‖ baptizabat.

23 Baptizabat autem etiam Iohannes in Ænon prope Salim, quoniam aquæ multæ erant illic: & veniebant ac baptizabantur.

24 Nondum enim coniectus fuerat Iohannes in carcerem.

25 [8] Orta eſt igitur quæſtio quibuſdam ex diſcipulis Iohannis cum Iudæis de purgatione.

26 Veneruntq; ad Iohannem, & dixerũt ei, Rabbi, is qui tecum erat trans Iordanem, cui tu ‖ teſtimonium dediſti, ecce baptizat, & omnes veniunt ad eum.

27 Reſpondit Iohannes & dixit, [x] Homo non poteſt recipere quicquam, niſi fuerit ei datum è cælo.

28 Vos ipſi mihi teſtes eſtis me dixiſſe, ‖ Non ſum ego Chriſtus, ſed miſſus ſum *qui apparerem* coram eo.

29 Qui habet ſponſam ſponſus eſt: amicus autem ſpõſi qui ſtat & audit eum, [y] gaudio gaudet propter vocem ſponſi. hoc ergo gaudium meum impletum eſt.

30 Illum oportet creſcere, me verò minui.

31 Qui ſupernè venit, ſupra omnes eſt: qui è [z] terra eſt, terrenus eſt, & [a] terrena loquitur: qui è cælo venit, ſupra omnes eſt.

32 Et quod [b] vidit & audiuit, hoc teſtatur: ſed teſtimoniũ eius [c] nemo recipit.

33 Qui recipit euis teſtimonium, is obſignauit ‖ quòd Deus verax ſit.

34 Nam is quem miſit Deus, verba Dei loquitur, non enim *huic* [d] admetitur Deus ſpiritum.

35 Pater diligit Filium, ‖ & omnia [e] dedit in manum eius.

36 ‖ Qui credit in Filium, habet vitam æternam: qui verò non credit Filio, [f] nõ videbit vitã, ſed ira Dei manet ſuper eũ.

3 Arcanum noſtræ regenerationis humano captui incomprehenſibile, fide percipitur, ſed non niſi in Chriſto quoniam is & Deus eſt in terris, & homo in cælis, id eſt, ſic homo vt ſit etiam Deus, ac proinde omnipotẽs: & ſic Deus vt ſit etiam homo, ac proinde eius potentia nobis pateat. *Infra, 22. 32, num. 21, 9. 1. Iohan. 4. 9. Infra, 9. 36, & 22. 47.*

4 Chriſtus prædicit fore vt ipſe per Euangelij prædicationẽ, velut ſalutiferum ſignum attollatur, ad quod totus mundus accurrat quod olim ſerpentis erecta figura fuit in deſerto adumbratum.

5 Patris amor prorſus gratuitus, noſtræ ſalutis eſt origo. Chriſtus autem, is eſt in quo iuſtitia & ſalus noſtra reſidet: fides verò inſtrumentum quo apprehenditur: vita æterna, id quod apprehendendum proponitur. 6 Chriſtus nõ damnat, ſed eius contemptus. 7 Sola prauitas in cauſa eſt cur homines oblatam lucem repudient.

Supra, 1. 9.

8 Satan diſcipulos Iohannis ſtulta præceptoris æmulatione incendit, vt Euangelij curſum impediat: Iohannes verò ſui officij memor, nõ modò frangit eius conatus, ſed etiã occaſionẽ inde arripit reddẽdi Chriſto teſtimonij: in quo vno teſtatur vitam æternã à Patre cœleſti proponi. *Infra, 4. 1. Supra, 1. 17. 34.*

i Libro & vago impetu. k Vos tractatis dubia & incerto authore profecta, & creditur vobis at ego certa, & cognita doceo, nec mihi creditur. l Solus Chriſtus verè cæleſtia docere poteſt, quia nullus aſcendit, &c. m Id eſt, Spiritualis intelligentiæ luce præditus eſt, vel vnquam fuit, niſi Filius ille qui ſeſe ad nos demiſit. n Quòd è cælo deſcendiſſe dicitur, ad naturam Diuinam referri debet qua carnem aſſumpſit: deinde ad ipſum cõceptionis modum: nam origo Ieſu Chriſti in terris cæleſtis eſt, non terrena, vt qui conceptus ſit ex Spiritu ſancto. o De toto Chriſto dicitur, quod alteri naturæ (Diuinæ nimirum) eſt proprium, vt intelligamus vnicam eſſe perſonam, in quam diuerſæ ſint vtriuſque naturæ, hanc loquendi formam vocarunt communicationem idiomatum. p Non idem eſt credere in aliquid, & credere de aliquo. Illud enim ad diuinitatem, hoc ad quamcunque rem pertinet, Nazian. in Oratione de Spiritu. q Vt ſit cauſa condemnationis, reuera enim peccata cauſſa ſunt mortis, aliàs quæ Chriſtus iudicabit vitos & mortuos. r Non vna Iudæorum gens, ſed quicunque crediderit in eum. ſ Id eſt, Condemnationis cauſa, quæ quidem in hominibus hæret, niſi Dei beneficio ab ea liberentur.

Supra, 1. 20. u Id eſt, Cum Deo, Deo ſcilicet veluti præeunte. x Quid conamur mea conditioni adycere: hæc eſt ſors omnium hominum, vt ex ſe ne tantillum quidẽ poſſint conſequi. y Heb. i. mirificam capit voluptatem. Rom. 3. 4. z. Nihil aliud eſt quam homo terrena ſcilicet facta opificium Mat. 11. 37. a Corruptionem, ignorantiam, tarditatẽ, &c. ſentit. Haba. 2. 4, 1. Iob. 5. 10. b Quod plenè & perfectè cognitum habet. c Perpauci. d Ad verb. non dat ad menſuram. e 1. Arbitrio & poteſtate eius permiſit. f Heb. 3. non fruetur.

CAP. IIII.

6 Iesus fatigatus petit potū à muliere Samaritana. 27 Veram adorationem docet. 26 Fatetur se esse Messiam. 32 Cibus ipsius. 39 Samaritani credunt in eum. 46 Regij filium sanat.

1 VT[1] ergo cognouit Dominus Pharisæos audisse ipsum plures discipulos facere || & baptizare quàm Iohannem:

2 (Quanquam Iesus ipse non baptizabat, sed discipuli eius)

3 Reliquit Iudæam, & abijt rursum in Galilæam.

4 Oportebat autē eum transire per Samariam.

5 [2] Venit ergo in vrbem Samariæ quæ dicitur Sichar, iuxta prædium quod dedit || Iacob Ioseph filio suo.

6 Erat autem ibi fons Iacob: Iesus ergo fatigatus ex itinere, [a] ita sedit ad fontem. [b] hora *enim* erat quasi sexta.

7 Venit mulier Samaritana vt hauriret aquam: dicit ei Iesus, Da mihi potum.

8 Nam discipuli eius abierant in vrbem vt cibos emerent.

9 Dicit ergo ei mulier illa Samaritana, Quomodo tu, Iudæus quum sis, potum à me poscis, quæ sum mulier Samaritana? non enim [c] vtuntur Iudæi Samaritanis.

10 Respondit Iesus & dixit ei, Si scires donum [d] illud Dei, & quis sit qui dicit tibi, Da mihi potum: tu petijsses ab eo, & dedisset tibi [e] aquam viuam.

11 Dicit ei mulier, Domine, neq; quo haurias habes, & puteus profundus est: vnde ergo habes aquam illam viuam?

12 Num tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis hūc puteum, ex quo ipse bibit, & filij eius, & eius peccora?

13 Respōdit Iesus & dixit ei, Quisquis bibit ex aqua ista, sitiet rursus:

14 Quisquis autem biberit ex aqua illa quam ego ei dabo, non sitiet in æternum: sed aqua illa quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.

15 Dicit ei mulier, Domine, da mihi aquam istam, vt non sitiam, neq; veniam huc ad hauriendum.

16 Dicit ei Iesus, Vade, voca virum tuum, & veni huc.

17 Respondit mulier, & dixit ei, Non habeo virum. Dicit ei Iesus, Bene dixisti, Non habeo virum.

18 Quinque enim viros habuisti, & nunc quem habes non est tuus vir. hoc verè dixisti.

19 Dicit ei mulier, Domine, video te Prophetam esse.

20 [3] Patres nostri in hoc [f] monte adorauerunt: & vos dicitis || Hierosolymis esse locum illum vbi oporteat adorare:

21 Dicit ei Iesus, Mulier, crede mihi, venit hora quando neque in monte hoc neque Hierosolymis adorabitis Patrem.

22 || Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus: quia salus ex Iudæis est.

23 Sed venit hora, & nunc est, quum veri adoratores adorabūt Patrem [g] Spiritu ac veritate: etenim Pater tales quærit qui ipsum adorent.

24 || Deus est [h] Spiritus: & qui adorant, eum oportet vt Spiritu ac veritate adorent.

25 Dicit ei mulier, Scio Messiam vēturum, qui dicitur Christus: quum venerit ille, nobis annuntiabit omnia.

26 Dicit ei Iesus, Ego *is* sum qui loquor tibi.

27 Interea autem venerunt eius discipuli, & mirati sunt quod cum muliere loqueretur: nemo tamē dixit, Quid quæris? aut, quid loqueris cum ea?

28 Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abijt in vrbem, dixitque eius loci hominibus,

29 Venite, videte, hominem qui dixit mihi quæcunque feci: num iste est Christus?

30 Exierunt ergo ex vrbe, & venerāt ad eum.

31 [4] Interim autem rogabāt eum discipuli dicentes, Rabbi, comede.

32 Ille autē dixit eis, Ego cibum habeo quo vescar, quem vos nescitis.

33 Dicebant ergo discipuli alij ad alios, Num quis attulit ei quo vescatur?

CAP. IIII.

Supra. 2. 22.

1 Seruādus hic modus in faciendo officio, vt neque metu terreamur, quin pergamus, neque in accersendis periculisimus præcipites.

Gen. 33. 19, & 48. 22, Ios. 24. 32.

2 Christus relictis Phariseis fastuosis, cum muliercula peccatrice & quidem extranea thesauros æternæ vitæ cōmunicat, refellens crassos Samaritanorum errores, & vetū Dei cultū Iudæis traditū defendens ita, tamē vt vtrosque ad se vnū reuocet: in quem videlicet patres omnes ipsæq; adeò Legales omnes ceremoniæ respexerint.

3 Duabus ferè columnis, sed admodum infirmis, nititur omnis superstitiosorum religio. Patrum videlicet de tortis exemplis, & stulta de rebus externis opinione: quibus erroribus opponere oportet Dei verbum & naturam.

Deut. 12. 6. 4. Reg. 17. 32. 1. Cor. 7. 17.

4 Curare quidem corpus fas est, sed itavt obiatā amplificandi regni Dei occasionem vltro & auidè quibusuis huius vitæ vsibus etiam alioqui necessarijs præferamus.

a Ita vt lassus erat, vel idcirco quia lassus erat.

b Inflabat Meridies.

c Non est vsus necessitudinis Iudæis cum Samaritanis.

d Articulus indicat Christum loqui de eximio aliquo dono, nimirum de seipso, quem Pater huic mulierculæ offerebat.

e Hæc aqua perennis, i. immensa illa Dei Charitas: viua dicitur, ad differentiam aquæ, quæ ex puteo hauriretur. Sunt autem hæ Metaphoræ Hebraïs familiares, Iere. 2. 13, Ioel. 3. 18, Zach. 13. 1.

f Huius mutatio nomen est Gazim, in quo Samaritæ templum extruxit permissu Alexandri Macedonis, post victoriā Isicam: cui summus Pontificem cōstituit Manasses generum suum, Ioseph. lib. 11.

g Spiritus, opponitur mendacio, quod carnale dicitur, Heir. 7. 16. in fine videlicet considerationi sic veritati non opponit mendacium, sed Legis externas ceremonias, quæ duntaxat adumbrabant quod reipsa præstat Christus.

h Nequaquam spiritus intelligit naturam diuinam, non tertiam hypostasim.

34 Dicit eis Iesus, Esca mea est ut faciam voluntatem eius qui misit me, & perficere ipsius opus.

35 [5] Nónne vos dicitis, Adhuc quadrimestre *spatium* superest, & messis adest? || Ecce, dico vobis, attollite oculos vestros, & spectate regiones: nam albæ iam sunt ad messem.

36 [6] Porrò qui metit, mercedem accipit, & cogit fructum in vitam æternam: vt & qui seminat, simul gaudeat, & qui metit.

37 Nam in hoc [i] dictum illud verum est, Alius est qui seminat, & alius qui metit.

38 Ego misi vos ad *id* metendum in quo vos non laborastis: alij laborauerũt, & vos in labores eorum introistis.

39 [7] Ex vrbe autem illa multi Samaritanorum crediderunt in eum, propter sermonem mulieris, testãtis eum ipsi dixisse quæcunque ipsa fecerat.

40 Quum ergo venissent ad eum Samaritani, rogarunt eum vt apud ipsos maneret: & mansit ibi duos dies.

41 Ac multò plures crediderunt propter sermonem ipsius.

42 Et mulieri dicebant, Non amplius propter tuos sermones credimus: ipsi enim audiuimus, & scimus hunc esse verè Seruatorem illum mundi, Christum.

43 [8] Duobus autem post diebus exijt inde, & abijt in [k] Galilæam.

44 Ipse enim Iesus testatus fuerat, || Prophetam in sua patria honorem non habere.

45 Quum ergo venisset in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, quum omnia vidissent quæ fecerat Hierosolymis die festo: nam & ipsi venerant ad diem festum.

46 [9] Venit igitur Iesus rursum || Cana *oppidum* Galilææ, vbi fecerat ex aqua vinum. Erat autem in Capernaum regius [l] quidam, cuius filius ægrotabat.

47 Is quum audisset Iesum venisse ex Iudæa in Galilæam, abijt ad eum, & eum rogauit vt descenderet ac sanaret ipsius filium: erat enim moribundus.

48 Dixit ergo Iesus ei, Nisi signa & miracula videritis, non credetis.

49 Dixit ei regius ille, Domine, descende priusquam moriatur filius meus.

50 Dicit ei Iesus, Vade: filius tuus viuit. Credidit homo sermoni quem dixerat ei Iesus: & profectus est.

51 Iam autem eo descendente, serui occurrerunt ei, & annuntiauerunt, dicẽtes, Filius tuus viuit.

52 Percõtatus est ergo ab eis horam qua melius habuerat: & dixerunt ei, Heri *circiter* horam septimam dimisit eum febris.

53 Agnouit ergo pater *id factum esse* illa ipsa hora qua dixerat ei Iesus, Filius tuus viuit: & credidit ipse ac domus eius tota.

54 Hoc secundum signum rursus edidit Iesus, quum venisset ex Iudæa in Galilæam.

CAP. V.

a Christus ad Piscinam decumbentem. 5 Sanat in Sabbatho. 10 Pharisæos præcipiti iudicio factum suum calumniantes. 17 Authoritate patris sui conuincit. 19, 20 Diuinam suam virtutem multis argumentis, 45 Mosis etiam testimonio comprobat.

CAP. V.

1 POst hæc erat || dies festus Iudæorum, & ascendit Iesus Hierosolymam.

2 [1] Est autem Hierosolymis ad *forum* pecuarium, [a] piscina quæ nominatur Hebraicè [b] Bethesda, quinque porticus habens.

3 In his iacebat multitudo magna ægrotorum, cæcorum, claudorum, aridorum, expectantium aquæ motum.

4 Angelus enim descendebat certo mometo in piscinam, & turbabat aquam: itaq; qui primus descendisset post aquæ turbationem, sanus fiebat à quocunque detineretur morbo.

5 Erat autem quidam illic triceſimũ octauum annum agens im morbo.

6 Hunc quum vidisset Iesus decumbentem, & cognouisset eum iam multum temporis egisse *in morbo*, dicit ei, Cupis sanus fieri?

7 Respondit ei ægrotus ille, Domine, nullum habeo, qui quum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam: sed interim dum ego venio, alius ante me descendit.

8 Dicit ei Iesus, Surge, tolle grabbatum tuum, & ambula.

9 Et statim sanus factus est homo

5 Matura spirituali fruge, nusquam tardãdum, nisi à filijs huius seculi redargui velimus. Mat. 9. 37, luc. 10. 2.

6 Prophetarũ doctrina instar sationis fuit: Euangelij verò, instar messis & optimè inter vtranque & vtriulq; ministros conuenit.

7 Amplectuntur Samaritãcupidissimè quod Iudæi pertinacissimè repudiarãt.

8 Contemptores quidem Christi seipsos priuãt eius beneficio, sed nihilominus sibi præparat domicilium Christus.

9 Christus etiam corpore absens, verbo suo nihilominus efficaciter agit in credentibus. Mat. 13. 58, mar. 6. 4, luc. 4. 2.

i Prouerbiũ illud.

Supra, 2. 1. 12

k In oppida & vicos Galilææ, quòd in patria Nazaretide non vellet consistere, ob contemptum sui, & vbi, vt referunt alij Euangelistæ, impediretur efficacitas beneficiorum ipsius, mirabili contumacia.

l Quidam ex Herodis aulicis, nam etsi Herodes rex non esset, sed tetrarcha: tamen si nominis ambitionem excipias, rex erat, saltem à vulgo rex dicebatur, mar. 6. 14.

CAP. V.

Leuit. 2. 2, deut. 16. 2.

1 Nullũ est tam inueteratum malũ, cui non mederi possit Christus.

a Ex qua potare & in qua mersari solerent pecudes, quarum magnum numerum Hierosolymis esse oportuit.

b Id est, domus effusionis, quòd in eum locum magna aquæ copia effunderetur.

ille: & ſuſtulit grabbatum ſuum, & ambulabat. erat autem Sabbathum die illo.

10 [2] Iudæi ergo dicebant ei qui ſanatus fuerat, Sabbathum eſt, ‖ non licet tibi tollere grabbatum.

11 Reſpondit eis, Qui me ſanum fecit, is mihi dixit, Tolle grabbatum tuum, & ambula.

12 Interrogauerunt eum ergo, Quis ille eſt qui dixit tibi, Tolle grabbatum tuum & ambula?

13 Is autem qui ſanatus fuerat, neſciebat quis eſſet: Ieſus enim [c] euaſerat ex turba quæ erat in illo loco.

14 Poſteà inuenit eum Ieſus in templo, & dixit ei, Ecce, ſanus factus es: ne pecca amplius, vt nequid deterius tibi contingat.

15 Abijt ille, & nuntiauit Iudæis Ieſum eſſe qui ſanum eum fecerat.

16 Ac propterea perſequebantur Iudæi Ieſum, & ſtudebant eum trucidare quod iſta feciſſet Sabbatho.

17 [3] Ieſus autem reſpondit eis, Pater meus vſq; adhuc operatur, & ego operor

18 ‖ Propterea ergo magis ſtudebant eum Iudæi trucidare, quia non ſolum ſoluiſſet Sabbathū, ſed & Patrem [d] ſuum dixiſſet Deum, parem ſe faciens Deo.

19 Reſpondit ergo Ieſus & dixit eis, Amen, amen dico vobis, nō poteſt Filius [e] à ſemetipſo operari, *id eſt*, [f] niſi viderit Patrem operantem. quæcunq; enim ille facit, hæc etiam Filius [g] pariter facit.

20 Pater enim diligit Filiū, & omnia demōſtrat ei quæ ipſe facit: & opera iſtis maiora demōſtrabit ei, vt vos miremini.

21 [4] Sicut enim Pater excitat mortuos & viuificat, ita & Filius quos vult viuificat.

22 [h] Neque enim Pater [i] iudicat quēquam, ſed omne iudicium dedit Filio:

23 Vt omnes honorent Filium, prout honorant Patrem. qui non honorat Filium, nō honorat Patrem qui miſit eum.

24 [5] Amen amen dico vobis, qui ſermonem meum audit, & credit ei qui miſit me, habet vitam æternam, & in condemnationem non veniet, [k] ſed tranſiuit à morte in vitam.

25 [6] Amen, amen dico vobis, veniet tempus, & nunc eſt, quum mortui audient vocem Filij Dei: & qui audierint viuent.

26 Sicut enim Pater habet vitam in ſeipſo, ſic dedit & Filio habere vitam in ſeipſo.

27 Et [l] autoritatem dedit ei iudicium etiam exercendi, [m] quatenus Filius hominis eſt.

28 [7] Ne hoc miramini: nam veniet hora qua omnes qui in monumētis ſunt, audient vocem eius.

29 ‖ [8] Et [n] prodibunt qui bona fecerunt, in [o] reſurrectionem vitæ: qui verò mala egerunt, in reſurrectionē condemnationis.

30 [9] [p] Non poſſum ego à meipſo facere quicquam, [q] prout audio iudico: & iudicium meum iuſtum eſt quia non quæro voluntatem meam, ſed voluntatem eius qui miſit me, *id eſt*, Patris.

31 ‖ Si ego teſtor de meipſo, teſtimonium meum non eſt [r] idoneum.

32 ‖ Alius eſt qui teſtatur de me, & ſcio verum eſſe teſtimonium quod teſtatur de me.

33 ‖ [10] Vos miſiſtis ad Iohannem, & *is* teſtimonium dedit veritati.

34 Ego autem ab homine teſtimonium non capto: ſed hæc dico vt vos ſeruemini.

35 Ille erat lucerna ardens & lucens: vos autem voluiſtis [s] ad tempus exultare in eius luce.

36 At ego teſtimonium habeo maius teſtimonio Iohannis: opera enim quæ de-

Ierem. 7. 8.

2 Vera religio nullius rei prætextu crudelius oppugnatur, quam ipſius religionis.

3 Diuinum opus nunquam fuit Sabbathi violatio. Chriſti autem opera, Patris ſunt opera, tum quod ſint vnus Deus, tum etiam quia nonniſi in Filio operatur Pater.

4 Pater neminem facit æternæ vitæ participem niſi in Chriſto, in quo etiam vno ritè colitur.

Infra. 7. 19.

c Similitudine ducta ab ijs qui ex aquis emergūt, ſic enim fere declinant, qui clàm è turba elabuntur.

d Id eſt, ſibi proprium ac peculiarem, quod ex eo colligūt, quia operandi verbū quod Deo proprium eſt, ſibi vendicat, atq; ideo parem ſe facit Deo.

5 Non colitur Pater niſi ſermone Filij per fidem apprehenſo, quæ vna via eſt ad vitam æternam ducens.

6 Omnes ſumus peccato mortui, nec alia ratione viuificari poſſumus quàm Chriſti ſermone per fidem apprehenſo.

7 Omnes tandem ad tribunal Chriſti ſiſtetur iudicandi.

Mat. 25. 41.

8 Ex factis bus iudicabitur de fide & incredulitate.

9 Chriſtus omnia quæ fecit, Patre autorem & approbatorem habet.

Infra, 8. 14.

Mat. 3. 17.

Supra, 1. 27.

10 Chriſtus & Iohannis voce, & inſinitis miraculis, & omnium Prophetarum teſtimonijs, vnicus ſeruator declaratus eſt. Mundus tamen interea alioqui ſpeculo doctiophe-

e Sine Patris non modò authoritate, ſed etiam vi ac potentia effectrice. f Hac referenda ſunt ad perſonam Chriſti, qua duabus naturis conſtat, non autem ſimpliciter ad diuinam naturam: dicit ergo ſe à Patre impelli & regi in omnibus rebus, nihilominus tamen dicit ſeſe pariter operari cum Patre diuinam naturam aſſerit. g Similitudine, vnà & coniunctim. Non enim res à Patre factas, alijs rebus à ſe factis exprimit Filius, ſed quia in agendo par & coniuncta ſit Patris ac Filij dignitas & virtus. h Hac negatio non ſimpliciter negat Deum gubernare mundum, ſed ex Iudæorum hypotheſi, qui Filium à Patre ſeparabant, cùm potius non ſit intelligendus Pater gubernare mundum aliter, quàm in perſona Filij in carne manifeſtati. ſic infra. 30. dicit ſe non venire, vt faceret voluntatem ſuam, ſuam doctrinam, ſuam non eſſe, infra. 7. 16. Cæcum & eius parentes non peccaſſe. 9. 3. i Iudicare per Synecdochen pro gubernatione.

tis addictus, & videri volens religioſus, nihil iſtorum videt.

k Antitheſis ſententiam auget, vitam autem Hebræorum more, præterito, vt in re certiſſima. l i. Summis ius gubernandi & adminiſtrandi omnia, adeo vt vitæ & necis poteſtatē habeat. m Id eſt, non tantùm quatenus Deus eſt, iudicabit mundum, ſed etiam quatenus eſt homo, hoc accepit à Patre vt ſit iudex mundi. n Sic. o Ex eam reſurrectionem quam perenni vita conſequuntur, cui opponitur reſurrectio condemnationis, id eſt, damnatoria. p Vide ſup. 22. q Vt Deus mihi ſuggerit intra me habitans: r Fidele, id eſt, dignū cui fides adhibeatur. Vide infra. 8. 14.

s Temporis momentaneo.

dit mihi Pater vt ea perficerem, ipsa *inquam* opera quæ ego facio, testantur de me, quòd Pater miserit me.

37 ‖ Et qui misit me Pater, ipse testatus est de me. Neque vocem eius vnquã audistis,‖ neque speciem eius vidistis.

Mat.3.17, & 17.5. Deut.4.12.

38 Et sermonem eius non habetis in vobis manentem: quia quem misit ille, huic vos non creditis.

39 Scrutamini Scripturas, nam vos videmini vobis in ipsis vitam æternam habere: & illæ sunt quæ testificantur de me.

40 Nec vultis venire ad me, vt vitam habeatis.

41 Gloriam ab hominibus nõ capio:

u Charitatẽ erga Deum.

42 Sed noui vos [u] charitatem Dei nõ habere in vobis.

43 Ego veni nomine Patris mei, nec recipitis me: si venerit alius nomine suo, illum recipietis.

x Hac negatio non remouet quod dicitur, sed corrigit: quasi dicat Christus Iudæos nullũ habituros accusatorem Mose infra, 5.45.

44 Quomodo vos potestis credere, quum gloriam alij ab alijs captetis, & ‖ gloriam quæ à solo Deo proficiscitur, non quæratis?

45 [x] Ne putate me accusaturum vos apud Patrem: est qui accuset vos, Moses, in quo vos speratis.

46 Si enim crederetis Mosi, crederetis mihi: ‖ de me enim ille scripsit.

Gen.1.15, & 22.18. & 49. 10, deut.18.15.

47 Quòd si illius scriptis non creditis, quomodo verbis meis credetis?

CAP. VI.

5 Quinque panibus & duobus piscibus cibantur 5000. 15 Secedens Christus, 17 Discipulos nauigantes, 19 Aquis inambulans assequitur. 26 De vero, 27 & non perituro, 35 Pane vitæ disserit. 41 & 52 Murmurant Iudæi, 60 & discipuli plerique, 66 recedunt ab eo, 69 Apostoli, Deũ Filium esse fatentur.

CAP.VI.

1 Esuriunt quidem interdum qui Christum sequuntur, sed suo præsidio nunquam destituuntur. *Leuit.23.7, deut.16.1. Mat.14.16, mar.6.38, luc.9.13.*

1 POst [1] hæc abijt Iesus [2] trans mare Galilææ, *quod est* Tiberiadis.

2 Et sequebatur eum turba multa, quia videbant eius signa quæ edebat in ægrotis.

3 Subijt autem in montem Iesus, & ibi sedit cum discipulis suis.

4 Propè autem erat pascha, ‖ festum Iudæorum.

5 ‖ Quum ergo sustulisset oculos Iesus, & conspexisset multam turbam ad se venire, dicit Philippo, Vnde ememus panes, vt isti vescantur?

a Non quod traiecerit Tiberiadis lacum, sed quia propter amplos sinus nauigatio erat compendium itineris: ideò dicitur abijsse trans mare, cum ex vno confinio in alium traiceret.

6 (Hoc autem dicebat, tentans eũ: ipse enim sciebat quid esset facturus.)

7 Respondit ei Philippus, Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, vt singuli eorum paululum quiddam accipiant.

8 Dicit ei vnus ex discipulis eius, *nempe* Andreas frater Simonis Petri,

9 Est hîc puerulus quidam qui habet quinque panes hordeaceos, & duos piscículos: sed hæc quid sunt inter tam multos?

10 Dixit autem Iesus, Facite vt isti discumbant. Erat autem gramen multum in eo loco. Discubuerunt ergo viri numero quinquies mille,

11 Accepit autem panes illos Iesus, & actis gratijs distribuit discipulis, discipuli verò accumbentibus: similiter etiam ex piscículis illis quantum volebant.

12 Vt autem expleti sunt, dixit *Iesus* discipulis suis, Cogite quæ superfuerunt fragmenta, nequid pereat.

2 Cultu præposterò non modò non delectatur, sed etiam summopere offenditur Christus. Mat.14.25, mar.6.47.

13 Coegerunt ergo, & impleuerunt duodecim cophinos fragmentis ex quinque illis panibus hordeaceis, quæ superfuerant ijs qui comederant.

14 [2] Illi ergo quum vidissent signum quod Iesus ediderat, dicebant, Hic est verè Propheta ille: qui venturus erat in mundum.

3 Periclitamur quidem, sed Christo in tempore per medias tempestates ad nos accedentes, in portum perducimur.

15 Iesus ergo quum nosset futurum vt venirent, & ipsum correptum facerent regem, secessit rursus in montem solus.

16 [3] ‖ Vt autem serum *diei* factum est, descenderunt discipuli eius ad mare.

17 Et ingressi nauigium, ibant trans mare [b] versus Capernaum. iam autem tenebræ erant, nec venerat ad eos Iesus.

b Mar.6.45. iubentur præire Bethsaida, proficiscentibus enim Capernaum occurrebat in via Bethsaida.

18 Et mare, vento magno flante, insurgebat.

19 Quum ergo proiecti fuissent quasi stadia vigintiquinque aut triginta, conspiciunt Iesum ambulantem super mare, & appropinquantem naui: & timuerunt.

20 Ille verò dixit eis, Ego sum, ne timete.

c Cùm antea iussisset præsertim, agnita eius voce, & mutato animo, eum quem fugiebant, cupide accipiunt in nauim.

21 [c] Cupidè ergo receperunt eum in nauigium: & statim nauigium peruenit ad regionem in quam ibant.

22 Postero die turba quæ stabat trans mare, vt vidit illic non esse aliud nauigiolum, nisi vnum illud in quod ingressi

fuerant discipuli eius, & Iesum non introisse cum discipulis suis in nauigium, sed solos eius discipulos abijsse:

23 Alia verò nauigiola l'iberiade venisse propè locum vbi comederant panem, posteaquam gratias egisset Dominus:

24 Quum ergo vidisset turba Iesum illic non esse, neque discipulos eius, ingressi sunt & ipsi in nauigia, & venerunt Capernaum, quærentes Iesum.

25 Et eo inuento trans mare, dixerũt ei, Rabbi, quando huc peruenisti?

26 [4] Respondit eis Iesus, & dixit, Amen, amen dico vobis, quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia comedistis panes illos, & saturati estis.

27 [d] Operemini non cibo qui perit, sed cibo illi qui permanet in vitam æternam, quem Filius hominis dabit vobis: ‖ hunc enim Pater [e] signauit, *id est* Deus.

28 [5] Dixerunt ergo ad eum, Quid faciemus vt operemur [f] opera Dei?

29 Respondit Iesus & dixit eis, ‖ Hoc illud est [g] opus Dei, vt credatis in eum quem misit ille.

30 [6] Dixerunt ergo ei, Quod ergo tu signum edis, vt videamus & credamus tibi? quid operaris?

31 Patres nostri comederunt manna in deserto: sicut scriptum est, ‖ Panem cœlestem dedit eis vt vescerentur.

32 [7] Dixit ergo eis Iesus, Amen, amen dico vobis, non dedit vobis Moses panẽ illum [h] cœlestem: sed Pater meus dat vobis panem illum verè cœlestem.

33 Panis enim ille Dei, is est qui de cœlo descendit, & dat vitam mundo.

34 Dixerunt ergo ei, Domine, da nobis semper panem istum,

35 Dixit autem eis Iesus, Ego sum panis ille [i] vitæ: qui venit ad me, nequaquam esurier: ‖ & qui credit in me, non sitiet vnquam.

36 Sed dixi vobis, Etiam vidistis me, & non creditis.

37 [8] Quicquid dat mihi Pater, ad me veniet: & eum qui venit ad me, non eijciam foras.

38 Quia descendi è cœlo vt faciam [k] non voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me.

39 Hæc est autem voluntas eius qui misit me *id est* Patris, vt quicquid mihi dederit, non perdam ex eo, sed suscitem illud in vltimo illo die.

40 Hæc est autem voluntas eius qui misit me, vt omnis qui [l] videt Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam: ego verò suscitabo eum vltimo illo die.

41 [9] Murmurabant ergo Iudæi de eo, quia dixerat, Ego sum panis ille qui è cœlo descendit.

42 Et dicebant, ‖ Nónne hic est Iesus, filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem & matrem? quomodo ergo dicit iste, E cœlo descendi?

43 Respondit ergo Iesus & dixit eis, Ne murmurate inter vos.

44 Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum: ego verò suscitabo eum vltimo illo die.

45 Est scriptum in [m] Prophetis, ‖ Et erunt omnes [n] docti à Deo. Quisquis audiuit à Patre & didicit, venit ad me.

46 Non quòd Patrẽ viderit quisquã, ‖ [o] nisi is qui est à Deo: hic vidit Patrem.

47 Amen dico vobis, qui credit in me, habet vitam æternam.

48 [10] Ego sum panis ille vitæ.

49 Patres vestri comederunt ‖ manna in deserto, & mortui sunt.

50 [p] Hic est panis ille qui è cœlo descendit, vt qui eo vescitur, non moriatur.

51 [11] Ego sum panis [q] viuificus qui è cœlo descendi: si quis [r] ederit ex hoc pane, viuet in æternum, & panis quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita.

quod panis & caro atque adeò cibus & potus ad caducæ huius vitæ vsum.

4 Nihil quidem deest regnum Dei quærẽtibus: non est tamen Euangelium, ventris sed animi pabulum

5 Frustrà fatagunt homines, quum studeant placere Deo absque fide.

6 Christi vis spiritualis sordet terrenorum miraculorũ studiosis.

7 Christus, verus & vnus æternæ vitæ autor ac dator, mannæ symbolo patribus significatus.

Supra, 1.32, mat.5.17. & 17.3. 1.Ioha.3.23.

d *Operam veram & studium vestrum impendite. Exod.16.14, num.11.7, psal.77.24, sapien.16.20. Eccle.14.19.*

e *Id est, quẽ indita virtute sua, quasi impresso sigillo, tum a cæteris hominibus distinxit, vt in eo tanquam ant typo Deus Pater appareat: tum etiam (quod Christo proprium est) huic muneri inaugurauit, Deo homines reconciliandi in vitam æternam.*

f *Qua Deo placeant: putant enim vitam æternam ab implendæ legis conditionem pendere, ideò eos ad fidem reuocat Christus.*

g *Id est, hoc demum opus est quod Deus flagitat, vt mihi credatis: reuocat itaque illos ad fidem.*

h *Negat Manna fuisse verum panem cœlestem, se autem dicit verum panem, quia in vitam veram & æternam pascat. Quod autem Paulus, 1.Cor.10. vocat Mannæ cibum spiritualem non aduersatur huic loco, ille enim rem significatam cum signo coniungit. In tota autem hac disputatione agit cum Iudæis Christus ex eorum hypothesi, illi autem, nullam aliam habuerunt Mannæ rationem, nisi quod ventrem saginaret.*

i *Qui vitam habeam & illam præbeam.*

8 Et gratuita Patris in Christo electione manat fidei donum, quam necessariò consequitur vita æterna. Est itaque fides in Christum, certũ electionis ac proinde futuræ nostræ glorificationis testimonium. *Mat.13.35.*

9 Caro non potest spiritualia percipere, ac proinde initium salutis est à Deo, naturã nostram immutante, vt ab ipso aliqui, in Christo erudiri & seruari sustineamus. *Esa.54.13, iterem.31.33. Mat.11.27.*

10 Verus sacramentorũ vsus est, ab ijs adhærere ipsam, id est ad Christum assurgere: cuius vnius participatione æternam vitam consequimur. *Exod.16.15.*

11 Christus a Deo Patre hoc ipsum nobis est ad vitam æternam consequendam; retinendum,

k *Vide, sup.5.30.*

l *Videre & credere coniunguntur, alia enim species visionis est, vniuersalis, qua & diabuli vident: hic autem agit de speciali quæ electorum est.*

m *In libro Prophetarũ, in tria eum capita diuidebant veteres testamentũ, Legẽ, Prophetas, & Hagiographa.*

n *Filij videlicet Ecclesiæ, vt explicatur apud Esa.54.13. est, ordinati ad vitam, Act.13.48. est itaq; cognitio veritatis ejusdem, donum & opus diuinũ, non viribus humanis.*

o *Si solus Filius vidit Patrem, solus ille est qui docere verè possit.*

p *Cum hactenus ostendisset Christus, se esse panem vitæ, ostendit nunc, quomodo id esse cœperit, scilicet quia se ipsum commonstrabat.*

q *Qui vitam dat mundo, sup.6.*

r *Id est, si quis reuera fieret Christi (qui cibus est noster) particeps.*

52 [12] Pugnabant ergo Iudæi alij ad-uersus alios, dicentes, Quomodo po-test hic nobis carnem *suam* dare qua ve-scamur?

53 Dixit ergo eis Iesus, Amen, amen dico vobis, nisi ederitis carnem Filij ho-minis, & biberitis eius sanguinem, [r] non habebitis vitam in vobis.

54 ‖ Qui edit carnem meam, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam: & ego excitabo eum in vltimo illo die.

55 Caro enim mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus.

56 Qui edit meam carnẽ, & bibit meũ sanguinem, in me manet, & ego in eo.

57 Sicut misit me viuens [t] ille Pater, & ego viuo [u] per Patrem: ita etiam qui ederit me, viuet ipse quoque per me.

58 Hic est panis ille qui de cælo des-cendit: non prout comederũt Patres ve-stri manna, & mortui sunt. qui ederit hunc panem, viuet in æternum.

59 Hæc dixit in synagoga, quum do-ceret in Capernaum.

60 [13] Multi ergo ex discipulis eius *his* auditis dixerunt, Durus est hic sermo: quis potest eum audire?

61 Sciens autem Iesus apud se disci-pulos suos de hoc murmarare, dixit eis, Hoc vos offendit?

62 *Quid* si igitur conspiceretis Filium hominis ascendẽtem eò ‖ vbi erat prius?

63 [14] [x] Spiritus est qui viuificat, caro non prodest quicquam: verba quæ ego loquor vobis, spiritus sunt, & vita sunt.

64 Sed sunt quidam ex vobis qui non credunt. nouerat enim à principio Iesus quinam essent qui non credebãt, & quis eum proditurus esset.

65 Et dicebat, Propterea dixi vobis neminem posse venire ad me, nisi fuerit ei datum à Patre meo.

66 [15] Ex eo multi discipulorum eius pedem retulerunt, nec amplius cum eo versabantur.

67 Dixit ergo Iesus duodecim illis, Num & vos vultis abire?

68 Respondit ergo ei Simon Petrus, Domine, ad quem abibimus? verba vi-tæ æternæ habes:

69 Et nos credidimus & cognouimus te esse Christũ illum Filium Dei viuẽtis.

70 [16] Respondit eis Iesus, ‖ Nónne ego vos duodecim elegi, & vnus ex vo-bis est diabolus?

71 Loquebatur autem de Iuda Simo-nis *filio* Iscariota. futurum enim erat vt hic proderet eum, quum esset vnus ex illis duodecim.

Mat. 16. 16.

16 Paruus est numerus Christũ profi-tentium, & in ijs rursus aliqui sunt hypocritæ, atque adeò omnium ho-minum de-terrimi.

CAP. VII.

2 Christus affines ad festum Tabernaculorum profectos. 10 idem sequitur. 14 Docet in templo. 12 Varia de illo sunt vulgi iudicia. 32 Sacer-dotes iubent eum comprehendi. 41 Dissidium in turba propter eum, 47 & inter Pharisæos & satellites ad capiendum eum missos. 50 & Ni-codemum.

CAP. VII.

Leuit. 23. 34.

1 Dei gra-tia non est hæreditaria, sed aduenti-tium donũ. Hinc fit vt sæpe filijs Dei plus mo-lestiæ exhi-beant pro-pinqui quàm extranei.

2 Stultis suorum vo-tis minimè obsequen-dum.

Infra. 7. 20.

3 Exemplis horrẽdæ cõ-fusionis in ipso Eccle-siæ sinu. Pa-stores metu & terrore op-pressum po-pulũ tenent: populus nõ apparentem Christum quærit, sese offerentem negligit, nõ desunt etiã qui cognitũ temerè con-demnent: pauci tãtùm clanculum rectè sen-tiunt.

1 VErsabatur [r] autem Iesus post hæc in Galilæa: non enim volebat in Iudæa versari, quia studebant eum Iu-dæi trucidare.

2 Propè autem erat festum Iudæo-rum ‖ [a] scenopegia.

3 Dixerũt igitur ad eũ fratres eius, Digredere hinc, & vade in Iudæã, vt dis-cipuli tui cõspiciant opera tua quæ facis.

4 Nemo enim in occulto facit ali-quid, & quærit ipse celebris esse: si hæc facis, patefacito teipsum mundo.

5 Nam ne [b] fratres quidem eius cre-debant in eum.

6 [3] Dicit ergo eis Iesus, Tempus meũ nondum adest: tempus autem vestrum semper est paratum.

7 Non potest mundus vos odisse: me autem odit, quoniam ego testor de eo, opera eius mala esse.

8 Vos ascendite ad festum hoc: ego nondum ascendo ad hoc festum, ‖ quia tempus meum nondum impletum est.

9 Hæc autem quum eis dixisset, mã-sit in Galilæa.

10 [3] Vt ascenderunt autem fratres eius, tunc & ipse ascendit ad festum, non manifestè, sed velut in occulto.

11 Iudæi ergo quærebant eum in fe-sto, & dicebant, Vbi est ille?

12 Et murmur multũ erat in turba de eo. alij quidẽ dicebant, *Vir* bonus est: alij autẽ dicebant, Non: sed turbam seducit.

13 Nullus tamen [c] palàm loquebatur

f. Cor. 11. 27.

12 Caro in-ter carnalem mãducatio-nẽ, cuius in-strumentum sunt dentes, & spiritualẽ esum qui in fide cõsistit, distinguere non potest, ac proinde dãnat quod non intelli-git. Sed ni-hilominus inculcanda est veritas.

13 Christi cũ membris suis vnionẽ, assequi non potest hu-mana ratio adoret igitur quod est ip-sa excellen-cius.

14 Ideò vi-uifica est no-bis caro Chri-sti, quia ĩdẽ qui homo est, Deus est, quod myste-rium sola fi-de (quæ Dei donũ est ele-ctis peculia-re) compre-henditur.

Supra, 3. 33.

15 Ea est hominũ ma-litia, vt ex ipsa salutis doctrina (ni-si siqui sin-gulari Dei be-neficio cre-dant) occa-sionem exi-tij sui arri-piant.

f. Præsente Christo præ-sens est vita, vbi abest Chri-stus, mors præ-sens est.

r Quatenus Christus homo est, vim illam viuificam quam suis im-pertit habet à Patre: adijcit autem articulum vt è reliquorum pa-trum numero eximatur ille Pater. u Christus significat, quate-nus homo esset, se tamen viuificam carnem habere non ex ipsa carnis natura per se considerata, sed quia caro illa per Patrem viuebat, id est, vim illam viuificam a Patre hauriebat. x Spiritus, id est, vis à mente à diuinitate, facit vt caro Christi, qua alioqui nihil aliud esset, quam caro, & in se vitae, & nobis sit vinifica.

a Festus dies à figendis ta-bernaculis dictus, quia septem totos dies sub tabernaculis agerent. b Cognati, Hebr. c Vel liberè, Iudæorum enim principes nihil magis optarunt, quàm sepeliri eius famam.

4 Christus bonitate certat cum mũdi perfidia: pleriq; interea ex eo ipso arripiũt offendiculi occasionem, quo oportuerat eos ad Christũ amplectendum incitari.

5 Ideò pauci sunt quibus Euangelium sapiat, quoniam rarum est pietatis studiũ.

Exod.24 3.
Supra, 5.18.

6 Vera salutis doctrina à cõmẽtitia eo distinguitur quòd illa gloriam Dei illustrat, ista homines efferendo, Dei gloriam obscurat.

Leuit.12.3.
Gen.17.10.
Deut.1.18.

7 Nulli securiùs clamant se Legis Dei assertores esse, quàm qui illã impudentissimè violant.

8 Sabbathũ (quod hic nobis pro omnium ceremoniarum regula proponitur) non impediẽdis, sed potius exercendis Dei operibus destinatum est: inter quæ charitas proximi præcipuum locum obtinet.

9 Iudicandum ex rerum veritate, ne in medium prodeũtes personæ, nos transuersos abripiant.

10 Multi mirãtur irritos fieri hostiũ Dei conatus, nec tamen interea diuinam virtutem agnoscunt.

11 Homines ad struenda sibi obstacula ingeniosi.

14 [4] Festo autem [d] iam medio ascendit Iesus in templum, ac docebat.

15 Et mirabantur Iudæi, dicentes, Quomodo iste literas nouit, quum non didicerit?

16 [5] Respondit eis Iesus, & dixit, [e] Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me.

17 Siquis voluerit eius voluntatem exequi, cognoscet de doctrina, vtrum ex Deo sit, an ego à meipso loquar.

18 [6] Qui à semetipso loquitur, gloriam quærit: qui autem quærit gloriam eius qui misit ipsum, hic verax est, & iniustitia in eo non est.

19 ‖ [7] Nónne Moses dedit vobis Legem, & *tamen* nemo ex vobis præstat Legem? ‖ quid me studetis trucidare?

20 Respondit turba & dixit, Dæmonium habes, quis te studet trucidare?

21 [8] Respondit Iesus & dixit eis, Vnũ opus edidi, & omnes miramini.

22 Attamen ‖ Moses dedit vobis circuncisionem, (non quòd ex Mose sit, ‖ sed *quia* ex Patribus) & Sabbatho circunciditis hominem.

23 Si circuncisionem accipit homo Sabbatho, vt non soluatur [f] Lex Mosis, mihi indignamini quòd totum hominem sanum fecerim Sabbatho?

24 ‖ [9] Ne iudicate [g] secundum speciem, sed iusto iudicio iudicate.

25 [10] Dicebant ergo quidam ex Hierosolymitanis, Nónne hic est quem student trucidare?

26 At ecce, palàm loquitur, & nihil ei dicunt. num verè cognouerunt primores hunc verè esse Christum?

27 [11] Sed nouimus vnde hic sit: quum autem venerit Christus, nemo cognitus erit vnde sit.

28 [12] Clamabat ergo Iesus in templo, docens ac dicens, Et me nostis, & vnde sim nostis: & à me ipso non veni, sed est verax qui misit me, quem vos non nostis.

29 Ego verò noui eum, quia ab ipso sum, & ille me misit.

30 [13] Studebant ergo eum prehendere: sed nemo iniecit in eum manum, quia nondum venerat hora eius.

31 Ex turba autem multi crediderunt in eum, & dicebant, Christus quum venerit, num signa plura edet ijs quæ hic edidit?

32 [14] Audierunt Pharisæi turbam ista murmurantem de eo, & miserunt Pharisæi ac principes sacerdotum ministros vt eum prehenderent.

33 Dixit ergo eis Iesus, Adhuc paulisper ero vobiscũ, deinde abibo ad eum qui me misit.

34 ‖ Quæretis me, nec inuenietis: & vbi ego ero, eò vos non poteritis venire.

35 Dixerunt ergo Iudæi inter sese, Quò futurum est vt iste proficiscatur, vt nos non inueniamus eum? num [h] ad eos qui dispersi sunt inter Græcos iturus est, & Græcos docturus?

36 Quis est hic sermo quem dixit, Quæretis me, & nõ inuenietis: & vbi ego ero, vos non poteritis venire?

37 [15] ‖ [i] Vltimo autem die illo magno festi stetit Iesus, & clamauit, dicens, Si quis sitit, veniat ad me, & bibat.

38 ‖ Qui credit in me, sicut [k] dixit Scriptura, flumina aquæ viuæ fluent ex ventre eius.

39 (Hoc autem dixit de ‖ Spiritu quẽ accepturi erant credentes in eum. Nondũ enim erat [l] Spiritus sanctus, quia Iesus nondum erat [m] glorificatus.)

40 [16] Multi ergo è turba quum audissent hunc sermonem, dicebant, ‖ Vere hic est Propheta [n] ille.

41 Alij dicebant, Hic est Christus.

12 Christi veritas minimè pẽdet ex hominũ iudicijs.

13 Nõ licet malis quod lubet, sed id demum quòd Deus decreuit.

14 Prouecrescit regnum Dei, crescit eius hostium rabies, donec tandem absentia bona frustrà requirant, quæ præsentia neglexerint.

Infra, 13.33.

15 Duo sunt salutis nostræ capita: vnum, vtro summæ nostræ inopiæ sensu seriò tangamur: alterũ, vt in vno Christo per fidẽ apprehenso, quæramus omnium bonorũ copiam.

Leuit.23.36.
Esa 55.1.
Ioel.2.28.
act.2.17.
Deut.18.15.

16 In ipsa Ecclesia de præcipuo capite religionis certatur: nec alijs sunt crudeliores Christi hostes ijs qui veritatis sedem occupant. Non licet tamen eis quicquid libet.

d Circiter quartum diem. e Vide sup. 5.22. loquitur autem ex Iudæorum hypothesi, quasi dicat, Mea doctrina, non est mea, id est eius, quem vos hominem vnum ex multis putatis esse, atque adeò contemnitis, sed eius à quo missus sum. f Id est, Si Lex circuncisionis à Mose data, tanti sit apud vos, vt non dubitetis etiam Sabbatho circumcidere hominem, num meritò apud vos reprehẽdor, quòd hominem totum sanarim? g Ex eo quòd præ me fero. Videor enim nihil aliud esse quàm Gabiaus vilis, & contempti fabri filius, sed spretæ attentius rem ipsam, & ex fructibus gubernam æstimate.

h Ad verb. In dispersionem Gentium seu Græcorum: Græcorum autem nomine, intelligit Hebræos qui erant dispersi inter Gentes, 1. Pet. 1.1. i Vltimus dies Tabernaculorum, id est, clarus fuit aquè celebris atque primus. k Locus non extat, vbi hæc ad verbum legantur, sed ex multis locis, vbi sparsim de dono Spiritus instar aquæ effundendi, vt Ioelis 2. Esa. 44. agitur, satis videtur: maximè autem ex 55. cap. Esa. l Quid nomine Spiritus intelligat, paulò ante expressit, de Spiritu quem accepturi erant credentes. Spiritus ergo nomine, intelligẽda sunt virtutes Spiritus sancti. m Id est, Nondum ea erant nota atque perspecta, propter quæ gloria vnigenitis erat videnda. n Non est singulis articulis, Vide supra, 1.21.

Quidam

Quidam autem dicebant, Num enim è Galilæa veniet Christus?

Mich.5.2, matth.2.5.

42 ‖ Nónne Scriptura dicit, ex semine Dauid, & ex vico Bethlehem, vbi erat Dauid, venturum Christum?

43 Dissidium ergo ortum est in turba propter eum.

44 Quidam autem ex ipsis volebant eum prehendere, sed nemo iniecit in eum manus.

17 Deus è cælis irridet Filij sui inimicos.

45 [17] Venerunt ergo ministri ad pontifices & Pharisæos qui dixerũt eis, Quare non adduxistis eum?

46 Responderunt ministri, Nunquam ita loquutus est homo vt homo iste.

47 Responderunt ergo eis Pharisæi, Num & vos seducti estis?

18 Falsi pastores adeò sunt stolidi, vt ex multitudine & externo splendore Ecclesiam Dei æstiment.

48 [18] Num quis ex primioribus credidit in eum, aut ex Pharisæis?

49 Sed turba hæc quæ non nouit Legem, execrabilis est.

50 Dicit eis Nicodemus, ‖ is qui venerat ad eum nocte, & vnus erat ex illis,

51 Nũ Lex nostra condemnat quempiam, nisi prius audierit ab ipso, ‖ & cognouerit [a] quid faciat?

Supra, 5.2. Deut.17.8, & 19.15.

a Quid patrum u qui dicatur.

52 Responderũt & dixerunt ei, Nónne & tu Galilæus es? scrutare & vide ex Galilæa Prophetam non surrexisse.

19 Non est consiliũ cõtra Dominam.

53 [19] Et profectus est vnusquisque domum suam.

CAP. VIII.

3 Mulieri in adulterio deprehensa, 11 condonantur peccata. 12 Christus Lux mundi. 19 Pharisæi quærũt vbi ipse sit Pater. 39 Filij Abrahæ. 42 Filij Dei. 44 Satan mendacij pater. 46 Abraham vidit diem Christi.

CAP. VIII. 1 IEsus autem profectus est in montem Oliuarum.

2 Et diluculo rursus adfuit in templo, & totus populus venit ad eum: & sedens docebat eos.

1 Mali bonis insidias nectentes, sibi ipsis laqueum nectunt.

3 [1] Adducunt autem ad eum Scribæ & Pharisæi mulierẽ in adulterio deprehensam: & quũ statuissent eam in medio.

4 Dicunt ei, Magister, hæc mulier deprehensa est in ipso facto, quum mœcharetur:

Leuit.20.10.

5 ‖ In Lege autem Moses mandauit nobis, vt tales lapidarentur: tu ergo quid dicis?

2 In hypocritas, qui plusquã seueri aliorum cẽsores, suis vitijs indulgent.

6 Hoc autẽ dicebãt tẽtantes eum, vt possent eum accusare. Iesus autem incuruatus deorsum, digito scribebat in terra.

7 [2] Quum autem perseuerarẽt eum interrogare, erexit se, & dixit eis, ‖ Qui vestrũm immunis est à peccato, primus in eam iaciat lapidem.

Deut.17.7.

3 Christus noluit ciuilis magistratus partes ad se trahere, cõtentus ad fidem & resipiscentiam peccatores adducere.

8 Et rursum incuruatus deorsum, scribebat in terra.

4 Mundus natura cæcus nusquã nisi in solo Christo fit lucis cõpos.

9 Auditis autem his, arguente ipsos conscientia, singulatim alius post alium exibant, initio facto à senioribus vsque ad vltimos: & relictus est solus Iesus, & mulier in medio stans.

Supra, 1.5, infra, 9.5.

5 Christus testis est veritatis omni exceptione maior, vt qui ob hoc ipsum sit à Patre missus, & ab eodẽ infinitis miraculis mundo approbatus.

10 [3] Quum autem erexisset se Iesus, & neminem conspiceret præter mulierem, dixit ei, Mulier, vbi sunt illi tui accusatores? nemo te condemnauit?

11 Ipsa verò dixit, Nemo, Domine. Dixit autem ei Iesus, Nec ego te cõdemno: vade, & ne amplius pecces.

Supra, 5.31.

6 Nemo Deum nisi in Christo nosse potest.

12 [4] Rursum ergo Iesus loquutus est eis, dicens, ‖ Ego sum Lux mundi: qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ.

7 Dei nonnihilnũ arbitrio viuimus & morimur. Itaq; illud vnum superest, vt nostro muneri constãter defungamur.

13 [5] Pharisæi igitur dixerunt ei, [a] Tu de teipso testaris: testimonium tuum nõ est idoneum.

Deut.17.6, & 19.15, mat.18.16, 2 cor.13.1. heb.10.28.

a De teipso testimonium dicis, quod cõmuni opinione omnium improbatur, & propria prædicatio sordida perhibetur.

14 Respondit Iesus & dixit eis, ‖ [b] Etiamsi ego testor de meipso, idoneum est testimonium meum: quia scio vnde venerim, & quò vadam: vos autem nescitis vnde venerim, & quò vadam.

15 Vos secundum carnem iudicatis, ego [c] non iudico quenquam.

16 Quod si etiam iudicem ego, iudicium meum firmum est, quia solus non sum, sed ego & qui misit me Pater.

17 Sed & in Lege vestra scriptum est, ‖ duorum hominum testimonium idoneum esse.

18 [d] Ego *is* sum qui testor de meipso, & testatur de me qui misit me Pater.

19 [6] Dicebant ergo ei, Vbi est tuus ille Pater? Respondit Iesus, Neque me nostis, neque Patrem meum: si me nosletis, Patrem quoque meum nosletis.

20 Hæc verba loquutus est Iesus in [e] gazophylacio, docens in templo: & nemo prehendit eum, [7] quia nondum venerat hora eius.

b Quod 5. capite, 31. vers. negarat, accipiendum est per concessionem, eo autem loco accommodans sese auditoribus, qui nihil in Christo præter humanitatem agnoscebant, per ea tollebat suum vnici testimonium, nisi aliunde confirmaretur: Hoc autem loco Diuinitatem suam asserit, ac Patrem testem laudat sibi consentientem. c Ego nunc simpliciter doceo, neminem condemno. tamen si id facere libeat, sanè pro meo iure faciam, Non enim solus sum, sed mecum est Pater. d Apertè Diuinitas ab humanitate distinguitur, alioqui duo testes non essent, cum vnus inter testes non numeretur. e Aliqua erit regio conferendis oblationibus destinata.

21 [8] Dixit ergo iterum eis Iesus, Ego vado, & quæretis me, & in peccato vestro moriemini: quò ego vado, vos non potestis venire.

22 Dicebant ergo Iudæi, Num trucidabit seipsum, quia dicit, Quò ego vado, vos non potestis venire?

23 Tunc dixit eis, Vos ex inferis estis, ego ex supernis sum: vos ex hoc mundo estis, ego non sum ex hoc mundo.

24 Idcò vobis dixi vos morituros in peccatis vestris. Nã nisi credideritis me *eum* esse, moriemini in peccatis vestris.

25 [9] Dixerunt ergo ei, Tu quis es? Tum dixit eis Iesus, [f] *Id* quòd à principio dico vobis.

26 [10] Multa habeo quæ de vobis loquar ac iudicem: sed qui me misit, verax est: & ego quæ audiui ab eo, hæc loquor mundo.

27 Non cognouerunt eum de Patre ipsis loqui.

28 [11] Dixit ergo eis Iesus, Quum extuleritis Filium hominis, tunc agnoscetis me *eum* esse, & ex meipso nihil facere, sed prout docuit me Pater, hæc loqui.

29 Nam qui me misit, mecum est. nõ reliquit me solum Pater, quia ego quæ placita sunt ei facio semper.

30 Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum.

31 [12] Dicebat ergo Iesus ijs Iudeis qui crediderant ipsi, Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis:

32 Et cognoscetis Veritatem, & Veritas vos [g] in libertatem vindicabit.

33 [h] Responderunt ei, [i] Semen Abrahæ sumus, neque cuiquam seruiuimus vnquam: quomodo tu dicis nos in libertatem vindicandos?

34 Respondit eis Iesus, Amen, amen dico vobis, Quisquis committit peccatum, || seruus est peccati.

35 Seruus autem non manet in domo in æternum: filius manet in æternum.

36 Itaque si vos Filius in libertatem vindicarit, verè liberi eritis.

37 [13] Scio vos semen Abrahæ esse: sed studetis me trucidare, quia sermo meus non habet locum apud vos.

38 Ego loquor quod vidi apud Patrẽ meum, & vos facitis quod vidistis apud patrem vestrum.

39 Responderunt & dixerunt ei, Pater noster Abraham est. Dicit eis Iesus, Si filij Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretis.

40 Nunc autem studetis me interficere, hominem qui veritatem vobis loquutus sum, quam audiui à Deo: hoc Abraham non fecit.

41 Vos facitis opera patris vestri. Itaque dixerunt ei, Nos ex scortatione non sumus geniti: vnum patrem habemus, *nempè* Deum.

42 Dixit ergo eis Iesus, Si Deus Pater vester esset, diligeretis me. ego enim à Deo profectus sum & veni: neque enim à meipso veni, sed ille me misit.

43 Quare [k] loquutionem istam meã non agnoscitis? quia non potestis audire sermonem meum.

44 || Vos ex patre diabolo estis, & cupiditates patris vestri vultis explere. Ille [l] fuit homicida à principio, & in [m] veritate [n] non perstitit: non est enim veritas in eo. Quotiescunque loquitur mendacium, [o] de suo loquitur, quia mẽdax est, & mendacij [p] pater.

45 *Vos* autem, quia ego veritatem dico, non creditis mihi.

46 [14] Quis ex vobis arguit me de peccato? si veritatem dico, quare uos non creditis mihi?

47 || Qui ex Deo est, verba Dei audit: propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis.

48 Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei, Nónne bene dicimus te Samaritanum esse, & dæmonium habere?

49 Respondit Iesus, Ego dæmonium non habeo, sed honoro Patrem meum, & vos contumelia afficitis me.

50 [15] Ego verò non quæro gloriam meam: [q] est qui quærat, & iudicet.

51 [16] Amen, amen dico vobis, siquis sermonem meum seruauerit, mortem [r] non conspiciet in æternum.

52 [17] Dixerunt ergo ei Iudæi, Nunc cognouimus te dæmonium habere. Abraham mortuus est, & Prophetæ: & tu

8 Quoniam homines natura à rebus cœlestibus abhorrent, nemo est idoneus Christo discipulus, nisi quẽ Spiritus Dei formauit. Interea tamen mũdo oblatam vitã repudianti, necessariò percũdum erit.

9 Is demùm quis sit Christus, cognoscet qui attentè audiet quid loquatur.

10 Deus cõtemptę Christi doctrinæ vindex.

11 Ipse quoque Christi contemptus cedit eius gloriæ: quòd tandem eius hostes maximo suo malo sentient.

12 Veri discipuli Christi in eiusdẽ sermone perseuerant, vt magis ac magis in cognitione veritatis proficiẽtes, à durissima peccati seruitute in veram libertatẽ iustitiæ & vitæ asserantur. *Rom.6.10, 2.pet.2.19.*

13 Omnes natura planè diabolica præditos nasci declarant scelerati ipsorũ mores. Immutantur autẽ, & secundum fœdus cum Abrahamo sanciti, in Dei familiã adsciscũtur in vno Christo per fidẽ apprehẽso quæ quidẽ fides ex verè sancta & honesta vita dignoscitur.

14 Christus munere sibi commisso à Patre, omni ex parte est perfunctus.

15 Christi hostes ad tẽpus quidem lasciuiũt, sed Pater suo tẽpore apparebit, contumeliarum sibi: in Filij persona illatarum vindex.

16 Sola Euangelij doctrina per fidem apprehensa, certũ est aduersus mortem remedium. *1.Ioh.3.8.*

17 In eos qui sanctorũ splendore abutuntur vt Christi gloriam obscurent.

f Id est, Cum Christus & Saluator, illud enim est, quod à principio dixi vobis me esse. g A seruitute peccati. h Quidam de multitudine, non illi scilicet qui crediderant: aduersantium enim non assentientium ista est oratio. i Procreati ab Abrahamo.

k Id est, Eloquium, siue etiã linguã, quasi dicat, Nõ magis quod dico intelligitis, quam si ignota & peregrina lingua vobiscum loquerer. 1.Ioh.4.6.

l Initio mundi cõditi: non protinus ac homo conditus fuit, à diabolo præcipitatus fuit in mortem.

m In fidelitate & integritate, id est, non seruauit suam originẽ, Iud.6.

n Id est, non perseuerauit constanter, vel non permansit.

o Ex suo proprio ingenio. p Author. q Id est, Qui contemptum meum, est sui potius vindex. r Non sentiet in media enim morte, fideles vitam vident.

& ex suo propriè ingenio.

dicit,

dicis, Siquis sermonem meum seruauerit, non gustabit mortem in æternum?

53 Num tu maior es patre illo nostro Abraham qui mortuus est: etiam Prophetæ mortui sunt: quem tu teipsum facis?

54 [18] Respondit Iesus, Si ego glorifico meipsum, [f] gloria mea nihil est: Pater ille meus, is est qui glorificat me, quem vos dicitis Deum vestrum esse.

55 [19] Neque nostis eum: ego autem noui eum: & si dixero me eum nō nosse, ero similis vestri, *id est* mendax. sed eum noui, & sermonem eius seruo.

56 [20] Abraham pater vester [t] gestiuit vt videret [u] diem istum meum: & [x] vidit, ac gauisus est.

57 Dixerunt ergo ei Iudæi, Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti?

58 Dicit eis Iesus, Amen amen dico vobis, priusquàm Abraham fieret, [y] ego sum.

59 [21] Sustulerunt ergo lapides vt iacerent in eum: Iesus autem occultauit se, & exiuit è templo, transiens per medium eorum: & sic præterijt.

18 Christo nihil magis alienum ab omni ambitione, sed eũ supra omnia extulit Pater.

19 Nulla est Dei extra Christũ, nec Christi extra ipsius verbũ legitima cognitio.

20 Christi virtus præcedentibus etiam omnibus seculis, fese in patribus exeruit, vt qui eum venturum, in promissionibus viderint, & summo cũ gaudio viua fide apprehenderint.

21 Zelus absque scientia tandem in apertam rabiem exit: nec tamen licet malis quicquid libet.

f Concessione: quasi dicat, Sit sanè prædicatio de me mea, quem vos contemnitis, nullius momenti: at est alius qui me glorificat, id est, qui celebrat nomen meum. t Summo affectus fuit desiderio. u Dies spatium est quo aliquis vixit, aut aliquid insigne aut fecit, aut perfulit. x Fidei nimirum oculis, Heb. 11. 13. y Christus vt Deus ante Abrahamum erat, erat & Agnus ab origine mundi occisus.

CAP. IX.

1 Christus cæci nati oculos in Sabbatho aperit.
13 Qui quum diu cum Pharisæis disputasset,
22 35 A Synagoga eiectum. 36 Christus æterna lucis cognitione donat.

CAP. IX.

1 Omnium quidem etiã corporis malorum prima est origo peccatum: nec tamen cõsequitur semper à Deo respici peccata eorum, quos durissimis etiã flagellis cædit.

2 Christi opera sunt instar lucis mundi tenebras illustrantis.

4 Disputat ex hypothesi discipulorum, qui præsupponunt morbos non nisi propter peccata immitti, respondet ergo Christus aliam fuisse causam cæcitatis, nimirum vt diuinum opus conspiceretur.

b Dies & nox metaphoricè pro luce, id est, illustri doctrina veritatis cœlestis, & tenebris in eiusdem doctrina obscuratione.

1 PRæteriens autem vidit quendam cæcum à natiuitate:

2 Et interrogauerunt eum discipuli eius, dicentes, Rabbi, quis peccauit? hic an parentes eius, vt cæcus nasceretur?

3 Respondit Iesus, [a] Neq; iste peccauit, neque parẽtes eius, *vt cæcus nasceretur*: sed *oportet* opera Dei manifesta fieri in eo.

4 [2] Oportet me operari eius opera qui misit me, donec [b] dies est: venit nox quum nemo potest operari.

5 Quandiu fuero in mundo, ‖ Lux sum mundi.

6 [3] Hoc quum dixisset, spuit humi, & fecit lutum ex sputo, & illeuit lutum oculis cæci:

7 Dixitq; ei, Vade, laua in piscina Siloam (quod, si interpreteris, missus.) Abijt ergo, & lauit, redijtque videns.

8 [4] Vicini ergo, & qui prius viderant eum cæcum esse, dicebãt, Nónne hic est qui sedebat & mendicabat?

9 Alij dicebant, Hic est: alij verò, Similis est ei. Ille *autem* dicebat, Ego *is* sum.

10 Dixerunt ergo ei, Quomodo [c] aperti sunt tibi oculi?

11 Respondit ille, & dixit, Quidam qui dicitur Iesus, lutum fecit, & illeuit oculos meos, & dixit mihi, Vade ad piscinam Siloam, & laua. Vt autem abij ac laui, visum recepi.

12 Dixerunt ergo ei, Vbi est ille? Ait, Nescio.

13 Adducunt eum ad Pharisæos, eum *inquam* qui olim cæcus *fuerat*.

14 Erat autem Sabbathum quum lutũ faceret Iesus, & aperiret oculos eius.

15 Rursus ergo interrogarunt eum etiam Pharisæi, quomodo visum recepisset. Ille autem dixit eis, Lutum imposuit oculis meis, & laui, & video.

16 [5] Dicebant ergo ex Pharisæis quidam, Homo iste non est à Deo: nam sabbathum non seruat. Alij dicebant, Quomodo potest homo peccator talia signa edere? Et dissidium erat inter eos.

17 Rursus dicunt cæco, Tu quid dicis de illo, quòd aperuerit oculos tuos? Ille autem dixit, Propheta est.

18 Non crediderũt ergo Iudæi de eo quòd cæcus fuisset, & visum recepisset, vsquequò vocarunt eius parentes, eius *inquam*, qui visum recuperat.

19 Et interrogauerunt eos, dicentes, Hic cine est filius vester, quem vos dicitis cæcum natum esse? quomodo ergo nunc videt?

20 Responderunt eis parentes eius, & dixerunt, Scimus hunc esse filium nostrum, & cæcum natum esse:

21 Quomodo autem nunc videat nescimus, aut quis eius aperuerit oculos, nos nescimus: ipse ætatem habet, ipsum interrogate, ipse de se loquetur.

22 Hæc dixerunt parentes eius, quòd timerent Iudæos. iam enim constituerãt

Suprà, 7. 2, & 8. 11, infrà, 12. 35. 40.

3 Christus adhibito luti ac deinde fontis Siloã (id est Missi) symbolo, cæcum natum sanans, declarat, sicut ipse imitio hominẽ cõdidit, ita etiã se demùm eiusdẽ tum corporis, tũ multò magis animæ instauratorem esse, & ita quidem vt vltrò ad nos sanãdos prior accurrat.

4 Vera imago omnium hominũ, qui vt natura cæci sunt, oblatam sibi lucẽ nec admittunt ipsi, nec in aliis ferunt, & tam ẽ miris modis inter se tumultuantur.

c Hebræorum more, claudi dicuntur oculi cæcorum, quoniam lucẽ non sunt perspicere. Itaque dicuntur aperiri ijs qui ex cæcis fiunt videntes.

5 Nullius rei prætextu acrius quam religionis, oppugnatur religio: sed ea quo magis premitur, eò magis assurgit.

Iudæi vt siquis eũ confiteretur *esse* Christum, synagoga moueretur.

23 Propterea parentes eius dixerũt, Ætatem habet, ipsum interrogate.

24 Secundò ergo vocarunt hominem qui fuerat cæcus, & dixerunt ei, [d] Tribue gloriam Deo: nos hunc hominem scimus [e] peccatorum esse.

25 Respondit ergo ille, & dixit, An peccator sit nescio: vnum scio, me, quum cæcus fuerim, nunc videre.

26 Dixerunt autem ei iterum, Quid fecit tibi? quomodo aperuit oculos tuos?

27 Respondit eis, Iam vobis dixi, & nõ audiuistis: cur iterum vultis audire? num & vos vultis discipuli eius fieri?

28 [6] Itaque conuitiati sunt ei, & dixerunt, Tu discipulus illius esto: nos autem Mosis discipuli sumus.

29 Nos scimus Deum esse loquutum Mosi: hic autem vnde sit, nescimus.

30 Respondit eis ille, & dixit eis, Enimuero in hoc mirum *quiddam* est quòd vos nesciatis vnde sit, *& tamen* aperuit meos oculos.

31 Scimus autem Deum peccatores non audire: sed siquis Dei cultor est, & voluntatem eius exequitur, hunc audit.

32 Ab *omni* æuo non est auditum aliquem aperuisse oculos eius qui cæcus natus fuerit.

33 Nisi esset hic à Deo, non posset quicquam facere.

34 Responderunt & dixerunt ei, [f] Tu in peccatis natus es totus, & tu doces nos? Et eiecerunt eum foras.

35 [7] Audiuit Iesus eum eiectum foras: & quum inuenisset eum, dixit ei, Túne credis in Filium Dei?

36 Respõdit ille & dixit, Quis est Domine, vt credam in eum?

37 Dixit autem ei Iesus, Et vidisti eũ, & qui loquitur tecum, ille est.

38 At ille, Credo, Domine. Et adorauit eum.

39 [8] Et dixit Iesus, ‖ [g] Ad iudicium *exercendum* ego in hunc mundum veni: vt [h] qui non vident, videant, & qui vident, cæci fiant.

48 Audierunt autem hæc quidam ex Pharisæis qui cum eo erant, & dixerunt ei, Num & nos cæci sumus?

41 Dixit eis Iesus, Si cæci essetis, non haberetis peccatum: nunc verò dicitis, Videmus: itaque peccatum vestrum manet.

CAP. X.

1 Pharisæos Christus pastores malos, 8 Se verò multis argumentis, 11 14 bonum comprobat. 19 Dissidium propterea oritur. 31 Lapides tollentium, 39 & prehendere cupientium manus euadit.

1 AMen, [i] amen dico vobis, qui non ingreditur per ostium in caulam ouium, sed ascendit aliunde, ille fur est & latro:

2 Qui verò ingreditur per ostium, pastor est ouium.

3 Huic aperit [a] ianitor, & oues vocẽ eius audiunt: & suas oues vocat nominatim, & educit eas.

4 Quumque suas oues emiserit, antegreditur eas: & oues eum sequuntur: quia norunt vocem eius.

5 Alienum autem nequaquam sequentur, sed fugient ab eo: quia non norunt vocem alienorum.

6 Hanc [b] parabolam dixit eis Iesus. Illi verò non cognouerunt quænam illa essent quæ loquebatur eis.

7 Iesus ergo rursum dixit eis, Amen amen dico vobis, ego sum ostium ouium.

8 [2 c] Quotquot ante me venerunt, fures sunt & latrones, sed non auscultarunt eos oues.

9 [3] Ego sum ostium: per me si quis introierit, seruabitur: & [d] ingredietur & egredietur, & pascua inueniet.

6 Necesse est tandem erumpat superba impietas, frustrà sub pietatis zelo delitescens.

7 Fœlicissima est eorũ conditio qui ab impijs (etiam nomine Ecclesiæ superbientibus) quàm longissimè extrudũtur, vt Christus eo propius ad ipsos accedat.

8 Christus Euangelij prædicatione quosuis suarum tenebrarum sibi conscios verè illustrat: eos verò qui sibi videntur oculati, penitus excæcat: quales sunt etiam sæpe qui primum in Ecclesia locum obtinent.

Sup. 9. 17, infra 12. 47.

d Solennis formula, qua olim quis adigebatur ad culpam corã Deo agnoscendam, velut si dictum sufficeret Cogita te coram Deo esse, qui rem totã nouit: reuerere igitur ipsius maiestatem & hunc illi honorem habe, vt palam fateri rem totam malis, quam coram eo mentiri. Ios. 7. 19 1. Sam. 6. 5.

e Hebræis peccator dicitur homo impius, & qui peccandi velut artem factitat.

f A prima origine es sceleratus, quod latini dicunt, Totus quantus es, nihil nisi peccatum es.

g Cum summo imperio ac authoritate, vt statuam quod iustum ac æquum est: quasi dicat, Isti pro arbitrio suo sibi arrogant populi Dei administrationem, quasi soli omnia videant. At ego longe aliter exercebo iurisdictionem meam, quam isti soleant: nam quos isti pro cæcis habent, eos luce donabo, illos autem qui se solos acutissimos esse putant, in profundissimas ignorantiæ tenebras demergam.

h Iacentes & videntium nomine ea vocat: loquitur enim ex Pharisæorũ hypothesi, qui se videre, aliis cæcitate indicabant.

CAP. X.

1 Quum per vnum Christum pateat nobis ad Patrem aditus, necalij vlli sint veri pastores quàm qui ad Christum primi accedentes, alios eò etiã adducũt: nec aliud verum ouile censendum quàm quod ad Christi aggregatur.

2 Nihil refert quã multi, vel quam pridem fuerint falsi doctores.

3 Christus verè vnicus Pastor est Ecclesiæ, & ea demum verè est Ecclesia, quæ hunc vnum propriè pastorem agnoscit. Huic autẽ opponuntur fures, qui oues non pascunt, sed iugulant: itemque mercenarij, qui quum sui tantùm commodi spe vtcunque gregem pascant, in periculis eum deserunt.

a Loquitur ex illorum temporum more, quo solebant seruum aliquem habere perpetuò ad fores assidentem.

b Euangelista Paræmiæ vti tur nomine: Est autem Paræmia, oratio obscurior, & quasi deflexa à communi itinere.

c Hac vniuersali nota accommodata est ad id de quo agitur: Cum itaque dicat se esse ostium, fures vocat & latrones omnes eos qui sibi nomen ostij vindicarunt, quod non pertinet ad vllum Prophetarum, qui omnes, ouibus Christum, tanquam ostium indicarunt.

d Id est, securus vitam aget, hebr. Deut. 26. 6. Est tamen peculiaris allusio ad pastorum officium.

10 Fur

10 Fur non venit niſi vt furetur, & mactet ac perdat *oues*: ego veni, vt vitam habeant, & abundent.

11 ‖Ego ſum paſtor ille bonus: bonus paſtor animam ſuam dat pro ouibus:

12 Mercenarius autem, & qui non eſt Paſtor, cuius non ſunt oues propriæ, videns lupum venientem, relinquit oues, & fugit: lupus autem rapit, & diſſipat oues.

13 Mercenarius autem fugit, quia mercenarius eſt, & non eſt illi cura ouium.

14 Ego ſum paſtor ille bonus, & agnoſco oues meas, & agnoſcor à meis.

15 Prout [h] nouit me Pater, ita & ego noui Patrem: & animam meam pono pro ouibus.

16 [4] Alias etiam oues habeo quæ non ſunt ex hac caula: illas quoque oportet me adducere. nam vocem meam audient, ‖[i] fietque vnum ouile, & vnus paſtor.

17 [5] Propterea Pater me diligit ‖ quia ego [k] pono animam meam vt eam rurſus aſſumam.

18 Nemo tollit eam à me, ſed ego pono eam à meipſo: poteſtatem habeo ponendi eam, & poteſtatem habeo rurſus eam aſſumendi. ‖Hoc mandatum accepi à Patre meo.

19 [6] Diſſidium igitur rurſum ortum eſt inter Iudæos propter iſtos ſermones.

20 Dicebant autem multi eorum, Dæmonium habet, & inſanit, quid eum auditis?

21 Alij dicebant, Hæc verba non ſunt dæmoniaci: num dæmonium poteſt cæcorum oculos aperire?

22 ‖Facta ſunt autem [l] encænia Hieroſolymis, & hyems erat.

23 [7] Et ambulabat Ieſus in templo in porticu Somolomis.

24 Cinxerunt igitur eum Iudæi, & dixerunt ei, Quouſque animam noſtram [m] ſuſpendis? ſi tu es Chriſtus, dic nobis [n] apertè.

25 [8] Reſpondit eis Ieſus, dixi vobis, nec creditis: opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc teſtantur de me.

26 [9] Sed vos non creditis: non enim eſtis ex ouibus meis, ſicut dixi vobis.

27 Oues meæ vocem meam audiũt, & ego eas agnoſco, & ſequuntur me:

28 Et ego vitam æternam do eis: nec peribunt in æternum, neque rapiet eas quiſquam è manu mea.

29 Pater meus qui *eas* dedit mihi, maior omnibus eſt: neque quiſquam poteſt eas rapere è manu Patris mei.

30 Ego & Pater vnum ſumus.

31 ‖[10] Suſtulerunt ergo rurſum lapides Iudæi, vt lapidarent eum.

32 Reſpondit eis Ieſus, Multa præclara opera demonſtraui vobis ex [p] Patre meo: propter quod illorum operum me lapidatis?

33 Reſponderunt ei Iudæi, dicentes, Ob bonum opus non lapidamus te, ſed ob blaſphemiam: id eſt quia tu, homo quum ſis facis teipſum Deum.

34 Reſpondit eis Ieſus, Nónne ſcriptum eſt in Lege veſtra, ‖Ego, dixi, dij eſtis?

35 Si illos dixit deos ad quos ſermo Dei factus eſt, & non poteſt [q] ſolui ſcriptura:

36 *Me*, quem Pater ſanctificauit & miſit in mundũ, vos dicitis me blaſphemare, quia dixi, Filius Dei ſum?

37 Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi.

38 Sin verò facio, etiamſi mihi non credatis, operibus credite: vt cognoſcatis & credatis Patrem in me eſſe, & me in eo.

39 [11] Rurſus ergo ſtudebant eum prehendere: ſed exiuit ex eorum manu.

40 Abijtque rurſus trans Iordanem, in eum locum vbi primùm fuerat Iohannes baptizans, manſitque illic.

41 Multi autem veniebant ad eum, & dicebant, Iohannes quidem ſignum nullum edidit: quæcunque autem de iſto dixit, vera erant.

42 Et multi illic crediderunt in eum.

Eſa.40.11, & Ezech.34.23.

4 Gentium vocatio.

5 Chriſtus ex Patris decreto vnicus veræ Eccleſiæ paſtor vt qui vltrò vitam pro ouibus ſuis expoſuerit, & ita quidem vt eadem ſua virtute reuixerit.

Eze.37.22.

6 Euangelium detegit hypocriſin, ideoque neceſſe eſt mũdum ad eius exortum tumultuari.

Eſa.53.7.

7 Increduli & arrogantes homines tenebras in doctrinã Euangelij reijciunt, quas in ſuis animis circumferunt.

Act.4.28.

8 Euangelij doctrina duplici teſtimonio cœlitus confirmatur, ipſa videlicet doctrinæ puritate, & adiũctis miraculis.

1.Mach.4.59.

9 Non mirum eſt paucos credere, quũ omnes ſuapte natura ſint in domitæ beſtiæ. Habet tamen ſuos Dominus quos in oues commutatos, & Filio ſuo commiſſos, aduerſus omnium ferarum truculentiam conſeruat.

Supra.2.59.

10 Chriſtus dignitatem ſuam ex operibus planè diuinis aſſerit.

Pſal.81.6.

11 Chriſtus vitat periculũ non diffidentia, nec mortis metu, nec otiũ captans, ſed vt alibi Eccleſiam colligat.

h Diligit, approbat. i Iudicium Eccleſiæ catholicæ in toto orbe terrarum, qua Caput vnum habet, & ſolum Chriſtum cuſtodem paſtoremque vnicum. k Vtitur præſenti tempore, quia tota Chriſti vita, fuit quaſi mors perpetua. l Inſtituta fuerunt Encænia à Iuda Macchabæo & fratribus, reſtituto cultu Dei, pulſo Antiochi præſidio, Vide 1.Mach.4.59. m Suſpenſam atque anxiam tenes. n Apertè & ſermone minimè ambiguo.

o Cauſam affert cur non credant, ſi liceat quia non ſunt ex ouibus.

p Patris meis authoritate & potentia fretus.

q i. Violari, aut irrita fieri.

1 Chriſtus oſtenſurus ſe eſſe. 25 vitam & reſurrectionem, 14 Lazarum mortuum, 17,34 & ſepultum, 43 reſuſcitat. 47 Conſultantibus pontificibus, 49 Caiphas 50 vnum pro multis occidendum prædicit. 56,57 Præcipiũt vt vbi fuerit prehendatur.

CAP. XI. *Mat. 26. 7, infra 12. 1.*

1 Christus putridum amici cadauer vitæ restituens, insigne tum summæ potentiæ, tum maximæ in homines beneuolentiæ exemplum edit, quod sit futuræ resurrectionis imago.

2 Quòd Deus interdum videtur in nobis iuuandis cunctator, & suę glorię & nostræ saluti consulit, vt rerum exitus probat.

3 Hoc vnũ est tutum & rectum iter vitæ, Deum vocantem & nobis in huius mundi tenebris prælucẽtem, intrepidè sequi.

4 Naturales affectus non damnat Deus naturæ opifex, sed ad fidei regulam exigendos docet.

1 AEGrotabat[1] autem quidam nomine Lazarus, à Bethania [a] vico Mariæ & Marthæ sororis ipsius.

2 (|| Maria autem ea erat quæ vnxit Dominum vnguento, & extersit pedes eius capillis suis: cuius frater Lazarus ægrotabat.)

3 Miserũt ergo sorores eius ad eum, dicentes, Domine, ecce *is* quem amas, ægrotat.

4 Iesus autẽ hoc audito, dixit, Morbus iste nõ est [b] mortifer, sed *immissus* pro Dei gloria, vt per eum *morbum* glorificetur Filius Dei.

5 Diligebat autem Iesus Martham & sororem eius, & Lazarum.

6 [2] Vt ergo audiuit illum ægrotare, tum quidem mansit duos dies in eo loco vbi erat:

7 Deinde postea dixit discipulis, Eamus in Iudæam rursus.

8 [3] Dicunt ei discipuli, Rabbi, modò quærebant te Iudæi lapidare, & rursum illuc abis?

9 Respondit Iesus, [c] Nónne duodecim sunt horæ diei? siquis ambulauerit interdiu, non offendit: quia lucem huius mundi videt:

10 Siquis autem ambulauerit nocte, offendit: quia lux ei non adest.

11 Hæc ait: & posteà dixit eis, Lazarus amicus noster [d] dormit: sed proficiscor vt à somno excitem eum.

12 Dixerunt ergo discipuli eius, Domine, si dormit, seruabitur.

13 Hoc autem dixerat Iesus de ipsius morte: at illi putauerunt eum de dormitione somni dicere.

14 Tunc ergo Iesus dixit eis apertè, Lazarus mortuus est:

15 Et gaudeo propter vos (vt credatis) me illic non fuisse. sed eamus ad eum.

16 Dixit ergo Thomas qui, dicitur Didymus, condiscipulis: Eamus & nos, vt moriamur cum eo.

17 Venit ergo Iesus, & inuenit eum quartum iam diem in monumẽto agere.

18 Erat autem Bethania prope Hierosolymam, ferè stadijs quindecim:

19 [4] Multique ex Iudæis venerant ad Martham & Mariam, vt consolarentur eas de fratre suo.

20 Martha ergo vt audiuit Iesum venire, occurrit ei: Maria verò domi sedebat.

21 Dixit ergo Martha Iesu, Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus:

22 Sed & nunc scio fore vt quæcunque petieris à Deo, det tibi.

23 Dicit ei Iesus, [e] Resurget frater tuus.

24 Dicit ei Martha, Scio resurrecturum || in resurrectione vltimo illo die.

25 Dixit ei Iesus, Ego sum resurrectio & vita: || qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, viuet:

26 Et quisquis viuit, & credit in me, non morietur in æternum. Credis hoc?

27 Ait illi, Etiam domine, ego credo te esse Christum Filium Dei, qui in mũdum venturus erat.

28 Et quum hęc dixisset, abijt, & clàm vocauit Mariam sororẽ suam, dicẽs, Magister adest, & te vocat.

29 Illa vt audiuit, surgit citò, & venit ad eum.

30 (Nondum autem venerat Iesus in vicum: sed erat in eo loco vbi occurrerat ei Martha.)

31 Iudæi ergo qui domui erant cum ea, & consolabantur eam, quum vidissent Mariam citò surrexisse, & exijsse, sequuti sunt eam, dicentes, Abit ad monumentum, vt illic fleat.

32 Maria ergo quum venisset eò vbi erat Iesus, viso eo accidit ad eius pedes, dicens ei, Domine, si fuisses hic, nõ esset mortuus frater meus.

33 [5] Iesus ergo vt vidit eam flentem, & Iudæos qui vnà venerãt cum ea, flentes, [f] infremuit spiritu, & turbauit seipsum:

34 Et dixit, Vbi posuistis eum? Dicunt ei, Domine, veni & vide.

35 Lacrymatus est Iesus.

36 Dixerunt ergo Iudæi, Ecce quomodo amabat eum.

37 Quidam autem ex ipsis dixerunt, Non poterat hic || qui aperuit oculos cæci, facere vt & iste non moreretur?

38 Iesus ergo rursum fremens apud semetipsum, venit ad monumentum. erat autem spelũca, & lapis erat ei impositus.

39 Ait Iesus, Tollite lapidem. Dicit ei Martha, soror eius qui mortuus fuerat, Domine, iã oler quatuor enim dierũ est.

40 Dicit

a Vbi habitabant ipsius sorores.

b Ad verb. ad mortem, id est, idò immissus, vt ipsum perimat.

c Suo tempore quæq; actiones debitæ rectè procedunt, & commodè perficiuntur.

d Hebræi mortẽ somni mollioris vocabulo indicarũt, inde Cœmiterium, id est, dormitorium, vbi corpora resurrectionem expectantia quiescunt.

Supra, 5. 28, luc. 14. 14.

Supra, 6. 39.

e Resurgere proprie rursus surgere significat, in sermone autem Ecclesiastico pro vita recuperatione sumi solet.

5 Christus vna cũ carne nostra, humanos etiã omnes affectus (absque peccato tamen) & quidem in primis misericordiam, assumpsit.

f Vehementiss ma commotionis indicia, sed absq; peccato: hæc antè afflictiones humanæ naturæ propria fuerunt.

40 Dicit ei Iesus, Nónne dixi tibi, fore, si credideris, vt videas gloriam Dei?

41 Sustulerunt ergo lapidem *è loco* vbi mortuus ille fuerat positus. Iesus autẽ attollens sursum oculos, dixit, Pater, gratias ago tibi quòd me audieris.

42 Ego verò sciebam me semper à te audiri: sed propter turbam circunstantem *hoc* dixi, vt credant me à te missum esse.

43 Et quum hæc dixisset, clamauit voce magna, Lazare, adesdum foras.

44 Tum, qui fuerat mortuus, prodijt manus & pedes vinctus fascijs: facies autem eius, sudario erat obuincta. Dicit eis Iesus, Soluite eum, & sinite abire.

45 Multi ergo ex Iudæis qui venerant ad Mariam, & conspexerant quæ fecerat Iesus, crediderunt in eum.

46 [6] Quidam autem ex eis abierunt ad Pharisæos, & dixerunt eis quæ fecerat Iesus.

47 Coegerũt ergo Pontifices & Pharisæi [g] concilium, & dicebant, Quid faciemus? nam hic homo multa signa edit.

48 Si ita sinamus eum, omnes ei credent: venientque Romani, & [h] delebunt tum locum nostrum, tum gentem.

49 [7] Vnus autem ex ipsis Caiaphas, Pontifex maximus anni illius, dixit eis, Vos nihil scitis:

50 ‖Nec cogitatis expedire nobis vt vnus homo moriatur pro populo, & tota gens non pereat.

51 [8] Hoc autem ex semetipso non dixit: sed quum esset Pontifex maximus anni illius, prophetauit fore vt Iesus pro gente moreretur:

52 Nec tantùm pro ea gente, sed vt etiam filios Dei [i] dispersos cogeret in vnũ.

53 [9] Ab illo ergo die consultabant vnà vt trucidarent eum.

54 Iesus ergo palàm amplius nõ versabatur inter Iudæos: sed abijt illinc in regionem quæ est propè desertum, in vrbem quæ dicitur Ephraim: & illic agebat cum discipulis suis.

55 Prope autem erat pascha Iudæorũ: & ascenderunt multi Hierosolymã ex illa regione ante pascha, vt purificarẽt se.

56 Quærebant ergo Iesum, & loquebantur alij cum alijs in templo stantes, Quid videtur vobis? *an* non venturum esse ad festum?

57 Dederant autem Pontifices & Pharisæi mandatum vt siquis nosset vbi esset, indicaret, vt prehenderent eum.

CAP. XII.

2 Christo apud Lazarum cœnanti. 3 pedes vngit Maria. 5 Accusatur à Iuda. 7 A Christo defenditur. 10 Sacerdotes Lazarum sublatum cupiunt. 12 Christo Hierosolymam venienti 18 obuiam itur. 20 Graci eum videre cupiunt. 42 Principes credentes in eum, & non confitentes, ob metum, 44 ad fidem hortatur.

1 IEsus ‖ [1] ergo sex ante pascha diebus venit Bethaniam, vbi Lazarus fuerat mortuus, quem excitauerat à mortuis.

2 Fecerunt igitur ei cœnam illic, & Martha ministrabat: Lazarus verò vnus erat ex ijs qui simul accũbebant cum eo.

3 Maria ergo, accepta libra vnguenti nardi liquidæ multi pretij, vnxit pedes Iesu, & extersit pedes eius capillis suis: domus autẽ impleta est odore vnguenti.

4 Dixit ergo quidam ex discipulis eius, *nempè* Iudas Simonis *filius* Iscariotes. qui erat eum proditurus,

5 Quare hoc vnguentum non vænijt [2] trecentis denarijs, & datum est pauperibus?

6 Dixit autem hoc, non quòd pauperum ipsi cura esset, sed quia fur erat, ‖ & marsupium habebat, & ea quæ *intrò* mittebantur, portabat.

7 [2] Dixit ergo Iesus, Sine eam in diem sepulturæ meæ seruauit istud.

8 Pauperes enim semper habebitis vobiscũ, me verò non semper habebitis.

9 [3] Cognouit ergo turba multa ex Iudæis eum illic esse: & venerunt non propter Iesum tantùm, sed etiam vt Lazarũ viderent, quem excitarat à mortuis.

10 Consultarunt autem principes Sacerdotum vt Lazarum etiam trucidarẽt:

11 Quia multi ex Iudæis propter eũ abibant, & credebant in Iesum.

12 [b] ‖Postero die turba multa quę venerat ad festum, quum audissent Iesum venire Hierosolymam:

13 Acceperunt ramos palmarum, & egressi sunt ei obuiam, & clamabant, Hosanna, Benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israelis.

CAP. XII.

Mat. 26. 6, mar. 14. 1.

1 Exemplũ horrendum in Iuda, animi auaritia excæcati, & tamen pietatem prætexentis.

2 Extraordinariam vnctionem, vt symbolicam sic probat Dominus, vt testetur sese nec pompis externis, nec sumptuoso cultu, sed eleemosynis colendum.

Infra, 13. 29, Mat. 21. 8, mar. 11. 7, luc. 19. 35.

3 Luce Euangelij sese patefacient, alij curiosi, alij (& quidẽ quos minimè oportuit) manifesti hostes deprehenduntur, alij impetu quodam correpti eum honorant, à quo sunt paulò post defecturi, pauciſſimi qua decet reuerentia ipsum excipiunt. Christus interea regnum suum spirituale inter medios inimicos auspicatur.

6 Ferreæ contumaciæ hic est postremus exitus, vt apertum bellum Deo indicat, nec tamen desinat tum pietatis tum publici boni studiũ obtendere.

7 Insaniens falsæ Ecclesiæ cœtus, statuit se saluum esse nõ posse nisi eo sublato per quem vnum Ecclesia subsistit: nec aliter etiam inhumanis negotijs iudicat carnis prudentia, quæ à vertiginis spiritu regitur.

8 Christus impiorum etiam linguas sic interdum flectit, vt maledicendo benedicant. *Infra, 18. 14.*

9 Cedendũ quidem impiorum furori quum sic expedit, ita tamen vt à Dei vocatione minimè recedamus.

g Synedrij nomine vtitur Iohannes, quod Iudæi Sanhedrim vocarũt

h Ad verbũ, tollent, id est, vt eripient. Nam erat adhuc quadã tunc administratio in populo Iudaico, Pontificia ad modum labefactata atque diminuta.

i Quia non erant vt Iudæi in vna regione coacti, sed ab Oriente ad Occidentem hinc & inde colligendi.

a Vide Mar. 14. b Vide Matt. 21.

14 Nactus autem Iesus asellum, insedit ei, sicut scriptum est,

15 ‖ Ne time filia Sion: Ecce, Rex ille tuus venit, sedens super pullum asinæ.

16 Hæc autem non cognouerunt discipuli eius primò: sed quum glorificatus esset Iesus, tunc recordati sunt hæc esse scripta de eo, & sese illi hæc præstitisse.

17 Testabatur autem turba quæ erat cum eo, quòd Lazarum vocasset è monumento, & excitasset eum à mortuis.

18 Propterea etiam obuiam venit ei turba, quia audierat eum edidisse hoc signum.

19 † Pharisæi ergo dixerunt inter se, Videtis vos nihil proficere? ecce, turba eum sequitur:

20 Erant autem quidam Græci, ex ijs qui [c] ascendere solebant vt adorarent in festo:

21 Isti ergo venerunt ad Philippum qui *erat* à Bethsaida Galilææ, & rogarunt eum, dicentes, Domine, vellemus Iesum videre.

22 Venit Philippus & dicit Andreæ: Andreas rursum & Philippus dicunt Iesu.

23 Iesus autem respondit eis, dicens, Venit tempus quo glorificetur Filius hominis.

24 [5] Amen, amen dico vobis, nisi granum frumenti cadens in terram, [d] mortuum fuerit, ipsum solùm manet: si verò mortuum fuerit, multum fructum affert.

25 ‖ Qui amat animam suam, perdet eam: & qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodiet eam.

26 Siquis mihi ministrat, me sequatur: & vbi ego fuero, illic & minister meus erit. & si quis mihi ministrauerit, honorabit eum Pater.

27 [6] Nunc anima mea turbata est: & quid dicam? Pater, conserua me [e] ab hac hora. sed propterea veni in horam hanc.

28 Pater, [f] glorifica nomen tuum. Venit ergo vox è cœlo, *dicens*, Et glorificaui, & rursus glorificabo.

29 Turba ergo quæ adstabat & audierat, dicebat tonitru esse factum. Alij dicebant, Angelus ei loquutus est.

30 [7] Respondit Iesus & dixit, Non propter me hæc vox extitit, sed propter vos.

31 Nunc damnatio adest mundi huius: nunc princeps mundi huius eijcietur foras.

32 Et ego, si [8] sublatus fuero è terra, [h] omnes traham ad meipsum.

33 (Hoc autem dicebat, significans qua morte futurum erat vt moreretur.)

34 Respondit ei turba, Nos audiuimus ex Lege, ‖ Christum [i] manere in æternum: quomodo igitur tu dicis oportere tolli Filium hominis? quis est iste Filius hominis?

35 [8] Dixit igitur eis Iesus, Adhuc paruum tempus ‖ lux vobiscum est: ambulate dum lucem habetis, ne vos tenebræ deprehendant. nam qui ambulat in tenebris, nescit quò vadat.

36 Dum lucem habetis, credite in lucem, vt [k] filij lucis sitis. Hæc loquutus est Iesus: & quum abijsset, occultauit se ab eis.

37 [9] Quum autem tot signa coram eis edidisset, non credebant in eum:

38 Vt sermo Esaiæ prophetæ impleretur, quem dixit, ‖ Domine, quis credidit sermoni nostro, & [l] brachium Domini cui retectum est?

39 Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Esaias,

40 ‖ Excæcauit oculos eorum, & obdurauit corda eorum: ne videant oculis, & intelligant corde, & conuertantur, & sanem eos.

41 Hæc dixit Esaias quando vidit gloriam eius, & loquutus est de eo.

42 [10] Veruntamen etiam ex [m] primoribus multi crediderunt in eum: sed propter Pharisæos non confitebantur, ne synagoga mouerentur.

43 ‖ Dilexerunt enim gloriam hominum potiùs quàm gloriam Dei.

Zacha.9.9.

4 Ij ipsi qui Christum conantur opprimere, fiunt ipsius gloriæ instrumenta.

5 Mors Christi instar sationis fuit, quæ dū videtur ad interitum tritici tendere, causa est longè vberioris prouentus. Nec verò alia est membrorū quàm capitis conditio.

6 Christus omnes nostris peccatis debitas pœnas luiturus, hactenus vim suā non exercente diuinitate, vt expiationi locum faceret, horrore maledictionis Dei perculsus, exclamat, ad preces cōfugit, petit liberationem: & tamē Patris voluntatem & gloriam, ipso Patre cœlitus hāc obedientiā comprobante, rebus omnibus anteponit.

Mat.10.39, & 16.25, mar.8.35, luc.9.24, & 17.33.

7 Christus mortis suæ genus, diaboli & mundi expurgationem, suū denique triumphum surdis prædicit.

8 Immensā quidem Dei misericordia, sed cuius contemptum consequitur iudicium planè horrendum.

Psal.11.37, & 109.4, & 116.2, esa.40.8, ezech.37.25, Supra,1.9.

9 Fides nō est naturæ, sed gratiæ.

10 Non modò pauci credunt, si cum incredulis comparentur, sed etiam ex ijs paucis plerique (& quidem in primis maximi quique) homines magis verentur quàm Deū.

Esa.53.1, rom 10.16. Esa.6.9, mat.13.14, mar.4.12. luc.8.10, a&.28.26, rom.11.8.

Supra,5.44.

a Gentiū nomine primò dicti sunt, postea eo nomine sunt dicti omnes qui a religione Iudæorum essent alieni, qui & Ethnici, falsarum, scilicet, religionum cultores. *b Moritur granum tritici, cum efficacitate soli mutatur, & sit radix fructifera culmi.* *c Iuxta solennem consuetudinem. Græci autem* *d Sub. mortis instantis.* *e Sua enim morte admonere volebat, at aliter interpretari videntur Iudæi.* *f Patris igitur gloria, est Christi gloria.* *g Vsus est Christus verbo ambiguæ significationis, quod attollere, & è medio auferre significat: de* *h Chrysost & Theoph. omnes, ad omnes gentes referunt, id est, non tantùm ad Iudæos.* *i Intellexerunt ergo verbum tolli Iudæi, pro euanescere, & è medio tolli.* *k Ab.Lucis participes.* *l Brachium Domini, est Euangelium, quod est potentia Dei in salutem omni credenti. Non est itaque brachium Domini retectum ijs quorum Dominus cor non aperit.* *m Vide Luc.23.35.*

44 [11] Iesus autem clamauit, & dixit, Qui credit in me [n] non credit in me, sed in eum qui me misit.

45 Et qui conspicit me, conspicit eum qui misit me.

46 ‖ Ego lux in mundum veni, vt nullus qui credit in me, in tenebris maneat.

47 ‖ Et siquis audierit verba mea, & non crediderit, ego non condemno eũ. non enim veni vt condemnem mundũ, sed vt seruem mundum.

48 Qui reijcit me, nec recipit verba mea, habet qui condemnet ipsum: ‖ sermo quem loquutus sum, ille iudicabit eum vltimo illo die.

49 Quia ego ex meipso non sum loquutus: sed qui misit me Pater, ipse mihi mandauit quid dicam & quid loquar.

50 Et scio, mandatum eius, vitam æternam esse. quæ igitur ego loquor, proût dixit mihi Pater, ita loquor.

Supra, 3.18, & 9.39.
Supra, 3.17. Mar.16.16.
11 Summa Euãgelij, ac proinde fructus hæc est, clamore ipsius Christi in media Hierusalem, testata fide in Christũ, vt vnicum seruatorem nobis à Patre destinatum, recumbere.
n *Particula negans, hoc loco nihil remouet, sed corrigit potius, vt Mar.9.37.*

CAP. XIII.

4 A cœna surgens Christus, 15 Humilitatem commendaturus Apostolis, pedes eorum lauat. 21 Proditorem Iudam, 26 certo signo denotat. 34 Charitatem commendat, 37 39 Et Petro lapsum abnegationis prædicit.

CAP. XIII. *Mat.26.2, mar.14.1, luc.22.1.*

1 ANte ‖ [1] festum autem Paschæ, sciens Iesus venisse horam ipsius vt transiret ex hoc mundo ad Patrem, quum dilexisset [a] suos qui erant in mundo, vsque ad finem dilexit eos.

2 Et cœna facta, (quum diabolus iam immisisset in cor Iudæ *filij* Simonis Iscariotæ, vt proderet eum.)

3 Sciens Iesus, Patrem omnia dedisse sibi [b] in manus, & se à Deo prodijsse, & ad Deum abire:

4 [c] Surgit à cœna, & deponit [d] pallium: & accepto linteo, præcinxit se.

5 Deinde misit aquam in peluim, & cœpit lauare pedes discipulorum, & extergere linteo quo erat præcinctus.

6 Venit ergo ad Simonem Petrum, qui dixit ei, Domine, tu mihi lauas pedes?

7 Respondit Iesus & dixit ei, Quod ego facio, tu nescis nunc, cognosces autem posteà.

8 Dicit ei Petrus, Non lauabis meos pedes in æternum. Respondit ei Iesus, Nisi lauero te, [e] nihil mecum habebis cõmune,

9 Dicit ei Simon Petrus, Domine, non solùm pedes meos, sed & caput & manus.

10 Dicit ei Iesus, Qui lotus est, non opus habet nisi vt pedes lauet, sed est purus totus. ‖ & vos puri estis, sed non omnes. *Infra, 15.3.*

11 Norat enim eum qui ipsum prodebat: propterea dixit, Non estis puri omnes. *Infra, 15.10, mat.10.24, luc.6.40.*

12 Postquam ergo lauisset pedes eorum, & pallium suum recepisset, rursum discumbens, dixit eis, intelligitis quid fecerim vobis? *Psal.40.10.*

13 Vos me vocatis, Magister ac Domine: & rectè dicitis: sum enim.

14 Itaque si ego laui pedes vestros Dominus & Magister, vos quoque debitis alij aliorum pedes lauare.

15 Exemplum enim præbui vobis, vt prout ego feci vobis, *ita* & vos faciatis.

16 ‖ Amen, amen dico vobis, Seruus non est maior domino suo, neque legatus maior eo qui ipsum misit.

17 Si hæc noueritis, beati eritis si ea feceritis.

18 [2] Non de omnibus vobis loquor: ego scio quos elegerim: sed *oportet* vt impleatur Scriptura, ‖ Qui edit mecum panem, sustulit aduersum me calcem suum. *Mat.10.40, luc.10.16.*

19 Iam nunc dico vobis priusquam fiat, vt quum factum fuerit, credatis me eum esse.

20 ‖ Amen, amen dico vobis, quando aliquem misi, quisquis *eum* recipit, me recipit: qui autem me recipit, recipit eum qui me misit.

21 Quum hæc dixisset Iesus, [f] turbatus est spiritu, & [g] testatus est, dixitque: Amen, amen dico vobis, vnus ex vobis prodet me.

22 ‖ Discipuli ergo aspiciebant alij ad alios, dubitantes de quo diceret.

23 Erat autem quidam ex discipulis Iesu [h] recumbens in sinu ipsius, *nimirùm* is quem diligebat Iesus.

24 Innuit ergo Simon Petrus, vt percontaretur quisnam esset de quo diceret.

25 Ille verò incumbens pectori Iesu, *luc.22.21.*

1 Christus non minus certus victoriæ quàm certaminis imminentis, adhibito ablutionis pedum symbolo, partim quidem præbet summæ modestiæ exemplum, suamque in discipulos singularem benevolentiam hoc insigni facto, mox ab ijs discessurus, testatur: partim verò se vnum esse testatur, qui suorum sordes abluat, idque paulatim, & suis veluti momentis.

a *Domesticos, i sanctos.* b *In potestatem.* c *Quod dicitur surrexisse Christus indicat tempus interceßisse inter Paschæ ceremoniam, & istam ablutionem pedum, in quod spatium videtur sacra Cœna institutio conferenda.* d *Summam vestem,*

2 Christus non temerè proditus est, sed Patre quidem ita nostræ salutis causa ordinante, vt in Filio nos sibi reconciliaret, Filio verò vltrò, & spõte Patri suo obsequente.
e *Ad verb. non habes partem mecum, i. nisi lauacrũ admiseris, nõ pertinet ad te pars vlla regni cœlestis.*
f *Supra, 11.33.*
g *Palàm ac cum asseuratione loquutus est.*
h *Sic accubuit Iohannes, vt caput haberet in sinu lectuli versus caput Iesu: itaque facilè attingere potuit sinum Iesu, notum enim est veteres non solitos ad mensam sedere, sed recumbere. Mat.26.21, mar.14.18, luc.22.21.*

dixit ei, Domine, quis est?

26 Respondit Iesus, Ille est cui ego intinctam offulam dedero. Et quum intinxisset offulam, dedit Iudæ *filio* Simonis Iscariotæ.

27 Et post *sumptam* offulam ingressus est in eum Satanas. Dicit igitur ei Iesus, Quod facis, fac citò.

28 Hoc autem nemo accumbentium intelligebat quorsum ei dixisset.

29 Quidam enim putabãt, quia marsupium habebat Iudas, Iesum ei dixisse, Eme ea quibus opus est nobis ad festum: aut egenis vt aliquid daret.

30 Ille ergo accepta offula, statim exiuit, erat autem nox.

3 In Christi ignominia nobis cõsideranda est ipsius glorificatio.

31 [3] Quum autem exiuisset, dixit Iesus, [i] Nunc glorificatus est Filius hominis, & Deus glorificatus est in eo.

32 *Quod* si Deus glorificatus est in eo, Deus quoque glorificabit eum in se, & statim glorificabit eum.

i Hic versiculus & sequens illustre reddunt testimonium diuinitati Christi. Supra, 7.34. Infra, 15.12, Ioan. 19.18, mat. 22.39, 1. ioh. 4.21.

33 [4] Filioli, adhuc paulisper vobiscum sum. quæretis me: sed ‖ sicut dixi Iudæis, Quò ego vado, vos non potestis venire: *ita* & vobis nunc dico.

4 Gloria illa æterna paulatim à capite in mẽbra defluet. Interea verò in primis curãdũ est, vt mutua cum charitate huius vitæ cursum peragamus. *Mat. 26.24, mar. 14.30, luc. 22.34.*

34 ‖ Mandatum nouum do vobis, vt alij alios diligatis: sicut *inquam* dilexi vos, vt etiam diligatis alij alios.

35 Ex hoc omnes cognoscent vos esse discipulos meos, si charitatem habueritis alij in alios.

36 [5] Dicit ei Simon Petrus, Domine, quò abis? Respondit ei Iesus, Quò ego abeo, non potes me nunc sequi, sequêris autem postea.

5 Triste temeratiæ fiduciæ exemplum.

37 Dicit ei Petrus, Domine, quare non possum te sequi nunc? animam meã pro te ponam.

38 Respondit ei Iesus, Animam tuam pro me pones? ‖ Amen, amen dico tibi, non mittet vocem gallus, vsquequò ter me abnegaueris.

CAP. XIIII.

1 *Consolatur discipulos suos,* 2 7 *Diuinitatem suam & fructum mortis suæ exponens.* 16 *Consolatorem,* 17 *Spiritum promittens,* 26 *eius officium describit.* 27 *pacemq; suam pollicetur.*

CAP. XIIII.

1 Is credit Deo qui Christo credit: nec alia est ratio animi in summis difficultatibus cõfirmãdi. Christus non discessit à nobis vt nos desereret, sed potiùs vt nos secum in cælos tandem attolleret.

1 [1] NE [a] turbetur cor vestrũm: creditis in Deum, etiam in me credite.

2 In domo Patris mei [a] habitationes multæ sunt: [b] alioqui dixissem vobis, [c] Proficiscor paraturus vobis locum.

2 Vnicus Christus via est ad veram & perẽnem vitam: quoniam is demùm est in quo se patefacit Pater.

3 Et quum profectus fuero, & parauero vobis locum, [d] rursum veniam, & assumam vos ad meipsum: vt vbi sum ego, & vos sitis.

4 [2] Et quò ego abeam scitis, & viam scitis.

3 Dei maiestas in Christi tum doctrina: tum factis se planè cõspicuã præbet.

5 Dicit ei Thomas, Domine, nescimus quò abeas: quomodo igitur possumus viam scire?

6 Dicit ei Iesus, [e] Ego sum via, veritas, & vita: nemo venit ad Patrem nisi per me.

4 Virtutis Christi approbatio, nõ est in persona ipsius inclusa, sed per totũ Ecclesiæ corpus diffusa.

7 [f] Si nossetis me, Patrem etiam meum nossetis: & iam nunc cognoscitis eum, & vidistis eum.

8 Dicit ei Philippus, Domine, ostẽde nobis Patrem, & sufficit nobis.

9 Dicit ei Iesus, Tãtum tempus vobiscum sum, & non cognouisti me? Philippe, qui vidit me, vidit Patrem: quomodo igitur tu dicis, Ostende nobis Patrem?

5 Is demùm ritè Christũ amat qui ipsius mãdatis paret: quod quia cum infinitis ærumnis est coniunctũ, ipse quamuis corpore absens, præsenti Spiritus sancti virtute suos solatur, quẽ incognitum aspernatur mundus. *Infra, 16.33, matth. 7.7, mar. 11.24, iac. 1.5.*

10 [3] Non credis me in Patre & Patrem in me esse? verba quæ ego loquor vobis, à meipso non loquor: sed Pater qui in me manet, ipse facit opera.

11 Credite mihi me in Patre, & Patrem in me *esse*: sin minus, propter ipsa facta credite mihi.

12 [4] Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet, [g] & maiora ijs faciet. Nam ego ad Patrem proficiscor.

13 ‖ Et quicquid petieritis in nomine meo, hoc faciam: vt glorificetur Pater in Filio.

14 Siquid petieritis in nomine meo, ego faciam.

15 [5] Si diligitis me, mandata mea seruate.

16 Ego autem rogabo Patrem, &

a Non turbetur, &c. Habitationes, &c. Creditis in Deum, etiam in me credite. Nollem hac vos vana spe deludere, sed ingenuè id vobis dixissem.

b Alioqui dixissem vobis. Tota hac oratio est allegorica, qua suos Dominus consolatur, significans se abire in cælum, non vt illic solus regnet, sed vt suis breui sequuturis præcat.

c Proficiscor paraturus vobis locum. d Ad vniuersam Ecclesiam hæc sunt referenda, ideò Angeli dicebant discipulo attonito, Quid statis defixi in cælum oculis? Iesus iste ita veniet vt vidistis eum ascendere, Act. 1.11. & pijssim in Scripturis pleua consolatio Ecclesia in eum diem reijcitur, quo Deus erit omnia in omnibus, qui idcirco dies redẽptionis dicitur.

e Hoc dictum indicat Christi naturam, voluntatem & officium.

f Nosse Deum & videre Deum, eadem esse ex hoc loco probatur: quod autem dixit antea, Deum nemo vidit vnquam, intelligendum est extra Christum, est enim, vt inquit Chrysost. compẽdiosa ac facilis demonstratio naturæ Patris, ipse Filius.

g Id est, Non tantum efficio, sed etiam alijs concedere possum, vt maiora faciant.

alium

alium consolatorem dabit vobis, vt maneat vobiscum in æternum:

17 *Nempè* Spiritum illum [h] veritatis quem [i] mundus nõ potest recipere, quia non videt eum, nec nouit eum: vos autem cognoscitis eum, quia apud vos manet, & in vobis erit.

18 Non relinquam vos orbos: redibo ad vos.

19 Adhuc paululum, & mundus me non amplius conspiciet. vos autem conspicietis me: quia ego viuo, & vos viuetis.

20 In illo die vos cognoscetis [k] me esse in Patre meo, & vos in me, & me in vobis.

21 Qui tenet præcepta mea, & seruat ea, is ille est qui diligit me: qui autem diligit me, diligetur à Patre meo: & ego diligam eum, & [l] conspicuum ei exhibebo meipsum.

22 [6] Dicit ei Iudas, non *ille* Iscariotes, Domine, quid est cur te sis nobis conspicuum exhibiturus, & non mundo?

23 Respondit Iesus & dixit ei, Siquis diligit me, sermonem meum seruabit: & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & apud eum manebimus.

24 Qui nõ diligit me, sermones meos non seruat, & sermo quem auditis, non est meus, sed eius qui misit me Patris.

25 [7] Hæc loquutus sum vobis, apud vos manens.

26 ‖Consolator autem ille, *id est*, Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quæ dixi vobis.

27 [8] Pacem relinquo vobis, pacem illam meam do vobis: non prout mundus dat, ego do vobis. Ne turbetur cor vestrum, neque formidet.

28 [9] Audiuistis me dixisse vobis, Abeo, & redibo ad vos, Si diligeretis me, gauderetis vtique quòd dixerim, proficiscor ad Patrem. [m] nam Pater maior me est.

29 Et nunc dixi vobis priusquam fiat, vt quum factum fuerit, credatis.

30 [10] Non loquor amplius multa vobiscum: venit enim princeps mundi huius, & [n] in me non habet quicquam.

31 Sed *hæc fiunt* vt cognoscat mundus me diligere Patrem. prout autem mandauit mihi Pater, ita facio: surgite, abeamus hinc.

CAP. XV.

1 Vitis 2 & palmitum similitudine, 5, 6 ostendit quomodo discipuli fructum ferre possint. 12, 17 Dilectionem mutuam commendat. 18 Ad patientiam in afflictionibus, 20 suo exemplo adhortatur.

1 EGo ‖[1] sum vitis illa vera, & Pater meus agricola est.

2 Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollit: & omnem qui fert fructum, purgat, vt plus fructus adferat.

3 ‖Iam vos puri estis propter sermonem quem loquutus sum vobis.

4 Manete in me, & ego in vobis, sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, *id est*, nisi manserit in vite: ita nec vos, nisi in me manseritis.

5 Ego sum vitis, vos palmites: is qui manet in me, & in quo ego *maneo*, hic fert fructum multum. nam absque me nihil potestis facere.

6 ‖Nisi quis in me manserit, eiectus extra *vineam*, statim vt palmes arescet: deinde cogũtur isti *palmites*, & in ignem abijciuntur, & ardent.

7 [2] Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, ‖quicquid volueritis, petite, & fiet vobis.

8 [a] In hoc glorificatus est Pater meus, vt fructum multum adferatis: & eritis mei discipuli.

9 [3] Prout dilexit me Pater, *ita* & ego dilexi vos: [b] manete in illa mea charitate:

10 Si mandata mea seruaueritis, manebitis in charitate mea: sicut & ego Patris mei mandata seruaui & maneo in eius charitate.

11 Hæc loquutus sum vobis vt gaudium illud meũ in vobis maneat, & gaudium vestrum impleatur.

12 ‖Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem sicut dilexi vos.

13 Maiorem hac dilectionem nemo habet, vt animam suam ponat quis pro amicis suis.

14 Vos amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis.

15 Iam non dicam vos seruos: quia seruus nescit quid faciat dominus eius. vos autem dixi amicos: quia omnia quæcunque audiui à Patre meo, notificaui vobis.

16 Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, & posui vos vt eatis, & fructum adferatis, & fructus vester maneat: vt quicquid petieritis Patrem in nomine meo, det vobis.

17 Hæc mando vobis, vt diligatis inuicem.

18 Si mundus vos odit, scitote quòd me priorem vobis odio habuerit.

19 Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat diligeret: quia autem de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus.

20 Memores estote sermonis quem ego dixi vobis: Non est seruus maior domino suo. si me persecuti sunt, & vos persequentur: si sermonem meum seruauerunt, & vestrum seruabunt.

21 Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, quia nesciunt eum qui misit me.

22 Si non venissem, & locutus fuissem eis, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent peccati sui.

23 Qui me odit, & Patrem meum odit.

24 Si opera non fecissem in eis quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent: nunc autem & viderunt, & oderunt & me & Patrem meum.

25 Sed vt impleatur sermo qui in lege eorum scriptus est: Quia odio habuerunt me gratis.

26 Cum autem venerit Paracletus quem ego mittam vobis à Patre, Spiritum veritatis qui à Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me.

27 Et vos testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis.

---

6 Minimè quærendum est cur his potius quàm illis pateſiat Euãgelium, sed curandũ potius vt Christũ oblatũ amplectentes, vere ipsum amemus, id est, nos totos ipsi in obsequium addicamus.

7 Quod semel loquutus est Christus, idipsum suis momẽtis insculpere electorũ animis, Spiritus sancti officium est.

8 Vera omnis fœlicitas in vno Christo nobis obtingit.

9 Tantùm abest vt discessum Christi à nobis secũdùm carnẽ, ægrè ferre debeamus, vt è cõtrario de eo nos gaudere oporteat, quũ ex capitis glorificatione pendeat omnis membrorum benedictio. Infra, 15. 26.

10 Christus non inuitus sed volens, non diabolo cedens, sed Patris decreto obediens mortem subijt.

h Spiritus sanctus dicitur spiritus veritatis, ab effectu, quia veritatem inspirat, alioqui in seipso veritatem habet. i Homines mundani. k Filius in Patre est essentialis modo, in discipulis respectu quodam, tanquam adiutor & spiritator. l Me quasi spectabili cognitione exhibebo: est autem illa exhibitio non corporalis, sed spiritualis, & omnium maximi perspicua. m Illud referendum est ad personam Mediatoris, qua respectu Pater maior est Filio.

n Quasi dicat, me statim aggredietur Satã totis viribus, sed in me nihil habet iuris, nec in me quicquam cõperiet, quale se inuẽturum sperat.

CAP. XV.

Mat. 15. 13. Supra, 13. 11.

1 Natura penitus aridi, & flammis tantùm apti sumus. Itaq; vt viuamus & frugiferi simus, necesse est primũ omnium nos Patris manu, Christo, veluti viti palmites, inseri: deinde insitos quotidiana meditatione Verbi & cruce putari: alioquin ne insitum quidẽ fuisse cuiquã proderit, nisi penitus viti adhærens sucũ inde hauserit. Colos. 1. 23. 1. Iohan. 3. 21. Supra, 13. 34. 1. thess. 4. 9.

2 Is demùm in Christo manet, qui in ipsius doctrina acquiescit, ac proinde veros fructus edit: Pater autẽ vicissim istiusmodi hominibus nihil prorsus denegabit. 3 Charitas Patris in Filium & Filij in nos, & nostra tum in Deum tum in proximum, perpetuo inter se nexu cohærent: nec quicquam est ea suauius. Prodit autem sese charitas ex effectis, cuius perfectissimum exemplar Christus ipse nobis suppeditat.

a Quasi dicat, Ita glorificabitur Pater meus, & ita demum eritis mei discipuli, si multum fructum attuleritis. b i. In illa charitate qua ego vos prosequor, reciprocatur autem ista charitas.

ligatis alij alios, prout dilexi vos.

13 ‖Maiorem hac charitatem nemo habet, vt quis animam suam ponat pro amicis suis.

14 Vos amici mei eritis, si feceritis quæcunque ego mando vobis.

15 [4] Non amplius dicam vos seruos: quia seruus nescit quid faciat dominus eius: vos autem dixi amicos, quia omnia quæ audiui à Patre meo, nota feci vobis.

16 [5] Non vos me [c] elegistis, sed ego elegi vos, & ‖ constitui vos, vt abeuntes fructum adferatis, & fructus vester maneat: vt quicquid petieritis à Patre in nomine meo, det vobis.

17 Hæc mando vobis, vt diligatis alij alios.

18 [6] Si mundus vos odit, scitis me prius quàm vos, illis odio habitum.

19 Si ex mundo fuissetis, mũdus quod suum est amaret: quia verò ex mundo non estis, sed ego elegi vos ex mundo, propterea odit vos mundus.

20 Mementote sermonis quem ego dixi vobis, ‖ Non est seruus maior domino suo. ‖ si me persequuti sunt, & vos persequentur: si sermonem meum seruauerunt, & vestrum seruabunt.

21 ‖[7] Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, quia non nouerunt eum qui misit me.

22 [d] Si non venissem, & loquutus essem eis, peccatum non haberent: nunc autem non habent quod prætexant peccato suo.

23 Qui me odit, *is* etiam Patrem meum odit.

24 Si opera non fecissem inter eos quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent: nunc autem & viderunt, & oderunt & me & Patrem meum.

25 Sed *oportet* vt impleatur sermo qui in [c] Lege eorum scriptus est, ‖ Oderunt me immeritò.

26 [8] Quum autem venerit Consolator ille ‖ quem ego mittam vobis à Patre, (Spiritus, *inquam*, ille veritatis, qui à Patre emanat) ille testabitur de me. *Supra*, 14.26, *Luc.* 24.49.

27 Sed & vos testabimini, quia à principio mecum estis.

CAP. XVI.

1 Crucem prædicit discipulis. 7 Consolatorem promittens, 8 9 13 eius officium describit. 21 Mulieri parienti afflictiones suorum comparat.

1 HÆc [1] loquutus sum vobis vt ne offendamini.

2 Mouebunt vos synagogis: imò veniet tempus quum quisquis trucidabit vos putabit *se* cultum præstare Deo.

3 Et hæc facient vobis, quia nõ nouerunt Patrem, neque me.

4 ‖Sed hæc loquutus sum vobis, vt quum venerit tempus illud, memineritis eorum, quòd ego *hæc* dixerim vobis. hæc autem vobis à principio non dixi, quia vobiscum eram.

5 Nunc autem abeo ad eum qui misit me, & nemo ex vobis interrogat me quò abeam.

6 Sed quia hæc loquutus sum vobis, tristitia impleuit cor vestrum.

7 [2] Sed ego veritatem dico vobis, expedit vobis vt ego abeam. nisi enim abiero, Consolator ille non veniet ad vos: sin autem profectus fuero, mittam eum ad vos.

8 [3] Et quum venerit ille, [a] arguet [b] mundum de peccato, & de iustitia & de iudicio.

9 De peccato quidem, eo quòd non credunt in me:

10 [c] De iustitia verò, eo quòd ad Patrem abeam, & amplius non conspicietis me:

11 [d] De iudicio autẽ, [e] eo quòd princeps huius mundi condemnatus sit.

CAP. XVI.
1 Euangelij ministris nõ tantùm abs pertis hostibus, sed etiã ab ijs ipsis qui domestici atq; adeò columnæ Ecclesię sibi videntur, quæuis probra sunt expectanda. *Supra*, 15.21.
2 Christi absentia secundum carnem, Ecclesiæ vtilis, vt à spirituali ipsius virtute toti pendeamus.
3 Spiritus Dei ita est in prædicatione Verbi efficax, vt mundũ etiã inuitũ tandẽ cogat & suã iniustitiã, & Christi iustitiam ac omnipotentiam fateri.
a Conuincet ita vt nihil habeat quod prætexat.

1 Ioh 3.11, & 4.21.
4 Euangelij doctrina, sicut Christi vox prodita est, perfectissima est & absolutissima consilij Dei, quòd ad salutẽ nostrã attinet, declaratio, Apostolis commissa. *Mat.28.19.*
5 Christus autor est ac conseruator Euangelici ministerij ad finem vsque mundi. Est autem ministris in primis opus tũ precibus tũ charitate mutua. *Supra*, 13.16, *mat.10.24. Mat.24.9. Infra.16.4.*
6 Non modò non perterrefacere, sed etiã cõfirmare fidos Christi ministros debet, quod instar Domini sui sint mũdo exosi.
7 Odium mũdi aduersus Christũ, ex mẽtis stupore, sponte quæ nemo alius fecit, peccatum non habere: nunc autem & viderunt, & oderunt & me & Patrem meum.
8 Aduersus impiorum rabiem interiore testimonio Spiritus sancti perstatur: sed non alia vox est Spiritus sancti quàm quæ Apostolorum ore sonat. *Psal.34.19*

c Diserte hoc loco dicitur, Salutem hominis esse solius fauoris & benignitatis Dei aterni, & nullius meritis ipsorũ. d Quasi dicat, Nisi venissem, isti coram Dei tribunali non desinerent dicere se fuisse religiosos & planè alienos à peccato: sed quũ ad eos venerim, & me planè reiciant, ereptum est illis quicquid suæ improbitati prætexuissent. e Aliquando Legis nomine intelligitur Pentateuchus, hoc loco prætota Scriptura: locus enim quem citat, legitur in Psalmorum libro.

12 [4] Adhuc multa habeo quæ vobis dicam, sed nunc non potestis portare.

13 Quum autem venerit ille, *id est* Spiritus veritatis, deducet vos in omnem veritatẽ. non enim loquitur à semetipso, sed quęcunque audierit loquetur, & quæ ventura sunt renuntiabit vobis.

14 [5] Ille me glorificabit, quia de meo accipiet quod renuntiabit vobis.

15 Omnia quę habet Pater, mea sunt: propterea *illum* de meo accepturũ quod renuntiabit vobis.

16 [6f] Paulisper, & non cõspicietis me: & rursum paulisper, & videbitis me, [s] quia ego vado ad Patrem,

17 Dixerunt ergo *quidam* ex discipulis eius alij ad alios, Quid est hoc quod dicit nobis, Paulisper, & non conspicietis me: & rursus paulisper, & videbitis me: &, Quia ego vado ad Patrem?

18 Dicebant ergo, Quid illud est quod dicit paulisper? nescimus quid loquatur.

19 Cognouit autem Iesus eos velle ipsum interrogare, & dixit eis, De hoc quæritis inter vos, quòd dixi, Paulisper, & non videbitis me: & iterum paulisper & videbitis me?

20 Amen, amen dico vobis, flebitis vos, & lamentabimini, mundus autem gaudebit: vos verò tristes eritis, sed tristitia vestra euadet in gaudium.

21 Mulier quum parit, dolorẽ habet. quia venit hora eius: quum autem pepererit puerulum, iam nõ meminit oppressionis, quòd gaudeat hominem esse natum in mundo.

22 Et vos igitur nunc quidem tristitia tenemini, sed rursum videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis.

23 [7] Et illo die me non interrogabitis quicquã. ‖ Amen, amen dico vobis, quæcunque petieritis à Patre meo in nomine meo, dabit vobis.

24 Vsque adhuc non petijstis quicquam in nomine meo: petite, & accipietis, vt gaudium vestrum sit plenum.

25 Hæc loquutus sum vobis per prouerbia. at veniet tempus quum iam non per prouerbia loquar vobis, sed apertè de Patre meo renuntiabo vobis.

26 [8] Illo die in nomine meo petetis: & nõ dico vobis me rogaturum Patrem pro vobis.

27 Ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis, & credidistis me à Deo exiuisse.

28 ‖ Exiui à Patre, & veni in mũdum: iterum relinquo mundum, & proficiscor ad Patrem.

29 [9] Dicunt ei discipuli eius, Ecce, nunc apertè loqueris, nec prouerbium vllum dicis.

30 Nunc scimus te scire omnia, nec opus est tibi vt quis te interroget: per hoc credimus te à Deo exiuisse.

31 Respondit eis Iesus, Nunc creditis?

32 ‖ [10] Ecce, veniet tempus, & iam venit, quum dispergemini vnusquisque ad suos, meq; solum relinquetis. sed non sum solus: nam Pater mecum est.

33 [11] Hæc loquutus sum vobis vt [h] in me pacem habeatis. in mundo oppressionem habebitis: sed confidite, ego vici mundum.

4 Apostolici doctrina à Spiritu sancto profecta est, & quidẽ omnibus suis numeris absoluta.

5 Spiritus sanctus nullam nouam doctrinam affert, sed Christi voce traditam docet, & animis insculpit.

6 Gratia Spiritus sancti, viuũ est speculum in quo verè conspicitur Christus, perspicacissimis videlicet fidei, non autem luscitosis illis carnis oculis: vnde penè gaudium in medijs etiam doloribus sentitur.

7 Spiritus sanctus ab ascensione Christi in Apostolos effusus, summa quæque mysteria & salutis nostræ arcana, tum ipsos, tum etiam Ecclesiam per ipsos erudijt & ad finem vsque seculorum erudiet.

Supra, 14.5, mat.7.7, & 21.22. mar.11.24, luc.11.9, iac.1.5.

f Vbi paulum tempus præterijt.

s Quia transeo ad æternam gloriam, vnde futurum est vt vobis aliquanto multò magis quam antea: Tunc enim verè, quis & quantus sim experiemini.

8 Summa cultus Dei est inuocatio Patris in nomine Filij mediatoris qui iam exauditus est pro nobis, pro quibus & exinanitus fuit, & nunc est glorificatus. *Infra, 17.8.*

9 Fides & stolida securitas plurimùm distant. *Mat.26.31, mar.14.27.*

10 Christi virtuti nihil detrahit, neque mundi improbitas, neque suorum imbecillitas.

11 Ex vnius Christi victoria pendet Ecclesiæ salus.

h In me prorsus conquiescatis: Pax enim hoc loco opponitur perturbationi ac tristitiæ.

CAP. XVII.

1 Orat Christus vt mutua sit illustratio gloriæ suæ & Patris. 9 Orat pro Apostolis, 20 & toto credentium grege.

1 HÆc [1] loquutus est Iesus, & sustulit oculos in cœlum, dixitq́ue, [2] Pater, venit hora illa, glorifica Filium tuum, vt & Filius tuus te glorificet.

2 ‖ Sicut dedisti ei autoritatem *in* [2] omnem carnem, vt quotquot dedisti ei, det eis vitam æternam.

3 Hæc est autem vita æterna, vt te [b] solum cognoscant *esse* Deum verum, & quem misisti Iesum Christum.

4 Ego te glorificaui in terra: opus cõsummaui quod dedisti mihi vt facerẽ.

CAP XVII. *Mat 28.18.*

1 Iesus Christus æternus Pontifex, moxseipsum oblaturus, solennibus precibus seipsum, vt victimam, & nos vnà secum, Deo Patri consecrat. Itaque hæc precatio fuit à condito mundo, est, & erit ad finem vsq; seculorum, Ecclesiæ Dei fundamentum. 2 Præfatur sese, sicutin mundum venit, in quo per fidem apprehenso gloriam suam seruandis suis electis patefaceret Pater, ita huic vni rei studuisse, ac proinde petere vt absoluto suo operi benedicat Pater.

a In omnes homines. b Patrem solum verum Deum vocat, vt illum falsis omnibus dijs opponat, nõ vt seipsum & Spiritum sanctum excludat, quum sui cognitionem statim cum Patris cognitione conjungat, sed sno more totã diuinitatem in Patris persona proponit. Sic Pater dicitur solus Rex, immortalis, sapiens, habitans lucem inaccessam, inuisibilis, Rom.16.27.1.Tim.1.17.

5 Nunc igitur glorifica me tu Pater, apud temetipsum ea gloria quam habui apud te prius quàm hic mundus existeret.

6 [3] Patefeci nomen tuum hominibus quos dedisti mihi *selectos* è mundo. [c] tui erant, & [d] mihi eos dedisti, & sermonem tuum seruarunt.

7 ‖ Nunc nouerunt, omnia quæ dedisti mihi, à te esse.

8 Quia verba quæ tradidisti mihi, tradidi eis: & ipsi acceperunt, & verè nouerunt me à te exiuisse, & crediderunt me à te missum esse.

9 Ego pro eis rogo: non pro mundo rogo, sed pro *ijs* quos dedisti mihi, quia tui sunt.

10 Et mea omnia, tua sunt, & tua mea *sunt*: & glorificatus sum in eis.

11 Et non sum amplius in mundo, sed hi sunt in mundo, & ego ad te venio. Pater sancte, serua eos per nomen tuum, quos dedisti mihi, [e] vt sint vnum prout & nos.

12 Quum essem cum eis in mundo, ego seruabã eos in nomine tuo: quos dedisti mihi, ego custodiui, & nemo ex eis perijt nisi filius ille perditionis: ‖ vt Scriptura impleretur.

13 Nunc autem ad te venio, & hæc loquor in mundo, vt habeant gaudium meum plenum apud se.

14 Ego tradidi eis sermonem tuum, & mũdus eos odio habuit, quia non sunt ex mundo, prout & ego non sum ex mundo.

15 [4] Non rogo vt tollas eos è mundo, sed vt serues eos à malo.

16 Ex mundo non sunt, sicut & ego non sum ex mundo.

17 [f] Sanctifica eos tua veritate: sermo tuus veritas est.

18 [5] Sicut me misisti in mundum, *ita* & ego misi eos in mundum.

19 Et pro eis ego sanctifico meipsum, vt sint & ipsi sanctificati [g] per veritatem.

20 [6] Non pro eis autem rogo tantùm, sed & pro ijs qui per sermonem eorum credituri sunt in me:

21 Vt omnes vnum sint, sicut tu Pater in me, & ego in te, vt & ipsi in nobis vnum sint: vt credat mundus me à te missum esse.

22 Et ego gloriam quam dedisti mihi, dedi eis: vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus.

23 Ego in eis, & tu in me, vt sint perfecti in vnum, & vt cognoscat mundus me à te missum esse, teque eos diligere sicut me dilexisti.

24 ‖ Pater, quos dedisti mihi, velim vt vbi sum ego, & illi sint mecum: vt conspiciant gloriam illam quam dedisti mihi, quia dilexisti me ante iacta mundi fundamenta.

25 [7] Pater iuste, mundus te non nouit: ego autem te noui, & hi nouerunt me à te missum esse.

26 Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam: vt charitas qua dilexisti me, sit in eis, & ego in eis.

Supra, 16.27. 3 Primo loco precatur pro certis illis suis discipulis, per quos erat reliquos collecturus, eosque (repudiata semel omni reproborum turba) Patri commẽdat, quòd ipse quidem eos ab illo sibi traditos in tutelam suã receperit: illi verò vicissim eius doctrinam amplexi, tot tantosque hostes sint habituri, vt sola ipsius ope salui esse possint. *Psal.108.8.* 4 Modum liberationis hûc definit, non vt nulla pericula incurrant, sed vt ex omnibus seruati, re ipsa experiãtur veram esse doctrinam salutis quam ex ore ipsius acceptam alijs erãt tradituri. 5 Addit, communem secum esse Apostolis vocationem, ac proinde illos oportere ea ipsa virtute fulciri, vt sese totos Patri deuoueant, qua ipse primus seipsum Patri consecrat. 6 Secundo loco offert Deo Patri suos omnes, id est quotcunque in ipsum per Apostolorum doctrinam credẽt: vt sicut ipse cum Patre cohæret omnem inde plenitudinẽ accipiens, ita & illi cũ ipso coniuncti inde vitam hauriãt, ac tandem in eo ipso simul dilecti, vnà etiam gloria cum ipso perfruantur. *Supra, 13.16.* 7 Cognitio Patris quæ est in Christo mediatore plenissima, paulatim ab eo suis communicatur, vt in ipso diligatur à Patre eo ipso amore, quo Filium complectitur.

c Æternam illam electionem declarat in ipso Dei beneplacito absconditam, qua totius nostræ salutis est basis. d Indicat æterni illius & absconditi propositi declarationem in Christo factam, per quem demùm fide apprehensum iustificati sumus, & sanctificati, vt electionis gloriam tandem consequamur. e Concordiam & coniunctionem animorum tribui suis precatur, vt imitatione coniunctionis diuinæ inter ipsos consensio sit. f Id est, sanctos efficito. Sanctum autem dicitur quod Deo peculiariter deuotum est ac consecratum.

g Opponitur sanctificatio Christi vera, id est, solida, externis purificationibus.

CAP. XVIII.

1 Christi, à Iuda proditi, virtute, 6 milites in terram prosternũtur. 13 Christus ad Annam: hinc ad Caiaphan ducitur. 22, 23 Ministri bacillo cæsus, quid responderit. 28 Pilato traditus, 36 regnum suum declarat.

CAP. XVIII. *Mat.26.30, mar.14.26, luc.22.39, 2.reg.15.23. Mat.26.47, mar.14.43, luc.22.47.*

1 HÆc ‖ [1] quum dixisset Iesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron, vbi erat hortus, in quem introiuit ipse & discipuli eius.

2 Nouerat autem eum locum etiam Iudas qui prodebat eum, quia Iesus frequenter cum discipulis suis illuc conuenerat.

3 ‖ [2] Iudas ergo quũ accepisset cohortem, & à Pontificibus ac Pharisæis ministros, venit illuc cum laternis & facibus & armis.

4 [3] Iesus itaque, sciens omnia quæ

1 Christus in hortum proditori cognitũ capiendus vltrò ingreditur, vt peccatum quod per vnius hominis in horto rebellionem, in mundum ingressum est, sua obedientia tollat. 2 Christus innocens capitur velut sceleratus, vt nos scelerati tanquam innocentes dimittamur. 3 Christi persona non virtus ab aduersarijs vincta est quando & sicut voluit.

4 Christus boni pastoris officium ne in extremis quidem suis periculis negligit.

ventura erant in se, prodiens dixit eis, Quem quæritis?

5 Zelus Dei intra vocationis suæ limites est ab vno quoque continendus.

5 Responderunt ei, Iesum Nazarenum, Dicit eis Iesus, Ego *is* sum. Stabat autem cum eis etiam Iudas qui prodebat eum.

6 Vt ergo dixit eis, Ego *is* sum, abierunt retrorsum, & ceciderunt humi.

7 Iterum ergo rogauit eos, Quem quæritis? Illi autem dixerunt, Iesum Nazarenum.

6 Christus nostrarum blasphemiarum reus ad terrenum pontificem trahitur dãnandus, vt ab ipsomet eterno Pontifice absolnamur.

8 [4] Respondit Iesus, Dixi vobis me eum esse, ergo si me quæritis, sinite hos abire.

9 Vt impleretur sermo quem dixerat, ‖ Ex ijs quos dedisti mihi, non perdidi quenquam.

10 [5] Simon autem Petrus qui gladium habebat, eduxit eum, & percussit seruum Pontificis maximi, & abscidit auriculam eius dextram. erat autem nomen seruo Malchus.

11 Dixit ergo Iesus Petro, Reconde gladium tuum in vaginam. an non bibam poculum quod dedit mihi Pater?

12 [6] Cohors igitur & tribunus & ministri Iudæorum comprehenderunt Iesum, & vinxerunt eum.

13 Et adduxerunt primùm ‖ ad Annam (erat enim socer Caiaphæ, qui erat Pontifex maximus anni illius) is verò misit eum vinctum ad Caiapham Pontificem maximum.

Supra, 11.50.

14 Erat autem Caiaphas is ‖ qui consuluerat Iudæis expedire vnum hominẽ mori pro populo.

Mat.26.58, mar.14.54. luc.22.54.

15 ‖ [7] Sequebatur autem Iesum Simon Petrus & alius discipulus. discipulus verò ille notus erat Pontifici maximo, & simul introijt cum Iesu in aulam Pontificis maximi.

16 Petrus autem stabat extrà ad ostium. Exiuit ergo discipulus ille alter qui erat notus Pontifici maximo, & loquutus est ostiariæ, & introduxit Petrũ.

17 Dixit ergo Petro ancilla ostiaria, Nónne & tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille, Non sum,

8 Christus parcè cauſam ſuam tuetur, non vt morti ſe ſubducat, ſed vt ipſum innocentem damnari conſtet.

18 Stabant autem serui & ministri qui prunas congesserant, quia frigus erat, & calefaciebant se, erat autem cum eis etiam Petrus stans & calefaciens *se*.

19 [8] Pontifex maximus ergo interrogauit Iesum de discipulis & doctrina ipsius.

20 Respondit ei Iesus, Ego palàm loquutus sum mundo: ego semper docui in synagoga & in templo, quò vndique Iudæi conueniũt, & in occulto loquutus sum nihil.

Mat.26.57, mar.14.53, luc.22.54. Mat.26.69, mar.14.59. luc.22.55.

21 Qvid me interrogas? interroga eos qui audierunt, quid sim ipsis loquutus: ecce, hi sciunt quæ dixerim ego.

9 Lapsi semel homines, nõ modò non possunt sese suis viribus erigere, sed etiam in deterius magis ac magis præcipites ruunt, donec noua Dei virtute surrigantur.

22 Hæc autem quum ipse dixisset, vnus ex ministris qui adstabat, bacillo cecidit Iesum, dicens, Itáne respondes Pontifici maximo?

23 Respondit ei Iesus, Si malè loquutus sum, testare de malo: sin bene, cur me cædis?

24 ‖ Miserat igitur eum Annas vinctum ad Caiapham Pontificem maximum.

Mat.27.2, mar.15.1, luc.23.1, act.10.28, & 11.3.

25 ‖ [9] Stabat autem Simon Petrus, & calefaciebat se: dixerunt igitur ei, Nónne & tu ex discipulis eius es? Negauit ille, & dixit, Non sum.

Mat.20.19. Mat.27.11, mar 15.2, luc.23.1.

26 Dicit ei quidam ex seruis Pontificis maximi, cognatus eius cuius absciderat Petrus auriculam, Nónne ego te vidi in horto cum eo?

10 Filius Dei sistitur ad mortalis & quidem profani hominis tribunal, ibique multominus iniquitatis in profano homine, quã in ipsis populi Dei principibus inuenitur.

27 Rursus ergo negauit Petrus, & statim gallus vocem misit.

28 ‖ Ducunt ergo Iesum à [a] Caiapha in Prætorium. erat autem manè, & ipsi non introierunt in Prætorium ne polluerentur, sed vt ederent Pascha:

29 [10] Exiuit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit: Quam accusationem adfertis aduersus hominem istum?

Viua imago iræ Dei aduersus peccatum, summæ eiusdem misericordiæ, seueriſſimi deniq; iudicij in præfractos oblatæ eius gratiæ contemptores.

30 Responderunt & dixerunt ei, Nisi iste esset maleficus, non tradidissemus eum tibi.

31 Dicit eis ergo Pilatus, Accipite eum vos, & secundum legem vestram cõdemnate eum. Itaque Iudæi dixerunt ei, Nobis [b] non licet occidere quenquam.

32 ‖ Vt sermo Iesu impleretur, quem dixerat, [c] significans qua morte futurum erat vt moreretur.

33 ‖ Introiuit ergo rursus in Prætorium Pilatus, & vocauit Iesum: dixitque ei, Túne es rex Iudæorum?

34 Respondit ei Iesus, A teipso tu hoc dicis, an alij dixerunt tibi de me?

35 Respondit Pilatus, Num ego Iudæus sum? gens tua & principes Sacerdotum tradiderunt te mihi: quid fe-

a Ab ædibus Caiaphæ.

b Erepta enim illis fuerant cap talia iudicia, quadraginta annis ante templi destructionem.

c Dixerat Christus fore vt crucifigeretur.

cisti?

11 Christus regnum suũ spirituale asserit, mundanum detractat.

36 [11] Respondit Iesus, Regnum meũ non est ex hoc mundo: si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei certarent ne traderer Iudæis: nunc autem regnum meum non est hinc.

12 Christũ oportuit qui dem innocentem pronuntiari, sed tamen quatenus nostram personam sustinet non modò vt sceleratũ, sed etiam vt sceleratorũ sceleratissimum damnari. *Mat.27.11, mar.15.6, luc.23.27. Act.3.14.*

37 Dixit ergo ei Pilatus, Num igitur rex es tu? Respondit Iesus, Tu dicis me regem esse. ego ad hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, vt dem testimonium veritati. Quisquis est ex veritate, audit vocem meam.

38 [12] Dicit ei Pilatus, [d] Quid est veritas? Et quum hoc dixisset, rursum venit ad Iudæos, & dicit eis, Ego nullum inuenio crimen in eo.

39 ‖Est autem vobis consuetudo vt vnum dimittam vobis in Pascha: vultisne ergo, dimittam vobis regem Iudæorum?

40 ‖[e] Clamauerunt ergo rursum omnes, dicentes, Non hunc, sed Barabbam. Erat verò iste Barabbas latro.

d Fastidientu atque adeò irridentis vox, non interroganti is. e Ad verb. Magnum & deformem clamorem ediderunt.

CAP. XIX.

1 Pilatus Christum flagellatum, 2 & spinis coronatum 4 liberare volens, 8 Iudæorum improbitate vincitur. 16 crucifigendum tradit. 26 Iesus matrem discipulo commendat, 30 Aceto gustato, moritur. 34 Mortuus latus lancea confoditur. 40 Sepelitur.

CAP. XIX. *Mat.27.26, mar.15.18.*

1 TVnc ‖[1] ergo acceptum Iesum Pilatus flagellauit.

2 Prudentia carnis ex duobus malis minus eligit, Deus autem illi male dicit.

2 Et milites contextam coronam è spinis imposuerunt capiti eius, & pallio purpureo induerunt eum.

3 Et dicebant, Aue rex Iudæorum. Et bacillis eum cædebant.

2 Christus rursum eodem illo ore absoluitur quo postea damnatus est.

4 [2] Exiuit ergo rursum Pilatus foras, & dixit eis, Ecce, adduco vobis eum foras, vt noueritis me nullum in eo crimen inuenire.

5 Exiuit ergo Iesus foras, ferens spineam coronam, & purpureum pallium, Tunc dicit eis, *Pilatus*, Ecce homo.

a Crucifigi volunt quum ipsi ex recepta consuetudine lapidatum suspendissent, quasi blasphemia commissa: petunt autem vt crucifigatur more, scilicet, Romano

6 Quum ergo vidissent eum Principes Sacerdotum & ministri, clamarũt, dicentes, [a] Crucifige, crucifige. Dicit eis Pilatus, Accipite eum vos, & crucifigite. ego enim non inuenio in eo crimen.

7 Responderunt ei Iudæi, Nos legem habemus, & secundum legem nostram debet mo.i, quia Filium Dei se finxit.

8 [3] Quum ergo audiuisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit.

3 Conscientia Pilati pro Christo pugnat: sed inox succumbit, quoniam singulari Dei virtute non fulcitur.

9 Et rursus ingressus est Prætorium, & dixit Iesu, Vnde es tu? Iesus autem responsum ei non dedit.

10 Dicit ergo ei Pilatus, Mihi non loqueris? nescis me potestatem habere crucifigendi te, & potestatem habere te absoluendi?

11 Respondit Iesus, Non haberes potestatem aduersum me vllam nisi tibi datum esset supernè: propterea, qui me tradidit tibi, maius peccatum habet.

4 Pilatus priusquam Christum damnet, seipsum eodẽ ore condemnat.

12 Ex eo studebat Pilatus eum absoluere: Iudæi verò clamabant, dicentes, Si hunc absolueris, non es amicus Cæsaris. quicunque se regem facit, contradicit Cæsari.

5 Christus Satanam, peccatum & mortem cruci affigit.

13 [4] Pilatus ergo quum audisset hunc sermonem, adduxit foras Iesum, seditque pro tribunali, in loco qui dicitur [b] Lithostrotos, Hebraicè autem [c] Gabbatha.

6 Christus in solio crucis sedens, palàm Rex æternus omnium populorum, eius ipsius manu proscribitur, cuius ore fuerat vsurpati regni damnatus. *Mat.27.37, mar.15.25, luc.23.38.*

14 Erat autem parasceue Paschæ, hora verò quasi sexta: tum dicit Iudæis, Ecce rex vester.

15 Illi verò clamauerunt, Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus, Regem vestrum crucifigam? Responderunt principes Sacerdotum, Non habemus regẽ, nisi Cæsarem.

7 Christus vestium inter carnifices (excepta inconsutili tunica) distributione, significat fore vt Mox suis opibus dispersis, ipsos etiam hostes suos per vniuersum orbem locupletet: tamen vt vnus & integer maneat Ecclesiæ thesaurus.

16 [5] Tunc ergo tradidit eum ipsis vt crucifigeretur. ‖ Acceperunt autem Iesum, & abduxerunt.

17 Et *ipse* portans crucem suam venit in eum locum qui dicitur Caluariæ, Hebraicè autem Golgotha.

18 Vbi crucifixerunt eum, & cum eo alios duos, hinc & hinc, medium autem Iesum.

19 [6] Scripsit autem etiam titulum Pilatus, & imposuit cruci. Erat verò scriptum, IESVS NAZARENVS REX IVDAEORVM.

b Lithostros vocant Graci pauimentum, incrustatum exiguis lapillis factum. Mat.27.33, mar.15.22, luc.23.33.

20 Hunc ergo titulum multi Iudæorum legerunt: quia prope ciuitatem erat locus vbi crucifixus erat Iesus. & erat scriptum Hebraicè, & Græcè, & Latinè.

21 Dicebant ergo Pilato principes Sacerdorum Iudæorum, Ne scribito, Rex Iudæorum: sed illum dixisse, Rex sum Iudæorum.

22 Respondit Pilatus, Quod scripsi, scripsi.

23 ‖[7] Milites ergo quum crucifixis-

c Gabbatha excelsum locum declarat, vt sunt iudicum tribunalia,

7 Christus in cruce vestium inter carnifices (excepta inconsutili tunica) distributione, significat fore vt Mox suis opibus dispersis, ipsos etiam hostes suos per vniuersum orbem locupletet: tamen vt vnus & integer maneat Ecclesiæ thesaurus.

sent

sent Iesum, acceperunt eius vestimenta, (& fecerũt quatuor partes, vnicuiq; militi partem) & tunicam. erat autem tunica insutilis, à summo contexta tota.

24 Dixerunt ergo inter se, Ne findamus eam, sed sortiamur de illa cuius futura sit, vt Scriptura impleretur, dicens, ‖ Partiti sunt vestimenta mea sibi, & super vestem meam iecerunt sortem. Milites igitur hæc fecerunt.

25 [8] Stabant autem iuxta crucem Iesu, mater eius & soror matris eius, Maria Cleopæ *vxor*, & Maria Magdalene.

26 Quum vidisset ergo Iesus matrẽ ac discipulum adstantem quem diligebat, dicit matri suæ, Mulier, ecce filius tuus.

27 Deinde dicit discipulo, Ecce mater tua. Et ex illa hora recepit eam discipulus domum suam.

28 [9] Postea, quum sciret Iesus *reliqua* omnia iam perfecta esse, ‖ vt perficeretur Scriptura, dixit, Sitio.

29 [d] Vas igitur *illic* erat positum aceto plenum. Illi verò impleuerunt spongiam aceto, & hyssopo circumpositam admouerunt ori eius.

30 Quum ergo accepisset Iesus acetum, dixit, Consummatum est: & inclinato capite tradidit spiritum.

31 [10] Iudæi ergo, vt non manerent in cruce corpora Sabbatho, quoniam erat Parasceue, (erat enim magnus dies illius Sabbathi) rogarunt Pilatum vt confringerentur eorum crura, ac tollerentur.

32 Venerunt ergo milites, & prioris quidem *latronis* confregerunt crura, & alterius qui crucifixus fuerat cum eo:

33 Ad Iesum autem quum venissent, vt viderunt eum iam mortuum, non confregerunt eius crura:

34 [11] Sed quidam ex militibus lancea latus eius [e] fodit, & statim exiuit sanguis & aqua.

35 Et qui [f] vidit testatur, & verum est testimonium eius: ille *inquam* scit se vera dicere, vt *&* vos credatis.

36 Facta sunt enim hæc vt Scriptura impleretur, ‖ Non confringetur *vllum* os ipsius.

37 Et rursus alia Scriptura dicit, ‖ Videbunt quem transfixerunt.

38 ‖ [12] Post hæc autem rogauit Pilatum Ioseph Arimathæensis (qui erat discipulus Iesu, sed occultus propter metũ Iudæorum) vt tolleret corpus Iesu: quod permisit Pilatus. Venit ergo & sustulit corpus Iesu.

39 ‖ Venit autem & Nicodemus, (is qui venerat ad Iesum nocte primùm) ferens misturę myrrhę & aloes libras quasi centum.

40 Acceperunt ergo corpus Iesu, & obuinxerunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire.

41 In eo autem loco vbi fuerat crucifixus, erat hortus, & in horto monumentum nouum, [g] in quo nondum quisquam positus fuerat.

42 Ibi ergo, propter Parasceuen Iudæorum, quod monumentum illud propè esset, posuerunt Iesum.

8 Christus non in prioris modò, sed & in posterioris Tabulæ obseruatione personam est omnis iustitiæ exemplar. *Psal.22.19. Psal.68.22, mat.27.22.*

9 Christus accepto aceto Spiritũ exhalat, verè amarissimum & acidissimum iræ Paternæ calicem nostro nomine penitus exhauriens.

10 Christi corpus (ipso sic volente) ad tempus mortuum, sauciatur, ne minimũ quidem os confringitur: nec alia mystici ipsius corporis est conditio.

11 Christus in cruce mortuus duplici symbolo testificatur se vnum esse veram expiationem, & verum credentium lauacrum. *Exod.12.46, num.9.12. Zach.12.10.*

d Galatinus refert ex libris Sanhedrin solitos fuisse Iudæos potare reum vno thure confecto, vnde ratio eius turbaretur: scilicet Iudæi conscientijs nocentium consulebant. *e Vel sauciauit.* *f Hoc vulnere plene facta sunt mortis Christi fides. Nam effusa aqua ex hoc vulnere, indicauit ferrum vsque in* per cardion *penetrasse, illius videlicet aqua conceptaculum, quo vulnerato necesse est omne animal protinus mori.*

Mat.27.57, mar.15.42. luc.23.50. Supra,3.2.

12 Sepelitur Christus palàm & loco celebri, conscio & permittente Pilato, idq; ab hominibus sic Christo fauentibus, vt tamẽ ante eum diem apertè non essent eum sequuti: vt neque de ipsius morte neq; de resurrectione meritò ambigi possit ex sepultura.

g Ne quis ipsius resurrectionem calumniaretur, quasi alius quispiam ex eo sepulchro surrexisset, Theoph.

CAP. XX.

1 Maria nuntiat Christum resurrexisse. 13 Petrus & Iohannes hoc visuri, 4 excurrunt. 15 Iesus Mariæ apparet, 19 & discipulis domi congregatis. 25 Thomas ante incredulus, 28 credit.

CAP.XX. *Mat.16.1, luc.24.1.*

1 PRimò ‖ [a] 1 verò die hebdomadis, Maria Magdalene venit mane quum adhuc tenebræ essent, ad monumentum: videtque lapidem sublatum à monumento.

1 Maria Magdalene, Petrus & Iohannes, primi resurrectionis Domini testes: & ita quidẽ vt suspectæ fidei esse meritò non possint, quum hoc ipsum illis persuaderi ix potuerit, nedũ vt ex composito id sint commenti.

2 Currit ergo & venit ad Simonem Petrum, & ad alterum illum discipulum quem amabat Iesus: & dicit eis, Sustulerunt Dominum è monumento, & nescimus vbi posuerint eum.

3 Exiuit ergo Petrus, & alter ille discipulus, & venerunt ad monumẽtum.

4 Currebant autem duo simul: sed alter ille discipulus præcurrit citius Petro, venitque prior ad monumentum.

5 Et incuruatus vidit posita lintea: non tamen introiuit.

6 Venit ergo Simon Petrus sequens eum, & introiuit in monumentum, & cõspexit lintea *ibi* posita:

7 Et sudarium quod fuerat super caput eius, non cum linteis positum, sed seorsum inuolutum in vnum locum.

8 Tunc ergo introiuit etiam alter ille discipulus qui venerat prior ad mo-

a Vide Mat. 28.1.

numentum, viditque & credidit.

9 Nondum enim nouerant [b] Scripturam, videlicet oportere eum à mortuis resurgere.

10 Redierunt ergo discipuli ad suos.

11 ‖ Maria autem flens stabat ad monumentum [c] foris, Dum ergo fleret incuruaret se in monumentum:

12 [2] Et conspexit duos Angelos [d] albatos, sedentes, vnum ad caput, & alterum ad pedes, *illic* vbi iacuerat corpus Iesu.

13 *Qui* etiam dixerunt ei, Mulier, quid fles? Dicit eis, Sustulerunt [e] dominum meum, nec scio vbi posuerint eum.

14 [3] Et quum hæc dixisset, conuersa est retrorsum, conspexitque Iesum stantem: nec sciebat Iesum esse.

15 Dicit ei Iesus, Mulier, quid fles? quem quæris? Illa putans hortulanum esse, dicit ei, Domine, si tu asportasti eum, dicito mihi vbi posueris eum: & ego eum tollam.

16 Dicit ei Iesus, Maria. Conuersa illa dicit ei, Rabboni: quod dicitur Magister.

17 [4] Dicit ei Iesus, Ne me tangito: Nondum enim ascendi ad patrem meũ: sed proficiscere ad [f] fratres meos, & dic eis, Ascendo ad [g] Patrem meum & Patrem vestrum, & Deum meum & Deum vestrum.

18 Venit Maria Magdalene annuntians discipulis se vidisse Dominum, eaq; sibi dixisse.

19 ‖ [5] Quum ergo vespera esset die illo primo hebdomadis, & [h] fores essent clausæ *illic* vbi erant discipuli coacti propter metum Iudæorum, venit Iesus, stetitque in medio, & dixit eis, Pax vobis.

20 Et quum hæc dixisset, ostendit eis manus ac latus suum. Gauisi sunt ergo discipuli viso Domino.

21 Dicit ergo eis iterum, Pax vobis: ‖ sicut misit me Pater, ita & ego mitto vos.

22 Et quum hæc dixisset, afflauit, & dixit eis, Accipite Spiritum sanctum.

23 [6] Siquorum remiseritis peccata, remittũtur eis: siquorum retinueritis, retenta sunt.

24 [7] Thomas autem, vnus ex duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis quando venerat Iesus.

25 Dixerunt ergo ei alij discipuli, Vidimus Dominum, Ille verò dixit eis, Nisi videro in manibus eius vestigium clauorum, & immisero digitum meum vestigio clauorum, & immisero manum meam lateri eius, nequaquam credam.

26 Octo igitur pòst diebus rursus erant discipuli eius intus, & Thomas cum eis: venit Iesus foribus clausis, & stetit in medio, & dixit, Pax vobis.

27 Deinde dicit Thomæ, Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & profer manum tuam, & immitte lateri meo: & ne esto incredulus, sed credens.

28 Respondit autem Thomas, & dixit ei, Dominus meus & Deus meus es.

29 [8] Dicit ei Iesus, Quia vidisti me, Thoma, credidisti: beati qui non viderunt, & crediderunt.

30 [9] ‖ Multa igitur etiam alia signa edidit Iesus in discipulorum suorum cõspectu, quæ non sunt scripta in hoc libro.

31 Hæc autem scripta sunt, vt credatis Iesum esse Christum Filium Dei, & vt credentes, vitam habeatis per nomen eius.

CAP. XXI.

1 Iesus piscantibus Apostolis apparet, 6 7 quem miraculo captorum piscium agnoscunt. 15 Petro ouium curam committit, 18 morting genus eidem prænuntiat.

1 POstea [1] patefecit se rursus Iesus discipulis ad mare Tiberiadis: patefecit autem sic:

2 Erant simul Simon Petrus & Thomas qui dicitur Didymus, & Nathanael qui erat ex Cana Galilææ, & *filij* Zebedæi, alijque ex discipulis eius duo.

3 Dicit eis Simon Petrus, Abeo piscatum. Dicunt ei, Imus & nos tecum. Profecti sunt, & ascenderunt in nauigium statim: & illa nocte nihil cæperunt.

4 Mane autem iam exorto stetit Iesus in littore: non tamen cognouerunt discipuli Iesum esse.

5 Dicit ergo eis Iesus, Pueri, num quid obsonij habetis? Responderunt ei, Non.

2 Angeli quoque (& quidem bini) facti resurrectionis Domini testes. *Mat. 28. 1, mar. 16. 5.*

3 Iesus ipse præsens se testatur verè resurrexisse.

4 Christus qui resurrexit, non quærendus in hoc mundo secundùm carnem, sed in cœlis per fidem quò ipse nobis præiuit.

5 Christus ianuis clausis repentè vi diuina se discipulis sistens, plenam eis fidem facit tũ resurrectionis suæ, tum ipsorum Apostolatus, afflato illis sancto Spiritu, Euangelici ministerij directore.

6 Promulgatio remissionis peccatorum per fidem in Christum, & iræ Dei declaratio retinendis incredulorum peccatis summa est Euangelicæ prædicationis.

7 Christus ex Thomæ incredulitate certum resurrectionis suæ testimonium elicit.

8 Vera fides ab ore Dei, non ab oculis carnis pendet. *Infra, 31. 25.*

9 Fides in Christum Filium Dei & vnicum nostrum seruatorem, Euangelicæ doctrinæ ac præsertim historiæ resurrectionis scopus.

CAP. XXI.

1 Christus non tantum præsens sed etiam vnà cum discipulis suis vescens, plenissimam suæ resurrectionis fidem facit.

b Per antonomasiam scripta illa, quibus tanquam tabulis est obsignata Dei voluntas, scriptura dicitur. Mar. 16. 14, luc. 24. 36, 2. cor. 15. 5.

c Id est, extra speluncam, in qua excisum erat sepulchrum. Mat. 28. 8.

d Ad verb. in albis, sub. vestimentis. sic loquitur, vt de toto homine.

e Loquitur Maria vulgi more, qui de cadauere

f Fratrum nomine discipulos intelligit, nam proxima versicula, Maria dicitur annuntiasse discipulis.

g Patrem meum dixit secundum naturam in Deitate, & Patrem vestrum propter gratiam in adoptione filiorum Dei, Epiphanius.

h Vel sponte patuerunt illi fores, vel ipsi parietes illi fecerunt paruj.

6 At ille dicit eis, Iacite rete in dextram nauigij partem, & inuenietis. Iecerunt ergo, & non amplius poterant illud trahere præ multitudine piscium.

7 Dicit ergo discipulus ille quem diligebat Iesus, Petro, Dominus est. Simon ergo Petrus quum audisset Dominum esse,[a] amiculum succinxit, (erat enim nudus) & abiecit se in mare.

8 Alij autem discipuli nauigio venerunt (non enim longè aberant à terra, sed circiter cubitis ducentis) trahentes rete *plenum* piscium.

9 Vt ergo descenderunt in terram, vident prunas positas, & piscem impositum, & panem.

10 Dicit eis Iesus, Adferte ex piscibus quos modò cœpistis.

11 Ascendit Simon Petrus, & traxit rete in terram, plenum magnis piscibus, centum quinquaginta tribus: & quum tot essent, non est hissum rete.

12 Dicit eis Iesus, Venite, prandete. Nullus autem discipulorum audebat eum interrogare, Tu quis es? quum scirent Dominum esse.

13 Venit ergo Iesus, & accipit panem, & dat eis, & piscem similiter.

14 Hac iam tertia vice patefactus est Iesus discipulis suis, quum resurrexisset à mortuis.

15 [2] Quum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus, Simon *fili* Ionæ, diligis me plus quàm hi? Dicit ei, Etiam Domine: tu nosti quòd amem te. Dicit ei, Pasce agnos meos.

16 Dicit ei rursum secundò, Simon fili Ionæ, diligis me? At ille, Etiam Domine: tu nosti quòd amem te. Dicit ei, pasce oues meas:

17 Dicit ei tertiò, Simon *fili* Ionæ, amas me? Tristis fuit Petrus quòd [b] tertiò dixisset ipsi, Amas me? Dixitque ei, Domine, tu omnia nosti, tu nosti quòd amem te. Dicit ei Iesus, Pasce oues meas.

18 [3] Amen, amen dico tibi, quum esses iunior,[c] cingebas te, & ibas quò volebas: cùm autem senueris, extendes manus tuas, & alius [d] te cinget, & transferet [e] quò noles.

19 Hoc autem dixit, significans [f] qua morte glorificaturus esset Deum. Et quum hoc dixisset, dicit ei, Sequere me.

20 [4] Conuersus Petrus videt illum discipulum quem diligebat Iesus, sequentem, ‖ qui & recubuerat in cœna super pectus eius, & dixerat, Domine, quis est ille qui te prodit?

21 Hunc ergo quum vidisset Petrus, dicit Iesu, Domine, hic autem quid?

22 Dicit ei Iesus, Si velim eum manere donec veniam, quid ad te? tu me sequere.

23 [8] Exijt ergo sermo iste inter fratres, discipulum illum non moriturum: sed non dixerat ei Iesus, Non morietur: sed, Si eum velim manere donec veniam, quid ad te?

24 [5] Hic est discipulus ille qui de his testatur, & hæc scripsit: & scimus verum esse testimonium eius.

25 ‖ Sunt autem & alia multa quæ fecit Iesus, quæ si scribantur sigillatim, ne mundum quidem ipsum opinor capturum eos qui scriberentur libros. Amen.

a Amiculum ex lino quod natanti minimè obsisteret.

1 Petrus terna confessione in pristinum gradum restituitur, vnde terna abnegatione exciderat: simulque admonetur, eum demum esse pastorem qui Christum diligens ipsius oues pascit.

3 Prædicitur mors Petri violenta.

4 Cauendũ ne dum alios circumspicimus quod nobis iunctum est negligamus.

Suprà, 13.25.

5 Vera est Christi historia, nec hominum curiositati, sed saluti, sancto cum delectu perscripta.

b Nempe aquum erat, vt triplici abnegationi triplex confessio opponeretur, ne de tanti peccati remissione, & restitutione muneris Apostolici dubitaret Petrus.

Supra, 20.30.

c Qui peregre proficiscebantur, præsertim in Oriente, & in ijs regionibus quarum incolæ prælongis vestibus vtuntur, illos necesse est succingi.

d Respexit ad illam rationem qua captiui loris ac vinculis constringuntur, quasi dicat, Nunc te libere accingis, vt proficiscaris quò libuerit, at qui tempus erit, quum non te zona accinges, sed alius te vinculis constringet, vt te pertrahat etiam inuitum.

e Non quidem quòd Petrus inuitus pro Dei veritate quicquam tulerit, quum eum legamus gaudentem rediisse e concilio in quo flagris cæsus fuerat, sed quia hæc voluntas nõ proficiscitur à carne, sed ab illo aduentitio Spiritus dono, itaque repugnantiam quandam indicauit.

f Petrum morte violenta moriturum.

g Dimanasit.

ACTA SANCTORVM APOSTOLORVM.

CAPVT I.

1 Continuat Lucas hanc historiam ad finem Euangelium. 9 Sublato in cælum Christo, 10 Apostoli, 11 monentibus Angelis 12 reuersi, 14 precibus incumbunt. 15 Petri instinctu, 18 Iudæ proditoris loco 23 Matthias eligitur.

CAP. 1.
1 Transitio ab Euangelij (id est dictorum & factorum Christi) historia ad Apostolorum acta.
2 Ideò Christus statim à resurrectione non ascēdit in cælū, vt suæ resurrectionis plenam fidē faceret, & Apostolos in doctrina quā audierant, præsens cōfirmaret. *Luc.24.49, ioh.14.25. Matth.3.11, mar.1.8, luc.3.16, ioh.1.26, infra,2.2, & 11.16, & 19.4.*
3 Prius certandū quàm triumphandum, nec curiosè inuestiganda quę Deus nō patefecit.

1 PRIMVM [1] quidem libr̃um confeci, Theophile, de [2] omnibus quę cœpit Iesus & facere & docere,
2 Ad *eum* vsque diem quo quum mandata dedisset Apostolis per Spiritum sanctum, quos elegerat, sursum receptus est.
3 [2] Quibus etiam seipsum, postquam ipse passus fuit, repræsentarat viuū multis [b] indubitatis signis, per dies quadraginta conspectus ab eis, & dicens quæ ad regnum Dei *spectant*.
4 [c] Et congregans *eos*, ‖ denuntiauit eis ne abscederent Hierosolymis, sed *vt* expectarent promissum Patris, Quod *inquit* audistis ex me.
5 Nam ‖ Iohannes baptizauit quidem aqua, vos autē baptizabimini [d] Spiritu sancto istis non multis pòst diebus.
6 [3] Quum igitur illi conuenissent, interrogarunt eum, dicentes, Domine, num hoc tempore [e] restitues regnum Israeli?
7 Dixit autem ad illos, Non est vēstrūm nosse tempora siue [f] opportunitates quas pater in sua ipsius authoritate posuit.
8 ‖ Sed recipietis virtutem Spiritus sancti, postquam superuenerit in vos: eritisque mihi testes & in Hierusalem, & in tota Iudæa, Samariaque, & vsque ad vltimas terras.
9 [4] ‖ Et quum hæc dixisset, aspicientibus ipsis eleuatus est: & nubes susceptū eum abstulit ab oculis eorum.
10 Et quum essent intentis in cælum oculis eo proficiscente, ecce, viri duo astiterunt illis albo vestitu:
11 Qui & dixerunt, Viri Galilæi, quid statis intuentes in cælum? hic Iesus qui sursum receptus est [g] à vobis in cælum, ita veniet quemadmodum conspexistis eum proficiscentem in cælum.
12 Tunc reuersi sunt in Hierusalem à monte qui vocatur Olueti, qui est prope Hierusalem, [h] distans itinere Sabbathi.
13 [5] Et quum [i] introissent, ascenderunt in [k] cœnaculum vbi commorabantur Petrus *videlicet* & Iacobus, & Iohannes & Andreas, Philippus & Thomas, Bartholomæus & Matthæus, Iacobus *filius* Alphæi & Simon Zelotes, & Iudas Iacobi *frater*.
14 Hi omnes [l] perdurabant [m] concorditer [n] in oratione & deprecatione cum [o] vxoribus, & Maria matre Iesu, & cum ipsius [p] fratribus.
15 [6] Et per eos dies assurgens Petrus in medio discipulorum, dixit, (erat autem turba [q] capitum eōdem *loci* quasi centum viginti)

Infra,1.2, Luc.24.51.
4 Christus, promissa Spiritus sancti plēna virtute, qua corpore absens Ecclesiam suam regat, corpus suum à nobis sursum in cœlestia tabernacula sustulit, ibidem testibus Angelis ad extremū vsque diem æterni iudicij permansurum.
5 Ecclesiastici conuēctus ad audiēdum Verbū & cōmunes preces concipiendas, autoribus Apostolis in domo priuata primùm instituti & celebrati.
6 Petrus, vel ex arcana Spiritus reuelatione, vel expresso Ecclesiæ iudicio, Apostolici collegij antistes & interpres.

a Facta Iesu, sunt miracula, & actiones deitatis indices, & omniū rerum perfecta sanctitas, atque adeò doctrinæ ipsius exempla.
b Indubitata signa, Tecmeria vocat, *quæ necessaria vocantur: Christum autem verè resurrexisse, indicarunt hæc signa, loqui, ambulare, edere, manibus sese contrectandum præbuisse.*
c Congregauit eos Dominus, quum dispersi huc & illuc fugissent, vt eos vnà omnes haberet ascensionu suæ testes. *d Sub. à Patre, vel à me, vt Pater vel Christus opponatur Iohanni. sicut aqua, Spiritus sanctus.* *e Pristino statui.* *f Id est, Rei gerendæ commodas occasiones, scilicet quas Dominus rebus agendis constituerit.*
g E vestro conspectu. *h Circiter duo millia passuum.* *i Demum ingressi sunt, quam sibi Ecclesia eo tempore veluti commune domicilium delegerat.* *k Superiorem domus partem.* *l Verbum Græcum significationem habet constantiæ & firmitatis insuetæ.* *m Vtiliter concordiæ sit mentio: Eo enim preces Deo sunt gratissimæ, quæ fiunt ab animis & voluntatibus consentientibus.*
n Petebant discipuli tum Spiritus missionem, tum a præsentibus periculis quibus circumcidebantur liberationem. *o Confirmari enim dicebat vxores, quas socias periculorum essent habituri.* *p Cognatu.* *q Ad verb. nominam. Solent enim homines nominatim censeri.*

16 7 Viri fratres, oportuit impleri Scripturam hanc, ‖ quam prædixit Spiritus sanctus per os Dauid, de Iuda, qui fuit dux viæ ijs qui comprehenderūt Iesum:

17 Quia annumerabatur nobiscum, & sortitus erat partem ministerij huius,

18 Is igitur [r] acquisiuit agrū ex mercede iniustitiæ. ‖ & [s] præcipitatus crepuit medius, & effusa sunt omnia viscera eius.

19 Innotuitq; omnibus habitantibus Hierosolymæ: adeò vt vocetur ager ille propria ipsorum lingua, Aceldama, hoc est ager sanguinis.

20 Scriptū est enim in libro Psalmorum, ‖ Fiat commoratio eius deserta, & non sit qui habitet in ea. ‖ Et, [t] Episcopatum eius accipiat alius.

21 [8] Oportet igitur ex ijs viris qui nobiscum conuenerunt toto tempore quo Dominus Iesus [u] munere suo functus est inter nos,

22 Exorsus à Baptismo Iohannis, ad eum vsque diem quo sursum receptus est [x] à nobis, vnum fieri nobiscum testem resurrectionis eius.

23 [9] [y] Statuerunt igitur duos, Ioseph qui vocabatur Barsabas, qui cognominatus est Iustus, & Matthiam:

24 Et precantes dixerunt, Tu Domine, qui corda omnium nosti, ostende vtrum elegeris ex his duobus,

25 Vt accipiat [z] sortem ministerij huius & Apostolatus, à quo [a] aberrauit Iudas, vt abiret in locum suum.

26 [b] Iecerunt igitur sortes eorum: & cecidit sors super Matthiam, qui communibus [c] calculis allectus est cum vndecim Apostolis.

7 Psal. 40. 10, Ioh. 13. 18.

7 Occurrit Petrus Iudæ proditoris offendiculo, quòd quæcunq; ei acciderunt, à Deo fuerint prædicta.

Mat. 27. 5.

8 Apostoli nihil deliberant nisi cōsulto Dei verbo: deinde quod totius Ecclesiæ interesset, non nisi conscia Ecclesia eligunt.

Psal. 69. 26.

Psal. 109. 8.

9 Apostolos oportuit immediatè à Deo ordinari, ideoque præeuntibus precibus, eligitur Matthias sortitione, quæ instar diuinæ vocis esset.

r Respexit Deus nō consilium Iudæ, sed eventum: fit aliquid dicitur malum sui quærere, habita nō consilij aut voluntate, sed executione.

[Significant verba Græca primum Iudam prolapsum medium discissum fuisse, cum quòdā sanguinis crepitus fragore. t Munus & functionem, Dauid quidem hæc scripsit in Deog regijs armenti præfectum. Solent etiam Pastorum, ouium & gregis vocabula ad Ecclesiasticam administrationem transferri. u Ad verb. intrauit & exiuit, quod genus dicendi Hebraïs indicat functionis publicæ, eiusque laboriosæ administrationem, quam de ijs agitur qui in publico munere versantur. Deut. 31. 2. 1. Paral. 27. 1. x A nostro cœtu. y Publicè & totius collegij suffragijs. z Vt sit ipse consors & particeps huius ministerij. a Decessit siue excidit à prolabendo: metaphora a via ducta. Vocationes enim Hebraïs viarum nomine significantur. b Sortiti sunt comitiis sortibus. c Calculis conicctis sententia olim, siue suffragia declarabantur.

CAP. II.

1 Apostoli. 4 Spiritus sancto repleti, 8 diuersis linguis loquuntur. 12 Ebrietatis notam. 15 Petrus tollit: 34 Christum Messiamq; esse docet. 37 Auditoribus cōpunctis 38 pœnitentiam suadet.

1 Q Vum [1] autem [a] aduenisset dies Pentecostes, erant [b] omnes cōcorditer eōdem loci.

2 Tum extitit repentè è cælo sonitus tanquam [2] uentis flatus violenti, qui repleuit totam domū vbi erant sedentes.

3 Et visæ sunt eis dispertitæ linguæ instar ignis, *qui* etiam [c] sedit super vnumquenque eorum.

4 Repleti sunt autem omnes Spiritu sancto, cœperuntque loqui [d] alijs linguis, [e] prout Spiritus ille dabat eis [f] eloqui.

5 Erant verò Hierosolymis commorantes Iudæi viri religiosi, ex omni natione *eorum* qui sub cælo *sunt*.

6 Orto autem [g] hoc rumore, conuenit multitudo, & confusa est, quòd audiret vnusquisque propria lingua sua eos loquentes.

7 Obstupescebant autem omnes ac mirabantur, dicentes alij ad alios, Nónne ecce homines isti qui loquuntur, Galilæi sunt?

8 [h] Quomodo igitur nos audimus *eos* sua quisque lingua in qua nati sumus?

9 Parthi, & Medi, & Elamitæ, & qui incolimus Mesopotamiam, Iudæamque & Cappadociam, Pontum & Asiam,

10 Phrygiam & Pamphyliam, Ægyptum & partes Libyæ quæ est secundum Cyrenen, & aduenæ Romani, [i] Iudæiq; & Proselyti.

11 Cretes & Arabes, audimus eos loquentes nostris linguis magnifica Dei *facta*.

12 [2] Obstupescebant autem omnes, & hæsitabant, dicentes alius ad alium, Quid hoc *rei* esse possit?

Cap. II.

1 Apostoli, die maximè solēni vt res esset toti mūdo perspecta, vno in loco cōgregati, vt vnum omnium illorum munus, eundem Spiritū, eandemq; fidē esse constaret, adhibito duplici symbolo, cœlitus designātur, & excellentissimis quibusque Spiritus sancti donis, ac in primis quidem linguarum extraordinario & necessario dono, vngūtur.

2 Verbum Domini alios percellit vt eos ad inquirēdam veritatē adigat, alios verò sic redarguit, vt suæ ipsorum impudentiæ testes esse cogat.

a *Ad verbum, compleretur, id est, inchoatus esset, vel Luc. 9. 51* Cō-

pleri enim dicunt Hebræi d eum vel annum, quum præcedentes exacti sunt. Is autem inchoatur Leuit. 25. 12. Erit autem annus impleti fuerint septuaginta anni, visitabo, &c. Non enim post septuagesimum annum, sed ipso septuagesimo anno, reduxit populum Dominus. Erat autem Pentecostes, dies quinquagesimus post Paschatis festum. b *Duodecim Apostoli, qui futuri essent Ecclesiæ quasi Patriarchæ.* c *Sub. ignis, vel spiritus.* d *Alias linguas vocat, quæ diuersæ essent ab ea qua Apostolis erat familiaris, quas Marcus nouas vocat.* e *Significat Apostolos, nec temere, nec fanaticorum instar medò hæc, modò illa lingua loquutos, sed magnam habuisse auditorum rationem: in summa, nihil dixisse, nisi Spiritu sancto linguam moderante.* f *Apophtegmata dicere.* g *Huius fœdi rumore.* h *Non quòd resonante vna voce, audirentur plures, sed peregrinis linguis loquebantur Apostoli: illo enim facto esset magis audientium miraculum, hoc verò dicentium, Nazianz. in Orat. de Pent.* i *Iudæorum nomine eos intelligit, qui origine & religione Iudæi erant, quamuis alibi nati. Proselyti autem erant qui è Paganis, Iudæorum religionem amplectebantur.*

3 Petrus calumnijs hominũ opponens Dei veritatem, docet in se & suis collegis impletũ quod Ioel de plena Spiritus sancti exhibitione nouissimis temporibus futura prædixerat: quæ gratia toti etiam Ecclesię offeratur, certo eorum exitio à quibus contemnetur. *Ioel.2.28, esa.44.3.*

4 Vsus præcipuus omnium donorum Spiritus sancti, est homines ad salutem per fidem adducere.

5 Christus innocens à sceleratis, ex Dei prouidẽtia, crucifixus.

6 Christus (sicut prædixerat Dauid) nõ modò resurrexit, sed etiã in ipso sepulchro, ab omni corruptione fuit immunis.

13 Alij verò [k] cauillantes dicebant, Vino dulci pleni sunt *isti*.

14 Stans autem Petrus cum vndecim, [l] sustulit vocem suam, & loquutus est eis, dicens, Viri Iudæi, *vósque* omnes qui habitatis Hierosolymis, hoc vobis notum esto, & auribus percipite verba mea.

15 Non enim, vt vos existimatis, isti ebrij sunt, quum sit [m] hora diei tertia:

16 Sed hoc illud est quod dictum est [n] per Prophetam Ioel,

17 ‖ [3] Et erit vltimis temporibus, (dicit Deus) effundam ex Spiritu meo in [o] quamuis [p] carnem: & prophetabunt filij vestri, & filiæ vestræ, & iuuenes vestri visiones videbunt, & seniores vestri somnia somniabunt.

18 Et quidem super seruos meos & super ancillas meas, in diebus illis effundam de Spiritu meo, & prophetabunt.

19 Et edam miracula in cælo sursum, & signa in terra deorsum, sanguinem & ignem & vaporem fumi.

20 Sol conuertetur in tenebras, & luna in sanguinẽ, priusquam veniat dies ille Domini magnus & illustris.

21 [4] Et futurum est vt quicunq; [q] inuocauerit nomen Domini, seruetur.

22 [5] Viri Israelitæ, audite sermones istos: Iesum illum Nazarenum, virum à Deo [r] approbatum apud vos præstantibus factis & miraculis & signis, quæ edidit per eum Deus in medio vestri, sicut & ipsi nostis.

23 Hunc *inquam* definito consilio, & [s] prouidentia Dei deditum quum accepistis, manibus [t] sceleratis *cruci* affixum [u] interemistis.

24 [6] Quem Deus excitauit, solutis [x] doloribus mortis, eo quòd impossibile erat ipsum ab ea retineri.

25 ‖ Dauid enim dicit de eo, Prospiciebam Dominũ coram me semper, quoniam est mihi ad dextram, ne concutiar.

26 Propterea oblectatũ est cor meũ, & exultauit lingua mea: atque adeò caro mea requiescet in spe:

27 Quoniam non [y] derelinques animam meam apud inferos: nec sines Sanctum tuum sentire corruptionem.

28 [z] Notas mihi fecisti vias vitæ: replebis me iucunditate in tui conspectu.

29 Viri fratres, licet liberè dicere apud vos de patriarcha Dauid, ‖ eum & obijsse & sepultum esse, & monumentum eius esse apud nos ad hunc vsque diem.

30 Propheta igitur quum esset, & sciret ‖ Deum [a] iureiurando sibi iurasse, fore vt ex fructu lumbi ipsius, quod ad carnem attinet, Christũ excitaret, *quem* collocaret super eius throno:

31 Præscius loquutus est de resurrectione Christi, ‖ nõ derelictam esse apud inferos animam eius, neque carnem eius sensisse corruptionem.

32 [7] Hunc Iesum excitauit Deus, cuius *rei* omnes nos sumus testes.

33 Itaque [b] dextera Dei euectus, & promissum Spiritum sanctum adeptus à Patre, effudit hoc quod vos nunc spectatis & auditis.

34 Neq; enim Dauid ascendit in cælos: sed dicit ipse, ‖ Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dextram meam,

35 Vsquedum [c] ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

36 Certò sciat ergo tota domus Israel, hunc esse [d] factum à Deo Dominum & Christum: hunc *inquam* Iesum quem vos crucifixistis.

37 *His* autem auditis compuncti sunt corde, & dixerũt ad Petrum ac reliquos Apostolos, Quid faciemus viri fratres?

38 [8] Petrus autem ait ad eos, Resipiscite, & baptizetur vnusquisque vestrũm in nomine Iesu Christi in remissionem peccatorum: & accipietis donum Spiritus sancti.

39 Vobis enim *facta est* [e] promissio & liberis vestris, & omnibus qui longè

k Vocabulo vtitur, quod contumeliam irrisionis indicat: Hac autem irrisio, docet nullum tantum esse miraculum, cui non audeat obtrectare impietas. l Obseruanda est Petri confidentia, vt ab initio statim cognoscretur Spiritus sancti gratia. m Ab orto sole, quæ in septimam nostram vel octauam incidere potest. n Nihil aliud dissoluit quæstiones & dubitationes, nisi Propheticum testimonium: rationes enim hominum euerti possunt, vox Diuina euerti non potest. o Ad verbum, omnem, indefinitè, id est, Non tantùm Iudæu, sed & cæteris gentibus. p Id est, Hominem. q Inuocare, in sacris literis significationem habet precationis ardentis implorantis opem Diuinam. r Qui sit ijs operibus quæ per illum fecit Deus, tanquam necessarijs demonstrationibus comprobatus. s Pareunte æterna Dei cognitione, quæ nec à consilio desinto discedi potest, quod Epicurus fecit, nec interim malè caussa esse: nam pessimum Iudæ factum æterno & immutabili consilio, in optimum finem definiit. Bene enim agit Deus, etiamsi malè agant instrumenta. t Dei consilium non excusat Iudæos, quorũ manus fuerunt scelerata. u Tribuitur factum ijs quorum consilio & impulsione res acta fuit.

Psal.16.8.

7 Iesum Christũ esse Regẽ æternũ designatum testatur Petrus, & ex ipsis Spiritus sancti donis palàm conuincit, addito Dauidis testimonio. *1.Reg.2.10, infra,13.36. Psal.132.11.*

8 Resipiscentia & remissio peccatorũ in Christo sunt duo Euangelij ac proinde nostræ salutis capita. Obtinẽtur autem ex promissionibus per fidem apprehensis & per baptismum, quicum est coniũcta Spiritus sancti virtus, in nobis obsignãtur. *Psal.16.10, infra,13.35, Psal.110.1.*

x Mortis doloriũ corporis, & animi plena: itaq; quia mors videretur esse ipsorum dolorum victoria ac imperiũ, Christus meritò dicitur lethales istos dolores superasse, quia mortuus mortem vicit, in æternum cum Patre victurus.

y Non permittes me permanere in sepulchro.

z Aditũ mihi ad veram vitã patefecisti. a Solenni formula iurasset. b Virtute ac potentia Dei. c Efficiam. d Factus dicitur Christus, quia in eam euectus est dignitatem: non igitur ad naturam refertur, sed ad statum & dignitatem summam. e Gratuitum esse donum nomen Euangelias declarat.

sunt,

sunt, quoscunque videlicet aduocauerit Dominus Deus noster.

40 [9] Alijsq; sermonibus plurimis [f]obtestabatur, & exhortabatur *eos* dicens, Seruamini ex natione ista praua.

41 [10] Qui ergo libēter exceperūt sermonē eius, baptizati sunt: & addita sunt *Ecclesiæ* die illo capita quasi ter mille.

42 [11] Erantq; perdurantes in doctrina Apostolorum & [g] communicatione, & [h] fractione panis, & precibus.

43 [12] Obortus est autem omnibus timor: multaq́ue miracula & signa per Apostolos edebantur.

44 [13] Omnes autem qui credebant, erant eodem *loci*, & habebāt omnia communia:

45 Et possessiones ac facultates vendebant, & dispertiebāt ea omnibus, prout cuique opus erat.

46 [14] Et quotidie perdurantes concorditer in templo, ac frangentes domi panem, capiebant cibum cum exultatione & simplicitate cordis:

47 Laudantes Deum, & [i] habentes gratiam apud totum populum. Dominus autē addebat quotidie Ecclesiæ qui salui fierent.

9 Is demū verè aggregatur Ecclesiæ qui sese ab impijs segregat.
10 Insigne virtutis Spiritus sancti exemplum. Non baptizantur autem adulti, nisi fidem professi.
11 Veræ Ecclesiæ signa sunt, doctrina Apostolica, charitatis officia, Sacramentorum administratio pura, & vera inuocatio communis.
12 Dominus quoties expedit exterorum rabiem frænat, vt Ecclesia plantari & retineri possit.
13 Charitas efficit omnia communia, quod ad vsum quidem attinet, pro necessitatis ratione. 14 Fideles initio non tantum ad audiendum verbum, sed etiam ad capiendum cibum magno cum fructu conueniebant.

f Dei interposita autoritate. g Facultatum & omnium charitatiū officiorum, vt postea explicat. h Vtebantur Hebrai spissiminutis panibus, itaque potius frangebantur, quàm cultris secarentur: sic perfractionem panis consuetum illum mutuum intellexerunt, atque adeò conuiuia quæ celebrare solerent. Cum autem Agapen celebrarent, sacram etiam Domini Cœnam soluti erant vsurpare, in quam iam tum temporis irrepserant corruptela, quas emendat Paulus 1. Cor. 11. i 1. Grati & accepti toti populo.

CAP. III.

1 Petrus cum Iohanne in templum ascendent. 2 claudum sanat. 9 Populo ad miraculum concurrenti 12 Salutis mysterium per Christū exponit, 14 ingratitudinem eorum accusans, 16 & pœnitentiam ab illis postulans.

1 Cæterùm [1] Petrus & Iohannes simul ascendebant in templum, sub horum precationis *nempè* nonam.

2 Quidam autem vir claudus ab vtero matris suæ portabatur: quem ponebant quotidie ad portam templi quæ dicitur Speciosa, vt peteret eleemosynam ab ijs qui ingrediebantur in templum.

3 Is quum vidisset Petrum ac Iohānem ingressuros in templum, rogauit vt eleemosynam acciperet.

4 Intentis autem in eum oculis Petrus cum Iohanne dixit, Aspice ad nos.

5 Ille igitur [a] attendebat eos, sperans se aliquid ab eis accepturum.

6 Petrus autem dixit, Argentum & aurum non est mihi: quod autem habeo hoc tibi do, In nomine Iesu Christi Nazareni surge & ambula.

7 Et prehensa manu eius dextera, erexit *eum*: illicò verò confirmati sunt pedes ipsius ac maleoli.

8 Et exiliens stetit, & ambulauit, & ingressus est cum eis in templum, ambulans & saliens, & laudans Deum.

9 Viditq́ue eum totus populus ambulantem, & laudantem Deum.

10 Et agnouerunt eum esse qui ad *petendam* eleemosynam sedebat ad Speciosam portam templi: & impleti sunt pauore & stupore super eo quod ei contigerat.

11 Quum [b] teneret autem qui sanatus fuerat claudus Petrum & Iohannem, cucurrit totus populus ad eos in porticum qui appellatur Solomonis, expauefactus.

12 [2] Quo viso Petrus respondit populo, Viri Israelitæ, quid miramini super hoc, aut quid intentos oculos in nos habetis, quasi propria vi aut pietate effecerimus vt hic ambularet?

13 ‖ Deus ille Abraham & Isaac & Iacob, Deus *inquam*, Patrum nostrorum glorificauit Filium suum Iesum, quem vos prodidistis & abnegastis in conspectu Pilati, quum ille iudicasset esse absoluendum.

14 Vos autem Sanctum illum & iustum abnegastis, & postulastis homicidā condonari vobis,

15 [c] Principem autē vitæ trucidastis, quem Deus excitauit à mortuis: cuius *rei* nos testes sumus.

16 Et per fidem in nomen ipsius, hūc quem conspicitis ac nostis, confirmauit nomen ipsius: [d] fides inquam quæ per ipsum *est*, dedit isti integritatem hanc coram omnibus vobis.

17 Sed nunc, fratres, scio vos per ignorantiam *istā* fecisse, sicut & primores vestros.

Cap. III.
1 Christus claudum quendam natum, hominem notum omnibus, loco & tempore celebri per manus Apostolorum sanans, partim eos qui crediderant confirmat, partim alios credituros vocat.

a Animo & oculis.

2 Miracula conuincēdis incredulis destinata sunt, ac proinde pessimè ijs abutuntur qui vel in ipsis miraculis vel in organis quibus Deo vti placet, obstupescētes, ex eo quod ad veri cultus (id est Christianismi) notitiam à Deo institutum est, idololatriæ & superstitionis stabiliendæ occasionem arripiunt.

Infra 5. 30.

b vel eorum à quibus curatus fuerat amore, vel metu, ne si eos ex oculis semel amisisset, iterū claudus fieret.

c In ipso habentem vitam & causam vitæ.

d Quia fide amplexus est illum à mortuis excitatū, cuius nomen ex nobis audyt.

18 Deus autem quæ pronuntiauerat per[a] os omnium Prophetarum suorum, Christum passurum, ita impleuit.

Deut.18.15, infra 7.37.

19 [3] Resipiscite igitur, & conuertimini, vt deleãtur peccata vestra: postquam venerint tempora refrigerationis à conspectu Domini.

3 Optimum quidem est Christum oblatum statim amplecti, sed ijs qui pro humana imbecillitate tantum beneficium neglexerint super est resipiscẽtiæ remediũ. Opponendũ est autẽ crũcis ignominiæ, decretum Dei prædictum per Prophetas de Christo prius in terris crucifigendo, deinde è cœlis iudice & totius mundi instauratore apparituro, vt seruentur omnes credituri, & omnes increduli semel pereant.

20 Et miserit prænuntiatum vobis Iesum Christum:

21 Quem oportet quidem [f] cœlo capi, vsque ad tempora restitutionis omnium, quæ *tempora* prædixit Deus per omnium os sanctorum suorum à seculo Prophetarum.

22 Moses etenim ad Patres dixit, ‖ [g] Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester ex fratribus vestris, sicut me: audietis eum in omnibus quæ loquutus fuerit vobis.

23 Futurum est autem vt [h] quisquis non auscultarit Prophetã illum, [i] disperdatur è populo.

24 Sed & omnes Prophetæ à [k] Samuele & ijs qui deinceps *sequuti sunt*, quotquot loquuti sunt, etiam prænuntiarunt dies istos.

25 [4] Vos estis [l] filij Prophetarum, & pacti quod pepigit Deus erga Patres nostros, dicens ad Abraham, ‖ Et in semine tuo benedictionem consequẽtur omnes familiæ terræ.

Gen.12.3, Galat.3.8.

26 Vobis primùm Deus [m] Excitatum Filium suum Iesum misit, qui benediceret vobis vnumquenque auertendo ab ipsius sceleribus.

4 Iudæi credentes, primogeniti in regno Dei.

e Quamuis multi fuerint Prophetæ, ortu tamen numero singulari mentionem facit, vt indicet consensum Prophetarum. f i.Cælo continers, vel recipi in cœlum. g Hæc promissio est singularis & eximij cuiusdam Prophetæ. h Ad verb. omnis anima, quæ. i Expungetur, siue perimetur sublatus de populo contumax ille. k Qui tempore regni Israelu constituti fuit. l Quibus peculiariter fuerunt Prophetæ destinati, & quibuscum fœdus est sanxitum. m Exhibitum mundo, vel excitatum à mortuis, & in regnum suum euectum.

CAP. IIII.

1 Petrus & Iohannes 3 capti concilio sistuntur, 7 & 19. Christi causam agunt intrepidè. 24 Discipuli preces ad Deũ fundunt. 32 Multi possessiones suas vendunt. 36 Inter quos & Barnabas numeratur.

CAP. IIII.

1 Nulli sæpe vel diligẽtiores vel audaciores sunt Ecclesiæ hostes, quàm qui se vocant eius architectos: sed quò isti vehementius insaniunt, eò constantius perseuerant fideles serui Dei.

1 LOquentibus [1] autẽ ipsis ad populum, superuenerunt sacerdotes & [a] Præfectus templo & Saducæi:

2 Molestè ferentes quòd docerent populum, & annuntiarent in nomine Iesu resurrectionem ex mortuis.

3 Et iniecerunt eis manus, posuerunt*q*ue eos in custodiam in posterum diem. Nam erat iam vespera.

4 Multi verò eorum qui audierant sermonem, crediderunt: [b] & factus est numerus virorũ, quasi quinquies mille.

5 Factum est autem postero die, vt cogerentur [c] primores eorum & Seniores & Scribæ in Ierusalem:

6 Et Annas Pontifex maximus, & Caiaphas & Iohannes & Alexander, & quotquot erant [d] ex genere Pontificio.

7 [2] Quum igitur statuissent eos in medio perçontati sunt, Qua potestate, aut [e] quo nomine vos hoc fecistis?

8 Tunc Petrus repletus Spiritu Sãcto dixit eis, Primores populi & seniores Israel,

9 [3] Quandoquidem [f] de nobis hodie quæstio habetur super beneficio in hominẽ ægrotum *collato*, quomodo *videlicet* iste seruatus sit:

10 [4] Notum sit omnibus vobis, & toti populo Israel, per nomẽ Iesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis, quẽ Deus excitauit à mortuis, per hoc *inquam* istum adstare in vestro conspectu sanum.

11 ‖ Hic est lapis ille pro nihilo habitus à vobis ædificantibus, qui factus est caput anguli:

12 Nec est in alio quoquã salus. nec enim [g] aliud nomẽ est [h] sub cœlo quod [i] datũ sit inter homines, per quod oporteat nos seruari.

13 [5] Conspecta verò Petri in dicendo libertate & Iohannis, compertoque homines esse illiteratos & [k] idiotas, admirabantur, & agnoscebant eos cũ Iesu fuisse.

14 Illum verò videntes stantem cum

2 In eos qui de successione personali (separata doctrinæ successione) gloriantes veros Verbi ministros oppugnant.

3 Lupi verorum pastorum successores, nec Dei, nec Ecclesiæ, sed suã causam agunt.

4 Is demùm verus est Pastor qui omnes docet ab vno Christo pendere, vt qui iam non sit mortuus, sed mortis victor omne imperium obineat.

5 Hoc saltem obtinet seruorũ Dei ingenua libertas, vt qui sub zeli larua delitescebant, tandem aperte se impios prodant.

Psal.118.22, esa.28.16, matth.21.42, mar.12.10, luc.20.17, rom.9.33, 1.pet.2.7.

a Habuerunt Iudæi copiolas quasdam ad templi sacrorumq, custodiam & præsidium, Mat.27.65. Hu erat præfectus dux aliquis, qualis fuit Eleazarus Ananiæ pontificis filius, inuerecundax & superbus, quum cõmotum fuit bellum Iudaicum. Ioseph. lib.2 captæ Iudææ. b Volentes diminuere numerũ, auxerunt. c Illi erant qui Sanhedrim constituebant, qui omnes erant ex tribu Iuda, antequam Herodes crudelissimus in familiã Dauidu sæuiret d Ex quibus pontifices Leg fericque solebant, mutata iam annui muneris functione. e Qua authoritate. f Ad ver. in nos inquiritur, g Non est alius vel alia vũ cuinsquam siue autoritas. Ortum est autẽ illud genus loquendi, Hebraïs familiare, eo quod in periculis appellari soleant ij a quibus opem expectamus. h Vsquam, signific. at autem imperij Christi amplitudinem. i Sub. à Deo, k Idiota, si opponitur Magistratui, significat priuatum in mentione artificiorum studiosi; nunc, indoctum: in mentione dignitatis & præstantiæ, humilem & inhonoratum.

cis

eis qui sanatus fuerat, nihil poterant cõtradicere.

15 Iussis autem ipsis extra concilium abire, [l] conferebant inter sese,

16 [6] Dicentes, Quid faciemus hominibus istis? nam conspicuum signum editum esse per eos, manifestum est omnibus habitantibus in Hierusalem, nec possumus negare:

17 Sed ne *id* amplius serpat in populum, minaciter interminemur eis ne posthac vlli hominum loquantur in nomine isto.

18 Itaque vocatis ipsis, denuntiarunt ne omninò loquerentur vel docerent in nomine Iesu.

19 [7] Petrus autem & Iohannes respõdentes dixerunt eis, An apud Deum iustum sit, vobis potius auscultare quàm Deo, iudicate.

20 Non enim possumus quæ vidimus & audiuimus, non loqui.

21 [8] Illi verò, non inuenientes quomodo punirent eos, additis minis eos dimiserunt, propter populum, quia omnes glorificabant Deum super eo quod factum fuerat.

22 Annorum enim erat amplius quadraginta homo ille in quo editum fuerat signum istud sanationis.

23 [9] Dimissi autem *illi* venerunt ad suos, & annuntiauerunt quæ principes Sacerdotum & seniores ipsis dixerant.

24 [10] Isti verò, quum *hæc* audissent, concorditer sustulerũt vocem ad Deum, dixeruntq;, Domine, tũ es Deus ille qui fecisti cœlum & terram, mare, & omnia quæ in eis sunt:

25 Qui per os Dauid pueri tui dixisti, ‖ Cur fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania?

26 Adstiterunt reges terræ, & principes coacti sunt eôdem *loci* aduersus Dominum, & Christum eius.

27 Coacti sunt enim verè aduersus sanctum Filium tuum Iesum quem vnxisti, Herodes & Pontius Pilatus cum gentibus & [m] populis Israel,

27 [n] Vt facerent quæcunque [o] manus tua & cõsilium tuum prius definierat facienda.

29 Nunc igitur Domine, intuere in minas eorũ, & da seruis tuis vt cum omni libertate loquantur sermonem tuum.

30 Manu tua à te extensa ad sanandum, *vtq;e* signa & miracula edantur per nomen sancti Filij tui Iesu.

31 [11] Quum autem precati essent, commotus est locus in quo erant coacti: & repleti sunt omnes Spiritu sancto, & loquuti sunt sermonẽ Dei cum libertate.

32 [12] Multitudinis autem eorum qui crediderant, [p] erat cor & anima vna: nec quisquam aliquid eorum quæ habebat, suum esse dicebat, sed erant eis omnia communia.

33 Et Apostoli magna vi edebant testimonium resurrectionis Domini Iesu: & gratia magna erat super eos omnes.

34 [13] Nullus enim erat egens inter eos. quotquot enim erant possessores agrorum aut domorum, vendentes adferebant pretia eorum quę vendita fuerãt:

35 Et deponebant ad pedes Apostolorum. distribuebatur autem *hoc* singulis prout cuique opus erat.

36 Ioses ergo qui cognominatus est Barnabas ab Apostolis (quod est, si interpreteris, filius consolationis) Leuites, Cyprius genere,

37 Quum haberet agrum, vendidit eum, & attulit pecuniam, deposuitque ad pedes Apostolorum.

CAP. V.

1 Ananias ob fraudem interuersi pretij 3 examinatus corruit. 10 & Sapphira eius vxor. 12 Per vsitata Apostolorum miracula 14 fides propagatur. 18 Carceri inclusos Apostolos 19 Angelus liberat, 25 & quum consilio Sacerdotum sistunt, 35 Gamalielis consilio seruantur, 40 caesi, 41 Deum celebrant.

1 VIR [1] autem quidem nomine Ananias, cum Sapphira vxore sua vẽdidit possessionem:

2 Et [a] interuertit *aliquid* ex pretio, conscia etiam vxore sua: allatamq; partem aliquam, ad pedes Apostolorum deposuit.

3 Dixit autem Petrus, Anania cur [b] impleuit Satanas cor tuum vt [c] mentireris *in* Spiritum sanctum, & interuerteres ex pretio istius predij?

11 Deus visibili symbolo testatur Ecclesiæ suæ se cum esse qui terram & cœlum concutiendo, fit cã confirmaturus.

12 Exemplum veræ Ecclesiæ, in qua viget tũ in doctrina tum in mutua charitate cõsensus: pastores autem veram doctrinam sincerè & constanter proponunt.

13 Vera Charitas etiam cũ suo dispendio subleuat pauperum inopiam, sed ita vt ritè & ordinè omnia administrentur.

p Consilium voluntasque & omnes sensus congruebant.

CAP. V.

1 Cõtrarijs exẽplis docet Lucas quantum sit malum hypocrisis, præsertim eorũ qui sub falsa zeli specie volũt in Ecclesia eminere.

a Callidè surripuit.

b Prorsus occupauit. c Cum enim prædium illud consecrassent Ecclesiæ, non dubitarunt partem pretij interuertere, quasi illis res esset non cum Deo sed cum hominibus, idèo postea eos dicit tentasse Deum.

6 Qui sibi placet in ignorantia, tandem fit etiam apertè & contra cõscientiam malus.

7 Sic parẽdum hominibus quibus subiici mur vt Deo in primis obtemperemus.

8 Tantum abest vt liceat impijs quicquid libet, vt Deus etiam eo quod illis vult licere, ad amplificãdam gloriam vtatur.

9 Apostoli sua pericula cũ Ecclesiæ cœtu communicant.

10 Nec expauescendum nos oportet hostium minas, nec ecorũ insultus stolidè ridere: sed tũ potẽtiæ tum benevolentiæ Dei seriam meditationẽ (sicut vtra que nobis in Christo spectanda proponitur) adversariorum tum viribus tum malevolentiæ opponendo, ad Patris præsidium confugere.

l Sub. sententias.

m Et si vnus esset populus Israel, tamen non tam multitudo esset non tantum propter duodecim tribus, quarum singulæ populum constituebant, sed etiam propter i gentem multitudinem, quasi gentes multæ simul coissent, vt Iud. 5. 14.

n Scelerati, nihil tale cogitantes Dei consilium exequuntur, nec tamen eximuntur culpa.

o Tua ista potestate, tuoque iure.

4 Nónne, si seruasses, manebat tibi, & venundatum in tua erat potestate? quid *erat* cur [d] induceres in animum rē istam? non es mentitus hominibus, sed Deo.

5 Audiens autem Ananias hos sermones, cecidit, & animam efflauit. Et obortus est timor magnus omnibus qui hæc audiebant.

6 Surgentes autem iuuenes corripuerunt eum, elatumque sepelierunt.

7 Intercessit autem fermè horarum trium interuallum, quum vxor quoque ipsius, nesciens quod factum fuerat, ingressa est:

8 Dixit autem ei Petrus, Dic mihi, num tanti prædium vendidistis? Ipsa verò dixit, Etiam, tanti.

9 Petrus autem dixit ei, Quid *est* cur conuenerit inter vos vt [e] tentaretis Spiritum Domini? ecce, pedes eorum qui sepelierunt virum tuum, [f] ad ostium *adsunt*, & efferent te.

10 Illicò verò cecidit ad pedes eius, & animam efflauit. ingressi autem iuuenes inuenerunt eam mortuam, & elatam sepelierunt iuxta virum suum.

11 [1] Et obortus est timor magnus toti Ecclesiæ, & omnibus qui hæc audiebant.

12 Per manus autem Apostolorum edebantur signa & miracula multa in populo: (& erant concorditer omnes in porticu Solomonis.

13 Reliquorum autem nemo audebat ipsis adhærere: sed [g] magnificabat eos populus.

14 Magis autem accrescebat multitudo credentium in Domino, virorum simul ac mulierum.)

15 Adeò vt in plateas efferrent ægrotos, & ponerent in lectis ac grabbatis, vt venientis Petri vel vmbra inumbraret aliquem eorum.

16 Conueniebat autem etiam vulgus vicinarum vrbium in Hierusalem, adducens ægrotos ac vexatos à spiritibus impuris: qui sanabantur omnes.

17 [2] Exurgens autem Pontifex maximus, & omnes qui cum eo erant, (quæ est [h] secta Sadducæorum) repleti sunt inuidia:

18 Et iniecerunt manus in Apostolos, posueruntque eos in custodia publica.

19 [3] Sed Angelus Domini per noctē aperuit fores carceris: eductisque illis, dixit,

20 [4] Ite, & stantes loquimini populo in templo omnia [i] verba vitæ huius.

21 [5] *Illi* verò quum *hæc* audissent, introierunt sub diluculum in templum, & docebant. Aduenientes autem Pontifex maximus, & qui cum eo *erant*, conuocauerunt concilium & vniuersum senatum filiorum Israel: miseruntque in carcerem *ministros* à quibus illi adducerentur.

22 Quum autem venissent ministri, non inuenerunt eos in carcere: *quod* reuersi annuntiauerunt,

23 Dicentes, Carcerem quidem inuenimus clausum quàm tutissimè, & custodes extrà stantes ante fores: quum aperuissemus autem, neminem intus inuenimus.

24 Vt verò audierunt hos sermones & Pontifex maximus & præfectus templo, principesque Sacerdotum, ambigebant de illis quónam hoc euasurum esset.

25 [6] Aduenies autem quidam nuntiauit eis, Ecce, viri quos coniecistis in carcerem, stant in templo, & docent populum.

26 [7] Tunc præfectus abiens cum ministris, adduxit eos, non *tamen* per vim. (timebant enim populum ne lapidarentur.)

27 Adductos autem eos statuerunt in concilio: & interrogauit eos Pontifex maximus.

28 Dicens, Nónne [k] etiam atque etiam denuntiauimus vobis ne doceretis in nomine isto? & ecce, repleuistis Hierusalem doctrina vestra, & vultis super nos [l] inducere *effusum* sanguinem hominis istius.

29 [9] Respondens autem Petrus & Apostoli dixerunt, Obedire oportet Deo potiùs quàm hominibus.

30 [10] Deus Patrum nostrorum excitauit Iesum, quem vos interfecistis suspensum in ligno.

31 Hunc *inquam* Deus dextra sua euectum *constituit* principem ac seruatorem, vt det resipiscentiam Israeli & remissionem peccatorum.

32 [11] Et

---

2 Dominus mirifica sua virtute alios cohibet ne Ecclesiæ noceant, alios in timore sui retinet, alios denique ad se allicit.

2 Quo magis crescit Ecclesia, crescit Satanæ furor ac proinde à minis ad carcerem venitur.

d Indicatur consulta & deliberata fraus, & culpa hominis admittentis instinctus diabolicos.

e Quoties mala conscientia sit aliquid, toties homines in seipsos sententiam ferunt, & quantum in se est Deū ad iram prouocant quasi de industria volentes periculum facere an sit iustus & Omnipotens.

f Adsunt ât.

g Magnis laudibus efferebat, Vide Luc. 1. 46.

h Hæreseos nomine vitatur, hæresis autem electionem significat, inde prouecta formula disciplina, factione, studio & ratione vita sumitur, quod sectam Latini vocarunt: initio fuit vocabuli usus medius, sed tandem nonnisi in vitio poni cœpit, vnde hæreticus qui à doctrina sana ita aberrat, vt contempto Dei & Ecclesiæ iud. cio, in sententia permaneat, & Ecclesiæ concordiam violet.

3 Angeli fiunt seruorū Dei ministri

4 Ideò liberat suos Dominus vt eo animosius hostes lacessant.

5 Dominus ex alto ridet hostium suorum conatus.

6 Quo apertius se prodit Christi virtus, eo magis crescit coniuratorum ipsius hostium vesania.

7 Tyranni Deum non metuentes, coguntur seruos suos metuere.

8 Tyrannis proprium est mandata sua pro omni ratione obtrudere.

9 Nulli homini nisi secundum Deum parendū est.

10 Christus inuitis suis hostibus, princeps & seruator Ecclesiæ constitutus est, ac reipsa declaratus.

i Verba quibus annuntiatur ad vitam vic.

k Ad verb. præcipiendo præcepimus, Heb. id est, enixè atq; medio omnium.

l Facere nos homicidy reos illius hominis quem ne nominare quidem volunt.

11 Non satis est rectũ esse finem, sed etiam provocationis ratione ad eum progrediendum est.

12 Christus in ipsa hostium turba, quoties ita expedit, inuenit causæ suæ patronos.

13 Cauendum in religionis negotio in primis nequid præter vocationem, zeli prætextu, audeamus.

14 Verbis ferendis affuerit Apostoli, tandẽ ipsis verberibus assuefiunt, & ita quidem vt eò euadant fortiores.

m Significatur animi irati acerba perturbatio, translatione sumpta ab ijs, qui serra cum frendore scindantur.

n Alicuius nomini.

o Dissuadet sumab Apostolorum exemplo, nec Romanum magistratum appellandum esse, quia nihil Iudæi impatientius ferebant, quam Romanorum tyrannidem confirmari. *p Fictum & commentitium.* *q Publicè & priuatim.*

32 [11] Et nos sumus ei testes horum quæ dicimus: atque etiam Spiritus sanctus, quem dedit Deus ijs qui obediunt ipsi.

33 At illi *his* auditis [m] frendebant, & consilium inibant eos interimendi.

34 [12] Surgens autem in consilio quidam Pharisæus, nomine Gamaliel, Legis doctor, quem totus populus in pretio habebat, iussit vt paulisper abducerent foras Apostolos:

35 Et dixit illis, Viri Israelitæ, attendite vobis ipsis quod ad istos homines *attinet*, quid facturi sitis.

36 [13] Nam ante hæc tempora, exortus est Theudas, dicens se [n] aliquem esse, cui adhæsit numerus virorum circiter quadringentorum qui interemptus est, & omnes qui assensi sunt ei, dissoluti sunt, & ad nihilum redacti.

37 Post hunc exortus est Iudas ille Galilæus temporibus descriptionis, & auertit populum multum post se: perijt & ille, & omnes qui assensi fuerant ei dispersi sunt.

38 Et nunc dico vobis, [o] abstinete ab hominibus istis, & finite eos: quoniam si est ex [p] hominibus consilium siue opus hoc, dissoluetur:

39 Sin ex Deo est, non poteritis dissoluere, *ac nescio* an etiam cum Deo pugnare comperiamini.

40 Paruerunt autem ei: & quum aduocassent Apostolos, cæsis denuntiarunt ne loquerentur in nomine Iesu: & dimiserunt eos.

41 [14] Ipsi ergo gaudentes profecti sunt à conspectu concilij: quòd digni habiti essent qui pro nomine Iesu contumelia afficerentur.

42 Et quotidie in [q] templo & domi non cessabant docere & Euangelizare Iesum Christum.

CAP. VI.

a Apostoli 3 Ministrandi officium delegant 5 septem delectis viris: 8 Inter quos Stephanus fidei plenus, 12 captus 13 violatæ legis Mosis accusatur.

CAP. V.

1 Satan fortis frustrà oppugnatam Ecclesiam, intestina dissensione adoritur, Apostoli verò ex eo ipso arripiunt optimam constituendæ Ecclesiæ occasionem.

1 CÆterùm [1] per eos dies quũ multiplicarentur discipuli, ortum est murmur [a] Græcorum aduersus Hebræos, quòd ipsorum viduæ despicerentur in [b] ministerio quotidiano.

2 [2] Itaque duodecim illi, aduocata multitudine discipulorum, dixerunt, Nõ est [c] æquum nos derelicto sermone Dei, ministrare [d] mensis.

3 [3] Despicite ergo fratres ex vobis viros septem, idoneo testimonio ornatos, plenos Spiritu sancto & sapientia, quos præficiamus huic negotio:

4 Nos verò in precibus & administratione Sermonis perdurabimus.

5 Placuit autẽ hæc oratio toti præsenti multitudini: & elegerunt Stephanum, virum plenum fide ac Spiritu sancto, || & Philippum, & Prochorum, & Nicanorem, & Timonem, & Parmenam, & Nicolaum Proselytum Antiochensem.

6 [4] Quos statuerunt in conspectu Apostolorum: qui quum precati essent, [e] imposuerunt eis manus.

7 [5] Itaque sermo Dei crescebat, & valdè multiplicabatur numerus discipulorum in Hierusalem: multaque turba Sacerdotum auscultabat [f] fidei.

8 [6] Stephanus verò plenus fide ac [g] potentia: edebat miracula & signa magna in populo.

9 [7] Exorti sunt autem quidam [h] è synagoga quæ dicitur Libertinorum, & Cyræneorum, & Alexandrinorum, & eorum qui sunt ex Cilicia & Asia, altercantes cum Stephano.

10 [8] Sed non potuerunt resistere sapientiæ & Spiritui per quem loquebatur.

11 Tunc subiecerunt quosdam qui dicerent se audiuisse eum loquentem verba blasphema in Mosen & Deum.

12 [9] Commoueruntque plebem & seniores & Scribas: & eum adorti, corre-

2 Diuersi sunt (autoribus Apostolis) nec temerè coniungenda, docendi Verbi & administrandi Ecclesiastici ærarij munera, Apostoli verò ne Diaconus quidem nisi conscia Ecclesia elegerunt. *Infra, 21.8.*

3 In Diaconis, (nedum in pastoribus) eligendis præeat oportet tum doctrinæ tũ morum examen.

4 Vetus Ecclesia ritè electos, manuum impositione Deo veluti consecrauit.

5 Fœlix tentationis exitus.

6 Ecclesiam suam Dominus verbis primùm, deinde carcere, ac demũ etiam verberibus præparatam, tãdem ad sanguinem vsq; & cædes cũ Satana & mundo fœliciter committit. 7 Academiæ iam olim falsis pastoribus addictæ fuerunt Satanæ flabella. 8 Falsi doctores quia vinci nolunt, à disputationibus ad manifestas calumnias conuertuntur.

9 Prima Ecclesiæ Christianæ cruenta persequutio ex Sacerdotum concilio, suggerentibus Academiarum doctoribus exorta.

a Eorum qui ex Græcis Iudæorum religionem erant amplexi. *b Distributione rerum necessariarum.* *c Tale est, vt placere nõ debeat.* *d Conuiuijs, quanquam mensarum nomine, cætera etiam munera intelliguntur, quæ sint cum illo coniuncta, vt quæ ad curam pauperum pertinent.* *e Hic totus ritus ab Hebræis fluxit, qui hac formula vtebantur, tum in publicis, ac victimarum consecrationibus, tum in precibus ac benedictionibus priuatis, vt liquet ex Gen. 48. hùc ritum seruauit Ecclesia, 1. Timoth. 5. 22, infra, 8. 16. sed nulla hic fit mentio chrismatis, rasuræ, crucis, &c.* *f Metonymia, i. Doctrina Euangelica.* *g Eximijs ac excellentibus donis.* *h Excitatus, & veluti ex gymnasio.*

ptum adduxerunt in concilium.

10 Exemplum calumniatorum, ex ijs qui bene ac verè dicta sunt, falsas concluſiones colligentiũ.

13 [10] Statueruntque falsos testes qui dicerent, Homo iste nõ cessat loqui verba blasphema aduersus locum hunc sanctum & Legem.

14 Audiuimus enim eum quum diceret, Iesum istum Nazarenum destructurum hunc locum, & mutaturum ritus quos tradidit nobis Moses.

15 Tunc intentis in eum oculis, omnes qui sedebant in concilio, [i] viderunt faciem eius quasi faciem Angeli.

i Singularem & eximiam speciem fuisse vultus Stephani his verbis indicatur, in animi securitate, & conscientia bona, & caussa fiducia: Orationem vim habituri Stephani vultum condecorauit Deus, vt aspectu statim ipso perculleret animos Iudaorum.

CAP. VII.

1 Stephanus causam dicens ostendit electos à Deo fuisse Patres, 20 priusquam natus esset Moses, 47 & staret Templum: 44 Externos verò omnes ritus ad cœleste exemplar formatos fuisse. 54 Stridentes dentibus Iudæi, 59 lapidibus illum obruunt.

CAP. VII.

1 Admittitur quidem ad causam dicendam Stephanus, sed vt iuris obtentu dãnetur.

Gen. 12.4.

Gen. 15.13.16

2 Testatur Stephanus se veros illos Patres & vnicum illũ verum Deũ agnoscere: simulque docet illos esse templo, & omni illo legali cultu, antiquiores, ac proinde aliud esse ponendum veræ religionis fundamentum, gratuitum videlicet fœdus.

1 DIxit [1] autem Pontifex maximus, Num hæc ita habent?

2 [2] Ipse verò dixit, Viri fratres & patres, audite, ‖ [a] Deus ille gloriæ visus est patri nostro Abrahę quum esset in [b] Mesopotamia, priusquã habitaret in Charrhan:

3 Et dixit ei, Exi è terra tua, & ex cognatione tua, & veni in terram quamcunque indicaro tibi.

4 Tunc exijt è terra Chaldæorum, & habitauit in Charrhan. Et illinc, postquam mortuus est pater eius, transtulit eum in terram hanc in qua nunc vos habitatis.

5 Nec dedit ei possessionem in ea, [c] ne vestigium quidem pedis: quanuis [d] pollicitus esset se illam daturum ei obtinendam, & semini eius post eum, quum non haberet prolem.

6 Loquutus autem est ita Deus, ‖ Erit *inquit* semen tuum inquilinum in terra aliena, vbi seruituti subijcietur, & malè accipietur [e] annis quadringentis.

7 Sed gentem cui seruierint puniam ego, dicit Deus: & post hæc exibunt, & *ipsi* seruient mihi in loco isto.

Gen. 17.9. Gen. 21.2. Gen 25.24. Ge. 29.31, & 30.5, & 35. 23. Gen. 37.28.

8 ‖ Deditque ei pactum Circunciſionis: ‖ & ita *Abraham* genuit Isaac, & circũcidit eum die octauo, ‖ Isaac autem *genuit* Iacob, ‖ & Iacob duodecim Patriarchas.

3 Stephanus diligenter etiam cõmemorat Patrum quorundam horrenda scelera, vt Iudæos doceat non temerè acquiescendũ esse in Patrũ autoritate & exemplis.

9 [3] Patriarchæ verò inuidia moti ‖ Iosephum vendiderunt *abducendum* in Ægyptum, [f] sed erat Deus cum eo.

Ge. 4.37. Gen. 42.1. Gen. 45.4.

10 Et eruit eum ex omnibus ipsius oppressionibus, ‖ deditque ei [g] gratiam & sapientiam coram Pharaone rege Ægypti, qui constituit eum præfectum Ægypto & toti domui suæ.

f Hebr. quo peculiaris Dei fauor erga aliquos declaratur. Videtur enim ab ijs abesse, quos inuare non sustinet: contra præsentes illum, quos ex maximis quibusque periculis eripit, Gen. 46.6. Gen. 49.33. Gen. 23.16.

g Vt gratiosus esset in nomine sapientia coram Pharaone.

11 Venit autem fames in vniuersam terram Ægypti & Chanaan, & oppressio magna: & non inueniebant cibos Patres nostri.

12 ‖ Quum audisset autem Iacob esse triticum in Ægypto, misit Patres nostros primùm.

13 ‖ Et in secunda *profectione* agnitus est Ioseph à fratribus suis, & innotuit Pharaoni genus Ioseph.

14 Missis autem *nuntijs* Ioseph accersiit patrem suum Iacob, omnemque cognationem suam, capitum septuaginta quinque.

15 ‖ Descendit ergo Iacob in Ægyptum: ‖ obijtque ipse & patres nostri.

Gen. 46.6. Gen. 49.33. Gen. 23.16.

16 Qui [h] translati sunt in Sichem, & positi in sepulchro, ‖ quod emit Abraham pretio argenti à filijs Emmor *filij* Sichẽ.

h Patriarchæ filij Iacob, quamuis ſilius Ioſephi fiat mentio, Ioſ. 24.32.

17 Quum autem appropinquaret tẽpus promissionis cuius *causa* Deus iuauerat Abrahæ, creuit populus & multiplicatus est in Ægypto,

18 Vsquequò exortus est alius rex qui non nouerat Ioseph:

19 Hic [i] aduersus genus nostrum ingenioſus, malè accepit patres nostros, adeò vt exponerent infantes suos ne soboleſcerent.

i Soleter excogitare aduersus genus nostrum, nempè iubendo vt exponerentur mares.

20 Quo tempore natus est Moses, qui fuit [k] diuinitus venustus: & nutritus fuit tribus mensibus in domo patris sui.

k Dei beneficentia & fauore nascebatur ille puer, vt esset aspectus illius elegans.

21 Expositum autem illum sustulit filia Pharaonis, & nutriuit eum sibi [l] pro filio.

l Vice filij.

22 Et eruditus est Moses omni sapientia Ægyptiorum: eratque potens dictis & factis.

23 Vt verò expletum est ei quadraginta

a Potens ille Deus gloria & maiestate plenus. b Cum postea ver. 4. dicat Abrahamum exijsse è Chaldæa, palam est Mesopotamiam vicinam Chaldæam cõtinuisse, sic Plinius libr. 6 cap 27. c Ne tantillum quidem, vt in solo suo posset figere pedem. d Possessionis promissio certa fuit & pertinens ad Abrahamum, tamet si posteritas demum eius, illam possidendo occupauerit: est autem Synecdoche. e Anni quadringenti numerantur ab initio exortæ seminis Abrahami, i. à nato Isaaco: quadringenti autem & triginta anni, qui narrantur à Paulo Gal. 3.17. ab eo tempore quo Abraham una cum patre exiuit ex vr Chaldæorum.

ginta annorum tempus, subijt in cor eius vt inuiseret fratres suos filios Israel.

Exod.2.11. 24 ‖ Et quum vidisset quendam iniuria affici, tutatus est, & percusso Ægyptio, vindicauit eum qui opprimebatur.

25 Existimabat autē fratres suos intelligere Deum per manum ipsius dare eis salutem. At, illi non intellexerunt.

Exod.2.13. 26 ‖ Porrò sequenti die visus est ipsis pugnantibus, & compulit eos in pacem, dicens, Viri, fratres estis vos: cur alij alios iniuria afficitis?

27 Is autem qui iniuria afficiebat proximum, repulit eum, dicens, Quis te cōstituit principem & iudicem super nos?

28 Num tu me vis interimere, quemadmodum interemisti heri Ægyptium?

Exod.3.2. [l] Filius Dei nunc Angelus vocat, ipse est enim magni consilij Angelus, & ideo paulò post demonstrat eum dicendo Moysi, Ego Deus esse patrum tuorum, &c.

29 Ad hunc autem sermonem Moses fugit, & factus est aduena in terra Madiam, vbi genuit duos filios.

30 Expletis verò annis quadraginta ‖ visus est ei in deserto mōtis Sina [m] Angelus Domini in flammeo igne rubi.

[k] Ad verbum, mutus, idest, confusus.

31 Moses autem vt conspexit, admiratus est visum: & quum accederet ad considerandum, extitit ad eum vox Domini, *dicentis*,

32 Ego *sum* Deus ille patrum tuorum, Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob. Tremefactus autem Moses non audebat considerare.

4 Agnoscit Moſen pro legislatore, sed ita vt eius ipsius testimonio probet Legem in perfectius quippiam (nempe in prophetici muneris, quod in Christum, prophetarū caput, ferebatur) re-spexisse.

33 Dixit autem ei Dominus, Solue soleas pedum tuorū: locus enim in quo stas, terra sancta est.

34 Vidi, vidi vexationem populi mei qui *est* in Ægypto, & suspiria eorum audiui, & descendi vt eruam eos: nunc ergo veni, mittam te in Ægyptum.

Exod.7.8.9. 10.11.14. Exod.16.1. Deut.18.15. supra, 3.22. Exod.19.2. [n] Logia Græci vocant oracula diuina: quæ admissa, eximunt solutis.

35 Hunc Mosen quem abnegauerant, dicentes, Quis te constituit principem & iudicem? hunc *inquam*, Deus principem & redemptorem misit, [n] ductu Angeli qui visus fuerat ei in rubo.

36 ‖ Hic eduxit illos editis miraculis & signis in Ægypto, & in rubro mari, ‖ & in deserto, annis quadraginta.

37 [4] Hic est Moses ille qui dixit filijs Israel, ‖ Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester è fratribus vestris sicut me: eum audite.

38 ‖ Hic ille est qui fuit in congregatione in deserto, cum Angelo qui loquebatur ei in monte Sina, & cum Patribus nostris, qui *que* excepit viua [o] eloquia quæ nobis traderet.

39 Cui noluerunt auscultare patres nostri, sed repulerunt *eum*, & auersi sunt corde suo in Ægyptum:

40 Dicentes Aharoni, ‖ Fac nobis deos qui præeant nobis. Mosi enim isti qui eduxit nos è terra Ægypti, nescimus quid contigerit.

41 Et [p] vitulum fecerunt per illos dies, obtulerūtq; sacrificium idolo, & oblectarūt sese operibus manuum suarum.

42 Auertit autem *se* Deus, & [q] tradidit eos in seruitutem [r] exercitus cæli: sicut scriptum est in libro Prophetarum, ‖ Num victimas & oblationes obtulistis mihi annis quadraginta in deserto, domus Israel?

43 Imò [s] baiulastis tabernaculū Moloch, & sidus dei vestri Rempham, quas figuras fecistis vt eas adoraretis: itaque transferam vos trans Babylonem.

44 [5] Tabernaculum [t] testimonij fuit patribus nostris in deserto, prout præceperat ‖ is qui dixerat Mosi vt faceret illud secundum exemplar quod viderat.

45 ‖ Quod etiam [u] acceptum introduxerunt patres nostri cum Iesu in [x] possessionem Gentium, quas expulit Deus [y] à conspectu patrum nostrorum, ‖ vsque ad dies Dauid,

46 Qui fuit in gratia apud Deum, petijtque vt inueniret tabernaculum Deo Iacob.

47 ‖ [6] Solomon autem ædificauit ei ædem.

48 ‖ Sed Excelsissimus ille in manufactis templis non habitat, sicut Propheta dicit,

49 ‖ Cælum mihi thronus est, terra autem, scabellum pedum meorū. Quam ædem ædificabitis mihi? dicit Dominus: aut quis est locus requietis meæ?

50 Nónne manus mea fecit hæc omnia?

51 ‖ [7] Duri ceruice, & [z] incircuncisi corde & auribus, vos semper Spiritui sancto obnitimini, sicut patres vestri, *ita* & vos.

Exod.32.1. 5 Fuit quidem erectū tabernaculū à Mose, sed quod homines reuocaret ad illud exemplar quod viderat in monte.

6 Templum quidē à Solomone extructum est, Dei mandato: at non ea conditione, vt maiestas Dei esset in eo inclusa.

Amos 5.25. 7 Stephanus zelo Dei incensus, tādem etiam suos iudices iudicat.

Exod.25.40, hebr.8.5. Iosue.3.14. 1.Reg.2.16. psal.131.

[p] Quæ superstitio fuit Ægyptiaca idololatria, apud hos enim & Apis miraculum vitulus cultū habuit diuinum, ac vaccarum simulacra insignia fuerunt, Herodotus lib.2.

1.Reg.6.1. 1.para.17.12. Infra, 17.24. Esa.66.1. Ierem.9.26, Ezech.44.9.

[q] Eos à suo spiritu destitutos tradidit Satana & peruersis cupiditatibus, vt seruirent stellis. [r] Per exercitum cæli hoc loco non intelligit Angelos, sed lunam, solem, & reliquas stellas, Deut. 17.3. [s] In humeros vestros sublatum tulistis. [t] Idest, Conuentus. [u] Per manus traditum. [x] Metonymicè intelliguntur regiones quæ à Gentibus obtinebantur. [y] Quas Deus expulit, vt ingredientibus maioribus nostris, cederent harum regionum possessionem. [z] Incircuncisi sunt corde, qui in natura adhuc vitijs demersi, harent: alioqui carne erant omnes Iudæi circuncisi, duplex ergo fuit circuncisio, Vide Paul. Rom.2.28.

52 Quem Prophetarum nō sunt persequuti patres vestri? trucidarunt, inquam, eos qui prænuntiarunt aduentum Iusti illius, cuius nunc vos proditores & occisores fuistis.

53 ‖ Qui accepistis Legem [a] per dispositionem Angelorum, nec seruastis.

54 [8] Audientes autem hæc, frendebant cordibus suis, & [b] stridebant dentibus in eum.

55 [9] Quum autem esset plenus Spiritu sancto, intentis in cælum oculis vidit gloriam Dei, & Iesum [c] adstantem ad dextram Dei.

56 Et ait, Ecce, conspicio cælos apertos, & Filium hominis adstantem ad dextram Dei.

57 [10] Exclamantes autem *illi* voce magna, continuerunt aures suas, & [d] irruerunt concorditer in eum.

58 Et eiectum eum ex vrbe lapidabant: [e] testes autem deposuerunt pallia sua ad pedes adolescentis qui vocabatur Saulus.

59 Lapidarunt igitur Stephanum, inuocantem & dicentem, Domine Iesu, suscipe Spiritum meum.

60 [11] Positis autem genibus, clamauit voce magna, Domine, ne [f] statuas eis hoc peccatum. Et quum hoc dixisset, [g] obdormiuit.

8 Satan deprehensus, apertius furit. *Exod. 19. 1.*

9 Quo propius mortē accedūt martyres, eo propius Christū intuentes, in cælum assurgunt.

10 Zelus tū hypocritarū tum etiā superstitiosorum, tandem in manifestam rabiem exit.

11 Fides & charitas veros Dei seruos ad extremum vsque halitum comitantur.

a Angelorū ministerio.

b Translatio, vt supra, 5. 33.

c Paratum ad me confirmandū in veritatu confessione, & recipiendum ad sese.

d Violentus ille fuit impetus, animaduersio enim tunc Iudais concessa non erat, vt apud Pilatum fatentur, dicentes, Non licere sibi occidere quenquam: ideò Ioseph. libr. 20. refert ab Anano Sadducaeo interfectum fuisse Iacobum fratrem Domini, eoq; nomine accusatum fuisse apud Albinum praesidem. *e Cautum erat in Lege, vt testes lapidationem auspicerentur, Deut. 17. 7.* *f Statuendi vocabulo, intelligit firmam ac perennem peccati imputationem.*

g Vide 1. Thess. 4. 13.

CAP. VIII.

1 Dum Stephanum lugent pij, 3 Saulus Ecclesiam vastat. 5 Philippus Samaria Christum praedicat. 9 Simonis magi 18 auaritia notatur. 26 Philippus 27 Eunuchum Aethiopem 38 baptizat.

CAP. VIII.

1 Christus hostiū rabie ad propagādum regnum suum abutitur.

2 Stephanū mortuū sancti lugent & sepeliūt, singulari fidei & charitatis exemplo: inuocat autem nemo.

CAPVT autem consenserat in necem eius. Orta est verò per id tempus persequutio magna aduersus Ecclesiam quæ *erat* Hierosolymis: & omnes dispersi sunt per regiones Iudææ & Samariæ, præter Apostolos.

2 [a] Extulerunt autem vna Stephanum viri religiosi, fecerunt que planctum magnum super eum.

3 [3] Saulus verò vastabat Ecclesiam, intrans in singulas domos: & trahens viros ac mulieres, tradebat *eos* carceri.

4 Illi igitur dispersi peragrabant *regionem*, euangelizantes sermonem *Dei*.

5 [4] Philippus verò quum peruenisset in vrbem Samariæ, prædicabat eis Christum.

6 Attendebant autem turbæ cōcorditer ea quæ à Philippo dicebantur, audientes, & videntes signa quæ edebat.

7 Spiritus enim impuri ex multis qui *eis* tenebantur, exibant, clamantes voce magna: multi autem paralytici & claudi sanati sunt.

8 Et gaudium magnum fuit in illa vrbe.

9 [5] Vir autē quidam nomine Simon, antea in vrbe illa exercuerat artē [b] magicam, & gentem Samariæ [c] obstupefecerat, dicēs se esse quempiam magnum.

10 Quem attendebant omnes à minimo vsque ad maximum, dicentes, Iste est virtus illa Dei magna.

11 Attendebāt autem eum propterea quòd multo tempore magicis artibus eos obstupefecerat.

12 Quum verò credidissent Philippo euangelizanti quæ ad Regnum Dei & nomen Iesu Christi *pertinent*, baptizabātur tum viri tum mulieres.

13 [6] Simon verò, & ipse credidit: & baptizatus perdurabat apud Philippum: & conspiciens signa & virtutes magnas edi, obstupefiebat.

14 [7] Quum autem audissent Apostoli qui erant Hierosolymis, Samariam recepisse Sermonem Dei, miserūt ad eos Petrum ac Iohannem.

15 Qui quum descendissent, precati sunt pro eis vt acciperent [d] Spiritum sanctum.

16 (Nondum enim in quenquam illorum illapsus fuerat, sed baptizati tantum fuerant in nomine Iesu)

17 Deinde imposuerunt eis manus, & receperunt *illi* Spiritum sanctum.

18 [8] Quum autem conspexisset Simon per impositionem manuum Apostolorum dari Spiritum sanctum, obtulit eis pecunias,

3 Fidelium dispersio, fit Ecclesiarum vnio.

4 Philippus antea diaconus in Hierusalem, fit à Deo extraordinē Euāgelista.

5 Christus Satanā (quoties libuit) victum velut in triumpho ducit, ijs ipsis spectatoribus quos fascinauit.

6 Impij quoq; & reprobi interdū coguntur bonum Dei donū gustare, sed quod mox euomant.

7 Petrus, nō iam primas, sed Apostolici collegij legatus, & quidē addito Iohanne collega, pro authoritate sibi cōmissa, Ecclesias Samaritanas iactis à Philippo fundamentis perstruunt.

8 Ambitio & auaritia hypocritas tandem ex suis latebris eliciunt.

b Magia primum in bonam partem sumebatur, nomine à Persis dudo, apud quod Magi sunt sapientes, postea sumptum est in malam.

c Ita sibi suis praestigijs conciliarat Samaritanos, vt caco quodam furore amentes toti essent illi additi.

d Eximia illa dona, quibus erant os illos esse oportebat, praesertim qui praficiendi erant Ecclesiæ.

19 Dicens,

19 Dicens, Date etiam mihi potestatem istam, vt cuicunque imposuero manus, recipiat Spiritum sanctum.

20 [9] Petrus autem dixit ei, Argentum tuum tecum pereat, qui donum Dei existimaris pecunijs acquiri.

21 Nō est tibi pars neque sors in [c] hoc negotio: cor enim tuum non est [f] rectum in Dei conspectu.

22 [10] Resipisce igitur ab ista malitia tua, & roga Deum, si fortè remittatur tibi cogitatio cordis tui.

23 Video enim te in [g] felle amarissimo, & [h] nexu iniustitiæ positum.

24 Respondens autem Simon dixit, Precamini vos pro me apud Dominum, nequid me inuadat *istorum* quæ dixistis.

25 Illi igitur testificati, & loquuti sermonem Dei, reuersi sunt Hierosolymam, & multis vicis Samaritanorum euangelizarunt.

26 [11] Angelus autē Domini loquutus est Philippo, dicens, Surge & vade meridiem versus, ad viam quæ ab Hierusalem descendit Gazam: quæ est deserta.

27 *Is* igitur surgens profectus est: & ecce, quidam Æthiops eunuchus, [i] dynastes Candaces reginæ Æthiopum, qui præerat vniuersis illius opibus, veneratque adoraturus in Hierusalem,

28 Reuertebatur sedens in curru suo, legebatque Esaiam Prophetam,

29 Dixit autē Spiritus Philippo, Accede, & adiunge te ad currum istum.

30 Accurrens autem Philippus audiuit eum legentem Esaiam Prophetam, & dixit, Nempe intelligis quæ legis?

31 At ille ait, Qui enim possim, nisi quis mihi [k] præierit? Et precatus est Philippum vt ascenderet, sederetque secum.

32 [12] Locus autem Scripturæ quem legebat, hic erat, ‖ Vt ouis ad mactationem ductus est: & vt agnus coram suo tonsore mutus, ita non aperuit os suum.

33 [l] In ipsius deiectione iudicium eius sublatum est: [m] seculum autem eius quis enarrabit? quoniam tollitur è terra vita eius.

34 Respondens autē Eunuchus Philippo, dixit, Rogo te, de quo Propheta hoc dicit? de seipso, an de alio quopiam?

35 Tum Philippus aperto ore suo, & incipiens à scriptura ista, euāgelizauit ei Iesum.

36 Quum verò pergerent in via, venerunt ad quandam aquam: tum ait Eunuchus, En aquam: quid prohibet me baptizari?

37 [13] Dixit verò Philippus, Si credis ex toto corde, licet. Respondens autem *ille* dixit, [n] Credo Filium Dei esse Iesum Christum.

38 Iussitque sisti currum: ac descenderunt ambo in aquam, Philippus simul & Eunuchus: & *ille* baptizauit eum.

39 Quum autē ascendissent ex aqua, Spiritus Domini rapuit Philippum, nec amplius vidit eum Eunuchus. pergebat enim in via sua gaudens.

40 Philippus autem inuentus est Azoti: & præteriens Euangelizauit vrbibus, vsquedum veniret Cæsaream.

13 Professio fidei in adultis baptizādis requiritur, ac proinde Baptismo non tunc primum in Christum inserimur, sed iā insiti confirmamur.

n Sūma confessionis necessaria ad Baptismum.

CAP. IX.

2 Saulus Damasi us petēs. 4 à Domino prosternitur. 10 Ananias mittitur, 18 vt eum baptizet. 27 Iudæorum insidias 25 per murum demissus euadit. 33 Petrus Æneā paralytico medetur. 36 Tabitham defunctam 40 Vita restituit.

1 SAulus ‖ [1] autem adhuc [2] spirās minas ac cædem aduersus discipulos Domini, adijt Pontificem maximum,

2 Et petijt ab eo epistolas *perferēdas* Damascum ad synagogas: vt siquos inuenisset huius [b] sectæ, tum viros tum mulieres, vinctos duceret Hierosolymam.

3 Quum autem iter faceret, factum est vt appropinquaret Damasco: ‖ & repentè circumfulsit eum lux è cœlo.

4 Et quum cecidisset in terram, audiuit vocem dicentem sibi, Saul, Saul, quid me persequeris?

5 Dixit autē, Quis es Domine? Dominus autem dixit, Ego sum Iesus, quem tu persequeris. [c] durum est tibi contra stimulos calcitrare.

CAP. IX. *Rom.9.19. gal.1.13. Infra.22.67. 1.cor.15.8. 2.cor.12.2.*

1 Saulus (qui & Paulus) Christū veluti fugiētē crudelissimè persequens, in eūdem victorē incidit, & singulari diuinę bonitatis exemplo pro sæuitiæ suæ cōmerita pœna, nō modò in gratiam recipitur, sed etiam Apostolus voce ipsius Domini designatus, Ananiæ ministerio ac testimonio confirmatur.

a Indicatur in Saule fuisse vehementes impetus minarum de cæde discipulorū. b Ad verb via: viā autē vocant Hebræi genus vitæ quo quis insistat. c. Prouerbiū de contumacia seipsos lædentium.

9 Simonis, nō Petri, sed magi, sunt successores qui res sacras aut emunt aut vendunt.

10 Bene de summis etiā peccatoribus sperandum, quoad eius fieri potest.

11 Christus gratis vocās quoscunque libuit Philippo nihil tale cogitāte, ad eunuchū imprudentem erudiendum & baptizandū visus, in Aethiopiam vsq; regni sui limites profert.

12 Arcana Dei prouidentia regūtur etiā quæ maximè videntur fortuita.

i In hac doctrina quam annuncio,

f Vere rectū, & sine simulatione. Psa.33.7.

g Fel amaritudinis, vocat interiorē cordis malitiam, & vitium illud diabolica impietatis, quo Magus ille totus erat refertus: dicitur autem Magus desisse in fide, quasi oppressus esse totus felle, & in ea sepultus. h Iniquitatis vinculis retentum. i Opibus & potestate insignis apud Candacem. Caeterum hoc autem nomē commune erat Reginarum Æthiopiæ. k Ad verb. viā ad intelligendū demonstret, vel sit dux itineris. l Hebr. verbum legit: E clausūro & iudicio assumptus est. Clausūri autem nec non intelligit sepulchrum ipsum, adeò mortis vincula, iudicij autem supplicium quo affectus est, & miserabilem illam cōditionem, quam pro Christus nostra causa, Patris iram sustinens. m Quandiu manet ipsius sit duraturum. Nam Christus excitatus ex mortuis amplius non moritur, Rom. 6. 9.

6 *Is verò* trementis & pauens dixit, Domine, quid me vis facere? Tum Dominus ad eum, Surge & ingredere vrbẽ, & dicetur tibi quid te oporteat facere.

7 Viri autem illi qui cum Saulo iter faciebant, [d] steterunt attoniti, audientes quidem [e] *eius* vocem, neminem autem videntes.

8 Surrexit autem Saulus è terra: apertisque oculis suis neminem videbat: itaque manu ducentes eum introduxerunt Damascum.

9 Vbi fuit tribus diebus, non videns: & non commedit neque bibit.

10 Erat autẽ quidam discipulus Damasci, nomine Ananias, ad quem dixit per visum Dominus: Anania, Et ille ait, Ecce, ego *adsum* Domine.

11 Tum Dominus ad eum, Surge, & proficiscere in vicũ qui vocatur Rectus, & quære in domo Iudæ Saulum *quendam* nomine [f] Tarsensem. ecce enim precatur.

12 Et vidit per visum virum Ananiam nomine introeuntem, & imponentem sibi manum, vt visum reciperet.

13 Respondit autem Ananias, Domine, audiui ex multis de viro isto, quot malis affecerit sanctos tuos in Hierusalẽ.

14 Quinetiam hoc loco habet potestatem à principibus Sacerdotum, vinciendi omnes qui inuocant nomẽ tuum.

15 Dixit autem ad eum Dominus, Proficiscere: nam [g] instrumentum electum est mihi iste, vt perferat nomen meum in conspectũ Gentium, & regum, & filiorum Israel.

16 Ego enim [h] ostendã ei quàm multa oporteat eum pro nomine meo pati.

17 Abijt igitur Ananias, & introiuit domum [i] illam, & impositis manibus dixit, Saul frater, Dominus misit me (Iesus *inquam* qui apparuit tibi in via qua veniebas) vt visum recipias, & implearis Spiritu sancto.

18 Statim autem deciderunt ab oculis eius quasi squamæ, & visum recepit illicò: ac surgens baptizatus est.

19 Quumque cepisset cibum corroboratus est: Fuit autem Saulus cum discipulis qui erant Damasci per dies aliquot.

20 [z] Et statim in synagogis prædicauit Christum *nempe* eum esse Filium Dei.

21 Obstupescebant autem omnes qui eum audiebant, & dicebant, Nónne hic est qui populatus est in Ierusalẽ eos qui inuocabant nomen istud, & huc idcirco venit, vt vinctos eos adduceret ad principes Sacerdotum?

22 [j] Saulus autem magis inualescebat, & confundebat Iudæos qui habitabant Damasci, [k] collatis testimonijs demonstrans eum esse Christum.

23 [4] Expleto autem multo tempore inierunt inter se Iudæi consilium illum interimendi.

24 Sed intellectæ sunt Saulo insidiæ eorum adseruabant autem portas die ac nocte, vt eum interimerent.

25 [5] Acceptum igitur eum discipuli nocte, per murum demiserunt, fune summissum in sporta.

26 [6] Quum verò Saulus adueniisset Hierosolymam, tentabat se adiungere discipulis: sed omnes timebant eum, non credentes eum esse discipulum.

27 Barnabas autem acceptum eum duxit ad Apostolos, & narrauit quomodo in via vidisset Dominum, qui loquutus esset ei, & quomodo Damasci liberè loquutus esset in nomine Iesu.

28 [7] Versabatur ergo [l] cum eis in Hierusalem.

29 Et liberè in nomine Domini Iesu loquebatur & disceptabat aduersus [m] Græcos: illi verò conabantur eum interimere.

30 [8] Quod quũ cognouissent fratres, deduxerunt eum Cæsaræam, & emiserunt Tarsum.

31 [9] Ecclesiæ igitur per totam Iudæã & Galilæam & Samariam habebant pacem, & [n] ædificabantur: & pergentes *in* timore Domini, & consolatione sancti Spiritus multiplicabantur.

32 [10] Factũ est autem vt Petrus, dum *illas* omnes peragraret, ascenderet etiam ad sanctos qui habitabant Lyddæ:

33 Reperit autem illic quendam nomine Æneam, ab Annis iam octo decumbentem in grabbato, qui erat Paralyticus.

34 Et dixit ei Petrus, Ænea, sanat te Iesus Christus: surge, & sterne tibijpsi. [o] autem statim surrexit.

d Constiterunt, ita vt progredi non possent, sed attoniti manerent tanquam saxei.

e Vocẽ, sub. Pauli audierunt: nam postea expressè dicitur eos nõ audiuisse vocem alloquentis, 22 9. alij tamen sic locos in speciem dissidentes cõciliant. audierunt scilicet sonum sed non audierũt vocem distinctã.

f Tarsus fuit vrbs Ciliciæ vicina Anchialæ, quas duas vrbes Sardanapalus fertur vnodie extruxisse.

g Vel vas in quo perferatur nomen meum.

h Demonstrabo perpiciũ.

i Iudæ.

z Paulus nullo à carne & sanguine petito consilio, statim ad munus sibi cõmissum aggreditur.

3 Paulus non pugnat sola auctoritate, sed adhibitis Prophetarũ testimonijs.

4 Paulo ipsi tandẽ erut subeunda proponitur, sed ita vt procul tantùm ostendatur.

5 Hostium insidias & conatus salua vocatione, vitare nihil prohibet

6 Non temerè olim quiuis ne interoues quidem ne dum inter Pastores, admissus.

7 Pericula ex periculis expectanda constãtibus Dei seruis: sed idem Deus pro ipsis excubat.

8 Licet, ex Ecclesiæ cõsilio locum mutare Verbi ministris.

9 Ecclesiarum ædificatio, persecutionum exitus, modò patienter expectetur Dominus.

10 Apostolatus Petri, sanato paralytico, obstipatur.

k Collatis Scriptura locis, vt artifices aliquid compacturi solent singulas partes ca-

parare, vt alia alijs ad amussim quadrent. l Cum Petro & Iacobo: eos enim ex Apostolis solos sibi tum fisisse conspectus dicit, Gal. 1. 18. 19. m Vid. sup. 6. 1. n Hac translatio significat stabilimentum & augmentum.

35 Et

35 Et viderunt eum omnes qui incolebant [o] Lyddam & Sarona, qui conuersi sunt ad Dominum.

36 [11] Ioppæ autem fuit quædam discipula nomine Tabitha, quæ, si interpreteris, dicitur Caprea. Hæc erat dines operum bonorũ & eleemosynarum quas præstabat.

37 Factum est autem per illos dies vt ex morbo moreretur: quam quum lauissent, posuerunt in cœnaculo.

38 Quum autem Lydda esse prope Ioppen, discipuli, audito Petrum illic esse, duos viros miserunt ad eum, rogantes ne cunctaretur vsque ad ipsos progredi.

39 Exurgens igitur Petrus venit cum eis: quem, vbi adfuit, duxerunt in cœnaculum: vbi adstiterunt ei omnes viduæ, flentes, & ostendentes tunicas & vestimenta quæ Dorcas faciebat quum vnà cum ipsis esset.

40 Eiectis verò omnibus foras, Petrus [p] positis genibus precatus est: & conuersus ad corpus, dixit, Tabitha surge. Illa verò aperuit oculos suos, & viso Petro resedit.

41 Data autem ei manu *Petrus* erexit eam: & vocatis sanctis ac viduis, eam viuam repræsentauit.

42 *Id* autem innotuit per totam Ioppen, & multi crediderunt in Dominum.

43 Factum est autem vt dies multos maneret Ioppæ apud Simonem quẽdam coriarium.

11 Petrus suscitato per nomẽ Christi cadauere, fidem facit omnibus se Euangelium vitæ annuntiare.

a *Lydda vbi fuit Palæstinæ, Saronregio campestri, & locus pascuus, inter Cæsaream Palæstinæ, & Tabor montẽ, lacumq; Genezareth, trahit longe vltra Ioppen se extendentem.*

p *Cùm in genua procubuisset, qui est precantium gestus.*

CAP. X.

1 *Cornelius Centurio 4 Angeli iussu 5 Petrum accersit, 11 Qui & ipse visione oblata 15 20 ne gentes aspernetur, instituitur. 34 Cornelio & familiæ Euangelium annuntiat: 45 Hi autem Spiritu sancto accepto, 47 baptizantur.*

1 POrrò [1] quidam erat Cæsareæ, nomine Cornelius, centurio ex cohorte quæ dicitur Italica,

2 [a] Pius ac timens Deum, [b] cum tota domo sua, & præstans eleemosynas multas populo:

3 Qui quũ assiduè precaretur Deũ, vidit per visum manifestè quasi hora diei nona, Angelum Dei introeuntem & dicentem ipsi, Corneli.

Cap. x. 1 Petrus, duplici miraculo interueniente, Gentiũ primitias Deo consecrat. a Colebat igitur vnum Deũ nec erat idolatra, nec fuit in Messiã potuit esse expers, *qui pius esset: Sed eum adueniisse nondum cognouerat.* b *Magna laus istius hominis, qui omnes suos domesticos & familiares, atq; necessarios studuerit esse religiosos ac pios.*

4 At ille intentis oculis in eum & expauefactus dixit, [c] Quid est Domine? Dixit autem ei, Preces tuæ & eleemosynæ tuæ [d] ascenderunt [e] memoriæ causa in Dei conspectum.

5 Nũc igitur mitte aliquos Ioppen, & accerse Simonem qui cognominatur Petrus.

6 Hic diuersatur apud Simonem quendam coriarium, cui est domus apud mare: hic dicet tibi quid te oporteat facere.

7 Vt autem discessit Angelus qui loquebatur Cornelio, vocauit duos ex famulis suis, & militem pium ex ijs qui cum ipso assidui erant:

8 Et quum eis exposuisset omnia, misit eos Ioppen.

9 Postridie verò illis iter faciẽtibus, & appropinquantibus vrbi, ascendit Petrus [f] supra domum vt precaretur, circa horam sextam.

10 Factum est autem vt valdè esuriret, voluitque capere cibum: parantibus autem illis, incidit in eum [g] mentis excessus.

11 Conspexitque cœlum apertum, ac descendens ad se vas quoddam vt linteum magnum, [h] quatuor extremis deuinctum, quod demittebatur in terram:

12 In quo erant [i] quæuis [k] quadrupedia terræ, & feræ, ac [l] reptilia, & volucres cœli.

13 Et extitit vox ad eum, Surge Petre, macta & vescere.

14 [2] Ait autem Petrus, Nequaquam Domine: nunquam enim edi quicquam commune seu impurum.

15 Tum vox rursus ad eum secundò, Quæ Deus purgauit, tu [m] ne polluito.

16 Hoc autem factum est ter: & rursum receptum est vas in cœlum.

17 Quum autem apud sese ambigeret Petrus quòdnam esset visum illud quod viderat, ecce, viri qui missi erant à Cornelio, percontati de domo Simonis, superuenerunt ad vestibulum:

18 Et euocato *quopiam*, percontati sunt an Simon qui cognominaretur Petrus, illic diuersaretur.

19 Petro verò cogitante de visione, dixit ei Spiritus, Ecce, tres viri quæ

2 Petrum postacceptũ etiam Spiritum sanctum oportuit quotidie in cognitione beneficij Christi proficere.

c *Quid me vis Domine? cõparat enim se ad audiendum.*

d *Translatio hebraïs familiaris, ab holocaustis ritu ad preces.*

e *Id est, vt Deum veluti non sinant tui oblimisci. Sic enim solet interdum Scriptura quasi balbutire.*

f *Vide Mat. 10, 27.*

g *Ecstasis, siquidem etsi nõ stupet Petrus, sed Dei colloquio fruitur & mysteria eius docetur, mẽs tamẽ eius quasi excessu altius euecta fuit, breui ad sedes suas reditura.*

h *Vt quadratum videri posit fuisse velum.*

i *Hic manifestè particula vniuersalis ponitur pro indefinita, id est, cuiusuis generis, vt significentur genera singulorum, non singula generum.*

k *.i. Eorum quæ vsibus humanis subseruiunt.*

l *Quid nomine reptiliũ intelligatur, docetur, Leuit. 11 m Ne pro pollutis habeto.*

runt te:

20 Surgens itaque descende, & nihil ambigens proficiscere cum eis: nam ego eos misi.

21 Descendens ergo Petrus ad viros qui ad ipsum missi fuerant à Cornelio, dixit, Ecce, ego *is* sum quē quæritis: quæ causa est propter quam adestis?

22 Ipsi verò dixerunt, Cornelius centurio, vir iustus & timens Deum, & testimonio ornatus totius gentis Iudæorum, diuinitus admonitus est ab Angelo sancto vt accerseret te domum suam, & ābs te quædam audiret.

23 Introcò vocatos igitur eos accepit hospitio. Sequenti verò die Petrus abijt cum eis, & quidam ex fratribus Ioppensibus comitati sunt eum.

24 Postridie verò introierunt Cæsaream. Cornelius autem expectabat eos, conuocatis cognatis suis & necessarijs amicis.

3 Adoratio religiosa vni Deo conuenit: ciuilis autem, & ipsa periculosè ministris Verbi tribuitur.

25 [3] Vt autem factum est vt introiret Petrus, occurrens ei Cornelius, & accidens ad eius pedes, adorauit.

26 Petrus verò erexit eum, dicens, Surge: & ego ipse, homo sum.

27 Et colloquens cum eo, ingressus est, inuenitque multos qui conuenerant.

28 Dixitque eis, Vos scitis Iudæo nefas esse coniungi aut accedere ad alienigenam: sed mihi ostendit Deus ne quem pollutum aut impurum hominem dicerem.

29 Quapropter etiam sine contradictione veni accersitus. Percontor igitur quam ob causam me accersiueritis.

30 Tū Cornelius ait, Nudiusquartus vsque [n] ad hanc horam eram ieiunus, & hora nona precabar domi meæ: & ecce, quidam stetit coram me, veste splendida:

4 Fides Cornelij ex inuocatione & charitate sese patefecit.

31 [4] Dixitq;, Corneli, exauditæ sunt preces tuæ, & eleemosynæ tuæ commemoratæ sunt in conspectu Dei.

5 Sicut fides ex auditu nascitur, ita ex eodē nutritur & adolescit.

32 [5] Mitte ergo Ioppen, & accerse Simonem qui cognominatur Petrus: hic diuersatur in ædibus Simonis coriarij apud mare, qui quum adfuerit, loquetur tibi.

33 Eodem igitur *momento* misi ad te: & tu bene feciſti qui aduenerís. Nunc ergo omnes nos in conspectu Dei adsumus, vt audiamus omnia quæ tibi præcepta sunt à Deo.

6 Sublatum est populorum discrimen aduentu Christi.

34 [6] Tum aperto ore Petrus dixit, In veritate comperio || Deum [o] non accipere personam,

Quis autem sit ei gratus, ex fide & iustitia intelligitur.

35 Sed in quauis gente acceptum ei esse [p] quemuis qui eum timeat, & operetur iustitiam.

36 Id quod [q] significauit filijs Israel, annuntiās pacem per Iesum Christum, qui est omnium Dominus.

Deut.10.17, 2.paral.19.7, iob.34.19, sap.6.8, eccle.35.16, rom.2.11, galat.2.6, ephes.6.9, colos.3.25, 1.pet.1.17, Luc.4.24, Iere.3.34, mich.7.18, Infra,15.9,

37 [7] Vos nostis quod gestum est in tota Iudæa, || initio facto à Galilæa, post baptisma quod prædicauit Iohannes.

7 Summa Euangelij, Christum promissum Patribus, & suo tempore exhibitum summa cum Dei virtute (quam omnibus modis ostēdit) ac tandem pro nostri reconciliatione crucifixum, resurrexisse tertio die, vt quisquis in eum credit, remissione peccatorum accepta, seruetur, sicut supremo illo die, sedente eodem ipso viuorum ac mortuorum iudice, patefiet.

38 Vt Iesum Nazarenum [r] vnxerit Deus Spiritu sancto & potentia, qui obambulauit beneficijs afficiens & sanans omnes sub diaboli potestate redactos, quoniam Deus erat cum eo.

39 Quorum omnium quæ & in regione Iudæorum & in Hierusalem fecit, nos etiam testes sumus: quem interemerunt suspensum in ligno.

40 Hunc Deus excitauit tertio die, fecitque vt conspicuus fieret,

41 Non toti populo, sed testibus quos ipse prius [r] designauerat, *nimirum* nobis, qui comedimus ac bibimus vnà cum eo posteaquam resurrexit à mortuis.

42 Præcepit autem nobis vt prædicaremus populo, ac testificaremur eum esse qui definitus sit à Deo iudex viuorum ac mortuorum.

43 || Huic etiam omnes Prophetæ testimonium dant, || remissionem peccatorum accepturum per nomen eius quemuis qui crediderit in eum.

44 [8] Adhuc loquēte Petro verba ista,

8 Quid loquitur Verbi minister ex Dei mandato, Spiritus sanctus in corde obsignat,

n Non tandem horam indicat, sed æqualem duorum videlicet dierū nonam.

o Non iudicare ex externis. p Per timorem Dei, Hebræi vniuersum cultum intelligunt: vnde intelligitur Cornelium fidem minimè caruisse, velut qui ante tempora Christi vixerunt, fidei expertes non fuerunt: inepte ergo faciunt qui ex hoc loco opera præparatoria, & liberum arbitrium constituunt. q Significauit Deus Israelitis, ex quauis gente gratum esse Deo qui piè viuit, annuntiauit enim pacem hominibus per Christum qui non vnius gentis, id est, Israelitica, sed omnium est Dominus. r Hac formula sumpta est ex Hebræorum consuetudine, apud quos ungebantur Reges & sacerdotes. Inde factum est vt dicantur vngi quos donis ac virtutibus imbuit ac exornat. s Hac Apostolorum Cheirotonia, *id est, electio, propriè Deo tribuitur: nam etsi legitima ministrorum electioni Deus præsit, est tamen hoc loco tacita antithesis inter Dei* Cheirotonian, *& hominum suffragia, siquidem à Deo immediatè designantur Apostoli, mediatè ministri Ecclesiæ.*

illapsus

illapsus est Spiritus sanctus in omnes qui audiebant hunc sermonem.

45 Fideles autem qui *erant* ex circuncisione, & venerant cum Petro, obstupuerunt quòd etiam in Gentes effusum esset donum Spiritus sancti.

46 Audiebant enim eos loquentes linguis, ac magnificantes Deum. Tunc respondit Petrus,

9 Baptismus sanctos nõ facit, sed sanctificatio eõ obsignat.

47 [9] Num quis aquam prohibere potest quominus *videlicet* baptizentur isti qui Spiritum sanctum acceperunt sicut & nos?

48 Iussitque eos baptizari in nomine Domini. Rogauerunt autem eum vt perseueraret ad dies aliquot.

CAP. XI.

1 Petrus eo nomine accusatus, 5 sese defendit. 22 Barnabas Antiochiam mittitur, 26 Vbi Discipuli, Christiani nominati sunt. 28 Ibidẽ Agabus famem futuram prænuntiat.

Cap. xi. 1 Petrus immeritò reprehensus ab imperitis, non obiecisse à nemine iudicandum, sed palàm facti sui rationẽ reddit.

1 AVdierunt [1] autem Apostoli & fratres qui erant in Iudæa, Gentes etiam recepisse sermonem Dei.

2 Quum igitur ascendisset Petrus Hierosolymam, certarunt aduersus eum qui *erant* ex circuncisione,

3 Dicentes, Ad viros præputium habentes introisti, & vnà edisti cum eis.

4 Exorsus autem Petrus, *omnia* exposuit eis ordine, dicens,

5 Ego eram in ciuitate Ioppe precans: & visum in mentis excessu vidi, *nempe* descendens vas quoddam, ceu linteum magnum, quatuor extremis *deuinctum*, quod demittebatur è cœlo, & ad me vsque venit.

6 In quod quũ intendissem oculos, animaduerti, & vidi quadrupedia terræ, & feras, & reptilia, & uolucres cœli:

7 Audiui autem etiam vocem dicentem mihi, Surge, Petre, macta & vescere.

8 Dixi verò, Nequaquam Domine: nam nihil commune aut impurum vnquam introiuit in os meum.

9 Respondit autem mihi vox secundò è cœlo, Quæ Deus purgauit, tu ne polluito.

10 Idque ter factum est: & rursus omnia sursum retracta sunt in cœlum,

11 Tum ecce, eodem momento tres viri superuenerunt in ædes in quibus eram, Cæsarea missi ad me.

12 Dixit verò mihi spiritus vt cõgrederer cum eis, nihil ambigens. Venerunt autem mecum etiam sex isti fratres, & ingressi sumus domum cuiusdam:

13 Qui annuntiauit nobis quomodo vidisset Angelum domi suę, qui adstitisset ac dixisset ipsi, Mitte aliquos Ioppen, & accerse Simonẽ qui cognominatur Petrus:

14 Qui tibi ea dicturus est per quæ seruieris, & tu & tota domus tua.

15 Quum autem exorsus essem loqui, illapsus est Spiritus sanctus in eos, quẽadmodum & in nos in principio.

Mat. 3. 11, mar. 1. 8, luc. 3. 16, iohan. 1. 26, supra 2. 2, infra 19. 4.

16 Memini autem illius dicti Domini, quum diceret, || Iohannes quidem baptizauit aqua, vos verò baptizabimini Spiritu sancto.

17 Postquam igitur par donum dedit eis Deus vt & nobis, quũ credidissemus in Dominum Iesum Christum, ego porrò quis eram qui Deum possem prohibere?

18 [2] His autem auditis quieuerunt, & glorificauerunt Deum, dicentes, Nempe etiam Gentibus Deus resipiscẽtiam dedit in vitam.

2 De veritate incomperta quærentes, placidè audiendi: sed vicissim ciusdem declarationi acquiescendum est.

19 [3] *Illi* porrò qui dispersi fuerant ex oppressione orta ob Stephanum, peruenerunt vsque in Phœniciam & Cyprum & [a] Antiochiam, nemini loquentes sermonem *Dei* nisi solis Iudæis.

3 Dispersio Ecclesię Hierosolymitanæ, multarũ aliarum collectionis causa.

20 [4] Quidam autem ex ijs Cyprij & Cyrenẽses, quũ introissent Antiochiam, loquuti sunt Græcis Euangelizãtes Dominum Iesum.

a De Antiochia Syria loquitur, quæ Cilicię erat vicina.

21 Fuit autem manus Domini eum eis: multusq; numerus credentium conuersus est ad Dominum.

4 Antiochenam Ecclesiam (id est nouam quãdam Genrium Hierusalẽ) extraordinariæ vocationi debemus.

22 [5] Peruenit autem rumor ad aures Ecclesiæ quæ erat Hierosolymis: miserunt igitur Barnabam vt pergeret Antiochiam vsque.

5 Extraordinariã vocationem non temerè damnant Apostoli, sed tamen ex effectis dijudicant.

23 Qui quum aduenisset & vidisset gratiam Dei, gauisus est, & hortatus est omnes vt proposito cordis permanerent in Domino.

24 Nam erat vir bonus & plenus Spiritu sancto & fide. & adiuncta est multa turba Domino.

6 Nulla fuit inter Apostolos de vsurpãdis aut retinendis sedibus ac gradibus cõtentio.

25 [6] Abijt autem Barnabas Tarsum, vt requireret Saulum: & eum iuuentum duxit Antiochiam.

26 Factum est autem vt annum totum conuenirẽt in Ecclesia, docerentq;

turbam multam,& discipuli nominarentur primùm Antiochiæ Christiani.

27 [7] Per id tempus autem descenderunt Hierosolymis Prophetæ Antiochiam:

28 Et vnus eorum surgens, nomine Agabus, significauit per Spiritum, famé magnam futuram in toto terrarum orbe: quæ etiam fuit sub Claudio Cæsare.

29 [8] Singuli autē discipulorum, prout cuique suppetebat,decreuerunt [b] subsidio mittere *aliquid* fratribus habitantibus in Iudæa.

30 Quod & fecerunt,mittentes ad seniores per manum Barnabæ & Sauli.

[b] Vt ex eo possent Diaconi pauperibus subuenire: omnia enim ritè, & ordine administrari oportuit, quamobrem dicuntur hac misisse ad prasbyteros. i. ad Ecclesiæ gubernatores.

CAP. XII.

1 Herodes Iacobum gladio occidit. 4 Petrum incarceratū 8 Angelus liberat. 20 Rex Tyrijs infensus, 21 placatur: 22 & quum diuinos honores sibi vendicat, 23 à vermibus exesus, vitam finit.

CAP.XII.

1 Concedit quidem inducias Ecclesiæ suæ dominus, sed ad tempus.

2 Tyrannorum vetus mos est piorum sanguine redimere impiorum gratiam.

3 Tyranni sibijpsis crucem figunt, tum quoque quum agunt ex animi sui sententia.

4 Preces, consilia tyrannorum euertunt, Angelos à Deo impetrant, carcerem perfringunt, catenas dissoluunt,Satana deniq; profligato, Ecclesiam seruant.

1 CÆterùm [1] per id tempus aggressus est [2] Herodes rex male accipere quosdam ex Ecclesia.

2 [b] Interemit autem Iacobum fratrem Iohannis, gladio.

3 [2] Et quum vidisset *hoc* gratum esse Iudæis, perrexit comprehendere etiã Petrum: (erant autem dies Azimorum.)

4 [3] Quem eriam prehensum coniecit in carcerem,traditum [c] quater quaternis militibus,vt eum seruarent:volens post pascha producere eum populo:

5 [4] Petrus igitur seruabatur in custodia: preces autem assiduæ fiebant ab Ecclesia ad Deum pro ipso.

6 Quum verò esset producturus eum Herodes, nocte illa dormiebat Petrus inter duos milites, vinctus catenis duabus :& custodes ante ostium obseruabant carcerem.

7 Et ecce, Angelus Domini superuenit,& lux splenduit [d] in carcere:& pulsato latere Petri excitauit eum, dicens, Surge velociter:Et exciderunt ei catenæ ex manibus.

8 Dixitque ei Angelus, Præcingere,& subliga sandalia tua. Fecit autem ita.Tum *ille* dixit ei,Indue pallium, & sequere me.

9 Itaque egressus *Petrus* sequebatur eum,nec sciebat verum esse quod fiebat per Angelum, sed putabat *se* visum videre.

10 Quum autem transissent primam ac secundam custodiam, venerunt ad portam ferream,quæ ducit in ciuitatem: quæ sponte aperta est eis: & egressi,progressi sunt vicum vnum: & statim abscessit Angelus ab eo.

11 Tum Petrus [e] ad se reuersus dixit, Nunc verè agnosco Dominum misisse Angelum suum, & eruisse me è manu Herodis,& ex omni expectatione populi Iudæorum.

12 [5] Et *re* considerata, venit domum Mariæ matris Iohannis,qui cognominabatur Marcus,vbi erant multi congregati & precantes.

13 [6] Quum pulsasset autem Petrus ostium vestibuli, [f] prodijt puella vt subauscultaret,nomine Rhode:

14 Quæ agnita voce Petri, præ gaudio nō aperuit vestibulum,sed introrsùm currens annuntiauit adstare Petrum ante vestibulum.

15 Illi verò dixerunt ei,Insanis. Illa autem affirmabat ita se *rem* habere.At illi dicebant,Angelus eius est.

16 Petrus autem perseuerabat pulsare : quum igitur aperuissent, viderunt eum,& obstupuerunt.

17 [7] Quum autem manu eis indixisset silentium, narrauit eis quomodo Dominus ipsum eduxisset è carcere,dixitq;, Annuntiate ista Iacobo, & fratribus. Et egressus,profectus est in alium locum.

18 [8] Orto autem die fuit tumultus nō paruus inter milites quidnam factum esset Petro.

19 Herodes verò, quum eum requisiuisset & non inuenisset, quæstione de custodibus habita, iussit *eos* ad supplicium rapi: & quum descendisset à Iudæa Cæsaream,*ibi* commoratus est.

20 [9] Herodes autē infenso animo erat in Tyrios & Sidonios : at illi cōcorditer venerūt ad eum, & illecto Blasto qui præerat cubiculo regis,petebant pacē:eo quòd alerentur regio ipsorū ex regis *agro*.

21 Statuto autem die, Herodes indutus veste regia, & considens pro tribunali,concionabatur ad eos.

22 [10] Po-

5 Sacri nocturni conuentus tum virorum tū mulierum (quum diurnis locus nō datur) Apostolico exemplo comprobantur.

6 Plus etiam à Deo impetramus quàm audimus sperare.

7 Cedendū quidem interdum furori,sed ita vt nihilo negligentius fiat opus Domini.

8 Consiliū malum tandem consultoribus pessimum.

9 Ecclesiæ hostium tristis & pudendus exitus.

[a] Herodis nomen commune fuit posteritati Herodis Ascalonitæ cognomento Magni: Is autem de quo mentio fit, fuit nepos Herodis magni,filius Aristobuli,eius Agrippa pater, de quo postea. [b] Inducta causa & vi aperta occidit. [c] Copijs quaternorum. [d] Ad verb. in habitaculo, Sic honestiore vocabulo carcerem vocabant, Plut. in Solone.

[e] Ad verb. factum in sese. Nam antea prorsus attonitus, quasi extra se erat. [f] Videlicet è loco vbi congregati erant, non ex ipsis ædibus.

10 Popularis adulatio ſtultos infatuat.

11 Superbis Deus reſiſtit.

12 Tyranni Eccleſiam diruendo ædificant.

g Ioſeph. narrat hunc Regem non repreſſiſſe adulatorum voces, quam ob cauſam & iſte moriens, de iſtorum vanitate conqueſtus eſt. h ſermonem.

22 10 Populus verò acclamabat, Vox Dei,& non hominis.

23 11 Illicò verò percuſſit eum Angelus Domini, eo quòd non g tribuiſſet gloriam Deo, & h eroſus à vermibus animam efflauit.

24 12 i Sermo autem Domini creſcebat ac multiplicabatur.

25 Barnabas autem & Saulus reuerſi ſunt ex Hieruſalem expleto miniſterio, ſimul aſſumpto etiam Iohanne qui cognominabatur Marcus.

Ad verb. faſtus vermiuorus. i *Illi qui audiebant ſermonem.*

CAP. XIII.

a Paulum & Barnabam ſibi ſegregari iubet Spiritus 6 Paphi, 8 Elymas magus 11 excæcatur, 14 Hinc Antiochiam Piſidiæ profiſti. 17 Euangelium prædicant, 45 Iudæis acriter contradicentibus.

CAP XIII. 1 Paulus, adiuncto Barnaba, non ab homine, nec per hominẽ, ſed Spiritus ſancti extraordinario mandato, Gentium Apoſtolus ſecundo deſignatus.

2 Ieiunij & preces ſolennem manuũ impoſitionem præcedebant.

3 Paulus cum ſuis Cyprum primo impetu Chriſto ſubigit.

4 Satan ſeſe Chriſto opponens, eius victoriam illuſtrat.

a Ii ſiue Antiqua, qui Ioannem Baptiſtam interfecit.

1 Erant 1 autem Antiochiæ in Eccleſia quæ *illic* erat,quidam Prophetæ & magiſtri, Barnabas & Simeon qui vocabatur Niger, & Lucius Cyrenæus, & Menahen qui fuerat vnà cum a Herode tetrarcha educatus,& Saulus.

2 Quum igitur ij b miniſtrarent Domino & ieiunarẽt, dixit Spiritus ſanctus, Separate mihi Barnabam & Saulum operi ad quod eos c aduocaui.

3 2 Tunc *igitur* quum ieiunaſſent & precati eſſent,& impoſuiſſent eis manus, dimiſerunt *eos*.

4 3 Ipſi igitur emiſſi à Spiritu ſancto,deſcenderunt d Seleuciam, & illinc abnauigarunt Cyprum.

5 Quumque peruenſſent Salaminа,annuntiarunt ſermonem Dei in ſynagogis Iudæorum: habebant autem etiam Iohannem miniſtrum.

6 Peragrata verò inſula Paphum vſque,inuenerunt quendam magũ pſeudoprophetam Iudæum, cui nomen *erat* Barieſus.

7 Qui erat cum Proconſule Sergio Paulo,viro prudente.Hic aduocatis Barnaba & Saulo,efflagitauit audire ſermonem Dei.

8 4 Obſiſtebat autem eis Elymas, *id eſt* magus,(ita enim explicatur nomen eius) quærens auertere Proconſulẽ à fide.

9 Saulus autem (qui & Paulus) repletus Spiritu ſancto, intentis in eum oculis,

10 5 Dixit,O plene omni dolo & omni e maleficentia, fili diaboli, hoſtis omnis iuſtitiæ, non ceſſabis inuertere vias Domini rectas?

11 Nunc igitur ecce, f manus Domini aduerſum te: eriſq; cæcus non videns ſolem ad tempus. Illicò verò incidit in eum calligo ac tenebræ: & circumiens quærebat qui ipſum manu duceret.

12 Tunc Proconſul quum vidiſſet quod factum fuerat, credidit, perculſus ſuper doctrina Domini.

13 6 Profecti autem Papho Paulus & qui cum eo erant, venerunt Pergen Pamphiliæ *vrbem*,Iohannes verò abſcedens ab eis,reuerſus eſt Hieroſolymam.

14 At ipſi quum perrexiſſent Perga, venerunt Antiochiam *vrbem* g Piſidiæ,& ingreſſi ſynagogam die Sabbathi, ſederunt.

15 7 Poſt lectionem autem Legis & prophetarum miſerunt Præfecti ſynagogæ ad eos,dicentes,Viri fratres, ſiquis eſt h in vobis ſermo exhortationis ad populum,dicite.

16 8 Quum ſurrexiſſet igitur Paulus, manu ſilentio facto, ait, Viri Iſraelitæ, & qui timetis Deum,audite,

17 Deus populi huius Iſrael elegit patres noſtros,& populum i extulit, quũ eſſent incolæ ‖ in terra Ægypti,‖ & ex ea eduxit eos k elato brachio.

18 Et circiter ‖ quadraginta annorum tempus mores eorum pertulit in deſerto.

19 Et quum deleuiſſet ſeptem gentes in terra Chanaan, ‖ ſorte diſtribuit eis terram earum,

20 Et poſtea annis circiter l quadringenti, ſed illo in primis quòd æternum liberatorem ei promiſit.

5 Magus extra ordinem quidẽ, ſed corporali tamen pœna à Paulo affectus ordinarijs magiſtratibus exemplum præbet in eos animaduertendi, qui improbè & obſtinatè curſum Euangelij impediunt.

6 Exemplũ in eodem cœtu,tum ſingularis conſtantiæ, tum magnæ imbecillitatis.

7 In ſynagoga (ad cuius exẽplar inſtituos ſuiſſe conſtat Eccleſiæ Chriſtianæ cœtus) primùm habebatur ſacrorum librorũ lectio,deinde etiam ijs qui doctrina pollere videbantur,fiebat ab archiſynagogis loquendi poteſtas.

Exod.1.1.
Exod.13.14.
Exod.16.2.
Ioſue.14.1.

8 Deus plurimis peculiaribus beneficijs electum Iſrael elem affe-

b Fungentibus illo munere ſuo,id eſt, vt interpretatur Chryſoſt. ſacientibus præcatum. c *Vocare (vnde nomen vocatio in Eccleſia vſitatiſſimum) dicitur Dominus,cùm facit exiſtere quod non eſt, ſiue illud ad ſubſtantiam, ſiue ad qualitates referatur, ſumitur inde tranſlatio, quod cum aliquid eſſe incipit, nomen habet: indicatur etiam diuina præſcientia, qui dixit & facta ſunt.* d *Seleucia vrbs fuit Ciliciæ, à Seleuco vno ex Alexandri ſucceſſoribus.*

e Vitium illud notat, quo qui laborat, ad quoduis ſcelus facile eo propenſo animo feratur. f *Potentia qua ſeſe exerit in ferendis & proterendis ſuis hoſtibus.* g *Diſtinguuntur ab Antiochia Syriæ.* h *Heb. quo ſignificatur, diuinæ gratia donaan nobis eſſe tanquam in theſauro, eaq; noſtra non eſſe, ſed Dei. Sic Dauid, Poſuiſti in os meum canticum nouum, Pſal. 40.1.* i *Sublatum eſt exitus dignitatem.* k *Aperte, exerta vi ad hoſtes pellendos.* l *A nato Iſaaco, ad deletos vſque, ductore, Ioſua, Canaanæis, interceſſerunt anni quadringenti quadraginta ſeptem, ideò additur particula circiter, quia tres anni deſunt, ſed vſus eſt maiore numero integro Apoſtolus.*

gentis quinquaginta ‖ dedit iudices vsque ad Samuelem Prophetam.

21 Et exinde ‖ petierunt regem, ‖ deditque eis Deus Saul filium Cis, virum ex tribu Beniamin,[m] annis quadraginta.

22 Et amoto illo, ‖ excitauit eis Dauid regem: cui etiam testimonio dato, dixit, ‖ inueni Dauid *filium* Iesse, virum secundum cor meum, qui exequetur omnes voluntates meas.

23 [9] Huius è semine Deus ‖ secundum promissionem excitauit Israeli Seruatorem Iesum:

24 ‖ Quum ante prædicasset Iohannes[n] coram eo iam aduentante, Baptismum resipiscentiæ Israeli.

25 Quum autem expleret Iohannes cursum, dixit, ‖ Quem me suspicamini esse? non *is* sum ego, sed ecce, venit post me, cuius pedum soleam non sum dignus qui soluam.

26 [10] Viri fratres, filij generis Abrahæ, & qui inter vos timent Deum, vobis sermo salutis huius missus est.

27 [11] Qui enim habitabant in Hierusalem, & primores eorum, quum ignorarent istum, & *eo* condemnato, voces Prophetarum quæ per omne Sabbathum leguntur, impleuerunt:

28 Et nulla causa mortis inuenta, ‖ petierunt à Pilato vt necaretur.

29 Quum verò perfecissent omnia quæ de eo scripta erant, detractum è ligno, posuerunt in monumento.

30 ‖ [12] Deus autem excitauit eum à mortuis.

31 Qui visus est per dies multos ijs qui simul ascenderant cum eo à Galilæa in Hierusalem, suntque testes eius apud populum.

32 Nos quoque vobis euangelizamus eam promissionem quæ Patribus facta est, Deum expleuisse filijs illorum, *id est*, nobis,[o] excitato Iesu:

33 [13] Vt etiam in Psalmo secundo scriptum est, ‖ Filius meus es tu, ego hodie genui te.

34 Quòd autem excitauerit eum à mortuis, non ampliùs reuersurum in sepulchrum: ita dixit, ‖ Dabo vobis[p] firmas illas Dauidis beneficentias.

35 [14] Ideò & aliâs dicit, ‖ Non fines Sanctum tuum sentire corruptionem.

36 Nam Dauid quidem quum sua ætate inseruisset Dei concilio, ‖ obdormiuit, & adiunctus est patribus suis, sensitque corruptionem:

37 At is quem Deus excitauit, non sensit corruptionem.

38 [15] Notum igitur sit vobis, fratres, annuntiari vobis remissionem peccatorum per istum:

39 [q] Et ab omnibus à quibus per Legem Mosis[r] absolui non potuistis, per hunc, quemuis qui credat, absolui.

40 [16] Videte ergo ne vos inuadat quod dictum est in [s] Prophetis.

41 ‖ Videte ô contemptores, & admiramini, & euanescite: quia opus operor ego diebus vestris, opus quod non credetis siquis enarrauerit vobis.

42 [17] Egressis autem *eis* è synagoga Iudæorum, rogarunt Gentes vt in proximè sequens Sabbathum loquerentur sibi hæc verba.

43 Soluto autem conuentu, sequuti sunt multi ex Iudæis & [t] religiosis proselytis Paulum ac Barnabam: qui alloquêtes eos, persuaserunt eis vt perseueraret in gratia Dei.

44 Sequête verò Sabbatho vrbs propè tota coacta est ad audiendum sermonem Dei.

45 [18] Visa autem turba Iudæi repleti sunt inuidia, & contradicebant ijs quæ à Paulo dicebantur, contradicentes ac [u] blasphemantes.

46 [19] Tunc [x] libertate vsi Paulus ac Barnabas dixerunt, Vobis necesse fuit primùm exponi sermonem Dei: postquam autem repellitis illum, & indignos vos ipsos [y] decernitis æterna vita, ecce, conuertimur ad Gentes.

47 Sic enim nobis mandauit Do-

Iudic.3.9. 1.Sam.8.5. 2.Sam.5.15. & 10.1. 1.Sam.16.13.

9 Iesum esse seruatorẽ illum ex Dauide exoriturum probat ex Iohannis testimonio

Psal.89.21. Esa.11.1. Malach.3.1, matth.3.10. & 11.10, mar.1.7. luc.3.3. Mat.3.11, mar.1.7, ioh.1.20.

10 Iudæis propriè promissus & missus Christus.

Mat.27.12, mar.15.3, luc.23.35, ioh.19.6. Mat.28.2, mar.6.6, luc.24.6, ioh.20.19.

11 Iesu acciderũt quęcunque de Messia prædixerant Prophetæ vt hinc quoq; constet illũ esse verum & vnicum illum Seruatorem: nec tamen propterea excusantur, qui eum non modò non receperunt, sed etiam crudelissimè (quanuis innocentem) sunt persecuti. 12 *Opponenda est gloria resurrectionis, ignominiæ crucis & sepulturæ. Probatur autem resurrectio tum oculatis testibus, tum Prophetarum testimonijs.* 13 *Si Christus mansisset in morte, non esset verus Filius Dei, nec firmum esset fœdus cum Dauide sancitum.*

Psal.2.7, hebr.1.5. & 5.5.

Esa.55.3.

Psal.16.10.

14 Sic intrauit sepulchrum Dominus vt ne corruptionẽ quidem sentiret.

1.Reg.2.10, supra,2.29.

15 Christus ideò missus, vt per legẽ damnatos gratuita remissione peccatorum donet.

16 Beneficia Dei cedunt contemptoribus certo exitio. Habac.1.5.

17 Gentes præcunt Iudæis in regnum cœlorum.

18 Euangelij eiusdem odor reprobis incredulis mortem spirat, electis autem credẽtibus, vitam.

19 Euangelium, expresso Dei mandato, Gentibus promulgatum.

m In hoc quadraginta annorum spatio, coniungi debet tempus Samuelis cum temporibus Saulis, illius enim quasi absoluta fuit a vegetio administratio. n *Iohannes apparitoru instar (hristum non eminus, vt alij Prophetæ venturum significarunt, sed iam iter ingressum & sibi imminentem commonstraret.* o *Verò enim tunc & manifestè apparuit vt Dei vnigenit: Filius, cum deposita infirmitate, victor mortis è sepulchro emersit.*

p Ad verb. sancta Dauid fidelia, sancta autem vocat Græci quod collata: fideles autem dicuntur Hebræorum idiotismo, firmæ atque constantes. q *Cum ceremonialegales vos absoluere non potuerint à peccatis absolutemini per istum, si fide illum amplectamini.* r *Ad verb. iustum declarari.* s *Vide Mar.1.2.* t *Qui relicto Paganismo, Mosis religionẽ erant amplexi.* u *Contumelijs & conuicijs incessentes.* x *Vsi oratione libera, aperta, & confidente.* y *Hoc vestro facto, quasi sententia in vos lata statuitis & decernitis.*

Hebraei beneficentias: vocantur autem beneficentiæ Dauid passiua significatione, id est, quas in Dauidem fuerunt

minus,

minus, *dicens*, ‖ Constitui te vt sis lux Gentium, vt sis saluti vsque ad vltimas terras.

48 Gentes autem hæc audientes, gaudebant, & glorificabant sermonem Domini: & crediderũt quotquot erant [z] ordinati ad vitam æternam.

49 Perferebatur autem sermo Domini per totam illam regionem.

50 [20] Iudæi verò extimularũt mulieres [a] religiosas & honestas, & primos vrbis, & excitarũt persequutionem in Paulum ac Barnabam, & eiecerunt eque eos è finibus suis.

51 [21] ‖ At illi excusso puluere pedum suorum in eos, venerunt Iconium.

52 Discipuli verò replebantur gaudio & Spiritu sancto.

Esa.49.6. 20 Ea est hostium Euangelij calliditas, vt quorundam cæcitã, alioqui non penitus malorũ, simplicitate ad suam crudelitatem excecdam abutantur. *Iosia,11.6, matth.10.24, mar.6.11. luc.9.5.* 21 Non obstat mundi perfidia, quominus sibi Dominus Ecclesiam colligat, & collectam foueat.

z *Itaque aut non omnes erant vitæ æternæ destinati, aut omnes necesse fuisset credere, quod quia verum non est, sequitur quosdam destinatos fuisse: itaque non tantùm Deum præscisisse, sed etiam præordinasse, vt nec fides nec fidei effecta, causa sint ordinationis, sed ordinatio fidei.* a *Qua essent Mosis Legem amplexa.*

CAP. XIIII.

1 Paulus & Barnabas 5 Iconio ejiciuntur. 6 Paulus Lystræ 10 claudum sanat: 13 & sibi sacrificaturos 15 prohibet. 19 Ibidem Iudæi autoribus lapidatur, 23 Hinc multis Ecclesijs peragratis, 26 Antiochiam reuertuntur.

1 FActum [1] est autem [a] Iconij vt simul introirent synagogam Iudæorũ, & loquerẽtur, ita vt crederet Iudæorum sinmul & Græcorum magna multitudo.

2 Qui verò [b] increduli fuerunt Iudæi, incitarunt & [c] malè affectos reddiderunt animos Gentium aduersus fratres.

3 [2] Multum igitur tempus *ibi* egerunt liberè loquentes, freti Domino, qui testimonium dabat sermoni gratiæ suæ, dabatque vt signa & miracula ederentur per manus eorum.

4 Diuisa est autem multitudo vrbis: & alij quidem erant à Iudæis, alij verò ab Apostolis.

5 Quum autem factus esset impetus Gentium ac Iudæorum vnà cum suis primoribus, vt contumelijs afficerent & lapidarent eos,

6 Re considerata, [d] perfugerunt in ciuitates Lycaoniæ, Lystram & Derben, & circumiacentem regionem.

7 Et illic prædicabant Euangelium,

Cap.xiiii. 1 Non minus constanter esse nos oportet, quã obstinata est malorũ pertinacia. 2 Non cedendum minis, imò ne aperto quidem furori, nisi quum ita prorsus necesse est, idque nõ quietis captandæ causa, sed vt eo latius pro pagetur Euangelium. a *Iconium vbi fuit Lycaonia.* b *Qui nõ patiuntur doctrinã.* c *Ad verbum, deprauarunt.* d *Licet aliquando fugere pericula opportunè.*

8 [3] Quidam autem vir Lystris impotens pedibus sedebat, claudus ab vterò matris suæ, qui nunquam ambulauerat.

9 Hic audiuit Paulum loquentem: qui quum intendisset in eum oculos, & vidisset quòd fidem haberet *se* seruatum iri,

10 Dixit voce magna, Surge in pedes tuos rectus. Tum *ille* quum exilijsset, ambulauit.

11 Turbæ verò quum vidissent quod fecerat Paulus, sustulerunt vocem suam, Lycaonicè dicentes, Dij assimilati hominibus, descenderunt ad nos.

12 Vocabantque Barnabam, Iouem: Paulum verò, Mercurium: quoniam is erat dux sermonis.

13 Sacerdos autem Iouis collati ante illorum vrbem, quum tauros vittatos ad [e] vestibula adduxisset, volebat cum turba sacrificare.

14 Quod cùm audissent Apostoli Barnabas & Paulus, [f] diruptis pallijs insilierunt in turbam, clamantes,

15 [4] Ac dicentes, Viri, cur ista facitis? Nos quoq; sumus homines [g] ijsdem quibus vos affectionibus obnoxij, annuntiantes vt à [h] vanis istis rebus conuertimini ad Deum illum viuum, ‖ qui fecit cælum & terram & mare, & omnia quæ in eis sunt:

16 [5] Quique præteritis ætatibus ‖ sciuit omnes Gentes suis ipsarum vijs incedere.

17 Quanquã non passus est se *esse* expertem testimonij, *nobis* benefaciendo, dans nobis cœlitus pluuias ac tempora fructifera, implens cibo & lætitia corda nostra.

18 Et hæc dicentes, vix compescuerunt turbam ne ipsis sacrificaret.

19 [6] Superuenerunt autẽ quidam Iudæi Antiochia & Iconio, qui illecta turba, ‖ Paulum lapidatum traxerunt extra vrbem, existimantes eum mortuum esse.

20 Sed quum cinxissent eum discipuli, surrexit, & ingressus est vrbẽ: & postridie abijt Derben cum Barnaba.

21 [7] Quumque euangelizassent vrbi illi, & docuissent multos, reuersi sunt Lystram & Iconium, & Antiochiam:

22 [8] Confirmantes animos discipulorum, hortantes vt permanerent in fide, &

3 Vetus est diaboli astus efficere vt fideles serui Dei vel semel profligentur, vel pro idolis colantur, idq; præcipuè arrepta ex miraculis occasione. 4 Idololatria etiã dicitur quæ creaturis quantumuis sanctis & eximijs, quod vnius Dei est tribuit, nempe inuocationis cultũ. 5 Consuetudo quãtumlibet vetus non excusat idololatras. 6 Diabolus in extremũ redactus, tãdem apertè furit, sed frustrà, tunc quoq; quum videtur esse superior. *Gen.1.1, psal.146.6, apoc.14.7. Psal.81.1.* 7 Per medias mortes. nihilominus in vocatione pergendum. 8 Ministrorum est, non tantùm docere, sed etiã iam doctos confirmare, & ad crucẽ præparare. *2.Cor.1.25.* e *Ædium in quibus habitabãt Paulus & Barnabas.* f *Vide Mat.26.65.* g *Mortales: vt vos estis, & eiusdem atque vos humanæ naturæ participes.* h *Hebraorum more Idola res vanas vocant.* i *Ex arbitrio suo viuere, nulla ipsis præscripta ratione religionis.*

9 Apostoli plãtatas Ecclesias commiserũt proprijs pastoribus, quos quidem, nec temerè, sed præeuntibus precibus & ieiunijs, creârunt, nec pretio aut imperiosa potestate Ecclesijs obtruserunt, sed cœtus suffragijs comprobatos cõstituerunt. *Supra, 13.3.*

10 Paulus & Barnabas suæ peregrinationi defuncti & Antiochiam reuersi, rationem itineris suæ Ecclesiæ exponunt.

k Attalia urbs Pamphyliæ maritimæ, Lycia vicina.

l Antiochiam Syriæ.

dicentes, oportere per multas oppressiones nos ingredi in regnum Dei.

23 [9] Quumq; ipsis per suffragia creassent per singulas Ecclesias Presbyteros, precatiq; essent cum ieiunijs, commẽdarunt eos Domino in quem crediderant.

24 [10] Peragrataq; Pisidia, venerunt in Pamphyliam.

25 Ac Pergæ loquuti *Dei* sermonem, descenderunt [k] Attaliam.

26 ‖ Et illinc abnauigarunt [l] Antiochiam, vnde fuerant commendati gratiæ Dei ad opus quod expleuerant.

27 Quum autem venissent & coegissent Ecclesiam, retulerunt quanta Deus per ipsos effecisset, eumque aperuisse Gentibus ostium fidei.

28 Et egerunt illic multum tempus cum discipulis.

CAP. XV.

1 Antiochenis quidem iugum Legis obtrudere conantur. 6 Consultant de hac re Apostoli: 19 & quid facto opus est 23 per literas indicant. 36 Inter Paulũ & Barnabam 39 acrius contentio oboritur.

CAP. XV.

1 Ecclesia tandem etiã ciuili dissidio exercetur, orto à superbis & præfractis ingenijs malorũ initio. Fuit autem prima cõtẽtio, de Christi officio, solane ipsius iustitia per fidem apprehensa iustificati seruemur, an verò Legis etiam obseruatione sit opus.

2 Ecclesiarum conuẽtus ad opprimendas hæreses instituti, ad quos cõmuni nomine certi homines mittebantur.

1 POrrò [12] quidam qui descenderant à Iudæa, docebant fratres, & *dicebant*, Nisi circuncidamini ritu Mosis, non potestis seruari.

2 [2] Orta igitur seditione ac disceptatione non exigua Paulo ac Barnabæ aduersus illos, statuerunt vt ascenderent Paulus & Barnabas & quidem alij ex illis ad Apostolos ac Presbyteros Hierosolymam, *percontaturi* de hac quæstione.

3 Illi ergo [b] deducti ab Ecclesia, peragrarunt Phœnicen & Samariam, narrãtes conuersionem Gentium: & adferebãt gaudium magnum omnibus fratribus.

4 Quum autem aduenissent in Hierusalem, excepti sunt ab Ecclesia & ab Apostolis ac Presbyteris, & annuntiarunt quæcunque Deus per ipsos effecerat.

5 Sed (*aiebant*) quidam surrexerunt è secta Pharisæorum qui crediderunt, dicentes oportere circũcidere eos, & præcipere vt obseruent Legem Mosis.

6 [3] Congregati sunt igitur Apostoli & Presbyteri vt dispicerent de hoc negotio.

7 Quum autem multa disceptatio fuisset, surgens Petrus dixit eis, ‖ [4] Viri fratres, vos scitis Deum [c] iampridem [d] inter nos elegisse *me*, vt per os meum audirent Gentes verbum Euangelij, & crederent.

8 Et Deus qui nouit corda, dedit eis testimonium, dato ipsis Spiritu sancto, sicut & nobis.

7 ‖ Nihilq; [e] discreuit inter nos & illos, [f] fide purgatis cordibus eorum.

10 [5] Nunc ergo [g] quid tentatis Deũ, ‖ imposito iugo ceruici discipulorum, quod neque patres nostri neq; nos portare potuimus?

11 Imò per gratiã Domini Iesu Christi credimus nos seruatum iri, quemadmodum & illos.

12 [6] Tacuit autem tota multitudo, & audiebant Barnabam & Paulum exponentes quanta Deus edidisset signa & miracula per ipsos inter gentes.

13 Postquam autem conticuissent, respondit [h] Iacobus, dicens, Viri fratres, audite me,

14 [7] Simeon exposuit quomodo primùm Deus respexerit *Gentes*, vt sumeret ex ipsis populum nomini suo.

15 Et huic *rei* consonant verba Prophetarum: sicut scriptum est,

16 ‖ Post hæc reuertar, & restaurabo tabernaculũ Dauid collapsum, & ruinas eius restaurabo, & rursus erigam illud:

17 Vt requirant reliqui homines Dominum, & omnes Gentes super quas inuocatum est nomen meum: dicit Dominus qui facit hæc omnia.

18 [i] Nota sunt Deo ab *omni* æuo omnia opera sua.

19 [8] Quamobrem ego censeo no esse obturbandos eos ex Gentibus qui ad Deum conuertuntur.

20 Sed ad eos scribendũ vt abstineant à [k] pollutionibus idolorum, & scortatione, & suffocato & sanguine.

21 Moses

Supra, 10.38, & 11.13.

4 Deus ipse in vocatione Gentium incircuncisarum, docuit fide absque legali cultu saiutem cõstare. *Supra, 10.43, 1.cor.1.2. Mat.23.4.*

5 Petrus à ceremonijs ad Legẽ ipsam in genere transiens, docet, si petenda esset à Lege salus, non autem à sola gratia in Iesu Christo, nullum fore seruandum: quoniã Legem præstare nullus vnquam potuit, ne ex Patriarchis quidem, aut ipsis Apostolis.

6 Viua legitimi cõcilij effigies, vbi sola Dei veritas regnat. *Amos 9.11.*

7 Gentium vocationem ex Dei verbo cõfirmat Iacobus Petro assentiens.

8 In rebus mediis hactenus communicãdum cum fratrum infirmitate, vt eis cõcedatur discẽdi spatium.

a Ephanius indicat fuisse Cerinthum. b Officiosè deducti ab Ecclesiastico cœtu, à quibusdam delegatis ab Ecclesia.

c Ad verb. à diebus antiquis, id est, ab initio mandati præconij Euãgelij, & statum post delapsum super nos Spiritum sanctum. d Ex nouo, vel ex nostro cœtu Apostolico. e Nullum discrimen fecit, quod attineat ad gratuiti fauoris beneficium. f Christus pronunciat Beatos, qui mundi sunt corde: tales autem effici fide nunc planè & dilucidè dicitur. g Cur tentatis Deum, quasi ille non valeat saluare fide. h Alphyi, qui & frater Domini fuit dictus. i Nihil ergo fit temerè, sed Dei ordinatione. k A sacrificijs, seu à conuiuijs quæ in idolorum templis agitabantur.

21 Moses enim ab ætatibus antiquis in singulis ciuitatibus habet qui ipsum prædicent, quum in synagogis per singula Sabbatha legatur.

22 [9] Tunc visum est Apostolis & senioribus cum tota Ecclesia, delectos ex sese viros mittere Antiochiam cum Paulo & Barnaba: *nempe* Iudam qui cognominabatur Barsabas, & Silam, viros primarios inter fratres.

23 Et ista per manus eorum *mittenda* scribere: Apostoli & Presbyteri & fratres, ijs qui sunt Antiochiæ & in Syria & in Cilicia fratribus, qui *sunt* ex Gentibus, salutem.

24 [10] Quoniam quosdam [l] è nobis egressos audiuimus vos turbasse verbis, [m] labefactantes animas vestras, iubentes *vos* circuncidi, & seruare Legem, quibus *hoc* non præceperamus:

25 Visum est nobis concorditer coactis, electos viros mittere ad vos cum dilectis nostris Barnaba & Paulo,

26 Hominibus qui [n] exposuerunt animas suas pro nomine Domini nostri Iesu Christi.

27 Misimus ergo Iudam & Silam, qui & ipsi vobis eadem verbis renuntiabunt.

28 Visum est enim [o] Spiritui sancto ac [p] nobis, nequid amplius imponeremus vobis oneris quàm hæc [q] necessaria:

29 [12] *Videlicet* vt abstineatis ab ijs quæ sunt immolata simulacris, & sanguine, & suffocato, & scortatione: à quibus si conseruaueritis vosipsos, bene agetis. Valete.

30 [13] Illi igitur dimissi venerunt Antiochiam: & coacta multitudine, reddiderunt epistolam.

31 Quam quum legissent, gauisi sunt super exhortatione.

32 Iudas quoq; & Silas, quum essent & ipsi Prophetæ, multo sermone adhortati sunt fratres, & confirmarunt.

33 Et quum egissent *illic* aliquandiu, dimissi sunt [r] cum pace à fratribus ad Apostolos.

34 Sed Silæ visum est ibi manere.

35 Paulus autem & Barnabas quoq; egerunt Antiochiæ, docentes & euangelizantes cum alijs etiam multis sermonem Domini.

36 [14] post aliquot autem dies dixit Barnabæ Paulus, Reuersi inuisamus fratres nostros per omnes ciuitates in quibus annuntiauimus sermonem Domini, *cognituri* quomodo habeant.

37 [15] Barnabas autem consuluit vt assumerent secum Iohannem qui vocabatur Marcus:

38 Paulus autem æquum censebat eum non assumere qui abscessisset ab ipsis ex Pamphylia, nec eorum comes in illo opere fuisset.

39 [16] Sic igitur sunt [s] exacerbati, vt alter ab altero discederet: & Barnabas, assumpto Marco, nauigaret Cyprum:

40 Paulus verò allecto Sila abijt, cõmendatus gratiæ Dei à fratribus.

41 Peragrauitq; Syriam ac Ciliciam, confirmans Ecclesias.

9 In legitima synodo, nec ij quibus permittitur iudiciũ, quic quam tyrannicè statuũt, nec communis cœtus tu multuosè se opponit sedentibus ex Dei verbo iudicibus: nec dissimilis ratio obseruatur in significãdis & stabiliẽdis quæ ita fuerint decreta.

10 Concludit synodus Hierosolymitana, labefactari animas ab ijs qui salutem aliũde quam ab vno Christo per fidẽ apprehenso petendã docent, vndecunque sint profecti, & cuiuscunque authoritatẽ suæ vocationi prætexãt.

11 Ea demum est legitima synodus, cui Spiritus sanctus præest.

12 Charitas etiam in rebus per se mediis est necessaria.

13 Omnium interest, quid tenẽdum sit certò cognoscere, nedũ vt Ecclesiam oporteat, nihil sciendo, pendere ex quorundam placitis.

14 Ecclesię, nisi assiduè excolantur, facillimè degenerant, ideóque institutæ fuerunt tum synodi tum etiam inspectiones.

15 Triste dissidij inter optimos & cõiunctissimos viros exemplum, nõ tamẽ de rebus profanis aut priuatis, neque de doctrina.

16 Deus quidem suorũ etiam delictis, ad Ecclesiæ suæ ædificationẽ, vtitur: sed tamen in optimis etiam causis cauendum, ne vltra modum efferuescamus.

f. Vehementer commoti fuerunt animi. Theoph. pusilli animi affectionem humanam fuisse censet. Est autem considerandus vis consilij diuini: ita enim factum est, vt diuersis in locis exerceretur doctrina Euangelij.

l Enostra congregatione. m Translatione sumpta ab illis, qui quod ædificatum est, diruunt: ædificari autem Ecclesiam, pro consuetudine familiaris est Scriptura metaphora. n Qui extremis periculis exposuerunt vitam suam. o Mentio fit in primis Spiritus sancti, tu humanum negotium illud esse videatur. p Non quòd tribuatur propria authoritas hominibus, sed vt ministerij & operæ fidelitas demonstretur. q Necessitas illa non fuit præcisa, sed referri debuit ad temporis conditionem, vt aliarum Gentium cum Iudæis esset magis apta, & minus dissentanea vita ratio. r Hebr. id est, fratribus illa omnia fausta precantibus, & cum bona Ecclesiæ venia.

CAP. XVI.

1 Paulus circunciso Timotheo, 12 Philippis agens, 14 Lydiam in fide instituit: 16 Pythonis spiritum 18 expellit. 20 Propterea 22 virgis cæsi 24 in carcerem conjiciuntur. 26 Terræmotu 27 carceris ianua aperiuntur, 31 32 & eiusdem custos Christi fidem recipit.

CAP. XVI. *Rom. 16. 21, philip. 2. 19, 1. thess 3. 2.*

1 PEruenit [1] autẽ Derben & Lystram: & ecce, discipulus quidam erat illic nomine || Timotheus, filius mulieris cuiusdam [a] Iudææ fidelis, cæterùm patre Græco.

1 Timotheũ ne Paulus quidem ipse nisi idoneo testimonio probatũ, ad ministerium assumpsit.

2 Huic [b] dabãt testimonium fratres qui Lystris erant & Iconij.

2 Timotheo non absoluta necessitate, sed propter temporis circunstantiam ad lucrifaciendos Iudæos

3 [2] Eum *itaque* voluit Paulus secum proficisci: & assumptum eum circuncidit, propter Iudæos qui in illis locis erãt: sciebant enim omnes patrẽ eius Græcũ esse.

4 [3] Prout autẽ pertransibant vrbes, tradebant eis seruanda [c] instituta quæ decreta fuerant ab Apostolis & Presbyteris qui Hierosolymis erant.

circunciditur. 3 Seruanda in rebus medijs charitas, tum vt infirmis, tum vt Ecclesiæ paci consulatur.

a Paulus commendat in posteriore ad Timotheum, pietatem matris & aui Timothei. b Nimirum pietatis & honestatis. c Decreta illa, de quibus egit superiore capite.

5 Itaque Ecclesiæ confirmabantur fide & augebantur numero quotidie.

4 Deus sua momenta cõstituit patefacienda suæ veritati, vt sit prorsus gratuita tum electio tum vocatio

6 [4]Phrygia autem peragrata & Galatica regione, [d] prohibiti à Spiritu sancto loqui sermonem in Asia:

5 Euangelij ministri ij sunt per quos Dominus pereuntibus opitulatur.

7 Quum venissent in Mysiam, tentabant ire in Bithyniam: sed non siuit eos *ire* Spiritus.

8 Præterita autem Mysia, descenderunt Troada.

9 [5] Et visum per noctem apparuit Paulo: Vir Macedo quidam aderat stans, & rogans eum, & dicens, Traijce in Macedoniam & succurre nobis.

6 Sancti nõ temerè visi omnibus quibusuis crediderunt.

10 [6] Vt autem visum vidit, statim studuimus abire in Macedoniam, [e] collatis argumentis colligentes vocasse nos Dominum, vt eis euangelizaremus.

7 Deus à mulierculæ conuersione suum in Macedonia regnum auspicatus, ostendit nullam esse in Euangelio personarum acceptionem.

11 Prouecti igitur Troade, rectum cursum tenuimus Samothracen, & sequenti die Neapolin:

12 Et illinc Philippos, quæ est prima partis Macedoniæ vrbs, colonia. Egimus autem in ea vrbe aliquot dies.

13 [7] Et die Sabbathi egressi sumus ex vrbe ad flumen, [f] vbi solebat esse precatio: vbi quum consedissemus, alloquuti sumus mulieres quæ conuenerant.

8 Dominus quidẽ vnus cor aperit, sed ad audiẽdum verbum quod prædicatur.

14 [8] Quædam autem mulier nomine Lydia, quæ purpuram vendebat in vrbe Thyatirorum, Deum colens, *nos* audiuit: cuius Dominus adaperuit cor, vt attenderet ea quæ dicebantur à Paulo:

9 Exemplũ sanctæ matrisfamiliãs.

15 [9] Quum verò baptizata esset & domus eius, rogauit *nos*, dicens, Si iudicastis me fidelem esse Domino, ingressi domum meam, manete. Et adegit nos.

10 Satan se se in Angelũ lucis transformans tẽtat per cuniculos irrepere, sed à Paulo palã impeditus ejicitur.

16 [10] Factum est autem proficiscentibus nobis ad precationem, vt ancillula quædam habens spiritum [g] Pythonis, occurreret nobis, quæ quæstum magnum præbebat dominis suis, vaticinando:

17 Hæc subsequuta Paulum ac nos, clamabat, dicens, Isti homines, serui sunt Dei illius summi, qui annuntiant vobis viam salutis.

18 Hoc autem fecit ad [h] multos dies. sed molestè ferens Paulus, & conuersus, spiritui dixit, Præcipio tibi per nomẽ Iesu Christi, vt exeas ab ea. Exijt igitur eodem illo monumento.

19 [11] Videntes autem domini abijsse spem quæstus sui, prænensum Paulum & Silam traxerũt in forum ad magistratus.

11 Cupiditas quæstus, persequẽdæ veritatis occasio Deus interea Timotheo parcẽs, Paulum & Silam, vt firmiores, ad certamẽ vocat.

20 [12] Et offerentes eos præfectis, dixerunt, Homines isti conturbant ciuitatem nostram, quum sint Iudæi:

12 Auaritiæ prætexitur tum publicæ pacis tum etiam pietatis studium.

21 [13] Et annuntiant ritus quos non licet nobis suscipere neq; vsurpare, quum simus Romani.

13 Satanicũ argumentũ à maiorum autoritate, sine vllo discrimine.

22 [14] Vnà autem insurrexit turba aduersus eos: & præfecti diruptis eorum vestibus, iusserunt *eos* virgis cædi.

14 Iniquorum magistratuum exemplum, populi furori obsequẽtium.

23 Quũq; multas plagas eis impositisset, coniecerunt *eos* in carcerem, additis mandatis commentariensi vt tutò eos asseruaret.

24 Qui quum tale mandatum accepisset, coniecit eos in intimum carcerẽ, & [i] pedes eorum adstrinxit numella.

15 Sanctorũ preces cœlũ & terrã cõcutiunt.

25 [15] Media autem nocte precantes Paulus & Silas hymnos canebant: & qui vincti erant exaudiebant eos.

26 Repẽtè verò terræmotus magnus extitit, ita vt concuterentur fundamenta carceris: & illicò apertæ sunt omnes fores, & omnium vincula laxata.

16 Misericors Dominus, quoties libuit per mediã mortem ad vitã trahit, & prout iustis pœnis summã clemẽtiam impertitur.

27 [16] Expergefactus autem commentariensis, quum videret fores carceris apertas, educto gladio erat seipsum interempturus, existimans vinctos effugisse:

28 [17] Clamauit autem Paulus voce magna, dicens, Ne quid feceris tibijpsi mali: omnes enim hic sumus.

17 In medijs, præsertim extraordinarijs, nec pes quidem nisi Deo præeunte mouendus.

29 Is verò petito lumine irrupit, & tremefactus accidit Paulo & Silæ *ad pedes*.

30 Et productis ipsis foras, ait, Domini, quid me oportet facere vt seruer?

31 At illi dixerunt, Crede in Dominum Iesum Christum, & seruaberis tu ac domus tua.

32 Et loquuti sunt ei sermonem Domini, & omnibus qui erant domi ipsius.

18 Deus eadem quum libuit manu vulnerat & sanat.

33 [18] *Ipse* verò illis assumptis ea ipsa hora noctis, lauit *eorũ* plagas & baptizatus est ipse & omnes *domestici* illius illicò.

34 Quumq; perduxisset eos domum suam, apposuit eis mensam: & exultauit quòd cum vniuersa domo sua credidisset Deo.

19 Ignominia tandem iniquorum magistratuũ merces.

35 [19] Die autem exorto præfecti miserunt [k] viatores qui dicerent, Dimitte homines illos.

i Vt tutius asseruarẽtur, compegit eorum pedes in numellam. Numella autem fuit ligneа machina genus, in quam pes & collum immittebant. k Viatores erant quibus vocandi causa vtebatur Magistratus.

d Cur quidẽ prohibiti fuerint non dicit, quod autem fuerint prohibiti dicit, in stituens nos ad obediendum, non inquirendum.

e Supra, 9.22. f Vbi de more solebant esse conuentus.

g Epitheton Apollinis qui responsa daret petentibus. h Miraculum non festinauit Paulus omnia siquidem fecit ductore Spiritu.

36 Annuntiauit autem commentariensis hos sermones Paulo, Miserunt *inquit*, præfecti vt dimittamini nunc igitur egressi, ite in pace.

37 [20] Paulus autem dixit eis, Cæsos nos publicè, indicta causa, quum simus Romani, coniecerunt in carcerē, & nunc clàm nos eijciunt? non profectò: sed veniant ipsi, & nos educant.

38 [21] Renuntiauerunt autem Præfectis viatores verba ista: timueruntque audito eos Romanos esse.

39 Et veniētes precati sunt eos, & eductos rogarant vt egrederentur ex vrbe.

40 [22] Egressi autē è carcere, introierunt ad Lydiam: & visis fratribus, consolati sunt eos, & egressi sunt.

10 Nō sunt quidem retaliandæ iniuriæ, sed nihilominus vtendum est admiculis à Domino porrectis, ad cohibēdam impiorum libidinem, ne saltem alijs similiter noceant.

21 Impij nō Dei sed hominum metu mouētur: & Deus hac etiam ratione suis prospicit, quum ita opus est.

22 Sic vitanda pericula, vt nunquam negligatur officium.

CAP. XVII.

1 Paulus Thessalonica 3 Christum annuntians, 6 7 à Iasone exceptus, 10 Beræam emittitur: 15 inde Athenas profectus, 19 in Areopago 23 Deum illu ignotum annuntiat, 34 nonnullis ad Christum conuersis.

CAP. XVII. 1 QVum [1] autem iter fecissent per Amphipolin & Apolloniam, venerunt Thessalonicam, vbi erat synagoga Iudæorum.

1 Pauli & Silæ electio, multorum aliorum salus.

2 Paulus autem sicut consueuerat introiuit ad eos, & per sabbatha tria disseruit *eis* ex Scripturis,

3 Christus ideò mediator quia crucifixus resurrexit, nedum vt propter crucis ignominiam reprehendatur.

3 [2] Adaperiens & proponens oportuisse Christum pati, & resurgere à mortuis, & hunc esse Christum Iesum, Quem ego *inquit* annuntio vobis.

4 Nōnulli igitur eorum assensi sunt, & consociati sunt Paulo & Silæ, & religiosorum Græcorum multitudo magna, mulieresque primariæ non paucæ.

3 Zelus incredulorum quantumlibet speciosus, tandem palàm deprehēditur, neque rectitudine neque vllæ æquitate niti. Sed non licet malis quicquidlibet, quum iuter eos etiam excitet Deus quorum opera ad suos liberandos vtatur.

5 [3] Sed inuidia commoti Iudæi qui increduli erant, assumptis quibusdā [a] circunforaneis viris sceleratis, ac turba cōacta, perturbarunt vrbem: & adorti domum Iasonis, studebant eos adducere ad populum.

6 Et quum non inuenissent eos, traxerunt Iasonem & quosdam fratres ad præfectos vrbis, clamando, Hi sunt quì [b] orbis terrarum statum subuerterunt: & hìc adsunt.

7 Quos excepit Iason: qui omnes contra decreta Cæsaris faciunt, regem alium dicentes esse, Iesum.

8 Cōcitarunt autem turbam & præfectos vrbis hæc audientes:

9 *Qui* tamen quum [c] satis accepissent ab Iasone & cæteris, dimiserunt eos.

10 [4] Fratres verò statim per noctem emiserunt Paulum simul & Silam Beræam: qui quum aduenissent, ierunt in synagogam Iudæorum.

11 [5] Fuerunt autem isti [d] generosiores ijs *Iudæis* qui erant Thessalonicæ, vt qui receperint sermonem cum omni alacritate, quotidie scrutantes Scripturas, an hæc ita se haberent.

12 Multi igitur crediderunt ex eis, & Græcæ mulieres honestæ, & viri non pauci.

13 [6] Vt autem cognouerunt Thessalonicenses Iudæi Berææ quoq; annuntiatum esse à Paulo sermonem Dei, venerunt etiam illuc, concitantes turbam.

14 [7] Sed statim Paulum emiserunt fratres, vt iret velut ad mare: Silas autem & Timotheus subsistiterunt illic.

15 [8] Qui verò Paulum susceperant tuto loco constituendum, [e] deduxerunt eum Athenas vsque: & accepto mandato ad Silam ac Timotheum, vt quamcitissimè ad ipsum venirent, abierunt.

16 [9] Paulo autem Athenis illos expectante [f] irritabatur spiritus eius in ipso, quum conspiceret vrbem [g] idolis deditam.

17 Disserebat igitur in synagoga cum Iudæis & religiosis, & in foro quotidie [h] cum quibusuis obuijs.

18 [10] Quidàm autem ex Epicureis & Stoicis philosophis conflictabantur cum

4 Ea demū est spiritus prudentia quæ Dei gloriam sibi sic proponit pro scopo, vt nusquam ab ea deflectat.

5 Dominus in eadem gente varia inscrutabilis suæ sapientiæ exēpla, eodem penè momento proponit, vt timeatur.

6 Habet etiam suos zelotas Satan, & eos quidē quos minimè oportuit.

7 Non est consilium nec rabiens contra Dominum.

8 Excubant vicissim oues Christianæ pro pastorum salute, sed in Domino.

9 In lucta sapientiæ diuinæ cum humana, homines irrident quod non intelligunt: Deus autem stultorum curiositate vtitur vt electos suos

colligat. 10 Duæ præcipuæ philosophorum sectæ Christum oppugnant: vna, eorum qui omnem religionem irrident: altera, eorum qui de religionis capitibus pro suo arbitrio statuunt.

a Cumsmodi solent in foro vitam terere, viles nimirum & venales, quos sectam & sentinam vrbis vocare solet Cicero.

b .i. Isti vbique Gentium & locorum sunt seditionum authores.

c Hoc de satisdatione iudicio sisti intelligendum est.

d Comparat Iudæos cum Iudæis.

e Non frustra laudati sunt Iudæi Beræenses, qui è Macedonia Athenas Paulum incolumem deduxerunt, cùm tota Thessalia, Bœotia, & Attica intercedant.

f Non poterat sustinere.

g Idolis addictam & mancipatam, Pausanias scribit Athenis plura fuisse idola, quàm in reliqua tota Græcia, imò & pudoris, fama & appetitionis apud eos aras extitisse.

h Quemcunque obuium habuisset Paulus, quia tum loquentem audire iuuabat, cum ea disserebat, totus ardens zelo gloriæ Dei.

11 Sapiẽtia hominis, vanitas.
12 Ipsi idololatræ firmissima suppeditant aduersus super stitionẽ suã argumenta.
13 Stultissimũ est creatorem creaturæ cõparare, incõprehensibilem circumscribere, & eum putare donis cõciliari à quo omnes omnia acceperunt. Ij sunt autẽ idololatriæ fontes. *Sup.7.48. Psal.50.8.*
14 Deus in operibus suis est mirificus, præsertim in hominis opificio, non vt in ipsis operibus obstupescamus, sed vt ad opificem assurgamus. *Esa.40.22.*
i *Ad verbũ seminilegus, quasi semina legens, id est colligens, trãslatio, sumpta ab auicula quæ semina populatur, ad eos accommodata, qui nulla cum arte eam, quam ex quibusdã auditionibus adepti sunt scientiam, ostentant.* k *Locus erat dictus quasi Martius collis, vbi iudices qui Areopagita dicebantur de summis criminibus cognoscebant, apud quos aliquando Socrates causam dixerat, postea impietatis ab illo condemnatus.* l *Detinere nimio atque peruerso timore Deorum vestrorũ.* m *Sacra vocant, omne id quod religionis causa homines venerantur.* n *Pausanias in Atticis meminit ara Athenienſium, dicata diis ignotis, Laertius in Epimenide meminit ara nullo inscripto nomine.* o *Ex vna cognatione siue origine.* p *Homines enim cæcorum instar, Deum non nisi palpando inuestigare poterant antequam vera illa lux mundo illuceſceret.* q *Quæ materia, puta aurum, argentum, lapides, solent humano artificio & prout hominibus comminisci libuit, exsculpi, neque enim rudis illa materia, sed arte quadam fermam adepta, cœli solet.*

eo: & quidam dicebant, Quid vult [i] nugator iste dicere? Alij verò, Peregrinorũ deorum videtur annuntiator esse: quia Iesum & resurrectionẽ annuntiabat eis.

19 Et prehensum eũ duxerunt in [k] Areopagum, dicẽtes, possumúsne scire quæ sit ista noua quæ à te dicitur doctrina?

20 Peregrina enim quædam ingeris auribus nostris. volumus ergo scire quidnam ista sibi velint.

21 [11] (Cæterúm Athenienses & aduenę hospites nulli alij rei vacabant nisi ad dicendum aut audiendũ aliquid noui,)

22 [12] Stãs autem Paulus in medio Areopago, dixit, Viri Athenienses, omninò conspicio vos [l] quasi religiosiores.

23 Præteriens enim & contemplans [m] sacra vestra, inueni etiam aram cui inscriptum erat, [n] Ignoto Deo. Quem ergo ignorantes colitis, hunc ego vobis annuntio.

24 [13] Deus qui fecit mundum & omnia quæ in eo sunt, quum sit cœli & terrę Dominus, ‖ in manufactis templis non habitat:

25 ‖ Nec manibus hominum colitur, alicuius rei egens, quũ ipse det omnibus vitam & halitum & omnia.

26 [14] Condiditque ex [o] vno sanguine omne genus hominum, vt habitarent per vniuersam superficiem terræ, definitis tempestiuitatibus quas præstituit, & positis terminis habitationis eorum:

27 Vt quererent Deũ si fortè [p] palpando eum inuenirent: quanquam profectò non longè abest ab vnoquoque nostrũm.

28 Per ipsum enim viuimus, & mouemur, & sumus: sicut & quidam vestratium poëtarum dixerunt, Nam huius progenies etiam sumus.

29 ‖ Progenies ergo Dei quum simus, non debemus existimare auro aut argẽto, aut lapidi, [q] sculptili artificij aut commentationis hominum, numen esse simile.

30 [15] Temporibus igitur istius ignorantiæ dissimulatis, Deus nunc denuntiat omnibus vbique hominibus vt resipiscant.

31 Eo quòd statuit diem quo iustè iudicaturus est orbem terrarum, per eum virum quem definijt, [r] fide palam facta omnibus, illo à mortuis excitato.

32 [16] Quum audissent autem resurrectionem mortuorum, alij quidem cauillabantur: alij verò dicebant, Audiemus te rursus de hac re.

33 Et ita Paulus exiuit è medio eorũ.

34 Quidam verò ei adiuncti crediderunt: in quibus & Dionysius Areopagita, & mulier nomine Damaris, & alij cum eis.

15 Vetus error errantes non excusat, sed Dei patientiam cõmendat qui tamen futurus est iustus contemptorum index.
16 Homines vt suam vanitatem manifestè prodant, vno eodemque Euangelio variè afficiuntur: quod tamen non definit esse in electis efficax.

r *Christo iudice mundi declarato, per resurrectionẽ à mortuis.*

CAP. XVIII.

1 Paulum Corinthi 6 Gentes docentem, 9 solatur Dominus. 12 Coram Gallione accusatur, 16 sed frustrà: 13 Hinc in Syriam, 19 deinde Ephesum profectus, 23 Galatia & Phrygia ecclesias confirmat. 24 Appollon ab Aquila exquisitius institutus, 28 Christũ magno cum fructu prædicat.

1 POstea [1] Paulus discedens Athenis, venit Corinthum:

2 Et reperto quodam Iudæo, nomine ‖ Aquila, Ponticò natione, qui nuper venerat ex Italia, & Priscilla vxore eius, (eo quòd edixisset [2] Claudius vt omnes Iudæi Roma excederent) venit ad eos:

3 Et quia eiusdem erat artificij, mansit apud eos, & operabatur: erat enim ars illorum conficere tabernacula.

4 [2] Disserebat autem in synagoga omnibus Sabbathis, & [b] alliciebat tum Iudæos tum Græcos.

5 Vt venerunt autem è Macedonia Silas & Timotheus, [c] constringebatur spiritu Paulus, testificans Iudæis Christum Iesum.

6 [3] Illis autem sese opponentibus, ac

CAP. XVIII
Rom.16.3.
1 Veri ministri adeò non quærunt quæ sua sunt, vt suo iuri vltrò renuntient, potiusquàm vel tãillum impediatur Euangelij progressus.
2 Semper quidem asserenda est ingenuè veritas, sed tamen temperanda est doctrina prout fert profectus desistendum

occasio. 3 Omnibus frustra tentatis non ab opere, sed contumacibus desertis, ad mortigeros transeundum.

a *Suetonius, Iudæos autore Christo perpetuò tumultuantes Roma expulit.* b *Verb. quo vtitur persuadendi habet significationem.* c *Angebatur animo. Indicatur autem incitati animi vehementia: tantus enim fuit Pauli ardor, vt Heroico impetu totum sui obitum ad prædicandum Christum ferretur.*

blaſpheman-

blasphemantibus, ‖ excussis vestibus dixit eis, [d] Sanguis vester super caput vestrum: purus ego, ab hoc tempore ad Gentes proficiscar.

7 Et digressus illinc, introijt domũ cuiusdam nomine Iusti, colentis Deum, cuius domus erat confinis synagogæ.

8 ‖ Crispus autem præfectus synagogæ credidit Domino cum tota domo sua: multíque Corinthiorum audientes credebant, & baptizabantur.

9 [4] Dixit autem Dominus nocte per visionem Paulo, [e] Ne time, sed loquere, & ne tacueris.

10 Nam [f] ego sum tecum, & nemo te inuadet vt tibi malefaciat: quoniam populus est mihi multus in hac vrbe.

11 [g] Commoratus est itaque *illic* annum & sex menses, docens eos sermonẽ Dei.

12 [5] Quum autem Gallio esset Proconsul [h] Achaiæ, insurrexerunt concorditer Iudæi in Paulum, & adduxerunt eum ad tribunal,

13 Dicentes, Iste persuadet hominibus colere Deum contra Legem.

14 Paulo verò iam os aperturo, dixit Gallio Iudæis, Siqua iniuria esset, aut facinus malum, ô Iudæi, [i] quatenus æquum esset vos tolerarem:

15 Sin verò quæstio est de [k] sermone & [l] nominibus & Lege vestrate, ipsi videritis: iudex enĩ ego istarũ rerũ esse nolo.

16 Et abegit eos à tribunali.

17 Omnes autem Græci Sosthenem præfectum synagogæ apprehensum verberabant ante tribunal: neque quicquã eorum Gallioni curæ erat.

18 [6] Paulus verò quum adhuc *illic* permansisset dies multos, vale dicto fratribus, enauigauit in Syriam: & cum eo Priscilla & Aquila, quum ‖ [m] totondisset caput [n] Cenchreis: habebat enim votũ.

19 Peruenit autem Ephesum, & eos ibi reliquit: ipse verò ingressus synagogam, disseruit cum Iudæis.

20 [7] Rogãtibus autem ipsis vt diutius apud ipsos maneret, non annuit:

21 Sed vale dixit eis, dicens, Oportet omnino me festũ quod instat agere Hierosolymis: sed iterum reuertar ad vos, ‖ [o] Deo volente. Et prouectus est Epheso.

22 Quumque descendisset Cæsaream, assendissetque *Hierosolymam*, ac salutasset Ecclesiam, descendit Antiochiam.

23 Et quum peregisset *illic* aliquantum temporis, abijt, peragrans ordine Galaticam regionem & Phrygiam, confirmans omnes discipulos.

24 [8] Iudæus autem quidam ‖ Apollos nomine, Alexandrinus natione, vir eloquens, peruenit Ephesum, [p] potens in Scripturis.

25 Hic erat initiatus via Domini: & feruens spiritu, loquebatur & docebat diligenter ea quæ sunt Domini, sciens tantùm Baptisma Iohannis.

26 Cœpitque liberè loqui in synagoga. Quem quum audissent ‖ Aquila & Priscilla assumpserunt eum, & exquisitius ei exposuerunt [q] viam Dei.

27 Quum autem vellet transire in Achaiam, fratres *eum* adhortati scripserunt discipulis vt exciperent eum. qui quum aduenisset, multum contulit ijs qui crediderant per [r] gratiam.

28 Magna enim contentione Iudæos magis ac magis redarguebat publicè, ostendens per Scripturas Iesum esse [s] Christum illum.

CAP. XIX.

1 Discipuli quidam Ephesi 2 Iohannis doctrina imbuti, 2 ignorantes Spiritus sancti visibiles illas gratias, quibus Deus regnum filij sui ornauerat, 5 baptizantur in nomine Iesu. 13 Exorcistæ Iudæi 16 à Diabolo cæduntur. 19 Libri exuruntur Magici. 24 Demetrius 29 magnam in Paulum seditionem concitat.

1 [1] FActum est autem interim dum Apollos esset Corinthi, vt Paulus peragratis superioribus partibus veniret Ephesum: vbi quum discipulos inuenisset,

2 Dixit eis, Num [a] Spiritum sanctum accepistis posteaquam credidistis? At illi dixerunt ei, Imò, ne *hoc* quidem audiuimus, an sit Spiritus sanctus.

3 [2] Tunc dixit eis, [b] In quid ergo baptizati estis? Qui dixerunt, In Iohannis baptisma.

4 Dixit autem Paulus, Iohannes quidem baptizauit baptismo pœnitentiæ, populum dicens vt in eum qui post se venturus esset, hoc est, in Iesum Christum, credant.

5 Quibus auditis, baptizati sunt in nomine Domini Iesu.

6 Et quum imposuisset illis manus Paulus, venit Spiritus sanctus super eos, & loquebantur linguis & prophetabant.

7 Erant autem omnes viri fere duodecim.

8 [3] Ingressus autem synagogam, fiducialiter agebat per tres menses, disputans & persuadens de regno Dei.

9 Quum autem quidam obdurarent & non crederent, maledicentes viæ coram multitudine, recedens ab eis, separauit discipulos, quotidie disputans in schola quadam Tyranni.

10 Hoc autem factum est per biennium tempus: ita vt omnes qui habitabant in Asia audirent verbum Domini Iesu, & Iudæi & Græci.

11 [4] Virtutes autem non paucas faciebat Deus per manus Pauli.

12 Ita vt etiam deferrentur à corpore eius sudaria & semicinctia, & recederent ab eis infirmitates, & spiritus nequam exirent.

13 [5] Tentauerunt autem quidam & de circumeuntibus Iudæis exorcistis inuocare super eos qui habebant spiritus malos nomen Domini Iesu, dicentes, Adiuramus vos per Iesum quem Paulus prædicat.

14 Erant autem quidam filij Scenæ Iudæi principis sacerdotum septem, qui hoc faciebant.

15 Respondens autem spiritus nequam dixit eis, Iesum agnosco, & Paulum scio: vos autem qui estis?

16 Et insiliens in eos homo in quo erat spiritus malus, dominatus est vtrorumque, & inualuit contra eos, ita vt nudi & vulnerati effugerint de domo illa.

17 Hoc autem notum factum est omnibus Iudæis & Græcis qui habitabant Ephesi: & cecidit timor super omnes illos, & magnificabatur nomen Domini Iesu.

18 [6] Multíque credentium venerunt confitentes & annunciantes actus suos.

19 Multi autem ex eis qui fuerant curiosa sectati, contulerunt libros & combusserunt coram omnibus: & computatis pretijs eorum, inuenerunt pecuniam quinquaginta millium denariorum.

20 Ita fortiter secundum potentiam Domini crescebat verbum & confirmabatur.

21 [7] Quæ quum essent completa, proposuit Paulus in spiritu, transito Macedonia & Achaia, ire Hierosolymam, dicens, Quoniam postquam fuero ibi, oportet me & Romam videre.

22 Mittens autem in Macedoniam duos ex ministris suis, Timotheum & Erastum, ipse substitit ad tempus in Asia.

23 [8] Facta est autem in illo tempore non modica turbatio de via Domini.

24 Nam quidam Demetrius nomine, argentarius, faciens ædes argenteas Dianæ, præbebat artificibus non modicum quæstum.

25 Quos congregans & eos qui ejusmodi erant operarios, dixit, Viri, scitis quod ex hac opificio quæstus noster sit.

26 Videtis & audistis quod non solùm Ephesi, sed pene totius Asiæ, persuadens transtulerit Paulus turbam hanc, dicens quod non sint dij qui manibus fiunt.

27 Non solùm autem hæc periclitatur nobis pars in redargutionem venire, sed & templum magnæ deæ Dianæ in nihilum reputari, & destrui quidem magnificentiam eius, quam totius Asiæ & orbis colit.

28 Quo audito, repleti sunt ira, & clamabant dicentes, Magna Diana Ephesiorum.

29 Et impleta est tota ciuitas confusione, & impetum fecerunt vnanimiter in theatrum, rapientes Gaium & Aristarchum Macedones, comites Pauli.

30 Paulo autem volente introire in populum, non permiserunt discipuli.

31 Quidam autem & Asiarchæ, qui erant amici eius, mittentes ad eum rogabant ne se committeret in theatrum.

32 Alij autem aliud clamabant: erat enim concio confusa, & plures nescierunt quam ob causam conuenissent.

33 De turba autem detulerunt Alexandrum, propellentibus eum Iudæis. Alexander autem manu silentium indicens, volebat rationem reddere populo.

34 Quum autem cognouissent quod Iudæus esset, vox facta est vna omnium, quasi per horas duas clamantium, Magna Diana Ephesiorum.

35 Et quum sedasset scriba populum, ait, Viri Ephesij, quis enim est hominum qui nesciat Ephesiorum ciuitatem cultricem esse magnæ Dianæ, & eius quod cecidit ab Ioue?

36 Quum ergo hæc sint indubitata, oportet vos sedatos esse, & nihil temere agere.

37 Adduxistis enim homines istos neque sacrilegos neque blasphemantes deam vestram.

38 Quod si Demetrius & qui cum eo sunt artifices, habent negotium aduersus quemquam, conuentus forenses aguntur, & proconsules habentur: accusent alter alterum.

39 Si quid autem vltra quæritis, in legitima ecclesia poterit definiri.

40 Etenim periclitamur argui seditionis hodiernæ, cum nullus sit obnoxius de quo possimus reddere rationem concursus huius.

41 Et hæc quum dixisset, dimisit ecclesiam.

Supra 13.51, mat.10.14.

4 Dominus constantiæ seruorum suorum index & assertor.

1.Cor.1.14.

5 Impij male agendo non defatigantur, sed Dominus eorum conatus miris modis irridet.

6 Paulus factus omnibus omnia, vt omnes Christo lucrifaceret.

7 Apostoli non hominũ arbitrio, sed spiritus sancti ductu fuerunt circũacti.

d Hebraica phrasi, qua significat Iudam sibi esse autores exitij, si verò culpa careat, quod eu dissuadendo transeat ad externas gentes.

e Pleonasmus quo confirmatur Pauli, vide Iohan.1.20.

f Luc.1.66. Num.6.18, infra,21.24. & Ad verb. sedat, vnde veteres sedium nomen sumpserunt quod tribuerunt Episcopis, sedebat autem, id est, commorabatur Paulus docens sermonem Dei: nil autem hæc sedes ad illos, qui docendi causa, sedem nunquam aspexerunt.

h Id est, Græciæ. Vocabant autem præsidem non Græciæ sed Achaiæ Romani, quia Græcos subiecerint Romani per Achæos, qui tum Græciæ principes erant, Pausanias.

i Quantum æquitas pateretur.

k De eo quod aliquis (vt vestra fert religio) non recte dixerit.

l De verbo, prophanus enim homo putat de religione controuersiam quæstionem esse verborum, non rerum.

m Sub. Paulus.

n Cenchreæ portus fuit Corinthiorum.

1.Cor.4.19, Iac.4.15.

8 Apollos, homo pius & doctus, tamen in vilis opificis atque adeò mulierculæ schola proficere non recusans, insignis in Ecclesia minister euadit.

1.Cor.1.12.

o Sic nihil nos decet absq; ista particula promittere, nescimus enim quid paritura sit postera dies.

p Scripturarum cognitione egregie instructus.

q Viam qua tendit ad Deum.

Rom.16.3.

r Per diuinũ illum & gratuitum fauorem, vel per dona illa eximia in hunc hominem collata.

s Quod Iesus esset ille Christus, i. Messias.

1 [1] Discipuli quidam Ephesi 2 Iohannis doctrina imbuti, 2 ignorantes Spiritus sancti visibiles illas gratias, quibus Deus regnum filij sui ornauerat, 5 baptizantur in nomine Iesu. 13 Exorcistæ Iudæi 16 à Diabolo cæduntur. 19 Libri exuruntur Magici. 24 Demetrius 29 magnam in Paulum seditionem concitat.

CAP. XIX.

1 Paulus Ephesiorum ruditate nihil offensus, Ecclesiam ibidem instituit.

2 Iohannes discipulos tantùm inchoauit, quos Christus perficeret,

a Dona illa eximia Spiritus sancti, qua nemirũ tum in Ecclesia vigebant.

b Qua igitur doctrina imbuti & initiati estis.

Supra,1.5,& 2.1.& 11.16, mat.3.11, mar.1.8, luc.3.16, ioh.1.26.

3 Separare sese & alios ab incredulis planè desperatis,non est scindere Ecclesiam, sed eam potius vnire.

4 Satan cogitur aduersus seipsum testificari.

5 Magia publico testimonio,& Apostolica autoritate damnata.

c Baptizari in Iohannis baptismã, est profiteri doctrinam quã Iohannes annuntiabat ac baptismo obsignabat.

d Via nomine Hebrai intelligunt certam vitæ rationẽ, hic autem per excellentiam, via pro Christianismo sumitur.

e Tyranni nomen hoc loco proprium est.

f Sic vocabantur, qui dæmonas eijciebant, addita per Dei nomen obtestatione: imitatio autem Ecclesiæ sic vocati sunt, qui miraculorum dono polletes, manus imponebant energumenis, i. a dæmonio obsessis.

g Illis frustra resistentibus, superior euasit.

ptizati estis ? At illi dixerunt,In [c] Iohannis baptisma.

4 Dixit autem Paulus, || Iohannes quidem baptizauit baptismo resipiscentiæ,dicens populo, vt in eum qui venturus erat post ipsum, crederent, hoc est in Christum Iesum. Qui verò audierunt, baptizati sunt in nomen Domini Iesu.

5 Et quum imposuisset eis manus Paulus, venit Spiritus sanctus in eos: & loquebantur linguis,& prophetabant.

6 Erant autem omnes isti viri circiter duodecim.

7 *Ipse* porrò ingressus synagogam, liberè loquebatur, ad tres menses differens & suadens quæ ad regnum Dei *pertinent*.

8 [3] Quum autem quidam indurarentur,& parere nollent, malè loquentes de [d] via *Domini* apud multitudinem, abscedens ab illis, separauit discipulos, quotidie differens in schola [e] Tyranni cuiusdam.

9 Hoc autem factum est per biennium: *ita* vt omnes qui habitabant in Asia,tum Iudæi tum Græci, audirent sermonem Domini Iesu.

10 Virtutes autem non vulgares edebat Deus per manus Pauli:

11 *Ita* vt etiam ad ægrotos deferrentur à corpore eius sudaria seu semicinctia,& discederent ab eis morbi, & spiritus mali ab eis exirent.

12 [4] Aggressi sunt verò quidam ex circulatoribus Iudæis [f] exorcistis nominare super eos qui habebant spiritus malos,nomen Domini Iesu, dicentes, Adiuramus vos per Iesum quem Paulus prædicat.

13 Erant autem quidam filij Sceuæ Iudæi principis sacerdotum septem, qui hoc faciebant.

14 Respondens verò spiritus malus, dixit,Iesum noui,& Paulum scio: vos autem qui estis ?

15 Et insilijt in eos homo in quo erat spiritus malus,& [g] superatis illis,inualuit contra eos, ita vt nudi & vulnerati effugerent ex domo illa.

16 Id verò innotuit omnibus tum Iudæis tum Græcis qui habitabant Ephesi: & incidit timor in eos omnes, & magnificabatur nomen Domini Iesu.

17 [5] Et multi eorum qui crediderant, veniebant [h] confitentes & indicantes facta sua.

18 Multi verò ex ijs qui curiosas artes exercuerant, comportatos libros exusserunt in omnium conspectu: quorum supputatis pretijs, repererunt [i] denariorum quinquaginta millia.

19 Ita fortiter crescebat sermo Domini,& inualescebat,

20 [6] His autem expletis, proposuit Paulus per [k] Spiritum, peragrata Macedonia & Achaia proficisci in Hierusalẽ, dicens,Postquam fuero illic, oportet me etiam Romam videre.

21 Missis autem in Macedoniam duobus ex ijs qui ipsi ministrabant, *videlicet* Timotheo & Erasto, ipse subsitit ad tempus in Asia.

22 [7] Ortus est autem illo tempore tumultus non paruus ob [l] viam *Domini*.

23 Nam quidam nomine Demetrius, signator argenti, qui faciebat [m] templa Dianæ argentea, præbebat artificibus non paruum quæstum.

24 Quibus congregatis, & ijs qui similium rerum *erant* opifices,dixit, Viri, scitis ex hoc opificio nostras esse facultates:

25 Et spectatis & auditis Paulum nõ solùm Ephesinam, sed propè totius Asiæ multam turbam persuadendo auertisse, quòd dicat deos illos non esse qui manibus fiant.

26 Periculum est autem non solùm ne [n] pars ista nobis per ipsum confutata pereat,sed etiam ne magnæ deæ Dianæ templum pro nihilo putetur, futurumq; sit vt etiam destruatur maiestas eius,quã tota Asia & orbis colit.

27 *His* autem auditis,pleni excandescentia, clamauerunt dicentes, Magna Diana Ephesiorum.

28 Et impleta est ciuitas tota confusione: & irruerunt concorditer in theatrum,correpto Gaio & Aristarcho Macedonibus,socijs peregrinationis Pauli.

29 Paulo verò volente prodire ad populum, nou siuerunt eum *prodire* discipuli.

30 [8] Sed & quidam ex Asiæ primoribus quum essent ei amici, *nuntijs* ad eum missis,rogarunt ne se daret in theatrum.

31 Alij igitur aliud clamabant, erat

6 Paulus indefatigabilis.

7 Quæstus, accedente pietatis prætextu, vera tam pertinaciter defendendæ idolatriæ causa.

8 Inuicta quidem constantia opus est Verbi præsertim ministris, sed quæ tamen sancta prudentia modestè se regi patiatur.

h Publicè, mutu diuini iudicij perterriti, errata sua professi sunt ac detestati: hoc autem nihil ad confessionem auricularem.

i Quæ minimi æstimant indicant excrescere hanc summam ad septem mille & quingentos libras Gallicas, vel circiter octingentas Anglicanas.

k Spiritus instinctu, non igitur pertinaciter dicendus est Paulus in mortem ruisse, sed Spiritu ductore.

l Vide supra vers.9.

m Effigies erant ædium sacrarum cũ simulachro Dianæ, quas compararent venerantes illam.

n Quasi dicat, si pergat Paulus vt

cæpit, opinionem de Diana imaginibus confutare, totus hic quæstus peribit.

enim

enim confusa, & plerique nesciebant cuius rei causa conuenissent.

32 Ex turba verò *quidam* produxerũt Alexandrum, propellentibus eum Iudæis. Alexander igitur quum manu silentium fecisset, volebat causam dicere apud populum.

33 [9] Quem vt cognouerunt Iudæum esse, vox extitit vnà omnium, quasi ad horas duas clamantium, Magna Diana Ephesiorum.

34 [10] Tum scriba quum repressisset turbam, dixit, Viri Ephesij, quis enim est hominum qui nesciat Ephesiorũ vrbem ædituam esse magnæ deæ Dianæ, & à [o] Ioue delapsi simulachri?

35 Quũ igitur istis non possit contradici, oportet vos sedatos esse, nec quicquam præceps facere.

36 Adduxistis enim homines istos, neque sacrilegos, neque contumelioſos in deam vestram.

37 Quòd si Demetrius & qui cum eo sunt artifices [p] negotium habent cum aliquo, [q] agitur forum, & [r] Procõsules sunt, alij alios in ius vocent.

38 Siquid autem de rebus alijs requiritis, in [r] legitima concione explicabitur.

39 Nam periculum est ne postulemur seditionis propter *diem* hodiernũ, quum nulla subsit causa ob quam possimus reddere rationem concursus istius. Et quum hæc dixisset, dimisit concionem.

[9] Idololatris pro omni ratione sufficiunt rabies & clamores.

[10] Hominis politici exẽplũ, mendacijs pacem redimentis: quod nũquã fecisset Paulus.

[o] Superstitiosi credebãt Epheſij simulacrum ad se cecidisse delatum.

[p] Siquid habẽt accusationẽ aduersus quempiam.

[q] Certis enim diebus dantur iudicia forensia & assunt Præsides.

[r] Nomine Proconsulum intelliguntur etiam Procõsulum legati, id est, qui eorũ vices gerebant.

[s] Legitima concio non tã tùm opponitur tumultuosæ, sed etiam illa quæ extra ordinem aduocabatur: erant enim certi dies habendis concionibus constituti.

CAP. XX.

1 Paulus iter in Macedoniam instituit, 17 Troade in mediam noctem sermonem protendens, 9 Eutychum per fenestram delapsum 10 resuscitat. 15 Miletum 17 vocatis Ephesiis presbyteris, 23 quid sẽ 28 & alios maneat, exponit.

Cap. xx.

1 Paulus nõ requieturus, sed alibi laboraturus, ex Ecclesiæ consensu Ephesũ discedit.

2 Præpostera zelus, etiam hominum peritissimorũ magister nihil autem vetat sanctæ prudentiæ malorum conatibus occurrere.

1 POstquam [t] autem cessauit tumultus, quum aduocasset Paulus discipulos, & complexus esset, abijt profecturus in Macedoniam.

2 Quum autẽ illas partes peragrasset, & hortatus illos fuisset [a] multo sermone, venit in Græciam.

3 [2] Et ibi peractis mensibus tribus, quum ei in Syriam prouehendo factæ fuissent à Iudæis insidiæ, censuit reuertẽdum per Macedoniam.

[t] Copiosa enim opus erat exhortatione post istam turbam.

4 Comitabatur autem eum vsque in Asiam Sopater Beroeensis: Thessalonicenses verò, Aristarchus & Secundus, & Gaius Derbæus, & Timotheus: Asiani verò, Tychicus & Trophimus.

5 Qui quum præiuissent, expectarũt nos Troade:

6 Nos verò enauigamus Philippis post dies Azymorum, & venimus ad eos Troadem intra dies quinque, vbi egimus dies septem.

7 [3 b] Primo autem die hebdomadis, coactis discipulis ad frangẽdum panem, Paulus disserebat, abiturus postridie: produxitque sermonem vsque in mediam noctem.

8 [4] Erant porrò lucernæ multæ in cœnaculo vbi erant congregati.

9 Et sedens quidam adolescens nomine Eutychus in fenestra, deijciente *eum* somno profundo, quum diutius disseret Paulus, præ somno ruens, decidit ex tertia cotignatione deorsum: & sublatus est mortuus.

10 Quum descẽdisset autem Paulus, ruit in eum: & complexus dixit, Ne tumultuamini: anima enim eius in ipso est.

11 Quum igitur ascẽdisset, fregissetq; panem ac gustasset, diu colloquutus vsq; ad diluculum, ita *demùm* profectus est.

12 Adduxerunt autem puerũ viuum, & recreati sunt non mediocriter.

13 Nos autem progressi ad nauem, prouecti sumus Asson, illinc recepturi Paulum. sic enim constituerat, pedibus ipse iter facturus.

14 Vt autem cõgressus est nobiscum ad Asson, recepto eo venimus Mitylenẽ.

15 Et quum illinc abnauigassemus, sequenti die peruenimus contra Chium: postridie verò appulimus Samum: & quũ diuersati essemus Trogyllij, sequenti die venimus Miletum.

16 [5] Decreuerat enim Paulus prætẽr nauigare Ephesum, ne ei contingeret tempus terere in Asia. Festinabat enim, si fieri posset, vt die Pentecostes esset Hierosolymis.

17 Missis autem [c] Mileto *nuntijs* Ephesum: accersiuit Presbyteros Ecclesiæ.

18 [6] Qui quum ad ipsum venissent, dixit eis, Vos scitis, à primo die quo ingressus sum Asiam, quomodo vobiscum per omne tempus fuerim:

[3] Nocturni cœtus per se damnari nõ possunt nec debent, quũ iusta eorum causa subesse possit.

[4] Diabolus meditãs ingenti offendiculo Ecclesiã turbare, Paulo supeditat insignem cõfirmandi Euãgelij occasionem.

[5] Paulus Christi sedulus imitator, ad vincula perpetuo cursu properans, prius veluti testamentũ condit, quo anteactæ vitæ rationẽ reddit, doctrinã à se propositã tuetur, & Ecclesiæ pastores ad perseuerantiam hortatur.

[6] Veri pastoris viua imago.

[b] Ad verbũ, primo die Sabbathi, id est, Dominico: ex hoc igitur loco, & 1. Cor. 16. 2. non inepte colligitur iam tum consueuisse Christianos hoc die solẽnes conuentus agere.

[c] Secundum indicatos locorum situs, intermallũ fuit illud inter Ephesum atque Miletum, ad stadia circiter quadringẽta, qua efficiunt propè quinquaginta milia passuum Germanica.

19 Seruiẽs Domino cum omni [d] modestia, & multis lacrymis ac tentationibus, quæ mihi cuenerunt in Iudæorum insidijs:

20 Vt nihil [e] subterfugerim eorũ quæ vobis conducerent, quominus *ea* vobis annuntiarem, & docerem vos publicè & per singulas domos:

21 Testificans Iudæis simul & Græcis conuersionem ad Deum, & fidem in Dominum nostrum Iesum.

22 [7] Et nunc ecce, ego [f] vinctus Spiritu, proficiscor in Hierusalem, ignorans quæ in ea mihi occurrent:

23 Nisi quòd Spiritus sanctus per singulas vrbes testificatur, dicens vincula & afflictiones me manere.

24 Sed nullius rei habeo rationẽ, neque vita mea mihi ipsi cara est, vt peragã cursum meum cum gaudio, & ministeriũ quod accepi à Domino Iesu, ad testificãdum Euangelium gratiæ Dei.

25 Et nunc ecce, ego scio non amplius visuros faciem meam vllos ex vobis omnibus, per quos transiui prędicans regnum Dei.

26 Ideò testor vobis hodierno die, me [g] purum esse à sanguine omnium.

27 [8] Non enim subterfugi quominus annuntiarem vobis omne Dei cõsilium.

28 Attendite igitur vosipsos, & totum gregem in quo vos Spiritus sanctus constituit Episcopos, ad [h] pascendam Ecclesiam [i] Dei, quam proprio [k] illo sanguine acquisiuit.

29 [9] Ego enim hoc noui, post discessum meum lupos graues, non parcentes gregi, ingressuros esse in vos:

30 Et ex vobisipsis exorituros qui loquantur peruersa, vt [l] discipulos post se abstrahant.

31 Ideò vigilate, memores me per triennium nocte & die non cessasse cum lacrymis monere vnumquenque.

32 [10] Et nunc quoque, fratres, cõmendo vos Deo & sermoni gratiæ ipsius: qui *quidem Deus* potest superstruere, & dare vobis quid [m] hæreditatis iure possideatis cum sanctificatis omnibus.

33 [11] Argentum & aurum aut vestem nullius concupiui.

34 Imò ipsi nostis, ‖ vsibus meis, & ijs qui mecum sunt, manus istas ministrasse

35 In omnibus ostendi vobis oportere sic laborando [n] suscipere infirmos, & meminisse verborum Iesu, ipsum *videlicet* dixisse, Beatum est dare potius quàm accipere.

36 Et quum hæc dixisset, positis genibus suis, orauit cum illis omnibus.

37 [12] Magnus autem fletus omnium ortus est: & ruentes in collum Pauli, deosculabantur eum:

38 Cruciati maximè ob sermonem quem dixerat, ipsos non esse amplius faciem eius conspecturos: & deduxerunt eum ad nauim.

CAP. XXI.

1 Paulus Hierosolymam attendens, 8 Cæsaria Philippum Euangelistam conuenit: 10 cuius etiam vincula prædicit Agabus. 17 Hierosolymam quum aduenisset, 26 templum ingressus, 27 comprehenditur à Iudæis, 32 per Lysiam tribunum ijsdem eripitur.

1 VT [1] autem prouecti sumus, auulsi ab eis, recto cursu venimus Coũ, & sequenti die Rhodum, & illinc Patara.

2 Et inuenta naui quę traijciebat in Phœnicem, *ea* cõscensa, prouecti sumus.

3 Quum autem cœpisset nobis apparere Cyprus, ea ad sinistram relicta, nauigamus in Syriam, & deuecti sumus Tyrum: illic enim nauis erat suum onus expositura.

4 Permansimus autem ibidem dies septem, inuentis discipulis: qui Paulo dicebant [a] per Spiritum, ne ascenderet in Hierusalem.

5 Sed peractis illis diebus, abijmus, omnibus deducentibus nos cum vxoribus & liberis, donec vrbẽ exiuissemus. & positis genibus in littore, precati sumus.

6 Et alij alios complexi, conscendimus nauim: illi autẽ reuersi sunt ad suos.

7 Nos verò nauigatione perfecta, peruenimus Tyro Ptolemaida: & salutatis fratribus, mansimus diem vnum apud eos.

8 Postridie vero egressi Paulus, & nos qui cum eo eramus, venimus Cæsaream: & ingressi domum ‖ Philippi Euãgelistæ (qui erat [b] vnus ex illis septem) mansimus apud eum.

9 Huic autem erant quatuor filiæ virgines [c] prophetantes.

10 Et

---

7 Testificatur se, ex Dei mandato, ad vincula proficisci.

8 Doctrina Apostolica est omnibus modis absolutissima.

9 Prophetia de pastoribus in lupos mox degeneraturis: aduersus eos qui de nuda personali successione gloriantur.

10 Dei potẽtia & gratuitæ ipsius promissiones in verbo patefactæ, sunt Euangelici ministerij sustentacula.

d Vide Luc. 1.48.

e Nihil aut per metũ, aut lucri causa subtiuerim, vel aliqua ex parte dissimularim.

f Vinculum Spiritus vocat, instinctũ Spiritus sancti impellentis ad iter Hierosolymitanũ, quẽ prompto paratoq; animo ipse sequeretur.

g Si perierit, nullam tamen in me culpam fore, Vide supra 18. 6.

h Custodiendam, instituẽdam & regẽdam.

i Illustris sententia de Christi Deitate, & ostendens rectè in persona huius, propter vnionem duarum naturarum tribui vni in concreto proprietatem alterius: id quod pia antiquitas, mentione communicationis proprietatum religiosè explicauit. k Articulus additus excellentiam huius sanguinis indicat. l Abundantia miseriæ, nimirum absentia tanti pastoris, & ingressus luporum. m Tanquam filij, atque ideò ex gratuita benevolentia.

11 Auaritia in primis pastoribus vitanda.

1 Cor. 4. 11. 1. thess. 2. 9. 2. thess. 3. 9.

n Quasi prorecta manu, alioquin collapsuros retinere.

12 Euangelium nõ tollit, sed vtrè regit naturales affectus.

CAP. XXI.

1 Vocationis cursum interdum homines non tantùm amici sed etiam Spiritu Dei præditi conãtur remorari: sed nostrum officiũ est vbi nos vocari à Deo scimus, sine vlla prorsus exceptione pergere.

a Qui prædicebant per Spiritum, qua pericula imminerẽt Paulo, illud quidam vt Propheta, at humana affectione illũ deterrebant ne Hierosolyma proficisceretur.

b De septem Diaconis loquitur, de quibus antè capite 6.

Supra, 6. 5.

c Peculiari dono prædicãdo futura eràm instructa.

10 Et quum *illic* permansissemus dies complures, descendit ex Iudæa quidam Propheta nomine Agabus:

11 Qui quum venisset ad nos, sumpsit zonam Pauli, & vinctis sibi pedibus ac manibus, dixit, Hæc dicit Spiritus sanctus, Virum cuius est hæc zona, ita vincient in Hierusalem Iudæi, tradentque in manus Gentium.

12 Vt verò ista audiuimus, rogabamus & nos & qui in eo loco erant, ne ascenderet in Hierusalem.

13 Tunc respondit Paulus, Quid facitis flentes & comminuētes cor meum? Nam ego non solùm vinciri, sed & mori paratus sum in Hierusalem pro nomine Domini Iesu.

14 [2] Quum igitur non assentiretur, acquieuimus, dicentes, Fiat Domini voluntas.

15 Porrò post dies istos collectis sarcinis ascendimus in Hierusalem.

16 Venerunt autem simul etiam *quidam* ex discipulis Cæsarea nobiscum, adducentes secum apud quem hospitaremur, Mnasonem quendam Cyprium, antiquum discipulum.

17 Quum igitur peruenissemus Hierosolymam, libenter exceperunt nos fratres.

18 Sequenti autem die introijt Paulus nobiscum ad Iacobū: & omnes Presbyteri adfuerunt.

19 [3] Quos complexus, exposuit sigillatim quæ Deus fecisset inter Gētes per ipsius ministerium.

20 [4] At illi *his* auditis, glorificauerunt Dominum: & dixerunt ei, Conspicis frater, quot sint millia Iudæorum qui crediderunt: suntq; omnes accensi zelo Legis.

21 Audierunt autem de te ex aliorum sermone, te defectionem à Mose docere omnes qui inter Gentes sunt Iudæos, & dicere eos non debere circuncidere filios, neque *secundum* ritus ambulare.

22 Quid est ergo? omninò oportet conuenire multitudinem. audient enim te venisse.

23 Hoc igitur fac quod tibi dicimus: Sunt nobis viri quatuor [d] voto obnoxij.

24 His assumptis [e] sanctificator cum eis, & [f] adde ad eorum sumptus, vt ‖ radant capita: & norint omnes nihil esse eorum quæ de te fama acceperunt, sed te quoq; ita incedere vt Legē obserues.

25 De ijs autem qui crediderunt ex Gentibus, nos scripsimus, & decreuimus ne quid huiusmodi obseruent, nisi vt caueant ab ijs quæ sunt immolata simulachris, & à sanguine, & suffocatis, & scortatione.

26 Tū Paulus assumptis viris illis, sequēti die cum eis sanctificatus ingressus est in templum, [g] denuntians expletionem dierum sanctificationis, vsquedum oblata fuit pro vnoquoq; eorum oblatio.

27 [5] Quum autem septem illi dies iam essent explendi, quidam Iudæi ex Asia, eum conspicati in templo conturbarunt totam turbam, & iniecerūt manus in eū:

28 Clamantes, Viri Israelitæ, succurrite: hic est homo ille qui aduersus populum & Legem & locum hunc omnes vbique docet: atque adeò Græcos introduxit in templum, & polluit sanctum locum istum.

29 (Viderant enim anteà Trophimū Ephesium in vrbe cum eo, quem existimabant fuisse à Paulo introductum in templum.)

30 Commota est igitur vrbs tota, & factus est concursus populi: & prehensum Paulum trahebāt è templo: statim ſ; clausæ sunt fores.

31 [6] Studentibus autem ipsis eū trucidare, peruenit fama ad Tribunū cohortis, totam Hierusalem conturbatam esse.

32 Qui eo ipso *momento* acceptis militibus ac Cēturionibus, decurrit ad illos. At illi quum vidissent Tribunum & milites, cessarunt verberare Paulum.

33 Tunc appropinquans Tribunus prehendit eum, & iussit vinciri catenis duabus, & percontatus est quisnam esset, & quid fecisset.

34 Alij autē aliud clamabant in turba: & quū nō posset certi *quicquā* cognoscere propter tumultū, iussit duci in castra.

35 Quum igitur peruenisset ad gradus, euenit vt portaretur à militibus propter violentiam turbæ.

36 Sequebatur enim multitudo populi, clamans, Tolle eum.

37 Et quum iam introducendus esset in castra Paulus, dicit Tribuno, Licētne mihi aliquid tibi dicere? Qui dixit, Græcè nosti?

38 Nónne tu es [h] Ægyptius ille qui ante hos dies ad seditionē cōcitasti & eduxisti in desertū quatuor millia [i] sicariorū?

1 Dei voluntas, omniū affectuū fi ęnis est in ijs, qui Dei gloriam seriò quęrūt.
3 Deus autor celebrādus omnium rectè dictorū & factorum.
4 In rebus mediijs (quales erant nō Pharisaicæ traditiones, sed legales ceremoniæ, tātisper dum plenius pateret Iudæis Christiana libertas) præcipit charitas vt fratribus, nō præfracte & malitiosè reluctātibus veritati, sed nōdum plenè institutis quoad eius fieri potest (præsertim epū de tota aliqua multitudine agitur) nosipsos vltrò accōmodemus.
d Ad verb. habentes votū super se.
e Idest, Consecrator: hic sequitur de impetu non agitur, sed de ijs qui Nazaræatu voto essent obstricti.
f Vt tu huic voto nō tantū interfuisse, sed eiū præfuisse videare: ideò ipsa dicitur Paulus dies purificationis deuotiasse: Nā quāin Nazaræorū oblationes essent sumptu decreti, licebat tamen ijs aliquid adijcere Num. 6.11. supra, 18.18. num. 6.18.
g Significanda erat sacerdotibus dierū expletio: nam quo die Nazaræorū votum finiebatur, efferenda erant sacrificia
5 Zelus prępposterus maximæ confusionis & magnorum scelerum causa.
6 Dominus inter ipsos etiam profanos inuenit qui aliorum conatus impediant.
h De isto Ægyptio, qui triginta millia hominum corgit, vide Iosephum lib. 2. cap. 12.
i Vtitur sicariorum nomine Græcè loquans, Græca tamen influxione: sicarius autem à sica dicitur.

39 Dixit autem Paulus, Ego quidem sum Iudæus, Tarsensis non obscuræ Cilicum vrbis ciuis: cæterùm rogo te, permitte mihi vt alloquar populum.

40 Quum igitur ille permisisset, Paulus stans in gradibus, manu silentiũ postulauit à plebe: & magno silentio facto, loquutus est lingua Hebræa, dicens,

CAP. XXII.

1 Paulum rationem fidei suæ reddentem 22 aliquandiu Iudæi audiunt. 23 Illis verò clamantibus, 24 Virgis examinari iussus, 27 Romanum se ciuem esse declarat.

CAP. XXII. 1 Paulus breui anteactæ vitæ narratione suã tũ vocationem tum doctrinam vt diuinam asserit.

1 VIri fratres & patres, audite meã, qua nunc apud vos vtor, defensionem.

2 (Quum audissent autem eum Hebræa lingua ipsos alloqui, magis præbuerunt silentium, & dixit,)

3 [1] Ego quidem sum Iudęus, natus Tarsi, *vrbe* Ciliciæ, nutritus verò in hac ipsa vrbe [a] ad pedes Gamalielis, institutus ad exquisitam formam patrię Legis, zelo Dei accensus, sicut & vos omnes estis hodie.

a Id est, Assiduus auditor, hæc enim respexit, quod qui docẽt, solent è superiore loco discipulos alloqui in subsellijs sedentes.

4 Qui hoc vitæ genus persequutus sum vsq; ad mortem, vinciens ac tradens in carceres tum viros tum mulieres.

5 Vt & Pontifex maximus mihi testis est, & totus seniorum ordo: à quibus etiam epistolis ad fratres acceptis, Damascum proficiscebar, adducturus etiam eos qui illic essent, vinctos in Hierusalem, vt punirentur.

6 Euenit autem mihi iter facienti, & appropinquanti Damasco, circiter meridiem, vt repentè è cælo circunfulserit me lux multa:

7 Cecidiq́ue in solum, & audiui vocem dicentem mihi, Saul, Saul, quid me persequeris?

8 Ego verò respondi, Quis es Domine? Dixitq́ue mihi, Ego sum Iesus Nazarenus, quem tu persequeris.

b Vide sup. p. 7.

9 Porrò qui mecum erant, [b] lucem quidẽ conspexerunt, & expauefacti sunt: vocem autem non audierunt eius qui loquebatur mecum.

10 Dixi verò, Quid faciam Domine? Dominus autẽ dixit mihi, Surge ac proficiscere Damascũ: & illic tibi dicetur de omnibus quę cõstituta sunt tibi vt facias.

11 Quum verò nõ viderem, præ gloria lucis illius, manu deductus ab ijs qui mecum erant, veni Damascum:

12 Ananias autem quidam vir pius secundum Legem, testimonio ornatus omnium *illic* habitantium Iudæorum.

13 Veniens ad me & adstãs dixit mihi, Saul frater, recipe visum. Et ego eodem illo momento sum eum intuitus.

14 Ipse autem dixit, Deus Patrũ nostrorũ delegit te qui cognosceres ipsius voluntatem, & videres [c] Iustum illum, & audires vocem ex ore ipsius.

c Id est, Christum.

15 Nam eris ei testis apud omnes homines, *eorum* quæ vidisti & audisti.

16 Nunc igitur, quid cunctaris? exurge, & baptizare, & ablue peccata tua, inuocato nomine Domini.

17 Euenit autẽ mihi reuerso in Hierusalem quum precarer in templo, vt raperer extra me:

d Propriè, Neque enim præsente iudicio, sed manifesta vi Stephanus fuit à latronibus cæsus, quum ne per leges quidẽ tum liceret Iudæis quemquam capitis damnare.

18 Et viderem eum dicentem mihi, Festina, & exi citò ex Hierusalẽ: quoniã non accipient testimonium tuũ de me.

19 Et ego dixi, Domine, ipsi sciũt me pertraxisse in carcerẽ, & cecidisse per singulas synagogas eos qui credebãt in te.

20 Et quum funderetur sanguis Stephani martyris tui, ego quoque adstabã, & assentiebar cædi illius, & custodiebã pallia eorum qui [d] interficiebant eum.

21 Tum *is* mihi dixit, Proficiscere: nã ego te procul ad Gentes mittam.

e Descripto seditioso tumultu & furiosa turba.

22 [2] Audiebant autem eum ad hunc vsque sermonem: tum verò sustulerunt vocem suam, dicentes, Tolle è terra *hominem* istiusmodi: non enim conuenit eũ viuere.

2 Peruicax superbia, neque veritatẽ ipsa amplecti, neque vt ab alijs recipiatur, pati potest.

23 [e] Clamantibus autem eis, & proijcientibus pallia, & puluerem iactantibus in aerem,

24 [3] Iussit tribunus eũ duci in castra, dixitq́ue vt in eum verberibus inquireretur: vt resciret quam ob causam sic clamarent aduersus eum.

3 Prudẽtia carnis non quid iustum, sed quid vtile sit considerat, & ita quidem vt vtilitatem ex præsenti aspectu metiatur.

25 [4] Quum autem adstrinxissent eum loris, dixit astanti Centurioni Paulus, Num hominem Romanum, & indemnatum licet vobis flagellare?

4 Nihil prohibet iustis adminiculis à Deo submi nistratis iniuriã repellere.

26 *Hoc* verò quum audisset Cẽturio, adijt Tribunum, & annuntiauit ei, dicẽs, Vide quid facturus sis: homo enim iste Romanus est.

27 Accedens autem Tribunus dixit ei, Dic mihi, num tu Romanus es? At ille dixit, Etiam.

28 Et respondit Tribunus, Ego multa summa ciuitatem istam acquisiui.

Paulus

Paulus autem ait, Ego verò etiam natus sum *ciuis*.

29 Statim igitur abscesserunt ab eo qui fuerant eum inquisituri: sed & Tribunus quoq; timuit, cognito eum [f] Romanum esse, quoniam eum vinxerat.

30 Postero autem die volens pro certo scire cuius *rei* accusaretur à Iudæis, soluit eum è vinculis, & iussit principes Sacerdotum venire, totumque ipsorum consessum: ac deductum Paulum statuit coram eis.

f Nō patria, sed ciuitatu iure.

CAP. XXIIII.

1 Paulum causam dicentem, 2 Ananias percuti iubet. 7 Dissentio inter ipsius accusatores oritur. 11 Consolatur Deus Paulum. 14 De Iudæorum insidijs. 20 Tribunus certior factus, 27 Paulum Felici præsidi mittendum curat.

CAP. XXIIII.
1 Paulus bonam conscientiã omniũ calumnijs opponit, cuius testẽ citat totius vitæ suæ cursum.
3 Tandem cognitur hypocritæ sua ipsorum intemperie sese prodere.
3 De ininijs quæri & impios ad Dei tribunal citare licet, modo id sine odio & sedato animo fiat.
Exod. 22. 28. Iosue, 14. 23. Philip. 3. 6.
4 Magistratibus ex animo deferendus honor, etiam tyrannis.
5 Impios licet inter se interdũ cõmittere, vt ab oppugnatione desistãt, modò id nulla veritatis iactura fiat. 6 Infirma est malorum concordia, quantumlibet ad opprimendã veritatem cõspirent. 7 Negare Angelorũ & animarũ hypostasin, & mortuorum resurrectionem, vetus Sadducæorũ hæresis.

1 INtentis [1] autem in consessum oculis Paulus, ait, Viri fratres, Ego omni conscientia bona seruiui Deo ad hunc vsque diem:

2 [2] Ananias autem Pontifex maximus imperauit ijs qui ipsi adstabant, vt os eius cæderent.

3 [3] Tum Paulus dixit ei, [2] Futurum est vt percutiat te Deus, [b] paries dealbate. & tu sedes iudicans me secundum Legem, & [c] Legem transgrediens iubes me cædi.

4 Tum qui adstabant dixerunt, Põtificem maximo Dei conuitiaris?

5 [4] Dixit autem Paulus, Nesciebam, fratres, Pontificem esse maximum. scriptum est enim, ‖ Principi populi tui non maledices.

6 [5] Quum verò nosset Paulus vnam quidem partem esse Sadducæorum, alteram verò Phariseorũ, clamauit in consessu, Viri fratres, ‖ ego Phariseus sum, filius Phariseī: de spe & resurrectione mortuorum ego in iudicium vocor.

7 [6] Quum autem hæc esset loquutus, orta est seditio inter Phariseos ac Sadducæos: & diuisa est multitudo.

8 [7] Nam Sadducæi quidem dicunt, non esse resurrectionem, [d] neque Angelum, neque spiritum: Phariseī autem vtrumque confitentur.

9 [8] Ortus est igitur clamor magnus: & quũ surrexissent [e] scribæ ex partibus Phariseorum, depugnabant, dicentes, Nihil mali inuenimus in homine isto: quòd si spiritus loquutus est ei, seu Angelus, ne repugnemus Deo.

10 [9] Et quum magna seditio esset, veritus Tribunus ne Paulus ab ipsis discerperetur, iussit militum manum descendere, & eum rapere de medio eorum, ac ducere in castra.

11 Sequenti verò nocte adstãs ei Dominus, dixit, Confide Paule. Vt enim testificatus es de me in Hierusalem, sic te oportet etiam Romæ testificari.

12 [10] Orto autem die, quidam ex Iudæis facta coitione [f] deuouerunt sese, dicentes neque esuros se neque bibituros vsquequò trucidassent Paulum.

13 Erãt autem plures quàm quadraginta *viri*, qui hãc coniurationẽ fecerãt:

14 Qui adierunt principes Sacerdotũ & seniores, & dixerunt, Deuotione deuouimus nosipsos nihil gustaturos vsquequo trucidauerimus Paulum.

15 Nunc ergo vos indicate Tribuno [g] ex consessus voluntate vt eum cras ad vos deducat, veluti exquisitius percognituros de ijs quæ ad eum *spectant*: nos verò, priusquam appropinquet, parati sumus ipsum interimere.

16 Quum autem filius sororis Pauli audisset insidias, venit, & ingressus in castra annuntiauit Paulo.

17 [11] Paulus autem aduocato quodã ex Centurionibus, ait, Adolescentem hunc abduc ad Tribunum: habet enim quod annuntiet ei.

18 Ille igitur acceptum eum duxit ad Tribunum, & dixit, Vinctus Paulus aduocatum me rogauit vt hunc adolescentem ducerem ad te, qui aliquid habeat quod tibi loquatur.

19 Tribunus verò prehẽsa eius manu, quum secessisset seorsum, percõtatus est, Quid est quod habes mihi annuntiandũ?

20 *Ille* autem dixit, Iudæi constituerunt te rogare vt cras Paulum deducas in consessum, quasi aliquid exquisitius percontaturi sint de eo.

21 Tu verò ne ipsis assentitor, insidiãtur enim ei ex istis viri plures quadraginta, qui seipsos deuouerũt neq; esuros ne-

8 Dominus inter ipsos hostes inuenit, quum libet, causæ suæ patronos.

e Scribarum munus erat publicum, Phariseorum nemẽ, sectæ sui nomen.

9 Deus suos ad extremũ non deserit.
10 Stulto zelo correpti, mẽtiri & occidere, quidquis denique sibi licere, arbitrantur.

f Execrãdo, seu deuouendo se promiserunt.

g Senatu ita fieri petente, nempe ne priuatè quorundam studio Tribunus id à se peti existimet.

11 Prudentia Spiritus cum simplicitate est cõiungenda.

a Græci sermonis ratio ostendit, non esse imprecationem, sed pœnæ denuntiationem. b Vehemens est oratio & aspera, à conuitio tamen aliena. Abesse enim potest à sanctis & pijs acerbitatis & animi amari, id est, picrias perturbatio. c Iubet enim Lex reum patienter audiri, & de concilij sententia iudicem pronuntiare. d Naturas expertes molis corporum.

que bibituros vsquequo interemerint eum: & nunc parati sunt, expectantes quid à te renuntietur.

12 Non est consilium contra Dominum & ipsius seruos.

22 [12] Tribunus igitur dimisit adolescentem, quum ei præcepisset *vt* nulli efutiret se hæc ipsi indicasse.

23 Et aduocatis duobus quibusdã ex Centurionibus, iussit vt pararent milites ducẽtos qui profi iscerentur Cæsaream vsque, & equites septuaginta, & stipatores ducentos, à tertia hora noctis:

b Parata exhiberent.

24 Et vt iumenta [h] præberent, vt impositum Paulum saluum perducerent ad Felicem præsidem:

25 Scripta epistola quæ hãc summam contineret,

13 Lysias repentè factus à Domino Pauli patronus.

26 [13] Claudius Lysias præstantissimo præsidi Felici salutem.

27 Virum hunc comprehensum à Iudæis, quum iam esset ab eis interimẽdus, superueniens cum militum manu erui, quum cognouissem Romanum esse:

28 Et volens scire causam cur eum criminarentur, deduxi eum in ipsorum consessum,

29 Quem comperi accusari de quæstionibus Legis ipsorum, nullius criminis reum quod sit dignum morte aut vinculis.

30 Quum autem mihi indicatum esset insidias huic viro factum iri à Iudæis, eo ipso momento misi *eum* ad te: & denuntiaui quoque accusatoribus vt quæ habent aduersus eũ dicant apud te. Vale.

31 Milites igitur sicut ipsis præceptũ erat, acceptum Paulum duxerunt nocte Antipatrida.

32 Postero autem die, relictis equitibus qui cum eo irent, reuersi sunt in castra.

33 Qui quum venissent Cæsaream, & reddidissent epistolam Præsidi, stiterunt coram eo etiam Paulum.

34 Quum legisset autem *literas* Præses, & interrogasset ex qua prouincia esset, ac cognouisset esse ex Cilicia:

35 Audiam te, inquit, quum accusatores quoque tui adfuerint. Iussitq; in prætorio Herodis ipsum custodiri.

CAP. XXIIII.

a Tertullo accusante 10 Paulus pro se causam dicit. 25 Præsidi & eius vxori Christum annuntiat. Speratam pecuniam cum frustra Felix expectasset, 28 prouincia accedens, vinctum Paulum reliquit.

1 QVinque [c] autem pòst diebus descendit Pontifex maximus Ananias cum senioribus, & Tertullo quodam oratore: qui comparuerunt coram præside contra Paulum.

2 Citato igitur eo, cœpit accusare Tertullus, dicens,

3 [a] Nos per te tuæque prudentiæ egregia in hac gente [b] facinora multam pacem consequutos, & prorsus & vbique agnoscimus, præstantissime Felix, cum omni gratiarum actione.

4 Ne verò te diutius interpellem, rogo te vt audias nos paucis pro tua æquitate.

5 Comperimus enim virum hunc esse [c] pestilentem, & qui moueat seditionem omnibus Iudæis per vniuersum orbem, & [d] principem sectæ [e] Nazarenorum:

6 Qui templum quoque tentauit profanare: quem etiam prehensum voluimus secundũ Legem nostrã iudicare,

7 Sed interueniens tribunus Lysias, cum magna vi abduxit eum è manibus nostris:

8 Iussis ipsius accusatoribus ad te venire: ex quo poteris, ipse, inquisitione habita, de omnibus istis cognoscere de quibus nos eum accusamus.

9 [f] Consenserunt autem etiam Iudæi, dicentes hæc ita se habere.

10 [a] Respondit autem Paulus, quum inuisset ei Præses vt loqueretur, Quia te [g] à multis annis isti Genti præfuisse scio, meliore animo in rebus meis defensione vtar:

11 Quum tu possis nosse non plures *exactos* esse dies quàm duodecim, ex quo ascendi adoraturus in Hierusalem.

12 Neque verò me in templo inuerunt cum aliquo differentem, aut coitionem turbæ facientem, neque in synagogis, neque in vrbe:

13 [h] Neq; probare possunt ea de quibus nunc me accusant.

14 [3] Hoc verò tibi confiteor, me se-

magnas in Iudæa turbas dederat. b Katorthómatos vtitur nonnne, quod officiũ perfectũ Stoici definierunt. c Ad ver. pestem. d Quasi primos ordines ducentem, vel antesignanũ. e Sic vocabantur per Iud briũ Christiani, ab vrbe Nazareth vbi natũ putabant Christũ, vnde factũ vt Iulianus Apostata illum Galilæũ vocaret. f Orationẽ Tertulli confirmarunt. g Causam dixit Paulus, biennio antequã Felix de Prouincia decederet, infr. 27. antequã auitẽ Felix Iudeæ præficeretur à Claudio administrarat Trachonitidem, Batanæam, & Galaunitidem, Ioseph. de bel. Iud. lib. 2. cap. 11.

b Ob oculos sistere, & certis argumentis confirmare.

Cap. xxiiii

1 Hypocritæ quod nec vi nec fraude possint, tandem iuris specie niti tuntur obtinere.

2 Tertullus ex diaboli rhetorica, incipiens ab adulatione, desinit in mendacia: Paulus verò diuina eloquentia fretus simplici exordio adhibito, vera iustificatione obiectum seditionis crimen à se reijcit.

3 In causam religionis Paulus à cõiecturali ad qualitatis statum delabitur, obiectam sibi religionem nõ modò non negans, sed etiam vt veram, diuinã & omnium antiquissimam, defendens.

c Crudeliter quidem & auarè administrauit Prouinciã Felix, multa tamen præclarè ab eo gesta narrat Ioseph. tanto nempè Eleazaro sicariorum duce, & profligato Ægyptio illo impostore qui

cundum

cundum viam illam quam [i] sectam dicũt ita seruire patrio Deo, vt qui credam omnibus quæ in Lege & in Prophetis scripta sunt:

15 Et spem habeam in Deum, fore quam etiam ij ipsi expectant resurrectionem mortuorum, tum iustorum tum iniustorum.

16 In hoc igitur ipse *me* exerceo, vt conscientiam habeam sine offendiculo apud Deum & apud homines semper.

17 [4] Pluribus autem annis interiectis, veni eleemosynas exhibiturus gẽti meæ & oblationes.

18 [k] Quo tẽpore inuenerunt me sanctificatum in templo, non *tamen* cum turba, neque cum tumultu, quidam [l] ex Asia Iudæi:

19 Quos oportuit apud te adesse, & accusare siquid haberent aduersum me.

20 Aut hi ipsi dicant siquod inuenerint in me iniustè factum, [m] quum ego starem in consessu:

21 Nisi de hac vna voce qua clamaui quum inter eos starem, De resurrectione mortuorum ego in iudicium vocor hodie à vobis.

22 [5] Auditis autem his, Felix distulit eos, [n] Postquam exquisitius pernouero quæ ad sectam istam pertinent, inquiẽs, Quum Tribunus Lysias descẽderit, pernoscam vestrum negotium.

23 [6] Et præcepit Centurioni vt seruaretur Paulus ac laxaretur, & nequem prohiberet ex ipsius familiaribus ei ministrare aut eum adire.

24 Aliquot autem pòst diebus quum adesset Felix cum [o] Drusilla vxore sua, quæ erat Iudæa, accersiuit Paulum, & audiuit eum de fide quę est in Christum.

25 Disserẽte autem ipso de iustitia, & continentia, & iudicio futuro, expauefactus Felix respondit, Nunc quidẽ abi: cæterũ opportunitatẽ nactus accersam te:

26 Simul & illud sperans, fore vt pecunia ipsi daretur à Paulo, vt eum *vinculis* exolueret: quamobrem etiã frequentius eum accersens, colloquebatur cũ eo.

27 [7] Biennio autem expleto accepit successorem Felix Portium Festum: & Pvolens gratiam inire à Iudæis Felix, reliquit Paulum vinctum.

admisisset, solus Pallantis fratris gratia mortem euasit, vnde intelligitur cur voluerit Iudæis gratificari.

p Quum infinita in prouincia scelera

CAP. XXV.

1 Festus succedens, 6 iubet Paulum adduci. 11 Paulus Cæsarem appellat. 14 Festus Agrippæ regi negotium Pauli exponit, 23 eundemq́, illi sistit, 27 vt causam cognoscat.

CAP. XXV.

1 Festus [1] ergo ingressus prouinciam, triduo pòst ascẽdit Hierosolymam ab *vrbe* Cæsarea.

1 Diligentes ministri Satanæ in captandis omnibus occasionibus: sed excubãs Dominus pro suis omnia eorum consilia nullo negotio impedit.

2 Indicarũt autem ei Pontifex maximus & primarij ex Iudæis de Paulo, & eum rogarunt.

3 Petentes gratiam aduersus eum, vt accerseret eum in Hierusalem: factis insidijs, vt eum in via interimerent.

4 Festus autem respondit seruari Paulum Cæsareæ, se verò citò *illuc* profecturum.

5 Qui ergo inter vos, inquit, possunt, vnà descendant, & siqua est in hoc viro improbitas, accusent eum.

2 Iniuriam non iniuria, sed iure licet repellere. *a Certò & indubitata argumentis cõfirmare.*

6 [2] Et factis inter eos diebus non pluribus quàm decem, quum descendisset Cæsaream, postero die sedit pro tribunali, iussitque Paulum adduci.

7 Qui quum venissent, circunstetẽrunt *eum* qui Hierosolymis descenderãt Iudæi, multas & graues criminationes adferentes aduersus Paulum, quas non poterant [a] demonstrare.

3 Dominus malorum consilia non tãtùm auertit, sed etiam in ipsorum caput retorquet.

8 Quum ipse exciperet, *se* neque in legem Iudæorum, neque in templum, neque in Cæsarem quicquam peccasse.

9 [3] Sed Festus volens gratiam inire à Iudæis, respondens Paulo, dixit, Vis Hierosolymam ascendere, & illìc de his iudicari apud me?

b Optimè. c Agrippa iste Agrippæ fuit filius, cuius mortem antea descripsit Lucas, eius soror Bernice.

10 Dixit autem Paulus, Ad tribunal Cæsaris sto, vbi me oportet iudicari. Iudæis nulla in re iniuriam feci, sicut & tu [b] pulchrè nosti.

11 Nam siquam iniuriam ac dignum morte aliquid feci, non recuso mori: sin verò nihil est *eorum* quorum isti me accusant, nemo potest me illis condonare. Cæsarem appello.

4 Festus nihil tale cogitans, testibus etiam regibus, Iudæorum improbitatem, & Pauli innocentiam in apertum proferens, Ecclesiam Dei mirificè confirmat.

12 Tunc Festus cum concilio colloquutus, respondit, Cæsarem appellasti? ad Cæsarem proficiscẽris.

13 [4] Diebus autem aliquot exactis, [c] Agrippa rex & Bernice venerunt Cæsaream, salutaturi Festum.

4 Rem gestam deniq; verè narrat Paulus quã Tertullus multis modis corruperat.

5 Iudex vt dere dubia, amplius pronuntiat.

6 Fidus est suorum custos Dominus, & incredibilis quædam virtus veritatis, etiam inter homines alioqui profanos.

7 In animo sibi malè conscio, etiã siqua interdum est æquitatis species, necesse tamen est mox deleri. Interea tamen patienda opus est, eaque diuturna.

i Hæresis infestida in bonam partem.

k Quibus rebus dum essem occupatus.

l Hinc colligitur Asianos illos fuisse inimicos Pauli, & eos, qui aduersus eum populum concitassent.

m Ad quem deductus fuerim à Tribuno.

n De impietate iudicare non poterat Felix, nisi malum cognita natione eius via quã prosecutus Paulus: de reliquis quæ ad seditionẽ pertinebãt, censet audiendum Lysiam, ideò ampliat rem. *o Drusilla soror fuit Agrippæ, de quo postea loquetur Lucas, fœmina libidinosissima, quæ ab Azo Emesenorum rege circumcisò, ad hunc Felicem Pallantis libertum fratrem transyit.*

14 Et quum dies complures illic versati fuissent, Festus regi exposuit quæ ad Paulum *spectabant*, dicens, Vir quidam est relictus à Fœlice vinctus:

15 De quo, quum peruenissem Hierosolymam, indicarunt mihi principes Sacerdotum & seniores Iudæorum, petentes damnationem aduersus eum.

16 Quibus respondi, non esse Romanis morem, quempiam [d] perdendum dare, priusquam is qui accusatur, in conspectu habeat accusatores, & locum defensionis accipiat super criminatione.

17 Quum ergo huc conuenissent, absque vlla dilatione, consequenti die quum sedissem pro tribunali, iussi adduci hominem.

18 Cuius accusatores quum adstarẽt, nullum crimen obijciebant eorum quæ ego suspicatus eram:

19 [5] Sed quæstiones quasdam de sua [e] superstitione habebant aduersus eum, & de quodam Iesu defuncto, quem affirmabat Paulus viuere.

20 Dubitans autem ego in eiusmodi quæstione, dixi num vellet proficisci Ierusalem, & illic iudicari super istis.

21 Quum verò Paulus appellasset vt seruaretur Augusti cognitioni, iussi eum seruari quousque mitterem eum ad Cæsarem.

22 [6] Agrippa verò dixit Festo, Velim & ipse hominem audire. At ille, Cras, inquit, eum audies.

23 Postero igitur die quum venisset Agrippa & Bernice cum multa [f] ostentatione, & introisset in [g] auditorium cum Tribunis & eminentibus eius vrbis ciuibus, iubente Festo adductus est Paulus.

24 Tum Festus, Agrippa rex, inquit, & omnes qui simul adestis nobiscum, cõspicitis istum de quo omnis multitudo Iudæorum compellauit me & Hierosolymis & hîc, vociferãtes non oportere eum viuere amplius.

25 Ego verò quum cõperissem nihil dignum morte eum fecisse, & is ipse appellasset Augustum, decreui eũ mittere.

26 De quo quid certi scribam [h] domino, non habeo. quapropter produxi eum ad vos, & maximè ad te, Rex Agrippa, vt inquisitione habita, habeam quod scribã.

27 Nam præter rationem mihi videtur, mittere vinctum, & crimina in eum *collata* non significare.

d Non esse Romanis hũc morẽ vt quẽpiam ad pœnã condonẽt priusquam, &c.

5 Profani ex intestinis rixis damnandæ verè doctrinę occasionẽ arripiũt sed salua interim manet veritas.

e Prophanus homo Iudaicã religionem superstitionem vocat, idq; coram Agrippa rege, sed mirum id esse nõ debat quando soliti fuerint prouinciarum præsides, ob Romani imperij maiestatem, sese regibus anteponere.

6 Impletur in Paulo quod de eo prædixerat Ananiæ Dominus, supr. 9. cap. 15.

f Cum magna pompa, id est, apparatu Regio.

g Iuris consultorum verbum pro eo loco vbi ius dicitur.

h Augusti, appellatio, primum à bonis Principibus erecta, post à malis vsurpata, vt à Traiano.

CAP. XXVI.

1 Paulus coram Agrippa, 4 vitam actam à iuuentute. 16 vocationem q̃ suam, 22 tanta authoritate exponit, 28 vt etiam Regis animum nonnihil flecteret, 30 sed re infecta discedunt proceres.

1 AGrippa verò Paulo dixit, Permittitur tibi pro teipso dicere. Tunc Paulus extenta manu, hac defensione vsus est.

2 [1] Super omnibus de quibus postulor à Iudæis, rex Agrippa, beatum me duco quòd sim hodie causam apud te dicturus.

3 Maximè quòd te gnarũ esse sciam omniũ quæ apud Iudæos sunt & rituum & quæstionum. ideò rogo te vt patienter me audias:

4 [2] Itaq; vitam quidẽ meam actam à iuuentute, quæq; à principio fuit in gẽte mea Hierosolymis, sciunt omnes Iudæi:

5 Vt qui [a] anteà nouerint me iam inde à [b] maioribus (si velint testari) secũdum [c] exquisitissimam illam sectam nostræ religionis vixisse Pharisæum:

6 [3] Nunc verò ob spem promissionis factæ patribus nostris à Deo, sto in iudicium vocatus:

7 Ad quã duodecim tribus nostræ, *Deo* nocte & die perpetuò seruientes, sperant se peruenturas. de qua spe postulor, rex Agrippa, à Iudæis.

8 [4] Quid? incredibile iudicatur apud vos quod Deus mortuos excitet?

9 Equidem statueram mihi aduersus nomen Iesu Nazareni multa contraria facienda.

10 ‖ Quod etiam feci Hierosolymis: & multos sanctorũ ego carceribus inclusi, & principibus Sacerdotũ potestate accepta: & quum *ab eis* interimerentur, [d] tuli suffragium.

11 Ac per omnes synagogas sæpe ipsos puniens, [e] coẽgi ad blasphemãdum: & super pramodum furens aduersus eos, persequutus sum in exteras vsque ciuitates.

12 Quo tempore etiam ‖ proficiscens Damascum cum potestate & procuratione principum Sacerdotum:

13 De medio, rex, in via vidi cœlitus lucem, quæ splendorem solis superabat, circunfulsisse me & eos qui mecum iter faciebant.

14 Quum autem omnes nos decidissemus in terrã, audiui vocem alloquentẽ me,

CAP. XXVI.

1 Peritum iudicem nãcisci, magnũ & rarum Dei beneficium.

2 Paulus vitæ suę narrationem in duo tempora distribuẽs prioris testes citat ipsos aduersarios, posterioris verò, patres & Prophetas.

3 Tres sunt testes maximè idonei veræ doctrinæ, Deus viri Patres, Ecclesiæ cõsensus.

4 Mortuos resurgere probat primùm ex Dei potentia, deinde ex Christi resurrectione cuius ipse sit testis idoneus.

Supra. 8. 3.

a Quis anteà fuerim, vbi & quomodo vixerim.

b A Pharisaïo oriũdum.

c Exquisitissima erat inter Iudæorum sectas Pharisæismus, quia cæteris præstabat.

d Comprobaui non eram fui è Iudicũ numero.

e Atrocitate supplicio-rum.

Supra. 9. 2.

me, ac dicentem, Hebraica lingua, Saul, Saul, quid me persequeris? durum *est* tibi contra stimulos calcitrare.

15 Ego autem dixi, Quis es Domine? At ille dixit, Ego sum Iesus quem tu persequeris.

16 Sed exurge, & sta in pedes tuos, idcirco enim apparui tibi, vt designarem te ministrum ac testem tum eorum quæ vidisti, tum eorum in quibus apparebo tibi:

17 Eruens te ex hoc populo, & Gentibus, ad quos nunc te mitto.

18 [5] Vt aperias oculos eorum, vt se conuertant à tenebris ad lucem, & à potestate Satanæ ad Deum, vt remissionē peccatorum & sortem inter sanctificatos accipiant, per fidem quæ est in me.

19 [6] Vnde, rex Agrippa, non fui rebellis cœlesti visioni:

20 ‖ Sed ijs qui sunt Damasci primùm, & Hierosolymis, & per omnem regionem Iudææ, deinde & Gentibus, annuntiaui vt resipiscerent & conuerterent se ad Deum, opera facientes digna ijs qui resipuissent.

21 Horum causa Iudæi ‖ me in templo comprehensum tentarunt interficere.

22 [7] Sed auxilium à Deo nactus perstiti in hunc vsque diem, testificans *ista* [f] tum paruis tum magnis, nec quicquam dicens extra ea quæ Prophetæ ac Moses futura prædixerunt.

23 *Nempè* Christum [g] esse passurum, ac [h] primum ex resurrectione mortuorum, [i] lucem annuntiaturum huic populo & Gentibus.

24 [8] Hæc autem ipso pro se excipiente, Festus magna voce ait, Insanis Paule, multæ litteræ te ad insaniam adigunt.

25 Tunc ille, Non insanio, inquit, prēstantissime Feste, sed vera ac sobria verba eloquor.

26 Scit enim ista rex, apud quem etiam liberè loquor: nam latēre eum quicquam horum non arbitror. neque enim id in [k] angulo gestum est.

27 [9] Credis rex Agrippa, Prophetis? scio te credere.

28 Agrippa autem dixit Paulo, Propemodum persuades mihi vt fiam Christianus.

29 Tunc Paulus dixit, [1] Optarim à Deo & vt propemodum non tu modò, sed omnes etiam qui me audiunt hodie, facti essetis tales qualis ego sum, exceptis istis vinculis.

30 [10] Quum autem hæc dixisset, surrexit rex ac Præses, & Bernice, & qui cōsederant cum eis.

31 Et quum secessissent, loquebantur alij ad alios, dicentes, Nihil morte aut vinculis dignum facit homo iste.

32 Agrippa verò Festo dixit, Dimitti poterat homo iste, nisi appellasset Cæsarem.

CAP. XXVII.

1 Paulo, 7 9 periculosam nauigationem prænunciante, 11 non creditur. 14 Diu ventis vndiq; iactati, 27 41 naufragium faciunt: 34 omnes tamen salui, 44 in terram euadunt.

1 VT [1] autem decretum est nos nauigaturos in Italiam, tradiderunt tum Paulum, tum quosdam alios vinctos Centurioni nomine Iulio, cohortis Augustæ.

2 ‖ Conscenso igitur nauigio Adramitteno, nauigaturi secundùm Asiæ regiones, prouecti sumus, & nobiscum erat Aristarchus Macedo Thessalonicensis.

3 Altera autem die deuecti sumus Sidonem, & Iulius humaniter tractato Paulo, permisit vt ad amicos profectus, ab illis curaretur.

4 Illinc verò prouecti sublegimus Cyprum, quòd venti essent aduersi.

5 Et pelagus quod est [a] secundùm Ciliciam & Pamphyliam emensi, deuenimus Myra *vrbem* Lyciæ.

6 Et illic nactus Centurio nauem Alexandrinam nauigantem in Italiam, imposuit nos in eam.

7 Quumque multis diebus tardè nauigaremus, vixque peruenissemus secundùm Cnidum, non permittente nobis vento, sublegimus Cretam secūdùm [b] Salmonem:

8 Et illam vix præterlegentes, peruenimus in locum quendam quem vocant Pulchros portus, cui propinqua erat ciuitas Lasæa.

9 [2] Multo autem tempore peracto, & quum iam esset periculosa nauigatio, quòd iam etiam [c] ieiunium præterijsset,

CAP. XXVII.

1 Paulus inter vinctos quidem & per medias mortes, sed multis tamē splendidis testimonijs ornatus, Romam tandē velut ipsius Dei manu deducitur.

2 Prouidentia etiam quum accesserit extraordinaria cuentus patefactio, causas medias non tollit, sed ordinat potius ac disponit rectū illarum vsum.

5 Enangelij finis est, ad Christi cognitionē adductos, & in eo per fidem apprehenso iustificatos & sanctificatos, seruare.

6 Paulus citat Apostolici sui muneris autorem Deum, testem autē, ipsius gratiam.

7 Christus, scopus Legis ac Prophetarum.

Supra, 12, & 14.

8 Sapientia Dei est stultitis insania, sed nihilominus constanter asserenda est veritas.

Supra, 21. 30.

9 Paulus vehiti oblitus se capiuium causam dicere, Apostolici muneris non potuit obliuisci.

f Quibus suis.

g Christum non futurum talem regem qualem sibi Iudæi somniabant, sed ferendu nostris calamitatibus ac peccatorū pœnis destinatum.

h Primum ex ijs qui à mortuis sunt excitati.

i Vitam, & eam quidem cum perenni felicitate coniunctam. Opponitur enim tenebris, quæ partim mortem, partim etiam calamitatem significant in omnibus fere linguis.

k Occultè & clam.

1 Deum precor vt & parum absit & valde fiat, vt non tu modo, sed omnes qui me hodie audiunt, afficiamini similes mei, exceptis vinculis.

1. Cor. 11. 25.

a Quod Ciliciam attingit.

b Creta promontorium.

c De ieiunio Iudaico intelligit quod fiebat in festo expiationis, de quo, Leu. 23. 27. incidebat autem in septimum mensem ad occasum Vergiliarum quod minus idoneum est nauigantibus.

admonebat *eos* Paulus,

10 Dicens eis, Viri, video cum iniuria multoque damno non solùm oneris & nauis, sed etiam[d] capitum nostrorum, futuram nauigationem.

3 Homines suæ potius prudentiæ quàm Deo per os seruorum suorum loquenti obtemperantes, vltrò sese mutuò in infinita pericula cõiiciunt.

11 [3] Centurio autem gubernatori & nauclero potius assentiebatur quàm ijs quæ à Paulo dicebantur.

12 Et quum appositus portus non esset ad hybernandum, plerique cœperunt consilium soluendi etiam illinc, *experturi* siquo modo possent Phœnica peruenire, & illic hybernare: qui portus est Cretæ, spectans ad[e] Africum & Chorum.

13 Quum autem aspirasset [f] Notus, visi sibi propositi compotes, quum soluissent, propius præterlegebant Cretam.

14 Verùm haud multo pòst impegit in [g] eam ventus turbulentus qui vocatur [h] Euroclydon.

15 Quumque abreptum esset nauigium, nec posset obniti[i] vento, dato *nauigio flatibus*, ferebamur.

4 Exitus tandem ostendit, nullos sibi peius consulere, quàm qui soli suæ prudentiæ sese regendos tradunt.

16 Et quum infra paruam quandam insulam quæ Clauda vocatur, cursu delati essemus, vix potuimus scaphæ compotes fieri.

17 Qua subducta, adiumentis vtebantur, succincta naui: timentesque ne in Syrtin inciderent, summissis velis ita ferebantur.

18 [4] Quum autem vehementi tempestate iactaremur, sequenti *die* iacturam fecerunt:

19 Ac tertio die ipsis nostris manibus armamenta nauis abiecimus.

20 Quum autem neque sol neque sidera apparuissent ad complures dies, & tempestas non parua incumberet, iam ablata erat spes omnis salutis nostræ.

21 [5] Et quum multa iam fuisset inedia, tunc stans Paulus in medio eorum, dixit, Oportebat quidem, ô viri, mihi obediendo non proue hi à Creta, & vitare iniuriam hanc & damnum.

22 Sed nunc admoneo vt bono animo sitis: iactura enim nulla erit cuiusquam ex vobis, sed tantùm nauis.

23 Adstitit enim mihi hac nocte Angelus Dei, cuius sum ego, quem etiam colo,

24 Dicens, Ne metue Paule, oportet te Cæsari sisti: & ecce, condonauit tibi Deus omnes qui tecum nauigant.

25 [6] Propterea bono animo estote viri: credo enim Deo, ita fore quemadmodum loquutus est mihi.

7 Ad promissam & certam salutem per medias tamen tempestates, atque adeò per ipsas mortes peruenitur.

26 In insulam autem quandam incidere nos oportet.

27 [7] Cæterùm quum quartadecima nox aduenisset, & ferremur in[k] Adria, nautæ circa medium noctis suspicati sunt[l] appropinquare sibi aliquam regionem.

8 Nullum est tam turpe factum ad quod diffidentia & mala conscientia homines non impellant.

28 Et demissa [m] bolide inuenerunt passus viginti: & paululum inde progressi, rursum demissa bolide inuenerunt passus quindecim.

29 Timentesque nequo modo in asperaloca inciderent, iactis è puppi anchoris quatuor, optabant diem oriri.

9 Etsi promissionum Dei exitus à causis medijs simpliciter non pendet, tamen Dei beneficentia indignos se reddunt qui oblata media vel temerè vel diffidentia non amplectuntur.

30 [8] Nautis verò studentibus fugere è naui, demissa scapha in mare, sub obtentu velut è prora anchoras extensuri,

31 [9] Dixit Paulus Centurioni & militibus, Nisi isti in naui manserint, vos seruari non potestis.

32 Tunc absciderunt milites funes scaphæ, & fluerunt eam excidere.

10 Trepidante mundo, soli fideles non modo quieti manent, sed alios etiam suo exemplo confirmant.

33 [10] Interim autem dum oriretur dies, hortabatur Paulus omnes vt caperent cibum, dicens, Dies hic est decimusquartus ex quo expectantes ieiuni permanetis, nihil cibi sumentes:

34 Ideò vos hortor vt sumatis cibum: hoc enim ad salutem vestram spectat. [n] nullius enim vestrum capillus ex capite cadet.

35 Et quum hæc dixisset, accepto pane, gratias egit Deo in conspectu omnium, & quum fregisset, cœpit edere.

11 Tum maximè expectandæ sunt tempestates, quum proximus est portus.

36 Omnes verò quum iam bono animo facti essent, sumpserunt & ipsi cibum.

37 Eramus autem vniuersa capita in nauigio, ducenta septuaginta sex.

38 Cæterùm satiati cibo, alleuabant nauim, proijcientes frumentum in mare,

39 [11] Quum autem dies ortus esset, terram non agnoscebant, [o] sinum verò quendam animaduerterunt habentem littus, in quem consilium cœperant, si possent expellere nauim.

40 *Igitur* anchoris sublatis, permiserunt *eam* mari, simul laxatis vinculis gubernaculorum, & sublato artemone ad

7 *k In mari Adriatico, Ptolemæus enim Orientale Sicilia littus, mari Adriatico alius scribit.*

l Se accedere ad aliquam regionem.

m Lybu, est perpendiculi quo altitudinem maris explorant nautæ.

n Hebraicum prouerbium, quo significatur prorsus salnos & integros ipsos fore.

o Sinus est intra terras mare, vt Adriaticus Persicus.

i Obuersa prora littori.

d Ad verb. animarum nostrarum.

e Africus flat ab occasu brumali, Chorus ab occasu solstitiali.

f Qui & Auster meridionalis.

g Sub Cretam, à cuius littoribus propterea abrepta fuit nauis.

h Qui flat ab ortu brumali.

auræ

aurę flatum, tendebant ad littus.

41 Sed quum incidissent in locum [p] bimarem, illiserunt nauem: ac prora quidem infixa manebat immobilis, puppis verò soluebatur præ vndarum violentia.

42 [12] Militum autem consilium erat vt vinctos trucidarent, nequis quum enatasset, effugeret.

43 [13] At Centurio volens seruare Paulum, prohibuit eos ab hoc consilio: iussitq; vt qui possent natare, abijcerent *se* primos, & in terram euaderent:

44 [14] Reliqui verò partim in tabulis, partim quibusdam nauis *fragmentis*. & ita factum est vt omnes salui euaderent in terram.

CAP. XXVIII.

[a] Barbarorum humanitas erga naufragos. 3 Paulus viperam manu tollit, 6 illasus: 8 Publium & alios sanat. 11 Melita soluentes, 16 Romam perueniunt. 17 Paulus Iudæis 20 causam suam exponit: 23 Iesum docet, 30 biennio.

1 ET quum salui euasissent, tunc agnouerunt insulam vocari [2] Melitam.

2 Barbari verò præstabant nobis non vulgarem humanitatem, accensa enim pyra acceperunt nos omnes, propter imbrem qui vrgebat, & propter frigus.

3 [1] Quum igitur congregasset Paulus nonnihil sarmentorum, & imposuisset in pyram, vipera è calore prorepens inuasit eius manum.

4 [2] Vt verò Barbari viderunt pendentem bestiam ex ipsius manu, alij alijs dicebant, Omninò homicida est homo iste, quem seruatum è mari [b] vltio non sinit viuere.

5 At ille excussa bestia in ignem, nihil mali passus est:

6 Illi verò expectabant dum [c] intumesceret, aut concideret repentè mortuus. [3] sed quum multum *tempus* expectassent, & viderent nihil incommodi illi contingere, mutati dicebant eum esse Deum.

7 [4] Cæterùm circa locum illum erant prædia *cuidam* primario insulæ, nomine Publio, qui nos exceptos, triduò peramicè in hospitio habuit.

8 Factum est autem vt pater Publij febribus ac dysenteria detentus, decumberet: ad quem Paulus ingressus, quum precatus esset, impositis ei manibus: sanauit eum.

9 [5] Hoc igitur facto, reliqui etiam qui morbis tenebantur in insula, accedebant & sanabantur.

10 [6] Qui etiam multis honoribus nos honorarunt, & quum proueheremur imposuerunt quæ vsui *nobis* erant.

11 [7] Tribus itaque post mensibus deuecti sumus in naui Alexandrina, quæ in insula hyemauerat, cui [d] erat insigne Castor & Pollux.

12 Et deuecti Syracusas, *illic* mansimus triduum.

13 Vndè circumlegentes deuenimus Rhegium: & altero pòst die quum superueniisset Auster, secundo die venimus Puteolos.

14 [8] Vbi repertis fratribus, rogati sumus manere apud eos dies septem, & ita contendimus Romam.

15 [9] Vnde quum audissent fratres de rebus nostris, prodierunt nobis in occursum vsque ad [e] Appij forum & Tres tabernas: quos quum vidisset Paulus, gratijs actis Deo, sumpsit fiduciam.

16 Quum autem venissemus Romã, Centurio tradidit vinctos [f] Præfecto exercituum: sed permissum est Paulo vt habitaret [g] seorsim, cum milite qui ipsum custodiret.

17 [10] Factũ est autẽ vt tertio pòst die conuocaret Paulus Iudæorũ primos, qui vbi conuenissent, dixit eis, Ego, viri fratres, quũ nihil fecerim aduersus populũ aut ritus patrios, vinctus traditus sum Hierosolymis in manus Romanorum:

18 Qui quæstione de me habita, volebant me dimittere, quòd nullum sit in me crimen capitale:

19 [11] Sed contradicentibus Iudæis coactus sum appellare Cæsarem: non *tamen* quasi habeam de quo gentem meam accusem.

20 Ob hanc igitur causam vos aduocaui, quos viderem & alloquerer: nam propter spem Israelis circundatus sum hac catena.

21 Illi verò dixerunt ei, Nos neque literas accepimus de te ex Iudæa: ne-

12 Incredulis nihil est perfidiosius, nec magis ingratum.
13 Deus interfuos etiam hostes inuenit quorum opera suos conseruet.
14 Hominũ malitiam vincit Dei bonitas.
p *Sic vocatur Isthmus, quod vtrinq; mari alluatur.*

Cap.xxvii.
1 Pios quidem pericula ex periculis manẽt, sed glorioso semper exitu.
2 Etsi res aduersæ sunt peccatorum pœnæ tamẽ quum Deus affligendis hominibus non semper respiciat peccata, temerè iudicant qui vel non expectant exitũ, vel ex rebus prosperis aut aduersis vnumquemq; æstimant.
3 Hominibus veræ religionis ignaris nihil in vtranque partem instabilius.
4 Seruum Dei quanuis miserum & egentem excepisse, nullum vnquam pœnituit.

a Ea est quæ hodie Malta dicitur. b Ius & fas. c Verbum Græcum incendi aut intumescere significat, porrò Dioscorides lib 6. cap. 31. viperæ marsum corporis tumorem gignere scribit, sic & Nicander in Alexipharmacis.

5 Captiuo Paulo, non fuit tamen captiua Dei virtus.
6 Deus in suorum gratiam, exteris etiam benefacit.
7 Idola sanctos nullo modo consentientes non polluũt.
8 Profanorum etiam corda, Dominus prout libet, in suorum gratiam inflectit.
9 Deus nũquam patitur suos supra vires affligi.
10 Paulus vbique se Apostolum esse meminit.
11 Vtendũ quidem medijs à Deo oblatis, sed ita vt gloriam Dei, non autem nosipsos quæramus.

d Sic solebãt ornare nauiũ proras, vnde naues quoque denominabantur.
e Via Appia strata opera militari, ab Appio cæco longa atq; lata excurrente mare versus, in qua tres erant tabernæ.
f Præfecto prætorio.
g Non in publica custodia sed in priuato hospitio, quod sibi conduxerat.

12 Mutuus est Legis & Euãgelij cõsensus.

13 Euangelium credẽtibus odor vitæ, contumacibus odor mortis.

14 Incredduli spõte quidẽ reluctantur veritati, non tamen fortuito.

h Argumẽtu idoneu adhibitũ, probãs regnum Dei a Prophetis prædictum aduenisse. Esa.6.9, mat.13.14, mar.4.12, luc.8.10, iob.12.40, rom.11.8.

que aduenies quisquam fratrum annũtiauit aut loquutus est aliquid de te mali.

22 Velmus autem ex te audire quæ sentias. nam de secta ista notum est nobis vbique *ei* contradici.

23 [12] Quum igitur constituissent ei diem, venerunt ad eum in hospitiũ complures: quibus [h] cum testificatione exponebat regnum Dei, studẽs eis persuadere quæ de Iesu Christo sunt, ex Lege Mosis & Prophetis, à manè vsque ad vesperam.

24 [13] Et alij quidem assentiebantur ijs quæ dicebantur, quidam verò non credebant.

25 Quum autẽ inter se discordes essent, discesserunt, quum Paulus hoc verbum dixisset, Rectè sanè Spiritus sanctus loquutus est per Esaiam Prophetam patribus nostris,

26 [14] Dicens, ‖ Vade ad populum istum, & dic Auditu audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non cernetis.

27 Pinguefactum enim est cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculis suis [i] conniuerunt: ne cernant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertantur, & sanem eos.

28 [15] Notum ergo sit vobis missam esse Gentibus hanc Dei salutem, & ipsos audituros.

29 [16] Quum ergo hæc dixisset, exierunt Iudæi, multam habentes inter se disceptationem.

30 [17] Mansit autem Paulus biennium totum in proprio conducto: & excipiebat omnes qui ad ipsum ingrediebantur.

31 Prædicans regnum Dei, ac docens quæ sunt de Domino Iesu Christo, cum omni libertate, nemine prohibente.

15 Incredulitas reproborum non potest irritã facere Dei fidem

16 Non Euangelium, sed Euangelij contemptus, dissidiorum causa.

17 Verbum Dei non potest vinciri.

i Videre se simularunt, quod vel inuiti cernebãt, atque adeò noluerunt hoc videre.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD ROMANOS.

CAPVT I.

1. Ab Apostolatus sui approbatione exorsus, 15 Euangelij commẽdationem subnectit: 16 per quod Deus virtutem suam exerit seruandis 17 Fide hominibus 21 impia ingratitudinis reùs: 26 in quo ira Dei meritò effusa colligitur, 27 quòd laxatis habenis in omne scelus passim ferantur.

CAP. 1.

1 Prima pars epistolæ, vtilissimã præfationẽ continens, vsque ad vers. 16. *Act 13.1.*

[1] PAVLVS [a] seruus Iesu Christi, *ex Dei* vocatione [b] Apostolus, ‖ [c] separatus ad *prædicandum* Euãgelium Dei,

2 Attentos reddit Romanos, signi ficãs sese nõ suo nomine, sed vt Dei ad Gentes legatum, cum eis agere de re omniũ maxima, iam olim plurimis idoneis testibus à Deo promissa, nunc demùm autem re ipsa præstita.

2 [2] (Quod antè promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis)

3 [3] De [d] Filio suo, ([e] facto ex semine Dauidis, [f] secundum carnem:

4 [g] Declarato Filio Dei [h] potenter secundum Spiritum sanctificationis, per resurrectionem à mortuis) *nempe* Iesu Christo Domino nostro.

5 ([i] Per quem accepimus [k] gratiam & Apostolatum ad [l] obediẽtiam fidei, inter omnes Gentes, [m] pro ipsius nomine:

6 Inter quas estis etiam vos, [n] vocati à Iesu Christo.)

7 Omnibus qui Romæ estis, dilectis

3 Reddit Romanos docciles, explicata Euãgelicæ doctrinæ summa. Dõcetigitur Christum (Euangelij materiam & argumẽtum) vnicum esse nõ geminũ Dei Patris Filiũ, qui quod ad naturam humanam attinet, ex Dauidis genere sit conditus: quod ad diuinam autem & spiritualem, qua seipsum sanctificauit, sit ex æterno Deo Patre genitus, sicut ex potenti ipsius resurrectione liquet.

a Minister, neque enim hoc loco seruus opponitur libero, sed munus & officium declarat. b Quum in genere se seruum dixisset, specialì nomine se Apostolum dicit, idque non sibi propria authoritate sumpsisse, sed ex Dei vocatione, idróque nil ab officio suo alienum agere, qui ad Romanos scriberet. c Ad prædicandi Euangelij munus à Deo constitutus.

d Personam vnam Christi manifestè asserit, eiusdem duas naturas, earúmque proprietates. e Qui carnem assumpsit è Virgine Dauidis filia. f Quatenus homo est, caro enim per Synecdochen pro homine sumitur. g Demonstrato & manifestato. h Infirmitati carnis opponitur virtus Diuina, qua mortem superauit. i A quo. k Hoc beneficium eximia liberalitatis, quod mihi omnium sanctorum minimo datum est euangelizare, &c. Ephes. 3.8. l Vt homines fide obediant Deo. m Nominis eius causa. n Qui Dei beneficio estis Christi.

4 Reddit eosdem benevolos, veris eorũ laudibus cõmemoratis, & sua in eos veræ Apostolica benevolẽtia, adhibito Dei ipsius testimonio, cõfirmata.

5 Altera pars epistolæ vsque ad noni capitis initium. Est autem huius disputationis status, Vnã esse adipiscendæ salutis rationẽ (quæ in Euãgelio, absq; vllo populorum discrimine à Deo proponatur) Iesum Christum videlicet, per fidẽ apprehensum.

6 Cõfirmatio, in Euangelio docetur, nos coram Deo iustificari fide quotidie augescente: ergo & seruari.

Abac. 2. 4.

7 Probatio tum antecedentis, tum cõsequentis, ex Abacuc, qui tum iustitiam coram Deo, tum vitam tribuat fidei.

ctis Dei, vocatis sanctis: ° Gratia *sit* vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.

8 [4] In primis quidem gratias ago Deo meo per Iesum Christũ, super omnibus vobis, [p] quòd fides vestra annuntiatur [q] in toto mundo.

9 Testis enim mihi est Deus, cui seruio [r] spiritu meo in [f] Euangelio Filij ipsius, quòd indesinenter meminerim vestri:

10 Semper in precibus meis rogans, vt si quo modo tandem aliquando prosperum iter mihi detur ex volũtate Dei, veniam ad vos.

11 Expeto enim videre vos, vt aliquod impertiar vobis donum spirituale, vt vos stabiliamini:

12 Hoc est, ad [t] communem exhortationem percipiendam apud vos, per mutuam fidem, vestram simul & meam.

13 Nolim autem vos ignorare fratres, me sæpe proposuisse venire ad vos, (sed prohibitum fuisse vsque adhuc) vt fructũ aliquem haberem inter vos quoque, sicut & inter reliquas Gentes.

14 Et Græcis & barbaris, tum sapientibus tum insipientibus debitor sum.

15 Itaque prompta est mea facultas vobis quoque [u] qui Romæ estis euangelizare.

16 Nõ enim me pudet Euãgelij Christi, [5] [x] potentia siquidem est Dei ad salutem cuiuis credenti, Iudæo in primis, tum etiam [y] Græco.

17 [6] Iustitia enim Dei per illud retegitur [z] ex fide in fidem: ‖ [7] sicut scriptum est, Iustus autem ex fide viuet.

18 [8] Palàm enim est ira Dei è cœlo [a] aduersus omnem impietatem & iniustitiam hominum, vt qui [b] veritatem iniustè detineant:

19 [9] Quoniam id quod de Deo cognosci potest, manifestum est [c] in ipsis: Deus enim eis manifestum fecit.

20 Ipsius enim inuisibilia, [d] dum ex rebus conditis intelliguntur, ex [e] creatione mundi perspiciuntur, æterna *videlicet* eius tum potentia tum diuinitas. ad hoc vt sint ipsi inexcusabiles.

21 Propterea quòd quum Deum cognouerint, *tamen* [f] vt Deum non glorificauerunt, neque gratias *ei* egerunt: sed [g] vani facti sunt in ratiocinationibus suis, & obtenebratum est desipiens cor eorũ.

22 Quum se [h] profiterentur esse sapientes, stulti facti sunt.

23 Mutarunt enim gloriam incorruptibilis [i] Dei in efformatam imaginem mortalis hominis, & volucrium, & quadrupedum, & reptilium.

24 [10] [k] Quamobrem etiam [l] tradidit eos Deus cupiditatibus cordium ipsorum, ad impuritatem, vt fœdarent corpora sua inter se:

25 Vt qui veritatem Dei mutarint in mendacium, & coluerint ac seruierint rebus creatis, præterito Creatore, qui est benedictus in secula, Amen.

26 Propterea, *inquam*, tradidit eos Deus fœdis affectibus: nam & fœminæ illorum mutarũt naturalem vsum in eum qui est præter naturam:

27 Similiterque etiam masculi, relicto naturali vsu fœminæ, exarserunt sua libidine alius in alium, masculi in masculos fœda perpetrantes, & [m] compensationem quam oportuit erroris sui in sese recipientes.

28 [11] Et sicut non visum est eis Deum in notitia retinere: *ita* tradidit eos Deus in mentem [n] omnis iudicij expertem, vt facerent quæ minimè conueniebat.

29 Oppleti omni iniustitia, scortatione, improbitate, auaritia, malitia: pleni inuidia, cæde, contentione, dolo, malignitate:

9 Impietatem probat ex eo quòd quũ omnes homines habeãt illustre & perspicuũ speculũ naturæ Dei æternæ ac omnipotẽtis in rebus creatis, tamẽ ab illis principijs ad absurdissima sua commẽta in constituendo Dei cultu defecerint.

10 Iniustitiam hominũ primùm ostẽdit in eo quòd præter ipsius naturæ leges mutuis libidinibus sese contaminẽt, iusto Dei iudicio.

11 Idẽ probat longa multorũ sceIerum enumeratione à quibus, si nõ omnibus, saltem plerisque, nemo est prorsus immunis.

---

* *Gratuita Dei benevolentia. Pax autem Hebræis, est fœlix rerum omnium successus.* p *Quòd ea sit vestra fides, vt passim in Ecclesijs commendetur.* q *Per omnes Ecclesias, hyperbole è medio petita.* r *Planè volens & ex animo illi addictus.* s *In promulgando Filio ipsius.* t *Quantumuis excellens Paulus, Ecclesiam tamen decendo ab illa potuit erudiri.* u *Eos intelligit omnes qui Romam incolebant, etiamsi aliqui Romani non essent, Vide finem Epistolæ.* x *Organon Dei verè potens & efficax ad seruandum.* y *Græcus, quum opponitur Iudæo, Gentilem significat.* z *Ex fide, qua quotidie incrementum accipiat.*

a *Aduersus omnes impietatis species.*

b *Veritatis nomine intellexit Paulus quidquid lucis in homine vestigium est, non quòd ea duce possint cum Deo in gratiã redire, sed vt suo ipsorũ iudicio conuincantur sceleris cum in Deũ, tum in homines.*

c *In ipsorũ animis.* d *Deum non vides, tamen vt Deum agnoscas ex operibus eius, Cicero.* e *Ex mundi fabrica.* f *Non ex eo cultu coluerunt, qui ipsius æternæ potentiæ ac diuinitati conueniebat.* g *Quasi dicat, a seipsis fuisse in eam amentiam coniectos.* h *Vel putarent.* i *Pro vero Deũ alind sunt amplexi.* k *Religionis contemptus omnium scelerum fons.* l *Vt iustus iudex.* m *Mirscedem, quæ meritis responderet.* n *Insanam atque peruersam, vnde fit vt extincta primum conscientia, deinde etiam maxima ex parte sublata synteresi, homines tandem in omne scelerum genus præcipites ferantur.*

30 Susurrones, obtrectatores, Deo o-sores, contumelioſi, ſuperbi, glorioſi, inuentores malorum, parentibus immo-rigeri,

31 Deſipientes, [o] fœdifragi, charitatis expertes, implacabiles, immiſericordes,

32 Qui poſt Dei [p] iura cognita (*nem-pe* eos qui talia faciunt, dignos eſſe mor-te) non ſolùm ea faciunt, ſed etiam fa-cientibus [q] patrocinantur.

o Paſtorum, ac conuentorum immemores.

p Per ius Dei intelligit ius quod Philoſophi ius naturæ, Iuriſcõ-ſulti ius Gentium dixerunt.

q Socij ſunt in maleſaciendo, & peccantes laudant.

CAP. II.

1 Omnes ad tribunal Dei ſiſtit. 12 Gentibus excuſationem 14 ab ignorãtia præcidit. 17 Vrget Iudæos à Lege ſcripta, 23 in qua gloriabantur: 27 æquatq́ eos inter ſe.

CAP. II.

1 Conuincit eos qui ex cęterorũ numero viden-tur eximendi, quoniam aliorũ vitia redarguant: Iſtos igitur dicit minimè omnium eſſe excuſabiles, quoniam ſi propius & intus conſi-derentur, (quod om-ninò facit Deus) repe-riętur & ipſi ijs eſſe ob-noxij, quæ in reliquis a-nimaduertunt: vt plա-nè in ſeipſos ſententiã fe-rant, quum alios dam-nant.

Iac. 5. 3. Pſal. 61. 13, matt. 6. 27, apoc. 22 12.

1 QVapropter [r] inexcuſabilis es ô ho-mo quiſquis *alios* damnas. nam hoc ipſo quòd damnas alterum, teipſum condemnas: eadem enim facis *tu* qui *alios* damnas.

2 [a] Scimus verò iudicium Dei eſſe [b] ſecundum veritatem aduerſus eos qui talia agunt.

3 Putas autem hoc, ô homo qui dam-nas eos qui talia faciunt, & facis ea, fore vt tu effugias iudicium Dei?

4 [z] An copiam benignitatis eius & tolerantiæ ac lenitatis contemnis, igno-rans te benignitate Dei ad reſipiſcenti-am deduci?

5 Sed pro duritia tua & corde quod reſipiſcere neſcit, [c] ‖ theſaurizas tibijpſi iram in diem iræ, & patefactionis iuſti iu-dicij Dei:

6 ‖ [3] Qui reddet vnicuique ſecun-dum opera ipſius:

7 Ijs quidem qui perſtant, [d] boni o-peris gloriam & honorem & immortali-tatem, *id eſt* ijs qui quærunt vitam æter-nam:

8 Ijs verò qui ſunt contentioſi, & qui [e] veritati quidem non obtemperant, ſed obtemperant iniuſtitiæ, *reddetur* [f] excan-deſcentia & ira.

9 Oppreſſio & anguſtia aduerſus omnem animam hominis perpetrantis malum, tum Iudæi in primis, tum etiam Græci:

10 Gloria verò & honor & pax cuiuis operanti bonum, tum Iudæo in primis, tum & Græco.

11 [g] Non enim eſt perſonarum ac-ceptio apud Deum.

12 [4] Quicunque enim ſine Lege pec-cauerunt, ſine Lege quoque peribunt: & quicunque in Lege peccauerunt, per Legem damnabuntur.

13 ([5] Non enim qui audierunt Le-gem, iuſti ſunt apud Deum, ſed qui Le-gem præſtant, [h] iuſtificabuntur.

14 [6] Nam quum Gentes [i] quæ Legem non habent, [k] natura quæ Legis ſunt fa-ciant, iſti Legem non habentes, ſibijpſis ſunt lex:

15 Vt qui oſtendant opus Legis [l] ſcri-ptum in cordibus ſuis, vnà teſtimonium reddente ipſorum conſcientia, & cogita-tionibus ſeſe mutuò accuſantibus, aut e-tiam excuſantibus)

16 7 In die quo iudicabit Dominus de occultis hominum, [m] ex Euangelio meo, per Ieſum Chriſtum.

17 [8] Ecce, tu cognominaris Iudæus, & acquieſcis in Lege, & gloriaris in Deo.

18 Et noſti *eius* voluntatem, & explo-ras quæ [n] diſcrepant, inſtitutus ex Lege:

19 Confidiſque te ducem eſſe cæco-rum, lucem eorum qui *ſunt* in tenebris,

20 Eruditorem inſipientium, magi-ſtrum infantium, quòd habeas [o] infor-mationem cognitionis ac veritatis [p] in Lege.

4 Vniuerſa-lem illã hu-mani gene-ris accuſa-tionẽ ſigil-latim appli-cat, tum Gẽ-tibus tũ Iu-dæis.

5 Occupa-tio aduerſus Iudęos, quos non excuſet Lex illa, ſed condemnet quoniam nõ Legem audi-re, ſed Legẽ cuſtodire iu-ſtificat.

6 Occupa-tio aduerſus Gentes, quæ etiam ſi Le-gem Moſis non habue-rint, non ha-bent tamen quid ſuis ſce leribus præ-texant, quũ habeant ali-quid pro Le-ge cordibus inſcriptũ, vt qui quædam vt mala pro-hibeãt & pu niant, quædã vt bona præ-cipiãt & lau-de proſequã tur.

7 Deus iu-dicia multa differt, quæ tamẽ ſuo tẽ-pore exeque tur per Je-ſum Chriſtũ, ſeueriſſimo. eũ examine non tãtum dictorum, & factorũ, ſed etiã cogitationũ maximè arcanũ. 8 Probatio ex Dauidis, & aliorũ Prophetarũ teſti-monio, Iudęos ſummis quidẽ beneficijs à Deo fuiſſe affectos, tradita eis Lege, ſed eſſe omnium hominũ maximè ingratos.

a Nullas adhibet Paulus ſententias Scriptura, diſſerit enim aduerſus omnes homines in genere: affert autẽ prolepſin, quas omnium mẽtibus inſitas, Satan ipſe non potuit prorſus euellere. b Ex vera exiſtimatione, non autem ex ſpecie exteriore. c Dum indulges tuis voluptatibus, & ſperas te aliquid bonis tuis adeſſurum, inuentes Dei indignationem. d Gloriam, quæ bona opera conſequitur, quod non idèo proponit, quaſi aliquis eſſe poſſit qui viribus ſuis ſalutem poſſit conſequi: ſed vt hac propoſita ſalutis cõditione, quam præſtare nemo queat, adducat homines ad Chriſtum, qui ſolus fide donatos iuſtificat, vt ipſe concludit, Infra 3. 21. 22.

e Veritatis nomine naturalem intellexit notitiam. f Ira ſubitò inflammata, Dei nimirum in peccatores. g Homines non mitatur Deus ex genere vel ex patria, vt eos amplectatur vel repudiet. h Iuſti pronunciabuntur apud Dei tribunal, quod ſcilicet, accideret: ſi qui eſſent qui Legem præſtarent. At quum non ex Lege, ſed ex fide iuſtificatus ſit Abraham, ſequitur neminem ex operibus iuſtificari. i Non quidem ſimpliciter, ſed cum Iudæis comparata. k Honeſta iubeant, turpia prohibeant. l Hæc cognitio naturalis eſt notitia. m Sicuti teſtatur doctrina hæc, cuius ego ſum præco conſtitutus. n Poſſis diſcernere quæ à Dei voluntate diſcrepant. o Rationem inſtituendi ac formandi alios in cognitione veritatis. p Quaſi diceret externi cultus prætextu, Iudæos ſibi ſolis omnia vindicaſſe, quum reuera nihil minus quam Legem præſtarent.

21 Qui

21 Qui igitur doces alium, teipſum non doces? qui prædicas non furandum, furaris?

22 Qui dicis non mœchandum mœcharis? qui abominaris idola, ſacrilegium admittis?

23 Qui de Lege gloriaris, per Legis tranſgreſſionem Deum dedecoras?

24 Nam ‖ Dei nomen propter vos blaſphematur inter Gentes, ſicut ſcriptum eſt.

25 [9]Nam circunciſio quidem prodeſt ſi Legem ſeruaris: quòd ſi tranſgreſſor Legis fueris, circunciſio tua facta eſt præputium.

26 Itaque ſi [q]præputium iura Legis ſeruauerit, nónne [r]præputium illius pro circunciſione reputabitur?

27 Et quod eſt [ſ]ex natura præputiũ, ſi Legem ſeruet, damnabit te qui per [t]literam & circunciſionem tranſgreſſor es Legis?

28 Non enim qui eſt [u] in propatulo *Iudæus*, Iudæus *eſt*: nec ea quæ eſt in propatulo *circumciſio*, *id eſt*, in carne, circunciſio *eſt*:

29 Sed qui in occulto Iudæus *eſt*, & circunciſio cordis, *id eſt* [x] in ſpiritu, non litera: cuius *Iudæi* laus? non *eſt* ex hominibus, ſed ex Deo.

Eſa 52.5, ezech. 36.20. 9 Occupatio peculiaris aduerſus eos qui in circũciſione & externo legali cultu ſanctimoniã conſtituebant. Docet igitur, circunciſionem externam, ſi ab interiore ſeparetur, non modò non iuſtificare, ſed etiam damnare circunciſos, à quibus nimirũ flagitet, quod ipſa ſignificat, cordis videlicet, ac totius vitæ puritatem ex Legis præſcripto: adeò quidem vt hiquis corpore incircuncisus detur, qui corde ſit circũciſus, longè ſit quibuſuis ſolo corpore circunciſis Iudæis anteponendus.

q *Metonymia, præputiatus.* r *Præputiati ſtatus ac conditio.* ſ *Qui eſt natura & genere incircunciſus.* t *Litera ſimiliari Paulo oppoſitus ſpiritus opponitur: porrò hoc loco literalis circumciſio eſt pellicula abſciſſio, Spiritus autem circunciſio eſt, cordis, id eſt, ſpiritualis ſinè ceremonia, vera pietas, iuſtitia, quibus à prophanis gentibus populus Dei ſecernitur.* u *Qui foris, id eſt, externa ceremonia.* x *Cuius vis eſt interior & in animo.*

CAP. III.

1 Concedit Iudæis aliquam. 2 ex fœdere prærogatiuã, 4 ſed quæ penitus in Dei miſericordia ſita ſit. 9 Iudæos ac Gentes æquè eſſe peccatores, 11 authoritate Scripturæ confirmat: 19 vſum Legis monſtrans, 28 Fide nos iuſtificari colligit.

CAP. III. 1 Occupatio prima aduerſus Iudæorum obiectionem, An igitur Iudæi nihil habent amplius quàm Gentes? Habent, inquit Apoſtolus, Dei reſpectu, qui ſui fœderis tabulas eis commiſit, adeò vt non poſſit quorundam perfidia efficere vt tota illa gens ſine exceptione à Deo veraci abijciatur, vt qui eorum etiam indignitate ad commendandam ſuam bonitatem vtatur.

1 QVæ [1] eſt igitur præſtantia Iudæi? aut quæ vtilitas circunciſionis?

2 Multa per omnem modum.[a] Primarium enim *illud eſt* quòd eis credita ſunt[b] eloquia Dei.

3 Quid tum enim ſi quidam [c]fuerunt increduli? Tum incredulitas eorum, [d]fidem Dei inanem reddet?

4 Abſitrimò eſto Deus verax, omnis autem homo mendax: ſicut ſcriptum eſt, [e]Vt iuſtificeris in ſermonibus tuis, & vincas [f]quando tu iudicaris.

5 [2] Quòd ſi [g]iniuſticia noſtra Dei iuſtitiam cõmendat, quid dicemus? num iniuſtus Deus, qui inferat [h]pœnam? (humano more loquor,)

6 Abſit: alioquin quomodo iudex erit Deus mundi?

7 [3] Etenim ſi [k] veritas Dei per meum mendacium redundauit in gloriam ipſius, cur amplius ego vt peccator condemnor?

8 Ac non *potius dicitur* (ſicut de nobis malè loquũtur, & ſicut quidam aiunt nos dicere) faciamus mala vt veniant bona? quorum damnatio iuſta eſt.

9 [4] Quid igitur? præcellimus? Nullo modo: nam [l] antè criminati ſumus Iudæos & Græcos omnes eſſe [m]ſub peccato.

10 Sicut ſcriptum eſt, ‖ Non eſt iuſtus, ne vnus quidem.

11 Non eſt qui intelligat, non eſt qui exquirat Deum.

12 Omnes deflexerunt, ſimul inutiles facti ſunt non eſt qui faciat quod bonum eſt, non eſt vſque ad vnum.

13 ‖ Sepulchrum apertum, guttur eorum: linguis ſuis ad dolum vſi ſunt ‖ venenum aſpidum ſub labijs eorum.

14 ‖ Quorum os diris & amarulentia plenum eſt:

15 ‖ Veloces pedes eorum ad effundendum ſanguinem.

16 Contritio & calamitas in vijs eorũ.

17 Et[n] viam pacis non cognouerunt.

18 ‖ Non eſt timor Dei coram oculis eorum.

19 [5] Scimus autem, quæcunque [o]Lex

a *Trimaria fuit Iudæorum ſors atque conditio.*

2 Altera occupatio ex priore reſponſo promanans, ſic commẽdari Dei iuſtitiã noſtra iniuſtitia, vt propterea Deus non obliuiſcatur ſe eſſe mundi iudicẽ, ac proinde ſeuerũ iniuſticiæ vltorem.

3 Tertia obiectio, aliquid addens ſuperiori, Si peccata cedant in Dei gloriam, nõ modo non eſſe puniẽdaſ, ſed etiam ijs eſſe incũbendũ quã blaſphemiã Paulus cõtẽtus execrari, iuſtam pœnã blaſphemis denuntiat.

4 Altera ad primam illã obiectionẽ reſponſio, Iudæos, ſi in ſeſe conſiderentur, iampridem pronuntiatum eſſe ore Prophetarum, nihilo eſſe alijs meliores.

Pſal. 14.3, & 53.3.
Pſal. 5.10.
Pſal. 140.3.
Pſal. 10.7.
Eſa. 59.7.
Pſal. 36.2.

5 Probat, illam Dauidis & Eſaiæ grauiſſimã accuſationẽ, Iudæos propriè reſpicere.

b *Oracula.* c *Fuerunt fœdifragi.* d *Fidem a Deo datam.* e *Vt de iuſtitia tua conſtet.* f *Quando edidiſti pulcherrimum tua iuſtitiæ, conſtantiæ & fidei ſpecimen, ſeruato eo qui fuerat fœdifragis.* g *Perfidia cum ſui fructibus.* h *Ad vindictam, metonymicè pro effectis ira.* i *Hæc ergo non in mea perſona loquor, quaſi ita ſentiam, ſed hunc ſermonem humana illi ſapientiæ tribuo, quæ Dei voluntati non ſubijcitur.* k *Fides ac cõſtantia.* l *Arguimus, peractam enim accuſationem declarat.* m *Reos peccati.* n *Vita innocens & pacifica.* o *Moſis.*

6 Conclusio totius superioris disputationis, à vers. 18. primi capitis. Ergo, inquit Apostolus, non est quòd quisquam ex vlla lege seu illa vniuersali, seu Mosis particulari, speret se iustificandum, ac proinde seruãdum: quũ (sicut probauimus) ex Legis & vitæ collatione probetur, omnes esse peccatores, ac proinde condẽnatione dignos in Dei conspectu.

7 Itaque, inquit Apostolus, non perirent homines, Deus quod olim promisit, nũc exhibet, rationem videlicet qua coram ipso absque Lege iustificati seruemur. 8 Huius iustitiæ veluti materia est Iesus Christus, fide apprehensus, & in hunc finem quibusuis populis oblatus, sicut extra eum omnes populi à regno Dei excluduntur. 9 Hæc igitur iustititia, quòd ad nos attinet, prorsus est gratuita, vt quæ nitatur ijs quæ non ipsi fecimus, sed Christus nostri à peccatis redimendi causa pertulit.

10 Deus ergo autor est gratuitæ istius iustificationis, quia sic ei visum est: Christus verò, is in quo pœnas pro nostris peccatis perpessò, remissione peccatorum donamur: instrumentum autem quo Christum apprehendimus, est fides: finis denique, ipsa diuinæ benignitatis declaratio, vt sic constet eum esse verè clementem, & in suis promissis constantem, vt qui credentes gratis iustificet.

p Reus esse comperiatur. q Ex eo quòd præstetur Lex. r Caro vt aliàs sæpe pro integro homine metonymicè: est tamen hoc loco emphasis, Sic enim explicatur antithesis, hominis (qui nihil est aliud quàm caro per peccatum inquinata) & Dei illius in se purissimi & perfectissimi. s Absoluetur coram tribunali Dei. t Tacita antithesis: iustitia coram hominibus, quantumuis iusta, & iustitia coram Deo posit subsistere, porrò sola est Christi iustitia, quæ verè coram Deo possit consistere. u Quæ habetur Christo, vel nititur Christo. x Gloria Dei nomine intelligitur meta illa ad quam contendimus, id est vitam æternam, qua in gloria Dei participatione consistit. y Ex gratuito dono ac mera liberalitate. z Sanguinis nomen ad veterum sacrificiorum figuram nos reuocat, quorum veritas est in Christo. a Eorum peccatorum quæ, dum inimici eramus, admisimus. b Pro sua patientia, ac facilitate. c Hoc tempore, nimirum quo scripsit Paulus. d Vt summè verax ac fidelis comperiatur. e Christi imputata iustitia iustum ac irreprehensibilem constituens. f Ex eorum numero qui Christum fide sunt amplexi, quibus opponuntur qui ex circumcisione, id est, ex Lege salutem expectant.

dicit, ijs qui in Lege sunt dicere: [c] vt omne os obturetur, & [d] obnoxius fiat totus mundus condemnationi Dei.

20 Propterea [q] ex operibus Legis [r] nulla caro [s] iustificabitur [t] in conspectu eius. per Legem enim agnitio peccati.

21 [7] Nunc verò absque Lege iustitia Dei patefacta est, comprobata testimonio Legis ac Prophetarum.

22 [8] Iustitia, inquam, Dei per fidem [u] Iesu Christi in omnes & super omnes qui credunt: non enim est distinctio.

23 Omnes enim peccauerunt, ac deficiuntur ex [x] gloria Dei.

24 [9] Iustificantur autem [y] gratis, *id est* eius gratia, per redemptionem factam in Iesu Christo.

25 [10] Quem proposuit Deus *vt esset* placamentum per fidem, in [z] sanguine ipsius, ad declarandam iustitiam suam, per remissionem [a] præcedentium peccatorum.

26 [b] Ex Dei tollerantia, ad declarandam iustitiam suam [c] præsenti tempore: [d] vt sit ipse iustus, & [e] iustificãs eum [f] qui *est* ex fide Iesu.

27 [11] Vbi igitur gloriatio? excluſa est. [g] Per quam legem? operum? non: imò per legem fidei.

28 Colligimus igitur, fide iustificari hominem absque operibus Legis.

29 [12] An [h] Iudæorum Deus solùm? ânnon & Gentium? certè & Gentium.

30 Siquidem vnus Deus *est* qui iustificabit [i] circuncisionem ex fide, & præputium per fidem.

31 [13] Legem igitur [k] inanem reddimus per fidem? Absit: imò Legem [l] stabilimus.

11 Argumentum probandæ conclusioni, Nos fide absque operibus iustificari, à fine sumptum. Finis iustificationis est vnius Dei gloria: Iustificamur ergo fide absque operibus, quoniam siue per sola nostra opera, siue partim fide, partim operibus iustificaremur, gloria huius iustitiæ non tribueretur Deo in solidum. 12 Aliud argumentum ab absurdo: Si à Lege Mosis penderet iustificatio, Deus solis Iudæis esset seruator. Item, si alia ratione Iudæos, alia Gentes seruaret, non esset vnus & sui similis. Vtrosque igitur vna & eadem ratione iustificabit, nempe fide. Est autem coniungendum hoc argumentum cum proximè consequenti, vt planè sit firma eius conclusio. 13 Occupatio: Non tamen propterea tollitur Lex, sed potius stabilitur, sicut suo loco declarabitur.

g Per quam doctrinam? porrò doctrinam operum conditionem habet annexã si fecerit, doctrina verò fidei, si crediderit. h Deus eorum, Deus esse dicitur scriptura more, quos beneuolentia sua complectitur. i Circunciso. k Otiosam, vacuam, & omnibus viribus destitutam. l Firmam & efficacem reddimus.

CAP. IIII.

1 Quod antè dixit de fide, exemplo Abrahæ, 3 & ac Scriptura testimonio probat: & dicit imputationis vocem inculcat hoc capite.

1 QVid [1] igitur dicemus Abraham patrem nostrum adeptum esse [2] secundum carnem? Cap. IIII. 1 Nouum argumentum maximi momenti, ab exemplo Abrahami patris credentium desumptum. Est autem eiusmodi propositio, Abrahamũ,

2 [2] Nam si Abraham ex operibus iustificatus fuit, habet quod glorietur, at non apud Deum.

3 [3] Quid enim Scriptura dicit? Credidit autem Abraham Deo, & [b] imputatum est ei pro iustitia.

4 [4] Atqui [c] ei qui operatur, merces

si ex sese sine operibus consideretur, nihil promeritum esse de quo gloriari possit apud Deum. 2 Occupatio meritò quidem Abrahamum se posse extollere inter homines at non apud Deum. 3 Confirmatio propositionis Fidei imputatione iustificatus est Abrahamus: ergo gratis sine vllo operum ipsius respectu. 4 Probatio prima confirmationis, à contrarijs sumpta: Ei qui suo labore quippiam promeritus est, persoluitur quod debetur: ei verò qui nihil egit, sed gratis promittenti credit, fides imputatur.

a Ex operibus, vt ipse vers. sequenti explicat. b Imputare hoc loco & similibus, significat acceptum ferre. c Ei qui ex opere sit aliquid promeritus.

[d] non imputatur ex gratia, sed ex debito:

5 Ei verò qui non operatur, sed credit in eum [e] qui iustificat impium, imputatur fides sua pro iustitia.

6 [5] Sicut etiam Dauid pronuntiat beatum eum hominem, cui Deus imputat iustitiam absque operibus, *dicens*,

7 Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorũ obtecta sunt peccata.

8 Beatus vir cui non imputauit Dominus peccatum.

9 [6] Ista igitur [f] beatitatis prædicatio, in circuncisionem *solùm* an & in præputium *cadit*? Dicimus enim imputatum fuisse Abrahæ fidem pro iustitia.

10 [7] Quomodo ergo imputata est? quum esset in circuncisione, an *quum esset* in præputio? non in circuncisione, sed in præputio.

11 [8] Et [g] signum accepit circuncisionis, quòd [h] obsignaret iustitiam fidei quæ fuerat in præputio [9] vt esset pater omnium credentium in præputio, vt imputetur etiam ipsis iustitia:

12 [10] Et pater circuncisionis, ijs *videlicet* qui non solùm sunt ex circuncisione, sed qui etiam incedunt vestigijs fidei patris nostri Abrahami, quæ fuit in præputio.

13 [11] Non enim [i] per Legem promissio *cessit* Abrahæ, aut semini eius, [k] vt hæres esset mundi, sed per iustitiam fidei.

14 [12] Etenim si ij qui [l] ex Lege *sunt*, hæredes sunt, inanis facta est fides, & vana reddita est promissio.

15 [13] Nam Lex iram efficit: siquidem vbi non est lex, ibi nec transgressio *est*.

16 [14] Propterea ex fide *est hæreditas*, vt *sit* per gratiam, vt firma sit promissio [m] toti semini: [15] *id est* non solùm ei quod *est* ex Lege, verumetiam ei quod *est* ex fide Abraham, qui est pater omnium nostrûm.

17 (Sicut scriptũ est, [16] Patrem multarum gentium constitui te) [n] coram eo cui credidit, Deo *videlicet*, [o] viuificante mortuos, & [p] vocante quæ non sunt, tanquam sint.

18 [17] Qui *Abraham* contra spem sub spe credidit, vt fieret pater multarum gẽtium: secundùm id quod *ei* dictum fuerat, Ita erit semen tuum.

19 Ac [q] minimè imbecillis fide, non considerauit suum ipsius corpus iam [r] emortuum, quum centum circiter natus esset annos, nec emortuam vuluam Saræ.

20 Aduersus promissionem autem Dei non disceptauit infidelitate: sed robustus factus est fide, [s] tributa gloria Deo:

21 Ac [t] plenè persuasum habens, *eum* quod promiserat, posse etiam facere.

22 Qua propter etiam *hoc* imputatũ est ei pro iustitia.

23 [18] Non scriptum est autem propter eum solum, quòd *hoc* imputatum fuerit ei:

24 Sed etiam propter nos, quibus futurum est vt imputetur, ijs *nimirùm* qui credunt in eum qui excitauit Iesum Dominum nostrum à mortuis,

25 Traditum *in mortem* [u] propter offectu, censentur in Abrahami filijs. 16 Spiritualis est ista paternitas, ex vnica Dei promittentis virtute pendens.

17 Descriptio veræ fidei in Dei potentia simul ac benenolentia penitus acquiescentis, proposito Abrahami exemplo. 18 Vna est perpetua tum in Abrahamo tum in omnibus fidelibus, iustificationis regula, fides videlicet in Deum, qui in Christo Mediatore nostro expiatis nostris peccatis, eundem à mortuis excitauit, vt & nos iustificati in eo seruemur.

5 Altera eiusdem confirmationis probatio, Dauid collocat beatitatem in gratuita condonatione peccatorum: ergo & iustificationem.

6 Noua propositio, ista iustificationis viam tũ ad incircũcisos, tũ ad circũcisos credẽtes spectare sicut in Abrahami persona demonstratur.

7 Ad incircuncisos id spectare (nã de circuncisis non dubitabatur) sic colligit, Abraham in præputio iustificatus est, ergo ad præputiatos etiam spectat hæc iustificatio. I. mò ne ad circuncisos quidem pertinet ratione circuncisionis, tantum abest vt propter præputium excludantur incircuncisi. 8 Occupatio: Cur igitur Abraham fuit circuncisus, si iam erat iustificatus? Vt (inquit) confirmaretur in eo donum iustitiæ. 9 Applicatio exempli Abrahæ ad incircuncisos credentes, quorum etiam Patrem cõstituit Abrahamum. 10 Applicatio eiusdem exempli ad circuncisos credentes, quorum sit quidem pater Abraham, sed ex fide. 11 Ratio cur æstimandum sit Abrahæ semen ex fide, quia videlicet Abraham ipse credendo sit factus eius promissionis particeps, qua factus est omnium gentium pater. 12 Duplex confirmatio illius rationis: vna, quòd promissio non possit apprehendi ex Lege, ac proinde esset irrita: altera, quòd conditio fidei frustra adiungeretur promissioni ex operibus apprehendendæ.

13 Ratio prioris cõfirmationis, cur promissio non possit ex Lege apprehendi: quia videlicet Lex, quũ à nullo obseruetur, nõ conciliat nobis Deum, sed iram eius denunciat.

14 Conclusio huius argumenti: Ex fide apprehendente promissionẽ Abrahamo factam, & quam primus ipse Abraham fide apprehendit, totius posteritatis Abrahami (id est Ecclesię ex omnibus populis collectæ) iustificationem ac salutem proficisci.

15 Id est, non tantùm eorum qui credunt & simul ex Lege circuncisi sunt, sed etiam eorum qui absque circuncisione, & solius fidei respectu,

d Non numeratur neque tribuitur. e Qui eum qui in sese est impius, facit iustum in Christo. f Istud igitur Dauidis dictũ quo beatos illos esse pronuntiat. g Circuncisionem, qua signum est, vt sacramentum Baptismi dicimus pro Baptismo qui est sacramentum. h Circuncisio dicta fuit prius signum, quod ad externam cæremoniam pertinet, nunc vis & substantia illius signi explicatur, id est, quorsum adhibeatur, nempe iustitiæ fidei, quæ in ipsum Christi possessionem mittimur, non simpliciter significanda, sed etiam obsignanda: Spiritus enim sanctus id re ipsa intus præstat, quod Sacramenta Verbo coniuncta repræsentant. i Per præstita opera, aut addita implenda Legis conditione. k Vt pro filijs habeat omnes nationes orbis, vel per mundum intelligi potest regio Cæsar. l Si ij demum sunt hæredes qui Legem implerunt.

m Omnibus credentibus. n Coram eo (videlicet) Deo, id est, cognatione spirituali, quæ coram Deo locum habet, & Deo nos gratos reddit. o Eo, qui vitæ restituit. p Apud quem tum sunt, quæ alioqui reipsa non sunt, vt qui vel vno verbo quidvis possit ex nihilo efficere. q Fortissimus, ac constantissimus: Hebræi enim contrarium eius quod negant, fortissimè asseuerant. r Iam effœtum viribus, & ad gignendum sobolem ineptum. s Deo agnito & laudato, vt qui summè bonus ac verax esset. t Vera fidei descriptio. u Vt offensas nostras lueret.

fensas nostras, & excitatum propter iustificationem nostri.

CAP. V.

1 Amplificationibus illustrat 2 Iustitiam Christi, quæ fide apprehenditur, 5 quæ data est pro infirmis, 8 & peccatoribus. 14 Inde comparationem facit Christi cum Adam, 17 Mortis cum vita, 20 Legis cum gratia.

CAP. V. *Ephes. 2. 18. Iac. 1. 3.*

1 IVstificati [1] igitur ex fide, pacem habemus erga Deum per Dominum nostrum Iesum Christum.

1 Aliud argumentum ab effectis: Eo iustificamur quòd conscientiã verè coram Deo pacat. Pacat autẽ conscientiã non Lex, sed fides per Christum, vt anteà probauit. Fide ergo, non Lege iustificamur.

2 ‖ [2] Per quem etiam fide [a] habuimus hunc aditum in gratiam hanc per [b] quam [c] stamus, [3] & [d] gloriamur sub spe gloriæ Dei.

2 Quòd fidei tribuitur conscientiæ tranquillitas, ad Christum referendum est,

3 [4] Neque *id* solùm, sed etiam ‖ gloriamur in oppressionibus, [5] sciẽtes quòd oppressio patientiam efficiat:

4 Patientia verò experientiam, experientia autem spem:

5 Porrò spes non pudefacit, [6] quod [e] charitas Dei effusa sit in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis.

6 [7] Christus enim, quum adhuc nullis viribus essemus, [f] suo tempore pro impijs mortuus est.

7 [8] Enimuerò vix pro [g] iusto quisquam moriatur: nam pro eo qui sit *ipsi* vtilis, forsitan aliquis etiam mori sustineat.

8 [h] Commendat autem suam charitatem erga nos Deus, quòd quum adhuc essemus [i] peccatores, Christus ‖ pro nobis mortuus sit.

Hebr. 9. 13. 1. Pet. 3. 18.

9 Transitio ad alterum caput iustificationis, quod positũ est in gratuita obedientiæ Christi imputatione: vt ad remissionem peccatorum accedat etiam donum iustitiæ Christi per fidem imputatæ, quæ iniustitiam ab Adamo in nos propagatã, omnesque eius fructus absorbeat: vt in Christo non modò desinamus esse iniusti, sed etiam iusti esse incipiamus.

9 Iustificati igitur eius sanguine, seruabimur nunc multò magis per eum [k] ab ira.

10 Nam si quum inimici essemus, reconciliati fuimus Deo per mortem Filij eius, multò magis reconciliati seruabimur per vitam ipsius.

11 [9] Neque id solùm, verumetiam gloriamur in Deo per Dominum nostrũ Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem assequuti sumus.

12 [10] Propterea sicut per [l] vnum hominem [m] peccatum in mundum introijt, ac per peccatum mors: & ita in omnes homines mors transijt, in [n] quo omnes peccarunt.

10 Ab Adamo, in quo omnes peccarunt,

13 [11] Nam [o] vsque ad Legem peccatum erat in mundo: peccatum verò non [p] imputatur quum nulla est lex.

14 [12] Regnauit autem mors ab Adam vsque ad Mosen, [q] in eos quoque qui non peccauerant ad [r] similitudinem transgressionis Adam, [13] qui est typus illius qui erat futurus.

a *Sciamus tamen hoc fidei effectum adhuc vigere.* b *Gratiam, id est, gratuitam benevolentiam, vel eam conditionem in quam gratuito sumus adsciti.* c *Firmi permanemus.* d *Non modò æquo animo & moderate sumus, sed etiam magna lætitia perfusi, nobis placemus de hæreditate cœlesti, quæ nos manet.* e *Quæ nos Deus persequitur.* f *Tempore opportuno & idoneo, quod Pater præscripserat.* g *Iusti alicuius hominis vice.*

neat.

h *Confirmat, in nobis videlicet, vt in medijs afflictionibus sciamus eum nobis adfuturum.* i *Quum in nobis regnaret peccatum.* k *Afflictionibus & exitio.*

l *Adamum, qui Christo confertur, ili similis quòd vterque quod suum est suis communicat: dissimiles autem sunt, quòd ille peccatum in suos natura derivat in mortem, Christus suam iustitiam suis per gratiam communicat in vitam. m 'Peccati nomine, morbum illum intellegit hæreditarium, quem originalem vulgò vocant: sic enim in numero singulari vocare solet illud peccatum, quum fructus in numero multitudinis silent vocare, peccata.* n *Adamo.* o *Tempore quod ab Adamo ad Mosen intercessit.* p *Vbi lex nulla est posita, nemo vt reus ac nocens punitur.* q *Infantes.*

r *Secundum eam formam qua peccant adulti, dum cupiditatibus obsequuntur, alioqui tota posteritas quum in Adamo, (ipse sciens ac prudens peccaret) corrupta fuit.*

13 14 At

15 [14] At non vt offensa, ita etiam *est* quod *Deus* gratificatur: nam si [f] illius vnius offesa multi mortui sunt, multo magis gratia Dei & donum per gratiam quę *est* vnius hominis Iesu Christi, in multos redundauit.

16 [15] Neque vt *illud quod introijt* per vnum qui peccauit, *ita est* beneficium, nam reatus quidem ex vna *offensa introijt* ad condemnationem: quod autem gratificatur *Deus*, *datur* ex multis offensis ad [t] iustificationem.

17 [16] Etenim si per vnam offensam mors regnauit per vnum, multò magis *ij* qui redundantem illam gratiam & donum iustitiæ accipiunt, [u] in vita regnabunt per vnum Iesum Christum.

18 [17] Nempè igitur sicut per vnam offensam *reatus venit* in omnes homines ad condemnationem: ita per vnam iustificationem *beneficium redundauit* in omnes homines ad [x] iustificationem vitæ.

19 [18] Sicut enim per [x] inobedientiam vnius hominis, peccatores cõstituti sunt [z] multi: ita per vnius obedientiam, iusti constituentur multi.

20 [19] Lex verò præterea [a] introijt vt augeretur offensa: sed vbi auctum est peccatum, *ibi* [b] superabundauit gratia:

21 Vt quemadmodum regnauerat peccatum in mortem, ita etiam gratia regnaret per iustitiam in vitam æternam, per Iesum Christum Dominum nostrum.

14 In eo quidem Adam & Christus inter se comparantur, quòd vterque quod suum est in suos propaget: in eo verò primùm differunt, quod ille quidem naturam suam offensam in multorum exitium propagarit, iste verò obedientia in multos ex gratia redũdarit.

15 Altera disparitas in eo posita est, quod illius quidem vna offensa homines reos effecit: Christi autẽ iustitia gratis imputata, non ab illo tantùm reatus, sed etiam ab alijs omnibus absoluat.

16 Tertium discrimen est, quòd potentior etiam sit iustitia Christi gratis imputata ad vitam afferendam, quàm Adami offensa ad suos posteros morti addicendos. 17 Itaque in summa, sicut ex Adami offensa contractus reatus omnes addicit morti: ita ex aduerso iustitia Christi, quæ Dei beneficio imputatur omnibus credentibus eos iustificat, vt vitæ æternæ fiant participes.

18 Totius istius comparationis, hoc est fundamentum, quòd duo isti homines sint constituti veluti duæ stirpes, vt ex illo quidem peccatum per naturam, ex isto autem iustitia per gratiam, in alios promanet. 19 Occupatio: Cur igitur Lex Mosis superuenit? Vt tanto magis rei constituerentur homines, & tanto illustrius esset Dei beneficium in Christo Iesu.

f Adami. t Ad sententiam absoluteriam. u Vera & perenni vita participes facti. x Non tantùm quia remissa sunt peccata, sed etiam quia iustitia Christi nobis imputatur. y Non igitur solùm ad nos imitatione transijt peccatum, sed etiam hereditaria fuit corruptio. z Multos, opponit paucis. a Accesserit ad morbum illum, quo laborabant omnes homines vnius peccato contaminati. b Gratia è cælo tanta copia fluit effusa, vt peccatum non aquarit modò, sed etiam infinitis partibus superauit.

CAP. VI.

A Descendit ad sanctificationem, sine qua neminem inducere Christi iustitiam docet, 4. argumenta à baptismo sumpto, 12 inde exhortationes ad vitæ puritatem deducit: 16 breuemq; mentionem interserit Legis abrogatæ.

1 [1] QVid igitur dicemus? permanebimus [a] in peccato, vt gratia auctior fiat?

2 [2] Absit: qui [b] mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in eo?

3 [3] An ignoratis, || nos quotquot baptizati sumus [c] in Christum Iesum, in mortem eius esse baptizatos?

4 || Sepulti igitur sumus vnà cum eo per Baptismum in mortem: vt sicut excitatus est Christus ex mortuis [d] in gloriam Patris, [e] ita & nos || noua vita ambulemus.

5 [4] Nam si cum eo plantati coaluimus [f] conformatione mortis eius, nimirum etiam resurrectionis *confirmatione* [g] coalescemus:

6 Illud scientes [h] veterem illum nostrum hominem cum [i] eo crucifixum esse, vt eneruetur [k] corpus peccati, [l] ne posthac nos seruiamus peccato.

CAP. VI.

1 Transitio ad aliud Christi beneficium, quod sanctificatio dicitur, siue regeneratio. *Gal.3.27. Col.2.12. 1.Cor.6.14, ephes.4.23, col.3.8, 2.tim.2.12, heb.12.1, 1.pet.2.1.*

2 Beneficium iustificationis & sanctificationis perpetuo vinculo cohærent & vtrunq; manat à Christo ex Dei gratia. Est autem sanctificatio, abolitio peccati, id est, corruptionis nostræ naturæ; in cuius locum succedat naturæ instauratæ puritas. 3 Huius sanctificationis tres sunt partes, nempe veteris hominis siue peccati mors, & sepultura, & noui hominis resurrectio. 4 Christi mortis, sepulturæ, & resurrectionis virtute in nos prom. nans, cuius beneficij pignus & sigillum est Baptismus noster. 4 Mors peccati, & vita iustitiæ, siue coalitio cum Christo, & in morte, & in vita, nunquam possunt diuelli: ex quo consequitur, neminem esse sanctificatum qui adhuc viuat peccato, & proinde neminem qui non resipuerit, factum esse per fidem, Christi participem: & quod antè dixerat, Legem non euerti, sed stabiliri per fidem.

a In illa corruptione, etiamsi enim non imputetur nobis reatus peccati, manet tamen in nobis corruptio, quam sanctificatio iustificationem subsequens, paulatim interimit. b Mortui peccato Paulo dicuntur, qui virtutis Christi participes, ita sunt facti, vt natiua illa corruptio sit in eis emortua, id est, vigore suo extincta, fructus amarissimos non edat. Contrà verò, viuere dicuntur peccato, qui sunt in carne, i. quos Spiritus Dei, à natura corruptionis seruitute non asseruit. Peccato autem tertio casu hoc loco construitur: alioqui mori peccato, sexto casu dicatur, in qui peccatis quasi immortuus tenetur, qui & mortuus absolutè dicitur, infra vers.13.

c Vt cum Christo coalescentes, vim ipsius percipiremus extinguendo peccato, & creando nouo homini. d Vt ipse Christus, deposita infirmitate, glorioſus cum Deo viueret in æternum.

e Nos autem qui illius membra sumus, ideòre surreximus, vt & ipsi participes illius virtutis facti, incipiamus viuere vitam nouam, quasi nimirum iam in cœlis versemur. f Quatenus virtute ab ipso in nos derivata, perinde morimur peccato, vt ipse mortuus est. g Perficitur enim indies, imò nunquam quandin viuemus erit, omninò perfecta sanctificatio h Vniuersam nostram naturam, sicut cum iniquitate concepti sumus & in lucem editi, vetus autem dicitur partim collatione veteris illius Adami cum Christo, partim etiam naturæ nostræ deformitatis respectu, quam alteram recentiore permutamus. i. Naturæ nostræ corruptæ Christo tribuitur, non reipsa, sed per imputationem. k. Vitiositas quæ nobis inhæret. l. Finis sanctificationis, ad quem contendimus, ac tandem perueniemus, nempe quando Deus erit omnia in omnibus.

7 [5]Etenim qui mortuus est, liber est à peccato.

8 Quòd si mortui sumus cum Christo, credimus fore vt etiam viuamus cũ eo.

9 Vt qui sciamus Christum excitatum ex mortuis, non amplius mori: mortem *inquam* ei non amplius dominari.

10 [6]Nam quòd mortuus est peccato, mortuus est [m]semel: quòd autem viuit, viuit [n]Deo.

11 Ita etiam vos colligite, vosipsos tũ mortuos esse peccato, tum verò viuere Deo, per Christum Iesum Dominum nostrum.

12 Ne [o] regnet igitur peccatum in mortali vestro corpore, vt obediatis peccato in cupiditatibus corporis:

13 Neque [p] sistite [q] membra vestra [r] arma iniustitiæ peccato: sed sistite vos Deo, vt ex mortuis viuos, & membra vestra, arma iustitiæ Deo.

14 [7]Peccatum enim vobis non dominabitur, non enim estis sub Lege, sed sub gratia.

15 [8]Quid igitur? peccabimus, quòd non simus sub Lege, sed sub gratia? absit.

16 ‖An nescitis quod cui sistitis vosipsos seruos ad obediendum, eius serui estis cui obeditis: vel peccati ad mortem vel obedientiæ ad iustitiam?

17 [9]Gratia autem *sit* Deo quòd fuistis *quidem* serui peccati, sed ex corde obedistis ei formæ doctrinæ [s] in quam estis traditi:

18 Et liberati à peccato, mancipati estis iustitiæ.

19 [t]Hominum more loquor, propter infirmitatem carnis vestræ. Itaque sicut sistitis membra vestra seruа impuritati & iniquitati, ad *patrandam* iniquitatem: ita nunc sistite membra vestra seruа iustitiæ ad sanctimoniam.

20 Quum enim serui essetis peccati, [u]liberi eratis iustitiæ.

21 [10]Quem igitur fructum habebatis tunc ex *iis* de quibus nunc erubescitis? nam [x] finis illorum mors *est*.

22 Nunc verò liberati à peccato, mancipati autem Deo, habetis fructum vestrum in sanctimoniam: finem autem, vitam æternam.

23 [11]Nam stipendia peccati, mors: donum autem Dei *est* vita æterna, in Christo Iesu Domino nostro.

10 Adhortatio ad iustitiæ studium, & peccati odium, proposito vtriusque contrario exitu.

11 Mors est pœna peccato debita: sanctificamur autem gratis ad vitam æternã.

5 Idem probat à mortis effectis, adhibita Christi capitis cum suis membris collatione.

6 Adhortatio ad certandum cum corruptione & omnibus eius effectis.

7 Fatetur sic adhuc nõ esse mortuũ in nobis peccatum, vt penitus sit extinctum: sed victoriam fortiter certantibus promittit, quia gratia Dei donati sumus, quæ efficit, vt Lex iam non fiat peccati virtus, & instrumentum in nobis. *Iohan.8.34. 2.pet.2.19.*

8 Sub Lege & sub peccato esse, idem declarant, eorum respectu qui non sunt sanctificati: sicut è contrario sub gratia & sub iustitia esse, regeneratis conueniunt. Sunt autem ista contraria, vt unum cum altero consistere non possit. Expellit igitur peccatum iustitia. 9 Natura serui peccati & liberi iustitiæ, gratia Dei sumus iustitiæ serui ac proinde à peccato liberi.

m Vna vice pro omnibus. n Apud Deum. o Regnare apud Paulum significat summum imperium obtinere, cui nemo sese opponat, vel si quis hoc faciat, frustrà illud faciat. p Peccato tanquam domino alicui, vel tyranno. q Mentem atque illius facultates omnes. r Pro instrumentis quibus ad patranda scelera vtatur. s Hoc dicendi genus emphasin habet, significat enim Euangelicam doctrinam, quasi instar typi cuiusdam esse, cui veluti immittatur, vt eius figura conformemur. t Cum de rebus cœlestibus sequar, libenter tamen me captui eorum ad quos scribo accommodo: ideo similitudines ipsas seruitutis & libertatis ex hominum commerciis sumo.

CAP. VII.

r Explicat quid sit non esse amplius sub Lege, 2 sumpto ex coniugij Lege exemplo: 7 12 14. q in Legis contumeliam ne vrgeat, 14 nostra culpa factum esse docet, 13 Vt in mortis materiam cederet, 17 quæ ad vitam data erat. 21 Exit transit ad describendam spiritus & carnis luctam.

1 AN [s] ignoratis fratres (peritos enim Legis alloquor) legem *tantisper* dominari homini quoad *ipse* vixerit?

2 ‖Nam viro subiecta mulier viuenti viro deuincta est per Legem: quòd si mortuus fuerit vir, liberata est à lege viri.

3 Proinde viuẽte viro, mœcha [a] vocabitur si fiat alterius viri: sin autẽ mortuus fuerit vir, libera est à lege illa: vt non sit mœcha si fiat alterius viri.

4 [2]Itaque, fratres mei, vos quoque mortificati estis Legi [b] in corpore Christi: vt essetis alterius, eius *videlicet* qui ex mortuis excitatus est, vt [c] fructum feramus [d] Deo.

5 [3]Quum enim [e] essemus in carne, [f] affectiones peccatorum [g] per Legem

CAP. VII.

1 Proponit coniugij similitudine, statum hominis ante & post regenerationẽ inter se comparat. Lex (inquit) matrimonij hæc est, vt superstite marito contemnat matrimonium, & illo mortuo liceat mulieri alteras nuptias contrahere.

2 Accommodatio similitudinis: Ita, inquit nobis contigit: Nunc enim sumus Spiritui, quasi secundo marito copulati, ex quo nouam sobolem procreemus: mortui quidem respectu prioris mariti, posterioris autem respectu, veluti à mortuis excitati.

3 Explicatio prioris dicti. Nam, inquit, concupiscentiæ quas in nobis Lex ciebat, erant in nobis instar mariti cuiusdam, ex quo pariebamus verè mortiferam sobolem. Nunc autem mortuo illo marito, ac proinde illa vi Legis occidentis soluti, transiuimus sub Spiritus imperium, vt iam non illos putres & mortuos, sed vitales fœtus edamus.

a Erit omnium voce & consensu. b Ad verb. per corpus, id est, in corpore, vt intelligatur arctissima illa (Christi cum membris) communicatio. c Fructus vocat liberos, quos vxor tollit ex marito. d Qui sint Deo grati. e Cum essemus in priori coniugij conditione, quam proximo versiculo vocat vetustatem literæ. f Motus ad peccatum sollicitantes, qui in ipsa etiam mente vim suã exerunt. g Non dixit à Lege existentes, sed per Legem, natos nempe virium ex peccato intus habitante, & occasionem istorum motuũ arripiente ex Legis prohibitione, nullo quidem Legis, sed nostro vitio.

existentes

existentes [h] vigebant in membris nostris, ad fructum ferendum morti:

6 Nunc autem liberi sumus à Lege, [i] mortuo *eo* [k] in quo [l] detinebamur, vt seruiamus in [m] nouitate spiritus, ac non *in* vetustate [n] literæ.

7 [4] Quid ergo dicemus? Lex peccatum *est*? Absit. Imò peccatum non cognoui nisi per Legem. nam etiam cupiditatem non nossem, nisi Lex dixisset, ‖ Non concupisces.

8 Sed peccatum occasione sumpta, genuit in me omnem cupiditatem per illud mandatum. Nam absque Lege, peccatum *est* [p] mortuum.

9 [5] Ego enim viuus eram [q] sine Lege quondam: mandati autem illius [r] aduentu peccatum reuixit,

10 At ego [s] mortuus sum: & repertū est illud mandatum quod *institutum* erat ad vitam, mihi *cedere* ad mortem.

11 Nam peccatum occasione accepta seduxit me per illud mandatum, & per illud occidit.

12 ‖ [5] Itaq; Lex ipsa quidē sancta: & [t] mandatū illud sanctū, ac iustum & bonū.

13 [7] Ergo quod bonum *est*, mihi factum est [u] mortiferum? Absit: imo peccatum *mihi factum est mortiferum*: quum,

4 Obiectio. An igitur Lex & peccatum idem sunt, ac mutuò consentiunt? Imò, inquit, peccatum à Lege coarguitur ac damnatur. Peccatum autē quia redargui non sustinet, & quasi non sentiebatur, donec irritaretur à Lege, occasionem inde arripit magis ferociendi, nullo tamen Legis vitio. *Exod.20.17. deut.5.21. 1.Tim.1.8.*

5 Proponit sese pro exemplo, in quo omnes homines intueantur, primò quidem quales sint natura, antequam de Lege Dei seriò cogitent, stupidi videlicet, & sine verò sensu peccati, ad malum proclines: deinde cuiusmodi euadant quum conscientia redarguitur Legis testimonio, peruicaces nimirùm, & peccandi libidine multò magis ardentes quàm vnquam anteà.

6 Conclusio, Legem quidem per se sanctam esse, totam autem culpam in nobis esse, qui Lege abutamur. 7 Propositio, Legem non esse mortis materiam, sed corruptam naturam ab ea non tantùm detectam, verumetiam irritatam, inde occasionem rebellionis arripere, vt quæ eo ardentius res vetitas appetat, vnde mortis reatus.

h Vim suam exerebant. i Quasi diceret, vinculum quo detinebamur emortuum est, ac efflauit, ita vt, quod detinebat, (peccatum videlicet) iam non habeat quo nos contineat. k Est enim hic mysticus intra nos. l Malè quidem est fidei possessor Satanas, qui fraude nos addixit peccato & sibi: quandiu tamen sumus peccatores, sponte peccamus. m Vt eos decet qui vetere mortuo marito Spiritui sunt adiuncti: quos videlicet Spiritus Dei renouauit. n Per literam, legem intelligit illius veteris conditionis respectu: antequam enim voluntas nostra per Spiritum sanctum formata sit, Lex sanctè canit, ac proinde nobis est mutua ac mortua, quantum ad eius præstationem attinet. o Cupiditatis nomine, non prauas cupiditates hoc loco intelligit, sed earum fontem, illas ipsi etiam Philosophi damnarunt licet obscurè, hanc ne suspicari quidem potuerunt: est nihilominus fides natiua illius labi.

p Etiamsi in nobis sit, non agnoscitur tamen pro peccato, neque ita fiebat, vt posset Legis cognitionem furere solet. q Quatenus Legem ignorabam, tunc enim vere viuere mihi videbar, non enim magnè me turbabat conscientia, vt qua morbum ignorarem.

r Cùm mandatum cœpit intelligere. s In peccato, super peccatum. t De non concupiscendo. u Mortem mea culpam sunt.

vt [x] proderetur *esse* peccatum, mihi per id quod bonum est, gigneret mortem, *id est*, vt ipsum fieret [y] summè peccans per illud mandatum.

14 [8] Scimus enim Legem esse spiritualem: at ego carnalis sum, venditus vt subijcerer peccato.

15 [9] Quod enim perpetro, [10] [a] non agnosco, [11] non enim quod volo, hoc ago, sed quod odi, hoc facio:

16 Si verò quod nolo, hoc facio, consentio Legi quod bona *sit*,

17 Nunc itaque non amplius ego id perpetro, sed [a] peccatum quod in me habitat, *id perpetrat*.

18 [12] Noui enim non habitare in me (id est in carne mea) bonum. nam velle adest mihi, sed vt quod bonum est, perficiam, [b] non assequor.

19 Non enim facio bonum quod volo: sed malum quod nolo, hoc ago.

20 Quòd si id facio quod ego nolo, non amplius ego id perpetro, sed peccatum quod in me habitat, *id perpetrat*.

21 [13] Comperio igitur volenti mihi

8 Causa huius rei hæc est, quòd Lex cœlestē puritatem flagitet, homines autē quales nascuntur, sint corruptionis mancipia, cui sponte seruiunt.

9 Proponit seipsum, vt regeneratū, pro exemplo, in quo dissidium illud spiritus & carnis, ac proinde Legis Dei & prauitatis nostræ, perspicuè appareat. Nam quia Lex in homine non regenerato tantùm mortem parit, facilius in eo insimulari potest: in homine autem regenerato quum salutares etiam fructus edat, melius apparet vitiosas actiones non à Lege, sed à peccato, (id est corrupta natura) oriri. Ac proinde, simul docet Apostolus quis sit Legis vsus, redarguēdo peccato in regeneratis, ad finem vsq; capitis: sicut paulò ante, nempè à vers.7.vsq; ad hunc 15.eiusdem vsum docuit in non regeneratis. 10 Non respondent (inquit) meæ vitæ actiones, imò repugnant voluntati meæ. Itaque ex voluntatis meæ consensu cum lege, & repugnantia cum vitæ actionibus, satis apparet aliud suadere Legem & rectam voluntatem, aliud verò vitiositatem homini insidentem etiam regenerato.

11 Obseruandum est eundem & vnum hominem dici velle & nolle, diuersis respectibus: velle videlicet quatenus est gratia regeneratus: nolle, quatenus nō est regeneratus, siue quatenus talis est qualis est natus. Sed quoniam pars regenerata tandem victrix euadit, ideò Paulus regeneratorum partē sustinens, perinde loquitur ac si vitiositas, quæ & ipsa volens peccat, esset aliquid extra ipsum: quamuis tamen postea fateatur hoc malum esse in carne sua, siue membris suis.

12 Vitium illud, siue peccatum, siue Lex peccati, homines non regeneratos, prorsus occupat, regeneratos autem remoratur. 13 Conclusio, Sicut Lex Dei ad bonum hortatur, ita legem peccati (id est corruptionem, in qua nati sumus) nòs ad mala impellere: spiritum autem, id est, animum nostrum quatenus est regeneratus, cum Lege Dei consentire: carnem verò, id est, totum hominem, legi peccati esse mancipatum. In summa igitur, malum & mors non sunt à Lege, sed à peccato, quod quidem regnat in non regeneratis, vt qui nec velint, nec faciant bonum, velint autem & faciant malum: in regeneratis autem certat aduersus spiritum siue Legem mentis, adeò vt nec tam bene viuere nec tam à malo alieni esse possint quàm volunt.

x Vt peccatū ostenderet se esse peccatum, nempe vt proderet se id esse quod est reuera. y Quàmmaxime, explicatis omnibus suis viribus. z Non approbo. a Corruptio illa natiua, quæ etiam in regenitis haret, nondum plane debellata. b Hæc illi vere conuenient, quem gratia Dei inuenit: nam vbi non est Spiritus, quæ potest esse lucta carnis?

14 Miserum quidem est, adhuc ex parte obnoxiũ esse peccato, quod sua natura nos reddit reos mortis: sed clamandum est ad Dominum, qui nos per ipsam mortem aliquãdo victores reddet, vt qui iam simus in Christo victores.

facere bonum hãc Legem *impositam esse*, quòd mihi malum adiaceat.

22 Delector enim Lege Dei quod ad [c] interiorem hominem:

23 Sed video aliam Legem in membris meis rebellantẽ [d] Legi mentis meæ, & captiuum reddentem me Legi peccati, quæ est in membris meis.

24 [14 e] Miser ego homo: quis me eripiet ex isto corpore mortis?

25 [f] Gratias ago Deo per Iesum Christum Dominum nostrum. [g] Nempe igitur ipse ego mente quidem seruio Legi Dei, carne verò Legi peccati.

c Interior homo, is est qui & nouus, cui opponitur exterior, id est, vetus: interioris autem hominis nomine, non mentem & rationem: exteriores, inferiores facultates intelligit, quod facit humana Philosophia: sed exterioris nomine intelligit, quicquid est in homine vel intus vel foris, a capite ad calcem, quatenus quidem homo non est gratia Dei regeneratus. d Lex mentis, hoc loco, non de mente: qualis illa est a natura intelligenda est, sed de mente Spiritu Dei renouata. e Ærumnosis & perpetuis pugnis fatigatus. f Colligit sese, & se acquiescere significat in Christo. g Hac vera est regeneratorum perfectio, si se imperfectos esse agnoscant.

CAP. VIII.

1 Concludit nihil damnationis esse ijs qui sunt Christo inserti per eius Spiritum, 3 vtcunque onerati sint adhuc peccatu. 9 Illo enim Spiritu viuunt, 14 cuius testimoniũ 15 dubitationẽ omnem arcet, 28 & miserias præsentes subleuat.

CAP. VIII.

1 Cõclusio totius superioris disputationis à vers. 16. primi capitis, adhunc vsq; locum. Quum in Christo fide iustificati cõsequamur peccatorum remissionẽ & iustitiæ imputationẽ, atq; adeò etiam sanctificemur: ex his efficitur, esse extra cõdemnationis metum, qui per fidẽ sunt Christo insiti. 2 Fructus Spiritus, siue sanctificationis in nobis inchoatæ effecta, nos quidẽ non inserũt Christo, sed nos ei insitos esse declarãt. 3 Occupatio, Quũ adeò imbecilla sit vis Spiritus in nobis, quomodo inde possimus colligere nullã esse condemnationẽ in ijs qui hac vi sunt præditi? Quoniam, inquit, vis ista Spiritus viuificãtis quæ tam imbecilla est in nobis, perfectissima & potẽtissima est in Christo, & nobis credẽtibus imputata, facit vt perinde censeamur, ac si nullæ prorsus reliquiæ corruptionis & mortis in nobis hærerẽt. Antea igitur disputauit Paulus de remissione peccatorum, & præstationis Legis imputatione, atque adeò de inchoata in nobis sanctificatione: nunc autem de perfecta humanæ naturæ Christi imputatione disserit, quæ pars ad plenè pacandam conscientiam requirebatur. Delentur enim nostra peccata Christi sanguine, & tegitur nostræ corruptionis reatus obedientiæ Christi imputatione; ipsa autem corruptio (quam Apostolus peccatum peccans appellat) sanctificationis quidem dono paulatim sanatur in nobis, sed alio præterea remedio egot, nempè ipsius Christi carnis perfectissima sanctificatione, quæ & ipsa nobis credentibus imputatur.

a Ducem carnem sequuti: nõ enim dicitur viuere secũdum carnem, qui Spiritum ducem sequitur, etiamsi aliquãdo extra viam vestigia ponat. b Ius & authoritas Spiritus, cui opponitur tyrãnis peccati. c Qui veterem hominem mortificat, nouum viuificat.

1 NVlla igitur nunc *est* condemnatio ijs qui *sunt* in Christo Iesu, [a] *id est, qui* non [a] secundum carnem incedunt, sed secundum Spiritum.

2 [3] Nam [b] Lex Spiritus [c] vitæ [d] *qui est* in Christo Iesu, [e] liberauit me à lege peccati & mortis.

3 [4] Quum enim Legis [f] impotentia nihil posset [g] in carne, Deus suo ipsius Filio misso conformato [h] carni peccato obnoxiæ, [i] idque pro peccato [k] condemnauit peccatum in carne.

4 Vt illud [l] ius Legis compleatur [5] in nobis, qui non secundum carnem incedimus, sed secundum Spiritum.

5 [6] Nam qui [m] secundum carnem sunt, quæ carnis sunt sapiunt: qui verò *sunt* secundum Spiritum, quæ Spiritus sunt.

6 [7] Nam intelligentia carnis mors est: intelligentia verò Spiritus, vita & pax:

7 [8] Propterea quòd intelligẽtia carnis, inimicitia *est* aduersus Deum. [9] Legi enim Dei non subijcitur: nam ne potest quidem.

8 [10] Ergo qui in carne sunt, Deo placere non possunt.

9 [11] Vos autem non estis in carne, sed in spiritu: siquidem Spiritus Dei habitat in vobis. quòd si quis Spiritũ Christi non habet, is non est eius.

4 Non argumentatur, sed sanctificationis imputatæ mysterium explicat. Quoniam enim, inquit, Legis non ea erat virtus) idque propter naturæ nostræ corruptionem) vt hominem posset purum & integrum præstare, vt quæ morbũ peccati potius accenderet quam extingueret, Deus Filium suum indiit carne huic nostræ peccatrici simili, in qua penitus abolerit nostram vitiositatem, vt in eo per fidem apprehenso, penitus integri & inculpati, habiti plenè comperiamur illam summam perfectionem habere quam Lex flagitat, ac proinde nulla sit in nobis condemnatio. 5 Redit ad id quòd dixerat, sanctificationem in nobis inchoatam, esse nostræ in Christum insitionis certum testimonium: qui quidem est vberrimus sanctæ & honestæ vitæ fructus.

6 Probatio cur incedere secundum carnem non conueniat in Christum insitis, ambulare autem secundum Spiritum eis conueniat: Quia, inquit, carnales carnalia, spirituales spiritualia cogitant. 7 Probat consequutionem, eo quòd quicquid sapit caro, mortiferum est: quicquid Spiritus, vitam ac fœlicitatem spectat. 8 Probatio cur intelligentia carnis sit mors, quia, inquit, Dei est hostis. 9 Ratio cur caro sit Dei hostis, Quoniam illi nec vult nec potest se subijcere. Carnem autem vocat hominem non regeneratum.

10 Conclusio, Ergo ambulantes secundum carnem, Deo non possunt placere: ex quo efficitur non esse Christo insitos.

11 Ad alteros accedit, eos videlicet qui secundum spiritum ambulant, de quibus contraria omninò superioribus intelligenda sunt: ac primùm definit quid sit in spiritu siue sanctificatum esse, nempè habere Spiritum Dei incolam: deinde affirmat sanctificationem inseparabili nexu, cum nostra in Christum insitione cohærere.

d Sub. absolutè & perfectè. e Imputata siquidem Christi sanctificatio, sanctificationem nostram inchoatam perficit. f Qua Legi propria non est, sed vitio nostro accidit. g In homine non regenerato, cuius morbum quidem indicare potuit, non sanare. h Hominis naturæ qua corrupta erat per peccatum, donec illam sanctificaret. i Vt peccatum aboleret in carne nostra. k Nullum in nos ius habere declarauit. l Ipsa Legis Dei substantia compleatur, vel illud ipsum quod requirit Lex, vt possimus nobis coram Deo inueniri: nam si iustificationi adiungatur sanctificatio nobis imputata, iusti sumus ex perfecta illa Legis formula. m Ad carnis præscriptum viuunt.

10 [12] Porro

13 Confirmat fideles aduersus carnis & peccati reliquias, concedens adhuc quidem illos, (sicut ex ea quæ superest in eis vitiositate intelligitur) alterâ sui parte (quam corpus vocat id est, massam) à terrenis sordibus nondùm purificata, in morte esse: sed simul iubens de fœlici certaminis exitu securos esse, quoniam vel exigua Spiritus (id est gratiæ regenerationis) scintilla, quâ ijs inesse ex iustitiæ fructibus constet, sit vitæ semen.

10 [12] Porro si Christus in vobis est, [n] corpus quidem mortuum *est* propter peccatum: spiritus autem vita *est* propter iustitiam.

11 [13] Sed si Spiritus eius qui excitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis, is qui excitauit Christum ex mortuis, viuificabit etiam mortalia corpora vestra [o] per inhabitantem eius Spiritum in vobis.

12 [14] Nempe, igitur fratres, debitores sumus non carni, vt secundum carnem viuamus, *sed Spiritui.*

13 [15] Nam si secundum carnem viueritis, futurum est vt moriamini: sed si Spiritu actiones corporis morificetis, viuetis.

14 [16] Quotquot enim Spiritu Dei ducuntur, ij sunt filij Dei.

15 [17] Non enim accepistis [p] Spiritum seruitutis rursus ad [q] metum, sed accepistis Spiritum [r] adoptionis, per quem clamamus Abba, *id est* Pater.

16 Qui ipse Spiritus testatur vnà cum Spiritu nostro, nos esse filios Dei.

17 [18] Quod si filij, etiam [s] hæredes: hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi: [19] si modò simul *cum eo* patimur, simul *cum eo* glorificemur.

18 [20] [t] Nam statuo minimè *esse* paria quæ præsenti tempore perpetimur, futuræ gloriæ in nobis retegendæ.

19 [21] Etenim [u] res creatæ *quasi* exerto capite obseruantes, expectant reuelationem filiorum Dei.

20 Nam [x] vanitati res creatæ subiectæ sunt, [y] non sua sponte, sed [z] propter eum qui subiecit *eas, ifti vanitati:*

21 [a] Sub spe quòd & ipsæ vindicabũtur ex [b] seruitute interitus in libertatem gloriæ filiorum Dei.

22 Scimus enim omnes res creatas vnà suspirare, & vnà [c] parturire ad hoc vsque *tempus:*

23 [22] Neque verò *illa* solùm, sed & ipsi qui primitias Spiritus habemus, nos ipsi, inquam, [d] apud nosipsos suspiramus, adoptionem expectantes, *id est* ‖ [e] redemptionem corporis nostri.

24 [23] Nam spe seruati sumus. [f] Spes autem si cernatur, nõ est spes. quod enim quis cernit, cur speret?

25 Si verò quod non videmus speramus, *nempe* per patientiam expectamus.

26 [24] Itidem autem & Spiritus vnà [g] subleuat infirmitates nostras. quid enim precemur vt oportet, non nouimus. sed ipse Spiritus [h] interpellat pro nobis suspirijs inenarrabilibus.

27 Qui verò scrutatur corda, nouit [i] quis sit sensus Spiritus: quia [k] secũdum Deum interpellat pro sanctis.

20 Tertiò, quòd hæc gloria quam expectamus, infinitis partibus superet afflictionum miseriam.

21 Quartò, nos certò esse liberandos docet ex ea confusione & horrenda totius mundi deformatione, quæ perpetua esse non posset, sicut ab initio nõ extitit. Cæterùm sicut ea initiũ habet ex hominis peccato propter quẽ erat conditus, Deo sic ordinãte: ita cum electis tandem instaurabitur. *Luc. 11. 22.*

22 Quintò, si expectat reliquus mũdus instaurationem, veluti suspirans, idque non frustrà, nos quoque non pigeat ingemiscere, & longè etiam certiores simus redemptionis nostræ futuræ, quum habeamus Spiritus primitias.

23 Sextò, Cum fide spes necessariò cohæret, quum eredamus quæ nondum obtinuimus, & spes in rem præsentem non feratur. Sperandum est igitur, & patienter expectandum quod futurum credimus. 24 Septimò, Non est quòd fatiscamus sub afflictionum pondere quum firmissimum præsidium suppeditent preces: quæ irritæ esse non possunt, quum à Spiritu Dei in nobis habitante proficiscantur.

13 Confirmatio superioris sententiæ: Eodem Spiritu præditi estis, quo & Christus. Idem ergo in vobis atque in Christo tandem efficiet, quando videlicet & vos deposita prorsus omni infirmitate, & superata morte, gloria cœlesti induet. 14 Adhortatio ad carnem vi spiritus regenerationis, indies magis ac magis opprimendam: Quia, inquit debitores estis Deo, tot acceptis ab eo beneficiis. 15 Alia ratio ab vtili, Quia fortiter pugnantes, æterna vita manet. 16 Confirmatio huius rationis, Quia filij sunt Dei qui ipsius Spiritu reguntur: ergo vita æterna eos manet. 17 Obiter explicat duobus istis versiculis, quo iure filiorum Dei appellatio credentibus tribuatur: quoniam inquit, Euangelij gratiam accipiunt, in qua Deus sese non rursus formidabilem, sicut in Legis promulgatione, sed benignum Patrem in Christo præbet, adeò vt eum magna cum fiducia Patrem inuocemus, Spiritu sancto videlicet hanc adoptionem in animis nostris per fidem obsignante. 18 Probatio consequutionis confirmationis, quia qui filius Dei est, cum Christo fruitur Deo.

19 Iam docet Paulus qua via filij Dei ad illam fœlicitatem perueniant per crucem videlicet, sicut & ipse Christus. Simul autem aperit consolationis fontes, ac primùm quidem, quòd Christum ipsum habeamus afflictionũ socium: secundò quòd illi quoque simus in æterna illa gloria socij futuri.

n Caro, siue illud omne quod adhuc in mortis & peccati fœbris hæret. o Virtute Spiritus, quæ sese primùm in capite nostro exeruit, sed qua in suis membris quotidie etiam exeritur. p Spiritus nomine, sanctus ille intelligitur, quem accipere dicimur, quum in animis nostris est efficax. q Quem ciebat in animis nostris prædicatione Legis. r Qui obsignat in animis nostris adoptionem nostram, ideoque aperuit os nostrum. s Bonorum Patris participes, id & gratis, quia filij adoptiui.

t Omnibus bene expensis colligo. u Rerum vniuersitas. x Fluxa & euanida conditioni. y Non propensione naturali. z Vt conditoris imperio obsequantur cui visum est ipsarum vanitate ostendere, quantopere esset homini offensus. a Noluit mundum perpetua maledictioni propter hominis peccatum subijcere, sed spem illis fecit restitutionis. b A corruptione cui nunc sunt mancipata, asserentur in fœlicem illum statum incorruptionis, qui patefiet quum filij Dei in gloriam euehentur. c Significatur non tantùm summus dolor, sed etiam fructus qui eum consequitur. d Ex intimo corde. e Extremam illam instaurationem quæ futura est nostræ adoptionis consummatio. f Metonymia pro eo quod speratur. g Tanquam onus sustinet, ne nos sub eo fatiscamus. h Nos ad preces instigat, atq; adeò veluti verba & suspiria nobis intus dictat. i Qua suspiria à sui Spiritus afflatu proficiscantur. k Quia sanctos docet precari ex ipsius Dei voluntate.

24 Octauo, Nec temerè, nec nostro malo affligimur, sed ex Dei prouidẽtia, summo nostro bono: qui sicut nos ab æterno elegit, ita etiam prædestinauit Filij sui cõformationi: ac proinde suo tempore vocatos ac iustificatos, per crucem ad gloriam adducet.

25 Nonò, Nõ est quod metuam[o] ne quicquid nobis vtile est, nõ largiatur Dominus, quum ne Filio quidem suo pepercerit, vt nos seruaret. *Psal. 41. 24.*

26 Magnificentissima cõclusio totius secundæ partis huius epistolæ, id est, tractationis de iustificatione, Nobis nullos coram Deo metuẽdos accusatores, quum Deus ipse nos vt iustos absoluatdãnationẽ verò nobis multo minus esse formidandam, quum Christi morte & resurrectione, omnipotentia denique ac patrocinio nitamur. Quid igitur in hac vita tanti erit momenti vt nos perterrefaciat, quasi à charitate qua Deus nos in Filio diligit exciderimus? Nihil profectò, quum illa sit firmissima, tum in sese, tum in nobis certa fide confirmatis.

28 [24] Nouimus autem, ijs qui diligunt Deum, [l] omnia simul conferre ad bonum, ijs *videlicet* qui ex [m] proposito *ipsius* vocati sunt.

29 Nam quos præsciuit, *eosdem* & prædestinauit, *vt* conformes *fiant* imagini Filij sui: vt is sit primogenitus inter multos fratres.

30 Quos verò [n] prædestinauit, eos etiam vocauit: & quos vocauit, eos etiam iustificauit: quos autem iustificauit, eos etiam glorificauit.

31 Quid igitur dicemus ad hæc? si Deus pro nobis, quis contra nos?

32 [25] Is quidem qui proprio Filio nõ pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum, quî non etiam cum eo omnia nobis [o] gratificabitur?

33 [26] Quis tentabit crimina aduersus electos Dei? [p] Deus, *is est* qui iustificat.

34 Quis est qui condemnet? Christus, *is est* qui mortuus est, imò verò qui etiam excitatus est: qui etiam est ad dexteram Dei, qui etiam postulat pro nobis.

35 Quis nos separabit à [q] charitate Christi? *num* oppressio, num angustia, num persequutio, num fames, num nuditas, num periculum, num gladius?

36 (‖Sicut scriptum est, Causa tua occidimur totum diem, habiti sumus velut oues destinatæ mactationi.)

37 [r] Imò in his omnibus plusquam victores sumus, per eum qui dilexit nos.

38 Nam mihi persuasum est, neque mortem, neque vitam, neque Angelos, neque principatus, neque potestates, neque instantia, neque futura,

39 Neque sublimitatem, neque profunditatem, neq; vllam rem aliam creatam posse nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro.

l Non tantùm afflictiones, sed quidvis aliud. m Propositum vocat id quod Deus ab æterno pro bona sua voluntate apud se constituit. n Vtitur Praeritis pro præsentibus, Hebraeorum more, qui rem futuram per Praeteritum aliquando explicant, vt eius firmitas constet: respicit etiam ad actum Dei continuum. o Gratiò donabit. p Qui non modò insontes, sed etiã prorsus iustos in Filio pronuntiat. q Qua Christus nos prosequitur. r Non modò tantis malis non frangimur, sed etiam plusquam victores sumus omnium illorum.

CAP. IX.

1 Iudaïs occurrit, 7 ac duplex filiorum Abrahae genus dicit, 15 cunctáque in hoc negotio peragi ex Dei voluntate, 20 instar figuli. 24 30 Tum vocationem Gentium, 31 tum Iudaeorum reprobationem, 25 27 Prophetarum testimonijs testatam ostendit.

CAP. IX. 1 Tertia pars huius epistolæ vsque ad duodecimũ caput: in qua Paulus ad fidei causas superiores accẽdit: ac primùm quidẽ, quoniam de Iudæorũ reiectione multa dicturus erat, insinuatione vtitur, incredibilẽ suam in eos benevolentiam duplici aut etiã triplici iureiurãdo insigni desiderij sui testificatione declarãs, & omnes eorum prærogatiuas illis cõcedẽs.

1 VEritatem [r] dico per Christum, non mentior, (attestante mihi simul conscientia mea per Spiritum sanctum.)

2 Magnam mihi tristitiam esse, & perpetuum cruciatum cordi meo.

3 Optarim enim ego ipse [a] anathema esse *separatum* à Christo, pro fratribus meis, cognatis *inquam* meis [b] secundum carnem:

4 Qui sunt Israelitæ: quorum *est* adoptio, ‖ & [c] gloria, ‖ & [d] fœdera, [e] & Legis constitutio, & [f] cultus, & [g] promissiones:

5 Quorum *sunt* Patres, & *ij* ex quibus Christus quod ad carnem attinet, [2] qui est supra omnes, Deus laudandus in sæcula. Amen.

6 ‖[3] Fieri tamen non potest vt exciderit sermo Dei, non enim omnes qui *sunt* ex *patre* [h] Israële, *sunt* Israël:

7 Neque quia *sunt* semen Abrahæ, *ideo* omnes *sunt* filij: [4] sed ‖[i] in Isaac vocabitur tibi semen.

8 [5] Hoc est, non qui [k] filij carnis, ij filij Dei: sed qui *sunt* ‖ [l] filij promissionis, censentur in semine.

Supra, 2. 17. Ephes. 2. 12. Supra, 3. 28. Gen. 21. 12. Heb. 11. 18. Galat. 4. 28.

2 Testimonium Deitatis Christi manifestissimum. 3 Ingreditur tractationem prædestinationis per occupationis speciem, Qui fieri possit vt reiectus sit Israel, quin simul cõstituẽdum sit, irritum esse pactum Dei cum Abrahamo & semine sancitum. Respondet ergo, veritatem constare Dei verbo, etiamsi reiectus sit Israel: quoniam sic generalis est ac communis Israelitici populi electio, vt tamen Deus arcano suo consilio deligat quos visum est. Propositio igitur & status huius tractationis hic est, Gratiam salutis sic vniuersãliter offerri, vt tamen ad solos electos pertineat eius efficacia.

4 Probatio prima, ab exemplo familiæ ipsius Abrahami, in qua solus Isaac est filius habitus, idque ex Dei ordinatione: quanuis & ipse Ismael esset ex Abrahamo ortus, & circumcisus ante ipsum Isaacũ. 5 Generalis applicatio probationis siue exempli superioris.

a Tanta fuit Apostoli erga fratres suos charitas, vt si fieri potuisset, paratus fuisset abdicationem Israelitica gentis redimere. sui semiterno exitio, anathematis enim nomen illud hoc loco significat. b Carnis coniunctionem. c Arca fœderis, qua erat præsentia Dei symbolũ. d Tabulæ fœderis, metonymia. e Lex iudicialis. f Lex caeremonialis. g Quæ facta fuerũt Abrahamo & posteris. h Israel priore loco pro Iacobo, altero pro Israelitis sumitur. i Isaac tibi erit verus ac germanus filius, ac proinde tua benedictionis hæres. k Qui nati sunt ex Abrahamo consueto naturæ ordine. l Qui virtute promissionis sunt nati.

9 [6]Promissionis enim sermo hic est, ‖ Hoc ipso tempore veniam, & erit Saræ filius.

Gen.18.10. Gen.21.21. Gen.25.23. Malach.1.2. Exod.33.19.

10 [7] Neque *hic* solùm, ‖ sed Rebecca, quum ex vno concepisset, *nempe* ex Isaac patre nostro, *hæc experta est*.

6 Ratio applicationis, Quoniam vi promissionis natus est Isaac, ac proinde non fuit electus, imò ne extitit quidem nisi ex gratuita Dei voluntate. Ex hoc autem consequitur prædestinationis fontem esse promissionem, non

11 Nondum enim natis *pueris*, quum nihil fecissent boni vel mali, [m] vt proponis situm Dei quod *est* secundum *ipsius* electionem, *id est* non ex operibus, sed ex vocante, *firmum* [8] maneret.

12 [9] Dictum est ei, ‖ Maior seruiet minori.

13 Sicut scriptum est, ‖ Iacob dilexi, Esau verò odio habui.

14 [10] Quid igitur dicemus? [n] Num iniustitia *est* apud Deum? Absit.

15 [11] Nam Mosi dicit, ‖ [o] Miserebor cuius misertus fuero, & [p] commiserabor quem commiseratus fuero.

16 [12] Nempe igitur *electio* non est eius qui [q] velit, neque eius qui currat, sed miserentis Dei.

Exod.9.16.

17 [13] Dicit enim [r] Scriptura Pharaoni, ‖ Ad hoc ipsum [s] excitaui te [14] vt ostendam in te potestatem meam, & vt annuntietur nomen meum in tota terra.

18 [15] Itaque [t] cuius vult miseretur, quem autem vult indurat.

19 [16] Dices ergo mihi, Quid adhuc succensет? nam voluntati illius quis restitit:

20 [17] Imò verò, ô homo, tu qui es

12 Conclusio respõsionis, Ergo Deus nõ est iniustus, gratuita bonitate eligens & seruans quos ei videtur, sicut etiam respondit Mosi pro toto populo deprecanti.

13 Iam respondet de reprobis, siue quos

carnem, ex qua promissione manat electio particularis: siue electos nasci, non autem iam natos eligi, Dei quidem prædestinantis respectu. 7 Altera probatio vehementissima ab Esau & Iacobi exemplo, vtroque nato ex eodem Isaaco filio promissionis, eadem matre, eodemque partu non diuersis, sicut Ismael & Isaac: quum tamen Esau reiecto solus Iacob sit electus: idque ante ipsorum ortum, vt neque vlla Iacobi probitas, ipsius eligendi, nec vlla Esau improbitas, ipsius reijciendi causa haberi possit. 8 Non dicit Paulus, Fieret, sed, Factum permaneret. Falluntur ergo qui præscitam fidem, electionis, præscitam infidelitatem, reprobationis causam faciunt. 9 Reiectionem Esau probat, ex eo quòd addictus sit fratri in seruitutem, electionem autem Iacobi, ex eo quòd factus sit fratris, & quidem primogeniti, dominus. Et nequis ad res externas hoc Dei dictum traheret, declarat Apostolus ex Malachia, optimo Mosis interprete, seruitutem Esau, cum Dei odio, dominationem Iacobi, cum Dei amore fuisse coniunctam.

10 Prima obiectio, Si Deus nulla dignitatis vel indignitatis habita ratione diligit vel odit, ergo iniustus est, vt qui indignos possit amare, & dignos odisse. Auersatur Apostolus hanc blasphemiam, & postea sigillatim respondet.

11 Respondet priore loco de delectis ad salutem: in quibus eligendis negat Deum iniustum videri posse, etiamsi nondum natos nullius dignitatis respectu elegerit, siue saluti prædestinarit: quoniam videlicet electos non adducit ad finem destinatum nisi interposita misericordia, quæ causa est prædestinationi subordinata. Præsupponit autem misericordia miseriam, & hæc rursus peccatum siue voluntariam corruptionem humani generis corruptio autem creationem cum puritate & integritate. Deinde misericordia suis gradibus præstatur, nimirum vocatione, fide, iustificatione & sanctificatione, vt tandem ad glorificationem perueniatur, sicut docebit Apostolus. Ista autem omnia proposito Dei subordinata omninò efficiunt, vt nullo modo videri possit in diligendis & seruandis suis electis iniustus.

Deus odio habet nondum natos, & nullo indignitatis respectu exitio destinauit. Ac primò verum hoc esse docet prolato testimonio ipsius Dei, de Pharaone, quem in hunc finem excitarit, vt eo indurato & iustè punito, glorificaretur.

14 Secundò profert finem consilij diuini, vt doceat nullam in eo inesse iniustitiam. Est autem summus hic finis, non propriè & simpliciter ipsorum reproborum exitium, sed Dei gloria in eorum iusto supplicio elucens. 15 Conclusio-respõsionis integræ ad primam obiectionem, Ergo quum Deus gratis electos quos videlicet voluit, non tamen seruet, nisi gratia iustificatos & sanctificatos, non potest consilium de ipsis seruandis iniustum videri. Nec rursus vlla de iustitia in consilio Dei æterno de ijs quos libuit perdendis, quoniam prius indurat quàm perdat. Tertia igitur respõsio ad asserendam Dei iustitiam in æterno reprobandi decreto, posita est in verbo Indurandi: quod tamen subtexuit in præcedente versiculo, quod satis nota sit Pharaonis historia. Est autem maximum eius pondus: siquidem induratio quæ misericordiæ opponitur, eadem atque illa præsupponit, nempe voluntariam corruptionem in qua indurantur reprobi: & rursus corruptio integrum creationis statum. Est autem ista quoque induratio spontanea, quia sic indurat Dominus corruptione offensus, vt ipsa eorum voluntate quos indurat ad id iudicium exercendum vtatur. Sequuntur deinde indurationis fructus, nempe incredulitas & peccata, quæ verè sunt germanæ reproborum dãnationis causæ. Cur igitur exitio destinat? quia vult. cur indurat? quia corrupti. cur damnat? quia peccatores. Vbi ergo iniustitia? Imò si omnes hoc modo perderet, cui faceret iniuriam? 16 Altera obiectio, sed pro reprobis tantùm, ex priore respõsione nascens, si Deus quos vult destinat exitio, & quod semel decreuit impediri non potest, quo iure damnat qui voluntate ipsius pereunt? 17 Non respondet Apostolus non hanc Dei voluntatem, siue Deum pro suo arbitrio non eligere nec reprobare, quod importuni nonnulli vocant blasphemiam: imò concedit aduersario antecedens vtrunque, hanc nimirum esse Dei voluntatem, & quidem cuius euentus sit necessarius, sed Deum propterea negat iniustum esse malorũ vltorem. Quum enim Deum ita velle & facere constet ex manifestis testimonijs, quæ hæc audacia est, hominem (id est cinerem) Deo respõsare, atque adeò in ius vocare? Quòd siquis neget ita expeditum esse nodum, respondeo nullam esse vllis in rebus firmiorem demonstrationem, vt quæ nitatur certissimo isto principio, Dei voluntatem esse iustitiæ regulam.

m Dei decretum quod proficiscitur ex ipsius mera voluntate, qua illi visum est vno præterito, alterum eligere. n Humana mens nullas aliunde amoris vel odij causas, quas qua in persona sunt nouit, vnde emanat hæc obiectio. o Gratia & fauore prosequar, quem fauere prosequar. p Materna veluti misericordia amplectar, quem amplectar.

q Voluntatem vocat cogitationem & conatum animi, cursum verò bona opera, quorum neutri laudem tribuit, sed soli misericordiæ Dei. r Deus in Scriptura sic alloquitur, Pharaonem, vel scriptura introducit Deum alloquentem Pharaonem. s Feci vt existeres. t Quem ei libuit amori suo destinare.

Esa.45.9. Sap.15.7, Ierem.18.6, Osea.2.23, 1.Pet.2.3.

qui ex aduerso responsas Deo? || [18] num dicet [u] figmentum fictori. Cur me talem feciſti?

21 || [18] Annon habet poteſtatem figulus in lutum, vt ex eadem maſſa faciat [19] aliud quidē vas ad [x] decus, aliud verò [20] ad dedecus?

22 [21] *Quid* ſi verò volens oſtendere iram, & notam facere potentiam ſuam, pertulit multa lenitate [y] vaſa iræ [22] coagmentata ad interitum:

23 Et vt notas faceret [z] diuitias gloriæ ſuæ erga vaſa miſericordię, quæ præparauit ad gloriam?

24 [23] Quos etiam vocauit, *nimirum* nos non ſolùm [a] ex Iudæis, verumetiam ex Gentibus.

25 [24] Vt etiam in Oſea dicit, || Vocabo populum qui meus non *erat*, populum meum: & eam quæ dilecta non *erat*, dilectam.

26 Et erit, in loco vbi dictum fuerat eis, || Non populus meus vos, illic vocabuntur filij viuentis Dei.

27 [25] Eſaias autē clamat ſuper Iſraël, || *Etiam* ſi fuerit numerus filiorum Iſraël vt arena maris, reliquiæ ſeruabuntur.

28 [b] Rem enim conficiet & concīdet cum iuſtitia: quoniam rem conciſam peraget Dominus in terra.

29 Et ſicut prius dixit Eſaias, || Niſi Dominus [c] Sabaoth reliquiſſet nobis [d] ſemen, facti fuiſſemus vt Sodoma, & Gomorrhæ ſimiles facti fuiſſemus.

30 [26] Quid igitur dicemus? Gentes quæ [e] non ſectabantur iuſtitiam, apprehendiſſe iuſtitiam, iuſtitiam autem eam quæ *eſt* ex fide:

31 [27] Iſraēlē verò qui ſectabatur Legem iuſtitiæ, ad Legem iuſtitiæ non peruenisſe.

32 Quare? Quia non ex fide, ſed velut ex [f] operibus Legis. offenderunt enim ad lapidem offendiculi.

33 Quemadmodū ſcriptum eſt, || Ecce, pono in Sion lapidem offendiculi & petram offenſionis: & quiſquis credit in eum, non pudefiet.

Esa.10.22, 25 E contrario verò, neq; externa vlla generalis vocatio, neque maiorum dignitas idoneum eſt electionis teſtimonium, niſi Deo vocāti fide reſpōdeamus: quod in Iudæis accidit ſicut prædixerat Dominus.

Esa.1.9. Psal.118.22, esa.8.14, & 28.16, 1.Pet.2.6. 26 Electionis declaratio, eſt vocatio fide apprehenſa, ſicut in Gentibus factum eſt. 27 Vocationis contemptus cauſa eſt hominū ſuperbia, vt damnationis culpa non aliunde quàm in ipſis hominibus quærenda ſit.

b Dominus cōſtituit ad extremam paucitatem populum ingratum redigere. c Exercituū, quo Epitheto ſumma tribuitur Deo potentia. d Reliquias vel tantillas. e Nulla ergo erant in gentibus opera præparatoria: quòd autem Gentes eò peruenerint quod non ſectabantur, imputandum eſt diuinæ miſericordiæ: quòd non peruenerint Iudæi eò quod ſectabantur, imputandū eſt illu, qui malè quærebant. f Sub. iuſtitiā apprehenſuri, ſectati ſunt legē iuſtitiæ.

CAP. X.

1 Pertractat effecta electionis, 3 quod alij reſtituant, alij amplectantur, 4 Chriſtum finem Legis, 15 Gentium vocationem à Moſe, 20 Iudæorum verò indurationem ab Eſaia prædictam recenſet.

CAP. X.

1 FRatres, [1] propenſa quidem voluntas cordis mei & deprecatio ad Deum ſuper Iſraël, eſt ad ſalutem.

2 Teſtor enim *de* ipſis, eos zelum Dei habere, ſed non ex notitia.

3 [2] Nam [a] ignorantes Dei iuſtitiam, & propriam iuſtitiam [b] ſtudentes conſtituere, iuſtitiæ Dei non fuerunt ſubiecti.

4 [3] Nam [c] finis Legis *eſt* Chriſtus, renuntiare, alter, iuſtitiam à Deo in Euangelio gratis oblatam fide amplecti. 3 Probatio, quia Lex ipſa in Chriſtum reſpicit, vt in eum credentes ſeruentur. Itaq; vocatio ad ſalutem ex Legis operibus, eſt fictitia & vana, Chriſtus autem ad ſalutem cuiuis credenti offertur.

1 Propoſiturus in Iudæis mirę pertinaciæ exemplum, inſinuatione vtitur.

u Hac ſimilitudo mirè quadrat primo illi humani generis creationi. x Ad vſus honeſtos. y Vaſorum nomine intelligunt Hebræi omne inſtrumenti genus. z Magnitudinem immenſam. a Non dicit omnes & ſingulos Iudæos vocatos, ſed ex Iudæis & ex Gentibus.

a Ignorantia iuris non excuſat coram Deo præſertim domeſticos. b Ignorantiæ coniuncta arrogantia. c Finis Legis eſt illos iuſtificare qui illam obſeruant: quum autem carnis noſtræ vitio Legem non obſeruemus, hunc finem non conſequimur: At huic morbo medetur Chriſtus, qui pro nobis Legem implauit.

2 Primus ad vocationem ingreſſus, eſt ſuæ iuſtitiæ

ad

ad iustitiam [d] cuiuis credenti.

5 [4] Moses enim describit iustitiam quæ est ex Lege, *his verbis*, ‖ Quòd qui præstiterit ea, viuet per illa.

6 At quæ ex fide est iustitia, ita dicit, ‖ [e] Ne dixeris in corde tuo, Quis ascendet in cœlum? hoc est Christum ex alto deducere.

7 Aut, Quis descendet in abyssum? hoc est Christum ex mortuis reducere.

8 [5] Sed quid dicit? ‖ Prope te [f] verbum est in ore tuo & in corde tuo. Hoc est verbum illud fidei quod prædicamus.

9 [6] *Nempe* quòd si [g] confessus fueris ore tuo Dominum Iesum, & credideris in corde tuo quòd [h] Deus eum excitauit à mortuis, seruaberis.

10 Corde enim [i] creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.

11 [7] Dicit enim Scriptura,‖ Quisquis [k] credit in eum, non pudefiet.

12 Non enim est distinctio vel Iudæi vel Græci. nam idem Dominus omnium, est diues in quosuis à quibus inuocatur.

13 ‖ [8] Quisquis enim inuocauerit nomen Domini, seruabitur.

14 Quomodo igitur iuuocabunt eum in quem non crediderint? [9] quomodo autem credent *ei* de quo non audierint? quomodo autem audient absque prædicante?

15 Quomodo autem prædicabũt nisi missi fuerint? sicut scriptum est,‖ Quàm speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona!

16 [10] Sed non [l] omnes auscultarunt Euangelio. Esaias enim dicit,‖ Domine, quis credidit sermoni nostro?

17 [11] Ergo fides ex auditu est: auditus autem [m] per verbum Dei.

18 [12] Sed (inquam *ego*) ánnon audierint? ‖ Imò verò in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terrarum, verba eorum.

19 [13] Sed (inquam *ego*) nunquid Israël non cognouit *Deum*? Primus Moses dicit,‖ Ego ad æmulationem prouocabo vos [n] per gentem quæ non est gens: per gentem intelligentiæ expertem, ad iram vos prouocabo.

20 Esaias autem [o] vtitur audacia, dicitque,‖ Inuentus sum ab ijs qui me non quærebant, conspicuus factus sum ijs qui de me non interrogabant.

21 Aduersus Israëlem autem dicit, ‖ Toto die expandi mânus meas ad populum rebellem & contradicentem.

Leuit.18.5, Deut.30.11, galat.3.12. Deut.30.12. Deut.30.14, Esa.28.16. Ioel.2.32. Esa.52.7, nahum.1.15.

4 Legem in Christum respicere, illud manifestè probat, quod conditionem proponit quæ à solo Christo præstita est, vt ea per fidem nobis imputata, pacificetur conscientia. nec iã quærat quis potent in cœlum ascẽdere, vel nos ex inferis euocare, quũ vtrunque à Christo præstitum doceat Euangelium, idque in eorum gratiam qui vera fide eum vocantem amplectentur.

5 Vocatio fit per verbum prædicatum. 6 Ea demùm est vera fides quæ non tantum in cerebro, sed etiam in corde residet, quam externa etiam vita testamur, quæque in Christum fertur vt vnicum seruatorem, qualem se in verbo patefecit. 7 Alteram partẽ nunc probat quam profuerat vers. 4. Christum videlicet quoscunq; libuit nullo discrimine vocare: quod duplici testimonio confirmat. 8 Vera inuocatio est veræ fidei testimonium: vera autem fides veræ vocationis: vera autem vocatio veræ electionis. 9 Fides ea vera est quæ Deũ quærit in verbo, & quidem prædicato, prout in Ecclesia constituit Dominus.

d Non tantùm Iudæi, sed & Gentibus. e Ne apud te cogitaris, vt faciunt qui perplexo sunt animo. f Per verbum intellexit Moses Legem, quam Dominus voce sua promulgauit: Paulus autẽ ad prædicationem Euangelij, qua fuit Legis perfectio accommodat. g Si planè sincerè atque apertè professus fueris, te vnum Iesum dominum tuum Dominum, & seruatorem. h Pater, qui dicitur excitasse Filium à mortuis, non vt excludatur Filij diuinitas, sed vt Patris consilium de nobis redimendis in Filij resurrectione spectetur. i Fidei tribuitur iustitia, at que adeò quam oris confessio sit fidei effectum, confessio autem via sit qua ad salutem peruenitur, consequitur fidei salutem quoque tribui. k Credere in Deum est assentiri Dei promissioni de salute per Christum, idq; non tantum in genere, sed quũ ad nos illas promissiones pertinere scimus, vnde nascitur confidentia.

Esa.53.1, Ioan.12.38.

10 Vbi fides est, ibi est & verbum: at non contra, vbi verbum, ibi & fides: quòd multi repudient sermonem.

Psal.19.5.

Deut.32.21.

11 Conclusio superioris gradationis, ex fide oportere ad vocationẽ ascẽdere sicut ex vocatione ad electionis testimonium peruenitur.

Esa.65.1. Esa.62.2.

12 Obiectio, Si vocatio electionis testimonium est, annon vocati sunt Iudæi? Quidni (inquit Apostolus) hoc fatear, quum nulla sit gens vocationis expers? nedũ vt Iudæos vocatos fuisse negẽ. 13 Pergit quærere Iudæorum defensor, Annon etiam Deum vocantem cognouerunt Iudæi? Esaias (inquit Apostolus) hoc negat: & simul quod neglexerunt Iudæi, ad Gentes translatum fuisse testatur. Sic autem docet Apostolus, externam illam vocationem vniuersalem, cuius præco est ipsum mundi opificium, non sufficere ad Dei notitiam: particularem autem ex Dei verbo per se inefficacem esse, sed fide quidem apprehendi, ex Dei dono, incredulitate autem inutilem reddi, idque sola hominum culpa, qui non possint ignorantiam prætexere.

l Hoc dicit propter Iudæos. m Ex Dei mandato. n Vocat gentem non gentem omnes profanos populos, sicut viuere non dicuntur sed mori, qui aterno supplicio sunt addicti. o Impudẽ loquitur.

CAP. XI.

1 Ne Iudæorum reiectio ad oculi aspectum limitetur, 4 deceptum olim Eliam fuisse ait, 16 & quum radicem sanctam habeant, 23 plures quoque ex ijs fore sanctos. 18 24 Gentes vero admonet humilitatis: 33 & exclamat profunda Dei esse iudicia.

1 NVm [1] igitur (inquam *ego*) abiecit Deus populum suum? Absit. [2] nam & ego Israëlita sum, ex semine Abrahæ, tribus Beniamin.

CAP. XI. 1 Iam ostendit Apostolus quomodo sit alijs applicanda hæc doctrina, permanens in proposita hypothesi. Itaque docet Iudæorum singulos non esse reiectos, ac proinde non temerè de singularibus personis pronuntiandum esse, sint nécne ex electorum numero. 2 Prima probatio, Sum Iudæus, & tamen electus. De nostra ipsorum igitur electione statuere certò possumus, ac debemus, vt prius dictum est de aliena verò non ita certò, sed nostra efficere debet vt de alijs bene speremus.

3. Reg. 19. 10.
3. Reg. 19. 18.
3 Secunda probatio, Quia Deus sibi constat in suo fœdere, etiamsi sint homines perfidi: Sic ergo quũ dixerit Dominus se fore Deum suorum in mille generationes, cauendum ne ob aliquorum perfidiam, totam sobolem reiectã putemus, sed potius ob Dei fœdus de singulis Ecclesiæ membris bene speremus.

2 [3] Non abiecit Deus populum suum [a] quem præcognouit. [4] An nescitis de Elia quid dicat Scriptura? quomodo colloquatur *cum* Deo, dicens aduersus Israëlem,

3 ‖ Domine, Prophetas tuos occiderunt: & altaria tua suffoderunt, & ego relictus sum solus, & quærũt animam meam.

4 Sed quid dicit ei diuinum responsum? ‖ Feci [b] vt remanserint mihi septẽ millia virorum qui non flexerunt genu *imagini* [c] Baal.

5 *Ita* igitur & hoc tempore reseruatio [d] secundum electionem gratuitam facta est.

6 [5] Quòd si per gratiam, [e] non iam ex operibus: alioquin gratia iam non est gratia. Sin ex operibus, iam non est gratia: alioquin opus iam non est opus.

7 Quid igitur? Quod requirit Israël, hoc non est assequutus: sed electi assequuti sunt, reliqui verò [f] occalluerunt,

8 ([6] Sicut scriptum est, ‖ Dedit eis Deus Spiritum [g] soporis: [h] oculos vt nõ videant, & aures vt non audiant) vsque ad hodiernum diem.

9 Et Dauid dicit, ‖ [i] Fiat ipsis mensa eorum pro laqueo, & tendicula, & offendiculo, & talione.

10 Obtenebrentur oculi eorum, vt non cernant & tergum ipsorum semper incurua.

Esa. 29. 10, & 6. 9. matth. 13. 14, iohan. 12. 40, act. 28. 26. Psal. 69. 12.
4 Tertia probatio à responso quod datum est Eliæ, tunc quoq; quum nullus electus palàm in mundo appareret, Deum tamẽ suos electos, & quidem non paucos, nosse. Hinc autem etiam illud efficitur, non temerè de quoquam vt reprobo pronuntiandum, quum eò etiam interdum redigatur Ecclesia, vt velut extincta oculatissimis etiam pastoribus videatur. 5 Etiamsi non omnes electi sint, tamen qui electi sunt, gratis se electos esse meminerint: qui verò gratiam pertinaciter repudiant, sibijpsis hoc imputent. 6 Non tamen accidit hæc induratio nisi interueniente iusto Dei decreto ac iudicio, sed absque culpa, quum ingratos sic puniat omni sensu eius adẽpto, & duplicatis eorum tenebris vt oblata Dei beneficia cedant iusto eorum exitio.

11 [7] *Num* igitur, inquam *ego*, ideò impegerunt vt concíderent? Absit. sed per eorum ruinam salus *obtigit* Gentibus, vt eos ad æmulationem prouocaret.

12 Quòd si eorum ruina est [k] opulentia mundi, & diminutio eorum opulentia Gentium: quanto magis [l] plenitudo ipsorum?

13 [8] Nam (quod vobis dico Gentibus, quatenus ego quidem sum Apostolus Gentium) ministerium meum [m] illustro:

14 *Vt experiar* siquo modo ad æmulationem prouocem consanguineos meos, & seruem aliquos ex ipsis.

15 Nam si abiectio eorum, est reconciliatio mundi, quæ *erit* assumptio, [n] nisi vita ex mortuis?

16 [9] Quòd si [o] primitiæ sanctæ, *sancta* etiam massa: &, si [p] radix sancta *est*, etiam rami.

17 ‖ [10] Quòd si nonnulli rami defracti sunt, tu verò quum esses oleaster, insitus es [q] pro ipsis, & [r] particeps radicis ac pinguedinis olcæ factus es.

18 [r] *Ne* gloriare aduersus ramos. quòd si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te.

Ierem 11. 8.
7 Istam gẽtis Iudæorũ reiectionem Dominus subordinauit, vt occasionem Vocationi Gentium præberet: & hanc rursus vocationem Gentium conuerteret in occasionem restitutionis Iudæorum, vt videlicet accensi Gentium æmulatione, tandẽ & ipsi Euangelium amplectantur. Hinc autem discendum est non minus subseruire Dei gloriæ seueritatem ipsius quàm misericordiam, atque adeò, per ipsam seueritatem Deum sibi ad misericordiam aditum inuenire: vt temerè non debeamus de quoquam desperare, nec alijs insultare, sed eos potius ad sanctam æmulationem prouocare, vt Deus in illis quoque glorificetur. 8 Testatur se suo exemplo cæteris hac in re præire. 9 Iudæorum gens in genere ipso & eius radice, id est, Abrahamo, considerata, sancta est, etiam si plerique eius rami sunt excisi. Itaque in iudicandis fratribus, non hærendum in eorum indignitate, vt semel eos omnes abdicatos esse censeamus: sed considerandæ fœderis radix, & retrò potius ad eorum maiores fideles progrediendum, vt in illorum posteris aliquibus (quod & ipsi in nobis experimur) benedictionem fœderis sciamus residere. 10 Nulla causa est cur Gentes misericordiam consequutæ Iudæis gratiæ contemptoribus insultent, quum ipsis Iudæorũ maioribus sint insitæ. Videant potius ne quod in Iudæis meritò condemnauit Dominus, in ipsis quoque inueniatur. Est autem hinc quoque generalis doctrina elicienda, nobis esse studendum Dei gloriæ etiam proximorum respectu, nedum vt de eo quod alijs singulari quadam gratia prælati simus, gloriemur.

a Quem ab æterno electum amplexus est. b Loquitur de reliquijs ab æterno electis, non autem in futuro eligendis: non enim electi sunt, quia idololatræ non fuissent, sed ideò idololatræ non fuerũt, quia electi erant. c Baal patronum significat, vt eum in cuius aliquis est potestate, quo nomine [illegible] idololatra hodie sua idola quæ vocant [illegible]tronos suos & nost[illegible]inas. d Ad verb. secundum electionem gratia, non quia h[illegible] gratiam elegerunt, sed qua Deus ex gratia elegit. e Hoc versiculo corruit Iustitiariorum omnis de omni genere operum doctrina, qua docent opera causſam esse iustitiæ, aut causſæ partem. f Vide Mar. 3. 5. g Altissimum vetternum, quod omnem sensum adimat. h Oculos ad non videndum, id est, ad videndum ineptos. i Sicut infœlices aues eo ipso illiciuntur ad mortem, vnde vitam petunt, sic Iudæi in mortem cedunt illud vnum ex quo vitam captabant, nimirum lex Dei, cuius præpostero zelo Euangelium repudiabant.

k Opulentia nomine intelligit Euangelij cognitionem in vitam æternam, Mundi autem, Gentes vniuersas per totum orbem dispersas. l Iudæorum, nempe quum tota gens in communi ad Christum accedet. m Insigne & illustre reddo. n Futurum erit, vt cùm Iudæi ad Euangelium accesserint, mundus quasi reuiuiscat. o Alludit ad illorum panum primitias, quorum oblatione tota frugum massa sanctificabatur, quibus in reliquum annum poterant bona cum conscientia vti. p Abraham. q In ramorum defractorum loco. r Contra communem agriculturæ rationem accidit, vt stolonis sterilis succus mutetur arboris generosæ succo. s Gloriari quidem licet in Domino, sed non ita vt despiciamus Iudæos, quos potius decet ad præclaram illam æmulationem prouocare.

19 Dices

19 Dices igitur, Defracti sunt rami vt ego insererer.

20 Rectè: per infidelitatem defracti sunt, tu verò per fidem stas. ne effertor animo, [t] sed time.

21 Nam si Deus [u] naturalibus ramis non pepercit, *vide* ne tibi quoque non parcat.

22 [11] Vide igitur [x] benignitatem ac seueritatem Dei: in eos quidem qui ceciderunt, seueritatem: in te verò benignitatem, si permanseris [y] in benignitate: alioquin & tu excideris.

23 [12] Sed & illi, si non permanserint in infidelitate, inserentur: potest enim Deus rursum eos inserere.

24 Etenim si tu ex [z] naturali exectus es oleastro, & præter naturam insitus es in [a] veram oleam: quanto magis ij qui naturales sunt, inserentur propriæ oleæ?

25 [13] Velim enim vos non ignorare, fratres, mysterium hoc, (vt ne sitis [b] apud vosmetipsos arrogantes) obdurationem *ijsdem quæ* est ex parte, Israëli euenisse [c] tantisper dum plenitudo Gentium [d] introierit.

26 Et ita totus Israel seruabitur: ‖ sicut scriptum est, Veniet ex Sion ille Liberator, & auertet impietates à Iacob.

27 Et hoc illis à me fœdus, ‖ Quum abstulero peccata ipsorum.

28 [13] Itaque [e] quod ad Euangelium *attinet*, *sunt* inimici propter vos: [f] quod ad electionem autem, diliguntur propter Patres.

29 [14] Nam dona & vocatio Dei eiusmodi sunt vt eorum ipsum pœnitere non possit.

30 [15] Sicut enim & vos quondam non paruistis Deo, nunc autem estis misericordiam consequuti per istorum contumaciam:

31 Sic & isti nunc non paruerunt vt per vestram misericordiam & ipsi misericordiam consequantur.

32 Concluſit enim Deus [g] omnes in contumacia, vt omnium miseretur.

33 [16] O profundas diuitias tum sapientiæ tum cognitionis Dei! quàm inscrutabilia sunt [h] eius iudicia, & eius [i] viæ imperuestigabiles!

34 ‖ [17] Quis enim cognouit mentem Domini? aut quis ei fuit à consilio?

35 Aut quis [k] prior dedit ei, & reddetur ei?

36 Nam ex eo, & per eum, & [l] in ipsum *sunt* omnia. Ipsi *sit* gloria in sęcula, Amen.

11 Quum res ipsa ostendat hæreditariam non esse electionem (quanuis quominus perpetua sit Dei benedictio, culpa sit in hominibus non in Deo) videndum etiam atque etiam ne quod in alijs culpamus, in nobis inueniatur. Nam firma quidem est electio, sed verè electi & insiti, non superbiunt in sese, vel cum aliorum contemptu: sed cum Dei reuerentia & amore proximi, ad metam sibi propositam currunt. *Esa.50.20. Esa.27.9.*

12 Multi ad tempus tunc excisi, id est, extra radicem, qui suo tempore inseruntur: multi quoque aliquatenus & in speciem insiti, qui tamen sua culpa postea exciduntur, & penitus abijciuntur: quod præsertim in nationibus ac populis considerandum est, vt in Gentibus & Iudæis. 13 Iudæorum excæcatio nec ita est vniuersalis, vt nullos in ea gente electos habeat Dominus, nec perpetua est futura, siquidem tempus erit quo & ipsi (sicut prædixerunt Prophetæ) efficaciter amplectantur, quod nunc adeò pertinaciter, magna ex parte, repudiant.

13 Iterum, vt Iudæos & Gentes in vnum veluti corpus in Christo coniungat, ac præsertim doceat quod sit Gentium in Iudæos officium, inculcat non penitus & sine certa spe abiectam esse Iudæorum gentem.

14 Probatio, quia fœdus de vita æterna cum illa gente sanctum, non potest esse irritum. *Esa 40.13, iob.41.2, 1.cor.2.16.*

15 Altera probatio, Quia quamuis indurati meritò puniantur, tamen non propriè eius gentis odio accidit ista Iudæorum peruicacia, sed vt veluti locus introducendis in Ecclesiam Gentibus pateret, & Iudæi posteà misericordiæ Gentibus factæ æmulatione accensi, fierent & ipsi eiusdem beneficij participes, ac ita constaret & Gentes & Iudæos sola Dei gratia seruari: quod non ita esset manifestum, si vel omnes simul in Ecclesiam introduxisset Deus, vel Iudæorum Gentem absque ista velut interruptione seruasset. 16 Exclamat Apostolus, ista verè admirabili Dei sapientia perculsus, quam etiam docet esse religiosè adorandam, non autem curiosè & profanè scrutandam vltra reuelationis metas.

17 Sacrilegam hominum audaciam triplici freno coercet: primùm quòd Deus sit sapientissimus, ac proinde absurdissimum sit ac planè impium, ex nostra stultitia eum metiri. Deinde quod nulli sit debitor, ac proinde nemo de iniuria sibi facta quæri possit. Tertiò, quòd eius gloriæ causa omnia sint condita, ideoque omnia sint ad gloriam eius à nobis referenda, nedum vt cum eo fas sit nobis contendere.

f Quatenus Deus respicit non quid mereantur, sed quid Deus Abrahamo promiserit. g Tum Iudæos, tum Gentes.

h Ratio quam tenet in rebus vniuersis & singulis administrandis. i Consiliorum & factorum ipsius rationes. k Euertitur hoc dicto præuisionis operum doctrina, & omnis meriti.

l Sub. Deum, ad cuius gloriam omnia referuntur, nec tantùm res creata, sed in primis noua ipsius opera quæ in electis suis edit.

t Modestè ac solicitè Deum reuerere. u Naturales vocat, non quibus à natura ineesset vlla sanctitas, sed qui ex vs erant nati, quos Dominus gratuito fœdere à reliquis Gentibus sibi segregarat. x Facilem ac lauem animum. y In ea conditione, ad quam benignitas Dei te euexit: notandum autem hîc non agi de electione singulorum, quæ firma semper est, sed gentu vniuersa.

z Naturam intellige, non qualis creata fuit, sed vt est in Adamo corrupta, & ab eo in posteros deriuata. a In Iudæorum gentem, quam mera gratia Deus sanctificarat: loquitur autem de tota gente, non de singulis. b Ne intus insolescatis.

c Donec, refertur enim ad tempus. d In Ecclesiam.

e Quatenus Euangelium non admittunt.

CAP. XII.

1 *Paranetica tractat.* 2 *ad cultum Dei gratum:* 9 *ad dilectionem non simulatam,* 20 *etiam inimicorum.*

CAP. XII.

1 [12] PRecor igitur vos, fratres, per

1 Quarta pars epistolæ, quæ absolutis Christianæ doctrinæ, capitibus, versatur in vitæ Christianæ præceptis explicandis. Primo autem loco generalia & fundamentalia præcepta tradit, quorum hoc est præcipuum vt vnusquisque sese totum spirituali Dei cultui consecret, ac veluti sacrificet, gratia Dei fretus.

a Hac præfatione indicat finem vltimum humanarum actionum esse Dei gloriam.

Ephes.5.17, 1.Thess.4.1.

2 Secundū præceptum est, ne pro vitæ regula, reliquorum hominum opiniones aut mores sumamus, sed huic sæculo penitus renuntiantes, Dei nostri voluntatem, sicut est nobis in verbo ipsius patefacta, nobis pro scopo proponamus. *1.Cor.12.11, ephes.4.7. 1.Pet.4.10.*

3 Tertio loco, monet etiam atque etiam, vt quisque & intra suæ vocationis limites permaneat, & pro gratiæ suæ modulo sapiat. 4 Ratio huius præceptionis est duplex: vna, quoniam Deus non commisit quæuis quibusuis agenda, ac proinde præposterè agit, & non modò inutiliter, sed etiam cum aliorum incommodo se & alios fatigat, qui vocationis fines præterit: altera, quod ista vocationum & donorum diuersitas & imparitas, in nostrum commodum cedit, quum idcirco instituta sit vt alij alijs obstringantur: vnde consequitur, neminem hoc ægrè ferre debere, quum priuatorum cuiusque donorum communis sit vsus. 5 Quod in genere dixerat, peculiariter sacris muneribus applicat, in quibus periculosius peccatur. Ea verò distribuit in duo genera, Prophetarum videlicet & Diaconorum: & rursus Prophetas in Doctores & in Pastores dimidit. Diaconos autem triplices facit, nempè ærarij Ecclesiastici, veluti quæstores, quos propriè vocant Diaconos: disciplinæ moderatores, qui & Seniores siue Præsbyteri vocantur: & propiùs curandis ipsis pauperibus seruientes, cuiusmodi erat viduarum collegium.

miserationes Dei, vt [b] sistatis [c] corpora vestra [d] hostiam viuam, sanctam, acceptam Deo, [e] rationalem illum cultum vestrum:

2 [2] Et ne configuremini sæculo isti, sed transformemini per renouationem [f] mentis vestræ, ad hoc ‖ vt probetis quæ sit voluntas Dei, bona illa, accepta, ac perfecta.

3 [3] Enimuerò per gratiam quæ mihi data est, [g] edico cuiuis versanti inter vos, [h] ne sapiat suprà quàm oportet sapere: sed sapiat [i] ad sobrietatem, ‖ prout cuique Deus partitus est mensuram [k] fidei:

4 [4] Quemadmodum enim in vno corpore membra multa habemus, membra verò omnia eandem non habent actionem:

5 Ita multi vnum corpus sumus in Christo, singulatim autem, alij aliorum membra.

6 ‖ [5] Habentes autem diuersa dona pro gratia quæ nobis data est, siue prophetiam, *prophetemus* pro [l] proportione fidei.

7 Siue ministerium, *versemur* in ministrando: tum [m] is qui docet, in docēdo:

8 Tum [n] qui exhortatur, in exhortatione. ‖ [o] qui distribuit, cum simplicitate: [p] qui præest, cum diligentia: [q] qui miseretur, cum hilaritate.

9 [6] Dilectio *esto* minimè simulata. *Estote* ‖ abhorrentes à malo, agglutinati bono.

10 ‖ Fraterna charitate alij ad alios amandos propensi. Honore alij alijs præeuntes.

11 ‖ Studio minimè pigri. Spiritu feruentes. [r] Domino seruientes.

12 [7] Spe gaudentes. In afflictione tolerantes. ‖ In oratione perdurantes.

13 ‖ [s] Vsibus sanctorum [t] communicantes, hospitalitatem sectantes.

14 ‖ [u] Benedicite ijs qui vos insectantur: benedicite, *inquam*, & ne imprecamini.

15 Gaudete cum gaudentibus, & flete cum flentibus.

16 Eodem animo inter vos mutuò affecti. ‖ Non elatè *de vobisipsis* sentientes, sed [x] humilibus obsecundantes. Ne [y] estote prudentes apud vosmetipsos.

17 ‖ Nemini malum pro malo vicissim reddentes. Procurantes honesta coram omnibus hominibus.

18 ‖ Si fieri potest, quantum in vobis est, cum omnibus hominibus in pace viuentes:

19 ‖ Non vosmetipsos vlciscentes, dilecti: sed date locum iræ. scriptum est enim: ‖ Mihi est vltio: ego rependam, dicit Dominus.

20 ‖ Itaque si esurit inimicus tuus, ciba eum: si sitit, da ei potum. hoc enim si feceris, [z] carbones ignis coaceruabis in caput eius.

21 Ne vincitor ab eo quod malum est, sed vince bonitate malitiam.

Mat.6.2, 2.cor.9.7. Amos.5.14, Ephes.4.2, 1.pet.2.17, 1.Pet.5.5.

6 Iam ad secundæ Tabulæ officia accedens, ex charitate velut omnium eorum fonte illa deriuat. Charitatem autē Christianam definit sinceritate, malarum rerū odio, bonarum autem studio, eosq; propenso, & colendi proximi auido, cuius denique vltimus finis sit Dei gloria.

Luc.18.1, 1.cor.16.1. Heb.13.2, 1.pet.4.13. Mat.5.44. Prou.3.7, esa.5.21. Prou.30.12. mat.5.39, 2.cor.8.21, 1.pet.3.9. Heb.12.14. Eccle.2.21, mat.5.39. Deut.32.35, heb.10.30. Prou.25.22.

7 Commemorat alias virtutes varias cum suis effectis coniunctas, nempe spem, æquanimitatē, patientiam, iugem inuocationem, liberalitatem in sanctos, hospitalitatem, moderationem animi in iniuandis etiam inimicis, sympathiam tum in prosperis tum in aduersis rebus, modestiam, honestatis & concordiæ, quoad eius fieri potest cum quibusuis colendæ, ardentissimum studium, quòd nullis etiam cuiusquam iniurijs extingui possit.

b Olim hostia sistebatur ad altare, hodie altare est vbique. c Vosipsos, Synecdoche, olim aliena, nunc nostra offerenda. d Olim mortuam, nunc hostias Spiritus vita praditas. e Spiritualem. f Nullus itaque locus huic rationi, quam Reginam tanquam in arce locat Philosophia, nec libero hominis arbitrio, quale singunt Sophistæ, si mens ipsa renouanda est, Vide Ephes. 1. 18. & 2. 3 & 4. 17. & Coloss. 1. 21. g Præcipio. h Ne sibi immodice placeat, vt ij solent qui sibi videntur plus sapere, quàm reuera sapiant. i Sobrietas erit, si non nobis arrogamus quod non habemus, & si non de eo quod accepimus, gloriemur. k Fidem appellat cognitionem Dei in Christo, cum donis quæ manant in fideles per Spiritum sanctum. l Vt quisq; teneat reuelationis suæ modum. m Qui Scripturæ interpretationi tantum vacat. n Qui alibi Pastor dicitur.

o Sub electemosynas distribuat bona fide, & sine personarum respectu. p Ecclesiæ seruor. q Qui curandis pauperibus vacant, hilares sint, ne mœrorem mœrori addant. r Recte hac clausula addita, qua distinguit officia Christiana, ab officijs Philosophicis. s Non autē delitijs & superuacaneis officijs, ac vsibus. t Vera charitatis norma, quum aliorum incommodis, non minus quam nostris afficimur, & ita affecti proximum pro viribus iuuamus. u Bene precamini. x Nihil aque scindit concordiam atque ambitio, quum quisquam humilia fastidit, sublimia ambitione sectatur. y Ne prudentia opinione turgeatis. z Sic Salomon anigmatice iram Dei alteri imminentem depingit.

CAP.

CAP. XIII.

1 Vult vt subdamur Magistratibus: 8 proximos diligamus: 12 viuamus iustè: 14 & Christum induamus.

CAP. XIII. *Sapien. 6. 1, tit. 3. 1, 1. pet. 2. 13.*

OMnis ‖ [1] [a] anima [2] potestatibus supereminentibus subiecta esto. [3] non enim est potestas nisi à Deo: & quę sunt potestates, sunt à Deo [b] ordinatæ.

1 Iam seorsim ostendit quid subiecti debeant suis magistratibus, obediẽtiam videlicet: à qua declarat neminem esse liberum, & ita quidem vt nō tantùm ipsi summo magistratui, sed etiā infimis quibuslibet magistratuum potestate fungentibus debeatur. *Mat. 22. 21.*

2 Itaque quisquis *se* opponit potestati, Dei ordinationi resistit: qui autem resistunt, ipsi sibi condemnationem auferent.

3 [4] Nam magistratus non sunt terrori bonis operibus, sed malis. [5] Vis autem non metuere potestatem? quod bonum est facito, & laudem ab ipsa obtinebis.

2 Argumentum ab ipsa rei natura.

4 Dei enim minister est tuo bono. [6] Quòd si feceris quod malum est, metue: non enim temerè gladium gestat. nam Dei minister est, [c] vltor ad iram ei qui quod malum est fecerit.

Quorsum enim in superiore gradu sunt collocati, nisi vt inferiores eis subijciãtur?

5 [7] Quapropter necesse est subijci, nō solùm propter iram, [d] sed etiam propter conscientiam.

6 [8] Propter hoc enim etiam tributa soluitis: siquidē ministri Dei sunt in hoc ipsum incumbentes.

7 ‖ Reddite igitur omnibus quod debetis, cui tributum *debetur*, tributum: cui vectigal, vectigal: cui [e] timorem, timorem: cui [f] honorem, honorem.

3 Aliud maximi ponderis argumentum, Quoniam huius ordinis author est Deus, vt qui sunt rebelles, sciant sese cum Deo ipso bellum gerere: vnde fieri non potest quin maximas calamitates sibi accersant. 4 Tertium argumentum ab vtilissimo fine, Quòd hac ratione Deus bonos cōseruet, malos coerceat: qua sententia ipsi quoque magistratus admonentur quid subiectis debeant. 5 Optima ratio ferendi iugi istius non modò sine molestia, sed etiam maximo cum fructu. 6 Deus gladio etiam vltore magistratum armauit. 7 Conclusio, Parendum esse magistratui, non modò pœnæ metu, sed multò magis quia etiamsi magistratus in conscientiam ius non habet, tamen quum Dei sit minister, bona conscientia ei resisti non potest. 8 Enumerat præcipua in quibus posita est subiectorum obedientia. 9 Ostendit quomodo futurum sit vt quam paucissima iudicia exerceantur, nempe si vitam ita instituamus, vt nemo quicquam meritò possit à nobis flagitare, præter id vnum quod ex charitatis lege alij alijs perpetua quadam obligatione debemus. 10 Commendat charitatem vt Legis epitomen.

9 Siquidem illud, ‖ Non mœchaberis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimonium dices, Non concupisces, & siquod aliud *est* mandatum, in hoc sermone [h] summatim comprehenditur, nempe ‖ Diliges proximum tuum sicut teipsum.

10 Charitas proximum non afficit malo. Itaque ‖ expletio Legis, est charitas.

11 [11] Idque, perspecta opportunitate, quòd *videlicet* tempestiuum iam *sit* nos à somno expergisci. Nunc enim propius nos est salus quàm quum credidimus.

12 Nox processit, [i] dies autem propinquat. Abijciamus igitur [k] opera tenebrarum, & induamur habitu qui luci conueniat.

13 Vt interdiu, compositè ambulemus: ‖ non *in* comessationibus & ebrietatibus, non cubilibus ac proteruijs, non lite & inuidia:

14 ‖ Sed [l] induimini Domino Iesu Christo, & carnis curam ne habete, ad *explendas* cupiditates.

Exod. 20. 14, deut. 5. 18, Leuit. 19. 18, matth. 22. 39, mar. 12. 31, galat. 5. 14, iac 2. 8. 1. Tim. 1. 5.

11 Amplificatio à circūstantia tēporis, quod & ipsum nos per se officij admoneat, quum tenebris ignorātiæ & prauarum cupiditatum, diuinæ veritatis cognitione depulsis, superfit vt vitā ad certam illā omnis iustitiæ & honestatis normam, virtute Spiritus Christi freti, exigamus. *Luc. 21. 14. Galat. 5. 16, 1. pet. 2. 11.*

a Etiamsi Apostolus, etiamsi Euāgelista, etiamsi Propheta. Chrysost. Papa itaque tyrannus in omnia regna euertitur. b Distributa, aliæ enim sunt maiores, aliæ minores. c Per quem Deus vlciscitur malos. d Vsque ad aras: nam impia præcipienti, respondendum est illud Petri, Præstat Deo obedire quàm hominibus. e Obedientiam, eamq; ex animo proficiscentem. f Reuerentiam, quam magistratui habere par est.

g Non vnicum aliquod præceptum obijt, sed in genere præstitit quod Lex iubet. h Tota siquidem Lex nihil aliud quam amorem Dei & proximi præcipit. Sed quum Paulus hoc loco de mutuis hominum officijs disserat, Legis vocabulum restringendum est ad secundam tabulam. i Alibi dicimur in luce versari, sed ita vt nondum apparuerit quod sumus, adhuc enim videmus vt in crepusculo. k Eam vitam, quam agunt qui lucem fugiunt. l Indui Christo, est in possessionem Christi mitti, ita vt ille sit in nobis, & nos in illo.

CAP. XIIII.

1 Commendat eos qui fide sunt infirma, 15 ne vitio nostro scandalizentur. 10 Et illis è diuerso imperat vt non temerè firmiores iudicent: 19 vt intra ædificationis 20 & charitatis terminos, 22 Christiana libertas constet.

CAP. XIIII.

1 Iam tractat quomodo in rebus medijs nos gerere deceat cum fratribus, nō malitia, nec damnāda superstitione, sed beneficij Christi ignorantia, in earum rerum vsu peccantibus. Dócet autem, eos leniter & patienter erudiendos, & ita quidem vt eorum ignorantiæ in eiusmodi quidem rebus accommodare nos oporteat, ex charitatis lege.

1 EVm [1] verò qui fide est infirmus, [a] assumite, non *tamen* [b] ad certamina disputationum.

2 Proponit pro exemplo, discrimen ciborum, quod nonnulli vt in lege præscriptum (quam abrogatam esse nesciebant) penitus obseruandum putabant, quum è contrario qui in Euangelij cognitione profecerant, abolitam esse istam Legis pædagogiam rectè censerant.

2 [2] Alius quidem [c] credit vescendeceat cum fratribus, nō malitia, nec damnāda superstitione, sed beneficij Christi ignorantia, in earum rerum vsu peccantibus. Dócet autem, eos leniter & patienter erudiendos, & ita quidem vt eorum ignorantiæ in eiusmodi quidem rebus accommodare nos oporteat, ex charitatis lege.

a Ne media & indifferentia rei causa disiungatis eius consortium, sed eum adiungite vobis. b Vt variis & incertis disputationibus discedat incertior quàm venerit, aut perturbata conscientia vastiet. c Nouit ex fide.

dum esse quibusuis: alius autem *fide* infirmus edit olera.

Iac.4.12.

3 In huiusmodi facto, inquit Apostolus, neq; qui libertatem suam norũt, fratrem ignorantem arroganter despiciant, neque indocti morosè condemnent quod nõ intelligunt.

3 [3] Qui edit, non edentem ne pro nihilo habeto: & qui non edit, edentem ne condemnato. [4] Deus enim eum assumpsit.

4 Prima ratio, quia quũ & qui edit & qui non edit, sit nihilominus Christi membrum, nec contemni qui non edit, nec condemnari qui edit, meritò potest. Explicatur autem antecedens versu sexto.

4 ‖ [5] Tu quis es qui condemnas alienum famulum? proprio domino stat aut cadit. stabilietur autẽ: potest enim Deus eum stabilire.

5 Alia ratio à superiore dependens, cur rudes à peritioribus non debeant, vt extra spem salutis positi, damnari. Quia, inquit Apostolus, qui hodie rudis est cras potest pleniore cognitione donari, vt & ipse firmus consistat. Itaque Dei est non hominis sententiam illam damnatoriam ferre.

5 [6] Alius quidem æstimat diem præ die, alius autem *peræquè* æstimat quemuis diem. [7 d] Vnusquisque in animo suo plenè certus esto.

6 Aliud exemplum legalis discrimiñis dierum.

6 [8] Qui [e] curat diem, [f] Domino curat: & qui non curat diem, Domino non curat. [g] Qui edit, Domino edit. [9] gratias enim agit Deo. & [h] qui non edit, Domino non edit, & gratias agit Deo.

7 Opponit isti contemptui & præcipitibus iudicijs assiduum proficiendi studium, vt firmis de sua libertate bene constet, quænam sit videlicet, & cuiusmodi vsus: & vicissim infirmi quotidie proficiant: ne vel illi abutantur Dei dono, vel isti in sua infirmitate sibi placeant.

7 [10] Nullus enim nostrũm [i] sibijpsi viuit, & nullus sibijpsi moritur.

8 Ratio petita ab ipsa rerum mediarum natura, quas bona conscientia & facere possit aliquis, & aliquis rursus non facere. Quum enim & dierum & ciborum discrimen à Deo statutum esset, qui Legis abrogationem nondum intelligebant, & tamen alioqui Christum vt Seruatorem agnoscebant, quomodo potuissent bona conscientia negligere quod à Deo præceptum sciebant? Contra verò, qui Christi beneficium hac etiam in parte norant, bona conscientia nec dies nec cibos curabant. Itaque (dicet Apostolus vers. 10.) Firmi infirmos ob res istas ne damnate, quum infirmi fratres nihilominus sint fratres. Iam verò siquis hanc doctrinam ad nostra hæc tempora trahere velit, sciat de rebus medijs agi, & quidem eiusmodi, vt qui eas non arbitrantur medias, fundamentum haberent in Lege, & simplici ignorantia, non autem malitiosa (illis enim ne ad tempus quidem cessit Apostolus) nec superstitione, sed religioso Dei metu hallucinarentur.

8 Nam siue viuimus, Domino viuimus: siue morimur, Domino morimur. Siue igitur viuamus, siue moriamur, Domini sumus.

9 Ita significat Apostolus sese de fidelibus tum infirmis tum firmis agere. Quid si verò cum infidelibus nobis sit negotium? nempe hic nobis cauenda sunt duo, sicut in epist. ad Corinth. explicatur: vnum, ne superstitiones eorum inter res medias numeremus, vt qui in idoleo accumbebant: alterum, ne tum quoque quum res est media (vt idolothytum in macello emere, & domi aut in priuato conuiuio edere) fratrum infirmorum conscientiam vulneremus.

9 Ad hoc enim Christus & mortuus est & resurrexit, & reuixit: vt & mortuis ac viuentibus dominetur.

10 ‖ [11] Tu verò cur condemnas fratrem tuum? aut etiam tu, cur pro nihilo habes fratrem tuum? Omnes enim sistemur apud tribunal Christi.

10 Non hæ-rendum, inquit, in ipso cibo, sed in vsu cibi, vt demùm verè possit reprehendi qui sic viuit, vt in Deum non respiciat. Illi enim & vita & mors nostra cõsecrata est, & idcirco mortuus est propriè Christus, non autem simpliciter, vt vescamur aut non vescamur hoc vel illo cibo.

11 Scriptum est enim, ‖ [k] Viuo ego, dicit Dominus: quoniam mihi *sese* flectet omne genu, & omnis lingua [l] confitebitur Deo.

2.Cor.5.10.
Esa.45.23.
Philip.2.10.
1.Cor.14.

12 Nempe ergò ynusquisq; nostrũm de seipso rationem reddet Deo.

11 Conclusio, relinquẽdum esse ius suum Domino, ac proinde in rebus quæ, prout conscientia affecta est, vel bonæ vel malæ sunt,

13 [12] Ne amplius igitur alius de alio iudicemus: [m] sed hic potius adhibete iudicium: vt ne offendiculum ponatis fratri, aut scandalum.

non esse infirmos fratres à firmis despiciendos, nedum damnandos. Non valeret autem æquè hæc consequutio in alero membro, nempè ne infirmi firmos iudicent quoniam infirmis non est perspectum, eos qui diem non curãt, & edunt, Domino non curare, & Domino edere, sicut firmis notũ esse potest infirmos eos qui diem curant & non vescuntur, Domino diem curare, & Domino non vesci. 12 Vbi quid non faciendum sit conclusit, quid faciendum sit ostendit: nempe cauendum ne fratrẽ nondum firmum, prępostero vsu libertatis nostræ prorsus euertamus. 13 Occupatio, verum quidem esse, abrogatam esse illam pædagogiam Legis beneficio Christi, ijs qui hoc norunt, sed nihilominus oportere in huius libertatis vsu considerare quid expediat, vt fratri infirmo consulatur, quum idcirco non admittatur libertas.

14 Scio, & persuasum habeo, per [n] Dominum Iesum, nihil esse [o] impurum [p] per se: sed ei qui existimat aliquid esse impurum, *id* ei impurum *esse*.

14 A comparatis, Crudelis est animi pluris facere escam, quàm fratris salutẽ. quod ij faciunt, qui cum cuiusquam fratris offendiculo sustinent vesci, & ita ei præbent resiliendi ab Euangelio occasionem.

15 Verùm si propter escam frater tuus tristitia afficitur, non iam secundum charitatem ambulas. ‖ [14] Ne esca tua illum perdito pro [15] quo Christus mortuus est.

15 Aliud argumentum, Christi exemplum sequi nos oportet: ille verò nedum vt propter escam infirmos perderet, pro ijs vitam ipsam profudit.

a Vnusquisque apud se, id est, in cõscientia sua dicere possit, se nosse ac sibi persuasum esse per Dominum Iesum, nihil esse per se impurũ. illa autem persuasio inniti debet verbo Dei. e Peculiari quadam ratione obseruat. f Domini est iudicium rectène faciat an secus: Itaque cur non potius laboratis de eo, vt quisque se Deo approbet, quàm vt aliena curetis? g Qui nullum facit ciborum discrimen. h Qui cibos non attingit, quos immundos putat ex Lege.

i Suiipsius formula, Deo peculiaris. qui vnus verè sua vi ac potestate existat. k Me agnoscet pro Deo. m Obliquè maligne ipsos censores perstrinxit, qui huc conferunt totum suum acumen, vt aliquid carpẽdum inuaniant in fratrum vita, quum potius omne rationis iudicium huc conferre oporteret, ne suo neglectu fratres suos vel præcipitent, vel in aliquod offendiculum impellant. n Spiritu Domini Iesu, vel per Dominũ Iesum, quem nobis adnẽtu suo manifestauisse. o Ad verb. commune. Vide Matt.5.11. p Naturaliter.

16 [16] Ne

Tit. 1. 15. 1. Cor. 8. 13.

16 Aliud argumẽtum, Quia sic detrahitur de Euangelica libertate, quasi ad quiduis audẽdum, aditum aperiat.

17 Ratio generalis, & cæterorum argumentorum fundamentum, Regnũ Dei non esse in his rebus externis positum, sed in iustitiæ & pacis studio, & Spiritus consolatione.

18 Conclusio vniuersalis, vtum istius libertatis, atque adeò totam vitam nostram, ad mutuam ædificationem referri oportere, adeò quidem vt quod per se purum est & licitum, tamen propter offendiculum fratris illicitum censeatur. 19 Duplicem in his rebus cautionẽ addit: vnam ad firmos spectantem, vt qui certam notitiam huius libertatis adeptus est, thesaurum illum conseruet, quo videlicet prudenter & vtiliter ita vti dictum est vtatur: alteram, quæ infirmos respicit, ne temerè solo aliorum exemplo incitati, itubãte conscientia quicquam agant, quoniam sine peccato fieri non potest, quod ex Dei verbo non persuasi simus ipsi probari.

16 [16] Ne vestrum igitur bonum [q] blasphemator.

17 [17] Non enim est regnum Dei esca & potus, sed iustitia, & pax, & gaudium per Spiritum sanctum.

18 Nam qui [r] per hæc seruit Christo, gratus est Deo, & probatus hominibus.

19 [18] Nempe igitur quæ ad pacem faciunt, sectemur, & quæ ad mutuam ædificationem.

20 Ne cibi causa destrue opus Dei. ‖Omnia quidem pura: sed malum *est* homini qui edit cum offendiculo.

21 ‖Bonum *est* non vesci carnibus, neque bibere vinum, neque *quicquam* in quo frater tuus impingit aut offenditur, aut infirmus est.

22 [19] [s] Tu fidem habes: apud temetipsum habe coram Deo. Beatus qui non condẽnat seipsum in *eo* [t] quod approbat.

23 Qui verò [u] ambigit si ederit, condemnatus est, quoniam non *edit* ex fide: quicquid verò ex fide non est, peccatum est.

[q] *Maledicat.* [r] *Qui pacem ac iustitiam tranquillè colit per Spiritũ sanctum.* [s] *Quid nomine fidei intelligat exposuit supra vers. decimo quarto, nempe certum esse ac securum in rebus indifferentibus.* [t] *Quod amplectitur.* [u] *Secum disceptat.*

CAP. XV.

1 Fortiores robur suum conferant ad confirmandos infirmos, 3 Christi exemplo, 7 qui se communicauit 8 non modò Iudæis. 10 sed etiã Gentibus. 15 Scriptionis huius Epistolæ ratio redditur.

Cap. xv. *Psal. 69. 10.*

1 DEbemus [1] autẽ nos qui firmi *sumus*, imbecillitates infirmorũ portare, ac [2] non indulgere nobisipsis.

2 *Itaq;* vnusquisq; nostrũm proximo indulgeat [b] in bonum, *id est* ad *eius* ædificationem.

3 [2] Etenim Christus non indulsit sibipsi, sed sicut scriptũ est, ‖ Conuitia eorũ qui cõuitiantur tibi, inciderunt in me.

[1] Iam dissuerit generaliter Apostolus de imbecillis omni modo tolerandis, quatenus tamen eorum bono fieri potest. 2 Confirmatio ab exemplo Christi, qui nihil non pertulit vt non infirmos modò, sed etiam crudelissimos hostes patientia victos ad Patrem adduceret.

[a] *Alijs spretis.* [b] *Ipsius bono ac commodo.*

4 [3] Nam quæ [c] antè scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt: vt per patientiam, & consolationem [d] Scripturarum, spem habeamus.

5 [4] Deus autem patientiæ & consolationis *autor*, ‖ det vobis vt eodem animo inter vos mutuò affecti sitis, secundum Christum Iesum:

6 Vt cõcorditer vno ore glorificetis Deũ ac Patrẽ Domini nostri Iesu Christi.

7 Propterea assumite alij alios, sicut & Christus [e] assumpsit nos in gloriã Dei.

8 [5] *Illud* autem dico, Iesum Christũ minist rum fuisse [f] circuncisionis, [g] pro Dei veritate, vt confirmaret promissiones [h] Patrum:

9 [6] Et vt Gentes pro misericordia glorificent Deum: sicut scriptum est, ‖ Propterea [i] confitebor tibi inter Gentes, & nomini tuo psallam.

10 Et rursum dicit, ‖ Gaudete Gentes cum populo eius.

11 Et rursum dicit, ‖ Laudate Dominũ omnes Gẽtes, & collaudate eum omnes populi.

12 Et rursum Esaias dicit, ‖ Erit radix Iesse, & qui exurgat ad imperandum Gentibus: in ipso Gentes sperabunt.

13 [k] Vtinam verò Deus [k] spei impleat vos [l] omni gaudio & pace credendo, vt spe abundetis per virtutẽ Spiritus sancti.

14 [8] Persuasum autem habeo & ipse ego de vobis, fratres mei, quòd [m] ipsi per vos pleni sitis bonitate, impleti omni cognitione, & qui possitis etiam vos mutuò monere.

15 Audacius verò scripsi vobis, fratres, aliqua ex parte veluti commonefaciens vos, propter gratiam quæ data est mihi à Deo,

3 Occupatio, quæ citantur ex veterũ exẽplis, nobis ad imitãdum proponi, vt Patrum exẽplo patientia & spe mutuò nos tollere-mus. *1. Cor. 1. 10.* 4 Petẽdum à Deo patiẽtiæ exẽplũ, vt mutuò cõsensu tũ firmi tum infirmi Deo seruientes, alij alios ad Dei gloriam adsciscamus sicut & Christus nos omnes quãtumuis indignos assumpsit. *Psal. 18. 50. Deut. 32. 43. Psal. 117. 1. Esa. 11. 10.* 5 Christi exempli applicatio ad Iudæos, quos quantumuis indignos, tamen propter promissiones cũ Patribus eorũ sanctas, honore dignatus est, vt etiam ministri officio sit apud eos incredibili cũ patientia

defunctus. Multò minus igitur æquum esse, vt à Gẽtibus proter varia vitia spernãtur, quos tanti fecit Dei Filius. 6 Eiusdem applicatio ad Gentes, quas & ipsas incomprehensibili quadam bonitate Dominus respexerit, vt à Iudæis quasi extrancæ despici non debeant. 7 Totam superiorem tractationem precibus velut obsignat, petens eis tribui à Domino, quicquid eis præceperat. 8 Peroratio Epistolæ, in qua primùm se excusat quòd pluribus ad eos scripserit, vt eos commonefaceret potius quàm doceret: idque ex muneris sui necessitate, quod cum peculiariter Gentibus obliget.

[c] *A Mose & alijs Prophetis.* [d] *Doctrina & consolatio tribuitur Scripturis, quia illa ad docendum & consolandum, vtitur Deus.* [e] *Nos minimè dedignatus vltro asciuit, quos gloriæ Dei faceret participes.* [f] *Circuncisorum Iudæorum, quandiu enim vixit, intra eorum fines se continuit.* [g] *Vt Deum esse, nec eum constaret.* [h] *Patribus factas.* [i] *Apertè profitebor, & celebrabo nomen tuum.* [k] *In quem speramus.* [l] *Perfecto & cumulato.* [m] *Vltro & sponte vestra.*

16 Adhoc vt sim minister Iesu Christi apud Gentes, operans Euangelio Dei vt [a] oblatio Gentium fiat accepta, sanctificata per Spiritum sanctum.

17 [9] Habeo igitur quod glorier per Christum Iesum, in ijs quæ ad Deum *pertinent*.

18 Non enim sustinuerim quicquam loqui [o] quod non effecerit Christus per me, *adducendis* ad obedientiam Gentibus, verbis & factis.

19 [p] Virtute signorum ac prodigiorum, virtute Spiritus Dei: adeò vt ab Hierusalem & circumiacentibus *regionibus*, vsque ad Illyricum, impleuerim prædicandi Euangelij Christi munus.

20 Ita porrò ambiens prædicare Euangelium, non vbi nominatus esset Christus, vt ne super alienum fundamẽtum ædificarem:

21 Sed sicut scriptum est, ‖ Quibus non est annuntiatum de eo, videbunt: & qui non audierunt, intelligent.

22 ‖ [10] Quapropter etiam impeditus sum sæpe*ne* venirem ad vos.

23 Nunc verò quum non amplius habeam locum in his regionibus, ‖ desiderium autem habeam veniendi ad vos à multis annis.

24 Quandocunque proficiscar in Hispaniam, veniam ad vos. Spero enim fore vt *istac* præteriens, videam vos, & à vobis deducar illuc: si tamen vestra consuetudine prius ex parte expletus fuero.

25 Nunc autem proficiscor Hierosolymam, [q] ministrans sanctis.

26 Placuit autem Macedoniæ & Achaiæ conferre aliquid in pauperes sanctos qui sunt Hierosolymis.

27 [11] ‖ Placuit enim *inquam*, & debitores illorum sunt. nam si spiritualia ipsorum *bona* Gentes participarunt, debẽt etiam *ipsæ* in carnalibus eis [r] ministrare.

28 Hoc igitur vbi perfecero, & eis [s] cõsignauero [t] hunc fructum, abibo, istac in Hispaniam.

29 [12] Scio verò me, quum veniam ad vos, cum plena benedictione Euangelij Christum venturum.

30 Precor autem vos, fratres, per Dominum nostrum Iesum Christum, & [u] per charitatem Spiritus, vt mecum certetis *vestris* pro me apud Deum precibus:

31 Vt liberer ab ijs qui rebelles sunt in Iudæa: vtque ministerium hoc meum erga Hierusalem, acceptum sit sanctis.

32 Vt cum gaudio veniam ad vos per voluntatem Dei, vnaque vobiscum refociller.

33 Deus autem pacis *princeps* sit cum omnibus vobis, Amen.

9 Magnificè quidem Apostola latum suum ab effectis asserit, sed ita vt præterquam quod verè omnia loquitur, totam gloriam Deo vt vnico autori tribuat: nec sese propriè spectet, sed huc potius respiciat, vt eo minus de doctrinæ à se propositæ veritate dubitetur. *Esa.52.15. Supra,1.11. Supra,1.13, 1.thess.1.17. 1.cor.6.11.*

10 Suam in eos egregiã voluntatem, & suarum etiam rerum statum familiariter Romanis præscribit, ita tamen vt ab Apostolicæ doctrinæ scopo ne tantillũ quidem aberret. Nihil enim narrat nisi sanctum, & ad suum munus pertinens: & veluti quadam digressiuncula Macedonicam Ecclesiam commendans, eos ad sanctam æmulationem honestè prouocat. 11 Volũtariæ quidem sunt eleemosynæ, sed quas tamen ex charitatis lege debeamus.

12 Polliceturse se ad eos non venturum vacuum, benedictione Dei fretus: sed precum officium ab eis postulans, ostendit quare in quibusuis difficultatibus mti nos maximè oporteat.

n Passim oblationem Gentium, vocat Gentes ipsas, quibus se tanquam sacrificum dicit Deo quasi victimis litare. o Ita mihi in omnibus rebus omnibusq; modu adfuit Christus, vt etiamsi maximè velim, tamen dicere non possim, quid per me non effecerit vt Gentes Euangelio obedirent. p Priore loco, virtus declarat vim & efficatiam prodigiorum in animis hominum percellendis: posteriore verò loco, significat diuinam potestatem illius effectricem. q Sanctis hoc efficy impendens, per fauenda ad eos pecunia in ipsorum vsu collecta. r Vsibus eorum inseruire. s Apud eos fideliter & quasi annulo obsignatum deposuero.

eleemosyna dicitur fructus. u Per mutuam illam coniunctionẽ, quã Spiritus sanctus animos nostros deuinxit.

CAP. XVI.

1 Commendat Phœben. 3 Salutat officioſè cõplures, 17 admonetq; vt eos caueant qui dissidiorum autores sunt.

CAP. XVI.

1 COmmendo [x] autem vobis Phœben sororem nostram, quæ est ministra Ecclesiæ Cenchreensis:

Act.18.3.26.

1 Absoluta tota disputatione, iam ad familiares cõmendationes & salutationes descendit: idque in præcipuũ scopum respiciens, nempe vt nonnæ Romani qui sint inter ipsos honore & prætio digni, atq; adeò quos sibi imitandos debeant proponere: quã obrẽ etiã singulos egregijs aliquibus testimonijs exornat.

2 Vt eam excipiatis [a] in Domino sicut dignum est sanctis, & adsitis ei quacunque in re *ipsi* vsus fuerit vobis. nam hæc tum multis hospitium præbuit, tum mihi etiam ipsi.

3 Salutate ‖ Priscillam & Aquilam, adiutores meos in Christo Iesu:

4 (Qui pro anima mea, suam ipsorum ceruicem supposuerunt: quibus nõ ego solus gratias ago, sed etiam omnes Ecclesiæ Gentium:)

5 Item [b] Ecclesiam quæ in domo eorum est. Salutate Epænetum mihi dilectum, [c] primitias Achaiæ in Christo.

6 Salutate Mariam, quę multùm laborauit erga nos.

7 Salutate Andronicum & Iuniam, eognatos meos, & cõcaptiuos meos, qui sunt insignes inter Apostolos, qui etiam ante me fuerunt [d] in Christo.

8 Salutate Ampliam dilectum mihi in Domino.

9 Salutate Vrbanum adiutorem nostrũ in Christo, & Stachyn mihi dilectum.

x Fidelium cœtum, in tam ampla enim ciuitate, distincti fuerunt cœtus. a Qui primus Achaorum sese Christo consecrauit: est autem allusio ad legales cæremonias. b Parisdem ritus.

10 Salute

10 Salutate Apellen, probatum in Christo. Salutate eos qui sunt ex Aristobuli *familiaribus*.

11 Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos qui *sunt* ex Narcissi *familiaribus*, eos, *inquam* qui *sunt* in Domino.

12 Salutate Tryphænam & Tryphosam, quæ laborant in Domino. Salutate Persida dilectam, quæ multum laborauit in Domino.

13 Salutate Rufum selectum in Domino, & matrem eius ac meam.

14 Salutate Asyncritum, Phlegontem Hermam, Patrobam, Mercurium, & qui cum eis sunt fratres.

15 Salutate Philologum & Iuliam, Nereum & sororem eius, & Olimpam, & qui cum eis sunt, omnes sanctos.

16 ‖ Salutate alij alios [e] osculo sancto. Salutant vos Ecclesiæ Christi.

17 [2] Precor autē vos, fratres, [f] vt speculemini dissidiorum & scandalorum autores, præter doctrinam quam vos didicistis: ‖ & declinetis ab eis.

18 Nam qui eiusmodi *sunt*, Domino nostro Iesu Christo non seruiunt, sed suo ventri: & per [g] blādiloquentiam & assentationem corda *hominum* minimè malorum seducunt.

19 [3] Vestra enim obedientia ad omnes peruenit. Gaudeo igitur quòd ad vos *attinet*: sed volo vos [h] sapientes quidem esse in rebus bonis, [i] innocentes verò in malis.

20 [4] Porrò Deus pacis *princeps* conteret Satanā sub pedes vestros citò. Gratia Domini nostri Iesu Christi *sit* vobiscū. Amen.

21 [5] Salutant vos ‖ Timotheus adiutor meus, & Lucius, & Iason, & Sosipater, cognati mei.

22 Saluto vos in Domino, ego Tertius, [k] qui descripsi epistolam.

23 Salutat vos Gaius hospes meus & ecclesiæ totius. Salutat vos Erastus procurator vrbis, & Quartus frater.

24 [6] Gratia Domini nostri Iesu Christi, *sit* cum omnibus vobis Amen.

25 ‖ [7] Ei verò qui potest vos stabilire, secundum Euangelium meum & præconium Iesu Christi, ‖ ex reuelatione [l] mysterij quòd [m] à temporibus æternis tacitum fuit:

26 Nūc verò factum est manifestum, & per Scripturas propheticas, ex imperio æterni Dei, ad obedientiam fidei omnibus Gentibus [n] declaratum:

27 Soli, *inquam*, sapienti Deo, gloria per Iesum Christum in secula. Amen.

Ad Romanos scripta fuit Corintho, per Phœben ministram Cenchreensis Ecclesiæ.

---

a Sicuti nominatim eos describens qui commēdatione digni erāt, satis expressit quos audire ac sequi deberent: ita nunc falsos fratres eis depingit à quibus sibi caueant, nō tamē nominatim, quoniam necessarium id nō erat.

3 Simplicitas condienda est prudentia. a. *Cor.16.20, & 13.12, 1.pet.5.14. 2.Iohan.10.*

e *Sanctum vocat osculum, quod ab animo proficiscitur sancta illius charitatis pleno: hoc autem refrendumest ad illius temporis morem.*

f *Attentè & diligēter quasi ab hostes è specula obseruetis.*

g *Vtitur nomine* Chrestologias, *qua pollicitationē qua reipsa nihil prestet significat, quū quod audis dicas pollicentem magis de tuis rebus quam de proprijs solicitū.*

h *Cognitione veritatis & prudētia instructos, vt bona amplecti, mala vitare, fraudes et laqueos pseudoprophetarū effugere, illis etiā apertè obstare possitis. hic autē locus apertè refellit fidē implicitā Sophistarū.*

4 Pugnandum est certa spe victoriæ. *Act.16.1, philip.2.19.*

5 Adscribit salutationes, partim ad mutuam fouendam coniunctionem, partim vt totidem veluti subscriptoribus confirmata hæc epistola, plus apud Romanos ponderis habeat.

6 Iam tertiò eis valedicens, id eis precatur à quo pendet totius superioris doctrinæ efficacia. *Ephes.3.20. Ephes.5.5, coloss.1.26, 1.Tim.1.7, tit.1.1.*

7 Magnifica gratiarū actione, prædicat Dei potentiam & sapientiam, quæ potissimum in Euangelio eluceant: facta etiam mentione vocationis Gentium, vt Romanos in spe huius salutis confirmet.

i *Qui nullam prorsus artem. l nocendi teneatis, nedum vt reipsa noceatis.* k *Qui dictante Paulo excepi.* l *Arcani, id est, vocationi Gentiū.* m *Alijs omnibus etatibus.* n *Oblatum & quarumuis gentium cognitioni exhibitum.*

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD CORINTHIOS PRIOR.

CAP. 1.

1 Post gratulationem, 10 qua vim habet exhortandi, 12 taxat dissidia Corinthiorum, 17 eósque à fastu ad humilitatem revocat. 20 Nam enervans omnem mundi sententiam, 23 25 solam crucis prædicationem erigit.

CAP. 1. *Act. 9, 1. Thess. 4. 7.* 1 Inscriptio epistolæ, in qua præcipuè captat Corinthiorum gratiã, ita tamen vt se Dei seruum esse, non hominum vbique meminerit. *Rom. 1. 7, Ephes. 1. 1, Coloss. 1. 22, 2. Tim. 1. 9, Tit. 2. 1, 2. Tim. 1. 22.* 2 Si Apostolus, ergo audiendus, etiamsi acrius interdum eos obiurgarit quum suã causam non agat, sed Christi mandata perferat. 3 Sosthenem adiungit, vt duobus testibus sanciatur hæc doctrina. 4 Ecclesia Dei est etiam quæ magnis vitijs laborat, modò admonentibus pareat. 5 Vera definitio Ecclesiæ Catholicæ, quæ vna est. 6 Fundamentum & vita ipsius Ecclesiæ Christus à Patre datus. 7 Damnaturus multa vitia incipit à vera virtutum prædicatione, ne odio aut maleuolentia impulsus postea videatur ad obiurgationes descendere: ita tamen vt omnia ad Deum autorem referat, idq; in Christo, quò magis pudeat Corinthios sacra Dei dona profanare. 8 Attingit illud nominatim quo præcipuè abutebantur.

1 PAVLVS vocatione Apostolus Iesu Christi per voluntatẽ Dei, 3 & Sosthenes frater,

2 4 Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, ‖ 5 sanctificatis 2 in Christo Iesu, ‖[b] vocatis sanctis, cum omnibus ‖ qui [c] inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi, in quouis loco, *Domini, inquam,* tum ipsorum tum nostri.

3 6 Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

4 7 Gratias ago Deo meo semper de vobis, ob gratiam Dei quæ data est vobis in Christo Iesu:

5 Quòd [d] in omnibus ditati sitis in ipso, 8 [e] omni loquendi facultate, omnique cognitione:

6 9 Prout testimonium Christi [f] cõfirmatus fuit in vobis.

7 Adeò vt nullo dono deficiamini, ‖ 10 [g] expectantes [h] dum reueletur Dominus noster Iesus Christus.

8 11 ‖ Qui Deus etiam confirmabit vos vsque ad finem [i] inculpatos, in diem Domini nostri Iesu Christi.

9 ‖ [k] Fidelis Deus, per quem vocati estis in communionem Filij ipsius Iesu Christi Domini nostri.

10 12 Precor autem vos fratres, per nomen Domini nostri Iesu Christi, 13 vt idem loquamini omnes, & non sint inter vos dissidia, sed sitis [l] coagmentati eadẽ mente & sententia.

11 14 Declaratum est enim mihi de vobis, fratres mei, à domesticis Chloes, quòd lites sint inter vos.

12 [m] Hoc autem dico, vnumquenque vestrûm dicere, ‖ Ego quidem sum Pauli, ego verò Apollo, ego verò Cephæ, ego Christi.

a Nos sanctificat Pater, à reliqua colluuie nos separat, donando nos Filio suo, vt ipse sit in nobis & nos in illo. b Quos Deus pro gratuita sua beneuolentia sibi segregauit: vel quos Deus ad sanctitatem vocauit, illa expositio fontem sanctificationis, hæc finem ostendit. c Propriè inuocare is dicitur, qui cum clamore, Dei subsidium petit in periculo constitutus, per Synechdochem autem pro toto Dei cultu sumitur: itaque inuocare nomen Christi, est Christum pro verò Deo agnoscere. d In omni re seu negotio. e Quum quandiu hic versamur, ex parte cognoscamus & ex parte prophetemus, hæc vniuersalis nota restringenda est ad præsentem fidelium conditionem cæterùm lógon vocat non inanem loquentium, sed sanctæ facundiæ donum, quo abutebantur Corinthij.

Tit. 1. 1, Philip. 3. 20, 1. Thess. 3. 13, & 5. 23. 9 Verũ istorum donorũ vsum in eo positũ ostẽdit, vt ita illustretur Christi in ipsis potentia, vt postea magis liqueat, quàm turpiter ad gloriam & ambitionem illis abutantur. *1. Thess. 5. 24. Act. 18. 24.* 10 Obiter, inquit causam non esse cur sibi tãtopere de receptis donis placeãt, quum hæc nihil sint præ ijs quæ sunt expectanda. 11 Testatur se bene etiam in posterum de ipsis sperare, vt eo patientius ferant se postea reprehendi: simul tamen ostendit Dei vnius opus esse, tum initium, tum etiam complementum nostræ salutis. 12 Absoluta præfatione ad rem ipsam accedit, ab obtestatione grauissima incipiens, quasi Christum ipsum non Paulũ loquentem sint audituri. 13 Prima pars huius epistolæ, cuius scopus est, ad mutuam concordiam Corinthios, sublatis omnibus discordiarum causis, reuocare. Prima igitur hæc pars, est de tollendis schismatibus. Est autem schisma quum qui in doctrina alioquin consentiunt, tamen sese ab alijs seiungunt. 14 Incipit obiurgationẽ ab occupatione, quoniã ex testibus idoneis intellexerit inter eos esse multas factiones. Simul autem aperit dissidiorum causam, quòd alij ab alijs doctoribus penderent, nonnulli verò etiam sibi ita essent addicti, vt omnes doctores negligerent, solius Christi sese discipulos, exclusis doctoribus, vocantes.

f Donis illu egregijs Spiritus. g Dum expectatis. h Loquitur de altero Christi aduentu. i Vt sitis inculpati. Inculpetes autẽ vocat non quos nunquã quisquã culparit, sed quos nemo possit meritò culpare, id est, eos qui sunt in Christo Iesu, in quibus nulla est condemnatio. Vide Luc. 1. 6 k Verax & constans, nos non tantùm vocans, sed etiam nos ornans dono perseuerantiæ. l Cõpacti, vt totum quippiam, quòd suis omnibus partibus aptè inter se cohærentibus componatur. m Quod vobis dictum volo, illud est.

13. 15 Num

13 [15] *Num* dispertitus est Christus? [16] num Paulus crucifixus est pro vobis? [17] aut in nomen Pauli baptizati fuistis?

14 [18] Gratias ago Deo meo quòd neminem vestrûm baptizauerim, nisi ‖ Crispum & Gaium:

15 Vt ne quis dicat me in meum nomen baptizasse.

16 Baptizaui autem etiam Stephanæ familiam: cæterùm haud scio num quem alium baptizauerim.

17 [19] Non enim misit me Christus vt baptizaré, sed vt euangelizarem: ‖ [20] non *tamen* cum [n] dicendi peritia, [21] ne inanis reddatur crux Christi.

18 [o] Nam sermo ille de cruce, ijs quidem qui pereunt, stultitia est: nobis autem qui seruamur, ‖ [p] potentia Dei est.

19 [22] Scriptum est enim, ‖ Abolebo sapientiam sapientum, & intelligentiam intelligentium tollam è medio.

20 Vbi sapiens? vbi [q] Scriba? [r] vbi cõquisitor seculi istius? nónne infatuauit Deus sapientiam mundi huius?

21 [23] Nam postquam [r] in Dei sapientia [s] mundus non cognouit Deum ex *eius* sapientia, [24] placuit Deo per [t] stultã prædicationem seruare credentes.

22 [25] ‖ Quandoquidem & Iudæi signum petunt, & Græci sapientiam quærunt:

23 Nos autem prędicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem offendiculũ, Græcis verò stultitiam:

24 Ipsis autem vocatis, tum Iudæis tum Græcis, Christum Dei potentiam ac Dei sapientiam.

25 Nam stultitia Dei sapientior est quàm homines: & infirmitas Dei validior est quàm homines.

Act. 18. 14. *Infra, 2. 14.*

15 Prima ratio cur vitanda sint schismata, quoniam sic videtur diuidi ac planè lacerari Christus, vt qui, quum vnus sit, non possit esse duorũ separatorum ac dissidẽtium corporum caput

16 Altera ratio est, quòd non sine sacrilegij scelere sic pendeant ab hominibus vt à Christo: quod quidem faciunt quicquid aliquis dixerit, propter personam probant: sicut isti qui idem Euangeliũ ex vnius ore acceptũ probabãt: ex alterius autem ore fastidiebant: adeò quidem vt factiones istæ ex doctorum nominibus appellarentur. Substituit autem suum ipsius nomen Paulus, non tantùm ne quenquam grauet, sed etiam vt ostendat se causam suam non agere. 17 Tertia ratio à baptismi formula & fine desumpta, qua nomen damus, Christo inuocato cum Patre & Spiritu sancto. Itaq; etiam si quis à doctrina Christi non deficiat, tamẽ à certis doctoribus pendeat cum aliorum contemptu, fit Christi desertor: quoniã si Christũ vnum magistrum haberet, eum per quoslibet docentẽ audiret. 18 Profitetur se eo liberius de his rebus agere, quod Dei prouidẽtia factũ sit, vt sit extra omnem suspitionem, quasi discipulos alijs ereptos velit sibi vindicare. Ex quo intelligere licet, non tantùm discipulos, sed etiã multo magis doctores ipsos hic reprehendi, qui suos greges sibi separatim cogebant. 19 Occupatio, se non fuisse apud illos baptizandis multis intentum. minimè id tamen Baptismi contẽptu, sed quoniam in doctrina tradenda præcipuè occupatus, auditores assentientes committebat alijs quorum illi copia erat, baptizandos. Ita verò satis ostendebat quàm esset ab omni ambitione alienus, quũ è contrario ij quos reprehendit quasi sibi non Christo discipulos congregarent, de quamplurimis à se baptizandis, ambitiosè laborarent. 20 Iam se conuertit ad doctores ipsos sibi in splendida & ambitiosa facundia placentes, quò plures discipulos allicerent. Illis igitur non dissimulat se fuisse dissimilem, suum exẽplum Apostolica grauitate opponẽs peruersis illorum iudicijs. Est ergo alter hic locus huius Epistolæ, de pia simplicitate in docẽdo Euangelio, tũ in sententijs tũ in verbis obseruanda. 21 Ratio cur illa verborum pompa, & orationis pigmentis non sit vsus, nempè quòd Deus ea demùm ratione voluerit mundũ sibi subijcere, ex qua intelligerẽt homines quantũuis stupidi opus hoc peragi à Deo ipso absq; hominum artificio. Itaq; sicut proponitur in Euangelio salus per crucem Christi, qua nihil est neque contemptibilius, neq; à vita remotius, ita etiam ipsam crucis prædicandæ rationem voluit Deus prorsus quam diuersissimã esse ab ijs, quibus solent homines ab hominibus ad aliquid audiendum & credendum allici: ideoq; quadam sapiẽtissimæ stultitiæ specie voluit de mundana illa stultissima sapientia triũphare, sicut se facturũ per Esaiam prædixerat. Hinc autẽ colligendum est, tum doctores illos ambitiosa eloquentia turgidos, tum etiam illorum admiratores, quàm longissimè à scopo suæ vocationis aberrasse.

Galat. 5. 11. *2. pet. 3. 16.* *Rom. 2. 16.* *Esa. 29. 14.* *mat 12. 38.*

22 Non modò probat Apostolus nouum hoc non debere videri, quum fuerit tanto antè tempore prædictum, sed etiam declarat Deum sic solere arrogãtiam mundi punire, qui sibi placeat in sua patientia: ac proinde inane esse atque adeò euanidum, & à Deo tanquam inutile reijci, quod vnum isti tantoperè curabant.

23 Ostendit dignam fuisse hominum arrogantiam, quam Dominus ita traduceret, vt qui in sapientiæ mundi clarissimo speculo (id est, mundi opificio) noluerint Deum contemplari sicut par erat. 24 Mira Dei bonitas, sic mundi arrogantiam punientis, vt eius saluti nihilominus consulat, docens videlicet homines stulteſcere, vt Deo sapiant. 25 Explicatio eius quod dixerat, Prædicationem Euangelij stultam esse. Stulta est, inquit, hominibus quos Deus noua luce non donauit, id est, omnibus in se ipse consideratis. Iudæi enim requirunt miracula, & Græci argumenta, quæ ratione sua possint comprehendere: ideoque Euangelio non modò non credunt, sed etiam illud irridẽt. Nihilominus tamen in ista stulta prædicatione inest summa Dei virtus ac sapientia, sed quam soli vocati præcipiant: Deo manifestè demonstrante, se se tum quoque quum illum planè stultum esse insani homines iudicant. ipsis esse longè sapientiorem: & quum infirmissima quædam adhibeat omne eorum robur superare, sicut in Euangelicæ prædicationis fructu apparuit.

n Oratoria facultate, hanc autem à se non modò vt non necessariũ remouet, sed etiam vt Apostolicæ facultati omninò prorsus contrariam: suam tamen habuit Paulus dicendi facultatem, sed tam diuinam, non humanam, & à fucatis illis coloribus puram.

o Sermo de crucifixo, vel genus orationis quo vtimur. *p Illud in quo mirificam vim in suis seruandis electis declarat, quæ quidem ita non emineret, si ab aliquo humano præsidio penderet. Sibi enim homo tribueret, quod vnius crucis proprium est.* *q Vbi es, ô literate, & terendis libris exercitate.* *r O tu qui in huius mundi arcanis perscrutandis & acutissimis quibusque quæstionibus explicandis omnem ætatem consumis: insultat autem hominibus huius seculi, quorum ne vnus est qui hoc arcanum suspicari potuerit.* *s In hac mundi fabrica, in qua singularis illa sapientia Dei insculpta est, & omnium oculis exposita.* *t Omnes homines non regenerati, sed cuiusmodi sunt quum in hanc lucem prodeunt.* *u Sic vocat crucis prædicationem ex aduersariorum hypothesi, interim aduersarios grauissimè reprehendens, qui malint Deo talia affingere, quàm suam & agnoscere & deprecari stultitiam.*

Ierem.9.23.

26 Confirmatio ex ijs ipsis petita, quæ Corinthi euenerant, vbi Ecclesia ex ignobilibus & plebeijs magna ex parte constabat vt Græciæ philosophos ad pudorem adigi necesse esset, quum viderent se sua sapientia & eloquentia nihil prorsus agere præ Apostolis, quos tamen idiotas & indoctos vocabant.

26 [26] Videtis enim [x] vocationem vestram, fratres, vos *videlicet* non esse multos sapientes [y] secundùm carnem, non multos potentes, non multos nobiles.

27 Verùm quæ stulta *sunt* in mundo, elegit Deus vt pudefaciat sapientes: & quæ *sunt* infirma in mundo elegit Deus, vt pudefaciat robusta:

28 Et quæ ignobilia sunt in mundo, & pro nihilo habita, elegit Deus, & [z] ea quæ non sunt, vt ea quæ sunt [a] aboleat:

29 Vt ne glorietur vlla [b] caro coram eo.

30 [c] Sed ex ipso vos estis in Christo Iesu, [27] qui factus est nobis sapientia à Deo, iustitiaque & sanctificatio, & redemptio:

31 Vt sicut scriptum est, ‖ [d] Qui gloriatur, in Domino glorietur.

Simul autem Apostolus hoc modo fastum eorum deijcit. Neque enim eos Deus prætulerat nobilibus & sapientibus illis vt superbirent, sed vt in Domino gloriari vel inuiti cogerentur, ex cuius misericordia, & sapientiam istam & omnia ad salutem necessaria, ipsi omnium etiam abiectissimi essent in Christo adepti. 27 Euangelium minimè omnium esse contemnendum docet, quum res omnium maximas contineat, veram nimirum sapientiam, veram iustitiæ consequendæ rationem, veram sanctæ & honestæ vitæ viam, veram denique ab omnibus miserijs & calamitatibus liberationem.

x Quam rationem sit sequutus Dominus in vobu vocandis.

y Eo sapientia genere quod vnum hominibus probatur: qui quum carne sint spiritualem sapientiam non norunt. z *Quia penè nulla sunt hominum iudicio.* a *Vana & inutilia atque adeò nihili esse ostendat. Vide Rom.3.31.* b *Caro vt aliàs, sæpe pro homine, significanter autem vtitur carnis nomine, vt infirmam & miserabilem hominis conditionem Dei maiestati opponat.*

c *Quos docuerat, eos supra omnes mortales euehit, ita tamen vt eorum omnem dignitatem ostendat extra ipsos, id est, in Christo residere, idq; ex Deo.* d *Deo omnia tribuat cum gratiarum actione, hoc autem loco refellitur liberum arbitrium, quale somniant Sophistæ.*

CAP. II.

1 *Prædicationem suam in exemplum adducit,*
4 *humanitus quidem abiectam,* 7 13 *spirituali tamen virtute insignem,* 14 *Tandem concludit carnis iudicio non posse æstimari.*

Cap.II. *Sapien.1.17.*

1 [1] Ego igitur quum venirem ad vos, fratres, ‖ non veni cum eminentia facundiæ aut sapientiæ, annuntians vobis [a] testimonium Dei.

1 Redit ad vers. 17. superioris capitis, i. ad sui ipsius exemplum, concedens se neque grandiloquentia, neque humanæ sapientiæ argumentis apud eos vsum esse, imò verò maxima cum simplicitate sermonis, abiectum & humilem secundum carnem, vnum Christum crucifixum apud eos nosse & prædicasse.

2 Non enim [b] decreueram, quicquam scire inter vos, nisi Iesum Christum, eumque crucifixum.

2 Quod aduersarijs cõcesserat, iam in sui ministerij commendationẽ retorquet, cuius virtus optimè ipsis perspecta, tanto videlicet illustrior erat, quanto magis constabat nullũ mundi admiculum interuenisse. *Act.18.1, sup.1.17. 2.Pet.1.16. Esa 64.4.*

3 Et fui ego cum [c] infirmitate & timore ac tremore multo apud vos.

4 Neque oratio mea & prædicatio mea *versata est* ‖ in persuasorijs humanæ sapientiæ verbis, [2] sed in [d] demonstratione spiritualis potentiæ.

5 [3] Ne fides vestra consistat in sapientia hominũ, sed in potentia Dei.

3 Admonet Corinthios id ita factũ esse magno ipsorum bono, vt qui hoc modo cœleste esse Euangelium manifestè perspicere potuerint. Itaque tacitè eos obiurgat, quòd ostentationem quærentes, maximo fidei adminiculo sese vltrò priuarent.

6 [4] Sapientiam verò loquimur inter [e] perfectos: sapientiam autem non seculi huius, neque [f] principum seculi huius qui abolentur.

4 Aliud argumentum sumptum à natura rei, i. Euangelij, quod sit vera sapientia, sed solis perfectionis studiosis cognita: ijs verò nihil sapiat, qui in mundo alioqui excellunt, sed vana & caduca excellentia. 5 Causam reddit cur hæc sapientia ab excellentibus illis mundanis ingenijs non perspiciatur, quoniam videlicet, re vera tam sublimis est, vt eo vsque penetrare non possint. 6 Occurrit obiectioni, Si tam abstrusa, quando & quomodo tandem cognita? Deus inquit, eam apud se ab æterno definijt, quam hoc tempore ex suis arcanis ad hominum salutem depromeret.

7 [5] Sed loquimur sapientiam Dei *latentem* [g] in mysterio, *id est* occultam illam, [6] quam præfinierat Deus ante secula, in gloriam nostram.

7 Alia occupatio, Quomodo igitur hæc sapientia primariæ autoritatis hominibus ita repudiata est, vt etiam Christum crucifixerint? Respondet Paulus, Quia Christum qualis erat non cognouerunt. 8 Rursus õbijcitur, Sed qui fieri potuit, vt acuti illi homines istam sapientiam non perspicerent? Respondet Paulus, Quia prædicamus, quæ omnem humanum captum superant.

8 [7] Quam nemo principum seculi huius cognouit: nam si cognouissent, nequaquam [h] Dominum gloriæ crucifixissent.

9 [8] Sed *prædicamus*, sicut scriptum est, ‖ quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, [i] nec in mentem hominis venerunt, quæ parauit Deus ijs qui ipsum diligunt.

c Infirmitatem opponit eminenti sermonis, ideò coniungit timorem ac tremorem vera modestia comites, non illos quibus perterrefiat conscientia, sed qui vanitati & arrogantia opponuntur.

d Apodeixeos *nomine vtitur, quo significatur probatio, qua fit certũ & necessarijs rationibus.* e *Perfectos vocat, non eos qui iam sint perfectionem adepti, sed qui ad illam contendunt, vt Philip. 3. 15. vt perfectum infirmo opponat.* f *Eorum qui inter homines, vel sapientia vel opibus ac potentia cæteris præstant.*

g *Quam homines ne suspicari quidem potuissent.*

h *Potentem illum Deum, veræ gloriæ ac maiestatis plenum: continet autem hic locus apertissimum testimonium diuinitatis Christi, & vnionis naturarum, qua talis est, vt quod proprium est humanitati, diuinitati tribuatur in concreto, quem tropum communicationem proprietatum vocarunt.* i *Ne cogitare quidem ea potest homo, tantùm abest vt ea possit sensibus complecti.*

10 [9] No-

9 Quæstio si captum hominem superat quo modo à quo quam homine intelligi, nedum à vobis declarari potest? Ex peculiari, inquit, per Spiritum Dei illuminationem: à quo quisquis afflatus est, penetrat vsque ad illa Dei arcana. *Supra, 1.17, 2.Pet.1.16. Prou.27.19.*

10 Similitudine illustrat, quid de afflatu Spiritus dixerat. Sicut vis humani ingenij res humanas perueſtigat, ſic mens noſtra vi illa Spiritus diuini freta, res diuinas intelligit. 11 Quod in genere dixerat, iam ad ea reſtringit quæ nobis Deus de ſalute noſtra in Chriſto patefecit, nequis Spiritum Dei à prædicatione Verbi & Chriſti ſeiungat: vel fanaticos illos putet Spiritu Dei regi, qui extra verbum vagantes, ſuas ſpeculationes pro Dei arcanis obtrudunt. 12 Iam ad inſtitutum redit, & concludit argumentum quod cœperat verſ.6. eſt autem eiuſmodi, Verba ſunt rebus accommodanda, & res verbis conuenientibus explicandæ: eſt autem iſta ſapientia ſpiritualis, non humana: ſpirituali igitur quodam docendi genere tradenda eſt, non humanæ illius eloquentiæ ſermonibus, vt ſimplex quidem illa, ſed incredibilis Spiritus maieſtas ibi eluceat. 13 Rurſus occurrit offendiculo, qui fiat vt iſta tam pauci approbent, Hoc verò mirum videri non debere, reſpondet Apoſtolus quum homines in ſuis (vt vocant) naturalibus, non ſint prediti ea facultate, qua res ſpirituales dignoſcuntur (quæ facultas eſt aduentitia) ideoque ſapientiam ſpiritualem habeant pro ſtultitia. Hoc autem perinde eſt ac ſi diceret, mirum non eſſe cæcos non iudicare de coloribus, quum oculorum luce careant, ac proinde lux ſit illis, pro tenebris. 14 Amplificatio à contrarijs. 15 Carnis ſapientia, inquit Paulus, nihil certi, ne in ſuis quidem rebus conſtituit, nedum vt aliena, id eſt, ſpiritualia, diſcernat: Spiritus autem Dei quo prædi ti ſunt ſpirituales, falli nullo modo poteſt, ac proinde à nullo redargui.

10 [9] Nobis autem Deus *ea* reuelauit per Spiritum ſuum. Spiritus enim omnia [k] ſcrutatur, etſam profunditates Dei.

11 [10] Quis enim hominum nouit ea quæ ſunt hominis, niſi [l] ſpiritus hominis qui eſt in eo? ita etiam ea quæ ſunt Dei nemo nouit, niſi Spiritus Dei.

12 Nos verò non [m] ſpiritum mundi accepimus, ſed Spiritum qui *eſt* ex Deo: [11] vt [n] ſciamus quæ Deus eſt nobis gratificatus:

13 ‖ [12] Quæ etiam loquimur, non ſermonibus quos docet humana ſapientia, ſed quos docet Spiritus ſanctus, ſpiritualia cum ijs quæ ſpiritualia ſunt [o] coniungentes.

14 [13] P Animalis autem homo non eſt capax eorum quæ ſunt Spiritus Dei. ſunt enim ei ſtultitia, nec poteſt *ea* cognoſcere, quia [q] ſpiritualiter dijudicantur.

15 ‖ [14] At ſpiritualis [r] dijudicat quidem omnia, ipſe verò [15] à [ſ] nemine dijudicatur.

16 ‖ [16] Quis enim nouit mentem Domini, qui [t] inſtructurus ſit eum? nos autem [u] mentem Chriſti habemus. *Eſa.40.13, ſapien. 9.13, rom.11.34.*

15 Ratio ſuperioris dicti. Quia ſpiritualis dicitur, qui ex vi Spiritus didicit quod Chriſtus non docuit. Iam verò ſi, quod ex illo magiſtro didicimus, poſſet ab alio redargui, eum oporteret eſſe ipſo Deo ſapientiorem. Et hoc autem conſequitur, non tantum ineptos eſſe, ſed etiam impietatis reos, qui putant ſe vel perfectius quippiam poſſe comminiſci, vel meliore aliqua ratione docere poſſe ſapientiam Dei, quam ij ſciuerint aut docuerint, quos certum eſt illo Spiritu Dei fuiſſe præditos.

k Nihil in Deo tam profundè abditum, quòd non penetret Spiritus. l Mens ipſius hominis, intelligendi & iudicandi facultate prædita. m Non ſumus afflati ſpiritu, qui res huius mundi docet, ſed eo qui nos ad Deum ſubuehat. hic locus docet aduerſus Sophiſtas quid ſit fides, vnde promanet, quæ ſit illius vis.

n Scire hic propriè ſumitur, ea enim vera eſt ſcientia, quæ à Spiritu Dei ſumus perſuaſi. o Verba rei accommodantes, nempe ſpiritualia ſunt quæ docemus, ſic ſpirituale ſit docendi genus. p Homo non alia quàm naturali animi luce præditus, vt definitur Iude 19. q Vi Spiritus ſancti, r Intelligit ac diſcernit.

ſ Homine, quum autem à Prophetis Prophetæ iudicantur, iudicium eſt Spiritus non hominis.

t Collatis conſilijs edoctурus quid ei ſit agendum. u Chriſti ſpiritu ſumus præditi, qui nobis illa arcana alioquin inſcrutabilia, omnemq; adeò veritatem patefecit.

CAP. III.

1 Ratione reddita doctrina ſuæ humilis, 4 docet quo loco habendi ſint miniſtri: 6 quod munus, 10 qua vera ædificandi ratio. 16 Monet Corinthios ne patiantur animas ſuas profanari 18 ſuperba carnis ſapientia.

CAP.III.

1 [1] EGo porrò, fratres, non potui loqui vobis vt ſpiritualibus, ſed loquutus ſum vt [a] carnalibus, *id eſt* vt infantibus in Chriſto.

1 Explicata ſapientiæ diuinæ (id eſt, Euangelicæ) dignitate, & damnata vniuerſaliter humanæ mentis cæcitate, tandem hos Corinthijs ſpecialiter applicat, carnales eos appellans, in quibus adhuc caro Spiritui prævalebat. Affert autem duplex eius rei teſtimonium: vnum, quòd tales eos eſſet expertus, adeò vt cum eis non aliter quàm cum rudibus & penè in pietatis doctrina infantibus egiſſet: alterum, quòd reipſa oſtenderent ex iſtis factionibus, ignorantia virtutis Spiritus & diuinæ ſapientiæ excitatis, ſeſe parum admodum profeciſſe.

2 Lactis potu vos alui, & non [b] eſca: nondum enim [c] poteratis *id ferre*: imò ne nunc quidem adhuc poteſtis.

2 Vbi ſatis multis rationibus tum ambitioſos doctores, tum ſtultos eorum admiratores reprehendit, iam quo loco habendi ſunt veri miniſtri Verbi oſtendit, vt neque plus neque minus eis tribuatur, quàm par ſit. Docet igitur eos quidem eſſe per quos ad fidem & ſalutem adducamur, ſed vt Dei miniſtros, & ita quidem vt per ſe nihil efficiant, ſed Deo in ipſis, prout viſum eſt eos donis inſtruere, ſic etiam operante. Non eſt igitur quis miniſter loquatur, ſed quid dicatur attendendum, & ab eo vno pendere nos oportet, qui per ſuos ſeruos loquitur.

3 Nam adhuc carnales eſtis. quum enim in vobis *ſint* liuor & contentio, & diſſidia: nónne carnales eſtis, & [d] ſecundum hominem incedítis?

4 Etenim quum dicit quidam, Ego quidem ſum Pauli, alter verò, Ego *ſum* Apollo, nónne carnales eſtis?

5 [2] Quis igitur eſt Paulus, quis autem Apollos, niſi miniſtri per quos credidiſtis, & vt cuique Dominus de-

a Carnales vocat, qui ſint adhuc rudes, addit enim exegetice, infantes. b Solido cibo. c Vt vos ſolido cibo paſcerem: vt igitur adoleſcebant Corinthij, ita eos aluit Apoſtolus, initio lacte, poſt autem ſolido cibo, quæ non re, ſed tradendi modo differebant.

d Iuxta humani iudicij normam.

dit?

Psal.62.13, galat.6.5.

3 Duplici similitudine illam sententiam illustrat: primùm comparans cœtum fidelium aruo, quòd Deus seruorum opera satum & rigatum fœcundet: deinde ædificio, quod extruat quidem Dominus, sed suorum operariorum manibus, quorum alijs in iaciendo fundamendo, alijs in componendo ædificio vtatur. Vtraque autem similitudo huc spectat, vt doceat vnius Dei autoritate & vi in solidum omnia perfici, vt sit in eum vnum propriè respiciendum. Deinde, quanuis Deus quibusdam in præstantiore aliqua operis parte vtatur, non tamen propterea alios esse præ alijs negligendos, ac multo minus esse disiungendos (sicut à factiosis istis fiebat) quum omnes vni Domino operam nauent, & ita quidem vt vni & eidem operi perficiendo, quanuis dispari operandi ratione inseruiant, adeò vt alter alterius ope & subsidio egeat.

6 [3] Ego plantaui, Apollos rigauit: sed Deus dedit incrementum.

7 Itaque neque is qui plantat, est aliquid, neque qui rigat: sed Deus qui dat incrementum.

8 Is verò qui plantat & is qui rigat, vnum sunt: || vnusquisque verò suam mercedem accipiet secundùm suum laborem.

9 Etenim Dei sumus [e] administri: Dei aruum, Dei ædificatio estis.

10 Secundùm gratiam Dei quæ data est mihi, vt peritus architectus fundamentum posui: alius autem superædificat. [4] porrò quisque videat quomodo superædificet.

11 [5] Nam fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Iesus Christus.

12 [6] Quòd siquis superædificet super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fœnum, stipulam:

4 Iam ipsos doctores alloquitur, suos in Ecclesia Corinthiaca successores, & in eorum persona omnes quicunque postea fuerunt, sunt, vel erunt Ecclesiarum pastores, quum in laborem plantatorum & architectorum Apostolorum successerint. Monet igitur primùm, ne putent sibi licere suo aliquo modo ædificare, id est, aliquid vel reipsa, vel docendi genere diuersum ab architectis Apostolis, in Ecclesia proponere.

5 Deinde quod sit hoc fundamentum ostendit, nempe Iesum Christum, à quo illis non liceat vel tantillum deflectere in ædificij structura.

6 Tertiò, Curandum ait vt fundamento respondeat superficies ædificij. .i. vt admonitiones, exhortationes, & quicquid ad ædificationem gregis facit, solidæ Christi doctrinæ respondeat, tum in materia, tum in forma cuiusmodi doctrina auro, argento, & gemmis comparatur: ex qua etiam materia, Esaias & Iohannes in Apocalypsi, cœlestem ciuitatem fabricant. Huic autem opponuntur ligna, fœnum, stipulæ, i. curiosæ & futiles, quæstiones vel ordinationes, itemque tota illa docendi ratio ad ostentationem comparata. Nam falsæ doctrinæ, de quibus hic non agit, non dicuntur propriè superstrui huic fundamento, nisi fortassis specie tenus.

e Subseruientes: Administri autem nec vi sibi à natura insita agunt, sed ex gratia donata, quibus fiunt idonei. Infrà 15. 10. & 2. Cor. 3. 6. augmentum autem omne, ita manare à Deo, vt nihil inde laudis ad administrum redire possit.

13 [7] Cuiusque opus manifestum fiet: dies enim declarabit: nam per ignem retegetur: & cuiusque opus quale sit, ignis probabit.

14 Sicuius opus manebit quod superædificauerit, mercedem accipiet.

15 Sicuius opus exustum fuerit, damnum faciet: [8] ipse verò seruabitur, ita tamen vt per ignem.

16 || [9] An nescitis vos esse templum Dei, & Spiritum Dei habitare in vobis?

17 Siquis templum Dei [f] violat, hunc perdet Deus: nam templum Dei sanctum est, quod estis vos.

18 [10] Nullus seipsum seducat: siquis *sibi* videtur esse sapiens inter vos in hoc sæculo, stultus fiat, vt fiat sapiens.

19 Sapientia enim mundi huius, stultitia est apud Deum. scriptum est enim, || [g] Carpit sapientes cum versutia ipsorum.

20 Et rursum || Dominus nouit cogitationes sapientum esse vanas.

21 [11] Itaque nullus [h] glorietur in hominibus, omnia namque [i] vestra sunt:

22 Sine Paulus, siue Apollos, siue Cephas sint necne, ita etiam Dominus suo tempore, Spiritus & Verbi sui examine, ædificia omnia explorabit, ac proinde fiet vt quæ pura & solida inuenta fuerint, ita etiam perdurent cum opificis laude: quæ verò secus, consumpta euanescant, ac proinde spe sui laboris frustretur opifex, qui sibi in re nihili placebat. 8 Non adimit spem salutis imperitis & ineptis ædificatoribus, qui fundamentum retineant, eiusmodi erant isti rhetores potiùs quàm pastores Corinthij: sed addit exceptionem, oportere nihilominus ipsos pati istud operis sui examen, atque adeò ferre inanium laborum suorum iacturam. 9 Perstans in ædificij metaphora, docet non modò inanem esse istam ambitionem, sed etiam cum sacrilegio coniunctam. Dicit enim Ecclesiam esse instar templi Dei, quod ipse videlicet sibi suo Spiritu consecrarit. Deinde ad istos ambitiosos sese conuertens, profanari docet ab eis Dei templum, quum inania illa artificia, in quibus sibi tantopere placebant, docet esse totidem sacræ Dei doctrinæ & puritatis Ecclesiæ pollutiones: quod facinus non sit futurum inultum. 10 A contrarijs colligit eos demùm puram sapientiam in templo Dei profiteri, qui humana illa omnia repudiant: quod si à mundo rideantur, satis illis esse debere, quod ex Dei sententia sapiant.

11 Redit ad propositionem vers. 2. priore loco, auditores monens, ne deinceps eos quos Deus constituit salutis ipsorum, non dominos sed ministros, pro dominis habeant, quod ij faciunt qui ab hominibus pendent, non à Domino per eos loquente.

Infra, 6.19, 2.cor.6.16. Iob.5.13. Psal.94.11.

7 Testatur, quòd etiam res ipsa declarabat, non omnes esse probos ædificatores, ne eos quidem qui vero & vni illi fundamento insistunt: sed hoc opus malorum ædificatorum (inquit) vt ad tempus perstet, tamen non semper fallet, quoniam lux veritatis tandem vt dies apparens, discussis tenebris, quale illud sit aperiet. Sicut autem materiæ illæ igni explorantur, probas,

f Vt rem sacram polluit ac contaminat, polluit autem Dei templum, Paulo teste, qui carnali facundia puritatem Euangely inquinabat.

g Vtcunque sint vafri, eos tamen Dominus capiet, quem illorum artes reteget.

h Sibi placeat.

i Adminicula vobis destinata.

11 A personis ad res ipsas transit, vt maius sit pondus argumenti. Imò etiã à Christo ad Patrem ascendit, vt doceat in ipso etiam Christo, quatenus homo est, nos idcirco acquiescere, quia nos ad Patrem vsque subuehit, sicut ipsemet Christus vbique testatur se missum à Patre, vt hoc vinculo cum ipso Deo, vnà omnes deuinciamur.

phas, 12 siue mundus, siue vita, siue mors, siue præsentia, siue futura: omnia, *inquam*, vestra sunt.

23 Vos autem, Christi: Christus verò, Dei.

CAP. IIII.

1 Definitione veri Apostoli adducta, 7 humilitatis speciem honoris sibi magis esse debere quàm probo docet. 9 Signa profert vnde reipsa appareat, 10 nec gloria, 11 nec ventri ipsum studuisse. 17 Ad finem Timotheum commendat.

CAP. IIII.

1 Cõclusio officij auditorum erga ministros, vt pro dominis eos non habeãt interea verò, vt à Christo missos audiant, missos, inquam, vt ex eorũ veluti manu, thesaurũ illum salutis, ex arcanis Dei depromptũ accipiant. *Matth.7.1, rom.2.1.*

2 Posteriore loco ministros monet, vt vicissim ipsi sese non vt dominos, sed vt seruos, & quidem fidos, gerant, quum sit eis coram Domino reddenda suæ dispensationis ratio. 3 Quoniam sese proposuerat pro exemplo, cæteros reprehendens, vtitur occupatione: & grauitate Apostolica fretus, testatur se nihil morari contraria de se illorum iudicia, à quibus vt homo abiectus habebatur, quòd nihil externi illius splendoris haberet. Affert tamen rationes optimas, cur nihil moueatur illorum de se iudicijs. 4 Primùm, quia quod homines in his rebus iudicant ex suo sensu, non maioris est momenti quàm quum indocti de sapientia iudicant. 5 Secundò, inquit, quomodo vos quanti sim vel non sim iudicare potestis, quum ne ego quidem qui mihi probabiliter melius sum notus quàm vobis, atque adeò qui bona conscientia in meo munere me versatum esse ausim profiteri, tamen non ausim propterea mihi quicquam tribuere. Scio enim me nihilominus non esse itreprehensibilem, nedum vt mihi instar vestri placeam. 6 Tertia ratio, vt conclusio ex præcedentibus rationibus nascens: Dei est æstimare vnumquenque suo pretio, vt qui norit cordis latebras quæ sæpissimè homines fallunt. Vestrum itaque hoc iudicium non est.

1 Sic de nobis reputet [a] homo, vt de ministris Christi, & dispensatoribus mysteriorum Dei.

2 Quod superest autem, *illud* requiritur in dispensatoribus vt fidus quisque inueniatur.

3 Mihi verò pro minimo est quòd à vobis dijudicer, 4 aut ab humano [b] iudicio: 5 imo nec meipsum dijudico.

4 Nullius enim rei mihi cõscius sum: sed non per hoc iustificatus sum: [c] sed Dominus is est qui me dijudicat.

5 ‖ [d] Proinde ne ante tempus quicquam iudicate, vsquedum venerit Dominus qui & illustraturus est occulta tenebrarum, & manifesta faciet consilia cordium: ac tunc [d] laus erit vnicuique à Deo.

6 7 Hæc autem, fratres, figura quadã transtuli ad meipsum & Apollo, propter vos: vt in [e] nobis discatis, suprà id quod scriptum est non sapere: vt ne alius pro alio inflemini aduersus alium:

7 [8] Quis enim te discernit? quid autem habes quòd non acceperis? quòd si etiam accepisti, quid gloriaris [f] vt qui non acceperis?

8 [9] Iam saturati estis, iam ditati estis, absque nobis regnum adepti estis: atque vtinam sanè regnetis, vt & nos simul vobiscum regnemus.

9 Deus enim, puto, nos vltimos Apostolos spectandos proposuit, tanquam morti addictos. [g] Nam spectaculum facti sumus mundo & Angelis & hominibus.

10 Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo: nos infirmi, vos autem validi: vos glorioſi, nos ignominiosi.

11 Ad hoc vsque tempus & esurimus & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur, & incertis sedibus erramus:

12 ‖ Et laboramus, operantes proprijs manibus: conuitijs affecti bene precamur: persequutionem patientes, sustinemus:

13 ‖ [h] Infamati precamur: [i] purgamẽta mundi facti sumus, *vsque* omnium sordes vsque adhuc.

14 [10] Non vt vos pudore suffundam hæc scribo, sed vt filios meos dilectos admoneo.

15 Nam etsi decem millia pædagogorum habueritis in Christo, at nõ multos patres *habetis*. in Christo enim Iesu per Euangelium ego vos genui.

16 Precor vos igitur, imitatores mei estote.

17 Propterea misi vobis Timotheum, qui est filius meus dilectus & fidelis in

7 Reiecto illorum iudicio, rursus se proponit pro singulari modestiæ exemplo, vt qui in hac ipsa epistola reticens illorũ factiosorũ doctorum nomina, non dubitarit suum & Apollo nomen substituere ipsorum loco, & eorũ dedecus hoc modo velut in se recipere, nedum vt se cuiquam anteponeret. *Act.20.34, 1.thess.2.9, 2.thess.3.8. Mat.5.44, luc.23.34, act.7.6.*

8 Optimum remediũ coercendæ arrogantiæ ostendit: primùm si cogites quo iure te eximas ex aliorum numero, quũ & ipse homo sis: deinde si consideres, etiam siquid præter alios habeas, tamen hoc te non habere, nisi ex Dei liberalitate.

Quis autem sanus de alieno glorietur, & quidem aduersus Dominum?

9 Descendit ad grauissimam ironiam, vt ambitiosos illos ad ruborẽ vel inuitos cogat. 10 Ironiæ acrimoniam temperans, monet vt meminerint à quo sint in Christo geniti, & eum pro exemplo sequi non dubitent, quantumuis in speciem præ alijs abiectum, at Spiritus Dei efficacia potentem, vt ipsi erant in sese experti.

a Quisque. b Ab verb. dies, pro iudicio, ex Cilicum idiotismo. c Sed me Domini iudicio permitto. d Laudari præ cæteris non poterat, quin cæteri culparentur. laudis autem potius quàm vituperij mentionem facit, quia istius mali hæc erat origo, quòd certis hominibus plus tribuerunt quàm par esset.

e Nostro exemplo, qui aliorũ etiam vitia in nostras personas transferre maluimus, quàm nominatim quenquam carpere. f In natura igitur nihil verè laudabile, sed omnia sunt à gratia, contrà Pelagianos, & Semipelagianos. g Qui volet antithesin habere Pauli & Episcopi Romani, qui se eius successorem mentitur, comparet delitias Romanæ curiæ cum hac Pauli conditione. h Probris affecti. i Sordes vndique euerrendo collecta.

Domino, qui vobis in memoriam reducet [k] quæ sint viæ meæ in Christo, sicut vbique in omnibus Ecclesijs doceo.

Act. 19. 11, luc. 4. 15.

18 [11] Cæterùm perinde quasi ego non sim venturus ad vos, inflati sunt quidam.

11 Postremò, ad Apostolicas etiã minas desecẽdit, sed vt pater filios obiurgans, ne ad castigationem vsq; veniat, cogatur eorum intemperie.

19 Sed veniam breui ad vos, ‖si Dominus voluerit, & cognoscam non [l] verba istorum qui inflati sunt, sed *spiritualem* virtutem.

20 Non enim in verbis *situm est* regnũ Dei, sed in *Spiritus* virtute.

21 [12] Quid vultis? cum virga veniam ad vos? an cum charitate & [m] Spiritu lenitatis?

12 Trãsitio ad alteram partem huius Epistolæ, in qua grauissimum scelus seuerissimè reprehendit, ostendens Ecclesiasticæ correctionis vsum.

k Quam viam & regulam sequar in docendo passim Ecclesijs. l Verba vocat istorum phaleras & inanem verborum splendorem, quibus opponit virtutem Spiritus. m Leniter in vos affectus.

CAP. V.

1 Quòd incestuosum priuigni cum nouerca coniugium tacitè ferrent, 3 6 satis causæ esse admonet cur pudere deijciantur potius quam superbiant. 10 Eiusmodi scelera excommunicatione vindicanda esse, 12 ne contagio latius serpat.

CAP. V.

1 Grauiter reprehendẽdi qui tolerãdis sceleribus Ecclesiã Dei exponũt ipsorum infidelių ludibrijs.

I [1] OMninò auditur *esse* inter vos scortatio, & eiusmodi scortatio, quæ ne inter Gentes quidem nominatur, adeò vt quis vxorem patris habeat.

2 Nulli magis superbiunt, quàm qui sese minus norunt.

2 [2] Et vos inflati estis, ac non potius luxistis, vt tolleretur è medio vestri qui facinus hoc patrauit?

3 Excommunicatio nõ est vnius potestati cõmittẽda, sed ex cœtus authoritate, præeunte legitima cognitione, administranda.

3 [3] Enimuero ego vt absens corpore, præsens autem [a] spiritu, iam vt præsens iudicaui, vt is qui hoc ita perpetrauit,

4 Vobis & meo Spiritu [b] in nomine Domini nostri Iesu Christi congregatis, [4] cum potestate Domini nostri Iesu Christi,

5 [5] Eiusmodi *inquam homo* [c] tradatur Satanæ, [6] ad interitum carnis, vt spiritus saluus sit die illo Domini Iesu.

4 Non dubium est quin ratum sit in cælis eiusmodi iudicium in quo videlicet Christus ipse iudex sedeat.

5 Excommunicatus traditur Satanæ potestati, quum ex domo Dei eijciatur. 6 Finis tamen excommunicationis propositus, non est excommunicati exitium, sed salus, vt videlicet hoc remedio dometur ipsius caro, vt discat Spiritui viuere.

a Animo, cogitatione, voluntate. b Inuocato Domini Christi nomine. c Quid sit tradi Satanæ, exponit Dominus, quũ dicit, Fiat tibi sicut Ethnicus & Publicanus, Matth. 18. 17. id est, ius ciuitatis Christiana amittere: extra Ecclesiam autem regnat Satan.

6 [7] Non est bona [d] gloriatio vestra. An nescitis paululo fermenti totam massam fermentari?

7 [8] Expurgate igitur vetus fermentum, vt sitis noua [e] massa, sicut estis fermenti expertes. Etenim [f] Pascha nostrum pro nobis sacrificatum est, *nempè* Christus.

8 Itaque [g] festum agitemus non fermento veteri, nec fermento malitiæ & nequitiæ: sed non fermentatis *panibus* sinceritatis & veritatis.

9 [9] Scripsi vobis in epistola, ne commisceamini cum scortatoribus.

10 [h] At non omninò cum scortatoribus mũdi huius, aut cum auaris, aut cum rapacibus, aut idololatris: alioquin debetis scilicet è mundo exire,

11 Nunc autem scripsi vobis ne commisceamini, *id est* siquis quum frater nominetur, sit scortator, aut auarus, aut idololatra, aut conuitiator, aut ebriosus, aut rapax: cum eiusmodi, *inquam*, ne edatis quidem.

12 [10] Quid enim mea *interest* etiam de extraneis iudicare? nónne de ijs qui intus sunt, vos iudicatis?

13 De extraneis verò Deus iudicat. tollite igitur istum sceleratum ex vobis-ipsis.

7 Alius finis excõmunicationis, ne contagio ad reliquos perueniat, quò fit vt necessariò sit in Ecclesia retinẽda, ne alij aliorum contagione inficiantur.

8 Allusione ad Paschæ ceremoniã facta, hortatur vt impurum illum è suo cœtu eijciant. Olim, inquit, Paschа celebraturis non licebat fermẽtatis panibꝰ vesci, adeò vt impurus haberetur & indignus qui Pascha vesceretur qui fermentum vel degustaſſet. Porrò totam nostram vitam esse oportet instar festi illius Azymorum, in quo participes facti mactati illius Agni immaculati, omnem impuritatem tum ex nobis ipsis, tum ex domibus cœtibúsque nostris procul abesse iubeamus. 9 Generalius iam loquitur, & quod de illo incestuoso dixerat, ad alios etiam palam flagitiosos, & suis offendiculis Ecclesiam turbantes ostẽdit pertinere, qui & ipsi ex Ecclesiæ communione sint ordine legitimo eijciendi. Mẽtionem autem capiendi cibi faciens, vel Agapas respicit, in quibus Cœna Domini celebrabatur, vel communem vitæ vsum & consuetudinem notat · quod & ipsum dextrè accipiendum est, nequis putet excommunicatione vel matrimonia dirimi, vel officia quæ alij alijs, vt parentibus filij, magistratibus subiecti, dominis serui, proximi denique proximis lucri faciendis debent impediri. 10 Eijciendi falsi fratres ex cœtu: extranei iudicio Dei relinquendi.

d Immeritò & non bona ratione gloriamini, quasi excellatis, quum inter vos tantum scelus inueniatur. e Massa nomine, vniuersum Ecclesiæ corpus intelligit, singulos azymos, id est, spiritu immaculatos, detracta vetere corruptione. f Agnus Paschæ, metonymicè. g Totam vitam tanquam perpetuum festum agamus, iustè & integrè. h Si prorsus vobis esset abstinendum ab eiusmodi hominum consortio, vobis ex ipso mundo emigrandum esset: de ijs igitur loquor, qui in sinu Ecclesiæ versantur, quos debetis disciplina Ecclesiastica ad frugem reuocare, non autem de exteris, quos debetis modis omnibus Christo lucrifacere.

CAP. VI.

1 Inuehitur in forenses contentiones, 6 quibus se mutuò vexabant sub infidelibus, cum magno Euangelij dedecore. 9 deinde scortandi licentiam grauj comminatione exagitat.

1 Sustinet

CAP. VI.

1 Tertia quæstio de forẽsibus iudicijs, An liceat fideli fidelem ad infidelium tribunalia trahere. Respõdet, nõ licere, propter offendiculũ videlicet. Neque enim per se malũ est.

2 Addit se nõ prohibere quominus si ita opus est, iure agere liceat cũ proximo, sed sanctis disceptatoribus. *Mat. 5. 39, luc. 6. 29, rom. 12. 19. 1. Thess. 4. 6.*

3 A comparatis colligit, non sine sanctorum iniuria iudices infideles à fidelibus quæri, quum sanctos Deus ipse, iudicando mundo & diabolis, sit Christo Filio velut assessores daturus, nedum vt leues istas controuersias, quæ æquitate ac bona conscientia definiuntur, nõ possint dijudicare. 4 Conclusio, qua remedium huic malo præscribit, nempe si de priuatis negotijs coram delectis ex Ecclesia arbitris inter se transigant: Cui muneri, inquit, vel infirmus quisque vestrũm satisfecerit. Non damnat igitur iudicum subsellia, sed quid propter circunstantiam temporis expediat ostendit, idque sine vlla iuris magistratus immunitione. Nec enim agit de iudicijs quæ inter infideles & fideles exercentur, neque de publicis iudicijs, sed de controuersijs, quas nihil prohibet domesticis etiam arbitris componi.

5 Thesin accommodat ad hypothesin, huc semper eos reuocans, vt falsam de sua ipsorum præstãtia opinionem eis adimat, vnde omnia hæc mala oriebantur. 6 Nunc etiam longius progreditur, & quanuis arbitros ex fidelium cœtu eis concedens, simpliciter non damnet, sed stabiliat potiùs priuata iudicia, modò sine offendiculo exerceantur. tamen testatur, si tales essent quales esse optandum erat, futurum fuisse vt ne hoc quidem remedio egerent. 7 Hoc maxima ex parte spectat ad alteram reprehensionis partem, nempe, quòd etiam apud infidelium iudicum subsellia litigarent: quod offendiculum debuerant potius, quauis iactura, redimere. Sed & illud in genere verum est, eedendum esse nobis de iure nostro, potius quàm temerè, aut aliquo vindicandæ iniuriæ studio, extremum iuris rigorem experiamur. Corinthijs autem neutrum erat curæ, quos ait oportere resipiscere, nisi malint Dei hæreditate priuari.

a Quasi diceret, Eóne vos audacia processisse, vt vos non pudeat Euangelium exponere profanorum ludibrijs. b Coram iniustis. c Infimis subsellijs. d Fora ac curias. e Vilissimos quosque. f Impotentia animi, ijs tribuitur qui à cupiditatibus se superari sinunt, vitium à temperantia & moderatione plurimum dissidens: perstringit igitur eos qui ferenda iniuria sint impares. g Controuersias in foro disceptandas.

1 Vstinet [1] [a] aliquis vestrũm negotium habẽs cum altero, iudicio experiri [b] sub iniustis, [2] ac non sub sanctis?

2 [3] An ignoratis sanctos mundum iudicaturos? quòd si per vos iudicabitur mundus, indigni estis [c] minimis iudicijs?

3 An ignoratis fore vt Angelos iudicemus? nedum *vt* quæ ad huius vitæ vsum pertinent *non iudicemus?*

4 [4] Itaque si [d] iudicia habeatis de ijs quæ ad huius vitæ vsum pertinent, [e] eos qui minimi fiunt in Ecclesia, eos *inquam* in subsellijs collocate.

5 [5] Vt vos pudeat, vobis *hoc* dico. Itáne non est inter vos sapiens, ne vnus quidem, qui possit dijudicare inter fratres suos?

6 Sed frater cum fratre iudicio experitur, idque sub infidelibus?

7 [6] Iam igitur omninò [f] impotentia in vobis est, quòd [g] iudicia habetis inter vosmetipsos. ‖ [7] quare non potius iniuriam patimini? cur non potius damnum accipitis?

8 ‖ At vos iniuriam facitis, & damno afficitis, idque fratres.

9 An ignoratis iniustos nõ esse Dei hæreditatem possessuros? [8] Ne errate. neque scortatores, neque idololatræ, neque mœchi, neque molles, neque qui concumbunt cum masculis,

10 Neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque conuitiatores, neque rapaces, regni Dei hæreditatem possidebunt.

11 ‖ Et hæc eratis nonnulli: sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in [h] nomine Domini Iesu, & per Spiritum Dei nostri.

12 ‖ [9] [i] Omnia mihi licent, ‖ at non omnia conducunt: omnia mihi licent, at ego [k] non redigar sub vllius rei potestatem.

13 [10] Escæ ventri *destinatæ sunt*, & vẽter escis. Deus autem & hũc & eas abolebit, corpus verò non scortationi, sed Domino, & Dominus corpori.

14 Deus autem & Dominum suscitauit, & ‖ nos suscitabit potentia sua.

15 [11] An ignoratis corpora vestra esse membra Christi? Num igitur tollens membra Christi, faciam *vt sint* scorti membra? Absit.

16 [12] An ignoratis eum qui agglutinatur scorto, vnus corpus est? erunt enim, inquit, duo in carne vna. Porrò qui adhæret Domino, vnus spiritus est.

17 Fugite scortationem. Omne peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus est: qui autem scortatur, in corpus suum peccat.

18 An ignoratis quòd membra vestra templum sunt Spiritus sancti qui in vobis est, quem habetis à Deo, & non estis vestri?

19 Empti enim estis pretio magno. Glorificate igitur Deum in corpore vestro.

Tit. 3. 3. Infra, 10. 28, Eccle. 37. 31. Rom. 6. 5.

8 Tranſitum sibi parat ad quartum huius epistolæ tractatum de rebus medijs, differens in primis quomodo viri mulieribus ritè vti vel non vti possint: cuius quæstionis tres sunt loci, Scortatio, Matrimoniũ & Cœlibatus. Ac Scortationẽ quidem penitus damnat. Matrimonium verò quibusdam præcipit, vt remedium bonũ ac necessariũ, quibusdã liberũ relinquit, quibusdam non vt illicitum, sed vt incommodum, non tamẽ sine exceptione, dissuadet. Cœlibatũ autẽ (sub quo etiam virginitatem comprehẽdo) nemini præcipit: suadet tamẽ, at nec propter se, sed propter aliud, nec omnibus, nec sine exceptione. Dicturus autẽ in scortationẽ, incipit à generali reprehẽsione eorum vitiorũ, quibus opulenta & luxui dedita ciuitas præcipuè scatebat: seriò monens, resipiscentiam cum peccatorũ remissione, siue sanctificationẽ cũ iustificatione indiuiduo nexu cohærere. 9 Secũdo loco Corinthios præfatur in rebus medijs simpliciter peccare: primùm quòd eis abuterẽtur, tum in eo quòd res medias sine discrimine vsurpabãt, quũ earũ vsus ad charitatis regulam sit exigendus: nec etiam ijs rectè vtatur qui intemperãter eis abutẽs, sese illis tãquã dominis subijcit.

10 Secundo, quòd multa in rebus medijs recenserent quæ per se essent illicita, veluti scortationẽ, quam perinde ac esum & potũ inter merè natúrales ac licitas appetitiones numerabant. Subijcit autẽ Apostolus hæc planè esse dissimilia. Nam, inquit, ad necessarium huius vitæ vsum conditi sunt cibi, quæ non est perpetua. Nam & cibi & tota ista alimenti ratio breui spatio abolentur. At non idem sentiendum est de scortationis impuritate, cui conditum non esse corpus, sed è contrario puritati esse destinatum, vel illud ostendit quòd Christo sit consecratum, sicut & Christus nostris etiam corporibus, ea ipsa virtute qua resurrexit, viuificandis, datus nobis est à Patre. 11 Expositio superioris argumẽti à cõtrarijs, & eius applicatio. 12 Probatio eiusdẽ argumẽti, Cõtrarij sunt ex diametro scortum & Christus, caro & spiritus, ergo qui vnũ est cum scorto, (quod quidẽ fit naturali illa corporũ cõmixtione) vnũ esse non potest cum Christo, quæ vnio est pura & spiritualis.

h In Iesu. i Quauis restringenda est autem vniuersalis nota ad res medias. k Is certè subijcitur rebus medijs, quicunque se illis non posse carere putat, vt planè seruitus sub specie libertatis adblandiens, manum in eiusmodi homines injiciat.

natur scorto, vnum esse corpus *cum scorto*? [1] Fient enim, inquit, [m] qui ‖ duo *erant*, caro vna:

17 Qui verò agglutinatur Domino, vnus spiritus est.

18 [13] Fugite scortationem. omne peccatum quod fecerit homo, extra corpus est: sed qui scortatur, in proprium corpus peccat.

19 [14] An ignoratis ‖ corpus vestrum esse templum Spiritus sancti, *qui est*, in vobis, quem habetis à Deo, [15] neque estis vestri iuris?

20 ‖ Nam empti estis pretio: glorificate igitur Deum in corpore vestro, & in spiritu vestro, quæ sunt Dei.

Gen.1.24, matth.19.5, mar.10.8, ephes.5.32. *Supra, 1.37, 2.cor.6.16.* *Infra, 7.23, 1.pet.1.18.*

13 Aliud argumentum, cur fugienda sit scortatio, quoniã peculiari quadam turpitudine corpus commaculat.

14 Tertium argumentũ, Quòd scortator sit sacrilegus, quum corpora nostra sint Deo consecrata. 15 Quartum argumentum, Quòd non simus nostri iuris, vt alteri cuipiam alij, nedum Satanæ & carni, nos possimus addicere: quum nos Deus ipse, & quidem maximo pretio, acquisierit, vt & corpore & animo suæ gloræ inseruiremus.

l Apud Mosem hac non dicuntur de scortatione, sed de martimonio: sed cùm illa sit istius corruptio & vtriusque sit communis coniuncto carni, non potest dici Apostolus hoc testimonio abusus. *m Apud Mosem particula (duo) non legitur, sed rectè expressa est tum hoc loco, tum Matth.19.5. quia sit tãtum mentio viri & vxoris vnius, vnde refellitur polygamia: qui enim cum multis cõsuescit, in multas veluti partes dissipatur.*

CAP. VII.

1 Differens hic de coniugio, 4 quod est remediũ vitandæ scortationis, 10 indissolubile, 12 20 iubet vnumquenque sorte sua contentum viuere. 25 Quis virginitatis finis esse debeat ostendit, 35 & qui coniugiũ suscipere debeant.

CAP. VII. 1. *Tet.3.7.*

1 De coniugio docet, quamuis cœlibatus sua etiã habeat commoda, quæ postea explicabit, tamen vitandæ fornicationis causa necessarium esse matrimonium: sed ita vt neque vnus maritus plures vxores, nec vna vxor plures habeat maritos. 2 Secundò, declarat summa partium beneuolentia colendum esse coniugium. 3 Tertio monet alterum in alterius esse potestate, quòd ad corpus attinet, vt mutuò se fraudare non possint.

1 [1] Cæterùm [2] de quibus scripsistis ad me, [b] bonum *fuerit* viro mulierem non attingere.

2 Sed propter fornicationes, suam quisque vxorem habeat, & propriũ quæque virum habeat.

3 ‖ [2] Vxori vir [c] debitam beneuolẽtiam reddat: similiter autem & vxor viro.

4 [3] Vxor proprium corpus non habet in potestate, sed vir: similiter autem & vir proprium corpus non habet in potestate, sed vxor.

5 Ne fraudate alius alium, [4] nisi fortè quid ex consensu ad tempus, vt [d] vacetis ieiunio & precibus: & rursum simul coeuenite, ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestram.

6 [5] Hoc autem dico ex concessione, non ex imperio.

7 Nam [e] velim omnes homines esse vt & ipse *sum*. sed vnusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem ita, alius autem ita.

8 [6] Dico autẽ [f] cœlibibus & viduis, bonum eis est, si manserint vt *maneo* ego.

9 Quòd si se non continent, matrimonium contrahant: nam melius est matrimonium contrahere quàm [g] vri.

10 [7] Ijs autem qui matrimonio iuncti sunt, denuntio non ego, sed Dominus, ‖ Vxor à viro ne discedito.

11 Quòd si etiam discesserit, maneat innupta, aut viro reconciliator: & vir vxorem ne dimittito.

12 [8] Reliquis autem ego dico, non Dominus, Si quis frater vxorem habet infidelem, quæ consentiat ad habitãdum cum eo, ne eam dimittito.

13 Et vxor quæ habet virum infidelẽ, qui consentiat ad habitandum cum ea, ne eum dimittito:

14 [9] Maritus enim infidelis [h] sanctificatus est [i] vxori, & vxor infidelis sanctificata est [k] viro: alioquin certè liberi vestri improbi essent: [l] nunc autem sancti sunt.

4 Quartò, addit exceptionem, nisi alter alterò abstineat ex consensu mutuò vt liberius vacent precibus: qua in re tamen monet vt quid expediat cõsiderent, ne diuturniore ista veluti cõiugij interruptione ad incontinentiã solicitentur. *Matth.5.32, & 19.9, mar.10.11, luc.16.18.*

5 Quintò, matrimoniũ docet non esse simpliciter omnibus necessarium, sed ijs demùm qui donum continentiæ non habent. Est enim hoc donum ex peculiari Dei gratia.

6 Sextò, de repetendo matrimonio idẽ monet, nempe cœlibatum quidem probandum esse, sed ijs demùm quibus datum est vt ie possint continere: sin minus, repetendas esse nuptias, vt conscientiæ paci consulatur. 7 Septimò, prohibet dissidia & repudiorũ nũtiationes, (de adulterij enim crimine non agit, quod tũc erat Romanis etiam legibus capitale) quibus dissolui coniugij vinculũ negat, Christo ipso autore. 8 Octauò, Matrimonia inter infidelem alteram partem, alteram verò fidelem, iam contracta, rata esse confirmat, vt fidelis infidelẽ deserere non possit. 9 Respondet obiectioni, At fidelis polluitur societate infidelis. Hoc verò negat Apostolus, & fidelem posse bona conscientia vti infidelis coniugis vase, ex eo probat quòd liberi inde nati, sancti (id est in promissione) censeantur. Singulis enim fidelibus dicitur, Ero Deus tuus, & seminis tui.

a Quòd attinet ad ea de quibus ad me scripsistis. *b Commodum & (vt dicitur) expediens, quia coniugium multas secum affert molestias, idque ex diuina institutionis corruptela.* *c Debiti nomine, genus omne beneuolentia complectitur, quanuis tamen postea vnam speciem copiosius persequatur.*

d Toti id vnum agatis. *e Optarim.* *f Totus hic locus facit aduersus eos qui damnant secundas nuptias.* *g Libidine ita æstuare, vt aut voluntas succumbat tentationi, aut certè Deum peccata conscientia non posse inuocare.* *h Pietas vxoris plus valet ad hoc vt coniunctio ista pro sancta habeatur, quàm mariti infidelitas ad hoc, vt coniugium istud profanetur.* *i Non in esse est ille infidelis sanctificatus, sed respectu vxoris.* *k Sub. fideli.* *l Hic locus facit aduersus catabaptistas & eos qui præcisam solutis causam ponunt in baptismo, fidelium enim liberi vi fœderis sancti sunt vel ante baptismum, accedit autem baptismus tanquam sanctitatis sigillum.*

15 [10] At

10 Respõdet quæstioni, Quid si infidelis fidelem deserat? tum verò, inquit, liber est fidelis, quoniam ab infideli est desertus.

11 Nequis prætextu istius libertatis infideli præbeat discedẽdi occasionem, significat pacificè colendum esse matrimonium etiam cum infideli, vt si fieri possit lucrifiat. *Ephes. 4. 1. Supra. 6. 20. 1. pet. 1. 18.*

12 Occasione ex eo arrepta quod de seruitute & libertate coniugij dixerat, digreditur ad generalem doctrinam de vitæ statu & conditione externa, vt circumcisione & præputio, seruitute & libertate: generaliter monens vt quisque sua sorte contentus viuat in Domino, quoniam externa illa vt circumcisum esse vel incircumcisum, seruum vel liberum, non sunt ex regni Dei (vt loquuntur) essentia.

13 Significat tamen in his exemplis non omnia esse paria, quoniam circumcisio per se non sit appetenda, libertatem verò, seruos appetere nihil prohibeat. In eo igitur duntaxat paritas est, quòd in istis non sit positum regnum Dei, ac proinde ista non impediant quominus Deo pareamus. 14 Rationem dissimilitudinis ostendit, quoniam qui circumcisionem affectasset, sese iam non Deo, sed humanæ traditioni subijciebat. Est autem hoc multo magis de superstitionibus intelligendũ, quas nonnulli inter res medias stultè numerant, 15 Repetitio generalis doctrinæ. 16 Virginitatem nulli præcipit, suadet tamẽ & laudat propter aliud, nempe tum propter præsentis temporis necessitatem, quum fidelibus vix liceret vno loco consistere, & præsentis vitæ commodis frui, ac proinde expeditiores essent qui familia non grauabãtur: tum etiam propter huius vitæ curas, quas secum necessariò matrimonium trahit, vt illis animum distrahi sit necesse: quòd in mulieribus præsertim locum habet.

17 Iam ad parentes se conuertit, in quorum potestate sint liberi, monens vt superiorem doctrinam sequuti, dispiciãt quid suis liberis conueniat, ne vel necessario aduersus incõtinentiam remedio ipsos priuent, vel ad matrimonium adigant, vbi neque voluntas eò inclinat, nec vlla vrget necessitas: & rursus virginitatem laudat: sed simpliciter, neque in omnibus.

m Quum eiusmodi quippiam inciderit. n Certo generi vitæ addixit. o Attrahere, sub. præputium dicitur, qui chirurgi opera præputiatur, quod quidem fit cute ferro adducta, vt glandem rursus operiat. Cels. lib. 7. cap. 25. p Quasi hæc vocatio sit Christo indigna. q Qui quum seruus sit conditione, vocatus est ad Christi participationem. r Ita sincerè & ex animo, vt eum Deo approbetis. s Pro ratione circumstantiarum hoc vobis consulo. t Quod dicturus sum dico ego, qui homo quidem sum, sed dignus cui fides adhibeatur, quia vt talis essem, à Domino sum consequutus. u Virginem manere. x Propter necessitatem quæ sanctos solet assiduè vrgere, quorum videlicet perpetua est iactatio, vt eorum conditio minimè videatur ad coniugium accommodata, nisi ex altera parte carnis infirmitas ad illud adigat. y Carnis nomine comprehendit quæcunq; ad præsentem vitam spectant, coniugium enim multa secum incommoda trahit: inclinat ergo ad cœlibatum, non quòd in eo collocet Dei cultum magis quàm in matrimonio, sed propter ea incommoda, quibus si fieri posset, caperet omnes eximi, vt vni Deo vacarent. z Cupio infirmitati vestræ consultum. a In fines siquidem seculorum peruenimus. b Fletus appellatione res aduersas, gaudij prosperas intelligunt Hebræi. c Iis rebus quas hic Dominus nobis concedit. d Habitus, figura, vel forma, indicat autem hic nihil esse solidum. e Distrahuntur cogitationes eorum qui sunt coniugio deuincti, ideò si cui datum est continere, commodior est cœlibatus: cæterùm possunt etiam coniuges curare quæ sunt Domini. Clem. Strom. 3. f Animo. g Significat se nemini imponere necessitatem vel ducenda vxoris vel non ducenda, sed simpliciter proponere vtrum vita genus sit commodius.

15 [10] At si incredulus discedit, discedat, non est seruituti subiectus frater aut soror in [m] huiusmodi *rebus*: [11] sed ad pacem vocauit nos Deus.

16 Ecquid enim nosti vxor an virum sis seruatura? aut ecquid nosti vir an vxorem sis seruaturus?

17 [12] Sed vt vnicuique *donum* partitus est Deus, vt vnumquenque [n] vocauit Dominus, ita incedat: & in Ecclesijs omnibus constituo.

18 [13] Circuncisus aliquis vocatus est? ne [o] attrahat *præputium*: in præputio aliquis vocatus est? ne circuncidatur.

19 Circũcisio nihil est, & præputium nihil est, sed obseruatio mandatorũ Dei.

20 ‖ Vnusquisque in qua vocatione vocatus fuit, in ea maneat.

21 Seruus vocatus es? ne sit tibi [p] curæ: sed si potes etiam liber fieri, potius *eo* vtere.

22 Etenim qui [q] in Domino vocatus est seruus, libertus Domini est: similiter & qui liber vocatus est seruus est Christi.

23 ‖ [14] Pretio empti estis, ne estote serui hominum.

24 [15] Vnusquisq; in quo vocatus fuit, fratres, in hoc maneat [r] apud Deum.

25 [16] De virginibus autem præceptũ Domini non habeo: [s] sed do *vobis* quod

sentio, vt [t] cui Dominus per misericordiam dederit fidum esse.

26 Existimo igitur [u] hoc bonum esse propter [x] instantem necessitatem, bonum hoc *inquam* esse homini ita esse.

27 Alligatus es vxori? ne quære dissolutionem: solutus es ab vxore? ne quære vxorem.

28 Quòd si etiam duxeris vxorem, non peccasti: & si nupserit virgo, non peccauit: sed [y] afflictionem in carne habituri sunt *qui sunt* huiusmodi, ego verò vobis [z] parco.

29 Hoc autem aio, fratres, quoniam tempus [a] contractum est in posterum: vt & qui habẽt vxores, sint vt non habẽtes:

30 Et qui [b] flent, vt non flentes: & qui gaudent, vt non gaudentes: & qui emũt, vt non obtinentes:

31 Et qui vtuntur [c] mũdo hoc, vt non abutentes. præterit enim [d] species huius mundi.

32 Velim autẽ vos absq; solicitudine esse. Qui cœlebs est curat ea quæ *sunt* Domini, quomodo placiturus sit Domino:

33 At qui duxit vxorẽ, [e] curat ea quæ sunt mũdi, quomodo placiturus sit vxori.

34 Discretæ sunt ea quæ *est* vxor & ea quæ *est* virgo. quæ *est* innupta, curat ea quæ sunt Domini, vt sit sancta cum corpore, tum [f] spiritu: quæ verò nupta est, curat ea quæ sunt mundi, quomodo placitura sit viro.

35 Hoc autem dico [g] vestro commodo: non vt laqueum vobis injiciam, sed vt decenter & aptè adhærescatis Domino absque vlla distinctione.

36 [17] Cæterùm siquis aliquid non decens à se in virginem suam committi pu-

tat, si florem ætatis excedat, & ita debet fieri: quod vult faciat,[h] non peccat: iungantur matrimonio.

Rom.7.2. 1.Thess.4.3.

18 Quòd de cœlibe marito, de vxore quoque vidua pronuntiat, licere ipsi videlicet alias nuptias cõtrahere, modò id religiosissimè faciat: nec tamẽ dissimulat eam fore à multis curis liberam quæ cœlebs permãserit.

37 Qui verò stat firmus [i] in corde, nec adigitur [k] necessitate, sed in potestate habet propriam voluntatem, & hoc decreuit in corde suo, vt seruet suam virginem, bene facit.

38 Itaq; qui dat nuptum, bene facit: qui verò non dat nuptum, [l] melius facit.

39 ‖ [18] Vxor alligata est [m] lege quandiu viuit vir ipsius: quòd si [n] obdormierit vir ipsius, libera est ad cui vel nubẽdum: tantùm [o] in Domino.

40 Sed beatior est si ita maneat, secũdum meam sententiam: ‖ puto autem me quoque Spiritum Dei habere.

h Benefacit, vt explicat, infra. vers. 38. i Apud se, Hebr. k Cui non obstat filiæ infirmitas, aut alia aliqua ratio quominus eam liberè possit seruare virginem. l Commodius liberis consulit, idq; non simpliciter, sed conditionibus antea expressis. m Per legem matrimonij. n Mortuus fuerit. o Religiosè & cum Dei timore.

CAP. VIII.

1 Ab hoc loco vsque ad finem decimi capitis dehortatur vt ab impuris Gentilium epulis abstineant. 8 Abusum Christianæ libertatis coercet, 11 & scientiam charitate frænandam docet.

CAP.VIII. 1 Aggreditur aliam rerum mediarum speciẽ, nempe idolothytorum, siue carnium immolatitiarum vsum. Remouet autẽ in primis quæ Corinthij promiscuè idolothytis vtentes prætexebant. Primùm igitur afferebant, istud ciborum discrimen imperitorum hominum esse, sibi verò perspectum esse Christi beneficium, qui faceret vt omnia ista essent munda mundis. Esto, inquit Paulus, simus omnes abundè instructi Christi notitia: dico tamen non esse in ista notitia simpliciter acquiescendum. Ratio est, quia nisi charitate notitia temperetur, non modò non iuuat, sed etiam plurimùm nocet, quum sit fastus magistra: imò ne nomen quidem diuinæ notitiæ meretur, à Dei dilectione, ac proinde charitate proximi seiuncta. 2 Applicatio eius responsi ad idolothyta. Concedo (inquit) idolum esse re vera inanem quãdam imaginationem, & vnum esse Deum ac Dominum, ac proinde cibos non posse ab idolo vel sanctos vel impuros reddi: at non inde conficitur promiscuè illis vti vt quibusuis cibis licere.

a Restringenda est nota vniuersali, vt apparet vers. 7. tum notandum est subesse ironiã, vt apparet ex versu proximo. b Vanitati & arrogantiæ veluti materiam subministrat, quatenus charitate destruitur. c Instruit proximum. d Idolum hoc loco sumitur pro simulachro ad numen representandum efficto, cui cultus exhibeatur, vnde dicta idololatria.

1 Cæterùm [1] de ijs quæ idolis immolantur, scimus nos [a] omnes scientia esse præditos. Scientia [b] inflat, charitas verò [c] ædificat.

2 Quòd siquis *sibi* videtur aliquid scire, nondum quicquam nouit sicut oportet nosse.

3 Sed siquis diligit Deum, hic edoctus fuit ab eo.

4 [2] De esu igitur eorum quæ [d] idolis immolantur, scimus idolum [e] nihil *esse* in mundo, & nullum *esse* Deum alium nisi vnum.

Iohan.13.13, infra, 12.3.

5 Nam etiamsi sint qui dicantur dij & in cœlo & in terra: (sicut sunt dij multi, & domini multi.)

6 Nobis tamen vnus *est* Deus Pater ille, [f] à quo omnia, & nos [g] in ipso: & ‖ [h] vnus Dominus Iesus Christus, [i] per quem omnia, & nos per ipsum.

7 [3] Sed non in omnibus *est* ea scientia. [4] nonnulli enim *cum* [k] cõscientia idoli vsque ad hoc tempus, vt idolis immolatum edunt: & conscientia eorum, infirma quum sit, polluitur.

8 [5] Cæterùm esca nos non commẽdat Deo neque enim si vescamur, abundantiores sumus: neq; si non vescamur, pauperiores reddimur.

9 Sed videte ne quo modo potestas illa vestra offendiculo sit ijs qui infirmi sunt.

10 [6] Etenim siquis viderit te qui scientia præditus es, in idoleio accumbere, nónne conscientia ipsius qui infirmus est instruetur ad edendum ea quæ sunt idolis mactata?

11 ‖ [7] Et tua ista scientia frater qui

3 Ratio cur id non consequatur, hæc est, quia quod vos scitis, non desunt qui ignorent: externarũ autẽ actionum iudicia non tãtùm à vestra sed etiam à spectatorum conscientia dependent, ac proinde vestræ actiones non tantũ ad vestrã scientiam, sed etiã ad fratrum ingnorantiam accommodari debent.

Rom.14.15.

4 Applicatio rationis, Multi sunt qui non possunt nisi tibante cõscientia vesci idolothytis, quòd ea impura esse existimẽt: itaq; si tuo exemplo aggrediantur quod intus arbitrantur Deo displicere, polluitur eorum conscientia: hoc est: cui malo occasionem præbuisti. 5 Occupatio, An verò propterea æquũ fuerit nos iure nostro fraudari? Imò, inquit Apostolus, nihil quod ad Christianismum attinet, vobis decedet si abstinueritis in fratrum gratiam, sicut etiam sumptus cibus nihilo vos reddet sanctiores. Neque enim nostri commendatio coram Deo posita est in cibis: sed cum fratris offendiculo vti libertate, id verò est libertate abuti, cuius è cõtrario legitimus vsus est siquis ea sic vtatur, vt fratris infirmi rationem habeat. 6 Altera clarior eiusdem rationis applicatio, proposito exemplo accubitus in idolorum templo: quod factum Corinthij malè inter res medias numerabant, quum simpliciter sit prohibitum ob loci circumstantiãtiam, etiam cessante offendiculo vt suo loco dicetur. 7 Amplificatio argumenti à comparatis simul & contrarijs sumpta. Tu (inquit) homuncio de tua scientia tibi placens, quæ planè nulla est, (neque enim si vera scientia præditus esses, in idolorum templo accumberes) fratrémne pessundabis, tuo exẽplo infirmam eius conscientiam ad malè agendum confirmans, pro quo seruando Christus ipse etiam mortem subijt?

e Inane & vanum somnium. f Quum Pater à Filio distinguitur, illi principium tribuitur. g Subsistimus. h Sed quẽadmodum Pater Dominus etiam dicitur, sic Filius Deus, vnius ergo nomen non personas, sed naturam respicit. i (Per) non causam instrumentalem, sed efficientem significat: operatur enim vnà Filius cum Patre, quod non est ita accipiendum vt duas causas constituamus, quum vna sit natura & simplex vtriusque, etiamsi Personæ sint distinctæ. k Conscientiam idoli vocat iactum rerum iudicium qui immunda putabant esse quæ idolis offerebantur, idque illis bona conscientia vti non poterant: hæc enim est vis conscientiæ vt opus natura sua medium, si bona fuerit, bonum reddat, sin mala, malum.

infirmus

infirmus est,propter quem Christus est mortuus,peribit?

12 [8] Ita autem peccantes in fratres, & vulnerantes ipsorum conscientiam infirmam,in Christum peccatis.

13 ‖[9] Quapropter si esca facit vt offendat frater meus, non vescar carnibus in æternum, nec faciam vt frater meus offendat.

Rom.14.21. 8 Alia amplificatio, etiamsi modi infirmi fratris offensionem in Christum ipsum redūdare,ne putent isti sibi cum infirmis tantùm fratribus esse negotium. 9 Conclusio, quam Paulus in sua ipsius persona concipit, ne videatur ab alijs exigere cui sese prior ipse non subijciat. Malim quidem ego, inquit,in perpetuum vsque omni carnis genere abstinere, quàm peccandi occasionem vlli fratri meo præbere · nedum vt certo loco vel tempore recusem in fratris gratiam immolatitijs carnibus nō vesci.

CAP. IX.

1 Ostendit qualiter libertate à Domino sibi permissa 15 vltrò abstinuerit, 18 22 ne quem in rebus medijs offenderet. 24 Vitamq; nostram stadij instar esse dicit.

CAP.IX. 1 Antequā longius pro grediatur in proposita hypothesi idolothytorum,voluit omnium istorum malorum causam ostendere simul & tollere,nempe quod de suo iure non putarent Corinthij se teneri decedere in cuiusquam gratiam. Proponit igitur sese pro exemplo, & quidem in re penè prorsus necessaria. Agit tamen de vtroque seorsim, ac primùm de persona. Si (inquit) causamini vos esse liberos, ac proinde velle vestra libertate vti, an non sum & ego liber, quum sim etiam Apostolus. 2 Apostolatum suum probat ab effectis,quòd ab ipso Iesu Christo fuerit designatus,& apud eos ipsi sui muneris autoritas fuerit ipsorum conuersione magnificè obsignata. Proponit autem illis hæc omnia ob oculos, vt pudeat illos sese non aliquousque in infirmorum fratrum gratiam demittere, quum ipse Apostolus nihil non fecisset vt eos penitus profanos Dei lucrifaceret.

3 Obiter hoc addit, ac si diceret, Tantum abest vt possitis de meo Apostolatu dubitare, vt etiam eos qui hoc reuocant in controuersiam soleam, opposiris ijs quæ apud vos per me egit Dominus, refellere. 4 Iam de re dicit. Quum & liber sim & verè Apostolus, cur mihi non liceat, non dico vesci idolothytis, sed meis laboribus sustentari, atque adeò vxorem etiam alere: quod & reliqui Apostoli, ac nominatim Iohannes & Iacobus cognati Domini, & ipse Petrus iure faciunt.

1 NOnne [1] sum Apostolus? nónne sum liber? [2] Nónne Iesum Christum Dominum nostrum vidi? nónne opus meum vos estis [a] in Domino?

2 Si alijs non sum Apostolus,at certè vobis sum. nam [b] figillum apostolatus mei vos estis in Domino.

3 [3] Mea responsio apud eos [c] qui in me inquirunt,hæc est.

4 [4] Annon habemus potestatem [d] vescendi ac bibendi?

5 Annon habemus potestatem [e] sororem vxorem circunducendi, vt & reliqui Apostoli, & fratres Domini & Cephas?

6 An solus ego & Barnabas non habemus potestatem [f] non operandi?

7 [5] Quis [g] militat proprijs stipendijs vnquam? quis plantat vineam,& de fructu eius non edit? aut quis pascit gregem,& de lacte gregis non edit?

8 [6] Num [h] secúdùm hominem hæc dico? nónne etiam Lex hæc dicit?

9 Nam in Mosis Lege scriptum est, ‖Non obligabis os boui trituranti. [i] Num boues curæ sunt Deo?

10 An hoc propter nos omninò dicit? propter nos enim *hoc* scriptum est, quòd sub spe debeat is qui arat arare: & qui triturat sub spe,spei suę particeps esse

11 ‖[7] Si nos vobis spiritualia seminauimus,magnum *fuerit* si nos vestra carnalia messuerimus?

12 [8] Si alij *sui* in vos [k] iuris participes sunt, *cur* non potiùs nos? atqui non vsi fuimus iure isto: sed omnia sustinemus, nequid remoremur Euāgelium Christi.

13 [9] An nescitis ‖ eos qui sacris operantur,*ea quæ* ex [l] sacrario *sunt* edere? & qui altari assident, cum altari [m] participare?

14 Ita Dominus constituit ijs qui Euangelium annuntiant, [n] vt ex Euangelio viuant.

15 Ego tamen nullo istorum sum vsus. [10] Neque verò hæc scripsi vt ita fiat in me, nam bonum est mihi mori potiùs quàm vt gloriationem meam aliquis in-

5 Ne videretur Apostolus grauare,æquum esse quod faceret ostēdit à comparatis,quum & milites stipendijs acceptis,& agricolæ suorum laborū fructibus & pastores sui gregis prouentu viuāt. *Deut.25.4, 1.tim 5.18. Rom.15.27.* 6 Secundo loco profert etiam ordinationis diuinæ autoritatem, à cōparatis. *Deut.18.1.* 7 Assumptio argumentorum cum amplificatione,quoniam ne sic quidem petitur ab illis merces, quæ meritis respondeat. 8 Aliud argumentum maximi momenti: Alij apud vosmetipsos aluntur,ergo & mihi licuit,idque etiam potius quam cuiquam alij: & tamen recusaui, & quiduis adhuc potius malo perpeti,ne quid sit quod retardet Euangelium Christi. 9 Vltimo tandem loco expressam de Leuitarum alimentis Legem profert, quo tamen iure vti noluerit. 10 Obiter auertit suspicionem, quòd hæc scripsisset quasi mercedem non persolutam repeteret. Imò, inquit, mori malim, quàm in hoc instituto gratis euangelizandi non perseuerare. Nam teneor quidem omninò euangelizare, quū hoc munus sit mihi à Domino commissum: sed nisi vltrò & ipsius Dei amore hoc fecero, nihil sanè fecerim quod probetur: Quòd si mallem Euangelium malè audire quàm mercedem non accipere,tum sanè constaret me non Euangelij, sed mercedis causa labores istos subire. Hoc autem ego appello iure suo non vti sed abuti. Itaque non hac in re, sed in cæteris etiam (quantum fieri potuit) omnibus omnia sum factus, vt eos lucrifacerem Christo & vnà cum ipsis Christo lucrifierē.

a Per Dominum. b Sigilli instar quo confirmetur meum Apostolatum vere esse à Domino. c Qui de me, quasi iudicet de eo quæstionem habent. d Ecclesia videlicet sumptu. e Fidelē. f Non viuendi ex manuum labore. g Militare solet. h Num ijs tantum nitor qua ex hominum consuetudine valent? i Num ad boues proprie respexit Dominus quum hanc legem conderet? nam alioqui minima etiam ad Dei curam pertinent. k Ius appellat facultatem viuendi alieno sumptu. l De templo (metonymia) id est, de ijs quæ in templo offeruntur. m Altaris sunt socij in diuidenda victima. n Ex eo quod Euangelium prædicant. sequitur ex hoc loco, Paulum ex missarum prouentibus, & eius generis superstitionum, victum nec sibi quæsiuisse, nec voluisse unde alijs quæri.

anem reddat.

16 Etenim si euangelizem, non est quod glorier: necessitas enim mihi incumbit. væ autem mihi est nisi euangelizem.

17 Nam si volens hoc faciam, mercedem habeo: sin inuitus, dispensatio credita est mihi.

18 Quæ igitur mihi est merces? vt quum euangelizem, gratuitum [o] cõstituam Euangelium Christi, vt ne abutar iure meo in Euangelio.

19 Nam quum liber sim ab omnibus, omnibus meipsum seruum feci, vt plures lucrifaciam.

20 Et factus sum Iudæis vt Iudæus, vt Iudæos lucrifaciam: ijs qui sub [p] Lege sunt, vt si *essem* sub Lege, vt eos qui sub Lege sunt, lucrifaciam:

21 Exlegibus vt exlex, (*ita tamen* vt non sim exlex Deo, sed sublex Christo) vt lucrifaciam exleges.

22 Factus sum infirmis vt infirmus, vt infirmos lucrifaciam: [q] omnibus factus sum omnia, vt omninò aliquos seruem.

23 Hoc autem facio propter Euangelium, vt [r] vnà particeps eius fiam.

24 [11] An ignoratis, eos qui in stadio currunt, omnes quidem currere, sed vnum accipere præmium? sic currite vt comprehendatis.

25 Porrò quisquis certat, in omnibus est [s] continens. Illi quidem igitur vt perituram coronam accipiant, *sunt continentes:* nos autem, vt incorruptam.

26 Ego igitur ita curro vt non in incertum: sic pugillem ago vt aerem non cædens.

27 Sed contundo [t] corpus meum, & in seruitutem redigo: ne quo modo, quum alijs prædicarim, ipse [u] reprobus fiam.

11 Aliam huius mali causam affert, nempè quòd gulæ essent dediti. Erant enim solennes sacrificiorum epulæ: & plus satis celebratus semper fuit sacerdotum luxus. Itaque durum istis erat luxui assuetis, quũ præsertim libertatem Euangelicã prætexerẽt, ab his conuiuijs arceri. Eos verò ex aduerso Apostolus, tum iucunda similitudine, tum etiam suo exemplo ad sobrietatem, imò etiam ad carnis mortificationem vocat, negans aptos esse ad cursum vel pugilationem (cuiusmodi certamina Isthmica erant) qui corpori indulgerent: ac proinde affirmans, nullum eos præmium manere, nisi aliam vitæ rationem insisterent.

o Pro quo nullus fiat sumptus, ab ijs qui bus illud annuntio. p Legu vocabulum, hoc loco ad illam partem qua erat cæremonijs actum est restringendum. q In rebus medijs & indifferentibus, quasi diceret, me in omnes formas mutari, vt omni ratione aliquos seruarem. r Vt & ego cum ijs quibus illud annuntio, fructum ex Euangelio percipiam. s Exquisitissima vtitur dicta. t Veterem hominem spiritui reluctantem.

u Reprobum non opponit electo, sed probato. eum nimirùm quem experientia ostenderit non talem esse qualem esse oportebat.

CAP. X.

1 Si Deus Iudæis non pepercit, neque ijs parcet quibus sors est æqualis. 2 & in tesseris externis sua gratia. 14 Itaque abstinendum esse participes fieri mensæ dæmoniorum eos qui Cœnæ Domini communicant, 24 & qui in rebus medijs rationem proximi non habent.

1 [1] NOlim autem vos ignorare fratres, ‖ [a] Patres nostros omnes sub illa nube fuisse, ‖ & omnes per mare transiuisse:

2 [2] Et ‖ omnes [b] in Mosen [c] baptizatos esse nube & mari:

3 Et omnes [d] eandem [e] escam spiritualem edisse:

4 ‖ Et omnes eundem potum spiritualem bibisse. Bibebant enim [f] ex sequente spirituali Petra: Petra verò [g] erat Christus.

5 Sed plerosque illorum non approbauit Deus. ‖ prostrati sunt enim in deserto.

6 [3] Hæc autem [h] typi nostri fuerũt, vt ne concupiscamus res malas, ‖ sicut illi concupierunt.

7 Ne igitur idololatræ estote, sicut quidam eorum, vt scriptum est, ‖ Sedit populus ad edendum ac bibendum: ac surrexerunt ad ludendum.

8 Neque scortemur, ‖ sicut quidam eorum scortati sunt, & ceciderunt vno die viginti tria millia.

9 Neque tentemus [i] Christum, ‖ sicut quidam ipsorum & serpentibus perierunt.

10 Neque murmuretis, sicut quidam ipsorum murmurarunt, & perierunt [k] exterminatore.

11 Hæc autem omnia in figura contingebant illis: scripta sunt autem ad nostram admonitionem, in quos fines seculorum deuenerunt.

12 Itaque qui putat se stare, videat ne cadat.

13 Tentatio vos non apprehendit, nisi humana: fidelis autem Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione etiam exitum, vt possitis ferre.

14 Quamobrem, dilecti mei, fugite idololatriam.

15 Tanquam prudentibus loquor: iudicate vos ipsi quod dico.

16 Calix benedictionis cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? panis quem frangimus, nonne communicatio corporis Christi est?

17 Quoniam vnus panis, vnum corpus multi sumus: omnes enim de vno pane participamus.

18 Videte Israelem secundum carnem: nonne qui edunt victimas, participes altaris sunt?

19 Quid igitur dico? quod idolum quicquam sit? aut quod quicquam sit quod immolatur idolis?

20 Sed quæ immolant gentes, dæmonijs immolant, & non Deo: nolo autem vos participes fieri dæmoniorum.

21 Non potestis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum: non potestis participes esse mensæ Domini, & mensæ dæmoniorum.

22 An prouocamus Dominum? num fortiores illo sumus?

23 Omnia licent, sed non omnia expedient: omnia licent, sed non omnia ædificant.

24 Nemo quod sui est quærat, sed quod alterius.

25 Omne quod in macello venit, manducate, nihil interrogantes propter conscientiam.

26 Domini enim est terra & plenitudo eius.

27 Si quis vocat vos infidelium aliquis, & vultis ire, omne quod apponitur manducate, nihil interrogantes propter conscientiam.

28 Si quis autem dixerit vobis, Hoc immolatitium est, nolite manducare propter illum qui ostendit, & propter conscientiam: conscientiam autem dico non tuam, sed alterius.

29 Quare enim libertas mea iudicetur ab alterius conscientia?

30 Si ego gratia participo, quid blasphemor pro eo quod gratias ago?

31 Sive igitur manducatis, sive bibitis, sive quid facitis, omnia ad gloriam Dei facite.

32 Sine offensione estote & Iudæis & Græcis & Ecclesiæ Dei:

33 Sicut & ego omnibus per omnia placeo, non quærens quod mihi vtile est, sed quod multis, vt salui fiant.

CAP. X. *Exod.13.21, num.9.18. Exod.14.22. Exod.16.18. Exod.17.6. num.20.10, & 21.16. Num.16 63. Num.11.4. & 16.64. psal.106.14. Exod.32.6. Num.25.9. Num.21.6. psal.106.14.*

1 Illustrat quod dixerat, proposito horrendo iudicij Dei exemplo, in eos qui & ipsi eadem re ipsa, id est, eiusdem adoptionis & salutis tesseras atque nos habebant, & nihilominus quum idolorum epulis sese dedidissent, horrendis & multiplicibus pœnis affecti, in deserto perierunt. Hæc autem præterquam quòd appositissimè dicuntur in eos qui idololatrarum conuiuijs intererant, ideò etiam videntur referri quod nonnulli, dummodo cœtus Ecclesiasticos frequentarent, & baptizati sacro conuiuio interessent, Christum confitentes, extera illa putabant tanti non esse, vt Deus propterea ipsis succensereret. 2 Re paria fuerunt veterum Sacramenta cum nostris, vt quæ & ipsa in vnum Christum respicerent, qui vanis typis sese illis ingerebat. 3 Applicatio exempli, aduersus eos qui cupiditatibus suis abripiuntur extra metas à Deo propositas. Hæc enim est malorum origo, cuiusmodi sunt, idololatria (cuius comes est gula) scortatio, insurrectio aduersus Christum, murmur, & similia quæ grauissimis pœnis in populo veteri Dominus vindicauit: vt nos qui illis successimus, & multo pleniorem habemus diuinæ voluntatis declarationem, ita simus cautiores.

a Sic Paulus loquitur respiciens, non personas, nisi in genere. b Mosi illis præeunte. c Omnes quidem externi symbolo baptizati fuerunt, sed non reipsa, quod illi, non Deo imputandum. d Eandem videlicet atque nos. e Mannan, qua spiritualis fuit cibus credentibus, qui fide Christum verum cibum amplectebantur. f Ex riuo & rupe profluente, qui populum sit comitatus. g Sacramentaliter significabat. i. ita vt esset vera adiuncta rei veritas: Deus enim non nudum signum, sed rem etiam ipsam significatam effert fide spiritualiter percipiendam. h Qui Sacramenta nostra significarent, sunt enim Circumcisio Israelitis quidem sigillum iustitiæ, nobis autem typus sint baptismi, sic docti. i Tentare Christum, est eum velut ad certamen prouocare, quod ij faciunt, qui eius cognitione abstinent, eam sua cupiditatibus prætexunt.

cut

cut quidam eorum tentarunt, & à ſerpentibus perierunt.

10 ‖ Neque murmurate, ſicut quidam eorum murmurarunt, & perierunt ab Exterminatore.

11 Hæc autem omnia typicè euenie-bant eis: & ſcripta verò ſunt ad noſtri admonitionem, in quos [k] fines ſeculorum occurrerunt.

12 [4] Itaque qui *ſibi* videtur ſtare, videat ne cadat.

13 Tentatio vos non cepit, niſi [l] humana. fidelis autem *eſt* Deus, qui non ſinet vos tẽtari ſupra *ea* quod poteſtis, ſed [m] præſtabit vnà cum tentatione etiam euaſionem, vt poſſitis ſufferre.

14 Quapropter dilecti mei, fugite ab idololatria.

15 [5] Vt peritis loquor: iudicate vos quod aio.

16 Poculum [n] benedictionis cui benedicimus, nónne [o] communio ſanguinis Chriſti eſt? panis quem frangimus, nónne communio corporis Chriſti eſt?

17 Quoniam vnus panis, vnum corpus multi ſumus: nam omnes vnius panis fimus participes.

18 Videte Iſraelem *qui eſt* [p] ſecundum carnem: nónne qui edũt victimas, [q] participes ſunt altaris?

19 Quid ergo dico? idolum aliquid eſſe, aut quod idolis immolatum eſt, aliquid eſſe?

20 Imò *illud dico*, quæ immolant Gẽtes, dæmonijs immolare, & non Deo. nolim autem vos [r] patticipes dæmoniorum eſſe.

21 Non poteſtis poculum Domini bibere, & [s] poculum dæmoniorum: non poteſtis menſæ Domini participes eſſe, & menſæ dæmoniorum.

22 Nónne prouocamus ad iram Dominum? num validiores eo ſumus?

23 ‖ [6 t] Omnia mihi licent, at non omnia conferunt: omnia mihi licent, ſed nõ omnia ædificant.

24 Nemo quod ſuum eſt quærat, ſed quiſque quod alterius *eſt*.

25 [7] Quicquid in [u] macello venditur, edite, nihil interrogantes propter conſcientiam.

26 ‖ Domini enim eſt terra & [x] plenitudo eius,

27 Quòd ſiquis infidelium vos vocat, & vultis ire, quicquid apponitur vobis, edite, nihil interrogantes propter conſcientiam.

28 At ſiquis vobis dixerit, Hoc idolis mactatum eſt, ne edite, propter illum qui indicauit, & propter conſcientiam. Domini enim eſt terra & plenitudo eius.

29 Conſcientiam autẽ dico non tuam, ſed illius alterius. [8] cur enim libertas mea damnatur ab alia conſcientia?

30 Et ſi ego per [y] gratiam *cibum* participo, cur *ob id* impius iudicor prò quo ego gratias ago?

31 ‖ [9] Siue igitur editis, ſiue bibitis, ſiue quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.

32 Eſtote ſine offendiculo & Iudæis & Græcis, & Eccleſiæ Dei:

33 Sicut & ego per omnia omnibus placeo, non quærens meam ipſius vtilitatem, ſed multorum, vt ſeruentur.

Num. 14. 37. iudic. 1. 24.

4 Tandem ad Corinthios ipſos delabitur, monens ne ſibi placeãt, ſed vt potius Satanæ aſtutijs occurrant. Vitiat tamen inſinuatione, & eos etiam erigit, ne videri poſſit eos perditis illis idololatris & Chriſti contemptoribus qui in deſerto perierũt, penitus ſimiles facere.

5 Iam rediens ad illas idolorũ epulas, ne quid tergiuerſari poſſint, præfatur ſeſe non aliis rationibus vſurum quàm quas ipſimet optimè norint. Eſt autẽ inductio à ſimili: Sacra cõuiuia Chriſtianorum ſunt pignora communionis ipſorum cum Chriſto in primis, deinde etiã inter ſe Iſraelitæ quoq; ſuis ſacrificijs mutuã in vna eademq; religione copulationem ſanciunt: Ita igitur etiam idololatræ cum ſuis idolis aut potius dæmonijs (idola enim nihil ſunt) ſolennibus illis epulis copulantur. Ex quo efficitur mẽſam illam eſſe dæmoniorum menſam: fugienda eſt igitur vobis. Neque enim fieri poteſt vt cum Domino ſimul & cum dæmonijs quicquam habeatis commune, nedum vt huiuſmodi epulas in rebus medijs rectè numeretis. An igitur vultis cum Deo confligere, & ſi id feceritis, an vos putatis fore ſuperiores?

k Seculum hoc noſtrũ finis vocatur, eſt enim ſeculorũ complemẽtũ. l Qua ab infirmitate proficiſcitur. m Ille qui vos veſtri boni gratia tentari voluit, aditum faciet ad euadendum. n Gratiarum actionis, vnde Euchariſtia dicitur ſacrum illud epulum. o Efficax teſſera noſtra cum Chriſto coniunctionis atque adeò incorporationis. p Qui adhuc cæremonijs vacant. q Eiuſdem cultus ac ſacrificij ſunt cenſẽdi. r Cum dæmonijs quicquam habere commune, aut in eam ſocietatem coire, quæ dæmoniorum auſpicijs coit. s Solebant prophana Gentes feſta ſua conuiuia eius Dei laudibus conſecratum arat & libatione claudere.

Supra, 6. 13. eccleſ. 37. 31. Pſal. 24. 1.

6 Accedẽs ad aliã idolothytorum ſpeciem, repetit generalem illam regulam, In rerum mediarum vſu, nõ noſtri ſeparatim, ſed etiam proximorum habendam eſſe rationem, ac proinde multa per ſe licita eſſe, quæ propter proximi offenſionem, facere ſit nefas. *Coloſſ. 1. 7.*

7 Applicatib regulæ ad propoſitã hypotheſin, Quicquid in macello venit, tanquam ex Domini manu promiſcuè emere, & domi cum fidelibus, ſiue etiã domum ab infidelibus vocati, in priuato videlicet cõuictu, edere poteſtis: ſed addita exceptione, niſi quis infirmus adſit, cuius conſcientia offendatur, appoſitis immolatitijs carnibus. Tum enim vobis omninò habenda eſt illius infirmitatis ratio.

8 Ratio, quia nobis non eſt committendum vt libertas noſtra malè audiat, & beneficium Dei, quo vti debemus cum gratiarum actione, in crimen impietatis vertatur, idque noſtra culpa, ſi infirmorum conſcientiam malimus offendere, quàm de noſtro iure in re nihili decedere, atque ita occaſionem infirmis præbere ita de nobis & libertate Chriſtiana iudicandi. Transfert autem Apoſtolus iſta in ſuam perſonam, vt tantò minus habeant Corinthij quod illi opponant. 9 Concluſio, ita eſſe nobis inſtituendam vitam, vt nos ipſos non quæramus, ſed Dei gloriam, ac proinde quamplurimorum ſalutem: qua in re non dubitat ſeipſum Apoſtolus Corinthijs (ſuo videlicet gregi) ſeſe pro exemplo proponere, ſed ita vt eos ad ipſum archetypum (id eſt, Chriſtum) reuocet, quò & ipſe reſpiciat.

t Vide ſupra, 6. 13. u Solebant proſtare venales carnes ſacrificatæ, quarum precium ad ſacerdotes redibat. x Infinita illa rerum copia, quibus plena eſt. y Si ex Dei beneficio hoc vel illo cibo vti mihi licet, cur committam vt mea culpa hoc Dei beneficium mihi vitio vertatur?

CAP. XI.

1 Notat Corinthios quòd in sacris cœtibus, 4 viri orent velatis capitibus: 5 mulieres verò retectis. 17 In summa, quòd in pœnis conuenirent: 21 & profana sympotia paramisceret epulo sacro Cœnæ Domini: 23 quam ad primam Christi institutionem exigit.

CAP. XI.
2 Thess. 3. 9. Ephes. 5. 23. Gen. 1. 16. 17. & 3. 1. & 9. 6. colos. 3. 10. Gene. 2. 23.
1 Quintus huius Epistolæ tractatus, De publicorum cœruũ recta dispositione, tria capita complectens, nẽpe de virorũ & fœminarũ decenti habitu, de Cœnæ Domini ritu, & de recto donorũ spiritualium usu. Reprehensurus autem nonnulla, incipit tamen ab eorum laude vniuersali, traditiones appellans, particulares de decore, & honestate leges, ad Ecclesiasticam politiam spectantes, quas postea Canonas vocarunt. 2 Deum in Christo mediatore proponit, non modò pro doctrinæ, sed etiam pro Ecclesiastici decori fine ac scopo. Deinde ad quæstionem propositam, de virorum & fœminarum habitu in publicis cœtibus decenti, illud accommodans, declarat fœminam vno gradu inferiorem esse viro, ex Dei ordinatione: virũ autem sic subiectum esse Christo, vt in eo oporteat gloriam Dei propter præeminentiam sexus elucere. 3 Hinc colligit, viros, si operto capite (quod tum habebatur subiectionis signum) publicis cœtibus ad audiendum Verbum & preces concipiẽdas coactis interfint, sua veluti dignitate seipsos priuare, contra Dei ordinationem. 4 Vicissim etiam colligit, fœminas quæ subiectionis signo, id est velo, sublato, in Ecclesiasticis cœtibus apparent, seipsas dedecorare. 5 Argumentum primum à sensu communi, quasi dictante fœminis natura, turpe illis esse non velato capite prodire in publicum, quum tam densis & prolixis comis eas donarit, quas etiam adeò studiosè alant, vt nullo modo radi sustineant. 6 Occupatio, Nónne etiam comæ viris datæ sunt? Concedo, inquit Apostolus, sed aliud obstat. Nam cõditus est vir vt in eius dominio eluceat Dei gloria: fœmina verò, vt suæ subiectionis professione virum reddat augustiorem. 7 Inæqualitatem mulieris probat ex eo, quòd vir sit materiale fœminæ principium. 8 Secundò, ex eo quòd fœmina sit viri causa condita, non autem vir in fœminæ gratiam.

1 MImitatores ‖ mei estote, sicut ego Christi.

2 [1] Laudo verò vos, fratres, quòd omnia mea meministis, & sicut tradidi vobis, traditiones retinetis.

3 [2] Velim autem vos nosse ‖ Christũ esse omnis viri caput. caput autem mulieris, virum: caput verò [2] Christi, Deum.

4 [3 b] Omnis vir orans aut prophetãs operto capite, dedecorat caput suum.

5 [4] Omnis verò mulier orans aut prophetans non operto capite, dedecorat caput suum; [5] nam *id* vnum ac idem est ac si rasa esset.

6 Nam si non velatur mulier, etiam tondeatur: quòd si turpe mulieri tonderi aut radi, veletur.

7 [6] Vir enim nõ debet velare caput, quum *is* imago sit & gloria Dei: at mulier, gloria viri est.

8 [7] Non enim est vir ex muliere, sed mulier ex viro.

9 [8] Neque enim conditus est vir propter mulierem, sed ‖ mulier propter virum.

10 [9] Propter hoc debet mulier [c] potestatem habere in capite, [10] propter Angelos.

11 [11] Attamen neque vir absque muliere, neque mulier absque viro, [d] in Domino.

12 Sicut enim mulier ex viro *est*, ita & vir per mulierem: omnia verò ex Deo.

13 [12] Apud vosipsos iudicate, *Num* decorũ est mulierem nõ velatam Deum orare?

14 An ne natura quidem ipsa hoc vos docet, quòd viro quidem, comatum esse dedecori sit:

15 Contrà, mulieri comatam esse, gloriæ sit? Nam coma [e] pro velamine data est ei.

16 [13] Quòd siquis videtur contentiosus esse, nos eiusmodi consuetudinem nõ habemus, neque Ecclesiæ Dei.

17 [14] Hoc verò *ita* denuntio vt vos non laudem, quòd *videlicet* non cum emolumento, sed cum detrimento conuenitis.

18 [15] Primùm enim quum conuenitis in Ecclesia, audio dissidia inter vos esse: & aliquam partem credo.

19 [16] Oportet enim etiam hæreses inter vos esse, vt qui [f] probati sunt, manifesti fiant inter vos.

20 Itaque quum conuenitis in vnum, *hoc* [g] non est Dominicam Cœnã edere.

21 Nam vnusquisque propriam cœnam [h] præoccupat in vescendo: & hic quidem esurit, ille verò ebrius est.

21 [17] Enimuerò num domos non habetis ad edendum & bibendum? aut Ecclesiam Dei contemnitis, & pudefacitis

9 Conclusio, oportere, velatas esse fœminas, vt subiectionem externo signo testentur.
10 Quid hoc sit, nondum mihi liquet.
11 Digressio, quã adhibet Apostolus, ne quod de virorum eminẽtia, & fœminarũ gradu inferiore dictum erat politiæ Ecclesiasticæ re spectu, perinde accipiatur acsi nullus sit istius imparitatis modus. Viros ergo docet sic eminere, vt interea solos viros nõ cõsiderit Dominus, sed etiam fœminas: & ita esse cõdita fœminã ex viro, vt viri vicissim interuentu fœminæ gignantur: quæ res admoneant ita vtrinque seruandum esse illum sexus gradum, vt mutua coniunctio foueatur.

a Quatenus Christus est Mediator. b Politicam hanc esse legem Pauli temporis sui circunstantijs accommodandam hinc docetur, quòd hodie contraria prorsus ratione capite aperto loqui in cœtu, signum est subiectionis.

c Velamen, quod sit subiectionis symbolum. d Per Dominum. e Vt esset illi velamen, & quidem eiusmodi quod aliud accerseret. f Quos experientia docuerit esse fidei & pietatis sinceræ. g Vsitata hyperbole Apostolus præcisè negat fieri, quod à plerisque ritè non fiebat. h Alijs non expectatis sumit.

12 Inculcat argumentum à communi naturæ sensu sumptum. 13 Præfractè contentiosis ad vltimum opponendum est, Ecclesias Dei alienas esse à contentionibus.
14 Transitio ad sequentem tractatum de recta Cœnæ Domini administratione. Vtitur auaem hac superiore præfatione Apostolus, vt intelligant Corinthij se quod in genere obseruabant, (id est Apostoli monita) in re tamen vel præcipua non sine magna culpa neglexisse. 15 In Cœna Domini ritè celebranda requiritur vnio tum in doctrinæ veritate, tum in affectibus, ne profanetur. 16 Schismata & hæreses, etsi ex diabolo oriuntur & mala sunt, tamen temerè non eueniunt, & electorum etiam commodo cedunt.
17 Agapas, quanuis diu & quidem laudabiliter, autoribus ipsis Apostolis, in Ecclesijs vsurpatas, tamen propter abusum tollendas censet Apostolus.

Matth.16.26, mar.14.22, luc.22.17. Iohan.6.55. 1.Cor.13.1.

eos qui non habent? Quid vobis dicam? laudabo vos? in hoc non laudo.

23 [18] Ego enim accepi à Domino quod & tradidi vobis, Dominum Iesum *videlicet* ea nocte, qua proditus est, accepisse panem:

24 ‖ Et gratijs actis fregisse, ac dixisse, Accipite, edite: hoc meum est corpus quod pro vobis [i] frangitur: hoc facite ad mei recordationem.

25 Itidem & poculum, postquam cœnasset, dicēdo, Hoc poculum, est Nouum illud testamentū per meum sanguinem: hoc facite quotiescunque biberitis, ad meī recordationem.

26 Quotiescunque enim ederitis panē hunc, & poculum hoc biberitis, mortē Domini annuntiatis, vsquequò venerit.

27 ‖ [19] Itaque quisquis ederit panem hunc, aut biberit hoc poculum Domini [k] indignè, reus tenebitur corporis & sanguinis Domini.

28 ‖ [20] Probet autem [l] quisque seipsum, & ita de pane illo edat, & de poculo illo bibat.

29 Nā qui edit & bibit indignè, damnationem sibijpsi edit & bibit, non [m] discernens corpus Domini.

30 [21] Propterea inter vos multi *sunt* debiles & inualidi, & dormiunt multi.

31 Etenim si nosipsos [n] dijudicaremus, non puniremur.

32 Sed quum punimur, à Domino erudimur, ne cum mundo condemnemur.

33 [22] Itaque, fratres mei, quum conuenitis ad vescendū, alius aliū expectate.

34 [23] Quòd siquis esurit, domi edat: ne ad condemnationem conueniatis. [24] Reliqua verò, quum venero, cōstituā.

23 Non ad pascendum ventrem, sed ad animum communione Christi reficiendum instituta est Cœna Domini, ac proinde à communibus epulis separari debet. 24 Quæ ad ordinem spectant, vt locus, tempus, precum formulæ, & cætera eiusmodi, pro ratione temporum, locorum & personarum, disposait Apostolus in Ecclesijs.

CAP. XII.

1 Vt à contentione & superbia Corinthios auocet, dicit spiritualia dona ideò varia conferri, 7 vt mutuò collata, 12 coalescamus ea symmetria in vnum Christi corpus, 20 quemadmodum membra corporis humani in vnum coalescunt.

CAP. XII.

1 POrrò [1] de spiritualibus *donis*, fratres, nolim vos [a] in ignorantia versari.

2 [2] Scitis vos [b] Gentes fuisse qui ad idola illa muta, prout rapi contigisset, abripiebamini.

3 [3] Quapropter notum vobis facio, ‖ nullum per Spiritum Dei loquentem, dicere. Iesum [c] anathema, ‖ & neminem posse dicere Iesum Dominum, nisi per spiritum sanctum.

4 [4] Discrimina autē donorum sunt, sed [d] idem Spiritus.

5 Et discrimina ministeriorum sunt, sed idem Dominus:

6 Et discrimina [e] facultatum sunt, sed idem est Deus, efficiens eas omnes in quibusuis.

7 Vnicuique verò [f] datur declaratio Spiritus ad [g] vtilitatem.

Mar.9.39. Supra,8.6, ioh.13.13, philip.2.10.

1 Iam aggrediēs tertium locum huius tractatus, id est de recto spiritualium donorum vsu, non obscurè significat Corinthios illis fuisse abusos: Nam qui excellebant, ambitiosè illa iactantes, Deam horū donorū autorē sua laude fraudabant: & nulla fratrū habita ratione, illis ad inanem ostentationem abutebantur, ac proinde Ecclesiam illorum donorum vsu priuabant. Abiectiores autem viciſſim excellentioribus inuidentes, secessionem meditabantur, vt totum illud corpus veluti disiectum ac dissipatum esset. Istis ergo abusibus remedium allaturus, primùm eos iubet diligenter considerare, se omnia hæc dona aliunde habere, nempè ex Dei gratia ac mera liberalitate, ad cuius gloriam sint referenda. 2 Hoc probat ex prioris eorum statu collatione, cum eo in quo tum erant excellentibus illis donis ornati. 3 Conclusio, Scitote igitur vos de Christo ne hiscere quidem in ipsius gloriam posse, nisi ex Spiritus sancti gratia. 4 Secundo loco, iacit aliud fundamentum, nempe diuersa quidem esse hæc dona, sicut diuersæ sunt functiones, & diuersa earundem munera, sed vnum eundemque Spiritum, Dominum, ac Deum, esse omnium istorum datorem, & quidem in eundem finem, nempe ad communem vtilitatem.

a Nescire in quem vsum hac dona vobis sint concessa. b Averti Dei cultu ac fœdere prorsus alienos. c Execrari, vel quocunque modo de ipsius gloria detrahere. d Diserte distinguit Spiritum, à donis. e Sic Paulus vocat vim illam intrinsecam à Spiritu sancto manantem, qua quidem illos ad mirificas aptos reddebat. f Spiritus seipsum gratis patefacit, quum videlicet hac dona largitur. g Vsum Ecclesiæ.

Matth.16.26, mar.14.22, luc.22.17. Iohan.6.55. 1.Cor.13.1. 18 Vera celebrāde Cœnæ Domini forma ex ipsius institutione petenda est, cuius hæ partes sunt quod ad pastores attinet, Annūtiare mortem Domini prædicando ipsius Verbum: Benedicere panē & vinum, invocato Dei nomine, & eius institutione cum precibus explicata: ac demùm fractum panē, comedēdum & acceptum poculum, bibendum tradere, vnà cū gratiarum actione. Ex parte verò gregis, Probare seipsum, id est, explorare tū notitiā, tum fidem, tum resipiscentiam suam: Annuntiare mortem Domini, id est, vera fide ipsius Verbo & institutioni assentiri: ac demùm acceptū ex ministri manu panem edere, & vinum bibere, & gratias Domino agere. Hæc fuit Pauli & Apostolorum liturgia.

19 Qui sacra symbola contemnit (id est minus rectè ijs vtitur) non panis & vini, sed rei ipsius (id est Christi) contemptor habetur, & eius sceleris graues pœnas luet. 20 Probatio suij ipsius necessariò in Cœna requiritur, ac proinde admitti ad illam non debent qui seipsos probare non possunt, veluti infantes, furiosi ac mēte capti, itemque homines Christianæ religionis, vel nulla vel non satis plena cognitione imbuti, & siqui alij sunt eiusmodi. 21 Profanatio corporis & sanguinis Domini in ipsius mysterijs seuerè ab ipso vindicatur, ac proinde tanto mālo tempestiuè occurrendum, sese condemnando & corrigendo. 22 Cœna Domini est communis actio Ecclesiæ, ac proinde priuatis cœnis nullus locus relinquitur.

i Fractionis nomine designatur mortis genus, quoniam Domini corpus grauissimis cruciatibus laceratum, contusum, atque etiam fractum fuit, etiamsi non perinde fuerint fracta crura eius vt latronum. k Aliter quam dignum est tanta mysteria tractari. l Hinc aperte refellitur fides implicita Sophistarum. m Discernere corpus Domini dicitur qui dignitatis illius habet rationem, ac proinde ad hanc cibum cum magna reuerētia accedat. n Probaremus & examinaremus fide & resipiscentia nosipsos à profanis secerneremus.

5 Explicat illam multiplicē diuersitatē, commemoratis præcipuis donis, inculcās quod antea dixerat, ab vno & eodē spiritu omnia hæc proficisci. *Rom.12.3, ephes.4.5.*

6 Adijcit etiam aliquid amplius, nēpe dona ista quanuis imparia, sapiētissimè tamē distribui, quoniā Spiritus Dei voluntas sit huius distributionis regula.

7 Illustratio superioris dicti, adhibita corporis similitudine. Hoc, inquit, apertè conspicitur in corpore, cuius diuersa quidem membra sunt, sed ita coniuncta, vt vnum corpus constituant. 8 Applicatio similitudinis: Ita etiam, inquit, de Christo mystico constituendum est. Nos enim omnes qui credimus siue Iudæi, siue Græci, sumus eodem baptismo simul deuincti cum nostro Capite, vt ita vnum corpus ex pluribus membris compactum construatur: & ex eodem poculo eundem Spiritum hausimus, communem videlicet sensum ac motum spiritualem. 9 Amplificat quod ex illa similitudine consequebatur: acsi dicat, adeò non impediri corporis vnitatem hac diuersitate membrorum, vt non possit etiam esse corpus, nisi pluribus & quidem diuersis membris constet. 10 Iam superstruit doctrinam, iactis illis fundamentis, primum quidem manens in proposita similitudine, deinde etiam nudè & simpliciter. Compellat autem priore loco eos, qui non ita excellentibus donis præditi, ideireo sese ab alijs segregabant, quibus nimirum inuidebant. Hoc autem, inquit, perinde est ac si negaret pes se esse ex corpore, quoniam non est manus, vel auris, quia non est oculus. Oportet ergo potius omnia simul mutuis vsibus colligata, vnitatem corporis tueri.

8 [s] Nam huic quidem per Spiritum datur sermo [h] sapientiæ, alij verò sermo cognitionis, per eundem Spiritum:

9 Alij verò fides, per eundem Spiritum: alij verò dona sanationum per eundem Spiritum:

10 Alij verò [i] facultates *ædendarū* virtutū, alij verò [k] prophetia, alij verò [l] discretiones spirituum, alij verò genera linguarum, alij verò interpretatio linguarū.

11 ‖ Sed omnia hæc efficit vnus ille & idem Spiritus, distribuens priuatim *illa* singulis [6] sicut vult.

12 [7] Sicut enim corpus vnum est, & membra habet multa, omnia verò membra corporis vnius, multa quum sint, vnū sunt corpus: [8] ita & [m] Christus.

13 Etenim per vnum Spiritum nos omnes [n] in vnum corpus baptizati sumus: siue Iudæi, siue Græci, siue serui, siue liberi: & omnes [o] vna potione potati sumus in vnum Spiritum.

14 [9] Etenim corpus non est vnum membrum, sed multa.

15 [10] Si dicat pes, Quia non sum manus, non sum ex corpore: num ob id non est ex corpore?

16 Et si dicat auris, Quia non sum oculus, non sum ex corpore: num ob id non est ex corpore?

17 [11] Si totum corpus oculus, vbi auditus? si totum auditus, vbi odoratus?

18 Nunc autē Deus collocauit membra, singula sigillatim in corpore, sicut voluit.

19 Quòd si essent omnia vnum membrum, vbi corpus?

20 Nunc verò multa quidem membra sunt, vnum verò corpus.

21 [12] Nō potest autem oculus dicere manui, Non est mihi opus te: aut rursum caput pedibus, Non est mihi vobis opus.

22 Imò multo potius, quæ videntur membra corporis [p] infirmissima esse, necessaria sunt:

23 Et quæ putamus *membra* corporis maximè esse inhonesta, ijs [q] honorem ampliorem circumponimus: & quæ sunt in nobis indecora, copiosiorem decorem habent.

24 Nam quæ sunt in nobis decora, *ijs decore* non est opus: sed Deus simul temperauit corpus, ei cui deerat, copiosiore tributo honore:

25 Vt ne sit dissidium in corpore, sed membra idem [r] curent alia pro alijs.

26 [13] Itaque siue patitur vnum membrum, simul dolent omnia membra: siue honore afficitur vnum membrum, simul gaudent omnia membra.

27 Vos autem estis corpus Christi, & membra [t] ex parte.

28 ‖ Et alios quidem constituit Deus in Ecclesia, primum Apostolos, deinde Prophetas, tertiò doctores, deinde *constituit* [t] potestates, deinde dona sanationum, [u] opitulationes, [x] gubernatio-

11 Rursum eosdē compellans, docet fore vt si obtinerent quod petūt, nēpe vt omnes inter se essent æquales, corporis totius ac proinde ipsorummet destructio consequeretur: quoniam corpus non esset nisi ex pluribus & quidem diuersis inter se cohærentibus membris compositum. Ac ne quis minus rectè distributam esse istam imparitatem causetur, addit, Deum ipsum omnia illa simul compegisse. Oportet igitur omnia simul manere connexa, vt saluum corpus perduret. *Ephes.4.11.*

12 Iam ex aduerso cōpellat excellentioribus donis ornatos, monens ne inferiores, tanquam inutiles aut nullius sint vsus, aspernentur: Deus enim, inquit, sic istam inæqualitatem temperauit, vt excellentiora & speciosiora membra alijs abiectioribus & pudendis carere nullo modo possint, ac de illis tegendis & curandis magis etiam laborent: vt hoc modo mutua necessitas totum corpus velut in pace & concordia contineat: vt quanuis impar sit singulorum seorsim consideratorum gradus ac cōditio, tamen quia simul sunt copulata, communia habeant tum commoda tum incommoda. 13 Eandem doctrinam iam absque allegoria Corinthijs applicat, monens, quum reipsa perspiciant diuersas esse functiones, & diuersa dona superesse vt neque inuidia, neque ambitione peccent alij in alios, sed potius mutua Charitate coniuncti, singuli quod acceperunt, pro ministerij sui ratione, in communem vsum conferant.

b Sapientia clarissimum est donum, quo præditos esse oportet, qui non tantum docent, sed exhortantur & consolantur, quod pastorum proprium: sermo cognitionis, doctoribus conuenit. i Per facultates summa illa intelligit diuina potentia effecta, quæ inter miracula excellunt, vt Mosis in admouendo populo, Eliæ, & quadam Petri, vt in facto Ananiæ & Sapphyræ. k Futurorum prædictio. l Quibus falsi Prophetæ à veris dignoscantur, quo dono præ Philippo excelluit Petrus in Simone Mago dignoscendo, Act. 8. m Christum intellige cum sua Ecclesia coniunctum. n Cum Christo vnum corpus fieremus. o Vno viuifico sanguinis Dominici potu, participes sumus vnius Spiritus ipsius. p Minimarum & abiectissimarum facultatum, ac proinde cæteris aspernabilium. q Maiore studio tegimus. r Ad totius corporis commodum & conseruationem suas functiones conferant. s Aliquatenus. Nam omnes Ecclesia per orbem dispersa, diuersa sunt vnius corporis membra. t Qui fungantur potestate adendarum illarum virtutum. u Diaconorum functiones. x Seniorum ordinem declarat, qui disciplinæ Ecclesiasticæ custodes erant.

nes

14 Ambitiosos & inuidos sanctã quandã ambitionem & inuidentiam docet, puta si præstantissimis, id est, Ecclesiæ vtilissimis quibusque donis studeant, ac proinde charitate, quæ cæteris longè præstat, alij alios condendant superare.

nes, genera linguarum.

29 Num omnes, Apostoli? num omnes, Prophetæ? num omnes, Doctores? num omnes *sunt* potestates?

30 Num omnes donum habent sanationum? num omnes linguis loquuntur? num omnes interpretantur?

31 [14]Sed ambite dona potiora. Et porrò iter ad excellentiam vobis indicabo.

CAP. XIII.

1 Monet nulla esse tam eximia dona, quæ non vitiẽtur coram Deo, si absit Charitas: 4 ideoq; in eius laudes digreditur.

CAP. XIII. *Mat. 17. 20.*

1 De charitate primo loco differit, cuius præstãtiã primùm ex eo demõstrat: quòd nisi ipsa interuenerit, reliqua omnia dona sint pro nihilo coram Deo. quod partim inductione probat, partim etiã argumento à causa finali. Quorsum enim illa dona nisi ad Dei gloriam & Ecclesiæ vtilitatem, vt antè probauit? Dona autem ista, nisi adsit charitas, nullũ rectum vsum habent.

1 SI [1] linguis hominũ loquar & [a] Angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum æs resonãs, aut cymbalum [b] tinniens.

2 Et si habeam prophetiam, & nouerim mysteria omnia omnemq; scientiam: & si habeam [c] totam fidem, adeò vt ‖ montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil sum.

3 Et si insumam alendis egenis omnes facultates meas, & si tradam corpus meum vt comburar, charitatem autem non habeam, *hoc* nihil *mihi* prodest.

4 [2] Charitas [d] patiens est, comis est: charitas non inuidet, charitas non agit perperam, non inflatur,

5 [e] Non agit indecorè, non quærit quæ sua sunt, non irritatur, non cogitat malum,

6 Non gaudet iniustitia, [f] gratulatur autem veritati:

7 Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet.

8 [3] Charitas nunquam excidit: sed & prophetiæ abolebuntur, & linguæ cessabunt, & [g] cognitio abolebitur.

2 Charitatis vim & naturam, partim ex contrariorũ comparatione, partim ex suis effectis pulcherrimè describit: ex quibus etiam intelligant Corinthij tum quàm sit in Ecclesia non tantùm vtilis, sed etiam necessaria: tum etiam quantopere ab ea sint alieni, ac proinde quàm de nihilo superbiant.

3 Secundò, charitatis præstãtiam commẽdat, ex eo quòd nunquam in sanctis abolebitur, reliquis autem illis donis, ad ædificationem Ecclesiæ tantisper dum hîc viuimus necessarijs, nullus erit in altero illo seculo locus.

a Hyperbole Emphatica, quasi diceret, Si linguæ essent aliquæ Angelorũ, & ego eas tenerẽ, nec illis vterer ad commodum proximi, hoc verò nihil aliud esset quam inanis & obstrepera loquacitas. b Inconditũ & cõfusum sonũ edens. c Fidei nomine donum adiendorũ miraculorum intelligit, non fidem iustificãtem, qua charitatis expers esse non potest, illa potest. d Ad verbi iram differt. e Non est ictumelioſa. f Iustiũ iustitiã gratulatur: Hebræi enim veritatis nomine iustitiæ intelligũt. g Ratio adipiscẽdæ scientiæ ex prophetia.

9 [4] Ex [h] parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus:

10 Postquam autem aduenerit quod perfectum est, tunc quod ex parte est abolebitur.

11 [5] Quum essem infans, vt infans loquebar, vt infans cogitabã, vt infans sentiebam: postquam autem factus sum vir, aboleui quæ infantis erant.

12 [6] Cernimus enim [i] nunc per speculum & per ænigma: tunc autẽ [k] coràm *cernemus*: nunc cognosco ex parte, tunc verò cognoscam prout edoctus fuero.

13 [7] Nunc verò manet fides, spes, charitas, tria hæc: maxima autem harum, charitas.

4 Ratio, quia nũc eo statu sumus vt quotidie discere nos oporteat, ac proinde illis adminiculis, puta linguarum & rerũ perceptione, ac proinde earũ doctoribus egeamus. Tũc verò quum omnem Dei cognitionẽ adepti fuerimus, quorsum illa, quæ nonnisi imperfectis ac proinde gradatim ad perfectionẽ contendentibus, adhibentur? 5 Illustrat quod dixerat, egregia similitudine, comparans hanc vitam infantiæ, in qua balbutimus potius quam loquimur, & nihil nisi puerile cogitamus ac sentimus, ideoq; ijs indigemus quæ & linguam & mẽtem forment: vbi autem adoleuimus, quorsum illam balbutiem, pueriles nænias, illa denique quibus sensim formata est nostra infantia, requireremus? 6 Accõmodatio similitudinis: infantiæ quidem, ad præsentem vitam, in qua obscure res diuinas, pro collatæ nobis lucis modulo, perceptis linguis, & auditis Ecclesiasticis doctoribus, intuemur: virilis autem & constantis ætatis, ad illam cœlestem & æternam vitam, in qua Deum ipsum præsentem cernentes, & plena eius luce irradiati, quorsum hominum vocem, & mundana illa imperfectissima requireremus? tunc tamen longè feruentissimo amore sancti omnes cum Deo & inter se deuincientur, ac proinde non abolebitur charitas, sed perficietur, quanuis non ijs officijs coletur quæ ad huius vitæ infirmitatem peculiariter spectant.

7 Conclusio, ac si dicat Apostolus, Ea igitur tum erit nostra conditio, nunc autem tria nobis adsunt, & firma permanent, si modo Christi sumus, vt pote sine quibus vera religio constare non potest, nempe fides, spes & charitas. Inter ista verò maxima est charitas, vtpote quæ in futura vita non aboleatur vt aliæ, sed perficiatur. Quum enim fides & spes in res promissas & futuras feratur, illas præsentes adepti, quorsum fidem & spem haberemus? At nos illic demùm & Deum & nos mutuò verè & perfectè amabimus.

h Imperfecto modo & ratione discimus. i Hæc omnia per comparationem sunt intelligenda. k Ad verb facie ad faciem.

CAP. XIIII.

1 Commendat donum prophetiæ 7 & comparatione à musicis instrumentis sumpta. 12 verum interpretãdi Scripturas vsum docet. 17 abusum tollit: 34 ac vetat mulieres publicè docere.

CAP. XIIII. 1 Illatio ex præcedentibus: Quũ igitur sit præstãtissima charitas, illam vobis in primis ducem proponite: ac proindè ea ducite excellentissima quæ quã plurimis prosunt, (vt est prophetia, id est docendæ & applicãdæ doctrinę donũ: quod quum sit excellentissimũ & plurimo in Ecclesia vsui, tamen cõtemnebatur præ alijs) non autẽ quę in speciem magis possunt videri mirifica, vt est linguarum donum, quum videlicet quispiam repentè multarum linguarũ cognitione donabatur. quod homines in primis obstupefaciebat, nec tamen per se vllius erat vsus, nisi adesset interpres.

1 SECtamini charitatem, ambite autem spiritualia, magis tamen vt [2] prophetetis.

a Quid sit prophetia indicat, vers. 3.

2 Taxat peruersum de dono linguarum iudiciũ. Cur enim conferebatur? nempe vt eo pluribus populis patefierent Dei arcana. Itaque constat prophetiam, cui seruire oportuit linguarum donum, esse isto prestantiorem: ac proinde nõ rectè iudicare Corinthios, qui linguas pluris quã prophetiam faciebãt, quoniam videlicet in linguarum dono plus inerat ostentationis. Hinc autem alter abusus illius doni linguarum consequebatur, quũ Corinthij in publico cœtu linguis vterentur absque interprete: quòd etsi

2 [a] Nam qui loquitur [b] lingua, non hominibus loquitur, sed Deo. nullus enim audit, [c] spiritu verò loquitur mysteria.

3 Qui autem prophetat, hominibus loquitur ad [d] ædificationem, & exhortationem, & consolationem.

4 Qui loquitur lingua, seipsum ædificat. qui verò prophetat, [e] Ecclesiam ædificat.

5 Velim autẽ omnes vos loqui linguis, magis tamen vt prophetetis. maior enim *est* qui prophetat quàm qui loquitur linguis, nisi si interpretetur, vt Ecclesia ædificationem accipiat.

6 Nunc verò, fratres, si veniam ad vos linguis loquens, quid vos iuuabo, nisi vobis loquar aut per reuelationem, aut per cognitionem, aut per prophetiã, aut per doctrinam?

7 [3] Atqui inanima quę sonum edũt, siue tibia *sit*, siue cithara, nisi distinctionẽ tonis dederint, quo modo cognoscetur quod tibia canitur aut cithara?

8 Etenim si incertum sonum tuba dederit, quis apparabitur ad bellum?

9 Ita & vos nisi per linguam [f] bene significantem sermonem ediderit, quomodo intelligetur quod dicitur? eritis enim in aërem loquentes.

10 [4] Tot, prout inciderit, genera vocum sunt in mundo, & nihil est mutum.

11 Nisi igitur sciero vim vocis, ero ei qui loquitur barbarus: & qui [g] loquitur, apud me barbarus *fuerit*.

12 [5] Ita & vos quãdoquidem spiritus ambitis ad ædificationem Ecclesię quærite vt excellatis.

13 Quapropter qui loquitur lingua, [h] precetur vt interpretetur.

14 [6] Nam [i] si precer lingua, [k] spiritus meus precatur, sed intelligentia mea [l] est infructuosa.

15 Quid est igitur? precabor spiritu, sed precabor etiam [m] intelligentia: psallã spiritu, sed psallam etiam intelligentia.

16 [7] Quandoquidem si benedixeris [n] spiritu, is qui [o] implet locum idiotæ, quomodo dicturus est [p] Amen ad tuam gratiarũ actionẽ? nam quid dicas nescit.

17 Nam tu quidem bene gratias agis, sed alius non ædificatur.

18 [8] Gratias ago Deo meo, quòd magis quàm vos omnes linguis loquar:

19 Sed in Ecclesia malim [q] quinque verba ex intelligentia mea loqui, vt & alios instituam, quàm decem millia verborum lingua.

20 ‖ [9] Fratres, ne estote pueri intelligentia: sed malitia pueri, intelligentia verò adulti estote.

21 In [r] Lege scriptum est,‖ Propterea per diuersæ linguæ *homines* & alia labra loquar populo huic, & ita quoq; me non audient, dicit Dominus.

22 [10] Linguæ igitur sunt signum, non ijs quæ credunt, sed infidelibus: prophetia verò non infidelibus, sed credẽtibus.

23 [11] Itaque si eõdem conuenerit tota Ecclesia & omnes linguis loquantur, ingrediantur autem [s] idiotæ vel infideles, nónne dicent vos furere.

24 Sed si omnes prophetent, ingrediatur autem infidelis quispiã aut idiota,

6 Ratio, quia non satis est nos fieri loqui in Ecclesia, vt ipsi Deum colamus spiritu, id est pro ratione doni quod accepimus, sed etiam oportet nosã cœtu intelligi, ne quod dicimus sit reliquis infructuosum.

7 Alia ratio, Quam oportet Ecclesiã loquenti assentiri, atq; adeò hunc assensum testari quomodo assentiẽtur qui non intellexerũt quid dictum sit?

Mat.13.3. Esa.28.11.

8 Seipsum proponit pro exẽplo, tũ vt pudeat illos stultæ ambitionis, tũ vt omnẽ inuidiæ suspicionem effugiat.

9 Liberè iã arguit eos puerilis insciti, qui donum linguarũ ad ædificationẽ Ecclesiarũ collatũ, non videant in maledictionis instrumentum hac sua ambitione cõuerti, quum inter pœnas quibus populi sui duritiẽ vltus est Dominus, hæc etiã exprimatur, quòd eos inter peregrinos dispersérit quorũ linguam non intelligebant. 10 Conclusio linguarum igitur donum puniendæ incredulitati seruit, nisi ad prophetam (id est interpretationem Scripturæ) referatur, ac proinde ab audientibus percipitur quod dicitur. 11 Aliud argumentum, non modò inutile esse fidelibus linguarum donum absque prophetia, sed etiam tum ijs, tum infidelibus, quos oportuit in cœtu fidelium lucrifieri, plurimùm nocere. Ita enim fieri vt videãtur alijs furere fideles, nedum vt infideles ita erudiantur.

h Lingua hoc loco pro idiomate peregrino sumitur, quod vemo intelligat sint interprete. e Afflatu quem à Spiritu accepit: quo tamen abutitur, cum loquatur mysteria, quæ non intelligantur à quoquam in cœtu. d Qua homines promoueant in pietatis studio. e Cœtum. f Commodè rem ipsam explicantem. g Quales sunt Papistæ in omnibus suis concionibus, & qui aliquot verba Hebraa aut Græca ambitiosè è pulpito apud imperitum vulgus effundunt, vt inde sibi ventosa eruditionis famam concilient. h Petat interpretationis donum. i Si incognito idiomate in Ecclesiastico cœtu preces concipiam. k Donum quidem & afflatus Spiritus suas partes peragit, sed mihi sŏli. l Nullus ex meis precibus fructus ad Ecclesiã redit. m Ita vt ab alijs etiam intelligar & alios instituam. n Solo nulla habita audientium ratione. o Qui sedet inter priuatos. p Vnus ergo probabat, cætus respondebat Amen. q Paucissima. r Legis nomine totã sacram scripturam intelligit. s Vide Act.4.13.

arguitur

ar guitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus:

25 Et ita occulta cordis eius manifesta fiunt atque ita procidens in faciem, adorabit Deum, renuntians Deum verè in vobis esse.

26 [12] Quid igitur est fratres? quoties conuenitis quisq; vestrûm canticum habet, doctrinam habet, linguam habet, reuelationem habet, interpretationem habet. omnia ad ædificationem fiant:

27 [13] Siue lingua quis loquitur, *fiat* per binos, aut ad plurimum ternos, & vicissim: vnus autem interpretetur.

28 Quòd si non sit interpres, taceat in Ecclesia *qui loquitur lingua:* sibijpsi verò loquatur & Deo.

29 [14] Prophetæ autem duo aut tres loquantur, & alij dijudicent.

30 Quòd si *quid* alij patefactum fuerit assidenti, prior taceat.

31 Potestis enim sigillatim omnes prophetare, vt omnes discant, & omnes consolationem accipiant.

32 Et [u] spiritus Prophetarũ Prophetis subijciuntur.

33 Non enim est seditionis *author* Deus, sed pacis, vt in omnibus Ecclesijs sanctorum.

34 ‖ [15] Mulieres vestræ in conuentibus sileant: nec enim permissum est eis vt loquãtur, sed *imperatur* vt subditæ sint, ‖ sicut & Lex dicit.

35 Quod siquid discere volunt, domi suos viros interrogent. nam turpe est mulieribus in conuentu loqui.

36 [16] An à vobis sermo Dei profectus est? an ad vos solos deuenit?

37 Siquis videtur Propheta esse, aut [x] spiritualis, agnoscat, quæ scribo vobis, esse Domini mandata.

38 [17] Qui verò ignar[o] est, ignarus esto.

39 [18] Itaque fratres, hoc ambite, vt prophetetis, & loqui linguis ne prohibete.

40 Omnia verò decenter & ordine fiant.

CAP. XV.

1 Cùm essent apud Corinthios qui corporum resurrectionem in dubium vocarent, 13 postquam ei is necessitatem validis argumẽtis comprobauit, 23 rationem etiam 35 & modum subiungit.

1 ECce ‖ [1] porrò vobis declaro, fratres, Euãgelium quod euangelizaui vobis, quod & accepistis, in quo etiam [a] statis:

2 Per quod etiam, si retinetis quo sermone vobis euangelizauerim, seruamini: [b] nisi si frustra credidistis.

3 Tradidi enim vobis in primis quod & acceperam, Christum videlicet mortuum esse pro peccatis nostris, ‖ secundum Scripturas.

4 ‖ Et sepultum fuisse, & excitatum tertio die, secundum Scripturas.

5 ‖ Et visum fuisse Cephæ, deinde [c] duodecim illis.

6 Postea visus est amplius quàm quingentis fratribus [d] semel: ex quibus plerique manent vsque adhuc, quidam autem obdormierunt.

7 Postea visus est Iacobo, deinde Apostolis omnibus,

8 ‖ [2] Vltimo verò omnium, velut abortiuo visus est etiam mihi.

9 ‖ Ego enim sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus, propterea quod persequutus sum Ecclesiam Dei.

10 Sed gratia Dei sum id quod sum: & gratia eius erga me non fuit inanis, sed amplius quàm illi omnes laboraui: non ego tamen, sed gratia Dei quæ mecum *est*.

11 Et ego igitur & illi ita prædicamus, & ita credidistis.

12 [3] Quòd si Christus prædicatur ex

CAP. XV. *Gal.1.11. Esa.53.5. Ion.2.1, 1.pet.2.24. Iohan.21.19. Act.9.5, rom.9.32 ephes.3.8. Ephes.3.7.*

1 Sextus huius Epistolæ tractatus de resurrectione Vtitur autem tranſitione, primùm ostendens se nihil noui afferre, vt Corinthij intelligerẽt se à recto cursu cœpisse desiscere: deinde non agi de re leuicula, sed de altero Euangelij capite, quo amisso fidem eorum oporteat euanescere. Et ita demùm ab ipsius Christi resurrectione hanc tractationẽ inchoat, nostræ videlicet fundamento, eaq́ue primùm Scripturarum, deinde Apostolorum, & amplius quàm quingentorum fratrum, suo deniq; testimonio, confirmat. 2 Obiter autoritatem sui Apostolatus asserit, quam maximè intererat summam esse apud Corinthios, vt hæc epistola suum apud eos pondus obtineret. Interim autem diuino quodam artificio sese cum quibusuis ita comparat, vt se infra omnes deijciat. 3 Primum argumentum, esse resurrectionem à mortuis. Christus resurrexit, ergo resurgunt mortui.

12 Conclusio, ædificationẽ Ecclesiæ esse regulam ac normã recti spiritualiũ donorum vsus.

13 Forma vsus doni linguarum, Vni & alteri aut ad summum tribus vicissim in conuentu si modò adsit interpres aliquis linguarum dono vtilis esto: sin abfuerit interpres, qui eo dono prẽditus est, sibi soli loquitor. *1.Tim.2.12. Gen.3.16.*

14 Forma prophetiæ, Duo aut tres proponunto reliqui dijudicato quod propositum fuerit, nũ sit videlicet verbo Dei consentaneum. Si in isto examine aliquid suppeditarit Dominus cuipiã, loquendi partes ei concedũtur. Quiuis, sed suo ordine & sigillatim, ad prophetandũquoad Ecclesiæ ædificatio feret, admittitor. Alij aliorũ iudicijs se regi sinunto.

15 Mulieribus silentium in publico cœtu imperatur, præcipitur verò vt domi ex viris suis percontentur.

16 Vniuersalis conclusio tractatus de donorum spiritualium in cœtibus legitimo vsu: cum aspera obiurgatione, ne soli sapere Corinthij sibi videantur.

17 Pertinaciter ignaros, nec se docẽri sustinentes nihil debet curare Ecclesia, & nihilominus pergere in ijs quæ recta sunt.

18 Prophetia in Ecclesijs omninò retinenda, linguarum donum non prohibendum, sed ordine facienda sunt omnia.

u Doctrina quam adferunt Prophetæ afflati Spiritu Dei. x Inspiritalibus cognoscendis ac dijudicandis eruditus.

a Quod adhuc etiam profitemini. b Quod absurdũ est & fieri nequit, quin percipiant fidei fructum, qui crediderint. c Selectis illis Apostolis, qui vulgo dicebantur duodecim etiam expũcto Iuda. d Non diuisim, sed vna eodemq́; tempore.

mortuis excitatus esse, quomodo dicunt quidam inter vos, non esse resurrectionē mortuorum?

13 [4] Nam si resurrectio mortuorum non est, Christus quoque non est excitatus.

14 [5] Quòd si Christus non est excitatus, inanis videlicet *est* prædicatio nostra, inanis autem *est* etiam fides vestra:

15 Reperimur autem etiam falsi testes Dei: quoniam de Deo testificati sumus, eum excitasse Christum: quem non excitauit, si videlicet mortui non excitantur.

16 [6] Nam si mortui non excitantur, Christus quoque non est excitatus:

17 Quòd si Christus non est excitatus, inanis *est* fides vestra: [7] adhuc [e] estis in peccatis vestris.

18 [8] Nempè & qui obdormierunt in Christo, perierunt.

19 [9] Si in hac solùm vita speramus in Christum, miserrimi omnium hominum sumus.

20 [10] Nunc autem Christus excitatus est ex mortuis: ‖ [11] & [f] primitiæ eorū qui obdormierunt factus est.

21 [12] Quia enim per hominem mors, per hominem quoq; resurrectio mortuorum.

22 Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes [g] viuificabuntur.

23 ‖ [13] Vnusquisq; autem suo ordine: primitiæ Christus, postea qui sunt Christi, in aduentu ipsius.

24 [14] Deinde *erit* [h] finis, quum tradiderit regnum Deo ac Patri: quum aboleuerit [i] omne imperium, & omnem potentiam & virtutem.

25 Nam oportet eum regnare ‖ vsque quo omnes inimicos [k] subiecerit pedibus eius.

26 [l] Vltimus autem hostis aboletur mors.

27 ‖ Nam omnia subiecit sub pedes eius. Quum autem dicit omnia esse *ei* subiecta, palàm est *hoc dici* excepto eo qui subiecit ei omnia.

28 Postquam verò subiecta fuerint ei omnia, [m] tunc & ipse Filius subijcietur ei qui subiecit ipsi omnia, [n] vt Deus sit omnia in omnibus.

29 [15] Alioqui quid facient qui baptizantur [o] pro mortuis, si omninò mortui

4 Secundū, ab absurdo. Si nō est resurrectio mortuorum, Christus nō resurrexit.

5 Probatio illius absurdi ab alijs absurdis, Si Christus nō resurrexit, inanis est prædicatio Euangelij, & vana est fides quam ei habuistis, & nos mendaces sumus.

6 Repetit idem argumentum ab absurdo, explicaturus quomodo inanis sit fides sublata Christi resurrectione. *Colos.1.18, apoc.1.5.*

7 Primò, quum mors sit peccatorum pœna, frustrà crederemus remissa esse nobis peccata, quæ maneant: manent autem peccata, si Christi mortem non excepit eiusdem resurrectio. 8 Secundò. Quia nisi Christi resurrectio, stat natur, perierint omnes in Christo mortui Quis ergo fuerit fidei fructus? 9 Tertium argumentum, quod & ipsum ab absurdo petitum est, Quia nisi altera vita statuatur, in qua beati sint qui in Christum sperant, nihil esset illis miserius, vt qui in hac vita sint calamitosissimi. 10 Conclusio superiorum argumentorum, Christus ergo resurrexit. 11 Eandem conclusionem statuit pro enthymematis sequentis antecedente: Christus resurrexerit, ergo & nos fideles (de his enim agit) resurgemus. Additur prima huius consequutionis ratio, Quia Christus nobis non vt priuatus aliquis sigillatim & per se considerandus proponitur, sed vt primitiæ. Assumit autem quod omnibus notum erat, totum videlicet cumulum in primitijs sanctificari. 12 Altera eiusdem consequutionis probatio, Quia Christus considerandus est velut Adamo oppositus, vt sicut ex vno homine Adamo propagata mors est, sic etiam ex vno homine Christo propagetur vita: id est, vt omnes fideles sicut, quia natura ex Adamo orti sunt, moriuntur: sic, quia in Christo filij Dei facti sunt ex gratia, ab eo viuificentur.

e Adhuc sunt in peccatis, qui non sunt sanctificati, nec consequuti remissionem peccatorum. f Alludit ad primitias frugū, quarum oblatio reliquos fructus sanctificabat. g Alienā vi, nimirum Christi, resurgent.

1. Thess. 4. 13, Psal. 110. 1, act. 2. 34, heb. 1. 13, & 10. 13. Psal. 8. 7, heb. 2. 8.

13 Duosimul agit. Declarat enim sic cōmunē esse Christo cum suis omnibus resurrectionem, vt tamē ipse & tēpore (primus enim iā resurrexit) & dignitate emineat, quoniam ab eo & in eo est nostrūm omnium vita ac gloria. Deinde hac occasione ad proximū argumentum transit. 14 Quartum argumentum, quo etiam confirmantur reliqua, nititur validissimo fundamento: quòd videlicet oporteat Deū regnare, hæc autem sit huius regni ratio, vt velit Pater in Filio suo homine facto, Rex demonstrari, cui omnia præter ipsum promittentē subijciātur, vt ipse Pater postea in Filio victore triūphet. Huius autem dominationis Filij in qua posita est Patris gloria, duas partes facit, nempè hostium debellationē (quorū alios oporteat omni potestate priuari, vt Satanā & impios omnes, quantumuis potentes & superbos alios verò prorsus aboleri, vt mortē) & piorum plenam ac integrā ab omnibus hostibus assertionē: vt hoc modo Deus plenè in Ecclesiæ corpore vnà cum Christo capite suo cohærente, regnum ac gloriam suam, veluti Rex in subditis suis, patefaciat. Huius porrò regni primum gradū in Filij capitis resurrectione ponit: complementū verò in integra membrorū cum capite coniunctione, vltimo illo die futura. Omnia porrò ista huc pertinent vt doceat, nisi resurgant mortui, Nec Patrem, summum Regem nec Christū omnium Dominū haberi posse. Nec enim domita esset Satanæ & mortis potestas, nec plena Dei in Filio suo & Filij ipsius in suis membris gloria. 15 Quintum argumentū à fine baptismi, quòd nimirùm qui baptizantur, pro mortuis baptizentur: id est, vt aduersus mortem remedium habeant, quum baptismus sit regenerationis symbolum.

h Complementum siue perfectio. i Omnes suos hostes, qui potentia sua spoliabuntur. k Hic cōsideratur Christus vt in forma serui manifestatus, quo respectu dominatur quidem Ecclesia vt caput, sed quia hac potestas ei data est à Patre. l Conclusio argumenti à toto ad partem, nam si omnes hostes subijcientur, necesse est mortem subijci. m Non quòd antea Patri subiectus fuerit Filius, sed quia nondum plenè Ecclesia (qua eius est corpus) perfecta est, hic enim languet, nec tota illa gloria particeps, sanctorum etiam mortuorum corpora, qua in sepulchris iacent ad resurrectionis vsq; diem, gloria erunt expertia: Caterum Christus vt Deus, cum Patre nos subiectos habet: vt Sacerdos, nobiscum Patri subiectus est, August de Trinit. lib. 1. cap. 8. n Significatur magnificētissimus ille verbis incomprehensibilis quadam gloria, qua à Deo promanans, nos totos capiti nostro adiunctos implebit, ita tamen vt capiti sua semper eminentia. o Qui baptizantur vt mors ipsa extinguatur, fiuc in resurrectionem ex mortuis, cuius symbolum est Baptismus.

NON

non excitantur? & cur baptizantur pro mortuis?

30 [16] Et cur nos periclitamur omni momento?

31 In dies morior,[p] per gloriationem vestram, quam habeo in Christo Iesu Domino nostro.

32 [17] Si [q] secundùm hominem aduersus bestias pugnaui Ephesi, quæ mihi vtilitas, si mortui non excitantur? ‖ [18] [r] Edamus & bibamus: cras enim morimur.

33 [19] Ne errate. Mores bonos commercia corrumpunt mala.

34 Euigilate [s] iustè, & ne peccate: quidam enim Deum non norunt. ad pudorem vobis *incutiendum* loquor.

35 [20] At dicet aliquis, Quomodo suscitantur mortui? quali autem corpore prodeunt?

36 [21] Demens, quod tu seminas, non viuiscit, nisi mortuum fuerit.

37 Et quod seminas, non corpus oriturum seminas, sed nudum granum, prout inciderit, tritici aut alicuius ex reliquis *granis*.

38 [22] Sed Deus ei dat corpus vt voluit, & singulis seminibus suum corpus.

39 Non omnis caro, eadem caro, sed alia quidem caro hominum, alia verò caro pecorum, alia verò piscium, alia verò volucrum.

40 Et *sunt* corpora cœlestia, & sunt corpora terrestria: sed alia quidem cœlestium gloria, alia verò terrestrium.

41 Alia gloria solis, & alia gloria lunæ, & alia gloria stellarum. stella enim à stella differt in gloria.

42 [23] Ita & resurrectio mortuorum. [t] seminatur *corpus* corruptioni obnoxium, excitatur incorruptum:

43 Seminatur [u] ignominiosum, excitatur glorioſum. seminatur infirmũ, excitatur [x] potens.

44 [24] Seminatur corpus animale, excitatur corpus spirituale: est corpus animale, & est corpus spirituale.

45 ‖ [25] Ita etiam scriptum est, Factus est [y] prior homo Adam animal viuens: posterior *autem* Adam *factus est* [z] spiritus viuificus.

46 [26] At spirituale non est prius, sed animale, deinde spirituale,

47 Primus homo è terra, [a] terrenus: secundus homo, ipse Dominus [b] è cœlo.

48 [27] Qualis terrenus ille, tales & qui terreni sunt: & qualis ille cœlestis, tales & qui cœlestes sunt.

49 Et sicut gestauimus [c] imaginem

16 Sextum argumentũ, Nisi sit resurrectio mortuorum, quorsum Apostoli tot mortibus sese quotidie obijcerent? *Esa.22.13, sapien.2.6.*

17 Occupatio, At tu Paule, ambitiosè fecisti, vt homines solent, qui cum Epheſi cum bestijs certares. Scilicet (inquit Paulus) quod enim commodum inde ad me redire potuit, præter gloriam vitæ æternæ quã spero?

18 Septimũ argumentũ à proximo dependens, si nulla mortuorum resurrectio, cur alij cuipiam rei quàm ventri & luxui fuerit studendum? 19 Conclusio, cum graui exhortatione, vt sibi à praua quorundam consuetudine caueant, vnde hoc malum ortum fuisse non dissimulat, monens vt sobriè sapiant iustitiæ. 20 Probata resurrectione, iam patefacit eorum stuporem, qui non sine subsannatione quærebant quomodo fieri posset vt mortui resurgerent: &, si fortè resurgebant, quærebant ridentes, qualia essent ista corpora futura. Istos igitur qui sibi acutissimi videbantur, Paulus ad rudes agricolas amandat, à quibus erudiantur. 21 Potuisti, inquit Apostolus, ex quotidiano vsu discere vtrunque: siquidem semina seruntur & putrescunt, & tamen tantum abest vt propterea pereant, vt contra longè ornatiora prodeant, atque adeò quum nuda & arrida serantur, incipiunt demùm à morte virere, Dei videlicet virtute: & tibi incredibile videbitur corpora nostra ex putredine resurgere, & quidem multo excellentiore qualitate prædita? 22 Diuersitatem cernimus tum in vna & eadem re, quæ modò hac, modo illa forma donatur, sua tamen retenta specie: vt in grano apparet, quod nudum seritur, & longè aliud exurgit: tum in diuersis eiusdem generis speciebus, vt inter animalia: tum inter res alterius generis, vt corpora cœlestia & corpora terrestria: quæ singula rursus magno discrimine inter se variantur. Non est igitur quod vt rem impossibilem & inusitatam repudiemus corporum non tantùm resurrectionem, sed etiam mutationem in melius.

23 Corporum excitatorum ex mortuis, triplicem qualitatem ponit, incorruptionem, quia nimirum erunt firmissimæ & prorsus incorrupta natura gloriam, quoniam splendore & decore inenarrabili exornabuntur: potentiam, quoniam videlicet absque cibo, potu, & alijs adminiculis, quibus caduca hæc vita ne conseruare quidem sese ab interitu potest, perennia permanebunt. 24 Vno verbo absoluit istam qualitatis corporis mutationem ex resurrectione, quum dicit fore vt ex animali fiat spirituale: quas duas qualitates planè diuersas mox diligenter explicat. 25 Animale corpus dicitur quod sola anima vegetatur, cuiusmodi fuit Adam, ex quo & nos orimur animales: spirituale verò vocatur, quod vna cum anima, longè excellentiore virtute viuificatum est, Dei videlicet Spiritu, quæ ex altero Adamo, nempe Christo, in nos deriuatur. 26 Iubet secundo loco considerari ordinem istius duplicis status siue qualitatis, quod animale præcesserit condito Adamo, idque ex terræ limo, spirituale verò superuenerit, quum Dominus videlicet è cœlo missus, carnem nostram sibi adaptatam, plenitudine deitatis informaret. 27 Applicat tum Adami (vt ita loquar) terrenam animalitatem corporibus nostris, quandiu in terris animaliter versantur, in hac vita videlicet, & in sepulchro: tum Christi spiritualitatem ijsdem nostris corporibus, postquam & ipsa resurrexerint: & illam quidem ait præcedere, hanc verò sequuturam.

Gen.1.7.

p Quasi diceret, quotidie morior, eiusq; rei testes appello omnes animos, quas verè gloriari possum me apud vos sustinuisse.

q Non diuino aliquo impulsu, neque in Deum respicions, sed vel gloriæ, vel temeritate actus. *r Epicurorum voces.*

s Vt insipientiæ vacetis.

t Sepelitur, & instar seminis homo conditur. *u Splendoris & decoris expers.* *x A priori imbecillitate liberum, quod videlicet vicissitudini tam variæ sit obnoxium, nec sese tueri nisi cibo, potu, & cæteris eiusmodi præsidijs possit.* *y Adam prior dicitur, quòd ab eo tanquam à radice orti sumus, Christus autem posterior, quia in eo tanquam in principio spirituales omnes comprehenduntur.* *z Christus dicitur Spiritus, ab excellentissima illa natura, id est, Deo in ipso habitante corporaliter, vt Adamus animalis ab anima præstantiore eius parte.* *a In cœno manens, & terrestri natura addictus.* *b Descendisse de cœlo dicitur Dominus, ratione communicationis idiomatum.* *c Imaginem, intellige non vanam & inanem, sed quam res ipsa consequatur.*

terreni, gestabimus etiam imaginem cœlestis.

50 [28] Hoc autem dico, fratres, [d] carnem & sanguinem non posse regni Dei hæreditatem consequi: neque corruptionem consequi incorruptæ naturæ hæreditatem.

51 [29] Ecce [e] mysterium vobis dico, Non omnes quidem obdormiemus, sed omnes mutabimur.

52 [f] Momento & iactu oculi,‖ ad vltimam tubam (canet enim tuba) & mortui suscitabuntur incorrupti, & nos mutabimur.

53 Oportet enim hoc corruptioni obnoxium induere incorruptam naturam, & mortale hoc induere immortalitatem.

54 Quum autem hoc corruptioni obnoxium iuduerit incorruptam naturam, & mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet illud quod scriptum est, ‖ Absorpta est mors ad victoriam.

55 Vbi tua, ô mors, victoria? vbi tuus, ô sepulchrum, stimulus?

56 Stimulus verò mortis *est* peccatū: vis autem peccati, Lex.

57 ‖ Sed Deo *sit* gratia, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Iesum Christum.

58 [30] Itaque, fratres mei dilecti, firmi estote, immoti, abundantes in opere Domini semper, quum sciatis laborem vestrum non esse inanem [g] in Domino.

28 Conclusio, non posse nos gloriæ Dei fieri participes, quin totam illam corporum crassam, fœculentam & corruptioni obnoxiam naturam deponamus, vt idem corpus gloria incorruptibili ornetur. *Mat.24.31, 1.thess.4.16. Ose.13.14, hab.2.24. 1.Ioh.3.2.*

29 Fergit vlterius, declarans fore vt qui superstites vltimo illo die deprehendantur in hac vita, non descendant in illam sepulchri putrefactionem, sed subitania immutatione renouentur, quæ immutatio sit prorsus necessaria: & in vltimum illud tempus differatur certa beneficij & victoriæ Christi fruitio. 30 Exhortatio ab vtili sumpta, vt quum intelligant alterius vitæ gloriam repositam esse fidis operarijs, perstent in doctrinæ de mortuorum resurrectione veritate.

d Hoc loco caro & sanguis sumuntur pro corpore animali, quod non nisi deposita corruptione incorruptionem consequatur. e Rem arcanam & adhuc occultam ideòq; dignissimam quàm attentè audiatu. f Indicatur brevissimum fore illud tempus. g Dei ope ac bonitate id efficiente.

CAP. XVI.

1 Hortatur vt fratrum Hierosolymitanorum inopiæ succurrant. 10 Deinde Timotheum commendat: 13 & amica exhortatione, 19 deinde salutationibus Epistolam claudit.

CAP. XVI.

1 [1] PORRÒ de collecta in sanctos, quē-admodum constituti Ecclesijs Galatiæ, ita & vos facite.

2 [2] Primo quoque *die* hebdomadis vnusquisque vestrūm apud se reponat, recondens [b] quod pro Dei benignitate licuerit: ne quum venero, tunc collectæ fiant.

3 Postquam autem accessero, quoscunque probaueritis [c] per epistolas, hos mittam, vt perferant beneficentiam vestram in Hierusalem.

4 [3] Quod si res digna fuerit vt & ipse proficiscar, mecum proficiscentur.

5 Veniam autem ad vos quum Macedoniam transiero. (Macedoniam enim pertransibo.)

6 Apud vos autem fortasse permanebo, aut etiam hybernabo: vt vos me prosequamini quocunque proficiscar.

7 Nolo enim vos nunc in transcursu videre: sed spero temporis aliquantum mansurum *me* apud vos, si Dominus permiserit.

8 Permanebo autem Ephesi vsque ad Pentecosten.

9 Nam ostium mihi apertū est magnum, & [d] efficax, & aduersarij multi.

10 Quòd si venerit Timotheus, videte vt [e] tutò sit apud vos. opus enim Domini operatur vt & ego.

11 Nequis igitur illum pro nihilo habeat: sed prosequimini eum cum [f] pace, vt veniat ad me: expecto enim eum cum fratribus.

12 Porrò de Apollo fratre multùm precatus sum eum vt iret ad vos cum fratribus: sed omninò non fuit *ei* voluntas nunc eundi: venturus est autem quum tempus opportunum habuerit.

13 Vigilate, state in fide, viriliter agite, estote fortes.

14 Omnia vestra cum charitate fiant.

15 Precor autem vos, fratres, nostis familiam [g] Stephanæ esse primitias Achaiæ, & sese in ministerium sanctis [h] addixisse:

16 Vt & vos [i] subijciamini talibus, & omnibus operam suam conferentibus & laborantibus.

17 Gaudeo verò de aduentu Stephanæ & Fortunati & Achaici, quoniam absentiam vestram hi suppleuerunt.

18 Refecerunt enim [k] spiritum meum ac vestrum. [l] Agnoscite itaque qui sunt huiusmodi.

19 Salutant vos Ecclesiæ Asiæ. Salutant vos in Domino multum Aquila & Priscilla, cum Ecclesia quæ est domi ipsorum.

20 Salu-

1 Collectæ olim ex Apostoli institutō fiebāt, primo quoque die hebdomadis, quo nimirūm iam tum mos erat conuenire.

2 Reliqua pars Epistolæ scribendis rebus familiaribus consumitur, ita tamen vt omnia semper ad scopum propositum (id est Dei gloriam & Corinthiorum ædificationem) referantur.

4 Qui olim dies solu, nunc dominicus dicitur.

b Vt quisq; conferat pro ratione prosperitatu, quā à Domino obtinuerit. c Quas illis dabitu perferendas. d Ad magnas res conficiendas opportunam. e Sine iusti metus occasione. f Saluum & incolumē, atque adeò cum bona gratia. g Stephanæ nomen viri est, non autē mulieris. h Se se totos ministerio dedisse. i Honore & reuerentia prosequamini, illiq; cedatis, & ab ijs sinatis vos regi vt par est, quum se se, & facultates vobis iuuandis consecrarint. k Animum. l Tales ducite, quales sunt reuera.

Rom. 16. 16, 1. cor. 16. 20, 2. pet. 5. 14.

20 Salutant vos fratres omnes. ‖ Salutate alij alios oſculo ſancto.

21 Salutatio manu mea Pauli.

22 Siquis non amat Dominum Ieſum Chriſtum, ſit anathema, [m] maranatha.

m Sic deſignatur ſpecies extrema anathematis.

23 Gratia Domini Ieſu Chriſti *ſit* vobiſcum.

24 Charitas mea cum omnibus vobis in Chriſto Ieſu. Amen.

Ad Corinthios prior, miſſa fuit Philippis per Stephanam & Fortunatum & Achaicum & Timotheum.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD CORINTHIOS POSTERIOR.

CAP. I.

1 A laude afflictionum auſpicatur, 8 exponens quid in Aſia pertulerit, 10 & quàm dexter affulſerit Deus. 17 Addit nulla leuitate id factum eſſe, quòd non venerit, vti fuerat pollicitus.

CAP. 1. 1 Vide huiuſmodi ſalutationum explicationem in ſuperioribus epiſtolis. *Epheſ. 1. 1, 2. pet. 1. 1.*

1 [1] PAVLVS Apoſtolus Ieſu Chriſti per Dei voluntatem, & Timotheus frater, Eccleſiæ Dei quæ eſt Corinthi, vnà cum ſanctis omnibus qui ſunt in tota Achaia.

2 Gratia ſit vobis & pax à Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto.

3 ‖ [2] [a] Benedictus Deus ac Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, Pater *inquam* illo [b] miſericordiarum: & Deus omnis conſolationis *author*.

2 Incipit ſuo more à gratiarum actione, quã tamen præter morem ſibi applicat, epiſtolam inchoans à ſui Apoſtolatus dignitate aſſerenda, coactus (vt apparet) eorum importunitate, qui ipſius deſpiciendi argumentum ex eius miſerijs captabant. Ipſe verò reſpondet, ita ſe affligi, vt ſuperent tamen conſolationes, quarum eius fontes oſtendit, nempe Dei Patris miſericordiam in Chriſto.

4 Conſolans nos in omni oppreſſione noſtra, [3] vt poſſimus *poſitos* in quauis oppreſſione conſolari, ea ipſa conſolatione qua nos ipſos Deus conſolatur.

3 Ideò nos conſolatur Dominus, vt tanto certius poſſimus alios ſolari.

5 Nam ſicut abundant [c] perpeſſiones Chriſti in nobis: ita per Chriſtum abundat etiam conſolatio noſtra.

a *Laus & gloria tribuatur.* b *Summè miſericors.*

6 [4] Siue autem premimur, *id ſit* pro veſtra conſolatione ac ſalute, quæ [d] efficitur in tolerantia earundem perpeſſionum quibus & nos afficimur: ſiue conſolationem accipimus, *id ſit* pro veſtra conſolatione at ſalute: & ſpes noſtra firma *eſt* de vobis:

7 Quòd ſciamus vos, ſicut ſocij eſtis perpeſſionum, ita etiam *ſocios fore* conſolationis.

8 [5] Non enim volumus vos ignorare, fratres, de oppreſſione noſtra quæ nobis euenit in Aſia, nos ſummè grauatos fuiſſe ſupra vires, adeò vt prorſus [e] animi penderemus, etiam quod ad vitam.

9 Sed ipſi [f] apud nos decretum mortis habuimus, ne confideremus in

4 Negat deſpici meritò poſſe tum ærumnas quibus premi ſolebat, tum cõſolationes quas à Domino percipiebat quũ maximum ex vtriſque confirmationis argumentum capere poſſint ac debeant Corinthij. 5 Teſtatur adeò ſe non pudere illarum afflictionum, vt etiam cupiat earum magnitudinem ab omnibus intelligi, ac ſuam viciſſim, quamuis nondum plenam liberationem.

c *Ærumna, quas ob Chriſtum perpetimur, ſiue quas in nobis perpetitur Chriſtus.*

d *Etiamſi gratuitò nobis detur ſalus, quia tamen certo itinere ad eam peruenitur, nimirum innocentiæ, & integræ vitæ curriculo peracto, ideò dicimur ſalutem noſtram operari, Philip. 2. 12. Iam verò quia Deus vnus eſt, qui pro gratuita ſua benevolentia in nobis omnia efficit, ideò dicitur ſalus ab eo effici in nobis per ea ipſa videlicet, per quæ nos ad æternam vitam oportet, ſuperatis omnibus difficultatibus, contendere.*

e *Prorſus inopes conſilij eſſemus, quomodo periculum vitæ euaderemus quod ad humana videlicet præſidia.*

f *Intus & in animo, conſtitutum nobis erat mori.*

nobisipsis, sed in Deo qui mortuos excitat:

10 Quíque ex [s] tanta morte liberauit, & liberat: in quo speramus nos adhuc etiam liberatum iri:

11 ‖ [6] Vobis etiam vnà pro nobis operam conferentibus ad deprecandum, [7] vt donum ex multis personis in nos *collatum*, per multos celebretur gratiarũ actione pro nobis.

12 [8] Nam gloriatio nostra hæc est, testimonium *videlicet* conscientiæ nostræ, quòd cũ simplicitate & [h] sinceritate Dei, non cum sapientia carnali, sed [i] cum gratia Dei versati sumus in mundo, potissimùm autem apud vos.

13 [k] Non enim alia scribimus vobis quàm quæ legitis aut etiam agnoscitis, spero autem vos etiam [l] ad extremum agnituros.

14 Sicut & aliquatenus agnouistis nos [m] gloriationem vestram esse, quemadmodum & vos nostra *estis*, in [n] diem Domini Iesu.

15 Itaque hac fiducia prius volui ad vos venire, vt [o] secundam gratiam haberetis:

16 Et per vos transire in Macedoniã, & rursum à Macedonia venire ad vos, & à vobis deduci in Iudæam.

17 [9] Hoc igitur quum deliberarem, nunquid leuitate sum vsus? num autem quæ delibero [p] secũdum carnem delibero, [q] vt sit apud me Etiam & Non?

18 [10] Imò [r] fidelis Deus *nouit* sermonem nostrum apud vos non fuisse Etiam & Non.

19 [11] Nam Dei Filius Iesus Christus, qui inter vos per nos prædicatus est, *id est*, per me & Syluanum ac Timotheum, [s] non fuit Etiam & Non, sed fuit Etiam in [t] ipso:

20 [12] Quotquot enim *sunt* promissiones Dei, [u] in ipso *sunt* Etiam, & in ipso *sunt* (Amen) ad Dei gloriam [x] per nos.

21 [13] Porrò qui nos confirmat vobiscum in Christum: & qui vnxit nos, Deus *est*. Qui etiam obsignauit nos deditque [y] arrhabonẽ Spiritus in cordibus nostris.

22 [14] Ego verò testem Deum inuoco [z] in animam meam, me *idcirco* nondum venisse Corinthum vt vobis parcam.

23 [15] Non quòd dominemur vestræ fidei, sed *quòd* administri simus [a] gaudij vestri: nam fide statis.

Rom. 5 30.

6 Ne seipsum videatur efferre, omnia tribuit Deo, & simul piorum precibus se plurimùm tribuere profitetur.

7 Gloria Dei, finis afflictionũ sanctorũ, quas proinde pretiosas haberi oporteat.

8 Secundo loco aliam calumniam diluit, videlicet quòd homo leuis esset, & cui temerè non esset credẽdum, quum promisisset se ad eos vẽturum, nec tamẽ venisset. Præfatur autem de animi sui simplicitate & sinceritate, quam & ex ipsius præsentis voce cognouerint, & in absentis literis debeant recognoscere: & se porrò alium nunquam futurũ testatur.

9 Inficiatione repellit calumniam, & illud quidem in primis quòd nonnulli studebant Corinthijs persuadere, Paulum sibi in docendo Euangelio non constare. De hoc enim laborabat. 10 Deum ipsum citat testem ac iudicem suæ in docendo, vno & eodem Euangelio constantiæ. 11 Adiungit suos collegas testes, quibus cum summo consensu semper idem, id est vnum Christum, docuit.

12 Denique summã suæ doctrinæ explicat, omnes videlicet salutis promissiones in Christo esse firmas ac ratas.

13 Huius constantiæ laudem vni gratiæ Dei per Spiritũ sanctum tribuit, simulque concludit non posse de sua & collegarum fide dubitari, quin ipsi Dei Spiritui fiat iniuria, quum sint ipsi sibi optimè consci. 14 Iam ad rem accedens, iurat tantùm abesse vt leuiter consilium de sua ad eos profectione mutarit, vt contra idcircò non venerit, ne præsens cogeretur durius quàm vellet cum ipsis agere. 15 Remouet omnem arrogantiæ suspicionem, testans sese non vt dominum sed vt seruum loqui, ipsis in Domino consolandis destinatum.

g Ex summis illis periculis. h Candore, & animi quasi perspicuitate sancta & vera, vt testis est Deus ipse. i Fretus ea ipsa sapientia, quam Deus mihi cœlitus est gratificatus. k Candidè & absque fuco scribere se dicit: qui enim ficata oratione scribit, merito sani dicitur alia scribere quàm qua legantur. illud autem à Corinthijs agnosci & approbari dicit Apostolus. l Perfectè. m Gloriatio Pauli in Domino erat, quòd Corinthios lucrifecisset, Corinthiorum verò quòd à tali Apostolo tam pure ac sincere seruarent institutu. n Quo iudex sedebit. o Alterum beneficium. p Hominum more, qui temerè solent polliceri quidvis, & leuiter consilium mutare. q Vt aliquid modò affirmem, modò negem. r Verax, & de cuius fidelitate nefas sit dubitare. s Non fuit varius & inconstans. t Sub. Deo. u Omnes quæ Christo proponuntur exhibenda ac præstanda, constanti & inuariata ratione. x Nostro ministerio. y Arrhabo, id est omne quo dato confirmatur promissio. z In caput meum, sine vita mea periculo. a Gaudium & pacem conscientia, cuius fecit authorem Deum, opponit tyrannico terrori, simul finem Euangelij designat.

CAP. II.

1 Excusans se quòd non venerit. 2 clàm illos taxat, 4 & communem sympathiam ostendit: 5 vt negneat nisi ipsis hilaribus gaudere, 6 Mœcho, quem Satanæ tradi præceperat, 7 resipiscenti veniam dari & obsecrat, 13 & profectionis sua in Macedoniam meminit.

1 HOc autem mihi faciendum iudicaui, ne rursus ad vos cum [a] tristitia veniam.

2 Nam si ego tristitia vos afficiam, quis est qui exhillaret me, nisi ipse qui tristitia afficitur ex me?

3 Et hoc ipsum vobis scripsi, ne quũ venero, tristitiam capiam ex ijs de quibus oporteat me gaudere: [b] confisus de vobis omnibus, meum gaudium, omnium vestrũm *gaudium* esse.

4 Nam ex multa oppressione & anxietate cordis, scripsi vobis per multas lacrymas: non vt tristitia afficiamini, sed vt cognoscatis charitatem quam habeo abundantissimam erga vos.

5 [1] Quòd siquis tristitiam attulit,

CAPI. I.

1 Transit ad alterũ locũ huius Epistolæ, qui tamẽ velut inseritur superioribus, ad quę postea reuertitur. Agit autem de incestuosi illius absolutione, quoniam suã resipiscentiã satis testatus videbatur: verũ excõmunicationis vsum declarans, nempe vt non ab odio, sed à charitate incipiat, & in eãdem desinat, ne dũ modũ nullũ tenemus, Satanæ seruiamus.

a Tristitia causam vobis adferens, quod futurum erat si prius ad eos venissem quàm resipuissent. b Quia omninò sperani fore vt quod mihi displicere intelligeretis, statim tolleretis: quia mea gaudia existimatis vobis esse commissa.

9. Reuſit ad Apoſtolatus ſui cõfirmationem, prolatis, tum ſuorum laborum, tum etiã Dei benedictionis, teſtimonijs.

3 Quoniam conſtabat eũ nõ pari ſucceſſu vbique recipi, imò verò longè plurimos eũ deſpicere, atque adeò execrari negat propter ea de ſui Apoſtolatus autoritate quicquã detrahendum, quum Chriſtum doceat non tantùm vt credentiũ ſeruatorem, ſed etiam vt contemptorem iudicem.

4 Rurſus remouet arrogantiæ crimen, omnia à ſe geſta tribuens Dei virtuti, cui ſincerè & abſque turpi vlla cupiditate inſeruiat: cuius rei ipſoſmet facit teſtes, vſq; ad verſum ſextum proximi capitis.

[c] non mihi triſtitiam attulit, [d] ſed quadantenus, ([e] ne *illum* aggrauem) vobis omnibus.

6 Sufficit iſtiuſmodi *homini* iſta obiurgatio à pluribus *profecta*.

7 [f] Vt è contrario potius vos *ei* condonetis, *eumq;* conſolemini, ne quo modo redundante triſtitia abſorbeatur *vir* huiuſmodi.

8 Quapropter precor vos vt [g] ratam faciatis in illum charitatem.

9 Nam in hunc finem etiam ſcripſi, vt cognoſcerem probationem veſtri, *id eſt*, an ad omnia obedientes ſitis.

10 Cui verò condonatis, & ego *condono*. nam & ego ſiquid condonaui, cui cõdonaui, propter vos *id feci*, in [h] conſpectu Chriſti, vt ne occupemur à Satana.

11 Non enim illius [i] machinationes ignoramus.

12 [2] Porrò quum veniſſem Troadem ad *prædicandum* Euangelium Chriſti, etiamſi oſtium mihi apertum erat per Dominum, non habui relaxationem *in* ſpiritu meo, eo quòd non inueniſſem Titum fratrem meum:

13 Sed quum illis valedixiſſem, abij in Macedoniam.

14 Deo autẽ gratia, qui facit vt ſemper triumphemus in Chriſto: & [k] odorem notitiæ ſuæ manifeſtum facit per nos omni in loco.

15 [3] Nam Chriſti bona fragrantia ſumus Deo in ijs qui ſeruantur, & in ijs qui pereunt:

16 His quidem, odor mortis ad mortem: illis verò, odor vitæ ad vitam. [4] & ad hæc quis idoneus?

17 ‖ Non enim, vt pleriq; [l] cauponamur ſermonem Dei, ſed vt ex ſinceritate, ſed vt ex Deo in conſpectu Dei, de Chriſto loquimur.

Infra, 4. 2.

c Quaſi dicat, perinde eſſe abſterſam illam omnem moleſtiam, ac ſi nunquam illam ſenſiſſet. d Mecum, inquit Paulus, nullum eſt illi amplius negotium. e Ne iam per ſe grauato onus adjciam, quod potius detractum cupio. f Vt pro eo quod antea illum ſeuere vlti eſtis, nunc illi condonetis. g Me deprecatore, publica Eccleſia conſenſu declaretis vos illum denuò pro fratre complecti. h Vere & ex animo. i Neſanda conſilia & ſceleratam voluntatem. k Alludit ad ſacerdotum vnctionem & ſacrificiorum ſuffitus. l Callidè & auarè minus denique ſincere tractamus, metaphora à cauponibus ducta, qui nihil non adulterant.

CAP. III.

1 Dicit ſe ſatis habiturum cõmendationis. 4 quãdiu in fide permanſerint. 6 Se miniſtrum non literæ, ſed Spiritus. 8 Diſcrimen Legis & Euangelij exponit, 13 quod illius claritas magis perſtringat oculos, quàm illuminet: 18 huius verò lux conſpicuam Dei faciem exhibeat.

CAP. III.

1 Obiter alludit ad externi Leuitici miniſterij cum Euãgelico ſiue Apoſtolico collationẽ, quam poſtea copioſè perſequetur.

2 Amplificat ſuum & ſuorum collegarum miniſterium, id eſt, Euangelicũ, eius collatione cum miniſterio Legali, quod cõſiderat in Moſis perſona, per quem videlicet Lex tradita eſt: cui opponitur Chriſtus Euangelij autor. Eſt autẽ collatio eiuſmodi ab ipſa ſubſtantia miniſterij ſumpta. Lex eſt veluti ſcriptum quoddam per ſe mortuum & inefficax: Euangelium autem ſiue nouum fœdus, eſt velut ipſa Dei virtus in innouandis, iuſtificandis, & ſeruandis hominibus. Lex proponit mortem, omnes iniuſtitiæ reos peragens: Euangelium offert & confert iuſtitiam & vitam. Legis œconomia fuit ad tempus ſubſeruiens promiſſioni: Euangelium manet ad finem ſeculorum. Itaque quis eſt illius ſplendor præ iſtius gloria?

1 INcipimus rurſus noſipſos commendare? num egemus, vt nonnulli, cõmendatitijs epiſtolis apud vos, aut à vobis commendatitijs?

2 Epiſtola noſtra vos eſtis, inſcripta in cordibus noſtris, quæ intelligitur & legitur ab omnibus hominibus.

3 [a] Dum palàm fit vos eſſe epiſtolam Chriſti [b] ſubminiſtratam à nobis, inſcriptam non atramento, ſed Spiritu Dei [c] viui, [1] non in tabulis lapideis, ſed in carneis tabulis cordis.

4 [d] Fiduciam autem huiuſmodi habemus per Chriſtum apud Deum,

5 Non quòd idonei ſimus ex nobiſipſis ad cogitandum quicquam, velut ex nobiſipſis: [e] ſed quòd idonei ſumus, *id* ex Deo eſt:

6 [2] Qui etiam fecit vt idonei eſſemus miniſtri noui Teſtamenti, non [f] literæ, ſed Spiritus. nam litera occidit, Spiritus autem viuificat.

7 Quòd ſi mortis miniſterium literis [g] informatum in ſaxis, fuit [h] gloriоſum, adeò vt nõ poſſent intueri filij Iſrael in faciem Moſis, propter gloriam vultus eius, quæ abolenda erat,

8 Quî non potius [i] miniſterium Spiritus erit glorioſum?

9 Nam ſi miniſterium cõdemnationis *fuit* glorioſum, multo magis miniſterium [k] iuſtitiæ abundat gloria.

10 Etenim quod glorificatum fuit, ne glorificatum quidem fuit hac in parte, *id eſt* quòd ad ſuperantem gloriam attinet.

a Prudenter ſic concipit orationem Apoſtolus, vt ſerſim à perſona commendatione, ad rem ipſam accedat. b Cui veluti ſcribenda operam noſtram impendimus. c Tacitè virtutem Dei opponit atramento quo ſcribitur Epiſtola, vt oſtendat vim illam eſſe a Deo. d Hanc confidentiam exerimus, & ita magnificè nobis gloriari licet de noſtri miniſterij dignitate & fructu. e Quòd apti & accommodati ſimus ad tantam gratiam alijs impertiendam. f Non Legis, ſed Euangelij. g Impreſſum & inſculptum: ex hoc autem loco facile colligitur Apoſtolum non agere de cæremonijs, ſed de ipſo Decalogo. h Gloria, ſplendorem & maieſtatem declarat, qua quidẽ in Moſe corporalis fuit, in Chriſto fuit ſpiritualis. i Per quod Deus offert atque adeò tradit Spiritum non modo non mortuum, ſed etiam viuificantem. k Sub Chriſti, eius miniſtratione non modò non condemnamur, ſed etiam iuſti coronamur.

Exod.14.34.

3 Ostendit qua in re sit posita hæc Euangelicæ prædicationis gloria, nempè in eo quòd perspicuè patefaciat id quod Lex obscurè ostendebat, vt quæ ad Christũ venturum sanãdos auditores amandaret, quos ipsa vulnerauerat.

Iohan.4.14.

4 Obiter exponit allegoriã velaminis Mosis, quod fuit symbolũ obscuritatis & imbecillitatis hominũ, qui Legis fulgore hebetarentur potius quàm illustrarentur: quod velamen aduentu Christi, corda illustrantis & ad Dominum conuertentis, sublatum sit, vt ab ista cæcitatis seruitute in lucis libertatem per Christi Spiritus virtutem asseramur. 5 Pergens in allegoria velaminis, comparat Euangelium speculo, quòd etsi sit limpidissimum, tamen intuentium aciem non modò non perstringat vt Lex, sed suis etiã radijs transformet, vt & ipsi sint eius gloriæ ac splendoris participes, alijs videlicet illustrãdis: sicut dicebat Christus suis, Vos estis lux mundi, quum ipse solus esset vera Lux. Quinetiam alibi iubemur vt mundi faces cæteris prælucere, vt qui simus Spiritus Domini facti participes. Sed propriè hic agit Paulus de Euangelij ministris, vt ex præcedentibus & sequentibus liquet, idque proposito sui suorumque collegarum exemplo.

11 Nam si quòd [l] aboletur, *fuit* glorioſum, multo magis eſt glorioſum id quod manet.

12 [3] Itaque quum eiusmodi spem habeamus: multa in loquendo euidentia vtimur:

13 ‖ [4] Nec *sumus* sicut Moses *qui* imponebat velamen faciei suæ, ne intuecrentur filij Israel [m] in finem eius quod aboletur.

14 Itaque occaluerunt mentes illorum. nam vsque ad *diem* hodiernum, in lectione Veteris Testamenti manet non retectum velamen illud, quod per Christum tollitur:

15 Sed ad hunc vsque diem quum legitur Moses, velamen cordi eorum impositum est.

16 Postquam autem [n] cõuersum fuerit ad Dominum, tolletur velamen.

17 ‖ [o] Dominus verò, Spiritus ille est: vbi autem Spiritus ille Domini, illic libertas.

18 [5] Nos autem omnes retecta facie gloriam Domini vt in speculo intuentes, *in* eandem imaginem transformamur ex glòria in gloriam, sicut à Domini spiritu.

l Aboletur Lex atque adeò ipse Decalogus, cum ipso Mose coniunctus, si ministerium Mosis per se respiciatur. m In imas vsque partes ministerij Mosis. n Cor eorum. o Christus est ille Spiritus qui tollit velamen, in cordibus nostris agens, sicut etiam lex externa eò nos vocabat, sed frustra, quum mortuis loquatur, donec ipso Spiritu simus vinificati.

CAP. IIII.

1 Iam manifestè testatur seſe eum collegis (sed per Dei misericordiam) integrè & sincerè vocatione sua, neglectis omnibus periculis, defungi.

1 PRopterea [1] quum ministerium hoc habeamus prout misericordiã cõsequuti sumus, [a] non segnescimus:

2 Sed abdicauimus [b] turpitudinis tegumenta, non incedentes cum callidita-te, neque [c] falsantes sermonem Dei, sed declaratione veritatis cõmendãtes nosipsos apud omnem conscientiam hominum, in conspectu Dei.

2 Obiectio, multos audire Euangelium, quo nihilo magis, quàm prædicatione Legis illustrentur: Respondet, culpam esse in ipsis hominibus, quibus Satan in mundo dominãs oculos eruit. Interea verò nihilominus clarissimam Euãgelij lucem à se & suis collegis spectandam proponi, quum Christus, quem vnum prædicat, is sit in quo vno Deo cognosci ac veluti perspici possit.

3 [2] Quòd si tectum est Euangelium nostrum, ijs qui pereunt, tectum est:

4 In quibus Deus huius seculi excæcauit mentes, *id est* infidelibus, ne irradiet eos [d] lumẽ Euangelij glorię Christi, [e] qui est imago Dei.

Gen.1.3.

3 Remouet suo more omnem ambitionis suspitionem, se quidè fideliter docere confirmans, sed vt seruũ, & totam hãc lucem quam alijs conferat cum suis collegis, à Domino testans promanare.

5 [3] Non enim nosipsos prædicamus, sed Christum Iesum Dominum: nos autem, seruos vestros [f] propter Iesum.

6 Quoniam Deus ‖ [g] qui dixit vt è tenebris lux splendesceret, *is est* qui splẽduit in cordibus nostris, [h] ad *præbendum* lumen cognitionis gloriæ Dei, in facie Iesu Christi.

4 Occurrit offendiculo, quod apud plerosque offundebat tenebras Euangelici ministerij splendori, quoniam, videlicet, Apostoli erant omnium calamitosissimi. Respondet Paulus, se quidem & collegas suos esse veluti testacea vasa, sed in quibus situs sit pretiosissimus thesaurus. 5 Causas mirificas affert cur Dominus excellentissimos seruos suos ita velit affligi, vt, inquit omnibus constet eos non humana sed diuina, eaque præstantissima virtute fretos consistere, quum millies moriantur, & nunquam pereant. 6 Amplificatio superioris sententiæ, qua suas afflictiones morti quotidianæ, virtutem autem Spiritus Dei in Christo, comparat vitæ quæ mortem ipsam opprimat.

7 [4] Habemus autem thesaurum hũc in testaceis vasculis, [5] vt eius virtutis præstantia sit Dei, & non ex nobis:

8 Dum in omnibus premimur, at non coarctamur: hæsitamus, at non prorsus hæremus:

9 Persequutionem patimur, sed in ea non deserimur: deijcimur, at non perimus:

10 [6] Quolibet [i] mortificationem Domini Iesu in corpore circunferentes, vt etiam vita illa Iesu in corpore nostro manifesta fiat.

11 Semper enim [k] nos qui viuimus, morti tradimur propter Iesum, vt etiam

a Malu & calamitatibus fracti non cedimus. b Versutias & fraudum omne genus, qua tanquam latebras homines captant, quibus sua probra operiant. c Quod superiore cap. dicebat cauponantes. d Lumen perspicuæ ac illustris prædicationis, qua annuntiatur gloria Christi. e In quo seipsum conspiciendum præbet Pater. f Vt hunc ipsum Iesum vobis prædicemus. g Qui solo verbo fecit. h Vt à Deo illustrati, vitiosum alijs eam lucem præbeamus. i Sic vocat Paulus miseram illam fidelium conditionem ac præcipuè ministrorum. k Qui vita illa viuimus, nempe Spiritu Christi, inter tot & tantas ærumnas.

vita

vita Iesu manifesta fiat in [l] mortali carne nostra.

12 [7] Itaque mors quidem in nobis agit, vita verò in vobis.

13 [8] Et quia habemus eundem [m] Spiritum fidei, secundum illud quod scriptum est, || Credidi, & ideo loquutus sum: nos quoq; credimus, quamobrem etiam loquimur:

14 Scientes fore vt qui excitauit Dominum Iesum, nos quoq; per Iesum excitet, & sistat vobiscum.

15 [9] Nam hæc omnia propter vos, [a] vt gratia illa copiosissima, pluribus gratias agentibus, redundet in gloriam Dei.

16 Propterea nō segnescimus: [10] sed etiamsi externus homo noster corrumpitur, internus tamē [o] renouatur quotidie.

17 Momentanea enim [p] leuitas oppressionis nostræ excellenter æternum pondus [q] gloriæ conficit nobis:

18 Dum non spectamus ea quæ cernuntur, sed ea quæ non cernuntur. nam quæ cernuntur, temporaria sunt: at quæ non cernuntur, æterna.

Psal. 116. 10.

7 Cōclusio admodum artificiosa: ac si diceret. In summa igitur nos morimur, vt morte nostra viuatis, quum videlicet Ecclesiarum ædificandarum causa omnia illa pericula subirent, & suæ patiētiæ exemplis nō desinerent omnes fideles cōfirmare.

8 Declarat præcedētem sententiam, ostendēs sese cum suis collegis moti quidem quodāmodo, vt alijs, vitam compararent, sed se nihilominus esse eiusdem vitæ cum illis participes: quoniam quod alijs credendum proponant, ipsi quoque in primis credant, fore videlicet vt & ipsi cum eis in Christo tandem seruentur. 9 Quomodò hæc constantia in ipsis foueatur ostendit, quoniam videlicet in Dei gloriam respiciunt, & Ecclesiarum sibi commissarum salutem, 10 Adijcit veluti triumphale epinicium, sese quidem affligi exterius, sed interius proficere quotidie: & nihili esse omnibus modis quæcunque sunt in hanc vita sustinendæ ærumnæ, præ constantissima illa & æterna gloria.

l Miseræ illi conditioni obnoxia. m Eandem fidem ex eiusdem Spiritus afflatu. n Quum fuero liberatus & vobis restitutus, ingens illud beneficium quod in me effusum erit, vicissim in Dei gloriā redundet, multis gratias agentibus. o Nouas vires acquirit ne nouis malis ingruentibus frangatur externus, qui interni viribus sustinetur. p Non dicuntur ærumnæ leues, quasi sint ipsa exigua, sed eas illico pertransire ostendit, quum ne tota quidem vita nostra sit diuturna. q Qua constantissimè manet immota.

CAP. V.

1 Perstat in eodem argumento, 6 de certa spe salutis 8 per fidem: 12 Non vt se iactet, 14 cùm Deum & ipsius Ecclesiam præ oculis habeat: 17 & nihil æstimet omnia, præter vitæ nouitatem in Christo.

CAP. V.

1 Arrepta occasione ex comparatione proximæ præcedēte, corpus istud ita vt est in hac vita calamitosum, comparat caduco & fragili tabernaculo: cui opponit cœleste domicilium, sic vocans firmā & perennem eiusdē corporis in cœlo glorificati cōditionē: adeò quidē, inquit, vt nos nō modò nō simus isti tabernaculo addicti, sed potius domiciliū illud cū suspirijs & gemitibus expetamus. Est autē etiā hic locus de futura gloria, isti tractationi de ministerij dignitate inserta, vt & ille alter de quo dixim⁹ initio capitis secūdi.

1 [1] SCimus enim nos, si terrestris huius domus nostræ tabernaculum dissolutū fuerit, ædificium ex Deo habituros, domicilium *videlicet* non manufactum, æternum in cœlis.

2 In hoc enim suspiramus, ||expetētes domicilio nostro, quod [2] è cœlo est, [b] superindui.

3 [2] Siquidem etiam induti non nudi reperiemur.

4 Etenim qui sumus in hoc tabernaculo, suspiramus onerati: in quo non cupimus exui, sed superindui, vt absorbeatur mortalitas à vita.

5 Porrò Deus *is est* qui nos ad hoc ipsum [c] condidit, qui eam dedit nobis [d] arrhabonem Spiritus.

6 [3] [e] Confidentes igitur semper, & scientes nos aduenas esse in corpore, peregrè absumus à Domino.

7 (Per [f] fidem enim incedimus, non per aspectum.)

8 [g] Confidimus autem, & probamus potius migrare è corpore, & ad Dominum ire habitatum.

9 [h] Quapropter etiam ambimus, & incolentes & migrantes, ei esse accepti.

10 ||[4] Omnes enim nos [i] comparere oportet coram tribunali Christi, vt vnusquisque reportet quæ in corpore *fecerit*, congrueuter ad id quod fecerit, vel bonum, vel malum.

11 [5] Scientes igitur [k] terrorem illum Domini, homines ad fidem adducimus, Deo autem manifesti sumus: & spero *nos* etiam cōscientijs vestris manifestos esse.

Apoc. 16. 15.

2 Declaratio superioris dicti, Nō temerè, inquit, desideramus illo domicilio cœlesti (i. illa gloria & æterna immortalitate) quasi veste operiri. Neque enim hinc migrātes manebimus nudi, sed mel amisso corporis tegumēto, sed alia veluti veste insuper induetur receptū corpus: ac proinde nonhujus vitæ tædio, sed præstātioris desiderio suspiramus. Neq; hoc desiderium irritum est, quum ad hanc vitā cōditi simus: cuius rei pignus Spiritū adoptionis habemus. *Rom. 14. 10.*

3 Illatio ex proximè præcedente sententia nascēs, Itaq; quum ex Spiritu sciamus nos aduenas esse quādiu hic versamur, cōstanter hāc moram ferimus, (sic enim cum Domino nunc sumus, vt illum non conspiciamus nisi fide, ac proinde ab ipso nunc quidem absimus) ita tamē vt semper ad illum aspiremus: quamobrem etiam ita nos gerimus vt & hic viuentes & quum ad eum hinc discedimus, possimus ei esse accepti. 4 Nequis vniuersale esse putet quod de illo domicilio cœlesti dixerat, addit vnicuiq; prius reddendam rationē suæ peregrinationis, postquā hinc migarit. 5 Iam per trāsitionem, occasione ex proximè præcedente sententia arrepta, redit ad vers. 16. superioris capitis, suam & suorum collegarum sinceritatē confirmans.

a Cœleste, gloria nimirum, non autem substantia. b Vestem vocat immortalitatis gloriam, quam veluti veste induimur. c Respicit primam illam creationem, vt significetur in hunc finem fuisse condita corpora, vt ea cœlesti immortalitate induantur. d Vide sup. 1. 21. e Confidentes vocat eos qui sunt animo præsenti, id est, quieto & ad sustinenda pericula parati, quòd de fœlici exitu nihil dubitent. f Earum rerum quas speramus, non autem in ipso præsenti conspectu Dei. g Sic tamen cōfidimus, sic forti & tranquillo animo peregrinationem illam conficimus, vt tamen multo malimus ad Dominum discedere. h Quod quum ita sit, ita annitimur vivere, vt & nostra peregrinatio illi placeat, & tandem ab eo domum recipiamur. i Sisti præsentes, & illic inquiri vt palam fiat, qui fuerimus. k Formidabile illud iudicium.

12 [6] Enimuerò non iterum nosipsos commendamus vobis, sed vobis occasionem præbemus gloriandi de nobis: vt habeatis *quod dicatis* aduersus eos qui [l] ex facie gloriam captant, at non ex corde.

13 [7] Nam siue insanimus, Deo *insanimus*: siue sana mente sumus, vobis *sana mente sumus*.

14 [8] Charitas enim illa Christi [m] constringit nos:

15 Vt qui hoc statuerimus si [n] vnus pro omnibus mortuus fuit, nempe omnes fuisse mortuos, & *illum* pro omnibus mortuũ esse, vt qui viuunt posthac [o] non sibi viuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est & resurrexit.

16 [9] Itaq; nos posthac neminem nouimus secundum carnem. [10] quod si etiam nouimus Christum secundum carnem, nunc tamen non amplius nouimus.

17 [11] Siquis igitur *est* in Christo, [p] noua creatura *est*. ‖ vetera præterierunt, ecce noua facta sunt omnia.

18 [12] Hæc autem omnia sunt ex Deo qui recõciliauit nos sibi per Iesum Christum, deditq; ministerium reconciliationis:

19 Nempe quia Deus erat in Christo mũdum reconcilians sibi: non imputando eis peccata ipsorum: [q] posuitq; in nobis sermonem hunc reconciliationis.

20 Itaque nomine Christi legatione fungimur, velut Deo *vos* precante per nos: oramus Christi nomine, reconciliamini Deo.

21 Fecit enim *vt* qui [r] non nouit peccatum, pro nobis [r] peccatum *esset*, vt nos efficeremur [t] iustitia Dei in eo.

6 Noua ratione remouet omnem superbiæ suspicionem, quòd nõ sua sed illorum interest sincerũ haberi ipsius Apostolatũ, contra vanam quorundam ostentationem. *Esa.42.19, apoc.21.5.*

7 Sensus est, Etiam quũ (vt nonnulli censent) insanio, dum videor meipsum stultorum more venditare vestro commodo id facio, non minus quàm quum simpliciter vobis euangelizo. 8 Pergit in depellenda omnis ambitionis & ostentationis suspicione. Nos enim, inquit, huc adigit amor Christi, vt quum ipse pro nobis omnibus qui mortui eramus quum nobis viueremus (id est, quum terrenis adhuc affectibus dediti essemus) mortuus sit, nos vicissim vitam quam ab ea accepimus (donati videlicet Spiritu sancto, vt nihil nisi cœleste meditemur) totam ipsi consecremus. 9 Declarat quid sit non sibi sed Christo viuere, nempè neminem secundum carnem nosse. i. sic inter homines versari, vt humana illa & carnalia non curet, vt qui genus, patriam, formam, gloriam, opes, cætera denique eiusmodi spectant, in quibus sese homines fatigant. 10 Amplificatio, Hoc, inquit, adeò verum est, vt ne de Christo quidem ipso carnaliter nunc cogitemus, vt qui iam mundum reliquerit, ac proinde sit nobis spiritualiter considerandus. 11 Exhortatio, vt vnusquisque iam Christi Spiritu innouatus, cœlestia non terrestria meditetur. 12 Commendat ministerij Euangelici præstantiam, tum ab ipsius Dei autoriate, vt qui sit ministerij istius autor, tũ ab ipsa doctrinæ præstantia, vt quæ annuntiet reconciliationem cum Deo gratuita in Christo nostrorũ peccatorum remissione & iustificatione oblata, idq; tam benignè & liberaliter, vt Deus ipse quodammodo ministrorum ore homines obsecret vt suipsorum habeant rationem, nec tantum beneficium aspernentur. Hæc autem dicens, non obscure carpit illos qui pastorum nomen mentiebantur.

l Externis laruis & fucata illa pompa sapientiæ & eloquentiæ humanæ, nõ autem vera pietate, qua in corde sedem habet. m Totos nos possidet. n Hoc loco de sanctificatione agit, qua fit vt Christus in nobis viuat. o Vide 6. & 7. cap. ad Rom. p Veluti res quædam recens à Deo condita, nam etsi non de nouo condatur homo quem regenerationis Spiritu donat Deus, sed sola qualitates immutantur: sic tamen voluit loqui Spiritus sanctus, vt doceat omnia in solidum tribuenda gloriæ Dei, non quod trunci aut stipites simus, sed quia erant in nobis Deus & bene velimus, & possimus.

q Vsus est nostra opera, Heb.

r Qui esset a peccato alienus.

s Peccator non in sese, sed ex omnium nostrorum peccatorum reatu ipsi imputato.

t Iusti apud Deum, & quidẽ iustitia non nobis inhærente, sed qua cum in Christo sit, nobis per fidem à Deo imputatur.

CAP. VI.

1 Vt vitam Christo dignam viuant, hortatur. 5 ne afflictionibus deficiantur, 9 nec gloria insolescant: 14 pollutiones fugiant, 16 quũ sint viua viuentis Dei templa.

1 SEd [1] &, *vt* operam nostram ei accommodãtes, hortamur ne frustra gratiam Dei vos receperitis.

2 [2] Dicit enim *Deus*, ‖ Tẽpore [a] accepto exaudiui te, & in die salutis succurri tibi: ecce nunc tempus acceptum, ecce nunc dies salutis.

3 [3] Nullam vlla in re præbentes offensionem, ne vituperetur ministerium:

4 Sed & in omnibus nos [b] approbantes, ‖ vt Dei ministri, [4] tolerantia multa in oppressionibus, in necessitatibus, in angustijs,

5 In plagis, in carceribus, [c] in tumultuationibus, in laboribus, in vigilijs, in ieiunijs,

6 [5] Puritate, scientia, lenitate, bonitate, Spiritu Sãcto, charitate nõ simulata,

7 [d] Sermone veritatis, [e] virtute Dei, armis iustitiæ dextris ac sinistris.

8 [g] Per gloriam & ignominiam, per

CAP. VI.
Esa.49.8.

1 Ministerio Euangelij non tantùm indigẽt homines ante gratiam acceptam, vt fiant eius participes, sed etiã acceptæ gratiæ, vt in ea perseuerent. *1 Cor.4.1.*

2 Quòd offertur gratia, ex gratia Dei est, qui sua cõstituit rebus omnibus momenta, vt oblatam occasionem amplamur.

3 Præbet Corinthijs veri pastoris exemplar in suo & Timothei ac Syluani exemplo, nẽpe vt (sicut ab initio proposuerat) sibi & sui similibus autoritatem conciliet. 4 Recensetpriore loco quæ nec perpetuò nec sine exceptione ministris adsunt, nisi quod ad animi affectum attinet: patientia tamen excepta, quæ & ipsa vna est ex perpetuis boni ministri virtutibus. 5 Secundo loco perpetuas & necessarias virtutes recensetpriore loco, & quibus armis omnia impedimenta superentur.

a Gratuita benevolentia: quo videlicet tempore Deus suum illum immensum amorem effudit. b Declarantes & reuera præstantes. c Sine agitationibus ereptis, quum nullam quietam sedem inuenirent. d Prædicatione Euangelij. e Potestate edendi miracula & malos domandi. f Integritate. g Particula (per) non causam significat, sed quemadmodum dicimus per tẽpus, per vrbem incedere, describit enim iter difficillimum.

conuitia

conuitia & laudes: vt seductores, & *tamen* veraces:

9 Vt ignoti, & *tamen* noti: vt morientes, & ecce viuimus: vt qui castigamur, nec *tamen* occidimur:

10 Vt dolentes, semper tamen gaudentes: vt pauperes, sed multos ditantes: vt nihil habentes, sed omnia obtinentes.

11 [6] Os nostrum [h] apertum est erga vos, Corinthij, cor nostrum dilatatum est.

12 [i] Non habitatis angustè in nobis, sed angusti estis [k] in visceribus vestris.

13 Loquor autem vt filijs de pari cõpensatione: dilatamini & vos.

14 [7] Ne in pari iugo copulemini cum infidelibus. ‖ quod enim consortium iustitiæ cum iniustitia? & quæ communio luci cum tenebris?

15 Et quæ concordia Christo cum Belial? aut [l] quæ pars fideli cum infideli?

16 Et quæ consensio templo Dei cũ simulacris? ‖ nam vos templum estis Dei [m] viuentis, sicut dixit Deus, ‖ [n] Habitabo in eis & inambulabo: & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus.

17 ‖ Quapropter exite è medio eorum, & separamini, dicit Dominus: & impurum ne attingite: tum ego excipiam vos:

18 ‖ Et ero vobis pater, & vos eritis mihi filij ac filiæ, dicit Dominus omnipotens.

6 Obiurgaturus eos, præfatur se ingenuè & animo aperto cum ipsis agere, & simul conqueritur illos in redamando Patre paria non facere. *Eccle.13.12. 1.Cor.5.17. & 6.19. Leuit.26.12. Esa 51.11. Ierem.31.3.*

7 Iam liberè eos obiurgat quòd se infidelibus adiungerent socios in externa idololatria, quasi re media & indifferente, qui quærtus est huius epistolæ locus, cuius conclusio est, oportere quos Dominus filiorum nomine dignatus est, puros sese non tantum animo, sed etiam corpore præstare, vt toti sint Deo sacri.

h Oris & cordis dilatatio vehementissimum declarat affectum eius qui loquitur, vt fieri solet in summa aliqua latitia. i Vos in animo meo tanquam in domicilio estis, eoq; minime angusto: totum enim cor meum vobis patefeci, at vos intus estis mihi angusti.

k Viscera vocat Hebraorum more teneriores illos affectus, intimo cordi insidentes. l Quid commune habet, m Deum viuentem apponit Idolis. n Habitat nobiscum Deus, quia Christus factus est Emmanuel.

CAP. VII.

1 Ne minimum teneros animos vrgendo prosternat, 2 probabile reddit quod omnia dixerit 4 ex ingenti erga illos dilectione: 8 itaque sibi non displicere quod mœrore eos affecerit, 10 & adduxerit ad pœnitentiam non pœnitendam.

1 HAs igitur promissiones quum habeamus, dilecti, purgemus nosipsos ab omni inquinamento [a] carnis ac spiritus, perficientes sanctificationem cũ timore Dei.

CAP.VII. *a Corporis & animi, vt sit hæc media perfectæ sanctificatio vtraque sui parte constans.*

2 [1b] Accipite nos: nemini iniuriam fecimus, neminem corrupimus, neminẽ expilauimus.

3 [c] Ad condemnationem *vestri* non loquor: nam antè dixi vos in cordibus nostris esse, ad simul moriendum & simul viuendum.

4 Multa mihi loquendi libertas apud vos, multa mihi gloriatio de vobis: impletus sum consolatione, vehementer exũdo gaudio in omni afflictione nostra

5 Etenim quum venissemus in Macedoniam, nullam habuit relaxationem caro nostra, sed in omnibus fuimus oppressi: foris pugnæ, intus terrores:

6 Sed qui consolatur [d] abiectos, cõsolatus est nos Deus, [e] aduentu Titi.

7 Non solùm autem aduentu illius, sed etiam consolatione quam ille accepit ex vobis, quum renuntiaret nobis vestrũ vehemens desiderium, vestrum eiulatum, vestrum pro me zelum: adeò vt magis gauisus fuerim.

8 [2] Nam etiamsi tristitia vos affeci per epistolam, non me pœnitet, etiamsi pœnituerit. video enim epistolam illam, tametsi ad tempus tristitia vos affecisse:

9 Nunc gaudeo, non quod tristitia affecti fueritis, sed quod tristitia affecti fueritis [f] ad resipiscentiam: nam tristitia affecti fuistis secundùm Deum, vt nullâ in re detrimento sitis affecti per nos.

10 Nam qui [g] secundùm Deum est dolor, is resipiscentiam efficit ad salutẽ: cuius nunquam pœniteat: at mundi dolor mortem efficit.

11 Ecce enim istuc ipsum, quòd secundum Deum tristitia affecti fuistis, quantum in vobis effecit studium? imò defensionem, imò indignationem, imò timorem, imò vehemens desiderium, imò zelum, imò vindicationem? per omnia testatum feciſtis vos esse puros in hoc negotio.

12 Nempe etiamsi scripsi vobis, non *scripsi vobis* eius causa qui iniuriam fecerat, nec eius causa qui iniuria affectus fuerat, sed vt apud vos manifestum fie-

1 Rursum ab illa admonitione, ad personam suam redit, opponens tum fidelitatis suæ, tum perpetuæ in eos beneuolentiæ suæ testimonia.

2 Obiectio. At tu nos asperrimè tractasti: Respondet Apostolus se non sine dolore vsum hac asperitate. Addit deinde, se iam etiam gaudere quòd illos ad eam tristitiam, quãuis minimè volens, impulerit, quæ tam illis fuerit fructuosa. Quandam enim esse nõ solùm laudabilem, sed etiam necessariam tristitiam, ex qua videlicet suis gradibus oriatur resipiscentia, de qua magnificè ipsos laudat. Estq; huius epistolæ quintus iste locus.

b Sinite vt locum apud vos inueniã, vobis videlicet docendis.

c Vt vos ingrati animi vel perfidiæ condemnem.

d Diectos & prostratos.

e Iuxta Titus aduenies renuntiauit de vobis, quo fructu videlicet literas meas perlegeritis, præterquam quod ipsa Titi præsentia sum recreatus. f Ita vt ea tristitia vobis ad emendanda vestra vitia profuerit. g Secundum Deum dolor non formidine pœnæ territus, sed quòd sentiat se Deum clementissimum Patrem offendisse: huic opponitur dolor, qui pœnam duntaxat timet, aut qui aliquibus terrenis bonis perditis angitur: illius fructus est resipiscentia, huius desperatio nisi Dominus succurrat.

ret studium illud nostrum pro vobis [b] in conspectu Dei.

13 Propterea consolationem accepimus ex consolatione vestri: sed longè plurimùm gauisi sumus ob gaudium Titi, quòd refocillatus sit spiritus eius ab omnibus vobis:

14 Et siquid apud eum de vobis gloriatus sum, non sui pudefactus: sed vt omnia verè loquuti sumus vobis, ita & gloriatio nostra, *qua vsus eram* apud Titum, vera comperta sit.

15 Et [i] viscera eius amplius erga nos *affecta* sint, dum reminiscitur obedientiæ omnium vestrûm, vtque cum timore ac tremore ipsum exceperitis.

16 Gaudeo igitur quòd penitus confidam de vobis.

CAP. VIII.

1 Macedonum, 9 atque adeò ipsius Christi exemplo, 14 vt liberales sint in Sanctos, hortatur, 16 Titum, 18 & alium fratrem hac de causa ad ipsos profectos dicit.

CAP. VIII. 1 Sextus locus huius epistolæ, cõtinens varias exhortationes Corinthijs ad beneficentiam inflammandis, qua Hierosolymitanæ Ecclesiæ inopia necessario tempore sub leuaretur. Proponit autem eis priore loco Macedonicarum Ecclesiarum, alioqui multis ærumnis ad extremã penuriam redactarum, exemplum quod æmulentur.

1 POrrò [1] notam facimus vobis, fratres, [a] gratiam Dei præstitam Ecclesijs Macedonum,

2 Nam [b] in multa probatione abundans gaudium ipsorum, & profunda eorum paupertas redundauit in copiosam benignitatem ipsorum.

3 Nam pro viribus (testor) vt supra vires [c] voluntarij *fuerunt*:

4 Multis cum precibus nos rogantes vt [d] gratiam & societatem subministrationis quæ in sanctos *impenditur*, susciperemus.

5 [2] Ac non sicut sperabamus *ita fecerunt*, sed semetipsos dediderunt primùm Domino, *deinde* & nobis, per Dei voluntatem:

6 Vt adhortaremur Titum, vt sicut antè cœpit, ita etiam absoluat apud vos hanc quoque gratiam.

7 Itaque sicut in omnibus abundatis fide, & sermone, & cognitione, & omni studio, & vestra in nos charitate, *videte* vt in hac quoque gratia abunderis.

8 [3] Non ex imperio loquor, sed [e] aliorum studio, vestræ quoque dilectionis [f] sinceritatem reddens exploratam.

9 [4] Nostis enim beneficentiam Domini nostri Iesu Christi, eum *videlicet* propter vos pauperem factum esse, quũ esset diues: vt vos illius paupertate ditesceretis.

10 [5] Et sententiam in ea re *meam* edo: nam hoc vobis conducit, qui non solùm facere, [g] sed etiam velle antè cœpistis anno superiore.

11 At nunc etiam illud ipsum facere absoluite: vt sicut *adfuit* promptum illud velle, ita etiam *adsit* ipsum perficere ex eo quod habetis.

12 [6] Etenim si prius adsit promptus animus, aliquis acceptus est pro eo quod habet, non pro eo quod non habet.

13 [7] Non enim vt alijs relaxatio sit, vobis autem oppressio: [h] sed pari conditione hoc tempore vestra abundantia *supples* illorum defectum.

14 Vt & illorum abundantia vestrum defectum suppleat, vt fiat æquabilitas.

15 Sicut scriptum est, ‖ Qui multum *collegit*, non habuit amplius: & qui paulùm, non habuit minus.

16 [8] Gratia autem *sit* Deo, qui cordi Titi induit idem studium pro vobis.

17 Quòd tum exhortationem illam gratam habuit, tum verò maiore studio vltrà ad vos abijt.

18 Misimus autem vnà cum eo fratrem illum, cuius laus est [i] in Euangelio per omnes Ecclesias.

19 (Nec *id* solùm, sed etiam suffragijs delectus est ab Ecclesijs socius peregrinationis nostræ, cum hac [k] beneficentia quæ administratur à nobis ad ipsius Domini gloriam, & *comprobandum* promptum animum vestrum)

20 Vitantes hoc, nequis nos vituperet in hac [l] exuberantia quæ administratur à nobis.

21 ‖ Vt qui procuremus honesta non solùm coram Domino, sed etiam coram hominibus.

22 Misimus autem cum eis fratrem nostrum, quem sæpe in multis probauimus studiosum, nunc autem multo studiosiorem

2 Amplificat Macedonum alacritatem in eo quòd Paulum etiam rogarint vt Corinthios, Tito ad eos remisso, ad absoluendam eleemosynarum collationem incitaret. 3 Tertiò, monet vt concitatam de se expectationem non fallant.

a Beneficium Diuinum. b Quod multa illa aerumna quibus Dominus ipsos exploranit, eorum alacritatem non modo non extinxerint, sed etiam clariorem effecerint. c Sponte liberales. d Gratiam vocat quod alij onus vocassent, hic autem vers. 6 est explicandus. e Macedonum rogatu.

i Intimus illius amor.

b Minimè fuerat, sed eiusmodi vt Deo possim illud approbare.

4 Quarum argumentũ, ab exemplo Christi.

5 Diligenter cauet ne vi extorquere velle videatur, quod, nisi sit voluntarium, Deo gratum esse non possit.

6 In eos qui tenuitatem solent excusare, quasi solis diuitibus proprium sit inopes iuuare.

7 Christiana beneficẽtia est mutua, vt ius analogum seruetur. *Exod.16.18.*

8 Commẽdat Titum & duos eius collegas multis nominibus, tũ vt minimè sit suspecta eorum fides, quasi eos summiserit ad expilandas Ecclesias: tum vt eò sint ad collationem promptiores.

f Tum apparet germanam esse charitatem quum reipsa, idq; prompte ac liberaliter fratribus succurrimus propter Christũ. Rom.12.17.

g Non solum facere, sed etiam vltro facere.

Designat enim voluntatem spontaneam absque alicuius impulsu, nedum ab ambitione profectam. h Vt sicut nunc alijs inopibus vos abundantes largimini e vestro, sic alij vicissim de suo vobis largiantur.

i In praedicatione Euangelij. k Muneribus collatis in subsidium Ecclesiæ Hierosolymitanæ. l In hac copiosa Ecclesiarum munificentia, qua nostra fides commissa est.

studiosio-

m Duobus Titi collegis.

n Per quos gloria Christi illustratur.

o Testes huius vestræ pietatis habituri omnes Ecclesiæ, in qua rum velut conspectu versamini, quum legatos cernatis ad vos missos, suffragijs delectos.

studiosiorem, ob multam fiduciam quam *habeo* in vobis.

23 Siue de Tito *quæritur*, socius meus *est*, & apud vos adiutor: siue [m] de fratribus nostris, legati *sunt* Ecclesiarum & [n] gloria Christi.

24 Itaque demonstrationem charitatis vestræ & nostræ de vobis gloriationis editæ in eos, [o] in conspectu Ecclesiarum.

CAP. IX.

1 Cur de eorum voluntate bene sentiens 3 illis tamen adhortandis sedulò incumbat, 4 rationem adducit: 6 & sementi eleemosynas cõparat, 10 quas Deus rependit magno fœnore.

1 [1] NAm de subministratione quidem quæ sit in sanctos, superuacaneum est mihi scribere vobis.

2 Noui enim promptum animum vestrum, quem de vobis iacto apud Macedones, Achaiam videlicet paratam esse ab anno superiore: & ex vobis *orsus* zelus prouocauit complures.

3 Misi autem hos fratres ne gloriatio nostra de vobis inanis fiat hac in parte: vt (sicut dicebam) parati sitis.

4 Nequo modo, si mecum venerint Macedones, & offenderint vos imparatos, pudefiamus (vt ne vos dicam) [a] in præsidente ista gloriatione.

5 Itaque necessarium putaui adhortari fratres vt prius eant ad vos, & prius absoluant antea indictam beneficentiam vestram, vt ea sit parata ita vt beneficentia, & non vt [b] extortum aliquid.

6 [2] Illud autem *dico*, Qui serit parcè, parcè etiam metet: & qui serit benigne, benignè etiam metet.

7 Quisque sicut [c] præoptat corde, *ita* agat ‖ non [d] ex tristitia aut [e] necessitate. ‖ nam hilarem datorem diligit Deus.

8 Potens est autem Deus efficere vt [f] omnis gratia in vos redundet: vt in omnibus semper omninò quantum sufficiat penes vos habentes, abundetis [g] ad omne opus bonum:

9 (Sicut scriptum est, ‖ Dispersit, dedit pauperibus: beneficentia eius manet [h] in sæculum.

10 Porrò qui suppeditat semen serẽti, *is* quoque panem *vobis* ad escam suppeditet, & multiplicet sementem vestram, & augeat [i] fructus beneficentiæ vestræ)

11 *Vt inquam abundetis*, in omnibus ditati ad omnem benignitatem, quæ per nos efficit vt gratiæ agantur Deo.

12 [3] Nam subministratio oblationis istius non solùm supplet sanctorum inopiam, sed etiam redundat in multas gratiarum actiones apud Deum:

13 (Dum [k] per hanc istius subministrationis experientiam Deum glorificant de [l] consentiente vestra subiectione in Euangelium Christi, deque benigna in se & omnes communicatione)

14 Et in illorum preces pro vobis, expetentium vos propter gratiam Dei in vobis exuberantem.

15 ‖ [m] Gratia autem *sit* Deo super inenarrabili suo munere.

Cap.ix

1 Prudenter occurrit suspicioni quam concipere poterant Corinthij, quasi Apostolus adeò anxiè illos vrgens, de eorum voluntate dubitaret. Testatur ergo se non ideò id facere vt eos doceat subueniendum esse sanctis, quum sese etiam proijs sponsorẽ apud Macedonas interposuerit, sed tantùm vt sponte currentes inciteț, quò sint omnia tum paratiora, tum etiam copiosiora. *Rom.12.1. Eccle.35.11. Psal.111.9.*

2 Eleemosyna, nec tenaciter nec malignè præstari debet. Voluntaria autem & liberalis comparatur sationi, quam vberrima messis amplissimæ benedictionis cõsequitur.

3 Alius duplex fructus beneficentiæ in sanctos, vel præstantissimus hic est, quòd occasionem præbeat Dei laudandi, & ita etiam patefiat nostra fides.

a Vitiur nomine hypostaseos quod significat animi quandam imperterritam subsistentiam. b Quasi ab auaris. c Vltro fligit ac constituit apud se. d Illiberali animo. e Inuitus, vt qui nolit malè audire. f Omnis Dei munificentia. g Vt alios omnibus modis iuuare possitis bene faciendo.

h Est perennis. loquitur autem Dauid de viro Dei timente, & proximum amante, cui dicit nunquã defuturum, quod alijs largiatur.

i Pijs hominibus beneficentia est pro omnibus latifundijs.

k Ex hoc vtilitate charitatis specimine, in hac subministratione. l Quòd vno consensu declarueritis vos vnum Euangelium agnoscere, cui vos ipsos libenter subiecerit is, ex quo doceatis vos cum Ecclesia Hierosolymitana consentire. m Ne gloriosa ista prædicatione offerrentur Corinthij, clausit hoc epiphonemate, hanc exhortationem.

CAP. X.

2 Qua fiducia, 4 quibus armis, 6 qua vindicta sit instructus aduersus improborum calumnias, ostendit, 7 Seq. præsentem non minus virtutis habere in operibus, 11 quam absens grauitatis in verbo.

1 [1] CÆterùm precor vos per clementiam & [2] æquitatem Christi, ego ipse Paulus qui coram quidem humilis sum inter vos, absens verò, sum erga vos confidens.

2 *Hoc* autem rogo, ne, quũ præsens adero, sim confidens ea fiducia qua cogito audax esse in quosdam, qui nos æstimant vt si [b] secundùm carnem incedimus.

Cap.x.

1 Reddit adillam Apostolatus sui defensionẽ, sed ita vt simul autoritate sua re ipsa vtatur Seriò enim & grauiter monet, additis etiam planè terribilibus minis, vt se dociles præbeant. Refellit autem superbos quosdam, qui quoniam in Paulo nihil hominum more splendidum viderant, & eum leuissimum experti fuerant, qui tamen absens seueriſſimè ad eos scripsisset, de eo non aliter quàm de Traſone quopiam iudicabant, qui soleret aduersus absentes ferocire. Primùm igitur sese clementem & moderatum fuisse profitetur, sed Christi exemplo, cuius lenitatem si pergant aspernari, testatur se reipsa declaraturum quantopere illi hallucinentur qui de Apostolico munere vt de humanis functionibus iudicant, nimirùm ex apparentia quam externam vocant.

a Naturam illam ad misericordiam potius, quàm ad summum ius persequendum propensam. b Non alio præsidio freti essemus, quàm quod præmefero: opponitur itaque caro. i. imbecilla Pauli conditio, spirituali & Apostolica dignitati.

deremus.

3 [2] Nam in carne incedentes, secundum carnem bellum non gerimus.

4 (Arma enim militiæ nostræ [c] non carnalia sunt, sed [d] diuinitus valida, & ad subuersionem munitionum)

5 Dum ratiocinationes euertimus, omnemque sublimitatem quæ extollitur aduersus cognitionem Dei: [3] & captiuam ducimus omnem cogitationem ad obediendum Christo:

6 Et paratum habemus quo vindicemus omnem contumaciam, postquam impleta fuerit vestra obedientia.

7 [4] [e] Quæ ob oculos sunt aspicitis? siquis apud se confidit se Christi esse, hoc vicissim cogitet [f] ex se, quemadmodum ipse Christi *est*, ita & nos Christi *esse*.

8 Nam si amplius etiam quippiam glorier de potestate nostra quam dedit Dominus nobis ad ædificationem, ac non ad subuersionem vestri, non pudefiam:

9 Ne videar ceu perterrefacere vos per epistolas.

10 Nam epistolæ quidem [g] (inquit) graues sunt & validæ: sed præsentia corporis infirma *est*, & sermo nihili.

11 Hoc cogitet *qui* istiusmodi *est*, quales sumus verbo per epistolas quum absumus, tales etiam *fore* reipsa quum aderimus.

12 [5] Non enim [h] audemus nos [i] inferere aut conferre cum quibusdam qui seipsos commendant: sed [k] non intelligunt quod [l] ipsi in sese seipsis metiuntur, & sese sibijpsis [m] comparant:

13 At nos non gloriabimur de ijs [n] quæ mensuræ *nostræ* non sunt, ‖ sed secundum dimensionem regularem eius mensuræ quam Deus nobis dispertitus est, *gloriabimur* nos peruenisse ad vos etiam vsque.

14 Non enim vt si non peruenerimus vsque ad vos, extendimus nosipsos supra modum: nam vsque ad vos etiam peruenimus [o] in Euangelio Christi.

15 Non de ijs quæ [p] mensuræ *nostræ* non sunt gloriantes, *id est*, de alienis laboribus, sed sperantes, *nos*, augescente fide vestra, per vos admodum amplificatum iri in assignata nostra mensura:

16 Vt in ijs *regionibus* quæ vltra vos *sunt*, euangelizem: non vt [q] in alteri assignata mensura, de præparatis glorier.

17 ‖ [6] Cæterùm qui gloriatur, in Domino glorietur.

18 Non enim qui seipsum commendat, is probatus est, sed is quem Dominus commendat.

2 Secundò, testatur se quantumuis alioqui cæterorum hominum similem, tamen ijs viribus instructum prodire, quibus nullæ hominum munitiones, siue fraude & astu, siue robore & potentia restiterint, pares esse possint, quoniam diuinis armis certet.

3 Amplificatio spiritualis istius virtutis, quæ hostes quātumuis callidos & potentes sic domet, vt alios quidem resipiscentes ad Christum adducat, alios præfractè rebelles ab ijs qui regi se patiuntur separatos, pro meritis vlciscatur.

4 Inculcat eadem, sed maximo cū sententiarū & verborum pondere. *Ephes.4.7.*

5 Coactus refellere stultas quorundam ambitiosorum iactationes, testatur eos nihil proferre posse, nisi quòd ipsi sibi de seipsis falsò persuaserint: se verò, etiamsi de maximis rebus glorietur, non tamen vltra metas eius mensuræ progressurum quàm sit ei admensus Dominus, vt qui ad eos vsque peruenerit euangelizando, ac longius etiam se perrecturum confidat, vbi & ipsi ita profecerint, vt in ijs eruiendis non sit necesse ipsum amplius occupari. Additur autem amplificatio, ex eo quod in alienos labores nusquam successerit.

6 Emollit quod de se dixerat, simulque Corinthios ad alia audienda præparat, testatus se nihil aliud quærere, quàm vt Deo sese approbet, cuius vnius gloriæ studeat.

c Ea quibus homines authoritatem sibi apud alios parant, & res illas magnas gerunt. d Infinita illa Dei potentia nituntur.

e Itáne verò in æstimandis hominibus externam illam lauam inturmini? f Etiam à me non admonitus. g Indicatur certus aliquis huius sermonis author. h Ironia. i Numerare.

k Non sentiunt vel animaduertunt. l Sola de seipsis persuasione freti, nihil non sibi arrogant. m Alios omnes contemnentes, pro mensura nihil aliud adhibebant, quàm seipsos. n De ijs qua Deus non est nobis admensus.

o Dum Christum prædico. Ierem.9.24, 1.cor.1.31.

p Quasi Deus terrarum orbem inter Apostolos diuiserit excolendum.

q In regionibus ab alijs præparatis,

& quasi exculti in Euangelij prædicatione.

CAP. XI.

2 Ingenti se erga Corinthios amore cogi testatur, 5 vt suas laudes deprædicet. 9 Gratuitam illis suam operam impendisse, 13 ne qua in re superiores essent pseudoapostoli: 22 quos longè antecellere recenset in ijs quæ vera sunt laudis.

1 VTinam [1] toleraretis paulisper insipientiam *meam*: imò etiam tolerate me.

2 Ambio enim vos Dei [a] zelotypia. Præparaui enim vos *quos* vni viro (*vt* virginem puram) [b] sistam, *nempe* Christo:

3 Sed metuo ne quomodo sicut [c] serpens ille Euam seduxit calliditate sua, [c] ita corruptæ mentes vestræ *degenerent* à simplicitate [d] quæ est in Christo.

4 [2] Enimuerò si veniat qui [e] alium Iesum prædicet quem non prædicauimus, aut *si* Spiritum alium accipiatis quem non accepistis, aut Euangelium aliud quod non accepistis, rectè *eum* toleraueritis.

CAP. XI.

1 Agnoscit se quodammodo stultos imitari in rerum istarum prædicatione, sed addit se inuitum hoc facere ipsorum bono, quòd eos à vanis quibusdam & astutis hominibus non sine Satanæ fraude deceptos videat. *Gen.3.4.*

2 Testatur eos falli si vel excellentius aliquod Euangelium vel præstantiora Spiritus dona se à quoquam accepturos somnient.

a Loquitur vt procus, sed qui tamen non sibi at Domino illos ambiat. b Vt vos coniungam. c Hic locus notandus contra eos, quibus natiua illa & incorrupta sacrarum scripturarum simplicitas, pra humana facundia fucis ac pigmentis sordet. d Qua vi conueniat qui in Christo sunt. e Perfectionem doctrinam de Iesu.

5 Puto

3 Refutat illorũ Thrasonum calumnias. Sum, inquit, faceor, non ita facundus orator, sed illi certè mihi Euangelij notitiam non possunt adimere, sicut vosipsi estis modis omnibus experti. *Infra, 12.13.*

5 Puto enim me nihilo inferiorem fuisse [f] summis Apostolis.

6 [3] Quòd si [g] rudis *sum* sermone, nõ tamen *sum rudis* cognitione: sed omninò manifesti facti sumus in omnibus apud vos.

7 [4] Num peccaui quum meipsum demitterem vt vos attolleremini? quod-*que* gratuitò Euangelium Dei euangelizauerim vobis?

8 Alias Ecclesias spoliaui, accepto ab eis stipendio, vt vobis inseruirem: & quum apud vos essem & egerem, ‖ non obtorpui cum cuiusquam incommodo.

9 Inopiam enim meam suppleuerunt fratres qui venerant è Macedonia: & in omnibus me præstiti vobis minimè onerosum,[5] & præstabo.

10 [h] Est veritas Christi in me, quòd hæc gloriatio [i] non obstructur contra me in regionibus Achaiæ.

11 Quapropter? *an* quòd non diligam vos? Deus nouit.

12 Sed quod facio, etiam faciam: vt amputem occasionem ijs qui optant occasionem, vt in *eo de* quo [k] gloriantur, reperiantur quales & nos.

13 [6] Nam istiusmodi pseudapostoli, operarij dolosi sunt, transformati in Apostolos Christi.

14 Neque id mirum: ipse enim Satanas transformatur in Angelum [l] lucis.

15 Non magnum est igitur si transformentur vt ministri iustitiæ etiam eius ministri: quorum finis erit secundum opera eorum.

4 Alia calũnia quòd videlicet homo esset vulgaris & manuum suarum labore victitans, Hic verò, inquit Apostolus, quid mihi possitis obijcere, nisi quòd quiduis subire vestri causa sustinui, & quum egerem, partim manibus meis victum quærere, partim etiam quum vrsit inopia, aliunde viaticum petere malui, quàm vobis vllo esse oneri, etiamsi vobis euangelizabam? 5 Amplificatio, adeò se istius facti non pudere, vt etiam deinceps non aliter agere apud ipsos decreuerit, quo verè semper possit affirmare se gratis in Achaia docuisse: minimè id quidè quòd Corinthios dedignetur, sed vt Thrasones isti occasionẽ iampridem captatam nusquam inueniant: ipse verò interea illis proponat quod æmulentur, vt verè tandem possint dicere se esse Pauli similes. 6 Apertè tandem istos suis coloribus depingit, prædicens fore vt quantumcunque zelum gloriæ Dei simulent, tandem seipsos prodant.

16 [7] Rursum dico, ne quis me putet insipientem esse: alioquin etiam vt insipientem accipite me, vt paululum quiddam & ego glorier.

17 Quod dico, non dico secundum Dominum, sed vt insipienter, in præsidente ista gloriatione.

18 Quandoquidem multi gloriantur secundum carnem, & ego gloriabor.

19 Libenter enim toleratis insipientes, quum sitis sapientes.

20 [8] Toleratis enim si quis vos in seruitutem adigit, si quis exedit, si quis accipit, si quis attollit sese, si quis vos in faciem cædit.

21 [m] Quantum ad contumeliam dico, nempe nos [n] infirmi fuimus: imò in quocunque audacia vti velit aliquis (insipiẽter loquor) audacia velim vti & ego.

22 ‖ Hebræi sunt? *sum* & ego: Israelitæ sunt? *sum* & ego: semen Abrahæ sunt? *sum* & ego:

23 Ministri Christi sunt? (desipiens loquor) [o] supero ego: in fatigationibus, amplius: in vulneribus supra illos: in carceribus, amplius: in [p] mortibus, sæpe.

24 A Iudæis [q] quinquies accepi quadragenas *plagas*, vna minus.

25 ‖ [r] Ter virgis cæsus fui, ‖ semel fui lapidatus, ‖ ter naufragium feci, noctem ac diem in profundo egi.

26 *In* itineribus sæpe *fui*, *in* periculis fluminum, periculis latronum, periculis à *meis* gentilibus, periculis in Gentibus, periculis in ciuitate, periculis in deserto, periculis in mari, periculis inter falsos fratres.

27 In fatigatione & [s] ærumna, in vigilijs sæpe, in fame & siti, in ieiunijs sæpe, in frigore & nuditate.

28 [9] Absque ijs quæ extrinsecus *euenient*, *vrget* agmen illud in me quotidie consurgens, *id est*, solicitudo de omnibus Ecclesijs.

29 Quis affligitur, quin ego affligar?

7 Pergit aperta cum fiducia, & grauissima quadam ironia vtens, petit sibi veniam tribui si velut ad tempus apud sapientes Corinthios desipiens cum summis illis hominibus de externis etiam illis rebus contendat, puta de genere, de maioribus, deque rebus fortiter gestis. *Philip. 3.5. Act. 16.35. Act. 14.19. Act. 27.41.*

8 Antequã ad rem accedat perstringit Corinthios, qui quum sibi sapientissimi viderentur, interea non animaduertebant pseudapostolos ad quæstum abuti ipsorũ simplicitate.

9 Hoc tandem addit velut appendicem, vt Corinthios pudeat eum aspernari à cuius solicitudine omnes penè Ecclesias penderet es ipsa testabatur

f Ad verbum, ijs qui supraquàm valdè sunt Apostoli.

g Masculla illa & Euangelio digna eloquentia non caruit Paulus: carere autem voluit fucata illa dicendi ratione, quam nimium multi hodie sequuntur. h Forma iurisiurandi, quasi diceret, Ne sinsciatur in me veritas. i Mihi semper patebit. k Captarunt aduersarij omnes occasiones, vt pares essent Paulo. Quum igitur nunquam grati essent docturi, quum potius Corinthios exederent, captabant aliam occasionem, nempe vt Paulus aliquid accipere t: quod si fecisset, tum demùm se pares fore sperabant. Namita zelum & scientiam simulabant, & ea vana specie eloquentia exornabant, vt aliqui etiam Paulum despicerent, ostendit autem hac omnia sucum esse. l Lucis nomine gloria cœlestis intelligitur, cuius sunt participes Angeli.

m Quasi dicat, habita eius contumeliæ ratione qua vos afficiunt (id dico) qua sanè minor non est, quàm si vos caderent. n Infirmus habetur Paulus, qui vilis, abiectus, ignobilis artifex, idiota calamitatibus obnoxius Corinthijs videretur, quum in eo emineret via illa Diuina. o Paulus veram gloriam nactus, apertè ministerium suum asserit non sui causa, sed quòd doctrinam suam videret periclitari. p Præsentibus mortis periculis. q Respicit illud quod scriptum est Deut 25.3. Hic locus præterea ostendit multa qua pertulit Paulus, fuisse prætermissa à Luca. r A præfectis Romanis.

s Ærumna est agritudo laboriosa, veluti quum delassatus aliquis pro quiete cogitur nouos labores capessere.

quis offenditur, quin ego vrar?

30 [10] Si gloriari oporteat, de ijs quæ infirmitatis meæ *sunt* gloriabor.

31 Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, laudandus in secula, nouit me non mentiri.

32 || In vrbe Damasci, gẽtis præfectus nomine Aretæ regis, præsidio tenebat Damascenorum vrbem, cupiens me prehendere:

33 Sed per feneſtram in ſporta demiſſus fui per mœnia, & eius manus effugi.

Act. 9. 24.

10 Retorquet in aduersarios quod ab eis objiciebatur: vt si dicat, Proferũt illi meas ærumnas vt mihi autoritatem detrahant: at ego si gloriari velim, non aliunde sumpserim argumentum: nec quicquam hìc à me confingi Deus ipse est testis.

CAP. XII.

1 Inuitus recenſet 3 reuelationes diuinitus 4 ſibi factas, 6 ob quas quum verè gloriari poſſit, non velit, 10 infirmitatum ſuarum conſcius: 11 ſed hanc ſibi neceſſitatem ineptiendi ipſos injcere, 20 dum ſe addicunt ambitioſis hominibus, per quos à Chriſto alienantur.

CAP. XII.

1 Pergit in proposito, & quoniã gloriosuli illi reuelationes iactabant, commemorat quæ ipsum supra cõmunẽ hominum captum attollant: at non absque præfatione, & accurata etiam excusatione.

2 Vt omnẽ ambitionis suspicionem rẽmoueat, testatur se illa vt extrinseca nõ vt sua iactare, quãuis nihil hìc affingat, ne hac occasione plus ei tribuatur ab alijs quàm per se sit: ac proinde se velle potius in suis miserijs gloriari.

1 GLoriari [1] sanè non expedit mihi. veniam enim ad visiones & reuelationes Domini.

2 Noui hominem [a] in Christo ante annos quatuordecim, (an in corpore nescio: an extra corpus nescio: Deus nouit) raptum [b] in tertium vsque cælum.

3 Et noui huiusmodi hominem (an in corpore, an extra corpus nescio: Deus nouit)

4 Raptum fuisse in [c] Paradisum, & audisse [d] ineffabilia verba, quæ [e] non licеat homini loqui.

5 [2] De eiusmodi *re* gloriabor: de me ipso verò non gloriabor, nisi ex infirmitatibus meis.

6 Nam si voluero de ijs gloriari, non ero insipiens: veritatem enim dicam. sed parcè loquor, nequis de me cogitet supra *id* quod videt *esse* me, aut *quod* audit ex me.

7 [3] Et ne excellentia reuelationum supra modum efferrer, datus est mihi [f] surculus infixus carni, & angelus [g] Satan, vt me colaphis cædat, ne supra modum efferar.

8 Super hoc [h] ter Dominum rogaui, vt abscederet à me.

9 Et dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea: nam potentia mea per infirmitatem perficitur. [4] Libentissimè igitur gloriabor potius de infirmitatibus meis, [i] vt inhabitet in me potentia Christi.

10 Propterea [k] oblector in infirmitatibus, in contumelijs, in necessitatibus, in persequutionibus, in angustijs pro Christo: quum enim impotens sum, tunc potens sum.

11 Fui insipiens in gloriando: vos me coegistis: [5] nam ego debueram à vobis commendari. nulla enim in re inferior fui [l] summis Apostolis, tamẽsi nihil sum.

12 [m] Indicia quidem Apostoli edita sunt apud vos per omnem tolerantiam, & signa & prodigia & [n] virtutes.

13 Nam quid est in quo fueritis inferiores cæteris Ecclesijs, nisi quòd ego ipse || [o] non obtorpui cum vestro incommodo? condonate mihi hanc iniuriam.

14 Ecce, tertiò paratus sum venire ad vos, ne cum vestro incommodo obtorpescam. non enim quæro quæ vestra sunt, sed vos. non enim debent filij parentibus thesauros cõgerere, sed parentes filijs.

15 Ego verò libentissimè impendam & expendar pro animabus vestris: etiamsi, abundè vos diligens, minus diligar.

16 [6] Sed esto, ego vos non grauaui: sed quum sim callidus, dolo vos cepi.

17 Num per quenquam eorum quos misi ad vos, expilaui vos?

18 Precatus sum Titum, & cum eo

3 Excellens doctrina, cui Dominus præstantissimos etiam seruos suos à Satana vexari, & omni tentationum genere afflige vel inde nempe ne nimiũ efferantur, atque adeò vt iugi illa exercitatione perficiantur.

4 Concludit se pseudapostolorũ iactationibus solas suas ærumnas velle opponere: simulque se excusat quòd ipsorum importunitatem de his rebus tã multa dicere sit coactus, nempè quòd euerso ipsius Apostolatu necesse erat ipsius doctrinam ruere.

Supra, 11. 9.

5 Testes rursum Corinthios facit eorum quibus suum apud eos Apostolatum obsignarat Dominus, & denuò quàm sit turn ab omni auaritia alienus, tum in eos

propensus, certis argumentis declarat. 6 Aliam calumniam longè grauissimam à se depellit, nimirùm quòd astu & per alios quæstum faceret.

a Quod in Christo dico, id est, quod sine ambitione dictum velim, quum nihil aliud quàm vnum Christum respiciam. b In sublimissimum vsque cælum: nec enim in nomine tertij est philosophandum. Sed tamen hic locus aduersus eos obseruandus qui cælum ponunt vbique. c Sic vocant Graci quæ Latini vinaria, barbarè parcus, vocant, in quibus plantæ excoluntur & fera pascuntur. Per excellentiam Graci interpretes sic vocarunt hortum illum Eden: Hinc factum vt beata illa gloria Dei sedes eo nomine vocaretur. d Quæ fando explicari à quoquam homine non possunt. e Quæ nulla vi ne sanctorum quidem possit explicari, nempe quia diuinum est omnes: Sic explicat Clemens Alex. Strom. 5.

f Concupiscentiam intelligit, quæ teli instar nobis inhæret, vt cogat etiam regeneratum Paulum exclamare, Non facio bonum quod volo, &c. Surculum autem vocat, translatione ducta à surculis, qui vestigijs pedum infesti sunt, si per cæduas sylvas est ambulandum. g Qui cupiditates illas incendit. h Sæpe. i Vt magis ac magis sentiam virtutem Christi: Nam quo sunt nostra tabernacula infirmiora, eo magis elucet in illis virtus Christi. k Illas non tantùm æquo vel forti animo fero, sed etiam voluptatem maximam ex illis percipio. l Vide supra, cap. 11. vers. 5. m Argumenta, ex quibus liquet me verè esse Apostolum Domini. n Potentia facta. o Non fui remissus in victu meo manibus mihi quærendo, ne vobis essem oneri.

missi

misi fratrem: nunquid vos expilauit Titus? nónne eodem spiritu incessimus? nónne ijsdem vestigijs?

19 [7] Rursum putatis quòd nos vobis excusemus? in conspectu Dei, [p] in Christo loquimur: omnia tamen hæc, charissimi, pro vestri ædificatione.

20 [8] Nam metuo ne quo modo, quum venero, non quales velim reperiam vos, & ego reperiar vobis qualem nolitis: ne quo modo sint lites, æmulationes, iræ, contentiones, obtrectationes, susurri, tumores, tumultuationes:

21 Ne iterum, vbi venero, me deprimat Deus meus apud vos, & lugeam multos eorum qui antè peccarunt, nec resipuerunt super impuritate & scortatione & proteruia quam patrarunt.

7 Conclu. dit se hæc ad eos nõ scribere quasi defensione egeat, quum nullius sibi sit conscius: sed quòd eorum maximè interfit de eius fide minimè dubitare à quo instituti fuerant.

8 Confirmata sua apud eos auctoritate, acriter eos obiurgat, ac minas etiam addit planè Apostolicas, fore videlicet vt nisi resipuerint, ipsis deinceps non parcat, quum tertiò iam eos admonuerit.

p Vt eum loqui verè ac sincerè conuenit, qui se in Christo esse profitetur.

CAP. XIII.

1 Tertiò adueniens, 2 seueriorem vindictam illu denuntiat 5 qui reipsa experti sunt virtutem Christi in suo Apostolatu. 10 Optat tandem vt resipiscant: 11 & fausta illis precatur.

CAP. XIII.

Deut. 19. 15, mat. 18. 16, ioh. 8. 17, heb 10. 28.

1 Tertia hac vice venio ad vos. ‖ Ex ore duorũ testium aut trium, firmum erit omne verbum.

1 Grauissima increpatio, quòd dũ Apostolicas admonitio. nes despiciunt, Christi ipsius patientiam tentent: atque adeò dum ipsum vt calamitosi aspernantur, nihil obijciant quòd non sit ipsi cum Christo commune.

2 Prædixi & secundò prædico vt præsens, & absens nunc scribo ijs qui ante peccarunt, & reliquis omnibus, fore vt, si denuò venero, non parcam:

3 [1] Quandoquidem experimentum quæritis in me loquentis Christi, qui erga vos non est infirmus, sed [2] potens est in vobis.

4 Nam etsi crucifixus fuit [b] ex infirmitate, viuit tamen ex potentia Dei. [c] nam & nos infirmi sumus cum eo, sed viuemus cum eo, ex virtute Dei apud vos.

5 ‖ [2] Vosipsos tentate annon sitis in fide, vosipsos probate. annon agnoscitis vosmetipsos, *videlicet* Iesum Christum in vobis esse? nisi reprobi estis.

6 [3] At spero fore vt cognoscatis nos non esse reprobos.

7 Opto verò à Deo, nequid mali faciatis: non vt nos probati comperiamur, sed vt quod honestum est faciatis, nos verò [d] velut reprobi simus.

8 Non enim possumus quicquam aduersus veritatem, sed pro veritate.

6 Gaudemus enim quum nos infirmi fuerimus, vos autem validi fueritis: hoc autem etiam optamus, vestram *videlicet* [e] instaurationem.

10 Propterea hæc absens scribo, ne præsens seueritate vtar, ex potestate quam dedit mihi Dominus ad ædificationem, ac non ad destructionem.

11 [4] Quod superest, fratres, valete, instauramini, consolationem habete, idem sentite, in pace agite, & Deus charitatis ac pacis *author* erit vobiscum.

12 [5] Salutate alij alios sancto osculo. Salutant vos sancti omnes.

13 Gratia Domini Iesu Christi, & charitas Dei, & communicatio Spiritus sancti *sit* cum omnibus vobis. Amen.

1. Cor. 11. 20.

2 Confirmat quod de virtute Dei dixerat in suo ministerio eluceute, colligitque ex mutua inter fidem populi & ministri prædicationem relatione, oportere vt vel Apostolatũ eius reuereãtur, in cuius doctrina fundata sit ipsorum fides, vel seipsos damnent infidelitatis, & se non esse ex Christi corpore fateantur.

3 Mitigat illam asperitatem sperãs fore vt se dociles fideli Apostolo præbeant: illud etiã addens, se famam & existimationem suam nihil morari, dummodo seruiat eorum saluti, qui sic vnicus eius scopus. 4 Breuis exhortatio, sed quæ omnes Christianæ vitæ partes complectatur. 5 Familiariter eos salutat, ac tandem eis bene precatur.

1 Quando quidem experimentum quæritis in me loquentis Christi, qui erga vos non est infirmus, sed potens est

q Quum opus fuerit ad vos vlciscendos erit potentissimus.

b Quod attinet ad infirmam illam formam serui quam accepit, semetipsum exinaniens. c Particula (nam) non est causalis, sed illatiua. d Hominum iudicio. e Vt omnibus bene compositis Ecclesia membra quæ luxata erant in locum suum restituantur.

Ad Corinthios secunda fuit scripta Philippis vrbe Macedoniæ, per Titum & Lucam.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD GALATAS.

CAPVT I.

1 Post inscriptionem 6 subiungit obiurgationẽ, Galatas accusans defectionis 9 à suo Euangelio, 15 quòd à Deo accepit 17 antequam cum vllo Apostolorum contulisset.

CAP. 1. *Tit. 1. 3.* 1 Salutatio paucis complectens Apostolicę doctrinæ summã, ac præterea, etiam statim ab initio, præferẽs Apostolicæ autoritatis grauitatem, aduersus pseudapostolos mox asserendæ. *Luc. 1. 74.* 2 Veri Euãgelij summa est, Christũ suauius oblatione nos ex mũdo selectos seruare, ex Dei Patris gratuita ordinatione. 3 Prima pars epistolæ, qua se Apostolũ esse testatur nihilo selectis illis Christi discipulis inferiorem, & prorsus cum eis consentientem, quorum nominibus pseudapostoli abutebantur. Inchoat autem ab obiurgatione, arguens eos leuitatis, quòd tam citò aures ijs præbuerint qui ipsos ad nouum Euangelium traducebãt. 4 Tempestiuè monet vt meminerint non esse multiplex Euangelium, ac proinde quicquid prætexant isti pseudapostoli, qui Legem Mosen, patres in ore habebãt totidem hæc esse veri Euangelij corruptelas, & seipsum, atq; adeò Angelos etiã ipsos (nedum istos pseudapostolos) execrabiles esse oportere, si vel tãtillũ velint in Euangelio quod ipsis antea tradiderat, innouare.

1 PAVLVS Apostolus (non [a] ab hominibus, neq; [b] per hominem, ‖ [c] sed per Iesum Christum, ac Deum Patrem, qui suscitauit eum ex mortuis.)

2 Quique mecum sunt omnes fratres, Ecclesijs Galatiæ:

3 Gratia vobis & pax à Deo Patre & Domino nostro Iesu Christo:

4 [2] Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, ‖ vt eximeret nos ex præsenti [d] seculo malo, secundum voluntatem Dei & Patris nostri:

5 Cui *sit* gloria in [e] secula seculorum. Amen.

6 [3] Miror vos ita citò, deserto eo qui vocarat vos in gratiam Christi, [f] transferri in aliud Euangelium:

7 [4] Quod non est aliud: sed nonnulli vos turbant, & volunt [g] inuertere Euangelium Christi.

8 Sed etiam si nos, aut Angelus è cælo euangelizet vobis præter *id* quod vobis euãgelizauimus, [h] anathema esto.

9 Vt antè diximus, etiam nunc iterũ dico, Si quis vobis euangelizauerit præter *id* quod accepistis, anathema esto.

10 [5] Nunc enim *vtrum* [i] homines an Deum suadeo? aut quæro hominibus placere? Enimuero si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem.

11 ‖ [6] Notum autem vobis facio, fratres, Euangelium prædicatum à me non esse secundum hominem.

12 Neque enim ego ab homine id accepi, neque edoctus sum, sed [k] patefaciente *mihi* Iesu Christo.

13 ‖ [7] Auditis enim quomodo versatus sum olim in Iudaismo, me *videlicet* summè persequutũ esse Ecclesiam Dei, & eam vastasse.

14 Et profeciisse in Iudaismo super multos æquales meos in genere meo, quum vehementiore studio tenerer traditionũ, [l] quas à patribus meis acceperã.

15 Sed quando placuit Deo, qui [m] separauit me ab vtero matris meæ, & vocauit per gratiam suam,

16 Retegere Filium suũ [n] in me, ‖ vt

a Designat authorem ministerij in genere, hoc enim est commune omnibus ministris. b Instrumentalem attingit causam: hac enim est peculiaris Apostolorum prærogatiua, quòd à Christo vocati sint immediatè. c Christus quidem homo est, sed etiam Deus & Ecclesiæ Caput, eo nomine ex hominũ numero eximendus. d Ex depraua tissima illa conditione extra Christum. e In infinitum spacium, heb. f Vtitur voce passiua, vt culpam in pseudoapostolos reijciat, & tempore præsenti, vt indicet ab illis rem nondum confectã, sed eos in actu esse. g Nihil enim magis est contrarium fidei siue gratuitæ iustificationi, quàm ex Lege seu ex meritis iustificatio.

1. Cor. 15. 1. Act. 9. 1. 5 Cõfirmatio tũ à natura ipsius doctrinæ sumpta, tum ab ea ratione quam erat in docendo sequutus. Nec enim inquit, vel ea docui quæ hominibus arriderent, vt isti qui in rebus externis & oculis Legis salutis partem constituunt: neque cuiusquã gratiam captaui: ac proinde cœlestem esse doctrinam quam vobis tradidi, res ipsa clamat. *Ephes. 5. 8.*

6 Secundum argumentum, prorsus diuinam esse suam doctrinam, vtpote quam è cælis, ex ipso Iesu Christo, absque hominũ adminiculo, hauserit: qua in re vel illis ipsis sit quodammodò superior, quos Christus hominum more in terris erudijt. 7 Probat se à Christo ipso extra ordinem fuisse edoctum, ex anteactæ suæ vitæ historia, satis vel ipsis Galatis perfecta. Nam, inquit, in qua schola fuerim à puero institutus notum est, nempe apud capitales Euangelij hostes Et, nequis calumnietur me nomine non re discipulum Phariseorũ fuisse, nemo nescit me in Pharisaismo etiam excelluisse, & repente Apostolum Gẽtium ex Pharisæo factum, adeò vt nullum spacium interceserit, quo potuerim ab hominibus institui.

h Vide Rom. 9. 3. i Pseudoapostolos perstringit, qui homines semper in ore habebant, ille etsi nihil derogare vellet Apostolo, se tamen Deum suadere non homines. k Hic locus de patefactione extraordinaria intelligendus est. Nam alioqui solus Filius Euangelium suum patefecit per Spiritum suum, sed hominum ministerio, quod excludit Paulus. l Paternas vocat traditiones quia non solùm ipse Pharisaus erat, sed etiam Pharisæo patre natus. m Loquitur de aterna Dei prædestinatione ad Apostolatum, cuius tres constituit gradus, consilium Dei aternum, designationem ab vtero, & vocationem: nullam autem præuisorum operum facit mentionem. n Mihi, hac tamen phrasis Hebraïs familiaris indicat gratiam cœlitus illapsam.

euange-

8 Quoniam obijci poterat, fuisse quidē ipsum in via vocatiū à Christo, sed postea ab Apostolis & alijs eruditum, quorum (vt antè dixi) omnib⁹ ad destruendū ipsius Apostolatum, pseudapostoli abutebantur, quasi aliud traderet, quàm veri Apostoli, nec esset ipse ex eorū numero quibus sine exceptione credendum esset: idcirco respondet Paulus se statim à vocatione cœpisse Damasci & in Arabia Euangelizare, nec ab eo tempore Hierosolymis nisi quindecim diebus fuisse, vbi duntaxat Petrum & Iacobum viderit: inde vero cœpisse in Syria & Cilicia docere, approbantibus Iudææ Ecclesijs quibus ex fama tantum notus esset, nedum vt ibi fuerit ab hominibus institutus.

8 uangelizarem ipsum inter Gentes,[8] non statim [o] contuli [p] cum carne & sanguine.

17 Neq; redij Hierosolymam ad eos qui ante me *fuerant* Apostoli: sed abij in Arabiam, ac denuò reuersus sum Damascum,

18 Deinde tribus pòst annis redij Hierosolymam, vt viserem Petrum: & mansi apud eum dies quindecim.

19 Alium autem ex Apostolis non vidi quenquam nisi Iacobum fratrem Domini.

20 In ijs porro quæ scribo vobis, ecce [q] coram Deo, non mentior.

21 Deinde veni in regiones Syriæ & Ciliciæ.

22 Eram autem ignotus facie Ecclesijs Iudææ quæ *erant* in Christo.

23 Sed solùm audierant *qui dicerent*, Qui persequebatur nos aliquando, nunc annuntiat [r] fidem quam olim vastabat.

24 Et glorificabant Deum de me.

o Communicaui. p Cum quoquā mortalium. q Iurisiurandi formula. r Doctrinam fidei.

CAP. II.

1 Nihil à suo Euangelio diuersum sensisse Apostolos, 3 incircumcisi Titi exemplo ostendit. 11 & quod asseruerit illud aduersus Petri simulationem. 17 Inde transitū facit ad causa tractationem, gratuitò nos iustificari per Christū, &c.

CAP. II.

1 Iam ostēdit quàm sibi cum Apostolis conueniat, quibuscum se fatetur de Euangelio quod inter Gētes docuerat, decimoquarto demùm à sua conuersione anno contulisse quod quidē ita sit illis probatum vt neque coegerint Titum suum comitem circuncidi frustra, frustra ringentibus qui ipsum insidiosè obseruabant: neque vel tantillum ad eam doctrinam quam prædicarat adiecerint, imò etiam datis dextris ipsum & Barnabam vt Apostolos à Domino Gentibus destinatos agnouerint.

1 DEinde [s] interiectis annis quatuordecim, rursum ascendi Hierosolymam vnà cum Barnaba, assumpto simul & Tito.

2 Ascendi autem ex reuelatione, & exposui eis Euangelium quod prædico inter Gentes: sed priuatim cum eis qui sunt in pretio, nequo modo [a] frustra currerem aut cucurrissem.

3 Sed neque Titus qui mecum erat, quū esset Græcus, coactus fuit circūcidi.

4 Nempe propter [b] emissarios falsos fratres qui irrepserant ad explorandā libertatem nostrā quam habemus in Christo Iesu, vt nos in seruitutem adigerent:

5 Quibus ne ad momētum quidem cessimus per [c] subiectionem, vt [d] veritas Euangelij permaneret [e] apud vos:

6 Ab ijs autem qui putantur esse aliquid, qualescunque fuerint, nihil mihi discrepat. ‖ personam hominis Deus non accipit. Nā qui sunt in pretio, [f] nihil mecum præterea contulerunt.

7 Imò è contrariò, quum vidissent mihi cōcreditum fuisse Euangeliū [g] præputij, sicut Petro circuncisionis:

8 (Nam qui efficax fuit per Petrum ad Apostolatum circuncisionis, efficax fuit etiam per me erga Gentes.)

9 Quumque cognouissent gratiam mihi datam Iacobus & Cephas & Iohannes, [h] qui putantur esse columnæ, [i] dextras dederunt mihi ac Barnabæ societatis: vt nos inter Gentes, ipsi verò inter circuncisos, *Apostolatu fungeremur*.

10 Solùm *monuerunt* vt pauperū memini̇ssėmus: quod & ipsum studui facere.

11 Quum autem venisset Petrus Antiochiam, [k] in os ei restiti, eo quòd condemnandus esset.

12 [2] Nam antequam venissent quidā à Iacobo, vnà cum Gentibus edebat: quū autē venissent, subduxit sese ac separauit ab eis metuēs eos qui erant è circūsione.

13 Ac simulabant vnà cum eo reliqui etiam Iudæi: itaq; etiam Barnabas simul [l] abreptus fuit in illorum simulationem.

14 Sed quum vidissem eos [m] non recto pede incedere, vt [n] veritati Euangelij congruebat, dixi Petro coram omnibus, Si tu, quū sis Iudæus, Gentiliter viuis, ac nō Iudaicè, cur Gentes [o] cogis iudaizare.

15 [3] Nos natura [p] Iudæi, & non ex Gentibus [q] peccatores,

16 & ego Iudæus, nequis possit obijcere me esse Legis hostem) deinde verò id confirmet expresso Dauidis testimonio.

a Nullo cum fructu, nam quantum ad doctrinam, de ea nil dubitauit Paulus, sed quia sparg ebatur illum à reliquis Apostolis dissentire, quòd cursum Euangelij impedire potuisset, huic incommodo mederi studuit. b Qui per fraudem & pietatis simulationem in fidelium album irrepserant.

Deut. 10.17, 2.Paral. 19.7, Iob. 34.19, Sapien. 6.8, eccle. 35.16, act. 10.34, rom. 2.11, ephes. 6.9, coloss. 3.25, 1.pet. 1.17.

c Vt nos illis, prodita libertate, subijceremus. d Vera ac sincera Euangelij doctrina, nullis istorū falsis doctrinis corrupta. e Galatarum nomine omnes gentes intelligit. f Nihil nouū mihi adiecerunt. g Inter Gentes, vt Petro inter Iudæos. h Quos sōlos isti pro columnis habent Ecclesiæ, quorū nomine ad vos decipiēdos abutuntur. i Porrexerunt manū, quod symbolū esset nostra in Euangelij doctrina summa consensionis. k Coram omnibus l Exemplo potius quàm iudicio. m Rectum pedem opponit simulationi præpostera. n Veritatem Euangelicam vocat, tum ipsam doctrinam, tum doctrinæ vsurpationem, qua vulgò practica dicitur. o Cogi eos dicit, qui exemplo Petri Iudaizabant. p Etiamsi Iudæi simus, tamen ex fide iustificationem docemus, quia nimirum satis intelligimus, ex Lege neminem posse iustificari. q Sic vocabantur à Iudæis Gentes, quòd aliena essent à Dei fœdere.

Rom 3.19.

16 Scientes non iustificari hominem ex operibus Legis, sed per fidem [r] Iesu Christi: etiam nos *inquam* in Christum Iesum credidimus, vt iustificaremur ex fide Christi, & non ex operibus Legis: propterea quòd non iustificabitur ex operibus Legis [f] vlla caro.

4 Antequã longius progrediatur, occurrit eorum obiectioni cui ab hac gratuitæ per fidem iustificationis doctrina eo nomine abhorrent quòd sic dicant homines à bonorum operum studio abduci. Obiectio autẽ est huiusmodi, Si peccatores iustificarentur fide per Christum absque Lege, Christus peccãtes approbaret, atque adeò

17 ‖ [4] [t] Quòd si,dum quærimus iustificari per Christũ, reperimur & ipsi peccatores, num Christus peccati minister est? Absit.

18 Nã si quæ destruxi,ea rursum ædifico, transgressorem meipsum constituo.

19 Ego enim per Legem [u] Legi mortuus sum, vt Deo viuerem.

20 Vnà cum Christo crucifixus sum. Viuo autem,non amplius [x] ego, sed viuit in me Christus. & vitam quã nunc viuo [y] in carne, viuo per fidẽ Filij Dei qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me.

21 [5] Non abrogo gratiam Dei. nam si per Legem est iustitia, igitur Christus [z] sine causa mortuus est.

suo ministerio velut ad peccandũ hortaretur. Respõdet Paulus,hanc consequutionem falsissimam esse,quoniam Christus in credentibus peccatum destruit. Ita enim, inquit, Legis terroribus homines ad Christum confugiunt, per quem à Legis maledictione soluti & iustificati seruentur, vt simul Christus vim illam suam peccati peremptricem insinuet: vt vetere homine per crucifixi Christi efficaciam abolito, Christus in ipsis viuat, & ipsi sese Deo consecrent. Itaque siquis accepto Euangelio sese peccatis dedat,accuset non Christum non Euãgeliũ, sed seipsum, vt qui opus Dei in sese destruat. 5 Secundum argumentum ab absurdo, Si Lege iustificari possunt homines, ergo Christum necesse non fuit mori.

r In Iesum Christum. ſ Vllus homo : in nomine autem carnis magna est emphasis, quo significatur hominis natura prorsus corrupta. t A iustificatione descendit ad sanctificationem alterum beneficium Christi apprehensi. u Lex terrens conscientiam ad Christum adducit, qui vnus efficit vt verè moriamur Legi, quoniam nos iustificando tollit conscientia terrores, & nos sanctificando, facit vt concupiscentia in nobis mortificata, non ita possit accipere occasionem peccandi ex Legis prohibitione, vt antea faciebat, Rom.7.10. & 11. x Qui olim fui. y In hoc mortali corpore. z Quũ nulla causa esset cur id faceret.

CAP. III.

1 Exprobrat quòd se abduci passi sint ab illo ad vitium expressa in Christo iustificationis gratia. 6 Abraha exemplum adducit. 10 Effectũ, 21 & causas lata Legis exponens.

CAP. III.

1 Tertium argumẽtum ab iis Spiritus sancti donis sumptum quibus audito & credito per Pauli ministerium Euangelio cœlitus fuerant donati,quæ quum essent omniũ oculis sic exposita vt veluti viuæ essent imagines in quibus Euangelicæ doctrinæ veritatem non aliter intueri possent quàm si oculis suis Christum ipsum crucifixum spectarent, in cuius vnius morte confiderent miratur, fieri potuisse vt à pseudapostolis dementarentur.

1 AMẽtes [1] Galatæ, qui vos fascinauit ne obsequeremini veritati: qui bus [a] ab oculos Iesus Christus prius fuerat depictus, inter vos crucifixus?

2 Hoc solùm cupio discere ex vobis, Ex operibus Legis [b] Spiritum accepistis, an ex [c] fide per auditum percepta?

3 [2] Adeò amentes estis? quum spiritu inceperitis,nunc [d] carne perficimini?

4 [3] Tam multa passi estis frustra? si modò etiam frustra.

5 [4] Qui igitur submini strat vobis Spiritum, & efficit virtutes in vobis, ex operibus Legis an ex fide per auditũ percepta *subministrat*?

6 [5] Sicut ‖ [e] Abraham credidit Deo, & imputatum est ei ad iustitiam.

7 [6] *Ita* nostis nempe,eos qui *ex* fide sunt, esse filios Abrahæ.

8 [7] Prouidens autem Scriptura Deum ex fide iustificaturum Gentes, antè Euangelizauit Abrahæ, ‖ [8] [f] Benedicentur *inquiens*, in te omnes Gentes.

9 [9] Itaque qui ex fide *sunt*, benedicuntur [g] cum fideli illo Abraham.

10 [10] Nam quotquot ex operibus Legis sunt, sub execratione sunt. [11] Scriptum est enim,‖ Execrabilis quisquis non manserit in omnibus quæ scripta sunt in libro Legis, vt faciat ea.

Gen.15.6, rom.4.3, iac.2.23. Gen.12.3, eccle.44.20, act.3.25. Deut.27.26.

2 Quartum argumẽtum superiori infertum, & id quidem duplex. Si fidei adijcienda est Lex, hoc nõ erit progredi sed regredi, quum excellẽtiora sint dona il. la spiritualia in vos collocata, quam quæcunque possunt à vobis proficisci. Deinde consequeretur, Legem præstantiorẽ esse Christo, quia per ficeret quod Christus dũtaxat inchoaret.

3 Adhortatio per modum exprobrationis, ne tot certamina frustra subierint. 4 Tertium illud argumentum ab effectis sumptum repetit, quoniam quædam alia inseruerat. 5 Quintum argumentum maximi ponderis, cuius triplex est antecedens. Primùm, Abrahamum iustificatum esse fide, iustitia videlicet secundum promissionem fide apprehensam gratis ei imputata: quod expresè testatur Moses. 6 Alterum, Ex fide æstimandos esse filios Abrahæ. 7 Tertium antecedens, omnes sine exceptione populos credentes comprehendi in benedictionis promissione. 8 Probatio secundi & tertij antecedentis, ex verbis Mosis. 9 Conclusio quinti argumenti, Ergo sicut Abraham fide est benedictus, ita & eius filij (id est, omnes etiam ex Gentibus credentes) benedicuntur, id est, gratis iustificantur. 10 Sextum argumentum, cuius etiam conclusio est in præcedente versiculo, à repugnantibus, Maledicuntur qui sunt ex operibus Legis, id est, qui ex præstatione Legis æstimant iustitiam: Ergo benedictio eorum est qui sunt ex fide, id est, qui ex fide iustitiam habent. 11 Probatio antecedentis: cuius syllogismi propositio est, Maledictus est quisquis non implet totam Legem.

a Quibus ita egregiè ac perspicuè fuit propositus Christus, vt quasi vestris oculis repræsentata fuerit viua ipsius imago, ac si apud vos ipsos esset crucifixus. b Spirituales illas gratias, quibus obsignata erat in Galatis Euangelij prædicatio. c Doctrina fidei. d Carnis nomine cæremonias Legis intelligit, quibus opponit Spiritum, id est, spiritualem Euangelij efficaciam. e Vide Rom.4. f Benedictio hoc loco significat gratuitam ex fide promissionem. g Cum fideli Abraham, non per fidelem Abraham dixit, vt intelligatur benedictionem non manare ab Abrahamo, sed ab eo per quem Abraham ipse cum posteris est benedictus.

11 [12] Nullum

Abac.2.4, rom 1.17, heb.10.38. Leuit.18.5. Deut. 21.23, Heb.9.17.

11 [12] Nullum autem per Legem iustificari apud Deum, manifestum *est*. siquidem ‖ iustus [h] ex fide viuet.

12 [13] Lex autem non est ex fide : sed ‖ Qui fecerit ea homo, viuet in ipsis.

13 [14] At Christus nos redemit ab execratione Legis, dum pro nobis factus est execratio: [15] scriptum est enim, ‖ [i] Execrabilis quisque pendet in ligno.

14 [16] Vt in Gentibus benedictio Abrahæ extet in Christo Iesu, & vt promissum illum Spiritum accipiamus per fidem.

15 [17] Fratres, [k] humano more loquor, Hominis licet pactionē [l] autoritate confirmatam nemo abrogat, aut *aliquid ei* superaddit.

16 Abrahæ verò dictæ sunt promissiones, & semini eius. Non dicit, Et seminibus, vt de multis: sed vt de vno, Et semini tuo. [18] qui est [m] Christus.

17 [19] Hoc autem dico: pactionem antè confirmatam à Deo [n] respectu Christi, Lex [20] quæ post annos quadringentos & triginta cœpit, non facit irritam, vt aboleat promissionem.

18 [21] Nam si ex Lege est [o] hæreditas, non iam ex promissione: Abrahæ verò per promissionem gratificatus est Deus *hæreditatem*.

19 [22] Quid igitur Lex? [p] transgressionū gratia addita est [q] vsquequò veniisset semē illud cui facta est promissio: [23] *Lex, inquam,* [r] ordinata per [s] Angelos per manum internuntij.

20 Internuntius autem, vnius nō est: [24] Deus verò vnus est.

21 [25] *Num* igitur Lex *addita est* aduersus promissiones Dei? Absit. nam si data fuisset Lex quæ posset viuificare, verè ex Lege esset iustitia.

11 [12] Assumptio cum conclusione, Nemo autem Legem implet: Nemo igitur Lege iustificatur, siue Omnes maledicuntur qui ex operibus Legis iustitiam quærūt. Additur autem simul ipsius assumptionis probatio eiusmodi, iustitia & vita tribuitur fidei: Nemo igitur Legem implet, 13 Ratio superioris consequutionis ostenditur: quia Lex vitam promittit omnibus qui ipsam præstant, ac proindè si præstaretur, iustificaret & viuificaret. Scriptura autem fidei iustitiam ac vitam tribuens, Legi adimit, quum illa quidem ex imputatione iustificet, ista verò ex operis præstatione. 14 Occupatio, Quomodo igitur possunt benedici, quos Lex prænuntiat execrandos? Quoniam Christus sustinuit maledictionem à Lege inflictam, vt nos eam effugeremus. 15 Probatio responsionis, ex Mosis testimonio. 16 Conclusio omnium superiorum, de quibus in quinti & sexti argumenti tractatione disseruit, nempè & Gentes fieri in Christo gratuitæ benedictionis Abrahami participes, & Iudæos etiam ipsos quibus se accenset Apostolus, nonnisi per fidem consequi promissam illam Euangelij gratiam, quam Spiritū vocat. Distinctè verò Apostolus & his & illis conclusionē applicat, additū sibi parans ad sequens argumentum, in quo explicat non aliter quàm fide in Christum posse coalescere semen illud vnicum Abrahæ ex omnibus populis conflatum. 17 Sequenti argumento quod septimum est ordine duo actiomata præponit: vnum, Ritè pacta & cōuenta inter homines, rescindere non licere, nec quicquam eis adijcere : alterum, sic pactum esse Deum cum Abrahamo, vt eius sobolem quæ ex Iudæis & ex Gentibus cōposita est (sicut ex præcedentibus apparet) in vnum corpus colligeret: vt qui non dicat se Deum fore Abrahæ & seminibus eius (quòd tamē dicendum esset si plura haberet diuersa semina, nempè Gentes seorsim, & seorsim Iudæos) sed se Deū fore Abrahæ & ipsius semini, quasi vni. 18 Proponit septimi argumenti summam, nempè in vno Christo tum Gentes tum Iudæos, in vnum seminis Abrahæ corpus coalescere, vt omnes sint vnus Chrtstus: sicut infrà explicatur vers. 28:

19 Argumētū octauū à comparatis, Si authēticū hominis pactum firmū manet, multò magis Dei pactum. Ergo, Lex non fuit lata vt abrogaret promissionē cū Abrahamo sancitā, quæ in Christū respiciebat. i. cuius exitus à Christo pēdebat. 20 Amplificatio argumenti, Promissionē illā præterquam quod per se firmissima est, longissimi etiam temporis præscriptione, nempè 430. annorū, fuisse cōfirmatā, vt infringi nullo pacto potuerit. 21 Obiectio, Fatemur promissionē non abrogari Legis pacto, ideoq; Legē cum promissione coniunginus. Imò, inquit Apostolus, stare hæc duo simul nō possunt, nempè, vt hæreditas ex Lege simul & promissione detur, quū promissio sit gratuita. Ex quo consequitur, Legē non esse datā iustificandi causa, quoniā ita infringeretur promissio. 22 Obiectio ex superiore responso nascens, Si non est ex Lege hæreditas, saltē aliqua ex parte: quorsum igitur data iampridā promissione, lata est Lex? Idcirco, inquit Apostolus, vt homines coargueret peccati, ac proinde doceret in Christū respicere, in quo tādē promissio illa omnium populorum simul seruandorū impleretur: nedū vt sit lata Lex hominibus iustificandis. 23 Cōfirmatio superioris responsionis, ex ipsa ferendæ Legis ratione ac forma desumpta. Lata enim est, magnum omnibus terrorem incutiētibus Angelis, & interueniente Mose internuntio. Internuntio porrò opus non est vni, sed duobus minimum ijsque dissidentibus. Lex ipsa igitur & internuntius, testimonia fuerunt iræ Dei, nedum vt hoc modo vellet Deus homines sibi reconciliare, abolita promissione, aut Lege ad promissionem adiecta 24 Occupatio, nequis obijciat, interdum ex contrahentium voluntate aliquid adijci pactis, aut priora etiam pacta rescindi. Hoc, inquit Apostolus, in Deum non cadit qui semper vnus est, id est, idem ac sui similis. 25 Conclusio per interrogationem enuntiata, eadem quidem atque illa quæ expressa est suprà vers. 17. sed ex alio antecedente nascens, vt nouum sit argumētum eiusmodi, Deus est sui semper similis: Lex igitur non est lata vt promissiones aboleat. Aboleret autem si viuificaret, quia sic iustificaret, ac proinde aboleret iustificationē illam Abrahæ & semini eius promissam ex fide. Imò potius lata est, vt omnium reatum patefaceret, quo confugientes ad Christum promissum, omnes credentes gratis in eo iustificarentur.

h Particula (ex) hoc loco non materiam, sed instrumentum significat. i Sic Latini abire in malam crucem iubent, quibus exitium imprecantur summo cum dedecore coniunctum. talis est autem pro nobis execratio, qui nobis debitam maledictionem sustinuit, vt nos sua iustitia redderet participes. k Vtar exemplo quod sumam ex medio & promiscuo hominum vsu, vt non pudeat minus tribuere Dei quàm hominum pactis. l Quod vulgò dicunt authenticam. m Non agit Paulus de Christi persona, sed de duobus populis qui in vnum, nimirum Christum, coalescerent.

n Quæ ferebat in Christū. o Hæreditatis nomine, significatur ius seminis, vt Deus sit Deus nostri, i. ex pacti formula, cum Abrahamo fideli: vt & ipsi fideles benedicamur. p Vt homines intelligerent patefactū transgressionibus, se sola Dei gratia quam Abrahamo patefecerat seruari, idq; in Christo. q Donec data materie, surgeret plenum semen illud coagmentatum ex vtroq; populo Iudæis & Gentibus, seminis enim nomine, non Christus per se, sed cū suo corpore coniunctus intelligendus est. r Imperata sunt dicta. s Opera & ministerio.

Rom.3.9. 22 Sed || concluſit [t] Scriptura [u] omnia ſub peccatum, vt [x] promiſſio ex fide Ieſu Chriſti daretur credentibus.

23 [26] Antequam autem veniſſet fides, ſub Legis **præſidio** tenebamur, concluſi [y] in eam **fidem** quæ erat reuelanda.

24 Itaque Lex pædagogus noſter fuit in Chriſtum *reſpiciens*, vt ex fide iuſtificaremur.

25 At poſtquam venit fides, non amplius ſub pædagogo ſumus.

26 [27] Omnes enim filij Dei eſtis, per fidem in Chriſto Ieſu.

27 [28] Nam quicunque in Chriſto [z] baptizati eſtis, [a] Chriſtum induiſtis.

28 Non eſt Iudæus neque Græcus, non eſt ſeruus neque liber, non eſt maſculus ac fœmina. omnes enim vos [b] vnus eſtis in Chriſto Ieſu.

29 Quòd ſi vos *eſtis* Chriſti, nempe Abrahæ ſemen eſtis, & ſecundum promiſſionem hæredes.

Rom.3.9. 26 Iam ſub ſequitur ſecundæ partis huius epiſtolæ altera tractatio, cuius ſtatus eſt, Etiamſi **non iuſtificet** Lex (id eſt tota illa Legalis œconomia) **an propterea ſit abolenda, quum Abraham ipſe circunciſus fuerit, & eius** poſteri Legis **Moſaicæ vſum retinuerint.** Affirmat autem Paulus abolendam fuiſſe, quoniam in circo fuit inſtituta, vt veluti cuſtos ac pædagogus eſſet populi Dei, tantiſper dum reipſa appareret promiſſio, id eſt, Chriſtus & Euangelium manifeſtè ac ſumma cum Spiritus efficacia promulgatum. 27 Quoniam ætas conditionem ſeruorum non mutat, addit nos conditione eſſe liberos, ac proinde ex pueritia egreſſis, iam non opus eſſe cuſtodia vel pædagogo. 28 Particula vniuerſali vſus, ne viderentur ſaltem Iudæi obſtringi Legis vinculo, pronuntiat Baptiſmum eſſe omnibus credentibus communem, quòd ſit noſtræ in Chriſto liberationis pignus, tum Iudæis, tum Græcis, vt verè hoc modo omnes ſint vnus in Chriſto, id eſt, ſemen illud Abrahæ promiſſum, ac vitæ æternæ hæres.

t Legem Scripturæ nomine intelligit. u Omnes homines, & quicquid ab homine proficiſcitur. x In ſingulu verbiu latet enthimema operum merita conuellens: nam promiſſio, fides, Chriſtus, daretur, credentibus, meritis aduerſantur. y Cauſam finalem notat. z Tacitè circunciſioni quam tactabant Pſeudoapoſtoli, apponit Baptiſmum. a Eccleſiam oportet Chriſto tanquam veſte operiri, & ſub eo deliteſcere, vt ſancta ſit prorſus, & irreprehenſibilis. b Vnius inſtar, ſic ſumma coniunctio ſignificatur.

CAP. IIII.

1 A tutela Legu emancipatos, 4 Chriſti aduentu qui eius eſt finis, 9 abſurdum eſt ad egenas ſuperſtitiones relabi. 13 Reuocat ergo eos ad puritatem doctrina Euangely. 21 Et pulchra allegoria ſuam diſputationem exornat.

CAP.IIII. 1 Declarat alia duplici ſimilitudine, quod de cuſtode ac pædagogo paulò antè dixerat. Legem enim (.i. totam illam Legalem œconomiam) dicit fuiſſe inſtar tutoris ſiue cutatoris ad certum tempus dati, tantiſper dum, finita illa temporaria tutela, iuris noſtri fieremus, ac tandem vt filij, non vt ſerui viueremus. Sed & obiter Legale illud regimen velut alphabeti & rudimentorum inſtar fuiſſe docet, præ illa Euangelij doctrina.

1 [1] HOc autem dico: Quandiu hæres eſt infans, nihil differt à ſeruo, quanuis ſit dominus omnium:

2 Sed ſub tutoribus & curatoribus eſt, [a] vſque ad tempus quod pater præfinierit.

3 Ita & nos, quum eſſemus infantes, ſub [b] elementis mundi eramus in ſeruitutem redacti:

4 [2] At poſtquam venit [c] plenum tẽpus, emiſit Deus Filium ſuum factum ex [d] muliere, factum Legi obnoxium:

5 Vt eos qui Legi erant obnoxij, redimeret, || vt [e] adoptionem acciperemus:

6 [3] Quoniam autem eſtis filij, [f] emiſit Deus [g] Spiritum Filij ſui in corda veſtra, clamantem, Abba, *id eſt*, Pater.

7 [h] Iaque non amplius es ſeruus, ſed filius: quod ſi filius, etiam [i] hæres Dei per Chriſtum.

8 [4] Imò tum quidem ignorantes Deum, ſeruiebatis ijs qui natura non ſunt dij:

9 At nunc quum cognoſcatis Deum, imò potiùs edocti ſitis à Deo, **quomodo conuertimini retrorſum ad impotentia** & [k] egena elementa, **quibus** [l] retrorſus ab initio ſeruire **vultis?**

10 Dies obſeruatis & **menſes**, & tempora, & annos.

11 Metuo de vobis **ne fruſtra fatigatus** ſim apud vos.

12 [5] Eſtote quaſi ego: nam ego *ſum* quaſi vos: fratres, rogo vos. nihil mihi feciſtis iniuriæ.

Rom.8.15. 2 Multa ſimul tradit, nempe ſuo tempore finitam fuiſſe tutelam, vt deſinant, curioſi homines quærere cur tam diuturna fuerit illa pædagogia: item nos non eſſe natura filios, ſed ex adoptione, idque in illo Dei Filio, qui carnem noſtram idcirco induerit, vt fratres ipſius fieremus. 3 Oſtendit ſic nos eſſe liberos & noſtri iuris factos, vt interea nos Spiritu Chriſti gubernari oporteat, qui in cordibus noſtris regnans, verum Patris cultum nos doceat. Sed hoc non eſt ſeruire, ſed vera potius libertate frui, vt filios & hæredes decet. 4 Applicat ſuperiorem doctrinam Galatis, peculiari cum comprehenſione. Poterant enim Iudæi præ illis aliquam excuſationem prætexere, vt qui in illo Legali cultu fuerant nati & educati: Galatæ verò quum ex idololatria ad Chriſtianam libertatem aſciti fuiſſent, quo prætextu poterant ad illa rudimenta regredi?

5 Temperat quæcunque poterat videri acerbius dixiſſe, miro atque adeò planè diuino artificio, ſic declarans ſuam in illos beneuolentiam, vt neceſſe fuerit Galatas hæc legentes, vel prorſus eſſe deſperatos, vel cum lacrymis leuitatem ſuam agnoſcere ac deprecari.

a Hoc additur, quoniam qui eſt ſub perpetua tutela & curatione, vix poteſt liber cenſeri. b Lex vocatur elementa, quia illa velut rudimentis, Deus Eccleſiam ſuam erudiuit, poſtea pleno corde effudit Spiritum ſanctum tempore Euangelij. c Plenum dicitur tempus, cuius omnia ſpatia ſunt peracta: ita q. nec ſerius nec tardius venire debuit Chriſtus. d Mulierem, ſexus ratione, vocat Mariam, non vt opponitur virgini, fuit enim incorrupta. e Adoptio filiorum eſt æterna, ſed ſuo tempore exhibetur. f Ex conſequente antecedens colligit. g Spititum ſanctum, qui Patris eſt & Filij Spiritus: peculiari autem ratione dicitur Spiritus Filij, quia per eum obſignatur noſtra in illum adoptio. h Seruus non dicitur hoc loco qui peccato ſeruiat, quod eſt infidelium, ſed qui ſub ceremonijs adhuc degit, quod eſt Iudæorum. i Particeps bonorum. k Egena & impotentia vocantur elementa in ſeſe, & ſeorſum à Chriſto: deinde quod ea ratione ipſi ſeſe egenos eſſe in Chriſto teſtaruntur, quum tamen à Chriſto ad caremonias relabi nihil aliud ſit quàm relictis opibus, inania ſectari. l Retroſtexis veſtigijs.

Gen.16.15. Gen.21.1.

13 Noſtis autem me per [m] infirmitatem carnis vobis prius euangelizaſſe:

14 Et [n] experimentum mei quod *fiebat* in carne mea, non pro nihilo habuiſtis, neque reſpuiſtis: ſed me vt Angelum Dei, [o] vt Chriſtum Ieſum excepiſtis.

5 Quoniam Pſeudapoſtoli perpetuò vrgebant, niſi Gentes circunciderentur, Chriſtũ eis nihil profuturum, & iſtud diffidium eorum qui ex circunciſione crediderant aduerſus incircunciſos credentes, plenum erat offendiculi, Apoſtolus, poſt varia argumenta, quibus illorum errorem refutauit, profert allegoriam in qua dicit Spiritũ ſanctũ adumbraſſe omnia hæc myſteria: fore videlicet, vt duo filiorum genera Abrahamum communem patrem haberent, ſed planè diuerſo exitu. Sicut enim Abraham ex Agar ancilla extranea genuit Iſmaelem vi naturæ ordinariæ: ex Sara verò ingenue ſuſtulit Iſaacum, vi promiſſionis, & ex ſola gratia: quorum ille non modò non fuit hæres, ſed etiam hæredem eſt perſequutus: ita duas eſſe pactiones, & velut duplices ex duabus illis pactionibus tanquam matribus naſci Abrahamo filios. Vnam igitur latam fuiſſe in Sina extra terram promiſſam, ſecundum quam pactionem geniti ſint Abrahæ filij ſecundum carnem, Iudei videlicet, ex illa pactione (i. ex Lege) quærentes iuſtitiam: at non hæredes, imò tandem ex domo eijciendi, vt qui veros hæredes perſequantur. Alteram verò in illa ſublimi Hieruſalem, ſiue in Sione (ipſius videlicet Chriſti ſacrificio) ſancitam, quæ filios promiſſionis gignat, virtute nimirùm Spiritus ſancti credentes, & in promiſſione gratuita inſtar Abrahæ acquieſcentes, qui ſoli, expulſis illis ſeruis, ſint filiorum iure, patriæ hæreditatis futuri participes.

15 [p] Quæ igitur erat beatitatis veſtræ prædicatio? teſtimonium enim reddo vobis, vos, ſi fieri potuiſſet, oculos veſtros effoſſos daturos mihi fuiſſe.

16 Itaque *num* inimicus factus ſum vobis, dum vobis vera loquor?

17 Depereunt vos [q] non bene, imò excludere vos volunt, [r] vt ſe depereatis.

18 Sed præclarum eſt [s] vehementer amare in re bona ſemper, & non ſolùm dum præſens ſum apud vos.

19 Filioli mei, quos iterum parturio, vſquequò formetur Chriſtus in vobis.

20 Velim autem nunc adeſſe apud vos, & [t] mutare vocem meam: quoniam hæſito in vobis.

21 [5] Dicite mihi qui ſub Lege [u] vultis eſſe, Legem non auditis?

22 Scriptum eſt enim, Abrahamum duos filios habuiſſe: vnum ex ancilla, & vnum ex libera.

23 ‖ Sed is qui ex ancilla *natus eſt*, [x] ſecundum carnem natus eſt: ‖ qui verò ex libera, [y] per promiſſionem.

24 Per quæ aliud figuratur. Nam hæ [z] ſunt [a] duæ illæ pactiones, vna quidem quæ eſt Agar, ex monte [b] Sina, generans *prolem* ad ſeruitutem.

25 Sina enim mons eſt in Arabia, [c] pari autem ſerie reſpondet ei Hieruſalem quæ nunc *eſt*, [d] ſeruitúque cum filijs ſuis.

26 [e] Sublimis verò illa Hieruſalem, libera eſt, quæ eſt mater omnium noſtrûm.

27 [6] Scriptum eſt enim, ‖ Lætare ſterilis quæ non paris: erumpe & clama quæ non parturis. quoniam plures ſunt liberi [f] deſertæ, quàm eius quæ habet virum.

28 ‖ Nos igitur, fratres, [g] ſecundum Iſaac, [h] promiſſionis filij ſumus.

29 Sed quemadmodum tunc is qui [i] ſecundum carnem genitus fuerat, perſequebatur eum qui natus erat [k] ſecundũ Spiritum: ita & nunc.

30 Sed quid dicit Scriptura? ‖ Eijce ancillam & filium eius: non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ.

31 [7] Nempe, fratres, non ſumus ancillæ filij, ſed liberæ.

6 Oſtendit ſe in hac allegoria ſequutum Iſaiæ Prophetæ veſtigia, qui prænuntiarit Eccleſiam conſtituendam ex filijs Saræ ſterilis, id eſt ex ijs qui merè ſpiritualiter per fidem fierẽt Abrahæ filij, potius quam ex Agare fœcunda: iam tum prædicens Iudæorum reiectionem & Gentium vocationẽ. *Eſa.54.1. Rom.9.8. Gen.21.10.*

7 Concluſio ſuperioris allegoriæ, Nullo modo accerſendam eſſe Legalem ſeruitutem, quum ancillæ filij non ſint hæredes.

m Per varias afflictiones. n Has ipſas vexationes quotidianas, quibus Dominus me exploravit inter vos. o Mei miniſterij cauſa. p Quantus vbique rumor erat hominum, vos beatos prædicantium? q Nam commodi ſui priuati cauſa depereunt. r Vt omnem amorem à me in ipſos transferatis. ſ Bonam ſuam Zelotypiam, perverſa pſeudoapoſtolorum opponit. t Aliis verbis apud vos vti. u Qui vltrò appetitis. x Conſuetudo hominum more, & naturæ vi ordinaria. y Vi promiſſionis, quam Abrahamus ſibi & vero ſuo ſemini apprehendit. Nam alioqui effœti erant Abraham & Sara. z Figurant & adumbrant. a Duæ dicuntur pactiones, vna veteris, altera noui teſtamenti: quæ tamen reipſa duæ non fuerant, ſed temporum & œconomia ratione. b Sina facit mentionem, quòd in eo monte ſancita fuit illa pactio, quam adumbrabat Agar. c Quam rationem habet Agar ad filios ſuos eandem Hieruſalem habet ad ſuos. d Sub. Sina. e In ſublimi, id eſt, excellenti loco poſita. f Deſtructa & exciſa. g Exemplo Iſaac, qui cœleſtis Hieruſalem eſt primogenitus, velut Iſmael ſerua ſynagoga. h Semen illud ad quod pertinet promiſſio. i Naturæ vi ordinaria. k Diuinitus & ſpirituali ratione.

CAP. V.

1 Quia ex libera ortos eſſe dixit, admonet quantum ſit pretium tantæ libertatis: 13 qualiter ea ſit vtendum. 16 vt ſpiritui obediant, 19 & reſiſtant carni.

CAP. V. *Act.15.2.*

1 IN libertate igitur qua Chriſtus nos liberauit, perſtate, & ne è contrario implicamini ſeruitutis iugo.

1 Altera obteſtatio qua diſertè teſtatur iuſtitiam operum & iuſtitiam ex fide non poſſe ſimul ſtare, quoniam nemo ex Lege iuſtificari poteſt, niſi qui plenè ac perfectè illam præſtat. Arripit autem circunciſionis exemplum, quoniam ea erat totius Legalis cultus baſis, & præcipuè vrgebatur à pſeudapoſtolis.

2 ‖ [1] Ecce, ego Paulus dico vobis, [a] ſi circuncidamini, Chriſtum nihil vobis profuturum.

3 Teſtor enim rurſum omni homini qui circunciditur, eum eſſe debitorem totius Legis ſeruandæ.

a Circunciſio, aliàs ſigillum iuſtitiæ dicitur, ſed hic obſeruanda eſt circunſtantia temporis, quo Baptiſmus Circunciſioni ſucceſſerat. Præterea diſputat Apoſtolus ex aduerſariorum hypotheſi, qui Circuncijſioni ſalutis partem adſcribebant.

4 Facti estis [b] inanes Christi || quicunque [c] per Legem iustificamini, & à gratia excidistis.

5 [2] Nos enim [d] Spiritu ex fide spẽ iustitiæ expectamus.

6 [3] Nam in Christo Iesu neque circuncisio quicquam valet, [4] neque præputium, [5] sed [e] fides per charitatem agens.

7 [6] Currebatis pulchrè, quis vos interpellauit, vt non obsequeremini veritati?

8 [7] Hæc persuasio nõ *est* [f] ex eo qui vocat vos.

9 ||[8] Paulum fermẽti totam massam fermentat.

10 [9] Ego confido de vobis in Domino, vos nihil aliud esse sensuros: sed qui turbat vos, auferet condemnationem, quisquis fuerit.

11 [10] Ego autem, fratres, si circuncisionem etiam prædico, quid adhuc persequutionem patior? nempe abolitum est offendiculum crucis.

12 [11] Vtinam etiam abscindantur qui vos [g] inquietant.

13 Vos enim ad libertatem vocati estis, fratres: [12] tantùm ne libertatem *arripite vt datam* carni occasionem, sed ex charitate seruite alij alijs.

14 [13] Nam [h] tota Lex vno verbo cõpletur, isto *videlicet*, || Diliges proximum tuum vt teipsum.

15 [14] Quòd si alij alios mordetis & deuoratis, videte ne vicissim alij ab alijs consumamini.

16 [15] *Hoc* autem dico, || spiritu incedite, & quod concupiscit caro ne perficite.

17 Nam [i] caro concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem: hæc autem inter se opposita sunt, vt non quæcunque volueritis, eadem faciatis.

18 Quòd si spiritu ducimini, non estis sub Lege.

19 [16] Porrò manifesta sunt opera carnis: quæ sunt adulterium, scortatio, impuritas, proteruia.

20 Idololatria, venificiũ, inimicitiæ, lis, æmulationes, iræ, contentiones, dissidia, hæreses,

21 Inuidiæ, cædes, ebrietates, comessationes, & his similia: quæ prædico vobis, sicut prædixi: eos *videlicet* qui talia agunt, regni Dei non fore hæredes.

22 At [k] fructus Spiritus, est charitas, gaudium, pax, lenitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, temperantia.

23 [17] Aduersus eos qui sunt eiusmodi, non est lex.

24 Qui enim *sunt* Christi, carnem crucifixerunt cum affectibus & concupiscentijs.

25 [1] Si viuimus spiritu, spiritu etiam incedamus.

26 [18] Ne simus inanis gloriæ cupidi, alij alios prouocantes, alij alijs inuidentes.

1 *Cor.*1.17. 1.*Cor.*5.6.

2 Tacitè comparat nouum populum cum vetere. Certum enim est hunc quoque in fide non in circuncisione spem omnem iustitiæ ac vitæ fundasse, sed ita vt eorum fides esset cæremoniali & externo cultu implicita: nostra autem fides nuda est, ac spirituali cultu contenta.

3 Ratio additur, Quia nunc circuncisio est abolita, Christo nobis exhibito cum plena spiritualis circuncisionis vbertate.

4 Facit etiam præputij mentionem, ne sibi Gentes in eo placeant, vt Iudæi in Circuncisione. 5 Occupatio, Si abolitus est totus ille Legalis cultus, qua in re igitur nos exercebimus? In charitate, inquit Paulus. Neque enim fides de qua agitur, otiosa esse potest, imò assiduos charitatis fructus edit.

6 Iterum obiurgat Galatas, sed cum admiratione & superioris etiam cursus laude, quo plus verecundiæ ipsis incutiat. 7 Agit ex Apostolica autoritate, negans posse ex Deo esse illam doctrinã suæ repugnantem. 8 Hoc addit ne de re parui momenti videatur contendere, solicitè monẽs (similitudine à fermẽto sumpta, qua Christus etiam ipse vsus est) ne vel minimo vitio patiantur puritatem Apostolicæ doctrinæ infici. 9 Mitigat superiorem increpationem, deriuans culpam in pseudapostolos, quibus horrendum iudicium Dei denuntiat. 10 Iubet eos considerare quam hac in re suum commodum non quærat, quum ipsi liceat hominum odia vitare, si velit Iudaismum cum Christianismo coniungere. 11 Exemplum veri pastoris, zelo gloriæ Dei & gregis sui charitate inflammati. 12 Tertia pars epistolæ, docens rectum Christianæ libertatis vsum in eo positum esse, vt à peccati seu carnis seruitute manumissi, & Spiritui parentes, alij aliorum saluti seruiamus, ex charitate.

13 Charitatem proximi proponit tanquam scopum, ad quem Christiani omnes actiones suas referant, citato Legis testimonio.

14 Exhortatio ad charitatis officia, ab vtilitate quoniam nulli sibi peius consulant, quàm qui mutuò se oderunt.

15 Agnoscit maximã piorum imbecillitatẽ, quod ex parte sunt regenerati: sed monet vt meminerint se donatos esse Dei Spiritu, qui eos à seruitute peccati, ac proinde à Lege, asseruerit, quatenus est peccati virtus, ne cupiditatibus sese dedant.

16 Quod in genere dixerat, particulatim explicat, præcipua aliquot carnis effecta recensens, eaque Spiritus fructibus opponens, vt nemo possit ignorantiam prætexere. 17 Nequis obijceret Paulus agere sophistam, vt qui, Spiritum vrgendo, nihil aliud quàm quod Lex præcipit vrgeret, ostendit se non literalem illam & externam, sed spiritualem obedientiam requirere, quæ non ex Lege promanet, sed ex Christi Spiritu nos regenerante, quem oporteat esse nostræ vitæ moderatorem. 18 Adijcit peculiares exhortationes, prout nouerat Galatas certis vitijs esse obnoxios, ac primùm quidem ambitionem cauendam esse docet, quæ duas habet comites, obtrectationem & inuidiam, vnde infinitas contentiones, & iniurias necesse sit exoriri.

b Vacui, id est, vt postea explicat, à gratia excidistis.

c Id est, Quæritis per Legem iustificari, reuera enim nemo per Legem iustificatur. d Spiritu, qui fidem gignit.

e Sic vera fides ab adulterina distinguitur, non autem charitas fidei tanquam iustificationis Synaition *adiungitur.*

f Ex Deo. g Qui enim Legem prædicant, cogunt conscientias perpetuò trepidare.

h Ad secundam tabulam restringi debet. i In vno enim eodemq; homine regenerato caro habitat, regnat autem spiritus, non tamen sine luctu quod copiosè explicatur, Rom.7. k Non sunt igitur fructus liberi arbitrij, nisi quatenus à gratia liberatum est.

l Si verè donati sumus illo Spiritu viuificò, qui facit vt peccato mortui, Deo viuamus, hoc reipsa, id est, sancta vita testemur.

Leuit.19.18, mat.22.39, mar.12.31, rom.13.9, iac.2.8. Rom.13.14, 2.pet.2.12.

CAP. VI.

1 Agit iam in specie de charitate erga delinquentes & lapsos: 6 erga ministros verbi, 10 erga domesticos fidei: 12 Non quemadmodum falsi Legis zelatores, 13 qui in carne mutilata gloriantur, 14 non autem in cruce Christi.

CAP. VI.
1 Importunum rigorē dānat quòd fratrum reprehēsiones; Spiritu māsuetudinis oporteat esse temperatas.
2 Attingit vlcus, quoniam ij ferè sunt rigidissimi censores qui suæ infirmitatis sunt immemores. 1.Cor.3.8. 1.Cor.9.27. 1.Thes.5.13.
3 Finē hunc esse reprehensionum ostendit, vt fratrem collapsum erigamus, non autē superbè opprimamus. Vnumquēque igitur oportere non ex alio-

1 FRatres, [1] etiamsi [a] præoccupatus fuerit homo in aliqua offensa, [b] vos spirituales [c] instaurate huiusmodi hominem cum [d] spiritu mansuetudinis: [2] considerans temetipsum, ne & tu tenteris.

2 [3] Alij aliorum onera portate: & ita complete [e] Legem Christi.

3 Nam siquis sibi videtur aliquid, quum nihil sit, hunc suus ipsius animus fallit.

4 Opus autem suum probet vnusquisque: & tunc in semetipso gloriationem habebit, & non in alio.

5 ‖ [4] Nam vnusquisque onus suum portabit.

6 ‖ [5] Communicet autem qui instituitur in sermone, ei qui se instituit, [f] omnia bona.

7 [6] Ne fallimini: Deus non irridetur. quidquid enim seminauerit homo, hoc & metet,

8 Nam qui seminat [g] carni suæ, ex carne metet interitum: qui verò seminat spiritui, ex spiritu metet vitam æternam.

9 ‖ [7] Porrò ne benefaciendo segnescamus. tempore enim suo metemus, si non elanguerimus.

10 [8] Nempe igitur dum tempus habemus, bonus benefici erga omnes, maximè verò erga domesticos fidei.

11 [9] Videtis quàm longis literis vobis scripserim mea manu.

12 Quicunque volunt [h] specioſi apparere [i] in carne, ij cogunt vos circuncidi, tantùm ne ob [k] crucem Christi persequutionem patiantur.

13 Nam neipsi quidem qui circunciduntur, Legem seruant: sed volunt vos circuncidi, vt [l] de vestra carne glorientur.

14 [10] A me verò absit [m] gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi: per quem mundus mihi crucifixus est, & ego mundo.

15 Nam in Christo Iesu neque circuncisio quicquam valet, neque præputium, sed noua creatio.

16 Et quicunque secundum hanc regulam incedent, pax *erit* super eos & misericordia, & super [n] Israëlem Dei.

17 [11] De cætero, nequis mihi molestias exhibeto: ego enim [o] stigmata [p] Domini Iesu in corpore meo Porto.

18 [12] Gratia Domini nostri Iesu Christi *sit* cum [q] spiritu vestro, fratres. Amen.

Ad Galatas scripta fuit Roma.

rum reprehēsione, sed ex suiipsius approbatione laudabilem vitam sectari. 4 Ratio, cur homines opporteat in sese potissimùm esse intentos: Quoniam videlicet vnusquisque nō ex comparatione cum altero, sed ex suiipsius vita corā Deo censebitur. 5 AEquum est magistros pro facultatū ratione à discipulis ali. 6 Beneficentiam in egenos commēdat, primùm omnū eos obiurgās, quos non pudet hoc vel illud prætexere quominus proximos iuuent, quasi Deū possint fallere. deinde eleemosynā comparans sationi spirituali, quam consequutura sit spiritualis messis, vt nihil sit ea lucrosius: auaram autem parsimoniam sationi carnali, vnde nihil nisi caducum & nox periturum colligatur. 7 In eos qui initio quidē sunt benefici, sed non perseuerāt, quod diutius videatur messis differri, perinde ac si vnū & idē esset sationis ac messis momētū.

8 Domestici fidei (id est, eadē religionis professione nobiscum coniuncti) cæteris quibuscunque sunt anteferendi, ita tamen vt in quosuis nihilominus beneficentia nostra rediget.

9 Quarta & vltima pars epistolæ, in qua redit ad præcipuum scopū, nempe ne Galatæ sese à pseudapostolis amplius sinant extra viam abripi. Depingit autē illos pseudapostolos suis coloribus, arguens illos ambitionis, vt qui ne Legis quidem studio ficiant quod faciunt, sed idcirco duntaxat vt ex Galatarum circuncisione bonam gratiam suæ gentis aucupentur. 10 Comparationem sui cum illis non dubitat instituere, testificans se ex aduerso ijs ærumnis gaudere, quas Christi causa sustineat, & sicut à mundo despiciatur, se vicissim mundum pro nihilo habere: quæ sit vera veri Israelis circuncisio. 11 Perseuerans in eadem translatione, ærumnas suas, atque adeò plagarum sibi pro Christi nomine impositarum vibices, opponit externæ circuncisionis cicatrici, tanquam verum Apostolatus sui sigillum. 12 Valedicēs precatur eis gratiam & Spiritum, aduersus pseudapostolorum fraudes, externa illa inculcantes.

a A carne & Satana. b Qui virtute Spiritus sustinemini. c Nitamini in eo supplere quod deest. d Sic loquuntur Hebr. vt omni verae virtutes intelligamus à Deo proficisci. e Christus charitatis praeceptum disertè & peculiariter vocat suum mandatum. f Quoad pro facultatis ratione. g Huius praesentis vitae cōmodis. h Speciem opponit veritati. i In caremoniarum observatione. k Crucifixi praedicationem. l Quòd vos Iudaismo implicuerint: alludit tamen ad formam circuncisionis. m Hoc verbum apud Paulum in laude positum, significat aliqua in re acquiescere. n Verum Israelem, cuius laus est ex Deo, non ex hominibus, Rom. 2.29. o Inustas notas, quales inuri seruis fugitiuis solebant. p Multum enim interest cuius stigmata feramus, siquidem causa facit martyrem, non poena. q Cum animis vestris.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD EPHESIOS.

CAPVT I.

1 Post salutationem 4 de gratuita Dei electione 5 & adoptione disserit: 7 13 à qua salus hominum tanquam ex vero & nativo fonte manat. Et quia tam sublime arcanum capi non potest, 16 precatur, vt ad plenam 20 Christi cognitionem Ephesios Deus adducat.

CAP. 1.
1 Inscriptio & instauratio, de quibus in alijs epistolis dictum est. 2.Cor.1.1. 2.Cor.1.1. 2.pet.1.2.
2 Prior pars epistolæ in qua omnes salutis nostræ causas, proposito Ephesiorũ exemplo, & varijs exhortationibus adhibitis, pertractat, inchoãs suo more à gratiarũ actione.

1 [1] PAVLVS Apostolus Iesu Christi, per voluntatem Dei, ‖ sanctis qui agunt Ephesi, & [a] fidelibus in Christo Iesu.

2 Gratia *sit* vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

3 ‖ [2] Benedictus Deus [3] & Pater Domini nostri Iesu Christi, [4] qui benedixit nobis omni [b] benedictione spirituali [c] in cælis [5] in Christo:

4 [6] Sicut elegit nos [d] in ipso antequam iacerentur fundamenta mundi, [7] [e] vt simus [f] sancti & inculpati [g] coram eo per charitatem.

5 [8] Qui prædestinauit nos quos adoptaret in filios per Iesum Christum [h] in Iesse, pro beneuolo affectu voluntatis suæ,

6 [9] Ad [i] laudem gloriosæ suæ gratiæ, [10] qua nos gratis effecit sibi gratos in illo dilecto:

7 [11] In quo habemus redemptionẽ per sanguinem ipsius remissionẽ, *inquam*, peccatorum ex diuite ipsius gratia:

8 [12] [k] Qua redundauit in nos [l] omni sapientia & intelligentia.

9 Patefacto nobis [m] mysterio voluntatis suæ, [13] secundum gratuitam suam beneuolentiam, quã proposuerat in sese.

10 [14] *Nempè* vt in pleni temporis dispẽsatione [n] recolligeret omnia in Christo, tum quæ in cælis sunt, tum quæ in terra:

11 [15] In ipso, *inquam*, in quo etiam lecti sumus, quum essemus prædestinati secundum propositum eius qui [o] omnia efficit ex consilio voluntatis suæ.

12 Vt nos simus laudi gloriæ ipsius,

3 Causa efficiens nostræ salutis est Deus non vniuersaliter & cõsusè cõsideratus, sed vt Pater Domini nostri Iesu Christi.

4 Causa finalis proxima, & nostri respectu, est salus nostra, collatis omnibus ad salutẽ necessarijs. quod benedictionis genus est cœleste & electorum proprium. 5 Materia nostræ salutis Christus: in quo vno, spirituali ac saluifica benedictione donamur. 6 Explicat causam efficientem, siue quomodo Deus Pater nos in Filio seruet: Quia, inquit ab æterno elegit nos in Filio. 7 Explicat causam illam finalem proximam, quam duplicem facit, sanctificationem videlicet, & iustificationem, de qua mox disseret. Ex his autem duo sunt etiam notanda, nempe non posse vitæ sanctitatem à gratia electionis separari: deinde, quicquid in nobis est puritatis, esse beneficium Dei gratuitò nos eligentis.

8 Alia etiam dilucidior explicatio causæ efficientis, ipsiusque adeò æternæ electionis, qua nos dicitur Deus in Christo elegisse, quoniam videlicet ei visum est apud se nos nondum natos destinare quos per Iesum Christum adoptaret in filios: vt nulla hic sit ratio electionis nisi in gratuita Dei beneuolentia quærenda, nec fides præuisa sit prædestinationis causa, sed effectum.

a Sanctorum definitio. b Omni beneficentia genere, qua verè cœlestis est ac Diuina. c Qua nos è sublimi suo solio donat Pater, vel quia ijs donis donantur sancti qua propria sunt ciuium cœlestium. d Adoptandos. e Non ergo, quia eramus aut esse debebamus sancti, ideo nos elegit Deus: sed vt sancti essemus. f Christi iustitia induti. g Verè ac sinceré.

9 Causa finalis vltima ac præcipua, gloria Dei Patris, vt qui nos gratis seruat in Filio.
10 Altera finalis causa proxima, nostra iustificatio, dum nos in Filio suo gratis habet pro iustis.
11 Explicatio causæ materialis, quomodo in Christo simus facti Deo grati, quoniam is vnus est cuius sacrificiũ ex Dei misericordia nobis imputatur ad peccatorum nostrorum remissionem. 12 Nunc demùm ad causam formalem, id est ad vocationem, siue prædicationem Euangelij, accedit, qua Deus consilium illud æternum gratuitæ nostræ in Christo reconciliationis ac salutis exequitur. Euangelij autem loco substituens omnem sapientiam & intelligentiam, quanta sit eius præstantia declarat. 13 Non tantùm electio, sed etiam vocatio est à mera gratia. 14 Pater tum exhibuit mundo Christum omnium electorum caput quum opportunum fuit, prout ab æterno omnia tempora sapientissimè disposuit. Christus autem is est in quo omnes à condito mundo electi, palantes alioqui & à Deo separati simul collecti sunt: quorum alij iam erant in cælis quum ipse in terras veniret (qui videlicet fide in eum venturum iam collecti fuerant) alij verò in terra reperti, ab eo collecti fuerunt, & quotidie colliguntur.

15 Vocationis beneficium seorsim applicat Iudæis credentibus, ad fontem vsque recurrens, vt & ipsi neque sibi, nec generi suo, neque vlli alij rei quam vni Dei gratiæ ac misericordiæ salutem suam acceptam ferant, tum quia vocati, tum quia priores vocati.

h Nihil neque præsens, neque futurum respexit Deus, sed ipsum. i Vt beneficentia ipsius, sicut summam laudem meretur, ita etiam prædicetur. k Per quam gratiam seu beneficentiam. l Perfecta & integra. m Nisi enim Dominus nobis illud mysterium declarasset, quis vnquam per se vel suspicari potuisset? n Recolligi dicuntur fideles in Christo, quia fide cum eo coniuncti sunt, veluti vnius hominis instar. o Omnia sine exceptione tribuit gratia Dei, nec tamen idcirco summa stipites: ea enim nobis vt vtilissima & possima concedit. Philip.2.13.

qui

16 Iam etiã exequat Ephesios (aut potius Gentes omnes) Iudæis, quia etiam posteriores accesserunt, tamen eodem Euangelio vocati, fide sunt illud amplexi, & eodem Spiritu, quod est electionis pignus, tantisper dum ipsa cernatur hæreditas, fuerunt obsignati, vt & in ipsis emineat Dei gloria. *Coloss.2.13, infra,5.7.*

17 Redit ad superiorem gratulationem, duo simul concludens ex præcedentibus: primùm, omnia bona à Deo Patre in Christo & per Christum in nos proficisci, vt eorum nomine à nobis laudetur:

qui [p] priores sperauimus in Christo.

13 [16] In quo *speraſtis* & vos, audito [q] sermone veritatis, *id est* Euangelio salutis vestræ. in quo etiam posteaquam credidistis, [r] obsignati estis [f] Spiritu illo promissionis sancto:

14 Qui est arrhabo hæreditatis nostræ, dum in [r] libertatem vindicemur, ad laudem gloriæ ipsius.

15 [17] Propterea etiam ergo, quum audissem eã quæ in vobis est fidem in Domino Iesu, & charitatem in omnes sanctos,

16 Non desino gratias agere pro vobis, mentionem vestri faciens in precibus meis.

17 [18] Vt Deus Domini nostri Iesu Christi, Pater ille [u] gloriæ, det vobis Spiritum sapientiæ & reuelationis, per [x] agnitionem ipsius:

18 Illuminatis oculis mentis vestræ: vt sciatis [y] quæ sit spes illa vocationis ipsius, & quæ opes gloriæ hæreditatis ipsius in sanctis:

19 [19] Et quæ sit excellens illa magnitudo potentiæ ipsius in nobis qui credimus, ‖ pro efficacitate fortis roboris ipsius.

20 [20] Quam exeruit in Christo quum excitauit eum ex mortuis, & [z] collocauit ad dextram suam in cœlis,

21 Longè supra omne imperium ac potestatem, & potentiam & dominium, & [a] omne nomen quod nominatur non solùm in hoc seculo, verumetiam in futuro.

22 [21] Et omnia subiecit eius pedibus, eumque constituit [b] caput super omnia ipsi Ecclesiæ,

23 Quæ est corpus ipsius, & [c] complementum eius qui omnia implet in omnibus.

21 Ne summam illam Christi gloriã putemus aliquid à nobis alienum esse, testatur illum esse à Deo Patre constitutum caput totius Ecclesiæ. oportere igitur corpus huic capiti coniungi, quod alioqui absque membris mutilum quiddam esset: quod tamẽ necessitate non fit (quum Ecclesiia potius vnius Christi virtute viuificetur & sustentetur, nedum vt eius supplemento indigeat) sed immensa Dei voluntate, qui nos Filio dignatur adiungere.

secundùm, illa omnia quæ ad duo veluti capita reuocat, fidem videlicet & charitatem, certis gradibus in nos augeri, vtab eiusdem gratia petendum sit incrementum à quo est initium, & à quo finis speratur. 18 Causæ fidei sunt, Deus Pater sancto suo Spiritu mentes nostras illustrans, vt Christum in Euangelio sibi patefactum amplectantur ad vitam æternam obtinendam, & ipsius Dei gloriam prædicandam. 19 Fidei excellentia declaratur ab effectis, quoniam in illa fuit exerit potentissima Dei virtus. 20 Potentiam & gloriam illam Dei longè sublimissimam, cuius credentes omnes sunt participes, adhuc tamen in nobis (propter crucis ignominiam & carnis infirmitates) perobscuram, iubet nos Apostolus in Christo glorioſissimo fidei oculis contemplari.

[a] Deinde loquitur. [q] Sermone illo qui propriè verax est, qui à Deo proficiscitur. [r] Translatio sumpta à sigillis, quorum impressione authentica ab incertis distinguntur. [f] Spiritu illo qui non esset Legem, sed promissionem gratuitæ adoptionis. [t] Plenam & perfectam. [u] Maiestatis plenus. [x] Non enim sufficit simul nosse, sed etiam agnoscendus est nobis Deus quo tutior magis ac magis. [y] Quæ bona ille vos ad Christum vocans præstare iubeat. [z] Collocari ad dextram Dei, consortem est esse illius imperij summi. [a] Quicquid existit, vel supra res etiam eminentissimas.

CAP. II.

1 Vt gratia magnitudinem ex comparatione amplificet, reducit illis in memoriam, 5 quòd exitio prorsus addicti, 8 gratia sint seruati, 13 & propinqui facti, 16 reconciliatione per Christum facta, 17 & per Euangelium inuulgata.

1 ET [1] vos *vnà viuificabit*, quũ essetis [2] mortui [a] in offensis & peccatis:

2 [3] In quibus olim versati estis, [4] vt est vita mundi huius, [b] secundum principẽ cui potestas est aëris & spiritus [5] nunc agentis [c] in hominibus contumacibus.

3 [6] Inter quos & nos omnes conuersati sumus olim in cupiditatibus [d] carnis nostræ, facientes quæ carni ac cogitationibus libebant: [7] eramusque natura [e] filij iræ, vt etiam [f] reliqui.

4 [8] Sed Deus qui diues est misericordiam [g] materiam verò, Christum ipsum: instrumentum, fidem, quæ & ipsa sit gratuitum Dei donum: finem denique, Dei gloriam.

[a] Vide Rom. 6. 2 Mortuos itaque eos vocat qui non sunt renati: nam sicut immortalitas damnatorum non est vita, si hac anima & corporis coniunctio propriè vita non est, sed mors in ijs qui Spiritu Dei non aguntur. [b] Ex arbitrio principis. [c] Filij contumaciæ dicuntur qui contumaciæ sunt dediti, Heb. [d] Carnis nomine primo loco totum hominem intelligit, quem in duas partes diuidit: carnem, eam nempè partem quam álogon vocant philosophi, & cogitationem, quod tò logicòn vocant, itaque nihil relinquit homini semimortuum, sed concludit hominem naturã filium iræ. [e] Homines filij iræ dicuntur passiuè, id est, iudicio Dei irati rei æternæ mortis. [f] Populi prophani.

CAP. II.
Coloss.2.13.

1 Rursus magnitudinem diuinæ beneuolẽtiæ declarat collatione miserrimi illius status in quo nati sumus, cũ dignitate in quam à Deo Patre euehimur in Christo. Sic igitur eã cõditionẽ describit, vt dicat nos, quod ad spirituales motus attinet, nõ semimortuos sed planè ac prorsus mortuos nasci. 2 Causam mortis indicat, nempe peccata. 3 Omnes fuisse spiritualiter mortuos probat ab effectis. 4 Vniuersale esse hoc malũ testatur, adeò vt omnes sint Satanæ mancipia. 5 Ideo homines mancipati sunt Satanæ, quòd Deo sint sponte rebelles. 6 Gentibus seorsim dãnatis, Iudæos ipsos quibus seipsum aggregabat, fatetur nihil esse per se melliores. 7 Cõclusio, omnes homines nasci iræ & malefactioni Dei obnoxios. 8 Iã sequitur alterũ collationis mẽbrũ nostrã excellentiã declarans, quòd videlicet Christi virtute simus à morte illa liberati, & æternæ vitæ participes facti, vt tandẽ & ipsicũ eo regnemus. Inculcat autẽ multis modis, huius beneficij causam efficientẽ esse gratuitã Dei misericordiam:

cordia, propter multam charitatem suam qua dilexit nos.

9 Expressè detrahit operibus nostris iustitiæ laudem, quum ipsa bona opera sint gratiæ effecta in nobis.

5 Etiam quum per offensas mortui essemus, vnà viuificauit nos per Christũ, *cuius* gratia estis seruati:

6 [g] Vnàque excitauit, vnàque collocauit in cœlis in Christo Iesu:

7 Vt ostenderet seculis succedentibus summas opes suæ gratiæ, *sua* erga nos benignitate in Christo Iesu.

10 Superiorem doctrinam Gentibus applicãs ostendit eas non tantùm natura, vt & ipsos Iudæos, sed peculiari etiam ratione fuisse à Deo alienissimas: quo mgis oporteat ipsas tanti Dei beneficij memoriam conseruare. *Rom. 9. 4.*

8 [h] Gratia enim estis seruati per fidẽ. idque non ex vobis: Dei donum *est*.

9 [i] Nõ ex operibus, nequis glorietur

10 [k] Nam ipsius sumus opus, conditi in Christo Iesu ad opera bona, quæ præparauit Deus vt in eis versaremur.

11 [l] [10] Propterea memẽtote vos quõdam Gentes in carne, [k] qui dicebamini Præputium ab ea [l] quæ vocatur Circuncisio in carne & quæ manibus fit:

12 Vos, *inquam*, illo tempore fuisse [m] absque Christo, [n] alienos à republica Israelis, & ‖ extraneos à pactis promissionis, spem non habentes, & Dei expertes in mundo:

11 Christus vnicum est Iudæorum & Gentium vinculum, quo cum Deo conciliantur. *Colos. 1. 14.*

13 [11] At nunc in Christo Iesu, vos qui olim eratis procul, propinqui facti estis, per sanguinem, *inquam*, Christi.

12 Sicut cæremonijs & legali cultu dirimebãtur Iudæi à Gentibus, ita nunc Christus, diruto illo septo, vtrosque in

14 [12] Ipse enim est pax nostra, qui vtraque fecit vnum, & intergerini parietis septum soluit:

15 ‖ Inimicitijs, *id est* lege mandatorũ *quæ* in ritibus *posita est*, per carnem suam abolitis: vt ex duobus illis conderet in se metipso vnum nouum hominem, faciens pacem,

16 Et vtrosque in [o] vno corpore reconciliaret Deo per crucem, [p] peremptis inimicitijs per eam.

17 [13] Et veniens evangelizauit pacẽ vobis qui procul *eratis*, & ijs qui propè *erant*.

18 Quoniam vtrique [q] per ipsum habemus aditum per vnum Spiritum ad Patrem.

19 [14] Nempe igitur non amplius estis hospites & inquilini, sed conciues sanctorum, ac domestici Dei:

20 [15] Superstructi super fundamẽtum Apostolorum ac Prophetarum, cuius [r] ipsimus àgularis *lapis* est ipse Iesus Christus:

21 In quo totum ædificium congruenter [s] coagmentatum, crescit vt sit templum sanctum Domino.

22 In quo & vos vnà ædificamini, vt sitis habitaculum Dei per Spiritum.

13 Huius gratiæ efficax est instrumentũ Euangelij prędicatio, tum Iudæis tum Gẽtibus cõmunis,

14 Conclusio, Gentes in consortiũ salutis esse ascitas. Describit autem Ecclesiæ prę stantiam, ea vocans ciuitatem & domum Dei.

15 Doctrinã salutis deposuit Dominus initio penes Prophetas: deinde penes Apostolos: cuius scopus atque adeò veluti materia & substantia est Christus. Itaque ea demùm est Ecclesia vera Catholica quæ à Prophetis & Apostolis est Christo superstructa, tanquam templum spirituale Deo consecratum.

g Nempè vt postea subiicit (in Christo.) Neque enim adhuc id in nobis præstitum est, sed in capite duntaxat, cuius Spiritu capimur, peccato mori, viuere Deo, donec opus illud plenè perficiatur: spes tamen certa est, vt non magis certũ sit quòd percepimus, quam quod expectamus. h Coherent ergo gratia, id est, Dei donum & fides, quibus opponuntur. Seruari ex nobis vel ex operibus. Quid ergo illi in mentem venit, qui tam dissentanea velint conungere? i Hic de gratia, non de natura agitur: opera igitur quantumuis sint bona, gratia in solidum debentur. k Qui nullo alio nomine quam gentes vocabimini, vt vestra impuritas omnibus esset testata. l A Iudæis qui Circuncisione. Fœderis nota à volus diuertebantur. m Meritò à Christo auspicatur omnium promissionum scopo. n Qui nullum ius Israelitica ciuitatis haberetis. o Alludit ad Legis sacrificia, qua veram & vnicam istam hostiam repræsentabant. p Morte enim mortem debruxit, crucique velut affixit.

q Christus est veluti ianua, per quem ad Patrem accedimus, Spiritu autem sancto tanquam duce accedimus. r Præcipuus, id est, ædificij caput, nã ædificiorũ fundamẽta sunt veluti capita. s Non tantum igitur fundamentum, sed totum ipsum ædificium Deo debetur.

CAP. III.

1 Ideo se dicit à Iudæis multa passum, 3 quòd mysterium de Gentibus seruandis, 8 Deo iussu prædicauerit. 13 Deinde rogat Ephesios ne ob afflictiones quas patitur deficiãt: 14 ac propterea orat Dominum. 18 Vt percipiant quanta sit Christi dilectio.

CAP. III.

1 Asserit Apostolatum suũ aduersus offendiculũ crucis ex quo etiã sumit argumentũ ad eũ cõfirmãdũ, affirmãs se nõ modò designatum Apostolum per Dei misericordiã, sed etiã peculiariter Gẽtibus vndiquaque ad salutẽ vocãdis destinatũ: quoniãm initio Deus ita decreuerat, quamuis diu distulerit eius consilij patefactionem.

1 [1] HIus [t] rei gratia ego Paulus *sum* [a] captiuus ille Christi Iesu pro vobis Gentibus:

2 Si quidem audistis dispensationẽ gratia Dei quæ data est mihi apud vos:

3 *Deum videlicet* per reuelationem notum mihi fecisse mysterium illud, (sicut antè scripsi paucis:

4 Ex quo perlecto potestis intelligere quæ sit mea intelligentia in mysterio Christi.)

5 [b] Quod alijs ætatibus non innotuit filijs hominum, vt nũc retectum est sanctis Apostolis & Prophetis per Spiritum:

6 Gentes *videlicet* esse cohæredes & concorpores, consorteſque promissionis eius in Christo per Euangelium.

7 Cuius factus sum minister ex dono gratiæ Dei, quod datum est mihi secundum efficacitatem potentiæ ipsius.

8 Mihi, *inquam*, longè minimo omnium sanctorum data est hæc gratia, e-

t Ideo se dicit à Iudæis multa passum, quòd mysterium de Gentibus seruandis Deo iussu prædicauerit. a Captiuus Christi passi. ut dicitur, id est, qui pro Christi fide in gloria captiuus teneatur. b Non quòd nemo Gentium vocationem ea nosset, sed quòd paucis manifestata fuit, quibus autem sunt manifestata veluti Prophetis, figuris tamen & obscurius significata fuit.

uangelizandi inter Gentes imperuestigabiles opes Christi,

9 Et in lucem proferendi omnibus quæ *sit* communio mysterij quod erat absconditum à seculis in Deo, qui omnia condidit per Iesum Christum:

10 [2] Vt nota nunc fiat per Ecclesiam imperijs ac potestatibus *quæ* in cœlis *sunt* [c] multiformis illa sapientia Dei:

11 Secũdum propositũ [d] æternũ, quod cõstituit in Christo Iesu Domino nostro:

12 In quo habemus libertatem & aditum cum fiducia, per [e] fidem ipsius.

13 Quapropter peto ne segnescatis ob afflictiones meas pro vobis, quæ est gloria vestra.

14 [3] Huius rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Iesu Christi.

15 (Ex quo tota [f] familia in cœlis & in terra nominatur.)

16 Vt det vobis, [g] pro diuite sua gloria, vt fortiter corroboremini per Spiritum suum in [h] interiore homine:

17 Vt inhabitet Christus per fidem in cordibus vestris:

18 Vt in [i] charitate radicati & fundati, valeatis assequi cum omnibus sanctis [k] quæ *sit* illa latitudo & longitudo, & profunditas & sublimitas:

19 Et cognoscere [l] charitatem illam Christi [m] *omni* cognitione superiorem: vt impleamini ad [n] omnem vsque plenitudinem illam Dei.

20 [4] Ei verò qui infinita cum redundantia potest omnia facere supra ea quę petimus, aut mente concipimus, pro vi illa agente in nobis,

21 *Sit* gloria in Ecclesia per Christum Iesum, in omnes ętates seculi seculorum. Amen.

[a] Vocatio Gentium inopinata, ipsis etiã Angelis cœlestibus & speculi instar in quo magnificã Dei sapientiã intueantur.

[3] Docet suo exẽplo efficaciã doctrinæ à Dei gratia pendere, ac proinde preces cum prædicatione & auditione verbi esse coniungendas, quibus indigeãt nõ modò qui sunt nouitij, sed ipsi quoq; veterani, vt magis ac magis per fidẽ cũ Christo coalescẽtes, omnib⁹ spiritualibus donis cõfirmati, in cognitione eius immensæ charitatis qua nos Deus Pater in Filio complexus est, fundẽtur ac radices agant, quum tota familia, cuius pars iam in cœlum recepta est, pars adhuc in terris hęret, ab illa adoptione Patris cœlestis in vnico Filio suo, pendeat. 4 Erumpit in gratiarũ actionem, qua confirmentur et am Ephesij, vt quiduis ex Deo sperent.

a Vnita semper fuit Deo ratio homines saluandi sed varia sunt forma. d Quod omni principio fit antiquius. e Fidẽ in ipsum. f Tota gens quæ vnã Patrẽfamilias habet, ea autẽ est Ecclesia, in Christo adoptata. g Pro magnitudine misericordiæ ipsius. h Vide Rom. 7. 22. i Qua diligimur à Deo, ea animi est radix nostra et stabilitas. k Quã sit illud opus Christi omnibus partibus absolutũ. l Quam exhibuit nobis Deus in Christo. m Qua superat omnem ingenij nostri captum, vt quidem plenè animo concipi possit: nam aliqui qui sque Dei Spiritu fretus pro modulo suo tantum percipit, quantum ad salutem satis est. n Ita vt in nobis abundent quæ nostram ad illam cum Deo perfectionem requirunt.

CAP. IIII.

Tria vlt. ca. præceptiones de moribus cõtinet. 1 Hortatur ad mutuã coniunctionẽ. 7 propterea varia dona à Deo cõferri, 16 vt ædificetur Ecclesia. 18 Reuocat ergo eos ab infidelium vanitate, 25 à mendacio, 29 & spurcitie sermonis.

1 PRecor [1] itaque vos ego captiuus in Domino, vt ambuletis ita vt dignum est [a] vocatione qua vocati estis,

2 [2] Cum omni modestia ac mansuetudine, cum [b] animi lenitate, tolerantes alij alios per charitatem:

3 [3] Studentes seruare vnitatem Spiritus per vinculum pacis.

4 [4] Vnũ *est* corp⁹ & vn⁹ spirit⁹, sicut & vocati estis in vnã spẽ vocationis vestræ:

5 Vnus Dominus, vna fides, vnum Baptisma:

6 Vnus Deus, & Pater omnium, qui est [c] super omnia & [d] per omnia & [e] in omnibus vobis.

7 [5] Sed vnicuique nostrũm data est gratia pro mensura [f] doni Christi.

8 Quapropter dicit, Quum ascendisset in sublime, captiuam duxit [g] captiuitatem, & dedit dona hominibus.

9 Cæterùm illud Ascendit, quid est nisi quod etiã descenderat prius [h] in infimas partes terræ?

10 Qui descendit, ipse est qui etiam ascendit longè supra omnes cælos, [i] vt impleret [k] omnia.

11 [6] Dedit igitur ipse alios quidem, [l] Apostolos: alios verò, [m] Prophetas: alios autem, [n] Euangelistas: alios autem, [o] Pastores & doctores.

12 [7] Ad coagmentationem sanctorũ, Spiritu in vnum veluti corpus conflati, vnum Dominũ vna fide colentes, & vno baptismate ipsi consecrati, vnam eandemq; gloriam, ad quam vocati sumus, speremus. Omnis igitur ista discerpit qui charitatem violat. 5 Admoneat, omnes quidem vnum esse corpus, & ab vno Christo, qui potenter domitis omnibus hostibus, in cœlis regnat (vnde Ecclesiam donis omnibus cumulet) omnia bona proficisci: sed interea variè ac diuersè, dona ista pro eius arbitrio distribui, ac proinde vnumquemque debere, suo modulo contentum, id quod accepit, ad cõmunem totius corporis vtilitatem referre. 6 Priore loco functiones Ecclesiasticas, partim extraordinarias & temporarias, vt Apostolos, Prophetas, Euangelistas: partim ordinarias & perpetuas, vt Pastores & doctores, commemorat. 7 Finem Ecclesiasticarum functionum ostendit, nempe vt hominum ministerio omnes sancti sic coalescant, vt vnum Christi corpus mysticum constituant.

CAP. IIII.

1 Altera pars epistolæ, præcepta vitæ Christianę complectens: quorũ summa est, vt vnusquisque se gerat sicut tanta Dei gratia dignum est. 2 Secundò, animi mãsuetudinem cõmẽdat, quæ in sese mutuò tolerandis demonstretur. 3 Tertiò, summã coniunctionem requirit, sed quæ Spiritus sancti vinculo deuinciatur. 4 Argumẽtum maximi momenti ad mutuã charitatem maximo studio colendam, quòd ab vno Deo & Patre, eodem Spiritu in vnum veluti corpus conflati, vnum Dominũ vna fide colentes, & vno baptismate ipsi consecrati, vnam eandemq; gloriam, ad quam vocati sumus, speremus. Omnis igitur ista discerpit qui charitatem violat. 5 Admoneat, omnes quidem vnum esse corpus, & ab vno Christo, qui potenter domitis omnibus hostibus, in cœlis regnat (vnde Ecclesiam donis omnibus cumulet) omnia bona proficisci: sed interea variè ac diuersè, dona ista pro eius arbitrio distribui, ac proinde vnumquemque debere, suo modulo contentum, id quod accepit, ad cõmunem totius corporis vtilitatem referre. 6 Priore loco functiones Ecclesiasticas, partim extraordinarias & temporarias, vt Apostolos, Prophetas, Euangelistas: partim ordinarias & perpetuas, vt Pastores & doctores, commemorat. 7 Finem Ecclesiasticarum functionum ostendit, nempe vt hominum ministerio omnes sancti sic coalescant, vt vnum Christi corpus mysticum constituant.

a Vocationem vnius Ecclesiæ fidelium intellige, nempe vt sancti sint sicut Deus sanctus est. b Vide Mat. 18. 25. c Qui vnus summum habet in Ecclesiam imperium. d Vnus prouidentiam suam per omnia Ecclesiæ membra diffundit. e Vnus in Christo nobiscum coniungitur. f Quod Christus contulit. g Captiuorum multitudine. h In terram, qua est pars infima mundi. i Donis suis cumularet. k Ecclesiam. l Apostoli fuerunt illi duodecim, quibus accessit Paulus: horũ fuit officium per vniuersum orbẽ Ecclesias constituere. m Prophetarũ munus fuit ex præcipuis q̃ antecerant qui insigni aliqua sapientia polleret quorũ aliqui etiam futura prædicabant. n His vtebantur Apostoli vt comitibus in suo fungendo munere, quum omnibus non possint sufficere. o Pastores q̃ sunt qui Ecclesiam regunt, Doctores qui scholam.

ad opus ministerij, ad ædificationem, *inquam*, [p] corporis Christi.

13 [8] Donec euademus omnes [q] in vnitatem fidei, & agnitionis Filij Dei, in virum perfectum, ad mensuram staturæ [r] adulti Christi:

14 [9] Vt ne simus amplius pueri, [10] qui fluctuemus & circunferamur quouis vento doctrinæ, in hominum [s] alea, [t] veteratoria ad insidiosè fallendum versutia.

15 [11] Sed veritatem sectantes cũ charitate, prorsus adolescamus in eum *per* omnia quia est caput, *nempe* Christus.

16 Ex quo totum corpus congruenter coagmentatum, & compactum per omnes suppedias commissuras, ex [u] vi intus agente pro mensura vniuscuiusque membri, incrementum capit [x] corpori conueniens, ad suijpsius extructionem per [y] charitatem.

17 [12] Hoc itaque dico, & obtestor per Dominum, ne amplius versemini || sicut reliquæ Gentes versantur [z] in vanitate mentis suæ.

18 Cogitationem habentes obscuratam, & abalienatam à [a] vita Dei propter ignorantiam quæ est in ipsis, & obduratione cordis eorum.

19 Qui posteaquam [b] dedoluerunt, semetipsos dediderũt proteruiæ, ad [c] cerdatim patrandam impuritatem omnem.

20 [13] Vos autem non ita didicistis Christum:

21 Si modò eum audistis, & per eum edocti fuistis, [d] sicut est veritas in Iesu:

22 || *Nempe* deponere quod ad pristinam conuersationem attinet, [e] veterem illum hominem qui deceptricibus cupiditatibus corrumpitur:

23 Renouari verò [f] spiritu mentis vestræ,

24 Et induere nouum illum hominem qui [g] secundum Deum conditus est [h] ad iustitiam & sanctimoniam [i] veram.

25 [14] Quapropter deposito mendacio, loquimini veritatem quisque proximo suo. nam sumus alij aliorum membra.

26 [15] [k] Irascimini, & ne peccate: sol ne occidat [l] super iracundiam vestram:

27 Neque date locum diabolo.

28 [16] Qui furabatur, non amplius furetur: sed potius laboret, operando manibus [m] quod bonum sit, vt possit impertiri cui opus fuerit.

29 [17] Nullus sermo [n] corruptus ex ore vestro egreditor, sed siquis est commodus ad ædificationis vsum, vt [o] gratiã auditoribus adferat.

30 [18] Et ne tristitia afficite Spiritum illum sanctum Dei, per quem obsignati estis in diem redemptionis.

8 Huius ministerij vsus perpetuꝰ est dũ in mũdo versamur, vsq; ad tẽpus illud quo carne exuti, pecitꝰ inter nos consentiẽtes, capiti nostro Christo adhærebimus. Hoc autẽ fit crescẽte in nobis cognitione Filij Dei, ipsoq; adeò paulatim in nobis adolescẽte, donec viri perfectionem adamꝰ, quod quidẽ in altero fiet seculo, quum Deus erit omnia in omnibus. *Rom. 2. 21.*

9 Inter puericiam (id est statũ admodum imbecillũ, quum videlicet adhuc penitus vacillamus) & perfectã ætatẽ, quæ nobis in altero demũ seculo obtinget, aliquid est mediũ, nempe adolescẽtia, & firmus ad perfectionẽ progressus.

10 Eos qui in verbũ Dei nõ recũbunt, cõparat nauiculis quæ doctrinis hominũ tãquã ventis cõtrarijs huc & illuc agitatæ fluctuent, & simul præmonet id accidere nõ tãtùm humani ingenij leuitate, sed etiã quorũdã versutijs qui hãc velut artẽ faciãt.

11 Veritatis & charitatis studio in Christo crescimus. Is enim sui verbi ministerio efficax, instar vitalis spiritus sic totũ corpus vegetãtis vt singulos artus pro eorũ modulo nutriat, Ecclesiã suam diuersis functionibus quasi mẽbris constantẽ, seruata vniuscuiusq; proportione viuificat & fouet. Inde verò consequitur, neq; extra Christũ posse hoc corpꝰ viuere, neq; quẽquã posse spiritualiter crescere, qui sese à cæteris mẽbris seiungat.

12 Descendens ad doctrinæ Christianæ fructus, primùm differit de morum & actionũ principijs, grauissimã cõparationẽ instituẽs filiorũ Dei cũ ijs qui non sunt regenerati. In his enim omnes animi facultates esse corruptas, mẽte vanitati dedita, sensibus dẽsissima caligine obscuratis affectibus autẽ ad malum paulatim sic assuefactis, vt eos tãdẽ omni amisso iudicio oporteat ad turpissima quęuis precipites ferri.

13 Omnis

Coloss. 3. 1.

13 Sequitur antithesis hominum vera ac viua Christi cognitione regeneratorũ, qui longè alia habeant actionũ principia, desideria videlicet sancta & honesta, & mentẽ prorsus diuini Spiritus virtute immutatam, vnde similes quoque effectus nascuntur, vita videlicet iusta & verè sancta.

14 Particulares aliquot Christianas virtutes singillatim cõmendat ac primum quidem veritatẽ (.i. sinceros mores) exigit, damnata omni fraude & simulatione, quoniam alij aliorũ causa

p Ecclesia. q Ad eam summã conuenientiæ cuius vinculum est fides. r Christus dicitur adolescere non in se ipse, sed in nobis. s Incertis illis casibus quibus iactantur homines. t Eorum qui ad alios fallendos mirè sunt exercitati. u Vi Christi, qui anima instar singula membra vegetat. x Ita crescit, vt par est corpus crescere. y Charitas est ipsa artuum commissura. z Si partes omnes animæ etiam nobilissimæ, corruptæ sunt, quid est homo aliud quã corruptio? a Qua Deus visit in ipsis. b Omnis iudicij expertes facti sunt. c Quasi agatur de lucro, ita vt alius alium superare contendat.

d Vt edocti sunt qui verè ac seriò Iesum agnoscunt. e Vetus ipsos. f Vbi oportuit vim rationis præcipuam esse, ibi potissimum omnia vastans grassatur corruptio. g Ad Dei imaginem. h Effectus & finis noua creationis. i Minimè fucatam, sed genuinam. k Si irasci contigerit, at ne peccate, id est, iram cohibete, vt quod malè cogitastis malè nõ exequamini. l Nequando vos nox deprehendat. i. omnia citò cõponantur. m Laborando in rebus sanctis & proximo vtilibus. n Ad verb. pertin. o Vocat gratiam quod ad progressum in pietate & charitate pertineat.

31 Omnis amaritudo,& excandescẽtia,& ira,& clamor, & maledicentia,tollatur ex vobis, cum omni malitia.

32 Sed estote alij in alios benigni,misericordes, condonãtes vobis mutuò *offensas*,[12] sicut & Deus in Christo condonauit vobis.

19 Argumẽtum ab exemplo Christi sumptum, quo nullum esse potest grauius,etiam si hominibus inimicissimis condonandæ sint iniuriæ, nedum si vel habenda sit miserorum ratio, vel de seruanda erga quoslibet moderatione & morum suauitate agatur.

CAP. V

3 Et ne in vitijs quæ reprehendit, oscitanter suas admonitiones exciptant, 5 seuera denuntiatione eos terret, 8 stimulos etiam adhibet, 15 & a generali morum paræneſi 22 ad ſpecialem vxorũ 25 & maritorum deſcendit.

1 ESTote ‖ igitur imitatores Dei,vt filij dilecti.

2 Et versamini cum charitate, sicut & Christus dilexit nos,& tradidit semetipsum pro nobis oblationem ac victimã Deo, in odorem bonæ fragrantiæ.

3 ‖ [1] Scortatio verò & omnis impuritas aut auaritia,ne nominator quidem inter vos, sicut decet sanctos:

4 Et obscœnitas, & stultiloquium,& [2]dicacitas,quæ non conueniunt. sed potius gratiarum actio.

5 [2] Nam hoc nostis, nullum scortatorem aut impurum, aut auarum,qui est [b]idololatra, habere hæreditatẽ in regno Christi & Dei.

6 ‖ Ne quisquam vos seducat inanibus sermonibus. propter hæc enim venit ira Dei in homines contumaces.

7 [3] Ne igitur estote cõsortes eorum.

8 Eratis enim olim tenebræ, nunc autẽ [c] lux in Domino: vt filij lucis incedite

9 (Nam fructus [d]Spiritus *situs est* in omni bonitate & iustitia & veritate.)

CAP. V. *Iob.13.24. & 15.12, 1.Ioh.1.13. Supra,4.19, Coloſſ.3.5, 1.Theſſ.2.17.*

1 Iam accedit ad alteram affectum speciem, positam in facultate quam concupiscibilem appellant: nominatim scortationẽ, auaritiam,& dicacitatem,& quidem grauissimè,reprehendens. *Mat.11.19, Marc.2.15, Luc.11.3, 2.Thes.3.2.*

2 Quoniam hæc scelera sunt ex eorum numero quæ plerique ne inter vitia quidem numerant, expergefacit pios, vt tanto magis sibi ab ijs vt nocentissimis pestibus caueant. 3 Quia nihil proclivius est quã mala exempla sequi,idcirco monet sanctos Apostolus vt assiduè meminerint cæteros esse veluti tenebras, seseque verò instar lucis. Illos igitur turpissimã quæq; (vt in tenebris fieri solet) parare: ipsos verò oportere non modo non sequi illorum exempla, sed etiam (quod proprium lucis munus est) eorum tenebras coarguere, & præeunte Christo, vera illa luce, sic incedere vt prudentes decet.

a Sales quos homines iaculantur, vt vel inane quiddam ſpectetur, vel exemplo vel maledicentia peccetur. b Idolorum ſeruituti addictus, auarus enim in ſuis opibus vitam ſuam poſitam eſſe putat. c Fideles dicuntur lux tum quia vera luce illuſtrantur, tum quod alijs præluceant, vt ſceleratorum etiam vitam coarguant. d Cuius vi ſicuti ſumus lux in Domino.

10 Probantes quid sit acceptum Domino.

11 Et nõ commercium habete cũ operibus illis infrugiferis tenebrarum, sed potius etiam [e] arguite.

12 Nam quæ occultè, fiunt ab ipsis, turpe est vel dicere.

13 Sed omnia dum arguuntur, à luce manifesta fiunt. lux enim illud est quod omnia facit manifesta.

14 Quapropter [f] dicit, Excitare qui dormis,& surge [g] à mortuis, & illucescet tibi Christus.

15 ‖ [4] Videte igitur quomodò accuratè incedatis, non vt insipientes, sed vt sapientes:

16 [h] Redimentes occasionem, quoniam [i] dies mali sunt.

17 ‖ Propterea ne estote imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas Domini.

18 [5] Et ne inebriamini vino, in quo [k] luxus est, sed implemini Spiritu:

19 Loquentes inter vos mutuò per psalmos & hymnos & cãtiones spirituales: canentes & psallentes [l] in corde vestro, Domino.

28 Gratias agentes semper de omnibus,in nomine Domini nostri Iesu Christi, Deo & Patri.

21 [6] Subiecti alij alijs, cum timore Dei.

22 ‖ [7] Vxores proprijs viris subiectæ estote [8] vt Domino.

23 ‖ [9] Quoniã vir est caput vxoris, vt & Christus est caput Ecclesię: [10] & is est qui saluté dat corpori.

24 [11] Itaq; sicut Ecclesia subiecta est Christo, ita & vxores suis viris *subiectæ sunto* in omnibus.

25 [12] ‖ Viri, diligite vxores vestras,

4 Quo corruptiores sunt huius seculi mores, eo magis in omnes occasiones intentos esse nos oportet, nec aliud nobisipsis quàm Domini voluntatem proponere. *Coloſ.4.5. Rom.12.2, 1.Theſſ.4.3.*

5 Dissolutis infidelium cõmunijs sobrios & sanctos fidelium cœtus opponit, in quibus perionent vnius Domini laudes, siue aduersis siue prosperis rebus.

6 Breuis repetitio scopi ad quem omnia referenda sint, vt propter Deũ alij alijs seruiant. *Coloſſ.3.18, 1.pet.3.1. 1.Cor.11.3. Coloſſ.3.19.*

7 Iam ad œconomiam descendit, singulas œconomices partes ordine distribuens. Vxorum autem

officium in eo positũ esse dicit,vt viris subijciãtur. 8 Primum argumentum, Quoniam maritis rebelles esse non possint, quin Deo ipsi huius subiectionis autori resistãt. 9 Declaratio superioris dicti, Quia Deus in matrimonio præfecerit virum vxori, sicut Christus est Ecclesiæ suæ caput. 10 Aliud argumentum, Quia vxoris salus à viro dependet, vt non tãtum iusta sed etiam vxori vtilissima sit ista subiectio sicut etiam Ecclesiæ salus est à Christo, quamuis longè dissimili ratione. 11 Conclusio officij vxorũ erga maritos. 12 Maritorum officium est vxores vt seipsos diligere cuius dilectionis viuum est exemplar Christi erga Ecclesiam charitas.

e Palàm facite, ſanctam animiũ vitã. f Scriptura, vel Deus in ſcriptura. g Loquitur de morte peccati. h Metaphora à mercatoribus ducta, qui lucrum etiam tantillum delitijs omnibus anteponunt. i Difficultatũ & aſperitatis plena tempora. k Omnis profuſio, eaq; ſumma cũ turpitudine cõmiſta. l Sapia cordis affectu, non lingua dantaxat.

sicut & Christus dilexit Ecclesiam, & semetipsum exposuit pro ea.

26 [13] Vt eam [m] sanctificaret, postquam eam purgasset lauacro aquæ [n] per verbum.

27 Vt sisteret eam sibi gloriosam, *id est* Ecclesiam [o] non habentem maculam, aut rugam, aut quicquam eiusmodi, sed vt esset sancta & inculpata.

28 [14] Ita debent viri diligere suas vxores vt sua ipsorum corpora, qui diligit suam vxorem, seipsum diligit.

29 Nullus enim vnquam [p] suam ipsius carnem odio habuit, imò enutrit ac fouet eam sicut & Dominus Ecclesiam:

30 Quoniam membra sumus corporis eius, [q] ex carne eius, & ex ossibus eius.

31 ‖Propterea derelinquet homo patrem ac matrem, & [r] agglutinabitur vxori suæ: & qui duo *erant*, fient vna caro.

32 [15] Mysterium hoc magnum est: loquor autem de Christo & de Ecclesia.

33 [16] Itaque & vos singuli *ita facite*, suam quisque vxorem ita diligat vt seipsum: vxor autem *videat* vt reuereatur virum.

Gen.2.24, mat.19.5, mar.10.7, 1.cor.6.16.

13 Quoniam multi solent vxorum infirmitates suæ duritiei & inhumanitati prætexere, iubet nos contemplari Apostolus, qualem Ecclesiam nactus sit Christus, quum eam sibi adiungeret, & quomodo omnes eius sordes adeò non sit dedignatus, vt sua etiam puritate omnes illas eluere non desinat, tantisper dum illa penitus purificet. 14 Aliud argumentum. Vnusquisque naturæ sponte seipsum amat: reluctatur ergo naturæ qui vxorem non amat. Consequutionem probat primùm ex mutua Christi & Ecclesiæ coniunctione mystica: deinde ex Dei ordinatione, qui virum & vxorem pronuntiet esse instar singularis individui. 15 Nequis naturalem Christi & Ecclesiæ coniunctionem somniet, qualis est viri & vxoris, arcanam eam esse ostendit, spiritualem videlicet, & quæ a communi hominum captu sit quàm remotissima: vtpote quæ spiritus non carnis virtute, fide non naturali aliquo connexu constet.

16 Conclusio officij tum viri in vxorem, tum vxoris in virum.

m Sanctam efficeret. n Promissionem gratuitæ in Christo iustificationis, & sanctificationis fide receptam. o Ecclesia in sese considerata, non prius erit sine ruga, quam cum ad metam perseuerarit, in hac enim vita in stadio currit: at si in Christo consideretur, munda est & sine ruga. p Suum corpus. q Alludit ad creationem mulieris, qua nostram cum Christo coniunctionem significat, quæ fit fide, at sacramento Cœna obsignatur. r Vide Matth.19.5.

CAP. VI.

1 Subijcit præcepta de liberorum, 5 seruorum, 9 dominorum officijs, 10 Deinde proponit quàm acrij pugna fidelibus sit proposita: 12 quibus armis in ea vtendum: 21 Postremò Tychicum commendat.

CAP.VI.

1 ‖ [1] LIberi, auscultate [2] in [a] Domino parentibus vestris: [3] id enim est iustum.

2 ‖ [4] Honora patrem tuum & matrem tuam: [5] (quod est præceptum primum cum [b] promissione)

3 Vt bene tibi sit, & sis longæuus super terram.

4 [6] Et *vos* patres, ne prouocate ad iram liberos vestros, sed enutrite eos in doctrina & [c] monitis Domini.

5 ‖ [7] Serui auscultate ijs qui *vestri* domini sunt [8] secundùm carnem [d] cum timore ac tremore, cum simplicitate cordis vestri, vt Christo.

6 Non ad oculum seruientes, vt qui hominibus placere studeant, sed vt serui Christi, [9] facientes ex animo quæ vult Deus:

7 Cum beneuolentia seruientes [e] Domino, & non hominibus.

8 [10] Vt qui illud sciatis, singulos, quicquid fecerint boni, hoc reportaturos à Domino, siue seruus fuerit, siue liber.

9 [11] Et vos domini, eadem facite erga illos, remissis minis: scientes vestrum etiam ipsorum Dominum esse in cœlis, ‖ nec [f] personæ respectum esse apud eum.

10 [12] Quòd superest, fratres mei, corroboremini per Dominum, & forte ipsius robur:

11 Induite vniuersam illam armaconomices partem descendit, nempe ad mutua seruorum & dominorum officia. Seruorum autem officium in eo positum esse docet, vt ex animo dominos suos ament & reuereantur.

8 Mitigat seruitutis asperitatem, quòd nihilominus eis maneat intacta spiritualis libertas, quæ corporalem seruitutem non aboleat: adeò quidem vt Christi esse non possint, nisi dominis suis fideliter & sponte inseruiant, quatenus quidem salua conscientia id fieri potest. 9 Vt quibusuis prætextibus occasionem præcidat, docet non sine Dei voluntate seruos nasci aut fieri, ac proinde in Dei voluntatem esse ipsis respiciendum, quantumlibet dura sit seruitus. 10 Etiamsi ingratis aut crudelibus dominis seruiatur, tamen seruorum non minus quàm liberorum obedientia Deo est accepta.

11 Dominorum officium est, moderatè & sanctè vti suo in seruos imperio, quum & ipsi alio respectu communem habeant Dominum qui in cœlis est, & tum seruos tum liberos iudicabit. 12 Concludit alteram huius epistolæ partem, graui exhortatione, vt omnes sint in procinctu, & spiritualibus armis freti, constanter pugnent, donec hostes penitus profligentur. Monet autem primo loco, vt arma ex Deo sumamus, quibus solis confici possit hostis.

Exod.20.12, deut.5.16, eccle.3.10, mat.15.4, mar.7.10.

3 Secundũ argumentũ, Quòd iustissima sit hæc obedientia,

4 Probatio primi argumenti.

5 Tertium argumentũ, ab vtili, Quòd Dominus hoc præceptum inter cætera sit peculiari benedictione dignatus.

6 Patrum officium est, moderatè & ad Dei gloriam iure patriæ potestatis vti.

Col.3.20, Tit.2.9, 1.pet.2.18, Deut.10.17, 2.paral.19.7, iob.34.19, sap.6.8, eccle.35.16, act.10.34, rom.2.11, gal.2.6, coloss.3.25.

7 Iam ad tertiam œ-

a Dominus enim amatur est, & secundum illum præsunda est obedientia.

b Peculiari, nam alioqui secundum præceptum habet misericordia promissionem in mille generationes, sed vniuersalem.

c Monitis ex verbo Dei petitis, siue sanctis & Deo acceptis.

d Cum solicita reuerentia, nam ne seruilis metus probatur in seruis Christianis. e Dei reuerentia commoti, & quasi ipsi Deo.

f Libertatis aut seruitutis.

turam Dei, vt possitis stare aduersus insidias diaboli.

12 [13] Quoniam non est nobis lucta ‖ aduersus [g] sanguinem & carnem, sed aduersus [h] imperia, aduersus potestates, aduersus mundi dominos, *rectores* tenebrarum seculi huius, aduersus spirituales malitias *quæ sunt* in sublimi.

13 [14] Propterea assumite vniuersam illam armaturam Dei, vt possitis resistere [i] tempore aduerso, & omnibus confectis stare.

14 State igitur lumbis circumcinctis veritate, & induti thorace iustitiæ:

15 Calceatis pedibus [k] præparatione Euangelij pacis.

16 Insuper assumpto scuto fidei, quo possitis omnia iacula Mali illius ignita extinguere.

17 Galeam etiam salutarem accipite, & gladium spiritualem, hoc est verbũ Dei:

18 Omni prece & supplicatione, precantes omni tempore per [l] Spiritum, & illi ipsi rei inuigilantes cum omni perseuerantia & supplicatione pro omnibus sanctis,

19 Et pro me, vt mihi detur [m] sermo ad apertionem oris mei cum libertate, vt notum faciam mysterium Euangelij.

20 Cuius causa legatione fungor in catena, vt *inquam*, de eo liberè loquar sicut oportet me loqui.

21 [15] Vt autem sciatis & vos res meas, & quid agam, omnia vobis nota faciet Tychicus, charus frater & fidus minister in Domino:

22 Quem misi ad vos ob id ipsum vt cognoscatis res nostras, & consoletur corda vestra.

23 Pax *sit vobis* fratribus, & charitas cum fide à Deo Patre & Domino Iesu Christo.

24 Gratia *sit* cum omnibus diligentibus Dominum nostrum Iesum Christum ad [n] immortalitatem. Amen.

Supra, 2.1.

13 Secundò, præcipuos hostes inuisibiles ac potentissimos esse declarat, ne putemus nobis cum hominibus præcipuè certandum.

14 Sola Dei armatura profligari istos hostes declarat, nempe conscientiæ integritate, pia & sancta vita, Euangelij cognitione, fide: denique Dei verbo, adhibitis precibus assiduis & feruentibus pro Ecclesiæ salute, ac præsertim pro verè piorum ac fortium Verbi ministrorum constantia.

g Homines, quorum fragilis & caduca est natura, cui opponuntur versutiæ spirituales, infinitis partibus potentiores.

h Ista nomina tribuit Angelis malis propter effectus, non quod eis sua vi possint præstare, sed quia illis Deus laxat habenas.

i Vid. sup. 5.16. k Vt præparatio Euangelij sit calceorum instar: optimè autem conuenit epitheton, cum nos ad Deum per infensissimos hostium cuneos pergentes id nos ad fortiter pergendum hortetur, quòd ex Euangelij doctrina sciamus nos ad Deum nobis reconciliatum contendere.

l Vt sancta preces à sancto Spiritu proficiscantur.

m Loquendi facultas.

15 Familiaris & beneuolentiæ plena sui status declaratio, vna cum precatione solenni, qua consuevit Paulus epistolas suas claudere.

n Vitam æternam.

Missa fuit Roma ad Ephesios, per Tychicum.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD PHILIPPENSES.

CAP. I.

3 De pio animi sui erga Philipp. affectu, testatus. 12 de se & de suis vinculis tractat: 22 & eos suo exemplo incitat, 27 hortaturq; ad vnitatem. 28 & patientiam.

CAP. I. *a Episcoporũ nomine eos qui verbo & gubernationi præsunt, Diaconorum eos qui Ecclesiæ ararij essent œconomi intelligit.*

1 PAVLVS & Timotheus serui Iesu Christi, omnibus sanctis in Christo Iesu qui sunt Philippis, vnà cum [a] episcopis ac diaconis.

2 Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

3 [1] Gratias ago Deo meo cum summa memoria vestri,

4 (Semper in omni precatione mea pro omnibus vobis cum gaudio preces faciens)

5 [b] Super vestri in Euãgelio participatione, [c] à primo die vsq; ad hoc tẽpus:

1 Scopus epistolæ est, Philippenses modis omnibus cõfirmare, vt non modò non deficiant, sed etiam proficiant: Ac primò quidem præterita laudat, vt ad pergendum hortetur: quod se etiam omninò sperare dicit, idque ex viuæ charitatis ipsorum testimonio, sed interea ad vnius Dei gratiam omnia refert.

b Quòd & vos facti estis participes Euangelij. *c Ex quo vos cognouit.*

6 Persuasum habens hoc ipsum, fore vt qui cœpit in vobis opus bonum, perficiat [d] vsque ad diem Iesu Christi:

7 Sicut iustum est vt ego id sentiam de omnibus vobis, propterea quòd animo teneam vos, & [e] in vinculis meis, & in defensione & confirmatione Euangelij, vos, *inquam*, omnes vnà mecum fuisse [f] gratiæ meæ participes.

8 [2] Testis enim mihi est Deus quàm propensè amem vos omnes in visceribus Iesu Christi:

9 [3] Et hoc precor, vt charitas vestra adhuc magis ac magis redundet in cognitione & omni sensu:

10 Vt dignoscatis quæ discrepant, vt sitis sinceri, & inoffenso cursu pergatis ad diem vsque Christi:

11 Pleni [g] fructibus iustitiæ, qui *insunt vobis* per Iesum Christum, ad gloriam & laudem Dei.

12 [4] Velim autem vos scire, fratres, quæ mihi *acciderunt*, magis ad profectum Euangelij euenisse:

13 *Adeò* vt vincula mea [h] in Christo celebria sint in toto [i] prætorio, ac reliquis omnibus *locis*:

14 Et plerique ex fratribus in Domino, freti vinculis meis, magis audeant impauidè [k] Sermonem loqui.

15 Ac nonnulli quidem per inuidiam & contentionem: nonnulli verò etiam propensa volùtate Christum prædicant:

16 Alij quidem, *inquam*, per contentionem Christum annuntiant [l] non purè, existimantes sese afflictionem addere vinculis meis:

17 Alij rursus ex charitate, scientes me ad defensionem Euangelij constitutum esse.

18 [5] Quid igitur? attamen quouis modo, siue in [m] speciem, siue sincerè, Christus annuntiatur: de hoc quoque gaudeo, atque etiam gaudebo.

19 Noui enim fore vt hoc mihi cedat saluti per vestras preces, & subministrationem Spiritus Iesu Christi.

20 [6] Secundum intentam expectationem & spem meam, quòd nulla in re pudefiam, sed cum omni libertate, vt semper, *ita* nunc quoque magnificabitur Christus in corpore meo, siue per vitam, siue per mortem.

21 Mihi enim *est* Christus, & *in* vita & *in* morte, lucrum.

22 [7] Vtrum verò [n] viuere in carne mihi operæpretium *sit*, & quid eligam, ignoro.

23 Coarctor enim vtrinque, desiderans migrare, & esse cum Christo: nam *id* longè optimum est:

24 Sed permanere in carne, magis necessarium *est* propter vos.

25 Et hoc confisus noui me mansurum esse, & vnà permansurum cum vobis omnibus ad vestrum profectum & gaudium fidei.

26 Vt abundet gloriatio vestra in Christo Iesu de me, mea rursus apud vos præsentia.

27 [8] Tantùm vt dignum est Euangelio Christi, vos gerite, vt siue venero & videro vos, siue absens fuero, audiam de rebus vestris, vos [o] perstare in vno Spiritu, vno pariter animo decertantes per fidem Euangelij.

28 [9] Nec vlla in re territos ab ijs qui se opponunt: quod illis quidem est exitij indicium, vobis autem salutis: idque à Deo.

29 [10] Quia vobis datum est in Christi negotio, non solùm in eum credere, sed etiam pro eo affligi:

30 [11] Idem certamen sustinẽdo quale vidistis in me, & nunc auditis de me.

2 Addit suę in eos beneuolentiæ declarationem, ostendens simul qua re maximè possint confirmari, nempe precibus assiduis.

3 Quid præcipuè nobis sit petendũ, ostendit, primùm videlicet vt in vera Dei notitia, (adeò vt discrepantia possimus dignoscere) deinde in charitate crescamus, vt ad extremum vsque ad gloriam Dei per Iesum Christum, verè bonis operibus incumbamus.

4 Occurrit crucis offendiculo, vnde nonnulli occasionem arripiebant deprimendi ipsius Apostolatus. Quibus respondet, Deum sic benedixisse suæ captiuitati, vt inde sit etiam factus illustrior, dignitate Euangelij, quanuis non simili omnium studio; tamen reipsa per istam occasionem magnopere amplificata.

5 Suo proposito exemplo docet verum gaudium esse nostrarum afflictionum exitum, idque virtute Spiritus Christi, quem petentibus largiatur.

6 Persueratia opus est ad extremum vsque, summa cum fiducia, proposita nobis vna Christi gloria, siue viuendum sit, siue moriendum.

7 Exemplũ veri pastoris, suam quamuis fœlicitatem postponentis ouium suarum vtilitati.

8 Illis instar proœmij præpositis, iam ad exhortationes descendit, primùm omnium monens vt consensum & in doctrina & in voluntatibus seuarnimis conseruent, deinde vt communibus illis vinculis coniuncti, perstent fidei robore freti omnia aduersa sic sustinere, vt nihil Euangelica professione indignum admittant.

9 Persequutiones ab Euangelij hostibus intentatæ nos non deijcere, sed erigere potius debent, quum certa sint à Deo ipso testimonia tum nostræ salutis, tum impiorum exitij. 10 Confirmatio eius quod dixerat, crucem esse nostræ salutis indicium, quoniam pati donum est Dei, quo suos, sicut & fide, dignatur.

11 Iam ostendit quo consilio suarum afflictionum meminerit.

d Ad extremum vsque finem non deseret vos Dei Spiritus, donec mortalia vestra corpora sistantur Christi iudicio glorificanda. e Vera cum Christo coniunctionis verum argumentum.

f Gratiam vocat quasi singulare aliquod beneficium, vincula sua. g Si Iustitia est arbor, Opera bona sunt fructus, falli nescisse est Sophistas, quum dicunt opera causas esse iustitiæ. h Christi nomine. i In Cæsaris regia. k Euangelium per excellentiam sermo dicitur. l Non puro animo, alioqui puram doctrinam. m Speciosam scilicet causam. i. Christum ipsum pratexebant sua ambitioni & inuidiæ.

CAP. II.

1 Obtestatur eos vt nihil prius habeant 3 humilitate: 6 idque exemplo Christi. 19 Timotheum se illiu breui missurum promittit, 25 & moram Epaphroditi excusat.

1 Siqua

CAP. II.

1 Vehemẽtiſſima obteſtatio, vt ea omnia repellant, quibus illa ſumma cõſenſio violari ſolet, nempe contẽtionem & ſuperbiam, quibus fit vt alij ab alijs ſeiungantur.

2 Proponit perfectiſſimum omnis modeſtiæ & morum ſuauitatis exẽplum, Ieſum Chriſtũ, quẽ nos oporteat pro viribus imitari. Is autem, quãuis nihil ſit eo ſublimius, tamen noſtri cauſa eò vſque ſe abiecit, vt ſerui formã (noſtram videlicet carnem) vltrò induerit, & quidem omnibus infirmitatibus ad mortem vſque crucis obnoxiam.

3 Summiſſionis Chriſti glorioſiſſimum exitũ oſtendit, vt modeſtiam

1 SIqua [1] igitur cõſolatio *eſt* in [a] Chriſto, ſiquod ſolatium charitatis, ſi qua communio ſpiritus, [b] ſiquæ viſcera ac miſerationes,

2 Explete meum gaudium, vt itidem ſitis affecti, [c] eandem charitatem habentes, vnanimes, & ſententijs vni.

3 Nihil *gerite* per contentionem, aut per inanem gloriam, ſed ex modeſtia, alium quiſq; ſe præſtantiorem exiſtimet.

4 Ne ſua quiſque ſpectetis, ſed vnuſquiſque etiam quæ ſunt aliorum.

5 [2] Itaque is ſit affectus in vobis qui fuit & in Chriſto Ieſu:

6 Qui quum eſſet [d] in forma Dei, [e] non duxit rapinam, [f] parem eſſe cum Deo:

7 Sed ipſe ſe [g] exinaniuit, [h] forma ſerui accepta, ſimilis hominibus factus:

8 Et habitu compertus vt homo, ipſe ſe ſummiſit, factus obediens vſque ad mortem, mortem autem crucis.

9 [3] Quapropter etiam Deus ipſum in ſummam extulit ſublimitatem, ac donauit ei [i] nomen quod eſt ſupra omne nomen:

10 Vt ad nomen Ieſu [k] omne genu *ſe* flectat cœleſtium ac terreſtrium & ſubterraneorum:

11 [l] Omniſq; lingua confiteatur Dominum eſſe Ieſum Chriſtum, ad gloriam Dei Patris.

12 [4] Proinde, dilecti mei, ſicut ſemper obediſtis, non vt in præſentia mea ſolùm, ſed nunc multò magis in abſentia mea, cum timore ac tremore [m] veſtram ipſorum ſalutem conficite.

13 [5] Deus enim is eſt qui efficit in vobis & [n] vt velitis & vt efficiatis, pro gratuita *ſua* beneuolentia.

Mat. 5. 14, 1. pet. 4. 9.

6 Modeſtiã à contrarijs ſuperbiæ effectis deſcribit, alienam eſſe docens tum ab omni maligna & occulta ſimultate, tum ab apertis cõtentionibus & rixis.

Act. 16. 1.

7 In ſumma requirit vitã inculpatã & integram, vt verbo Dei illuſtrati inter huius ſeculi tenebras ſplẽdeant.

1. Cor. 10. 24.

8 Rurſus addit eis ſtimulos, propoſita ſua de ipſis verè Apoſtolica ſolicitudine: conſolans e, tiam eos ne magnitudine afflictionum ipſius cõtriſtentur, ne ſi ipſum quidẽ mori oporteat, vt ſuo ſanguine, veluti libamento, oblationẽ eorum perficiat.

9 Cõfirmat etiam eorũ mentes tum remiſſo Epaphrodito, cuius fidem erga eos & ſummum in ſe iuuando ſtudium collaudat: tum etiam pro-

6 Omnia facite abſque murmurationibus ac diſceptationibus:

15 ‖ [7] Vt ſitis irreprehenſi & ſinceri, filij, *inquam*, Dei, inculpati, in medio nationis prauæ ac peruerſæ: inter quos *homines* ſplendetis vt luminaria in mundo,

16 [o] Sermonem vitæ prætendentia: [8] vt gloriari poſſim in die Chriſti me nõ fruſtra cucurriſſe, nec in vanũ laboraſſe.

17 Quin etiam ſi pro libamento offerar ſuper [p] hoſtia ſacrificioque fidei veſtræ, gaudio & gratulor omnibus vobis.

18 Itidem autem & vos gaudete, & gratulamini mihi.

19 [9] Spero autem in Domino Ieſu, me ‖ Timotheum breui miſſurum vobis, vt & ego [q] bono ſim animo, cognito ſtatu veſtro.

20 Neminem enim habeo pari animo præditum, qui germanè res veſtras curaturus ſit.

21 ‖ Nam [r] omnes quæ ſua ipſorum ſunt quærunt, non quæ Chriſti Ieſu.

22 Porrò probationem eius noſtis, quod veluti cum patre filius, mecum ſeruierit in Euangelio.

23 Hunc igitur ſpero me miſſurum ſimulatq; videro rerum mearum ſtatum.

24 Confido autem in Domino, me quoque citò venturum ad vos.

25 Sed neceſſarium duxi, Epaphroditum fratrem & collegam ac commilitonem meum, veſtrum autem legatũ, quique mihi ſubminiſtrauit, quibus mihi opus erat, ad vos mittere.

26 Quoniam expetebat omnes vos, & grauiſſimè angebatur, propterea quòd audiſſetis eum ægrotaſſe.

27 Et certè ægrotauit proximè mortem: ſed Deus miſertus eſt eius: nec eius ſolùm, ſed & mei, ne dolorem haberem ſuper dolorem:

28 *Eo* ſtudioſius itaque eum miſi, vt quum videritis eum rurſus, gaudeatis, & ego magis vacem dolore.

mittẽs fore vt breui Timotheum, ex cuius præſentia magnum fructum ſint percepturi, ad eos mittat: atque adeò fore ſperans vt (volente Deo) ipſe citò ad eos veniat.

doceat verum iter eſſe ad ſolidam laudem & gloriam.

4 Concluſio, oportere nos ſummiſſos & humiles per noſtræ vocationis viam ad ſalutem progredi. 5 Solidiſſimum aduerſus arrogantiam argumentum, nihil nos habere laudabile niſi ex dono Dei gratuito, & quidem aduenti tio, quoniam ne ad bene volendum quidem (nedum ad bene agendum) facultatem vllam aliunde quam ex gratuita Dei miſericordia habemus.

a Chriſtiana. b Siquis intima charitatis ſenſus. c Parem. d Talis qualis eſt ipſe Deus, ideoq; Deus, quum vnus Deus ſit ſuapſius prorſus ſimilis. e Chriſtus ille Deus æterna gloria præditus, ſcitebat quidem ius ſuũ eſſe non in humili carne apparere, ſed cum magnificentia Deo digna: verum maluit ſeſe dimittere. f Quum par Filius ſit Patri, aqualitatem eſſe neceſſe eſt, contra Arrium: quum Filius Patri comparetur, neceſſe eſt perſonarum eſſe diſtinctionem, contra Sabellium. g Quaſi ex omni ſeipſum ad nihil redegit. h Aſſumpta humana natura. i Dignitatem & celebritatem nominis, ſed cum reipſa coniunctam. k Omnis creatura tandem ſubijcietur Chriſto. l Omnis gens. m Conficere ſalutem dicitur qui in iuſtitiæ ſtadio currit.

n Non ſumus igitur ſtipites, ſed bene volumus non quidem natura, at quia Deus ex mala voluntate bonam facit. o Euangelium vocatur Sermo vitæ, ab effectu. p Quaſi diceret, Ego vos ad Chriſtum adduxi, cui poſtulo vt vos hoſtiam vinam ſiſtatis, nec dubitem in hoc veſtro ſpirituali ſacrificio, tanquam libaminis additamentum interuenire. q In alacritate animi confirmer. r Plerique.

29 Excipite igitur eum in Domino cũ omni gaudio: & tales in pretio habete.

30 Nam propter [f] opus Christi accessit ad mortem vsque, non habita vitæ ratione, vt suppleret defectum vestri erga me officij.

f Opus Christi vocat, Christum in persona Pauli vinctum & egentem iuuisse.

CAP. III.

1 Refellit tunc pseudapostolorũ iactantiã, 7 & illis vnum Christum opponit, 10 vim & naturam fidei describit, 15 vt posthabitu omnibus, aspirent ad communicationem crucis Christi. 18 eosdem inimicos notat.

CAP. III.

1 Cõclusio superiorum, vt pergant hilares in Domino. *2.Cor.11.22. Act.13.6.*

2 Præfatio ad sequentẽ admonitionem, vt à pseudapostolis sibi sedulò caueant, circuncisionem cũ Christo (id est, operũ iustitiam cũ gratuita per fidem iustificatione) cõiungẽtes, & cæremonialia abolita pro veris pietatis ac charitatis exercitijs inculcantes. Vocat autẽ eos canes, vt pro fanos latratores: malos operarios, quòd vera opera negligerent, & verum eorum vsum non traderent. Denique vocat concisionem, quòd circuncisionem vrgentes, & sese & alios ab Ecclesia rescinderent.

1 [1] QVod superest, fratres mei, gaudete in Domino. [2] [a] Eadem scribere vobis, me quidem haud piget, vobis autem tutum est.

2 Cauete canes, cauete malos operarios, cauete [b] concisionem.

3 [3] Nos enim sumus circuncisio, qui spiritu seruimus Deo, & gloriamur in Christo Iesu, nec confidimus [c] in carne:

4 [4] Quanquam ego habeo de quo confidam etiam in carne. Si quisquam alius videtur fiduciam habere in carne, ego maximè *habeo:*

5 Circuncisus octauo die, ex gente Israëlis, tribu Beniamin, Hebræus ex Hebræis, ‖ religione Pharisæus:

6 ‖ Quod ad zelum *attinet*, persequens Ecclesiam: quod ad iustitiam quæ est in Lege, irreprehensus.

7 Sed quæ erant mihi [d] lucra, ea duxi propter Christum damnum *esse*.

8 Quin etiam certè duco [e] omnia damnum esse propter eminentiam cognitionis Christi Iesu Domini mei: propter quem omnibus istis meipsum multaui, *eáque* duco pro stercoribus, vt Christum [f] lucrifaciam.

3 Veram circuncisionem vsurpandam, ostendit, eam nimirum quæ sit animi, vt resectis per Christi virtutem omnibus prauis affectibus, puritate vitæ Deo seruiamus. 4 Peruersis Legis zelotis nõ dubitat seipsum etiam secundum carnem anteponere, vt omnes norint se quod illa omnia externa nihil moretur, certo animi iudicio facere quod videlicet qui Christum habeat, nullo supplemẽto indigeat, imò non possit operum nostrorum fiducia cum gratuita per fidem in Christo iustificatione consistere.

a Quæ ex me sæpe audijstis. b Alludit ad circuncisionem, cuius dum nomine gloriarentur, Ecclesiam concidebant. c In rebus externis, neque ad animum ipsam pertinentibus. d Quæ pro lucro habebam. e Exeludit omnia opera tam præcedentia, quàm subsequentia fidem. f Vt illorum loco Christum natus, planè fiam ex pauper locuples, nedum vt quicquam amiserim.

9 Et comperiar [g] in eo, [h] non habẽs meam iustitiam, *nempè* quæ est ex Lege, sed eam quæ per fidem est Christi, *id est* iustitiam *quæ est* ex Deo per fidem:

10 [5] Vt [i] cognoscam eum, & vim resurrectionis ipsius, [6] & communionem perpessionum ipsius, dum conformis fio ipsius morti:

11 *Experiens* ecquo modo perueniam [k] ad resurrectionem mortuorum.

12 Nedum vt iam *metam* apprehenderim, aut iam perfectus sim: sed persequor *experiens* an quoque apprehẽdam, cuius etiam rei causa [l] apprehensus sum à Christo Iesu.

13 Fratres, ego meipsum nondum arbitror *metam* apprehendisse.

14 Vnum autem *ago*, ea quidem quæ à tergo sunt obliuiscens, ad ea verò quæ à fronte sunt contendens, scopum versus feror ad palmã supernæ vocationis Dei, in Christo Iesu.

15 [7] Quotquot itaque [m] perfecti sumus, hoc sentiamus: quòd siquid aliter sentitis, hoc quoque vobis Deus reteget.

16 Attamen *in eo* ad quod peruenimus, eadem incedamus regula, & itidem simus affecti.

17 Estote simul imitatores mei, fratres, & eos considerate qui ita incedunt, sicut habetis nos pro exemplari.

18 [8] Nam complures incedunt, quos sæpe dixi vobis, nunc autem & flens dico, ‖ hostes *esse* crucis Christi.

19 Quorum [n] finis *est* exitium: quorum Deus *est* venter, & [o] gloria cum confusione ipsorum: qui terrestria curant.

5 Finis iustitiæ ex fide hic est, quod ad nos attinet, vt virute resurrectionis ipsius ex morte euadamus.

6 Iter ad æternam illam salutem est, Christi vestigijs insistere, per crucis ærumnas, donec ad Christũ ipsum, vt metam nobis propositam euadentes, palmam ad quam nos Deus in ipso vocat accipiamus. Hęc autem vera pietatis exercitia opponit Apostolus euanidis illis legalibus ritibus, in quibus pseudapostoli summam pietatis collocabant. *Rom.16.17.*

7 Cõclusio huius exhortationis, tribus membris constans. Vnum, vt in huius doctrinæ veritate perstent quicunque in ea profecerunt. Alterum, vt si qui sunt adhuc rudes, adeò vt ista nondum intelligant, & de Legis abolitione dubitent, turbas non moueant, & benignè tolerentur dum & ipsi erudiantur à Deo. Tertium, vt pseudapostolos ex fructibus æstiment: qua in re non dubitat sese pro exemplari proponere. 8 Pseudapostolos, non maleuolentia nec ambitione impulsus, sed dolens & non sine lacrymis, suis coloribus depingit: quod videlicet Euangelij Christi hostes (vtpote quod cum cruce sit coniunctum) nihil aliud spectent quàm huius vitæ commoda, id est vt pace, otio, & rebus omnibus abundantes, cum magna apud homines existimatione viuant: quorum misertimum exitum fore prædicit.

g Christo: qui enim extra Christum inueniuntur, sunt illi obnoxij condemnationi. h Illud est in Christo esse, Inueniri non in sua iustitia, sed Christi iustitia imputata indui. i Sentiam ipsa & experiar. k Vitam æternam, qua resurrectionem sanctorum consequetur. l Non etenim currimus, nisi quatenus à Christo apprehensi sumus. m Antea dixerat se perfectum non esse. Perfectos itaque hoc loco eos vocat qui aliquousque sunt progressi, quos videlicet rudibus opponit, vt ipse sequente vers. explicat. n Mercen. o Quæ captant ab hominibus.

20 [9] Nos

1. Cor. 1. 8, 11. 1. 12.

9 His oponit veros paſtores qui neglectis terrestribus, in cælum toti aſpirent, vbi ſciunt fore vt etiam in corpore ſuo æterna illa gloria per Dei virtutem induantur.

20 9 Nos enim vt municipes cælorum nos gerimus: vnde etiam Seruatorẽ expectamus Dominum Ieſum Chriſtum.

21 ‖ Qui transformabit corpus noſtrũ humile, vt conforme fiat corpori ſuo glorioſo, pro efficacitate qua poteſt etiam ſubijcere ſibi omnia.

CAP. IIII.

1 A particularibus monitis, 4 ad generalia deſcendit. 10 Eorum liberalitate ita quidem ſe fuiſſe exhilaratum dicit, 12 vt patienter defectum laturus fuerit.

CAP. IIII. 1 Concluſionis repetitio, vt ad victorię vſq; adeptionem fortiter, Domini robore freti, perſeuerent. *Act. 3. 5, & 10. 8, & 21. 37.* 2 Quoſdam etiam nominatim appellat, partim quòd peculiari exhortatione egerent, partim vt reliquos eo alacrius incitent. 3 Adijcit particulares exhortationes, quarum prima eſt vt Philippenſ. gaudium nullæ ab impijs illatæ afflictiones impediant. 4 Altera, vt omnia æqui boni conſulentes, moderatè ſe gerant cum omnibus. 5 Occupatio, nõ oportere vt impatientia tumultuemur, quum Deus ſit nobis proximus, vt omnibus noſtris malis ſuo tempore medeatur. 6 Tertia, ne anxiè ſimus vlla de re ſolicit, ſed certa cum fiducia Deo gratias agẽtes, ab eo petamus quibuſcunque nobis eſt opus, vt pacata conſcientia nos ei totos ex animo ſummittamus. 7 Concluſio vniuerſalis, vt ſicut tum verbis, tum exemplis fuerunt edocti, vitam ſuam ad omnis ſanctimoniæ & iuſtitiæ regulam exigant.

1 ITaque, [r] fratres mei chari & exoptati, gaudium & [a] corona mea, ita ſtate [b] in Domino, dilecti.

2 [2] Euodiam precor & Syntychen precor, vt ſint itidem affecti in Domino.

3 Et rogo te quoq;, ſocie germane, opitulare ipſis, vt quæ in Euangelio vnà mecum certarunt, vnà cum Clemente quoq; & reliquis adiutoribus meis,‖ quorum nomina ſunt in [c] libro vitæ.

4 [3] Gaudete [d] in Domino ſemper: rurſum inquam gaudete.

5 [4] [e] Moderatio veſtra nota ſit omnibus hominibus. 5 Dominus propè eſt.

6 [6] De nulla re ſoliciti eſtote: ſed omni in re precibus & ſupplicatione cũ [f] gratiarum actione petitiones veſtræ innoteſcant apud Deum.

7 Et [g] pax Dei quæ ſuperat omnem intellectum, præſidio erit [h] cordibus veſtris, & mentibus veſtris in Chriſto Ieſu.

8 7 Quod reliquum eſt, fratres, quæcunque ſunt vera, quæcunque [i] veneranda, quæcunque iuſta, quæcunque pura, quæcunque amabilia, quæcunque boni nominis, ſiqua virtus, & ſiqua laus eſt hæc cogitate.

9 Quæ & didiciſtis, & accepiſtis, & audiſtis, & vidiſtis in me, hæc, *inquam*, facite, & Deus pacis *autor* erit vobiſcum.

10 8 Gauiſus ſum autem in Domino magnopere quod iam tãdem reuiruiſtis in veſtra pro me cura: qua de re tamen ſoliciti eratis, ſed deſtituebamini opportunitate.

11 Non quòd [k] penuriæ *meæ* reſpectu loquar: nam ego didici, in quibus ſum, ijs ipſis contentus eſſe.

12 [l] Noui autem deprimi, noui etiam abundare: vbique & in omnibus [m] initiatus ſum, & ad ſaturitatem & ad eſuritionem, *id eſt*, tum ad abundantiam, tum ad inopiam.

13 Omnia valeo per Chriſtũ qui me corroborat.

14 Attamen rectè feciſtis, quòd ſimul communicaſtis meæ oppreſſioni.

15 [9] Noſtis autem & vos, Philippenſes, quum [n] initio Euangelij proficiſcerer è Macedonia, nullam mihi Eccleſiam communicaſſe in ratione dati & accepti, niſi vos ſolos.

16 Nam etiam Theſſalonicam ſemel & iterum quod opus erat mihi miſiſtis.

17 [10] Non quòd requiram donum: ſed requiro fructum exuberãtem, *qui* [o] in rationem veſtram *inducatur*.

18 Accepi autẽ omnia, & abundo: expletus ſum, *inquam*, acceptis ab Epaphrodito quę à vobis *miſſa fuerãt*, [p] odore bonę fragrantiæ, hoſtia Deo accepta *ac* grata.

19 Deus autem meus ſupplebit quicquid opus fuerit vobis, ſecũdum diuitias ſuas, glorioſè, in Chriſto Ieſu.

20 Deo autem & Patri noſtro *ſit* gloria in ſecula ſeculorum. Amen.

21 Salutate omnes ſanctos in Chriſto Ieſu. Salutant vos qui mecũ ſunt fratres.

22 Salutant vos omnes ſancti, maximè verò qui ſunt [q] ex Cæſaris domo.

23 Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis. Amen.

Ad Philippenſes ſcripta eſt Roma per Epaphroditum.

8 Gratam ſibi eſſe teſtatur eorum beneficẽtiã, qua in ſumma rerũ inopia fuerat abeis ſublcuatus: ita tamẽ orationẽ tẽperans vt ab omni ſordiũ ſuſpicione ſe purum eſſe, atque adeò ſe animũ habere tum ſecundarũ, tũ etiam aduerſarum rerum cæpacem, ſe deniq; in ſola Dei volũtate acquieſcere, teſtetur. 9 Teſtatur ſe ſuperiorũ quoque officiorũ memoriam conſeruare, & rurſus ſiniſtram immodicæ cupiditatis ſuſpicionẽre pellit, quòd à nullis alijs quicquã acceperit. 10 Rurſus teſtatur, quòd eorum officium approbet, non tam id ſua quam illorum cauſa facere, vt qui non tam ipſi quã Deo hoc veluti ſacrificiũ, obtulerint, cuius non ſit Dominus ipſe futurus immemor.

a Meum decus. b Ea concordia cuius Dominus ſit vinculum. c Dicitur per Antropopathiam Deus librum habere, in quo electorum ſuorũ nomina deſcripſerit, quibus vitam æternam ſit daturus: Eum Ezechiel vocat Scripturam domus Iſrael, & arcanum Domini, cap. 13. 9. d Sic à gaudio mundi diſtinguitur noſtrum gaudiũ. e Tranquillus animus. f Sic Dauid ſapiſſimè à lacrymis orſus in gratiarum actionem deſinit. g Summa illa tranquillitas animi quam vnus Deus in Chriſto largitur. h Animum dixidit in cor, id eſt voluntatis & affectuum ſedem, & ſuperiorem partem, qua intelligimus & ratiocinamur. i Eiuſmodi vt vos ſancta quadam gratuitate exornent.

k Penuriã mea habens rationem. l Vtitur generali nomine, de vna cui ſpecie loquens, nempe de paupertate: ſolet enim paupertas ſecum omnis generis incommoda trahere. m Metaphora ducta à rebus ſacris, vita hac enim noſtra inſtar eſt ſacrificij. n Initio pradicati Euangelij apud vos. o In veſtras rationes referatur. p Alludit ad Legis thymiamata. q Ex Neronis aulicis.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD COLOSSENSES.

CAP. I.

1 Post inscriptionem. 4 illos laudat, vt attentos faciat ad se audiendum. 7 Testimonium doctrinæ quã ab Epaphra audierant, reddit. 13 Diuinã erga eos gratiã suis elogijs prædicat, 20 & omnes nostræ salutis partes in solo Christo omninò sitas esse, exponit.

CAP. I.

1 Commendat doctrinã ab Epaphra ipsis traditã, & eorum in ipsa excipienda alacritatem.

2 Suam in eos beneuolentiam declarat, admonens minimè oportere ipsos in eodem gradu consistere, sed vlterius etiam progredi tũ in ipsa cognitione Euangelij, tũ invero ipsius vsu.

3 Perseuerantiæ donum à nobis non est, sed à Dei virtute gratis nobis communicata.

a Gratuita Dei liberalitate.

b Colossæ sitæ sunt in Phrygia, non procul Hierapoli & Laodicea, quæ parte immanens Lycia & Pamphilia.

c Non potest aliter à nobis considerari Deus in salutem, nisi quatenus est Pater Christi in quo sumus adoptati. d Speratam gloriam. e Spiritualem, siue à Spiritu manantem. f Dei.

1 PAVLVS Apostolus Iesu Christi per [a] voluntatem Dei, & Timotheus frater,

2 Ijs qui sunt [b] Colossis, sanctis ac fidelibus fratribus in Christo. Gratia *sit* vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

3 [1] Gratias agimus [c] Deo & Patri Domini nostri Iesu Christi, semper pro vobis precantes:

4 Audita fide vestra in Christo Iesu, & charitate in omnes sanctos:

5 Propter [d] spem sepositam vobis in cœlis: quam prius audistis per sermonẽ veritatis *id est* Euangelij:

6 Quod peruenit ad vos, sicut & in totum mundum, & fructum profert, sicut apud vos quoque, ex quo die verè audiuistis & cognouistis Dei gratiam.

7 Sicut & didicistis ex Epaphra dilecto conseruo nostro, qui est fidus pro vobis minister Christi:

8 [2] Qui & declarauit nobis vestram per [e] Spiritum charitatem.

9 Propterea & nos, ex quo die *id* audiuimus, non desinimus pro vobis orare, & petere vt impleamini omni agnitione voluntatis [f] eius, cum omni sapientia & intelligentia spirituali:

10 Vt incedatis sicut Domino dignũ est, vt per omnia placeatis, omni opere bono fructum proferentes, & crescentes in agnitionem Dei.

11 [3] Omni robore corroborati, secundum gloriosam vim ipsius, ad omnem tollerantiam & animi lenitatem [g] cum gaudio:

12 [4] Gratias agentes [5] Patri, qui idoneos nos fecit ad participandam sortem sanctorum [h] in luce:

13 ‖ Qui, *inquam*, liberauit nos à potestate tenebrarum, ac transtulit in regnum Filij sibi dilecti.

14 [6] In quo habemus redemptionem per sanguinem ipsius, *id est* remissionem peccatorum.

15 ‖ [7] Qui est imago Dei incõspicui, [i] primogenitus omnis rei creatæ:

16 ‖ Nam per eum condita sunt omnia quæ in cœlis sunt & quæ in terra, visibilia & inuisibilia, [k] siue throni, siue dominia, siue imperia, siue potestates: omnia, *inquam*, per eum & eius respectu cõdita sunt.

17 Estque ipse ante omnia, & omnia per eum consistunt.

18 [8] Estque caput corporis Ecclesiæ, principium ‖ & [l] primogenitus ex mortuis, vt in omnibus primas teneat.

Math. 3. 17, & 17. 5, 2. pet. 1. 17. Heb. 2. 3. Iohan. 1. 3. 1. Cor. 15. 21, apoc. 1. 5.

4 Absoluto procœmio rẽ ipsam aggreditur, id est totius Christianismi breuem quidem, sed excellentissimam descriptionẽ, quæ in tres tractatus cõmodè distribuitur. Primùm enim veram doctrinam secũdum ordinem causarum explicat, ab hoc versiculo ad 21. Inde verò incipit varijs exhortationibus illam applicare Colossensibus, vsque ad capitis 2. vers. 6. At tertio demùm loco, vsque ad caput tertium, corruptelas veræ doctrinæ indicatas refutat. 5 Causa efficiens nostræ salutis est vna Dei Patris misericordia, qui nos aptos reddit ad participandam vitam æternam, à tenebris in quibus nati sumus in lucem cognitionis gloriæ Filij sui assertos. 6 Materia ipsa nostræ salutis est Filius Dei Christus, qui sui oblatione nobis peccatorum remissionem obtinuit. 7 Christi personæ graphica descriptio, ex qua intelligimus eũ ipsum esse in quo vno sese Deus conspicuũ præbet: qui antequam quicquam conderetur (ideſt ab æterno) genitus est à patre: per quem etiã omnia quæ facta sunt, facta sunt, sine vlla prorsus exceptione, per quem etiam consistunt, & cuius gloriæ subseruiunt. 8 Magnificentissimè declarata Christi personæ suprema dignitate, eius munus & officiũ describit, nempè vt sit ipsi Ecclesiæ quod caput est corpori id est princeps eius & gubernator, ipsumq; adeò veræ vitæ principium, vt qui primus resurgẽs vitæ æternæ sit autor, vt inter omnes emineat, in quo vno nimirũ plenissima sita sit omnium bonorum abundantia, quę in Ecclesiam exundet.

g Qua minimè exterqueatur ab inuitu, sed qua ab animo lato & alacri proficiscatur. h In illo regno cœlesti & glorioso. i Antè genitus quam quicquam cõderetur ideoq; æterni Patris æternus Filius. k Angelos exornat præstantissimis nominibus, vt ex præstantissimorum intellectuum comparatione, intelligamus quam infinita sit Christi præstantia, in quo solo præteritis etiam Angelis nobis est acquiescendum. l Qui sic resurrexit vt non amplius sit moriturus, & qui alios ad vitam vi sua excitat.

19 ‖ Quoniam

Ioham. 1. 14, infra, 1. 9 Rom. 16. 25, Ephes. 3. 9, 2. tim. 1. 10 tit. 1. 2, 2. pet. 1. 20.

19 ‖ Quoniam in eo placuit *Patri* vt [m] omnis plenitudo inhabitaret:

20 [9] Et pace per sanguinem crucis eius facta, per eum reconciliare [n] omnia sibi, per eum, *inquam*, tum quæ in terra, tum quæ in cœlis.

21 [10] Itaque vos quondam abalienatos & hostes, mente operibus malis *intenta*, nunc sanè [o] reconciliauit.

22 In corpore illo [p] carnis suæ, per mortem: vt sisteret vos sanctos & irreprehensos & inculpatos coram se:

23 [11] Siquidē permanetis in fide fundati & firmi, nec dimouemini à spe Euāgelij quod audistis, *Euangelij*, *inquam*, prædicati [q] omni creaturæ quæ sub cœlo est: [12] cuius factus sum ego Paulus minister:

24 Qui nunc gaudeo de ijs quæ patior [r] pro vobis, & [s] reliquijs afflictionum Christi vicissim expleo in carne mea, pro corpore ipsius, id est Ecclesia:

25 [13] Cuius *Ecclesiæ* factus sum minister ex dispensatione Dei, quæ data est mihi erga vos, ad implendū Dei sermonē

26 ‖ *Nempe* mysterium absconditum à seculis & ætatibus, nunc autem *illud* patefactum est [t] sanctis eius,

27 Quibus [u] voluit Deus notum facere quæ sint diuitiæ gloriosi huius mysterij inter Gentes, id est Christi inter vos, *qui* est spes illa gloriæ:

28 [14] Quémque nos annuntiamus, admonentes quemuis, & quemuis erudientes [x] omni sapientia: vt quemuis sistamus perfectum in Christo Iesu:

29 Ad quod etiam enitor, decertans secundum efficacitatem ipsius agētem in me potenter.

14 Testatur se fideliter suo Apostolico munere passim defungi, vt qui ad vnum Christum homines adducat,

Dominus ipsius laboribus copiosissimè benedicente.

x Integra & absoluta, qua nimirum in sese sit absoluta & tādem suos sectatores perficiat.

CAP. II.

4 Vanitatis damnat quicquid est extra Christum. 11 Nominatim de circuncisione, 16 ciborum abstinentia, 18 Angelorum cultu loquitur. 20 Vnde constitutit à decreto per Christū liberatos esse.

CAP. II.

1 VElim [1] enim vos scire quantum certamen sustineam pro vobis & ijs qui *sunt* Laodiceæ, & quotquot non viderunt faciem meam in carne:

1 Occupatio, quòd nec Colossenses nec Laodicenses inuiserit, nō factum vlla negligentia, & se tanto magis de illis esse solicitum. *1. Cor. 5. 3.*

2 [2] Vt consolationem accipiant [b] eorum corda, ipsis charitate compactis, & omni opulentia [c] certò persuasæ intelligentiæ, ad cognitionem mysterij Dei & Patris & Christi:

2 Breui cōcludit summam superioris doctrinæ quòd videlicet certæ sapientiæ & cognitionis Dei vel reconditissimæ summa omnis sit in vno Christo, cuius hic sit vsus, quod ad homines attinet, vt mutua charitate com-

3 In quo sunt omnes thesauri [d] sapientiæ ac cognitionis absconditi.

4 [3] Hoc autem dico, nequis vobis imponat [e] probabilitate sermonis.

5 ‖ Etsi enim corpore absum, spiritu tamen sum vobiscum, gaudens ac cernēs vestrum [f] ordinem, & [g] soliditatē vestræ in Christum fidei.

6 Sicut igitur [h] accepistis Christum Iesum Dominum, *ita* in eo incedite:

7 Radicati & superstructi in eo, ac confirmati fide, sicut edocti estis, abundantes ea cum gratiarum actione.

8 [4] Videte nequis sit qui vos [i] deprædatur per philosophiam & inanem deceptionem, [5] secundum traditionem homi-

pacti, in tanti boni cognitione fœlices conquiescant, tantisper dum eo plenè perfruantur. 3 Transitio ad sequentem tractatum aduersus Christianismi corruptelas. 4 Corruptelas omnes ad tres species reuocat. Prima est quæ ex speculationibus curiosis, & tamen subtilis cuiusdam sapientiæ speciem referentibus, exoritur. 5 Secunda quæ est manifestè superstitiosa & inanis, & sola consuetudine, fictisq; enthusiasmis nititur.

a Me corpore præsentem. b Sub. quos non viderat. c Eius intelligentia, quæ certam & indubitatam persuasionem in nostris animis gignit. d Extra Christum nulla est vera sapientia. e Oratione ad persuadendum comparata. f Disciplina Ecclesiastica rationem. g Doctrinam. h Non ergo ab hominum traditionibus pendet Christus. i Verbum militare, quod significat prædam abigere.

m Plenissima rerū omniū Diuinarū copia. n Vniuersam Ecclesiā. o Sub. Filius. p Id est, carneo, vt intelligamus nō fuisse imaginarium corpus, sed verū. q Vniuersis hominibus: sic autē docet Euāgelium non fuisse conclusum vnius Iudææ angulo. r Vestro commodo atque fructu. s Quod superest afflictionū Christi: afflictiones autem Ecclesiæ, Christo dicuntur, propter illam capitis cum corpore communionem, non quia amplius Ecclesiam redimere sit necesse, sed vt virtutē suam Christus in quotidiana suorum infirmitate exerit, denique pro totius corporis consolatione. t Quos ipse in Christo consecrandos sibi delegit: porrò mysterium nostræ redemptionis dicit absconditum fuisse à seculo, id est, iampridem & ab omni ævo, paucis exceptis qui & ipsi extra ordinē edocti fuerunt. u Sic voluit Paulus frænum curiositati hominum.

Rom.2.29. Rom.6.4, ephes.1.19. Ephes.2.1. Ephes.2.15.

num [6] secundum [k] elementa mundi,[7] & non secundum Christum.

9 [8] Nam [l] in eo [m] inhabitat [n] omnis plenitudo deitatis [o] corporaliter:

10 Et estis in eo completi, qui est caput omnis imperij ac potestatis:

11 [9] In quo etiam circuncisi estis‖circuncisione quæ fit sine manibus, dum [p] corpus carnis peccato obnoxiæ exuistis per circuncisionem Christi.

12 ‖ [10] [q] Consepulti cum [r] eo per Baptismum [11] per quem etiam cum eo resurrexistis, per fidem [s] Dei efficaciter agentis, qui excitauit eum ex mortuis:

13 ‖ [12] Vosq; mortuos in peccatis [13] & præputio carnis vestræ, cum eo viuificauit, condonatis vobis omnibus peccatis,

14 ‖ [14] Ac deleto quod aduersum nos *erat* [t] rituum chirographo, quod, *inquam*, erat nobis contrarium, *ipse* verò cruci affixum è medio sustulit:

15 Et expoliata [u] imperia ac potestates [x] traduxit palàm triumphatis illis in eo.

6 Tertia species, eorum erat, qui mundi rudimenta (id est Legalem cultum) cum Euangelio coniungebant.

7 Vniuersalis confutatio omniũ corruptelarum hæc est, quòd falsam religionem esse necessariò oporteat, quæ Christo quicquam adijcit.

8 Ratio, Quia vnus Christus Deus & homo perfectissimus est, & supra omnia excellentissimus, vt qui illum habet, nihil amplius possit requirere.

9 Iam peculiariter aduersus tertiam speciem agit, id est, aduersus eos qui Iudaismum vrgebant: ac primùm quidem circuncisione carnis nobis opus esse negat, quũ absq; ea simus Christi virtute intus circuncisi. 10 Occupatio, Ne signo quidem externo nobis opus esse vt Patribus, quum iam Baptismum habeamus interioris illius renouationis tesseram ac sigillum efficacissimum. 11 Finis Baptismi vnus est mors ac sepultura veteris hominis, idque ex potentia vnius Dei, cuius virtutem in Christo mortuo & suscitato, per fidem apprehendimus. 12 Alter finis Baptismi est, vt qui in peccatis eramus mortui, in Christo pro nobis mortuo, & fide apprehenso, remissionem peccatorum gratuitam & vitam æternam adipiscamur. 13 Nouum argumentum eiusmodi, latens in his paucis verbis, Non impedijt præputium quominus in Christo iustificati vitam consequeremini. ergo circuncisione præputij non est vobis opus ad salutem. 14 Generalius iam loquitur aduersus totum Legalem cultum, quem abolitum esse docet duplici ratione: primùm, quia qui in Christo remissionem omnium peccatorum est adeptus, quorsùm illa Legis adminicula requireret? Secundò, quoniam si quis illos ritus propius consideret, comperiet totidem fuisse nostri reatus testimonia, quibus veluti chirographis nos damnationem mereri palàm testabamur, Itaque Christus aduentu suo chirographum illud deleuit, eóque cruci affixo, de omnibus nostris hostibus, quantumlibet potentibus, triumphauit Quorsùm igitur illos ritus nunc vsurparemus, quasi adhuc peccatorum rei, & hostium tyrannidi obnoxij?

k Rudimenta, quibus Dominus Ecclesiam suam quasi sub pædagogo erudijt. l Significatur distinctio naturarum. m Naturarũ vnio. n Asseritur perfectissima deitas. o Sancita est cõiunctio Dei & hominis subsistãtialis & hypostatica vnione. p Periphrasis veteris hominis, quem solet etiam corpus peccati vocare. q Vide Ro.6.4. r Vt tota vis non ex opere operato, sed ex virtute Christi ad nos emanet, adiungitur siquidẽ resurrectio Christi & fides. s Qua à Deo manat. t Abolitis ritibus. u Satanã & eius Angelos. x Tanquam victor, captiuos ignominiæ causa transuexit.

y per eam:

16 [15] Ne quis igitur vos damnet ob cibum, vel potũ, aut respectu diei festi, aut nouilunij, aut Sabbathorum:

17 Quæ sunt vmbra rerum futurarũ, at[z] corpus, *est* Christi.

18 [16] Nullus voluntarius moderator de vobis statuat ex [a] subiectione & cultu Angelorũ: [17] *sese* ingerẽs in ea quę nõ vidit, [18] & [b] temerè turgens carnis suę sensu:

19 [19] Neque obtinens caput, ex [c] quo totum corpus per commissuras & compages suppeditatum & compactum, augescit [d] Dei augmento.

20 [20] Itaque si mortui cum Christo, *liberi* estis ab elementis mũdi, quid [e] vt viuentes in mundo, ritibus oneramini,

21 [21] Ne attigeris, neque gustaris, neque contrectaris.

22 [22] Quæ omnia ipso vsu pereunt,

15 Cõclusio, nominatim etiam certis speciebus, puta ciborũ & dierũ discrimine, quibus nos non obstringi nouo argumento probat, quoniã videlicet, res illæ Christũ vẽturũ adumbrabãt, nos verò iã eũ ipsũ nobis exhibitũ possidemus.

16 Aduersus primam speciem corruptelæ disputat, cuius exemplũ proponit Angelorum cultum: quòd falsæ religionis genus primùm hac ratione refutat, quòd qui huiusmodi cultum inuehunt, sibi tribuunt quod vnius Dei est, nempè ius conscientiarum religione obligandarum, quantumuis ista videantur homines æ‹ similiter de se sentiendum adducere. 17 Secundò, quòd nec visa nec audita, sed à se excogitata, pro oraculis temerè obtrudant. 18 Tertiò, quòd ista non alio fundamento quàm opinione hominum sibi immodicè in suis commentis placentium innitantur. 19 Quartum argumentum maximi momenti, quoniam Christum sua dignitate spoliant, vt qui vnus toti suo corpori, tum fouẽdo, tum etiam augendo sufficiat. 20 Iam vltimo loco pugnat aduersus secundæ speciei corruptelas, quæ videlicet meiè sunt superstitiosæ, & ab hominibus partim vafritie sua simplicitatem quorundam fallentibus, partim etiam planè ridiculis, excogitatæ: veluti quum incerto ciborum genere, & cæteris similibus rebus, pietas, remissio peccatorum, vis denique aliqua collocatur, quam ne ipsi quidem eiusmodi rituum autores intelligunt, quum nusquam sit. Vtitur autem argumento à comparatis sumpto: Si morte Christi nouum fœdus suo sanguine sancientis ab ijs ritibus externis estis liberati quibus visum fuerat Domino, mundum veluti rudimentis quibusdã ad plenam illam veræ religionis cognitionem præparare, qua tandem ratione, nescio quibus decretis oneraremini, quasi sitis huius mundi ciues. i. quasi ab hac vita & rebus terrenis pendeatis? Causa verò hæc est cur supra ver. 8. aliũ ordinẽ sequutus sit quàm in refutatione, quòd illic ostẽdat quibus gradibus falsæ religionis mundum inuaserint, initio videlicet facto à curiosis sapientum speculationibus, quas tandem crassa illa superstitio sequuta est, quibus malis deinde Dominus Legalẽ illũ cultum opposuit, quo nonnulli rursus abusi sunt in refutatione verò incœpit à Legalis cultus abolitione, vt à comparatis doceret multò magis illos falsos cultus esse tollendos. 21 Mimesis, in persona istorum superstitiosorum. 22 Aliud argumẽtum, non posse spirituale & internũ regnũ Dei consister e in rebus istis externis, & quæ vsu consumũtur.

y In ea videlicet cruce, qua fuit instar triumphalis currus. z Corpus, vt rem firmam & solidam opponit vmbrę. a Stolida demissio animi, cum alioqui demissio etiam inter virtutes locetur: arroganti a enim isti Angelorum cultores insimulabant eos qui ritus ad Deũ contenderent. b Sine ratione. c Christo. d Augmento quod à Deo proficiscitur. e Quasi vestra felicitas sit in rebus istis terrenis posita, & non potius spirituale sit Dei regnum.

23 præscripta

23 Tertium argumentũ, Quia Deus non eſt iſtarum traditionum autor, ac proinde conſcientias non ligant.

23 [24] *præſcripta* ex mandatis & doctrinis hominum.

23 [24] Quæ rationem quidem habent, [f] ſapientiæ in [g] cultu voluntario & ſummiſſione animi, & [h] in eo quòd corpori non parcant: non *tamen* vllius ſunt pretij, *quum* ad ea *ſpectent* [i] quibus farcitur caro.

24 Occupatio, Speciosa quidem hæc eſſe, quòd ita videantur homines optimo animo Deum colere, ſeſe ſummittere, & corpus cui curando tam multi incumbunt, negligere: ſed nihilominus res eſſe nullius dignitatis, quum minimè ſpectent ad ſpiritualia & æterna, ſed ad carnis alimentum.

f Quæ videntur quidem exquiſita quadam res eſſe, nimirum eiuſdam ſapientiæ è cœlo allatæ. g Hinc nata ſunt opera ſupererogationis, quaſi homines plus præſtarent quam illis fuerit præſcriptum, origo ſcilicet redimendorum meritorum Monachalium. h Graphica Monachatus deſcriptio. i Quum in cibo & potu poſita ſint, in quibus non eſt poſitum regnum Dei.

CAP. III.

1 Terrenis exercitijs quæ pſeudapoſtoli vrgebant, 2 cœleſtia opponit: 5 & à mortificatione carnis orditur, 8 vnde deducit particulares exhortationes, 18 & particularia officia quæ ex ſingulorum vocatione pendent.

Cap.III. *Epheſ.5.1.* 1 Altera pars epiſtolæ: in qua, arrepta occaſione ex vanis illis exercitijs, ſuo more poſt doctrinam ipſam explicatam, ad Chriſtianæ vitæ deſcriptionem deſcendit. 2 Renouatio ſiue regeneratio ex participatione reſurrectionis Chriſti, fons eſt omnis ſanctimoniæ vnde poſteà deducuntur riui. 3 Finis & ſcopus omnium Chriſtianæ vitæ officiorum eſt, cœlorum iter ingredi, & ijs quæ nos eò deducunt, incumbere. i. ſolidæ pietati, non autem externis illis & corporalibus. 4 Argumẽtum à connexis ſimulq; à cauſis efficientibus, Mortui eſtis quod ad carnem attinet, id eſt, ad veterem naturam caduca omnia quærentem: & è contrario, cœpiſtis Spiritu viuere: ergo ſpiritualia & cœleſtia, non autem carnalia & terrena curate. 5 Occupatio, Nos adhuc quidem in hoc mundo verſari plurimis huius vitæ ærumnis obnoxios, adeò vt quodammodo lateat vita quæ in nobis eſt: ſed nihilominus vitæ & gloriæ initia nos habere, cuius nunc penes Chriſtum ipſiuſq; Dei manum depoſitæ complementum certò pateſiet in glorioſo illo Domini aduentu. 6 Mortua naturâ ne ſit amplius in vobis efficax, ſed viua ſit efficax. Vigor autem naturæ ex motibus intelligitur. Moriantur in vobis ergo carnis affectus, & viuant ſpirituales motus illis contrarij. Recenſet autem longum vitiorum & contrariarum virtutum catalogum.

1 [1] ITaque [2] ſi [a] reſurrexiſtis cum Chriſto, [3] ſuperna quærite, vbi Chriſtus eſt ad dexteram Dei ſedens.

2 Superna curate, non [b] terreſtria.

3 [4] Nam mortui eſtis, [5] & vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo:

4 Quando Chriſtus vita *illa* noſtra, patefactus fuerit, tum & vos cum eo patefactis glorioſi.

5 [6] Mortificate igitur [c] membra veſtra terreſtria, ‖ ſcortationem, impuritatẽ vitæ deſcriptionem deſcendit. 2 Renouatio ſiue regeneratio ex participatione reſurrectionis Chriſti, fons eſt omnis ſanctimoniæ vnde poſteà deducuntur riui. 3 Finis & ſcopus omnium Chriſtianæ vitæ officiorum eſt, cœlorum iter ingredi, & ijs quæ nos eò deducunt, incumbere. i. ſolidæ pietati, non autem externis illis & corporalibus. 4 Argumẽtum à connexis ſimulq; à cauſis efficientibus, Mortui eſtis quod ad carnem attinet, id eſt, ad veterem naturam caduca omnia quærentem: & è contrario, cœpiſtis Spiritu viuere: ergo ſpiritualia & cœleſtia, non autem carnalia & terrena curate. 5 Occupatio, Nos adhuc quidem in hoc mundo verſari plurimis huius vitæ ærumnis obnoxios, adeò vt quodammodo lateat vita quæ in nobis eſt: ſed nihilominus vitæ & gloriæ initia nos habere, cuius nunc penes Chriſtum ipſiuſq; Dei manum depoſitæ complementum certò pateſiet in glorioſo illo Domini aduentu. 6 Mortua naturâ ne ſit amplius in vobis efficax, ſed viua ſit efficax. Vigor autem naturæ ex motibus intelligitur. Moriantur in vobis ergo carnis affectus, & viuant ſpirituales motus illis contrarij. Recenſet autem longum vitiorum & contrariarum virtutum catalogum.

a Chriſti enim participes, in alteram veluti vitam transferimur, vbi nec cibo nec potu egebimus, ſimiles enim erimus Angelis. b Sic vocat ſpeciem illam religionis, de qua ſuperiore cap. egit. c Elegenter motus & cupiditates membra vocat, quibus ratio & voluntas hominis depranata perinde vtitur ac corpus membris

tem, mollitiem, cupiditatem malam, & auaritiam, quæ eſt idololatria.

6 Ob quæ [d] venit ira Dei in filios contumaces.

7 Quibus in *vitijs* & vos verſabimini quondam, quum in ijs viueretis.

8 At nunc deponite etiam vos hæc omnia, iram, excandeſcentiam, malitiam, maledicentiam, verborum turpitudinem ab ore veſtro.

9 Ne mentimini alius aduerſus alium, [7] quum exueritis veterem illum hominem cum factis ipſius:

10 Et indueritis nouum illum, qui renouatur [8] in [e] agnitionem congruentem imagini eius qui ipſum condidit.

11 [9] Vbi non eſt Græcus & Iudæus, Circunciſio & Præputium, Barbarus, Scytha, ſeruus, liber: ſed omnia & in omnibus Chriſtus.

12 [f] Induimini igitur, vt electi Dei, ſancti & dilecti, [g] viſceribus miſerationum, benignitate, modeſtia, manſuetudine, lenitate:

13 Tolerantes alij alios, & condonãtes vobis mutuò, ſiquis aduerſus aliquẽ habuerit quærelam: ſicut & Chriſtus condonauit vobis, ita & vos.

14 Ad hæc autem omnia *induimini* charitate, quæ eſt [h] vinculũ perfectionis.

15 Et pax Dei [i] imperet in cordibus veſtris, ad quam etiam vocati eſtis in [k] vnum corpus: & gratioſi eſtote.

16 Sermo Chriſti inhabitet in vobis copioſè cum omni ſapientia: docendo & commonefaciendo vos mutuò [l] pſalmis, hymnis, & cantionibus ſpiritualibus cum gratia canentes in corde veſtro, Domino.

17 ‖ Et quicquid egeritis ſermone aut facto, [m] in nomine Domini Ieſu *facite*, gratias agentes Deo & Patri per eum.

18 ‖ [10] Vxores, ſubiectæ eſtote proChriſto, quatum fructus multiplices recenſet. Duo verò cõmendat in primis, ſanctam videlicet concordiam, & verbi diuini ſtudium aſſiduum. 10 Ad œconomica præcepta ab ethicis deſcendens, ab vxoribus exigit ſubiectionem ſecundum Deum.

7 Definitio regenerationis à partibus ſumpta, quæ ſunt, veteris hominis (i. prauitatis nobis ingenitæ) depoſitio, & noui hominis (i. putitatis nobis per gratiam collatæ) inſtauratio. Vtraque verò in nobis nũc inchoata, ſuis gradibus abſoluitur, illo quidem ſenim moriente, iſto verò ſenſim ad perfectionem alterius vitæ perueniente. 8 Nouitas vitæ in agnitione, hominem ad Dei conditoris imaginem (id eſt, ad totius animæ rectitudinem) transformãte, poſita eſt. *1.Cor.10.31. Epheſ.5.22.* 9 Iterum inculcat Euangelium illa externa non ſpectare, ſed veram iuſtificationem & ſanctificationem in vno

d Venire ſolet. e Loquitur de agnitione efficaci. f Ornati eſtote, ita vt nunquam exuatis. g Tenerimus illis affectibus ſummæ miſericordiæ. h Quo omnia hominum inter ſe officia continentur ac cohærent. i Omnia regat ac moderetur. k In vnum corpus Dei beneficio coniuncti, vt alij alijs membrorum inſtar adeſſetis. l Pſalmos, vocat quaſcunque ſacras cantiones variis argumentis ſcriptas, Hymnos, qui laudes contineant, Cantica, peculiares quaſdam & artificioſas magis cantiones, qua & ipſa laudes continebant, ſed auguſtiore quadam forma compoſitas. m Innocato Chriſti nomine, vel ad Chriſti laudem ac gloriam.

1.Pet.3.1.
Ephes 6.1.
11 A viris, vt vxores diligant, & leniter eas habeant.
Ephes 6.5, tit.2.9, 1.pet.2.18.
12 A liberis, vt sint ex Dei mandato parentibus obsequentes.
13 A patribus, vt beni gni sint in liberos.
14 A seruis, vt Deum ipsum reuereri, cui grata est eorum obedientia, reuerenter, fideliter & ex animo dominis obtemperent. 15 A dominis, vt memores se quoque reddituros rationem coram Domino illo cœlesti, qui iniustè facta, nullo habito seruorum & dominorum discrimine vindicabit, iustos & æquos sese seruis suis præbeant.

prijs viris,[n] vt conuenit in Domino.

19 ‖ [11] Viri, diligite vxores, & ne sitis aduersus eas amarulenti.

20 ‖ [12] Liberi, auscultate parentibus ° in omnibus. hoc enim gratum est Domino.

21 [13] Patres, ne irritate liberos vestros, ne despondeant animum.

22 ‖ [14] Serui auscultate per omnia ijs qui domini sunt secundum carnem, non obsequijs ad oculum exhibitis, vt qui hominibus placere studeant, sed cum simplicitate cordis, timentes Deum.

23 Et quicquid feceritis, ex animo facite, tanquam Domino & non hominibus.

24 Scientes vos à Domino receptu-ros [p] mercedem hæreditatis: nam Domino Christo seruitis.

25 [15] Qui verò iniuriam intulerit, referet iniuriam quam intulerit: neque est personarum respectus.

n Aberrant enim coniuges quicunque Deum sibi in Christo non proponunt in amando, quod omninò ignorauit Philosophia. ° *In Domino, vt explicatur Ephes.5.19.* *p Pro eo quod dominis recti parueritis, tempus erit, quum ex seruis filios vos factos reipsa agnoscetis, cùm cœlestis hæreditatis eritis participes.*

CAP. IIII.

1 Ad generales exhortationes redit, 3 & precandi studium, 6 ac sermonis suauitatem præcipit. 7 Postremò commendationes & salutationes subiungit.

CAP.IIII. *Luc.18.1, 1.thess.5.17, Ephes.6.18, 1.thes.3.1.*
1 Generales aliquot exhortationes adijcit, & tandem additis familiaribus multis salutationibus ac pijs commendationibus, epistolam claudit. 2 Preces assiduas & ardentes esse oportet. 3 Precibus Ecclesiarum speciatim commendandi qui verbum ministrant.

1 VOs domini, æquitatem & æquabilitatem seruis exhibete: scientes vos quoque habere Dominum in cœlis.

2 ‖ [1] In precibus [2] perdurate, inuigilantes ijs cum gratiarum actione.

3 ‖ [3] Precantes simul etiam pro nobis, vt Deus aperiat nobis [a] ostium ser-

a Os apertum & liberum, ad prædicandum Euangelium.

monis, vt loquamur mysterium Christi, propter quod etiam sum vinctus:

4 Vt, *inquam*, illud patefaciam sicut oportet me loqui.

5 ‖ [+b] Sapienter vos gerite erga extraneos, [c] opportunitatem redimentes.

6 [5] Sermo vester semper [d] cum gratia *sit* [e] sale conditus, vt sciatis quomodo oporteat vos vnicuique respondere.

7 Res meas omnes vobis notas faciet Tychicus dilectus frater, & fidus minister, ac conseruus in Domino.

8 Quem misi ad vos ob hoc ipsum vt cognoscat res vestras, & corda vestra consoletur.

9 Cum Onesimo fido & dilecto fratre, qui est ex vobis. Omnia *igitur* vobis exponent quæ hîc aguntur.

10 Salutat vos Aristarchus meus in captiuitate socius, & Marcus consobrinus Barnabæ, de quo accepistis mandata: si venerit ad vos, excipite eum.

11 Et Iesus qui vocatur iustus, qui sunt ex circuncisione: hi [f] soli adiutores in [g] regno Dei, fuere mihi solatio.

12 Salutat vos Epaphras, qui ex vobis est seruus Christi, semper decertans pro vobis in precibus, vt stetis perfecti & completi in omni voluntate Dei.

13 Hoc enim de eo testor, eum multo vestri studio ardere, & eorum qui sunt Laodiceæ, & eorum qui Hierapoli.

14 Salutat vos Lucas medicus ille dilectus, & Demas.

15 ‖ Salutate fratres qui sunt Laodiceæ, & Nympham, & Ecclesiam quæ in domo illius est.

16 Et quum perlecta fuerit apud vos epistola, facite vt etiam in Laodicensium Ecclesia recitetur: & eam quæ scripta est ex Laodicea, vt vos quoque legatis.

17 Et dicite Archippo, Vide vt ministerium quod accepisti in Domino impleas.

18 Salutatio mea manu Pauli. Memores estote vinculorum meorum. Gratia *sit* vobiscum. Amen.

Ephes.5.15,
4 Habenda est magna etiam exterorum ratio in tota vitæ nostræ ratione.
5 Sermonē ad audientium vtilitatē accommodatum esse oportet.
b Considerate ac circumspecte.
c Occasionem illos lucrifaciendi, etiam cum vestrarum rerum iactura quærentes.
d Ad commodum proximi comparatus.
e Huic opponitur sermo putrus, de quo Ephes.4.29.
f Roma. 16. igitur eo tempore non fuit Petrus. 2.Tim.4.11.
g In Euangelio.

Scripta est ad Colossenses Roma, per Tychicum & Onesimum.

EPI-

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD THESSALONICENSES PRIOR.

CAPVT I.

1 Gratiarum actionem ideò præponit, 4 vt Dei beneficium esse admoneat quicquid prædicat in ipsis laude dignum: 8 & quod reliquis exemplum facti sint.

Cap. 1.

1 Gratulationis verè Christianæ exemplum, vnde etiam discimus duplici iniecto freno cohiberi, qui magnarũ virtutum sibi sunt cõscij, nempè si cogitẽt se à Deo omnia accepisse, & ab eo petẽdã perseuerãtiam, ad quã etiã tota epistola Thessalonicenses hortatur.

2 A tribus præcipuis donis eos commendat: fide efficaci, charitate indefatigabili, & spe patiẽtissima: nempe vt eos pudeat tot excellentibus donis ornatos, nõ perseuerare in Dei electione.

3 Alia ratio cur omninò sit eis perseuerandum, quoniam dubitare non possunt de ipsius doctrina tot modis cœlitus comprobata, sicut ipsi optimè norant.

4 Alia ratio, quoniam ad eum vsque diem summa alacritate fuerant Euangelium amplexi, adeò vt reliquis vicinis essent exemplo: quo turpius illis fuerit in medio cursu deficere.

1 PAVLVS & Siluanus & Timotheus Ecclesię Thessalonicensiũ, *quæ est* in Deo Patre, & Domino Iesu Christo, Gratia *sit* vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

2 [1] Gratas agimus Deo semper de omnibus vobis, mentionem vestri faciẽtes in precibus nostris:

3 [2] Indesinenter memoria repetentes efficacem vestram fidem, & laboriosam charitatem, & tolerãtem illam spem in Domino nostro Iesu coram Deo Patre nostro.

4 Vt qui sciamus, fratres dilecti, vos *esse* à Deo electos:

5 [3] Quoniam Euangelium nostrum constitit apud vos non locutione duntaxat, sed etiam virtute, cum in spiritu sancto, [b] tum incerta persuatione multa: sicut nostis quales fuerimus inter vos vestra causa.

6 [4] Et vos imitatores nostri facti fuistis & Domini, recepto sermone cum oppressione multa, cum [c] gaudio Spiritus sancti.

7 Adeò vt fueritis exẽplaria omnibus credentibus in Macedonia & in Achaia.

8 A vobis enim non solùm personuit sermo Domini in Macedonia & in Achaia, verumetiam in omni loco fides vestra quæ est in Deum, dimanauit, vt necesse non habeamus quicquam loqui.

9 Siquidem [d] ipsi de nobis annuntiant qualem ingressum habuerimus ad vos, [5] & quomodo conuersi fueritis ad Deum, relictis idolis, vt seruiretis Deo viuo & vero:

10 Et expectaretis Filium eius è cœlis, quem excitauit à mortuis, *nempè* Iesum qui liberat nos ab [e] ira illa ventura.

5 Vera cõuersio nõ est idola deserere, nisi quis simul Deum verũ & viuũ in Christo vnico redemptore colat.

a Ad verb. electionem vestram esse à Deo. b Fructum maximum ex Pauli prædicatione consequutum, duabus rebus demonstrat, donis illis Spiritus sancti, & certa persuasione, quam in illorũ animis insedisseres ipsa ostendit, quum alacribus animis crucem pertulerint. c Cum gaudo, quòd à Spiritu promanat.

d Credentes omnes.

e Articulus additus non est otiosus: iram autem accipit pro vltione seu vindicatione, qua Dominus terribiliter iratus, mundum tandem vlciscetur.

CAP. II.

1 Declarat quanta fide ipsis Euangelium prædicarit. 5 neq; lucrũ, 6 aut gloriam quæsierit: 10 idq; eorum testimonio probat: 14 & quòd ipsi infracto animo persequutiones à suis tulerint. 17 Addit se magno illos videndi desiderio teneri.

Cap. II.

1 Quod de suo Apostolatu paucis attingerat, copiosè explicat, in eum quem dixi finem.

Act. 16.22.

2 Veri pastoris virtutes, ingenuè & intrepidè medijs in periculis euangelizare.

3 Purã doctrinã, puro animi affectu, fideliter docere.

4 Alienũ ab omni assentatione & auaritia, Deo suã conscientiam approbare. 5 Omni vitata elatione, seipsum infimis quibusuis, eos lucrifaciendi causa, summittere.

1 [1] NAm ipsi nostis, fratres, ingressum nostrum ad vos non fuisse vanum:

2 ‖ [2] Imò etiam quum ante afflicti fuissemus & contumelijs affecti Philippis, sicut nostis, libertatate vsi sumus [a] in Deo nostro, ad annnutiandum apud vos Euangelium Dei cum multo certamine.

3 [3] Exhortatio enim nostra non fuit ex impostura, neque ex [b] impuritate, neque cum dolo.

4 [4] Sed sicut [c] placuimus Deo *quibus* crederetur Euãgelium, ita loquimur, non vt hominibus placẽtes, sed Deo qui [d] approbat corda nostra.

5 Neque enim vnquam sermone assentatoria vsi sumus, sicut nostis, nec auaritiæ causa quicquam prætexuimus: Deus testis est.

6 [5] Neque ex hominibus quærentes gloriam, neque à vobis, neque ab alijs,

a Dei ope ac gratia freti. b Vllo scelere aut maleficio. c Cum inter Dei & hominum iudicia hoc interfit, quod homines in eligendo spectant earum rerum qualitates quæ proponuntur: Deus verò in seipso inuenit sui consilij rationem, sit vt quum ne ad cogitandum quidem simus idonei, eos quos ipse primum ad sanctas illas vocationes eligit, eos non inueniat, sed faciat idoneos. Itaque hæc approbatio à Dei misericordia pendet. d Qui grata & accepta habet.

6 Gregem sibi commissum propria vita charioxem habere.

7 Suo potiùs iure cedere quàm oues grauare.

Act.20.34, 1.cor.4.12, 2.thess.3.8.

8 Sanctæ & inculpatæ vitæ exemplo cæteris præire.

9 Paternum affectum ad exhortationes & cõsolationes afferre.

Ephes.4.1, philip.1.27, coloss.1.10.

10 Omnes ad vitam sicut Deo dignum est instituendam, sedulò & ardenter vrgere.

11 Approbato suo ministerio rursum, in eum quem dixi finem Thessalonicensium alacritatem suæ in docẽdo diligẽtiæ respondentem, & eorundem infractam patientiam cõmendat. 12 Confirmat eos in domesticis afflictionibus, quoniam à suis vexabantur: quod dicit eis esse cum Iudaicis Ecclesijs commune, ac proinde iucundum etiam illis esse debere. 13 Occurrit offendiculo, quòd Iudæi præ cæteris Euangelium persequerentur. Id verò, inquit, nouum non est, quum ipsum Christum & suos Prophetas occiderint, meóque adeò expulerint. 14 Extremum exitium Iudæorum prænuntiat, nequis eorum rebellione moueatur.

tes gloriã, nec à vobis, nec ab alijs, quum possemus [e] oneri esse, vt Apostoli Christi.

7 Sed fuimus [f] placidi in medio vestri, vt si nutrix foueat suos fœtus.

8 [6] Ita cupidi vestri, auebamus impertiri vobis non solùm Euãgelium Dei, sed etiam nostras ipsorum animas, quòd chari nobis essetis.

9 [7] Meministis enim fratres, ‖ laboris nostri ac ærumnæ: nocte enim ac die operãdo, nequem vestrûm grauaremus, prædicauimus apud vos Euangeliũ Dei.

10 [8] Vos testes *estis* & Deus, quomodò sanctè & iustè & inculpatè vobis qui creditis vixerimus.

11 [9] Sicut nostis quomodo vnumquenque vestrûm, tãquam pater liberos suos, hortabamur & consolabamur.

12 ‖ [10] Et obtestabamur vt ambularetis sicut dignum est Deo vocante vos ad suum regnum ac gloriam.

13 [11] Propterea etiam nos gratias agimus Deo indesinenter, quòd acceptũ de Deo sermonem quem audistis ex nobis, exceperitis non *vt* sermonem hominum, sed (sicut est verè) vt Dei sermonem, qui etiam agit in vobis qui creditis.

14 [12] Vos enim, fratres imitatores factiestis Ecclesiarum Dei quæ sunt in Iudæa, [g] in Christo Iesu, vt qui eadem passi sitis & vos à proprijs [h] contribulibus, sicut & ipsi à Iudæis:

15 [13] Qui etiam Dominum Iesum occiderunt, & proprios Prophetas, & nos exegerunt: [14] neque Deo placẽt, & [i] omnibus hominibus aduersantur:

16 Prohibentes nos Gentibus loqui vt seruentur, vt semper [k] compleant peccata sua. occupauit enim eos [l] ira ad extremum vsque.

17 [15] Nos verò, fratres, [m] orbati vobis ad temporis momentum, conspectu, non animo, eo vehementius studuimus videre faciem vestram, cum multo desiderio.

18 Ideò voluimus venire ad vos (ego quidem Paulus) semel atque iterum, sed impediuit nos Satanas.

19 Nam quæ est nostra spes aut gaudium, aut corona de qua glorier? annon & vos in conspectu Domini nostri Iesu Christi in eius aduentu?

20 Itaque vos estis gloria nostra & gaudium.

15 Occurrit obiectioni, cur ad eos in tantis miserijs versantes non statim accurrerit. Cupiui, inquit, sæpe, nec per me stetit, sed Satã meos conatus impedijt, ideóque Timotheum fidum meum collegam ad vos misi, quoniã nihil est mihi vobis charius.

e Quum meo iure potuissem Ecclesia sumptibus viuere. f Modo vibus minimè asperis, sed faciles & benigni, sicut nutrix qua neque ambitione neque auaritia ducitur, sed qua materno affectu omnes molestias patienter sustinet. g Christi auspicijs collecta. h Abyssipsis quibuscum gentem & ciuitatem communem habetis. i Iudæi eum nec in regnum Dei introire volebant, nec alios sinebant ingredi. k Hæreditaria improbitas eousque excrescat, donec expleta iniquitatis cumulo, ad iram prorumpat Deus. Hebr. l Irati Dei iudicium, quod sanè paulò post apparuit in excidione vrbis Hierosolymitanæ, in quam plurimi etiam proselytes conuenerant quum obsideretur. m Disiuncti à vobis & quasi orphani.

CAP. III.

1 Desiderij erga illos sui fidem facit, quòd Timotheũ ad eos miserit; 6 quòd prosperi eorum status nuncio ita sit affectus, 9 vt gratias agere satis non possit. 11 Itaque in precationem erumpit.

1 QVamobrem *hoc desiderium* non amplius ferentes, optimum duximus soli Athenis relinqui.

CAP. III.

2 ‖ Misimusque Timotheum fratrem nostrum, ac ministrum Dei, & adiutorem nostrum in Euangelio Christi, ad vos stabiliendos & exhortandos super fide vestra:

Act.16.1.

3 Vt nemo commoueatur in oppressionibus istis: [1] ipsi enim nostis nos ad id esse constitutos,

1 Voluntas Dei hac lege suos vocãtis, vt eos per crucem ad gloriam adducat, certum est aduersus afflictiones remedium.

4 Etenim quum apud vos essemus, prædicebamus vobis fore vt affligeremur: quod & euenit, & nostis.

5 Quamobrẽ etiam ego nõ amplius ferens *vestri desiderium*, misi *eum* vt cognoscerem fidem vestram, ne quo modo tentasset vos tentator ille, & inanis redditus esset labor noster.

2 Rursus ex eo quòd tã feliciter adhuc perrexerint, ad reliquum iter perficiendũ eos hortatur, in eo etiam gratissimum ipsi, eorum Apostolo, facturos.

6 [2] Nuper autem quum venisset Timotheus ad nos à vobis, & annuntiasset nobis fidem ac charitatem vestram, vosque bonam nostri memoriam retinere, semper cupientes nos videre, sicut nos quoque vos:

a Nam tunc non aliter vobis videmur salui, quàm si pergitis in fide.

7 Propterea consolationem accipimus, fratres, ex vobis, in omni afflictione & necessitate nostra, per vestram fidem.

8 Nunc enim [2] viuimus, si vos perstatis in Domino.

9 Quam enim gratiarum actionem possimus Deo rependere de vobis, super omni gaudio quo gaudemus propter vos coram Deo nostro,

10 ‖ Nocte

10 ‖ Nocte ac die quam vehemẽtiſſimè precantes vt videamus veſtram faciem, & quæ deſunt fidei veſtræ [b] compleamus?

11 Ipſe verò Deus & pater noſter, & Dominus noſter Ieſus Chriſtus dirigat viam noſtram ad vos.

12 [3] Faxit autem Dominus vt abundetis & exuberetis mutua inter vos charitate & in omnes, quemadmodũ & nos in vos:

13 Vt corda veſtra inculpata ſtabiliat ‖ in ſanctimonia coram Deo & Patre noſtro, in aduentum Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus ſanctis eius.

Rom.1.10, & 15.23. 2.Cor.1.8, infra 3.13.

3 Altera pars epiſtolæ, in qua de Chriſtianæ vitæ officijs diſſerit. Docet autẽ dua bus in rebus poſitam eſſe Chriſtianæ vitæ perfectionem nẽpe in charitate erga omnes, & interiore cordis puritate, quarũ tamen complementum in alterum aduentum Chriſti differtur, tunc demum qua gratia hoc opus in nobis cœpit, eadem illud perfecturi.

b Aduerſariorum importunitate coactus fuerat, vix inchoatum ædificium relinquere: quãobcauſam Silam & Timotheum in Macedonia reliquerat, atque quum Timotheus ad ipſum Athenas veniſſet, ſtatim illum remiſit. Itaque deſiderat videre Theſſalonicenſes, vt omnibus numeris fidem eorum imperfectam abſoluat.

CAP. IIII.

1 Hortatur 3 ad vitæ ſanctitatẽ, 9 & charitatem mutuam. 15 More infidelium eos triſtari vetat. 15 & hiſtoriam reſurrectionis noſtra graphicè depingit.

CAP. IIII.

1 Varię exhortationes, quarum fundamentũ eſt, vt eorũ quę ex Apoſtolo audierunt ſint memores.

Rom.13.1, ephes.5.27. 1.Cor.6.8. 2.Cor.12.

1 [1] QVod ſupereſt, igitur, fratres, rogamus vos & precamur per Dominũ Ieſum, vt ſicut accepiſtis à nobis quomodo oporteat vos incedere, & placere Deo, [2] magis excellatis.

2 Noſtis enim quæ mandata dederimus vobis per Dominum Ieſum.

3 [2] Nam hęc eſt voluntas Dei, *nempè* [b] ſanctificatio veſtra, *id eſt*, ‖ vt abſtineatis à ſcortatione:

2 Summa eorum quæ ipſis tradiderat, hæc eſt, vt ſe totos Deo conſerent. Damnat autẽ diſertè omnẽ libidinoſam ſeditatẽ, vt pote quæ Dei volũtati prorſus repugnet.

4 [3] *Et* ſciat veſtrũm vnuſquiſque ſuum vas poſſidere cum ſanctificatione & honore:

5 [4] Non cũ morbo cupiditatis, ſicut Gentes quæ non nouerunt Deum.

6 ‖ [5] Nequis opprimat aut circunueniat in negotio fratrem ſuum: nam vltor eſt Dominus omniũ iſtorum, ſicut & antè diximus vobis, ac teſtificati ſumus.

7 ‖ Non enim vocauit nos Deus ad impuritatem, ſed ſanctificationem.

3 Alteraratio honeſtate & puritate diſcernantur ſancti ab ijs qui Deum nõ norunt. 5 Secundo, omnem violentam oppreſſionem & immodicam cupiditatem reprehendit: quorum ſcelerum vindictam fore Deum ſeueriſſimè demonſtrat, vt Dei propheta.

a Ita enimmi magis ac magis excellere, ac vosipſos quotidie ſuperare. b Vide Ioan. 17. 17.

8 Proinde [c] qui *hæc* reijcit, non reijcit hominem, ſed Deum, qui etiam dedit nobis Spiritum ſuum ſanctum.

Ioh.13.34. & 15.12, 1.Ioh.1.8, & 4.21.

9 ‖ [6] Cæterùm, de fraterna charitate non neceſſe habetis vt ſcribam vobis: ipſi namque diuinitus docti eſtis vt diligatis alij alios.

6 Tertiò, animum ad omne beneficentiæ genus promptum requirit: in qua etiam virtute hortatur vt magis ac magis proficiãt.

10 Nã & facitis hoc erga cunctos fratres qui ſunt in tota Macedonia: obſecramus autẽ vos, fratres, vt magis excellatis:

11 [7] Et contendatis quieti eſſe, & res veſtras agere, [8] ac operari proprijs manibus veſtris, ſicut vobis denuntiauimus:

7 Ingenia inquieta, & rerum ad ſe nihil pertinẽtium curioſa damnat.

12 Vt vos geratis honeſtè erga extraneos, & nulla re vobis ſit opus.

8 Otiũ & inertiam arguit: quo vitio qui laborant, ad turpia tandem coguntur, magno cum Eccleſiæ offendiculo.

1.Cor.15.51.

13 [9] Nolim autem vos in ignorantia verſari, fratres, [10] quòd ad eos attinet [11] qui obdormierunt, vt ne doleatis, ſicut & cæteri qui ſpem non habent.

14 [12] Nam ſi credimus Ieſum mortuũ eſſe, & reſurrexiſſe, ita etiam Deus eos qui obdormierint [d] in Ieſu, [e] adducet cum eo.

9 Tertia pars epiſtolæ, ſuperioribus exhortationibus, ad quas etiã poſteà reuertitur, inſerta, in qua de luctu mortuorũ & modo reſurrectionis, & futuro illo ſupremo die

15 [13] Hoc enim vobis dicimus [f] verbis Domini, fore vt [g] nos viui qui reliqui erimus in aduentu Domini, non præueniamus eos qui obdormierint.

16 ‖ Nam ipſe Dominus cum [h] hortationis clamore & voce Archangeli ac Dei tuba, deſcendet è cœlo: & qui mortui fuerint in Chriſto, reſurgẽt primùm:

17 Deinde nos viui, qui reliqui erimus, [i] rapiemur ſimul cum eis in nubes, in occurſum Domini, in aëra: & ita ſemper cum Domino erimus.

18 Itaque conſolamini alij alios iſtis ſermonibus.

diſſerit. 10 Cauendum ne mortuos vltra modum ingeamus, i. vt ſolent qui eos arbitrantur periiſſe: 11 Confirmatio, quia mors eſt tantùm corporis ſomnus (de fidelibus enim agit) tãtiſperdum aduenĭat Dominus. 12 Ratio confirmationis, quia quum reſurrexerit caput reſurgẽt & mẽbra, idque Dei virtute. 13 Reſurrectionis futuræ hic modus erit, Mortuorũ corpora velut è ſomno expergefient ad Dei tubæ clangorẽ. Deſcẽdet ipſe Chriſtus de cœlis. Sancti (de his enim propriè agit) qui tunc viui deprehendẽtur, vnà cũ mortuis qui reſurrexerint rapientur in nubes in occurſum Domini, perpetuaque gloria cum eo fruentur.

c Hac mandata qua dedi vobis. d Moriuntur in Chriſto, qui ad extremũ vſque vitæ ſpiritum perſeuerant in fide quæ ſunt Chriſto inſiti. e E ſepulchris euocatos, quantũ ad corpora, quibus animi rurſus erunt adiuncti. f In nomine Domini, & quaſi eo ipſo loquente. g De his rebus loquitur quaſi vnus ſit futurus ex eorum numero, quos Dominus aduenĭens ſit viuos deprehenſurus, quia nimirum incertum eſt illud tempus: ſingulos autem noſtrum ita comparatos eſſe oportet, ac ſi ſingulis momentis Dominus venturus eſſet. h Columa propriè eſt hortamen quod apud nautas eſt ſolenne, quo vno veluti concentu remos adducunt. i Repente & oculi momento.

CAP. V.

1 Curiosam temporum aduentus Christi inquisitionem damnans. 6 admonet vt assiduè ad eum excipiendum sint parati. 11 Hinc descendit ad varias admonitiones.

CAP. V.
1 Dies quē huic iudicio Deus destinauit, nobis est in compertus. Certum est autē hominibus nihil: minus expectantibus superuēturum. *Esa.59.17, ephes.6.17,*
2 Rediens ad exhortationes, monet nostrum officiū esse, qui Dei cognitione illustrati sumus, non deliciari secure, vt voluptatibus sopiti deprehendamur ex improuiso: sed è contrariò esse in Dominum intētos, nec pati vt ab huius mundi curis degrauemur. Illud enim conuenit noctis tenebris, istud verò luci.
3 Fide & & spe pugnandum est, nedum vt securè sit stertendum. 4 Addit nobis stimulos, certa victoriæ fiducia proposita. 5 Mors Christi nostræ victoriæ pignus. Ideò enim mortuus est, vt ipsius vitæ seu virtutis fiamus participes, etiam quandiu hic viuitur. 6 Non tantùm vigilandum nobis est, sed etiā alij alios tenemur expergefacere & confirmare 7 Habenda magna ratio eorū qui Verbi ministerio & Ecclesiæ gubernationi præfecti sunt à Deo, & officio suo funguntur.

1 POrrò [1] de temporibus & [2] opportunitatibus, fratres, non est opus vt vobis scribam.

2 Ipsi enim penitus scitis diem illū Domini, vt furem in nocte, ita venturum esse.

3 Quum enim dicent, Pax & tuta omnia: tunc repentinū eis imminet exitium, sicuti dolor partus mulieri vterum ferenti: nec effugient.

4 [2] At vos, fratres, non estis in tenebris, vt dies ille vos tanquam fur, deprehendat.

5 Omnes vos filij lucis estis, ac filij diei: non sumus noctis, neque tenebrarū.

6 Nempe igitur ne dormiamus vt reliqui, sed vigilemus & sobrij simus.

7 Nam qui dormiunt, noctu dormiūt: & qui inebriantur, noctu sunt ebrij.

8 [3] At nos qui sumus diei, sobrij simus, ‖ induti thorace fidei & charitatis, & pro galea, spe salutis.

9 [4] Nam nō constituit nos Deus ad iram, sed ad salutem obtinendā per Dominum nostrum Iesum Christum.

10 [5] Qui mortuus est pro nobis: vt siue vigilemus, siue dormiamus, simul cū eo viuamus:

11 [6] Quapropter adhortamini alij alios, & ædificate singuli singulos, sicut & facitis.

12 [7] Rogamus autem vos, fratres, vt [b] agnoscatis eos qui laborant inter vos, & præsunt vobis [c] in Domino, & admonent vos:

13 Et quàm maximè charos ducatis, [d] propter opus ipsorum, [8] pacem colite inter vos mutuò.

14 [9] Precamur autē vos, fratres, monete [e] inordinatos, consolamini qui pusillo animo sunt, subleuate infirmos, patientes estote erga omnes.

15 ‖ [10] Videte nequis malū pro malo cuipiam reddat: sed beneficentiam semper sectamini, tum inter vos mutuò, tum erga omnes.

16 [11] Semper gaudete.

17 ‖ Indesinenter orate.

18 In omnibus gratias agite, hæc enim est [f] voluntas Dei per Christum Iesum erga vos.

19 [12] Spiritum ne extinguite:

20 [g] Prophetias ne pro nihilo habete.

21 Omnia explorate: quod bonum fuerit retinete:

22 [13] Ab omni [h] specie mali abstinete.

23 Ipse autem Deus pacis *autor* [i] sanctificet vos totos: & integer vester spiritus, & anima & corpus inculpatè in aduentum Domini nostri Iesu Christi seruentur.

24 ‖ [14] [k] Fidelis est qui vocauit vos, [l] qui etiam *id* efficiet.

25 [15] Fratres, orate pro nobis.

26 Salutate fratres omnes cum osculo sancto.

27 Adiuro vos per Dominum, vt recitetur hęc epistola omnibus sanctis fratribus.

28 Gratia Domini nostri Iesu Christi *sit* vobiscum. Amen.

Ad Thessalonicenses prior scripta fuit Athenis.

Prou.17.15, & 20.10, matth.5.44, rom.12.17, 1.pet.3.9, Eccle.18.22, luc.18.1.
8 Mutua cō cordia in primis colēda.
9 Habenda vniuscuiusque ratio, & secundum morbi speciē remediū adhibeatur.
10 Charitas nullis iniurijs vinci debet.
11 Animus sedatus ac tranquillus, assiduis precibus fouetur, dum in voluntatem Dei respicimus.
1.Cor.1.9.
12 Spiritus Dei scintillę in nobis accēsæ, iugi auditione Verbi Dei fouētur, sed vera doctrina à falsa accuratè est distinguenda.
13 Generalis cōclusio, vt in Christi aduentū intenti, & Dei Spiritu freti, mēte, & voluntate, & corpore, puritati studeamus 14 Certa aduersus omnes difficultates confirmatio, est, Dei tum benuolentia tum potentia, quarum testimonium firmum in nostri vocatione extat. 15 Reliqua pars epistolæ, qua sese & hanc epistolam grauissima cum obtestatione illis cōmendat.

a Vide Act.1.7. b Agnoscatis tales esse quales sunt, dignos videlicet, quos in maximo pretio habeatis. c In iis quæ ad cultum Dei spectant: Sic Ecclesiasticum munus à ciuili administratione, & veros Pastores à lupis distinguit.

d Ibi ergo cessat hæc causa, cesset honor. e Qui stationem non seruant. f Res Deo accepta, & qua in primis delectatur. g Verbi Dei interpretationem. h Quidquid vel vllam speciem mali præ se fert, ab eo abstinete. i A mundo separatos sibi consecret suo spiritu, in Christo, in quo vno veram illam pacē consequemini. k Semper idem & sibi constans, quique verè præstet quod promisit: est autem vocatio efficax, nihil aliud quàm stabilis voluntatis Dei declaratio, itaque firma est electorum salus. l Qui vos perficiet.

EPI-

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD THESSALONICENSES POSTERIOR.

CAP. I.

3 Laudat incremẽta Fidei, Charitatis, 4 & Tolerantiæ Theſſal. 6 Et Dei vltionem aduerſus piorum oppreſſores deſcribens, 10 Fideles docet recumbere in expectationem extremi iudicij.

1.Theſſ.1.2. 1 Prima pars epiſtolæ gratulatoria, quòd Dei gratia freti, fortiter omnes hoſtium inſultus ſuſtinuerint. in quo præterea ipſos confirmat, oſtendens quibus præcipuè donis ſit pugnãdum, fide videlicet & charitate, quotidie augeſcentibus. *Iud 6.*

1 PAVLVS & Siluanus & Timotheus Eccleſiæ Theſſalonicenſium, *quæ eſt* in Deo Patre noſtro & Domino Ieſu Chriſto.

2 Gratia *ſit* vobis & pax à Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto.

3 ‖ [1] Gratias agere debemus Deo ſemper de vobis, fratres, vt dignum eſt, quòd [a] vehemẽter augeſcat fides veſtra, & abundet mutua vniuſcuiuſque omniũ veſtrûm charitas:

4 Adeò vt noſipſi de vobis gloriemur apud Eccleſias Dei, *id eſt* de tolerãtia veſtra & fide in omnibus perſequutionibus veſtris & oppreſſionibus quas toleratis.

1.Theſſ.4.16. 2 Fontem omnis veræ cõſolationis apperit, nempè quòd in afflictionibus quæ propter iuſtitiã nobis ab impijs inferuntur, quaſi in ſpeculo intueri nobis liceat iuſti illius futuri iudicij teſtimonium, ipſumq; adeò nobis iucũdiſſimum, hoſtibus autẽ acerbiſſimũ eius exitũ. 3 Probatio, Deus iuſtus eſt: ergo iniuſtos meritis pœnis afficiet, & ſuorum miſerias abolebit. 4 Obiter eos cõfirmat, hac etiam ratione quòd communem cũ eis conditionem & præſentis & futuri ſtatus habeat. 5 Magnificentiſſima ſecundi aduentus Chriſti deſcriptio, omnibus & piorum miſerijs & impiorum triumphis opponenda. 6 Nulla eſt ſaluifica Dei notitia extra Chriſti Euangelium.

5 [2] *Quæres* manifeſto eſt indicio iuſti ‖ iudicij Dei: vt digni cenſeamini regno Dei, pro quo etiam *iſta* patimini:

6 [3] Si quidem iuſtum eſt apud Deũ, viciſſim reddere ijs qui affligunt vos, afflictionem:

7 Vobis verò qui affligimini, relaxationem [4] nobiſcum, ‖ [5] quum patefiet Dominus Ieſus de cœlo cũ Angelis potentiæ ſuæ,

8 Cum flammeo incendio, infligens vltionem ijs [6] qui Deum non nouerunt, neque auſcultant Euangelio Domini noſtri Ieſu Chriſti:

9 Qui pœnam pendent æterni exitij, *damnati* à præſente Domino, & potente ipſius gloria:

10 Quum venerit vt glorificetur in ſanctis ſuis, & admirandus fiat in fidelibus omnibus, [7] (quòd fides habita ſit teſtimonio noſtro apud vos) in die illo.

11 [8] Cuius etiam rei gratia precamur ſemper pro vobis, vt vos dignetur iſta [b] vocatione Deus noſter, & compleat [c] omnem *ſuæ* bonitatis gratuitam beneuolentiam, & [d] opus fidei potenter.

12 Vt glorificetur nomẽ Domini noſtri Ieſu Chriſti in vobis, & vos in eo, ex gratia Dei noſtri, & Domini Ieſu Chriſti.

a Quod quum anteà excreuerit, quotidie etiam ad illud incremẽtum aliquid accedat.

7 Ex fide in prædicatum ab Apoſtolis Euangelium cenſebuntur filij Dei.

8 Propoſita meta ſupereſt vt eò perueniatur. Peruenitur autẽ certis cauſarũ gradibus, Primùm gratuita Dei beneuolentia, cuius vi cæteræ cauſæ inferiores agũt. Inde manat gratuita vocatio ad Chriſtum, & ex vocatione fides, quam tandem conſequitur & Chriſti in nobis, & noſtra in Chriſto glorificatio.

b Vocationem vocat non ipſam voca di actionẽ, ſed illud ipſum ad quod vocati erant, nẽpè cœleſtis illius regni gloriam. c Quod ſæpe olim ipſe ex gratuita & in vos propenſa bonitate decreuit. d Eſt ergo fides inſigne Dei opus in nobis, neque hic quicquam Apoſtolus concurrenti libero arbitrio reliquit, velut imaginantur Sophiſtæ.

CAP. II.

2 Negat venturũ Chriſti diem donec in apoſtaſiam prolapſus fuerit mundus, 3 & reuelatus fuerit Antichriſtus: 8 cuius interitum deſcribit, 15 inſertq; inde exhortationem ad conſtantiam.

CAP. II. 1 Secunda pars epiſtolæ, excellentem prophetiam cõtinens futuri Eccleſiæ ſtatus, ab ipſis Apoſtoli temporibus

1 ROgamus [1] autem vos, fratres, per aduentũ Domini noſtri Ieſu Chriſti, & noſtri in eum [a] aggregationem.

2 [2] Ne citò à mente, dimoueamini, neque turbemini neque [b] per ſpiritum, neque [c] per ſermonem, neque [d] per epiſtolam tanquam per nos *ſcriptam*, quaſi inſtet dies ille Chriſti.

ad vltimum diem iudicij. 2 Cauendum à pſeudoprophetis in hoc præſertim argumento, quorum triplex ferè eſt dolus. Aut enim fictas reuelationes propheticas iactant: aut ſuas quaſdam coniecturas & rationes afferunt: aut ſuppoſititijo ſcriptis vtuntur.

a Cogitatio illius immenſæ gloriæ, cuius cum Chriſto erimus participes, optimum nobis remedium aduerſus leuitatem & impatientiam, nempè ne vel mundi ſplendor nos alliciat, vel crucis horridus aſpectus terreat. b Per ſomnia & commenta, quibus pratexitur Spiritualis reuelationis nomen. c Viua voce, vel conſcriptis libris. d Scriptis vel mentitis, vel falsò expoſitis.

3 Ante aduentum Domini prædicit Apostolus erigendum thronũ aliquẽ, gloriæ Christi ex diametro oppositũ, in quo perditus ille sedens, omnia quæ Dei sũt ad se transferet, plerisque à Deo ad ipsum deficientibus. *Esa.11.4.*

4 Antichristũ (.i. quisquis sedem illã apostaticam occupabit) prædicit non regnaturũ extra Ecclesiã, sed in ipsius Ecclesiæ sinu.

5 Hæc prophetia assiduè fuit Ecclesiæ veteri inculcata, sed à posteris neglecta.

6 Iã ipsius Apostoli tẽporibus prima apostaticæ sedis fundamenta iaciebantur, sed ita vt homines fallerent. 7 Romano imperio sublato apostaticam sedem successuram prædicit, illius videlicet arcem occupaturam, vt ipsi veteres Tertullianus, Chrysostomus & Hieronymus interpretantur. 8 Verbo Domini tandem illa impietas detegetur, & aduentu Christi penitus abolebitur. 9 Prædicit Satanam omnes suas vires, etiam addito omni falsorum miraculorum genere, in illa sede stabilienda, explicaturum, idq; maximo cum successu, sic merente mundi, perfidia, ita tamen vt soli increduli sint illius fraude perituri. 10 Electi à malis istis omnibus tuti perstabunt. Electio autẽ ex istis testimonijs intelligitur: ex sanctificatione colligitur fides: fides ex eo quòd assentimur veritati: veritas ex vocatione per Euangelij prædicationem. vnde demùm ad certam spẽ glorificationis ascenditur.

3 Nequis vos seducat vllo modo: [3] *non* enim *adueniet dies Christi* quin venerit defectio prius, & retectus fuerit [e] homo ille sceleratus, filius, *inquam*, ille perditionis,

4 Sese opponens & [f] efferens adversus quicquid dicitur Deus, aut numẽ: [4] adeò vt in templo Dei tanquam Deus sedeat, præ se ferens se esse Deum.

5 [5] Annon meministis me, quum adhuc essem apud vos, hoc dixisse vobis?

6 Nunc verò [g] quid obstet nostis, vt is suo tempore retegatur.

7 [6] Iam enim peragitur mysterium iniquitatis: [7] tantùm qui [h] nunc obstat, *obstabit* vsquedũ è medio sublatus fuerit:

8 [8] Et tunc retegetur [i] impius ille, quem Dominus ‖ [k] conficiet [l] Spiritu oris sui, & illustri aduentu suo abolebit.

9 [9] *Illum inquam*, cuius aduentus est ex efficacia Satanæ, cum omni potentia & signis ac prodigijs [m] mendacibus.

10 Et cum omni fraude iniustitiæ in ijs qui pereunt, pro eo quòd amorem veritatis non receperunt vt salui fierent.

11 Propterea igitur mittet illis Deus [n] efficaciam deceptionis vt credant mẽdacio:

12 Vt damnẽtur omnes qui non crediderunt veritati, sed [o] acquieuerunt in iniustitia.

13 [10] Nos autem debemus gratias agere Deo semper de vobis, fratres dilecti à Domino, quod elegerit vos Deus ab initio ad salutem [p] per sanctificationẽ Spiritus, & [q] fidem habitam veritati.

14 Quo vocauit vos [r] per Euangeliũ nostrum, ad obtinendam gloriam Domini nostri Iesu Christi.

15 [11] Nempe igitur, fratres, perstate, & tenete traditam doctrinam quam edocti estis siue per sermonem, siue per epistolam nostram.

16 Ipse verò Dominus noster Iesus Christus, & Deus ac Pater noster, qui dilexit nos, & dedit consolationem æternam & spem bonam per gratiam,

17 Consoletur vestra corda, & stabiliat vos in omni sermone & opere bono.

11 Cõclusio, Superest igitur vt in doctrina & voce & scriptis Apostolorũ tradita, gratuita Dei beneuolentia nos per spẽ inuictã consolante, & vita nostra omni sanctè instituta, per seueremus.

e De vno loquẽs, corpus Ecclesiasticæ tyrãnidis notat. f Omnes norunt quis sit ille qui se dicit posse pro arbitrio cœlum reserare & aperire: qui in Monarchas sumpsit imperium, ad cuius pedes prouoluuntur Monarchæ, illum Antichristum vetus Deum adorantes. g Quid eũ remoretur ac retineat. h Qui nunc obtinet, siue rerum potitur, Romana scilicet Monarchia. i Ad verb. exlex, id est, qui legem Dei prorsus conculcabit. k Ad nihilum rediget. l Verbo suo, veri enim verbi ministri instar orij, per quod efflat Dominus potens illud & æternum verbum, quo tanquam ferrea virga hostes conteret. m Partim falsis, partim mendacij stabiliendi causa editis. n Vim quandam in illis decipiendi efficacissimam. o Ita mendacium approbauerunt, vt etiã in eo sibi placuerint, qui summus est vesaniæ gradus.

p Vt vos sanctificaret. q Fide qua non mendacium, sed veritatẽ Dei (id est Euangeliũ) amplectamur. r Nostra prædicatione.

CAP. III.

1 Monet vt pijs precibus Euangelij prædicationem promoueant, 6 & se subducant abijs qui otio 11 & curiositate turbant ordinem publicum: 14 quos etiam à cõmuni fidelium cœtu excludit.

1 QVod ‖ [1] superest, precamini fratres, pro nobis, vt sermo Domini currat, & glorificetur sicut & apud vos:

2 Et vt eripiamur à [a] proteruis ac sceleratis hominibus. [2] non enim omniũ est fides.

3 Sed fidelis est Dominus, qui stabiliet vos & tuebitur [b] à malo.

4 [3] Confidimus autem per Dominũ de vobis, vos, quæ denuntiamus vobis, & facere & facturos esse.

5 [4] Porrò Dominus dirigat vestra corda ad Dei charitatem, & Christi expectationem.

6 [5] Denuntiamus autem vobis, fratres, per nomẽ Domini nostri Iesu Christi, vt subducatis vos ab omni fratre qui inordinatè se gerit, & non ex tradita doctrina quam accepit à nobis.

7 [6] Nam ipsi scitis ‖ quomodo oportet imitari nos, quia non inordinate conuersati sumus inter vos,

CAP. III. *Ephes.6.19, colos.4.3.*

1 Iam pro suo more varias admonitiones subijcit: quarũ prima est vt pro Euangelij propagatione & fidorum eius ministrorũ salute, preces ab Ecclesijs concipiantur. *1.Cor.11.1.*

2 Mirũ non est tam multis exosum esse Euangelium, quũ fides sit rarum Dei donum Ecclesia tamen multitudine malorum nunquam pessundabitur quoniam nititur Dei fidelitate. 3 Secunda admonitio, vt Apostolicam doctrinam vitæ regula perpetuò sequantur. 4 Tertio loco duo inculcat, quæ ex sola Dei gratia nobis donantur, charitatem videlicet, & animum in aduentum Christi intentum. 5 Quarto loco, otiosos & ignauos negat in Ecclesia esse nutriendos, imò ne ferendos quidem. 6 Ne durius cum eis agere videatur, seipsum pro exemplo proponit, qui præterquam quòd euangelizabat, suis etiam manibus operabatur, cui tamen labori se simpliciter obstrictum fuisse negat.

a Qui sui officij nullam curam habent. b A Satana insidijs, potest etiam malum neutro genere sumi.

teat

1. Theſſ. 4. 11.

7 Quantum ſit vitium otij declarat ex eo quòd nemo ſit quē Dominus fruſtra condiderit, atq; adeò quem in certa veluti ſtatione nō collocarit: ex quo conſequitur ab otioſis perturbari ordinem à Deo poſitū, quod quidē eſt maximū ſcelus. 8 Taxat vitium cum ſuperiore coniunctum, vnde infinita mala conſequuntur: nempe quod nulli curioſius inueſtigant aliena quàm qui ſua nihil curant. 9 Præcipit Dominus, & precantur Apoſtoli per Chriſti nomen, primùm, vt nemo ſit otioſus, deinde vt quiſque tranquillè curet munus ſibi à Domino impoſitum.

e Vbi igitur Monachorum & ſacrificorum otioſi ventres? Monachus (inquit Socrates Tripartita, hiſtoria lib. 8.) qui manibus non laborat, ſimilis eſt prædoni.

teat nos imitari: ‖ quoniam non inordinatè nos geſſimus inter vos:

8 Neque gratis panem edimus *acceptum* à quoquam: ſed cum labore & ærumna nocte dieq́; operantes, ne quem veſtrūm grauaremus.

9 Non quòd nobis *id* non liceat, ſed vt noſmetipſos pro exemplari exhibeamus vobis ad nos imitandos.

10 Etenim quum eſſemus apud vos, hoc denuntiabamus vobis, quòd ſiquis nolit operari, [e] etiam non edito.

11 Audimus quoſdam verſari inter vos [7] inordinatè, nihil operis facientes, [8] ſed curiosè agentes.

12 [9] Iijs autē qui ſunt iſtiuſmodi, denuntiamus & eos obſecramus per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, vt cum quiete operantes, ſuo pane veſcantur.

13 [10] Vos autem fratres, ne ſegneſcite in benefaciendo.

14 [11] Quòd ſi quis non auſcultat noſtro per epiſtolam ſermoni, hunc notate: [12] & ne commercium habete cum eo, [13] vt eum pudeat.

15 [14] Neque vt inimicum ducite, ſed admonete vt fratrem.

16 [15] Ipſe autem Dominus pacis *autor* ſemper det vobis pacē omni modo. Dominus ſit cum omnibus vobis.

17 [16] Salutatio, mea manu Pauli, quod eſt ſignū in omni epiſtola: ita ſcribo

18 Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti *ſit* cum omnibus vobis. Amen.

Ad Theſſalonicenſes poſterior miſſa fuit Athenis.

10 Cauendum ne quorundam indigniras nos reddat ad beneficentiā frigidiores. 11 Excommunicatio, pertinaciæ pœna. 12 Familiaritas cū excōmunicatis vitanda. 13 Finis excommunicationis eſt, nō exitium, ſed ſalus peccatoris, vt pudore ſaltem victus reſipiſcat. 14 Sic vitāda fratrū excōmunicatorum familiaritas, vt eorū in viā reuocandoru occaſiones omnes ſedulò quærantur. 15 Preces ſunt omnium exhortationum ſigilla. 16 Subſcripſit ſuis literis ſua manu Apoſtolus, ne falſæ pro veris ſupponerentur.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD TIMOTHEVM PRIOR.

CAP. I.

A'ſolutum verum poſteriꝰ exemplar proponens, cum præcipua eius ſimilitò ſit in docendo, 4 monet vt reiectu vanis quæſtionibus ea tradat, 5 qua charitatem & fidem ſpirent. 12 Ac ne contemptui ſit ſua authoritas, 14 qualis factus ſit per Dei gratiam honorificè prædicat.

CAP. I.

1 Initio tī ſuā tum Timothei gratuitam vocationem aſſerit, vt hæc ex illa confirmetur: ſimulque doctrinæ Apoſtolicæ ſummā explicat, miſericordiam Dei videlicet in Chriſto Ieſu per fidem apprehenſo, cuius exitus adhuc ſperatur.

a Miſericordia à gratia diſtinguitur, vt effectus à cauſa. Gratia enim illa eſt gratuita benevolentia qua nos in Chriſto elegit, miſericordia, id eſt, gratuita iuſtificatio ſequitur.

1 [1] PAVLVS Apoſtolus Ieſu Chriſti ex ordinatione Dei ſeruatoris noſtri, & Domini Ieſu Chriſti, ſpe noſtræ,

2 Timotheo germano filio in fide. Gratia *ſit tibi*, [2] miſericordia & pax à Deo Patre noſtro, & Chriſto Ieſu Domino noſtro.

3 [2] Quemadmodum te ſum precatus vt permaneres Epheſi, quum proficiſcerer in Macedoniam, *permaneto*, vt denunties quibuſdam ne diuerſam doctrinam doceant.

4 [3] Nec attēdant fabulis & [b] genealogijs infinitis, quæ potius quæſtiones præbent quàm ædificationem Dei quæ eſt per fidem.

5 ‖ [4] Porrō finis [c] mādati eſt [d] charitas

Infra, 1. 7, & 6. 4, 20. 2. 4

2 Tota hæc epiſtola in admonitionibus conſiſtit, quibus omnia fidi paſtoris officia graphicè prorſus deſcribūtur. Prima autē admonitio eſt, nequid vel in Apoſtolica ipſa doctrina, vel

in eius docendi ratione, nouetur. 3 Corrumpitur doctrina non tātùm falſis dogmatibus, ſed etiam inanibus & curioſis ſpeculationibus: quarum videlicet explicatio fidem noſtram nihil iuuet. 4 Secunda admonitio, cum ipſa doctrina coniungendū eſſe legitimum ipſius vſum. Is autem eſt in charitate pura & conſcientia bona, & germana fide poſitus.

b Speciem vnam vanarum quæſtionum attingit. c Legis. d Nec extra conſcientiam bonam charitas, nec extra fidem conſcientia bona, nec fides extra Dei verbum.

ex puro corde, & conscientia bona, & fide non simulata.

6 [5]A quibus quum quidam vt à scopo aberrarint, deflexerũt ad vaniloquẽtiam:

7 [6]Quum velint esse Legis doctores, nec intelligant quæ loquuntur, neq; de quibus asseuerant.

8 [7]Scimus autem bonam esse Legem, siquis ea legitimè vtatur.

9 [8]*Nempè* sciens Legem [e] iusto positam non esse, sed Legis contemptoribus, & ij qui subijci nesciunt, impijs & [g] peccatoribus, nefarijs & profanis, patricidis & matricidis, homicidis,

10 Scortatoribus, masculorum concubitoribus, plagiarijs, & mendacibus, periuris, & siquid aliud est quod sanę doctrinæ sit oppositum:

11 [9]*Quæ est* secundum glorioſum Euangelium beati Dei, [10] quod concreditum est mihi.

12 [11]Gratiam igitur ei habeo qui me [h] robustum effecit, *id est* Christo Iesu Domino nostro: quòd me fidelem duxerit, vt qui *me* in ministerio constituerit:

13 Qui prius erã [i] blasphemus & persequutor & iniuriosus: sed mei misertus est. nam ignorans id faciebam fidei expers.

14 Superabundauit autem gratia Domini nostri [12] cum fide & dilectione in Christo Iesu.

15 [13][k]Fidus *est hic* sermo, & modis omnibus dignus quẽ amplectamur, ‖ Christum Iesum venisse in mundum vt peccatores seruaret, quorũ primus sum ego.

16 Verùm ideò misertus est mei, vt in me primo ostenderet Iesus Christus omnem clementiam, vt essem exemplo credituris ipsi in vitam æternam:

17 [14]Regi autem æterno, immortali, inuisibili, [1] soli sapienti Deo honor *sit* & gloria in secula seculorum. Amen.

18 [15]Hoc mandatum commendo tibi, fili Timothee, *nempè* vt secũdum prægressas de te prophetias, milites [m] per eas bonam illam militiam:

19 Retinens [n] fidem & bonam conscientiam: [16] qua repulsa, nõnulli fidei naufragium fecerunt.

20 Ex quibus Hymenæus & Alexander: ‖ [17] quos [o] tradidi Satanæ, vt [p] discãt non blasphemare.

5 Quod in genere de vanis & curiosis cõtrouersijs dixerat, applicat ijs qui Legis zelum prætexentes, in externis immorabãtur, nullum de nugis quibusdam postea garriendi finem facientes.

6 Nulli in doctiores & impudẽtiores in sanctitatis nomine vsurpando quàm sophistæ matæologi.

7 Occupatio, se non damnare Legem, sed legitimũ eius vsum requirere.

Mat. 9. 3, mar. 2. 17.

8 Is demùm effugit Legis maledictionem ac proinde illam non horret, qui fugiens quæ Lex dãnat, eius obseruationi

14 Erumpit in exclamationem præanimi ardore, quòd nõ posslit in amplificanda Dei gratia sibijpsis satisfacere. *1. Cor. 5. 5.*

15 Conclusio vtriusque paternæ superioris admonitionis, nẽpè vt fortiter aduersus omnia impedimẽta decertans Timotheus, præeuntibus multorum prophetijs ad ministerium vocatus, & doctrinam acceptam & bonam conscientiam tueretur. 16 Rectam conscientiam qui non seruant paulatim amittunt etiam intelligentiæ donum: quod duplici eoque tristissimo exemplo probat. 17 Non ferendi apostatæ in Ecclesia, imò etiam excommunicandi.

l Vide Iohan. 17. 3. m Illis fretus. n Sanam doctrinam o Ex Ecclesia electo Satana mãcipaui. p Vt suo malo discant quid sit blasphemare.

CAP. II.

1 In precibus publicis vult omnes commendari Deo. 4, 5 idque duplici ratione: 8 Inde omnes cuiuscunq; loci sint, ad orationem inuitat: 9 & quo vestitu, 11 quaque modestia mulieres in sacro cœtu se gerere debeant, disserit.

1 [1]Adhortor igitur ante omnia vt fiãt deprecationes, preces, postulationes, gratiarum actiones pro quibusuis hominibus:

2 Pro regibus & quibusuis in eminentia constitutis: [2] vt tranquillam ac quietã vitã degamus cum omni pietate & [a] honestate.

3 [3] Nam hoc bonum est & acceptũ

CAP. II.

1 Vbi absoluit quęad doctrinam spectãt, iam secũdo loco de alterami-nisterij Verbi parte (id est de publicis precibus) disserit. Ac primò quidem quæstionem explicans pro quibus precandum sit, docet pro quibusuis precãdum, ac præsertim pro quibusuis magistratibus, quòd alioqui extra controuersiam non erat, quum reges, imò etiam pleriq; magistratus eo tempore hostes essent Ecclesiæ. 2 Argumentum à fine sumptum, Quoniam nimirum ideò constituti sint magistratus, vt & pietas & honestas cum pace inter homines vigeant, ac proinde illos in primis oporteat Deo commẽdare, vt possint tã necessario munere fideliter defungi. 3 Aliud argumẽtũ, Cur pro quibusuis, sublato gẽtis, sexus, ætatis, ordinis discrimine, sit in Ecclesia precandũ, quoniã videlicet Dominꝰ quosuis, interdũ etiã ab Euãgelio alienissimos vocãdo, sic Ecclesiã suam velit colligi, ac proinde preces pro quibusuis haberi.

a Complectitur hoc nomen omne officij genus, quod vigere in hominum commercijs debet.

ex animo studet: non autem qui de externis & curiosis quibusdam garrit. 9 Matæologiæ opponit non tantùm Legem, sed etiam Euangelium, vtpote quod minimè damnet, imò maximè commendat sanam doctrinam præceptis Dei comprehensam ac proinde glorioſum & beati Dei Euangelium vocat, cuius virtutem isti garruli ignorabant. 10 Ratio cur nec aliter nec aliud docendũ sit in Ecclesia quàm ipse docuerit, quoniam nullum sit aliud Euangelium, quàm quod Deus ipsi commisit. 11 Asserit necessariò suum Apostolatum aduersus quosdam superiorem ipsius vitam calumniãtes, seipsum ad inferos vsque deijciens, vt Christi misericordiam attollat, qua omnia illa superiora aboleuerit. 12 Hãc mutationem probat ab effectis, quòd qui profanus erat, factus sit fidelis, & qui Christũ furiosissimè persequebatur, iam ipsius amore ardeat. 13 Retorquet calumniam aduersariorum in ipsorum caput, docens hoc singulare bonitatis Dei exemplum, cedere totius Ecclesiæ commodo.

e Is demum talis est quem Dominus vera doctrina, & Spiritu sancto imbuit. f Ad verb. exlegibus. g Veluti aliquam peccandi artem exercentibus. h Qui vires mihi indidit, non solum quum ne voluntas quidem adesset, sed etiam quum in contrariam partem totus ferebar. i Hæc sunt opera præparatoria, quibus sese effert Paulus. k Dignus cui fides adhibeatur.

coram

coram seruatore nostro Deo,

4 Qui quosuis homines vult seruari,& ad agnitionem veritatis venire.

5 4 Vnus enim Deus, vnus etiam Mediator Dei & hominũ, [b] homo Christus Iesus:

6 Qui semetipsum dedit redemptionis pretium pro quibusuis, [5] *Christus inquam*,testimonium illud suis temporibus *destinatum*.

7 ‖Cuius constitutus sum ego præco & Apostolus (veritatem dico per Christum,[c] non mentior)doctor,*inquam*, Gentium,[d] cum fide ac veritate.

8 [6] Velim igitur viros precari in quouis loco, puras manus [e] attollentes absque [f] ira & [g] disceptatione.

9 ‖[7] Itidem & mulieres amictu honesto, cum verecundia & modestia ornare sese, non cincinnis, vel auro, vel margaritis,vel pretioso vestitu:

10 Sed (quod decet mulieres pietatem spondentes) operibus bonis.

11 Mulier cum silentio discito cum omni subiectione.

12 ‖Mulieri enim docere non permitto, [8] neque autoritatem vsurpare in virum,sed esse in silentio.

13 ‖[9] Adam enim prior formatus est, deinde Eua.

14 [10] Et Adam [h] non fuit seductus: ‖sed mulier seducta, causa transgressionis fuit.

15 [11] Seruabitur tamen liberos gignendo,si manserit in fide ac charitate, & sanctificatione cum modestia.

11 Obiter inserit consolationem, non impedire hanc subiectionem, quominus & ipsæ mulieres perinde vt viri seruentur,si sese in coniugalibus illis oneribus cum fide & charitate sanctas & modestas præbuerint.

CAP. III.

2 Episcopos, 8 & Diaconos Christianos depingit,cum eorum vxoribus, 12 liberis & familia, 15 Et Ecclesiam domum Dei nominat.

CAP.III.

1 [1] FIdus *est hic* sermo, [2] Siquis Episcopatum [a] appetit, præclarum opus desiderat.

Tit.1.6.

1 Absoluta tractatione tum de doctrina & docendi ratione,tum de publicis precibus, tertiò nunc loco ad personas ipsas accedit,agens primùm de Pastoribus, deinde de Diaconis: vtriúsque præfatione, vt certos esse hos Canonas norit Ecclesia.

2 ‖Oportet igitur Episcopum irreprehensum esse,[b] vnius vxoris virum,vigilantem,sobrium, compositum,hospitalem,aptum ad docendum:

Supra,1.19.

2 Episcopatus,siue ministerium Verbi,non est otiosa dignitas,sed opus,& quidem præclarum: ac proinde multis virtutibus & domi & foris Episcopum ornatum esse oportet.Itaque & doctrinæ,& facultatum siue donorum,& vitæ examen, præeat futuræ electioni necesse est.

3 Non [c] vinosum,non percussorem, non turpiter lucri cupidum: sed moderatum, alienum à pugnis, alienum ab auaritia:

4 *Qui* suæ domui bene præsit,qui liberos contineat in subiectione cum omni honestate:

5 (Nam siquis propriæ domui præesse nescit, quomodo Ecclesiam Dei curabit?)

6 Non nouitium: ne inflatus, [d] in criminationem incidat diaboli.

7 Oportet autem eum etiam bonum habere testimonium ab extraneis: ne in probrum incidat & laqueum diaboli.

8 [3] [e] Diaconos itidem honestos, nõ bilingues, non multo vino deditos, non turpiter lucri cupidos:

3 Diaconos quoque prius probari oportet, vt de eorum honestate,veritate, sobrietate animo ab omni auaritia, alieno,eruditione in fidei doctrina, bona denique conscientia & integritate constet. 4 Inquirendum etiam in Pastorum & Diaconorum vxores.

9 Tenentes [f] mysterium fidei ‖cum pura conscientia.

10 Atque hi etiam probentur prius, deinde ministrẽt,si sint inculpati.

11 4 Vxores itidem honestas, non calumniatrices, sobrias, fidelis in omnibus.

4 Vxores itidem honestas, non calumniatrices, sobrias, fidelis in omnibus.

12 Diaconi sint vnius vxoris viri, qui liberis bene præsint & suis domibus.

13 Nam qui bene ministrarunt, gradum bonum sibi acquirunt, & multam fiduciam in fide quæ est in Christo Iesu.

14 Hæc scribo tibi, sperans me ad te breui venturum:

15 Si autem tardauero, vt scias quomodo oporteat te in domo Dei conuersari, quæ est Ecclesia Dei viui, columna & firmamentum veritatis.

16 Et manifestum est sine vlla contradictione magnum esse pietatis sacramentum: Deus manifestatus est in carne, iustificatus est in spiritu, visus est angelis, prædicatus est gentibus, creditus est in mundo, assumptus est in gloria.

1.Tim.1.11. 2.Pet.3.5. 4 Non videretur vnus quorumuis hominũ Deus, nisi in quibusuis seruandis bonitatem suam ostenderet: nec vnus videretur Dei & quorumuis hominum Mediator Christus, humana cum quibusuis hominibus communi natura assumpta,nisi pro quibusuis satisfeciisset,& pro quibusuis intercederet.

1.Cor.14.34. Gen.1.27. Gen.3.6. 5 Confirmatio,Quoniam ipsis etiam gentibus nunc patefactum est salutis arcanum,ipso Apostolo ad hoc munus propriè designato, quo quidem fideliter & sincerè fungatur. 6 De personis disseruit, pro quibus concipiendæ sint preces: nunc verò etiam locorum discrimen sublatum docet. Olim enim vna gens vno tantùm certo loco ad publicum cultum conueniebat: nunc verò vbiuis (ritè tamen & ordine) Ecclesiæ coguntur,& ad Deum publicè communibus precibus colendum conuenitur,nec de gente,aut corporis purificatione, aut loco, sed de animo ab omni offensione puro, & certa fiducia pleno,laborandum est. 7 Tertio loco statuit vt mulieres honesto & ab omni luxu alieno habitu, modestè & in silentio in publicis cœtibus discant, 8 Primum argumentum, cur mulieribus in Ecclesia non liceat docere,quoniam hoc modo supra viros collocarentur, quorum videlicet essent magistræ,quod repugnat Dei ordinationi. 9 Hanc Dei ordinationem qua viro subest mulier, primùm probat ex eo quòd Deus mulierem posteriorem creauit viri causa. 10 Deinde,quia post peccatum hæc pœna inflicta est mulieri,per quam vir deceptus est.

a De ambitu non loquitur, quo vix quicquam magis horrendum est in Ecclesia, sed in genere de animo & studio ad Dei Ecclesiam iuuandam comparato,quando & Vbicunque Domino visum fuerit. b Ergo qui coniugatos, quia coniugati sunt ab Episcopatu excludit, Antichristus est. c Vino quasi assidentem. d Ne ex eo ipso quòd in eum gradum euectus est,occasionem arripiat superbia, qua ipsum euertat,atq; ita in eandem condemnationem ruat atque ipse Diabolus. e Ht sunt qui pauperum curam habebant. f Euangelicam doctrinam, quæ verè est mysterium: caro enim & sanguis eam non reuelant.

b Homo scilicet,fictus. c Hebraicus pleonasmus magis confirmans. d Fidelis & sincerus: fidei autem nomine sanam doctrinam, veritatis,sinceram functionem intelligit. e Manuum sublationem pro inuocatione posuit,id est, signum pro reipsa. f Illis offensionibus animi,qua prohibent quominus bona conscientia Deum possimus inuocare. g Dubitatione,qua fidei repugnat,Iaco.1.6. h Adam fuit seductus,sed vxoris opera, ideoq; meritò hac quoque ratione debet esse viro subiecta.

lumnioſas,ſobrias,fidas in omnibus.

12 [5] Diaconi ſint vnius vxoris mariti,qui liberis rectè præſint,& proprijs domibus.

13 Nam qui bene miniſtrauerint, [g] gradum ſibi bonum acquirunt,& [h] multam libertatẽ per fidem quæ *eſt* in Chriſto Ieſu.

14 [6] Hæc tibi ſcribo, ſperans fore vt celerius ad te veniam:

15 Quòd ſi tardius venero, vt noris quomodo oporteat [7] in domo Dei verſari,quæ eſt Eccleſia Dei viui, [i] columna & ſtabilimentum veritatis.

16 [8] Et ſine controuerſia magnum eſt pietatis myſterium: Deus conſpicuus factus eſt in carne, [k] iuſtificatus eſt in Spiritu,conſpectus eſt ab Angelis, prædicatus eſt Gentibus, fides illi habita eſt in mundo, ſurſum receptus eſt in gloriam.

5 Polygami (id eſt plures ſimul vxores habentes)ſicut ad epiſcopatum ita ne ad diaconiam quidem vocandi.

6 Peculiaria multa ſubiecturus ad quotidianum Paſtoris munus ſpectantia, præfatur de ſuo ad eum aduentu,vt eo magis ſolicitus ſit Timotheus, ne quum aduenerit,negligentiæ coargui poſſit.

7 Paſtori aſſiduò cogitandum eſt ſe in domo Dei viui verſari,in qua conſeruatur veritatis theſaurus.

8 Hac veritate cuius cuſtos & conſeruatrix eſt inter homines Eccleſia,miniſterio Verbi proprerea ibi conſtituto, nihil auguſtius eſſe poteſt. Docet enim res omnium maximas, nẽpe Deum in Chriſti perſona, aſſumpta noſtra natura, factum eſſe viſibilem,cuius tamen in tanta infirmitate maieſtas infinitis modis eluxit, adeò vt ipſos Angelos rei tantæ conſpectus perculerit: qui denique Gentibus prædicatus, ab eis receptus eſt, & nunc ſurſum in ſummum gloriæ gradum euectus.

g Decus ac dignitatem. h Fiduciam intrepidam. i Hominum,nimirùm reſpectu: innititur etenim Eccleſia angulari illi lapidi Chriſto, ſed ea eſt veritatis conſeruatrix, non mater. k In illa infirma carne Chriſti,ita vis Diuinitatis ſeſe exeruit, vt Chriſtum quantumuis hominem infirmum,palàm fuerit eſſe Deum.

CAP. IIII.

1 Falſas doctrinas, 3 tam de coniugij & ciborum diſcrimine, 7 quàm profanas damnat: 8 commendat autem pietatis ſtudium, 13 & aſſiduam Scripturæ lectionem.

CAP.IIII. 1 [1] SPiritus autem diſertè dicit fore vt poſterioribus temporibus deſciſcant quidam à [a] fide,ſpiritibus deceptoribus attendentes ac doctrinis dæmoniorum,

2 [2] Per [b] hypocriſin falſiloquorum, quorum [c] conſcientia cauterio reſecta eſt,

1 Opponit veræ illi doctrinæ falſa dogmata quę omninò futurum prædicit vt à quibuſdam apoſtatis ſuggeſtione diaboli introducantur & ita quidem vt minimè deſint qui illis aſſentiantur.

2 Hæretici quantumcunque ſimulent ſanctimoniam,nulla conſcientia præditi ſunt.

a A vera Dei doctrina. b Sunt enim velùt hiſtrionicam quãdam artem facturi,nequin exiſtimet fore vt in aliquo angulo delitẽſcant,aut pudoris ſpeciem retineant. c Quorum ita obduruit conſcientia,vt callum obduxerit, deinde cancrum illam innaſciſſe, poſtremò iam eſſe cauterio amputatam.

3 [3] Prohibentium contrahere matrimonium, *iubentium* abſtinere à cibis [4] quos Deus creauit [5] ad participandum [6] cum gratiarum actione, fidelibus, & ijs qui cognouerunt veritatem.

4 [7] Nam quicquid creauit Deus,bonum *eſt* nec quicquam reijciendum *eſt*, ſi cum gratiarum actione ſumatur:

5 [8] [d] Sanctificatur enim [e] per verbum Dei,& preces.

6 [9] Hæc ſi ſubieceris fratribus, bonus erit miniſter Ieſu Chriſti, innutritus in ſermonibus fidei, bonaque doctrinæ, quam [f] aſſectatus es.

7 [10] Cæterùm profanas & aniles fabulas reijce: [11] ſed exerce teipſum ad [g] pietatem.

8 [12] Nam corporalis exercitatio paululum habet vtilitatis: at pietas ad omnia vtilis eſt, vt quæ promiſſionem habeat vitæ præſentis ac futuræ.

9 [13] Fidus *eſt* hic ſermo, & dignus qui omnibus modis recipiatur.

10 Nam idcirco etiam fatigamur, & probris afficimur quòd ſperemus in Deo viuo,qui eſt conſeruator omnium hominum,maximè *verò* fidelium.

11 Hæc denuntia & doce.

3 Duas falſæ iſtius doctrinæ ſpecies exprimit, nempe cœlibatus legẽ, & delectum ciborum.

4 Iuſmodi doctrinas probat ſe meritò vocaſſe dæmoniacas,primùm quòd earum doctores de rebus alienis decernant.Anenim ipſi cibos creârunt?

5 Secundò, quòd ſinem cuius cauſa creati ſunt à Deo omnes cibi, nempe vt ijs fruerẽtur,ſuis placitis euertant.

6 Tertiò, quòd Deum hoc modo ſuo honore ſpolient, qui in illorum vſu velit celebrari. Simul autem declarat Apoſtolus, ſobriè & cum bona conſcientia vtendum illa Dei liberalitate.

7 Canonem Apoſtoli cum de tollendo ciborum delectu falſæ illi doctrinæ opponit.

8 Is demùm bonis Dei donis legitimè vtitur,qui illorum largitorem ex ipſius verbo agnoſcit & inuocat.

9 Concluſio cũ exhortatione, vt Timotheus iſta ſedulò, velut ab Apoſtolo penè cum lacte hauſta,Eccleſijs proponat.

10 Iterum ſanam doctrinam opponit non modò falſę illi & apoſtaticę doctrinæ,ſed etiam vanis omnibus & curioſis argutijs.

11 Nõ tantum ſana doctrina,ſed etiam pia & religioſa vita miniſtro Verbi opus eſt.

12 Pietas in ſpirituali cultu poſita eſt,non in externæ vitæ auſteritate, quæ etſi rectè vſurpata aliquem vſum habet,tamen nullo modo cum pietate eſt conferenda. Prodeſt enim illa per accidens,iſta verò promiſſionem habet præſentis & futuræ vitæ.

13 Digreſſio,in qua oſtendit eos qui pietati ſtudent, etiamſi ærumnis & probris vexentur, idcirco tamen non eſſe miſeros vt cæteros homines,quum ob eandem cauſam minimè affligantur propter quam cæteri, & longè diſpar ſit ipſorum exitus.Quomodo enim ſuos Dominus deſereret, qui ſuos etiam hoſtes ſua beneficentia dignatur? quam doctrinam monet ſedulò eſſe inculcandam.

d Purum & ſanctum ſit noſtri reſpectu, vt eo vti poſſimus bona conſcientia, tanquam de manu Domini. e Agnoſcimus Deum creatorem eſſe earum creaturarum quibus vtimur, & largitorem. Secundò,nos ex ijs eſſe qui Chriſti beneficio ius illud in reliqua animantia deperditum Adami culpa,recuperauimus. Tertio, precibus petimus vt nobis concedat Dominus dapibus ab ipſius manu acceptis bona conſcientia frui. Quarto, gratiarum actione & repetitis precibus conuiuia claudimus: Ita nobis ſanctificantur cibi.

f A cuius latere nunquam diſceſſiſti. g Verum cultum.

12 14 Nemo

12 [14] Nemo tuam iuuentutem despiciat, sed esto exemplar fidelium in sermone, in conuersatione, in charitate, in spiritu, in fide, in puritate.

13 [15] Interim dum venio, attende lectioni, exhortationi, doctrinæ.

14 Ne negligito donum quod in te est, quod datum est tibi ad prophetandum, cum impositione manuum [b] presbyterij.

15 Hæc exerce, in his esto: vt tuus profectus manifestus sit inter omnes.

16 Attende tib, ipsi & doctrinæ: persiste in istis. id enim si feceris, & teipsum [i] seruabis & eos qui te audierint.

14 Iam ad exhortationem illam redit, ostendens quæ sint verè Pastoris virtutes, quibus etiamsi desit ætas, reuerentiam sibi conciliet, nempe & oratio & vita, charitatis, zeli, fidei, & puritatis testes: litui verò, infularum, annuli, pallij, & puerilium huiusmodi ineptiarum nulla vsquam mētio. 15 Pastoris priuatum exercitium est, assidua Scripturæ lectio, ex qua hauriat exhortationis & doctrinæ materiam, & sibi & alijs saluificæ.

b Ordinis Presbyterorum. i Fides est ex auditu, auditus ex predicatione: Itaque sic dicuntur sese & alios seruare Ministri Verbi, in quibus Dominus posuit sermonem reconciliationis.

CAP. V.

1 Postquam modum monendi singulos præscripsit, 3 de viduis agit, qua tunc in Ecclesia ministerium coeptabantur. 17 Inde ad presbyteros trāsit, 23 & quadam corporu valetudini seruientia admiscet.

1 [1] SEniorem ne increpato, sed hortare vt patrem: iuniores, vt fratres.

2 Mulieres natu grandiores, vt matres: iuniores vt sorores, cum omni puritate.

3 [2] Viduas [3] honora quæ verè viduę sunt.

4 [3] Quòd si qua vidua liberos aut nepotes habet, discant in primis [4] *in* propriam domum pietatem exercere, [5] & vicem rependere parentibus, [6] hoc enim est honestum & acceptum coram Deo.

5 [7] Porrò quæ verè vidua est ac sola, sperat in Deo, & permanet in supplicationibus & precibus nocte ac die.

6 [8] At quæ in luxu viuit, *ea* viuens mortua est:

7 Hæc igitur denuntiato, vt sint irreprehensæ.

Cap.v. 1 De mediocritate in priuatis reprehensionibus, secundum ætatis & sexus gradus seruanda. 2 De viduarum cura constituit hos Canonas Apostolus. 3 Liberi & nepotes viduarum parentum pro viribus curam gerunto.

4 Prima ratio, Quoniam sibijpsis quod suis impendunt. 5 Altera, Quoniam natura ipsa docet maioribus vicem rependere. 6 Tertia, Quoniam Deo gratum est hoc officium. 7 Secundus Canon, Verè viduarum (id est quæ inopes & suorum præsidio destitutæ sunt, & piè ac religiosè viuunt) curam Ecclesia suscipito. 8 Tertius Canon, Viduæ in luxu degentes, & suæ familiæ curam negligentes, inter apostatas & ipsis infidelibus deteriores censentor.

a Viduarum curam habe, quæ præsidio indigent.

8 Quòd si qua suis & maximè domesticis non prouidet, fidem abnegauit, & est infideli deterior.

9 [9] Vidua allegatur non minor annis sexaginta, quæ fuerit [b] vnius viri vxor:

10 In operibus bonis idoneo testimonio ornata, si liberos educauit, si fuit hospitalis, si [c] sanctorum pedes lauit, si afflictis subuenit, si omne bonum opus est assiduè sectata.

11 [10] Porrò iuniores viduas [d] recusa: postquam enim lasciuire cœperint aduersus Christum, nubere volunt:

12 *Ex eo* damnandæ quòd primam fidem reiecerint.

13 [11] Simul autem etiam otiosæ discunt circumire domos: imò non solùm otiosæ, sed etiam nugaces & curiosę, garrientes quæ non oportet.

14 [12] Velim igitur iuniores nubere, liberos gignere, domum administrare, nullam occasionem dare aduersario ad maledicendum.

15 Iam enim nonnullæ deflexerunt, sequutæ Satanam.

16 [13] Quòd si quis fidelis aut fiqua fidelis habet viduas, eis subuenito, & non onerator Ecclesia, vt ijs quæ verè viduæ sunt subueniat.

17 [14] Qui bene præsunt presbyteri, [e] duplici honore digni habentor: [f] maximè qui laborant in sermone & doctrina.

18 Dicit enim Scriptura, ‖ Boui trituranti non obligabis os Et, ‖ Dignus est operarius mercede sua.

19 [15] Aduersus presbyterum accusationem ne admittito, nisi sub duobus aut tribus testibus.

20 [16] Eos qui peccant, coram omnibus argue, vt & reliqui timeant.

9 Quartus Canon, In viduarum Ecclesiæ ministrantium album, nulla sexaginta annis minor admittitor, ab omni impudicitiæ probro immunis, de cuius diligētia, charitate, & integritate, idoneis testibus constet. 10 Ratio prima cur iuniores viduæ ad ministerium non admittantur, Quoniam videlicet propter ætatis leuitatem, excusso tandē onere sibi à Christo imposito, de repetendo potius matrimonio cogitant: quo fit vt ministerium deserant cui se obstrinxerant. *Deut.25.4, 1.cor.9.9. Mat.10.10, luc.10.7.* *Infra,6.18.* 11 Altera ratio, Quòd plerǽque sint garrulæ & curiosæ, & neglecta muneris sui cura, discursatrices. 12 Quintus Canon, Viduæ iuniores nubunto, & sanctè familias suas regunto. 13 Sextus Canon, Fideles, priuatim quantum fieri potest, suas viduas iuuanto, nec istis sumptibus Ecclesia grauator. 14 Iam quomodo cum presbyteris .i. pastoribus, deniq; disciplinæ Ecclesiæ præfectis se gerere debeat qui eorum collegio præest, his præscriptis Cā. dissert. I. Canon: De presbyteris officio suo bene fungentibus, honestè sustentandis, Ecclesia, sicut Deus ipse præcepit, in primis laborato. 15 Secundus Canon, Accusatio aduersus presbyterum, nisi prius auditis duobus aut tribus testibus ne admittitor. 16 Tertius Canon, Presbyteri sic conuicti palam coarguuntor, vt sint alijs exemplo.

b Quæ a viro merito repudiata alteri non nupserit. c Respicit ad consuetudinem earum regionum. d Ne in collegium viduarum admitte. e De quibus magis etiam quam de reliquis simus solliciti. f Duplex fuit ordo presbyterorum, alij enim gubernationi, alij sermoni & orationi vacabant.

17 Quartus Canon, In Ecclesiasticis (præsertim aduersus ipsos presbyteros) cognitionibus quibus Deus ipse & Dominus Iesus Christus Angelorũ multitudine stipatus interest, summa, sine vllo prę-iudicio & personarum respectu, sinceritas obseruator.

21 [17] Obtestor in conspectu Dei, & Domini Iesu Christi, & electorum Angelorum, vt hæc serues, absque eo vt vnum alteri præferas, nihil faciens in alteram partem declinando.

22 [18] Manus [a] citò ne cui imponito, neq; communicato peccatis alienis: temetipsum purum serua.

23 [19] Ne amplius esto abstemius: sed vino pauculo vtere, propter stomachum tuum & crebras tuas infirmitates.

24 [20] Quorundam hominum peccata antè manifesta sunt, præeuntia damnationi: quosdam verò subsequuntur.

25 [21] Itidem & bona opera antè manifesta sunt: & ea quæ secus habent, occultari non possunt.

18 Quintus Canon, Neminem antistes leuiter ordinato: nullius hac in re stultitię aut minus recto affectui fauẽs, alienã culpam in se deriuato, siquid à collegis perperam fiat, is suã conscientiam puram seruato. 19 Sextus Canon, Presbyteri in victus ratione, suæ valetudinis moderatam rationem habento. 20 Quoniam vt summa diligentia adhibeatur, irrepunt tamen ad ministerium hypocritæ, monet Pastores Apostolus, ne hac re perturbentur, vel quicquam propterea de sua in inquirendo diligentia remittant, quia Dominus peccatis eiusmodi hominum detegendis, suum tempus constituit: nostrum autem est culpam tantùm præstare.

21 Alia consolatio ad eos spectans, qui calumnijs interdum opprimuntur.

[a] Ne temerè quosuis ad Ecclesiasticam vllam functionẽ admitto, quantum videlicet in te est.

CAP. VI.

1 Docet quid seruos deceat, 10 Quàm exitiosa pestis sit auaritia: 13 Et postquam obiter de diuitibus meminit, iterum prohibet Timotheum, ne se inanibus doctrinis impediat.

Cap. vi.

1 Subijcit etiam Canonas de seruorum officio in dominos: qua de re nõ dubiũ est quin tunc multæ fuerint agitatæ quæstiones ab ijs qui ex Euangelio arripiunt publici perturbandi status occasiones. Primus autem Canon est, Serui fideles, dominos infideles nacti, nihilominus summa fide eis seruiunto.

1 [1] Quicunque sub iugo sunt serui, suos dominos omni honore dignos ducunto, [2] ne nomen Dei & doctrina blasphemetur.

2 [3] Qui verò fideles habent dominos, ne *eos* despiciant quòd fratres sint: sed potius inseruiant, quòd fideles sint ac dilecti, [a] vt qui sint beneficij *Dei* participes. [4] Hæc doce, & exhortare.

2 Ratio, ne Deus videri possit Euangelij doctrina homines ad rebellionem & res omnes malas incitare.

3 Secundus Canon, Fideles serui dominos fideles nacti, ne fraterno nomine abutuntor, sed tantò libentius eis obsequuntor. 4 Conclusio vniuersalis, hæc omnia non tantùm esse simpliciter docenda, sed etiam cum exhortationibus sedulò inculcanda.

[a] Et hoc sufficiat, quod in ijs quæ ad vitam æternam pertinent, sint eiusdem Dei benevolentiæ socij.

3 [5] Siquis diuersam docet doctrinã, neque accedit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi, & ei quæ secundum pietatem est doctrinæ,

4 *Is* turget, nihil sciens, sed insaniens circa quæstiones ac [b] verborum pugnas: ex quibus nascitur inuidia, lis, maledicentiæ, suspiciones malæ,

5 Peruersæ [c] exercitationes hominum mente corruptorum, & qui priuati sunt veritate, & quæstui habẽt pietatem. fecede ab ijs qui eiusmodi sunt.

6 [6] Est autem quæstus magnus pietas cum animo sua sorte contento.

7 [7] Nihil enim intulimus in mundum, videlicet nec efferre quicquam possumus.

8 Sed habentes alimenta, & quibus tegamur, his contenti erimus.

9 [8] Qui autem volunt ditescere, incidunt in tentationem & laqueum, & cupiditates multas amentes & damnosas, quæ demergunt homines in exitium & interitum.

10 Siquidem radix omnium malorum est amor pecuniæ: quam quidam dum appetunt, aberrarunt à fide, & seipsos [d] transfixerunt doloribus multis.

11 [9] Tu verò, [e] homo Dei, ista fuge: sectare autem iustitiam, pietatem, fidem, charitatem, tolerantiam, lenitatem.

12 Decerta præclarum certamen fidei: apprehende vitam æternam, cuius causa & vocatus es, & professus præclaram professionẽ coram multis testibus.

13 ‖ [10] Denuntio tibi coram Deo qui viuificat omnia, & Iesu Christo, qui ‖ testatam fecit coram Pontio Pilato bonam illam professionem:

5 Eos qui in sermonibus Christi, (id est, doctrina pietatis) non acquiescentes, in varis quęstionibus (vana enim sunt alia omnia) & se & alios fatigãt, grauissimè damnatos extra Ecclesiã eijcit, vt superbos, qui in Christi doctrina non acquiescant: vt mendaces impostores, qui merã vanitatem crepent: vt insanos, qui de rebus nihili tãtopere laborent: vt pessimas pestes, qui sint maximarum contentionũ autores, & mẽtes ac iudicium hominum corrumpant: denique vt profanos & impios, qui pretioso illo pietatis ac religionis nomine ad turpe lucrum abutantur.

Supra, 5, 18. Mat. 27. 11, Iob. 18. 37.

[b] Concertationes de verbis non de rebus: verba autem etiam nominat, quæcunque nihil habent solidi, aut ex quibus nulla redit vtilitas. [c] Quales videntur in ludo illo impudentis matheologis Sophistica. [d] Dolor & cura videntur animum quodammodo perfodere, auaritia nimirũ messis. [e] Quem Spiritus Dei regit.

6 Venustè detorquet nomẽ quæstus, confitens pietatẽ esse maximum lucrum, sed diuersa prorsus ratione, quoniam videlicet veram sufficientiam affert. 7 Stultitiam eorũ irridet qui rebus caducis adeò cupidè inhiant, vt expleri nullo modo possint, quum tamen eo quod supra modum est frui nõ possint. 8 Alia ratione Timotheum ab auaritia deterret, nempe quòd infinitas easque nocentissimas cupiditates secũ trahat, quibus seipsos auari excarnificant, eousque vt fidem etiam & salutem suam abijciant. 9 Peculiaris exhortatio ad varias virtutes, quibus pastores in primis ornatos esse oporteat. 10 Grauissima obtestatio, vt summa fide superiora omnia seruentur, intentis in Iesu Christi aduentum oculis, cuius gloria vano huius mundi splendori, & potentia omnibus impiorum terriculamentis sit opponenda.

14 Vt

14 Vt serues hæc mandata, maculæ & culpæ omnis expers, vsque ad illustrem illum aduentum Domini nostri Iesu Christi:

15 Quem temporibus suis ostendet ille ‖ beatus & solus [f] Princeps, Rex regum, & Dominus dominorum:

16 Qui solus habet immortalitatem, lucem habitans inaccessam, ‖ quem vidit nemo hominum, neque videre potest: cui honor & robur æternum. Amen.

17 [11] Ijs qui diuites sunt in [g] hoc seculo, denuntia ne efferãtur animo, ‖ neque spem ponant in diuitijs incertis, sed in Deo [h] viuo, qui præbet nobis omnia copiosè ad fruendum:

18 Vt *alijs* benefaciant, vt diuites sint operibus bonis, faciles ad impartiẽdum, facilis conuictus:

19 [12] Recondentes sibijpsis ‖ fundamentum bonum in posterum, vt apprehendant æternam vitam.

20 [13] Timothee, depositum serua, & auersare profanos de rebus inanibus clamores, & oppositiones falsò nominatæ scientiæ:

21 Quam nonnulli [i] præ se ferentes, circa fidem aberrarunt à scopo. Gratia sit tecum. Amen.

Supra, 1.11, apoc.17.14, & 19.16. Iohan.1.18. Mar.4.19, luc.12.15.

11 Addit veluti auctarium, seuerã admonitionem ad diuites spectantẽ, vt in primisà duabus pestibus sibi caueant, superbia nimirum & spe fallaci, quibus tres excellẽtes virtutes opponit spem in Deum illum viuum, beneficentiam in proximum, & morum facilitatem.

Matth, 4.7, & 6.20.

12 Laus beneficentiæ ab effectis, quod sit firmum Spiritus Dei in nobis habitãtis, ac proinde salutis nobis donandæ, testimonium.

13 Præcipuam omniũ superiorum admonitionum repetit, animo omnium ministrorum Verbi altius infigendam: nempe vt inanem sophistices garrulitatem fugiant, in sinceræ doctrinæ simplicitate permanentes.

Ad Timotheum prior, missa fuit Laodiceæ, quæ est metropolis Phrygiæ Pacatianæ.

f Synonima multa congerit, quibus potentiam Dei asserit, qua freti in statione nostra perstemus. g Rerum ad vitam pertinentium, quibuscum comparantur qui sunt bonorum operum diuites. h Veri existẽti & aterno: nam Deo opponit caducam opum naturã. i Non tantùm voce, sed etiam vultu, gestu: in summa ita se comparant, vt etiam tacentes nihil nisi arduum & sublime de se promittant.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD TIMOTHEVM POSTERIOR.

CAPVT I.

5 Laudata fide Timothei, 6 vt in munere sibi commisso fideliter pergat, eum hortatur. 8 & ne propter sua vincula, 15 aut aliorum defectiones labascat, 17 de suo Apostolatu gloriatur. 14 & depositi custodiã illis cõmendat. 16 Laudat etiam Onesimum.

CAP. I. *Act.22.3.*

1 PAVLVS Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, [a] secũdum promissionẽ vitæ, quæ est in Christo Iesu,

2 Timotheo dilecto filio, gratia, misericordia, pax à Deo Patre, & Christo Iesu Domino nostro.

3 [1] Gratiam habeo Deo, ‖ cui seruio à [b] maioribus cum pura conscientia, vt assiduam tui memoriam teneo in precibus meis nocte ac die:

4 Desiderans te videre, memor tuarum lacrymarum, vt gaudio replear:

5 Reuocans in memoriam eam quę in te est non simulatam fidem, quæ habitauit prius in auia tua Loide, & matre tua Eunica: persuasus sum autem quòd in te quoque.

6 [2] Quam ob causam suggero tibi vt [c] excusites donum Dei quod est in te per impositionem manuum mearum.

7 Non enim dedit nobis Deus spiritum [d] timiditatis, sed roboris, & charitatis, & sanitatis animi.

8 [3] Ne igitur te pudeat testimonij

1 Scopus epistolę præcipuus est, Timotheum confirmare, vt fortiter ad extremũ vsque persueret, proposita primùm sua in eum beneuolẽtia, deinde commemoratis excellentibus donis, quæ velut hæreditaria extare voluerat Dominus in Timotheo & ipsius maioribus, quæ quidem ipsum tanto magis Deo obstringant.

2 Difficultatibus ingruentibus monet inuictã Spiritus virtutẽ opponendam, qua sumus à Deo donati.

3 Crucis ignominia non modò probrosam esse negat sed etiã honorificentissimam esse probat primùm, quòd Euangelium cuius causa pij affliguntur, sit testimonium Christi: secundò, quòd in illis demùm eluceat summa Dei virtus.

a A Deo legatus, vt annuntiem vitam quam promisit in Christo Iesu. b Abrahamo, Isaaco, & Iacobo: non enim agit de Phariseismo, sed de Christianismo. c Donum Dei est velut quadam viua flamma in cordibus nostris accensa, quam nituntur caro & Satan suffocare: nos contra magis ac magis fouere ac sopitam suscitare debemus. d Quo perculamur & perterrefiamus, vt quos vult Dominus perdere.

Domini nostri, neque te pudeat mei, qui sum captiuus [e] ipsius: sed estò particeps afflictionũ [f] Euangelij [g] ex potẽtia Dei:

9 4 Qui seruauit nos, & vocauit ‖ vocatione sancta: non ex operibus nostris, sed ex suo proposito & gratia, quæ [h] data quidẽ est nobis in Christo Iesu ‖ ante [i] tempora secularia:

10 Sed patefacta nunc est per illustrem illum aduentum seruatoris nostri Iesu Christi, qui & mortem aboleuit, & vitam in [k] lucem produxit ac immortalitatem per Euangelium:

11 ‖ [5] Cuius constitutus sum ego præco & Apostolus, ac doctor Gentium.

12 6 Quam ob causam & hæc patior: [7] neque erubesco. noui enim cui crediderim, & mihi persuasum est eum posse depositum meũ in nullum diem seruare.

13 [8] Exemplar teneto sanorum sermonũ, quos à me audisti cũ fide & charitate quæ *est* in Christo Iesu.

14 [9] Præclarũ depositum serua [10] per Spiritum sanctũ qui inhabitat in nobis.

15 [11] Nosti hoc auersatos me fuisse omnes qui sunt in Asia: ex quibus est Phygellus & Hermogenes.

16 Præstet misericordiam Dominus Onesiphori familiæ: quoniam sæpe me recreauit, & catenã meam non erubuit.

17 Imò quum esset Romæ, studiosissimè quæsiuit me, & inuenit.

18 Det ei Dominus vt inueniri misericordiam apud Dominum in die illo: quàm multa etiam Epheſi submiſtrarit, tu optimè nosti.

1. Cor. 1. 1. Rom. 6. 23, ephe. 1. 4, coloss. 1. 26, tit. 1. 2. 1. Tim. 2. 7.

4 Ostẽdit quãtis beneficijs Deus fortiter asse rẽdæ suę gloriæ cum salute nostra coniunctæ nos obstrinxerit, commemoratis salutis nostræ causis, nempè gratuito illo & æterno Dei proposito de nobis in Christo vẽturo seruãdis, vnde factum sit vt à Deo tandem gratis per Euangelij prædicationẽ, ad Christũ mortis destructorem & immortalitatis autorem vocaremur.

5 Euangeliũ illud est quod prædicauit Apostolus.

6 Apostolatum suum inexpectato argumento confirmat, nempè quòd mundus illud ferre non posset, ac proinde ipsum eius præconem persequeretur.

7 Proposito suo exemplo, ostendit quomodo futurum sit vt nos crucis Christi non pudeat, nempè si certi simus Deum & posse & velle salutem, quam veluti penes se depositam habet, nobis in illum diem seruare. 8 Exprimit qua potissimum in re oporteat ipsum esse quã constantissimum, nempè & in ipsa doctrina, cuius epitome sunt fides & charitas, deinde in ipsa eius tradendæ ratione cuius velut expressam effigiẽ in Apostolo Timotheus cognouerat. 9 Amplificatio à dignitate tãtæ rei penes ministros depositæ. 10 Occupatio, arduum quidem id esse præstare, sed potẽtissimum esse Dei Spiritum, qui sua virtute nos intus donarit. 11 Occurrit offendiculo propter Apostatas quosdam exorto, eorum etiam nomina exprimẽdo, vt ab omnibus dignoscerentur. Sed ijs opponit vnius hominis singularem fidẽ, vt vel vnicum bonum exemplum malis omnibus præponderet.

e Ipsius causa. f Euangelium quodãmodo dicitur affligi in ijs à quibus annũtiatur. g Fretus potẽtia Dei. h Datâ esse dicit ab æterno gratiã, ad quã ab æterno sumus prædestinati. Repugnat ita quæ doctrina de præuisa fide vel operibus, gratia Dei ex diametro. i Ante annorum seriem qui ab initio fluxerunt. k Fecit vt illucesceret vita.

CAP. II.

2 Vt per seuerantiam in militia Christiana commẽdet, 3 similitudines sumit 4 à militibus, 6 & ab agricolis. 10 Vincula sua sanctis vsui esse declarat. 15 Inde monet Timoth. vt sermonem veritatis recte disperiat: 17 & reproborum exempla fugiens, 22 modestè omnia agat.

1 TV [1] igitur, fili mi, corroborare per gratiam quæ est in Christo Iesu:

2 Et quæ audisti à me [2] inter multos testes, hęc cõmitte fidelibus hominibus, qui sint idonei ad alios quoq; docẽdos.

3 [2] Tu igitur feras laborem vt bonus miles Iesu Christi.

4 Nemo qui militat implicatur [b] vitæ negotijs, vt ei placeat à quo delectus est miles.

5 [3] Quòd si certet etiam aliquis, nõ coronatur nisi legitimè certauerit.

6 [4] Agricolam oportet prius laborãdo fructus percipere.

7 [5] Considera quæ dico. Det igitur tibi Dominus intelligentiã in omnibus.

8 [6] Memento Iesum Christũ resurrexisse ex mortuis, *factum* ex semine Dauid, *secundum* Euangelium meum:

9 [7] In quo, velut facinorosus, affligor vsque ad vincula sed sermo Dei non est vinctus.

10 Ideo omnia sustineo propter electos, vt & ipsi salutem consequantur quę est in Christo Iesu, cum gloria æterna.

11 [8] Fidus *est hic* sermo ‖ nam si cũ *eo* [c] mortui

CAP. II.

1 Conclusio superioris exhortationis, addita tamen declaratione, non seruari depositũ ab ijs qui illud intus contineant, sed ab ijs potius qui quàm liberalissimè cũ alijs id cõmunicent, vt hoc modo quamplurimi fiant eius participes, sine vllo cuiusquam detrimento. Rom. 6. 5.

2 Alia admonitio, Ministeriũ verbi esse spiritualem militiam, qua nemo sic fungi possit vt imperatori suo placeat, nisi omnibus suo camẽtis semel Valedicat. 3 Tertia admonitio, Ministerium esse instar gymnici certaminis, in quo nemo coronetur nisi ex præscriptis legibus certauerit quantumuis duræ & difficiles fuerint. 4 Alia similitudo eodem spectans, Non sperandam messem nisi præeunte arationis & sationis labore. 5 Omnia ista ne intelligi quidẽ, nedum præstari possunt, nisi petita & data à Deo intelligentia. 6 Duo capita nostræ fidei, ab hæreticis perpetuò oppugnata, disertè confirmat: quorũ vnũ, nempè Christum esse verum illũ Messiam, hominẽ ex Dauidis semine factũ, est nostræ salutis basis: alterũ est eiusdem vertex, nempè eum resurrexisse ex mortuis. 7 Occupatio, Se quidẽ instar sceleratorũ in vinculis teneri, sed causam non esse cur propterea nõ nulli fidem detraherent eius Euangelio: quum Deus nihilominus ipsius ministerio benediceret, imò etiam huius captiuitatis & patientiæ suæ exemplũ Ecclesiam multis modis cõfirmaret in vitę melioris expectatione. 8 Quarta admonitio, Nõ de verbis & quæstionibus nõ modo inutilibus, sed etiã plerunque dãnosis, esse decertãdum, sed de eo potius vt nos ad omne patiẽtiæ genus, atq; adeò ad mortẽ ipsam cũ Christo (id est, pro Christi nomine subeundã) comparemus: quoniã sit certus ad vitam, & eam quidam glorioſissimam, aditus: sicut è contrario hominum perfidia nihil de veritate Dei decedit, eorum autem exitium, sibi accersunt homines.

a Præsentibus multis, qui de his rebus possint testari. b Negotijs ad rẽ familiarem, aut occupationes illas consuetas pertinentibus.

c mortui

Mat.10.33, mar.8.38. Rom.5.9, & 9.6.

9 Quinta admonitio, Ministrũ esse oportere non otiosum disputatorẽ, sed fidelem in veritatis sermone rectè distribuendo dispẽsatorẽ, adeò quidem vt etiam aliorũ garrulã curiositatem cohibeat.

10 Astutiam Satanę patefacit, qui ab his initijs ex orsus, sensim nos pertrahit ad impietatẽ, serpente illo profanæ garrulitatis malo: quod tristi eorum exẽplo probat qui resurrectionem iam factam docebant.

Rom.9.21.

11 Digressio, qua offendiculis ex illorũ defectione exortis medetur: primò ostendẽs electos esse extra huiusmodi defectionis periculum: secundò, Deo notos illos esse, non nobis: ac proinde mirum non esse si sæpe hypocritas pro veris fratribus habeamus: nobis autem dãdã esse operam ne illorum similes simus, sed vt potius reipsa simus quod dicimur. 12 Occupatio, Non cedere in patris familiãs dedecus quòd in magna domo non habeat omnia eiusdem generis & vlus vasa, sed curãdum nobis esse vt vasa ad decus cõparata cõperiamur. 13 Rediens vnde fuerat à ver. 16. digressus monet vt in rebus serijs & ad pietatem ipsam spectantibus sese exerceat 14 Sexta admonitio, Vitadã in primis omnẽ animi acerbitatẽ tũ in docendo omnibus, tũ etiã in reuocãdis qui extra viã aberrarunt.

c Si vna cum Christo & Christi ipsius causa affligimur. d Domino etiam teste aut potius iudice aduocato sicut fecerunt Moses, Iosue, Samuel, & ipse Paulus, Act.20. e Qui nihil adijciat, nihil praetermittat, mutilet, discerpat, torqueat: speculet diligenter quid ferat auditorum captus, & quid ad aedificationẽ conducat. f Ad verb. circuncisse, id est, obserua & obside, vt videlicet prohibeas ne latius serpant. g Qui colit, & tãquam fidelis ab illo cognominatur. h Non causam proponit, sed executionem declarat: caterũm quod nos expurgamus non libertati nostri arbitrij illud tribuẽdum est, sed ei, id est Deo, qui gratis & in solidum efficit in nobis bonam & efficacem voluntatem.

mortui sumus, cum *eo* etiam viuemus:

12 Si toleramus, etiam cum *eo* regnabimus: ‖ si abnegamus, & ille abnegabit nos:

13 Si infidi sumus, ‖ ille *tamen* fidus manet: negare seipsum non potest.

14 Hæc suggere, [d] obtestans coram Domino ne verborum pugnas sequãtur: quod nullam adfert vtilitatem, *imò* auditores subuertit.

15 [9] Stude teipsum probatum sistere Deo, operarium qui non erubescat, & [e] qui rectè sermonem veritatis secet.

16 Profanos autem de rebus inanibus clamores [f] cohibe: [10] ad maiorem enim procedent impietatem.

17 Et sermo eorum depascet vt gangræna: ex quibus est Hymenæus & Philetus:

18 Qui circa veritatem aberrarunt à scopo, dicentes resurrectionem iam esse factam & subuertunt: quorundam fidem.

19 [11] Solidum tamen fundamentum Dei stat, habens sigillum hoc, Nouit Dominus qui sint sui: &, Discedat ab iniustitia omnis qui [g] nominat nomen Christi.

20 [12] Ceterùm in magna domo non tantùm sunt vasa aurea & argentea, sed etiam lignea ac testacea: ‖ & alia quidem ad decus, alia verò ad dedecus.

21 Siquis igitur seipsum ab his [h] expurgarit, erit vas ad decus, sanctificatũ, & accommodum vsibus domini, & ad omne opus bonum comparatum.

22 [13] Iuueniles autẽ cupiditates fuge: sed sectare iustitiã, fidẽ, charitatẽ, [14] pacẽ ‖ cum ijs qui inuocant Dominum ex puro corde.

1.Cor.1.2.

23 ‖ Stultas autem & ineruditas quæstiones reijce, sciés eas gignere pugnas.

1.Tim.1.4 & 4.7, tit.3.9.

24 Seruum autẽ Domini non oportet pugnare, sed placidum esse erga omnes, aptum ad docendum tolerantem malos.

25 Cum lenitate erudientem eos qui [i] contrario animo sunt affecti: ecquando det eis Deus vt resipiscentes agnoscant veritatem:

i Loquitur de ijs quibus nondum perspecta est veritas.

26 Et *elapsi* ex diaboli laqueo, à quo captiui tenentur, mentis sanitatem recipiant ad *praestandam* illius voluntatem.

CAP. III.

1 Praedicit quàm infesta pijs tempora immineant: 9 sed fiducia victoriae 10 animat eum ad certamen: 14 exercitationem sanae doctrinae in primis commendans.

CAP. III.

1 ILlud [1] autem scito, ‖ fore vt extremis diebus instent tempora molesta.

1.Tim.4.1, 2.pet.1.3, iud.18.

2 Erunt enim homines sui amãtes, auari, glorioſi, superbi, maledici, parentibus immorigeri, ingrati, [2] impuri,

3 Charitatis expertes, nescij fœderis, calumniatores, intemperantes, immites, minimè amantes bonorum.

4 Proditores, præcipites, inflati, voluptatum amantes, potius quàm amantes Dei.

5 Habẽtes formã pietatis, sed quivim eius abnegarint. [3] istos igitur auersare.

6 Ex his enim sunt ilti qui irrepunt in familias, & captiuas ducũt mulierculas, onustas peccatis, actas cupiditatibus varijs:

7 Semper discentes, sed quæ nunquam ad cognitionem veritatis venire possint.

8 ‖ Quemadmodum autem Iannes & Iambres restiterunt Mosi, ita & hi resistunt veritati, homines mente corrupti, reprobi circa fidem.

9 [3] Sed non procedẽt amplius: nam amentia istorum euidens erit omnibus, vt & illorum fuit.

10 [4] Tu verò [b] assequutus es doctri-

1 Septima admonitio, Nõ esse sperandam Ecclesiam aliquam incorruptam in hoc seculo, sed fore potius magnũ perditissimorum hominum prouentum in ipso etiam Ecclesiæ sinu, qui tamẽ summã pietatẽ & charitatem præ se ferant,

Exod.7.11.

2 Cũ eiusmodi hominibus non simplici errore, sed peruersitate animi resistẽtibus veritati (quod ex eorũ factibus apparet, quos hìc graphicè prorsus describit) non est quod ludatur opera, quum sint potius auersandi.

3 Consolationem addit, Dominum tandem istis omnem laruam detracturum. 4 Quominus ab eiusmodi hypocritis decipiamur, proponẽdæ sunt nobis sanctorum seruorum Dei virtutes, nec fugiẽda crux quã illi vkrò subierint, & quæ perpetua est veræ pietatis comes. Apostolica verò doctrina in primis est retinẽda, cui [9] sũma est nos fide in Christũ Iesũ seruari.

a Quibus nullum est ius nec fas. b Tu nõ modò quid docuerim, quid egerim, sed etiã qua mea mens ac voluntas fuerit, prorsus nosti.

5 Octaua admonitio lõgè pretiosissima Pastorẽ ex vno scripto Dei verbo sapere oportere, in quo perfectè tradãtur quæcunque tum ad veram dogmatacognoscẽda & stabilienda, falsa verò refellẽda: tũ ad malos quidem mores corrigẽdos, bonos autem instituendos spectant.

2. Pet. 1. 10.

c De Antiochia Pisidia intelligo.

d Illorũ improbitas quotidie augebitur.

nam meam, vitæ meæ rationem, propositum, fidem, lenitatem, charitatem, tolerantiam:

11 Persequutiones, afflictiones quæ mihi acciderunt [c] Antiochiæ, Iconij, Lystris: quas persequutiones sustinuerim: sed ex omnibus eripuit me Dominus.

12 Sed & omnes qui volunt piè viuere in Christo Iesu, persequutionem patientur.

13 Improbi autem homines & impostores [d] procedent in peius, tũ seducentes *alios*, tum seducti *ipsi*.

14 At tu permane in ijs quæ didicisti & quæ tibi concredita sunt, sciens à quo didiceris:

15 Teque à puero sacras literas nouisse, quæ te possunt sapientem reddere in salute, per fidem quæ est in Christo Iesu.

16 ‖ [5] Tota scriptura diuinitus *est* inspirata, & vtilis ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad institutionem quæ *est* in iustitia.

17 Vt perfectus sit [e] homo Dei, ad omne opus bonum perfectè instructus.

e *Homo Dei propriè & peculiariter dicitur Propheta, & voluntatis Dei interpres.*

opus perage euangelistæ, [b] ministerij tui plenam fidem facito.

6 [4] Nam ego iam [c] libor, & tempus meæ resolutionis instat.

7 Certamen illud præclarum decertaui cursum consummaui, fidem seruaui.

8 Quod supereſt, reposita est mihi iustitiæ corona, quam reddet mihi Dominus in illo die, iustus ille iudex: non solùm autem mihi, sed & omnibus qui expetiuerint illustrem illum ipsius aduentum.

9 [5] Stude venire ad me citò.

10 Nam Demas me dereliquit, [d] amplexus præsens seculum, & profectus est Thessalonicam. Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam.

11 ‖ Lucas mecum est solus, Marcum assumptum adhuc tecum: est enim mihi perutilis ad ministerium.

12 Porrò Tychicum misi Ephesum:

13 Penulam quam reliqui Troade apud Carpum, adfer quũ venies, & libros, maximè membranas.

14 Alexander faber ærarius multa mala mihi exhibuit: reddat ei Dominus secundum facta ipsius.

15 Quem & tu caue: vehementer enim restitit sermonibus nostris.

16 In prima mea defensione nemo mihi adfuit, sed omnes me deseruerunt (ne illis imputetur.)

17 Sed Dominus mihi adfuit, & corroborauit me: vt per me fieret fides præconij quod audirent omnes Gentes: & ereptus fui ex ore [e] leonis.

18 Et eripiet me Dominus ab [f] omni opere malo, seruabitque [g] regno suo cœlesti: cui gloria in secula seculorum. Amen.

19 Saluta Priscam & Aquillam, & ‖ Onesiphori familiam.

20 Erastus mansit Corinthi. Trophimum autem reliqui Mileti ægrotantem.

21 Stude venire ante hyemem. Salutat te Eubulus & Pudẽs & Linus & Claudia, & fratres omnes.

22 Dominus Iesus Christus *sit* cũ Spiritu tuo. Gratia *eius sit* vobiscum. Amen.

4 Prædicit maximum suum obitũ, pulcherrimo inuictæ constantiæ & certæ spei exemplo.

5 Vltima pars epistolæ, grauissimas aduersus quasdam querelas, & singularis vbique pietatis, ac indefessi animi exẽpla præbens.

Colossi. 4.

b Veris argumẽtis comprobate germanum esse Dei ministrũ.

c Pro libanẽto offeror: alludit autem ad sanguinis, aut etiã vini perfusionem quæ in sacrificijs vsurpabatur.

d Acquisiuit in hoc seculo.

e Neronis.

f Futurum vt seruabit, ne quid committam indignũ Apostolo.

g Vt regni sui participẽ faciat.

Supra, 1. 16.

Scripta est Roma posterior ad Timotheum, qui primus Ephesi ordinatus fuit Episcopus, quum Paulus iterum sisteretur Cæsari Neroni.

EPIST.

CAP. IIII.

1 Obtestatur eum vt maximè Euangelium prædicet 3 in tam deplorato tempore: 6 Sibi in propinquo esse mortem: 8 sed ita vt quasi victor ad gloriosum triumphum properet. 10 Tãdem accersendi Timoth. necessitatem. 11 ex præsenti suo statu ostendit.

CAP. IIII.

1 Summa & præcipua omnium admonitionũ, ac proinde grauissima obtestatione sancita, hæc est, vt sancta etiam quadã cum importunitate proponatur Dei verbũ prout fert necessitas: ita tamen vt solidum doctrinæ fundamentum substernatur, & acrimonia omni sancta lenitate temperetur. 2 Captandiæ iam olim fuerunt fidis pastoribus omnes occasiones, hominibus mox ad suas fabulas vltrò reuersuris. 3 Mundi perfidia debet fidos ministros eò magis solicitos reddere.

a *Falsas ac inutiles doctrinas, quibus ita nunc fascinatus est mundus vt veritatis apertam lucẽ malit modis omnibus extinctã quã è tenebris emergere.*

1 OBtestor [1] igitur ergo coram Deo & Domino Iesu Christo, qui iudicaturus est viuos & mortuos in illustri illo suo aduentu & regno suo:

2 Prædica sermonem, insta tempestiuè, intempestiuè: argue, obiurga, exhortare cum omni lenitate & doctrina.

3 [2] Nam erit tempus quum sanam doctrinam non tolerabunt: sed auribus prurientes, ipsi sibi pro suis cupiditatibus coaceruabunt doctores:

4 Et à veritate quidem aures auertent, ad [a] fabulas verò conuertentur.

5 [3] At tu vigila in omnibus, perfer,

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD TITVM.

CAPVT I.

1 Docens quales oporteat Miniſtros eligere, 10 ſimul oſtendit quomodo vaniloquũ os obturare oporteat. 12 Hac occaſione perſtringit Cretenſium mores, 14 ac Iudæos qui in rebus externis ſanctitatem locabant.

CAPI. 1 Aſſerit ſuum Apoſtolatum, nõ Titi, ſed Cretenſium cauſa, tum ex vocationis externæ teſtimonio, tũ ex ſuo cum omnibus ab initio mundi electis conſenſu. *Rom.16.25, epheſ.3.9, coloſſ.1.26, 2.tim.1.9, 1.pet.1.20. Galat.1.1. 2.Tim.3.12.* 2 Fides in qua omnes electi conſentiunt, eſt vera ac ſincera Dei cognitio, huc ſpectans, vt Deum ritè colentes, vitam æternã tandem, ſecundum veracis Dei promiſſionem, exæterno ipſius propoſito ſuis temporibus in Chriſto exhibitam, conſequamur. 3 Hæc veritas non eſt alibi quàm in Apoſtolica prædicatione quærenda. 4 Titi communem ſecum conſenſionem in fide prædicans Apoſtolus, Cretenſes ad illum audiendum excitat, ſimulque monet qua potiſſimum ex re veros miniſtros à falſis diſtinguere oporteat. 5 Communis eſt & eadem ſalutis ratio paſtoribus & gregi.

6 Prima admonitio, vt presbyteri oppidatim conſtituantur.

1 [a] PAVLVS [a] ſeruus Dei, Apoſtolus autẽ Ieſu Chriſti ſecundũ fidem [b] electorum Dei, [2] & agnitionem veritatis quæ eſt ſecundum pietatem:

2 Ad [c] ſpem vitæ æternæ, quam [d] promiſit Deus ille mentiri neſcius ‖ante [e] tempora ſecularia, patefecit autem temporibus ſuis:

3 [3] *Videlicet* ſermonem illum ſuum, per prædicationem ‖ quæ concredita eſt mihi ex mandato [f] ſeruatoris noſtri Dei:

4 Tito germano filio in communi fide.

4 [5] Gratia *ſit tibi*, miſericordia, & pax à Deo Patre, & Domino Ieſu Chriſto Seruatore noſtro.

5 [6] Huius rei gratia reliqui te in Creta, vt quæ reliqua ſunt pergas corrigere, & conſtituas oppidatim presbyteros, ſicut ego tibi mandaui:

6 ‖ Siquis eſt inculpatus, vnius vxoris vir, liberos habens fideles, non obnoxios crimini luxus, vel qui non ſunt [g] refractarij.

7 Secundæ admonitio, à quibus præſertim vitijs alienos, & quibus præcipuè virtutibus ornatos eſſe oporteat Paſtores, quos etiam Presbyteros vocauit.

8 Tertia ad monitio, Paſtorem eius doctrinæ tenaciſſimum eſſe oportere, quæ ab Apoſtolis tradita, ad ſalutem facit, curioſis & inanibus omnibus relictis. *2.Tim.1.4. Rom.14.20.*

9 Quarta admonitio, Verè doctrinæ ſcientiam ad vſum eſſe applicandam, qui quidem duabus in rebus conſiſtit, nempe in regendis qui ſe dociles præbent, & refractarijs refutandis. 10 Applicatio theſis ad hypotheſin, Cretenſes inter cæteros acribus reprehenſionibus egere, tum propter animos eorum ad mendacia & pigritiam naturali quodam impetu propenſos: tum propter auaros quoſdam Iudæos, qui pietatis prætextu, partim traditiones quaſdam inanes, partim veteres cæremonias cum Euangelio coniungebant. 11 Paucis oſtendit puritatem non in Legali & externo cultu (veluti delectu ciborum, & ablutionibus & cæteris diuſmodi iam abolitis) ſed in mente & conſcientia poſitam eſſe: & qui ſecus docent, quæ ſit reipſa vera religio prorſus neſcire, atque adeò nihil minus eſſe quàm quod videri volunt.

7 [7] Oportet enim Epiſcopum inculpatum eſſe, tanquam Dei [h] diſpenſatorem, [i] non ſibi pertinaciter placentem, non iracundum, non vinoſum, non percuſſorem, non turpiter lucri cupidum:

8 Sed hoſpitalem, bonorum amantem, [k] temperantem, iuſtum, pium, continentem:

9 [8] Tenacem fidelis illius ſermonis qui ad doctrinam facit, [9] vt poſſit etiam exhortari per doctrinam ſanam, & contradicentes conuincere.

10 [10] Sunt enim multi refractarij, & vaniloqui, & mentium deceptores, maximè ij qui ſunt [l] ex Circunciſione.

11 Quibus oportet os obturare: qui totas domos ſubuertunt, docentes quæ non oportet, turpis lucri gratia.

12 Dicit [m] quidam ex ipſis proprius ipſorum Propheta, Cretenſes ſemper mendaces, malæ feræ, ventres pigri.

13 Teſtimonium hoc eſt verum. quã ob cauſam eos redarguito [n] præciſè, vt ſani ſint in fide:

14 ‖ Non attendendo Iudaicis fabulis, & mandatis hominum auerſantium veritatem.

15 ‖ [11] Omnia quidem pura puris: pollutis autem & infidelibus nihil eſt purum, ſed polluta [o] eſt eorum & mens

a *Miniſter, quatione ipſe Chriſtus, quatenus fuit miniſter, & quidem Prophetarum caput, ſeruus dicitur, Eſa.42.1.10.*
b *Eorum quos Deus elegit.* c *Spes finis eſt fidei.*
d *Quam vltro & gratuita liberalitate promiſit.* e *Vide 2. Tim.1.9.* f *Soter non tantum conſeruatorem vita, ſed & datorem ſignificat.* g *Sic propriè dicuntur equi vel boues, qui iugum ſubire nolunt.*

h *Quem Deus ſuorum donorum diſpenſatorem conſtituit.*
i *Non aſperis moribus, & difficili natura.* k *Circunſpectum & ſui iudicij, & ſingulare moderationis exemplar.* l *Ex Iudæis, vel potius ex illis Iudæis qui Chriſtum Legi coniungere ſtudebant.*
m *Epimenides, qui inter ſapientes habitus eſt, vide Laertium & Ciceronem de Diuinatione.* n *Dure, ac ſine vllis ambagibus.* o *Si mens & cõſcientia impura ſunt, quid puri reſtat ante regenerationẽ,*

nam meam, vitæ meæ rationem, propositum, fidem, lenitatem, charitatem, tolerantiam:

11 Persequutiones, afflictiones quæ mihi acciderunt [c] Antiochiæ, Iconij, Lystris: quas persequutiones sustinuerim: sed ex omnibus eripuit me Dominus.

12 Sed & omnes qui volunt piè viuere in Christo Iesu, persequutionem patientur.

13 Improbi autem homines & impostores [d] procedent in peius, tũ seducentes *alios*, tum seducti *ipsi*.

14 At tu permane in ijs quæ didicisti & quæ tibi concredita sunt, sciens à quo didiceris:

15 Teque à puero sacras literas nouisse, quæ te possunt sapientem reddere in salute, per fidem quæ est in Christo Iesu.

16 ‖ [5] Tota scriptura diuinitus *est* inspirata, & vtilis ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad institutionem quæ *est* in iustitia.

17 Vt perfectus sit [e] homo Dei, ad omne opus bonum perfectè instructus.

5 Octaua admonitio lõgè pretiosissima Pastorẽ ex vno scripto Dei verbo sapere oportere, in quo perfectè tradãtur quæcunque tum ad veram dogmatacognoscẽda & stabilienda, falsa verò refellẽda: tũ ad malos quidem mores corrigẽdos, bonos autem instituendos spectant.

a 2. Pet. 3. 16.

c De Antiochia Pisidia intellige.

d Illorũ improbitas quotidie augebitur.

e Homo Dei propriè & peculiariter dicitur Propheta, & voluntatu Dei interpres.

CAP. IIII.

1 Obtestatur eum vt maximè Euangelium prædicet 3 in tam deplorato tempore: 6 Sibi in propinquo esse mortem: 8 sed ita vt quasi victor ad gloriosum triumphum properet. 10 Tãdem accersendi Timoth. necessitatem. 11 ex præsenti suo statu ostendit.

CAP. IIII.

1 Summa & præcipua omnium admonitionũ, ac proinde grauissima obtestatione sancita, hæc est, vt sancta etiam quadã cum importunitate proponantur Dei verbũ prout fert necessitas: ita tamen vt solidum doctrinæ fundamentum substernatur, & acrimonia omni sancta lenitate temperetur. 2 Captandæ iam olim fuerunt fidis pastoribus omnes occasiones, hominibus mox ad suas fabulas vltrò reuersuris. 3 Mundi perfidia debet fidos ministros eò magis solicitos reddere.

1 OBtestor [1] igitur ergo coram Deo & Domino Iesu Christo, qui iudicaturus est viuos & mortuos in illustri illo suo aduentu & regno suo:

2 Prædica sermonem, insta tempestiuè, intempestiuè: argue, obiurga, exhortare cum omni lenitate & doctrina.

3 [2] Nam erit tempus quum sanam doctrinam non tolerabunt: sed auribus prurientes, ipsi sibi pro suis cupiditatibus coaceruabunt doctores:

4 Et à veritate quidem aures auertent, ad [a] fabulas verò conuertentur.

5 [3] At tu vigila in omnibus, perfer,

a Falsas ac inutiles doctrinas, quibus ita nunc fascinatus est mundus vt veritatis apertam lucẽ malit modis omnibus extinctã quã è tenebris emergere.

opus perage euangelistæ, [b] ministerij tui plenam fidem facito.

6 [4] Nam ego iam [c] libor, & tempus meæ resolutionis instat.

7 Certamen illud præclarum decertaui cursum consummaui, fidem seruaui.

8 Quod superest, reposita est mihi iustitiæ corona, quam reddet mihi Dominus in illo die, iustus ille iudex: non solùm autem mihi, sed & ommibus qui expetiuerint illustrem illum ipsius aduentum.

9 [5] Stude venire ad me citò.

10 Nam Demas me dereliquit, [d] amplexus præsens seculum, & profectus est Thessalonicam. Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam.

11 ‖ Lucas mecum est solus, Marcum assumptum adhuc tecum: est enim mihi perutilis ad ministerium.

12 Porrò Tychicum misi Ephesum:

13 Penulam quam reliqui Troade apud Carpum, adfer quũ venies, & libros, maximè membranas.

14 Alexander faber ærarius multa mala mihi exhibuit: reddat ei Dominus secundum facta ipsius.

15 Quem & tu caue: vehementer enim restitit sermonibus nostris.

16 In prima mea defensione nemo mihi adfuit, sed omnes me deseruerunt (ne illis imputetur.)

17 Sed Dominus mihi adfuit, & corroborauit me: vt per me fieret fides præconij quod audirent omnes Gentes: & ereptus fui ex ore [e] Iconis.

18 Et eripiet me Dominus ab [f] omni opere malo, seruabitque [g] regno suo cœlesti: cui gloria in secula seculorum. Amen.

19 Saluta Priscam & Aquillam, & ‖ Onesiphori familiam.

20 Erastus mansit Corinthi. Trophimum autem reliqui Mileti ægrotantem.

21 Stude venire ante hyemem. Salutat te Eubulus & Pudẽs & Linus & Claudia, & fratres omnes.

22 Dominus Iesus Christus *sit* cũ Spiritu tuo. Gratia *eius sit* vobiscum. Amen.

4 Prædicit maximum suum obitũ, pulcherrimo inuictæ constantiæ & certæ spei exemplo.

5 Vltima pars epistolæ, grauissimas aduersus quasdam querelas, & singularis vbique pietatis, ac indefessi animi exẽpla præbens.

Coloss. 4. 9.

b Veris argumẽtis comprobate germanum esse Dei ministrũ.

c Pro libamẽto offeror: alludit autem ad sanguinis, aut etiã vini perfusionem quæ in sacrificijs vsurpabatur.

d Acquiuit in hoc seculo.

e Neronis.

f Futurum vt seruabit, ne quid committam indignũ Apostolo.

g Vt regni sui participẽ faciat.

Supra, 1. 16.

Scripta est Roma posterior ad Timotheum, qui primus Ephesi ordinatus fuit Episcopus, quum Paulus iterum sisteretur Cæsari Neroni.

EPIST.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD TITVM.

CAPVT I.

1 Docens quales oporteat Ministros eligere, 10 simul ostendit quomodo vaniloquis os obturare oporteat. 12 Hac occasione perstringit Cretensium mores, 14 ac Iudæos qui in rebus externis sanctitatem locabant.

CAP. I.

1 Asserit suum Apostolatum, nõ Titi, sed Cretensium causa, tum ex vocationis externæ testimonio, tũ ex suo cum omnibus ab initio mundi electis consensu. *Rom.16.25, ephes.3.9, coloss.1.26, 2.tim.1.9, 1.pet.1.20. Galat.1.1. 2.Tim.3.2.*

2 Fides in qua omnes electi consentiunt, est vera ac sincera Dei cognitio, huc spectans, vt Deum ritè colentes, vitam æternã tandem, secundum veracis Dei promissionem, ex æterno ipsius proposito suis temporibus in Christo exhibitam, consequamur. 3 Hæc veritas non est alibi quàm in Apostolica prædicatione quærenda. 4 Titi communem secum consensionem in fide prædicans Apostolus, Cretenses ad illum audiendum excitat, simulque monet qua potissimum ex re veros ministros à falsis distinguere oporteat. 5 Communis est & eadem salutis ratio pastoribus & gregi.

6 Prima admonitio, vt presbyteri oppidatim constituantur.

1 [1] PAVLVS [a] seruus Dei, Apostolus autẽ Iesu Christi secundũ fidem [b] electorum Dei, [2] & agnitionem veritatis quæ est secundum pietatem:

2 Ad [c] spem vitæ æternæ, quam [d] promisit Deus ille mentiri nescius ‖ante [e] tempora secularia, patefecit autem temporibus suis:

3 [3] *Videlicet* sermonem illum suum, per prædicationem ‖ quæ concredita est mihi ex mandato [f] seruatoris nostri Dei: [g] Tito germano filio in communi fide.

4 [5] Gratia *sit tibi*, misericordia, & pax à Deo Patre, & Domino Iesu Christo Seruatore nostro.

5 [6] Huius rei gratia reliqui te in Creta, vt quæ reliqua sunt pergas corrigere, & constituas oppidatim presbyteros, sicut ego tibi mandaui:

6 ‖ Siquis est inculpatus, vnius vxoris vir, liberos habens fideles, non obnoxios crimini luxus, vel qui non sunt [g] refractarij.

7 [7] Oportet enim Episcopum inculpatum esse, tanquam Dei [h] dispensatorem, [i] non sibi pertinaciter placentem, non iracundum, non vinosum, non percussorem, non turpiter lucri cupidum:

8 Sed hospitalem, bonorum amantem, [k] temperantem, iustum, pium, continentem:

9 [8] Tenacem fidelis illius sermonis qui ad doctrinam facit, [9] vt possit etiam exhortari per doctrinam sanam, & contradicentes conuincere.

10 [10] Sunt enim multi refractarij, & vaniloqui, & mentium deceptores, maximè ij qui sunt [l] ex Circuncisione.

11 Quibus oportet os obturare: qui totas domos subuertunt, docentes quæ non oportet, turpis lucri gratia.

12 Dicit [m] quidam ex ipsis proprius ipsorum Propheta, Cretenses semper mendaces, malæ feræ, ventres pigri.

13 Testimonium hoc est verum. quã ob causam eos redarguito [n] præcisè, vt sani sint in fide:

14 ‖ Non attendendo Iudaicis fabulis, & mandatis hominum auersantium veritatem.

15 ‖ [11] Omnia quidem pura puris: pollutis autem & infidelibus nihil est purum, sed polluta [i] est eorum & [o] mens

7 Secunda admonitio, à quibus præsertim vitijs alienos, & quibus præcipuè virtutibus ornatos esse oporteat Pastores, quos etiam Presbyteros vocauit.

8 Tertia admonitio, Pastorem eius doctrinæ tenacissimum esse oportere, quæ ab Apostolis tradita, ad salutem facit, curiosis & inanibus omnibus relictis. *2.Tim.1.4. Rom.14.20.*

9 Quarta admonitio, Verè doctrinæ scientiam ad vsum esse applicandam, qui quidem duabus in rebus consistit, nempe in regendis qui se dociles præbent, & refractarijs refutandis. 10 Applicatio thesis ad hypothesin, Cretenses inter cæteros acribus reprehensionibus egere, tum propter animos eorum ad mendacia & pigritiam naturali quodam impetu propensos: tum propter auaros quosdam Iudæos, qui pietatis prætextu, partim traditiones quasdam inanes, partim veteres cæremonias cum Euangelio coniungebant. 11 Paucis ostendit puritatem non in Legali & externo cultu (veluti delectu ciborum, & ablutionibus & cæteris eiusmodi iam abolitis) sed in mente & conscientia positam esse: & qui secus docent, quæ sit reipsa vera religio prorsus nescire, atque adeò nihil minus esse quam quod videri volunt.

a Minister, quatenus ipse Christus, quatenus fuit minister, & quidem Prophetarum caput, seruus dicitur, Esa.42.10.
b Eorum quos Deus eligit. c Spes finis est fidei.
d Quam vltro & gratuita liberalitate promisit. e Vide 2. Tim.1.9. f Soter non tantum conseruatorem vitæ, sed & datorem significat. g Sic propriè dicuntur equi vel boues, qui iugum subire nolunt.
h Quem Deus suorum donorum dispensatorem constituit.
i Non asperis moribus, & difficili natura. k Circunspectum & sani iudicij, & singulare moderationis exemplar. l Ex Iudæis, vel potius ex illis Iudæis qui Christum Legi coniungere studebant.
m Epimenides, qui inter sanctos habitus est, vide Laertium & Ciceronem de Diuinatione. n Duro, ac sine vllis ambagibus. o Si mens & cõscientia impura sunt, quid puri restat ante regenerationẽ,

& conscientia.

16 Deum profitentur se scire, sed factis negant, quum sint abominandi, & rebelles, & ad omne opus bonum reprobi.

CAP. II.

2 Personarum & ætatum præscribens officia, 6 iubet vt de moribus doceat Ecclesiam, 11 & à fine redemptionis argumentatur, 12 quem dicit esse studium piè & rectè viuendi.

CAP.II.
1 Quinta admonitio, Non tantùm in genere puram esse doctrinam oportere, sed etiam singulis ætatibus & ordinibus, pro circunstantiarum varietate applicari. *Ephes.5.33.*
2 Quæ sint præcipuæ senum & iuuenum, tum virorum, tũ mulierum virtutes, ad quas illos assiduè incitari oporteat.
3 Sexta admonitio, Integram esse oportere Pastoris, tũ vitam tum doctrinam. *Ephes.6.4. coloss.3.23, 1.pet.2.18. 1.Cor.1.17 coloss.1.22.*
4 Septima admonitio, de seruorum erga dominos officio.
5 Octaua admonitio ad omnes pios spectans, vt quum Deus ad Euangelium omnes vocet, & Christus ita nos iustificarit vt etiam sanctificarit, omnes veræ pietati & iustitiæ incumbamus, certa spe immensæ istius gloriæ proposita, quod quidem ita sit inculcandum, vt etiam contradicentes cum summi Dei autoritate sint coarguendi.

1 [1] AT tu loquere quæ decent sanam doctrinam.

2 [2] Vt senes sobrij sint, venerandi, temperantes, sani fide, charitate, tolerantia.

3 Anus itidem vt *sint* habitu qui sanctimoniam deceat, non calumniatrices, non vino multo seruientes, honestatis magistræ:

4 Vt ad sapientiam instruant adolescentulas, vt maritos suos diligant, vt liberos ament,

5 Vt temperantes sint, puræ, [a] domi manentes, bonæ, ‖ subiectæ suis viris: ne sermo Dei blasphemetur.

6 Adolescentes itidem adhortare, vt sint temperantes.

7 [3] Per omnia teipsum præbens exemplar bonorum operum, in doctrina integritatem, [b] grauitatem.

8 Sermonem sanum, qui damnari non possit: vt qui *se* ex aduerso *opponit*, erubescat, nihil habens quod de vobis dicat mali.

9 [4] ‖ Seruos *hortare* vt suis dominis subijciant se, vt [c] in omnibus sint *eis* accepti, non respondentes:

10 Nihil interuertentes, sed omnem bonam [d] fidem ostendentes, vt doctrinam Seruatoris nostri Dei ornent in omnibus.

11 ‖ [5] Illuxit enim gratia illa Dei salutifera omnibus hominibus:

12 Erudiens nos vt abnegata impietate & [e] mundanis cupiditatibus, temperanter & iustè & piè viuamus in præsenti seculo:

13 [f] Expectantes beatam illam spem & illustrem illum aduentum gloriæ magni illius Dei ac Seruatoris nostri, *nempe* Iesu Christi,

14 Qui dedit semetipsum pro nobis, vt redimeret nos ab omni iniquitate, & purificaret sibijpsi populum [g] peculiarẽ, studiosum bonorum operum.

15 Hæc loquere & exhortare, & argue cum omni [h] imperio. nemo te despiciat.

4 Qua huc & illuc non oberrant. b Non qua homines arceat ab aditu ministri, sed qua ad omnem reuerentiam honestam componat aduentes. c Qua sine Dei offensione præstari possunt. d Fides hoc loco pro fidelitate sumitur. e Cupiditatibus carnis qua ad præsentes vitæ, ac mundi istius rationes referuntur.

f Apertissimè Christus dicitur magnus Deus, & metonymicè spes nostra, eius aduentus Epiphaneia.
g Quasi instar peculij ea conditum.
h Cum authoritate summa.

CAP. III.

1 Generaliter nunc vult omnes moneri vt placidè colant ordinem politicum: 3 & memores sint vitæ pristinæ vt iustificationem communem ex gratia esse existiment 9 Quòd siquis contentiosius his reclamet, 10 illum iubet omitti.

CAP.III.
Rom 13.1.
1 Cor.5.11.
1 Quod in genere dixerat, iam per partes explicat, præcipua quædam declarans quæ homines hominibus, ac præsertim subiecti suis magistratibus debeant
2.Tim.1.9.
2 Iterum proposito nostræ regenerationis beneficio gratuito (cuius pignus est Baptismus noster) superiorem exhortationem confirmat.
1.Tim.1.4, & 4.7, 2.Tim.2.23.
3 Iterum quoque magna cum asseueratione inculcat solidæ pietati esse incumbendum vitatis omnibus vanis, & ad solas excitandas rixas vtilibus quæstionibus.

1 ‖ [1] SVggere ipsis vt se subijciant principatibus ac potestatibus, vt obtemperent, vt ad omne opus bonum sint parati:

2 Ne cuius famam lædant, vt sint à pugnis alieni, moderati, omnem exhibentes lenitatem erga quosuis homines.

3 [2] Nam ‖ eramus quondam & nos amentes, rebelles, errantes, seruientes cupiditatibus ac voluptatibus varijs, in malitia & inuidia degentes, odiosi, alij alios odio prosequentes.

4 Sed postquam bonitas & erga homines amor apparuit Seruatoris nostri Dei,

5 ‖ Non ex operibus [a] iustis quæ fecerimus nos, sed ex sua misericordia seruauit nos per lauacrum regenerationis, & renouationem [b] Spiritus sancti:

6 Quem effudit in nos copiosè per Iesum Christum Seruatorem nostrum:

7 Vt iustificati ipsius gratia, hæredes efficeremur secundum spem vitæ æternæ.

8 [3] Fidus *est* hic sermo, & hæc volo te affirmare, vt studeant [c] bona opera tueri qui crediderunt Dei: id est quæ *sunt* honesta & hominibus vtilia.

9 ‖ Stultas autem quæstiones & genealogias & contentiones ac pugnas legales cohibe: sunt enim inutiles & vanæ.

10 [4] Hæreticum hominem post vnam & alteram admonitionem reijce:

a Ad verb. Ex operibus quæ fiunt in iustitia: porrò hic locus abundè refutat meritorum doctrinam. b Quam præstat & efficit in nobis Spiritus sanctus. c Bonis operibus sedulò vacare.

11 Vt

11 Vt qui noris euersum esse eum qui sit eiusmodi,& peccare, vt qui suo preiudicio sit condemnatus.

12 [5] Quum misero Arteman ad te aut Tichicum, studе venire ad me Nicopolin: nam illic decreui hybernare.

13 Zenam legisperitum & Apollo sedulò deducito,nequid illis desit.

14 Discant autem & nostri bona opera tueri ad necessarios vsus, vt non sint infrugiferi.

15 Salutant te qui mecum sunt omnes. Saluta eos qui diligunt nos in fide. Gratia *Dei sit* cum omnibus vobis.Amē.

5 Vltimo loco,quædā de rebus priuatis scribit, quosdam etiam commendans.

Ad Titum,qui primus Cretensium Ecclesiæ ordinatus fuit Episcopus,scripta ex Nicopoli Macedoniæ.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD PHILEMONEM.

1 *Paulus argumentum humile hic tractans, suo tamen more sublimis ad Deum euehitur.* 8 *Fugitiuum seruum & furem Philemoni remittens, pro illo deprecatur veniam: & grauiter de aequitate Christiana concionatur.*

1 PAVLVS captiuus Christi Iesu,& Timotheus frater, Philemoni dilecto & adiutori nostro,

2 Et Apphiæ dilectæ, & Archippo commilitoni nostro, & quæ domi tuæ est Ecclesiæ:

3 Gratia *sit* vobis & pax à Deo Patre nostro,& Domino Iesu Christo.

4 ‖Gratias ago Deo meo, semper mentionem tui faciens,in precibus meis.

5 Quòd audiam tuam charitatem, ac fidem quam habes erga Dominum Iesum & erga omnes sanctos:

6 Vt [a] communicatio fidei tuæ efficax fiat, [b] vt agnoscatur quicquid boni est in vobis per Christum Iesum.

7 Gaudium enim habemus multum, & consolationem super dilectione tua,[c] quòd viscera sanctorum refocillata sunt per te,frater.

8 Quapropter quanuis multam in Christo libertatem habeam mandandi tibi quod officij tui est,

9 [1] *Tamen* propter charitatem potius precor,quum talis sim, nempe Paulus senex,nunc autem etiam captiuus Iesu Christi.

10 ‖Precor autem pro filio meo quē genui in vinculis meis,Onesimo: *Coloss.4.9.*

11 Quondam tibi inutili, nunc verò tibi & mihi perutili: quem remisi.

12 Tu autē eum, id est [d] viscera mea, excipe.

13 Quem ego cupiebam apud me retinere, vt pro te ministraret mihi in vinculis Euangelij.

14 Sed absque tua sententia nihil volui facere,[e] ne velut ex necessitate sit beneficium tuum,sed spontaneum.

15 Nam mirum ni [f] secessit [g] ad tempus,vt perpetuum eum reciperes:

16 Non iam vt seruum, sed amplius quàm seruum,fratrem dilectum,maximē mihi, quanto autem magis tibi & [h] in carne & in Domino?

17 Itaque si putas nostra esse communia,excipe eum tanquam me.

18 Quòd si quid lęsit te,aut debet,hoc mihi imputato.

19 Ego Paulus scripsi mea manu,ego dependam: vt ne dicam tibi te etiam teipsum mihi insuper debere.

20 [i] Et iam, frater, *hunc*, ego fructum abs te consequar in Domino: refocilla mea viscera in Domino.

21 Scripsi tibi,confisus fore vt auscultes,vt qui norim te etiam amplius quàm dico facturum esse.

1 Christiana pro alio excusationis & commendationis exemplum.

a *Communicationem fidei vocat officia benignitatis in sanctos,promanantia ex fide efficaci.* 1.Thess.1.2, 2.Thess.1.3.

b *Vt hac ratione omnes experiantur, quàm diuites sitis in Christo,nempe fide,charitate, & omni beneficentia.*

c *Quod ita officiosè & promptè refocillaris sanctos, vt incredibili quadam voluptate sint intus perfusi: viscerum enim nomine, non solùm intimas necessitates,sed & consolationem ad ipsa vsq; penetralia desiderii declarat,quasi cor ipsum sit refectū ac recreatū.*

d *Vt filium meum quem genui.*

e *Vt non coactus,sed sponte hanc seruis tui operam nobis commodaris.*

f *Emollit fugæ nomen.*

g *Ad temporis momentum.*

h *Quia mancipium tuum est,cæterorum seruorum more,& quia Domini seruus est,vt illum & tuo & Domini nomine tibi charum esse oporteat.*

i *Certè frater, sine vt hoc beneficium à te consequar.*

22 Simul autem etiam para mihi hospitium. spero enim me per preces vestras donandum vobis.

23 Salutant te, Epaphras (meus in captiuitate propter Iesum Christum socius,)

24 Marcus, Aristarchus, Demas, Lucas, adiutores mei.

25 Gratia Domini nostri Iesu Christi *sit* cum spiritu vestro. Amen.

Ad Philemonem missa fuit Roma per Onesimum seruum.

AD HEBRAEOS EPISTOLA.

Scopus & summa huius epistolæ est, Iesum Christum Filium Dei, Deum simul & hominem, esse verum illum, æternum & vnicum Prophetam, Regem ac Pontificem, figuris Legis adumbratum, & nunc reipsa exhibitum: à quo doceri, regi, ac sanctificari totam Ecclesiam oportet.

CAPVT I.

1 Vt ostendat doctrinam à Christo allatam primas tenere, quia sit omnium Prophetarum clausula: 4 nominatim illum supra Angelos effert: 10 & variis Scriptura testimonijs longè omnibus præcellere probat.

CAP. 1. *Sapien. 7. 26, coloss. 1. 15.* 1 Generalis propositionis huius epistolæ pars prima, Filium Dei, eum demum esse Prophetam, siue Doctorem, qui quod Deus per Prophetas aliquatenus & propositis vmbris significarat, reipsa præstitit, & Patris voluntatem mundo plenè patefecit. 2 Altera pars eiusdem propositionis, Eundem Filium, esse nostrum Regem ac Dominum à Patre designatum, per quem etiam omnia condidit, & in quo vno gloriam suam atque adeò seipsum contemplandum proponat, quique omnia suo nutu sustineat. 3 Tertia pars eiusdem propositionis, Eundem Filium sacerdotis partibus seipso oblato defunctum, esse vnicũ & potentissimũ nostrum in cœlis mediatorẽ.

1 DEVS multis vicibus multisque modis olim loquutus Patribus per Prophetas, [a] vltimis diebus hisce loquutus est nobis per [b] Filium.

2 [2] Quem constituit [c] hæredem omnium: per quem etiam [d] mundum cõdidit.

3 || Qui quum sit [e] splendor gloriæ, & character personæ [f] illius, [g] sustineatque omnia verbo illo suo potente, [3] purgatione peccatorum nostrorum per seipsum facta, [h] sedit ad dextram maiestatis illius excelsissimæ:

4 [4] Tanto præstantior factus Angelis, quanto excellentius præ illis sortitus est [i] nomen.

Psal. 2. 7, infra, 5. 5. 4 Antequã ad officij explicationem accedat, per sonæ dignitatem exponit, ac primùm quidẽ sic hominẽ esse docet, vt simul sit etiam Deus.

5 [5] Nam cui dixit vnquam Angelorum, || Filius meus es tu, ego [k] hodie genui te? [6] Ac rursum, || Ego ero ei pater, & ipse erit mihi Filius?

2. Sam. 7. 14, 1 paral. 22. 10 Psal. 97. 7. Psal. 104. 5. Psal. 45. 7. Psal. 102. 26, 5. 6. 7. 8. 9. 10. His sex expressis testimonijs, argumentum diuinitatis Christi in carne manifestatæ confirmatum,

6 [7] [l] Rursum autem quum inducit primogenitum in orbem terrarum, dicit, || Et adorent eum omnes Angeli Dei.

7 [8] Et de Angelis quidẽ dicit, || Qui Angelos suos facit [m] spiritus, & ministros suos, [n] ignis flammam.

8 Ad Filium autem, || [o] Thronus tuus, Deus, [p] in seculum seculi: [q] virga recta, virga regni tui.

9 Dilexisti iustitiam & [r] odisti iniquitatem: propterea [s] vnxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis, vltra [t] consortes tuos.

10 [9] Et, || Tu in initio Domine [u] terram fundasti: & opera manuum tuarum sunt cœli:

11 Ipsi peribunt, tu autem permanes: & omnes vt vestimentum vetarescent:

12 Ac

eximere & ita quidem vt Filius & Deus appelletur.

a Ergo nec plena fuit superior illa per Prophetas declaratio, nec ad hanc postremam quicquam adijciendum. b Qui Deus & homo est vnus Filius. c Possessorem & ex æquo consortem omnium cũ Patre. d Ad verb. secula. i. quicquid vnquam extitit, extat aut extabit. e Is in quo resplendet gloria illa ac maiestas Patris, aliequin infinita & conspicua. f Patru. g Sustentet, tueatur, & a'at. h Hoc indicat non modò gratissimum Patri, sed etiam perennem esse illius sacrificij odorem, tum verò quanto præstet Pontifex, aliis pontificibus.

i Dignitatem ac præstantiam. k Filius à Patre ab æterno genitus est, sed æterna illa generatio, suo tempore mundo repræsentata fuit, ideò addidit (hodie.) l Rursus autem Dominus non contentus semel dixisse, idem alibi repetit. m Cherub. Psal. 18. 11. n Seraph. Esa. 6. 2. o Thronus propriè Principi tribui solet, non seruo. p In æternum, hac enim repetitio in immensum auget. q Administratio regni tui recta. r Repetitio Hebraica per antithesin, in qua maximum inest pondus. s Quatenus Verbum caro factum est, effuso in eum Spiritu sine mensura. t Ille etenim Caput, nos membra huius sumus. u Terram firmam ac stabilem creasti.

12 Ac velut amictum circunuolues eos, & mutabuntur: tu autem idem es, & anni tui non deficient.

13 [10] Ad quem autem Angelorum dixit vnquam, || Sede ad dextram meam, vsquedum posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum?

14 Nónne omnes sunt [x] ministratores spiritus, qui ministerij causa mittuntur propter eos qui hæredes erũt salutis?

Psal.110.1, 1.Cor.15.25, infra, 10.13.

x Ministratores vocat quos vulgo solemus principum apparitores vocare.

CAP. II.

1 Inde infert, Christi doctrinã solidam audientiam deberi, 9 & eum nobis fratris loco in carne nostra proponit, vt libẽtius nos totos illi tradamus.

1 [1] PRopterea oportet nos eo magis attẽdere ijs quæ [2] audiuimus, nequando [b] perfluamus.

2 Etenim si per Angelos dictus [c] sermo fuit firmus, omnisque transgressio & contumacia iustam mercedis retributionem retulit,

3 Quomodo nos effugiemus si tantam neglexerimus salutem? || [2] quæ quũ primùm enarrari cœperit per ipsum Dominum, ab [d] ijs qui ipsum audierant fuit nobis confirmata:

4 Testimonium *illis* præbente Deo & [e] signis & prodigijs, varijsque virtutibus, & Spiritus sancti distributionibus, pro sua voluntate.

5 [3] Non enim Angelis subiecit [f] mundũ illum futurum, de quo loquimur

6 [4] Testatus est autem quidam alicubi dicens, || [g] Quid est homo, vt memor sis eius: aut [h] filius hominis, vt eum respicias?

Psal.8.5.

7 [i] Feciſti eum paulisper inferiorem Angelis: [k] gloria & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum.

8 || Omnia subiecisti sub pedibus eius, Enimuerò per hoc quòd ei subiecit omnia, nihil omisit quod non sit ei subiectum: [5] at nunc nondum videmus ei omnia esse subiecta.

9 [6] Sed Iesum illum [l] cernimus gloria & honore coronatum, qui || [m] paulisper fuit inferior Angelis factus, [7] propter [n] mortis perpessionem: vt beneficio Dei [8] pro omnibus [o] mortem gustaret.

10 [9] Decebat enim [10] vt [p] ipse propter quem *sunt* hæc omnia & per quem *sunt* hæc omnia multos filios in gloriam adducendo, [11] [q] principem salutis ipsorum per afflictiones consecraret:

11 [12] Nam & qui [r] sanctificat & qui

1.Cor.15.27.

5 Obiectio, Atqui vbi est tanta ista dominatio? *Phil.1.8.*

6 Responsio, Iam hoc imp'etum est in nostro illo capite Iesu, qui ad tempus nostri causa infra Angelos subsidit, homo factus: nunc autem in summam gloriam est euectus.

7 Causam huius subsidentiæ declarat, nempe vt nostra causa mortem gustaret, ac proinde expiatoris partes obiens, noster non tantùm Propheta & Rex, sed etiam Sacerdos esset. 8 Hic posita est vis argumenti. Neque enim cum ipso tandem glorificaremur, nisi pro nobis (& quidem omnibus credentibus) exinanitus fuisset. Atque hac occasione Apostolus ad alteram partem explicationis personæ Christi accedit, in qua sic Deum esse probat vt sit etiam homo. 9 Cur Filium Dei, verum illum Deum (vt paulò antè probauit) nihilominus, decuerit hominem fieri omnibus miserijs (excepto peccato) obnoxium, alijs præterea argumentis probat. 10 Primùm, Quia Pater ad cuius gloriam tenduat hæc omnia, multos filios decreuit ad gloriam adducere. Quomodo autem homines haberet filios nisi vnicus eius Filius factus esset hominum frater? 11 Secundò, Pater constituit illos filios ad gloriam adducere, nempe ex ignominia in qua antea iacebant. Filius ergo non videretur planè homo factus nisi alijs similis esset factus, vt eo ipso itinere peruenire ad gloriam quò alios adduceret. Imò illum principem salutis reliquorum, præ cæteris decuit illis afflictionibus consecrari Prophetam, Regem, ac Sacerdotem, ad reliquorum salutem, quæ sunt istius principatus partes. 12 Firmamentum vtriusque superioris argumenti. Neque enim essemus filij in eo, neque afflictionibus consecrari potuisset, nisi homo nostri similis factus esset. Sed quoniam hæc filiatio à sola natura non pendet, quia non censetur Dei filius nisi qui præterquam quòd homo est, etiam frater est Christi, (quod fit sanctificatione, id est coalitione per fidem cum Christo nos sanctificante) ideò facit Apostolus mentionem sanctificantis (nempe Christi) & sanctificatorum (nempe omnium fidelium) quos propterea Christus dignatur fratrum nomine.

2 Si Angelorum sermonem non licuit impunè transgredi, multo minus fas erit Euangelium a Domino Angelorum annuntiatum, Apostolorum voce confirmatum, totóque cœlestibus prodigijs, in primis autem tanta sancti Spiritus efficacia comprobatum, negligere. 3 Si Angelos qui serui sunt, nefas fuit aspernari, multo magis potentissimum illum Regem mundi instaurati. 4 Vsum istius regiæ dignitatis, declarat in eo positum esse, vt homines non modò amissam suam dignitatem recipiant in Christo, sed etiam in eo supra omnia euehantur, quam hominum præstantiam Dauid excellentissimè describit.

a Seipsum auditorem constituit. b Perfluere dicitur qui sermonem auditum non continet. c Lex, quæ transgressoribus pœnas præscripsit: eam autem datam fuisse per Angelos dicit Paulus, Galat 3.19. & Stephanus, Act. 7.53. d Apostolis.

e Miraculorum vertus finis. Signa autem ea dicuntur, quia aliud repræsentant quàm quod cernitur: Prodigia, quòd nouum & insolitum aliquid exhibeant: Virtutes, quòd diuina virtutis specimen edant. f Futurum seculum, cuius Pater est Christus, Esa. 9.6. vel Ecclesiam, qua velut nouus mundus erat Euangelio colligenda. g Quid tandem est in homine cur tantam ipsius curam habeas, & tanto honore sis eum dignatus?

h Hominem & filium hominis vocat omnes cœlestis illius regni ciues, quales sunt in se ante quam Dominus eos intra illius ciuitatis donet in Christo.

i Hæc prima est futuri mundi ciuium dignitas, quod proximè ad Angelos accedunt. k In summo enim honoris gradu eminebunt, quum regni erunt participes Loquitur autem de re futura in præsenti, quia certa est. l Nimirum ex ipsius virtute in Ecclesia manifestissimè apparente. m Qui ad tempus se exinaniuit, forma serui accepta. n vt mori posset. o Mortem senturet. p Deus. q Anteſignanum, & qui sicut est primus dignitate, ita est primogenitus ex mortuis inter multos fratres. r Præsente tempore vtitur, vt ostendat nos adhuc in huius sanctificationis progressu versari. Sanctificationis autem nomine intelligit separationem, purificationem & consecrationem.

13 Quod de incarnatione sanctificatoris docuit, applicat Prophetico muneri.

14 Idem applicat regiæ Christi potiæ asserendis suis ab imperio diaboli & mortis.

15 Explicat vocabula illa carnis & sanguinis verè hominē esse Christū ostendens, idq; non diuinæ suæ naturæ conuersione, sed humanæ assumptione, Nominat autem Abrahamū, respiciēs ad promissiones de hæc re Abrahamo factas,

sanctificātur,[r] ex vno *sunt* omnes: quā ob causam nō erubescit fratres ipsos vocare,

12 [13] Dicens, ‖ Annuntiabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ tibi hymnos canam.

13 [14] Et rursum, ‖ Ego[t] fretus ero ipso. Et iterum, ‖[u] Ecce ego & pueri quos mihi dedit Deus.

14 Quoniam igitur pueri[x] participes sunt carnis & sanguinis, ipse quoque cōsimiliter particeps factus est eorundem, ‖vt per mortem aboleret eum[y] qui mortis imperium habet, hoc est[z] diabolum.

15 Et liberos redderet quotquot metu[a] mortis, per omnem vitam obnoxii erant seruituti.

16 [15] Non enim videlicet[b] Angelos assumpsit,[c] sed semen Abrahæ assumpsit.

17 [16] Vnde debuit[d] per omnia fratribus similis fieri, vt[e] misericors esset & [f] fidelis pontifex in ijs quæ apud Deum *agēda forēt*, ad expiandū peccata populi.

18 Nam ex eo quod perpessus fuit quum[g] tentatus est, potest & ijs qui tentantur succurrere.

16 Idem etiam applicat sacerdotio ad quod nō fuisset idoneus, nisi homo factus esset, & quidē per omnia nobis (excepto tamē peccato) similis.

r Eiusdem naturæ scilicet humanæ. s Recipiam me in eius fidē & præsidium. u Hæc de se & discipulis suis dicit Esaias. sed omnes ministros adumbrans, vt illius discipuli vicissim Ecclesiam totā designant. Quum igitur Prophetarū ac ministrorum Caput sit Christus, meliore etiā iure hæc illi tribuuntur, quā ipsi Esaiæ. x Constāt carne & sanguine, fragili videlicet & caduca natura. y Diabolus dicitur mortis imperium habere qui author est peccati: à peccato autem mors, atque adeò nos quotidie ad peccandū solicitat. z De vno loquitur, tāquam de vno principe, cui tacitè adiunguntur reliqui ipsius Angeli. a Mortem intellige cum ira Dei coniunctam, qualem extra Christum necesse est esse: ea autem nihil potest fingi miserius. b Angelicam naturam. c Sed veram hominis naturam. d Non solum quod ad naturam, sed etiam quod ad qualitates attinet. e Qui nostrarum aerumnarum vero sensu tangeretur. f Sincerè munus suum peragens. g Quum exploraretur & ad malum à Diabolo solicitaretur.

CAP. III.

1 Nunc ostendit quanto inferior sit Moses Christo: 5 6 nempè quantum distat seruus à domino. 7 Inde exhortationes minasque admiscet ex Dauidis testimonio, 8 siquis vel cōtumaciter repugnet, 12 vel ad obsequendum sit tardior.

CAP. III.

1 Substrato fundamēto, id est, explicata & probata vtraquevnius eiusdemque Christi natura, triplex ei munus tribuit, nempè Propheticum, Regium, & Sacerdotale, institutaeius collatione cum Mose & Iosue, quod ad Doctoris & rectoris munus attinet, vsque ad capitis proximi versicul. 14. cum Aarone vero in Pontificatu. Proponit autem de quo dicturus est grauissima cum exhortatione, vt in Christum tanquam vnicum illum æternum Doctorem, Rectorem ac Pontificem, omnis nostra fides referatur.

1 VNde, [1] fratres sancti, vocationis cœlestis participes, considerate [a] Apostolum & Pontificem[b] professionis nostræ Christum Iesum:

2 ‖ [2] Fidelem ei qui ipsum[c] constituit:[3] vt & Moses *fidelis fuit* in tota domo ipsius.

3 [4] *Tanto* namq; ampliore gloria præ Mose hic dignus est habitus, quanto maiorem habet honorem *is* qui construxit domum, quàm domus ipsa.

4 Omnis enim domus constituitur ab aliquo: porrò qui condidit omnia hæc Deus *est*.

5 [5] Et Moses quidem fidelis fuit in tota domo ipsius, vt famulus, ad testificāda quæ pòst dicenda erant:

6 At Christus, vt filius, domui suæ præest: [6 d] cuius domus sumus nos, si [e] fiduciam & spem illam de qua gloriamur, ad finem vsque firmam tenuerimus.

7 Quapropter sicut dicit Spiritus ille sanctus, ‖ Hodie si vocē eius [f] audieritis,

8 Ne obdurate corda vestra, sicut [g] in exacerbatione, in die tentationis illius in deserto:

9 Vbi tentauerunt me patres vestri, probauerunt me, & viderunt opera mea quadraginta annis.

10 Quapropter infensus fui nationi isti: & dixi, Semper[h] errant corde, neque cognouerunt vias meas.

11 Itaque iuraui in ira mea, Si introibunt in requiem meam.

12 [7] Videte fratres, nequando sit in vllo vestrum cor malum & infidele, deficiendo à Deo viuo:

13 Sed exhortamini alij alios quotidie, [i] quoad appellatur dies hodiernus: nequis ex vobis induretur fraude peccati.

Num. 12 7.

2 Duplici ratione hāc adhortationem stabilit: primò, quòd Christus Iesus sit à Deo talis designatus: secūdò, quòd idem impositis sibi à Patre muneribus penitus sit defunctus. *Psal. 95. 8, in fin, 4. 7.*

3 Iam accedit ad collationem cum Mose: quos inter se similes facit, quòd vterque præfectus fuerit domui Dei, & fideliter opus sum peregerit, sed mox in illa similitudine maximam esse imparitatem ostendit.

4 Prima collatio, Architectus præstantior est domo ipsa, ergo & Christus Mose. Ratio consequutionis est, quia huius domus architectus Deus est, quod Mosi tribui non potest. ac proinde Moses non propriè fuit Architectus, sed ipsius domus pars. Christus verò vt Dominus ac Deus, totam hanc domum est architectatus. 5 Altera collatio, Moses fuit fidelis seruus in hac domo, (i. in Ecclesia) subseruiens venturo Domino: Christus autem regnat & præest vt Dominus domui suæ.

6 Applicat suo fini superiorem Doctrinam, verbis Dauidis omnes exhortans, vt iam Filium ipsum loquentem audientes, eius verbis plena fiducia acquiescant, quum aliter non possint in æternam illam requiem admitti. 7 Iam expendens verba Dauidis, primùm ostendit ex particula Hodie, negligendam non esse occasionem tantisper dum adhuc viget. Neque enim ad seculum Dauidis restringendam esse vocē illam, sed totum illud tempus complecti quo Deus nos compellat.

a Legatum & nunciū. sicut Rom. cap. 15. dicitur minister Circūcisionis. b Eius doctrina quā profitemur, nimirū Euāgelica. c Sub. Apostolū & Pontificē. d Cuius sub. Christi. e Fiduciā vocat effectum illud fidei præstantissimum, quo fit vt clamemus Abba, Pater, fiducia autem spem coniungit. f Iterum ergo post Mosem Deus erat loquuturus. g In die exacerbationis, vel contentionis. h Vecordes sunt & insani. i Quod durat dies hodiernus, id est, quandiu offertur nobis Euangelium.

14 [8] Christi enim participes facti sumus si modo [k] principiũ illud quo sustentamur, firmũ tenuerimus ad finẽ vsque:

15 *Interùm* [l] dum dicitur, Hodie si vocem eius audieritis, ne obdurate corda vestra, vt in exacerbatione.

16 Nam quidã quum audissent, exacerbarunt *Dominum*: non omnes tamen ij qui exierant ex Ægypto per Mosen.

17 Quibus autẽ infensus fuit quadraginta annis? nónne ijs qui peccauerant quorũ [m] corpora conciderũt in deserto?

18 Quibus autem iurauit non ingressuros in requiem suam, nisi ijs qui non obedierant?

19 Et videmus non potuisse ingredi propter incredulitatem.

CAP. IIII.

1 Adhortationem comminationi admiscet, ne quẽadmodum Patres, requie sibi oblata, priuentur: 11 sed in eam ingredi studeant. 14 Inde initium facit tractandi de sacerdotio Christi.

1 METuamus igitur nequando derelicta promissione introeundi in requiem eius, videatur aliquis ex vobis fuisse frustratus.

2 [1] Etenim nobis euãgelizatum est sicut & illis: at non profuit illis auditus sermo, vt [2] qui fidei mixtus nõ fuerit ipsis qui audierant.

3 [2] Introimus enim in requiem nos qui credidimus, sicut dixit, || Itaque iurauí in ira mea, si ingressuri sint in requiem meam: licet operibus à iactis fundamentis mundi perfectis.

4 Ita enim dixit quodam in loco de septimo die, || Et requieuit Deus die septimo ab omnibus operibus suis.

5 Et hîc rursum, Si introibunt in requiem meam.

6 Quia igitur reliquum est vt aliqui introeant in eam, & quibus prius annũtiatum fuit, non introierunt propter incredulitatem:

7 Rursum quendam præfinit diem, Hodie, apud Dauidem dicens tantò post tempore, (prout dictũ est) || hodie si vocẽ eius audieritis, ne obdurate corda vestra.

8 Nam si eos [b] Iesus in requie collocasset, nequaquam de alio posthac die loquutus fuisset:

9 Itaque reliquus est aliquis sabbatismus populo Dei.

10 [c] Nam qui ingressus est in requiẽ ipsius, requieuit & ipse ab operibus suis, quemadmodum à suis Deus.

11 [3] Studeamus igitur ingredi in illã requiem, [d] nequis in idem incidat contumaciæ exemplum.

12 4 [e] Viuus *est* enim [f] sermo Dei & efficax, & penetrãtior quouis gladio ancipiti: ac pertingit vsque ad diuisionem [g] animæ simul ac [h] spiritus, compagumque & medullarum: & dijudicat cogitationes & conceptiones cordis.

13 Nec est vlla res creata quæ non manifesta sit in conspectu [i] ipsius: imò omnia *sunt* nuda & patentia oculis eius quícum nobis est negotium.

14 [5] Habentes igitur Pontificem magnum, qui penetrauit cœlos, Iesum Filiũ Dei, [k] teneamus *hanc* professionem.

15 [6] Non enim habemus Pontificem qui non possit affici sensu infirmitatum nostrarum, sed tentatum in omnibus similiter, absque peccato.

16 Accedamus igitur cum fiducia ad thronum gratiæ, vt consequamur misericordiam & gratiã inueniamus ad opportunum auxilium.

---

1 Iam põderat verba illa, Si audieritis vocem, &c. explicãs ista de auditu fidei dici, cui opponitur obduratio per incredulitatem.

k Principiũ fiducię: principium autem vocat Hebraorũ more, quod præcipuũ est.

l Quandiu hæc vox personat.

m. Cadauera.

CAP. IIII.

1 His verbis, vocem eius, declarat significari à Dauide prædicationem Christi, qui tũc quoque annuntiabatur, quũ Moses & Prophetæ non aliò respicerent. *Psal. 95. 11. Gen. 2. 2. deut. 5. 14. Supra, 3. 7.*

2 Nequis obijceret illa intelligi de terra Chanaam & Mosis doctrina, ac proinde ad Christum & vitam æternam non rectè trahi, ostendit Apostolus duplicem requiem in Scripturis commemorari, vnam diei septimi, qua Deus dicitur ab omnibus operibus suis quieuisse: alteram verò commemorari in quam Iosua populum introduxit: sed quę requies non sit vltima ad quam vocamur, quod probat duabus rationibus. Quum enim tanto pòst tempore Dauid populum alloquens in terra Chanaan collocatum, vtatur aduerbio Hodie, & minetur non ingressuros in requiem Dei qui vocem Dei tunc sonantem repudiarint, necesse est dicamus aliud tempus quàm tempus Mosis, & aliam requiem, quàm terram Chanaan, ab eo significari. Ea verò est æterna illa in qua, cessante huius vitæ cursu, incipimus Deo viuere: sicut Deus die septimo ab illis suis operibus (id est ab hoc condendo mundo) destitit. Significat autem simul Apostolus, in vno demùm Euangelio aperiri huius requietis iter, quam Moses, & terra Chanaan, & tota illa Legalis œconomia adumbrauit.

3 Redit ad exhortationem.

4 Amplificatio à natura Verbi Dei, cuius ea vis est vt in ima vsque animi penetralia penetret, contumacibus Iethale vulnus infligẽs, credentes verò planè viuificans.

5 Iam aggreditur Põtificatus Christi collationem cũ Aaronis sacerdotio, & in ipso statim initio summã huius Pontificis excellentiam declarat, eum vocans Filium Dei, & in ipsis cœlis ad tribunal Dei collocans, nõ obscurã antithesi cum Aaronicis sacerdotibus & tabernaculo caduco: quas cõparationes posteà luculẽter declarat. 6 Ne videretur tanta huius nostri Pontificis gloria nos ab ipsius aditu prohibere, subijcit eum nihilominus verè nostrum fratrem esse (quod etiam antea probauit) & nostras omnes miserias, suas ducere, vt intrepidè nos ad se vocet.

a Euangelij prædicationem potui comparat, quæ hausta ideſt, audita nihil prosit, nisi temperetur fide.

b De Iosue loquitur filio Nun: velut autem terra Chanaan typus fuit veræ nostræ quietis, sic Iosue, Iesu typus fuit.

c Velut Deus septimo die quieuit, sic nobis ab operibus nostris, id est, quæ à natura nostra corrupta proficiscuntur, est quiescendum.

d Nequis fiat simile infidelitatis exemplum.

e Viuum vocat sermonem ab eius effectu in ijs quibus annuntiatur.

f Doctrina Dei annuntiata tũ in Lege tum in Euangelio.

g Animam vocat in qua residunt affectus.

h Spiritum, id est, partẽ illam nobilissimã qua mens dicitur.

i Dei.

k Retineamus, nec finamus è manibus nostris elabi.

CAP. V.

1 Primò docet quòdnam sit summi pontificis officium: 5 Secundò Christum à Deo nostrum pontificem constitutum esse. 7 & verò præstitisse quæ summi pontificis erant.

CAP. V.

1 Primæ collationis Christi Pontificatus cũ Aaronico pars prior: Alij pontifices sumuntur ex hominibus, & vocãtur humano quodam more. *1.Par.23.13. Psal.2.7. supra.1.5. Psal.110.4. infra,7.17.*

2 Alterius collationis pars prior: Alij vt infirmi, constituuntur pontifices, vt eius imali sensu affecti quod est illis cum toto populo cõmune, dona & victimas quę sint cõmunis fidei ac resipiscẽtię testes, suo ac populi nomine offerant.

3 Tertia collatio integra. Vocãtur alij à Deo, sic & Christus, sed alio ordine quã Aaron. Dicitur enim Christus Filius ex Deo genitus, & Sacerdos æternus secundũ ordinem Melchisedec. 4 Secundæ collationis pars altera, Christus verò insigniter afflictus & insigniter misericors, nõ pro suis peccatis quæ nulla erãt, sed pro suo metu rogauit quod impetrauit, & seipsum pro omnibus suis obtulit. 5 Primæ collationis pars altera, Christus autẽ consecratus est à Deo Patrę, vt nostrę salutis autor & æternus Pontifex, ac proinde ita homo vt sit lõgè supra omnes homines. 6 Digressio vsque ad septimi capitis initiũ, qua Hebręos partim retinet Apostolus in attenta consideratione eorum quæ dixerat, partim ad ea intelligenda præparat, de quibus dicturus est.

1 NAm [a] omnis Pontifex ex hominibus assumitur, & pro hominibus constituitur in ijs quæ apud Deum *agenda sunt*: [2] vt offerat [a] donaria & [b] victimas pro peccatis.

2 Qui quantum [c] satis est possit miserari [d] vicem ignorantiũ & aberrantiũ: quòd & ipse [e] circundatus sit infirmitate:

3 Et propter hanc debeat, sicut pro populo, ita & pro seipso offerre *victimam* pro peccatis.

4 [3] Neque sibiipsi quisquam sumit hunc honorem, sed qui vocatur à Deo, ‖ sicut & Aaron.

5 Ita & Christus non sibi hunc honorem tribuit vt fieret Pontifex, sed is qui dixerat ei, ‖ Filius meus es tu, ego hodie genui te.

6 Sicut & alibi dicit, ‖ Tu es Sacerdos in æternum, secundum [f] ordinem Melchisedec.

7 [4] Qui in [g] diebus carnis suæ, quũ deprecationes & supplicationes apud eũ qui poterat [h] ipsum seruare à morte, cũ clamore valido & lacrymis obtulisset, & exauditus esset ex metu,

8 Quanuis Filius esset, tamẽ ex ijs quæ passus est [i] didicit obedientiam:

9 [5] Et [k] consecratus, factus est autor salutis æternę omnibus qui ipsi auscultãt:

10 Cognominatus à Deo Pontifex secundum ordinem Melchisedec.

11 [6] Dequo nobis multa sunt dicenda, eaque difficilia explicatu: quãdoquidem segnes facti estis auribus,

12 [7] Vos enim quos oportuit pro tempore doctores esse, rursum opus est doceri quæ sint elementa initij eloquiorum Dei: factique estis ij quibus lacte sit opus, & non solido cibo.

13 Enimuero cui cum lacte res est, is rudis est [l] sermonis iustitiæ: (infans enim est.)

14 Sed adultorum est solidus cibus, eorum *videlicet* qui propter habitũ, [m] sensus habent exercitatos ad discretionem boni ac mali.

7 Exemplũ Apostolicæ obiurgationis.

a Oblationes rerũ vita expertiũ. b Pecudes qua immolabãtur, potissimũ verò in sacrificijs pro delicto & peccato. c Qui sit aptus & idoneus. d Eorũ qui in peccatis sunt cõstituti, nã apud Hebræos ignorantiarũ et errorũ nomine quoduis peccatũ intelligitur, etiã voluntarium. e Quòd & ipse naturam ij sdẽ incõmodis & vitijs obnoxiã circunferat. f Secundum similitudinẽ, vt infrà explicatur. 7.15. g Quum adhuc nobiscũ infirma & imbecilla nostra natura præditus degeret. h Ipsum eximere morte. i Reipsa expertus est quid sit Patrem habere, cui parendum sit. k Vide sup. 1.10.

l Sermonis quo docetur iustitia. m Omnes intelligendi & iudicandi facultates.

CAP. VI.

1 Hebræorum puerilẽ ignauiã perstringens. 4 seuera denũtiatione eos terret: 7 & maturè profitendi studium excitat: 9 meliora de ipsis sperans 13 Abrahæ exemplum citat: 17 Fidémque verbo innixam 19 anchoræ cõparat.

CAP. VI. *Infra,10.16, mat.12.45. 2.pet.2.20.*

1 QVapropter omisso [a] qui in Christo rudes inchoat sermone, ad perfectionem feramur: [1] non iacientes rursum fundamentum resipiscentiæ ab operibus mortuis, & fidei in Deum,

2 Baptismatum doctrinæ, ac manuũ impositionis, & resurrectionis mortuorum, & iudicij æterni.

3 Atque id faciemus, siquidẽ permiserit Deus,

4 ‖ [2] Nam [b] fieri non potest vt qui semel fuerint illustrati, [c] gustauerintque donum cœleste, & participes facti fuerint Spiritus sancti,

5 Gustauerintque bonum Dei verbum, ac virtutes futuri seculi:

6 Si prolabantur, vt denuò renouentur per resipiscentiã, vt qui rursum [d] crucifigant sibimetipsis Filium Dei, & adignominiam exponant.

7 [3] Nã terra quæ imbrem sępius in se venientem cõbiberit, & progenuerit herbam accommodã eis per quos excolitur, recipit benedictionem à Deo:

1 Capita catechismi quæ summa quidem totius Euangelicæ doctrinę complectuntur, sed paucis & summatiè (vt loquuntur) rudibus tradebãtur, professio videlicet resipiscentiæ & fidei in Deũ: cuius doctrinæ articuli (quos vocant) ab extraneis quidem exigebantur statis Baptismi diebus: à fidelium autem liberis in infantia baptizatis, quum eis imponebantur manus. Inter eos autem articulos, disertè numerantur duo, nempè carnis resurrectio, & iudicium æternum. 2 Pondus addit suæ exhortationi, grauissima cõminatio certi apostatarumexitij. 3 Exornat superiorem comminationem, proposita similitudine.

a Primũ Christianismi principijs, qua Catechismum vocant. b De apostasia vniuersali loquitur, non autem de peccatũ humana infirmitate cõtra primã aut secundã tabulam admissis. c Notanda emphasis huius verbi, aliud enim est credere, vt Lydia cuius Deus cor aperuit Act.16.13. Aliud gustum aliquẽ habere. d Vt qui odio feruntur in Christũ & quasi eũ rursus crucifixũ omniũ ludibrio exponant, ida, suo ipsorũ exitio, quòd fecit Iulianus Apostata.

8 At quæ profert ſpinas & tribulos, reproba *eſt*, & maledictioni affinis: cuius exitus *tendit* ad exuſtionem.

9 [4]Sed perſuaſimus nobis de vobis, dilecti, iſtis meliora, & cum ſalute coniuncta, etiamſi ita loquamur.

10 [5] Non enim iniuſtus eſt Deus, vt obliuiſcatur operis veſtri, & laborioſæ charitatis quam exhibuiſtis ipſius nomini, *vt* qui miniſtraueritis ſanctis & miniſtretis.

11 Cupimus autem, vt vnuſquiſque veſtrûm idem oſtendat ſtudium ad plenam ſpei perſuaſionem ad finem vſque:

12 [6]Vt ne ſcitis ſegnes, ſed imitatores eorum qui per fidem ac patientiam obtinent promiſſam hæreditatem.

13 [7] Deus enim pollicitus Abrahæ, quum non poſſet quenquam maiorem iurare, iurauit per ſeipſum,

14 Dicens, ‖ Certè [e] benedicens benedicam tibi, & multiplans multiplicabo te.

15 Atque ita quum patienter expectaſſet aſſequutus eſt promiſſum.

16 Nam homines quidem per eum iurant qui ſit maior: atque ijſdem omnis controuerſiæ finis, eſt iuſiurandum ad confirmationem *adhibitum*.

17 Qua in re Deus volens [f] ex abundanti hæredibus promiſſionis oſtendere immutabilitatem conſilij ſui, fideiuſſit iureiurando:

18 Vt per duas res immutabiles, in quibus fieri non poteſt vt mentitus ſit Deus, validam cõſolationem habeamus *nos*, qui curſum *eò* corripuimus vt ſpem propoſitam obtineamus:

19 [8] Quam velut animæ anchoram habemus tutam ac firmam, & ingredientem vſque in ea quæ ſunt intra velum.

20 [9] Quò præcurſor pro nobis ingreſſus eſt Ieſus, ſecundum ordinem Melchiſedec, Pontifex factus in æternum.

4 Lenit omnem illam aſperitatem meliora de ijs ſperans quibus hæc ſcribit.

5 Laudat eos à charitate, vt ad perſeuerantiam hortetur.

6 Oſtendit quibus præcipuè virtutibus ad cõſtanter pergendum atque adeò ad proficiendũ ſit opus, charitate nimirũ & patientia: & nequis iſta factu impoſſibilia eſſe obijciat, iubet vt maiorum exempla ſibi proponant imitanda. *Gen. 13. 2. & 17. 4. & 22. 17.*

7 Alius ſtimulꝰ, Quòd certa ſit ſpes hæreditatis ſi ad extremum perſeueremus: quoniam nõ tantùm id promiſit Deus, ſed etiam cum iureiurando promiſit.

8 Spem cõparat anchoræ: quoniam ſicut anchora in profundum maris proiecta totam nauim firmat, ita etiam ſpes in ipſa vſque cælorum adyta penetret. Mentionem autem facit Sanctuarij, alludens ad Tabernaculum vetus, & hac ratione regreditur ad illas collationes Pontificatus Chriſti cũ Leuitico.

9 Repetit Dauidis verba quibus omnes illæ collationes quæ anteà commemorauit ſignificantur: ſicut toto ſequenti capite declarat.

e Cumulatiſſimè te beneficijs cumulabo. f Amplius etiã quàm neceſſe eſſet, niſi hoc flagitaret hominum improbitas, qui ne iurato quidem Deo credant.

CAP. VII.

1. Hactenus ipſos ſtimulauit, vt attentè expenderent quæ in Melchiſedec conſideranda ſunt, 15 In quibus ſimulatq; ſit Chriſtus: 20 In ſumma cur cedere Lex Euangelio debeat.

1 NAm [1] hic ‖ Melchiſedec rex *erat* Salem pontifex Dei altiſſimi, qui occurrit Abrahæ reuertenti à cæde regum, & [2] benedixit ei:

2 Cui & decimas ex omnibus impertitus eſt Abraham: qui primùm quidem ex interpretatione dicitur rex iuſtitiæ, deinde verò etiã rex Salem quod eſt rex pacis.

3 [3] Sine patre, ſine matre, ſine genere: nec initium dierum, neque vitæ finem habens: ſed aſſimilatus Filio Dei, manet Sacerdos in perpetuum.

4 [3]Spectate verò quantus hic *fuerit*, cui etiam ‖ decimas ſpoliorum dederit Abraham Patriarcha.

5 Et ij quidem qui ſunt ex filijs Leui, ſacerdotio fungentes, præceptum habent decimarum accipiendarum à populo ſecundum Legem, hoc eſt à fratribus ſuis, licet [b] egreſſis ex lumbis Abrahæ:

6 Is verò cuius genus ad illos non refertur, decimas accepit ab Abraham, & habenti promiſſiones benedixit.

7 [c] Porrò ſine vlla controuerſia, id quod minus eſt, ab eo quod maius eſt benedicitur.

8 [4] Atque hîc quidem homines qui moriuntur, decimas accipiunt: illic autem is de quo teſtatum eſt quod viuat.

9 Et (vt ita loquar) in Abraham decimatus eſt etiam ipſe Leui, qui decimas ſolet accipere.

CAP. VII. *Gen. 14. 18.*

1 Explicãs verba illa Secundum ordinem Melchiſedec, quibus nititur illa comparatio Chriſti Põtificatus cum Leuitico, primùm conſideratur ipſe Melchiſedec vt Chriſti typus, cuius cõparationis hæc ſunt capita: Melchiſedec fuit rex & ſacerdos: talis reuera eſt Chriſtus vnus. Fuit rex pacis a iuſtitiæ, talis eſt Chriſtus vnus reuera. *Num. 18. 21.*

2 Alius typus Melchiſedec proponitur ſpectandus vt principio & fine carens, quum nec pater, nec mater, nec maiores, nec mors eius deſcribantur, talis eſt reuera Filius Dei, ſacerdos nimirùm æternus quatenus Deus, *ametor*, ineffabiliter genitus quatenus homo, *apator*, ineffabiliter cõceptus. 3 Alius typus, Melchiſedec rationes ſacerdotij fuit ipſo Abrahamo ſuperior, vt pote quem decimarit, & cui vt ſacerdos benedixerit talis reuera eſt Chriſtus, à quo pendet ipſius Abrahami & omnium credentium ſanctificatio, arq; adeò quem vt omnium autorem colere ac venerari omnes debent. 4 Amplificatio duplex: vna, Melchiſedec decimas accipit, vt immortalis (quatenus videlicet typus eſt Chriſti, quum nuſquam commemoretur mors ipſius, & Dauid eum proponat vt ſacerdotem æternum) Leuitici verò ſacerdotes, vt mortales, quum alij alijs ſuccedant: altera, Leui ipſe fuit decimatus in Abrahamo à Melchiſedecho. Ergo Melchiſedeci ſacerdotiũ, (id eſt Chriſti qui ſecundum ordinem illius pronuntiatur ſacerdos æternus) præſtantius eſt Leuitico.

a Nempe ſolenni ac Sacerdotali benedictione. b Progenitis ex Abrahamo. c De publica eáque ſacerdotali benedictione loquitur.

10 Nam is adhuc in lumbis patris erat quum occurreret Abrahæ Melchisedec.

11 [5] Porrò si [d] consummatio per Leuiticum Sacerdotium erat, (nam sub hoc sancita Lex est populo) quid amplius erat opus alium exoriri Sacerdotem secundum ordinem Melchisedec, nec secundum ordinem Aaronis dici?

12 [6] Mutato igitur Sacerdotio, necesse est vt [e] Legis quoque mutatio fiat.

13 Nam [n] de quo hæc dicuntur, ad aliam tribum pertinet, de qua nullus [f] attendit altari.

14 Palàm est enim è tribu Iuda exortum esse Dominum nostrum, cuius tribus respectu nihil de Sacerdotio loquutus est Moses.

15 [7] *Idque* etiam magis patet *ex eo* quod ad instar Melchisedec exoritur Sacerdos alius,

16 [8] Qui non [g] ex Lege, cuius mãdatum sit carnale, factus est *sacerdos*, sed ex vi indissolubilis vitæ.

17 Testificatur enim ad hunc modum, ‖ Tu *es* Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec.

18 [9] Nam [h] mãdatum præcedens abrogatur, quòd nullis viribus sit præditum, & inutile.

19 Nihil enim sanctificauit Lex, sed adscita spes melior, per quam appropinquamus Deo.

20 [10] Et quatenus non absque iureiurando.

21 Nam illi quidem, citra iusiurandũ Sacerdotes facti sunt: hic verò cum iureiurando, per eum qui dixit ei, ‖ Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum, Tu *es* Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec.

22 Tãto potioris fœderis sponsor factus est Iesus.

23 [11] Et illi quidem, plures facti sunt sacerdotes, quòd mors prohiberet eos permanere.

24 At iste propterea quòd in æternũ manet [i] perpetuum habet Sacerdotium.

25 Vnde & seruare prorsus [k] potest eos qui per ipsum accedunt ad Deum, semper viuens vt interpellet pro eis.

26 [12] Talis enim nos decebat Põtifex pius, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, & sublimior cœlis factus:

27 Cui non sit quotidie necesse, quẽadmodum illis pontificibus, ‖ prius pro peccatis proprijs victimas offerre, deinde *pro peccatis* populi: [13] id enim fecit [m] semel quum semetipsum obtulit.

28 Lex enim homines constituit põtifices infirmos: at [n] sermo iurisiurandi [14] post Legem [o] *concepti*, Filium *constituit* qui in æternum est sanctificatus.

Psal. 110. 4.

10 Aliud argumentum præstantiæ sacerdotij Christi supra Leuiticũ quòd illud sancitum sit iureiurando hoc verò nõ item.

11 Aliud argumentum eodem pertinens, Leuitici sacerdotes, vt pote mortales, æterni esse non potuerũt. Christus verò vt æternus est, ita etiam æterno sacerdotio fungitur, pro ijs efficacissimè intercedens qui per ipsum ad Deum accedunt.

Leuit. 16. 11.

12 Aliud argumentum, Innocentia & puritas summa in Pontifice requiritur, quæ ipsum à peccatoribus segreget, pro quibus oblationem facit. Atqui Leuitici Põtifices tales non inueniuntur, vt qui pro suis ipsorum peccatis primùm offerent: sed vnus Christus talis est, ideoque verus & vnicus Pontifex. 13 Aliud argumentum, quod tamẽ postea pertractabit, Leuitici victimas repetitis vicibus primùm pro se, deinde pro populo offerebant. Christus autem non pro se, sed pro alijs, non victimas, sed seipsum, non sæpè, sed semel, obtulit. Neq; id mirum (inquit) videri debet, quum illi sint infirmi, iste verò sit cum iureiurãdo Pontifex æternus consecratus. 14 Aliud argumentum à tempore, Posterioribus tolluntur priora.

Tpsal. 110. 1, supra. 5. 6.

5 Tertius tractatus huius epistolæ, in quo postquam Christum Prophetam, Regem & Pontificem esse cõprobauit, nunc de omnium illorum numerum ratione ac præstãtia distinctè disserit, hæc omnia in alijs vmbratilia fuisse ostendẽs, in Christo autem vera & perfecta. Incipit autem à sacerdotio, in quo etiam superior tractatio desierat, vt sic omnia membra disputationis melius cohæreant: & primo imperfectum fuisse probat Leuiticum sacerdotium, ex eo quòd alius sacerdos secundum ordinem alium (id est diuersæ regulæ ac formæ) tãto post tempore promittatur. 6 Hac noui sacerdotij iustitutione non tantùm declarari Leuitici sacerdotij imperfectionem ostendit, sed etiam ipsum Leuiticum sacerdotium cum hoc nouo commutari: quoniam hæc duo simul constare non possint, quum prior illa Leuitica ordinatio tribum Iuda excluderet, atque adeò ipsi Leui subijceret: posterior autem ista sacerdotium in tribu Iuda collocet. 7 Nequis obijciat translatum quidem fuisse sacerdotium à Leui ad Iudam, sed nihilominus idem manere, expendit simul & explicat illa Dauidis verba, In æternum, secundum ordinem Melchisedec, ex quibus intelligitur diuersa etiam sacerdotij ordinatio. 8 Diuersitatem & præstantiam ordinationis Melchisedeci probat ex eo quod Legale sacerdotium externa & corporali vnctione & ritu cõstabat: Melchisedeci verò æternum sacrificium ac merè spirituale describitur. 9 Nequis etiam obijciat adiectum fuisse sacerdotium posterius, vt simul coniuncta perfectum quiddam constituerent, probat posteriore abrogatum fuisse prius vt inutile, ex ipsa eorum natura. Quomodo enim illa corporalia & caduca nos sanctificarent vel sola vel cum alio?

d Si Sacerdotium Leuiticum aliquem perficere potuisset. e Ordinationis Aaronicæ. f Curauit altare. g Non ex ordinatione, quæ infirma & caduca omnia recipiat, sicuti in Aaronis consecratione, totóque illo munere factum est. h Lex cæremonialis. i Quod præteriri non potest. k Idoneus est. l Quod obtulit sacrificium. m Ita factum fuit, vt iterum repetere minimè sit necesse. n Mandatum Domini cui additum est iusiurandum. o Exhibiti.

CAP. VIII.

1 Quo certius probet abrogatas esse Legis cæremonias, 5 ideò institutas esse commemorat, vt cœlesti prototypo seruirent, 8 Ieremiæ locum adducit, 13 vt veteris Testamenti correctionem probet.

1 [1] Cæterum [2] eorũ qui dicimus *hæc* summa *est*, Talem *nos* habere Pontificem, qui consedit ad dextrã throni maiestatis illius cœlestis.

CAP. VIII. 1 Paucis repetit illud ad quod omnia ista referenda sunt, nempè, habere nos Pontificem longè alium quàm Leuitici illi sint, vt qui sit ad dexteram excelsissimi Dei in cœlos vsque euectus.

2 [3] San-

2 [2] [1] Sanctuarij minister, [3] ac [b] veri illius tabernaculi quod fixit Dominus, & non homo.

3 [4] Omnis enim Pontifex ad offerenda dona & victimas constituitur: vnde necesse fuit hunc quoq; habere quod offerret.

4 [5] Nam si esset in terra, ne Sacerdos quidem esset, manentibus illis sacerdotibus qui secundum Legem offerunt dona.

5 Vt qui exemplari & vmbræ deseruiunt rerum cœlestium, sicut diuinitus dictum est Mosi quum esset absoluturus tabernaculum. || Vide enim inquit, *vt* facias omnia ad exemplar quod ostensum est tibi in monte.

6 [6] At nunc *noster ille Pontifex eo* excellentius ministerium sortitus est, quo præstantioris est fœderis intercessor, quod pręstãtioribus promissis sanctũ est.

7 [7] Nam si prius illud tale fuisset vt nihil in eo posset requiri, haud quaquam fuisset secundo quæsitus locus.

8 Nam incusans eos, inquit, || Ecce, dies venient, dicit Dominus, quum [c] pangam cum [d] domo Israel & cum domo Iuda fœdus nouum.

9 Non secundũ fœdus quod feci cũ patribus ipsorũ, quo die prehendi manũ ipsorum vt educerẽ eos ex Ægypto: nam ipsi non perstiterunt in illo meo fœdere, & ego despexi eos, dicit Dominus.

10 Quamobrem hoc est fœdus quod paciscar domui Israel post dies illos, dicit Dominus: indam Leges meas mẽti eorum, & cordi eorum inscribam: & ero ipsis Deus, & ipsi erunt mihi populus.

11 Neque docebunt singuli proximum suum, & singuli fratrem suum, dicentes, Cognosce Dominum: nam omnes cognoscẽt me ab eo qui pusillus fuerit inter eos ad eum vsque qui magnus fuerit inter eos.

12 Ero enim propitius iniquitatibus eorum & peccatis eorum: & iniquitatum ipsorum non recordabor amplius.

13 [8] Dum nouum dicit, antiquauit prius: porrò quod antiquatur ac senescit, propè est vt euanescat.

Tollitur autem id demùm quod est corruptioni obnoxium, ac proinde imperfectum.

2 Leuitici fuerũt pontifices in terreno sacrario, Christus verò est in cœlesti.

3 Leuitici in tabernaculo caduco sacerdotium suum exercuerũt: Christus autem tabernaculũ circunfert longè aliud, nempè suum corpus, quòd Deus ipse æternum futurum compegit, vt explicabitur infra 9.11. *Exod.25.40, act.7.44. Iere.3.31, 32.33.34, rom.11.27, infra.10.16.*

4 Rationem adfert cur corpore (quod vocat tabernaculum, quod Dominus fixit non homo) oportuerit præditũ esse Christũ, nẽpè vt haberet quod offerret: alioqui enim Pontifex nõ esset. Idem autem corpus, est & tabernaculũ & victima.

5 Rationem adfert cur dixerit Pontificem nostrum versari in cœlesti sacrario, non autem in terreno: quoniam (inquit) ne si nunc quidem esset in terris, terreno sacrario ministraret, stantibus Leuiticis sacerdotibus, quum ij propter illum sint constituti, id est vt sint illius perfecti exemplaris antitypi. Quorsum autẽ antitypi præsente ipso vero ac primario exẽplari?

6 Aggreditur collationem Veteris ac temporarij fœderis, cuius sponsores fuerunt Leuitici pontifices, cum Nouo cuius æternus sponsor est Christus, vt non modò istud esse illo omnibus modis præstantius, sed etiam illud per hoc abrogatum declaret.

7 Esse aliquod secũdum fœdus, ac proinde prius illud nõ fuisse perfectum probat ex Ieremiæ testimonio.

8 Conclusio, Ergo posteriore nouo tollitur prius antiquum: neque enim nouum dicitur quod à vetere non dissideret.

a Cœlorum. b Sui corporis. c Percutiam. d Domum vocat, quasi vnam totius regni familiam: Nam quum regnum Dauidu[m] fissum esset in duas factiones, eas significat Propheta nouo fœderis auspicijs rursus coniunctum iri.

CAP. IX.

1 Tabernaculi dispositionem, 10 & ritus Legales, 11 ad veritatem in Christo exhibitam conferens, 15 concludit non iam amplius alio sacerdote opus esse: 24 quia ipse Christus sub nouo Testamento has partes impleat.

1 [1] IGitur habebat quidem etiam prius *fœdus* constitutos religionis ritus & sanctuarium [a] mundanum.

2 Tabernaculum enim constructum fuit: prius *quidem* in quo *erant* lucernæ, & mensa, & propositi panes, quod Sancta vocant.

3 Post [b] medium autem velum *erat* Tabernaculum quod vocant [c] Sancta sanctorum.

4 Aureum habens thuribulũ, & Arcam Fœderis vndique circunte[c]tam auro: in qua vrna aurea habens manna, || & virga Aaron quæ germinauit: || & Tabulæ Fœderis.

5 || Supra hanc autẽ Cherubin glorioſi, obumbrantes [d] propitiatorium: de quibus non est nunc dicendum singulatim.

6 [2] His autem ita ordinatis, in prius quidem Tabernaculũ quouis *tempore* ingrediuntur Sacerdotes qui ritus obeunt:

7 In secundũ autem, semel quotannis solus Pontifex, non sine sanguine quẽ offert pro seipso & *pro* populi [e] erratis:

8 [3] Hoc declarante Spiritu sancto,

CAP. IX.

1 Distributio prioris tabernaculi, quod mundanum (id est caducũ) & terrenum vocat, in duas partes, nempè in Sancta & Sancta Sanctorum. *Num.17.10. 2.Reg.8.9, 2.paral.5.10. Exod 15.12.*

2 Iam accedit ad sacrificia, quæ diuidit in illa quotidiana, & illud annuum ac solenne, in quo solus Pontifex in Sancta Sanctorum semel tantùm quotannis penetrans cum sanguine, pro se & populo offerebat.

3 Ex illo ritu annuo, colligit eiusmodi sacrificijs nõ fuisse patefactam viam in cœlum, quod per Sancta sanctorum aditum brabatur. Cur enim Pontifex solus eò ingrediebatur, cæteris exclusis, idque vt ibi tum pro suis tum pro alijs offerret, & postea rursus Sancta sanctorum occludebat?

a Terrestre & caducum. b Ad ver. secundum: secundum autem vocat velum, quod distinguebat Sancta sanctorum, ab atrio sacerdotum altero enim velo atrium sacerdotum distinguebatur ab atrio populi. c Sacrarium sacratissimum. d Hebræi Arcæ Fœderis operculo nomen à propitiatione, derivant, sic illud Græci hilasterion, nos propitiatorium vocamus. e Pro peccatis. Vide sup.5.3.

nondum patefactam fuisse viam ad Sacrarium, priore Tabernaculo adhuc cõsistente.

9 [4] Quod *erat* exemplar [f] pro tempore illo præsenti, quo dona sacrificiaq; [g] offeruntur, quæ non possunt conscientia sanctificare cultorem,

10 [5] In cibis duntaxat & potionibus, & diuersis ablutionibus ac ritibus carnalibus vsque ad tempus correctionis [h] imposita.

11 [6] Aduenies autem Christus Põtifex futurorum bonorum, [7] per [i] maius & perfectius Tabernaculum non manufactum, id est non huius structuræ,

12 [8] Neque per sanguinem [k] hircorum & vitulorum, sed per proprium sanguinem ingressus est semel in Sacrarium, æternam redemptionem [l] nactus.

13 ‖ [9] Nam si sanguis taurorum & hircorum, & cinis iuuencæ aspergens inquinatos, sanctificat ad [m] carnis puritatem:

14 Quanto magis ‖ sanguis Christi, qui per Spiritum æternum seipsum obtulit inculpatum Deo, ‖ purgabit conscientiam vestram à [n] mortuis operibus, ‖ ad seruiendum Deo viuo?

15 [10] Itaque ob id noui Fœderis mediator est, ‖ vt morte intercedente, ad redemptionem earum præuaricationum quæ fuerant sub priore Testamento, vocati, promissionem accipiant æternæ hereditatis.

16 [11] Nam vbi testamentum est, mors intercedat necesse est testatoris.

17 ‖ Testamentum enim in mortuis ratum est, quandoquidem nondum valet quum viuit testator.

18 [12] Vnde ne prius quidem illud absque sanguine dedicatum fuit.

19 Quum enim Moses omnia mandata [o] secundum Legem recitasset toti populo, sumpto sanguine vitulorum & hircorum, cum aqua & lana coccina & hyssopo, simul & ipsum librum & totum populum [p] asperfit:

20 ‖ Dicens, Hic est sanguis testamẽti quod mandauit vobis Deus.

21 Insuper autem & Tabernaculum, & omnia vasa sacrorum, sanguine similiter aspersit.

22 Et omnia ferè secundum Legem sanguine purificantur: & absque sanguinis effusione non fit remissio.

23 [q] Itaque necesse fuit exemplaria quidem eorum quæ sunt in cœlis, hisce rebus purificari, ipsa verò cœlestia potioribus quàm hæ sint victimis.

24 [13] Non enim in manufactum sacrarium ingressus est Christus, quod sit exemplar vero *sacrario* respondens: sed

Rom.5.4, 1.pet.3.18, Gal.3.15. Exod.24 8.

10 Conclusio superioris argumẽti Itaq; quum, pecudum sanguis non expiaret peccata, noui Fœdus olim promissum, in quod illa externa respiciebant, nunc est reipsa sancitũ, cuius virtute omnes præuaricationes tollantur, & cœlũ nobis verè aperiatur. Hinc autẽ sequitur, Christum etiam pro Patribus fudisse sanguinẽ, vt qui per veteres illos ritus fuerit adũbratus, alioqui nisi illi representando seruiissent, prorsus inutiles. Itaque hoc fœdus vocatur posterius, non quod ad efficaciam (id est remissionem peccatorum) attinet, sed eius temporis respectu quo res ipsa peracta est, i. quo Christus reuera mundo exhibitus, omnia impleuit ad salutem nostram necessaria. 11 Ratio cur sponsoris morte oportuerit hoc fœdus sanciri, Quoniam habet hoc fœdus rationem Testamenti seu donationis mortis causa, ideoque vt effectum sortiretur, oportuit testatoris mortem interuenire. 12 Analogiam esse oportet inter ea quæ purificant & quæ purificantur. Sub Lege typi omnes illi terreni erant, Tabernaculũ, liber, vasa, victimæ, quanuis rerum cœlestium typi. Oportuit igitur illa omnia lustrari eiusdem naturæ materia ac ritu, nempe pecudum sanguine, aqua, lana, hyssopo. Sub Christo verò cœlestia sunt omnia, cœleste tabernaculum, cœlestis victima, cœlum denique ipsum pro æterna sede proponitur. Itaque hæc omnia simili ratione (nimirùm viuificî illius sanguinis Christi æterna oblatione) sanctificantur. 13 Alia collatio duplex, Pontifex Leuiticus in Sacrarium illud ingrediebatur, Dei quidem iussu, sed tamen hominum manu fabrefactum vt esset alterius excellentioris (nempe cœlestis regiæ) exemplar. Christus verò in cœlos vsque ipsos penetrauit. Item ille coram arca, Christus coram Deo ipso Patre comparet.

4 Obiectio, Si non aperiebatur iter in cœlum illis sacrificijs (id est si cultores per illa non expiabantur) cur ergo ritus illi vsurpabantur? Nempè vt homines ad illud exemplar spirituale nempè ad Christũ, reuocarentur, suo aduentu omnia illa correcturum. *Leuit.16.14, num.19.4. 1.Pet.3.14, 1.Iohan.1.7, apoc.1.6. Luc.1.75. Luc.1.74.*

5 Alia ratio, Cur illa non potuerint cultoris conscientiam mundare, quoniam videlicet externa erant & carnalia, siue corporalia. 6 Iam aggreditur figurarum explicationem, ac primò quidem Leuiticum pontificium comparans cum Christo (id est figuram cum re) huic tribuit futurorum bonorum administrationem (id est æternorum) in quæ illa carnalia respiciebant. 7 Alia collatio tabernaculi prioris corruptibilis cum posteriore (id est cum humana Christi natura) quæ est verum Dei templum incorruptibile, in quod est ingressus Filius Dei, sicut Leuitici pontifices in alterum illud caducum.

8 Alia collatio sanguinis victimarum cum Christo: Leuitici per illa sua Sancta, in suum sacrarium penetrantes, sanguinem corruptibilem offerebant in vnum annum duntaxat: Christus verò sanctum illud suum corpus ingressus, per illud in ipsum cœlum penetrauit, quum suum ipsius sanguinem purissimum in æternam redẽptionem obtulit. Idem enim Christus & pontifici, & tabernaculo, & sacrificijs, & victimis ipsis correspondet, vt figuris veritas, vt idem sit & pontifex, & tabernaculum, & victima, eaque omnia verè & in æternum.

9 Si externa sanguinis & cineris animalium aspersio verum & efficax fuit purgationis symbolum, res ipsa ac præsens veritas, illis externis sacramentis olim adumbrata, quanto magis hoc ipsum præstabit: id est sanguis eius qui sic est sanguis hominis, vt sit etiam Filij Dei sanguis, ac proinde æterna viuificandi, virtute præditus?

f Pro eo tempore quo vigere illud exemplar oportuit. g Sumpsit tempus præsens de re loquens, nulla habita temporis ratione.

h Fuerunt enim oneris instar, quod nobis Christus exemit.

i Præstantius & excellentius. k Adhibebatur enim in hoc reconciliationis anniuersario sacrificio, duplex victima, iuuencus & hircus. l Meritò adeptus, id q nobis. m Symbola à re separata seorsim considerat. n A peccatis quæ à morte proficiscuntur, & nihil aliud quàm mortem generant.

o Sicut Dominus præceperat. p Aspergere consuenit. q Rerum cœlestium typi fuere terreni, itaque eos rebus terrestribus lustrari oportuit, puta sanguine pecudum, lana, hyssopo. At sub Christo omnia cœlestia fuerunt, quare ea viuifici illius sanguinis oblatione sanctificari oportuit.

in

in ipsum cœlum, vt appareat nunc in cõspectu Dei pro nobis.

Rom.5.1, 2.pet.3.18.

25 [14] Neque vt sæpe offerat semetipsum, sicut Pontifex ingreditur in sacrarium quotannis cum sanguine alieno:

14 Alia collatio duplex, Leuiticus Pontifex alienum, Christus suum sanguinem obtulit: ille quotannis repetebat oblationem, Christus semel tantum sese offerens, peccatum in genere aboleuit, tum præteritorũ tum venturorum sæculorum.

26 ([15] Alioquin oportuisset eum sæpe passum fuisse à condito mundo) sed nũc semel [r] in consummatione seculorum, ad abolendum [f] peccatum, per immolationem suijpsius parefactus est.

27 Et sicut illud statutum est hominibus vt [t] semel moriantur, posteà verò iudicium:

28 || Ita & Christus semel oblatus vt [u] multorum peccata tolleret, [16] altera vice absque peccato conspicietur ijs qui ipsum expectant ad salutem.

15 Argumentum non repetendæ Christi oblationis: Quum à condito mundo fuerint expianda peccata, & probatum sit solo Christi sanguine peccata posse expiari, oporteret ipsum à condito mundo sæpe mortuum esse. Atqui homo semel tantùm mori potest. Ergo Christi oblatio nouissimis temporibus peracta, repeti nec potuit nec potest. Quod quum ita sit, certæ vis ipsius & ad præterita ad consequentia ipsius aduentum peccata porrigitur. 16 Obiter proponit Christum iudicem, partim ad eos terrendos, qui in vna vnius Christi oblatione semel facta non acquiescunt, partim vt fideles in officio contineat, ne resiliant.

r Diebus nouissimis. f Totam illam peccati radicem. t De naturali hominum conditione loquitur, Nam quòd Lazarus & alij bis mortui sunt, extraordinarium fuit: in ijs verò qui repente immutabitur, immutatio illa species mortis erit. 1.Co.15.2. u Sic vniuersalia promissio ad solos electos restringitur: quarendũ est antè electionis testimonium non in arcano Dei consilio, sed ex fidei effectu, vt ab imo gradu ad summum progrediamur, ibi demùm certam & immobilem consolationem inuenturi.

CAP. X.

1 Legis sacrificia inde colligit infirma fuisse, 2 quia quotannis repetebantur: 5 Christi verò hostiam vnicam esse, & perpetuam 6 Dauidis testimonio probat. 19 Hinc exhortationem subijciens, 29 seuere ijs minatur qui Christi gratiam abiecerint. 36 Postremo tolerantiam, 38 qua ex fide nascitur, commendat.

Cap.x. 1 Occurrit taciturnæ obiectioni, Cur igitur illæ hostiæ offerebantur? Respondet primùm Apostolus de anniuersario illo sacrificio quod erat omnium maximè solenne, in quo (inquit) fiebat quotannis omnium superiorum peccatorum mentio repetita. Ergo illud non habuit vim sanctificandi. Quorsum enim repeterentur iam expiata peccata, & vnde noua peccata proditent quotannis repetenda, si illa sacrificia peccatum abolerent?

CAP. X.

1 [1] LEx enim vmbram obtinens [a] futurorum bonorum, non expressam formam rerum, ijs hostijs quas singulis annis eadem assiduè offerunt, nũquam potest accedentes sanctificare.

2 Alioqui non desijssent offerri, propterea quòd qui sacrificassent, ac semel purgati essent, nullorum peccatorum amplius essent sibi conscij.

3 Atqui in istis repetita *fit* mentio peccatorum quotannis.

Psal.40.7.

2 Illatio ex præcedentibus, reliqua etiam sacrificia comprehendẽs, Quum Legalia sacrificia hoc non possent efficere, ideò Christus de se loquens vt declarato in carne nostro Pontifice, disertè testatur Deum non acquiescere in sacrificijs, sed in Filij sui nostri videlicet Pontificis obedientia, qua seipsum Patri pro nobis semel obtulit.

4 Non enim potest sanguis taurorum & hircorum auferre peccata.

5 [2] Quapropter [b] ingrediens mundum, dicit, || Sacrificium & oblationem noluisti, [c] corpus autem aptasti mihi.

6 Holocautomata & hostiam pro peccato non approbasti:

7 Tunc dixi, Ecce adsum (in capite libri scriptum est de me) vt faciam, Deus, voluntatem tuam:

8 Quum superius dixisset, Sacrificium & oblationem & holocautomata & hostiam pro peccato noluisti, neque approbasti: (quæ iuxta Legem offeruntur)

9 Tunc dixit, Ecce adsum vt faciam, Deus, voluntatem tuam. [d] Tollit prius, vt posterius statuat.

10 Qua voluntate sanctificati sumus, per oblationem corporis Iesu Christi semel *factam*.

11 [3] Omnis igitur Sacerdos [e] adstat quotidie operans, & easdem sæpius offerens hostias, quæ nunquam possint auferre peccata.

Supra,5.1. Psal.110.1, 1.cor.15.25, supra,1.13.

3 Epilogus enim altera parte collationis, Leuiticus Pontifex quotidie in suo tabernaculo eadẽ sacrificia repetit: ex quo consequitur, neq; illis sacrificijs, neq; illis victimis, non denig; illis pontificibus tolli potuisse peccata. At Christus vna victima (seipso videlicet) pro peccatis omnium semel oblata, suis in æternum sanctificatis, sedet ad dexteram Patris, omnem potestatem adeptus. 4 Occurrit taciturnæ obiectioni, Nos videlicet nihilominus adhuc esse obnoxios peccato & morti. Ad quod respondet Apostolus, plenam efficaciam virtutis Christi nondum sese exeruisse, sed tandem apparituram quum omnes semel hostes suos, quibuscum adhuc luctamur, profligabit. 5 Quanuis adhuc supersint peccati reliquiæ in nobis, ab eodem tamen nunquam repetendo sacrificio pendere nostræ perficiendæ sanctificationis opus, sic probat Apostolus, rursum prolato eiusdem Ieremiæ testimonio: Nouo fœdere sublatum est peccatum, quum dicat Dominus fore vt ex eius formula peccatorum nostrorum amplius non recordetur. Ergo nullo iam expiatorio sacrificio egemus quo tollatur quod iam est sublatum, sed danda potius opera vt nunc illius sacrificij fiamus per fidem participes.

12 Hic verò vna pro peccatis oblata victima, in perpetuum || sedet ad dextram Dei:

13 [4] Id quod supereſt expectans, || donec inimici ipsius scabellum pedum eius fiant.

14 Vnica enim oblatione consecrauit in perpetuum eos qui sanctificantur.

15 [5] Testificabitur autem nobis & ipse Spiritus sanctus: nam posteaquam

4 Æternorum, qua Patribus promissa, in Christo exhibita fuere. b Ingressus mundum dicitur Filius Dei, quum homo factus est. c Ad verbum, vt in Hebræo habetur, Aures perforasti mihi, id est, docilem me & obsequentem ad audiendum reddidisti. d Tollit prius, id est sacrificia, vt statuat posterius, id est voluntatem Dei. e Sub.ad aram.

Ieremi.31.33, rom.11.27, supra, 8.8.

6 Summa superioris tractationis, Nunc non excludimur à Sacrario, vt Patres, sed in verum Sacrarium (id est in cœlum) patet nobis aditus, non pecuino, sed Iesu sanguine purificatis. Neque vt olim, oppositio velo nos excludit Pontifex, sed per velum (id est carnem suam) in cœlum ipsum nobis præsens, nos introduxit, vt verè iam habeamus magnum sacerdotem domui Dei præpositum.

supra, 6.4. Deut.19.15, mat.18.16, ioh.8.17, 2.cor.13.1.

7 Exhortatio grauissima, in qua docet quo modo nobis sacrificium illud Christi applicetur: nimirum fide, quam etiam deseribit à consequentibus, nimirum sanctificatione Spiritus, quæ facit vt certò in Deum speremus, & pro mutua charitate alij aliorum salutem modis omnibus procuremus. 8 Facta vltimi aduentus Christi mentione, sanctos acuit ad sanctæ vitæ meditationem, & perfidos apostatas ad horrendum iudicis tribunal citat, quòd eum in quo solo posita est salus, perfidiosè reiecerint. 9 Si capitale fuit Legem Mosis violare, quanto magis exitiosum est à Christo deficere?

f Vbi igitur purgatorius ignis, & distinctio ista pœnæ & culpæ?

g Bene addidit pro peccato: restat enim alia oblatio, nempe actio nis gratiarum. h Sic caro Christi diuinitatem nobis quasi sub velo ostendit, cuius alioqui fulgorem non possemus sustinere.

i Minimè subdolo vel fucato, sed quod verè sit addictum Deo.

k Hoc est quod dicit Dominus, Sancti estote, quia ego Sanctus sum.

l Spiritus S. gratia. m Sine aliqua causa, aut causa specie.

n Aliud enim est humanitus peccare, aliud Deo tanquam hosti bellum indicere.

prædixit,

16 ‖Hoc est fœdus quod paciscar cum ijs post dies illos, dicit Dominus, Indam leges meas cordibus eorum, & eorum mentibus eas inscribam:

17 Et peccatorum atque iniquitatum ipsorum [i] non recordabor amplius.

18 Porrò vbi est horum remissio, non *est* amplius oblatio [g] pro peccato.

19 [6] Quum igitur fratres, habeamus libertatem ingrediendi Sacrarium per sanguinem Iesu,

20 Ea via quam dedicauit nobis recentem & viuam, per velum, [h] hoc est per carnem suam:

21 *Quumque habeamus* Sacerdotem magnum, præfectum domui Dei.

22 [7] Accedamus cum [i] vero corde, & certa persuasione fidei, [k] puris cordibus à conscientia mala:

23 Et abluto corpore [l] aqua pura, teneamus confessionem spei non vacillantem: (fidelis enim *est* qui promisit)

24 Et obseruemus alij alios vt nos acuamus ad charitatem & bona opera:

25 Non deserentes aggregationem nostri mutuam, sicuti mos *est* quibusdam, sed adhortantes *alij alios*: [8] idque eo magis quod videtis diem illum appropinquare.

26 ‖ Nam si [m] vltrò peccauerimus post acceptam cognitionem veritatis, nõ adhuc pro peccatis reliqua est hostia:

27 Sed horrenda quædam expectatio iudicij, & ignis feruor, qui deuoraturus est [n] aduersarios.

28 [9] Qui contempserit Mosis Legem, absque misericordia ex ‖ duorum aut trium testimonio moritur:

29 Quanto (putatis) acerbiore supplicio dignus censebitur qui Filium Dei conculcarit, & sanguinem fœderis per quem fuerat sanctificatus, profanum duxerit, & Spiritum gratiæ contumelia affecerit?

30 [10] Nouimus enim eum qui dixit. ‖ Meum est vlcisci, ego rependam, dicit Dominus. Et rursum, Dominus [o] iudicabit populum suum.

31 Horrendum est incidere in manus Dei viui.

32 [11] Reuocate verò in memoriam superiores dies, quibus postquam illustrati fuistis, ingens certamen afflictionum sustinuistis.

33 Partim quidem dum & cum probris & cum oppressionibus [p] in theatrum estis producti: partim verò, dum [q] socij facti estis eorum qui in eo statu versantur.

34 Nam & de vinculis meis mecum doluistis, & direptionem facultatum vestrarum cum gaudio accepistis: vt qui sciretis *vos* habere apud vos potiorem [r] substantiam in cœlis, & quæ permaneat.

35 Ne igitur abijcite fiduciam vestrã, quæ magnam habet præmij retributionem.

36 Nam patientia vobis est opus, vt vbi voluntatem Dei præstiteritis, reportetis promissionem.

37 Adhuc enim [s] tantillum, tantillum, *inquam*, & qui venturus est veniet, neque tardabit.

38 ‖ [12] Iustus autem ex fide viuet: at *si quis* se subduxerit, non probat eum animus meus.

39 At nos non ij sumus qui nos subducamus ad exitium, sed qui credamus ad animæ salutem.

Deut.32.35, rom.12.19.

10 Ratio omnium istorum est, Quia Deus est contemptorum vltor: alioqui Ecclesiam suam ritè non gubernaret. Nihil est autem ira Dei viui horribilius.

11 Sicut apostatas per terrefecit, ita constantes & firmos nunc consolatur, proposito superiorum certaminum successu, ad certam spẽ plenæ & quidem proximæ victoriæ ipsos stimulans.

12 Firmæ fidei præstãtiam ab effectu commendat, quòd vnicũ sit ad vitam iter: quam sententiam illustrat oppositio contrario.

Abac.2.4, rom.1.17, galat.3.11.

o Gubernabit.

p Ignominia causa essis producti. q Eorum ærumnas vobis cum communes esse duxistis. r Bona ac facultates. s Paululum admodum temporis adhuc superest, dum veniat.

CAP. XI.

1 *Tractat vsque ad finem capitis non aliunde salutem adeptos esse Patres, quicunque ab initio mundi Deo probati fuerunt, quàm ex fide: vt sciant Iudæi hac sola se colligari Patribus in sanctam vnitatem.*

1 EST [1] autem fides, [a] illud quod facit vt extent quæ sperantur, & quod demonstrat quæ non videntur.

CAP. XI.

1 Excellens fidei descriptio ab effectis, quòd res adhuc in spe positas repræsenter, & inuisibilia veluti oculis subijciat.

a Ad verb. substantia eorum quæ sperantur.

2 [a] Ob eam enim testimonio sunt ornati [b] maiores:

3 ‖ [3] Per fidem intelligimus cõstructum fuisse mundũ verbo Dei, [c] vt quæ cernimus non sint ex apparẽtibus facta.

4 [4] ‖ Abel per fidem, maioris pretij sacrificiũ obtulit Deo quã Cain: per quã testimonium obtinuit quòd esset iustus, testimonium perhibente Deo de donis eius: & per hãc mortuus adhuc loquitur.

5 [5] ‖ Per fidem Enoch fuit translatus, ne [d] videret mortem: nec fuit inuẽtus, propterea quoc transtulerat eum Deus. priusquam enim transferretur, testimonium obtinuerat quòd placuisset Deo.

6 Atqui fieri non potest vt sine fide quisquam *ei* placeat, nam qui accedit ad Deum, hunc credere oportet esse *Deum*, & [e] præmia largiri ijs qui ipsum requirũt.

7 [6] ‖ Per fidem diuinitus admonitus Noe de ijs quæ nondum videbantur, veritus, apparauit arcam ad seruandam domum suam: per quam arcam condemnauit mundum, & eius quæ ex fide est iustitiæ factus est hæres.

8 [7] ‖ Per fidem, vocatus Abraham auscultauit *Deo*, vt abiret in locum quem accepturus erat in hæreditatem: & exiuit, nesciens quò esset venturus.

9 Per fidem commoratus est in terra promissa vt aliena, commoratus est in tabernaculis cum Isaac & Iacob cohæredibus eiusdem promissionis.

10 Expectabat enim [f] vrbem habentem fundamenta, cuius artifex & conditor est Deus.

11 Per fidem ‖ & ipsa Sara vim ad cõcipiendum semẽ accepit, ac præter ætatis rationem peperit, quòd fidelem iudicarit eum qui promiserat.

12 Quapropter & ex vno, eoque iam [g] emortuo, nati sunt *posteri*, quanta est astrorum cœli multitudo, & quasi arena illa innumerabilis quæ est ad orã maris.

13 Secundum [h] fidem mortui sunt isti omnes, non adepti, [i] promissa, sed eminus ea cõspicati, postquam credidissent, [k] & amplexi essent, ac professi fuissent se hospites & aduenas esse in terra.

14 Nam qui hæc dicunt, palàm ostẽdunt se patriam quærere.

15 Quòd si illius memores fuissent ex qua exierant, habuissent tempus ad reuertendum:

16 Nunc autem meliorem expetunt, hoc est cœlestem: quapropter non erubescit ipse Deus, vocari Deus eorum. parauerat enim eis vrbem.

17 ‖ Abraham quum [l] tentaretur, obtulit Isaac per fidem, vnigenitum, *inquã*, illum obtulit is qui [m] promissiones exceperat.

18 Ad quem dictum fuerat, ‖ In Isaac vocabitur tibi semen:

19 Quum illud secum perpendisset, Deum velà mortuis excitare posse: [n] vnde etiã illũ [o] similitudine *quadã*, recepit.

20 [8] Per fidem, ‖ de futuris benedixit Isaac *filio* Iacob & Esau.

21 ‖ [9] Per fidem, Iacob moriens singulis filijs Ioseph benedixit, ‖ & adorauit baculo innixus.

22 [10] ‖ Per fidem, Ioseph moriens de egressione filiorum Israel meminit, deq; ossibus suis mandauit.

23 [11] ‖ Per fidem, Moses quum natus esset, occultatus est menses tres à parentibus suis, quòd viderẽt venustũ esse puerulum & non [p] timuerunt ‖ edictũ regis.

24 Per fidem, ‖ Moses iam grãdis renuit vocari filius filiæ Pharaonis.

25 Potiùs eligens simul malis affici cum populo Dei quàm temporarijs cõmodis [q] peccati frui:

26 Maiores arbitratus diuitias probrum Christi, quàm Ægyptiorum thesauros, Intuebatur enim in præmij largitionem.

27 Per fidem reliquit Ægyptum, nihil timens iram regis: nam vt qui videret eũ qui est inuisibilis, *ita* forti animo fuit.

28 Per fidem ‖ peregit Pascha, & effusionem illam sanguinis, ne, qui perimebat primogenita, ipsos tangeret.

29 [12] Per fidem ‖ transierunt rubrum mare, veluti per siccã *terram* cuius facto periculo Ægyptij absorpti sunt.

30 [13] Per fidem ‖ mœnia Iericho conciderunt, quum ea circuiuissent ad dies septem.

31 [14] Per fidem, ‖ Rahab [r] meretrix illa non perijt vnà cum ijs qui non obedierant, ‖ quum [s] pacificè excepisset hospitio exploratores.

---

a Docet, Patres ex hac demùm virtute esse æstimandos.

3 Propriũ fidei ostendit, propositis selectissimis exẽplis eorum qui à condito mũdo in Ecclesia excelluerunt.

b *Ad verb. seniores. i. illi Patres, à quibus orti sumus, et quorũ authoritate exẽplo nos plurimùm cõmoueri par est.*

c *Ita vt mundus iste quem cernimus non sit ex aliqua apparente ac subsistente materia, sed ex nihilo conditus.*

4 Abel. *Gen. 4. 4. mat. 23. 35.*

5 Enoch. *Gen. 5. 24, eccle. 44. 17, & 49. 16.*

d *Ne moreretur.*

e *Præmium refertur nõ ad nostrum meritum, sed ad vltroneã promissionem, quod in Abrahamo fideliũ patre docet. Paul. Ro. 4. 4*

6 Noe *Gen. 6. 13. eccle. 44. 17*

7 Abraham & Sara. *Gen. 12. 4.*

f *Opponuntur fundamenta firma tabernaculis. Gen. 17. 19, & 21. 5.*

g *Non magis ad generandum habili, quam si prorsus mortuum fuisset.* h *Fide, quam viui habuerunt, eos vsque ad sepulchrum* comitante. i *Metonymicè, res promissas.* k *Patriarchæ enim acceptis promissionibus, fidem suam soliti sunt profiteri, extructis aris, & inuocato Dei nomine.*

Gen. 12. 10. eccle. 44. 25.

l *Exploraretur à Domino Gen. 22. 12. rom. 9. 7.*

m *Etiamsi promissiones vitæ in illo vnigenito Isaacõ factæ essent illum tamen morti destinauit. Sic in spẽ contra spem credidit.*

8 Isaac. *Gen. 27. 27. & 39.*

9 Iacob. *Gen. 47. 31.*

10 Ioseph. *Gen 50. 24.*

11 Moses. *Exod. 2. 2. act. 7. 21. Exod. 1. 16. Exod. 2. 11.*

n *Ex qua morte.*

o *Non enim vera fuit Isaaci mors, sed instar mortis, vt videatur quasi resurrexisse.*

p *Sub. ita vt vererentur* alere.

q *Commodis quibus frui non poterat, quin irã Dei in se prouocaret. Exod. 12. 22.*

12 Rubrum mare. *Exod. 14. 11.*

13 Iericho. *Iosue. 6. 20.*

14 Rahab. *Iosue. 6. 23.*

r *Insigne beneuolentiæ Diuinæ exemplum. Iosue. 2. 1.*

15 Gedeon Barac,& alij iudices ac Prophetæ. *Iudic.6.11. Iudic.4.6. Iudic. 13.24. Iudic.11.1, & 12.7. 1.Reg.1.1, & 13.14.*

32 [15] Et quid prætereà loquor? deficiet enim me tempus commemorantem de || Gedeone, || de Barac, & || Samsone, || & Iepthe, & || Dauide, & Samuele, ac Prophetis:

16 Amplificatio à circunstantia temporis, tãto admirabiliorem esse illorum fidẽ, quanto fuerunt obscuriores de rebus futuris promissiones, quæ nobis demùm sunt reipsa exhibitæ, vt vna sit & illorum & nostra fides ac consecratio. *§ Benignè & beneuolè, ita vt illos non modò nihil laserit, sed etiam tutos præstiterit.*

33 Qui per fidem debellarunt regna, exercuerũt iustitiã, assequuti,sunt [t] promissiones, occluserunt ora leonum:

34 Extinxerunt vim ignis,effugerunt acies gladij, validi facti sunt ex imbecillis,effecti sunt robusti in bello, exercitus exterorum in fugam verterunt.

35 [u] Mulieres acceperunt ex resurrectione mortuos suos: alij verò [x] distenti sunt, neglecta liberatione, vt potioré resurrectionem nanscisc erentur.

36 Alij rursus ludibria & flagella sunt experti insuper & vincula & carcerem.

37 Lapiditati sunt, dissecti sunt, tenta ti sunt,gladio cæsi occubuerunt: oberrauerunt cum [y] ouillis & caprinis pellibus: destituti,oppressi,malè habiti.

38 Quibus indignus erat mundus:in desertis errantes,& montibus ac speluncis, & cauernis terræ.

39 [16] Atque hi omnes testimonium adepti per fidem,[z] non obtinuerunt promissum:

40 Quòd Deus de nobis [a] melius quiddam prouiderat, [b] ne absque nobis consecrarentur.

t Promissionum fructum. u Innuere videtur historiam Sareptana illius, cuius filium Elias suscitauit,& Sunamitidis,cuius filium matri restituit Elizeus. x Respicit eam persequutionem, quam exercuit Antiochus. y Vilibus & asperis amictibus, sanctos ad extremam inopiam redactos, ferarum instar coactos in asperrimis locis viuere. z Sed eminus viderunt Christum. a Præstantius. b Pendebat siquidem eorum salus ab eo nempè Christo, qui fuit nostris temporibus exhibitus.

CAP. XII.

1 Non modò ab eorum Patrum quos recitauit exemplis hortatur ad patientiam & constantiam, 3 sed etiam ab exemplo Christi: 11 Non retè æstimatum iri castigationes Dei, ex præsenti carnis nostræ sensu.

CAP. XII. 1 *Rom.6.4.col. 3.8.eph.4.24 .1.2.1.*

1 Applicatio superiorum exemplorum, qui bus nos incitari oporteat ad totum stadium,abiectis omnibus remoris & impedimentis,decurrendum. 2 Metam huius curriculi proponit.Iesum ipsum ducem etiam nostrum,vt qui eiusdem viæ omnes asperitates volens superarit.

a Nos enim vndique peccatum obsidet, ita vt excurrere non possimus. b Tanquam in fidei metam.

[1] PRoinde nos quoque,quum tanta nos circunstet testium nubes, abiecto omni pondere & peccato ad nos [a] circuncingendos procliui, constanter propositum nobis stadium decurramus:

2 [2b] Intuentes in fidei ducẽ ac perfectorem Iesum, qui [c] vice sibi propositi gaudij pertulit crucem, ignominia contẽpta, & ad dexterã throni Dei cõsedit.

3 [3] Reputate igitur quis ille sit qui talem sustinuit à peccatoribus aduersus sese contradictionem,ne animis deficientes, fatiscatis.

4 [4] Nondum ad sanguinẽ vsque restitistis,aduersus peccatum decertantes.

5 [5] Et obliti estis exhortationis,quę vobis tanquam filijs loquitur, || Fili mi, ne negligito castigationem Domini, neque deficias animo quũ ab eo argueris.

6 Quem enim diligit Dominus casti gat, & flagellat quẽcunque filiũ recipit.

7 Si castigationem sustinetis, Deus sese vobis offert vt filijs (quis enim est filius quem non castiget pater?)

8 Quòd si estis absque castigatione, cuius participes sunt omnes,nempè spurij estis, & non filij.

9 6 Deinde corporum nostrorũ patres habuimus castigatores, & *eos* reueriti sumus: annon multo magis subijciemur Patri spirituum, & viuemus?

10 [7] Nam illi ad paucos dies, prout ipsis videbatur, nos castigabant: hic autẽ ad commodum nostrum,vt participes simus sanctimoniæ ipsius.

11 Omnis autẽ castigatio in præsens quidem non videtur esse gaudij, sed tristitiæ: at postea fructum tranquillum iustitiæ reddit ijs qui per eam fuerint exercitati.

12 [8] Quapropter [d] manus remissas & genua soluta surrigite.

13 Et rectas [e] orbitas facite pedibus vestris, ne quod claudum *est* abducatur à via, sed vt sanetur potiùs.

14 ||[9] Pacem sectamini cũ omnibus & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Dominum:

15 [10] Prospicientes nequis deficiat à

3 Amplificatio à circunstantia personæ & rerum ipsarũ quas inter se cõparat, Quantus enim est Iesus præ nobis, & quanto duriora pertulit quã nos?

4 Argumentatur ab vtilitate quę ex Dei castigationibus ad nos redit, ni si per nostre terit: primũ quòd ita dometur peccatum,siue carnis nostræ pernicax illa viciositas. *Prou.1.23.*

5 Secundò, Quod sint paternæ in nos beneuolentiæ testimonia, adeò quidem vt esse spurios esse declarẽt qui se à Deo castigari nõ ferunt. *Rom.12. 18.*

6 Tertiò, Si Patribus, quibus secũdum Deum hanc vitam debemus, hoc ius omnes concedunt vt meritó possint filios suos castigare, an non multo magis subijciemur patri illi nostro,& spiritualis & æternæ vitæ autori? 7 Amplificatio eiusdem argumenti, Patres illi pro suo arbitrio,caduci alicuius boni causa nos castigarunt. Deus autem summi nostri commodi gratia nos erudit vt sue sanctimoniæ nos consortes efficiat: quod etsi præsens sensus non percipiat,rei tamen exitus probat. 8 Conclusio,Alacriter pergendũ, & quidem recto semper & (quoad fieri potest) inoffenso cursu seruato. 9 Pax & sanctimonia cum omnibus colenda. 10 Studendum mutuæ ædificationi, tũ in doctrina, tum in vitæ exemplis.

c Qui quum omne genus beatitatis in manu ac potestate haberet,tamen vltrò ignominiã crucis subijt d Descriptio hominis inertis & animũ despondentis. e Rectum cursum tenete, & ita vt honesta vitæ vestræ vestigia appareant, quæ nimirum alij ingrediantur.

gratia Dei, nequa [f] radix amara ſuppullulans obturbet,& per hanc inquinentur multi.

16 [11] Nequis ſit ſcortator, aut profanus, velut ‖ Eſau, qui vnico edulio vendidit ſuum ius primogeniti.

17 ‖ Scitis enim eum etiam poſteà, quum vellet hæreditario iure benedictionem aſſequi,reprobatum fuiſſe.[g]non enim reperit pœnitentiæ locum, quamuis cum lacrymis *benedictionem* illam exquiſiſſet.

18 [12] Non enim acceſſiſtis ad [h] contrectabilem ‖montem,& incenſum igné, ac turbinem, & caliginem & procellam.

19 Tubæque ſonitum, & vocem verborum : quam qui audierant, ‖ deprecati ſunt ne amplius ſibi fieret ſermo.

20 (Non enim ferebant quod imperabatur,‖ Si vel beſtia tetigerit montem, lapidabitur, aut iaculo configetur.

21 Et Moſes (adeò terribile erat [i] viſum quod apparebat) dixit, Expergefactus ſum ac tremebundus)

22 Sed acceſſiſtis ad montem Sion,& ciuitatẽ Dei viui, Hieruſalem cœleſtem, & myriadas Angelorum,

23 Conuentum& concionem primogenitorũ qui conſcripti ſunt in cœlis,& iudicem vniuerſorum Deum,& ſpiritus iuſtorum [k] conſecratorum.

24 Et ad noui Teſtmenti mediatorẽ Ieſum, & ſanguinem aſperſionis, præſtantiora loquentẽ quàm *loquetur ſanguis* Abel.

25 [13] Videte ne aſpernemini eum qui loquitur, nam ſi illi non effugerunt qui auerſabantur eum qui loquebatur Dei nomine in terra,multo magis nos,ſi eum qui de cœlis eſt auerſemur,

26 [14] Cuius vox tunc cõcuſſit terram : nunc autem denuntiauit, dicens,‖ [l] Adhuc ſemel ego cõcutiam non ſolùm terram,ſed etiam cœlum.

27 Porrò illud Adhuc ſemel,declarat inſtabilium rerum, vt puta factitiarum, amotionẽ : vt maneãt quæ ſunt ſtabilia.

28 [15] Quapropter regnum aſſumẽtes quod cõcuti non poteſt, teneamus gratiam, per quam ita ſeruiamus Deo vt ei placeamus,cum [m] reuerentia & [n] religione.

29 Etenim ‖ Deus noſter,conſumens ignis eſt.

Gen.25.33. Gen.27.38.

11 Vitanda ſcortatio, & prophanus animus.i.Deo ſuum honorem non tribuens:cuiuſmodi ſcelera quamgraviter tãdem Deus vlciſcatur, horrendum Eſau exemplum docet.

Exod.19.16. Exod.20.19. Exod.19.12.

12 Iam ad propheticũ & regium munus Chriſti cum Moſe comparati, eandem exhortationẽ applicat, hoc modo : Si tanta fuit Legis maieſtas, quãtam putatis eſſe Chriſti & Euangelij gloriam. Hanc autem comparationem particulatim etiam explicat.

13 Applicatio ſuperioris collationis, Si nõ licuit ſermonem in terra loquuti aſpernari, quanto minus eius vocem qui eſt ex cœlis ipſis?

Agg.2.7.

14 Euangelij ſtabilem maieſtatem, qua totus orbis eſt concuſſus, ipſaque adeò cœlorum machina velut obſtupuit,cũ exili & euaneſcente Legalis œconomiæ ſonitu comparat.

15 Generalis exhortatio vt ſub tanti regis fœliciſſima ſubiectione reuerenter & religioſè viuamus, qui ſicut ſuos potentiſſimè beat, ita etiam rebelles quàm ſeueriſſimè vlciſcitur. Hæc autem eſt Chriſtianæ vitæ ſumma, priorem Tabulam reſpiciens.

Deut 4.24.

f Ne aliqua hæreſis, aut apoſtaſia, ſit offendiculo. g Nullus locus relictus eſt ipſius pœnitentiæ: quanam autem fuerit eius pœnitentia ex effectu docetur, ex patru enim conſpectu decedens, mortem imitatur fratri. h Qui manibus palpari poſſit, craſſa videlicet materia ac terrena. i Obſcura ſpecies & imago minime quidem fictitia, ſed vera. k Vel perfectorum: ſic enim vocat in cœlum receptos, etiamſi altera ſui parte dormiãt in pulvere. l Hac ad regnum Chriſti referenda eſſe, ſatis indicat quod Propheta de Gentium vocatione ſubiecit.

m Significatur pudor ille honeſtus qui homines in officio retinet. n Religioſo metu.

CAP. XIII.

1 Præceptiones addit non tantum quæ ad mores, 7 ſed etiam quæ ad doctrinam pertinent.

1 [1] Fraterna charitas maneat.

2 ‖ Hoſpitalitatis ne ſitis immemores : ‖ per hanc enim quidam inſcij exceperunt Angelos hoſpitio,

3 Memores eſtote vinctorũ, tanquã vnà cum illis vincti : eorũ qui malis premuntur [a] ac ſi ipſi quoq; corpore *afflicti* eſſetis.

4 [2] Honorabile eſt inter quoſuis coniugium, & cubile impollutum : ſcortatores autem & adulteros damnabit Deus.

5 [3] Sint mores alieni ab auaritia : *ſitis* contenti præſentibus,dixit enim [b] ipſe,

6 ‖ Non te deſeram, neque te derelinquam.

7 Adeò vt confidenti animo dicamus, ‖ Dominus mihi auxiliator : nec timebo quid faciat mihi [c] homo.

8 [4] Memores eſtote ducum veſtrorum, qui loquuti ſunt vobis ſermonem Dei : quorum imitamini fidem, conſiderantes qui fuerit exitus conuerſationis ipſorum. [5] Ieſus Chriſtus heri & hodie idem *eſt*,& in ſecula.

9 Doctrinis varijs & peregrinis ne circumferimini. [6] bonum enim eſt gratia conſtabiliri cor, [d] non cibis *quibus* non

Cap.xiii.

Rom.12.10, 1.pet.4.9. Gen.18.3, & 19.3.

1 Ad ſecundam Tabulæ accedit, cuius ſumma eſt,charitas, præſertim in peregrinos & afflictos.

2 Caſtum coniugium in omni hominum ordine commẽdat: ſcortatoribus & adulteris extremum à Deo exitiũ minatur.

Ioſue.1.5. Pſal.118.6.

3 Damnatur auaritia, cui opponitur animus ſua ſorte contentus.

4 Fortium ducum exempla ſedulò ad imitationem proponenda. 5 Summã doctrinæ repetit,vnicum videlicet omnium de moribus præceptorum fundamentũ.Eſt autem eiuſmodi:In vno Chriſto nobis eſſe acquieſcendum,nec vnquam extra eius notitiam ſeruatũ fuiſſe quenquã, aut hodie ſeruari,aut deinceps ſeruandũ eſſe. 6 Perſtringit eos qui externum cultum ac præſertim diſcrimen ciborum,cum Euangelio permiſcebant, quam doctriam planè damnat, vt ex diametro repugnãtem Chriſti beneficio.

a Perinde aſſiciamini ac ſi vis ipſos illa calamitas attingeret. b Ipſe ſcilicet Dominus. c Opponitur homo Deo. d Ex vna ſpecie,nempè mundorum & immundorum ciborum diſcrimine intellige omnem ceremonialem cultum.

sunt adiuti [e] qui in ipsis versati sunt.

10 [7] Habemus [f] altare ex quo nō habent ius edendi [8] qui tabernaculo deseruiunt.

11 || Quorum enim animalium sanguis infertur pro peccato in sacrarium per Pontificem, horum corpora exuruntur extra castra.

12 Qua propter & Iesus, vt sanctificaret populum per proprium sanguinem, passus est extra portam.

13 [8] Exeamus igitur ad eum extra castra, opprobrium eius portantes,

14 || Non enim habemus hîc sitam ciuitatem, sed futuram inquirimus.

15 [9] Per ipsum igitur assiduè offeramus Deo sacrificium laudis, || id est fructum labiorum confitentium nomini eius.

16 Beneficentiæ verò & communicationis ne obliuiscimini: talibus enim victimis delectatur Deus.

17 [10] Obedite ducibus vestris, & obsecundate, vigilant enim ipsi pro animabus vestris, tanquam rationem reddituri: vt cū gaudio hoc faciant, & non gementes. id enim est vobis inutile.

18 [11] Orate pro nobis: confidimus enim nos bonam conscientiam habere, vt qui in omnibus cupiamus honestè cōuersari.

19 Amplius autem obsecro vos vt id faciatis, vt celerius restituar vobis.

20 Deus verò pacis *autor*, qui magnum illum ouium per sanguinem fœderis æterni pastorem, Dominum nostrū Iesum, à mortuis reduxit,

21 [h] Perficiat vos in omni opere bono, ad præstandum ipsius voluntatem, [i] efficiens in vobis quod acceptum sit in conspectu suo, per Iesum Christum: cui *sit*, gloria in secula seculorum Amen.

22 Precor autem vos fratres, sufferte sermonem consolationis: etenim breuibus scripsi vobis.

23 Scitote fratrem *nostrum* Timotheum solutum esse, cum quo (si celerius venerit) visam vos.

24 Salutate omnes duces vestros, & omnes sanctos. Salutant vos Itali.

25 Gratia sit cum omnibus vobis.

Leuit. 4. 11, & 6. 30, & 16. 27. Mich. 7. 10. Ose. 14. 3.

7 Perpulchra anagoge refutat eorundem errorem, Qui olim seruiebant tabernaculo, non vescebantur victimis quarum sanguis pro peccato inferebatur per pontificem in sacrarium: istæ porrò victimæ Christum nostram oblationem representabant. Itaque non possunt eius fieri participes qui tabernaculo deseruiunt, id est, qui in Legali cultu perstant. Nos verò non pudeat illum extra Hierusalem eiectum & passum sequi. nam in hoc quoque Christus veritas illi figuræ respondet, quòd extra portam est passus. 8 Longius progreditur in hac anagoge, & ita quoque nobis significatum dicit, oportere pios Christi sectatores velut è mundo migrare ipsius crucem portantes. 9 Sublatis illis corporalibus sacrificijs, docet vera confessionis sacrificia superesse, quæ partim in gratiarum actione, partim in beneficentia consistunt, quibus demū victimis nunc delectatur Deus.

10 Parendū pastorum & presbyterorum monitis eorum videlicet qui pro animarum ipsius commissarum salute vigilāt.

11 Vltima pars epistolæ, in qua suum ministerium Hæbræis commendat: perseuerantiam & gratiarum incrementū ipsis à Domino precatur: excusat se quòd paucis sit eos consolatus, consumpta vide licet in disputādo epistola: & quosdā familiariter & amicè salutat.

e Qui eorum discrimen superstitiose retinuerunt. f Altaris nomine oblationes intelligit. g Cuius non possunt esse participes, qui legis ritus obstinatè retinent.

h Aptos vel idoneos vos reddat.

i Hinc illa Patrū sententia, Deū in nobis coronare opera sua.

Ad Hebræos scripta est ex Italia per Timotheum.

EPISTOLA [a] CATHOLICA IACOBI APOSTOLI.

CAP. I.

4 Differt de patientia, 6 de fide, 10 de animi modestia ad diuites. 13 Deinde ostendit tentationes ad malum, non ex Deo esse, 17 quũ omnis boni author sit. 21 Qualiter recipiendus sit sermo vitæ.

CAP. 1. 1 Primus locus, de consolatione in aduersis, in quibus nos nõ modò non frangi animo, sed etiã exultare oportet. *Rom.5.3. Matth.7.7, mar.11.24, luc.11.9, iohan.14.13, & 16.23.*

1 IACOBVS Dei ac Domini Iesu Christi seruus, duodecim tribubus [b] dispersis, salutem.

2 [1] Pro [c] summo gaudio ducite, fratres mei, quoties [2] in tentationes varias incideritis:

3 *Illud* ‖ scientes, [3d] probationem fidei vestræ parere patientiam.

4 [4] Cæterùm patientia opus perfectum habeat, vt sitis perfecti & integri, ita vt nihil desit.

5 [5] Quòd si cui vestrûm deest [e] sapiẽtia, postulet à Deo qui dat *eam* omnibus benignè, nec exprobrat: & dabitur ei.

6 ‖ Sed postulet cum fide [f] nihil disceptans: [6] nam qui disceptat, similis est fluctui maris qui ventis agitatur & iactatur.

7 Ne igitur existimet homo ille se quicquam accepturum à Domino:

2 Primum argumẽtum, Quia afflictionibus explorabitur fides nostra: quàm maximè nostra interest esse quàm purissimam.

3 Secundum, Quia sic in nobis gignitur patientia, virtus longè præstantissima. 4 Tertium argumentum, forma quadam exhortationis propositum, vt vera & perpetua patientia à ficta & tẽporaria discernatur. Crux est velut instrumentum quo Deus nos expolit. Opus igitur & effectum afflictionum est nostri in Christo consummatio. 5 Respõsio ad tacitam obiectionem, Facile quidem id esse dictu, factu verò non item. Respondet, opus quidem hic nobis esse longè alia sapientia quàm humana, vt quæ carni sunt adeò repugnãtia, nobis tamen optima esse statuamus: sed eius sapientiæ dono facillimè nos potituros, si modò illud à Deo, quo nihil est munificentius, ritè, id est certa cum fiducia, petierimus. 6 Digressio aduersus preces cum animi hæsitatione conceptas, vbi certam Dei promissionem habemus, qui secundus est huius epistolæ locus.

8 Vir animo duplici, inconstans *est* [g] in omnibus vijs suis.

9 [7] Porrò frater qui est [h] abiectus, glorietur in sublimitate sua:

10 [8] Contrà, qui [i] diues *est*, in abiectione sui ‖ [9] quoniam veluti flos herbæ præteribit.

11 Nam *velut* exorto sole cum æstu, exaruit herba, & flos illius decidit, & spectabilis decor ipsius periit: ita & diues [k] in vijs suis marcescet.

12 ‖ [10] Beatus vir qui tolerat [l] tentationem: quoniam quum probatus erit, accipiet coronam vitæ, quam promisit Dominus ijs à quibus diligitur.

13 [11] Nemo quum [m] tentatur, dicat se à Deo tentari: [12] nam Deus tentari malis non potest, nec quenquam tentat.

14 Sed vnusquisque tentatur dum à propria cupiditate abstrahitur & inescatur.

15 Deinde cupiditas, posteaquã concepit, parit [n] peccatum: peccatum verò peractum gignit mortem.

16 [13] Ne errate, fratres mei dilecti,

17 Omne munus bonum & omne donum est perfectum supernè, descendens

7 Redit ad institutum, repetita propositione, exultandum esse in cruce, vtpote quæ nos non deprimat, sed attollat. *Iob.5.17.*

8 Antequã concludat, tradit doctrinã superiori oppositã, quomodo videlicet prosperis rebus (vt quum omnium rerum copia supperit) sit vtendum ita nimirum vt nemo ideircò sibi placeat, sed eo magis sit ab omni fastu alienus.

9 Argumentum ab ipsa rerum natura sumptum, quibus nihil sit vanius & incertius. 10 Conclusio, Crucem patienter esse ferendam, addito quarto argumento, quod superiorum summam complectitur, quia nimirùm hoc itinere ad coronã vitæ peruenitur, ex gratia tamen, secundum promissionem. 11 Tertius locus huius epistolæ, in quo à tentationibus externis (id est ab afflictionibus quibus à Deo exploramur) ad tẽtationes internas descendit, id est ad eas cupiditates quibus ad malè agendum incitamur. Summa est, Non Deum sed vnũquenq; sibi ipsi istarum tentationum esse autorem: Nos enim in sinu illam vitiositatem gestare, quæ arrepta vndecunq; occasione, vitiosos motus in nobis excitet, ex quibus demùm vitiosæ actiones, ac mors tandem earũ merces consequatur. 12 Additur ratio cur Deus non possit nobis esse malè agẽdi autor, quoniam malum non appetit. 13 Alia ratio à repugnantibus sumpta, Deus est omnium bonorum autor, & ita quidem vt semper sit sui similis: quomodo igitur malorum autor censeri posset?

Ecclc.14.28, esa.40.6, 1.pet.1.24.

a Vniuersalis, quòd vni vel alicui homini, vel ciuitati vel regioni non sit inscripta. b Fidelibus omnibus Iudæis cuiuscunque tribus sint per terrarum orbem dispersis. c Misera quum esset eorũ conditio in illa dispersione, recte hinc auspicatur. d Illud in quo explicatur fides vestra, nempè multiplex illa tentatio. e Sapientiam vocat doctrinam illius cuius mentio facta est cognitionem: nempè quum affligamur à Deo, & quis fructus ex afflictione sit capiendus. f Quid ergo opus est aliis mediatoribus? g Cogitatu, & factis suis omnibus. h Qui affligitur vt paupertate contemptu, vllo denique calamitatis genere. i Cui omnia bene succedunt. k Et quacunq; aliquis vel animo designat vel facit. l Afflictionẽ per quã exploratur à Domino. m Ad malè agẽdũ solicitatur. n Peccati nomine hoc loco actuale peccatũ intelligit.

Prou. 17.27. Matth. 7.22, rom 2.13.

à [o] Patre luminum, apud quem non est transmutatio, aut [p] conuersionis obumbratio.

14 Quartus locus de sermonis Dei præstantia & fructu. Summa est, studiosissimè nobis audiendū esse verbum Dei, quum hoc sit semē quo nos Deus pro gratuita sua beneuolentia ex numero creaturarum selectos, sibi genuit. Dānat autem Apostolus duo vitia, quæ nos hac in re valdè interturbāt, nempè quod ita nobis placeamus vt loqui ipsi malimus quàm Deum loquentem audire, imò etiā ad correptiones indignemur: quibus vitijs placidum & sedatum animum & puritatis amantem opponit.

18 [14] *Is* [q] quia voluit, progenuit nos sermone veritatis, vt essemus [r] primitiæ quædam suarum creaturarum.

19 Itaque, fratres mei dilecti, ‖ sit omnis homo velox ad audiendum, tardus ad loquendum, tardus ad iram.

20 Nam ira viri [s] iustitiā Dei non exequitur.

21 Quapropter abiectis omnibus sordibus & excremento malitiæ, cum [t] lenitate recipite insitum sermonem, qui possit seruare animas vestras.

22 ‖ [15] Reipsa verò præstate sermonem: nec sitis auditores solùm, [16] fallentes vosmetipsos.

23 [17] Nam siquis audit sermonem, & eum non præstat, is similis est viro considerāti faciē suam [u] natiuam in speculo.

24 Cōsiderauit enim seipsum, & abijt, & statim oblitus est qualis esset:

25 At qui introspexerit in perfectam illam Legem libertatis, & *in ea* permanserit, quia non fuerit auditor obliuiosus, sed effector operis, beatus erit in [x] opere suo.

26 [18] Siquis videtur religiosus esse inter vos, non frænans linguam suam, sed [y] suum ipsius cor seducens, huius vana est religio.

27 [19] Religio pura & immaculata [z] apud Deum & Patrem, hæc est, [a] inuisere orphanos & viduas in afflictione ipsorum: & immaculatum seipsum seruare à mundo.

15 Altera admonitio, Idcircò audiri Dei verbum, vt ex eius præscripto vita instituatur. 16 Rationes addit, & eas quidem grauissimas: primùm, quia secùs fecerint, pessimè sibijpsis consulant. 17 Secunda, Quoniam præcipuum vsum verbi Dei amittant qui agnita ex eo vitia non emendant. 18 Tertia admonitio, Verbo Dei non tantùm bene agendi, sed etiam bene loquendi regulam præscribi. 19 Quarta, Charitate in proximos (præsertim alieno subsidio nitentes, vt orphanos & viduas) & vitæ puritate verum Dei cultum constare.

o Abeo qui fons est & author omnium bonorum. p Tergit in metaphora, sol enim pro varia & multiplici conuersione, horas, dies, mēses, annum lucem & noctem efficit. q Id est, quod Paulus gratuitam beneuolentiam vocat, hic autem fons est nostræ salutis. r Sacra cuiusdam oblationis instar, ex reliquo hominum acerno collecta. s Quod Deus præscribit. t Lenitatē vocat modestiam & quicquid ferociæ altisq; illu spiritibus opponitur. u Alludit ad vanitatem illam maculam, cui opponitur puritas ad quam renascimur, cuius vitium imaginem in Lege spectamus. x Ita se gerens opera etenim arguunt fidem. y Garrulitatis, maledicentiæ, petulantia fons est seipsum non nosse. z Apud Deum qui Pater est, à Curare & pro virili subleuare.

CAP. II.

1 Personarum acceptiones discrepare dicit à Christi fide, 12 quam non satis est verbis profiteri, misi 15 & operibus misericordia & charitatis præstemus eandem, 21 Abrahæ exemplo.

1 ‖ [1] FRatres mei, ne cum respectu personarū habete fidem Domini nostri Iesu Christi [a] glorioſi.

Cap. II. *Leuit. 19.15, deut. 1.17, & 16.19, prou. 24.24, eccle. 42.2.*

2 Nam siquis in cœtum vestrum ingrediatur aureum gestans annulum, veste splendida, ingrediatur autem & pauper cum sordida veste.

3 Et respexeritis ad eum qui vestem gestat splendidam, & dixeritis ei, Tu sede hîc [b] pulchrè: & pauperi dicatis, Tu sta illîc, aut sede hîc subter scabellum meum:

4 [c] Nónne discrimen fecistis apud vos, & facti estis iudices [d] peruersè deliberantes?

5 [2] Audite fratres mei dilecti, nónne Deus elegit [e] pauperes mūdi huius *vt fierēt* diuites fide, & hæredes regni quod promisit ijs à quibus diligitur?

6 At vos contumelia affecistis pauperem. [3] Nónne diuites per tyrannidem opprimunt vos, & trahunt vos ad tribunalia?

7 Nónne blasphemant præclarū illud nomen [f] à quo estis cognominati?

8 [4] Si quidem [g] Legem regiam præstatis secūdum Scripturam, Diliges proximum tuum vt teipsum, bene facitis:

9 Sin verò personam respicitis, peccatum cōmittitis, & redarguimini à Lege veluti transgressores.

10 [5] Quisquis enim totam Legem ser-

1 Personarum acceptiones discrepare dicit à Christi fide, quam non satis est verbis profiteri, misi & operibus misericordia & charitatis præstemus eandem, Abrahæ exemplo.

Cap. II. Quinta, Charitatem, quæ à vera fide proficiscitur, cum personarum acceptione consistere non posse: quod illustrat, proposito eorum exēplo, qui cum pauperum contumelia diuites colunt. 2 Peruersos esse iudices qui diuitem pauperi anteponāt, declarat ex eo quòd Deus è contrario pauperes quos veris diuitijs locupletaret, diuitibus anteposuerit. 3 Secundò, Insanos etiā eosdem esse probat, ex eo quòd diuites sint potius execrabiles, vt qui Ecclesiam persequantur, & Christum blasphement. Loquitur enim de impijs & profanis diuitibus, cuiusmodi semper fuerunt plerique, quibus pios pauperes & abiectos opponit. 4 Conclusio, Charitati quam præscribit Deus, cum illa personarum acceptione conuenire non posse, quum via regia sit incedendum. 5 Nouum argumentum ad eiusdem conclusionis probationem, Non diligi proximos abijs qui alijs neglectis certos quosdam ambitiosè colant: quoniam non obedit Deo qui ex Dei mandatis rescindit quod minus fuerit ipsi commodum, imò reus meritò censetur violatæ Legis in genere, etiāsi cætera obseruarit.

a Si enim quæ est Christi gloria cognosceretur, & vt debet æstimaretur, non tantus esset personarum respectus. b Honesto & honorifico loco c Nónne (quod minimè oportuit) hoc modo apud vos vnum alteri præferendum iudicastis? d Ad verb. peruersarum cogitationum. e Tenues, inopes, & (si mundi iudicium spectes) omnium hominum abiectissimos. f Ad verb. quod inuocatum est super vos. g Lex regia instar viæ regiæ dicitur, quæ est plana & sine diuerticulis, ea omnes & singulos proximi nomine complectēdi, quos officio iuuare possimus.

uauerit,

uauerit, offenderit autem in vno, [h] omnibus tenetur.

11 [6] Nam qui dixit, Ne mœcheris, dixit etiam, Ne occidas. Quòd si non fueris mœchatus, occideris autem, factus es transgressor Legis.

12 [7] Ita loquimini & ita facite vt per Legem libertatis iudicandi.

13 Nam damnatio absque misericordia *erit* ei qui non præstiterit [i] misericordiam: & gloriatur misericordia aduersus damnationem.

14 [8] Quæ vtilitas, fratres mei, si fidem dicat aliquis habere se, opera verò non habeat? nũ potest fides illa eum seruare?

15 [9] Quòd si frater aut soror nudi fuerint, & egentes quotidiano victu.

16 Dicat autem eis aliquis vestrũm, Abite cum pace, calescite & saturamini: non tamen dederitis eis quæ sunt apta corpori, quæ *erit* vtilitas?

17 Ita quoque fides, si opera non habeat, mortua est per se:

18 [k] Quinimò dicet aliquis, Tu fidem habes, & ego opera habeo: ostende mihi fidem tuam ex operibus tuis, & ego ostendam tibi ex operibus meis fidem meam.

19 [10] Tu credis Deum vnum esse: rectè facis: & dæmonia credunt, & horrescunt.

20 [11] Vis verò nosse, homo vane, fidem illam quæ *est* absque operibus, mortuam esse?

21 Abraham pater ille noster, nónne ex operibus [l] iustificatus est, ‖ quum obtulisset Isaac filium suum super altare?

22 Vides fidem [m] administram fuisse operum ipsius, & ex operibus [n] fidem perfectum fuisse,

23 Itaque [o] impleta est Scriptura quæ dicit ‖ Credidit autem Abraham Deo, & imputatum est ei ad iustitiam, & amicus Dei vocatus est.

24 [12] Videtis igitur ex operibus [p] iustificari hominem, & non [q] ex fide tantùm?

25 [13] similiter autem etiam ‖ Rahab illa meretrix, annon ex operibus iustificata est, quum excepisset nuntios, & alia via emisisset?

26 [14] Nam sicut corpus absque spiritu mortuum est, ita & fides illa *quæ est* absque operibus, mortua est.

Gen 15.6, rom.4.3, gal.3.6.

Ioſue.2.1.

6 Probatio, Quia vnus & idem est Legislator, & corpus Legis indiuiduum.

7 Conclusio totius tractationis, ea conditione nos esse liberatos à Legis maledictione per Dei clemẽtiam, vt vicissim teneamur mutuã beneficentiam fouere: & qui secus fecerit, gratiam Dei nõ sensurum. *Gen.22.16.*

8 Quintus locus cum superiore tractatu optimè cohærens, De vera seu viua fide, cuius loci propositio est, Fidem quæ opera non edat, non esse fidem illam qua iustificamur, sed fidei simulacrum, siue per fidem non esse iustificatos, qui fidei effecta non demonstrant. 9 Prima ratio à simili, Si quis famelico dixerit, Satur esto, nec interea quicquam subministret, non erit hæc vera charitas: ita siquis dixerit se credere, & nulla edat fidei opera, non erit vera hæc fides, sed mortuum quoddam fidei nomine ornatum, de quo non est cur quisquam glorietur, nisi velit manifestè redargui, quum ex effectis intelligatur causa. 10 Altera ratio ab absurdo, Si eiusmodi fides esset vera illa fides qua iustificamur, diaboli essent iustificati, vt qui illam habeant. Atqui nihil ominus cohorrescunt. non sunt igitur iustificati, nec fides illa vera est fides, 11 Tertia ratio ab exemplo Abrahami, quẽ nõ dubium est vera fide fuisse præditũ. Is verò filiũ suum offerens, ea fide se præditum demonstrauit quæ minimè esset operum inanis, ac proinde verum sibi fuisse præbitum testimonium, quum diceretur fides ei ad iustitiã fuisse imputata.

9 Septimus locus de frænanda lingua, cum superiore conjunctus, vt constet neminem esse qui meritò culpari non possit, quũ vel linguam frænare rarissima sit virtus. 4 Duabus similitudinibus, vna à frænis equorũ, altera à nauiũ gubernaculis sumpta, quãte res recta linguæ moderatione effici possint ostẽdit. 5 Ex aduerso, quanta in toto orbe terrarũ incommoda ex linguæ intemperãtia proueniant declarat, vt eo diligentius omnes illius moderationi incumbant.

h Non quòd peccatorum sit aqualitas, sed quia qui vnicum Legis apicem violarit, in maiestatẽ Legislatoris violauit. i Qui durus & asper aduersus proximũ fuerit, aut etiam qui non eum iuuerit, is durum ac præstractum iudicem Deum experietur. k Imò etiam sic cuius licebit inanẽ arrogantiam retundere. l Nónne ex operibus compertus est fuisse iustificatus? Hic enim non de causis iustificationis disserit, sed ex quibus effectis cognosci possit?

m Efficacem & fœcundam bonorum operum. n Eidem declaratam fuisse, nempè veram fuisse, idque ex operibus. o Tum impleta fuit Scriptura, quum planè perspectum est, quam verè illud fuerit de Abrahamo scriptum. p Iustum comprobari. q Ex illa videlicet mortua & euanida, quam vos iactatis.

CAP. III.

3 Vt doceat linguam homini Christiano esse coercendã fidei & charitatis sanctæ regulã, 9 commoda & incommoda quæ ab ea proueniunt ostendit: 15 & quid humana sapientia, 17 à cœlesti distet.

CAP. III.

1 [1] NE sitis multi magistri, fratres mei, [2] scientes [a] fore vt grauius iudicium auferamus:

2 In multis enim labimur omnes. ‖ [3] Siquis in sermone nõ labitur, hic perfectus *est* vir, vt qui possit fræno moderari totum etiam corpus.

3 [4] Ecce, equis fræna in ora immittimus vt obediant nobis, & totũ corpus eorum circumagimus:

4 Ecce naues quoque, quum tantæ sint, & à ventis sæuis agantur, circumaguntur à minimo gubernaculo quocunque libido gubernatoris voluerit:

5 Ita & lingua pusillum membrum est, & magna iactat. [5] Ecce, exiguus ignis quantam materiam incendit!

1 Sextus locus, Nequis (quod plerique ambitiosè faciũt) ius rigidæ cẽsuræ in alios vsurpet. *Eccle.14.1, & 19.17, & 25.11.*

2 Ratio, Quia Dei seueritatem in sese pronocant, qui tam solicitè & rigidè alios damnãt, quum & ipsi rei inueniantur.

a Sub. nisi ab ista censoria & arrogantia plena reprehensione alios nos desiterimus.

6 Inter cætera linguæ vitia, Apostolus potissimum coarguit maledicentiam in proximũ, præsertim in ijs qui nihilominus pij & religiosi videri volunt.

7 Duplici ratione negat Deo posse laudem tribui ab homine maledico: primùm quia homo sit Dei imago, quam qui non reueretur, ne Deũ quidem ipsum reuereretur.

8 Secundò, Quia non patitur ordo in rerum natura à Deo positus, vt res adeò inter se repugnantes simul constituantur.

9 Octauus locus cum superiore cohærẽs, de animi lenitate retinenda, cui opponitur inuidia & animus irritabilis. Obstruit autem initio præcipuum istorum malorum fontem, nempe falsam sapientiæ persuasionem. quum tamen nulla sit vera sapientia nisi quæ cœlestis est, & ad omne veræ moderationis ac simplicitatis genus animos nostros format. 10 Quoniam sibi persuasit mundus miseros esse qui pacificam & simplicem vitam colant, pronuntiat ex aduerso Apostolus, tandem eos collecturos pacificæ iustitiæ messem.

6 Lingua etiam flamma *est*, & [b] mũdus iniquitatis: ita *inquam*, lingua constituta est inter membra nostra, maculans totum corpus, [c] inflammans orbem conditum, & inflammata à gehenna.

7 Omnis enim natura & ferarum & volucrum, serpentiumq; & marinorum, domatur & domita est à natura humana:

8 Linguam autem nullus hominum domare potest. malum *est* quod coercere non possis: plena *est* veneno mortifero.

9 [6] Per ipsam benedicimus Deo & Patri, & per ipsam maledicimus hominibus qui [7] ad similitudinem Dei conditi sunt.

10 [8] Ex eodem ore procedit benedictio & maledictio. Non oportet, fratres mei, hæc ita fieri.

11 Nunquid fons ex eodem foramine manat dulcem & amaram *aquam*?

12 Nunquid potest, fratres mei, ficus oleas edere, aut vitis ficus? ita nullus fons salsam & dulcẽ aquam *potest* edere.

13 [9] Quis sapiens & scientia præditus *est* inter vos? demonstret ex bona conuersatione opera sua, cum mansuetudine sapientiæ,

14 Quòd si inuidiam amaram habetis, & irritationem in corde vestro, ne gloriamini, & ne mendaces estote aduersus veritatem.

15 Non est *enim* ista sapientia supernè descendens, sed terrena, animalis, demoniaca.

16 Vbi enim inuidia est & irritatio, ibi tumultuatio & omne opus prauum.

17 Quæ autem supernè *est* sapientia, primùm quidem pura est, deinde pacifica, moderata, tractabilis, plena [d] misericordiæ & fructuum bonorum, absque diiudicatione, sine simulatione.

18 [10] Fructus autem iustitiæ cum pace seritur pacificis.

b Congeries & cumulus quidam omnium scelerum. c Qua possit vel totum orbem conditum accendere. d Misericordiam opponit inhumano & fero ingenio, fructus autem bonos tribuit cœlesti sapientiæ, quod qui ea sit imbutus, omnia referet ad Dei gloriam, & proximi commodum.

CAPVT IIII.

1 Enumerat incommoda quæ ex carnis operibus proueniunt. 7 Animi submissionem, 8 subiungit & repurgationem, 9 à superbia, 10 detractatione, 14 & ab obliuione propriæ infirmitatis.

1 [1] VNde bella & lites inter vos? nónne hinc, *nimirum* ex voluptatibus vestris, quæ militant in membris vestris?

2 Concupiscitis, & non habetis: inuidetis, & studiosè affectatis, nec potestis assequi: pugnatis & bellatis, non tamen obtinetis, [2] propterea quod non petitis.

3 Petitis, & non accipitis, eo quòd malè petatis, vt in voluptates vestras insumatis.

4 [3] Adulteri & adulteræ, nescitis amicitiam mundi inimicitiam esse cum Deo. Quicunque ergo voluerit amicus esse mundi, inimicus Dei constituitur.

5 [4] An putatis Scripturam inaniter dicere, Ad inuidiam fertur spiritus qui habitat in nobis?

6 Sed maiorem offert gratiam, quia dicit, ‖ Deus superbis resistit, modestis autem dat gratiam,

7 ‖ [5] Subijcite igitur vos Deo, resistite diabolo, & fugiet à vobis.

8 Appropinquate Deo, & appropinquabit vobis: emundate manus, *vos* peccatores: & purificate corda, *vos* duplices animo.

9 [6] Affligimini & lugete, & flete, risus vester in luctum conuertatur, & gaudium in [a] mœrorem.

10 ‖ Summittite vos in conspectu Domini, & extollet vos.

11 [7] Ne alij aduersus alios loquimini

CAP. IIII.

1 Progrediens in eodem argumento alias bellorum & litium causas ab effectis damnat, nempe immodicas cupiditates, quas Dominus meritò frustratur, vt nihil aliud quàm insanabiles cruciatus adferant ijs quibus insunt. *Prouer.3.34. 1.pet.5.5. Ephes.4.27.*

2 Eos nominatim reprehendit, quos non pudet Deũ velle facere suarum libidinum administrum, dum vel per se illicita vel licita quidẽ, verum in peruersos vsus, petit. *1.Pet.5.6.*

3 Alia ratio cur eiusmodi effrænes cupiditates omninò sint damnandæ, quoniam videlicet qui mundo sese addicit, cum Deo diuortium facit, abrupto sacri illius spiritualis coniugij vinculo. 4 Occupatio, Animos quidem nostros sponte in hæc vitia ruere, sed tanto diligentius esse cauenda: quod studium inane non erit quum Deus contumaces quidem oppugnet, modestos autem ea gratia donet quæ sit omnibus illis vitijs superior.

5 Conclusio, Contrarias virtutes illis vitijs esse opponendas, ac proinde pro eo quòd diaboli suggestionibus obsequebamur, Deo subijciendas esse mentes nostras, & diabolo certa cum spe victoriæ resistendum: denique studendum vt puritate & sinceritate vitæ ad Deum quamproximè accedamus. 6 Pergens in eadem oppositorum collatione, profanis illis gaudijs seriam animi contritionem, & arrogantiæ sanctam modestiam opponit. 7 Aliud duplex superbiæ malum grauissimè reprehendit: vnum, quum superbi volunt cæteros viuere ex ipsorum arbitrio, ideoque supercilios è dãnant quicquid ipsis non arridet: quod fieri sine graui in vnicum nostrum Legislatorem iniuria non potest. Ita enim eius leges vt non satis diligenter scriptæ culpantur, & sibi arrogant homines quod vnius est Dei quum legem conscientijs imponunt.

a Hoc vocabulo Graci tristitiam cum pudore quodam coniunctã declarant, qua in vultu demisso, & humi quasi affixo apparet.

fratres

fratres: qui loquitur contra fratrem, quique damnat fratrem suum, loquitur contra Legem, & damnat Legem. quòd si damnas Legem, non es obseruator Legis, sed iudex.

12 Vnus est Legislator qui potest seruare & perdere: || tu quis es qui iudicas alium?

13 [8] Age nunc qui dicitis, Hodie vel cras ibimus in illam vrbem, & agemus ibi annum vnum & mercabimur, & lucrabimur:

14 Qui ignoratis quid *futurum* sit postero die, quæ est enim vita vestra? vapor enim est qui ad exiguum *tempus* apparet, & deinde euanescit.

15 Pro eo quod dicere debuistis, || Si Dominus voluerit, & viuamus, faciemus hoc aut illud.

16 Nunc autem gloriamini de arrogantia vestra: omnis eiusmodi gloriatio, mala est.

17 [9] Igitur qui nouerit rectè facere, nec facit, hic peccato tenetur.

Rom.14.4.

8 Alterum vitium, Quũ de his vel illis rebus ac negotijs perinde homines confidẽter statuunt, acsi aliunde non penderent singula ipsorum vitæ momenta.

9 Conclusio totius tractationis superioris, Non modò nihil prodesse voluntatis Dei cognitionẽ, nih vita ei respondeat, sed etiam peccata efficere multo grauiora. *Iac.4.17.*

CAP. V.

1 Diuini iudicij seueritatem diuitibus denuntiat, enumerata eorum superbia, 7 vt pauperes audientes diuitum infœlicem exitum, 8 aquo animo afflictiones, 11 vt Iob, 14 etiam quũ infirmantur, ferant.

CAP.V.

1 Diuitibus iniquis, profanis, & in suo luxu immersis, vltimum exitium denuntiat, stultam eorum fiduciam irridens, quum nihil sit eiusmodi rebus inanius.

2 Pauperibus applicat quòd in diuites dixerat, monẽs vt patienter expectent, dum aduenìat Dominus, qui iniurias à diuitibus illatas vlciscatur.

1 [1] AGite nunc diuites, flete, vlulantes super miserijs vestris superuenturis.

2 Diuitiæ vestræ putrefactæ sunt, vestimenta vestra obnoxia tineis facta sunt.

3 Aurum & argentum vestrum ærugine vitiatum est: & ærugo eorum testabitur aduersum vos, & exedet carnes vestras velut ignis. thesaurum congessistis in vltimos dies.

4 Ecce, merces operariorum qui messuerunt regiones vestras, à vobis intercepta, clamat: & clamores eorum qui messuerunt, [2] in aures Domini Sabaoth introierunt.

5 In delicijs vixistis super terram, & lasciuistis: [b] enutristis corda vestra vt in [c] die mactationis.

6 Condemnastis, occidistis iustum: non resistit vobis.

7 [2] Patientes igitur estote, fratres, vsque ad Domini aduentum. [3] Ecce, agricola expectat pretiosum fructum terræ patienter eum expectans, dum accipiat pluuiam matutinam & serotinam.

8 Patientes estote & vos, & stabilite corda vestra, quoniam aduentus Domini appropinquat.

9 [4] Ne [d] ingemiscite alius aduersus alium, fratres: vt ne condemnemini: [5] ecce, iudex ante ianuam adstat.

10 [6] Sumite, fratres mei, pro exemplari afflictionis ac patientiæ, Prophetas qui loquuti sunt *in* nomine Domini.

11 Ecce beatos pronuntiamus eos qui *afflictionem* sustinent. tolerantiam Iob audistis, & [e] finem Domini vidistis: nam valdè misericors est Dominus ac commiserans.

12 || [7] Ante omnia autem, fratres mei, ne iurate neque per cœlum, neque per terram, neque aliud vllum iusiurandum: [f] sit autem vestrum est, est, & non, non, ne in condemnationem incidatis.

13 [8] Affligitur aliquis inter vos? oret. æquo animo est aliquis? psallat,

14 [h] Infirmatur quis inter vos? accersat presbyteros Ecclesiæ & orent pro eo, || vngentes eũ [g] oleo, [h] in nomine Domini.

15 Et oratio fidei seruabit laborantem, erigetque eum Dominus: quòd si [i] peccata commiserit, remittentur ei.

16 [10] Confitemini alij alijs offensas,

3 Occupatio, Quanuis tardus videatur eius aduentus, tamẽ imitandos saltem esse nobis agricolas, qui tempora fructibus terræ destinata, patienter expectant. Deum porrò ne tantillum quidem dilaturum tẽpus illud quod constituit. *Mat.5.34.*

4 Patientiam Christianam ex eo commẽdat, quòd quum reliqui soleant mutuò sese accusare, præ impatientia, fideles è contrario ne acceptis quidẽ iniurijs sint queruli. *Mar.6.23.*

5 Conclusio, Pro soribus adesse Dominum, suorum defensorem, & hostium vltorem, ac proinde non esse cur nosipsos fatigemus. 6 Quoniam plerique solent obijcere, præstare iniurias quomodocunq; repellere, opponit Patrum exempla, quorum patientiæ fœliciſſimus fuit exitus, quoniam Deus vt clementissimus Pater suos nunquam deserit.

7 Quoniam ab optimis etiam quibusque interdum impatientia extorquet vt in iuramenta quandoque leuiora quandoque grauiora erumpant, monet Apostolus vt tantum scelus execrantes, simplicitati & veritati sermonis linguam assuefaciamus. 8 Optimum aduersus omnes afflictiones remedium ostendit, preces nimirum, quibus & in tristitia & in gaudio suus est locus. 9 Peculiariter ostendit ad quos potissimum medicos sit in morbis confugiendum, nimirum ad presbyterorum preces, quod & corpus (prout tunc vigebat sanationis donum) curent, & præcipuam morborum causam tollant, peccatorum videlicet remissione, suis precibus & monitis, ægrotantibus impetrata. 10 Quoniam confitentibus non autem sese iustificantibus remittuntur à Deo peccata, ideò adijcit Apostolus, oportere nos ingenuè inter nos de intestinis illis morbis nostris conferre, vt mutuis precibus alij alijs succurramus.

a Exauditi sunt à Domino multo potentiore quàm ipsi sitis.
b Indulsistis vobis. c Diem sacrificij vel commiss vocant Hebræi diem solenni epulo destinatum.
d Gemitum vocat intestinam quandam querimoniam, qua impatientiam declarat. e Quam exitum dederit Dominus.
f Quod affirmandum fuerit, simpliciter & sine iuramẽto affirmate: quod negandum, simpliciter negate. g Fuit hoc symbolum doni sanationis: nunc verò quum non extet donum, non est necessarium amplius symbolũ. h Inuocato nomine Domini. i Rectè peccatorũ meminit, propter quæ nimirũ plerunq; immittũtur morbi.

& orate alij pro alijs, vt sanemini. [11] multum *enim* valet deprecatio iusti efficax.

17 ‖ Elias homo erat ijsdem quibus nos obnoxius, & [k] precibus precatus est ne pluueret: & non pluit super terram annos tres & sex menses.

18 Et rursum precatus est, & cœlum dedit pluuiam, & terra protulit fructum suum.

19 [12] Fratres, ‖ siquis inter vos aberrarit à veritate, & [l] conuerterit eum quispiam,

20 Sciat eum qui auerterit peccatorem ab errore viæ suæ, seruaturum animam à morte, & obtecturum multitudinem peccatorum.

3.Reg.17.1, & 18.45, Iac.4.25.

11 Preces commendat ab effectis, vt omnes intelligant nihil esse illis efficacius, modò ex puro animo proficiscantur.

Mat.18.15.

12 Occupatio, Non dãnari quasuis reprehensiones, quum è contrario nihil sit Deo gratius quã oberrantem fratrem in viam reuocare.

k Repetitio Hebraica, quasi diceret, religiosè precatus est.

l A via reuocarit.

EPISTOLA CATHOLICA PETRI APOSTOLI PRIOR.

ETHICA CHRISTIANA.

CAP. I.

1 Magnifice extollit Dei gratiam in Christo, 7 qua fide recipitur, & spe possidetur: 10 de qua vaticinati sunt Prophetæ Inde deducit exhortationem. 15 vt renuntiantes mundo 23 & priori vitæ, se Deo conformet.

CAP. I.

1 Dicturus Petrus de Christianæ vitæ officijs, primo loco de principijs omnium Christianarum actionũ disserit, longè supra naturam assurgens, & longius etiam nos deducens. Ostendit enim nos alioqui peccatores, per Dei Patris gratuitam misericordiam primùm quidem fuisse ab æterno electos: deinde ex æterno illo decreto secunda quadam creatione factos eius filios in Christo vnigenito, cuius tum Spiritu intus mutemur, tum etiam sanguine ipsius reconciliemur, idque vt tandem sicut à mortuis resurrexit Christus ipse, nos quoque in eandem gloriam cœlestem, & æternam recipiamur.

1 PETRVS Apostolus Iesu Christi, aduenis dispersis per Põtum, Galatiam, Cappadociam, Asiam & Bithyniam:

2 [1] Dilectis ex [2] prænotione Dei Patris ad [b] sanctificationem Spiritus per obedientiam & aspersionem sanguinis Iesu Christi: gratia vobis & pax multiplicetur.

3 Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui ex multa sua misericordia regenuit nos in spem [c] viuam per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis,

4 In hæreditatem quæ nec perire potest, nec contaminari, nec marcescere, nobis in cœlis seruatam.

5 [d] Qui virtute Dei custodimur per fidem, ad salutem quæ parata est patefieri [d] tempore vltimo.

6 Qua in re exultatis, tristitia paululum nunc (si opus est) in varijs tentationibus affecti:

7 Vt exploratio fidei vestræ multo pretiosior *exploratione* auri, quod perit, & tamen per ignem exploratur, comperiatur *vobis esse* laudi & gloriæ & honori, [e] quum patefiet Iesus Christus.

8 Quem quum non videritis, diligitis: quem quum nunc non cernatis, *ei* tamen credentes, exultatis gaudio ineffabili & glorioso:

9 Reportantes mercedem fidei vestræ, salutem [f] animarum.

10 [3] De qua salute inquisierunt, & *quam* scrutati sunt Prophetæ, qui *venturam* in vos gratiam prædixerunt.

11 Scrutantes in quem aut cuiusmodi temporis articulũ prænuntius ille qui in eis erat Christus, quum præmonstraret eas quæ in Christum essent passiones, & posteriores gloriæ: quibus reuelatum est, quòd non sibi, vobis autem ministrarent ea quæ nunc renunciata sunt vobis per eos qui euangelizarunt vobis Spiritu sancto missum de cœlo, in quæ desiderant Angeli prospicere.

12 Propterea succincti lumbos mentis vestræ, sobrij perfecte sperate in eam quæ offertur vobis gratiam in reuelatione Iesu Christi.

13 Quasi filij obedientiæ, non configurati priorib. ignorantiæ vestræ desideriis:

14 Sed secundum eum qui vocauit vos sanctum, & ipsi sancti in omni conuersatione sitis.

15 Quia scriptum est, Sancti estote, quia ego sanctus sum.

16 Et si patrem inuocatis eum qui sine personarum acceptione iudicat secundum vnius cuiusque opus, in timore huius peregrinationis vestræ tempus conuersamini:

17 Scientes quòd non corruptibilibus auro vel argento redempti estis de vana vestra conuersatione paternæ traditionis,

18 Sed pretioso sanguine quasi agni immaculati & incontaminati Christi,

19 Præcogniti quidem ante mundi constitutionem, manifestati autem in nouissimis temporibus propter vos,

20 Qui per eum fideles estis in Deum qui suscitauit eum à mortuis & dedit ei gloriam, vt fides vestra & spes esset in Deo.

21 Animas vestras castificantes in obedientia veritatis per Spiritum in charitate fraternitatis non ficta, ex corde inuicem diligite:

22 Renati non ex semine corruptibili sed incorruptibili per verbum Dei viuentis & permanentis in æternum.

23 Quoniam omnis caro vt fœnum, & omnis gloria eius tanquam flos fœni. Exaruit fœnum & flos eius decidit.

24 Verbum autem Domini manet in æternum. Hoc est autem verbum quod euangelizatum est vobis.

2 Iam quo itinere ad eam gloriam perueniatur, ostendit, nempe per medias omnis generis afflictiones, in quibus tamẽ fides nos ita securos præstat, vt non modò non frangamur doloribus, sed etiam Deũ ipsum alioqui inuisibilem, fidei oculis conspicientes, inenarrabili quadam lætitia perfundamur: quoniam eiusmodi omnia præterquam quòd temporaria sunt, nobis non perdendis, sed velut igne quodam excoquendis ac perficiendis adhibeantur, vt tandem salutem consequamur. 3 Fidẽ veram ab adulterina distinguit, eam videlicet quæ in Propheticam & Apostolicam doctrinam respicit: deinde vnius eiusdemque fidei duos facit gradus pro diuersæ reuelationis modo, quum reipsa sit vnica & singularis. Tertiò, Apostolicam prædicationẽ dicit esse Propheticę cõplementũ, quanuis adhuc vltimus eius exitus ab ipsis etiam Angelis expectetur.

a Vel, ex proposito Dei. b Vt spiritu segregati, Deo consecrarentur, Eph.1.5. c Perennem.

d Illud est tempus, quòd Daniel tempus finis vocat, quo videlicet futura est summa illa instauratio, quam rerum vniuersitas expectat, Rom.8.19. e De secundo aduentu loquitur. f Sub. vestrarum.

in

in ipsis *erat* Spiritus Christi, declararet *euenturas* Christo perpessiones & gloriã illas consequuturam.

12 Quibus patefactum est eos nõ sibi sed nobis ea administrare quæ nunc annũtiata sunt vobis per eos qui vobis prędicarunt Euangelium per [g] emissum è cœlo Spiritum sanctum, in quæ desiderant Angeli introspicere.

13 [4] Quapropter [h] succincti lumbis mentis vestræ sobrij, [5] [i] integrè sperate in eam [6] quæ ad vos defertur gratiam [7] in patefactione Iesu Christi.

14 [8] Vt filij obedientes, qui vos non conformetis pristinis quæ in ignorantia vestra *viguerunt* cupiditatibus.

15 ‖ Sed sicut is qui vos vocauit sanctus est, ipsi quoque sancti in omni conuersatione reddamini.

16 [9] Propterea scriptum est, ‖ Sancti estote: nam ego sanctus sum.

17 [10] Itaque si patrẽ [k] cognominatis eum ‖ qui citra personarum respectum iudicat ex cuiusque opere, cum timore versamini cõmorationis vestrę tẽpore.

18 [11] Vt qui sciatis vos non caducis *rebus*, argento vel auro, fuisse redemptos ex vana vestra cõuersatione, ex patrum traditionibus accepta:

19 ‖ Sed pretioso sanguine, vtpote agni immaculati & incontaminati, *nempe* Christi:

20 ‖ [12] Præordinati quidem ante [l] iacta mundi fundamenta, patefacti verò vltimis temporibus propter vos,

21 Qui per eum creditis Deo, qui excitauit eum à mortuis, & gloriam ei dedit, vt fides ac spes vestra in Deo esset.

22 [13] Animabus vestris purificatis, auscultando veritati per Spiritum, ‖ cum charitate fraterna simulationis experte, ex pũro corde alij alios diligite impensè:

23 Renati nõ ex semine mortali, sed ex immortali, per sermonem Dei viui, & manentis in æternum.

24 ‖ [14] Nam omnis [m] caro *est* vt gramẽ, & omnis gloria hominis vt flos graminis. exaruit gramẽ, & flos eius decidit.

25 [15] Sed verbũ Domini manet in æternum: hoc autẽ est verbum illud quod euangelizatum est vobis.

4 A fide ad spem trãsit, individuam nimirum fi dei comitẽ, vtiturq; argumento à comparatis, Non debere nos in tantæ rei expectatione defatigari, quam summo desiderio ipsi etiam Angeli expectent. *Luc.1.75. Leu 11.44, & 19.2. & 20.7. Deut.10.17, rom.2.11. galat.2.6.*

5 Qualem oporteat spem nostrã esse, mira breuitate explicat, perpetuã nimirum, tantisper dum res sperata potiamur: deinde quid nobis sit sperãdum, gratia nimirum, (i. gratuita salus) nobis in Euangelio patefacta, non autem quod temerè sibi pollicentur homines.

6 Argumentũ ad animos nostros erigẽdos, quũ Deus minimè expectet vt se quæramus, sed tantum beneficium ad nos vsque deferendum curet. 7 Scopum fidei proponit, ne quis vel citius vel serius sibi plenam illam salutem promittat, alterum videlicet Christi aduentum: simulque monet ne ex præsenti statu dignitatem Euãgelij metiamur, quum id quod nunc sumus, nondum sit patefactum. 8 A fide & spe transit ad vtriusque fructus, qui obedientiæ nomine intelliguntur. Posita autem ea est duabus in rebus, nempè vt cupiditatibus renuntietur, & sancta vita instituatur. Et habent quidem illæ initium ab ea cæcitate in qua omnes homines nascuntur: sanctimonia verò à gratia Dei nos adoptantis, ac proinde regenerantis, vt eadem sit patris & filiorum indoles. 9 Ostendit sanctificationem necessariò cõsequi adoptionem. 10 Vt antea fidem & spem, sic nunc quoque obedientiam veram a ficta discernit, externæ laruę opponens perspicacissimos Dei oculos, & vanæ securiati seriam reuerentiam. 11 Exhortatio, proposita beneficij Dei Patris, in nobis proprij Filij morte sanctificandis, dignitate ac magnitudine. Opponit autem partim Legales purificationes ipsi rei, (i. Christi sanguini) partim etiam humanas traditiones, quas vt prorsus vanas & superstitiosas damnat, quantumuis sint inueteratæ.

g Alludit ad Propheticam Ioelis in Apostolu tanquam in primitijs Spiritus sancti exhibitam die Pentecostes, quam idem noster Petrus explicat, Act.2.6. h Translatio sumpta ex vetusto more: quum enim pralongis vestibus vterẽtur, nõ poterant nisi succincti iter facere. hinc illud Christi dictũ, Sint lũbi vestri præcincti. i Solidè ac firmiter. k Si eius Patrũ filij vultis cognominari.

l Ab æterno. m Carnis nomen imbecillitatem nostra naturæ declarat, quæ quidem præcipuè in carne considerada est.

1.Cor.6.20. & 7.23, heb.9.14. 1.ioh.1.7. apoc.1.5. Rom.16.25, ep.3.9. col.1.26. 2.tim.1.19, tit.1.2. Infra.2.17. rom.12.10, ephe.4.3. Esa.40.6. eccl.14.18, iac.1.10.

12 Occupatio, Quid igitur mundo factum est ante exhibitũ Christũ? an nulla prius fuit sanctimonia, nulla denique Ecclesia? Respondet Apostolus, fuisse præordinatum Christum liberãdis hominibus antequam ipsimet homines extiterint, nedum vt vlla fuerit extra eum Ecclesia ante ipsius aduentum in carne: sed nos tamen esse fœliciſſimos præ alijs, quibus reipsa exibitus fuit Christus, vt qui morte pro nobis obita ac superata, quam efficaciſſimè nunc in nobis agat Spiritus sui virtute, ad fidem, spem, ac charitatem in nobis creandas. 13 Obedientiæ practicen (id est charitatem) commendat, sedulò rursum inculcans sese non de charitate aliqua vulgari, & à corrupta illa nostra natura prominante disserere, sed de illa demùm cuius principium est Dei Spiritus, animas nostras Verbo fide apprehenso purificans, atque adeò spiritualem & perennem vitam nobis ingenerans, sicut Deus ipse puriſſimus est & verè viuus. 14 Ratio cur cœlesti ista genitura necessariò sit opus, Quoniam videlicet homines, quantuscunque videantur illorũ splendor, natura sunt omnis veri ac solidi boni inanes. 15 Rursum nequis spiritualẽ illũ vigorẽ in fictitijs imaginationibus quęrat, reuocat nos Apostolus ad verbum Domini: & ita quidam vt doceat non esse verbum aliud Domini expectandum, sed in eo vno consistendum quod euangelizatum est.

CAP. II.

1 Fideles verbo Dei renatos, hortatur ad ducendam vitam quæ genitura respondeat: 6 Ac ne titubet eorum fides, allegat quid de Christo præditum fuit. 11 Hortatur deinde vt obedientiam præstent magistratibus, 21 & patienter aduersa ferant Christi exemplo.

CAP. II.

1 PRoinde ‖ [1] deposita omni malitia & omni dolo & simulationibus &

Rom.6.4. ephe.4.22, coloss.3.8, heb.12.1.

1 Substrato illo fundamento Spiritus Dei per verbum efficaciter agentis, cui tres virtutes superstruxit, omnium Christianorum actionum bases, nempe fidem, spem, & charitatem: nunc ad generalem exhortationem progreditur, cuius prius membrum est vt omnem tum occultæ tum manifestæ malitiæ speciem fugiamus.

inuidétijs, & omnibus obtrectationibus,

2 [2] Vt modò nati infantes, lac illud sermonis sincerum expetite, vt per illud adoleſcatis:

3 [3] Si quidem guſtatis quòd benignus ſit Dominus.

4 [4] Ad quem accedentes, qui eſt lapis viuus, ab hominibus quidem reprobatus, apud Deum verò electus *ac* pretioſus:

5 Ipſi quoque, veluti viui lapides, ædificemini, domus ſpiritualis ‖ [5] ſacerdotium ſanctum, ad offerendum ſpirituales hoſtias, acceptas Deo per Ieſum Chriſtum.

6 [6] Quapropter etiam continetur in Scriptura, ‖ Ecce pono in Sion lapidé in imo angulo, electum, pretioſum: cui qui credit, non pudefiet.

7 [7] Vobis igitur eſt honori qui creditis: immorigeris verò, ‖ lapis quẽ reprobauerunt ædificãtes, hic factus eſt caput anguli, & lapis offendiculi, & petra offenſionis:

8 [8] *Nempè* ijs qui offendunt ad ſermonem, ‖ immorigeri, ad quod etiam conditi fuerunt.

9 ‖ [8] Vos autem, genus electum, regale ſacerdotium, gens ſancta, populus quem *ſibi Deus* vt proprium vendicat: vt virtutes prædicetis illius qui vos vocauit è tenebris in admirabilem ſuam lucem.

10 ‖ Qui quondam eratis non populus, nunc *eſtis* populus Dei: qui non cõſequuti miſericordiam nunc eſtis miſericordiam conſequuti.

11 [9] Dilecti, [10] precor vt tanquã aduenæ ac peregrini, [11] abſtineatis ‖ à carnis cupiditatibus, [12] quę militant aduerſus animam:

12 [13] Et ‖ conuerſationem veſtrã habeatis honeſtam inter Gentes: vt pro eo quòd loquuntur aduerſus vos velut maleficos, ‖ [14] ex bonis operibus *quæ* ſpectarint, glorificent Deũ [b] die viſitationis.

13 [15] Proinde ‖ ſubiecti eſtote cuiuis [c] humanæ ordinationi [16] propter Dominum: [17] ſiue regi, vt qui ſupereminet:

14 Siue præſidibus, vt qui per eum mittantur [18] tum ad vltionem malefico-

2 Alterum, vt ex nouo illo Verbi in corrupti ſemine recens geniti, idem Verbũ auidè tanquam lac ſugẽtes, magis ac magis in illa ſpirituali vita velut adoleſcamus. Sincerum autẽ illud vocat, non modò quia res eſt puriſſima, verùm etiã vt nobis ab ijs caueamus qui illud adulterant.

Apoc. 1. 6. Eſa. 28. 16, rom. 9. 33. Pſal. 118. 22. matth. 21. 42. act. 4. 12. Eſa. 8. 14, rom. 9. 33.

Exod. 19. 6. Oſe. 2. 23, rom. 9. 25. Rom. 13. 14. gal. 5. 16. Infra, 3. 16. Matth. 5. 16. Rom. 13. 1.

8 Oppoſitũ membrum, Electorum videlicet ſummã excellentiam deſcribit, ſimulque nequis ambigat ſit electus necne, reuocat nos Apoſtolus ad vocationem efficacem, i. ad Euãgelij vocẽ & in auribus & in animis noſtris externa etiam prædicatione & Sacramentis ſonantem, ex qua æternum illud alioqui occultiſſimum electionis noſtræ decretum certò intelligamus, idque ex vna Dei gratuitò eligentis & vocantis miſericordia. Itaque illud iam ſupereſſe dicit, vt tantam Dei potentiſſimi bonitatẽ modis omnibus prædicemus. 9 Redit ad generalem illam exhortationem. 10 Ratio cur ſanctè nobis ſit viuendum, quia nimirùm cœleſtes ciues ſumus, ac proinde non ex huius mundi corruptiſſimi, ſed ex cœleſtis ciuitatis legibus viuendum nobis eſt, etiamſi aduenæ ſimus in mundo. 11 Aliud argumentum, Carne (id eſt corrupta illa natura) non viuunt Filij Dei, ſed ſpiritu. Ergo carnales motus in nobis vigere non debent. 12 Tertium argumentum, Quia quantumuis cupiditates illæ nobis blandiantur, tamen ſalutem noſtram non deſinant oppugnare. 13 Quartum argumentum ab vtili, Quoniam ſic quoque noſtræ exiſtimationi conſulimus, dum eos qui de nobis detrahunt cogimus tandem ſententiam mutare. 14 Sextum argumentum, quod etiam eſt maximi momenti, quia ſic maximè amplificatur Dei gloria, dum honeſtæ noſtræ vitæ exemplo vel profaniſſimi homines adducti, ſeſe Deo ſubijciũt. 15 Quod in genere dixerat, iam explicat per partes, ſigillatim particularia hominum officia deſcribens. Ac primo quidem loco agit de obedientia, quæ tum legibus tum magiſtratibus & ſummis & inferioribus debetur. 16 Primum argumentum, Quia Dominus eſt iſtius humanæ (id eſt inter homines conſtitutæ) politiæ author & vindex, ac proinde veros huius Domini ſeruos oportet præ cæteris eſſe huius ordinis obſeruandi ſtudioſos. 17 Occurrit quorundam cauillo, qui regibus quidem & ſummis magiſtratibus parere ſe velle dicunt, eorum autem miniſtros aſpernantur: quaſi verò miniſtri nõ ſint armati eius à quo mittuntur authoritate. 18 Secundum argumentum à fine huius ordinis non tantũ vtiliſſimi, ſed etiam planè neceſſarij, quum hac demùm ratione præmia virtuti, vitijs pœnæ conſtituantur: quibus rebus continetur huius vitæ tranquillitas ac fœlicitas.

3 Commendat ſpiritualè illud alimentum, à ſuauitate & vtilitate. 4 In eadem exhortatione pergit, ſed diuerſa tranſlatione vtens, alluſione ad templum facta. Itaque fidelium cœtum veluti quoddam ſacrum ſpirituale ædificium eſſe dicit, ex viuis lapidibus extructum: cuius fundamentum ſit Chriſtus, velut viuus lapis, omnes ſibi adiunctos ſua vitali virtute fulciens, & ſecum compingens, quanuis ab hominibus tantum hoc bonum negligatur. 5 Pergens in eadem ſimilitudine, nos iam comparat ſacerdotibus, idcircò in illo ſpirituali templo collocatis, vt ſpirituali cultu (id eſt ſanctitate ac iuſtitia) ipſum colamus. ſed vt templum ita etiam ſacerdotium Chriſto ſuperſtruit, in quo vno gratæ ſint noſtræ omnes ſpirituales oblationes. 6 Probatio ex Eſaiæ Prophetæ teſtimonio. 7 Oppoſita inter ſe conditione credentium beatiſſima, rebellium autem longè miſerrima, ſtimulos addit credentibus, alijs autem inſultat: deinde etiam offendiculo occurrit, inde exorto quòd Euangelicæ huic doctrinæ nulli magis reſiſtant quàm qui primas tenent in Dei populo, quales tum erant quum Petrus hæc ſcriberet, Sacerdotes & Seniores & Scribæ. Reſpondet igitur primum omnium, non eſſe cur ad hanc illorum contumaciam, quaſi rem aliquam nouam, quiſquam obſtupeſcat, quum tot ante ſeculis prænoniti ſimus ita id futurum: deinde ſic viſum eſſe Domino nonnullos ad hoc ipſum condere, vt in eorum iuſta condemnatione Filius Dei glorificetur. Tertiò, Chriſti gloriam ſic quoque plurimùm illuſtrari, quum nihilominus maneat Chriſtus firmum Eccleſiæ ſuæ caput, & qui in eum impingunt, non Chriſtum ſed ſeipſos euertant. Quartò, etiamſi ad hoc iſti conditi ſint, Deo tamen non eſſe illorum exitium tribuendum, ſed præfractæ ipſorum contumaciæ, quæ inter Dei decretum & eius executionem ſiue ipſorum damnationem intercedit, eſtque vera & genuina eorum exitij cauſa.

a Vi noui homines facti.

b Quando illorum quoque Deus miſerebitur. *c Ordinationis nomine ciuilis gubernationis diſpoſitionem intelligit: eam autem humanam vocat, non quòd humanitus ſit excogitata, ſed quòd hominum ea ſit propria.*

rum,

rum, tum ad laudem rectè agentium.

15 [19] Quoniam ita est voluntas Dei, vt bene agendo, capistro frænetis amentium hominum ignorantiam:

16 Vt liberi, ac non veluti malitiæ velamen habentes libertatem sed vt serui Dei.

17 [20] Omnes [d] honorate, ‖ [e] fraternitatem diligite. Deum timete: Regem honorate.

18 ‖ [21] Famuli, subditi estote cũ omni timore dominis, non solùm bonis & æquis, sed etiam prauis.

19 ‖ [22] Hoc enim gratum est, siquis propter [f] conscientiam Dei, sustinet molestias iniustè afflictus.

20 Quæ enim est laus si quum peccantes colaphis cædimini, toleratis? sed si quum benefacitis, tamen afflicti toleratis, hoc est gratum apud Deum.

21 [23] Nam ad hoc vocati estis quoniã & Christus passus est pro vobis, relinquens vobis [g] exemplar, vt insequeremini vestigia ipsius.

22 ‖ Qui peccatum non fecerat, nec inuentus est dolus in ore ipsius:

23 Qui conuitijs affectus, non vicissim conuitiabatur: quum malis afficeretur, non minabatur: [24] sed committebat *vindictam* ei [25] qui iustè iudicat:

24 [26] Qui peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum, vt peccatis mortui, iustitiæ viueremus: cuius vibicibus sanati estis.

25 Nam eratis velut oues errantes: sed conuersi nunc estis ad pastorem & curatorem animarum vestrarum.

(id est absque personarum acceptione) vlturum. 26 Reuocat eos Apostolus à consideratione iniuriarum quas perferre coguntur, ad cogitandam magnitudinem simul & finem beneficij à Christo accepti.

Supra. 1, 17. rom. 12. 10. Eph. 5. 6, coloss. 3. 22. 1. Cor 7. 10. Esa. 53. 9. 1 iohan, 3. 6,

19 Primum argumẽtum explicat copiosius, ostẽdens libertatem Christianam minimè omnium (sicut iam tum nonnulli regni Dei planè imperiti dictitabant) in eo positam esse vt frænũ legum excutiamus, sed in eo potius vt ex Dei voluntate vitam sanctè instituentes, omnibus planum faciamus, Euangelium non esse scelerum velamen: quum sic liberi simus, vt simus tamen Dei serui non peccati, 20 Ciuilem vitam, occasione ex ijs quæ dixerat arrepta, in duas partes vniuersales diuidit, nempè in officia quæ priuati priuatis, ac præsertim fideles fidelibus debent, & in eam subiectionem qua inferiores sunt superioribus obstricti: ita tamen vt reges Deo minimè exæquentur, quum Deo timor, regibus honor debeatur. 21 Transit ad seruorum erga dominos officia, quæ his finibus describit, vt vltro non coactè, non tantum æquis & moderatis, sed etiam iniquis & asperis dominis serui sese subijciant.

22 Occupatio, Duram quidem esse seruilem conditionem, præsertim si iniusti domini obtigerint: sed tanto fore Deo gratiorem hanc subiectionem, si voluntas ipsius plus apud seruos valeat quàm dominorum iniuriæ.

23 Seruitutis asperitatem lenit, quum disertè pro seruis etiam passum esse Christum ostendit, vt tanto æquius ferant istam inter eiusdem naturæ homines inæqualitatem: deinde proponens illis Christum illum Dominum dominorum pro exemplo, significat non posse non videri nimium molles, qui in tolerandis iniurijs difficiliores se præbeant, quàm ipse Christus iustissimus simul & durissimè omnium afflictus, & tamen patientissimus. 24 Remedium aduersus iniurias illis ostendit, nempè vt Deo causam suam commendent, Christi exemplo.

25 Videtur conuertere orationem ad dominos qui & ipsi Dominum ac iudicem in cœlis habeant, iniurias seruis illatas iustè

d *Charitate & officijs prosequimini.*

e *Fratrum cœtum, & coniunctionem, vt Zacha. 11. 14. vel fraternam coniunctionem.*

f *Quòd ei sit religio Deum offendere, cuius voluntate intelligit hoc onus sibi impositum.*

g *Translatio sumpta à pictoribus vel à padagogis.*

CAP. III.

1 Ne mulieres Christiana viros suos licet Ethnicos contemnant, 5 piarum mulierem exemplum proponit. 8 Addit generales præceptiones, 14 vt æquis animis sustineant persequutiones, 16 & intrepidè respondeant de sua fide, 18 idq; auspicijs Christi.

1 SImiliter ‖ [1] vxores subiectæ *sint* suis viris [2] vt etiam siqui non obediunt sermoni, per vxorum conuersationem absque sermone lucrifiant:

2 Vbi spectarint cum reuerentia *coniunctam* castam conuersationem vestram.

3 ‖ [3] Quarum ornatus non sit externus ille in nodis capillorum, & circumpositio auro, vel palliorum amictu:

4 Sed [a] occultus ille cordis homo, *situs* in incorruptione lenis ac quieti spiritus, qui est [b] coram Deo pretiosus.

5 [4] Ita enim olim & sanctæ illæ mulieres sperantes in Deo, ornabant sese, subiectæ suis viris.

6 Sicut ‖ Sara obediuit Abrahæ, dominum eum vocans: cuius factæ estis filiæ dum benefacitis, [5] etiam quum non terremini vllo pauore.

7 ‖ [6] Viri similiter, vnà [c] versentur vt

CAP. III. *Coloss. 3. 18. eph. 5. 22.*

1 Tertio loco vxorũ in maritos officia perscribit, subiectionem etiã illis præcipiens. *1. Tim. 2. 9. Gen. 18. 12. 1. Cor. 7. 3.*

2 Nominatim de ijs agit quæ maritos habebãt nõ Christianos, quas tanto magis viris suis subiectas esse oporteat, vt eos honesta te ac pudicitia Domino lucrifaciant.

3 Mulierum luxum damnat, & verum ac coram Deo pretiosum earum ornatum indicat, interiorem videlicet & incorruptibilem, in placido & quieto animo positum. 4 Argumentum à sanctarum mulierum, ac præsertim Saræ credentium matris exemplo. 5 Quoniam mulieres natura sunt meticulosæ, significat se subiectionem ab eis requirere, quam nec vis metus extorqueat. 6 Maritos vicissim suum officium docet, nempe vt quanto excellunt intelligentia ac prudentia, tanto se præstent prudentiores & magis circunspectos.

a *Qui in mente sedem fixam habeat. opponitur ergo occultus homo externo corporis ornatui.*

b *Verè pretiosus, & ipsius Dei iudicio.*

c *Omnia maritorum officia obeat.*

[d] scientes decet, [7 e] vasi muliebri vt infirmiori tribuentes [f] honorem, [8] vtpote quī vnà etiam hæredes *sitis* [g] gratiæ vitæ, [9] ne interrumpantur preces vestræ.

Prou. 17. 11, & 20. 22, mat. 5. 39, rom 12. 17, 1 thes. 5. 15. Psal. 34. 13. Esa. 1. 16. Mat. 5. 10.

7 Argumētum secundum, Quoniā vxor etsi natura sit viro infirmior, tamen sit insigne viri organon ad vsus longè præstantissimos conditum: vnde cōsequitur, non idcircò esse negligēdam quoniā sit imbecillis, sed e contrariò tanto magis solicite habendam.

8 Tertium argumentū, In eo quòd longè maximum est (id est, in vitæ æternæ beneficio) pares esse, quæ in domestico contubernio sint impares, ac pronde minimè esse aspernandas, quantumuis sint infirmæ. 9 Quartum argumētum, Vitanda omnia iurgia, quod preces impediant, ac totum Dei cultum ad quem communiter sunt vocati maritus & vxor. 10 Rediens ad communes exhortationes, concordiam commendat, & quæcunq; ad pacem & mutuā coniunctionē fouendam spectant. 11 Non modò referēdæ non sunt iniuriæ, sed etiam beneficijs pensandæ. 12 Argumentum à comparatis, quum ipsi à Deo quem toties offendimus, vocati simus ad tantum bonum, nedum vt iniurias sibi à nobis factas vlciscatur, an nosipsos tanta beneficentia reddemus indignos potiùs quam vt mutuas offensas condonemus? Est autem digressio ad fortiter sustinendas afflictiones, ab hoc versu vsque ad finem huius capitis. 13 Tacita obiectio, Atqui nostra hæc patientia nihil aliud quàm malorum improbitatem fouebit, vt impunè quidem illi in nos grassentur, nos verò pereamus. Imò verò (respondet Apostolus Dauidis ipsius verbis) Sine noxa viuere, & fugientem etiam pacem persequi, iter est ad fœlicem & tranquillam pacem. Quòd siquis iustè agendo affligitur, Dominus omnia obseruat, suo tempore pios clamantes liberaturus, & improbos perditurus. 14 Secundum argumentum, Impij lacessiti, magis ac magis proteruiunt: itaque beneficijs potius sunt vincendi. Quòd si ne sic quidem possint lucriferi, nihilominus tamen beati erimus si propter iustitiam affligamur.

d Quo maiore est præditus prudentia, eo magis circumspectè se gerat in præferendis incommodis, quibus infirmitas maliebris & sibi, & marito sæpenumero molesta est. e Mulier vocatur vas Hebræorum more, quia ea vtitur maritus tanquam comite & adiutrice, ad fideliter coram Deo vitam transigendam. f Honestam curam & solicitudinem. g Gratuiti illius beneficij, quo donatur vita nimirum æterna, h Beatam ac fœlicem vitam transigere. i Ad verb. faciei, sumitur autem Hebræorum more pro ira.

ter iustitiam, beati *tamen estis*. [15] Cæterùm ‖ [k] timorem eorum ne timete, neque turbamini:

15 Sed Dominum Deum [l] sanctificate in cordibus vestris. [16] *Estote* autē semper parati ad respondendum cuilibet petenti rationem eius spei quæ in vobis est, cum lenitate & reuerentia:

16 Conscientiam bonam habentes, vt pro eo quod loquuntur aduersum vos tanquam maleficos pudefiant, quæ incessunt vestram bonā in Christo cōuersationem.

17 [17] Melius enim *est* vt bene agentes, si ita velit Dei voluntas, malis afficiamini, quàm malè agentes:

18 ‖ [18] Nam & Christus semel pro peccatis passus fuit, [19] iustus pro iniustis: [20] vt nos ad Deum adduceret, [21] mortificatus quidem [m] carne, viuificatus autem Spiritu.

19 [22] Per quem etiam spiritibus qui

Esa. 1. 12, & 13. 14.

15 Consilium certissimum in afflictionibus quantumuis terribilibus, sibi animo cōstare. At quo modo hoc cōsequemur Si Deū sanctificauerimus in animis nostris, id est, si in eū vt omnipotentē, vt hominum amatorem, vt verè bonum ac veracem recumbamus. *Rom. 5. 6, heb. 9. 5.*

16 Vult nos propter iustitiam afflictos, solicitos esse non

de vita nostra vel abnegatione veritatis, vel pari violentia, aut alijs eiusmodi artibus redimenda, sed potius de ratione fidei nostræ intrepidè quidem, sed tamen cum placido & Dei reuerentiæ pleno spiritu reddēda, vt non habeāt hostes quod meritò possint obijcere, sed potius suijpsiporum eos pudeat. 17 Ratio duplici paradoxo Christiano cōstans: vno, quoniā si semel omninò subeundæ sunt afflictiones, præstat iniustè quàm meritò affligi: altero, quoniam non temerè, sed Dei nostri volūtate sic affligimur. 18 Probatio vtriusq; paradoxi, prolato Christi ipsius (nostri archetypi) exemplo, vt qui non propter sua peccata (quæ nulla erant) sed pro nostris fuerit afflictus, & quidem ex Patris decreto. 19 Argumentum à cōparatis, Passus est Christus iustus pro nobis iniustis, & nos iniustos pœnitebit pati pro iusti nomine? 20 Aliud argumentum, partim à connexis sumptum, Quoniam videlicet qua via Christus incessit, eadem & nos ad Patrem suum adducit: partim à causa efficiente, Quoniā nimirum Christus non modò proponitur pro exēplo quod imitemur, sed etiā sua virtute nos in omnibus istis viæ aspetitatibus sustinet, donec ad Patrem nos adducat. 21 Aliud argumentū ab istarum afflictionum exitu fœlicissimo, in quo etiam Christus nobis & exemplo & virtute præit, vt qui grauissima quidē sit ad mortem vsque perpessus, sed altera tantùm sui parte, nempè carne, siue humana natura: sed tamen victor diuinitatis suæ vi euaserit. 22 Tacita obiectio, Christus quidem hoc potuit, nos autem quid? Imò (respondet Apostolus) hanc ipsam virtutem omnibus seculis Christus & seruandis pijs, quamuis paucissimis & calamitosissimis, & suorum hostium rebellioni vindicandæ exeruit, vt ex diluuij historia liquet. Christus enim is est qui temporibus illis quum Deus patientissimus terminum ad resipiscendum mundo definijsset, adfuit, non quidem corporali præsentia, sed diuina illa sua virtute, prædicans resipiscentiam, per os videlicet ipsius Noe, arcam apparantis, spiritibus illis immorigeris qui nunc in carcere seruantur, plenam suæ rebellionis mercedem expectantes, & paucos illos (id est octo omninò capita) in aquis seruauit.

k Ne ipsorum more & exemplo consternemini. l Omnem ei laudem & gloriam tribuite, & ab ipso solo pendete. m Secundum humanam naturam, corpore etenim mortuus est, anima verò dolores sensit mortis.

fuit

sunt in carcere profectus prædicauit,

20 Olim immorigeris, || quum [n] semel expectabat Dei patientia in diebus Noe quum appararetur arca: in qua paucæ (id est octo) [o] animæ seruatæ sunt in aqua.

21 [23] Cui nunc correspondens exemplar Baptismi, nos quoque seruat (non quo carnis sordes abijciuntur, sed quo fit vt bona conscientia [p] Deum interroget) [24] per resurrectionem Iesu Christi.

22 Qui est ad dexteram Dei profectus in cœlum, subiectis ipsi Angelis & potestatibus ac virtutibus.

Gen.6.14. mat.24.38. luc.17.26.

23 Applicatio anagogica superioris exempli tempora aduentum Christi consequuta. Fuit enim illa Noe conseruatio in aquis, nostri Baptismi figura: minimè id quidē quasi materialis illa Baptismi aqua nos seruet, vt aquæ illæ arcam sustinentes, Noe seruarunt: sed quia Christus vi sua interiore quam Baptismus exterior adumbrat, nos ablutos conseruat, vt possimus Deū bona conscientia inuocare. 24 Eadem illa virtus quia Christus resurrexit, & nunc in cœlū euectus, omnem potestatem accepit, nos hodie tuetur ac conseruat.

n Hoc aduerbio declaratur tempus vltimum præfixum fuisse, quo elapso nullum postea superesset. o Homines. p Conscientia sanctificata potest liberè Deum inuocare.

CAP. IIII.

1 Longius profert Christi exemplum, 6 nempè ad carnis mortificationem. 8 Charitatem in primis commendans. 12 Redit inde ad patientia doctrinam. 17 Necesse enim esse vt initiū correctionis ab Ecclesia fiat.

CAP. IIII. 1 Ephes.6.23. 1 Absoluta digressione, iā ad intermissam exhortationē redit arrepta occasione ex eo quod de Christi morte & resurrectione dixerat, sanctificationē nostram sic definiens, vt sanctificari idem sit atq; pati in carne, id est desistere à nostra illa vitiositate: & resurgere Deo, id est virtute Spiritu sancti renouari, vt quod reliquū est vitæ, ex Dei volū tate transigamus. 2 Memoria turpitudinis anteactæ vitæ in peccatorum sordibus, ad seriam resipiscentiam nos inuitat. 3 Ne peruersis hostium de nobis iudicijs & calumnijs moueamur, opponendum est extremum illud Dei iudicium quod eos manet, quum nemo prorsus siue rum viuus deprehēdatur, siue anteà mortuus fuerit, sit illud effugiturus.

a Quod præsenti vita in hoc corpore transigenda supereſt. b Prosunt ac libidinosè Gentium instar vixerimus. c Rem nouam & insolitam existimant esse.

Vum [1] igitur Christus passus sit pro nobis carne, vos quoque eadem cogitatione armamini, *nempè* quòd qui passus est in carne, destitit à peccato,

2 Vt non amplius cupiditatibus hominum, sed voluntati Dei, [2] quod reliquū est temporis in carne viuat.

3 [2] || Satis enim est nobis quòd anteacto vitæ tempore [b] libidinem Gentiū patrauerimus, quū incederemus in proteruijs, cupiditatibus, vinolentijs, comessationibus, compotationibus, & nefarijs simulacrorum cultibus.

4 [3] Quamobrem *illi*, non concurrentibus vobis ad eandē luxus profusionem, [c] peregrinari sibi videntur, blasphemantes.

5 Qui reddituri sunt rationem ei qui paratus est ad iudicandum viuos & mortuos.

Prou.10.12. Rom.12.13. heb.13.2. Rom.12.6. philip.2.14.

6 [4] Nam idcircò mortuis quoque prædicatum est Euangelium, vt damnarentur quidem secundum homines, *id est* carne, viuerent autem secundum Deum, *id est* Spiritu.

7 [5] Omnium autem finis imminet. Estote igitur sobrij & vigilantes ad orandum.

8 [6] Ante omnia verò charitatem alij in alios propensam habentes: nam || charitas operiet multitudinem peccatorum.

9 ||[7] Hospitales estote alij erga alios, sine murmurationibus.

10 [8] Vt || quisque accepit donum, *ita* alius in alium illud subministrantes, [9] vt boni dispensatores variæ Dei gratiæ.

11 [10] Si quis loquitur, *loquatur* vt eloquia Dei: si quis ministrat. *ministret* tanquam ex viribus quas suppeditat Deus: vt in omnibus glorificetur Deus per Iesum Christum, cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

12 [11] Charissimi, ne tanquam [d] hospites, [12] exploratione illa per ignem quæ fit in vobis ad vestri experimentum, percellimini, vt si peregrinum aliquid vobis accideret:

4 Digressio, quoniam extremi illius iudicij vniuersalis mētionem fecerat. Occurit autem obiectioni, Quū Christus non ita pridem aduenerit, videri excusationem habituros qui anteà mortui sunt. Hoc verò pernegat Apostolus, quoniā (inquit) idē hoc Euāgelium fuit illis etiam annuntiatum, (Iudæos enim alloquitur) idque in eundem finē atque nunc vobis illud annuntio, nēpè vt carne, (id est vitiositate illa quæ in hominibus regnat) abolita, virtute Spiritus Dei se gubernari paterentur. 5 Redit ad propositum, addito argumento à circunstantia temporis, Quòd vltimus illē finis immineat, ac proinde tanto diligentius sit vigilandum & precandum vera cum animi sobrietate. 6 Charitatem mutuam commendat, ex eo quòd innumerabilia peccata veluti sepeliat, ac proinde pacis ac concordiæ sit fautrix & conseruatrix. Qui enim inter se amant, mutuas offensas facilè condonant. 7 Ex multis charitatis officijs, vnum cuius tum præsertim maximus erat vsus, nominatim commendat, nempe hospitalitatem, quam vult esse voluntariam ac planè benignam. 8 Charitatis vsum ostendit, nempè vt quòd quisque donum proprium habet, ad proximi vtilitatem referat. 9 Ratio, Quia quicquid habemus donorum, hac lege accepimus à Deo vt simus ipsius œconomi. 10 Species duas istorū donorum vt præcipuas commemorat, nempè docendi munus in Ecclesia, & reliquas Ecclesiasticas functiones, in quibus duo sint in primis obseruanda: nempè vt purum Dei verbum doceatur, & quicquid geritur, ad Dei Patris in Christo gloriam, veluti scopum referatur. 11 Quoniam cum sincera religionis professione crux est coniuncta, commodè repetit Apostolus quod prius attigerat, nos commonefaciēs ne afflictionibus vt re quapiam noua & insolente perturbemur: 12 Ratio prima, Quoniam Dominus hoc velut igni minimè vult nos consumere, sed excoquere ac perficere.

d As si in rem nouā, & de qua anteà non cogitauerit is, incidat.

Matth.5.10. 13 [13] Imò in eo quòd consortes estis afflictionum Christi, gaudete: vt & quum patefiet eius gloria gaudeatis exultãtes.

13 Altera ratio, Quoniam diuersissimæ sunt piorũ & impiorum afflictiones tribꝰ in rebus: Primùm, quia soli pij in afflictionibus cum Christo cõmunicãt, ac proinde gloriæ quoque ipsius suo tandem tẽpore participes fient.

14 [14] ‖ Si probris afficimini in nomine Christi beati *estis*: quoniam & gloriæ & Dei [c] Spiritus super vos requiescit: *qui* quod ad illos quidem attinet, blasphematur, quod ad vos autem, glorificatur.

15 [15] Nequis igitur vestrùm affligatur vt homicida, aut fur, aut maleficus, aut alienarum rerum inspector:

16 Sed si vt Christiánus, ne pudefiat, imò glorificet Deum hac in parte.

17 [16] Nam tempus *est* quod incipiat iudicium à Domo Dei: [17] quòd si primùm *incipit* à nobis, quis erit finis eorum qui non parent Dei Euangelio?

Prou.2.31. 18 ‖ Et, si iustus vix seruatur, impius & peccator vbi comparebit?

14 Secũdò, Quia quanuis infideles longè aliter statuant, vt qui pios afflígendo sint in Deum blasphemi, tamen pij eo ipso quòd tot probris afficiuntur, vera gloria spirituali à Deo afficiuntur, & ipsorũ adoptio à Dei Spiritu in ipsis obsignatur. 15 Tertium discrimen, Quia non ob scelera affliguntur pij, sed ob iustitiam, vt Christiani: vnde fit vt crux quum sit illis fidei ac iustitiæ testimonium, non tristitiæ sed inenarrabilis cuiusdam lętitię argumentũ ipsis subministret. Proponit autem hoc tertiũ discrimen Apostolus sub exhortationis forma. 16 Tertia ratio, Quia totius mũdi Dominus de suis domesticis potissimum solicitus, idcirco illos in primis castigat, ita tamen vt in sua etiam maxima seueritate modum teneat. hoc autem quum semper aliãs consueuerit, nunc potissimum facit, quum seipsum Ecclesiæ suæ præsentem exhibuit. 17 Ne pij vmbratili illa impiorum fœlicitate offendantur, quasi Deus non sit mundi gubernator, quum impijs bene sit, pijs autem malè, docet nos Apostolos à comparatis colligere, Deum quidem suis quidem parcat quominus eos sub cruce erudiat, suo tandem tempore longè aliter tractaturum rebelles & impios, quos semel perdere constituit. 18 Conclusio, Quum non temerè, sed ex Dei voluntate pij affligantur, illis minimè esse desperandum, sed nihilominus in sanctitatis & beneficentiæ via pergendum, sese Deo suo fideli conditori (id est Patri) commendando.

CAP. V.

1 Seniores admonet ne imperium vsurpent in Ecclesiam. 5 Iuuenibus docilitatem & modestiam commendat. 8 Sobrietatem quoque & excubias aduersus hostem truculentum.

CAP. V. 1 Peculiariter describit presbyterorum (id est eorum qui Ecclesiæ curam gerunt officium.

1 [1] PResbyteros qui inter vos sunt, [2] precor vna presbyter, ac testis afflictionum Christi, atque idem gloriæ patefaciendæ consors.

2 Præfatur à suæ personæ circunstantia, se videlicet, vt ipsorum collegam, non de rebus incompertis, sed quas optimè omnium esset expertus, cum eis agere, & eam ipsam conditionem eis proponere quam ipse prior subierit, quũ & labores eosdem sustineat, & spem etiam communem cum eis habeat.

2 [3] [a] Pascite Dei [4] gregem [5] qui penes vos est, [6] curam illius agentes non coactè, sed libenter: non turpiter affectantes lucrum, sed prompto animo.

3 Neque vt dominantes [b] cleris, sed vt qui sitis exemplaria gregis.

4 [7] Et quũ apparuerit ille Pastorum princeps, reportabitis immarcessibilem illam gloriæ coronam.

5 [8] Similiter iuniores subiecti estote senioribus, & omnes vicissim subijcimini. Modestia estote intus ornati, [9] nam Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.

6 ‖ Submittite igitur vosipsos [10] potenti manu Dei, vt vos in tempore extollat.

7 ‖ Omni cura vestra in eum coniecta: nam illi cura est de vobis.

8 ‖ [11] Sobrij estote: vigilate. nam aduersarius vester diabolus, tanquam leo rugiens, obambulat quærens quem deuoret.

9 Cui resistite firmi per fidẽ: [12] sciẽtes easdem afflictiones à vestra quæ in mundo est [c] fraternitate impleri.

10 [13] Cæterùm Deus omnis gratiæ *autor*, qui vocauit nos ad æternam suam gloriam in Christo Iesu, paulisper afflictos, ipse perficiet, confirmabit, roborabit, fundabit.

11 Ipsi gloria & imperium in sæcula sæculorum. Amen.

12 Per Siluanum fratrem vobis, vt arbitror, fidelem, breuiter scripsi, exhortans & testificans hanc esse veram Dei gratiam in qua stetis.

13 Salutat vos quæ in Babylone coelecta est, & Marcus filius meus.

14 Salutate inuicem osculo charitatis. Pax vobis omnibus qui estis in Christo Iesu. Amen.

3 Primus Canon, qui pastor est, gregem pascito.

4 Secũdus, pastor gregẽ non suum, sed Dei esse cogitato.

5 Tertius, Pastores nõ alienos greges inuadũto, sed sibi à Deo commissum pascunto.

Rom.12.18, Iac.4.6. Iacob.4.10. Psal.55.23, sap.12.13, matth.6.25, luc.12.22.

6 Quartus, Pastores nõ coactè, sed libẽter: non auarè, sed animo in gregem propẽso: nõ vt domini sortis & hæreditatis Dei, sed vt eius ministri, Ecclesiam Verbo, & sanctæ ac inculpatæ vitæ exemplo gubernanto. 7 Ne hominum perfidia vel etiam crudelitate frangãtur pastorum animi, monet eos, vt in summum illum Pastorem & coronam in cœlis repositam, perpetuò intueantur. 8 Peculiares multas virtutes Christianas commendat, ac modestiam quidem in primis: qua admonitione omnes quidem egemus, sed iuniores præsertim, propter ætatis illius proteruiam & superbiam. 9 Quoniam superbia plerisque videtur iter esse ad huius vitæ splendorem, Testatur Apostolus ex aduerso, ignominiam quidem esse superbiæ mercedem, modestiæ verò gloriam. 10 Quoniam modestis minantur superbi illi spiritus, monet Apostolus, vt potentiam Dei superborum hominum vanitati opponamus, & ab eius prouidentia toti pendeamus. 11 Vigilantia & fide expugnatur Satanæ crudelitas, in omnes ad nos vorandos occasiones intenti. 12 Neque nouæ sunt, ne quæ vnius alicuius propriæ, sed iam olim toti Ecclesiæ communes persequutiones à Satana excitatæ: ac proinde patienter ferendum est, in quo tales tozque socios certaminis habemus. 13 Superiorem doctrinam solenni precatione veluti sigillo obsignat, rursus inculcans vt ab eodem petant virium incrementum, à quo & initium habuerunt & complementum sperant: nempè à Deo Patre in Christo Iesu, in quo certa est nobis æternæ vitæ gloria.

a Non dicit, offerte pro uiuis & mortuis, & peregrina lingua certones malè consutas cantillate, sed Pascite. b Clerus, sortem & hæreditatem Domini significat, id est, populum Christianum. c Fratrum cœtu per orbem terrarum dispersos.

tos

814 Perſeuerantia in doctrinâ Apoſtolica, vnicũ eſt Chriſtianæ fortitudinis fundamentum. Doctrinæ autem Apoſtolicæ ſumma eſt, gratuita à Deo ſalus.

ctos, is *inquam*, abſolutos vos reddat, ſtabiliat, roboret, fundet.

11 Ipſi gloria & robur in ſecula ſeculorum. Amen.

12 [14]Per Syluanum vobis (vt opinor) fidelem fratrem paucis ſcripſi, adhortãs *vos*, & teſtificans hanc eſſe veram gratiam Dei in qua ſtatis.

Rom.16.16, 1.cor.16.20, 2.cor.13.12.

13 [15]Salutat vos ea quæ eſt[d] Babylone vobiſcum electa *Eccleſia*, & Marcus filius meus.

14 ‖Salutate alij alios charitatis oſculo. Pax vobis omnibus qui eſtis in Chriſto Ieſu. Amen.

15 Salutationes familiares.

d *In illa celebri Aſiæ ciuitate, in qua tum erat Petrus Apoſtolus circunciſionis.*

EPISTOLA CATHOLICA PETRI APOSTOLI POSTERIOR.

CAP. I.

3 Poſtquam Dei bonitatem, 5 & fidei bona commemorauit, 6 ſanctitatem vitæ illi commendat, 12 Et quò plus ponderis habeat monitio, 14 ſe iam morti vicinum indicat: 16 Inſuper etiam oculatum teſtem ſe eſſe aſſerit.

CAP. I. 1 Salutatio, in qua ſignificat ſe vt Chriſti legatum cum eis agere quibuſcum alioqui vnã & eandem fidem communem habeat, in Ieſu Chriſti Dei ac ſeruatoris noſtri iuſtitia fundatam. 2 Fides eſt agnitio Dei & Chriſti, ex qua omnis fœlicitas in nos promanat. 3 Chriſtus ſeſe nobis in Euangelio patefaciens, idque ſua vnius vi donat nobis quæcunque tum ad vitam æternam requiruntur, in qua videlicet nos glorificare conſtituit, tum etiam ad pietatem, dum vera virtute nos inſtruit. 4 Explicatio ſuperioris ſententiæ, expoſitis tantorum beneficiorum cauſis, à Deo omnia hæc bona promanare, ex gratuita ipſius promiſſione, bona, inquam, longè pretioſiſſima, vt liberati à mundi corruptione (id eſt vitioſis quas circumferimus cupiditatibus) quodammodo efficiamur ipſius Dei ſimiles.

1 [1]SIMEON Petrus ſeruus & Apoſtolus Ieſu Chriſti, ijs qui æquè pretioſam fidem nobiſcum ſortiti ſunt per [a] iuſtitiam Dei noſtri & ſeruatoris Ieſu Chriſti.

2 Gratia vobis & pax multiplicetur [2]per agnitionem Dei, & Ieſu Domini noſtri:

3 [3]Vtpote quum [b] diuina vis ipſius omnia nobis donarit quæ [c] ad vitam & pietatem *pertinent*, per [d] agnitionem illius qui vocauit nos ad gloriam ac virtutem:

4 [4]Ex eo quòd maxima nobis ac pretioſa promiſſa donata ſint vt per hæc efficeremini [e] diuinæ conſortes naturæ, elapſi ex corruptione quæ eſt in [f] mundo per [g] cupiditatem.

5 [5]Ad hoc ipſum verò *ves* omni prætereà collato ſtudio, [h] adijcite fidei veſtræ virtutem, virtuti verò ſcientiam.

6 [6]Scientiæ verò temperantiam, temperantiæ verò tolerantiam, tolerantiæ verò pietatem:

7 Pietati verò animum in fratres propenſum, animo verò in fratres propenſo charitatem.

8 [7]Hæc enim ſi vobis adſunt & exuberant, non inertes nec infructuoſos vos efficiẽt ad Domini noſtri Ieſu Chriſti cognitionem.

9 Nam cui hæc non adſunt, is cęcus eſt, [i] nihil procul cernens, oblitus ſeſe à veteribus peccatis ſuis fuiſſe purgatum.

10 [8]Quapropter, fratres, potius ſtudete vocationem & electionem veſtram firmam efficere: hæc enim ſi feceritis, nunquam impingetis.

5 Subſtrato fundamẽto (id eſt explicatis noſtræ ſaluris, ac præſertim ſanctificationis) cauſis, iam nos adhortari incipit vt toto animo in iſtius gratiæ verum vſum incumbamus. Auſpicatur autem à fide, ſine qua nihil Deo placere poteſt, quam monet vt virtute (id eſt bonis ſanctiſq; moribus) cumulemus, ſed coniuncta cum eis diuinæ voluntatis cognitione, ſine qua nec fides, nec vlla vera virtus extat. 6 Alias quaſdam virtutes præcipuas enumerat, quarum aliæ ad priorem, aliæ ad poſteriorem Legis tabulam pertinent. 7 Sicut ex vera cognitione Chriſti naſcuntur illi veluti fructus, ita viciſſim ſic fructificando fouetur & creſcit ipſa cognitio, adeò quidem vt qui eſt infructuoſus, is vel nunquam veram lucem cognouerit, vel accepti ſanctificationis doni ſit oblitus. 8 Concluſio, Quum igitur ex fructibus illis noſtra vocatio ac electio approbetur, & in nobis confirmetur, atque adeò quum hoc vnum ſit in æternum Chriſti regnum iter, ſupereſt vt totis animis huc feramur.

a *Ex eo quod Deus vt ſtaret promiſit, fidelem ſeſe ac proinde iuſtum nobis exhibuit.* b *De Chriſto loquitur, quem Deum facit, & quidem ſeruatorem vnicum.* c *Ad ſalutem.* d *Hæc eſt ſumma veræ religionis, vt à Chriſto, quaſi manu ducamur ad Patrẽ.* e *Diuinæ naturæ nomine, non eſſentiam, ſed participationem qualitatum intelligit, qua imago Dei in nobis reſtituitur.* f *In hominibus.* g *Eſt enim cupiditas ſedes corruptionis, illa autem in noſtris viſceribus eſt collocata.* h *Præterea ſuffícite & ſuggerite.* i *Is in quo cognitio Dei non eſt efficax, cæcus eſt quantum ad Dei regnum attinet, qui non cernat longius remota, & cæleſtia.*

11 Ita enim copiosè subministrabitur vobis introitus in æternum regnum Domini nostri & Seruatoris Iesu Christi.

12 [9] Quapropter non negligam vos de istis semper commonefacere, tametsi periti & confirmati sitis in præsenti veritate.

13 Iustum enim arbitror, quãdiu sum in hoc [k] tabernaculo, excitare vos per commonefactionem:

14 Quem sciam breui futurum vt deponam hoc tabernaculum meum: ‖ sicut Dominus noster Iesus Christus declarauit mihi.

15 Sed & studebo vt vos subinde post exitum meum possitis horum mentionẽ facere.

16 ‖ [10] Non enim arte compositas fabulas sequuti, notam vobis fecimus Domini nostri Iesu Christi potentiam & aduentum: sed vt qui oculis nostris aspeximus illius maiestatem.

17 Acceperat enim à Deo Patre honorem & gloriam, voce ad eum delata huiusmodi à magnifica gloria, ‖ Hic est ille Filius meus dilectus, in quo acquiesco.

18 Et hanc vocem nos audiuimus è cœlo delatam, quum essemus vnà cum eo in monte sancto.

19 [11] Et habemus firmissimum sermonem propheticum: [12] cui rectè facitis quòd attendatis, velut lucernæ splendenti in obscuro loco, vsquedum [l] dies illucescat, & [m] lucifer exoriatur in cordibus vestris.

20 ‖ [13] Si illud primùm noueritis, nullam prophetiam [n] Scripturæ esse [o] propriæ explicationis.

21 Non enim libidine hominis allata est olim Prophetia, sed [p] acti à Spiritu sancto loquuti sunt sancti [q] Dei homines.

9 Amplificatio conclusionis, addita modesta excusatione, in qua suum in eos studium declarat, vicinum suum obitum prædicens. *Ioh.21.17.*

10 Alia amplificatio ab huius doctrinæ summa tum certitudine, tũ dignitate vtpote cuius, sit autor Dominus ille noster Iesus Christus Filius Dei, cuius gloriæ & spectator & auditor fuit ipse Apostolus. *2.Cor.1.17, & 2.cor.1.13. Mat.17.5.*

11 Euangelij veritas ex eo etiam elucet quòd cum Prophetarum prædictionibus prorsus consentiat. *2.Tim.3.1.*

12 Apostolica doctrina Propheticam minimè excludit, quum sese mutuis testimonijs stabiliant.

Fuerunt autem Prophetæ velut lucernæ cæcis prælucentes tantisper dũ Euangelij fulgor splenderet. 13 Legendi quidem Prophetæ, sed ita vt à Deo petatur interpretationis donum, vt idem sit Propheticorum scriptorum autor & interpres.

k Corpore. l Plenior & apertior cognitio, quam sub Legis vmbris. m Clarior illa Euangelij doctrina. n Scripturam contingit Prophetia, vt veram a falsa distinguat. o A Deo fluxerit eadem profecisse tur veræ Scripturæ interpretatio. p A Deo afflati: compositos tamen intellige hos motus, non quales fuere profanorum Vatum. q Diuini interpretes ac nuncy.

CAP. II.

1 Vt olim fuerunt duo Prophetarũ genera, vnũ verum, alterum falsum: ita prædicit Petrus quosdam veros, quosdam falsos fore doctores in Ecclesia, adeò vt ipse Christus à quibusdam abnegetur, qui tamen illum redemptorẽ vocabunt. *Iob.4.18, iud.6. Gen.7.* *Gen.10.13.*

2 Non tantùm erunt hæreses, sed etiam multi earum sectatores.

3 Auaritia plerunque hæreseos comes, instituta ipsarum etiam animarum mercatura.

4 Consolatio piorum, Deum qui Angelos apostatas in tartara tenebrosa præcipites dedit,

1 [1] FVerunt [1] autem & pseudoprophetæ in [a] populo, vt etiam inter vos erunt falsi doctores, qui subintroducent hæreses exitiales, etiam Dominum qui illos mercatus est abnegantes, accersentes sibijpsis velox exitium.

2 [2] Et multi sequentur eorum exitia, per quos via veritatis blasphemabitur

3 [3] Et per auaritiam fictis sermonibus [b] vos negotiabuntur: + quibus damnatio iam olim non oriatur, & quorum exitium non dormitat.

4 Nam si ‖ Deus Angelis qui peccauerant non pepercit, sed in [c] tartarum detrusos, [d] catenis caliginis tradidit dãnationi seruatos:

5 Et [e] prisco mundo non pepercit, sed octauum ‖ Noe iustitiæ [f] præconem seruauit, diluuio in mundo impiorum inducto:

6 Et ciuitates Sodomorum ac Gomorrhæ in cinerem redactas ‖ subuersione damnauit, fecitque vt essent exemplar impiè victuris.

7 Et iustum Lot libidinosa nefariorum conuersatione fatigatum eripuit.

8 (Iustus enim ille quum habitaret inter eos, in dies animam iustam iniquis *illorum* factis, & [g] videndo & audiendo [h] excruciabat)

9 [i] Nouit Dominus pios è tentatione eripere, iniustos autem in diẽ iudicij puniendos seruare:

10 [5] Maximè verò eos qui carnem sequentes, in impura cupiditate incedunt, & dominatũ despiciunt, *qui inquã,*

tandem iudicandos: qui priscum mundum, seruato octauo Noe, diluuio perdidit: qui Sodoma, seruato Loto, in cinerem redegit: suos electos ab istis erroribus liberaturum, & iniustos illos semel destructurum, 5 Ad aliud corruptorum hominum, in Ecclesiæ tamen sinu versantium, genus descendit, eorum videlicet qui nequitiæ sunt dediti, & seditiosè magistratuum autoritatem (quam ne ipsi quidem Angeli coram Deo ministrantes vituperant) conuitijs incessunt. Vera & expressa Romani cleri (quem vocant) descriptio.

a Sub Lege, stante adhuc politia. b Volus tanquam pecoribus ad nundinationem abutentur. c Sic vocauerunt Græci infima terræ loca, quæ puniendis nocentium animis essent destinata

d Caligine quasi catenis constrinxit: caliginem autem vocat miserrimam & horroris plenam vitæ conditionem. e Qui fuit ante diluuium, non quòd nouum Deus condiderit, sed quia nouæ orbis facies apparuit. f Centum enim & viginti annis, non desiit impios & dicto & facto commonefacere, quanta illi ira Dei immineret. g Quicunque oculos vel aures applicuisset. h Animam ac doloribus confectam animam trahebat. i Longo vsu exercitatum est in liberandis & eripiendis iustis.

vt sunt audaces & sibi placentes, nō horrent [k] dignitates conuitijs incessere.

11 Quum ipsi Angeli qui sunt robore ac potestate maiores, nō ferāt aduersus eas apud Dominū iudiciū maledicū:

12 [6] At isti, veluti animantia rationis expertia quæ [l] naturali impetu feruntur, [m] facta ad eum finem vt capta intereant, ea vituperantes quæ ignorant, [n] sua ipsorum corruptela interibunt:

13 Reportaturi mercedem iniustitiæ, vt qui pro voluptate ducant quotidianas delicias: labes ac maculæ, qui [o] fraudibus suis se oblectāt, vobiscum epulando.

14 7 Oculos habentes plenos adulterij, & qui à peccando cessare nesciant, inescantes animas instabiles, cor habētes ad auaritiam exercitatum, [p] execrādi homines:

15 Qui relicta recta via, aberrarunt, sequuti viam || Balaam *filij* Bosor, qui mercedem iniquitatis amauit:

16 Sed redargutionem suę transgressionis sustinuit: nam subiugis asina muta, humana voce loquuta prohibuit prophetæ dementiam.

17 ||[8] Isti sunt [q] fontes aqua. carentes, nebulę à turbine agitatę: quibus [r] caligo tenebrarum in ęternum seruata est.

18 Nam [s] prætumidam vanitatē loquendo per carnis cupiditates lasciuas, ęos [t] inescant qui [u] verè effugerant eos qui in errore versantur:

19 || Libertatem eis pollicēdo, quum ipsi serui sint corruptionis: siquidē à quo quis superatus est, huic etiam in seruitutem est addictus.

20 9 ||Itaque si postquam inquinamēta mūdi, per agnitionem Domini & Seruatoris Iesu Christi effugerint, his rursum implicati superentur, facta est vltima eorum conditio deterior priore.

21 Satius enim fuisset eis non cognouisse viam iustitiæ, quàm cognita *illa*, regredi à sancta doctrina ipsis tradita.

22 Sed accidit eis quod vero prouerbio dici solet, || Canis reuersus est ad suū ipsius vomitum: &, Sus lota, ad volutabrum cœni. *Prou.26.11*

CAP. III.

1 Ostendit non frustra hæc repeti, 2 quia sapius excitandi sint, 4 ob periculum quod ab illusoribus illis impendet. 8 Itaque pios monet ne ex carnis sensu 12 diem Domini metiantur, 14 sed quasi præsentē sibi statuāt. 15 In qua doctrina Paulū facit sibi suciū & suffragatorem.

CAP. III.

1 HAsce [1] iam alteras vobis literas scribo, dilecti, quibus sinceram mentem vestram per commonefactionem excito.

2 Vt memores sitis verborum quæ prædicta sunt à sanctis Prophetis, & doctrinę nostrę qui sumus Apostoli Domini & Seruatoris:

3 ||2 Illud primùm scientes, venturos extremis diebus [a] irrisores, vt qui in suis ipsorum cupiditatibus incedant:

4 [3] Et dicāt, Vbi est pollicitatio aduentus eius? nam ex quo *die* Patres obdormierunt, omnia ita permanent ab initio creationis.

5 [4] Illud enim spontè ipsos latet, cœlos iam olim extitisse per Dei sermonē, & [b] terram ex aqua & in aqua consistentē.

6 5 Quamobrem is qui tū erat mūdus, [c] aqua inundatus periit?

7 [6] Qui verò nunc sunt cœli ac terra, eodem sermone repositi, seruantur igni in diē damnationis & exitij impiorum hominum.

8 [7] Vnum autem hoc ne vos lateat,

1 Remediū aduersus perditos illos veræ doctrinæ & sanctimoniæ hostes, ex iugi meditatione Prophetico rum & Apostolicorum scriptorum petendū est. *1.Tim.4.1. 2.tim.2.1. iud.v.8.*

2 Nominatim aduersus Epicureos asserit alterū Christi aduentū.

3 Ratio quā prætexunt irrisores, quoniam cōtinuus est naturæ cursus, qualis ab initio fuit, idcir cò perpetuū fuisse & futurum mundū.

4 Opponit illis creationem cœli & terræ, per Dei sermonem, quam isti voluntaria insciti ignorant.

5 Secundò, opponit diluuium vniuersale, quod fuit quasi totius mūdi interitus.

6 Tertiò, pronuntiat non fore Deo difficilius igni cremare cœlum & terram die illo destructioni impiorum destinato, (quod etiam faciet) quàm olim eum ea creare solo verbo, & posteà aquis obruere.

7 Occupatio, Quòd diu videtur hoc iudicium differri, nostro quidem respectu verum esse, at non coram Deo, cui nullum est vel longum vel breue tempus.

6 Graphica eorundē pictura, in qua bestijs comparantur, idcircò natis vt dum ventri student, sese in laqueos indant perituras. Nihil enim esse istis ignorantius, quamuis quę ignorant, audacissimè vituperent: & fore vt bestiarum exēplo, ijs ipsis voluptatibus quibus delectantur, & Ecclesiæ cœtum contamināt, exitium sibi ipsis accersant. Num.22.23. iud.11. Iud.22. Ioh.8.34. rom.6.20. Mat.12.41. heb.6.4.

7 Eosdē dānat, vt ipso etiam gestu & vultu, inexhaustæ libidinis, vt leuiculorum hominū animas negotiā tes, vt in auaritiæ artibus omnibus exercitatos, denique ad maledicendū filijs Dei venales, exemplo Balaami, quē mutum etiā pecus redarguit.

8 Alia eorundē nota, ex qua possint quales sunt optimè deprehēdi, quod intus nihil habeant nisi vel prorsus vanū, vel magnopere noxiū, quāuis magni cuiusdā boni speciē præ se ferant: quod quidē eis impunè nō cedet, vt qui falsæ libertatis obtentu, homines in miserrimā peccati seruitutē pertrahant.

9 Præstaret nunquam cognouisse iustitiæ viā, quā ab ea ad veteres pollutiones reuerti: quod hominū genus canibus & porcis cōparatur.

a Principes, & quantumuis augusta maiestate præditos. b Natura nomine (vtpote de brutis loquens) quod sensualitatem vocāt, intelligit. c Idcircò condita, vt cedant alijs in prædam: Sic isti sese spontè in Satanæ laqueos conjciunt. d Eo exitio perituri, quod ipsi corruptis illis moribus accersint. e Isti in sacris Ecclesia conuiuijs versantes, quum hoc pacto videri velint vera esse Ecclesia membra, labes tamen & macula Ecclesiæ. f Ad ver. maledictionis filij. g Qui scientiam quidem iactant, sed intus nihil minus habent. h Densissima tenebra. i Vanis & prætumidu verborum ampullis decipiunt. k Quasi pisces hamo captant. l Reipsa, non simulatè, nempè qui ab idololatria defecerunt.

a Hominum monstra, qui Dei contemptis & sacrilega audacia volunt ingeniosi apparere. b Quæ, aquis in vnum locum collectis, cœpit emergere. c Aquis scilicet in suum illum pristinum locum redeuntibus, mundus. i. iste aspectabilis, terra decor, & animātia quæcunque in terra degebant.

dilecti, ‖ Vnum diem apud Dominum *perinde esse* vt mille annos, & mille annos vt diem vnum.

Psal.90.4. Ezech.18.32, & 33.11, 1.tim.2.4.

9 [8] Non tardat Dominus qui promisit, (vt nonnulli tarditatem *hanc esse* ducunt) [9] sed patiens est erga nos, ‖ nolens vllos perire, sed omnes ad resipiscentiam tendere.

Mat.24.44, 1.thess.5.2, apoc.3.3. & 16.15.

10 ‖ [10] Venit autem, sicut fur in nocte, dies ille Domini, quo cœli cum [d] stridore præteribunt, elementa verò æstuantia soluentur, terraque & quæ in ea sunt opera exurentur.

8 Venturus omninò est Dominus, quia promisit: idq; nec tardius, nec citius quàm promisit.

9 Ratio cur nõ protinus aduenìat vl timus ille dies, quia Deus patienter expectat, dũ electi ad resipiscentiam adducantur, vt nullus ipsorum pereat. 10 Descriptio supremi interitus mundi, breuis quidem illa, sed qua nihil grauius dici possit. 11 Exhortatio ad vitæ puritatem, proposito horrendo illo Dei iudicio, quo frænari nostrã lasciuiam, & simul tamen nos recreari oporteat, modò vigilantes & ad Iudicis occursum parati ab ipso inueniamur.

11 [11] Quum igitur hæc omnia soluãtur, quales oportet esse vos in sanctis conuersationibus & pietatis officijs:

12 Expectantes & [e] properantes *ad* aduentum diei Dei, in quo cœli conflagrantes soluentur, & elementa æstuantia liquescent?

Esa.65.17, & 66.22, apoc.21.1. Rom.2.4.

13 ‖ Sed cœlos nouos ac terram nouam secundum promissum expectamus, in [f] quibus iustitia inhabitat.

12 Pauli epistolę expresso Petri testimonio approbatæ. 13 Quædã sunt in his rebus obscura: vnde indocti arripiũt occasionẽ quosdam minus firmos euertendi, detortis Scripturę testimonijs in suũ ipsorũ exitium. Remedium autẽ hoc est aduersus istiusmodi fraudem, labore vt in dies magis ac magis cresamus in Christi cognitione.

14 Quapropter, dilecti, hæc expectantes, studete vt immaculati & incontaminati ab eo reperiamini [g] cum pace.

15 ‖ Dominique nostri patientiam, salutem arbitramini: [12] sicut & charus frater noster Paulus pro sibi data sapientia scripsit vobis:

16 Vt qui in omnibus ferè epistolis loquatur de istis: [13] inter quæ sunt nonnulla difficilia intellectu, quæ indocti parúmque stabiles detorquẽt, vt & reliquas Scripturas, suo ipsorum exitio.

17 Vos igitur, dilecti, qui *hæc* præscitis, cauete ne illorum nefariorum errore abducti, excidatis à propria stabilitate.

18 Sed crescite in gratia & agnitione Domini nostri & Seruatoris Iesu Christi: cui gloria & nunc & ad tempus sempiternum. Amen.

d Impetu veluti sibilantis procellæ. e Petit à nobis patientiã, minimè tamen torpescentem. f Cœlis. g Vestro bono, clementem illum ac pacificũ experturi.

EPISTOLA CATHOLICA IOHANNIS APOSTOLI PRIMA.

CAP. 1.

1 Sermonem illum æternũ in quo est Vita 5 & Lux, 7 annuntiare se testatur: 9 & præpitium fidelibus Deũ fore, si gementes sub vitiorũ onere, confugere discant ad ipsius misericordiam.

CAP. 1. 1 Incipit à personæ Christi descriptione, quem vnicũ facit, nõ geminum, & eum quidẽ tum Deum æternum (vt qui erat ab initio apud Patrem, quique est æterna illa vita) tũ verum hominem factum, quem Iohannes ipse cum suis collegis & audiuerit, & spectarit, & palparit.

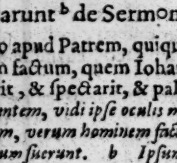

1 Vod [1] erat à principio, [a] quod audiuimus, quod vidimus oculis nostris, quod spectauimus, & manus nostræ contrectarunt [b] de Sermone vitæ.

2 (Nam vita patefacta est, & vidimus, & testamur, & [c] annuntiamus vobis vitam illam æternam, quæ erat apud Patrem, & patefacta est nobis)

2 Vsus huius doctrinæ hic est, vt omnes vnà coniuncti cũ Christo per fidem, filij Dei habeamur qua vna in re plena felicitas est posita. *Iohan.1.12.*

3 Quòd, *inquam* vidimus & audiuimus, id annuntiamus vobis, [2] vt & vos communionẽ habeatis nobiscum: & cõmunio nostra *sit* cum Patre & cum Filio eius Iesu Christo.

3 Iam aggreditur quæstionem vade intelligamus nos cũ

4 Et hæc scribimus vobis vt gaudiũ vestrum sit plenum.

5 ‖ [3] Hoc est igitur nuntium quod

Christo esse coniunctos, nẽpè si regamur ipsius luce, quod ex vitæ nostræ ratione intelligitur. Sic autẽ argumentatur, Deus est lux purissima in sese: itaque optimè ei conuenit cum ijs qui lucidi sunt, cum tenebrosis autem nihil est ei commune.

a Audiui loquentem, vidi ipse oculis meis, contrectaui meis manibus verum Deum, verum hominem factum, nec ego solus, sed alij præterea qui mecum fuerunt. b Ipsum illum Sermonem æternũ, per quem omnia facta sunt, & in quo vno est vita. c Ab eo missi, rectè autem ea doctrina annuntiata dicitur: nemo enim de ea re suspicari quidam possit, nisi fuerit annuntiata.

audiui-

audiuimus ex ipso, & renuntiamus vobis, Deum lucem esse, nec tenebras in eo esse vllas.

6 Si dixerimus nos societatem habere cum eo, & in tenebris incedimus, mentimur, nec sincerè agimus.

7 Quòd si in [d] luce incedimus, sicut ipse est in luce, communionem habemus cũ eo mutuam, ‖ [4] & sanguis Iesu Christi Filij eius purgat nos ab omni peccato.

8 ‖ [5] Si dixerimus nos peccatum nõ habere, [e] nosipsos fallimus, & [f] veritas in nobis non est.

9 [6] Si confiteamur peccata nostra, [g] fidelis est & iustus, vt [h] remittat nobis peccata nostra, & purget nos ab omni iniquitate.

10 [7] Si dixerimus nos non peccasse, [i] mendacem facimus eum, [k] & sermo eius non est in nobis.

Hebr. 9.28, 1 pet. 2.19, prou. 2.5. 1. Reg. 8.46, 2. par. 6.36, prou. 20.9.

4 Digressio ad peccatorum remissionem. Nã sanctificatio ista eorum qui in luce ambulant, est quidem testimoniũ nostræ cum Christo coniunctionis: sed quoniam nostra ista lux est valdè caliginosa, aliud simul beneficium in Christo necesse est consequamur, nempè vt nobis sanguine ipsius aspersis remittantur peccata: & hoc demùm est nostræ salutis fulcrum. 5 Hoc beneficio nemo est qui non prorsus egeat, quum nemo non sit peccator. 6 Initium igitur salutis est malum suum agnoscere, & apud eum deprecari qui gratis condonat omnia peccata: quia sic facturum se promisit, & est ipse fidelis ac iustus. 7 Repetitio superioris sententiæ, qua omnes sine exceptione damnauit peccati, adeò vt siquis secus sibi persuadeat, Dei ipsius vanum reddat sermonem, quantum in se est. Quorsum enim vel sacrificijs olim, vel nũc Christo & Euangelio fuisset opus, si non sumus peccatores?

d Deus dicitur lux esse ex sua natura, atque in luce esse. i. in aterna illa & infinita beatitate: nos verò in luce incedere, quatenus illius radij in verbo prælucent. e Hinc perfectio illa, quam quidam somniant, & supererogatio facilè refelluntur. f Non igitur vt aliqui excipiunt, ita modestiæ gratia loquitur Iohan. sed quia ita res est. g Pendet ergo salus nostra à gratuita Dei promissione, qui quia fidelis est & iustus, præstabit quod promisit. h Vbi ergo merita nostra? hæc siquidem vera est nostra fœlicitas. i Non modo seipsos fallunt, sed etiam in Deum sunt blasphemi. k Doctrina eius locum non habebit in nobis, id est in cordis penetralibus.

CAP. II.

1 Proposito Christo Mediatore & aduocato, 3 docet in vita sanctimonia sitam esse Dei cognitionem: 12 quam cuiusuis ætatis & conditionis hominibus communem facit, 14 modò vni Christo adhæreant. 15 Tandem vbi ad contemptum mundi hortatus est, 18 suadet Antichristos fugiendos esse: 24 inhærendum autem agnitæ veritati.

CAP. II.

1 Hinc non cõsequitur, peruersæ naturæ nostræ laxandum esse frænum, aut peccandum eo liberius quòd peccata sanguine Christi expientur: sed potius tanto diligentius resistendum peccatis: nec tamen ob nostram imbecillitatem desperandum, quum aduocatum & expiatorem habeamus Iesum Christum iustum, ac proinde Patri acceptum.

1 FIlioli [1] mei, hæc scribo vobis, ne peccetis. Quòd siquis peccarit, [2] aduocatum apud Patrem habemus, Iesum Christum iustum.

2 Et ipse est [b] propitiatio pro peccatis nostris: nec pro nostris solùm, sed etiam pro totius [c] mundi *peccatis*.

2 Redit ad testimoniũ nostræ cum Deo coniũctionis, nempè sanctificationẽ, explicans quid sit in luce incedere, nempè mandata Dei obseruare. Ex quo efficitur sanctimoniam nõ esse positam in ijs quæ homines sunt commenti, nec in vana Euangelij professione. *Infra, 3.14.*

3 Et per hoc scimus nos eum [d] nosse, [e] si mandata ipsius obseruamus.

3 Sanctimonia (i. vita ex præscripto mãdatorũ Dei) quantumuis imbecilli simus, instituta, necessariò cum fide (i. vera Patris in Filio cognitione) cohæret.

4 [3] Qui dicit, Noui eum, & mandata eius non seruat, mendax est, & in eo veritas non est:

4 Qui mandata Dei obseruat, is verè Deũ amat: qui Deum amat, in Deo est, siue cũ Deo cohæret. Ergo is demùm qui mandata eius obseruat, est in Deo. 5 Qui vnum est cũ Christo, eius vita vinat necesse est. i. eius vestigijs incedat. 6 Explicaturus præceptum mutuæ charitatis, præfatur se, quum sanctimoniam vrget, nouam quampiam vitæ rationem non adferre (vt solent qui traditiones subinde excogitant) sed eam ipsam Legem inculcare quæ est à Deo initio tradita, per Mosen videlicet, quũ Deus cæpit Leges populo suo condere. 7 Addit, Veterẽ quidem esse illam doctrinam, sed quę nunc sit quodãmodo noua, tum Christi tũ etiam nostri respectu: in quibus nimirùm ille per Euãgelium efficaciter Legẽ suam non tabulis lapideis sed animis nostris insculpat. 8 Iam ad secundam tabulam, (i. mutuam charitatẽ) accedens, negat vera luce præditũ, siuè verè regeneratũ, ac Dei filium esse, qui fratrem odit: & eiusmodi hominem miserè in tenebris errare, quantamcunq; Dei cognitionẽ iactet, vt qui sciens prudens in baratrum ruat. 9 Iterum à sanctificatione ad peccatorum remissionẽ reuertitur, quod gratuita in Christo reconciliatio sit nostræ salutis fundamẽtum, cui postea veluti basi, sanctificatio est superstruenda.

5 [4] Qui autem seruat sermonem eius, verè in hoc [f] charitas Dei expleta est, per hoc scimus nos [g] in ipso esse.

6 [5] Qui dicit se in eo habitare, debet, sicut ille ambulauit, ita & ipse ambulare.

7 [6] Fratres, nouam doctrinam non scribo vobis, sed doctrinam veterem, quã *videlicet* habuistis *iam inde* à principio. Vetus hæc doctrina, sermo ille est quem audistis *iam inde* à principio.

8 [7] E contrario doctrinam nouam scribo vobis, [h] quod verum est in ipso, & in vobis: quia tenebræ prætereunt, & vera illa lux iam lucet.

9 [8] Qui dicit se in luce esse, & fratrem suũ odit, in tenebris est vsq; adhuc.

10 ‖ Qui diligit fratrem suum, in luce manet, & offendiculum in eo non est.

11 Qui autem odit fratrem suum, in tenebris est, & in tenebris ambulat: & nescit quò eat, quia tenebræ oculos ipsius obcæcarunt.

12 [9] [i] Scribo vobis, filioli, quoniam re-

a Christum quum nominat, alios omnes excludit. b Propitiatio ũ munere aduocati coniungitur, vt intelligamus eũdẽ esse aduocatũ & Pontificem.

c Pro hominibus omnium ordinum, ætatum, locorum, vt non ad Iudæos tantùm, de quibus agit, vt ostenditur vers. 7 infra, sed etiam ad alias nationes pertineat hoc beneficium. d Hæc non de qualicunq; notitia, sed de fidei cognitione sunt intelligenda. e Ex fructibus enim agnoscitur arbor. f Qua Deus diligitur. g Significat nostram cum Christo coniunctionem. h Qua res nempe nouam esse doctrinam quam scribo vobis, vera est in illo & in vobis. i Ideò ad vos scribo, quia ex eorum cœtu numero, quos Deus sibi reconciliauit.

missa sunt vobis peccata,[k] propter nomẽ eius.

13 [10] Scribo vobis, patres, quoniam nostis eum qui à principio est. [11] Scribo vobis, adolescentes, quoniam Malum illum vicistis. [12] Scribo vobis, pueruli quoniam nostis Patrem.

14 [13] Scripsi vobis, patres, quoniam nostis eum qui *est* à principio. Scripsi vobis adolescentes, quia fortes estis, & verbum Dei habitat in vobis, & illum Malum vicistis.

15 [14] Ne diligite [l] mundum, neque ea quæ in mundo sunt. siquis diligit mundum, non est [m] charitas Patris in eo.

16 Quoniam quicquid est in mundo cupiditas carnis: & libido oculorum, & fastus vitæ, non est ex Patre, sed ex mundo est.

17 [15] Porrò mundus præterit, & cupiditas ipsius: qui verò præstat voluntatem Dei, manet in æternum.

18 [16 n] Pueruli, [17] vltimum tempus adest: [18] & sicut audistis antichristum venturum, etiam nunc antichristi multi cœperunt esse: vnde scimus vltimum tempus adesse.

19 [19] E nobis egressi sunt, sed non erant ex nobis: [o] nam si fuissent ex nobis, permansissent vtique nobiscum: [20] sed *hoc factum est* vt patefieret non omnes esse ex nobis.

20 [21] At vos [p] vnctionem habetis [q] à Sancto illo *profectam*, & nostis omnia.

21 [22] Non scripsi vobis *idcircò* quòd veritatem ignoretis: sed quia eam nostis, & nullum mendaciũ ex veritate esse.

22 [23] Quis est mendax nisi qui negat Iesum esse [r] Christum? hic est antichristus, negans Patrem & Filium.

23 [s] Quisquis negat Filium, is ne Patrem quidem habet.

24 [24] Quod igitur audistis à principio, in vobis maneat. si in nobis manserit quod audistis à principio, vos quoque in Filio & Patre manebitis.

25 Hæc autẽ illa est promissio quam ipse pollicitus est nobis *nempè* vita illa æterna.

26 [25] Hæc scripsi vobis de ijs qui seducunt vos.

27 Sed [t] vnctio quam vos accepistis ab eo, manet in vobis. [u] nec necesse habetis vt quisquam doceat vos: verùm sicut eadem [x] vnctio docet vos de omnibus, *quæ* & verax est, & non mendax, & sicut docuit vos, manebitis in eo.

28 [26] Nunc igitur, filioli manete in eo: vt quum patefactus fuerit, habeamus fiduciam, neque pudefiamus coram eo in ipsius aduentu.

29 [27] Si scitis eum iustum esse, nostis, quicũq; exercet iustitiã, ex ipso natũ esse

10 Hanc doctrinam singulis ætatibus conuenire docet, ac primùm quidem senes alloquẽs ostendit Christum & eius doctrinam res esse longè vetustissimas, ac proinde si veteribus delectantur, nihil eis æquè gratum esse oportere.

11 Adolestes monet, si vires suas cupiant ostentare, glorioſissimum certamen hic eis proponi, Satanã videlicet pessimum hostẽ superandum iubens eos esse de victoria tam securos, quàm qui iam sint ea potiti.

12 Pueris denique ostendit, verum Patrem à quo bona omnia sint expectanda, in Euangelio ipsis commonstrari.

13 Totidem exhortationes pari serie subijcit: ac si diceret, Memineritis patres, quòd modò scripsi, patefactum esse nobis æternum Dei Filium. Memineritis adolescentes, vires illas quibus dixi Satanam à vobis esse profligatum à verbo Dei quod intra vos habitat, in vos esse collatas.

14 Mundus cupiditatibus prauis, libidinibus & fastu plenus, Patri cœlesti penitus est inuisus. Itaque Pater & mundus simul diligi non possunt: quæ admonitio in primis est florenti iuuentæ necessaria.

15 Quanto præstet Patris voluntati quam mundi cupiditatibus obsequi, ex ipsa vtriusque natura & dispari exitu demonstrat.

16 Iam ad pueros ipsos, in religionis tamen summa probè institutos, se conuertens, socordiam illi ætati familiarem iubet eos excutere variis argumentis.

17 Primùm, quia vltimum tempus adsit, vt nullam dilationem res patiatur.

18 Secundò, quòd antichristi (id est, Apostatæ) quos venturos audierant, iam præsentes adsint. Huius autem periculi oportuit incautam illam ætatem in primis admoneri.

19 Digressio aduersus offendicula quibus illa præsertim rudis ætas percelli potest. Itaque ne tam turpi quorundam defectione terreantur, primùm testatur apostatas, etsi in Ecclesia versati sint, tamen ex Ecclesia nunquam fuisse, quoniam Ecclesia est electorum cœtus, qui perire ac proinde à Christo deficere non possunt.

20 Secundò, In Ecclesiæ commodum hæc fieri ostendit, vt patefiant hypocritæ.

21 Tertiò, solatur eos vt firmi perstent, quum à Spiritu sancto vncti sint vera totius salutis notitia.

22 Occupatio, Se ista non scripsisse vt religionis ignaris, imò verò vt veritatis gnaris, adeò quidem vt possint veritatem à mendacio distinguere.

23 Falsam antichristorum doctrinam apertè iam demonstrat, nempè quòd vel Christi personam vel eius officiũ vel vtrung; simul oppugnent: quod qui faciunt, Deum

---

k Propter eum, Christum autem nominans, cæteros excludit, siue illi sint in cœlo, siue in terra. l Mundum considerat quatenus eum Dei voluntate non consentit: aliquoi dicitur Deus ipse mundum infinito quodam amore dilexisse, Iohan. 3. 16. id est, eos quos ex mundo elegit. m Qua Pater amatur. n Diminutiuo vtitur, non quia infantulos alloqueretur, sed blandioris appellationis causa. o Electi igitur à gratia nunquam prorsus excidunt,

fruſtra iactant, quum negato Filio negetur etiam Pater.

24 Illi doctrinæ tota Prophetica & Apostolica prædicatio repugnat. Est igitur illa prorsus repudianda, ista verò omninò retinenda, huc nos deducens vt in gratuita promissione (id est, in vno Christo per Patrem nobis dato) vitam æternam quæramus.

25 Idem Spiritus qui veritatis cognitione electos imbuit & sanctificat, perseuerantiæ donum eis tribuit.

26 Conclusio totius tum exhortationis tum etiam tractationis superioris.

27 Transitio ad sequentem tractationem, eodem quidem spectantem, sed tamen luculentiorem, & diuerso quodam ordine idem argumentum explicantem. Illic enim ab effectis ad causam docuit nos ascendere: hic verò à causis ad effecta descendit. Est autem huius argumenti summa, Deum esse omnis iustitiæ fontem, ac proinde eos demùm qui iustitiæ studeant, ex ipso natos esse deprehendi, vt qui Deum Patrem referant.

p Gratiam spiritus sancti, translatione sumpta ab vnctionibus in Lege receptis. q A Christo qui Sanctus peculiariter dicitur. r Verum esse Messiam. s Falluntur ergo & alios fallunt, qui Turcas & infideles alios eundem Deum adorare tradunt, quem nos adoramus. t Spiritus quem à Christo accepistis, quig, vos in omnem veritatem induxit. u Earum rerum minimè rudes estis, quas non tanquam ignotas propono, sed vt notas inculco. x Ita cœlestem commendat doctrinam qua imbuti erant, vt simul magnificè fidem prædicet & diligentiam eorum qui inter eos docebant, ita tamen vt nihil de dignitate Spiritus decedat.

CAP.

CAP. III.

1 Inæstimabilem diuinæ adoptionis honorem cõmendans, 7 testandã esse bonis operibus, vita nouitatem docet, 14 Cuius certum symbolum est charitas. 19 Deinde fiduciam, 22 & Dei inuocationem subnectit.

CAP. III. 1 *Auspicatur huius cõuenientiæ patris & filiorum explicationem à summa causa, nempè à gratuita illa Dei in nos charitate qua nos ita complectitur vt etiam in filios adoptet.* *Esa. 53. 6, & 9. 11, 1. pet. 2. 22. 24 Ioh. 1. 44.* 2 *Antequã hanc adoptionem declaret, duo præfatur: vnum non esse tantam istam dignitatem ex carnis iudicio æstimandam, quoniam mundo sit incognita, vt qui ne Deum quidem ipsum Patrem norit.* 3 *Alterum, Ne nobis quidem ipsis (nedum extraneis) adhuc plenè patefactam esse istam dignitatem: cuius complementum certum quidem nos manet, & quidẽ tale vt simus ipsi Filio Dei similes futuri, eiusq; reipsa sicuti est, conspectu fruituri, sed tamen in alterũ eius aduentum differtur.* 4 *Iam istam adoptionem, cuius gloria in spe adhuc posita est, ab effectu describit, quod videlicet quisquis est factus Dei filius, Patrem studeat puritate referre.* 5 *Puritatis huius regula non aliunde quam ex Lege Dei petenda est, cuius transgressio illud est quod peccatũ vocatur.* 6 *Argumentũ à materiali nostræ salutis causa: Christus est purissimus in se se, & venit vt peccata nostra tolleret, nobis videlicet Spiritu suo sanctificatis. Ergo qui verè Christi particeps est, se se non dedit peccato: & e contrariò, qui peccato se dedit, Christũ ignorat.* 7 *Aliud argumentũ à coniugatis, qui iustè viuit, iustus est, & Christum iustum refert vnde etiam Dei filius esse intelligitur.* 8 *Argumentum à repugnãtibus, Diabolus est peccati autor, ac proinde ex diabolo est, siue afflatu diaboli regitur, qui seruit peccato quod si diaboli filius, non igitur Dei. Nã ita inter se repugnãt diabolus & Deus, vt etiã Filius Dei sit missus destruendis diaboli operibus. Itaq; ex oppositio, quicũq; peccato resistit, Dei est filius, Spiritu ipsius videlicet veluti nouo semine regeneratus, adeò quidẽ vt iam necessariò ex subiectione peccati sit liberatus.*

a Cuius charitatis munus. b Vt simus, & ita quidem vt reuera nos esse constet. c Non dixit pares, sed similes. d Nunc enim videmus per ænigma, 1. Cor. 13. 12. e Similitudinem significat non paritatem. f Puritati non studet. g Peccati breuis definitio. h Peccare dicitur, qui puritati non studet, in eo autem peccatum regnat: in fidelibus autem dicitur habitare peccatum, non regnare.

1 VIdete [1] [a] qualem charitatem dedit nobis Pater, *nempè* vt filij Dei [b] vocemur. [2] propterea mũdus nõ nouit nos, quia non nouit eum.

2 [3] Charissimi, nunc filij Dei sumus, sed nõdum patefactum est quod erimus. scimus autem fore vt quum *ipse* patefactus fuerit, [c] similes ei simus: quoniam videbimus eum [d] sicuti est.

3 [4] Et quisquis habet hanc spem in eo *sua*, purificat se, [e] sicut & ille purus est.

4 [5] Quisquis [f] committit peccatum, etiam Legem transgreditur: nam [g] peccatum est Legis transgressio.

5 [6] Et scitis illum patefactũ esse ‖ vt peccata nostra tolleret, & peccatum in eo non esse.

6 Quisquis in eo manet, non peccat: quisquis [h] peccat, non vidit eum, neque nouit eum.

7 [7] Filioli, nemo vos seducat. qui exercet iustitiã, iustus est, sicut ille iustus est.

8 ‖ [8] Qui committit peccatum, ex [i] diabolo est: quoniam à [k] principio diabolus [l] peccat, ad hoc patefactus est Filius Dei vt dissoluat opera diaboli.

9 Quisquis natus est ex Deo, peccatum non committit: quoniam [m] semen ipsius in eo manet: nec potest peccare, eo quod ex Deo natus est.

10 [9] Per hoc manifesti sunt filij Dei & filij diaboli. quisquis non exercet iustitiam, non est ex Deo, [10] & qui non diligit fratrem suum.

11 ‖ [11] Quoniam hoc est nuntium quod audistis à principio, vt diligamus alij alios.

12 [12] Non sicut ‖ [n] Cain, *qui* ex illo Malo erat, & occidit fratrem suum, [13] Cuius autem rei gratia occidit eum? quia opera eius mala erant, fratris autem eius iusta.

13 Ne miremini, fratres mei, si odit vos mundus.

14 [14] Nos [o] scimus nos translatos esse ex morte ad vitã, quia diligimus fratres: qui non diligit fratrem, manet in morte.

15 ‖ [15] Quisquis odit fratrem suum, homicida est: & nostis nullum homicidã habere vitam æternam in se manentem.

16 ‖ [16] Per hoc cognouimus charitatem, quòd ille animam suam pro nobis posuit: nos igitur debemus pro fratribus animas ponere.

17 ‖ [17] Qui verò habuerit [p] mundanas facultates, & viderit fratrem suum egentem, & [q] clauserit viscera sua coram eo, quomodo charitas Dei manet in eo?

9 Conclusio, Ex vita impura dignosci qui diabolico spiritu regantur: ex pura verò, qui sint Dei filij.

10 Charitatem in fratres, vt alteram filiorum Dei notam, incipit commendare. *Ioh 13. 34, & 15. 12. Gen. 4. 8.*

11 Ratio prima à præcipiẽtis Dei autoritate.

12 Amplificatio à cõtrario exemplo Caini fratricidæ. *Supra. 2. 19, Ieuit. 19. 17. Ioan. 15. 19, ephes. 5. 2. Euc. 3. 11.*

13 Breuis digressio, Ne miremur nos, dũ officium facimus, esse mundo exosos, quũ hæc iam olim fuerit iusti Abelis conditio, cui qui tandem non malit esse similis quàm Caino? 14 Ratio secunda, Quia charitas est testimoniũ nos à morte ad vitam esse translatos: ac proinde odiũ in fratres est mortis argumentum, cui quisquis indulgeat, velut mortem in sinu fouet. 15 Confirmatio, Quisquis homicida est, versatur in morte æterna: qui fratrem odit, est homicida ergo est in morte. Inde sequitur oppositum, eum qui fratrem diligit, ad vitam transiisse. Nam reuera mortui nascimur. 16 Iam quousq; charitas Christiana porrigatur ostendit, eousq; videlicet vt Christi exemplo, sui etiam quisque obliuiscatur vt fratribus consulat. 17 Argumentatur à comparatis. Nam si vel ipsam vitam tenemur proximis impendere, quanto magis fratris inopiam facultatibus nostris subleuare?

i Diabolum refert, vt filius patrẽ, & eius Spiritu regitur. k Ab ipso mundi exordio. l Non dicit peccauit, sed peccat, in actu enim continuo peccandi versatur. m Sic vocatur Spiritus sanctus ab effectu, quòd eius virtute tanquam ex semine quodam noua homines efficiamur. n Exemplum profert & aptissimum & antiquissimum, in quo cõtemplemur, & filiorum Dei, & filiorum Diaboli naturam, qua nos in hoc mũdo maneat conditio, & quis demum vtrorumq; sit futurus exitus. o Charitas indicium est nos translatos à morte ad vitam, nempè quia ex effectis agnoscitur causa. p Vnde hac vita sustentatur. q Non aperuerit illi suum pectus, nec cumpta illi animo succurrerit.

18 Charitas Christiana non in verbis, sed in re ipsa posita est, & ab affectu sincero proficiscitur.

18 [18] Filioli mei, ne diligamus verbo neque lingua *solùm*, sed opere & veritate.

19 [19] Et per hoc cognoscimus nos ex veritate esse, [20] & coram ipso secura reddemus corda nostra:

19 Charitatem cõmendat à triplici effectu. Primùm enim ex ea intelligimus nos verè esse Dei filios, vt anteà declarauit. *Mat 22.18, Iohan.15.7, & 16.23, infra, 5.14. Iob.8.19, & 17.3. Iob.13.26. & 15.10.*

20 [r] Nam si nos condemnet cor nostrum, potentior est Deus corde nostro, & nouit omnia.

21 [21] Charissimi, si cor nostrum nos non cõdemnet, fiduciam habemus apud Deum:

22 ‖ Et quicquid petierimus, accipimus ab eo, quoniam præcepta eius custodimus, & ea quæ ipsi placent facimus.

23 ‖ [22] Hæc est igitur eius doctrina vt credamus nomini Filij eius Iesu Christi, & diligamus alij alios, sicut mandauit nobis.

24 ‖ Nam qui seruat eius mandata, in eo habitat, & ipse in eo, & per hoc nouimus eum habitare in nobis, *nempè* ex [s] Spiritu quem nobis dedit.

20 Inde fit vt pacatam conscientiam habeamus, sicut è contrariò qui statuit se Deum habere pro iudice, quòd sit malè sibi conscius, vel nunquam vel temerè quietus est, quum Deus multo quàm nos acutius videat, & seuerius iudicet. 21 Tertius effectus ex hoc quoque nascitur, quòd in his miserijs certi sumus nos exaudiri, vt qui filij Dei sumus, sicut ex gratia sanctificationis, quæ electis propria est, intelligimus. 22 Conclusio, Fidem in Christum & charitatem mutuam, res esse simul connexas, ac proinde sanctificationis externa testimonia interiori illo Spiritus nobis dati testimonio viciissim respondere.

r Si mala conscientia nos coarguat, multo magis ad nos condemnãdos valere debet Dei iudicium, qui melius etiam corda nostra nouit, quam nosipsi. s Spiritum sanctificationis intelligit, id est, ex quo regenerati sumus Deo.

CAP. IIII.

1 Vbi quadam inserunt de probandis spiritibus: 4 quia alij ex mundo, 5 alij ex Deo loquuntur: 7 ad Charitatem redit, 11, 19 & Dei exemplo ad fraternum amorem hortatur.

CAP. IIII. 1 [1] Dilecti, ne cuiuis [a] spiritui credite, sed probate spiritus an ex Deo sint: nam multi pseudoprophetæ venerunt in mundum.

a Occasione ex Spiritus nomine arrepta, ne charitas à Dei cultu, qui præcipuè à vera eiusdem notitia pendet, separetur, redit ad id quod capite secundo de cauendis Antichristis, dixerat. Vult autem duplicem cautionem à nobis hic adhiberi: vnam, vt quum multi sint pseudoprophetæ, temerè quibuslibet non credamus: alterã, ne quia multi falsa docent, idcirco nullis credamus. Tenendam igitur esse mediam viam, vt Dei spiritus qui omninò sequendi sunt, nouerimus, ab impuris spiritibus fugiendis distinguere.

a Metonymice, id est, is qui se Spiritus dono præditum dicit ad obeundum Prophetæ munus.

2 [2] Ex hoc cognoscite Dei Spiritũ. [b] Quicunque spiritus confitetur Iesum [c] Christum in [d] carnem venisse, ex Deo est.

2 Certam & perpetuã Antichristianæ doctrinæ dignoscendæ regulam tradit, nempè si Christi diuina aut humana natura, aut vera earundem vnitio negetur: vel de ipsius, vnici videlicet nostri Regis, Prophetæ, ac Pontificis æterni, officio vel tantillum detrahatur. *Ioh.8.47. Ioh.3.36. Ioh.5.12, 1.tim 6.16.*

3 At quicunque spiritus non confitetur Iesum Christum in carne venisse, ex Deo non est, sed hic est ille *spiritus* Antichristi, de quo audistis eum venturum fuisse, & iam nunc in mundo esse.

4 [3] Vos ex Deo estis, filioli, & vicistis eos, quoniam potentior est qui *est* in vobis, quàm qui in mundo est.

3 Solatur electos certa spe victoriæ, ita tamẽ vt eos doceat nõ sua, sed Dei virtute pugnare.

5 [4] Ipsi è mundo sunt, ideò mundana loquuntur, & mundus eos audit.

4 Causam adfert cur istis mundus potius quàm veris doctoribus applaudat: quoniã videlicet nihil nisi mundanum spirant: quæ etiam est altera Antichristianæ doctrinæ dignoscendæ ratio.

6 ‖ [5] Nos ex Deo sumus: qui nouit Deum, audit nos: qui non est ex Deo, non audit nos: ex hoc cognoscimus [e] spiritum veritatis & spiritum erroris.

5 Suam & collegarum suorum doctrinam testatur certum esse Dei sermonem, quem vniuersis totius mundi suffragijs securè opponere sit necesse, & inde veritatem à mẽdacio distinguere.

7 [6] Dilecti, diligamus, alij alios: [7] nam charitas ex Deo est, quisquis diligit, ex Deo natus est, & nouit Deum.

6 Redit ad charitatis mutuæ commendationem.

8 Qui non diligit, non nouit Deum: [8] nam Deus est [f] charitas.

7 Ratio prima, Quoniam res est planè diuina, ac proinde filijs Dei prorsus cõueniens, adeò vt qui illius est expers, dici non possit Deũ verè nosse.

9 ‖ Per hoc patefacta est charitas Dei in nobis, quòd Filium illum suum vnigenitum misit Deus in mundum vt viuamus per eum.

8 Cõfirmatio, Quia Dei natura sit homines diligere: cuius rei illustrissimum præ cæteris documentũ est quòd non quoslibet, sed Filium illum suum, & eum quidem Vnigenitum, sola illa gratuita & infinita in nos hostes suos benevolentia impulsus, tradiderit in mortem, cuius sanguine expiati, fieremus æternæ ipsius gloriæ participes.

10 In hoc est charitas, non quòd nos dilexerimus Deũ, sed quod ipse dilexerit nos, & miserit Filium suum vt esset propitiatio pro peccatis nostris.

9 Ratio altera à comparatis, si Deus nos ita dilexit, an nos ipsius filij, inter nos non amabimus?

11 [9] Dilecti, si Deus nos ita dilexit, debemus & nos alij alios diligere.

10 Tertia ratio, Quia Deus oculis intuitibilis, ex hoc sui Spiritus effectu (nempè charitate) intelligitur, & quidem non extra nos, sed nobiscum coniunctus, in quibus ita sit efficax.

12 ‖ [10] Deum nemo spectauit vnquã: si diligamus alij alios, Deus in nobis ha-

b Dedoctrina simpliciter loquitur, non de persona. c Verum Messiam. d Verum hominem. e Verdicos Prophetas, quibus opponitur spiritus erroris, id est, errantes & alios in errorem abducentes. f Deum, dum vocat charitatẽ, multo plus dicit, quàm si eum infinite nos amare pronunciaret.

habitat

habitat, & charitas eius [z] expleta est in nobis.

13 Per hoc cognoscimus nos in eum habitare & ipsum in nobis, quòd de Spiritu suo dedit nobis.

14 [11] Nos verò spectauimus & testamur Patrem misisse Filium qui esset seruator mundi.

15 Quisquis [b] confessus fuerit Iesum esse Filium Dei, Deus in eo habitat. & ipse in Deo.

16 Et nos cognouimus & credimus charitatem quam habet Deus in nobis. [12] Deus charitas est: & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo.

17 [13] Per hoc expleta est charitas in nobis, vt fiduciam habeamus in die iudicij. quòd [i] qualis ille est, *tales* & nos sumus in hoc mundo.

18 [k] Metus non est in charitate: expleta charitas foras eijcit metum: quoniam metus cruciatum habet. qui autem metuit, non est perfectus in charitate.

19 [14] Nos diligimus eum, quoniam ipse prior dilexit nos.

20 [15] Si quis dixerit, Diligo Deum, & fratrem suum oderit, mendax est. [16] qui enim non diligit fratrem suum quem vidit, Deum quem non vidit, quomodo potest diligere?

21 [17] ‖ Et hoc mandatũ habemus ab eo, vt qui diligit Deum, diligat & fratrẽ suum.

11 Huic charitati fundamentum aliud substernit, nempè fidem in Iesum, quæ verè nos cum eo coniungit, sicut charitas nos cum eo coniunctos esse testificatur. Reddit autem Christo testimoniũ, vt oculatus testis.

12 Quarta ratio, Deus est fons & origo charitatis, ipsaq; adeò charitas: ergo qui in eo manet, Deum secum habet. *Ioh. 13. 34. & 15. 12.*

13 Rursus vt paulò antè charitatẽ ex eo cõmẽdat, quòd quum ex nostri cum Deo in hac re conuenientia, certum nobis nostræ adoptionis testimoniũ suppeditetur, ita fiat vt intrepidè supremum illum diem iudicij expectemus, adeò vt trepidatio & cruciatus ille conscientiæ à charitate expellatur. 14 Nequis illam conscientiæ pacem existimẽt à charitate nostra vt causa proficisci, recurrit ad fontem, nempè ad gratuitam dilectionem qua nos Deus licet iram ipsius promeritos prosequitur. Hinc autem duplex alia charitas oritur, vtraque primæ illius index ac testis, ea videlicet qua Deũ qui prior nos dilexit redamamus: ac demùm propter illum, proximos quoq; diligimus. 15 Sicut charitatem proximi à charitate Dei in nos inseparabilem esse ostendit, quoniam hæc illam gignit: ita iam aliã charitatis speciem qua nos Deum diligimus, à charitate proximi disiungi posse negat: vnde consequitur, impudenter mẽtiri, qui se Dei cultores vocant, quum proximos negligant. 16 Prima ratio à comparatis, cur non possit proximos odio haberi & Deus diligi, nempè quia qui fratrem non potest amare quem videt, quomodo Deum inuisibilẽ amauerit? 17 Secunda ratio, Cur non possit Deus odio haberi & proximus diligi, quia vnus & idem Legislator & se & proximum diligi præcepit.

z Verè ac reipsa comprobata. b Confessionem intellige ex vera fide manantem, & quam charitas consequitur, vt omnia cohæreant. i Similitudinem significat, non paritatem. k Si ex charitate intelligimus nos esse in Deo, & Deum in nobis, nos filios esse, nos Deum nosse, vitam æternam esse in nobis; restè colligit pacem ac tranquillitatem inde colligi.

CAP. V.

1 Offendit fraternum amorem & fidem esse res coniunctas. 10 Nullam autem haberi posse fidem Dei, nisi credẽdo in Christum. 14 Hinc certa est inuocatio. 16 vt pro fratribus etiam valeant preces nostræ.

CAP. V.

1 [1] QVisquis credit Iesum esse [2] Christum, ex Deo natus est: & quisquis diligit genitorem, diligit etiam [b] eum qui ex eo genitus est.

2 Per hoc cognoscimus nos diligere filios Dei, quum nos Deum diligimus, & [c] mandata eius seruamus.

3 ‖ [3] Hæc est enim charitas Dei, vt mandata eius seruemus: [4] & mandata eius grauia [d] non sunt.

4 [5] Quoniam quicquid natũ est ex Deo, vincet mundum: [6] & hæc est victoria quæ [e] vicit mundum *nempè* [f] fides nostra.

5 [7] Quis est qui ‖ vincit mundum, nisi, qui credit Iesum esse Filium Dei?

6 [8] Hic ille est qui venit per aquam & sanguinem, *nempè* Iesus Christus: [g] non

Matth. 2. 30 1. Cor. 15. 57. Ioh. 5. 16.

1 Pergens in eodem argumento, quomodo vtraque illa charitas in nobis ex Dei in nos charitate deriuetur, ostẽdit nempè per Iesum mediatorem fide apprehensum, in quo facti Dei filij, & Patrẽ ex quo sic geniti sumus, & fratres similiter nobiscum genitos diligimus. 2 Charitas proximi à charitate qua Deũ diligimus sic dependet, vt hanc illi præire oporteat: inde consequitur charitatẽ non esse appellandam quum ad male agendum cocunt homines, quoties denique proximum amantes, in Dei mandata nõ respicimus. 3 Ratio, Quia Deum diligere est mandatis eius obsequi: quod quum ita sit, & vtraque charitas ab eodem Legislatore sit mandata (vt antea docuit) efficitur illud quoque Diligi non posse proximum vbi mandata Dei violantur. 4 Quoniã docet experientia nullã inesse carni facultatem, imo ne voluntatem quidem ad præstanda Dei mandata, idcirco ne videatur Apostolus toties inculcãs mandatorũ Dei obseruationem, impossibilia flagitare, pronunciat grauia non esse Dei mandata, hactenus quidem vt eorum onere opprimamur. 5 Ratio, Quoniam ex regeneratione nacti simus vires quibus superatur mundus, id est, quicquid mandatis Dei reluctatur. 6 Explicat quænam sint illæ vires, nẽpè fides. 7 Duo præterea declarat, vnum, quæ sit vera fides, ea nimirũ quæ in vnũ Iesum Filium Dei respicit: ex quo consequitur alterum, nempè has vires propriè non esse fidei, sed fide tanquã instrumẽto, ex Iesu Christo Filio Dei hauriri. 8 Præstantiam Christi in quo vno omnia nobis donantur, sex testibus comprobat, tribus cœlestibus, & totidem terrenis, penitus inter se consentientibus. Cœlestes sunt, Pater, à quo missus est Filius, Sermo, ipse caro factus & Spiritus sanctus Terreni testes, aqua, (i. sanctificatio nostra) sanguis (i. iustificatio nostra) Spiritus, i. agnitio Dei Patris in Christo per fidem ex Spiritu sancti testimonio: sicut in annotationibus copiosius exposuimus. 9 Monet ne aquam à sanguine (i. sanctificationem à iustificatione, siue iustitiam inchoatam à iustitia impurata) separemus: quoniam illa non nitimur nisi quatenus est huius testimonium: hæc vero etsi ab illa nunquam separetur, tamen sola est nostræ salutis materia.

a Verum esse Messiam. b Singulari numero vtens, omnes fideles intelligit. c Charitas ibi nulla est, vbi vera doctrina non extat. d Regeneratis, qui Dei Spiritu aguntur, & qui liberati sunt per gratiam à Legis maledictione. e Vtitur præterito tẽpore, vt iudicetur etiamsi adhuc versemur in hac luctæ, certissimam tamen esse victoriam. f Qua est instrumentalis causa, apprehendens eum qui illud reuera præstat.

per aquam ſolùm, ſed per aquam & ſanguinem: & [g] ſpiritus is eſt qui teſtificatur ſpiritum veritatem eſſe:

7 Nam tres ſunt qui teſtificantur in cœlo, Pater, [h] Sermo, & Spiritus ſanctus: & hi tres [i] vnum ſunt.

8 ‖ Et tres ſunt qui teſtificantur in terra, Spiritus & aqua, & ſanguis: & hi tres in vnum conſentiunt.

9 [10] Si teſtimonium hominum accipimus, teſtimoniũ Dei maius eſt: [k] nam hoc eſt teſtimonium Dei quod teſtificatus eſt de Filio ſuo.

10 [11] Qui credit in Filium Dei, habet teſtimonium in ſeipſo: qui non credit Deo, mendacẽ eum fecit, quia non credidit teſtimonio quod teſtificatus eſt Deus de Filio ſuo.

11 [12] Eſt autem hoc teſtimonium, *nempè* quòd vitam æternam dedit nobis Deus: & hæc vita in Filio eius eſt.

12 Qui habet filium, habet vitam: qui non habet Filium Dei, vitam non habet.

13 [13] Hæc ſcripſi vobis qui creditis in nomen Filij Dei: vt ſciatis vos vitam æternam habere, & vt credatis in nomen Filij Dei.

14 [14] Et hæc eſt fiducia quã apud Deũ habemus, ‖ ipſum, ſiquid petierimus ſecundum voluntatem eius, nos audire.

15 Quòd ſi ſcimus eum audire nos, quicquid petierimus, ſcimus nos habere petitiones quas ab eo petijmus.

16 [15] Siquis viderit fratrem ſuum peccare peccato *quod* nõ *eſt* ad morem, [l] petet & dabit ei vitam: peccantibus *dico* non ad mortem. Eſt peccatum ad mortẽ: non pro illo dico vt roget.

17 ‖ [16] Omnis iniquitas peccatum eſt: ſed eſt peccatum *quod* nõ *eſt* ad mortem.

18 [17] Scimus quod quiſquis natus eſt ex Deo, nõ peccat: ſed qui genitus eſt ex Deo, cõſeruat ſeipſum, & Malus ille non tangit eum.

19 [18] Scimus nos ex Deo eſſe, & mũdum totum in malo iacere.

20 Sed ſcimus Filium Dei veniſſe, ‖ & dediſſe nobis mentem vt cognoſcamus illum qui verax eſt: & ſumus in verace illo, in Filio eius Ieſu Chriſto. [m] hic eſt verus Deus, & vita æterna.

21 [19] Filioli, cauete vobis ab idolis. Amen.

Ioh. 5. 16.

10 Argumento à cõparatis, oſtendit quãtum ſit pondus cœleſtis teſtimonij quod Pater edidit de Filio, cui conſentit & ipſe Filius, & Spiritus ſanctus.

11 Firmitatem etiam terreſtrium teſtium probat ex conſcientia vniuſcuiuſque, teſtimonium illud in ſeſe habentis, quam falli non dicit, vtpote quæ cœleſti Patris de Filio teſtimonio aſſentiatur: alioqui enim Patrem oporteret eſſe mendacem, ſi conſcientia Patri aſſentiens mentiretur.

12 Iam tandem quòd ſit hoc teſtimonium tot teſtibus confirmatum declarat: nempè vitam ſiue fœlicitatem æternam eſſe merum Dei donum, quæ in filio reſideat, & ab eo in nos, qui per fidem cum eo coniuncti ſumus, promanat, adeò vt extra eum nuſquam inueniatur vita.

13 Epilogus epiſtolæ (in quo primùm oſtendit hac doctrina etiam ipſos egere qui iam credunt, vt magis ac magis in fide creſcant: id eſt vt quotidie de ſua in Chriſto per fidem ſalute fiant certiores.

Suprà, 2. 23. Mat. 12. 31, mar. 3. 29.

14 Quoniã quod ſperamus nõdum reipſa obtinemus, *in*uocationem cum fide cõnectit Apoſtolus, quam vult ex fide proficiſci, deinde ita cõcipi, vt nihil diuinæ voluntati nõ cõſentaneũ petatur: cuiuſmodi preces vanæ eſſe non poſſunt.

15 Preces non tantùm pro nobis ipſis, ſed etiã profratribus peccantibus ſunt concipiendæ, ne ſint eis mortifera ipſorum peccata: additur tamen exceptio peccati illius quod nunquam remittitur, ſiue peccati in Spiritum ſanctum, i. vniuerſalis, & ex animo proficiſcentis apoſtaſiæ à cognita Euangelij veritate, ſicut in annotationibus pluribus expoſuimus.

16 Occupatio, Omnem quidem iniquitatem nomine peccati comprehendi, ſed non idcirco deſperandum, quoniam non omne peccatum eſt lethale, & extra ſpem remedij.

17 Ratio cur non omne, imò etiam cur nullum peccatum ſit quibuſdã lethale: quia nimirùm ex Deo ſunt nati, i. facti filij Dei in Chriſto: cuius Spiritu donati non ſeruiunt peccato, neque à Satana lethaliter vulnerantur.

18 Vnumquenq; oportet vniuerſales promiſſiones ſibi peculiariter applicare, vt certò nobis perſuadeamus, nos (quum totus mundus ſit natura perditus) gratis factos eſſe Dei filios, miſſo ad nos Filio ipſius Ieſu Chriſto, à quo illuſtrati ſumus veri Dei & vitæ æternæ notitia.

19 Diſertè exprimit præceptum de cauendis idolis: quæ vni verò Deo opponit, vt hoc veluti ſigillo totam ſuperiorem doctrinam obſignet.

g Spiritus noſter tertius teſtis, teſtatur Spiritum ſanctum eſſe veritatem. i. eſſe verum quod nobis ille dictat, nempè nos eſſe Filios Dei.

h Vide Ioh. 1. 13.

i In vnum conſentiunt.

k Meritò ita colligo: nam illud teſtimonium quod dixi in cœlo perhiberi, à Deo manat, Filium ſuum ornante.

l Perinde eſt acſi diceret, Petet à Domino vt illi condonet, qui rogatus illi dabit veniã.

m Apertiſſimè aſſeritur Chriſti diuinitas.

EPISTOLA

EPISTOLA IOHANNIS SECVNDA.

1 Inſcribitur hac Epiſtola eximia ac præſtanti dignitate fœmina, 4 quæ filios in Dei timore recte educatos habebat. 6 Hanc orat vt in charitate Chriſtiana perſeueret, 7 ne in Antichriſtos incidat: 18 quin potius eos omninò vitet.

1 Chriſtianæ coniunctionis vinculum eſt vera & conſtans veritatis profeſſio *Iob.15.11.*

1 PRE Sbyter [a] electæ [b] dominæ, & liberis eius [1] quos ego verè diligo, nec ego ſolus, ſed & omnes qui norunt veritatem.

2 Vera hęc profeſſio poſita eſt, tum in mutua charitate quam mandauit Dominus: tum verò maximè in ſana doctrina, quæ & ipſa nobis tradita eſt. Eſt

2 Propter veritatem quæ permanet in nobis, & nobiſcum erit in æternum.

3 Sit vobiſcum gratia, miſericordia, pax à Deo Patre, & à Domino Ieſu Chriſto Filio Patris [c] cũ veritate & charitate.

4 [2] Gauiſus ſum valdè quòd inuenerim ex filijs tuis [d] qui integrè incedãt, ſicut mandatum accepimus a Patre.

5 Et nunc rogo te, domina, non vt mandatum nouum ſcribẽs tibi, ſed quod habuimus à principio, ‖ vt diligamus alij alios.

enim mandatum Dei, ſolidum & regulæ morum & dogmatum fundamentum, & iſta ſunt inter ſe inſeparabilia.

a Electa appellatiuum eſt nomen, non proprium. b Eximia atque præſtanti dignitate fœmina. c Cum vera cognitione, quam charitas comitetur. d Prout veritas præſcribit.

6 Hæc autem eſt charitas, vt incedamus ſecundum doctrinam eius. Hæc eſt doctrina, vt ſicut audiſtis à principio, *ita* in eo ambuletis.

7 [3] Nam multi impoſtores ingreſſi ſunt in mundum qui non confitentur Ieſum Chriſtum veniſſe in carne. Qui eſt eiuſmodi, impoſtor eſt & antichriſtus.

8 [4] [e] Attendite vobiſipſis, ne perdamus quæ operati ſumus, ſed vt mercedem plenam recipiamus.

9 Quiſquis tranſgreditur, nec manet in doctrina Chriſti, Deum non habet: Qui manet in doctrina Chriſti, hic & Patrem & Filium habet.

10 [5] Siquis venit ad vos, & hanc doctrinam non adfert, ‖ ne recipite eum domum, nec aue ei dicite:

11 Qui enim dicit illi Aue, communicat operibus eius malis.

12 Quum multa haberem vobis ſcribenda, nolui charta & atramento: ſed ſpero *me* venturum ad vos, & [f] præſentem præſentibus loquuturum, vt gaudium noſtrum ſit completum.

13 Salutant te filij ſororis tuæ electæ. Amen.

3 Antichriſti perſonã & officium Chriſti oppugnantes, iã in Eccleſiam temporibus Apoſtolorum irrepſerant.

4 Omnia amittit qui facit doctrinæ iacturam *Rom.16.17.*

5 Cum peruerſæ doctrinæ defenſoribus commercium nobis eſſe non debet.

e Circunſpicite, & diligenter conſiderate.

f Ad verbum ad os.

EPISTOLA IOHANNIS TERTIA.

1 Hoſpitalitatem Gai laudat. 9 & Diotrephi petulantiam accuſans: 10 Gaium monet vt benefaciendo perſeueret, 12 Poſtremò Demetrium commendat.

1 Exemplũ Chriſtianæ gratulationis.

1 [1] SENIOR Gaio dilecto, quem ego verè diligo.

2 Dilecte, in primis opto vt proſperè agas & valeas, ſicut proſperè agit anima tua.

3 Gauiſus ſum enim valdè quum veniſſent fratres, & teſtimonio ſuo commendaſſent integritatem tuam, prout tu integrè incedis.

4 Maius [a] iſtis gaudium non habeo, quum *videlicet* audio filios meos integrè incedere.

a Sub gaudij.

18 Charitas Christiana non in verbis, sed in re ipsa posita est, & ab affectu sincero proficiscitur.

18 [18] Filioli mei, ne diligamus verbo neque lingua *solùm*, sed opere & veritate.

19 [19] Et per hoc cognoscimus nos ex veritate esse,[20] & coram ipso secura reddemus corda nostra:

20 [r] Nam si nos condemnet cor nostrum, potentior est Deus corde nostro, & nouit omnia.

21 [21] Charissimi, si cor nostrum nos non cõdemnet, fiduciam habemus apud Deum:

22 ‖ Et quicquid petierimus, accipimus ab eo, quoniam præcepta eius custodimus, & ea quæ ipsi placent facimus.

23 ‖ [22] Hæc est igitur eius doctrina vt credamus nomini Filij eius Iesu Christi, & diligamus alij alios, sicut mandauit nobis.

24 ‖ Nam qui seruat eius mandata, in eo habitat, & ipse in eo, & per hoc nouimus eum habitare in nobis, *nempè* ex [r] Spiritu quem nobis dedit.

19 Charitatem cõmendat à triplici effectu. Primùm enim ex ea intelligimus nos verè esse Dei filios, vt anteà declarauit. *Mat 21.22, Iohan.15.7, & 16.23, infra, 5.14. Ioh.8.29, & 17.3. Ioh.13.34. & 15.10.*

20 Inde fit vt pacatam conscientiam habeamus, sicut è contrariò qui statuit se Deum habere pro iudice, quòd sit malè sibi conscius, vel nunquam vel temerè quietus est, quum Deus multo quàm nos acutius videat, & seuerius iudicet. 21 Tertius effectus ex hoc quoque nascitur, quòd in his miserijs certi simus nos exaudiri, vt qui filij Dei simus, sicut ex gratia sanctificationis, quæ electis propria est, intelligimus. 22 Conclusio, Fidem in Christum & charitatem mutuam, res esse simul connexas, ac proinde sanctificationis externa testimonia interiori illo Spiritus nobis dati testimonio vicissim respondere.

r Si mala conscientia nos coarguat, multo magis ad nos condemnãdos valere debet Dei iudicium, qui melius etiam corda nostra nouit, quam nosipsi. ſ Spiritum sanctificationis intelligit, id est, ex quo regenerati vinimus Deo.

CAP. IIII.

1 Vbi quadam inserunt de probandis spiritibus: 4 quia alij ex mundo, 5 alij ex Deo loquuntur: 7 ad Charitatem redit, 11, 19 & Dei exemplo ad fraternum amorem hortatur.

CAP. IIII. 1 [1] Dilecti, ne cuiuis [a] spiritui credite, sed probate spiritus an ex Deo sint: nam multi pseudoprophetæ venerunt in mundum.

a Occasione ex Spiritus nomine arrepta, ne charitas à Dei cultu, qui præcipuè à vera eiusdem notitia pendet, separetur: redit ad id quod capite secundo de cauendis Antichristis, dixerat. Vult autem duplicem cautionem à nobis hic adhiberi: vnam, vt quum multi sint pseudoprophetæ, temerè quibuslibet non credamus: alteram, ne quia multi falsa docent, idcircò nullis credamus. Tenendam igitur esse mediam viam, vt Dei spiritus qui omninò sequendi sunt, nouerimus, ab impuris spiritibus fugiendis distinguere.

a Metonymice, id est, ei qui se Spiritus dono præditum dicit ad obeundum Prophetæ munus.

2 [2] Ex hoc cognoscite Dei Spiritũ. [b] Quicunque spiritus confitetur Iesum [c] Christum in [d] carnem venisse, ex Deo est.

3 At quicunque spiritus non confitetur Iesum Christum in carne venisse, ex Deo non est, sed hic est ille *spiritus* Antichristi, de quo audistis eum venturum fuisse, & iam nunc in mundo esse.

4 [3] Vos ex Deo estis, filioli, & vicistis eos, quoniam potentior est qui *est* in vobis, quàm qui in mundo est.

5 [4] Ipsi è mundo sunt, ideò mundana loquuntur, & mundus eos audit.

6 ‖ [5] Nos ex Deo sumus: qui nouit Deum, audit nos: qui non est ex Deo, non audit nos: ex hoc cognoscimus [e] spiritum veritatis & spiritum erroris.

7 [6] Dilecti, diligamus, alij alios: [7] nam charitas ex Deo est, quisquis diligit, ex Deo natus est, & nouit Deum.

8 Qui non diligit, non nouit Deum: [8] nam Deus est [f] charitas.

9 ‖ Per hoc patefacta est charitas Dei in nobis, quòd Filium illum suum vnigenitum misit Deus in mundum vt viuamus per eum.

10 In hoc est charitas, non quòd nos dilexerimus Deũ, sed quod ipse dilexerit nos, & miserit Filium suum vt esset propitiatio pro peccatis nostris.

11 [9] Dilecti, si Deus nos ita dilexit, debemus & nos alij alios diligere.

12 ‖ [10] Deum nemo spectauit vnquã: si diligamus alij alios, Deus in nobis habitat

2 Certam & perpetuã Antichristianæ doctrinæ dignoscendæ regulam tradit, nempè si Christi diuina aut humana natura, aut vera earundem vnitio negetur: vel de ipsius, vnici videlicet nostri Regis, Prophetæ, ac Pontificis æterni, officio vel tantillum detrahatur. *Ioh.8.47. Ioh.3.16. Ioh.1.18, 1.tim.6.16.*

3 Solatur electos certa spe victoriæ, ita tamẽ vt eos doceat nõ sua, sed Dei virtute pugnare.

4 Causam adfert cur istis mundus potius quàm veris doctoribus applaudat: quoniã videlicet nihil nisi mundanum spirant: quæ etiam est altera Antichristianæ doctrinæ dignoscendæ ratio. 5 Suam & collegarum suorum doctrinam testatur certum esse Dei sermonem, quem vniuersis totius mundi suffragijs securè opponere sit necesse, & inde veritatem à mẽdacio distinguere. 6 Redit ad charitatis mutuæ commendationem. 7 Ratio prima, Quoniam res est planè diuina, ac proinde filijs Dei prorsus cõueniens, adeò vt qui illius est expers, dici non possit Deũ verè nosse. 8 Cõfirmatio, Quia Dei natura sit homines diligere: cuius rei illustrissimum præ cæteris documentũ est quòd non quosuis, sed Filium illum suum, & eum quidem Vnigenitum, sola illa gratuita & infinita in nos hostes suos benevolentia impulsus, tradiderit in mortem, cuius sanguine expiati, fieremus æternæ ipsius gloriæ participes. 9 Ratio altera à comparatis, Si Deus nos ita dilexit, an nos ipsius filij, inter nos non amabimus? 10 Tertia ratio, Quia Deus oculis inuisibilis, ex hoc sui Spiritus effectu (nempè charitate) intelligitur, & quidem non extra nos, sed nobiscum coniunctus, in quibus ita sit efficax.

b Doctrina simpliciter loquitur, non de persona. c Verum Messiam. d Verum hominem. e Veridicos Prophetas, quibus opponuntur spiritus erroris, id est, errantes & alios in errorem abducentes. f Deum, dum vocat charitatẽ, multo plus dicit, quam si eum infinite nos amare pronunciaret.

habitat

habitat, & charitas eius [3] expleta est in nobis.

13 Per hoc cognoscimus nos in eum habitare & ipsum in nobis, quòd de Spiritu suo dedit nobis.

14 [11] Nos verò spectauimus & testamur Patrem misisse Filium qui esset seruator mundi.

15 Quisquis [b] confessus fuerit Iesum esse Filium Dei, Deus in eo habitat. & ipse in Deo.

16 Et nos cognouimus & credimus charitatem quam habet Deus in nobis. [12] Deus charitas est: & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo.

17 [13] Per hoc expleta est charitas in nobis, vt fiduciam habeamus in die iudicij. quòd [i] qualis ille est, *tales* & nos sumus in hoc mundo.

18 [k] Metus non est in charitate: expleta charitas foras eijcit metum: quoniam metus cruciatum habet. qui autem metuit, non est perfectus in charitate.

19 [14] Nos diligimus eum, quoniam ipse prior dilexit nos.

20 [15] Si quis dixerit, Diligo Deum, & fratrem suum oderit, mendax est. [16] qui enim non diligit fratrem suum quem vidit, Deum quem non vidit, quomodo potest diligere?

21 [17] ‖ Et hoc mandatũ habemus ab eo, vt qui diligit Deum, diligat & fratrẽ suum.

11 Huic charitati fundamentum aliud substernit, nempè fidem in Iesum, quæ verè nos cum eo coniungit, sicut charitas nos cum eo coniunctos esse testificatur. Reddit autem Christo testimoniũ, vt oculatus testis.

12 Quarta ratio, Deus est fons & origo charitatis, ipsaq; adeò charitas: ergo qui in eo manet, Deum secum habet. *Ioh. 13. 34. & 15. 12.*

13 Rursus vt paulò antè charitatẽ ex eo cõmẽdat, quòd quum ex nostri cum Deo in hac re conuenientia, certum nobis nostræ adoptionis testimoniũ suppeditetur, ita fiat vt intrepidè supremum illum diem iudicij expectemus, adeò vt trepidatio & cruciatus ille conscientiæ à charitate expellatur. 14 Nequis illam conscientiæ pacem existimet à charitate nostra vt causa proficisci, recurrit ad fontem, nempè ad gratuitam dilectionem qua nos Deus licet iram ipsius promeritos prosequitur. Hinc autem duplex alia charitas oritur, vtraque primæ illius index ac testis, ea videlicet qua Deũ qui prior nos dilexit redamamus: ac demùm propter illum, proximos quoq; diligimus. 15 Sicut charitatem proximi à charitate Dei in nos inseparabilem esse ostendit, quoniam hæc illam gignit: ita iam aliã charitatis speciem qua nos Deum diligimus, à charitate proximi disiungi posse negat: vnde consequitur, impudenter mẽtiri, qui se Dei cultores vocant, quum proximos negligant. 16 Prima ratio à comparatis, cur non possit proximos odio haberi & Deus diligi, nempè quia qui fratrem non potest amare quem videt, quomodo Deum inuisibilẽ amauerit? 17 Secunda ratio, Cur non possit Deus odio haberi & proximus diligi, quia vnus & idem Legislator & se & proximum diligi præcepit.

g Verè ac reipsa comprobata. h Confessionem intellige ex vera side manantem, & quam charitas consequitur, vt omnia cohæreant. i Similitudinem significat, non paritatem. k Si ex charitate intelligimus nos esse in Deo, & Deum in nobis, nos filios esse, nos Deum nosse, vitam æternam esse in nobis; recte colligit pacem ac tranquillitatem inde colligi.

CAP. V.

1 Ostendit fraternum amorem & fidem esse vnitas. 10 Nullam autem haberi posse fidem Deo, nisi credẽdo in Christum. 14 Hinc certa est inuocatio. 16 vt pro fratribus etiam valeant preces nostra.

CAP. V. *Matth. 2. 30 1. Cor. 15. 57. Ioh. 3. 16.*

1 [1] QVisquis credit Iesum esse [a] Christum, ex Deo natus est: & quisquis diligit genitorem, diligit etiam [b] eum qui ex eo genitus est.

2 Per hoc cognoscimus nos diligere filios Dei, quum nos Deum diligimus, & [c] mandata eius seruamus.

3 ‖ [3] Hæc est enim charitas Dei, vt mandata eius seruemus: [4] & mandata eius grauia [d] non sunt.

4 [5] Quoniam quicquid natũ est ex Deo, vincet mundum: [6] & hæc est victoria quæ [e] vicit mundum *nempè* [f] fides nostra.

5 [7] Quis est qui ‖ vincit mundum, nisi, qui credit Iesum esse Filium Dei?

6 [8] Hic ille est qui venit per aquam & sanguinem, *nempè* Iesus Christus: [g] non

1 Pergens in eodem argumento, quomodo vtraque illa charitas in nobis ex Dei in nos charitate deriuetur, ostẽdit nempè per Iesum mediatorem fide apprehensum, in quo facti Dei filij, & Patrẽ ex quo sic geniti sumus, & fratres similiter nobiscum genitos diligimus. 2 Charitas proximi à charitate qua Deũ diligimus sic depẽdet, vt hanc illi præire oporteat: inde consequitur charitatẽ non esse appellandam quum ad male agendum cogunt homines, quoties denique proximum amantes, in Dei mandata nõ respicimus. 3 Ratio, Quia Deum diligere est mandatis eius obsequi: quod quum ita sit, & vtraque charitas ab eodem Legislatore sit mandata (vt antea docuit) efficitur illud quoque Diligi non posse proximum vbi mandata Dei violantur. 4 Quoniã docet experientia nullã inesse carni facultatem, imo ne voluntatem quidem ad præstanda Dei mandata, idcirco ne videatur Apostolus toties inculcãs mandatorũ Dei obseruationem, impossibilia flagitare, pronunciat grauia non esse Dei mandata, hactenus quidem vt eorum onere opprimamur. 5 Ratio, Quoniam ex regeneratione nacti sumus vires quibus superatur mundus, id est, quicquid mandatis Dei reluctatur. 6 Explicat quænam sint illæ vires, nẽpè fides. 7 Duo præterea declarat, vnum, quæ sit vera fides, ea nimirũ quæ in vnũ Iesum Filium Dei respicit: ex quo consequitur alterum, nempè has vires propriè non esse fidei, sed fide tanquã instrumẽto, ex Iesu Christo Filio Dei hauriri. 8 Præstantiam Christi in quo vno omnia nobis donantur, sex testibus comprobat, tribus cœlestibus, & totidem terrenis, penitus inter se consentientibus. Cœlestes sunt, Pater, à quo missus est Filius, Sermo, ipse caro factus & Spiritus sanctus. Terreni testes, aqua, (i. sanctificatio nostra) sanguis (i. iustificatio nostra) Spiritus, i. agnitio Dei Patris in Christo per fidem ex Spiritu sancti testimonio: sicut in annotationibus copiosius exposuimus. 9 Monet ne aquam à sanguine (i. sanctificationem à iustificatione, siue iustitiam inchoatam à iustitia imputata) separemus: quoniam illa non nisi quatenus est huius testimonium: hæc vero etsi ab illa nunquam separetur, tamen sola est nostræ salutis materia.

a Verum esse Messiam. b Singulari numero vtens, omnes fideles intelligit. c Charitas ibi nulla est, vbi vera doctrina non extat. d Regenerati, qui Dei Spiritu aguntur, & qui liberati sunt per gratiam à Legis maledictione. e Vtitur præterito tẽpore, vt indicetur etiamsi adhuc versemur in hac lucta, certissimam tamen esse victoriam. f Qua est instrumentalis causa, apprehendens eum qui illud reuera præstat.

per aquam solùm, sed per aquam & sanguinem: & [g] spiritus is est qui testificatur spiritum veritatem esse:

Ioh.5.16.

10 Argumento à cõparatis, ostendit quãtum sit pondus cœlestis testimonij quod Pater edidit de Filio, cui consentit & ipse Filius, & Spiritus sanctus.

7 Nam tres sunt qui testificantur in cœlo, Pater,[h] Sermo, & Spiritus sanctus: & hi tres [i] vnum sunt.

8 ‖ Et tres sunt qui testificantur in terra, Spiritus & aqua, & sanguis: & hi tres in vnum consentiunt.

9 [10] Si testimonium hominum accipimus, testimoniũ Dei maius est:[k] nam hoc est testimonium Dei quod testificatus est de Filio suo.

10 [11] Qui credit in Filium Dei, habet testimonium in seipso: qui non credit Deo, mendacẽ eum fecit, quia non credidit testimonio quod testificatus est Deus de Filio suo.

11 Firmitatem etiam terrestrium testium probat ex conscientia vniuscuiusque, testimonium illud in sese habentis, quam falli non dicit, vtpote quæ cœlesti Patris de Filio testimonio assentiatur: alioqui enim Patrem oporteret esse mendacem, si conscientia Patri assentiens mentiretur.

11 [12] Est autem hoc testimonium, *nempè* quòd vitam æternam dedit nobis Deus: & hæc vita in Filio eius est.

12 Qui habet filium, habet vitam: qui non habet Filium Dei, vitam non habet.

13 [13] Hæc scripsi vobis qui creditis in nomen Filij Dei: vt sciatis vos vitam æternam habere, & vt credatis in nomen Filij Dei.

12 Iam tandem quòd sit hoc testimonium tot testibus confirmatum declarat: nempè vitam siue fœlicitatem æternam esse merum Dei donum, quæ in filio resideat, & ab eo in nos, qui per fidem cum eo coniuncti sumus, promanat, adeò vt extra eum nusquam inueniatur vita. 13 Epilogus epistolæ (in quo primùm ostendit hac doctrina etiam ipsos egere qui iam credunt, vt magis ac magis in fide crescant: id est vt quotidie de sua in Christo per fidem salute fiant certiores.

14 [14] Et hæc est fiducia quã apud Deũ habemus, ‖ ipsum, siquid petierimus secundum voluntatem eius, nos audire.

Supra, 3.22. Mat.12.31, mar.3.29.

15 Quòd si scimus eum audire nos, quicquid petierimus, scimus nos habere petitiones quas ab eo petijmus.

14 Quoniã quod speramus nõdum reipsa obtinemus, inuocationem cum fide cõnectit Apostolus, quam vult ex fide proficisci, deinde ita cõcipi, vt nihil diuinæ voluntati nõ cõsentaneũ petatur: cuiusmodi preces vanæ esse non possunt.

16 [15] Siquis viderit fratrem suum peccare peccato *quod* nõ *est* ad morem,[l] petet & dabit ei vitam: peccantibus *dico* non ad mortem. Est peccatum ad mortẽ: non pro illo dico vt roget.

15 Preces non tantùm pro nobis ipsis, sed etiã profratribus peccantibus sunt concipiendæ, ne

17 ‖ [16] Omnis iniquitas peccatum est: sed est peccatum *quod* nõ *est* ad mortem.

18 [17] Scimus quod quisquis natus est ex Deo, nõ peccat: sed qui genitus est ex Deo, cõseruat seipsum, & Malus ille non tangit eum.

19 [18] Scimus nos ex Deo esse, & mũdum totum in malo iacere.

20 Sed scimus Filium Dei venisse, ‖ & dedisse nobis mentem vt cognoscamus illum qui verax est: & sumus in verace illo, in Filio eius Iesu Christo.[m] hic est verus Deus, & vita æterna.

21 [19] Filioli, cauete vobis ab idolis. Amen.

sint eis mortifera ipsorum peccata: additur tamen exceptio peccati illius quod nunquam remittitur, siue peccati in Spiritum sanctum, i. vniuersalis, & ex animo proficiscentis apostasiæ à cognita Euangelij veritate, sicut in annotationibus plurib⁹ exposuimus. 16 Occupatio, Omnem quidem iniquitatem nomine peccati comprehendi, sed non idcircò desperandum, quoniam non omne peccatum est lethale, & extra spem remedij. 17 Ratio cur non omne, imò etiam cur nullum peccatum sit quibusdã lethale: quia nimirùm ex Deo sunt nati, i. facti filij Dei in Christo: cuius Spiritu donati non seruiunt peccato, neque à Satana lethaliter vulnerantur.

18 Vnumquenq; oportet vniuersales promissiones sibi peculiariter applicare, vt certò nobis persuadeamus, nos (quum totus mundus sit natura perditus) gratis factos esse Dei filios, missо ad nos Filio ipsius Iesu Christo, à quo illustrati sumus veri Dei & vitæ æternæ notitia. 19 Disertè exprimit præceptum de cauendis idolis: quæ vni verò Deo opponit, vt hoc veluti sigillo totam superiorem doctrinam obsignet.

g Spiritus noster tertius testis, testatur Spiritum sanctum esse veritatem. i. esse verum quod nobis ille dictat, nempè nos esse Filios Dei.
h Vide Ioh. 8.13. *i In vnum consentiunt.* *k Meritò ita colligo: nam illud testimonium quod dixi in cælo perhiberi, à Deo manat, Filium suum ornante.*
l Perinde est acsi diceret, Petet à Domino vt illi condonet, qui rogatus illi dabit veniã. *m Apertissimè asseritur Christi diuinitas.*

EPISTOLA

EPISTOLA IOHANNIS SECVNDA.

1 Inſcribitur hæc Epiſtola eximiæ ac præſtanti dignitate fœminæ, 4 quæ filios in Dei timore rectè educatos habebat. 6 Hanc orat vt in charitate Chriſtiana perſeueret, 7 ne in Antichriſtos incidat: 18 quin potius eos omninò vitet.

1 Chriſtianæ coniunctionis vinculum eſt vera & conſtans veritatis profeſſio *Iob.15.11.*

1 [a] RE Sbyter [b] electæ dominæ, & liberis eius [1] quos ego verè diligo, nec ego ſolus, ſed & omnes qui norunt veritatem.

2 Vera hęc profeſſio poſita eſt, tum in mutua charitate quam mandauit Dominus: tum verò maximè in ſana doctrina, quæ & ipſa nobis tradita eſt. Eſt enim mandatum Dei, ſolidum & regulæ morum & dogmatum fundamentum, & iſta ſunt inter ſe inſeparabilia.

2 Propter veritatem quæ permanet in nobis, & nobiſcum erit in æternum.

3 Sit vobiſcum gratia, miſericordia, pax à Deo Patre, & à Domino Ieſu Chriſto Filio Patris [c] cũ veritate & charitate.

4 [2] Gauiſus ſum valdè quòd inuenerim ex filijs tuis [d] qui integrè incedãt, ſicut mandatum accepimus a Patre.

5 Et nunc rogo te, domina, non vt mandatum nouum ſcribẽs tibi, ſed quod habuimus à principio, ‖ vt diligamus alij alios.

6 Hæc autem eſt charitas, vt incedamus ſecundum doctrinam eius. Hæc eſt doctrina, vt ſicut audiſtis à principio, *ita* in eo ambuletis.

7 [3] Nam multi impoſtores ingreſſi ſunt in mundum qui non confitentur Ieſum Chriſtum veniſſe in carne. Qui eſt eiuſmodi, impoſtor eſt & antichriſtus.

8 [4] [e] Attendite vobiſipſis, ne perdamus quæ operati ſumus, ſed vt mercedem plenam recipiamus.

9 Quiſquis tranſgreditur, nec manet in doctrina Chriſti, Deum non habet: Qui manet in doctrina Chriſti, hic & Patrem & Filium habet.

10 [5] Siquis venit ad vos, & hanc doctrinam non adfert, ‖ ne recipite eum domum, nec aue ei dicite:

11 Qui enim dicit illi Aue, communicat operibus eius malis.

12 Quum multa haberem vobis ſcribenda, noluí charta & atramento: ſed ſpero *me* venturum ad vos, & [f] præſentem præſentibus loquuturum, vt gaudium noſtrum ſit completum.

13 Salutant te filij ſororis tuæ electæ. Amen.

3 Antichriſti perſonã & officium Chriſti oppugnantes, iã in Eccleſiam temporibus Apoſtolorum irrepſerant.

4 Omnia amittit qui facit doctrinæ iacturam *Rom.16.17.*

5 Cum peruerſæ doctrinæ defenſoribus commercium nobis eſſe non debet.

a Electa appellatiuum eſt nomen, non proprium. b Eximia atque præſtanti dignitate fœmina. c Cum vera cognitione, quam charitas comitetur. d Prout veritas præſcribit.

e Circunſpicite, & diligenter conſiderate.

f Ad verbum ad os.

EPISTOLA IOHANNIS TERTIA.

1 Hoſpitalitatem Gai laudat. 9 & Diotrephi petulantiam accuſans: 10 Gaium monet vt benefaciendo perſeueret, 12 Poſtremò Demetrium commendat.

1 Exemplũ Chriſtianæ gratulationis.

1 [1] SENIOR Gaio dilecto, quem ego verè diligo.

2 Dilecte, in primis opto vt proſperè agas & valeas, ſicut proſperè agit anima tua.

3 Gauiſus ſum enim valdè quum veniſſent fratres, & teſtimonio ſuo commendaſſent integritatem tuam, prout tu integrè incedis.

4 Maius [a] iſtis gaudium non habeo, quum *videlicet* audio filios meos integrè incedere.

a Sub. gaudijs.

2 Ambitio & auaritia duæ pessimæ pestes (præsertim in ijs qui Ecclesiasticum aliquod munus sustinent) in Diotrephis persona damnantur.

5 Dilecte, [b] fideliter agis quicquid facis erga fratres & erga peregrinos,

6 Qui testimonio suo commendarunt charitatem tuam in conspectu Ecclesiæ: quos rectè facies [c] si prosequutus fueris vt Deo dignum est.

7 Nam pro nomine eius profecti sunt, nihil accipientes à Gentibus.

8 Nos ergo debemus recipere huiusmodi, [d] vt administri simus veritati.

9 [2] Scripsi Ecclesiæ: sed qui primatum inter eos ambit Diotrephes non recipit nos.

10 Propterea, si venero, suggeram ipsius facinora quæ facit, verbis improbis garriens in nos: quique etiam his non contentus, neque ipse recipit fratres, & qui volunt *recipere* prohibet, & ex Ecclesia eijcit.

11 Dilecte, ne imitare quod malum est, sed quod bonum est, qui bene facit, ex Deo est, qui autem malè facit, non [e] vidit Deum.

12 Demetrio testimonium redditum est ab omnibus: & ab ipsa veritate: sed & nos testimonium perhibemus, & nostis testimonium nostrum verum esse.

13 Multa possem scribere, sed nolo atramento & calamo tibi scribere:

14 Spero autem fore vt statim te videam, & vt coram loquamur.

15 Pax tibi. Salutant te amici: Saluta amicos nominatim.

b Agit vt fidelem decet.
c Commendat Gaio vel eos ipsos quos iam antea exceperat, ad eum redeuntes ad procuranda Ecclesiæ negotia, vel alios quorum eadem erat conditio. *d Vt & ipsi aliquid conferamus ad veritatis prædicationem.*
e Non nouit.

EPISTOLA CATHOLICA IVDAE APOSTOLI.

1 Admonet pios vt sibi cauant ab eo hominum genere, 4 qui ex Christi gratia lasciuiendi prætextum captant. 5 quos non impunè laturos eius gratia contemptum, 6 7 tribus exemplis demonstrat: 14 & vaticinium Enoch profert. 20 Modum denique pijs offendit, quo omnes eorum machinas discutere queant.

1 Scopus huius epistolæ, in qua pios aduersus profanos quosdam, & in sana doctrina, & in rectis moribus confirmat.

1 IVDAS Iesu Christi seruus, [a] frater autè Iacobi, vocatis [b] à Deo Patre sanctificatis, & Iesu Christo [c] seruatis.

2 Misericordia vobis & pax & charitas multiplicetur.

2 Non temerè sed ex Dei prouidentia fit vt nonnulli perditi in Eccl. siam irrepant.

3 [1] Dilecti, quum omne studium adhibeam vt scribam ad vos [d] de communi salute, necesse habui vobis scribere, ad vos hortandos vt [e] decertetis pro fide quæ [f] semel tradita est sanctis.

4 [2] Nam subrepserunt quidam homines, prius iam olim descripti ad hanc damnationem, [3] impij, qui Dei nostri gratiam transferunt ad lasciuiam, & solum illum herum Deum ac Dominum nostrum Iesum Christum negant.

Num. 4.37. 2.Pet.2.4. Gen.19.24.

3 Hoc primum in istis dānat quòd ex Dei gratia captarēt lasciuiendi prætextum: quod fieri non potest quin Christo summum imperium abrogetur, quum eiusmodi homines Satanæ se addicant, vt hodie facit Anabaptistarum secta, quos Libertinos vocant.

5 [4] Volo autem vos *istorum* commonefacere, vt qui semel hoc sciatis Dominum, quum populum ex Ægypto liberasset, rursus ‖ eos qui non credebant perdidisse.

6 ‖ [5] Et Angelos qui non seruata sua origine reliquerunt suum domicilium, iudicio magni illius diei vinculis æternis sub caligine reseruasse.

7 ‖ Sicut Sodoma & Gomorrha, & his finitimæ ciuitates simili modo atque [g] illæ scortatæ, & [h] carnem alienam sectatæ, propositæ sunt exemplo ignis æterni pœnam sustinentes.

8 Similiter tamen & isti [i] sopiti, carnem

4 Proponit horrenda supplicia eorum qui gratia Dei sunt abusi, vt suis cupiditatibus obsequerentur. 5 Angelorum lapsus seueriſſimè punitus, quanto magis homines perfidos vlciscetur Dominus?

a Vt distinguatur ab Iscariote. *b Per Deum Patrem.* *c Suppositis verno Dei consilio, qui Christo traderentur custodiendi.* *d De ijs quæ ad nostram omnium salutem spectant.* *e Pro viribus tueamini fidem, sana scil. doctrina & vitæ exemplis.* *f Quæ ita semel tradita est, vt postea nunquam sit immutanda.*
g Sodoma & Gomorrha vestigia secuta. *h Sic adumbrat prodigiosas libidines.* *i Perinde stolidi & rationis expertes ac si altissimo veterno sensus omnes haberent sopitos.*

nem

nem quidem polluũt, [6k] dominatum verò reijciunt,& dignitates conuitijs inceſſunt.

9 [7] At Michael archangelus, quum aduerſus diabolum certans diſceptaret de corpore Moſis, non auſus eſt illi impingere notam maledicti, ſed dixit, Increpet tē Dominus.

10 [8] At iſti,quæ non nouerunt,ea cõuitijs inceſſunt: quæ verò naturaliter, vt animantia rationis expertia, ſciunt,in ijs corrumpuntur.

11 [9] Væ ipſis: nam viam ‖ Cain ingreſſi ſunt,& deceptione mercedis, qua deceptus fuit ‖ Balaam, effuſi ſunt, & ‖ contradictione Core perierunt.

12 [10] Hi ſunt macularum inſtar in [l] agapis veſtris, dum vobiſcum conuiuãtur, [m] abſque vllius metu ſeipſos paſcentes: ‖ nubes aqua carentes, ventis circumactæ: arbores emarcidæ, infrugiferæ,bis emortuæ,eradicatæ:

13 Vndę maris efferatæ, deſpumantes ſua ipſorum dedecora: ſtellæ erraticæ,quibus [n] calligo tenebrarum in æternum ſeruata eſt.

14 Prophetauit autem etiam de iſtis ſeptimus ab Adam Enoch,dicens, Ecce, [o] Venit Dominus cum ſanctis millibus ſuis.

15 Vt ferat iudicium aduerſus omnes,& redarguat quicunque ex ipſis ſunt impij, de factis omnibus quæ impiè patrarint, deque omnibus duris quæ loquuti fuerint aduerſus ipſum peccatores impij.

16 Hi ſunt murmuratores quæruli,in cupiditatibus ſuis incedentes: & ‖ quorum os loquitur prætumida, admirantes perſonas vtilitatis gratia.

17 [11] Vos autem dilecti, memores eſtote verborum quæ prædicta fuerunt ab Apoſtolis Domini noſtri Ieſu Chriſti:

18 Quòd *videlicet* dixerunt vobis,‖in extremo tempore futuros irriſores qui in impijs ſuis cupiditatibus incedant.

19 [12] Hi ſunt qui ſeipſos ſegregant,animales,Spiritum non habentes.

20 Vos autem dilecti, ſanctiſſimæ veſtræ fidei ſuperſtruentes voſipſos, per Spiritum ſanctum orantes,

21 Alij alios in charitate Dei conſeruate,expectantes miſericordiam Domini noſtri Ieſu Chriſti in vitam æternam.

22 [13] Et alios quidem habito delectu commiſeramini:

23 Alios verò [p] terrore ſeruate, ex flamma rapientes, odio habentes [q] vel eam tunicam quæ à carnis contactu ſit maculata.

24 [14] Cæterùm, ei qui poteſt vos ſeruare à peccato immunes, & ſtatuere in conſpectu gloriæ ſuæ inculpatos cum exultatione:

25 *Id eſt* ſoli ſapienti Deo ſeruatori noſtro,gloria & magnificentia, & robur & poteſtas,& nunc & in omnia ſecula. Amen.

6 Alterum iſtorũ dogma pernicioſiſſimum, quòd magiſtratuum auctoritatem etiam cum conuitijs tollebant,vt hodie Anabaptiſtæ.

7 Argumẽtum à comparatis,Michael ex præcipuis Angelis vnus Satanam,quãuis execrabilem contentus fuit iudicio Dei coercẽdum tradere: & iſtos homũculos peruerſos non pudet poteſtates à Deo ordinatas conuitijs inceſſere. *Gen.4 8. Num.22.31, 1 pet.2.15. Num.16.1. 1.Pet.2.17.*

8 Concluſio, Iſtos duplici ſcelere teneri, nempe audaciſſimæ inſcitiæ in quibuſdam damnandis, & impudentis contemptus eius cognitionis, quam quum eſſent adepti non aliter tamẽ quàm bruta rationis expertia viuebant, ventri nimirùm ſeruientes.

9 Prædicit eorum exitium, quoniam Cainum impudenti malitia, Balaamum turpi auaritia, Core denique factioſo & ambitioſo ingenio referant. 10 Alijs multis epithetis tum ſordes & petulantiam eorundem, tum verò maximè inanem eorum grandiloquentiam & vaniſſimum faſtum grauiſſimè inſectatur,grauiſſima commination adiuncta,ex Enochi antiquiſſima prophetia de futuro iudicio.

11 Prædictus eſt iſtiuſmodi mõſtrorum exortus,ne rei nouitate perculamur. *Pſal.17.10. 1.Tim.4.1, 2.tim.3.1, 2.pet.3.3.*

12 Antichriſtorum eſt ſeſe à pijs ſegregare,vt qui Spiritu Dei non regantur: contrà verò Chriſtianorum eſt mutuò tum in fide tum in charitate ſeſe ſanctis precibus ædificare,tantiſper dum Chriſti miſericordia appareat ad plenam ſuorum ſalutẽ.

13 Inter eos qui aberrant,hic delectus pijs ſeruandus eſt,vt alios leuius trahent,alios iam in ipſa flamma verſantes,ſeuera præſentis periculi denuntiatione ſeruare ſtudeant: ita tamen vt ſic abhorreant à malis & turpibus,vt vel leuiſſimam eorum contagionem fugiant. 14 Commendat eos Dei gratiæ,ſatis declarans Dei ſolius eſſe eam ipſam quam á nobis requirit conſtantiam nobis præſtare.

k Magis eſt dominatum aſpernari, quàm Dominos. i. rem ipſam quàm perſonas. l Agapæ erant fraterna Eccleſiaſtici cœtus cõuiuia, qua deſcribuntur a Tertulliano in Apologet. cap. 39.

m Impudenter & abſq; vlla vel Dei vel Eccleſiæ reuerentia.

n Denſiſſima tenebræ. o Præteritum futuri loco Hebr. more

p Abſterrentes illos, & ſancta ſeueritate reuocantes. q Hyperbola ab interdictis pollutionum Legalium ſumpta.

IN APOCALYPSIN NIHILDVM TALE VISVM EST EDERE QVALE IN SVPERIORES LIBROS: INTEREA TAMEN VISVM EST SVBIICERE QVÆ ANTE ALIQVOT ANnos de huius libri authoritate ſcripſimus. Sunt autem eiuſmodi.

QVIA de huius libri authoritate iam pridem nonnulli dubitarunt: paucis diluam argumenta quæ in hanc partem adferri ſolent: deinde quid mihi videatur exponã. Argumenta verò citabo vti ſunt ab Eraſmo ſtudioſè ac diligenter collecta: cuius quidem adeò varium mihi videtur in hoc argumento (vt in multis alijs) iudiciũ fuiſſe, vt quid ſtatuerit, non facilè iudicare poſſis niſi quòd eò tãdem videtur inclinare, vt exiſtimet aliquam eſſe quidem huius libri authoritatem, ſed non eam tamen quæ ſit reliquorum qui ſine controuerſia ſunt recepti. Audiamus ergo quid dicat. Teſtatur inquit, diuus Hieronymus, Apocalypſin ætate ſua non fuiſſe receptam à Græcis. Dorotheus Tyri epiſcopus ac martyr, in compendio vitarum tradit Iohannem in Patmo inſula Euangelium ſuum ſcripſiſſe: huius autem libri nõ meminit. Athanaſius Græcus in ſuo catalogo non affirmat hoc opus eſſe Iohannis. Dionyſius Alexandrinus, cuius verba citat Euſebius libro 7. Eccleſiaſticæ hiſtoriæ, librum exiſtimat ab alio quopiam Iohãne viro ſancto ſcriptum. Euſebius ipſe ita citat hunc librum aliquot locis, vt Iohanni nõ ſine exceptione tribuat. Idem Caium quendam orthodoxum citat lib. 4. qui à Cerintho hæretico ſcriptum dicat. Hoc ſit primum argumentum: ad quod ita reſpondeo. Si ſpectetur quibus rationibus permoti ſunt nonnulli ad hunc librum repudiandum, tum demum facilè apparitaturum quàm immerito hoc fecerint. Deinde ſicut à quibuſdam fuit repudiatus, ita fuiſſe à pleriſque receptum, adeò quidem vt Epiphanius illos à quibus reijciebatur, apertè inter hæreticos recenſuerit: vt interim omittam antiquiſſimos ſcriptores, Iuſtinum philoſophum, & Irenæum Lugdunenſem epiſcopũ, martyrem vtrunque, non modò illum comprobaſſe, ſed etiam commentarijs illuſtraſſe. De Dorotheo quod affertur nihil habat momenti, qui ſuo tantum ſilentio videatur librum hunc reiecisſe. De Athanaſio, ſuſpectum eſſe titulum Eraſmus ipſe annotauit. De Dionyſio mox videbimus, quum ipſius rationem expendemus, Caium (quicunque tandem is fuerit) vel ipſius Dionyſij verbis refuto quæ ſcripta ſunt libro Eccleſiaſticæ hiſtoriæ tertio. Euſebium autem ſanè nihil moror, in quo docti omnes iudiciũ requirunt. Nunc ad alterum argumentum veniamus, Scribis, inquit, Hieronymus quoſdam eruditiſſimos viros tantum hoc argumentum multis cõuitijs fuiſſe inſectatos, quaſi nihil haberet Apoſtolicæ grauitatis, ſed vulgatam tantùm rerum hiſtoriam, figurarum involucris adumbratam. Deinde nec inſententijs eſſe quicquam Apoſtolica grauitate dignum. Ad hoc ita reſpondeo, Quicunque tãdem iſti eruditiſſimi viri fuerint, magnam eos reprehenſionem mereri in eo quod conuitijs auſi ſint eum librum exagitare, qui ſanè ſit breuiſſimus ſi ea demas quæ ad verbum ex Prophetis exſcripſit. Longè aliter Baſilius, Gregorius, Cyrillus, Epiphanius, Irenæus, Hipolytus (vt Arethas teſtatur) qui hunc librum non modò (vt Dionyſius Alexandrinus) putarunt à ſancto viro ſcriptum eſſe, ſed apertè etiam Iohanni Apoſtolo vendicarunt: nunquam id certè facturi ſi Apoſtolicæ grauitatis nulla in eo veſtigia animaduertiſſent. Viros verò pro eruditioribus habebimus? an iſtos quorum & ſingularis pietas & ſumma eruditio teſtata eſt plurimis ipſorum monimentis, an illos potius quorum ne nomina quidem apparent: argumenta verò ſatis indicant quam meritò eruditiſſimi appellentur? Negant in hoc ſcriptore vllam apparere grauitatem, quum tamen penè omnia ex Prophetis ad verbum deſcripſerit, Dicunt eũ complecti vulgatam rerum hiſtoriam. Id verò qui poteſt in eo verum eſſe quò (ſi admodum pauca excipias) res præteritas non narret, ſed futuras prænuntiet? Iſta igitur non modò vera non ſunt, ſed ne veriſimilia quidem. Ad tertium argumentum accedamus. Hic, inquit, ſolicitè ſuum nomen inculcat, perinde quaſi ſyngraphum ſcriberet, non librum. idque non ſolùm præter morem Apoſtolorum, verum multo magis præter ſuum morem, qui in Euangelio multo modeſtiora narrans, non exprimit tamen vſquam ſuum vocabulum, ſed notulis indicat, Diſcipulus ille quẽ diligebat Ieſus. Et Paulus coactus referre de viſionibus ſuis, rem exponit ſub alterius perſona. At hic tam arcana cum Angelis colloquia deſcribens, quot locis inculcat, Ego Iohannes? Hæc eſt ratio quæ Dionyſium Alexandrinum impulit, vt ab alio aliquo Iohanne ſcriptum hunc librum arbitraretur. At, Deus bone, quàm hæc ſunt infirma & imbecilla! Non animaduerterunt boni viri aliud eſſe hiſtoriam, aliud Prophetiam ſcribere. Nam hiſtoriæ veritas aliunde potius quàm à ſcriptore pendet: in prophetia verò, quia res futuræ prædicuntur, nulla niſi reuelantis & annuntiantis authoritate innixæ, quis non videt hoc requiri in primis vt vnde tandem illarum prædictio emanet, qui patefeceris, quis ſcripſerit intelligamus? Ideo videmus non modò in Prophetiarum initijs ſed etiam in ſingulis penè viſis, nihil æquè ſolicitè adſcribi atque Dei dictantis & Prophetæ ſcribentis nomen, Exemplo ſit vel vnus Ieremias, qui minimum centies vicies nomen ſuum inculcat. Ita enim omninò faciendũ erat, ne latebras quæ vere videretur, vt pſeudoprophetæ ſolebant. Quid verò

Apud

Apud Danielem à capite ſeptimo non penè ſingulis verſiculis repetitur. Ego Daniel? Eſaias autem quoties Eſaiæ filium Amos inculcat? Atqui Iohannes hoc non conſueuit in Euangelio. Fateor: nam hiſtoriam ſcribebat, in qua illi accidit quod nulli ex alijs diſcipulis, vt ipſe de ſe multa dicere cogeretur. At Paulus etiam ipſe hoc non fecit. Certè non fecit eo in loco in quo ſuas viſiones ex profeſſo non tractabat: ſed quoties ſui muneris præſtantiam aſſerit, quã altè, quàm magnificè ſeſe Paulum illum dicit non ab hominibus, neque per homines, ſed à Ieſu Chriſto deſignatum Apoſtolum? Quid? quum ſua illa certamina prædicat, an perſonam alienam aſſumit? Sed aliquid etiam amplius conſideremus. Iohannis nomen in toto hoc opere (niſi me calculus fefellit) quinquies tantùm repetitur: & illud ego Iohannes, tribus tantùm locis, nempè capite 1. verſ. 9. addita tamen explicatione, quæ vna ad omnem amoliendam arrogantiæ ſuſpicionem ſatis ſuperque ſufficit. Item cap. 21. verſ. 2, & cap. 22. verſ. 8. quibus locis ſimpliciter tantum commemorat quid viderit, vt de viſionis fide dubitari non poſſit. Ergo (vt paucis hoc argumentum abſoluam) ratio illa Dionyſij non modò futilis eſt, ſed etiam imperitiã arguit, atque adeò plena eſt calũniæ: imò verò (quod ingenuè & ſine vlla malevolentia à me dici Deus teſtis eſt) nimium inconſiderata eſt vox iſta, hunc ſcriptorẽ perinde ſuum illud Ego Iohannes, inculcare ac ſi ſyngraphã non librum ſcriberet. Accedo ad quartũ argumentum. In Græcis, inquit, quos viderim exemplaribus, non erat titulus Iohannis Euangeliſtæ, ſed Iohannis Theologi. Atqui vel hic titulus eam Iohanni Euangeliſtæ vendicat, quum nemo ignorat cat'exochen fuiſſe Theologum à veteribus appellatum: quod de Chriſti diuinitate nemo vnquam hominum apertius aut diuinius ſcripſerit. Alter autem ille Ioannes, quem ego ſanè ſuppoſititium eſſe ſuſpicor, non Theologus (quo cognomento nihil dici poteſt auguſtius) ſed Presbyter dicebatur. Vtinio tandem ad ſtyli diſſimilitudinem, quam Dionyſius ille Alexandrinus tribus argumentis confirmat, vt refert Nicephorus Eccleſiaſt. hiſtoriæ lib. 6. cap. 23. Primum ex tota orationis indole ac ductu: deinde quòd quum Euangelio & epiſtolæ Iohannis catholicæ multa ſint communia, hic liber ne ſyllabã quidẽ vllã habeat cum eis cõmunem. Poſtremò quòd ſermonis etiã dono excelluerit Iohannes, alicubi hic noſter ruſticis barbariſmis ſolœciſmis vtatur. At ego primùm omnium reſpondeo, iſtam ſtyli diſſimilitudinem minimè eſſe admirandam in tam diſſimili argumento. Nam in Euangelij hiſtoria, & in epiſtolis quanuis impulſu Spiritus ſancti, tamen ex ſuo ſenſu loquitur: hic audita & dictata excipit. Illic partim narrat rem geſtam, partim docet: hic de rebus futuris agit, & quidem præſcriptis verbis, & miramur eum non iiſdem vti ſentẽtijs? imò quis vnquam hanc legem cuiquam ſcriptori præſcripſit? Quid quod pleraq; ipſis ſuperiorum Prophetarum (puta Ezechielis, Danielis, Zachariæ, Eſaiæ, & aliorũ) verbis illi dictantur ab eodem illo Spiritu, nimirum qui quondam per illos hæc eadem erat loquutus? Itaque mirũ nemini videri debet quòd non ita culto ſermone vtatur, vt qui à Prophetarum qui Hebraicè ſcripſerunt, ne verbis quidem, nedum charactere diſcedere voluerit: quo minus ſanè ſuſpicari par eſt quicquam hic commentitium Eccleſiæ obtrudi. Supereſt vltimum argumentum, quod videatur Chiliaſtarum hæreſi fauere: quo nomine nonnulli adducti ſint vt hoc opus à Cerintho editum ſub Apoſtoli nomine putarint. Ego verò, vt concedam Chiliaſtas nonnullis ex hoc libro teſtimonijs eſſe abuſos, idcircò tamen hæretico tam impuro hunc librum eſſe tribuẽdum abſit vt cõcedam, niſi locos illos aliter accipi commodè non poſſe quiſpiam oſtenderit: alioquin quem tandem librum admittemus? Aliter autem accipiendos eſſe doctiſſimi viri iampridem indicarunt: vt huic libro idẽ plane acciderit atque epiſtolæ ad Hebræos, quã nonnulli pertinaciſſimè repudiarunt quòd facere pro Nouatianis videretur: quum ipſi potius ſuam ignorantiam debuerint accuſare. Deinde, obſecro, quum alia prætereà fuerint Cerinthi deliria, vt qui Deum eſſe mundi conditorem negarit, Chriſtum ex Maria ac Ioſepho cæterorum hominũ more genitum docuerit: Chriſtum & Ieſum vt diſtinctas perſonas ſeparârit: cur non etiam hæc ſua dogmata huic libro aſpergeret? Atqui tantùm abeſt vt hoc faciat vt cõtrà aduerſus illos errores certa ex hoc libro teſtimonia peti poſſint: vt à Cerintho iſta proficiſci nõ potuiſſe, vel ex vna iſta ratione ſatis appareat. Quid verò quod vbi de mille annis loquitur, nihil eorum narrat de quibus Cerinthus tam impie garriebat? Vbi enim luxus ille? vbi cibus & potus? vbi nuptiæ & iocí? vbi ſacrificia & dies feſti Hieroſolymis celebrandi? Ergo vanum etiam ac futile eſt hoc argumentum. Quæ quum ita ſe habeant, quamuis non cenſuerim quidem ego pertinacius de ſcriptoris nomine litigandum, tamen Iohanni Apoſtolo potius quam cuiquam alij hunc librum tribuerim. Nam præterquam quod vetuſtiſſimum eſſe conſtat, & ex veteribus doctiſſimi & religioſiſſimi quique, Iohannis Apoſtoli eſſe non dubitarunt, his etiam coniecturis ducor, quòd illis temporibus non videam cui tandem alij tantæ maieſtatis plenæ prophetiæ, tamq; auguſtum Theologi nomen, tribui potuerint: deinde quod planè Apoſtolicæ ſit dignitatis non vni alicui Eccleſiæ, ſed Aſiaticis Eccleſijs ſcribere: poſtremo, quod quæ de inſula Patmo commemorat, cum ijs prorſus cõueniant quæ de Iohannis exilio veteres ſummo cõſenſu tradunt. Quod ſi tamen liceret ex ſtylo coniecturam facere, nemini certè potius quàm Marco tribuerim, qui & ipſe Iohannes dictus eſt: adeò non in verbis tantùm, ſed etiam in formulis dicendi pleriſq; ſimilis, ac penè idem eſt Euangelij Marci & huius libri character. Ad ipſum autem librum quod attinet, quanuis eum eſſe me agnoſcã cui hæc myſteria vaſdè adhuc obſcura videantur, tamen quum vbique videã Spiritus prophetici numen eminere, & veterum Prophetarum non tantùm veſtigia, ſed ſententias, ipſaq; adeò verba in hoc libro agnoſcam: quum manifeſta & magnificentiſſima vbiq; tum diuinitatis Chriſti, tum noſtræ redemptionis teſtimonia in eo extare videã: quum denique

ex ijs quæ prædicta sunt nonnulla manifestè iam apparuerint, veluti quæ de Asiaticarum Ecclesiarum excidijs, & sorti illius septem montibus insidentis regno prædixi: venio in eam sententiam vt existimem Spiritum sanctum in hunc pretiosissimum librum congerere voluisse quæ ex superiorum Prophetarum prædictionibus implenda post Christi aduentum supererant: ac nonnulla etiam addidisse, quatenus nostra interesse cognouit. Obscuritas in his (fateor) magna est: sed ea minimè noua in Prophetarum (ac præsertim Ezechielis) scriptis. Deinde nostrum hoc vitium est, qui singula diligentius non annotamus, & quotidiana illa Dei prouidentiæ iudicia in Ecclesiæ suæ administratione, rebus nostris priuatis intenti, non consideramus. Postremò, nouit Dominus quid quatenus nosse expediat ideóque prophetiarũ lucem pro sua infinita sapientia non aliter iam olim temperauit quàm Ecclesiæ vtile fore præsciuit. Superest igitur vt hæc mysteria sancti Dei homines cum timore ac religione, quatenus fas & vtile est, scrutentur: omnes verò, siue quæ nouerint, siue quæ non nouerint, in hoc libro comprehensa Dei mysteria venerentur, potius quàm nonnullorum more vel derideant, vel fanaticis suis commentis polluant.

IN

Cap. I. a Rerum occultarum patefactio.

APOCALYPSIS IOHANNIS THEOLOGI.

CAP. I.

1 Indicat doctrinæ genus quod hic tractatur: & nempè illius qui est principium & finis: 12 Deinde septem candelabrorum & stellarum 20 mysterium explicat.

b Quã Filius è sinu Patris nobis per Angelos reuelauit.

1 APOCALYPSIS [b] Iesu Christi, quam dedit ipsi Deus, vt indicaret seruis suis quæ oporteat fieri citò: *is* verò missam per Angelum suum, seruo suo Iohanni significauit:

2 Qui testificatus est sermonẽ Dei, & testimonium Iesu Christi, & quæcunque vidit.

3 Beatus qui legit, & *beati* qui audiunt verba prophetiæ huius: & seruant ea quæ in ea scripta sunt, tempus enim propè est.

4 Iohannes septem Ecclesijs quæ sunt in Asia: Gratia *sit* vobis & pax ‖ à [c] Qui est, & Qui erat, & Qui vẽturus est: & à [d] septem Spiritibus qui in conspectu throni eius sunt:

5 Et à Iesu Christo, ‖ *qui est* fidus ille testis, ‖ primogenitus ille ex mortuis, ac princeps regum terræ: qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris ‖ per sanguinem suum:

6 Et fecit nos ‖ reges & sacerdotes Deo & Patri suo: ei, *inquam*, gloria & robur in secula seculorum. Amen.

7 ‖ Ecce, venit cum nubibus, & videbit eum [e] omnis oculus, etiam qui eum transfixerũt: & plangent coram eo omnes tribus terræ, etiam, Amen.

8 ‖ Ego sum [f] A & Ω, *id est*, principium & finis: dicit Dominus, Qui est, & Qui erat, & Qui vẽturus est, ille, *inquam*, omnipotens.

9 Ego Iohannes, *qui* & frater vester *sum*, & socius in afflictone & regno & tolerantia Christi Iesu, eram in insula quæ vocatur [g] Patmos, propter sermonem Dei & testimonium Iesu Christi.

10 Fui *autem* [h] Spiritu correptus die [i] Dominico, & audiui á tergo vocé magnam tanquam tubæ,

11 Dicentis, Ego sum A & Ω, primus ille & vltimus: &, Quod vides scribe in libro, & mitte septem Ecclesijs quę sunt in Asia, Ephesi & Smyrnæ, & Pergami, & Thyatiræ, & Sardibus, & Philadelphiæ, & Laodiceæ.

12 Conuersus sum igitur vt [k] viderem vocem quæ loquuta erat mecum. Conuersus autem vidi septem candelabra aurea.

13 Et in media septem candelabrorum *quendam* similem Filio hominis, indutum talari *veste*, & præcinctum ad mamillas zona aurea.

14 Caput autẽm eius & capilli *erant* candidi vt lana alba, tanquã nix: & oculi eius vt flamma ignis.

15 Pedes autem eius similes calcolibano, veluti in fornace ardentes: & vox illius tanquam vox aquarum multarum.

16 Habebat autem in dextra sua stellas septem: & ex ore eius anceps gladius prodibat, & facies eius qualis sol in suo vigore lucet.

17 Quum autem vidissem eum, cecidi ad pedes eius veluti mortuus: tum imposuit mihi dextrã suam, dicens mihi, Ne metue: ‖ ego sum primus & vltimus.

18 Et qui viuo, sed fui mortuus, & ecce viuo in secula seculorum, Amen. & habeo claues inferorum & mortis.

19 Scribe quæ vidisti, & quæ sunt, & quæ posthac sunt futura,

20 Mysterium septem stellarum quas vidisti in dextera mea, & septem candelabra aurea. Septem stellæ, [l] Angeli sunt septem Ecclesiarum: & candelabra septem quæ vidisti, septem Ecclesiæ sunt.

CAP. II.

Iubetur Iohannes scribere quæ Dominus necessaria nouerat Ecclesijs 2 Ephesiorum, 8 Smyrnensium, 12 Pergamenorum, 18 Thyatirensium: 25 vt quæ ab Apostolis acceperunt, teneant.

c Iehoua nomẽ quod Deo proprium est præteriti, præsentis & futuri temporis notatione, significatur. Exod. 3. 14.

d Hi sunt Spiritus, quos infr. 5. 6. Agni cornua & oculi dicũtur: eos autem adiungit Deo tãquam stipatores. Psal. 89. 38. 1. Cor. 15. 21, colos. 1. 18. Heb. 9. 14, 1. pet. 1. 19, 1. ioh. 1. 9. 1. Pet. 2. 5. Esa. 3. 14. Matth. 24. 10 iud. 1. 4. Infra. 21. 9, & 13.

e Omnes homines.

f Ego is sum, ante quẽ nihil est imo per quẽ factũ est quicquid factũ est, quique vt omnia intereant, superstes illis omnibus maneam.

g Patmos vna est Sporadum inquã exulasse Iohannes perhibetur.

h Sic explicatur sanctus ille enthousiasmos, quo Propheta correpti extra mundum peregrinabantur cum Domino: sic Ezechiel sæpe dicit sẽ translatum fuisse ad Domini Spiritu, & Spiritum Domini in se incidisse.

i Dominicũ vocat diem quem Paulus primum hebdomados vocat, 1. Cor. 16. 2.

k Vt eum viderem cuius vocem audiueram. Esa. 41. 4. & 44. 6.

l Angelorum nomen Ecclesiarum ministros intelligit.

1 ANgelo Ephesinæ Ecclesiæ scribe, Hæc dicit qui tenet septem stellas in dextra sua, qui ambulat inter septē candelabra aurea:

2 Noui opera tua, & laborem & tolerantiam tuam, & quòd non possis ferre malos: & exploraris eos qui se dicunt Apostolos esse, & non sunt: & comperisti eos *esse* mendaces.

3 Et onere pressus fuisti, & sustines: & propter nomen meū laborasti, & non es defatigatus.

a Quod tecū expostulem.

4 Sed habeo *aliquid* [a] aduersum te, quòd charitatem tuam primam omiseris.

5 Memor esto itaque vnde excideris, & resipisce, & priora opera facito: sin minus, veniam aduersum te citò, & mouebo candelabrum tuum è loco suo, nisi resipueris.

6 Sed hoc habes, quòd odisti facta Nicolaitarum, quæ & ego odi.

7 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs, victori dabo edere ex arbore vitæ quæ est in medio [b] paradisi Dei.

b Sic Christus loquitur, nempè vt mediator.

8 Angelo verò [c] Smyrnæorum Ecclesiæ scribe, Hæc dicit primus ille & vltimus, qui fuit mortuus & viuit:

c Smyrna vna fuit Ionicarum ciuitatum in Asia.

9 Noui opera tua & afflictionem & paupertatem, (sed diues es) & blasphemiam eorum qui se dicunt Iudæos esse, & non sunt, sed synagoga Satanæ.

10 Nil metue eorum quæ passurus es. ecce futurum est vt mittat diabolus aliquos ex vobis in carcerem, vt exploremini: & habebitis afflictionem dierum decem. esto fidelis vsque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ.

d Pergamū celeberrima olim vrbis in Asia nomen, Attalicorum regum sedes.

11 Qui habet aurē, audiat, quid Spiritus dicat Ecclesijs, Victor non lædetur à morte secunda.

12 Angelo verò [d] Pergamensis Ecclesiæ scribe, Hæc dicit qui habet romphæā illam vtrinque acutam,

e Manifestatur Pergamensium fides, quod in ipso persecutionis æstu constãtes fuerint. Num. 24. 14, & 25. 1.

13 Noui opera tua, & vbi habites, *nempè* vbi thronus est Satanæ: & *quòd* teneas nomen meum, neq; negasti fidē meam, [e] etiam ijs diebus quibus Antipas martyr ille meus fidelis trucidatus est apud vos, vbi Satanas habitat.

f Quod hic de idolothytis agit, refertur ad eam speciem de qua agit Paulus, 1. Cor. 10. 14.

14 Sed habeo aduersum te pauca, quòd habeas istic qui teneant doctrinam ‖ Balaam, qui docuit Balac obijcere offendiculum coràm filijs Israel, vt federent ex ijs quæ simulacris immolantur, & scortarentur.

g Alludit ad concionem illam qua habetur, 6. Ioh. & ad locum Psal. 105. 28.

15 Ita habes etiam qui teneāt doctrinam Nicolaitarum: quod odi.

16 Resipisce: sin minus, veniam aduersum te citò, & pugnabo cum illis gladio oris mei.

h Eiusmodi calculū referebant olim Athletis dari in certaminibus, vel quod calculi olim essent albi indicantes absolutionem.

17 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs, Victori dabo edere ex [g] Manna illo abscondito: & dabo illi [h] calculum album, & in calculo nomen nouum scriptum, quod nemo nouit nisi qui accipit.

i Sic vocat officia sanctis præstita.

18 Angelo verò Thyatirēsis Ecclesiæ scribe, Hæc dicit Filius Dei qui habet oculos tanquam flammam ignis, & cuius pedes *sunt* similes chalcolibano:

k Passim in Scriptura nomine fornicationis intelligitur idololatria.

19 Noui operam tuam & charitatem, & [i] subministrationem, & fidem, & tolerantiam tuam, & opera tua, & vltima plura prioribus.

l Pleonasmus Hebraicus, cuius tamen maxima est emphasis, vt Latinè dicimus interneciōne delere.

20 Sed habeo aduersus te pauca, quòd permittis mulierem Iezabel, quæ se dicit prophetissam, docere & seducere seruos meos, vt [k] scortentur, & edant ex ijs quæ simulachris immolantur.

m Notat ostentationem aliquorū qui iactarent profundā, id est, copiosam atq; vulgarem scientiam suam, quæ tamen esset Satanica. 1. Sam. 16. 7, Psal. 7. 10, Iere. 11. 20, & 17. 10.

21 Et dedi illi tempus vt resipisceret à scortatione sua: & non resipuit.

22 Ecce, ego abijciam eam in lectum: & eos qui adulterium committunt cum ea, in afflictionem maximā, nisi resipuerint ab operibus suis.

23 Et filios eius [l] interficiam morte: scientq; omnes Ecclesiæ me esse ‖ scrutatorem renum & cordium: & dabo vnicuique vestrūm secundum opera sua.

n Aduersum vos nihil grauius denuntiabo, contentus vobis significare quid in vobis requiram.

24 Vobis autem dico reliquis Thyatirensibus, Quicunque non habent doctrinam hanc, neque cognouerunt [m] profunditates Satanæ, vt aiunt: [n] non imponam vobis aliud onus.

25 Tamen id quod habetis, tenete quousque veniam.

26 Nam siquis vicerit, & custodierit ad finem vsque opera mea, dabo ei potestatem in Gentes.

Psal. 2. 9.

27 ‖ Et reget eas virga ferrea: & tanquam vasa fictilia conterentur, sicut & ego accepi à Patre meo:

28 Et dabo ei stellam matutinam.

29 Qui habet aurē, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs.

CAP. III.

Sequitur Epistola quinta ad pastores Eccles. Sardinensium, 7 Philadelphensium, 14 & Laodicensium.

Laodicensium, 16 ne tepidi sint, 20 sed gloria Dei promouenda operam dent.

CAP.III.

a Sardu florentissima & celeberrima vrbs nomen Lydorum regu sedes.

b Nomine vnu, sed reuera ei mortuus.

c Cætera, quorum ea est conditio, vt iam laborent, nisi confirmentur in veritura. Infra, 16.15, 1.thess.5.2, 2.pet.3.10. Infra, 20.12, & 21.27. philip.4.4.

d Idonei, scilicet, quia in Christo iustificati fuerunt, quod re ipsa comprobarunt. iustus enim est qui iustitiam facit, sed ita vt arbor fructũ signat. Vide Rom.8.18.

e Potestatẽ omnem gubernationis, iubendo & vetando & expediendo ac coercendo. Est autem domus Dauid Ecclesia, regni autem Dauidici promissio perpetua, ad Christum pertinet.

f In eum statum redigam.

g Quia patientiam illam & constantiam præstitisti, quam à me requiro.

h Vide sup. 3.7.

1 ANgelo autem Ecclesiæ quæ est [a] Sardibus scribe, Hæc dicit qui habet septem Spiritus Dei & septẽ stellas, Noui opera tua, *nempè* [b] quòd dicaris viuere, sed mortuus sis.

2 Esto vigilans, & confirma [c] reliqua moribunda: non enim inueni opera tua plena coram Deo.

3 Memento igitur quæ acceperis & audieris: serua igitur & resipisce. Quòd si non vigilaueris, veniam ad te ‖ tanquam fur, neque intelliges qua hora veniam ad te.

4 Habes *tamen* aliquot capita etiam Sardibus quæ non inquinarunt vestimenta sua, ideoque incedent mecum albati: [d] digni enim sunt.

5 Qui vicerit, amicietur vestimentis albis: neque delebo nomen eius ex ‖ libro vitæ, sed profitebor nomen eius coram Patre meo, & coram Angelis eius.

6 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs.

7 Angelo verò Philadelphiensis Ecclesiæ scribe, Hæc dicit Sanctus & verax ille, qui habet [e] clauem Dauidis: qui aperit, & nemo claudit: & claudit, & nemo aperit:

8 Noui opera tua: ecce, proposui tibi ostium apertum, nec quisquam potest claudere illud: quia nonnullam habes virtutem, & seruasti sermonem meum, neque abnegasti nomen meum:

9 Ecce, [f] præbebo eos qui sunt ex synagoga Satanę, *id est* eorum qui dicunt se Iudæos esse, nec sunt, sed mentiuntur: ecce, *inquam*, faciam, vt veniant & adorent ante pedes tuos, & sciant quòd ego dilexi te.

10 Quoniam [g] seruasti sermonem tolerantiæ meæ, ego quoque te liberabo ex tempore tentationis, quod venturum est in orbem vniuersum, ad explorandos incolas terræ.

11 Ecce, venio citò: tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam.

12 Siquis vicerit, faciam vt sit columna in templo [h] Dei mei, nec foras egredietur amplius: & inscribam ei nomen Dei mei, & nomen ciuitatis Dei mei, *id est* nouæ Hierusalé, quæ descendit è cœlo à Deo meo, & nomen meum nouum.

13 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs.

14 Angelo verò Laodicensium Ecclesiæ scribe, Hæc dicit [i] Amen, testis ille fidelis & verax, [k] principiũ opificij Dei:

15 Noui opera tua, *nempe* te neque frigidum esse, neque feruidum: vtinam frigidus esses aut feruidus.

16 Itaque quoniam tepidus es, nec frigidus nec feruidus, futurum est vt te euomam ex ore meo.

17 Nam dicis, Diues sum, & ditatus sum, & nullius egeo. Neque nosti te esse ærumnosum, & miserabilem, & pauperẽ, & cæcum, & nudum.

18 Consulo tibi vt emas à me aurum igni exploratum, vt diues fias: & vestimenta alba, vt induaris, nec appareat dedecus nuditatis tuæ: & collyrio inungas oculos tuos, vt videas.

19 ‖ Ego quoscunque amo, arguo & castigo: [l] æmulare igitur ac resipisce.

20 Ecce, sto ad ostium, & pulso: siquis audierit vocem meam, & aperuerit ostium, ingrediar ad eum, & cœnabo cum eo, & ipse quoque mecum.

21 Siquis vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, vt & ego vici, & sedeo cum Patre meo in throno eius.

22 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs.

i Amen Hebraus verè seu veritatem ipsam significat.

k A quo principium ducunt omnes res conditæ.

Prou.3.12, hebr.12.5.

l Zelus opponitur iis qui nec calidi nec frigidi sunt.

CAP. IIII.

1 Alia narratur visio 3 diuinæ maiestatis gloriam continens: 8 quæ à quatuor animalibus, 10 & vigintiquatuor senioribus celebratur.

1 POst hæc vidi, & ecce, ostium apertum in cœlo: & vox prima quam audiui tanquam tubę loquentis mecum, dicebat, Ascende huc, & ostendam tibi quæ oporteat fieri posteà.

2 Statim igitur fui [a] correptus à spiritu: & ecce, thronus positus erat in cœlo: & *qui.lam* throno insidebat.

3 Porrò qui sedebat, aspectu similis erat lapidi iaspidi & sardio: & in circuitu throni erat iris aspectu similis smaragdo.

4 Et in circuitu sedis, sedilia vigintiquatuor: & super sedilia vidi vigintiquatuor senes sedentes, amictos vestibus albis: & habentes super capita sua coronas aureas.

5 Prodibant autem è throno fulgura & tonitrua & voces: & septem lampades igneæ ardentes ante thronũ, quæ

a Vide sup. 1.10.

sunt septem spiritus Dei.

6 Erat etiam ante thronum mare vitreum simile chrystallo: & in medio throni, & in circuitu throni quatuor animalia plena oculis antè & retrò.

7 Animal autem primum erat simile leoni, & secundum animal simile vitulo, & tertium animal habens faciem velut homo, & quartum animal simile aquilæ volanti.

b Vnũquodq; animalium habebat alas senas.

8 Et [b] quatuor animalia singula per se habebant alas senas in circuitu, & intus plena erant oculis, die ac nocte sine intermissione dicentia, Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus omnipotens, Erat, & Est, & Venturus est.

c Dicitur dari Deo gloria, honor, regnum & catera huiusmodi, quum celebratur pia prædicatione id quod ipsius est proprium.

9 Et quum [c] tribuebant illa animalia gloriam & honorem & gratiarum actionem ei qui throno insidebat, illi, *inquam*, viuenti in secula seculorum,

10 Procidebant viginti quatuor Senes ante illum insidentem throno, & adorabant illum viuentem in secula seculorum, & abijciebant coronas suas ante thonum, dicentes,

Infra, 5.12.

11 ‖ Dignus es Domine, qui accipias gloriam & honorem & virtutem: quia tu creasti omnia, & propter voluntatem tuam sunt, & creata sunt.

CAP. V.

1 Librum septem sigillis obsignatum, 3 quem nemo aperire poterat, 6 Agnus ille Dei. 9 dignus qui aperiat, 12 omnium cœlestium voce decantatur.

1 DEinde vidi ad dexteram eius qui insidebat throno, librum scriptũ intus & à tergo, obsignatum sigillis septem.

2 Et vidi Angelum fortem prædicantem voce magna, Quis est dignus qui aperiat librum, & soluat eius sigilla?

3 Nemo autem poterat neque in cœlo, neque in terra, neque subter terram, aperire librum, neque eum inspicere.

4 Flebam igitur ego multum, quòd nemo dignus inuentus esset qui aperiret & legeret librum, nec qui eum inspiceret.

5 Tum vnus ex senibus dicit mihi, Ne fleto: ecce, [a] vicit Leo ille ex tribu Iuda, stirps Dauidis, vt aperiat librum, & soluat septem eius sigilla.

a Obtinuit.

6 Aspexi igitur, & ecce inter thronum & quatuor animalia, & inter senes, Agnus stans tanquam mactatus, habens cornua septem, & oculos septem, qui sunt septem Spiritus Dei missi in omnem terram.

7 Is venit & accepit librum ex dextra eius qui throno insidet.

8 Quumque accepisset librũ, quatuor illa animalia, & vigintiquatuor illi senes ceciderunt coram Agno, habentes singuli citharas, & phialas aureas, plenas suffituum, quæ sunt [b] preces sanctorum.

b Vide infr. 8.3.

9 Et cecinerunt canticum [c] nouum, dicentes, Dignus es qui accipias librum, & aperias eius sigilla: quoniam mactatus es, & redemisti nos Deo per sanguinem tuum, ex omni tribu, & lingua, & populo & natione.

c Non vulgare.

10 ‖ Et fecisti nos Deo nostro reges & sacerdotes: & regnabimus super terram.

Supra, 1.6. 1.pet.2.9.

11 Tum aspexi, & audiui in circuitu throni & animalium & senum, vocem Angelorum multorum, ‖ numero [d] millies centies mille, & decies centies mille.

Dan.7.10. d Indicatur numerus ingens.

12 Dicentes voce magna, Dignus est Agnus ille mactatus [e] qui accipiat virtutem, & diuitias, & sapientiam, & fortitudinem, & honorem & gloriam, & benedictionem:

e Cui defertur laus omnis, tanquam potentissimo, sapientissimo, &c.

13 Sed & omnem creaturam quæ in cœlo est, & quæ super terram & sub terra & in mari, & quæ in eis sunt omnia, audiui dicentia, Sessori throni & Agno benedictio, & honor, & gloria, & robur, in secula seculorum.

14 Quatuor autem animalia dicebant, Amen. & vigintiquatuor senes ceciderunt in facies suas, & adorarunt eum qui viuit in secula seculorum.

CAP. VI.

1 Aperit Agnus primum Libri sigillum, 3 secundum, 5 tertium, 7 quartum, 9 quintum, 12 & sextum: Quibus apertis, cades, fames, pestis, sanctorum querela, terræmotus, & varia cœli prodigia oriuntur.

1 POstea aspexi, quum aperuisset Agnus primum ex sigillis, & audiui vnum ex quatuor animalibus dicens, tanquam vocem tonitrui, Veni & vide.

2 Aspexi igitur, & ecce, *aderat* equus albus: & qui insidebat ei habebat arcũ, & data est ei corona, & prodijt vincens, & vt vinceret.

3 Quumque aperuisset sigillum secundum, audiui secundum animal dicens,

cens,Veni,& vide.

4 Et prodijt alius equus rufus: & ei qui insidebat super eum,datum est vt tollat pacem è terra, vt alij alios mactent: datusque est ei gladius magnus.

5 Et quum aperuisset sigillum tertium,audiui tertium animal dicens, Veni, & vide.Aspexi igitur,& ecce,equus niger *aderat:* & qui insidebat ei, habebat stateram in manu sua.

6 Et audiui vocem in medio quatuor animalium dicentem, [a] Chœnix tritici denario, & tres chœnices hordei denario: & vinum & oleum ne læseris.

a Magna indicatur caritas annonæ,est enim chœnix mensura aridorum, octaua pars modij, olim apud Græcos diurni cibi seruilis.

7 Quumque aperuisset sigillū quartum, audiui vocem quarti animalis dicentem,Veni & vide.

8 Tum aspexi, & ecce *aderat* equus pallidus,& eius quæ insidebat ei, nomen erat Mors: & infernus sequebatur eum, datáque est eis in quadrantem terræ potestas trucidandi gladio,& fame,& morte,perque terrestres feras.

9 Quum verò aperuisset sigillum quintum, vidi sub altari animas eorum qui mactati fuerant propter verbum Dei, & propter testimonium quod tuebantur.

10 Clamabant autem voce magna, dicentes,Vsquequo Domine,qui sanctus es & verax,non iudicas ac vindicas sanguinem nostrum de ijs qui habitant in terra?

11 Tum, datæ sunt singulis stolæ albæ,& dictum est eis vt requiescerent adhuc paululum temporis, vsquequo [b] cōpleantur etiam conserui eorum & fratres eorum,qui trucidandi sunt sicut & ipsi.

b Vsquedum compleatur numerus eorum.

12 Deinde aspexi quum apperuisset sigillum sextum,& ecce terræmotus magnus factus est: & sol factus est niger vt [c] saccus cilicinus, & luna tota facta est vt sanguis:

c Ita vocabant olim opera pilis texta.

13 Et stellæ è cœlo ceciderunt in terram,sicut ficus abijcit grossus suos quum vento magno concutitur.

14 Et cœlum abscessit sicut liber qui conuoluitur: & omnes montes & insulæ è suis locis motæ sunt:

15 Et reges terræ, proceres, & diuites,& tribuni,& potentes, omnesq; tum serui tum ingenui absconderūt se in speluncis & in petris montium:

Esa.2.19, osee.10., luc.23.30.

16 Et dixerunt montibus & petris, ‖Cadite super nos,abscondite nos à conspectu eius qui insidet throno, & ab ira Agni:

17 Nam venit dies ille magnus iræ illius: & quis poterit stare?

CAP. VII.

1 Grassantes in orbe Angeli, 3 inhibentur donec Electi Domini 5 ex omnibus tribubus signentur. 13 Deinde eorum qui Christi causa persequutionem sustinuerunt, 16 fœlicitas 17 & gaudium describitur.

1 POstea vidi quatuor Angelos insistentes quatuor [a] angulis terræ,tenentes quatuor ventos terræ, ne flaret ventus super terram, neque super mare, neque in vllam arborem.

CAP.VII. *a In quatuor terra plagis seu cardinibus.*

2 Et vidi alterum Angelum ascendentem ab ortu solis, habentem sigillum Dei viui: qui clamauit voce magna quatuor Angelis quibus datum est nocere terræ & mari,

3 Dicens, Ne nocete terræ, neque mari,neque arboribus, quoadusque obsignemus seruos Dei nostri in frontibus suis.

4 Et audiui numerum obsignatorum: centum quadragintaquatuor millia *erant* obsignata ex omnibus tribubus filiorum Israel.

5 Ex tribu Iuda,duodecies mille obsignata: ex tribu Ruben,duodecies mille obsignata: ex tribu Gad, duodecies mille obsignata:

6 Ex tribu Aser,duodecies mille obsignata: ex tribu Nephtali, duodecies mille obsignata: ex tribu Manasse, duodecies mille obsignata:

7 Ex tribu Simeon, duodecies mille obsignata: [b] ex tribu Leui, duodecies mille obsignata: ex tribu Issachar, duodecies mille obsignata:

b Omisit Dan.& recensit Leui.

8 Ex tribu Zabulō, duodecies mille obsignata: ex tribu [c] Ioseph, duodecies mille obsignata: ex tribu Beniamin, duodecies mille obsignata.

c Ephraim alterius filij Ioseph,& qui primogenitura donatus est, vnde Ioseph dicitur.

9 Posteà aspexi, & ecce, *aderat* turba multa, quam numerare nemo posset, ex omnibus gentibus & tribubus & populis & linguis, stabantque ante thronū & in conspectu Agni, amicti stolis albis: & palmæ in manibus eorum.

10 Et clamabant voce magna,dicentes,Salus à Deo nostro *est*, sedente super thronum & *ab* Agno.

11 Omnes autem Angeli stabant in circuitu throni & senum & quatuor ani-

malium: & procubuerunt in conſpectu throni in facies ſuas, & adorarunt Deũ.

12 Dicentes, Amen; benedictio, & gloria, & ſapientia, & gratiarum actio, & honor, & virtus, & robur Deo noſtro in ſecula ſeculorum. Amen.

13 Tum me compellauit vnus ex ſenibus, dicens mihi, Iſti qui amicti ſunt ſtolis albis, quinam ſunt, & vnde venerunt?

14 Et dixi ei, Domine, tu noſti. Et dixit mihi, Hi ſunt qui venerunt ex afflictione magna: & lauerunt ſtolas ſuas, ac dealbarunt in ſanguine Agni.

15 Ideò ſunt ante thronum Dei, & ſeruiunt ei [d] die ac nocte in templo eius: & qui inſidet throno, [e] habitabit cum eis.

16 ‖ Non eſurient amplius neque ſitient amplius: nec in eos incidet ſol neque vllus æſtus.

17 Quoniam Agnus qui in medio throni eſt, paſcet eos, & deducet ad viuos fontes aquarum: ‖ & abſterſurus eſt Deus omnem lacrymam ab oculis eorum.

d Alludit ad diurna & nocturna Leuitarum miniſteria, alioqui nulla nox eſt in cœlo. Eſa. 49, 50.

e Vel ſuper eos vt ſignificetur diuina defenſio atque protectio quaſi erga illos, qui vt ſub diuinis tabernaculis ſunt in tuto. Eſa. 25. 8, infra, 21. 4.

CAP. VIII.

1 Septimo ſigillo aperto, 3 offeruntur Sanctorum preces per ſuffitus. 6 procedunt ſeptem Angeli cum tubis: 7 & quatuor primis clangentibus ignis deſcidit, 8 mare turbatur. 10 11 aquæ amareſcunt, 12 & ſtella obtenebrantur.

1 POtrò quum aperuiſſet ſigillum ſeptimum, factum eſt ſilentium in cœlo, media fermè hora.

2 Et vidi ſeptem illos Angelos qui [a] adſtant coram Deo, quibus datæ ſunt ſeptem tubæ.

a Qui coram eo apparent vt miniſtri.

3 Tum alius Angelus venit, & ſtetit ante aram, habens thuribulum aureum: & dati ſunt ei ſuffitus multi, vt offerret cum precibus Sanctorum omnium, ſuper altare aureum quod eſt ante ſ throno.

b Nullius ſunt pretij noſtræ preces, niſi adſit in primis vnica illius oblatione verè gratus odor, id eſt, niſi prius in Filio per fidem iuſtificari placeamus.

4 [b] Aſcendit autem fumus ſuffituum *cum* precibus Sanctorum, è manu Angeli ad conſpectum Dei.

5 Deinde accepit Angelus thuribulum, & impleuit illud igne altaris, abiecitque in terram: & facta ſunt tonitrua & voces, & fulgura & terræmotus.

6 Et ſeptem Angeli qui habebant ſeptem tubas, præparauerunt ſe vt clangerent.

7 Primus igitur Angelus clanxit, & facta eſt grando & ignis, miſta ſanguine, proiectaque ſunt in terram: & tertia pars arborum exuſta eſt, & omne fœnum viride exuſtum.

8 Deinde ſecundus Angelus clanxit, & quaſi mons magnus igne ardens proiectus eſt in mare: factaque eſt tertia pars maris, ſanguis.

9 Et mortua eſt tertia pars creaturarum quæ erant in mari, animantia *dico*: & tertia pars nauium perierunt.

10 Tum Angelus tertius clanxit, & cecidit è cœlo ſtella magna, ardens velut fax, ceciditque in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarum.

11 Nomen autem ſtellæ dicitur Abſinthium: verſa eſt igitur tertia pars aquarum in abſinthium: & multi homines mortui ſunt ex aquis, quòd amaræ factæ eſſent.

12 Deinde quartus Angelus clanxit, & percuſſa eſt tertia pars ſolis, & tertia pars lunæ, & tertia pars ſtellarum: ita vt obſcuraretur tertia pars eorum, & diei non luceret pars tertia, & noctis ſimiliter.

13 Et vidi, & audiui vnum Angelum volantem per medium cœli, dicentem voce magna, Væ, væ, væ incolis terræ, à reliquis ſonis tubæ trium illorum Angelorum qui clangent.

CAP. IX.

1 Quinto Angelo clangente, 3 locuſtæ vaſtatrices prodeunt. 13 Sextus autem clangens 16 equites educit, 20 humanum genus deuaſtantes.

1 TVm quintus Angelus clanxit, & vidi ſtellam è cœlo cecidiſſe in terram, cui data eſt clauis putei [a] abyſſi.

a Abyſſum vocat profundiſſimas tartari tenebras.

2 Aperuit igitur puteum abyſſi: & aſcendit fumus putei vt fumus fornacis magnæ: & obſcuratus eſt ſol & aer à fumo putei.

3 Ex fumo autem exierunt locuſtæ in terram: dataque eſt illis poteſtas qualem habent poteſtatem terreſtres ſcorpij.

4 Et ipſis eſt dictum ne læderent gramen terræ, neque viride quicquam, neque vllam arborem: ſed tantùm homines qui non habent ſignum Dei in frontibus ſuis.

5 Datum autem eſt eis non vt occidant

dant eos, ſed vt crucientur *illi* menſes quinque, *ſiq́ue* cruciatus eorum vt cruciatus ſcorpij quum percuſſerit hominem.

Supra, 6.16, eſa.2.19, oſe.10.8.

6 ‖ Itaq; per eos dies homines quærent mortem, ſed non inuenient eam: & deſiderabunt mori, ſed fugiet mors ab eis.

Sap.16.9.

7 ‖ Figuræ autem locuſtarum ſimiles *erant* equis paratis ad prælium, *eranſq́ue* ſuper capita earum tanquam coronæ ſimiles auro, & facies earum vt facies hominum.

8 Et habebant capillos vt capillos mulierum: & dentes earum vt leonum erant.

9 Habebant etiam loricas vt loricas ferreas: & ſonitus alarum ipſarum vt ſonitus curuum, equis multis currentibus ad bellum.

10 Sed & habebant caudas ſimiles ſcorpionum, erantq́ue aculei in caudis earum: & earum poteſtas *erat* nocere hominibus menſes quinque.

11 Habent autem ſibi impoſitum regem Angelum abyſſi, cui nomen Hebraicè Abaddon, Græcè autem Apollyon, *id eſt perdens.*

12 Væ vnum abijt, & ecce veniũt adhuc duo væ poſteà.

13 Tum ſextus Angelus clanxit, & audiui vocem quandam ex [b] quatuor cornibus altaris aurei, quod eſt ante oculos Dei,

b Alludit ad aram ſuffitus, collocatam in atrio ſacerdotum è regione Arcæ fœderis, interpoſito tamen velo.

14 Dicentem ſexto Angelo qui habebat tubam, Solue quatuor illos Angelos vinctos ad magnum Euphratis flumen.

15 Soluti ſunt igitur quatuor illi Angeli, parati ad horam & diem & menſem & annum, vt occidant tertiam partem hominum.

16 Eratq́ue numerus equeſtris exercitus bis millies centena millia: nam audiui numerum eorum.

17 Itemq́ue vidi equos per viſionem: & ipſorum ſeſſores habentes thoraces igneos & hyacinthinos & ſulphureos: erant autem capita equorum vt capita leonum: & ex ore ipſorum prodibat ignis & fumus & ſulphur.

18 Ab his tribus occiſa eſt tertia pars hominum, *nempè* ab igne, & fumo, & ſulphure, quæ prodibant ex ore ipſorum.

19 Poteſtas enim eorum in ore eorum eſt, & in caudis eorum, nam caudæ eorum ſimiles ſunt ſerpentibus, habentes capita per quæ nocent.

20 Porrò reliqui homines qui non ſunt occiſi his plagis, non reſipuerunt ab operibus manum ſuarum, vt ne adorarent dæmonia & ‖ ſimulacra aurea & argentea & ærea & lapidea & lignea, quæ neque videre poſſunt, neque audire, neque ambulare: *Pſal.115.4, & 135.15.*

21 Neque reſipuerunt ab homicidijs ſuis, neque à veneficijs ſuis, neq; à ſcortatione ſua, neque à furtis ſuis.

CAP. X.

1 Alius apparet Angelus amictus nube, 2 libellum apertum tenens, 3 inclamat: 9 & Iohanni, 8 oraculi iuſſu, deuorandum tradit.

1 TVm vidi alium Angelum fortem deſcendentem de cœlo, amictum nube: in cuius capite erat iris: facies autem eius *erat* vt ſol, & pedes eius vt columnæ igneæ.

2 Habebatq́ue in manu ſua libellum apertum: & poſuit pedem ſuum dextrum ſuper mare, ſiniſtrum autem ſuper terram.

3 Clamauitq́; voce magna ſicut leo rugit: & quum clamaſſet, loquuta ſunt ſeptem tonitrua voces ſuas.

4 Et quum loquuta fuiſſent ſeptem tonitrua voces ſuas, ego ſcripturus erã: ſed audiui vocem de cœlo dicentem mihi, [a] Obſigna quæ loquuta ſunt ſeptem tonitrua, & ne ea ſcribas.

a Teneas occulta.

5 Et Angelus quem vidi ſtantem ſuper mare & ſuper terram, [b] ſuſtulit manum ſuam ad cœlum,

b Hic erat geſtus iurantis, vt etiamnum hodie.

6 Et iurauit per eum qui viuit in ſecula ſeculorum, qui creauit cœlum & ea quæ ſunt in eo, & terram & ea quæ in ea ſunt, & mare & ea quæ in eo ſunt, [c] tempus non fore amplius.

c Nihil temporis erit amplius.

7 Sed in diebus vocis ſeptimi Angeli, quum cœperit clangere, conſummandum eſſe myſterium Dei, ſicut annuntiauit ſeruis ſuis Prophetis.

8 Et vox quam audieram è cœlo, rurſum loquuta eſt mecum, & dixit, Abi, & accipe libellum illum apertum *qui eſt* in manu Angeli ſtantis ſuper mare & ſuper terram.

9 Abij igitur ad Angelum, dicens ei vt daret mihi libellũ. Et dixit mihi, Acci-

pe,& deuora eum: & amaritudinem adferet ventri tuo,sed in ore tuo erit dulcis tanquam mel.

10 Accepi igitur libellum è manu Angeli, & deuoraui eum: eratque in ore meo dulcis tanquam mel: sed quum deuoraſſem eum, amaruit venter meus.

11 Tum dixit mihi,Oportet te iterum prophetare coram populis,gentibus,linguis, & regibus multis.

CAP. XI.

1 Templum metiri iubetur. 3 Dominus teſtes duos excitat: 7 quos à beſtia laniatos. 9 nemo terra mandat. 11 Deus autem in vitam reuocatos, 12 ad cœlum euocat. 13 Terrentur impij. 15 & ſeptimi Angeli tuba, reſurrectionis 18 & iudicij nuntia deſcribitur.

1 DAtus eſt autem mihi calamus ſimilis virgæ: adſtitítque Angelus, dicens, Surge,& metire templum Dei & altare, & eos qui adorant in eo.

2 Sed [a] atrium quod extra templum eſt [b] exclude, & ne metiaris illud: nam datum eſt Gentibus: & vrbem ſanctam calcabunt menſibus quadraginta duobus.

3 Sed dabo *illam* duobus teſtibus meis, qui prophetabunt diebus mille ducentis ſexaginta,amicti ſaccis.

4 Hi ſunt duæ illæ oleæ & duo candelabra in conſpectu Domini terræ poſita.

5 Quòd ſiquis velit eis nocere,ignis prodit ex ore ipſorum, qui deuoret inimicos eorum: nam ſi quis velit eis nocere, ita oportet eum occidi.

6 Hi habent poteſtatem claudendi cœlum, ne pluat diebus prophetiæ ipſorum: & poteſtatem habent ſuper aquas, conuertendi eas in ſanguinem,& percutiendi terram omni plaga quotieſcunque voluerint.

7 Porrò quum [c] finierint ſuum teſtimonium, beſtia aſcendens ex abyſſo, geret aduerſus eos bellum,& vincet eos, & occidet eos.

8 Et cadauera eorum iacebunt in plateis vrbis magnæ,quæ vocatur [d] ſpiritualiter Sodoma & Ægyptus: vbi & Dominus noſter crucifixus eſt.

9 Et videbunt *homines* ex tribubus & populis & linguis & Gentibus cadauera eorum per tres dies & dimidium,& cadauera eorum non ſinent poni in monumentis,

10 Et incolæ terræ gaudebunt ſuper illis, & lætabuntur: & munera mittent alij alijs, quòd hi duo Prophetæ cruciarint terræ incolas.

11 Sed poſt dies tres & dimidium ſpiritus vitæ à Deo *prodiens* ingredietur in illos: ſtabúntque *erecti* in pedes ſuos,& timor magnus cadet ſuper eos qui ipſos ſpectarunt.

12 Deinde audierũt vocem magnam de cœlo, dicentem ipſis, Aſcendite huc. Aſcenderuntque in cœlum per nubem: & viderunt illos inimici eorum.

13 Factuſque eſt in illa hora terræmotus magnus, & decima pars Vrbis cecidit, & occiſa ſunt in terræmotu capita hominum ſepties mille, & reliqui territi ſunt,& [e] dederunt gloriam Deo cœli.

14 Væ ſecũdum abijt, & ecce væ tertium veniet citò.

15 Septimus igitur Angelus clanxit, & factæ ſunt voces magnæ in cœlo, dicentes, Facta ſunt regna mundi: *regna* Domini noſtri,& Chriſti eius,qui regnabit in ſecula ſeculorum.

16 Tum vigintiquatuor illi Senes qui in conſpectu Dei ſedent in ſedibus ſuis, ceciderunt in facies ſuas, & adorarunt Deum,

17 Dicentes, gratias agimus tibi Domine, Deus omnipotens, Qui es, & Qui eras, & Qui venturus es: quia adeptus es poteſtatem tuam magnam,& regnum inijſti:

18 Et iratæ ſunt Gentes,& aduenit ira tua: & tempus mortuorum, vt iudicentur, & des præmium ſeruis tuis Prophetis,& ſanctis,& timentibus nomen tuum, paruis & magnis: & perdas eos qui perdunt terram.

19 Tunc apertum eſt templum Dei in cœlo, & viſa eſt Arca fœderis eius in templo eius: & facta ſunt fulgura & voces,& tonitrua,& terræmotus,& grando magna.

CAP. XII.

1 Mulieris 2 parturientis ſignũ apparet, 4 cuius filio inſidiatur Draco, 7 qui à Michaele deuictus, 9 Deijcitur. 13 Et quo magis vincendus excluditur, eò acrius ſuas non deſinit multiplicare perſecutiones.

1 VIſum eſt autem ſignum magnum in cœlo: Mulier amicta ſole, ſub cuius pedibus erat luna: & in capite corona ſtellarum duodecim.

2 Vterum

a Loquitur de atrio exteriore, quod atrium populi dicebatur, quoniam omnibus patebat.

b Ad verb. eijce foras: eijci autem cenſetur quod in metiendo tanquam profanum negligitur.

c Quum legationẽ ſuam obierint.

d Occultiore quadã ſingularis intelligentia conſideratione.

e Confeſſione ſua celebrant gloriam Dei.

2 Vterum ferens, clamabat parturiens,& cruciabatur vt pareret.

3 Visum est autẽ aliud signũ in cœlo,& ecce *adfuit* draco magnus rufus,habens capita septem & cornua decem: & in capitibus suis diademata septem.

4 Cuius cauda trahebat tertiã partem stellarum cœli, quas abiecit in terram: stetit autem is draco ante mulierem parituram,vt quum peperisset, filium eius deuoraret.

5 Peperit autem filium masculum, recturum omnes gentes virga ferrea: & raptus est Filius eius ad Deum & *ad* thronum eius.

6 Mulier verò fugit in solitudinem, vbi habet locũ paratũ à Deo,vt illic pascãt eam diebus mille ducẽtis sexaginta.

7 Et factum est præliũ in cœlo: Michael & Angeli eius præliabantur cũ dracone, & draco pugnabat & Angeli eius:

a Electi sunt ita vt nusquã postea apparuerint in cœlo.

8 Sed non obtinuerunt, [a] neque locus eorum amplius inuentus est in cœlo.

9 Et proiectus est draco ille magnus, serpens ille antiquus, qui vocatur Diabolus & Satanas,qui seducit totũ terrarũ orbem: proiectus,*inquam*, est in terram, & Angeli eius cum eo proiecti sunt.

10 Et audiui vocem magnam dicentem in cœlo, Nunc facta est salus,& virtus,& regnũ Dei nostri,& potestas Christi eius: quia deiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat eos ante conspectum Dei nostri die ac nocte.

11 Sed ipsi vicerunt eum propter sanguinem Agni, & propter sermonem testimonij sui: & [b] animæ suæ prodigi fuerunt vsque ad mortem.

b Ad verb. & non dilexerunt animã suam,in autẽ Hebræis dicitur diligere animam suã. i.vitam,quæ nihil habet hac vita charius: & e contrario non diligere animã suam,qui non dubitat illam periculis exponere quoties ita facto opus est.

12 Propterea lætamini cœli & qui habitatis in eis. Væ incolis terræ & maris: nam descendit Diabolus ad vos, iræ magnæ plenus, vt qui sciat se paululum temporis habere.

13 Quum igitur vidisset draco se proiectum esse in terram, persequutus est mulierem quæ pepererat masculum.

14 Sed datæ sunt mulieri alæ duæ aquilæ magnæ,vt volet à cõspectu serpẽtis in desertũ, [c] in locum suum,vt alatur ibi per tempus & tempora, & dimidium temporis.

c In eum locum qui est à Deo ipsi destinatus.

15 Eijcit autem serpens ex ore suo post mulierem,aquam tanquam flumen, vt eam faceret rapi à flumine:

16 Sed succurrit terra mulieri, aperuitque terra os suum, & absorbuit flumen quod eiecerat draco ex ore suo.

17 Iratus est igitur draco aduersus mulierem: & abijt vt gereret bellum cũ reliquis ex semine eius, custodientibus mandata Dei, & habentibus testimonium Iesu Christi.

18 Stetitque super arenam maris.

CAP. XIII.

1 Describitur Bestia illa multiceps, 3 Qua maximam mundi partem in idololatriam seducit. 11 qua ab alia bestia ascendente 15 confirmatur.

1 TVm vidi bestiam è mari ascendẽtem,quæ habebat capita septem, & cornua decem: & super cornua eius *erant* decem diademata, & super capita eius nomen blasphemiæ.

2 Eratque hæc bestia quam vidi, similis pardo,& pedes eius vt pedes vrsi,& os eius vt os leonis. dedit autem ei draco virtutem suam, & thronum suum, & potestatem magnam.

3 Et vidi vnum ex capitibus eius quasi lethaliter cæsum: sed ipsius plaga lethalis curata est: & admirans vniuersa terra sequuta est bestiam.

4 Et adorarunt draconem qui dedit potestatem bestiæ: & adorarunt bestiam,dicentes,Quis similis bestiæ? quis poterit pugnare cum ea?

5 Datumque est ei os loquens magna & blasphemias: & data est ei potestas agendi menses quadragintaduos.

6 Aperuit igitur os suum ad blasphemiam aduersus Deum, vt conuicijs afficeret nomen eius, & tabernaculum eius,& eos qui in cœlo habitant.

7 Sed & datum est ei bellum gerere cum Sanctis, & eos vincere: & data est ei potestas in omnem tribum, & linguã, & Gentem.

8 Itaque adorarunt eum omnes incolæ terræ,quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ Agni illius mactati, *iam inde* à iactis mundi fundamentis.

9 Siquis habet aurem,audiat.

10 Siquis in captiuitatem ducit, in captiuitatem abibit: ‖ siquis gladio occiderit, oportet eum gladio occidi. hîc est patientia & fides sanctorum. *Gen.9.6. mat.26.52.*

11 Deinde vidi aliam bestiam ascendentem è terra,habentem cornua duo similia Agni: sed loquebatur vt draco.

12 Ea verò potestatem prioris bestiæ

omnem exercet in conſpectu eius: & facit vt terra & ipſius incolæ adorent beſtiam illam primã, cuius curata fuerat plaga lethalis.

13 Editq́ue ſigna magna, adeò vt etiam ignem faciat è cœlo deſcendere in terram in conſpectu hominum.

14 Et ſeducit incolas terræ, propter ſigna quæ datum eſt ei vt faciat in conſpectu beſtiæ: dicens incolis terræ vt faciãt imaginem beſtiæ quæ gladio vulnerata fuit, ſed reuixit.

15 Datumq́ue eſt ei vt [a] animaret imaginem beſtiæ, vt etiam loquatur imago beſtiæ, & faciat vt quicunque non adorarint imaginem beſtiæ, occidantur.

16 Sed & facit vt omnes, parui & magni, diuites & pauperes, liberi & ſerui, accipiant [b] characterem in manu ſua dextra, aut in frontibus ſuis.

17 Et ne quis poſſit emere aut vẽdere, niſi qui habeat caracterem aut nomẽ beſtiæ, aut numerum nominis eius.

18 Hic ſapientia eſt. Qui intelligentia præditus eſt, computet numerum beſtiæ. numerus enim hominis eſt: & numerus eius, ſexcenta ſexaginta ſex.

a Vitam inderet, nempè ſicut Iannes & Mambres, Moſis prodigia imitabantur.

b Notam nominis beſtiæ.

CAP. XIIII.

1 Agno ſtante ſuper montem Sion, 4 vnà cum caſtis ſuis cultoribus, 6 Angelus vnus Euangelium nuntiat. 8 Alius Babylonis caſum prædicit. 9 Tertius beſtiam vitari monet. 13 Vox è cœlo beatos illos pronuntiat qui Domini cauſa moriuntur. 16 Mittitur poſtea falx Domini in meſſem, 18 & in vindemiam.

1 TVm aſpexi, & ecce, *aderat* Agnus ſtans ſuper montem Sion, & cum eo centum quadraginta quatuor millia, habentia nomen Patris eius ſcriptum in frontibus ſuis.

2 Et audiui vocem è cœlo tanquam vocem aquarum multarũ, & tãquam ſonum tonitrui magni: & vocem audiui citharœdorum pulſantium citharas ſuas:

3 Et canentium quaſi canticum nouum ante thronum, & ante quatuor animalia, & Senes: neque quiſquam poterat diſcere canticum illud niſi illa centum quadraginta quatuor millia, *ij videlicet* qui empti ſunt è terra:

4 Hi ſunt qui cum mulieribus non ſunt inquinati: virgines enim ſunt. hi ſequuntur Agnum quocunque ierit: hi empti ſunt ex hominibus, primitiæ Deo & Agno *ſacræ*:

5 Et in quorum ore non eſt inuentus dolus: ſunt enim inculpati ante thronum Dei.

6 Deinde vidi alium Angelũ volantem per medium cœli, habentem Euangelium æternum, vt euangelizaret incolis terræ, & omni genti, & tribui, & linguæ, & populo.

7 Dicentem magna voce, ‖ Timete Deum, & ei tribuite gloriam: nam venit hora iudicij eius: & adorate eum ‖ qui fecit cœlum & terram, & mare & fontes aquarum. *Pſal.145.6. Act.14.15.*

8 Et alius Angelus ſequutus eſt, dicens, ‖ Cecidit cecidit Babylon, vrbs illa magna, quia vinum [a] iræ ſcortationis ſuę potandum præbuit omnibus gentibus: *Eſa.21.9. Ierem.51.8. infra,18.2.*

a Scortationis ſuæ, qua Deus eſt ad iram inflammatus.

9 Et tertius Angelus ſequutus eſt illos, dicens voce magna, Siquis adorauerit beſtiam & imaginem eius, & acceperit characterẽ in fronte ſua aut in manu ſua.

10 Bibet hic quoque ex vino irę Dei, ex mero *inquam*, infuſo in poculum iræ ipſius: & cruciabitur igne & ſulphure in conſpectu Angelorum ſanctorum, & ante conſpectum Agni.

11 Et fumus cruciatus eorum aſcendet in ſecula ſeculorum: nec habebunt requiem die nec nocte qui adorant beſtiam & imaginem eius, & ſiquis acceperit characterem nominis eius.

12 Hic tolerantia ſanctorum eſt: hîc qui obſeruãt mandata Dei, & fidem Ieſu.

13 Tunc audiui vocem è cœlo dicentem mihi, Scribe, Beati poſthac mortui, ij *inquam*, qui [b] Domini cauſa moriuntur. Etiam, dicit Spiritus: quoniam requieſcunt à laboribus ſuis, & [c] opera eorum ſequuntur eos.

b Ad verb. in Domino. i. propter Dominum.

c Operum nomine, præmium intelligit quod bona opera conſequitur.

14 Aſpexi autem, & ecce *aderat* nubes candida: & ſuper nubem ſedebat *quidam* ſimilis homini, habens in capite ſuo coronam auream, & in manu ſua falcem acutam.

15 Et alius Angelus prodijt è templo, clamans voce magna ad eum qui inſidebat nubi, ‖ Mitte falcem tuam, & mete: quia venit tibi hora vt meras: nam ‖ aruit meſſis terræ. *Ioel.3.13. Mat.13.39.*

16 Miſit igitur is qui inſidebat nubi falcẽ ſuam in terrã: & demeſſa eſt terra.

17 Tum alius Angelus prodijt è templo quod eſt in cœlo, habens & ipſe falcem acutam.

18 Et

18 Et alius Angelus prodijt ab altari, habens potestatem in ignem: & clamauit voce magna ad eum qui habebat falcem acutam, dicens, Mitte falcem tuam acutam, & vindemia botros vineæ terræ: nam maturæ sunt eius vuæ.

19 Misit igitur Angelus falcem suam acutã in terrã, & vindemiauit vineã terræ, & misit in magnũ illum lacũ iræ Dei.

20 Et calcatus est lacus extra ciuitatem: exiuitque sanguis è lacu vsq; ad frænos equorum, per stadia mille sexcenta.

CAP. XV.

1 Apparent septem Angeli habentes plagas septem vltimas, 3 Victores Bestiæ Deum laudant. 6 Angeli septem, septem dantur diuinæ furoris phiala.

1 DEinde vidi aliud signum in cœlo magnum & admirabile, Angelos septem habentes plagas septem vltimas, quoniam per illas expleta est ira Dei.

2 Et vidi tanquã mare vitreum mixtum igni: & eos qui victoriã reportãt ex bestia & imagine eius & charactere eius, ex numero nominis eius, stantes apud mare vitreum, & habentes citharas Dei:

a Sic vocatur Moses per excellentiam, sicut describitur, Deut. 34. 10. Psal. 146. 6. Ierem. 10. 7.

3 Qui etiam cantabant canticum Mosis [a] serui Dei, & canticum Agni, dicentes, Magna & mirabilia sunt opera tua, Domine Deus omnipotens: ‖ iustæ & veræ sunt [b] viæ tuæ, rex sanctorum.

b Gesta tua.

4 ‖ Quis non timebit te Domine, & glorificabit nomen tuum? nam solus sanctus es. Nã omnes gentes venient & adorabunt coram te: nam iudicia tua patefacta sunt.

5 Et post hæc aspexi, & ecce, apertum est templum Tabernaculi testimonij in cœlo.

6 Et prodierunt è templo septem Angeli, habentes septem plagas, induti lino puro & candido, & præcincti circa pectora zonis aureis.

7 Et vnum ex quatuor animalibus dedit septẽ Angelis phialas aureas, plenas iræ Dei viuẽtis in secula seculorum.

8 Et impletum est templum fumo *prodeunte* à maiestate Dei, & à virtute eius: nec quisquam poterat ingredi in templum donec explerentur septẽ plagæ septem Angelorum.

CAP. XVI.

2 & 17 Effundunt Angeli septẽ cõmissas sibi furoris diuini phialas: quibus effusis varia plagæ in orbe terrarum exoriuntur, 18 ad terrendos improbos, 19 & magna vrbis incolas.

1 TVnc audiui vocem magnam è templo, dicẽtem septem Angelis, Ite, effundite septẽ phialas iræ Dei in terrã.

2 Abijt igitur primus *Angelus*, & effudit phialam suam in terram: factumque est vulnus malum ac noxium aduersus homines qui habebant characterem bestiæ, & eos qui adorabãt imaginem eius.

3 Deinde secundus Angelus effudit. Phialam suam in mare, [a] factumque est quasi sanguis cadaueris: & [b] quodcunq; animal viuebat in mari, mortuum est.

a Versum est in sanguinem & eum quidẽ putrem & sanioſum, qualis solet esse cadauerum.

b Ad verbũ, omni anima pro omnia animantia.

4 Tum tertius Angelus effudit phialam suam in flumina & in fontes aquarum: & factæ sunt sanguis.

5 Et audiui Angelum aquarum dicẽtem, Iustus es, Domine, Qui es, & Qui eras, & Sanctus, qui hæc iudicasti:

6 Quia, *inquam*, sanguinem sanctorum & Prophetarum effuderunt, & sanguinem eis dedisti ad bibendum: digni enim sunt.

7 Et audiui alium è sanctuario dicẽtem, etiam Domine, Deus omnipotens, vera & iusta iudicia tua.

8 Posteà quartus Angelus effudit phialam suam in solem, & datum est ei æstu affligere homines per ignem.

9 Et æstuauerũt homines æstu magno, & blasphemarunt nomen Dei habẽtis potestatem in has plagas: neque resipuerunt vt darent ei gloriam.

10 Tũ quintus Angelus effudit phialam suam super thronum bestiæ: & factũ est regnum eius tenebrosum: & mandebant linguas suas præ dolore:

11 Et blasphemarunt Deum cœli præ doloribus suis & vlceribus suis: nec resipuerunt ab operibus suis.

12 Tum sextus Angelus effudit phialam suam in flumen illud magnum, *nempè* Euphraten: & siccata est aqua eius, vt pararetur via regum ab ortu solis *aduentantium.*

13 Et vidi ex ore draconis, & ex ore bestiæ, & ex ore pseudoprophetę illius tres impuros spiritus similes ranis *prodeuntes.*

14 Sunt enim spiritus dæmoniorum edentes signa, quiq; abeunt ad reges terræ & totius mundi, vt congregent eos ad prælium magni illius diei Dei omnipotentis.

15 Ecce, venio ‖ vt fur. Beatus qui vigilat & custodit vestimenta sua ne nudus ambulet, & videantur verenda ipsius.

Supra, 3. 3. matth. 24. 44. luc. 12. 39.

16 Congregarunt igitur eos in locum qui vocatur Hebraicè Arma-geddon.

17 Tũ ſeptimus Angelus effudit phialam ſuã in aërẽ: & prodijt vox magna è templo cœli, à throno, dicens, Factũ eſt.

18 Factiq́ue ſunt ſonitus, & fulgura, & tonitrua: & terræmotus factus eſt magnus, qualis nunquam fuit ex quo homines fuerunt ſuper terrã, terræmotus *inquam* adeò magnus.

19 Et dirupta eſt vrbs illa magna in tres partes, & ciuitates Gẽtium ceciderunt, & Babylon magna venit in memoriam ante Deum, || vt præberet ei poculum indignationis iræ ſuæ.

Ierem.25.15.

20 Et omnis inſula fugit, & mõtes nõ ſunt [c] inuenti.

c Diſparuerunt, quod Hebraï dicũt & non ipſi, Gen.5.24.

21 Et grando magna, quaſi [d] talentaria, deſcendit è cœlo in homines: & blaſphemarunt Deũ homines propter plagam grãdinis: quoniam magna fuit plaga eius vehementer.

d Quaſi talenti pondo, erat autem talentum ſexaginta minarũ, ideſt ſexcentarum drachmarum, vt ſignificetur ingens & inauditum pondus.

CAP. XVII.

1 Deſcribitur Meretrix illa magna, 2 cum qua reges terræ ſcortantur: 6 ebria ſanguine: 7 & Beſtia quã portat illam. myſteriũ virinſque, 11 & exitium. 14 Poſtremò Agni victoria.

1 VEnit vnus ex ſeptem Angelis qui habebant ſeptem phialas, & loquutus eſt mecũ, dicens mihi, Heus, tu, oſtendam tibi [a] damnationẽ meretricis magnæ, ſedentis ſuper aquas multas:

a Latã ſententiã de iſto ſcorto.

2 Cum qua ſcortati ſunt reges terræ, & cuius ſcortationis vino inebriati ſunt incolæ terræ.

3 Quumq́ue me per ſpiritum in deſertum tranſtuliſſet, vidi mulierem inſidentem beſtiæ [b] coccinæ, plenæ nominibus blaſphemiæ, habenti capita ſeptem, & cornua decem.

b Coccineo colore, id eſt, veſte rubra & purpurea: nec ſanè temerè factum eſt vt hic color Romana cuncta placuerit.

4 Erat autẽ mulier illa amicta purpura & cocco, & inaurata auro & lapidibus pretioſis & margaritis, habẽs poculũ aureum in manu ſua plenum abominationibus & immunditia ſcortationis ſuæ:

5 Et in fronte ſuo nomen ſcriptum, Myſteriũ, Babylon magna, mater ſcortationum & abominationum terra.

6 Et vidi mulierem illam ebriã ſanguine ſanctorum & ſanguine martyrum Ieſu: & miratus ſum, quum viderem illã, admiratione magna.

7 Tunc dixit mihi Angelus. Quare miraris? ego dicã tibi myſterium mulieris, & beſtiæ quæ portat eam, quæ habet capita ſeptem & cornua decem.

8 Beſtia quam vidiſti, fuit, & non eſt: & aſcenſura eſt ex abyſſo, & in exitium abitura: & mirabũtur incolę terræ, (quorum nomina ſcripta nõ ſunt in libro vitæ à iactis mundi fundamentis) videntes beſtiam quæ erat, & non eſt, & tamẽ eſt.

9 Hic eſt mens quæ habet ſapientiam. [c] Septem capita, ſeptem mõtes ſunt ſuper quos mulier ſedet.

c Puerilia norunt qua illa ſit ſepticeps ciuitas tam toperè decantata, de qua Virgilius Septimq́, vna ſibi muro circundedit arces: de illa videlicet qua cũ hac ſcriberet Iohannes, habebat regnum ſuper reges terra: erat & non eſt, & tamẽ adhuc eſt, ſed ad exitum tendit. Infra, 9.16. 20.8. 21.6.

10 Et reges ſeptem ſunt: quinque ceciderunt, vnus eſt, & alius nondum venit: & quum venerit, oportet illum breue *tempus* manere.

11 Beſtia autẽ quæ erat, & non eſt, is octauus eſt, & è ſeptẽ eſt, & in exitiũ abit.

12 Decem autem cornua quę vidiſti, decẽ reges ſunt qui regnũ nondum acceperunt, ſed poteſtatem tanquã reges vna hora accipient cum beſtia.

13 Hi vnum conſilium habent, & vires ac poteſtatem ſuam beſtiæ tradent.

14 Hi cũ Agno pugnabunt, & Agnus vincet eos: || quoniã Dominus dominorũ eſt, & Rex regum: & qui cum eo ſunt, vocati, & electi & fideles.

15 Deinde dixit mihi, Aquæ quas vidiſti, vbi meretrix ſedet, populi ſunt, & turbæ, & gentes, & linguæ.

16 Et decem cornua quæ vidiſti in beſtia, hi odio perſequentur meretricẽ, & ſolam reddent illã & nudam, & carnes eius comedent, & ipſam igne exurent.

17 Deus enim dedit in corda eorum vt faciant quod placitum eſt ei, & vt cõſentiant, dentq́; regnum ſuum beſtiæ donec compleantur verba Dei.

18 Et mulier quam vidiſti, eſt vrbs illa magna quæ habet regnũ ſuper reges terræ.

CAP. XVIII.

2 Horrendum Babylonis excidium proponitur: 11 16 13 lugent negotiatores terræ, qui ex pompa & luxu ipſius ditati ſunt. 20 Exultant verò omnes Electi ex tam iuſta Dei vltione.

1 ET poſthæc vidi alium Angelũ deſcendentem è cœlo, habentẽ poteſtatem magnam: adeò vt terra reſplenduerit gloria eius,

Supra, 14 8. eſa.21.9. ierem.51.8.

2 Exclamauit autẽ vehementer voce magna, dicens. || Cecidit cecidit Babylon illa magna, & facta eſt domicilium dæmoniorum, & cuſtodia omnis ſpiritus impuri, & cuſtodia omnis volucris.

lucris immundæ & inuiſæ:

3 Quia ex vino iræ ſcortationis eius biberunt omnes gẽtes, & reges terræ cũ ea ſcortati ſunt, & mercatores terræ opibus deliciarum eius diuites facti ſunt.

4 Et audiui aliam vocẽ è cœlo dicẽtem, Exite ex ea populo mi, ne participes ſitis peccatorum eius, & ex plagis eius accipiatis:

5 Nã [a] accumulata peccata eius pertigerunt vſque in cœlum: & recordatus eſt Deus ſcelerum eius.

6 Reddite ei ſicut & ipſa reddidit vobis: & duplicate ei duplũ ſecundũ opera eius: in poculo quod propinauit, propinate ei duplum.

7 Quantum exulit ſeſe & luxuriata eſt, tantum date ei cruciatum & luctum: quia in [b] corde ſuo dicit, Sedeo regina, [c] nec ſum vidua, nec luctum [d] videbo.

Ideò [e] vna die venient plagæ eius, mors & luctus, & fames: & igne exuretur, quia validus eſt Dominus Deus, qui damnauit eam.

9 Tum flebunt eam, & plangent ſuper ea reges terræ, qui cum illa ſcortati & luxuriati ſunt, quum viderint fumum incendij eius:

10 Procul ſtãtes propter timorẽ cruciatus eius, & dicentes, Vah, vah, magna illa vrbs, Babylon, vrbs illa valida, cuius vna hora venit iudicium.

11 Sed & mercatores terræ flebunt & lugebunt ſuper ea: quoniã merces eorum nemo emit amplius:

12 Merces auri, & argenti, & lapides pretioſi, margaritarum, byſſi, purpuræ, ſerici & cocci, & omne lignum thyinum, & omne vas eburneũ, & omne vas ex ligno pretioſiſſimo, & ære, & ferro, & marmore,

13 Et cinnamomum, & ſuffitus, & vnguentum, & thus, & vinum, & oleum, & ſimilam, & triticum, & iumenta, & oues, & equorum *merces*, & [f] rhedarum, & mancipiorum, & animas hominum.

14 Et [g] fructus deſiderij animæ tuæ abierũt à te: & omnia pinguia & præclara abierũt à te: nec amplius ea inuenies.

15 Harum *inquã* rerũ mercatores diuites facti, procul ab ea ſtabunt propter timorẽ cruciatus eius, flentes ac lugẽtes:

16 Et dicentes, Vah, vah, ciuitas illa magna, quæ amicta erat byſſo & purpura & cocco, & deaurata erat auro & lapidibus pretioſis & margaritis: quinam vna hora deſtitutæ ſunt tantæ diuitiæ?

17 Sed & omnes gubernatores, & omnis in nauibus verſantium turba, & nautæ, & quotquot ex mari quæſtum faciunt, longè ſtabunt,

18 Et clamabunt videntes fumum incendij eius, & dicent, Quæ ſimilis *erat* vrbi iſti magnæ?

19 Et iniecto capitibus puluere, clamabunt flẽtes ac lugenres, & dicẽtes, Vah, vah, vrbs illa magna, in qua diuites facti ſunt omnes qui habebãt naues in mari, pretijs eius, quæ vna hora deſolata eſt.

20 Exulta ſuper eam cœlum, & ſancti Apoſtoli, & Prophetæ, quoniã [h] ſumpſit pœnas Deus veſtræ vltionis cauſa de illa.

21 Tum ſuſtulit quidã Angelus fortis lapidem inſtar molæ magnæ & proiecit mare, dicens, Ita cum impetu proijcietur Babylõ vrbs illa magna, nec [i] amplius inuenietur.

22 Et vox citharœdorum & muſicorũ, & tibia ac tuba canẽtium non audietur in te amplius: nec vllus artifex cuiuſcunque artis inuenietur in te amplius: & ſonitus molæ nõ audietur in te amplius:

23 Et lux lucernæ non lucebit in te amplius: & vox ſponſi & ſponſæ non audietur amplius in te: cuius mercatores erãt in proceres terræ: & cuius veneficijs ſeductæ ſunt omnes gentes.

24 Sed in ea ſanguis Prophetarum & ſanctorum inuentus eſt, & omnium qui mactati ſunt in terra.

CAP. XIX.

1 Laudant Cœleſtes Deũ quòd vindicauit ſanguinem ſuorum è manu Meretricis. 9 Beati ſcribuntur qui ad cœnam nuptiarũ Agni vocati ſunt. 10 Angelus adorari ſe prohibet. 11 E cœlo ſummus ille Rex regum apparet. 19 Bellum oritur, 20 in quo apprehenditur Beſtia. 21 & in ſtagnum ardentem deijcitur.

1 POſthæc audiui vocem magnã turbæ multæ in cœlo dicentis, [a] Halleluia: ſalus, & honor, & gloria, & virtus Domino Deo noſtro *eſt*:

2 Quia vera & iuſta iudicia eius: & meretricẽ illã magnã quę corrupit terrã ſcortatione ſua, damnauit, & vindicauit ſanguinem ſeruorũ ſuorũ ex manu eius.

3 Deinde ſecundò dixerunt, Halleluia: & fumus eius aſcendit in ſecula ſeculorum.

5 Et prociderũt vigintiquatuor Se-

a Vſus eſt verbo quo ſignificatur peccata mutuò ſe conſequẽtia & alia naſcẽtia ex aliis, in eum tandem cumulum excreuiſſe, vt ad cœlum vſque pertigiſſe.

b Secum, ſiue apud ſe,

c Sum populoſa ac potens.

d Sentiam & experiar.

e Breui, & vno eodemq; tempore.

f Lecticarũ, fuit autẽ rheda Gallicum vehiculi nomen, quod poſtea à Romanis vſurpatum, ad Græcos tranſijt.

g Græcè Opora, ſignificat autem tempus proximè antecedens Autumnum, quo tẽpore fructus mature ſcunt, quorum etiã & nomen eſt Opora, i. fructus animo expetiti.

a Laudate Dominum,

h Ad verb. indicauit veſtrum iudicium.

i Diſparebit.

nes & quatuor animalia, & odorauerunt Deum insidentem throno, dicentes, Amen, Halleluia.

5 Tum vox è throno prodit, dicens, Laudate Deum nostrum omnes serui eius, & qui timetis eum parui & magni.

6 Et audiui tanquam sonitum turbæ multæ, & tanquã sonitum aquarum multarum, & tanquam sonitum tonitruorum magnorum, dicentium, Halleluia: quoniã regnauit Dominus Deus ille noster omniporens.

7 Gaudeamus, & exultemus, & demus gloriam ei: quia venerunt nuptię Agni, & vxor eius parauit se.

8 Et datum est ei vt amiciatur byssо puro & splendido. Byssus enim [b] iustificationes sunt Sanctorum.

9 Tum dixit mihi, Scribe, ‖ Beati qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati sunt. Et dixit mihi, Hæc verba Dei vera sunt.

10 Et cecidi ante pedes eius vt adorarem eũ: sed dixit mihi, Vide ne *feceris*: conseruus tuus sum, *vnus* ex fratribus tuis qui habent [c] testimonium Iesu. Deum adora: testimonium enim [d] Iesu est spiritus prophetiæ:

11 Deinde vidi cœlum apertum, & ecce *affuit* equus albus: & qui sedebat super eum, vocabatur Fidelis & Verax, & *qui* [e] iustè iudicat & pugnat.

12 Oculi autem eius *erant* tanquam flamma ignis, & in capite eius diademata multa, habebatque nomen scriptum quod nemo nouit nisi ipse:

13 Et amictus erat veste tincta sanguine. vocaturq; nomẽ eius Sermo Dei.

14 Exercitus autem qui sunt in cœlo, sequebantur eum equis albis, vestiti byssо albo & puro.

15 Et ex ore eius prodibat gladius acutus, vt eo percutiat gentes. ‖ ipse enim reget eas virga ferrea, ipse enim est qui calcat lacum vini furoris & iræ Dei omnipotentis.

16 Habebatque in vestimento & in femore suo nomen scriptum, ‖ Rex regũ, Dominus dominantium.

17 Tunc vidi *quendam* Angelum stãtem in sole, qui clamauit voce magna, dicens omnibus auibus quæ volabant per medium cœli, Adeste, & cõgregamini ad cœnam magni Dei,

18 Vt edatis carnes regum, & carnes tribunorum, & carnes fortium, & carnes equorum, & eorum qui ipsis insident, & carnes omnium liberorum ac seruorum, paruorum ac magnorum.

19 Deinde vidi Bestiam illam, & reges terræ, & exercitus eorum congregatos ad gerendum bellum cum eo qui insidebat equo, & cum exercitu eius.

20 Sed apprehensa est Bestia & cum ea pseudopropheta ille qui ediderat signa coram ea, quibus seduxit eos qui acceperunt characterem bestiæ, & qui adorarunt imaginem eius: viui coniecti sunt hi duo in stagnum ignis ardens sulphure:

21 Et reliqui occisi sunt gladio eius qui insidet equo, prodeũte ex ore ipsius: & omnes aues saturatæ sunt carnibus eorum.

CAP. XX.

1 Angelus 3 Satanam vinculis constringit ad mille annos: 8 quibus solutus Gog & Magog, i. occultos & apertos hostes in Sanctos concitat. 11 Sed Domini vindicta coercet illorum insolentiam. 12 Aperiuntur libri, ex quibus iudicantur mortui.

1 DEinde vidi Angelum descendentem è cœlo, qui habebat clauem abyssi, & catenam magnam in manu sua.

2 Et apprehẽdit draconẽ: serpẽtem *inquam* illum antiquum, qui est diabolus & Satanas: & vinxit eum *ad* annos mille.

3 Coniecitque eum in abyssum, & clausit eũ, & obsignauit super eum, vt nõ seducat amplius gentes, donec compleantur anni mille. nam postea oportet eum solui *ad* exiguum tempus.

4 Deinde vidi [a] sedes, & sederunt super eas, & iudicium datum est eis: & animas eorum qui securi percussi sunt propter testimonium Iesu, & propter sermonem Dei, quique nõ adorarunt bestiam, neque imaginem eius, nec acceperunt characterem eius in frontibus suis, aut in manibus suis: viuentque & regnabũt cum Christo mille annis.

5 Reliqui vero ex mortuis non reuiuiscent donec expleti fuerint mille anni. Hæc est resurrectio prima.

6 Beatus & sanctus qui habet partẽ in resurrectione prima: in hos *enim* secũda mors non habet potestatem: sed erũt sacerdotes Dei & Christi, & regnabunt cum eo mille annis.

7 Quum vero expleti fuerint mille anni, soluetur Satanas è carcere suo,

8 Et exibit vt seducat gentes quæ sunt

b Bona opera quæ sunt viuæ fidei testimonia, Matth. 22. 2.

c Quibus mandatum est, vt de Iesu testificentur.

d Ad eum enim tanquã ad certissimũ scopum feruntur omnes prophetiæ.

e Exegetice additum.

Psal. 2. 8.

Supra. 17. 14. 1. tim. 6. 15.

a Datum est siquidem illis iudicium, quatenus videlicet membra capiti sunt coniuncta: non autẽ quia Christi officium ad eos trãsfertur.

sunt in quatuor [b] angulis terræ, || Gog & Magog, vt congreget eos in prælium: quorum numerus est sicut arena maris.

9 Ascenderunt igitur [c] super latitudinem terræ, & circumierunt castra sanctorum, & vrbẽ dilectam: sed descendit ignis à Deo è cœlo, qui deuorauit eos.

10 Et diabolus qui seducebat eos, cõiectus est in stagnum ignis & sulphuris, vbi & bestia & pseudopropheta: & cruciabũtur die ac nocte in secula seculorũ.

11 Tum vidi thronum magnum candidum, & quendam ei insidẽtem, à cuius conspectu fugit terra & cœlum, quorum locus non est inuentus.

12 Et vidi mortuos magnos & pusillos stantes in cõspectu Dei, & libri aperti sunt: & alius || liber apertus est, qui est *liber* vitæ: iudicatique sunt mortui ex ijs quæ scripta erant in libris, secundum opera ipsorum.

13 Et reddidit mare mortuos quos habebat: Mors quoque & Infernus reddiderunt mortuos quos habebant: & iudicatum est de singulis secundum opera ipsorum.

14 Infernus autẽ ac Mors cõiecti sunt in stagnum ignis: quæ est mors secunda.

15 Et qui nõ inuentus est in libro vitæ scriptus, coniectus est in stagnũ ignis.

CAP. XXI.

2 Nouam Hierusalẽ descendentẽ è cœlo, 9 sponsam vxorem Agni, 12 ac illius structurã describit, 19 pretiosis lapidibus ornatam: 22 cuius templum est Agnus.

1 DEinde || vidi cœlum nouum & terram nouam: || primum enim cœlum & prima terra abierat: & mare non amplius extabat.

2 Et ego Iohannes vidi sanctam vrbem Hierusalem nouam, descendentem à Deo è cœlo, paratam vt sponsam ornatam viro suo.

3 Et audiui vocem magnam è cœlo, dicentem, Ecce, tabernaculũ Dei *est* cũ hominibus, & habitabit cum eis: & ipsi, populi eius erunt, & ipse Deus cum eis erit, Deus ipsorum.

4 || Et absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum: & mors amplius, non extabit, neque luctus, neque clamor, neque dolor extabit amplius, quia prima abierunt.

5 Et dixit is qui insidebat throno, || Ecce, noua facio omnia. Et dicit mihi, Scribe: nã hęc verba fidelia sunt & vera.

6 Et dixit mihi, Actum est: || Ego sum [A], & Ω, initium & finis. Ego sitienti dabo ex fonte aquæ viuæ, gratis.

7 Qui vicerit, possidebit omnia: & ero ei Deus, & ipse erit mihi filius.

8 Timidis autem, & incredulis, & execrabilibus, & homicidis, & scortatoribus, & veneficis, & idololatris, & omnibus mendacibus, [a] pars *assignata* est in stagno ardenti igne & sulphure, quod est mors secunda.

9 Tum venit ad me vnus ex septem illis Angelis qui habuerant septem illas phialas plenas septem plagis nouissimis: & loquutus est mecum, dicens, veni, ostendam tibi sponsam vxorem Agni.

10 Et sustulit me per Spiritũ in montem magnum & sublimem, & ostendit mihi vrbẽ magnam, sanctam *inquam* illã Hierusalem, descendentẽ è cœlo à Deo:

11 Habentem gloriam Dei, & cuius lumen *erat* simile lapidi preciosissimo, tanquam lapidi iaspidi instar crystalli splendenti.

12 Habebat autem murum magnum & sublimem, habẽtem portas duodecim, & in portis Angelos duodecim, & nomina inscripta, quæ sunt nomina duodecim tribuum filiorum Israël.

13 Ab oriente *erant* portæ tres: ab aquilone, portæ tres: ab austro, portæ tres: ab occasu, portæ tres.

14 Et murus vrbis habebat fundamẽta duodecim, in quibus *erant* duodecim nomina Apostolorum Agni.

15 Porrò is qui loquebatur mecũ, habebat calamum aureum, vt metiretur vrbem, & portas eius & murum eius.

16 Vrbs ipsa verò [b] quadrangularis est: cuius longitudo tanta est quanta & latitudo. Mensusque est vrbem calamo, ad stadiorũ duodecim millia. suntq; lõgitudo & latitudo & altitudo eius æquales.

17 Et mensus est murum eius, [c] centum quadragintaquatuor cubitorũ, mẽsura hominis, quæ est [d] Angeli.

18 Erat autem structura muri eius ex iaspide: ipsa verò vrbs aurum purum, & similis vitro puro.

19 Et fundamẽta muri vrbis omni lapide pretioso ornata. Fundamentum primum *erat* iaspis: secundũ, sapphirus: tertium, chalcedonius: quartum, smaragdus:

20 Quintum, sardonyx: sextũ, sardius:

a Sors & tãquam hæreditas, Heb.

b Quadrata figura est æqualium laterum & angulorum rectorum. Vocant autem Græci tetrãgonon, firmum, constans & omnibus numeris absolutum.

c Multiplicatio numeri duodecim in seipsum.

d Hoc addidit quia Angelus hominum speciem referebat.

b Plagis & cardinibus. Ezech. 39. 2.

c Quasi diceret, ita vt terra superficies quantacunque est, completa fuerit.

Supra, 3. 5, infra, 22. 27, phil. 4. 3.

Esa. 65. 17, & 66. 22, 2. Pet. 3. 13

Supra 7. 17, esa. 25. 8.

Esa. 43. 19, 1. Cor. 5. 17.

Supra 1. 8, infra 22. 13.

septimum, chrysolithus: octauum, beryllus: nonum, topazius: decimum, chrysoprasus: vndecimum, hyacinthus: duodecimum, amethystus.

21 Duodecim autem portæ, duodecim margaritæ *sunt*, & singulæ portæ, ex singulis margaritis sunt: [e] forum vrbis, aurum purum, tãquam vitrũ perlucidũ.

22 Nec templum vidi in ea: Dominus enim Deus omnipotens, templum illius est, id est Agnus.

23 || Neque vrbs ista eget sole vel luna, vt luceant in ea: nam gloria Dei illustrauit eam, & lucerna eius est Agnus.

24 || Et gentes quæ seruatę fuerunt, ambulabunt ad lucẽ eius: & reges terræ gloriam suam & honorẽ ad eã adferent.

25 || Nec portę eius claudentur interdiu: nox enim non erit illic.

26 Et adferetur gloria & honor Gentium ad eam.

27 Non intrabit in eã quicquã quod inquinat, aut abominandum quippiã patrat, vel mendaciũ *loquitur*: sed qui scripti sunt in || libro vitæ Agni.

e *Sic vocat vrbis locum magis patentem.*

Esa. 60. 19.

Esa. 60. 3.

Esa. 60. 11.

Suprà, 1. 5, & 20. 11. Psal. 4. 3.

CAP. XXII.

1 Ostenditur aqua viua fluuius, 2 & arbor vitæ. 6 7 Sequitur prophetiæ huius conclusio. 8 In qua Iohannes ostendit verissima esse quæ hic continentur. 13 Et iam tertiò repetit dicta hæc omnia ab eo esse qui est A & Ω.

1 DEinde ostendit mihi purũ fluuiũ aquæ viuæ, splendidum tanquam crystallum, procedentem ex throno Dei & Agni.

2 In medio *autem* foro eius, & ex vtraque parte fluminis, *erat* arbor vitæ adferens fructus duodecim, per menses singulos edens fructum suum, & folia sua ad sanitatem Gentium.

3 Nec vllum maledictum erit amplius: sed sedes Dei & Agni in ea erit: & serui eius seruient ei.

4 Et videbunt faciem eius: & nomẽ eius in frontibus ipsorum *erit*.

5 || Et nox illic non erit, neque opus est eis lumine lucernę, neque lumine solis: quoniã Dominus Deus illustrabit eos: & regnabunt in secula seculorum.

Esa. 8. 19.

6 Tum dixit mihi, Hæc verba fida *sunt* & vera: & Dominus Deus sanctorũ Prophetarum misit Angelum suũ vt indicet seruis suis quæ oporteat fieri citò.

7 Ecce, venio citò: beatus qui obseruat verba Prophetiæ libri huius.

8 Ego verò Iohannes, *is sum* qui hæc audiui & vidi. Et quum audissem & vidissem, || cecidi vt adorarẽ ante pedes Angeli qui mihi hæc ostendebat:

Suprà, 19. 10.

9 *Is* verò dixit mihi, Vide ne *feceris*: conseruus enim tuus sum, & *vnus* fratrũ tuorum Prophetarum, & eorum qui seruant verba libri huius. Deum adora.

10 Deinde dixit mihi, Ne obsignes verba prophetiæ libri huius: tẽpus enim propè est.

11 Qui nocet, noceat adhuc: & qui sordidus est, sordescat adhuc: & qui iustus est, iustificetur adhuc: & sanctus, sanctificetur adhuc.

12 Ecce, venio citò: & merces mea mecum est, || vt reddam vnicuique prout opus ipsius erit.

Rom. 2. 6. Suprà, 2. 8, & 21. 6. esa. 41. 6, & 44. 6.

13 || Ego sum A & Ω, principium & finis, primus & vltimus.

14 Beati qui seruant eius mandata: vt sit eis ius in arborem vitę, & per portas ingrediantur in vrbem.

15 Foris autem *erunt* canes & venefici, & scortatores, & homicidæ, & idololatræ, & quisquis amat ac committit mẽdacium.

16 Ego Iesus, misi Angelum meum, vt hæc vobis testificaretur in Ecclesijs. Ego sum stirps & progenies illa Dauidis, stella splendida & matutina:

17 Et Spiritus & sponsa dicunt, Veni. Et qui audit, dicat, Veni. || & qui sitit, veniat: & qui vult, accipiat aquam vitæ gratis.

Esa. 55. 1.

18 Enimuero contestor cuiuis audienti verba Prophetiæ libri huius, si quis adiecerit ad hæc, imponet ei Deus plagas scriptas in libro isto:

19 Et si quis abstulerit *aliquid* ex verbis libri Prophetiæ huius, auferet Deus partem eius è libro vitæ, & ex vrbe sancta, & ex ijs quæ scripta sunt in libro isto.

20 Dicit qui testatur ista: Etiã venio citò. Amen. Etiam veni Domine Iesu.

21 Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

FINIS.